John Carter Brown
Library
Brown University

J. W Rimington.

Chronica, Tytboeck en gheschiet bibel, van aenbegin

der Werelt/tot den Jare M. D. XXXVI. verlengt, Waer in beyde Godt ende des Werelts Loop/Handel/Aert/Woort/Werck/ doen ende laten/ ghesien ende begrepen wort. Van alle Roomsche Keysers/Pausen/Conciliē/Ketters/Orden eñ Secten/ beyde der Joden ende Christenen. Vanden oorspronck ende op-comen alder ghebruycken ende misbruycken der Roomscher Kercken/ als der Beelden/Heylighen eere/Misse/ Ceremonien/ &c.

Mitsgaders hier by ghevoecht den Spieghel ende Beeltenisse des gheheelen Aerdtbodems in vier deelen af ghedeylt/ ghenaemt/ het Wereltboeck.

Somma/hier in vindt ghy recht een begrijp/sommarie/ inhout ende schatcamer/niet van alle/ maer de Chronijck-weerdichste/ wtghelesen Historien/ inghelijft. Ende wt veelen van verre (doch aenghenomen gheloofweerdighe Boecken) recht als in eenen korf neerstelijck te samen ghedraghen. Door Sebastianum Franck van Word/voortijdts in Duytscher sprake noyt ghehoort noch ghelesen.

Met een Register ende Inhout deser gheheelder Chronijcken/ op een yeghelijck deel.

Coemt hier ende aenschout de wercken des Heeren/ Psalm. xlvj. lxiiij.

Int Jaer M. D. LXXXIII.

Auteurs in desen wercke bewesen ende verhaelt/ die de Cronijc-schrijuer gheuolcht ende selue ghelesen / oft van andere gheallegeert ende voort ghebracht geuonden heeft: Waer wt dese Cronijcke ghetogen is/na de ordinancie A.B.C.

A Vgustinus.
Athanasius.
Apuleius.
Aristoteles.
Angelus Poltianus.
Albertus Crantz Historicus rerum Wandalie.
Alpharus van de claghe der Kercken.
Antonius Platina.
Albertus Magnus.
Ambrosius.
Appollonius.
Aulus Gellius.

B.

Biblia.
Basilius Magnus.
Beatus Rhenanus.
Beno de Cardinael.
Blondus.
Bernardus.
Bartholomeus Anglicus.
Berosus.

John Carter Brown Library

C.

Johannes Chrysostomus.
Conciliorum Decreta.
Cyprianus.
Cyrillus.
Clemens ende zijn wtleggher Sichardus.
Chro. Vrsprongen. Aba.
Chronica Nurnbergensium.
Chronica Sigisberti.
Chronica Chronicorum.
Chronica Othonis Episcop.
Chronica Naculeri.
Chronica Eusebij.

D.

Decreet.
Decretael.
Diogenes Laertius.
Diodorus Siculus.
Dionysius.
Damasus Papa.
Dion Cassius Niceus.

E.

Eutropius.
Erasmus Roterodamus.
Eusebius.
Elius Lampridius.
Elius Spartianus.
Egesippus.
Eneas Syluius.
Ephiphanius.

F.

Fasciculus temporum.
Flauius Vopiscus Syracusanus.

G.

Gregorius.
Gregorius Nazanzenus.
Guilhelmus Durandus.

H.

Hugo Cardinael Haymus.
Hieronimus.
Herodotus.
Herodianus.
Hilarius.
Hermolaus Barbarus.
Heynricus Bullingerus.

I.

Justinus.
Ireneus.
Ignatius.
Julius Capitolinus.
Josippus.
Iuo Carnotensis.
Johannes Damascenus.
Julius Cesar.
Isydorus.
Josephus.

L

Lactancius.
Titus Liuius.
Lucius Florus.
Laurentius Valla.

M.

Macrobius.
Martinus. Lutherus.

N.

Nicolaus de Chusa.
Naucleri Chronicon.

O.

Origenes.
P. Orosius.

John Carter Brown Library

P.

Prosper.
Paulus Diaconus.
Paulus Cathalanus.
Policarpus.
Plutarchus de Vitis.
Platina.
Plinius Cecilius.
C. Plinius Secundus.
Philippus Beroaldus.
F. Picus Mirandula.
Pomponius Letus.
Philo.

R.

Raphael Volateranus.
Rationale diuinorum.

S.

Salustius.
Suetonius Tranquillus.
Seneca.
Sabellicus.
Sextus Cornelius Vit.
Supplementum Supplementi.

T.

Tertullianus.
Theophilactus.
Trebellius Pollio.
Trogus Pompeius.
Tripertita Historia.

V.

Vdalricus Hutten.
Valerius Maximus.
Vitruuius.
Vegetius Flauius.
Vulcacius Gallicanus.
Vincencius in Speculo Histor.
Vdalricus Zwinglius.

Seba-

Sebastianus Franck wenscht den goetwillighen Leser/ kennisse ende verstant om Gods wonder werck ende wille / eensdeels in dese Cronijcke gheopenbaert ende voor ghehouden / te begrijpen / door Christum onsen Salichmaker.

John Carter Brown Library

DAt ware mijnder herten wensch/ goethertighe eñ Godliefhebbende Leser / dat wy wt de menichvuldige dwaesheyt vā ander (als wy dagelijcx de werelt / ende alle boecken vol te wesen / bevinden) wijsheyt-ghebruycten/ op dat wy doch met ander liedē schade (so mē seyt) wijs worden. Maer wy en wordē/ als ic besorge/ niet wijs/ dan met onse/ oft door onse schade. De werelt en gelooft doch niet/ dan met die van Troyen: Eerst als haer dat ongeluck op den hals leyt/ eñ dat dat spel met langhe wachten/ versien ende verloren is: Ja sy en laet haer niet gesegghē/ tot dat zijt bevint/ Eñ dat dē Heylich daer sy niet aen en gelooft/ met gewelt mirakel doet: Dan treckt sy haer selven (te laet) by den hayre. Also vreese ick/ salt ons ooc vergaē/ want de oude God leeft noch/ so is ooc de werelt altijt werelt. Wat ghy nv in deser Cronijcke siet geschiet te zijn/ voornamelijc dat, dat de werelt alder minst gevreest heeft/ dat is haer altijt onversiens ghescheit/ dies hebben wy ons even wel voor sulcx te wachtē / eñ niet versekerders te verbeydē. Want de cruycke gaet doch so lange te water/ tot dat sy breect. Eñ effen dan/ als sy in grooter sekerheyt daer henen ghedragen wort / ende van haren val ende te niet gaen/ noyt min gesorcht noch ghevreest en heeft.

De werelt doet eerst den stal toe als de koe daer wt is.

Voort so merct doch om Gods wille hier in dese Cronijcke / wonder van den wonderlijcken God/ eñ leert den aert zijnder werckē bekennē. Daer en vint ghy niet dā het gene dat Maria singt/ Luc. 1. Hy heeft ghewelt ghebruyct met zijnen arm / eñ de hooveerdige in haers hertē sin verstroyt: hy heeft de ghewelldighe van den stoel ghestooten/ eñ de nedere verheven. De hongherighe heeft hy met goeden vervult/ eñ de rijcke ydel gelatē. Eñ dat Paulus betuycht Roma. 4/ 1. Corint. 1. te weten/ dat hy het ghene dat niet en is/ roept/ dattet sy / ende dat/ dat wat is / Ja wat zijn wil / met zijnen stercken arm af sedt ende t'onder druct: Help God/ welckē wonderlijckē God / als hem Esai. Capitt. 9. in zijnen soon noemt/ ende David over al in de Psalmē/ Psalm. 6. 68. 72. 77. 78. 86. 87. 92. 96. 98. 119. 139. Daer mede coemt Job over een / Job 5. 9. 37. Eñ de gheheele schrift / Hy en can doch niet dan wonder doen/ wiens naem wonderlijck is/ Gene. 32.

Gods aert.

Dewijle nv der Cronijckē/ daer in de wonderen Gods beschreven worden so veel zijn / dat niet alle man de macht en heeft om die te coopē / eñ diet al schoon vermoghen / de moeyte niet en hebben oft maken/ om alle te lesen. So heb ick dit ongheluck met mijnen arbeyt willen beteren eñ te gemoet comen/ eñ my daer toe begeven/ beyde den armen eñ rijcken te goede ende tot voorsichticheyt / eñ den geheelen boosen ende roeckeloosen tot getuygenis haers oordeels/ eñ om haer onbehoorlijcke wtsprake te voor comen / de Historien over al in getogen/ vercort. Ende wat niet van noode en is/ te weten/ het welcke gheen bysondere verborgentheyt/ nutheyt oft wonder werc Gods mede en brengt / wt gemonstert ende achter gelaten / eñ op dat hoochste ghedreven ende vertoont/ dat den aert der wijsheyt Gods wt druct / eñ de Godsalicheyt voornamelijck voordert ende aen gaet. Ja dat Gods kennisse eñ wonder werck leert/ drijft/ aen gaet: Eñ so ick meyne/ met Gods conste eñ wijsheyt bevrucht gaet / waer in zijnen aert/ woort / werck ende maniere wort gesien eñ bevonden / eñ dat al in Duytscher sprake / in welcke noch tot op desen tijt nau een vernaemde Cronijcke onder so vele anders in alderley sprakē beschrevē en is. Daerom en hebbē wy niet al/ noch elcke Historie hier in ghelapt / op dat het boec terstont soude groot worden/ maer de beste wt gelesen/ van verre gehaelt/ van welck hem een goet mensche weet te beterē/ eñ dat al op trouwe/ deucht eñ gehoorsaemheyt voor de waerheyt geoordeelt. Jc begeere ooc aen God/ dat wy meer verstandige lieden der werckē Gods hadden ghehadt / die met yveriger neersticheyt de nacomende Duytschen / der Duytschē daet eñ geschiedenissen ons na haer gelatē haddē. Want ofter al wel veel Cronijcken eñ Historien beschreven zijn/ eñ bysonder de Romeynē/ die hebbē hier in eē groote neersticheyt gebruyct/ so en hebben doch wy Duytschē van ons selven niet bysonders/ eñ noyt seer Godgheleerde / constrijcke/ ende op de wercken Gods (God moetet gheclaecht wesen) opmerckende liedenghehadt/ soo dat ons de Jtalianen niet te vergeefs/ sot/ heylos / eñ versuymelijcke beestē genoēt hebben/ die niet en connen dan oorlogen/ martelē/ eñ vol zijn. Maer de Griecken/ Romeynē/ Joden/ zijn in die dingen so wtnemende mannen geweest/ ende hebben alle saken so nauwe na gevolcht / dat geen wijf oft kint by haer yet bysonders ghesproken oft ghedaen en heeft/ oft ten is in geschrift gestelt / ende alle menschen moestent lesen eñ weten. Waer by ick my daer toe begeven hebbe (God geve dattet niet te laet en sy) wt veel Cronijcken een Cronijcke te maken / om daer mede die ander een oorsake te gevē/ waer God de werelt wilde langer laten staen / dat wy hier in neerstigher opsienders waren / eñ om Gods wercken te beschrijven / niet so verdroten. Wy hebbē oock hier in/ onsen stijl eñ regel also getempereert eñ gematicht/ dat wy hier mede niemant te na gedraeft en zijn / bysonder in dese Keysers Cronijcke. Evē wel de waerheyt (hope ick) niet verswegen/ mits dat wy noch voor yemant of tegen yemant en schrijven/ maer alleen de vreemde daden eñ redenē / wt vreemde boeckē bewijsen. So en wil ick ooc hier mede niemant/ noch gelooft/ noch aen getast hebben/ noch recht oft onrecht gheven/ oock niet wat ick geloove of van yemant houde/ bewijsen/ ende mijn oordeel aen geen dinck hangē / maer also een Cronijck-schrijver behoort/ eens yeghelijcx ghescheidenisse te vertellen/ eñ de Leser te oordeelen op offeren/ dat oordeel een yegelijc vry latē/ eñ in zijnen boesem stekē. So hebbe ick oock de Leeraers van desen tijt/ eñ die voor ketters genoemt zijn/ hare ketterie/ leeringhe ende articulen/ hier (verre al van de Roomsche Kercke als ketterie verdoemt) op het trouwelijcste betoont sonder oordeel/ spot oft schamp/ soot hem selven wel bewijsen sal. Leest ende oordeelt.

De historiē deser Cronijcken op brede ende Godsalicheyt ghestelt.

Duytsche traech.

Neersticheyt der Joden/ Romeynen ende Grieckē in Historien.

Officie eens Schrijvers der geschiedenissen.

Alleen teghen den Paus hebben wy eenichsins scherp geschreven eñ gehandelt/ doch met haer eyghen woorden/ werck/ ende Decretē/ eñ den naecten gewroechden/ geopenbaerden onbeschaemden Duyvel/ die hem niet en wil laten geseggen/ gheen bysonder saechte / goede woorden weert gheacht. Daerom also ander metter Schriftuere/ also hebben wy dit met der Vaderē/ Concilien/ Leeringe/ eñ haer eygen Decreet/ eenichsins aen getast. Alleē men sie toe/ dat wy niet altijts met dese twistende/

met hem te velde en liggen / Eñ mits dat de Duyuel in een ander Pausdom vercapt wort / in en laten ende aenbidden / want hy en viert niet / hy gaet altijts / eñ ooc nv ter tijt daer mede in zijn werck / ende is schier selue de Paus moede / men sie maer slechs op hem / hy en sal niet wt blijuen / want de werelt wil ende moet een Pausdom hebbē / al sonde zijt stelen. So en zijn wy hē niet toe gedaē / so wi doch meynen / eñ ons verwonderen dat wy sulcke dwasen zijn geweest / eñ ons also blindelijc by der neusen laten leyden. Hy heuet nv eerst goet doen / als nv alle mā dat gras hoort wassen / so neuswijs eñ so seker is. Hy cā ooc wel in als met ons schriftwijs zijn / eñ in enckel Schriftuere voort gaen ende braggeren / etc. Ja hem seluen midden in de letter der Schriftuerē setten / gelijck hy al schoon by veel Secten doet / die niet dan enckel Schrift voor haer te hebben / en willen geacht zijn / dat doch de eenige God niet wesen en cā / maer de Duyuel zijn moet. Daerom leyt hy al om in den wech / waermen henen wil / Eñ hy can ooc de Schriftuere eñ als / alleen geloouen ende lief hebben en can hy niet / also Christus seyt / maer bidden / vasten / lijden / schrift / goet zijn / etc. Joan. 16 / 1. Corint. 13. Psal. 91. etc.

Ten derden / waer ick verlegen ben / daer begeer ic mijn Leser v hant / eñ bidde v / wilt my die reycken / ende als eenen getrouwen Atlas / met my / oft alleen / onder desen berch ende hemel der wercken Gods staen / waer aen wy alle te draghen hebben. So bekenne ick oock / dat mijnen rugge dicwils te cranck geweest is / eñ daer onder neder geuallen / v biddende ghy wilt mijn gebrec met gewin op rechten / eñ in mijn stede staen / Ick wil gheerne een yegelijc vande plaetse wijcken / eñ met desen mijnen ophouden eñ schoolrecht / ander geern alleen verwect hebben. Eñ ick en begeer gheen dinck so seer / dan datmen dese mijn Cronijcke met een die beter is / ende voorder ghehaelt / te niet make / eñ af doe. Hoe wel ick my schier in God dorste roemen / dattet my in duytsch niemant en heeft voor ghedaen / het welc niet ick / maer dat boeck betuygen sal. So hope ick doch / dattet my niet alleē veel na doen en sullen / maer my wt het berdt vegen / ende al verre achter haer laten / het welck ick van geheelder herten / God is mijn getuyge / begeere / Ende so geheel niemant om zijnder gaue en benijde / dat ick seer geern de laetste wesen wil. Euen wel hope ick / dewijle dat hier met mijnē moeyelijckē arbeyt / beyde geleerde eñ ongeleerde gedient zijn / die verre geleerder zijn / dan ick nemmermeer wesen en sal / dit int goede nemē sullē / dat ic hen de wijde verstroyde bloemen van verre gehaelt / in eenē Corf oft Apotekerie te samen ghebracht hebbe / dat zijt daer mogen by malcanderen vinden / eñ niet verre daer na en doruen om gaen. Want oft al schoon een alle cruyden kent / so salt hem dan noch eenē dienst wesen / datmen hem die ter hant brengt eñ vergadert als hy dies behoeft / dat hijt recht weet te vinden / waer dat een yegelijck leyt / ende waer toe het goet is / etc. De ongeleerde sullen ooc desen arbeyt ghenieten / dat ict op duytsch hebbe ghemaect / eñ van verre heb ghehaelt / wien dattet lust / die maket in Latijn / want ooc geen Latijnsche Cronijcke van deser ordonnantien eñ soorte op verre na op aerdē en is / Want wy die niet ergens wt eenē verduytst / maer van velen / ende van verre te samen gestapelt hebben / also dat een cleyn houwelijc goet niet ghenoech en ware / dese Leeraers eñ Boecken te coopen / daer wt dese Cronijcke genomen eñ te samen gecoppelt is. Niet dat ick my so geleert achte / ende alle die Boecken gelesen hebbe: maer veel van ander geteeckent eñ geallegeert geuondē: eñ hier toe heeft my de neerstichheyt van ander gedient / also ic v wederom hier met dese mijnē arbeyt de hant wil geboden hebben. Ick en begeere ooc geenen roem oft lof van andere daer voor / want dit Boeck niet mijn / maer velen / Ja alle mans is. So en begeere

Dese Cronijcke voor gheleerde eñ ongeleerde.

ick ooc geenen bysonderē danc: Dan ist datter yet dancx weert is in mijnen swaren arbeyt / dat ic also hier eñ daer ben voort geuaren / met veel te lesen eñ vragen / tot dat ick also op veel plaetsen dit boec gebedelt heb / of veel meer v te goede / van velē ontnomen hebbe / dies ic hen hier beyde haren Name / Historie eñ tijtel weder gheue / toe schrijue / eñ daer mede mijn ghelooue wil ghelost hebben. Isser yet goets / so en begeer ic geenen lof / eñ isser yet niet also goet / so en salt my te recht oock niet daerom toe gerekent werdē / want niet en isser mijn. Isser yet niet so gelijckformich / oft op alle hoecken so recht / so ghy geerne sien oft wenschen sout / wt gelesen eñ te voorschijn ghebracht / also / dat ic v op veel plaetsen niet ghenoech en doe / eñ dat ghy noch veel begheert / so bidde ick v / wilt dit mijn onuermoghen toe schrijuē / also dat ick niet meer vermoghens en hebbe / maer ghegheuen wat ick mach / eñ dit voor goet nemen / dat ic niet en vermach / eñ gheerne dede / Want oock God den wille aensiet / eñ voor het werck outfangt. Ten anderen oock het ghebreck van de waerheyt eñ der Historien de schult geuen / eñ wilt ghedencken dat my oock op veel plaetsen niet genoech geschiet en is / eñ dat op veel plaetsen de Cronijcke enckel stommē zijn / sonderlinge wanneer sy tegen de Pauselijcke heylicheyt oft anders eenige groote Heeren gaen. Hoe wel ic hope / mach eenen nueswijsen (die doch niets genoech en is) een Cronijcke genoech doen / so salt dese doen / want wi na onsen vermogen ons dies beneersticht hebben / om de verborgenste eñ duysterste Historien aen den dach te breugen / bysonder vā het Pausdom / Concilien / Ketters / Ordenen / Decreten / etc. Euen wel dicwils daer aen verleghen / dicwils indē wil ghehadt / den arbeyt wech te legghen / eñ wter hant te worpē / eñ doch met yuerigen arbeyt / die alle dinc verwint so verre geloopen. En ben ick niet totten steck gecomen / so geue ick v de lampe in den loop / het is / Cursu tibi lampada trado, dat ghi voleyndende ten eynde loopen meucht. Doch so hope ic oock dese mijnen arbeyt niet te vergheefs / ende niet een cleyne voorderinghe den voor oft na loopenden te wesen / alleen leset al sonder haet / sonder voorgaēde oordeel / soo sult ghy wonder ghewaer worden. Want die alle dinck lesen can / die sal wel sien wat vrucht hy daer wt brenghen sal / maer dat meeste deel der werelt / eer dat sy eenen lesen / soo nemen sy eerst voor haer / het moet recht of onrecht zijn / dat sy lesen / na dat sy den schrijuer gonstich oft ongonstich zijn. Sijn sy hem gonstich eñ aenhangende / so moetet al recht zijn / wannecrt al enckel leugē ware: maer en zijn sy van zijnder bende niet / so moetet ymmers enckel leughen zijn / wanneert oock gheheel de waerheyt ware. Dese zijn van hare affectie so verblint / so dat sy geen dinck lesen noch verstaē en connen. Ick can / God heb lof / als onpartijder / ongeuangen / een yegelijck lesen / eñ en ben aen geen Secte oft mensche op aerden also geuanghen / dat my niet effen alle goede menschē int herte en behaghen / oft sy al schoon in veel onnootsakelijcke stucken eenen fael-greep doen: soo en ben ick oock in gheens menschē woort gesworen / dan in Christus mijns Gods eñ Middelaers / in wiens ghehoorsaemheyt ick mijn vernuft alleen geuangen neme. Ja ick en werpe oock geenen Ketter also wech / dat ick dat kint met het badt wt giet / dat is / de waerheyt met de leugē wech slingere / maer scheyde dat gout vanden slijcke. Want daer en is nauwe een Heyden / Philosophus / oft Ketter / die niet ergens een goet stuck geraect en heeft / dat ick daerom niet en verwerpe / maer als fijn gout prijse / eñ wat ick van mijnen God in de Heydenen eñ Ketters vinde / beminne ende eere / die / also hy zijn Sonne laet schijnē ouer goede eñ quade / also giet hy zijn goetheyt wt / ouer alle menschen kinderen / op dat alle man van zijnder goetheyt te spreken weet. Daerom is my een waerheyt een waerheyt / eñ beminse /

Cronijcken ende Historiē hebben veel ghebrecx.

Cronijcscrijuers onpartijdich ende niet ghevanghen

Sonder ſecte ſal een yegelijc voor hem ſelfs goet zijn/ eñ op niemant ſiē.

God geue wie datſe ſeyt/ooc een Ketter/eñ ic bidde God voor de ander dwalingē/dat hijſe haer toedeckē/vergeue eñ ontdect/dat ſy die mogē bekennen eñ af ſtaen. Eñ ben des dwalens ende falens aen alle menſchen gewoon/ſo dat ick geenen menſche op dē aertbodē daerom en hate/maer my ſeluen/mijn ellende eñ conditie in hen beweene/bekēne eñ ſie? Eñ daer by can ick gedenckē/dat my ooc noch veel gebreect eñ af gaet/eñ dat ict vry niet alleen gheraect en hebbe. Daerom begeerde ick aen God/dat my een yegelijck ſo wel dragen mocht in mijne dwalinghe/als ick een yegelijck: Byſonder/wanneer hy my neffens hem vry/geloouē/eñ blijuen laet/eñ my niet gheuangen en neemt (hoe wel ſeer veel niemant neffens hen gelijden en connen/hy en ſy dan in als haers ſins) dies can ick my wtwendich/als het gelooue allen woort vry ghelaten/met alle man verdragen/gemerct dat een Chriſten een Heydens wijf can hebben/dach ende nacht by haer zijn/niet haer eten/drinckē/kinderen op brēgen/ſpreken eñ huyſ-houden/etc. 1.Corint.7. So zijn wy dā ſo ſuperſticieus/dat nv ter tijt nau niemant den anderē lijden en can? Eñ zijn nv daer toe gecomen/dat niemant voor hem seluē meer en can oft ooc en wil goet zijn/maer eē yegelijc meynt/hy moet met zijnē gelooue eñ deucht een eygen Kercke/Secte eñ affcheydinge aen rechten/eñ en conde niet recht geloouen/oft hy en hadde zijns gheloofs eenen grooten aenhanck/Secte/hoop/eñ veel ghesellen dien hy te dienſte gelooft/oft veel meer te geloouē veynſt: wat gaet het wtwendich geſelſchap/Rot/hanteringe/by-wooninge/ſpreken eñ etē/etc. het gelooue aen? Hoe doen de Chriſtenen tot Conſtantinopolen? Hoe hout men tot Pragen eñ elders meer huys/daer ſomtijts ſeuen geloouē in eender ſtadt zijn? Hoe heeft Joſeph in Egyptē/Daniel in Babilonien/Naman Syrus in Syria gedaē? Die God behaechde midden onder de Heydenen/ende ooc met zijnē Heere in der Heydenē Tempel ginc? Hoe heeft Loth in Sodoma/eñ Abraham in Canaan gedaen? Daerom en ſullen wy niet alſo gheringe eenen anderen wegen/Ketteren/wech werpen/noch Secten/als oft wy niet en condē ſonder allen aenhanck goet zijn/een yegelijc voor hem ſeluen/als broeder Nicolaus in Zwitſerlant/want maect een yegelijcke dwalinge een Ketter/ſo helpt ons God alle/oock alle Heyligen/die ſo clagelijck voor hare dwaeſheyt/onwetenheyt eñ dwalinghe biddē/als David/S.Jacob/Paulus/etc. Eñ wy willen ſo ghewis eñ ſeker in al onſe dinghen recht hebben/eñ al beſchermē. Jck achte veel meer/dat wijt niet alle en connen noch en weten/dan dattet een alleen al wetē ſoude. Het moet doch waer blijuen/oft wy ons al wel lange crommen eñ winden/dat David geſeyt heeft/Omnis homo mendax. Eñ Jacob.4. In multis defecimus omnes. Jtē dat ſpreecwoort: Wy alle en wetent oft en vermoghent niet alle/Ja ons lieder weten en mach doch maer door eenen neuel oft ſpiegel ſien/ſtuckwerck zijn/1.Corint.13. Eñ wy braggeren alſo daer mede/dat wy ſo lichtelijc Ketteren/die tegē ons is. Jc achte dattet veel eer waer ſy (als Socrates ſeyt/eñ daerom voor wijs geacht wort) dat wy alle niet met allen en weten/eer dat wijt dan alle weten. Wie dat anders weet/dan dat hy noch niet en weet/ende dat zijn weten noch niet en is/die en weet noch niet wat hy weet/oft wat hy wetē ſoude/Gal.6/1.Corint.8. Nv in deſe Cronijcke ſult ghi ſo ick hope/een hooftſtuc der wtgeleſender Hiſtorien van ſonderlinghe goede ende quade wercken eñ woorden vinden/het welck den reynen alle reyn/ende den Chriſtenen enckel gewin weſen ſal/dat quaet/dat hijt wt ſulcken Exempel vliede/ende dat goet dat hijt ter hant nemen mach/eñ wt dē val van anderē leer vreeſen/wāneer hy ſtaet dat hy niet en valle. Maer den onreynen/dien niet alleen deſe Cronijcke/maer oock de Bybel/God ſelue/ende alle dingen onreyn is/en ſchrijuē wy niet anders/dan tot een ghetuyghenisse ouer haer. Hier in hebt ghy verre dat beſte/dat niet alleen in de Concilien/maer ooc inde Decretē, Vaders/Pauſen/vernaet/begrepē eñ ghehandelt wort/alſo/dat ghijt voor een predic-boeck op veel plaetſen meucht hebben eñ gebruycken/byſonder voor een nootweer ende Goliats ſweert/teghen den Paus ende ander/om hen met haer eyghen ſweert te ſlaen.

Socrates weet alleē dat hi niet en weet.

Jnde Cronijcke vandē Ketters vint ghy menigerley gelooue/ſo dat ghy v ſegenen/eñ onſer ellendige blintheyt eñ iammer ontfermen ſult/dat wy alle alſo/als de blinde inder duyſterniſſe om gaen al taſtende/ende ſchier ſo veel faelgeren eñ miſſen/als wy dingē voor de hant nemē: Van God ende der waerheyt/eñ het en ſal v nēmermeer verwonderen als dat Joan.Cap.1.3. niet alleen de werelt duyſter/maer de duyſterniſſe ſelue noemt. Somma ic hope dat ghy hier ſult vinden eē behoorlijcke voorhoudinghe van de dinghen alle/die in het begrijp eñ inhout deſer Cronijckē belooft zijn/van het beginnē eñ aencomen veelder dingē/byſonder int Pauſdom. Daerom ſo hope ic dat dit tijt-boec hem seluē louen ſal/wanneert yemant ſal hooren/oft leſen/ende en ſal gheenen Wijnroeper van noode hebben. Want alſo dat ſpreecwoort luyt/Vino vendibili non eſt opus ſuſpenſa hedera/Eenen goedē Wijn en heeft gheen teecken van doen/men ſoect hem wel van verre int wterſte vanden Lande. Alſo hope ick ſal deſe Cronijcke oock doen/waer niet/in Gods name/ſoo ſal mijnen Wijn te recht verligghen/ſo wil ick oock gheern mijn teecken in trecken/ende een beter/ſtede gheuen/alſo ick oock hope/datter veel/byſonder Joh. Auentinus mijne gebrekē behoorlijck op richten ſal/het welck ick oock van herten hope ende begheere. Nv dat nootſakelijcſte daer ghy allen behoort acht op te hebben/is in alle dinghen Gods woort ende werck (het welck tot de Goddelijcke Conſte ende wijſheyt den naeſten wech is) wat ende hoe dat hy met de gheheele werelt om gaet/voornamelijck wat hy met v ende in v begoſt heeft/want het en is niet ghenoech/alle ende alle menſchen woort/werck eñ beroepinghe waer te nemen: Ende zijns beroeps/waer toe God eenen yeghelijckē gebruycken wil/gheen acht hebben oft vergeten/oorſake/het is meer/dat de menſche weet/wat God met hem wil beginnen ende wt richten/dan dat yemant op alle de werelt gape.

Gods woort eñ werc leerē Gods conſte.

Daeromme moet ghy v ſeluen in Gods woort/werck/ende alle Creatueren vinden/eñ daer wt v beroepinghe leeren. So wie inde verwonderinghe der wercken Gods (als de gheheele werelt doet) alleen blijft hangende/eñ hem alleē verwondert eñ niet en betert/noch hem noch God daer in en vint/die verlieſt God/dat werck ende de Creatuere. Daerom weet oock de geheele werelt te vergeefs/want ſy weet alleen de bloote Hiſtorie/werc ende daet/dwelck ſy oock alleen aenſiet/ſoect/ende verwondert/maer niet alſoot God meynt/als dat ſy daer wt wat leeren ſoude/hoet God met haer maken wil. Want vreemde woorden/daden ende gheloouen/behooren alleen daer toe te dienē: Niet dat wy weten ende verwonderen ſullen/maer dat wy daer wt tot eygen woorden/werck eñ ghelooue comen/eñ daer by af nemen eñ verſtaē/Gods werc/dat in ons begoſt is/te lijden eñ dragen. Daerom ſo iſt in ſomma den menſche profijtelijcker eñ beter/dat hy waer neme/wat God in hem wercken/ende waer toe hi hem ghebruycken wil/zijn beroepinge wachte/eñ niet met Petro ende de gheheele werelt op Joannem en gape/oorſake/wy zijn alle vā Aerde ſeer ſoeckelijc/nueſwijs/ende ſcherpe opmerckers van vreemde woorden ende wercken/maer tegen ons ſeluen blinder dan de Mollen. Nv ſo en iſt niet genoech/oft eē al weet/wat God met alle Creaturē gewrocht heeft/oft noch wercken

wil/waer hy hem seluen niet daer in en vint eñ zijn eyghen maect. Daeromme also der werelt gheen dinck reyn en is/ Tit. 1. Also is ooc haer Cronijclesen/ Ja God ende de Bybel selue so geheelijck niet profijtelijc/ so dat sy haer ooc tot eenen strick ende val/ Ja tot een Tafel der wedergeldinghe wort/ Psal. 69. Want sy en trect haer dies niet aen/ sy en verstaet haer aen de wercken Gods niet/ ende sy is so gheheel onuerstandich / so dat zijt met verwonderen naect laet staen als een geschiet dinck. Dies hem Dauid hooch beclaecht/ Ps. 28. 46. 54. Esa. 5. Daer by hebt ghy acht met Dauid op de wercken Gods inder stilheyt / om te hooren wat hy in v spreect/ Ps. 58. So sal haer de wtlegginge selue int werck vinden: Die volcht eñ hoort/ so sal hy v/ als Abraham fijn van het een totten anderē leyden/ eñ met dat werck door eñ in alle Creaturē prediken/ so dat v de geheele werelt eñ alle creaturē niet anders dan een open boec ende leuendigē Bybel wesen sal/ waer wt ghy sonder alle toeleyden / Gods conste studeren meucht/ eñ zijnen wille leerē. Wāt alle Creatueren prediken eenen Godgheleerden oft sienden mensche/ so Dauid seyt/ Psalm. 19. De Hemelen vertellen de eere Gods / etc. Den eenen dach segget den anderen/ etc. Eñ Psal. 97. De hemelen hebben vercondicht zijn gerechticheyt/ etc. Al hier behoort dat Job int twaelffste Capit. ons op de creaturē wijst/ seggende: Vraecht doch dat Vee/ dat sal v leerē/ ende de Vogelen onder den hemel sullent v seggen/ oft spreeckt metter aerden die sal v leeren/ eñ de Visschen inder Zee sullent v vertellen/ etc. Dat en verschilt niet veel van het ghene dat ons Christus Matth. 6. De Vogelen tot leermeesters sedt / eñ op de bloemē des velts heet sien. Daer henen hebben Moses / de Propheten eñ Apostelen wt de creatueren/ van welcx haer schriftē vol zijn/ geleert/ eñ op die als op een voorbeelt des warachtigen inwendigen goets ghewesen. Oock heeft Christus zijn Euangelium wt de creatueren eñ wercken Gods gepredict / eñ sonder ghelijckenisse oft exempel en heeft hy niet totten volcke gesproken/ Mat. 13. also hy te voren belooft hadde/ Psal. 49. 78. Maer so wie alleen alle Creatueren/ woordē eñ werckē Gods begaept/ hoort/ leest/ eñ daer af verwondert: Eñ hem seluen niet daer in en vint/ eñ so geheel zijn eygē maect/ so dat hy hem seluen in alle Creatueren / woorden ende wercken Gods vint/ siet eñ grijpt: Die leest/ siet eñ hoort alle dinck te vergeefs. Maer den Godsaligen ist alle eenen open boeck / daerom so leert een Godsalich mensche meer wt de creaturē eñ wercken Gods/ dan alle godloose wt alle Bibelen / ende woorden Gods. Want so wie Gods werck niet en verstaet/ die en begrijpt ooc zijn woort niet/ hy en cant oock niet verstaen noch begrijpen. Want Gods woort eñ werck hanghen also in malcanderen/ so dat het een sonder het ander niet en can verstaē noch vertelt worden/ also dattet een onmogelijc dinck is/ so wie Gods woort verstaet/ dat hy zijne werckē/ wt den woorde vloeyende/ niet en soude verstaē. Daer teghen ist onmogelijck / dat yemant Gods werck verstae/ die zijn woort niet en weet. Jn somma/ so wie niet veel meer wt Gods wercken (die dat leuendich woort eñ Euangelium zijn) en leert / dan wt de doode Letter der Schrift / die en sal Gods woort niet verstaen/ noch weten wattet is/ oorsake/ dat woort eñ zijn cracht / wil in zijn doen ende wercken/ hoe almachtich dattet is/ bekent werdē/ het welck niet alleen Schrift oft inder Schrift begrepen en is/ Ja niet geschreuen en mach werden/ maer het ist alle in als / daerom en moet ghy dat woort niet alleen inder Schrift / maer in alle dingen aenmercken/ soudt ghy v daer op als op eenen stock lenen/ eñ in God schickē: Niet te vergeefs en verwerpt Dauid so hooge den genen / die hen aen Gods woort niet en verstaen / noch op zijn doen acht en hebben/ op de voorseyde plaetsen eñ passagien. Daerom so biet dese Cronijcke/ also ick hope/ recht als de Bybel de hant / eñ wat de Schrift gebiet/ leert eñ verbiet / dat leert de Historie eñ Cronijcke / eñ en stelt van dien geen ongelijck exempel voor oogen. Van de Historie der Bybelen hebben wy eygentlijck alleen een schoone wttoch voor gehouden/ op dat wy niet de Cronijcke met den Bybel en souden veruullen/ eñ altijt op eender snaren met verdriet des Lesers / ende verlies des tijts en speelden eñ om ginghen. Nochtans daer de Bybel met Esdra eñ Machabeus op hout/ hebben wy de Historien eñ het regiment der Jodē geheel wt tot op Christum/ al wat neerstiger betoont/ eñ aen dē dach gebracht/ het welck niet weynich/ so ic hope/ tottet lof der Schriftueren doē en sal. Wāt dewijle dat werc/ Exempel / beuindinge ende veruullinge der dingen effen alle Prophecien eynt/ eñ sulcx van velen eenen sleutel der rekeninghe / namelijck / de wercken eñ exempelen geacht werden/ so giet ende blaest dat werck eñ de beuindingē / de blote letter der Schriftueren recht als eenen gheest/ siele eñ leuendich verstant in/ want in de wercken vintmen opentlijck het ghene dat de Schrift dicwils met doncker woorden geeft / eñ daer sietmen voor oogē (diet waer neemt) datmen geens gehoort heeft. Also is eñ blijft den heyligen Geest der Godsaligē sleutel tot alle Prophecien / diet ooc also verstaen/ eert in zijn werck coemt. Maer der godloosen sleutel tot alle verholētheyt Gods is de eenige beuindinge/ die dat woort Gods niet eer en geloouen oft verstaē/ tot dat zijt te spade/ wāneert wt is met/ hare groote schande beuindē: Hoe wel de Godsalige ooc hare beuindinghe hebben/ maer voor het volbrachte werc/ eer den tijt is ten eynde geloopē. Also beuindent de Godsalige alle voor den tijt oft inden tijt des lichts ende der ghenaden / dat sy noch om keeren ende beteringe doen moghen/ Ja dat sy totten geloove/ boete/ ende tot God in geleyt ende ghewesen worden. Maer den goddeloosen na den tijt der ghenaden / als het Peert alschoon wt den stal is / als dan (Ja als hy ghewaer wort in wien hy tot zijnder schade ghesteken heeft) craut hy te spade dat hooft/ ende wil dan dē stal eerst sluyten: Maer God leyt Abraham / ende alle die den treckenden ende lockenden / hooren / volgen ende nae gaen/ vanden eenen totten anderē/ wijst ende opēt hen lieden zijnen wille ende werc eer dē tijt coemt/ eñ de ure verloopen is ende ten eynde/ eñ dat oordeel gegaen/ waer mede sy in Gods kennisse worden ghetoghen / ende in dat heylichdom ghelept: Daer op volcht ghelooue / hope eñ liefde / vreese/ vrede eñ vruecht inden heyligen Geest der beureesder conscientie / tot dat de vreese doch gheheel wt gaet/ ende de volcomen liefde in: Daerom so blijft/ beyde de heylighe Schrift ende Historien / Ja alle woort ende wercken Gods/ den onreynē Godloosen/ daerom also geslotē duyster met vleesch ende bloet bedect / soo dat hijt sonder beuinden niet en wil verstaen hebben. Waer by Christus zijn Rijcke ende Euangelium eenē verborgen schat noemt/ eñ Peerlen gelijct/ dicmē niet by den wege en vint/ maer daer na diep moet grauen ende verre reysen/ namelijc / wt hem seluen ende de gheheele werelt/ Ja vander Aerden tot inden Hemel hem begeuē/ ende met sinnen ende gedachten wt hem seluen in God reysen. Want het Euangelium/ alle woordē eñ wercken Gods / en liggen voorwaer den Honden eñ Vercken niet aenden wege: Maer God heuet voor de werelt verborgen eñ wt den wege gedaen/ op dat het Euāgelium recht eē misterium eñ verholentheyt der werelt blijue eñ genoemt sy / so datment alle inder stilheyt eñ hoochste ghelatenheyt/ hem seluen eñ alle creatueren / inder beuindinghe ende werck/ ende het heylige Cruyce / van God voornamelijc sonder middel door hem seluen onsen gheest ende onsen wtwendighen mensche/ door middel der menschen ende alle Creatueren/

De wtwendige werelt eē figuere eñ beelt der inwēdigher.

Alle Creatueren prediken den reynē Gods eere.

Den heyligē geest der godsaliger eñ het beuindē der godlooser sleutel

Beuindē ende de wercken Gods/ oock der godsaligē sleutel

moet

moet gheleert ende ouertuycht wordē / Prouer.1.
Esa.23.54.Joā.6.Lu.9.14.Jere.31. Mits dat nv
so veel aē de beuindinge leyt / eñ dat wy niet eer en
geloouen / voor wijt en sien / so achte ic de Historien
verre bouē alle Leer-boecken / oorsake / de Historie
Historiē leeren meer dan leeringhe eñ Wet boecken.
leeft / de leeringe is alleen een doode Letter. Hadde
Adam zijns vals een exempel voor hem gesien / eñ
niet alleen bloot de leeringhe eñ ghebot gehadt / hy
auontuerē waer noch hy / eñ wi heden ten dage int
Paradijs. Also leeft de Historie / meer ander schrif-
ten / leer-stuckē eñ Wet boeckē / leeren alleen eñ zijn
sonder siele eñ doot tegen de leuende Historie / waer
in God gesien / maer gheens alleen gehoort wort.
Waer by noyt geen leeringe so goet en heeft mogē
gedacht werden / oock de Wet Gods selue niet / die
een boos herte soude beteren of veranderē. Maer
de leuende Historiē eñ beuindinghē / bysonder die /
die God met eē yegelijc mensche in het werc brēgt /
eñ inder beuindinge vā het een totten anderē leyt /
die leeren alle dinc: So wie maer op zijn leuen hoe
dattet voort gaet / wat God met hem handelt / hoe
dat hy hē / wt eñ in alle saken leyt / eñ op hem acht
heeft / die soude wel gewaer worden / eñ hadde wel
een eyghen Cronijck van hē seluen te schrijuen / als
wat God nv zijn leuen lanc met hem gedaen eñ ge-
handelt hadde. Want het leuendich geloouе moet
also inder beuindinge in gestort eñ geleert werdē.
Want also den wtwendigen mensche niet en ghe-
looft / dan dat hy gehoort eñ gesien heeft / also ghe-
looft ooc den inwendigen mensche / alleē wat hi na
zijnder aert inwendich vā God gheleert / gehoort /
Geloouе een versekerhept / ghesicht ende beuinden.
gesien / eñ beuonden heeft: Eñ alle wat dē wtwen-
digen mensche heeft / als woort / reden / cleederē / ge
sicht / ooren / beuindē / rijcdō / Leeraers / sweert / etc.
Dat heeft den inwendigē mensche / niet weyniger
onsienlijc na zijnder aert / geestelijck / eñ warachti-
ger dan dē wtwendigen / eñ alsoot metten wtwen-
digen wtwendich toe gaet / also met den inwendi-
gen inwendich / daerom is de beuindinge gelijc als
eenen sleutel der Schriftueren / beyde alle werelts
kinderen eñ Godsalige (die beyde niet eer en geloo-
uen / tot dat zijt beuindē / doch dese inder tijt / de ge-
ne na dē tyt) welcke de wercken eñ wonderē Gods
ontdecken / wt leggen / eñ verstandich makē. Daer
wort inder daet het leuendich geloouе of ongeloo-
ue int werck met hare vruchten voor oogē gestelt /
af gemaelt ende geconterfeyt / so dat ghy siet / wat
ghy veel van den geloouе hebt gehoort eñ geleert.
Historie stelt aller leere exēpel voor ooghen.
Hier siet ghy ooc wat Gods / eñ menschen wijsheyt
is / hoe dat de ghene die lancsamelijc voort coemt /
altijts aent eynde daer alle dingen wt waren / eñ in
eender vertwijfelinge stondē / Ja haer lietē merc-
ken / als en wilde gheen dinck weynigher daer wt
werdē / groote dingen volbracht hebben. Daer en
teghen de ghene die terstont seer hooch ende groot
bouē ouer resen / so dat alle man seker meynde / dat
hem niet letten en mocht / altijts heeft moeten ee-
nen val lijden / ende eenen schandelijcken eerloosen
wtganck ghenomen heeft / ende als eenen water-
plas verdwijnen. Want effen als sy ten hoochsten
stonden / ende dat de plasschen vol werden / so ver-
creech sy een gadt ende verliep geheel. In somma
hier wort hy gewaer / hoe dat gheheel niet bestan-
dichs op Aerden en is / hoe verganclijck / beweech-
lijck ende niet in eenen staet eñ wesen bestandichs
op der Aerden en blijft. Hoe onuallich dat alle het
geen is / daer de menschen alsoo op bouwen: Als
gewelt / rijcdom / lant ende heerschappie / etc. Hebt
acht hoe dat alle dingen met het gheluck / na Gods
ordonnancie / ouer en weer gaē / ende in geen wesen
en blyft. Also Salomon in Eccl.1. ouer al ghesien
heeft. Aēmerct dat ydel wesen der Werelt. Hoe dat
zijt al wt haren guychelsack voort brengt / ende
terstont wederom verdect / so dattet verdwijnt als
guychelerije. Ende dat veel erger is / nemmermeer
niet weder voort en brengt. Hier wort de duyster-
nisse deser Werelt gesien: Bysonder der Christenen
merckelijcke blintheyt / eñ haer eenich gheloouе in
so veel ketterien ende Secten verscheurt / als nau
eenich ander / waer af twee eyghen Boecken der
Ketters ende der ordenen der Christenē in desē
Cronijcke in genoecht zijn / waer in hem onsen ar-
beyt ende ellende / hoe dat wy inde duysternisse ta-
sten / ende als de blinde om scarmutsen: Hoe geheel
datter niet verseker's op deser Aerden en is / so dat
hem te recht een yeghelijc behoort te vreesen / gelijc
Christus leert / dat zijn licht in hem gheen duyster-
nisse en sy / Mat.6. Voort so beteret eensdeels het
verstant ende het begryp der wercken Gods / dat
in dees Cronijcke ghesien wort / als Liefde / Ghe-
loouе / ende Hope / ende alder dingē Exempel voor
oogen / des goets / op dat wy daer na souden staen /
ende dat quaet / op dat wy daer af eenen grouwel
soudē hebben. Ja hier siet ghy ende wort gewaer /
de sonde met haerder boete ende straffe / ende de ge-
rechticheyt met haren loon / eñ den loon haerder
beyder beginsel / vrucht / middel / eynde eñ wtganc.
Het leeren ooc alle Creatueren ende werckē Gods
hier beschreuen: Voornamelijck God kennen / in
sulcx als hy dan bekent wesen wil / eñ die hy daer
om tot zijnen prijse ghedaen ende geschapen heeft /
Psal.19. Roma.1.

Ende wilt ghy nv eenē spiegel hebbē van goede
Borgherlijcke policie / eñ hebt ghy tot menigher
menschen manierē / ordinanciē / Regimenten / ende
Werelt wijsheden eenen lust te wetē: So vint ghy
al gereet alderley policie eñ regiment: Der Jodē /
Heydenen / Christenen eñ Turcken / ooc haer ghe-
luc / bystant eñ onderganc. In somma daer in vin-
den Joden / Christenen / goet eñ quaet / dat haer sal
lusten / wanneer sy somtyts dwalēde gesocht heb-
ben eñ geuraecht / in het gheen dat hem in het goet
eñ quaet als in eenen spiegel vertoont / eñ zijn beelt
(waer hy anders hem seluen eñ zijns gelijck in zij-
nen broeder kennē wil) vinden can. In somma / ic
en weet gheen dinck datmen noemen mach / goet
oft quaet / daer toe ick dese mijnen arbeyt niet goet
te zijn en verhope: Tot allen ghelooouen / consten /
hantwercken / vragen / handelē / rechten eñ oordee-
lē. Daer wy goet eñ quaet / conste eñ sotheyt / trou-
we eñ ontrouwe: Oock haerder beyder eynde ende
belooninghe also hebben af ghemaelt / soo dat ghy
meucht soecken na uwer begeerte. So wie tot crij-
gen lust heeft om die te hanteren / die vint hier be-
hendige / listige voornemingen van sulcx. Ende so
wie een vreetsamich ende stil leuen belieft / die vint
hier zijns gelijcken eñ des vreetsamen Christi / der
Apostelen / eñ Philosophen exempel. Soo wie veel
begheert te weten / hoe / wanneer / waer / door wien
dat alle dinghen haren oorspronck hebben: Als de
Misse / eere der Heyligē / Beeldē / Pausen / het Key-
serdom / alle Ordenen / Heerschappien / Edelheyt /
Tol / Thienden / Oproer / Druckerie / Munte / het
Geschut / alle consten / Ketterien / Ouer-geloouen / Gebruyc ende nutheyt der Cronikē.
eñ alle het gene dat de werelt handelt / die vraecht
dese Cronijcke / hi wort ymmers eenichsins te vre-
den gestelt. Eñ so wie goet eñ deuchdelijc wil wor-
den / die vint hier zijns gelijcx exempel eñ mede ge-
sellen om na te volgen. Eñ wie dat een schalck wil
zijn in alderley boeuerie eñ des / datmen hem om
te mijen eñ te schouwē heeft voor oogē gestelt / wil
na doen / die vint hier zijn beelt / broeder eñ mede-
ghesel. So wie regeren wil eñ den Scepter houdē /
Landen eñ Lieden voor staen / die vint hier alder-
ley regiment / Wetten eñ ordinantien als voorseyt
is / waer wt hy dat beste nemē mach. Wie dat zijn
leuē beterē wil / die en vint niet alleē alderley daet /
leeringe eñ spreucken / maer ooc leuendige exempe-
len eñ leuen. So wie arm is / die vint zijn troost ge-
sellen: Eñ wie dat rijck / stout eñ hoochmoedich is /
die vint zijn eygentlijck oordeel / eñ iammerlijcken
wtganck (waer hy anders zijns gelijck kennē wil
in zijnen broeder) wie dat hooge is / die vint zijnen
val / eñ wie dat neder is / zijn op staen. So wie we-

ten wil wat de werelt is / wat dat veel-hoofdich dier/dat gemeyn volck/zijnen wanckelbaren aert gheconterfeyt / welc een wtsinnich rasende beestelijck wilt dier dattet sy/ die vint daer alleē oproer/ Afgoderie/lichtueerdicheyt/bewegen/ouer-geloove/eñ Ketterie/etc. Somma/wie dat rijck/schoon/ sterck/gheweldich/oft ghesont is/ die vint hier zijnen ondergancк als hy daer op steunt/ poecht ende roemt: So wie sonder vreese ende seker is/die vint hier het ghene dat zijn onbekeerlijck hert/breeckt/ vreesachtich ende vertzaecht maect. Ende soo wie totter deucht gheern gaen soude/ die vint hier den sleutel / so wie troostcloos int cruyce leyt / met allerley onghemack omuanghen ende te onder ghedruct/ die vint hier eenen Atlas oft Theseum / die hem dat cruyce helpt draghen/ ende recht als ontlaet: Vreese/wanneer hy poechende henen gaet/ hope/wanneer hy t'onder ghedruct onder het cruyce buct. Wil yemant alder bedroefden vrolijckē wtganck / eñ alder stouter ellendicheyt eynde weten: Hier siet eñ vint hijt in Amon/Moab/ Memroth/ Alexandro/Assur/Nabuchodonosor: Eñ dat contrarie/in Christo/de Propheten ende Apostelen.

De roede wt gedient behoort int vyer.

Somma/hier wt mogē wi in alle vallende nooden eñ periculen eenen troost scheppē/mits dat wy hier een werc sien/hoe dat God ten laetsten alle de ghene/die hy eenen tijt lanck tot eender roede ende geessel/om zijn volc te verootmoedigen/gebruyct/ vernedert/also wy aen de Coningen van Babilonien/Persien Assur/Nebucadneser/ende schier alle Coningen eñ Rijckē sien / de welcke alle ten eynde/ wanneer hy haer tot zijn voor genomē were/waer toe hijse verwect hadde / had wtghebruyct: Soo ellendelijc eñ catijuich vergaē zijn. Het welck voorwaer te kennē geeft/Ja waer bi men grijpē mach/ dat God effen met haerder stercte spot: Waer mede hy hem ende de gehcele werelt betoonē wil / dat zijt niet gheweest en zijn/die also gheweldich ende sterck bouen gelegen hebben / eñ de menschen verheert/maer dattet God door haer is gheweest: Het welck ons alle tot troost geschiet is/ende tot voorsichticheyt voor geschreuen: Op dat wy wt de daet ende Schrift/troost ende wijsheyt souden ontfangen / als dat God tot zijnder tyt met onse vianden desgelijcken oock handelen sal : Ja het welck ons gheen cleyne hope en ontwoorpt / dat God nv dier gelijcken met de Turckē te handelen voor genomē te hebbē schijnt/die hy eenmael/wanneer hy sal wt gedient hebben/ende wy ons sullen beteren / in de oorsake daer God ons desen viant om ouer den hals seynt/wech werpē sal/Ende inder seluer manieren met hem om gaen/ ende schier tonder doen/ Amen.

Voort so siet oock hier in/hoe dat de werelt ouer al ende in al/Gods vastelauont spel is/so dat God al ons voornemen/ stercte / raet ende loop bespot/ hoe verganckelijck dattet alle is. Want ghy hebt hier eenen bosch van wt ghelesen Historien vol der verborgentheden Gods/ die my niet weynich vermaent ende gheleert en hebben. Daer en siet oft en vint ghy niet anders dan onse blintheyt / ellende ende dwaesheyt : Daer en teghen op Gods zijde/ niet anders dan wijsheyt/licht ende goetheyt. Nv so vint ghy doch alleen wel duysent Christen ghelooven hier in: Siet de Ordenē/Ketters/ Cronijcke/Concilien/eñ Pausen ouer al/so vint ghy schier in eenen yeghelijcken een bysonder gheloove. Ick wilde gheern wech wesen/want ick sie dattet metter werelt wt is / Jae dat dese oude alder erchste verlaten laetsten tijt/so roeckeloos ende af wegich gheworden is/so dat sy de ooren vander waerheyt gheheel heeft af gekeert/ ende geheel wtsinnich geworden is : Ende niet dan haren voor ghenomen wtwech henen loopt / als een onghetemt rasende Peert indē Crijch/so de Propheet spreect/Jere..8. Ende hoe wel dat sy altijt eenen quaden boom is gheweest/ so en is sy doch noyt soo vol van quade vruchten ghestaen/ daer sy Gode mede tercht/ als nv. Het welck hy voorwaer in eender ure sal ende moet af schrabben. Want altijt (alsoo Gods aert is) wanneer een dinck opt hoochste in oft by den Oogst coemt/ende dat de boosheyt rijp is/so moet sy vergadert/in dat vyer ter neder geworpen worden. Daerom so besorge ick / dat de Werelt noch met schrijuen/roepen/eñ prediken / etc. noch te raden/noch te helpen en is: Sy is rasende inden loop gecomen/eñ en laet haer nemmermeer ghesegghen/ tot dat sy tegen den hoecsteen ende tot scherueren gaet. Isser noch yet leuendichs ende een vonexken des goddelijcken lichts in yemant / die sal hem vā desen mijnen arbeyt (hope ick) als aen allen dingen wel beteren/ ende zijnder herten veel getuychenissen vindē. Ick en wilde doch de Werelt niet geern met vergeefsche woorden ende Boecken/der welcker nv de Werelt vol is / beladen/ouerschudden/ noch den Leser den costelijckē tijt (die hy so hoochlijcx behoort waer te nemen/ dat hijse losse/wel bestede ende niet costelijckers en hebbe) stelen. Ick weet wat ick daer wt gheleert hebbe. Maer vanden anderen/der welcker cruyce ende ondanck ick moet verwachten / voor mijnen danck ende loon en wil ick niet geschreuen hebben / maer de ghene die op Gods woort ende werck sien ende acht hebben. Want onse God en slaept niet / Psal. 121. Eñ en leert niet dan profijtelijcke dingen/Esa. 48. Salich is hy diet verstaet. Daerom geldet slechts op God sien/ende in de hoochste ghelatenheyt een opmerck te hebben op zijn woort ende werck/bysonder dat hy oock in ons begost heeft te volbrengen: God gheue dat wy hem tot sulcx stil houden/ op dat hy in ons mach op gaen / ende wy in hem moghen wt breken : Die in onse macht niet en wil wt trecken noch onder onsen Crijch hem wil laten sien/Psa. 44. Ende dat wy niet voor het tijt is/dat is/voor hem wt ons eygendom / van des vleeschs gheest gedreuen/en spreken/ en schrijuen / en swijgen/noch yet en doen oft laten / dan dat hy in ons doet/laet / spreect oft swijcht: Dewijle dat alle de gene die voor hem comen/het sy met sprekē/schrijuen/doen oft laten/dieuen ende moordenaers zijn/ Johan. 10. Ende alle dat wy wt onsen eygendom doen oft laten/ghedencken oft spreken / dat is wt dē duyuel/de welcke so dicwils dat hy in ons leughen spreect / wt zijn eyghendom spreect/Joan. 8. Het welck oock met recht ons een vreese soude aenjaghen/soo dat wy niet voor God wt onsen eygendom en sprakē/en lieten/oft deden: Het welck doch sonder ophouden gheschiet by allen menschen kinderen/die te vroech voor den lichte op staen. God geue dat ick doch niet hier in op veel plaetsen mijn selfs gheweest en sy: Ende niet voor God/ wt mijnen eyghendom gheschreuen en heb/Amen.

De

De eerste Cronijcke des ouden Testaments / de oude Werelt ghenoemt / watter ghebeurt is / van Adam tot op Christum.

¶ Van God / ende den Naem Gods.

AEnghesien dat alle ons begin / doen ende latē / alle tottē prijse Gods in zijnē Naem behoorde te gheschieden: So wil ick dese mijn Cronijcke / in des seluen Naem beginnen / diet alle is in allen: Dwelc my de hoochste beschrijuinge Gods dunct te wesen. Hoe wel oock de Duyuel alle zijn spel tot eenen schijn eñ decsel / in Gods naem begint / soomen seyt / alle ongeluc begint in Gods naem: Eñ in Gods naem sloech geenē Boer zijnen knecht doot. So hope ic doch / dat mijn beghin / oft al wel vanden vleesche niet gheheel reyn en is / en sal daer heuen niet streckē. Want ick ymmers gheerne / Gode / den naem eñ de eere gonne / na mijnen inwendigē mensche / so waer yet eerlijcx door my arm slecht Vaetken / zijne ghenade allen menschen (die mijn vleesch ende bloet zijn) tot goet / wtricht oft oprichten wil. Daerom beueel ick my / ende mijn / Ja zijn Cronijcke / Gode / dat die na zijnē wille / tot zijns Rijcx vermeerderinghe / beschudde / rechte / bescherme / voordere / vruchtbaer make eñ volleynde: Ende in somma die in my dat willē heeft beschict / die gheue oock dat volbrenghen / wassen ende toe nemen / Amen.

Wat God is.

Nv als van God / wat soudemen segghen oft schrijuen / dewijle dat hy gheen van dien dinghen en is / waer af men spreken oft schrijuē can: Ooc dier dingen gheen / datmen sien / hooren / grijpen / smakē oft riecken cā? Hy en is ooc noch dit / noch dat / maer een eewich oneyndelijc dinck eñ goet / sonder eenigen naem. Waer by hy den veel vragenden Mosen van zijnen Naem vragende / niet onbehoorlijc en antwoort: Ic sal zijn / die ic zijn sal / dat is / ic ben die ic ben. Hoe wel dat dat beelt Gods in ons / God / in stucwercsche wijse / eensdeels als in eenen spieghel / oft door eenen neuel eenichsins gekent eñ begrepē wort / so en machmen doch dit door den vleeschelijcken mont niet wt gesproken / noch met de vijf sinnen begrijpen: Maer ghelijck als een onwtsprekelijck veraessemen in den gront der sielen ligghende. Daer by seytmen / dat beste wort gedacht / dat quaetste gesproken: Het welck veel meer in den mensche is / dan hy wt gesproken can / ende dickwils onder oft in den mont misraect ende verkeert wort / alsulckē ongeschictē Instrument is dat vleesch tot geestelijcke dingē / so Plato te recht bekent heeft.

Dat nv noyt / God yemant oyt ghesien noch gekent en heeft / dan alleen den Soon / die inden Hemel inden schoot des Vaders is / bewijst ons bouen Mosen / oock Christus eñ Joan. Mat. 11. Joan. 1. 6. Want niemant en mach God sien eñ leuen. Waer by hy Mosen zijn aensicht heet decken / want desen geweldigen eewigen gheest / verteert in eenen oogenblic alle dinghen die hem tegen zijn. Nv so is het vleesch zijnen teghenschijn eñ den voorhanck voor het aensicht Mosi / voor het welck hy God noch sien noch kennen / noch begrijpen en mach / Euē wel so begrijpt hem dat Beelt Gods eenichsins inden gheest. Waer by Esaias seyt / dat hy hem vā aensicht tot aensicht gesien heeft / alsoo oock Moses.

Nv so veel alsmen van God can ghesegghen / hebben de Heydenen / die ooc dat beelt ende goddelijc zaet in haer hebben / eñ ander wt den Christenen op menigerley wijse van God gesproken ende geschreuen. Inno. schrijft / den eenigē / warachtigen leuendigē / alwetendē God is eewich / onmetelijc / onwtsprekelijc / onueranderlijck / almachtich / sonder begin eñ eynde. Ioan. Dama. li. 3. Cap 8. God is een dinck sonder eynde ende begin / onsterflijck / oneyndelijck / eewich / eenuoudich / almachtich / onuerwinlijc / eenhoudich / een fonteyne des goets ende gerechtichheyt / een licht des verstants / een cracht sonder getal: Waer toe niemant comen en mach / die alle dinghen na zijnē wille maect / weynt / keert / die alle dinc onderhout / die alle dinc veruult / regeert / verheert / die niemant tegen hē en heeft / die alder wesen wesen is / dat is / die bouen / onder / ende in allen dingen is / altijt goet / die alle dinc ghebiet ende een Wet geeft / dat sy niet ouertredē en mogen / in wien alle dingē leuen / roeren ende porren: Eē dinc alder dingē / ouer alle wesen / diet al in zijn vuyst hout / onderhout / eñ alleen met zijnē adem ende woort alle dinghen ghebiet: Dan so statet daer / wil hy so ist voor handen: Die den verdructen troost / eñ den nederen op helpt. Ende wederom de stoute ter neder druct: Die alleē hē seluen wil / bemint / soect / eert / kent / etc. Daerō dat hi goet is / eñ niet beters en is dat hy beminnen mocht / eñ te recht lief hebbē / die alleen alle dinc is / eñ eenen yghelijc wat hi is niet aen zijn wesen / twelc onueranderlijck altijt goet is / maer na ons aensien: Een substancie / een wesen / eenen wille / een werckinghe / een macht / een heerschappie / een Godheyt. Die alle dinc tegenwoordich eenuoudich weet / het geleden / het toecomende eñ tegenwoordige. die alle dinc vermach eñ wil / maer niet al en wil dat hy vermach: Want hy mach de Werelt verderuē / maer en wil niet. Dionis. lib. 1. cap. 16. God is een onmaterialijc / onbeschreuen dinc / op geen plaetse / dat met gheen plaetse en mach begrepen werden: Ja die dē Hemel ende Aerde niet begrijpen en moghen / want hy is zijns selfs plaetse / alle dinc veruullende / ouer alle dinghen wesende / alle dinghen haer werckinghe geuende / na dattet zijns begrijpelijck is / ondeylijck / een gheheel goet volcomen goet / die geheel eñ al in allen dingē is / onbegrijpelijc / oneyndelijc / eñ vā niemant dan van hem seluen bekent. Die alleen zijn selfs aenmercker ende liefhebber is: Die alle dinghen die in hem zijn / om zijns selfs wil bemint / eñ alle creatueren alst maecksel zijnder handen.

Wat God is. Damascenus.

Wat God is. Dionisius.

Bernardus wat God is.

Bernardus / God is eenen almachtigen wil / een goetwillich eewich licht / een onueranderlijc verstant / dat begrijp daer toe scheppēde / dattet zijns geuoelijc is. Dionisius wederom / God is alder dingē die daer zijn / oorsake eñ begin der leuendigē leuē / der dwalendē wederkeer / der verstandiger verstant / der wijsen wijsheyt / der vallenden eñ gestoruen verrijsenisse: Dat na der natueren is een vernieuwer / eñ de dingen die haer bewegen / voort drijft / der swacken onderstant / de Vader der vaders beter dan diese gewonnen hebben / (want oock dese hebben van hem begost vaders te zijn) Een eenuoudicheyt der eenuoudiger / een Herder / eē licht / schijn / eñ volcomenheyt der blinden eñ ellendigē / etc. Dese woordē Dionisij repeteert Damas. cap. 3. Eñ voort seyt Bernardus: God is die daer leuendich maect tot geuoelen / die daer lust maect om begheeren / recht-

ueerdighende tot verdienen/onſtekende totter liefde eñ ialoſie/die daer vruchtbaer maect om te baren/voordert tot goet/leyt totter gerechticheyt/ſterct totter duecht/onderwijſt tot dienſtelijckheyt/maticht tot wijſheyt/beſoeckt om te trooſten/verlicht om te kennē/eewich totter onſterffelijcheyt/vervult totter ſalicheyt/omringt met ſekerheyt/hy bemint als de liefde/hy wijſt als de waerheyt ſelue/hy ſidt eñ oordeelt als de gerechticheyt/hy heerſchapt als een Maieſteyt/hy regeert als een begin/heylt als een Salichmaker/helpt als eē noothelper/verlicht als een Licht/ende ſtaet by als de godſalicheyt.

Zoroaſtes beſchrijvinge vā God.

Zoroaſtes eē Coninc Bactrianorum beſcrijft God alſo: God heeft een begrijpende hooft/deſe is van alle leuendige ſelfſtandige onuerganckelijcke dingē de eerſte/eñ inder eewicheyt de alder beſte eñ wijſte vader des rechts/eñ inder leeringhe der gerechticheyt ouermaten geleert eñ volcomen/doch ſonder natuere. Den eenigē wijſen/vinder der heyliger natuere/ongeboren/die niet gedeylt en mach worden/hem ſeluen ouer al ghelijc/alder goeder dingen een begin/die op gheen gaue en wacht/maer allen alle dinck geeft: Die gheenen Perſoon en aenſiet.

Secundus van God.

Secundus de ſtilſwijgende Philoſophus van den Keyſer Adriano geuraecht zijnde/wat God is/antwoort ſchriftelijck alſo: God is eenen onſterffelijckē ſin/een onbemerckelijcke hoochde/veelformiger Form: Eenen menichuoudigē eenigen gheeſt: Een onbedenckelijcke onderſoeckinge/alle dinc begrijpende/een wakende ooge/een onophoudelijck licht/eñ dat hoochſte onwtſprekelijck goet. Daerō begeerder een geuraecht zijnde wat God waer/daer ouer een bedencken van eenē dach/daer na twee/drie/etc. Tē laetſtē verſaecht weſende/ſprac hy: Hoe meer eñ langer dat ic ſoecke/hoe weyniger ic dit goet vinde eñ begrijpe: Want wie deſe Maieſteyt onderſoect/wort der ſeluer glorie verdruct/Pro.25. Eccle.3.

God ſonder naem.

Dewijle nv dit goet oneyndelijc/eñ oock noch dit noch dat datmen noemē/wijſen/ſchrijuē/ſiē eñ hooren can/etc. ſo en cant geenē naem hebben: want eenen naem op een dinc behoort. Maer nv dit dinc alder dingen een dinc is/eñ Ja alle in allen is/ſo is zijnen naem onwtſprekelijc eñ wonderlijc: waer by de Hebreē Gods naem met vier letteren oft conſonantē ſchrijuē/die niemāt geleſen en can/daer mede toonende/dat Gods naem onwtſprekelijc eñ van des menſchen hert onbegrijplijc is: Euē wel noemtmē God van zijnder aert eñ eygentſchap wegē by de Jodē inde heylige Schrift met thien namē. Dē eerſten El, bediet ſterc. Den ij. Eloe, dat bediet vreeſe. Den iij. Sebaoth, dat is een Vorſt der Hemelſcher heyrſcharen. Den iiij. Zelion oft Ramathel, dat bediet de hooge God. Den v. Eyel, dat bediet die daer is. Dē vj. Adonai, dat bediet de Heere. Den vij. heet Ya, dat bediet heylige geeſt. Den viij. Tretragramaton, dat is den onwtſprekelijckē naem/daer bouen af gheſeyt is. Den ix. Saday, dat bediet almachtich. Den x. Eloym, dat bediet de Godlijcke Maieſteyt ende drieuuldicheyt.

Gods namen.

Maer dat hi inde Schrift wort voor gehoudē als oft hy handē/voeten/ooren eñ mont hadde/dat geſchiet alle van onſen twegen (mits dat de ſchrift een plaeſter op des menſchen hert is) op dat wy/alſo Dama.lib.1.cap.14. ſeyt/met dat groue eñ der godlijcker dingē onbegrijpelijc vleeſch becleet/de hooge onſterffelijcke/werckēde ſprake eñ wille Gods niet en mogē begrijpē: Dat al ſo met eenich beelt/forma eñ teeckē der Creatueren/die wy begrijpen eñ gewoon zijn/toe geleyt wordē. Daerom ſo en is de Schrift niet eygentlijc als ſommige willen/na het weſen des letters te verſtaen/anders maken wy wt God eenen Duyuel/ofte eenen toornighē veranderlijcken menſch ghelijck. Maer tis alle aerts in gelijckeniſſen/exempelwijs geſproken/ſo Chriſtus ſeyt Joan.3. Si terrena, &c. Maer dies niet te min oft God al wel gheen ooge en heeft/ſo ſiet hijt doch alle/gheen oore/ſo hoort hijt doch alle/geen lidtmaet/ſo voelt hijt doch alle/gheen hant/ſo doet hijt doch alle/gheen voetē/ſo is hy doch ouer al/die Hemel ende Aerde veruult/Jer.25. Want alle dinck is vol van God. Dioge. Ende wy zijn zijnder aert. Arat. Van den eenighen God hebben oock veel Heydenen wt het ingheplante woort/ende het inlichtende licht ſeer wel gheſchreuen: Als Plotinus Trimeg. Socra. Diogen. Plat. Orpheus/Sibilla/Sophocles/Aratus/etc. Beſiet daer af Iuſti. de culto vere Relig.

God en heeft noch handē noch voeten.

De heylige Schrift nae de letter niet te verſtaen.

Van Chriſto de ſone Gods/ ende zijnen naem.

Chriſtus Jeſus die daer is crachtich beweſen Gods ſoon te zijn na den gheeſt/ende een zaet Abrahe na dē vleeſche. Ja die nv de godheyt wt God/eñ niet van God is wt geuloeyt oft wt ghegaen van inder eewicheyt. Ja die God ſelue is/heeft in Chriſto dē menſche eñ dē zade Abrahe menſchelijcke natuere aen hem genomē/eñ daer om in deſe laetſte tijdē in Chriſto vermenſcht geworden/doen de werelt gheheel wtwendich af geuallen eñ af gekeert zijnde/niet meer yet Godlijcx en verſtont. Daerom behaechdet God hē in Chriſto dē zade Abrahe/dē menſchē oft der werelt voor oogen te ſtellen/dat ſy doch vermaent worden van tgene dat te voren was/namelijck/van God/zijnē ſin/zijn rijc/zijn zaet/zijnē geeſt/zijnē adem/zijnen Soon eñ woort Gods: Waer mede alle menſchen verſeghelt zijn/ende na den beelde Gods gheſchapen. Waer by Paulus niet onbehoorlijc en bewijſt/dat de wet Gods met dē vinger eñ griffie Gods in alle menſchē hertē geſchreuen is/Rom.2. Deſe Schrift ende hertboec en wilde niemant meer aēmerckē/noch dē ſone Gods meer in zijnder hertē ſoeckē/by dē welckē dat woort/dat God ſelue is/veroorſaect wort/vleeſch te wordē: Eñ alſo te vorē in ſteenē tafelē/alſo nv in Chriſto de wet ende dē wille Gods/dē vergetē godlooſen menſche voor te houdē/te bewijſen/in te beeldē eñ voor oogē te ſpiegelen/op dat ſy doch met hare vleeſchelijcke oogē/dē wille/wet eñ woort Gods in Chriſto ſoudē taſtē oft voelē: Eñ hen in deſen veruleeſchten God ſoudē ſiē als in eenē ſpiegel/hoe dat ſy behoordē te weſen: Oec wat God aen haer gebrac eñ van haer eyſchte: Waermede ſy van buytē eñ binnē ouertuycht/voort aen geen wtvlucht of ontſchuldinge meer en haddē/van eenigerley onwetenheyt. Alſoo beſoeckt God die ons lief heeft/Ja die de liefde ſelue is/ſoeckt ons inwendich met zijn inlichtende licht ende woort. Ende wtwēdich daer wy niet meer en ſagen noch en ghevoeldē met dē vleeſche des woorts: Spiegelt hē alſo/ons altijt voor/inwendich eñ wtwendich: Op dat wi daer mede van zijnder goetheyt/liefde ende trouwe/niet en claechden noch claghen en mochten/dat hi yet aen ons verſuymt hadde/vā al dat de liefde ghedencken mocht: Alſoo hy ſelue in Eſai.5. betuycht. Item de almachtige God/wert oock daerom menſche door deſen zijnen wtganc/ende wtvloeyen: Om weder te halē dat af geuallen eñ verlorē wort: want hy wilde door deſen anderen Adam/weder brengen tot recht/ende weder toe leyden/Alle dat door den eerſtē af geuallen ende verworpen was/alſo de Schrift machtichlijck op veel plaetſen betuycht/byſonder Rom.3.4.5. 1.Cor.15. eñ Joan. ouer al. Want God woont in Chriſto/Ja in hem woont de gheheele volheit der Godheyt lichamelijc of lijflijc/ende verſoent de Werelt met hē ſeluen door Chriſtum/ende en rekent haer hare ſondē niet meer toe/eñ alſo is dat

Oorſaeck waeromme het woort vleeſch is geworden.

Ander oorſaecken der menſchwerdinghe Gades.

woort

woort der versoeninghe vleesch ghewordẽ: Ja hi heeft die/die van geen sonde en wist/voor ons tot sonde ghemaeckt: Op dat wy in hem de ghe-rechticheyt die voor God gelt/soudẽ wordẽ. So dat also door Christo ende dit vleesch-woort ver soent is/alle wat inden Hemel ende op der Aerdẽ is/Col. 1. Doch dat wy in hem gheuonden worden als de rancken in den Wijnstock in een vry ghelaten ghelooue op gheuoert. Voort soo wort God als voor/ooc daerom wtwendich ende dat woort in Christo vermẽscht/spreect met ons op Creaturische maniere/op dat de mensch/ in wiẽ alle de Godlijcke liefde eñ voncke vercout eñ wt geblust was/Ja de sinnẽ verdraeyt/verkeert eñ geheel aertsch/ hẽ doch in Christo op dese maniere verstaẽ mochtẽ. Wãt dese onse groue lanteerne des vleeschs/hadde dat Godlijc verstant also verduystert/so dat God daer door niet meer lichten en mocht. Waer by de gheheele Werelt van Christo een duysternis sonder licht genoẽt wort: Daer in niet anders en is dan enckel dwalinge/ aẽstoot/blintheyt/eñ onwetentheyt: Om dese te verlichten wert Christus ghesonden. Om die te helpẽ/wert hy voor een Offer der sonden op ghe-worpen eñ vanden doot verwect.

Thomas van Aquin. vã Christo.

Thomas van Aquin. in de Voorreden Chatena Aurea aẽ den Paus Vrbanum/4. seyt alsoo. De Fonteyne der wijsheyt/dat eenich geborẽ woort Gods/sittende inder hoochte/door welc de Vader alle dinck wijselijc gemaect eñ lieflijck gheordineert heeft: Heeft willen in de laetste tijdẽ dat vleesch aen hẽ nemẽ/op dat onder het decsel der lichamelijcker naturẽ/de mẽschelijcke ooge zijnẽ schijn mocht aensien: De welcke sy in de hoochte zijnder Godlijcker Maiesteyt niet en mochten vercrijgen: Hy hadde euẽ wel zijnẽ schijn/namelijc zijnder wijsheyt eene voet padt ende aenwijsinge wt gestort ouer alle werckẽ die hy hadde gheschapẽ: Euen wel soo heeft hy met een grooter Preuilegie zijn eygẽ Beelt der mẽschelijcke natuere/in gedruct/ hoe veel neerstiger hy dit zijn Beelt in de herten der gheender die hem lief hebben/na de mildicheyt zijnder gauẽ/heeft wtghedruct. Maer mits dat dat licht der wijsheyt den menschẽ in gegoten/door de duysternisse der sonden/eñ door den Neuel der tijtlijcker handelinge eñ besicheyt/ver duystert/ eñ dat so geheel sommiger dwaser mẽschen herte verdonckert wort/ soo dat sy de eere Gods in enckel Afgoderye veranderden: Ende in eenen verkeerdẽ sin vallende/dedẽ dat hẽ niet en betaemt. Daer wilde de Godlijcke wijsheyt/ die den mensche tot haerder eere eñ glorie/dat hi haerder soude genieten ende met haer leuen / geschapen heeft: Also godloos ende dwalijck/alsoo daer sonder te zijn eñ sulcx te ontbreken niet willen toe laten: Liet hẽ daerom geheel ende al in de menschelijcke natuere om die doch op dese maniere aẽ te nemẽ: Eñ also wonderlijc hẽ seluẽ toe te gesellen/op dat hy dẽ dwalendẽ mẽsche geheel tot hẽ treckẽ soude. Dese claerheyt der wijsheyt Gods/ niet de wolcke der sterffelijcheyt bedeckt heeft Petrus int gelooue te sien verdient.

Van den Naem Christi.

Namen Christi.

JEsus heeft veel namen in de Schrift: Ten eersten heet hy Christus om dat hi met genade eñ geest: Ja met de Olie der vruechden is ghesalft voor alle zijne broeders ende ghesellen: Waerom hy deser Coninc eñ Hooft wort ghenoemt. Item daerom hy ooc Messias wort gheheetẽ/dat is der geender die gesalft zijn tot Priesters/Propheten eñ Coningen. Tẽ ij. Jesus dat een Salichmaker bediet/want hy heeft salich gemaect ende gereynicht zijn volc van harẽ sondẽ/ Matt. 1. Eph. 2. Tit. 2. 3. Ten iij. Emanuel/dat bediet God met ons/als dat in hẽ/God met ons is. Tẽ iiij. heet hy een Vleesch-woort/na den woorde/dat vã dẽ Vader vã inder eewicheyt voor de Werelt geboren is: Maer vleesch/also hy vã Maria inder tijt geborẽ is. Itẽ tẽ v. dẽ eerstgeboren/ eenigen geborẽ soon/om dat God niet meer sonen en heeft dan desen/eñ soo wie in desen is ende gheuonden wort. Ten vi. Principium het beghin/ mits dat door hem alle dingen gemaect zijn/eñ dat hy alle dingen onderhout eñ eyndẽ sal. Ten vij. Os Dei; Den mont Gods / mits dat God door desen tot de werelt spreect. Tẽ viij. Manus & dextera Dei; Die hant Gods/om dat God door dese alle dinghen doet eñ wt richt. Ten ix. Via, den wech/om datmẽ desen volgende ende door Christum tottẽ Vader coemt. Ten x. Vita, dat leuen/ mits datmen niet dan door desen en leeft ende totten leuẽ en coemt. Ten xj. Veritas, dat is de waerheyt/ wãt dese de voorgestelde waerheyt is/ door welc men totter waerheyt coemt. Ten xij: Scala Iacobi de leeder Jacobs / midts datmen niet dan door desen ten Hemel en climt. Joan. 3. Ten xiij. Ostium, de deure oft poorte indẽ Hemel oft schaepstal/om datmen alleẽ door desen als door eẽ deure indẽ Hemel coemt. Ten xiiij. een Fonteyn/dat is een Fonteyn der ghenaden / daerom dat alle goet/door desen / als door een Canael oft springende Fonteyn vã God tot ons wort gebracht. Ten xv. Mediator, een middelaer / daerom dat hy dat middel ende instrument van alle dingen is/waer door God wt richt ende middelt tusschẽ ons ende hem. Ten xvi. Aduocatus, Een Voorsprake die ons bi dẽ Vader õs lieden woort doet ende goet van ons seyt. Ten xvij. Interpellator, eẽ voorbidder / daerom dat hy ons by God verbidt. Tẽ xviij. xix. xx. xxi. Propitiator, Iustificatio. Sanctificatio, Redemptio, dat is/een versoeninge/ genaden troon/ Rechtueerdichmaker / Heylichmaker/Verlossinge: Daerom dat wy in hem alleen dese stucken alle vercrijghen / ende alle door hem ghegeuen/ toe ghebracht ende van God gesonden is. Ten xxij. Sapiencia, des Vaders wijsheyt / daerom dat God door hem als een wijsheyt alle dinghen voorsichtelijck gheordineert heeft. Tẽ xxiij. Manna. Virga Aaron, Gladius Goliath, Filius Dauid, Abrahe, Flos & Virga Iesse, Arca Dei, Clauus Iael, ende veel ander Figuerlijcke namen (want dat gheheel oude Testament op hem bediet / bysonder alle Offerhanden) dat is de Hemelsche Poorte / de Roede Aarons / dat Sweert Goliaths/een Soon Dauids eñ Abrahams/ een Bloeme ende Roede Jesse/ de Arcke Gods/dẽ Nagel Jaels/dẽ tẽpel eñ Tabernakel Gods/etc. Daerom dat wy door desen ghespijst worden / Joan. 6. Eñ (als dorre tacken groeyẽ) des viants verwinder. Itẽ eẽ soon Dauids/etc. Daerom dat hy na den vleesche/van desen Sade voort coemt. Daerom oock een Bloeme ende Roose Jesse/om dat hy van desen Stamme zijn gheboorte heeft/een Arcke eñ Tempel Gods/om dat God lichamelijc in hẽ gewoont ende gherust heeft. Een Nagel Jaels/om dat door desen alle onse vianden wordẽ ter neder geleyt. Hier behoorẽ alle de Figuerẽ des oudẽ Testaments/ die op Christi/recht als metten vingher bedieden. Ten xxiiij. so wort hi ooc de groote Propheet genoẽt/ daerom dat hy ons dẽ wille Gods geopenbaert heeft eñ ooc gheprophetéert eñ veel toecomende dingen geseyt. Tẽ xxv. Een Soon Gods naden geest / eñ eẽ zaet Abrahãs eñ sone des Menschen na den vleesche totten Rom. 1. Ten xxvj. so heet hy ooc Dominus Deus noster/daerom dat hy ons vã God/onsen voor gesteldẽ God is/door welcken wy tot Heeren eñ kinderẽ Gods/Ja Goden worden: Eñ dewijle dat hi in alle dingen gelatẽ/ gestaen is na der menschelijcheyt/eñ met God in allen dinghen eens/Joan. 10. 17. Waer en bouẽ oock God ten vollen ende lichamelijc in hẽ ghewoont heeft: so gundt hem God oock zijnen Name/Ja

me/ Ja hy is selue God/ aengesiē dat dat vleesch Christi vander Godheyt verteert/ vercoockt/ eñ als vergod is: Also dat nv Christus na de menschept niet meer en leeft/ maer God in hem. Niet dat Christus gheen warachtich mensche en is/ ende een natuerlijck vleesch: Maer dat hy nv int Hemelsche wesen ter rechter hant Gods/ een verclaert Godlijck/ Hemelsch gheestelijc vleesch aen hem heeft/ het welc beter God dan vleesch ghenoemt wort/ aenghesien dat hi vergod ende door God is. In welcke heerlijckheyt ende vereeninghe door hem/ oock tot God ghebracht worden alle ghelooulghe die hem aen hanghen/ eñ eens met hem zijn/ ghelijck hy eens is metten Vader/ Joan. 17. Also dat wi ooc door hē beter altemael Goden dan menschē genoemt worden/ Psal. 81. Daerom noemt hi Christus (vt a digniori fiat denominatio) behoorlijcker God dan mensche. De menschept en is maer de Arcke eñ Tempel daer God in woont/ Jae in God inghelijft ende vergod: So heet dan des Weerts-huys of Tempel/ behoorlijcker na den weert ende Priester: dan de weert ende Priester na de Tauerne ende Tempel. Dat vat noemtmen na den wijn/ eñ niet den wijn na het vat. Alsoo salmen Christum nae het beste deel/ dat is/ na der Godheyt kennen/ noemen ende aenbidden/ ende niet na den vleesche/ so de Apostelen ten eersten deden: Dwelck Paulus oorlof gheeft/ 2. Corint. 5. Eñ Christus moeste daerom wech/ op dat sy hem voorder souden leeren kennen/ ende niet eewelijck alsoo aen zijn vleesch hanghen/ Joan. 16. Ten xvij. Rex & Sacerdos/ dat is/ Coninc ende Priester/ daerom dat God als eē Keyser door desen Coninc alle dinck regeerende/ wt richt/ ende door desen hooghen Priester wijet eñ heylicht/ alle wat in den Hemel eñ op Aerden is: Eñ door hē ons allen tot Priesters eñ Coninghē salft. Ten xviij. Funiculus Michol eñ Rahab, dat is/ het zeel oft strick Michols ende Rahabs/ daerom dattet God door Christum alle tot hē trecken wil ende verlossen. Veel ander namen laet ick hier varen/ als daer hy hē een goet Herder ende Clock-hinne noemt. Ende Paulus/ eenen schijn der heerlijcheyt Gods/ ende dat euen-beelt zijns wesens/ ende meer andere namen: Besiet mijn boecxken van Christo ende Antichristo.

Van den heyligen Gheest ende zijnen Naem.

Den heyligen Geest die van den Vader door den Soon wt gaet/ en is nae de meyninghe van velen/ niet anders dan Gods genade/ Geest eñ gonst/ Ja God selue die een Gheest is: Eñ eenen heylighen Gheest/ waer door hy (dat is door hem seluē) alle dingen volbrengt/ voordert/ supuert/ eñ de gecruyste rampsalige Christenen beurijt: Want dat God door Christum heeft gherechtueerdicht/ dat heylicht hy door den heyligē Geest. God giet door Christum wijn inde wondē/ verteert eñ cruyst dat rampsalich vleesch. Hy breect af eñ rechtueerdicht wat tegen hem inden mensche is. Maer door dē heyligē Geest/ giet hy olie in de wonden/ heelt/ verbint/ heylicht/ timmert/ wat voor hem inden mensche is. Daerom gaet Christus voor henē indē ghelooue voor den heyligē Geest: So dattet alle door Christum ten eersten af ghebroken eñ weder gebracht worden moet dat door Adam getimmert eñ verwoest is: Maer door den heyligen Geest wordet alle versoent/ versaecht/ aen genomen/ tonder getogen/ eñ getimmert wat door Christum ghecruyst is: Waerom hi oock den Geest Christi heet/ om dat hy Christum volcht/ dat is/ alle ghecruyste beladen rampsalige conscientien. Door Christum is God ten eerstē wrange eñ pijnicht de conscientie eñ het vleesch. Maer door den heyligen Geest is

Den heylighen Geest wat.

God soet/ salft ende stilt de conscientie eñ gheest. Also is Christus op het vleesch/ eñ den heyligen Gheest (die het cruyce ende Christo op de hiele volcht) op den Gheest bestelt: Soo dat God also door Christum eñ zijnen heyligen Geest alle dinc in alle doet ende volbrengt/ begint ende voleynt. Door Christum doet God/ door zijnen Gheest voleynt hy. Christus is het begin: Zijnen Geest/ dat eynde alder dingen. Daerom wort den heyligen Gheest/ eenen vingher Gods/ een Duyue/ Wolcke/ Vyer/ Water/ Honichdou eñ Olie ghenoemt: Waer mede God alle dingen wt richt eñ voordert. Christus is dat cruyce des vleesch/ dē heylighen Gheest de genade des Gheests. Door Christum cruyst/ rechtueerdicht eñ ruymt God van den Gheest dat wederspannich vleesch: Eñ bereyt met desen af breken zijnē heylighen Geest den wech eñ ydele plaetse/ Rijcke ende Hofstadt. Door den heylighen Geest/ heelt ende ontfermt hy den ghebroken rampsalighen/ van den vleesche ouerwonnen ende bedroefden Geest: Euen wel wort dicwils het een voor dat ander genomen: Dewijle die drie dinghen/ Vader/ Woort/ Soon/ eñ heylige Gheest/ een zijn/ Ja een dinck ende wesen inder substantien.

Namē des heylighen Gheests.

Een corte beschrijuinghe van de scheppinghe der Werelt.

Van der Werelt is so menigherley meyninge by de Philosophen/ soo dat eenen eer oock de ure-clocken ouer een brochte. De Stoici/ Thales/ ende Aristoteles segghen: Datter alleen een werelt is/ ende dat die een siele heeft/ ende wort oock door vernuft gheregeert. Maer Dimocrites/ Epicurus/ ende Metodorus gheuen voor/ datter ontallijcke werelden zijn/ ende en hebben gheen siele/ eñ daer en wort ooc niet wt voorsichtichept gheregeert/ maer wt natuerlijcken loop eñ genegentheyt. Pithagoras eñ de Stoici meenen dat de werelt een begin heeft/ dat sy gheborē is als oock de mensche: eñ volgende haer nature oock wederom vergaen. Epicurus leert/ dat de werelt een begin heeft/ als een ander Dier of gewas. Aristoteles seyt/ dat de werelt geē begin en heeft/ sy en sal oock gheen eynde hebben: Also ooc des menschelijckē geslacht. De Grieckē hebben bekent/ datter voor het begin van alle dingen/ een wesen eñ onuerdeylde forma geweest is. Ende na dien/ dat dat eenich wesen/ hē heeft wt ghedeylt/ so heeft de werelt de ordinancie eñ ghedaente ontfangen. Een yegelijc heeft een bysonder meyninge: Plato/ Timeus eñ Strabo/ waer om dat de Zee ghesouten is/ af eñ aen loopt. Euripus loopt des daechs seuenmael aen eñ af: Wt welcker oorsake Aristoteles doē hijt niet en conde begrijpen/ hem seluē daer in wierp ende hem seluen also verdranck. Daerom willen wy Mosen dē Vader van alle geschiedenisse schrijuers/ van het begin der dinghē voor stellen/ Gene. 1. 2. leest dien. Want van Moysen gheuen oock de Heydenē ghetuygenisse zijnder wijsheyt. Philon seyt dat hy in alle de leeringhe der Egiptischer hooch geleert is. Hermippus seyt/ dat Pythagoras veel wt Moysen in zijn Philosophie ghetoghen heeft. Numenius noemt Platonē eenen attischen Moysen/ die alle dinghen/ een wt vloeyen wt God noemt. Nv so heeft desen eenighē God door zijn wijsheyt eñ woort/ als door een instrument alle dingen gheschapen/ eñ den gheschapen een ghebot gestelt/ dat sy niet ouertreden en mogen: Den Hemel bouen ghehanghen/ met menigerley lichten verciert: De Mane/ Sonne/ ende Sterren haer ghebot gegeuen/ alle Planeten eñ dat geheel Firmament: Dat Aertrijck te middē in de Zee in gesonckē/ metter Zee omringt/ met Fonteynen beuochticht: De Lucht/ Aerde/ Water/ Vyer/ met zijnen Dierē verciert/ eñ alle dinghen

Gods scepsel ende dier dingen aert eñ eyghentschap. Psal. 149.

ghen zijn ghebot ghegeuen: Dat Woult hem met vruchten eñ loof-gewas te deckē: De Dalē haer officie gegeuē. Van welcke dingē alle/God/dat onbegrijpelijc goet een oorsake is: het welc men om te begrijpen niet ondersoecken en sal. Het is genoech uwen Bouwmeester te kennē dat hy zijn hantwerck in acht heeft/onderhout/ordineert/regeert/eñ niet het geluck oft fortuyne beuolē en heeft. Want also alle dinc wt hem is ghecomen/also en isser doch niet van hem af gegaen/dat hy noch niet in zijnder hant en heeft. De mensche wort Minor Mundus/dat is/een cleyne werelt vā allen genoemt: Daerom dat alle dinck in hē/dat in de geheele werelt is/geuonden wort: Het welc God ghelijck als een Beelt van alle dinghen eñ Creatueren te samen gestelt heeft/dwelc eenichsins met alle dinghen gemeynschap heeft. Item oock daerom dattet alle in hem als in zijn eynde gerecht is/ende alle in hem eñ onder hē behoort ende onderworpen is. So dat in hem een wt der Elementen vermengde liefde ende Hemelschen Geest/eñ Gods gelijckenisse/gesien eñ ghemerct wort. Dat groeyen heeft hy met de planten/de sinnelijchept eñ het geuoelen met alle Dieren/eñ het verstant met den Enghelen ghemeyn: Daer en behoorde hem niemant te verwonderen: Dat de mensche vā alle dingen bemint wort/in welc alle dingen yet vanden haren/Ja oock hem seluen geheel ende al dat hare mercken. Wat nv de Moysesche Letter van de wercken der ses daghen vermach/besiet daer af dat eerste Boeck Moyse/Capittel 1.2.

De mēsche een cleyne werelt.

Van quade ende goede Enghelen/ende van haren name.

Lucifers val.

ALs Lucifer met zijn gheselschap/wt aengenomen boosheyt viel/eñ Christum die hy in God toecomende sach: Voor zijnen Heere/Richter eñ God (met verachtinghe) niet en wilde bekennen: Ja als hy zijnen stoel neuen God wilde setten/van den Hemel gestooten wert. So wilde hem God (diemen niet verwoesten en can) dan noch tot zijnder eeren gebruycken teghen zijnen wille/op dat hy niet te vergeefs/noch sonder hē quaet te wesen/gedachte. Namelijck tot een Ridderschap/proeue eñ oeffeninge zijns volcx/die sy door het onophoudelijc aen vallen eñ aen wapē/tot Ridders maken souden: van desen coēt voort alle sonde/aenuechtinge eñ boosheyt. Sommige meynen datter gheen Duyuels en zijn dan ons eyghen vleesch: eñ nemē Jaco. Cap. 1. te hulpen/eñ Eccle. seggende: So wie vandē Duyuel quaet spreect/die vloect zijn eygen siele. Maer doch en can icks niet gheloouen/aengesien dat so veel in den Euangelio hier eñ daer staet: Als dat sy wt geuarē zijn in de cudde der verckens/eñ de verckens in de Zee versmoort. Maer dat geloouе ick wel/dat dat vleesch dat hem eens met hem vereenicht heeft/eñ zijn woort aen genomē: Ja met hem ghetrout eñ als in een houwelijck verbont/met hem ouer een coemt/ende dat hy daer in/nv zijn Rijcke heeft: Ende dat niet anders dan God in den gheest des gheloouigen/so dattet wel den Duyuel selue mach genoemt worden. Also worden zijne kinderen ende aenhanc/als Judas Iscarioth. Joan. 6. Duyuels genoemt/gelijck als Gods kinderē/Godē/Psal. 81. nochtans en zijn sy beyde eyghentlijck/niet God/oft de Duyuel selue: Sonder hem ingelijck/eñ met hem vergod ende verduyuelt. Daerom worden de Duyuels Demones genoemt/Ja van Platone Cacademones/dat is wetende oft erchlistich: Want hy en heeft in den val/zijnder conste niet verlorē/hem tot meerder pijne/als hy de stercte zijns vyants bekennen eñ voor de ooghen sien eñ weten moet. Waer by hy de Schrift soo wel bekennende is/als ergens eenich Schriftgeleerde: Ja alle menschen kinderen zijn alleenlijck zijn Scholiers: Daer by can hy so veel bedrochs/hy kent alder dingen natuere eñ aert: Ja weet also eenen wint in een lichaem te maken/eñ met alle fantasie eñ guychelwerc de mensche te bedrieghen. In summa hy cant alle: Maer hy en vermachs niet al/Ja geheel niet/dan so veel hem God toe laet/eñ is eē die hem meer onderwint/dan hy vermach. Ten tweeden/wort hy een Satan genoemt/dat is/een wederpartijder Gods. Ten derden Behemoth/Job 40. dat een rijndt oft wilt Dier bediet. Ten vierden/Leuiathan/dat is/een toesettinghe/om dat hy tot alle dinghen een toesettinghe doet. Ten vijfsten/Apollion/een wtroeper eñ verderuer/als in Apoca. 15. gesien wort. Ten sesten/Diabolus/dat is/ter neder ghewōrpē/op Griecx een lasteraer oft terger. Ten seuendē/een beschuldigher/Apo. 12. Ten achtsten/een Slange eñ Drake/Apoc. 12. Eenē Leeuwe/1. Petri 5. Een Ader oft Angel/Esai. 25. Item Coluber een cromme Slanghe. Carelstadt meynt int boecxken van den Enghelen eñ Duyuelen: Dat sommighe boose Gheesten oft Engelen stercker zijn inder cracht/ooc meer weten/dan eenen swackē goeden Enghel/eñ neemt dat wt den Prophete Daniel/ende Apoca. daer hi seyt dat den goeden Enghel den Duyuel te swack/sommige stercke Enghelen heeft te hulpe gheroepen.

Duyuel geleert eñ alder mēschē meester.

Name des Satans.

Van het officie der Enghelen ende haer eyghenschap.

Choren der Enghelen.

DE Oude setten in den nedersten ende ondersten Choor der Engelen/de Angelis, de ghemeyne Engelen/diemen op Hebreeusch Malach, in Latijn Nuncios, eñ op Duytsch Bodē noemt. Daerom dat sy int oude Testament/des Heeren beuel als ghesonden Boden ende Legaten/met hem brachten. Sy heeten Angeli/dat is Boden/niet van natueren/maer van officijs weghen: Want sy zijn gheesten sonder name/Persoon/Stede oft tijt als Daniel seyt: Et fecit Angelos suos Spiritus, &c. Wanneer dese gheesten met een aen ghenomen lichaem ghesonden werden/soo heeten sy Angeli/dat is/Boden/waer bi de Poeten ende Schilders (den welcken het alle toe gelaten wort) in haer verciersel/dese aendichten vluegelen/van haers snellen loops wegen. Also oock de winden/by de Poeten/Eñ David vlueghelen te hebben/ghesept worden. Qui ambulat super pennas Ventorum.

Officie eñ Engelscap der Enghelen.

Nv van het officie der Engelen des ondersten Choors. Na de meyninge Dionisij/leydē sy den mensche/als bestelde Herders eñ bewaerders/tot de Godlijcke kennisse/bewarē haer voor alle aēstoot: eñ also veel als sy met des menschē wille mogen te wege brengen/so leerē sy een Godlijck leuē: Eñ bysonder so zijn de Enghelen om ons te bewaren/eñ tot allē tijden te leydē/geordineeet: Dat sy ons soudē locken tot het goede/eñ af leyden vanden quadē/Act. 12. Itē sy vermakē ons als medegesellē met geestelijcke eñ lichamelijcke spijse op den wech: Op dat wi niet mat zijnde/en soudē verliggē/3. Reg. 19. Itē sy drijuē de Duyuelen eñ boose geesten wech/Tob. 8. Item sy leeren in twijfelachtige saken den gront der waerheyt/waer mede wy versekert werdē/Dani. 9. 10. Sy troosten ons/in leet eñ truerichept ghestelt zijnde/Gene. 16. Luc. 2. 24. Item sy geleyden op den wech/datmē niet en dwale/Tob. 5. Exo. 24. Item sy trueren eñ lyden mede/als wy in versaechthept staen/ende troosten/Judi. 2. Esa. 24. Sy staē ons snellijck by dat wy niet en vallen eñ verderuen/Esai. 24. Sy helpen ons teghen onse vyandē dat wy verwinnen/eñ niet verwonnen en worden/Gene. 24/2. Macha. vlti. 2. Para. 20. Sy heelen onse wonden/dat wy niet en steruen/Tobi. 21. Sy brengen ons onse sonden inde ghe-

dachte-

dachtenisse/dat wi ons dier schamē souden/Josue 2. Sy vercondighē ons den wille Gods/dat wy daer na doen soudē / Luce 2. Sy nemē wech alle hindernisse/dat wi des te vryer met oprechter herten/eñ onbelemmerde conscientie mogen dienen/ Exod. 23. Sy besoecken ons in menigerley maniere/eñ voorcomē veel ongeluck/dat wy ons niet en stooten/Esai. 60. Sy staen altijt inde tegenwoordichevt Gods/wiens aēschijn sy sonder op houden aenschouwen/ Matth. 18. Luc. 1. Dani. 8. Sy draghen ons ghebet voor dat aenschijn Gods / Job 33. Sy leyden ons tot Gods lof eñ liefde/Esa. 6. Apoca. 5. Sy en worden met beswaringhe des lichaems oft des vleeschs niet beswaert/ Luc. 24. Sy nemen na haer behagen een lichaem aen/tot haren dienst bequaem/ende verdwijnen met aflegginge des lichaems/wanneer sy willen/ Jud. 13. Het aengenomē lichaem beweghen sy alleen / als een schipman een schip/ maer en makent niet leuendich: Daerom wanneer sy al schoon schijnē te eten/so en eten sy doch inder waerheyt niet / Tobi. 12. Videbar quidem: Eñ also den schijn der Sonnen water op leckt eñ met gewelt verteert / eñ doch niet en eet/noch in haer en neemt/alsoo oock de Enghelen de spijse.

Geesten gheschapen.

Vanden Engelen eñ haer officie eñ vrientschap/ seyt Martinus veel in Zacha. Cap. 1. Isi. lib. 1. Dioni. etc. Martinus vertelt vier officien ende nutheden die wy vanden Enghelen hebben: So seyt oock de schrift/dat God de gheheele werelt/ door dienst der Engelen regeert/eñ dese als door middelaers/den volcke Israels zijn gebot heeft laten vercondighen.

Nv so heeft God de geesten ten eersten/als een creatuere van zijnder aert wt niet gheschapen/ goet eñ tot kennisse des eenigen een/die int licht voor zijn aēschijn wandelē soudē. Maer so haest als Lucifer met zijn geselschap hem in zijn ydel niet weder af neyghde/eñ hem seluen toe schreef/ als ware hy het ghene dat hy niet en is: soo wert hy af gestooten van dat licht inder duysternisse.

Negē Choren der Enghelen.

Nv so worden de Engelen vā Dionisio den Discipel Pauli/aengaende de ix. Choren der Engelē also onderscheydē: In iij. opperste/in iij. middel / ende in iij. onder Choren. In de iij. opperste woonen de Seraphin / Cherubin / Throni. De eerste sien en hebben acht op de goetheyt Gods: De ander op Gods cracht: De derde op Gods gerechticheyt. De middel Choor hout in/Dominationes Principatus & Potestates: De eerste oeffenen den dienst der Enghelen: de ander sien op de hoofden der volcken: de derde verscheuren het ghewelt der Duyuelen. Inden ondersten Choor oft Jerarchia zijn de crachten/ Ertz-engelen eñ Enghelen. De eerste doen mirakel/de ander beschicken groote saken eñ hooft-handelinghen: de derde dragen sorghe eñ zijn het beschut der menschen. In de eerste werct God als een cracht: in de andere openbaert hijt als een licht: in de derde onderhout ende gheneert hy als eenen leuendighen adem/ende leuen alder dinghen.

Van de Helle.

Van der Helle.

VAn de Helle is oock menigherley maniere eñ meyninghe / ende so gheheel niet versekers/ als wy versekert zijn datter een Helle is: Van de plaetse of ghelegentheyt twijfelen sy alle: Augustinus meynt/dat sy onder der aerden is: Desgelijcx Tertulianus in Apol. Maer ten eersten na de wtlegginghe van den name Inferi het onderste/eñ ten anderē van der bequamer bediedenisse weghen / want de sielen hebben hen van God totter aerden af ghescheyden / soo ist oock recht dat sy daer in ghequelt zijnde/haer Helle hebbē. Ten derden / dat de Heere niet op / maer af ghe clommen is ter Hellen.

Helle onder der Aerden.

Hier makē sommige vier Hellen: De onderste der verdoēder: de tweede daer bouē der ontschuldige kinderen die sonder Doopsel gestoruen zijn: de iij. het Vageuier: de iiij. der Vaders/de voorhelle oft den schoot Abrahams ghenoemt: maer het is een fantasye/sotheyt/ende dwaesheyt.

Van het Paradijs / oft den Hof Eden.

VAn het Paradijs is ooc menigerhande meyninghe by de Heydenen/Poeten eñ Vaders/ leest daer af Ioannem Damascenum, Augusti. de ciuita. Dei lib. 14. Cap. 10. Isido. lib. 15. Cap. 2. 3. Bæda, Plinium, Basilium in Examerum, Ambrosium ende andere. Item den Heydenē Vergilium de Campo Elisio/de Historicis/vanden Insulis Fortunatis. Nv dat Paradijs/op Hebreeusch den Hof Edon oft Heden genoemt/is/also Damascenus seyt/eenen Hof van alle wellust/een Camer alder blijschappen. Waer in (als Augustinus eñ Isidorus segghen) tot onderhoudingen des leuens/ driederley hout gheplant is geworden: Dat eerste/het hout des leuēs: dat ander/der onderhoudinghen eñ des wellusts: dat derde / der gehoorsaemheyt. Dat hout des leuens / dat hadde van God een ingeplante cracht: dattet de ghene die daer af adt/van het steruē behielt/eñ alle cranckheyt / droeffenis eñ swaricheyt voor quam. Itē dat/ghelijck als by den Boom des wetens goet ende quaet/die vryen wille bediet is/also is oock by den Boom des leuens Christus bediet. Also was in den staet der onnooselheyt / namelijck de siele van God/maer het lichaem vant nuttē des Booms / behouden worden. Nv hoedattet bewaert is voor de menschen ende Enghelen/leest Gene. 3. De Engel soude de gheesten eñ dat yverich swaert den menschen weeren. In desen Hof was alle vreucht eñ lust / diemen soude moghen wenschen/niet onuerstandichs/niet onghehoorsaems en woonde daer in: Gheen leet/doot/duysternisse / nijt/treuren/verschricken / droefheyt/ honger/dorst/begeerlijcheyt/siecte/onlust: maer vrede/eñ vreucht/etc. ende alle het contrarie des ongeuals. Sommighe meynen dat den geheelen Aertbodem voor den vloeck dat Paradijs gheweest is/ende een Lusthuys / ende dat Adam by Damasco ghesschapen is. De ander willen God is dat Paradijs geweest/waer in Adam voor de sonde ghewoont heeft. Laurentius Frisius stellet op een plaetse opter Aerden: sommige seggē/ het soude hooge in de Locht sweuen eñ ligghen/ so dat de wateren der Diluuien/tot daer toe niet ghecomen en zijn. Strabo ende Beda/setten een rycke tot int huys der Manen: de boomē en verliesen haer loof nemmermeer / want daer en is gheen vorst/stueren wint/rupsenen/neuel/rijm/ honich-dauwe/die yet verhindert. Daer souden Enoch ende Elias onuerhindert wachtē de toecoemste Christi. Dien Hof was also van God geordineert/ dattet aertrijck hadde zijn vruchten sonder onsen arbeyt gewillich gegeuē. Het planten en waer maer een tijtcortinge eñ genoechlijc werc geweest. Alle dinc is daer in van des goedē lochts wegen volcomē. De voghelen en houden van rouwicheyt des winters niet op te singhen: Geen vyant / niet eenē eenigē knagendē worm/ geenen aenvallendē noot/gheen sorge/gheen onvruchtbaerheyt van eenich dinc en waer daer in gheuonden geworden. In summa geen ach ende wee: Daer en zijn de boomen nemmermeer sonder alderley lof eñ vruchten / als eens menschen herte soude mogen wenschen. Daer wt vloeyen vier riuieren/alsoo Basilius eñ Ambrosius seggen/wt eender fonteyne des Paradijs. De eerste Ganges oft Phison genaemt/die in Indien wt vloeyende teghen het Oosten om loopt met negenthien groote scheeprijcke wateren in de Zee. Dese riuier is opt nauste duysent schreden wijt/

Lust des Paradijs.

Vier riuieren des Paradijs.

ende

eñ op het breetste acht duysent. Gion oft de Nilus de ander Riuier / van sommighe Melo ghenoemt / die heeft op sommige plaetsen guldē sāt / die heeft de Coninck Cyrus in cccc.lx. beeckē wt gelept in alle zijn Landt / daerom dat hem een Ridder die hy lief hadde / daer in verdroncken was. Nv de ander Riuier Nilus / oft so die de schrift noemt / Gion / die dat gheheel Eutiophia eñ Egipten / om vliet eñ beuochticht met haren vruchtbaren ouerloop / als de Sonne in de Creeft is (also elders daer af meer ghesept wort / in de beschrijuinghe der landen / alder meest Egipten) heeft groote Lintwormen / Crocodillen / Waterpeerdē eñ veel wonderē. De derde Riuiere heet Tigris / die Joseph Dilath noemt / van Tigride dat snelle Dier: Daerom dattet so snellijc loopt. Dese Riuier verualt ende verliest haer tweemael: Eerst by den berch Tauro in een onghehuerich hol gat / door eenen berch / ende wort weder een Riuier: Wort daer na terstont in verborgen gangē verdwenen / eñ als sy 25000. stappen also geloopen is / so coemtse weder te Lande / eñ deylt haer by de Corraensche berghen in twee Riuieren / de eene beuochticht Seleuciam eñ Messaniam / de ander de velden des berchs Caucasi. Als sy nv weder te samen loopen / soo heet sy weder Tigris. Ten laetsten looptse in de Persische Zee / ende niet als sommighe segghen / in de roode Zee.

Euphrates de vierde Riuier / een vrucht dragersse genaemt. Die climt ouuerhoets teghen Caldeam / deylt Babilonien te midde in tween / sy verliest haer in haer voort vloepen / in so veel Zeen / eñ Beken / so dat sy haren naem verliest / ia dat niemant en weet waer si in de Zee vloept. Sommige seggē / sy loopt in de roode Zee / sommige seggē / dat si Mesopotaniē watert in gelijcker manieren / als de Nilus Egiptē tot zijnder tijt.

¶ Van den oorspronck / aencomen ende hercomen des menschen: Na meyningen der Hepligher Schrift / Theologien ende Hepdenen.

Oorspronc der menschen.

VAn het voortcomen des menschen ende zijnder scheppinghe / bewijst Moyses seer claer in zijn eerste Boeck Cap. 1. ende 2. desen meuchdy op de voorseyde plaetsen raet vragē: Oock van des werelts scheppinghe / eñ alle sienlijcke ende onsienlijcke Creatueren / want terstont heeft hē de mensche aen de creatueren vergrepen / ende hem daer in verlust / met verghetinghe zijns Gods / eñ verachtinghe zijns ghebots / also terstont in Adam eñ zijnen soon Cain / ende alle zijn nacomelingen wel blijckt: Welcke onlijdelijcke ouermatige boosheyt / God veroorsaect heeft de werelt met de Diluuie te versincken: Oft wel Adam een groot deel der Werelt 2242. Jaer met zijne nacomelingen eñ erfgenamen besetē heeft. So moester doch al vergaen / eñ met de Diluuie verderuen / tot Noe den gherechtigen toe / alleen zijn achtste. Sommige meynen datter tot noch toe noyt so veel volcx op een mael in de wereldt gheweest en is / als voor de Diluuie / van deser meyninge is oock Auentinus. Nv van de besittinghe der kinderen Adams / in alle landen gins eñ weder / om dat landt te bouwen eñ te verheeren / wt ghedeylt / segghen de Historie schrijuers veel / maer niet versekers: Maer van Chamo / Japhet / Sem / Tubal / etc. Wt welc terstōt menigerley geloouen / zeden / ghebruyckingen eñ afgoderie opreees / eñ dat voornamelijck / gemerct dat altijt den meesten deel godloos was: Van Abel tot op Sem / eñ voortaen van Cain tot op Noe den gerechten: So moest den goeden Abel terstont tonder gaē / eñ dat Lammekē Christus in Abel vant beghin ghedoot eñ gemartelifeert werden. Daer begost Nemroth terstont te heerschappen / eñ wie sterckste was / dreef den anderē in den sack / eñ begosten de ghemeyne werelt te deylen / eñ om dat eyghendom te twisten. Daer quam dat mijn eñ dijn op: So dat sy ten laetsten recht als wilt werden / so dat sy van den wilden Dieren nau een onderscheyt en hadden. Daer wilde de eene edelder eñ beter zijn dan de ander / Ja zijn Heere zijn: So doch God / alle dinghen hadde gemeyn geschapen: Gelijc noch ten dagē van heden / Locht / Vier / Water / Regen ende de Sonne van ons gemeyn gebruypct worden. Eñ al wat de diefachtige tyrannich mensch niet en can aen hem / onder hem werpen eñ verheeren. Maer de sonden der menschē / die verdiendē dat God ouer dit diefachtich volck / dat God zijn creaturē stal eñ tot Eygendom maecte / die niet haer en waren / Eñ maer tot huyshouders daer ouer gestelt en worden / tyrannen liet in breken: Ja hy beschictese eñ ordineerdese wt Godlijcke ordinācie / die de gemeyne werelt eñ oorboor tot haer namen / eñ dat het gemeyn was met gewelt tot eygendom ghemaect / op dat doch dit wederspannich gheslachte de Creatueren niet te lief / ende na der Ouerheyts wille / die haer booshedē wederstonde / wt ghedeylt worden: Eñ dat ghestolen eygendom / hen ontogen worde / recht met gewelt: Ghelijck als sy de creatueren (als dieuē) God ontoghen hebben: Daerom so wort God veroorsaeckt / de Werelt metter Diluuien wt te roepen / wanneer dit sondich volc van den Aertboden mocht geruymt worden / mits dattet geē kennisse / vreese oft liefde Gods meer en hadde / noch van geenen God noch Godsdienst meer en wist. Alleē wat sy in hen seluē als Afgodistē versierden eñ vindende waren. Also begondē de Egipten terstont / de Sonne eñ Maue aē te biddē: Noēden de Son Osiryn / de Maue Jsidin. Op ander plaetsen begostmen ander Godē te eeren: alsulcken Jammer bracht de Godvluchtighe Cam alleen in tegen zijnen broeder Sem eñ Japhet / so dat die vercierde edele lichte werelt een enckel Woestijne / duysternisse ende wildernisse veel meer dan eē Paradijs genoemt wort / eñ also om des menschē wille de werelt met alle hare Creaturē / vermaledijt eñ in eenē vloec geworpen wort. Also voer Cam / dat vermaledyt kint Noah voort int Lant / in ellendicheyt / ende verderft alle: Daer en binnen bleef Sem ende Japhet als goede te huysblijuende liedē op eē cleyn deel der werelt beuangen. Aldus quam vā Cam eenen afual alder Godsalicheyt eñ rechtē Godsdienst: Eñ daer bleef alleē tot op dē tijt vā Messias het gheheel recht gelooue eñ vreese Gods / in hoecken by weynighen verborgen / ende daer en vlooch niet dan enckel dwalinghe eñ leugen in de gheheele werelt voort / also dat sy des Duyuels Rijcke eñ Lusthof wert / van des menschen wegen / verdoemt eñ veruloect van God / als en hadde hyse noyt gemaect / ende als en ware dat werck zijnder handen hem niet bekent: Alleen daerom / dat sy in hare scheppinge niet en bleef / maer te rugge weec / eñ eenen afual dede / eñ met den Duyuel alle dinck veruiel / eñ alsulcke mismaectheyt vercreech: So dattet God (also veronreynicht) niet meer en kende noch kennen en wilde: Tot dat hijt weder vernieuwen ende te recht brenghen soude.

Oorsakē der tyrannischer Ouerheyt.

Cam heeft alle boosheyt in ghebracht.

In summa / doen dat hoochste goet / oock wilde ander zijn goet mede deylen / eñ dien gelijc als een tegendeel oft tegenschijn makē: So beschicte hy eē verstādelijcke Creaturē / die dat hoochste goet tē eerstē verstonde / eñ zijnder inuloeyinge begrijpēde ware. Jtē die dit soude beminnē / besitten eñ salichlijc leuen. Also formeerde God door den dienst der Enghelen den eersten mensche van slijck der Aerdē inden acker Damasceno / eñ inghbeeste in zijn aensicht eenen leuendigen

Begin des menschen ende zijn oorsake.

gheest

gheest eñ adem des leuens / dat is/ hy beschickte een siele die metten ghemaecten lichaem vereenichde. Also dat de mensche also gemaect is tot een Beelde Gods: Op dat hem God in hen beelde eñ als in eenen Spieghel sien conde/ die God met genade doorgoten heeft: Het welck hy door zijn aen nemẽ eñ val/ alle wt gestort eñ des duyuels Beelt gelijcformich geworden is / met verderuinge des Beelde Gods in hem/ hoe wel dat Beelt noch in den mensche is/ eñ altijt den Duyuel wederspreeckt eñ wederbast: So ist doch also verrancت eñ begrauen / so dattet in den mensche leydt / als een gloyende coolken onder eenen hoop asschen: Also leyt den geest Gods onder de asschen des vleeschs/ also dat hy hem niet roeren/ noch tot zijnen wercke comen en mach. Waer by de menschen des heyligen Gheests berooft ende ontsedt te wesen / ghenoemt worden/ het welc doch inder waerheyt niet en is/ Sa.6. ende doch is / dewijle sy zijnder niet en gheuoelen/ en weten noch waernemen: Ende dat hebben / ghelijck als een die ghelt heeft in een borse dat hijt niet en weet / ende daer neuen bedelen moet. Alsoo hebben dese het ghene dat sy niet en weten noch en ghebruycken : Ende het is hen euen soo veel / als en hadden zijs niet. Sy moeten hebbende deruen ende ontbreken: Eñ zijn euen so rijck met den Heylighen Gheest / als eenen ghierighen met zijnen gelde rijck is.

God eñ dat beelt Gods in alle menschen.

¶ Onderschept des inwendigen ende wtwendighen mensche.

Den gheheelen mensche vleesch. Gen.6.

DEn wtwendigen geschapẽ/ eñ niet wt God/ maer van vleesch ende bloet/ gheboren mensche. Is den voorseyden gheheelen mensche met alle zijn cracht/ lijf ende siele: Want alle wat wt den vleesche geboren is / is vleesch/ waerom ooc de schult op de siele valt/ so dat sy tsamen metten lichaem moet lijden na dien dach: Het welc niet en soude ghescien/ waer sy reyn gebleuẽ eñ niet ghesondicht en hadde/ ende also den inwendigen mensche ware. Daer bi wort de geheele mensche in de Schrift vleesch genoẽt/ eñ des vleesch wijsheyt/ deucht/ doen eñ laten/ ouer al ghescholden. Nv soo heeft het vleesch sonder de siele soo weynich/ recht als eenen cloot aerden geen wijsheyt/ deucht noch verstant/ etc. Daerom soo valt des vleesch wijsheyt op de siele/ ende is so veel te segghen als de wijsheyt der sielen des menschen. Eñ Paulus met wtgedructe woorden 1.Cor.3. seyt / De sinlijcke mensche en begrijpt niet wat Godlijck is: Ja het is hem alle een dwaesheyt/ eñ en machs niet verstaen. Want oft God al wel den mensche ten eersten oprecht schiep/ soo heeft hi hem doch met lijf eñ siele af geweynt/ eñ totter sonde begeuen: Ende voornamelijc also door die bewillinghe eñ voornemen der sielen in de sonde afgeuallen / eñ der sonden knecht geworden: So dat also de geheele mensche/ van lijf eñ siele te samen gestelt/ geuallen is. Daerom so moeste oock Christus van vleesch eñ geest tsamen geset worden: Op dat hy beyde dese deelen hulpe bewijse ende haer verloste. In summa / dẽ lust/ wille/ begheerte der sonden steect in den gront der sielen/ waer by sy te recht nae de meyninghe van velen niet allen en ontschuldicht: Maer oock voor den hooftschalc eñ doot viant Gods gerekent wort/ waer op de meeste schult der sonden valt: Waerom soude anders de mensche met lijf eñ siele verdoemt wordẽ/ als de siele ontschuldich ware / eñ noyt in de sonde verwillicht en hadde/ soo moest sy vreemde ende des vleesch schult eñ sonde helpen dragen eñ boeten/ ende van vreemder sonden weghen lijden. De ander willen dat de siele noyt in de sonde verwillicht en heeft / oft al schoõ dat lichaem daer in valt / so sal doch de siele vanden vleesche verwonnen/ daer tegen zijn/ eñ staet oprecht by God. Daer by achtent sommighe voor den inwendigen mensche die wt God gheboren is/ eñ niet sondigen en mach: Want wat wt God geboren is/ dat is Geest. Ist nv gheest/ so ist sonder sonde/ Ja en mach niet sondigen so Paulus/ Johannes eñ ander van den inwendighen mensche sprekẽ. Desen is des Geests sin/ zaet/ woort/ Rijcke/ Beelt ende Sone Gods in ons. Daerom ist also dat de siele den inwendigen mensche/ van den gheest doort woort wt God gheboren is / so moet volghen dat sy niet sondighen en mach. 1.Joan.3.5. eñ daerõ tonrecht lijdt eñ voor vreẽde schult verdoemt wort / eñ betaelt. Dit brengt sommige daer toe dat sy achten/ dat alleẽ het lichaem gheens lijden sal ende gereynicht worden in een materialijck vyer. Waer by oock de ander dat lichaem oft vleesch des menschen/ alleẽ voor den wtwendigen mensche achtẽ / die van Paulo wort vleesch genoemt/ eñ dat de siele geen onderschept van dẽ geest des menschẽ en heeft: Ja dat sy enckel geest/ eñ den inwendigen mensche is/ eñ niet lijdẽ/ tantclapperẽ/ noch weeclagẽ en mach/ ende maken een geestelijck vyer (dwelck sy God selue te wesen achten) dat alleene op de siele bestelt dese als de hooft oorsaker alleen pijnighen sal/ of wel het lichaem daer mede geuangen daer aen / ende het kermen des treurighen/ ellenden/ verdrietelijcken gast lijden moet.

Wtwendighen mensche.

Inwendighen mensche.

In summa het gaet ons hier (als voor vã der werelt hercomẽ/ daer menigerley meyninge der Philosophen vertelt gheworden is) dat wy niet versekers en hebbẽ/ maer schier so veel meyningen als hoofden. Want mits dat wy vleesch zijn in dese sienlijcke Werelt/ so spreken wy euen van den gheest eñ gheene onsienlijcke Werelt/ als de blinde vande verwe. Maer als wi dit vleesch wt trecken/ so worden wy eerst ghewaer / weten eñ geuoelẽ onse vermeten sotheyt: Als dat dese Werelt een duysternisse gheweest is/ so Christus betuycht/ dwelc wy niet en geloouen. Waerom ooc Plato bekent heeft/ dat de Schepper alder dingen/ God eñ den Gheestelijcken handel niet lichtelijc verstaen noch geuonden en worden: Eñ oft sy al schoon bekent wordẽ / so ist seer swaer eenẽ yeghelijcken int ghemeyn daer af te leeren.

Inwendighen mensche.

Den inwendighen mensche / die door dwoort wt God ghenomen/ ontfanghen eñ gheboren is: Dese is enckel Gheest/ Locht/ Wint/ leuen ende gerechticheyt die niet sondigen en mach: Want hy is wten gheest gheboren ende wt God (daer niet quaets wt vloeyen en can) gheuloeyt. Desen nieuwen mensche ende gheestelijcke Creatuere/ achten/ als voor verhaelt is/ sommige de siele/ de ander verloochenen dat de siele wt God gheboren is / maer metten lichaem wt niet van God gheschapen. Maer den inwendigen mensche en is niet wt niet gheschapen / maer wt God/ niet geschapen/ maer geboren worden. ‡ So en moet hy immers de siele niet wesen/ die met den mensche wt niet gheschapen is: Maer is de porcie oft deel Gods in ons/ dat is / zijn woort/ Son/ Sin/ Saet/ Christus/ Euenbeelt/ Geest/ etc. Eñ de wedergheboorte/ die wt God coemt/ ende int ghelooue bewillighende/ hangende bysllapende/ ende stilhoudende geboren wort. Het welck also gheschiet/ als dat ingheplant inlichtende woort om de siele vrijt ende beneersticht / ende dat dan de siele ghehoor gheeft/ ende den vrijenden gheest ter eeren/ als haren Bruydegom/ met dien sy getrout/ ende met vrywilligẽ hantslach vereenicht is/ toe laet: Hem gont/ verwillicht / om by te slapen/ ende een vleesch oft gheest met hem te worden. Alsdan ende also wort dat vleesch in ons ende Gods kint ontfanghen/ dat is/ wanneer onse siele den vrijenden God in onse herten bewillichde / dat herte voorhout tot zijnen soecken eñ voorgaende ghenade/ Ja seyt/ Eñ hem byslapen laet/

‡ Ja desen Godlijcken mẽsche (spreken veel) en is niet wt niet / maer wt God/ niet geschapen / maer gheboren worden.

Wat de wedergeboorte ende Gods kint is.

laet / soo wort de siele eñ dat herte beurucht met Gods kint eñ nieuwē mensche/ die gheest eñ een enckel geestelijcke Creatuere is / eñ niet vleesch: Eñ dit heet inder Schriftuere een Christelijcke weder geboren siele/een nieuwe gheboorte/nieu gheestelijck mensche : Die oock in allen dinghen metten vleesche oneens / regel-recht het contrarie hout/ende der werelt tegen-paert / ende contrarie is in alle doen eñ laten/dat God aen gaet. Dese en worden oock niet onbehoorlijck Goden genoemt/want sy zijn wt God/Godlijcker aert/ Actu.17.Psal.80.Joan.10.

Desen nieuwen mensche draghen de Christenen in haer vleesche haer leuen lanck met grooter beswaringhe/sorghe/angst ende arbeyt(soot den beuruchten altijt gaet) tot dat sy in de doot/ daer sy in kints barens noot liggen/door Gods ghenade baren tot den eewighen leuen. Nv dese mensche heeft in des moeders lichaem/dat is/in onsen vleesche volghende zijnen aert / zijn geestelijcke spijse / Rijcke/Vader / Leeraer/ Swaert/ Broot/Dranck/ende Cleederen/etc. Dit alle is hem dat woort/dat in den laetsten tijt vleesch is ghewordén/waer in hy onderhouden/leeft ende becleet is / waer mede hy hē voor alle zijn vyanden behoet ende beschut: Waer af hy gheboren/ ghelcert/ghelept/gheregeert / ende op gheuoedt wort/hier ende daer : dese mensche en heeft oock in onsen lichaem ende vleesch gheen ruste/ tot dat hy gheboren wort. Alsoo is dan de natuerlijcke mensche gheschapen wt niet/maer den inwendighen Godlijcken mensche ontfanghen ende gheboren wt God : De ghene en can niet dan sondighen/ende dese en can niet dan recht doen/ ende zijnen aert volghen.

Van de Siele menigherley opinie der Leeraers ende Philosophen.

Wat de siele is.

De siele is een onlichamelijck wesen ende substantie van God den lichame toe gheeygent ende in ghegoten/om dat selue te regeeren/ ende met het selue vereenicht als een bewegher met den beweechden / ende als een Schipman een Schip bestiert. Ende dit is den leuendighen adem van God in Adam in gheblasen / soo dat hy is ghewordén tot eenen leuendigen mensche. Maer den anderen Gheest / Adem ende Siele/ door Christum van God in gheblasen / ende en dient niet totten leuen des vleesch / maer totten leuen des gheests teghen dat vleesch. In dien sin seyt Paulus/de eerste mensche is ghemaeckt tot eender leuendigher siele in het natuerlijck leuen: Ende den anderen mensche tot eenen leuendigen gheest/in dat gheestelijc leuen/Gen.2/ 1.Cor.15. De siele seyt Augustinus / is een euen-beelde ende ghelijckenisse alder dinghen/Ja alder dingen een ghemoet/dat alle dinghen als een was ontfanckt/oock malcanderen contrarie dingen/namelijc goet eñ quaet / eñ en wort doch inder substantie niet verandert / ende is oock doch eenen Godformighen gheest des leuens.

Sommighe meynen siele ende Gheest is een dinck inden mensche/sommige onderscheydent/ soo dat de siele het natuerlijck leuen / ende den gheest het Goddelijck leuen in den mensche volbrengt. Wanneer nv de siele door den geest wort gheregeert / so en heetet nv niet meer siele/maer gheest. Maer wanneer de siele met haer natuerlijcke crachten den lichaē te regeerē/heerschapt/ eñ dat den gheest onder lept/soo en heetet nv niet geest/maer siele. Daer by wilt Paulus dat onse gheheele mensche met siele/lichaem eñ geest gheheylicht sal worden/ 1.Thessal.3.

Veelderley meyninghe der Heydenen van de siele.

Van der Siele is in summa / als van andere gheestelijcke ende onsienlijcke dinghen/niet versekerts bi den vleeschelijcken/aertschen/sienlijcken mensche.

Aristoteles ende Plato segghen/de siele is een essentie ende wesen dat hem seluē beweecht. Seno seyt/de siele is een ghetal hē seluen bewegende. Pythagoras Armoniam/dat is een lieffelijck getoon. Phaphinous Ydeam/dat is een geimagineert Beelt. Asclepiades seyt/de siele is eē oeffeninghe ende concordantie der vijf sinnē. Ipocras/eenen subtijlen gheest door het gheheel Lichaem verstropt. Eradius een licht ende voncke des Godlijcken wesens. Democritus seyt / de siele is eenen ingheplanten gheest Atomis / dat is / de rayen der Sonne : Waer by hy seyt dat gheheel Lichaem sy Peruium/ doorganck/van der macht eñ beweginghe wegen. Parmenides seyt / de siele is vander Aerdē ende vyer. Epicureus seyt / de siele is species wt vyer ende locht. Maer Ipertus sy is een vyer inder cracht/ende eenen Hemelschē oorspronc. Veel hebben de siele voor eenen wint ende adem des menschē geacht/ daerom / dat de ghene die daer leuen door den Adem den wint wt ende in trecken. De siele en is niet grooter in drien dan in eenen / in eenen grooten als in eenen cleynen/ in eenē als in drie/ in allen als in eenen.

De siele heet int Latijn Anima, daerom/dat sy dē geheelen Lichaem leuendich maect/van Animando. Namē der siele.

De siele heet oock somtijts Spiritus, een gheest/ daerom/dat alder leuen natuerlijchheyt/gheestelijckheyt/ende beestelijckheyt/inder sielē verborghen ligghen.

De siele wort ooc Mens genoemt/dat is herte ofte ghemoet/daerom dat sy ghedenct / ende een Godformich Beelt Gods is.

Dese namen worden vermengt/dicwils deen voor dander genomen. Daer wort oock dicwils Anima pro vita, dat is/de siele voor dat leuen genomen: Daerom dat wy door de siele leuen/ende om dat de siele des menschen leuen is. Daer is oock een ander siele inden mensche/een ander inde Boomen/een ander inde Dierē: Daer af veel in ende by de Phisicis geuonden wort/hier gheenen tijt te segghen.

Van menigherley meyninghe der Philosophen/van God ende de werelt.

Menigerley meyninge der Heydenen van God.

De Platonische ende Stoici seggē/dat God een Lichaem heeft. Die ander seggen dat hy sonder Lichaem is. Sommighe segghen dat hy wt den Atomis is/dat is/wt de rayen der Sonnen. De ander/hy is wt de ghetalen/als Epicureus ende Pythagoras. De ander / hy is wt het vyer als Heraclites. Sommige als de Platonische seggen/dat God alle menschelijcken handel waerneemt. Daer teghen segghen de Epicurische / dat hy met alle die / niet te doen en heeft/ ende en moeyt hem niet met allen met dese onderste hanteringhen. De Stoici segghen/dat hy buytē de werelt is/eñ wentelt de selue om/als eē Potbacker zijn Schijue om draeyt. De Platonische segghen daer teghen/dat hy int midden der werelt is als een regeerder/ende blijft in het gene dat hy gouuerneert.

Alsoo oock/als voor verhaelt is / vander werelt oft sy gheboren is oft niet/oft sy blijuen oft vergaen sal: Op beyde partien heuet zijne aenhangers/alsoo ooc van het wesen der sielen/welc sommighe Godlijck te zijn ende eewich seggen/ als Plato. De ander willen bedwinghen dat sy verganckelijck is / als Aristoteles. Liberius seyt / de mensche wort van eenen Muyle / ende een Slanghe van eenen Wijue. Ende Pythagoras seyt hoe dat des menschen siele altijt vanden eenen Lichame in dat ander vaert/na dat sy verdient heeft/van eenē Boer in eenen Vorst/vā eenē Bisschop in eenē bedelaer/ soch oft koe/etc. Hec Tert. in Apo. De Poeten hebben veel van

den crijch der goeden gheschreuen/ Fabulose.

Nv van het begin alder dinghen/ Tales Milesius / alsoo voor verhaelt is / stelt dat water voor een begin aller dinghen: Ende dat alle dinghen wederom in water gheresolueert worden. Anaximander wt Myleto seyt / dat het beghin van alle wesende dinghen oneyndelijck is/ so dat alle dinghen wt hem comen / ende weder in hem vergaen / ende verstoort werden. Anaximenes oock wt Mileto / stelt de locht voor een beghin alder dinghen / ende dat alle dinghen ooc weder locht werden. Heraclites stelt het vyer voor een beghin ende eynde alder dinghen. Anaxagoras de Atomos. Archelaus stelt een oneyndelijcke locht/ de dicke ende dunne daeromme voor eenē oorspronck alder dingen / niet sonder oorsaecke. Pithagoras Samius heeft dat ghetal / dat meten eñ armonie met den Elementen/ die wt beyden te samen ghestelt worden voor een beghin alder dinghen : Daer toe oock dat een int getal/ ende een ongheeynt twee. Epicurus seyt / dat de lichaemkens die met het vernuft ghesperuleert werden/ sonder ledighe plaetse ongheboren / onuerstoorlijck / gheender veranderinghe onderworpen : zijn een oorsake alder dinghen. Empedocles/ acht de vier Elementen/ als Locht/ Water/ Vyer/ ende Aerde/ ende der twee voornaemste ghewelts vrientschap ende twist / voor het begin alder dingen. Dē twist soude verstropen/ de vrientschap vereenighen. Plato seyt: Hoe dat God in een vyer inder substancie is. Aristote. verworpt dese meyninghe Platonis: Ende dicht voor dat vyer een Lichaem / het welck der veranderinghe niet onderworpen en is / noch vanden vier Elementen te samen gestelt en is: Maer vanden opperstiten Hemel ende locht ghemaeckt: Inde selue stelt hy God : Van deser meyninghe is oock Homerus. Plato heeft drie principia oft beginselen alder dinghen ghestelt : God / de materie/ ende Ydeas/ dat is / de ghesteltenisse. Aristoteles stelt alleen de eerste twee. Plato acht de siele des menschen drieuoudich. Aristoteles stelt alleen een siele den verstande begrijpelijck. Plato seyt de siele is beweechlijck: Aristoteles maecktse onbeweechlijck. Plato vergrijpt hem dickwils in dese hooge sake/ so dat hy hem seluen dickwils vergheteinde / hem seluen niet ghelijck noch gelijckformich en is. Somtijts set hy vier beginnen alder dinghen: Somtijts set hy de onghschapen materie voor een schepsel: Terstont als hy seyt/ dat de Ydeen voor hen seluen zijn / so stelt hy haer wesen inde gheschapen dinghen. Hec Justinianus van den warachtighen Godsdienst. Daerom seyt Plato/ dattet seer swaer is God te vinden / te sien ende te bedencken / veel swaerder van hem te sprekē: Ende men behoorde niet eenen yeghelijck int ghemeyn daer af te segghen: Dewijle hem weynich vinden/ verstaē/ ende zijns begrijpelijck zijn.

¶ Van dat eerste Ouderdom van Adam tot op Noah/ oft van de scheppinge der werelt totter Diluuie.

DAt eerste Ouderdom van Adā tot op Noah/ heeft nae de Hebreeusche waerheyt 1656. Jaer gheduert. Maer na het voor gheuen der tseuentich Wtlegghers 2242. Jaer/ so Jsidorus ende ander setten. Alsoo hebben de Hebreeusche in desen Ouderdom 686. Jaer weynigher: Ende na dese rekeninge is Mathusalem gestoruen effen int Jaer voor de Diluuie/ doen sy ghescheide scot Hieronimus wt reeckent. Sommighe willen dat hy / namelijck / met Enoch zijnen Vader int Paradijs ghetoghen is / ende alsoo der Diluuien ontgaen. Daer teghen is oock Rabanus/ Jsidorus ende andere/ die slecht met Hieronimum willen/ dat hy de Diluuie niet en heeft beleeft/ etc.

¶ Van de sonen Adams/ eñ het vindē van het schrijuen/ ende ander Consten.

VAn de sonen Adams ende zijnen zade / leest Gen. 4. eñ 5. Jn Cain ende Seth deylde hem dat zaet in twee volcken. Van Cain coemt den goddeloosen hoop voort / niet nae de gheboorte des vleesch/ maer na de gheboorte der booshheyt/ Gelijc als vā Seth eñ Abraham de rechte Ertzvaders eñ Jsraelitē / niet na den vleesche: Maer die haer zaet eñ nacomelingen zijn in den geloone/ kennisse Gods/ eñ geboorte des geests. Josephus schrijft / dat Adam eñ Seth / hebben twee Tafelen/ een van Aerde/ ende een van Steen gemaect/ eñ daer in gehouwen/ Gods woort blijft inder eewichheyt : Daer mede den nacomelinghē willen te kennen geuen/ dat Gods woort sal bestaē/ oft al schoon de werelt door water oft vyer wort wt gheroyt: Recht als dat ghescrift inder Aerden geprinte Calomne/ int vyer/ eñ inde steenen in het water. Oock schrijft Josephus/ dat sy des Hemels/ der Sterren eñ Planeten loop ghemerct hebben / ende daer wt het Jaer in twaelf maenden gedeylt: Waer in dat Firmament eenmael om loopt/ als in eenen Cirkel eñ ronde van zijnen centro tot weder daer in: Al so dat alle dinghē van zijn begin weder in zijn begin vloeyt/ so dat het begin dat eynde/ eñ het eynde het beghin alder dinghen blijft. Adam heeft gheschreuē/ ende constē gheuonden

Nv wt Josepho hebben wy/ als dat wi de letteren/ het schrijuen eñ tbegin vā alle Constē/ van Adam eñ Seth hebben : Daer mede accorderen ooc sommighe Griecken/ bysonder Herodotus. Lib. 5. Namelijck/ dat de Grieckē haer Const eñ schrijuen van Phenicen hebbē: Maer dat weder spreect Henricus Cornelius Agrippa/ in zijnder Declamatie/ de vanitate & incertitudine scienciarum omnium. Cap. 2. Jtem Polidorus betuycht machtich vant begin der letteren / dat betuycht oock de beuindinghe / want opt van begin der werelt totter Diluuien toe / 1656. Jaer: Ja tot op Abraham gheheel niet geschreuen en is/ alleē dat Moses eerst lange daer na/ niet wt boecken/ maer door eender Reuelacie eñ openbaringe geschreuen heeft/ eñ dat selue geheel cort ende weynich. Also dat wy van tbeghin der werelt/ tot op Mosen 3686. Jaer niet meer dā Genesis en hebben/ dat eerste Boeck Mose. Waer wt voorwaer wel te mercken is/ datmē tot op Mosen: Oft ymmer tot op Abrahā gantsch niet oft geheel weynich geschreuē en heeft. Moyses schrijft eerst Ende de goede die onder God gelatē geweest zijn/ ende zijn woort in hem gehoort/ van God gegeuen is: Ende hebben met Abraham dē dach des Heeren inden gheest gesiē: Eñ dat getuychenis des wtwendigen woorts/ niet door schrijuē/ maer mondelijc als een Cabal altijt het een Gods kint vanden anderen heeft gehoort ende geleert. Daerom seyt Philo dat de Caldaische letterē alder eerst geuonden zijn van Abraham/ eerder opt eenich schrijuen op Aerden ghecomen is (dier sprake hebben hē de Assyrische eñ Phenisische gebruyct) daer na/ schrijft Cornelius Agrippa/ heeft meest Moses de Hebreeusche sprake ende letteren zijnē volcke den Joden ghegheuen ende voor gehouden: Hi twijfelt oock oft effen de tegenwoordige Caracteren der Hebreen zijn: De sommighe willen seggen datse van Esra schijnen te comen / die dat gheheele Oude Testament weder wt dē Asschen heeft voort gebracht. Als de ghene die door soo lanckdurende gheuanckenisse / brant ende Moort alsdoen veruallen waren : Ende dat sy alsdoen in Babilonien ende Assyrien ander sprake ende ander wesen aen haer ghenomen hadden : Waert hen oock niet toe gelaten en wort/ na Moses manie-

rete

re te handelen ende te offeren. Maer men laet al schoon de Hebreeusche letteren Moses letteren zijn / soo heeft sy eerst 3684. Jaer na des werelts begin / begost. Linius Chalcides heeft de Phenisische sprake ende schrift in Griecken lant ghebracht. Cadmus een soon Agemorus / heeft eerst de Griecken sesthien bysonder Grieckschе letteren ghegheuen / daer heefter Palamedes in den Troiaenschē Crijch vier toe gedaen / daer na Simonides Melicus oock vier daer toe gestelt. Mennoua heeft die van Egypten / d'ander segghen Jsis / de derde Mercurius Trismegistus / eerst haer letteren eñ schrijuen geuonden eñ ghegheuen. De Latijnsche sprake heeft een wijf ghevonden / met namẽ Nicostrata. Item den Gotten heeft een wijf Gaisale genoemt / haer schrijuen ghegheuen. Vide de hoc plurima 2. Cap. Supra allegato. Cornelium Agrip.

Eẽ wijf de Latijnsche sprake ghevonden.

Adam tot op den Vader Noe geleeft.

Nv so heeft Adam geleeft 930. Jaer / ende leefde tot de Vader Noe toe / maer is voor de gheboorte van Noe ghestoruen 126. Jaer. Maer van Adams gheslacht Register / ende van zijns kints kinderen ouderdom / tot op Noe den recht neerdighen / leest Genesis int vijfde.

Van Lamech Mathusalems soon.

Historie vā Lamech.

DEsen Lamech heeft alder eerst twee Wijuen te nemen in ghebracht / teghen het ghene dat Adam wt eenen prophetérenden geest sprac: Het sullen twee zijn in eenen vleesche. Dese selue doode Cain tusschen de doornen ligghende met eenẽ Pijl: Ende sloech oock den Jongelinck die hem leyde met eenen Boghe doot / (want hy wert van ouderdom blint / doen hy op de Jacht wert gheleyt / ende Cain voor een wilt dier schoot) waer by hy seuenentseuentichfout gestraft is / na zijn eyghen woort ende Prophecie / Gen. 4. Want seuenentseuentich sielẽ die van hem quamẽ / zijn in de Diluuie versmoort. Alle menschelijcke Consten eñ aerdicheyt zijn ooc van Lamechs kinderen geuondẽ: Eñ also zijn de ouerspelige kinderẽ vandẽ beginne altijt eñ oyt (so Christus Luc. 16. in brengt) subtijlder gheweest dan dander.

De kinderen Lamech vinden de vrye conste eñ ambacht

Nv Lamechs Wijuen waren Ada eñ Sella: Ada baerde Lamech eenẽ soon Jabel genoemt: Die een Tentmeester eñ Vader der Herders begost te wesen / eñ niet anders dan vleeschelijcke vermẽginge eñ huyssorge en bedochte. Wederō baerde Ada van Lamech eenen soon Tubal genoemt: Die de Orgelen / het singen eñ pijpen geuonden heeft: Ooc Musicam de Conste des ghesancx. Sommige schrijuen dat Moses toe: Sommighe segghen / dat de Instrumenten ende stemme wt den Lande Arcidia door lanck ende cort Riet haren oorspronck hebben. Maer Laertius seyt / dat ten tijden Pithagore dẽ wijsen / de Musijck eñ Instrumenten geuondẽ sy. Sella dat ander Wijf Lamechs baerde Tubulcayn / die hanteerde strijtbaer dingen / ende vant ten eersten de Conste vant smeden / grauen / snijden ende steken in het Metael tot behagelijcheyt der oogen / die / doen hy hem voor het toecomende perijckel der Diluuien eenichsins besorchde: So groef hy geschrifte beyde in eenen Tichelsteen ende ooc een Marmersteene Columne: Oft al wel den Tichelsteen vanden Reghen beschadicht worde: Dat dā noch den Marmersteen mocht blijuen tot een gedachtenisse der voorledẽ werelt / ende bekennisse der toecomender. Van dese Columnen blijft noch eene in Syria.

Daer na wint Lamech wt Sella zijnẽ Wijue ooc een Dochter / Noema genoemt: Dese heeft de Conste van menigerley maniere van weuen geuonden: Ende garen van Vlas ende Wolle ghesponnen: Daer af doeck ghemaeckt / ende geweuen / van curieusheyt weghen: Want te voren becleeden sy hen met Vellen van Beesten. Van desen Lamech ende zijnen gheslachte / leest Genesis 4. Hy coemt voort vā Cain / die zijn groot-vader oft Grootheere geweest is: Daer is ooc euen wel eenẽ Lamech int geslacht Christi / de Vader *Twee Lamech.*
van Noe / ende een sone Mathusalems / Gen 5. Alsooder oock eenen Enoch int Register Christi *Twee Enoch.*
is / eẽ soon Jared ende eẽ Vader Mathusalems / Gen. 5. Den anderen Enoch is Cains soon / dien hy terstont na den Dootslach Abels wt zijnen Wijue ghewonnen heeft / Genes. 4.

Van het langhe Ouderdom der menschen voor de Diluuie.

Ouderdom der menschẽ.

AVgustinus seyt / dat veel menschen voor de Diluuie tot neghen hondert Jaer gheleeft hebben: Maer niemant en is tot duysent Jaer ghecomen. Ende dat is geschiet wt dat wonder werck Gods / om dat menschelijck gheslacht te vermeerderen / ende het begin der consten te vinden. Dat heeft oock de natuere vermoghen / de welcke op dees tijt grooter cracht hadde / ende doen de menschen van beter Complexien warẽ: Sommighe waren Reusen by ons gerekent / als Moses bewijst int eerste Boeck int 6. Capittel. Want hoe ouder werelt / hoe swacker / hoe lāger dat de natuere verloopt / hoe swacker sy wort / ende op datmen vā de grootheyt der Reusen niet twijfelen en soude ghelijck de Schrift verhaelt / soo spreeckt Plinius / dat hy selue ghesien heeft eenen stocktant oft hooftant wt welcken thien hondert vanden onsen hadde moghen gemaeckt worden. Daer by en is dien niet te ghelooven / als Augustinus seyt / die daer segghen / dat in het voornoemde langhe ouderdom / elcke thien weken voor een Jaer ghenomen werden: Soo dat neghen hondert voor tneghentich Jaer soude gerekent geweest zijn. Want Plinius spreect / datter noch heden ten dage Lieden zijn die twee hondert Jaren leuen.

Voor de Diluuie meer liedẽ op aerdẽ dan oyt daer na.

Dat ander Ouderdom der werelt van der Diluuie tot de gheboorte Abrahams.

De tweede ouderdom.

Rekeninge menigerley Jaren.

DAt ander Ouderdom heeft na het ghetal der Hebreen 292. Jaer: Ende na de tseuentich Wtlegghers neghen hondert tweenveertich Jaer: Doch de oorsake van soo grooten onderscheyt / en hebbe ick niet connen vinden: Anders dā datter by auontuerẽ door so veel Exemplaren tot op ons ghecomen versien / verset / oft door dulle menschen versuymt / ende ergens een nullo / in oft wt de Cijfer ghesetis / dat terstont een groote somme maect. De ander oorsake die ick hebbe moghen vinden / is de ongheliickheyt der Jaren. Want die van Egipten hebben somtijts een Jaer ghehadt van twee maenden lanc / die van Archades drie maenden. De oude Romeynen onder Romulo / thien maenden lanck / tot welcke Numa Pompilius namaels twee toe ghedaen heeft / namelijck / Januarius ende Februarius / also / dat hem het Jaer in Meerte begost heeft. Also tellen oock de Hebreen: Maer de Griecken beginnen het Jaer ontrent Lucie als den dach ten corsten is. De Joden inde Meert / als dach ende nacht ghelijck is. Die van Egipten inden Herfst. Die van Arabien ende Chaldeẽ in Orientẽ int begin van October / wanneer den dach ende nacht malcanderen ghelijct. Also is ooc in het gesicht Danielis vā de vier Maenden October de eerste.

Vande Diluuie haer oorsake ende eynde / van de Arcke Noe / ende van den Reghenboghe / dat teecken des verbonts Noe ghegheuen.

Diluuie Noah.

ITem van den beuele tot Noe ghesschiet om de Arcke te timmeren. Item van de verschricke-

 lijcke

lijcke Diluuie/ende den inganc Noah ende zijnder kinderen inde Arcke/ leest Gene. 6.7.8.

Van Noah eñ zijn sone

Item hoe dat de Diluuie heeft een eynde ghenomen/ ende dat God/Noah met zijne kinderen heeft heeten wt gaen/ ghebenedijt: Ende hen te vermeerderen/ende dat Aertrijck te veruullen/ een beuel ghegheuen / oock alle dinghen onderworpen ende onder haer macht ghedaen. Item van het verbont Gods/ende zijnder beuestinghe door den Regenboghe. Item vander hanteringhe ende handel Noah opter Aerden/hoe dat hy hem(doen hem den Wijn beuinck/ende hem het verstant eñ schaemte nam) onwetende ontbloot heeft/ende schameloos daer gheleghen is tot een ghecsmeer zijns soons Chams: Eñ daerom vermaledijt wort/eñ hoe beschamelijck zijn ander twee sonē Sem ende Japhet al deysende tot haren Vader zijn toe ghegaen/ende zijn schande toe ghedeckt hebben: Leest hier af int eerste Boeck Mose int 8. ende 9. Capittel.

Vandē wtganc Noah wt de arcke

Vandē Regenboghe.

Den Reghenboghe hadde twee voornamelijcke coleuren/hoe wel sommighe van vier oft ses segghen. Dat waterachtighe bediet den ghelede ondergance oft Diluuie. Dat vyerighe/dat toecomēde oordeel des vyers/2. Pet. 3. Eñ hoe dat hy een voorteecken is/als datmē hem dat eerste niet en sal vreesen/ also is hi oock eē versekert teken/om dat ander toecomende te verwachten. Noe was ses hondert Jaer out doē hy inde Arcke ginc. Joan. Carion schrijft/dat Noah een geheel Jaer inde Arcke geweest is: Een half Jaer dat de Diluuie heeft gheduert/ende eē half Jaer doen de Arcke op het hooghe gheberchte in Armenia bleef stil staen/ tot dattet Aertrijck vanden slijme ghedroocht wert. Doen is hem gheheeten wt te gaen/een nieuwe Werelt ende Regiment met hem aen ghericht/ende dan eerst geoorlooft vleesch te eten/het welck gheen mensche voor de Diluuie ghewoon en was te eten.

Van Noah ende zijnen gheslachte/ hoe het ghewelt ende de Heerschappien op comen.

Dat thienste Capittel int eerste Boeck Mose bewijst de Stamme/geslacht ende Nacomelinghen Noah wt zijnen Sade: Ende dat Capittel is vol verborgentheyt/eñ de geheele Schrift vloeyt verre wt het selue/ als van menigherley gheslacht ende tonghē. Voor de Diluuie en leest men niet / datter eenich Coninck oft Heere is gheweest: Maer het ghewelt ende macht om dat onrecht te straffen was allen ghemeyn / soo dat /wie dat Bloet vergoot / diens bloet soude verghoten werden. Waer by oock Cain spreect/ wie my siet ende ghemoet/sal my dooden/Genesis 4. Nae de Diluuie / soo zijnder sommighe rijcke ende gheweldighe op gestaen / ende hebbē hen des ghewelts (ick en weet niet/ oft dat wten beuele Gods sy of niet / voorwaer niet sonder Gods ordinancie gheschiet) onderwonden. Wt welcken Nemroth de eerste tot Babilonien int Lant Senaar wt troc om te heerschappē. Item Assur/ende timmerde Niniue/Ja wten geslachte Noah ende zijnen soon Sem / Cham ende Japhet/zijn de Philistijnē/Jebusey/Ethey/Amorrey: Ja tweentseuentich geslachten voort gecomen. Ende van dese zijn alder eerst de Heeren/ Vorsten ende Coninghen voort comen. Also wy int eerste Boeck Mose sien ende mercken moghen/int 10. 13. ende 14. Cap. Jnt tweede Boeck Cap. 1. 2. Jnt vijfde Boeck int 10. Cap. Item Jos. 9. Sam. 8. Wt welckē oock die van Egiptē haren Pharaoni vercoren: Ghelijck int eerste Boeck Mose int 15. eñ 18. Cap. claerlijc ghesien wort. Dat is alsoo voort ghegaen tot op Abraham/die Ismael wan. Wt oft van desen zijn namaels twaelf Vorstē gecomē/Gen. 38. Dat zijn

Voor de Diluuie gheen Ouerheyt.

knechtē Gods/oock de boose/1. Pet. 2. Als Nemroth/Assur/Nabugodonosor/etc. maer niet sonder haer schande eñ verderuē: Want so wanneer een vader de roede/die hem lange gedient heeft/ eñ zijn knecht gheweest is/wt gedient heeft: So worpt hijse ten laetsten int vyer. Nv so zijn dese den quaden tot eender straffe verweet/maer den goeden tot goet. Daerom so salder altijt gehoorsaemheyt wesen / eñ de roede in den arm ghenomen/gherust werden: Wt ghenomen de gehoorsaemheyt/die stracx teghen God is/Actu. 5.

Dat is hier oock wel aen te mercken / dat de heerschappie van de slincke Goddeloosen zijde ende qualijck gheuaren kinderen Noahs voort coemt: Ende niet van der linien Christi / noch van den gheslachte der gherechtigher. Waer by hen de Vorsten eñ Heeren haerder afcoemst seer haest geroemt mogen hebben: Datter oock geen Godsalich Heere / Keyser oft Vorst gheweest en is/tot dat ten laetsten dat volck Gods meer wtneuswijsheyt dan bedwonghen / om eenen Coninck ende Ouerheyt baden. Daer worde sy wt ghenaden/niet wt verdienst/doch dickwils/ selden/met eenen Godsalighen eñ goeden Coninck voorsten/als Dauid/Ezechias/etc. Daeromme segghe ick/dat der Heeren afcomen niet seer eerlijck en is / eñ hebben altemael eenen cleynen lof inder Schrift: Ende hebben verre al doorgaens qualijck huys gehouden: Alsomen noch siet/dat een goet Vorst/Wiltbraet in den Hemel is: Also dat daer wt een spreeckwoort ghecomen is: Alle der goede Vorsten aensicht mochtmen op eenen rinck steken: So gheheel brengt goet ende moet/ verachtinghe Gods eñ alle quaet mede. De hoc argute Henricus Cornelius Agrip. de vanitate scientiarum, Cap. 80. de nobilitate.

Aencomen der heerschappie.

Van den Thoren tot Babilonien.

VAn het gesticht des Thoorns tot Babilonië/ wt vreese eens anderen toecomenden onderganck oft Diluuie begost/ende hoe dat haren raet recht daer door is tot water ghewordden/ leest Gen. 11. Dat is oock een merckelijck stuck: Dat na de ghebenedidinghe der sonen Noah tot op Abraham gheen vermaninge van gheen goede en gheschiet/ wt genomē Palech een soon Heber/in welckē eenē cleenē voetstap der gerechtichept geschenen is: So dat zijn huys vry bleef van de verwerringe der tongē. Waer mede God die voor genomē sonde strafte eñ af keerde: Wāt in zijnen huyse de Hebreeusche tonge ghebleuē is/ die voor dien Thoren eñ verdeylinge der tongē/ eens menschen / eñ niet een Hebreeusche tonghe genoemt wert. Waer by een peghelijck tot een straffe der sonden zijn eygen sprake sprac. Waer door sy verweet wesende/ af lieten.

Een sprake voor de Diluuie.

Hoe hen de Nacomelinghen Noah/na de Diluuie in alle Landen verstropt hebben.

SEm den outsten soon Noah/van welckē Christus af coemt / heeft met zijne sonen bewoont de ghelegentheyt van Syria teghen het Oosten. Want van zijnen soon Aram/comē de Syriers/ van Assur de Assyriers/van Arphaxat de Chaldeen/van Elam de Persen.

Sems gheslachte.

Cham de ander soon Noah / heeft in ghenomen dat lant tegen het Zuyden: Want van Chanaan comen de Chananey/van Mizraim die vā Egypten / van Chus de Moren / van Saba die van Arabien.

Japhet de ioncste sone/ is teghen het Westen eñ Noorden ghetogen: Eñ dese is ons lieder Vader. Daerom vintmen zijnen naem by de Poetē/ die hem noemen Japhetum. Van zijnē soon Jauan oft Jaon comen de Grieckē/welcke Jones heet: Want dese zijn de outste Griecken: Eñ dat

woort

woort Jauan oft Joan/is den naem vā Janus: Welcken de Latijnen daerom hebben met twee aensichten af gemaelt: Om dat hy een Vader vā beyde de volcken/der Griecken ende Latijnen gheweest is. Sy hebben hem oock gheeert/bysonder wanneermen yet begost had: Daer mede bewijsende/dat Jaon haer Vader gheweest is.

Afgoderie begin.

Jaons soon heeft gheheeten Cethim daer af comen die van Macedonien: Het welck bewesen wort door dat eerste boeck der Machabeen. Ende dat woort Machethim/heet op Hebreeusch van Cethim: Daer wt is dat woort Macedon ghecomen/het welck Stephanus schrijft/datment van ouden tijden Macetia genoemt heeft.

Jaon heeft meer sonen gehadt/namelijc/Elisa ende Dodanim/daer af comen de Eoles oft Hellas eñ de Dodoney/het welck alle de outste Grieckē zijn. Item van Tarsis den soon Joan/comen de Tarsus in Cilicia.

Japhet heeft oock ander sonen ghehadt/als Gomer/Magog/Tyras eñ Mesech. Van Gomer comen de Cimerij oft Cibri/als Eusebus bewijst. Ende van Ascanius dē soon Gomer/comen Tuiscones/dat is/de Duytsche. Van Magog comen de Scythe/waer af de Turcken haren oorspronck hebben. Van Tyrus de Traces. Dat is nv ghenoech tot eender corte inleydinge: Welcke deelen der werelt een yeghelijck van Noahs sonen de werelt bewoont heeft. Het welc seer profijtelijck is/om veel Historien te claerder te verstaen/hec Carion.

Van de vier Monarchien/ soo sy in Daniel voor ghebeelt zijn.

GOd heeft de vier Monarchien der werelt/den heyligen Daniel voor ghebeelt op tweederley wijse. Ten eersten by eenen grooten Mā/welcks hooft gout was/de Borst silueren/den Buyck Metael/ende de schenckelen yseren. De Voeten onder/eens deels Aerden eens deels yseren. Ende op dat wy souden weten/dat de werelt also soude een eynde nemen: Soo is daer by betoont/hoe dat den steen Christus/de voetē om stoot/soo dat alsoo de Man om valt/ende de werelt op hout.

Daniel heeft oock dese Figuere wt ghelept: Als dat dat gulden Hooft/dat eerste Rijck/dat is de Assyrische Monarchie. De silueren Borst/bediet der Persen Rijck. Den Metalen Buyck/bediet der Griecken Rijck. De yseren Schenckelen/bedieden dat Roomsche Rijck. De Aerden ende yseren Voeten/bedieden dat teghenwoordich Roomsche Rijcke: Dat nv niet meer by den anderen en is als voormaels.

De vier Monarchien/zijn oock door die vier Dieren/Daniel voor gebeelt geworden. Eenen Leeu/dat bediet de Assyriers. Eenen Beyr/bediet de Persen. Eenen Lupaert/bediet Alexander. Dat vierde Dier bediet de Romeynē. Ende daer neffen is bewesen/hoe dat nae het Roomsche Rijck/sal een grouwelijck Rijck op comen: Dat een nieuwe Wet/teghen Gods woort maken sal: Dat is dat Mahometsche ende Turcksche Rijck. Alsoo heeft ons God ghetrouwelijck onderwesen: Tot versterckinghe des gheloofs: Als dat wy sullen weten/ende mercken op der gheheelder werelt Historie/ende mercken wanneer dat eynde naect.

De Bybel bewijst/dat dat eerste rijcke begost is/door Nemroth tot Babilonien: Eñ sy noemt hem eenen sterckē Jager voor God/dat is/eenē geweldigen Regent/die de lieden met gewelt onder hem/eñ tot gehoorsaemheyt gebracht heeft/ende noemt hem eenen Jager voor God/dat is so veel geseyt/als Gods Jagher/daer mede bewijsende/dat de Querheyt een wrake is/vā God gheordineert/ende Gods Dienersse.

Also begost de eerste Monarchie/by de Chaldeen/gelijc ooc Xenophon schrijft. Eñ daer hebben alder eerst gheheerschapt de Nacomelingen Cham/want Nemroth heeft zijnē oorspronc van Cham/die doch veruloect wort van zijnē Vader Noah. Maer God handelt seer wonderlijc/ende vertreet de straffe ende oock de belofte.

Aencoemst des Rijcks Babylon.

Doch so en hebben Nemroths Nacomelingen dat Rijcke niet behoudē: Want in Assyria is een rijcke opgheresen/door Assur/die heeft de Stadt Niniue ghetimmert: Ende van Niniue zijn de Assyriers voort ghetoghen/ende hebben Babilonien ghewonnen/alsoo Diodorus Siculus schrijft: Also is de eerste Monarchie vandē Chaldeen op die van Assyrien ghecomen.

Strabo eñ ander gedencken ooc de Stadt Niniue/dat sy in Assyria gelegen is. Waer wt ghenoech bewesen wort/dat Niniue eñ Babilonien niet een Stadt gheweest en zijn/maer twee.

Ende in dese Monarchie rekent men veel Coninghen. Maer dewijle datmen niet en vint wat sy alder eerst ghehandelt hebben: So en ist gheenen noot de bloote namen hier te vertellē: Maer dat moeten wy den Leser vermanen/dat dese Monarchie schier beghint/aen het eynde de eerste twee duysent Jaer der Werelt: De welcke haer eynden in Abraham/doen hy vijftich Jaer out gheweest is. Ende de Kercke ende Noe/die gheleeft heeft tot dat Abraham achtenvijftich Jaer out gheworden/is op Abraham gecomen. Middelder tijt/als de Monarchie begost heeft/so is tot Babilonien eñ elders/de Afgoderie in ghesloopen: Ende het geloove aen God eñ Gods woort verdwenen.

Afgoderie in gesloopen

Van Nemroth den beginder des Thorens te Babilonien.

NEmroth een Ruese ende stoutmoedich Mā/wort nae het af steruen Noah zijns grootvaders/met begheerlijckheyt te heerschappen ontsteken: Also dat hy het gewelt der heerschappie aen hem bracht. Waeromme hy oock een sterck Jagher voor God wort ghenoemt. Des seluen Rijcx beginsel heeft beghost inden Velde Senaar. Aldaer hadde hy een vergaderinghe ende ghemeynen Lants-dach. Ende op dat hy dat volck van de vreese Gods af leyden soude/soo riet hy hen dat sy Tichelen maken/ende met vyer backen souden: Om also hooch eenen Thooren te stichten/welcx top soude reyckē tot aenden Hemel. Beda seyt/dat dese Thooren al schoon duysent hondert ende tseuentich steppen hooghe gheweest is: Ende tot elcken op ganck een weynich in ghetoghen. Desen Thoorn wort Babel ghenoemt/dat luyt verwerringhe/daer af Genes. 11. staet.

Nemroth eē beginder des Torens Babel.

Van menigherhande ghedaente der menschen.

VEel ende menigherley ghedaente der menschen/zijnder na de verwerringhe der tonghen in veel plaetsen ghevonden: Van welck ooc Plinius/Isidorus ende Augustinus schrijuen. Inden Lande van Indien zijn menschen met honts-hoofden/ende spreken al bassende: Gheneren hen met Voghel vanghen/ende cleeden hen met Vellen van Beesten. Item sommighe alleen een ooghe bouen de Nuese aen het voorhooft/ende eten alleen vleesch van Beesten/ende stryden daghelijcx metten Griffoenen. Item inden Lande Libia werden sommighe sonder hooft gheboren/ende hebben mont ende ooghen aen de Borst. Sommighe zijn van beyde gheslachte/Man ende Wijf: Sijn alle Wijuen/so dat sy kinderen ontfanghen ende baren: Oock man als sy willen kinderen maken. De rechte Borst is Mannelijck/ende de slincke Wijuelijc

Seltsaem volcken op veel plaetsen.

aen hen/ende vermengen hen met malcanderen ende baren.

Item by het Paradijs by de Riuier Ganges/ zijn sommighe menschen die niet en eten: Want sy hebben eenen soo cleynen mont/soo dat sy den dranck met een riet in gieten/ende leuen vanden ruecke der Appelen ende Bloemen/ende sterven terstont van quaden rueck. Sommighe segghen op het wterste eynde van het Lant India/ vanden Oosten herwaerts by der Fonteynen Ganges is een volck gheheel sonder mont: Aent geheel Lijf rou/met Mos der Boomen becleet/ alleen van de locht ende ruecke leuende/sonder eenige spijse eñ dranck/de welcke (op dat hen als sy eenen verren wech reysen/niet en soude ontbreken vanden ruecke) by hen draghen menigherley rueck van wortelen/Bloemen ende Appelen. Aldaer zijn oock Lieden sonder Neuse/effen van aensicht: Inde stede der Neusen twee gaetkens hebbende/Sommighe hebben onder groote Lippen/soo dat sy dat gheheel aensicht daer mede bedecken. Item sommighe sonder tonghe/die bedieden malcanderen haer meyninghe als het Clooster-volck. Item int Lant Cicilia/hebben sommighe soo groote ooren/soo dat sy dat gheheel Lichaem daer mede bedecken. Item int Lant van Eutiophia wandelender sommighē neder buyghende als dat Vee/der welcker sommige vier hondert Iaer leuē. Item sommighe hoornen/langhe Neusen ende Gheyte voeten: Van dien vint ghy in S. Antonius Legende. Item in Eutiophia teghen het Westen/ zijn menschen met eenen eenighen breeden voet/ ende soo snel dat sy de wilde Dieren veruolgen: Ende beschaduwen hen somtijts voor de hitte der Sonnen/met de breethteyt van haren voet. Inden Lande Seithia hebben de menschen Peerdts voeten. Item aldaer zijn oock Lieden vijf Elleboghen lanck: Ende en worden niet cranc totter doot toe. Item inde dadē des grooten Alexanders leestmen dat in India menschē gheuonden werden met ses handen. Item sommighe naeckt ende rouwe inde Riuieren woonende. Sommighe die aen handen ende voeten ses vingheren hebben. Op den Berch Milo zijn menschē met omgekeerde versenē/aen elckē voet acht teenē hebbende. In India woonēder sommige int water/half menschen ende half Peerts ghedaente hebbende. Item wijuen met Baerdē tot op de Borst/ende opt hooft glat ende effen/ sonder hayr. Item in Eutiophia tegen het Westen hebben sommighe vier ooghen. So zijnder oock wel menschen in Eripia met Cranen halsen ende becken. Item sommige zijn eē Elle lanc/ bouen de acht Iaren niet leuende/die woonē int gheberchte van Indien/neffens aen de Zee/in een gesonde ende altijt groene plaetse/ ende hebben eenen bysonderen strijt met de Cranen/haer Wijuen baren binnen de vijf Iaren. Sommige ander zijn sonder necke/hebben haer ooghen op de schouderen. Item in Schitia in het Dal des Berchs Timani/woonen Boschmenschen met omghekeerde voeten van ongelooffelijcker snelheyt/met de wilde Dierē om loopende/die en leuen in gheen ander locht/waer by sy oock/noch onder de omliggende Coninghen/noch onder dē grooten Alexander ghetrocken en zijn. Item in India/ende inder Moren gheleghentheyt zijn so hooge Boomē op sommige plaetsen/so datmen met geen gheschut daer ouer en can schietē/ende so lanck dick Riet/soo dat wt een yeghelijck deel tusschē de knoopen een scheepkē in drie plaetsen/ menschen/neuens malcanderē vast sittende somtijts ghemaeckt werden mach. India heeft ooc Lieden die twee hondert Iaer leuen. Item inde Wildernisse van Aphrica comen menschen ghedaenten den Lieden te gemoet/ende verdwijnen als een waterbubbel/wederomme in eenen oogenblick: Also dan veel Griecsche Cronijcschrijuers van alle dese vermaninghe doen: Alsoo/dat de sinrijcke natuere tot ontdeckinghe haers ghewelts/sulcx ende dergheliijcken ghedaente ende Forme ons bouē wonder bedenckende/gemaect heeft. Want den Almachtighen God wist wel met wat ghelijckenisse ende menichuuldicheyt/ dat hy de schoonheyt der werelt schiep: Daer wilde hy ooc wonderlijcke ghedaente van menschen inde werelt brenghen. Doch soo ist eenen grootē strijt inde Schrift/tegē de meyninge des gemeenē volcx: als dat rontom ouer al onder eñ bouen inden omloop der werelt/menschen opter Aerden wesen souden/die teghen den Hemel het hooft weyndende/teghen ons mettē voetē gaen/ met een verwonderen hoe dattet toe gaet dat sy niet en vallen. Augustinus schrijft ten is niet ghelooffelijck/maer het coemt wter natueren: Want ghelijck als den stoel des vyers nerghens en is dan int vyer/des waters/nergens dan int Water/Des geests nergens dan inden geest: Alsoo oock den stoel der Aerden en is nerghens anders/dan in haer seluen. Van desen besiet/Plin. Lib.5.7. Pompo. Solium.

Wonderlijcke lieden vā ghedaente.

Seltsaem menschen.

Oorsake der wonder Dierē in de werelt.

Van de eerste Monarchie der Assyriers/Ninus der Assyriers Coninck.

ICk hebbe voor verhaelt/dat ten eerstē tot Babilonien de Chaldeen geregeert hebben: Maer sy en hebben haer Rijck niet langhe behouden: Maer de Assyriers/die aen Chaldea palen/hebben dat Rijcke in ghenomen. Ende de Historien beginnen vanden Coninck Nino/die in Orienten seer machtich gheworden is. Ende ten laetsten met Zoroastre/der Bractianer Coninck ghecrijcht. Desen Zoroastres soude alder eerst Magiam gheuonden hebben/ende andersins meer des Hemels ende der Sterren loop neerstelijck geleert hebbē: Na desen Crijch met Zoroaster is Ninus gestoruē/ende heeft eenen ionghen soon na hem ghelaten Belum ghenoemt/de ander segghen Ninias.

Van de Coninginne Semiramis.

DEs kints Moeder is gheweest Semiramis/ die heeft na de doot Ninus selue gheregeert. Want sy besorchde/mits dat dat Rijc nieu was/ ende de Landen noch niet tot ghehoorsaemheyt ghebracht: En sy worden hoorende dat haren Coninck een kint ware/soo souden sy af valllen: Ende op dat sy oock niet veracht en soude worden als een Wijf/soo heeft sy Mans cleederen aen ghetrocken/ende haer voor des Coninckx soon ende Erfghenaem wt ghegeuen ende laten noemen: Ende heeft veel Princelijcke daden gedaen/dat Rijck in machte ende Lant vermeerdert/ende wel ende looffelijck gheregeert tweenveertich Iaer/ende heeft de Stadt van Babilonien met groote ghestichten/grauen ende muerē beuesticht.

Na dese Coninginne/heeft haer soon Ninias vredelijck gheregeert/eñ also hebbē de Assyriers de ouerhant der werelt ende Monarchie eenen langhen tijt in gehadt. Ende mits datter nv van de nauolghende Coningen/hare daden ende Historien/niet veel gheschreuen en is: So en wil ick ooc de bloote namē niet vertellē. Want de Duytsche Leser cā die seer swaerlijc in sien/ende wiese hebben wil die vintse by veel Schrijuers.

Nv so ist sonder allen twijfel oft daer en zijn oock groote veranderinghen in dese Monarchie in gheuallen: Alsoomen claerlijck inden Bibel vint/als dattet eenen langhen tijt voor Cyro/twee ghedeylde Rijcken gheweest zijn. Dat eene Niniue/dat hebben de Assyriers behouden:

Dat

Dat ander tot Babilonien der Chaldeen: Het welcke de Assyriers oock eenen tijt beseten hebben/maer sy hebbent weder verloren. Maer hoe eñ wanneer de veranderinge in ghevallen is/ en weet ick eyghentlijck niet. By Herodotus vinde ick/dat de Assyriers vijf hondert Jaer/ de Monarchie tot Babilonien beseten hebben: Wāt na haer in eenen langen tijt gheen vaestichde Monarchie gheweest en is: Maer de Meden hebben een eyghen Rijck ghehadt / de Chaldeen een bysonder tot Babilonien: De Assyriers oock een bysonder tot Ninive. Ende somtijts zijnse ouer malcanderen machtich geworde/tot dat tē laetsten de Meden geheel machtich gheworden zijn/ ende dat de Monarchie wederom te samen ghebracht is/eñ dat sy Babilonien oock vercreghen hebben. Dit is der waerheyt alder naest/ so coēt ooc daer mede ouer eē/het gene dat sy van Sardanapalo hebbē geschreuē/niet alleē Merasthenes/maer oock Bion dwelck Agatias betuycht.

¶ Van Sardanapalo.

DAerom willen wy een weynich van Sardanapalo segghen/ hoe dat hy de Assyrische Monarchie tot Babilonien verloren heeft/ende hoe dat haer de Rijckē na hem verdeylt hebben. Wanneer God de Landen straffen wil/so geeft hy ongherechtighe Heeren. Men schrijft van desen Sardanapalo / dat hy hem des Regiments gheheel niet aen getrocken en heeft / maer alleen alle wellust ghesocht: Alsoo dat hy hem als een Wijf ghepareert heeft/ende op Vrouwen maniere verciert/ende is alsoo onder oncuysche Wijuen ghesèten/heeft met haer alle onreynicheit bedreuen. Alsulcken Regiment heeft moeten een quaet eynde hebben. Doen nv de Meden ende die van Babilonien van hem af ghevallen zijn/ende dat hy eenen Slach verloren heeft / soo dat hy hem der Vianden niet langher onthouden en mocht/ soo heeft hy dat Slot tot Babilonien ontsteken/ ende hem seluen daer in verbrant. Doch so hadde hy daer te voren / soo Duris schrijft / zijn drie sonen tot Ninive ghesonden. Alsoo hebben haer drie Rijcken na Sardanapalo verdeylt. Tot Babylonien heeft Belochus gheregeert / die met Arbace van Sardanapalo af ghevallen was. By den Meden heeft Arbaces gheregeert. Tot Ninive is der Assyrierscher Stamme eenen tijt lanck ghebleuen. Dese drie Coninckrijcken hebben haer eenen langhen tijt om de Monarchie becommert.

¶ Oorspronck der Stadt Babilonia.

De Stadt Babilonia van waer.

BAbilonia was een seer vermaerde Stadt in Chaldea. Eñ hoewel Belus Nemroths soon veel Jaren in Babilonie geregeert heeft: Wiens Rijck eerst in een cleyne groote besloten was/ soo segghen doch alle Grieckische ende Latijnsche Schrijuers der Historien eenvoudelijck/ooc de Poeten met haer: Dat dese Stadt van Semiramide de Coninginne/ghetimmert oft vermeerdert / ende met ghebacken Tichelsteenen met Sant / Mortel / ende Leem sonder op houden rontom ghemuert geworden is. Dese Stadt was soo edel/soo dat datgheheel lant van Chaldea ende Mesopotania daer na ghenoemt wert. Hare mueren (soo Philostratus seyt) inden omrinc drie hondert tachtentich achtendeelen eender mijlen lanck / maer Plinius schrijft/sy was ses duysent vier hondert stappen lanck/ende de mueren vijftich ellen dick / ende vier mael alsoo hooch/alsoo/dat sy van Thinnen / Lusthouen/ Tempelen ende Thorens bouen maten wonderlijck was. Simeramus bracht oock Ethiophiam onder haer/ ende bestreet die vā Indien/ tot de welcke(behaluen dē grootē Alexander) te voren niemant gecomen en was. Daer verloos dat Rijck van Babilonien zijnen naem / ende wert dat Assyrische Rijck ghenoemt: Mits dat Babilonien oock in Assyrien leyt/ende dat Rijck vermeerdert wert/eñ hadde int vijfentwintichste Jaer des leuens Baruchs (als Eusebius schrijft) zijn beghin. Ende hadde duysent drie hondert twee Jaer: Vanden eersten Coninc Belo/ tot op Sardanapalo de laetste Coninc onder seuenendertich Coninghen gheduert. Eusebius wil dat Ninus de soon Beli / de eerste regeerende Coninck der Assyriers gheweest is/ende heeft twee ende vijftich Jaer geregeert. Na hem Semiramis zijn Wijf tweenveertich Jaer. Ende daer na beyde haer sonen te samē achtendertich Jaer. Ende alsoo voort en voort deen na den anderen tot op Sardanapalo/die was gheheel tot vleeschelijcker begheerlijckheyt geneghen. Doē verstoorde Artius Medus dat selue Rijck der Assyriers/ende eygendet dē Meden toe int vierde Jaer Azarie des Coninckx Juda. Van de verstooringhe van Babilonien / sal hier na op zijn plaetse volghen. Daer is noch een Babilonia in Egipten van Cambises gesticht/aen Memphim of Alkeyram palende/die nv beyde in des Turcx ghewelt een eenighe Stadt zijn.

Een ander Babilonia in Egypte/ eñ Alkeyro een Stadt.

¶ Sommighe Rijcken begin/ eerst van het Rijck Scitarim ghenoemt.

Oorspronc des Rijcks Scitarum.

TErstont na de verstooringhe der Tonghen/ so voorseyt is/so zijnder veel Rijcken op ghestaen. Ten eersten dat Rijc Scitarum genoemt/ ende hoe wel dattet het outste is/ soo en wordet doch onder de voornaemste vermaerde Rijcken niet ghereckent: Ende dat vander grofheyt weghen des seluen volcx: Het welck noch van recht noch ghelijcheyt niet met allen en hout/dat wilt ende onghetemt is / ende voortijts al rijdende bogen gevoert: Hem niet des ploechs/maer der Dieren die sy iaghende vinghen / geneert heeft. Dat noyt eenigen mensche inden strijt geweken en heeft/maer hebben daer in den Coninck van Persen gheiaecht/Cyrus doot gheslaghen/Syphrionam des grootē Alexanders Hooftmā te niet ghebracht / Vesoim den Coninck met alle Crijchtuych gheplondert/wech ghedreuen eñ in de vlucht geslagen/Asiam tot driemael met strijden ter neder gheworpen/ende hem veel Jaren Cijnsbaer ghemaect. Van desen comen de Amasones/de cloecmoedige Wijuen/inden Crijch geoeffent. Item de Bactriani ende Parthi: Oock den grooten Attila ende ander die groote dingen ghedaen hebben. Die Pannonia verdruct/ende Aquilam om gekeert hebben/ende in Duytslant veel verwoestinge gemaect. Itē de Hongersche Chatelani ende alle Gotthi zijn vanden Scites voort comen. Ooc hebbē de Dani eñ Turckē haren oorspronc van daer. Dit volc heeft de Slanghen ende Afgoderie ghecert/beurucht met veel wonderlijcke begheerlijcheyt.

Stercte der Scithes/eñ wat volckē van haer af comen.

¶ Van het Rijck Sichimorum / nv Poloponesus ghenaemt.

Dat Rijck Sicimorū.

DAt Rijck Sichimorum heeft in Achaia int 74. Jaer des leuens Nachor (als Eusebius seyt) zijn begin ghenomen: Dat te voren is somtijts Egilao ghenoemt gheweest / daer na Danaa. Eñ noch daer na Achaia/daer in de hooch vermaerde stadt Corinthus is. Dese ghelegentheyt (seyt Plinius) is vol Olijf-houen ende Olygewas. Sy heet oock Lichaonia. Augustinus seyt dat dit Rijck gheheel cleyn is. Waer af oock Varro somtijts / als van ouden tijden segghende/ veel ghesproken heeft / ende is voortijts aen die van Athenen / daer nae oock aen de Latijnen / oock namaels aen de Romeynen / ende ten laetsten aen de Turcken ghecomen. Ende dit Rijck heeft gheduert tot Elie des Priesters

tijden onder vijfentwintich Conningē/862. Jaer. Na den seluen wert in ghestelt de Priester Carny genoemt. Van desen dwasen volcke / van dit Conincrijc/ dat daer woont in Sychimis/ wort oock in de Schrift vermaent.

Dat Rijck van Egypten.

Begin des Rijcx Egypti.

DAt Rijck van Egypten heeft vanden tijt Regaum zijnen oorspronc. Waer in/ als Eusebius schrijft / Solas eerst gheregeert heeft. Dit Rijck is dicwils eñ menichmael (alsoot oock de Schrift betuycht) met menichuoudige oproerē verandert geworden: Eñ heeft doch geduert tot op Augustum Octauianum. Mesram den soon Cham is de eerste gheweest die begost heeft in Egypten te woonen. Dit lant leyt in Aphrica/ eñ heeft/ als sommighe meynen/ van Egypto dē broeder Deuan zijnen naem. Ende het paelt van den Oosten (seyt Plinius) aen de Roode Zee/ van den Westen aen Cirenen ende Africa / van den Zuyden strecket tot aen Ethiophiam / van den Noorden henet de Egyptische Zee. Ende ouermits dattet niet met allen in den seluen lande en reghent / soo wort dat lant ghewatert met den vruchtbaren ouerloop des waters der Riuierē Nili/ als voor ghehoort is/ ende dese noemen alle haer Coninghen Pharones.

Dat Rijck van Assyrien.

Verāderinge des Roōschen eñ Assyrischen Rijcx.

ONder ander Rijcken / als Augustinus seyt/ zijnder twee wtnemende: Als der Assyriers in Babylonien met Nemroth begost/ eñ der Romeynen/ met tijden eñ zeden gheordineert eñ onderscheyden. Dat Rijck der Romeynen rees alder eerst op int Westen: Ende dat Assyrische int Oosten. Ende als het Assyrische Rijck ten eynde quam/ doen begost dat Roomsche Rijck. Nv den Coninc der Assyriers ende eerste Heerschapper/ was (als sommighe willen) Ninus de soon Beli des soons Nemroth / die wt begheerlijcheyt om te regeeren/ zijne gebueren ende aenpalende met Crijch ende oproer beweechde: Ende terstont van haerder ongheschictheyt wegen om te crijghen onder hem bracht: Ende also geheel Asiam ende het halue deel der Werelt bestreet ende in nam. Dese Ninus was de eerste vinder der Afgoderie. Want hy richte zijnen ghestoruen Vader Belo een Beelt op / by dat selue Beelt wort van hem een vryheyt wt gheroepen / namelijck/ dat hy vry seker ghelepde hadde / so wie daer toe vloot/ in wat misdaet dat hi oock was. Ende alsoo quam dat Beelt in alsulcken naem eñ faem/ so datment aenbadt. Na den seluen maecten ander/ oock verdiensten / by de doode Beelden den verstoruen Capitonen. Waer in dan de Duyuelen ghinghen / ende daer wt antwoorden. Waer door de stomme Afgoden de God toe behoorende eere/ vercreghen. So hinck oock dat geneycht herte ende oore des ghemeynen volcks/ al te voren binnen Belus leuen tot Afgoderie/ ende vermoeyden Belum eenen God te wesen. Namaels doen de Propheet Daniel wert gheuanghen geuoert in Babylonia: Doen wert den seluen Afgod met zijnen Tempel verstoort. Nv soo hebben van ontrent dees tijt die van Assyrien / ende de Sodomiten eenen Crijch ghehadt. De vijf Coninghen der Sodomiten hebben als nv seer gheweldich gheregeert: Dese ouervielen die van Assyrien doen sy Asiam in haddē/ met vier heyrcrachten ende gheweldighe hoopen: Ende doen zijt onder hen wierpen/ so hebbē sy twaelf Jaer op geleyt ende gewillich Tribuyt betaelt. Maer int derthienste Jaer hen daer teghen ghestelt: Daer zijn haer de Assyriers weder met eender heyrcracht aen geuallen: Sodoma beleghert/ alle dinck verwoest ende wtgeroyt. Als sy nv met de Sodomiten eenen Slach hadden/ so hebben de Assyriers den Slach ghewonnen / etc. Besiet hier af Joseph. Lib. I. Capit. 17. 18.

Ninus den eerstē Afgodist/ een vader der Afgoderie.

Niniue de Stadt ghetimmert.

Niniue de stadt met harē volcke

NJniue of Nysibin / de machtighe groote Stadt vā drie dach-reysen/ meynē sommighe dat Assur ghetimmert heeft: Ninus vermeerdert ende na zijnen naem Niniue genoemt. Ander segghen dat Ninus den Assyrischen Coninck/ selue na het afsteruen zijns Vaders Beli/ die ghetimmert ende tot een hooftstadt zijns Rijcx ghestelt heeft: De welcke (als voorseyt is) zijn leuē onrustich leydende / eñ zijne by geseten met Crijch beroerende / dat ongheoeffent volck tot eender plaghe/ tot de teghenweer oft teghenstaen ghedwonghen heeft. Ende als hy nv na het temmen zijnder ghebueren/ met toevallende cracht al stercker wert: Ende voort aen oock ander volcken ouer viel: Ende dat altijt de laetste verwinninghe eenen toeganck eñ voorderinghe tot het ander was: Alsoo dat hy alle de volcken inden Oosten lichtelijck onder hem bracht. Soo slaet hi met Zoroaste dē Coninc Bactrianorum. Ende als die ghedwonghen wert / soo sterf Ninus ende liet Niniam zijnen soon dat Rijck: De welcke doen hy noch te Jonck niet gheheel Manlijck en was/ soo onderwant haer de Moeder in zijn stede / in zijnen Persoon/ als waert Ninias selue/ met vercleedinghe eñ veranderinghe der Vrouwelijcker aert / des Regiments te hanthauen / ende regeerde alsoo int twaelfste Jaer na Abrahams gheboorte: Na het afsteruen haers Mans / inde meyninghe ende ghelooue van alle het volc tweenveertich Jaer/ als ware sy Ninias de soon selue geweest/ ende dede groote daden. Ende doen sy op eenen tijt haer hayr vlocht / ende dat haer de bootschap quam / dat Babilonien om gheuallen was ende af ghewe-ken: So liet sy een vlechte ongheulochten / tot dat sy de Stadt (als Valerius schrijft) weder onder hem bracht. Doē nae alle desen nv de soon volwassen was/ en heeft sy haer niet gheureest/ haer Wijuelijcke verberginge vry te belijdē / tot een verwonder van alle menschen. Maer doen sy ten laetsten aen haren soon begheerde / haer met hem te vermenghen/ wert sy van hem ghedoot. Daer nae tradt Ninia / in der Vrouwen schaer langhe verborghen/ in dat Regiment. Hy was de vierde Coninck van Assyrien/ ten tijden Abrahe / regeerde achtendertich Jaer/ hy stelde dē crijch af met welcke zijn Ouders dat Coninc-rijc beswaert hadden. Eñ also dat hy met zijnen Persoon ende aert / zijnder moeder niet ghelijck en is/ veroudert hy/ het welck seldē van de mannen geschiet is inder Vrouwen Roth. Na hē regeerde Artus/ ten tijden als Abraham wt Agar/ Jsmael wan/ eñ Jsaac wt Sara. Eñ so voort tot op Sardanapalum den wijfachtigen Man. Nv so wort tot deser stadt Jonas gesonden/ om haer het berou te prediken. Hier af leest Jonam ouer al. Na Coninck Artus regeerde in Assyria Xerxes/ die tot Jacobs tijden ghebooren is/ etc. Dese stadt heeft de groote vā drie dach-reysen / rontom/ na veelder meyninghe.

Grootmoedicheit ende stercte des wijfs Nini.

Den oorspronck ende afcoemst des Eeldoms.

Begin des Eeldoms.

DEn Eeldom is in desen tijden opcomen ende wt veel oorsaken ghesticht. Ten eersten wt noot: Want doen hen de menschen/ tottē quaden gheneycht/ vermeerderdē: So wast noot de goede van de quade af te scheyden ende wt te mercken. Ja daer alle man tot hem schrabde ende in zijnen Sack ende eyghendom raepte ende begost wat hy slechs vermocht/ eñ crijghen conde. So wort daerom/ een goet/ vroom/ wijs Man: die met deucht als eē licht in der duysternisse dē

anderen

anderen voor gaen soude/ eē die al verre te bouē ginck int verstant ende deucht / om dat ongheteemde ghemeyn volck voor te gaen / ghecoren: Om alle twist ende Crijch te vermijden ende te scheyden/dat Regiment te hanthauen ende dat ghemeyn goet wt te deylen. Doen ter tijt was dat een Edelman/die voor ander in deuchdē wtnemende was/also daer doen een spreeck-woort by hen was: Deucht maect edel/ende so wie dat edelheyt begheert/die selue begeert/als een Bisschops officie/een goet werck. Ende het en was niet anders dan een begheeren / om eerbaerlijck ende oprecht te handelen: ende de gerechticheyt voor te staen: De goede voor de quade te bewaren. Ende worden tot deser officien vandē volcke selue daeromme ghebeden / beroepen/ghecoren/ende op ghewoxpen. Daeromme so sullen de Edele ende Wapen-ghenooten (willen sy haren Schilt ende Helm/Ja der deucht Wapenen ende Seghelen eerlijck voeren) van de oude gerechticheyt niet af wijcken / ende dien stamme niet verlaten. Niet alleen den name des Edeldoms voeren / maer hare edelheyt met deuchden ende weldaden bewijsen. Ten anderen so is de Edelheyt op comen wt onuerstandt des ghemeynen volcks/welcx sin ende vernuft also verstropt ende verdonckert was/soo dat sy dat oordeel noch niet recht sien / weten / noch begrijpen en mochten. Daerom tot een onderhoudinge des vredes onder hen/wast van noode/dat sy Vorsten / dat is Voorstanders/ende inder deucht Edelē hadden/om alle saecken te onderscheyden. Ten derden wt een bysonder dapper sterckheyt eñ macht/ Ja grootmoedicheyt/is dat Eeldom voort ghecomen: Want als voortijts eenich lant oft ghemeynte van eenen vyant ouervallen wert / soo lieten sy wt roepen: Soo wie hen lieden van den vyant soude verlossen/als David/1. Regum 17. Dat volck van den grouwelijcken Goliath dede/die soude des Edeldoms recht hebben / ende voor andere geeert ende Edel zijn. Op dese maniere zijnder veel Edelen ghewor den. Ten vierden soo isser oock een onnutte afcoemste des Edeldoms/wt oueruloedicheyt der Rijcdommen. Want bi tijden worden sommighe menschen alsoo gheheel arm/soo dat sy hen/den haren / ende wat sy hadden / erghens eenen rijcken man op droeghen / ende voor eyghen lieden vercochten/ op dat sy den noot haers ghebrecks souden matighen/ eñ alsdan den seluen Rijcken voor Edel/ ende haren Heere kennen. Ten vijfsten so is sommighē Eeldom door een Godlijck inspreken/eñ wt der Goden voorgheuen voort gecomen ende wt geteeckent/eñ sommige des seluen Eeldoms ghebleuen/als in David ende zijnen gheslachte/ eñ in Abraham/etc. Eñ oock sommige van dien haest vergaen: Als in Saul/Roboam/etc. Ten sesten so isser veel Eeldoms/Ja den meesten deel door enckel tyrannie eñ gheboorte in ghebracht: Ende soo eenighe meynen / wt enckel wreetheyt ende vermetentheyt Nemroths tot nv ons ghewassen/de welcke met macht ende ghewelt hem alle dinck onderwierp/ende om te heerschappen hem eerst onderwant. Desen onedelen Nemroth / heeft veel Eeldoms/die alleen wt gewelt/ rijckdom ende gheboorte/sonder eenighe deucht Edel zijn: Ende hen haerder ouders wapen ende deucht beroemen / der welcker sy gheen na en volghen / der welcker cenighe gheheel wt gheroyt is / sommige noch ter tijt bestandich gebleuen. Daer by na het segghen der Ouders / soo is het Edeldom een ouerbleuen stuck van de Heydenschap: Ja van de Heydenen op ons gheerft/ want onse Vaders Heydenen zijn gheweest. Eñ noch ter tijt een groot deel der teghenwoordiger Christenheyt niet anders dan een Heydenschap en is. Nv het sy soot wil / so is noch dat Eeldom veel reynder by de ghene geweest/dant nv by de Christenen is/ende hebben alleen den naem van der deucht ende Edelheyt behouden. Daer en bouen wanneermen de oude Historien leest / soo vintmen de Stammen der Edelen in het Heydenschap seer seldē/oft ymmers noch niet lange gheduert noch beerft wesende / en aen nyemant erfrechtelijc eñ gewassen: Dan als yemant door ende met Riddermatighe daden/na het Eeldom ghestaen/ende dat hy metter deucht alsdan indē padt der Ouders ende gheslachte ghetreden is. Want aengaende de natuere ende aert wanneer wijt recht in sien/so zijn wy alle ghelijck Adams kinderen. Haerder zijn ooc veel wt deser oorsake geheel totten gronde wt geroyt ende te niete ghebracht: Ende het moet doch alle/wat hem seluē/ voor ander Edel te zijn deuct/eñ hem seluen/als eē schoon wijf haerder schoonheyt verheft ende beroemt/wederom onder/gelijc de Schrift seyt: Hy heeft de machtige vanden stoel geset / eñ verhoocht den nederen. Daerom hebben alle Heyligen/den name der Edelheyt (maer niet op Edelheyts maniere/als deuchdelijc ende weldadich) geuloden / want God gheen beroemen gelijden en can/ende hooge Tijtelen groote hoouerdige namen geheel viant is / wiens naem alleen heylich is. In summa / alleen daerom van gheboorte Edel te zijn / om zijnen naem hooch te verheffen is een Heydens ouer ghebleuen stuck. Daerom so is het Edeldom tot onsen tijden verre geheel Heydens. Maer van deuchden Edel te zijn/ende met Christelijcke dadē hem seluen te verwinnen/ eñ des noch geenen roem te willē hebbē/ eñ also zijn Edelheyt niet te wetē: Maer hem alle schande weerdich te achten / dat is gheheel Christelijc ende edelijck / also alle Christenen zijn / 1. Pet. 2. Apo. 1. Psal 149. Also heuet Salomō verstaen/ Eccle. 10. Daer hy seyt/wel het Lant wiens Coninck Edel is/etc. Daer by so en isser na veelder meyninghe geen sotter dinck noyt op gecomen/ dan datmen het Edeldom beerft/recht als ware de Soon oock daerom goet / deuchdelijck / gheleert Edel/ etc. Om dattet zijn Vader is: Somen doch dat contrarie dagheliicx siet ende beuint. Voortijts ist euen metten Eeldom toe gegaen/ghenoech als nv heden ten daghe / met het Ridderschap een merckelijck bewijs ouer ghebleuen is: Als dat nyemant en is Edel geweest/ oft hy en hadde dan de Edelheyt ende des Edeldoms name/ met deuchdelijcke / vermaerde daden vercreghen: Ghelijck een Ridder van Ridderlijcke daden tot eenen Ridder ghemaeckt wort: Euenwel gaet het nv metten Ridders ooc toe alst mach.

Edeldom voortijts niet geerft.

Nv dan/aengesien dat de deucht/nae het oude spreeckwoort niet en erft: Alsoo en erft oock den Eeldom niet. Een yeghelijck moet voor hem seluen goet ghelooуich / gheleert ende Edel zijn: Soude hy den ydelen name niet te vergheefs voeren / ende den name aen hem niet verloren zijn. Anders moeste de deucht Eruen/ eñ de ghe-rechtige in eens anders ghelooue leuen.

Den onedelen in vreemder deucht Edel zijn/ het welck teghen de Schriftuere ende gebruyck der spraecke is / oock teghen alle verstant. Lichamelijck / tastelijck / ende sienlijcke dinghen/ mach een Vader zijnen Soon besorghen ende na laten. Als ghelt/acker/lant/huys/etc. Maer geestelijcke gauen / ende de goedē der sielen deylt alleen God/die een Geest is/wt eenen yeghelijcken na maten des geloofs also hi wil/ 1. Cor. 12. Rom. 12. Gelijc nv de sonde/ ondeuchdelijcheyt des Vaders / den soon daerom niet quaet eñ een Dief / Moorder ende Boer en maeckt / Eze. 18. Also oock zijn Edelheyt / const ende deucht / en maect den Soon niet Edel / oft hy en trede dan in zijns Vaders aert / manieren / ende doe hem

Deucht maect edel.

dat alle nae: Ende sy in alle dinghen den Vader ghelijckformich/van Eeldom/aert/maniere/ ende deucht. Want een yegelijck moet in zijn eygen sonde/oft gerechticheyt sterven oft genesen/ Ezech.18.Abac.2.Roma.1.Daerom so moetmē na dat Eeldom staen eñ vechten/want niemant en wort gecroont/dan die ridderlijck eñ behoorlijc strijt/2.Tim.2.Met de wapenē/2.Corin.10. Eph.6.Daerom (so veel meynen eñ geseyt is) so en erft den Eeldom geheel niet: Maer de werelt heeft eñ doet dat hare/die moetmen in haerder maniere latē varen/eñ de Christenen dat spreecwoort na volgen: Deucht maect alleen edel voor God: wederom/wat hooch/edel/groot/etc. voor der werelt is/dat is eenē grouwel voor de oogen Gods/Luce 16/1.Corinth.1.

¶ Dat derde Ouderdom begint/van Abrahams gheboorte/ende duert tot op Dauid/na het seggen der Hebreen/ 242. Jaer. Maer nae de tseventich Wtlegghers 140. Jaer.

¶ Vanden Patriarck Abraham.

Dat derde deel van Abraham.

DE Historie van Abraham de Patriarc/vint ghy int eerste boeck Mose van zijnder gheboorten int elfste/van zijnē wtganck wt zijn vaderlant int twaelffste/van zijn rijckdom int derthienste. Van den slach Abrahe met de vijf Coninghen/die Loth vinghē/eñ zijnder mildicheyt int veerthienste. Van zijnder vreese eñ troost/eñ van de belofte van eenen Erfghenaem int vijfthienste. Van Agars varen wt Abrahams int seuenthienste. Van de belofte des zaets Abrahe wt Sara zijnē wijue/het welc sy voor een gecsmeer hielt/eñ haer straffe/ooc van den handel Sodome eñ Gomorre/etc. int achthiende Capittel/beginnen. Hoe Abraham Sodoma ende Gomorra als sy versoncken waren/besiet/leest int negenthiende. Van zijnder wandelinge met zijnē wijue tot Abimelech int twintichste. Vā de gheboorte/name/ende besnijdinge zijns soons Isaac int eenentwintichste. Vander gehoorsaēheyt Abrahe in het offerē zijns eenighē beminde soons/int tweentwintichste. Van de doot Sara eñ de clage Abrahās ouer haer doot/leest int drieentwintichste Capit. Van de seyndinge Abrahe/die zijnen knecht sandt om Isaac zijnē soon een wijf te nemen int vierentwintichste. Van zijn doot eñ begrauinge/vint ghi int vijfentwintichste Cap.

¶ Van het verschrickelijc verderuen/Sodoma ende Gomorra.

Leest daer af int eerste boec Mose/int achthiende ende neghenthiende Capittel. Hoe dat de huysvrouwe van Loth seer wonderlijc in een Sout-columne is verandert.

¶ Van de Stadt Memphis oft Alkeyro.

Alkayrē oft Cayrum eē stadt Egypten.

MEmphis/nv Alkeyro genoemt/de Coninclijcke Hooftstadt Egypti/door Ogelam dē Coninck van Egypten ghesticht/eñ na zijnder dochter Memphis/nv alsso ghenoemt/hondert vijftich achtendeelen eender mijlen groot. Dese stadt hebben de nacomende Coningen Babyloniam Egypti gheheeten/oft Cayrum. By dese stadt wort Eugutus Osieris aen gebeden. De hooft Riuier Egypti Nilus schier de gheheele stadt omloopende/geeft de schepen eenen vryen toe ganck. Eñ so dicwils de Sonne inden Creeft is/soo loopt dese vruchtbare Riuiere ouer/met eenen grooten ouer zwalp/eñ begiet dat gheheel Egypten lant. Memphis/behoort nv der Sarazijnen/de voornamelijcste/volcrijcste/ende aē veel goeden de ouerul oedichste stadt. Daer den grootmachtigen Soldaen in een groot begrijp/ ende wijt Slot woont/eñ zijn hof hout. Waer in voortijts Pharao de Coninck Egypti gewoont heeft/ende aldaer oock Osyris is somtijts aen ghebeden gheweest. Waer in de hoochweerdige maghet Maria voortijts met haren kinde/ende Joseph haren getrouden man/den grimmigen Herodes gheweken is. Daer in zijn veel geleerde/Pithagoras/Plato/etc. ghereyst/om de Babilonische waerseggers te hooren. In desen lande zijn den Balsem-houen seer ghemeyn/diemen met aenhangende glasen vergadert ende vangt: Want de Balsem-boom heeft zijnen tijt datmen hem de tacken snijt/eñ glasen daer aen hangt/so druppt dē Balsem daer wt. Besiet hier af meer/ int eynde deser Cronijcken/int vierde deel.

¶ Van de Stadt van Trier.

TRier is alsulcken oudē Stadt/so dat sy voor de toecoemste Christi duysent negen hondert seuenenveertich Jaer: Tot Abrahams tijden/ van Trebeta/des Coninckx Nini broeder wt Assyria vā Semiramide in deser gelegentheyt des Duytschen Lants verdreuen/te stichten begost is: Niet verre vandē Rijn op eenē geheel vruchtbaren hoec/int lant Belgiam Gallie: Eñ noemdese na hem/Treuerim. Die onder de vijf Stedē Belgisschen Lants/dat Vorstēdom heeft/ende den Ertzbisschop aldaer onder de Keurvorsten des Roomschen Rijcks/dat Primaet heeft. Aldaer is ooc een Latijns geschrift tot onsen tijdē gheuonden geweest/vandē voornoemden Trebeta ende Semiramide/seggende: Aldaer seggen sy vā een seer wonderlijc Palleys/het Babilonische ghelijck/met mueren wt ghebacken steenen ghemaect: Noch ten daghe so sterck/soo dattet niet alleen de vyanden niet en vreest: Maer dat oock met gheenen instrument ghebroken worden en mach. Het volck van deser Stadt/wort voor andere/werelt-salighe lieden geacht/strijtbaer/die hem van ghebuerschaps weghen der Duytscher sprake ghebruycken. Ende sy heeft eerst van Valerio S. Peters de Schipper dat Euangelium Christi ontfangē. Namaels van S. Paulino/Bisschop aldaer verlicht gheworden. De welcke van Constātio den Keyser met Maximo zijnen nauolgher veruolcht ende verdreuen wort in Phrisiam. Maer Maximus tot den Paus Anastasio tot Romen gesonden. Dese Stadt heeft oock Niceum den seer Heylighen man voortijts tot tenen Bisschop ghehadt.

Trier een stadt.

¶ De Stadt Damascus.

DAmascus de eerste Stadt des Lants van Assyrien/eñ schier van alle Stedē in Asien de outste. Welcke de Knechten Abrahe (so de Schrift seyt) gesticht hebben: Leyt ses dach-reysen van Jerusalem. In welcke Paulus de Apostel het Doopsel ontfangē heeft. Eñ by de Stadt ter neder gheworpen zijnde/heeft hy ghehoort/ Saule/wat veruolcht ghy my? Leest daer af inde wercken der Apostelen int 9. Capittel. Aldaer heeft hy namaels ghepredict/eñ is eens inder nacht in eenen Corf ouer de mueren af ghelaten geweest. Daer staet noch ter tijt/het huys van Ananie die Paulus doopte: Waer af meer hier na verclaert is.

Damascus

¶ Dat Rijck der Spangiaerts.

DAt Spaensche Rijck heeft zijnē oorspronck/ na het leuen van Tubal/van Paleg zijnen soon ghehadt: Die hem in dit Lant (voormaels Hyberia ghenoemt) eenen stoel ghestelt heeft/de welcke ongelooflijc groot (so Apianus betuycht) thien duysent achtendeelen eender Mijle breet/ ende schier so lanck is. Menigerhande volcken/ veelderhande namen ende geslachten zijn daer

Begin des Rijcks der Spangiaerts.

in ghe-

in gecomen. Dit Lant is rijck ende vruchtbaer aen Wijn/Olie/Terwe/Water/alle Metalen eñ Dieren tot menschelijck ghebruyck. Drie hondert volle Jaren hebben sy onder de Roomsche Capiteynē/als Scipione/Gracco/Albino/Cathone/Metello eñ Pompeio crijch gheuoert tegen de Romeynen eñ Keysers. Dit Lant heeft een strijtbaer volcke/sonder de welcke/namaels de Romeynen/met eenen eenigen strijt/sonder de Spaēsche Ridders geuoert en hebben. Waer in oock voormaels veel Steden met Romeynen bewoont geweest zijn. Eñ dit Lant en heeft ons niet alleē Senecam/Quintilianum/Lucanum/Lucinum/Florum/Pompeium/Selium/Italicum/Marcialem eñ Orosium voort ghebraecht: Maer heeft ooc veel Croonijcweerdighe Regeerders ende Keysers: Als Nervam/Traianum/Adrianum/eñ nv tot onsen tijden Carolum de vijfste Roomsch Keyser/ghehadt heeft. Oock de Theodosiers ten tijdē der Heydenen. In Hispaniē zijn ooc geboren sinte Laurencius/Vincentiū/Valerij Diacones/Eugracium/eñ noch veel meer Martelaers: Die Ferdinandus de Coninc/eñ Elisabeth de Coninginne int Jaer 1421. totter aenbiddinghe Christi bekeert hebben.

Het beghin der Bemen Rijck.

Bemen rijc beginsel.

DAt Beemsche Rijck heeft zijnen oorspronck ghenomen/van het Wendisch volc/die dat Velt Senear verlieten/eñ wt Asia in Europam trocken. Daer in stont op/niet wt onuermaerde Ouders/een ghenoemt Cechius/een Krawath/die maecte dat Beemsche volc. Want Bemē was voor als ongebout/vā de Doorēstruyckē ende rouwe Heggen/voeghelijcker voor de Wilde Dieren dan voor de menschē. Daer na quam dat Rijck aen eenen ghecoren Vorst Croeum/die

Lubissa een wijs wijf.

liet drie Dochteren achter: Onder welc Lubissa de oudtste/eenen tijt lanck na het afsteruen haers Vaders dat Regimēt behielt. Niet doent de Bemen onbehoorlijck docht/dat alsulcken machtich groot Regiment/door een Wijfs Persoon/soude gheregeert werden: So sprack Lubissa in een groote vergaderinghe ende menichte haers volcx: Ic hebbe behagelijck ende saecht geregeert/maer nv sult ghy vry zijn/Ic wil v eenē man geuen/die v tot oorboor wesen sal: Gaet henen/ende leyt mijn Peert in dat breede Velt/ende volcht dat na waer dattet henen gaet. Ten laetsten sal dat peert stil staen/by eenen Man/op een yseren tafel etende: De selue sal mijnen man ende uwen Prince wesen.

Een Ackermā der Bemen eerst Vorst.

Doen nv dat Peert los ghelaten wert/soo bleeft ten laetsten voor eenen Ackerman Primislaus genoemt/staende/die nutte zijn spijse/ende was van Kase/op een yseren plouchscharre omgekeert/dat was de ijseren Tafel. Dese vercorē sy tot eenen Vorst ende Hertooch des Lants/eñ settē hem op dat Peert: Doē nam hy zijne schoenen met bast gebondē met hem: Geuraecht zijnde/waerom hy sulcx dede/antwoorde hy: Daerom wil ickse tot ghedachtenisse behouden/dat mijn Nacomelinghen weten moghen: Welcken onder dien van Bemen dat Vorstendom ontfanghen heeft. Dat Rijck is van Hertogen gheregeert/tot op Keyser Fredericus des eerste tijden. Namaels een Coninckrijc gheworden/ende onder de Coningen tot het op comen der Hussische Ketterie ghebloeyt/eñ dat oock als noch.

Van menschen die voor Goden zijn ghehouden gheweest.

Goden der Heydenen.

IVpiter/andersins eyghentlijck Lysania ghenoemt/wort tot deser tijt in Archadia in grooter weerden ghehouden. Dese heeft zijnen oorspronck van de sonen Heber/namelijck Jerari/ende met dat hy/als een man van seer grooten verstande wel sach/dat dat Attichs grof volck/schier op beestelijcke maniere leefden/soo gaf hy hen een Wet ende forme om redelijck te leuen/ende een menschelijc wesen te leyden: Ende doen hy hen tot menschelijcke zeden gebracht hadde: So vermaende hy hen de Goden te eeren/Altaren ende Tempelen te stichten/ende leerde den houwelijcken staet voor handen te nemen/ende de wijuen niet also beestelijck ghemeyn te hebbē. Als nv dat grof wilt volck sulcx van hem mercten/so vielen sy met een verwonderen daer aen/ende seyden dat hy selue een God was/ende hieten hem Jupiter/ende maecten hem terstont tot eenen Coninck.

Jouis leere Wet/ende predicatie.

Sol der Heydenen God.

Sol een God.

SOl/dē eersten soon Jupiters ende Mineruus broeder/heeft (als Cicero spreeckt) ghebloeyt als een cloeck ende treffelijck man/ende lichtende mensche: So dat de Heydenen van zijns heerlijcks herten weghen/hem met eenen doorluchtighen naem begaefden/ende de oude van Nemroth verleyde/meynden dat/dat vyer ware een oorsake van alle de scheppinge. Daerom en conden sy hem gheenen eelderen naem gheuen dan Sol/dat is vyer oft Sonne. Want sy hielden hem voor eenen Heere vanden Hemel af ghecomen. Vander rijcheyt ende deucht weghen/ende menichte zijnder conste.

Diana de eerste Goddinne.

Twee Dianē Goddinnen.

DIana de eerste suster Solis/was in desen tijt seer hooch gheacht/waer af Cicero int Boeck van de natuere der Goden verhaelt: Eñ het en is die niet daer de Poeten of segghen: Die haer seluen tot eenen eewighen maechdelijcken staet verbonden hadde.

Minerua.

Minerua eē Goddinne.

MInerua/dat alder vermaertste wijf Jouis/eñ Junonis dochter/is int achtenvijftichste Jaer des ouderdōs Jsaacs/bi de Zee Tritonidem gheweest/nae welck sy Tritonia is ghenoemt. Die hiet oock Pallas/van Pallante/het Eylant in Tracia: Waer in sy gheneert ende op gheuoet wert. Oft van Pallante den Ruese die sy doode/waerom sy een Goddinne des crijchs wort ghenoemt. Dese wort gehouden van haerder onseker afcoemst weghen/sonder moeder/wt de hersenen Jouis gheboren te wesen. Dese heeft het wolwerck ende weuerie gheuonden. Wiens Heylichdach de Drapeniers ende Weuers voortijts vierden (alsoo Ouidius schrijft) met grooter vierichevt. Sy vant oock het ghebruyck der Olien/tot op dien tijt onbekent. Sy wert ooc (als Cicero schrijft) een Goddinne der wijsheyt/Ende vinderse der consten gheacht: Welck sy ter eeren sommige Tempelen timmerden/eerst tot Roomē eenen/by den Tempel Jouis haers vaders.

Ceres een Goddinne des Saets.

Ceres een Goddinne des Corēs.

CEres was op dese tijt by de Secilieren oock in weerden/eñ den Secilaenschen Coninck toe gheuoecht/so verstandich eñ beradelijck/so dat sy dat ackerwerc vant: Dat aertrijc metter Ploege eerde/Ossen temde eñ tsamen coppelde/eñ oock dat velt bezayde. Daer nae oock dat gewas des corens van het stroy gedorsschen/met molensteenē onstucken wreef/eñ daer wt leerde broot makē. Waer te vorē de menschē haer met Eekelē eñ hout appelē haer onderhieldē. Waer om sy de selue eē Goddinne des zaets noemden.

Prometheus een constenaer.

Prometheus een vinder der Beelden.

PRometheus was in dese tijden in Archadia wel gheacht/een man van grooten begrijp ende

ende scherpsinnichept: De eerste/ die wt der Aerden/ menschen Beeldē maecte eñ formeerde: Eñ de selue recht oft sy eenen geest wt zÿnder Conste beweechlÿck ghemaect hadde. Dese is ooc de eerste/ die dat yper wt Kepē sloech: Hy heeft ooc het gebruyck der vingerlingē oft ringen geuonden/ aen dē vierden vingher te draghen tot eere des herten/ Na welck de Romeynē een Wet setten/ dat de vrye ende het geslacht der Borgers/ eenen Gouden/ de Kinderen silueren/ ende de Knechten yseren vingherlinghen souden dragē.

Vingerlinc een teecken der vryheit.

Athlas een Ruese.

Athlas.

ATthlas was een groot sterren-kÿcker/ eñ der conste des sterrē-kÿckers also door dronckē/ so datmē van hem seyt/ dat hy den Hemel op zÿn schouderen droech: Ende wort oock van velen voor eenen God gheacht.

Phebus oft Apollo.

Phebus eē God.

APollo heeft dat snarē spel/ bysonder de Herpe geuonden. Eñ de conste der medecÿnen eñ Poeterie voort ghebracht. Die namaels zÿnen broeder Esculapius verbreyt heeft. Desen als een soon Jouis des grooten Gods/ wert voor een verlichten hooch geachten man/ na zÿn doot voor eenen God eñ vinder der waerseggers eñ wÿsheyt/ oock des Crÿchs gehouden. Waer by hy een Herpe eñ eenen hantboge dragende voortÿts gheschildert wert/ om dat hy der Musÿck eñ des Crÿchs/ eē meester te wesen bediet wort.

Een watervloet ten tÿden Jacobs de Patriarck.

Doemen rekende van des werelts beghin 3430. Jaer/ soo isser een wtnemende groote watervloet oft ouerganck geweest in Achia/ ten tÿden Jacobs.

Van de Patriarchen Isaac ende Jacob.

Alle Patriarckē in eēder summa begrepen.

VAn de Patriarchen Isaac eñ Jacob eñ zÿne sonen/ gheschiedenisse ende leuen/ bysonder van Joseph. Item van Ismael/ Esau/ ende van hare wÿuen/ kinderen ende gheslachten: Soeckt daer af int eerste Boeck Moyse/ vant xxv. Cap. tot int eynde des Boecks.

Rhodis een stadt.

Rhodis een stadt.

RHodis/ van het Eylandt in Licie Rhodus genaemt/ is voor Christus gheboorte 740. Jaer/ ten tÿden Josephs/ van Telchiniers ende Carianeren/ door Phoroncon den Coninck Argiuorum ter neder geleyt/ ghesticht. Sy leyt int Eylant Ciclades/ eñ heeft in haren beuanc/ 900. achtendeelē mÿlē. Voor ander wonderlÿcke dingen so was aldaer een Columne 70. ellenboghen hooch/ die Lindius eē Discipel Lysippi maecte. Dese Stadt heeft veel Crÿchs (voornamelÿc vanden Turcken) gheleden: Doch altÿt door de Ridders vā Sint Jans ordē verlost geworden. Maer tē eynde int Jaer 1522. vanden Turcken belegert/ eñ op den Kersdach in ghenomen ende bestreden: Hier af meer op zÿn plaetse.

Athenen oft Minerua.

Athenen de stadt.

ATthenen was in Attica de vermaertste stadt/ waer af doch weynich memorie gebleuē is. Cicero seyt/ dat sy eerst van Abalando ghetimmert is. Plato seyt dat Amasius de Coninc van Egypten dese Stadt ghesticht heeft. Sommighe meynen/ de Coninck Cecrops/ is een beginder deser Stadt: De welcke voortÿts een Voester-vrouwe was der vrye Constē: maer nv door des Duyuels inblasen een Eerderinne der Afgoderÿe/ de welcke Paulus de Apostel verworpen heeft/ Act. 17. August. vander stadt Gods int 18. Boeck schrÿft: als Cecrops de Coninck tot Athenē de Stadt timmerde/ doen was dat Water wt gebroken eñ eenen Olÿfboom verscheen daer: Ende Apollo daer af om raet ghevraecht wesēde/ antwoorde: Dat dē Olÿfboom/ Mineruam/ eñ dat Water Nephtunum bediede: Nae een van desen soudemen de Stadt noemē. Daer vergaderde hem alle het volc/ de Māshingen Nephtuno aen/ de Vrouwen Minerua. De Vrouwē drongē voort eñ noemdē de Stadt Athenā/ dat soo veel bediet als Minerua. Nephtunus nv tot gramschap ghetercht/ bedect ende verderft met den wtloopendē ouerswalp der zee dat geheel Lant der Athenen: Eñ en wilde niet te vreden zÿn/ tot dat sy hare wÿuē met drievoudigher straffinge beswaerdē. Doen werter ten eersten wt gesproken/ dat in de gemeyne vergaderinge ende raden/ de vrouwen nemmermeer teghenwoordich en souden zÿn.

Nephtunus eenen wrekenden God.

Ten anderen/ so en soude gheen gheboren zÿnen toenaem van zÿnder moeder nemen.

Drie straffen der wÿuen tot Athenen van Nephtunus wegen.

Ten derden/ so en soude niemant zÿn dochter Athenas oft Minerua heeten. Daer mede wort Nephtunus te vreden ghestelt. Den xvÿ. eñ laetsten Coninc was Codrus/ ten tÿden Samuelis. Ende hoe wel de stadt voortÿts vermaert ende machtich gheweest is/ so ist doch nv een ongheacht stedeken/ dwelck een Florentiner den Machomet ouer ghegeuen heeft/ daerom dat hy der Italianen hulpe lange begeerde/ ende doch niet ghecrÿghen en conde.

Lacedemonia oft Sparta.

LAcedemonia een stadt des Lants Litaonie in Achaia/ van Lacedemone een sone Jouis ghetimmert: Van welck dat Griecken lant Lacedemonia heet: Anders Sparta ghenoemt.

Licurgus der Lacedemonien Wetgheuer.

Licurgus eē versetter der Spartē.

LIcurgus een Vorst eñ Wetgeuer/ van die vā Lacedemonien: Alsulck een treffelÿck hooch vermaert man/ doch Heydens/ so dat hy met zÿne Godformighe gheestelÿcke wetten/ niet met allen en ordineerde/ van het welck hy selue niet te voren eē voorbeelt en bewees. Hy en heeft het ghebruyck des ghelts eñ siluers/ als de materie van alle laster/ niet geleden/ maer gheordineert/ datmē ware om ware vercoopē soude. Hy deylde eenmael inden gront gantsch ende gheheele/ het goet ghelÿck wt: Op dat dat vereruen gheenen rÿcker dan den anderē en soude maken. Dē Jongers en gehengde hy niet meer dan een cleet een geheel Jaer te gebruycken: Op dat niemant tot spÿt vanden anderē/ wt hoochmoet van vercierlÿcker ende beter cleedinghe daer henen treden dan de ander. Gelÿcke spÿse soude allen ghegeuen werden: Oft ten ware dat siecte die ongehoorsaemheyt ontschuldichde. De kinderē waren verboden niet op de merct/ maer op den acker te seynden: Daer mede sy haer eerste Jaren niet in ouervloet/ ledich gaen ende oncuysheyt: Maer moeyte eñ arbeyt versleten. Hen en wort oock om des slapens wille geen bedde toe gelaten: Waer door sy fÿn dapper ende wacker/ der beddē ongewoon op geuoet wordē/ eñ haer leuē met onledichheyt ouer te brengē gebodē. Ooc ordineerde hy dat de Jongelingen van veerthien Jaren/ tot dat sy manlÿck worden/ in de steden met en souden ghelaten worden: Maer op den acker ghelept ende totten arbeyt ghewendt/ op dat sy niet gheinfecteert/ hare eerste Jaren met spelen ende oncuysheyt en souden verslÿten. Dat ooc de dochters sonder eenighe gaue oft houwelÿck goet/ souden gehout worden/ op dat sy niet van des ghelts wegen/ maer vander deucht weghen/ souden ghenomen worden.

Ghesetten Licurgi.

Item

Item hy ordineerde / dat de meeste eere niet den rijcken oft machtigen/maer den ouden ende deuchdelijcken behooren soude. Eñ hoe wel dat alsulcke stucken/hare voorgaende lichtueerdigē zeden ende manieren daer teghen eñ swaer schenen/so lietē sy hen noch beradē/mits dat Licurgus bewyst / hoe dat hy die zijne Wet vā Apollo Delphico voort gebracht eñ outfangē heeft: Eñ op dat hy alsulcke Godlijcke Wettē gewichtich ende eewich bestandich makē soude: So verbāt hy haer met gesworen Eedt/ van alsulcke Wettē niet af oft toe te doen / tot dat hy Apollo raet geuracht hebbende / weder te huys quame. Alsoo gheliet hy hem een reyse tot Apollinem voor handen te nemen: Ende ginc stracx in dat Eylāt Creta / ende voleynde daer zijn leuen ghewillich in armoede/ alleen dat hy met zijnen wederkeeren/geen antwoorde ghedwonghen en werde te gheuen/ende dat hy haer in den ghesworen Eedt / eewelijc op houden soude. Steruende bestelde hy zijn ghebeente in een looden Vadt oft Kiste te doen / ende dat selue in de zee te versincken: Alleen/ op dat zijn gebeente niet en soude te huys gebracht wordē/ende dat alle die van Lacedemonien mochtē meynen als dan van haren plicht ende Eedt/los ende outslaghen te wesen. Hy matichde al de benautheyt der Werelt / ende brachtse tot soberheyt eñ af brekinghe/ so dat dē arbeyt dies te meer versprepde / eñ dat niemant door onnuttich leuen en verarmde. Arbeyden gheboot hy/op datmen den arbeyt gewoon zijnde/in gheen vermetich/ledich/ onnut leuē en viele/ het welck niet goets voort en brengt. Hy gheboot alle maeltijden ende weerschappen openbaerlijc te houden/ op dat niemant int verborgē den wellust ende ouerdaet soecken en soude.

De Sodomitē worden van die van Assyrien bestreden / wech gheuoert/ende Loth met haer: Maer Abraham heuet ghewroken / ende zijnen Broeder verlost.

Ontrent dese tijt hebbender vijf Coninghen der Zodomiten seer gheweldich geregeert: Dese ouervielen die van Assyrien / die Asien in hadden / met heyr-crachten ende ghewelbighe hoopen. Ende doen sy haer onderworpen hadden / soo hebben sy twaelf Jaren lanck ghewillich den op ghelepden Tribuyt ghegeuen: Maer int derthiende Jaer alsulcx ghewepgert. Daer zijn die van Assyrien met eender Heyr-cracht/ haer aen gheuallen. Sodoma beleghert / alle dinck verwoest ende wt gheroept. Doen sy nv met de Sodomiten eenē slach deden / so hebben die van Assyrien den slach behouden/ veel van de vyanden verslaghen / veel geuanghen wech gheuoert: Onder welcke oock Loth wech ghelept wert. Den welcken Abraham om zijnen Broeder te wreken/terstont ouerviel: Ende Loth tsamen met de gheuanghen Sodomitē verloste/ende dat alleen met 321. vrienden alsulcken hoop herwonnen: Dye van Assyrien by nachte in haren Legher gheuallen/veel in haer bedde verslaghen. Ende de ander die van den wijn niet bestaen en mochten/in de vlucht ghestagen: Waer by gesiē wort/dat de victorie niet aē de menichte des volcx/maer aen den Heere leyt. Also heeft hy wt medelijden zijnder vrienden ende ghebueren beweecht zijnde/ Loth ende de Sodomiten verlost/ende haer aen haer vianden gewrokne. Hec Iosephus lib.1.Cap.17.18. Gene.14.15.

Dat Griecxsche Rijcke.

Het Griecsche Rijcke.

Inachus de eerste Coninck der Griecken heeft vander gheboorte Isaacx int 60. Jaer / begost te regeeren/ende vijftych Jaren gheregeert: Eñ na hem ghelaten Ysiden de Coninginne van Egipten zijn suster. Eñ dat Rijcke is door xiiij. Coninghen tot op den tijt Barach / ende Delbore de Richters Israels bestaen / Ten laetsten verliet Persius wt vreese der Griecken/ende weyn de dat Coninckrijck inder Miceners hant.

Isis een Dochter Ynachi.

Isis een Dochter Ynachi / heeft in Egipten/ waer in sy wt Grecia scheepte / de letteren eñ het gheschrift gheuonden/ ende wetten gheleert: Ende in Egipten in alsulcker eeren ghehouden/ so dat sy geloofden/dat sy van den Hemel neder ghedaelt was/ ende hieldense voor een Goddinne: Want sy leerde dat groue volck de Aerde te bouwen ende te bezaeyen / ende namaels wt de vergaderde vruchten broot te maken: Ghelijck als Ceres by den Ceculieren.

Mercurius.

Mercurius in veel consten besocht/leerde de menschen/ende wert als eenen God geacht tot desen tijden: De Poeten hieten hem een Bode eñ verduytscher der Goden / ende een God der welsprekentheyt/een handel-plaetse der Cooplieden/een Bode der dieuen: Ende heeft de seuen snarighe leere gheuonden. Hy was oock in allen aert der consten bouen maten hooch gheleert/also/dat hy met zijnder Roede eñ Cruyden/de doode soude verwect hebben: Daerom wert hy na zijn doot onder de Goden gherekent.

Bachus den Wijngod.

Bachus heeft den wijn ende bier geuonden.

Bachus vant alder eerst in Grieckenlandt de Wijngaert bouwinge/ eñ wert daerom voor eenen God gecroont. Hy gaf oock ander aengelande den wijn / eñ leerde de Duytsche wt gerste eenen dranck maken/diemen Bier noemt.

Amosones.

Regiment der wijuen Amosonen.

In desen derden Ouderdom soo regeerden de Vrouwen Amosones genoemt 100. Jaer/ende brachten veel steden in Asia ende Europa onder haer. Sy zijn der Goden wijuen geweest/ die na de doot haerder mannen / behoorlijcke wrake met mannelijcker cloecmoedicheyt aen de vianden oeffenden/ eñ voortaen sonder gemeynschap der mannen te leuen/voor namen. Haerder Coninginnen waren twee. De eerste Lampeda in het velt bereyt. De ander Marsepia / des gheme ynen oorboors/daer en binnē te huys bewoonende. Tot het winnen eñ baren der kinderen/ vercoren sy haer mannē van de naeste volcken/ om met de selue ter bestelder tijt der Lenten te vermengen. Eñ als sy ontfingen/ so dwongen sy den man weder van haer te wijcken. De sonen lubden sy/oft sondense terstont harē vaders: De meyskens betrocken sy totter Jacht / op schietē eñ Crijgen/eñ op dat sy aen den handel des gheschuts gheen behinderinghe en souden hebben/ so branden sy haer int seuende Jaer de rechter borst af. Der seluer wijuē grouwelijcheyt/ heeft alder eerst Hercules / daer na Achillis ghetemt. Doch meer met vrientschap / dan met ghewelt. Isidorus seyt / dat sy door den grooten Alexander gheheel wtgeroept zijn: Doch en verhaelt de Historie van Alexander dat niet / maer doen hy aē haer begeerde om hem tzijnsbaer te wesen / so soude hem hare Coninginne in een tegenschrift also geantwoort hebbē: O Coninck uwer cloecheyt is seer te verwonderē/ dat ghy v met wijuē te oorlogen onderwint. Want of ghi wtē geualle des ghelucx op onse zijde verwonnen te onder ligt/ so wort ghy te recht als eenen ongeluckigē van Wijuen gescheypnt. Eñ al warē al schoon de Goden tegen ons/ so dat wy onder uwen Scepter eñ beuel ghedwonghen worden/so vercrijcht ghy met deser victorie een cleyn eere / dat ghy wijuen sult verwinnē. Doen hem nv Alexander vā deser antwoorde verwonderde/ eñ ouer leyde

Epistel Amosonē aen den grootē Alexander.

datter geen eere aen haer te behalē en ware/ſo overwant hy hen met liefde eñ vrientſchap/ meer dan met wreetheyt des ſweerts haer te verwinnē/verleende haer byſonder vryheyt eñ maecte ſe tzÿnen ghebode gehoorſaem ende tcÿnſbaer.

Een ander Watervloedt ten tÿden Deucalionis.

Water-bloet Deucalionis.

EEn Watervloedt geſchieder in Theſſalia die hiet daerom Deucalionis / om dat ſy des ſeluen Deucalionis Rÿcke op het meeſte was. Item ter ſeluer tÿt / ſo gincker eenen Oſſe wt eender Riuiere/ende verhief hem in de Locht / ende liet hem weder neder in de Riuiere/eñ verdweē. Die wert van den dwaſen(altÿt tot Afgoderie gheneghen) volck / voor eenen God aen ghebeden/ende Apim gheheeten.

Hiob.

Iob.

Iob dat Euenbeelt des verdrachs /heeft tot deſen tÿt ghebloeyt / leeſt van dien in zÿn eygen Boeck/ouer al/in den Bybel int derde deel.

Moſes.

Moſes.

Van Moſes eñ zÿne gheſchiedeniſſen/dadē eñ handelen/leeſt dat 2.3.4. eñ 5.Boeck Moſi ouer al/voornamelÿck dat tweede.

Balaam.

Balaam.

Vanden Propheet Balaam/ beſiet dat vierde Boeck Moſi int 22.23.ende 24.Capittel.

Vanden volcke Iſraels/haer doē ende laten int ghemeyn.

Van Iſrael int gemeyn

VAn de wonderlÿcke manieren/ gebodē/wetten eñ gebruyckingen der Ioden:Item van hare ſonden/gherechticheyt/doorganc int Lant van beloften/door de roode zee / van de aenbiddinghe des Calfs / van haer murmureren ende onwille in de Woeſtÿne/ van haer ghebedt ende menigherhande Afgoderie eñ Godſdienſtē/ van het Hemels broot / Arcke / Prieſterdom/ eñ ontallÿcke manierē om God te dienen / van haer rechten ende rechts handel: Leeſt daer af den gheheelen Moſen/ voornamelÿck de vier laetſte Boecken ouer al: De Boeckē Ioſua/Iudicum/ Eſdre/Samuelis/der Coningen eñ Cronijcken. Item Ioſephum/Egeſippum/ ende Ioſippum in alle hare Boecken.

Nieuwen vont des Honichs/Waghens/ende der Letteren.

APtheros de Coninc des Lants Crete / heeft eerſt de vergaderinge des Honichs geuondē.

Erictonius de Vorſt der Athenē/die vant ten eerſten het ghebruyck der Waghens.

Felix regeerde in Tyro eñ Sidonien / leerde het gebruyc der Letteren tot Sillabē/eñ bracht voort de roode Breſilie of Rubrÿck / daer mede men de Tÿtels ende Hooft-letteren wt teeckent.

Cadmus timmerde in Boetia de Stadt Thebos ghenaemt/ ende int regiment ſo vant hy de Griecſche Letteren/Alpha/Betha.

Carmentis was eē dochter Euādri / die vant alder eerſt/de Latÿnſche Letteren/ A/B/C.

Corinthus.

Corinthus een Stadt.

COrinthus de Hooftſtadt des Lants Achaie/ was voortÿts hooch vermaert/vā Siſipho/ int lxxx. Iaer des Ouderdoms Moſe/ op den Berch Ysthmon gheſticht : Ten eerſten Cerchira/daer na Ephira genaemt. Daerom vanden Ephiriſchen Medicus Virgilius beweſen/ in welcker gietinghe die van Corinthen den prÿs hadden:Om die alder conſtelÿcſte Metalen vaten te maken/maer doen de Stadt verdween/eñ doch van Corintho den ſoon Oreſtis weder getimmert wert/ſo wert ſy na hem Corinthus genaemt. Ten laetſten wert ſy vanden Romeynen verdoruen ende verbrant / ende en is nae die tÿt niet meer ſo gheweldich op ghecomen. Paulus heeft aldaer gepredict/ ende tot hen twee behendighe Epiſtelen gheſchreuen/Actu. 19. Maer nv eylacen het ghewelt der Turcken onderworpē/ tÿnſbaer ende met gheuen benout.

Eynde des Rÿcx van die van Aſſyrien.

LAmbertus de xxiij. Coninc vā Aſſyriē/ onder welckē hem dat Rÿcke geeyndt heeft. Sommighe meynen onder Sardanapalo / den Wÿfachtigen Man na hem/is dat Rÿcke tonder gegaen : Die verſtroeyde ende verdeſtrueerde dat Rÿcke geheel totten gronde/ſo dat tot Chriſtus tÿdē toe/daer eenē iammerlÿckē tÿt aen quam: Deſe heeft de bedden eñ cuſſens geuonden. Hoe wel dat Phul den Coninck der Aſſyrien zÿnē nacomer/de Monarchie weder op te brengen/hem beſwaert heeft: Maer te vergeefs / wāt dat urecken was ten eynde gheloopen/ dat Rÿcke hadde zÿnen tÿt gheſtaen/het moeſte te onder gaen.

Eynde des Aſſyriſchen Rÿcx.

Van het Rÿcke der Latÿnen ende Italien.

DAt Lant dat nv Campania heet / is voortÿts dat Latÿnſche Coninckrÿck gheweeſt. Italiē is een gelegētheyt Europa/niet het minſte/ waer in de Italianen woonen : Van Plato in Timeo Italia gheheeten / van Italo de Coninck die by de Riuiere Tiberis een Stadt daer in ſtichte : Daer namaels Romen gheſtelt wert.

Begin des Italiaenſchen Rÿcx.

Ianus.

IAnus een Vader ende God der Goden / een gheheel minlÿck / lieflÿck man / ende een liefhebber des gheſelſchaps ende Weertſchap. Die heeft alder eerſt/Italien begoſt te regeerē / ende aldaer Saturnum ghewonnen. Deſe wort twee voorhoofdich met twee aenſichten gefigureert/ daerom dat zÿnen heylich dach / dat Iaer eyndet ende begint: In dat nieuwe Iaer voor hem/ eñ dat oude Iaer achter hem ſach / waerom de eerſte maent van Iano noch heden ten daghe Ianuarius genaemt wort. Sommige meynen/ dat hy van zÿnder voorſichticheyt weghen met twee hoofden gefigureert wort / om dat hy eenē wÿſen voor hem eñ achter hem ſiet/ in dat voorledē eñ toecomēde/om alle ongeluc te voorcomē.

Eerſte Afgoden.

Saturnus die ſommige voor Nemroth achten ende noemen.

SAturnus de ſoon Iani eñ Vader Iouis / van den geſlachte Nemroths af comende: Begoſt nae Iano te regeeren/ten tÿden Iſaacx/daer na van Ioue zÿnen ſoon wt het Coninckrÿck verdreuen / den welcken doch Ianus goetwillich binnen zÿnen leuen dat Rÿcke half ouer gaf. Aldaer wan hy Picum / den Meſtgod / die als een beſocht ackerman / dat de acker ſoude ghemeſt worden/gheuonden heeft. Die oock toecomende dinghen wt het gheſchrey der vogelen / ſegghen conde. Deſe regeerde als de derde Italiaenſche Coninck nae Saturno. Sommige meynen/ dat Belus de ſoon Nēroths de eerſte Afgod / is Saturnus genaemt geweeſt. Sommighe meynen den ſoon Beli/die wt de dwalinghe der menſchē dē eerſtē Afgod ſoude zÿn gehouden geweeſt: De ander meynen (als voor) Ianum voor dē eerſtē.

Acker bouwen geuonden.

Iuno.

IVno een dochter Saturni eñ Opis / een ſuſter ende wÿf Iouis/ is tot deſer tÿt gheweeſt / eñ wt Heydenſche dwalinghe / een Coninginne der Rÿcdommen / Coninckrÿcken eñ des houwelÿcx ghe-

ghenoemt geworden/ende die als een regente eñ hulpe der barender in kints nooden aen geroepen wort: Recht als by ons Margreta. Van dē anderen Coninck waer te lanck te segghen.

Tiberias oft Tiberiadis/eē stadt.

TIberias/oft Tiberiadis twee mijlē van Bethulia dē berch/daer Judith/ Holoferni het hooft af sloech. Als nv de selue stadt van Herodes den Regent van Galileen weder op getimmert wert: Doē wert sy na Tiberio den Keyser/ Tiberiadis genoemt. Als nv Tiberias. Aldaer heeft Christus Matheus vandē Tol tot het Apostel officie beroepen. By dese stadt/eyndt haer de gheleghentheyt Decapoleos / van hare thien steden also ghenoemt.

Rechab.

REchab/quam tot desen tijdē op / van Jetro den Sweer Mose af comen. Van welcke eē geheel geestelijck gheslacht voort ghecomen is/ die ten laetsten als een medeghenoot der Joden/ in dat Jodendom in ghehecht wort: Leest van dien/Jerem.35.

Van de Sibillen.

Thien oft elf Sibillē. SIbilla wordē genoemt/ na de Griecsche sprake / alle wijuen / die alle toecomende dinghen voor seggen: Van dien zijnder vanden diep-verstandigen thien beschreuen oft elue.

De eerste Sibilla Agrippa genoemt/propheteert.

DAt onsienlijc woort sal getast worden/eñ een sal dien voort brengen als een wortel: Hy sal gedroocht wordē als een blat/eñ zijn schoonheyt en sal niet verschijnē. Des moeders lichaem sal omringt worden met cracht wter hoochte / ende God sal in eewiger vreucht bloeyen / eñ vanden menschen getreden worden. Hy sal geboren worden wter moeder als God / ende wandelen als een sondaer. Een Heydens mensche heeft dese glorie ghesien.

¶ De ij. Sibilla Libica/propheteert.

Neemt waer den dach die coemt / eñ de Heere sal de dicte der duysternisse verlichten / ende den bant der Sinagogen/sal ontbonden wordē/ eñ de lippen der menschen op houden / ende sien den Coninck der leuendigher. Een Maghet sal hem houden inden boesem/oft schoot/een Heere der Heydenen / eñ hy sal regeren inder bermhertichevt. Eñ de liefde zijnder Moeder sal zijn als een waghe/eenen yeghelijcken mensche.

¶ De iij. Sibilla Delphica/propheteert.

Een Propheet salder geboren worden sonder vermenginge der Moeder/ wt eender Maghet.

¶ De iiij. Sibilla Frigia.

Wt den Hemel sal den hoogen comen/eñ zijnē Raet opter Aerdē becrachtigē/eñ eē Maget vercondicht worden in de Dalen der woestijnen.

Prophetie ende voor seggen der Sibillen. ¶ De v. Sibilla Samia.

Neemt waer eenen Rijcken salder comē van eenē armen geboren/eñ de Dierē der Aerdē/sullen hem aenbedē / schreyen eñ spreken. Ghy sult hem louen in de voorhouen der Hemelen.

¶ De vj. Sibilla Europa.

De selue sal comen/eñ de Hemelen ouer gaen/ oor de verborgen waterē des Hemels of Olimpi. Hy sal in armoede heerschappē / eñ inder stilheyt regeren/eñ wt den lichame der Maget gaē.

¶ De vij. Sibilla Persica.

Neemt waer ghy ontsinnich Dier / ghy wort vertreden/ende de Heere sal inden omrinck der Aerden gheboren worden. Ende de scheute der Maghet sal een salicheyt der Heydenen zijn/eñ zijn voeten in der onmogelijcheyt der menschen dat onsienlijck woort/wort ghetast.

¶ De viij. Sibilla Erithea.

Inden laetsten Ouderdom / sal God verootmoedicht worden/ende dat Godlijck gheslachte oft Saet sal worden vermenscht / ende de Godheyt metter mēscheyt vereenicht. Dat Lam sal in het hoy ligghen/ ende met maechdelijcker onderhoudinghe ghenoedt worden.

¶ De ix. Sibilla Cumana.

Sibilla Cumana ten tijden Tarquini Priscē de Roomsche Raets-heere / sprack/hoe dat wter eewicheyt een wonderlijcke gheboorte door een Maghet in dese Werelt soude voort comē: Ende dat yseren volck soude eynden / ende een gulden souder op rijsen.

¶ De x. Sibilla Chimica.

Sibilla Chimica indē Lande van Italiē geborē / sprack: In het eerste aenschijn der maechden / sal op climmen een Jonck Maechdeken met schoonen aensichte met langhen hayr: Sittende op eenen ghestroyden Stoel / voedēde een Kint/geuende hem te eten zijnen Bry/een melck vanden Hemel ghesonden.

¶ De xi. Sibilla Tiburtina.

Sommige seggen noch van eender vermaerde voorseggerinne Albunea genaemt / Tiburtina van Tiburte/ een stadt in Italien alsoo gheheeten/ ten tijden Augusti Octauiani/ende heeft ontrent diē tijt als Christus soude mensche worden / gheleeft. Ende een weynich daer te voren van den Keyser gheuraecht zijnde/ ende nae dat sy drie dagē geuast hadde/ so heeft sy xxvij. Versen/in dicht gheprophetteert: Van welcke de eerste hooft letteren eens yeghelijcx Vers in hem heeft ende begreep: Jesus Christus Gods sone eñ Salichmaker. Met diē werdē den Keyser de oogen geopent/ eñ sach een maghet een kint soogen inden hemel/ende een stemme hoorde hy/die seyde / dat is de Sone Gods. Doen viel hy op zijn aensicht/badt God aen: Waer voor hy hem seluen te voren liet aenbidden. Van dese verlichte geestelijcke Sibillis waer veel te seggen. Siet Iustinum de cultu vere religionis.

Van Troya voortijts de Hooftstadt Asie/ende vanden Griecken ende Troyanen Crijch.

TRoya was wel eer de vermaertste stadt onder de Sonne eñ Hooftstadt van gheheel Asien. Maer nv ist een Velt/also eyndt eñ vergaet alle menschelijck voorstel. Eens Conincx soon Trois genaemt quam ten tijdē Ayoth des Richters in Dardaniam ende stichte Ylion / diemen anders Troyā heet / een bysonder Crijchsman/ die dat Conincrijck in corter tijt also verbreyde/ so dat hijt voormaels Dardania na zijnen Vader gheheeten/daer na Troyam na zijnen name noemde. Nv de Historie na de Troyaensche oorloge: Vā het oordeel Paridis onder de drie Goddinnen/Juno/Pallas eñ Venus: Van der seluer schoonheyt weghen ist alsulcken ghemeynen Historie / daer toe oock niet seer ghelooſweerdich: Ende daer en is nau eē Historie die eender Poeten fabel eñ versieringhe so ghelijct / als die van Paride/ Priamo / den Troyaenschen Crijch eñ dat groot Peert/ so dat icse daerom onnoodelijc acht te vertellen/ende die met neerstichevt ouer loope. Maer leest daer af wiet lust Vergilium/ Orosium/Homerum/Eusebium/Ouidium/etc.

Troya een Rijck ende voormaels een Hooftstadt in Asien.

Van der Griecken Rijcke/ende Troyanen Crijch.

DE Griecken en hebben gheen so oude Historie als de Joden. Want alle haer Historien/ zijn na de eerste Monarchie geschreuē/lxxxj. Sy en conden oock niet voorder te rugghe rekenen/ dan tot int xliiij. Jaer Osie: Doen hare Olimpiades hebben begonnen/by de 200. Jaren eerst

voor

voor der Perssen Monarchie. Ten tijden der eerster Monarchie / soo en heeft Grieckenlandt geenen Coninck ghehadt / maer alleen Vorsten. De Steden werden seer gheweldich / eñ en conden oft en wilden dat Jock der Vorsten niet geerne meer verdraghen/ghelijck als nv ter tijt Venegien/Mantua/Melanen/ Ferrarien/ende ander Stedē in Italiē: Waer wt dagelijcx groote veranderinghe der Religien voort quamen.

Der Troyanen Crijch en is niet so out / als hem sommighe maken/namelijck ten tijden Dauids/ ghelijck wt Vergilio mach genomen worden. Die seyt dat dat Rijcke tot Alba 300. Jaren ghestaen heeft. Ten eynde van dit Rijcke is Romen ghesticht 300. Jaren na de regeeringhe Salomonis. Corts daer te vorē is den Troyaenschen Crijch gheweest. Ende voor desen Crijch hebben de Griecken seer weynich Historiē. Dat oorloge is op geresen vā eens ouerspels wegen/ van Paris des Conincx soon van Troyen. Die ontuoerde den Coninck oft Vorst der Griecken Menelao zijn wijf Helena. Om dat te wreken so verbonden hen alle de Vorsten in Grecia alle te samen: Maecten hen op/eñ belegerden Troyam thien Jaren / tot dat zijt ten laetsten door listicheyt wonnen. Versloegen dē Coninc Priamum. Paris soude in Gallia geulodē wesen/eñ aldaer na zijnen naem een stadt Paris genaemt/getimmert hebben. Eneas scheepte in Italien/eñ vercreech het deel Janum. Begost daer een Conincrijck te maken. Sijn soon timmerde Albam de Hooftstadt / want zijn nacomers hebben gheregeert/ tot dat Romen van Romulo eñ van Rhemo ghesticht wert.

Nv so is Troya de vermaerde stadt/ een velt/ ende so geheel vergaen/so datmen eygentlijc niet en can gheweten/waer dat sy gestaen heeft: Also vergaen menschelijcke dinghen. Doch segghen sommighe dat Trois eens Conincx soon ten tijden Ayoth des Richters in Israel/ Troyam oft Ylon de stadt ghesticht/ eñ na hem Troyam genaēt heeft: Die voormaels na zijnē vader Dardano/Dardana gheheeten heeft. Dese schrijuen dat den Troyaenschē Crijch / ten tijden Ezebon des Richters in Israel geweest is: Maer de eerste meyninghe behaecht my best.

Voor dese oorloge verhalen oock de Historien eenen iammerlijckē Crijch tot Thebe de machtighe stadt / wt oorsake / dat twee ghebroeders haer niet en condē int regiment met malcanderen vergelijcken/een yegelijc hadde wel willē alleen regeeren. Sy maecten een verdrach/dat den eenen het een Jaer / eñ de ander dat ander Jaer regerē soude/maer dat verbont en hiel niet. Sy togen met machtiger hant tegen malcanderen/ eñ bleuen in eenen strijt beyde doot: Daer na keuen de Vorsten onder malcanderen / om dat regiment : Geenen en wilde den anderen laten regeeren / tot dat sy Thebe so dickwils beleghert/ gheheel verstoorden.

¶ Van Hercules.

Ende niet langhe voor desen tijt/ dat is / eenen cleynē tijt te voren eer Saul in Israel is Coninc gewordē/ heeft geleeft Hercules in Grecia/ die voor ander Helden eñ Vorsten hooch gepresen wert/ van alle Vorstelijcke deuchden. Sijn Ouders Imphytrio ende Alcumena / zijn van Thyrinte geweest/welcke Stadt geleghen is by Argis. Maer Amphytrio is tot Thebe gheuloden/ daerom dat hy met zijnen Broeder oneens gewordē/eñ hem gedoot heeft. Also is Hercules tot Thebe geboren/eñ heeft alder eerst zijn cloecheyt aldaer bewesen / want doen de Minije die doē ter tijt machtich warē/eñ tot Orchineno regeerden / Thebe beswaerden eñ ouervielen / so heeft Hercules de Stadt beschermt / de vianden geslagen/eñ de Stadt Orchomeno ghewonnen: Eñ also heeft dit Vorstendom tot Orchomeno een eynde genomen/waer doch alsulcken grootē rijcdō gheweest is/so dat Homerus dese Stadt/ bysonder van haerder rijcdom beroemt. Dese victorie heeft Hercules alder eerst/ eenen grootē naem ghemaect/so dat hem na dien ander Vorsten in Grecia tot hem gheuoecht hebben. Daerom heeft hy ouer al vrede ghemaect/ de Vorsten eñ Steden geholpen/dat onrecht geweldich gestraft ende wederstaen. Ende de ghene die hy geholpē heeft/ geenen ondragelijckē last op geleyt. Daerom so heeft hy oock alsulc eenen eewighen lof vercregen/so dat geen Vorst so hooghelijc gepresen en wert. Daer na is hy in Asia gescheept/ aldaer heeft hy den Coninc tot Troya Laomedon verslagen/eñ in deser victoriē rechte Vorstelijcke mate ghehoudē. En heeft dat Conincrijck niet willen verderuen / maer Priamum / als de rechte erfgenaem/dat Conincrijc ouer gegeuen. Waer wt lichtelijc te begrijpē is / in wat tijt dat Hercules geweest is / aengesiē dat hy Priamum tot eenē Coninc in Troya gemaect heeft. Ooc so heeft Hercules vrede op de zee ghemaect. Daerom heeft hy in Italia eñ Hispania gescheept: Eñ op den wtersten Oeuer van Spangien eñ Africa twee Berghen doen stellen. Eñ tot eender eewigher gedachtenisse: De welcke men noemt/ Columnas Herculis. De welcke de Keyser Carolus de vijfde als nv tot een bysonder teken der victorien voert/ als de gene die noch voorder gescheept/eñ zijn Imperium breeder wt ghespreyt heeft/ op dat hy tot desen tijden/ als Hercules in geheel Europa wesen soude: Met vrede eñ recht door zijn victoriose hant / wederō op te richten. Eñ dit is genoech van de treffelijcke dingen/ die in Grecia geschiet zijn / ten tijdē der eerster Monarchie. Eñ ouermits datmen in de Historien bouen al behoort aen te merckē/hoe dat de Rijcken zijn ghestelt geweest/ wat rechtē / Religie eñ consten/dat sy gehadt hebbē. So wil ic noch een weynich daer toe setten. Na de sonen Noe / so is het recht verstant vā God in Grecia ooc tonder gegaen: Hoe wel datter veel Ceremonien ende spreucken der Vaders ouer ghebleuen zijn: Soo heeft doch het ongelooue ouer seer de ouer hant genomē/ eñ daer is voort en voort/ den eenē Afgod ouer den anderē op gericht. Na dat eenē yegelijcken zijnen noot ende angst gedreuen heeft: Daer na heeft hy hem seluen eenen Godsdienst gemaect. Want also de Poeet seyt/ Primus in Orbe Deos, fecit timor. Dit is eygentlijc waer / van der Afgoderie. Men vint geenē mensche so wilt/ oft hy en soect God inder noot/ eñ als hy niet en weet hoe hy hē behoort te soeckē door Christum eñ met ghelooue/ so neemt hy eenich werck voor handen / eñ richt eenen Godsdienst op / eñ twijfelt doch/oft hem God wil verhoorē. Eñ vaert in desen twijfel voort met wercken eñ Ceremonien. Daer af zijn alle valsche Godsdienstē in de werelt ghecomen. Want dit en is gheensins der menschen meyninge geweest/dat de Beeldē souden Goden zijn: Maer sy hebbent ooc voor hout eñ steen gehouden/ doch so hebben sy met alsulcken werc God meynen te versoenen / hoe wel sy niet en hebbē mogē versekert zijn/ oft haer God wilde genadich zijn. So is dit nv de hooft Idolatrie/ namelijc/ op eygen versierdē Godsdienst te betrouwē/eñ dan noch inder noot in vertwijfelinghe te staen/ oft God ghenadich wesen wil. Desen twijfel is het voornaemste stuck inder Idolatrie. Eenen goeden wijsen godloosen: Eñ eenen oprechtē Christē/ zijn daer mede opt hoochste onderscheyden / de goddeloose heeft schoone wercken eñ deuchdē/maer zijn herte twijfelt oft hem God ghenadich is. Maer een Christen can wel minder zijn/ in oft vander ghene deuchden:

Noot/vreese eñ angst vint Afgoderye.

Maer

Maer zijn herte heeft ende hout dat voor verse-kert eñ vast/dat hem God ghenadich is / vā der toesegginge wegen om Christus wille. Op dese stuckē behoordemē op het alder hoochste acht te hebben/ eñ hem tegen alsulcken vertwijfelē stel-len eñ wapenen. Maer de blinde Werelt/vaert daer henen / ende wil sonder Gods woort met God handelen / eñ recht alsoo eenē eygen Gods dienst op/eenē yeghelijckē daer hē zijnē noot toe drijft: Eñ also blijft tot allē tijdē de Idolatrie in de Werelt: Oft al wel de wtwendige Ceremoniē ende gebaerden/Beelden eñ de Offerhandē ver-andert worden. Eñ bysonder so is dit volck in Grecia/eē neuswijs volck gheweest / daerom so heuet oock veel wonderlijcke Afgoderien op ge-richt/namelijck voor ongheual inden Crijch / in hanteringe/inden Houwelijcken staet/ voor siec-te/ voor onweder. Ende van oft tot desen heeft een yeghelijc een eygen Beelt gemaect/eñ een ey-ghen bysonder Ceremonie ghehadt. Dat Beelt Jouis is op ghericht/ teghen het onweder: Dat beelt Martis van der noot wegen inden Strijt: Dat Beelt Junonis om rijcdom te vercrijghen: Dat Beelt Venus tegen de onvruchtbaerheyt. Eñ deser dinghen is geen mate noch eynde ghe-weest by de Grieckē. Also gaet het wanneermen Gods woort verliest / wāt dan so valtmen van deene blintheyt in dander. Eñ ten laetsten so ist daer toe ghecomen dat sommighe/ schandelijcke Feestē op gericht hebbē/in welcke voor een hey-lich werc gehoudē is / Vrouwen eñ Maechdē te schendē. Mē leest veel verschricklijcke dingē vant onbehoorlijc wesen/ dat by de Heydenen in harē Gods dienst in gheslopen is/so daticket niet ver-tellen en mach. Onse Heere Christus en late den Duyuel niet toe / dat door wtroeydinghe des godlijckē woorts alsulckē wesen wederom in de Werelt de ouerhant neme. Nv so heeft Hercules dē Olimpiadischē camp op gebracht/ eñ twaelf treffelijcke onmenschelijcke daden gedaen. Van dien Boetius int eynde zijns vierdē Boecx seyt.

Afgoderie hoe geuonden ende van wien.

Hercules der Heydenen Sampson.

Priamus/Hector/Paris.

Priamus de Coninc van Troyen/ wan alder eerst aen Hecula zijnen Wijue/Hector/ eē mā van eender ongheloofelijcker stercte eñ cloecmoe-dichheyt. By die vā Troyen is hy voor een won-der gehouden geweest. Dien volchde inder ghe-boorte na/Paris zijn broeder / van wiens wegē die oorloghe op ghecomē is. Want hy Menelao den Coninc van Sparten in Griecken lant/ zijn wijf Helena ontuoerde met grooten schat.

Wtnemende stercke helden ende Hoofliedē des crijchs Troyen.

Menelaus ende Helena.

Menelaus eē Coninc in Grieckē/heeft in de Stadt Sparta zijn Hof gehoudē/is eē mā eñ Bruydegō van Helena gheweest/die tschoon-ste wijf was onder der Sonnē. De welcke hem Paris de sone Priami wt hulpe eñ gonste van Venus/ ontuoert/ ontnomen ende wech ghelept heeft. Om welck den Troyaenschē Crijch haer verhief/thien Jaer duerende.

Achilles ende Agamemnon.

Achilles een dapper Helt ende Capiteyn des Grieckschē Heyrcrachts/de welcke vā Paris godloosIijc verslagē is/ namelijc doēder eenē tijt lanc eenē vrede gemaect was/in Apollinus Tē-pel. Den welcken zijn soon/Pyrrhus ghenaemt/ gewroken heeft / eñ namaels Paris na veel rid-derlijcke daden ouervallen / eñ te niet ghedaen. Agamemnon een Hooftman des geheelē Griec-schen heyrcrachts teghen Troyen/was des Co-nincx Menelaus Broeder.

Vlysses.

Vlysses Laertis eñ de sone Autholie / een Co-ninc int Eylāt Ythace eñ Dulichy/ de man Pe-nelope/gheheel scherpsinnich / eñ van eens Co-nincx gemoet. Hy sloech dē Velthooftmā Pale-medem voor Troyē. Doē hy nv met Cassandra de dochter Priami/eñ met grooten Crijchs-roof thuys reysen wilde/so voer hi 10. Jarē lanc ver-doolt/eñ wert in een Eylant / waer in de Tone-nersse Circes woonde/geworpē: De welcke met haerder Consten eenē dranc bereyde / waer me-de sy sommighe tot honden/ beyren/swijnen/etc. maeckte: Dat is/met haerder schoonheyt beto-uerde sy die/ soo dat sy sommighe die sy haer liet behaghen/tot Sotten ende Esels maecte.

Turcus ende Franco.

Dese twee vluchtighe van Troyen/ Franco Hectors soō/eñ Turcus des Conincx Pria-mus soons soon. Die maecten seer langhe daer na/twee Conincrijcken. Van Franco comen de Fransoysen / de welcke/ als hy dat gheheel Asia door reysde/quam hy ten laetsten aen den Oeuer der Donaw/ soeckende van het menschelijck ge-selschap / een bysonder ende af gesonderde stede. Eñ quam aen de riuiere Thanay ende de Meoti-sche Zee. Aldaer stichte hy de stadt Sicābriam. Turcus die wilde datmen dat volck / dat van hem nae bleef / nae hem Turcos noemen soude. Sommighe seggen dat haren oorspronck voort coemt wt dē gheleghentheyt Scithia.

Parijs de Stadt oft Sycambria.

Parijs de coninclijcke ende hooch vermaerde stadt Galliē / inden Senonischen Lande ge-legen: Heeft na dē Troyaenschē Crijch eñ neder-lage haer begin gehadt van Paris dē soō Pria-mi so sommighe meynen. De welcke met zijns Broeders soon Franco genoemt /na den Troy-aenschen Crijch in Gallia reysde/om aldaer een stadt eñ volc op te richten. Also dat de Fransoy-sen vanden Troyaenen haren oorspronc hebbē. De welcke worden Galli van het Lant/oft Pa-risianen van de stadt genoemt. Dese Troyanen hebbē ooc Sicambriam in Scythia getimmert/ een treffelijcke stadt ende volc: Die den grooten Carolus / doen sy hem die Alanien zijn weder-spuerige ondersaten wtroyden / met vryheyt be-gaeft heeft/ namelijc in alle dinghen thien Jaer lanc/eñ die daerom Fransoysen noemde / dat is op Attischer sprake vry eñ edel / so dat Francus eenen vryen eñ edelen bediet. De welcke met het Roōsche Rijc also toe genomen eñ gewassen zijn: So dat schier dat geheel Gallia/ ende een groot deel van Duytslant/Francia geheetē wort. So dat also Francia in twee deelen ghedeylt / Gal-lia dat Occidentis / ende Germania Orientis Vrancrijck oft Francken lant heet. Daer zijn-der veel die meynen / dat alleen de ghene die on-trent Parijs woonen/ Franci zijn/maer die heet men behoorlijcker Francigenas/namelijc Frā-soysen in Vrancrijc geboren. Nv so hebben voor-tijts de Coningen tot Parijs haer Hof ghehou-den/ waer in Carolus Magnus een hooge scho-le heeft ghelept ende gheordineert: Eñ van Dio-nisio Areopahita de Bisschop / vanden Apostel daer in ghesonden/tot het Christen ghelooue be-keert: Int 94. Jaer na Christus gheboorte.

Parijs de Hooftstadt Gallie.

Van der Frāsoysen oorspronck.

Frāsoysen totten ghelooue bekeert.

Van de Stadt Mentz.

Mentz is onder de Belgarische steden des Duytschē Lants eē Hooftstadt/van Mo-gentino een Troyaner/ nae de Troyaensche ne-derlage begost/eñ na hem genoemt. Streckende tot aen de riuiere Rijn genoēt. De Ertzbisschop van deser stadt een wt den Keurvorsten nv Car-dinael/geeft ooc hulpe tot de kiesinge eēs Room-schen Keysers. Sommighe meynen dat Mentz van Meyn de riuiere also ghenoemt te wesen.

Mentz de Stadt.

Francfort.

Francfort.

NJet verre van dese stadt leyt Francfort de edel Coopstadt: Waer in Duytsche ende Italiaensche Coopliedē tweemael binnen den Jaer te samen comen van alle Landen. Aldaer wort ooc wt ouder ghewoonten een keyser ghecoren. Daer by vloeyt een edel Riuiere die sy de Meyn noemen / maer Ptolomeus Obrigima. Die alleen dat hooch ende neder Duytslant scheyt. De welcke ontspringt wten gheberchte Nam by Bemen Lant gheleghen / ende vloeyt vander gelegentheyt Mentz inden Rijn.

Meyn de Riuier.

Dat Rijck der Lacedemonië.

Ontrēt desen tijt des derdē ouderdōs/so is op gecomē dat Lacedemonische Rijc. Aldaer Euristeus alder eerst gheregeert heeft 42. Jaer.

Dat Rijck der Corinthen.

Het Rijck der Corinthen eñ Lacedemonien beschreuen.

DOen ter tijt rees oock dat Rijck der Corinthen: Daer alder eerst dat Regimēt toe nā. eñ de heerschappie besadt Atlethes eē seer strijtbaren eñ victorieusen Griecksschen Hooftman/ doen hy ghewaer wert / dat hem dat volck also gonstich was / so dat hijt / met ghewelt oft met goeden raet leyde waer hy henen wilde.

Carthago een Stadt.

Beghinsel Cartago.

CArthago de manlijcke stadt in Africa/heeft haren naem van een stedeken Carthago genoemt/72. Jaer voor eñ eer dat Romen ghetimmert wert / vā Didone Beli des Coninckx Tiriorū Dochter gesticht: Voortijts Birsa genoēt/ dat so veel bediet als een Ossenhuyt. Wāt Dido cocht totter timmeringe deser stadt vanden Coninck Hiarba so veel lants alsmen in eens Ossen huyt besluyten mocht / het welck sy namaels in cleyne riemē sneet/eñ daer mede een groote breede/ daer sy de stadt in stelde/daer mede beuinck. Daer af seyt Vergilius. Plinius seyt / dat dese stadt vanden Romeynen veel oploops gheleden heeft : Ende is 120. Jaer wederspannich gheweest/tot dat sy in der Romeynen ghewelt/door Scipio bestormt/ gecomen is. Jn welckē crijch 25000. wijuen/ende 30000. mannen doot ghebleuen zijn. Hasdrubal haren Coninc/ op dat hy dē vianden niet in handē comen en soude/ so wierp hy zijn wijf/ kinderen/ ende ten laetsten hem selnen inden brant/ die xvj. dagen lanck geduerde: Ende van alsulcken iammer schrijft Liuius/ so dat ooc de viandē tot barmhertichept eñ medelijden/ zijn beweecht. Dat is geschiet 668. Jaer haers ouderdoms eñ timmeringe. Ouer 20. iaer daer na namē de Romeynen voor/ de selue stadt weder op te timmeren / eñ met Roomsche Borgers daer toe geuoert/te bewoonē. Maer in corter tijt quamender wt het gheberchte Ethua vyerige vlammen: Daer af wort de stadt met heeter Asschen totten gronde verbrant: So dat totter Reparacie van alsulcker schade den Raet van Romen de selue Tol vry toe liet. Ten laetsten is sy inde handen der Maurorum ghecomen/ende na haer spraken Tanicum ghenoemt.

De Cartaghen eenen bloedigen ende verschrickelijcken slach verloren.

Neapolis/Neaplos.

Neapolis dat huys des vreets.

NEapolis een oude Hooftstadt Campanie/ voortijt Parthenope genoēt: Met volstandiger trouwe/ vā Anibal eñ ander aengeuochtē/ maer altijt op der Romeynē sijde ghebleuē. Bysonder heeft sy ghebloeyt/dewijle dat het Roomsche wesen onder de Raets-heeren eñ Keysers in zijn geheel eñ stant gebleuen is. Eñ nv ten laetsten veel aenstoots ouer haer comen zijnde/mits dat hem alle dinc gedeylt heeft. Also dat sy voortijts een huys des vreets/ so dat hem oock voortijts veel deghelijcke Mannen daer in begauen om vrydō eñ libertept haerder hertē van de sorghē soeckende. Waer door datter veel lichtueerdich/moetwillich/ onnut/ eñ neuswijs gewordē zijn. Aldaer heeft Nero / doen hy wt Grecia tot Napels quā/alder eerst de Const der Musijcken geleert. Vesuuius van ander Bergen eenen vry eñ lossen Berch / die leyt op duysent schreden na by de stadt: Vol Wijngaerden/Olijfboomē/van wonderlijcke rijcdommē vā wijne. Want sy die/ Griecschē wijn noemē. Desen berch heeft somtijts asschē eñ voncken gelijc de zantbergē op ge worpē. Dit wonder om te aen sien/ doē Plinius de tweede daer toe quam / ten tijdē Traiani des Keysers/so is hy vanden brant verslonden.

Homerus de Poeet.

HOmerus de Asiaensche Poeet bouen alle Griecsche lichtende als een Vorst: heeft ten tijden Sauls de Coninc Jsraels gheleeft. Eñ is van die van Athenen voor wtsinnich gehouden: Daerom hy seyde/de Goden onder malcanderē zijn oneens/voerden oorloge tegen den anderen. Tot diē schrijft Policratus / dese dwaesheyt vā hem/als dat hy van eender lichtueerdiger vrage weghen/ hem vanden visschers oft scheeplieden voor geleyt/die hy niet en wist te ontbinden/ Eñ daerom vandē scheepliedē schamper eñ versmadelijc belacht zijnde/den geest gegeuen heeft: Als met een fenijnich geschut der schanden vergeuē/ eñ totter doot ghewont. Eñ de vrage was/doen hy eens aen den oeuer der zee als op ghetrocken spacerende ginck / so sach hy sommige visschers by geual aendē oeuer by malcanderē sittē lachēde/die niet malcanderē wandtwormē oft luysen van de cleederē raeptē: Nv in een verwonderen wat dat mocht wesen dat sy dedē / naecte hy tot haer/vragēde: Wat sy haddē/eñ waerom sy loegen? Sy antwoordē/ dat wy vingē dat en hebbē wy niet/eñ dat wy niet geuangē en hebbē (de luysen inde cleederē meynende) dat hebbē wy. Maer Homerus en wierp zijne gedachtē niet op de luysen/maer op het visschē/ ouerdenckende hoe dat geschien mocht: Als/dat hebben datmen niet en heeft/eñ datmen niet en heeft/hebben. Track de sake so seer ter hertē/ so dat sommige seggen/dat hy also daer ouer verbittert geweest is/ so dat hi wtsinnich geworden is. Eñ daerom zijn eyghen hangman met eenen stric dat leuen geeynt. Desen Homerus heeft na het ghetal der Griecscher letteren xxiiij. Boeckē van de nederlage eñ gheuanckenisse van Troyen/ende van de dwalende reyse Vlisses op de zee geschreuē. Hy leefde hondert tsestich iaer na den Troyaenschen crijch/ eñ onghetwijfelt 160. iaer eer dat Romen ghetimmert wert/soo Cassius schrijft. Hy heeft hem in Smirna in Grieckē gehouden/eñ heeft der dwaser Coningē toorn eñ tyrannie beschreuē/eñ daer tegen dē mouster eens Princen fijn af ghemaelt.

Homerus een Poeet.

Een belachelijcke vraghe Homero voor gehouden.

Codrus de laetste Athenische Coninck.

COdrus Melaitti des Coninckx soon/de laetste Coninc van Athenen/ begost te regeeren int 37. iaer Samuelis des Richters in Jsrael/eñ regeerde 21. iaer. De welcke doen hy de kennisse hadde/dat de Peloponensen wt het aen geuē der Goden een antwoorde hadden : Dat alle de victorie zijns volckx stont in dat / als de Coninc soude verslagen werdē. Ende doen sy zijnder meynden te verschoonē/so veranderde hy hem in verworpen cleederen / waer door hy onbekent hem seluē inde buytenste orden voor de viandē stelde/ daer den strijt ten stercsten was/ op dat hy alsoo verslagen wesende / zijnē volcke vrede beschicte. Eñ wilde tot victorie zijns volckx lieuer also sternē: dan na de nederlage zijns volckx eerlijc leuen. Als nv dē strijt toe ginc/eñ dat de ordēs gebrokē waren/

Ridderlijcke eñ Christelijcke daden Codri.

waren / eñ de Viandẽ gewaer werdẽ dat de Coninck doot was / ſo werdet vꝛede / eñ die van Athenen (zijn volck) verloſt / ende waren voortaen ſonder Coninck / eñ alleen dooꝛ eenen eerlijcken Raet eñ Ouerheyt gheregeert / tot op Solon den treffelijcken Wet-ſetter / die tot eenen Hertooch ghecoꝛen wert. Haer Rijc had gheduert tot op Codꝛum 487. Jaer. Deſen Codꝛus / een lofweerdich vooꝛbeelt der Voꝛſten eñ Heeren / eñ dat vã zijnder getrouwicheyt wegen: Wert dicwils vã heylige Leeraers vermaent / recht als offer een figuere van Chꝛiſto in hem geſchiet ware. Recht alſulcken daet eñ ſtuck heeft oock ghedaen Publius Decius / de Roomſche Raetſ-heer eñ Velthooftman gheweeſt: Daer af op zijn plaetſe.

Codꝛus eñ Publius Decius een figuere Chꝛiſti.

Venegiẽ / anders Venetia genoẽt.

Venegien beſchꝛeuen.

VEnegien de edel Coopſtadt van Italien / de machtichſte te water eñ te lande. Heeft haer begin van Veneto den Tropaen / die met die vã Athenen op de Adꝛiatiſche Zee / na den Slach vã Tropẽ / aldaer quã / wt Paphalagonia / met zijnen volcke die na hem Veneti ghenoemt waren / verdꝛeuen: Soeckende een gheleghen plaetſe daer ſy woonen wilden. Van deſen Venetus is dat lant Venetia genoemt / dat deſe zijnen naem ouer de anderhalf duyſent Jaer heeft ghehadt. Dit lant is dicwils van zijne ghebueren / als de Gallen / Duytſchẽ / eñ op het alder grouwelijcſte vanden bloetgierigen eñ raſenden Attila dẽ Coninc der Hongerſchẽ beuochten eñ verwoeſt geworden: Maer doch altijt weder op gecomẽ / in zijn vooꝛgaende weerde / na de verſtooꝛingẽ van veel ſteden daer in gelegen / ſo heeft dat lant den naẽ verwiſſelt / eñ niet meer Venecia / maer Lãpardia / eenſdeels Teruiſier Pale. Itẽ Foꝛiaul / eñ eenſdeels Hiſtria geheetẽ. Maer de ſtadt blijft na het lant Venetia ghenoemt. Eñ is eerſt na de geboorte Chꝛiſti / vier hondert ſeſſenvijftich iaer weder getimmert / eñ tot op deſen tijt merckelijc toe genomẽ / eñ dagelijcx met coſtelijcke geſtichten ende Paleyſen vermeerdert. Ooc aen macht eñ rijcdom ſo ſeer verbetert / dattet niet ſeggelijc en is. Eñ doemen ſchꝛeef 1204. Jaer / ſoo heeft ſy haer mettẽ Franſoyſen gheuoecht / eñ hebben de heerſchappie der ſtadt van Conſtantinopelẽ ver cregẽ / die nv den bloetdoꝛſtigen Turc met trouwe / eedt eñ gehooꝛſaemheyt onderwoꝛpẽ is. In ſomma / vã deſer ſtadtgebou eñ timmeragie veel meer te verwonderen / dan daer af te ſegghen of te ſchꝛijuen. Want ſy leyt rontom inde Zee / alſo dat alderley coopmanſchap ende nootdꝛuft tot menſchelijcker onderhoudinge / op de Zee wt de na by liggende Landẽ / daer in gebꝛacht moeten werden. Ende hoe wel dat ontrent deſe Stadt nau gheheel niet en waſt / ſo iſſer doch alſulcken oueruloedicheyt van alle dingen ende nootdꝛuft in gheuonden / ſo dattet een wonder ende wel na ongheloofliјck om ſegghen is.

Ick ſwijghe de wijde huyſen / wel ghemaecte hooge Thoꝛen / de menichte der Kercken te midden int water ghefondeert eñ op gericht. Item de grootheyt der Coopmanſchap / der Conſten van alderley wereltlijcke dingẽ / eñ ſubtijle wercken / die den ghenen die alſulcke dingen niet ghesien en hebben / nau gelooflijck en zijn. Wat iſſer dan te ſegghen van de ontellijcke menichte der grooter Schepen / ende haerder ghereetſchap / om welcker Seylen te betalen gheen Duytſch Voꝛſt en ſoude vermoghen. Item van het getal der Raetſ-heerẽ / haer oꝛdinancie / wijſe eñ zeden / die nv meer dan duyſent Jaer gheregeert hebben: Eñ eenen yeghelijc harẽ goetwilligen vꝛyen ſchoot eñ toeganck gheopent hebben / ende zijn oock teghen allen oploop ſtaende ghebleuen.

Padua.

PAdua een ſeer oude eñ verre vermaerde ſtadt des Italiaenſchẽ Lants. Dooꝛ Athenoꝛem (ſoo Tit. Liui. ſchꝛijft) wt Tropen vluchtich gheſticht. Welcke Paduanen namaels den Romeynen ſeer vꝛiendelijc / hen in Oꝛloochs tijden met volc eñ gelt gheholpen hebben. Waer by ſy den Romeynen eenen langen tijt / een wooninge ende toeuelucht gheweeſt is. De welcke de gherechticheyt der medekieſinge van eenẽ Roomſchẽ Raet gegeuẽ wert / met een geſticht dat de ſtadt gelijc was: Het welck namaels / Attila de Hongerſche Coninck verdeſtrueert eñ verwoeſt heeft. Maer van die vã Rauenna / wederom tot vꝛuchtbaerheyt gebꝛacht / eñ terſtont vanden Lombaerden verbꝛant eñ verſtooꝛt. Maer namaels / ten tijdẽ des grootẽ Karels / met een wonderlijcke toe neminghe wederom vermeerdert / tot op den tijt des Keyſers Fredericus Ecelinus / alder tyꝛannen vader / die haer met ontallijcke dootſlaghen ende verdꝛijuinghen der Boꝛghers verwoeſt heeft. Daer nae hebben de Carrariers / onder den titel des Hooftmanſchaps deſer ſtadt die by de hondert Jaren beſeten. Ende die / coſtelijcker / rijcker ende vercierlijcker / met verheuen toꝛens / dicke mueren / diepe grachten / ende met eenen dꝛieuoudighen omrinck ghemaeckt / dan opt te voꝛen. In deſe ſtadt is eẽ die alder ſchoonſte Boꝛcht ende Palleys onder de Italianẽ. De eerſte Keyſer Henricus de vierde heeft de Domkercke daer gheſticht. Daer is oock een Stadt oft Raethuys / dat het ſchoonſte in de gheheele werelt is / dat verbꝛande / de Venetianen richtent weder op / ende hebben het gebeente van T. Liuius op een ſienlijcke plaetſe ghelecht. Van de Zee opwaerts heeft de ſtadt een ſchipvaert / wt de Riuiere Bꝛinta daer vooꝛby vloeyende. Van Lucafuſina ſcheeptmen terſtont tot Padua / in een vaert met handen ghemaect.

Padua beſchꝛeuen.

Tot Padua het ſchoonſte Raethuys.

Piſa een Stadt.

PIſa een ſeer loflijcke ſtadt des lants Ethꝛurei van den Gꝛiecken (als Strabo ſeyt) aldaer henen de ſtadt Piſa in Archadie / te ſtichten begoſt. Dat ſelue ſeyt oock Seruius. Maer anders ſeyt Vergilius / eñ anders Plinius / anders Juſtinus / anders Lucanus. Ende hoe wel dat deſe ſtadt als nv / van weghen dat ſy den Floꝛẽtinen met ſwaerder verdꝛuckinge onderdanich was / weynich geluckich is: So is ſy doch vooꝛtijts ſeer machtich / ende van geoeffender daden een vermaerde ſtadt geweeſt. Vooꝛtijts veel Eylanden / ende ſchier de ſtadt Jeruſalem onder haer ghebꝛacht: Die onder alle de Ethꝛuriſche ſteden / in de vermaertheyt des rijchs dat Voꝛſtendom had. Maer ouer lxx. Jaren van de ellendighe gelthongherige Floꝛentijnen / aen volc ende rijcdommen verwoeſt ende verdoꝛuen gheworden. Aldaer is nv een ſeer eerlijcke bꝛugghe / ouer de Riuiere Arnum / daer ooc dat vermaerſte Clooſter der gheheele werelt is / dat heylich velt genaemt. Ooc eenen Cloc-thooꝛn / eñ Tempel van Maria / der welcker niemant ten vollen verwonderen en can / ſchier ongheloofliјck.

Piſa beſchꝛeuen.

Enghelant oft Bꝛitania.

ENgelant is een Eylant / het welck de ouders van eenige wit vlottende ende ſweuende / gelijck de Enghelen in de locht / vliegende bergen / van den ghenen die daer in ſchepen / lanck te voren verſchenen / Albion ghenaemt hebben / ende ſommighe Engelant / ſommige Bꝛitanien / van Bꝛuto Sil. des Italiaenſchen Conincks ſoon / het welc aen Gallia paelt. Het grootſte deel van dit Eylant is ſeer vꝛuchtbaer / ende aẽ vee / gout / ſiluer / ende yſer gaefrijck. Daer wt woꝛden gebꝛacht rouwe waren / Vee / Dieren / ende de alder beſte Jach honden.

Het vierde ouderdom der werelt/ beghint van het beghin Dauids/ ende duert tot de ouervoeringhe Babylonis: Ende heeft na de Hebreeuſche Leeraers 484. Jaer gheduert. Maer na de 70. Ouerſetters een Jaer meer/ 485. Jaer.

Tvierde ouderdom.

DAuid was de eerſte Coninc wten geſlachte Juda/ eñ regeerde by de Hebreeuſche xlvij. Jaer/ in Hebron ouer dat gheſlacht Juda/ ende xxxiij. Jaer ouer geheel Iſrael. Van deſen ende zijne Nacomelinghen/ leeſt het 1. ende 2. Boeck Samuelis ouer al/ tſamen met de Cronijcke/ ende hier achter in den Cathalogo oft Regiſter der Coningen Iſraels ende Juda.

Van Salomoni Dauids ſone/ ende den Tempel.

VAn Salomons wijſheyt/ rijcdom ende Regiment. Ooc vandē ouer coſtelijckē Tempel te Jeruſalē/ die van Salomon getimmert is/ leeſt het 3. Boec der Coningen/ dat 6. 7. ende 8. Cap. tot het 12. toe.

Van de Stadt Peruſia.

Peruſia.

PEruſia een geheel oude ſtadt Ethrurie/ ende eertijts de eerſte/ maer nv de derde onder de Ethruriſche ſtedē vermaert. Vā die vā Achaien/ als Juſtin. ſeyt/ gheſticht. Die heeft haer beginſel van eenen Tropaeuſchen Vorſt Peruſio ghenaemt. Nv ſo heeft deſe ſtadt onder alle ſtedē des Italiaenſchen lants/ alleen dit wel nae ongehoort gheluck ghehadt/ namelijc/ dat ſy in tweedracht/ verſchil ende oproer van ſo veel Crijchs/ vele van haren eerſten aerdt ende weſen haers ſtaets ende handelinghe als noch heeft. Behaluen alleen doen Keyſer Octauianus de ſtadt belegerde/ eenen voormaels ſelden gehoorden honger gheleden heeft: So dat ſy met hongher meer dan met wapenen ghedwongen waren de ſtadt op te gheuen. Alſdan wert ſy geplondert eñ verſtoort. Maer terſtont door Keyſer Octauiano weder op geheuen/ beueſticht/ eñ na zijnen naem Peruſia Auguſta genoemt/ Als den Ellebooch/ hoghe letteren/ in de Poorten gehouwen/ bewijſen. Nv ſo is de ſtadt aen allen hoeckē berchachtich/ met ſteyle ſcherpe ſteenrotſen daer rontom ghelegen/ alſo onbeſtormelijck/ ſo dat ſy geenen vyant en vreeſt/ eñ geen ſtercker en mach geuonden werden. Ja de welcke meer met langē honger dan met yſer ende ſtael moet beuochten werden. In deſe Stadt zijn veel luſt-houē met boomen wel beplāt/ ſchoon wel ghetimmerde Clooſters/ Kercken/ Gaſthuyſen/ etc. Haren acker aen oly/ wijn/ ſoffraen eñ alderley ſoete vruchten ſeer vruchtbaer. Aldaer is eē hooge ſchole. Baldus eñ Bartholus/ die in eenē hooghen roem in beyde Rechten dat Vorſtendom ende den voorprijs vercregen hebben/ zijn van daer gecomen.

Jericho de Stadt.

Jericho.

JEricho voortijts een Coninclijcke vermaerde Stadt/ is nv een cleyn dorp/ dat leyt aen eenē ſeer ſchoonē hoec/ int dal der Jordanen/ nauwe acht huyſen hebbēde. Der welcker muerē voortijts van Joſua ter neder geblaſen zijn/ wt beuel der cracht Gods/ eñ den ſeluē veruloect diese weder timmeren ſoude. Vā deſe ſtadt Jericho was dat ghemeyn wijf Rahab/ eñ Zacheus die Chriſtum ter herbergen nam. Wt deſe ſtadt warē de kinderen die Heliſeo beſpotteden/ de welcke van de Beyrē verſcheurt werdē. By deſe Stadt verlichte de Heere den blinden/ Matth. 8/4. Reg. 4.

Van Helias ende Heliſeus.

Helias eñ Heliſeus.

DE daden van Helias ende Heliſeus die vint ghy int eerſte eñ 2. Boeck der Coningen/ int eerſte Boeck by het eynde/ ende int ander corts na het beghin.

Van Heliſeo eñ Naaman Syro.

HOe dat Heliſeus de Propheet/ met dē mantel vā Elias de Jordane ghedeylt/ de ſuere waterē met ſout ſoet gemaect/ de xxiiij. kinderē die wt Jericho met hem ſpottende/ vloecte/ ende om wrake/ hoe dat hy drie Coningen ende haer geheel heyrcracht waters genoech gaf. Item de weduwe haer olycruyck volde/ dē ſone der Sunamitinnen weder verwect heeft/ den Naaman ghereynicht/ het gerſten broodt vermeerdert/ zijnen knecht Geſi met alle zijn geſlacht Lazarich ghemaect/ de heyrcracht der Syriers verblint/ ende teghen malcanderen gheſtelt/ de verloſſinge van Samarien/ van de belegeringhe eñ honger voorſeyt/ etc. Soect int tweede Boeck der Coningen/ Cap. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.

Drie aenſtootingen inder Schrift beweſen.

Drie aenſtotinghen in der Schrift.

DE eerſte aenſtootinge van Ruth eñ Boos/ vā deſen leeſt dat Boec Ruth eñ merct/ hier geſchiet vandē Euangeliſt Matth. eñ Luce/ eenē ſpronck ende ouerſchre van Boos op Obed/ die hy by Ruth ghewonnen ſoude hebben. Nv ſo iſſer tuſſchen hen ghepaſſeert oft verloopen 227. Jaer/ dwelc op eenen menſche niet en mach getrocken werden. Waer by dan/ hy niet van hem en can geboren werden/ oft daer moet meer dan eenē Boos die Ruths mans moetē geweeſt zijn/ alſo Lyra meynt: Want dat Ja ghewis is/ dat tuſſchen het begin des Rechters regiment Joſua/ daer Salmon Raab ghetrout hadde/ die Boos oock ghewonnē heeft/ tot op de geboorte Dauids ghepaſſeert oft verloopē zijn by de 367. Jarē/ daer doch maer alleen drie geboorten oft Ledematen vandē Euangeliſt geſtelt en wordē.

Den anderē aenſtoot der Schrift.

NA den Coninck Amaſie ſo is het Rijck van Juda xij. Jaer ſonder Coninck gheweeſt/ dwelc men wt de tſamenrekeninghe der Jaren der Coninghen Iſraels eñ Juda/ ſubtijlijck aenmerckē cā: Want Amaſias heeft int ander Jaer des Coninex Joas in Iſrael/ eñ Oſias de ſoon Amaſie int xxvij. iaer Jeroboams des Coninex Iſraels begoſt te regeeren. De ſelue tijt/ die beloopt xlj. Jaer. Wāneer nv vande ſelue Jarē/ de Jarē Amaſie af getogē werdē/ ſo blijuender xij. Jaer ouer/ inde welcke Oſias noch niet vol waſſen/ eñ tottē Rijcke onnut/ geen Coninc en was.

Den derden aenſtoot.

TEn tijden Amaſie des Coninex Juda. Nae Oſia den Coninc Iſraels/ is dat Rijcke Iſraels ſonder Coninc geweeſt xxij. Jaer/ alſomē dat mercken can wt het tſamen houden der Coningē Juda eñ Iſraels/ daer af hier na meer in het ghetal ende rekeningē der iaer-tijdē/ der werelt/ byſonder der Coningen Iſraels eñ Juda.

Begin van het Rijcke der Meden.

Beghinſel der Meden Rijck.

NA Sardanapel de laetſte Coninc der Aſſyrien/ in het ſeſte iaer Oſie des Coninex Juda/ heeft dat Rijck der Meden begoſt/ van Arbace/ een Meden van gheboorte/ voormaels een Stadthouder Sardanapels gheweeſt zijnde. Waer af Diodorus Siculus ende Juſtin. veel ſchrijuen. Alſo heeft nae 1305. iaer van Belo af tot op Sardanapolam/ dat alder grootſte Aſſyriſch Rijck/ een eynde genomen/ ende is tot die van Medē gecomen. Eñ de Monarchie van deſen ſcepter heeft 128. iaer geduert. Doch ſo zijnder na Sardanapolo/ ooc Coningen in Aſſyria geweeſt: Maer ſy en waren geen eenige Regeer-

ders

ders oft Monarchen/tot den tÿt der verſtooꝛinghe der Stadt Niniue.

¶ Eynde des Rÿcx Jſraels.

SAlmanaſar de Aſſyꝛiſche Coninck / heeft het Rÿck Jſraels/doē het 282.Jaer geſtaen hadde/aen die van Aſſyꝛien ghebꝛacht int elfſte iaer Oſie des laetſten Conincks in Jſrael/die van Salmanaſar genāgē was/3151.iaer der werelt.

¶ Des Rÿcx der Macedonien ooꝛſpꝛonck.

Begin des Rÿcks der Macedon.

DEs vierden ouderdoms int 261.iaer/begoſt dat Macedoniſch Rÿc/dooꝛ dē Macedonier Carnaum oft Carrarim/met ſinnen eñ handen de alder ſnelſte man. Deſen heeft alder eerſt in zÿns vaders lant dooꝛ onnoemelÿc veel victoꝛiē eñ geluc/met de naeſte gelegen Coningē/dē ſtoel des Rÿcx geſtelt/eñ hē onderwoꝛpen ghemaeckt Int xij.Jaer des Rÿcx Oſie beginnēde/eñ heeft xxviij.iaer geregeert. Welc Rÿck dooꝛ xxiiij.Coningen/tot op dē grootē Alexandꝛo voortvarende geloopē is / eñ is alſo toe genomē eñ verbꝛeyt gewoꝛdē (als Plin.ſchꝛÿft)ſo dattet wel eer hondert eñ vÿftich volckē oft Nacien gehadt heeft. Maer doch (gelÿc dat omdꝛayende Rat der werelt Rÿc eñ heerſchappie niet ſtil en is/eñ dat zÿn goet geluck op eē ſpille ſtaet)na des ſeluen doot/ſoo woꝛt dat Rÿck by de Babyloniſche in velen verandert. Eñ ten laetſten op den tÿt Onie des Biſſchops gheheel verſtooꝛt.

¶ Dat Rÿck Lydoꝛus op comen.

DAt Rÿc Lydoꝛus niet ſeer vermaert/ beſadt ten eerſten Ardiſius/een Gꝛieck van gebooꝛten/ende ooc een cloeckmoedich man:Int xlvij. Jaer Oſie xxvi.Jaer. Ende na dattet 230.iaer onder negen Connigen beſtont/ſo iſt van die van Perſen onder den Coninck Creſo / om ghekeert ghewoꝛden.

¶ Begin der Romeynen Rÿck.

Het Roomſche Rÿck begoſt.

RHea Numitoꝛis des Jtaliaenſchen Conincx dochter/die woꝛt van haers vaders bꝛoeder Amulio/om te ontrecken de hope des erfrÿcken zaets/onder eenen ſchÿn van eenen godſdienſt/ende eere der goddinnē Veſtis/tot eewiger cuyſheyt verbonden/ouer ghegheuen/ende gedwonghen (alſomen by ons de kinderē in de Cloosters ſteect:) Ende dat alle daerom/op dat ſy ſonder erfghenaem/hy tot eenen aencomendē Coninck woꝛden ſonde.

Romulus ende Rem. gheboꝛen.

Als nv Rhea volwaſſen eñ manbaer/met Venus ſtralē beweeꝛht wert/eñ de natuere bꝛande/ſo vermengde ſy haer met onlooflÿcke omvangē oft omhelſen/namelÿc met eenē onbekendē mā: eñ beurucht zÿnde/ſo baerde ſy Romulum eñ Remum/die twee tweelingē met malcanderē.Doē dat Amulius beuāt/nam hy vooꝛ/haer leuēdich te begrauen/eñ de tweelingen te verdꝛincken.

Doē nv de tweelingen heymelÿc/wonderlÿck op gehoudē/geneert eñ op gebꝛacht werden / eñ alſo tot haren dagē quamen/ſo hebben ſy Amulium dē Coninc harē oom tot wꝛake haers moeders die gedoot was/eñ Numitoꝛem harē groot vader vant Rÿck veriaecht/weder in geſtelt:De welcke recht in het navolgende Jaer wert af geſtelt/eñ alſo wert den naem der Latÿnſcher Coningen wtgeroyt:Daermen onder xxi.Coningē 637.Jaer dat regiment beſeten hadde.Daer timmerdē nv Romu. eñ Rhe.de ſonē Rhee/met hulpe der Herders/waer mede ſy op gewaſſen waren/eē cleyne ſtadt.De welcke Romulus na hem Roma noemde/eñ aldaer int xxi.Jaer zÿns ouderdoms/ende int 334.iaer des Rÿcx Dauids:

Romulus de eerſte Coninck.

Doen Numitoꝛ doot was/eñ dat het rÿcke der Latÿnſche in een verſtroyinge lach/begoſten te regeeren/ ende heeft xxxviij.Jaer geregeert.Hy was een man van goeden Boꝛgerlÿckē raet / eñ van zedelÿcker deucht/ſinrÿc eñ vā begrÿpe/ende ooc met wtſchÿnende deucht hooge begaeft/grootmoedich ende van raſſcher natueren.

Als nv de ſtadt toe nam/ eñ op quam/ſo deylde hi de ſtrÿtbaer mannē/in Ridderlÿcke Rottē/ende dat tot een oeffeninge des ſtrÿts:Maer die ander menichte hiet hi dat volc/daer na vercoos hy Raetſheeren/die hiet hy Patres:Hare ſonen Patricios/eñ op datmē daer toe comē ſoude/eñ datter geen gebꝛec van Jnwoonders en werde/ſo liet hy een boſch na by de ſtadt liggende/eenen yegelÿcken vꝛy. Aldaer quamen van veel plaetſen een groote menichte der menſchē. Alſo maecte hy een Roomſch volc: Euē wel ſo waſſer noch een merckelÿck ghebꝛeck aen vꝛouwen.

Doen ſandt Romulus een gedicht eñ Rhetorÿc ſpel wt:Tot dien quamē veel van de na ront om woonende dochters ende maechden/om dat ſelue ſpel van wonders weghen te beſien. Daer werden ſy van den Romeynē geuangen/wt ghedeylt/ eñ te houwelÿck ghenomen:Waer wt namaels veel eñ groote ooꝛlogen op reſen.Na hem regeerde int xxvij.Jaer des Rÿcx Ezechie / Numa Pomphilius/ vooꝛ alle de werelt een geeſtelÿc heylich man/hy ſterf lxxx.Jaer oudt zÿnde. *Numa Pomphil. de ij. Con.*

Tullus Hoſtilius de derde Roomſche Coninc/heeft int xxxix.Jaer des Rÿcks Manaſſe / vanden Romeynen/ter eeren zÿnder deucht / gewillich ende een-ſtemmich gecoꝛen zÿnde xxxj.Jaer gheregeert. Ende is ten laetſten met alle zÿn huyſgeſin/met eenen donderſlach verbꝛant. *Tul. Hoſ. de iij.Con.*

Anchus Marcius des Conincx Nume wt zÿnder dochter/Neue/de vierde Roomſche Coninc / die in conſten ende deuchdē onder zÿne vooꝛvaders de Coninghen/de cleynſte niet en is: Jnt vierde Jaer des Rÿcx Joſie/in gheſtelt gheweeſt/ ende heeft xxv. Jaer gheregeert. *Mar. Anchius/ de iiij.Coninc.*

De vÿffte Coninc / eñ Roomſch keyſer Tarquinius Pꝛiſcus woꝛt int xxvij. Jaer des Rÿcx Joſie ghecoꝛen/ende regeerde xxxvij. Jaer: Wt Coꝛintho de ſtadt een geboꝛen Gꝛiec / ende doch van zÿnder cloecheyt weghen int Rÿcke geſtelt/Een man meer tot vꝛede genegen dan tot crÿch. Ende is ten laetſten van de ſonen Anchi/ na veel Ridderlÿcke daden ghedoot. *Tarquin. Pꝛiſcus/ de v. Coninc.*

Seruio Tullio den ghecoꝛen Roomſchen Coninc/wert dat Rÿck int negenſte Jaer der Jodē geuanckeniſſe in Babilonien ouer geuoert/ende regeerde xxxiiij.Jaer. Ende is ten laetſten vanden hooueerdighen Tarquinio zÿnder dochter man/wt aen hiſſen zÿnder dochter/vermooꝛt. *Seru. Tul. de vi. Con.*

Deſen Tarquinius / van zÿnder hooueerdicheyt wegē/Superbus genaemt/ die is int xliiij. Jaer der gheuanckeniſſe der Joden / na de doot zÿns vermooꝛdē Swagers/ tot eenē Roomſchē Coninc gemaect/ eñ heeft geregeert xxxv. Jaer. Hy onderſtont veel tyꝛannie. Sÿn ſoon bꝛacht de ſchoone Lucretia van haer eere / om welcke ſake ſy haer ſeluen dooꝛ ſtack.Daerom wert ooc Tarquinius verdꝛeuen : Ende ten laetſten van Pꝛoſenna vermooꝛt. Alſo hebben hen de Roomſche Coningen ghehadt onder ſeuen Coningen/ als Romen 240. Jaer gheſtaen hadde. *Tarquin. Superb. de vij. Con.*

¶ Romen een Hooftſtadt in Jtalien.

Roma / een Hooftſtadt Jtalie.

ROmen eē ſtadt ouer al de werelt vermaert/ vooꝛmaels een heerinne eñ verciering van gheheel Jtalien:By de riuiere Tiberias gelegē/ die daer dooꝛ vloeyt.Vā Romulo int elfſte Jaer Ezechie des Conincks Juda ghetimmert/ ende alſoo ghenaemt. Der welcker omloop Auuelus de keyſer van dꝛie duyſent ſtappen verbꝛeyt heeft / alſo Flauius Vopiſcus hem laet hooꝛen. Plinius ſchꝛÿft/dat deſe ſtadt dertich opē pooꝛten ende ſeuen beſloten ghehadt heeft. Jtem ſe-

uen Berghen: Waer af dat Romen wel eer de seuenbergige Stadt hiet. Capitolius den Hooftberch/ van het hooft dat daer in geuonden is/ al so genoemt: Heeft den vermaerden Tempel des grooten Afgods Iouis/ in alle wonderwercken der Egiptenaers te bouen gaende/ voormaels gehadt. Maer is nv eẽ Clooster/ Araculi genaẽt/ van Sint Franciscus Orden. Waer op ende op dese Bergen alle voortijts merckelijcke gestichten geweest zijn. Van der welcker veruallingen/ noch op veel plaetsen eẽ ouerblijffsel eñ aenmercken geuonden wort. Maer nv meest alle met costelijcke kercken ende cloosters verciert.

Item tusschen de Stadt ende den Tiber is Campus Martius eertijts met wõderlijcke gestichtẽ verciert geweest: Der welcker noch sommighe ouerblijuingen van haren nederval voor oogen zijn. So sietmen ooc noch een wt gegroefde calõne der voorledẽ geschiedenisse/ bi de welcke/ de vergaderinge om eenẽ Roomschen Raetsheere te kiesen gheschiede/ ende noch veel ander wonderlijcke dingẽ/ die ic om der cõrthept wille na late. Wie wil die lese Plinium eñ Liuium/ vã der Romeynen gheschiedenisse oueruloedich.

Wanneer de Stadt van Romen ghesticht is.

De Coninck tot Alba genoemt Procas/ liet twee sonen/ den outstẽ hiet Numitor/ eñ de ionste Amulius. Nv soo heeft de vader beschict dat de outste soon dat Rijcke eñ Regiment hebben soude: Maer de ionste broeder Amulius veriaechde den outsten/ eñ nam dat Rijck in met gewelt/ eñ dede zijns broeders iongen soon doodẽ/ eñ zijn dochter Rhea Syluia in een clooster steken/ op dat hy hẽ niet te besorgen en hadde/ voor zijns broeders Numitors kinderẽ: maer de voornoemde Rhea Syluia Numitors dochter is beurucht gheworden/ eñ heeft twee sonen gebaert/ die namaels zijn ghenaemt gheweest/ Romulus ende Rhemus. Doen sulcks Amulius beuonden heeft/ so heeft hy de moeder in eenen kercker laten werpen/ eñ de kinderen aen den Tiber doen dragen/ om de selue aldaer te verdrinckẽ. Maer doen sy aen den Oeuer gelept waren/ so isser een Wolfinne gecomen/ die heeftse op geuoedt ende gheneert/ soo langhe tot datter een vanden Herders daer by gecomen is/ ende de selue also by de Wolfinne geuonden heeft. Dese Herder heeft de knechtkens ghenomen/ ende thuys gebracht tot zijnen wijue: Ende de selue heeftse op ghebracht. Doen sy nv volwassen waren/ ende ghehoort hadden/ dat Amulius haer heeft willen dooden/ oock dat hy haren groot-vader dat Rijcke met ghewelt genomen hadde: So hebben sy hen onderstaen dese tyrannie te wreken. Hebben Amulium doorsteken/ ende harẽ groot-vader Numitor dat Rijcke weder toe gheschict. Alsoo en laet God gheen onrecht onghestraft. Daer nae heeft Romulus met zijnen broeder in dẽ plaetse daer sy gheuonden gheweest zijn/ voor ghenomen een Stadt te timmeren. Nv soo keuen ende twisteden de broeders/ mits dat sy vã gelijcken ouderdom waren/ de welcke dat Heere wesen soude/ Ende verdroegẽ hen doch also: Men soude God Rechter laten zijn/ ende die dat daer het heerlijcste teecken vandẽ vogelen hebben soude/ die soude Heere zijn/ also vloghender ten eersten te Remẽ ses Gieren/ maer daer na tot Romulo twaelf Gieren. Maer dewijle dat Remus dat eerste teeken ghehadt hadde/ so wilde hy Heere wesen: Eñ also worden de Broeders wederom oneens: Want houerdie eñ begeerte om te heerschappẽ/ is een crachtighe smette eñ laster/ dat niet lichtelijc achter en blijft/ eñ daer en bouen so hadde een yeghelijck zijnen aenhanck. Also gheschieder een alarm/ eñ Remus wert verslagen/ ende Romulus bleef alleẽ Heere. Desen heeft de stadt na zijnen naem genoemt Roma. Also is Roma door Eneas Nacomelingen gesticht: Want Syluia de moeder Romuli/ is van Enea af ghecomen. Eñ dewijle dat Romulus vader niet bekent en is/ So heeftmen gefabuleert/ dat Mars zijn vader gheweest is. Maer hoe dat Romulus dat regiment gheuaet heeft/ eñ wat strijden hy gedaen heeft/ dat vintmen in Liuio. Want ick wil alleẽ om corthept wille dẽ tijt bewijsen/ ende de alder wonderlijcste veranderinghe der Rijcken: Waer door hem een yeghelijc te beter in alle Historien/ schicken ende oeffenen mach: Ende euenwel de bysonder wercken des Heeren aenmercken/ om daer in te sien/ hoe dat God dat onrecht straft/ ende waerom de Rijcken verandert werden.

De ghene die den tijt op het neerstichste gerekent hebben/ als Pomponius Atticus/ eñ sommighe ander: Die stellen het begin vander stadt van Romen/ in het beghin des derden Jaers/ Olympiades Sext. dat is int thiende Jaer Ioatham des Coninck Iuda: Int Jaer na des werelts beghin/ 3201. Jaer. Ende Romen heeft ghestaen voor ons Heeren gheboorte/ 829. Jaer.

Dit moet ick yminers bewijsen: Varro heeft Varro xij. Gieren.
geschreuen dat de twaelf gierẽ bedieden den tijt/ ende hoe langhe dat Romen staen soude/ namelijck 1200. Jaer. Want elcken Gier/ bediet eenen seculum/ dat is/ hondert Jaer. Eñ dit treft recht/ want Romen is van den Gotte Totilla verdoruen. Dat gheschiede na dat Romen ghestaen hadde by na 1300. Jaer.

Ende de Coningen tot Romen hebben gheregeert 244. Jaer/ also Liuius schrijft. Eusebius stelt noch twee Jaer daer toe.

Romulus xxxvij. Jaer.
Numa xliij.

Tullus Hostilius xxxij. Desen heeft Alba verstoort ende den verrader haren Hooftman Metiam Suffecium ghestraft/ ende heeft een bysonder Exempel der Werelt ghegeuen/ hoe datmen de verraders loonen sal. Want hy heeft hem tusschen waghens doen binden/ die van malcanderen loopen/ ende hem also doen verscheurẽ. Dit is dat eynde gheweest des Conincrijcx tot Alba. Ende dit is gheschiet/ doen in Iuda de Coninck Manasse geregeert heeft. Ende de oude Troianen zijn na de verstooringe van Alba/ haren ghe slacht/ ende bysonder Iulij/ dat geslacht Enee/ van zijnen soon Iulo also genoemt/ wt Alba tot Romen gecomen. Also zijn de Nacomelingen Enee als dan noch gebleuen/ ende zijn tot Romen geweldich gheworden/ ende ten laetsten soo is de Monarchie op haer alleen ghecomen/ doen Iulius Keyser gheworden is. Daerom so heeft Homerus recht gheprophetеert van Enea/ als dat zijn nacomelingẽ eewich regeren soudẽ. Welcke spreucke sonder twijfel vandẽ Roomschẽ Rijcke te verstaẽ is: Als dattet soude de laetste Monarchie inde werelt wesẽ. Doch wil ic daer af breder hier na seggẽ. Na Tullo Hostilio heeft geregeert/

Ancus Martius xxiiij. Jaer.
Tarquinius Priscus xxxvij. Jaer.

Seruius Tullius xliiij. Jaer. Op desen tijt/ heeft der Persen Monarchie begost. Maer ick heb om der corthept wille/ de Roomsche Coninghen hier willen te samen setten/ dewijle sy den meestendeel gheregeert hebben/ voor der Persen Monarchie. Ende wy sullen oock hier na onder der Persen Monarchie een weynich van Romẽ segghen. Want Romen is doen noch van cleynder macht gheweest.

Tarquinius Superbus xxv. Jaer. Desen is veriaecht/ daerõ dat zijn soon Sextus/ Collatinus huysvrouwe de schoone Lucretia/ met gewelt tot schanden ghemaect hadde: Waerom sy ooc haer seluen doorstack/ eñ daer mede werden

haer

haer vrienden beweecht/ den Coninc te veriagẽ. Dat is wederom een Exempel/daer in men ſien mach/wt welcker oorſaken/dat God de Rijcken verandert/ende hoe dat hy de Tyrannen ſtraft. Dits nv ghenoech vant beginſel der Stadt van Romen. Ende hoe dat de eerſte veranderinghe daer by gecomen is.

¶ Genua oft Genes.

Genua een Stadt Italie.

GEnua/wt genomẽ Venegien: Onder alle ander Italiaenſche Steden aen de zee gelegen/ de voornaemſte Stadt/in de ſchipvaert ſeer rijc/ ende int oorlogen te ſchepe alſo gheſchict/ dat ſy haer veel Jaren de heerſchappie der zee onderwonden ende gebruyct heeft/eñ het moorden der zee roovers gekeert heeft. Maer na dẽ grooten Keyſer Karel/ ſoo is ſy alſo hulpeloos ende radeloos geworden/van eens geleden oproers wegẽ / ende inwoonende tweedracht/ ſoo dat ſy het gewelt van der zee verloos/ ende vreemde ouerheyt te hulpe roepẽ moeſt. Van welcker menichvoudigher veranderinghe/men int Ooſten ende Weſten verwondert heeft / als dat hare wijde ende breyde wt geſpreyde macht ſchier geheel te niet geworden is. Want ſy heeft veel Eylanden eñ Stedẽ die vanden Turcken ende ander volcken ter neder gheleyt / verloren ende tzijnſ baer ghemaect zijn.

¶ Phalaris den Tyran.

Phalaris een Tyran.

PHalaris de Agrigentiniſche Tyran eñ Taelman/heeft tot deſer tijt ghetyranniſeert. Tot dien quam van Athenen een bekent Conſtenaer Perilus ghenaemt: Die om den Tyran te behaghen goot oft ſinede eenen conſtelijckẽ hollen Oſſche / met een deure op der zijdẽ daer in ghemaect / om de quaet-doenders / daer in beſloten zijnde / ende met vyer daer onder ghelept te pijnighen. Ende dat was alſo ghemaect/ſo dat des menſchen ſtemme daer wt verluyde als het brullen van eenen Oſſche. Doen hy nv vanden Tyran den loon zijns wercx verwachte/ ſo wert hy wt het beuel vanden ſeluen Tyran inden Oſſche geſchoten: Op dat hy alder eerſt ſelue zijn conſte proeuen eñ beuinden ſoude. Alſo ellendelijc met groot grimmen in zijn eygen werc wert die conſtenaer te niet gebracht. Daer ſtrafte ontrouwe (ſoot recht is) haren Heere / dewijle datter geen gelijcker recht weſen en mach/dan dat de gracht maker ſelue in de gracht valle/ ende ghewor pen wert/ alſo de Schrift dicwils betuycht.

¶ De ſeuen Wijſen in Grecia vermaert. De eerſte/Thales.

Thales den eerſten Wijſen Grecie.

THales de Aſiaenſche Philoſooph/in alle conſten beſocht/in ſaecken die het Borgherlijck Regiment ende weſen aen gaen/van ſeer goeden rade. Eñ eens geuraecht zijnde/ waerom dat hy van de liefde der kinderẽ wegen geen wijf nam/ ſo heeft hy gheantwoort: Effen van der liefden der kinderen wegen / op dat ſy my niet te lief en ſouden werdẽ/eñ my dat herte vangen. Deſe die ſtelde het water voor een begin alder dingen/ eñ ſprack/ dat de werelt ghebonden eñ vol Duyuelen was. Doender eens een gulden tafel vanden viſſchers by geual geuonden wert / eñ dat daerom een verwerringe geſchiede/wiens dat ſy weſen ſoude: So wert den Afgod Apollo van ſulcx raet geuraecht. Daer ontfingen ſy eẽ antwoorde/ ſy behoort den wijſten toe. Doen wert de tafel Taleti toe gelept/die gaffe Bianti/Bias Pythaco: Ten laetſten quam ſy aen Salonem/ die ſantſe als eenen eerlijcken Titel tot Apolinem. Deſen armen/ maer wijſen Thales en achte geẽ goet / dan alleen conſt eñ wijſheyt te onderſoecken. Eens doen hy van eenen ouden wijue wt zijn huys gaende om dat gheſternte te aenſchouwen/ſo struyckelde hy eñ viel in eenen put/ doen hy nv op quam / ſprack dat oude wijf al lachende tot hem: En cont ghy dat v voor de voeten leyt niet ſien / hoe meuchdy dan de dingen die in den hemel zijn / mercken. Heraclites ſeyt / dat Thales dat eerſaem ende byſonder leuen bouen maten bemint / ende dien ſalich gheacht / die in gheenen roem oft naem der werelt en is / maer een verborgen leuen leyt. Op eenẽ tijt geuraecht zijnde/watter licht is om doen / antwoorde hy/ ander te raden. Weynich woorden zijn een bewijs van een verſtandich herte. Hi ſterf van hitte/dorſt ende crancheyt in zijn achtentſeuentichſte Jaer ellendichlijc. Van deſen Thales ſchrijft Auguſtinus/ Lib.8. De ciuitate Dei. Iſidorus eñ Laertius van het leuen Thaleti. Dit zijn oock zijne ſpreucken geweeſt/dat outſte dinck van alle dinghen is God / dat beſte dinck / de werelt/ want ſy is een werck Gods / dat ſnelſte dinc het verſtant oft begrijp: Dat ſterckſte dinc den noot/ want hy heerſchapt in allen dinghen: Dat voorſichtichſte dinck den tijt / oorſake / ſy beuint alle dinck. Geuraecht zijnde/oft den Goden verborgen ſy/dat onrecht der menſchẽ/ antwoorde hy/ gheenſins / niet alleen onrecht doen/ maer oock gedencken. Het is ſeyde hy/ geuraecht weſende/ erger valſchelijck te ſweeren / dan oncuyſheyt te plegen. Geuraecht zijnde wat ſwaer was/ſprac hy/de deucht / ende voornamelijck hem ſeluen te kennen. Dat ſoetſte/is winnen. Dat is Godlijc/ dat noch begin noch eynde en heeft/ een recht leuen/ ſeyde hy/ is dat/ die het ghene dat hy heet/ ſelue doet. Salich is de gene die van lichaem eñ ſiele geſont is. Dat aenſicht en ſuldy niet vercieren/maer ghedachtich zijn/om goet te weſen.

¶ Solon den tweedẽ Wijſen Grecie.

SOlon de Atheniſche Wetgheuer/ de welcke de Romeynen daer na van hem ontleenden ende aen namen: Heeft de ſelue met zijnder cloecheyt eenen langen tijt ghelept. Die den tyrannigẽ Piſiſtrato crachtich wederſtont. Ende gheuraecht zijnde waer op hy hem verliet in dat bitter wederſtaẽ/antwoorde hy/op zijn ouderdom. Item hy ſprack dat de gerechtige by de Tyrannen geleken werden den rekenpenninck: De welcke eenen yeghelijck by tijden na dat ſy leyt / meer oft min ghelt. Hy achte van Creſo geuraecht zijnde/ de onbekende/ende de menſchen / welcker naem verborghen was/ ſalich. Daer Creſus in zijnen Throon ſittende/wel verciert/vraechde/of daer yet ſaliger mocht weſen dan hy / antwoorde hy/ voor het eynde en is niemant ſalich: So zijn ooc de Hanen/Pauwen/Phaſanẽ van naturẽ duyſentmael beter verciert dan ghy. Tot den genen die hem ſtrafte/ dat hy zijnen geſtoruen ſoon onnuttelijc beweende/ ſeyde hy/ effen daerom weene ick/ om dat mijn weenẽ onnut / niet en helpt/ eñ om dat de ſchade niet weder te vercrijghẽ en is. Item geuraecht/of hy begeerde dat zijn doot ſoude beweent worden/ſeyde hy: Daer toe heb ic met vlijt gearbeyt. Item hi en wilde niet datmẽ ſeggen ſoude dat den eenen/ armer/onſaliger/eñ ondragelijcker bitterheyt lede dã de ander. Itẽ hy ordineerde / datmẽ eenen dronckẽ Vorſt ſoude dooden. Item hy ſeyde dat woort is een beelt der wercken/ ſo wort oock dat woort beueſticht met ſwijghen. Item hy gheleeck de wet een coppengeſpin/waer in dat ſwacke blijft hangende/ eñ dat ſtercke doorvaert. Hy ſterf doẽ hy tachtẽtich Jaer out was/ tẽ tijden des Conincx Zedechie. Voort eẽs geuraecht zijnde vã Peiandro de Vorſt tot Corinthẽ/oft hy zijn viandẽ eñ wederſpannige wtroeyen ſoude/ ſo riet hẽ Solon ſulcx te latẽ/ende van dier ſake op te houden/maer de vreẽde met verdrach eñ met weldaet de vianden te verwinnẽ gedẽct: Dat ſchreef hy aẽ hẽ/ om de

Solon den tweeden Wijſen Grecie.

Solinus geſet ende ſpreucken.

Maecht die grooter is dan die vander stadt/soo en salder voortaen niemant quaet zÿn/eñ ghi en sult ooc niemant derrē verdrÿuē. Also riet oock Phocion de Assyrische borger/zÿne stadt van Athenen/die van Alexandro beleghert wert: Men soude hem verwinnen/oft als eenen verwinder tot eenen vrient maken eñ aennemē. Desgelÿcken riet den wel besochten Vorst Poncius zÿnen soon Heremnio: De welcke de Romeynen zÿne vyanden by Caudio wonderlyck in eender Clippe te samen gebracht hadde/ hy soudese altemael verslaen/ so ware hy den meesten deel zÿder vyanden ontslaghen: Oft die sonder eenich vergeldē los eñ ledich laten/ so soudē sy wt diēs goethept beweecht werden/eñ met de ander Romeynē tot vriendē werdē: Eñ mocht hem voort aen op alsulcken bystāt eñ geweldich toeuerlaet wel te recht verlaten. Solon leyde eens eenē bedructen op eenen hoogen Thoren vander stadt/ hiet hem de gestichten ouer al aen merckē: Verwonderēde wat hy daer mede meynde/seyde hi/ nv gedēct hoe veel treurige dat onder dese dakē voortÿts geweest zÿn/ eñ noch toecomende wesen sullen: Daerom behoort ghy dat gemeyn ongemac der menschen met als eygen te beweenē: Want indient mogelÿck ware/ dat een stadt alle het ongeluck der menschen op eenen hoop tsamen droege om gelÿck wt te deylē/ so soudet geschieden/dat een yegelÿck zÿn ongheual wel weder ende lieuer nemē soude/ veel lieuer/dan zÿn toebehoorende deel des gemeynen wtgedeylden leets. Saechtmoedichept behoort den Heeren eñ Knechtē gemeyn te zÿn. De vriendē en sult ghy niet terstont aē nemē: Den laetstē dach oordelet alle. Milde is hy die zÿn goet wt deylt/ eñ de begheerlÿchept des vreemden goets niet en heeft.

Hy seyde tot eenen rÿcken/ghy eñ ick hebben schattē/maer doch met grootē onderscheit. Wāt vanden mÿnen niemant niet sonder mÿnē wille nemen en can. Ende hoe meer ick daer af gheue eñ wt deyle/ hoe meer dat ic hebbe. Maer uwen schat die mindert/ ende wort dicwils sonder uwen wille verstroyt/ gestolen ende verloren: Eñ als ghy geeft/so wort hy minder. So wie regeeren wil/ behoort sonder last te wesen. Anders wort hy effen den ghenen ghelÿck/ die dat effen met het crom slecht maken wil/ ende de schaduwe met eender geboogen Roede/ recht streckende maken wil. Een Stadt wort wel geregeert/ wanneer de Ouerste na de wet leuen/ ende de Stadt met ouerlast niet beswaert ende wort. Doen hy zÿn dootbedde zÿne vrienden met malcanderen disputeerden/soo hief hy het hooft op. Geuraecht zÿnde waerō hy dat dede: Antwoorde hy/ om dat ick v soude verstaen ende steruen.

Chilon de derde wÿse in Grecia.

Chilon de iij. Wÿse in Grecia.

Chilon ten tÿden Sedechie des Conincx tot Athenē bloeyende/ is vā zÿnder dieper wÿshept weghen/de cortste wtspreker genoemt. Dese wort in eender Legacie tot Corinthen ghesonden/om een verbont ende ghesellen met haer te maken. Maer doen hy aldaer de Hertoghen eñ Ouders des volcx vant int verkeerbert spelende: So keerde hy/niet met allen wt richtende weder thuys/seggende: Dat hy de eere ende glorie der Spartanen met alsulcke smetten niet beulecken en wilde/ als dat men segghen soude/ dat sy met verkeer-speelders ghemeynschap gemaect hadden. Hy leerde de Jongelingen int bedwanck te houdē. Datmen vanden naesten geē quaet seggē en soude/bysonder in maeltÿdē: wāt so wie dat spreect wat hem lust/die moet wederom hooren/ dat hem niet en lust. Item niemant te dreygen/ wāt dat is wÿfachtich. Itē meer tot der vriēdē bedroefthept/ dā tot harē geluck haestē. Itē ootmoedich bruploft te houden/den ouderdom te eeren/ den dooden niet achter te clappen/onmoghelÿcke dingen niet te begheeren/ de ongeluckige niet te belachē. Item eē Heere soude saecht wesen/ die de Onderdanē meer eeren dan vreesen. Item een sal veel lieuer schade dan een onrecht ghewin begeeren/ oorsaeck/ de schade bedroeft eēs: Maer dat onrecht gewin maect een knagende eñ quade conscientie/ welcx worm inder eewichept niet en sterft: Hy leefde tsestich iaer. Item eens geuraecht zÿnde van Esopo dē Poeet/wat God Jupiter dede? So gaf hy antwoort/ hy verhoocht de nedere/ eñ verootmoedicht de hooghe. Ghy en sult v niet ouerhouwen oft ouerwÿnen. Eenen onsalighen en suldy niet bespotten/ maer toe gaen. De vriendē suldy also beminnen/ dat ghi die oock haten: Ende haten/ dat ghÿse oock beminnen meucht. Raet uwen vrient also dat de Wet ende vrientschap genoech gheschie/ eñ niet vermindert en worde.

Pitacus Mitilenus/de vierde wÿse in Grecia.

Pitacus Mitil. de iiij. Wÿse in Grecia.

Pitacus Asianus den Mitilenus/ die onder de seuen niet alleen en lichte/maer oock dapper ende cloecmoedich in ridderlÿcke dadē. Een veltheer des Mitilenischē volcx. Die onderstont hem met Firmione den Hertooch/ den Athener zÿnen vyant/ in eenen bysonderen camp te treden: Den welcken hy ooc verwinnende/dat lant van zÿne vyanden verloste. Waerom hem dan de Mitilenen dat Vorstendom om ouer haer te heerschappen/ouer gauen. Euen wel als hy tzÿnen onwil daer toe gebracht wert: Ende dat hy thien Jaer heerschappēde/ de stadt in goede ordinancien ghebracht hadde/ so verliet hy dat regiment. Ende leefde noch thien Jaer daer nae. In den tÿt doen hy veel wÿns in het lant der Militinen sach wassen/so maecte hy/ om dronckenschap te keeren/ een ghemeyn wet/ dat/ soo wie dat droncken zÿnde sondichde ende eenich onrecht dede/ dies ouertredinghe soude dobbel straffe lÿden: Ten eersten van des onrechts wegen/ ten tweeden/ om dat hy de goede creatuere des wÿns soo qualÿck misbruyct had ende gheschent. Hy sprac: dattet alderbest is/ tegenwoordich wel doen. Hy leefde tseuentich Jaer/ten tÿden Joachims des Conincx Juda.

Item Pitacus soon wert van eenen wercman met een bÿl ghewo rpen dat hy sterf: De welcke doen hy gheuangen eñ gebonden voor Pitacum om ter doot te veroordeelen ghebracht wert/ so ontsloech hem Pitacus/segghende: Vergeuen is behoorlÿcker dan dooden. Doen Pitacus een Vorst wert/ eñ Alcheum den Poeet zÿnen bitteren doot vyant toe ginck/ die hem van hem ontstelde eñ verbleecte/sprac hy: My is tot wrake/ eñ v tot straffe ghenoech/ v versaecht/ vluchtich/ helpeloos herte: So dat ghy nv om uwe bewesen smaet mocht uwen loon ontfanghen. Maer hout af/ nv ick v vergheue/voort aen te vyantschappen eñ quaet te doen: Op dat ghy my niet voor eenen gherechtigen Richter lÿden en moet. Hy achte dat de hoochste ende beste victorie/ die sonder bloet ghescheide. Den vyanden salmen genadichept bewÿsen/ eñ met weldaet tot vrienden maken. Wat ghy te doen inden sin hebt/ dat en segt niet: Dattet v niet te rugghe en gae/ende bespot wort. Dat Vorstendom ende gewelt bewÿst den man/oft betoont wie de man is.

Bias Prianeus de vÿfste Wÿse in Grecia.

Bias de v. Wÿse in Grecia.

Bias onder de seuen Wÿsen de vÿfste Leeraer/sprack van dē Goden/als sy zÿn. Wat ghy goets volbrengt/ dat schrÿft den Godē toe. Des vyants haet/ acht uwe eere. De snellichept maect de weldaet te aēgenamer. Wāt dē dach le

dich

dich laten voorby gaen/is een goet werc versuymẽ. Ongeluckich is die/die het ongeluck niet lijden en mach. Het is beter tusschen twee vyanden/ dan tusschen twee vrienden te oordeelen. Ghinder wort eenen ghewonnen/maer daer eenen verloren: Eens vraechde hem een vreck onaerdich mensch: Wat mildicheyt ende goetheyt ware? Dien en antwoorde hy niet. Gheuraecht waerom hy hem antwoorde ontseyde/sprac hy: Ghy en zijt der dingẽ niet begrijpelijc. Eens als zijn vaderlant vã Prien beleghert/zijn medeborgers veel goets wter Stadt droegen eñ vluchtẽ: Ende gheuraecht zijnde waerom hy sulcks oock niet en dede. So heeft hy gheantwoort: Jck draghe alle dat mijne met my / hy meynde zijn wijsheyt / const ende goeden der sielen / die eyghentlijck zijn zijn: Maer dat ander goet is der vyanden / vrienden/ende des ghelucks. Hy en droech zijn goet/schat ende rijcdom niet wtwendich oft sienlijck / den vyanden ende dieuen tot eenẽ roof voor oogen / maer in de behuysinghe ende schatcamer zijns herten besloten / soo Christus oock leert/Matt. 6. die geen roest en mocht eten / geen motte verteeren/ende gheen dief stelen. Jtem hy sprac: Jnt leuen en was niet beters/dan eẽ goede conscientie / hem seluen niet wroeghende. Hy bloeyde oock ten tijden Sedechie.

Cleobolus de seste Wijse in Grecia.

Cleobolus de seste wijse Grecie.

CLeobolus onder de seuen Wijse de seste / hy heeft oock ten tijden Sedechie / als oock de navolgende Periander ghebloeyt. Cleobola zijn dochter was een dichtersse van verborgen vragen/diemen raetselẽ noemt. Eñ onder andere so was dat eẽ voor gegeuen vrage: Een vader hadde twaelf sonen/eñ een yegelijc van de selue hadde 30. ongelijcke ghesteltenissen/namen/sonen eñ dochteren voort gebracht. Der welcker sommige wit int aensicht/sommige swart. Eñ hoe wel dat sy onsterffelijck zijn/soo worden sy doch verstoort ende nemen af. Dit is dat Jaer/een vader der twaelf maendẽ/etc. Maer Cleobolus leeringe zijn dese: Ghy sult wel doẽ/beyde vrienden eñ vyanden. Den vrient / op dat hy te vriendelijcker worde: Den vyant/op dat hy tot eenẽ vrient worde. Hoe meer dat v betaẽt / hoe min dat ghy sult doen. V eyghen wet sult ghy lijden/ende een voorbeelt zijn / des / dat ghy in stelt. Soeckt een Huysvrouwe wt ws ghelijcken/aen ouderdom/ eere ende goet: Want neemt ghy een wt den hooghen/so moet ghy hare vrienden tot Heeren hebben. Ghy en sult de versmade niet belachen. Ghi en sult in ghelue eñ rijckdom niet ouermoedich: eñ in ongeluck eñ armoede niet verslaghen ende cleynmoedich worden: Maer de wanckelbaerheyt des ghelucx manlijck weten te draghen. Hy sterf tseuentich Jaer out.

Leerstuckẽ Cleoboli.

Periander de vij. Wijse Grecie.

Periander de seuenste wijse Grecie.

DE Corinthische Philosophus Periander wt de seuen Wijse de laetste/leert: Weest int ghe luck matich/int ongheluck wijs. Gheluckfalige eñ ongheluckige vrienden sult ghy ghelijck zijn. Wat ghy belooft dat hout. Desen Periander is schier lxxx. iaer out zijnde/gestoruen. Hy sprack: So wie een seker regiment besittẽ wil / die moet dat met goetwillicheyt/ende niet metten swaerde verkrijghen.

Anacharsis een Philosophus.

Anacharsis een philosophus ende zijn spreucken.

ANacharsis een Philosophus een Scite van gheboorten/die was in oorloochs handelen eñ oeffeningẽ een groot geacht stout man. Nochtans om te aenmercken de manieren der Griecken/so wandelde hy na Athenen/ voor dat huys Solonis des Wijsen. Dien dede hy segghen/dat hy gecomen was om hem te sien/eñ oft geschien mocht zijnen vrient te worden. Solon liet hem antwoordẽ/dat daer te huys in het eygẽ vaderlant vrienden te maken waren. Dien ontboot Anacharsis wederom/seggende: Nv bẽ ic int vaderlant/daerom behooret my vrienden te makẽ. Doen verwonderde hem Solon der subtijlheyt eñ raschgrijpẽheyt van Anacharsis. Leyde hem in zijn huys/eñ maecte hem een groot liefhebber der gerechticheyt ende wijsheyt.

Jtem/doen hy geuraecht wert/hoe dat een/eẽ viant der dronckẽschap werdẽ soude? Antwoorde hy/wanneer yemant hẽ seluẽ de schandelijcke snoode manieren van eenẽ dronckaert voor oogen stelt. Jtẽ geuraecht/seyde hy/dat de schepende niet meer dan een vinger dic van den doot en waren/meynende dat het schip maer also dic en is. Hy wert gheuraecht/welcke schepẽ seker warẽ? Hy sprac: Die aent lant staen/eñ gerust opter aerden ligghen. Jtem gheuraecht / wat aen den menschen goet ende quaet ware? Antwoorde hy: De Tonge. Jtem hy sprac/het waer beter eenen vrientweerdigen/dan veel loose Lieden / geenen vrientweerdich/te vriende hebben.

Jtem hy sprac: Wat ghy niet en dorft doẽ sonder getuyge/dat sy v eenen laster.

Desen troc weder thuys in zijn vaderlãt/om dit die van Athenen te onderrichten: Vã welcker saken wegen/hem zijn eyghen broeder wonde op de Jacht/met een dootlijcke wonde wt nijt. De welcke steruende sprac/wijsheyt heeft mi tot Athenẽ onder vreemde behoudẽ/maer in mijn vaderlant brengt sy my om den hals.

Epimenides een Philosophus.

Epimenides de lanc slapẽde philosophus.

EPimenides de Cretẽsche Philosophus noch ionck zijnde/tot het bewarẽ der schapen van zijnen vader ghesonden/ontsliep in een hol/ ende sliep 75. iaer: Doen hy ontweckende/zijn schapẽ sochte/meynende dat hy maer een wijle gherust en hadde/so sach hy alle dinc verkeert. Ende met verwonderen so keerde hy met vreesen thuys tot den menschen/in zijns vaders huys. Ende met dat hy alle dinck verandert/ niemant en vant ouer blijuende van zijn geslachte/dan alleen eenẽ eenigen broeder/die nv out ende voor zijnẽ slaep een kint geweest was: Den welcken hi so veel bewijs dede/ende de waerheyt van alle voorleden dinghen so eyghentlijc vertelde/dat hy hem ghelooue moest geuen/ende voor zijnen broeder ontfangen. Ende wert vanden Griecken voor eenẽ vrient Gods namaels gehouden. Die de Goden weder van dẽ doot verweet hebbẽ. Sijns spreecwoort was/dat gelt ware den gierigẽ een pijne/ den milden een cieragie/ende den verrader eenẽ dootslach. Hy heeft geleeft 177. Jaer / ten tijden Salomonis.

Epimenides wert ooc op eenen tijt (als de Athenen met pestilentie seer beswaert waren/ende wt de reuelatie van Minerue ontdeckt wert/ dat de Stadt met een bequaem offerande gereynicht soude werden) om raet gheuraecht/eñ van Athenen tot Creta tschepe na ghesonden/op dat hy doch teghenwoordich soude raden/met wat offerande datmen de plaghe soude stillen. Daer nam hy swerte ende witte schapen/ende leydese in de strate van Martis/ende lietse rusten ende neder ligghen waer sy wilden. Aldaer beschicte hy een yeghelijcx Schaep den onbekenden God op te offeren. Ende terstont hielt de Pestilencie op. Ende daer wert ter ghedachtenisse eenen Tempel ghesticht / ende eenen Altaer daer in: Den onbekenden God ghewijt/gheschickt ende toegeeygent/de welcke Paulus namaels geuonden heeft. Doen sy hẽ nv met eender merckelijcke somme ghelts/weder te huys wilden geleydẽ: So weygherde hy hem eenen penninc te nemen/

maer maecten tusschen die van Athenen eñ Creten vrientschap. Eens so sandt hem door een eerbare Legacie/de Coninck wt Persia veel gelts toe/zijn hert ende wil begeerende tot verraderie te gebruycke: Maer doen hy zijn maeltijt doēde/Olijf besiē adt/so dede hy de gesonden boden wt Persia/tot hem comen/seggende: Ghi sult uwen Heere seggen/dat dit eetmael eñ dese spijse/gheenen verrader en maeckt/noch gheen ghelt en behoeft/draecht dat ghelt uwen Coninck weder: Want ghelt is den gierighen een pijne/den milden een vercieringhe / ende den verrader eenen dootslach/als voor ghehoort is.

Symonides een Poeet ende constspreker.

Simonides een Poeet.

SYmonides de Poeet sprac: Sekerder ist swijgen dan sprekē. Toecomende hope is een medecine des ongheluckx. De conscienie en vercranckt niet den onschuldighen in benautheyt: Maer het is een vermakelijcheyt / niet verdient te hebben/datmē lijt. De ontschuldige wort dicwils verlaten vant geluc/maer nēmermeer van der hope. Hy is vermaert gheweest inden tijden Manasse des Coninckx Juda. Hy sprac ooc: Daer en verout gheen dinck lichter dan weldaet.

Zaleucus den rechten Wetgheuer.

Zaleucus een ghesetgheuer.

ZAleucus een treffelijc Liefhebber der gerechtichheyt/maecte veel Wetten. Ende onder ander so ordineerde hi/wie dat laster des overspels dede/die soude verblint de oogen sonder ontfermen genomen werden. Nv so wort zijne Soon in overspel bevonden/dien heet hy sonder ontfermen de oogen wt brekē. Maer de gheheele Stadt badt voor den soon. Ende na lanck aenhouden/so wort de vader ten laetsten vermorwet / eñ tot barmherticheyt verwect. Doch op dat de Wet ongeschepnt ghenoech soude gheschieden / so liet hy hem eerst de een ooghe/ende daer na den soon oock een wt gesteken/het welc een wonderlijcke matichheyt ende ghelijckheyt tusschen eenen gherechten Rechter ende Wetgever/ende eenē bermhertigen vader bewees/als die veel liever wilde (op dat hy eē vader bleve/dat volc verhoort/ eñ doch de misdaet tegen de wet ongewrokē en liet) selve gestraft werden/dan datmen segghen soude/dat hy zijn eyghen Wet vergeten hadde/ende te niet ghemaect.

Pherecides een Philosophus ende Propheet.

Pherecides een Philosophus.

PHerecides Syrus een discipel Pitaci / is de eerste/also Cicer. in Tusc. quest. vā hē schrijft/ die de siele eewich te zijn bekent heeft. Ende als Laurencius vā het leven der Philosophen seyt/ soo heeft hy eenen gheest der Prophecien ghehadt / ende veel wonderlijcke dingen/eer sy geschiet zijn/voorseyt. Plinius seyt/hy heeft ooc de eerste gheweest / die langhe Redenen in corte afgeschorte woorden vervaet heeft. Ende hy is een ghebieder Pythagore geweest des meesters. Hy heeft Taleto veel brieven toe geschrevē/ooc veel wederom van hem ontfangē By den Griecken met lichter redenē de eerste/eñ Apius by den Romeynen tegen Pyrrhum ghesproken.

Pythagoras een Philosophus.

Pythagoras een Philosophus.

PYthagoras vander gheboorten een Samias/ is na Pherecides zijnen meester de alder vermaerste natuer-kender geweest op den geheelen Aertbodem / boven maten schoon ende wel ghedaen van lichaem/een goet Musicus ende sangmeester. Voornamelijck met de Cirkel mate ende ghewichte. Hy is oock aen ghehangen de conste der Rekeninge/ende de conste des wttellens. De medecine en heeft hy niet versuymt. Hy hielt dat de siele der menschen van het een lichaem int ander voere. Hy en wilde niet Sophos / dat is/ wijs/maer eerst Philosophus/dat is/eē lief hebber der wijsheyt ghenoemt werden. Hy gaf zijn leeringe alle verdrayt/recht als een raetsel/ende verslagen redene voor / ghelijck wy hooren sullen. Hy is oock van alsulcken behoorlijck/vernoecht ende sparich leven geweest/so dat hy hem van alle levendighe dieren spijse matichde ende onthielt. Alle zijn Discipulen/wat sy voor ghelt hadden/gaven sy int ghemeyn / ende daer wert onder hen eē ongedeylt geselschap gehouden. Eñ een spreec woort. Vrienden hebben alle dinc gemeyn/Ende een hert wt veel herten gemaect/en hebben niet eygens. Waer by sy ooc lijf eñ leven voor malcanderen verpanden/ghelijck Damon eñ Phicias/als Valerius schrijft. Also doē Dionisius een van hen beyden wilde dooden / dien vercreech zijn ghesellle eenen tijt lanck ghelepde op weder te comen/henen te trecken/om zijn sake te ordineren. Hier af wilde hy pant ende borghe zijn. Op sulcx wort hy op caucie van wederom te comē wtghelaten. Doen nv den Rechtsdach naeckte/ende dat die noch niet gecomen en was / so bespotten sy den betrouwer ende borge om zijnder sotheyt. Maer hy antwoorde/dat hy gheen ghebreck noch sorghe aen zijnen ghesel en hadde/van zijn gheloove eñ trouwe. Doen nv de ure vā Dionisio gestelt/quam/soo maecte hē die op/om zijnē geselle los te makē. Vā dier trouwe en verwonderde hē de Tyran niet weynich/also dat hy hem recht van sulcx ontsette/ ontsloech se beyde/ende begeerde aē haer/dat sy hem voor dē derden in haer geselschap aen nemen wilden.

Pythagoras iongers alle dinc gemeyn.

Damon eñ Phycias dootgesellē eñ nootvriē den.

Pythagoras leere eñ spreucken.

Zijne leeringen onder ander luyden alsoo: En springt niet over den wech/ dat is / en overtreet de mate niet/oft also wi spreken / en hout niet over het snoer/ende en overloopt de gerechticheit niet. En graeft niet na vyer metten sweerde/dat is/laet den hont slapen/en werpt gheen Olye int vyer/ende verweckt gheen ghekijf/en vergramt gheenen quaden. Item wanneer ghy ligt oft genesen zijt/soo en keert niet weder/dat is/zijt ghy een knecht so en begheert niet vry te zijn / weest met uwen gheluck te vreden. Hebt ghy weynich so en begheert niet veel. Voort/ghy en sult door geenen gemeynen wech wandelen/oft en gaet de wel gebaende strate niet/dat is/en loopt niet dē breeden wech der werelt / ende des ghemeynen volcks ter Hellen / Matth. 7. Item/ en hout de swaluwen niet in v huys / dat is / wacht v voor den ondancbaren eñ Clappaerts/en hout gheen Clappaerts in uwen huyse. Item/den beswaerden laet / noch meer op/ende diet wech worpen/ ontlaet/ dat is/die totter deucht climmen / trect die meer aē: Maer die laf eñ onnut zijn/laet varen/en worpt dat heylichdom/etc. En eet v hert niet/oft en draecht geen nau vingerlinck/dat is/ en laet v niet becommeren/weest blysinnich / en laet v geen ongheneuchte over de knien ter hertē gaen. En pist niet tegē de Sonne/dat is/en verlaet v op geenen geweldigen. En eet met Heeren geen kersen. En loopt niet tegē de want/dat ghi niet daer aen in spaenderen en loopt.

Ghy en sult vander stede niet gaē of het en beveelt v de Keyser/dat is/en doet niet sonder bevel ws verstants/ende ingeplant woort. En werpt den afgesnedē nagel ende hayr niet wech/dat is/ en veracht den swackē niet. En breect de Croon niet/dat is/hout v na des lants gebruyc/ stadtrecht/Ende ghebruyck/waer ghy ooc zijt. Hebt den morghen eñ avont acht/dat is/neemt dē tijt waer. Na God eert de waerheyt/want de waerheyt maect alleen den menschen tot Goden. Hoe min dat ghy de gramschap benaut/hoe meer dat sy v benaut. Dan beghinnen wy met ons selven

te ver-

Philosophie Pytagoris.

te vertoonen/als wy van ander op honden/ende ons seluen te haten/wanneer wy ons beminnē/ende wederom/ etc. Dat eynde des toorns is der rusten beghin. Die mensche en is niet vry diē zijn genegentheyt ghebiet/ende zijn selfs knecht is. Een knecht is hy/die van hem seluen beseten/Ende vry/die van hem seluen ontslagen is. En proeft niet dat eenē swarten steert heeft/ dat is/ wacht v voor quaet ghesels chap/die een bedroeft eynde maken/oft wacht v voor dē Fletser/welcx steert/dat is/eynde eñ wtganck/swert is. Item/ en sidt op geen Mate/dat is/en sorcht niet voor den dach van morghen/ Matth.6. En biet niemant eerstont de hant/dat is/en maect v niet te ghemeyn. En neemt den vrient niet haest onbekent aē. Item onthout v van de Boonē/dat is/ soot sommighe wtleggen/wacht v voor de heerschappie: Want voortijts heeftmen dat kiesen ende Lot / met Boonen ghewornpen/ende ghemaect inde verkiesinghe eens Voorstanders/oft soot sommighe behaecht: Wacht v voor cranckheyt / want Boonen maken wint inden Buyck/ ende dienen tot veel siecten. Sommighe/men sal hem voor de oncuysheyt wachtē/ twelc de Boonen verwecken souden/ende dat Mannelijck ledemaet gelijck schijnen. Men heeft gheen versekert wetē/ hoet Pithagoras hier mede gemeynt heeft. Voort/en maeckt gheen bescheten Stoue/ dat is/en draecht niet goets onder quade menschen. En beueelt gheen wijsheyt dē Sotten/ ende en werpt de peerlē/etc. Matth.7. Wat cromme vingerē heeft/dat en onderhout niet/dat is/ wat cappen ende grijgende pooten heeft/dat tot hemwaerts trect / het ghene dat niet zijn en is/ dies ontslaet v. Keert dat scherp Sweert af/dat is/schuyft v wt periculoose handelen. Wacht v voor schade. Worpt den ghebroken pot ter vensteren wt/ oft dect den vloet met Asschen toe/dat is/laet de gramschap varen/het is ghenoech getoornet. V decsel si altijt tsamē gewondē/dat is/ en doet niet daer ghy v niet mede en weet te decken/ende ws doens een oorsake te geuen/oft / en laet v schande niet siē. In uwē Rinck en draecht Gods Beelt niet / dat is / en misbruyckt den Naem Gods niet lichtueerdichlijck in al uwe saken. Wat v ontuallen is/dat en heft niet weder op/dat is/wat wech is /dat is wech. Oft eet met maten/ende niet met ouerdaet / op dat ghy v als een Vercken niet altijts en versaet / ende wacht v voor het verderuen. En legt v hant aen gheenen witten Haen/Ick en weet nauwe/hoe dat ick dat soude wtlegghen. Aen eenen vromen huysvader en leent v niet / oft wacht v voor costelijcke spijse. En breket dat broot niet / dat is/ en verscheurt gheen vrientschap / want rechte vriendē zijn eē broot/1.Cor.10. Set sout op/dat is/laet in alle uwe woorden ende wercken eenen ernst ende scherpte neffens de vriēdelijcheyt zijn/ want sout moet ymmers neffens de Spijse zijn/ suer neffens dat soet. En splijt onder wegen geen hout / dat is / en cranct noch en vercort v leuen niet met sorghe ende angstelijcke ghedachten/ want het leuen wort eenen wech ende doorganc ghenaemt. En offert den Goden niet van ongesneden wijngaerden/ dat is/en gheeft oft en doet God niet met onbesneden/onreynder herten: Also hy anders spreect: En offert niet sonder meel. Weest zedelijc in uwe wercken. Bidt gestadelijc/ dat is/ouerlegt wat ghy bidden wilt / want die daer bidden/en wetē dicwils niet wat sy biddē/ Rom.8. En proeft geenē visch/ dat is/onthout v voor de spijse/die niet de noot/maer de ouerdaet der menschē geuonden heeft. Wacht v voor wellust. Itē dese navolgende zijne spreucken zijn een weynich claerder. Die hem seluē niet nut en is/ hoe can diē eenen anderen goet zijn. De gierighe zijn haers goets kinderē/dat is/en doruent niet gebruyckē. Een milde hant verderft / een vrecke hant verrot. Dē mensche zijn alle zijn goedē als yser / het welck ghebruyckende verslepen wort/ eñ ongheruyct verroest. Pythagoras sach eens eenen wel ghecleeden snoode woorden spreken: Doen sprack hi: Oft spreect woorden den Cleede ghelijc/oft ymmers/doet eenen sluyer oft sledts aen/den woorden ghelijck.

Geuraecht wesende/wat de Philosophie ware: Antwoorde hi/eē ouerdenckē des doots/ende vander geuanckenisse des lichaems totter vryheyt een dagelijcx begheeren. Eenen die tot hem sprac/hy woude lieuer by schoone vrouwen zijn/ dan metten Wijse sprake houdē/ antwoorde hy: De Verckens ligghen lieuer in slijck/dan in eenen Hof met roosen. Hy sprack van hem seluen: Ic ben ten eersten gheweest Eusoruius/ daer na Thalides/tē ij. Erinchianus / tē iiij. Pyrrhus/ eñ ten laetsten Pythagoras. Na verloopen tijt/ wat verloopen is/sal weder wordē. Hy heeft gewoont in Italien / dat van ouden tijden groot Griekenlant genoemt wert. Hy was van velen in alsulcken estimatie/dat sy recht om alle waerheyt te beuestigen/seyden/Pythagoras heuet geseyt. In Metaponto wert hē eenen Tempel gesticht/eñ vuldede de natuere mettē doot/tē tydē Nabugodonosor des Conincx in Assyria/ontrēt den tijt Zedechie. Van hem hebben gheschreuen Cic. Tusc.lib.4. Iusti. Thimeus. Boetius, Isidor. August.lib.8. de ciuitate Dei. Valer. Maxi.lib.8. Sijne scholieren en heeft hy voor de vijf iaren vande philosophische dingen te spreken niet toe gelatē/ oft hi en was dan van eē dinc seer wel onderwesen. Daer en bouē was zijne iongers het gebruyc van spreken sommige iaren verbodē eñ ontseyt: Waer mede dat si leerdē swijgen. Eñ dewijle dat alleman eer spreken dan hooren wil / dat sy souden eer leeren hooren dan tē spreken.

¶ Dat Scaeckspel gheuonden.

Schaecspel geuonden.

XErses een Philosophus heeft om de tyrannie vā Euilmerodach te stillen (die gemeynlijck zijne Leeraers ende Meesters doode) dat scaecspel geuondē/door welcx spels vermakelijcheyt hy van de tyrannie af getogen wert/ten tijden Zedechie des Conincx.

¶ Vander Babylonischer geuanckenisse/ende eynde des Rijcx Israels.

Nabugodonosors handelinge met den Coningen Israels

NAbugodonosor de Coninc van Babiloniē/ seer victorieus (want hy was een roede der gramschappen Gods/om de sonde des volcx te straffen) heeft Zedechiam den laetsten Coninck Israels in Jerusalem (als hy de Stadt vermeesterde) tot Coninck gemaect/int xxi. Jaer zijns ouderdoms. Ende met ghesworen Eedt hem tot vercierlijcken Cijns verbondē. Die heeft elf iaer gheregeert tot Jerusalem/ende dede quaet voor dē Heere in zijne verbandē/wert stout eñ hoochmoedich. Dacht ende nam voor hem/van God afghekeert/een verbont ende bystant te maken met den Coninck van Egipten. Hy en hielt ooc/ wt het ingeuen der valscher Propheten (die hem victorie teghen den Coninck van Babilonien/ den welcken hi doch belooft eñ ghesworen was/ met hulpe van die van Egipten / toe seyden ende beloofden) zijnen Eedt/den Coninc ghedaen/ niet. Ende Jeremias die hem riet/dat hy op den Coninc van Egipten niet en soude hopen / noch eench verbont met hem maken / maer op ende met den leuendigen God. Dien verschoof hy eñ wierp hem versmadelijc eñ schandelijck inde geuanckenisse (also is de waerheyt altijt ontfangen eñ willecoom in Princen Houen.) Doen nv den tijt des Cijns quam/so wederstont hem / wt ingheuen des Conincx Egipti/ende der valscher

Prophe-

Propheten/Sedechias om sulcx te gheuen/ende wilde meyneedich vry zijn. Doẽ vertoornde Nabugodonosor / ende beleyde Jerusalem met veel volcx/ende bestreetse alleen met honger/ om den Cijns te betalen/so volghen sal.

Eenmael te middernacht/doent den noot des hongers eyschte/openden sy de Stadt: waer wt Sedechias metten zijnen / om de raserie te ontwijckẽ/vloot. Hẽ volchde terstont de heyrcracht der Ruyters na. Eñ des auonts ghegrepen zijnde / brachten sy hem gebonden voor den Coninc van Babylonien in Reblata. Hy strafte hem om zijne ondanckbaerheyt/als dat hi hem dat Rijcke voor ander toe ghedaen/eñ verleent hadde/ende meyneedich aen hem geworden was. Liet hem beyde zijn ooghen wt steken/eñ met ketenen ghevleugelt in Babylonien voeren. Eñ schicte hem met Josedech eñ alle zijn huysghesin te dooden: Eñ leyde met hem van Jerusalem een ontallijcke menichte van menschen gheuangen. Hy dede de stadt eñ den tempel voornamelijc verstropen/ eñ met vyer te ontsteken. Hy creech ooc dat Rijc Assyriorum/als sommige meynen/van den Medis / dat alsoo Babylonia van allen Rijcken een Vorstendom was. Dit is geweest eenẽ wtganck ende eynde des Rijcx der Hebreen / ende een vermeerderẽ des Rijcx der Chaldeen. Leest vã desen alle/3.Regum 22/4.Regum 17.25/2.Par.18.36. Jeremie 32.39.

Josephus seyt / hy heeft dẽ Coninc alleen blint ghemaeckt / eñ niet gedoot Li.x.cap.xi.

Neghen belegeringen ende verstooringhen Jerusalems.

De eerste belegeringe der stercker stadt Jerusalem / vanden Hebreen/eñ ouer lanck eerst tot Coninck Dauids tijden inghenomen ende ghecreghen.

Neghen belegeringhẽ eñ verstooringhen Jerusalẽs. De eerste van Dauid.

NAe de doot ende afganck Josue / grepen de Israeliten / de Cananiten cloecmoedich aẽ: Versloeghen haerder terstont thien duysent / eñ de ouerblijuende werden verdreuen. Eñ die nae iagende/den Coninck Adonibesech geuanghen. Ende als sy hem handen ende voeten af gehouwen hadden / seyde hy: Nv sie ick / dat nyemant God ontloopen en mach/dewijle ic dit lijde/dat ick voor v ende de tseuentich Coninghen hebbe toe gheuoecht.

Voor God en can nyemant wech loopen.

Daer na hebbẽ sy ooc Jerusalem belegert/eñ eerst ouer eenẽ langhen tijt na dien/tot Dauids tijden in ghenomen/eñ alle inwoonders daer in gedoot: het welck hen suer wert/want bouẽ dat de stadt sterck van natueren was/so was sy met mueren wel voorsien. Met dier maten / matẽ sy ooc Hebron: hoe dat nv de Palestijnẽ ten anderẽ mael van de Israeliten zijn verwonnẽ / leest dat boeck Judicum ouer al. Item dat vijfste boeck/ tseste Capit. Iosephi. Lib. antiquit.

Maer doen de Jebuseen / van den gheslachte der Cananeen Jerusalem bewoonden/tot op dẽ tijt der belegeringhe Dauids: Eñ dat sy de blinde/lamme eñ melaetsche/den Coninc tot spot op de mueren stelden/eñ seyden: Alleen dese souden haer ouer Dauid vermeesteren (alsoo pochende op de stercte der stadt.) Doen wert de Coninck toornich/ begost Jerusalem/voornamelijck dat slot/met belofte van groote giftẽ eñ officien den Crijchs-knechten soo verre zyt wonnen / te stormen. Als sy nv om den beloofden loon/alle haesten om op te climmen/so is Joab een sone Seruie/ haer allẽ voor comẽ. Daer hy nv opt hoochste stont/riep hy totten Coninck/ eñ hy begeerde dat beloofde Hooftmanschap ouer dat volc. Also wert de stadt gewonnen/de Jebuseen wt ghedreuen / eñ de stadt wederom getimmert. Waer in Dauid van Hebron (daer hy seuen Jaer ende ses maenden gheregeert heeft) zijnen Coninclijcken stoel verstelt eñ op gerecht heeft / ende alder eerst de stadt Jerusalem ghenoemt. Voormaels vandẽ vaderen Abraham/etc. Solyma genaẽt. Maer alle den tijt van Josue de Vorst der Israeliten aen/tot op dese beleghering he Dauids/ is 515. Jaer. Judeam ofte Palestinam hadden de kinderen van Israel in van Josue af: alleen die Stadt niet / waer wt sy de Jebuseen niet en mochten verdrijuen / noch de stadt ghecrijghen/ tot op desen tijt. Ende als sy de Cananeen daer wt verdreuen/soo hebben sy als voormaels dat Lant/ also oock nv de Stadt Jerusalem/onder hen ghedeylt.

Dauid alder eerst Jerusalem gewonnen.

De ander beleghering he Jerusalems van die van Babiloniẽ / hoe dat doen de Stadt verbrant / verstropt ende verdoruen ghewordẽ is.

HOe dicwils dat Nabugodonosor dẽ Coninc Babylonie Jerusalẽ aen gheuallen is/leest Josephum lib.10.capit.8.9.10. Item 4.Reg.24. Item hoe dat de Coninck van Babylonien met verbont des vredes in de stadt ghelaten / gheen gelooue gehouden/maer alle iongers tot Jerusalem tsamen met den Coninck Joachim versla ghen heeft. Euen wel zijnen soon tot Coninc gestelt: Maer seer haestelijck daer af berou ghecreghen hebbende / Jerusalem wederom ouervallen. Besorgende de Coninck soude van zijns vaders weghen eenich quaet dencken / eñ by auontueren int lant vallen. Dies oft hy hem al wel zijn moeder eñ maechschap tot borgen stelde / eñ den eedt van hem ontfinck/niet helpen en wilde: Maer Nabugodonosor gheboot zyne Vorsten/ bouen gheloue eñ verbonden eedts schult / alle iongers eñ werckmeesters vander stadt/geuanghen aen te nemen/eñ haer ghebonden in Babilonien te leyden: Dier waren by de thiẽ duysent/ acht hondert ende tweendertich. Met hen wert oock Joachim ende zijn moeder gheuangen gebracht. Terstont nam hy dẽ eedt van Zedechia/ dat hy voor hem dat lant soude bewaren/eñ met die van Egypten gheẽ verbont makẽ. Eñ maecte hem tot eenen Coninck ouer Jerusalem. Desen wort ghins eñ weder ghewor pen / also men hem in gaf. Als nv op des Propheten Jeremia zijde/eñ als dan van zijne vrienden af ghelept eñ af ghetoghen tegen Jeremiam. Eñ bysonder so verdroot hem/dat Jeremias propheteerde/dat hy in Babylonien gheuanghen soude gheuoert werden. Maer Ezechiel daer teghen/dat hi Babyloniẽ niet en soude siẽ. Hoe wel dattet nv beyde waer wert eñ also verginck (want Zedechias blint in Babylonia gheuoert wert:) soo meynde doch de Coninck: d'een moest liegen. Also moest de ghene die niet sien en wilde / blint werden/in dẽ gheest eñ na den vleesche: want wat een yegelijck niet aen nemen en wil / daer toe helpt hem God: Wie dat de waerheyt niet en wil/diẽ seynt hy de leughen / oft alsulcken slipperighe verdecte waerheyt toe/so dattet de leughenachtige niet verstaen en can/ Matth. 13/2.Thessa.2.

Nabugodonosor belegert ende wint Jerusalem.

Als nv Sedechias den Coninc van Babylonien acht Jaer lanck gheloue hielt / so heeft hy hem namaels met die van Egypten / verhopende met dien tegen die vã Babylonien te verwinnen / verbonden. Als dit voor Nabugodonosor quam/so heeft hi met grooten heyrcracht Jerusalem belegert. Terstont maecte hem de Coninc van Egypten op/om Sedechias te helpen/eñ de belegeringe af te drijuen. Dien trock Nabugodonosor wt den legher te gemoet/met eenen aenval / eñ behielt dat velt. Daerentusschen seyden de valsche Propheten: Siet/nv is de Coninck af ghetogen/eñ vander stadt vertzaghende/vluchtich ghewordẽ. Waer is Jeremias prophetie? Ende dat volck spotte met Jeremiam. Maer hi stont noch vast daer op/sy souden gheuangen in Babylonien ghelept werden: dies moest hy seer veel

Joden alte mael geuanghen / ende wech gheuoert.

Propheten veracht.

veel lijden/ende daerom geuangen in eenen Put geworpen werden. Met dien keerde terstont de heyrcracht van Babylonien weder/ende heeft de stadt sterckelijck belept acht maenden lanck/ tot dat sy hen wt hongers noot ouer gauē. Daer werden sy altemael gheuanghen wech ghelept: Alle haer haue ende goet ghenomen/den Tempel verbrant/verwoest/de cleynodien daer wt gherooft/de Stadt gheplondert ende verdoruē/ nochtans de ander in ghenaden genomen/doch op condicie/dat sy den Coninck van Babyloniē tseuentich Jaer souden dienen. Maer doen hem Sedechias int neghenste iaer zijns Rijcx weder om onghehoorsaemheyt bewees/so heeft Nabuchodonosor ten anderen mael voor Jerusalem Legher gheslaghen achthien maenden lanc/met grooter heyr-cracht. Daer toe soo plaechde tot desen ongeluck een grouwelijcke pestilentie ende machtighen hongher destadt van Jerusalem. Noch soo en wilden sy hertneckelijck de Stadt (door den raet Jeremie/die hen voorseyde/dat sy also den hongher ende het swaert souden ontcomen/oock den Tempel ende Coninck onuerseert blijuen) niet ouer geuen. Daerentusschen maecten de Babylonische het aertrijck met op schieten den mueren gelijc/waer mede sy dat geweer der mueren af dreuen: Niet weynigher en waren die binnen der Stadt mannelijc/ende dach ende nacht onuerdrooten/hoe dat sy de vyandē rustich met teghen-weer te niet mochten maken. Maer int elfste iaer/de vierde maent eñ negensten dach Ezechie/so wert de Stadt met groot stormen ge wonnen/eñ te middernacht de Coninck Sedechias met wijf eñ kinderen wt der stadt gheulooden door eenen heymelijcken hoeck eñ wtganck/ maer int na iagen wert hy by Jericho gegrepen van de Vorsten wt Babylonien/eñ met wijf eñ kinderen voor Nabugodonosor ghebracht. Die heeft hē als een die zijnen Eedt in een vergheten heeft gestelt/meyneedich gescholden. Bouen dat ooc/als eenen ondancbaren ghestraft/aengesien dat hy hem dat Conincrijck heeft in handen ghe geuen. Seyde ooc voort/dat de groote God/die uwe boosheyt haet/heeft v onsen gewelt onderworpen. Alsoo beschickte hy/datmen ten eersten zijn wijf ende kinderen in zijn aensien soude dooden. Daer na heeft hy Sedechiam de ooghen laten wt stekē/ende gebonden doen voeren in Babylonien. Daer is hem ghemoet/dat Ezechiel eñ Jeremias geprophetеert hebben. Daer wert den Tempel tot Jerusalē wederom geplondert/ verbrant/ende tsamen met de Stadt totter Aerden verwoest. Alle gulden ende silueren vaten/de gulden Tafel ende Candelaer: De metalen Calomnen met hare knoopē/ende den grootē schat Salomonis daer wt ghenomen/als den Tempel 370. Jaer ses maenden thien dagen ghestaen had. Ende alle het volck wert in Babylonien gelept. Nv so beual de Coninck in Babylonia/datmen de geuangen Vorsten ende Bisschoppen der Joden het hooft soude af slaen in de Stadt Reblata: Doch soo soudemense te voren lancx de Stadt/tot een gaepspel om voeren. De gerоofde cleynodien wt dē Tempel/offerde Nabuchodonosor zijn goden op. Dat volc deylde hy wt in het Babylonische Lāt tot knechten ende dienstmaechden: Eñ behielt den Coninck Zedechias zijn leuen lanck gheuanghen in eenen Kercker. Hec Iosephu.lib.10.cap.11.antiq.

Jerusalem wort voor wt[illegible] ghesept.

[illegible]straffe Nabugodonosors ouer Sedechiā.

[illegible]oof des Tempels.

Leest voort van Nabuchodonosor in Dani. Cap.1.2.3.4.5. Item Josephus Lib.10.cap.12. tot het eynde des Boecks. Berosum int derde Boeck der Chaldeen. Desen gheluckigen victorieusen Coninck/heeft drienveertich Jaer gheleeft/ende na dat hy seuen Jaer by den wilden Dieren inder Woestijnen boet gedaē hadde/ende wederom in dat Rijck ghestelt wert/salichlijc ghestoruen int xlij. Jaer zijns Regiments. Welc een wijs/voorsichtich/constich/Philosophis/ goethertich man dat hy ghewеest is/bewijst bouen zijnen handel/ooc Daniel/Cap.1.2.3.4. Oft hy al wel wt oft door de Persen smeeckē verlept/ eenen tijt lanck/hem een God liet noemen ende aenbeden: So heeft hy doch dit met grooter boete/eñ niet weynich berouw ontfangen hebbende: Ten anderē mael Jerusalem verschoont/eñ en is tot bloet vergieten geheel niet ghenegen ghewееst: De Coninck voerde hi met hem wech/ooc de vaten des tempels niet alle/maer alder eerst alleen eē deel: Daer en bouē so en ghebruyct hijse niet tot zijnen profijt/maer inden Tempel zijns Gods. Voor den wederspannigē Joakim/stelde hy zijnen soon Joachim tot Coninck. Eñ doē desen oock geen geloоue en hielt/Sedechiam zijnē vrient. Den geuangen Joakin/sandt hy weder los te Jerusalē. Daer nv Sedechias oock gheen geloоue en hielt. Doen verstoorde hy dē Tempel ende de stadt. Eñ verblinde alleen Sedechiam/ euen wel Jeremiam eñ de armen onder tvolc/en bewees hy niet alleen genade/maer lietse ooc int Lant blijuen/ende dat bouwen/met veel groote vryheden/die hy hē daer toe verleende. Dē welcken ooc God daer toe verwecte ende op bracht/ tot eender straffe zijns volcx Israels.

[illegible]ofdes Coninck tot Babel.

Nabugodonosor een geessel Godes.

Item hy laet de ionghers in Israel/die van goeder aert zijn/in Babyloniē studerē inde Caldeische const. Hy wil ooc/op dat hijse ghewillich ende lustich soude maken/van zijnder tafel daghelijcx vereeren/generen/ende niet sonder haer eten ende drincken. Doch op dat sy haer in ouermaticheit niet en souden vergrijpen: So was hē een mate ende tijt om te leeren gestelt/also Marsilius Ficinus seyt. Eñ hy heeft de geleerde philosophische lieden also lief gehadt/so dat sy met sommige Officiē begaeft/in zijn hof voor hē dienē/radē eñ zijn moesten. Eñ hadde seer geern geleerde ontrent hem/met welcke hy hē niet alleen en soude beraden/maer oock oordeelen.

Nv van zijnder maticheyt staet Jeremi.27. Ick hebbe alle het Lant inde handen Nabugodonosors des Conincx tot Babel mijns knechts ghegeuē/eñ alle volckē sullen hem dienē/tot dat zijnē tijt coemt. Waer om hem ooc Dani.2. dat gulden hooft noemt. Item Daniel.4. wort hy eenē Boom geleken/wiens hoochde tot aen den Hemel reyct/etc. Ende int 7. Cap. heet hy eenen Leeu/die als een mensche op de voetē staet. In Ezechiel/Cap.17. is hy eē groote Leo: Ende by Esaia een Morghensterre/een soon des dagheraets genoemt. Josephus seyt int thiēde Boec/ dat Diocles/Berosus/Philostratus zijns eerlijc gedēckē. Eusebius seyt/dat Megastenus hē voor dē stercken Hercules gestelt heeft. Orosius betuycht/dat die van Spaniē tot hem om vrede door Legaten gesonden hebben. Vā zijnder mildicheyt tegen alle man/oock tegen de Propheten Gods/leest Dani.2. Jerem.40.

Nabugodonosor machtich ende eē knecht Godes.

Zijn heerschappie wert ghenoemt ouer alle volckē der aerdē/Dan.2. Hiperbolice: Wāt geen Monarchie oft Primaet op Aerden/opt ouer den geheelen Aertbodem geheerschapt en heeft. Dat betuygen de gestelde Columnē van Hercules/de opgerechte altarē Alexandri/de Mercsteenē Clesiphontis des Roomschē Rijcx. Strabo seyt Lib.vlti. Dat het Noordē/noch het gheheel Zuyden de Keysers noyt voor hē ghekent en hebben. So worden der oock dagelijcx nieuwe wereldēn geuondē/die noyt geen mensche en heeft gewetē/ ic swijge vereert. Daerom so hebbē wel sommige Keysers/als Nabugodonosor/Alexander/Julius/Augustus/als Keyser der geheelder werelt ghegroet gheweest. Maer doch so weetmen wel hoe verre haren Scepter/Pale ende beuel ghestrect heeft.

Geen Heere noyt ouer de gheheele werelt gheregeert.

¶ De

De derde beleggheringhe ende verstooringhe/ van Asobio de Coninck van Egipten.

Jerusalem ten derden mael verstoort van Asobio.

TEn derden soo is Jerusalem verstoort gheworden van Asobio de Coninc van Egiptē. Wat doen dat Jootsche lant voor aenval gheleden heeft/ van den Meden/ Persen/ die van Egipten ende Macedonien/ dat ware hier te lanc te vertellen. Eens is sy vanden voornoemden Asobio t'onder ghegaen: Also dat de Nuerenborchsche Cronÿcke bewÿst.

De vierde verstooringhe Jerusalems vā Antiocho Epiphane den Tyran.

WAt ongeual eñ iammer dat de Joden onder Antiocho Epiphane (die een figuere is des Antichrists) geleden hebben: Leest de Historien des eerstē boecx Machabeorum. Josephum Lib. 12. Cap. 6. Antiquitatum. Want doē sy hen voor den aenloop Antiochi Epiphanis des Tyrans besorchden/ so vielen sommige verloochende Joden af van hare Wet tot Antiocho / onder welcken ooc harē ouersten Bisschop was. Waer bi sy dien naem met belofte verloochenden/ ende Jesus liet Jasonem / ende Onias Menelaum noemen. Richten op wt gonste Antiochi een Heydensche Schole tot Jerusalem/ ende lieten gheheel achter de besnÿdinge ende vaderlÿcke zedē. Ende doen sy selue onder malcanderen oneens waren/ so zÿnder sommige tot Antiocho gheulooden. Ende hebbē hem gebeden/ dat hy dat Jootsche Lant soude ouervallē/ sy selue wildē Hooftlieden ende Capiteynen zÿn. Van welcx hy hem terstont als eenen Lantgierigen liet geseggheu. Als hy nv de stadt met heyrcracht aenviel eñ belegherde/ soo heeft hy de stadt sonder Slach oft stoot ghecreghen. Want diet met hem hielden openden hem de poorten. Doen hy nv inde Stadt trock/ so heeft hy dese / diet met hem niet en hielden/ ghedoot. Oock de ghene die hem de Poortē geopent/ eñ de stadt ouer ghegheuen hadden/ die heeft hy om der rÿcdoms wille euen wel gedoot: Het Crÿchsvolc de stadt te plonderen toe ghelaten/ den Tempel berooft/ eñ altemael gheplondert. De gulden Lanteerne/ Candelaer / Tafel/ Arcke/ den omhanc ende dat Heylichdom / etc. wech genomen eñ niet verschoont. Daer en bouen dē Joden haer offerhande ter neder geleyt/ haer Wet ende Gods-dienst verboden / ende de stadt verbrant. Hy timmerde oock / den Joden tot spÿt/ eenē Altaer int Heylichdom des Tempels/ daer toe dwanck hy den Joden Vercken vleesch te offeren / waer mede hÿse zÿnen Afgod te dienen dwanc met alderley pÿne / besiet daer af 1. Mach. 1. Hy timmerde ooc op veel hoecken van der stadt Altaren voor zÿnē God: Waer op dē Jodē alle dage om te offeren gedwongē werdē/ verboot hē ooc in alder manierē de besnÿdinghe. Als haer nv sommige van dē Joden op den Sabbath inde holen onder der Aerdē doocken/ so zÿn sy bespiet/ eñ daer in verbrant: Eñ also op eenmael meer dan duysent met Wÿf eñ kinderē gespeet gheworden met yperige spillen. Hoe dat hē nv den vroomen Matathias/ met ieloersheyt ontsteken/ heeft op ghemaeckt: Ende met zÿnen aenhanc/ hen tegen Antiocho ende zÿnen gebode wederstaen/ besiet 1. Mach. 2. 3. van hare Victorien eñ strÿdē / als van Matathie / Jude/ Eleazari/ Jonathe/ Symone/ Hircano/ Alexādri/ tegē Antiochum / Apollonium/ Lysiā / Eupatorē Demetrium/ Nicanorē/ Bachidē/ Joppensers/ Ptolomeū/ Samariā/ de Edumeē/ Amonitē eñ Tiriers/ leest Josephum Lib. antiqu. 12. Ca. 6. tot het eynde des xiij. boecx / eñ 1. Mach. ouer al. Nv/ doē Matathias dagelÿcx dē allarm in Jerusalē maecte / tooch Antiochus weder daer voor/ eñ in corte dagen/ mits dat alle dinck verwoest/ eñ datter gheen Prouande inde stadt ende was/ daer in gecomen/ eñ heeft de stadt wederom met bedwingelÿcke versterckinghe versterct. Maer na des Conincx afscheyt/ soo street Judas dickwils met de Hooftlieden Antiochi/ die wert ten laetsten verslagen/ eñ ooc haest na hē zÿnē broeder Johannes. De welcke op den voet na ghevolcht is zÿnen broeder Jonathas/ door welckē God veel wonders dede/ eñ verwan/ alsoo op de voornoemde plaetsen/ bysonder in Iosephus, de bello Iuda. &c. Liui. 1. Cap. 12. bewesen wert. Van Antiocho spreeckt ooc Dan. veel Cap. 11. Item Florus in Epitome. Tit. Liu. namelÿc/ dat desen Antiochus Epiphanes een soon des grooten Antiochi/ onberoepen met list/ aen dat Rÿck gecomē is: soot ooc van rechts wegen zÿns Broeders soon Seleuco/ toe behoorende was. Welcken Seleucum/ hi wel meynde met fenÿn te dooden / op dat hy dies te ghemackelÿcker aen dat Rÿck mocht comen. Maer met smeecken ende fletsen sloop hy alder eerst daer in / maeckte een vrientschap inden eersten aenval metten Joden/ also Josep. Li. 12. Cap. 3. antiqui. bewÿst: alsoo dat hen sommige gewillich tot hem begauē ende vlodē. Wāt doen sy met malcanderen keuen om dat Bisdom/ so cochtet Jason van Antiocho om eē groote somme gelts. Maer corts nam hy een oorsake tot gramschap/ eñ onwille teghen hem/ eñ sette Jason af/ ende maeckte Menelaum tot hooge Priester/ die hē aenhinc (daer wt eenen inwendighen oproer rees/ sommige hingē Jasoni aen/ sommige Menelao) de welcke doen hy een cleyne gonste by den volcke vercregen hadde / so voechde hy hem by de oproerighe kinderen/ Tobie beloofde hem ghewisselÿck/ dat hy met hem de Wet wilde verlaten/ eñ eē Heydensche Schole helpen op richten ende op brenghen tot Jerusalem/ die de Griecken ghewoonlÿck waren/ om bloot ende naeckt te spelen/ 2. Mach. 4. Als nv de Joden/ Antiocho niet en wilden in alle stucken te wille zÿn/ so ouerviel hy Jerusalem met grooter macht als voorseyt is/ ende 2. Mach. geuonden wert/ oock in Justi. Lib. 24. bewesen. Den ellendighen Jason van zÿne Wederpartÿe Menelao wt Jerusalem verdreuen/ creech alleen de stadt met duysent Mannen/ ende versloegen die sy van Menelaus zÿde conden ghecrÿgen. Doen dit Antiochus gewaer wert/ ende hē om weder daer voor te recken bereyde/ so moest Jason met zÿn gheselschap weder wter Stadt ontwÿcken/ ende en dorst Antiocho niet verwachtē. Doē hy nv de stadt innam eñ ouerviel/ versloech hi tachtentich duysent mannen/ ende niet weynigher en vercocht hy der wt de gheuangenen. Hoe wel dat Josephus alleē thien duysent stelt. Wt dē Tempel nam hy duysent achthondert Centener/ ende trock weder in Antiochia. Hy beroofde ooc den Tempel/ so voor verhaelt is/ van alle haer cieragie. Oecolampadius bediet de Prophetie van Danie. 8. ende 11. vandē Antichrist op desen Anticoho/ na de letter/ als op een figuere des Antichrists. Want doē hi victoriloos wt Egiptē van den Romeynen behindert/ vloodt/ soo vreesde hy dat niet by auontueren de Joden ooc af en vielē. Daer begost hy als voor verhaelt / de Stadt te verderuen/ ghcboot zÿnen Crÿchslieden dat sy niemant en souden verschoonen/ noch de oude/ noch maechden/ kinderē/ etc. Also dat in drie dagen als voor geseyt is/ meer dā lxxx. duysent vermoort werdē. Plonderde dē Tempel / roofde dē schat/ etc. Maer doē hy wt gediēt had/ eñ dat zÿnē loop tē eynde was/ so heeft hē God met eenen wraecslach geraect: So dat hy na der Prophetie Danielis sonder hāt is vergaē. Rabbi Abenera seyt/ dat hy van een dac doot geuallen is. Maer 2. Mac. 9. lesen wy/ dat doē hy gewaer wert wat neder-

Ontrouwe raect haren heere.

De voornaemste eñ verstādichste Jodē vā Antioche doot geslaghen.

Judas machabeus eñ zyne broeders versla ghen.

Antiochus Epiphan. wint Jerusalem/ ende verslaet daer in tachtich duysent mannē

Den texct Dani. 8. 11. en luyt niet recht op dē Antichrist/ maer op Antiochū zÿn figuere.

nederlage dat de zijne vanden Joden tot Jerusalem hadden gecregẽ in zijn afwesen/ so dreychde hy dat hy wt Jerusalem eenen steẽhoop maken soude/ eñ den Borgers tot een graf. Als hi hẽ nv sulcx onderwant eñ inden gereetschap was/ so is hy met een onsienlijcke plage Gods geraect ghewordẽ/ so dat hy vanden Waghen viel/ zijn leden in twee brac eñ verleemde/ so dat hem niemant gheheelen en conde/ eñ dat alle Medecijns daer aẽ vertwijfelden. Ten laetsten begost hy also te stinckẽ/ so dat niemant by hẽ en mocht gheduerẽ/ eñ is also ellendelijc ghestoruen. Het welc allen Tyrannen een Exempel behoorde te wesen/ Also wy oock van Assa lesen/ 2. Par. 16. Het welck sy doch behoordẽ aen te mercken/ dat niemant tegen God en can strijden/ het welck oock Antioch. Epi. gebeurt heeft/ so hier na volcht.

Antiochus doot.

Josephus lib. 12. Cap. 10. stelt eenen anderen wtganck des leuens Antiochi/ namelijck als hy hem onderwant/ om Elimaidẽ (daer in den costelijcken Tempel Diane is/ vol rijckdommen: Eñ ooc daer het harnasch eñ geweer Alexãdri Magni in was) te beleghereñ / maer met ydelder hope af trecken moeste / vanden wtcomenden burghers af ghedreuen ende in de vlucht gheslaghen wesende/ tot Babylonien toe. In welckẽ natoch zijne beste Crijchslieden/ eñ meest alle zijn Hooftmannen verginghen. Item dier ghelijcke nieuwe tijdinge oft bootschap hem ooc van den Joden quam/ ende dat het ongeual al te samen viel (want het was tijt dat hy tot scherueren viel) so viel hy also bedroeft in een groote cranckheyt: Eñ als hy vernam / dat de ouerhant nemende smerte/ hẽ metter doot dreychde/ so riep hy zijn vrienden te samen/ ende bekende voor hen onuerholẽ/ dat hy alsulcx was daerom lijdende / om dat hy dat Jootsche volck beschadicht hadde/ dẽ Tempel geplondert/ den God Jsraels veracht / ende zijnen Gods-dienst ter neder gelept. Ende als hy dit seyde/ so verscheyde hy int hondert eñ neghen ende veertichste iaer zijnes ouderdoms. Justin. lib. 32. betoont een ander oorsake/ namelijck/ om dat hy op een plaetse den Tempel Jouis heeft willen berooueñ: Ende dat hy daerom van den volcke doot gheslagen is geweest. De voorgaende laet ick my best behaghen.

Geen ongeluck en coẽt alleen.

¶ De vijfde verstooringhe Jerusalẽs van Pompeio den Romeyn. Ende hoe dat sy onder de Romeynen ghecomen is.

Jerusalem van Pompeio beleghert.

ALs Pompeius beuant dat de Jodẽ met haren Vorsten Hircano ende Aristobulo keuen vander heerschappie wegen. Hircanus meynde hy hadde recht daer aen/ eñ behoorde hẽ van geboorten toe. Daer tegẽ was Aristobulus / eẽ lustich man/ die hadde eenen grooten aenhanc / eñ quam recht als met ghewelt int Rijck. So haest als Scaurus de Roosche Hooftmã in dat Jootsche Lant quam/ riepen sy hem beyde om hulpe aen/ euenwel stack Aristobulus Scaurum met drie hondert Centener gelts/ de ooghen wt. Die dreychde Hircano vander Romeynen wegen/ vã zijn Rijc eñ voornemen af te staen. Als nv Pompeius Syriam doortroc eñ tot Damascon quã/ doen ginck Hircanus tot hem/ ende vloot tot hẽ als tot eenen vader/ gaf hẽ gauen ende geschencken: Hem biddende dat hy het onbehoorlijc ghewelt vã Aristobulo wilde hatẽ/ eñ hem tot zijnẽ recht helpẽ. Maer Aristobulus maecte hem op/ eñ verliet hem op dat hy Scaurum de oogen wt gesteken had. Maer doẽ hy de gonste van Pompeio tot Hircano vernã/ so heeft hi hẽ met gramschap eñ onwille na Jerusalem gemaect/ eñ hem bereyt om tegen Pompeio te strijden. Waerom dan Pompeius vertoornt wesende/ de ghereetschap die hy tegen de Nabatheen toe bereyt hadde in Syria/ alsdan tegẽ Jerusalem met haesten heeft op gelicht. Daer heeft hẽ Aristobulus wederom tegẽ Pompeio verootmoedicht/ verschrict zijnde door zijn ongeduerich ghewelt/ eñ is hem als onderdanich te gemoet geloopen/ ende voor hem neder gheuallen/ verhopeñ door hẽ ten vollen aen dat Coninckrijck der Joden te comen. Eñ op dattet Hircano niet en soude toe gedaen werden/ so boot hy Pompeio gelt/ met begeertẽ van den Crijch op te houdẽ/ ende niet onvredelijcx te handelen/ ende als een vrient te Jerusalem te comen/ so wilde hy hem seluen eñ de stadt aen hem begeuen. Daer mede heeft hy den rasendẽ Pompeio versaecht/ also dat hem Pompeius wt bede vergheuen/ eñ de begeerende vrientschap niet af gheslagen: Ende sant den Hooftman Gabinum metten Crijchs-knechten tot Jerusalem / om de beloofde somme ghelts te ontfanghen.

Maer doen Aristobulus weder op zijn messie quam / so wederstont hy hem yet te gheuen. Oft also Iosephus de bel. Iud. lib. 1. cap. 5. seyt / soo hebben de ghesellen Aristobuli Gabinum in de stadt niet willen laten. Dat vertelt Josephus / eñ ooc de oorsake/ lib. 14. cap. 8. Want de Crijchs-knechten van Aristobulo / int verdrach gheensins niet bewilligẽ en wilden. Daer ouer wert in de stadt een oproer/ sommige wildẽ men soude Pompeio de stadt op geuen/ eñ de Romeynen te vriende behoudẽ. Sommige en wildẽ dat geensins hebbẽ/ maer wilden Aristobulo aen hangen Also stormde Pompeius/ vertoornt zijnde/ eñ wert van dat een deel in ghelatẽ/ eñ in dat Slot eñ Coninclijcke sael ghelept. De ander vloden inden Tempel/ ende wierpen de brugge by den tempel af. Daer volde Pompeius de diepe grachtẽ met hout / eñ met Aerde effende hy de grauen/ bysonder op dẽ Sabbath / waer op de ghereetschap om stormẽ van Tyro daer gebracht/ door welck hy ooc den Tempel aen viel. Maer wort met steenwerpen vanden Tempel af ghedreuen / tot op de derde maent der belegeringen. Doẽ zijn sy dẽ Tempel met stormen ouervallen/ ende daer in gheraect/ waer dat de eerste Cornelius Sylla was hebbẽt al ghedoot/ ende de Joden in haren Gods-dienst ende offerande vermoort: Die haer also stelden/ als oft hen niet daer aen gheleghen en ware / eñ te midden onder de pijlen / als in den hoochsten vrede/ harẽ Gods-dienst volbracht met grooter aendachticheyt. Ende also sonder geweer op dẽ Altaer onuerschrickt zijnde/ ghedoot: Dies hem Pompeius grootelijcks verwonderde. Want oft sy wel sagen dat de vyandẽ met bloote sweerden op haer drongheñ / nochtans onuerhindert haren Gods-dienst volbrachten (die hen veel lieuer was dan haer leuen) ende daer ouer storuen. Also wert de Stadt ende Tempel int hondert eñ neghenentseuentichste Olympiade. Ter tijt als Tullius Cicero/ ende Gaius Antonius/ tot Romen Raetsheeren warẽ/ in genomen: Ende daer in also Egesippus schrijft 12000. Jodẽ weerloos in de offerhande verslagẽ/ int heylichdom in gheuallen/ maer doch niet daer wt gerooft. Also na hẽ Crassus/ die alle tgelt/ cleynodiẽ / schatten eñ wat dẽ Tempel vermocht / oock de guldẽ ribbe of balc (drie hondert centener gouts weert) daer wt genomẽ/ eñ daer na Olimpiade hõdert lxxxv. Herodes eñ Soson so wy hooren sullen/ de stadt bestormt/ alle verslaghen/ beyde ionck ende out/ wat adem hadde. Van desen Crijch eñ gheschiedenissen Pompeij/ schrijft ooc Strabo. Tit. Li. bysonder Josephus lib. 14. anti. cap. 8. seer dese selue meyninghe/ euen wel met veel woorden/ so hier betoont is. Sommighe die den Romeynen niet en wilden in handen comen/ hebbẽ haer seluen int vyer ghestort/ in de steenrootsen/ eñ sommighe haer seluen verdaen. Ende alsoo zijnder vanden Joden by de xxij. duysent / buyten die in den Tempel verslagen gheweest zijn. Josephus schrijft/

Jerusalem vã Põpeio gewonnen/ eñ de Jodẽ in harẽ godesdienst ghedoot.

Pompeius en heeft niet wt den Tempel gerooft.

schrijft/dat Pompeius de guldē Tafel inden tempel geuondē heeft/ooc het roockvat/candelaer/ eñ inden schat 2000.centener des heylighē gelts: Het welcke Pompeius alle wt de vreese Gods niet en wilde nemen. Want hy beual terstont na den slach/den Tempel wederom te cuyssen/ende God nae de Wet te offeren. Hircano (den welckē onbehoorlijck ghewelt geschiet was / ende vant Regiment / dat op hem verstoruen was/versteken wert) voechde hy dat ouerste Priesterdom weder toe/dewijle dat hy hem tegen Aristobulo hulpe hadde bewesen/eñ dē oorsaker des crijchs met eender Axe hadde doen dooden/ooc dē lantlieden verhindert / dat sy Aristobulo niet by en stonden. Also heeft Pompeius Jerusalem metter condicien des gemeynen voys ende bewillinghe Hircani den Romeynē ouer gegeuen. Doen zijn de Joden om hare vryheyt eñ onder de Romeynen ghecomen. Die in corter tijt thien duysent centener door schattinge van Jerusalē ontfingen/eñ dat Coninckrijck/dat van ouden tijden af/den ouersten Priester toe gestaen was/ dat is op den gemeynen man gecomen. Doen nv Pompeius van Jerusalem na Romē weder af troc/ so leyde hy Aristobulum geuanckelijc met hem/ met zijn twee sonen/twee dochterē ende alle zijn geslacht. Alexander een van zijnen sonen die ont quamt onder weghen/so Josephus schrijft.

Verliesinge der Jodē vryheyt.

Den sesten val/plonderinge ende verstooringe Jerusalenis/van Gabino ende Crasso.

Jerusalem ten sestē vā Gabino eñ Crasso verstoort.

ALs nv Alexander de soon Aristobuli/Pompeio ontloopen was/ende met behendicheit tegen Hircanum thiē duysent voetknechten/ eñ duysent vijf hondert Ruyters/opgebracht heeft: So heeft hy Judeā verbijstert/sommighe stercten in ghenomen. Daer ouerviel hem de Roomsche Hooftman Gabinus (die Scauro na gecomē was in het Hooftmanschap) tot Alexandria/ ende heeft daer in Alexandrium beleghert (met welcken hy te voren eenen slach geslagen hadde/ ende hem niet verre van Jerusalem verhaest eñ hem wel drie duysent Joden verslaghen/so veel gheuanghen/ende haer vluchtich tot in Alexandriam geslagē) maer hy begeerde genade vā Gabium/met belofte/van zijnen voornemē eñ heerschappie af te staē. Daer en bouē sprac zijn moeder oock daer voor/eñ riet Gabino/dat hy sommige plaetsen ende sterckten gheheel te niet soude doen. Op dat sy voortaen geen oorsake en waren/van eenen anderen Crijch. Dese verwillichde Gabinus ende nam de Joden in ghenaden op / ende maeckte goede ordonnancie tot Jerusalem. In middelder tijt/ ontliep Aristobulus wt Romen/maecte eenen nieuwen oproer / ende creech seer haest eenen grooten aenhanck. Dien haesten de Romeynē terstont nae. Ende hoe wel dat sy hen / met het wederstaen mannelijc weerden/so werdender doch by de Roomsche macht/ by de vijf duysent verslaghen / ende by de twee duysent in de vlucht ghedreuen op den berch/ende also Aristobulus met zijnē soon Antigono geuangē/voor Gabium gebracht/ ende na Romen geuoert. Met dien bereyde hem Alexander/ den gheloofbrekighen wederom / wel met dertich duysent mannen/ende versloech alle de Romeynen/die hy alleen int Lant hier en daer gecrijgen conde / ende maecte de Joden wederom vanden Romeynē afvallich/ende veruuldet alle met oproer. Met dien trock Gabinus ende de Joden hem weder tegen ende treften also malcanderē. Daer werden vanden Joden by de thiē duysent verslagen/ die ander werden inde vlucht ghedreuen. Hier en tusschen is Crassus ghemaeckt tot eenen Hooftman vā Romen. De welcke terstont ten oncoste van den Crijch der Partheen in den Tempel viel: Eñ alle het ghene roofde dat van Pompeio onbeschadicht ghebleuen was/namelijc twee duysent centener gouts/ met het ander gelt/tot acht hondert centener toe. Itē den ronden gulden balck/300.mijnas weert (dē mijnas wort van Jose.li.14.int 13.cap.voor ij.loot en half ghenoemē) maer Aristob. wert vande vrienden Pompei met fenijn gedoot / ende Alexander zijnē soon tot Antiochia beschuldicht/is vā Scipione onthooft: Dies hē Pompeius van Romen met eenē Brief beuel gaf. Op desen tijt heeft Gabinus de Hooftmannē vā Romen doē comē/ het welck Crassus was metten zijnen/de welcke/so voorseyt is/stracks op Jerusalem trock/om die vā Partheē te bestrijden. Eñ als hy alle het gout indē Tempel daer toe vergaderen wilde/so badt hē Eleasarus van desen voornemē af te staē/ende cocht hē met den voorschreuen gulden Balck (die eenē onwtsprekelijckē schat weerdich was) af. Also dat hem Crassus eenen Eedt swoer niet meer te nemen/dan alleen dat gegeuen gelt: Het welck oock veel duysent pondē swaer was (wāt al den Rijckdom der Joden totten Offer aldaer in den Tempel ghecomen was.) Maer Crassus nam bouē den ghesworen Eedt/alle het gout inden Tempel wech. Nae dat nv Crassus alle dinc na zijnen wille hadde aen ghericht/so is hi tegen de Partheen van Jerusalem wt getogē. Aldaer hi dan terstont met alle zijne macht is verslagen ende tonder ghegaen.

De seuenste verstooringe Jerusalems door de Partheen.

De seuēste verstoringe Jerusalēs door de Partheen.

ALs Antigonus de Partheē duysent centner gelts ende vijf hondert wijuē/met geschrift beloofde te leuerē: En sy Hircanum vāder Heerschappie/namelijck/ des Bisscodius eñ Coninckrijcx der Joden af setten / ende hem daer in stelden. Ende oock Herodem die Hircanus in ghestelt hadde/metten zijnen te niet brachten. Met dat nv haer de Partheen toe bereyden om tegen Hircanum in Judea op te trecken/so tooch Antigonus met zijnen aenhanck na Jerusalem/om de Coninckligcke Sale Dauids te ouervallen. Maer Herodes ende Phaselus ghebroeders/ ouerwonnen die op de vlacke merct in een schermutsinghe/alsoo dat hy af trecken moest. Antigonum sloten sy gheuanghen in dē Tempel/ende verbranden de naeste omligghende huysen alle. Met dien quam Pacorus der Partheen Hertooch/wt begeerte Antigone dē Joden te hulpe: Alleleens inden schijn/als of hy den oproer stillē wilde. Maer hy woude Antigonum inde heerschappie stellen. Dien liep Phaselus eē broeder Herodis dier dinghen onbekent / te ghemoet/eñ herberchde hem. Maer Pacorus maecte heymelijck zijn practijcken/eñ gaf Phaselum / die gheē quaet en dacht/dat hy na der Partheen Coninc sant/in wille om vrede te maken. Maer Herodes en betroude hē niet al te wel / stelde Antigonum voor / hoe dat hy befaemt was / als dat hy de Partheen in ghegheuen hadde / ende haer met ghelt alhier ghebracht: Dat swoer hem Antigonus/neen. Maer also Antigonus wech trock/ hebben de Partheen Hircanum ende Phaselum ghebonden/ende haer meyneedich beschuldicht. Als dat voor Herodes quam / ende dat hy sommige Partheen daerom aen sprac/so hebben zijt vast ende sterck gheloochent/eñ hen vriendelijck ghestelt/gheerne ghesien hoe sy hem mochten na comen/dat hy ooc heymelijck geuangen werde. Maer hy mercte wt sommiger raet harē list: Eñ om dien te beletten/so trock hy strax met zijnen toch/wijf ende kinderen/eñ vee na Idumea: Hy bracht ooc wt voorsichticheyt alle zijn goet daer wt. Daer toe bi de acht hondert wijuen/waer af Antigonus vijf hondert dē Partheē belooft hadde/het

Practijcke der Partheē teghen Phaselum Hircanum ende Herodem.

de/het welc Antigono becommert heeft. Maer Herodes vlucht ginc velen ter herten. Eñ Herodes so vol droefheyts wesende/ trock onder wegen zijn sweert wt in wille vã hem seluẽ te doorsteken. Doch wert dat belet vã zijne vrienden die hem met troost te ghemoet quamen: Namelijck/ dat hy zijn vyanden niet en behoorde te verblijden/daer en bouen so en behoort sulcx geenen redelijckẽ mã toe. Met welc hi voor dien laster/die hy hẽ seluen te doen/af stont. Onder wegen hadde hy veel schermutsingen/metten omloopenden Partheen/maer altijt met victorie / ende bracht daghelijcks veel volcx tot hem. Maer de Partheen recht na zijnen aftoch des morghens/hebben geheel Jerusalem ende dat Palleys geplondert/Hircanum gheuangen/ende af geset. Antigonum in gestelt. De welcke terstont Hircanum de ooren liet af snijden. Op dat hy niet na den aftoch der Partheen/weder vanden volcke in geset en werde (want haer Wet en laet geenen lidtgebrekighen/tot eenich officie.) Phaselus doen hy wist dat hy steruẽ moeste / op dat hy de vianden niet in de handen en soude comẽ: Eñ doen hy om hẽ seluen het leuen te nemen gheenen tijt en hadde/so heeft hi zijn hooft aen oft tegen eenen Steẽ gheslaghen/ende is ghestoruen.

Jerusalem geplondert vande Partheen.

De achtste belegeringhe/verstooringe ende plonderinge Jerusalems/ van Sosio ende Herode.

VAn den crijch Herodis tegen Antigonum de Bisschop ende Coninck tot Jerusalem / tot eender wrake van Phaselij zijnen vermoorden broeder voor ghenomen / schrijft Iosephus lib. 14. cap. 24. 25. 26. in bello Iudaico. lib. 1. cap. 12. 13. int langhe dese meyninghe / in eender somme daer wt ghetoghen.

Jerusalem vã Herodes eñ Solo belegert tẽ seuendẽ mael

Herodes is tot wrake des doots zijns Broeders Phaseli/ooc vander onbehoorlijcheyt wegẽ die hem tot Jerusalem/alsoo eerst int voorgaende Capit. gehoort is/bewesen is/voor de Stadt getogen/die belegert/ ende terstont door zijnen Heraut laten wt roepen/hoe dat hy den volcke ten goeden/ende tot het welvaren der Stadt/ tegenwoordich was/ende niet als een voor genomen openbaer vyant/maer om alle man vergeuinge voor te houden oft te ontbieden. Daer tegen dede Antigonus zijn Redene. Na dien werden sy vander mueren af gedreuen met laster/ende slinger steenen. Maer doen sy voor de Stadt gebrec aen Prouande ende lijftocht haddẽ / so bestormden si in dẽ omkeer Hiericho. Vondẽ daer in veel gelts ende goets/ ende de stadt by na gheheel ledich. Maer Herodes versach dat Stedeken.

Daer na sant Herodes Josippum zijnẽ broeder met twee duysent te voet / ende vier hondert peerden in Judea. In middelder tijt nam Herodes dat geheel Galilea /veriagende de trawanten ende wachters Antigoni wter stercte. Daer creech een yegelijck tot eenen buet 150. dicke penninghẽ/sonder de Hooftlieden eñ dobbel Soldenaers/den welckẽ meer quam. Sommige lantmoordenaers / die haer wooninge in holen ende clouen der steyle berghẽ haddẽ/heeft hy met seltsamer ghereetschap ende coruen beclommen/eñ de Romeynen tot hen neder gelaten aen een zeel/ tot dat sy wt geroyt werden. Een stacker in een hol met seuen sonen/ende een wijf: dien boot Herodes genade aen/eñ reycte hem zijn hant: maer hy hadde lieuer te steruen/dan der Romeynẽ geuangen te wesen / ende zijn vryheyt te verliesen: Stack daerom alder eerst zijn seuen sonen ouer de Rotze af/daer na zijn wijf / ten laetsten storte hy hem seluen op die doode lichamen. In Galilea liet Herodes eenẽ Hooftman Ptolomeus genaemt/eñ had indẽ sin met ses hõdert Ruyters/ drie duysent te voet/stracx tegen Antigonum tot Jerusalem te trecken. Maer so haest hy dat lant den rugge keerde / so versloegen de Galileen den Hooftman. Herodes weder keerende / strafte de opstelders van dien/eñ ooc om de vermetenheyt des Stadts wille/om hondert centener ghelts: Maer den wederspannighen doode hy.

Een vader doot seuen sonẽ eñ zijn wijf/ tẽ laetsten ooc hẽ seluen.

Met dien tooch Herodes tot Antonio tot Samosata/dien ontfinck Antonius/ende custe hem van weghen zijnder manlijcker deucht eñ daet. Waerom hy hem oock terstont tot Coninck verclaerde/eñ gheboot Sosio/dat hy Herodem soude te hulpen comen: Maer Antonius troc henen in Egypten. Doen toghen sy beyde met eender heyrcracht henen na Jerusalem wel toe gherust in Judeam. Daerentusschẽ was Josippus zijn broeder vanden Joden ghedoot/ende schier dat gheheel heyr in Judea. Antigonus dede den ghe uangenen dooden Josippum voor hem brengẽ: Tegen welck doot lichaem hy also raesde/so dat hy hem oock doot zijnde / wonde: daerenbouen ooc hem selue dat hooft af gheslagen. Het welck doch zijn broeder Pheroia met vijf centener ghe lost hadde. De voornaemste van Herodes volck die verdronck hy in een Meyr. Doen sulcx voor Herodes/die dit alle te vorẽ in eenẽ droom merckelijck gesien hadde/quam / so heeft hy hem terstont op gemaect: Ende als hy in Galilea quam/ so zijn de vyandẽ/meer dan haerder ses hondert/ hem onder de ooghen ghetrocken / hebben hem aen gheuallen/ende de Romeynen een vreese aen ghedaen: Veel met gheschut ende slinger steenen gewont: Oock Herodem selue met eenen pijl na het hert toe ghetreft. Maer Herodes quam terstont weder tot hem seluen/wan vijf steden/doode twee duysent mannen daer in / eñ stack de steden aen. Maer doen der nv veel van Hiericho eñ Judea tot Herodi trocken / soo heeft hijt al verwonnen ende doot geslagen/waer hy aen quam. Veel die in de huysen vloden /verbrant/ende die den vyere ontquamen/metten swaerde verdaẽ. Want Herodes selue/drong daer in daert tẽ dicsten was/also/datter eẽ sulcke menichte vã doode lichamen in alle straten lagen/dat de verwinders gheen plaetse en hadden te wandelen: Het welck den moet der Joden seer brack ende versaecht maecte/also/dat alleen wt desen roep Antigonus hem op den loop stelde / so geheel/ wanneer Herodes dit mael hadde na geuolcht/lichtelijc Jerusalem gecregen hadde. Pherora doode Pappum dẽ hooftman Antigoni metter hant/ tot eender wrake zijns broeders Phaseli/eñ sant dat hooft zijnẽ broeder Herodes ouer/ Josephus de bello Judaico/lib. 1. cap. 13. bewijst. Keerdet om / ende seyt / dat Herodes hem onthooft had/ ende dat hooft aen Pherore ghesonden.

Nae diẽ Winter/is Herodes voor Jerusalem ghetrocken/heeft zijn Tente ende Legher op geslaghen in het derde Jaer zijn Rijcx: Doen hy te Romen van Antonio tot Coninc verclaert wert/ Ende daer en bouen na by onder de Mueren getogen (also ooc voor hem/Pompeius) waer door hy voor den Tempel versekert mocht blijuen/eñ de Stadt bestormen.

Herodes beleghert/ stormt ende wint Jerusalem.

Hy omringde de Stadt met drie af schutten/ veel toornẽ eñ brugloopen. Troc namaels henẽ nae Samarien/eñ troude een Jootsch wijf van Alexandro/Aristobulus soõs dochter Mariamne genaẽt. Met dien quam Sosius door Phenicien lant. Doẽ dat Herodes hoorde maecte hy hẽ op van Samaria/eñ bracht bouen de voorschreuẽ heyrcracht bi de 30000. mannẽ op: Eñ quamẽ by de muerẽ Jerusalems te hoope: Der welcker heyrcracht waren elf Rotten voet-volcx/6000. Ruyters/eñ 2000. Hooftmannẽ. Als sy nv voort eñ voort met stercker hãt arbeydẽ/eñ dat de Jodẽ wt Jerusalem/wel gemoet zijnde/haer weerden/ende dat nv de Muer met breeckysers ende

ken ghesthouen Crijch niet voorder en mocht geuelt/ ende op eenen hoop gheworpen werden/so sagen zijt voor goet aen/de Stadt te beclimmen (doen zijt vijf Maenden lanc belegert ende niet bedreuen en hadden.) Also vielen sy na malcanderen by hoopen daer in/ende namen terstont eenē hoeck der Muer ende Stadt na by den Tempel in. De eerste muer cregen sy in veertich daghen/ die ander tot aen den voorhof des Tempels in vijfthien daghen. Daer vloden de Joden inden Tempel/tsamen metter offeranden. Daer plonderden sy de Stadt/ende dooden alle wat leuen hadde/oock der wijuelijcker swachept niet verschoonende/so dat dit moorden eñ rasen ooc den Coninc verdroot. Maer sy waren alsoo verhit/ dat hijse niet en mocht af brengen. Daer clā Antigonus vanden Toren af/ende viel Sosio te voet: Maer Sosius hem zijns iammers niet ontfermende/belachte hem/eñ hiet hē als een vrouwe/Antigonā. Herodes beschicte dat hy geuanghen zynde/wel besorcht wert.

Herodes beschut Jerusalem ende den Tempel voor den roof.

Als sy nv aenden Tempel stormden/soo heeft de Coninck vrede latē wt roepen. Eñ doen sommighe niet en wouden op houden/heeft die selue aen gesprokē / ende met gewapender hant af gedreuen: Oorsake/Hy besorgende/waer de Stadt geheel verdoruen werde/den schat des Tempels verstropt ende wtgebuet / so bleef hem een ydel verwoest Conincrijck. Ende twistede also daerom met Sosio zijn medehulpe ende der Romeynen Hooftman. Hy schickte oock den Roof der Stadt af: Maer Sosius wilde dat voor de beleghringhe der Crijchsknechten / den Roof met recht soude gelaten wordē. Daer op seyde Herodes/hoe dat hy van zijnen ghelde eenen peghelijc een vernoegelijcke betalinghe doen wilde. Met dien verloste hy het ouerblijfsel der Stadt. Also beghifte hy alle de knechten / Hooftlieden / ende oock Sosium/also eenen Coninck behoort / opt alder rijckelijckste. Also dat sy al te samen gheladen met ghelde henen trocken. Dit is gheschiet Olympiade hondert vijfentachtentich / effen op den dach op welc xxvij. Jaer te voren/Pomp. de Stadt ende den Tempel ooc gheplondert had. Sosius die voerde met hem in zijnen Aftoch/ Antigonum/eñ bracht hem totten Keyser Antonio gheuanghen. Maer Herodes bracht Antonium daer toe met veel ghelts dat Antigonus/ van Coninclijckē geslachte gedoot wert met een Axe / met alle zijnen aenhanck. Op dese maniere heeft de heerschappie van Asomonei na hondert sesentwintich Jaren gheeynt ende op gehouden/ met Herodes. Eñ dit is den terminus der heerschappie Asomonei. Nv volcht vande neghenste verstooringe/door Titum ende Vespasianum.

¶ De negenste ende verschrickelijcke verstooringe Jerusalems/door Tito Vespasiano/ende van het voorgaende teecken.

VAn dese grouwelijcke verstooringhe Jerusalems. Leest Josephum vanden Jootschen Crijch van het 5. cap. des vierden Boecx/ totten eynde toe int lange. Item Josippum ende Egesippum in haer Historien.

Voorgaende teeckenē Jerusalēs/ van haer verderuē bediedende.

Dit volck stont op de letter der Schriftueren hertneckich ende onbeweechlijc: Ende en lieten hen alle teeckenē die hen God tot beteringe voor henen sandt / niet ter herten gaen. Nochten op den Tempel / tot dat hy in de assche lach. Want bouē de Stadt van Jerusalem stont een Sweert aenden Hemel / een gheheel Jaer lanck / recht als een Comeet/hen haer toecomende ongeluck dreygende. Op den Paeschdach ten neghen uren inder nacht / so verscheender alsulckē licht rontom den Altaer des Tempels/ als oft den claerschijnenden dach geweest ware/ende duerde wel een halue ure. Op den seluen dach so bracht een Koe/die om te offerē gebracht was/inden Tempel een Lam voort/int aensien van alle man. De Poorte des binnensten Tempels tegent Oostē/ die metalen eñ swaer was/so dat twintich mannen om open ende toe te doen daer aen ghenoech hadden/eñ so bouen maten wel gegrendelt/ende met so veel sloten voor oploop besorcht / die is tē ses uren inder nacht vā selfs open gegaen. Maer dit alle leyden sy voor haer op haerder sijden/als een goet bewijs eñ teeckē der genaden wt. Daer na isser een seer wonderlijck Beelt inden Hemel gesien/eñ voor het Westen een gewapent heyr in de locht sweeuende / eñ ontrent de Stadt varende. Op den Pinxterdach hebben sy alder eerst eē ruysschen ghehoort/ende doen sy luysterden een stemme vernomē bediedelijc seggende: Laet ons van hier trecken. Daer begost een eenuoudich Lantsman onuersiens te roepen/stemme vandē Oosten/stemme vandē Westē/stemme ouer Jerusalem eñ den Tempel/stemme vandē vier winden/stemme ouer alle tvolck. Dit riep hi dach eñ nacht door alle straten henen gaende. Sommige geweldige die dese stemme niet geern en hoordē/ deden hem vanghen eñ slaen/maer hy en achtes niet/maer riep des te meer/de Lātrechters sloegen hem totter doot/dies en ontstelde hy hē niet/ en weende ooc niet/so en badt hy ooc niet van op houden/maer seyde tot elcken slach/wee wee der Stadt Jerusalē. Tē laetstē vraechde hē de Rechter Albinus vā waer hy was/diē en antwoorde hy niet / maer sanck stracx voort en voort zijn Liet/tot dat hē de Rechter onsinnich achte / los liet gaen. Also heeft hijt gedreuen tot den tijt des Crijchs toe: Ende met niemandē gemeynschap gehadt/niet gelachen/eñ niet anders gesproken/ dan wee wee der stadt Jerusalem. Ooc en heeft hy niemanden geuloect die hem geslagen heeft/ noch niemanden gedanct die hem gespijst heeft: Maer alle zijn redē was/als voor/ wee wee/etc. Aldermeest dede hy dit op hoochtijdelijcke Feesten/in de vergaderingen des volcx. Sulcx heeft hy seuen Jaer ende vijf maenden lanc gestadichlijc gedreuē. Hy en is noch heesch noch moede geworden/totter belegeringhe toe/ doen seyde hy/ wee wee der stadt Jerusalem/eñ den Tempel/eñ hy hinc noch daer aen/ eñ wee ooc my seluē: Also wert hy ooc met eenen steen doot geworpen.

Met dien soo is de laetste ende bitterste nederlage ende plonderinge Jerusalems eñ des tempels/van Tito ende Vespasiano / gheuolcht/int tweede Jaer zijns Rijcx/op dē achtsten dach der maent Septembris/ende van zijnen soon Tito ghewonnen: Ende de Stadt Jerusalem tsamen met den Tempel totten gronde toe ghebroken/ ende ter Aerden neder geleyt/ende gheenen steen op den anderen ghelaten. Den Tempel also verstoort/dat hy der Aerden ghelijc wert. De mueren in de grachten gheworpen / ende daer mede geuolt ende toe geeffent. Welcke verwinninghe de Romeynē voor eē groot roemweerdich werc gheacht hebben/ende hebbent int Jaer/victorij ende strijtboeck geschreuen. Also dat Titus hem (op dat pas by zijnen vader een Hooftman des heyrs/ende daer nae een Regeerder des Rijcx) in zijnen inval eñ intreck inder stadt/van diē muer verwonderde/eñ bekende/dat alsulckē verwinninghe/niet wt menschelijcker cracht/maer wt godlijcker genaden geschiet ware. Nv inder verstooringe/so isser alsulcken bloetvergieten/honger ende dootlijcke noot gesien: So dattet schier ongelooflijc is te seggen. God hadt recht also geschict/tot eēder wrake des bloets zijns Soons/ so dat de Stadt effen belegert wert/in der Paesschen Feest doen de stoppelen op eenen hoop lagen/ eñ de Joden wt alle landen te samen comen warē/om aldaer dat feest vā Paesschē te houdē/

ende

ende als Josephus/die daer by ende daer mede/ niet een gehoorde/maer een self gesien/hem ende ander kennelijcke Historien beschrijft/als dat daer by malcanderen zijn gheweest/dertichmael hondert duysent mannen/het welc een grouwelijc volck om noemen/Ic swijge om sien geweest is. Het ware wat wāneer haerder hondert duysent geweest waren/die te samen gebacken/God in eenen Pot smelten ende smeden wilde. Ende het gheuiel effen/dat de Christenen ende de Apostelen/alle daer wt waren/die en wilden haer in de oude figuerlijcke Paesschen niet laten vinden/ ende hebben een ander Paeschlam ende Pesah/ het welck Christus is/ende trocken in Herodes Lant/niet verre van Jerusalem. Nv soo wasser in die Stadt alsulcken grooten volck/dat sy souden een Conincrijck/ic swijge een Stadt/wt geten hebben. So en beureesden sy hen oock voor gheenen Crijch/maer meynden recht na Paesschen/een yeghelijck zijnder straten/wederom thuys te treckē. Daerom of al wel de stadt voor haer volc van spijse ende dranck was/so en was sy doch op dit volc niet tē strijde besorcht. Daer om so quamē sy haest in alsulcken noot/so dat sy de pesen van de Cruys bogē/ eñ de schoen lappē van de schoenen moesten eten. Sommighe coocten van grooten hongher haer eyghen kinderen/ die en werden hen dan noch niet te deele/maer de Crijchs-knechten ende gheweldige rieckende dat ghebraet van ouer drie Straten/namen den Wijuen de gecoocte kinderen met ghewelt/duyuendreck brandē sy voor sout/ende dat galt veel gelts. Doen nv Titus met zijnen vader Vespasiano in de Stadt quam/so liet hy eerstelijc Simonem/die van der verstooringhe een oorsake was/inde triumphe voeren/met stricken gebonden door de geheele stadt sleypen/ende namaels den gewonden totter doot gheheel wech helpen. Daer verhief hem alsulcken bloet vergieten/soo dat de lieden van honger mat/doof ende te vorē wel half doot/om vielen als Hoenderen. Daer gont dat dooden eñ worgē/so dattet eenen steen mocht geiammert hebben. Diet gesiē hadde/die had ghemeynt/dat God niet so grouwelijck en mochte vergrammē/ende een volc so iammerlijc laten marteren. Daer lagen de huysen ende straten vol dooden/die van hongers noot gestoruen waren. Eñ daer geschiede alsulckē dootslaen eñ verworgen/so dattet ooc de Heydenen ontfermde. Ende dat de Keyser geboot niet meer alsoo te moorden/maer gheuanghen te nemen/ende te vercoopen. Daer worden de Joden soo goeden coop/soo datmender dertich om eenen penninck cochte. Sommige wordē voor eygen verschoncken/eñ in de geheele werelt verstroyt: Als voor dat alder heylooste veracht volck. Maer dat nv sommighe Joden so schalck waren eñ aten gelt/ op datment hen niet nemen eñ wtbueten en soude. Ende doen dat de Crijchsknechten ghewaer werden/soo meynden sy dat sy al het gelt gheten hadden/ende sneden haer by de duysent dē Buyc op om ghelt by haer te soecken. Dan zijn sy ooc van dat Priesterdom/Hertoochdom ende al berooft: So dat sy noch eyghen Stadt noch Liedē en hebben/ende nergens te samen connen comē. Alsa heeft God de doot zijns Soons eñ van allen Propheten gewroken. Om dat sy niet gekent en hebben den tijt haerder besoeckinghe/alsoo Christus al weenende te voren sprack. Luc. 19. Na de verstooringhe timmerde Vespasianus eenen Tempel des vredes daer inne/daer leyde hy der Joden Heylichdom/De tafelen Mosi/ende ander dinc. Daer lach die Stadt (eē woninge vā Roouers ende Moorders) vijftich Jaer ongetimmert/woest/tot op den tijt Adriani des Keysers. Die vernieude ende omringde se weder met mueren/eñ noemde se Heliam. Eñ also S. Jeronimus tot Paulino schrijft/so ist van den tijt af vā Adriani tot op Constantinum by de 150. Jaren. Voort so is op de plaetse daer Christus verrees/den Afgod Jouis/ende op den Berch des Cruycen/Venus op een steenen Calomne staende/aen ghebeden ghewordden: Inder meyninghe dat sy ons door sulcke oneere die heylighe plaetsen bewijsende/het ghelooue der verrijsenisse eñ des Cruycen wt te royen/ende in een vergheten te brengen meyndē. Den grootē Carolus/heeftse ten eersten met grooten arbeyt wederom vercreghen aen het Christendom/daer na wederom verlorē. Godefridus wederom gewonnē. Daer na noch Jerusalem noch Antiochia/en is in onsen gewelt gebleuen: Maer die heylighe Stadt/ ende den hooch vermaerden Tempel Salomonis/zijn ten laetstē onder de macht ende Ridderschap des viants des Cruycen Christi/Machomet ofte Turcken ghecomen/ende dien dicmael weder af ghewonnen.

Dertich mael hondert duysēt Jodē tot Jerusalē/ sommige stellen elf hondert duysent.

Noot vonē noot tot Jerusalē/ van Tito beleghert.

Ten laetsten hoe dat hy dit lant van beloften/ tsamen met de heylige stadt/weder onder hē gebracht heeft/dat sal int ander deel op zijn plaetse des Jaer ghetals hier na volghen.

¶ Somma der verstooringe Jerusalems door Titus Vespasianus/wt Egisippo/ Josippo/eñ een cort begrijp eñ inhout der seuen boecken Josephi/vanden crijch der Joden. Door D. Caspar Hedio in een Somma veruaet.

Het begin vanden crijch der Joden/vā Josepho in 7. Boecken beschreuen/heeft onder Floro op ghestaen ende begost. Welcks Tyrannie ende gierichcheyt/alsoo oock Eusebius schrijft/ den Joden een oorsaeck ghegheuen heeft/hen tegen de Romeynen in een wederstant te begeuen. Want bouen de onuersadelijcke gierichcheyt/wat noyt niemant en dorste bestaen/dat heeft nochtans Florus wel doruen doen. Ende heeft Ridderlijcke mannen vanden rechtstoel met gheesselen gheslaghen/ende aen galghen doen hanghen. So dat de Jodē doen vandē Roomschē Stadthouder seer grooten noot ende bedwanck leden/ ende groote Tyrannie/gelijc als alsulckē volck dicwils meer doet ende wt suycht/dan de rechte Ouerheyt wel kennelijc oft behagelijc is. Eñ om sulcks te voor comen/so en wilde de Keyser Tiberius niet lichtelijc die Officiers lieden af settē. Alsoomen des een exempel vanden hongherighe vliege oft Mugge leest/in het 18. Boec der ouder geschiedenisse/Also dat hy binnē tweentwintich Jarē niet meer dan twee Lantvoochden in Judea/Valler. Grachum/ende Pontium Pilatum gestelt en heeft. So was dan de grootste gonste/ die de Joden voormaels by de Keysers Coninghen/Romeynen/Steden eñ Landen (waer van wy int 14. Boeck der oude gheschiedenisse lesen) hadden/geheel vergaen. Daerom soo worden sy aen Wijf/kinderen/eere ende goet/swaerlijc belast. Het welc de Joden/die van natueren onlijdelijck ende onuerdragelijc/vast opt ende opt geuonden werden/oproerich ghemaeckt heeft.

Begin des Jootschen crijchs.

Flori zijn gierichcheyt ende tyrannie.

Hare Bisschoppē/Priesters ende Leuitē/die hebben hen oock vermaent/dat sy hen teghen de Romeynen niet en souden stellen. Ende daer is onder ander een treffelijck gheschict spraec-rijck mā Agrippa geweest/de welcke/op dat hi de onrustige soude vermanen dat sy hen tegen de Romeynen/de welcke tegen die van Athenen/Lacedemonien/ende tegen alle de werelt: Ooc teghen de Duytschen (de welcke hy doch grooter van moede/dan vā lichame achtet) te bouē gecomen zijn. By den welcken ooc de Godlijcke hulpe is/ want het sonder God niet mogelijc en ware/dat alsulc eē Keyserdom bestonde/niet in latē en souden. Het welc hy in dier voege sprack/so dat hem

Vermaninge der Priesters/dat haer de Joden tegē de Romeynen niet settē en willen.

de oogen ouer swommen / ende haer veel seer ter herten ginc. Maer gelijc als nv tot onsen tijden / dat woort der vermaninge by weynigen gelt / eñ alsoomen inden oproer der Boeren heeft gesien / al waer datmen de vryheyt des gheests heeft geleert / eñ de valsche hebben daer teghen na vleeschelijcke weelde ende wellust ghestaen. Also dat dat vermaen by velen te vergeefs ende onnuttelijck gheweest is / recht als hier by den Joden. Ende alsoot ghebuert / wanneer God straffen wil / op dat hy dat selue / het recht verstant ende wijsheyt soude ontrecken: So laet hijt in zijnder eyghen wijsheyt ouertuymelen / ende keert alle rechten Raet te rugghe: Alsoo zijn by auontueren de Joden vander Tyrannie Flori verooorsaeet geworden den Keyser geen schattinge meer te geuen: Eñ hebben dat Antonianichs gesticht verbrant. Eñ daer sy al schoon by Agrippa van haerder onrechter handelinge vermaent warē / (also de ghemeynte doet wanneerse wort rasende) so is hy van hen versmaet ende veracht gheworden / eñ also ter stadt wt gestooten. Sy hebbē oock op de selue tijt de Stadt Massada ouervallē / eñ al wat sy daer in vandē Romeynē vonden / ghedoot.

De Joden onghehoorsaem tegen den Keyser.

Ende so heeft oock Eleazarus des Bisschops Ananie soon / een cloeck Jonghelinck: Als doen Hooftman ouer dat crijchsvolc / den genen die in den dienst des Offerens waren geraden: Dat sy niemants Offrande / die gheen Jode en ware en souden ontfanghen. Eñ verworpt de Offerande des Keysers: Die voor dat Roomsche volc plach geoffert te werden. Het welc ooc en Materie ende Saet totter oorloge ghegeuen heeft. Want of al wel in het hangen des twists / de Joden Boden ende Legaten tot Floro wt ghesonden / soo heeft doch Florus den Crych willen ontsteken / ende hen gheen antwoorde gheuen. Aldaer is doen dat ongheluck beghost / ende dat een Jammer bouē het ander / den eenen moort bouen den anderen / dē eenen Slach eñ verderuinge na den anderen in ghebroken. Daer werden xx. duysent Joden tot Cesaria verslagē / daer derthien duysent tot Scitopoli / daer vier duysent ende eē half tot Alexandria / daer twaelf duysent tot Damasco. Inde stadt van Ascalon door Vespasianum thiē duysent / ende daer na acht duysent / al waer ooc Neger Perepta / Sylas Babilonius / eñ Johannes Esseus der Joden Hooftmannen warē. Tot Gaba derthiē duysent. Daer na tot Tarichea door Titum eenē iammerlijckē slach / so dat het meyr der seluer plaetsen / met bloet geuerwet eñ vol Lichamē vloeyde / eñ niet eē Jode daer af en quam. Daer heeft ooc Cestius Florus te Peerde eñ te voet dat Jootsche Lant door togen / verdoruen / gheplondert ende verbrant: Cesamitem Gallium in Galileam gesonden / eñ hy belegerde Jerusalem / eñ begost also / gelijck sy selue int lijden Christi geroepen hadden / dat bloet Christi ouer haer ende hare kinderen te comen.

Des Keysers offer verworpen.

Vele duysent vermoort.

Spreeckwoort.

Maer dewijle datter hen veel quade begeerlijcheden ouer de Joden verhieuen: Want sommighe wt ioncheyt eñ onwetentheyt / den Crijch voor een goet dinck achten / nae het luyden des spreeckwoorts: Dulce bellum inexpertis, de ander wt onuerstant eñ hope der vryheyt / ende ander wt giericheyt verhit / tot oproer ghedreuen zijnde / alsoo dat al schoon Simon Jorgius soon in dat Lant der Acrabatenen met eenen loosen ende listighen hoop / roofde / verderf / eñ den Rijcken door den Buydel eñ huysen liep / ende groote Tyrannie bedreef. Alsoo stont dat wesen der Stadt Jerusalems in alsulcker maten / soo datter niet meer voor handen en was dan een eyntlijck verderuen / oft al schoon de Romeynen niet gecomen en warē. Want hen aldaer inwendich seer groote oproeren onder hen seluē verhieuen.

Den Crijch is den onbesochten een soet dinck.

Simō Jorgius soon.

Ende also de Heere Christus Jesus int Euangelio seyt. Een Rijck ende huys dat in hem seluen ghedeylt is / en mach niet bestaen. Alsoo en wasser nv niet goets te verwachten. Oude wel ghesinde Lieden en golden gheheel niet meer: De vermeten moetwillighe Joncheyt quam te bouen / ende daer was alleen een groot rooue ende moorden in alder ongherechticheyt. Alle het Regiment was inde stadt van Jerusalem tonder gegaē. Alle man raepte ende schrapte / sonder alle rechtmatighe onderscheydinge nemende: Het moest tot een verderuen der Stadt gedijen: Dewijle dat den onnutten eñ verslindenden hoop / de Prouande die de rechte Crijchslieden mocht ghenoech gheweest zijn / wt buetten. Ende alle moetwille ginc voort met roouen / moorden / beschadigen / etc. niet alleē by nacht oft int verborghen / maer oock by claren daghe. Ende de voornaemste edelste Borgeren werden geuangen op ghenomen / eñ de selue namaels in Kerckers gedoot: Oorsake voor gheuende / als oft sy metten Romeynen om de Stadt te verraden / spraecke gehouden hadden. Ende daer heeft nv den grooten moetwille der oproerders de ouerhant ghehadt. Want op dat sy tot haren quaden voornemen mochten ghesellen crijghen / soo hebben sy wt onbekende onnutte menschen Bisschoppen ghecoren. Also dat sy eenen grouen gerompelden Boer / Phanen van Apothase die niet en wist wat een Bisschop te seggen was / vander Ploech tot het Bisschopdom ghenomen hebben. Ende ten laetsten (op dat ict cort make) als sy de menschen swaerlijc beschadicht / ooc God ghelastert / ende met hare beulecte voetē inde heylige plaetse ghegaen zijn / eñ wt den Tempel Gods eenen Moortcuyl ende roof huys gemaect hebben / soo heeft dat sonder twijfel den goeden wee gedaen / als dat noch God / noch Gods woort / eñ eere in weerden en was / maer (so den elfsten Psalm seyt / daer zijn Godloose ouer al: Wanneer onder der menschen kinderen de godloose verhoocht worden) so moestet qualijc gaē / daer de Rapalien na haren moetwille deden. Alsoo haer nv de boosheyt begeert te verschoonen / so hebbē de Muytmakers haer seluen eenen schijnenden naem toe geschreuen / eñ hen de Zeloter / als die van de Wet Gods Jeloers warē / genoemt ende gheheeten. Maer also den Esel inder Leeuwen huyt niet en conde de langhe ooren verberghen / alsoo hebben dese ooc genoech bewesen / dat hē noch aen God / noch aē de Wet / gehoorsaemheyt oft Ouerheyt yet gelegē en was. Eñ also isser van de Partijen / in de stadt van Jerusalem eē groot bewegen op gestaen / hebben tegen malcander gesproken / gehandelt / somtijts met steenen tegen malcanderē geworpen / waren op beyde zijden sterck eñ ghewapent. Alleen dat de goede ende Godvreesende (van welck de voornaemste Bisschop Ananus was / die ooc dat volc dicwils tegen de Zeloters vermaende) door bedraderie zijn bedrogē geweest. Want de Zeloters haer Verraders hadden seer veel goets / onder welckē Johannes Giscalenus eenen listighen quant was / die hem tot ende inde vergaderinge der gerechter behendelijc schicte / eñ hem in alder vrientschap ghelict: Ende die verriet alle de heymelijcheyt van Ananie / aende Zeloters / ende heeft den Raet der goeder so veel omdraeyē gemaect / soo dat / eer dat sy yet rechts beslotē hadden / so wistent de Zeloters. Eñ dese Booswicht was alsulcken ingewortelt quaet / sa datmē zijns / sonder groote schade ende perijckel niet en conde ontslagen werden / hoe wel men al schoon zijn verraderlijc hert / aen hem wel mercte. Sy namen hem wel den Eedt af / dat hy swijgen ende trouwe houden soude. Maer waermen God niet en vreest / ende gelooft dat hy een Vergheldер is den ghenen die na hem vraghen / ende

Inwendighen oproer tot Jerusalem.

De voornaemste Borgers geuangen ende ghedoot.

Boeren tot Bisschoppē ghemaect.

Psalm. 11

Grontsop van alle boosheyt.

Zeloter.

Johannes Giscalenus

by zijnen naem sweeren/in diē en achtmen noch eere noch Eedt. Ende het zijn sommige/de welcke so haest als sy sweerē/so zijn sy al schoon meyneedich.

Twintich duysent Edumeē worden in gelaten.

Also dede dan oock desen Johannes Giscalenus/recht als oft hy dē Zeloters ende niet Anano ghesworen hadde. Gaet terstont tot hen/ende gheeft met leughen te kennen/hoe dat Ananias Vespasiano Boden toe ghesonden hadde/dat hy soude comen ende de stadt in nemen. Op welck hen de Zeloters berieden om vreemder hulpe/voornamelijck de Edumeen (waer toe hen dan Eleazarus Gionis soon alder eerst vermaendē) in te laten. Ende also zijnder xx. duysent vanden Edumeen teghen Ananum ghecomen/ende int heymelijck door de Zeloters inde Stadt in ghelaten worden. Aldaer hem eenen grooten moort verheuē/eñ de Edumeē hebbender inde stadt by de acht duysent eñ een half verslaghen/de huysen gheplondert/ de Bisschoppen Anania eñ Jesum doorsteken/den naesten onthooft/ende onbegrauen laten ligghen/so doch der Joden ghewoonte is/ooc metten ghenen die aen galghen hanghen/wanneer de Sonne onder ghegaen is af te doen. Eñ also is den doot Anani ende der ander goede Bisschoppen: Een beghin der verderuinghe der Stadt gheweest. Ende het scheen/als oft op den seluen dach die muerē gheuallen/ende der Jodē ghemeynen oorboor tot spaenderen gheuallen was. Josephus die acht/dat God die geschepude Stadt heeft ghewilt met vyer verderuen/ende dat Heylichdom reynigē: Dat hy wt Godlijcken rade de beschermers eñ lief hebbers der seluer heeft wech ghenomen.

Ananus Jesus eñ ander worden ghedoot.

Maer des niet te min so en heeft dat inwēdich oproeren tot Jerusalem/niet op gehoudē. Maer haer cracht eñ sterckte hoe meer en meer ghecreghen. Ende daer was alsulcken vreese van den Edumeen ende der grimmigher Zeloters/dat niemant openbaerlijck en dorste weenen/noch zijn doode begrauen: Ende voort so hebben die Edumeen/op dat/dat vyer te grooter/ende den iammer vermeerdert soude wordē/Twaelf duysent vanden Edelen verslaghen. Maer ghelijck haer de boosheyt selue niet verdragen en mach/so zijn de Edumitē eñ Zeloters in haer seluē oneens ghewordē: Eñ na laugher handelinghe/so worden de Edumeen van hen ouersproken: Dat sy wederom af ende te huys trocken. Al waer dā der Zeloters wreetheyt eñ ongeduericheyt eerst toe genomen: Ende wat hē slechts beliefde: Als Wijf ende man te vermoorden/te scheyndē ende te lasteren/dat was hen een spel. Roofden met grooten bloet vergieten: Eñ wanneer sy vol waren/so bedrenense allen moetwille met dē Vrouwē ende Maechden. Vlochten haer hayr/deden Vrouwē cleederen aen/bestrekē haer met costelijcke salue/verweden hen/op dat haer gedaente des te lieflijcker ware: Eñ handelden rechts als oft sy in een Hoerhuys ghewerst waren. Eñ also heeft haer de geheele stadt/met woeste groue lasteren beulect. Ja wat sy gedachten/dat hebben sy gedaē: Meynende dat haer versekerheyt daer in stont/wanneer sy slechts gheenen redelijcken ende goeden man en lieten leuen.

Edumeen eñ Zeloters oneens.

Aldaer zijn veel fijnder mannē te gronde ghegaen/ende te niet comē/als Gorgion/Nyger eñ ander: de welcke die moordadighe Zeloters/den hongher/crijch/pestilentie/ende de Romeynen: Eñ oock dat sy aen malcanderen de hant soudē slaen/wenschten ende begeerden. Eñ alle dat selue heeft God ouer de Goddeloose laten comen. Wanc haer oneenicheyt eñ deylinge den Romeynen eenē moet maecte. Ende de Godlijcke voorsienicheyt heeft Vespasianum/by den welcken als dan alle ghewelt stont/teghens de Joden met voorsichtighen raet/aen ghebracht ende gedreuen: Maer niet dat hijse terstont ouervallen soude/het welck de vyanden te samen drijuen eñ eens maken souden: Maer al gemackelijc tegen haer handelen: Op dat sy met de huyselijcke ende inwendighe oproeren ende tweedrachtē hen seluen verminderen ende verteeren mochten. Soo lieper oock vele/alle dage tot Vespasiano/op dat sy by den Zeloteren niet en souden blijuen. Wtwendich was Symon Garascnus eē voort drijuer van een nieuwe oproer van den ghenē binnē de Stadt/effen so verschrickelijc als de Romeynen. Inwendich waren sy Zeloters/grouwelijcker dan dander beyde.

God beweecht Vespasianū tegē de Jodē.

Somma God heeft de sake beter dan Vespasianus oft Titus beschict. Op dat hy sonder arbeyt/die Joden den Romeynen soude ouer geuē. Want alle menschelijcke ende Godlijcke Rechten/van hen met voeten getreden is worden/eñ God veracht ende bespot. Met de Propheetsche spreuckē ende waerschouwingen/zyn sy als met ouder wijuen fabulen ende werck om ghegaen. Ende als sy alle insettingē der Ouders eñ voorvaders van der ieucht ende teghen die lasteren ouertreden zijn/so hebbē sy mettē wtganc waer ghemaeckt/het gheen dat te voren in haer Vaderlant hen vercondicht was.

De Prophetē spreuckē voor fabulē gehouden.

Want een oude Redene eñ spreec-woort was dat/als dat dat Heylichdom verbrāt soude wesen/soo wanneer onder den schijn des crijchs/al daer eenen oproer haer soude verheffen. Ende den Tempel Gods der Jodē eygen handē te voren/quetsen ende scheynden. Waer toe hē dan de Zeloters hebben laten ghebruycken. Maer dit en hebben sy niet verstaen: Want hoe dickmaels is dat huys des Heerē verstroyt geweest/hoe dicmaels isser Crijch eñ oproer ghewordeen? Ende doch de Stadt noyt gheheel verdoruen. Van die van Babylonien verbrant/van Pompeio verdoruen: Maer hebben haer altijt weder op gherecht/tot dat sy den Heere/den warachtighen Tempel Gods: Alsoo Egesippus seyt/met hare eyghen handen ghecruyst hebben.

Een out woort van de verderuinge Jerusalems.

Nv so is in desen tijt Vespasianus (also oock Suetonius schrijft) Keyser gecoren worden/eñ zijnen Naem op alle Banieren teeckenē geschreuen. Ende gemerckt dat in geheel Orienten als doen een out eñ bestandich ware woort/ouer al int gemeyn was/hoe dattet in Fatis ware/als dat alsdoē Judeam soude gedestrueert worden: So heeft Vespasianus/zijnē voet derwaerts geschict/eñ is na dien winter/om na Romē te trecken op dē Toch geweest. Dier meyninge in Alexandria alle saken op het raste te seynden. Maer zijn Soon Titus heeft hy met eender vreemder heyrcracht om Jerusalem te ydelen wt gesondē. Die trock te lande tot Nicopolis toe/twee Mijlen en half van Alexandria gelegen. Aldaer sette hijse in lange Schepen op Nilum/ende voer tot Tonum toe/ginck aldaer weder wt opt Lant/ende trock na de Stadt Tominam. Ende hadde daer na den anderen Leger tot Heralia/den derden tot Pelusia: Aldaer liet hy dat volc twee daghen rusten. Daer na ruste hy by Rinocolura/tooch voort aen inden vierden Legher eñ quam tot Raphia de eerste stadt in Tyria. Soo was Gasa/den vijfsten Legher/daer nae Ascalon/namaels Jamnia: Ende voer tot Joppe. Van Joppe tooch hy in Cesaria/in meyninghe aldaer meer volcks te vergaderen. Ende als Titus tot Alexandria by zijnen vader was: Om dat Keyserdom dat hem God hadde in handen ghegheuen/te bedienen/soo is den oproer tot Jerusalem grooter/ende in drie deelen ghedeylt worden: Ende ymmers den eenen tegē dē anderen/hen ghestelt: Ende het was seditio in seditione, dat is deē oproer na dē ander. Eñ in gelijcker wijse/als een grimmich wilt Dier/wanneer hē

Vespasianus wort Keyser.

Titus treet om Jerusalē te ydelen

Den eerstē legher.

De andere.

De derde.

De vierde.

De vijfste.

wtlanders ghebreken/diet mach verslinden/in zijne Ledematen selue raest. Also geschiedet ooc doen tot Jerusalem/ met Eleasaro/dẽ Zeloter/ tegẽ Johanne/Symone Gioris soon eñ ander. Recht also sy met voor genomẽ raet/den Romeynẽ tẽ goede/alle dingẽ verstropen wildẽ/ eñ haer seluẽ hare aderẽ eñ cracht af houwẽ. Wãt sy ooc de vruchtẽ/de welcke hẽ tot veel Jarẽ soudẽ onderhoudẽ hebbẽ/verbrant hebben. Eñ waer zijt niet selue gedaen en hadden/so en waren sy in so grooten hongers noot niet geuallen. Nv so heeft

God brẽgt de Romeynen voor Jerusalem.

God de Romeynen voor Jerusalem ghebracht: Ende also Josephus recht ende wel seyt/int seste boec/so haddet op den seluen tijt wel mogen verstaẽ wordẽ/hoe dat de oogenblickẽ des Crijchs/ eñ de periculen des Keysers ende Hooftlieden/in Gods sorghe ende bewaringhe zijn. Veel schermutsinghẽ heefter met den Joden ende Romeynen gheweest: Ende wanneermen van dien stil was/so heeft den inwendigen tweedracht zijnen voortganck gehadt / so dat deen partie somtijts hẽ heeft moeten inde heymelijchedẽ/duyckẽ ende verberghen.

Titus schãste hoe langer hoe nader de stadt

Met dat nv Titus hoe langher hoe naerder/ na by der Stadt gheschanst heeft/so heeft hijder te peerde ende te voet alsoo veel wt ghescheyden als hy meynde goet te wesen: Ende alle dat ander volck heeft de strate lancx beghost voort te varen tot aen de Stadt / om daer in te trecken/ ende effen te maken. Also hebben sy alle tuynen ende mueren/daer mede de Houen beurijt warẽ/ ghebroken / ende alle boomen wilt ende tam af ghehouwen/grachten ende dalen daer mede geuult/ende met Jerusalem begost te handelẽ. Eñ ghelijct in oorloochs saken gheschiet/als dan de Joden/ende alsdan de Romeynen de victorie gehadt ende te bouẽ comen. Ende zijn op beyde zijden beschadicht geweest. Dicwils zijn de Joden wel vermaent gheweest/hen de Romeynen ouer te geuẽ/op dat de Stadt ende de Tempel onuerseert mocht blijuen. Oock heeftse Josephus selue

Vermaninge Josephi aẽ de Jodẽ/ haer ouer te gheuen den Romeynen

vermaent / dat sy dat volck ende den Tempel/ende dat vaderlant souden verschoonen / eñ dat met en voorhouden van Argumenten der Religie/der Romeynen macht/de ghehoorsaemheyt haerder ouders/om het toecomende perijckel/wt de Historien haers gheslachts / etc. Alsomen dat leest int 11. Capittel des sesten Boecks. Maer daer is een vermetelijcke volstandicheyt der oproerders bewesen. Want God hadse verblint/ hen verstant ende raet ontnomẽ: Ende al-

Openbaringe Joannis int xxij. cap.

soder geschreuẽ staet in Apo. Die woest is/wort hoe langer hoe woester. Also zijn sy hoe langher hoe stercker sinloos ghewordẽ/Ja eerloos/sieloos ende godloos. Het behoorde den hongher/

Honghers noot.

die den wilden dieren tam maect / haer zeediger ende ghehoorsamer ghemaect te hebben. Maer van de groote grouwelijckheyt leestmen / die sy malcanderen aen ghedaen hebben/ionck eñ out/ wijf ende kint/iammerlijck ghehandelt. De kinderen teghen de aerde gheslagen / de oude braetspeten ende priemen/in het gemacht ende fondament ghestooten/op dat sy van hen een weynich broots / ende een hant vol meels souden crijgen. Oock hebben sy een wijf die van hongher haren eygen soon gecooct hadde. Waer by oock Titus sprack/dat de Sonne niet en behoorde te schijnẽ ouer alsulcken stadt/daer de moeders alsulcken spijse hadden. Namaels doen de Stadt met eender mueren omringt is/het welck gheheel wonderlijck om lesen is: ende dat sy gheen cruyt buyten der stadt grachten crijghen en mochten / soo hebben sy oudẽ kinder dreck gheten: Ende oock/ dat hem aen te sien grouwelijc was/is haer spijse geweest. So verre dat ooc de Romeynen/sulcx tot ontfermherticheyt beweecht heeft. Maer by den oproerighen en deet gheen boete/ maer lie- tent varẽ. Want den ramp die hen inde stadt wt de schickinghe Gods besadt/hadse verblint. So

De gerechtighe God straft met alderley plaghen.

wilde oock de gherechtighe God/met hongher/ crijch/ende alle plagen hare grouwelijcke sonde straffen: Op dat alle vyandẽ Gods eñ Christi/eẽ exempel dat hen verschricken mocht / alsdan/eñ in toecomende tijdẽ hebben mochten. Want Josephus niet verswijgenen mach/het welck hem smerte veroorsaect te seggẽ. Dat en ware dẽ Ro-

Merct.

meynen tot straffe der godlooser niet ghecomen/ dat het Aertrijck de stadt soude hebbẽ verslonden / oft de diluuie verdroncken / oft de vyeren vandẽ Hemel/als de Stadt Sodoma verbrant. Want de Stadt van Jerusalem heeft veel booser volck ghehadt/dan de ghene: Daerom heuet oock so veel bloets gegenen/ so dat oock de vyeren daer mede wt geblust werdẽ: Eñ dat/op dattet alle Ouerheden ende Ouders wel ter deghe souden aenmercken/ So en is Jerusalẽ om geen ander saken wille so veel ongeuals weerdich geweest: Dan om dat sy/soo boosen volc/door welc sy verheert worden: gewonnen/gebaert/ende op gheuoet hadde.

Ghetal der gheuangenen.

Dat ghetal der gheuanghenen is ontrent de 97000. gheweest/ende der doot gheslagen binnen alle dẽ tijt der belegeringe/is thienmael hondert duysent gerekent. Ende so is de Stadt den achtsten dach van September verbrant geweest/ende dertich Joden/soo Egesippus schrijft/om eenen penninck ghecocht. Ende rontsom Jerusalem (waerom sy doch acht mijlen breet/als Egesippus seyt/boogaerden hadden) alle verdoruen. De stadt mueren der welcker drie van onseggelijcker dicte/hoochde ende stercktc waren / soomen int seste boeck int seste Capittel des seluen boecx Josephi vint. Daerenbouen op veel plaetsen met gheuoederde grachten/ met stercke Torens/bolwercken/pasteyen/beschuttẽ/eñ staende water grachten om leyt (alsoo dattet scheen/ dat alsulcken Stadt hadde onmogelijc om winnen gheweest) te gronde ghelept / eñ met crijchsweders oft bocken om ghestooten. Waer mede dat ontschuldich bloet Christi/der Prophetẽ ende Martelaren/ende alle het rechtueerdich bloet (also de Heere hen lieden selue voorschreuẽ hadde. Jerusalem/Jerusalem/ghi dootster ende versteenster der Prophetẽ/etc. Matt. 24.) ouer haer comen is. Dit zijn nv des Jootschen crijchs ende der stadt Jerusalems int cort begrepẽ Historien/begin ende eynde. Welcke stadt / noch haer out afcomen/noch haer groote rijcdommen/oft dat sy ouer alle de werelt vermaert / oft om des Gods-dienst/waerom sy in grooter heerlijcheyt gheweest is / gheholpen en heeft / dat sy niet en soude verdoruen zijn. Want wt genomen de Torens van Phaselẽ/Hippacam ende Mariamne: Oock de mueren die vanden Westen om de stadt ginghen/is sy gheheel verwoest/verdoruen ende gebrokẽ. Also/dat so wie namaels daer in waer gecomen/niet gemeynt en soude hebbẽ/dat daer eertijts menschen gewoont hadden. Alleen datter weynich oude Lieden in de asschen des Tempels saten: Ende sommighe weynighe vrouwen die tot scheyndinghe haerder eere / vanden Romeynen int leuen ghelaten zijn. Ende dit alle is hen geschict/om dat sy dẽ tijt haerder besoeckingen niet bekennende/Barrabam los lieten/ende Jesum gecruyst hebbẽ/Matth. 27. Leest int langhe van dese treffelijcke Historie / Josippum/ Egesippum/ende Josephum/de bello Judaico/ van het vijfste Cap. des 4. Boecks ouer al / tot aent eynde des 7. Boecx.

Van den verschrickelijcken eñ grouwelijcken hongher/ende dieren tijt tot Jerusalem / ten tijden der belegeringe Titi.

Josephus

Honghers noot eñ een iammerlijcke dierte tot Jerusalem.

JOsephus lib. 6. cap. 11. doet eē seer schoon oratie eñ vermaninge aen den Jodē/met een verhael van alle haer voorgaende belegeringhen eñ verderuingen: Haer vermanende met weenendē oogen/den aen gebodē vrede vanden Keyser aen te nemē: Aengesien dat de tegenwoordige onlijdelijcke noot/waer mede alle mā beuangē staet/ eñ schier in een vertzagen leyt. Maer dit en holp aen de oproerige alle niet. So wie hem nv alleen om te vlieden pijnde die wert verslagē. So wast dan den rijcken effen alsoo wel periculoselijck te blijuen/als te vlieden: Ende den rijcken en was haer goet maer een ongeluc/want sy daerom vermoort werden. Den dieren tijt wiesch terstont also / datter gheen vruchten openbaerlijck meer inde stadt en waren. Doē stormden sy op de huysen / eñ vonden sy yet datmen hen verborgē hadde/so sloeghen sy den verberger/eñ betaelden hē hare vruchten met slagen. Eñ so bedwonghen sy ooc de inwoonders hen prouande te wysen met grooter martelisatie/bysonder waer si noch wel vermogende liedē vonden/dat harē roep mocht wesen datter noch wat voor handen ware. De crachteloose lietmen vergaen ende blijuē/daer sy doch veel liuer gestoruē hadden. Veel rijcke gauen al haer goet om een mate corens. Sommige onder de daken duyckende/aten corē. Mē decter geen tafel/maer alle wt dē ouen getrocken/wert terstont gheten / nau half ghebacken. De arme en beweenden niet alleen haer gebrec / maer ooc hare ouerweldinge. Ten laetsten so verdreef den noot alle trouwe ende schaemte / want ten laetsten namen de Mans hare Wijuen/ de kinderen haer ouders/de moeder haer eygen kinderen de spijse wten monde eñ handen. Waer eē huys gesloten was/daer stietment op/wt meyninge datmen daer in adt. Wanneer sy dan yemant vondē knouwende/die togē sy de spyse wter kelen/ende doorstakense. Als yemant hē verberch oft weygerde/die moest geuondē zijnde/steruen. De kinderen sloegen sy tegen de aerde de welcke gierichlijck voor de Romeynen de spijse in slickten.

Gierichheyt der oproerigerrooners

Met braetspeten staken sy de vrouwen ende mannen door de billen ende gemachtē/op dat sy souden wijsen wat sy verteerden. Veel lieten hen ter doot toe marteren eer sy een hant vol meels wilden wijsen. De wilde cruyden ende alle het gras haeldē sommighe met groot perijckel / des nachts ontrent der Romeynen hutten/dat bleef hem dan noch als zijt binnen brachten selden te deele: Maer dat wert voor een genade aengesiē/ als sy de beroofde niet doot en sloegē. Daer waren sommighe van de oproerighe bestelt / die de Rijcke valschelijc beschuldichden/ende haer met leugen ouerclaechden dat sy verraders warē/eñ de Stadt ontrouwe: Ende schattense alsdan om alle dat sy hadden/ende den eenen schanck la den anderen/dat bloet des ghemeynen volcx. Ende hoe oneens dat sy onder malcanderen waren/so waren sy doch in der mis daet alle eens.

Nv so wies dat ongeual hoe langer hoe meer/ tot dattet daer toe quam/dat de Joden/van de ander Inwoonders/als Edumeen / ende Zeloters/als een ontijdighe geboorte ende vreemdelinghen des Lants gheacht/ende de Joden selue vanden Joden / wt vertwijfelinghe ghespot ende so qualyck ghehandelt worden/ Soo dat sy inden hoochsten noot/die alle dinck breeckt/benaut/van honger / hebbē schoenē/hoy/gordels/ schoenlappen/leer eñ tesschē geten. Leest daer af Josephū/vandē Jootschē Crijch/lib. 7. Ca. 7. 8. Voorts soo leest dat veerthienste daer te voren/ hoe datter gheheele huysgesinnen van hongher ghestoruen zijn: Alsoo dat de Huysen ende straten vol doode vrouwen ende kinderen ghelegen zijn. De Jongelinghen ende Maechden waren van honger gheswollen/ ende gingen versmacht als een schaduwe aen den wandt: Waer wt veel dē snellen doot voeldē: Waer een dat ongeluc betrapte/ daer sanc hy neder: Niemāt en mocht alle de doode/wt belet des crijchs handel begrauē/ men trackse maer alleen erghens in een nauwe Straetken ouer eenen hoop. Veel Straten lagē vol ouder ghestoruen mannē/ veel storuender by de ghene die sy begroeuen/so gingender ooc selue veel ten graue/eer dat haren laetstē dach quam. Het iammer was also groot/ soo dattet niemant en soude moghen ghenoech beweenen. Niemant en treurde noch en weende in alsulcken ongeual: Den honger ende grooten noot verdreuen sy alle met lijden. Alle man was also verherdt/so dat de ghene die laetst storuen / met drooge oogen de ouerleden aen saghen/ de Vader zijn Eygen wijf ende Kint. Des nachts verhief hem een Roouer eñ heymelijc Moorder. Daer trockē sy sommige doode naect wt/ sommige die noch adem haddē/ doorstakē sy. Want wie best mocht/ die dede beter. De geweldige eñ stercke raeptē de prouande die noch ouerschoot nae haer. De Rooners die in desen ongeual ergher waren dan de doot/gingen wanneer sy yemant wt getogen haddē/ende loeghen daerom / ende liepen des snachts door de huysen / ende namen wat sy vonden. Daer ghe schiede oock seer veel heymelijcke moorden: Maer wanneer hen yemant in doots noode ligghende badt/dat sy haer wilden de pijne corten/ dien lieten sy onghedoot ligghen. Die den Tempel in hadden / die wierpen ghelt daer wt om de doode te begrauen: Want sy en mochten den stanck gheensins lijden/daer ghelt ghebrack/die wierpen sy ouer de mueren wt in een spelonck e ofte gracht: Het welck doen Titus dat sach/betuychde hi/ouer iammert zijnde/met wt gestrecte handen ten Hemel/dattet zijn voortstel niet en was. Voor de Stadt hadden de Romeynen goede daghen / want sy hadden van allen dinghen datmen hen wt Syria toe bracht/genoech / dies sy oock den Joden in de Stadt voor hielden ende toonden. Eleazarus moest van des ghemeynen solts weghen/de doode tellen ende aenmercken: die hadder al vroech wel hondert mael duysent/vijfthien duysent ende tachtentich Lijcken in zijnen brief. Maer sommighe edel Joden die tot den Keyser ontuloden waren/seyden/ dat alleen der ghene / diemen ten Thoren wt ghewor pen hadde / ses mael hondert duysent gheweest zijn: De ander in de Stadt begrauen/en mochtmen niet reeckenen. Ten laetsten zijn sy daer toe gecomen/dat sommige haer eygen vleesch aten/ sommighe dreck oft versch menschen mest op ghenomen eñ ghegeten: Sommighe hebben de heymelijcheyt tot spijse ghehadt: Het welck de Romeynen doent haer ter ooren quam/ seer iammerde. Veel aten Coemest van honger / waer af doch een beest vreesen soude.

Grouwelijcke onnutheydt ende sterfte tot Jerusalem wt hōgers noot.

Ghetal der ghestoruen van honger

Ten laetsten so sochtmen spijse in der dooden schoot / eñ de ghene die van hongher neder soncken/en wildemen niet gelooven dat sy geen spijse en hadden. In somma / den hongher brachtet alle onder de tanden. Daer en was niet ten is ghe proeft geweest om eten. Sommighe laghen met openen monde doot/eñ haddē aerde indē mont. Dat leer aten sy van haren tesschen. Een verrot hoy deyldemē by loot gewicht wt/dat galt sommighe vier Grieckschе penninghen. Joseph die daer mede eñ daer by in de belegerde stadt was/ spreect dat diergelijcken noch by den Romeynē/ Griecken oft Barbaren oyt ghesciet en is. Het welck om te seggen/grouwelyck te hooren ende ongheloofelijck is. Ende daerom soo hadde hy veel lieuer willen stil swijghen/dan segghen/dat de menschen int toecomende voor een leugē achten sullē. Maer hy schrijft dese Historie/tot desen tijt / als dit ghescheit ende ghepasseert is: Ende

Die van Jerusalem etē onmenschelijcke dingē in hongers noot.

brengt veel ghetuyghen by / die oock mede ende daer by geweest zÿn. Waer hy der sake hadde te veel ghedaen/so hadden hem de ander/der welcker noch veel voor handen waren / doen hy die Historien geschreuen heeft / niet onaengetast gelaten/ende hy hadde hem van teghenwoordighe dingen/ die noch in verscher ghedachtenisse waren/met rechte gheschaemt te liegen. Want men al van verre lieghen moet.

Nv so en can ick alhier niet achter ghelaten/ de somma hierin te setten / dies dat Josephus/ Lib.7.Cap.8.schrÿft. Als dat eē vrouwe tot Jerusalē/doen haer de Crÿchs-knechtē/daghelÿcx door dat huys liepen om haer te besoecken:ende dat haer nv den honger de leden eñ merch doorcropen hadde / so nam sy wt noot haer suygende kint/segghende: Wien wil ick v ghy arm kindeken/inden Crÿch/hongher eñ oproer behouden: Want oft ghy int leuen al schoon bleeft/so moest ghy den Romeynen dienen/oft van honger steruen. So zÿn oock de Roouers die ghy inde handen soudt moeten vallen/ergher dan dese beyde. Daerom weest my recht als een spÿse/den Roouers een oproer. Ende met dien woorde leyde sy de hant aen haer kint/coocktet / ende adt het op eenmael half / dat ouerschot behielt sy verborghen. Met dien quamen de Roouers/ende roken de spÿse/ende dreychdē haer met den doot/waer zÿt niet voort en bracht. Sy sprack/ick hebbe v deel bewaert / ende bracht dat half kint ontdect in een Schotel/segghende: Dat is mÿn sone/ende mÿn daet/etet / want ick hebbe oock gheten/ ick en wil niet dat ghy vertzaechder weest dan een Wÿf/ende barmhertigher dan een Moeder. Maer so ghy God-vreesende zÿt / eñ mÿn offer veracht/so hebbe ict doch gheten/ende wil oock dat ouerschot voor my behouden. Daer quam den Roouers een grouwelen ende wtsinnicheyt aen/so dat sy van de reden der vrouwē verbaesden / ende weken alsoo met beuen van daer. Dit ghescherp verluyde terstont inde gheheele stadt/ ende alle man voechde ende naecte hem vā hongers weghen ter doot / ende die werdē voor salich gheacht / die desen iammer niet beleeft en hadden. Het welc/doent voor den Keyser quam/ soo ontfermde hy haerder hoochlÿck/soo dat hy hen noch vrede dede voor houden / met een vergeten ende vergheuen van alle voorgaende gheschiedenissen/maer sy wilden verstoct zÿn / ende dies niet aen nemen : Met dien stormde eñ wan hy de stadt / ende het ginck also bouen in de verstooringhe Jerusalems/ van Tito eñ Vespasiano/int langhe bewesen is.

Grouwelÿcke daet eender moeder die haer eygen kint coocte ende adt.

Vermeten volstandicheydt der hertneckiger Joden.

Ende de somme die bouen de voor verhaelde van hongers noot gheuanghen eñ vergaen zÿn/ die telt Josephus/Li.7.Cap.17.seuenendertich mael hondert duysent al te samē gerekent. Waer af de thienmael hondert duysent/doort Sweert gheuallen/doot zÿn bleuen. Seuenentwintich hondert duysent gheuanghen. Dat nv de Stadt op eenmael so veel volcx heeft connen herbergen is kennelÿck/wt die die onder Cestio Floro/ten tÿden des Keysers Neronis ghetelt zÿn geworden / den welcken door schrÿuen den Bisschop badt / als dat hy wilde op het Feest van Paeschen/en hy conde/dat volck tellen. Also heeft hy de Rotten ende opghedraghen Paeschlammeren ghetelt:Ende daer zÿn twee hondert sessenvÿftich duysent Lammeren opghebracht. Eñ daer behoort altÿt een Lam voor elck Roth / maer eē Roth hout eñ heeft thien Persoonen/ende maect also seuenendertich mael hondert duysent menschē/die al reyn eñ heylich zÿn/sonder de crancke vrouwē/melaetsche/eñ alle vreemde die wt geen aendacht des Offers gecomen en warē/der welcker oock een groote somme was.

Ghetal der gheuanghē ende verslagē door Titum tot Jerusalem.

Also wert dicwils wt de godlÿcke voorsienicheyt dit volck in oft op dat Paesch-feest begrepen. Daer warē meer vande Roomsche Crychsknechten/diet alle doorsochten/dā twee duysent alleen inde Priuaten gheuonden / die haer wt vertwÿfelinghe/vreese ende onmacht/selue daer in ghewor pen hadden. De ouerblÿuende Jodē/ die begosten de Joden selue als eē Heyloos/verstooten/ondeuchdelÿc volck te schelden/die noyt van gheenen goeden gheslachte en waren. Den meesten deel vloeckte God inden Hemel/om dat sy so onsalighe Lieden waren die God niet meer kennen noch wreken en wilde. Ende daer was voorwaer eē ellendich iammer. Leest van deser claghelÿcker Historien Josephum selue / vant vÿfde Cap. des vierdē Boecx/tot het eynde des seuenden Boecx/int langhe.

Een vermaninghe aen de Duytschen/van het ghebruyck deser Historien.

WT de Historie behoorden wy wÿs te werden/op dat wy niet in eenen gelÿcken verdienden val/gelÿcke straffe en moeten mede verwachten. Item laet ons oock leeren / op gheen Muer oft sy al schoon van stael ware / ende op gheen macht ende ghewelt te betrouwen. Want daer en helpt gheenen raet/arbeyt / voornemen/ sterckte/etc. voor den Heere als hy ons straffen wil. Hy can noch al veel middelen om ons aen te comen: Soo dat de Vrienden inder Stadt door eenen inwoonenden Crÿch oneenich / d'een den anderen selue verraden/verwoestē eñ verderuē/ alsoot Jerusalem gheschiet is. Item hy can dat de Mueren van onsen troost/selue afuallē: Daer en bouen op de Vrienden ende inwoonders der stadt/(soot meer geschiet is)ende also den Vianden eenen inganck maken. Item hy can de wederspannighe selue aen malcanderen hissen/ soo dat sy verblinden/eñ het scherpe haers sweerts teghen hen seluen weynden: Ende hi heeft menigerhande wÿse/ om dit verwert Babilon te bestormen. Hy can ons ooc met honger quellen/eñ een verschrickelÿc vreesende hert geuen/soo dat wi vlieden als ons al wel niemant en iaecht/Ja eē ruysschende bladt vreesen. Onse vyanden stalen maken/ende ons een hasen hert gheuen/ende so radeloos makē/so dat des vyants vilten hoet beter suÿt dan onse wapen: Gelÿck als wy in der Boeren oproer een ghewichtich Exempel ghesien hebben: Ende Judith 14. dergelÿcken bewesen wert.

Daerom so laet ons nv den vrede beminnen ende na volghen/ende alleen wt God als wt een sterck onuerwinnelÿck Slot roemen: Ende niet op onsen Boghe ende cracht verlaten: So sullen wy verwinnen tegen alle onse vyanden/ Eph.6. 2.Corinth.10. Die om gheen vleeschelÿcke wapenen niet en gheuen/ÿser voor verrot hout/ ende metael voor strop achten/Job 41. Want ghelÿck als des Heeren ons Gods Rÿck / ende als/ gheestelÿc is: Alsoo oock der Christenen vyanden / Sweert/Broot ende als. Daer na weten wy ons te schicken ende te wapenen/ghemerckt dat wy deser vermaerde Discipulen wesen willen: Vanden ghenen die den vrede gheleert heeft/ ende ons met lÿden/ghcloone ende verdrach(gemerckt dat wy den quaden niet en wederstaen)te vechten beuolen heeft. Anders werden wy metten Boeren (die oock om het Rÿck Christi vochten / ende dat vreetsaem Euangelie/dat te crÿghen verbiet/metten Sweerde wilden vechten) op den mont gheslaghen / op dat wy leeren onder eenen anderen naem ende Tÿtel crÿghen/ dā onder dē schÿn Christi eñ des Euangeliums. Het is ooc te vreesen/waert dē ioncsten dach niet en voorcoemt / ende ons geheel wt maect/eñ dat wy alsulcken Vossen-steert weert zÿn / dat onse

Duytslant ghewaerschout.

verder-

verderffenissen ons op den hals sal ligghen. Eñ wy sullẽ met die van Jerusalem moetẽ in scherueren vallen: Ghemerct dat wy in ghelyckẽ val eñ sonde stekẽ: Eñ dat dat Jerusalems wesen nv ouer al / hem niet alleen en verheft eñ wt pinct / maer in zijn werck ende cracht gaet. En wilmen hem dan niet bekeeren / so heeft hy zyn swaert al ghewet / ende zijnen boghe ghespannen / eñ mict. God gheue dat wy zijn af schieten voor comen / ende voor de schade wijs werden / Amen.

Dat vijfste Ouderdom der Werelt.

Rekeninge des vijfsten ouderdoms der werelt.

DAt vijfste Ouderdom der werelt / beghinnen sommighe van doen de Joden gheuanghen gheuoert werden in Babylonien / ende dit duert totter gheboorten Christi toe. Also sommighe rekenen 590. Jaer. Sommighe trecken de rekeninghe also af: Als dat vande wedercoemste wter gheuanckenisse van Babilonien / ende de weder oprechtinge des Tempels / tot op het dertichste Jaer Christi / als hy ghedoopt zijnde / begost heeft te prediken / is 490. Jaer. Sommighe beginnen te tellen / van de Jaren der rechter ghe uanckenisse / als Eusebius van het elfste Jaer des Rycks Sedechie. Alsdan hebben de tseuentich Jaer der gheuanckenissen / int tweede Jaer Darij eẽ eynde. Josephus ende Jeronimus / rekenẽ van het derthienste Jaer des Coninck Josie / tot op het derde Jaer des Coninckx Cyri. Sommighe van het laetste Jaer des Coninckx Joakin oft Joachim tot op dat laetste iaer Cyri. Maer op datmen dat recht verstant hebbe: De tseuentich Jaren die haer int derde oft laetste Jaer Cyri eynden / zijn eygentlijck die Jaren der Jootscher gheuanckenisse: Maer de Jaren die haer eynden int tweede Jaer Darij / zijn eygentlijck de Jaren als de Joden gheheel wt den Lande ghecomen zijn.

Een wonder teken aen den Hemel / van God teghen de natuere bewesen.

ORosius schrijft dat ten tydẽ als haer de ghe uanckenisse Babylonie eynde / ende dat den Tempel weder op ghetimmert wert / isser een groot deel vander nacht inden dach verandert. Eñ daer zijn recht als herde steenen in eenen hagel wt de wolcken geuallen: Het welc den onderganck Babilonie / eñ den opganck des volcx Israels / na sommiger wtlegginghe bediet heeft.

De gheuanckenisse Babylonie.

DE gheuanckenisse der Joden / eñ het eynden haers Coninckrijcx heeft hẽ (alsoot inde Prophecie van Jeremia voorsept is) begeuen int elfste iaer Sedechie des Coninckx Juda: Van Nabugodonosor den Coninck Babilonie in Chaldea / van des meyneets Sedechie wegen. Dat nv dit Afgodisch volck / dat hem met veel lasteren heeft besmet / soude wt geroyt werden / so liet hy haer tseuentich Jaer in eender gheuanckenisse kijcken / op dat hy hem een nieu volck soude vergaderen / dit oude afgodisch volck af ginge ende in middelder tijt den doot wech name.

Daerom heeft hy de geuanckenisse tseuentich Jaer willen laten dueren. Int 62. Jaer der gheuanckenisse quam dat Babilonische Rijck aen Darium Cyrum der Persen Coninc / ghelijc dat seste / seuenste / eñ thienste ghesicht Danielis bewijst. Besiet daer af de Historie der Cronijcken inden Bibel / ende dat Boec Esdre ouer al.

Somma der Coningen van Assyrien oft Babilonien.

I	Belus		lxv.	
ij	Ninus		lij.	
iij	Semiramis		xlij.	
iiij	Ninus de tweede		xxxvij.	
v	Arius		xxx.	
vj	Atalius		xl.	
vij	Xerxes		xxx.	
viij	Armamitres		xxxviij.	
ix	Belochus		xxxv.	
x	Baleus		lij.	
xj	Altades		xxxij.	
xij	Manitus		xxx.	
xiij	Manchale		xxx.	
xiiij	Sphereus		xx.	
xv	Manullus		xxx.	
xvj	Sparetus	heeft	xc.	
xvij	Ascades	ghere-	xl.	Jaer.
xviij	Ammintes	geert	xlv.	
xix	Belochus		xxv.	
xx	Bellopares		xxx.	
xxj	Sosates		xxxij.	
xxij	Lampanes		xx.	
xxiij	Pannias		xxx.	
xxiiij	Sosarin		xlv.	
xxv	Mitreus		xix.	
xxvj	Tauranes		xvij.	
xxvij	Thaures		xxxij.	
xxviij	Thineus		xl.	
xxix	Tercilus		xxx.	
xxx	Eupales		xl.	
xxxj	Loasthenes		xxviij.	
xxxij	Periciades		xlviij.	
xxxiij	Ozphzateus		xxx.	
xxxiiij	Ophratenus		l.	
xxxv	Acrazapes		xlij.	
xxxvj	Sardanapalus		xx.	

Somma der Jaren des Coninckrijcx der Assyriers 1305. Aug. Lib. De Ciui. 18. Cap. 12.

Coningen der Assyriers / na Sardanapalo.

HOe wel dat nae Sardanapalo ooc Coningen in Assyria geweest zijn / soo en waren sy doch niet alleen oft eenighe Regeerders of Monarchie / totter verstooringhe der Stadt Niniue toe.

Sardanapalus den wijfschen Man ende de laetste Coninck der Assyriers wert wt verachtinge af geset / ende dat Rijcke is aen de Perssen ghecomen / soot volghen sal. Somma der Coningen na Sardanapalo in Assyrien.

Phul Belochus de Coninck der Assyriers / eñ zijne navolghers / wilden de Monarchie weder op brengen. Daer mede en hebben sy Israel niet weynich becommert / 2. Reg. 15. Phul Assar / die de onse Tiglet Pilleser heeten / heeft dat Lant Nephtalim ende Galileam omringt / ende wat op geen zyde der Jordane was / aen de Assyriers gebracht. Daer na door het begeeren van Achas des Coninckx Juda Damascum / beleghert ende Raasim den Coninck Damasci verslaghen.

Salmanassar de derde Coninc der Assyriers na Sardanapalo / beleghterde Samariam / ende heeft Israel met haren Coninck Hosea oft Osee / totten Assyriers ghebracht / doen haer Rijcke 282. Jaer ghestaen hadde / ouer neghenthien Coninghen: Nae sommighe reeckeninghe heuet 358. Jaer gheduert / 2. Regum 17.

Sennacherib de vierde Coninck becommerde Judam / belegerde in Jerusalem Ezechiam / pijnichde de Joden ende Tobiam: Maer wert ten laetsten / van zijn eyghen Sonen verslaghen / leest van desen / 2. Regum 18. 19.

Assaradã de ioncste sone Sennacherib / iaechde zijne outste Broeders die den Vader in den Tempel hadden ghedoot / in Armeniam: Ende volchde den Vader int Rijcke na. Eñ trock terstont in Samariam / om die te beuestighen. Tot welcker tijt / hem dat rijcke deylde / eñ Merodach viel glat van hem af: Ende begonste in Babilo-

nien te regerē/waer door dat dat Assyriers Rijcke dagelijcks af nam/so dat ten laetsten gheheel verginck/ende aen Merodach ghekeert wert.

Coninghen Babylonien oft Caldeorum.

MErodach was de eerste Coninck Babylonie. Die ontweck van het Vorstendō Assyriorum/ ende der Coningen Medorum en worden Assaradom gheensins ghehoorsaem. Daerom nam dat Rycke der Assyriers af/ eñ de Coninck Babylonie begonde machtich te werden. Dit heeft Ezechie veel cleynodien toe gesonden/ 2.Regum 20.

Nabuchodonosor begost int neghenste Jaer ende seste maent Sedechie te regeeren / als een Coninc Babylonie in Chaldea / seer victorieus (wāt hy was eē roede der gramschappē Gods/ die in dat gheual met hē was/om de sonde zijns volcks te straffen) ende wan dat Rijcke Assyriorum dat vanden Meden verstoort was: Ende wert aldaer Coninck. Leest van dien / Daniel/ Ende 2.Reg.int laetste Capittel.

Nabuchodonosor ij.de voorseyde Soon wan dat Rijcke der Chaldeen: int achthienste Jaer der gheuanckenisse/ regeerde thien Jaer.Van velen wert hy Hercules gelijck geacht. Libiam Hiberiam bracht hy onder hem: Ende dede veel ridderlijcke daden/met het verbeydē zijns rijcx/ van dien Josephus/lib.x.Capit.xiij.

Euilmerodach des grootē Nabuchodonosors Soon / ende des naesten Broeder / beghost int achtentwintichste Jaer der gheuanckenisse te regeren tot int achthienste Jaer.Die heeft Sedechiam gonstich gheweest/ende liet hem ouer zijn volck in Babel heerschappen. Hy liet drie Sonen / Regassar / Assardach/ende Balthasar: Onder welcke Balthasar de laetste Coninc Babylonie gheweest is.

Balthasar regeerde nae zijnen Vader seuenthiē Jaer.Onder desen heeft Daniel zijn vierde eñ vijfde gesicht gesien.Daniel 8.Daer na wert hy gheuanghen / van Cyro den Coninck Persarum:De stadt tottē gronde gebroken / so datmen gheen teecken aen sulck een Stadt gesien en conde.Cambises de Soon Cyri:heeft die Stadt die nv staet op eē ander plaetse/getimmert:Namelijck/in Egypten/als nv Alkeyro oft Memphis genaemt.Also is dese Stadt gheuallen/het welck niet wel gelooflijc en was / als dat sy van menschen handen getimmert / noch dier cracht ghebroken soude worden.

Eynde des Rijcks tot Babylonia.

Eynde des Babilonischē Rijcks.

BAlthasar de laetste Coninck Babylonie in Chaldea/eynde dat machtich onuerwinlijc Rijcke der Assyriers/Chaldeē oft Babylonie.Al so gaet het wanneer eē dinc opt hoochste coemt/ alsdan wordet om geworpē:Ende wanneer dat God de roede wtghebruyct heeft/so werpt hijse wech.Want recht als si opt hoochste is/ende nv geen noot meer te hebbē meynt / oft waent:Also gaet het hier met dit Rijcke/ dat neemt alsulc eē ellendich eynde. Dat bewijst oock datter noyt gheen so sterck en quam/oft God en verweckte noch eenen sterckeren/die dit stoute ende hoochmoedige wt roeyde.Also eynt hem altijts dat eē ghewelt ende Rijcke na dat ander. Want eenen wanneer den plas vol is/so steeckt God eē gadt daer in/ende bespot harē hoogen moet eñ brootdronckēheyt.Doen dē hoochmoet der Coningē van Babylonia opt hoochste quam/eñ dat sy nv meynden dat zijt waren die also seyden/eñ en saghen niet op den ghenen die de roede ghebruyct/ ende om daer mede te slaen / Esa.1. in de hant heeft.Daer na verweckte God een ander Rijcke der Persarum/het welck dat Babylonische verdrucken/ende haren stouten hoochmoet dempē ende ter neder legghen soude.Dat doch ten laetsten oock ter neder ligghende / zijn eynde nam/ ende zijnen Heere vant.Want het Gods aert is/ de gheweldighe vanden stoel te werpen/ende altijt den nederen daer op te setten. Ende so haest als sy oock hooueerdich worden / ende haer seluen beghinnen te behaghen / ende hen der hoochheyt/als oft zijt selue zijn voor namē/ so wort hy weder daer af ghestooten / ende een ander wter nederheyt daer op gheset. Dat spel drijft God totten eynde / het welck de Heydenen beuonden hebben eñ wel verstaen. Waer by dat geluc/ het welck God selue is/draeyende eñ op eenen konghel oft spille staende / vanden ouden ghenoemt is/ende also een radt van Fortuyne gheuonden.

De Rijcken eñ dat herte gaen om als de wake.

Babylon de eerste ende alder grootste stadt der werelt/die niet wel ghelooflijck en is / als dat sy van menschen handen getimmert/eñ door menschelijcke crachten ghebroken soude worden:Is ontrent dees tijt / verwoest ter neder gheuallen: Ende door Darium ende Cyrum de eerste Coninghen des Vorstendoms / doent noch swack zijnde/ eerst begost ende op quam/te gronde ghe worpen/ende dat onderste tot bouen gekeert geworden.Also hisste God het swacke aē het stercke / dat cleyn op comende Rijck/ aen dat grootste ende gheweldichste/ ende helpt also altijt den swacksten. So langhe tot dattet oock sterck ende ouermoedich wil werden/ dan so breeckt hijt oock/ende werpet teghen eenen wandt/ Psal.2. Babylon / die alle man vinck ende verdruckte/ wert hier vanden gheuanghenen gheuanghen/ ende vanden langhen verdructen verdruct.Also is Babylonien van Cyro den Coninck Persarum totten gronde verdoruen / also datmē geen teecken van alsulcken stadt meer vinden en can/ als Troyen.Cambyses heeft de stadt/ die nv op een ander eynde staet / ghetimmert. Alsoo moet alle wat hooghe is / te gronde gaen / ende hem schandelijcken eynden/als Babilonien/Esa.21. Jerem.51.Apoc.18.

Eenen corten ende lustighen wttoch / inhout ende begrijp van alle de Bibelsche Historien: Vanden Jootschen ende Israelschen volcke ende hare voorgaughers/Rechters/Veltheeren/ Vorsten ende Coninghen.

HOe wel dat alleen God / een Heere ende regeerder is van alle lieden ende landen / soo dat sy alle in zijn ghewelt zijn: Also den 92. ende veel ander Psalmen segghen / ende de schriftueren bewijsen. Maer dewijle dat hem niet alle lāden ende lieden voor haren Heere en bekennen/ so en werden de selue zijn volck niet/ noch hy haren God genoemt. Ende op dat hy nv van sommighe soude bekent werden/ so vercoos hy hem een bysonder gheslacht/ het welcke hy hem voor alle ander volcken/ als zijn volck mocht aen nemen.Ende gaf die selue/Wetten/Gheboden ende Ordinantien : Hoe dat sy hen tegen hem ende haren naesten hebben souden:Gaf hen oock wtwendighe zeden. Item Sacramenten oft teeckenen : Waer door sy van de ander volcken / als Gods volck/ onderschepden ende kennelijc waren. Maer doch in dier maten / dat alle ander volcken ooc macht hadden/hen door het aen nemen der seluer zedē/Ordinantien / Wetten ende Sacramenten / om tot sulcken volck te vereenighen oft in te lijuen.Hoe dat nv sulcken volc/dat Gods volck/oft Gods Kercke/Gods Gemeynte oft Sinagoge genoemt was/zijnen oorspronc had:Hoe dattet God op ghebracht/geneert / besorcht / ende dat selue volck wederom hen tegen hem ghehouden heeft / dat heb ick op het cortste als ick nemmermeer en vermach/na oft met ordinan-

dinancie wt heylige Bibelsche Historien in dese Cronijcke veruaet: Van daer mede een oorsake te gheuen/ der seluer Bibelscher Historien/in allen stucken dies te neerstigher waer te nemen: Ende de oorsaecke vanden loop/ het wesen ende ghewoonte/ als hen nv tot onsen tijden vertoonen/ende in haer werck gaen: Als Crijch/Tyrannie/oproer/dieretijdē/pestilencien/etc. Dies te beter bekennen/oordeelen ende schouwen moghen. Want al wat by hen verloopen ende gheschiet is/ dat is ons tot een exempel/ met zynder straffe ende belooninge gheschiet/ 1.Cor.10.

Daerom/ hoe wel dat den Bibel in alderley sprake nv ghemeyn is/ also dat schier op een yegheliicks banck/ een onghelesen ellendich leyt: Ende dat ick daerom de Bibelsche Historien/ veel voort te brenghen ende te verhalen vermijt hebbe/ op dat wy de Cronijcke niet met den Bibel en veruulden/ ende altijt een Liedt op alle plaetsen songhen. Euen wel heb ick desen voornamelijcken/ neerstighen/ ende vercorten wttoch der Bibelscher Historien wt Caspar Turnawers hier in doch willen setten/ op dat wy doch gheheel niet vanden Bibel in deser Cronijcken niet en hadden/ blijft daer mede God beuolen.

Van de aencoemst ende oorspronck des volcx van Israel.

Abraham de eerste Vader.

ALder eerst tot eenē wortel ende stamme vā alsulcken wtwendich volck/ soo verkoos hem God een goet minsamich Man/ die hiet Abraham/ sifte ende scheyde hem wt van zijnen Maechschap ende Vaderlāt tot Mesopotamia: (want aldaer wast al Afgodisch/ Judic.5 Jos. oft Nehem.9.) beloofde hem dat hy hem soude tot eenen Patriarck/ dat is/ een Erfvader wt hem maken. Wt welcx zaet soo veel volcx voort comen soude/ als Sterren aen dē Hemel/ hy veranderde hem daerom zijnē naem/ soo dat hy niet meer Abram/ maer Abraham heetē soude. Wie dat desen Abrahams Ouders geweest zijn/ leest Genes. 11. Wat hem God voor een victorie tegē zijne vyanden ghegheuen heeft/ leest Genes.14.

Gene.12.

Isaac de tweede.

Doen nv desen Abraham hondert Jaer out wert/ soo baerde hem zijn Suster Sara (die zijn getrout Wijf was) eenen soon in haer oude onvruchtbare Jarē/ diē hiet sy Isaac/ Gen.17.21.

Isaac wan oock sonen/ een van de selue hiet hi Jacob/ dien hadde God lief/ gaf hem eenē anderē naē/ hiet hem Israel/ Gen.32. Wat nv vā desen Jacob oft Israel gheboren wert die heeten inde Schrift (na de Letter) kinderē van Israel.

Kinderē vā Israel.

Hoe dit volck/ de kinderen van Israel int lant van Egipten ghecomen zijn.

Wat van desen Leui geboren is/ heetē Leuiten/ het is dat Priester geslacht dē welcken de Thienden toe quam. Deut.18. Nehe.10. Hebr.7.

DEsen voornoemden/ ghenoemt Israel oft Jacob/ hadde twaelf Sonen/ namelijck/ Ruben/ Simeon/ Leui/ Juda/ Dan/ Nephtalim/ Gad/ Asar/ Isaschar/ Sabulon/ Joseph/ ende BenJamin/ Genesis 30.35.39. Met dese zijne twaelf Sonen woonde Israel int Lant Chanaan: Daer vercochten de thien haren elfsten Broeder/ Joseph. Want haer Vader meynde dat hem een wilt Dier verslonden hadde/ ende eenen langhen tijt om hem ghetruert/ ende rouwe ghehadt hadde/ (Gene.37.) So geschiedet wt Gods voorschickinge/ datter eenē grooten dieren tijt inden Lande Chanaan werdt/ eñ Israel veroorsaeckt/ dat hy zijne thien sonen af in Egipten sant om Coren te coopen. Aldaer vonden sy onwetende haren Broeder/ die sy vercocht hadden. Die was de alder Querste des Conincks Hof van Egipten/ hy hadde groote macht ende eere. Gaf hem seluen ten laetsten tē kennē/ beual zijnē Broederē/ dat sy harē Vader Israel/ tsamē met alle zijn ander kinderē/ huysghesin ende Vee/ tot hem in Egipten brachten. Also trock Israel selue na Egipten/ zijnder 66. sonder wat Wijuen waren/ Gen.46. Act.7.

Joseph vercocht.

Hoe dat dit volck/ de kinderen Israels weder wt Egipten ghecomen zijn/ ende wanneer hen de thien geboden ghegheuen zijn.

Israel 430. Jaer in Egipten. Exod.12.

DOen nv desen Jacobs oft Israels Nacomelingen/ namelijck de sessentsestich Mannen/ in 430. Jaren tot Egipten hen vermeerdert ende vermenicht hebben: Alsoo dat haerder meer dan ses mael hondert duysent waren: Soo beureesde hem de Coninck tot Egipten/ waer sy hen in dier maten also vermeerderen souden/ sa souden sy hem te sterc zijn. Ende daerom soo geboot hy den Vroe-vrouwen/ alsser een Israelitichs knechtken soude geboren werden/ dat zijt verdrucken souden.

Item hy gheboot oock zijne Werckmeesters oft Besorghers/ dat sy den Israeliten de spijse souden minderen/ eñ den arbeyt verswaren: Op dat sy niet sterck ende fraey/ maer swack ende onmachtich souden worden. Doen sy alsoo vier hondert ende dertich Jaer in Egipten geweest/ veel bedwancx/ moeyte ende arbeyt onder de Tyrannige Coninghen lijden moesten: Soo riepen sy dicwils totten Heere/ tot dat hy hen ten laetsten verhoorde. Eñ sant Mosen (een gheheel goet Man/ die hy daer toe liet gheboren werdē/ ende wonderlijck by den leuen blijuen/ Exo.2.) dat hy dat volck door hem soude verlossen ende wtleyden wt Egiptē: Hoe sulcx toe ghegaen is/ leest van het eerste tot dat 13. Capittel. Exo 23.

Moses de eerste Vorst.

Op dien tijt doen de selue kinderen van Israel wt trocken wt Egipten/ so waren sy haerder gewassen Mannen/ profijtelijck ten strijde/ sonder Vrouwen ende kinderen/ ses mael hondert duysent/ drie duysent/ vijf hōdert ende vijftich. Ouer alle dese was Moses Hooftman/ Vorst ende Leyder/ van Gode selue ghecoren/ ende door veel groote wonderen/ die hy door hem wrocht) by Pharao den Coninck van Egipten: Eñ voor alle dat volck van Israel oogenschijnlijc betuychde dat hem God ghecoren ende ghesonden hadde/ leest Exo. van het derde Capittel tot het twaelfste toe.

Somma der kinderē Israels. Num.1.

Nae dien dat Israel door de Roode Zee wt Egipten ghelept is/ zijn sy inder Woestijne aent geberchte Sinai op ghetrockē. Daer heeft God op dē vijftichstē dach na haren wt ganc/ de thiē gheboden met grooter heerlijcheyt ende Maiesteyt den volcke ghegheuen: Door een verschrickelijcke Hemelsche stemme. Ende dewijle dat dit werck/ een van de hoochste saken is/ die God op Aerden bewesen heeft: Ende dat dese leeringhe der thiē geboden/ Gods wijsheyt is/ eñ een schoone somme/ waer in alle Wetten ende Regimenten veruaet zijn/ so ist behoorlijck/ dat wy den tijt aenmercken/ wanneer alsulcke hooghe leeringhe ghegeuen/ namelijc int 2354. Jaer na des werelts begin/ eñ int 798. Jaer na de Diluuie. Eñ Paulus seyt/ dat ghebot is na de belofte ghegeuen 430. Jaer. Want soo veel Jaren zijnt vander tijt aen/ doen Abraham eerst de belofte ontfangen heeft/ doen hy vijfentseuentich Jaer out was/ tot in het Jaer/ dat Moses Israel wt Egipten leyde. Ende datter ghescreuen staet Exo.12. Israel heeft 430. in Egipten gewoont/ en sal niet gerekent werden/ vanden tijt aen/ dat Jacob in Egipten ghetoghen is/ doen Joseph machtich was. Want dattet niet so veel Jaren na Jacob en zijn/ is lichtelijc te bewijsen. Want Caath is met Jacob henen ghetogen/ die heeft Amram gewonnē/ Amrā heeft Moses gewonnē. Nv so en condender gheen 400. Jaer zijn/ van

Tijt/ dat de thien geboden ghegeuen zijn.

Caath tot Moses: Maer de voornoemde 430. Jaer/salmen rekenē/vander tijt aen/ dat Abraham eerst wt Mesopotamia in Canaan getrocken is / ende heeft daer na selue in Egipten ghewandelt. Eñ om Paulum gherechtelijck te verstaen/so wil ick de rekeninghe bewijsen. Vijfentwintich Jaer zijnt totter geboortē Isaacx / vā dien tijt aen dat Abraham alder eerst wt Egiptē gecomen is / eñ was vijfentseuentich Jaer out.

60. Jaer out heeft Isaac Jacob ghewonnen.
90. Jaer out heeft Jacob Joseph gewonnē.
110. Jaer heeft Joseph gheleeft.

Moses hoe out / eñ hoe langhe van Abraham tot op Moses.

Vijfentsestich Jaer na Joseph: So veel Jaren zijnt tot de geboorte Mose/so Philo bewijst. Tachtentich Jaer is Moses out geweest / doen hy dat volck wt Egipten gelept heeft. Dese Jaren te samen gesommeert/maken 430. Jaer. So lange ist vander belofte Abrahe eerstmael gegeuen/ tot op den tijt doen Israel wt Egipten getrocken is/ ende is vijftich dagen daer na dat de Wet gegeuen is. Eñ God heeft als dan dat volc van Israel een eyghen regiment ghestelt/ eñ een eyghen Rijck op ghericht: Metten Godsdienst/ Priesterdom/ende wereltlijcke Regentē/op dattet een ghewis volck ware / onder welck Gods woort te vindē/eñ Christus soude geboren werden. Ende by desen volcke is de Kercke Gods/ Gods woort eñ Rijc voort aen gebleuen / tot na het lijden Christi. Dit is wel aen te mercken/ op dat een yegelijc mach sien / hoe dat God altijt eē Kercke gehadt/eñ dat zijn woort vanden beginne ghegeuen / ende voort en voort bestaen heeft.

Moses een exempel alder goede Vorsten.

Desen Moses was een goet redelijck Man/ der ghelijcken tot zijnder tijt op Aerden niet en was/ noch eere noch goet begeerēde. Hy en hadde niet met allen vanden volcke/dan groote sorghe ende angst / hoe dat hijse recht nae den wille Gods regeren mocht. Dat volck dat buyten allen Reghel / quaet ende ongehoorsaem was/ en wilde inder Woestijnen geen dinc voor goet verstaē: Eñ oft sy al wel ouer den goedē Mosen niet clagen en conden/ als oft hy haer in eenich dinck beswaerde / so en mochten sy hem noch die eere niet gonnen van hem te volghen/ maer murmureerden sonder ophouden teghen hem. Wat hen ghebrack / dat wilden sy aen hem verhalē. Een reyse doen sy gheen water en hadden / Ja schier geen Broot/ Ja schier geē vleesch/etc. Oock doen zijt al hadden/so wildē sy Visch/Loock/Meloenē/eñ sulckē dinck al hebbē. Ten laetstē doen sy niet meer te claghen en wisten / so becommerden sy hen seluē dat hy soude haer Heere wesen / ende seyden/hy en ware niet goet ghenoech om alsulcken heylich eñ groot volck voor te gaen. Het resen eñ stonden ooc tegen hem / Chora / Datham ende Abiron / mitsgaders 200. eñ 40. De welcke alle onder hem vanden opperstē Raet waren. Doch stont God den goeden Mosen bi / laet de moetwillige mannen alle van dat Aertrijc verslindē. Daer wort dat volc noch erger/ quā voor Mose eñ Aaron / eñ seyden: Ghy hebt dat volck des Heeren gedoot/ sy meynden dattet door toouerie gheschiet was. Daer vergramde hem de Heere noch eenmael/ liet vyer vanden Hemel op hen vallen / ende verbrande 14000. Mannen.

Oproer.

In somma/dat volck en wist niet wat onderschept datter was / tusschen eenen ghetrouwen Vorst ende een Tyran. Sy en wilden den goeden Mosen niet volghen noch ghehoorsaem zijn. Daeromme plaechdese God/ende doodese altemael/so veel haerder wt Egipten getrockē warē: Namelijc ses mael hondert duysent/drie duysent vijf hondert eñ vijftich Mannen: Soo dat wt hen allen niet meer dan twee / namelijck Caleb ende Josua int leuen en bleuen: Nume 16. Maer leest den verloopen tijt van de veertich Jaren/ dewijle sy in der woestijnē warē hoe hare kinderen vermeerderen ende op wassen/waer mede hy dan noch zijn woort hielt/ dat hy Abraham toe ghesept hadde. Ja Moses selue hadde hem ooc laten ontuallen/so dat hy onuerduldich teghen God wert / ende den Heere niet gheheylicht en hadde voor dat volck: Waer by hy oock inder Woestijnen steruen/ ende in dat goede lant niet comen en mocht/ Deutrono. 32.

Josua de ij. Vorst.

Josua (oft Jesus) wort van God door Mosen in Moses stede gecoren / als dat hy den volcke soude voor gaen/ die was oock een wtnemende goet redelijck man / leest Josu. 1. Tot zijnen tijden ghinck het recht toe ouer tvolck: Alleen dat sy somtijts oock niet volghen en wouden/ waerom haer de Heere oock strafte. Wat hy gedaen/ ende hoe hy gheregeert heeft/leest het gheheel Boeck Josua.

Judic. 2.

Doen Josua sterf metten Ouders / de welcke ghesien hadden / wat God de Heere met zijnen volcke ghedaen hadde/so stonter een ander gheslacht op/dat is/daer waren ander ende nieuwe Heeren oft Voorgangers onder dat volc / die na den Heere niet en vraechden/noch na zijne wercken die hy gedaen hadde onder tvolc. Die deden quaet/dienden Baalim/ verlietē de God haerder Vaderen / die haer van Egipten ghelept hadde. Dat maecte den Heere toornich/ gaffe inde handen der Roouers/ die vinghense eñ vercochtense haren Vianden/ende plaechdese seer hert. Ende hy gaffe inde handen des Coninck tot Mesopotamia / diens eyghen moesten sy acht Jaer zijn.

Judic. 3.

Doen nv dat volck in dier maten gheplaecht wert/ende geenen rechten Voorgangher en hadde / soo riepen sy totten Heere. Daer ontfermde haer de Heere/gaf hen eenen Verlosser/ namelijc Othoniel/den geest des Heerē was in hem. Die trock wt / teghen den Coninck van Mesopotamia/ ende sloech hem/doē hadde dat volck veertich Jaer ruste.

Othoniel de eerste Richter in Israel.

Doen nv Othoniel den Richter sterf / soo viel dat volck weder in de oude dwalinghe ende Afgoderie. Ende de Heere verwecte teghen haer/ Eglon de Coninck der Moabiten: Dies moestē sy eyghen zyn acht Jaer. Daer sy alsoo van hem beswaert waren / riepen sy totten Heere: Die koos hen eenen Salichmaker / die was slincks ende rechts/ die hiet Aioth.

Aioth den tweeden Richter.

Judic. 3.

Desen Aioth quam met listen totten Coninck Eglon / geliet als wilde hy hem wat heymelijcx segghen. Hy stack hem metter slincker hant / so dat hem den Hecht metten Lemmer inde buyck stack/ende terstont wech na huys: Dede op blasen / trock teghen de Moabiten / sloech haerder thien duysent strijdtbaer Mannen/ende behielt de victorie teghen de Moabiten/ ende sy hadden grooten vrede tachtentich Jaer.

Sangar de iij. Richter.

Sangar werdt oock een Richter in Israel/ sloech ses hondert Philistijnen doot met eender Ossengarde / oft soot sommighe verduytschen/ met een Ploech-yser/ Judicum 3.

Gabin.

Doen Aioth sterf/begost dat volck wederom te sondigen teghen den Heere. Eñ de Heere gaffe in de handen haers vyants Gabin des Coninx te Canaan. Den seluen Gabin hadde eenē grouwelijcken Hooftman / met namen Sisara / die was toe gherust met negen hondert yseren waghenen/ende benaude dat volck van Israel gheheel seer / wel twintich Jaer lanck. Ende sy riepen totten Heere / die verhoordese. Want daer was ter seluer tijt een vrouwe in Israel die hiet Delbora/een Propheterse / die was op den seluen tijt oock Rechterse in Israel. De selue dede tot haer comen Barach/ die doen Richter was/ seyde tot hem/ dat de Heere dat heyr der viandē in zijne handen soude gheuen: Maer doch soude den naem van eender vrouwen de victorie hebben/ende sprack: Wel op/dat is den dach in welc

Sisara.

Delbora.

Barach de vierde Richter.

v de Heere den Hooftman Sisaram sal in uwe handen gheuen/siet de Heere is v Leyder. Doen nv Barach teghen Sisaram den Hooftman tooch / soo beuinck hem een vreese/ soo dat hy vloodt/ ende quam te voet in eens Mans huys/ die hiet Aber/wt den gheslachte Mosi/ die voortijts aldaer henen ghetoghen was: Des seluen Abers Wijf met namen Joel / nam eenen Nagel / ende sloech hem Sisara met eenen Hamer int hooft / so dat hy omviel ende sterf. Daer hadde dat Lant goede ruste/veertich Jaer lanc/ Judicum 5.

Jobel.

Doen nv dat volck ruste ende vrede hadde/ so dedet terstont weder / dat dē Heere qualijc behaechde. Daer gaffse de Heere weder inde handē haerder Vianden/ namelijc des Coninckx Madian/die dede hen veel plaghen seuen Jaer lanc. Ende sy riepen totten Heere / eñ baden hem om hulpe tegen de Madianiten. Ende de Heere antwoorde hen door eenen Propheet/ eñ sprack: Jc hebbe v verlost ende wt geleyt van de hant/ende wt het huys des ongheluck van Egipten / ende vander handt alle der gheender die v quaet deden. Jck hebse wten Lande verdreuen / ende v daer ingeset: Ende ick seyde v daer neffens / dat ic uwe Heere eñ God was / ghy en soudt v voor de Godē der Amoritē niet vreesen. Maer ghy en hebt mijn stemme noyt willē hoorē/ etc. Judi. 6.

Gedeon de vyfste Richter.

Doen ontfermde hem de Heere ten laetsten ouer haer / sandt eenen Enghel tot Gedeon / die wierp zijn Coren inder Schueren. Hoe ende wat den Enghel met hem sprack/leest Judicum 6.

Ter seluer tijt was den rechten Gods-dienst geheel verualscht: Wāt sy dienden Baal in Gods stede. Ende Joas de Vader Gedeons / hadde oock een Capelle oft Altaer / ende schoone Boomen rontom. Daer gheboot de Heere Gedeon/ dat hy voor het alder eerste de selue zijns Vaders Capelle om werpen / ende de Boomen rontom af houwen soude. Maer Gedeon vreesde seer/ als dat hy teghen den Gods-dienst zijns Vaders/ eñ der gheheelder stadt Ephra doen soude. En dorstet by daghe niet beghinnen / maer nam thien mannen met hem/ ende brachtse inder nacht aen de Capelle / Altaer ende Boomen / brack ende sloech dat alle ter neder: Des Morgens doen dē Borghers der seluer Stadt saghen / dat haer Baals kercke gestormt/ gebrokē ende verstroyt lach/ ende dat Gedeon ghewesen wert diet ghedaen hadde/ so sonden sy tot Joas zijnē Vader/ dat hy zijnen soon leueren ende wt geuen soude/ om gedoot te werden. Joas anwoorde hen / zijt ghy Baals Richters dat ghy hem beschermen wilt: Die teghen Baal is sal steruen eer dattet Morghen wert: Js hy God/ so wreke hy hem seluen aen de gene die hem zijnen Altaer gebroken heeft. Also is Gedoen / met sommige een Zwermer eñ Beeltstormer/ wt Gods beuel/ Judi. 6.

Nae dien trock Gedeon wt tegen de Madianiten/ ende teghen alle de ghene die met hen waren. Daer dede de Heere groote wonderen/ ende bewees zijn cracht door hem: Soo dat hy veel duysent Mannen versloech/ hy doode ooc de Coninghen Sebee ende Salmona/ Judic. 7.

Maer doen Gedeon de vianden nae joech/ eñ tsamē met de drie hondert Mannē geheel crachteloos was geworden/ van arbeyt eñ honger / so badt hy de Borghers tot Sochot / dat oock aen Jsrael behoort/ dat sy hem eñ zijn Crijchs volck broot mede deylden/ op dat hy een weynich ghesterct/ eñ de vianden te beter na iaghen mochte. Maer de Ouerste der Stadt en gauen hem geen broot/ maer spottē met hem/ als dat hy hem onderstont de Coningen te verdrijuen/ seggende/ so en zijn doch de handen der Coningē noch niet in uwē handē/ dat wi v soudē broot geuē. Als wilden sy seggen/ wanneer ghy de Coningen Sebee eñ Salmona verwint / eñ selue ons Heere wort/ so eyscht broot van ons. Alsoo moeste de vrome Vorst Gedeon/ van zijnen broeders bespottinge ontfangen voor dē loon eñ danck/ dat hy zijn lijf eñ leuen te voren gaf om harent wille/ Jud. 8.

Doen hy nv de Coningen gecregen eñ ter neder hadde geleyt / eñ op den wederkeer nae Sochot quam / so nam hy de Ouerste der Stadt eñ dedese met doornen verschuerē / eñ gaf haer den loon haers spottēs eñ der ondācbaerheyt/ Ju. 8.

Maer doen Gedeon in zijne voornemingē eñ victorien ghelukkich wert/ so wert alle het volck vrolijck eñ spraken: Ghi eñ v soon sult onse Heere zijn / daerom dat ghy ons verlost hebt van de hant der Madianiten. Maer Gedeon en schreef hem seluen de eere niet toe: Hy wist wel dattet God hadde gedaen. Daerom sprac hy/ noch ick noch mijn soon en willē Heere ouer v zijn / maer de Heere sal v Heere zijn. Als wilde hy segghen/ God is de Heere / ick en ben maer zijn knecht. Wat ick van uwent weghen doe / dat en doe ick niet my/ maer v te goede.

Also behooret met alle Vorstē herte te staen.

Hoe vroom ende redelijck dat Gedeon was/ noch vergat hy hem/ eñ dede een quaet stuck (by auontueren wt onbesochter meyninge) namelijc daer in: Hy begeerde van zijnē Crijchslieden/ dat sy hem oorringen eñ het gulden gesmijde schēcken souden/ die sy met hem in den slach der Coninghen vercregen hadden / meynende God eenen grooten dienst ende eere daer mede te bewijsen. Hy maecte een Ephot/ dat is een misgewant daer wt/ ende steldet in zijn stadt Ephra. Al dat quam Gedeon ende alle zijn geslachte tot grooten quade: Want dat gheheel Jsrael besondichde hem daer aen/ met aenbidden/ etc.

Ephot heet een misgheceetschap/ Judic. 17. hoe het anders heet en weet ick niet / of ten heet dan eenen Afgod.

Dat volck van Jsrael hadde goeden vrede/ veertich Jaer lanck. Maer doen Gedeon sterf/ tradt dat volck weder in zijn oude schoenen/ eñ hoereerden met Baalim: Lieten hem harē God zijn/ ende vergaten alle de trouwe die God door Gedeon aen hen hadde ghedaen.

Want Gedeon hadde tseuentich sonen die wt zijne lendenen ghecomen waren. Die soudē met recht haers vaders weldaden (die hy aent volck bewesen hadde) gheniet hebben/ maer het en geschiede so niet/ Want Gedeon hadde noch eenen soon by een byslaperse/ die zijn getrout wijf niet en was/ die hiet Abimelech. Den seluen coren die van Sichem/ gauen hem ghelt om loose Boeuē tot Crijchsvolc te hueren: Ende holpen hem dat hy zijns vaders Gedeons wettelijcke gheboren sonen/ alle op eenen steen doode: Soo datter niet meer dan Joathan Gedeons ioncste soon leuendich en bleef. De selue verweet het volc hare ondancbaerheyt/ ende onghetrouwe handelinghe/ door een seer fijne ghelijckenisse. Ende bewees hen also hare dwase schalckheyt voor ooghen/ als dat sy veel lieuer eenen doornen boom / dan eenen Olijfboom/ vijghenboom/ oft wijnstock/ dat is / eenen Tyran / dan eenen Salichmaker wilden tot eenen Heere hebben. Want Gedeon ende zijne sonen en wilden gheen Heeren / maer Knechten des volcks Jsraels zijn. Ende wilden de eere der Heerschappen den Heere laten / ghelijck dan een yegelijck voorganger oft Vorst behoort te doen.

Abimelech de seste Richter.

Eenen goeden Vorst in den volc een Olijfboom/ vijgeboom/ ende wijngaert.

Maer hoe meer dat hem eē Vorst verootmoedicht/ dat is/ hem den volcke dienstelijc bewijst/ also veel te meer behoort hem dat volc voor oogen/ ende der heerschappie weerdich te houden. Maer doch so keeret dat volck gemeynlijck om/ wanneer sy eenen vromē vaderlijckē/ getrouwē Vorst oft voorganger hebbē/ so vagen sy de voeten aen hem. Maer wanneer sy eenen strengen/ hoochmoedigen/ eñ onbermhertigē Tyran hebben/ die cussen sy de voeten / ende doen al wat hy slechs wilt / op dat hijse alleē niet geheel en verslinde.

slinde. Hoe wel niet van herten / noch wt liefde / maer wt versaechder schelmachtiger vreese. Eñ soect oft aenmerct desen verkeerdē sin altijt onder tvolck / wánt so haest alsser een vroom minlijck Vorst geweest is / soo sult ghy altijt vinden / recht so wy hier bouē bi Mose / hier by Gedeon / ende hier achter by Samuel ende ander sien.

Maer God is een gerecht Richter / aensiet eenen tijt lanc alle dinck / hy laet den volcke zijnen moetwille / eñ desen tyran Abimelech drie Jaer regeeren. Doen hadde dat volck zijnder al ghenoech (want het wanckelsint haest) ende creghen wt de gehengenisse Gods eenen bitteren gheest / oft sin tegen Abimelech. Scholden eñ verachten hem / verweten hem eñ zyne Overste zijn moorderie / die hy aen zijns Vaders Sonen ghedaen hadde / eñ haer bloet vergoten. Verhieven haer tegen hem / eñ zijnen Stadthouder tot Sichem. Eñ eē onder hen Gaal genaemt / wierp hē seluen op / eñ wert des volcx Hooftman. Op den seluē verlieten hen die vā Sichem / legherden hen wt te velde in de wijnberghen / lasen / eñ persten den Most / droncken ende dansten / ginghen in haer Gods-huys. Scholden haren tyran Abimelech / ende meyndent al schoon gewonnen te hebben.

Doen nv Abimelech alsulcken oproer door Zebul zijnen Stadthouder / tot Sichem / ghewaer wert / so maecte hy hem des nachts op / eñ quam voor den daghe onder Sichem. Eñ Gaal ende dat volc dat wt tooch / eñ van Zebuls verraderie niet en wisten / werden ter neder geleyt / ende in de vlucht geslaghen: Namaels de Stadt Sichem ghewonnen / verstropt / de liedē gedoot / dat Slot met duysent Mannen die daer in waren / verbrant / etc. Jud. 9.

Alsoo strafte God dat volck van haerder ontrouwe ende ondancbaerheyt wegen / die sy aen Gedeons kinderen bewesen hadden: Maer liet doch dien oproer de oorsake zijn.

Maer op dat oock Abimelech van zijnder tyrannie eñ bloetvergieten gestraft werde / so ghe schiedet / doē hy aē het Slot tot Thebes (die sonder twijfel ooc oproerich waren) stormde / eñ die met vyer wt branden ende roocken wilde / soo wierp hem eē wijf zijn hersenē in met eenē steen.

Also straft God somtijts dat quaet volck / ende quade Vorsten / oock tijtlijck / ende gheeft beyde de Tyrannen / ende den onghehoorsamen haren loon / Judi. 9.

Thola de vij. Richter.

Na den doot van Abimelech / so werter eē ander Vorst oft Richter in Israel / namelijc / Thola / die regeerde xxij. iaer / Judi. 10.

Jair de viij. Richter.

Doen Thola sterf / soo wert Jair Richter in Israel / oock xxij. iaer.

Maer dat volck dede noch meer sonden tot de oude quaden / ende deden voor dē Heere dat niet recht en was: Dienden oock de Beelden / Baalim ende Astaroth / etc. Daer vergramde hem de Heere over hen / ende gaf se in de handen der Palestijnē / oft Philisteē / die plaechdense seer iammerlijck achthien Jaren / etc. Doē riepen sy totten Heere / ende spraken: Wy hebben ons aen v besondicht / dat wy v verlaten hebbē / den Heere onsen God / eñ hebbē den Baalim gedient. Doē seyde de Heere (ongetwijfelt door een Propheet) en hebben v oock niet die van Egipten / de Amoriten / de Amonniten / de Philisteen / de Sidoniten / de Amalechiten / ende Chananiten ghedwonghen ende gheplaecht / en heb ick v niet altijts voor haer geholpen / ende hebt my euen wel begheuen / eñ ander Goden geeert? Ick en wils nemmermeer doen / dat ick v soude helpen: Gaet henen ende roept die Goden / die ghy v seluē vercoren hebt / ende laet v die selue helpen in uwen noot. Maer sy en lieten niet af / hielden vast aen om hem te bidden / ende spraken: Wy hebben gesondicht / doet met ons also ghy wilt / ende helpt doch alleen nv. Ende sy deden van hen de Beelden der vreemder Goden / ende keerden hen totten Heere / also dat hy een medelyden ghecreech van haerder noot / Judic. 11.

Gelijck als God leert / Luce 18.

Jepthe de ix. Richter.

Ter seluer tijt wasser een strijtbaer man eender Hoeren soon / genaemt Jepthe. Die hadden zijne broeders die echtelijck waren / van hare eñ zijns vaders huys ende erue verstooten. Die behalp hem in een ander lant met rooverie: Tot den seluen Jepthe sonden de Ouders des volcx Israels / biddende / dat hi wilde haer Vorst zijn: ende tegen hare vianden den Crijch voeren. Eñ den Gheest des Heeren quam op hem / gaf hem de Moabiten in zijn handen / dat hijse sloech van Aroer aen tot Mennith toe / ende wan wel twintich steden / ende eenen grooten slach.

Van Mose tot op Jepthe is 300. Jaer.

Dat volck dede wederom also zijnen aert is / het haddet aen Jepthe ooc al verneuf wijst / het socht oorsaec / daer geē en is. Want in Ephraim muyten sommighe steden teghen Jepthe haren Vorst / om dat hy haer vianden sonder harē raet eñ daet geslagē hadde. Maer hy Jepthe / verantwoorde hem vriendelijck / seyde / hy had haer om hulpe versocht: maer dewijle dat sy hem niet en hadden willen helpen / so en hadde hy dan noch zijn volck niet willen onbeschermt laten / en verhoopt niet / dat hy daer aē onrecht gedaē hadde: Aengesien dat hy doch de vianden geslagen hadde. Maer dat volc en wilde niet met gheheelder huyt slapen gaen / ende wilden veel lieuer dat haer Vorst teghen haer selue / dan tegen de vianden soude stryden. Sy toghen tegen hem / leyden haer te velde. Doen hy nv sach / dat hy hem seluē niet vredelijcx by hen te verwachten en hadde / soo trock hy met het Lants volck van Galaad tegen haer: Hi stopte haer de vaert ende passagie aen de Jordane / so dat sy gheensins te huys na Ephraim en conden. Ende versloech haerder aldaer aen de vaert wel veertich duysent Mannē. Dese Jepthe regeerde vi. Jaer Jud. 12. Vā zijn sotte belofte / eñ hoe dat hy zijn eenighe geboren Dochter offerde int vyer / leest Judicum int 11.

Abesson de x. Richter.

Na desen Jepthe werdt Abesson Rechter in Israel seuen Jaer.

Ahilon de xi. Richter.

Na Abesson werdt Ahilon Richter / regeerde thien Jaer.

Abdon de xij. Richter.

Na Ahilon regeerde Abdon / acht Jaer.

Samson de xiij. Richter

Na desen gaf de Heere den volcke eenen stercken Heldt / met name Samson / die dede dē Philisteē veel afbruecken. Maer doē sy zijnder stercte daer mede hē God begaeft hadde / geen wederstant en condē doen / so verwonnen sy hem door een Hoere / tot de welcke hy plach te gaen. Want oft al wel den Geest der wijsheyt ende der stercte in hem was: So bedrooch hem doch de Duyvel met den onvoorstelijcken laster der Hoererie / soo dat hy daer door van alle zijnder cracht / zijn gesicht eñ van alder eere eñ vrienden berooft wert. Want door de selue zijns aenhancx verraderie ende ontrouwe / vinghen ende bonden hem zijne vianden de Philisteen / staken hem / tot loon ende spot des geheelen volcx van Israel de oogen wt. Ende hy moeste haer op de feeste van haren Afgod houeren ende spelen / so noch de blinden doē die anders niet en connen. Ende hielden also een gecxmeer eñ speel-voghel aen hem / die te voren so cloecken vromen Heldt gheweest was. Voor welcken sy te voren / in haer gheheel Harnasch ende Mueren vreesen ende beuen moesten.

Hoe dat dese Samson gheboren is / wat treffelijcke daden hy aen zijnen viandē gedaē heeft / ende met zijnen schermē hoe veel dat hijder ghedoot heeft. Leest Judic. 13. 14. 15. 16. Ende regeerde in Israel twintich Jaer.

Also sien wy tot hier toe / hoe dicwils dat dat volck Gods vandē rechtē Gods-dienst / tot den valschen ghekeert is. Hoe dicwils haer de Heere

daer-

daerom gestraft heeft. Hoe dicwils dat hy haer
vrome voorgangers ghegheuen heeft/diese be-
schermt hebben. Maer dewyle sy dē seluen niet
volgen en wilden / so wy ghesien hebben / so ver-
lietse de Heere oock / eñ en gheeftse binnen eenen
langen tijt geenē rechten voorganger meer/diese
recht regeerde. Laetse leuen na haer eygen goet-
duncken. Daerom so staet oock meest in alle Ca-
pittelen/ van Samson tot het eynde des Boecx:
Ter seluer tijt en wasser geen Rechter in Israel/
maer een yeghelijck dede wat hem goet dochte.

Niet lange na den tijt van Samson de Rech-
ter/ so ghescieder eenen schadelijcken Crijch eñ
tweedracht onder het volck van Israel: Wt de-
ser navolghende oorsake.

Daer was een Man vanden geslachte Leui/
die tooch met zijnder Byslaperse (van zijnen
Swagher van Bethleem) ende bleef ouer nacht
tot Gabaa die daer leyt inden Gheslachte Ben-
Jamin. Daer quamen de Belials kinderē/ dat
is / quade moetwillighe eerloose Boeuen voor
zijn Herberge. Begeerende aen den Huyswaert/
hy soude hen den Leuijt wt geuen/ op dat sy ha-
ren onmenschelijcken lust der oncuysheyt / aen
hem souden begaen. Eñ doen hem nv de Huys-
weert met zijnen Gast den Leuijt / teghen dese
Boeuen niet verweeren en conden / so boot hen
de Huysweert zijn dochter wt te gheuen: Eñ de
Leuijt gaf zijn slaep-wijf wt/ op dat sy doch vā-
der grooter schande ontslaghen soude werden.
Daer bedreuen sy haren oncuyschen moetwil-
Belials kinderen.
le met haer de gheheele nacht ouer/soo dat sy on-
der haer doot lach. Eñ daer en was so veel eer-
baerheyts in de gheheele Stadt niet / dat men
alsulcken schandelijckē moetwille gestraft had-
de. Daer nam de Leuijt zijn doot wijf/ voerdese
op eenen Ezel met hem te huys. Hieuse met zijnē
sweerde in twaelf stuckē: Ende sant een yegelijc-
ke geslachte van Israel eē stuc / eñ hielt daer ne-
uen beclagelijc voor/hoe/ende wat hem tot Ga-
baa ende BenJamin gheschiet was. Daer be-
gheerden de elf gheslachten aen die van Gabaa/
dat sy die daders van alsulcken soude buyten le-
ueren voor de Justicie. Maer sy en wildens niet
doen. Doen trocken wt de elf plaetsen Israels/
viermael hondert duysent mannē. Veertich duy-
sent voerdē prouande toe/Jud.20. voor de stadt
Gabaa / ende teghen dat gheheel gheslacht van
BenJamin / want sy wilden desen last met ghe-
welt keeren. Maer doen nv de elf geslachtē voor
de stadt laghen / so vielen die vander stadt wt in
haren Legher/ende versloeghen haerder 22000.
ende ioegense wtē lande. Maer aengesien dat sy
ymmers saghen / dat alsulcken quaet met recht
ghestraft wert/ so toghen sy weder voor de stadt
Gabaa. Daer sloeghen die vander stadt weder
wt/ende sloegense wt den Leger/so dat haerder
18000. doot bleuen. Doen weenden alle menschē
in Israel/met vasten/bidden ende offeren: Ende
vraechdē den Heere/ hoe dat sy metter sake han-
delen / ende oft sy weder teghen haer broeders
trecken/ ende dat quaet aen hen straffen souden.
Toghen alsoo op den troost des Heeren ten der-
denmael voor der Boeuen Stadt. Ende doen sy
ten derdenmael wtsloegen/ soo keerde hen de sa-
ke om/ lagen tonder/ so dat haerder 25000. doot
bleuen/eñ de Stadt Gabaa wert metten gehee-
len Lande BenJamin tottē gronde verbrant/
beestē eñ menschen vermoort. So dat wt het ge-
heel Lant eñ gheslacht Ben Jamins niet meer
ouer en bleuen dan 600. mannē. Hoe dat dat alle
vergaē is/hoe dat dese 600. mannē weder tot ge-
nadē quamē/ eñ dat geslacht BēJamins weder
herstelt: leest Jud. vā 19. tottē eynde des Boecx.
Also werden haer schier 70000. mannē oft meer/
eñ een geheel Lant wt gheroyt. Van het toe la-
ten / van dat ongestraft quaets wegen. Ic weet
ooc wel Heeren in Duytschlant/ daer onder men
grooten moetwille ghedoocht/ende onghestraft
laet. Hoet den vreemdē oft arme lieden geschiet/
des moghen sy toe sien/ dattet langhe recht gae.

Na desen onordentlijcken wesen / wasser een
Heli de Priester.
Priester in Israel genaemt Heli/een duechdelijc
man. By den seluē stont dat regiment der Ouer-
heyt. Dese Heli hadde ij. sonē die warē ooc Prie-
sters/doch loose gesellē/en wisten niet van God.
En conden oock haren dienst niet / die sy onder
den volcke van Gods wegen doen souden. Daer
was dat woort Gods diere. Eñ de Heere gaf dat
volc (vander onnutte Priesters wegē) in de han-
den haerder vianden der Philisteen. Die sloegen
dat volck dicwils. Ten laetsten so meynde dat
volck dat hen de Arcke des Testaments oft ver-
bonts helpen soude / droeghense met hen inden
slach/ recht also wy tot onsen tijden Sinte Flo-
riaen oft Sinte Laureys / oft dat Sacrament
inder Monstrancien tegen het gewelt des vyers
dragē. Maer God die en laet hē door sulcke din-
gē niet versoenē/ maer wort maer te herder ver-
gramt. Daerō en holp hē de guldē Arcke des Te-
stamēts geheel niet/de viandē namēse hē eñ sloe-
gen de twee Priesters de sonē Heli / de welcke de
Arcke droegē/ tsamen met een groot getal volcx
doot. Doen nv Heli de groote Priester hoorde/
dat de Arcke verloren / zijne sonen eñ dat volck
verslagē was/ so verschricte hy dat hy vā zijnē
Stoel doot viel. Also straft God wederom een
boos volck ende loose Regenten.

Doē Heli eñ zijn sonē doot warē/ so wert Sa-
Samuel de tweede groote Priester.
muel hooch Priester in zijn stede. Die regeerdē
Israel geheel ghetrouwelijc. De Heere gaf hem
cracht/so dat hy de Philisteē sloech. Wan hē al-
le de Steden af die aen Israel behoorden. Hy
bracht ooc de Arcke weder: ende dat volc hadde
goede ruste tot zijnē tijdē. Hoe dat dese Samuel
geborē eñ gecorē is geworde/1. Reg. 1.2.3. Maer
doen Samuel was out gheworden / so stelde hy
zijne sonē tot Richters ouer Israel / namelijck
Joel eñ Abia. Maer sy en wandeldē niet in zijn
Joel Abia.
voetstappē/ maer neychdē haer herte tot gieric-
heyt. Namen geschenckē eñ verkeerdē dat recht.
Sulcx en was dat volck van Samuel niet ghe-
Oorsaecke der Conin-ghen.
woon/eñ werdē also veroorsaect haer eenē Hee-
re oft voorgāger te kiesen/sy en wildē Samuels
sonen niet meer laten regeeren: Ja oock geenen
Richter meer tot eenē voorganger hebbē: Maer
wilden eenen Coninc hebbē/ gelijck ander Lan-
den. Eñ seydē tot Samuel: Siet/ ghy zijt nv out
gheworden/ eñ uwe sonen en wandelē niet op u-
wē wech/stelt ons eenē Coninc die ons oordeelt.
Dese redē beuiel Samuel qualijc/badt den Hee-
re voor haer / dat hy haer wat anders inden sin
gaue / dan het begeeren eens Conincks. Ja de
Heere was oock toornich op dat volck / dat sy so
dwaes warē eñ eenē Coninc begeerdē. Eñ sprac
tot Samuel/ ghy sult hen hare bede doen nae al-
le hare woordē. Want sy en hebben niet v / maer
my verworpen / dat ick geen Heere ouer haer en
ben. Sy doen my euen nv / also sy gedaen hebben
sint ter tijt dat icse heel wt Egipten bracht. Sy
hebben my laten varen / eñ zijn ander Godē aen
gehangen: Also doen sy v nv ter tijt ooc/ daerom
laet hen haer begeerē toe. Doch so protesteert eñ
legt hen voor oogen al de gerechticheyt/ die hem
een Coninc by oft aen haer gebruycken sal. Also/
uwe sonen eñ dochteren sal hy v nemen/ ende tot
alderley dienst ghebruycken. Vwen bestē Acker/
Wijngaerdē eñ Olybergen sal hy v nemen/ ende
zijn Officiers gheuen. Bouen dat sal hy oock de
thiende van uwe vruchten nemen/ eñ salse zijnen
Dienaers geuē. Vwe knechtē/uwe diēstmaech-
den/eñ uwe schoonste sonē eñ sielen / sal hy v ooc
nemen eñ tot zijnen arbeyt gebruycken. Eñ van
v cudde der beesten sal hy de thiende nemen. So

sul dy

suldy dan tot my roepen eñ clagē ouer uwē Coninck/ die ghy ghecoren hebt/ so en wil ick v niet verhooren/ want ghy hebt hem willen hebben.

Dese woorden des Heeren vertelde Samuel den volcke: Waerschoudese getrouwelijck voor die dinghen/ datmen eenen Coninck begheert. Maer dat volc en weet niet wat vryheyt is: Eñ het bleef by zijn opinie/ ende seyde/ niet alsoo/ maer een Coninck salder ouer ons zijn.

Hier int viij. ende hier na int xij. Cap. 1. Reg. sien wy dat den name ende heerlijcheyt eēs Coninex/ wt onwijse moetwillighe neuswijsheyt des volcks/ ende wt ongenade ende de ghehengenisse/ onder dat volc Gods gecomen is. Wāt voor dien tijt hieten sy Regenten/ oft besorgers des volcx Gods. Niet Coningē/ maer Vaders/ Wijsers eñ Richters. Eñ oft al wel voortijts/ de Heere zijn volck noyt geenē Coninc gegeuen en heeft/ eñ dattet teghen zijnen wille is/ dat sy geenē Richter meer/ maer eenē Coninc begeerē/ so is hi hen dā noch so genadich eñ getrou/ so dat hy selue de kuer eñ verkiesinge in zijnder handt behout. Want hi verstaet hē beter aen het kiesen ende oock een yeghelijcx geschiclijcheyt/ dan dat volck. Eñ weet oock/ dat wanneer al schoon den alder besten eñ oprechstē man onder het volc gecoren wert tot eenē Coninc/ dat dan noch de Coninclijcke eere ende heerlijcheyt/ alsulck een begeerich ende opswellich dinck is/ soo dattet des menschelijcke natuere ondragelijck is/ ende den menschē in een vergheten vā hem seluen/ ende in grooter dertelheyt ende vermetentheyt storten soude. Ende waer de Heere selue/ alsulcke Coningen in den toom niet en hielt/ eñ met de hant zijnder ghenaden/ leyden en wilde/ so en waert niet mogelijck/ dat hy sonder groote schade des geheelen Lants regeeren mochte. Dat sout ghy fijn sien/ wanneer ghy acht hadt/ hoe dat onder alle de Coninghen des volcx Gods/ so weynich goede eñ getrouwe Coningen geweest zijn. Van dese eerst aen/ totten laetsten. Ja ghy sult sien/ hoe goet ende ghetrouwelijck/ dattet de Heere ghemeynt heeft/ doen hy hen van haren voornemen (namelijck/ dat sy geenen Coninc begeeren en souden) wilde ontraden. Dewijle nv het volc slechs wilt eenen Coninck hebben/ ende hen van sulcx niet en wilt laten af raden/ ende dat doch dat kiesen in Gods hant staet: Soo en laet de Heere aen het kiesen niet falen. Kiest den alderbesten Man tot Coninc die int gheheel Lant is/ namelijc Saul/ de Soon Cis/ wt den Geslachte BenJamin. Die hadde aē Lichaem/ aen stercte/ aen wijsheyt/ eñ aen al tghene dat tot eenen dapperen Man behoort/ gheheel geen gebreck. Hy was dat hooft langer/ dā dat ander gemeyn volck. Desen Saul wert alsoo gecoren/ zijn Vader Cis sandt hem wt/ dat hy zijn Ezelen soude soeckē: maer doen hijse niet en vant/ eñ weder te huys keerde/ so riet hem zijns vaders knaep/ die met hem ginc/ dat hy totten waersegghet soude gaen. Hy meynde by auontueren/ aengesien dat Samuel de ouerste Priester des volcx was/ den volcke anders veel radē eñ seggen coude/ hy soude hem ooc seggen/ waer zijns vaders Ezels waren. Recht als nv (doch door ander in geuen) de dwase menschē/ wanneer sy wat missen oft verliesen/ tot de gene loopē die in de sterren kijcken.

Saul de eerste Coninc des volcks Jsraels.

Doen nv Saul met zijns vaders knape/ tot Samuel quamē/ gauē sy hem eenē leyder (want sy en hadden niet meer) op dat hy hen soude seggen/ waer henen sy gaen souden/ om haer Ezels te vindē. Maer terstont sprac de Heere God tot Samuel/ siet/ daer is de man van welcken ick v geseyt hebbe/ die ouer mijn volck heerschappen sal. Eñ Samuel bracht hem tot zijne gasten/ eñ sette hem aent opperste eynde. Beual de spijse voort te brengen/ dat Borxkē dat hy hem hadde heeten bewaren/ ende sprack tot Saul/ siet dat hebbe ick v met ernst behouden/ siet 1. Reg. 9.

Ende Samuel nam zijn Olybusse/ gootse op Sauls hooft/ custe hem/ ende sprack: Siet/ de Heere heeft v ghewijt tot eenen Vorst ouer zijn Erue. Ghy sult zijn volc verlossen vander hant alle haerder vianden/ etc. 1. Reg. 10.

Conincks officie is/ dat volc vā hare viandē te verlossen.

Maer oft Samuel al schoon versekert was/ dat God Saul tot Coninc gecoren hadde/ noch so koos hi hem vā nieus int bywesen van alle de Landē: Wierp dat lodt om oft voor alle de Geslachten. Daer viel dat lot op het geslachte BēJamin. Eñ hy wierp dat lodt voor alle huysen des seluen Gheslachts/ eñ doen viel dat lodt op Cis huys: Ende hy wierp dat lodt voor alle de Sonen Cis/ ende doen viel dat lodt op Saul.

Alle dat/ gheschiede vry daerō/ op dat alle het volc van de twaelf Geslachten sien ende bekennen souden/ dat dese Saul den Heere daer toe beuiel/ dat hy haer Coninc ware/ so sy begeert hadden. Daerom sprack Samuel tot al het volck/ hier siet ghy ghewis/ wie dat de Heere ghecoren heeft/ ende dat zijns ghelijcke niet en is onder al het volck. Daer roept dat volck/ Hoschiahna: Oft also wy in Duytsche seggen mochten/ God helpe dē Coninc/ oft den Coninck geluck toe.

Siet dese Coninck heeft God selue ghecoren. Noch so warender terstont quade Belials/ loose onnutte lieden voor handen: Die hielden een ghespot met hem/ ende spraken/ wat soude ons dese verlossen: Ende en brachten hem gheen geschenck/ dat is/ sy en wilden met haerder gaue niet bekennen/ dat sy hem voor haren Coninck soudē houdē/ etc. Daer sien wy/ oft al schoon heden ten daghe God selue eenen Coninc/ Ja den alder besten ende nutsten koos/ soo en soude hy doch niet alle man behaghen. Ja hoe beter ende oprechter dat een Coninc is/ hoe eer dat hy hem van de quade Duyuels kinderen laet bespouwen. Maer wanneer der een stout tyran ghecoren wert/ daer souden sy den mont wel toe moeten houden. Maer Saul is noch oprecht eñ ootmoedich: Doet als en hoorde hy desen achterclap niet/ ende dede als eenē lanckmoedigen wijsen Coninc wel voecht/ en wil niet hooren/ wat hy wel hoort/ etc. Ja de Landen begheerden/ hy soude sulcke Belials kinderen/ die hem niet gehoorsaem wesen en wilden/ brenghen ende dooden laten: Maer dat en wilde Saul niet doen.

Wat Samuel des Coninex eñ des volcx haluen gesproken heeft/ oft sy wel oft qualijck ghedaen/ dat sy eenen Coninck begheert hebben/ eñ anders/ leest 1. Reg. 12.

Den Gheest des Heerē was met Saul/ waer hy hem henen weynde indē strijt tegen de vianden/ hy quamse altijts te bouen/ 1. Reg. 14.

Saul hadde dit ghebreck/ als dat hy in sommige saken te haestich was/ ende zijn goetduncken meer volchde/ dan den woorde Gods/ het welck voorwaer een groote smette is aen eenen Vorst. Want een Vorst behoort in alle dinghen acht te hebben/ dat zijn goetduncken ende voornemen niet teghen/ maer ghelijcformich sy den wille ende woorde Gods.

Alder eerst/ daer Saul de Philisteen slaen wilde/ ende verwachte met zijnen Heyr tot Galgola/ doen Samuel by hem quam met zijnen Heyre/ so doen haer lot was/ ende dat ymmers Samuel een weynich te langhe vertoefde/ so onderstont hem Saul/ sonder twijfel wt goeder meyninghe/ des Priesters officie te doen. Ende offerde/ dat is/ messeerde twee Ossen op/ op dat hem God tegen de Palestijnen victorie soude geuen/ ende dat volck te samen behielde. Maer terstont so quam Samuel/ seyde hem/ hi hadde dwaeslijc ghedaen/ hy soude ouerdacht hebben oft hem de Heere beuolen hadde/ ende daer na gedaen hebben.

ben. Maer dewijle hy niet nae den woorde des Heeren ghehandelt en hadde/ so soude hy weten/ dat de Heere dat Coninckrijck van hem aen zijn zaet soude wech nemen/ etc. 1.Reg.13.

Ten anderen/ so wilde Saul ooc goet zijn/ gheboot den hongerigen moedẽ crijchslieden/ sy souden vasten ende nuchteren zijn totten avont: So wie wat in zijnen mont nam/ die soude hy dooden. Maer op dat de Heere soude te kennen gheuen/ dat hy aen sulcke onuoorsichtighe/ onwijse beloften/ aen menschen geboden eñ te vergheefs sulcke gedwongẽ werckẽ geen behagen en heeft/ so schickt hijt also/ dat eenen Jonathan des Coninex beminde soon hem aen dit gebot ontginc/ op dat hy alsulcke zijne belofte versuymde/ niet en soude connen houden oft hy en soude hem seluen in zijn eyghen bloet beschuldicht maken.

Ten derden was Saul oock vermeten/ so dat hy Gods woort eñ beuel vergat ende liet varen/ eñ zijn goetduncken volchde/ namelijc/ doen hem de Heere door Samuel beual/ hy soude dit van Amalech tsamen met haren Coninc/ ionck ende oudt/ wijf eñ man/ beesten eñ menschen verslaen/ ende en soude haerder niet verschoonẽ/ noch ooc van alle hare goedẽ niet begeeren: So versloech Saul al het gemeyn volck ende vee/ wtgenomen Agag der Amalechiten Coninck. Dien nam hy geuangen/ ende verschoonde zijnder. Diergelijcken dede hy ooc met het beste vee/ goede cleederẽ ende cleynodien: die en wilde hy niet verbranden noch dooden: Ende ghedacht men condet al wel na raet/ ende totten dienst Gods gebruyckẽ. Daer vertoornt hem de Heere so seere/ dat hi dat rijcke van Saul ende zijnen zade nam. Want oft al wel offerhande een goet werck was: Doch dewijle hem niet de Heere van offeren/ maer van dootslaen ende verderuen beuolen en hadt/ soo soude hy dootslaen/ moorden ende branden voor een goet werck ende grooteren Godsdienst gheacht hebben/ dan vette ossen te offeren/ eñ groote gauen te brenghen. Hier behooren alle de ghene een exempel te nemen/ die de ordinancie Gods ende Christi/ door haer eyghen wijsheyt/ veranderen ende beteren willen. Also de ghene gedaen hebben/ van meerder heylicheyt weghen/ bouen Gods ordinantie inden houwelijckẽ staet. Ende eenich/ ende sommich ander dinck meer/ gheboden ende verboden hebben. Die behoorden hier gheleert te hebben/ dat gheen werck goet en is/ oft ten gheschiede dan nae het beuel ende ordinantie Gods. Want God ghehoorsaem te zijn is beter/ dan misse doen oft offeren: Ende de ooren open te doen is beter/ dan vette rammen te offeren/ 1.Reg.15.

Sauls doot.

Alsoo viel Saul geheel ende al wt de ghenade Gods in ongenade/ ende wert van God verworpen/ so dat hy geenen vrolijcken tijt meer en hadde/ tot dat hy onder de vyanden door zijn eygen sweert/ tsamen met zijn drie soonen doorsteken wert/ ende dat hem de Philisteen zijn hooft af sneden/ ende eenen grooten laster teghen Israel dreuen. Also verginck de eerste Coninc des volcx Gods/ 1.Reg.vlti. Wat meer eñ veel van Saul te segghen waer/ hoe dat hy hem seluen hoe langer hoe herder teghen God besondicht heeft/ sint der tijt dat hy dat woort Gods versuymt oft versien heeft: Ende hoe verschrickelijcke woorden dat de Heere van of ouer hem beueelt/ vint ghy/ 1.Reg.15. tot het eynde des eersten boecx.

David de Coninck.

Doent nv met desen Coninck wt was/ so dat hy voor taenschijn Gods niet meer en docht/ so en wilde de Heere zijn volck dan noch niet verlaten/ van zijns grooten naems weghen/ also hy hen toe ghesept hadde/ 1.Reg.12. Maer euen alsoo hy voormaels eenen tot Coninck ghecoren hadde/ die voor zijnen ooghen cleyn was/ dat is/ die niet stout/ hoochmoedich en was/ oft van hẽ seluen veel hiel. Alsoo neemt hy oock eenen sulcken/ namelijck/ David Isai soon: Dien koos hy also: De Heere sprack tot Samuel/ hoe langhe treurt ghy om Saul/ dien ick verworpen heb. Volt uwen Horen met olie ende coemt/ dat ick v tot Bethleem tot Isai seynde. Want ick hebbe my onder zijne sonen/ eenen Coninck wt bespiet. Ende Samuel vreesde voor den Coninck Saul (want hy leefde noch/ maer hy was al schoon vanden Heere verworpen) ende hadt sorghe/ wanneer hy eenen anderen Coninck wijde/ soo soude hem Saul dooden. Doch op die vertroostinghe des Heeren ginck hy henen ende salfde David/ Den ionckxsten soon Isai/ int bywesen zijnder broeders/ ende den Gheest Gods quam ouer hem.

Desen David moest veel perijckelen ghedooghen/ dewijle dat de Coninck Saul noch leefde/ nerghens en was hy seecker voor hem/ ende dat alleen/ om datmen hem prees van zijnder Ridderlijcker handelinghe/ meer dan den Coninck Saul: Leest dat/ 1.Reg. van het achthienste capittel tot opt vijfentwintichste toe.

Maer doen Saul doot was/ ende dat David tot het Regiment/ in goede ruste ende vrede gecomen was/ so meynde hy/ het en waer niet recht dewijle hy een schoon huys hadde/ dat Gods lade oft arcke onder de hutte staen soude. Daerom gaf hy Nathan den Propheet zijn goede meyninghe te kennen/ segghende: Merckt ghy oock/ dat ick daer in een Cederen huys sitte/ ende de lade oft arcke Gods/ soude onder de hutte staen? De Propheet meynde oock/ het waer een heylighe aendachtinghe/ seyde hem/ hy soude doen wat hẽ zijn herte leerde. Maer in de selue nacht sprack God met Nathan also: Gaet henen tot mijnen knecht David/ ende segt tot hem: Dat sept de Heere/ wilt ghy my een Huys timmeren/ daer ic in soude woonen? Wanneer hebbe ic opt in een huys ghewoont/ sint ter tijt dat ick v wt Egyptenlant ghebracht hebbe? Oft hebbe ick opt eenige van de Vorsten mijns volcx beuolen/ dat hy mijnen naem een huys timmeren soude? Ghy en sult my gheen huys tot wooninghe timmeren/ maer ick wil v een timmeren/ etc. 1.Re.7. 1.Paral.26.

Oorsprone des tempels.

Wt dese woorden Gods sien wy/ dat God wt hem seluen dẽ tempel niet en heeft heten timmeren: Euen gelijck hy niet wt eygen raet en heeft heeten eenen Coninck kiesen. Maer aenghesien dat David een hutte ende steenen tempel timmeren wilde/ so sept hem de Heere van eenẽ tempel/ die soude hem zijn soon timmeren. Maer daer mede en meynde de Heere Salomon niet/ dat hy hem den houten ende steenen tempel timmeren soude/ maer meynde Christum Jesum van Nazareth: Die soude hem eenen geestelijcken tempel timmeren. Niet van hout ende steen/ maer van leuendighe menschen/ dat is een heylighe kercke der Christenheyt. Maer dat en verstont David niet/ maer meynde/ dat hy van Salomon seyde ende vanden steenen tempel/ die hy tot Jerusalem timmeren moeste. Daer liet hem de Heere also voortvaren: Ende aenghesien dat hy ymmers timmeren wilde/ so gaf hy hem alle de timmeringhe so costelijck voor ooghen/ so dat gheen wonder ghe weest en waer/ dat hem alle zijn goet ende wercklieden versmolten ware.

Tempel.

Oock waert mijns bedenckens veel beter gheweest/ dat aen den tempel noyt geenen steen noch gront en hadde ghelept gheweest: Oorsake/ dat volck hinck met zijnder herten alleen aen den tempel/ ende meynden/ den tempel soude hen voor alle dinghen goet zijn. Daerom claechden oock de nauolghende Propheten/ ouer alsulcke valsche aendachticheyt/ die dat volck totten tempel hadden/ ende spotten daerom met

Sonde eñ faelgeringe Davids.

hen/ seggende/ Des Heerē Tempel / des Heeren Tempel / etc. Leest in de Propheten / bysonder Jere. 7. So suldy sien/ hoe ergerlijc dat dē Tempel voor het volck gheweest is.

Oft al wel dese Coninc David een goet vroō gheestelijck Man was / so liet hem God noch in grouwelijcke sonden vallen. Alder eerst / dat hy zijnen ghetrouwen Hooftman Vria zijn wijf nam. Ten anderē/ dat hy den seluen Vriam tsamen met veel ontschuldich Crijchs volck / verradelijc op de vleesch banc der vianden offerde/ op dat hy zijn oncuys herte soude versadighen/ eñ zijns getrouwen Hooftmās wijf geheel wech nemen mocht. Dewijle dese heylige Coninck/ wt Coninclijcke ouermoet ende boosheyt van deser sonde niet en is los gheweest / so en ist geen wonder/ of onse Coninghen eñ Vorsten / die David met haerder duechdelijcheyt niet eens water gheuen en mochten: Vrouwen scheynders ende bloetvergieters zijn. Of sy al wel veel geestelijcke hoerhuysen/ dat is/ Cloosters/ Kerckē eñ Capellen timmeren. Daerom siet voor v ghy Coningen eñ Vorsten. En ghy hebt tot noch toe niet alleen/ als David/ meer veel duechdelijcker endē vrome eerbaer lieden hare wijuen ende kinderen ghescheynt/ veel armer lieden/ bloet eñ goet door Crijch om uwer giericheyt wille vergotē eñ verdoruen: So leert met David boete eñ beteringe doen. Maer hoe dat David wtē beuel Gods/ door dē Propheet Nathan vermaent / gestraft/ ende weder tot ghenaden op ghenomen is / leest 2. Reg. 17. tot aent eynde.

Hoe dat Davids kinderen hen teghen malcanderen houden/ als daer Aman zijn suster besliep/ hoe dat hē Absalon daerō vermoorde. Item hoe hy tegē zijnen Vader dat volc oproerich maecte/ ende hem zijns regimēts ontstelde/ eñ hoe dat hy daerom gheuangen eñ doorsteken / eñ David in zijn regiment weder in gestelt wert: Leest/ 2. Regum 13. totten eynde.

David regeerde xl. Jaer/ dede dat den Heere wel behaechde/ sonder alleen inden handel Vria des Ethiters. Vandē seluen boosen handels wegen/ sprac de Heere / waerom hebdy mijn woort veracht / eñ voor mijn aensicht quaet ghedaen? Ghy hebt Vriā gedoot/ eñ zijn wijf tot v ghenomē. Daerom so en sal dat sweert (dat is het bloet vergietē) van uwen huyse niet op houden eewelijck. Vwe wijuen moetmen v oock tot schanden maken / openbaerlijck voor alle het volck/ by schoonen daghe/ 2. Reg. 12. Hoe dat gheschiet is Leest 2. Reg. 16.

Salomon wert Coninck in David zijn Vaders stede. Noch binnen zijnen leuen / door het voorbidden Bersabee zijnder moeder / die Vriams wijf geweest was/ etc. Doen David steruē soude/ so beual hy zijnen soon Salomon den Coninc/ dat hy dat woort Gods/ also Moses in gestelt eñ beuolen had / ghetrouwelijck bewaren ende houden soude. Dat dede Salomon / doch niet langhe / want hy offerde ende rooc te in de Berchkercken / ende vereenichde hem met den Coninc van Egypten. Nam tegen de wet Gods zijn dochter te Wijue.

Salomon den Afgodē dienaer.

Vā de groote wijsheyt die hē God gaf / mach een yeghelijc/ van mijnen tweghen verstaen/ hoe hy wil / maer onwijslijc eñ gheheel dwaeslijc dede hy: Ja sonderlijck teghen Gods ordinancie/ als dat hy hem seluen met soo veel Heydensche wijuen vereenichde. Eñ in zijn oude daghen hem van de selue liet leyden by der nuese/ tot dat sy zijn hert van God tot haren Afgoden verleydē/ de welcke hy opentlijck diende ende kercken timmerde/ etc. Dat dede des Heerē gramschap/ nam des Rijcx thiē deelen van zijnen geslachte. Sant den Propheet Ahiam tot Jeroboam den Hooftman Salomonis/ die hadde eenē nieuwen mantel/ diē nam Ahias eñ scheurde hē in twaelf stuckē/ ende sprack tot Jeroboam: Neemt wech de thien deelen van desen mantel/ want de Heere wil de thien Geslachtē des Rijcx Jsraels/ wt de handē Salomonis trecken/ eñ wilse v geuē. Eñ de Heere seyt / en ghy ghehoor geeft alle het gene dat ick v ghebiede/ etc. So wil ick met v zijn / eñ wil v een ghedurich huys timmeren/ alsoo ick David ghetimmert hebbe.

Jeroboam de Coninck ouer Jsrael.

Doen Salomon sulcx ghewaer wert/ so stont hy na Jeroboam/ maer Jeroboam ghinck wt/ vloodt in Egipten/ ende wert Salomons viant. Salomon regeerde xl. Jaer / ende sterf. Daer wert zijn soon Roboam Coninck in zijn stede.

Doē Jeroboam hoorde in Egiptē dat Salomon doot was/ so quam hy weder te lande. Hinc dat geheel Jsrael aen hē/ track hē aen. Want hi met alle de Lantschappen van Jsrael beclaechden haer voor haren Coninc Roboam/ ouer sommige beswaringē die zijn Vader Salomon op de landen geleyt hadde. Begeerde dat hy / den Coninc Roboam/ hen van alsulcke belastinghe soude ontladē. Maer Roboā na gehouden raet antwoorde den volcke: Dewijle dat sy nv zijnē Vader van nieuwe beswaringhen beschuldichdē/ so wilde hy hen noch meer op leggen. Eñ waer zijn Vader haer met geesselen geslaghen hadde/ daer wilde hijse met Scorpioenen slaen: Eñ hen soude zijn cleynste vingher swaerder zijn/ dan den gheelen rugghe zijns Vaders. 3. Reg. 12.

Doen dat volck des Lants sach/ datse de Coninc in haerder bede niet en wilde verwilligen/ noch haer van haerder beswaringen ontladen/ spraken sy/ wat hebben wy dan deel aen David? Wat vraghen wy na den soon Jsai / wel op een yegelijck in zijnder Hutten/ etc. dat is/ wy en willen niet meer met v / so en sult ghy ooc met ons niet meer te doen hebben / siet voor v / so willen wy voor ons sien.

Also vielen de thiē Vorstendommē der Lantschappen Jsraels af van Roboam haren Coninck / so datter maer Juda eñ BenJamin / de ouerblijuende ij. Vorstendommen/ by hen bestandich eñ ghehoorsaem en bleuen. Roboam de Coninc/ sant Aduram zijnen Rentmeester tot haer: Dien wierpen sy met steenen doot / ende de Coninck verberchde hem op eenen strijt Waghen ende vloodt tot Jerusalem.

Jeroboam de eerste Coninck ouer Jsrael.

Also maecte dat volck der thien Gheslachten/ Jeroboam tot haren Coninck.

Roboam vergaderde wt de twee Geslachten Juda ende BenJamin / lxxx. duysent mannen/ seer goede Crijchslieden/ wilde de thiē ongehoorsame Gheslachten straffen / ende weder onder zijne ghehoorsaemheyt dwingen. Dat verboodt hem God ende sprack: Hy selue hadde desen oproer ende afval aen ghericht. Also liet de Coninc den Crijch varen.

Tot deser tijt quamen de Caluern op / tot Dan ende Bethel/ dat ginck also toe. Guldē caluern.

De Heere God van Jsrael had geboden / dat alle tvolck van Jsrael / op gheen ander plaetse en soude aenbidden/ dat is / zijnē Godsdiēst volbrengen dan alleen tot Jerusalem. Maer doē nv de thiē geslachtē des volcx van harē natuerlijcken Coninc Roboam (de welcke tot Jerusalem Hof hielt) waren af geuallē/ eñ dat sy Jeroboam tot eenen Coninc ouer haer gecoren haddē/ so besorchde de selue Jeroboam / waer dat volc totter gewoonlijcker Feeste / na de Wet Gods tot Jerusalem soude ter kerckē gaen / so soude metter tijt / dat volck weder van hem af / ende haren natuerlijcken Coninck weder toe vallen. Want de Coningen van Davids geslachte hielden Hof te Jerusalem. Daerō/ om sulckē af val/ die haer toecomende begheuen mocht / te voorcomen/ so maecte hy (de Coninc Jeroboam) selue

eenen

eenen tempel/ eenẽ altaer of offerſtoel/ ende aenbedelhuys/ ende twee gulden caluerẽn. Hopende dat volck daer mede in zijn lant te behouden/ midts dattet niet tot Jeruſalem en dorſde den tempel beſoecken/ etc.

Coninck Juda.

Alſo is dat rijcke der kinderẽ Iſraels/ gedeylt ghewordẽn. Soo dat voortaen nae Salomons regiment de thien geſlachten haren eyghen Coninck ghehadt hebben. De Coninghen ouer de thien geſlachten/ noemtmen Coningen Iſraels. Ende de Coninghen ouer de twee gheſlachten/ noemtmen Coninghen Juda. De Coningen Iſraels hielden hof in Samaria. Wat onder haer heerſchappie behoorde / hietmen Iſrael / ende noemden hen ſeluen Samaritanen. De Coninghen Juda hielden hof tot Jeruſalem / wat onder haer heerſchappie behoorde / hieten Joden.

Coninc Iſraels.

Alſo ſien wy dat den rechten Godſdienſt moet onder gaen/ op dat daer mede/ afval/ ongehoorſaemheyt ende oproer / gekeert ende voorcomen worde. Want het is ymmers waer/ datmen altijts de ongehoorſaemheyt eñ den afval met Afgoderie keerẽ wil. Eñ de Jeroboamſche tyrannen hebben ſorghe / wanneermen God na zijnen woorde ende plaetſe/ tijden eñ manierẽ/ etc. ſoude dienen: So ſoude daer wt afval eñ ongehoorſaemheyt volghen. Alſo moeſte oock Aaron/ dat gulden calf gieten / om daer mede dat volck in ghehoorſaemheyt te behouden/ etc.

Deſe Prophetie gheſchiede alder eerſt/ ouer twee hondert iaren eñ meer int leuen Joſie.

Doen nv Jeroboam dẽ ongodſdienſt der gulden Calueren op ghericht hadde / ſoo dedet den Heere God van Iſrael vergrammen. Sant eenen Propheet tot Jeroboam/ daer hi aen den altaer ſtont ende roockte / die ſprack: O altaer altaer / ſiet daer ſal eenen ſoon gheboren werden/ ende wt den huyſe Dauids / namelijck Joſias/ die ſal op v offeren de Prieſters der hoochten die op v roocken/ etc. Doen de Coninck Jeroboam des Propheten woorden hoorde/ als dat hy zijnẽ altaer vloecte/ ſo wert hy toornich/ wees metten arm eñ ſprac/ neemt hem op eñ vangt hem. Doẽ verdorde hem dẽ arm/ ſo dat hy hem niet weder en mocht buygen. Maer doen de Propheet voor hem badt/ wert hy weder gheſont/ etc.

3.Reg.13.

Maer de Coninc Jeroboam/ en liet dan noch niet af van zijnẽ quaden Godſdienſt / eñ maecte dat Iſrael hem beſondichde aen de gulde caluerẽn/ dies vertoornde hẽ de Heere ouer hem/ dede hem door den Propheet Ahiam (tot welcken hy zijn wijf om raet geſonden had) ſeggen. Aengeſiẽ dat ick dat rijcke gheſcheurt heb wt de handen Salomonis vandẽ huyſe Dauids/ v verhoocht/ eñ tot Coninck ouer mijn volck gheſtelt: Eñ dat ghy v ymmers gulden calueren ghemaect hebt: Daerom wil ic ongeluc ouer v huys ſeynden/ eñ alle dooden wat aen den wandt piſſen can. De welcke daer ſteruen van v gheſlacht inder ſtadt/ die ſullen de honden eten / maer de welcke ſteruẽ optẽ velde/ die ſullẽ de vogelen eten. Eñ de Heere ſal eenen anderen Coninck ouer Iſrael ſetten/ de welcke dat geſlacht Jeroboams ſal wtroepẽ/ eñ de Heere ſal dat volc van Iſrael ſlaẽ/ recht als eẽ riet int water beweecht wort/ eñ ſalſe wtroepen van deſen goeden lande dat hy haren vaders gegeuen heeft / daerom dat ghy boſchkercken ghemaect/ eñ dẽ Heere vergramt hebt. Om der ſonden Jeroboams wille/ ſalſe de Heere ouer geuẽ.

3.Reg.14.

Alſoo int eynde des Iſraelitiſchen crijch ghreleſen wert.

Siet/ alſo ſtraft God van des valſchen Godſdienſt weghen/ niet alleen den Coninck ende zijn gheſlacht / maer oock alle dat volck / het welck hem in zijnen valſchen Godſdienſt na volchde/ ende ghehoorſaem is.

Ten tijden van deſen Jeroboam de Coninck Iſraels/ ſo regeerde Roboam de ſoon Salomonis ouer Juda eñ Jeruſalem. Dat volc aldaer tot Jeruſalem/ dede oock quaet voor den Heere/ vertoornde hem meer dan haer vaders / want ſy timmerden hooge calomnen ende boſchkerckẽ op alle bergen/ onder alle hooge boomen. Daer waren oock hoerachtige mannen int lant Juda/ ende deden alle ſchande als de Heydenen. Ende daerom/ doen deſe Coninc Roboam vijf iaer geregeert hadde / ſo verwecte God Seſack de Coninck van Egypten tegen hem. Die trock op na Jeruſalem / plonderde den Tempel / ende des Coninex huys: Nam alle de ſchatten die hy daer in vant/ oock de gulden ſchilden / welcke Salomon hadde doen maken/ etc.

1.Reg.4.

Plonderinge des tempels.

Alſo ginct ouer den ſchoonẽ nieuwen tempel/ daer hy noch nau vierendertich iaer gheſtaen en had. Roboam regeerde ſeuenthien iaer eñ ſterf. Eñ int achthienſte iaer der regeringe Jeroboãs des Coninex Iſraels/ wert Abia/ Roboams ſoon Coninck in zijn ſtede ouer Juda. Die en liet niet af / van alle de ſonden zijns Vaders / ende zijn hert en was niet recht voor God/ ende daer was oorloghe tuſſchen hem ende Jeroboam / ſo langhe als hy regeerde. Maer hy en regeerde maer drie iaer eñ ſterf. Maer om Dauids zijn grootvaders wille / gaf God dat zijn ſoon Aſa in zijn ſtede Coninck wert.

Abia Coninck ouer Juda.

3.Reg.15.

Int twintichſte iaer Jeroboams des Coninex Iſraels/ wert Aſa de ſoon Abia / Coninck ouer Juda/ die dede wat recht was/ brack de calomnen af / de boſchkercken/ de berchkercken / ende de altaren die zijn vaders ghemaeckt hadden. Oock verſtoorde hy den God Priapum / ende ſette zijn moeder af / dat ſy niet meer Prioreſſe of opperſte en dorſt weſen ouer de Priapſchen oft Mipleritiſchen Godſdienſt / die ſy gheſticht hadde/ 2.Par.15.

Aſa Coninc Juda.

3.Reg.15.

Doch dede Aſa tegen den Heere/ in dat/ dat hy al het ſiluer ende gout/ dat in zijnẽ ende des tempels ſchat was/ nam/ ende den Coninc van Syria ſandt/ ende hem daer mede beſtelde ende beſolde/ teghen Baſa den Coninck Iſraels. Daerom quam de Propheet Annam / ende ſprack tot hem: Daerom dat ghy ſo ſottelijc uwẽ trooſt op den Coninc van Syria / ende niet op den Heere uwen God / gheſtelt hebt / ſo ſal v de macht des Coninex van Syria ontgaen/ ende ſult voortaen ſonder ophouden crijch hebben / etc. Maer de Coninck wert toornich op den Propheet / leyde hem gheuangen/ etc. Oock doode hijder veel wt den volcke. Hy en ſocht / doen hy quade voeten hadde/ den Heere niet/ maer de Medecijns: Dat alle behaechde den Heere qualijck.

Int tweede iaer Aſa des Coninex Juda/ ſterf Jeroboam/ de Coninc Iſraels. Ende zijn ſoon Nadab/ wert Coninck in zijn ſtede ouer Iſrael. Hy dede dat den Heere qualijc behaechde / wandelde indẽ wech zijns vaders Jeroboams/ ende in de ſonde daer mede hy dat volck verleyt hadt. Doen deſe Nadab twee iaer geregeert hadde/ ſo maeckte Baaſe de ſoon Achie een verbont tegen hem/ ende verſloech hem met alle zijn gheſlacht/ daer wert de Prophetie waer / die God zijnen vader Jeroboam ghedreycht hadde / door den Propheet Achiam.

Nadab Coninc Iſrael.

Alſoo wert Baaſa Coninck in Nadabs ſtede ouer Iſrael/ int derde iaer des Coninex Juda/ eñ dede dat den Heere qualijck behaechde: Wandelde inden wech Jeroboams / ende inden valſchen Godſdienſt. Daerom dede hem de Heere ſegghen/ hy wilde hem ende zijn nacomelinghen doen/ alſo hy Jeroboam ende zijne nacomelingẽ ghedaen hadde: Namelijck / dat ſy eens quaden doots ſteruen/ ende niet na gewoonlijcker eeren begrauen werden ſouden / maer opter ſtraten vanden honden/ ende op dat velt vandẽ rauens gegeten worden. Den Propheet die hem ſulcks voor hielt/ dede hy dooden: maer ten gheſchiede niet te weyniger/ ſo hy hem gheſeyt hadde.

Baaſa Coninck Iſraels.

3.Reg.15.

Oproer.

Deſen Baaſa regeerde ouer Iſrael vierentwin-

3.Reg.16.

twintich Jaer / oorloochde teghen Asa den Coninck Juda zijn leefdaghe lanck.

Hela Coninck Israels.

Int sessentwintichste iaer Asa des Coninckx Juda / wert Hela de soon Baasa Coninck ouer Israel/ die dede oock dat den Heere qualijck behaechde. Doen desen Coninck Hela twee iaer geregeert had / ende in zijns stadthouders huys tot Thirsa / hem ter deghe vol gedroncken hadde/ so versloech hem zijn hooftmã Sambri/ met alle den zijnen die conden aen den wandt pissen/ ende wert Coninc in zijn stede ouer Israel. Dese dede oock dat den Heere qualijck behaechde / regeerde seuen dagen. Want doen dat volc Israels (het welc doẽ voor Gibethan lach) gewaer wert dat Sambri den Coninc Hela verslagen hadde/ ende selue Coninck geworden was/ so maectẽ sy Sambri tot eenen Coninck / die Velthooftman was ouer dat volck/ ende beleyden den Coninck in zijn stadt ende slot Thirsa. Maer doen hem Sambri niet meer en conde weeren/so verbrande hy hem seluen int slot tot Thirsa.

Oproer. 3. Reg. 16. Sambri Coninc Israels.

Oproer om het kiesen eens Coninckx.

Op desen tijt reesser een oproer / ende dat volc Israels verdeylde hẽ noch op twee hoopen. Dẽ eenen hoop hinc aen den Coninc Ambri/ den anderen hoop hinc aen Thebni den soon Gimeth/ eñ elcken hoop wilde den zijnen tot eenẽ Coninc maken. Maer dẽ hoop van Ambri quam te bouẽ ende wert Coninck/ maer Thebni verslaghen.

Samaritanen.

Desen Coninck Ambri cocht eenen berch van eenen man die hiet Somer / timmerde een stadt daer op/de welcke hy noemde (na den naem Somer/van welcken hy den berch ghecocht hadde) Samaria. Ende de Coninghen Israels hielden voortaen aldaer haer hof. Daer af heeten sy Coningen van Samaria. Ende mijns bedenckens heetmen dat volck/dat onder de selue heerschappie tot Samaria behoort/Samaritanen. Daerom dat sy God tot Samarien/eñ niet tot Jerusalem en sochten eñ aenbaden. Sulckẽ Samaritaen hebben vrijlijck de Pharizeen / Jesum ghenoemt. Also was hy een (namelijc mettẽ Pharizeen) die niet God tot Jerusalem/maer dẽ Baal/ eñ de gulden caluerẽ tot Samarien aenbadt/etc. Sulcken Samaritinne is vrijlijck dat wijf ghe weest/van Sichem/die met dẽ Heere Jesum/by Jacobs fonteyne sprac/ ende vraechde oft recht ware/datmen op desen berch/dat is/tot Samaria oft tot Jerusalem aenbidden soude/etc.

Achab Coninck Israels.

Int achtendertichste iaer Asa des Coninckx Juda / wert Achas de soon van desen Ambri/ Coninck ouer Israel / veel erger dan alle de ander voor hem. Nam Jesabel des Coninckx dochter van Sidon te wijue/ diende Baal/etc. Doen sprack Helias de Propheet tot hem / so waer als God leeft het en sal niet meer reghenen / oft ick en heetet. Daer hy nv dit ghesept hadde / so ontliep hy van Achab den Coninc. Die liet alle steden des lants ende het lant doorsoecken na hem/ ende wilde hem dooden. Maer hy lach verborgen inder Woestijnen. Leefde van het broot dat hem de rauen brachten.

Jesabel.

Ouer drie iaer soo quam hy door het beuel Gods/weder totten Coninck Achab:want daer was eenen grooten honger int lant van Samaria. Doen hẽ Achab de Coninc sach/sprac hy tot hem: Sijt ghy de ghene die alsulcken verwerren aenricht in Israel? Helias antwoorde/ic en verwerre Israel niet/maer ghy ende ws vaders geslacht verwert Israel/in dat/ dat ghy des Heerẽ gebot verlaet/ ende hangt aen Baalim. So laet nv alle tvolc van Israel te samen comen op den berch Carmel/met de vier hondert ende vijftich Propheten Baals. Oock de vier hondert Priesters/Jesabels ws wijfs Cappelanen. Daer nv alle het volck / Priesters eñ Propheten te samen waren/ so sprack Helias tot alle het volck : Hoe langhe hinct ghy aen beyde zijden. Is de Heere God / so hangt hem aen/ ende laet Baal varen. Maer is Baal God / so hangt Baal aen / ende laet den Heere varẽ. Ick ben alleen ouerbleuen wt de Prophetẽ des Heeren. Maer der Propheten Baals/ende Priesters der boschkercken/zijn wel acht hondert eñ vijftich. So geeft hen lieden nv eenẽ osse/ eñ my ooc eenen. Laet sy harẽ osse offeren/eñ op dẽ houthoop leggẽ/so wil ic mijnẽ osse ooc offeren eñ op dẽ houthoop leggen. So en sult ghy dat hout niet ontsteken / so en wil ic ooc dat mijne niet ontsteken : Maer sy sullẽ dẽ naem haers Gods aenroepen / so wil ick mijns Gods naem oock aenroepen / ende de welcke van zijnen God verhoort wert/eñ hem vyer gheeft/ die sal God zijn. De Propheten ende Priesters Baals/namẽ de sake met Helia aen: Riepen/schreyden/ draeyden om den altaer /ende songhen vanden morghen totten middach: Exaudi nos o Baal. Maer Baal en gaf hen gheen vyer. Helias spotte met haer / ende sprac/ roept beter. Is hy doch God/so en hoort hijt by auontueren niet/ oft hy en is niet thuys / oft slaept / oft is te biere ghegaen. Doen sy nv ouer lanc riepen/ ende dat den tijt voor handen was dat dat offer branden soude/ende datter doch gheen vyer en quam / so bereyde Helias zijnẽ altaer toe/ groef een gote daer rontom / leyde het hout daer op / hieu den osse/ ende maeckte hem tot stucken/ leyt op dat hout/ ende dede twaelf cruyckẽ met water op dat hout gietẽ/ so dat de gote vol waters wert om den altaer/ende sprack: Verhoort my Heere/ verhoort my/ op dat dit volck bekenne dat ghy God zijt/ ende bekeert hare herten wederom. Daer quam terstont vyer vanden Hemel/ verbrande alle het hout eñ vleesch / ende lecte dat water drooge op. Daer viel alle tvolc op zijn aensicht / ende sprac: De Heere is God/de Heere is God. Doen sprac Helias / so vangt dan Baals Priesters eñ Propheten/ende en laet niet eenen ontcomen. Hy leyde se aen de beke Cison/ ende doodese aldaer alle. Ende hy sprac totten Coninc gaet henen thuys/ eet, ende drinckt/ nv salt reghenen.

Historie vã Baals Priesters.

Baals Priesters ghedoot.

Achab ginck thuys / seyde desen handel Jesabel zijnder huysvrouwen / die sprack iae / de Goden doen my dit ende dat / Waer ick niet eer dattet morghen wert / Helias en doe/ so hy haer ghedaen heeft/ etc.

Also vreesde hem Helias voor Jesabel de Coninginne / vloot daer af / waer hem den wille Gods leyde/ badt God dat hy hem niet en soude laten steruen.

Oft nv al schoon Helias meynde/ dat hy alleẽ ouerbleuen was wt de Propheten des Heeren/ soo wasser doch een God vreesende man met namen Abdias/ des Coninckx huyshouder/ die hadde hondert goede Propheten/ by vijftich eñ vijftich op een plaetse verborghen / gaf hen broot ende water/etc. 3. Reg. 18.

Op den seluen tijt ouerviel Bennadab de Coninc van Syrien dat lant van Israel/ ende belegerde Samaria. Ontboot aenden Coninck Achab/ dat hy van hem wilde hebben / zijn siluer/ gout/wijuen ende kinderen/met zijne borghers/ Haue/goet/wijf ende kinderen. Achab wert verschrickt/ seyde hem alsulcx toe/ ende gaf hem seluen ouer in zijne handen. Daer quamen des Coninckx in Syria ghesonden / des anderen daechs weder ende spraken: Morghen wil de Coninck/ v/ ende uwe borgers huysen besoecken / ende al wat hem behaecht/ met uwe wijuen ende kinderen wech nemen/etc.

Doen quamper een Propheet/die seyde totten Coninck Achab / hy soude wt trecken / ende den Coninck van Syria wech slaen / de Heere soude met hem zijn. Alsoo volchde hy den Propheet/ sloech den Coninck wech/ende de Heere verloste hem/ het welck hy niet verdient en hadde.

Also

Also besocht hem de Heere/ hadde hem geerne tot boete ende beteringe zijns leuens ghebracht/ maer het was te vergheefs van hem.

Ouer een iaer trock Bennadab de Coninc vā Syria weder voor Samaria. Ende God beual Achab den Coninck Israels / door eenen Propheet dat hy Bennadab soude dooden. Maer dat en dede hy niet/ maer doen hy beuant / datmen hem inden Slach leuendich geuangen hadde/ soo hiet hy hem zijn Broeder / sette hem daer en bouen op zijnen wagen / verbonden hen te samen/ eñ liet hem met vreden wederom trecken.

Doen quam daer eē Propheet / seyde hē door een ghelyckenisse / dewyle dat ghy desen Man hebt wt uwen handen ghelaten / die des doots weerdich was/ so sal v leuen voor zijn leuen/ eñ ws volcks leuen voor zijns volcx leuen/ ghestelt werden. Maer Achab en wilde den Propheet met dese woorden niet hooren / ende wert toornich ouer hem.

Naboths Wyngaert. 3.Reg.21.

Oock wasser een man in Israel / die hiet Naboth/ die hadde eenen Wijngaert/ de welcke Achab de Coninck gheerne ghehadt hadde / seyde hy soude hem eenen beteren daer voor gheuen/ oft met gelt betalen. Naboth en wildet niet doē/ gemerct/ dat hy tot het erue zijnder maechschap behoorde. Daer sant Jesabel brieuen in Achabs naem/ schrijuende aen de borghers tot Jesrael/ sy souden Naboth haren medeborger steenigen/ hy hadde God ende den Coninc geuloect. Doen steenichden sy Naboth / ende de Coninck besadt zijnen Wyngaert.

Men en mocht nae het wtwijsen des Wets de erffenisse niet eewich coopen/ wt geenen geslachte.

Also doen de Vorsten heden ten daghe / treckē arme lieden erfgoeden/ van de erfgenamen/ willen den eersten coop hebben / oft nemen anders met ghewelt na haren wille / ende gheuen daer voor wat hen belieft. Ick wil swijgen/ wat sy dē armen gemeynen Man af dwinghen. Daerom soo moghen sy hier in God wel vreesen/ ende een Exempel aen desen Coninck nemen. Want God sal hen so weynich schencken / als desen. Maer hoort doch / hoe wert het bloet van desen Man ende zijnen Wijngaert geboet ende vergolden.

Helias de Propheet quam tot Achab / ende sprack: Siet ghy hebt ghedoot/ ende zijt gheerft. Daerom seyt v de Heere / op dese plaetse daer de honden dat bloet Naboths hebben op gelect/ sullen sy v bloet ooc op leckē / ende ick wil uwen geslachte doen/ also ick het gheslacht van Jeroboam/ ende den gheslachte Baasa ghedaen hebbe. So dat wt gheroeyt sal werden alle wat aen de wandt pissen mach. Ende v wijf Jesabel sullen oock de honden eten/ op het Jesraelsche velt.

Op dese woorden liet hem Achab dese misdaet leedt wesen / bekende sulcx met penitenci cleederen. Doen wert hem God weder ghenadich / so dat hy drie Jaer lanc vrede had. Maer liet doch ten laetstē zijn woort/ dat hy gedreycht hadde/ aen hem waer werden. Wāt daer hy met Josaphat den Coninc Juda tegen den Coninck van Syrien ten strijde trock/ wert hy met eenen Pijl doorschoten / ende de honden leckten zijn bloet op/ 3.Reg.21.

Huychelaers Propheten.

Ter seluer tijt / eer dat sy tē strijt trockē/ sprac Josaphat de Coninck Juda tot Achab de Coninck van Israel: Lieue/ vraecht doch den mont des Heeren / hoe dattet gaen sal. Doen liet Achab te samē roepen vier honder Prophetē/ ende sprack tot hen: Sal ick tot Ramoth ten strijde trecken? Sy antwoorden alle ghelijck/ treckt henen/ de Heere sal de vyanden in uwe handen geuen. Doen sprac Josaphat de Coninck Juda/ en hebt ghy geen Propheten meer die wy vraghen mochten? Achab sprack/ hier is noch wel een die

Michea.

wy vragē mochten/ namelijc Micheas/ maer ick en bē hem niet gonstich/ want hy en seyt my niet goets/ maer altijt quaet. Doen sprac Josaphat/ de Coninck en spreke also niet. Also sant Achab eenē camerlinc na Michea. Maer Zedechias de

Zedechias.

ouerste Propheet/ hadde twee hoornen van yser op ghebonden/ die sprack tot Achab den Coninc Israels/ dat seyt de Heere/ met dese hoornen sult ghy Syriam stooten/ dattet te gronde gae. Desgelijcken seyden alle de vier hondert Propheten/ hy en soude maer slechts henen trecken/ de Heere soude hem de Syriers in zijn handen gheuen.

Doen nv Micheas metten Camerlinc quam/ so sprac Achab tot hem: Micheas sullē wy trecken tot Ramoth eñ slaen? Doen seyde Micheas/ treckt henen met gheluck / de Heere salt in uwen handen geuen. Als oft hy seggen wilde/ ghy wilt doch dat ick v wat goets segge / wel aen so segge ic v wat goets/ maer oft so waer is/ sult ghy wel gewaer werden. Want de Camerlinc hadde hem te vorē beuolen/ hy soude den Coninc wat goets segghen/ ghelijck de ander Propheten alle.

Doen sprack de Coninck Achab/ ick beswere v ten eersten ende ten anderen mael/ dat ghy my niet anders en segt inden naem des Heeren/ dan het ghene dat waer is. Doen sprack Micheas/ ick sach gheheel Israel verstroyt op de berghen/ als schapen die geenen herder en hebben. Ende de Heere sprac/ dese en hebben geenen Heere/ een yeghelijck treck met vreden thuys. Doen sprack Achab tot Josaphat/ siet / en heb ickt niet te vorē geseyt/ hy en seyt my nemmermeer niet goets/ Voort seyde Micheas / daerom soo hoort dat woort des Heerē. Ick sach dē Heere sitten op zijnen stoel/ eñ al het Hemelsche heyr/ ter rechter eñ slincker zijden rontom staen. Eñ de Heere sprac/ wie wil my Achab de Coninc Israels bedriegē/ dat hy na Ramoth trecke/ eñ vergae? Daer sach ick eenen geest voort comen/ die sprac tottē Heere/ ic wil hē bedriegē. De Heere sprac/ waer mede? De geest antwoorde/ ick wil eenen liegenden geest zijn in alle zijnder Propheten mont. Doen sprack de Heere/ gaet eñ doet het. So heeft nv de *3.Reg.22.*
Heere eenen liegenden geest gegeuen in den mont van alle uwe Propheten/ die hier staē. Doe ginc de Propheet Zedechias toe/ met de yseren hoornē/ eñ sloech Micheam in dē hals/ eñ sprac: Heeft my dan de Geest des Heeren vergeten/ eñ heuet v geseyt? Doen sprac de Coninc/ neemt Micheam henen/ laet den Richter hem indē Thoren leggē/ met water des verdriets/ eñ met broot des droefheyts spijsen/ tot dat ick met vredē weder come. Doē seyde Micheas/ coemt ghy met vreden weder/ so en heeft de Heere door my niet gesproken/ dat betuyghe ick hier met alle het volck.

Also trock Achab de Coninc op den troost des woorts zijnder pluymstrijckende Propheten henen na Ramoth ten strijde/ ende wert geschoten/ ende de honden lecten zijn bloet op / soo voorseyt is. Dit Exempel schrijue ick hier / op datmen aenmercke / hoe dat God dicwils zijn waerheyt tot hem neemt / ende laet alle Priesters lieghen ende dwalen. Ende dat doet hy mits datmense alleen wilt leeren predihen/ datmē geerne hoort/ ende niet stracx wat recht ende waer is.

Dese Conincks Achabs wijf Jesabel / was *3.Reg.18.*
eē quade hyppocrijtische bloetvergieterse. Hadde veel Godsdiensten/ eñ onderhielt veel Priesters/ doch niet na God. De rechte Propheten dede sy dooden. Helias ontliep dicwils/ moeste hē ellendelijc behelpen inder Woestijnen / hongher ende dorst/ etc. om der waerheyt wille lijden. Dewijle dat de andere van der leugenen weghen ende der pluymstrijckerie / wt des Conincx keucken ende kelder gheuoet ende onderhouden waren.

Jesabels doot.

Dese Jesabel wierpmē vā het Slot ter veynster wt/ doen de Coninc Jehu in reet/ eñ de peerden vertradense / ende de hondē atense/ so datter niet dan de hersen schotel/ ende sommige stucken van handen ende voeten gheuonden en werden.

Josaphat Coninck Juda. 3.Reg.vlt.

Int vierde iaer Achabs des Conincks in Israel / wert Josaphat de soon Asa Coninck ouer Juda. De Heere was met hem / want hy wandelde inden wech zijns Vaders Dauids. Maer dat hy hem verbont met Achab/die God niet en vreesde / ende een quaet tyran was / dat maecte den Heere gram / ende strafte hem daerom seggende door den Propheet Jehu: Helpt ghy den godloosen ende maect ghy vrientschap met den genen die God haten.

Querhept.

Oock so liet hy hem bysonder ter herten gaen dat woort Gods/ het welck tot zijnder tijt gheheel in een vergeten gecomen was. Hy verstoorde oock de Berchkercken ende Boschkercken/ maer doch niet alle. Waerom hy vanden Heere gelooft wert. Hy sandt oock Mannen wt in alle Steden zijns Rijcx/ gaf hen dat Boeck der Wet des Heerē. Dat souden sy prediken/ te prediken beuelen/ẽ ander leeringen laten varen. Oock so hadde hy een bysonder goede achtinghe/dat alle het volck in zijn Rijcke goet recht ende goet bescheypt geschiede. Bestelde Richters in alle Staten/met desen beuel: Bedenct wat ghy doet/wāt ghy en dient niet my oft eenē mensche dat recht/ maer den Heere selue. Daerom so laet de vreese des Heeren by v zijn / ende siet dat ghy in alle saken recht doet. Want onse God gheen acht op den Persoon en heeft / so en heeft hy oock gheen begeerte op gheschencken.

Tot desen Josaphats tijden/ so trocken tegen hem ẽ zijn Rijcke/ de Moabiten/ Amoniten/ ẽ Amunim/met een ontallijc heyr. Maer doen hy sach/dat hy hen soude te cranc zijn/so riep hy ten Hemel tot God/ẽ sprack: By ons is wel te weynich stercte/ dat wy dese menichte die ons ouervalt/souden mogen wederstaen. Dewyle wy dā niet en weten/hoe dat wy ons hebben souden/so en hebben wy noch hulpe noch troost meer / dan alleen/dat wy onse oogen tot v weynden/etc. Also quam hē de Heere te hulpe / maecte een oneenichept onder de vianden / soo dat sy selue malcanderen vermoorden ẽ dooden / eer dat Josaphat gheheel tot hen quam. Also haddet Josaphat tegen zijne vianden/regeerde xxv. iaer ouer Juda. Dede dat den Heere wel behaechde: Alleē dat hy de hoochden ẽ Berchkercken niet geheel af en dede/de welcke een oorsaeck waren/dat dat volck zijn herte niet tot God gheschicken en conde/2.Para.20.

Occasias Coninck Israels.

Int 17 .iaer Josaphats des Coninx Juda/wert Occasias de soon Achabs Coninc ouer Israel. Die was een Afgodisch hypocrijt / verachte God / zijn woort ende Propheten. Doen dese Occasias twee iaer gheregeert hadde/so viel hy door een Traelgie zyuder Sale. Daer dede hy door zijne ghesondenen zijnen God Ackaron vraghen / oft hy van alsulcken val ghenesen mocht. Desen ghesonden ghemoete Elias den Propheet des Heeren Gods van Israels / die seyde hem / hy soude weder thuys gaen / ende den Coninck segghen / oft in Israel gheen God en waer / dat hy tot Ackaron om hulpe ende raet seyndē moest. Ende sprac voorder/ de Coninck en soude vant bedde/ daer hy op gheleghen was/niet op staen/ maer de doot steruen. Dat maecte den Coninck toornich op Heliam/sant eenen Hooftmā met vijfthien Mannē/ dat sy hem brachten. Doen sy tot Helia quamē/ sprack de Hooftman / ghy Man Gods / de Coninck gebiet v/dat ghy tot hem af coemt. Helias sprack / ben ick een Man Gods / so comet vier vanden Hemel / ende verslinde v met de vijftich met v. Doen vielder vyer vanden Hemel / ende verslindese alle. Doen sandt Occasias eenen anderen Hooftman ouer vijftich/dien ginct ooc also. Ten derden sant hy noch eenen met vijftich Mannen/die vreesde hem voor Helia/booch zyn knien voor hem/ bat hem dat hy zijns ẽ zynder knechten wilde ontfermen/etc. Doen ginck Helias totten Coninck af / seyde hem / hy en soude vant bedde niet comē/maer soude den doot steruen. Dat gheschiede / ende zijn broeder Jozam wert Coninck ouer Israel in zijn stede.

Jozom Coninck Israels.

Int iaer van desen Jozam des Coninx ouer Israel / so wert Jozam de soon Josaphat / Coninc ouer Juda. Doen hy in het geweit des reginēts een weynich te bouē quam/so doode hi alle zijn broeders / ende veel vanden Quersten des volcx. Maer geliet hem nochtans geheel geestelijc / timmerde de hoochde op de bergen rontom Jerusalē weder op. Recht als hadde zijn Vader Josaphat niet wel gedaen dat hijse af gebroken hadde/dwanc also dat volc/wederō op hypocrijtische maniere tot valschē Gods-dienst/ẽ in alle sonde ende schande: Daer schreef hem de Propheet Helias eenen Brief/op dese meyninge: Dewijle dat ghy niet en zijt ghebleuen op den padt ws Vaders / maer zijt op den padt der Coningē Israels ghetreden / ẽ hebt dat volck tot hypocrijsie gebracht. Itē / om dat ghy uwe broeders ws Vaders sonen / de welcke veel beter waren dan ghy/vermoort hebt/so sal de Heere v/v wijf/ uwe kinderen ẽ dat volc seer hert plagen. Ghy sult een quade siecte crijghen in v lichaem/so dat v alle v inghewandt wt vallen sal / ende v dooden. Alsoo ghaf God namaels den Philisteen ende Arabien eenen quaden gheest / so dat sy hen oprechten tegen Jozam. Quamen ende verdoruen dat gheheel Lant Juda. Namen alle wat sy vondē in des Coninx huys/ met Wijf ende kinderen / so dat alleen den Joncsten soon / namelijck Ochosias/daer af quam. Maer hem/de Coninc / die plaechde God met de voornoēde siecte totter doot.

Jozam Coninc Juda. 4.Reg.8. 2.Par.21.

Ochosias.

Desen Jozam regeerde acht iaer / ende zijn voornoemde Joncste soon wert Coninck ouer Juda / in zijn stede: Vā welckē corts volgen sal.

Jozam.

Van het thiende Jaer Josaphats/ tot op dat tweede Jaer zijns soons Jozam des Coninx Juda / was Jozam den voornoemden soon Achabs/ de Broeder Ochosie / Coninck ouer Israel. Regeerde twaelf iaer/ende dede dat dē Heere qualijck behaechde / maer niet soo qualijck als zijn Vader ende Moeder/ Achab ende Jesabel. Want hy dede de Beelden Baals wech / die zijn Vader ghemaect hadde / etc.

Tot desen Jozams tijden leefde Heliseus de Propheet. Ende oft God al wel groote wonderen / ende den Coninc veel goets door hem dede/ so en gheloofde hy doch niet.

Heliseus.

Ter seluer tijt lach de Coninck van Syria int Lant Israels voor de Stadt / ende slot Samaria. Verhongherdese so hert / so dat eens Esels hooft tachtentich siluerlinghen galt/ ende dat de arme Lieden haer eygen kinderen aten. Wāt op dē seluen tijt quam daer een Wijf inde stadt van Samarie totten Coninc/ẽ sprack: Heer Coninc helpt my/een Wijf isser tot my gecomen/ẽ heeft geseyt / gheeft my herwaerts uwen soon dat wy hem heden eten/soo wil ick ooc den mijnen morgen voortbrengē/dat wy hem eten. Ẽ heeft my also mijnen soon helpē eten / ẽ sy en wil nv haren soon niet geuen/dat ick hem oock helpe eten. Doen verschricte de Coninc/scheurde zijne Cleederen / ẽ meynde het sy des Propheten Helisei ende zijnder leeringe schult geweest/ dat God alsulcken ongeluck ouer de stadt sant/ ende sprack: God gheue my dit ende dat / waer ick dat hooft Helisei tot morghen op zijn Lichaem laet staen. Sandt eenen Knecht voor henen tot Heliseo/ doen sprack Heliseus / siet dat Moortkint seynt hier/datmē my mijn hooft af nemen soude/ slupt de duere vast toe / etc. 4.Reg.16. Desen Afgodischen Tyran Jozam / wert van zijnē Hooftman Jehu met eenen Pijl doorschoten. Sijn moeder Jesabel

Grooten hongher.

Heliseus.

Jozams doot. Jesabels doot.

Iesabel vande venster af geworpē / vande peerden vertreden eñ vanden honden geten/ etc. Alle wat aen de wādt pissen mocht/vanden geslachte Iorams/ dat dede Iehu dooden / volghende de selue Prophecie. Iehu zijn Hooftman wert Coninck in zijn stede: Van dien hier na.

Int twaelfste iaer Iorams des Coninex Israels/so wert Ochosias(de soon Ioram des Coninex Iuda)Coninc ouer Iuda. Die dede oock dat den Heere qualijc behaechde/ dat leerde hem zijn Moeder Athalia. Hy had oock quaden raet die na God niet en vraechdē. Desen Ochosias en regeerde maer een iaer / eñ wert van Iehu met Ioram den Coninck verslaghen. Athalia zijn moeder wert Coninginne in zijn stede.

Int twaelfste iaer Ioram des Coninex Israels/ende het eerste iaer Ochosias des Coninex Iuda / wert Iehu den hooftman Iorams des Coninex Israels/Coninc ouer Israel. Dat ginc also toe: Het hadden beyde Coningen ende Priesters tot Iuda ende Israel/God eñ zijn Wet geheel vergheten. Ende dat Lant wert met veel Kercken ende valschen Gods-dienst verblint. Het en hadden noch Coninc noch Propheet acht op haer behoorlijc Officie: De Coningen volchden hare moeders / eñ hare valsche Baals Priesters. God sandt hen den Propheet Heliseum/ maer die en geloofden sy niet/etc.

Daerom sandt Heliseus een van zijne Iongeren henen tot Ramoth/daer dat heyr eñ des Coninex Iorams Hooftlieden laghen / gaf hem de Olybusse des salfolijs/ eñ sprack: Gaet henen eñ salft Iehu den Hooftman/ dat hy Coninck sy in zijns Heeren stede/segt hem/hy sal door het beuel des Heeren / de Coninck ende alle zijns naems stammen dooden/etc. 4. Reg. 9.

Also wert Iehu Coninck ouer Israel / trock met andere zijn mede Hooftlieden henen na Iesrael/daer doen zijnen Heere Ioram/ de Coninck ouer Israel / eñ Ochosias de Coninck Iuda by malcanderen laghen. Doen toghen sy beyde wt Iehu te ghemoet/ niet wetende wat hy inden sin had/ oft dat hy tot Coninc ghewijet was. Daerom sprack zijn Heere de Coninc Ioram tot hem: Hoe gaetet Iehu/ist oot vrede? Iehu ātwoorde/ uwer moeder Hoererie eñ Toouerie en is noch niet wt. Spande met dien zijnen Booge / schoot den Coninck eenen Pijl tusschen de schouderen/ dat hy hem door zijn hert wt ginc. Ende de honden lecten zijn bloet op/op den Acker/dē welckē zijn vader Naboth (den borger tot Iesrael) met gewelt genomē had. Ochosiam den Coninc Iuda dede hy oock doot slaen/4. Reg. 9.

Iorams doot.

Na desen Slach van beyde de Coningen/troc Iehu tot Samaria/ al waer dan de Coninghen Israels pleghen hof te houden. Doen nv sulcks Iesabel des Coninex Iorams moeder hoorde/ so pareerde sy haer aensicht / vercierde haer seer schoon/ende sach ter venster wt/ ende sprac: hoe ginck Sambri doen hy zijnen Heere versloech? Doen dedese Iehu ter venster wt werpen / ende de peerden vertradense. Doen den intoch geledē was/so wildese Iehu/daerom dat si wt de dochteren der Coningen was/doen begrauen. Maer de hondē haddense al schoon op getē/tot de handen/ voeten/ ende hersenschotel toe. Also ontfinc de afgodische Propheet moorderinne harē loon.

Daer en bouen so warender voor handen lxx. sonen des Coninex Ioram. Daer schreef Iehu ouer gheheel Israel/ den ouersten ende regenten der stadt/ sy souden een: De beste ende vroomste wt de selue lxx. sonen kiesen / bescherminghe by hem houden/ende dat geslacht haers Conincks niet wt geroept laten werden. Maer al het gheheele lant vreesde Iehu/dedē hem wederom seggen/ sy en wilden geenen Coninck kiesen: Maer hy soude haer Coninck / soo wilden sy oock zijn knechtē zijn: Hy soude beschickē ende gebieden.

Grooten iammer.

Doen schreef Iehu wederom aen de regenten des volex also: Sijt ghy mijne knechtē/ so beuele eñ gebiede ick v/ dat ghy de hoofden neemt van ws Heeren des Coninex sonen/ende brengtse my morgen vroech tot Israel. Doen dit beuel gelesen was/ namē de oudtste oft regentē des volex/ de tseuentich sonen Iorams haren Coninc/ende doodense alle/ leyden haer hoofden in coruen/ eñ sondense tot Iehu in Iesrael/die leydese op twee hoopen onder de poorte / op datse alle man sien soude/ die wt oft in ginck / ende sprac tot alle het volck: Hebbe ick tegen mijnen Heere een oproer gemaeckt/ende hem verslaghen? Wie heeft dan dese verslaghen? So weet ghy nv/ dat dit alle de Heere ghedaen heeft. Also hy den ghesIachte Achabs gedreycht hadde/ 4. Reg. 16.

4. Reg. 10.

Doen desen Iehu henen trock nae Samarien / soo quam hy de broeder Ochosie des Conincks Iuda te ghemoet / doodese alle / wel tot tweenveertich mannen / so datter niet een ouer en bleef/ 3. Reg. 21.

Doen hy tot Samarien quam / soo doode hy alle wat van Achabs stamme ouerbleuen was.

Na dien dede hy alle het volc te samen roepen (het welck doen al in enckel valschen Godsdienst leefde) gheliet hem / als waer hy oock haerder meyninge geweest/daerom seyt hy: Vwen voorgaenden Coninck en heeft Baal niet neerstelijck ghedient: Ick wil zijnen Godsdienst vermeerderē. Op desen dach wil ick hem een groote feest ende offerhande houden / wie niet daer toe en coemt/ die sal steruen.

Also quamen alle Baals Priesters ende Propheten te samen / in S. Baals Kercke: Ende na dat sy dat officie der missen oft offers volbracht hadden/ soo sprack Iehu tot zijn Crijchs-volck/ dat hy daer toe bestelt hadde: Gaet henen ende dootse alle. So wie eenen na laet/ die moet voor hem steruen. Alsoo versloeghen sy op den seluen dach alle de Priesters Baals. Ende wt S. Baals kercke maeckte Iehu een schijthuys: Daer ontfinck hy eenen grooten danck by God door eenen Propheet/ die sprac also/ daerom dat ghy haestelijc gehandelt ende ghedaen hebt nae mijn welbehagen/ tegen dat huys Achabs/ soo sullen uwe sonen tot int vierde gheslacht op uwen stoel sitten. Also roepde Iehu Baal wt/maer vanden Calueren dienst tot Bethel en wilde hy niet af laten. Dies creech de Heere een verdriet ouer zijn volck Israel / plaechdese met crijch / liet de Coningen van Syria haer lant ende lieden verderuen. Doen desen Iehu xxiij. iaer gheregeert hadde/sterf hy: Ende zijnen soon Ioachas wert Coninck ouer Israel in zijn stede. Doen Athalia de verlaten weduwe Iorams des Conincks Iuda hoorde/ dat haer soon Ochosias de Coninck Iuda ghedoot was / soo liet sy alle mans persoonen des Coninex Iuda dooden: Ende regeerde selue in Ochosia haers soons stede/ seuen iaer lanck. Maer Iosuba (de suster Ochosie/ des Coninex Iuda dochter / des hooghen Priesters Ioiada huysvrouwe) verberch ende doock haren ionghen neue Iohas / den ionckxsten soon haers broeders des Coninex Ochosie/ ende verloste hem van de bloedige handen zijnder grootmoeder Athalia/ so dat sy hem niet en doode.

Reformatie des valschē Godshuys.

4. Reg. 10.

Iehu doot.

Ioachas doot.

Athalia Coninginne in Iuda.

4. Reg. 10.

Doen desen Iohas seuen iaer oudt was / soo nam Ioiada de hooghe Priester (zijns vaders suster man/ die hem also heymelijck op gebracht hadde) de crijchs ende Hooftlieden/ leydese inden Tempel / maecte een verbont met hen / toonde hen den soon des Coninex/ seyde hen / hoe dat sy hem na ordinantie dienen soudē/ eñ stelden hem voor/ sette hem op eenen Coninclijcken setel/ gaf hem dat Wetboeck in de hant/salfde hem met de Coninclijcke Olie. Daer sanc/Trompette/ende

Ioas Coninc Iuda.

riep alle man: Gheluck toe den Coninck/etc.

Athalias doot. 4.Reg.11.

Doen nv dit vreuchdē geſchrep Athalia hoorde/ſo liep ſy binnen inden Tēpel. Maer doen ſy hare neue den Jonghen Joas/na Coninclijcker wijſe ſach op den ſtoel ſitten: Soo riep ſy/o ghy oproerders/o ghy oproerders. Maer Joiada beualſe wt te leyden/ende dedeſe dooden.

Alſo regeerde Joas/ende dede dat den Heere wel behaechde: So langhe als Joiada de hooge Prieſter leefde/doch ſo en brac hy de Woutkercken ende berchkercken niet af. Maer ſoo haeſt als Joiada ſterf/ſo regeerden de Ouerſte int hof/ende groeten den Coninck/dat is/ſy ſmeecten hem/loofden hem in alle wercken. Ende hy volchde hen/ende ſy verlieten den Tempel tot Jeruſalem: Dienden de Wout-kercken ende de beelden: Doen verthoornde hem de Heere ſeer hert/vermaendeſe door den Propheet/ſy ſouden boete doen/dat is/af laten ende wederkeeren/ maer ſy en wilden hem niet volghen.

Op deſen tijt wert Zacharias/den ſoon des voornoemden hoogē Prieſters Joiada begaeft metten geeſt Gods: Straftēſe van haer godloos Afgodiſchs leuen. Daer hieldē ſy eenen Raet teghen hem/eñ de Coninck Joas gheboot (zijnen oom) men ſoude hem met ſteenen doot werpen. Vergat geheel ſchandelijc de groote trouwe/die hem zijn Vader Joiada/eñ zijn moeder Joſaba bewesen hadden/namelijck/dat ſy hem by het leuen behouden/ende tot het Conincrijc gebracht hadden/ſo voor verhaelt is/leeſt 2.Par.24.

Van deſen Zacharias ſpreect Chriſtus onſen Heere. Matth.23. 2.Par.24.

Maer den ontſchuldigen Zacharias/doen ſy hem voor eenen valſchen Propheet ſteenichden/ ſo ſeyde hy/de Heere bekennet ende oordeelet: Daer by liet hijt verduldich zijnde/blijuen/ende ſterf. Ouer een iaer daer na ſo quamen die van Syria/ende dooden alle de oudtſte tot Jeruſalem: Haer haue eñ goet ſonden ſy den Coninck van Syria. Joas den Coninck ſtraften ſy/om alle zijn ſiluer ende gout/dat hy in zijn ende des Heeren huys hadde. Ten laetſten ſo muyten zijne Dienaers tegen hem/verſloegen hem op zijn bedde: Alſoo betaelde de Heere den eenen boeue metten anderen.

Joas doot.

Deſen Joas was ſeuen iaer oudt/doen hy Coninck wert/ende regeerde veertich iaer tot Jeruſalem/ende zijn ſoon Amaſias wert Coninck in zijn ſtede.

Amaſias.

Joachas Coninc Iſraels.

Int drientwintichſte iaer van deſen Coninck Joas des Conincx Juda/ſo wert Joachas de ſoon Jehu Coninc ouer Iſrael. Die wādelde op zijns vaders bane/inde ſondē Jerobeams/dat is/indē caluerē dienſt/eñ en wilde van ſulcx niet op houden. Doen ſchictet de Heere/dat Aſael de Coninc van Syrie quam/eñ verderf dat lant Iſraels/verſloechſe: So dat de Coninck niet meer dan thien ſtrijtwagens/vijftich ruyters/eñ thiē duyſent voetknechten/in alle de thien geſlachten ouer en bleuen. Deſen Joachas regeerde ſeuenthien iaer ouer Iſrael. Eñ zijn ſoon Joas wert Coninc in zijn ſtede.

Amaſias Coninck Juda.

Int ſeuenendertichſte iaer Joas des Conincx tot Jeruſalē: wert Joas de ſoon Joachas Coninc ouer Iſrael/die dede dat den Heere qualijc behaechde. Regeerde ſeſthien iaer/eñ en liet niet af van de ſonden Jerobeams/ dat is/vanden guldē calueren dienſt/4.Reg.13. Int tweede iaer van deſen Joas de Coninc Iſraels/ſo wert Amaſias (de ſoon Joas des Conincx Juda) Coninck ouer Iſrael/die dede dat den Heere wel behaechde/doch niet met geheelder herten. Want hy hadde veel berchkercken ende woutkercken/etc. Doen zijn rijck een weynich wederom in weerden quam/ſoo dede hy de ghene dooden/die zijnen vader Joas verſlagen hadden. Trock wt teghen die van Edom ende Seyr/ſloech eñ vincſe/eñ had groote Victorie/ nam hen hare ſiluer eñ gulden beelden/voerdeſe thuys tot Hieruſalem/ende eerdeſe/hadde ſeer veel geluck. Daer quam een Godvreeſende man die ſtrafte hem daer af/maer dat verachte hy/eñ hy ſprac/wilt ghy den Coninc leeren? Swijchc/ oft ghy moet ſteruen. Doen ſweech de Man/eñ merckte wel/dat hem de Heere dooden wilde/ daerom dat hy quaet mettē beeldē gedaē hadde.

Want terſtont na deſe vermaninghe/ſoo verachte hy Joas den Coninck van Iſrael/beriep hem te velde om te ſtrijden. Doen Joas de Coninck Iſraels ſach/dat hy des hoochmoets niet en mocht ontſlaghen zijn/ſo trock hy hem te gemoet. Sloech zijn volck in de vlucht: Maer hem vinck hy. Voerde hem te Jeruſalem/brack der ſtadt mueren tot Jeruſalem af/van Ephraims poorte tot de hoeck poorte toe/vier hondert ellen lanck: Nam alle wat hy van ſiluer ende gout inden Tempel vant/ende des Conincks. Voerdet alle (oock des Conincks kinderen tot gijſelaers) met hem in Samaria. Want van dien tijt aen dat hy hem ſeluen tot menigerhande Godſdienſt begaf/ende vanden eenuoudighen Godſdienſt afweeck/ſo werden hem zijne Borghers tot Jeruſalem vyant.

Ten laetſten ouer vijfthien iaren/int xix. iaer zijns rijcx/ſo verhieuen ſy hen tegen hem/ſo dat hijt wt Jeruſalem ontwijcken moeſte. Doch togen ſy hem na tot Lachis toe/ende ſloeghen hem aldaer doot/ende maecten eendrachtelijc Oziam zijnen ſoon tot eenen Coninck/4.Reg.14. Oproer. Amaſias doot.

Int vijfthienſte iaer van deſen Amaſie des Conincx Juda/wert Jeroboam de ſoon Joas Coninck ouer Iſrael. Jeroboam Coninck Iſraels.

Op dees tijt ontfermde hem de Heere ouer de noot des lants/daer mede ſy gheplaecht waren. Ende holp hen door de hant Jeroboams: Die brachtet weder te lande wat daer af ghenomen was. Deſe Jeroboam dede ooc/dat quaet voor den Heere was/en weeck niet af van de ſonden Jeroboams des eerſten Conincks Iſraels. Regeerde eenenveertich iaer. Eñ zijn ſoon Zacharias wert Coninck in zijn ſtede. 4.Reg.14.

Int ſeuenthienſte iaer van deſen Jeroboam des Conincx Iſraels/ſo wert Ozias (de welcke ooc Azarias genaemt wort) de ſoon Amaſie des Conincx Juda/Coninck ouer Juda.

Doen Ozias eenen luſt hadde totter Lantneringhe oft bouwerck/timmerde Sloten/groef veel fonteynen inder Woeſtijnē/op datmen veel vees op brengen eñ voeden mocht/plante Wijngaerden aen de woeſte berghen/timmerde den muer te Jeruſalē weder op/die in zijns vaders tijden/door Joas de Coninck Iſraels ter neder ghelept was. Hy hadde groote victorie eñ roem/ tot in Egypten toe. Ende dede dat den Heere wel behaechde/in alder manieren als zijn vader Amaſias/ende ſocht God/ſo lange als de Prophetiſche Prieſter Amaſias leefde. Alleen de hoochten ende Berchkercken en brac hy niet af/ maer liet dat volck hen daer aen beſondighen: Dat offerde zijnen brandtoffer daer in. Ozias Coninck Juda 4.Reg.15. 2.Par.16.

Doen hy nv tot grooter macht/naem eñ aenſien quam/ſo wilde hy veel te rechtueerdich zijn/ nam hem des Prieſters Officie aen/ginck binnē in den Tempel/ende roockte op den altaer/ende en wilde hem vandē goeden Zachariam niet laten ſtraffen/die hem ſeyde/dat hem ſulcx niet en behoorde/maer den kinderen Leui/dien behooret toe. Daerom ſtrafte hē de Heere metter Lazarie zijn leefdaghe lanck. Ende moeſt alſo vanden menſchen (nae de ordinantie des Wets) wt ghelept/af gheſcheyden ende des regiments berooft zijn. Hy was vijfthien iaren oudt/doen hy Coninck wert/regeerde tweenvijftich iaer. Sijn ſoon Joathan beſadt zijn ſtede/ten tijden zijnder Lazarie in alle Juſticien.

Int achtendertichſte Jaer van deſen Ozie

des

des Coninck Juda/soo wert Zacharias de soon
Zacharias Con. Israels. 4.Reg. 15. Jeroboams Coninc ouer Israel. Dede dat den Heere qualijck behaechde/in ghelijcker manierē als zijn Voorvaders/en liet niet af van de soudē Jeroboams.

Sellus Con. Israels. Oproer. 4.Reg.15. Maer Sellum de soon Jobes maeckte eenen oproer teghen hem/versloech hem int openbaer/ daer hy maer ses maenden geregeert en hadde/ eñ wert Coninc in zijn stede. Also dede God zijnē woorde ghenoech/dat hy Jehu de Coninck Israels hadde toe gesept / als dat zijn Saet op zijnen Stoel sitten soude: Tot in dat vierde Ghe-slacht/als bouen/4.Reg.10.verhaelt is.

Int xxxix. iaer Ozie des Conincks Juda/ wert dese Sellus Coninck ouer Israel/doen hy een maent gheregeert hadde/so doode hem Manahem de soon Gaddi/wt der Stadt Thirsa/ende wert Coninck in zijn stede. Also straft de Heere vianden met viants handen/quade stucken met quade stucken.

Oproer. Daer dese Manahem den Coninck Sellum verslaghen hadde/ende selue Coninck ghewor-den was: Soo en wilden hem de Borghers tot
Der Tapsten iammer. Tapsan niet in latē. Daer wan hy de Stadt met ghewelt/doodese alle/verwoeste de gheleghentheyt rontom henen / oor de beuruchde vrouwen sneet hy op/ende doodese/met de vruchten haerder Lichamen.

Dese Manahem dede dat dē Heere qualijc behaechde/en liet niet af vā de sondē Jeroboams. Doen verwecte de Heere Phul/de Coninck van Assyria/daer gaf hem Manahem duysent centener siluers dat hy vrede met hē hielt/eñ holp hē voortaen zijn Rijcke beschermen. De selue schattinge leyde hy op de Rijcke in Israel. Dese Manahem regeerde thien iaren.

Phacee Con. Israels. 4.Reg.15. Int vijftichste iaer Ozie oft Azarie den lazarighen Coninck Juda/ so wert Phaceia de soon Manahem Coninck ouer Israel. Die dede dat den Heere qualijck behaechde/en liet niet af van de sonden Jeroboams/ etc. Doen hy twee iaer gheregeert hadde/dat is int vijftichste iaer Azarie des voorseyden lazarigen Coninck Juda / so
Oproer. dede Phacee (de soon Romelie) zijnen Hooftman/ eenen oproer tegen hem / ende versloech hem tot Samaria int slot/ eñ vijftich mannen met hem/ eñ wert Coninck in zijn stede. Also betaelde ymmers d'een den anderen/ etc. Dese Phacee dede oock dat den Heere qualijc behaechde/ in de sonden Jeroboams.

Tot zijnen tijden viel hem de Coninc van Assyrien int lant / eñ dat gheheel lant Nephtalim/ ende leyde dat volck gheuanghen in Assyria.

Doen dese Phacee gheregeert hadde twintich iaer ouer Israel / soo wert hem met zijnder eyghender maten ghemeten: Want Ozea de soon
Oseas Coninck Israels. Hela maecte een verbont teghen hem. Versloech hem/ende wert Coninck in zijn stede.

Int ander iaer Phacee des Soons Romelie des Coninck Israels / so wert Joathan de soon Azarie / oft Ozie des lazarischen Conincks Juda / Coninck in zijns Vaders stede ouer Juda. Die dede dat den Heere wel behaechde/in gelijcker manieren als zijn vader Ozia. Alleen dat hy de Excelsa / dat is / de berch-kercken niet af en brack / want dat volck offerde ende roocte noch op de berghen.

Dese Joathan hadde eē goet regiment/sloech de Amoriten/ maectese hem tsijnsbaer/ timmerde veel steden eñ vlecken. Tot zijnen tijden schicte God dat Rasin de Coninck tot Sirie int lant Juda viel. Dese Joathan regeerde sesthien iaer ende sterf/ende zijn soon Achas wert Coninck in zijn stede.

Int seuenthienste iaer Phacee des soons Romelie/des Coninck Israels/ wert Achas de soon Joathan Coninck ouer Juda. Die en dede niet dat den Heere behaechde/wandelde op den wech der Coninghen Israels/ offerde op de berghen/ heuuelen ende onder alle groene boomen / dat is / waer ergheus een kercke op een berch lach/ aldaer bracht hy zijn Offerhande ende gaue. Socht aldaer zijnen noot te helpen / teghen het ghene dat in de wet gheboden was : Als datmen alleen tot Jerusalem by den eenigen naem des Heeren / aenbeden / offeren ende hulpe soecken soude/etc.

Bouen dat alle soo verbrande hy zijnen soon Tophet wat het is.
met yuerigen Tophet/in het dal/des soons Hinnom. Van het dal des soons oft de sonden Hinnom/eñ van Tophet meucht ghy lesen/Esai.30. Jerem.7.19. Mijns verstants so is Tophet een kercke gheweest / in het dal dat van zijnen besitter Hinnom/Hinnonis dal gheheeten heeft. Aldaer hebben de Duyuels groote teeckenen ghedaen / ende de lieden byder nuesen gelept tot allē sonden / so verre dat sy oock haer eyghen kinderen/ aldaer in des ghenadighen Duyuels huys gheoffert hebben. Also heeft de selue woutkercke Hinnoms/ of Hinnonis dal geheeten: Alsoo dan tot onsen tijden de kercken der ergernissen/noch dalen oft berghen/ daer sy op oft in ghetimmert zijn/ ghenoemt worden/ als/ op den ossenberch/ Papenberch/Grimmendal/ Schoondal/Groēdal / etc. Want alle sulcke Godshuysen / zijn eenen grouwel voor God : Leest den vijfsten ende den hondersten Psalm. Confitemini. Doen dese Achas God beter dienen wilde / dan hem door de wet beuolen was / soo meynde hy dattet een beter ende grooter offerhande was / als hy zijn eyghen vleesch ende bloet / zijnen eersten gheboren soon offerde / dan als hy een schaep oft osse offerde. Dat maeckte den Heere gram : Sandt ouer hem Rasin den Coninck wt Siria / ende Phacee de Coninck Israels. Die beleghreden Jerusalem : Ende oft zijt al wel niet en wonnen / so verwoesten sy doch gheheel Juda. Namense met lijf ende goet gheuanghen / ende leydense nae Damascum. Oock Phacee de Coninc Israels zijn ghebuer / versloech hem / van zijnen volcke hondert duysent ende twintich duysent op eenen dach. Alsoo straftese de Heere / om dat sy hem verlaten / ende eenen nieuwen Godsdienst op ghericht hadden.

Bouen dat so voerde Phacee de Coninck Israels eenen ontallijcken roof van goede / vee/ vrouwen/kinderē/ ende mannen: wel tweemael hondert duysent menschen / wt Juda / nae Samarien. Hoe dattet met desegeuangenen gegaen is/ leest int 2.Par. int achtentwintichste capit.

Tot desen Achas tijden soo quamen oock de Grooten slach der Joden.
Idumeen / versloeghender veel wt Juda/ leydē veel gheuanghen wech. Op dander zijde vielen de Philisteen int lant / wonnen veel steden/ ende hielden haer daer in : Namelijck Bethsames/ Ahilo/ Gaderot/ Sochoth / Thaman / Gasan/ met hare gheleghentheyt ende dorpen/etc.

Also plaechde de Heere zijn kercke Juda / om des Coninck Achas wille/ daerom dat hijse van haerder hulpe ontbloot hadde / dat is / dat hijse door vreemde Godsdiensten van de eenighe hulpe Gods/ verleyt hadde.

Dese Achas regeerde Judam xviij. iaer/ende 4.Reg.16.
Ezechias zijn sone wert Coninck in zijn stede. 2.Par.28.
Int elfste iaer Achas des Coninck Juda / soo wert Ozee de soon Hela Coninc ouer Israel: Die dede dat den Heere qualijck behaechde.

Tot zijnen desen Ozias tijden / so trock Sal- Ozee Con. Israels.
manasser de Coninck wt Assyria teghen hem/ eñ bedwanc hem dat hy hem dienen ende cijnsbaer zijn moeste / ende ouer eenen tijt viel hy weder van den Coninc/ van Assyria af / en wilde hem noch ghehoorsaem noch cijnsbaer zijn / eñ sandt om hulpe totten Coninck van Egypten. Doen

Eynde des Rijcks Israels.

quam de Coninck wt Assyria tot Israel / belegerde Samaria tot in dat derde iaer. Doen hijt nv wan / so leyde hy dē Coninc Ozee met alle het lant volck der thien gheslachten / geuanghen ende ghebonden / in Assyria. Ende stelde Assyriers ende ander vreemt volck / in haer stede / int lant Israel ende tot Samarien.

Ezechias Coninck Juda.

Alsoo werden de thien Gheslachten Israels vanden zade Abrahams iammerlijc geuangen / ende wt dat goede lant ghelept / waer in haer de Heere God met grooter cracht ende heerlijchept ghebracht / ende als erfghenamen ende Heeren daer in gestelt hadde: Also dat van de twaelf geslachten / maer de twee / namelijck / Juda ende BenJamin ouer en bleef / doch niet langhe / soo volghen sal.

4.Reg.18.

Int derde iaer Ozee des soons Ela / des Coninckx tot Israel / soo wert Ezechias de soon Achas / Coninc tot Jerusalem ouer Juda. Dese dede dat dē Heere wel behaechde. Storinde / brac ende verbrande de berchkercken / boschkercken ende de beelden. Ooc so brac hy de coperen Slange / die Moses veel hondert iaren te voren op gericht hadde: Want dat volck / roocte de selue / tot dier tijt toe.

Dese Ezechias stelde hem teghen den Coninc van Assyria / ende en wilde hem niet onderdanich zijn. Daerom doen hy veerthien iaren geregeert hadde / quam Senacherib de Coninck van Assyrien / ende wan alle stercke steden in Juda. Doē sant Ezechias een bode tot hem / ende dede hem bidden / dat hy soude op houden ende wten lande trecken / wat hy hem soude op legghen dat wilde hy gheuen. Doen leyde hem Senacherib op / dat hy soude gheuen / drie duysent pont Siluers / ende drie hondert pont gouts. Doen gaf Ezechias alle het siluer ende gout / dat hy hadde in zijn ende des Tempels schat. Hy track ooc de gulde platen van des Tempels poorten / ende gaf se hem.

Noch bouen dat alle / sant de Coninck van Assyria tot Ezechia / te Jerusalem: Ende dede hem also seggen / waer op verlaet ghy v? Ghy hebt by auontueren gedacht / dat ghy v wilt weren? Oft verlaet ghy v op den rietstaf den Coninck van Egipten? Maer sout ghy willen seggen dat ghy v verlaet op den Heere uwē God? Soo hebt ghy hem doch zijne kercken / eñ altaren ghebroken. Ende ghy hebt tot Juda ende Jerusalem geboden / datmen uwen God in alsulcke kercken niet aenbidden en soude / dat is / ghy en derft v op uwe eyghen sterckte / van eenich teghenstaen oft beschermen vertroosten. So en can v ooc de Coninck van Egipten / niet ghehelpen / hy is als een riet / dat wel eenē wint om blaest. Oock en derft ghy niet denckē / dat v de Heere v God helpē sal / dewijle ghy kercken ende Altaren breect / eñ vermindert hem zijnen Godsdienst. Want voormaels heeftmē hem op veel hondert plaetsen gedient / veel Kercken ende altaren ghetimmert: Maer dat hebdy al af ghedaen ende te niet gebracht / so dat nv uwen God niet meer dan een kercke eñ altaer en heeft: Hoe cā hy v dan behulpelijck zijn: Daerom begheeft v onder den Coninck van Assyria.

Bootschap Rapsacis des Conincks van Assyrien / Heraut aen Ezechiam.

Veel Tempels weynich Gods dienst.

Also meynden de godlose liedē / dat Ezechias hadde den rechten Godsdienst af ghedaen / met zijnen kerck breken. Daer hy doch den rechten Godsdienst euen daer door op ghericht hadde: Want hoe meer kercken ende altaren / hoe meer dienst der afgoden.

Op de selue plaetse sprac Rapsaces (des Assyrischē legaet) in Jootscher sprake. Des schaemden hen den raet ende dienaers Ezechie. Ende baden Rapsaces / hy soude Syrichs sprekē / op dattet ghemeyn volck / dat tot Jerusalem op den muer stont / niet en verstonde. Maer Rapsaces en gaf daer niet om / segghende / hy en was niet totten Coninck Ezechia / maer totten mannen van Jerusalem ghesonden. De welcke noch van honger (waer sy hem zijnen Heere de Coninck van Assyria niet begheuen en wilden) haer eygen mest ende pisse / eten ende drincken moeten. Ende riep met luyder stemmen / hoort des grooten Conincks woort van Assyria: En laet v uwen Coninck Ezechiam niet verleyden / hy en sal v van mijnder stercker hant niet verlossen connē. Ooc so en verlaet v niet op dē Heere uwē God: En uwe Coninc wilde segghē / de Heere sal ons helpen. Want ghy weet dat hy alle kercken ghebroken / eñ alle Gods-dienst af gedaen heeft. Eñ ick ben vanden Heere uwen God gesonden / om te wreken ende te straffen / 4.Regum 18.

Doen Ezechias de Coninc dese woordē hoorde / so scheurde hy zijn cleederen / becleede hē met eenen sack / ende sandt tot Esaia den Propheet / begheerende zijnen raet: Die dede hem segghen / hy en soude hem voor de groote woordē des Assyrischen niet vreesen / etc.

Ezechias geloone geproeft zijnde wancker.

Ter seluer tijt / dewijle de Coninc van Assyria voor Lobna lach int Jootsche lant / ende dat dese bootschap door Rapsaces zijnen Legaet / aen den Coninck Ezechiam ende de borghers tot Jerusalem dede handelē / so quam hem de bootschap / hoe dat de Coninck wt Moorenlant / in zijn lant geuallen was. Moeste daerom te huys keeren / en Juda verlaten. Maer liet doch schriftelijck euen de voorgaende bootschap na hem aen den Coninck met groote dreychwoorden seynden / etc. 4.Reg. 10.

Doen Ezechias nv selue des Coninckx van Assyria schriftelijcken brief las / so ginc hy tot inden Tempel / dede dē brief voor dē Heere opē / claechde hem ende sprack: O God / ghy Heere ouer alle Israel / ghy zijt alleen Heere ouer alle Coningen der aerden / want hemel ende aerde hebt ghy gemaect / biedt v oore herwaerts ende hoort / doet v ooghen open ende siet / ende laet v ter herten gaen alle dese woorden / die my de Coninck van Assyria schrijft / om te lasteren den leuendighen God / etc. 4.Reg. 19.

Doen so quammer in de selue nacht / dē moort Enghel des Heeren. Sloech inden legher der Assyriers / hondert duysent ende vijfentachtentich duysent mannen doot. Doen dat de Coninc van Assyrien sach / trock hy weder te huys / ende wert van zijn eyghen sonen verslaghen. Ouer sommighe iaren daer na / so sant Meradach de Coninc van Babel / een bootschap / met een gheschenck tot Ezechia: Daer ontfincse Ezechia geheel eerlijck / was daerom blijde / dat hem een Heydensch Coninck met zijnen gheschenck besocht. Lietse alle zijnē schat ende cleynodien sien / dat maecte den Heere gram / sant den Propheet Esaiam tot hem / ende dede hem also segghen: Siet den tijt sal comen dat alle wat in uwen huyse is / alle dat uwe voorvaders verspaert / ende totten schat behouden hebben / tot Babel sal gheuoert worden. Ende daer en sal niet ouerblijuen: Ja v sonē salmen wech vueren / die moeten des Coninckx vā Babels camerlinghen werden. Also versocht hē de Heere ten tijdē zijns geluckx / op datmen soude sien wat in zijnder herten ware. Daerom liet de Heere de Prophecie aen hem waer werden / als volghen sal.

Manasses den Coninc Juda.
4.Reg.21.

Dese goede Ezechias regeerde negenentwintich Jaer / ende sterf. Men hielt hem een beganckenisse in gheheel Juda. Sijn soon Manasses wert Coninck in zijn stede. Dese Manasses was twaelf iaer out / doen hy begost te regeeren. Hy richte weder op alle valschen Gods-dienst / timmerde de kercken der erghernisse alle weder op / die zijn vader af ghebroken hadde / ende aenbadt alle het hemels heyr. Alsoo en volchde dat volck

niet den woorde Gods door Mosen ghebodē/ maer lieten haer van haren Coninck Manasses tot eenen valschen Gods-dienst verleydē. Waer door sy veel qualijcker deden dan de Heydenen/ die God wt haren lande verstooten hadde. Ende de Heere sprack door de hant zijnder Propheten/ende seyde/daerom dat Manasses dese godloose maniere op ghebracht heeft/ ende dat lant Juda also verergheert / so wil ick een ongheluck ouer Juda ende Jerusalem aen richtē: Dat soo wie daer af sal hooren segghen/dien sullen beyde zijn ooren clincken. Ende ick wil de Stadt van Jerusalem metten snoere meten/daer ic Samarien mede gemeten hebbe: Ende metten gewichte daer ick den huyse Achabs mede ghewegnen hebbe. Ende ick wil Jerusalem wt wisschē/also men een geschrift op der schrijftafelē wt wischt/ ende wilse gheuen in de handen haerder vyanden/so dat alle hare wedersakers van haer roouen ende trecken sullen: Daerom dat sy my also met haer eyghen sonden terghen / van den tijt af dat ickse wt Egipten brachte.

Irritauerunt eum in aduētionibus suis etc. Psal. 105.

Doen nv de Heere den valschen Gods-dienst des Conincks Manasses / ende des volcx Juda niet langher sien en mocht / soo liet hy de Assyriers met eender heyrcracht comen. Die vinghē den Coninck Manasses/bonden hem met ketenen/ende boeyen/ voerden hem na Babylonien: Aldaer leerde hy den Heere kennen/ in zijnder ellende ende iammer / den welcken hy in vreucht/ gheluck ende vrede niet kennen en wilde. Ende riep tot God/bekeerde ende beterde hem. Daer verhoorde hem de Heere/liet hem weder tot Jerusalem tot zijnen Coninckrijcke comen. Doen brack hy de altaren weder af/die hy inden Tempel getimmert hadde. Ende hi dede oock de beelden wech /maer dat volc offerde den Heere noch op de berghen/nae de oude afgodische gewoonte haerder vaders.

Manasses boete.

Alsoo regeerde Manasses qualijck ende wel vijftich iaer/eñ sterf. Ammō wert Coninc in zijn stede ouer Juda / die dede als zyn Vader Manasses dat den Heere qualijck behaechde. Diende ende offerde alle beelden/die zijn vader hadde doen maken/ende dede veel meer quaets dā zijn vader. Doen hy twee iaer gheregeert had / soo maeckten zijne dienaers een verbont tegen hem: versloegen hē in zijn huys / maer dat ander lant volck dooden die / die hem verslaghen hadden. Ende maecten zijnen soon Josiam tot eenen Coninck ouer Juda.

Ammon Coninck Juda.

Josias en was maer acht iaer out doē hy Coninc wert. Int sesthiende iaer zijns ouderdoms/ begost hy den Heere te soecken. Want doen waren de Boecken des Wets in een vergheetenheyt ghecomen ende gheheel verloren. Soo dat dat volck niet meer van God en wiste/dan so sy van haren Vaders wt ghewoonte gheleert hadden. Maer doē Josias den Tempel tot Jerusalem/ een weynich wederom vermaken ende beteren wilde/so vant de hooghe Priester Helchia onder ander dat Wetboeck des Heeren. Dat sant hy dē Coninck/de Coninc sant den hooghen Priester weder/dat hy God soude om raet bidden / wat hē te doen stont met de woorden vā desen Boec/ eñ sprack: De groote gramschap Gods is ouer ons ghecomen/om dat onse Vaders de woorden van desen Boeck niet en hebben waer genomen/ ende daer na ghedaen.

Josias Coninc Juda.

Ter seluer tyt soo en waren alle Mannen in Judea niet met allen weert noch verstandich/ om de meyninge Gods te bekennen/ende te vercondigē. De Bisschop Helchias en wist ooc niet vande Boeckē Mose/recht als tot onsen tijden/ de Bisschoppē eñ hooge Priesters ooc seer weynich daer af weten. Daerom nā hy dat Boec der woorden Gods/droecht henen tot een out Wijf ghenaemt Odolla. Die was een cleerbewaertster inden Tempel/vraechde haer/hoemē mettē Boec handelen soude? Doen seyde sy/dat seyt de Heere/ick wil alle de plaghen laten comen ouer de plaetsen eñ zijne inwoonders/die ghescreuen staen in desen Boec. Daerō dat sy eenen vreemdē Gods dienst opgerecht/eñ my met haer selfs gecoren wercken geterght hebbē. Mijn gramschap sal haer ontstekē ouer die plaetse/eñ niet wtblusschen. Maer segt dē Coninc/daerom dat hy dese woordē der Wet Gods heeft laten eē vreese zyn in zijnder herten / so sal hy met vreden tot zijnen Vader varen/ende dese plaghe niet sien / die ick ouer dit lant wil laten comen.

Doen de Coninc dese bootschap hoorde/doen trac hy eerst recht ter neder/de kercken/de Altaren ende Beelden. Doode de Altaristen/brack af Kercken ende Beelden/die sint Salomons tijdē ghestaen hadden. Als voor bewesen is/dat een Propheet sulcx der Altaristen doodinge/meer dā anderhalf hondert iaer te vorē vercondicht hadde. Dat vint ghy bouen int leuen Jeroboams des eersten Conincx Israels.

Tot desen Josias tijden / quam Pharao Necho de Coninck van Egipten/ende Josias trock hem tegen onder doogen/ende tot Magedo wert hy doot geschoten/int eenendertichste iaer zijns Rijcx/eñ int xxxix. iaer zijns ouderdoms. Gheheel Juda beclaechde hē seer / bysonder de Propheet Jeremias/etc. 2. Par. 36.

Hier mochten de geloofloose menschen ooc gemeynt hebben / dat God dat Lant met Crych strafte/ende Josiam met dē doot/daerom dat hy de kercken eñ Altaren af geborkē hadde/ende de Altaristē gedoot. Want het schijnt doch hier na aen zijnē soon/als en hadde zijn kercke eñ Beeltstormen niet recht gheweest. Also wy sien sullen.

Joachas Coninck Juda.

Joachas de soon Josie/ wert Coninck in zijn stede van alle het volck ghecoren. Die dede dat den Heere qualijck behaechde. Doen nv de Coninck van Egipten quam / namelijck in de seste maent zijns Rijcx. Soo sette hy hem af/dat hy geen Coninc en soude zijn: voerde hem in Egipten/strafte dat Lant om duysent pont Siluers eñ thien pont Gouts. Eñ stelde Heliachim zijnē broeder den soon Josie tot Coninc in zijn stede. Gaf hē eenen anderen naem/so dat hy niet meer Heliachim/maer Joachim soude heeten. Dese Joachim dede ooc dat dē Heere zijnen God qualijck behaechde.

Eliachim Coninck Juda.

Tot zijnen tijden ouerviel hem de Coninc van Babel/diens Knecht moest hy zijn. Ouer drie iaren viel hy weder van hem af. Doen quam hy met eender Heyrcracht / bant hem met ketenen/ ende voerde hem tsamen met alle de gulden ende silueren Cleynodien (die hy in zijn eñ des Heeren Huys vant) tot Babylon/ende gebruyctese tot zijnen Afgods-dienst. Sijn soon Joachim wert Coninck in zijn stede. Dede dat den Heere qualijck behaechde / in alder manieren als zijn Vader ghedaen hadde.

Joachim Coninck Juda.

Tot zijnen tijden quam de Coninck van Chaldea/belegerde Jerusaelm. Doen der geheel gheenen troost noch hulpe meer voor handē en was/ so ghinck hy wter Stadt/op ghenade ende ongenade des Conincx wt Chaldea/tsamen met zynder Moeder/Regenten/Dienders eñ camerlingen. Daer nam hem de Coninck van Chaldea/ met alle dē schat ende Cleynodiē / die hy vant in des Conincx Huys eñ dē Tempel. Brac alle gulden vaten / die noch van Salomons tijden voor handē waren / eñ voerde hē gebondē tot Babel/ eñ met hem dat gheheel Jerusalem: Namelijck/ wat van weerde was/als zijn Moeder/ zijn wijuē/ de raetsheerē/de rechters eñ de hantwerckliedē/etc. 10000. Mannē. En liet maer de gene blijuen die dat Velt souden bouwen.

Nabuchodonosor.

Ende

Eñ stelde Mathathiam Joachims oom/ dat is Joachims broeders soon/ tot eenen Coninck ouer de selue ouerblijuinghe. Gaf hem eenē anderen naem/ noemde hem Sedechias. Die dede oock dat den Heere qualijck behaechde/ effen als Joachim. Hy en gaf niet met allen om Jere-
Oproer. miam den Propheet/ die tot hem sprack wt den mont des Heerē. Want de Heere was vertoornt ouer Juda eñ Jerusalem/ so dat hijse niet meer en mocht sien.

Dese Sedechias viel af van Nabuchodonosor de Coninck van Chaldea/ en wilde hem niet meer onderworpen zijn. Vergat den Eedt die hy hem ghesworen hadde by den Heere/etc.

Sedechias of Matha. Coninc Juda/2.Para. 36. Ende hoe wel dat hen/ noch Coninck/ Raet/ Priesters/ noch volc en beterden/ noch tot God den eenigen keeren en wilden: Maer dienden hē in alder manieren gelijck de Heydenen haer Goden dienen: Nochtans so en versliep de Heere zijn sorge niet aen hen/ maer stont des nachts ende des daechs op/ dat is/ hy sandt hen tot allen tijden (vanden eersten Coninck tot ten laetstē toe) zijne knechten de Propheten. Dedese van daghe te dage vermanen/ van boete te doen/ dat is/ dat sy van hare boose wegen af stondē/ eñ acht hadden op zijne geboden. Want hi hadde geerne zijn volck ende zijnder wooninge verschoont: Want sy waren na hem ghenaemt. Daerom so en wilde hy oock niet gheerne/ datmen segghen soude/ dat hy zijn volck niet bescherinen en conde/ voor dat volck der vreemder Goden.

Maer sy/ de Coningen/ Priesters eñ ander/ en bekeerdē hen niet door de Prophetē/ die hen den rechten wech wesen/ Sy en wilden haer woort niet hoorē/ bleuē op haer oude afgodische bane.

De Coninghen verboden eñ verbranden der rechter Propheten boeckē/ ende leydense in sware geuanckenissen/etc. Leest dat geheel boek Jeremie/ bysonder dat 36.capit. eñ voort. Want sy meynden het en ware niet genoech/ als dat sy dē Heere aen biddē/ eñ maer een kercke hebben en
Regina, souden: Sy baden aen de Regina cœli, exercitum cœli, miliciam cœli. De Coninghinne der hemelen/ dat hemelsche heyr/ de hemelsche ridderschap/ etc. Wat de Coninginne/ heyr eñ ridderschap der hemelen is/ dat laet ick een yegelijc selue voor de sonne/ mane/ sterrē/ koe/ oft geyte/ etc wt leggen. Doch so weet ick wel/ dat God alleē geeert/ dat is/ aen gebeden wil worden. So wie nv yet buyten dees tijt eert of aenbidt/ die bidt de Coninginne der hemelen/ dat is/ eenen afgod aen. De Propheten die voortijts den Joden alsulcx seyden/ ende verbieden wilden/ die moestē/ spot/ versmaetheyt/ geuanckenisse/ martelisatie ende den doot vander ouerheyt lijden. Oft noch niet en gheschiet/ ende wat hier na sal volgen/ bedencke een yeghelijck selue.

Daerom en mocht eñ en wilde de Heere niet langer door de vinger sien/ dewijle dat sy so langhe ende so gheheel op haers vaders bane verstockt waren/ noch gheen boete noch beteringhe en wilden aen nemen/ dat is/ die tot zijnen woorde ende Euangelium niet keeren en wilden. So brocht hy ten laetsten ouer haer een grouwelijc/ onbarmhertich/ ende onmenschelyck volc. Dat handelde anders met hen/ dan de Propheten gehandelt hadden/ also volghen sal.

Int negenste iaer Sedechie des Coninex Juda/ so quam Nabuchodonosor de Coninck van Chaldea met een groot heyr/ beleghерde Jerusalem tot int tweede iaer. Daer sy niet meer te eten en hadden/ so vloden de beste Crijchslieden by nacht wter stadt. De Coninc vloot oot na de woestijnē toe. De Chaldeen toegen hem na/ vinghen ende leyden hem tot haren Coninck. Daer nam de Coninck Nabuchodonosor Sedechias kinderen/ ende dedese dooden voor zijn aensicht. Maer (hem) den Coninck dede hy zijn oogen wt steken/ ende voerde hem na Babylonien.

Nabusardam des Coninex vā Chaldea hooftman quam tot Jerusalem/ plonderde den tempel eñ des Coninex huys. Nam alle dat daer in was/ eñ ontstact met vyer/ lietse branden. Oock het slot/ tempel/ ende dat gheheel Jerusalem. Hy leyde der stadt muerē ter neder. Sommige ouerste Priesters ende Officiers leyde hy totten Coninck/ die dedese dooden. Dat ander volck/ wijf ende man/ ionck eñ out/ die leyde hy tsamen met haerder hauen ende goet na Babylonien. Alleen sommige arme menschen liet hy int lant/ die dat velt bouden/ ende sette hen Godolian tot eenen Stadthouder.

Also verdreef God zijn volck met grootē iammer weder wt het lāt/ daer in dat hijse met grooter vreucht ende eeren hadde ghestelt. Hy maecte eenen vyer-auont metter saluinge/ metter Coninginnen eñ der Priesters weerde/ metten tempel/ Priesters ende Offerhande. Door welcke Coninghen/ Priesters/ Tempel ende Offerhande sy altijts voor God/ wel in goedē vrede meynden te blijuen. Niet teghenstaende wat leuen dat sy anders leefden.

Maer hoet desen volcke van Juda ende Israel in haerder ellende ghegaen is/ ende hoe dat sy weder in haer vaderlant in Judea ende Jerusalem ghecomen zijn. De stadt ende Tempel weder ghetimmert hebben: Dat mach een ander (die meer tijts ende moets heeft dan ick) wt het boeck Esdre/ ende wt de Propheten/ die tot haren tijden gheprediet hebben/ ten vollen bewijsen. Daer sal oock hier nae wat af volgen/ schier opt eynde van deser eerster Cronijcke/ namelijck van alle de Bisschoppen ende hooghe Priesters/ van Aaron tot op Christum.

Cathalogus der Regenten/ Herttoghen/ Richters ende Coninghen der Joden/ vant beghin tot op Christum.

¶ Ertzvaders der Joden.

Abraham heeft gheregeert hondert iaer.
Isaac heeft gheregeert tsestich iaer.
Jacob heeft geregeert 121.iaer.
Joseph heeft gheregeert tachtich iaer.
Leest daer af Genesis van het twaelfste Capittel/ tot het eynde des Boecx.

¶ Vorsten der Joden.

Moses regeerde veertich iaer.
Josua regeerde achtentwintich iaer.
Leest daer af de vier laetste boecken Mose ende Josue.

¶ Richters der Joden.

Othoniel heeft ghere.40.iaer/ Josu.15. Judi.3.
Aioth heeft geregeert 80.iaer/ Josue 10. Judi.3.
Sangar heeft geregeert een iaer. Judi.4.
Delbora eē wijf heeft geregeert 40.iaer/ Jud.4.
Barach heeft gheregeert veertich iaer/ Judi.4.
Gedeō heeft geregeert veertich iaer/ Jud.5.6.7.
Abimelech heeft gheregeert drie iaer/ Judi.8.9.
Thola heeft gereg. drientwintich iaer/ Jud.10.
Jair oft Lair heeft geregeert 22.iaer/ Judi.10.
Jepta heeft gheregeert seuen iaer. Judi.11.
Abesson oft Esebon heeft ghere.7.iaer/ Jud.12.
Ahilon heeft gheregeert. Jud.12.
Abdon oft Labdon heeft gereg.8.iaer. Jud.12.
Samson heeft gereg.20.iaer. Jud.13.14.15.16.
Heli heeft geregeert 40. iaer. 1.Sam.1.2.3.etc.
Samuel heeft geregeert 40.iaer. Samu. ouer al
Joel ende Abia. Sonen Samuels.

¶ Summa der Coninghen in Israel.

Saul heeft geregeert veertich iaer/ Leest 1.Samuel.10.13.15. tot den eynde.
Dauid heeft geregeert 40.iaer/ leest 1.Sam.16. totten eynde.
Salomon heeft gheregeert 40. iaer/ leest beyde

de boec-

de boecken Samuels.

Roboam heeft geregeert 17. iaer/leeſt daer af Salomō ende Roboam/dat eerſte Boec der Coninghen ouer al.

De eerſte drie Monarchen hebben ouer de twaelf geſlachten Iſraels gheregeert. Maer onder Roboam heuet hem wter oorſakē/1.Re.12. verhaelt/ ghedeylt/ende in twee Coninckrijcken ghespleten. De thien Gheſlachten van deſen volcke ſtelden haer tegen harē Coninc Roboam/ ende wierpen eenen eyghen Coninck op/Jeroboam ghenaemt/die namaels in Samaria regeerde ouer de thien gheſlachten. Ende wert ghenaemt een Coninc Iſraels. Maer die alleen ouer Juda regeerde in Jeruſalem/hiet een Coninck Juda.

Alſo regeerden alder eerſt de navolghende negenthien Coninghen Iſraels/na de rekeninghe der ſchriftueren eñ Joſephi/241. Jaer vij. maenden/vij. daghen. Een boos afgodiſch gheſlachte: Daerom onder den laetſten Coninck Ozee/ ſo ſleypte Salmanaſſar de Aſſyriſche Coninck dit Coninckrijc gheuanghen wech/ in Media oft Aſſyria. Ende beſette Samarien met Aſſyriers. Alſo is Iſrael voor Judea gheuanghen geworden (ſoot Jeronimus rekent) 164. oft ſoot de ander willen/146. Jaer. De Coninghen Juda van Roboam aen/hebben 387. Jaer/6. maenden in Jeruſalem gheregeert. Ende daer onder zijnder alleen twee voor Gods ooghen goet gheweeſt. De ander/ſommighe gheheel boos/ſommighe middelmatich. Waerom onder Sedechia/de Coninck Babylonie Nabuchodonoſor quam. Ende heeft Jeruſalem geheel op eenen hoop gelept. Dat volc tſamen metten Coninc in Babylonien wech ghesleppt. Aldaer ſy dan tſeuentich iaer gheuanghen gheweeſt zijn.

¶ Coninghen ouer Juda tot Jeruſalem.

Abia heeft gheregeert 3. iaer. 3. Reg. 15.
Aſa heeft gheregeert 41. iaer. 3. Reg. 15.
Joſaphat heeft geregeert 25. iaer. 3. Reg. vlt.
Joram heeft gheregeert 8. iaer. 4. Reg. 8.
Ochoſias heeft gheregeert eenen dach/4. Reg. 8.
Athalia Femina heeft geregeert 6. iaer/4. Re. 11.
Joas heeft gheregeert 40. iaer. 2. Reg. 12.
Amaſia heeft geregeert 29. iaer. 4. Reg. 14.
Oſias of Azarias heeft gereg. 52. iaer/4. Reg. 15.
Regnauit Annos. Joathan heeft geregeert 16. iaer. 4. Reg. 15.
Achas heeft geregeert 16. iaer. 4. Reg. 16.
Ezechias heeft geregeert 29. iaer. 4. Reg. 18.
Manaſſes heeft geregeert 55. iaer. 4. Reg. 21.
Amon heeft geregeert 2. iaer. 4. Reg. 21.
Joſias heeft geregeert 31. iaer. 4. Reg. 22.
Menses. Joachas heeft geregeert drie maendē/4. Reg. 23
Joachim oft Eliachim heeft ge. 11. iaer/4. Re. 23
Joachim heeft geregeert drie iaer. 4. Reg. 24.
Sedechias oft Matha. heeft ge. 11. ia. 4. Reg. 24.

¶ Coningen ouer Iſrael tot Samarien.

Jeroboam heeft geregeert 20. iaer. 3. Reg. 14.
Nadab heeft geregeert 2. iaer. 3. Reg. 15.
Baaſa heeft geregeert 24. iaer. 3. Reg. 15.
Hela heeft geregeert 2. iaer. 3. Reg. 16.
Samri heeft gheregeert 7. iaer. 3. Reg. 16.
Amri heeft geregeert 12. iaer. 3. Reg. 16.
Thibni heeft gheregeert 3. Reg. 16.
Achab heeft geregeert 22. iaer. 3. Reg. 16.
Ochoſias heeft geregeert 2. iaer. 3. Reg. vlt.
Joram heeft gheregeert 12. iaer. 4. Reg. 3.
Jehu heeft gheregeert 28. iaer. 4. Re. 10.
Joachas heeft geregeert 27. iaer. 4. Reg. 13.
Joas heeft gheregeert 16. iaer. 4. Reg. 13.
Jeroboam heeft geregeert 41. iaer. 4. Re. 14.
Sacharias heeft geregeert 6. maendē/4. Reg. 15.
Sellum heeft geregeert een iaer. 4. Reg. 15.
Manahem heeft geregeert 10. iaer. 4. Re. 15.
Phaceia heeft geregeert 2. iaer. 4. Reg. 15.
Phacee heeft geregeert 20. iaer. 4. Reg. 15.
Oſea.
Oſee heeft gheregeert 9. iaer. 4. Reg. 16.

Summa der Coninghen Juda ende Iſraels/ van David tot op de verſtooringe des Tempels ende der ſtadt van Jeruſalem/vier hondert drie eñ tſeuentich iarē. Van de hooge Prieſters/Biſſchoppē/ende Voorgangers der Babyloniſcher geuanckeniſſe/tot op Herodes oft Chriſtum/hier nae op zijn plaetſe. Schier int eynde vā deſe eerſte Cronijcke.

¶ De vermaerde Propheten in Iſrael na ordeninghe vertelt/ende wanneer een yegelijck geprophetеert heeft.

¶ Nathan/Gad/ende Aſpha oft Ahias.

TEn tijden Dauids ſo hebben deſe doorluchtighe Propheten/ghelichtet ende gheprophetеert. Onder welcke de eerſte Dauids broeders ſoon was. Den welcken Iſai van zijnder duecht weghen tot eenen Soon toe wenſchte. Ahias Sylennites heeft ten tijden Salomonis ende Roboams gheprophetеert. Daer af in de boecken Samuelis ende der Coninghen ſtaet.

Nathan/ Gad eñ Ahias Propheten Godes.

¶ Sameas een ſiender/oft Sameia.

Tot Jeruſalem heeft oock deſe Propheet geſchenen/die na de doot Salomonis/Roboam Dauids ſoon/ende de kinderen Juda gheſtilt eñ ghetemt heeft/dat ſy teghen Jeroboam den Coninck Iſraels niet ter wapen in en grepen. Van deſen leeſt int eerſte boeck der Coninghen int twaelffte Capittel.

Sameas eē Propheet.

¶ Abdo/oft Labdan een Propheet.

Abdo/die Joſephus Labdan noemt/Nathan des Propheten ſoon/heeft ten tijden Jeroboams metter gaue der prophecie ghelicht tot Jeruſalem. Van deſen leeſt 1. Reg. 13. een ſchoon hiſtorie.

Abdo oft Labdan een Propheet.

¶ Azarias Propheta.

Azarias een ſoon Obed/is by des Coninc Aſſa in grooter weerden gheweeſt met zijnder prophecie. Leeſt vā hem 2. Par. 15. Sommige meynen/hy is oock en hooghe Prieſter gheweeſt.

Azaria een Propheet.

¶ Anani Propheta.

Den tijt Aſſe/des vi. Coninck Juda/heeft oock deſen Propheet ghehadt/de ſtraffinghe Aſſam ſeer ſcherp: Daerom dat hy den Coninck van Sirien Benadab om hulpe teghen den Coninck Iſraels/Baſſa ghenaemt/aenriep. Siet 2. Para. 16.

Ananias eē Propheet.

¶ Jehu oft Hieu Propheta.

Hieu des Propheets Anani ſoon/heeft ten tijden Baeſe of Baſſe des Coninck van Jeruſalem gebloeyt/ende teghen Baſſam gheprophetеert. Leeſt van deſen/1. Reg. 16.

Jehu oft Hieu een Propheet.

¶ Twee Micha of Michea.

Micha oft Micheas/willen ſommighe/zijn twee geweeſt/eñ volgende den tijt/ſo moetet ooc alſo zijn. De eerſte heeft geprophetеert ten tijden Achabs des Coninck in Iſrael. Van deſen neerſtigen man Gods ende heyligen Propheet/leeſt 1. Reg. int laetſte Cap. Deſe heeft onder Joſaphat dē Coninc Juda geprophetеert. De ander Micheas/oft Micha/is geweeſt tē tijdē Achas des Coninck Juda/eñ heeft gheduert tot op Ezechiam. Den welcken Achas/wel 164. Jaer na Achab den Coninck Iſraels gheleeft ende gheregeert heeft: Waer by dattet van noots wegen een ander moet gheweeſt zijn. Deſe laetſte Micha/de vi. onder de cleyn Propheten/heeft tot Samaria ende Jeruſalem gheprophetеert.

Twee Michea Propheten.

¶ Helias oft Elias.

Helias Theſbites de grootmachtighe Propheet/van welck wonder eñ werc. 1. Reg. 18. tot aent eynde ghesept wort. Hy heeft ten tijden Achabs des Coninck in Iſrael gebloeyt/ende 450. Baals Prieſters ghedoot 3. Reg. 18. 19.

Helias een Propheet.

Carion schrijft int begin vã zijnder Cronijckē een costelijcke spreucke Helie/namelijc 6000.iaer soude de Werelt staen/daer na soude sy vergaen/ 2000.iaer soude sy ydel staen/dat is/tot op Abraham/sonder eenich beschreuen regiment ende bestelde Wet. Daer na 2000.iaer onder de Wet/ tot op Christum. Ende daer na twee duysent iaer onder dat Euangelium/ van Christo tot het eynde der Werelt. Doch sullender sommighe daer aen vercort zijn. Alsoot ooc van Abraham op Christum. Want God sal na het eynde haesten. Want waer de daghen niet vercort en werden / etc. Matth. 24. Nv soo is ontrent den tijt Helie deen helft der werelt gheweest / ende drie duysent iaren zijnder verloopen / namelijck int twaelffste iaer Aze. Ontrent welcken tijt Helias gheleeft heeft. Ende ten tijden Josaphats/ Joram/ende Achabs ghepropheteert.

¶ Zacharias een Propheet.

Zacharias een Propheet.

Zacharias de Propheet eñ ouerste Priester/ die tusschen dē Tempel ende dē altaer vermoort is/ heeft gheleeft ende gepropheteert tegen Israel ende Juda: Ten tijdē Ochosia des Coninckx Juda/ende Athalia der Coninginnen Juda.

¶ Heliseus oft Elysa.

Heliseus eē Propheet.

Onder Achab dē Coninc in Israel/heeft desen Discipel Helie (in welcken den geest zijns Leermeesters Helie tweeuoudich geuaren was) ghebloept. Van desen besiet dat tweede Cap. tot op het thiende/int ander Boeck der Coninghen.

¶ Jonas de Propheet.

Jonas een Propheet.

Jonas/die de Hebreē een heylich man noemē/ seyt Jeronimus/dat hy geweest is/eē sone der weduwē Sareptane/die Helias vandē doot verweet heeft. Desen heeft Niniue boete vercōdicht: ghelijck zijn Boeck wt wijst/leest dat.

¶ Twee Propheten Amos.

Twee Propheten Amos.

Amos onder de twaelue de derde Propheet in de ghemeyn ordonnancie/wt het Stedekē Theme gheboren/is ten tijden Ozie des Coninckx Juda/van het wachten der Schapen wech ghenomen/ende van den Heere om te propheteren in Samaria ghesonden. Daer heeft hy teghen die thien ghestachten / oock teghen de twee in Juda gepropheteert. Den welckē Amasias de Coninc Juda daerom ghehaet heeft/ dewijle hy int leuē gheweest is. Maer ten laetsten als hy den gheest niet en conde keerē/so heeft hy ooc tegen Oziam ghepropheteert/ende hem so verre gebracht/dat hy wter ellende van Samaria weder tot Jerusalem ghebracht/den Coninck op de rechte bane ghelept heeft. Den anderen Amos een vader Esaie des Propheten/die by dē Hebreen met ander letteren euen wel geschreuen wort/maer int latijn niet wt te sprekē. Waer by men dit onderscheyt niet hebben en mach. Hy heeft ooc ontrent den anderen Amos tijt geleeft/ende veel dingen onuerschrickelijc ghepropheteert. Also zijn dese twee tijtghenooten gheweest.

¶ Hosea/oft Osea een Propheet.

Hosea / oft Osea / een Propheet.

Hosea een soon Beri/de eerste onder de twaelue/heeft ten tijden Osie/Joathan / Ezechie der Coningen Juda/Ende Jeroboam des Coninckx Israels/met de gaue der prophecie gelicht / ende de gelegentheyt der twaelf gestachtē Israels beschreuen/met aengehechter straffe/die ouer hē soude gaen/waer sy van haerder Afgoderie niet en souden op houden.

¶ Joel de Propheet.

Joel een Propheet.

Joel de tweede onder de twaelue Propheten/ heeft ten tijden Osee onder ghelijcke Coninghen gebloept. De straffe der afgoderie als den xij. geslachten volgen souden/bewesen. Van desen leest zijn eyghen prophecie.

¶ Abdias een Propheet.

Abdias een Propheet.

De vierde onder de twaelf Propheten heet Abdias/hy is oock een tijt genoot van Osee ende Johelis gheweest/na de meyninghe Jeronimi. Ende ooc dat xi. Cap. des eersten Boecx der Coningen te kennen gheeft. De Hebreen rekenen hē onder Achab ende Jesabel dē trouweloosen Coninc/ende godloose Coninginne: De welcke 100. Propheten in een Hol onderhouden heeft / die voor het aensicht Jesabels vloden / ende haer knien voor den Baal niet gebogen en haddē. In zijnder prophecie seyt hy inden persoon Christi Jesu/teghen Edom.

¶ Esaias oft Jesaias een Propheet.

Esaias een Propheet.

Esaias des Propheten Amos bouē verhaelt soon/wt edelen ghestachte gheboren tot Jerusalem/heeft ooc ontrent desen tijt gebloeyt. Die en heeft niet alleen vander beroepinge der Heydenen/maer oock van Christo/zijnder gheboorten/ toecoemst/steruen/verrijsen/treffelijcke verborgentheden gesproken/also/dat hy niet alleen een Propheet / maer oock een Euangelist gheacht wert. Manasses de coninc Juda/die hy dicwils aen ginc ende strafte/dede hem met eender houten saghe te midden in twee snijden.

¶ Naum de Propheet.

Naum een Propheet.

De seuenste onder de xij. Propheten is Naum/ een trooster der gheelder werelt wt ghelept. Hy schelt in zijnder prophecie de bloetstadt Jerusalem: Ende na de bekeeringe der seluer/vercondicht hy vrede. Leest zijn prophecie.

¶ Tobias een Propheet/vanden Hebreen niet gherekent.

Tobias een Propheet.

Tobias den weerden man/wten gestachte ende der stadt Neptalim/van Salmanasser de Coninc van Assyrien geuangen ghelept/is ontrent desen tijt bekent geweest. Van dien leest zijn eygen boeck. De welcke na dat hy den onderganck Niniue/het op comen Jerusalems/eñ de wederoprechtinge des Tempels/eñ de toecoemst Christi gepropheteert had/gaf hy zijnen gheest in des Heeren hant/hondert ende twee iaer out.

¶ Olda een Propheterse/Vrias een Propheet.

Olda een Propheterse.

2. Reg. 22. staet van dese propheterse Olda ende haerder prophecie. Leest daer af/Jos. lib. 10. cap. 5. Vrias wert gedoot vanden Coninck Jeconia/2. Reg. 16. Esai. 8. Jere. 26.

¶ Sophanias een Propheet.

Sophanias een Propheet.

Sophanias onder de twaelue de negēste heeft op desen tijde Amasie eñ Ezechie ghepropheteert vander geuanckenisse Babylonie. Leest zijn eyghen Boeck.

¶ Jeremias een Propheet.

Jeremias een Propheet.

Desen van smoeders lichaem gheheylichden Jeremias/ende treffelijcke siender eñ Propheet Gods/een Priester vanden Priesters gheboren. Heeft vander ionckheyt op ghepropheteert der stadt verderuen/ondergane ende geuanckenisse. Ende en heeft dit niet alleen inden gheest voorsien/maer oock in vleesch beleeft. Hy heeft alleen in Juda ende Ben Jamin ghepropheteert ende geweeclaecht/ghelijc zijne clagen wt wijsen. Hy is metten volcke na het vangen der stadt in Babylonien getrocken/aldaer na langhe droefheyt ghesteenicht. Josephus seyt/dat Nabuchodonosor Jeremiam in Judea vry ongeuanghen gelaten heeft/mits dat hy den Joden dese herde geuanckenisse voorseyt hadde/ eñ gewaerschout sy souden de stadt den Coninc openen/ende hen gewillich onder hem begeuen.

¶ Baruch een Propheet.

Baruch eē Propheet.

Baruch/een Teghenschrijuer ende Notarius Jeremie/propheteerde vander wederbrenginge Jerusalems.

¶ Abacuc een Propheet.

Abacuc een Propheet.

Abacuc onder de xij. de 8. Propheet / heeft ontrent/eñ inder Babylonischer geuanckenisse geleeft ende gepropheteert. Die by den top ghenomen was vanden Engel/Daniel inden cuyl der

Leeu=

Leeuwen eenen bij bracht. Hy heeft hooghe eñ wel gepropheteert van Christo ende zijn Rijck. Waerom hem Jeron. een sterck vechter noemt.

¶ Ezechiel een Propheet.

Ezechiel/ Propheet. De Priester eñ Propheet des Heerē Ezechiel/ een heylich ende wel ghesint man. Die met den Coninc Joachim ghevangen in Babylonia geuoert is. Die heeft de toecomende geuanckenisse des volcx vercondicht/ ende dat in ghēschrift wt Babylonia/den Coninck Zedechie ouer ghesonden. Maer hy en gaf hem geensins geen geloove/ noch ooc die/de welcke met hem geuangen werden/mits dat sy sagen / dat Jerusalem noch onuerwoest/ouer eynde stont/het welck oock Jeremias/te moetē vallen/eñ verdoruē werdē/voor seyde/int xxx. Jaer zijns onderdoms. Ende int vijfste iaer zijnder geuanckenisse/ so heeft hy het Boec zijnder prophecien gesien eñ geschreuen/eñ dat geheel toegesegelt/eñ allen godloosen (ghelijc al ander) eē beslotē onuerstandelijc boec is. Daer zijnder die seggen/dit Boec is van sommige wijse eñ Godvruchtige der Synagogen/ eñ niet vā Ezechiel gheschreuen eñ gesien. Daerom by den Hebreen lange een twijfelinge gheweest is/oft sy dit wildē aē nemen/eñ onder de Propheten ende geloofweerdige Boecken toe laten: Euen wel ist eygentlijc toe gelatē/doch niet/dan van geleerde eñ Schriftwijse te lesen geconsenteert gewordē. Desen hebbē sommige ouerbleuen Joden/Dan eñ Gad/den welcken hy voorseyt heeft/dat sy in Jerusalem niet wederkeeren noch sien en soudē/ verworcht ende dat leuen ghenomen.

¶ Daniel de Propheet.

Daniel een Propheet. Daniel een man der begeerten ende na Gods herte/ghelijc Dauid/wt den stamme der Coninghen Juda gheboren/is met Ezechiele/eñ Joachim den Coninc/geuangen in Babylonien geuoert. Aldaer opgeuoet/eñ int ix. Jaer Sedechie des Conincx tot Jerusalem/doen hy een Jongelinc was/de onschuldige Susanna vander doot verloste/met den geest der prophecie verlicht/dē coninc Nabuchodonosor zijnē droom wt geleyt. Waer by hy schier voor eenen God gehoudē / de opperste in des Conincx Hof wert. Beyde van zijnder wtnemēder wel gedaente/eñ voornamelijcke wijsheyt wegen. Van zijn gheluc ende eynde des leuēs/leest zijn Prophecie/eñ Josephum. Hy heeft thien ghesichten gesien/drie onder Nabuchodonosor/ drie onder Balthasar / twee onder Dario den Coninc/twee onder den Coninck Cyro: Sijn Boec en wort by dē Joden voor geen Prophetis boec geacht/ maer onder de Apocrypha/dat is/ onder die/ de welcke de heylighe Historien bewijsen ende vertellen/ gherekent.

¶ Aggeus een Propheet Gods.

Aggeus/ Propheet. Aggeus de Propheet/onder de xij. de thienste heeft na de Babylonische geuanckenisse met Zacharia ende Malachia ghepropheteert/waer in hy den wederkeer des volcx/ende wederoptimmeringe des Tempels bewijst/Item de vernieuwinghe der Stadt. Hy brengt God den vader sprekende in. Nae de voleyndinge des Tempels is hy terstont gestoruen. Van desen leest zijn eyghen Prophecie.

¶ Zacharias de Propheet.

Zacharias. [ee]n Propheet. Zacharias op eē na de laetste Propheet onder de twaelf nae de Babylonische gheuanckenisse gheweest te zijn/bewijst zijn Boeck. Die heeft met zijnder Prophecie Jesum den Salichmaker der werelt/wonderlyck bewesen/eñ met Aggeo/Zorobabel ende Jesu den ouerstē Priester tot het timmerē des Tempels ende Jerusalem groote voorderinge ende bystant ghedaen. Ten laetsten als sy dat volck toe dreuen eñ vierich gemaeckt hadden/alsoo dat den Tempel voleynt wert/so verschiet hy inden Heere/ ende wert tot Aggeo begrauen.

¶ Malachias de Propheet.

Malachias/een Propheet. Malachias de laetste Propheet/seyt ten eynde van zijnder Prophecie / van de beroepinghe der Heydenen/eñ van de verwerpinghe Israels Hy heeft na alle gepropheteert/alsō / dat sommighe meynen/ dat de prophecie aen hem op gehouden heeft. Hy heeft vercondicht / beyde van de eerste eñ de ander toecoemst Christi / voornamelijc vā Helia ende den dach des oordeels. Ten laetsten steruende/so is hy onder de Heyligen ghereket.

Beghinsel des Conincrijcx Persarum/ Ende alder eerst van Cyro ende Dario.

Beginsel der Persen rijck. CYrus de eerste ende machtichste Coninc der Persen heeft den Persen in het xxx. iaer der gheuanckenisse der Joden/ dat Conincrijck eñ Keyserdom ghesticht / ende xxx. Jaer den Rijcke voor gestaen. Die is geweest de Neue van Astyages des Conincx der Meden / wt zijnder Dochter Mandana gheboren. Welcken Astyages dat Rijcke Dario Susters kint met hem ouer gaf/ het welc Cyrum verdroot/eñ leyde beyde Astyagem ende Darium ter neder. Ende keerde de Monarchie der Meden op de Persen. Doen hy daer veel vander Stadt die hem wederspannich waren/ stilde/ so rechte hy de lancie teghen Balthasar den Coninck der Chaldeen ende Babyloniers. Ende na dat hy victorieuselijc dē Coninc Baltasar versloech/so verstoorde hy de Coninclijcke hooueerdighe stadt Babylonia. Daer nae schicte hy de heyrcracht tegen Cresum den rijckē eñ machtigen Coninc der Lydorum/die dē Babyloniers bystant dede. Den welcken hy sonder arbeyt tonder bracht/ende alle goeden des Rijcx nam/eñ dē Coninc tot armoede dranc. Hy maect Danielē groot / eñ liet Israel weder thuys trecken/om dē Tempel op te timmeren. Gaf de goeden eñ cleynodien des Tempels/van Nabuchodonosor den Coninc Babylonie ontureemt/weder. Hy is ooc so goet geweest/dat hi de verwonnen versach/Astyages dat Rijcke der Hircanem (doch dat sy hem cijnsbaer ende dienst-baer waren) eñ Dario dat Rijck der Meden verleende eñ ouer liet. Niet lange daer nae/doē Cyrus Asiam wel nae het half deel der werelt in zijn ghewelt bracht/soo wilde hy noch voorder/becommerde de Scythen / van welck doen de Coninghinne Tamaris een voorgāncster was / ende verwan inden eersten strijt / den soon des Conincks ter neder legghende. Ten laetsten/so is hy selue van de Coninginne Tamaris int gheberchte met al zijnder macht verslagen geworden. Want doen Tamaris vernam/den dootslach haers eyghen soons/ende de nederlaghe haers volcx/so legerde sy haer sonder weenen met dat ouerblijuende volc/recht als troosteloos / om haren soon te beweenen int Gheberchte / ende lockte Cyrum inde enghe hoochde der Berghen / ende aldaer terstont de vlucht voor te comen / soo sloech sy Cyrum met 200000. Mannen / van welcken niemant daer af en quam. Doen dien Slach volbracht wert / soo dede de Coninginne Tamaris het Lichaem Cyri soecken/ende dien geuonden/ also doot/dat hooft af slaen/ende dat selue in een Vat vol bloets van zijnen volcke sincken / ende begrauen/met dese woorden/neemt wech Cyre/ dat bloet / daer nae dat v altijt ghedorst heeft. Maer zijn lichaem begroef sy in eenen Hof / op welcx Graf alsulcken opschrift was: O mensche ick ben Cyrus de Coninck Asie / die den Persen dat Keyserdom ghesticht heeft. Siet om Gods wille wat ick doch eerst gheweest ben / ende wie ick nv ben. Desen Cyrus die dē grootmachtigē Coninc Babylonie bedwanc / die schier de werelt bestreet/die moest hier ellendichlijc van een Vrouwe tonder gaen/eñ aen eē Wijfs beelt zijns

Cyrus onthooft eñ in bloet begrauen.

ghelijc-

gelijcke/Ja zijnen Meester vinden / leest van desen Esa.Cap.44.45.Jose.Lib.10. Cap. 13. 14. eñ int elfste boec int eerste eñ int tweede capittel.

Der Persen Coninckrijck gheleghentheyt.

Maer nv so is Persia van Persio de Neue Acrysi/des Coninex Arginorum / oft Griecken afcomende also ghenoemt. Daer is een Rijck in groot Asia / waer in Persipolis de Hooftstadt/ terstont vanden Griecken verdoruen ende verbrant wert/dat paelt aen der Meden /ende is in veel Landē gedeylt (leest daer af Quintum Curtium int vierde Boeck der gheschiedenissen des grootē Alexandri) verchachtich/ eñ vander hittē eñ ouermatige wints weghen / niet seer vruchtbaer. Ende hoe wel dat het selue Rijck opt eerste seer toe nam/so ist doch namaels vanden Macedoniers verdoruen ende vermindert. Van harē ghelooue/zede/Regiment ende Lantschap / leest hier na dat vierde deel deser Cronijcken.

Voorreden op de ander Monarchien der Meden ende Persen/ Item op het derde der Griecken/ oft Alexandri Magni.

Voorreden op de tweede Monarchie.

VAn dese ander der Meden eñ Persen / ende hier na vā de derde der Griecken oft Alexandri Magni / heeft Carion seer cort ende aerdichlijc gheschreuen / so dat ickt niet beter int corte te stellen en weet/ daerom wil ick my hier zijns arbeyts behelpen. Maer doch een weynich in stede eender Voorredē van de grouwelijcke oprcoemst der vierder Monarchie bewijsen. Op dat wy doch sien / datmen God niet verschalcken noch verderuen en can. Die oock den bloetdorst der Tyrannen/ ende eerhongher om regeeren / ende met gewelt voort te varen / ten goeden gebruyckē can. Als de gene die dat oproerich wilt onaerdich / tyrannich volc / door eenen gheweldighen Tyran (die hi daer toe bestelt/Ja macht/aensiē/ victorie ende geluc geeft) neder douwe ende onder de Roede ende Joc behoede. Sōma/ op dattet niet thoomloos los en werde / eñ onder malcanderen selue als de wilde dieren sonder Regiment ende ordinantie/malcanderen en eten eñ verslinden. Eñ also wil God lieuer dat een Tyran regeert eñ heerschapt / die den anderē keert/ ende de menichte niet en laet oprijsen. Dan dat/ dat wildt veelcoppich dier heromnes soude regeeren / ende alsoo veelder Tyrannen Jock soude gheleden werden. Also moet God quaet met quaet straffen / Tyrannen met Tyrannen. Een Tyrannisch Heydens bloetdorstich volck / met eenē grouwelijckē Tyran / ghelijc de Assyrische/ door Ninum/Semiramidem / Assur/ Senacherib / Salmanasser / Nabuchodonosor / Balthaser/ ende also voort. Maer daerom so en volcht noch niet dat de Tyrannen Gode behaghen/ eñ dat haer Tyrannie daerom recht is / om datse God tot eender Roede ende goet gebruyct / ende dat sy daer mede als Gods Dienaers/God dienen. De Roede en is daerom gheen Erfgenaem int huys/ om dat sy den Vader tot goet dient.

God ghebruyct oock de Tyrannē tot eender roede ende goet.

Tyrannen oock dienaren Gods.

Grouwelijc beghin der vier Monarchien.

Nv willen wy besien de grouwelijcke oprcoēst der vierder alder voornaemste Monarchie op Aerden/ waer by datmen der ander Rijcken wtganc licht mach verstaē. De Monarchie der Assyriers is de eerste na de Diluuie gheweest. Wat tyrannie dat Nemroth / Item Ninus de eerste Coninc gedreuen heeft/eñ hoe dat hy wt begeerlijchept om te regeeren ontsteken/ alder eerst om hem gheten heeft / zijn gebueren eñ aenpalende/ met bloet eñ Crijch beswaert / eñ alle onder hem geworpē / den Coninc Bactraniorum Zoroastē vermoort/ sulcx betuyghen de Historien ten vollen. Dinon de Historicus schrijft / dat Simiramis dat wijf Nini heeft na langhen aen houden vercregē/ dat haer Ninus vijf dagē liet regeerē. So haest als sy inden Coninclijckē Troon sadt/ beual sy hare Dienaers/dat sy haren man soudē in stucken houwen / sy cleede haer namaels in Mans cleederen / eñ veruuldet alle met bloet eñ Crijchsbeet in Ethiophiam eñ Jndiam/Wierp Asiam onder haer beuel. Bedwanc de Moren/eñ timmerde Babiloniam in Assyria eñ Chaldea/ besliep haren eygen soon Ninum. Eñ als sy xlij. iaer getyranniseert had/ so wert sy van harē eygen soon verworcht. Die tyranniseerde daer na door hem eñ door alle zijne nacomēde Coningē/ tot op Sardanapalam / den Hoerachtigē Wijfschen Man. Den welcken Arbactus de Stadthouder in Media te midden onder de Hoerē sittende doorstac/ eñ dat geheel Assyrische Rijc/aen de Meden keerde. Dat selue keerde Cyrus terstont door veel grouwelijchept aen de Persen. Eñ leuerde de Monarchie Cambyse zijnen soon/ die inden Bibel/Hester 1.Cap. Assuerus wort ghenoemt. Een grouwelijck Tyran / die zijn eygen Broeder ende soon doode: Op dat hy sonder medegeselle alleē regeerde. Dat duerde tot op Darium Arsanis soon / de welcke Alexander met Crijch tonder bracht/doode/eñ der Persen Monarchie met grouwelijcker hant tot hem bracht. Die halp met zijnder ouerspelighe Moeder zijnen eyghen Vader vermoorden/ende keerde der Persen Monarchie op de Macedoniers oft Griecken. De welcke effen met Alexandro wt ginck/ ende een eynde nam. Daer op volcht der Romeynen Monarchie/der welcker stichters eñ beginders Romulus eñ Remus warē / op dat ic van het beghin den inganck bewijse/ van eender Cloostervrouwe oft Nonne wt eenen onbekenden Vader ontfanghen/ghebooren/eñ van eender Hoeren op geuoet/Romē in Jtalien beginnen te maken/maer doch malcanderē int Regimēt niet lijden en mochten. Waerom dan Romulus terstont zijnē Broeder Remum verworchde/so hier nae volcht. Die liet hem eē soon Martis dē Goden noemen/hy nā quade Boenen themwaerts/ die stalen eñ roofden de Sabynen hare Wijuen eñ Dochterē/eñ roofden de schoonste vandē Lāde hen tot Wijuen. Vermoorden hare mannē/eñ doc de Vrouwē die maer bitter daer op en sagē. Bysonder so nam Romulus eenē zijn dochter/ eñ doode haren vader zijnē sweer. Titum ende Tatium de Hertogen der Sabinorum / nam hy int geselschap des Rijcx / maer verworchde hen terstont seer wreedelijc. Dat Rijck der Romeynē wert namaels 243.iaer door veel grouwelijcke Coningen geregeert. So dat ten laetsten den name des Coninex eenen grouwel wort / mits dat der Romeynen wijuen (met gewelt tegen haren wille vercracht) gheenen vrede van hen en hadden. Daer veriaechden eñ verdeden sy den name der Coningen / maer noch en mochten si van het gewelt der tyrannie niet vry zijn. Want alle het gewelt / wort haren Raet eñ Oversten Borghemeester van Romen in handen ggheuen/ onder welcke dat Brutus de eerste gecoren wert. Die en wilde terstont Romulum zijnen voorsaet eñ stichter/ met moorden niet alleē gelijc zijn/maer te bouen gaen. Doode twee van zijn eyghen sonen/ ende zijnder suster broeders twee vitellios/ dedese alle viere in het opēbaer het hooft af slaē.

Nimus tyrannie.

Simiramis doet haren man Ninum dē Coninc dooden.

Beghin der tweede Monarchie.

Romuli tyrannie.

Romulus tyrannie.

Brutus doot twee sonen ende twee suster broeders.

Nv so duerde dit Regiment door veel moordē ende tyrannie / tot op Julium eñ Antonium/die alsulcken ghewelt ende moetwille dreuen/so dat de Romeynen wederom gedwongen worden een Monarchie op te richten. Ende beuonden dattet beter waer/eenen Tyran / dan veel ende daghelijcx nieuwe Heeren. Alsoo sadt de Monarchie op de schouderē Augusti weder neder. Door welcken dat sy verhoopten van alle tyrannie los te werdē/ de wijle dat hy voor eē seer saechtmoedich Man geacht wert. Euen wel so dede hy Julij (die hem als tot eenen toe ghewensten soon had-

hadde aen genomen) soon eñ dochter/ wt Cleopatra geboren/ dooden/ om de rechte Erfgenamen wt te ropen/ ende dat hy alleen dat Rijcke mocht behouden. En verschoonde gheensins niet / de vrientschap ende weldaet Julij Cesaris / teghen hem veeluoudich bewesen. Nae desen so volchdender eenen langhen tijt anders niet dan zee wonderen van menschen / grouwelijcke tyrannen/ als Tiberius/ Nero / Domitianus / Heliabulus / Calligula / etc. Die niet vol bloets der onschuldigē Christenen werden en mogen. Noch noēt Paulus de sulcke Rom. 13. Gods dienaers/ den gherechten ten goede in gestelt / ende de dulle tyrannige gemeynte tot eender roede ende straffe / op dattet in een ordonnancie blyuen soude. Voor welck men hem sonder oproer vreesen ende buygen sal. Niet alleen wt vreese ende noot/ maer om der conscientien wille.

Van de ander Monarchie der Meden ende Persen/ Joan. Carion.

NA dat de Joden lxx. Jaer in ellendicheyt int Conincryck van Babylonien geweest zijn / als bouen verhaelt is / so strafte God den Coninck Balthaser tot Babylon. Daerom dat hy God lasterde/ eñ de gewijde vaten onteerē dede. Daerom so ouervielen de Meden ende Persen Babylon / wonnen de Stadt ende de Rijckē/ Chaldea ende Assyria. Dewijle dat nv de machtichste Coninckrijcken te samen ghebracht waren/ ende dat de Persen namaels schier dat gheheel Asia in genomen hadden/ so wordet te recht de tweede Monarchie ghenoemt. Ende men sal hier dit werck der genaden Gods wel aen mercken/ die tot onderhoudinge van recht eñ maniere/ de werelt wederom in een corpus ende Regiment besluyt. Want daer toe heeft God de hooge gheweldige Monarchien in de Werelt willen hebben. Om daer door een recht Regiment ende Wet ouer de geheele Werelt voort en voort op te richtē. Eñ wanneer sulcx verscheurt/ om wederom ouer eynde te richtē Daer toe behoorē groote ghe weldige Coningen ende Potentaten.

Der Griecken daet eñ Historie eerst met de tweede monarchie der Persen op gecomē. Ende dese Monarchie der Persen / is den Griecken bekent gheweest/ want de grootste saken/ die haer in Grecia begeuen hebben / die zijn ten tijden van deser Monarchie gheschiet. Daerom so beginnen de Griecken eerst haer Historie van de Persen. Weten seer weynich wat te voren in de Werelt geschiet is.

Ende op datmen de ordonnancie ende den tijt mercken mach/ so moet ic den Leser vermanen/ als dat ick tot hier toe / de Jaren wt de heylighe

Ghetal des tijts inden Bibel tot op Christum. Schrift genomen heb: Also die by orden geschreuen zijn van het beghin der Werelt / vander diluuie / van Abraham / ende voort en voort eens yegelijcx Coninex tijt/ tot op dese tseuentich iaer toe/ dat de Joden in Babylonie inder geuanckenisse zijn geweest. Also is de Bibel eē rechte ghewisse ordētlijcke Cronijcke / tot dē tijt der Persē toe. Daer na en heeftmē voortaen de Jaren niet meer by ordē indē Bybel / behaluen soo veel als Daniel bewijst/ als dat tot op Christum/ na den tijt/ dattet geoorlooft wert Jerusalem weder te timmerē/ vier hondert ende tnegentich iaer zijn soude. Daer af strijdē sommige/ hoe dat de iaren te lesen zijn/ soomē doch alsulcx lichtelijc vinden cā/ so ic hier na bewijsen wil. Want Daniel heeft ons geheel recht op de toecoēst Christi gewesen.

Beghin der Persen Monarchie.

Begin der Persen rijc. ICk wil 191. Jaer stellen in der Persen Monarchie/ op dat haer de getalē voort aen ouer eē dragē op de voorseyde lxx. iaer. Dā of al wel de Griecken meer Jarē settē inder Persen Monarchie/ soo gheschiedet daer by/ om dat sy niet eerst na dē wtganc vā dese lxx. Jarē en beginnē/ maer wel nae xx. Jaer te voren. Also cannen Philonis ende der Griecken rekeninge concorderen. Want de Joden beginnen de Jaren Cyri/ na dien dat hy Babylon gewonnen hadde. Nv so heeft Cyrus al lange te voren geregeert. Die selue Jaren eer hy Babylon wan / die verhalen de Grieckē ooc/ die en behooren niet indē nauolgēden tijt. Daerom so wil ic eerst/ de hooghe Priesters stellē / sose Philo ghe rekent heeft/ om daer wt het voorseyde getal te bewijsen. Daer na wil ick der Persen Coningen stellē/ also de Griecken tellen eñ ordineren. Ende so wie dit ouermerct datmen Cyrus Rijc eerst soude beginnen/ na dat hy Babylonie gewonnē heeft / die sal der Griecken getal lichtelijc accorderē/ met dese 191. Jaer.

Jhesus Sacerdos.	xxvi.
Eliasib.	xxi.
Joakim filius absente patre.	viij.
Joiada.	xxiiij.
Jhesus reuersus.	xx.
Joathan.	xxij.
Joakim iterum.	xlviij.
Jaddus.	x.

Somma 191. Jaer. So betuycht Josephus/ dat Jaddus gheleeft heeft / doen Alexander in Asia ghetrocken is.

Der Persen Coningen / also die de Griecken rekenen.

Cyrus	xxix.
Darius Nothus.	
Cambyses/ annos vij. menses.	v.
Artaxerxes Mnemnon.	xl.
Darius filius Hystaspis.	xxxvi.
Ochus.	xxvi.
Xerxes.	xx.
Arsanes.	iij.
Artaxerxes Longimanus.	xl.
Darius.	vi.

Dit ghetal canmen den meestendeel bewijsen door den tijt / want de Historici die na malcanderen tot elcken tijden gheweest zijn / ghedenckende dingen/ die tot haren tijden ghelcert ende gheschiet hebben. Als Heredotus gedenct den Xerxes / Trucidides gedenct den Artaxerxis Longimanus. Daer na schrijft Xenophon vā Dario Notho ende zijne sonen/ Cyro den ionghen / ende Artaxerxe Mnemnone. Ende Xenophon is op desen tijt in Griecken gheweest. Daerom dwalē (Der Jodē dwalingen vander Persen Coninghen.) de nieuwe Schrijuers by den Jodē seer/ die niet meer dan vier Coninghen der Persen en stellen/ ende verliesen also in dese rekeninghe ende recht ghewis ghetal der Werelt / meer dan hondert Jaer. Daer wt volgen ander dwalingen meer.

Jn Daniel ende Esdra / wort van der Persen Coningen verhaelt / ende sommighe worden anders genoemt dan by de Griecken. Daerom so wil ick tot een onderwijs mijnder meyninge wat daer af int corte bewijsen. Sommighe verwerpen Methasthenen/ die sommige Coningen der Persen anders noemt/ dā de Grieckē. Maer dewijle dat Esdra eñ Philo met hem ouer een comen/ so en wil ickse niet verwerpen. Want der Persen wesen eñ Conincrijc is Esdre eygentlijc ende wel bekent / want hy is een vanden grooten Heerē eñ Raet ten Houe geweest. Nv so ordineerde Matasthenes de Coningē also/ eñ so zijn oock de eerste / waer in dat donghelijchept voor coemt/ by Esdra ende Philone also geordineert.

Darius ende Cyrus tsamen.	ij.
Ende daer na Cyrus alleen.	xxij.
Artaxerxes Assuerus.	xx.
Ochus.	xxvi.
Darius Artaxerxes Longimanus.	xxxvij.
Arsames.	iiij.
Darius Nothus.	x.

Darius. vi.
Artaxerxes Mnemnon. lv.

Dese onghelijcheyt ten eersten/dunct my/can men lichtelijc concorderen. De Griecken en weten niet vanden eersten Dario/die neffens Cyro geregeert heeft/so Daniel betuycht. Want hy en heeft niet langhe gheregeert. Daerom en is zijnē naem in vreemde Landē niet bekent geworden. Oock so maect Daniel selue een onderschept tusschen desen Dario eñ Cyro. Noemt desen Darium een Meden/Eñ Cyrum een Persen. Nv so rekenen de Grieckē der Persen Coningen/ eñ en rekenen der Meden niet daer onder. Want der Meden Coninckrijc/is op der Persen geuallen. Daerom so en zijn der Grieckē Historiē niet tegen den Bybel/Oft al wel de Grieckē desen Darium wt laten/want sy rekenē alleen der Persen Coningen. Josephus schrijft/dat desen Darius Astyagis soon geweest is: Cyaxares/vā welcken Xenophon schrijft/dat mach wel zijn.

Assuerus/ Hester 1. vyrs nauiē.

Den anderen Artaxerxes/ is Darius Histaspis soon/ ende Cambyses wort wt gelaten/daer om dat hy binnen het leuen zijns vaders gheregeert heeft/oft ymmers niet langhe nae Cyrus doot. Want de Persen hebbē dese ordinancie ghehadt/dat wanneer dat de Coningen wt het Conincrijc hebben willen trecken/so heeft hy te voren eenen Coninck in zijn plaetse moeten kiesen. Daerom doē Cyrus tegē de Scythē treckē wilde/so heeft hy te voren Cambysem tot eenen Coninc ghemaect/ eñ is namaels wech getrocken/ eñ heeft ses Jaer metten Scythen geoorloocht. Binnen dien tijt heeft Cambyses geregeert/ den welcken de Griecken seuen iaer stellen/maer die soudemen binnen het leuen des vaders beginnē. Ooc so bewijsen de Historien Assueri/dat hy Darius is. Want Philo schrijft/ hy heeft de Landen weder vercreghen die af gheuallen waren/ na dien dat Cyrus den slach aē de Scythen verloren hadde. Nv soo weetmen wel/ dat Darius Babylonien wederomme heeft moeten winnē/ dat af gheuallen was.

Longimanus is de derde in Metasthene. Dewijle hy nv daer af den name heeft/ dat hem de rechte hant langher gheweest is dan de slincke/ so en can in Metasthene gheen ander ghemeynt zijn/dan de ghene/de welcke de Greci ooc Longimanus noemen. Nv so ist seker by den Griecken/ ende het mach ooc door de ordinancie ende Crijch bewesen werdē/dat tusschē Dario Histaspis ende Longimano noch eenē geweest is/namelijck Xerxes/die met den Griecken een groote vermaerde oorlooge geuoert heeft. Dese Xerxes heeft Metasthenes wt gelaten/ende dat acht ick is daerom gheschiet/ mits dat Xerxes int begin zijnder regeeringhe wech ghetrocken is in Grecia/Longimanus den soon Xerxes in Orienten geregeert heeft. Daerom so wert Longimanus alleen verhaelt/ ende Metasthenes vaet beyde Xerxes eñ Longimanus Jaren te samen. Want wt Thucidide beuintmen/dat de Jaren in Eusebio niet recht en zijn. Ooc ist te weten/dat dese namen/als Darius ende Artaxerxes/by hen gebruyct werdē/als gemeyn Coninclijcke Titelen/ gelijc als by ons Cesar Augustus. Daerom/soo noēt Esdras dē Longimanum/Darium eñ Artaxerxem. Dat ooc de Jarē by anderen anders gerekent werdē/ geschiet daerom/dat sommige binnen het leuen der anderen beghost hebben te regeren/daer by is haren tijt van sommige also/ ende van anderen anders ghestelt.

¶ Van Cyro.

Cyrus heerlijcke Historie.

CYrus de eerste Monarcha wt Persia/ die is een vanden alder vermaertsten Heldē eñ Coninck op Aerden gheweest. Want God heeft hē met alderhande hooge eñ Vorstelijcke duechden/ende bysonder gheluck ende voorspoet int Regiment ende veel eerlijcke victorien ghegheuen. Ja heeft hem oock tot de rechte kennisse Gods gebracht door den hoogen Propheet Daniel/ghelijc de heylige Schrift betuycht. Sulcke Vorstē/die God also hooch begaeft heeft/ salmē aenmercken/niet alsoose sommighe onuerstandige houdē/maer voor hooge gauē Gods/waer door dat God de Werelt heeft willē helpen/Jae tucht/vrede ende recht op Aerdē op gerecht. Onder dese Gods dienaers ende Heros/salmen ooc Cyrum rekenen.

So is hy oock van hooghe Lieden gheboren/ Want God die laet alsulcken groote eere inde Werelt by sonderlinge hooge geslachten blijuen. Ende dewijle datse God also gheedelt ende gheeert heeft/so sullen wy oock alsulcke hooghe lieden/ als een bysonder werck Gods eeren. De vader Cyri is een Vorst in Persia gheweest/van den gheslachte Sem. Sijn Moeder is des Coninex dochter gheweest van Media. Ende Herodotus schrijft/de Coninc van Media Astyages/ heeft eenen droom gedroomt/ van zijnder dochter/ als dat haer eē rancke wten lichaem gewassen is/die dat gheheel Asia bedect heeft. Daer wt heeftmen gheprophetcert/ dat sy eenen grooten machtigen Coninck baren soude. Als nv Cyrus geboren was/so heeft Astyages geureest/dat het Conincrijck soude comen vanden Meden op de Persen. Daerom heeft hy zijnē Hofmeester Harpago beuolen/dit kint wech te draghen/ ende te doodē/maer Gods raet ende wille en mach niet verhindert werden. Want hoe wel dat Harpagus dat kint nam/ende beualt te dooden/soo bewaerdet God noch seer wonderlijc. Aldus/eenen Herder wort beuolen/ dat kint op eenē berch te dragen/eñ daer by te blijuē/tot dattet storue/eñ alst doot waer/ dan sulcx den Harpago voor te geuen/eñ dat kint eerlijc te begrauen. Maer doē nv de Herder dat kint te huys bracht/ so ist gheschiet/ dat zijn wijf op den seluen dach een doot kint ghebaert heeft. Doen sy nv hoorde vanden Man dat hē beuolē was dat vreemt kint te doodē/eñ sach dattet eē seer schoon eñ edel kint was/ eñ hoorde ooc/dattet van Coninclijcken stamme geboren was/so gaf sy harē man desen raet/ dat hy dat doode kint wech draghen soude/ voor dit: So wilde sy daerenteghen dit kint als dat hare/op brengē. Eñ vermaende hē/ dat hy geen moortdaet aē diens bloet en wilde doen/ want doch den Coninck van desen kinde nemmermeer gheen perijckel comen en mocht/ dewijle dattet voor een Herder soude op gehouden ende geuoet werden. Oock soude de Coninck te vreden zijn/ wanneer hy eyghentlijc onderwesen werde/datmen dat kint begrauen hadde.

Cyrus van eenen Herder op gheuoet.

De Herder volchde den raet van zijnen Wijue/ ende droech zijn eyghen doot kint op den Berch/ende dede Harpago voor houden/dat het kint doot is. Harpagus beschicte/ datmen dat kint besach eñ begroef. Eñ hielt dē Coninc voor/ dat hy de sake volbracht hadde/dat kint Cyrus is begrauen. Also is nv Cyrus by dē Herder bleuen eñ op gheuoet. Doen nv dat kint ghewassen was/so heuet terstont zijnē edelen aert ende geschicktheyt bewesen/ soo dat hem de ander iongers zijn mede gesellen/ alle beminden ende eerden. Daer heeft hy een regiment onder de ionghers ghemaect: Ende waer hem een niet recht gehouden en heeft/so heeft hy hem neerstelijc gestraft. Hier mede so ist geschiet/dat hy eenen edelen iongen seer geslagen heeft/ die heeft hem by zijne ouders beschuldicht/ eñ dit is tot voor den Coninc gecomen. Doen nv de Coninc dē iongen tot hē roepen liet/eñ Cyrum dē iongen verhoorde/so verwonderde hy hē vā zijnder geschictheyt eñ verstandige redenē/ende dacht op den tijt dat

zijn

zijn dochter een kint gebaert had. Ende vraechde so verre/so dat hy beuant/dat dese den Jongē was/die hy beuolen hadde te dooden. Doen behielt hy Cyrum den Jonghelinck eenen langen tijt by hem/eñ die hielt hē also wel/so dat Astyages voort niet meer voor hē en beureesde/maer liet hem by zijnen vader in Persia trecken.

Harpago moeste zijn eyghen kint eten.

Maer Harpago/om dat hi den iongen niet en hadde gedoot/so wert de Coninck Astyages seer ongenadich/eñ dede hem roepen/ende beual hē zijnen Jongen soon ten Houe te seynden/Dit dede Harpagus. Daer dede Astyages den soon vā Harpagi dooden/ende coocken/ Eñ noode Harpago den vader ter maeltijt/om zijnē eygen soon te eten. Maer doen nv de maeltijt tē eynde was/so liet Astyages den Harpago dat hooft/de handen ende voeten brenghen/eñ seggen/dat hy het vleesch van desen kinde hadde gheten. Harpago kende dat hooft/eñ mercte wat zijn Heere gedaē hadde/eñ waerom dat sulcks geschiet was. Ende hy sweech stil/ende toonde alle ootmoedicheit eñ vruecht teghen den Coninck. En liet hē geensins mercken/dat hy de grouwelijcke tyrannie wilde wreken.

Harpago practiseert tegē Astyagen Coninc der Medē.

Daer na so practiseerde hy met de groote Heeren in Meden/dat sy van Astyage afvallen/ende Cyrum tot eenen Coninc makē souden. Sulcks gaf hy Cyro te kennen/ende vermaende hem/dat hy dat Rijck in nemen soude/ende die tyrannie aen hen beyden ghebruyckt/te wreken. Ende op dat de sake heymelijck soude blijuen/so dede hy also: Hy sant Cyro eenen Hase/daer in so naeyde hy den Brief/ende en beual den Bode niet anders/dan dat Cyrus den Hase selue soude stroopen. Als nv Cyrus den brief vant/eñ dē aenslach aenmerckte/so maecte hy hem berept/ende trac in Meden. Nv so wert Harpagus tot eenē Hooftman teghen Cyrum gecoren: Daerom so gaf hy hem seluen met de gheheele Heyrcracht terstont Cyrum ouer. Also verloos Astyages dat Coninc-

Cyrus wint Mediam het Conincrijc.

rijck van Meden/ende wert gheuangen. Maer Cyrus hielt hem Vorstelijck/ende en doodde hem niet.

Also is der Meden Conincrijck oock vander tyrannie wegen verandert ghewordden/ende op de Persen ghecomen. Daer na soo is den Rijcken Coninck te voren in Asia Cresus/teghen Cyrum ghetrocken: Maer Cyrus is hem ghemoet/ende heeft hem geslagen/ende dat gheheel Coninckrijck in genomen. Ende de stercke stadt Sardis bestormt/ende Cresum aldaer gheuanghen. Maer doen Cyrus Cresum heeft willen verbranden/so riep Cresus op den houthoop. O Solon Solon. Dies verwonderde hem Cyrus/ende dede terstont vragen/wat dat roepen bedieде. Doē versuchte Cresus ende seyde: Daer was voortijts een wijs man van Athenen/ghenaemt Solon by hem geweest/die hadde hi groote eere gedaen/ende hem zijn macht eñ heerlijchept latē sien. Ende geuraecht zijnde wat hy daer af hielt: Oft hi niet en meynde/dat hi so machtich waer/dat hem niemant schaden en mochte/ende dat hy hem voor geen groot ongeluck te besorgen en hadde. Daer af heeft hem Solon ghestraft ende ghesept/dat gheen mensche so vermeten wesen en soude/van hem seluen int leuen voor salich te achten/ende so gheweldich dat hem het ongeluc/niet om werpē en mochte. Maer hi en hadde alsdoen dese redene niet veel geacht/ende hadde seker geweest/eñ alsulcken ongeual niet besorcht. Maer nv so was hē dese redene te herten gegaē/Daerom hadde hy Solon genoemt/eñ wenschte/dat alle menschen int voorspoet ghedachten/dat sy weder vallen mochten/op dat sy niet stout ende vermeten en worden. Ende niet wt sulcke vermetenhept saken voor namen/die hen ten laetsten tot beswaringhe gheraecten.

Cresus spreect opt hout om verbrant te zijn/van Cyro toe berept.

Doen Cyrus dese Reden ghehoort heeft/soo heeft hy hem ouer Cresi ontfermt/eñ gesprokē: Hy en wilde niet meerder herdichept gebruyckē tegen desen/die ooc te vorē een seer machtich Coninc geweest is/ende dacht dat hy ooc een mensche is/het mocht daer toe comen/dat hy oock vreemder genade eñ barmhertichept van noodē soude hebben. Ende heeft na dien Cresum tot hē genomen/eñ als een groot Vorst ghehouden/ende zijns raets ghebruyct. Heeft hem oock gheuraecht wat hem beweecht heeft desen Crijch te beginnen/daer hy doch te voren Apollinē hadde gheuraecht/oft hem Apollo sulcks gheraden heeft. So antwoorde Cresus/Apollo hadde hē wel gheraden/met dese woorden/kent v seluen/so salt v wel gaen.

Apollo prophetecrt Cresi.

Dese waerschouwinghe en heeft hy niet veracht/maer na dat hy alder eerst/doen hy dē Assyriers geholpen hebbende/zijn volc verlorē heeft/so heeft hy gedacht voortaē te vredē te zijn/mits dat hy sach dat Cyrus alsulcken geluc eñ macht hadde. Maer de houeerdie heeft hē weder bedroghen/doen de omligghende Steden eñ Vorsten zijne macht eñ gheschicktheyt vermaert/eñ hem daerom tot eenē Hooftman tegen Cyrum gecoren hadden. Dese vermaertheyt eñ wel vertroosten heeft gemaect/dat hi Apollinus waerschouwen anders bediet heeft dan Cyrus. Alsoo heeft hy hem tot desen strijt laten beweghen.

Ende dit is ghenoech van Creso/waer in veel schoone Exempelen te sien zijn/hoe dat de Vorstē tot onnootsakelijcke oorlogē beweecht werden/door de ghesellen/die haer wel troosten/ende hare macht hooghe verheffen. Oock hoe dat hem Cyrus in alsulcken groot gheluck ghehouden heeft/so dat hy niet stout ende tyrannich geworden en is.

Also heeft Cyrus alle Landen in ghehadt/van Persia aen tot voor Jonia. Daer na is hy weder te rugge getogen/eñ heeft Babilonien belegert/diemen daer voor hielt/dattet onmogelijc waer datmense met ghewelt mocht winnen. Maer Cyrus die wanse alsoo/dat water Euphrates vloeyt door Babilonien op verscheydē plaetsen. Nv so heeft Cyrus dat water doen af steken/dattet so cleyn geworddē is/datmē te voet daer door mocht gaen. Daer en bouen so heeft hy wel gheweten/wanneer die van Babilonien opt sekerste ende onberept warē. Doen heeft hy by nacht zijnen Toch doort Water inde stadt gebracht ende also de Stadt ghewonnen.

Cyrus Babiloniam gewonnen ende belegert.

Eñ so is hier ooc te mercken/dewijle dat geen cracht eenigen wederstant Cyrus doen en mach/maer so veel gheweldighe Steden ende Conincrijcken moetē hē voor hē buygen/als dattet enckel wercken Gods zijn/die de hooge Monarchiē in set/ende beschermt. Ende dat de Regimenten door de Godlijcke hulpe ende macht/teghen den Duyuel inde werelt op gherícht werden.

Eñ dese Monarchie wert gerekēt/na het winnen van Babilonien/de welcke de Hooftstadt vā deser Monarchie gheweest is. Ende de Conincrijcken der Chaldeen/Assyriers/Meden eñ Persen zijn nv weder te samen gebracht/daer en bouen dat voorderste Asia ende veel ander groote Landen/die aen dese palen. De welcke Cyrus al so wel ende loffelijc gheregeert heeft/so dat geen Regent in alle Historien hooger ghepresen en is dan desen Cyrus.

Ende het beghin vā deser Monarchie/nae de winninge der Stadt Babilonien/sette ick in dat tseuentichste Jaer/na dien dat de Jodē tot Babilonien gheuoert zijn. Ende dit is dat Jaer nae het beghin des werelts 3443. Ende voor der geboortē Christi 501. iaer. Daer aen te merckē is/dat der Grieckē Historien/die eerst aen Cyro beghinnen/niet seer out en zijn.

Verlossinghe der Joden wter geuanckenisse tot Babilonien.

DAt is nv genoech vā dat wereltlijc regiment deser tijt. Nv so isser van het gheestelijck regiment te weten/ als/ na dat Cyrus Babilonien ghewonnen heeft / soo heeft hy de Joden los ghelaten / ende haer wederom in haer lant ghestelt/ ende daer in laten trecken/ wt alle zijne Conincrijcken. Waer in wy mercken / dat God zijnder kercken niet en wil vergheten / ende hoe sterckelijck dat hy de selue waer neemt. Babilonien heeft moeten te gronde gaē/ op dat de kercke ontslagen werde / mits dat de Babylonische hen gheen ghenade bewijsen en wildē/ ende de ouerste der Joden / die wederom nae Jerusalem getrocken zijn/ zijn geweest/ Zorobabel/ des Coninex Jeconias soons soon/ ende de Priester Jesus. Ende also is den stamme Dauids int regiment ghebleuen/ eñ dat Priesterdom ooc wederom aen gericht. Maer hoe dat voort vergaē is/ wil ick hier na segghen.

Het rechte geloue oock beyden Heydenen ten tyden Cyri.

Ende God heeft desen Cyro alsulcke hooghe ghenade bewesen/ so dat hy hē door Daniel oock heeft totten rechten gelooue eñ Gods-dienst latē comen/ na het wtwijsen zijnder belijdinge/ waer in also staet / als dat hem God heeft alle rijcken op aerden gegeuen/ die ooc beuolen heeft/ dat hy hem den Tempel tot Jerusalem weder timmerē soude. Also en is het recht gelooue niet alleen by den Joden/ maer oock by den Heydenen int Conincryck Cyri bekent geweest.

De Heydenen louen oock Cyrum als dat hy Godvreesende is gheweest/ eñ zijn volc tot Godsalicheyt ghehouden. Eñ Xenophon seyt / dat hy gesept heeft/ alsoot beter is te schepen met goede lieden/ also ist ooc gheluckigher met goede lieden te regeeren ende te velde te trecken.

Den doot Cyri.

NA dien dat Cyrus Babilonien ghewonnen hadde/ so zijn hem de grouwelijcke Lieden/ de Scythen / in zijnen Lande gheuallen. Doen heeft Cyrus zijnē soon Cambysi dat Conincrijck beuolen/ ende hy is teghen de Schypthen ghetoghen. Heeft eerstmael de Scythen gheslaghen/ ende den ionghen Coninc der Scythen gheuanghen. Daer na seyt Herodotus/ is Cyrus van de selue woeste lieden wederom geslagen/ ende is in desen Slach vergaen. Eñ de Coninginne heeft Cyrus hooft genomē/ eñ heuet int bloet gestekē/ ende gesept: Hy heeft willen bloet drincken/ dies soude hi ghenoech drincken. Dese daet/ int waer is/ is meer een bewijs der onmēschelijcker grouwelijcheyt der Scythen/ dā dattet Cyrus oneerlijc is. De welcke als een heylich eñ loflijck Coninc / eenen eerlijcken ende rechten Crijch ghenoert heeft/ om zijne landen te beschermē / want een Coninck moet een Crijchsman zijn. Doch seyt Herodotus daer by/ dat andere anders van den doot Cyri sprekē. Xenophon schrijft/ hoe dat hy op het bedde gestoruen is / ende de sonē te voren vermaent/ totter vreese Gods/ ende liefde eñ eenicheyt onder hen te houden. Ende voort met veel woorden ghesproken / dat sy niet en souden denckē/ dat de siele met het lichaem sterft eñ vergaet/ maer souden weten / dat de siele onsterffelijc is / eñ dat de goede na desen leuen vrede hebben by God/ maer de quade sullen straffe lijden. Ende stelt daer by een fijn voorbeelt wt de vernuftheyt / als datmen siet / hoe dat de quaetdoenders/ een grouwelijc verschricken der Conscientien hebben binnen haren leuen/ daer wt is te mercken / dat de siele een by sonder wesen heeft. Ende aengesien dat alsulcke verschrickinghen van God comen/ so gheuen sy te kennē/ dat God dat onrecht straffen sal. Dat is nv genoech van desen heyligen Coninck Cyro. Het Carion.

Cyrus wert ghedoot.

Cyrus gheloouich.

Wanneer alder eerst de Philosophen in Grecia gheweest zijn.

Philosophi wanneer sy beginnen.

BOuen heb ick ghesept / dat de Poeten alder eerst de gheleerde zijn gheweest in Grecia. Maer namaels ontrent den tijt Cyri/ so zijnder ander geleerde geweest/ diemen Philosophi heeft genoemt/ eñ daer zijnder tweederley op eenē tijt op gestaen/ Philosophi Jonici/ ende Philosophi Italici. De Jonici zijn in Jonia geweest: Dese hebbē neerstelijc van de Physica eñ Astronomia ghedisputeert / ende de beghinder van dien is Thales. De welcke alder eerst de Griecken dat Jaer in 365. dagen geordineert heeft: Want hoe wel dat sy te voren ooc twaelf Maenden gehadt hadden/ so hebben sy doch der Sonnē loop alleē na der Manen loop moetē rekenen. Ooc so heeft Thales den eerstē Eclypsis in Grecia voorsept/ ende heeft de puncta Equinoctiorum gestelt/ het welc een recht constelijc stuck is. Eñ dit heeft hy van dē Egyptenaers gelecrt/ by de welcke God daer te voren dese const bewaert heeft. Desen Thales heeft ooc gelecrt/ dat des menschen siele onsterffelijc is. Ende dese is de rechte beghinder der Philosophien in Grecia.

Pythagoras ten tijden Cyri eē wonderlijc mensche eñ Philosophus.

De ander/ die Italici geheeten hebben / comē van Pythagora. Want Pythagoras heeft oock ontrent den tijt Cyri gheleeft/ in Italien op den wtersten hoeck/ die aen Cicilien paelt/ ende eertijts Gricx gheweest is: Ende tot Pythagoras tijden so heeft tot Romen Seruius Tulius ghe-regeert. Dese schole heeft met de Arithmetica/ Geometria/ ende Musica om ghegaen/ niet met de Physica eñ Astronomia / als de ander. Ende Pythagoras heeft een Monicx leuen ghelept met zijne Scholieren/ eñ heeft veel wonderlijcke ceremonien gemaect / eñ seltsaem dinck vander sielen geleert/ Hoe dat de siele des menschē/ wandelt wt quade menschē in beestē tot eender straffe. Ende hebben haer leeringhe heymelijc onder hen geoeffent. Also/ dattet verboden is geweest/ yet daer af by het ghemeyn volck te spreken/ op dat sy de gemeynte met haer bysonder maniere bewegen soudē. Doch so en is dese secte niet langhe ghebleuen.

Ende dit is ghenoech van het begin der philosophie/ op datmen mercke / wanneer de Consten op gecomē eñ geresen zijn. Hier na wil ic der sommiger gedencken/ tot haerder tijt die de philosophie gebetert hebbē / der welcker doch weynich zijn. Want het zijn seer weynich Philosophi geweest/ die desen eerlijcken naem weerdich zijn/ daerom icker oock hier niet veel noemen en wil.

Van Cambyse/ in de Bybel Asuerus ghenaemt / Hester Cap. 1.

DEse heeft begost te regeeren / doen zijn vader Cyrus tegen de Scythen troc. Hy heeft dat Conincrijck Egygten in ghenomen. Maer hy is zijnen vader seer onghelijck geweest. Doen hem een Raetsheere Prexaspes ghenaemt/ strafte/ ende hem seyde / dat hem de Persen seer loofden/ maer alleē dit mishaechde hem/ dat hy hem tot het drincken gewende. Daer beriep Cambyses zijne Vorsten te samen/ ende vraechde / oft sy hem te berispen wisten. Dese antwoordē alle int ghemeyn/ dat sy hem niet en wisten te berispen/ maer hielden hem hooger dan Cyrum/ want hy had tot het Conincrijc Cyri Egypten gewonnē. Daer tegen seyde Cresus / den welcken Cyrus bysonder beuolē hadde/ acht te hebben op Cambysen / om hē te waerschouwen eñ te vermanen int beste. Desen sprac also/ dat Cambyses by zijnē vader Cyro noch niet te gelijckē en ware. Wt deser oorsake/ want hy en heeft noch niet alsulcken soon/ als Cyrus Cambyses ghelaten hadde.

Dronckenschap ghestraft.

Dese

Dese welvoegende Redene behaechde Cambysi.

Daer na raet gehoudē hebbende/mits dat hē ...de Vorstē niet gestraft en haddē / so riep hy Prexaspen eñ seyde : Dat hy wel zijns selfs is/wan... eer hy al schoon gedroncken heeft. So soude hē ...rexaspen zynē iongen soon stellen/na dien wil... hy schieten ende micken/wanneer hy wel ge...droncken heeft/raeckte hy dat herte niet/so sou...emen hem te recht voor een dronckaert ach...en/maer raecte hy hem dat herte/so mochtmen ...aer by af nemen/ dat hy by zijnen verstande is. Dit is also geschiet. Cambyses/doen hy wel ge...dronckē hadde/dede hy den iongen stellē / schoot ...a hem/eñ dede hē daer na afhouwē/om te besiē ...ft dat hert geraect was. Doenment also bevãt/ ...o toonde hyt den vader Prexaspi/eñ sprac: Daer ...y mocht hy mercken/dat hy gheen dronckaert ...n was.

Dat drincken maect alsulcke liedē wilt/beest...chtich eñ tyrannich/oft sy al schoon anders ge...chict zijn / also sonder twijfel Cambyses tot al...er geschickelijchept op gewent was/dat wil hy ...ier bewijsen. Eñ is door dat drincken also ver...oruē/dat/oft hy al schoon dese geschickelijchept ...ehouden heeft/so heeft hy doch ander veel hoo...er duechden verlorē/eñ dat zijn verstant is ver...tropt/na het beste deel eñ de duechdē zijn wech/ ...ie eenen mensche tot duecht ende eere trecken. Sulcke Exempelen soudemen de ionge gesellen/ ...ie hen tot het drincken begheven/voor houden/ ...vant hoe dat het wesen van desen een eynde ge...adt heeft/sal schier volghen.

Daer na dede hy zijnen Broeder heymelijck ...ooden. Oock heeft hy zijn eygen Suster te hou...welijck genomen/daer doch de naturere voor al...ulcken houwelijck een verschricken heeft. Hy ...oode oock zijnen eygen soon eñ Broeder/op dat ...y alleen sonder eenich medegesel ende Nacome...inck regeeren mocht.

Maer doen sy eens beyde ter Tafel ghesceten ...aren/ende dat Cambyses tot eenen lust / eenen Jongen Leeu/ eñ eenen cloecken Jongen Hont ...en malcanderen hisste: Ende doen den Leeu dē Hont te sterc was/so brack hē noch eenen ande...ren Jongen Hont van zijnen anderen Broeder van zijnē bant/ ende liep toe om desen te helpen/ ende trocken alsoo beyde den Leeu ter neder. Daer wert Cambyses seer vrolijc van dat spel/ als dat de Honden malcanderē alsulcke trouwe bewesen. Maer de Coninginne begost bitterlijc te weenen/dat verdroot Cambyses/ende vraechde waerom dat si weēde/sy antwoorde/dat haer de trouwe van dese Hondē vermaent hadde/dat haren gedooden Broeder sulcke trouwe van haren Broeders niet gheschiet en ware. Daer vergramde Cambyses seer/eñ dede se terstont wech leyden ende dooden.

Dit wesen en heeft niet lange mogen bestaen. Want God spreeckt/de Bloethonden en mogen niet langhe leven/daerom heeft hē God terstont ghestraft. Doen hy wt Egipten thuys trecken wilde/doē hy op het Peert sadt/so schoot hē zijn eyghen Sweert wter scheyde/eñ wonde hem in zijn zijde/daer af sterf hy. Hier sietmen dat God de Tyrannen niet langhe lijden en wil. Want Cambyses en heeft niet veel meer dã een iaer na de doot Cyri gheleeft. Hy en heeft oock gheenen Erfghenaem na gelaten/eñ is also geheel wt geroyt op eenmael. Ende het is voorwaer te iammeren / dat dat Rijck so haest vanden Stamme Cyri ghenomen is/ maer doch ist in het geslacht Cyri gebleven/want Darius nam Cyrus dochter/oock so is daer en boven Darius van Cyrus Maechschap gheweest.

...ambyses ...alt in zijn ...yghen ...veert.

Van de straffe eens onrechten Richters.

Nv so en isser gheen Vorst so boos/oft hy en moet dan eenige goede werckē doen/ want God eert dat officie/ende maeckt/dat tot onderhoudinge des Regiments/sommige goede wercken geschiedē moeten. Cambyses heeft een loffelijcke daet ghedaen/waer af hy ghepresen wert in alle histoiren. Hy hadde een Hooftman te vorē in Asia/genoemt Sisamnes/ van dien hadde hy vernomē/dat hy onrechtelijc geoordeelt hadde/ om gelts wille / daerō dede Cambyses desen onrechten Richter dooden/eñ hē de huyt af trecken/eñ de selve inden rechtstoel aldaer spannen/ ghelijck een ander leyr/eñ maeckte des ontlijfdē soon Otanem tot eenen Hooftman / ende sette hem op den stoel / met alsulcken bevel/dat hy by deser huyt/zijns vaders straffe gedencken / ende hem voor dergelijcker straffe wachtē soude. Dit Exempel heeft God der overheyt voor ghestelt/ om daer by aen te merckē/dat God haer onrecht oock straffen sal.

Cambyses vilt eenen Richter/ eñ spant zijn vel in eenen Setel ende Richters stoel.

Van Dario.

Doen Cambyses in Egipten was/soo vielen de Magi tot Susas van hem af/ eñ eē Magus maeckte hem selven door list tot eenen Coninck. Nv so zijn dat Magi ghenoemt gheweest/ der selver Landen Priesters ende gheleerde. Nv soo haeste Cambyses nae huys om den oproerighen Magos te straffen / maer hy bleef op den wech soo voor verhaelt is. Doen nv Cambyses doot was/so namen der Persen Vorsten dat Rijc tot haer/ende doorstaken de Magos. Daer nae quamen sy te samen ende hielden raet / hoe dat dat Rijck wederom te ordineren soude zijn/ ende van dese hooghe Vorsten wasser seven / ghelijck int Duytsche Rijck seven Keurvorsten / die sonder twijfel wt hooch bedencken gheordineert zijn/als den hoochsten Raet van desen Rijc. Doē nv de voorseyde seven Vorsten te samen quamen/om te raetslaghen watter stonde te doen/so isser driederhande meyninghe inden Raet ghedisputeert.

Raet/ oft beter is/dat een/ veel oft weynich regeert.

Een ghenoemt Otanes / heeft gheraden men soude geenen Coninck maken/maer de Vorsten ende steden souden een verbont met malcanderē maken/op dat doch een yegelijc vry bleve. Want men hadde bevonden/wanneer een eenich Man/ alleen alsulcke groote macht hadde/dat hy lichtelijc stout ende Tyrannich wert/ende moetwille dede/ also Cambyses hadde ghedaen.

Den anderē/Megabysus genoemt/verwierp dese meyninghe / ende bewees/ dat alsulcke vryheyt noch schandelijcker ware dã eenen Tyran. Want Vorsten ende steden/als sy gheenen Heere en soudē hebbē/so soudē sy ooc veel quade saken voornemē/door alsulcke vryheit. Om dit te voorcomen/ so en soudemen gheenen Coninc maken/ maer sommige Vorsten ordineren/by de welcke altijt de hoocheyt/als des Coninckx ghewelt wesen soude.

De derde / ghenoemt Darius grijpt beyde de meyninghen aen/ende riet/men soude eenen Coninck kiesen/want hoe wel dattet also is dat dit/ als ander dinghen inder werelt / oock somtijts qualijck staet/so en wasser doch gheen bestandigher ende beter Regiment dan een Monarchie/ dat is/wanneer een eenich Man de Overste is/ ende dat gheheel Regiment in zijnder hant alleen heeft. Want dat is openbaer / wanneermen dese driederhande meyningen/so sy verhaelt zijn / teghen malcanderen hout/eñ dat sy alle drie recht ende wel gheraden zijn/so is doch Monarchia dat schoonste ende beste Regiment. Want sy is Gods Regiment op het gelijcformichste.

Oock so en ist niet wel te verhopen/ dat vrye Vorsten/oft wanneer sommighe Vorsten ghecoren werden in de stede eens Coninckx te regeeren

langhe eendrachtich blijuen / in alsulcken groot ende swaer Regiment/daer soo veelderley saken voor comen/ der welcker sy hen niet altijt en souden vergelijcken connen. Oot en soudet niet faelgeeren / oft daer en soude somtijts een oft meer daer nae staen/ om alleen Heere te werden / ende de ander onder hem te brenghen.

Dese eñ meer ander oorsaken vertelde Darius/waer by hem de ander viere toe vielē/ ende besloten/men soude eenen Coninck kiesen.

Eñ om tweedracht int Rijck te voorcomen/ so hebben hen dē Vorsten vereenicht / om God dat kiesen oft lot te beuelen / also/ dat sy de Vorsten des morghens vroech met malcanderen op eender plaetse rijden souden: Ende welcx peert alder eerst soude briesschē/ die soude Coninc zijn.

Darius wert wonderlijck Coninck.

Doen nv Darius te huys quam/ soo seyde hy dit zijnen Hofmeester / die seyde / daer toe wist hy goeden raet / ende leyde aen den auont Darius Hengst / ende een merie op de plaetse / ende leydese langhe daerom / ende lietse te samen / op dat/ alsmē des smorgēs op de plaetse comē soude/dē Hengst aldaer na de merie briesschē soude.

Doen nv de Vorsten des smorghens daer henen toghen/ brieschte Darius peert alder eerst/ ende op datmen mercken mocht / dattet Gods wille was/ dat Darius Coninc soude zijn/ so isser terstont eenen blixem ende donder / sonder/ eenich onweder aen den claren Hemel / met des peerts briesschen ghecomen. Daer zijn de ander Vorsten vanden peerde gheuallen / ende hebben Dario als eenen Coninc eere bewesen. Also is Darius Coninck in Persia/na Cyro ende Cambyse geworden / ende heeft loflijck gheregeert/ ende de landen die af gheuallen waren/doen Cyrus in Scythia verginck/weder vercregen.

Crijchs list Zoppri den Capiteyn Darij.

Babylon was oock af gheuallen/ die heeft hy oock weder na langhe belegeringe ten eynde also gewonnen. Hy hadde eenen Vorst met namen Zopyrus/den soon Megabij / die een vanden seuen Vorsten gheweest is. Desen Zopyrus sneet hem seluen de ooren ende nuese af/ ende ghaf zijnen Coninc Dario te kennen / wat hy inden sin hadde. Ende maecte hem na Babylon / ende gaf voor/ dat de Coninck hem also schandelijck mismaect hadde/daerom dat hy geraden hadde/mē soude af trecken / ende gheliet hem als ware hy des Coninex viant gheworden/eñ socht bescherminge tot Babylon. Daer namen hem die van Babylon gewillich aen / oock soo sloech hy sommige hoopen van Darius volck/want also hadde hy de sake met Dario besloten / om dat hem de Babylonische te beter souden betrouwen. Ende het geschiede also / want de Babyloniers betrouden hem: Maecten hem tot eenen Hooftman. Doen liet hy Darium in. Alsoo wan Darius de Stadt Babylon / na dat hijse een geheel Jaer ende ses Maenden belegert hadde/ende hy heeft desen Zopyro zijn trouwe eerlijck vergouden/heeft hem bouen alle Vorsten verheuen. Eñ heeft op eenen tijt/doemen hem eenē granaet appel gegeuen hadde / den appel aen gesiē ende geseyt: Hy en wist niet beters op Aerdē te wenschē/ dan so veel Zopyris / als desen appel keernen heeft. Want een Coninck en heeft gheenen hoogeren schat/dan eenen getrouwen Raet.

Den Crijch van Darius in Grecia.

Darius en can Grecia niet winnē.

DEwijle der Persen Rijck met de Macedonen eñ Griecken paelt/so hebben sy hen ooc om dese Lieden becommert. Maer God heeft een yeghelijck Rijck zijn Pale gestelt / waer ouer dattet niet ghecomen en can. Also en zijn de Persen noyt geweldich in Macedonia oft Grecia geworden. Nv so zijnder veel groote handelinghen ende saken als doen by den Griecken voort comen/ die ick niet alle vertellen en can: Ick wilder sommige int corte verhalen.

De Persen sonden eenen Ambassaet tot Amynta/ den Coninck in Macedonia/ als dat hy hem seluen hen onderdanich maken soude. De Coninck Amyntas vreesde hem voor de groote macht der Persen/ende stelde hem ootmoedelijc/ beloofde haer hem onder de Persen te begheuen/ ende onthaelde de Legaten wel.

Nv soo begeerden de Legaten in een bancket/ men soude de edele vrouwen oock tot hen laten comen. Amyntas en dorst sulcx niet ontsegghen/ dede de vrouwē roepē. Doē nv de Persen schier dronken waren/so hielden sy haer oneerbaer tegen de edele vrouwen. Dat verdroot Amyntum ende den iongen Coninc Alexandrum ouer seer. Daerom seyde Alexander tot zijnē Heer vader/ hy en soude maer slapen gaen/hy wilde by de gasten blijuen. Maer doen Amyntus wech was/ soo gheliedt hem Alexander seer vrolijck / ende lietse met de vrouwen iocken. Ten laetsten badt hy men soude eens op staen / ende de vrouwē een weynich laten wijcken/sy souden terstont weder comen: Dat lieten de Persen geschien. Doen beschicte Alexander terstont / dat hen so veel Jonghers schoone ghesellen in vrouwe cleederen cleeden souden/ ende messen met haer nemen / eñ wanneer de Persen met hen souden iocken / so souden sy de selue doorsteken. Ende haer oneerbaerheyt wert ghestraft. Ende desen Alexander is een voorvader des grooten Alexandri.

Darius legaten werden in Grecia gedoot.

Hier nae zijn oock de Griecken voor in Asia/ die onder Dario waren af geuallen/ ende hebbē Sardis ouervallen/eñ verbrant. Daer toe hebben die van Athenen geholpen. Want een treffelijck Vorst genaemt Histicus/sandt eenē dienaer tot eenen Hooftman: Ende op dat de sake heymelijc ware / ende niet vermelt en werde / so en schreef hy gheen brieuen/maer dede eenē knecht dat hayr af snijden / ende druckte hem opt hooft dese meyninge: Hy soude vanden Coninc af vallen / ende liet dat hayr weder wassen. Daer nae sant hy den knecht tot den seluen Hooftmā / met dit beuel/hi soude hem dat hayr af nemen/eñ dat hooft besien. Dit geschiede also / daerom viel de Hooftman af van Dario. Maer dese beghinder des oproers wert doorsteken. Ende Histicus wert gehangē. Also nam desen oproer eē eynde.

Oproer gestraft.

Wt dese ende ander oorsaken / sandt Darius eē groot machtige heyrcracht/ van hondert duysent te voet / ende thien duysent peerden in Grecia/ om Athenen te ouervallen ende te straffen/ dese legherden hen op twee mijlen na Athenen. Ende hoe wel datter nv sommighe rieden / men soude de vianden niet tegen trecken: Maer wanneer sy de Stadt belegherden/ soo soudemen de Stadt beschermen. Maer Miltiades gaf voor/ dat de gemeynte geē belegeringe lijdē en mocht/ ende in dien men metter haest tegen de vianden troc/so mochtmēse slaē. Desē Miltiadi volchdemen/die wert Hooftmā/ eñ die van Athenē trocken thien duysent sterck aen de vianden / ende en hadden gheen hulpe van ander Steden in desen aenloop/behaluē van een eenige Stadt Platea/ duysent mannen. Alsoo sloech Miltiades met weynich volcx/ die groote/ machtighe/ ende wel toegeruste menichte der Persen. Eñ desē slach is seer vermaert/want dat gheheel Grecia was in een groot verschricken/alsoot by ons gescheiden mocht/wanneer de Turc in viel. Eñ is in grooter haestē/door een cleyn volc verlost geworden.

Thien duysent Atheners slaen 100000. te voet ende 10000. Persen te peerde.

Maer hier is te mercken van desen Miltiade/ hoe dat dat gemeyn volck de groote liedē loont. Hy heeft namaels veel meer weldaden gedaen/ ende sommighe Eylanden ghewonnen / ende de macht van dien van Athenē vermeerdert. Nv so vint haer alle tijt haet ende nijdt teghen groote

deucht

deucht eñ eere/ daerom practiseren sommige tot Atheuen tegen Miltiadem/ by de ghemeyute/ so dat Miltiades inden Kercker ghelept wert / tot dat hy de stadt betaelde/ so veel als 30000. Croonē. Nv so en vermocht hy so veel niet. Doē hy nv inden Kercker cranck wert/ so liet hem zijn soon Symon inde geuanckenisse setten voor den Vader/ ende doen de Vader sterf/ ende den soon noch inden Kercker lach/ so nam een rijck Borgher de Dochter Miltiades/ die betaelde dat ghelt/ ende maeckte Symon los.

Werelts loon voor weldaet eñ trouwe.

Van Xerxe.

DArius de Coninc heeft twee sonē gehadt/ de outste geboren/ eer dat hy Coninc geworden is/ dander ghenoemt Xerxes/ geboren na dat hy Coninck ghewor den is. Diens Moeder is gheweest Atossa/ de Dochter Cyri.

Dewijle dat nv Xerxes van de Dochter Cyri geboren was/ so is hy Coninc geworden/ op dattet Rijck by de Nacomelingen Cyri bleue. Sulcx heeft de outste Broeder wt bysonder deucht/ bewillicht ende hem niet met ghewelt daer teghen willen stellen.

Nae dien nv de Persen in Grecia geslagē waren/ so hadde Darius voor/ wederom eenen geweldighen Toch in Grecia te doen. Maer dewijle dat hi hem toe ruste/ sterf hi. Daerom nam Xerxes terstont int begin zijns Regiments dese sake voor handen / ende troc met grooter macht in Grecia. Want men schrijft van geenen grooteren Toch ende hoop die oyt te samen gecomen is/ dan desen Toch/ eñ hoop van Xerxes. Justinus seyt/ datter wt dē Conincrijcke van Xerxes zijn seuenmael hondert duysent gheweest/ ende van ander geallegeerde / driemael hondert duysent. Maer hoe wel dat alsulcken getal niet ghelooffelijck en schijnt / so bewijsen doch de Historien eñ so veel stryden/ die corts nae malcanderē geschiet zijn/ dat Xerxes een seer groot volc moet gehadt hebben. Oock sietmen tot onsen tijden aē des Turcx toerustinghe/ hoe dat de selue Orientichsche volcken met groote hoopen ende lichter ghereetschap trecken. So verhaelt ooc Daniel/ hoe datter een Coninck in Persia teghen Grecia een seer groote macht voerē soude. Doen Xerxes alsulcken hoop te samen ghebracht hadde / ende by malcanderen gesien heeft/ so schrijftmen/ dat hem de tranen lancx de wanghen geloopen zijn/ ende soude met claghen begost hebben te seggen: Ach welcken iammerlijcken dinck is des menschen leuen / hier staen soo veel hondert duysent Mannen / vanden welcken ouer hondert iaer gheen meer leuen en sal.

Seuēmael hondert duysent mannen wt Persia/ eñ driemael hondert duysent wt vreemde lāden van Xerxe in Grecia gebracht.

Xerxes wenen eñ iammerlijcke reden uit velt.

Men schrijft ooc hier neffens/ hoe dat Xerxes/ doen hy een Brugghe ouer de smalle Zee heeft willen maken/ ende dat de Zee ongeduerich geworden is/ so heeft hyse doen geesselē. Item dat hy int henen trecken sommige vloyende Waterē met drincken wt ghedroocht heeft.

Oock soo zijnder teeckenen gheschiet / om den Xerxen te vermanen van zijnen ongeluc/ op dat hy van zijnē voornemē af staen soude. Want een Peert onder den hoop heeft eenen Hase gebaert/ waer door betoont wert dat hare Peerdē vlieden souden.

Item daer is een Comete verschenen diemen noemde Caratias/ daerom dat si haer cromde als eenen hoorn. Het was ooc als eenen Eclipsis der Sonnē. Alsulcke tekenē eyndē niet sonder schade/ so alle Historien betuygen: Want daer volcht altijt onghieluc na. Daerom zyn dese teeckenen/ waer door dat God zijne gramschap dreycht/ eñ en behooren niet veracht te werden / maer ons totter vreesen Gods te trecken. Want hier salmen sien wat veranderinghen alle Staten ende Regimenten na dit teecken ghevolcht zijn.

Nv so wilde Xerxes alder eerst aen Griecken Lant beginnen. Nv soo is Grecia een besloten Lant/ so datmen daer in niet comen en can / dan te Water oft door een smal Geberchte. Waer by datter sommige duysenden geordineert zijn om aen dat Gheberchte de Cluysen te bewaren. Doē nv de Persen door wildē / so vloot dat meeste deel der Grieckē die aldaer geordineert waren. Alleen vier hondert Lacedemoniers bleuē/ ende hielden hen als vrome ende cloecke Lieden. Ende hoe wel dat sy veel te cranck waren om al sulcken menichte te wederstaen / so hebbē sy hen dan noch gheweert/ ende by de twintich duysent Persen verslagen. Want sy hadden een voordeel inden nauwen wech/ als dat gheen groot volck daer in comen/ ende haer omringhen en mocht. Ende aldaer zijn twee vā Xerxes Broeders vergaen/ maer de vier hondert Lacedemoniers zijn oock doot bleuen met haren Coninck Leonida/ eñ dese Ruyterlijcke daet wert seer ghelooft/ als dat alsulcken cleyn hoopkē haer heeft derrē weren tegen so grooten macht. Ende hoe wel dat sy niet verwonnen hebben / soo hebben sy doch de Vianden een groote schade ghedaen / ende haer oock onmoedich ghemaeckt.

400. verslaē 20000.

Doen nv dese Passagie in Grecia verloren was/ soo is gheheel Grecia seer verschrict/ ende sommige Steden hebben haer onder Xerxes begheuen inden hoeck des Lants. Daer was oock een man tot Athenen met namē Cyrsilus/ oft also hē Herodotus noemt Lycidas/ die riet/ Athenen soude haer der ooc onder Xerxes begheuen/ want sy en mochtē haer doch tegen alsulcken gewelt niet onthouden. Maer Themistocles die riet daer teghen/ men soude hem ter were stellē/ ende bewees een oorsake/ als dat alle manierlijcheyt/ recht ende eerbaerheyt tonder gaen soude/ wanneer der Persen Heeren soudē in Grecia regeren/ so souden sy alle harē moetwille aen haer Wijuen eñ kinderen/ gebruycken. Also sy dan by sommighe/ die hen onder de Persen begeuen hadden alreede gedaen hadden/ eñ onwtsprekelijcke schande bedreuen. Waer bi dattet veel beter ware te steruen/ dan alsulcke Heeren gewillichlijck aen te nemen.

Daer op wert besloten/ datmen hem cloeckelijck ter were stellen soude/ ende die van Athenen werdē ouer Cyrsilum vergramt / so dat sy hem van zijns oneerlijckē Raets wegen steenichden. Daer en bouē so steenichden de Wijuen Cyrsilis Wijf/ om dat hy alsulcken raet gegeuen hadde. Ende de hooghe duecht is grootelijcx te louen/ eñ dat Exempel aen te mercken/ als dat sy alle/ veel lieuer hebben willen steruen/ dan hen onder een vreemde Natie te begheuen/ tot eender verscheuringe haers Regimēts/ ende alderley Politie ende eerbaerheyt.

Athenen steenicht Cyrsilum daerom dat hy riet/ datmē Athenē soude op gheuen.

Nv so heft Apollo gheprophetéert/ dat die van Athenen souden victorie hebben in houten mueren. Dit leyt Themistocles also wt / datmen gereetschap van Schepen maken soude/ eñ bouen dien Wijf ende kinderen tschepe seyndē/ ende de Stadt ledich laten soude/ want tegen alsulcken gewelt / en mochtmen de Stadt niet lange weer houden: Soo en waren oock de Persen te water niet seer gheschickt. Desen aenslach hebben ghevolcht die van Athenen / Sparta / ende Corinthus. Eñ hare macht te samen tschepe gebracht op een enghe plaetse / by het Eylant Salamin. Daer hebben sy hē gehouden/ eñ der Persen verwacht. Want Xerxes hadde veel schepen: Daerom hieldē hē de Grieckē op eē enge plaetse/ daermē haer niet met veel schepē omringē en conde.

Appollinus toesegghen eñ Victorie in houten muerē.

Doen nv Xerxes hoorde/ datmen hem te schepe tegen hem gewapent hadde/ eñ mercte dat hy in groot perijckel staen soude/ souden de Griecken vry op de Zee zijn ende int Lant vallen. Nae

haerder gheleghentheyt wert hem gheraden/ hy soude de Grieckē ooc te water aen grijpen. Dat gheschiede/ daer verwonnen de Griecken/ ende sloegen den Xerxen een groot volck af/ende verdronckẽ hem seer veel Schepē. Door dese Victorie wert Grecia wederom getroost/ ende Xerxes versaecht. Hy en hadde ooc inden Slach niet gheweest/maer hadde daer by ghewacht aenden Oeuer/eñ dat aengesien. Eñ alle Grieckē hebbē den Themistocle den Prijs ghegheuen/so dat hy door desen de Victorie behouden/ ende gheheel Greciam verlost heeft.

Themist. raet verwint.

Desen Themistocles heeft veel wonderlijcke practijcken in desen gheheelen Crijch ghemaeckt/ ende na desen slach/doen hy merckte dat Xerxes verschrict was/ ende ouerdacht men mocht hem lichtelijc bewegen/in dit eerste verschricken om wt Grecia wech te vlieden. So dede hy hē voorhouden/als meynde hy hem getrouwelijck/ende ghenade by hē wilde verdienē/als dat de Griecken voor hadden/ om de brugge die hy ouer de Zee gemaect hadde/af te werpen/op dat hy niet ontloopē en mocht: Daerom soude hy hem haesten ende hem wech makē/eer dat hy in grooter perijckel quame. Doen Xerxes dat hoorde/so en wilde hy niet langher vertoeuen. Ende doen hy aen de brugghe quam/ soo wert de brugghe van het water ghebroken/ daer haeste hy ende voer ouer in een cleyn Schip/daer toe in een onweder/soo dat hy schier verdroncken hadde. Alsoo keerde God de spil omme/ ende strafte de hooueerdie/eñ leerde de groote Heerē/ dat sy niet en souden op haer eyghen macht betrouwen/maer in de vreese Gods ende in zijn betrouwen haer sake voor nemen.

De Grieckē slaen de Persen een bysonder rijck/ eē gheele Monarchie.

Dit spottelijc eynde heeft dien verschrickelijckē crijchs hoop gehadt/na diē dat Xerxes met al sulcken groote macht in Grecia ghetogen was. Recht als tot desen tijdē den Turc/ met schande van Weenen af treckē/eñ weder te rugge vlieden moeste. Die doch in de tweemael hondert duysent mannen in Duytslant hadde ghebracht.

Doch so heeft Xerxes zijnē Hooftmā Mardonium met driemael hondert duysent mannen in Grecia ghelaten. Eñ dat is wt dier oorsake gheschiet. Mardonius hadde sonderlinge den Coninc ghedreuen om in Grecia te treckē/tegen des anderē Raets meyninge/ende hadde den Coninc hoochlijc getroost. Daerom so vreesde hy hem/ waer hy te huys troc/ dat hem de Coninck soude straffen/ ende doen dooden/ midts dat de sake niet gheluct en was. Daerom so begeerde hy/ dat hē de Coninc met dese heyrcracht soude latē/ hy hoopte de Grieckē noch moede te maken. Also liet hem Xerxes zijn gheluck besoecken.

Xerxes vliet/ Mardonius zijn Hooftman blijft met 300. duysent in Grecia/eñ blijft victorloos doot met al zijn volck.

Eñ alder eerst so versocht Mardonius vriendelijc door de Landen/dat hen de Griecken souden ouer geuen/ soo wilde hy eenen goedelijcken vrede met hen maken ende op rechten. Maer de Griecken waren nv moedigher geworden/eñ en wilden de Persen gheensins tot Heeren hebben/ ende bewesen hem/dat hy haerder moeste verwachten.

Doen plonderde Mardonius Athenen/ ende verbrandet/ende trock voort na Thebe/want de Thebani waren tot de Persen gheuallen. Daer rustē hen de Lacedemoniers ende die van Athenen wederom sterck te Lande/ ende brachten by de hondert duysent Mannen te samen/ ende deden sommighe cleyne slagen/ tot dattet ten laetsten Mardonio aen prouande ghebrack/soo dat hijs moeste een eynde maken. Maer daer was bi den Persen/de Coninck wt Macedonia Alexander van welcken ic daer bouen gesept hebbe/die waerschoude des auonts de Griecken/dat sy hē des smorghens souden toe rusten/totten aenval/ wāt Mardonius hadde beslotē/met alle zijnder macht te slaē. Dit geschiede also/ende de Persen werden geslagē/oock so bleef Mardonius doot/ also hē den anderen Xerxes Raet/ daermen eerst raet hielt vanden Crijch/ gheprophetεert hadde/dattet hem also gaen soude.

Coutschap der Grieckē van den Persen.

Dit is dat eynde van desen grooten Crijch/eñ na desen Crijch so zijn de Steden in Grecia seer machtich gheworden/aen lant ende lieden/ hebben den Persen veel Eylanden ghenomen. Ende mits dat de Grieckē nv machtich wordē/so zijn sy oock stout ende onuredelijc geworden/hebben treffelijcke groote strijden onder hen seluen ghehadt/ende hen seluen also iammerlijc verdoruē/ so dat si hen namaels onder vreemde heerschappie hebben moeten begeuen/eñ hebben alle haer looflijc Regiment ende sedicheyt verloren. Daer af wil ick hier na seggen.

Victorie maeckt stout.

Hier ist oock seer profijtelijck te ouermercken van Themistocle. Desen eenigen man heeftmen daer voor ghehouden/dat door zijn wijsheyt ende coenheit/dat geheel Grecia behoudē is. Daerom so wert hy hooch ghepresen bouen alle Vorsten eñ voornamelijcke mannen/als Grecia oyt gehadt heeft. Maer doch zijn eygē borgers hebben hem ten laetsten qualijck gedanct/ ende hebben hem veriaecht. Daer by sullē wy leeren/niet alleen dat het gemeyn volck de hooge deuchden haet/maer dattet des duyuels spel is/die alsulcke Gods gauen haet. Ende daerom so sullē haer hooge liedē alleen tot lijtsaemheyt voegen/want sy moeten van dese werelt geplaecht worden/eñ allen ondanck ghemoeten. Dese Themistocles is namaels tot Artaxerxes gheuloden/ die heeft hem in weerden gehouden/als een van zijn hooghe Vorsten ende Raet/ende gheseyt/ hy en wist zijne vianden niet erghers te wenschen/dan dat sy so dwaes worden/ dat sy alsulcke Lieden van haer iaechden.

Themist. een croone alder heldē/ wort van de gemeente/ te loue zijnder ridderlijcker daden/ veriaecht.

Van Artaxerxe Longimano.

NA Xerxe heeft geregeert zijn soon Artaxerxes/diens rechter hant is langher geweest/ dā de slincke/ daer af heet hy Longimanus. Dese Coninc wert seer ghelooft/als dat hy een wijs ende goet Heere geweest is/ende heeft vrede ghehouden. Daerom so laet ic hier zijn Historie vallen/ende come op der Joden handel/ op dat wy wederom sien/hoe dattet int gheestelijck Regiment ghestaen is.

Van Sorobabel de Vorst Juda.

ICk hebbe daer bouen bewesen/ dat den Bibel noemt eenen Coninck Assuerus/die Hester gehadt heeft. Ende ooc so noemt Herodotus eenen Artistona/die Darius ghehadt heeft/tot de Coninginne Atossa / eñ seyt / Darius heeft de selue Artistona seer lief gehadt. Dese Artistona schijnt als oft Hester gheweest ware.

Assuerus wert Darius ghenoemt.

Philo schrijft oock/dat haer de Historie van Judith / ten tijden van desen Coninck Darius begheuen heeft / ende dat Arphaxat (waer af in Judith staet) de Hooftman der Assyriers gheweest is/doen sy af gheuallen zijn van Cyro/na het ongeluck/dat Cyro in Scythia gheschiet is. Dese meyninge van Philonis en straffe ic niet/ maer my dunct/de Historie Judith is te voren gheschiet/eer dat Juda in Babilonien gheuoert is/ende voor der Persen Monarchie. Want Arbaces der Meden Coninck/ is voor der Persen Monarchie geweest. So is ooc Niniue verstoort gheweest/ten tijden der Persen Monarchie. Eñ hebben beyde/de Meden ende Niniuiters gheen eyghen Coninghen ghehadt/ doen de Persen de Monarchie vercregen hebben. Doch so laet ick hier een yeghelijck zijn meyninghe houden.

Na Dario Hitapsis/so sedt Philo Longimanum/

Darius Longimanus. nium/ende Xerxes werdt wt ghelaten. Sonder twijfel wt deser oorsake/ als bouen bewesen is/ om dat Xerxes wech ghetoghen is in Grecia/ binnen die wijle heeft Longimanus in Oriente gheregeert. Eñ desen Longimanus is Darius/ die den Joden wederom gheconsenteert heeft/ den Tempel te timmeren.

Want na dien dat Cyrus den Joden gheconsenteert heeft/ wederom na Jerusalem te trecke om haer Lant in te nemen/ eñ sy daer in haer Regiment ende Gods-dienst aen richte souden/ soo stelden hen de ghebueren daer teghen/ ende practiseerden nae het afsteruen Cyrus/ dat het timmeren eenen langhen tijt belet wert/ tot op het tweede Jaer van desen Artaxerxes Longimanus/ de welcke Philo Darius Longimanus noemt. Dese liet int tweede Jaer zijnder regeeringhe een gebot wt gaen/ als datmen Jerusalem ende den Tempel soude timmeren. Also is Juda wederom bescheruit/ende heeft zijn Regiment ende Gods-dienst wederom op gericht/ de Tempel ende de Stadt ghetimmert. Ende hoe wel dat Juda voortaen gheen Coninghen ghehadt en heeft/so heuet doch Vorsten wt de stamme Dauids ghehadt/so langhe/ tot dat de Machabei totten Regimente ghecomen zijn. Ende so heeft alder eerst gheregeert Zorobabel/ van welcx na comen wil ick hier na segge/ hoe dattet hen gegaen/ ende hoe dat ten laetste/ den Stamme Dauids van het Regiment ghestooten is/ also dan de Prophetien ghepropheteert hebben/ als dat Christus moeste vanden stamme Dauids gebore werde/ maer den stamme Dauids soude eerst van het Rijck ghestooten zijn/ Gen. 49.

¶ Rekeninghe der tseuentich weken Danielis.

Rekeninge der 70. weken Danielis wt Carion. GOd heeft Daniel den tijt gheopenbaert/ wanneer dat Christus comen soude/ ende hoe langhe dat Jootsche volck noch blijuen soude. Ende dese Prophecie is een schoone ghetuyghenisse/ om ons ghelooue te versterken teghen de Joden/ de welcke strijden/ dat Christus noch niet en is ghecomen/ ende wachten noch op eenen anderen Messiam.

Ende desen tijt/ die Daniel bestemt/ die canmen lichtelijck rekenen/ eñ is ooc seer loffelijck aen te mercken/ als dat Christus effen ontrent dien tijt gecomen is/ die Daniel sedt. Want oftmen al schoon hier af menigherhande rekeninghen maect/ so en vintmen euen wel gheen groote ongelijchept/ wanneerme maer by der Historien en blijft. Want om de rekeninghe geheel eyghentlijck te maken/ so behoort daer toe/ datme den Eclipsis in Ptolomeo te rugge rekene/ daer mochtmen dese Jaren eyghentlijcken vinden. Maer dit en is niet eens eyghen Mans doen/ ende de Bisschoppen behoorden eenighe neerstichept daer aen te leggen/ op datmen dese Prophecie gheheel claer hadde inder Christenhept. Ick wil als nv/ de Jaren wt de beste Historien nemen/ ende de rekeninghe opt lichtste maken.

Daniel spreect/ het zijn tseuentich weken besloten ouer dit volck/ende namelijck het gemeyne volc/ dat Jerusalem wederom soude getimmert werden/ sullen zijn neghenentsestich weken/tot op de heerschappie Christi/ ende dan sal Christus ghedoot werden.

Alder eerst salme hier wete/ dat dit Jaer-weken zijn/ alsoo/ dat een yeghelijcke weke seuen Jaer heeft/ dat is licht te bewijsen. Daerom so maken dese lxx. weken vier hondert xc. Jaer.

Ten anderen soo spreeckt Daniel/ Christus sal na neghenentsestich weken gedoot werden/ alsoo/ dat hy dan noch een halue weke prediken sal/ende daer na gedoot zijn. Dat is eygentlijck den tijt ende Officie Christi bestemt.

Ten derden/ dese lxix. weken salmen beghinnen te rekenen/ van het tweede Jaer Longimani. Want doen heeft God zijne Propheten/ als Zachariam ende Aggeum ghesonden/ dat sy dat volck ghewisselijck souden troosten/ dat Jerusalem voortaen eyghentlijck soude getimmert werden sonder eenich belet. Eñ van deser redene/ dat is van Gods openbaringhe/ salmen de woorden des Enghels verstaen/ want doen is den volcke ghewis toe ghesept/ dat de timmeringhe slechs soude voort gaen.

Daer en bouen heeft Longimanus int selue Jaer een Mandament laten wt gaen/ als dat de Joden niet en souden behindert werden ae haer timmeren/ soo te voren gheschiet was. Alle dit vintmen in Esora.

Ende van deser behinderinge wegen/ so staet Johan. 2. datmen sesenveertich Jaer aenden Tempel getimmert heeft. Want so veel Jaren zijnt van het tweede Jaer Cyri/ tot op dat seste Jaer Longimani/ waer in den Tempel volepnt wert.

Nv soo bewijst dat Boeck Machabeorum/ ende Josephus/ dat van het beghin Alexandri/ nae Darij des laetsten doot/ tot op de gheboorte Christi/ zijn drie hondert ende thien Jaren.

Van de gheboorte Christi/ tot op zijn Doopsel/ zijn dertich Jaren.

Somma/ van het begin Alexandri/ tot op het Doopsel Christi/ drie hondert veertich Jaer.

Doet nv daer toe de tijt van het tweede Jaer Longimani/ tot na den laetsten Dario/ tot Alexandrum/ dat zijn na Matasthene hondert vijfenveertich Jaer.

Somma van het tweede Jaer Longimani/ tot op het Doopsel Christi/ 385. Jaer.

Nv so maken lxix. Jaer-weke effen vier hondert vierentachtetich Jaer. Also machme mercken/ dat tot het Doopsel Christi/ zijn lxix. Jaer weken volepnt. Ende in de navolghende heeft Christus ghepredickt/ ende is in de selue halue weke gedoot. Want Christus is int vierde Jaer nae zijn Doopsel ghecrupst. Alsmen nv de volgende weke tot de negenentsestich doet/ soo maket te samen tseuentich weken. Dat is den tijt in Daniel voorsept. Want na den doot Christi/ en zijn de Joden niet meer Gods volck/ etc. So Daniel claerlijck bewijst/ als dat de Joden niet ghelooven en sullen/ oock dat der Joden Tempel voortaen eenen grouwel wesen sal.

Daer zijn oock noch anders veel hooghe ende treffelijcke leeringen in deser Prophecie Danielis/ wie dat Christus zijn sal/ende dat hy vergheninghe der sonden prediken sal/ waer wt een Christelijck herte veel troosts hebben mach. Maer het wert hier te lanck/ daer af breeder te handelen.

Ick hebbe na dese rekeninghe der tseuentich weken Danielis met neerstichept ghesocht/ende ick en vinde gheen groote onghelijchept alsmen by de Historien blijuen wil. Want alsmen al wel Matastheni niet volghen en wil/ soo treft doch oock der Griecken getal fijn toe. Want tusschen den doot Alexandri/ ende opcoemst Augusti/ zijn na der Griecken ghetal twee hondert tachtentich Jaer. Dat can ick sterckelijck bewijsen/ wanneermen alleen der Persen Jaren neemt/ nae het tweede Jaer Longimani by den Griecken/ so vintment wederom.

Nae Alexander tot op de gheboorte Christi/ zijn drie hondert tweendertich Jaer.

Na de gheboorte Christi dertich Jaer.

Doet daer toe der Persen getal van het tweede Jaer Longimani 132. Jaer by den Griecken.

Somma vier hodert vierentachtetich Jaer/ alsoo nae accorderen der Griecken Historien met den tijt diemen vint in Josepho ende Phi-

 lone,

sone. Waer wt al om af te nemen is/ dat Daniel den tijt vander toecoemst Christi eygentlijck bestemt heeft. Jck weet ooc/ dat verstandige ende geleerde lieden betuyghen moeten/ dat dese twee reeckeningē alhier verhaelt/ in de Historien wel ghefondeert zijn. Ende indient niet te lanck en wert/ so wilde ick noch meer ander reeckeningē stellen/ de welcke met dese oock accorderen/ soo datmen claerlijc siet/ dat Daniel den tijt der toecoemst Christi gemeynt/ ende recht getreft heeft. So is dit ooc seer troostelijc/ dat ofmē al schoon den tijt/ soo nauwe niet treffen en conde/ in alle minuten/ so ist noch ghewis/ dat den tijt in Daniel langhe voorby is. Daerom so ist openbaer dat de Joden dwalen/ want sy en connē niet bewijsen dat den voornoemden tijt/ men make daghen oft iaren daer wt/ noch niet voleynt en is. Dit is ghenoech van dien op dit pas.

¶ Tabula annorum mundi/ waer wt lichtelijck te vinden is/ den tijt in Daniel ghestelt.

M. Dc. lvj.	Tot op de Diluuie.
cc. xcij.	Tot op de gheboorte Abrahās.
cccc. xxv.	Tot Moses gheboorte.
lxxx.	Tot op dē wtganc wt Egyptē.
cccc. lxxx.	Tot op dē tempel Salomonis.
C. xxxviij.	Tot op den Coninck Joas.
cc. xcj.	Tot op de wechvoeringe Jeconias nae Babilonien.
xj.	Tot op de verstooringe Jerusalems van Nabuchodonosor.
lxx.	De geuanckenisse tot Babylon.
C. xcj.	Der Persen Monarchie/ na het eynde der gheuanckenisse tot Babilonien.
vij.	Alexander nae Dario.
C. xlvj.	Der Griecken rijck/ tot op Judam Machabeum.
C. xxvij.	Der Machabeen regiment by Josepho.
xxx.	Herodes / want int dertichste iaer Herodis is Christus gheboren.
M. D. xxxvj.	Nae de gheboorte Christi / ons Heeren Gods ende Salichmakers.

¶ Jn dese Tafel is lichtelijc te vinden den tijt in Daniel verhaelt. Maer by den Griecken vinde ick den tijt nae Alexanders doot also.

C. xiiij.	Olimpiade is Alexander ghestoruen.
C. lxxxiiij.	Olimpiade heeft Augustus begost/ terstont nae Julius doot te regeeren.

Jnt iaer Augusti tweenveertich is Christus gheboren.

Dit maeckt nae Alexanders doot / by de drie hondert twintich iaer.

Dat ghetal en is niet verre van het ander bouen verhaelt/ ende het is door verstandighe licht te accorderen.

¶ Van Dario Notho.

DArius Nothus heeft gheregeert nae Longimano/ ende en is Longimanus soon niet geweest/ maer heeft des seluen suster gehadt/ Dese heeft twee sonen nae ghelaten / Artaxerxes/ diemen noemt Mnemnon / ende Cyrus de ionghe. Artaxerxes wert nae den vader Coninck / ende Cyrus soude eē machtich Vorst blijuē in Jonia.

¶ Van Artaxerxe Mnemnone.

Artaxerxes twee ghebroeders slaen malcanderen.

NA Darius doot/ so onderwant hem Cyrus Coninck te werden / want hem was een groot machtich Vorstendom toe ghedaen. Daer toe was hy geschickt / ende hadde lust tot crijch/ daerom so ruste hy hem gheweldichlijck / ende trock teghen zijnen broeder met grooter macht. Oock so was zijn moeder meer tot hem genegen dan tot Artaxerxi/ die stil ende vreedtsaem was. Maer God en liet Cyrum dit onrecht voornemē niet ghelucken / want Cyrus is verslagen in eenen grooten slach / die beyde de Coninghen met malcanderen ghedaen hebben/ ende Artaxerxes heeft hem in desen slach wel ghehouden/ hy is ooc van Cyro ghewont gheworden / ende op dat ander peert ghecomen/ op dat hy soude bekennen/ dat hem God alleen/ daer nae de victorie ghegeuen heeft.

¶ Van Ocho.

OChus is desen Artaxerxes soon gheweest/ ende is een bloethont gheweest/ heeft zijnen broeder verslagen / ende veel tyrannie bedreuen. Dese heeft de stadt Sidon ghewonnen / ende Egypten weder tot der Persen Monarchie ghebracht/ het welck doch terstont weder af gheuallen is. Eyghentlijck so heeft hem een van zijne Hooftmannen verslaghen. *Ochus een tyran.*

¶ Van Arsames.

ARsames is Ochus soon geweest / diē maecte den Hooftman tot Coninck inder kintsheyt/ die den vader gedoot hadde. Daer na doen den Jonghen Coninck tot zijnen iaren quam/ besorchde hem de hooftman / ende doode desen Arsames ooc / ende voechde hem by eenen Vorst in Armenia / dien hy naemaels Coninc maecte/ eñ Darium noemde. Met desen Arsames hadde een eynde dat gheslacht des alder loffelijckste heldts ende Coninckx Cyri/ ende der Persen rijck is geheel wt den geslachte Cyri ghecomen. Ende dat en is hier niet alleen iammerlijc om sien/ dat so groote macht ende eerē/ ende so hooghe gauen Gods/ so haest vergaen/ maer veel meer dit/ dat de nacomelinghen so qualijck slaen / ende so gheheel wter aert vallen / soo hier te mercken is aen Ocho/ welcks Tyrannie een oorsake ghegheuen heeft / tot den ondergauck des ghestachts Cyri. *Arsames tyrannie.*

¶ Van den laetsten Dario.

DEsen en is niet wtē geslachte Cyri geweest/ maer is van Ocho tot eenen Vorst in Armenia ghemaeckt / daerom / dat hy een vermaert cloeck crijschman was. Waerom hem oock de gene die Arsamen gedoot hadden / tot hem trocken/ ende hem beloofden Coninck te maken/ op dat hy Ochum niet wreecken en soude / die hem veel goets ghedaen hadde. Door sulcke hope/ van dat Conincrijck te vercrijgen / wert hy verblint/ ende vergat alle de genaden/ als hem van Ocho geschiet waren/ ende nam dat Conincrijc aen/ ende noemde hem seluen Darius/ op dat hy dies te edelder soude ghehouden werden. Maer dese ontrouwe is hem vergolden. Want in dese so eynde hem der Persen Monarchie/ nae dat hy van Alexander verwonnen was / ende alle zijne landen ende Conincrijcken verloos/ so ic hier na breeder segghen wil / wanneer ick op Alexander come/ ende de derde Monarchie beginne.

¶ Van der Griecken Stadt crijch.

JCk hebbe bouen verhaelt/ dat de Griecken na de victorie/ die hen God teghen de Persen gegeuen heeft/ machtiger ende stouter gheworden zijn/ also dat nae groot gheluck / houeerdie ende vermetenheyt te volgē plach. Daer wt so hebbē sy hen onder hen seluen ten tyden van deser Monarchie / groote ende lanckduerighe oorloghen verheuen/ waer door ten laetsten geheel Grecia totten gronde verdoruen is. Also / dat daer nae/ Grecia/ alle man opē geweest is/ wie daer in geuallē is. Ooc so zijn hare geloffelycke regimentē eñ zedē geheel verwoest / eñ daer is eē seer oneerlijck ende onmanierlijc wesen by hen geworden. *Der Griecken gedueerigen crijch na de victorie tegen de Persen.*

Ende

Onnoodighe oorsaken te crijghen dat sy brengen.

Ende dit is veel iammerlijcker te lesen/ dat alsulcken groot onuerwinlijc quaet/ ende so langhen gronwelijcken crijch/ wt alsulcken cleynen oorsake geresen is/ so datmen hem te recht daer af verwonderen mach. Ende dit exempel is wel ter herten te nemen/ dewijle dat hier wt so ouer een cleyne sake/ alsulcken crijch gheuolcht is/ die gheen eynde ghehadt en heeft/ tot datter vreemde natien in Greciam gheuallen zijn/ ende beyde de Partien onder de voeten ghewoorpen hebben/ op datmē hem op het hoochste voor een onnootsakelijcke oorloghe wachte.

Maer het en is hier niet moghelijck den gheheelen crijch te beschrijuen/ van welcken Thucidides eñ Xenophon/ ende daer nae ander groote boecken ghemaeckt hebben. Doch wil ick hier een stuck vertellen /dat bysonder profijtelijck is te weten/ hoe dat Athenen in dese oorloghe inder vyanden handen gecomen is/ ende welcken iammerlijck wesen dat daer gheworden is. Ooc hoe dattet nochtans door sommige goede degelijcke lieden deucht ende verdrach /hem wederom een weynich verhaelt heeft. Stout ende vermetenheyt heeftse verdoruen/ verdrach ende saechticheyt heeftse weder op gheholpen.

Dat eerste beginsel van desen crijch/ is geheel een vreemde sake gheweest / die die van Athenen wel hadden connen mijden. Die van Corinthen werdē die van Corcyra vyandt/ doen socht Corcyra volck by die van Athenen. Nv soo was Athenen seer machtich gheworden op de zee / ende hoopten door hulpe van die van Corcyra / die noch seer machtich waren op de zee / Heeren in gheheel Grecia te werden/ daerom so maeckten sy een verbont met hen. Daer en tegen socht Corinthus hulpe by de Lacedemoniers. Alsoo wert Grecia verscheurt / ende de Lacedemoniers hinghen aen de Persen / die deden hen hulpe met gelt ende nootdruft / en hielden hen doch gheen ghelooue / op dat de Lacedemoniers niet te machtich en werden. Ende desen crijch gheduerde vanden tijt Longimani / tot op Artaxerxes Mnemnon achtentwintich iaer / so Xenophon claerlijck bewijst / ende veel steden zijnder iammerlijck verdoruen.

Der Griecken verderuen ende gheduerighen crych 28. iaer lanck.

Ende het is hier een wonderlijck dinc om segghen/ hoe dat hem dat geluck keert. Doen Alcibiades/ die van Athenen Hooftman/ de Lacedemoniers so hert geslagen hadde int vierentwintichste iaer/ eñ wederom int vijfentwintichste/ so dattet niet te hopē en was/ dat sy hen weder verhalen mochten/ so keerde hem terstont dat spel om/ int naeste iaer/ doē Alcibiades wt haet afgeset wert/ eñ dat Lysander die van Athenen sloech by der stadt Egos Potami / ende bouen dien int begin des crijchs een wonderlijck teecken ghesien was. Want men heeft inde Locht een seer groot vyer gesien/ vijfentseuentich dagen. Daer nae so isser inde stadt eenen seer grooten machtighen steen neder gheuallen vanden Hemel.

Ghelnck in den strijt is wel/ maer der verwinders victorie leyt mor gen tonder.

Nae desen slach so is Athenen seer swaerlijck beleyt gheworden/ also / datter veel volcks van honger verdoruen is. Noch so waren sy so hertneckich / doemense versekerde / en sy hen wilden ouer geuen/ ende mueren ende thorens ter neder werpen/ vrede te hebben. Dat en wilden sy niet/ ende maeckten een statuyt / so wie dit aen te nemen soude raden / die soudemen dooden / recht als tot onsen tijden ouer ses Iaer tot Florensen ghescheet is. Maer nae vijf maenden / doen den hongher so seer de ouerhant nam / so sonden die van Athenen boden tot de vyanden / ende lieten op dese maniere met hen handelen.

Doen nv de sake by den Bontghenooten gheraetslaecht wert / soo streden die van Corinthen ende Thebe seer hittich/ datmen Athenen geheel soude verderuē/ ende een woestheyt wt alle haer lantschap maken. Dat en wildē de Lacedemoniers niet doen / ende seyden / datmen soude gedencken de weldaden / die dese stadt geheel Grecia ghedaen hadde/ teghen de Meden ende Persen / ende ander veel loffelijcke daden. Bouen dien/ dattet geheel Grecia een groote schade wesen soude/ en mē desen schoonen Potentaet soude verderuen. Ende seyden / Grecia heeft twee ooghen/ Spartam/ ende Athenen/ men soude Grecia niet eenoogich maken.

Crijchs daet eñ geluck.

Daer op wert besloten/ datmen Athenen niet verderuen en soude / maer men soude Thorens ende Mueren ter neder werpen / ende men soude hen een regiment ordineren / ende vrede met hen houden. Also begaf haer Athenē/ ende mueren ende thorens werden ter neder ghewoorpen met grooter triumphen. Want men peep ende danste daer ouer/ ende hen werden hare schepen eens deels verbrant / ende eens deels wech ghevoert. Ende dit is gheschiet int eynde des seuenentwintichsten Iaers van desen iammerlijcken crijch. Doch soo besorchden hen de Lacedemoniers noch voor den eenigen man Alcibiada/ die totten Persen gheuloden was/ na dat hy af gheset was. Daerom schreuen de Lacedemoniers aen de Persen / dat sy Alcibiadem dooden souden. Dat deden de Persen / ende brachten Alcibiadem verraderlijck om tleuen / hoe wel dat sy hem als een gast aen ghenomen hadden/ die hem stoutelijck by hen betrouwen soude. Maer het gaet alsoo inder werelt toe / wanneert qualijck gaet/ ende wien men niet en behoeft / oft diemen is moede gheworden / die sie voor hem / hy vint weynich trouwe. Desen Alcibiades is een gheschickt ende cloeck crijchsman gheweest/ maer een onrustich man / ende die voor sommighe iaren den vrede tusschen Athenen ende Lacedemonien op gericht/ gebrokē heeft/ eñ so veel wonderlijcke practijcken in Grecia aen gericht / so datmen ghiseyt heeft / waer in Grecia twee Alcibiades gheboren waren/ so waret gheheel te gronde gegaen. Alsulcken spel heeft selden een goet eynde/ daerom ist oock eyghentlijck also vergaen.

Alcibiades de treffelijcke heldt/ hooftman van Athenē wert ontset ende ghedoot/ ende daer mede zijn duecht gheloont.

Hoe wel dat nv dē crijch der steden daer mede een eynde ghehadt heeft / so is doch tot Athenen alder eerst dat moorden begost. Want dewijle dat aldaer veel onuredelijcke menschen waren/ soo stelden de Lacedemoniers dertich mannen/ diemen noemde dertich tyrannen / ende gauen hen macht / ende oordeel / ende recht/ om de onuredelijcke boeuen van cante te helpen. Daer en bouen soo lieten sy int slot eenen hoop knechten/ tot een bescherminghe van deser ouerheyt / van hen gheordineert.

Dertich tyrannē ende wetende bestelt/ om het wilde volc te temmen.

Hoe dat Athenen na de verstooringhe wederom op ghecomen is.

DEse neerstichheyt heeftmen ghebruyckt / om oproer te keeren / alsoo somtijts den noot eyscht/ om dat recht te scherpē. Ende alder eerst so hebben de dertich Mannen / hen recht gehouden/ ende niemant ghedoot / dan alleen oproerighe crijschers. Namaels hebben sommighe onder de dertich / de gheweldichste / veel onschuldighe vroome deuchdelijcke lieden doen doorsteken. Waer yemant eenen ouden haet tot yemant hadde / alsoo ick tot onsen tijden schier in ghelijcken gheual ghesien hebbe. Daer en bouen hebben sy eenen treffelijcken man / een wt den ghetale der dertich/ ghenoemt Theramenes gedoot/ die hem onderstont/ de tyrannie der ander te keeren. Item der ghedooder goeden deylden sy onder haer ghesellen.

Athenen wert verstoort ende weder op getimmert.

Daer vloden de goede borgers wech na Thela ende Argos / daer werden sy onthouden wt barmhertichheyt van alsulcker opentlijcker tyrannie. Onaengesien dat de Lacedemoniers alle

steden

steden verboden hadden/de vluchtige van Athenen te herberghen. Maer daer was eenen onder dese vluchtige Trasybulus/die voortijts machtich tot Athenen gheweest was/die nam de ander vluchtighe tot hem. Ende door heymelijcke hulpe van die van Theben/soo vercreech hy een vlecke by Athenen/ende trock daer na om Athenen/ende sloech de dertich tyrannen met haren hoop/eñ wan Athenen wederom. Desen Trasybulus stelde de vluchtighe borghers in/ende richt wederom dat regiment/recht ende oordeel te Athenen op. Ende ysonder so wert dese zijne daet gelooft/dat/daer hy na de victorie/de ouerblijuende vyanden te straffen ende te doodē vermocht/so heeft hy veel liuer tot vrede eñ eenicheyt gheraden. Ende midts dat sommighe borgers hare goeden genomen waren/ende de selue nv al schoon inde derde hant/oft noch voorder gecomen waren/somen alle goeden weder tottē rechten Heere soude hebben ghebrocht/ende alle onrecht gewroken/so en ware des crijgens ende doodens geen eynde geweest. Daerom so maecte hy dit verbont/dat alle wrake soude op gehoudē wesen ende vergheten zijn. Wie hadde/die hadde. Wie dat lach/die lach/ende daer soude voortaen eenen vrede ende recht ghehouden worden. Door dese vrientlijckheyt ist vrede ghewoorden. Ende so is voorwaer dat een looffelyc exempel/hoe dat door ghenade ende vergheuen/eenen bestandighen vrede/in alsulcken borghers oproer/aen te richten is.

Lyden stilt veel gramschappen. Salomon Eccle. 10. Exempel.

Hier na zijn de Lacedemoniers oock stout geworden/ende hebben de Persen/die hen te voren gheholpen hadden/wt Asia willen veriaghen. Daer maecten de Persen eenen Hooftman van Athenen/die doen van Athenen vluchtich was/met namē Conon/die sloech de Lacedemoniers hert. Daer en bouen so knorden de Lacedemoniers/om dat Thebe de vluchtige van Athenen op ghehouden hadde/ende trocken daerom dien van Athenen in haer lant/ende daer wt soo rees eenē nieuwen grooten crijch/waer in de Lacedemoniers geslagen werden/ende gheheel verdoruen/ende daer teghen wert Thebe machtich.

Victorie maeckt stout/stout heyt brengt verderuen eñ ondergaen.

Daer nae richt Thebe eenen grooten Crijch op/waer in Phocenses geheel verdoruen wert/ende watter ouer bleef/wert veriaecht. Doch so wert Thebe ten laetsten van Philippo den Coninck in Macedonien/oock gheslagen ende vernedert. Also is ten eerstē Athenē/daer na Sparta/ende daer na Thebe verdoruē/eñ der Grieken macht gescheynt geworden/ende so hebben dese steden Athenen ende Thebe/midts dat sy somtijts met Philippo den Coninc in Macedonien vrede gemaect hebben/ende doch niet ghehouden/den Coninc Philippo veroorsaeckt/dat hy hem heeft moeten om gheheel Grecia themwaerts te nemen becommeren/om dat selue onder hem te brengen. Dat is nv genoech int corte van de groote iammerlijcke strijden/diemen in Grecia na Xerxe/binnen de navolgende hondert dertich Jaer/gehadt heeft. Ende daer is weynich vrede daer tusschen geweest. Eñ de geschiedenissen zijn int lāge beschreuē/van Thucydide/Xenophonte ende sommige meer. Daerom so en heb ickt niet lanck willen maken/maer alleen dat voornamelijck Exempel van Athenen/den Duytschen Leser willen vertellen.

Van Romen/ten tijden Cyri der Persen Monarchie.

ALs de Coningen veriaecht waren van Romen/so heeftmen dat regiment anders gheordineert/als dat de hoocheyt by den raet gebleuen is/ende soo zijnder doch iaerlijcx twee euen gelijck gecoren/als Borghemeesters/die noemdemen Consules, ende en zijn niet meer dan een iaer int officie gheweest.

Ende dese veranderinghe is gheschiet/ten tijden der eerster Monarchie in Persia.

Ende tot Romen zijn veel groote saken voor handen ghecomen/oock verschrickelijcke oproeren ende veranderinghen des regiments. Waer in te merckē is/hoe dat groote regimenten vergaen/ende wat rumoren daer in op staen. Doch so is dese forme/dat twee Consules, de hoochste ouerheyt geweest zijn/ende zijn altijt weder op gericht ghewoorden/ende voort en voort ghebleuen/tot op Julium/die tot Romen een ander regiment begost heeft/het welckmen noemt Monarchia/ende het zijn van het beginsel des Consulaets/tot op de Monarchie Julij/vier hondert ende vierentsestich iaer.

Int drie hondert eñ tweede iaer/na het begin der stadt van Romen/dat is/terstont nae den crijch Xerxes/int begin der heerschappie Longimani/so zijnder oproeren tot Romen geworden. Want de wijle datmen noch geen gewis geschreuen recht en hadde/so werden dickwils de lieden buyten het recht/ende int recht beswaert/want men wist niet eygentlijck/wat recht wesen soude. Wt dese oorsake so merckte dat gemeyn volc/ende de sake wert daer toe gebracht/als datmen een ghewis recht veruaten ende beschrijuen soude. Daer by is te mercken/hoe dat de gheschreuen rechten/tot vrede ende eenicheyt hoochlijck van noode zijn. Nv soo werden daer toe thien mannen gecoren/die togen in Grecia/ende leerden aldaer alle zeden ende rechten in de hooftsteden. Namen oock Philosophen tot hen/namelijck Hermodorum van Epheso: Also maeckten sy twaelf tafelen/die hinckmen voor het Raethuys. Dit is het eerste beginsel/des Roomschen ghescreuen rechts.

Gheschreuē rechtē waer toe goet.

Alsoo coemt dat Roomsche recht wt Grecia. Ende dese thien mannen regeerdē tot in dat derde iaer tot Romen/want dat recht hadde van noode datmen dagelijcx wt leyde ende verclaerde. Maer een onder hen Appius/misbruyckte hem zijns gewelts/dede eenen borger een dochter toe spreken/als soude sy eens anders lijf eyghen geweest zijn: Op dat hijse metten schijn des rechts/tot hem mocht trecken ende scheynden. Doen nv haer vader dat spel merckte/ende zijn dochter niet helpen en conde/so doorstac hy haer voor het recht/daer nae haeste hy tot het crijchsvolck/ende sochte bescherminghe teghen den tyran Appium. Daer maeckte dat crijchs-volck nieuwe ouerheyt/ende setten de thien af/eñ dede Appium vangen/die doorstac hem seluen inden kercker. Dit is een exempel/daer in dat te mercken is/dat onrecht ghestraft wort.

Appius een tyran.

Item drie hondert tsestich iaer nae het beginsel der stadt van Romen/soo zijn in Italien ghevallen/eenen geraepten hoop Galli ende Duytschen/eñ hebben de stadt van Romen verbrant. Maer Camillus een Romeyn/die daer te voren van het ghemeyn volck selue veriaecht was/die dede als een oprechtich man/eñ en liet et de stadt niet ontghelden/dat hem onrecht geschiet was. Maer bracht eenen hoop volcx by de ghebueren te samen/ende ouerviel de Gallos ende Duytschen tot Romen/ende verloste dat Slot/ende de borghers die daer noch ouer ghebleuen waren. Dit ongheual is Romen geschiet/ten tijden Artaxerxes die daer hiet Mnemnon/seer ontrent den tijt/doen oock de Lacedemoniers de stadt van Athenen wonnen/ende verstoort hebben.

Duytschen 300. iaer voor Christi gheboorte Romē ouervallen.

Eñ in dese Historie wort alder eerst den Duytschen ghedacht oft vermaent/dat is/niet volle vier hondert iaren voor Christus gheboorte.

Ende desen hoop Duytschen heeft ontrent desen tijt/Milanen ende sommighe meer steden daer by ghesticht.

¶ Van-

Vanden Propheet Esdra oft Esra.

Esdras of Esras brengt de verstroyde boecken der Bybelen weder te samen.

Esra de heylighe wel geleert man ende hooch verlicht Priester ende Propheet Gods/wert als den anderen Moses van het volck gheacht/ bysonder nae de Babylonische gheuanckenisse. Dese heeft de wet ende meer ander heylige boecken/ die de Chaldeen verbrant hadde/wederom gemaeckt/ende der werelt een salich Testament in het schrijuē van nieuwe ende voornamelijcke verlichte boecken ghelaten. Nae het volbrenghen des seluen/ door medehulpe des Heyligen Gheests/ soo quam hy met eender grooter menichte weder tot Jerusalem / met Coninckelijcker vryheyt om dat volck te leeren / ende sterf aldaer wel bedacht. Leest daer af zijn eyghen boeck inden Bybel.

Neemias/Artaxarxis Schencker.

Neemias een schencker Artaxarxis.

Neemias Artaxarxis schencker/ des seuensten Conincks in Persen/ wert ghesonden vanden Coninck / om de mueren weder op te bouwen. Die bracht hy in benautheyt der tyden op / in deen handt het sweert / ende in dander handt het trouweel oft hamer hebbende / met alle zijnen volcke/ 2.Nehem.4. Een seer goethertich man / ende bysonder aendachtigheyt. Leest van dien zijn eyghen boeck.

Holofernus de opperste Veltbooftman Cambysis oft Assueri.

Holofernes.

Dese Vorst des Ridderschaps Cambysis of Assueri/ heeft als een roede Gods veel treffelijcke daden ghedaen. Maer ten laetsten als hy wt ghebruyckt was/so is hy voor Bethulia van Judith dat hooft af ghehouwen. Leest daer af dat boeck Judith / Capit.8.9.10.11.

Historie ende Linie der Coningen van Persen/ wt Josepho eñ ander bewesen/ eenichsins van de voornoemde Historie verschillende.

Cyrus de eerste Coninc in Persen.

Cyrus de Godsalighe Coninck Persarum.

Cyrus heeft nae dat rijcke der Assyriers ende Meden dat rijcke Persarum alder eerst begost ende verweruet. Een sterckmoedich/duechdelijck/ Godlieffhebbende man/ tot hooghe dinghen gheboren/ die Esaias oock ghedenckt/Capit.45. Ende veel wonders ende groote dingen van hem gheprophetecrt. Ten eersten soo is hy van God daer toe gheordineert / dat hy Israel weder in setten ende verlossen soude/ het welck oock ghschiet is / 1.Esdr.1 / 3.Esdr.3. Ende alsoo Jeremias seyt / God heeft verweckt den gheest Christi / etc. Daer mede coemt fijn ouer een dat Josephus Libr.11. Capit.1. seyt / wel nae op dese maniere. Als dat int eerste Jaer Cyri / het welck dat tseuentichste Jaer was der Babilonischer gheuanckenisse / Cyrus dat volc weder ghestelt / ende den Tempel te timmeren heeft toe ghelaten / ende hen weder hare voorleden vryheyt te gebruycken in ghestelt heeft. Desen Cyrus is ten laetsten / doen hy (als Probus bewijst / Lib.1.) dertich iaer hadde gheregeert/ na de Babylonische geuanckenisse/van Thamri de Coninginne verwonnen ende ghedoot / alsoo voorsept is. Dese Historie luyt wel metter Schriftuere. Maer Joseph. Lib.11. Capit.2. seyt/ hy is vanden Massageten verslaghen worden. Aldaer schrijft hy oock / dat Cyrus den Propheet Esaiam van hem schrijuende selue ghelesen heeft / ende daer op ghesept/ de groote God/ der omrinck der aerden / heeft my tot Coninck gemaeckt ende mijnen naem door zijnē Propheet vercondicht om zijn volc te verlossen. Waerom ick dan ooc de God Israels aenbidden wil/ etc.

De ander segghen/desen Cyrus heeft met Dario de laetste Coninck der Meden / die een broeder Astyagis gheweest is / Babylonien om ghe worpen/ Daniel daer in ghelept/ende eenen langhen tijt in grooter eeren ghehouden / Daniel 5. Nv soo heeft Cyrus eyghentlijck desen Darium met zijnen broeder Astyagum / de laetste Coninc der Meden ter neder gelept / ende dit rijck doent onder acht oft neghen Conynghen 259. Jaer ghestaen hadde/ op de Persen ghebracht / der welcker eersten Coninck hy was. De ander segghen Cyrus heeft int dertichste Jaer der gheuanckenisse begost te regeren/ende alleen twintich Jaer geregeert. Ende heeft dat Assyrische/ Medische/ Lydische rijck ende geheel Asiam aen hem ghebracht. Also dat Cresus de Coninck Lydorum/ heeft moeten schandelijck in zijn hof dienen. De eerste Historie is der Schriftueren ghelijcker/eñ sy behaecht my beter / ende dat niet sonder oorsake. Hy sloech Balthasar den Coninck tot Babylonien. Danielem nam hy wt Darius handen. Hy heeft Israel weder groot gemaeckt / eñ thuys laten trecken/ende den Tempel weder op ghetimmert. Sommighe schuyuen de Historie op Darium de vierde Coninc hier nae / als Joseph. Lib.11. Cap.3. seyt/ dat desen dat volc alder eerst thuys na Jerusalem heeft vry gelaten. Doen hen onder Cyro alleē sommige eenē Toch toe gelatē is / om den tempel weder te timmerē. Eñ so schrijft doch Josephus/ int 1. capittel des seluen boecx/ dat sy onder Cyro vander geuanckenisse ontslagē zijn/ ende thuys te treckē toe gelaten. Ende so en zijn oock de Historischrijuers/ aengaende het getal der Jaren niet eens. Sommige seggen/Cyrus/Cambyses ende Smerdis/ hebben inder tijt der gheuanckenisse geregeert/ ende de Joden zijn eerst onder Dario verlost geworde int tseuentichste Jaer der geuanckenisse. So segghen de ander bysonder Joseph. Lib.11. cap.1. Cyrus heeft int tseuentichste Jaer der geuanckenisse gheregeert/maer de ander daer nae.

Cambyses de tweede Coninck Persarum.

Cambyses de tweede Coninck Persarum.

Cambyses quam Cyro zijnen vader int rijck nae. Die inde heylighe Schriftuere / oock anders Artaxerxes eñ Assuerus wert genoemt. Die gheboot den Joden wederom Tribuyt te geuen / ende van des Tempels timmeringe (die sy nauwe wt der aerden en hadden ghebracht) weder op te houden/ 1.Esdr.4. daer wt volcht dat dē termijn in Daniel/noch onder Cyro/noch onder Cambyse / en is veruult gheworden. Onder welcken dat oock dat ghene gheschiet is/dat inder Historien Judith begrepen wert. Al waer dat voortijts den voorseyden Cambyses / van zijnder doordroncken boosheyts weghen / Nabuchodonosor ghenoemt wert/ghelijck Maxentius mocht Nero ghenoemt werden. Nv / als Cambyses heeft Babyloniam van Assyria in Egypten gebout / vast aen Cayrum oft Alcayrum palende / het welck nv een stadt ghereket ende genoemt wort. So leyde hy de Ethiopes ter neder/ende dreef eenen machtighen crijch door Holofernum zijnen Hooftman/ van dien in Judith Capit.8.9.10. etc. Valerius Maximus Lib.6. Cap.5. seyt / dat desen/op dat hy alleē voor God soude gheacht werden / soo beschickte hy in alle landē datmen de Goden soude afdoen. Aen dese Monarchie wert oock Egypten ghetoghen. Hy regeerde acht Jaer / sterf int neghenste: Hy vermoorde zijnen eygen Broeder ende sone / op dat hy alleen soude regeeren.

Smardis de derde Coninck Persarum.

Pati-

Smardis de derde Coninck Persarum.

PAtizetis eē Hooftman eñ regeerder des lants ende der goeden van Cambyses / verclaerde Smerden zijnen broeder (de welcke Smerdi de broeder Cambysi in alle dinghen gheleeck / inde ghedaente als metten naem) tot eenen Coninck Persarum / ende doode Smerden den rechten eruer des rijcks / die zijnen broeder Cambysi na der Linien int rijck soude gheuolcht zijn. Dat wert Darius een soon Histapsias terstont ghewaer doent geschiet was / ende maeckte hem op ende sloech Smerden Patizetis broeder doot / doen hy noch gheen iaer der Persen Coninck geweest en hadde / maer alleen seuen maenden. Ende Darius wert selue Coninck in zijn stede. HecHerod. Li.3.Ioseph.Li.11. Cap.2.3. Maer dat Trogus voorgeeft / dat dē voor noemdē Smerden seuen iaer gheregeert heeft / dat wert recht wel van Anto. Sabellico verworpen eñ bespot.

Darius Histapsis de vierde Coninck Persarum.

Darius Histapsis de vierde Coninck Persarum.

NA Smardis doot ende afganck / heeft Darius een soon Histapsis begost te regeeren / ende regeerde sessendertich iaer. Die vergonde Zorobabel die hem hooge beuolen was / den begonnen tempel voort op te maken / waer af seer veel beschreuē staet / 1.Esd.2.3.5.Joseph.Li.11. Cap.3. onder desen hebben Aggeus ende Zacharias geprophetteert. Die gaf Zorobabel gewelt / om de Joden weder los thuys te leyden / met een beuel van de Vaten des tempels weder te gheuen / ende tot het timmeren des tempels den Jodē alle iaer twintich Centener siluers te betalen. Also wert dē tempel getimmert. Na zijnen doot soo viel Egypten weder van hem af. Hy sprack oock de Joden los ende vry / ende wilde dat hen gheen leet en gheschiede / ende dat hem niemant aen het timmeren des tempels en soude behinderen / met eenen ghegheuen brief van machte ende vryheyt. Vander scherper vraghe die Darius zijnen Lijfknapen voorgaf / ende hoe datse Zorobabel ontbint. Jtem de somme ende het ghetal der Joden die wt Babilonien nae Jerusalem weder gekeert hebben / leest Josep.Li.11. Cap.3.1 / Esdr.2.3.5 / 3.Esdr.4.

Xerxes de vijfste Coninck Persarum.

Xerxes Trogus Lib.2. seyt de machtichste Coninck Persarum.

XErxes eē soon Darij wt Atosa des Coninex Smerdis dochter / de vijfste Coninck Persarum / heeft int hondertste eñ vijfste iaer na de geuanckenisse begost te regeeren in Persen / ende twintich iaer geregeert. Dese verscheen als een erfghenaem der vaderlijcker deuchden / diē God van Jsrael ter eeren / ende was Esra den Priester geheel vriendelijc. Maer doē hy hem aen het geheel Asia / niet en liet genoegen / van thienmael hondert duysent (soo Trogus verhaelt Lib.2.) Mannen wt te leyden / om Grecia te ouervallen / ende alsoo te water ende te lande in Grecia reysde: Jae met alsulcke gheweldige ende ongeloofelijcke hant ouerviel: Namelijck met 1206. gheweldighe Schepen / alleen ter Zee: Athenen onstack / ende ontallijcke dootslaghen volbracht / wert hy van Leonide de Hertoch der Sparten alleen met ses hondert crijchsruyters aen genallen. Also dat Xerxes met twee wonden ghewont zijnde / nau in een schip en ontquam. Daer viel hem Themistocles cloeckmoedich met Scheepcrijch aen / versanck / verdede / plonderde / ende vinck veel van zijne schepen. Alsoo dat de Coninck gheiaecht zynde / ten laetsten op eens visschers scheepken / nau ontvlieden en conde / ende alsoo ellendich in zijn rijcke tooch. Waer af hy by zijn volck veracht wert / ende niet lange daer nae van Artabano zijnen Veldhooftman / wt hope van het rijcke te winnen / verslaghen / doen hy twintich iaer gheregeert hadde. Voor desen toch was Xerxes also brootdroncken ende moetwillich / soo dat hy de versierders van nieuwen wellust / begifte / ende ghecreech terstont werom Egypten. Euen wel so heeft hy Esdram los in Syria ghesonden / 1.Esdr.7. Aldaer hy oock Artaxerxes wert genoemt. Doch meynen sommighe / Dat Artaxerxes Longimanus dit ghedaen heeft.

Eyndee eñ wtganc vā alle gheweer.

Artabanus de seste Coninck Persarum.

ARtabanus de seste Coninck Persarum / begost int hondert vijfentwintichste iaer der geuanckenisse Juda te regeeren. Ende zijn regiment duerde seuen maenden: Sommighe setten soo veel iaer. Nv soo hadde Xerxes twee sonen / Darium ende Artaxerxem achter gelaten. Daer terchde Artabanus den ioncsten dat hy den outsten dooden soude / segghende / dat dese zijnen eyghen Vader ghedoot hadde. Maer Vagebagus dit mede wetende / die openbaerde Artaxerxi alle saken / hoe dat Artabanus dien dootslagher seluer ware. Doen doode Artaxerxes Artabanum met seuen sonen. Hec Herodatus.

Ontrou raet haren Heere.

Artaxerxes de seuenste Coninck Persarum.

Artaxerxes

INt hondert ende sessentwintichste iaer der geuanckenisse / so regeerde Artaxerxes / een sone Xerxes veertich iaer / die door het valsch in gheuen Artabani zijnen eyghen broeder doot sloech. By desen verwerfde dē wel geachten schencker Artaxerxes / Neemias / met claechelijcker bede / om zijn volck / Nehem.1. Waer wt dat kenlijck is / dat noch tot op desen tijt / de stadt woest / sonder den tempel schier ouer hoop ghelegen heeft. Daerom soo ist den termijn ende den aenganck der prophecien van de tseuentich weken / na de meyninghe Bullingeri / noch niet aenghegaen / tot dat eerst dese Coninck de stadt wederom te timmeren ghegont ende gheholpen heeft: Maer doch voleynde int twintichste iaer des Coninckrijcks van desen Coninck. Daer by wil Bullingerus / datmen de tseuentich weken Danielis / alhier / namelijck van de twintich iaren Artaxerxes beginnen ende rekenen sal. Maer nv soo heeft dese Artaxerxes hier af een berou ghecreghen / van dat hy onschuldichlijck zijnen broeder Darium hadde ghedoot: Ende beyde zijnen vader ende broeder aen Artabano den raetgheuer ende selfdoender ghewroken. Onder dese ist gheschiet het ghene dat van Hester ende Mardocheo ghesept wort. Hoe wel dat dit van sommighe / als van Artaxerxi Mnemnoni ghescheit te zijne wort toe ghescreuen. Dese fijne voornamelijcke Coninck heeft de Persen alder eerst tribuyt op ghelept: Want hy hadde grooten oncost aen de timmeringhe ghedaen / waer toe hy dien tribuyt ende incomen teghen een toecomende ongheluck vergaderde ende tsamen bracht. Hy hadde als een rechtsinnich Coninck alle man lief. Esdras maeckt zijn rijck vermaert: Soo is oock Neemias zijnen ende Darius schencker gheweest.

Xerxes ende Sogdianus de achtste ende neghenste Coninck Persarum.

XErxes de tweede van dier namen / de achtste Coninck Persarum / en heeft maer twee maenden gheregeert. Ende nae hem Sogdianus de negenste Coninc / seuen maenden. Vander corthept des tijts weghen / niet ghedachtweerdichs ghehandelt.

Darius Nothus de thienste Coninck Persarum.

Darius Nothus de thiende Coninc in Persen/ heeft int hondert eñ sessentsestichste iaer der gheuanckenisse te regeeren onderwonden/ ende heeft thien Jaer/ na somniger meyninghe neghenthien Jaer/ gheregeert. Na de aen genomen Heerschappie/ soo verhief hy tegen die van Athenen eenen Crijch / ende heeft die ghelückelijck in de vlucht ghebracht/ alsoo / dat sy hen voortaen teghen de Persen niet en dorsten ter weer stellen. Int thiende zijnder Heerschappie viel Egipten van hem.

Assuerus de elfste Coninck Persarum.

Assuerus. Asuerus/ oft Artaxerxes Mnemnon/ de xi. Coninck in Persia/ regeerde na Dario zijnẽ Vader veertich Jaer. De machtichste van alle zijnen Voorvaders. Welcx Rijcke / also Hester verhaelt / van Judia tot in Etiophiam ouer hondert ende seuenentwintich Landen / hem verstrecte. Hy hadde eenen Broeder Cyrus ghenaemt / met welcken hy om dat Rijcke een sware oorloghe voerde/ ende veel bloets storte. Ten laetsten doen hy hem verwan / regeerde hy alleen. Leest van desen dat boec Hester. Veel willẽ desen en is niet de gene/ van welckẽ Judith seyt/ maer Cambyses Artaxerxes ghenaẽt/ het welck oock Joseph. int elfste Boeck hem laet dencken.

Artaxerxes Ochus de twaelfste Coninck Persarum.

...euwelijc- ...ept ende ...rannie ...rtaxerxes ...nde Ochi ...es Co- ...ncks. Artaxerxes Ochus een soon Assueri wt Hester/ heeft na zijnen Vader Assiam xxvi iaer gheregeert. Een grouwelijck Man / also dat hy hem seluen met zijne quade daden by de Persen eenen eewighen name ghemaeckt heeft : Veel menschen onuerdient / met pijlen (ghebondẽ zijnde) doorschoten/ zijn suster ghedoot/ zijnen Swagher leuendich begrauen / zijns Vaders Broeder met hondert kinderen ende susters kinderen heeft hy heeten te samen coppelen / ende daer na schieten/ op dat hy hem seluen by de Persen eenen naem maken soude. Ende is oock ten laetsten vanden zijnen ghedoot.

Arsanus oft Argus de derthienste Coninck Persarum.

Arsanus oft Argus/ Ochi des Tyrannẽ soõ/ de derthienste Coninc in Persia / heeft vier Jaer geregeert/ eñ veel sonen gewonnen: Maer andersins niet ghedachtweerdich ghehandelt. Bageus de ghesneden heeft hem ghedoot/ ende Darius zijn soon is in zijn stede ghecomen.

Darius de xiiij. Conninc Persarum.

Darius de xiiij. Coninck Persarum/ Arsanis soon/ heeft ses Jaer na zijnẽ Vader dẽ Scepter in Persia ghehouden/ ende int eerste Jaer Alexandri begost te regeeren. Ende doen hy als de machtichste op het hoochste quam / soo voerde hy teghen Alexandro Magno eenen Crijch/ ende in menigherhande gheluck / wert hy ten laetsten van hem verwonnen / ende van zijnder maechschap ghedoot. Ende alsoo heeft zijn leuen tsamen met dat Conincrijck der Persen geeynt. Also hebt ghy na dese rekeninghe veerthien Coningen/ maer na de voorgaende / maer thien de oorsake is daer voor bewesen. De Rabini by de Joden en schrijuen maer van vier Coningen der Persen/ also voorseyt is.

De derde Monarchie der Griecken oft Alexandri Magni.

...ginsel ...derde ...narchie. Int drie duysent / ses hondert eñ xxxiiij. Jaer/ na het beginsel der werelt. Als der Persen rijcke geduert hadde 1091. Jaer / dat is voor Christus ghebooorte / 310. Jaer / so begint de derde Monarchie / diemen noemt/ der Griecken Monarchie. Ende so is nv de hoocheyt der Werelt/ van het Oosten int Westen gecomẽ. Eñ wt Asia in Europa ghewandelt. Ende so heeft Asia namaels voort en voort af ghenomen. Niet alleen aen macht / maer oock aen maniere/ deucht / regiment/ eñ alderley goeden. Ende hoe wel dattet de Romeynen eenichsins ghebetert hebben / so zijn doch eyntlijck de Barbaren daer in ghecuallen / ende hebbent gheheel verwoest : Also dattet schoonste deel op Aerden / daer de hoochste wijsheyt/ heylicheyt ende macht ghe weest is / als nv schier eenen moordenaers cuyl is.

Also zijn oock de hooge gauen Gods in Occidenten/ na dat de Werelt aent eynde coemt.

Ende dese Monarchie is beghost gheweest van Alxeander/ diemẽ met recht de groote noẽt. Want hy en is niet alleen aen macht/ maer oock aen alle Coninclijcke deuchden / alsulcken loflijcken Vorst gheweest / so dat zijns ghelijcken seer weynich op Aerden geweest zijn. Als eenen cloecken ende geluckighen Vorst/ beroemen hen de Propheten / als bysonder Jeremias ende Daniel. Daniel vertelt van eenen Bock / die stiet eenen Ram ter Aerden / eñ spreect claerlijck dat den Bock der Griecken Coninc is / ende dẽ Ram/ der Persen Coninck. Propheten van Alexandro Magno.

Dewijle dat nv Alexander als eenen Heros/ met alle hooghe deuchden begaeft gheweest is/ ende wonderlijcke groote victorien ghehadt heeft / soo hebbender sommighe veel dwase fabulen van zijnder gheboorte versiert/ die ick niet vertellen en wil. Maer dat is waer / Hooghe eñ gheluckighe Vorsten zijn eyghentlijck in de bescherminghe Gods / Ende God alleen gheeft alsulcke hooghe deuchden ende gauen. Doch so laet nochtans God dese eere by de hooghe gheslachten blijuen. Alsoo is Alexander gheboren/ een Coninck tot Macedonia: Ende zijn Vader is gheweest de Coninck Philippus / ende zijn Moeder Olympias. Ende doen Alexander ontfanghen is / soo heeft Philippo dien nacht ghedroomt/ dat hy zijnder Conninginne Olympiadi/ eenen Seghel op haer Lichaem gedruckt heeft/ waer in eenen Leeu ghegrauen was. Dit teecken heeftmen also bediet / als dat Olympiades beurucht was/ ende soude eenen seer machtigen ende grooten Vorst baren. Ende het zijn alle beyde/ des Vaders ende Moeders Stamme/ de twee hoochste Geslachten gheweest / die in Grecia gheweest zijn. Want Philippus coemt van Hercules af/ gelijck dat claerlijck door versekerde Historien / mach bewesen worden. Ende Olympias coemt af van Achilla. Van dese Edele Stammen/ Hercules ende Achilles/ coemt af de edele Helt Alexander.

Na dat nv Philippus doorsteken was/ waer toe dat hy oorsake gaf / mits dat hy eens grootẽ Heeren mishandelinge niet straffen en wilde/ die eenen edelen Jongelinck grouwelijc ghescheynt hadde: So vielen van Macedonien af de Illyrien ende Griecken. Eñ dat Rijcke van Macedonien was in groot perijckel / ende so was oock Alexander Jonck. Want hy en was niet ouder dan xx. Jaer doen Philippus doorsteken wert/ dat is int beghin der Griecken ghetal. Olympiades de hondertste ende elfste. Philippus Alexandri Magni va der woort met weten ende wil vã Alexander ende Olimpias doorsteken. Also Hen. Cor. agr. Capit. 80. de vanitate bewijst.

Maer Alexander onderwant hem des regiments / ende bracht alder eerst de Illyrien tot ghehoorsaemheyt. Daer na toech hy nae Thebe/ want die van Theben hadden de hoopen die Philippus in haer Slodt tot Garnisoen geleyt hadde/ beleghert / ende met de Persen een verbont ghemaeckt/ die oock dat Rijcke van Macedonien aen vielen/ daerom troc Alexander daer voor. In middelder tijt sonden die van Athenen

legatie

een Legatie tot hem / om ghenade ende vrede te bidden / die verhoorde Alexander ghenadelijck. Maer Thebe en wilde geen ghenade begheren / maer doen Alexander dede wt roepen / eer dat hy de stadt bestormde / soo wie dat hem seluen wilde onder hem begeuen / ende als nv wt Theba tot hem trecken / dien wilde hy versekeren. Daer lieten die van Thebe daer teghen wt roepen / soo wie de vryheyt der Grieclken met hen ende den Coninck van Persia onderhouden wilde tegen den tyran / die souden haer tot hen voeghen. Daerom vergramde hem Alexander / bestormde / wan / ende plonderde Thebe / ende destrueerde de stadt gheheel / soo dat sy daer nae niet meer ghetimmert en is. Dese is de eerste groote stadt gheweest / die Alexander vernedert heeft. Want ick sie / wanneer God een groote gheweldighe Monarchie gheeft / soo gheldet de groote steden.

Alexandri Magni crijch ende victorie.

Doen nv Alexander vrede in Grecia ghemaeckt hadde / soo is hy in Asia ghetoghen / met veertich duysent te voet / ende vier duysent peerden. Daer en bouen soo wasser noch een cleyne heyrcracht in Asia / die zijn vader te voren daer in ghesonden hadde. Met alsulcken cleynen volck greep hy Persia aen / ende dede veel groote strijden / ende wan veel machtighe steden met ghewelt: Als Sardis / Milctum / Tyrum / waer voor Alexander de groote perijckelen gheleden hadde.

Oock sloech Alexander Darium in de vlucht / ende vinck zijn moeder / wijf / dochter / ende sone: Die hielt hy Vorstelijck / ende noemde de oude Coninginne moeder / ende den ionghen soon beminde hy als zijnen soon. Door dese deucht heeft Alexander grootē lof by Dario selue / ende in gheheel Asia vercreghen / so dat hem oock Darius voor hielt / dat hy vrede met hem soude maken: Soo wilde hy zijn rijck met hem deylen. Daer teghen ontboot hem Alexander / de werelt en conde gheen twee Sonnen hebben / Darius soude hem ouer geuen ende tot hem comen / daer nae wilde hy hem oock ghenadich te hemwaerts bewijsen. Maer Darius bereyde hem weder tottē strijde / daer verwan hem Alexander wederom. Ende een Hooftman van Dario / Bessus ghenaemt / heeft zijnen eygen Heere Darium / int vlieden doorsteken: Doch so is Alexander daer toe ghecomen / ende heeft Darium gheuonden alsoo ghewont / ende nae by de doot / dies heeft hy hem ontfermt / ende Dario toe ghesept de ontrouwe van Bessi te straffen. Daerom soo heeft Alexander namaels Bessum gheuanghen / ende tusschen twee ghebogen boomen ghebonden / die hem ontstucken ghescheurt hebben / doen sy hen weder op richten.

Bessus doot zijnen Heere den Coninck Darium / eñ wert gewroken.

Also is Alexander Heere in Asia ende Monarchia geworden / ende heeft voort de ander landen ende steden in ghenomen / als Babylon / Susa.

Ende de Monarchie van Alexander wert begost / na de doot des voornoemden laetsten Dary / dat is / int begin des seuenden iaers der regeringe Alexandri. Ende Alexander heeft de Monarchie beseten / ses iaer ende seuen Maenden. Maer nae dat hy nv soo groote victorie ende geluck ghehadt heeft / soo is hy wilt gheworden / ende heeft begost hem droncken te drincken. Hy heeft sommighe van zijnen hoochsten raet ende Vorsten doen dooden. Als voormaels den treffelijcken wijsen ouden Vorst Parmenion / den Vorst Clytum doorstac hy in gramschap in een bancket / daerom dat hy Philippum den Vader Alexandri / prees voor den soon. Nae dien dat haer nv de zeden Alexandri veranderden / so heeft hem dat gheluck oock verandert: Hoe wel Alexander niet en ruste / maer viel Indiam aen ende de Scythen / ende wan een deel voor aen in Judea: Maer alsulcken groot gheluck soude haest een eynde nemen. Also sterf Alexander int drieendertichste iaer zijns ouderdoms / als hy na zijnen vader Philippo gheregeert hadde / twaelf iaer ende seuen maenden. In alsulcken cleynen tijt / heeft Alexander soo veel groote machtighe rijcken bedwonghen / dat / wanneer een volck daer door al schoon vredelijck hadde moghen trecken / en hadde sulcks in soo cleynen tijt nauwelijck connen volbrenghen. Maer in alsulcke Historien sietmen / dattet Gods werck is / met hooghe Coninghen ende Vorsten.

Alexander Magnus heeft de Monarchie in ghehadt ses iaer seuen maenden.

Alexander heeft veel treffelijcke / Vorstelijcke deuchden ghehadt / de welcke om te vertellen veel te lanck waren. Maer een exempel moet ick setten / wanneer een voor hem ghecomen is / ende eenen anderen beschuldicht heeft / die niet teghenwoordich en was / soo heeft Alexander zijn een oore metter hant bedeckt ende toe ghehouden / met alsulcken ghelaet bewijsende / dat hy de ander oore voor de ander Partie behouden wilde / dat is / hy wilde de ander Partie ooc verhooren: Alsoo dan eenen oprechten richter ende Vorst behoort ende schuldich is. Hier mede heeft hy groote Heeren een schoon exempel ghegheuen / niet op des eens deel redene alleen te oordeelen / maer datmen beyde de partien in ghelijcker maniere hooren sal: Also tot Athenen de Richters sweeren moeten / nae de ghescreuen rechten te spreken / ende beyde de partien in ghelijcker manieren te hooren.

Alexander Magnus hout de een oor den verclaechden / voor dē claegher toe.

Eedt tot Athenen vā alle rechtē / ghegheuen datmē beyde partien hooren wil ghelijck.

¶ Hoe dat hem Alexander tegen de Joden ghehouden heeft.

DE Joden hadden nv Jerusalem weder getimmert / ende hadden eenen tijt lanck onder de goede ende deuchdelijcke Coninghen der Persen / ghenadighen vrede ghehadt. Doen nv Alexander voor Tyro lach / so begheerde hy hulpe vanden Joden. Die antwoorden hem / sy waren de Persen onderdanich / ende hadden groote weldaden van de Persen ontfanghen / so dattet hen gheheel niet en behoorde tegen haer te doen. Also sloeghen sy die hulpe af.

Alexander wert vergramt / daerom doen hy Tyrum hadde ghewonnen / soo trock hy met die Heyrcracht teghen Jerusalem. Daer ginck de hooghe Priester Judas wt in zijn Priesterlijck cleet / ende de outste mannen met hem / ende begheerden genade eñ vrede. Doen Alexander den Priester also sach / so viel hy van zijnen peerde op zijn knien voor den Priester / ende seyde hem vrede toe. Dies verwonderden hen alle Vorstē / dat hem Alexander teghen eenen vreemden Priester so hooch verootmoedichde / eñ zijne gramschap so haest liet vallen. Ende Parmenio zijn outste hooftman vraechde hem / wat hem daer toe beweechde / van hem so grootelijck te verootmoedighen: Soo seyde hem Alexander / hy hadde in Macedonia eenen droom ghehadt / waer in hem alsulcken beelt voor gecomē was / ende hem vermaende / in Asia te trecken / ende hem hulpe toe gesept hadde. Dien God / die hem daer verschenen was / hadde hy dese eere bewesen.

Nae dien soo trock Alexander vredelijck nae Jerusalem / ende hoorde de Priesters van hare Religie ende leeringhe. Dese hielden hen oock voor de Prophecie Danielis / als dat de Coninck der Grieclken / Heere in Asien ende Persen werden soude. Dies vertrooste hem Alexander seer / ende gaf den Joden vryheyt / ende groote gauen totten Tempel / ende trock wech na Babylonien / soo Jeremias gheprophetееrt hadde. Alsoo maeckte God / dat de arme kercke vrede hadde te midden in onurede / ende veranderinge der rijcken / doen anders alle ander landen oorloghe hadden.

¶ Vant Rijcke des grooten Alexanders / die de geheele werelt onder hem bracht. Ende alder eerst van Philippo zijnen Vader.

Philipp. de vader Alexand. Magni.

DAt Rijcke der Macedoniers (van welcks oorspronc eñ opcoemst wy voor verclaert hebbē) was nv door sommige Coningen tot op Philippo dē vader Alexandri Magni gewassen. Die was de xxiij. Coninck der Macedoniers/ eñ regeerde xvij. Jaer. Een Crijchsman / die met zijnder cracht de rijckē vā Armeniam/ Bithiniam/ Traciam/ Thessaliam/ met malcanderē op eē reyse wan. So was oock de selue Philippus eē man van vriendelijckē toe sprekē/ die meer begeerde bemint dan geureest te wordē/ vā cloecke manierē: euen wel des wijns te veel begerende/ die hem somtijts beuinck/ maer doch na het verterē der seluer in zijnen handel seer machtich. Hy conde de gramschap onder het lachē verbergen/ vriendelijck eñ erchlistich/ die meer beloofde dan hy te geuen indē sinne hadde. Hy conde ooc zijnen haet verbergen / eñ voor genade aen geuen eñ voor houdē / tusschen gelijcsinnige oorloge makē/ eñ van beyde vrientschap behoudē/ als ware hy met hen. Wanneer hy nv mettē eenē/ Ja met niemant en was / maer eē ander daer af verwachte/ als dat hy oneenich/ eñ hy eenich aen dat Rijcke quame. Hy was seer wel sprekēde/ zijn woort hadde een snede vol alder listen. Op een tijt was hy om zijn Rijcke te beschermē verre getogen/ daer vloot

Nectabos touerije.

Nectabo de Coninc Egypti wt vreese des Coninex Persarum tot hem / ende als hy Olympiadem dat schoon wijf Philippi sach/ so betoouerde hijse eñ ouerweldichdese door bedriegerije der swerter constē/ de welc hy seer wel coste/ so dat sy van hem ontfinc / ende baerde na de wedercoemste Philippi dē soon Alexandrum/ die sy betoouert in eenē droom/ van eender grooter slange ontfangen eñ gebaert te hebben meynde / het welck sy ooc Philippum nae zijnder wedercoemste seyde. Maer Philippus hielt het voor een gecxmeer eñ vrouwen clap / nam hem des soons als zijn eygen aē / voede hem als een lief kint op/ eñ gaf hem terstont onder tonderwijs Aristoteli/ tot welckē hy schreef dat hy de Goden dancte/ niet alleē dat hem eenē soon geboren was/ maer ooc/ dat hy ten tijdē van Aristoteles dat leuen hadde ontfangen/ in hope/ dat hy wt zijnder onderwijsinge weerdich soude werden / om een nacomer eñ soon Philippi te wesen. Dien nam Aristoteles in zijn onderwijs/ in welcke hy vijf iaer op gewassen/ so vruchtbaer wert / so dat hy een wilt Peert/ Buchephelum genaemt (dat alleen met des menschen vleesch die tottē sweerde oft doot veroordeelt waren/ onderhoudē wert) toomde/ eñ getoomt onuerschrickelijc reet. Eñ oock in goede zeden der deucht nam hy toe / also dat Philippus/ wt het in gheuen der Goden vernam/ dat dese zijn Rijcke verbreydē/ eñ na hem regeeren soude. Daerom gaf hy hem tot veel Peerdē eenen Coninclijckē wagen/ eñ een somme gouts/ so dat hy tegen den Coninck Peloponeses eenen Crijch op bracht/ eñ dē vader de Croone der victorien weder te huys bracht. Also geluckte hem/ so dat hy dat wederspannich Armeniam den Vader onderwierp. Pausaniam der Sparten Coninc dat Leen met zijn eygen handē nam / daerom dat hy Philippum totter doot ghewont hadde / eñ Olympiadem dat ouerspelich wijf zijn moeder ver drucken wilde. Waerom hē oock Philippus na so veel bekent ouerspels / ten laetstē vā haer scheyde/ ende Cleopatram troude. Op welcke Olympias met alsulcken haet verhidt was / dat sy veel moorderie op bracht/ tot dat sy van Cassandro ten laetsten haren loon creech/ ende ghedoot wert.

…eynt…rief Phi…ippi aen …ristote. (margin, beside the passage on the letter to Aristotle)

¶ Van den grooten Alexandro/ zijn rijcke/ ende ontallijcke crijghen ende victorien.

…lexand. …e groo… de 24. …oninck …ace.

ALexander de groote/ de xxiiij. Coninc der Macedoniers / heeft int laetste iaer Arsani de Coninc der Persen/ begost te regerē in Macedonia/ eñ heeft xij. iaer eñ ses maēdē geregeert. Int xx. iaer zijns ouderdoms is hy int regimēt na de doot Philippi zijns vaders gecomē. Terstont dwanc hy int begin Illyriam/ Windislant met hittigē moede/ eñ creech de eylanden der Romeynen/ eñ scheepte ouer in Africam. Daer stontet hē al opē / wāt God wilde alle hoocheden eñ Coninckrijcken door hem vernederen/ eñ der houeerdigher stout leuen/ ter neder werpen. Ten laetsten ooc/ den zijnen / doen hy hem der victoriē aen nam/ eñ meynde hy waer die de sake had gedaen/ eñ de volcken getemt eñ gheslagen: So moeste hi ooc wtgeroept te gronde gaen/ alsoot voort eñ voort gaet/ wanneer de vader de roede wt gebruyct heeft/ eñ tkint verootmoedicht / eñ dattet tonderwijs heeft aengenomē/ so moet de stercke eñ hertslaēde roede indē ouen. Also gaet het met desen Alexandro/ met de Babylonische/ Persen/ etc. Hy troc voort in dat wederstandige Syria/ daer lacht terstont verwoest. Hy quā tot Damascum / sacht/ ende want. Sydon bestreet hy/ eñ creecht terstont. Daer na haeste hy na Jerusalē / vertoornt ouer de Jodē/ daer hem Judas de ouerste Bisschop in zijn Bisschoplijcke cleederen/ te gemoet ginc/ vrede aen boot/ ende hem ouer gaf: Daer hielt hy van zijnder gramschap af/ eñ wert also versoent ende gestilt/ so dat hy vandē Peerde af clam/ dē naem Gods van Israel aenbadt/ eñ dē Bisschop eerde. Want midts dat haren scepter na de Prophecie Jacobi blijuen moeste/ Gen. 49. Tot op den bestelde tijt met Messie eñ des Silo der Joden/ so schictet God/ dat dese genade voor zijn aensicht vonden. Hy liet hen alle haer vryheyt ende gerechticheyt/ ooc haers rechts eñ wets te gebruycken/ oock haers Scepters na de wet: Ja ooc / dat sy noch seuen iaer oncijnsbaer sitten souden. Hy leyde veel tweedrachts in Oosten eñ Westen ter neder / ende stilde veel wederspannich volcx. Met deser fame wert hy verheuen/ so dat hy met stillen geluyde in Grecia in dat Griecken lant quam/ dat sach/ ende in nam. Daer na nam hy der Persen/ vanden vader begonnē crijch voor handē/ stilde terstont Darium dē Coninc Arsani/ des Coninex soon der Persen/ die op dien tijt in Persia begost te regeren. Doen hy in Macedonia aen ginck/ ende den Scepter inde hant nam. Dese Darius wert van een vanden maechschap Darij gedoot/ met welcken dat Coninckrijc der Persen af sterf / eñ in dat Macedonus oft Alexanders gebracht wert/ so hier nae volcht. Daer en binnen wert hem vercondicht / hoe dat hen de Thebaniers / Atheniers eñ Lacedemoniers wederom toe bereyden / om de Persen bystant te doen / eñ dat sy van hē af geuallē trouweloos werden. Daer bereyde hy eenen strijt tegē haer/ eñ verdructe in grooter haestē/ dat Griecken lant. Eñ also die van Athenen inden af val de eerste warē/ also ooc int berou eñ boete. Doch werden sy door Anaximenem den wijsen tegen Alexandro also versoent / dat hyse vryheyt ende ooc vrede gaf. Hy ontstac de wederspannige stadt van Theba met vyer / ende bracht de Lacedemoniers tot ghehoorsaemheyt. Hy trock oock in Egypten/ eñ timmerde aldaer een wonderlijcke stadt/ die hy na zijn naem Alexandriam noemde.

Victorie ende geluc Alexandri Magni.

¶ Vanden wonderlijcken onghehoorsamen crijch/ slach ende victorie Darij ende Alexandri.

Victorie eñ slach Alexandri tegē Dari.

DArius der Persen Coninc/ dacht zijn Rijcke te vermeerderē / Alexandrum in eenē aenloop te verdrucken/ eñ wt te royen/ op dat hy alleē als een Heere der werelt/ dat regiment der aerdē behielde. Daerom verachte hy de ionckheyt Alexandri / de welcke hem daerom/ doen hy dat gewaer wert/ op maecte/ eñ teghen de Persen met eender heyrcracht troc/ namelijc/ 32000. te voet/ 4500. te peerde/ ende 182. schepen. Eñ doen hy alle landen by de Riuiere Euphrates in zijn gewelt bracht/ Ja Prigiam gecregen hadde/ so maecte hy een brugge ouer dē Euphrates/ daer ouer troc hy ende naecte totter stadt Persipolim/ in welcke Darius der Persen Coninc woonde. Daer schicte hem Darius der Persen Coninck

Darius eerste nederlaghe.

ninck met 600000. mannen/ die werden (dat een wonder is om te seggē) van Alexandro in de vlucht geslagen. Na dese victorie/ so begaf hem den meestē deel van Asien aen oft onder hem. Terstont daer na wert hem vercondicht/ hoe dat Darius weder toe gerust/ met een seer machtige/ eñ om te noemē verschrickelijcke heyrcracht tegen hē quam. Daer bevreesde hem Alexander enge oft nauwicheyt/ trock haestelijc ouer den berch Thaurum/ eñ quam in de stadt Tharsim/ daer ruste hy met siecte beuanghen zijnde. Daer en tusschen so bereyde hē Darius met 300000. te voet/ ende met 100000. te peerde/ totten strijde/ daer en binnen wert Alexander genesen/ eñ keerde hem met zijn heyr tegen de vyandē om hem te weren. Daer verhief hem sulcken strijt eñ bloetvergieten/ so dat beyde de Coningē gewont/ niet af en lieten malcanderen na te iagen/ tot dat Darius hē totter vlucht keerde/ daer wt volchde de nederlage der Persen. Aldaer werden verslagen 61000. te voet/ op der Persen zijde/ 10000. te Peerde/ ende 40000. geuangen. Wt de Macedoniers vielen alleē 130. voetknechten/ ende 150. ruyters. Daer wert inden heyrleger groot goet van gout eñ siluer ghevonden. Eñ so waren ooc onder de gheuanghen/ de moeder/ vrouwe/ suster eñ twee dochteren Darij. In een verwonderē der seluer al schoon geuangē/ so begost Alexander Bersanem/ om haerder schoonheyt wille lief te hebben/ wt die wan hy Herculem.

De tweede nederlage Darij/ ende tghetal der verslagenē.

De derde nederlage Darij.

Maer Darius vloot in Babylonien/ van daer ontboot hy Alexandrum voort lossen der geuangen groot gelt te geuen. Maer Alexander dede hem wederom seggē/ hy en begeerde noch en behoefde geen gelt/ maer hem ende zijn rijcke. Also dan na verloren hope des vreets/ ruste hem Darius wederom tegen Alexandrum/ met 400000. voetknechten/ eñ 100000. ruyters/ wel toe gerust: Daer quamē sy wederom aent slaen. Daer vochten de Macedoniers met meerder ernst/ dā veelheyt der macht. So wilden ooc de Persen veel lieuer steruē dan vlieden/ eñ tonder ligghen. In eenighen strijt is selden so veel bloets vergoten geworden. Doen nv Darius sach/ dattet nv hem galt/ eñ dat de zijne onder lagē/ nam hy eenen moet te steruen/ ende niet te vlieden/ maer hy wert van de naeste ghedrongen te vlieden/ ende in de vlucht gheuanghen ende ghedoot.

Met desen strijt creech Alexander dat Keyserdom Asie/ dies geluc ende victorie also groot was/ dat hem niemant meer en dorst wederstaen/ eñ zijn vreese quam in de gheheele werelt. Also eynde hem dat groote rijcke der Persen in de werelt/ dat onder veerthien Coningē 254. iaer hadde geduert/ eñ wert onder dat Alexandersche gebracht. Maer doē nv Alexander veel landen eñ liedē/ ooc die van Indiē/ Europa/ Asia/ eñ Africa/ dat is/ de geheele werelt tot gehoorsaemheyt hadde gebracht/ Ja nv in Babylonia hem tot ruste begaf/ eñ dat werck daer God hē toe verwect hadde/ was volbracht/ so hiet hy hem seluen een Coninc der werelt eñ alder rijckē noemen/ als eenen God groeten eñ aenbeden/ twelc hy ooc geboot eñ hebbē wilde. Doē so quam tot hē eñ ooc tijt/ dat hy vanden stoel werde geworpen/ eñ tonder ginge. Dit geschiede door Cassandrum den soon Antipatris/ die hem met eē toe bereyt ende so stercken fenijn vergaf/ so datment noch in metael noch ijser/ dan alleen in een Peertshoeue behouden en conde. Also verginck eñ verdwijnde Alexander/ die alle de werelt getemt hadde/ so ellendelijck van eenen man/ inden fluer zijns leuens/ als hy tweendertich iaer eñ een maent oudt was. Waer by dan by alle man/ bysonder in gheheel Babylonia een truerich swijghen ende suer sien op stont.

¶ Van dat iammerlijck eynde ende wtganck Darij ende Alexandrij/ de seer machtige ende stoute Coninghen der geheelder werelt.

Historia/ reys-tocht eñ geluck Alexandri.

EErst hebt ghy deser beyder strijt ende clagelijc eynde gehoort. Maer dewijle dat dese treffelijcke Historie vol der verborghentheyt/ die om ander al wat anders te bedieden. So willen wy wt Diodoro Siculo/ Justino eñ Cirtio/ weder verhalen/ wat sy daer toe seggē. Doen nv Alexander Theben verdoruen hadde/ quam hy stracx door Hellespontum: eñ als hijt int ghesicht creech/ so wert hy met eenen hittigen moede ontsteken/ om dat te verheeren. Offerde terstont de Goden/ deylde zijn erfdeel/ dat hy in Europa ende Macedonia hadde/ alle onder zijne vrienden/ seggende: My is voortaen ghenoech aē Asia. So haest als hy daer bi quam eñ genaeckte/ wierp hy van blijschap zijn spiese als een vyant in dat bloot aertrijc/ so grootmoedich/ dat hi meynde dat hijt al schoon bestredē hadde/ eñ onder hē gebracht. Hi verboot ooc alle zijn heyr/ vā Asien te onteerē oft te beroouē/ eñ sprac nv al schoon/ mē soude zijn lant eñ goet verschoonē/ recht als waert al schoon zijn geweest/ oft al wist hy gewis/ dattet corts toecomende/ zijn soude wesen. Terstont soo versloech hy 36000. Persen op twee plaetsen. In corter tijt maecte hy hem wt het nauwe des berchs Tauri. In dē anderen crijch was de Coninc Persarum Darius selue gewont/ veel van zijnē edelen verslagen. Zijn moeder/ dochter/ eñ suster geuangē/ om welcke te verlossen/ beloofde Darius Alexandro een groote summe gelts: Maer Alexander en begeerdet niet/ namelijc dat ghelt/ maer dat Rijcke te loone. Ten anderē so boot hem Darius aen/ zijn dochter te geuē/ eñ eē groot deel zijns rijcx. Alexander schreef weder/ dat Darius soude ootmoedich comen/ eñ hē alle zijn saken ouer geuen/ so wilde hy hē de tweede zijns rijcx latē zijn. Doē bereyde Darius de derde heyrcracht. Euen wel doē hy hoorde de vrientschap eñ bermherticheyt Alexandri ouer zijn verstoruen wijf/ die by Alexander geuangē inder gheuanckenisse sterf/ so boot hy Alexandro den meesten deel zijns rijcx aen/ tot aen Euphraten/ eñ zijn ander dochter te wijue/ eñ voor die ander geuāgen 3000. Centener gouts. Noch en mocht Alexander niet versaecht werden/ doch boot hi Dario dese genade/ hy wilde hem de tweede int rijcke latē zijn/ want de werelt en mocht met geen twee sonnē verlicht werdē. Daer dedemē weder eenē aenval. Also dwanck hy Darium in de vlucht. Doen hy nv den meesten deel zijns volcx verlorē hadde/ so verliet hy Asiam/ vliedende voor Alexander/ die ioech Dario nae. Ten laetstē wert Darius vandē zijnen in Tania een dorp in Parten aen een guldē keten geuaet/ van alle man veruolcht/ so dat hē Alexander vant. Des morgens quā Alexander/ daer was Darius ghewont/ soo dat hy daer af sterf. Het welck doent Alexander hoorde/ iae selue vant/ so en cost hy hem seluen van weenen niet onthouden/ dē welcken hy doch soo grouwelijck hadde veruolcht. Daerom dede hy zijn lichaem Coninclijck begrauen.

Handelinge Darij ende Alexandri/ om dat lant ende geuanghenen.

Darius van alle man verlatē/ sterf iammerlijck.

Daerom volchde dat rijcke Alexandro/ eñ van alle hoecken geluc wenschende boden/ badē hem aē met veel eerbiedinge. Maer so haest als hy wt ghedient hadde/ eñ dat dat stondekē quam/ so wert hy noch ionc met fenijn vergeuē van eenē eenigē man. Daer sietmen hoe dat Daniel dit alle cap. 8. te vorē so vry hadde gesiē/ daer hy vandē Ram (die hy selue op den Coninc Persarum bediet) eñ vanden bock die verhoocht is geworden (het welc hy op Alexandrum bewijst) so eygentlijc seyt/ haer begin/ leuen/ rijcke ende wtganck/ als saghe hy een geleden Historie. Van welc een weynich hier te voren (als geseyt is) oock verhaelt wert int langhe.

¶ De heyrcracht ende toerustinge Alexandri/ waer mede hy de gheheele werelt bestreden heeft.

Heyr eñ toerustinghe Alexandri/ waer mede hy de werelt wan.

HEt beuint hem hier in Alexandro/ dat inden 33. 44. Psalm staet/ namelijck dat de victorie niet in de menichte des volcx/ maer by ende in God staet/ Pro. 21. Wien dat dese de croone op sedt ende victorie geeft/ die heuet. Alexāder en had niet meer dan 32000. voet-volcx 4500. peerden/ eñ 182. schepē/ daer mede hi de geheele werelt bestreet eñ wan/

ende hadde alleen aen Darium den Coninc Persie/ nau eenē man tegen thien/ Ja nau so wel hondert/ als de gene duysent/ soo wy voor gehoort hebben. Also dattet in eentwijfel staet/ oft maer van zijnen moet oft van zijnder victorien te verwonderen is/ van zijnder bestrijdinge met so cleynder macht des geheelen aertbodems / oft zyns cloeckmoedigē wt streckens/ teghen de geheele werelt. Maer God die wast die de daet dede/ eñ die hē het merckē / op dat de werelt zijnē geweldigen arm soude leerē bekennen/ eñ hem haer seluen op offeren eñ begeuen/ also hy oock Israel daerom vercoren heeft. Die heeft Alexandro/ hulpe/ raet eñ sterckte ghegeuen/ eñ tot eenen middel gebruyct/ waer door dat hi de geheele hoocheyt der werelt ter neder leggē wilde. Doē nv Alexander hoouerdich wert/ eñ des hem seluē als oft hyt ware/ aen trac/ so moeste hy af vandē stoel/ eñ benedē onder eenē mensche die hē te niet bracht.

Crijchs-volck Alexandri.

Doch so koos hy zijn crijchs-volck tot so perijckelosen strijt der geheelder werelt wt dē raet eñ ingeuen Gods/ ende niet van ionge sterckelieden/ maer van oude bedaechde eñ victoriose. Oock sommige wt de wtgediende Riddermatige ende der Ridderschap geurijde mannen / die met zijnen vader ende oom Ridderschap bedreuen hadden. Also / dat niet alleē de Ridders / maer ooc de Riddermeesters wt gelesen waren. So en wasser ooc niemant Rotmeester/ of hy en was dan tsestich iaer oudt / so en ghedachter niemant in den strijt op het vliedē/ sadt alleen op de victorie eñ triumphe. Met desen soo gaf God heyl ende verwinninge/ Alexandro de geheele werelt. Voort van de vriendelijckheyt Alexandri teghen de Joden/ ende hoe dat hy oock nae Dario Sanabalath heeft macht ghegeuen/ om den tempel totter voleyndinge te timmeren. Item van zijn offeren/ victorien / belegheringhen ende doot / om int lange te lesen/ so leest de twee laetste Capittelen Josephi des elfsten boecks.

Deylinghe der Monarchie nae Alexandri.

¶ Deylinge der rijcken na Alexandro.

ALexander heeft eens Vorsts dochter in Persia te wijue ghenomen / die hiet Roxane/ die was beurucht doē Alexander sterf. Maer dewijle datter nv geē versekerder erfgenaē voor handen en was/ na Alexanders doot/ so hebben de Vorsten raet gehouden/ hoe dat dat rijcke soude te ordineren zijn. Sommige hebbē geradē men soude regenten ordineren/ so lange tot dat de ConInginne gebaert hadde. Waer sy eenē soon hadde/ so soude met recht hē dat Rijcke blijuen. Sommighe hebben de broeder Alexandri Arideum/ die swack eñ niet recht by zijn sinnen en was/ voor eenen Heere op geworpen/ als Perdicas / eñ tot desen so viel eerst den meestē deel. Doch so moesten de Vorsten de landen bestellen/ eñ regenten daer in setten. Maer Perdicas regeerde voornamelijc/ onder den naē des broeders Alexandri / daerom gedacht hy dat rijcke geheel onder hē te brengen/ ten eersten met practijckē/ daer na met gewelt / want hy dede om Alexanders suster Cleopatra/ eñ hoopte door haren naem dat rijcke te behouden. Nv so regeerde Antipater in Macedonia/ die merctе de practijcken / eñ belette dit houwelijc. Daer om practiseerde Predicas/ datmen Antipatrum vangen soude. Dit is in somma dē oorspronc geweest des crijchs / onder de Vorsten Alexandrij.

...proer ...ck aen ...Vor... ...n ghe... ...aft.

Want Perdicas hadde zijnen aenhanc: Daer en tegen verbonden hen tegen hem/ Antipater/ Antigonius / eñ Ptolomeus: Daer greep Perdicas alder eerst Ptolomeus in Egyptē aen/ eñ is daer van zijn eyghen crijchs-volc terstont doorsteken geworden. Dat is den rechten loon gheweest / die hem toe behoort heeft/ als de gene die dē eersten oproer onder de Vorsten Alexandri op ghebracht heeft.

Nv so was dat spel begost/ eñ daer en was geenē vrede te hopen/ want des Predices aenhanc moeste ooc wt geroept werden. So en wast ooc niet mogelijc/ na Alexanders doot/ daer de werelt geen versekert hooft en hadde / datter vrede blijuen soude. Daerom sweeft nv de werelt / ende sy schijnt / als waerder een eewich moorden voor handen/ eñ datter nemmermeer geen regimēt op gericht en soude worden. Daer sietmen / waer God de rijcken niet en ordineert ende behoet/ dattet niet moghelijck en waer/ datter eenich gewis Regiment op aerdē bleue. Maer God heuet besloten / dat wt Alexanders rijc/ voort aen souden vier geweldige Conincrijckē werden. Want in Daniel wert den boc/ die Alexandrum bediet/ also geschildert / als dat zijnen hoorn af valt/ ende daer wt werden vier hoornen/ dat leyt den Enghel selue wt/ als dat na Alexanders rijck/ souden vier rijckē werden. Eñ dat is hier ooc wonderlijc/ dat God dan noch dese vier rijcken/ de gene Vorsten behouden heeft / die Philippo eñ Alexandro maechschap warē. Daerom gonc hen ooc God de eere. Perdice en is sy niet toe ghescheit geweest/ want hy en bestont Alexander niet. Ende het gaet dickwils also/ so wiet selue wesen wil/ eñ sonder de Goddelijcke beroepinghe hem seluen op werpt/ die en wil God niet hebben / also in Absalon ende veel meer gemerckt wert. Ende de rijcken zijn also gheeylt onder de Vorsten/ die de grootste landen/ als hooftlieden te voren regeerden.

Alexander den bock in Daniels Prophecie wtgelept.

Seleucus was Coninck in Syria.
Ptolomeus wert Coninck in Egipten.
Antigonus wert Coninck voor in Asia.
Cassander wert Coninck in Macedonia ende Grecia.

Dese Coningen hebben groote oorloge met malcanderen gehadt. Want een yegelijc socht om alleē Heere te werden. Ende bysonder so is in Macedonia een iammerlijck ende verschrickelijck moorden gheweest. Cassander dede de moeder Alexandri de loffelijcke Coninginne dooden / die heeft haer inde ure des doots also eerlijck gehouden/ dat sy onuerschrict dē moordenaer te gemoet ginc/ eñ dat hooft boot/ eñ int vallen haer cleet waer nam/ dat sy niet ontbloot en wert. Roxanem dede Cassander vangen ende bewaren. Dese ontrouwe wreeckte God/ want nae Cassanders doot oorloochden zijne twee sonen / Antipater ende Alexander met malcanderen/ om trijck van Macedonien/ ende Lysimachus hinck Antipater aen / die dat lant aen Hellesponte in hadde/ eñ gaf Lysimachus een dochter Antipater. Alexander socht hulpe by Demetrio/ den soon Antigoni/ eñ een yegelijck van desen wert van zijne hulpers gedoot / Antipater van Lysimacho zijnen swager/ eñ Alexander vā Demetrio. Maer eygentlijc so is Macedonien gecomē aen desen Demetrio den soon Antigoni. Want hy was redelijc ende geluckich. Ende desen Demetrius is de stamme van welck de navolghende Coningen in Macedonia af comen/ tot op den laetsten die de Romeynen vingē/ waer mede dat Coninckrijck een eynde hadde.

Jck moet hier een corte Historie segghen / waer wt te mercken is / hoe dat alle goede zeden in Grecia tonder ghegaen zijn / nae dat sy hen seluen door haer eygen oorlogen verdoruen / ende aen vreemde Heeren gehangen hebben. Desen Demetrius/ van welcken ick nv ghesept hebbe / is veel tot Athenen geweest/ daer hebbē hem die van Athenen so schandelijck gepluyminstrijct/ so dat sy hem aen ghebeden hebben/ ende God genoemt/ eñ hem voor laten singen/ als ander Goden slapen/ alleen Demetrius is den rechten God / die voor haer waeckt. Dat zijn verschrickelijcke redenen / waer aen wel te merckē is/ dat tot Athenē geheel geen manierlijcheyt meer geweest en is. Nv wil ick Macedonia laten varen/ ende alleen de Coningen in Syria eñ Egypten vertellen. Want dese zijn de machtichste rijcken gheweest/ onder dese viere. Ooc hebben dese twee rijcken veel metten Joden te doen ghehadt. Daerom wert haerder ghedacht inden Bybel / ende om den Bybel te verstaen / soo ist noch te weten / hoe datse nae malcanderen gheregeert hebben.

Historia/ hoe alle goede zeden in Grecia onder gegaē zijn.

De Coninghen in Syria.

Seleucus de Co. Syrie eñ zijn Historie.

Seleucus is gheboren een Vorst in Macedonia/ ende heeft op zijn heupe een aen geboren teecken ghehadt. Een figuere als een ancker/ende dit teecken hebben alle zijne nacomelingen ghehadt. Dese heeft Babylonien met ghewelt gecregen / daer nae Antigonum eñ zijnen soon Demetrium/de Coningen in Asia gheslagen/ eñ Antigonus wert doorsteké/maer Demetrius sterf inde geuanckenisse/daer na sloech hy Lysimachum. Na dese victorie inde seuenste maent/so is Seleucus doorsteké van Ptolomeo Ceranno / die Ptolomeus Philadelphus broeder geweest is. Dat zijn verschrickelijcke Historien/ alsulcker hooge Coningé climmé eñ vallé/ waer wt mé met recht de Godlijcke vreese behoort te leeré. Antiochus Rotar/Seleucus soon/heeft na den vader Syria gheregeert/ des soon hy was.

Antiochus Theos / die had aller eerst Laodicé/ by die wan hy twee sonen/Seleucum Callimicum/ eñ Antiochum metté toenaem Hirax. Daer na gaf hé Ptolomeus Philadelphus zijn dochter Bernicen. Maer na desen Antiochi doot/so dreef Laodicen haré soon Seleucum dat rijc in te nemen/ eñ de stiefmoeder Bernicen te vangen. Daerom belegerde Seleucus de stiefmoeder/eñ becoutese ten laetsté met groote belofté/dat sy haer ouer gaf / daer dede hy de goede Coninginne verradelijck dooden. Dit heeft Daniel claerlijc gesept/dattet de Coninginne van Egipten in Syria soude qualijck gaen/eñ sulcken onrecht soude vanden Coninc van Egypté gewroké werden. Want na deser daet is Ptolomeus Euergetus der Bernice broeder/in Syria getogé/ eñ heeft Seleucum veriaecht / eñ veel steden in genomen/eñ weder in Egypten ghetrocken. Hier nae heeft hé Seleucus weder toegerust/om dat lät weder te winnen/eñ heeft hulpe van zijné broeder Antiocho Hirax begeert / die was seer ionc/eñ hoopte door dit spel / dat geheel Conincrijc aen hé te brenghen. Doe nv Ptolomeus vrede met Seleuco ghemaect had/so greep Hirax zijné broeder Seleucum aen/eñ had vreemde knechté/de Galaten/die Brénus op dat mael wt Duytslant in Grecia ghelept hadde/eñ waré voort in Asia comé/door bestellinge der Coningé die doen veel crijchs met malcanderé hadden. Eñ dese Galaten hebben de Coningé daer na lant in Asia in gegeuen/daer af comen de Galaten/ tot welcke S. Paulus schrijft/ende zijn sonder twijfel Duytsche lieden geweest. Want de Griecké hebben de Duytschen met eenen naem Celtas genoét. Eñ wt dat woort Celtas/Galatas gemaect.

Brennus lept duytsché in Syria.

Duytschen eñ Galli vä de Griecken Celte genoét.

Met dese Galaté sloech Antiochus zijné broeder Seleucum/doch wert daer na Antiochus weder geslagé/vandé Coninc in Asia/eñ daer toe so verloren de Coninghen in Syria veel lants / also dat hy tot Ptolomeo Euergeto vloot/doé hé nv Ptolomeus also aen nam/ so dat hy hé dede bewaré/so wilde hi weder wech/doé wert hi doorsteké. Dat is dat eynde Antiochi Hyrax. Ontrét desen tijt viel zijn broeder Seleucus van eené hengst/eñ sterf. Dit onuredelijc Regimét/ eñ iammerlijc eynde/hebbé gehadt dese gesellen/ die veel booser daden gedaen hebben.

Antiochus de groote/die heeft dé Coninc Egipti Ptolomeum Philopater ouervallen/eñ is geslagé. Daer na troc hy weder in Egypté/doé Philopater gestorué was/maer de Romeynen die namé hé des iongen Conincx Ptolomei Epiphanis in Egypten aen / want de vader hadde hem den Romeynen beuolen. Daer wt so rees eenen grooten crijch / die de Romeynen met Antiocho veel iaren gehadt hebbé. Waerom ooc Hanibal/hem tot Antiocho voechde/ eñ eenen tijt lanc Hooftman was/eñ veel landen in Grecia hinghen aen Antiocho/maer hy wert somtijts geslagen/eñ gedrongen vrede te soecken. Daer lieten hem de Romeynen een stuc zijns rijcx/wat op geé zijde des geberchts Tauri lept/ daer en boué so moest hi zijné soon tot Romen/tot eené gyselaer oft borge seynden/Antiochum Epiphanem. Ten laetsten so plonderde Antiochus een rijcke kercke Beli in Syria / daer ouerviel hem dat lantvolck/ ende sloegen hem ende den hoop by hem doot. Dat was dat eynde van Antiochi Magni.

Antiochus doot geslagen.

Jerusalé hadde van Alexandro aen/tot op dé tijt Antiochi Magni/ redelijcken vrede gehadt. Maer doen dé crijch tussché dese twee Coningé aen gegaé is/ dewijle sy int midden gelegen zijn / so zijn sy wel verdruct eñ benaut geworden van beyde deelé. Hoe wel dat hem doch Jerusalem tot noch toe/alleé tot den Coningé van Egipten gehouden hadde / so en was sy doch dé Coningé in Egypten oft Syria niet onderdanich. Maer nv so hadde Ptolomeus Epiphanus eené hooftman Scopam tegé Antiochum Magnum gesondé/die nam sommige stedé in Syria in/daer toe een stuc des Jootschen lants. Daer na sloech Antiochus Scopam aen de Jordane / eñ troc voort na Jerusalé/daer namé de Jodé Antiochum aen/eñ maecten een verbont met hé/daerom hielt hé Antiochus ooc vredelijc/eñ verschoonde de Joden/ eñ beschicte hen een hantreyckinghe totter timmeringe der stadt Jerusalés. Also hoe wel dat sy in desen crijch/vander byheyt wegen vreese hadden/ so ist noch onder Antiocho Magno genadichlijc toe gegaen. De Coningen van Syrien werden voort alle Antiochi getoenaemt/ gelijc de Coningé in Egipten Ptolomei. Van Antiocho Magno ende Ptolomeo haer eerste Coninghen.

Antiochus Magnus heeft drie sonen na gelaté/ Seleucum/ metté toenaé Philopator/ Antiochum Epiphanem / eñ Demetrium / Seleucus regeerde eené cleyné tijt na zijns Vaders doot/ dander twee broeders waré gijselaers te Romé. Doé nv Antiochus Epiphanes zijns vaders doot vernam/vloot hy van Romen/ eñ quam in Syria/ ende wert Coninck / want Seleucus was onnut om te regeren/ daer toe so en leefde hy niet langhe nae den vader.

Desen Antiochus Epiphanes is eé recht geselle geweest/eé cloec lustich mensche/eñ heeft by dé Romeyné geleert/ hem seluen inde werelt te schicken. By cloecke was hy cloec / by wilde gesellen bedreef hy alle dinc mede om haer te behaghen/waer toe sy lust haddé/eñ troc de gemeynte tot héwaerts/dede groote sommé gelts stropen / wanneer hy eé banckett hielt. Ende van dien wilden wesen / so hietmen hem Epimanes voor Epiphanes. Epimanes hiet onsinnich/Epiphanes hiet edel.

Antiochus Epiphanes / Antiochi Magni soon/ een grouwelijck tyran.

Het begin zijns regiments is geweest 137. iaer na dé doot Alexandri. Eñ na dat hy zijn erf-lant in genomen hadde/so is hy in Egipten ghetogen/ want Ptolomeus Epiphanes was ooc ontrent desen tijt gestoruen. Die hadde Antiochus Epiphanes suster Cleopatram te wijue / daerom troc hé Antiochus Epiphanes/des rijcx Egipté aen/eñ wilde des iongen Conincx Ptolomei die Philometor heet/mombaer wesen. Eñ hielt hé/als meynde hijt seer vriendelijc met zijné neue/eñ dede hem Memphin eñ ander stercke steden hulden/ eñ dacht met desen schijn Egipten tot hé te brengen. Doen hy dit wt gericht hadde/so troc hy weder te rugge / eñ quä tot Jerusalem/door de bede van Jason/ die door hem wilde hooge Priester werden/want het ginc doen also by dé Jodé/dat de geweldige dat hooge Priesterdom met practijcken tot haer togen/eñ vreemde Coningen aen hingen/eñ de rechte Successores doot sloegen. Daerom sandt ooc God desen volcke eé goede stercke roede. Dit is dé eersté toch Antiochi tot Jerusalé geweest/ daer heeft hy eenen hoogé Priester gestelt/eñ den tempel geplondert/eñ veel liedé doot geslagé. Dat is geschiet int seste iaer der heerschappie Antiochi/dat is na dé doot Alexander 143. iaer.

Het Bisdom tot Jerusalé wert van den Jodé gecocht/ als tot Romen vanden Christenen.

Daer nae ouer twee Jaer / dat is int 145. Jaer nae Alexandro / soo trock Antiochus wederom in Egipten / want de ionghe Coninck hadde de steden wederom in ghenomen / ende de Romeynen om bystant aen geroepen. Doen nv Antiochus Egypten aen viel/ soo quam der Romeynen Legaet/

Pompi-

Pompilius ghenoēt/ die seyde Antiocho vander Romeynen wegen/ hy soude wt Egipten wijckē/ eñ den iongen Coninck Ptolomeo Philometor/ niet beswaren/ want de Romeynen dachten hem te houden by zijnen Conincrijcke.

Antiochus gaf antwoorde/ hy soude de sake bedencken/ maer Pompilius en wilde hē gheen vertreck gheuen/ ende maecte eenē Rinc met zijnen staf rontom Antiocho/ ende sprack: Cort eer dat hy wt desen Rinck ginge/ soude hy antwoorden/ oft hy wt Egipten wilde wijcken oft niet. Doen Antiochus desen ernst sach/ so verschricte hy/ want hy kende der Romeynen macht/ ende beloofde te wijcken. Also troc Antiochus ten anderen mael wt Egipten/ met schanden. Desen laster dede Antiochum wee/ daerom so tooch hi op Jerusalem met grooter verbolgentheyt. Ende dit is den anderen Toch na Jerusalem. Want hy is tweemael daer gheweest/ eñ nv so heeft hy zijn Tyrannie veel wreedelijcker betoont. Hy heeft geboden/ dat de Joden souden Heydensche Afgoderie aen nemen/ so heeft hy ooc den Bibel verbrant/ eñ heeft eenen hoop quade Boeuen tot Jerusalem tot bewaringe ghelaten/ die hebben de Joden iammerlijck ghemartelt/ die vanden ghelooue niet vallen en wilden. Daer toe so hebben ooc veel af vallige Joden geholpē: Sy hebbē ooc den Tempel ontwijet/ ende eenē Heydenschen Afgod daer in ghestelt. In somma/ sy hebben Gods woort ende Wet gheheel willen wtroyen/ ende een Heydens wesen maken.

Pōpilij vermetenheyt eñ homoet tegē Antiochum Antipatrem.

Antiochus tweede toch ende tyrannie tot Jerusalem.

Sulcx nam Antiochus voor wt hooghe ende grooter subtijlheyt/ want hy sach dat de Joden van haerder Religien wegen/ hen dicwils tegen de Heydensche Coningē steldē/ daerom so wilde hy de ongheliicheyt der Religien niet lijden. Also spelē der menschē gedachtē met Gods saken/ eñ bestaen hē Religien na haer behagen op te richtē. Daer bi heeft Daniel door desen Antiochum/ tot een gelijckenisse vanden Antechrist voor gebeelt/ ende bewesen/ als datter een Rijcke wesen soude/ daer in de Christenē sullen veruolcht worden/ ende Gods woort wtgeropt. Ende eē Religie/ teghen Gods woort/ tot eenen schijn op gherichtzijn/ om daer door groot gewelt eñ goeden te crijghen. Also dan Mahomet een valsche Religie/ ende door den schijn der valscher Religien/ een Rijcke aen gericht heeft. Want de selue Religie schijnt voor den vernuft der menschē fijn eēdrachtich eñ zedelijck. Hy heeft alle de Articulen des geloofs wech genomē/ ende alleen de leeringe van goede zeden behoudē. Dat smeercgelt des menschelijcken vernufts heeft dat gedaen/ daerom so is sy oock lichtelijc in de Wereltlijcke herten ghelopen.

Menschen rechten afgoderie op om vrede te houden.

Maer hoe dat Antiochus getyranniseert heeft is beschreuē int Boeck Machabeorum. Eñ Daniel seyt/ alsulcke straffe soude comē vander sonden des Jootschen volcx wegen. Maer hoe wel dat God straft/ so en liet hy zijn volck niet geheel te gronde gaen/ maer verwecte Judam Machabeum/ die bracht eē cleyn hoopkē volcx te samē/ eñ viel Antiochus Hooftlieden aen/ ende sloechse door de hulpe des Heeren/ ende creech wederom den Tempel in het derde Jaer/ na dien dat Antiochus eenen Afgod daer in ghestelt had.

Judas Machabeus crijcht teghen Antiochum Epiphanum.

Daniel hadde dē geheelen tijt der veruolginghe bestemt 2500. daghen/ dat zijn ses Jaer ende ses Maenden/ ende sommighe daghen/ want so langhe heeft de veruolginghe gheduert/ van het derde Jaer Antiochi/ tot op het achtste/ ende sommighe Maenden/ Oock heeft Daniel desen tijt ghedeylt/ als dat den Afgod inden Tempel staen soude/ duysent twee hondert tsestich daghen/ dat is/ drie Jaer ses maenden. Ende den Tempel is weder ghecregen int 148. Jaer na de doot Alexandri/ dat is 348. Jaer/ na dat Juda wt Babylon los gelaten is/ ende 152. Jaer voor de gheboorte Christi.

Ende Antiochus heeft met dese zijne godslasteringe verdient/ dat niet alleen zijnē stamme wtgeropt en is/ maer dat ooc dat geheel conincrijc Syria haest daer na eē eynde genomē heeft. Want na desen Antiocho so hebbēder sonder ophoudē twee om Syria geoorloocht. Eñ men siet hier hoe dattet plach te gaē wanneer eē Conincrijc tonder gaē wil/ also wy nv in Hongeriē sien.

Antiochus Epiphan. veruolginge hoe langhe.

Antiochus Epiphanus sterf op de reyse/ daer hy tegen de Joden wilde treckē/ ende de ontfanghen schade wreken. Na zijn doot ontliep Demetrius zijnen broeder van Romen/ ende nam dat Rijcke in/ ende doode den ionghen soon Antiochum met den toenaem Eupator/ den soon Antiochi Epiphanus.

Alexander de Hooftman verwecte een oproer teghen desen Demetrium/ ende versloech hem.

Oproer/ eenen soon des oproers.

Demetrius liet tweesonē/ Demetrium ende Antiochum Sedeten. Desen Demetrius versloech Alexandrum. Daer na verhief eenen Tripho ghenaemt/ een oproer teghen desen Demetrium/ eñ verioech hē: Maer Demetrius quam hier na weder in zijn Rijc/ ende wert opt eerste doorsteken. Antiochus Sedetes wert verslagen van de Parthen.

Desen Demetrius hadde eenen soon Antiochum Griphum. Antiochus Sedetes had eenen soon Antiochum Cyzicenum. Dese twee crijchdē ooc met malcanderē om Syria/ ende sy zijn beyde doorstekē. Daer na hebbē beyder Sonen met malcanderen om Syria geoorloocht/ ende malcanderen alsoo verdoruen/ so dat Syria vreemdē Heeren socht/ ende hinck aen Tigranem den Coninc in Armenia. Also is Syria van den gheslachte Seleuci gecomen/ ende Pompeius sloech Tigranem/ daer mede is Syria den Romeynen onderdanich gheworden. Dat is nv ghenoech van het Coninckrijck Syria.

¶ De Coninghen in Egypten/ na Alexandro.

Ptolomeus de soon Lagi. Van desen Ptolomeo schrijft Pausanias/ dat hy een Bastaert Philippi des vaders Alexandri gheweest is.

Ptolomeus een Coninck Egypti.

ij. Ptolomeus Philadelphus. Dese Coninck wert grootelijcx gelooft/ want hy heeft in Egipten vrede gehouden/ eñ alle Consten eñ goet Regiment op gericht. Tot hem zijn wt allen landē geleerde Lieden toe gecomē/ eñ zijn genadichlijc gehouden. Hy had de grootste eñ vermaerste Bibliotheca op gericht/ die opt op Aerden geweest is: Waer by hy ooc metten Joden bekent is geworden. Want dewijle hy hem beuraechde van alle volcken afcoemst ende oorspronck/ ende Religien/ ende Consten/ so beuant hy/ dat de Joden dat outste volc zijn/ eñ de warachtichste Historien hebben vā des Werelts begin. Daerom begeerde hy/ mē soude hē lxxij. mannen seyndē wt Jerusalem/ die hē den Bibel translateren soudē. Dat geschiede: Also is de Bibel eerst in vreemde sprake bekent gewordē. Ic houde ooc/ dat desen Ptolomeus daer door totten rechtē gelooue gecomen is. Also en is de Bibel niet veel meer dan ouer de 250. Jaer voor Christus gheboorte/ eerst in vreemder sprake bekent gewordē/ voormaels alleen den Joden bekent.

Tot op de 72. wtlegghers/ 250. Jaer voor Christi gheboorte geen Bibel op aerden/ dan by den Joden.

iij. Ptolomeus Euergetes/ ouerviel Syria/ eñ wreecte den doot zijns susters Berenices.

iiij. Ptolomeus Philopator sloech dē grooten Antiochum/ daer na wert hy een woest gheselle/ creech het moorden lief/ waer by hy zijn Coninginne dede dooden.

v. Ptolomeus Epiphanes/ desen ouerviel Antiochum Magnum. Daer na gaf hē Antiochus zijn dochter.

vi. Ptolomeus Philometor / desen ouerviel zijnē oom Antiochus Epiphanius/maer de Romeynen togen hen des Ptolomei aen/ende gheboden Antiocho wt Egypten te wijcken / als voor ghesept is.

vij. Ptolomeus Euergetes stelde dē veriaechden Demetrium weder in.

Ptolomeus doot zyn kint/eñ doet het de moeder etē.

viij. Ptolomeus Physco/was eē grouwelijcke ende schandelijcke Beest/nam zijn suster/eñ wan kinderen aen haer/daer na doode hy dat kint/eñ gaft de moeder te etē/hi wert ooc eygentlijc veriaecht. Ende de navolgende zijn ooc alsulcke onuerlaten geweest/hebben honts bruyloften ghehouden/ende grouwelijcke tyrannie.

ix. Ptolomeus Alexander.

x. Ptolomeus Latyrus.

xi. Ptolomeus Auleletes/ die Gabinium weder in stelde.

xij. Ptolomeus Dyonisius / die Pompeiū dede dooden/ende daer na ooc Julio onghetrouwe was. Daerom nam hem Julius dat Ryck/ende gaft de suster Cleopatra/die doode eyghentlijck haer seluen/doē Augustus die sy op hielt / Antonium gheslaghen hadde. Daer nae hebben de Romeynen Egipten in genomen. Ende alsoo is dat edel gheslachte Ptolomei ooc vergaen.

Van de Joden.

Regiment der Joden/ na de Babilonische geuanckenisse tot op de Machabeē

Ick heb bouen verclaert/dat den stamme Dauids/na dien dat de Joden van Babylon weder ghecomen zijn/noch alsdan int Regiment gebleuen is. Maer sy en hebben den Coninclijcken naem niet geuoert/maer zijn Vorsten gheweest/ ende hebben gheregeert totter tijt Antiochi Epiphanis toe. Ende Lucas ghedenckt haerder in de Genealogie Christi.

Zorobabel.	lviij.
Resa Miscolam.	lxviij.
Judas primus Hircanus.xiiij.ten tijden Alexandri.	

Na Alexandro.

Joseph primus.	vij.
Haggei Eli.	
Abner Semei.	xi.
Maslot Naum.	
Eli Matathia.	xij.
Amos Syrach.	xiiij.
Aser Maath.	ix.
Mathatia Siloa.	xviij.
Nagid Artaxat.	x.

Joseph Junior/vijftich. Dese is bi Ptolomeo Euergete in grooter vrientschap gheweest/ende heet Arses by Eusebio.

Janna secundus Hircanus / xvi. Die heeft groote oorloghe tegen Arabien geuoert / eñ dicwils verwonnen. Maer Antiochus Epiphanes heeft hem in een Slodt belegert. Maer doen hy sach/dat hy hē niet onthouden en conde/so heeft hy hē doch int stormē so lāge geweert/tot dat hy gedoot is. Dese is de laetste Regent wt dē stamme Dauids geweest. Hier na hebbē de Machabei geregeert/die zijn wt der Priesters gheslacht geweest. Eñ na desen is der Joden Rijck geheel op Herodes geslachte comē/dat was Heydens/ maer het nam de besnijdinge aen. Ende dit heeft God te voren vercondicht / als dat de stamme Dauids van het Regiment soude gestooten zijn/ als Christus coemt: Eñ het en is doch niet lange vant Regiment geweest/maer by 160. Jaer/tot op Christus geboorte/het welc noch in menschē gedachtē geweest is / welcx gheslacht dat gheregeert heeft. Also set Lucas de Regentē/tot op desen laetstē Janna Hircanus/eñ daer na set hi ander ooc/die niet geregeert en hebbē/tot op Christum. Daerom wil ick achtervolgende int corte de Machabeen ende Herodes geslacht setten.

Dat gheslacht Machabeorum.

Verbont met den ongeloouigen tegen God.

Mathathias heeft zijne sonē vermaent/ Antiocho wederstant te doen/die hebben nae malcanderen gheregeert als Vorsten.

Judas Machabeus de eerste die heeft Antiochus Epiphanis Hooftlieden geslagen/ende den Tempel binnen drie Jaren weder gecregen / eñ groote victorie gehadt. Maer so haest als hy eē verbont metten Romeynen maeckte/so is hy geslagen/ende gestoruen. Want God wil / datmen op hem betrouwen sal/eñ niet op menschen hulpe. Hy regeerde vijf Jaer.

Jonathas heeft geregeert xix. Jaer / die hielt hem aen Alexandro/die hē in Syria voor eenen Coninc op wierp / eñ is verradelijc gedoot ghewordē hier na vā Triphon. Hy heeft hē op heyloose ende oproerighe Lieden verlaten/daerom en ist hem oock niet wel vergaen.

Simon regeerde viij. iaer / die sloech Antiochum Gryphum/hy is ooc door verraderie doorsteken/van zijnder dochter man.

Simon hadde eenen soon/die hiet Johannes Hircanus/die heeft gheregeert xxvi. iaer. Op desen tijt beleghrde Antiochus Gryphus Jerusalem / maer hy nam gelt eñ trock weder af. Daer na wan Hircanus Samariam.

Coninghen wt desen gheslachte der Machabeen.

Coninghen wt den geslachte der Machabeē tot op Christum.

Aristobulus Hircanus soon regeerde een Jaer/eñ heeft hem seluen tot Coninck doen croonē. Ende is de eerste Coninc tot Jerusalem gheweest. Na dien dat de Joden weder gecomen zijn wt Babilonien. Dese heeft zijnē broeder Antigonum ghedoot/daerom dat hy beureesde/dat hy nae het Rijck stont.

Alexander de Jonckste soon Hircani / regeerde seuenentwintich Jaer. Nae hem regeerde Alexandra zijn Wijf neghen Jaer.

Alexander heeft twee sonē gelaten/Hircanum eñ Aristobulum. Maer hoe wel dat Hircanus de outste sone was/so maecte doch Aristobulus hē seluen tot Coninck/eñ veriaechde zijnē Broeder Hircanum. Maer Antipater een Vorst in Edumea Herodes Vader eñ Aretas de Coninck in Arabia/holpen Hircano tegen Aristobulum. Also ist effen in Judea also Heydens toe gegaē/ als onder ander Heydenen oft Heydensche Coninckrijckē. Hier na heeft Pompeius Jerusalē in genomen / ende Hircanum tot ouerste Priester gemaect / ende Aristobulum met zijne twee sonen/ Alexandro ende Antigono / gheuanghen / ende gheuanghen nae Romen ghevoert.

Joden van den Heydenen geen onderschept/ dā in de namē ende ceremonien.

Maer Alexander isser af comen op den wech/ ende is weder in Judea geweldich gheworden. Daer heeft hem Gabinus eē Romeyn eñ Hooftman in Syria geslaghen/ eñ is daer na van Scipione tot Antiochia onthooft gheworden.

Antigonus wert te Romen los ghelaten door Julium/maer Antonius heeft hem langhe daer na tot Antiochia doen dooden/int ij. Jaer / na dat Herodes Coninc gheworden was. Ende Hircanus is hooghe Priester gheweest. Alle dien tijt ghereckent makē xxxiij. Jaer/ende is eygentlijc van Herode ghedoot.

Dat is iammerlijck in alle Historien om sien/ dat de loflijcke geslachtē/niet alleen en vergaen/ maer dat de nacomelinghen der heylighe hooge Lieden/so gheheel wt den aert slaen/ende in alle grouwelijcke lasteren geraken.

Wanneer alder eerst de Phariseen ende ander Secten by de Joden op gecomen zijn.

Na dat by den Jodē beyde het Vorstendom eñ Priesterdom door Antiochus Crijch ver

dorven

doruen zijn / ende dat de Machabeen hen aen de Heydensche Coninghen hinghen: De welcke Vorsten eñ Priesters stelden ende in stelden die der Religien weynich acht hadden / so zijnder Secten eñ deylingen inder Jootscher Religie op gestaen. Want anders en cant niet gaē / wanneerder geen ghewis hooft inder Religien en is / oft als de hoofdē der Religiē onachtsaem zijn / eñ alleē wereltlijcke macht soeckē als de Heydenē.

Drie Sectē by de Jodē opgestaen / hoe ende wanneer.

Nv so zijnder driederhande gewordē. De eerste zijn genaemt Pharizei / dat is / de af gescheydē vā dat woordekē Phares. Dese zijn de geleerde gheweest / ende hebben sommighe menschen insettinghen neffens de Wet Mosi ghehadt / waer door sy hen af scheyden vanden volcke. Anders hebben sy euen wel een beter ende rechter leeringhe ghehadt / dan de ander. Want sy hebben geleert / dat nae desen leuen / een eewich leuen is / ende dat God na desen leuen de sonde straffen sal. Item / dat Christus de Messias comen sal / om de sonden te oordeelē / eñ den gerechtē te helpen. Sy zijn oock voor ander Seckten tot het Regiment ghetoghen / ende gheweldich geweest. In somma het zijn de gheleerde gheweest / die voornamelijck gheregeert hebben.

Saducei zijn de ander gheweest / ende hebben eenen seer hoomoedigen naem tonrecht geuoert. Want Sadick heet gherechtich / Saducei Iusti de Heylighen. Also gaet het in de werelt / die zijn de erchste schalcken geweest / nochtans hebben alsulcke eenen eerlijcken naem gheuoert. Nv so hebben sy gheleert / datter voort gheen leuen na dit leuen en is: God heeft de Wet ghegheuen / op datmen hier stil ende eerlijck soude leuen / ende wil alleen in desen leuen sulcx loonen. Eñ hebben de Schrift wt ghelept / gheheel na menschelijcke vernuft ende eygen duncken / ende het zijn rechte Epicurei gheweest. Sy zijn oock machtich ghewōrden / ende den Pharizeen eenen treffelijcken herden wederstant ghedaen. Ende het is voorwaer verschrickelijck om hooren / datmē onder Gods volck sulcke Heydensche leeringhe heeft opentlijc deruē leeren ende houden / namelijck datter geen leuen na desen leuen en is.

Essei zijn de derde gheweest / die hebben ghesien / dat beyde de deelen / Pharizei ende Saducei veel beroemden van der duecht / ende doch niet met allen en deden. Daerom so hebben zijt met neerstichept willen aenveerden: Ende hebben hen ghenoemt Essei / dat is / operarij / van dat woordeken Assa / dat is wercken. Recht als nv de Anabaptisten / die de ander twee deelen scholden / ende wilden heyligher zijn. Het hebben oock de Essei effen alsulcken Anabaptisten leuen geuoert / gheen wijnen ghehadt / alle dinck willen gemeyn hebben: Ende het is een dwase groote Monickerie ende gheueynstheyt gheweest / sy en heeft oock niet lange geduert. Als nv deylt haer de kercke effen also in drie deelen / want de ander toecoemste Christi is oock nae. De Anabaptisten zijn Essei / in de ander twee deelen / sommighe Pharizei / ende sommighe Saducei. Want al wat int Jodendom geschiet is / is ghewisselijck een Figure inder Christenheyt. Ende dese drie Secten hebben by den Joden begost onder Johanne Hircano / den sone Simonis / voor de gheboorte Christi / 125. Iaer.

Christenen als de Jodē in drie Secten gedeylt.

¶ Roomsche Stadthouders ende Regeerders in Syria / Ende alder eerst van Scauro.

[...]laudt- [...]voochders [...]Syrie / nae [...]ekeninghe [...]er Coninghen.

POmpeius quā tot Jerusalem / nam de Stadt in / opende den Tempel / ende ghinc in Sancta Sanctorum / begaefde Hircanum met het Bisschopdom / ende voerde Aristobulum zijnen broeder wech. Op dat mael hebben de Joden haer vryheyt gheheel af ghelept / ende begosten den Romeynen onderworpen te zijn. Daer beual Pompeius Scauro den Vorst dat Regimēt ende Stadthouderschap des seluen Lants te bedienen / ende heeft twee scharen volcks van Romen tot garnisoen by hem ghelaten.

¶ Gabinius de tweede Stadthouder in Syria.

Scaurus ende Gabinius Landtvoochden Syrie.

NA Scauro wert Gabinius in Syria ghesonden / om des Stadthouderschaps eñ het bewarē der Joden te bedienē. Die beual Hircano de sorge des Tēpels / eñ vergaderde dat volc der Joden in vijf vergaderinghen / om alsoo de hooueerdie der Joden te breken.

¶ Crassus de derde Stathouder in Syria.

Crassus.

CRassus de Roomsche Raetsheer / eñ mede gesonden Pompeij / quam na het afsteruen Gabinij in zijn Stede / om dat Lant van Syria / waer in Jerusalem lept / te regeerē / wt beuel des Roomschen Raets. Alder meest daerom / dat hy de wederspannige Parthen / die aen Syria paelden / stillen soude. Dit was een man van onuersadelijcker gierichept / doen hy van des tempels rijckdom hoorde (die doch Pompeius onaengetast hadde ghelaten) so quam hy te Jerusalem / nam van den Tempel 2000. Centener weert / van daer tooch hy aen de Parthos / die quamen hem terstont te gemoet / ende verdructen de Romeynen met gheschut / ende vatten Crassum met een naiaghende rupters heyrcracht / so dat hijt metter huyt betalen moest. Sommige seggen / hy is van gout in zijnen mont ghegoten / ghestoruen.

¶ Eenen anderen Crassus / de vierde Lantvoocht in Syria.

DEsen navolgher Crassus een Stadthouder Syrie / ende nacomer Crassi / oor geltsuchtich / als hadde hy de sierte met dē name geerft / beweechde een heyrcracht teghen Octauianum / duysent Centener siluers vandē Joden schattēde. Ten laetstē wert hy van Philippis verslagē.

¶ Antipater een vader Herodis de groote / de vijfste Stadthouder Syrie.

Antipater.

DEsen ontfinck dat stadthouderschap Syrie ende dat rijcke der Joden van den Romeynen nae desen / ten tijden Julij / niet langhe voor de gheboorte Christi / die wasser geheel wel aen / ende wel geacht by den Keyser Julio / ende van deuchden also weert ende vermaert / soo dat hy een Coninckljck houwelijck verdiende / wt den Conincljcken stamme Arabien. By die wan hy vier sonen / Phaselum / Herodem Ascalonitam / Josippum ende Ferozam / oor een dochter Salome genaemt. Daer na wert hy met fenijn vergheuen / ende Phaselum de eerste gheboren verslagen / also opt eynde van den Bisschoppen der Joden / breder van hem verhaelt wert.

¶ Herodis Ascalonita / des Antipaters soon / de seste stadthouder Syrie / ende de eerste vreemde Coninck der Joden.

Herodes Ascalonita

HErodes des voornoemdē Antipatris soon / van Antonio den Keyser tot eenen Coninck des Jootschen lants ghecroont / de welcke daer beneuen Augustus ouer gaf / Traconitidem / Ituream / Galileam / Abilenem / timmerde in Ascalon een Coninckljck huys / daer af wert hy Ascalonita ghenoemt / vander gheboorten een Edumeus / van der moeders zijde een Arabier. Dese wert de eerste Coninck der Joden / aen den welcken den Scepter op hielt / ende gheheel met het Priesterdom van Judea gecomen was. Also

dat nv de Prophecie vã Jacob/Gen.49.veruult wert. Doen wert geboren Silo oft Messias/de Coninc der Joden/als sommige meynē int dertichste iaer des Regiments Herodis. Dese richte Samariam vanden gronde weder op/eñ hietse Augusto ter eeren van Augustam. Stelde tegen den wille der Joden op de costelijcke poorte des Tempels eenen guldē Arent (waer af de Keysers noch eenen Arent voeren) vercierde den Tempel tot zijnē gelooue eñ Afgoderie. Doode Hircanum den Prince der Priesters/ende zijnē soon die zijn nacomelinc in des Bisschops Officie wesen soude. Desgelijcx dede hi niet zijn eygen sonē/Wijf/Suster/ende zijns wijfs moeder/oock zijn suster Salomenam/die doen hijse aen eenen anderen houde/terstont beyde ontlijfde/daerom dat sy niet in allen dingen recht na zijnen wille eñ wtsinnich Hooft en deden/ende hen somtijts zijn maniere niet in allen dingen en lieten behaghen. Met dier maten mat hy alle Schriftgeleerde eñ Wtleggers der godlijcker Wet/ende ghinc iammerlijc metten Joden om/alsoo/dat hare voorgaende gheuanckenisse onder de Keysers Syrie een Spel was/die hen dan noch haer ghelooue/Tempel eñ Priesterdom nae de Wet/met haren toeganc vry lietē/alleen dat sy hē dē Keyser verbonden/onderdanich/ende met lijf eñ goet cijnsbaer waren. Dese heeft oock Christum gesocht/den Coninc der Joden/eñ om zijnent wille veel ontschuldich bloets der kinderen tot Bethleem gestort: Waerom hi van dē Keyser gelooft wert/als een Pueraer/om des Keysers lant in gehoorsaemheyt te behoudē/ende als de ghene/die geen vreemde heerschappie en wilde laten op comen/den Roomschen Rijcke so toe gedaen eñ genegen. Ten laetsten nam hy zijnen loon/so dat wt zijnē lijue de wormen cropen/ende also zijn arme siele ouer gaf/liet vier sonen/namelijck Archelaum/Herodem/Lisaniam eñ Philippum/vã welcker wegen Augustus om oproer te belettē/dat Lant eñ dat Jootsche volc buyten Jerusalem in vier deelen deylde: Eñ wt den naem van haren vader een yegelijc een deel toe deylde/so dat een yeghelijc als een Stadthouder eñ Lantvoocht eē deel des Rijcx in hielt: Herode Galileam/Philippo zijnē broeder Traconitidem eñ Jturiam/Lisania den derdē Abilenem/soot Lucas sedt. Maer Archelao wert Jerusalem toe gheeyghent.

Grouwelijckheyt eñ tyrannie Herodis.

Herodes vã zijnder tyrannie wegen/van Augusto gheloofc.

Archelaus Herodis sone/de seuenste Lantvoocht Judee.

Archelaus.

NA Herodes is Archelaus zijn soon Stadthouder ende Lantvoocht Syrie ouer Judeam tot Jerusalem van Augusto gestelt. Den welckē Augustus vã zijns vaders wegē grootelijcx in eeren gehoudē heeft/met zijne broeders/die hy tot Vier vorsten des Lants maecte. Dese heeft neghen Jaer gheregeert.

Cirenus oft Cireneus de achtste Stadthouder Judee.

Cyreneus.

DEse wert den nauolgendē besorger eñ Procurator des Jootschen Lants/van Augusto daer geschict. Ende heeft tot Jerusalem Hof gehouden/onder welcx Regiment Christus geboren is/Luc.2.

Componius de negenste Lant bediender der Joden.

Componius.

COmponius wert na Cireno van Augusto tot eenen stadthouder in Judea ghesonden/onder zijn Regiment quamē de Samaritanē op den dach der ongesuerder brooden heymelijc tot Jerusalem/eñ wierpen de gebeenten der dooden wt/ende van doen aen/begondemen des Tempels groote wacht te hebben.

Marcus de thiende Regent Syrie oft Judee.

VOormaels had geheel Syria (in welc Judea besloten was) eenen stadthouder/tot op de vier Sonen des grootē Herodis/daer dat Lant in vier deelen ende heerschappien ghedeylt wert van Augusto/soo dat als nv de Lantvoocht Judee een bysonder was/namelijck alleen ouer dat Jootsche Lant/dat ander hadde zijn Vorsten. Nv so was de thiende Marcus een navolgher Pomponij/van welcken de Historien niet en vermanen.

Marcus.

Annius Ruffus de elfste Lant heere in Judea.

ANnius Ruffus volchde in Judea Marcona/wt het beuel Augusti/onder welcken hy zijnen gheest gaf.

Annius Ruffus.

Valerius de twaelfste Lantvoocht Judee.

VAlerins wert int eerste Jaer des Keyserdoms Tiberij van hem na Anno tot eenen Regent ouer Judeam ghesonden/ende regeerde ix. iaer. Die onderwont hem alder eerst de Bisschoppelijcke weerdicheyt onder de Jodē te vercoopen. Daerom in dē tijt zijns Regiments veel Bisschoppen na malcanderen gheset eñ afgheset waren. Eñ tē eersten so sette hy Amanum af/eñ Jsmael Jabi sone in zijn stede. Niet lange daer na/ontstelde hy den seluen weder/eñ Eleazarum den sone Anne des Bisschops in het Bisschopdom. Na den tijt van eenē Jare sette hy den seluē ooc af/eñ Simeon den soon Lemachi die maecte hy Bisschop/de selue en bleef ooc niet langher dã een Jaer int officie. Na het af stellē des seluē/so ordineerde hy tē laetstē Bisschop Caypham/een hoochmoedich/stout/ende eens anderē ghelucx hatigē man. De selue bleef met zijnē Swager Annã Bisschop/tot op Christum: De welcke de Euangelisten alle gedencken. Want Valerius wert na negen Jaren af geset.

Valerius Bisdom der Joden ghecocht eñ vercocht.

Pilatus de xiiij. Lantvoocht Judee/tot Jerusalem.

PIlatus vander gheboorten een Gallus/wt de stadt van Lions geboren/een listich eñ wereltwijs man/die is int xiiij. Jaer Tiberij des Keysers/van hem/na het af settē Valerij/tot eenen Lantrechter ouer Judea geordineert/ende thien iaer dē seluē staet bedient/doen int xv. iaer Tiberij Christus gecruyst wert/ouer wiē hy dat oordeel streec/wt vreese dat hi vã het officie soude ghestooten werden/so hem de Joden dreychdē/alsoot dã geschiede/oft hijt al wel ontgaen eñ voorcomen wilde met Christus doot. Daer viel hy effen met het ghene/daer hy hē mede meynde te behelpen/eñ hem by zijnen dienst te behoudē/vanden stoel/eñ wert van het officie gestooten/door aenclaghen der Joden/ende tot eenen spot zijns volcks by Lions inder geuanckenisse ghesonden. Want wat de godloose vreest/dat moet hem op den hals comen/Prou.10. Effen niet het gene/daer mede hy hoopte hem des ongelucx te bewaren. Want doē Pilatus (hem beureesende) ghedacht Tiberium vanden doot Christi bescheyt te geuen/eñ dat hy om dē Man te scheynden niet en hadde geweest/maer alleen wt vreese ende valsche beclaginghe der Joden was ghedwongen om hem te veroordeelen/mits dat hy hem seluen een Coninc der Jodē noemde/op dat hy niet als een aenmercker van eenen valschen neffens indringenden Coninc voor zijnder ghenade beclaecht en mocht werden.

Pilatus.

Daer mede quam hy effen in des Tiberij haet/daer mede dat hy hem hoopte te ontschuldigen ende te purgeren. Want doen hy den Keyser/

ser/ om de leeringe ende des doots Christi te onderrichtẽ (also Balaam te veel met Christo was/ ende vermaledijende/ ghebenedien moeste) voor handen nam / soo meynde Tiberius / Christum int ghetal der Goden te stellen. Het bracht Pilato oock een groot achterdeel / dat hy dese dingen van Jesu / voor ende eer aen den Keyser Tiberium/ dan aen eenigen raet te Romen liet comẽ/ het welc den raet niet lijden en wilde/ ende daerom oock van zijn officie inde gheuanckenisse gedreuen wert/ ende gelept. Ende also oock in des Roomschen raets ban eñ haet quam / ende beyde Raet ende Keyser verloos.

Herodes Antipas een Viervorst Galilee.

Herodes Antipater. DEn derden Herodes Antipas / den grooten moordenaers Herodis soon / heeft int regiment van Galileen vierentwintich Jaer geheerschapt / die Philippo zijnen broeder / Viervorst in Iturea ende Traconitide/ noch binnen zijnen leuen/ zijn wijf Herodiam/ onthielt/ ende teghen de wet der natueren nam. Waerom hem dan Johannes af te staen vermaent / die hy daerom niet lange voor den doot Christi liet onthoofdẽ/ Luc. 14. Dese ist/ die door Christum (den welckẽ Herodes Pilatus sandt) met Pilato voortijts in haet / versoent wert / ende die dat ghespot met Christo bedreef / waer af de Euangelisten segghen. Ten laetsten wert hy van Caio te Romen geroepen/ ende in veel straffelijcke stucken ouertuycht / ende daerom nae Lions de Gallische stadt / inde geuanckenisse gesonden / totter doot toe/ de welcke oock zijn wijf een suster Agrippa/ hoe wel dat sy vanden Keyser bemint / eñ daerom vry ghelaten wert om thuys te blijuen onueriaecht / oft weder na huys te trecken macht hadde. Nochtans trock sy Herodes inder gheuanckenisse nae / segghende: Sy en wilde haren man niet verlaten int ongeluck / met welcken sy de gemeynschap des gelucx hadde gehadt / ende wilde des ongheuals als des ghelucks ghesellinne zijn. Namaels oock nae het af steruen der Viervorsten int lant / des seluen zijne broeders heeft achteruolgende Caius den Keyser drie deelen der ghedeylde landen / Herodi Agrippo ghegeuen/ met het Galileysche Stadthouderschap. Den noot der ordinanciẽ heeft my so seer in dat seste ouderdom des werelts gheiaecht. Op dat ick na der linien van Alexandro hebbe willen bewijsen/ hoe dat Syria nae het ophouden der Coninghen tot op Christum/ door de Romeynen is geregeert. Nv weder te rugghe op Alexandrum/ daer wijt ghelaten hebben.

Getrouwicheyt des wijfs Herodi.

Hoe dat rijck van Egypten gheeynt/ ende in dat Roomsche rijck gheuloept is.

Eynde des Egyptschẽ rijcks. PTolomeus Dionisius, de twaelffste Egyptische Coninck / regeerde xxx. Jaer. Van dien begeerde Pompeius / hulpe teghen Julius / als van zijnen Voormonder ende regent / hem vanden Roomschen raet/ noch ionck ghestelt. Ende tot diẽ hy in zijnder noot/ van Julio inde vlucht geslagen / met betrouwen vloot. Maer den Coninc als eenen schelm ende ondanckbaren man/ sloech Pompeium ter liefde van Julio doot/ doẽ hy sach dat de sake van Julio wilde eenen voortganck hebben ende toe nemen/ doen so leende hy hem aen den seluen wandt. Sandt hem Pompeius hooft met eenen rinck/ hem ter eeren ende vrientschap/ doch so was hy hem heymelijck een fenijnich Viant. Hoe wel dat sommige meynen dat hy hem Pompeius hooft tot spijt ghesonden heeft/ maer dat en bewijst den rinc niet/ het welc een teecken der vrientschappen is / hoe wel dat hy een Vos was / ende een vosachtighe vrientschap teghen den vos Julio aen nam. Doen nv Julius dat merckte / soo trock hy stracx op nae Alexandria om de waerheyt kennelijc te werden van Ptolomeo / met grooter lijtsaemheyt des Dootslagers vyantschap so lange verdragende/ tot dat hy eenmael met een onouerwinnelijcke menichte der vyanden omschanst / nau op een scheepken en conde ontulieden / het welck doch vanden ouerlast der nauolghender neder sanck/ maer de Keyser Julius quam bouen water met eender wt gherecter hant/ daer in hy eenen brief hielt twee hondert schreden verre swemmende/ ende van daer tot eẽ groot schip/ maer doch niet lange daer nae so ghelucktet hem / dat hy eenen scheepcrijch des Conincks scheeps heyrcracht ouerweldichde. Maer doen hem Ptolomeus wel nae betraepte / euen wel doen vry ontuloot. Noch so maeckte de Keyser eenen strijt/ de welcke daer nae met alle zijn heyrcracht terstont wt gheroept ende selue in een schip / waer in hy hoopte te ontulieden / verdroncken wert / diens lichaem wert door het wtwijsen zijns pantsiers aenden oeuer ghevonden. Alsoo creech Keyser Julius Alexandriam/ ende gaf den moordenaer zijnen loon voor zijn geschenc / ende gaf dat rijck Cleopatram zijnder suster/ de welcke de Alexandersche van haerder onlijdelijcker boosheyt weghen hadden verworpen / ende inder ellende gedreuen. Die wert nv van Julio weder thuys ontboden / ende tot een Conincginne in Egypten ghemaeckt. Nae des Keysers doot so trock Antonius de nacomende Keyser in Asia / ende bewees der Conincginne groote eere / alsoo dat hy haer (verlatende des Keysers Augusti suster/ die hy voortijts ghetrout / ende hem te wijue ghegeuen was) tot eenen wijue nam/ ende kinderen aen haer wan. Dese beyde waren indẽ Attischen crijch/ sy zijn oock beyde gheuloden/ ten laetsten van Augusto verwonnen / die bedwanck Antonium inde stadt Nicopole als geuangen te gaen/ ende hem seluen te dooden / ende beual Cleopatram/ die zijn suster verdruckt hadde/ leuendich tot hem te brenghen/ de welcke niet langhe daer nae inde gheuanckenisse van eender slangen beet sterf / gheheel een vermaert wijf in alle oncuysheyt. Alsoo heeft hem dat Egiptische Rijck ten eynde ghekeert/ doent 360. Jaer onder derthien Coninghen geduert hadde/ ende is van Augusto den Keyser in dat Roomsche besloten. Also hebben wy / hoe dat het rijck Alexandri ghewonnen/ weder verscheurt/ ende weder in een ghecomen is/ namelijck/ in dat Roomsche rijck.

Cleopatra een Conincginne der Egypten.

Alexanders rijck terstont in vier rijcken gedeylt / eñ weder in eẽ gheuloept.

Teeckenen vander geboorten Alexandri/ aenden Hemel.

Teeckenen der geboorten Alexandri. INden dach doen Alexander gheboren wert/ doen werden de Romeynen met seltsame wonderteeckenẽ verschrict. Want men sach de Sonne met de Mane vechten/ so sweetẽ ooc de steenẽ/ om dat grouwelijck bloet storten te bedieden/ bloet / inden dach verschenen veel mannen aen den Hemel/ den nacht neychde hem tegen de natuere den meesten deel totten dach. So vielender oock steenen van de wolcken/ eñ den hagel sloech de aerde seuen dachreysen wijt ende breet / met onder ghemengde steenen/ schalen ende schelpen bleuender ouer ghelijck de schorssen.

Vanden victoriosen/ triumph-rijcken / ende onuerwinlijcken Hanibal.

Hanibal eñ Hertoge tot Cartago. HAnibal een soon Hamilcaris / den Carthaginenschen Hertooch/ is int vijfentwintichste Jaer zijns ouderdoms tot eenen Keyser oft gebieder des Cartaginenschen heyrcracht ghemaect. Want hy hadde voor ander Capiteynen/ aen cloecheyt / coenheyt / eñ raet tot het aenvallen

len der vyanden/ den hoochsten prijs. Als hy nv hooftman ghewozden was/ so leyde hy binnen drie Jaren alle het Spaensche volck ter neder met strijden. Aldaer stelde hy Hasdrubalem zijnen broeder tot eenen Stadthouder/ eñ hy trock ouer dat Pyrenisch gheberchte. Ende doen hy quam aen dat geberchte/ daer Gallia ende Italien schept/ waer ouer noyt niemant dan alleen Hercules met eender heyrcracht gegaē en was/ so ruymde hy hem daer eenen wech met het verbranden van hoopen houts/ also dat eenen geladen Elephant daer door comē mocht/ daer voormaels geen eenich mensche niet en hadde connen gaen. Maer doch so veruielen veel lieden met de Elephanten inden sneeu/ in de selue plaetse. Men seyt dat desen Hanibal tachtentich duysent te voet/ ende twintich duysent te peerde/ ende seuenendertich Elephanten in Italien gebracht heeft. Daer leyde Hanibal de Romeynen in drie strijden ter neder/ tot op het hooft/ ende creech veel steden/ desghelijcken dede hy oock in de Ligurische contreye.

Hanibals merckelijcken crijch/ victorie eñ triumphe.

Daer nae doen hy ouer dat Appennisch gheberchte trock/ ende by Ethrurcia/ daer nv ter tijt Florensen staet/ met eender grooter wee begrepen wert/ also dat hy de rechte ooghe verloos/ so sloech hy Caium Flaminneum den Romeyn/ met dien wert Fabius Maximus vanden Romeynen teghen Hanibal wt ghesonden/ die leyde zijn heyrcracht int hooge des gheberchts/ eñ in verborgen hoecken der aerden/ daer mede bedrooch hy hem/ ende verwan met hulpe der Arentinen teghen Hanibal.

Namaels keerde hy in Apuleam/ ende becommerde de Romeynen by Cannas met grooter nederlaghe. In den seluen strijt werdender so veel Romeynen verslagen/ so dat Hanibal drie maten gulden vingherringhen die hy vande Roomsche Ridders af trock/ na Carthago sandt: Ja hy beswaerde ende vexeerde dat geheel Italia sesthien Jaer met menigherley beswaringhe. So waren doen oock der Romeynen Raetsheeren/ oft ghevanghen/ oft verslaghen/ ende het hadde metten Romeynen ghedaen geweest/ waer Hanibal terstont na de victorie tot Romen ghecomen ware. Maer hy wert bedwonghen Italien te ruymen/ ende zijn vaderlant tegen Publium Scipionem te beschermen. Doen die van Carthago metten Romeynen vrede maeckten/ so vloot hy tot Antiocho den Coninck/ namaels tot den Coninck Bithinie: Daer henē reysde Tulius Quintus de Romeynē hē na/ maer op dat hy ymmers vandē Romeyn niet en soude geuangen werden/ so vergaf hy hem seluē met fenijn/ het welc hy op heerlijcker maniere in eenen rinck by hem droech/ eñ sterf int tseuentichste Jaer zijns leuens. Besiet van desen Liuium/ veel segghende.

Van den Coninck Mitridate.

Mitridates een victorieus wel sprekende Coninck.

Mitridates/ Pharnacis des Coninck Parthorum soon/ was een Coninck Ponti/ by Synape ghebozen ende op gheuoet. Doen hy op wies/ bracht hy de Scytheen in zijn gewelt/ ende voerde teghen de Romeynen xl. Jaer lanck een grouwelijcke oorloghe/ ende creech Bythiniam/ Cappadociam/ Asiam/ Phrygiam/ Paphlagoniam ende Macedoniam/ de welcke ouer tweentwintich tongen ende Natien heerschapte/ ende alle haer spraken soo wel (als hadde hyse alleen gheconnen) gheconnen heeft. Der Griecksscher schrift wel onderwesen/ daer nae beneerstichde hy hem totter Muysijcke/ een arbeytlijck verduldich man/ ende van grooter nuchterheyt: Dē seluen heeft Gneus Pompeius in eenen strijt by nacht ouerhaest ende voorcomen/ zijne Wagenburch verscheurt/ ende der zijnder veertich duysent verslagen. Pharnaces zyn soon/ heeft na het dooden des anderen soons/ een heyrcracht tegen den vader gebracht/ ende doen hy van eenē hooghen muer af/ zijnen soon vergiffensse ghebeden hadde/ so clam hy terstont tot zijne wijuen/ hoeren ende dochtern/ ende gaf hen alle/ oock ten laetsten hem seluen fenijn/ op dat hy zijnen soon niet en soude in handē comē: Maer hy en mocht vander Medecine wegen/ waer mede hy hem te voren ghewapent hadde/ niet steruen/ maer hy verginck by Bosphorum/ die regeerde veertich Jaer/ ende wert wt verwillinge Pompeij in een costelijck Coninclijck graf by Synopen begrauen. Hy conde oock met alle zijn natien selue sonder verduytscher spreken/ soo veel spraken connende/ ende met een yegelijck in zijnder moeder sprake/ als ware hy zijn lantsman/ ende in die sprake ghewonnen ende opgheuoet.

Van der Romeynen rijck/ nae het ophouden der Coninghen/ tot op Julium den Keyser.

Dewijle dat wy vanden Romeynen ende hare regenten ende rijck wat te segghen/ ende hare seltsame officien dickwils ghenoemt werden/ soo wil ick der namen wtlegginghe ende eyghenschap alhier tot eender voorreden stellen.

Senatores, die oock de Romeynen Patres hieten/ maer de wtlantsche liedē noemdē dese Vorsten der Romeynen. Het zijn die van Romulo alder eerst tot het Roomsche regiment gecoren geweest/ der welcker hondert waren/ by welcken het regiment van alle saken stont. *Senatores.*

Patres conscripti zijn die/ die de voornoēde hondert Senatores/ als bysitters ende helpers ghegeuen waren/ diemen Raetvrienden/ Raetghenooten/ Raetsmannen oft Raetsheeren plach te noemen. Senatum Consultum/ heeft gheheeten den Raetslach/ decreet ende besluyt/ als de voornoemde Senatores eñ Patres conscripti crachtich besloten. Consul den ouersten borgemeester/ welcx officium Consulatus hiet/ die de hoochste eñ voornaemste stemme hadde/ welcks raet datmen ghemeynlijck volchde. *Patres conscripti. Senatus consultus.*

Proconsul ende Borgemeester/ dese was een bystander/ wt nootsake eenmael totten Consul gecoren/ ende daer nae in een statuyt veruaet/ so dat die een Jaer Consules waren/ dat naeste Jaer daer na Proconsules werden/ tot regeringhe der lantschappen wt ghesonden. *Proconsul.*

Dictator, die wert alleen in grooter noot gecoren/ eñ hadde het hoochste ghewelt om de quaetdoenders met den doot te straffen/ ende welcks oordeel niemant appelleren en dorste. *Dictator.*

Magister Equitum, de Marschalck oft opperste Hooftman ouer dat Ridderschap. *Magister Equitum.*

Questor, de Tresorier oft Schatmeester/ dese hadden ooc te rechtē ouer dat bloet. Voormaels hebben sy eenen Hooftman weert ghewеest. *Questor.*

Tribuni Plebis, Onderwijsmeesters/ waren gecoren tot bescherminge des Roomschē volcx/ tegen de Senatores eñ Consules/ en warē die niet onderworpen/ maer wat int Senaet besloten wert/ quam voor de selue/ die dā macht haddē/ om sulcken besluyt te casseren oft te beuestigen. *Tribuni Plebis.*

Tribuni Militum zijn het crijchsheyr ende Ridderschap voor ghestaen. *Tribuni militum.*

Tribuni Erarij, de penninck Meesters/ die de knechten den soldt betaelden. *Tribuni Erarij.*

Ediles Curules, zijn kercken/ ghemeynten/ oft heylich dienaers ouer de Godshuysen gheweest/ om ghemeyn spel aen te richten/ oock om de Goden offerande te doen. *Ediles Curules.*

Ediles Cereales, Besorghers/ hebben de coren solders besorcht. *Ediles cereales.*

Censores, hebben de hoochste macht ghehadt om te oordeelen ouer de borgherlijcke saken/ ende om goede zeden ende manieren op te rechten/ *Censores.*

sy wa-

sy waren oock de Schatmeesters te Romen / die dat vermogen des Roomschen schats achten eñ weten souden.

Decem viri.

Decemviri, de thien Mannen / die op eenen tijt inde stede der Consulten gecoren / tot Athenē gesonden waren / om van daer Rechten ende Wetten te brenghen / het welck sy in thien Tafelen brachten / van welck niemant appellerē en dorst / als die de hoochste macht haddē / doent aen hen was. Sy hielden oock macht om dat geschreuen recht te beteren / wt te legghen / te vermeerderen / eñ te verclarē. Waerom sy int ander Jaer haerder verkiesinghe noch twee Tafelen tot de thien dedē. Die altijt dat recht der twaelf Tafelen genoemt werdt. Nae drie Jaren / wert dit Officie van oneerbaerder handelinge weghen van Appij Claudij op ghehouden ende te niet ghedaen.

Pretor.

Pretor / is de scheynman oft deylman / die dat oordeel in twijfelachtige saken gaf / oock moeste de heyrcracht dien gehoorsaem wesen.

Pretor vrbanus.

Pretor Vrbanus / die tusschen de borghers tot Romen dat oordeel sprack.

Pretor peregrinus.

Pretor peregrinus was de Lantheere / die de wtwendige saken scheydde.

Augur.

Augur de waersegger / die van Officie weghen wt der vogelen gheschrey / blixem / donder / vliegen / etc. toecomende dinghen seyde.

Triumphus is de grootste eere / diemen eenen Roomschen victoriosen Capiteyn mochte bewijsen / met groot toe roepen ende iuychen / alsomen Christum op den Palmdach dede / ende alsomen noch ergens den Keysers doet.

Somma der Roomscher Coningen / van het begin der Stadt Romē / tot op het Regiment der Dictatoren ende Raetsheeren / der welcker Historien voor verhaelt zijn.

J.	Romulus heeft gheregeert xxxviij. Jaer.	
ij.	Numa Pompilius.	xli.
iij.	Tullius Hostilius.	xxi.
iiij.	Ancus.	xxiij.
v.	Tarquinius.	xxxvij.
vj.	Seruius.	xxxiiij.
vij.	Tarquinius met den Toe name Superbus.	xxxv.

Maect in Somma twee hondert vier ende twintich Jaer.

Dat Roomsch regiment na den afganck ende ophouden der Italiaensche Coninghen.

NA het timmeren der stadt van Romen 224. Jaer / doē hare Coningē eē eynde haddē / so hebben sy inde stede der Coninghen Raetsheeren ghestelt / die een Jaer dat Regiment van Romen hanthauen souden. Op dat door het vertreck eñ lanchept der tijt gheen hooueerdie in hen rijsen en soude: Die hebben door ordonnancie so hier na volcht / nae malcanderen gheregeert.

Linie der Roomscher Raetsheeren ende Dictatoren / na den afganck der Coningē / van Bruto ende Tarquinio Collatino / tot op Julium de eerste Roomsche Keyser.

Brutus ende Tarquinius Collatinus / de eerste twee Raets-heeren.

Linie der Roomscher Raetsheerē ende Dictatorem vp eden van Brutot tot op Julium.

DE eerste twee ghecoren Raetsheeren / waren Brutus ende Tarquinius Collatinus / die met Porsenna den Coninck der Etrurien / die hen haren laetsten Coninc Tarquinium Superbum hadde vermoort / eenen strijdt voerden. Maer Brutus hadde twee sonen / die wildē wederom eenen Coninck op brenghen. Die dede hy met roeden slaen / ende met een Axe dooden. Soo wert van Tarquinio de weerdichept / daerom dat geenen Tarquinischen naem inder Stadt zijn en soude / ghenomen.

¶ Valerius Publicola / ende Posthumus.

Dese twee Raets-heeren leyden de Sabinen ter neder / ende van hen wert een triumphe ghehouden / ende Valerius sterf also arm.

¶ Marcus ende Eneas Manlius / de derdē twee Raetsheeren.

Ten tijden van dese twee Romeynen so ghe schiede den bloedighen Vegentinischen Slach / leest daer af Liuium.

Instellinge der Dictatorischer waerdichept.

Instellen der dictatoren.

IN t ix. Jaer nae het eyndē der Roomscher Coningē / so is te Romē een nieuwe weerdichept / Dictatura ghenaemt / gheordineert ghewordē. Daer wert oock een Meester ghecoren vanden Crijchshoop der Ruyteren / die den Dictatori in allen dinghen ghehoorsaem wesen soude / als zijnen Coninc ende Ouerheere / diēs gewelt ende macht voor de weerdichept der Raets-heeren heerlijcken Staet ghinghe / ende het was eenen naem ende officie van eens weerdighen aensien.

Largus de eerste distator.

Tot deser tijt wert Largus de eerste Dictator ghecoren / ende Spurius Cassius de eerste Marschalck eñ Hooftman des Ruyters Crijchsheyr. Na hem Quintus Cincinatus / een Man van rechter herten / vande Ackerbouwinge / vanden Roomschen Raet totter weerdichept der Dictature ghenomen / het welck hi al wel onwillich aen nam / maer doch also bediende / so dat hi niet alleen de belegerde Romeynen en verloste / maer oock de ouerwonnen Vianden met ontallijcken roof / tot Romen weder thuys bracht.

Kiesinghe der thien Schepenen tot Romen.

IN het twaelffste Jaer des Rijcx Artaxerxis / ende int twee hondertste Jaer na het beginsel der stadt van Romen / so hebben de Romeynen besloten / dat des Raetsheeren heerlijck ghewelt in ruste soude staen / ende dat in zijn stede souden thien Mannen gecoren werden / door welcke de gheheele Stadt sonder oproer soude gheregeert werden. Daer af schrijft Liuius / ende haer sake viel terstont / namelijck / alsoo voor gehoort is / binnen drie Jaren.

De Wet der twaelf Tafelen.

Wet der twaelf Tafelen.

NA dat de Romeynen noch niet tot op dien tijt / noch gheen gheschreuen Wet en haddē / eñ datter nv tusschē de Schepenen diemen Triburus noemde (de welcke om dat gemeyn volc te scheyden ende oordeelen ghestelt waren) ende doen tusschen de Raetsheeren een verwerringe op stont / aengaende eens Werghevers / soo ghingen de Romeynen te rade / ende sonden haer Legaten na Athenas / die daer niet alleen van die van Athenen Solonis Wetten / maer oock wt ander Griecsche Staten beschreuen gewoonheden / Wetten ende ordinancien tot Romen soudē brengen. Wt welcke Wetten thien Tafelen werden gemaect / waer toe datter twee vanden Romeynen ghedaen waren. Wt welcke dan de vermaerde Wetten der twaelf Tafelen zijnen oorspronc heeft. Waer in oock de geheele gerechticheyt gheordineert was / leest daer af Plinium.

Kiesinghe der gheender wt de ghemeynte.

BEgheerte van tijtlijcker goeden heeft Romē de vier tweedrachten verweet / so datter ooc Borgemeesters gecoren werden. Eñ hoe wel dat dit Officie der ghemeyne Borgemeesters / wt de

ghemeynte

ghemeynte eenighe Borgemeeſterlijcke weerde niet en hadde / ſo waſt doch ſeer groot geacht vã het ghemeyn volck. Valerius de Raetſheer wert verſlaghen / daer de ellendighe borgers ende wt ghedreuen knechten / dat Capitolium ouerweldichden ende verbranden.

Van Furio Camillo Dictator.

Furius Camillus een Dictator.

FVrius Camillus beſtreet de Veientos / de welcke de Romeynen thien Jaer ſeer beuochten. Maer ten tijden Fabij ſo hebben de Senoniſche Gallos / van natueren een grouwelijck/ eñ van manieren een ongeſchict volc. Oock van grootheyt haers lichaems / eñ van wapenen al ſo verſchrickelijc/ als oft ſy tot het wtroeyen der menſchen/ ende verderuinghe der ſtadt van Romen ghebozen waren. Hebben de Romeynen elf mael verwonnen / ende daer nae met Bremon haren Coninc tot Romen comende / den Roomſchen naem ſchier wt geroeyt. Daer na braken eñ verwoeſten de Barbari de gheheele ſtadt met vyer ende ſwaert ſes maenden lanck. Alleen dat Capitolium ſtont noch onbeſtormt. Eens doen zijt inder nacht wildẽ beclimmen / wierp Manlius/ door het roepẽ van eender gantſch verweet zijnde / de climmers ouer eenen hoogen ſteen af. Namaels namen ſy duyſent pont gouts / dat ſy af trockẽ/ende dat Capitolium niet voorder belegheren en ſouden. Alſo toghen ſy weder af/ die volchde Camillus op den voet na/ ende ſloechſe/ alſo/dat hy dat gout / datmen hen tweemael gegeuen hadde / niet alleen weder en nam ende af dwanck. Maer oock alle de Ridderlijcke teeckenen wederom bracht/ ende hem wert na Romulo/ de ander eere ende plaetſe ghegheuen.

¶ Lucius Gemicius / Quintus Seruilius/ Claudius Marcus / Valerius Flaccus/ de vijfſte ende ſeſte Raetſheeren.

Ten tijden deſer Raetſheeren / ſoo was de ſtadt van Romen ouer al met peſtilencie beſmet. Daer dachten de ouerſte een ſchandelijck ſpel te houden / ſoo dat dat menſchelijck herte wt deſer tijtcortinge / ſouden vrolijck zijn ende goet bloet vergaderen / ende richten tot een verdrijuen der lichamelijcker cranchept / een peſtilentie der ſielen op. Fabius Maximus / Quintus Decius/ doen deſe Raetſheeren het regiment in hadden/ ſo werden veel menſchen door Roomſche vrouwen vergeuen met fenijn / ende der ſeluer Vrouwen by de drie hondert tſeſtich door eẽ meyſken verraden/eñ op het bekennen van haerder booſheyt/met het wt drincken haers ghecoockten fenijns/ aent leuen gheſtraft.

Drie hondert 60. wijuen moeſtẽ fenijn drincken.

¶ Publius Cornelius/Marcus Curius Dentatus.

By deſe twee Raetſheerẽ/heeft hen dẽ Samnitiſchen crijch geeynt/die metten Romeynen xlix. Jaer geduert hadde. Alſo datter geen vyanden in Italien dat Roomſche volck opt meer tonder ghedruckt/ wt gemargelt/ ende beſwaert heeft/ ende der Romeynen cracht alſo wt gheſoghen.

¶ Manlius Torquatus/Decius Murena.

Manlius Torquatus/Decius Murena. Deſen laetſte wert inden ſtrijt teghen de Latijnſche verſlaghen. Maer Manlius triumpheerde ende verwan/ diẽs ſoon ſtreet bouen der Raetſheeren beuel teghen de Vyanden/ ende oft hy al wel een verwinder der vyanden was / ſo moeſt hy doch om zijnder onghehoorſaemheyt/ met roeden geſlaghen / onthooft werden.

¶ Dolabella/ Domicius.

Dolabella/ Domicius/ de twee Raetſheeren/ namen met den Roomſchen volcke/het beſchermen aen tegen de Etruſcieren/ Senoniſche/Gallen/ Lucanen ende Samniten. Waer in ſeuen Tribuni oft Rentmeeſters verſlagen / eñ 18000. Roomſche Ridders ter neder ghelept werden.

Maer doen ſy na Romen wilden treeken/ſo werden ſy van Cornelio Ceno wt gheroeyt.

¶ Fabricius ende Papprius Raetſheeren/haren crijch ende Victorie.

Fabricius eñ Papprius int Roomſche regiment beyde Raetſheeren/ den eerſten gedachtweerdighen man/ was ſo ſtantuaſtich/ſo dat hy hem van der getrouwicheyt wegẽ tottẽ Romeynen ende der gerechticheyt met geenẽ gelde noch beuel van Pyrrhi des Coninckx en liet af ſeggen/ noch door zijn in blaſen af wẽdich wilde latẽ maken/ſegghende: Jck wil lieuer den goude/eñ den genen die gout hebben/ beheerſchappen ende gebiedẽ/dan dat dat gout my beheerſchapt eñ tonder brengt / hy en wilde oock dat halue deel des rijcx Pyrrhi niet hebben / om hem tegen de Romeynen te laten bewegen/waerom dat Pyrrhus ſprac/deſe is ſwaerlijcker van zijnder gerechticheyt/dan de Sonne van haren loop te brenghen.

Papprius noch een kint zijnde / liep ſomtijts met zijnen vader aen de hant inden Roomſchen Raet / dacchs wert hy eens van zijnder moeder aen geuallen/watter heymelijcx inden raet was ghehandelt ghewozden. Doen hy hem nv bedacht/ſo vant hy een behendige antwoorde/ſegghende: Daer was gheraetſlaecht geworden/of beter waer dat een wijf twee mannen / oft twee wijuen eenen man hadden. Doen nv de moeder wt dier oorſaken eenen oproer onder de Roomſche wijuen maeckte / alſo dat ſy in ghemeynen raet voor dat raethuys gingen/ om dat te voorcomen ende voor te geuen/ dat twee wijuen niet eenen man en hadden. Nv in een verwonderen wat dat weſen mocht/ ſo ſeyde dat kint / de vraghe eñ antwoorde zijner moeder in dẽ raet voor. Doen werden de wijuen weder geſtilt / als verhoort / ende dat kint van zijnder beſcheydenheyt wegen ghelooft / ende gheboden / datter voort aen geen kint inden Raet en ſoude toe ghelaten werden te comen / dan alleen Papprius. Maer doen hy tot zijnen iaren quam/ ſo wert hy geheel een Crijchs man. Wijſheyt Papirij eens kints.

¶ Torquatus / Decius.

Torquatus / Decius / deſe twee Raetſheeren hebben met Alexandro den Coninck Epyri gheſtreden.

¶ Emilus/Marcus Curiam.

Emilius/Marcus Curius/de eerſte heeft teghen de Tarentinen gheſtreden/ vier Jaer. So heeft Curius met den Coninc Pyrrho geſtredẽ/ ende den derden Crijch tegen de Epirotas ghevoert/Pyrrhum gheiaecht/ 23000 mannen doot geſlaghen. Deſe en mocht noch in des ſtrijts orden noch met gelt gebogen werden noch verwõnen. Want hy ſprack van Pyrrho verſocht zijnde/ Jck wil lieuer ouer de Rijcke heerſchappen/ dan ſelue rijck zijn. Ten laetſten ſterf Pyrrhus ontfermelijck verwonnen zijnde. Doen maecte de Tarentinen met die van Carthago een verbont. Doen begoſt den Punitiſchen Crijch. Edelijckheyt Curij.

¶ Gemicius ende Semprònius.

Deſe twee Raetſheeren hebben na malcanderen gheregeert/ Gemicius heeft de Africos ende Tarentinen verootmoedicht. Soo heeft Sempronius de Picenteren vernedert. Jn den ſeluen ſtrijt ſo beefde de Aerde / recht als oft ſy een grouwel ghehadt hadden / van ſoo veel gheſtort bloets in haer te drincken / want hoe wel dat de Romeynen verwonnen / ſo quamender doch op beyde zijden weynich daer af.

¶ Lucius Papprius Dictator.

Der Romeynen Lucius Papprius een hooch vermaert Crijchſman / wert van eenen Roomſchen Raet / tot eenen Dictator vercoren / ende hy nam Qu. Fabium tot eenen Hooftman der Ruyters heyrcracht. Die nam wt het beuel des Roomſchen Raets eenen Crijch aen teghen de Samni- Handelinge L. Pa. eñ de victorie Qu. Fab.

Samniten. Onlancx daer na troc de selue Dictator/doe mmen zijns behoefde/tot Romen/ende beual Qu. Fabio den Hooftman/ dat hy in zijn afwesen mettē viandē niet slaen en soude. Maer na het afscheyden des Dictators/ soo verstoute hē Fabius door bespieders / als dat der viandē sake al in groot perijckel van oproer stont. Met dien wert Fabius alsoo vyerich / ende tot het slaen ontsteken / soo dat hy teghen de Samniten eenen Slach dede/ende tot eenen hittigen strijt de Peerden den Toom aftrack / ende die ghespoort onder de vianden loopen liet/also / dat hē gheensins gheen macht wederstaen en conde. Daer werden/als Plinius schrijft/ 20000. vianden op dien dach verslaghen. Dat en liet Fabius niet voor den Dictator / maer voor den Roomschen Raet comen: Daerom soo oordeelde hem de Dictator wt gramschappē ter doot/ om dat hy in zijn afwesen tegen zijn verbot de vianden aen ghevallen had. Maer doen Fabius ter

Fabius ter doot ghelept/ verlost. dootwaert ghelept wert / daer wert hy wt grooter gonste/beyde wt gonste des volcks ende des Ridderschaps verlost/ende alsulcken oproer tegen den voornoemden Papyrium Dictatorem/ so dat hy in het wijcken nauwe metten levē daer af en quam. Namaels/hoe wel dat de Samnitē de Romeynen op eē enge plaetse besloten/eñ met grooter macht ter neder leyden/so hebben doch de Romeynen int navolgende Jaer/door het bevel eens Raets/ende toeleydinge des voornoemden Papyrij dese Samniten weder tonder ghebracht tot op het hooft/ende het veldt behouden.

¶ Appius Claudius / Q. Fabius.

Romeynen manlijckheyt vertelt. Nae het timmeren der Stadt van Romen 477. Jaer/so was den naē vā deser Stadt hooch vermaert/mensch-salich/ volck-rijc ende sterck. Doen en wasser noch geen wapē buyten Italiē beweecht gewordē tegen de aenpalende wtlantsche Landen: Doen so werter/om te bevinden de menichte der weerachtiger mannen der Romeynen/om hen te verweeren nut / getelt twee mael hondert ende 92. duysent 334. hoofdē. Ende hoe wel dat de Romeynen vanden beginne niet sonder oorloge en warē/so verhief haer doch doe eē oorloge tegē de wtlandische/ de Affrien op. Eerstelijc onder Appio Claudio/eñ Quinto Fabio/ de Raets-heeren in Sicilia / ende Appius Claudius behielt de victorie tegen de Affrien/ ende dē Coninck van Sicilien.

¶ Gneus Cornelius / ende Caius Duellius.

Als dese twee Raetsheerē warē/doē oorloochden de Romeynen ter Zee met toe ghemaeckte schepen. Maer Cornelius wert bedroghen. So hadde Duellius dē Carthaginenschen Hertooch in den strijt verdruckt ende ter neder ghelept/ende xxxi. schepen genomen/xiiij. schepen versoncken/de vianden 7000. gevangen/3000. verslagen. Also dat nauwe eenighe victorie den Romeynen aenghenamer was.

¶ Lucius Scipio/C. Florus Aquilo.

Dese twee Raets-heeren stredē met Hannone den Carthaginenschen Keyser/ende verwoesten Corsicam ende Sardiniam/Ende Scipio leyde veel duysent menschen van daer gevangē wech.

¶ Attilius Regulus/Lucius Malleus Vulsor.

Onder dese twee Raetsheerē/so hadden meni-

Attilius Regulus sloech 17. duysent vyanden/ eñ een slange 120. voeten lanck. gerley periculen des vyers eñ waters / schier de Stadt van Romen te niet ghebracht. Ende het wert Crijch in Africa teghen Amilcarē den Carthaginenschen Hertooch ter zee. Eñ doen sy den Hertooch tonder leyden/so trocken sy voort tot Carthagen toe / ende verstoorden veel Steden. Malleus die keerde als eē verwinder weder na Romē. So bleef Attilius Regulus in Africa/ eñ street tegen de Affrien/ eñ vocht Ridderlijck tegen de Carthaginensche Hertoghen / verwan/ eñ behielt dat velt/sloech vandē vianden 17000. doot/ende doode een wonderlijcke groote Slange/welcks huyt 120. voeten lanc was. Namaels te Romen voor alle man tot een wonder teecken ghetoont. Daer werden de Carthaginenses also mat ende verleghen / dat sy vanden Romeynen vrede begheerden. Doch so wert Regulus oock daer na ter neder ghelept.

¶ Marcus Emilius/Paulus Servius.

Dewijle dat dese twee int Officie waren / soo Emilius 104. schepē gesoncken/ xxx. gevangen/xv. duysent vyanden verslaghen.
zijn sy beyde in Africa met 300. schepen wt gesonden/quamen tot Clipseam inde stadt/eñ terstont voort over tot Carthago. Den eersten schipstrijt mettē Affrirē was terstont gewonnē. Daer versanc Emilius 104. schepen/ tsamen met de vyandē/eñ vinc 30. schepē met wapenē/ 15000. vyandē gevangen eñ verslagen. Eñ Africa was op dit pas geheel verlegē ende tonder gebracht/ geheel af geworpen: Waer der niet alsulcken honger en waer voor handen gecomen/ so dattet Heyr niet langer vertoeven en mocht. Maer inden wederkeer so leden de Raets-heeren een schipbrekinge. Tot desen tijden so wert alder eerst den silveren penninck te Romen gebracht.

¶ L. Metellus/C. Furius.

Metellus de Roomsche Raets-heere heeft in Victorie Metelli.
Sicilia Hasdrubalem dē Hertooch der Affryrē/ die hē met hondert dertich Elephanten / eñ met een groot volck te ghemoet quam/overwonnen/ by Pannorum/2000. viandē verslagē/xxvi. Elephanten ghevanghen / de overblijvende onder de Numidiers haers deels verloopen / weder te samen vergadert/ende met groote pomperie tot Romen ghebracht.

¶ C. Attilius/Titus Mallius.

Onder dese verwonnen de Romeynē tegen de Sardinē/eñ in allē hoeckē wert vrede gemaect/ also dat de Romeynen geen oorloghe en hadden: Het welck doch sint dat het beghin der Stadt van Romen/alleen eenmael onder Numo Pompilio/ den Romeynen ghebeurde. Ende de poorte Jain wert een Jaer ghesloten.

¶ Emilius/Terentius Varro.

Van het beghinsel der Stadt van Romen/ 540. Jaer/zijn dese twee Raetsheerē tegen Hanibalem wt getogen/ende doch beyde tonder gelegen. Tot deser tijt so trocker ooc eē groote heyrcracht der Gallen over tgeberchte. Maer geheel Italien hieldet metten Romeynen/eñ der vianden waren 40000. ghevangen/ende 7000. verslagen/ende Emilio een triumphe bewesen.

¶ M. Claudius Marcellus/ Cornelius Scipio.

Der Gallen oorloge in Italien eynde haer/de wijle dat Marcus Claudius Marcellus/ende Cornelius Scipio Raetsheeren waren. Navolghende / hebben dese Melanen bestreden / eenen grooten roof tot Romen ghebracht / ende in het triumphspel op haer schouderē gedragē. Item sy leyden oock de Gallen/welcx volc cloeck ghemoet eñ overmatelijc van grootē lichaem / even wel also haer cracht int eerste grof meer dā mālijc is: Also ist int gheduveren ende lancheyt haer navolgende cracht meer dan wijfachtich / want sy hebbē verchachtige lichanē onder den vochtigen Hemel op ghevoet/recht als de sneeu die terstont voor der hitten vergaet. Alsoo oock dese/ wat sy niet in den eersten ruysch ende aenloop en doen / soo laten sy wt een lichte beweeginghe ende aenhoudinghe lichtelijck af/als oft haer de Sonne verwermende/ontlost ende crachteloos ghemaeckt hadde/ ende van sweeten versmilten souden.

¶ L. Mal-

¶ L. Mallius Consorius/ M. Mallius.

Onder dese verhief hem den anderen Punicischen oft Apicanischen Crijch teghen de Romeynen / door Hanibalem dē Cartaginenschen Hertooch/die noch een kint/negen Jaer oudt/eenen eedt by zijnen God swoer/ eenen Crijch tegen de Romeynen te voerē so haest als hy mocht. Waer af Liuius een eyghen boeck ghemaeckt heeft/de bello punico ghenaemt ende gheintituleert.

¶ L: Censorius/ M. Manlius.

Int Regiment van dese twee Raetsheeren so rees den Macedonischen Crijch weder op/tegen den Coninck Phlippo / int 551. Jaer / nae het begin der stadt van Romen. Teghen desen wert Quintinus Flamminius de Romeyn gesonden/ den welcken dattet geluckelijck ginck / ende vrede vanden vyanden aen ghebođen wert.

¶ Caius Cassius Longinus/ Sextus Domitius Caluinus.

De Romeynen dē Gallen 150. duysent verslaghen.

Nae het timmeren der stadt van Romen 626. Jaer/ hebben dese Raetsheeren metten Gallen op gene zijde des gheberchts/ eenen aenval ghedaen/ende haren Coninc Viturio een ontallycke menichte van volcke by de riuiere Rhodanum af gheslagen. Die doch 180000. wel geruste ghewapende mannen had/ ende hem beroemde/dat de Romeynen nauwe zijn honden die hy by hem hadt inden legher/ ghenoech tot spijse en waren: So verwan hy doch alsо / dat indē strijt ende int water Rhodano vergingen / ende int vliedē verdroncken / by de hondert ende vijftich duysent mannen / soo datter nauwe 30000. van alsulcke macht ouer en bleuen/ende ontloopende daer af quamē. Aldaer bleef een groote costelijchept der halsbanden / eñ cleynodien der Galli/ de welcke dese Raetsheeren met triumphe thuys brachtē.

¶ Lucinius Metellus / Quintus Lucius Sceuola.

Onder dese Raetsheeren so werter tegen Dalmaciam oock ghetriumpheert.

¶ Scipio Nasica/ Calphurnus Bestia.

Also dese int officie waren des raetsheerlijckhеyt ende weerde / so verhief hem tegen Jugurtham den Coninck Numidarum (die zijne broeders daerom doode / om dat sy den Romeynen vriendelijc waren) eenen crijch. Tegen dē welckē Calphurnius Bestia ten eersten gesonden wert/ maer die heeft om gelts wille eenē schandelijckē vrede met hem gemaect. Na hē Spurtius Albinus Posthumus wt ghesonden/ maer die street booslelijc. Den derdē wt gesondē Quintus Cecilius Metellus/ die leyde Jugurtham ter neder/ ende zijn Elephanten vinc eñ versloech hy / ende doen hy veel stedē gewonnē hebbende/ nu vandē crijch op houdē/ eñ weder thuys wilde/ so quam Caius Marius in zijn stede ende voetstappen/ eñ sloech Borchum den Coninck Mauritane/ die den voornaemden Jugurthe hulpe te doen voor genomen hadde. Ende doen hy by de 20000. gewapent volcx ontlijfde/ ende den goden op geoffert hadde / soo smede hy Jugurtham met twee van zijne sonen/ voor zijnen wagen/ wel vast aen ijseren ketenen / die voor hem daer henē geuoert werden. Ten laetsten wt beuel des seluen Marij/ so werden sy inden kercker ghedoot.

¶ Caius Marius / Quintus Catulus.

Marius is na de Jugurtische victorie ten anderen mael tot eenen Raetsheere ghecoren. Ende inden crijch tegen de Cymbrien ende Duytschen geordineert. Hem wert ooc ten derden ende vierden mael/ de gheweldichept des Raetsheeren ghegheuen. Oorsake/ den Cymbrischen Crijch vertrock haer so langhe. Ten vijfden mael heeft hy Quintum Lucanum Catulum tot eenen medeghesel ende medehulper in ghelijcker officie met hem gehadt. Doen wasser tot Romen een groote vreese/ als opt ten tijden Hanibalis inden Punicischen Crijch gheweest was.

tweemael hondert duysent Cymbri verslaghen.

Doen sloech hy tegen de Cymbrien/ ende versloech in twee strijden / rasch op malcanderen/ tweemael hondert duysent/ende dertich duysent vyanden. Daer en bouen togen de Cymbri ende Duytschē der welcker noch een groote menichte ouerbleuē was/ in Italien/ daer weerden hen dese twee Raetsheeren / maer op dit mael Catulis zijde gheluckelijcker. Daer vergingen der seluer vyanden inden strijt ende inde vlucht hondert duysent ende veertich duysent. Veertich duysent werdender gheuangen/ende op der Romeynen zijde alleē drie hondert verslagen. Daer bleuen wt des Cymbrischen heyr drienдertich Banieren / van dien creech dat heyr Marij de twee/ ende dat heyr Catuli de eenendertich.

¶ Een oproer ende slach der wijuen der Cymbrien/ teghen dé Romeynen.

Oproer eñ slach der vrouwen.

Doen nu den geweldigen hoop ter neder lach/ so vergaderde haer den Tros der Cymbrier wijuen / maeckten met waghenen ende met kerren eenen waghenborch / ende stelden hen teghen de Romeynen ter were / met de welcke sy schier eenen swaerderen strijt ende camp waghen ende doen moesten / dan metten mannen / also dat sy den Romeynen langhe te bouen waren / maer sy werden met een nieuwe maniere des doots verschrickt/ so dat hen dat herte ontuiel / ende dat sy af lieten. Want men sneet haerder sommige met het hayr de hals-aderen af/ eñ dat sach also grouwelijck / dat sy vrede ende ghenade begheerden. Doen haer dat ontseyt ende ghewyeghert wert/ so namen sy de wapen / die sy teghen de Romeynen ghenomen hadden / ende stakense in hen seluen eñ den haren. Want doen sy haer bootschap tot Mario sondē/ ende van hem noch vrede noch ontlossinghe verckrijghen en conden (soot niet behoorlijck en was) so doorstaken ende doorhieuwen sy haer eygen kinderen / ende oft sy wondē/ oft sy doorstaken oock daer en bouen malcanderen/ oft maeckten banden van haren hayre/ ende verhinghen haer also daer mede. Alle haer haue ende goet verbranden sy/ op dat de vyanden niet anders dan de haughende lichamen tot eenen buyt en souden vinden. Daer af Orosius.

¶ De eerste borgherlijcke ende inwendigen crych tot Romen.

Den eerste huys-crijch te Romen.

In het ses hondertste tweentsestichste iaer na het stichten der stadt van Romen/ so is den eerstē borgers crych ende oproer tot Romē beweecht/ dies Caius Maius een oorsake was. Want doē Silla de Raetsheer tegē Mitridatum die Asiam ende Achaiam beswaerde / ten strijde ghesonden wert / ende nae sommiger maten een heyrcracht wt Campania hadt/ daer begeerde de vyant dorstige ende eerhongherighe Marius / datmender meer tegen Mitridatum seynden soude. Wt dien wert Silla als veracht/ alsoo beweecht / dat hy met dat Roomsche heyr/ ende ghewapende hant na Romen troc / om aldaer tegen Marium ende Sulpicium te vechten/ in welck gheuecht hy ooc Sulpicium doode/ ende Marium veriaechde.

¶ Gneus Octauius / Cornelius Cinna.

Dese twee ordineerde Sylla tot Raetsheeren nae Mario de veriaechde / ende Sulpicio den doorsteken / ende doen trock hy in Asia.

¶ Grouwelijcke teeckenen aen den Hemel.

In desen tijt zijnder grouwelijcke teeckenen aenden Hemel by dē Arentinen inde gasterie gesien. Namelijck bloet wt den broode vloeyende/ verschenen/ also/ dat ooc de tamme huys-dieren/ wt de stallen ende wt der weydē met iammerlijc geschrey ende huylen inde Bosschen als of sy geiaecht waren / ende oock op de bergen geuloden zijn. Ende corts daer nae soo zijnder sware borghers

ghers Crijghen ende mupterien op ghestaen.

¶ Sylla de gheluckighe Raetsheer tot Romen.

Sylla.

Sylla de Roomsche Raetsheer/nae veel daden inden Jugurthischen Crijch gheoeffent/so heeft hy de eere ende glorie eēs Keysers vandē Roomschen Raet vercreghen. Die doen teghen Mitridatum gesonden in Asia ende Achaia te bouen quam/wt dat oude daet-rijcke geslacht der Scipionen gheboren/ende heeft alle zijn daghen een moetwillich quaet leuen ghelept/tot dat hy onder Mario tot eenen Rentemeester tegen Jugurtham ghecoren ende geordineert wert. Daer veranderde de eere gheheel den Man/alsoo/dat hy Mitridatum naemaels stilde/Jugurtham bant/de ellende des gesellischen Crijchs tonder druckte/de heerschappie Cinne brack/ende Marium inder geuanckenisse dwanck. Hy was inde Griecsche ende Latijnsche Schriftuere wel gheschict/ghespraecsaem/verstandich/gheschickt/eergierich/milde ende grootmoedich/also datmen mocht twijfelen oft hy stercker oft gheluckigher was. Doen hy nu tot eenen Dictator eñ Querste des Regiments tot Romen geworde is/

Tyrannie Sylle.

Sa heeft hy dē gemeynen orboor also gerauct/so dat tegen zijnen wille niemant/noch eenē penninc van zijnen eyghen goede/noch dat Vaderlant/noch ooc dat leuen behouden en mocht. Tē laetsten sterf hy van de siecte der dermē/eñ met hem so eynden/ende leyden dat hooft ter neder/twee moordadige oorlogen/namelijck/de Italiaensche oft gesellige/eñ de Borgherlijcke Syllanische oorloge/die thien iaer geduerde/ouer de 150000. menschen/xxiij. Raetsheerē/ende anders des Raets by de drie hondert verslonden eñ verdaen hebben/alleē wt der stadt van Roomē/sonder die in alle Italien hier ende daer vergaē zijn.

¶ Marcus Emilius/ Quintus Catullus.

Onder dese Raetsheeren so resender nieuwe oorloghen/een in Hispanien/ende dander in Pamphilia ende Sicilia/de derde in Macedonia/de vierde in Dalmacia. Teghen die waren ghesonden Quintus Cecilius/ende Metellus zijn soon/die leyden den hoochmoet der Spangiaerden ter neder. Appius Claudius bracht de Macedoniers den Romeynē tot gehoorsaēheyt. Cneus Stribonius bestreet de Dalmacien/eñ trock tot aen de Donaw. Alsoo warender tot eender tijt veel Victorien ende triumphen.

¶ Marcus Tullius Cicero/Gneus Anthonius.

Van het stichten der Stadt van Romen ses hondert negenentachtentich Jaer ten tijden deser Raetsheeren eñ Borgemeesters heeft Lucius Sergius Catilina/een Man van geheel edelen geslacht/maer doch van eenen gheheel argelistigen verkeerden sinne/tot verderuinge zijns Vaderlandts/een verbont ghesworen hebbende. Daerom van Cicerone met sommighe edel gheslachtē eñ vermetē Mannen wter Stadt vā Romen verdreuen. So werden ooc zijn ghesellē die men gecrijgen conde/inden Kercker gedoot/ende wech gedaen. Waer by haer de Catilinische oorloge verhief/waer in Catilina de Opstelder/van Anthonio de Raetsheere ter neder ghelept/ende ontlijft is gheworden.

¶ Junius Silanus/Lucius Murena.

Dat naeste Jaer na de Catilinische oorloghe so is dat Eylant Creta door Metellum bestreden gheworden onder dese Raetsheeren.

¶ Pompeius Maximus.

Pompeius geluc/crijch eñ victorie.

Pompeius Maximus der Romeynen ghebieder tot Romen in hooger weerden eñ aensien gehouden. Die na haestighe eñ snelle victorie der Zeerooners teghen xxij. Coninghen int Oosten/tot eenen Velthooftman ende ghebieder gheordineert wert. Hy heeft Mitridatem gestilt/Tiganem den Coninck bestreden/eñ de Albanen eñ Herodem haren Coninck: Oock de Coninck Hyberie/de Jturias/ende Arabes gheuelt. Namaels Jerusalem de Hooftstadt Judea met alleen van natueren der ghelegentheyt/maer oock van mueren ende Grauen seer sterck/beleghert/schier in de derde maent bestormt/eñ by de duysent Joden verslaghen/de ander op ghelofte aen genomen. Hircanum in dat Bisdom ghestelt. Aristobulum geuanghen tot Romen gheuoert. Hy heeft de triumphe wt Asia ghebracht/ende verwinnende na Romen ghecomen. Waer af bouen in Liuio veel.

¶ Caius Julius Cesar/Lucius Bibulus.

Caius Julius Cesar geluc/crijch eñ victorie.

Caius Julius Cesar/die namaels Keyser wert/is na het stichten der Stadt van Romen ses hondert xcviij. Jaer met Lucio Bibulo Raetsheere gemaect. Hem Gallia/Borgondia/eñ Vranckrijck toe ghedeylt. Daer en bouen leyde hem oock den Roomschen Raet/dat Griecken lant met thien scharen/met welcke hy thien Jaer oorloochde/eñ groote strijden volbracht. Alder eerst heeft hi de Heluecios bestreden. Ende van daer tot aen de Britaensche Zee getoghen. Daer na heeft hy Ario Justum den Coninck/den welcken de Arudes Marcomones/Tribeti/Vangiones/Swauen eñ ander/hulpe deden eñ bystant/in de vlucht gebracht. Ende daer na de Belgerische Steden eñ ander diemen met eenen name de Duytschē noemt. Namaels maecte hy een Brugghe ouer den Rijn/daer ouer troc hy. Also dat hy in neghenthien Jaer/schier alle der Gallen Landen ghetemt hadde.

¶ Den anderen inwoonders oft Borghers Crijch te Romen.

Geluc heeft dē Romeynē oneenich ghemaeckt.

Als Julius Cesar met victorie weder te huys quam/eñ een ander Raetsheerlijcheyt begeerde/so wert hem die van Marcello/Bibulo/Pompeio/ende Cathone ontseyt ende af ghestaghen/ende hem ontboden/dat Heyr te laten ende te Romen te comen/eñ Pompeius wert in zijn stede gesonden. Daer af ontstont een quade oorloghe in Romen/int eerste Jaer des Rijcx Cleopatre/tusschen den Keyser Julio ende Pompeio/voorwaer eenen schadelijcken moordadigen Crijch. Waer in dat gheluck eñ wesen des Roomschen volcx verandert geworden is. De welcke genen ergheliſt noch tweedracht/als in Crijchshandel haer gewoonlijck verheffen/hen en heeft connen verdeylen noch partijdich gemaken. Ja die dat ongheluck vereenichde ende samen tsmede/heeft dat gheluck verstropt ende oneens gemaect/also dat niet anders alsulcke haerder tweedracht ende verderuinghe een oorsaecke en was/dan het ouervloedich gheluck/het welck hoochmoet/stoutichheyt/eñ eerghierichheyt maect/Want als Julius Cesar Galliam/Crassus Asiam/Pompeius Hispaniam temde/also dat doen door het gheselschap ende heerschappie van drie mannen ende vorsten/de geheele werelt gebuycht zijnde/haer neygē moeste/welcke heerschappie geduerde thien Jaer. Met dien/soo reesser een heymelijcke ialosije ende haet/so dat hem een yegelijck wt het beschuldighen zijnder conscientien voor den anderen vreesde ende besorchde/ende dat een yeghelijck geerne alleen Heere sonder eenich medeghenoot (alsoo de liefde ende dat regiment niet gheerne ghesellen en lijt/daer mede sy aen een been knaghen souden) zijn wilde. Met dien sterf Crassus eñ Julia des Keysers Julius dochter/den vreede-wandt ende schey-muer/Gneo Pompeio te wijue ghegheuen. Die by haren leuen eenicheyt tusschen den swager Julio haren vader/ende den sweer Gneo Pompeio haren ghetrouden man onderhouden heeft. Daer soo rees nu terstont een gramschap/so dat de rijckdommen

Crassus Pompeius eñ Julius Cesar werden om de heerschappie oneens.

Vrientschap Pompei eñ Julij.

dommen ende machticheden van Julius Cesaris Pompeio quade meyninghe ende wee in de oogen dedē. Besorgende hy soude hem voor gaē int Rijcke. So was oock de weerdicheyt Pompei/Julio erch ende eenen last. Terstont daer na doen alle vianden ghestilt waren/ ende dattet al onder der Romeynen gewelt ghecomen was/ so en conden sy selue gheenen vrede ghehebben/ also dat sy teghen malcanderen streden. Want Julius reysde Pompeio na in Griecken lant/ eñ tot hem comende/so belegerde hy hem met vechten. Daer werdt Pompeius met zijnen Heyr verstroyt/maer is doch by nachte onuerhindert ontloopen. Julius Cesar reysde voortaen/ dien volchde Pompeius met zijnen heyr na: Ende doen sy hen totten slach bereyden/ doen deden sy eenen seer hittighen stoot. Maer ten laetsten so wert de heyrcracht Pompei verscheurt/ ende Pompeius vloodt haestelijc na Alexandria/hulpe van Ptolomeo begerende. Maer hy was also God willecoem/ so dat de Coninck hem zijn hooft dede af nemen/ eñ sant dat met eenen Rinc Julio Cesari voor een geschenc/die weende ouer hem. Daer na als hy twee Jaer door Syriam sweefde/eñ dat hijt alle onder wegen in nam/ eñ bedwanc onder dē Roomschē Scepter/ so trooch hy na huys na Romen/ ende wert wederom tot eenen Dictator eñ Raetsheere ghemaect/ eñ in Africa ghesonden. Doen hy terstont weder quā/ so hiet hy hem een Keyser noemen. Eñ also eyndе haer den Staet des Borgherlijcken Regiments/ die by seuen hondert Jaer hadde gheduert/ eñ van daer comē de Roomsche Keysers.

Doot Pompei.

Een merckelijc mirakel ende wonderteecken tot Romen ghesien.

Beghin der Keysers eñ naem.

NA het stichten der Stadt van Romen/ vier hondert eñ tachtentich Jaer/ soo sachmen bloet wter Aerdē vlopen/ eñ melck vandē Hemel reghenen. Een sware Pestilentie wasser twee Jaer lanck te Romen/ in welcke soo veel menschen verginghen/ soo datmen niet na het ghetal der ghestoruen/ maer na het ghetal der ouer gebleuen vraechde.

Grouwelijcke Pestilētie.

Een wonder der werelt/ waer af Solinus schrijft.

ONder de seuen wonder-werckē der werelt/ so is dat/ also Eusebius schrijft ende Solinus/ dat grootste/ ende meeste/ dat in het Eylant Rhodis eenen grooten hooghen Marborsteenen calomne is/ daer op een beelt der Sonnen hondert ende tsestich elleboghen hooghe/ dese viel op desen tijt ter neder.

Seltsame wonderteeckenē int drie ende tseuentichste iaer voor Christus gheboorte verschenen.

Oproer der Dieren.

AVgustinus in den derden Boeck vander Stadt Gods schrijft int 13. Cap. Orosius lib. 4. Cap. 12. Dat in Italien/ honden/ Peerdē/ Ezels/ Ossen/ eñ ander tamme Dieren/ dē menschelijcken gebruyc/ ter hant gewent/ die hebben onuerhoets haren zedighen gewoonlijcken aert vergeten eñ zijn wilt geworden. Also dat sy hare Herberge verlaten/ wt de Steden geloopen/ eñ alder menschen toeganck oft ghehoorsaemheyt veracht hebbē/ recht als oft sy wtsinnich eñ geheel van haerder hant ontwent waren.

Bloet wt Broot gheuloeyt.

BY de Tarentinen so vloeyde op dees tijt op veel plaetsen/ als dat broot in maeltijdē gebroken wert/ bloet daer wt ghelijck wt eender wonde. Oock so isser seuen geheele daghen eenen haghel gheuallen met inghewonde scherpe steenen ende spitsighe sincken/ ende heeft dat Aertrijck wijt ende breet verslaghen.

Een gulden Spille aen den Hemel ghesien.

VEel Romeynen hebben op dese tijt een gulden Spille aen den Hemel gesien/ ende van den Hemel tot op der Aerden wentelende/ sien loopen/ ende van het Aertrijc weder in de Locht tegen het Oosten sweuende vlieghen/ ende met haerder groote de Sonne bedect te hebbē/ waer na den gheduerighen Crijch der Romeynen terstont gheuolcht heeft. Oock so is by de Samniters ende Benantaners een groote cloue in eenen Berch op ghebroken/ ende een vlamme daer wt ghesprongen tot aen den Hemel.

Een guldē spille aen dē Hemel ghesien.

Crijchs wijuen der Duytschen.

ORosius eñ sommige Romeynē schrijuē van de Duytsche wijuen/ dat sy voortijts so wel te velde ghetogen zijn als de Mans/ ende welcke Maecht oft Jonghe Dochter niet eenen viant ghedoot en hadde/ heeft moeten tot eender straffe/ maecht blijuen. Een weynich hier voor hebbē wy diergheliijcken van de Wijuen der Cymbreen ghehoort/ ende bouen van de Amasonibus.

Vrouwen hebben ghecrijcht.

Vanden hooghen Priester ende geestelijck Regiment in Israel ende/ Juda. Van het beghin tot op Christum in ordeninghe.

¶ Aaron de eerste.

AAron de eerste hooge Priester van God beroepē/ heeft dat Officie bediēt/ sessendertich Jaer/ Eñ dat Priesterdom zijnen soon Eleazaro ghelaten. Daer af Exod. 2.8.29. Leuit. ouer al.

¶ Eleazarus de tweede.

Eleazarus volchde zijnen Vader int Priesterdom na/ ende heuet bedient xxvij. Jaer/ vā God daer toe gheordineert door de hant Mosi. Die heeft met dē Richter Josue dat geheel lant Chananeorum vercreghen/ ende na hem Judea genaemt/ eñ de elf Gheslachten Israels ghedeylt. Also Josue int laetste bewijsen sal. Ende vander Linien deses Eleazari zijn gecomen meest alle de Bisschoppen tot op Christum. Leest van dien/ Num. 3.20.27. Josu. 24. Judi. 20.

¶ Phinees de derde.

Phinees de groote Priester Hebreorum/ des ouersten Priesters Eleazaris soon/ is int selue Jaer doen Othoniel int Richters officie tradt/ int Priesterdom gecomen/ vā dien besiet/ Num. 22/2. Par. 9.

¶ Abisue de vierde.

Abisue een sone Phinees heeft den Vader int Priesterdom na gheuolcht/ hoe veel Jaren dat hy dat Officie bedient heeft en hebbe ic niet connen vinden.

¶ Bocci de vijfste.

Dese een soon Abisue/ heeft na zijnen Vader dat hooghe Priesterdom beseten.

¶ Ozi de seste.

Dat hooch Priesterdom is nae den afganck Bocci op zijnen soon ghecomen/ Ozi ghenaemt.

¶ Heli de seuenste.

Heli wt den Gheslachte Ythamar de broeder Eleazari/ des soons Aaron is na de doot Samsonis/ niet alleen aen dat Priesterdom/ maer ooc aen dat hooghe Priesterdom gecomen/ eñ heeft xxi. iaer geregeert. Hoe wel dat de 70. wtleggers alleē xx. iaer stellen. Want xx. Jaer zijn de kinderen Israels sonder Richter geweest/ eñ een yegelijc heeft gedaen wat hē recht gedocht heeft/ also Jud. int laetste Cap. bewijsen sal. Vā desen leest het eerste Boeck Samuelis/ Capit. 2.3.4.

¶ Samuel de achtste.

De groote Bisschop ende Propheet Samuel heeft na den Richter ende Priester Heli/ beyde

dese Officien veertich Jaer bedient. Leest daer af zijn eyghen Boec/Capit.1.5.6.7.etc. Van zijne sonen/leest dat viij. Capit. daer na.

¶ Achioth oft Achitob de negenste.

Achioth een Soon Phinees des soons Heli/ creech dat hooghe Priesterdom na Samuel in Israel/ eenen geheelen corten tijt.

¶ Abimelech de thienste.

Abimelechs ghe-slachte tot op den eenigen Abiathar van Saul ghedoot/ namelijc vijf hondert eñ vijf sielen.

Abimelech de ouerste Bisschop ende hooghe Priester een soon Achioth/ volchde zijnen Vader int Officie na. Tot wiẽ David voor het aensicht Sauls vloot / van welcken hy vriendelyck ontfangen/ eñ niet alleẽ spiesse/ maer oock dat sweert Goliaths des Reusen / dat hy langhe te voren God belooft hadde ende op gheoffert. Het welc doent Saul ghewaer wert / so dede hy hem ende alle zijn Gheslachte dooden. Waer aen haer de Knechten Sauls verschricten/ aen den ghesalfden Gods haer handen te slaen. Daer werdt de Coninc met gramschap ontsteecken eñ veruult/ ende geboot doch Sypro dat hy terstont aen haer soude vallen. Also dede hy den Priester met vijf hondert eñ vijf sielen doodẽ/ noch Vrouwe noch Kinderen verschoonende/ noch yemant die daer leuen hadde. Haer stede brac hy ontstucken. Den eenigen Abiathar eẽ soon Abimelechs wert verschoont/ ende die zijn namaels na de gramschap verschoont/ die dat Priesterdom bedienden.

¶ Abiathar de elfste.

Abiathar de elfste hooge Priester.

Abiathar des Bisschops Abimelechs soon/ die alleen wt desen Gheslachte vanden sweerde Sauls ouer ghebleuen was/ de laetste Bisschop der Linien Ythamar des Soons Aaron ghemaect/ die is noch Jonc/ eñ tot Davids tijden in grooter weerdẽ geweest. Maer na Davids doot van Salome van het Officie gestaen/ ende Sadoch in zijn stede ghecoren worden tot eenen Ouerstẽ Bisschop/ daerom dat hy Adoniam tot eenen Coninck hebben wilde/ ende niet Salomon zijn stemme en gaf. Waer af int eerste Boeck der Coninghen Cap.1/2. Samuel.17. staet.

¶ Sadoch de twaelfste/ de eerste hooge Priester des Tempels.

Sadoch de twaelfste Bisschop der Joden.

Int beghin des Rijcx Salomonis / so begost oock Sadoch int Bisschopdom te sitten. In desen is de weerde des Priesterschaps/ tot de claerheit Elazari weder gebracht. Maer vã zijnẽ broeder Ithamarum outkeert: Dese is/ dewijle dat Salomon gheleeft heeft / in grooter eeren ghehouden/ Ghelijck men leest 1. Regum 2.

¶ Achimaas de derthienste.

Achimaas de derthienste Bisschop.

Dese hooghe Priester den soon Sadoch/ is na zijnen vader in dat officie ghetreden / ende by dẽ Joden in grooter acht gheweest. Dese derthien hebben inden Gods-dienst huys gehouden ende ghedient/ van dien dach aen doen sy Egyptẽ verlaten hebben / tot op het stichten des Tempels Salomonis / na de meyninge Josephi ses hondert ende twaelf iaer: Maer na het luyden der heyliger Schriftueren 1. Reg.6. Soo ist van den inganck in dat Lant van Beloften / tot op dat vierde Jaer Salomonis 480. Jaer.

¶ Azarias oft Zacharias de veerthienste.

Azarias oft Zacharias de veerthienste hooghe Priester.

Azaria een Propheet ende Priester Gods in Israel/ een soon Obeth/ heeft ten tijden Assa gebloeyt/ eñ by den Coninc in goeder weerden geweest. Cloeck om Gods woort te vercondigen/ gelijck dat 2. Par.15. geuonden wert. Die heeft onder ander dinghen voorseyt / dat Jerusalem soude inder Chaldeen handen comen.

¶ Joiada de vijfthienste.

Desen Ouerstẽ Priester vã zijnder heerlijcheit weghen / ende alder dinghen wetenschap / is in grooter vermaertheyt geweest doen Jorã ouer Juda heerschapte. Dese liet nae dẽ afganc Jore eñ Ochosie zijns soons/ beyde Coningen Juda/ Athalia de Coninginne/ vã veelder oorsaken weghen/ van het Rijck af setten ende onthoofden.

¶ Azarias oft Zacharias de sesthiende.

Azarias oft Zacharias de sesthienste hooghe Priester na Aaron.

Azarias eẽ soon Joiada heeft int Bisdom zijnen Vader na ghevolcht/ ende is een groot gheacht ende aendachtich Man geweest. De welcke doen hy sach dat den Tempel van der Afgoderie weghen der Calueren ende Boschkercken / verlaten is/ so sant hy tot het volc de Propheten des Heeren/ om haer te vermanen / dat sy hen tot dẽ God haerder Vaderen weynden souden ende bekeeren. Maer doen hy merckte dat zijt verachten/ soo vergaderde hy de geheele menichte/ ende las hen neerstelijc dat Capittel/ wat hen gemoeten soude/ om dat sy den God haerder Vaderen vergaten. Wt dien sy ontsteken / ende vergramt ghewordẽ zijn / so dat sy tusschen den Tempel ende den Altaer hem ouervielen / eñ met steenen ter doot worpẽ/ 2. Par.24. Matt.23. Na Azaria heeft dat Priesterdom bedient / Anna de xvij. hooge Priester / eñ de seste van Sadoch des eersten Priesters des Tempels. Nae desen Achitob de xviij. Sadoch de xix. Seleumus oft Selum de xx. Helchias de xxi. Azarias de xxij. Sarias de xxiij. Josedech de laetste voor de Babilonische geuanckenisse/ die mede in Babilonia Egipti geuoert was / ende aldaer gemartelisceert/ so Jose.lib.10. oock dat boec der Cronijckẽ bewijst. Josep. Lib.20. Cap.18. telt van Aaron xiij. Bisschoppẽ tot op dẽ Tempel Salomonis in lxxij. iarẽ. Vandẽ Tempel xviij. tot op de Babilonische gheuanckenisse / in vier hondert lxvi. iaer. Deser Historien en hebbe ick niet al connen vinden/ noch oock van nooden gheacht/ soo neerstelijck te ondersoecken.

Somma der Bisschoppẽ na Azaria.

¶ Dat Regiment/ Hertoochdom ende Priesterdom der Bisschoppen/ na de Babilonische ghevanckenisse / ende het op houden des Conincrijcx in Israel/ tot op Herodem ende Christum.

Ordeninge der Bisschoppen na de Babilonische gheuanckenisse tot op Christum.

JOsephus Lib.20. Cap.18. stelt/ nae de wederkeeringe wt Babilonien/ Sison voor den eersten Bisschop / ende wt desen ghestachte daer na ander vyfthien Heeren / tot op Antiochum ende Lysiam den Vorst zijns Ridderschaps / die stelde Oniam af/ metten toenaem Menelaum/ ende koos Joachim van den ghestachte Aarons/ tot eenen Bisschop. Nae Joachim is de Stadt seuen iaer sonder Bisschop gheweest / tot dat de sonen Asomonei haren broeder Jonatham tot eenen Bisschop maecten. Daer nae Simon zijnen broeder / die van zijnder dochter man op de tafel quam. Daer na Hircanus/ diẽ volchde Aristobulus / die Coninck ende Bisschop te hoope was/ Alexander/ Hircanus/ Aristobulus/ Hircanus wederom/ Aristobulus ten tijden Herodes/ eñ van Herode tot op de verstooringhe Jerusalems/ vã Tito verstoort/ zijnder xxix. Bisschoppen gheweest. Van desen is elders ghesept: Nv seggen dander/ eñ tellen de Bisschoppen also/ na dien dat dat volc vã Israel weder gekeert was wt Babilonia/ so warẽ die twee des volcx voorstanders/ Jesus de ouerste Priester een soon Josedech/ maer Zorobabel was Hertooch/ ende die maniere is gehouden tot op de Machabeen/ het welc de eerste Priester eñ Vorst met malcanderen was. Doch hebben de Ouerste Priesters/ oock tot op Machabeum den voorganc ghehadt/ also/ dat de Hertoghen onder hen waren/ als nv ter tyt de Keyser onder den Paus / daer werden de Priesters altijt wten ghestachte Juda/ na de Prophetie Jacobs. Den Scepter Juda en sal niet van Juda ontkeert werden / tot dat Siloa coemt/ ghecoren. Dese quamen met grooten ghetale der Joden wt het beuel Darij tot Jerusalẽ/ om den Tempel weder te timmeren.

Linie der Richters Israëls / na de Babilonische gheuanckenisse wt den huyse Dauids oft Juda.

Zorobabel de eerste Vorst ende Hertooch Jerusalems / na het voleynden der gheuanckenisse.

Zorobabel de eerste Vorst ende Priester der Joden.

SOrobabel een soon Salathiel des soons Joachim / oft Jeconie des Coninck Juda / voerde dat volck als een wtuercoren ende ghestelden Hertooch van het volc ende Dario / wt Chaldea weder nae Jerusalem / om den Tempel wt Cyrus verlof oft Darij / weder op te timmeren / die tooch na dat hy de Brieuen van machte ontfanghen hadde / met 50000. Joden nae Jerusalem in Judea. Wãt Cyrus Darius / die int dertichste Jaer begost te regeren / eñ tot int lx. Jaer der geuanckenisse den Coninckrijcke Persarum voorstont / als de eerste Coninck. Doen hy las ende vernam / dat Esaias van ouer hondert iaer van hem geprophetéert had / oot hem met zijnen naẽ genoẽt / als dat hy Gods volc wt de handẽ weder thuys in Judea seyndẽ soude / om den Tempel weder op te richtẽ: So gaf hy alsulcken gheschrift van zynder hant om dat te veruullen / om Sorobabel met Jesu dẽ hoogẽ Priester in Judea de Prophecie genoech te doen / eñ geboot zijnen Officiers eñ Stadthouders tot Jerusalem door schrift / hen aen sulckẽ werc niet te verhinderen. Maer doẽ sy dẽ Tempel noch niet bouẽ der aerden en hadden gebracht / so werden de Officiers met gelt ghekeert / soo dat sonder Cyrus weten ende achter zijnen rugge / die met Crijch becommert wert / het werc lieten staẽ / dwelc Cyrus niet Crijchshandel becommert wesende / niet en wiste. Binnen dien sterf Cyrus Darius / doen regeerde zijn soon Cyrus Cambises / die Esdras Artaxerxem / Judith Assuerus noemt / voortaẽ.

Tempel te timmeren verhindert. Die belette dat werc / als van natueren den Jodẽ hatich ende stuer ix. iaer / tot int ander Jaer Darij Longimani / dat is Lanchant / Dese hadde Sorobabel seer lief ende weert / also / dat hy hem de bewaringe zijns lichaems beual. Dien en oorloofde hy niet alleen dat aẽ geuaet werc te volbrengen / maer beschicte oot iaerlijcschẽ cijns eñ Tol daer toe. Also wert dẽ Tempel gemaect / soo Esdras bewijst. Nv so aenmerct / sommighe setten hier Salathiel voor / dat die is met Jesu den hoogen Priester de eerste Hertooch geweest na de Babylonische gheuanckenisse / soo hem Matth. 1. laet mercken. Ende na Sorobabel de iij. Abiud / na hem Eliachim / daer na AZot / Sadoch / etc. Alsoose Matth. 1. rekent / van welck men niet weten en can / dewijle dat beyde / de Schrift ende Historien hier swijghen / alleen de namen zijn voor ooghen / ghelijck Matt. 1. sept.

Sommighe die rekenen de Vorsten nae den aert Luce wt / op Mariam. Also dat na Sorobabel / die den volcke vij. Jaer voor ghestaen heeft / Resa Misciolla mettẽ toenaem lvi. Jaer. Johannes een soon Resa / lij. Judas de eerste metten toenaem Hircanus / xiij. Josephus de eerste vij. Jaer. Abner Semei / xi. Jaer. Eli Mathatias / xij. Jaer. Asser Maath. ix. iaer. Nagid Artaxat / x. Jaer. Agap Hesti / Masloth / Naum / Amos Setrath xiij. Jaer. Mathatias Siloa / xviij. Jaer. Josephus den ionghen Arses xl. Jaer / Janus den anderen Hircanus xl. Jaer geheerschapt eñ geregeert heeft. Na desẽ volchden de Machabeen tot op Christum.

Linie der Bisschoppen der Joden / na den wtganck wt Babylonien tot op de Machabeen.

Jesus de eerste Bisschop.

JEsus een soon Josedech / des Oversten Priesters / heeft alder eerst voor ende inder geuanckenisse Babylon dat Priesters Officium xxxvij. Jaer bedient. Joachim zijn sone / na hem in zyn afwesen / vij. Jaren: Van desen staet wat Eclesiast. 46. Agge. 19. Zach. 3.

Joachim / anders Joakim / de andere hooghe Priester.

Joachim een soon Jesu / des eersten voorseyden Priesters soon / anders oock soo Josephus meynt / Josedech ghenaemt / heeft alder eerst int af setten zyns Vaders / oft als sommige meynẽ / int afwesen zijns Vaders / acht Jaer geregeert / Daniel xij. hier beghint / de rekeninge Dani. 9.

Jesus de derde Priester.

Hier nemen de woorden Daniels eẽ begin.

Na dat den tijt der gheuanckenisse hem verliep / so wert Jesus een soon Josedech wederom hooghe Priester / hy quam met eender grooter menichte der Joden na Jerusalem / om den Tempel weder te timmeren / hy timmerde eenẽ Altaer in de stede der voorgaende / sy hielden de Feest der Tabernakelen / ende regeerde na ende in de gheuanckenisse nae zijnen soon wederom twintich iaer.

Joachim een Soon Jesu / de vierde hooghe Priester.

Dese regeerde nae zynen Vader wederom achtenveertich iaer / richte den Tempel ten vollen op / also dat sy het Paesschen met ontallijcke Offerhanden daer in hielden. Tot dien tijden propheteerden Aggeus / Zacharias / ende Malachias. Den Tempel wert int seste iaer Darij volbracht / dies sy met Basuynen hoochlijck God loofden.

Eliasib oft Elisaphat / de vijfste Bisschop.

ELiasib eẽ sone Joachims / de derde oft vijfste Bisschop / dewijle dat de eerste twee Bisschoppen / een yeghelijck tweemael Bisschop gheweest is / Alder eerst Jesus de hooghe Priester een soon Josedech / die is inder gheuanckenisse onder den eersten Coninck Persarum Cyro genaemt / int xxx. iaer der geuanckenisse in zijns Bisschops officie / als Cyrus in zijn Rijcke ghecomen. Want Cyrus was den Joden gonstich / oorloofde hen weder te huys te treckẽ / ende den Tempel te timmeren. Daer was hy alder eerst des Bisdoms bediender / xxxvi. iaer. Die leefde tot in dat xvi. iaer der gheuanckenisse. Als doen regeerde Cyrus een Soon Cyrij / daer was de Vader in zynder ongonste / ende Joachim een soon Jesu besadt dat Bisschops Officium voor zijnen Vader. Doen hy tot Jerusalem was acht Jaer / doen sterf Cyrus / die nv neghen iaer gheregeert hadde / ende de naeste na hem alleen vij. Maenden. Doen wert de hooghe Priester weder int Officie ghestelt / doen nv de vierde Coninck regeerde / Darius Longimanus ghenaemt / vier iaer na de Babylonische geuanckenisse. Doen de tseuentich Jaren der gheuanckenisse om waren / ende dat nv dat vijfste iaer na de verlossinghe by quam / ende besadt aldaer wederom xx. iaer dat hooghe Priesterdom.

Hier so beginnen haer de lxx. weken / waer af Daniel int negenste Capittel sept. Want Daniel heeft dat gesichte gesien / ende hooren wtlegghen vanden Ertzenghel Gabriel int eerste iaer Darij Longimani / doẽ de Babylonische geuãckenisse een eynde hadde / ende dat Jesus weder thuys gesondẽ was van Dario / om dẽ Tempel weder te richten. Want Darius den Jootschen volcke geheel toe genegen was / die Esdras ende Nehemias gheheel lief hadde / Ja gelt ende goet totten Tempel ordineerde: Jesus de hooghe Priester weder in sette ende te huys schicte metten volcke / daer bediende hy dat Officie ten tweedemael / xx. Jaren / voormaels by Cyro xxxvi. Jaer / eñ na hem zijn soon Joachim acht iaer. Nae zijnen soon so wert de hooghe Priester 70. weken Daniels.

Jesus

Jesus zijn vader int Officie gheset/ ende regeerde twintich Jaer/ na zijnen Vader besadt Joachim wederom dat Bisschopdom xlviij. Jaer/ dien volchde eerst Elisaphat de vijfste/ wanneer ghy Jesum ende Joachim elck tweemael telt/ so sy int Officie gheweest zijn/ oft de derde inder Orden/ wanneer ghy van der ander Bisschoppē Officie af rekent/ na der Babilonischer gevanckenisse. Daerom so rekent eñ telt effen de Jaren van het xx. Jaer des Bisschops Jesu/ ten tijden Darij Longimani/ ten tweedenmael int Officie geweest zijnde/ doen Daniel dat gesicht sach/ eñ dat Darius int Rijck was/ ende Jesus int Bisschops Officie quam/ tot op Christum int xxx. Jaer/ eñ rekent ooc de xxx. Jaren Herodis/ in welck Christus is geboren. Want Herodes die de kinderē doode/ die seuē Jaer na Christus geboorte leefde/ heeft xxxvij. Jaer gheregeert/ so vint ghy effen de tseuētich Jaerwekē Danielis/ dat is 490. Jaer/ voor de twee weken rekent den tijt der Apostelē eñ Christi/ die hy opter Aerden heeft gewandelt. Item het geschiet dickwils/ dat wt een iaer twee werden ghereekent/ ende weder om/ wanneer dat laetste iaer eens Bisschops oft Coninckx/ voor dat eerste iaer des navolghende wert ghereekent/ so dat dat een iaer daer in de gene is af ghesett/ ende den anderen in geset/ gheen van beyden/ oft alle beyde wert toe gheschreuen. Oft ist ymmers op een/ soo werter wt een Jaer twee/ oft ymmers twee wt een/ oft ooc gheheel gheen. Als wannecrmen dat Jaer/ alst niet volendt en is niemant toe en schrijft/ noch een noch beyde. Dat segghe ick daerom/ dat ghy daer af niet en verwondert/ wanneer de rekeninge niet effen op een ure ouer een en coemt/ eñ dattet een Jaer vier oft ses faelgeert. Nv desen Elisaphat/ anders Elisab genoemt/ de derde Bisschop heeft xxi. Jaer geregeert na zijnen vader Joachim oft Joakim. Eusebius sept vā xxxij. iaer/ maer dat en vintmen by de ander niet. Die vercreech door zijne wijf hept van Artaxerxe den Coninck Persarum vryhept van Tol eñ Tribupt/ ooc macht om de Richters te veranderen. So componeert nv de lxx. weken also. Hier/ also gesept is/ begint de rekeninge Dan. 9. aen Jesus de eerste hooghe Priester na de Babilonische geuāckenisse/ tē tijdē Darij/ daer Daniel heeft moetē beginnē te rekenē/ is xx. Jaer int Officie geweest/ Joakim de ander Bisschop Hebreorum/ een soon Jesu is xlviij. Jaer Regēt geweest. Eliasib de derde hooge Priester in Israel een soon Joakin xxi. Jaer.

Rekeninge der tseuentich weken Joannis Brencij.

Begin der Jaer wekē rekeninghe Danielis. Dani. 9.

¶ De vierde hooghe Priester Joiada.

Joiada oft Judas/ de vierde hooge Priester xxiij. Jaer is hy int Officie gheweest/ ten tijden Mardochei/ dien hy wt der stadt Susis Brienē/ met grooten gheluck/ sommige dagen soude toe gesonden hebben/ hy heeft veel gheleden.

¶ Jothan een soon Juda de vijfste Bisschop/ anders Johannes ghenoemt.

Dese hielt dat Regiment des Bisdoms na Joiada zijnē Vader xxiij. Jaer in. Ochus de Coninc Persarum hadde eenē Stadthouder eñ Lantvoocht/ Vagostus genoemt/ tot diē hielt hem Jesus/ eē Broeder Johannis/ die beweechde teghen zijnen Broeder inden Tempel een oproer/ waer door Johānes beweecht/ zijnē Broeder Jesum doode. Doē dat voor Vagosum quā/ tooch hy om Jesum te wrekē na Jerusalem met ghewapender hant/ nam de Priesters al wat sy hadden/ eñ doen hem inden Tempel te gaē belet wert/ sprac hy/ ic bē reynder dan ghy/ eñ ginc met ghewelt daer in/ nam alle de vaten/ cieragie eñ Clenodiē/ ende leyde weder op de Dienaers des Tempels Jaerlijcx Tribupt ende Arcijse/ van welc sy door hulpe van Esdra geurijt eñ ontlost waren. Terstont daer na so doode Vagosus Johannem dē Priester/ ende wreecte zijns broeders/ daerom dat hy hem inden Tempel hadde ghedoot/ ende gaf Onie dat Priesterdom.

¶ Judas oft Jaddua de seste hooghe Priester.

Jaddua de seste Bisschop der Joden/ besadt dat Bisdom thien iaer/ een seer goet man/ ende liefhebber des wets. Doē Alexander ouer Juda vergramde/ ende Jerusalem verstooren wilde/ so ginck desen Jaddus hem in zijn Bisschoplijcke cleederen te gemoet. Daer hielt Alexander van zijnder gramschap af/ clam terstont vandē peerde/ eñ badt dē naem Gods aen/ eñ eerde den Bisschop. Als nv Alexander in de stadt quam/ daer brachtmen hē voor de prophecie Danielis/ die van hem sprack. Nae het ouerlesen des seluē/ so creech hy groote bijschap ende betrouwē om tegen Darium te vechten. Hy verleende ooc den Jodē vryhept om hen haers wets te gebruyckē/ eñ oock vij. iaer ouchijnsbaer te wesen/ oft so sommige meynen/ tot int vij. iaer altijt cijns-vry geweest zijn/ ende dat seuenste iaer Tribupt.

¶ Onias de oude/ inder orden den seuenste Bisschop.

Onias Jaddua des Bisschops soon volchde zijnen Vader int Bisdom nae/ ende besattet xxvij. iaer. Ten tijden van desen soo stont wel met Jerusalem/ ende de wet der Joden was in een hooch ghebruyck/ also/ dat oock de Heydensche Coninghen de selue stadt ende Tempel in grooter eeren hadden/ ende met gheschenck ende gauen eerden. Ten tijden van desen heeft Alexander zijn hooft neder ghelept/ ende dat rijc wert in vier deelen ghedeplt. Daer wert Ptolomeus Philadelphus Coninck in Egypten/ die hem metten Joden wel voechde/ ende aen welcken sy eenen ghenadighen Heere hadden.

De eerste Scisma oft tweedracht der Joden door Saraballam dē Stadthouder/ op gericht tot Jerusalem.

Saraballa de vooght oft regent tot Jerusalem des lants Juda/ heeft eenē seer grooten Tempel op den berch Garisim gesticht/ eñ Manassa de broeder Jadi tot eenen Bisschop ghestelt/ die doen zijn sweer was/ ende hem toe ghedaen zijnde/ zijn dochter wt den onbesnedenen te wijue nam teghen de wet/ waer af de Joden een groot mishaghen hadden/ ende hem daerom van het Priesters officie verstieten/ dies hy hē voor Saraballa zijnen sweer beclaechde/ die hem een eygen stadt in gaf/ ende hem hinghen veel Joden aen/ so dat hem der Joden Scisma oft verscheuringhe hier begint. Dese werden van malcanderen verbannen/ ende Samaritani genoemt. De selue tweedracht heeft geduert tot de verstooringhe des Tempels door de Romeynen.

Den eerste tweedracht der Joden int geloue.

¶ De achtste Bisschop/ Simon de oude.

Simon Onie des hooghen Priesters soon/ de achtste Bisschop ontfinck na den doot zijns vaders dat Bisdom/ ende bediendet derthien iaer.

¶ Eleazarus de negenste Bisschop der Joden.

Na den Babilonischen bandt soo bediende de Bisschoplijcke weer de Eleazarus eē broeder Simonis/ de wijle dat Onias zijns broeders soon noch eē kint van twintich iaer was. Die Ptolomeo Philadelpho lxxij. de alder geleertste Rabini totter wtlegginge des wets der Grieckscher tonghen besorchde/ hoe wel datter ghemeynlijck maer tseuentich ghenoemt en worden.

Van de tseuentich wtlegghers der Bybelen.

Ptolomeus Philadelphus/ de tweede Coninck Egypti/ nae Alexandro/ creech een bysonder gonst eñ liefde tot het Jootsche volck/ als een constgierich liefhebber der Schriftueren eñ alder bysprake/ richte hy de vernaemste Liberije

Tseuentich Wtleggers der Bybelen.

inder gheheelder werelt op/met grooten oncost. Ende doẽ hy by de hondert eñ twee duysent dienende Joden in Egipten dẽ bant haerder dienstbaerheyt los gemaeckt hadde/ so sant hijse metten vaten/die totten Godsdienst behoorden/weder te huys nae Jerusalem/ van weghen/ dat Eleazarus so goetwillich de lxxij. Rabini/ so hy begheerde ghesonden hadde van Jerusalem nae Alexandria/ die hem de wet in Griecksche sprake op dat eyghentlijcste souden bedieden eñ verduytschen. Doen sy nv metten haren ontfangẽ/ den Coninck de rolle der wet wesen/ waer in de wet met gulden letteren ghescreuen stont: So sloot hy een yeghelijck van haer in een bysonder Camer/ ende sy brachten binnẽ tweentseuentich daghen de wet wt de Hebreeusche sprake/ in de Griecksche tonghe/ welcke translatie noch voor ooghen is/ ende waren so ghelijck/ soo dat hem oock Augustus verwonderde/ also datter gheen mishouden des sins nerghens hem en vertoonde/ oock de woorden niet. De selue wtlegginghe gaf Demetrius van den Joden beuesticht/ den Coninck/ die riep de lxxij. voor hem/ ende na dat hy hen ghedanckt hadde/ soo sant hijse weder te huys/ eenen yeghelijcken met twee pont gouts tot een gheschenck/ op den wech ghesonden/ ende met eenen beker van een pont swaer/ ende met een gheheel gherectschap totter maeltijt.

Geschenck des Conincks der 72. wtlegghers.

¶ Manasse de thiende Bisschop.

Manasse de thiende Bisschop der Jodẽ/ heeft nae Eleazaro dat Bisdom aen ghenomen/ ende seuenentwintich Jaer beseten. Van desen Manasse en hebbe ick niet in de Historien connen geuinden/ dan dat hy Eleazari des Bisschops vaders broeder gheweest is.

¶ Simon de gherechte in de orden de elfste Bisschop.

Simon/ welcx toenaem de gerechtighe/ Onie des oudẽ Bisschops soon/ de elfste Bisschop der Joden/ sadt achtentwintich Jaer/ een seer goet man/ diens lof int boec Eccl. 50. capittel oft xlix. ghepresen wort. Dese hielt zijn volck ende verlostet van het verlies/ ende wert van zijnen borghers den gherechtighen ghenaemt/ van zijnder bereyder teghenloopende mildicheyt/ ende dienstelijckheyts wegen/ ooc van zijns rechten ende gheestelijcken regiments wegen/ stelde ende liet Oniam zijnen soon tot eenen nacomer.

¶ Onias de twaelfste Bisschop der Joden.

Onias dies name de tweede sadt indẽ dienst des hoogen Priesters officie Simonis des gerechten soon/ xxxix. iaer/ maer niet seer rechtueerdich/ geltgierich/ hy ontseyde wt liefde des gelts Euergeti den Stadthouder Ptolomei tribuyt te geuen/ waerom dat geheel Jootsche lant schier inden noot gecomẽ was. Maer Josephus een Jode de ontfangher eñ dienaer vander cijns Sirie/ en versoendese niet alleen/ teghen Onias wille/ met Ptolomeo/ maer wert ooc tot een regent eñ stadthouder ouer Judeam gestelt. Dien setten sommige voor Simonem den gerechtigen als zijnen vader de xj. Bisschop/ ende geuẽ hem alleen negen iaer toe/ die hy soude geregeert hebben. Na desen settẽ sy Simonem zijnẽ soon voor den xij. Bisschop/ eñ schrijuẽ hem toe xij. iaer/ als Josephus/ maer Philo/ diens rekeninge eñ ordẽ wy hier houden eñ nauolgen/ 28. iaer. Na desen stelt Josep. Lib. 12. Oniam dies name de derde als zijnen soon des eersten verhaeldẽ Bisschops Simonis/ eñ schrijft hẽ toe xxix. iaer/ die hy geseten heeft. Philo swijcht den derdẽ laetstẽ Onie/ eñ latet by den anderen blijuen die xxxix. iaer regeerde. Maer Josephus heet dẽ derden Oniam Magnum/ tot welcx tijdẽ/ doẽ Antiochus Magnus Ptolomeum verwonnẽ heeft/ so heeft hy hẽ ooc Judeam onderworpen/ ende zijn Heyr voor Jerusalẽ gebracht/ eñ die sonder eenich wederstant met vrijen ouer geuen/ eñ open poortẽ van zijnẽ aenhanc ontfangen. Eñ doen hy in de stadt quam/ tsestich duysent menschẽ verslagẽ/ die het ouer geuen eñ het openẽ der Stadt tegen haddẽ geweest/ ooc sommige wt dẽ genen/ die de Poorten hadden geopent/ daerom dat sy hẽ/ aengaende den Tempel tegen waren/ in welcken hy brac eñ met ghewelt viel/ ende alle de gulden Candelaers/ Vaten Disch/ Altaer/ Heylichdom/ wech nam/ met grooten iammer der Joden/ eñ heeft namaels de gheheele Stadt gheplondert/ ende x. duysent volcx met hẽ wech geleyt/ eñ onsprekelijck veel quaets der Stadt toe geuoecht. Met Onia/ maecte Arius de Coninc der Lacedemoniers terstont een verbont. Op dees tijt so sant Seleucus des Coninc Antiochi nacomer zijnen Legaet Heliodorum tot Jerusalem/ om dẽ schat des Tempels te halen ende te roouen/ de welcke so haest hy inden Tempel quam/ vã twee iongelinghen die inden Tempel verborghen laghen/ doorsteken wert. Maer Onias vreesde de gramschap Seleuci/ badt den Heere om den gestoruen dat hy dat leuen weder ontfinghe. Ende terstont so ontfinc hy weder eenen Geest ende adem. Die troc leuendich weder te huys/ eñ seyde tottẽ Coninc/ heeft mijn Heer Coninc eenighe/ na wiens bloet dat hy dorst/ dien seynde hy na Jerusalem. Van dien twee Machabeorum.

Philo ende Josephus int ghetal der Jaren ende ordeninghe der Joden Bisschoppen oneens.

Heliodorus inden Tempel doorsteken/ die Onias der Joden Bisschop van den doot verweckte.

¶ Een groote Scisma eñ tweedracht der Bisschoppen der Joden.

Ontrent desen tijt heeft hem een groote Scisma onder de Bisschoppen der Joden verheuen/ het welck niet een cleyne schade oft oorsake en was: Simon de Bisschop steruende/ liet na hem drie sonen/ namelijck Oniam/ van welcken wy eerst ghesept hebben/ Jesum ende Johannem/ die in drie Vorstendommen des Bisdoms quamen. Doen nv Onias sonder Erfgenaem/ eñ sonder Kinderen dat leuen oorlof gaf/ so begostẽ zijn twee ander Broeders om dat Bisdom te kijuen.

Secte ende oproer der Joden.

Eñ op dat sy nv den Coninc Antiocho souden behagen/ so neychden sy hẽ tot zijne manieren eñ geloone: Also ooc/ dat sy haer namẽ veranderdẽ/ eñ Heydensche namẽ aen namen. Jesus noemde hẽ seluẽ Jasonẽ/ maer Johannes is Menelaus genoemt gewordẽ. Nv so beweechde Jesus een oproer tegẽ Menelaum/ ende dat volc hadde hẽ ghedeylt/ eñ hinghen eensdeels Menelaum aen/ bysonder de kinderen Thobie: Maer den meestẽ hoop volchde Jasoni na. Daerom ginc Menelaus ende de kinderẽ Thobie tot Antiocho/ hem voor houdende/ hoe dat sy haer Vaderlijcke Wet wilden verlaten/ ende zijn geloone eñ zeden nae volghen: Alleen dat hi hen gonne/ een Synagoge oft Schole te Jerusalem op te richten.

Twee Bisschoppen der Joden op een mael.

Het welc doẽ hijt hẽ toe liet/ hebbẽ sy ten eerstẽ de Besnijdinge verloochent/ eñ alle dat hen Moses op leyde. Eñ op dese maniere sadt Menelaus int Bisdom elf iaer. Na zijn doot sadt Jason thiẽ iaer. Besiet van dien dat eerste Capit. int eerste Boeck Machab. So zijnder oock in Jerusalem op ghestaen sommige Duyuels kinderen/ die der Heydenen maniere eñ zeden hebbẽ in gebracht/ ende hebben vã Antiocho begeert/ dat de Jerosolomiten voortaen soudẽ Antiochen ghenaemt ende ghescreuen worden.

¶ Mathathias de Priester ende Vader Machabeorum.

Mathathias de Priester eẽ soon Johannis des soons Simonis tot Jerusalẽ woonende/ heeft in desen ergen tijt in hooger gerechticheyt eñ puer totter Wet/ gelicht/ als daer toe verweckt/ eñ eenen eenigen liefhebber der Jootscher Wet. Desen werden vijf sonen ghebooren/ Joan.

Mathathias ijuer eñ handel.

Gadis/

Gadis / Simon/ Thasi/ Judas Machabeus/ Eleazarus/ende Jonathas: De welcke doen hy sach der Joden gestelteniſſe/der Stadt ende des Tempels daghelijcsche berooinge: eñ ontblootinge: Item des volcx bedwanc/etc. So beghost hy bi dese zijne Sonen de ghestelteniſſe des volcx daghelijcx te beweenen / eñ al meer ter herten te nemen / ende dacht by hem seluen / dattet beter waer om de Wet Gods te steruen/dan schandelijck alſo te leuen/met dien quamen des Conincx Boden tot hem gesonden/dat hy na de gewoonheyt ende het gebot des Conincx met zijnen Sonen soude offeren: Dat en wilde hy gheensins doen / Ja doen hy eenen Jode tot spot der Wet sach/den Afgoden offeren / soo viel hy vertoornt met zijne Sonen ouer hem/ende nam hem dat leuen/ende goot zijn bloet op den Altaer/eñ doorstac Apollonem des Conincx Stadthouder/die de Joden tot alsulcken grouwel ende Afgoderie bedwanck/met alle zijn Ridders/ende wierp dē Altaer om/ende riep wter kelē met luyder stemme/waer yemāt na God ende zijnder Wet yuert eñ dorst/die come tot my/ende volge my na. Ende als hy dat seyde/soo vloot hy met zijn Sonen in een Wilderniſſe oft Woestyne. Tot diē liepen veel Joden/eñ corен hem tot eenen Richter/Hertoghe ende voorgangher: Ende hy leerdese oock op den Sabbath te strijdē/wt de Wet des noots die alle Wetten wijckt/want waer sy dat niet en deden / soo souden sy haer eyghen dootslaghers zijn / ende de vianden soudense ledich ende weerloos op den Sabbath ouervallen. Van desen tijt aen soo is de ghewoonheyt by de Joden in ghebroken / oock op den Sabbath te strijdēn/ daer sy voormaels eer steruen dan strijden wouden.

Mathatias crijchsrustinge eñ daet. Daer vergaderde hem Mathathias eē Heyr/ wierp de Altarē ouer al om/ende als hy yemant onrecht doende beuant teghen de Wet/die stack hy terstont den hals af. In den seluen Jaer doē hy hadde begost te regeeren/ so vielder een dootlijcke siecte op hem/so dat hy zijn Sonen tsamen riep / ende seyde: Mijn Sonen / ick gae nv daer henē dē wech van alle vleesch / daerom beueel ic v de Vaderlijcke Wet / dat ghy die weder op richt / bewaert / ende vander ellenden weder te recht brengt. Ende ist dattet so geschiet/dat ghy daerom moet steruen / dat ghy dien aenghenamen ende gewenschten doot niet en breest/ maer

Testament Mathatie. vrolijc daer in voort gaet. Bouen dat so vermane ick v mijn Sonen/dat ghy eendrachtich/eensinnich / ende eenmoedich weest/ ende beual hen Simonem haren Broeder/dat sy hem voor eenē Vader souden houden/mits dat hy met raet ende wijsheyt zijn ander broeders te bouen ghinc. Maer Judam Machabeum/soudē sy voor eenē voorganger hebben/want hi de cloecmoedichste ende van stouter herten was dan dander. Met desen zijn Testament badt hy God/aen welcken dattet alle gelegen was/dat hy zijn hulpe eñ genade daer toe gaue/ende sterf ende wert tot Modin begrauen.

Judas Machabeus de eerste Bisschop ende Hertooch der Joden.

Machabeus de eerste Bisschop ende Hertooch der Joden. IVdas Asmonei oft Machabeus/ eē soon Mathathie / nam na zijnen Vader dat Regiment des Bisdoms ende Hertoochdoms der Joden aen/die van nv voort beyde in een quamen: Dit was een gheheel straf Crijchsman / ende recht yuerich Jode / om God ende zijn Wet / van welcken nau zijns ghelijcke voor oft na ghecomen eñ is: Die heeft beyde de Officien eyghentlijck bedient vijf Jaer lanck. Dese die dreef met hulpe zijnder Broederen / de vianden wten lande. Die ouertredende Jodē/ende verachters der Wet/bracht hy in menigherley maniere te niet/ ende reynichde in summa dat geheel Aertrijc vā alle vlecken der Afgoderie. Judē eerstē aenval/ sloech hy Apollinem dē Hertooch eñ Hooftman Samarie/nam hem zijn wapen/ ende doode hē/ met welcken Sweerde hy namaels vocht.

Namaels doen Antiochus in Persidem wilde trecken/so sant hy zijn Hooftliedē in Judeam om de Jodē te bestrijdē/ namelijc Lysiam/Ptolomeum/Gorgam/ ende Nicanorem / de welcke alle/Judas wt Judea verdreef/ende den Tempel vandē Afgoden beulect/ reynichde ende vernieude hy weder/in welcken doen gras eñ cruyt wiesch / ghelijck 1. Machab. 4. ende 2. Mach. 10. ghesien wort. Judas Machabeus de onuerlaet Antiochi wtgeroept.

Na de Jaren doen dit alle voleynt was/so gaf hy den Borgers tot Jerusalem haer Vaderlijcke Wet weder/ende wijede den Tempel ten derdenmael / het welck noch heden Encenia wort ghenaemt in December. Met dien sterf Antiochus/ende Menelaus/ den Afgodischen ende afvallighen Bisschop/wert vanden Jonghen Antiocho ghedoot/na deser doot/ so quā Alchimus/ eenen/niet van Priesterlijcken Geslachte/aē dat Afgodisch Bisdom/eñ behielt vier Jaer. Die beweechde teghen Judas Machabeus een viantschap/eñ sterf in Gods onghenade terstont daer na. Daer wert dat Priesterdom tsamen metten Hertoochdom/ met alle der Joden gonst eñ kiesen/Juda Machabeo toe gekeert/wāt het moest te samē in een comē/ om Christum te prefigureren/ in welcken dattet alle te samen comē soude/ beyde dat Priesterdom ende dat Conincrijcke/eñ duerde tot op Christum.

Verbont Jude Machabeus metten Romeynen tegen Antiochum. Judas Machabeus maecte metten Romeynen vrientschap eñ eē verbont/welcke den Raet te Romen tot eenen vrient aen nam/ende de Legaten met vrientschap af schicte. Ten laetsten is hy in eenen strijde tegen Bachidē dē Hooftman Demetrij des Conincx Grecie oft Syrie tonder gelegen / als hy drie Jaer Bisschop eñ vijf Jaer hooge Priester geweest was. Sijne broeders als sy het lichaem van de vianden cochtē/so begroeuen sy hem tot Modin in dat graf zijnder Vaders. Daer af in Machabeis.

Jonathas de tweede Vorst ende Priester.

Jonathas een broeder Jude Machabei. IOnathas der Joden Hertoghe eñ Bisschop/ een Broeder Jude Asmonei oft Machabei regeerde dat Jootsche volck xix. Jaer / zijnen broeder niet ongelijc/een yueraer der Wet. Ten laetsten van Tryphone geuanghen ende verslagen/in eender maeltijt van Ptolomeo ghenoot/ Als Euseb. lib. 13. Capit. 9. bewijst / ende veel in de Machabeen ghesept wort.

Simon de derde Hertoghe ende Priester des Jootschen volcx.

SImon Mathatias sone / de derde broeder Machabei Jude / der Joden Hertoghe ende oock Bisschop/sadt viij. Jaer int regiment. Een seer cloec ende gheestelijc Man/vander ionchept op goede wandelinghe ghewoon / duechdelijck/ ende wert ten laetsten schandelijc vermoort / vā zijnder dochter man. Van desen leesmen in de drie Boecken Machabei / 1. Macha. int laetste Cap. Ende op desen so eynt dat eerste Boec der Machabeen.

Johannes Hircanus de vierde ouerste Vorst ende Priester.

IOhannes Hircanus een sone des eersten verhaelden iij. Priester ende Hertooch Simonis/ die heeft na dē afschept zijns Vaders twee sonen Jude eñ zijnē outsten Mathathie/tot Jericho in eender maeltijt/met recht dat Priesterschap vercregē/eñ dat selue xxvi. Jaer bedient eñ voor ge-

ſtaen:Hy liet Ariſtobulum zijnen eerſten geborē ſoon Hircanum eñ noch twee ander / de welcke mits dat ſy eensdeels wt ſotheyt / eensdeels wt ionchеyt/niet gheſchict en waren om dat volc te regeeren/ſo ſette hy dat Rijcke ouer/ zijnē wijue Alexandram/ die ſeer cloec was om de ſonē voor te ſtaē. Dit was eē mã des Prieſterſchaps weerdich/ende ooc int Hertoochdom ernſtachtich. Hy creech der Romeynē vrientſchap/ende verdroech veel vanden Phariseen ende Eſſeen.

Ariſtobulus de vijfſte Prieſter ende Vorſt/ende de eerſte Coninck na de Babyloniſche gheuanckeniſſe.

Ariſtobulus de eerſte Coninc na de Babyloniſche gheuanckeniſſe.

DOen nv Alexandra de Sonen int regiment haer onderſtont voor te ſtaen / ſo leyde Ariſtobulus zijn Moeder gheuangen / eñ ſettede hē ſeluen de Croone des Rycx op/ende regeerde alleen een Jaer/beyde Coninck ende Biſſchop/ende doode zijnē broeder Antigonum/doort in blaſen zijns wijfs / ende zijn Moeder met hongher/ ende de ander broeders vinck hy. Vander 475. Jaer van Sedekia de laetſte Coninc Juda verlopē warē/doen ſterf hy/mits dat hem het bloet tot alle leden wt liep / tot wrake van zyne broeders/van God alſo gheſtraft.

Janneus Alexander/de vi. int Vorſtendom ende Prieſter Jude.

Janneus Alexander de vi. Jodē Biſſchop na Machabeo eē grouwelijck tyran.

ALexander de broeder Ariſtobuli/ontfinc vã de Heydenſche dat Biſdom eñ Conincrijck/ regeerde ſeuenentwintich Jaer. Want de na gelaten Weduwe van Ariſtobuli / zijns Broeders wijf/verloſte hem met twee Broeders wter gheuanckeniſſe/ende ſette hem als dē outſten in dat Rijcke tot eenen voorgangher Judee/die doode zijnen naeſten / na hem ghebooren broeder / ende hy was alſulck een quaet menſche/ſoo dat hy in ses Jaren duyſent oude/ende acht hondert ghehoude lieden / die zijne quade daden beriſpten/ tſamen met hare wijuen ende kinderē/doode/eñ openbaerlijc opter ſtraten ende weghen dede op hanghen: Hy liet twee Sonē na hem/Hircanum eñ Ariſtobulum/maer hy ſette zijn wijf Alexandram om te regeeren na hem / want ſy hadde de ghenade ende ſtemme des volcx.

Alexandra de ſeuenſte Coninginne der Joden.

ALexandra regeerde na haren Man neghen Jaer. Hircanum harē Soon/na negē Jaer tot eenē Prieſter eñ Vorſt ſettende/Op deſen tijt rees op de ketterie der Phariseen in Judea / ſy droech alleen den Coninclijcken naem/ende liet de Phariseen na haren wille regeeren.

Hircanus de achtſte/de laetſte Coninck ende Prieſter der Joden.

HIrcanus des voornaemden Alexandri of Alexandre ſoon / ſadt in dat Biſdom / ende hielt de Croone ende den Scepter der Joden/ vier ende dertich Jaer / van zijnder moeder tot Biſſchop gheſtelt. Die nam met een vergaderde Heyrcracht/de Wapen aen tegen zijnen broeder/ daer ſo geluctet zijnen broeder Ariſtobulo/ſo dat hy hem wten lande veriaechde. Niet lange daer na/belegerde Hircanus Jeruſalē / maer Scaurus de Roomſche Hertooch dreef de belegeringe af. Eñ dewijle dat ſy alſoo met malcanderen keuen/ſo gauen ſy den Romeynen oorſake om haer te veruolgen: Daerom quam Pompeius in dat Jootſche Lant/eñ belegherde Jeruſalem/doen reeſſer eenē tweedracht in de Stadt/wt oorſaecke/die op Ariſtobulus zyde wilden haer ter weer ſtellen ende de Stadt beſchermen / diet nv met Hircano hielden/wildent dē Romeynē op geuē. Ten laetſtē ſo verſtoorde Pompeius de Stadt/

Pompeius Jeruſalem gewonnen.

Twiſt der Jootſcher Biſſchoppē dwelck Herodi eenen toe ganck maecte totten Conincrijck.

nam Ariſtobulum gheuanghen met twee ſonen/ Alexandro eñ Antigono/ende heeftſe nae Romē gheuoert. Maer doen corts daer na Julius Ceſar Syriam ende Judeam ouerviel/ſoo ſette hy Hircanum/die een wijle ontuloden was / weder in zijn Biſſchoplijck Officie / verleende hem ooc wederom dat Conincrijc/doch en ſoude hy hem niet meer geen Coninc laten noemen. Met dien ontliep Antigonus eñ Alexander/beyde wt haer om Hircano te veruolgen. Alexander creech wel bewaerde plaetſen/die hy wan door verſaemder hant des gheheelen Jootſchen lants / ende wert verſlagen tot Antiochia met eē bijle/dewijle lach Antigonus zijns broeders Ariſtobulus ſoon/ooc zijn doot vyant / by den Coninck der Partheen verborgen/tot op het ſteruen des Keyſers Julij/ doen begaf hy hem ſeluē met een heyrcracht wt/ beſtormde de ſtadt/vinck den Biſſchop eñ Vorſt Hircanum/zijns vaders broeder/ ende beet hem de ooren/ met zijnen tanden af.

Daerom ſoo creech Marcus Anthonius met byſtant Octauiani/ Herodem den vreemdelinck tot eenen Coninck des Jootſchen lants / aengeſien dat ſy hen onder malcanderen niet verdragen en mochten/ende dat deen broeder tegen den anderen int harnaſch/de ſone tegen den vader te velde lagen om malcanderē te dooden. Deſe Herodes ginck vermetelijc in de ſtadt/vinc Antigonum den vyant Hircani/ ende ſant hem gebondē na Antiochia/tot Anthonio/ die ſloech hem doot met een bijle. Doen hebben de Joden haer vryheyt geheel moeten te buytē gaen / ende den Romeynē onderdanich zijn. Alſo heeft hem dat Conincrijc Judee geeynt/ int xxxiij. Jaer Hircanij der Joden Coninc ende Biſſchop. Daer af ſeyt Joſephus int vijfthienſte boeck ouer al.

Herodis Antipater de eerſte vreemdelinck in Judea.

HErodis ontfinc dat rijcke der Joden vandē Romeynen/eñ regeerde xxxvij. Jaer/in zijn xxx. Jaer is Chriſtus geboren. Want doen den Scepter van Juda genomen was/ſo werdet tijt dat Siloa comen ſoude/ die Gen. 49. belooft is. Hy doode Hircanum/ vant officie af geſtelt zijnde/eñ zijn ſone die zijn nacomelinck int Biſdom ſoude geweeſt zijn: Van dien hebbē wy elders gehoort. Itē hy doode Marianem de Coninginne der Hebreen / ende ooc de dochter Ariſtoboli zijn eyghen wijf/wt nijt: Alſo Joſephus ſeyt/ſo is ſy de ſchoone Helena ter ſeluer tijt geweeſt/van onſienlijcker ſchoonheyt/alſo dat ſy niet alleen van fijnder ghedacnte ander vrouwen te bouen ginc/ maer ooc voor een Hemelſche beelt geacht wert. Deſe was teghen Herode / beyde van haerder moeder ende ſuſter beſchuldicht / als dat ſy haer gedaēte hadde geconterfeyt /eñ om Octauianus tot haerder liefde te treckē ouer geſonden: Daerom ſoo moeſt ſy ſteruen van den bloetdorſtighen Herode haren man. Aenmerct oock/ doen Herodes dat rijcke ontfinck / ſo en hebben ſy geenſins de Prieſters wt den geſlachte Juda oft Mathathie ghecoren / maer wie hem ſeluen wt gaf ende daer voor gelt gaf. Dat dede ooc Ariſtobolus/ zijn ſone/ooc de Romeynen/Alſo dat in 107. Jarē/van Herodis tot op Titum eñ Vaſpaſianum xxix. Biſſchoppē waren. Terſtont wanneer een niet recht en dede/ſo wert hy af geſedt/ ende wie meeſt gelt oft gonſt hadde/weder in gheſtelt/ tot dattet geheel tot ſpaenderē ginc. Na Herodis regeerde Archelaus vi. Jaer/na hem Herodis Detrarcha xxiiij. Jaer. Agrippa viij. Jaer. Herodis zijn broeder iiij. Jaer. Agrippa een Soon Agrippe xxij. Jaer. Voor Herodis/Ariſtobulus de eerſte Coninck na de geuanckeniſſe een Jaer. Alexander xxvij. Jaer. Alexander ix. Jaer. Hircanus xxiiij. Jaer. Herodis xxxvij. Jaer.

Herodes Aſcalonita Antipaters ſoon/ eerſte Coninck Juda.

Jeſus

Jesus Christus een Sone des levendighen Gods/een Coninc der Joden ende hooghe Priester Israels.

DOē nv den Scepter in vreemder hant stont/ eñ datter xx.iaren geleden waren dat Herodis had begost te regeeren/ eñ datter schier geen hope meer in Israel en was/eñ allē troost bi velen wt gheblust: Doen wert geboren de Coninck der Joden int xxx. Jaer des Rijcks Herodis. Noch so en tradt Christus niet in zijn Officie/tot in dat xxx. Jaer zijns ouderdoms na het Doopsel Joannis. Daerom so moet ghy de Jaren rekenen tot op het Doopsel Joannis / ende totter rekeninge deser xxx. Jarē eer Christus heeft begost te predikē/so hebt ghy effen de 70. weken/de 490. Jaer na de Prophecie Dan.9. Oock de xxx. Jaren Herodis/waer in Christus voort ghecomen/eñ int Bethleem Juda gheboren is. Nv so hebben wy de Bisschoppen ende dat Conincrijc Juda / vander Babylonischer gheuanckenisse: Item der Persen Rijcke/ooc dat Rijcke Alexandri/eñ meest alle Rijcken/hoe sy in dat Roomsche geuloept zijn. Ooc dat Roomsche regiment door de Raets-heerē eñ Keysers tot op dat seste ouderdom gebracht / dat is tot op Christum/ den Coninck alder Coninghen.

¶ Summa der Bisschoppen eñ hooge Priesters van Aaron tot op den Tempel Salomonis.

Somma der Bisschoppē vā Aaron tot op dē tempel.

Aaron de eerste Bisschop der Joden.
Eleasarus de tweede.
Phinees de derde.
Abisue de vierde.
Bocci de vijfste.
Ozi de seste.
Heli de seuenste.
Samuel de achtste.
Achioth oft Achitob de neghenste.
Abimelech de thienste.
Abiathar de elfste.

Bisschoppen na dat Salomon dē Tempel gesticht heeft/ wt Josepho tot op de gevanckenisse Babylonie verhaelt.

Somma der Bisschoppen van dē tempel tot op de geuanckenisse Babylonie.

SAdoch de eerste Bisschop ende hooghe Priester des Tempels.
Achimaes de tweede.
Azarias de derde.
Joram de vierde.
Auxiorannus de vijfste.
Phideas de seste.
Pudeas de seuenste.
Hilus de achtste.
Joathan de neghenste.
Vrias de thienste.
Nerias de elfste.
Ideas de twaelfste.
Sallum de derthienste.
Helchias de veerthienste.
Zaroch de vijfthienste.
Josedech die ghevanckelijck in Babylonien gheuoert is/ de sesthienste.

Summa der Joden Bisschoppen na de Babylonische geuanckenisse tot op Christum wt Josepho.

Somma der Bisschoppen van de ghevanckenisse tot op Christum.

IEsus een soon Josedech heeft xlvi. iaer met Sorobabel gheheerschapt.
Joakim oft Josedech zijn sone.
Eliasib een medeghesell Esre.
Joiada oft Judas/tot welckē Mardocheus bootschap seynt.
Joannes/anders Jonatha/heeft zijnen broeder Jesu doot gheslaghen.
Jaddus de broeder Manasses heeft dē Tempel op den Berch Garisim ghesticht.
Simon Justus.
Eleazarus zijn broeder/onder welcken zijn de tseuentich Ouersetters ghesonden ghewordden.
Onias mettē toenaem Menelaus/ eē broeder Simonis / dies susters soon was Josephus/ maer niet de Hystoricus/tē tijdē Titi eñ Vespasiani. Dese is van Lysia af geset/eñ in Berea gedoot/eñ Joachim vanden Geslachte Aarons in zijn stede ghestelt/welck Onias des voorgaende Onie soon verdroot eñ trock in Egipten/eñ becoute den Coninc/so dat hy aldaer eenē Tempel stichte dē genen tot Jerusalem gelijc/eñ hem tot eenē Bisscop maecte. Maer Joachim na dat hy iij. Jaer dat Bisdom tot Jerusalem had beseten/ so is hy gestoruen/eñ hem en is niemant na ghevolcht/maer den Tempel heeft seuen Jaer sonder Bisschop gestaen/ tot dat het gewelt den Assomoners ouer ghegeuen wert.
Simon zijn soon. Daer af Eccli.50.
Onias de groote tot welcken de Coninc Darius der Lacedemoniers schrijft.
Judas Machabeus een soon Mathathie.
Jonathas zijn broeder.
Simon zijn Swagher Ptolomei.
Joannes / die oock Hircanus ende Jonathas ghenaemt wert.
Aristobulus die ouer 480. Jaer na de Babylonische geuanckenisse hem seluē dat Coninclijc Diadema ten eerstē heeft op geset/ eñ alder eerst heeft willē Bisschop eñ Coninc genoēt werden.
Janneus die oock Alexander genoemt wert.
Hircanus zijn sone/dien de ooren afghesneden werden om dat hy geen Coninc werdē en soude.
Herodes een Wtlander / van Octauio Augusto tot eenē Coninc verclaert eñ ghecroont/in dat Capitolium ghelept ghewordden. Daer heeft dit Conincrijck na der Prophecie Jacobs ende Danielis / eñ ooc dat Priesterdom by de Joden op gehouden/ende den Scepter is van Juda genomen. Doen wast tijt/dat die/die in de Wet eñ Propheten belooft was/den Siloa/dē warachtigen Coninck eñ Priester/comen soude/ende de volcken vergaderen/Gen.49. Namelijck Jesus Christus. Waer af hier na in het beghin van de tweede ende derde Cronijcke / Josep. lib. antiq. 20. Cap. 18. So dat van der tijt Herodis de eerste Coninc der Joden/tot op de verstooringe Jerusalems van Tito ende Vespasiano (welcken tijt 107. Jaer in haer begrijpt) xix. Bisschoppen der Jodē zijn geweest/onder welcke alle eenen vander Linien der Bisschoppē eñ Geslachte Aarons Negenthiē Bisschoppē van Herode tot op Titum in 170. Jaren.
Leui oft Asamonei (den welckē het alleē door de ordinancie der Wet alleē toe behoorde) was/namelijck / de eerste van Herode ghecoren / Aristobulus ghenaemt / een soon Hircani / bouen dien oock dat Herodis Aristobulus suster Mirammem te wijue nam/waer mede hy eē groote gonste by den Jootschen volcke creech.

Herodis des grooten ende eersten Wtlantschen Coninc der Joden geslacht / in eender summa wt Paulo Volsio ghetoghen.

Antipater een vader Herodis.

ANtipas oft Antipater / een Vader Herodis een Edelman wt Ydumea / alder eerst van Janneo den Jootschen Bisschop ende Coninck tot eenen Hertoghe eñ Hooftman/Daer na van Julio/den eersten Roomschen Keyser/een Borger tot Romen ghemaect/ ende een Lantvoocht ouer Judeam ghestelt/die is na veel Ridderlijcke daden / van Malacho den Arabier met fenijn wtgeropt. Sijn wijf Cypris genaēt/wt Coninclijckē geslachte vā Arabien geborē/ van die heeft hi vier sonen eñ een dochter behouden/namelijc/ Phaselum/ Herodem/ Faroram/ Josippum/ eñ Salome / der welcker handelinghe in beyde de Boecken Josephi beschreuen werden.

Nv van der merckelijcker Historien Herodis zijns tweedē soons eñ zijnē Geslachte/leest Ege-

sippum lib. 1. Josephum vandẽ Jootschẽ Crÿch ouer al. Item in lib. antiq. van het eynde des 14. Capi. beginnẽde des 14. Boecx tot in dat 20. Eñ van daer aen tot in dat 12. Cap. des 17. Boecx. Ende van daer van zÿnen geslachte totten eynde der 20. Boecken Josephi/ wel weerdich om lesen/ ende van welcx wel een eyghen Cronÿcke te maken waer. Wat God door desen man gedaẽ/ ende waer toe dat hy hem gebruyct heeft. Want het is een wonderlÿck ende treffelÿck Man gheweest/ quaet ende goet/ gierich eñ milt/ alsoo dat hy in diere tÿden zÿn eygen cleynodien vercochte ende versette/ om prouande te coopen zÿnen Lande ten goede. Hy heeft veel redelÿcke manlÿcke daden gedaen/ van wiens duechden Josephus veel schrÿft/ ende daer teghen oock groote tyrannie gebruyct/ oock aen zyn eygen kinderẽ ende wÿuen/ so gheheel dat Augustus/ also Macrobius schrÿft/ seyt/ hy wilde lieuer Herodis vercken dan zÿn soon zÿn. Hy nam een grouwelÿck ellendich eynde: Leest daer af Josephus lib. antiq. 17. Capit. 9. 10. 11. Want onse Cronÿcke en is niet op een Lant oft Stadt/ maer op veel/ niet van een oft twee Vorstẽ/ Heeren/ Coningen/ oft Persoonen/ maer op veel wÿsende/ ende eẽ gemeyne Cronÿcke/ niet alle/ maer die wt gelesen Historien/ volcken eñ Landen/ wat te segghen/ eñ recht als eenen loop ende spaceerganc door de Werelt/ ende haren loop/ eñ wt veel Cronÿcken/ maer niet allen/ maer de wtghelesenste Historien hier in/ als in eenen wtganck/ Jaer-boeck ende schatcamer der Historien van alle Cronÿcken eñ Historien tsamen ghebracht.

Deucht eñ boosheyt Herodi.

Phaselus de eerste Soon van zÿnen Vader Antipater tot eenen Hooftman ouer Jerusalem/ ende van M. Anthonio tot eenen Viervorst ghemaeckt. Van zÿn leuen/ ende doot/ daer bouen in de beleghertinghe Jerusalems/ van Herodes beschreuẽ. Zÿn wÿf hiet Solome/ Herodes zÿns broeders dochter.

Herodis Historie eñ tyrannie.

Herodes de andere Soon Antipatris eñ Cypris/ is xv. Jaer out zÿnde/ van zÿnen Vader tot eenen Lantvoocht ouer Galileam/ daer na vã Sexto Cesare dẽ Oom des Keysers Julÿ tot eenen Hertoge in Syrien/ ten laetstẽ vandẽ Keyser Augusto/ ende van eenen Raet/ tot eenen Coninck ouer alle Judeam ghestelt/ ende is xxxvij. Jaer Coninck gheweest. Ende hoe veel gonste dat hy vanden Romeynen hadde/ soo veel ongonste hadde hy van zÿn Maechschap/ bysonder vandẽ Joden/ der welcker hy veel onsalichlÿc eñ iammerlÿc doode. Dese ist/ tot welcken de Heylighe drie Coningen wt Oriẽtẽ tot Jerusalem quamen/ die dat ontschuldich bloet om alsoo te vermoorden op bracht. Hy hadde acht Wÿuen.

Acht wÿuẽ Herodis.

Dosis zÿn eerste Wÿf vã Jerusalem/ die heeft hy ghehadt/ eer dat hy Coninc is gheweest/ aen haer wan hy eenen Soon/ na zÿnen Vader Antipater ghenaemt/ den welcken hy voor zÿn doot/ heeft doen dooden. Daer af Josephus int lange op de voornoemde plaetsen schrÿft.

Martha dat tweede Wÿf was vã Samaria/ die hadde twee Sonen/ Antipas Archelaus/ die nae zÿnen Vader Herodes neghen Jaer in Judea (euen wel niet alleẽ/ want hem de Keyser niet toe laten en wilde) gheregeert heeft/ eñ den voorseyden Herodes geboren. De dochter hiet Olimpeas/ die is aen Josippo ghehoulÿckt/ van welcken sy eẽ dochter Maria genaemt/ voort bracht/ die is namaels den anderen Herodes tot eenen wÿue gheworden.

Pallas de derde Vrouwe wã hem Phaselum/ van welcken oock Josephus schrÿft.

Herodes geslachte.

Maria oft Mariamne een Jodinne/ des Bisschops Alexanders Dochter/ dat Edelste ende schoonste wÿf/ Herodes ouer seer behaghende/ nochtans ten laetsten van hẽ gedoot tsamen met haren Groot vader/ Moeder/ Broeder eñ twee Sonen/ Alexandro eñ Aristobulo. Dese ij. sonen hebben wÿf eñ kinderen ghehadt/ ende houwelÿcten verre in haer Gheslachte. Als/ Aristobulus nam Beronicã/ des voornoemdẽ Salomees Susters Dochter/ die baerde Herodes dẽ tweedẽ. Die nam Mariam Olimpiadis ende Josippus dochter. Desen anderen Coninck Herodes/ heeft S. Jacob den eersten Bisschop tot Jerusalẽ het hooft doẽ af slaen S. Peter in de geuanckenisse geleyt. Eñ is ellendelÿck van den wormẽ geten/ eñ also gestoruen. De andere soon Aristobuli Agrippa/ een Coninc in Galilea/ eñ Tracomitidis/ van Caligula den Keyser gestelt/ diẽs wÿf hiet Cypris/ des Jongen Phaselis dochter/ van welcke hy den Jongẽ Agrippam wã/ ooc eẽ Coninck/ van welckẽ S. Paulus spreeet/ in Act. Apo. die hadde iÿ. dochters. De derde soon Aristobuli ooc Aristobulus genoẽt/ die hadde twee dochters/ met name Mariamne/ de ander Herodias/ vã welcke wat int Euangelie geseyt wort.

Maria/ oft Mariamne de vÿfste vrouwe des grooten Herodis Simonis/ des Bisschops dochter/ die baerde hem den derden Herodes/ diens wÿf den voornoemden Herodes dochter was/ ende van welcke hy voort bracht/ een dochter/ Salome ghenaemt/ die hadde eerst Philippum den Viervorst tot eenen man/ daer na Aristobulum/ des tweeden Herodes Sone/ van welcken sy drie sonen wan/ Herodem/ Agrippam/ eñ Aristobulum.

Cleopatra de vj. Huysvrouwe des grooten Herodis/ van Jerusalem. Van die zÿn geboren Philippus ende Herodes/ van welcke Lucas int derde gheschreuen staet/ Philippus eẽ Viervorst tot Traco/ etc. Maer Herodes een Viervorst Galilee/ etc. Dese Herodes heeft Joannem onthooft/ Jesum bespot/ eñ ten laetsten vanden Keyser/ door beschuldinghe van Agrippa/ zÿns Officie ontset/ ende dat Lant doen ruymen: Die heeft Herodias na geuolcht tot inden ellendigen doot. Die is als voor bewesen is/ eens anderen Herodes wÿf gheweest/ maer sy heeft den genen verlaten/ ende haer tot desen geuoecht/ waerom Joannes steruen moest/ doen hÿt berispte/ want hy hadde te voren des Conincks Dochter van Arabia.

Cleopatra de seste huysvrou Herodi.

Herodias trouwe Herodi bewesen/ daer af Luce 14.

Phedra de vÿ. huysvrouwe Herodis/ die baerde hem een dochter/ Salome ghenaemt.

Helpis dat viÿ. wÿf heeft hem een dochter gebaert met name Bosame. Bouen dese acht wÿuen heeft hy noch twee vrouwen gehadt/ die zÿn Nichtẽ oft Kints-kinderen geweest zÿn/ by welcke hy gheen kinderen en heeft ghehadt.

¶ Moort ende tyrannie vã Herodes de groote aen zÿn wÿf/ kinderẽ/ maechschap/ ende vreemde gedaen.

HErodes heeft Hircanum ghedoot/ den in ghestelden Bisschop der Joden. Aristobulum/ zÿnder dochter Alexanders soon. Mariamnem zÿn wÿf/ haer suster/ vã eens ontschuldighe arch-meyninghe eens ouerspels weghen. Alexandrum haer Moeder/ zÿn swagerinne/ Antipatrum/ Alexandrum/ Aristobulum/ zÿnen soon/ Alexandrum ende Josippum zÿnen Swager. Ooc ontallÿcke veel Schriftgeleerde Phariseen ende Joden. Ooc ontallÿck veel ontschuldich bloets eñ kinderen. Ten laetsten quam den stric aen hem/ van welcx iammerlÿcken wtganc zÿns leuens eñ zÿnder grooter martelisatie die hy eenen langhen tÿt gheleden heeft/ eñ doch tot meerder pÿne niet steruen en conde/ tot dattet alle verrot wat dat in hem was ontsteken/ ende hoe dat hy hem seluen doorstekẽ wilde/ Oock van zÿnen beuel/ Testament/ eñ wraecgierighen affscheyt. Leest Jose. lib. 17. antiq. Cap. 9. 10. 11.

Moort eñ tyrannie Herodis.

Doot Herodis iammerlÿck.

Room-

¶ Roomsche Stadthouders vanden Keyser in Judeen ghesonden/ wt Josepho ghesommeert.

Somma der Roomscher lantvoochdē in Syria of Judea.

COpinus Quirinus/ onder welcken Judas Galileus was/ daer na Marcus/ na dien Ruffus/ waren ghesonden Stadthouders van Augusto. Valerius Grachus/ Pontius Pilatus de vijfde int iaer Christi/ 28. ēn int 41. Jaer heeft hy hem seluē gedoot. Dese twee van Tiberio tot Lantrechters in Judea ghestelt. Daer nae sette Claudius de vi. Cumanum ghenaemt/ onder welcken int xlviij. Jaer Christi/ de xxx. dupsent oproerige Joden ghedoot werden. Dē vij. Felix nae Christus gheboorte drie ēn vijftich/ Onder welcke de Egiptische valsche Propheet was. De viij. inder ordeninge is Festus int Jaer Christi achtenvijftich/ van welcken Paulus na Romen ghesonden is. Nae hem Albinus de ix. Int lxij. Jaer. Dien volchde int Officie nae Cestius Florus/ int iaer Christi sessentsestich/ onder welc dat tsamen loopen ende allarm der oproeriger Joden hem verheuen heeft. Teghen welcke Vespasianus/ als ouerste Hooftman van Nero is wt ghesonden ghewordē/ ende der Joden Hooftman Josephus de Historischrijuer int lxx. Jaer. Dese drie laetste zijn van Nero in Judea gesonden/ waer af bouen ghehoort is.

Maer Vespasianus int lxxij. Jaer Christi/ doen hy in Judea tot eenē Keyser gecoren wert/ soo heeft hy den crijch Tito zijnen sone beuolen/ ende is door Alexandriam nae Romen getogen. Waer af bouen inde achtste belegheringe Jerusalems van Tito ende Vespasiano/ Josephus te recht voor verhaelt wert.

¶ Dat geslachte van Herodis/ tot op de verstooringhe Jerusalems.

Herodis gheslachte hoe veel Herodissen/ ēn Historien.

DOen Julius Cesar eenen seer bitteren crijch voerde in Egipten/ so hielt hem Antipater een Vorst in Idumea ghetrouwelijck by hem: Daerom so maecte Cesar dē Antipater namaels tot eenē ouerstē Vorst ouer Judeam. Also hebbē nv de Joden vreemde Heeren/ sy stelden hen ooc geheel cloeckelijck daer teghen/ ēn en wilden desen Jonmeer niet hebben/ ende hem heeft een Jode/ ghenaemt Malchus/ met fenijn ghedoot.

Herodes wreeckte zijns Vaders Antipatris doot/ ēn vercreech by Augusto/ van Anthonio Olympiade. 182. dat is na Alexandri zijn beghin 292. Jaer/ datmen hem tot eenē Coninc der Jodē maecte. Also hadde nv Judea vreēde Conīgē wt Idumea. Ēn Herodes wan de Stadt van Jerusalē/ na langer belegeringe/ ēn vgoot veel bloets/ eer dat hy de Joden tot gehoorsaemheyt bracht. Int dertichste Jaer vā desen Herodes is Christus geboren. Dit zijn in summa de grootste veranderinghen/ die in Judea ghescheit zijn/ ten tijdē van deser Monarchie/ tot op de laetste Monarchie/ ende tot op de gheboorte Christi.

Maer hoe wel dat de volgende Coningen wt Herodes geslachte/ na Christus gheboorte gheweest zijn/ so wil ickse doch hier te samen stellen/ op dat se een yegelijck leser dies te lichter merckē can/ hoe de eene van den anderen afcoemt/ ende hoe dat sy ordentlijck na malcanderen geregeert hebbē/ tot op de verstooringe Jerusalems. Hoe wel dat ick inder ordinancie der Historien noch niet so verre gecomē en ben/ want ic hebbe noch der Romeynen handel te vertellen/ die haer ten tijden der Grieckē Monarchie begeuen hebben.

Herodes Ascalon doot drie van zijne sonen.

Herodes de eerste/ diemen noemt Ascalon/ heeft veel sonen ghehadt/ drie heeft hy selue doen dooden/ Alexandrum/ Aristobulum/ ende Antipatrem/ om dat sy teghen den vader gheconspireert hadden. Maer nae hem hebben geleeft/ Archelaus/ Herodes metten toenaem/ ende Philippus/ onder dese is dat Rijck ghedeylt.

Archelaus was van Herodes tot eenen Coninck ghecoren int Testament/ maer Augustus en wildet hem niet beuestighen als een Coninc/ maer maecte hem tot eenen Vorst met vertroostinge/ waer hy hem wel hielde/ so wilde hy hem tot eenen Coninc maken. Also regeerde hy negen Jaer/ ende dede veel Tyrannie/ sette ende ontsette hooghe Priesters/ nam zijns Broeders Alexanders Wijf/ ende eygentlijc wert hy beschuldicht by Augusto/ daerom stelde Augustus Archelaum af/ ende sandt hem tot eender straffe in Gallia/ daer soude hy zijn leuen lanck in armoede blijuen. Ēn also is dat deel van Judea voort aen door Roomsche Hooftlieden geregeert. Ten eersten door Cyreneum/ daer na door Pilatum.

Herodes metten toenaē Antipas/ Archelaus Broeder/ was vanden Vader Herode tot eenen Vorst ghestelt in Galilea. Dese heeft zijnē Broeder Philippum/ doen hy noch leefde/ zijn Wijf ghenomen/ ende dat is also toe ghegaen/ Herodes trock na Romen/ ende in deser vaert keerde hi hem tot Philippo zijnen Broeder/ die voor aen Idumea een Landeken in hadde. Daer quā Herodes aen de kennisse van Herodiade/ die Aristobulus Dochter was/ ēn Herodis Agrippas Suster/ ēn verdroech met haer/ waer hy weder quam/ so wilde hyse laten halen. Het welck also ghescheide. Dese misdaet strafte Joannes Baptista/ ēn wert daerom onthooft. Maer Herodes wert eygentlijck oock ghestraft/ ēn door Caium Caligulam nae Lions in Gallia inder ellende metten Wijue Herodias ghesonden. Want dit beest/ dat Wijf Herodias dreef Herodem nae Romen te trecken/ om dat Conincrijc te vercrijgen/ daer en bedreef Herodes niet/ ende verloos daer en bouen dat Lant dat hy te voren hadde. Dese heeft in Galilea xxiiij. Jaer gheregeert. — Herodes Antipas doot Joannem.

Herodes Agrippa is Aristobulus soon gheweest/ van welcken ic voor gesept hebbe/ Dat Aristobulus Herodes des eersten soon geweest is/ ēn vanden Vader gedoot. Dese Herodes Agrippa is eerst tot Romen ten tijden Tiberij geuangen ghelegen. Daer na is hy in grooter genaden by Caio Caligula gheweest/ van dien heeft hy vercregen zijns Broeders Philippus Lant/ ēn den Coninclijcken naem/ ende daer na Herodes Antipas Lant. Van Claudio creech hy Samaria ēn Judeam. Ende alsoo is dat Conincrijck Judea weder te samen gecomen op eenen Heere. Desen Herodes heeft den Apostel Jacobum/ diemen noemt den outsten/ gedoot/ alsomē vint Act. 2. Hy heeft gheregeert seuen Jaer. — Herodes Agrippa.

Agrippa/ des Herodis Agrippe soō/ was seer Jonck doen de Vader sterf. Daer by is Judea wederom door der Romeynen Hooftlieden gheregeert. Daer na heeft Claudius desen Agrippa een Landeken ghegheuen in Syria/ datmen noemt dat Conincrijck Chalcis. Item dat lant Philippi aen Idumea. Nero gaf hem oock sommighe steden in Judea. Ten tyden van desen Agrippa is Jerusalem verstoort/ ende zijns wert ghedacht Acto. 21. Hy heeft gheregeert xxvij. Jaer. Philo schrijft dat desen Agrippa heeft eenen sone nae ghelaten/ die neffens Ben Cosban gheregeert heeft/ de welcke hem op wierp voor der Joden Coninck/ ende richte een groote oproer op in Samaria ende Judea/ ten tijden des Keysers Adriani. — Agrippa.

Dit is dat gheheel gheslacht van Herodes/ tot na de verstooringhe Jerusalems. Dat hebbe ick hier te samen ghebracht/ op datmen claer conde sien/ hoe dat sy na malcanderen geregeert hebben/ het welck van nooden is om den Bibel te verstaen. Ende het zijn van tbeghin des eerstē Herodis op tot de verstooringe Jerusalems/ hondert drie Jaer.

Van der Romeynen Crijch/van Alexandro tot op Christum/ouerloopen ende ghesommeert.

ICk hebbe inde derde Monarchie int corte vertelt/der Persen ondergank / der Griecken op comen/ende vallen/ende der Joden menichuoudighe onruste eñ veranderinghen. Nv so wil ick volgende/ seer cort / den tijt der grooter strijden stellen/die Romen daer en tusschen van Alexander aen/gehadt heeft/want het ware veel te langhe/de Historien gheheel te vertellen.

Ick hebbe dicwils voor ghesept / dat God de hooge gheweldighe Monarchien gheordineert heeft/om de groote machtige Heeren te straffen/ ende recht teghen dat groot ghewelt op te richten. Dat sietmen in alle Monarchien/dat sy also gewassen zijn / op dat sy de groote machtige Potentaten souden verminderen/ als de Romeynē/ na dat sy verre geheel Italien machtich geworden zijn/ so hebbē sy hen ten eerstē aen Hispanien ende Carthago begeuen / ende lancduerige ende verschrickelijcke crijghen gheuoert / hoe wel sy oock dicwils hert gheslaghen gheweest zijn.

Den Crijch teghen Carthago.

Romeynen crych xxij. Jaer met Carthago.

ENde de strijden met die van Carthago / zijn eerst op gestaen/van Cicilien wegen. Wãt de Coninc Hieron socht hulpe by de Romeynē / om die van Carthago/ die nv lange een groot deel in Cicilia in hadden / veel onrusten maecten. Ende daer by int 108. Jaer nae het beghin der Stadt van Romen/so zijn de Romeynen teghen die van Carthago ghetrocken / eñ desen Crych heeft nae malcanderē geduert xxij. Jaer / ende de Romeynen hebben ten eersten een iammerlijcke nederlaghe gheleden / daer Regulus gheuangen wert. Desen Regulus wert van Carthago ghesonden na Romen / om de sake te handelen / datmen de gheuangen Vianden soude los laten / waer hy dit conde vercrijgen/soo soude hy ontslagen zijn/ maer waer hy dat niet en vercreghe / so soude hy hem weder na Carthago makē. Doen hy nv tot Romen quam / so heeft hy selue gheraden / men soude desen Wissel niet maken/maer bedencken/ dat hy een out cranck Man ware / welcx leuen voort niet seer te achten en ware. Eygentlijck so volchde hem dē Raet / daer voechde hy hē weder derwaerts / eñ wert tot Carthago grouwelijck gemartelliseert/op menigerley maniere / eñ daer wert onder ander vertoont / datment hem de Wijnbrauwē af soude hebbē gesnedē / op dat hy met wakē soude gepijnicht werden. Daerō wert hem zijn trouwe gelooft/ om dat hy dē gemeynē orboor hooger geacht heeft dan zijn eygen leuen. Daer en bouē wert zijn geloone gepresen om dat hy hem weder derwaerts gheuoecht heeft / daer hy doch wist dat hy grouwelijc soude gemartelliseert werden. Eyghentlijck so zijn dan noch die van Carthago gedwonghen/ om vrede te begeeren / daer de Romeynen eenen grooten Slach wonnen by dat Eylant Egusa / daer derthien duysent gheuanghen zijn. Maer doen die van Carthago vrede begheerden / so hebben hen de Romeynen dese geuangen ongheransoneert los ghelaten/eñ dit is gheschiet na Alexandro/ doen Ptolomeus Euergites in Egipten regeerde.

Regulus trouwe eñ eerbaerheyt.

Van Hanibal ende zijne wonderlijcke daden.

INt vijf hondertste eñ sessendertichste Jaer/ na het begin der Stadt van Romen / so heeft Hanibal dē anderen Crijch begost / die de Romeynen met Carthago hebben gehadt. Desen Crych is gesproten van der Landen weghen in Spaengien / de welcke voortijts die van Carthago verloren hadden/ ende Hanibal die nv wederom in ghenomen : Ende de Romeynen en hebben noyt grooteren noot geledē/dan in desen Crych. Want opt eerste en wasser gheheel gheen geluck by den Romeynen. Hanibal troc in Italien/ende sloechse driemael nae malcanderen / ende hoe wel dat de Romeynen inde twee eerste Slagen verginghen/so en waren sy doch den derden niet ghelijck. Want daer werden inde 40000. Romeynen verslaghen / ende eens-deels gheuangen / eñ daer viel alsulcken verschricken in Romen / so datter veel vanden Edeldom te samen quamen/ende raet hieldē hoe dat sy Romen verlaten/ende in Grecia vlieden wildē. Maer doen de ionge Scipio dat hoorde/quam hy tot hen/eñ vermaendese / dat Vaderlant niet te verlaten/ ende seyde/waer hem eenen liet mercken van te vlieden / die wilde hy terstont doorsteken / ende dronge also den iongen Edeldom/dat sy te hoope sweeren moesten niet van Romen te wijcken/ maer gheluck ende ongeluck met malcanderen om het Vaderlant te verwachten.

Hanibal bedwinget de Romeynē/ ende wint haer drie strijden af.

Ende desen Scipio maecte daer na een eynde van desen Crijch / doen hy sesthien Jaer gheduert hadde / want hy sloech Hanibal in Aphrica/ ende dwanck die van Carthago vrede te begeeren / eñ daer wert vrede ghemaect/also / dat die vã Carthago Hanibal die van Romen ouer leuerē souden. Maer Hanibal ontliept / eñ vloot tottē Coninc Antiocho Magno / die beweechde hy/ om eenē grootē verschrickelijckē Crijch tegē de Romeynē op te brengē. Maer Antiochus Magnus wert ooc geslagē/so bouē gesept is. Eñ hier wt is lichtelijc te bekennē / wanneer desen anderē Crijch met die vã Carthago geweest is/namelijc by de twintich Jarē voor Juda Machabeo.

Van der Romeynen Crijch in Macedonia.

Romeynen crijgē ende verwinnen in Macedonia.

INt vijf hondertste ende vyfenvijftichste Jaer/ hebben de strijden in Macedonia beghost/ ten eersten met Philippo/van des verbonts wegen/ dat hy met Hanibal teghen de Romeynen hadde gemaect. Want Philippus was den Romeynen seer Vyant / want hy sach / dat de stadt op comen wilde / tot een wtroeyen van alle Coningen ende Potentatē. Ende seyde somtijts/hy besorchde oft beureesde hem voor een onweder/dat wt Italien in Grecia comen soude / waer tegen allen Crijch ende ongheluck / als te voren de Griecken van den Persen/ende andersins gheleden hadden / voor enckel spel te achten ware. Daerom doen hen de Romeynen toe vielen / so handelde hy wisselijck/socht terstont vrede/ ende verdroech hem metten Romeynen. Maer zijn soon Persus wert hier na te stout/ ende en wilde gheen ruste hebben / maer wapende hem / ende maecte met veel Coningen een verbont / ende ouerviel der Romeynen steden in Grecia / ende sloech ten eersten de Romeynen seer hert. Maer doch so begeerde hy na desen Slach terstont vrede. Maer de Romeynen en wilden gheenen vrede met hem maken / ende sonden Paulum Emilium tegen hem/die sloech dē Perseum/ende vinc hem met Moeder/Wijf ende sonen. Also leerden de Romeynen de Coninghen hen verootmoedighen. Ende dit is den laetsten Coninck in Macedonia gheweest. Ende so is dat edel gheslacht Demetrij / waer af ick voor ghesept hebbe/ oock also tonder gegaen. Desen Perseus sone is te Romen een Schrijuer gheworden / ende Macedonia is voort door der Romeynen Hooftlieden geregeert gheworden. Ende desen Crych heeft haer met Perseo begheuen / corts te voren eer dat Antiochus Epiphanes de Joden ouervallen heeft.

¶ Hoe dat Carthago verstoort is gheworden.

INt ses hondertste ende tweede iaer / na het beghin der stadt van Romen / soo is den derden

ende

Carthago van de Romeynen verstoort.

ende laetsten Crijch met Carthago begost/ wt deser oorsake die van Carthago die droegē haer seer qualijck met hare ghebueren/ alsoo der dan altijt tusschen steden ende Vorsten oneenicheden in vallen. Nv so begeerden de selue hulpe vanden Romeynen/ tegen die van Carthago. Daer wert na langher handelinghe inden Raet te Romen ghedisputeert / ofmen Carthago / nuts dat sy niet op houden en wilden / geheel verstooren ende wt ropen soude. Want Scipio Nasica riet / men soudet niet verstooren / want ten eersten so en waert niet prijselijck / dat Romen alsulcken Tyrannie soude ghebruycken / ende so veel volcx iammerlijck verderuen. So en waert oock niet profijtelijck / want sonder dese stadt condemen Aphrica seer qualijck houden / oft mē wildet gheheel tot eender Woestijne maken. Tē derden so moesten de Romeynen een Stadt voor haer hebben/ diese wacker hielt/ anders souden sy onder malcanderen oorloge stichten/ wanneer sy niemant vreemts vreesen en souden.

Scipio Nasica spreect tegen Catonem.

Daer en teghen heeft Cato onder ander Argumenten voornamelijc dese gesept/ dat hy sach dat Romen in duecht den ende geschickelijcheden soude af nemen/ waer alleen dese machtige stadt Carthago bleue staen/ eñ mē soude sien/ dat Romen laf/ seker eñ onuoorsichtich/ eñ swac waer. So soude ghewisselijck Carthago wederom na dat Imperium staen/ eñ Romen ouervallen/ eñ onder haer brenghen. Om dat voor te comen/ so waert profijtelijc eñ goet Carthago wt te ropen.

Cato spreect ende argueert teghen Scipionem.

Op deser disputacie en wilde den Raet noch niet besluyten/ maer sant den ouden man Cato/ eñ sommige met hem / om Carthago te besien/ hoe dattet daer stonde / ende offer sulcx te vreesen ware / dan breeder vander sake te handelen. Doen nv Cato weder quam / so bewees hy/ dat hy hem veel meer beureesde voor Carthago/ dan opt te voren. Want hoe wel dat hen haer Landt ghenomen werdt / so sach hy doch dat de stadt noch machtich was / eñ daer toe hoomoedich/ eñ en soudet niet laten/ sy souden metter tijt een daet wagē/ oft sy haer weder wrekē mocht. Oock so bracht Cato versche Vijghen met hem van Carthago/ die waren seer schoon. Dese Vijghen toonde hy de Heeren inden Raet / maer doemen hem vraechde van waer hy de Vijgē hadde gebracht/ seyde hy/ binnen drie dagen mochtmen tot daer toe schepen / eñ seyde/ sy wassen by uwe Vianden/ also na hebdy uwe Vianden.

Op dese menichuoudighe vermaninghe Catonis / besloot den Raet men soude Carthaginem met Crijch aenvallen / ende gheheel verstooren ende ter neder werpen. Daer toe soo is Scipio de Jonghe / Paulus Emylius soon / tot eenen Hooftman gecoren/ ende Carthago is int vierde Jaer doement ses dagen na malcanderen bestormt hadde / ghewonnen. Ende hoe wel dat Scipio liet vlieden die vlieden wilde / soo isser nochtans een iammerlijck moorden in de stadt geweest/ tot dat sy geplondert is. Daer na heeft Scipio de Stadt doen aen steken / die heeft sesthien dagen sonder op houden ghebrant. Dit is dat iammerlijck eynde vander edele stadt Carthago / waer in so veel loffelijcker vorsten voort ende voort ghewe eest zijn/ so dattet seer lanc ware om sulcx te vertellen / eñ is seuen hondert Jaer ghestaen/ ende te recht mach hier een yeghelijck Leser aenmercken / hoe verschrickelijck dat God straft/ als hy alsulcke gheweldighe edel steden so iammerlijck om werpt. Men schrijft oock/ dat Scipio na den brant / daer hy gereden is/ eñ heeft den iammer gesien/ ende begost bitterlijck te weenen / met dese woorden / het iammert my der loffelijcker stadt / ende ouerdenckt / dat Romen oock eenmael alsoo op eenen hoop ligghen sal. Want men siet/ dat gheen macht oft gewelt

Cartago ses daghen na malcanderen bestormt eñ verwoest/ er aerden geleyt eñ verbrant.

Scipio weent ouer Carthaginem/ waerom?

op Aerden bestandich en is.

¶ Hoe dattet de Cymbris in Italien vergaen is.

Dit is de ander Historie vande Duytschen/ hoe dattet hen in Italien vergaen is/ want Cymbri zijn eygentlijck Duytschen/ dat bewijst den naem Cymbrica Chersonesus/ also heetmen dat Lant van Holsten ende Denmercken/ het welck daer aen paelt / eñ het is een woort Cymmeri eñ Cymbri/ so Strabo bewijst/ het coēt vā dat woort Gomer. Also heeft geheel en een soon Japhet/ die de landen achter Tracia tegen ouer ons (daer nv ter tijt de Littouwē eñ Lijflanders woonē) beset heeft. Daerom so zijn ooc Homero de Cymmeri bekēt geweest. Wāt Tracia eñ wat daer aen lept/ is den Griecken wel bekent gheweest/ eñ den naem Cymbri is gebleuen op Holsten eñ Denmerckē. Maer die tegent Oosten eñ Thracia/ zijn hier na Gothi ghenoemt/ daer af wil ick hier na segghen / wanneer ick op de Gothen come. Oock so setmen hier claer / den naem Teutones / so dat Teutones met de Cymbris ghetoghen zijn. Daer is eenen grooten hoop wt allē de Duytsche landen gheweest/ namelijck by de driemael hondert duysent/ so gheweldich/ dat sy hen ghedeylt hebben / een deel in Italien hen legheren wilden/ een deel in Gallia. Maer doen hen de Romeynen aen gheuallen hebben / so zijn sy weder te samen ghetoghen. Ten eersten hebben de Cymbri de Romeynen hert gheslaghen/ ende vier groote Slaghen ghewonnen/ ende namelijck inden eenen Slach die Scipio dede / den Romeynen by de tachtentich duysent Mannen af gheslaghen/ waer door alsulcken verschricken tot Romen ende in gheheel Italia was/ derghelijcken oock niet tot Hanibals tijden gheweest en is. Daer koosmen Marium tot eenen Hooftman tegen de Duytschē/ die is een vandē grootste Crijghers gheweest/ die de Stadt van Romen ghehadt heeft. Die trock teghen hen/ int Jaer ses hondert ende twee en vijftich na het beghin der stadt van Romen / eñ hadde tot int derde Jaer met hen te doen/ tot dat hijse verdempte ende wt roeyde. Ende men schrijft/ dat indē laetsten Slach de Wijuen haer also hebbē geweert/ so dat sy niet min schade dan de Mannē gedaen en hebben/ liepen den Romeynen tegen met cleyne kinderen / eñ sloeghen hen de kinderē in haer aensicht. Dat is voorwaer een groot Jammer geweest/ dat hem een wel voor den tooren Gods verschricken mach / die alsulcken Jammer inde Historien leest. Want het moet voorwaer een groote gramschap zijn / die alsulcke ellende ouer de arme menscheiycke natuere liet comen.

Cymmeri ende Cymbri wie?

Cymbry slaen de Romeynen.

Wijuen der Duytschen slaē de Romeynē hare kinderen om thooft.

¶ Van Sylla ende Mario.

Ghelijck Scipio Nasica ghesept heeft/ also ist ggegaen. Doen de Romeynen seer machtich waren/ so dat hen gheen vreemde geenen wederstant doen en mochten/ so zijn sy selue aē malcanderen geuallen. Marius/ van welcken ick gesept hebbe/ heeft groote loffelijcke daden ghedaen tegen de vreemde Vianden/ maer hy heeft ten laetsten tot Romen eenen grouwelijcken oproer aen gericht. Want doen Sylla tot eenen Hooftman gecoren wert om in Asia te trecken tegē Mitridatem/ so speetet Marium/ als datmē dese Jonge geselle voort hielp/ eñ practiseerde by de Tribunis / dat sy hen tegen den Raet setten souden/ eñ den ghemeynen Man voor houden/ sy souden Marium kiesen. Alleen wt desen haet soo rees den grooten Crijch tusschen Mario ende Sylla/ wāt Marius desen oproer tot Romen op gestelt hadde / so bereyde hem Sylla in Asia te trecken. Nv hadde Marius dat ghemaect door dat ghemeyn volc/ dat Silla in Asia niet treckē en soude.

Crijch tusschen Mario ende Sylla.

Item

Item daer warē sommige Romeynen vā Silla Magen in desen oproer verslagē/ eñ voornamelyc den sone van Pompei Consulis/ des Sille Dochter mā. Doē nv de Tribuni tot Silla sonden/ eñ verboden hem in Asia te trecken/ so trock hy haestelijck na Romen gewapent/ eñ doode de Tribunos/ eñ veel meer ander/ Marius vloot in Aphricam. Binnen dien tijt ordineerde Silla de stadt wel/ eñ trock in Asia/ eñ richte veel groote saken wt/ sloech Mythridatem/ eñ creech Athenen met gewelt/ eñ nam gheheel Greciam in/ ende veel Landen in Asia. In middelder tyt quam Marius weder wt Aphrica gewapent in Italien. Eñ doen hy tot Romen quam/ so doorstack hy de beste ende treffelijcste Vorsten ende grootste Heerē/ die hy daer vant/ ende daer was een Jammerlijck moorden tot Romen. Daer moest Sylla weder wt Asia om zijnen aenhanck te beschermen. Doen hy quam/ so was Marius ghestorven/ maer Marius soon wapende hem tegen Syllam/ dies verschrickte Sylla seer/ ende seyde/ hy hadde gheluck in zijnder iuecht teghen eenen ouden ghehadt/ hy besorchde/ eenen Jongen soude nv geluck tegen hem hebben. Hier sietmen hoe dat de wijse Lieden de onbestandicheyt des geluck hebben ouerdacht/ ende ooc gevreest. Maer Sylla hadde een rechte sake/ daerō halp hem God/ eñ sloech zijne Vianden. Maer men schrijft/ hy heves hem euen wel daer nae te veel ghedaen/ want hy en verschoonde voortaen niemant vanden aenhanc Marij/ eñ des moordens en was gheen eynde noch mate te Romen. Also werden de Vorsten weder ghewroken/ ende int regiment weder gestelt. Maer dit is hier bysonder aen te mercken/ dat soo grooten iammer eñ verscheuringhe des Regiments/ wt so cleynen oorsake/ als ick verhaelt hebbe/ geresen is. Ende dat spel is om gegaen: Ten eersten ouer de Vorsten/ eñ daer na ouer den gemeynen Man. Maer Sylla heeft dat Regiment daer na weder aen genomen/ ende heeft daer aen wijslijck ende wel ghedaen/ dat hy de Tribunos Plebis/ het ghemeyn volck altijt teghen den Raet op ruyden/ geheel af ghedaen heeft/ die heeft Pompeius om de gemeynte wel te behagen daer na verandert/ ende de Tribunos wederom op ghestelt/ die gauen hem den loon. Want de Tribunos Plebis verwecten oock den Crijch teghen Caio Julio Cesare ende Pompeio.

Sylla doot de Tribunos.

Marius doorsteeckt tot Romen de grootste Heeren.

Groot ongeluck wt cleyne oorsake.

Van Pompeio ende Caio Julio Cesare.

DEn grouwelijcken Crijch tusschen Pompeio ende Julio/ die een eewighe veranderinge des gheheelen Regiments tot Romen ghebracht heeft/ die heeft oock een seer magher oorsake ghehadt/ Ja sy is alleen wt haet gheresen/ niet van Pompeio/ maer van meer ander cleynder menschen/ tegen Cesarem/ die seer geern hadden de landen in gehadt/ die Cesar hadde. Ende desen crijch is also geresen/ Cesar begeerde/ men soude hem Consul maken/ eer hy wt Gallia af trock/ daer ware hem veel aen gheleghen. Want ware hy te Romen ghecomen ware/ ende en waer gheen Consul gheweest/ so hadden die selue ghesellen voor/ sy wilden hem verdrucken/ ende de sake so verre brenghen/ dat hy van Romen soude worden veriaecht. Nv soo bracht hy te wege door de Tribunos Plebis/ datmen hem dat Consulaet toe seyde. Daer in verwillichde oock Pompeius Consul ter seluer tijt.

Regimentmeesters tot Romen verwecken crijch tusschen Julio ende Pompeio.

Maer doen dē tijt quam/ so practiseerdē sommige/ dat den raet haer soude daer tegen setten/ eñ Cesarem geen Consul laten werden. Dese togen Pompeium tot hen/ eñ verdreuen die Tribunos Plebis/ die vlodē tot Julio: Doē Julius sach/ datmen op hem wilde/ ende hem verdrucken/ so stont hy op het ghene/ dat te voren bewilicht was/ ende wilde zijn Consulaet hebbē/ daer toe wilde hy de Tribunos weder in setten.

Nv soo warender seer veel handelinghen daer tusschen: Cicero bracht de sake op den rechtsten middel/ beyde de partien dragelijck/ als dat Cesar ende Pompeius haer crijchs-volc van hen laten souden/ daer en bouen soude Pompeius in Hispania trecken/ so hy voor had/ eñ Cesar soude Consul werden/ nae dat hy dat crijchs-volck van hem ghelaten hadde. Desen middel verwilichde Julius/ maer Pompeius en wildes niet: Daer troc Cesar op na Romen gewapent/ ende Pompeius vloot/ ende wapende hem met alder macht/ maer Cesar troc hem in Grecia na/ nam Italien ende Hispanien in/ boot Pompeio vrede aen/ ende handelinghe om een verdrach: Maer Pompeius antwoorde/ wanneermen hem Julius hooft bracht/ so waert vrede. Doen Julius desen ernst hoorde/ so verbitterde hy ooc/ eñ viel Pompeium aē in Egyptē/ eñ wā hem eenē slach af. Pompeius die vloot totten Coninc Egypti/ dien hy veel goets gedaen hadde/ die doode hem om Julio te behagen/ verradelijc/ ende betaelde hem daer mede zyn trouwe dat hy zijn vader tot eenen Coninck ghemaeckt/ in Egypten ghestelt hadde/ daer en bouen so verwan Julius in Asia ende Aphrica ouer al/ ende om dese cleyne oorsake verginghen binnen drie iaren meer dan driemael hondert duysent mannē/ alleē inden Crijch Julij ende Pompei/ ende dese veranderinghe ghinck hooghe Staten ende oock nedere aen.

Pompeius wort van den Coninc Egypti soon verradelijck vermoort.

Menigherley rekeninghe ende computatie der Rekeninghe der Jaren des Werelts tot op Christum/ vanden ouden ende nieuwen leeraers/ wter Schrift eñ Historien gecomputeert/ ende op de tseuentich weken Danie. 9. ghericht ende wt ghereкent.

VAn het beghin der geschapen Werelt tot op de Diluuie zijn 1656. Jaer/ want 1556. Jaer zijnt tot op Sem/ van Sem hondert iaer tot op de Diluuie/ wt Genesis 5. ende 6. gerekent/ als hier na volcht/ ende voor oogen ghestelt wort/ in de navolgende Tafel. Daer mede willen wy een ander ende ghewisser rekeninghe van de tseuentich weken beuestigen/ ende der ander veelderley sinnen na laten/ want schier nerghens de Rabbi ende Theologen/ so oneens en zyn/ als in dese rekeninghe. Nv so willen wy/ soot recht is/ tot op het ophouden der Schrift ende Propheten (die met Esdra ende Malachia op houden) der Schriftueren volghen: Ende nae dien wt de Olympiadibus der Griecken/ ende het ghetal der Romeynen van het stichtē der stadt van Romen/ de rekeninge computeren. Want also voor de verstooringhe des Tempels alle waerheyt by den Joden was/ ende niet by den Heydenen. Also oock na de weder getimmerden Tempel ende stadt/ Jae naet ophouden der Schrift ende Propheten/ so hebben de Heydenē meer geloofs dan de Joden/ bysonder het Jaer getal der Romeynen/ ende Olympiades den Griecken/ waer af sy het so neerstich rekenen/ ghelijck als wy van Christus gheboorte.

Menigerhande rekeninghe der lxx. Jaerweken in Daniel cap. 9.

Maer ouermerct hier in de wtrekeninghe der lxx. weken Danielis/ so en mochtmen geen dach weken/ als dat seuen dagen een weke/ maer iaerweken rekenen/ also/ dat seuē iaer een weke maken. Want het zijn by den Hebreen tweederley weken/ namelijck dachweken/ Gen. 29. Leu. 24. ende Jaerweken/ Leu. 25. So maken nv de lxx. Jaerwekē 490. Jaer. Maer hoe datmē dese weken rekenen sal/ is eenē grooten twist by den geleerden. Oecolampadius in zijn Comentarien ouer Danielem cap. 9. acht/ men behoorde de re-

keninghe

keninghe vant eerste iaer Cyri/oft van het twee-de Jaer Darÿ te beghinnen / doen den Tempel wederom begost is te timmeren / ende daer de tseuentich iaer der gheuanckenisse gheeynt zÿn/ so dat recht op de tseuentich Jaer der gheuanckenisse de tseuentich wekẽ Danielis gaen. Daer by meynt Oecolampadius / mẽ beginne behoorlÿcker de rekeninghe int tweede iaer Darÿ/ doẽ de Joden volcomelÿcker verlost waren / eñ dat den begonnen Tempel voleynt is geworden/ die onder Cyro alleẽ zÿn fondament weder vercregẽ heeft/ ende terstont vanden gebueren is verhindert geworden/want het en was noch geenẽ tÿt.

Rekeninge der 70. weken Danielis Oecolãpadÿ.

Maer nv na deser rekeninge / so comẽ wy allẽ op lxix. wekẽ die daer maken 483. iaer / daeromme heeft de laetste weke haer eyghen rekeninge/ so wy hooren sullen. So rekent nv van het tweede Jaer Darÿ tot op dat Rÿck Herodis / soo en sal dese rekeninge niet faelgeren/ want ghy hebt int Ryck der Persen hondert tneghentich Jaer ende een half. Maer soo ghy van Dario v rekeninghe begint / so doet de neghenthien Jaren van Cyrus wech/ende rekent de hondert tweentsestich Jaer des Macedonischen Rÿcks Alexander daer op / tot op Antiochum Epiphanum/ende van daer de hondert seuenentwintich Jaer die de Machabeen gheregeert hebben tot op Herodem / so hebt ghy vier hondert tween tachtentich Jaer ende een half / de ander halue weke rekent in dat Rÿck Herodis / dat is van zÿn begin dertich Jaer / ende een half in zÿn Regiment (want hy en heeft niet terstont int begin also beghost te moorden) so hebdy de neghenentsestich weken / oft vier hondert drientachtentich Jaer. Also heeft hem oock de neerstige Wtlegger Eusebius ghedaen/in libris de demonstratione Euangelica, Hoe wel dat hy in zÿnder Cronÿcke/ de sake niet soo neerstich en onderschept/ ende op dese plaetse met hem seluen niet eens en is/daer hy van Herode seyt ende spreect.

Dese voor verhaelde Rekeninge/ vintmẽ ooc/ wanneermen de Bisschoppen ende Coningen in Israel ouer rekent / die vander Babyloonischer geuanckenisse tot op Herodem geregeert hebbẽ/ namelÿck vier hondert drientachtentich Jaer. Dit betuycht ooc Eusebius in Ecclesiast. Historia/ende Joannes Brentius. Maer wilt ghy de rekeninge maken / vandẽ voleyndẽ Tempel/die int tweentwintichste iaer Darÿ volbracht is/ soo moet ghy in de rekeninghe dertich iaer van der Persen Rÿcke af tellen / ende die selue in Herodes Rÿck daer toe tellen/dat is/ tot in het dertichste Jaer Herodis / waer in Christus ghebo-ren is. Also/ ende met deser rekeninghe coemdy op Christum: So begint nv de rekeninge/ aen de ure/doen God zÿn woort door dẽ Propheet Jeremiam voorseyt heeft/namelÿck die tseuentich iaer der gheuanckenisse ende Rÿcks Babylonie/ genoech heeft gedaen/doẽ heeft hy dit door Danielem daer op volgẽde/ belooft. Daerom so begint dã de rekeninghe int tweede Jaer Darÿ na de tseuentich Jaren / so rekent ghy opt sekerste. Het beghinnen heefter veel bedrogen ende dwalẽde gemaect. Dan begint ghy recht de rekeninge/van doen dit woort door den mont Danielis is wt gegaen. Nv vanden eersten Jare Cyri doẽ dẽ Joden wert macht geueẽ om weder te huys te trecken / tot op de victorie Pompeÿ voor Jerusalem/ dat hondert eñ neghenentseuentich Olympiade geschiet is / so hebdy neghenentsestich weken / alsmen dat negenentsestichste Jaer vol rekent. Maer begint ghi dan de rekeninge van Dario aen / daer de tseuẽtich iaer der geuanckenisse voleyndẽ/Olympiade vÿfentsestich /so coẽdy dan op negenentsestich weken / vier hondert drientachtentich iaer tot op Herodẽ / so dat ghy de veruolginge des tÿts vint vã dã beginnẽ te re-

...hristus ...boren int ...r. Jaer ...erodis ...limpias ...rciiij.

kenen/als dat woort der Prophecie van dẽ Heere is wt gegaẽ als Daniel Cap. 1. seyt. Oft in diẽ ghÿt verstaet/ doen dit woort van Cyro oft Dario is wt ghegaen/dat sy den Tempel souden op timmeren/ so beuint haer oock de rekeninge.

Nv met de laetste weke ist een ander maniere te rekenẽ/als met de negenẽtsestich/daerom/dat sy de laetste is/ende den volcomen tÿt in haer besluyt. Het en sal v oock niet iuyst beweghen / dat na deser rekeninge Christus niet iuyst ghebooren en is/het is genoech/dat dẽ Scepter wech genomen was / Herodes een vreemdelinck regeerde. Ende nv den tÿt voleynt was/ dat alle Godsalighe zÿns verwachteden / also de Prophecie Jacobi Genesis xlix. vermach. Sommighe meynen dese laetste weke sy den tÿt Christi ende der Apostelen / waer in sy dat verbont ende Testament Gods met haren doot verscegelt ende beuesticht hebben. Sommighe meynen / het sy alle den tÿt des Crÿchs van Pompeio tot op Adrianum / ende maken een lange weke daer wt. Nv ouer dese rekeninge schier een yeghelÿck zÿn eyghen meyninghe heeft / soo leest Oecolampadium in Danielem Cap. 9. die Origenem/Apollinarium / Hypolitum / Aphrycanum / Chrysostomum/ Tertulianum / Lyram / Augustinum ende Paulum Burgensem verhaelt / ende alle hare rekeningen bewÿst. Nae de rekeninge Tertulliani in Libro aduersus Iudeos, is Daniel twee hondert ende derthien iaer oudt geworden/ ende seyt / dat dese Prophecie int eerste iaer Darÿ Danieli gheopenbaert is gheworden / daer teghen is Daniel selue.

De laetste weke Danielis wt gherekent.

Voort so besiet van deser rekeninge Henricum Bullingerum/ die oock veelderhande rekeninge wt Eusebio / Josepho / ende de voornoemde by brengt. Josephus Lib. Anti. 12. Cap. 10. stemt met de voornoemde rekeninghe Oecolampadÿ/ die rekent / dat van Cyro tot op Hircanum vier hondert drientachtentich iaer is / waer by dan Josephus desen Hircanum voor Christum oft gesalfdẽ acht/daer Daniel af seyt. Siet August. de Ciuit. Dei Lib. 15. Capit. 13. een ander rekeninge Aphricani in quinque temporum volumine, met welcke Beda stemt/Origenes versaecht aen deser rekeninghe / ende beuelet het oordeel des neerstighen Lesers. Hipolitus houdet met Tertulia. Apollinarius Laodicenus begint de rekeninghe vander gheboorten Christi aen/ tot op den tÿt Helie. Nv de rekeninge / als voorseyt is/ beginnen sommighe van Cyro / sommighe van Dario Hitaspe/sommige vander Babylonischer geuanckenisse/sommige voeren de rekeninge wt tot op Christus gheboorte / sommige tot op zÿne predicatie / Doopsel/ lÿden ende cruyce. Maer Bullingerus wil/ dat Daniel de rekeninghe begint van de ghetimmerde stadt/ daer maeckt hy een pale ende steck der rekeninghe / tot op Christus heerschappie ende rÿck / dat streckt tot aen zÿn Predicatie ende lÿden/ doen hy na het doopsel / in zÿn Regiment ende Rÿcke ghetreden is. Want Daniel en gedenct nergens des tempels/ maer der stadt-muere ende stadt / namelÿck dat gheheel begrÿp ende omloop der stadt mueren. Die rekeninghe en liet ick my niet qualÿc behagen / want sy strect totter voleyndinge der Prophecie Danielis/tot in dat ampt oft officie Christi. Nv so is ymmers de macht ten vollen om de stadt te timmeren / den Joden noch van Cyro noch van Dario / maer van Artaxerxe Longimano verleent/ want voormaels wast in onvrede ende enckel stucwerck / wat sy aen den Tempel met ghewapender hant in grooten perÿckel onder Cyro ende Dario timmerden.

Item Bullingerus meynt/ men sal de tweentseuentich een ende seuen weken in Daniel niet scheydẽ/ het is een Hebraismus/ want ist datmẽ

de we-

de weken door seuen wt telt / soo vintmen effen thienmael seuen / het welck ghetal de volcomenheyt bewijst / beyde Gods en des tijts / waerom

Begin der rekeninghe der 70. weken Bullingeri.

datter oock lxx. weken der gheuanckenisse werden genoemt / daert in is voleynt / daer by spreect Daniel / na de meyninge van Bullingerus vander volcomen vryheyt / ontlossinge / ende wederbrenginghe der stadt / thorens / grachten / straten / voorweren / ende niet alleen des Tempels / die eerst onder Artaxerxe is volbracht / also bouen inde Historien der Coninghen in Persia nae orden bewesen is. Waer by men van de twintich Jaren Artaxerxis de rekeninghe sal ende moet beginnen / daer eerst de stadt weder voleynt / in haer voorgaende forme ende weerde ghecomen is / also Bullingerus wil / ende de boecken Nehemie bewijsen / voornamelijck dat 1. Capit. ende bouen inde Historien des seuēden Coninex Persarum gheuonden wert. Want also luyt den Hebreeuschen Text in Daniel / Capit. 1. Van dien tijt aen / dat v weder geoorlooft wert Jerusalem te timmeren / tot op dat regiment oft Vorstendom Christi / oft tot op den Vorst Messiam / zijn seuen wekē / ende lxij. weken / dat is lxix. weken. Nv en heeft dat rijck ende Vorstendom Christi niet in zijnder kintsheyt begost / maer nae het Doopsel / als hy zijn ampt / officie ende rijc voor ghestaen ende daer in ghetreden is / int xv. Jaer Tiberij / so Lucas int 4. Capit. bewijst / ende dit Jaer in eenen steck ende pale der rekeninge der lxix. weken. Nv willen wy de rekeninghe sien / hoe dat de lxix. weken veruult zijn / eñ hoe datmen van de xx. Jaren Artaxerxes / tot op dat xv. Jaer Tiberij tot deser rekeninghe coemt.

Artaxerxes / also Trogus schrijft / int seste cap. heeft 41. Jaer gheregeert / ende alsmen int xx. de rekeninghe begint / so heeft hy daer na xxi. Jaer gheregeert. Daer na zijn soon Darius Nothus xix. Jaer / daer op heeft gheuolcht Artaxerxes Mnemnon / andersins Assuerus ghenoemt / den man Hester xxiiij. Jaer. Nae dien Artaxerxes Ochus zijn soon xxvj. Jaer / alsoo Trogus int thiende seyt. Na desen heeft gheregeert Narsas / dien de ander Darium Argum noemē / die (also Herodotus seyt) int iiij. Jaer zijns rijcx van Vagao / die gesneden was / gedoot is. Na desen heeft Darius Melos vandē Persen / van zijnder manlijcker daets wegen / van een neder gheslacht tot het rijck beroepen / ende die veel met Alexandro Magno gerrijcht heeft / als voor gehoort is / ten laetsten van hem tonder gebracht / dat rijck met het leuen verloren / int xxiiij. Jaer zijns rijcks.

So hebben nv de Persen gheregeert / van het begin haers rijcks tot op dat twintichste Jaer Artaxerxis Longimani 122. Jaer / eñ van daer tot op Alexandrum 128. Jaer / in somma 250. Jaer. Ghelijck oock Strabo int xj. rekent.

Nae desen / als Alexander de Macedoniers twaelf iaer int rijc was voor gestaen / so heeft hy noch vijf Jaer geregeert / na dien als der Persen rijc aen hem quam / ende dat Darius verdreuen ende gedoot was. Dien heeft na gheuolcht Ptolomeus Sother / een sone Lagi / die heeft veertich Jaer geregeert. Na diē is Ptolomeus Philadelphus aent rijc gecomen / de welcke Joseph. Lib. 12. Cap. 2. gedenct / die de groote Liberie / met seuen hondert duysent boecken tot Alexandria liet maken (de welcke namaels vanden Romeynē / met onwille des Keysers Julij verbrant wert) ende den Bybel door lxxij. Hebreeusche wtleggers in Grieckscher sprake verduytschen. Dese heeft int regiment xxxviij. Jaer gheleeft. Na dien heeft Ptolomeus Euergitus xxv. Jaer / Josephus seyt een Jaer meer / gheregeert / onder welcken Jesus een soon Syrach Ecclesiasticus beschreuen heeft. Nae desen heeft Ptolomeus Philopater xvj. (Joseph. seyt xvij. Jaer) gheregeert. Ptolomeus Epiphanes nae desen xxiiij. iaer. Op desen Ptolomeus Philometor 35. iaer (oft nae Josephus alleen xxv. Jaer) ende onder dese twee laetste / heeft de Machabeische Historie in haer werck gegaen / dien is eenen anderen Ptolomeus Euergites na gheuolcht / ende xxix. Jaer gheregeert. Josephus en rekent maer xx. Jaer. Nae desen heeft Ptolomeus Phiscon oft Sother xvij. Jaer gheregeert. Op desen Ptolomeus Auletus oft Alexander thien Jaer. Na diē heeft gheuolcht int rijck Ptolomeo Cleopatres soon / ende acht Jaer gheregeert. Maer na desen Ptolomeus Dionisius / die heeft alleē geregeert xxx. Jaer / oft also Josephus seyt / alleē drie iaer. Nae desen is dat schoon welsprekende wijf Cleopatra den rijcke xx. Jaer voor ghestaen / Josephus seyt xij. Jaer / ende dat rijc onder Octauio Augusto verloren / doent onder twaelf Coningen van Alexandro af / 295. Jaer gestaen hadde.

Nv werden alle de Jaren van Augusto den Keyser van Josepho verhaelt / Lib. 7. Maer ist dat wy Eusebio gelooven / Cap. 2. int eerste boec Eccle. Historie so is Jesus Christus int xlij. iaer Octauiani Augusti gheboren. Op dese heeft gheuolcht Tiberius / int welcx xv. Jaer zijns rijcx / Christus rijck heeft begost / Luce 3. Als hy nv van der Persen rijck 128. Jaer / van het xx. iaer Artaxerxis aen af trect / ende doch 297. Jaer wt het Alexandersche rijck / eñ lviij. van het Roomsche rijck af telt / so comender 483. Jaer inder rekeninghe / dat maken de lxix. weken. Maer dat Daniel int wedertellen maer lxij. weken en wederhaelt / ende de seuē voornoemde wt laet / dat gheschiet Synechdochen / hy wilse doch daer in besloten hebben. Nv na de lxij. oft veel meer nae de lxix. dat is inde lxx. weke (dat de vij. ooc daer toe gerekent werden) sal Christus ghedoot werden / maer niet so dese meynen / die hem dooden / spreeckt Daniel / dat is / het en sal hem niet schadē / maer sal weder leuendich eerst recht zijn rijc aen richten / also Acto. 2. 3. 10. ghesien wert.

Rekeninge der laetster weke Danielis.

Maer dat in Daniel volcht / dat voorseyt der stadt ende des volcx Israels verderffenisse ende onderganck / alsoo voort door Titum den doot Christi aen Jerusalem (het welck hy hen selue voorseyde Lu. 19.) gewroken te zijn / wy gehoort hebben inde laetste verstooringhe Jerusalems. Daer beuindet hem / hoe dat de Prophecie Danielis veruult is. Want sy nae den doot Christi geen geluck nemmermeer meer ghehadt en hebben / alsoo Egesippus ende Josephus bewijsen. Want terstont heeft haer den Vitzthumb ende Lantrichter Judee Cuspius Fadus hert gheplaecht / ende also voort / tot op Titum / daer de stadt met het volck wt geroeyt wert / so dat hem oock Daniel / soo volghen sal / sulcks claerlijck propheteert. Nv isser noch de laetste weke voor handen / dat is / seuen Jaer / in welcke dat recht offer soude af ghedaen / dat Testament metten doot beuesticht / Sanciert / ende ter haluer weken dat offer wech genomen / ende oock de stadt tot verderuen ghegheuen werden. Hec. Dani. int ix. dat rijck Christi heeft / als voorseyt is int vijfthiende Jaer Tyberij begost / Luc. 3. Als hy / so ooc Lucas betuycht / dertich Jaer oudt was / so vertelt Joan. 3. Paesschen / daer Christus tot Jerusalem gecomē is / namelijc / Joan. 2. 6. 8. 10. doen hy ghedoot wert / soo dat hy also int drienderthichste Jaer / ende int derde oft vierde Jaer zijns rijcks verscheyden is / ende den Vader zijnen gheest beuolen heeft. Daerom soo dwalen / beyde Hireneus ende Tertulianus / van welckē de eerste Christus vijftich Jaer (wt het voorgeuen der Joden / door Joan. 8. by auontueren beweecht) maer den anderen alleen xxx. iaer oudt / verscheyden te wesen / voor geuen / daer hy doch int xlij. iaer Augusti geboren / eñ int xvij. Tiberij

ghestor-

ghestoruen is / daer tusschen zijn xxxiij. Jaer.

Hoe in de laetste halue weke Daniels alle offeranden zijn op ghehouden.

Nv so is ter-haluer weke der lxx. Christus dat rechte offer gheslagen / den omhanck des Tempels gescheurt / waer mede God bewesen heeft / ende den Tempel in malcanderen gebroken / dat alle Mosaische offeranden ten eynde zijn / eñ door dat leuendich offer wech genomẽ / Ja veruult eñ ten eynde. Ende dat oude Priesterdom / offer / Tempel / oorlof gegeuen. Want van doen aen so en heeft God geen offerande meer voor de sonde van hem willen op nemen / ende zijn alle met haren offer verworpen / ende in Gods ongenade ghecomen. Dat ist dat Daniel seyt / int midden der laetster weken is dat aendachtich offer op ghehouden / ende dat nieuwe belooft Testament door dat bloet Christi beuesticht. Daer bi so predicten de Apostelen terstont nae de verrijsenisse (doen sy door den heyligen geest / van dien dingẽ verstandich gemaect werden) so cloeckmoedich tegen de wet / offer / Tempel / besnijdinge / eñ dat geheel Jodendom / het welck voor (als voor den tijt) van Christo verswegen / van den Apostelen niet verstaen en wert. Des moest Stephanus ende alle de Apostelen verghelden ende becoopen / ende dat Testament niet haren doot beuestighen. Also ginck de ander half weke met hen op / ende alsoo worden de tseuentich weken veruult. Dese helle ende clare wtrekeninge Bullingeri behaecht my bouen matẽ wel / eñ my dunct / hy isser alder naest ghecomen. Maer dat de Joden niet en hebben op gehouden te offeren / ende ghy mocht seggen / de offeranden en hadden niet op ghehouden / en doet niet met allen totter sake / want de sake moet aenghesien werden ende ouerleyt / alsoo sy voor God inder waerheyt is. Daer waren sy wech / ende en golden niet meer / so geheel / dat sy alle wat sy offerdẽ / nv den Duyuel / ende niet Gods naem en offerden / ende God niet meer van haren handen en nam noch kennen en wilde / het was mettẽ volcke alle verworpen. Hier sult ghy mercken / hoe fijn dattet luyt / die dat Juge Sacraficium op de Misse bediedẽ / ende seggen / dat Daniel heeft gesien inden geest / hoe dat dat Sacrament ende offer der Missen soude op gehouden werden / het welc als nv veruult is / waer af doch de Propheet noyt ghedroomt en heeft. Daer by so en zijn alle der Papen Missen om eenen hoop niet meer aengenaẽ voor God / dan der Joden offerande / Besnijdinghe / Sabbathen / etc. Het is al desolatio / dat is eenen grouwel inden Tempel Gods.

...egen die/ ...e dat Ju... ...e Sacrifi... ...um op de ...isse wt... ...gghen.

...issen der ...orpen ...oor God.

Euseb. lib. 4. Histor. seyt / dat int achthiende iaer des Keysers Adriani / de Joden niet alleen van Jerusalem / maer oock van alle landen verdreuen zijn geworden / met een soo scherpen Decreet / so dat hen ooc niet toe gelaten en wert / in dit lant van verre / ergens van eenẽ berch weder te sien. En wilde ooc niet / dat de stadt Jerusalem soude genoemt werden / maer so Ariston Pellius seyt / dat sy Helia ghenoemt soude werden.

Den text Danielis int negende Capittel van de tseuentich Jaerweken / wt de Hebreeusche Fonteyne / van Henrico Bullingero in Latijn beschreuen.

SEuentich weken zijnder ghestelt O Daniel (seyde de Enghel Gabriel) uwen volcke ende uwe heylige stadt / in welcken tijt eenen termijn sal geset werden / den verschrickelijcke quade daden. De sonde sal oock wt geroept zijn / ende van alle ondeucht salder een versoeninge oft verghevinge vonden zijn. Ja daer wert ooc een eewige gerechticheyt voort gebracht / ende de Prophecie sal ontwonden supuer ende claer zijn / ende de Heylighe alder Heylighen sal ghesalft werden.

Maer nv so wilde ick / dat ghy dit / dat wy geseyt hebben / verstont / daerom dat van desen termijn / pale / stec oft mate / dat v gegeuen wort / om weder te Jerusalem te trecken / eñ dat wederom op te timmeren / tot op den gesalfden Christum oft Messie rijcke ende heerschappie / souden wesen / seuen eñ tweentsestich weken. Want de stadt sal weder bewoont ende ghetimmert worden / tsamen mettẽ mueren / hoe wel niet sonder grooten storm ende aenstoot in desen bitteren tijt.

Maer nae dese tweentsestich weken sal Christus wt gehouwen werden / maer hem niet schaden. Maer de stadt ende der seluen Tempel sal eens toecomenden Keysers volck van verre toe comende / destrueeren / verderuen ende verwoesten / alsoo dat haren val sal ghelijck zijn eender wolcken breuck ofte Diluuie. Maer dese verwoestinghe is also ghedaen / dat sy tot het eynde des crijchs dueren sal.

Eñ ymmers in de laetste weke / so sal hy tverbont oft Testament met velen ghegeylicht / verbonden oft geslagen / beuestighen / ende int halue deel deser laetster weken / sal hy af doen oft wech legghen / alle brantoffer ofte spijsoffer. Maer de stadt sal den woesten grouwel tot het eynde verderuen eñ verwoesten / die doch ooc haren eygen termijn heeft voor gheset oft voor gheschreuen.

Besluyt.

Nv hebt ghy veel wtlegginghen gehoort / namelijc der oude / ende tot onsen tyden Joannes Brentij / Joannes Oecolampadij / Henrici Bullingeri / ende van anderen. Nv so willẽ wy Oecolampadijs Tafel voor ooghen stellen / waer wt hy zijn rekeninghe af neemt. En laet v oock dat niet dwalen / dat de Historiographi in het Jaerghetal niet ouer al gelijck en zijn / ende met malcanderen stemmen. Daer is in soo menigherley beschrijuinge seer haest een cyfer versien. Daer en bouen dat sommighe Exemplaren / door soo veel schrijuens / druck ende handen tot aen ons comen / ende somtijts by auontueren gecorrumpeert eñ geualscht geworden. Jck heb de Jaerghetalen altijt geset / also ickse by eenen yegelijck geuonden heb / waer dat my niet anders kennelijck en is / so ist ymmers onuersiens gheschiet.

Tabula der Jaer ghetalen / van Adam tot op Christum.

Van Adam tot op de Diluuie / zijn duysent ses hondert sessenvijftich Jaer.

Van Adam tot op Seth / zijn cxxx. Jaer.		Gen. 4.
Van Seth tot op Enos.	cv.	
Van Enos tot op Cainan.	xc.	
Van Cainan tot op Malalehel.	lxx.	
Van Malalehel tot op Jared.	lxxv.	
Van Jared tot op Enoch.	clxij.	Genes. 5.
Van Enoch tot op Mathusalem.	lxv.	
Van Mathusalem tot op Lamech.	clxxxvij.	
Van Lamech tot op Noe.	clxxxij.	
Van Noe tot op Sem.	ccccc.	Genes. 6.
Van Sem tot op de Diluuie.	c.	Genes. 7.

Van de Diluuie tot op den wtganck der kinderen Jsraels / zijn 813. iaer / Proeue ende Tabula.

De Diluuie heeft by de hondert Jaren gheduert / Genes. 8. Sem wan Arphaxat twee iaer nae de Diluuie. Genes. 11.

Arphaxat wan Salem / oudt	xxxvj. Jaer.	
Salem wan Heber / oudt	xxx.	
Heber wan Phaleg.	xxxiiij.	
Phaleg wan Reu.	xxx.	
Reu wan Saruch.	xxxij.	
Saruch wan Nachor.	xxx.	
Nachor wan Thare / oudt	xxix.	
Thare van Abraham.	lxx.	
Abraham wan Jsaac.	c.	Genes. 17.

Jsaac

Gen. 25. Iſaac wan Jacob/oudt lx. Jaer.
Jacob is in Egipten ghetrocken/hondert ende dertich Jaer oudt zÿnde/ Gen. xlvij. In Egypten zÿn de kinderen Iſraels ghebleuen/ 236. Jaer. Maer Exod. 12. werden 430. Jaer ghetelt. Euen wel/ alſo Euſebius in Chronicis/ eñ Auguſtinus ouer de plaetſe Exod. xij. ende alle Hebreen willen/ ſo iſt van noode/ datmen het halue deel der voorſeyde Jaren/ zÿn voorgaende ellende/ doen hy van Abraham int lant Chanaan was/ rekene.

Vanden wtganck der kinderen van Iſrael/ tot op de verſtooringhe des Tempels/ zÿn negen hondert ende thien Jaer.

De Iſraeliten hebben in Egypten ghewoont/ vier hondert iaer ende elf maendẽ/ Deut. 1. Den tÿt der Rechters ende Coninghen tot op dat vierde Jaer Salomonis 439. Jaer. Alſoo werden veruult de 480. iaer/ waer af 3. Reg. 6. ſtaet. Na de timmeringhe des Tempels heeft Salomon 36. Jaer gheregeert in Jeruſalem. Want daer werden van de 40. Jaren de 4. af gherekent/ die hy te voren in des Tempels timmeringhe ghehadt heeft.

Nv Roboam heeft geregeert xvij. Jaer/ 1. Paral. 12.	
Abia heeft gereg. iij. iaer.	2. Par. 13.
Aſſa heeft ger. xli iaer.	3. Reg. 15.
Joſaphat heeft ger. xxv. iaer.	4. Reg. vlt.
Joram heeft ger. viij. iaer.	2. Par. 21.
Ochoſias heeft ger. een iaer	2. Par. 22.
Athalia/ vij. iaer.	4. Reg. 11.
Joas/ iiij. iaer.	4. Re. 12.
Amaſias/ xxix. iaer.	4. Reg. 14.
Oſias/ lij. iaer.	4. Re. 15.
Joatham/ xvi. iaer.	Eodem.
Achas/ xvi. iaer.	4. Re. 16.
Ezechias/ xxix. iaer.	4. Re. 18.
Manaſſes/ lv. iaer.	4. Re. 21.
Amon/ ij. iaer.	Eodem.
Joſias/ xxxi. iaer.	4. Re. 22.
Joachas/ iiij. maenden.	4. Re. 23.
Joakim/ xi. iaer.	Eodem.
Joachim/ iij. maenden.	4. Re. 24.
Zedechias/ xi. iaer.	Eodem.

Nv vander geuanckeniſſe ende verſtooringhe Jeruſalems/ tot op de weder op timmeringhe zÿn tſeuentich Jaer/ Zacha. 1. Den tempel is volleynt int vierde iaer/ Eſdr. 6. eñ 26. iaer totten volleynden muer/ Nehe. 5. Maken in ſomma ſeſſentneghentich iaer. Het welck aldus wert gherekent/ int tweede iaer Darij wert den Tẽpel weder begoſt om op te timmerẽ/ int ſeſte wert hy volbracht/ int ſeuẽſte wert Eſdras daer henen ghesonden. Int 20. wort oock Nehemias daer geſonden. Int tweendertichſte zÿn de mueren volleynt. Nv ſoo doet de ſeſſentwintich iaren tot de ſes Jaren Darij opt laetſte/ in welcke den Tempel is voltimmert geworden/ ſo coemt ghy op de tweendertich iaren Darij.

Jaer getal der Romeynen eñ der Griecken Olimpia.

Tot hier toe heeft ons de Schrift genoech gedaen/ maer nv als die een eynde heeft/ moeten wy op een ander maniere rekenen/ ende de alder verſekerſte voor de hant nemen. Nv ſoo en iſſer geen gewiſſer/ dan die wy nae Oecolampadius/ ende na den Olympiadibus/ ende na der Romeynẽ iaer getal/ van de geſtichte ſtadt van Romen/ de rekeninghe af te trecken. De gheloofweerdighe Clemens in Stromatis/ ende Euſebius in Chronicis/ leeren/ dat den Tempel van Nabuchodonoſor verſtoort is Olympiade 47. Nv ſoo verloopen door 70. iaer 18. Olympiades totter wederoprechtinge des Tempels. Alſo wert den tempel weder op getimmert Olympiade 65. Nv totter volleyndinghe vander ſtadt muere tot Jeruſalem/ zÿn verloopẽ by de viij. Olympiades/ de welcke ons dertich Jaren gheuen/ ende alſo wert Jeruſalem volleynt/ alſmẽ telde 72. Olympias. Daer op heeft terſtont gheuolcht de nederlage Marathonia/ de welcke Oroſius in dat 74. rekent/ ende in dat 272. Jaer/ nae het ſtichten der Stadt van Romen. Nv ſo maect de rekeninge van de 73. Olympiade aen/ dat is het vierendertichſte Jaer Darij Hiſtapſis.

Van het weder op timmerẽ Jeruſalems onder het Rÿcke Perſarum/ tot op Alexandrum Magnum/ zÿn 160. Jaer.

Darius heeft nae het timmeren Jeruſalems noch geregeert ende geleeft vier Jaer onder de 73. Olympiade. Xerxes Darius twintich iaer. Artabanus/ vij. maenden/ Artaxerxes Mac. etc. 40. Jaer. Xerxes den anderen/ twee maenden. Sogdianus acht maenden. Darius Nothus/ neghenthien Jaer. Artaxerxes Mnemno/ veertich iaer. Artaxerxes Ochus/ 26. Jaer. Arſes vier iaer. Darius Arſani/ 16. iaer gedoot/ Olympiade/ 112.

Jaer getal der Coningen Perſe.

Van den geſtoruen Dario/ tot op de Machabeen in Judea/ zÿn 165. Jaer.

Alexãder Magnus heeft geregeert vÿf iaer. Seleucus Nicanor/ 44. iaer. Antiochus Sother/ neghenthien iaer. Antiochus Theos/ vÿfthien Jaer. Seleucus Calinicus/ 20. iaer. Seleucus Ceraunus/ drie Jaer. Antiochus Megos/ 36. iaer. Seleucus Philopater/ 12. iaer. Antiochus Epiphanes/ 11. iaer/ ſo is hy tonder gegaen. Olympia. 153.

Somma des iaer getals/ van Alexander ofte door Darij/ tot op de Machabeen.

Van de Machabeen tot op dat Rÿcke Herodis/ hondert ſeuenentwintich iaer.

Judas Machabeus is des volcx voorgangher gheweeſt drie iaer/ Jonathas zÿn broeder/ neghenthien iaer/ Simon acht iaer/ Joannes Hircanus 26. iaer. Ariſtobulus een iaer. Joannes Alexander 27. iaer. Alexandra negẽ iaer. Ariſtobulus ende Hircanus 34. iaer. Olympiade 186.

Jaer getal van de Machabeen tot op dat rÿcke Herodis.

Dat Herodiaenſche rÿck onder de Romeynen 103. iaer.

Onder Octauiano Auguſto/ Herodes Antipater eẽ vreemdelinc/ heeft geregeert ſeuenendertich iaer. Int 30. iaer zÿns rycx/ is Chriſtus menſche geworden. Herodes Archelaus negen iaer. Onder Tiberio Herodes Tetrarcha/ 24. iaer. Onder Caligula Herodes Agrippa/ 7. iaer. Onder Nerone eñ Veſpaſiano Agrippa een ſoon Agrippe/ 26. iaer/ tot op de 212. Olympias. Nv ſo zynder in deſe rekeninge/ Jaerweken te tellen/ waer af Leuit. 25.

Jaer ghetal des Herodiaenſchen rÿcx door zÿn gheſlachte.

Watter voor hoochverſtandighe/ verlichte/ wonderlÿcke Philoſophos ende conſtenaers int quade ende goede/ datter in dit vÿfde ouderdom gheweeſt zÿn/ tot op Chriſtum/ beyde van haren leuen/ zeden ende vrye Spruecken/ een Voorreden.

Nv eer dat wy tot het ſeſte ouderdom Chriſti des beloofdẽ/ Coninck/ Prieſters/ Meſſias eñ Silo comen/ ſo willen wy de doorluchtige mannen/ die voor alle ander dit vÿfde ouderdom als voorloopers Chriſti ghehadt heeft/ beſien. Het is een gemeyn ſpreecwoort/ men ſchrÿft niemant in een Cronÿcke/ hy en is dan voor ander wtnemende quaet oft goet/ in duechden oft wtnemende laſteren voornamelÿck berucht/ dat is waer. Want niemant en wort vermaert/ ende

der werelt bekent/ hy en is dan int een stuck/ een wtsteker eñ van groote hooftstucken / oft van wegen wat wonderlijcx/voornamelijc in conste/ boosheyt ofte deucht / gelijc Herostratus die den tempel Diane tot Epheso ontstac/ooc hem selvē daer in verbrande/oft als sommighe willen/dat selfde selve aen seyde/eñ dat alleē/ op datmē van den roomsuchtigen dwaesgierigen wat te seggē had. Also heeft de boosheyt oock haren lof / gheschrey/eñ aēmercken/ als Christus den schalckē Rentmeester / Luc. 16. van zijnder wijsheyt wegē/om dat hy listelijc gehandelt had/looft/mits dat hy de sake so wijsselijc aē greep. Wil dē zijnē daer mede tot eender ialoesie treckē/om sulcx hē in haerder aert na te doē. Want daer en behoeft niet minder const/ van geschictlijck boos te zijn/ als goet te zijn/liegen/ als de waerheyt te seggē/ scheldē als louē. Het heeft alle zijnē aert eñ const van nooden/ eñ en faelgeert nemmermeer doch/ so wie wel liegen can / eñ de leugen een gedaen te ghenen / die can / so hy alleen die tonge daer toe went/eñ in de waerheyt coemt/meesterlijc waer seggen. Want het is een gelijcke conste/wercklijck liegen eñ waer seggen/schelden eñ louen/dewijle dat quaet niet minder const en behoeft / om constelijck te doen/ende wt te spreken/dan dat goet. Daerom so setmen gemeynlijc de voornamelijcste quade ooc in de Cronijcke : Maer niet tot eenen exempel/dat wijt volghen ende na doen souden/maer als een vogelschou eñ hofwacht/ daer af wy schouwen ende vlieden sullen. Waer by hem gemeynlijc een marotte/eñ een aen gebrant maelteecken ende brantteecken wort aen gebrāt vander Schrift : Op datmen dat slaende Peert te wijcken weet. Want dewijle dat den reynen alle dinck reyn is/ so nemen sy wt het quade ooc wat goets. Nv so willē wy siē/met wat Cronijcweerdige Liedē / dat dit vijfde Ouderdom verciert gheweest is/want een seer gheleerde werelt ontrent Christus toecoemst/eenē tijt daer te voren/ende een weynich daer na isser geweest/ van soo verlichte Heydenen/soo dat ghy wonder sult hooren/ende dicwils sout mogen sweerē/sy hadden den geest der Apostelen gehadt/ oft immers gehoort. Het welck ick ten eersten niet en loochene/ bysonder in sommighe/dewijle dat God/die niet op den Persoon en siet / oock der Heydenen God is/ende zijne wercken zijn seer wonderlijc. Het is ymmers een Heere ende God onser alder/ van des Geest suygē / ende werdē alle geleert die inder stilheyt toe hoorē. Besiet Plotinum/ Diogenem/etc. ende haer oordeel.

Herostratus dē Tempel Diane verbrant.

Lof der Philosophen.

Zeusis ende Parrasius twee Schilders.

Zeusis eñ Parrasius twee constighe schilders.

ZEusis den seer aertlijcken ende constlijcken Schilder/die was tē tijden Nehemie eñ Esdre in grooter vermaertheyt. Creech met zijn der conste soo veel rijckdommen / dat hy stichte/ om zijn werck te begavē / sprekende sy en mochten met geenē gelde betaelt werdē. Hy schilderde/also Plinius seyt/eē kint wijnbesiē in zijn hāt dragende/tot welcke de vogelen vloghen. Daer wert hy toornich/eñ sprac: Ick heb de wijnbesiē beter gemaect dan dat kint / want had ict volbracht/so haddē de vogelē wt haerder natueren gevreest. Hy heeft alder eerst de schilderie met schaduwen afgeset/verhoocht eñ verdiept / souden men Quintiliano geloovē. Parrasius die quā met den voornoemden schilder te wedden des hantwercks ende der const halvē/ die schilderde voghelen / oft als sommighe willen een naeckt kint/ tot zijn middel toe eenen voorhanc oft lijndenlakē daer voor hangēde/so aertlijc gemaect/ dat Zeusis meynde/dattet eenen rechten natuerlijcken voorhanc oft lijndenlakē hadde geweest/ eñ hiet dat / om dat kint beter te besien van daer doen/eñ wech schuyvē. Daer wert de triumphe Parrasio toe geschreven/die Zeusim dē mensche bedrogen had / maer Zeusis alleen de voghelen.

Appelles de voornamelijcke Schilder.

Appelles eē schilder.

DEsen voornamelijckē Schilder/wt het Eylant Choa oft Epheso / die heeft stervende een onvolmaecte naecte Venerem/wter zee climmende/ na hem gelaten/ dat na hem geen Schilder om dese te volеynden / hem en heeft dorven onderwinden. Van desen schrijft Plinius de natuerlijcke Historischrijver/ int 35. boec int thiende capittel dat hy ghewoon was/ zijne schilderie aē dē wech tot een Spectakel der voorbygaende te stellen. Waer achter hy lach/om te hooren des volcks oordeel vander schilderie. Maer op een reyse doen hy een schoenmaker hoorde / die daer voorby ginck/ wat aen de schoenen/ pantoffelen oft schoenriem berispen/ so heeft hijt terstont na zijn wech gaen verandert ende ghebetert. Maer des anderē daechs/ doen hy weder voorby ginc/ ende sach dat het ghebreck aen de schoen verandert was / so begost hy oock / de braen ende beenen te berispen. Daer quam de werckmeester Appelles gram wt / segghende : Schoenmaker blijft by v hantwerc / ende en oordeelt niet vorder dan over den leest oft schoen. Welcke redene namaels int gemeyn quam / ende tot een spreecwoort wert/Schoenmaker blijft by den leest oft schoen : Wanneermen yemant wilde straffen/ wanneer hy wat boven zijn bevel / verstant oft hantwerck wilde berispen oft loven/ghelijck als wy anders seggen/ segt dat ghy weet / doet ende oordeelt daer ghy verstant af hebt/ ende cont/de blinde en behoort niet te oordeelen vander verwe. Ick houde dat wy tot onsen tijden/dierghelijcke Schilders hebben / ende ghehadt hebben. Als Aelbrecht Theurer tot Nuerenborch / Lucas vā Cronach in Sassen/de Holbeyn Schensfelen tot Augsborch ende Nordtlingen/ende dier veel int Nederlant / Melanen / Venegien / etc. Van welck op haer plaetse ghesevt wert.

Phidias een Beeltsnijder.

Phidias eē beeltsnijder.

PHidias de constelijcke Beeltsnijder/ heeft een Minerua wt yvoren been ghemaeckt/ waer af hen alle zijne tijtghenooten seer verwondert hebben. Van desen schrijft Eusebius / Plinius Lib.3.7.34.36. Cicero Tuscul. Quest.lib.1. van Praxitele / Alchimene/ Euphranore / Timante ende der gelijcke constenaers ende wercklieden/ besiet Valerium/ Lib.8. Capit.11. ende 12.

Van Themistocle den Philosopho.

Themistocle een Philosoph ende zijn bijspreucken.

THemistocles de natuerlijcke meester eñ edelste Vorst van Athenen/en was niet alleen in consten des schrijvens/ maer oock in Ridderlijcke daden ende scheepcrijgen / tot deser tijt hoghe geacht. Door welcx raet die van Athenen in eenen Zeestrijt den Coninc Xerxes ter neder leydē. Daer na so wiesser eenen grooten haet der Borgers teghen hem / so dat hy van hen in armoede wt gedrevē wert ende gedwongen / so dat hy tot de gene vloot / die hy eenē cleynen tijt daer te voren/het velt af gewonnen hadde/namelijc in dat palleys des Coninex van Persia/den welcken hy seer aenghenaem was. Ende oft hy al wel vander ioncheyt af/ wat eersoeckich altijts na cloeckheyt ende treffelijcke dinghen stont/so en becommerde hy hem niet met lichtveerdighe spelen oft onaerdige dinghen : Maer dat hy cloecke daden altijts op hem nam / ende tot vlijt ende neerstic heyt seer nut was / om schoone redenē te begrijpen / om groote roemweerdighe daden te doen. Als op eenen tijt veel in het Hof van Xerxis in

eender maeltijt ende sale veel auontuers/tijtcortinghe ende spels bedreuen ende gesongen wert/ so wert hy ooc om te singen vermaent. Maer hy sprac/hy en condes niet. Gheuraecht zijnde wat hy doen conde/so antwoorde hy/ic cán wt eenen cleynen gemeynen oorbor/eenẽ grooten maken. Gheuraecht zijnde/welcken sanck dat hem best behaechde: Antwoorde hy / die mijn liedt singt/ dat is vander const der wijsheyt. Sommighe seggen/hy is der eeren also begheerich gheweest/ dat hy hẽ tot Athenẽ onderwant / de heerschappie der Stadt aen hem te brengen. Doen hy dát niet en conde ghecrijghen/so voechde hy hem wt haet ende gramschap by den Coninc Xerxe haren viant. Aldaer eerlijck ontfangẽ zijnde / wert hy tot eenen Hooftman teghen die van Athenen op gheworpen. Doẽ hy nv sulcx/den so wel verdienden Coninck niet en conde ontseggen / ende euen wel daer neffens zijn vaderlant wt aen geboren toe neyginghe eñ eerbaerheyt (offer alwel wat viantschap eñ haet was)niet gedoẽ en conde/so doode hy hem seluen met eenen dronck Ossen bloets/ op dat hy dẽ Coninc die hem betroude/niet ontrouwe en ware/wanneer hi niet mãlijck teghen die van Athenen en vocht / ende zijn vaderlant en bestrede. Geuraecht zijnde van eenen/oft hy zijn dochter eenen wijsen armen / oft eenen sotten rijcken geuen soude/ sprack hy/Jck hadde lieuer eenen man die ghelt behoefde / dan ghelt dat eenen man behoefde.

Aristides de natuerlijcke Meester.

Aristides philosophia ende spreucken.

DEsen Athenischen Philosophus in gerechtichept geheel een voornamelijc man / eñ eẽ liefhebber der waerheyt ende oprechtichept/beroemt ende vermaert/welcx name in handelingen ende gemeynẽ oorbor aengaende/hy van velen vercreghen heeft / so dat hy den rechtueerdigen Aristides wert gheheeten. Plato heeft desen voor andere vermaerde mannen tot Athenen alleen lof weerdich gheacht. Hy sterf also arm/dat men hem met zijn na ghelaten goet/niet ter Aerden helpen en conde.

Tüllius lib. 3. Offi. schrijft/dat Themistocles tot die van Athenen gesept heeft / Jck heb eenen heylsamen raet eens gemeynen oorboors/ maer het en is nv geenen noot te weten/ick wilde hem geern te vorẽ met eenẽ gemeynsamẽ eñ ouer leggẽ. Dien was wt gemeyn accoort Aristides toe gelaten. So sprac hy tot dien/dat schip der Lacedemonien/dat tot Argos toe geuarẽ is/mocht men wel heymelijc aenstekẽ. Doen dat Aristides vernam/so sprac hi tot die van Athenẽ/het is eenen profijtelijcken raet/die Themistocles geeft/ maer hy en is niet eerbaer. Doen dat int openbaer quam/so achteden die vã Athenen/wat niet eerbaer en ware/dat en ware oock niet nut.

Jn eẽder maeltijt vraechde de Weert/die sommighe Philosophen tsamen beroepen ende ghenoot hadde/ spottelijck / waerom dat wt eender swerte ende witte Bone / moes wert van eenderhande coleure? Aristides verstont dat sy bespot werden / sprack: Antwoort ons die vraghe/ Waerom coemt van swerte ende witte Peerden beten/eenderley vlecke? Also bespotte hy/van dẽ welcken hy bespot was.

Van den hooch vermaerden ende voornamelijcken Philosopho Diogene.

Diogenes den verlichten Philosophus ende zijn philosophia.

DJogenes als Dicocles schrijft/heeft tẽ tijdẽ Alexandri Magni ghebloeyt/die verliet zijn vaderlant / ende trock na Athenen / eñ voechde hem by Antistene / de viant van allen wellust. Hy was de eerste / die vander coude weghen eenen dubbelen mantel voor een stoue oft Camer ende eenen vat / daer in hy huys hielt. Totter spijse eenẽ kelder/ende tot bewaringe zijns blooten lijfs een Colue oft eenen stock droech. Hy beual eenẽ/dat hy hem in eender woestijne oft wildernisse een Tente maken soude/maer mits dat de werckman te lancsaem daer mede toe ghinc/ so vant hy een cuppe oft vat voor een huys. Ten tijden alst cout was / so keerde hy den mont der cuppen tegen het Zuyden/ende inden Somer teghen het Noorden/segghende / hy hadde een beweechlijc huys / dat hem met den gast oft weert veranderde. By tijden hadde hy zijn wooninghe onder de poorten ende portalen der huysen / om der voorby gaenden laster te straffen / die daer goede zeden beuleckten. Jnden Somer had hy zijnen wellust int heet zant/waer in hy hem seluẽ wentelde. Eens sach hy eenen Jonghen wt het hol zijnder hant drincken / doen wierp hy zijn schotel wech / segghende: Een kint heeft my geleert / ende inde natuere verwonnen/ick en heb niet geweten / dat de natuere ooc een drinckvat hadde. Sijn spreuckẽ warẽ/ alle dingen behooren den Goden/ ende de wijse waren der Goden vrienden. Alexander de groote soude gesept hebben/hy wilde dat hy Diogenes/ waer hy niet Alexander en ware. Hy wert ooc Cinicus genaẽt/ dat is hontachtich / van zijnder meyninghe weghen/ om dat hy als Augustinus vander Stadt Gods lib. xiiij. cap. xx. sept/gheheelijc achte / dat het houwelijck werck soude openbaerlijc sonder schaemte/op de straten eñ wegen/ ghedaen ende ghebruyct werden / dewijle dattet der natueren werct/gelijck als eten/ drinckẽ/gaen/staen/spreken/baden/ van welcx men hẽ doch niet en schamet/ware. Men behoorde hem ooc der leden der schamelheyt/so weynich als der handen/ mont/ ende oogen te schamen. Maer doch so ouerwan de natuerlijcke in geplante schaemte/ Diogenes dese zijn dwalende meyninge / want hoe wel dat somtijts Diogenes sulcx tot eenẽ roem/om hem seluen daer mede ende de natuere te ouerwinnẽ/ soude ghedaen hebben / waer mede hy oock zijn voor nemen met deser ongewoonlijcke hontachtige daet/inde gedachtenisse der menschen / dies te dieper planten soude. Euen wel so is dat / op desen voet sot voor nemen/van zijne nacomende Cinicis af gedaen/ende ghekent worden/ dattet beter is/hem seluen te decken / ende dat hem een mensche van zijnder onreynder van God af vallighe begheerten schame/ dan datmen hem seluẽ den hondẽ begeerten soude gelijc maken. Want sonder twijfel / soo schaemt haer de natuere van aerdt/van die schandelijcke begeerten/ende ontstelt haer/die salmẽ hier in te wille zijn. Antistenes/die wilde eenmael zijnẽ discipel Diogenes/ met eenen stock dreygende/ wt drijuen/diẽ boot hy het hooft voor/ segghende: Gheenen stock en can so hert zijn die my van v soude scheyden.

Diogenes straffe in der cracht.

Desen Diogenes wederstont alle zijn begeerten eñ wellustẽ/ zijn herte was so vast / so dat hy hem in geen dinc en beroerde oft veranderde/altijts in eenen doen/aensien eñ wesen/slechs in eẽ voornemẽ ende aensien. Jn alle geluck als ware hy al schoon gestoruen / eñ eenen ongeuoelijcken block gheweest/want hy sprack/ het ware verre van eenen wijsen/eñ worde ooc voor een slau mã geacht/die eenigerhande geluc oft toe val mocht om worpen/ter neder leggen/eñ wt zijnen sin oft voor nemen werpen/als die zijnder affectie ende wille gheen Heere en ware. Valerius schrijft libr. 4. dat oock den grooten Alexander zijn voor nemen niet en heeft connen veranderen / noch zijn volstandichept ouerwinnen / tot welckẽ dat hy / als hy inder sonnen sittende / sprack: Doen hem de Keyser om wat te begheeren/ aen porde: Dat ghene dat ghy my menicht gheuen / dat en wil ick niet / ende dat ick wil / dat en hebt noch en ver-

en vermeucht ghy niet. Daeromme soo bidde ic v / en neemt my niet dat ghy my niet gheuen en meucht / want hy maecte hem een schaduwe / eñ stont hem in de sonne / ende onthielt se hem also.

Verachtinghe Dioge-nes aller tijtlijcke goeden.

Also werdt Alexander den victorieusen man ouer alle de Werelt / hier van Diogenes verwonnen / dien hy niet en mocht geuen / noch verwinnen / also Seneca lib. 6. van de weldaden spreect. Wāt het is meer het gene dat Diogenes niet en wilde / dan dat Alexander gheuen mochte. Maer Alexander versochte Diogenem van een voornemen ofte opset te verdrijuen / Maer hy mocht veel eer den Coninck Darium van Persia met alle zijn heyrcracht / wt zijnen Rijcke verdreuen hebben. So gheheel was hy allen dingen / Ja oock hem seluen af gestoruen: Ende een versmader van hem seluen / ende alder rijckdommen / soo dat hy in zijnder armoede glorieerde / ende zijnen Meester Antistenem loofde / dat hy hem tot armoede hadde ghebracht / ende hem effen daer mede rijck ghemaeckt. Valerius schrijft lib .4. dat hy eenmael tot Syracusa groen cruyt wiesch / daer seyde tot hem Aristippus / wilt ghy Dyonisio toe smeecken / so en sout ghi niet arm zijn. Daer op antwoort hy / Wildet ghy arm zijn / so en sout ghy Dionisio niet looftuyten. Diogenes als A. Gel. schrijft / stelde hem seluen eenmael ter merct / ende vercocht hem seluen om te dienen / ende doen hem Xenedes van Corintho coopen wilde / vraechde hy wat ambacht oft hantwerck dat hy conde / soo antwoorde hy. Ick can de kinderen ghebieden / die verwonderde hem van zijnder antwoorde / ende liet hem vry / ende beual hem zijn kint / segghende: Neemt daer mijn kint / ende ghebiet hem.

Tullius in Tuscul. questi. seyt / hy heeft oock ghesept / ick verwinne binnen mijnen leuen ende gheluck den Coninck van Persia / want my en ghebreect niet / van dat ick begheere / Maer die en heeft noyt versadicht gheweest noch ghenoech ghehadt: Ick en begeere zijnen wellust niet / van welcken hy niet versaedt en mach werden. Een iongheIinck spooch hem in zijn aensicht. Gheuraecht zijnde oft hy gram was / so sprack hy:

Cicero van Diogene.

Ick en worde niet gram / Ick twijfele oft men behoort gram te worden. Voort seyt Seneca int boeck vander gramschap / so spooch hem een Lentulus ghenaemt / als eenen sodt / een dick speecksel in zijn aensicht. Tot dien sprack Diogenes saechtmoedelijck / Ick betuyge hier metter waerheyt voor allen / dat die bedroghen werden / die daer seggen / dat ghy genen mōt en hebt.

Een ander versmade Diogenes met woorden / tot dien sweech hy gheheel stil. Gheuraecht waerom dat hy sweech / sprack hy: Ick en wil niet strydē met eenen mensche / om eē dinc / waer in / de welcke bouē leyt / de snootste ende als verwonnen wort gheacht / ende recht daer mede de wederpartije gelijc crijcht. Een ander dede hem met scheltwoorden dergelijcken / hi en antwoorde hē ooc niet / daer af geuraecht zijnde / seyde hi / Ick en mocht hem so veel oneeren niet toe ghevoecht hebbē / als hy hē seluē toe genoecht heeft.

Ooc geuraecht zijnde waerom hy niet als de ander verstoort ende gram en werde / seyde hy: dese mijn oneerder oft versmader / is / oft warachtich / oft leugenachtich / is hy warachtich / so en vergram ic niet recht om de waerheit: Liecht hy dan / so en heb ick geē oorsake om te vergrammen / daerom / want hy en weet niet wat hy seyt.

Een seyde tot hem / dat een van zijne vrienden quaet van hem gesept hadde / sprack hy: het en can geen vrient quaet vanden anderen spreken. Daerom so ist een twijfelinghe / oft mijn vrient dat ghesproken heeft / maer van v ist openbaer dat ghijt ghesept hebt. Een sprack / v lastert alle man. Hy antwoorde: De wijsheyt moet vanden sotten aen geuochten werden. Een quade tonge schat haer seluen altijt beter / dan dat sy aensiet / maer dat onschuldich herte / dat ouerwint al het quaet dat de tonghe gewrocht heeft. Geuraecht zijnde / wat de mensche behoort te doen / op dat hy niet en vergramme. Antwoorde hy: De mensche sal gedencken / dattet niet altijts noot noch nut en is / datmen hem diene ende te wille sy: Ja veel meer dat hy somtijts eenen anderen diene / ooc en ist geen noot datmē hē altijt gehoorsaem sy. Maer het is somtijts noot / dat hy eenē anderē gehoorsaem sy. Van eenen anderen gheeert te worden en is niet altijt nut / maer versmaet te worden van wat te lijden: Wanneer hy dat doet / so wort de gramschap geschepnt. Eenmael badt hy eenen armen / dat hy een broot van hem soude bidden / dies / als hem de omstaende verwonderden / sprack hy / dat doe ick daerom / dat ick soude leeren draghen / dat ick veracht hebbe.

Op een tijt doen Alexander tot hem quam / so weynde hy zijn ooghen van hem / hem niet aen siende / eñ geuraecht zijnde van Alexandro / wat dat bedtede? Antwoorde hy: waer toe behoeue ick eenen knecht mijnder knechten. Doen sprack Alexander tot hem: Ben ic dan een knecht uwer knechten? Hy seyde / ick heb mijne begeerlijcheden ontseg ghedaen / ende dwingse / dat sy my gehoorsaemlijck dienen. Waer by ick haer Heere ende sy mijn knechten zijn. Maer v ontsegghen uwe begheerten / ende ghy zijt haer knecht / also dat ghy doet wat sy v voor stellen: Daerom zijt ghy een knecht mijnder knechten.

Vryheyt Diogenis in woordē ende wercken.

Eenmael loofde een welspreker inde teghenwoordicheyt Diogenis / Alexandrum in zijn presencie seer hooge: Daer sette hem Diogenes neder / ginc toe eñ adt een broot. Geuraecht zijnde waerom hy dat dede / eñ niet op en sach / so seyde hy / het is veel beter / dat ick broot ete / dan dat ic leugen hoore. Op een ander reyse toonde een rijc man Diogenem zijn huys ouer al met gout verciert: Dien spooch hy in zijn aensicht: Ende hem vragende wat hi daer mede meynde / so seyde hy / Ick en sie niet ongheschicters in v huys. Als hy eenen vyantsaligen / eyselijcken iongen sach van goede zeden / so seyde hy / der sielen deucht gheeft zijn aensicht veel schoonheyts. Tot eenen welghedaen iongelinck / van quader ongedwongen zeden / sprack hy: O welck een goet huys ende eenen quaden weert. Een quaetconnende mensche op eenen steen sittende / sach hy / Doen seyde hy: Den eenen Steen sidt op den anderen.

Eens sdaechs ginck hy op een hoochde met luyder stemmē roepende / O ghy menschē coemt tot my / ende doender veel by malcanderen ghecomen waren / sprack hy / Ick en heb v niet gheroepen / maer de menschen / ghy zijt beestē / want ghy en leeft niet nae het verstant / maer na de begeerlijcheyt des herten / ende en leert geheel geen wijsheyt. Tot eenen schoonen iongheIinck die wijsheyt leerde / sprack hy / wanneer ghy so wijs al schoon zijt / ende der sielen schoonheyt metten lichame ghelijckt / so zijt ghy wijs ghenoech.

Hy sprac eens in eender cranchept / van eenen vrient getroost wesende / hy soude hem wel houden / het ware van God ende Gods wille / so seyde hy: Daerom vreese ick my. Doen hy eenē vader zijn dochter sach begrauen / seyde hy / O welcke een goede swager oft dochter man hebdy heden aen ghenomen. Gheuraecht zijnde waerom dat hy Cinicus heet: Sprac hy: Daer ben ick eē hont / dē onwijsen. Men vraechde hem / waerom dat hy so langen baert droech / Hy seyde / op dat ic hem terstont sien mach / eñ aengrijpende daer by gedencke / dat ick een man ben. Gheuraecht zijnde waerom dat hy de menschen alsoo vloot / beyde quaet ende goet. Hy seyde: De boose verachte ick te recht. Maer de goede daerom / om

dat sy by de quade leuen ende woonen.

Gheuraecht voor wien dat hem de mensche wachtē sal/ sprac hy/ voornamelijc voor hem seluen/ voor den haet des vrients/ ende voor den rus des viants. Geuraecht zijnde welc de rechte ure om te eten ware/ so antwoorde hy diet heeft die ete wāneer hy hōger heeft/ wiet niet en heeft/ die ete wanneer hyt crijgē can. De siecte noemde hy eenen Kercker eñ torē des Lichaems/ eñ het lichaem eenē Kercker des gemoets. Eene sprack vrolijc/ Ic heb een Wyf genomē/ tot dien sprack hy/ So hebt ghy een cleyne blijschap ende lange sorge gewonnen. Tot eenen Ouden die zijn hayr verwede seyde hy/ die hayren laten hen wel verwen/ maer den ouderdom en condy niet verbergen. Eenen sotten rijcken sach hy eenen gulden rinck draghen/ tot dien sprack hy/ dat gout onteert v meer dant v eert. Tot eenen clappenden Sophist die daer argumenteerde: Dat ick ben/ dat en zijt ghi niet/ seyde hi/ het beslupt is valsch/ begint aen my/ ende beslupt aen v/ soo ist waer. Gheuraecht zijnde wanneer yemant zijnē viant opt hoochste mocht beswaren/ soo antwoorde hy/ soo weest seer goedt. Wt zijne voornaemste oordeelen zijn oock dese ghenomen. Tot eender straffe ende beteringe sal een yeghelijck hebben/ oft eenen grooten viant/ oft eenen rechtē vrient/ want dese alleē seggen sonder weyfelen de waerheyt. Dat onwijs ende eenuoudich volc dwingt alleen den noot tot rechte dinghen/ ende wort alleen met zijne schaden wijs.

Nv so en wort niemant gheen goet Richter/ oft hy en can dan eenen anderen wt hem seluen oft van hem seluen oordeelen. Wie den ontschuldigen verdoemt/ die quetst hem seluen/ want hy wort altijdts schuldich aen zijn oordeel/ Ja hem pijnicht oock zijn conscientie. Eenen verborgen haet ist/ die hem met diensten verbercht/ ende de periculooste om vlieden is dese. Also heeft de Troyaner dat Peert bedrogen: Wilt ghy goet worden/ soo drijft van v wt/ dat ghy aen eenen anderen versmaet. Het is beter datmen eenen Medecijn na gaet/ dan datmē hem doet roepen. Ghesont zijnde so soect den Medecijn eer dat de cranckheyt de natuere verwint. Also handelt ooc met de sorghe der sielen. Siet ghy eenen hont die zijnen Heere verlaet/ ende volcht v na/ werpt hem van v met Steenen/ want hy sal v verlaten so hy den ghenen verlaten heeft. Steruende beual hy/ men soude zijn Lichaem onbegrauen laten/ Maer doen de vrienden seyden/ Hy soude vanden wilden Dieren gegeten worden: Sprac hy/ gheensins/ en legt maer eenen stock by my/ met welcken ick my tegen de Dieren mach weeren/ ende van daer wech iagen. Sy spraken/ ghy en sullet niet gheuoelen/ hoe condy se dan keeren. Doen antwoorde hy/ daer wt besluptende/ daer om laet my onbegrauen/ nuts dat ick niet en geuoele/ ende dat my gheen dinck en schaet.

¶ Aristoteles de vermaerde Philosophus

ARistoteles van Stagira wt een Stedeken geboren/ is int seuenthienste Iaer na Athenen gecomen/ wt den Lande Macedonia/ daer hoorde hy Socratem drie iaer. Namaels Platonem twintich iaer. Binnen dien wert Alexander Magnus geborē/ daer schreef Philippus aē Aristoteles op dese meyninghe/ Philippus ontbiet Aristoteles zijne groete/ weet dat my eenen soon geboren is/ van welck ick voorwaer de Goden dancke/ niet alleen daerom dat hy gheboren is/ maer daerom dat hy tot uwen tijden gegeuē is. Want wy hopen/ hy sal van v gheleert werden/ op dat hy tot het ontfanghen van onsen Rijcke weerdich wert. Na seuen Iaer wert Alexander in Aristoteles bewaringhe beuolen thien Iaer. Daer nae trock hy weder na Athenē/ daer riedt eenen nijdigen Afgodschen Pape van Athenen/ dat sy Aristotelem dwinghen souden de Afgodē te aenbidden/ doen hy dat vernam/ soo gaf hy hem van daer/ ende trock in zijn Vaderlandt Stagiram/ op dat sy hem niet en dedē als Socrates zijnen Leermeester/ die sy met fenijn wt-roydē. Aldaer oeffende hi hem in goede wercken met aelmoessen te geuē/ de wijse met treffelijcke saken versiende. Zijn cloecke leeringen ende redenen/ zijn eens deels dese/ niemant en sal hem seluen louen noch schelden. Hoe mach eenē blinden/ armen/ ongheeerden eenen anderen leyden/ rijc maken/ ende eeren. Onwijsheyt is een quaet mede ghesellle. Wie niet en vermach dat hy wel doet/ die behoort hem doch vant quaet te wachten. Het verstant en liecht nemmermeer. Leepe oogen is alle de werelt schouwelijck eñ Viandt. Dat de eyselijcheit der werelt de oogē behaecht/ is haerder swacheyt schult. Beter ist den Vader die dat kint leert/ dan diet wint. Hy wert tot verantwoorden gestelt/ waerom dat hy de quade menschen een Aelmoesse gaf? Hy antwoorde/ ick heb my ontfermt ouer de natuere/ niet ouer de boosheyt. Hy strafte die van Athenen met woordē/ om dat sy Wetten eñ straffen op steldē/ ende hen alleen de straffen gebruyckten ende niet des Wets. Geuraecht zijnde wat eē vriēt waer/ antwoorde hy/ eē siele in twee Lichamen. Gheuraecht zijnde wat hy doch met zijnder Conste wan/ daer antwoorde hy/ dat ic vry onbedwongē doe/ dat de ander wt vreese des Wets doē. Eenen Vrient behoort yemant te geuen eñ te doen/ dat hy begeert datmen hē geue eñ doe. Van twee geslachtē der menschen verwonderde hy hem ouer seer/ als van de gene/ in welckē niet goets en is/ eñ doch geerne hoort/ eñ hē verheucht wanneermen wat goets van hem seyt/ ende vanden ghenen/ in welc niet quaets en is/ ende doch bedroeft wert/ wanneermē quaet van hem seyt. Hi sprack ooc/ de wortel der manierlijcheyt is bitter/ maer haer vrucht is soet.

In zijnen Seghel ende Rinc staet ghegrauen/ wijser is de gene/ die daer verbercht dat hi weet/ dan die clapt dat hy niet en weet. Hieronimus noēt desen een wonder der natuerē/ aen welck sy so geheel niet en heeft vergetē/ so dat sy alle haer gaue/ in hem heeft ghestort eñ gegoten. Hy leefde tweentsestich Iaer/ steruende beual hy zijn siele dat dinck alder dinghen/ segghende: O een dinck alder dingen ontfermt v mijnder.

¶ Q. Curtius/ Calisthenes/ Lysimachus/ drie aertlijcke Philosophi/ ende natuerlijcke Meesters.

DEse twee Philosophi/ Jonghers van Aristoteles/ straften Alexandrum een yeghelijc bysonder scherp int aensicht/ om dat hy hem een God liet noemen/ segghende: Zijt ghy God soo gheeft ons de onsterffelijckheyt/ ende bewijst den menschen goet/ maer zijt ghy een mensche/ so ghedenckt altijt wie dat ghy zijt/ ende legt ander dinghen wech/ waerom Alexander Calisthenem dede dooden/ eñ met Honden in een Graf hissen/ eñ verscheuren. Sommighe seggen also/ dat Aristoteles dese zijnen Jonger tot eenen raet in zijn hof ghesonden heeft/ met desen beuele/ om dat hy met spreken ende swijgen de ooren des Coninex soude dienen. *Drie Philosophē die Alexander Magnum int aensicht straften.*

Nv hy wert vanden Coninck al wel ontfanghen. Eenmael geschiedet in eender maeltijt eñ Bancket/ datmen wel gebrast hebbende/ begost de dadē Philippi te beroemen/ daer verhief Alexander zijne daet/ al verre bouē zijns Vaders/ dien vielen den meesten deel der Tafelgenooten toe/ maer eenen aen de Tafel ghenoemt Clitus/ des Conincks Vrient wt vertrouwē zijnder Coninc-

ninclijcker vriẽtschap/ die hielt de contrarie als eenen ouden ende Wijsen/ de dadẽ Philippi zijns Vaders prijsende / daer trock Alexander eens Ridders sweert/ die hem ter zijden stont / ende doorstack dien inder Maeltijt. Maer terstont als hy dien doorstack / sprack hy / den dooden Man bespottende/ siet/ dat is den stouten Heldt/ die ons Wederpartie heeft ghehouden. Seer haest slooch hy in hem seluen/ de quade daet ouer merckende/ soo dat hem alsulcken verepsen ouer viel eñ aẽ quã/ dat hy hemseluen den doot wilde aen doen/ hief aen eñ weẽde / omuatte dat doode Lichaem/ greep ende custe zijne wondẽ/ ende bekende zijnen haestighẽ toorn ende wtsinnige maniere/ ende hadde hem seluen doorsteken/ en waren de Vriendẽ daer niet voor geweest / want hy ouerleyde veel zijnder vrientschap/ ende dat zijn Suster hem aen haer Borstẽ hadde op geuoet/ ende zijn Voester hadde gheweest. Item dat hy sonder desen oock / ander zijnder Vrienden desgelijcx gedoot hadde / als Amitã zijn Stiefmoeder/ Item zijnder Suster soon / ende zijn Broeder/ ende veel Vorsten in Macedonia. Eñ daerom (als Justinus int twaelfste Boec schrijft) Alexander binnen vier daghen niet en adt/ tot dat hem alle zijn volck verbadt / ende hem sulcx wt den hoofde staken. Daer verwonnen hem den goeden Raet/ bysonder dat gebet van Calisthenes zijns Dienaers/ die tot dier tijt vanden Coninck daer toe gheordineert was / van alle zijne quade daden wt zijnder ghedachtenisse te verdrijuen. Ende doen hy nv weder tot hem seluen quam/ gheboot hy inden naetsten strijt/ datmen hem niet alleen en soude groeten ende eeren / als eenen Keyser / maer aenbidden als eenen God/ het welck hem van vele van zijnen raet ontraden wert/ wt welcken een alsoo seyde / wanneer de geschickelijckheyt ws lichaems/ God die een geest is/ ghelijck ware/ so en mocht v de gheheele werelt niet besluyten / noch Orient de een hant/ noch de ander Occident. En weet ghy niet / dat de groote boomen langen tijt wassen / ende werden in eender ure af gehouwen ende wt geroyt? Die is een sot/ die haer vrucht merckt ende aensiet/ eñ de hoochde niet en vreest. Siet op / wanneer ghy meynt / ende v pijnde om tot den top ende opperste tacken te comen / dat ghy metten tacken niet weder af en valt. De Leeu is sterck ende wort somtijts een spijse der cleynder vogelen. Daer en is niet so sterck / dat niet quaets te verwachten en heeft van eenen crancken. Doch zijt ghy God / soo sult ghy den sterffelijcken wel doen / ende een weldaet bewijsen / ende niet dat hare nemen. Maer zijt ghy een mensche/ so denct wat ghy zijt / dat ghijt altijt zijt. Het is een sot dinck / dat ghy die dinghen denct / van welcker weghen ghy v seluen vergheet.

Alexander wil eẽ God gheheeten eñ aengebeden zijn.

Onder ander / die hem van desen zijnen dwasen voornemens wegen straften / was Calisthenes der wijsen meester / de stoutste / die een wilde in geenen wech toe laten/ hem aen te biddẽ/ ende wedersprack dat ghebot. Daer ontstack hem Alexander in quade meyninghe / ende ghedacht al heymelijck / hy waer daer aen beschuldicht/ datmen hem niet en soude aen bidden. Daerom so wentelde dat ongeluc alle op hem/ so dat hem de toornige Alexander/ alle zijn ledẽ dede af houwen/ de ooren/ neuse/ lippen/ handen/ voeten/ eñ liet hem voor een iammerlijc ellendich gaepspel ende opmerck in een voghel-huys om draghen/ tot het ghesichte van alle man / tot eender vreese van ander menschen. Daer toe so sloot hy eenen hont in dat voghel-huys. Dies ontfermde hem Lisimachus zijnen Discipel / dat hy soo groote martelisatie ontschuldich lijdẽ moeste/ ende gaf hem voor een medecijne zijnder smerten fenijn te drincken. Doen dat Alexander vernam/ dede

Calisthenes straft Alexander om dat hy hem een God doet noemen.

Tyrannie Alexander tegen Lisimacho ende Calisthe. martelaren eñ Philosophen.

hy Lisimachum voor eenen Leeu werpen / ende doen hy nv den Leeu int gesicht quam/ eñ dat hy tot hemwaerts seer wredelijck al brijschende liep/ so want Lisimachus zijn gewandt rontom zijn hooft/ ende liep den Leeu int gemoet na den mont/ ende doorstack hem also cloeckmoedelijc/ als hem seluẽ werende: Dies verwonderde hem Alexander / ende dit wonder was hem voor een genoechdoen zijns toorens / eñ hadde hem voort aen van zijns volstandich ghemoets wegen lief/ als de ghene die met grooter cloeckmoedicheyt den smaet des Coninck droech / als haddet hem zijn vader ende moeder ghedaen.

Anaxarchus de natuerlijcke Meester.

Als Anaxarchus sach / dat Alexander de wterste Coninckrijcken wilde becrijghen in Orienten/ eñ bespieders daer in seynde/ hoe datmer soude mogen toe comen / eñ een oneyndelijc werck voor nam/ so seyde hy/ Coninc/ v voornemen is om niet/ dat ghy meynt te bestrijden / tot welcx eynde ghy niet comẽ en meucht. Daer toe seyde hy hem wt der leeringhe Democriti zijns meesters/ datter ontallijc veel werelden waren. Doen seyde Alexander / wee my arme / dat ick noch niet een werelt gewonnen en hebbe. Als hy nv tot Cyperen vandẽ rasenden Nicocreonte/ ter doot veroordeelt wert / eñ in eenen steenen mortier met ijseren stampers soude ghestampt werden/ so sprac hy totten hangman/ stoot den balch Anaxarchi/ ghy en sult Anaxarchum niet stampen. Men conde hem oock met gheen ghewelt verbiedẽ/ dat hy den tyran niet met bitter woorden en soude hebben gescholden. Ende doenmen hem zijn tonghe dreychde af te snijden / soo seyde hy / dat en sal niet gheschieden/ ghy alder wreetste tyran / dat dat deel mijns lichaems onder v ghewelt soude zijn / met dien beet ende knoude hy hem seluen de tonghe af/ ende spoudese in des tyrannen aensicht.

Anaxarchus Philosophus.

Alexanders droefheyt dat hy noch onder soo veel werelden alleen een hadde onder hem ghebracht.

Vanden wijsen man Carneades.

Dese is met Dioginem in eender Legacien tot Romen ghesonden ghewordden / een begrijpich / behendich opmerckende man/ hy was totter Philosophie so hooch begheuen / so dat hy dickwils aen de Tafel/ van der ghedachten weghen/ de hant totten mont te doen / vergadt / so dat hem Melissa zijn wijf/ dickwils de hant totten monde moest beweghen. Want hy leefde soo gheheel na den gheest / so dat hy met het lichaem beuanghen was / recht als en waerder gheen leuen in gheweest/ ende als en hadde hijs hem niet aen ghetrocken. Int hondert thiende iaer gaf hy zijn leuen oorlof.

Carneades.

Demas een natuerlijck meester.

Demas de Atheniẽsche Philosophus/ bloeyde op desen tijt des grootẽ Alexandri / sprac tot die van Athenen / doen Alexander de stadt vermeesterde / ende dat sy hem als eenen God aenbaden eñ eere aen boden: Siet dat ghy niet/ wanneer ghy des Hemels wacht / de Aerde en verliest. Sijn spreeckwoort was / leene ick mijnen vrient ghelt / soo verliese ick dat ghelt ende den vrient.

Demas eẽ natuerkender.

Anaximander een natuerlijck Meester.

Anaximander eẽ Discipel Thaletis/ Anaximenis meester / en sette niet dat water / als Tales / voor eenen oorspronck alder dinghen/ maer een eyghelijck dinck zijn begin. Daerom so achte hi de bysonder dingen sonder eynde te wesen / ende ontallijc veel wereldẽ. De werelt/ ende dat daer in ontspringt / wert weder ghebooren.

Anaximanders Philosophie.

In ſulcke dinghen en gaf hy de Godlijcke ſchickinghe niet toe.

Anaximenes de Philoſophus.

Anaximenes Philoſophie.

IN de conſte des welſprekens / was deſe voornamelijc taelman eē meeſter Alexandri Magni/ die zijn hiſtorie beſchreuen heeft in Griecſcher ſprake. Hy was van Mileto wt Aſia / een ſoon Euriſtrati/ eñ een Diſcipel Anaximandri. Deſe gaf de oorſake van alle dingen/ de oneyndelijcke locht ende gheeſt toe. Hy en heeft oock niet gheloochent/ dat de Goden zijn/ hoe wel hy meynde/ de locht en waer door de Goden niet ghemaeckt/ maer de Goden door de locht. Doen Alexander eens de ſtadt Lapſan/ oft als Valerius die haer Lauſatum noemt/ verderuen wilde/ ſo liep hem Anaximenes te gemoet. Alexander merckte terſtont zijn voornemen/ ende ſwoer by de Goden/ niet met allen te doen / daer hem Anaximenes wilde om bidden / meynende hy ſoude voor de ſtadt bidden / daer ſprack hy terſtont / ſoo bidde ick v / wilt doch Lauſatum verſtooren. Ende met deſen behendighen vont / vercreech hy der ſtadt verloſſinghe.

Empedocles Philoſophia / van God ende de natuere.

Empedocles.

EMpedocles de natuerlijcke Meeſter / die ſweefde ten tijden Cyri des Coninck in Perſia hooch op / een vinder ende ordineerder der Rethorijcke. Hy heeft God alſo beſchreuen/ God is een ſpore oft omloop / welcx middel ouer al is/ ende zijn begrijp op geen plaetſe. Hy meynt/ dat den crijch alle dinck voort bracht / behaluen een / ende dat alle dinck ſonder God / van hem ghemaeckt waren / want wanneer den crijch in alle dinghen niet en ware / ſo waren alle dingen eens. Maer nv den crijch in alle dinghen is / ſoo verdeylt hijt/ ende en laetſe niet ruſtē ende in een comē. Maer vrientſchap is eē oorſake/ waerom dat alle dinghen eens zijn. Macrobius ſpreeckt/ hy heeft dat ghebloet voor de ſiele ghehouden/ maer Lactancius betuycht van hem/ hy heeft de ſiele onſterffelijck geſchat / daer by heeft hy hem ſeluē inden brandenden berch Ethna by Athenē gheſtort/ op dat hy als onſterffelijck ſoude onder de Goden zijn gherekent / ende een beter leuen vercregen/ het welck zijn ſchoenen oft Pantoffelen vanden vyere wt ghewoorpen/ openbaerden.

Hy ſprack / drie dinghen waren inde menichformige natuere goet / namelijck/ verſmaetheyt van bewegheliijcken toeval/ begheerte totter toecomender ſalicheyt / ende de verlichtinghe des geeſts. So en waſſer niet eerlijckers dā dat eerſte / niet wercklijckers dan dat ander / ende tot een cort vercrijghen van beyde / niet voeghelijckers dan dat de derde.

Parmenides de natuerlijcke Meeſter.

Parmenides Philoſophus.

PArmenides een Meeſter Zenonis/ vloot dat gheſelſchap ende bywooninge der menſchen/ hy ginck op den berch Caucaſum in een hol/ daer vant hy alder eerſt Logicam / vanden welcken/ de ſelue rotſe voort aē Parmenides is genoemt.

Anaxagore / zijn Philoſophie ende Leere.

Anaxagoras.

ANaxagoras is in Aſia ſeer gheacht geweeſt/ hy verliet een groote erue / ende doorwandelde veel landen / om der leeringhe wille / gheuraecht zijnde / oft hy om zijn vaderlant niet en ſorchde/ eñ dat hem niet nae huys en verlangde/ ſoo hief hy zijnen arm op / den Hemel toghende/ ende ſprack: Ja / ick hebbe een groote acht ende verlanghen nae dit mijn vaderlant. Doen hy na veel tijts (als Valerius Lib. 8. ſet) weder thuys quam/ ſo ſach hy alle zijn goeden verſtroyt ende verſcheurt/ ſommige in vreemder poſſeſſie/ ſommighe tot oncruyt ongeackert ende verdoruen/ ſprack hy/ ick en ware niet ſeker/ waer deſe goeden niet verſtroyt en waren. Eenmael ontdecte hem eenen ellendigē bode den doot zijns ſoons/ tot diē ſeyde hy/ ghy en ſegt my niet nieus/ noch onuerſiens / want ſoo haeſt als hy gheboren wert / ſoo hebbe ick gheweten dat hy ſterffelijck was. Op eenen tijt/ als hy van Athenen in Ballincſchap ghelept was/ ſprack hy/ ick en ben den Athenienſen niet berooft / maer ſy zijn my berooft. Gheuraecht zijnde waer hy ſteruen ende begrauen wilde zijn/ hy ſprack/ ick en can gheen onderſcheyt vinden / waer ick ſterue / ouer al is den rechtē wech inde Helle. Hy wert geuraecht/ wie hem docht ſalich te weſen / hy antwoorde/ niemant en is ſalich diemen ſalich ſchat / maer die is ſalich / die arm ende iammerlijck van alle man veracht wert. Hy wert vandē Atheniers inde gheuanckeniſſe geworpen / ten laetſten met doodelijcke fenijn ghedoot/ tweentſeuentich iaer out/ daerom dat hy de Sonne / die ſy voor God eerden/ eenen gheuierden ſteen hiet.

Sophocles een Poeet.

SOphocles een Poeet van Athenen / was alſulcken dichter / ſoo dat hy vander grootheyt weghen zijnder ſubtijlder ſin-rijckheyt van Cycerone/ een Godlijck Poeet ghenoemt wert. De welcke / doen zijn ghedicht inder vergaderinge tot Athenen by den gheleerden in het vierde deel staende/ verwan/ ſo ſterf hy van blijſchap/ ſchier hondert Jaer oudt. Sophocles.

Craton een natuerlijck Meeſter.

CRaton wt Egypten gheboren / een Stoycus / gheuraecht weſende wat hy vruchtbaers hadde ghedaen / antwoorde hy / ick hebbe begoſt mijnen vrient te zijn. Gheuraecht oft een knecht zijnen Heere een weldaet mocht doen/ antwoorde hy/ ſommighe dinghen zijn weldaet/ ſommighe ambachten/ ſommige dienſten. Weldaet iſt / dat eenen vreemden gheeft ende onbedwonghen doet / maer dat officie behoort wijf ende kinderen toe / om dat huys te beſorghen. Maer dienſt behoort den knechten toe / die haer ſchult ende plicht vercocht hebben / ſoo dat zijt niet voor een weldaet en ſullen achten / wat ſy haren ouerſten doen. Cratonis Philoſophie.

Pericles een natuerlijck Meeſter.

DEſen eerſamen / ſtrenghen iongher Anaxagore Pericles / is met den voorſchijnenden Sophocle van die van Athenen teghen die van Lacedemonien ende Theban tot oorloghe vooren ghecoren / die tot Athenen leefde / regeerde/ ende dede nae zijnen wille/ wanneer hy al ſchoon dickwils tegen den wille zijns volcx ſprack/ ſo en wert dies niet te minder zijn redene beuallich ende aenghenaem / want ſy wiſten dat hijſe beminde / ende dat hy getrouwelijc met hen meynde. Sijn reden was te ſoet ende vriendelijck/ ſoo dat hy inde ooren eñ herte der gheender die hem hooren/ altijt meer honichs/ dan bitterheyt liet. Als nv Sophocles ende Pericles by malcanderen ſittende / hen des gemeynen oorbors belanghende/ berieden/ ſo ſach Sophocles onuerſiens een ſchoon iongheIinck voorby gaen/ die ſprack: O Pericles ſiet dien ſchoonen iongheIinck / Pericles antwoorde / wy hebben nv wat anders te doen / het behoort eenen hooftman / dat hy niet alleen hant ende tonghe en heeft/ maer oock reyne cuyſche ooghen. Den tijt Cyri van Perſia heeft deſe twee ghehadt. Pericles.

Gorgias

Gorgias Leontinus een Philoſophus.

Gorgias Leontini Philoſophie.

GOrgias tot Athenen de wijſte geacht / heeft oock Yſocratem tot eenen Scholier gehadt/ van dien ſchrijft Valerius/ doen zijn moeder geſtoruen/ inde Barc ghelept wert / ſoo heeft hy in des moeders lichaem gheroepen / ende is alſoo wt de doode moeder gheſneden. Der ghebloemder ende der vercierder redenen was hy een meeſter ende vinder/ hy leefde hondert acht iaer. Eñ als hy ſteruen ſoude heeft hy ghesproken/ ick draghe ſmerte/ dat ick nv ſal dat leuen laten/ dat ick eerſt heb/ om vander wijſhept wat te verſtaẽ ende te beuinden.

Yſocrates een Philoſophus.

Yſocrates Philoſophie ende drye ſpreuc-ken.

YSocrates van ghebooren een Grieck / een Diſcipel Gorgie / ende een hooch vermaert taelſprcker/ in alle gheſlachten des welſprekens lichtende/ allen lief hebbers des welſprekens behaghelijck / in verſtant ſnel / eerbaer dinghen beneerſtighende. Ende inde vergaderinghe der ſchrift/ veerdich om de waerhept te ſoecken/ ende den gront eens dincks te vinden / ſo hooghelijcx beneerſticht/ ſoo dat deſe zijne neerſtichept / van velen/ als te veel/ verworpen was. Sijn oordeelen onder ander waren / de deucht maeckt alle dinck mogelijck ende licht/ want de deucht/ ſeyde hy / wert inden arbept ſachter/ ende aen ghegrepen lichter. Geuraecht/ waerom dat hy hem int recht niet en oeffende / ſoo antwoorde hy / de plaetſe des rechts weet dat ick niet en can / ſoo can ick / dat die plaetſe niet en weet. Alſoo ghy wilt dat v uwe kinderen honden/ alſo hout oock uwe Ouders. Gheen quaet en blijft bedeckt/ want oft al ſchoon ander niet en weten / ſo weet doch v conſciencie/ als duyſent ghetuygen/ ende ghy van v ſeluen / vreeſt meer onrecht te doen/ dan ſchade te lyden.

Steruen heeft dat gheluck allen menſchen geordineert / maer wel ſteruen is alleen de goeden toe gheeygent. Den ſotten is rijckdom een peert dat hy niet rijden en can. Straft alſoo ghy wilt gheſtraft zijn / en ghy beſchuldicht waert. En bemint gheen pluymſtrijcken/ lachen ende herde woorden. Dat eerſte behoort totten vleyers/ dat ander den ſotten/ dat derde dẽ tyrannen. Woorden die v int ſecreet gheſept zijn / bewaert beter dan dat goet/ dat v te bewaren ghegeuen is. En wert niet haeſt eenen Vrient / maer ſo ghy een woort / ſoo blijft daer in beſtandich / daerom en neemt den vrient niet haeſt aen. Dat gout wert int vyer gheproeft / maer den vrient inder noot. Hebt den vrient teghenwoordich ende int af weſen in ghelijcker liefde. Hebt langhe raet / ende wat ghy bedacht hebt/ dat doet haeſt. En laet v niemant raden/ ſiet te voren/ hoe dat hy hem ſeluen geraden heeft/ want ſo de ſelue radeloos is/ die en mach nemmermeer wel handelen in eens anders ſake. Dat onbekende wert wt het bekẽde bekent. Ghy ſult van uwen woorden alſoo ſchaers ende ſober zijn/ oock wel bedencken/ dat ghy niet en belooft / dat ghy niet en hout / ende eer van v goet dan van uwen woorde vallen. Vierentneghentich iaer beſloot zijn leuen.

Epicurus de hooch begaefde Philoſophus.

Epicurus.

ATHenen heeft ons oock deſen hoogen menſche ende treffelijcken Philoſophum ghegeuen/ euen wel in Samioop geuoet/ doch achthiẽ iaer out weder in zijn vaderlant Athenen gherocomen. Doen nv Alexander geſtoruen was / ende dat de Macedoniers ende Atheniers ſake tegen malcanderen qualijc ſtonden/ ſo vloot hy na Colophonem. Corts daer nae trock hy weder met ſommighe wtghelesen iongers nae Athenen/ rechte aldaer een ſecte der Epicureen na hem genoemt op. De welcke hielt / dat wellust eñ goet leuen / dat hoochſte goet ware. Hy meynde dat God geen menſchelijcke dinghen en achte/ maer hy was ledich ende liet hem wel zijn/ niet doende noch ſorghende. Hy ſoude oock ghemeynt hebben/ lijf ende ſiele ſtoruen met malcanderen / dat wederſtont Epictetus / doch ſept Diocles euen wel anders / ende de nauolghende oordeelen die oordeelen al veel anders. Ooc ſept Hieronimus/ dat hy ge ſept heeft/ men ſoude ſlechte ſpyſe eten/ want vleeſch ende ander voornamelijcken wtgeſochten coſt / die moeſtmen met byſonder ſorghe ende angſt bereyden / het welc den wijſen niet en behoort/ met dien dingen becommert te zijn / tot dien verwecken ſy den wellust te meer / tot ouervloet/ Ja meer dan den noot eyſcht te eten/ ende tot haer nemen/ waer wt dan/ behaluẽ de cranckhept / grone ſinnen waſſen. Hy ſeyde oock / ons lichaem behoeft alleen water ende broot / daer mede is der natueren ghenoech/ wat daer en bouen is / en behoort niet totter nootdruft / maer totter wellust. Soo wie daer op denckt hoe dat hy coſtelijck mach ter tafel ſitten / die en can de wijſhept gheen ghehoor geuen/ mits dat hy den wellust dat herte ghegheuen heeft. Daer by ſoo iſt een eerbaer dinc van vrolijcke armoede. Den eenen ſal des anderen voetpadt/ danſhuys/ Palleys / oft Roſenhof zijn. De houwelijcken zijn niet veel ongemacx beladen/ daerom ſal de wijſe ſelden aen het houwelijc comen. Rijckdom/ eere/ gheſonthept / die en zijn noch quaet noch goet/ maer zijn int midden gheſtelt / ſoo dat ſy wel tot quaet ofte goet moghen gebruyckt werden/ alſo oock de wijuen. Daerom ſo iſt den wijſen ſwaer/ dat hy hem nauwe en begheue / ende waghet in eenen twijfel / van welck hy niet en weet/ oft hy een goet oft quaet wijf neemt. Voort / wie niet en denckt/ dat hem zijn beſittinghe wijt genoech is/ ende al waer hy een Heere der gheheelder werelt/ ſo is hy een bedelaer.

Epicurus ſprack.

Leeft ghy na de natuere / ſo en wort ghy niet arm/ maer leeft ghy na de meyninge/ ſo en wert ghy nemmermeer rijc / want de natuere begeert een cleyn / maer de meyninghe een onmatelijck dinck. Eten ſonder eenen vrient/ is wolfs leuen. Wilt ghy een rijck maken/ ſo en gheeft hem geen gelt / maer breect wat af van zijnder gierichept/ ſo veel hebt ghy hem ghegheuen / ſo veel als ghy zijnder gierichept hebt af ghenomen. Doet alle dinck/ als oft Epicurus ſage. De rijckdommen na de wet der natueren / is een tſamen gheſtelde armoede. Het begin des heyls is kenniſſe der ſonden / ende gedencken des doots. Niet wel leuen met braſſerie/ niet by vrouwen zijn / niet die vol viſch ſteeckt / en mach een ſacht goet leuen hebben / maer een goede conſcientie wt een matich leuen/ want wt veel welluſte coemt veel beſwaringhe. Hy ſterf nae den ouerleden Platonij ſeuen iaer. Tweentſeuentich Jaer oudt.

Theophraſtes Philoſophie/ ſprake ende antwoorde.

Theophraſtes Philoſophie.

DEſe was een man van grooter cloeckhept/ van byſonder vyerichept / ende van een ſeer wonderlijc wtſprekẽ/ waer by hy dan ooc Theophraſtes / van Ariſtoteles zijnen meeſter / alder eerſt ghenoemt wert. Sijn leere ende ſentencien zijn deſe eensdeels. Beproefde vrienden ſalmen beminnen ende bewaren. Een menſche ſonder eenen vrient / is een lichaem ſonder ſiele. De alder coſtelijckſte verteeringhe is den tijt. Bemint alſo / dat ghy oock haten cont. Haet in dier maten / dat ghy ooc om te beminnen een open deure hebt. Weeſt alſoo een vrient / dat ghy oock een vyant meucht werden. Den gheluckighen

vrient weest gheroepen bereyt / maer den ongeluckighen ongheroepen. Den saechten Vrient / dies Reden soete is / vliet. Die en can niet schaden / die hem seluen verraedt / dat hy schaden wil. De trouwe is een Remedie der vrientschap. De oordeelen der lief hebbender zijn blint. Hy heeft een Boec gheschreuen vander vrientschap. Een vander rijcdommē / een vanden houwelijc / daer in vraecht hy / oft eenen Wijsen een Wijf sal nemen. Ende antwoorde hem seluen also / is sy al schoon rijc / gesont / ende van goede zeden / van goeden gheslachte / soo behoort eenen Wijsen een Wijf te nemen. Maer dewijle dat alle dese dinghen wiltbraet zijn / ende gheheel selden by malcanderen / daerom en is den Wijsen gheen Wijf te nemen. Want ten eersten verwerren sy eenen aen de studeringhe / soo dat de Const ende den Wijue waer te nemen onmoghelijck is. Tot dien ist seer veel / dat totten Wijuen behoort / als costelijcke cleederen / gout / edel gesteente / Peerlē / ghelt / Ringhen / menigherley huysraet / costelijcke Bedden / omhanck / vergulde Setelen / Banccussens: So wil sy oock costelijck henen gaen / op dat haer die ende die soude sien ende eeren. Is sy met den Man in een goet geselschap / ende coemt dan thuys / so seytsy / ick hebbe daer ghesetẽ als een arm mensche / dat heeft dese ende die gehadt / waerom hebt ghy mijnder nabuerinne alsoo de ooghen verleent? Ende namaels int huys soo beghint sy te grimmen ende kijuen / wat hebt ghy metter Maecht ghesproken? Coemt hy vander Merckt thuys / so seyt sy wat brengt ghy my? Item den Man moet hem van zijne ghesellen eñ vrienden ontslaen / want sy spreeckt / ghy en hebt my niet lief / ende en acht my niet / die gesellen zijn v liever dan ick. Neemt dan de Wijsen een arm Wijf / so ist hem noch herder / want sy veel hebbē wil / ende euē wel de Vrouwe zijn / ende wanneert niet tuyst ghereet en is / daer beghint sy te kijuen ende knorren. Heeft hy dan nv een rijcke / so is sy hem een pijne / ende moet haer ende hare Vrienden tot Heeren hebben / ende dagelijcx hooren / sy heeft den Bedelaer tot eenen Heere gemaect / dien leyt den stroosack voor de deure.

Theophrastes oft eenē wijsen een wijf sal nemen.

Na de Bruyloft leert een eerst / oft een toornich / oft een Sottinne / oft een houeerdighe / oft van onghedaen Lichaem / oft stinckende is sonder alle dander gebreken. Een Peert / eenē Ezel / Osse / Hont / Cleet / Pot / Stoel / Banck / eñ ander cleyne dinghen / die besietmen te voren / ende men proeftse oft sy goet zijn / ende daer nae cooptmen die eerst. Maer alleen dat Wijf en toontmē niet / noch haer vlecke noch haer ghebreck / voor datmense ghenomen heeft. Beueelt ghy haer dat sy dat gheheel huys regeere / soo seyt sy / ick moet de dienstmaecht zijn. Hebdy yet met haer / so spreect sy / ghy en betrout my niet / dā blixemt ende dondert sy / versoent ghy v dan met haer / so werpt sy altijt fenijn wt. Coemt in v huys een Goutsmit oft Cremer / die daer veyl heeft / Cleynodien / Gesmijde / Peerlen / sy wilse hebben / met dien vergheet sy haer schaemte. Verbiet ghijse dan dat huys / so heft sy Jammer eñ noot op. Dā wert sy op v gram / ende voecht haer tot eenen anderen / daer voor en helpt gheen bewaren / het welck de schaemachtige niet en behoeuen. Eerbaer ende cuysch is die Vrouwe / die daer mocht sondigen / ende en doetet niet. O het is voorwaer seer hert om wachten / dat veel beminnen / daerom neemt ghi eē schoone / so neemt ghy met velen eē gemeyne. Maer neēt ghy een leelijcke / so ist ooc eē groote moeyte lief te hebbē / dat niemant en wil. Euē wel nochtans / so hadde een minder aenvechtinghe met een leelijcke / dan dat hy eē schoone (daer alle man nae stonde / ende een willen eñ opmerck hadde) soude wachten.

Theophrastes vertelt de cruyten int houwelijck.

Maer neemtmen Wijuen van der sorghen weghen des huys houdens / siecte / tijtcortinghe / etc. so doet het veel beter eenen ghetrouwen Knecht / die altijt zijnen Heere gehoorsaem is wat hy met hem doet / daer doch dat Wijf regeeren wil. Het moghen oock den crancken beter wachten ende bystant doen / de verplichte oft Vrienden / dā dat Wijf / de welcke / en sy goet is / met weenen ende kermen de crancke bedroeft / ende is sy schalcachtich / so claecht sy / sy moet groote sorge draghen / ende coemt om dat hare / ende sy doet als soude sy versagen / met welcken alle / sy dan den Man beswaert / ende bouen maten hert becommert.

Is sy dan sieck / soo moet alle man met haer cranck ende truerich zijn / eñ den Man nemmermeer van haer Bedde gaen / anders seyt sy men sachse geerne steruē / eñ men laetse liggen als een Beeste. Is sy nv een goede saechte Vrouwe / diemen doch selden oft gheheel niet en vint / so moet doch den man treuren ende suchten. Wanneer sy dan beurucht is ende baren wil / wanneer sy cranc leyt / ende in sorghen staet / somma / hy en is nemmermeer vry ende ontslaghen / zijn herte is altijt gheuanghen / het welc doch alle teghen des Wijsen gemoet is / die daer trect waer hy wesen wil / ende wanneer hy geen menschen by hem en heeft / so spreeckt hy met God.

Soude dā eender hem seluē te houwelijc voeghen om kinderen wille / dat zijnen naem niet en versterue / ende zijn Erue den Knechten geworde. Item dat hy in alle eenen toeulucht heeft / ende eenen staf zijns Ouderdoms? Antwoorde / dat is een dwaes voornemen / waer toe dienen ons sulcke dinghen / als wy vander werelt af scheyden / als dat eenen anderē van onsen naem is / is dat het Ouderdom een hulpe / dat ghy binnen uwen huyse gheneert ende op brengt / die by auontueren eer sterft dan ghy / oft by auontuerē niet wel en slaet / ende v so veel droefheyts doet. Ende daer hy v behoorde te gheuen / veel liever name / ick segghe v / dat zijn veel beter ende ghewisser Erfgenamē die ghy tot Erfgenamen verkiest / ende niet te hebben gedwongen en zijt. Die beneerstigen hē meer tot uwer wacht ende trouwe / dan die v geborē wert. Daer toe zijt ghy ooc een Heere ws goets / dat ghy suerlijck ghewonnen hebt / dewijle ghy leeft / maer wanneer de sone murmureert ende met v rechten wil / om met v als met eenen Schuldenaer te verdraghen. Meer der gelijcke Argumentē sedt hy int voornoemde Boecxken te lanc om alle te vertellē. Hy sterf vijfentachtentich Jaer out.

Demetrius een Philosophus.

Demetrius Phalerius een Philosophus.

DEmetrius Phalerius de Philosophus een Jonger Theophrasti / ende een subtijl welspreker / was een weynich ouerlastich / ende doch soete met eender vriendelijcker cloeckheyt begaeft. Ende als hy thien iaer by den Atheniers gheweest was / so eerden sy zijne voornamelijcke duechden met drie hondert tsestich metalen Calomnen / daerom dat hy de Stadt aen Thinnen ende timmeragie vermeerderde: Doen in zijnen af wesen eenen tijt lanc / de Calumnen eensdeels vergaen te neder vielen / so seyde hy doen hy weder thuys quam al lachende / noch en hebben sy de deucht niet verstoort. Sijn spreeck-woort was / de welsprekelijcheyt is den gemeynen oorbor in eender Stadt so crachtich / als wapen inden Velde.

Menander de weerdighe Poeet.

Menander Poeta.

MEnander de Poeet eñ Jonger Theophrasti / is de ghene van welckē Quintilianus seyt / my dunct dat desen Menander neerstelijck ghelesen / tot een volbrenghen alder leeringe / die wy ghedaen hebben / ghenoech sy. Also eyghentlijck heeft hy alle voorbeelt des leuens wt ghedruct /

druckt / ende soo een groote ghenoechsaemheyt / beyde des ghedichts ende wt spreken was in hem / Jae soo gheschickt sprack hy van alle dinghen / Persoonen ende haer gheneghentheden. Dese heeft dit spreeckwoort ghehadt dat Paulus 1. Corint. 15. voortbrengt. Quade redenen verstooren goede zeden.

Aristippus een Philosophus.

Aristippus Philosophus. Aristippus Cireneus / een Discipel Socrates / tot Athenen hooch geacht / geheel vā een volstandich herte / also / dat hy hē dier tijt / stadt / Persoon wiste bequamelijck te gebruycken / dat gheluck conde hy in alle tijden dragen / waer af hem oock Dionisius den Tyran verwonderde / tot alle zadels was hi geschict / een Man somen begheeren mochte / ende waer toe datmen hem ghebruycken wilde / tot spel ende ernst nut / so Horatius van hem seyt / Waerom hem Diogenes eenen Keyserlijcken hont noemt.

Antisthenes een Philosophus.

Antisthenes Philosophus. Anthistenes de Atheniensche Philosophus / heeft int beghin tot Gorgiam te huys ghehoort / eñ hem seluen daer Socrate toe geuoecht / oft hy ghelijck wel in Pyreo woonde / so ginc hy doch alle dage de xlviij. deelen eender Italiaenscher mijle / om Socrates te hooren / van dien leerde hy verdrach ende saechtmoedicheyt. Hy was een Vorst ende beginder der Sinische Secte / hy strafte den hoochmoedighen / ende met stoutheyt op gheblasen Platonem. Ende oft hy by tijden wetende wert dat Plato quaet van hem seyde / so sprack hy / het is Coninclijc quaet te hooren / als ghy wel ghedaen hebt. Van hem schrijft Jeronimus / dat hi na dat hy Socratem had gehoort / eñ tot zijnen Discipulen gesproken heeft / gaet henen / soect v eenen Meester / ick heb my eenen vonden. Het is een onwetentheyt veel leerē / ende wat ghy weet / dat ghijt niet en weet / noch en doet. Want soo wie dat / dat hy weet / niet en doet / die en weet noch niet.

Van Alcibiade den Philosopho.

Alcibiade Philosophe. Alcibiades een Discipel Socratis van Athenē / als hy hem seluē salich schatte / daerom dat hy Rijck / schoon / ende wel sprekende was / soo heeft Socrates met hem gedisputeert / ende hem betoont / dat hy ellendigher was dan een Sodt / ende heeft hem zijn herte door oorsake also ghewont ende door steken / so dat hy hem dwanck te weenen / doch so vloodt hy wt nijdt der Athenen namaels tot haren viant Lisandro / de Vorst der Lacedemoniers / dien benijnde hy zijn Wijf / want hy wter maten een ouer schoon Man was / als die aen ouderdom / ghedaente / vercierlijcheyt ende welsprekende / alle ander Atheniensen te bouen ghinck / doch wert hy betraept / ende van des ouerspels wegen onthooft. Dit zijn zijn twee ghelucken / daer Vale-

Twee ghelucken Alcibiade. rius af schrijft / het eē dat hem eē groote edeldom beyde der Stammen eñ der duecht / groote Rijcdom / wel ghesteltenisse van lichaem / een groote gonste der menschen / groot gewelt / wtnemende cracht / scherp begrijp / ende een goede tonge van geluck ghegheuen ende gheordineert was.

Dat ander / verdoemenissen / ellende / ontijdighe doot / armoede / haet int Vaderlant / ende een gheweldighe schandelijcke doot.

Eschines een Philosophus.

Eschines Philosophus. Eschines een Discipel Socratis / vander Jonchevt af seer leerende / soo dat hem Socrates voor ander lief hadde / den welckē hy also toe gedaen ende heymelijck was / soo dat hy veel bysonder redenen met hē hadde. Doch tot Athenē van Demosthenes verwonnē geworden / het welc hy hem so seer schaemde / so dat hy daerom na Rhodis trock / op dat hy de oratie ende handelinge Thesponte ende andere soude vertellen. Waer af sy hem hoochlijck verwonderden / ende Eschines sprack / hoe / wanneer ghy dat dee / zijn woort selue hadt hooren spreken.

Demosthenes de treffelijcke welspreker.

Demosthenes / seyt Apulegius / heeft zijn welsprekē van Plato ontfangen / want hy wort der Griecscher Eloquentie / een Vorst genaemt / die met ontallijcke ernstelijcke aenhoudē eñ oeffeninge te wege bracht / dat hy de letter R. mocht bediedelijc wt sprekē / de welcke hy te voren niet en conde noemē / daer toe hadde hy een aengename manlijcke stemme / om wt te sprekē gecregen. Heeft zijn redē in eenen spiegel geleert / hoe sy hē voechde. Doē hy eens met de hoere Taide iocte / eñ haer getast hebbende / vraechde / hoe geeft ghy dat? So antworde sy / om duysent penningen / so sprac Demosthenes / rouwe en wil ic so dier niet coopen. Als Philippus der Macedoniers Coninc Athenen belegerde / so begeerde hy hem thiē welsprekers te geuen / daer toonden Demosthenes den raet alsulcke fabel voor ooghen / hoe dat de woluen den herders hadden geradē / met hen eenen vrede te besluytē / ende vrientschap te maken: Ende doen nv de herders hen metten woluen vereenichden / met condicie / dat sy vredelijc de schapen souden helpen hoeden / soo verre alst noot waer: Daer begheerden de woluen aen de herders / de honden / als nv voortaen onnoodich eñ een oorsake haerder tweedracht / oorlof te geuē / doē sy verhoort / de hondē vandē herders cregen / so verscheurden sy oock namaels de herders ende de cudde. Daer mede gaf hy te verstaen / alsoo sal oock Philippus den Atheniensen doen / wanneer hijse vanden percke ghebracht heeft. Desen raet volchden die van Athenen / eñ de stadt wert dickwils van onraet verlost / hy stamelde oock int spreken wter maten / welck gebrec (als voorseyt is) met neerstelijcke oeffeninghe hy also verwan / so dat niemant beter en conde spreken / dan hy. Ten laetsten wert hy van Philippo verrast / veroordeelt / ende met fenijn wech ghedaen. De bode des Coninex van Lacedemonia / quam eens tot Athenen om haer saecke metten Atheners int recht te handelen: Demosthenes onderstont hem de sake van die van Athenen te voeren / eñ haer woort te doen: Daer dede die van Lacedemonien Demosthenem met biddender begeerten op houden ende swijgen / eñ vander sake ledich te staen / het en soude hen geen ghelt ontdieren wat hy slechts begheerde.

Demosthenes eē Orateur der welsprekēder eñ fijne redenen.

Des andren daechs als Demosthenes soude op tredē / so nam hy hē eender siecte aen / bewant zijnen hals / sprekende / hy hadde inden hals wee / eñ en conde niet gesprekē: Maer terstont een die de list mercte / sprack / ghy hebt de goutsucht. Eñ doē hijt namaels selue niet verswijgen en mochte / recht als waert hem een eere. Want als hy Aristodinum vraechde / hoe veel gelts dat hi ontfangē hadde voor dat gaepspel / so seyde hy / xxx. Grossen / doen antwoorde Demosthenes / ic heb meer met swijgē verdient. Also is der voorsprakers oft saeckvoerders tonghe aen een silueren keten gebonden / doch is haer swijgen oock vercooplijck. Alder eerst als Policratus seyt eer dat hy bekent was / soo cleede hy hem in costelijcke schoone purperen cleederen / want hy wist / dat de cleedinghe / de voorspraeck vercocht / ende een aensien maecte. Namaels doen hy bekent wert / eñ zijn lof wt brack / so gebruyckte hy slechte cleederen / seggende / hy wilde nv meer van hē seluē / ende niet van de cleederen vermaert zijn. Eschines seyt / so wie Demosthenes scherpe cracht eñ

begrijpende woorden om dat herte te bewegen. Item zijnder ooghen/zyns verschrickelijcx aengesichts/zijn gehouden mate in alle zijn woordẽ/ ende in zijn stemme dat aerdich wt spreken/eñ de gheschictheyt zijns lichaems / waer neẽt/die bekent / datter niet en is/ waer aen hy mocht ghestraft werdẽ/eñ datmen anders mocht wenschẽ.

Een wel verciert Jonghelinc sprack tot hem/ en my de menschen haetten als v / so moeste ick my lange seluen verhanghen hebben. Dien antwoorde Demosthenes / waert dat my de menschen beminden als v / so moest ick ouer langhe aen eenen strick verworcht zijn.

¶ Xenophilus de natuer Meester.

Xenophil. altijt ghesont.

XEnophilus de Pithagorische Philosophus/ van Calcidonia geboren/hadde den roep onder de Jonghers Pithagore hooch voor ander. Die is vry gesonts lichaems/ van alder menschẽ onghemac ontslagẽ ende afgescheydẽ/ tot in zijn graf geweest / ende hondert ende vijf iaer geleeft hebbende / soo is hy ghestoruen inden hoochsten schijn/ beyde der leeringe ende volcomenheyt.

¶ Archita Tarentinus een Philosophus.

Archita een Philosophus.

DEse Pythagorische Philosophus/was oock in dien tyden hooch vermaert/eñ in alderley gheslachten der duecht / in grooter verwonderinghe ghehouden. Hy heeft Platonem door eenẽ Sendtbrief / van Dionisio den Tyran vander doot verlost / zijnder sprueckẽ een/ die luyde alsoo: Daer en is gheen periculooser siecte tot alle lasteren/dan wellust des lichaems / begeerte tot eere / vrienden ende Rijckdommen/welcken lust ende gheneghentheyt den mensche verstroyt / eñ hem int herte alsoo verstoort/ so dat alle lasteren de deure open staet.

Plato van den doot verlost.

¶ Protagoras een Sophist.

Protago. Historie.

AVlus Gellius seyt / Euchalus een Jonghelinck/heeft hem seluen om de Rethorijcke te leeren/tot desen Protagora gheuoecht / ende om een summe ghelts/metter condicien/de selue terstont op te legghen/wanneer hy/als een Voorsprake een saeck spreeckt ende wint voort recht. Doen hy nv de const gheleert hadde / so vertroc hy eenich recht te veruolgen/waer mede het verdrach te niet zijnde/hy Protagore niet schuldich en bleue / want hy wist wanneer hy eẽ sake sprac ende wan / dat hy moest na de voorwaert / alsoo ghereet op brenghen. Protagoras nam Euchalum zijnen Jongher voor het recht/doen hy hem ongeeyscht niet geuen en wilde / ende begreep de saecke in de cracht des verdrachs met recht voor den Richter om betalinghe des besproken gelts: Als sy nv voor den Richter verschenen / sprack Protagoras/geeft my dat ghy mi schuldich zijt/ want het oordeel gae voor my oft voor v / soo is doch de sake ghewonnen: wint ghijt? So zijt ghy verliesende wtẽ verdrach/gaet dã het oordeel tegen v/ so win ic dat oordeel met recht : Daer tegen seyde de iongelinc/ meester ghy moet al euen wel leeren/ oft ick onder ligge met recht/ so en bẽ ick v wten verdrach niet schuldich / ende ligghe ick dan bouen / so verlost my dat recht vander betalinghe. De Richters lieten de sake ongheschepden hanghen/ende hieldense op / tot op eenen anderen tijt.

List ende const Protag. ende zijns ionghers.

¶ Eschilus de Wijse.

Eschilus de wijse.

ESchilus de Poeet / waer of Valerius lib. 10. schrijft / dat hy op een dach spacerende voor by de mueren is wt ghegaen/hem neder geset/gerust/zijn cale hooft ontdect vã hitte : Daer heeft eenen Arent volghende zijnen aert/een Zeeslecke met haer huys in de Locht gedraghen/ eñ heeftse laten vallen op Eschiles hooft/inde meyninge het waer eenen steen/waer op sy soude breken/waer mede hy hem dier wist te ghenieten/ daer af is de cale Poeet ghestoruen.

¶ Speusippus een natuerlijck Meester.

ATthenen heeft oock deser Philosophum op geuoet/dies Platonis zijnder moeder neue/ heeft acht iaer inder Schole Platoni een meester geweest/de welcke tot eenẽ pluymstrijcker sprac/ hout op ick kenne v/ghy en sult dien niet bedriegen die v verstaet. Den wellust hinck hy te veel aen/waerom hi van Diogines dicwils ruydelijc aen gegaen wert. Hy badt Xenacrotem dat hy hẽ inde leeringhe/ende niet int leuen navolgen soude. Plutarchus seyt/ dat hy vã de luys-siecte vergaen is. Hy heeft gheuonden Berderen te snijden / ende wt dun ghemaeckt hout ghebruyckelijcke ende inhoudende vaten te leeren maecken.

Speũsippus heeft de saech mensẽ ende der timmer liedẽ ambacht geuonden.

¶ Apulegius een Discipel Platonis.

APulegius eẽ Discipel Platonis/is tot Athenen vermaert gheweest/hy heeft een Boeck vanden God Socrates gemaect/ in welcken hy seyt / de Duyuelẽ zyn dieren inder listicheyt veruuftich/na het ghemoet lijdelijc / na het lichaem luchtich/na den tijt eewich/ Item een Boec vanden gulden Ezel. Dit zyn zijn oordeelen geweest. God en is geen dinck ghelijcker dan eenen Man die in zijnder herten volcomelijck goet is / God is dat beste ghemoet/ sonder welc men niet leuen en can/ eñ de menschen en eeren doch dat gemoet niet het welc men behoort te eeren/ op dat mẽ leue: Men hout doch de ooge/op datmẽ scherp sie/ ander constẽ machmen wel sonder schaemte verachten/als Schilderen/ Stekẽ/ Snaerspel/ Singhen: Maer niet te weten recht ende wel te leuẽ/ is schandelijck te segghen.

Apulegius een verlicht Philosophus.

Men soude eenen mensche aenschouwen alsoo mẽ een Peert coopt / daer aen merctmen niet het ghesmijde oft sadel/maer dat bloot Peert/zijnen ganck/loop/ghedaente/ stercte/ wesen/ moet/ oude by de tanden/etc. Also soudemen een mensche/ niet van zijnen aenhanghen/ rijcdoemen/ cleederen/etc. oordeelen.

Menschen salmen als Peerdẽ achten ende aẽsien.

Dat heet ick vreemde aen den mensche / wat dat gheluck/vader ende moeder gheeft : Als geslacht/rijcdom/schoonheyt/ gesontheyt/ vã daer en is hy niet te louen / want dit behoort het gheluc/etc. Maer is hy vanden besten gemoede onderwesen/duecht-rijck/wijs/ so looft hem/want dat is zijne / het welck hy niet van andere en beerft/ ende dat geluck hem niet gegeuen en heeft/ het en wort oock niet van desen ghenomen.

Armoede is eẽ dienersse der consten/nut/nuchteren/ cleyn / machtich / behulpich / een liefhebberinne des lofs/eẽ besittersse der rijcdoemẽ/int ghewandt seker / eenuoudich inden dienst/goet/ ghesont/ ende verstandich in raet / sy en maeckt niet hooueerdich/ghezwollen/en brengt gheenen wellust des buycx/ oft der nieren/waer mede de rijcke in wellust op ghetoghen beseten zijn. De armoede is gheweest een stichterinne der stadt/ een wederbrengerinne der consten / van alle sonden arm/van alder eeren rijc / alle lof weerdich/ in Fauone goethertich/ in Epimenide strenghe/ in Socrates wijs / in Homero const-rijck. Het stont in eenen twijfel oft Apulegius meer hadde vander kennisse der schrift / oft meer van het wt spreken.

¶ Plotinus de natuerlijcke meester.

Plotinus een hemelsche Philosophus.

PLotinus de hemelsche / verlicht / ghenaden rijcke Philosophus / een iongher Platonis/ ende

ende een meester Pythagore / is oock in desen tijt in hooger vermaertheyt gheweest. By velen een wonder der naturē geacht. Tot alle duechden also voeghelijck / als waer hy daer toe ghebozen / met vlijt ende leeringhe van alle Godlijcke wercken ende ordonnancien ghesterct / gericht / matich / cloeck. Hy gheloofde dat van eenen wijsen den ouerlast des gheluex / met cloecheyt des verstants verwonnen mocht werden. Daerom soo verkoos hy hem seluen een stede eens gerustighen Stoels / op dat hy (vander ongestadicheyt / van alder menschen handel ende tocuallen des geluex / verscheyden) hem den haet des gheluex mocht outslaen / ende der Godlijcker Wetten waer nemen. Hy en liet hem van gheen begeerlijcheyt vangen. Daerom heeft hy een schoon Boeck vander duecht gemaect. Wat hy leerde / dat volbracht hy / met goede getuchtighe voorschijnende Exempelen. Hy was alsoo met deuchdē gewapent / dat hy alle eer ende rijcdommen verachte / behaluen alleen dese / met welc dat vercierde gemoet mocht vindē / het gewelt des eyghen oorspronex. Inden Boeck die hy schrijft van de deuchden / sedt hi vierderley rechtē / vierderley deuchdē. De eerste heet hy Politicas / dat is Stadtrecht / wt diē is de voorsichticheyt de eerste / die behoort tot alle wat sy ghedenct / oeffent oft doet tottē regel des verstants / ordonnancie / ende en doet niet / sonder dē richten wille / eñ voorsiet de menschelijcke oeffeninghe / daet ende werckinge / wt den Godlijcken wille.

Plotinus stelt vierderley recht eñ deucht.

De andere duecht / de stercktte ghenaemt / behoort toe / dat sy dat ghemoet verheft bouen de vreese des verderuens / ende niet dat snoode is en vreese: Ja oock ongheluck als dat gheluck draghe. De derde is de maticheyt / die behoort toe / dat sy niet en begeere / dat haer daer na berouwe / mate ende des oordeels stercke hoede in alle dinghen / ende de ghiericheyt oft begheerte onder dat iock des verstants temme.

Het snoode niet te vreesen.

De iiij. heet gherechticheyt / die behoort toe / dat sy eenen yeghelijcken houdt ende gheue dat zijn is / met deser duechden leert een oprecht Man hem seluen / ende den gemeynen oorbor regeren. De ander vier duechden / die heet hy op het Latijn Purgatorias, dat zijn de wtvaghenen der verkeerder affectien / op dat des menschen hert mach ghesupuert ende ghereynicht wordē / alleen dat merck eñ vercierſel van Godlijcken dingen mach aen nemen ende ontfangen / die zijnen gemoede nut eñ oorborlijc zijn. Dese deuchden behooren dien toe / die hen vander oeffeninghen ende handelen des ghemeynen nuts / af te trecken meynen / ende alle menschelijcke handelen / behooren wereltlijcke dinghen te vlieden.

De ij. zijn de ghereynichde ende ghesupuerde des gemoets / in desen ghemoede / behoort oock de voorsichticheyt / op dat sy in haer verkiesen niet alleen Godlijcke dinghen voor en setten / maer dese alleen bekennen / eñ daer beneuen niet anders aen en mercken. Der maticheyt behoort toe / dat sy niet alleen tijtlijcke begheerte in haer en verdouwen / maer gheheel verghete ende niet en wreke / alsoo dat sy niet gram ghewordden en can / noch yet van dier dinghen begheere.

De gherechticheyt behoort toe / in desen ghemoetformigen mensche / dat sy de opperste ende Godlijcke dingen in haren ghemoede / spiegel eñ toegeselle / alsoo / dat sy met hem houde een eewich verbont. De vierde zijn dese / die alleen in den Godlijcken gemoede zijn / die heeten / Pois / van dat Exempel vloeyen alle ander by orden.

Nv dan / dewijle dat alle ander dinghen wat men noemen mach opter Aerden een Exempel eñ gelijckenisse heeft / waer door men dat gelekē dinck af neemt / so ist veel meer te geloouen / dat des deuchts gelijckenissen zijn in den Godlijckē ghemoede. Daer by soo is de vernuftighe siele een Beelt Gods / dat in Hemelsche Stoelen zijn wooninghe heeft / ende niet en isser bouen de natuere / dan alleen God / die de siele verlicht als de Sonne de Mane. In alsulcken in gekeerdē mensche / is de voorsichticheyt selue dat Godlijck ghemoet / het welck des menschen wijsheyt ende voorsichticheyt alleen is. De maticheyt die in haer seluen met eewigen wille bekeert is / die stercte die alle weghen sy seluen is / ende niet verandert en wert / de gherechticheyt die met een eewighe Wet / ende onophoudelijcke wercken niet gheneghen en wort. Dit zijn de geslachten ende officien van veelderley deuchden / in welc de menschen hen vreesen / verheugē / begerē smerte te lijden / verdragen eñ hebben een groot onderscheyt onder hē. Wt deser leydinge die eerste wijcken / de ander nemen wech / de derde vergeten / in de vierde ist ontamelijck wat te nemen.

Hermes een natuerlijck Meester / ten tijden Abrahams.

HErmes Egyptius / vanden onsen genaemt Mercurius een Jonger Platonis / een out ouer seer geleert man / in alle Consten also ouder wesen / soo dat hem van zijnder veel wetentheyts wegē dē name Trimegistus toe geuoecht wert / dat luyt driemael geleerder. Hy heeft veel Boecken / totter kennisse der Godlijcker dinghen dienstelijck ghemaeckt / ende onder andere / een Boeck van dat volcomen woort / daer in vernietende de Goden der Heydenen / als doode menschen. Dese heeft 180. Dorpen ghetimmert / ende die alle ghetoghen tot de Wet Gods / tot kennisse der waerheyt / tot verachten der werelt / tot behoudinghe der gherechticheyt / ende onschult. Augustinus schrijft int tweede Boeck zijns wederroepēs / Hermes heeft vā Esculapio also geschreuen: Hoe hebben onse grootvaders also seer ghedwaelt / dat sy door het vernuft der Godlijcker dingen zijn ongeloouich geweest / eñ haer herte niet bekeert tot de Godlijcke eere eñ cracht / maer hebben geuonden de conste / waer mede dat sy Goden maecten. Eñ als sy die conste vonden / so voechden sy die tot de crachtē der Duyuelen / der natueren eñ de wercken haerder handen / want sy en mogen gheen sielen maken. Daer riepē sy de sielen der Duyuelē of Engelē / eñ hebbense in gelaten in de heylige Beelden / op dat sy mochten Goden hebben tot goet eñ tot quaet / die dat goet seyndē / eñ int quade victorie eñ verwinninge geuen. Dit zijn zyne leeringen geweest / wie dat de wijsheyt aen wil hangen / die moet der sondē af staē. Wacht v voor den genē / die daer de waerheyt regerē. Maticht dat swijgē met raet / so ist de hoochste wijsheyt. Wacht v voor quaet ghesellschap. En haet niet den boosen alst hen wel gaet / want hy sal haest te clagē zijn. Miltheyt is / die ter tijt der armoede milt is. De lijtsaemheyt is / lijdē / als ghi meucht wreken. Die is onsalich hier eñ daer / die swijcht met vernuft / wijsheyt eñ leeringe: Beter is den milden zijn conste / dan zijn Rijcdom. Beter ist dat ghy v seluē oordeelt / dan dat ghy van ander gestraft wort. Alle dingen vergaen / alleen wel doen niet. En ghelooft niet den ghenen die daer spreect / ic weet de waerheyt / eñ doet recht der contrarie. Dat huys dē boosen verhuert / maect v deelachtich der sonden / ende vermeerdert de boosheyt.

Hermes Trimegestus Mercurius.

Hermetis Mercurii leere.

Die de waerheyt regeren salmen schouwen.

Van Xenocrate de natuerlijcke Meester.

CAlcedonia is het lant der geboortē vā desen Jongher Platoni. Die was / als Lartius seyt / van lancsame sinnē / also / dat Plato sprack / Xenocrates behoeft wel sporē / maer Aristoteles eenē Toom. Men was de waerheyt also aē hem

Xenocrate Historie eñ spreucken.

ghewoon /

ghewoon/ſo dat hy dickwijls ſonder eenen Eedt voor het Recht verhoort wert. Sijn leeringhen zijn/ſpreeckt weynich/ hoort veel/want wy hebben twee ooren ende eenen mont. De ſchande cleeft aen den ghenen/ dieſe eenen anderen toe voecht. Hy ſweech tot ſommige laſter woorden/ gheuraecht zijnde waerom/ ſo ſprack hy/ ic hebbe eens gheſproken/ende het berout my/ maer ſwijghen en heeft my noyt berout. Doen hy eenen Dief ter Galghen-waerts ſach voeren/ ſoo loech hy heymelijck/ſegghende/de groote Dieuē hebben eenē cleynen veroordeelt. Alexander ſant hem vijftich pont. Hy leyde de Boden ende Legaten met hem in dat Dorp Academia/ eñ noodeſe aldaer tot een cleyne ende ſlechte maeltijt. Des morghens vraechden ſy hem/ wanneer hy dat gheſonden ghelt wilde ontfangen: Hy ſprac/ en hebt ghy dan int auontmael van giſteren niet verſtaen/ dat ick niet en behoeue? Ende doen ſy nv truerich ſagen ſo hiet hijſe xxx. oncen nemen/ op dat hy niet gheacht en werde/ des Conincks mildicheyt te verſmaden. Valerius lib.7. Item lib.3. ſeyt tot Athenen was een Edel Hoere/ die beloofde den ionghen/ ſy ſoude zijn cuyſheyt tot eender Hoere maken/ ende hem doen vallen: Sy quam by nacht ende leyde haer by hem/ maer ſy en conde niet bedrijuen/ hy lach by haer als eenē onbeweghelijcken block. Daer eyſchten de Jonghers dat verwet ghelt met ſpot/doen antwoorde ſy/ ſy hadde ghewet op eenen menſche/niet op eenen ſteen. De ghemeynte beloech hem dicwils in de Stadt/als hy voor by ghinck ghelijck eenē Sot. Siet Valerium/ lib.6. van Polemoni/dat was eenen vollen onmanierlijcken ionghelinck/ alſo/dat hy hem zijnder booſheyt beroemde. Die ginc eens met wijn geladen/eñ met eenen Crans ghecroont/ voor by de Schole Xenocratis/ ende ſuyſelde door geual daer binnē. De toehoorders werdē gram/maer Xenocrates en ontſtelde hem niet/liet af vander materie/ ende begoſt vander maticheyt te ſeggen. Wt dien wert Polimon alſo beweecht/ſo dat hy den Crans die hy op hadde/ henen wierp/ende wert alſo wt eenen doden/eenen leuendighen/ ende eenen vollen ſot/ eenen nuchteren wijſen.

¶ Vanden ſchandelijcken Afgodt Priapo/ende zijnen Godſ-dienſt.

HEromnes/ dat ghemeyn volck (als dat den thoom eñ Wagen voert) en heeft noyt geen eere ghecauelt/ eñ het clinct in alle Schriftueren ſeer qualijc. De Philoſophi hebbent/een veelcoppich Dier gheheeten/ het welck ſoo veel ſinnen heeft alſt hoofden doet. De Poeten noement een ongheſtadich wanckelbaer volck/ dat ouer en weer ſweeft vanden eenen totten anderen/ in gheen dinck gheſtadich. Het gheloooft de leughenen ſo lange/tot dattet van eenen anderen onder richt wort/ende vaert alſo met het gheluck ende zijnen Vorſt gins eñ weder/gelijck wy in Iſrael/ gheſien te weſen/voor ooghen ſien/ het welc hem met alle hare Coninghen verandert heeft. Dat is den verloren hoop/die na gheen verſtant noch wijſheyt en vraecht/ maer na zijne gheneghentheyt/alſo hē zijn affectie leyt/ daer in varet ende ruſtet/dat hem alle dinc laet wijs maken. Daerom is dat den ſekerſten wech/die Chriſtus leert/ die ooc Pytagoras/Cato/ende ander gekent hebben/ den naeſten totter ſalicheyt/ de waerheyt eñ dat heylich Euangelium/ namelijck datmen deſes volcks wech niet en gae/ende hem gheheel niet en laet behaghen/van alle het ghene dat hen behaecht: Oorſake/ want de ghemeynte is altijt onreyn geweeſt/wederom dat Euangelium/dat goet/ de waerheyt/en heeft noyt de pomperie der Werelt gehadt/ Ja by haer altijt als wtvaechſel veracht geworde is. Daerō wilt ghy ſeker gaen/ ſo leert Catonem/ ende het gene dat ſnoode voor de Werelt is/voor Heylichdom/ eñ des Werelts toeuerlaet/ ende Hemelrijc voor eens Verckens cot/ alſoo met Catone/ Chriſtus leert/ Luce 16. Daerom ſo verbiet Chriſtus ouer al/ Matth. 10. Luc. 6. Den menſchen te behagen. So wie hem dan alſo ghewent ende voor meſt acht/het ghene dat de Werelt voor Peerlen hout/om gheen ander oorſake/dan recht daerom/dat hy den hoop haet/ die ginck recht/ namelijc den wech/ die de Propheten/Chriſtus ende de Apoſtelen ghegaen zijn. Maer wy hangen ons alleen aen de Werelt/ ende varen mettē grooten hoop de breede Strate ter Hellen waerts/ Matth. 7. Jerem. 8. Waer toe dient dat? Waneermen de Schriftuer beſiet/ſo heeftmen de ghemeynte tot allen tijden/ſo ſot een dinck wijs gemaeckt/ ſo dattet ſchier ongheloofſelijck is: iſt niet een wonder/ dat geheele Landen haer hebben laten wijs maken eenen menſche voor God te houden/ende dien als God aen te bidden? Hoe licht heeft de Duyuel/eē guychel/belachlijck/ende Vaſtelauontſpel/tegen alle vernuft op gericht/ſo dat alle de Werelt is te beene gheweeſt/oock haren Heere te Houe gheredent/ende ergens in eenen hoeck des Wouts daer henen gheraeckt is/ grooten ſchat ghebracht/ eñ niemant nuttige Tempels ende Veltduyuels op ghericht/ende den Afgoden gheoffert. Hoe dickwils heeft een Beelt de gheheele Werelt tot ſotten ghemaeckt/ende veel mijlen ghedreuen. En was dat niet een bootſe dat Licurgus ſeyt/ hy hadde zijn Wet van Apolline ontfanghen/ alder Werelt wijſen van Athenen gheloofden hem/ eñ ſworen hem daer op eenen Eedt/alſulcke Wet te houden als Heylichdom/tot dat hy wech trock/ ende Apollinem weder raet vraechde/ ofter niet toe/oft af en waer te doen/ eñ alſdan weder quame. Van niet minder dwaeſheyt en zijn wy/ Ja meer/wy die Beelden aen bidden/die ons gheen antwoorde en geuen/hoe veel wijſer zijn de Heydenen/ der welcker Afgoderie wy doch hooghe beſpotten/gheweeſt. De welcke de Afgoden niet eens en hadden aengeſien/ wanneer harē Afgod door haer niet gheſproken ende antwoorde ghegheuen hadde. Daerom ſo en hebben ſy de Afgoden niet aen ghebeden als God/ wel wetende/ dattet ſteen ende hout is (ſo wy in de derde Cronijcke van de Beeldē hoorē ſullē) maer in Gods ſtede niet anders dan wy de ſtomme Heylighen. Wanneer de Duyuel nv tot onſen tijden ſprake (ghelijck hy tot Bern van de Predikers Monicken hadde beghoſt) hoe ſoude men ſien/ welcken toeloop Pelgrimagie ende ghelooue datter wt ſpruyten ſoude. Noch beclagen wy de Heydenē/ wanneermen ſulcx van haer ſeyt/ ende nement hen ſoo qualijck af. Maer ſiet doch om Gods wille/in de ander Cronijcke/ na de Hiſtorie Neronis ende Seneca/ eenen aert des wanckelbaren volcx af ghemaelt. Item in den wttoch des Baſelſchen Conciliums int derde deel. En waſt niet een fijn ſtuck dat Menenius Agrippa den oproerighen volcke dat wilt Dier ſtilde/ met een ſeer fraye bootſe van den buyck ende leden? Themiſtocles verſchrickte die van Athenen met een belachlijcke bootſe vanden dorſtighen Vos/ ende hongherighe vlieghe. Dat zijn wijſe lieden gheweeſt/ hebben des volcx dwaeſheyt wel ghekent/ waer dattet hen liecht. Certorius/ ſoo Plutarchus ſchrijft/doen hy de Barbaroſſen beſtreet/ſoo hadde hy een wilt Rhee oft Hinde/die hy al ſoo ghewent hadde/ dat ſy tot de roepende als een hondeken liep ende navolchde. Daer gaf hy voor ende beroute Heromnes/dat ſelue vā de Goddinne Diana hem toe gheſonden te weſen/ de welcke hem veel verholenthedē opēbaerde/van welcke hy ooc zijn Wet hadde/ende wanneer hem erghens een victorie door heymelijcke

bootſchap

Sotheyt des ongheſtadighen volcx/ hoe dattet ghe plumpſtrijckt eñ by der neuſen moet ge leyt wordē.

bootschap vercondicht was / soo seyde hy / zijn Rhee hadde hem eenighe victorie vercondicht / ende maecte also / dat hem dat volc als een God vreesde / ende eeren moest. Alsulcken meester stuc heeft oock Numa Pompilius metten Romeynē voortijts gebruyct / die gaf wt / hy hadde raet eñ sprake des nachts met de Goddinne Egeria gehouden / wt welcks beuel hy zijn Wet gaf eñ geboot. Minos de Credensers Coninck / becoute zijn Lantschap / dat hy altijt plach int neghenste Jaer by Jouis den oppersten God aen deen zijde te wesen in zijnen Raet / ende van daer zijn Wet te brengē / daer mede onderhielt ende temde hy dat volck. Wat isser opt voor een gelooue op gestaen / dat niet eenen grooten aenhanck en heeft gehadt? Wat isser opt goets voor genomen geworden / dat niet de gemeynte als dwaesheyt / bespot ende belacht en heeft. Wederom / welcker onraet / oproer / sot byghelooue / in der Werelt op ghenomē / oft sy en heeft de ghemeynte tot eenen aenhanck ghehadt? Nv van Priapo / waer isser opt onreyndes ende sotters voor genomen gheworden / dan dat een Maghet / een Bruyt / een naeckt schandelijck Beelt / op zijn ondeckte schamelheyt soude sitten / ende dat oncuys manlijck lidt eenen Crans opsetten? Nv soo heeft dat Heromnes niet alleē voor een wel voegen / maer oock voor eenen Gods dienst ghehouden. Voor welc Beelt datmen dan openbaerlijck is te hoope ghevallen den Afgodt ter eeren / eñ met onreyne werckē / waer af de natuere eē afgrijsen heeft / dien God ghedient.

Schande-
...ycke Gods-
dienst Pria-
...i eñ wat
Priapus
...s.

Want Priapus / waer of de Schrift niet en vermaent / hoe wel dat Ezechiel wat vanden seluē roert int vierentwintichste / was een Beelt van eenē naecten oneerbarē man / op het grootste toe bereyt / als waer hy een God der oncuysheyt. Dies onder ander stucken des Godsdienst was dat de eerste Matronē inder Stadt / moesten sulcx Beelts grouwel ende onreynicheyt eenen Crans op setten / ende recht alsoomen nv de Bruyt te voren ter Kercken leyt / soo moesten sy daer als Bruyts sitten / op des Beelts schandelijcke onreynicheyt. Daer siet ghy / wat de menschelijcke natuere doet / wanneer sy hem seluen ghelaten wort / soo datter niet so schandelijck en mach versiert wordē / dat de gemeynte niet wijs te maken en is / oock voor eenen Godsdienst / wanneermen alleen Godsnaem daer aē hangt / eñ de goede meyninghe voor geeft. O hoe rasch soudemen alsulcken Godsdienst noch in beelden in de Werelt. Hoe haest machmen een dinc (daer de ghemeyne man toe gheneghen is) een neuse maken / daer de gemeyne man toe valt / als de Rauen oft Arens op een Aes. Meynt nv yemant / de Werelt en is niet so simpel ende slecht: Tot diē seg ic / dat ic dē hoop vā alsulcke Exempelen tot onsen tijde / seer groot wijsen wilde / wanneert hier tijt waer / dat wi in veel stuckē de oude te bouen gaen / ende sotter zijn / so dat ic nau en gelooue / dat sy haer niet en hebben laten wijs maken / ende also verleyden / als ick inden derden ende vierden Boec / op de voorseyde plaetsen hebbe bewesen / leest die.

Summa / der Werelt en behaecht niet anders dan leugenen / Psal. 4. die sy alleen bemint ende soeckt / wat niet geualscht en is / dat en gelt niet. In alle saken / reden ende handelen / is de bloote waerheyt de werelt te grof ende te ruyde / men moetse te voren raetbraken / vermantelen / ende alle dinghen een verwe aen strijcken / souden sy anders voort gaen / ende inder werelt gancbaer zijn. Somma / dat schier ghelouich / lichtueerdich ghemeynte en can niet recht lijden oft verdragen / het moet de waerheyt wt spouwen / verworgen ende leugenen straffen / Sap. 2. Jer. 18. Esa. 30. Hiob. 21. Mat. 10, 11. Daerom en gaet niet alleen verre vanden gemeynen / breedē ende welgebaenden wech des ghemeynen volcx / ende en weest by lijue niet gesint als vele / Ja als alle man / wilt ghy recht gaen. Want des grooten hoops oordeel / gherechticheyt ende wijsheyt is Gods grouwel / sottinne were ende spot / ende de gheheele werelt Gods vyantschap / Jac. 3. Wie dattet mettē grootē hoop hout / die houdet metten Duyuel / eñ daerom met Gods vyant.

Leughenen behagen dē gemeynen volcke.

Wat sy bemint / is God eenen grouwel ende vyantschap: Maer den welcken sy als onnuttich wtworpt / die is Gods toeuerlaet / also / dat de leugē niet anders en is / dan des werelts Euangelie eñ waerheyt / het welck sy altijt voor Gods woort heeft geacht ende aengebedē. Waerom de waerheyt niet anders dan der werelt leugen ende ketterie / het welc sy altijt voor des Duyuels woort heeft gecruepelt ende veracht. Ach wie can des lichtgeloouigen onuerstandigen gemeynē volcx (in welck gheen verstant en is) ouerghelooue / dwaesheyt alle vertellē? Nv so ist doch de dwaesheyt selue / eñ enckel sotheyt / wattet voor gheeft / looft ende voor heylichdom opwerpt / so dat een voor dat wilde dier / dat gheen middel en hout / grouwelen mochte: Ja dat daer henen swermt / ende met eenen swerm te hoope aen een dinck valt / oft van een dinck valt / ende alleen metter dwanckroede wil ghetogen ende gemeestert zijn: Nochtans als onbedwoghen / ende in als / als vry wil gheacht zijn. Al wattet eerst ten Hemel toe heeft verheuen / dat werpet terstont in de Helle / alsoo de Romeynen ende veel Coninghen wel beuonden hebben / ende ooc Mose / den Propheten ende Christo gheschiet is / Jae oock den Apostelen / alsoo die Acta der Apostelen wel betuygen. Wanneer de Palmsondach coemt / so en is den goeden vrydach niet verre vandaer. In somma / desen swerm des ghemeynen volcks is malcanderen alsoo vrientlijck / soo dat sy sonder malcanderen niet en vliecht / ende haer by hoopen tsamen toe voecht oft af keert / also wy inde naeste oproer wel beuonden hebben. Daer en behoefde niet dan een wesel ende Coninck diese op brengt / ende metten hoope neder valt / oft op rijst. Moses heuet beuonden / die als nv God selue / ende als dan eenen Duyuel ende verleyder moest wesen. Alsoo cort af / hoe naerder dat een dinck een leugen is / hoe meer aenhangers dattet heeft / ende hoe aengenamer dattet dē volcke is. Hoe sotter dat een leeringe oft ghelooue is (wanneermen maer een aensicht met Gods naem en maect) hoe meer dattet scholieren heeft / Jae opmerckers ende verwonderaers / so dattet eē vast woort blijft / de werelt is der sotten vol / Eccl. 1. Waer by dat ghene een tafel wt hinck / ende het welck oock gewis eenen proefsteen opt ende opt by alle rechte maniere gheweest is / dat dat niet veel weert en is / dat de menichte wel behaecht. Daer mede stemt de gheheele heylighe Schrifture ende alle Historien. Lieue merckt doch op des gemeynen mans spreucken ende doen / ende siet in de werelt / met acht ende opmercken op v seluen / so sult ghy beuinden / wat ick segge / ende sult moeten met Salomon segghen / der sotten is een groot getal / ende met zijnen vader Dauid / daer en is niemant verstandich op der aerden / Psal. 14. Miche. 7. Maer soo wie met de werelt daer henen danst / die en mach de sotheyt niet sien / dewijle dat hy selue daer mede beladen is ende daer in steeckt: Maer so wie dat achter den dans staet / die alleen wort ghewaer / wat dat inden dans gheschiet. Alsoo oock / wie dat aenmerckēde wt ende achter de werelt staet / die alleen / seg ick / siet ende beuint hoe dattet toe gaet. Besiet het vierde deel van dese Cronijcke / van so menigerley ongeduerige / Duyuelsche Godsdiēsten / bysonder de Godsdiensten ende offerhandē

Aert eñ eygentschap des gemeynen volcx.

Lindÿ/daermen met enckel lasteren een Godsdienst op richte. Ende wanneer eenen een goet woort ontvlooch/die hadde in desen Godsdienst swaerlÿck ghesondicht. Besiet der Latÿnscher gelooue int vierde deel ouer al/ende gaet dan toe ende bespot de Heydenen/so ghy best cont. Maer ick beureese/de schaemte sal v doen swÿgen/dewÿle dat wy met meer dwalinghen behanghen zÿn/dan alle Heydenen/eñ dat wy ons selue met recht by der neusen grÿpen/eñ eenen vingher op onsen mont legghen. Veel Heracliti ende Democriti en zÿn niet ghenoech/om desen iammer te beweenen/oft te beclaghen.

Marcus Curtius een stout onuersaecht Romeyn.

Marcus Curtius springt in eẽ gat dat bouen hem toe valt.

T'T midden inder Stadt Romen/verscheen eenen mont der Hellen/met een wÿde Kele seer verschrickelÿck/die begheerde(also de waersegghers wt het aensegghen der Goden/wt leyden) eens leuendighen menschen begrauenisse. Want also Liuius seyt/de Aerde had haer soo wÿt open gedaen/so dat alsulcke Cloue met geẽder materie en mocht toe ghestopt werden noch gheuolt.

Dit verhoorde een Roomsche Ruyters gheselle eẽ Ridderlÿc mã Marcus Curtius genaẽt: Die sette hem seluen op een wel verciert Peert/ende spranck ghewapent/als sommighe seggen/wt liefoẽ zyns Vaderlants/in dat gat. Na sommiger voorgheuen/dat hy selue also voor gaf/eñ begheerde eenen tyt lanck na zynen lust/eenen vryen toeganck tot alle Roomsche Wyuen/om zÿn boeuerie ende moetwille/met welcke hi wilde/te volbrenghen. Dit/alst hem wt noot(want daer ghinck eenen fenÿnigen damp wt dat gat/die geheel Romen met Pestilentie veruolde) toe ghelaten wert/spranck hy na den verloopen tÿt in dat gat/ende doen so vielt bouen hem toe/ende de mont besloot hem.

Veturia de Romeynerinne.

VEturia een Moeder Coriolani des Roomschen Raetsheere/die stilde haren Sone(die Romen ontschuldichlÿc hadde beleghеert/doen hy gheen aengheesonden bootschap vanden Romeynen hooren noch aen nemen en wilde)van zÿnder gramschap/ende neychde zÿnder herten bitterheyt tot vrede ende goeden voornemen/so dat hy van de beleghheringhe af stont/ende de Stadt onbestreden/vry liet. Daerom deden de Romeynen dier Vrouwẽ aen het eynde der versoeninghe haers Soons/eenen Tempel stichtẽ/ende ordineerden dat voortaen de mannen tegẽ de wyuen/altyts op staen soudẽ/ende haer wten weghe wÿcken/alsoot noch by de eerbare de gewoonte is. Haer soude oock toe staen/gout/purpuren cleederen/ende gulden gordelen/ende cieragie te ghebruycken.

Begin dat de mannen voor de wÿuẽ sullen op staen.

Esopus de fabel dichter/ ende zÿn leuen.

Esopi leuen eñ leeringe.

ESopus wter Stadt/Phrigie Ammorio ghenaemt/zyns gelucks een eygen Knecht/maer van eenen vryen constrÿckẽ gemoede/doch verre van alle schoonheyt des Lichaems. Van eenen spitsighen Cop/groote gheswollen ooghen/eenen grooten mont/met een inghedruckte of platte nuese/bogheribbich/eenen corten dicken hals/swert/grootbuyckich/gebogen ende crom/ende dat dat quaetste was van lancsamiger wispeleer onuerstandich spreken/het welc hem zÿn knechtschap toe geuoecht te hebbẽ mach geacht worden. Maer aen zÿn ghemoet/en was so gheheel niet versuymt/so dat de nature alle het gene aen hem voldede/wat dat gheluck aen hem hadde versuymt. Ja van alsulcken gheluckigen gemoede/een schoon man/so dat hy int contrarie/hoe voerachtich ongedaẽ dat hy van lÿue was/so degelÿc/Edel van gemoede/deucht ende manieren/so gheheel/dat van verstande zÿns gelÿcke gheensins en mocht comen/noch ten tÿden zÿns leuens gheacht en wort. Eens als eenen ghebuer/sommige vÿghen zÿnen Heere tot een present gaf/de welcke hi een van zÿnen knechten te huys te dragen beual/die wert met zÿnen medeknecht te rade/van de vÿghen te eten/onder den naem Esopi/om de schult op hem te leggen. Als nv de Heere te huys quam/eñ na de vyghen vraechde/so quam de goede Esopus int spel/die moest de vÿgen wt het valsch beschuldighen der knechten/geten hebben. Hy wert wt getoghen/eñ de roede ghesocht. Daer viel hy den Heere te voete/om vertoch biddẽde/ende bracht terstont cout Water/dat hy te braken hadde bereyt ghemaect/dranc ende gaft zÿne medeknechtẽ. Daer begosten sy te spouwen/daer spoude Esopus alleen water eñ een weynich spÿse/maer de ander wierpen de vÿghen alsoo gheheel noch van hen wt/als zÿse geten hadden. Daer werden sy naect seer ghelagen/ende Esopus seer gheprefen. Den bant van zÿnder tonghen soude oock voor zÿn afscheyden ontbonden gheweest zÿn/ende van vriendelÿcker ende lieffelÿcker sprake hebben ge weest. Doen wert hy vanden anderen knechten (die hy van zÿnder redelÿcheyt weghen/wee in de ooghen dede) beschuldicht/ende in alsulcken haet zÿns Heeren gebracht/so dat hy hem Zene beual te vercoopen. Als hy nv ter merckt quam/so vraechde eẽ Coopmã van Zene Ossen te coopẽ/die wees op Esopo/seggende/ic en heb als nv geen te coope dan desen. De welcke doen hy hem aen sach/so mercte hi wt verwonderinge zÿnder mismaectheyt/op hẽ sprekende/vã waer brengt ghy desen Hellemã? Ist eenẽ bloc oft eẽ mensche? Wanneer hy niet spreken en conde/so hielt ic hẽ voor eenen pensack/of op gheblasen balch/ende ghinck met die woorden daer af.

Esopus vnarÿck ende constich.

Maer Esopus ginck hem na/seggende/blÿft hier mÿn Coopman. Maer hem om keerẽde sey de hy/gaet wech ghy stinckende Schaepshont. Maer Esopus seyde:coopt my lieue Coopmã/ic en sal v gheen onnut muylpeert zÿn/want hebt ghy te huys Kinderen/die sonder ophoudẽ weenen/laetse my bewarẽ/ic wilse voor een guygelspel/Poppe oft Callemoye zÿn/daer mede datmen de Kinderen stilt. Doen seyde de Coopman al lachende tot Zene die hem te coop hadde/hoe veel looft ghy dat boos vat? Die seyde om drie Helder. De Coopman troc terstont drie Helder wt/seggende ic en hebbe niet wt gegeuen/eñ niet gecocht. De welcke doen hy hem te huys bracht eñ hẽ na Epheso met noch twee ander Knechten ter merckt sant/soo liet hy oock Esopum mede te coope stellen.

Esopus ter merct ghestelt twee mael vercocht.

Daer vercierde hy de ander twee/ende stelde Esopum te midden onder hen/ellendelÿc staende. Daer so quam een Philosophus Xantus genaemt/de welcke doen hÿse alle drie van na by aensach/soo verwonderde hy hem vander seltsamer ware/ende des vercoopers list/wat hy daer mede meynde/dat hi onder dese twee schoone Jongheliinghen/desen inghecrompen ende Boerenknecht ter merckt gestelt had/eñ vraechde waerom: doen sprack de vercooper/de eene moet den anderen door helpen/vreesende/hy en conde Esopum alleen niet vercoopen. Doen vraechde de Coopman den eersten ende den anderẽ/wat sy condẽ/sy antwoordẽ alle dinc. Doẽ loech Esopus dien hy niet en vraechde/noch hẽ en socht te coopen. Doen vraechde de vercooper/oft hy Esopum wilde coopen/want hy hielt de ander twee op een seer groote summe ghelts.

Esopus disputatie met Xanctos.

Die

Die vraechde Esopum/ wat hy ware/ hy antwoorde swert. Hy sprack/ ick en meyn dat niet/ maer van waer ghy geboren zijt/ hy sprack wten lichaem mijns moeders. Ick en vrage dat niet/ sprack de coopman/ maer wt welcker stadt dat ghy gheboren zijt? Esopus antwoorde/ hy en wistet niet/ oft sy hooch oft neder ghelegen was/ zijn moeder en haddet hem niet ghesept/ waer sy hem ghebaert hadde. Doen vraechde Xantus voorder/ wat hy conde/ daer seyde hy/ niet/ want mijn twee ghesellen connent alle/ ende en hebben my niet ouer gelaten. Xantus sprack voort/ oft ick v coope/ wilt ghy oock deughen? Hy antwoorde/ Ja/ ooc wanneer ghy my niet en coopt. Weder gheuraecht/ oft hy oock wech loopen soude/ daer op antwoorde Esopus/ en ickt doen wilde/ soo en wilde ickt v niet segghen/ ende tot gheenen raetsman hebben/ welcke antwoorde Xantus seer wel behaechde/ daer by zijn verstāt aenmerckende/ ende sprack noch eens: maer ghy zijt soo veruaerlijck ende leelijck om sien/ daer op antwoorde hy/ O Philosophe/ ghy en moet niet dat aensicht/ maer dat herte aensien. Doen betaelde hy dē voorcoper/ ende nam Esopum. Onder wegen piste Xantus int door gaen sonder eenichsins stil te staen. Doen dat Esopus vernam/ sprack hy/ hy soude terstont wech loopen. Xantus vraechde hem/ waerom? hy sprack daerom/ nv ghy de Heere zijt/ ende dat ghy de natuere niet so veel en meucht te wille zijn/ ende den tijt nemen/ dat ghy v water maeckte/ wat sult ghy dan met my arme knecht doen? Want so ick om te arbeyden werde gheschickt/ meynt ghy dat ick soude moghen al vliegende mijn onreynichept van my werpen? Eens had Xantus een maeltijt/ daer hiet hy Esopus een Erwete cokē/ die beschicte de sake/ ende doen sy met veel waters omswemmende op de tafel wel gecooct wert geset/ so en wasser niet meer dan eenige Erwete gecooct. Doen nv de Heere hittich op Esopum hem verstoorde/ seyde hy/ niet veel Erweten/ maer een Erweet hebt ghy my heeten bereyden eñ coken. Ende als hy namaels in het vleeshuys wert ghesonden/ om dat quaetste vleesch te brenghen/ daer cocht hy een tonghe/ ende namaels weder wtgesonden zijnde om het beste te coopen voor de catten ende honden/ so bracht hy weder een tonge. Ende daer af gheuraecht zijnde/ antwoorde hy/ dat waer dat quaetste ende beste vleesch/ waer mede men goet ende quaet volbrengt/ lant ende lieden onderhout ende verliest. Syne spreucken waren/ doet dat v niet en berout ende en bedroeft/ en schaemt v niet te leeren. By de Samiren is hy vry gelaten/ ende met vryhept begaeft geworden/ van zijns sinrijcken verstants wegen. Hy heeft den crijch Crese tegen de Samiren af gestelt/ ende den Coninck metten lande versoent. Licerus de Coninc/ besloot hem een gulden Calomne op te richten.

Xantus coopt Esopum.

Esopus spreucke.

Desen hooch vermaerden ende den gemeynen man/ ende ongheschickt/ heeft ten tijden Cyri geleeft/ ende in een hoflijcke maniere ende goede bootsen de lasteren ghestraft/ de deucht gheleert/ met schoone ghedichten ende apologen/ in welc hy de dieren met malcanderen handelende/ sprekende/ vechtende in brengt/ eñ daer mede te verstaen geeft/ wat ons faelgeert/ gebreect/ ende alle fauten/ in welcke geuonden wort/ niet alleen dat tot verheughen ende lachen een oorsake gheeft/ maer oock dat den sin verscherpt/ ende de zeden betert. Hy was een Griecx man/ ende zijn Fabel in zijnder tonge eerst beschreuen/ is van Romulo in Latijn verduytscht/ hy doorwandelde Greciam/ quam tot Delphos/ van welcke hy met geen eere ontfangē/ maer na veel heylsamer leeringen ouer een rotse af gestort is/ welcks mans ontschuldighen doots/ met grooter Pestilentie tot Delphis ghewroken is/ oock seer corts daer na. Syn fabulen zijn noch voor handē/ Griecx/ Duytsch eñ Latijn. Alsulckē constrijcken auonturer/ soude oock Marcolfus gheweest zijn/ ten tijden Salomonis/ van welcken oock eē boecxken niet gheheel ongheſouten om gaet.

sopus ot.

Heraclitus een Philosophus.

DEse wert int eynde zijns leuens wat merckelijcks te seggen ende nae hem te laten vermaent. Maer hy loech ende keerde eenen vinger om/ waer mede hy te kennen gaf/ dat het wesen der gheheelder werelt een enckel dwaeshept ware/ Ende dat de waerhept ende dat recht is/ oft al wel ghesept wort/ niemant vattende verstaen en mochte. Hy soude oock binnen zijn leuen/ alle het leuen der menschen als een dwaeshept sonder op houden beweent hebbē/ recht als Democritus dat selue belachen heeft. Hy hielt dat de siele ware een voncxken des wesens der sterren/ schreef veel boecken/ die om de diephept schier niemant en verstont. Hy hiel dat de goden wt het vyer waren.

Heraclitus de treffelijcke Philosophus die alle dinck beweende.

Democritus Abderites/ de wonderweerdighe Philosophus.

VAn het lachen Democriti/ ende weenen Heracliti/ het welck by den gheleerden tot een spreeckwoort op gecomen is/ op dat wy/ wanneer wy een dinck berispen willen/ weerdich des belachens Democriti/ oft der tranen Heracliti te zijne/ seggen. Hy stack hem seluen beyde de ooghen wt/ om dat hy de ellendichept des werelts niet sien en soude/ ende op dat hi door het gesicht niet verlept noch af getrocken en worde/ ende in hem seluen blijuen mocht/ ende dat het gesichte hem zijn gedachtenisse niet en name/ ende dat hy aen het speculeeren ende het ghesichte zyns ghemoets niet dwalende/ hem en verhinderde. Itē dat hy der Godlijcker dinghen dies te aenhoudender ende nuchterder mocht ouerdencken. Hy gaf zijn vaderlijcke erue (de welcke soo groot was/ soudemen A. Gellio gheloouen/ so dat zijn vader de gheheele heyrcracht des machtighen Coninck Xerxes licht eē maeltijt met thienmael hondert duysent crijchs-volcx spijsde) den ghemeynen oorbor/ zijn borgers voor houdende/ hy wilde lieuer in armoede vry/ dan met knechtlijcker sorghen der rijckdommen becommert zijn. Tertulia sept hy heeft hem seluen daerom gheblint/ op dat hy de vrouwen sonder begeerlijckhept niet en conde aensien. Een ander oorsake set Isidorus Lib. 8. Etimol. Een ander Liberius. Hy soude de swerte conste na Zoraste ghemeerdert ende verbrept hebbē. Seneca betuycht/ dat hem de Keyser veel merckē gouts gegeuen heeft/ die hy lachende wech wierp/ seggende: My verwondert dat ghy soo dwaes zijt/ dat ghy v dies onderwint/ het welck ghy metten geheelen Keyserdom niet en vermeucht/ namelijck/ mijn ghemoet van dat recht af te keeren/ ende de vryhept voor knechtschap te verwisselen/ ende af te tuyschen. Van zijn volstandich onbeweechlijck gemoet schrijft Tullius in Tuscu. Quest. Dese/ doen hy in zijns vyants hant viel/ soo badt hy/ ende en wedersprack oock geen martelisacte/ der lasterwoorden dochten hem aenghenaem/ alsoo Seneca tot Lucillo/ inden xcv. Epistel schrijft.

Democritus Abderites Philosophus die alle dinck belacht.

Heracliti verdrach eñ vryhept.

Hy sprac gemeynlijc cloeck ende wel getroost. Gheuraecht zijnde/ waer op hy hem vertrooste/ antwoorde daer op/ op de onschult zijnder conscientien. Eñ hiet dat een sot dinc/ hem te vreesen voor de lasterwoorden van eenen schantlijcken mensche/ want van eenen eerloosen en conde niemant zijn eere ontogen zijn/ maer van hem ghescholdē werden/ is lofs weert. Seneca schrijft op de voornoēde plaetse/ onder ander is dit ooc zijn

spreeck-

spreecwoort geweest/Eenen is my als een volc/ een volc als eenen. Hy gaf Hyppocrate deselcere/ dat dē pols met het herte beweecht wort/eñ also dat hem de begeerte des lichaems hielt/also ooc dē pols. Eens satter eenē boer swijgende in eender maeltyt/ daer seyde hy tot hē / dat en hebdy niet van v seluen/maer vanden geleerden.

Hy begaf hē in eenen Hof by de Stadt muere/ om te ondersoecken de natuere der dingen/(ende als Tullius seyt) op dat hy dies te hoogher van allē getuymel verheuene gedachtē mochte hebben. Sijn spreecwoorden ende oordeelen waren oock/ Parsimonia ingens vectigal, sparen is een seker rente/want met ghesparichept boetmen als met eender medecine dē noootdruft eñ armoede.

Vrec zijn eerlijc in het zijne / is beter dan veel te winnē met eens anders schade: Hy leef de 450. Jaer voor Christus geboorte/als Eusebius betuycht/sterf 109. Jaer out. Laberius schrijft/hy heeft eenen metalen schilt gestelt tegen der Sonnen/ende also in den glans des wederschijns der Sonnen zijn oogen vrywillich gehouden/so dat hy blint geworden is/op dat dat om sweuen der ooghen niet de ooghe ende licht des gemoets en soude verblinden/mits dat gheen dinck meer de gedachten en ontrect / op hout ende verleyt van dē gemoede/als dat gesicht. Diogenes seyt lib. 9. dat hy het spreken heeft ghenoemt een schaduwe der wercken/ooc ghesept/die eyndelijcke oorsake van allen dingen die wy doen / is also te rekenen / so dat wi bouen allen toeval ende geluck verheuen/ende onberoerlijck tot ruste onser herten oft gemoets moghen comen / op dattet door geen affectie/ liefde/vreese/lapperie/ouergeloue/haet/treuren/blijschap/etc. becommert ende gheuexcert en werde.

Van het lachen Democriti.

Democriti lachen ouer dat ydel wesen des werelts.

Democritus van Abdera de voortreffelijcke Philosophus als tot zijnē tijden de Sonne bescheen/ verliet zijne borghers/als voorseyt is/ ooc al wat hy had/ behaluen een cleyne teeringe eñ wt comen/begaf hem seluen in een woestijne/ niet verre van zijnder wooninghe/om der menschen dwaeshept te belachen / wt welcke ongewoonlijcker daet/zijn medeborghers meynden/ (die hē van zijnder deucht wegen seer lief haddē) van zijn sinnen berooft te zijn / ende sonden henē in dat Eylant Choo/ende dedē den vermaersten Medecijn Hipocratem comen / die ten seluen tijden leefde/om Dimocritum weder tot zijnē verstande te brengen. De welcke als hy quam / met snelle seylen eñ goeden wint / ende met grooter bewaringe ende blijschap vanden Borghers tot Abdera ontfangen/eñ willecome geheeten was/ (want sy hem wter naturē seer claechdē / eñ ooc beminde/beyde Vrouwe eñ Man/ionc eñ out)so leydē sy Hipocratem mits zijnder begeerten terstont voor de stadt op de plaetse daer Democrites woonde/met gemeynē na loopen eñ roepen/ biddēde/O Jupiter Coninc/ helpt eñ raet/daer bleef dat volc op den Berch vā waer sy de wooninge Democrite int Dal sié mochtē/ eñ toondē Hipocrati Democritum int Dal op eenē steē sittēde/onder eenē Boom in eenē groenē cleede/ wt geteert/bleec/mismaeet/met ongeschoren Baerde / tot zijnder rechter hant vloyende een smal soet Beerxken voor by/die plaetse was oock van selfs gewassen Wyngaerdē/seer ouerschaduwet: hy ginc gins en weder ondersoeckende eñ ouerdenckende/ dā sette hy hē neder eñ schreeft/ somtijts hielt hy op / eñ nam dat hooft in zijn hant/ want veel dieren lagē neffens hē in stuckē gesnedē/in welc hy dē aert eñ natuere socht/ Het welc de Borgers siende/meyndē sy dat eē bewijs zijnder dwaeshept te wesen / aldermeest daerom/ midts dat hy met al watmen sprac oft dede / beloech/ beyde goet eñ quaet / dat goede om dattet eenē schijn was/eñ niet recht goet/dat quade om dattet van hem seluē/als een dwaeshept lachens weert was. Een vanden bystaende borgers/die huylde met clagen/ als een wijf/ ouer eenen ghestoruen soon/ het welc/ doent Democrites hoorde/ soo schudde hy thooft / ende beloech hem / al spottende. Doen seydē de borgers tot Hipocrati/ merckt hoe dat den mensche zijnder sinnen berooft is/ hy en weet niet meer wat hy doet.

Democrites disputacie met Hipocrates.

Daer ginck Hipocrates af/om zijn cranchept grondelijc wt zijne reden / gedaente ende beweginge des lichaems te ondervindē. Groete hem/ hy danckte hem / hiet hem neder sitten in eenen groenen hoop loofs. Vraechde wie hy ware/doē hy nv den naem vernam / soo kende hy hem wt vermaerder fame seer wel/ vraechde hem waerom dat hy tot hem gecomen / ende zijn begeeren ware. Daer op antwoorde Hipocrates/ om dat ick v/ wijse man/ soude sien/dat seyde hy om zijn dwaeshept te onderkennen / wt zijne woorden/ hy sweech / Hipocrates vraechde hem wat hy schreef/ hy antwoorde/vander werelt sothept eñ wtsinnichept/wat sy is/ hoe dat sy indē mensche op wast/eñ hoemense heelen mocht. Hipocrates seyde/O Dimocrite ghy spreect ende doet wijsselijck/ waer by ick v salich achte/ dat ghy v in alsulcker rusten daer toe begeeft/ het welc wy niet genieten en mogen/want de velden/ wijf/kinderen/ veranderinge der stecten/ steruen/ knechten ende maerten/ende diergelijcken/ treckē ons af. Daer begost Democrites / volghende zijn ghewoonlijc gebreck / te lachen / so dat hy Hipocratem wel na beschaemt maecte. Geuraecht zijnde waerom hy loech / oft hy onrecht gesprokē hadde / doen loech hy dies te meer. De Abderiten/ die dat van verre saghen ende hoorden/ sloeghen haer handen te samen/eñ sommige trocken haer hayr wt. Hipocrates vraechde noch eens de oorsake zijns lachens / oft hy misproken hebbende/ hem wiste te beteren: Daer hief Democrites aē/ ende sprac/ Ick lache midts dat ick nv bekenne/ met wat grooteren arbeyt dat wy menschē ons beswaren/ eñ in dese dingen/ die der moeyte niet weert en zijn/ondersoecken eñ doē alsulcke wercken / die niet des lofs / maer alleen te belachen weerdich zijn/ende so is ooc de wtsinnichept des werelts so veel te grooter / om dat alsulckē iammer eñ dwaeshept / niemant en ouerdenct noch en bekent. Daerom belache ick alleen des menschē/die vol onwetenhepts is/ende van alle goede wercken gheheel ydel/ de welcke in alle zijnen handel eñ saken wetens/ met onnutte ende schadelijcke saken hem seluē beswaert ende verteert/ want hy doorwandelt alle de buytenste hoeckē des werelts. Ooc begeert hy meer te vercrijgen/ op dat hy Siluer ende Gout hebbe / ende hy en wert des seluen nemmermeer sadt / ende derf hem seluen dan noch onbeschaemtlijck rijc ende salich noemen. Als dan doorgraeft hy met de handen zijnder knechten/de clouen der aerden/ ende climt/ ghelijck des leuens moede zijnde/leuendich in zijn graf/in de Bergen onder der aerden/op dat hy maer alleen met wt ghegrauen gout gheladen wt come / met bleecken aensicht/ half doot. In welcken arbeyt sommighe vergaen/ ende met ontijdighen doot af nemen/ende wech ghenomen werden.

Democrites lacht om dat de aerde vol sotten is.

Democrites vertelt int langhe dat ydel wesen des werelts.

Sommighe tot alsulcken arbeyt langher bedwonghen/ verteren gepijnicht dat geheel leuen inder aerden haerder moeder / alleen gout ende siluer soeckende. Doorschrabbē het stof/ende beswaren alle Elementen/ doorgrauē onse moeder de aerde/hoopen al om dat zant op malcanderē/ doorhouwen den soon / eñ weyden hare moeder als een vyandinne wt / ende als zijse verwondē/ soo treden sy de selue sonder op houden met voeten.

ten. Schepen ouer Zee/tot aē dē Pilaernen Herculis/aen het eynde der werelt. Gheuen hen in alle periculen/onrustich/ alleen van het onuersekert rijckdom wegen/dat sy namaels met grooter moeyten besitten / ende met noch veel meer angstelycke wee-claghen het selue weder verliesen ende laten moeten/ick swijghe van vele diese nemmermeer en ghebruycken als zijse verchrijghen / ende alleen haer ooghen daer mede weyden/alleē daer mede omme gaen tot boerdē / oft immers andersins qualijck te besteden / soo dat zijt met groote schade gebruycken/tot haren ongeluck. En maeckt dat niet een belachen / dat de menschen nae haer eygen onghéluc also loopen/ na iaghen. De verborgen Aerde doorgrauen sy/ dat openbare versmadē sy/ ende vertredent met voeten. Sommige martelisceren hen seluen/ende pijnt dat hy om te heerschappē geweldich wert. Die begeert een Hooftman eñ Veltheer te wesen teghen zyn eyghen Vaderlant / met hem wagen Lijf ende leuen/ende dat om een verganckelycke eere. Dese en can van de speelsieckte niet slapen/die heeft dat quaet der Hoererie/ende en can nergens op een plaetse geblijuen/loopt door Sneeu/ Reghen ende Wint/als een Herdt inden rijdtijt. Sommighe coopen Honden/ende verteren also harē tijt int Jagen/veel meer int perijckel settende dander nemmermeer mede te winnen moghelijck is / wanneert al schoon alle daghe vanckdach ware. Die vist in gulden Netten. Sommighe die ouerwijuen hen seluen / eñ werden van haer beseten. Sommighe werden van hare Knechten verheert/die timmert hem so ten eynde/so dat hy niet en weet waer wt. Die verslijt zijne daghen / sommighe werden out ende grijs in hare Boecken/ alleen dat sy hen eenen naem maken / op dat hy als eenen Phenix soude met vingheren werden ghetoont. Die betoouert de liefde des Wijns/soo dat sy van die ghewoorpen werden. Sommige setten dat een huys aen dat ander/tot dat sy niet voorder en mogen/ ende trecken seer veel Velden tot hen / op dat sy onder ander heerschappen souden / ende en connen doch haer self Heere niet zijn. Sommighe haesten tot het houwelijck/ende terstont scheydē sy hen weder. Die sy te voren beminden die haten sy nv/crijghen sy kinderen/soo voeden sy die qualijck op/ ende onteruense daer nae / en is dat gheen sotheyt ende lachens weert? Ja een rechte wtsinnicheyt. Dese strijden ende kyuen teghen malcanderen/d'ander staen heymelijck na haren Coninc. Dese zijn hare Ouders wederspannich/ veel werden manslachtich/veel coopen Ackers/ dan vercoopen sy weder de vruchten der seluer/ ende nemen dat ghelt / grauent ende verbergent met grooter sorghen weder onder der Aerden. O in wat grooten ghetuymel werden dese ghequelt. Die gheen ghelt en heeft / die laet alle de deucht dien hy doen mach onder weghen/ eñ siet alleen dat hy ghelt crijghe/hoe hy mach. Als hy dat heeft / soo gheeft hijt wt tot zijnder schaden/ oft verberghet onnuttelijc. Alsulcken angst daer mede dat de menschen behanghen zijn wanneer ickt sie / soo come ick aen een groot lachen/ ende en can my van lachen niet onthouden / de viantlijcke menschē kinderen oorlogen met haren Broeders/vechtē met hare gebuerē/ en volgen hare Ouders niet/ eñ dat al om verganckelijc goet/waer af gheen mensche gheen Heere en is. Slaen malcanderen onrechtelijck doot/ ende verachten te helpen hare ghebueren ende Vriendē. Doode dingen/als Tempels/ Beeldē die vercieren sy bouen maten/geuen alle haer goedē om gegoten eñ gehouwen Afgoden / recht oft sy met hē sprakē/ eñ die recht sprekē die hatē sy. Die op het lant handelē / begeeren op de Zee/eñ wederom/die in Eylanden woonen/begheeren op dat Lant / ende verkeeren alle dinghen tot haerder begheerten. Niemant en is met zijn gheluck te vreden / de Borgher begheert een Boer te werden/de Boer een Edelman. Den crommen haet den rechten / de truerige den vrolijcken/de cruepelen den gheheelen/de quade den goeden/ de genoechlijcke ende tijtcortige/den ernstachtighen. Ende als sy haer Mannelijcheyt bewijsen inden Crijch/so werden sy doch vā hare begeerlijchedē dagelijcx onerweldicht ende ghetemt. Ic swijge der blintheyt ende duysternisse des ghemoets/ waer wt dat dit alle coemt. Want mits dat hen de oogen des gemoets verblint zijn / so leyden sy haer leuē sonder raet/ hoe soude ic dā mijn lachē verberghen/daer sy hare dwaesheyt niet en verberghen/ eñ doch deen den anderen belacht: Die meynt nuchterē te wesen/veracht den droncken/ daer hy doch in veel meer lasteren verdroncken is. Sommige versmaden dē Boeleeder/de welcke een grooter smette aen hem heeft. Sommighe hebbē voor gecsmeer de Scheeplieden/sommige de Boeren/die selue weerdigher waren bespot te wesen. Ende also bespot altijt deen Sot ende wtsinnige den anderē/want sy in Consten eñ wercken malcanderen contrarie zijn.

Doen seyde Hipocrates / O Democrite/ ghy hebt voorwaer ghenoech van de saken ghesproken. Maer hoe dā vā de huyshoudende/Borgerlijcke eñ rechts handelen/daer mede de menschē om gaen moetē? De welcke ons eē Wet der noot op leggen/dewijle de natuere den menschen niet tot versuymelijckheyt oft leecheyt / maer wat te wercken ghebooren heeft. Nv so en can doch van der duysterheyt der saken weghen / dat vernuft niet altijt den val voor comen / dewijle dat ghéluc so slipperich dē mensche tegen zijn meyninge verhaest/soo dat hijt niet voor comen en mach/ daerom is alsulcx v belachē ouer alsulcke dingē seer ongeschict. Doen antwoorde Democrites/ ghi zijt voorwaer van eenen lancsamē verstande mijne Hipocrates/dat ghy den toeval wter onwetenheyt ouerleggen ende ontschuldigen wilt. Ende den Wijsen des ghelucx Knecht maken.

Hipocrates vraghe aen Democrito ghedaen.

Want de dinghen die ghy segt/ so sy een recht verstant na volgen/so verlossen sy hen seluē lichtelijc van allen angst/ ende onderteeckenen mijn lachen. Maer so sy in dese saken wtsinnelijc verblint werden/so faelgeret hen de ordinancie der beweginghe des rechten verstants ende voorbedenckens/want dien en bedroeft gheen ongeluck/ die het altijt wacht ende verbeyt. Dese behendighe daghelijcsche toevallende veranderinghe des ghelucks / bewijst eenen yeghelijck ten vollen/wat hy hem tot van sulcx sal verwachtē/ op dat hy dies als een Heere/zijn pochen niet en vreese/ende zijn oorleuckē niet blijde en laet maken.

Maer de menschen die met het toevallen beweecht werden/ende aen het geluck hangen sonder sorghe / die moeten daer mede vallen / effen wanneer sy op het vaste te staen verhopen.

Ghy zijt oock uwer veel die dese clare dingen/ recht als door een dicke Wolcke sien. Maer dewijle dat sy dat lanc leuen der menschen voor de ooghen spieghelen / soo wert doch de scherpheyt haers gesichts te meer verdonckert/op de dingē die comēde zijn/ende de verderffelijcke begeerte die valt alleē op dat/ dat haer tegēwoordich is.

Dese ende dierghelijcke dinghen / zijn mijn lachen / de sotte menschen ontfanghen dagelijcx van stonden aen ende onuersiens de straffe haerder boosheyt/namelijck quade begheerten ende conscientie / giericheyt/ Viantschap/ ydelheyt/ bedroch / haet/ vrucht/ swaermoedicheyt / ende ander aenvallen / de welcke om alle te vertellen te swaer is. Die alle pijnigen den mensche/so geheel dat de sonde haers selfs boete eñ straffe is.

Twee dingen eñ Christen vã noode.

Ende op dat ict alle met malcanderen segge/ de onwetenheyt heerschapt ouer al/ wt welcken hen de menschen onderstaẽ / malcanderẽ bedriegheliјck te vanghen / ende oft sy al wel de deucht weten/so gebruyckẽ zijt altijt ten archsten/ daerom dat sy altijt van hare gheneghentheyt ende begeerte verleyt/ navolghen den wellust ende de lueghen/om den crancstẽ oft swacsten te verachten: Het welck wt dien op het hoochste schijnt/ mits dat een yegelijck / die meer meynt te weten van den anderen/ende dat den eenen des anders onwetenheyt straft/daer hẽ doch selfs faelgeert/ des inwendigen ghesichts ende gehoors. Welcke twee sinnen alder meest van nooden zijn indẽ mensche/om toecomende dinghen te raden/ende te oordeelen. Also/met het gene dat hy hem dickwils heeft beswaert/ In dat selue verwerret hy hem seluen dickwils weder. Den ghenen die nv een Scheepuaert misraect/ouer eenẽ cleynen tijt scheyen sy weder. De welcke de velden tot brake laten liggen / die ackercuse terstont weder. Den genen die haer wijuen af steruen/ die nemen terstont een ander. Die haer kinderen met claghen begrauen/die voeden terstont andere. Die wijuen hebben/die warẽ geerne haerder ontslagen. Ende alle begheeren sy tot den Ouderdom te comen/daer na so schelden zijt. In gheenen staets Raet en blijuen sy bestandich. Die Coningen eñ Vorsten louen dat nedere sorcheloos leuen. De Slechte grijpen nae de Croone. Die met handelingen belast zijn/die verheffen met grooten Lof de ledichgangers/als de sekere. Wederom so louen de leechgaenders de doende.

De rijcke beelden hen seluen voor/dat saechte leuen. Den armen behaecht het leuen der rijckẽ/ als dat harẽ sin alles dincx genoech heeft. Maer dat leuen der ruste/dat reyn ende sonder ghebrec is/dat en wil niemant leerẽ. In dat rampsalich leuen dat hert ende scherp is / loopen sy alle met ghebuyc hden Hoofde/ ende en martelẽ haer niet anders / dan als de gene die vande vianden ghejaecht worden/eñ die de eerste meynen te wesen/ wordẽ de laetste geuondẽ. Sommige pijnicht de onuersadelijcke pomperie der giericheyt / sommige dat ongeneselijck quaet der hooueerdie ende des leuens dertelheyt. Sommighe vallen geweldichlijck met eenen storm in de oncuysheyt/ sommighe vexeert de begeerte der Glorie / sommige grauen als voor verhaelt is fondamentẽ/ ende verhuegen hẽ daer op te timmerẽ/ de welcke terstont haer voornemẽ berout. Die verkeert dat Recht der vrientschap in eenen haet. Wt de wortel der giericheyt/ welcke dier dingẽ beginsel is/ ende also sulcks geen onderscheyt en heeft van het spel der kinderen / die niet met raet van haerder kintsheyt wegen/maer alleen wat haer wel behaecht/doẽ/volgende haer begeerlijcheit/ hoe soude ic dan mijn lachen verlaten ende verbergen/dewijle dit kinderspel effen oock de oude bedrijuen/eñ euen wel ooc met diergelijcken sotten werck om gaen: Ja die van de onuernuftige Dieren verwonnen werden / want die selue als sy haer begheerte ghenoech doen/so rusten sy eenen tijt/ende en staen niet nae meer.

Oeffeninge der menschen.

Gheen leeuwe en heeft opt gout inder aerden begrauen. Den beyr dorst soo langhe tot dat hy hem met water versaet. De wolf die slockt tot dat hy vol wort/ dan rust hy. De luypaert na de versaetheyt en soect hy niet meer. De stier wanneer hy genoech gheten heeft/ so gaet hy van der weyde. Maer den mensche om hẽ te versadigen/ en zijn noch dach noch nacht genoech/ eñ alle Elementẽ die hy daerom doorsoect / vexeert eñ bemoeyt/die zijn te cleyn/ te ydel eñ leech / eñ wanneer hy versadicht daer leyt/so staet hy eñ soeckt terstont na een ander vollinge : Jae oock versadicht zijnde/so neemt hi noch meer tot oueruloedicheyt tot hem/ waer mede hy hẽ seluen niet alleen en ouerlaet/beswaert ende cranct/maer ooc dickwils doot / ende tot eenen ontijdighen doot drijft. En soude ick dan niet den mensche belachen/die zijn schip so hert beswaert/ eñ namaels den onderganc beweent? Dese dingen eñ diergelijcke O Hipocrates / soude ic die niet belachen? Ick wilde voorwaer tot zijnder wonde wel de medecijne vinden/maer ten helpt niet/oft ghi en gebruyct Peonis medecine / het gebreck is bouẽ maten oueruloedich gehoopt inden mensche/die vant begin vol smetten ende ghebreken is.

Alder eerst ist een onnut kint / daer nae een dwaes iongheIinck/ die door het ghestadich leyden zijns Leyders geleyt wesende/niet lofweerdichs van hem seluẽ en doet/daer na een hittich vrymoedich geselle / ende namaels een hooueerdich eergierich man.

Ten laetsten eenen gierigen/ dwasen rampsaligen ouden/die noyt seerder na goet gescrabt en heeft / dan als hem sulcks alder weynichste behoeft / ende dat hy al schoon met den eenen voet int graf staet. Also wort dat geheel leuen sonder verstant ten eynde ghebracht/ sommighe swillen van gramschap/ sommige beneerstigen hen des ouerspels/sommige begeeren ander lieden goet/ sommige verteerẽ dat hare onnuttelijc/ ende het loopt alle zijnẽ wech daer henẽ / datter niemant en is die doch na wijsheyt tracht/eñ hem eens na de vryheyt eñ gerechticheyt om keerẽ soude/ en soude ick dan niet lachen?

Dwaesheit der menschen.

O dat my de macht ghegeuen werde/ om alle huysen bouen te openen/ eñ wat daer binnen geschiet/eẽ yegelijck te bewijsen/ so sout ghy mercken/dat sommige van volheyt den buyck spant/ sommige veel wijns verslinden/als wilden sy hẽ seluen doot drincken/ spouwen eñ braken / walgen eñ cotsen/ etc. Sommighe door verdriet benaut / sommige van langer leecheyt versmacht/ in eenen setel verleecht / kermen eñ wee-claghen meer dan een boer achter de ploech/sommige fenijn bereydẽ om heymelijcke wrake te volbrengen/sommige hare schulden rekenen/sommighe vrolijc zijn eñ terstont treuren/ die met haer wijf kijuen/daer een outrou huysgesin sien / de ghene een bedroch dencken/den genen cranct den haet/ desen oueruloedige blijschap/diẽ vexeert eẽ angstelijcke vreese daer hem niemant en doet / dese vliet daer hẽ niemant en iaecht/dese martelt zijn eyghen conscientie. Daer sout ghy vinden ende sien/die haer seluen van hoouerdie vercieren/die rolt ende wentelt becommert in zijnder herten op een lodder bedde om/in alle onreynicheyt der leugenen/die arbeyt ancxtelijc om ghewin/sommige swemmen inden wellust / die ander sietmẽ van hongher gheheel mat werden. Sommighe haer eygen goet begrauen/die met siecte/die met armoede belast / ende die met eenen quaden wijue / die met onmanierlijcke kinderen / ende de ander met onghetrouwen echt-ouden becommert zijn. Sorghen/ weenen/ huylen/ wieghen/ kijuen/ sprekẽ/clagen/scheldẽ/vagen/wasschen/ rasen/ brassen/drinckẽ/slapen/schijten/ is onder alle daken dat schoonste spectakel / ende dat daghelijcx broot.

Die ander / dat sy besitten dat achten sy voor niet/ende grijpen met angst hittich na het toecomende geluck ende hope/ waer mede sy oock dat tegenwoordighe verliesen. Sommige zijn onbeschaẽt/ luy/ grondeloos/vuyl/verdrietich/sommighe cleynmoedich/versaecht/sommige stout/ ouermoedich/ onnoegelijck/ sommige gheswollen ende vol van bysonder meyninge ende eygen liefde. Behaluen dat so hebben oock sommighe haer sorge met hondẽ/peerdẽ/ gehouwẽ beeldẽ/ schilderie/edel gesteẽte/bodẽ/geweer/harnasch/ sommige met ouertallige geestlijcheyt/sommige

met

met houwē ende steken / veel met roouerie / dese worden met grooten oproer ghelept / den eenen tot scheepstrijt/ den anderen tot den Lantcrijch/ die op dē Acker/ghene op de openbaer plaetse eñ merct. Dese op dat dans-huys / dander op dat Raethuys om te dingen/ende een yegelijc volcht zijn affectie/den genen daer henen / den anderen derwaerts wt. Want dese werden alle van hare affectien/als dat vee geregeert. Die loopt totter wellust/die totter onnutheyt/die tot het brassen eñ onmatelijck leuen/die rolt op de hoererie omme. Sommighe en doen niet dan dat sy den gheheelen dach sitten / ende dese sotten oordeelende/ ende zijn grooter sotten dā sy/dewijle dat sy met veel ander ergher lasteren behanghen zijn.

Loop der werelt/aert ende wech der menschen.

Dese ende dier ghelijcke ongeschicte ende onuerstandelijcke hanteringhen der menschen/als ict aensie/O Hipocrates/so en can ick voorwaer dat lachen niet weerhouden. De conste der medecijnen is hen oock seer weynich aenghenaem/ want om haer te volgen sy ghemeynlijc onwillich zijn. Eñ so dickwils als de crancke genesen/ so dancken sy de Goden of het gheluck. Ick heb selue ghehoort/dat sy uwe conste hen seer schadelijck gheweest te zijn/vrijlijck voorgauen / ende en weet niet oft wt nijt oft wt ondanckbaerheyt was. De wijsheyt noemden sy een wtsinnicheit. Sommige die van quader natueren zijn / haten oock die/ van welck sy weldaet ontfanghen hebben. Sommige die heyloos ende onnut zijn/dragen om niet onuerdiende viantschap wt enckelē haet ende boosheyt / tegen de gene die geschicter zijn/der welcker oordeel is alleē in sinnelijckheyt/ ende in gheen vernuft oft verstant: Het welc oft zyt al schoon wel wetē/so en willen zijt doch niet weten noch bekennen. Sommighe worden dicwils tot het goede beweecht: maer vā des tijtlijcken goets wegen /oft ymmers om te vlieden den spot ende achterclap der menschen / so wert dese beweginghe verdout ende te niet gebracht/ende en gaet niet voort. Daerom leert lachen mijn Hipocrates / aengesien datter geen kennisse der waerheyt by den menschen en is/ maer sotten ouer al/ Ja ouer al zijnt sotten. Ende doen hy dat gesproken had / loech hy. Doen dacht Hipocrates/dat hy eenen God hoorde ende sach/ende seyde: O mijn groote Democrite / ick sal voorwaer seer groote gauē wt uwe arme herberge in mijnder wooninghe dragen. De Heere behoede v/ick wil wederkeeren/ ende als eenen wtroeper ws lofs na comen/reysen/ende my geheel bekeeren. Met dien stont hy met danck op/eñ ghinck haestelijc tottē Abderitē/ de welcke op de voorschreuen plaetse eñ hueuel/na hem wachten/eñ sprac: O ghy mannen van Abdera / ic segge v geheel eñ gantsch grooten danc van uwen ontbiedē eñ legatie/want ick heb Democritem gesien de alder wijste man/die alleen wijs mach maken.

Dese Epistel heeft Hyppocrates in Grieckscher sprake zijnen vrient Dagameto toe geschreuen/ welckē vā ouer lanc in latijn gebracht/vā Petro Tritonio verduytst is gewordē/schier inde forme/als hier verhaelt is/doch met meer woordē. Ic heb de keerne daer wt ghetrocken/op dat ick niet met ouertallige woordē de Cronijcke en beswaren/ende hebt daeromme so vlijtich eñ neerstich aen den dach gebracht/om dattet ghenoech metten Predicant Salomon ouer een coemt/ eñ om dattet veel verholentheyts in hem heeft: Ja na eenen Apostolischē ende hooch verlichtē geest smaeckt / gelijc het gehelijck ydel wesen ende maniere des Werelts Salomon ooc gesien ende bekent heeft. Besiet zijnen Predicant.

Van sommighe Philosophen ende Oratores wat int ghemeyn/wat sotheyt ende auontueren dat haer gemoet is.

Erasmus in Moria bewijst wt Aristotele de oorsake/waerom dat die/ die van constelijcker eñ subtijlder natueren zijn / altijts versaechder ende vreesachtiger zijn dan de gene die beyde grof van naturē ende lichaem zijn. Daer by so is den subtijlen/sinrijcken/ende van ghestadiger oeffeningen/wtgemergelde Philosophen/ als sy int ghemeyn wat hebben willen handelen/ dickwils menige auontuere gemoet. Alder eerst doen Demosthenes een reyse om zijn vaderlant inden Crijch te treckē aen gesprokē was / eñ dat nv de sake tot ernst eñ treffen soude gerakē/ so en wert hy de vianden nauwelijc siende/hy en werp zijnē schilt wech/ende nam de vlucht aen.

Dier gelijcke heeft oock effen Archilochus de Poeet in eenen anderē strijt der Lacedemoniers gedaen/eñ is int velt vluchtich geworden/alsmē de vianden soude aen grijpen.

Socrates (ick en weet niet waer dat hy ergēs voor een ghemeynte wilde handelen) die heeft met alle mans spot weder thuys moetē treckē/ eñ verstomt/ recht als had hem eenē wolf gesiē. Waer by hy namaels eenen yeghelijcken wijsen riet/ hy soude hem van alle borgherlijcke saken/ eñ den handel des ghemeynen profijts ontslaen.

Plato die is alleen wt het ghetuymel oft ghescrey des toehoorendē volcx also geheel dwalēde gewordē/ so dat hy nauwelijcx den haluē Periodum oft sententie wten monde mocht brengē eñ wt spreken. Theophrastus verstomde dier gelijcke in eender Oratie/ die hy int openbaer soude doen/ de welcke doch eenē Crijchs-man moet geuen conde inden Crych. Isocrates en heeft wt vreese in de gemeyne vergaderinghe niet doruen den mont op doen. Marcus Tullius Cicero/een vader des wel-sprekens/ heeft altijt versaechlijc met beuen/om zijn Oratie te reciteren/begost.

Stilpon oft Stilphon/ Philosophus.

Stilpon den Magarenschen Philosophus/een meester Cratis / in conste de ander te bouen gaende/wert van Demetrio gheuraecht/ oft hy alle zijn goet verlorē hadde/so antwoorde hy als Bias/alle mijn goet drage ic met my/ meynende in zijnder herten/niet op de schouderen. Hi seyde ooc/hoe datter eenē goeden guldē tijt weder toecomende/comen soude. *Stilphon.*

Van Crate den Philosopho.

Crates eē Philosophus van Thebe/eē Meester Zenonis/die wierp (als S. Jeronimus seyt) een groot pac met gout int water/segghende: Gaet van my ghy boose rijckdommen/het is beter dat ghy van my / dan dat ick van v soude verdroncken werden. Meynende / het en waer hē niet mogelijc/des gelts ende der Philosophie te wachten. Eenē Jongelinc sach hi alleen gaen/ ende met hem seluen spreken / tot dien sprak hy: Wacht v/dat ghy met geenen schalck en spreect. Leest daer af Diogenem/Laertium/ende Plutarchum in vita Cratis. *Crates worpt gout wech.*

Arcephilas een natuerlijc meester/ende opstelder der Academischer Secte.

Arcephilas / van welcken de Academische Secte begost/die hadde eenen armen cranckē vrient / die wt schaemte hē zijn armoede niet melden noch ontdecken en dorste/dien leyde hy heymelijck eenen sack met ghelt in zijn bedde/op dat de beschaemde vrient dit ghelt meer als eenen vont/dan eender gaue gebruycken soude/eñ op dat hy ooc van hem niet van des dancks wegen/als eenē ghener geacht en worde/ Daer verhief hē eens eenē oploop tegen dē gemeynē oorbor der Lacedemoniers by nachte/daer dede hy *Arcephilas philosophus/ geeft veel gouts wech.*

 terstont

terstont de Wet / de welcke verboot den quaetdoenders pyne oft straffe aen te doen / af. Maer doen in eenen anderen oproer de beschuldichde gheuangen ende gedoot waren / so stelde hy van stonden aen Licurgus recht / niemant te doodē / weder op / om strenghelijc te houden / segghende: De noot en heeft gheen ghebot / ende ware in alder manieren Wet vry.

Cleantes een ellendich weerdich Philosophus.

Cleantes armoede eñ arbeyt.

CLeantes de Asianische Philosophus / vande Stoicer secte / een hoorder Zenonis / arm eñ ellendich / die des nachts op een bleykerie met water te scheppē / wakē ende backen zijn neeringhe socht / op dat hy by dage moet hebbende / studeren mocht.

Vanden rijcken Crasso ende Creso / ende andere.

Rijckdommen Cresi ende Crassi.

BY de Romeynen is den vermaerdē rijckdom Marci Crassi bekent / also dat hy van zijnen ouervloedigen rijcdom wegen / den rijcken Crassus ghenoemt wert. Hy seyde selue / dat die niet rijc en was / die niet in iaerlijcsche rente eñ pacht so veel had te ontfanghen / dat hy altijts een Legioen Crijchs volcx in velt te houden vermocht. De rijcdommen Cresi des Coninex Lidorum / is by den Griecken hooch vermaert. Plin. int 33. Boeck / int 3. ende 10. Cap. vertelt veel ouermatige rijcke: eñ onder andere oock Aristotelem der Philosophen God / welcx erfgenamen in de veylinge lxx. siluerē schotelen hebbē te coopē geboden. Het hebben de rijcdommen Tantali / Pelapis / ende Myde des Coninex van den spreeckwoorden eñ fabelen der Poeten plaetse gegeuen. Besiet daer af Erasmum in Chiliadibus.

Polemon een natuerlijck meester.

Polemon een dronckē boldt / wert een nuchteren Philosooph.

DE Stadt der Athenen bracht oock desen Philosophum aen dē dach met grooter eere / die voormaels / als Laertius seyt / in zijnder ionckheyt onschamel ende neuswijs om zijns herten lust te volbrengen / in alle weelde leefde / ende zijn ghelt verdede. Maer als hy eens met wijn gecroont / in de schole Xenocratis malde / so hielt Xenocrates van zijnder voor genomen meyninge op te sprekē / ende begost vander tucht / nuchterheyt / schaemte ende sebaerheyt een Oracie te doen / tegen de brasserie ende eerloose dronckenschap / wt welcke Polemon te recht getreft ende doorsteken wert / ende ooc also ghebetert / dat hy Xenocrate in regeringe der scholē na volchde / eñ creech met Crati zijnē mede geselle eenderhande Const / sin / moet ende leere / so datse doode eñ leuendich niemant scheyden en conde / werden in een graf ghelcyt / dat tot ghedachtenisse Anaxagoras op haer graf schreef.

Misosternon de Philosophus.

Misosternon en lacht niet goets moets / dan slechs als hy alleen was.

DEsen Philosophus seyde (soo Laertius bewijst) men soude de dingen niet wten woorde / maer de woorden wt den dinghen soecken. Eenen vant hem alleen lachende / die vraechde hē / hoe oft waerom dat hi loech / hy antwoorde / daerom dat ic alleen ben / want by den menschen wort mi het lachen ontrockē eñ ter neder geleyt / mits dat ick niet dan outrouwe / valscheyt ende alle quaet spuere ende sie.

Van Crisippo oft Crispo den Philosopho.

Crisippi philosophie eñ spreucken.

CRisippus wt Asia die heeft (als Seneca in de 9. Epistel set) also geleert. De wijse en gebreect geen dinc / eñ is doch veelder dingen nootdruftich. Wederom / De sot en is geens dincx behoefachtich / ende het gebreeckt hē alle / want hy en weet der dinghen ghebruyc niet / ende en heeft hebbende essen so wel dat niet / als dat hy niet en heeft. Wel doen is ghelijck een balspel / daer een goet speelder / eenen langhen anders dan eenen cortē / in de verde / de breyde / anders dan na worpen moet. Also ooc int wel doen / salmen ooc beyde de Personen / des gheuers ende nemers oorsaeck houdē. Valerius schrijft / doen hi der sielen eewicheyt bemerckte / so heeft hi hem seluen den doot aen gedaen / om zijn salicheyt te voorderen. Hy maeckte een Boeck / soo hooghe / soo dattet voor louter raetselē wort geacht. Desen Crisippus met Zenone der Stoischer Seckten voorganger / houdende / dattet moghelijck sy / alle bedroeuinghe wt des menschen herte wt te roepen. Maer de Peripatetici seggē / dat de bedroeffenissen moghen ghebroken werden / oock geregeert ende ghematicht / ghelijck als een onghetempt peert / maer niet wt gedreuen. De Stoici hielden alleen / dat eerlijc voor goet. Haer leerspreucken zijn. Niemant en gebreect recht te doen / in welcken deucht is. Alleen de wijse zijn rijck. Eenē sot volghen alle lasteren na / maer van natueren en is hy niet tot allen gheneycht.

Zeno de Stoische Sect vinder.

ZEno de Actiensis oft Tictiensis Philosophus / een discipel Cratis ende Xenocratis / wt Cipro de Griecsche stadt / ende een Meester Socratis / die heeft met Crisippo de secte Stoicorum op ghrecht. Als hy wt begheerten van zijn Vaderlant te verlossen / de discipel tot Agrigen tegē de grouwelijcke herdicheit des Tyrans verhitte / eñ dat voor den rasendē quam: so wert hy om te pijnigen beuolen / op dat hy de rottinge ende muyterie die te samen hadden een verbont ghemaeckt / ende teghen hem gheswoꝛen / soude bewijsen ende melden. Doen nv al het volck op de plaetse was / so en wroechde hy door martelisatie noch niet eenen / maer noemde den naesten aen des Tyrannen Hof / voor desen oproerder / eñ de gealegeerde gaf hy voor / ende doen hi de Borghers luyde toe riep / dat hy hem verwonderde van haerder cleynmoedicheyt / so wierpē sy den tyran met steenen doot / ende also wert hi verlost vande martelisacie / ende dat vaderlant vanden Tyrannē. Doē hem vercondicht wert / zijn goet was verdroncken ende vergaen / so seyde hy / dat geluck heet my de wijsheyt te vlijtigher verwinnen. Zijn redenē ende Sentencien zijn dese: Wat redeñ dat ghy alleen hoort / die laet by v begrauē zijn. Die v smeect die leyt v eenen stric. Den wijsen staet het toe / dat hy niet en mach bedroeft werden / also dat zijn verstant der booser begeerten niet en wijcke. Hy besloot / soo Seneca seyt / geen quaet en is loffelijck / nv so is den doot loffelijc / daerom en is de doot niet quaet.

Zeno de Stoice sect vinder.

Hipocrates een Medicus / anders Ypocras ghenoemt.

Hyppocrates oft Ypocras een medecijn ende Philosophus.

HIpocrates Eraclides soon / een Discipel Pithagore / eñ een Vorst alder Medecinen / in dat Eylant Choo gheboren / is tot deser tijt hooch vermaert gheweest. Dese heeft de Medecijne / die 500. Iaer na dē doot Esculapij verborgē lach / wederom int licht gebracht / eñ heeft alle wellusticheyt also versmaet / dat hy zijne iongers / als Ieronimus seyt / met eenē Eet / tot het swijgen / manierlijcheyt / bescheydenheyt in cleedē / wesen / werckē / eñ seltsaē costelijcke woorden te gebruyckē / verbondē heeft. Hy leefde 95. iaer / zijn leeringē warē onder ander dese / wie vry wil zijn / die begeere niet / dat hy niet hebbē en mach. Wie dat hebbē wil / dat hy begeert / die en begeere niet / dat hy niet hebbē en mach. Wie hier vredelijc wil leuē / die sal gelijc werdē den genen / die tot eēder maeltijt genoot wert / die alle datmē hē

voor ſtelt/danckbaer eet/ eñ ouer gheen gebruyck en murmureert. Van deſen bouē in Democrite.

¶ Zeno Eleates/eñ Zeno Actienſis/twee Philoſophi.

Zeno Eleates/ Philoſophus.

ZEno Eleates vander ſtadt Elea een Philoſophus ende vinder der Dialectica/wt Ariſtoteles betuygen/de welcke/doen hy zijn Vaderlant vander tyrannie onderdruct/verloſſen wilde/eñ doch geuangen/vanden Tyran gepijnicht wert/op dat hy de tſamen gheſworen in een verbont tegen hem ſoude wijſen/ſo beet hy hem seluē zijn tonge af/ ende wierp ſe dē Tyran int aenſicht. De ander ſchrijuen/ doē hi ter dootwaerts wert ghelept /dat hy inden ſchijn vanden Tyran wat te willen ſeggen/eñ zijn medegeſellen te wijſen/de oore mettē tanden af beet/ daer mede zijn Borgers beſcheldende/tot den doot des Tyrans moedich aen dreef/ ſo verhit ende ontſteken/dat ſy niet eer op en hieldē / tot dat hy om zijn leuen/ ende dē Tyran om zijn oore quam. Maer Zeno/ Actienſis (van welcken oock een weynich hier te voren gheſeyt is) die hadde op gheblaſen ende gheſwollen beenen/ waer by hy hem ſeluen alſoo om de vloeden te keeren caſtyde ende onthielt/ſo dat hy menichmael dat Auontmael na liet. Sijn leeringhe was/dat is dat hoochſte goet/dat eerlijck is. Dien en ghebreeckt niet totten leuen / in welcken deucht is. Hy wert by den Atheniers in alſulcker weerde ghehouden/ ſoo dat der ſtadt ſleutelen by hem te bewaren gelept waren / ende ſy vercierden hem met eender gulden croone/ende coperen Beelde. Tot een te veel clappenden Jonghelinck ſeyde hy alſoo: Daerom hebben wy twee ooren ende eenē mont / om dat wy veel hooren ende weynich ſpreken ſouden. Tot eenen anderen clappenden te veel ſnaterende/ſeyde hy/ waert dat ghi v ſeluen met mijn ooren haddet/ſo ſout ghy langhe hebben gheſweghen.

¶ Van het leuen Socratis des natuerlijcken Meeſters.

ocrates
veſen ende
men.

SOcrates Athenienſis des Metſers Sophroniſci ſoon/een Diſcipel Anaxagore / namaels Archelai/maer een Meeſter Platonis. De welcke / ſoo hy was van eenen ſcherpen ſinrijcken verſtande / ende ſach dat de Phyſicke / dat welſpreken/ ende de kenniſſe der natneren (daer alle man op ſach) onwijſheyt / ende de deucht niet meer en was / ſoo heeft hy de natuerkenders ende de veel clappende Sophiſten (die al het menſchen weſen alleen in veel clappen ende woort gekijf vander natueren ſetten) hooch verboden/ ende alder eerſt doē hy ſach dat deſe onachtſaem Conſte van alle man verlaten was / hem op der werelt wijſheyt eñ zedelijcke Borgerlijcke Conſte Ethica genoemt/begeuē/als/ hoe datmen ſal vredelijc Lant eñ Lieden regerē/goede ordinancie eñ Wetten maken/op dat een weynich totter deucht eñ Borgerlijc leuen/toe bereyt werde/om welcx wille hy van Anito de rijcke / Miliſſo den Poete/ Licone de taelſpreker / benijt / ende hittich beſchuldicht wert by die van Athenen/doen hy de Eyken/Houdē ende Reebocken/ de welcke de Atheniers als Godē eerden/belachte/de Jonghers met zijnder leeringhe verleyde. Daerom wert hy voort recht gebracht/ende als hy te veel cloecmoedich eñ ernſtachtich antwoorde / is hy ter doot veroordeelt/met fenijn indē kercker om ghebracht / welcks ontſchuldighen doots de Atheniers ſeer corts met dē Raet gewaer werdende/ooc der valſcher claginghe onderricht/zijnen doot alſo ſeer beroude/dat ſy ſommige van zijne aēclagers doodē/eñ ſommige inder ellende ſondē/tot eewigē tijdē/eñ dat verbodē lant eewelijc te latē. Maer Socrates tot eender gedachteniſſe een gulden Beelt inden Tempel oprichten. Deſe

ocrati e[s]
elt op ge-
yt.

heeft als Cicero ſet / de wijſheyt vanden Hemel doen af comē/ ende inde ſteden neder ſettende/in de huyſen gebracht eñ begoſt/ſo dat de liedē tuſſchen goet eñ quaet een onderſcheyt maecten/eñ van goede eñ quade dingen/zeden/leuen/begoſtē te vraghen. Hy hadde dat alder bitterſte Wijf/ Xantippa genoemt/bitterder dan de doot/waer aen dat hy thuys verdrach eñ lijtſaemheit leerde (alſo hy eenen daer af geuraecht antwoorde) dat hy buytē by de menſchē wt gewoonte conde toe geuen/eñ tot het onrecht lijtſaem/eñ thuys verdout zijnde/ ſwijgen mocht. Daerom ſo en is hy niet alleē nā het oordeel der menſchē (in welcker oogē hy van veel een Sot geacht wert) maer ooc doort wt geuē vā Apollinis/ſo Solinus ſchrijft/ de alder wijſte geacht. Hy was ooc een veerdich/ wtnemende voornamelijck welſpreker / die ten eerſtē alſo Fauorinus betuycht/ met zijnē Jonger verſcheē/dat velt de conſte des welſprekens. Eñ tot vercrijginge der wijſheyt/ tot in zijn ouderdom de wterſte eyndē der aerdē doorwādelt heeft. Ende hoe wel dat hy de alder wijſte was/ ſo en achte hy hem ſeluē nochtans niet te weten. Dat was zijn gheneyn ſpreecwoort/dat hy dicwils te verhalen plach/dat eē eñ alleen weet ick/ dat ick niet en weet. Hy was ooc van wtnemender cuyſheyt/deucht ende gerechticheyt. In zijnen Segel was/ſoomen ſeyt gegrauē/eē Vrient des menſchē is zijn wijſheyt/maer des menſchē Viant is zijn dwaeſheyt. Onder veel ander leeringe was deſe een/ ghy ſult zijn als ghy wilt geacht zijn. Op eens vreemden beroep oft werck ſult ghy alſo ſien/dat ghy des uwen niet en vergeet. Eenen geuraecht/wat hy vā Socrate hielt/ ende waer voor dat hy hem aenſach/die ſeyde hē voor zijne geſellen / wt zijnder Phiſonomie/hoe dat hy eenen grouen/eerlooſen/leugenachtigen/ braſſendē /oncuyſchē/ ongeſchictē dwaſen menſche/wt zijnder Liniamentē wel geleeck/eñ volgende zijnder Phiſonomie/ de ſelue ware. Maer hy wert van zijn iongers eñ toebehoorders daer om aen ghegaen/ als en had hy niet recht geſien/ ende zijn conſte ware valſch. Daer ſprack Socrates/neen/ hy had recht geoordeelt/want ſulcken was ick van natueren/ maer ick hebbe mijn natuere doort verſtant verwonnen/ ende teghen mijn begheerlijcheyt de deucht vercreghen/ ende met het verdrucken van mijnen wille/het ghene dat ick ben verdruct / my ſeluen gewelt ghedaen ende beuochten / van welcken leuen Socrates/ Plutarchus ſchrijft.

Socrates ſpreeck woorden.

Socrates dwingt zijn natuere.

Voort ſeyt van hē A. Gellius/dat hy menichmael is gheuonden eenen gheheelen dach op een plaetſe onbeweecht/ eñ als van hem ſeluē/ſtaende in groote ghedachten. Sijne maticheyt heeft hem voor alle ſiecten bewaert/ſo dat hy door alle zijn leuen/oock inder Peſtilentien tot Athenē/ daer ſchier de gheheele ſtadt wt ſterf / noyt geen ſiecte hem ter neder ghelept. Hy ſprack/ veel ſeggen/wy leuen/dat wy eten ende drincken / maer ick wil eten ende drincken dat ick leue. Hy was machtich zijn beſpotters te verachtē. Eenmael wert hy inden hals gheſlaghen / daer en gaf hy geen ander antwoorde/dan/het is een ellendich dinck / dat de menſche niet en weet voor wiē dat hy eenen Helm op dragen ſal oft niet. Doen hem eenen zijns verdrachs verwonderde / ſeyde hy: Neme ick doch eenen Ezel niet met recht voor/ veel lieuer wil ick van eenen menſche lijden.

Socrates lijtſaemheit ende onbewegelijcke ſtantuaſticheyt.

Hy bedwanck met zijn verſtant oock de quade ghedachten / ende hy is zijnen ghemoede alſo voor gheſtaen/ ſoo dat hy zijns herten een Heere was. Een ſprac/ deſe ſpreeckt quaet van v/ daer op antwoorde hy / daer en heeft hy het wel ſpreken niet gheleert. Een ander ſeyde hem aen / deſe laſtert v / hy gaf antwoorde / ten becommert my niet/wat men met leugen van my ſeyt/want

 ſulc-

sulcke ondaden aen my niet en zijn.

Socrates gecrabt en met spoelwater begoten.

De Athenen maecten een wet / dat een peghelijck veel wijuen hebben soude / want als voor is ghesept / de Pestilencie ende den crijch hadde de stadt geheel verwoest ende op geten. Daer nam Socrates wt het ghebot oock twee gheheel quade wijuen / die pluckten malcanderen dagelijcx. Een reyse goot hy dat ghespot wt hem / hoe dat sy om eenen stinckenden man also vochten / terstont vielen sy ouer hem / soo dat hy hen ontloopen moest. Xantippa wierp met lasterwoorden nae hem / hy sweech / sette hem voor dat huys / daer begoot sy hem met spoelwater / hy schudde thooft ende sprack: Ick hebt wel ghedacht / dat nae sulcken donder een water oft plasreghen comen soude. Alchibiades hadde een groot verwonderen / hoe dat Socrates zijns wijfs gramschap ende geschrep lijdē mocht. Daer op gaf hy antwoorde: Ick hebt my also gewent / gelijc die een radt gestadelijck hooren loopen. Hoe meucht ghy dat gheschrey uwer gansen hooren? Alcibiades antwoorde: Sy brenghen ionghe ganskens ende eyeren voort. Doen sprack Socrates / Ey so brengen mijne wijuen / oock kinderen voort.

Socrates arm / vā de werelt verlaten.

Hy leedt langhen tijt groote armoede / die hem dat pack des huyshoudens alle daghe herder maecte / maer dat verachte hy alle met cloecken moede / altijt in een wesen / aensien ende doen. In verachtinge des gelucx / in wereltlijcke aenstooten ende toevallen was hy geeheel onuerwinnelijck / ende recht als ongeuoelijck: Also / datmen hem in wederspoet niet truerich / noch in voorspoet te vrolijcker en sach / maer in ongelijckheyt des gelucx / altijt een ghelijck herte ende gemoet ghehadt. Ghenoot wesende vā Archelao den Coninc tot Persia / om hem groot goet te schencken / dien ontboot hy / ick en cans niet genemen / want ick worde aen v verbonden / ende en hadde niet om v weder te geuen. Want hy en wilde niet dat een man van vryen gemoede / hem in gewillighe dienstbaerheyt soude begheuen.

Tot Escine zijnen armen ionger / die hem seluen tot hemwaerts begaf / seyde hy: Ghy hebt my een seer groote eere ghedaen / ghy sullet daer voor houden / dat ick v / v seluen beter ouer leueren sal / dan ghy v my ouer gegeuen hebt. Apulegius schrijft / Socrates heeft zijn ionghers hem dicwils inden spiegel te sien daer toe ghewesen / waer mede / oft eene al wel huysch ende schoon scheen / dat hy dit met onbehoorlijcke zeden niet en soude beulecken / eñ zijn wel geschict aensicht met ontucht niet af en legghe ende ontheylighe. Maer schijnt ghy ongheschapen ende leelijck / so doet alle neerstichept / om dat met deucht de ongeschapenheyt bedect ende verborgē wort. Tot eenen clappaert sprack hy: Twee geboden zijn v van noode / dat eerste / dat ghy swijcht / dat ander / dat ghy leert spreken. Geuraecht zijnde van eenen iongelinck / oft hy een wijf soude nemen / antwoorde hy / welck ghy doet sal v berouwen. Versocht / dat hy goede vriendē na zijne vermogen / een eerlijcke maeltijt bereyden soude / seyde hy / zijn de vrienden goet / so zijn sy licht gepaeyt / zijn sy quaet / so en zijn sy der sorge eñ bereydinge niet weert. Eenen begost te verarmen / ende zijn goet en cost niet verstrecken / tot dien seyde hy / hout v spaerlijck ende soberlijck / dat ghy uwen goede genoech zijt / so en wort ghy nemmermeer arm. Geuraecht zijnde hoe datmen cloeckelijck huys houdē soude. Antwoorde hy: Wanneer de man wijs is / ende dat wijf wil wat hy wil.

Van de vrye spreucken Socratis.

Socrates vrye spreucken.

Als de sonne op gaet / salmen om raet dencken / eñ als sy onder gaet / om maeltijt. Haest ende gramschap en raden niet grouwelijcx. Met vrienden sullē wy corte sprake hebbē / maer lange vrientschap. Een yegelijc ontsegge hem seluē / dat swaer is te bidden. Verblijt v meer wel te doen den anderen / dan datmen v wel doet ende gheeft: want dat eerste der eeren / ende dat ander der nootdruft toe gheeyghent wort. Een vreemt quaet en sult ghy v tot gheen blijschap maken. Wat ghi niet doē en meucht dat en legt niemant op. Ghy sult v presenteren / als ghy hebben wilt datmen hem t'uwaerts presentere. Wie dat wel doet / die helpt hē seluen. Dat verleende geluc sal matigen de gerechtichept. Wat de gerechticheyt vint / dat sal tempererē de matichept. Hangt ghy aen het geluc / so gatet v voor eñ is v heere. Maer gaet ghy hem voor / so moetet v nae volgen. En ghy wel handelt / so sult ghy lof hebben by v seluen. Een goet man sal weten te lijden / eñ niet om te beschadigen. Eenen quaden arbeyder / maect een quaet compackt. Wie oordeelē wil / sal eerstmael zijn consciencie reynigen / ende mijden dat hy oordeelen wil. Het is geheel een schandelijcke sotheyt / die ouer eenē anderen heerschappē wil / ende hem seluen niet en beheerschapt. En doet niet waer in dat ghy een twijfelinghē hebt / ende vliet dat uwen verstande teghen is. Wie vrede wil hebben / die en doet geen vermaē van crijch. Dat is geheel een snoode armoede / die van rijcdommē ontspringt. Weest uwen vrient also nut / so dat ghy v seluen gheen schade en zijt. Wat ghy hebt / dat gebruyct / op dat ghy gheens vreemden behoeuende en wort / want vele dat hare verliesen / als sy des vreemden begeerē. Int veneerstighen eñ behouden des ghelts sult ghy mate houden. Ondersoect meer v herte eñ consciencie / dan v eere / want met de eere meucht ghy bedroghen werden / maer niet metter consciencie. Dat geluc is den onghelucke onderworpen. Schade coemt seldē dā wt oueruloedichept. Laet de begeerlijcheyt het verstant dienē. Dat gehoorde ouerlegt / eñ wat ghy gelooft / dat beproeft eerst eñ behoudet. Mijt den troost der bescherminge der boosheyt. Hout wat ghy belooft. Wie dat de sonde niet en bekēt / die maect de sonde dobbel. Geheel swaer ist de versmaetheyt met verdrach te vergelijckē. Handelt het gene dat behoorlijc is. Wat ghy eenē anderē doet / weest dat versekert v toecomende te wesen. Cuys zijn ende geen nieren te hebbē / en is niet weert / eñ is een victorie sonder strijt. De oogen ende ooren des volcx acht voor quade getuygen. Wat snoode is te doen / daer af ist ooc oneerlijc te sprekē. Een schandelijc gewin vliet als een onrecht goet / dat niet v en is. Weest licht om te vergeuen eenen anderen / maer v seluen nemmermeer. Wat ghy langhe ouerdacht hebt / dat en vertrect niet te volbrengē. Ghy sult min spreken dan doen. Die en leeft niet / die niet en weet wat hi leeft. Geensins sorge hebbē / staet den wtsinnighen toe. Die niet en vermach ende doet / heet leuendich doot. En brengt niemāt geenen onual toe. Dat sterck draecht stercmoedich / dat quade ernstachtich. Dat gheluck op gelijcke schouderen. Dat quade en wort met quade niet verwonnen / maer met deucht / onuerdrach met verdrach / giericheit met mildichept. Niemāt sonder wijsheyt en mach stercmoedich geacht worden / want de deucht sonder wijsheyt / is een schadelijcke hoouerdie / dertelheyt / eñ verwaentheyt. Deucht wast met cloecheyt / lanckaemheyt met vreese. Die wort met smerten ouerwonnen / die onlijtsamich de smertē niet lijdē en can. Gelucsalicheyt is altijt dē haet onderworpē / waerom alleē de ellende eñ armoede onbenijt is / ende des haets los. De nijdige menschen warē weerdich / dat sy op alle hoecken ooren ende oogen hadden / waer mede sy van alle gelucsalicheyt gepijnicht wordē / want so groot als der gener blijschap is / so veel hebbē sy droefheyts. Die niet en heeft / eñ niet en begeert is rijcker dan die veel heeft / ende

veel begeert. Die niet en heeft/ is min behoeuende/ dan die veel begeert. Men vint geen so deuchdelijcken huysvrouwe/ oft ghy en vint aen haer dat ghi beclaecht. Gelijc datter niet costelijckers en is dan een saechtmoedige Huysvrouwe/ oock niet hatelijckers dan een bitter ende grimmich Wijf. Eē goede Vrouwe sedt haer voor dat welvarē haers Mans/ maer eē quade/ acht de doot haers Mans voor haer gheluc/ eñ hoe na dat sy dē man toe genoecht is/ also wijt is sy met galle der boosheyt van hem verscheyden. Daerom is een Huys vrouwe een seker toevlucht/ oft een gewis verderuē. Eē schaemtlijcke vrouwe verkiest harē mā int gemoet eñ herte/ eñ niet metten oogen/ maer een onbeschaemt wijf/ keeret geheel om. Een quade wel vercierde schoone Vrouwe/ gelijct eenen Tempel op eē Priuaet getimmert. Dat verstant is de beste besittinge. Onderwijs ende conste is altijt goet. De onwetenheyt is alleē quaet. Rijcdom eñ edelheyt die een heeft alleē van bloede/ en heeft gheen eere aen haer. En begeert van de onsterffelijcke goden niet anders/ dan dat te geuen goet sy/ want de goden hebben geweten wat eenen nut eñ bequaem is. Daerom waert dicwils beter gheweest/ dat de menschen van de goden niet en hadden vercregen/ dan dat sy tot haren verderuē verhoort zijn. Wāt dat gemoet eñ hert des menschē is also in duysterheyt bewonden/ so dat hy dicwils van blintheyt bidt eñ begeert het gene dat zijn doot is/ wāt begeerte na rijcdom/ is menigē mensche oorsaeck geweest totter doot. Item die/ die na eere gestaen hebbē/ die hebben dicwils eenen quaden wtganck verwacht. Item die na hooge houwelijcken gestaen hebben/ die hebben dicwils verstooringhe haerder haue ende goet ghesien. Daerom so sal dat dwaes gemoet des menschen op houden van na de oorsake zijns ongeuals te iagen/ ende hem alleen den goden beuelen/ die hem lichtelijc mogen yet goets geuen/ ende opt geschickelijcste verkiesen/ wat hem nut ende goet is. Item hy sprack: Weest als ghy wilt gheacht zijn/ dat is tot salicheyt den naesten wech. Arm is de ongerechtige/ rijck alleen de wijse. Geuraecht zijnde van eenen rijcken ende armen/ welcke onder hen de grootste waer/ sprac hi: De duechdelijcke. Doen hem een seyde: Die van Athenen hebbē hem ter doot veroordeelt/ seyde hi: Haer heeft de natuere daer toe geordineert. Hy sach zijn doot in eenen drooā/ drie dagen voor zijn eynde/ sprac tottē Kercker- meester: O Carito/ den derdē dach sal my wech nemen/ want een ouer schoone vrouwe heeft tot my dit vers Homeri geseyt: Den derdē dach sal my vrolijck setten/ dat gheschie. Hy dranck met grooter stantuasticheyt dat gherooct fenijn op den derden dach/ daerom dat hy hare godē verachte eñ beschuldichde. De honden/ Eykeboomen ende Reebocken/ als voor ghesept is/ die hadde hy veracht/ also beyde Tullius ende Valerius bewijsen. Hi seyde: Dat fenijn ware hem een Medecijne der onsterffelijcheyt tot den wtganck zijns leuens/ den doot met vrijē gemoede verachtende. Doen hy nv dat ontfanghen fenijn vādē Scherprichter tot zijnē lippē hielt/ so riep Xantippas tegenwoordich: Ach de ontschuldige mensche moet steruen/ Doen sprack Socrates: Meynt ghi dat ick schuldich steruen soude. Also eynde hy zijn leuen lxiiij. iaer oudt. Eñ zijn Testament was/ Ick beuele mijn siele den verlosser der sielē/ ende der wijse. Den rouwe van die van Athenen nae zijn doot is voor bewesen.

[S]ocrates [do]ot ende [tes]tament.

Plato de ouernatuerlijcke ende godlijcke Philosophus.

[Pl]atonis ...ē/ spreuc eñ Philosophie.

PLato de alder vermaerste Philosophus/ van alle Philosophen/ als Euse. schrijft/ de godlijcste/ de vermaerste/ verlichste/ van Athenē geboren ten tijden des Coninex Darij/ wt Aristone zijnen vader/ eñ Perictonia zijnder moeder des gheslachts Solinis des wijsen/ van desen schrijft Valer. Als Plato een onmondich kint inder wieghen geslapen heeft/ so hebben hem de Bien oft Ymmen huenich in zijnen mont gedragen/ daer mede bewijsende zijn toecomende welspreken/ ende soeticheyt zijns wtsprekens.

Socrates sach inden droom eē Zwane die de goddinne Venus gheoffert wert/ die haren hals strecte tot inden Hemel/ eñ met den beck de sterren aen roerde/ ende doorvlooch de Hemelen der Planeten/ eñ voer also hooch opwaerts/ datse niemant sien en mocht. Die sanc oot also saecht/ soo dat sy de gheheele Wereldt blijschap gaf. Smorgens bracht Ariston van Academia zijnē soon Platonem inde bewaringe eñ onderwijsinghe Socratis/ op dat hy hem soude leeren de Schriftuere eñ zedē/ Soo haest als hy hem aen sach/ so creech hy een sekerheyt des herten/ seggende. Dat is de Swane/ die onsen Apollo der Goddinnen Venus van Academia heeft ghesegent. Apuleius eñ Policratus schrijuen/ hy heeft alder eerst nae zijnen grootvader Aristocles/ oft als sommighe willen/ nae zijnen vader Ariston geheeten/ doch vander breetheyt wegen zijnder borst ende voornamelijcker schijnbaerheyt/ is hy van velen Plato ghenoemt. Want onder de Iongeren Socratis soo scheen hy voor allen in der glorie ende cloecheyt/ also/ dat hem tot Athenen de leerachtige Iongers altijt sochten/ seggēde: Waer is onsen Doctor? Hy was eē duechtrijcke ende matelijck man/ in eten/ in drincken/ ende alle handelen/ in afsteruinge der begeerlijcheden/ so datmen zijn maeltijt ende auontmael meer des smorghens/ dan teghenwoordich des auonts loofde. Also de Vorst Timotheus op den derden dach zijnder collacien/ als verhuegelijck met lof verhoochde/ want hy gaf gesonde Philosophische spijse sonder oueruloet/ waer aen men hem niet en ouer adt/ ende alle man des morgēs fray ende gesont was/ want hy en achte dat niet voor een goede maeltijt/ diemen des morghens beroude ende claechde/ als de dronckaers ende Epycureē. Hy vernam datter twee doots warē/ daerom so leerde hy in Phedron/ de doot te ontulieden/ ende te beghceren/ namelijck den lichamelijcken te wenschen/ maer den gheestelijcken der sielen/ die altijt te ontgaen. Dit leuen en noemt hy oock niet onbillijc een Bolwerck waer wt wy ons/ in onse Ridderschap/ als gheschicte Crijchslieden waren/ ende niet wijcken en sullē/ tot dat ons de opperste Hooftman wech neemt/ ende waer in wy oock ons niet veel goede dagen noch ruste verwachten en doruen/ maer eenen eewighen strijt totter victorien: Ia waer in dat wy ons dach eñ nacht/ tot een gestadich Ridderschap/ tot op de victorie ende bloet ons sullen laten vinden/ tot dat wy victoriooselijck van onsen Hooftman wt het Bolwerck totter besoldinghe werden beroepen eñ wt geeyscht. Dan eerst als de viant verwonnen is/ ende alle dingē in vredē staet. Op dese maniere noemt de Schriftuere dit leuen dicwils eenen strijt ende ridderschap/ Ioan. 7/ 1. Cor. 8. 9. Ephe. 5/ 2. Cor. 10/ 2. Pet. 1. Waer in deen Christē/ de menichuuldige lasterē eñ aenstootē des Duyuels/ tot Ridder moet werden/ eñ het Hemelrijck (dat gewelt lijt/ ende de geweldige alleen tot haer trecken) vercrijghen.

Platonis Godlijcke eñ Christelijcke leere.

Item int voornoemde Boeck spreect hy: De onuolcomen ende onreynen gaet af in de Helle/ eñ blijft daer. Maer gaet de volcomē daer henē/ so sal hy by God woonē. Hy bat eens gram zijnde Speusippū/ hy soude zijnē knecht (die al oncleet voor hem lach/ eñ zijne schouderē tottē slagē boodt) met slagē straffen/ hielt zijn roede die hy gepluct hadde/ int hooge op/ eñ gafse Speu-

 sippo/

sippo/ om de pene vandē ongehoorsamen knecht te nemen. Oorsake/ hy vreesde / hy souts hem te veel doen/ dewÿle hi al wat met gramschap ontstelt was. Daerom sprac hy/ ic heb eenē gevondē (meynēde Speusippum) die hē behoorlÿcker sal straffen dan ick/ want ic en wil niet dat hy in des gewelt sy/ die in zÿn eygē gewelt niet en is/ meynende hē seluen. Besiet Valerium Lib.4. van de matichept Platonis. Item daer selue seyde Platoni eenē aen/ dat zÿnen iongen Xenocrates hem hate/ eñ sprac quaet van hem achter zÿnē rugge/ maer hi schudde thooft. Geuraecht waerom hÿt niet en geloofde: Sprac Plato: Het en is niet gelooflÿck noch meughelÿck/ dat hy my niet lief en heeft/ die ic so seer lief heb/ maer heeft hÿt gesproken/ so heeft hy gewetē/ dattet profÿtelÿc is gheweest. Hy was ghewoon zÿn aensicht dicwils in eenē spiegel te besien/ op dat hy sage/ hoe veel dat hem de pelgrimagie / de hitte der leeringhe / de scherpheyt des tÿts/ eñ dē voortganc des ouderdoms van zÿnen natuerlÿckē schÿn ende glants verandert hadde/ wt het oordeel zÿns aensichts/ op dat hi de nature niet te veel opleggē en soude/ eñ als hy bleker sach/ wat nae liet/ op dat hy zÿn natuere niet en vercrancte / verscheurde/ eñ vercruepelde/ met te veel opghelepden arbeyt. Gheuraecht zÿnde / waer in dat de wÿsheyt bekent wert/ antwoorde hy/ daer aen/ de wÿse wanneer dat hy gelastert wort/ so en vergramt hy niet/ so en verheft hy hem ooc niet als hy gelooft wort/ daerom so wie hem seluen behaecht/ gelooft: Eñ vergramt / ghescheynt / die bewÿst zÿn dwaesheyt / daer mede hem seluen verradende.

Geuraecht zÿnde/ waer door men de menschē kennē mocht? Sprac hi: de aerde vatē proeftmē int geclanck/ maer de menschē in de redenē. Geuraecht zÿnde aen hoe veel renten de mensche mocht versadicht zÿn/ seyde hi: De mēsche soude dagelÿcx so veel winnen also veel dē noot eyscht/ eñ so veel / dat hy den menschen niet en dorste na den mont spreken/ eñ also vanden zÿnen / eñ niet van anderen leuen. Geuraecht/ wie de sterckste ware? Antwoorde hy/ die hē seluen verwint: Die is de cranckste/ die zÿn eygen heymelÿcheyt niet en can verswÿgen. Gheuraecht wesende/ wie de machtichste ware / antwoorde daer op / die zÿn armoede can verberghen / ende hem seluen verwinnen/ ende ouer hem seluen een Heere zÿn.

Geuraecht wie dat rÿc is/ antwoort hy/ die is rÿc ende matelÿck dien genoech is dat hy heeft. Die is van goeder manieren / die een mensche met quade manieren lÿden can. Ghy en sult niet woonē/ daer de teeringe meer is dā des gewins/ daer de quade de goede te bouen gaen/ ende daer de Heeren seer ende dickwils liegen. Geuraecht/ hoe datmen een Vorst moet behagen / ende zÿn ghenade vercrÿghen/ antwoorde hy/ is hy goet/ wat niet totter sake en behoort ende teghen het verstant is / dat en verbercht hem niet te openbaren: Maer is hy quaet/ soo weest zÿnen wille gehoorsaē. Als Plato Dionisium den tyran met so veel knechten omringt sach/ sprac hy tot Dionisio: Wat hebt ghy quaets gedaen/ dat ghy met so veel wachters moet bewaert worden.

Item doen hy eē sach die zÿnē acker so onnutelÿc verteerde/ seyde hi: Dat aertrÿc verteert dē mensche/ also verteert hy ooc dat aertrÿc/ het is effen gelÿc wanneer de ouerheyt haer ondersatē verdruckt/ wanneer als dat hooft des lichaems also swilt/ dattet den lichaem ondragelÿck is/ eñ sonder smerte de leden int lange niet gedragen en can / noch ooc op ghehouden worden. Item zÿn oordeelen zÿn ooc. Ellendiger ist te leuen dan te steruen. Waer de ouerheden hert eñ tegen de ondersaten zÿn / is gelÿc als wanneer eenē slÿcdrager oft knecht dē wÿsen veracht/ die voornamelÿcker is/ oft gelÿc wanneer ghi met uwē sweerde doodet / vander bescherminge wegē dat ghÿt ontfangen hebt. Wie zÿn siele niet en can regeren/ hoe can hyder veel regerē? Hy sprac: Siet in eenen spiegel/ zÿt ghy schoon / so en maect v niet ongedaen. Sÿt ghy ongedaen/ so en brengt geen twee ongeschapen wercken te hope. Hy heeft ooc twee wereldē bekent / in de eene woont de waerheyt ende gerechtichept/ in de ander/ alle wat wy metten gesichte begrÿpē mogē ende bevindē/ eñ also is de eerste de warachtighe werelt/ de ander deser beeltnisse. In de eerste wort in de siele de waerheyt geformeert / gepolieert eñ gesuyvert. Inde ander/ de gramschap oft natuerlÿcke siele/ niet de conste/ maer de meyninghe ghebooren.

De spÿse is den quaden eenen wellust / waer mede de menschen geuangen werden/ als de visschen metten angel. Heeft voort gesprokē/ wanneer dat wesen der wÿsheyt met menschelÿcke oogen mocht aengesien werden / so soude sy alle man tot haerder liefden trecken. Meer heeft hy geseyt/ mē mach de forme der gerechtichept niet begrÿpen/ dan alleē men ondervinde eerst de ordinancie der gherechtichept. De conste die daer verre is vander gerechtichept / en is niet alleen meer een quade meyninge dan eē wÿsheyt/ maer ooc/ die dat herte tot schande bereyt/ als dat van zÿnder begeerte wert voort gedreuē. De stercte der wÿsheyt is verdrach. De victorie waer onschult is. Ghy en meucht niet lÿtsamich zÿn/ oft ghy en zÿt dan van uwe begeertē los. De wrake is al om schadelÿc. Den quaden beschermt hem ooc metter ghewoonheyt / de goede met het verstant. Die is vā grootē gemoede/ die zÿn armoede niet swaer en is. In dat boec Phedron / probeert hy ouer al met stercke argumentē/ der sielē onsterffelÿcheyt/ de welcke al in een grondelÿck besluyt moghen begrepen werden/ also/ De siele wort wt haer seluē beweecht/ dat nv wt hem seluen beweecht wort / is der beweghenisse een beginsel / maer dat een begin der beweghenisse is/ dat en is niet geboren/ ende dat niet ghebooren en is/ dat is onsterffelÿc. Doen eenen Theobrocus genaemt/ dit zÿn boeck las / so storte hy hem seluen ouer eenen muer af / ende wierp hem seluen doot/ wt de begheerte eens beteren leuens.

Hy troc ooc voor zÿn eynde in Egypten / daer hoorde hy de Propheten ende Priesters der Iodē / aldaer hadde hy op die reyse Euripidem tot eenen medegesel. Doē hy nv Mosen las int eerste boec vā der scheppinge/ so soude hi geseyt hebbē/ Moses schrÿft veel/ maer hi en probeert niet. In Siciliam ontvloot hi het perÿckel des doots/ eñ wert vanden Zeeroouers vercocht/ doch van de edelheyt zÿns sins wegē vry gelaten/ hy vertroc den dach zÿns doots/ tot in dat lxxxj. Iaer/ ende gaf sittende in eender maeltÿt zÿnen gheest/ ende veruulde dat volcomelÿckste getal der gener/ die tot neghen mael neghen tsamen setten. Platonis doot.

Euripides een Poeet.

EVripides wt het betuyghen Boecÿ rekende die alleen salich / die daer was sonder lichamelÿcker begheerte. Doen hy een reyse van het avontmael Archelai des Conincx van Persen te huys ginc/ so wert hy vanden hondē verscheurt. Euripides doot. Archelaus doē hy hoorde de onbehoorlÿcke daet zÿnen lieuen ende soo wÿsen sinrÿcken man gheschiet te wesen/ so trock hy zÿn hayr wt/ als Valerius Lib.9. schrÿft.

Xenophon een Philosophus.

XEnophon de Athenienssche Philosophus int hof Cyri des Conincx ende int gheel Griecken lant hoochelÿck geacht / beyde van weghen zÿnder Ridderlÿcker daden ende Philosophischeredenen ende raet / want behaluen dat/ dat hy van een wtnemende/ wel geschict/ zedich/ gestadich/

Xenophon een vriendt der Platonis/ ende onderwÿsmeester Cyri des Conincx in Persia.

stadich/goet/eñ alle man een aengenaem Philosophus was/so is hy eē hooftman ende Riddermeester gheweest/ in des voornoemden Coninckx Hof. Hy heeft vande conste des Ridderschaps eñ iagerie/hoe datmē honden/peerden/geschut/ Oeconomiam/dat is/ rechtschapen huys eñ hof houden sal/ om dat huysgesin te regerē/ geschreuē. Hy was eē discipel Socratis/eñ eē tegensprekker Platonis/des Coninckx Cyri onderwijsmeester/namaels raet eñ Hofmeester/die dē Coninc/ dewyle hy noch een kint was / met roeden sloech van eens oneerlijckē oordeels wegen/dat de Coninc eenē iongen onder de iongers/van eēs rocx wegen/ gestreken hadde. Hy had hem als voorseyt is/ teghen de schriften Platonis / die hy van goede policie / regeringe ende staet des gemeynē oorbors gemaect hadde/geset/eñ als veel onnut veel daer tegen geschreuen/ dies Plato hem ontsette ende hoogelijcx liet bewegen. Dese was de eerste die Socrati na volchde / ende zijn dingen inde penne veruaet/ aen dē dach gebracht heeft/ de eerste onder de Philosophis die Historien beschreuē heeft. Daer neffens so was hy een strenge Vorst zijns heyrcrachts / die zijn volck victorioselijc wt de wterste eynden Babylonie voort gebracht/ ende in scherpe periculē door grouwelycke volckē onuerhindert weder te huys geleyde. Tot eenen die hem qualijck toe sprack/ seyde hy / als Aul. Gellius set / ghy hebt quaet leeren spreken/maer ick heb / dies mijn conscientie een getuyghe is/ gheleert quaet spreken/ verachten.

Lycon Physicus.

De kinderē / s de roede / noodich / is broot.

LYcon de Troadensche natuerlijcke meester/ was in desen tijt te Romen / ende geheel een welsprekende man/ende int op brengen ende onderwijsinge der kinderen seer wel gheschickt / by den welckē hy de roede neffens het broot/ so van nooden acht / als de Peerden neffens de voederinge/ de sporen. Hy was geheel van eender reyne wandelinge / van ongelooflijcker suyuerheyt aen cleederen/sterck van lijue / geoeffent int balspel oft steen stooten. Hy hielt dat Vorstendom der scholen vierenveertich iaer in. Ten laetsten sterf hy van het Podagra lxxiiij. iaer oudt.

Neuius een Poeet.

NEuius (van Romē wt het schicken vā sommige Roomsche Raetsheerē/ bysonder Metelli/verdreuen) schrijft Eusebius/ is int tweede iaer des Coninckx Ptolomei Epiphanis tot Vnca gestoruē. Dese heeft met zijne gestelde Comediē/ de derde plaetse des prijs gehadt/als int boec vā dē Poeten seggende/Vulcanus bewijst. Cecilius de eerste / Plautus de ander / Neuius de derde/ Licinius de vierde / Attilius de vijffte / Terentius de seste / Turpilius de seuenste/ Trabea de achtste/Lucretius de negēste/Ennius de thiēste.

Plautus een Poeet.

lautus / n vader / Ausa- / un.

PLautus een Vader de Latijnscher tonge/die ons / als Eusebius seyt / Arpinas de stadt Vmbrie voort ghebracht/maer daer nae tot Romen ghecomen. Wt dies mont spreken de dichters/ als sy Latijn wilden sprekē. Hy heeft sommige ghedachten van Griecsche Poeten in Latijn ouer ghestelt. Varro schrijft/doen hy arm te Romen sterf/so hiet hy op zijn graf schrijuen dese meyninghe/ dat zijn doot de Muyse beweenden/ als nv verlaten/ende ghelijck alle blijschap / een belachen / spel / ende iock / met hem begrauen ende ghestoruen waren. Dat is de hoochste weldaet die hem seluen ghenoech is.

Ennius een Poeet.

ENnius de Poeet / van Cathone dē Romeynē toe gebracht / aldaer hy hē met cleynder teeringe onthielt/geen gelt achtēde. Sijn gedachte was met schoone hooge Sententien doorspickt/ maer niet met ouer scherp Latijn/ende hoflijcke gerepareerde woorden op getoomt eñ hoouerdelijck gebloemt. Waer by Virgilium eens Ennium lesende/eñ geuraecht zijnde wat hy dede/so seyde hy/ ic iese peerlen wt peerden mest. Hy hielt tot aen zijn eynde/ dat de siele onsterffelijck is.

Scipio Africanus een Romeyn.

SCipio Africanus van ghemoede dapper ende manlijck / des anderen Scipionis sone / was schier bouen alle Romeynen de voornaemste. Na het dooden van twee Scipiones / door Hasdrubalem/wert hy xxiiij. Jaer oudt in Spaengē ghesonden/daer nam hy (spreeckt Eutropius) doen tseuentich steden in. Als den Roomschen Raet wt vreese vā Hasdrubalis/dat Lant van Italiē ruymen wilde / soo track hy zijn sweert wt/seghende: So langhe als dese vuysten dat vermogen / so en sal dat mijn vaderlant niet gebeuren. Scipio Africanus dē Romeynen weder op geholpen. Ende lange daer na hadde hy met Hanibale eenē strijt/ende leyde by de twintich duysent Ruyters ende Lantsknechten op Hanibalis zijde ter neder/ende by na so veel gheuanghen/Alsoo/dat Hanibal met weynich Personen ontuloodt. Hy maecte hem dē Hertooch der Assyriers/ende den Coninck Numidie onderdanich/trock namaels vredelijck te Lande ende te water in Siciliam/ daer na tot Romen comende. Daer wert hy met een triumphe in geleyt / ende tot een bysonder eere Africanus ghenaemt. Alsoo eynde hem den anderen Punicischen Crijch / die achthien iaer geduert hadde. Hy was Cathoni daer integhen / als dat Carthago vanden Romeynen niet en soude verstoort werden/op dat sy niet sonder vreese des Crijchs leuende/haer op onnutheit eñ neuswijsheyt niet begeuen en souden. Dit was Scipionis spreucke / hy en was nemmermeer min ledich/dā als hy ledich was/ende nemmermeer min alleen/ dan als hy alleen was. Eñ hoe wel dat hy eē vader des vaderlants was/so sterf hy doch wt zijnder misgonders beschuldinge/ eñ wt zijnen ondancbaren vaderlant verdreuē wesende/in den ban buyten lants/lij. iaer out. Scipio Africanus sterft van Romen veriaecht.

Scipio de ionghe Africanus.

DEsen grooten Scipionis neue/ was by den Romeynen so wel gheacht ende in weerden gehouden/ dat hi buytē der ordinancie eē Raetsheere ghemaeckt wert/ende hem Africa gedeylt. Doen hy nv voor Carthaginem quam/ ende ses dagen ende nachten aen malcanderen stormde/ soo bracht hy ten laetsten na vertwijfelde saken/ de Carthaginensen tot een op geuen / alleen met condicie / dat de ouergebleuen van vrouwen ende mans/doch haers leuens geurijt / alleē eewelijck vercocht ende geuangen dienen mochten. Met diē trockēder by de xxv. duysent wijuē wt/ ende by de vertich duysent mannen / schrijft Liuius/ Hasdrubal haer Keyser ghaf hem ghewillich in de vlucht/so wierp zijn wijf haer seluē wt wijflijcker gramschap / midden inden brant der Stadt/ welcken duerde sesthien dagen / sonder op houdē na malcanderen/ also/ dattet oock dē verwinders een iammerlijc aensien maecte/ eñ een heymelijc medelijdē hadden. Daer mede verdiende hy oock den toenaem zijns grootvaders / Africanus de ionge ghenaemt te worden.

Publius Terentius tot Carthago gheuanghen.

TErentius een Africaen/van Carthagine geboren / inden voornoemden storm geuangē/ wt Carthago na Romen gheuoert van Scipione / doch haest met vryheyt begaeft / ende van Lucano den Raetsheere los ghelaten. Hy was Publius Terentius.

Scipione ende Lelio ſeer aengenaem. Hy heeft ſes lieffelijcke Comedien ghemaect/waer in menigerhande zedē der menſchē/met haerder aert/ alſo eygentlijc bewesen/ eñ eē yegelijc zijn nature gegeuē/ als waren ſy voor oogen geſchildert. Sijn Dochter/ ſchrijft Vulcanus/ wert eenen Roomſchen Ruyter-geselle belooft.

Philo eē Leeraer ende Autheur des Boecx Sapientie in den Bybel.

Philo een Jode.

IEronimus in den Boeck van de verlichte Mannen seyt/dat deſe Philo van Prieſterlijcken geſlachte geboren/ in Alexandria op geuoet/ dat Boeck Sapientie in den Bibel/ met meer andere/ in Grieċſche ſprake gemaect eñ beſchreuen heeft/ waer in Chriſtus/ Gods wijſheyt veeluoudich geloofť ende genoemt wort.

Catho Vticenſis.

Drie Cathones/ Catho Vticenſis de eerſte.

CAthago een Stoiſch natuerlijc meeſter/ vāder geboortē een Egyptenaer/ die heeft veel conſtelijcke wtnemende leeringē eñ ſchriften na hem gelaten/ wt welcke deſe zijn wt ghetrocken: wanneer ghy op hout te hopē/ſo ſult ghy af latē te vreeſen. Vraecht ghy wat ick my profijts beſchict hebbe/ antwoorde/ ic hebbe begoſt my ſeluē eē blijſchap te zijn. Wilt ghi lief getal weſen/ ſo hebt lief. Eenmael gheuraecht zijnde/ oft een knecht zijnē Heere eē goede daet doē mochte/ antwoorde hy/ goede daet is des vreemden/ officie des kints eñ vrouwe/ diēſtbaerheit des knechts.

Catho de groote/een Roomſch Raetgheuer.

Catho de groote.

CAtho de eerſte natuerlijcke meeſter/ wert tē eerſtē eē rentmeeſter oft regeerder van ontfangen eñ wtgeuen des Roomſche gelts/ eñ daer na tot tweemael Raetſheere by den Romeynen/ een verciersel beyde der Griecſcher eñ Latijnſcher tongē/ die van velen/ vandē Hemel geuallē te zijne/ gelooft wert/ om dat hi met de laſterē eenen crijch voerde: Tot Tarent heeft hy Ennium den Poeet geuonden/ eñ met hem na Romen geleyt/ namaels met Q. Fabio Ridderſchap gheoeffent/ ende met Scipioni in Africam ghereyſt. Waer toe datmen hem gebruycte/ daer was hy een puyc/ dapper/ oprecht ende redelijc/ Alſo/ dat hy voor den gheoeffenſten der Roomſcher Rechters gehouden wert/ eñ alle medegenooten zijns ouderdoms/ in dapperheyt ende geloofweerdicheyt te bouē ginc. Deſe Catho heeft zijn geſlacht alſo heerlijc gemaect/ eñ onuerganclijck/ ſo dattet by den Romeynen een groote eere was/ Catho ghenaemt te zijn/ oft van hem af ghecomen.

M. Tullij Ciceronis hiſtorie/ officie/ leuen ende Philoſophie.

M. Tullij Ciceronis.

TVllius/ metten toenaem Marcus Cicero/ de edelſte Roomſche raetgheuer ende Borghemeeſter/ eē Vorſt der welſprekenheyt/ eñ der Latijnſcher ſprake een vader wt den Tulliſchen geſlachte van Tullio ende Olbia geborē/ die heeft vander ionckheyt af/ ſo haeſt als hy maer de leeringe begrijpende en was/ alle zijn medeſcholieren te bouē gegaen. Sijn eerſte lof brac wt by de Poeterie/ waer in hy ſommige boecken maecte. Na dien dat hy zijn tonghe hadde leeren Latijn ſprekē/ hoe eñ wat hy wilde/ ſo begaf hy hem tot de Borgherlijcke rechten ende werelt wijſheyt/ de welcke hy in eenen cleynen tijt alſoo begreep/ ſo dat zijns gelijcken int voor gheuen/ aenſlaen/ ende raden niet en mocht gheuonden werden. Daer na oeffende hy hem in crijchs daden/ onder Sylla den Roomſchen raetgheuer ende Dictatori/ na dien wert hy Borgermeeſter. Nabolgende met gemeynē raet des Roomſchen volcx/ een regeerder des heyrs/ ende een ſcheyder van de ſaken des volcx/ ghecoren. Ten laetſten wert hy met Caio Antonio inden Raet gheſtelt/ in welc Officie dat hi hem seluē alſo gehoudē heeft/ ſo dat hy een Vader des Vaderlants ghenoemt wert. Hi bracht die voortijts onbekende Conſtē voort/ byſonder Ethicam ende Rhetoricam/ dat is/ hoe datmen wel regeeren/ ſpreken/ ende een Borgerlijck vredelijc Regiment aenrichten ſal. Sijn leeringen onder ander/ waer af zijne Boecken vol zijn/ waren deſe: Gelijcke ſinnen ende zeden/ is eenē onbindelijckē bant der vrientſchap. Daer en is de natuere des menſchen niet handelijcker/ dan een open/ gaefrijcke milde hant tegē alle man/ die die van nooden heeft/ maer ſy moet veel opſiens hebben/ ten eerſten/ dat de weldaet/ den ghenen/ diement bewijſt/ niet en ſchade/ als wanneer eenen/ eenen Dronckaert Wijn/ eenen grammē een Sweert gaue. Daer na/ datmen niet den eenen en geue/ ende dē anderen en neme/ maer het moet eē vrye ledige/ alle man onſchadelijc helpende hant zijn. Wāt men vinter ſo veel/ gierich op roem eñ eere/ ſoo dat ſy ander ſcheyndē/ daer mede dat ſy ander helpen. In ſomma/ met des anderen ſchade eñ achterdeel rijck ende milde zijn. Daerom ſoo moet de mildicheyt/ den Vrient oorborlijck/ ende niemanden ſchadelijck zijn. So en ſal oock voort de mildicheyt dat vermogen niet wt ſcheppē ende ouerloopē/ op dat niet de mildicheyt te veel gaefgeuich/ eñ helprijc dat vermogen wt en putte/ ende tot armoede en brenge. Daerom ſo geue een yegelijck ten eerſten dat profijtelijc is/ ende niemanden geen ſchade. Ten anderen/ dat zijne/ het welcke den gront vā deſer deucht is. Want niet en iſſer miltrijc/ dan dat recht eñ redelijc is. Ten derden by maten. Ten vierden ouerlegt het weſen ende nootdruft/ des genes diemē goet doet/ op dattet aen geleyt sy. Want dien neemt met gheuen/ diet eenen onweerdigen gheeft. Ten vijfſten/ dattet vrolijck/ eñ met luſt geſchie/ want die geeft dobbel/ ende helpt tweeuoudich/ die raſch gheeft/ eñ met zijnder lichtſinniger hant altijt geeert is. De grootſte ongerechticheyt is die/ de welcke (waer mede ſy op het hoochſte bedriecht) goet geacht eñ vroō wil geſien zijn. Crijch ſalmen van vreets wegen wech nemen. Dat grootſte recht/ is de grootſte ongherechticheyt. Deen vrient is den anderen eenen ſpiegel/ want waer eenen wille is/ daer werden wt vele een/ eñ een yegelijc des anderen Beelde. Een yegelijck voorganger ſal van alle laſterē vry zijn/ byſonder ooc vande quade meyninghe der ghiericheyt. Want niemant en verwacht wat goets noch des ghemeynen oorbors beteringhe by den gierighen. Daerom ſal dat ſtrafghelt tottē gemeynen oorbor gebruyct werden/ eñ niet den ſtraffer toevallen/ op dat niet de giericheyt den ontſchuldighen en ſtraffe/ ende den ſtraffer ſuſpect wert/ dat hy wt giericheyt eñ liefde des profijts/ om zijns ſelfs wille/ de ſtraffe heeft laten gaē. Daerom en ſal de Regeerder/ van bloet gheen gelt hebben. Men ſal oock vlieden/ dat niet de pijne grooter en is dan de ſchult. Daerom ſoo is in de ſtraffe haet ende nijdt op het hoochſte verboden. Oorſake/ den toorn en hout nemmermeer dat midden/ ſoo en weet ooc de wraecgierige geen mate. Daerom ſullen die/ die den gemeynen oorbor voor ſtaen/ gelijc zijn/ der wet/ ſonder alle giericheyt/ nijt/ gramſchap/ liefde/ wrake/ luſt/ vreeſe/ eñ gheel affectloos/ geſtoruen liedē/ ſonder alle toevoeginge zijn/ die niet dā op dat recht en ſien. Dat is ontwijt/ datmen met ghelde te weghe brengt/ het welck met deucht ſoude gemaect werden. Die dwaelt/ die des lichaems oft gelucx laſter/ toeval eñ cranckheyt hooger acht dan des gemoets. Deſe beloftē en zijn niet te houden/ die v eñ den ghenen onnut zijn/ dien ghyſe te houden belooft hebt. Daer en is gheen

Mildicheyt hoe die zijn ſal.

Vijf eygenſchappen inde mildicheyt te houden.

Straffe eñ gherechticheyt hoe ſy ſullen gaen.

Giericheyt en brengt niet goets voort.

De ſtraffer en ſal van de ſtraffe gheen nut hebben.

is geen onderschept/oft hem een mensche verandert in een wilt grouwelijck Dier / oft dat hy draecht/onder het dexsel/form/ghedaente / ende figuere eens menschen/des seluen woestē Diers sin/gemoet/maniere eñ aert. Het ghebreck inder vrientschap is/smeeckerie/die altijt mede loopt/ daer alle dinc wt liefde wert geledē/verschoont/ eñ tot diens wille/eñ niet tot ende om der waerheyt gespeelt: Dat en is gheen vrientschap/daer de eene de waerheyt niet horen en wil / ende den anderen te lieghen bereyt is.

Aert der vriētschap.

Een yegelijck heeft hem seluen lief/ende en begeert nochtans van hem seluē gheenen loon der vrientschap / ende alleen dat sy oock maer inder vrientschap en is / soo is de vrientschap verualijck/boetweerdich/ende heeft een gat / want eenen warachtigen Vrient is des anderen ick/ oft den anderen ick. Warachtige vrientschap wert seer swaerlijc geuonden inde Heeren eñ Liefhebbers/want liefde eñ heerschappie en lijden gheenen medegeselle/eñ de Jalousie en laet niemant meer toe. Soo veel gheeft de natuere/soo dat de crachten ghespijst/ ende niet met te veel oft weynich verdruckt en werden. Die is een Sot / die veel spijse tot hem neemt/die eenen cleynen wech te gaen heeft/also oock de giericheyt inden Ouden. Een yeghelijcke Wijse is vry/ende een yegelijck Sot is een Knecht. Hoe mach een vry ghebieden/die zijne begheerten niet en mach wederstaē/ende zijns selfs Heere zijn? Wat is vryheyt? De macht te leuen soo ghy wilt. Maer wie leeft also hy wil? Die nae het verstant leeft/ende hem zijns Officijs verblijt / die de Wet niet wt vreese gehoorsaem en is/oft liefde zijns selfs / maer wt liefde des goets/daer om dattet goet is. Daerom betamet alleē dē wijsen/dat hi niet bedwonghen/onwillich/noch met smerten en doet. Dese is een Knecht/die zijn selfs geen Heere eñ machtich en is/ende zijn begeerten niet en weet te gebieden/noch hem seluen te verwinnen. Een ghebroken wech ghelept herte / dat van zijnē vryen wille ontbreect/eñ berooft is/het welc recht als wt gedwongen ghehoorsaemheyt dienstelijc is/ wie en soude niet seggen/dattet eē Knecht ware/ die de drijuende Wet met onwille diēt / ende dienē moet van des lijtloons wegen/dat hi de dreygende straffe ontuliede / ende dat beloofde leuen daer in vercrijghe? Daer by is den Wijsen / dien de Wet niet en gebiet/alleē vry. Wie en soude nv niet seggen/ dat alle lichtueerdige ongheweende menschen/der begeertē onderworpē/niet knechten en zijn? Want welcks verstant niet ouer den wille en heerschapt eñ temt/die heet te recht een Knecht/als vā hem seluen verwonnen. Die hem seluen niet en weet te nemē/af te breken eñ te gebieden/wie wil seggen dat hy vry is/ eñ ooc niet een knecht? Dien zijn Wijf gebiet/ende hy doet/ sy beschict ende hy is bereyt / sy verbiet ende hy latet/ sy wil ende hy wil met onwille / oft hy al wel/dat huys vol Knechten ende ghesins heeft. Oft als yemant zijn eyghen begheerte ende ghenegentheyt/ hem gebieden/ende hy doet / Ja hy moetet doē/ hoe can die een Heere eñ vry zijn/die ouer hem seluen gheen Heere en is/noch zijn selfs niet machtich? Wijsheyt/liefde ende goetwillicheyt der Borgers/bewaert de Stadt veel meer/ dan Wapen. Wijsheyt is eenen yseren muere voor de Stadt. De vlucht des doots is quader dan de doot. Alle sonden zijn gelijck. Dwalen is allen menschen ghemeyn / maer de Sot volhert daer in. De wijsheyt sonder dat welspreken is weynich profijtelijc / maer dat wt sprekē sonder wijsheyt is geheel Pestilentisch. Wilt ghy eenē leerlijc makē/ so maect hem ooc neerstich/ want opmercken eñ Const coemt wt de neersticheyt. Maer beneersticht/dat dat dinck dat wi seggen/ nieu/groot / profitelijc eñ lieffelijck is. Begrijpelijcheit/ dat wy dat met cortē/ suyuer woordē in eender somme wt leggen/het ghene/dat wy profijtelijck / lieffelijck / ende goet hebben belouen.

Liefde niet ... by de groo-e.

Die dat vry ende eē knecht is.

Hy is gheweest binnen Julij Cesaris tijden/ doen hy zijn ouerspelich Wijf van hē dede/ende schiet: So badt hē de Vorst Irtius om zijn Suster te nemen. Maer hy antwoorde / hy en conde niet eens Wijfs ende der Consten pleghen ende gade slaen. Hy wert van Marco Anthonio door zijn Hof gesin indē schijn vā eender eenicheyt wt het toe laten van Octauiano verslagen / vierentsestich Jaer out. Sijne Vianden verginghen schandelijc/storuen weynich eens rechtē doots.

Martius Tullius Cicero wert verslaghen.

Catilina.

Catilina wt edelen geslachte geboren / maer van sinnen ende hertē onedel/seer machtich van lijue / van erchlistige sinnen / vander Joncheyt op een Liefhebber des inwendigen muytighē stadtcrijchs/eē verwecker vā oproer/rooverie/ tweedracht / ende om Borgerlijcken Crych aen te richten/ gheneycht. Daer mede bracht hy zijn ionckheyt door/ stout/listich/aēuallich/baetsoeckende/ eñ een bedriegelijc schijnmaker vā allē dingen. Eñ na dat desen lasterlijcken man/een verleyder van alle misdadighe/alle dingen conde een verwe geuen/so pijnde hy hem om gheselschap van zijns gelijcke/altijt by hem te hebben/ met welcker bystant/eñ raet hi hem beneerstichde/om den gemeynē oorbor te verdrucken/tegen M. T. Ciceronē eenen moortdadigen gesworen Bont te makē/eñ also de raetheerlijcke weerdicheyt (door welcke hē T. indē wech lach/eñ hē de deure weerhielt) te crijghen. Na het wt spreken/ luyden ende ontdecken sulcken verbonts (in welc sommighe vanden Raet heymelijck waren) soo zijn de selue Bont-genooten/ van eenen Raet gegrepē/eñ inde geuanckenisse geworpē/eñ daer in gedoot. Doen dat voor Catilina quam/so dacht hy ouer dat geberchte te vlieden/maer door Anthonium verrast eñ gedoot/ eñ also wert den gemeynen staet vā Romē vā desen stadt oproer tot vreden gestelt/ eñ vā grooter verscheuringe door de wijsheyt Ciceronis behouden eñ geregeert.

Catilina een oproerder wert met zyne gheswozene verslaghen.

Catho de laetste/een Philosophus ende treffelijck man.

Catho Marcus Portius / de ouerste Cathonis Neue/ eē natuerkēder ende meester/ooc een treffelijc Poeet / heeft tot Romē gebloeyt ten tijden Vergilij ende Julij des Keysers/so bestandich in zijnen ghemoede/ dat hy hē noch schande noch lof ter herten en liet gaen noch bewegē. Eñ oft al wel een Heydē was/nochtans heeft hy altijt mēschelijcke glorie geulodē/die hē doch meer nauolchde (als Salustius seyt) hoe meer dat hijse verachtende vloot. Want also Erasm. seyt/ eñ alsoot ooc de beuindinge leert / so wert eere ende glorie met der vlucht vercreghen. Dese heeft gemeynt/dat de siele eewich is/daerom sprac hi tot zijne Ridders/ghy sult dat ter herten vatē / doet ghy recht door moeyelijckē arbeyt/so verdwijnt dē arbeyt haest/ende dat recht eñ goede conscientie blijft bestandich/maer volcht ghy uwen wellust om quaet te doē /so verliecht de afwijckende wellust terstont / maer de quade conscientie die hangt v eewichlijck aen. Ten laetsten wt verdriet der vierdagighe Cortse / doode hy hem seluen / inder hope van een beter leuen te vinden/ oft als Augustinus seyt/int Boec vander Stadt Gods / om dat hy de Victorie van Julius Cesaris onuerduldich dragende/niet en conde sien/ ende hem / hem seluen / als zijnen Viant niet onderworpen en wilde. Daerom wert hy van hem seluen verwonnen/so dat hy de hant aen hē seluen leyde / ende wert alsoo/ als Seneca inden xxxiiij. Epistel aen Lucillum/ niet alleē tegen dē

De vroom gheleerde Catho.

Catho doot hem seluen.

Keyser/

Keyser / maer oock ouer hem seluen verbittert ende ontrust / so dat hy hem seluen met blooten handen inden mont greep / hem seluen verworgende ende verstickende / ende wierp also zijnen gheest wt met een misbaer. Hy was binnen zijnē leuen in begheerte totter leeringhe ontsteken / soo dat hy oock ten Houe / binnen daermen raet hielt / eñ ter Tafelen sittende te lesen niet en vierde / soo neerstelijck in Griecsche ende Latijnsche Boecken / so dat hy alle ghebreken der tijt daer in betoonen conde. Wt deser leeringhe heeftmen dat Boecxken Catho / datmen de kinderen leest / te samē vergadert / dat laet v beuolē zijn. Hi heeft treffelijcke Euangelische gelijcke leeren. Onder ander is dat oock zijn leeringe ende oordeel gheweest / dat menschelijck leuen is eygentlijc gelijc het ijser / gebruyctment so werdet verteert / ende en gebruyctment niet so etet dē roest. Also nemē de menschen inder oeffeninghe af / eñ inder ledicheyt euen so wel. Van desen schrijft Augustinus int vijfde Boeck vander Stadt Gods / als dat hi dē gemeynen oorbor meer met duechden / dan met wapen te onderhouden te zijn / geleert heeft / segghende: Ghy en sult niet meynen / dat onse voorvaders haren gemeynen oorbor ende staet / met wapen groot gemaect hebben. Want so dat waer ware / so hadden wy te recht een ander gemeynte / dan wy hebben / dewijle dat wy so veel Crijchs / ende aen Peerden / ghesellen / Wapenē / Borghers / meer hebben dan sy / maer het is een ander dinck geweest / dat ons dese Policie / eñ dit geweldich Roomsch Regiment inde hāt gegeuen heeft / namelijc een inwendich rechtschapen herteeñ oordeel / wtwendich een rechte gebiedinge / inden Raet een vry oprechte wijsheyt / dat noch met begheerten / noch met misdaet en is beulect geweest. Voor dese hebben wy / de onsuyuerheyt / gierichheyt / Wapen ende Crijch / ende en hebben geen onderscheyt tusschen den quaden ende goeden / wy louen de rijcdommen / ende beminnen de onnutheyt. De liefde der eyghender eere besit dē loon der duecht / wat ist dan wonder dat wy verarmen / af nemen ende cleyn werden? Wy lesen oock onder ander cloecke daden ende woorden / die de vrome Catho binnen zijn leuen voor ghehouden ende ghesproken heeft / als dat hy nv out wesende / geseyt heeft / wanneer my God verleēde / ende in mijnen Euere sette / dat ick mocht wederom van mijnen Ouderdom totter Joncheyt comen / so en sonde ickt inder waerheyt niet aen nemen / so dat ick eerst wederom te rugge vande mate / aen de loopplaetse ende begin loopen soude. Wat isser doch goets in desen leuen? Ja wat moeyte ende arbeyt en isser niet? Ende oft ick schoon alsulcks niet en ware / so ist doch hier altijt te wesen verdrietelijck ende lancwijlich. Hier en wil ick niet beweenen dat arm leuen deser werelt / het welc te voren van veel dapper Mannen geschiet is. Want my en berout niet / dat ick geleeft hebbe / dewijle dat ick also geleeft hebbe / als de ghene die niet my alleen ter liefden en ben geboren geworden. Maer nv so reysde ick wt desen leuen daer henen / niet als wt mijnen huyse / maer als wt eender Herberge. Want de natuere niet een blijuelijc wesen / maer een Herberge hier en heeft. O der heerlijcker tijt / wt welcken ick wt alle desen vuylis ende slijck / totter edelder vergaderinghe der sielen ghel eyt / comen sal. En zijn dat niet Christelijcke woorden van eenen Heyden / ghelooue / liefde / God / der sielen onsterffelijcheyt / ende dat eewich / leuen betreffende? Der gelijcken hy oock in zijne spruecken / het welc de Scholiers van Cathonem noemen / veel Euangelische spruecken heeft in geuoecht / gelijc als de eerste / Si Deus est animus, &c. Is God een gheest / somen seyt / so sult ghy hem voornamelijc met reynen gemoede eeren / ende elders int voornoemde Boecxken vermaent hy met Christo ende Pythagora / wie dat recht wil doen oft gaen / die sal dit / dat de werelt hooghe acht / voor niet houdē / ende wat sy als snoode wech werpt / dat / als Heylichdom op nemē. Quod vile est chanum, quod charū vile putoto, &c. Dit is effen de sprencke / die Christus Luce. 16 betuycht / wat voor de werelt hooch ende groot is / dat is eenen grouwel voor God. Pythagoras seyt / en gaet niet inde ghemeyne wel bekende strate / ende en hout niet mettē grooten hoop / maer weest gesint als weynige. Daer mede stemt Christus / Matth. 7. breedt is den wech / die totter verdoemenisse leyt / ende veel wandelen dien / maer enghe die totten leuen leyt / ende weynich is hy betreden. Alle man noemt de duysternisse een licht / dat suer soet / etc. ende wederom / Esa. 5.

Christelijcke redenen Cathonis.

Niemant en sal hem seluen leuen noch geboren zijn.

Catho cort ouer een met Christo Esa. ende Pithagoras.

Een vermaerde Liberie verbrant.

IN Egipten wert de alder vermaertste Liberie met veertich duysent Boecken verbrant / daer alle den schat der ouden wijsheyt in verborghen lach. Want Aristoteles hadde Theophrastes de Liberie ende Schole gelaten / ende is als Strabo meynt / de eerste vergaerder der Boecken gheweest / die de Coninck Egypti de ordeninghe der Liberie gheleert heeft. Daer na heeft Theophrastes de selue Liberie Neleo ouer geleuert. Nelus de selue voort tot Stepsim / tot een onghewent / ende onueruaren Volck gebracht / diese ooc gesloten hielden. Ooc heeft Ptolomeus Philadelphus een Lief hebber der Consten / als voor ghehoort is / een groot ghetal der Boecken vergadert / eñ als Seneca schrijft / so zijnder veertich duysent Boecken / het welck voorwaer een schoon bewijs eens Coninclijcken machticheyt eñ rijckdom geweest is / tot Aleandria verbrant.

Herodotus een Historischrijuer.

HErodotus / wt het betuygē Liuij eñ Quintiliani / ghcheel een gheleert Griecx Historischrijuer / die doē tot Athenē zijn Historie inde gemeyne vergaderinge gelesen wert / groote eere behaelde / ende dē voorganc eñ Primaet vercreech.

Salustius.

SAlustius aen den Eeldom der duecht een treffelijck Roomsch Historischrijuer / eñ een heymelijck nijtdrager Tullij / die heeft vanden strijt Catiline ende Jugurte den verbannen Romeyn / loffelijcke Boecken ghemaeckt.

Salustius

Marcus Varro / zijn spreucken ende leuen.

MArcus Varro in alle spreucken eñ schriften een groot geleert Man / te Romen in grooter weerden ghehouden in alle wereltrijck ghebruyck / Consten eñ wijsheyt hooch verstandich / die heeft (als Isidorus seyt) 400. ende derthien naemachtige Boecken gemaect / ende so veel / als yemant binnen eens menschen leuen / nauwelijc lesen en can. Sijne sprenckken waren / de vrienden der rijcker zijn als het caf by het Corē / wilt ghy eenen vrient speurē / seyde hy / so wert behoefachtich. Hy leefde tnegentich / oft als sommige willen / hondert thien Jaer / ten tijden Octauiani.

Marcus Varro.

Item hy leerde / wanneer een in veel sakē tegē alle wetē wil / dat is een dwaesheyt. Diē segt eenen gerijmden danc / die v onwillich geeft. Eens geeft dē gebeden / maer den ongebedē geeft twee oft driemael / wt het gemoet des geuenden schatmē / hoe groot de gaue is. De natuere verheucht haer in menigerley verwandelinge. Wy en warē niet arm / wanneer wy niet en wistē wat armoede ware / eñ om rijc te werden begeerdē. Die niet en weet wat armoede is / dat is een teecken eens grooten toenemē der rijcdommē. Daer en is genē ellendich / dā die hē ellendich schat / rijc / arm / schoon /

schoon/ etc. dan die hem seluen daer voor hout. Die verliest zijnen lof/die hem seluen looft.

¶ Virgilius Maro.

VIrgilius Maro / een Vorst der Poeten/ wt slechte ouders/ onder Cn. Pompeio tot Andes het Dorp / niet verre van Mantua gheboren / die verteerde zijn ionghe daghen tot Cremona/ende in zijn mannelijcke daghen trock hy nae Melanen / niet langhe daer na tot Napels/ namaels nae Romen / aldaer werdt hy van Augusto aen genomen ende Pollioni beuolen: Wat hy van Augusto begeerde / dat vercreech hy als verhoort/hy sandt zijne Ouders veel Jaergelts tot ouervloediger neeringe ende des Lichaems onderhouden. Hy was oock inde swerte Conste hooch ghelecrt / die hy dicwils bewees. Inder Poorten Neapolis Campanie/ seytmen / dat hy soude gemaect hebben eē Metalen Mugge van Clocspijse ghegoten/ die alle ander Vlieghen op adt / ende van daer dreef. Aldaer soude hy ooc eē Vleeschbanck getimmert hebben/ waer op geen vleesch stinckēde noch maich en wert/ daer doch voortijts geen vleesch en mocht behouden werden / ick en weet oock niet / met wat cracht der Cruyden dat hy dat vleesch bestreken hadde /so dattet vijf hondert Jaer tot eē wōder bewaert/ wel smakende/ op het verschte gheuonden is geworden. Doen tot Napels eenmael een Fonteyn water met doodelijcke Egelen belemmert was/sō maecte Virgilius eenen gulden Egel die wert gheworpen in eenen Stantput/ daer wert terstont dat water ghesuyuert. Langhe daer na doenmen de Fonteyne eenmael vaechde/ crielde de Fonteyne weder vol Egelen/ tot datmen die gesochte int slijck weder vandt/ ende inde Fonteyne sanck. Men seyt hy heeft oock met een onbewegelijcke locht eenen Tuyn rontom zijnen Hof gemaect / gelijc eenen Neuel/ende een lochtbrugghe oft vander locht ghemaeckt / ouer die is hy alomme vry nae zijn begheeren ghegaen. Eenen Clockthoren maeckte hy/ diens steenen eñ Mueren / haer met de Clocken beweechden/ als hingē sy inde locht. Hy soude eenē Hof ghemaect hebben/ daer in dattet niet en regende dã als hy wilde. Van zijnen baden wert ongeloofselijcke dinghen geseyt. Hy stelde ooc op / dat tot Romen eenen Tempel vol Afgoden ghemaeckt wert/ der welcker Beelden een yeghelijck aen de Calomme onderschreuen/ hadde zijn volck dat hem eerde ende aenhinck/ oock eenen yegelijckē God / een Clocxken aenden hals hanghende droech / daer toe luyden moest/ ende de handen wt strecken/ beyde opt Lant ende onderschreuen Volcken / die den Roomschen Rijcke niet ghehoorsaem/ende haer wederstaen wilden.

So haest als nv de Priesters des Tempels dat sagen/hoorden eñ gewaer werden/so seyden zyt den Raet aen / dan trocmen met gewelt/ om dat selue wederspuerich volc te straffen/ wt. Hy sterf drienvijftich Jaer out tot Brundus. Zijn Boecken zijn eensdeels voor handen. Zijn gheheente werdt na Napels gheuoert. Hy soude oock eenmael op dese maniere van zijnder Boelinnen ghehoont eñ bedrogen zijn/ namelijc/ dat sy hem inden schijn / als wilde sy hem tot haer nemen in eenen Corf / sommighe vademen hooge op getogē/ ende aldaer alle man tot spot latē hanghen. Daer heeft hy wederom dat door zijn Conste te weghe ghebracht / dat in gheheel Romen geen vyer en heeft mogen bewaert werdē/ noch in gerekent / noch gheslagen noch ooc ontsteken / anders dan in hare schamelheyt / waer toe dat een yeghelijck heeft moeten comen / die anders vyer wilde hebben/ oor en mocht geenen vanden anderen zijn licht ontsteken. Also werdt Conste met Conste/ ende list met list vergolden.

¶ Horatius een Poeet.

HOratius een treffelijck Poeet Venusin / in de vrye Constē hooch besocht/ creech Marcus Brutius/ die de Keyser Julium versloech/ hulde/ eñ wert vanden seluen tot een Rotmeester der Ridderschap teghen Marcum Anthonium ende Augustum gemaeckt. Maer doen Brutus in eenen Slach tonder lach / soo ontuloodt hy/ dat verschoonde daer na Augusto van Macenatis weghen. Los zijnde/ gaf hy hemseluen toter Poeterie. Vale. Lib. Cap. 5. Vltimo schrijft/ doen hy eenen Bisschop Iouis in eenē Tempel wijde/ eñ inder wijnghe hem vercondicht wert/ dat zijn soon ghestornen was / so en ontsette oft en beroerde hy hem niet/ en trock oock zijn hant vander wijnghe niet af / hem houdende / als en ghebrake hem niet / daerom datmen niet merckē en mocht/ oft hy meer acht op zijnen soon oft de Wijnghe gehadt hadde. Hy is oudt ghewórden seuenenvijftich Jaer.

¶ Publius Ouidius Naso eē Poeet.

PVblius Ouidius Naso wt Sulmone de Bruciaensche Stadt gheboren / ten tyden Augusti ende Tyberij de Keyser leuende / die heeft by Augusto met zijnen dichten een groot ghelooue ende aensien vercreghen. Doch so quam hy in zijn ongh enade / ende werdt int vijftichste Jaer zijns Ouderdoms in dat Eylant Pontum ghesonden / zijn leuen was euen ghelijck lichtueerdich zijns gedichts. Hy sterf inden Ban/ int vijfde Jaer Tiberij/ vierenvijftich Jaer oudt.

Ouidius Naso lichtueerdich eñ in de Banninghe ghedaen.

¶ Van warachtighe rechte liefde/ trouwe/ vrientschap/ ende ghesel schap/ sommighe ghedachtweerdige Historien ende Exempelen.

VAlerius Maximus schrijft de nauolgēde gedachtenissen weerdige Historien / int vierde Boec int seuenste Capittel. Item int seste.

¶ Lucius ende Scipio Affricanus.

LVcius/ doen Scipio Affricanus zijnen bestē Vrient eenen Slach verloos/ende alleen wt versuymelijcheyt tegen de Duytschen versuymde/waer mede hy dat gemeyn profijt tot Romē verroeckeloosde/ eenen grooten Jammer toe bracht/so vertoornde den Raet / ende nam Scipionem in eewiger gheuanckenisse ghevangen/ dien halp Lucius by nacht wt / verliet Wijf/ Kinderen/Haue/eere/ goet/ staet / ende het Vaderlant/ ende trock met desen zijnen vrient buyten Lande/ in ellendicheyt tot aent eynde.

¶ Terentius ende Brutus.

ALs Brutus de Keyser Julium hadde doorsteken / ende in alsulcker noot / totter doot toe gesocht wesende / hem in dat huys Terentij zijns Vrients verborch / ende dat de Dienaers daer in drongen. Daer ghinck Terentius hen te gemoet/ ende sprack / gheuraecht zijnde / dat hy Brutus ware/ ende ghaf hem seluen voor zijnen Vrient inden doot. Daer en tusschē ontliept Brutus: So haest als hem nv den Raet kende/ so werdt hy als de onrechte Man los ghekent ende vry gelaten.

Vrientschap Bruti ende Terentij.

¶ Titus ende Gisippus.

GIsippus liet zijn ghetroude edel Bruydt/ Tito zijnen Vrient gebeuren / die voerde se tot Romen/ niet lange daer na so verarmde Gisippus / alsoo dat hy nae Romen inder armoede trock/ ende in een ydel veruallen huys lach met verdriet zijns leuens. Des nachts werter een vermoort / tot dien voechde hem Gisippus al bedroeft/ op dat hy alleen gheuangen / ter doot/ die hy begheerde/ soude veroordeelt werden/ des

morgens gheuonden / geuangen / ende gheexamineert zijnde / bekende hy terstont / ontschuldich/dat hijt gedaen hadde. Doen hy nv geuangen/ Tito onder de oogen voor het Recht wert gebracht/so kende hy hem terstont/ eñ ombinck hem/ende bekende wt warachtigher liefde ende vrientschap/hem ontschuldich / maer hy hadde selue den Moort gedaen/maer Gisippus en wildet niet gestaen / ende sprack hy haddet gedaen. Doen nv een yeghelijck des rechts schuldich zijn wilde/ende om den doot twistende/ende dat dit de rechte beschuldichde hoorde/soo ontschuldichde hijse beyde / ende bekende vry de Moort ghedaen te hebben. Also lietmense van haerder redelijckheyt wegen alle drie los ende vry. Doen deylde Titus met zijnen Vrient alle zijn goet.

¶ Pompeius/Letorius eñ Graccus.

Pompei/ Letorij / ende Gracci vriētschap. DAermen Graccum tot Romen op de Tijberbrugge aen een Pilaerne bant/ om hem aldaer te doorschieten / soo stelden hem aldaer voor hem Pompeius eñ Letorius zijne Vrienden / hielden hem onder het Gheschut/tot dat Pompeius vol Pijlen stekende/ter Aerden sanc. Doē stack Letorius vā droefheyt door hē seluē/ doē hy zijnē Vriēt niet meer beschuttē en conde/ eñ spranc met bitterheyt ouer de Tiberbrugghe indē Tiber/eñ eynde zijn leuē met zijne Vriendē.

¶ Plosius ende Tiberius Graccus.

Vriētschap Plosij ende Tiberij Gracci. DOen nv Tiberius Graccus ghedoot wert/ so dede den Raet gebieden/datmen alle zijne goede Vrienden soude vanghen/ eñ haer/ als de Roomsche Vianden/dooden. Daer openbaerde hem Plosius selue / ende ginck den Raet onder de ooghen/ segghende: Ick ben ook een van zijn wtuercoren Vrienden / ende leedt alsoo om zijns Vrients wille den doot ghewillichlijck.

¶ Volumnius ende Luculus.

Volumnij eñ Luculus trouwe. DOen Luculus onthooft / ende de Bare op de merct stont/ so liep Volumnius toe/weenende ende clagende. Geuraecht vandē Keyser/ waerom dat hy eenen Roomschen Viandt beweende/ so seyde hy / hy was mijn goet Vrient. Als nv de Keyser verstoort zijnde / hem daerom te onthoofden oordeelde/ soo keerde hy hem eer hy neder knielde voor dat Lijc zijns vrients/custe zijn hooft ende hant/ende ghaf met dien vrolijck den hals te voren/ende werdt onthooft/ende met zijnen Vrient in een Graf ghelept / het welck hy leuendich zijnde/ begheerde.

¶ Philocratus eñ Gaius Graccus.

Philocrati ende Gai Gracci vriētschap. ALs Gaio Gracco van zijne Vianden veruolcht wert/eñ dat hi hē niet en mocht ontloopen/ so badt hy zijnē vrient Philocratum al droeuich / dat hy hē soude selue verslaen/ op dat hy niet inder Vianden handen en quame / ende der martelisacie die hem zijne Vyanden souden aen doen/ ontslaghen ware. Daer versloech hy hem/ ende doorstack hem seluen daer na metten seluen Sweerde doot (want hy wilde ooc inden doot zijn Vrient zijn) op dat hy niet ghearcht en worde/wt eenige ander meyninge/dan wt vriētschap/hant aen zijnen Vrient ghelept te hebben.

¶ Trouwe ende Vrientschap der Knechten teghen haren Heere/ende eerst van Planto ende zijnen Knecht.

Plantus. PLantus van der Romeynen macht verdreuen/ ende tot Salerno in een huys vluchtich comende/ doen hy aldaer wert bespiet / soo ghemoeten sy een van zijne Knechten / eñ dwonghē dien met grooter martelisacie te segghen waer zijn Heer waer /maer hy wilde lieuer swijgende steruen/ dan leuen ende zijnē Meester verraden. Als sy nv desen getrouwen Knecht wilden dooden/soo spranck zijn Heere int huys voort / sonder eenich vertsaghen / ende en wilde niet dat zijn Knecht / Ja zijn Vrient voor hem storue. Alsoo leet hy selue den doot/ende de Knecht wert met onwille ontslaghen.

¶ Vrbinus ende zijn Knecht.

Vrbinus. VRbinus quam met zijnen Knecht van Romen vluchtich in een Dorp/ haest quamē de Ruyters voor dat huys / daer liet Vrbinum zijnē knecht na haer wt al heymelijck met verwisselinge der Cleederen/op dat oft hy al schoon gesien/ niet bekent en soude werden/ hy stack oock zijns Heeren Gulden Rinck aen zijn hant. Doen nv de Romeynen in dronghen / soo liet hy hem voor zijnen Heere vanghen ende dooden.

¶ Trouwe / liefde ende vrientschap der Vrouwen/teghen hare Mannen/eerstelijc van Argia eñ haren Man Polinites.

Sommighe trouwe eñ vrientschap van neghen wijuen tegē hare Mannen. ARgia een Coninginne in Griecken Landt/ als sy hoorde dat haren Man Polinites die zijn Swager in eenen strijt te hulpen comēde/ter neder geworpen was/ so maecte sy haer heymelijc wter Stadt/op de openbare plaetse met eender Lanteernen byder nacht / eñ socht onder de verslagenen so lange/tot dat sy haren Heere vāt/ totter doot gewont/ vercout eñ wt gebloet. Diē omvinck sy hertelijc/ende clachde hem/ by hem sittende den geheelē nacht / tot een getuyghenisse haerder Wijuelijcker trouwe/verachtēde alle vreese der dooder lichamē / wt enckelder liefde.

¶ Artemisia een Man Mausoli des Coninck Carie.

ALs Mausolus metter doot af ghegaen/ nae de ghewoonheyt ende Heydensche zeden verbrant wert/ ende datmen daer na de Asschen begrauen soude / het welck de Coninginne gheensins en wilde ghedoghen / wt hertelijcker liefde ende trouwe/ maer hief de Asschē op/ende stroydese daghelijcx in haren dranck/ ende dranck also haer leuen lanck van harē Man / ende meynde dat gheen Graf zijns weerdich en ware / hoe wel dat hy van Marmelsteen een so costelijcken hadde/ so dattet een van de seuen wonderen der werelt gherekent was.

¶ Hipsicratea een Coninghinne des Coninck Mitridates.

ALs Mitridates van Pompeio gheweldichlijc wt zijnen Rijcke verdreuē wert/ doē sneet zijn Wijf haer hayr af/ met gelijcken Wapen als den Coninc gewapent / ende reet also onbekent met hē wten lande/ eñ bleef by hē in der ellende/ getrouwelijc ende ghestadich tot in haer Graf.

¶ Julia een Huysvrouwe Pompei.

POmpeius quam eēmael met grooter triumphe wt den Crijch / ende als hy in den Tempel zijne Goden offerde / ende zijn Cleedt met bloet / vanden gheslaghen offer besmet oft besprengt was/ so sandt hy dat bloetcleedt thuys. Daer verschricte de ghetrouwe Vrouwe/ alsoo dat sy van verschricken ter Aerden sanc / in eender onmacht / meynende dat haer Heere doot was / veranderde haer verwe/ ende met gheslooten handē sterf sy van droefheyt / ende dat leuen ontginck haer met grooten swaren beuruchten Lichaem/ met den geest kint ende onmacht.

¶ Admette een Huysvrouwe des Coninck Othe tot Thessalia.

DOen Othe den Coninck Thessalie door het voorgeuē Apollinis vernam/ dat hy in reter

ter tijt steruen moest / waer hi niet eenē mensche en vonde/ die ghewillich voor hem storue. Daer en was niemant in zynen gheheelen Lande/ die dese Pelgrimagie voor hem doen wilde/ geuonden/ dan Admet zijn getrou Wijf / die vercreech hem vry met haren doot dat leuen.

Portia een Echte Wijf Bruti.

DOen Portia vernam/ dat Brutus haren lieuen Man / vanden Raet tot Romen ghedoot was/ so quam sy in alsulcken leedt des hertē/ ende verdriet haers leuens / so datse haer moeder op sloot / besorghende dat sy haer seluen de doot aendoen soude / ende verborch haer alle wapen verholē / daer slocktese gloeyende Colen/ tot dat sy haren gheest ghaf/ want dit ghetrouwe Wijf en mocht noch en wilde sonder haren lieuen Man niet meer leuen / het en conde haer oock niemant troosten.

Ippo dat vrome Echte Wijf.

IPpo de edel Vrouwe wt Griecken lant/ doen de Troyanen daer in comende / haer vinghen om oncuysheyt met haer te bedrijuen/ so spranck sy ghebonden wt het Schip/ inde diepe Zee / op dat sy haer voor oneere soude onthoudē/ eñ haer trouwe aen harē Mā niet brekē. De Zee wierpse aen den Oeuer / daer noch hedē haer Graf is.

Lucrecia eē reyne/ cuysche Romeyne/ een Huysvrouwe Colatini.

ALs Sextus des Keysers soon/ dat reyn eerbaer wijf Colatini/ Lucretiam heymelijc tegē harē wille vercrachte/ so bekende sy dese hare ouerweldichde vrientschap/ vry haren mā/ met vertellinghe haerder onschult. Doch so meynde dat eerbaer weerde wijf/ sy en was tot eere nemmermeer meer profijtelijck/ noch oock weerdich om tot haren Man te gaen op het houwelijck Bedde/ nam een Mes/ dat sy by haer verborgen hadde/ ende track dit voor haren Man / als dat sy sulcx haren bedwoughen onreynichept voor hem bekendē/ eñ stack dat in haer seluen/ ende en wilde met gescheyndē Lijue niet meer zijn/ eens eerbaren Mans Wijf. *(Lucretia ghe schēt / doorsteeckt haer seluen.)*

Tisbes een huysvrouwe Pyrami.

TIsbes van Babilonia die wachtende/ dach ghestelt zijnde/ in een Woudt/ nae haren lieuen Man Pyranum. Daer begaf hem wten Woude een Leeuwinne/ den welcken Tisbe in het Woudt ontuloot. Nv de Leeuwinne/ by geualle begrepen zijnde vande wee / sy baerde op den Mantel/ die Tisbe hadde laten liggen/ ende droech terstōt hare Jongē int diepe des Wouts/ met dien quam Pyramus / vandt den Mantel bloedich/ eñ meynde terstont/ eenen Leeu hadde zijn weerde huysvrouwe gheten eñ verscheurt/ viel in alsulcken droefheyt eñ hertenleedt/ so dat hy in zijn eygen getrocken Sweert viel. Met diē quam Tisbe wt het Bosch wt/ ende vant haren Bruydegom door het Sweert doodelijck ghewont / terstont track sy dat Sweert wt zynen Lyue / ende stack wt Wijuelijcker trouwe haer seluen doot. Van de getrouwichept van Susanna tegen haren Man Joachim/ leest Danielem. *(Vriētschap Pyrami ende Tisbes.)*

Damon ende Phycias.

DErgelijcke vrientschap van Damone ende Phycia leest bouen de Historie van Pythagore/ hoe dat sy voor malcanderen Lijf eñ goet te pande setten/ ende verborchden / Ja in doots nooden deen voor den anderen steruen wilden.

Van Valerio Maximo.

VAlerius Maximus de costelijcke welspreker/ is ten tyden Octauiani/ vijfthien Jaer voor de toecoemst Christi tot Romen gheacht / ende den Keyser Augusto seer lieftallich gheweest. Ende heeft onder ander neghen Boecken ghemaeckt/ van ghedachtweerdighe Redenen ende Daden / der voornaemster Mannen die by den Romeynen ende Griecken/ in Conste/ leuen ende zeden hooch geacht ende voorschijnende geweest zyn/ ende ander sins ooc van het lof des deuchts ende berispen der lasteren ghescreuen : Ende onder ander ghesept / den Godlijcken toorn die wandelt met lanckisamen ganck totter wrake/ maer ten laetsten ghelijckt hy het vertreck der straffe met swarichept. Dat maeckt de Lieden ryck/ niet veel besitten / maer weynich begheeren. Sijn Boecken zyn vol schoone leeringhen/ leuen / Historien ende Exempelen der merckelijcker Daden ende woorden / wel weerdich dat sy in alle spraken verduyscht waren.

Van Tito Liuio.

TItus Liuius van Padua tot beschrijuinge der Grieckscher ende Latijnscher Historien dat Vorstendom inhoudende/ is xvi. Jaer voor de toecoemst Christi/ van Augusto met eere ende rijckdom begaeft / tot Romen in grooter acht gheweest / waer henen veel edele (als Hieronimus wil/ ooc Eusebius ende Plinius betuygen) ende gheleerde van verren Landen quamē/ niet so gheheel om den wille van Romen/ als om desen wonderweerdighen Man te sien / ende zijnen Melck-vloyenden stijl te hooren. Want hy was alsulcken oueruloedighen Bespieder ende Liefhebber der Historien / so dat hy hondert ende thien Historiboecken ghescreuen heeft/ der welcker een groot deel door de quade ende beroerlijcke tyden vergaen zyn. Hy leefde tachtentich Jaer / ende sterf int vierde Jaer des Keyserdoms Tiberij te Padua / des lichamelijck in S. Justinus Kercke voor ooghen begrauen.

Van Strabone.

STrabo de wijdt vermaerde beschrijuer der gelegentheden der Aerden / ende een voornamelijck wtlegger Homeri des Poeten / wt Creta oft Candia ghebooren/ die is in desen tyden so wy wt zijne Boecken beuinden/ hooch vermaert gheweest. Hy heeft seuenthien Boecken vander gelegentheyt der werelt gheordineert/ also/ datter geenen hoeck der werelt vergheten en is / alle hoecken heeft hy als op eenen naghel ghetee-kent /so neerstelijck / so dat daer in de Natien/ Volcken / gheschiedenissen / Berghen / Dalen/ Wateren/ Zee/ haer ghelegentheden ende Contreye claerlijck voor oogen ghestelt is/ rechtsinnich ghesien werden. Hy was vanden geslachte van Mitridatus/ nae de Linie zijnder Moeder.

Van Solino.

SOlinus de treffelijcke Historischrijuer ende Orateur / is in desen tijden (als wy wt zyne Boecken mogen afnemen) hooch vermaert gheweest. Want hy maecte een seer edel Boeck / dat hy van de wonder dingen der Werelt noemde/ eñ tot Romen Augusto Octauiano toe eygende. Waer in dat hy de werelt ontworpen / ende de gelegentheyt ende veel plaetsen der Steden gemeten ende af geteeckent heeft. Hy bewijst daer in veel seltsame ende wonderlijcke dinghen/ waerom hy het Boeck den Titel ghegheuen heeft/ van de wonderlijcke dinghen der werelt.

Van de trouwe ende redelijchept Sopiri/ ende veel ander mannelijcke daden/ Woorden ende Wercken.

SOpirus eē Raetsman des Conincks Darij/ doen hy sach / dat de Coninck rouwe droech

van des afvals weghen der grooter Stadt Babylon/ende datter gheenen middel gevonden en mocht werden/hoe dat sy weder vercreghen mocht worden/soo liet hem desen ghetrouwen Dienaer aen zijn geheel Lichaem verscheuren/ende sneedt hem seluen zijn eygen neuse af/lippē ende ooren/ende vloodt met alsulcken eyselijckē ghedaente heymelijck van Dario totten Babyloniers/de selue voor houdende/hy ware vandē Coninck Dario veriaecht/daerom dat hy totten Babyloniers een gonste ghedraghen hadde. Sy ghelooften hem/ende namen hem op tot eenen Hooftman teghen Darium/daer mede bracht hy de Stadt wederom den Coninck in zijn ghewelt. Sextus Terquinius heeft met de Stadt Babylon teghen zijn Vaderlant/in ghelijcken val dier maten ghehandelt. Van dese eñ dergheliјcke Exempelen der stercte/grootmoedichheyt/bescheyden Redenen ende Daden/leest Valerium Maximum/int seuenste Boeck/int tweede ende derde Cap. Item van drye dapper redenen ende daden int seste Boeck int 2/ende 4. Cap. Voort van de redelijcke Daden/trouwe eñ gherechticheyt Codri des Coninx der Athenen eñ Zeleuco/soeckt bouen int xvij. bladt van Codro/van Zeleuco int xxj. bladt. Item vander Godsalicheyt ende eerbaerheyt Coriolani/leest Valerium Maxi. int. 5. Boeck int 4. Cap. Ende voort van de liefde/trouwe teghen den Broederen ende Vaderlant/int 5. ende 6. Cap. geheel schoone eñ lieffelijcke Historien: Van Quinto. Cecilo ende Lucio Lucillo int. 7. Boeck int 9. Cap. Vander lijdtsaemheyt ende stantuastighe bestandicheyt/int derde Boeck int 3. eñ 8. Cap.

¶ Besluyt der eerster Cronijcken/ van de hanteringhe der eerster oude vrome werelt. Daer en teghen van de handelen deser teghenwoordigher nieuwe werelt.

Der Ouders hanteeringhe.

DAt eerste Boeck Mosi gheeft ghenoech te kennen/wat de eerste vrome oude Vaders voor hanteringe ende Coopmanschap bedreuē hebben/namelijck des Vees/eñ des Velts ghebruiet/ende den Segen Gods daer af ontfangen. De oprechte eerlijcke neeringhe heeft op de werelt ouer al geduert/tot op de Romeynen. Daer niet alleen slechte Lieden metten Vee ende Ackerwerck haer neeringhe en sochten/maer oock groote machtige Roomsche Heeren eñ Vorstē/der welcker sommige wel se veel vermocht hebben/als nu ter tijt een Duytsch Vorst/Ja oftmē al schoon seyde/als half Duytslant. Dewijle dat den Roomschen Boer Marcus Crassius niemant rijc en achte/die niet een Legion volcx in eē Velt/Jaer eñ dach te houdē en vermocht/ende so veel incomens Jaerlijcke Renten te ontfangen hadde. Ende oft sy al wel machtige oorlogen hadden/so gingen sy (so hen God met Victorie weder thuys halp) niet als onse lātsknechten/Hooftlieden ende Jonckers/spaceren/een cruyce dagelijcx door de Stadt makende/maer ginghen terstont weder tot haren Ackerwerck/het welck sy voor een eere hielden/ende niemant ledich ghe leden en wert/alsoo den grooten Scipio Aphricanus daerom Cathoni teghen was/dat Carthago vanden Romeynen niet verstoort en soude werden/op dat sy niet sonder sorghe eñ vreese des Crijchs/ledich leuende/hen op onnutheyt eñ neuswijsheyt begeuen en mochtē. Daer en bouen so achten sy alle handelē/waer wt dat den naesten gheen bysonder profijt oft voordeel en quam/voor onbehoorlijc eñ onredelijck/veel weynigher dan als yemants hanteringhe tot zijns naestē achterdeel streckte/oft alst alleen tot brootdronckēheyt eñ lust diēde/gedoocht wert. Help God soudē sy in ons Lant comē met hare Heydensche Policie/tot ons Christenen/sy souden ons wel half wt moeten monsteren/eñ meer dan het halue deel der werelt hanteringe/behaluen de ledichganghers ter neder legghen. Het is oock so verre eylacen comen/dat arbeyden recht als een schande is geworden/so geheel datmense seldē meer tot eere gebruyct/eñ een yegelijck zijn kinderen vander ionckheyt daer toe went/datse niet seer en arbeyden/op datse hen ledich geneeren met alle mās schade/so wel smaect (als Salomon seyt) dat Broot der leugheuen. Men wil oock den kinderen/also sy meynen/wt vleeschelijcker liefde/daermede deucht doen/slechs dat sy niet en doruen arbeyden/eñ also schildert men hen vander Jonckheyt af voor haren oogen/dat sweet des ghemeynen Mans/op dat sy hen daer voor souden wachten. Wat ist nu wonder/dat Turcken ende ander Landen/bedijen ende rijc werden/eñ wy verderuen? By hen arbeyt mē/so gaet men by ons ledich/ende en doen niet dā eten eñ drincken/recht als waert een Conste/Ja dat by den Duytschen de beste Conste is. Quintus Cincinatus/doen hy tot eenen Dictator gecorē (het welck doch de meeste heerlijckheyt voor de Keysers te Romen was) wert/so was hy by den Ploech geuonden/eñ tot dit hoochste Officium ende digniteyt beroepen. Dergheliјcke Exempelen zijn meer in dese Cronijcke/bysonder van eenen Coninck tot Bemen. Maer wat nu voor redelijcke handelen onder de Christenē eñ Christelijcke Coopliedeu/ghesełschappen/Woeckenaers/Cijnscoopers/nu in haer werck gaen/dat beuinden ende sien wy vrylijck alle te samen wel/Ja oock dat kint inder wiegen. Daer en is niet anders dā enckel rentcoop/voorcoop/ende dat geheel Lant met onnutte hanteringē/practijcken eñ handelingē tot alle mans schade veruult/ende dat Koemest rieckt hen so qualijck/so dat sy oock voor den Boer de Neuse stoppen/ende wanneer sy somtijts hare Renten brengen/de huysen na hen suyueren met reuckē/Ja oock de Stouen nae hem wasschen eñ vagen/so teer ende weeck is nu ter tijt de edel wellustige Christelijcke werelt gebacken. Vele verwondert datter gheen ghelt int Lant en is/de ander/die de sake beter aenmercken/die hebben voor een merckelijck wonderteecken/dat wy ons geneeren/hoe dattet doch Duytslandt mach te wege brenghen/by soo veel onnutte ledichganghers. Want tot dien dat dese vierende Lieden/in dese laetste ende nieuwe werelt onnut zijn/so behoort hen noch alleen een yeghelijck twee Brooden ende dat beste toe/ghelijcmen spreeckt/de vuylste Soch heeft altijt den grootsten dreck.

Item een leechganger behoort twee Broodē/oft twee menschen wtcomen/maer eenen Arbeyder maer een. Lieue ouerdenct des onnuttē geselschaps alle/het welck maer alleen eenen last ende burde der Aerden en is/om de ouerschietēde vruchten te verteeren/ende tot ander Lieden te verdwalen geboren/namelijck alle/van allen staten/gheestelijcke Vrouwen ende Mannen/Monicken ende Papen/Coopliеden/Finantsiers gesełschappen/alle Lantsknechten/alderley Bedelaers/ledichgangers/veel onnutte Edelen/Officiers Heeren/Heerschappen eñ dier aenhanc/als Stadthouders/Schoutets/Rechters/Hangmans/Ruyters/Knechtē/Officiers. Wāt nu veel Lādē met so veel Wachters eñ Heerē ouerladē zijn/eñ doch (gelijc altijt by veel Herders eñ Cocx qualijc gecooct eñ gewacht wert) qualijc bewaert/daer niet anders en is dan villen ende schauen. Wie dat den Officier ontgaet/valt den Rechter inde hant/eñ diens gesin moetmen niet alleen voeden/maer in alle homoedicheyt onderhouden. Legt dit alle op een Wage/soo suldy beuinden/dat de helft der Duytscher

Natien

Natien niet en arbeyt/ eñ offer al wel sommighe daer onder arbeyden/ ende Lijf ende goet/ als de Coopliedeu ouer Zee waghen/ so en belooft oft en bedanct hem dies noch niemãt/ ende en stouden maer al euen wel gheel ledich: Ja het waer schier beter/ datmense nietten anderen geheel ledich onderhielt/ want en maecten sy niet/ so en braken sy ooc niet. En waren sy niemant profijtelijck/ so ware men doch van grooter schade door hen ontslaghen. Maer nv behaluen het gene dat sy met haerder hanteringhe niemandt en voorderen dan haers ghelijcken/ so beswaren sy een gheheel Landt met voorcoop/ verhogen/ geselschappẽ/ etc. so datmẽse saechter/ gelijc ander Papen/ gheheelijck ledich onderhielde. Maer wat seytmen/ de werelt moet enckel sulcke menschen hebben/ sy en ware anders gheen werelt. Het ware wel anders te wenschen/ maer daer en coemt niet anders af/ wt desen Moortcuyl eñ Roofhuys/ daer niemant plaetse in en heeft/ dan haers ghelijcke/ Boeuen. Daerom so is nv dese Historie tot een oordeel ende ghetuygenisse ouer haer gheschreuen. Niet dat sy hen veranderen oft beteren sullen/ dat ick versekert ben dattet niet ghescheiden en sal/ maer de sake sal/ hoe langher hoe erger werden/ daer na hebben wy ons te schicken/ het genaeckt totten eynde/ de Heere wilt met de werelt gheheel wt maken. Dit verhale ick teghen der sommiger onwijse Jalousie/ als dat sy hen met singhen/ segghen/ schrijuen/ seer hert becommeren/ ende hopen ende meynen/ de werelt wijs te maken ende in te stampẽ/ datse vroom eñ deuchdelijc werde/ het welck haer niet en lust/ sy wilden gheerne/ van de werelt een Tuchtschole ende Paradijs maken/ op dattet recht toe ginge/ maer daer en coemt niet met allen af/ ende het sal int wenschen hincken. Sy sullen oock beuinden/ dat sy dicwils veel woorden/ moeyte ende arbeyt/ wel haddẽ mogen gespaert hebben/ ende dat sy gepuert hebben/ maer niet nae der Couste. Het is in somma alle verloren metter werelt/ bysonder met dese verlaten laetste/ men laetse maer haren wech voort door gaẽ/ want daer en helpt noch Crisma noch Doope/ tot dat sy selue in scheruerẽ valt eñ vergaẽ sal. Dit is nv van het hantwerck geseyt/ het welck onsen eersten Vader Adam tot Boete is ghegheuen gewordẽ. Van welcx lof Eccle. 7. geschreuen staet/ eñ dat ooc Job int 30. Capit. so hoogelijck acht/ so dat hy wenscht/ heeft hy opt eenẽ Ackerman zijn Broot af geten te vergheefs onbetaelt/ so souden hem Katels voor Corẽ wassẽ. Op dese maniere zijn Noe/ Loth/ Abraham/ Isaac/ Jacob/ Job/ etc. Boeren/ gheweest/ Dauid/ Saul/ Herders/ ende hare Vaders/ als oock Salomon/ Veemeyers/ als de Schrift betuyghet.

¶ Somma des Jaerghetals van het beghinsel der werelt/ door de vijf Ouderdommen/ tot op dit teghenwoordighe Jaer van M.D.XXXVI. wt de Schriftuere/ Josepho/ Philo ende Eusebio wt gerekent.

NA de rekeninghe Eusebij/ soo zijn van tbeginsel des Werelts/ eñ vanden eerstẽ Adã/ tot op den anderen Adã Christum vijf duysent/ hondert ende negenentnegentich Jaer.

Van Adam tot op Noe/ zijn 2142. Jaer.
Van Noah tot op Abraham/ zijn 942. Jaer.
Van Abraham tot op Dauid/ zijn 940. Jaer.
Van Dauid tot op de Babylonische gheuanckenisse/ zijn 485. Jaer.
Van de Babylonische gheuanckenisse tot op Christum/ zijn 580. Jaer.
Van Adam tot op Mosen/ zijn 3684. Jaer.
Van Mose tot op Jepthe/ zijn 300. Jaer.
Van Mose tot op het timmeren des Tempels/ zijn 480. Jaer.
Van Salomon tot op Nabuchodonosor is den Tempel in eeren gheweest. 442. Jaer.
Van Salomone tot op dat tweede Jaer Darij/ dat is van het timmeren des Tempels/ tot op zijn weder timmeren/ zijn 512. Jaer.
Van Adam tot op het timmeren des Tempels van Salomone/ zijn 4164. Jaer. Joseph. lib. 10. Ca. 10. sedt alleen drie duysent Jaer/ 500. eñ derthien/ tot op de verstooringe des Tempels.
Van Zorobabel is den Tempel weder op ghetimmert ghewordeu binnen 46. Jaer. Joannes 2. Cap. dat is 20. Jaer onder Cyro/ 20. Jaer onder Artaxerxe/ ende ses Jaer onder Dario/ 1. Esd 6.
Van het ander Jaer Darij tot op de laetste verstooringhe des Tempels/ van Tito Vespasiano/ zijn 592. Jaer

Doemen rekende van het beghin der Werelt drie duysent twee hondert negenenvijftich Jaer. Dat seste. Jaer na de doot Noe/ ende dat Abraham 75. Jaer oudt was. So is hem de belofte ghescliet/ Euseb. Gen. 12.

Van de belofte Abrahams/ tot op dẽ wtganc wt Egipten zijn 430. Jaer. Exod. 12. maer Genes. 15. Judith 5. Actu. 7. wordẽ alleen 400. Jaer ghestelt/ ende dat cleyn ghetal achter ghelaten.

Van den tijt aen doen Jacob in Egiptẽ troc/ tot op dẽ wtganc/ zijn 215. Jaer/ wãt na de doot Josephi/ zijn sy noch 144. Jaer in Egipten ghebleuen.

Na den wttoch Egipten/ zijn sy in de Woestijne onder Mose ende Aaron 40. Jaer om gereyst/ Exo. 16. Num. 14. 32. Deut. 29. Amos 2. 5. Judith 5. Act. 7. 13.

Van den doot Mose tot op Samuelem/ soo hebben sy in Chanaan onder de Richters ghewoont by de vijfenveertich Jaer/ Actu. 13.

Van de Diluuie tot op de destructie des Tempels/ zijn 1957. Jaer.

Summa der Jaren/ vã het beginsel der Werelt/ wter Schriftuere gerekent/ van Adam tot op de Diluuie/ zijn 1656. iaer/ de Diluuie heeft een Jaer gheduert/ Gen. 8. Van de Diluuie tot op den wtganck der Kinderen Israels wt Egipten/ zijn 813. Jaer. Van den wtganc Israels tot op de verstooringhe des Tempels zijn 910. Jaer. Van de verstooringe des Tempels tot op de wedercoemst/ is 70. Jaer vã daer 160. Jaer tot op den grooten Alexander/ door dat Persers Rijcke. Van Alexandro 165. Jaer tot op de Machabeen. Van de Machabeen 126. Jaer tot op Herodis Rijcke/ in welcx 30. Jaer Christus gheboren is. Nv van Christus gheboorte tot op dit tegenwoordich Jaer/ ist 1536. Jaer. Philo maeckt een ander rekeninghe ende summe/ die laet ick hier varen. Also maeckt in summa/ dat Jaer getal/ van aenbeghin der Werelt tot in dit teghenwoordich Jaer/ alsmen rekent na Christus gheboorte 1536. Jaer/ vi. duysendt seuẽ hõdert/ vyfendertich Jaer. Maer na de rekeninge van Johannes Brentij/ wt den Bybel eñ de Hebreeusche Fonteyne der waerheyt 5652. Jaer wt de rekeninghe bouen bewesen/ verhaelt/ gherekent/ ende wt ghetoghen.

¶ Eynde der eerster Cronijcke.

¶ Register nae de ordeninghe van A.B.C. op het eerste deel oft Boeck der Cronijcken Sebastiani Franci Wordensis/ van Adam tot op Christum.

¶ Totten Leser.

Om dit Register ghereet te vinden/ soo sult ghy weten/ dat elck bladt vier Calomnen heeft/ de eerste Calomne des bladts noemen wy A. de tweede B. de derde C. de vierde D. Also cont ghy lichtelijck vinden het ghene dat ghy voor handen hebt.

A.

Abacuc een Propheet. 39.d.
Abimelechs gheslachte. 57.a.
Abimelech de seste Richter Israels. 31.b.
Abesson de thiende Richter Israels. 31.d.
Abdon de twaelfste Richter Israels. 31.d.
Abraham de eerste Vader. 30.a.
Abdo oft Labdan een Propheet. 39.b.
Abdias een Propheet. 39.c.
Abia Coninck ouer Iuda. 34.b.
Achab Coninck Israels. 34.c.
Ackerbouwen ghevonden. 15.d.
Adam heeft g heschreuen ende consten gevonden. 9.d.
Adam tot op dẽ Vader Noe geleeft. 10.a.
Admette het wijf des Coninck Othe. 79.d.
Aert des ghemeynen volcks. 71.b.
Aert der vrientschap. 78.a.
Aggeus Propheta. 40.a.
Ahilon de elfste Richter Israels. 31.d.
Afgoderie beghin. 11.a.
Afgoderie in ghesloopen. 11.b.
eerste Afgoden. 15.d.
Afgoderie hoe gevondẽ eñ van wien. 17.a.
Aioth de tweede Richter Israels. 30.d.
Alchibiades een treffelijck Heldt. 46.b.
Alchibiades een Philosophus. 69.a.
Alcapren een Stadt Egipti. 13.c.
Alexander Magnus Crijch. 48.c.
Alexander biet elck een oore. 48.d.
Alexander teghen de Ioden hoe. 48.d.
Alexanders Rijck ende victorie. 49.b.
Alexanders Rijcke ghedeylt. 50.a.
Alexander den Bock in Daniel. 51.b.
Antiochus treckt in Ierusalem. 51.a.
Amasias Coninck Iuda. 36.c.
Alexanders Rijcke verdeylt. 53.b.
Alexander wil een God heeten. 67.a.
Alexander marteliseert Lisimacho eñ Calistine. 67.a.
Alexanders droefheyt om de werelt. 67.b.
Amon Coninck Iuda. 38.a.
Amos Propheten twee. 39.c.
Ananias een Propheet. 39.b.
Amasones wijuen haer regiment. 15.b.
Anaxagoras/zijn Philosophie. 67.c.
Anacharsis een Philosophus. 21.a.
Anacharchus een natuerlijck Meester. Fol. 67.b.
Ananus Iesus ende ander worden ghedoot. 27.a.
Anaximander een natuerlijc meester. 67.b.
Anaximenes een Philosooph. 67.c.
Antiochus Epiphanis wint dẽ strijt. 23.d.
Antiochus doot. 24.a.
Antiochus Epiphanis een grouwelijc tyran. 50.d.
Antistenes een Philosophus. 69.a.
Antipater een vader Herodis. 52.b.
Annius Ruffus Lantvoocht Iudee. 52.d.
Apelles een Schilder. 65.b.
Appi een Tyran. 46.d.
Apollo Propheteert Croeſi. 42.b.
Apollinus toe segghen van victorie. 44.b.
Apuleius een Discipel Platonis. 69.d.
Arsames tyrannie. 45.d.
Arsanus Coninck Persarum. 48.a.
Artaxerxe Longimani Historie. 44.d.
Artaxerxe ende zijn broeder slaen malcanderen. 45.c.
Artaxerxes Coninck Persarum. 47.d.
Artaxerxes tyrannie. 48.a.
Artabanus Coninck Persarum. 47.d.
Archelaus Herodes soon. 52.c.
Archephales Philosooph gheeft goudt wech. 74.b.
Archita Tarentinus Philosophus. 69.c.
Aristoteles een Philosooph. 66.c.
Aristo. de eerste Coninck nae de ghevanckenisse. 59.c.
Aristides Philosophie eñ spreucken. 65.c.
Aristippus een Philosophus. 69.a.
Artimesia eñ Arthemesie vriẽtschap. 79.d.
Argia ende haers mans vrientschap. 79.d.
Asa Coninck Iuda. 34.b.
Assyrischen Rijcx eynde. 15.d.
Assuerus Longimanus. 41.c.
Assuerus wert Darius ghenaemt. 44.d.
Assuerus Coninck Persarum. 48.a.
Athalia Coninginne in Iuda eñ haer doot. Fol. 36.b.
Athenen een stadt. 14.c.
Athenen steenicht Cyrillum. 44.b.
Athenen wert verstoort. 46.b.
Athilus Regulus slach. 55.a.
Atlas. 14.c.
Azaria een Propheet. 39.b.

B.

BAbylon de stadt waer sy leyt. 12.a.
Baencoemste des Rijcx Babylon. 11.b.
een ander Babylonia in Egipten. 12.b.
Babylonien Rijcx eynde. 29.c.
Bachus heeft den wijn ende het bier ghevonden. 15.b.
Baals Priesters Historie. 34.d.
Baals Priesters ghedoot. 34.d.
Balaam wanneer. 15.c.
Barach de vierde Richter Israels. 30.d.
Baruch een Propheet. 39.d.
Baasa Coninck Israels. 34.b.
Begin der vier Monarchien. 40.c.
Begin der derder Monarchie. 48.a.
Belials kinderen. 32.a.
Bemen eerste Vorst een Ackerman. 14.a.
Bessus doot. 48.c.
Besluyt der eerster Cronijcke. 80.c.
Bias de vijfste Wijse Greci. 20.d.
Bybel wanneer ghetranslateert. 51.b.
Bisdom tot Ierusalem vercocht. 50.d.
twee Bisschoppen der Ioden op eenmael. Fol. 58.d.
Bloedighen strijt tot Carthago. 17.c.
Bloet wt broot ghevlopt. 56.c.
Boeren tot Bisschoppen ghemaect. 26.d.
Brennius leyt Duytschen in Syria. 50.c.
vanden Reghenboghe. 10.c.
Borghers te Ierusalem ghevangen. 27.d.
Brutus doot. 40.d.
Bulingeri in Dani. Capit. 9. 63.c.

C.

CAmbise Assuerus ghenaemt. 41.c.
Cambises valt in zijn eyghen sweert. Fol. 43.a.
Cambises vilt eenen Richter. 43.b.
Cambises de ij. Coninck Persarum. 47.b.
Calistenes straft Alexander. 67.a.
Cam heeft alle boosheyt in gebracht. 7.d.
Caius gheluck ende Crijch. 56.b.
Catho de groote Roomsche raetgever. 77.c.
Catho Vticencis. 77.c.
Catho teghen Scipionem. 62.a.
Catho de gheleerde. 78.b.
Catho neemt hem seluen het leuen. 78.b.
Cathonis Christelijcke spreucken. 78.c.
Catho stemt met Christo. 78.d.
Catelina wert met dẽ zynẽ verslagẽ. 78.b.
Carneades de Wijse. 67.b.
Carthago beghinsel ende strijt. 17.c.
Carthago vandẽ Romeynẽ verstoort. 62.a
Cathologus der Regentẽ der Iodẽ. 37.d.
Ceres een Goddinne des corens. 14.b.
Cirenus Stadthouder Iudee. 52.c.
Chilon de derde Wijse Greci. 20.c.
Christenen twee dingen van noode. 73.c.
Christenen in drie Secten ghedeylt. 52.a.
Christus int dertichste Iaer Herodes gheboren. 63.a.
Cleantes armoede ende arbeyt. 74.c.
Cleopatra Coninginne Egipti. 53.b.
Cleobolus de seste Wijse Greci. 21.a.
Leerstucken Cleoboli. 21.a.
Cleopatra Herodes seste wijf. 60.d.
Codrus Ridderlijcke daden. 17.d.
Codrus ende Decius Publius een Figuer Christi. 18.a.
Componius Lantvoocht Iudee. 52.c.
Conninghen in Assyrien gheral. 29.a.
Coningen Babylonie oft Caldeorũ. 29.c.
Conninghen officie is het volck te beschermen. 32.d.
Coninghen verbranden der Propheten Boerken. 37.c.
Conninghen ouer Iuda. 34.a.
Coningẽ ouer Israel tot Samarien. 34.a.
oorsaeck der Conninghen ouer Gods volck. Fol. 32.d.
Conninghen wten Machabeen. 51.d.
Corinthen een stadt. 15.c.
Crassus Roomsche Stadthouder. 52.c.
Crassus Pompeius ende Iulius oneens. Fol. 56.b.
Craton een natuerlijck meester. 67.d.
Crates Philoso. wierp gout wech. 74.b.
Crisippus Philosophie eñ spreuckẽ. 74.c.
Creatueren prediken de reyne Gods eere. Fol. 3.c.
Crychs beghinsel der Ioden. 26.b.
Crijch onbesocht een soet dinck. 26.c.
Crijch tusschen Mario ende Sylla. 62.b.
Cronijcke voor gheleerde ende ongheleerde. 2.c.
Cronijck schrijuers onpartijdich/etc. 2.d.
nut ende ghebruyck der Cronijcken. 4.b.
Crupelen int Houwelijck. 68.c.
Cymbri 200000. verslaghen. 55.d.
Cymbri ende Cymmeri wie. 62.b.
Cymbri slaen de Romeynen. 62.b.
Cyrus onthooft eñ in bloet begravẽ. 40.b.

Cyrus

Cyrus eerlijcke Historie. 41.c.
Cyrus van eenen Herder op ghevoet. 41.d.
Cyrus wint Meden het Coninccrijc. 42.a.
Cyrus Babylonien ghewonnen. 42.b.
Cyrus wert ghedoot. 42.c.
Cyrus de Godsalighe Coninck. 47.a.

D.

DAmascus een stadt. 13.d.
Damon eñ Phicias vrientschap. 80.b.
Damon eñ Phicias doot gesellẽ/etc. 21.d.
David alder eerst Jerusalem ghewonnen. Fol. 22.c.
David Coninck. 33.a.
Davids sonde ende ghebreck. 33.b.
Dianen zijn der twee Goddinnen. 14.b.
Daniel Cap. 8. 11. op Antiochus. 23.d.
Daniel een Propheet. 40.a.
Darius doot. 49.c.
Darius nederlaghen. 49.c.d.
Darius de derthienste Coninc Persarum. Fol. 48.a.
Darius Nothus Coninc Persarum. 47.d.
Darius Historie. 43.b.
Darius en can Grecia niet gewinnẽ. 43.c.
Darius Legaten in Grecia gedoot. 43.d.
Darius Longunanus. 45.a.
Dario Nothi. 45.c.
Dario de laetste. 45.d.
Darius Hitapsis. 47.c.
Diluvie Noe. 10.b.
voor de Diluvie gheen Overheyt. 10.c.
voor de Diluvie eenderley sprake. 10.d.
Demas een natuerlijck Meester. 67.b.
Demetrius een Philosophus. 68.d.
Democrites/die t al belacht. 72.c.
Democrites lachen waerom. 72.d.
Democrites van de ydelheyt. 72.d.
Demostenes een welspreker. 69.b.
Delbora. 30.d.
Diogenes de verlichte Philosophus. 65.c.
Diogenes straffe in der cracht. 65.d.
Diogenes veracht alle rijcdom. 66.a.
Diogenes vryheyt. 66.b.
Dertich Tyrannen/ om het volck te temmen. 46.b.
Drie aenstootinghen der schrift. 18.d.
Deucht maeckt Eeldom. 13.b.
Duyvelen/ofter oock zijn. 7.a.
Duyvel gheleert eñ alder menschen Meester. 7.a.
Duytschen traech. 2.b.
Duytslant ghewaerschout. 28.d.
Duytschen dertich Jaer voor Christus gheboorte. 46.d.
Duytschen eñ Gallie Celti genoemt. 50.c.

E.

EDumeen worden twintich duysent in ghelaten. 27.a.
Edumeen ende Zeloters oneens. 27.a.
Eeldoms beghinsel. 12.d.
Eeldom voorigts niet gheeerst. 13.b.
Egiptischen Rijcx eynde. 53.a.
Ephot een Misghereetschap. 31.b.
Eedt tot Athenen ghedaen. 48.d.
Eliachim Coninck Juda. 38.b.
Empodocles van God eñ natuere. 67.c.
Choren der Enghelen. 7.b.
officie der Enghelen. 7.b.
Ennius een Poeet. 77.a.
Enochs twee. 10.b.
Epicurus een Philosophus. 68.a.
Epimenides lanc slapende Philoso. 21.b.
Epistel Amasonem aen Alexander. 15.b.
Erffenisse en mochtmẽ niet vercopẽ. 35.a.
Esaias een Propheet. 39.d.
Eschines een Philosophus. 69.a.
Eschilus de Wijse. 69.c.
Esdras brengt de Boecken te hoop. 47.a.
Esopus leven ende Leere. 71.c.
Esopus tweemael vercocht. 71.d.
Esopus Disputacie ende spreucken. 71.d.
Euripides een Poeet. 76.d.
Ezechiel een Propheet. 40.a.
Ezechias Coninck Juda. 37.c.
Ezechias gheloove gheproeft. 37.d.

F.

FAbius ter doot ghelept/verlost. 55.a.
Ferius Camillus een Dictator. 54.c.
Flori zijn gierichept ende tyrannie. 26.b.
Francfoort een stadt. 17.c.
Fransoysen oorspronck. 17.b.
Fransoysen totten gheloove bekeert. 17.b.

G.

GAbin. 30.d.
Gabinus ende Scaurus. 52.b.
den heylighen Gheest der Godsaliger sterctel. 3.d.
den heylighen Gheest wat. 6.c.
namen des heylighen Gheests. 6.d.
Gheesten gheschapen. 7.c.
Gedeon de vijfste Richter Israels. 31.a.
Genua een stadt Italie. 20.a.
Gheloove een versekertheyt ende bevinden. 4.a.
Gheloove oock by de Heydenen. 42.c.
Gelt weet vã Crates wech geworpẽ. 74.b.
Getal der gevangen tot Jerusalem. 27.b.
Gierichept der oproeriger Roovers. 28.a.
Geluck maect de Romeynen oneens. 56.b.
Ghevanckenisse Babylonie. 22.b.
Ghetal des tijts inden Bybel. 41.a.
Gods aert. 2.a.
Gods woort ende werck/ leert Godsconste. 3.b.
wat God is / Damascenus / Diogenes/ Bernardus. 5.a.
God sonder naem ende nameloos. 5.c.
Gods schepsel/aert ende eygenschap. 6.d.
God en heeft noch handẽ noch voetẽ. 5.c.
God eñ dat Beelt Gods in alle mẽschẽ. 8.a.
meyninghe der Heydenen van God. 9.b.
Goden der Heydenen. 14.a.
God/en can niemant ontloopen. 22.c.
God beweecht Vespasianum tegen de Joden. 27.a.
God brengt de Romeynen voor Jerusalem. 27.c.
God straft met alderley plaghen. 27.d.
God ghebruyct de tyrannen tot een roede. Fol. 40.c.
Gorgias Leontinus Philosooph. 68.a.
der Griecken daet ende Historie. 41.a.
Griecken slaen de Persen. 44.c.
Griecken contschap van de Persen. 44.c.
Griecken ghedurighen Crijch. 45.d.
Grontsop van alle boosheyt. 26.d.
Grooten iammer. 36.a.
Gulden Calveren. 33.d.

H.

HAndel der oude ende nieuwe werelt. Fol. 82.c.
Hanibal Hertooch Carthago. 53.b.
Hanibal dwingt de Romeynen. 61.d.
Harpagus moest zijn eygen kint etẽ. 42.a.
Harpago practiseert tegen Astigem. 42.a.
gheen Heere noyt over de gheheele werelt gheregeert. 23.b.
Hela Coninck Israels. 34.c.
Helden des Crijchs Troyen. 17.a.
Helias ende Heliseus. 18.c.
Heli de eerste Priester. 32.b.
Helias. 34.c.
Helias oft Elias Propheta. 39.b.
Heliseus Propheta. 35.d.
Heliseus een Propheet. 39.c.
Heliodorus inden Tempel doorstekẽ. 58.d.
Helle onder der aerden. 7.c.
aencomen der Heerschappie. 10.d.
Heraclitus een Philosophus. 72.b.
Heroste verbrant dẽ Tempel Diane. 65.a.
Hercules der Heydenen Sampson. 17.a.
Hipocrates een Medecijn. 74.d.
Hipocrates disputatie met Democri. 72.d.
Historie deser Cronijcke op drie. 2.a.
Historien leeren meer dan leeringhe. 4.a.
Historie stelt alder leere exempel voor oghen. 4.a.
Historie der Coninghen van Persen. 46.d.
Historie der goeder seden ondergane. 51.b.
Hipsicrates des Coninex Mitridati wijf. Fol. 77.d.
Hermes Trimegistus leere. 70.b.
Herodes wint eñ bestormt Jerusalẽ. 25.b.
Herodes beschudt Jerusalem. 25.c.
Herodes Ascalonita eñ zijn tyrannie. 52.b.
Herodes Antipater Viervorst. 53.a.
Herodes wijfs ghetrouwichept. 53.a.
Herodes Antipater eerste vreemt Coninc. Fol. 59.d.
Herodes deucht tyrannie eñ geslacht. 60.c.
Herodes wijven. 60.c.
Herodias ghetrouwichept. 60.d.
Herodes moort aen wijf ende kinderen/eñ zijn doot. 60.d.
Herodes Agrippa. 61.b.
Herodotus een Historicus. 78.d.
Hooghe Priesters der Joden hare namen. Fol. 56.d.
Honghers noot te Jerusalem. 27.c.
Hongher tot Heliseus tyden. 35.d.
Homerus een Poeet. 17.d.
Homerus vraghe. 17.d.
Horatius een Poeet. 79.b.
Hosea een Propheet. 39.c.
Hooghe verstandighe mannen. 64.d.
Holofernus opperste Hooftman. 47.a.
Huychelaers Propheten. 35.a.

J.

IAir de achtste Richter. 31.c.
Jacob hoe langhe in Egipten. 81.b.
Jaer ghetal der Romeynen ende Grieckẽ. Fol. 64.c.
Jaer ghetal der Coningen Persie. 64.d.
Jehu Coninck over Israel. 36.a.
Jehu doot de Baals Propheten. 36.b.
Jehu oft Hien een Propheet. 39.b.
Jenua een stadt Italie. 20.a.
Jepthe de neghenste Richter. 31.d.
Jericho beschreven. 18.c.
Jeroboam de eerste Coninck over Israel. Fol. 33.d.
Jeroboam Coninck Israels. 36.d.
Jeremias een Propheet. 39.d.
Jerusalem wert voor wtsinnich ghesept. Fol. 23.a.
Jerusalem ten derdenmael verstoort. 23.c.
Jerusalem van Pompeio beleghert eñ gewonnen. 24.a.
Jerusalem ten vijfsten van Gabino ende Crasso verstoort. 24.c.
Jerusalem tẽ sevẽstenmael verstoort. 24.d.
Jerusalem van de Parthen gheplondert. Fol. 25.a.
Jerusalem van Herodes ende Sosio beleghert. 25.a.
Jesabel. 34.c.
Jesabels doot. 35.b.
Jesus Christus een recht hooghe Priester. Fol. 60.a.
Joachas Coninck Israels. 36.c.
Joachim Coninck Juda. 38.b.
Joas Coninck Juda ende zijn doot. 36.b.
Johannes Giscalenus. 26.d.
Johannes Brentij rekeninghe op Daniel. Fol. 58.a.
Johannes Alexanders tyrannie. 59.c.
Jonas een Propheet. 39.c.
Joel Abia. 32.b.
Johel. 31.a.
Johel een Propheet. 39.c.
Job wanneer gheleeft. 15.c.
Joden al temael gevangen eñ wech. 22.d.
de voornaemste Joden doot geslagẽ. 23.c.
Dertichmael hondert duysent Joden tot Jerusalem. 26.a.
Joden ongehoorsaemheyt tegen den Keyser. 26.c.
Joden eten onmenschelijck dinck in honghers noot. 28.b.
Joden vermeten volstandichept. 28.c.
Joden verslaghen ende ghevanghen door Titum. 28.c.
Joden dwalinghe van de Persen. 41.b.
Joden Regiment na de Babylonische verlossinghe. 51.c.
Joden van den Heydenen gheen onderschept. 51.d.
Joden Sacrificie teghen de Misse gheleken. 64.a.
grooten slach der Joden. 37.b.
Joram Coninck Israels. 35.d.
Joram Coninck Juda. 35.d.
Jorams doot ende Jesabels doot. 35.d.
Isaac de tweede vader. 30.a.
Joachas Coninck Juda. 38.b.
Josaphat Coninck Juda. 36.c.
Josias Coninck Juda. 38.a.
Josua de tweede Vorst. 30.b.
Jovis Wet/leere ende predicatie. 14.b.
Josephus vermaent den Joden haer over te gheven. 27.c.
Joseph vercocht. 30.a.
van Israel int ghemeyn. 15.c.
Israel vier hondert ende dertich Jaer in Egipten. 30.b.
Judas Machabeus verslaghen. 23.d.
Judas Machabeus Crijch teghen Antiochus. 56.a.
Judas Machabeus de eerste Bisschop eñ Hertooch. 51.a.
Judas Machabeus verbont metten Romeynen. 59.b.
Italiaenschen Rijcx beghin. 15.d.
Julius Cesar ende Pompeio. 62.c.
Julia het wijf Pompei. 79.d.

K.

KEysers offer verworpen. 26.c.
Keysers beghinsel. 56.c.
daer is altijts een Kercke ghewees t. 30.
Kinderen Israels int lant Egipten. 30.a.
Kinderen Israels summe. 30.b.
Kinderen de roede van noode. 77.a.

Register.

L.

Lamechs Historie. 10.a.
Lamechs kinderen vinden de drye consten. 10.a.
Levis kinderen heeten Leviten. 30.a.
Lycon Phisicus. 77.a.
Liberie verbrant. 78.d.
Linie der Richters nae de ghevanckenisse/ Fol. 57.c.
Linie der Bisschoppen nae de ghevanckenisse. 57.d.
Liefde/trouwe/ende gheselschap. 79.b.
Licurgus een Wetsetter der Spartẽ. 14.d.
wonderlijcke Lieden van gedacnte. 11.c.
Lof des Coninex Babel. 23.a.
Lof der Philosophen. 65.a.
Lubissa een wijs wijf. 14.a.
Lucifers val. 7.a.
Lucrecia een eerbaer Romerinne. 80.a.
Lucius eñ Scipio hare vrientschap. 79.b.
Lucius Papirus handelinghe. 54.d.
Luegen behagen tgemeyn volck wel. 17.b.
Lyden stilt veel gramschappen. 46.c.

M.

Macedonien Rijcx beginsel. 19.a.
Malachias een Propheet. 40.b.
Manasses Coninc Juda / ende zijn boete/ Fol. 37.d.
Mannen voor de wijven op staen. 71.c.
Mathatias ialosie ende handel. 58.d.
Marchus Anchius de vierde Coninck der Romeynen. 19.b.
Marchus Regent Syrie oft Judee. 52.d.
Maccus Tullius Cicerone. 56.a.
Marcus Cuctius springt in een gat. 71.c.
Marcus Tullius Cicerone. 77.c.
wert verslaghen. 78.b.
Marcus Varro. 78.d.
Marius doorsteeckt tot Romen groote Heeren. 62.c.
Meden Rijcx beginsel. 18.d.
Meyn een Riviere. 17.c.
Meander een Poeet. 68.d.
Mensche een cleyne werelt. 7.a.
oorspronck der menschen. 8.a.
de gheheele mensche vleesch. 8.c.
wtwendige eñ inwendige mensche. 8.c.
voor de Diluvie meer menschen op aerden dan opt daer na. 10.b.
seltsame Menschen. 11.c.
Menschen als peerden besien. 69.d.
Menschen dwaesheyt. 63.d.
Mentz een stadt. 17.b.
Micheas. 35.a.
twee Micheas Propheten. 39.b.
Mitridates victorieux Coninck. 53.c.
Misosternon lacht/alleen zijnde. 74.c.
Minerva een Goddinne. 14.b.
Mildicheyt met haer eygenschap. 77.d.
Moort veelder duysenden. 26.a.
Moses schrijft eerst. 9.d.
Moses wanneer gheleeft. 15.c.
Moses de eerste Vorst. 30.b.
Moses een exempel alder goede. 30.c.
Moses ouderdom / ende hoe langhe van Abraham tot op Mosen. 30.c.
van Moses tot op Jeyte hoe langhe. 31.d.
Monarchie eerste eñ tweede begin. 40.d.

N.

Nabuchodonosors handelinghe mettẽ Coninghen Israels. 22.b.
Nabuchodonosor beleghert ende wint Jerusalem. 22.d.
Nabuchodonosors straffe. 23.a.
Nabuchodonosor een geessel Gods. 23.b.
Nabuchodonosor een knecht Gods. 23.b.
Nabuchodonosor belegert Jerusalẽ. 38.b.
Namen Christi. 6.a.
Namen des Satans. 7.b.
Nabots wijngaert. 35.a.
Nadab Coninck Israels. 34.b.
Naum een Propheet. 39.d.
Nathan / Gad / Ahia / Propheten Gods. Fol. 39.b.
Neapels een huys des vreets. 17.c.
Neemias een Schencker Arta. 47.a.
Neerstichept der Joden. 2.b.
Neghen belegeringen Jerusalems. 22.c.
Nemroth een beghinder des Torens Babel. 11.c.
Nephtunis een en wrekenden God. 14.d.
Niemant en sal hem selven leven. 78.c.
Ninus de eerste Afgodist. 12.c.
grootmoedicheyt ende stercktе des wijfs Nini. 12.d.
Ninus tyrannie. 40.c.
Ninive de Stadt met hare volcken. 12.d.
Nevius een Poeet. 77.a.
van Noah ende zijne sonen. 10.c.
den wtganck Noah wt de Arcke. 10.c.
Noot ende vreese vint Afgoderie. 16.d.
Noot bouen noot tot Jerusalem. 26.a.
Numa Pompili. de tweede Coninc. 19.b.

O.

Ocosias Coninck Israels. 35.c.
Ochus een Tyran. 45.d.
Oeffeninghe der menschen. 73.c.
Officie eens Schryvers. 2.b.
Olda een Propheterse. 39.d.
Ongheluck wt cleyne oorsake. 62.c.
Ontrouwe raect haren Heere. 47.d.
Openbaringhe Johannis int xxij. 27.c.
Oproer inwendich tot Jerusalem. 26.d.
Oproer teghen Mosen. 30.c.
Oproer teghen Basa. 34.b.
Oproer teghen Amasias. 36.d.
Oproer teghen Manahem. 37.a.
Oproer teghen Phazea. 37.a.
Oproer teghen Nabuchodonosor. 38.c.
Oproer ghestraft. 43.d.
Oproer ooc aen de Vorsten gestraft. 50.a.
Oproer eenen loon des oproers. 51.b.
Oproer der Dieren. 56.c.
Ordeninghe der Bisschoppen nae de ghevanckenisse. 57.b.
Oorloghe onnoodich wat sy doet. 46.a.
Oorloghe gheluckich wat. 4.c.
Orosius spreect opt hout. 42.a.
Oorsake der menschwerdinge Gods. 5.d.
Oorsaecke der wonderdieren in de werelt. Fol. 11.d.
Oorsake des Rijcx Sceptarum. 12.b.
Oorspronck des Jootschen volcx. 30.a.
Oorspronck des Tempels tot Jerusalem. Fol. 33.b.
Osea Coninck Israels. 37.a.
Othoniel de eerste Richter Israels. 30.d.
Overheyt verstoort Afgoderie. 35.c.
Ouderdom der menschen. 10.b.
het tweede Ouderdom. 10.b.
het derde Ouderdom van Abraham. 13.c.
het vierde Ouderdom. 18.c.
het vijfste Ouderdom der werelt. 29.a.
de Ouders hebbẽ hẽ opt lant geneert. 80.c.
Oze Coninck Israels. 37.b.
Ozias Coninck Juda. 36.d.

P.

Padua beschreven. 18.b.
Parijs een Hooftstadt in Vranckrijck. Fol. 17.b.
lust des Paradijs. 7.d.
vier rivieren des Paradijs. 7.d.
Parmenides een natuerlyc meester. 67.c.
Papirus wijsheyt. 54.d.
Patriarchen alle in eender summe begrepen. 14.c.
Periander de vij. Wijse Grecie. 21.c.
Perici een Philosophus. 21.c.
Pericles een natuerlijck meester. 67.d.
Perusia beschreven. 18.c.
Persen Rijck beghinsel. 40.b.
Persen Conincrijck ghelegentheyt. 40.c.
Persen Rijck beghin. 41.a.
Phalarides een Tyran. 20.a.
Phase Coninck Israels. 37.a.
Phebus een God. 14.c.
Philosophie Pythagoras. 22.a.
Philosophie beghinsel. 42.d.
Philosophum strafte Alexander. 66.d.
Philosophen int ghemeyn. 74.b.
Philo eñ Josephus oneens int getal. 58.c.
Philo de Jode. 77.c.
Philippus Alexanders vader doorsteken. Fol. 48.b.
Philipus seynt brieven aen Aristot. 49.a.
Pisa beschreven. 18.b.
Pythagoras Discipelen alle dinc gemeyn. Fol. 21.d.
Pythagoras een Philosooph. 21.c.
Pitachus Mitil. de vij. wijse Greci. 20.d.
Plato zijn leven ende spreucken. 76.a.
Platonis Godlijcke leere. 76.b.
Plonderinghe des Tempels. 34.b.
Plocius ende Tiberius vrientschap. 79.c.
Plotinus recht ende deucht. 70.a.
Polemon een droncken boldt. 74.c.
Philocrati ende Gai Graeci vrientschap. Fol. 79.c.
Pompeius en rooft niet wtẽ Tẽpel. 24.b.
Pompeius gheluck ende Crijch. 56.a.
Pompei doot. 56.c.
Popili vermetenheyt eñ hoomoet. 51.a.
Pompeius Jerusalem ghewonnen. 59.c.
Pompei verradelijck vermoort. 62.d.
Pompei/Letori eñ Graeci vriẽtschap. 79.a.
Portia het wijf Bruti. 80.a.
Practijcke der Parthen tegẽ Phaselium. Fol. 24.d.
Plauti vrientschap eñ zijns knechts. 79.a.
Pilatus Lantvoocht Judee. 52.d.
Pestilentie seer grouwelijck. 56.c.
Phidias een Beeltsnyder. 65.b.
Plantus een vader Musarum. 77.a.
Prometheus een vinder der beelden. 14.b.
Prophetie der Sibillen. 16.a.
Prophecie tegẽ den altaer te Bethel. 34.a.
Propheten veracht. 22.d.
Propheten spreucken voor fabulen geacht. Fol. 27.b.
vermaerde Propheten in Israel. 38.b.
Prophecie van Alexander Magno. 48.b.
Priapo de schandelijcke Afgod. 70.c.
Priesters vermaẽ dẽ Jodẽ te goede. 26.b.
Priesters der Joden int ghemeyn. 56.d.
Prothagoras een Sophist. 69.c.
Prothagoras list ende vont. 69.c.
Ptolomeus Coninck Egypti. 51.b.
Publius Ovidius Naso / lichtveerdich/ Fol. 79.b.
Pythagoras ten tijden Cyri. 42.d.

Q.

Quintus Curtius / Calixtunes Philosophus. 66.d.

R.

Rapsacis bootschap aen Ezechiã. 37.c.
Raet/aẽgaende het Regiment. 43.b.
Redelijcheyt Emilius / Marcus Curius/ Fol. 54.d.
Reformatie des valschẽ Godsdienst. 36.b.
Rechten ghescreven waer toe goet. 46.d.
Regulus trouwe eñ eerbaerheyt. 61.a.
Rekeninghe menigerley Jaren. 10.b.
Rekeninge der 70. weken Danielis. 45.a.
Rekeningẽ Oecolampady in Daniel. 63.a.
dat Rijcke Sicinniorum. 12.b.
begin des Rijcx Egypti. 12.c.
veranderinghe des Roomschen ende Assyrischen Rijcx. 12.c.
des Spangiaerts Rijck begin. 13.d.
Rijcke der Bemen begin. 14.a.
Rijcke der Griecken. 15.a.
het Rijcke der Corinthen eñ Lacedemonen beschreven. 17.c.
Rijcken eñ dat herte gaen om als de wake. Fol. 29.c.
des Rijcx Israels eynde. 37.c.
Rhodis een stadt. 14.c.
de Roede wt gedient/behoort int vyer. 4.c.
Roof des Tempels. 23.a.
Roomsche Rijcx beginsel. 19.a.
Roma een stadt Italie. 19.b.
Romen ten tijden Cyri. 46.c.
Romulus ende Remus ghebooren. 19.a.
Romulus de eerste Coninck. 19.a.
Romulus tyrannie. 40.d.
Roomsche Stadthouders eñ Regeerders/ Fol. 52.a.
Romeynẽ regiment/haer ordeninge. 54.a.
Roomsche Raetsheerẽ eñ hare namẽ. 54.a.
Roomsche Dictatores/hare namen. 54.b.
Romeynen manlijcheyt vertelt. 55.a.
Romeynen verslaen 150000. Gallos. 55.c.
Romeynen burgherlijcken Crijch. 55.d.
Romeynen Crijch twee eñ twintich Jaer met Carthago. 61.c.
Romeynen Crijgen in Macedonia. 61.d.

S.

Samaritanen oorspronck. 34.c.
Salomon de Afgoden dienaer. 33.c.
Sambri Coninck Israels. 34.c.
Sameas een Propheet. 39.b.
Salustius. 38.d.
Sangar de derde Richter Israels. 30.d.
Samson de xij. Richter Israels. 31.d.
Samuel de tweede hooge Priester. 32.b.
Schaecspel ghevonden. 22.b.
Sardanaplo Coninck in Assyrien. 29.b.
Saul de eerste Coninck Israels. 32.c.
Sauls doot. 33.a.
Schandelijcken Godsdienst Priapi. 71.a.
Schriftua de Letter niet te verstaen. 5.d.
Secten by den Joden op gestaẽ/wanneer/ Fol. 52.a.
Secte ende oproer der Joden. 58.d.
Sedechias oft Mathatias Coninc Juda/ Fol. 38.c.
Schepen 104. ghesoncken. 55.b.
Scitheen / ende wat volcken van haer afcomen. 12.b.
Scipio Nasica teghen Catonem. 62.a.

Scipio

Scipio weent ouer Carthago. 62.a.
Scipio Africanus ende zijn doot. 77.b.
Scipio de Jonghe Africanus. 77.b.
Secundus van God. 5.c.
Seleucus Coninck Syrie. 50.c.
Sellis Coninck Israels. 37.a.
Sems ghestachte. 10.d.
Seruio Tullio de seste Coninck Ro. 19.b.
Seuē hōdert duysent volck bi Xerxes. 44.a.
Sibillen thien oft elf. 16.a.
wat de Siele is / meyninghe der Heydenē / Fol. 9.a.
namen der Siele. 9.b.
Silla doot de Tribunos. 62.c.
Semiramis doot haren man. 40.d.
Simonides een Poeet. 21.c.
Simon Jorgius soon. 26.c.
Sisara. 30.d.
Slanghe 120. voeten lanck. 55.a.
Smardis Coninck Persarum. 47.c.
Sonder Secte sal een yeghelyck voor hem seluen goet zijn. 3.a.
Socrates weet alleen dat hy niet en weet / Fol. 3.a.
Socrates wesen. Philo. spreuckē / etc. 75.a.
Socrates lytsaemheyt / armoede / etc. 75.b.
Socrates vrye spreucken. 75.c.
Sol een God. 14.b.
Solon de tweede wijse Grecie. 20.b.
Solons Wet ende spreucken. 20.b.
Solinus een Historicus. 80.b.
Summa der Bisschoppen eñ hooge Priesters. 60.a.
Summa der Roomscher Lantvooghden in Judea. 61.a.
Summa der Jaergetalē der Werelt. 81.a.
Sophonias een Propheet. 39.d.
Sophocles een Poeet. 67.d.
Spreckwoort. 26.c.
Sorobabel de Vorst Juda. 44.d.
Sotheyt des onghestadighen volcx. 70.d.
Speusippus een natuerlijc meester. 69.d.
Sterfte tot Jerusalem van hongher. 28.b.
ghetal der ghestoruen van hongher. 28.b.
Stilpon een Philosophus. 74.b.
Strabo een Cosmographus. 80.b.
Straffe eens onrechten Richters. 43.d.
Straffe ende gherechticheyt hoe sy wesen sal. 77.d.
de Straffer en sal van de straffe gheen ghenieт hebben. 77.d.

T.

TAbula Annorum Mundi. 45.c.
Tabula der Jarē tot op Christū. 64.b.
Tales de eerste wijse Grecie. 20.a.
Tapferen Jammer. 37.a.
Tarquinius Prisci, de v. Coninck. 19.b.
Tarquinius Superbus de seuenste Coninc Fol. 19.b.
Thien ghebodeu ghegheuen. 30.b.
Thien duysent slaē hondert duysent. 43.d.
Themistocles raet verwint. 44.c.
Themistocles een croon alder Heldē. 44.d.
Themistocles spreucken. 65.b.
Theophrastus sprake eñ antwoorde. 68.b.
Teecken ouer Jerusalem. 25.c.
Teeckenen in Alexanders geboorte. 53.b.
Teeckenen aen den Hemel. 56.c.
veel Tempels verminch Godsdienst. 37.c.
Tempels timmeringhe begin ende verhindert. 57.c.
Terentius tot Carthago gheuangen. 77.b.
Terentius eñ Brutus vrientschap. 79.b.
Text Daniels 8.11. op Antiocho. 23.d.
Titus treet om Jerusalem te vdelen. 27.b.
Titus schāste hoe langer hoe naerder. 27.c.
Titus eñ Gisippus vrientschap. 79.b.
Titus Junius. 81.b.
Tobias een Propheet. 39.b.
Tolas de seuenste Richter Israels. 31.c.
Tomas van Aquin van Christo. 6.a.
Tophet wat dat is. 37.b.
Trouwe eñ vrientschap der knechtē. 79.c.
Trouwe eñ vrientschap der vrouwē. 79.d.
Trouwe veel vromer daden. 80.b.
Tuer een Stadt. 13.d.
Tropa een Ryckstadt Asie. 16.b.
Tseuentich wtleggers der Bybelen. 58.b.
Tullius Hof. 19.b.
Twee hondert duysent Cymbri verslagen. Fol. 55.d.
Tweedracht der Joden int geloone. 58.b.
Tyrannen oock dienaers Gods. 40.c.
Tyrannie Sylle. 56.a.
Tysbes het wijf Pyrami. 80.a.
Twist der Joodscher Bisschoppen. 59.c.

V.

VAlerius het Bisdom ghecocht. 52.d.
een Vader doot seuen sonen. 25.a.
Valerio Maximo. 87.a.
Varro twaelf Gieren. 19.d.
Vrnegien beschreuen. 18.a.
Verkiesinghe der Joden vryheyt. 24.c.
Vespasianus wert Keyser. 27.b.
Verbont metten ongeloouigē tegen God / Fol. 51.d.
Veturia een Romeynerinne. 71.c.
Victorie maect stout. 44.d. 46.c.
Victorie Metelli. 55.b.
Vier hondert verslaen twintich duysent / Fol. 44.b.
Vingerlinck een teecken der vryheyt. 14.c.
Virgilius Maro eē swart cōstenaer. 79.a.
seltsame Volcken op veel plaetsen. 11.b.
Volumniū eñ Luculij getrouwicheyt. 79.c.
Voorredē op de tweede Monarchie. 40.c.
Vorstē hoe si daer mede behoort te gaē. 31.b.
goede Vorstē den Olijfboom gelijck. 31.b.
Vrbini eñ zijns knechts vrientschap. 79.d.
Vryheyt ende knechtschap. 78.a.

W.

VVAterbloet Deucalionis. 14.c.
Weken Daniels. 57.d.
Weken Danielis begin. 58.a.
de laetste Weke Danielis gerekent. 63.b.
Wellust het hoochste perijckel. 69.c.
Wederghebooite wat die is. 8.d.
Wet der twaelf Tafelen. 54.b.
Wercke Gods der Godsaliger sueten. 3.d.
Werelt sluyt den stal als het Peert verloren is. 2.a.
Wtwendige Werelt eē figuere Christi. 3.c.
Werelts loon voor weldaet. 44.a.
Werelts loop ende aert. 74.a.
eē Wijf de latijnsche sprake geuondē. 10.a.
Wijnen van Nephtunus ghestraft. 14.d.
een Wijf cooct haer eyghen kint. 28.c.
Wijuen drincken fenijn. 54.c.
Wijuen der Cymbri slach. 55.d.
Wijuen der Duytschen gherechte. 56.d.
Wijuen der Duytschen werpen den Romeynē hare kinderē om het hooft. 62.b.
oft een wijse een Wijf sal nemen. 68.c.
van de seuen Wijse in Grecia. 20.a.
Wonderteekenē aen dē Hemel gesien. 29.a.
Wonderteeckenen aen den hemel voor de gheboorte Christi. 56.c.
Oorsaeck waerom het Woort vleesch is ghewoorden. 5.d.
een oudt Woort van Jerusalems verderuen. 27.b.

X.

XEnophilus de natuer meester. 69.c.
Xenocrate zijn spreucken. 70.b.
Xenophon een hater Platoni. 76.d.
Xarxes weenen ende iammerlijck spreken int velt. 44.a.
Xerxes vliedt / Mardo. zijnen Hooftman blijft. 44.c.
Xerxes Trogus Coninck Persarum. 47.c.
Xerxes ende Sogdianus Coninck Persarum. 47.d.

Y.

YPpo de eerbaer vrouwe. 80.a.
Ylis. 14.b.
Ysocratus een Philosophus. 68.a.

Z.

ZAcharias Coninck Israels. 87.a.
Zaleucus een ghheset gheuer. 21.c.
Zedechias. 35.b.
Zeloters. 26.d.
Zacharias een Propheet. 39.c.
Zacharias een Propheet. 40.a.
Zeno de Stoische Sect vinder. 74.d.
Zeno Elatus / eñ Zeno Actiensis. 75.a.
Zeusis ende Parasius Schilders. 65.a.
Zopyrus trouwe met veel ander. 80.b.
Zoroastes beschrijuinge van God. 5.c.
Zorobabel een Vorst Juda. 57.c.

Eynde des Registers.

De ander Cronijcke Sebastia-
ni Franci Wordensis / der Keysers Jaer-boeck/
oft de nieuwe Werelt ghenaemt/van alle Room-
sche Keysers/wereltlijcke handelingen/ Gedacht-
weerdighe wt ghelesen Historien / Gheschiedenis-
sen/Teeckenen/Wonder-wercken / Oorlooghen/
Strijden/Crijchsheyren/Nederlagen/Victorien/
Heerschappen / Regimenten / des sesten laetsten
Ouderdoms/oft des Nieuwẽ Testaments / van
Julio oft Christo aen / tot op Carolum de vijfste/
in dit teghenwoordich M. D. XXXVI. Jaer / al
wat hem merckelijcx Cronijcweerdichs in Asia/
Europa ende Aphrica heeft vertoont: Wt geloof-
weerdighe wt ghelesen Schriften vlijtich te
samen/met goeder Ordonnantien ver-
uaet / ende neerstiger beschrijuin-
ghe van alom der Jaergeta-
len / beyde lustich ende
oock profitelijck
te lesen.

Psalm. XXVIII.

Sy en mercken op dat doen des Heeren niet/
noch op de wercken zijnder handen/
daerom worden sy wt gheroyt/
ende niet ghetimmert.

Inhout ende begrijp deser ander Cronijcke der Keysers.

I. Van de aencoemst ende voort comen Christi eñ des Nieuwē Testaments / schier met het Keyserdom.

ij. Hondert xxix. Keysers van Romen/ vā Julio tot op Carolum de vijfste vertelt/ nae orden / Jaer-ghetal / ende haers Regiments/ met haer goede eñ quade Historien/ daden ende tyrannie.

iij. Thien veruolginghen der Christenē/ oock de straffe der veruolgers / ende wat sy vanden Christenen geclaecht hebben.

iiij. Veel ende menigerley veranderinge der Rijcken / Regimenten ende Heerschappien/ ende hoe dickwils hem dat Roomsche Keyserdom verandert heeft / tot dattet aen de Duytschen gecomen is. Ooc van de gulden Bulle/ Inseetinghe eñ ordonnancie der Keurvorsten kiesen / int kiesen eens Roomschen Keysers.

v. Van het af comen ende gheslacht Register der Grauen van Habsborch/ hoe dat sy aen dat Hertoochdom van Oostenrijc/ eñ eyndelijc aen dat Keyserdom gecomen zijn.

vi. Van veel vermaerde in alderley conste ghecleerde lieden / ende Riddermatighe grootdadighe Helden.

vij. Van de versierde schenckinge Constantini / die den Paus Siluestro de derde/ soude ghescheit zijn.

viij. Menigerhande ouerloop/ aenstoot/ ende verwoestinge der stadt Romen/ Italien/ Duytscher Natie. Vanden Tyrannen eñ wreeden Tamerlam/ Totila / Wandales/ Atila/ de Gotten/ Hunters/ Turcken/ Tartaren/ Parthen ende andere.

ix. Van veel ende menigherley Officien/ Regimenten/ Heerschappien/ Coninckrijcken / Oorloghen/ Victorien / Teeckenen/ Diluuien/ Pestilentien/ Hongher/ Nederlagen/ Stormwinden/ Onweder/ Wolcbrugghen/ seltsame nieuwe plaghen / Cometen/ Cruys vallen / Bloet-reghenen/ Bloetputten/ Bloetsneeu / ende menigerhande wonder aenden Hemel gesien/ ende vanden Hemel gheuallen.

x. Opcoemst ende inbreucke des Ertzketters Machomets / der Turcken Christus ende Propheet/ oock de opcoemste van veel Rijckē/ Hertoochdommē/ Graefschappen/ ende der seluer veranderinghe.

xi. Veel ende menigherley Rijcxdagen/ geluck/ Tochten/ Reysen/ Victorie ende Nederlaghe metten Turcken. Ende hoe dickwils dat Jerusalem met victorie in onsen handen gheweest is/ ende weder verloren geworden / oock vande Coninghen tot Jerusalem.

xij. Beghinsel ende eynde des Hertoochdoms in Swauen / ende veel andere Heerschappien.

xiij. Van veel nieuwe vonden / Oproeren/ seltsame schattinghen/ ende nieuwe ordonnantien / Pelgrimagien metter tijt op ghecomen/ begonnen ende volbracht. Ende hoe dat Carolus de vierde de Keyser / zijnē soon de verkiesinge des Roomschē Coninckx vanden Keurvorsten ghecocht heeft / dat te voren noyt ghehoort en was.

xiiij. Veel ende seltsame ondergangen/ ontrouwen / af val der Steden / Oproeren der Landen/ Oploopingen/ Schattingen/ Joden verbranden / bedwanck / Martelisatie/ ende ander beweerhelijcheden.

xv. Historie van de ongheluckighe Heyrcracht ende Strijden teghen de Hussiten in Bemen /ten tijden van Keyser Sigismundus / ende hoe dat alle dinghen in Bemen zijn ghestaen volder oproeren.

xvi. Wanneer eñ hoe dicwils dat Constantinopel/ Rhodis/ Grieckenlant/ Seuēbergen/ Vngerien/ ghewonnen ende verloren zijn/ oock andere aenpalende Landen.

xvij. Vander Stadt Crijch / Switser Crijch/ Beyerschē Crijch/ Nuerenberschen Slach/ der Boeren oproer/ ende veel ander ontallijcke Crijgen ende Oproeren.

xviij. Veel ende menigerhande belegheringhen der Steden / Victorien/ Strijden/ Nederlagen/ vant laetste der Stadt Dam/ Romen / Paphia/ Florencē/ Weenen/ Rhodis/ Ouen ende Genis.

xix. De treffelijcke Historie/ der vier ketter Monickē tot Bern in Zwitserlant verbrant/ vercort ende in ghetogen/ ende in een somma ende wttoch veruaet.

xx. Van Tribuyten/ Seruituyten/ Renten/ Cijnsen/ Dootvallē/ Thiendē/ Knechtschap/ Lyfeygenschap/ van waer sy comen/ ende veel ander vraghen ontbonden.

xxi. Int beghin van het eynde veel seltsame Historien ende wonderen / tot onsen tijden verloopē/ tot effen op dat 1536. Jaer.

Voor-

¶ Voorreden Sebastiani Franci Woerdensis / op de ander Cronijcke der Keysers / ende wereltlijcke Historien. Van des Arents ende ander wilde onghetemde wreeder dieren / aert ende natuere / waerom dat dese iuyst in de Wapenen / Schilden / ende op de Helmetten zijn ghetrocken ende ghestelt. Van waer sy voort comen / ende wat sy bedieden / wt ghelept ende bewesen.

VAn dese mijnder Voorreden / hebben hen sommighe onser Gheestelijcke (die op haer plaetse zijn geraect geweest / doch niet en dorsten hooch roepē / als vander waerheyt ouerwesen / ende beschaemt ghemaeckt) ghestooten ende ghercromt. Maer op dat sy hen niet als de gheraeckte selue en souden verraden / soo hebben sy wijsselijck dat bassen op de selue plaetse verdruckt / eñ dese Voorreden voor de hant genomen. Ja op dat sy my by de K. M. souden beschuldighen / soo hebben sy den Arent seer hooch verheuē / ende de weecke ooren geern / Crimen lese Maiestatis, daer wt ghemaect. Daerom dat ick wt Erasmo / Josepho / ende andere Historien bewesen hebbe / wat den Arent bediet / van waer dat hy aen het Roomsche Rijc coemt / waerom dat sy den Arent iuyst in haer wapen hebben ghenomen / ende hoe dat dien de oude wijsen hebben wt gelept. Dit trecken sy daer henen / ghelijck als oft ick dit op den K. M. bediet hebbe / eñ de Groefuaerts en sien niet / dat ick op den oorspronck ende aencoemste des Arents ga / hoe dat hy den Roomschen Rijcke geworden is / wat sy daer mede allen Heydenen hebben willen betoonen / also ooc eenen wijsen licht siet. Want ick en heb noch op Keyserlijcke Maiest. noch op gheenen bysonderen persoon ghesien noch ghedacht (God die wetet) doen ick dit schreef. Oock so en is mijnē aert niet / mijn schrijuen op bysonder personen te schickē / om yemant daer mede te dienen oft aen te tastē / maer heb op de aencoemste ende oorspronc des Arents gesien / van waer dat hy aen het Roomsche Rijck coemt / wat hy bediet / etc. De Arent en is des Keyserlijckē Maiesteyts Persoon niet / maer des Roomschen Rijcx wapen / van grouwelijcke Tyrannen ende Heydenen voor de gheboorte Christi ghecoren / ende hen seluen toe gheeygent / om daer mede te toonen eñ te bewijsen / Ja voor te beelden / haer macht eñ ghewelt / maer daerom en volcht niet / dat die oock niet een Christen tot een Teecken met eeren voeren en mach / want oock Christus een Slanghe ende Leeuwe ghenoemt wort / gelijck als Sathan / vander wijsheyt weghen / sterckte / ende erghens eenen anderen goeden aert / die dese grouwelijcke Dieren aen hen hebben. Alsoo mach oock een Christelijck man / ghelijck Joannes de Euangelist / by eenen Arent gheleken werden / daerom dat hy met zijn ghedachten in den Hemel leeft / eñ hooge derwaerts vliecht / ende zijnen ouderdom verionckt met bloet / dat is / den ouden Adam door dat Bloet Christi. Alsoo wort Adam een Figuere Christi ghenoemt / Rom. 5. Namelijc int contrarie ende schade / als de ghene int nut. Maer de Romeynen eñ Heydenen en hebben daer in niet gesien / noch desen aert metten Arent willen bewijsen eñ voorbeelden / maer haren aert / Rijck / Macht / Heerschappie / etc. af malen.

Arent des Roomschē rycx wapen.

Arents mogen oock Christen ghenoemt worden.

Wapen der oude volcke der Heydenen.

Alsoo hebben de Troyanen een Vercken (een gheheel onnut / Ja schadelijc dier / dewijle dattet leeft) in haer Wapen ende Baniere gecoren. De Tharciers Martem den Crijchs-god. De oude Gothi een Beyrinne. De Alani / doen sy Hispanien ouervielen / so voerden sy een Catte / een bedriegelijc roofgierich dier. De oude Fransoysen eenen Leeu / den seluen ooc voortijts de Sassen / dat waren haers Officijs teeckenen / recht als eenen Schoenmaker een elsen oft eē naey-eynde draecht. De Sassen hebben oock voortijts een strijtbaer Peert in haer wapen gheuoert. De Cimbri voerden eenē wilden Osse / Antiocho den Coninck was eenen Arent die eenen Draeck in den timmer voerde / tot een verwint eecken ende wapen / Pompeius voerde eenen Leeu met een swaert. De Romeynen en hebben niet mogen geraden werden / dat sy een Gans in haer wapen souden hebben geuoert / die doch met haren gheschrey eñ waken / eenmael dat Capitolium te Romen voor der Fransoysen aenloop eñ ouervallen / der heymelijcker inclimminge der Vianden verlost heeft / so de Historien betuyghen.

Daer in hebbe ick nv gesien / namelijc / op den oorspronc / waer bi dat dē Arent dat Keyserdom toe coemt / eñ waerom hy den Roomschen Rijcke toe geeygent / ende vanden Romeynen aen genomen is / om daer mede de Vorsten der Heydenen ende wereltsche Heydensche Ouerheyt ende Houen willen af malen; Eñ geheel niet op des Keyserlijcker Maiesteyt Persoon bediet / ghesien oft bysonder ghedacht / als de welcke ic na den vleesche voor myn Ouerheyt bekenne / eñ niet alleen die / eer den rock totten mantel geuen / maer ooc eer mijn leuen wil laten / eer dat ick een hant teghen hem te heffen ghedencken wille. Wanneer ic al schoon yet teghen alsulck een hoocheyt vermochte / dewijle ic van Gods genaden weet dattet eenen Christen in geender manieren betamē en soude / de Vorsten des volcks te vloecken. Ic swijghe van ghewelt met ghewelt te beschermē / als die dwase boeren. Ende des oproerighen gemeyn volcx voornemen was / God wil zijn roede ongedeimt hebben / so datmen hem corts af voor hem buyghe. Niemen oock so weynich can ende sal wederstaen / als God selue. Teghens welcken niemant geen hant op heffen en can / daerom sal alle man wt noot ende schult / niet alleē wt vreese / maer oock vander conscientien wegen onderdanich zijn / alle menschelijcke ordinancien / ghewelt / ende ouerheyt: soo verre alsse lijf ende goet aen gaē / eñ niet vragen wie oft hoe dat de Heere eñ het gewelt is / versekert zijnde dattet God also behaecht / dat wy ghewelt lijden / ende ons onder zijn roede gehoorsamelijc duyckē eñ buygen. Oft de ghehoorsamheyt en sy dan stracx teghen God. S. Peter leeert / dat de ondersaten oock de onaerdighe Heeren eñ Tyrannen sullen gehoorsaem sijn. Maer oft der Heeren voornemen daerom altijt recht sy / om dat ons God haer gewelt te lijden / ende hem ghehoorsaem te zijn ghebiet / daer mogen sy toe sien / gewelt te lijden wil God hebben: ghewelt doen / ende ouerweldighen en is nimmermeer recht.

Wereltlijcke Vorsten der Heydenen in deser voorreden afgemaelt / waer af Christus Luce int xxij. sept.

Daerom so wil ick dese mijn voorredē op niemant bysonder ghestelt ofte bediet hebben / soo weynich als Erasmus zijn Scarabeum / also ic voorwaer op niemāt bysonder gedacht en heb /

Schrijuen en sal op niemant bysonder bediet ende wt ghelept worden.

doen ickse schreef. Maer op alle de gene die desen beelde ende hare wapen vanden Heydenẽ geerft/ ende op haer comen/ gelijckende zijn ende leuen. Van dien en wil ick oock gheen wt ghenomen hebben/ hy heete met namen hoe hy wil. Een yeghelijck die bassen sal/ die verraet hier door hem seluẽ/ dat hi geraect is: alsoder veelder geachter gheestelijcke houen/ voorwaer desen beelde niet qualijck gelijcken: Het welck sy met harẽ bassen ende moort-roepen selfs belijden ende betuygen. Dat beelt in deser voorreden outworpen voort ghetogen/ is eens wereltlijcken Vorsts der Heydenen/ die met ghewelt voort vaert/ ende daer af Christus Luce 22. seyt / een monster ende afdruck/ een yeghelijck sie selue toe/ ende oordeele/ oft dat beelt niet met vingeren op hem en wijst/ ende dan gheue hi hem seluen de schult/ ende niet my. Soo wie nv met deser verwen niet en wilt af gemaelt zijn/ die wissche dat beelt wt/ ende leue zijnder Heydenscher vaders wapen op hem gheerft/ contrarie/ soo en sal hem dat teecken/ oft hyt al schoon hout / niet schadẽ. Euen wel so sal hy doch daer by ghedencken / wat zijne ouders ende voorvaders gheweest zijn: namelijck Heydenen/ die inde duysternisse hebben ghewandelt/ also daer noch heden ten daghe Heydenen onder den Christelijcken naem zijn / namelijck alle die desen monster ghelijckformich leuen / ende alsoo ghesint zijn: niet te vergheefs en seyt de Schrift dat wy de voetstappen onser vaders niet gaen en sullen/ de welcke dat blinde Heydenen waren/ maer is den Arent alsulck een Christelijck teken des heylighen Roomschen rijcks (dat sommige/ als de Paus / niet hooch ghenoech heffen ende noemen en connen / die dagelijcks daer toe nieuwe tijtels ende woorden dichten.) Waerom ghelijckt dan Daniel dat Roomsche rijcke / so ouergrouwelijckẽ eenen diere? Capit. 7. Ende heettet yseren / ende aerden/ Cap. 2. Item is den Arent alleen eens Christẽ teecken eñ wapen. Waerom voerde Antiochus de rasende eenẽ Arent? Item waerom wort de Coninck tot Babel een tyran/ eenen grooten Arent genoemt? Ezech. 17. Item de Coninc Egypti/ een vroom heere ende Lantsvader sal wel soo ghesch̄ickt wesen / dat hy hem des grouwelijcken beelts niet aen nemen en sal/ dewijle dat hy hẽ hier niet en vindet af gemaelt/ ende gheen dinck soo ouer seer teghens hem te zijn / als den aert van dit beelt ende leuen: maer die alleen sullen moort roepen / die hen hier in als in eenen spieghel geconterfeyt sien/ ende gheraeckt te wesen gheuoelen. Maer op dat niet yemant en meyne dat dit beelt onbehoorlijc de Conincrijcken/ bysonder het Roomsche rijcke worde toe gheeyghent / soo stemt oock hier mede de heylighe Schriftuere Daniel. 2. ende 7. Daer en toe soo betuyghen effen dat selue die Historien der rijcken/ de welcke gemeynlijck met tyrannie op gecomen zijn/ ende met vader-moordẽ / ende grouwelijcke ondadẽ zijn vermeerdert. In Daniel. ende Apocalip. wort de wereltlijcke ouerheyt der Heydenen/ gheheel wilde/ veelhoofdige dieren gheleken/ als nv een seuenhoofdich dier/ waer op een hoere sidt/ met den beker der gramschap Gods. Dat rijcke der Assyriers wort Daniel. 7. eender Leeuwinne geleken / die vleughelen heeft als eenen Arent. Item Ezechiel. 17. eenen grooten Arent / Dat Persichs rijck wort in eenen Beyr voor ghebeelt / die tusschen zijn tanden inden mont drie ribben ofte drie langhe tanden heeft / eñ veel vleesch verslindet. Alexander Magnus ende zijn rijcke wort in Daniel eenen Lupaert met vier hoofden ende so veel vleughelen ghenoemt. Maer dat Roomsche rijc dat wort met een ouer grouwelijcken ende verschrickelijcken stercken dier gheleken/ dat yseren tanden heeft / ende alle dinck verslint ende on-

Monster ende beelt des ghewelts ende Heydẽsche ouerheyt.

Beeltnis ende wapẽ der vierder Monarchie in Daniel.

stucken maelt/ maer dat ouerblijuende met voeten vertrapt ende stamt/ een dier dat thien hoornen op zijn hooft heeft. Siet welcken grouwelijcken dier maect Daniel wt de laetste Monarchie der Romeynen rijck: Jae oock voor alle ander dat grouwelijckste. Maer dat ymmers Daniel niet ghefaelgeert en heeft / soo willen wy de aencoemst der vier rijcken eñ Monarchien sien/ oft sy niet desen beelde ende Prophecie Daniels ghelijck en zijn / der Assyriers ryck / op dat ick vanden stercken Tyran ende iagher Nemroth swijghe / telt Ninum voor den eersten Coninck: eenen grouwelijcken man / die op het eerste aen zijne palen niet en ghenoechde / alle zijn nabueren met gheweldigher hant/ ghelijck eenen briesschenden Leeu verdructe / ende alle wat hem teghen stont/ verworchde. Die had een wijf soo de Historicus Dinon schrijft/ Semiramis met namen/ die begeerde van den Coninck haren man/ dat hy haer maer alleen vijf daghen en soude laten regeerẽ/ ende nae langhe begheerte verhoort zijnde/ soo stelde sy haer seluen de Conincklijcke croone op / ende clam op den Conincklijcken Throon. Terstont so geboot sy haer heeren/ dat sy Ninum den Coninck haren man souden dooden. Het welck doent gheschiede / so sette sy haer seluen int rijcke/ eñ vermeerderde dat Assyriers rijcke met grouwelijcker tyrannie / alsoo/ dat sy Indiam/ Etiophiam/ etc. harẽ rijcke toe wierp/ ende eenen muer om de groote stadt Babylon liet maken. Leyde haer namaels by haren eygẽ sone / die moestese beslapen / daer nae doode sy hem. Dit spel dreuen alle haer nacomelinghen tot op den weeclinck ende wijfschen Man Sardanapalum. Den welcken Arbactus te midden onder de hoeren sittende / doode / aen welcken hem dat Assyrisch Leeuwen rijck eynde.

Grouwelijc beelt der laetster Monarchie Daniel.

Assyriers ryck waerõ eenen Leeuwe gelijck.

Dat rijcke coemt aen de Meden eñ recht door Cyrum aen de Persen. Sijnen soon Cambyses die Babylonien in Egypten een nieuwe machtighe stadt stichte/ die vercreech de ander Monarchie/ die hy met de moort zijns broeders ende eyghen kints ontwijde / dat eynde hem door veel grouwelijcke Coningen in Dario/ dien Alexander verwan / als sy met haer Beyrs tanden veel vleesch ende bloet hadde verdoruen.

Dat Persisch rijck waerom eenen Beyr ghelijck.

Daer op volcht de derde Monarchie Alexandri Magni / eenen Luppaert met vier hoofden ende vier vleughelen gheleken / die doode corts zijnen Vader ende moeder / ende brengt met desen Vadermoorden eenen grouwelijcken Luypaert/ dat Macedonische rijck/ eñ de derde Monarchie onder hem. Het welck recht met zijnder tyrannie ende doot in dasschen viel/ dat wert anders der Griecken rijck ghenoemt.

Alexander een Lupaert waerom.

Op dit volcht dat vierde/ dat Roomsche rijck/ ende laetste Monarchie / eenen grouwelijcken ouer wilden diere / met yseren tanden gheleken/ dat alle dinck verslint / ende wat ouerbleuen is met voetẽ vertrapt. Dat betuycht hem waer te wesen terstont in de hoofden / beginders ende de wilde dieren des rijcx. De hoerekinderẽ oft nonnekinderen/ Romulus ende Remus gebroeders/ van eender Cloostervrouwe ghebooren/ ende eender hoeren op gheuoedt. Sy en conden malcanderen niet lijden / Romulus verworchde zijnen broeder Remum/ ende nam eenẽ verlooren hoop roeckeloose boeuẽ tot zijnder Ridderschap/ ende roofde dẽ Sabinierẽ hare dochters / vercrachtẽ ende scheynden die na haren moetwille/ voor der ouders oogen/ de welcke sy namaels iammerlijc vermoorden. Romulus neemt ooc den Hertooch der Sabiniers zijn dochter / eñ brengt namaels den seluẽ zijnen swager Titum Tacitum (die hy tot hem int rijcke nam) grouwelijc om zijn leuẽ. De volgende Coningen der Romeynen die dreuẽ alsulcke tyrannie/ so dat sy ghedoot ende vanden

Dat Roomsche rijc een wilt dier in Daniele ghelijck.

Romeynen

Romeynen in een oproer veriaecht werden / die hen in Tarquinio Superbo (welcx soon Lucreciam dat edel cuysch wijf vercrachte) eyndeden. Also / dat de Romeynen den Coninclijcken Name / doen sy 243. Jaer hadden ghetyranniseert / niet meer en wilden weten noch hooren / ende haer Lant wilden door eenen Raet regeeren. Daer wort Brutus een edel Romeyn / de eerste Borghemeester ende Consul inde stede eens Conincks. Die en doode niet alleen twee Vitellios zijns wijfs broeders / maer zijn eyghen twee sonen ionc ontschuldich bloet / op dat hy dat Rijcke sonder eenich in segghen mocht besitten. Dat regiment gheduerde oock door veel grouwelijcke Tyrannen / tot op Octauianum Aug. ende eynde hem aen Julio / den brootdroncken oncuyschen man / die den Romeynen den heelen aertbodem onderwierp / eñ Octauiano de vierde Monarchie in de hant gaf / eñ in de stede eens kints tot eender Erfgenaem eñ nacomer int Rijcke adopteerde. Die gaf hem namaels den loon / eñ dancte hē der weldaet / so dat hi hem zijn eygen Soon ende Dochter / die hy wt Cleopatra ghewonnen hadde / verworchde / niet aēsiende de vrientschap dat Julius zijnder Moeder broeder was. Item,

Augusti tyrannie.

de weldaet dat hy hem tot eenen Erfgenaem gecoren ende Nacomer int rijcke ghenoemt hadde: Noch de ontschult der ontschuldigher bloet verschoont. Dat is eenen Arentschen aert / ende alsoo heeft Augustus wel den Arent met eeren in zijn wapen ghevoert.

Hoe wel dat hy nv een Werelt-wijs gheleert man was / die wel regeerē / ende met eenen schijn des deuchts / dat Roomsche rijck vermeerderen conde. Waerom hy ooc Augustus / een vermeerder des Rijcx genoemt wort: So faelgeerde hem doch als eenen blinden Heyden / noch wel thien duysent mijlen tot rechter godlijcker wijsheit eñ kennisse: een knechts schender ende broot droncken mensche.

Tiberius tyrannie.

Op desen coemt Tiberius / eē geleert verkeert Vorst aent rijcke. Die roepde seer haest zijn eygē kinderen met fenijn wt / ende laet Pilatum zijnē Stadthouder / Regent eñ Lantrechter / Christum tot Jerusalē dooden. Eenen grouwelijckē Tyran: Die eenen constelijcken werckman (die hem wilde vrientschap doen / eñ eē glas bracht / dat hem als gout ende siluer liet trecken / ende gebrokē weder als Coper liet smedē) verworchde / op dat dese conste niet op comen en soude. Ic meyne hy was oock eenen rechten Arent / die den seluen in zijn wapen niet te vergeefs en voerde.

Dien volchde int Rijck nae Caius Caligula / als hy met heymelijcke practijke / Tiberium hadde wtgeroept / die scheynde ende besliep drie zijn eyghen Susters / ende wert hen daer mede Viant / ende dedese in den Ban / ten laetsten dede hijse alle drie inder ellende verworghen. De edele Matronen die maeckte hy in zijn Hof ghemeyn / ende wilde een eere daer wt maken / dat sy haer dapperlijck totter hoererie begauen / ende alle man ghereet waren. Hy dede zijn Beelt tot Jerusalem inden Tempel stellen / ende wilde voor eenen God aen ghebeden zijn. Hy wenschte dickwils / dat alle Romeynen eenen hals haddē / op dat hy zijn herte (wanneer hy wilde) aen hen mocht coelen. Na zijn doot so vantmen een kiste heel vol van menigherley ghecoockt fenijn / ende een Register vol op gheteeckende Romeynē: Die hy alle wt te roepen metten fenijn ende sweerde indē sin hadde. Dat was vrylijc ooc eenen rechten Arent. Leest daer af Orosi. lib. 7. cap. 5.

Claudius Tiberius eenen rechten Arent.

Op dien volchde Claudius Tiberius / eē rechte Sardanapalus / die is eē dertel Man geweest. Hy liet hem van zijn eygen Knechten ende Wijf vermeesteren / ende aen gheuen ende leeren watmen wilde: Zijn Vrouwe Messalina hielt hem voor / dat hoererie een vrye edele sake ware / ende hoe ghemeynder hoe edelder: Daerom so stelde sy haer Hofgesin ende staet-vrouwen heel totter hoererie int ghemeyn / ende gheboot dat Hofghesin met haer te doen te hebben: Soo wie wt eerlijcken ghemoede niet en wilde / die en hadde niet alleene geen plaetse / maer wort met zijnē geheelen gheslachte als verbannen / veriaecht / ende heel wt gheropt. De Keyser liet zijnen Raet regeeren / die plonderden dat Keyserdom / dat Claudius verarmde / ende de Vorstē rijck werden. Also dat daer wt een spreeckwoort rees: De Keyser ware rijck / wanneer zijn Knechten hem in haer gheselschap namen. Ten laetsten so nam hem Agrippina zijn eyghen wijf dat leuen met fenijn. Waer mede sy Neronem haers voorgaendē mans kint / aent rycke bracht. Dese ongerust mensche was oock zijnder Moeder eenen grouwel / ende eenen rechten Arent.

Domicius Nero / eeñ grouwelijc Tyran ende Arent.

Nv so volchter int Keyserdom dat goede kint Nero / die beslaept zijn eyghen moeder Agrippinam / die hem aen dat rijcke gheholpen hadde. Namaels doet hijse op snijden / op dat hy de stede soude sien daer hy ghelegen hadde. Hy doode Senecam den weerden ende costelijcken Man zijnder ionckheyt Leermeester. Hy nam Octauiam eñ Sabinam te houwelijcke / eñ dede haer mannen dooden. Hy cleede hem eens in vrouwe cleederē / eñ nam een Raets-heere van Romē tot eenen man / gaf hem eene houwelyckegifte / ende hielt een ouer-costelijcke Feeste ende Bruyloft. Daer na dede hy een wilt Diers huyt aen / ende croop achter zijnen Hof om als een wilde Beeste / op dat hy beyde de gheslachten aen de heymelijcke plaetsen soude sien / ende daer aen grijpen. Hy sneet eenen man een spanne lanck / ende wilde een wijf wt hem maken. Hy dede Romen op veel plaetsen heymelijck ontsteecken / op dat hy eene ghelijckenisse des brants der Stadt van Troyen soude sien. Hy vischte moetwillich met gulden netten / met purpuren zeelen doortoghen. Ende doode om yeghelijcke oorsaecke eenen yeghelijck: oock veel wt den Raet van Romen. Hy dede ouer de Christenen valsche getuyghenissen gaen / als dat sy de Stadt van Romen hadden ontsteken / op dat hy wt de quade meyninghe quame / ende van het Christen bloet te drincken soude hebben.

Drie Keysers op een tijt.

Daer na volghen drie gelijcke gesellen tot het Keyserdom / der welcker een yeghelijck cort af / wilde Keyser zijn. Galba wert onthooft / eñ bi de Zee Curtio van Othone vermoort. Otho doorstack hē seluen. Vitellius een met hoereerder eñ maechschap Neronis / als Otho / eē hoereerder / bertspeelder / eñ Roomsche Pape / wort Keyser: Hinck Sabinum Vespasiaens broeder aen een galghe. Ten laetsten wert hy oock ghehangen / weder af ghenomen ende in stucken gehouwen / ende in den Tyber gheworpen.

Vespasianus een Arent.

Vespasianus de beste onder de voornoemde / die wilde al wederom brengen / wat zijn voorvaders hadden mishandelt / eñ sette nieuwe schattingen ende tollen op. Ende sochtet so nauwe / so dat hy oock op het fonteyn water eenē tol sette. Daer af ghestraft wesende / antwoorde hy / zijn ghewin hadde eenen quaden reuck. Hy is Neronis hooftman gheweest / ende ginck grouwelijc omme met den Joden tot Jerusalem / daer by so blijft hy oock wel eenen Arent. Sijn soon Titus der menschen toeuerlaet ende heylichdom dede Aulium onthoofden.

Domicianus een rechtē Arēt eñ tyran.

Domitianus die verdreef alle vrome Philosophen wt Romen. Hy dede veel Senatores rechten / Ende eenen Astronomum / die hem eē Prognosticatie maeckte / dede hy dooden. Hy brande ooc met schandelijcker begeerten na mans beelden / also dat hy oock een hoere wert ghenoemt.

Een grouwelijck mensche teghen alle man. Die ooc zijn broeders dochter scheynde eñ doode. Hy roofde ende viel gierichlijck aen/ sonder eenigen Tijtel ofte Jurisdictie/ aen al wat hem behaechde. Hy veriaechde de Christenen / ende nam hen hare goet binnen zijn Fiscum. Hy raesde ooc in zijn maechschap eñ vrienden als een wilt dier.

Traianus ende Adrianus gaen oock in des Arents aert.

Traianus de vrome Keyser doode de onschuldighe Christenen/ Adrianus is een gheleert verkeert mensche gheweest / die teghen zijn eyghen wijf tyranniseerde /ende tot eenen ghewillighen doot bedwanc. Voor de menschen conde hy wel ghebaren/ ende zijn schalckheyt decken / al hadde hy een heylichdom geweest: maer inwendich was hy eenen verscheurenden wolf. Aē zijn eynde wilde hy hem seluē doorsteken. Ende doen hy belet sulcks niet te weghe brenghen en conde / so badt hy om een vercorten wt desen tijt. Nauclerus schrijft / Domicianus is alsulck een Tyran gheweest / soo dat hy met weten ende wille zijns wijfs int paleys is doorsteken gheworden. Eenen Raet wilde hem wt het Register der Keysers wisschen : euen wel so worter besloten / dat alle zijn acta/ handelinghen/ ende wetten souden ghecasseert/ ende alle verwesen ende ghebannen souden weder thuys gheroepen / ende weder in haer haue ende goeden in ghestelt worden: oock Adrianus die doode Alexandrum den Paus/ eñ veruolchde oock opt eerste de Christenen seer hart/ tot dat hē Plinius daer af nam eñ af riet: Hy dede Clementem in de Zee worpen.

Commodus een tyran eñ rechten Arent/ een vyant alder menschen ghenaemt.

Antonius Commodus was alsulcken woeste beeste / eñ een viant des menschelijckē geslachts ghenoemt/ so dat hy hem selfs in eenen leeuwen huyt becleede: Ende geboot hem te noemen Herculem den soon Jouis / hy nā een Stormhamer in de hant/ende dede hem calomnen in alle hoecken der stadt op rechten / daer op Herculem met eenen gespannen boghe maken / grouwelijc van aensichte. Die soudemen in zijn stede eeren ende aenbeden. Hy verdreef al zijnen tijt met worstelē eñ vechten. Item met wilt iagen ende tyrannie. Als nv campt hy geheel naert met boose lieden/ die dickwils hem ter liefden vielen: Als dā sloech hy een Leeuwen huydt om hem / ende campte metten wilden Dieren : Hy hielt hem by hoeren ende boeuen: Die stelde hy tot Lantvoochden. Liep alle huysen ende tauernen wt ende in/ Lucillam zijn eygē suster doode hi/ die ander besliep hy / doen en wilde hy niet meer Hercules/ maer eenen Vorst der Vechters ghenoemt worden. Hy wierp dat beelt Solis van eender ouder calomnen / ende stelde het zijne daer voor op: Met dit onderschrift: Den verwinder der duysentich Vechtmeesters / ende alder menschen. Wie van eender eerbaerder herten was / die speelde hy van cante: Ende hieltse suspect/ van teghen hem te zijn / ofte heymelijck teghen het Rijcke: Wanneermen hem seyde hy en soude niet een peghelijck / ende om een peghelijck met de doot straffen: Maer anders aen goet/ ende het lijf eē straffe aen doen/ daer seyde hy: Doode Honden en bijten niet meer. De doode en conden hem niet meer doen : Den ghecranckten mocht wederom tot hem seluen comen / ende metter tijt doen dat hem leedt ware. Hy nam de Cloostervrouwen Veste/ ende brachtse aen zijn Hof om te misbruycken. Hy besengde zijnen cop ende Baert af / niemant betrouwende / dan eender Hoeren Marcia zijnder byslaperssе / die liet Narcissum slapen bouen hem/ so dat hy hem opt bedde vermoorde / doen haer in ghegheuen fenijn niet en wilde wercken. Ick meyne dat is oock eenen ghe rechtighen Arent gheweest.

Hy wilde/ dat eenē Raet tot Romen/ niet meer Romani/ maer na hem Commodiani ghenoemt werden / hy veranderde oock de namen der maenden. Dese is wel na een vanden quaetsten Boeuen gheweest / by welcken gheen deghelijck Man plaetse en hadde / die / also Domitianus/ hem oock een God/ ende Jouis Sone schreef.

Somma/ dat Roomsche Rijcke/ wert doen alsulck eenen woesten grouwel/ ende soot Daniel noemt / alsulck een wilt grouwelijck Dier/ soo datter niemant goets in gheduerеn / noch oock eenighe plaetse en hadde. Aelius Pertinax/ Nerua ende andere goede werden vanden verloren hoop der crijchsliedē/ so veel als te niet gebracht. Daer en dienden niet dan bloetdorstighe Tyrannen/ Arents/ ende wilde dieren in dese vierde Monarchie/ so Daniel bedietlijc al te voren van haer seyde/ Capit. vij. Vide quod sequitur mox de Basia & Gota.

Julianus de Tyran wert van het Crijchsvolck ghecoren / ende in de tweede maent zijns Rijcx in zijn Palleys doorsteken. Seuerus wort in zijn plaetse van het Crychs-volc tot eenē Keyser gemaect/ die wilde / dat de Keyser Antonini ende niet meer Augusti souden genoēt werden. Die leyde Julianus int Palleys/ in dē schijn vā eender vrientschap / in een verborgen lust badt/ eñ sloech hem als eenen veroordeelden dat hooft af/ ende stackt ouer de mueren wt. Dese / doen hem gheen fenijn en mocht geworden / so adt hy hem seluen den doot aen rou vleesch met wille.

Seuerus liet twee sonen na / Bassianum een Tyran/ ende Gotam oft Getam een wesentlijc/ vriēdelijc eñ geleert mensche. Maer desen goedē Geta wert vanden Crijchsliedē als eenē onnutten Keyser ende viant der Romeynen in dē Ban gedaen/ ende int Palleys te Romen doorsteken.

Seuerus eet hem seluen aen rou vlees de doot.

Daer en teghen Bassianus de Tyran ende vermeerder des Rijcx / hielt hem totten Crijchslieden/ die maecten hem tot eenen Keyser/ daerom so moeste de Monarchie inden inganck een wilt grouwelijck Dier blijuen / dat alle dinck verslint eñ vertrapt/ so Daniel seyt. Bassianus die doode/ als voor gehoort is/ zijnen eygē Broeder/ eñ wert daer af wtsinnich. Doen hy nv weder tot hem seluen quam/ so wilde hy den grootē Alexander genoemt zijn/ een man van onuersadelijcker oncuysheyt/ die zijn eygē Stiefmoeder te wijue nam / met welcker hulpe ende raet sy Getam den Soon ende zijnē Broeder vermoorde. Doen hy nae Garris toe reysende / van een Peert clam/ eñ zijn gheuoech soude doen/ so wert hy vā eenē Crijchsmā/ die als zijns lijfs bewaerder ende wachter/ hem navolgende/ doorsteken.

Bassianus Caracalla een wilt bestia.

De Roomsche crijchslieden en lijden geenen goeden Keyser.

Marines de eenentwintichste Keyser/ een lijfeyghen man/ maer vry geworden/ die wert vanden Crijchslieden tot eenen Keyser op geworpē/ met zijnen soon Diadumeno. Maer doen Marinus der Crijghers moetwille ende tyrannie benauwen / ende den Soldt minderen wilde/ so wert hy van hen onthooft. Maer hier soo moest ymmers eenen goeden (die gheenen Arent ende wilt Dier wesen en wilde) te niet gaen / alsoot in dit blat viermael ghehoort is.

Heliogabalus een Pape / wort Keyser.

Heliogabalus een Heydens Priester / Solis ende Jouis Priester / wert Keyser wt het aendrijuen des Crijchsvolcx/ eenen Raet moest metten ghecoren Alexander aen deen zijde staen. Hy geboot datmen hem voor eē God soude houden/ want alle Goden waren zijne Dienaers. Een oncuysch wilde Beest / doen hy gheen Man en mocht zijn/ so dicwils als hi wilde/ so nam hy eē Nonne te Wijue der Goddinnen Veste gewijt/ eñ sneet hem wt toornicheyt selue wt / wilde Bassiana ende niet meer Bassianus ghenoemt werden/ eñ beloofde/ doen hy niet meer en mocht/ de groote Goddinne eewige cuysheyt. Ten laetstē wort hy in een oproer vander Ridderschap doorsteken / eñ zijn lichaem als eenen verslaghen rasenden hont/ door de Stadt gesleypt / eñ vanden

crijchs-

Crijchslieden geroepen/ hier leyt den oncuyschen rasenden hont. Ten laetsten/ doen de grootheit zijns lijfs niet in eenen Cloac en mocht geschouẽ werden/ so wort hy na den Tyber gesleppt/ verswaert ende versoncken/ de visschen tot spijse.

Julius Maximinus Trax/ een viant alder menschen/ die doode een yegelijc om elcke sake/ bysonder de goede ende rijcke/ daerom wert hy in een oproer vanden Crijchslieden verscheurt/ met zijnẽ soon. De Crijchslieden riepen: Wt eenẽ quaden aert en salmen niet een hondeken ouer laten blijuen.

Ick wil hier voorder te verhalen op houden/ ende van Gordiano Pupieno/ Balbino Decio/ Aurelio Diocleciano/ eñ ander Tyrannen swijgen/ daer af int lange in mijne Germania. Item van de onmẽschelijcke tyrannie der eeester Heydensche Keysers/ wie dat wil/ die lese de Voorredẽ Erasmi in Suetonium Tranquillum. Maer nv wil ick mijne verdraperss/ valsche bedieders ende wtleggers mijnder woorden/ vraghen/ oft niet te recht ende met eeren het Roomsche Rijck den Arent geuoert en heeft/ ende dat hi van den wijsen den seluen niet onbehoorlijc en is toegeeyelt/ ende sy oock selue in haer wapen ghetrocken/ die voorwaer geheel fraey haer Rijck conterfeyt ende wt druct?

Item oft Daniel niet recht en heeft gheprophetcert/ cap. ij. ende vij. daer hy dat Roomsche Rijck den alder grouwelijcsten Diere ghelijckt/ voor alle ander/ het welck yseren tanden heeft/ ende alle dinck vertrapt. Het moet oock wt eender ander ghelijckenisse/ soo Daniel int tweede Cap. betuycht/ dat Roomsche Rijck dat alder grouwelijcste werden: Aenghesien dat hy de vier Rijcken ende Monarchien by eenen man gelijct/ welcx hooft (dat is dat Assyrisch Rijck) guldẽ/ de borst (dat is dat Persische Rijc) siluerẽ/ den buyc (dat is dat Grieckesche Rijc Alexandri in Macedonia) metalẽ/ de schenckelẽ (dat is dat Roomsche Rijck) yseren/ De voeten/ die eens deels yseren/ eens deels aerden zijn/ die den Steen Christus in stucken stoot/ so dat den man om valt/ gelijck dit alle Daniel selue wt leyt/ meynt Carion/ is dat laetste/ ende nv tegenwoordighe Roomsche Rijck/ het welck de toecoemste des Heeren om stooten ende eynden soude. De ander bedtedent op de eerste toecoemste Christi inden vleesche/ dat dan voor God dat Roomsche Rijck geuallẽ is/ ende Christi des Coninex Rijcx begost/ inden gheest/ ghelooue ende waerheyt.

Voort/ hoe dat in Daniel de vier Rijckẽ door vier grouwelijcke Dieren/ namelijc eenen Leeuwe/ eenẽ Beyr/ eenen Luypaert/ eñ bysonder dat Roomsche door een onaerdich verslindẽde wilt dier/ dat geenen naem en heeft/ voorgebeelt is/ dat is bouen in het beghin deser Voorreden gehoort. Ahier behoort dat seuenhoofdich Dier in Apoc. Waer mede Johannes dat Roomsche eñ alder Heydenẽ Rijckẽ heeft willẽ af malẽ/ die hy eensdeels beleeft/ eñ eensdeels met oogẽ inden geest toecomende gesien heeft/ Apoca. 13. 14. 17. Item de Voorreden Erasmi ouer Su. Tranq.

Tweederley eeldom.

Het is waer/ also alle dinc tweederley is ende ghespleten/ goet eñ quaet/ recht eñ onrecht/ so geheel/ datter ooc tweederley verstãt der Schrift/ tweederley gebot/ Offerhanden/ Aelmoesen geuen/ etc. Alsoo isser oock tweederley Edeldom/ dat een der deucht eñ der herten/ also alleen alle Christen edel zijn. Daer na eẽ wereltlijcke Heydensche edelheyt des vleesch/ die niet dã in pomperie/ gewelt/ namen/ rijcdom/ heerschappie/ eñ tijtel en staet. Dit edeldom wort vanden ouden/ door enckel grouwelijcke dieren/ onuruchtbare boomen/ ende onnutte steenen ende metalen af gemaelt. Also worden onder de viervoetige dieren ende voghelen/ niet die in de wapen ghetrocken/ ende edel genoemt/ die den menschen tot lust oft nut dienẽ/ als enden/ hinnen/ gansen/ nachtgallen/ schapẽ/ koeyen/ etc. Maer alleen die beyde vee ende menschen hatich/ onnut ende schadelijck zijn/ als arents/ gieren/ valcken/ hauicken/ griffoenen/ stieren/ tijgers/ panthers/ leeuwen/ woluen/ beyren/ draken/ slangen/ padden/ scorpioenen. Onder de boomen zijnder weynich den goden gewijt/ ende voor edel gheacht/ oft sy en zijn dan onuruchtbaer/ ende en gheuen gheenen huyscost/ als eycken/ linden/ bueckẽ/ lauweren/ bosboomen.

Edel zijn alleen onnutte grouwelijcke roouige/ schadelijcke dierẽ/ voghelen/ metal steenen eñ boomen.

Esculus, Mirtus.

Onder de steenen en worden niet de meulensteenen/ hertsteen/ bricken oft huyssteenen/ edel ghenoemt/ maer alleen/ die gheheel niet nut en zijn/ dan dat sy by den edelen in grooter acht ende weerde zijn/ ende noch voor laster/ hongher/ dorst/ ondeucht/ siecte/ coude/ hitte/ reghen/ oft wint en moghen helpen/ als Adamanten/ Magneten/ Smaragd. etc. Onder de Metalen is alleen dat schadelijck siluer ende dat gout/ veel schadelijcker dan yser/ edel ende weert gheacht/ daerom datmen soo veel bloets vergiet/ Crijch aen richt/ dat onder tot bouen keert/ eñ met alle mans schade meyneden sweert/ ouer Zee vaert/ alle bergen wthoolt/ alle Elementen beswaert/ ende lijf ende siele daer aen hangt.

Nv van dese wereltsche Edelheyts afcoemst/ lese wie dat lesen wil/ Henricum Cornelium Agrippam in zijnder Declamacion, de vanitate Scientiarum, een gheheel aerdich dinck eñ verre gehaelt/ cap. 80. eñ 81. Item by Erasmo in Chiliadibus Alcibiadis Silenum, dat Spreeckwoort/ Aut Regem aut fatuum nasci oportet, bysonder dat spreeckwoort/ Scarabeus Aquilam querit, het welc wy hier hebben voor ghebracht/ eñ dat tot onsen institut sal dienen/ op dat doch de wereltlijcke Heeren/ eñ Vorsten der Heydenẽ haer wapẽ leerẽ verstaẽ/ van waer eñ hoe sy voort comẽ/ vã hare Heydensche voorouders. Wat sy bediedẽ/ eñ waerom hen toe geschreuẽ. Itẽ wie datse hen gegeuen heeft/ eñ wat haer Heydens officie/ leuen eñ Regiment voormaels gheweest eñ noch by velẽ is/ op dat sy hen in hare wapẽ/ als in eenen spighel/ leeren sien eñ kennen/ op dat sy hare siende swertheyt mogẽ af wissen/ eñ de bekende Heydẽschap mogẽ af leggẽ/ dat goede voort stuerẽ/ eñ in somma leerẽ doen oordeel eñ gerechticheyt/ waer mede sy harẽ Heydenschẽ Eeldõ des vleesch in eenẽ Christelijckẽ eeldom des geests eñ deuchts/ met eennien leuen ende edelheyt/ die wt God is/ mogen verwisselen ende vermangelen.

Nv dat wy totter sake comẽ. Het en is niet son der oorsake geschiet/ dat onder so veel gheslachten der vogelẽ/ dẽ Arent alder meest daer toe nut eñ duegende gesien is/ dien niet alleen de vogelẽ/ maer oock de wijse dat primaet eñ Vorstendom hebben toe gheschreuen/ eñ den Keyser gheleken/ oft toe geeygent. Daerom dat sy gesien hebben/ datmen met gheen ander beeldinghe der Coninghen Hof/ leuen ende zeden/ naerder en heeft moghen wt drucken ende schilderen.

Want sommige ander Vogelẽ zijn van natueren tam eñ vredelijck/ sommighe zijn wilt eñ onghetoghen/ maer werden doch met Conste ende oeffeninge ghewent eñ tam/ alleen den Arent en is tot eeniger onderwijs niet nut oft manierlijc/ en mach oock met gheender oeffeninghe ghetemt oft tam ghemaeckt werden. Ende of daer al wel ses gheslachten der Arents zijn/ van Plinio ende ander verhaelt/ soo hebben sy doch den crommen toegrijpenden bec/ ende scherpe Pooten alle ghelijck/ also/ datmen ooc wt haren ghedaente eñ Proportie des Lijfs af nemen mach/ dat den vleeschetenden Voghel/ des vreeshatichs Viant/ recht tot roouen/ moorden ende strijden gheboren is/ eñ rechtelijc als waert den

Alle dieren eenichsins tamlijcende nut/ behaluen alleen den Arent.

 bloet-

bloet gierighen Vogel te weynich/dat hi vander ander voghelen bloet ende vleesch leeft. Het zijn oock sommige/die seggen/dat hi ooc de beenen onstucken bijt/ende metten becke op breect.

Segt ghy hier heymelijc/mijn leser/wat dient dit beelt oft vogel tot eenen Coninc/welcx eygen lof soude wesen deucht/saechmoedicheyt/soo dat hy niemant en wil/so verre als hy neimmermeer en mocht/schade doen/ende alleen sonder ghebrec sy/Ja hem seluẽ geheel in des volcx oorbor ende nut verteeren/eñ die in somma meer de beste dan de grootste sy. Dit monster eens Vorsts vanden Philosophen ontworpẽ/die is euen wel lofs weert/doch soo en weet ick niet/oft alsulcke Vorsten den ghemeynen oorbor in de stadt Platonis hanthauẽ eñ administreren/ia in de Cronijcke en vintmen nau een oft twee/die ghy tot desen Exemplaer vorst behouden.

Den Ouders was den naem des Coninckx schier te veel/des sy hen voormaels om den haet dẽ menschẽ/oft om de quade meyninge der huychelerie te ontulieden/schaemden/maer nv ter tijt ist genoech/oft men besware dan de sake met treffelycke/schijnlijcke/met de vergheefsche ydel namen ende Titelen: men heetse goden/daer sy nauwe menschen en zijn/onuerwinnelijc/die nẽmermeer verwonnen ende victoriloos van den Crijch af en wijcken/Ja dagelijcx/wanneer zijt alle winnen/van hen seluen verwonnen werdẽ/eñ hare begeerten onderwerpen/knechtelijc dienen/daerom wil ic alhier swijgen den strijt met hare lasteren/genegentheden eñ begeerten/van welc sy altijts verwonnen zynde/dat velt verliesen/ooc dan/wanneer sy meynẽ/dat zijt eẽ goet deel verbreyt hebben. Also dat deser Titel alleen inder begeerten blijft/oft emmer met guldẽ netten geuist/meer int perijckel hebben gestelt ende verloren/dan gewonnen: Ja schier meer bloets hebben vergoten/dan aertrijcx in haer beuel oft macht ontfangẽ/also/wanneer ment by het licht aensiet/ende van na querleyt/datmen wel mach spreken/sy hebben een peert voor een pijpe gegeuen/dat is/soo veel bloets door Christum ghecocht/so veel weduwen ende Weesen ghemaect/om een weynich Aertrijcx: Ja somtijts om eenẽ ydelen Tijtel ende ledighen Name. Men heetse doorluchtich/dat sy dickwils metter onwetenheyt alder goede dinghen verduystert zijn/waer toe sy desen Tijtel wel met een glas ghemeyn hebben: als nv heetmense Serenissimos/die alder vreetsaemste/stilste: dat sy de geheele werelt met Crijch veruullen: Die alder Christelijcste/daer sy op alle dinc eer merckẽ/dã op Christum/Ende als somtijts eenighe moet ofte tijt van het spel/dincken/wellust/iaghen/hoererie ghecrijghen/dat gheuen sy rechte warachtighe Coningen ghedachten toe/wt aenwijsinge haers wapens. Eñ en hebben in summa gheen ander oeffeninge dat sy haer gedacht mãdaet/wet/crijch/vrede/verbont/verdrach/raet/recht/Godlijcker eñ wereltlijcker daer henẽ strecken/so dat sy het geluc van allen in haer camer/dat is/in harẽ gatighen pot te samen brengen/eñ op eenẽ hoop dragen/ende als eenen Arent van het ingewant der ontschuldigher Voghelen/hem ende den haren/mesten ende vet maken.

Nv so aenmerckt den aert ende het wesen des Arents/de vierige oogen/den spitsigen bec/zijn grouwelijc suersiẽde wtsien/zijn duyster droeuige verwen/en sult ghy niet vindẽ een heerschappende beelt volder maiesteyt/met recht een lam gelijckende? Itẽ de verschrickelijcke dreygende stẽme/waer voor hẽ alle dierẽ ontstellẽ/de grouwelijcke manieren der Coninghen beteeckende.

Want van desen Arents pijpen verschrict alle het volck: den Raet duyckt en swijcht/is den Arent ghehoorsaem/de Rechters volghen/dat Recht swijcht/de predicantẽ guychelẽ/de rechtgeleerde houeren/de wetten wijcken den Arent. Daer en gelt niet/noch recht/redelijcheyt/noch godsalicheyt/ooc geen vrientschap. Hoe wel niet weynich houelijcke voghelen ongestemt om singen/van dien aerde zijn/dat ooc de steenẽ mochte bewegen. Doch so gelt al verre meer dien onaerdigen vermeten Voghel/diet met gewelt alle themwaerts treckt/ende hem onderworpt.

Item de Arents souden haer eygen kinderen verdoen/daer doch de ander Dieren haer iongẽ op voeden: also en lijt de heerschappie geen mede ghesellen: De Vader veníjt de kinderen/wanneer hy merct/dat sy nae dat rijcke steken. De moeder ontset haer kint/eñ vergheet haren aert/als sy eẽ quade meyninge des Rijcks eñ vorstẽdoms op haer kint heeft der afstellinge om haer wt te dringen: So wy lesen/dat Hirene met Constant. den 6. gehandelt heeft/eñ bonen van Herode gehoort is/ende veel meer ander exempelen.

Den Arent doot zyne ionghen/gelijck veel Keysers eñ Coninghen haer kinders.

Item den Arent soude oock van langen leuen zijn/doch metter condiciẽ/wãneer die out wort/soo en dorst hem anders niet dan na bloet/met welcks sap hy zijn leuẽ (het welcke alle man verdrietich is) verlangt. Want den oppersten beck/die wast hem also crom/so dat hy gheenderhande vleesch niet genietẽ en mach. Ander geslachtẽ der Vogelen/dorst alleen nae water/maer desen alleen na bloet/het ouderdom dat tempt eenichsins de ander Dieren dat onuersadelijck verslinden/maer met desen Vogel/verionckt haer den bloetdorst met den ouderdom. Oft God wilde dat desen aert des Arents in onse Edelen oock niet en ware.

Den Arent verlangt zijn leuen met bloet.

Plinius eñ Plutarchus schrijuen schier een ongelooflijck wonder van des Arents pluymen/namelijck/als sy onder ander Vogelen pluymen gemengt worden/dat sy de selue verslinden/ende allencxkens verteeren/ende te niet brengen. Alsulc eenen Roofachtigen aert is hem in geboren/dat meynt Erasmus/het soude ooc wel geschieden/wanneer sommigher Tyrannen ghebeente neffens des ghemeynen volcx beenen liggen souden/eñ haer bloet en mach niet meer onder malcanderen ghemengt worden/dan Egithi ende Flori. Merct nv oft desen aert/haer niet op sommighe van onse Vorsten en rijmt/ende recht als met vingheren en wijst.

Voort so behoeuen twee Arents/oft een paer/een seer groote breede ende ruymte/eñ en lijden gheen Arents daer ontrent/ende deylen alsoo de heerschappien ende landen. Maer onsen Arent en ghelt gheen breyde ofte rijcke ghenoech/ende alle heerschappie te enghe. Daer heetet altijt/noch wyder/ghelijck als waren sy meer om haren ghebiede te verbreyden/dan haer begrijp ende rijcke in vrede ende eenicheyt te hanthauen geordineert. Daer en is geen eynde om met den naesten Arent oft Arentwouwe om den paelsteẽ des ghebiets te kijuen.

Doch so hebben bi auontueren de Tyrannen/dit met den roofgierighen voghel niet gemeyn/als dat den Arent niet ontrent hem en rooft/op dat hy niet zijn nabueren tegen hem en bewege/maer dat hy wt verren lande zijnen roof haelt. Item sy en leyt niet meer dan drie eyeren/broedet de twee wt/ende voedt maer eẽ op/also Museus meynt/die Aristo voort brengt/dat hy ten laetstẽ na drie hondert dagẽ niet vlugge wt den neste drijft met hongher. Ende met zyne pooten hem terstont het rooue wijst/om alle wilde dieren ionghen te roouen/eñ verslinden/eñ wech te nemen. Oock so wort de Arent selue zijnder iongen viant/daerom/dat hem eerst de vederen oft pluymen/van hongher wit worden.

Nv so hout onse Tyrannen daer teghen/ende oordeelt/waerom dat die oude wijse de ghewel-

dighen

dighen eenen Arent voor een wapen hebben toe genoecht / het welck sy vrylijck onwetende hebben aen ghenomen / ofte hem selfs toe geeygent: Ende als die niet verstaen en hebben / wat de Wijse daer mede hebben willen bedieden: Oft wattet voor een mysterie oft verholentheyt in hem besluyt. Het is wel meer / eenē zijn selfs Propheet / Schilder / Wtroeper ende beschuldigher gheweest. Also hebben veel Keysers die goet Arents / also doch den meesten veel vanden Heerschappen opt ende opt geweest zijn / haren eygen schant voghel met hem wech ghevoert. Waer mede men by haer wapen / Vogelen / vleugelen / pluymen / ende ghesanc mach bekennen wat sy voor een leuen ende Regiment leyden. Wilde God / dat onse Keysers hare wapen niet en betoonden / ende den Arent een figuere haers scepters en lieten zijn. Maer dat ymmers den Arent der Keyseren eyghen sy / betuycht dat sy also seer daer af jaloers zijn / also / dat so wie dē Arent onteert / dē Keyser geonteert te hebbē / eñ des lasters van eenē blasphemeerder der Keyserlijcker Maiesteyt / wort schuldich geacht. Leest Josephum dat seuenthiēste boec / Cap. 12. wat datter voor een spel op gestaen is / van wegē eens gulden Arents / den welcken Herodes den Keyser ter eeren eñ glorië op den tempel maecte tot Hierusalem.

Oproer tot Hierusalem van wegen eens guldē Arents van Herodes bouen des tempels poorte ghestelt.

Voort so en is den Arent niet alleen met becke ende clauwen totten roouen gewapent / maer oock met verre siende wonderlijcke scherpe oogē / waer mede sy sien connen / eenen roof van verre / waer op sy vallen willen / ende dien sy na iagen. Item oft hare Jonghen echtelijck van gebooren af comen / ende haer dat Wijfken by dat Māneken ghehouden heeft.

Daer tegen hout nv de Vorsten / ende de Tyrannighe heerschappen / helpe God / hoe veel hebben sy opt eerste / aenwijsers / huychelaers / Raets / Jaseggers / oorblasers / Penneleckers / Officialen / Montspeelders / Maghen / die dan noch niet tijdich en zijn / ende noch nauwe wt ghebroede arents en bewijsen totten roof / bloet vergieten / haet / nijt / wellust / ouervloet / ouermoet / etc. Den welcken namaels gheenen roof ghenoech en can zijn / om sulcx te volvoeren.

Doet hier toe de dwaesheyt / onuersochte onwetenheyt / daer niet onghehuerders / ongetemders / noch ongenieters en is / dan als sy met geluck eñ vermogen wert verselschapt / toe gedaē eñ aen ghecoppelt. Wanneer nv dese sporen / die een vroom oprecht herte verschricken moghen / tot eenē boosen / roeckeloosen ende verdraeyden aert ende natuere comen / eñ te samen gheraken / wat meynt ghy wat daer wt werden wil / Ja recht als wanneermen Olie int vyer werpt.

Hier so rekent de duysent ooghen der Coningen / waer mede sy verre bouen den Arent zijn / ende int ghesicht ende Roof te bouen gaen. Den welcken alleē eenē beck / twee oogē / een weynich Clauwen / ende eenen buyck heeft. Maer onse Arents / hoe veel hebben sy toesienders / oogē / handen / ooren / hoe veel nagelen eñ voeten der Officialen eñ Voochdē / hoe veel oogen der Officiers der ondersoeckers. Hoe veel buycken der Richters eñ Aduocatē / met grondeloosen honger beseten / dien niet ghenoech en mach zijn watmen inden Buydel ende Sack heeft.

Nv so ware dat by auontueren inden Arent lijdelijc / waer niet tot de gauen des Lijfs / waer mede hy totten strijde gerust is / niet met duysent listen hy oock geschickt eñ toe bereyt en ware / dat is / waer hi niet dat sweert voor hem seluen schadelijc / met fenijn oock en smeerde zijne Slachvederen. Wanneer hy henē treckt / so treckt hy alle zijne tredē al treckēde / recht als nae wat grijpende te samē / op dat hy het scherpe vā diē niet en verliese / eñ van het roouen wter ghewoonten come /

Des Arēts natuere eñ aert.

het welck hy metten Leeu gemeyn heeft. Hy en gaet oock niet eenen yegelijcken Viant toe: Alleen de ghene die hy met macht ouer hem te zijne meynt / hy en valt oock niet terstont mettē roof / na dē aert der ander Vogelē op de Aerde / op dat hy hem niet en quetse / oock so en begeert hy den Hase niet / oft hy en sy hem dan op een breet velt. Hy en rooft oock niet tot oft op eenen yeghelijcken tijt / op dat hem niemant verwachtende / aen en valle ende verhaeste / maer na het ghenomen Middachmael / als hy wel ghespijst zijnde / om vliegen sterck is / den anderen tijt sit hy ledich.

Item dat hy vangt / en eet hy niet terstont / op datter niet eenen onuersienigen toeval erghens van eenen Viant den onsekeren en ouervalle op dat aes / maer haelt eerst zijn cracht weder / ende siet al om wel ontrent hem / voert den roof in zijnen Nest / als in een Slot oft Bolwerc. De Zeeflecken voert hy int hooge / als oft hijse wilde leeren vliegen / ende laetse dan op eenen steen neder vallen / so dat sy brekē / ende hy der Sleckē mach genieten / ende zijnen wellust wt dier verderuen mach scheppen. Also keert hy desen iammer in zijn profijt / na de maniere der Tyrannen.

Eenen anderen aert / eygenschap eñ natuere / niet ongelijc der Tyrannische Vorstē / heeft noch dē Arent aen hem / als dat hy zijnen Roof / oft hy en sy dan seer hongerich / niet alleen en ghenieet / maer den na vliegenden Vogelen wt deylt / doch dat hy eerst zijn Portie daer af ghenomen heeft. Daer by so volgen hem altijt eenen hoop weerloose Vogelen na / hopende / sy sullen wat vandē Roof crijgen. Maer ist dat den ghevangen Roof den Arent niet ghenoech en is / soo grijpt hy om hem / ende den naesten by vlieghenden Voghel / die hy crijcht / die neemt hy tot hem / ende versadicht aen hem zijnen hongher / ende dat ouerblijffsel laet hy de ander Voghelen volghen.

Soo nv yemant by hem seluen ouerleyt / met hoe menige Conste / quade meyninge / listige trecken / seltsame practijcken / onduecht / Tyrannie / dat de onduechdelijcke Vorsten / om dat volc te beswaren gewapent zijn / met versierde Titelen / Strijden / Vrientschappen / bedwangen / etc. So sal hy dē Arent schier onweerdich achtē / dien den naem des Rijcx gegeuen wert / ende hem veel gerechter in zijnen doen ende aert heeten / dan dese onse Griffoenen ende Arents. Want effen also doen by tijden onse Griffoenen / den welcken wel een gheheel Hofghesin nae vliecht / inder hopen vanden ouerblijuenden Roof deser Griffoenen / haren Buyck te versadigen. Maer ist dat den heerschappenden Arent selue ghebreck heeft / so grijpt hy erghens eenen wt zijnen navlieghenken Hofgesin / die dat ouerblijuende aes de roofgierige Arents eenen langen tijt hebben te hoope ghedraghen / die moeter de pluymen laten / ende weder wt spouwen wat sy int navolgen hem af getē hebbē. Daer moest de naeste het gelach betalē / die den hongerigē Arent inde hant hout / eñ desen loon geschiet vele te Houe / so dat sy niet anders dan ten laetstē des Arents spijse en werdē. Noch vlieget alle den Arent na / ende hoopt van desen roof te genietē / oft al wel dē Buyt dicwils om valt. Wederom so en staet dē Arēt niet eenē yegelijcken roof tot hem te nemen / als daer zijn vliegen / muysen / etc. want hy veracht den buyt die zijne Coninclijcke wapenen onweerdich zijn: Hoe wel datter oock onedel Arents zijn / die wt desen aerde gaen / eñ inden aert van Vespasiaen treden / dien sy al wat maechschap zijn / de welcke alle ghewin van alle dingen / hoe cleyn ende licht sy ymmers waren / voor goet aensien. Also leuen dese navolgende beroerige Arents van den roof der cleyne viskens / ende en schamen hen oock niet eens anderen aes wech te nemen.

Maer de edel Coninclijcke Arents verachten

sommuige cleynen Roof die sy den Moordenaers ende Zeerouers toe laten ende vergunnen/ van welck sy gheen onderschept en hebben / dan dat sy als gheweldige Roouers/ meer lants met haren Roof moghen beswaren. De cleyne Roofkens laten sy de Griffoenen / Sparwers / Hanicx ende ander Dieren/ die euen wel van des Arents aert zijn / maer in cracht niet soo veel en vermogen. Met de viervoetighe Dieren en strijden sy oock niet sonder perijckel / als strenghe Chrijchslieden ende Capiteynen toe behoort.

Den Arent veracht cleynē roof.

Eenen anderē aert eñ natuere des Arēts isser oock/ soo dat hy oock den weerloosen Viant niet en veracht / wanneer hy maer goet om eten is. Alsoo / oftmen wel weynich eere van deser Victorie ende Roof vercrijcht / so en coemter niet weynich profijts wt. Hy derf oock metten Hert in eenē camp treden/ eñ wat hem aen cracht gebreect/ dat volbrengt hy met Vosachtige listen/ also/ wanneer hy aent Hert toe wil / soo wentelt hy hem seluen inden Mest oft wtuaechsel om/ sidt den Hert tusschen de ooren / ende vladdert tot dat hy hem verblint / ende hangt hem alsoo aen tot dat hy hem seluen blint zijnde / ergens van eenen Berch stoot/ oft gheheel moede wert/ ende also aen de Boomen/ stoot ende doot loopt.

Des Arēts camp ende list met het Hert ende Draeck.

Veel perijculeuseren strijdt heeft den Arent met den Draeck / oock inde Locht / dewijle dat den Draeck des Arents aerts perijckel is/ soo veruolcht hy den Arent waer hy hem aen coemt ende inde oogen crijcht / met dootlijcker Viantschap. So en staet oock den Arent metten Gieren niet in eenen stal/ ende en can cort af niet om hem lijden dat oock op den Roof siet / eñ dattet wat van zijnen Coninclijcken aert wil na doen/ waer by hy ooc de Gieren veruolcht. Doch also den Arent grouwelijcker is / also is hy ooc edelder eñ Coninclijcker. Alder meest daerom/ mits dat hy gheenen Roof en eet/ dan met zijn eyghen Clauwen gheuangen ende verworcht. Ende en sit op gheen vreemt afghestoruen aes / dan somtijts wt verdriet ende onnutheypt.

Arents viantschap teghen alle ander dierē om de heerschappie.

De zede aen den Papegay haet hy te recht/ als die zijnder eyren een perijckel is. Hi strijt ooc met den Ardeolis/ welcken Vogel hem op zijne Slachvederen vertroost/ Ja dat hy ooc dē Arēt somtijts seluē derf aen gaen/ ende alsulckē camp bestaen/ so dat sy niet eer op en houden te vechtē tot dat sy te gronde gaen vanden Arent gedoot. Met dē Swaen heeft den arent oock een eewige Viantschap/ als dat dit strijtbaer dier/ vā desen niet selden een scharnutselen ende nederlage lijden moet. Oock soo en is hijt niet eens metten Cranen/ by auontuerē daerom/ om dat desen behaecht Democracia/ dat is ghelijcke heerschappie van velē in een rijcke/ dien de Vorsten bysonder onaengenaē zijn. Doch so ontloopē de Cranen des Arents macht met desen liste: Wanneer sy wt Cicilia ouer den Arentlijcken Berch Taurim vliegen/ so neemt een yegelijc eenen steen in zijnē beck/ op dat hem gheen geschrey oft eenige stemme/ onuerhoets en ontuliege / eñ vliegen also by nachte al stille ouer dē Berch. Hy haet ooc dat onachtsaem/ ghehandich / doch Constelijck Vogelken Trochilium dat Coninckxkē genoēt/ wt geen ander oorsake/ dan om dattet den naem eens Coninckx heeft/ oft daerom dattet voortijts meer met list dan met cracht / als sy in dat hooghe met malcanderen om dat Primaet vlieghen wilden/ also de Poeten dichten/ den Arent te bouen ginck/ in dat/ dattet hem seluen achter hem huick in zijnen steert. Met de nacht Grippen voert den Arent seer dickwils alsulcke crijch/ so dat sy dickwils in malcanderen hanghende ende verbittert / beyde gheuanghen werden.

Maer wat onderwinde ick my dwaselijc/ alle vyanden des Arents te vertellen / daer hy met geen dier niet en crijcht ende te velde en leyt/ hoe wel dat de ander dieren onder malcanderen onurede hebbē / so en isser doch geen dat niet zijnen bystant eñ vrienden op zijnder zijdē en heeft. Als den Vos de Raue teghen den vogel Esalon. Ooc heeft den Vos vrede ende vrientschap met de Slanghen/ ende Kinlin oft kilün.

Trochilis die ist alsoo eens met den Crocodillus/ soo dattet oock sonder schade in des wilden diers caken wt ende in vliecht. Alleen den Arent en is met gheenen diere oft voghel / noch vrientschap/ ghesellschap/ ghewoonheyt/ verbont noch vrede. Hy is alle mans vyant / eñ heeft alle man voor vyant/ soomen seyt/ het is noot dat dē welcken veel vreesen/ dien oock veel vreest. Daer toe soo haet oock alle man den ghenen die alle man vreest. Waer by dat sommighe hebben ghesept/ wy hebben so veel vyanden als knechten.

Also en can niemant niet haten eñ gram zijn/ die met allen ongheluck hem ghenecrt/ onthout ende vet wert.

Dat is nv den Arent aen hem seluen bewesen/ daer by soo nestelt hy / oft op eenen seer hooghen berch / oft op onclimmelijcke hooghe boomen/ ghedenckende / dat dien te recht alle man haet/ die alle man vreesen moet.

Den Arent op alle dieren gram.

Den Oyuaers die verschoontmen in Egipten also/ dattet dootlijck is dier een te quetsen. Den Romeynen zijn de gansen voor heylich ghehouden. De Wyen oft Arent wert in Britania verschoont. De swijnen laten de Joden onbecommert. De Delphinen hebbē de ouders gedoopt/ ende ten laetsten in een verbot ghelcyt.

Maer inden Arent ist alom als inde tyrannen eñ woluen een wet. Die is in al der werelts ban/ so wie aen hem oft tegen hem verwint/ die en heuet niet alleen macht/ maer oock daer af lof ende loon. Daerom so en bemint den Arent niemant/ en wert ooc van niemant beherticht / maer alle wat hem voor hem buycht ende vreest / dat gheschiet meer wt vreese eñ bedwingen/ dan wt liefden ghewillich. Niet anders dan de quade Vorsten / die met grooten ongheualle des ghemeynen oorbors / hen seluen regeeren ende dat ghebiet ende rijck hanthauen te ouerweldigen/ ende gheheel van Arentscher aert zijn / so dat sy oock haer eygen kinderen somtijts niet en beminnen/ dan van haers eyghen profijts weghen. Somtijts hebben sy een quade meyninge des begeerden rijcks/ ende zijn hem daerom hatich / so wy van de Keysers hier nae sullen hooren. Dies wy veeluoudighe Exempelen in deser Cronijcken/ eensdeels voor van der Joden Bisschoppen gehoort hebben / bysonder van Herodes / die met zijne kinderen so Coninclijck tyranniseerde / soo dat Augustus sprack / hy wilde lieuer Herodes vercken dan zijn soon zijn. Diergheiijcken sullen wy hier na hooren / hoe geheel geen vaderlijcke trouwe ende liefde Tiberius Claudius tot zijne kinderen en hadde. So vermoorde ooc Nero zijn eygen moeder/ om de plaetse te sien daer hy ghelegen hadde/ wt enckelen moetwille/ sonder alle schult zijnen lust te boeten. Dat heet den Arent met eeren geuoert/ ende dit Coninclijck dier/ nae getreden. Nv so en isser geen dier dat niet ergens een vrientschap met den menschen en heeft/ ende hem gheweghen ende gheneycht is/ ghelijckmen van de draken/ basiliskens/ leeuwen/ panthers/ delphinen/ etc. leest. Maer den Arent en heeft niet alleen met alle dieren vyantschap/ maer ooc met alle menschen / hoe wel dat sommighe meynen ende spreken / dat den Arent eenmael heeft een maghet lief ghehadt / maer dat en ghelooven die niet/ diet alle ghelooven.

Den Arent in allē haet ende ban.

Den Arent en heeft geē vrientschap noch met bee noch met menschen.

Euen wel onder so veel quaden daer mede den Arent belemmert is / so is dat doch te louen / dat hy geen dronckaert en is / ende gheensins dertel

noch

noch oncuysch / hoe roofgierich dat hi nemmermeer zijn en can.

Alle ander dieren erghens toe nut/ alleen den Arent alle man onnut.

Hier in gaen onse Edele al verre haer wapen te bouē/ eñ oft God vergaue/ wanneert niet anders en mocht wesen / dat sommige van onse Edele doch hare wapen gelijckende warē gewest/ eñ alleen van roof eñ bloet der ander haer huys hielden/ wanneer sy niet met hare oncuysheyt eñ broodronckēschap de maechdē/ Matronē/ wech en voerden ende vercrachtē / eñ in dit deel schier onlijdelijcker warē/ dā met haerder tyrannie eñ roouerie/ met welcke sy doch onlijdelijc zijn. Bouen dien/ ofter al wel veel gheslachten der Vogelē zijn/ onder de welcke de sommige Pluymrijck/ als Gansen eñ Entvogelen/ sommige met seltsame verwe verciert/ als de Pauwen / sommige sneeuwit eñ groot van stemme / als dē Swaen. De ander coolswert als de Rauen. De Struyssen zijn van wtnemender groote voornamelijc eñ schijnbaer. Sommige met miraculē begaeft/ als dē Phenix /de Duyuen vruchtbaer/ de Partrijsen eñ Phasanten zijn ter Tafelen seer aengenaem. De Papegay van haers geclaps weghen aengenaem/ de Nachtegalen van haers gesancx wegē bemint. De Hinnen geuen nutheyt/ de Hanen zijn hare Leyders/ eñ verdienen met crayen eñ waken haer spijse. De Vlen zijn van tijtcortinghe wegen den menschen gheschapen / alleen den Arent die is vanden Wijsen geacht / die des Coninck leuen betoont eñ bediet/ de welcke noch schoon noch wel gedaē/ nut/ noch om te etē oorborlijc en is. Maer verslindende / roofachtich/ eensaem/ niemāt nut/ crijchgierich/ onuredelijc/ vyantsalich/ alle menschen hinderlijc/ alle mans plaghe. Die wel vele schaden mach / ende doch meer wil dan hy mach/ eñ zijn macht versterckt.

Waerom de wijse den Arent voor alle ander dieren/ de heerschappie hebben gheleken.

Daer en is oock wt geen ander oorsake onder de vieruoetighe dieren / den Leeu de heerschappie beuolen / dan om datter gheen ander dier noch grouwelijcker/ noch bitterder en is. De honden wachten/ waken/ iaghen/ wachten op den mensche/ de ossen ackeren / spijsen. De peerden ende elephanten crijghen. De muylen ende ezels zijn tot het dragen geschickt/ de Aep houeert de menschen/ den draeck die is daer toe nut / dat hy het ghebruyck Mirathri aen dat gesicht te scherpen heeft ghewesen. Maer den leeu en is niet dan een tyran/ een vyant / ende eter alder dieren/ een verschricken der menschen. Waer by hy oock een recht Coninckljck Dier is als den Arent. De Lacedemoniers Coninc Arius schrijft den Joden eenen brief met eenen Arent / die eenen draec in zijn clauwen hadde/ gesegelt / also Josephus int 12. boec der ouder geschiedenissen Cap. 5. bewijst. Daer mede zijn gewelt ende Coninckrijc te toonen ende te verstaen geuen wil/ den Jodē tot een verschricken. Dit hebben willen bewijsen de eerste Coningen ende Vorsten/ edelen/ etc. Schilt eñ wapen met opgapende leeuwen/ metten clauwen verschrickelijck totten roof geschickt. Daer en vintmen geen schaep oft vreetsaem dier inde wapen / maer enckel verscheurende / grijpende/ wraecgierige Vogelen eñ dieren/ als Griffoenē/ Leeuwē/ Materen/ Phāters/ Draken/ Arents/ Struyssen/ Woluen/ Gieren/ Beyren. Eñ het en is niet ghenoech/ dattet aen hem seluen grouwelijcke dierē zijn/ maer moetē ooc op dat grouwelijcste gestelt zijn. Dē Wolf eē Schaep indē mont hebbende/ eñ met eē opgapēde Bachuys de tandē blinckende. Eñ ist dat ergheñs een vredelijck dier in een wapen gheraeckt / als hanen / honden/ etc. so moet doch den hont knorren / oft een been inden mont hebben / den haen de vleugelen slaen/ op gapen/ etc. Waer by datmen wel mach af nemen/ dat de wapenen (waer af de Tempels nv alle vol hanghen) een ouerbleuen Heydens stuck zijn / van onse Heydensche ouders/ op ons

De wapenen Heydens.

geerft/ dies wy ons so hooch beroemen/ eñ doch te recht schamen souden / dewijle wy Christenen (die al een veel ander wapen hebben) willen geacht zijn: Ende weten hoe dat des werelts ende des vleeschs wijsheyt desghelijcx ooc den seluen eeldom voor God stinct. Waer by de wijse/ sulcx met diepen gesichte hebben aen gesien/ ende des vleeschs eeldom/ hoe datse voor God is/ met deser wapen fijn afgemaelt/ de welcke dat vleesch/ hem seluen als tot grooter eeren heeft wtuercoren/ oft laten toe schrijuē/ ende niet verstaen/ dat de wijse daer mede haren spot / oft dat sy daer mede haer schande voor God/ so fijnlijck souden ontdecken. Gemerckt dat sy effen dat zijn/ dat sy iñ haer wapen onwetende dragen / gefigureert. Also moet de goddeloose hem seluen af malen/ eñ oock hem seluen in zijnen Rinck ende Wapen/ gheconterfeyt om draghen. Also houeert hem de Exter in zijn eyghen Nest.

Daerom verhuecht hem Pirus eenen Arent ghenoemt te werden / Antiochus liet hem den naem der Griffoenen wel behagen. Also en hebben de Poeten wt gheen ander oorsake / Jouem tot eenen Ouersten God om alle ander Goden te regeerē gemaect/ dan om dat hi de geweldichste was / eñ alle dinck met ghewelt hem onderwierp/ eñ als een Heere heerschapte / met so veel Roofs/ Ouerspels/ beroēt: Waerom sy hem dan den Scepter van deser Tyrannie wegen toe geeyghent hebben. Oock den Donder eñ Blixem/ waer mede hy de gheheele werelt verschrict.

Der Byen oft Ymmen Policie / in welck alle de Coningen geenen angel en dragen/ oft sy wel van velen wert ghelooft / so en wert sy doch van niemant te wercke ghelept / niet weynigher dan Platonis ghemeynte oft staet. Nv dat ick totten Arent weder keere / dien heeft den Roomschen Raet om zijnen veeluoudigen dienst eñ deuchts wille/ bouen verhaelt / den Keyser in zijn wapen eñ Baniere toe geeygent. Daer toe soude hy/ als een Godlijck dinc/ onder de sterren gerekēt werden / eñ die een eygen Officie onder de Godē toe geschreuen/ als dat dese voor ander den toornigē Joui de wapen oft gramschap pijlen reycke/ waer mede hy de werelt mach verschricken. Eñ op dat hy dat sonder schade mach doen / so en is den Arent niet alleen voor dē blixem eñ donderslach seker/ maer mach ooc daer in/ als inde sonne sien/ ende met zijne oogen op sien ende torten.

Daerom heeft by den Romeynen den Arent dat Primaet / alsoo dat hy ghelijck als een Banierdragher gheacht wert / soo doch de woluen des Roomschen volcks opvoeders zijn. Hoe wel dat sy oock dese in haerder Baniere voeren/ met vier ander dieren / als een wilt swijn / ros oft peert/ ende een minotauris/ welcke vier dieren/ den Arent inde Baniere navolghen als knechten. Ende de Baniere met dese vijf dieren verciert/ mocht opwaerts aen vlieghen. Een weynich daer na so en wilde den Arent oock dese nalooper s niet hebben/ maer lietse inde tenten/ ende sweefde alleen inde Baniere/ inde strijdē verwinnende voort.

Desen Arent / segghe ick / hebben de wijse alleen weerdich gheacht / om daer mede des eenigen heerschappers der gheheelder werelt / Hof/ Scepter/ wapen/ salen/ cleederen/ vaten/ Tempels/ vercierden eñ mooy maecten. Op dese maniere wert Nabuchodonosor/ Ezec. 17. ooc eenen Arent ghenoemt / Item eenen leeu / Dan. 7. Alsulcken geheel Coninckljck dier is desen Vogel. Hoe wel dat wt der gieren voghelgheschrey dat Roomsche Rijck zijnen oorspronck heeft/ eñ niet vanden Arent / het welc der waersegger s schole gheleert heeft / als dat die voor een Imperator soude aen gheroepen werden / op welcx huys eenen Arent sadt/ oft op diē dat hy eenē hoet soude

 laten

laten vallen. Hoe dat de sotte antiquitept heeft int sotte ghespeelt / al isser nv veel ouergheloofs van sulcr geuallen/ maer doch in een veel booser ende sotter maniere verkeert. Also dat / als men voortijts vanden voghelgeschrep merckende gewacht heeft / dat selue men nv vande Sterrenkijckers eñ dachverkiesers / als constelijck warachtich dinc ende Prophecie ontfangt/ eñ hem daer na recht/soot doch effen eenen Duyuel/ onder eenen anderen gaepspel is.

Weynich Vorsten die niet haren wapen ghelijck leuen.

Nv als men niet alleen de Poeten / maer oock de Annales recht besiet / soo en vintmen nauwe eenen Vorst oft twee / die niet met een bysonder dwaeshept den gemeynen oorbor / groot ongheual heeft toe berept / also dattet bi vele eē spreectwoort ghewordē is/alder vrome oft goede Vorsten aensichten mochtmen op eenen rinc steken. Een wonderlijc seltsaem vogel ende wildtbraet ist van eenen Vorst inden Hemel/also een Predicant/ tot Keyser Fredericus tijden/ des derden/ int bywesen van hem / inden openbaren Predicstoel een openbaer vraghe dede met luyder stemmen / als hy den Keyser sach met slaep begrauē/ oft oock een Vorst mocht salich werden? Doen nv alle man stil sweech/eñ niemant en antwoorde/so gaf hy selue antwoorde. Wanneer eē Vorst ghedoopt zijnde inder wiegen sterf / so is hy sonder twijfel salich.

De gheheele Ilias Homeri/ lieue wat hout sy anders in haer/dan gelijck Horatius spreect/der sotter Coninghen ende volcken gramschap / hoe wel dat oock de Odissea harē Alcinoos / Crassos/ Dionisios ende Manlios hebben.

Dwaeshept der Coningen vertelt.

Hier by behoort het ghene dat de Poeten van Agamemnone / Priamo/ Achille / Paride/ Hectore/ Aiace. Item de Historien ende Cronijcken van Mida/ diemen van zijnder sothept weghen/ Esels ooren aen ghedicht heeft. Item van Creso dē Coninc Lydorum/ die met Soloni vergramde/om dat hy hem in zijnen Conincklijcken stoel sittende/ met gout ende edel gesteente vercierende/ den naem der salichept niet en wilde gheuen. Wat macher sotters ghedacht werden/ dan dat de Coninck Xerxes zijnen Legaet oft Heraudt met seyndtbrieuen aen den berch Athum sant/ om hem te doen ontsegghen. Den welcken oock de Hellespontische Zee / een ghetal slaghen dede ende beual te gheuen.

Niet weynich Conincklijcker en heeft geraest den grootē Alexander / die zijns vaders verloochende/ende hem seluen een soon Iouis noemde/ die hem onder de droncken / van de pluymstrijckers in gegeuē/ voor eenē God geboot aē te bidden eñ groeten. Daer hy claecht/ dat dese werelt zijne victorie te enge is/ende een ander werelt op de Zee omsweuende socht / die hy bestreet eñ onder hem wierp. Dat ick van Dionisius/ Ptolomeus/ Iulius/ Nerones/ Tiberios/ Caligulas/ Heliogabalos/ Commodos/ Domitios/ swijge/ der welcker dwaeshept eñ eergierichept / de werelt so menich ongheluck heeft toe gheuoecht.

Maer wat soecke ick water inde Zee / dewijle dat alle Cronijcken (hoe wel dat sy met pluymstrijckerie behanghen zijn/ ende dat haer sothept al om op dat claerste dat sy doē connen voor gebracht is) van haerder schandelijcke dwaeshept/ ende Arentsche aert/ redelijck betuyghen/ so dat dat spreectwoort waer wil zijn/ hoe grooter Heere / hoe grooter sot / ouermits dat nae der wijse meyninghe/ de sothept een Dochter is der rijckdommen ende ionckhept.

Hoe grooter Heere hoe grooter sot.

Waer by de gene niet onaerdelijck gesproken en heeft / de Vorsten en connen niet dan rijden/ daerom dat de peerden de pluymstrijckerie onuerstandich/ onder de Vorsten ende boeren geen onderschept en hebben. Maer de pluymstrijckers geuen de Vorsten / in alle dinc recht. Waer sy beginnen/ daer ist enckel conste/ wonder / etc. wat sy dencken.

Wanneer nv een Vorst een Traso is (so is gemeynlijck alle zijn) ende hy hem buyten hem / in ander lieden mont soeckt / so vint hy eenen hoop Gnatones/ die wt hem eenen God maken/ daer hy nauwe een mensche en is. Daer volcht dan alle quaet/ Jae alle de werelt vol bloets / roofs/ moorts/ ende alle iammer.

Daer by so hebben de oude Poeten ende Heydensche Theologi / de Goden seer grouwelijck/ vermeten ende onuerbiddelijck versiert / die hen van der menschen ongeluc niet en becommeren. Also socht Tetis by dē Poeten den grooten Iouem / daer en was hy niet by huys / maer in Ethiopio in eender brasserie. Ende de Cretenses hebben Iouem gheschildert sonder ooren/ waer mede sy te kennen gauen / dat hem God metter menschelijcke noot niet en moeyde / en sorchde noch en becommerde/ maer alleen zijn vrucht eñ tyrannie waer nam/ eñ liet ons dat selue beschicken. Ende dat en zijn geen sotten/ maer wijse lieden geweest/ na den vleesche. Hesiodus die sommige meynen ouder te wesen dan Homerus / die heet de Vorsten tyrannen ende sotten / daerom dat sy om den gemeynen oorbor te regeren weynich gheschickt zijn. Ende hoe dat sy mogen rijcdommen te samen scharren / recht nae gout opwaerts gapen/ ghelijck sy Midam dichten.

Om dies wille geuen de Poeten alleen de cleyne Goden wijshept ende verstant toe / als Apollini ende Palladi/ maer den God alder Goden/ ick meyne den grooten God / Ioui en schrijuen sy niet dan den donderslach toe / waer mede hy Hemel ende aerde beweecht ende verschrict. Die tot het gecrijsch der armen gheen ooren en heeft/ ende hoorloos te wesen / soo bouen ghehoort is. Die alle de werelt bedriecht / ende alle wijuen beurucht met ende door list / nv met eenen osse/ dan met eenen swane / nv eenen gulden reghen/ die al om zijn coppelaers ende ganimedes heeft/ waer mede hy den Hemel vol hoeren kinderen maeckt/ ende alderley tyrannie.

Op dese manieren versieren sy Neptunum eñ Plutonem oock onuerbiddelijck /ende daer wert in somma seer weynich goets van dien ghesept/ alsmen by de Poeten alle fabulen/ by dē Historischrijuers alle Historien leest/ die opt indē Hemel ende op aerden den mensch zijn voor ghegaen/ Jae die den scepter ghehouden hebben/ also vint haer den aert des Arents ouer al. Alsoo oock de Historie der Ioden met haren Coninghen doorgaens betuycht/ ende dat hijt hen te voren seyde/ hoe dattet de arme Vorsten met dē opuaers soude gaen / wanneer sy den block / dat is den goeden God / die met hem laet omgaen / als eenen ongheuoelijcken block / Roman. 2. Sam. 8. van Coninck te zijn verworpen. Hy schreef hen wel/ Deut. 15. een recht monster voor / hoe dat een Coninck wesen soude.

Sothept volcht de rijcdommen / want niemant en can goede dagen draghen.

Maer segt doch eens/ wie heefter opt zijnen Arentschen aert verlatē / ende hem tot desen voorbeelt gehouden? Ick en weet niet oft het Dauid ende Ezechias te wege gebracht hebben/ so gheheel voert dat geluck den man wech/ verblint eñ verkeert hem in alle zijn sinnē ende verstant. So verre/ oft eenen al schoon siende ende deuchdelijc int regiment coemt/ so staet hy doch gemeynlijc/ als eenen tyran ende Arent daer af/ ende laet ander Griffoenē na hem. So weynich can de menschelijcke swackhept dat geluc ende goede daden niet verdragē noch haer meester zijn. Also datter veel zijn die dat voor Euangelium houdē/ blinthept ende sothept/ moet het geluck ende rijcdommen volghen. Want daer wert den mensche in desen quade geheel van God ende dat onsienlijc af gekeert/ op dat sienlijc/ tijtlijck eñ creatuerlijc wesen/

Hoe dat hooge voor God eenen grouwel sy. Iob. 5. 12. Esa. 23. 33. Abd. 1. Psal. 9. 4. Matth. 10.

wesen/so dat niet te vergeefs / Christus de rÿckdommen doornen heet / met de welcke datmen al cleuende moet om gaen / als aen het ghene/ daermen seer haest aen schrabt. Daerom is hen oock verre ouer al wee wee toe ghesept. Esaias int 5. Luce 6.8. Amos 4.5.6. ende de rÿcke alsulcken wiltbraet in den rÿcke Godes / ende Euangelie. Christus selue noemt Matthei 19. dat lichter eenen Kemel door eender naelden ooghe sluppen mach / bekent / dan eenen rÿcken door desen smallen enghen wech. Ende hoe seer dat de Schriftuere ouer al / teghen dat hooghe / edel/ wÿs/ rÿck / clocke deser werelt is / dat en is allen Schriftwÿsen totten rÿcke Gods niet verborghen/ 1. Corinth. 1. Ende dat doetet alle/ namelÿck datse dat gheluck verblint / dat herte steelt ende wech neemt / soo verre / dat sp gheheel daer aen hanghen / daer op vallen / ende also wt ghekeert werden / so dat sp vanden inwendighen / daer dat rÿcke Gods in is / niet meer waer nemen / ende al haer verstant alsoo verliesen / soo dat sp van de wercken Gods niet meer en weten te segghen / alsoo Esaias int 5. ghesept wert. Daer zÿn in hare maeltÿden Herpen ende Lupten / Trommelen ende Pÿpen / alsoo / dat sp de wercken des Heeren niet meer en aensien/ noch de macht zÿnder handen niet meer waer nemen en moghen.

Geluc ende rÿcdom en can niemãt draghen.

O het is seer swaer arm zÿn/in rÿckdom gheweldich zÿn/ eñ hem dies niet aen te nemen noch verheffen. Nuchteren onder den dronckenen/ schoon zÿn / ende sulcks niet te willen weten / te hebben als hadment niet/ sondigen mogen ende niet te sondighen. Alle oorsaken ende aftreckinghen wt wÿsen / Ja blint/ende sonder allen aen nemen / door alle doornen / rÿckdommen / eere/ ghewelt ende heerschappie door gaen / ende also int verborghen sitten / ende metter herten in het diepe sien/ eñ wat neder is soecken. Lieue/wanneer en heeft ryckdom ende gewelt opt niet doen vallen? Wie isser den ghelucke ende goede dagen sterck ghenoech gheweest? Dat heeft Salomon wel bekent / wattet voor een swaerlÿck besitten sp/ rÿckdom ende ghewelt / Prouerb. 30. Waerom hp oock daer voor bidt. Item waer is opt Gods wÿshept gheweest bp den wÿsen / hooghe ende gheweldighe deser werelt? Jae soo gheheel verblint dat gheluck den man / ende treckt hem also haest wech / soo datter veel zÿn die mepnen/

Tot geluck ende goede dagen en is niemant sterck ghenoech.

dat het geluc is Salomon meer schade geweest/ dan zÿne wÿshept profÿtelÿck. Jck vinde wel/ dat Adrianus/Traianus/Diocletianus werelt wÿse lieden gheweest zÿn / alsoo dat oock de geheele werelt haer regiment loofde / maer van den Philosophis / ende den ghenen / die de saken naerder hebben in gesien/bpsonder van Christo/ Paulo ende de Apostelen/werden sp van grooter sothept beschuldicht / namelÿck/ dat de Vorsten deser werelt / de waerhept ende rechte wÿshept Gods altÿt veruolcht hebben / gelÿc sp selue bekennen Joan. int 7. Heefter oock erghens eenen Vorst aen hem gelooft? So geheel en isser gheen voncxken wÿsheyts in hen. Want dese/ die voor God den doot ende sothept is/namelÿck der werelt / die sp wt trecken moeten/willen sp anders God wÿs werden. Want hoe wel dat de eerste Kepsers/hier in so treffelÿck/geweldige ende geleerde lieden gheweest zÿn/ so dat sp gemepnlÿck tweederlep spraken / de Griecsche ende Latÿnsche seer wel conden/ ende voornamelÿck wel ter tale/ Jae schier Cicerones/ als Suetonius/Josephus / Herodianus ende ander betupghen/soo warent doch doordroncken groote boeuen ende tyrannen (den meesten deel / wepnich wt ghenomen) soo dat oock de beste / als Traianus ende Adrianus/ Gods wÿshept inde Christenen veruolchden/ende alsoo Tyranniseerden/soo datter schier nauwe niemãt eens rechtē doots en sterf/ maer alle van haer epghen Hooft-lieden ofte Maechschap doorsteken/oft met fenÿn ten laetsten wt gheroept. Also outfinghen sp ten laetsten alle haren loon ende mate/so sp genieten hebben. Dit betupgen de Historici menichuoudich / der welcker laster sp doch niet geerne en roerē/maer als de leuendighe / van de leuendighe ende hare tÿtghenooten schrÿuen/ bp auontueren wt vreese der tyrannie/ oft wt liefde van epghen profÿt/ also Platina de Pausen plupmstrÿct/ende schier al inder Hepligen Register ende Calengier stelt/ dies hem oot Josephus Lib. 20. cap. 10. van Nerone geschiet te wesen/ beclaecht/als dat sommighe Historien beschrÿuen / meer wt vreese / oft om ontfanghen weldacts wille / de waerhept ghespaert hebben. Sommighe wt haet ende Viantschap onbeschaemde leughenen. So isser euen wel noch altÿt meer quaets dan goets in alle Cronÿcken / hoe gheerne dattet de Historischrÿuers ouer sprongen/ende onaengeroert lieten. Veel hebben haer epghen kinderen gedoot/ Herodes / Claudius ende Nero die dooden haer epgen Wÿuen/eñ hebben verre al/dit Coninclÿc Dier den Arent redelÿck bedient/ende tot haerder wapen/als tot een voorbeelt hen dapperlÿc gehouden. Niet alleen Alexander/Domicianus/ Saul/Manasses / ende ander Hepdensche ende Jootsche Coningen / maer ooc veel ghemepnde Christelÿcke Coningen eñ Kepsers/gelÿc de Annales(waer in sp een clepn goet gheschrep hebbē) verre al betupgen / maer vã grooter sothept wegen/wanneer sp al wel niet so gheheel op Arentsche wÿse ghetyranniseert en hebben / het welck doch gemepnlÿc daer bp is geweest/eñ de sotheit geuolcht heeft. Also is der gheender dwaeshept inde Historien so vermaert ende berucht / so dat daer wt eē sprec-woort bp Seneca geuonden is/ van Crasso/namelÿc/dat hp alsulckē Sot is/soo dat hp ooc regeeren mocht. Eñ int Boecxken in Claudium Cesarum een sprecc-woort voert/het moet een Coninck oft een Sot geboren werden/ hē tot spot / also dat sp ghelÿck geluck eñ macht hebben/daerom dat dese van hare sothept/ eñ ge ne van haers ghewelts weghen alle dinc toe gelaten wert/oft om dat de Coninghen alle wat sp willen/hebben/also ooc de Sotten wt haren wel mepnen ende epgen liefde/ niet wepnigher salich en zÿn / door het ghene dat sp mepnen / dat hen gheen dinc en gebreeckt. Daerom hebben sp gemepnt/datter niet veel rechte wetenschap bp dē Coninghen en is / so wepnich als bp den sotten. Waer bi sp geleken zÿn/want der werelt wetenschap en laet Gods wetenschap niet binnē/ also Maria singt/hp heeft veruult den hongerighen met goede/eñ den rÿcken ledich bupten gelaten/ Luc. 1. Maer noch siet alle de werelt na dat hooghe / noch ghedenct alle man op de banck / ende werpt zÿne ooghen op/Prouerb. 30.

Een Coninck oft Sot moet gheboren werden/ wtghelept.

Also heeft Seneca ghesien / dat meer dat gheluck ende ghebooite eenen Coninck maect / dan de wÿshept. Daer bp sept hp / het moet een Coninck oft een Sot gheboren werden / dat is / sp comen meer wt gheluck ende ghebooite/dan wt wÿshept / soot de ander wtlegghen. Want vele maeckt haer geluck ende gebooite tot Vorsten/ die van haerder wÿshept weghen / nauwe Boswachters en waren.

Daerom ist bp auontueren bi Seneca aen gesiē/dat om een Vorst oft Coninc te zÿn/meer het geluc oft gebooite vã noodē is /dã wetenschap: Want alsoder meer sotten geboren dan gemaect werden / alsoo oock meer Coninghen / Vorsten ende Heeren. Ende oftmen al wel eenē wÿsen in dat regiment dede ende stelde/so can hi hem dies seer qualÿck ontslaen/ dat hem dat gheluck/ als hp zÿns selfs natuere ondersoeckt/ niet de oogen

wt en

wt en ſteke / ende tot eenen ſot en make. Jae ick dorſte ſchier ſeggen/hy moeſte tot een ſot werden by ſo veel plupmſtrijckers / die den Pauwe alle zijn plupmen/ende niemant zijn voeten en wijſt/ alſomen van vele/alleen by den Joden een exempel heeft/ die haer rijck wel begoſten/ maer doch een quaet eynde namen. Want ſoo Auguſtinus ſeyt/ het is een groot dinck met het geluc te campen/ Ja van het geluck niet verwonnen te werden/ ende hem ſeluen hier in te verwinnen / dat en is voorwaer gheen cleyne victorie ende heerſchappie / maer de meeſte victorie. Maer voorwaer men vint ſeer weynich Ariſtippi / Socrates/ Diogenes / die met een aenſicht ende herte/ alle gheluck/ ſtaet/etc. wiſten voor te comen. Ja die met Paulo arm ende rijck zijn / hebben ende deruen/ in eender weerde hielden. Crates Thebanus en wiſt ooc niet / den gelde ende de deucht beyde te ſamē te dienen/daerom ſo wierp hy veel gouts wech/ daerom datmen de deucht ende het rijckdom niet met malcanderen en mocht beſitten / ende dat de wijſheyt niet by den rijcdom en woont. Want der rijcdommen aengeboren plaghe ende volghende ſieckte/ is hoouerdie / ſtoutheyt/ ouermoet / dwaeſheyt/ blintheyt/etc.

Waer by Auguſtinus niet ongeſchickt en ſeyt/ dat den rijckdom veel armoede in haer heeft. Waerom oock Chriſtus ſeyt / Matth.6. daer hy ons ſchatten op aerden te vergaderen verbiet. Want gout ende gelt (ſpreect Auguſtinus) is een quaet Heere / een beſittinghe ende materie des quaets/een ophouden des deuchts/etc. Jc ſwijge hier / als dat Hieronimus alle rijcke / oft ongerechtich / oft eens ongherechten erfghenaem noemt. Ende hoe wel dat de Cronijcken groote Heeren al ſeere fletſen / ende der ſeluer laſter alſo bewinden/ verſtommen/oft een verwe geuen/ ſo dat ſijt geerne voor deucht ſouden op thomē / eñ ter merct rijden/alſo/ dat ſy op veel plaetſen met leughen / recht als beurucht / ghenoech van het plupmſtrijcken ſtincken. So datmenſe dickwils ernſtich/ als ſy tyranniſeren / vrolijck als ſy vol ende droncken zijn/ heet/ ende alſo alle haer ghebreken/ op dat alder ſchoonſte voor gheeft.

Maer iſt dat ſy nv alleen erghens eenen ſchijn eens deuchts hebben / help God / hoe veel Oratores/ Loſſancks/ die alle wijnteeckenen wt ſteken / den booſen wijn wt roepen / ende gheerne coopſiende maeckten. Noch ſo betuygen ſy veeluoudich/ dat deucht/ootmoet/ by de groote Heeren gheheel diere / ende dat de waerheyt gheheel inden ban ende acht is. Jck ſwijghe hier de heylighe Schriftuere/ in de welcke/ alle wat hooge/ wijs ende eerlijck is/ſeer qualijck hoort/ Luce 6. ende.16/etc.ende ouer al: Dewijle dat God ende de werelt niet in een bedde en ſlapen / Jae doot vyant zijn/ſo en can hem niemant de werelt ghelijckformich maken/houden ende ſtellen/eñ daer neffens een Chriſten zijn / Roman.12. Jacob.1. Maer hy moet de erghe onghelaten werelt ontſeggen/ met alle het ghene dat hy beſit / Ja oock zijn eygen leuen haten/ hem ſeluen ſchamen ende verloochenen/wie een Chriſten weſen wil. Maer hoe diere dat dit inder Vorſten Houen ende inder gheheelder werelt is/ dat ſietmen wel. Waer by datmen altijt de Chriſtenen inder Coninghen Houen voor wiltbraet heeft gheacht. Ende te recht / ick en wil niet ſegghen / de Vorſten ſelue/ Matth.11. Waer wt dat ſpreeckwoort coemt/ lange ten Houe/ lange ter Hellē. Daerom ſo verduytſcht Ambroſius Calepinus Principem Tyrannum/ dat is/ een Vorſt voor eenen tyran / het welck ghemeynlijck meer tyrannen dan vaders zijn. Jck wenſche dat niet eewich den armen/ Peertkeuer zijnder ellendē gedenckende/ tot zijnen grooten verderuen eenen Arent en ſoecke/ maer zijn gheluck ende eyghenſchap onderſoecke / ende hem tot de neder dinghen houde / ſoo Paulus leert / Roman.11. ende 12. dat gheue God / Amen.

De

De ander Cronica/ Der Keysers Jaerboeck / oft de nieuwe werelt ghenaemt / des Nieuwen Testaments/ oft des sesten ouderdoms Historien in haer besluytende/ van Christo oft Julio/ tot in dat twaelfste Jaer des Keyserdoms Caroli de vijfste. Anno M. D. XXXI.

Van het Nieuwe Testament/ rijck ende Priesterdom Christi/ des laetsten hooghen Priesters.

ALs nv de tseuentich weken/ of 490. iaer Dan. 9. beschreuen/ veruult waren/ so quam dat seste ouderdom/ oft Nieuwe Testament met Christo/ den beloofden ende nv ghegheuen ende gesonden Messiam voort.

Maer nv vā de tseuentich weken / Danielis Cap. 9. hebt ghy menigherley rekeninghe/ der nieuwe ende oude Leeraers/ wt gerekent ende gecomputeert / bouen gehoort op zijn plaetse/ ende nv willē wy de alder cortste rekeninghe Johannis Brency voor bewesen/ hier sommeren/ ende voor ooghen stellen/ oft haer de rekeninghe vinden sal / alsoo wy Bullingerum ende Oecolampadium bouen ghehoort hebben.

[Margin: Somma (d)er Com(p)utatie eñ (r)ekeninghe (d)er 70. we(k)en Dan. 9. (v)an Joan. Brentio.]

Dese rekeninghe is begost int eerste iaer des hooghen Priesters Jesu / doen hy van Assuero Dario Longimano/ weder thuys gesondē wert/ int eerste iaer Dary Longimani/ dat is / lanckhandt. Want de Enghel seyde/ hy is van God wt gegaen/ int begin des biddens Danielis. Dit is nv geschiet int eerste iaer Longimani. Nv vā desen eersten iaer Dary Longimani/ etc. Doen Jesus weder in zijn Bisdom sittende / twintich iaer dat selue regerende/ tot op den tijt der Apostelen/ ende doot Christi/ daer de sonde een eynde genomen heeft / ende de misdaet is wt geuaecht/ zijn tseuentich Jaerweken/ dat is 490. iaer. Die ghy alsoo vint / Jesus heeft nae zijnder wedercoemst twintich iaer dat Bisdom gheregeert tot Jerusalem/ Joakim zijn soon xlviij. iaer/ Eliasib xxj. iaer/ Joiada xxiiij. iaer/ Joatham xxiiij. iaer/ Jaddua x. iaer/ Onias Priscus xxvij. iaer/ Simon Priscus xiij. Jaer / Eleazarus xx. iaer/ Manasses xxvij. iaer/ Simō Justus xxviij. iaer/ Onias xxix. iaer.

Op desen volcht Judas Machabeus/ die vijf iaer dat Bisdom is voor gestaen. Jonathas zijn broeder xix. iaer / Symeon viij. iaer/ Joannes Hircanus xxvj. iaer/ Aristobulus een iaer/ Janneus Alexander xxvij. iaer. Alexandra zijn wijf negen iaer. Den laetsten Hircanus xxxiiij. iaer. Terstont daer op is Herodes de vreemdelinck met onwille der Joden/ tot Jerusalem tot eenen Coninck der Joden van den Romeynen in geset/ die regeerde xxxvij. iaer / in welcx dertichste iaer Christus geboren is / die heeft drie ende dertich iaer ende een half geleeft. Doet nv tot dese iaren den tijt der Apostelen/ daer dit Testament versegelt ende beuesticht geworden is door den doot Christi / den Heylighen Gheest / ende mirakelen der Apostelen/ so hebt ghy de lxx. weken oft 490. iaer volcomē/ waer af Daniel schrijft/ gelijc als voor sept is / Capit. 9. En laet v een iaer / vier oft vijf niet beroerē/ wāt somtijts werdender twee iaer voor een ghe rekent / namelijc daer een Bisschop af gegaen/ ende een ander aen gecomen is/ daer wert somtijts dit iaer / dier geen van beyden toe gerekent/ somtijts den eenen/ ende somtijts beyde/ also / dat het laetste iaer eens Coninex voor dat eerste des anderē aencomenden Coninex oft Bisschops gerekēt wert. Daerom beginnet hier aen/ eñ den gesalfden die coemt schier met zijnen rijcke / recht met het Keyserdom / euen wel met ongelijcke Scepters ende heerschappie/ wāt dat rijcke Christi/ niet als tgene der Romeynen/ van deser werelt niet en is / hoe wel dattet Herodes also verstont/ eñ daerom teghen dat onschuldich bloet der ionge kinderkens also woede ende tyranniseerde / recht als een vroom Roomsch Coninck / die den Keyser so wel wilde dienen / ende als een liefhebber des Romschen Keyserdoms/ geenen vreemdē Coninck oft heerschap en wilde latē in comen/ ende toe nemen. Dies hy ooc vandē Roomschen Keyser niet weynich ghелoont en was. Tot desen verbeydendē tijt met angstelijcken verlangē alder Godsaliger/ eñ in desen quaden staet des Jootschen rijcx/ doen nv dē Scepter van hen ontkeert was/ so quam Christus Jesus onse Heere ende God voort / een beginder eñ fondament des sesten ouderdoms / ende een beschicker / oprichter ende beuestiger des Nieuwē Testaments/ eenen eewighen Priester ende Coninck/ nae de ordinancie Melchisedechs.

Daerom soo behoort alhier wat van Christo/ de Apostelē/ Maria/ Elisabeth/ Zacharia/ ende Johanne/ etc. ende alle dat int gheheel Nieuwe Testament gesept wert. Want de lxx. wekē Danielis waren verlopen Dan. 9. eñ den tijt. Ende dē beloofdē Messiah/ Silo/ oft (als hem Daniel noemt) dē heyligen der heyligen/ was voor handen. Daerom so begint dat seste ouderdom van der geboorte Christi aē/ die geborē is int xlj. iaer des Keyserdoms Augusti/ ende int xxx. iaer des Coninex Herodes dē wtlandischē/ int derde iaer vā het hondertste eñ xciij. Olimpiadischē getal/ van de stichtinge der stadt Romen 1259. iaer/ na de gheuanckenisse der Joden. 645. iaer / nae het Conincrijc Dauids/ duysent eñ xxix. iaer / nae de geboorte Abrahe. Twee duysent eñ vijfthien iaer/ na de Diluuie vā Noe: Drie duysent 100. eñ 58. iaer. Van Adam ende des werelts beginsel/ vijf duysent 199. iaer. Eñ dit seste ouderdom sal gedueren/ het welc den tijt der genaden heet/ tot het eynde der werelt/ Heb. 1. Sommighe nemen het begin van desen ouderdom / vander geboorten/ als nv ghesept is/ sommige van het doopsel Christi/ doen hy in zijn rijck ghetreden is. Nv so en is daer aen niet veel gheleghen. Sommighe van het lijden Christi / daer alder eerst de poorte des leuens is gheopent.

[Margin: Dani. 6.]

[Margin: Ouderdom der werelt.]

Voorgaende teeckenen aen den Hemel ende aertrijck/ de toecoemste Christi bediedende.

OP den tijt der gheboorte Christi/ soo ontspruncker een Olijf-fonteyne (also Eutropius ende andere betuygen) te Romen op gheen zijde des Tijbers / wter Aerden / den gheheelen dach rijckelijck vloeyende / vercondighende de heylsame genade / die allen menschen verscheen. Op den seluen dach so isser ooc eenen gulden cirkel/ rontom de Sonne verschenen/ so is ooc Romulus Columne / ende den Tempel des vreets gheuallen / bewijsende / datter een ander God voor handen was.

[Margin: Teeckenen voor de geboorte Christi.]

De maechschap / gheboorte ende gheslacht Register Jesu Christi / ende Apostelen na den vleesche / met Johanne den Dooper / ende van haerlieder afcoemst int ghemeyn.

Dat gheslachte Jesu Christi / nae den vleesche.

ANna een Hebreeusch Wijf / een Dochter Ysachar des Joden / die wert Joachim den heylichsten man van haren geslachte tẽ houwelijck ghegeuen. Ende als sy lange onuruchtbaer ende sonder Erfgenaem was / so heeft sy na veel biddens ende tranen / des toecomendẽ Christus Moeder ontfangen / eñ ghebaert / ende corts na het ouerlijden van Joachim haren Man / haer met eenen anderen Man / met namen Cleophe / vereenicht / welcke Maria zijn Stiefdochter / Joseph den Man belooft ende te houwelijck gegeuen wert / ende Mariam zijn Dochter / die hy by Anna wan / Alpheo den man te Wijue ghegeuen. Wt die zijn geborẽ Jacobus Alphei de minder / Simon Cananeus / Judas Thadeus. Namaels heeft haer Anna nae dẽ doot Cleophe haren anderen Man / ten derden mael eenen Man / nae de wet Mosi / Salome genoẽt / ghetrout. By die baerde sy de derde Dochter Mariam Salome / die daer na Zebedeo troude / ende Jacobus de meerder / eñ Joannem dẽ Euangelist baerde.

Dese Anna hadde een Suster / met namen Ysmeria / wt die is geboren Elisabeth / de Moeder Johannis des Doopers / van welcke gheboorte der Ouders leest Luc. 1.

Maria int veerthiende iaer haers ouderdõs / Christum ghebaert.

Nv Maria dat eerste kint Anne / wt de Wortel Jesse voort comende / int xxviij. Jaer des Keyserdoms Augusti geboren / die wert tijtlijck / als sommighe meynen ende wt rekenen / in het derthienste Jaer / nae de Wet / Joseph belooft ende ten houwelijck ghegeuen. Want ymmers Christus in het xlij. Jaer Augusti / ende Maria int xxviij. Jaer des Keysers ghebooren is. Volghende de rekeninghe / so moest sy in het veerthienste Jaer haers Ouderdoms / Christum baren / ende int derthienste Jaer ontfangen hebben. Soudemen de Cronijcken ghelooue gheuen.

Gheboorte Christi.

Nv / het sy hoet wil / eer dat sy thuys saten / ende malcanderen bekenden / so gheschiede die seer wonderlijcke ontfanckenisse Christi / oock de Enghelsche groete / ende quam voor den Vader (op dat de Prophecie Esaie 7. soude veruult zijn) Joseph / also dat hy ghewaer werdt / dat sy sonder zijn schult beurucht was / ende daerom wt quade meyninghe hy haer heymelijc ende ongewroecht wilde verlaten / Matth. 1. eñ vluchtich / vluchtige voetẽ van haer settẽ. Daer wert hy gewaer door den heyligen Geest / wiens dat de gheboorte ware / ende wert met Maria versoent / eñ weder toe ghedaen / de welcke Christum onsen Salichmaker / na dat den tijt der geboorten verloopẽ was / baerde / reyne onbeulecte Maghet blijuende / so Lucas betuycht ten eersten. Van welcx gheboorte / leuen ende steruen / woorden / wercken / wonderdaden / eñ zijne Jongeren / leest dat gheheel nieuwe Testament. Van de Hemelvaert / ende crooninghe Marie / is alsulcken spinrocwerck / soo dattet my verdroten heeft te lesen / ick swijghe van schrijuen. Dewijle datter nv niet verseckers voor handen en is / oock dat te weten van nooden is / ende dattet de Heere hem verborghen heeft / so laet ickse indẽ Heere rusten. Van zijne Jonghers leest dat derde deel der Cronijcken / recht int beginsel.

Phenix een Voghel.

Phenix.

PHenix de Voghel / edel bouen alle de gene der geheelder werelt / eñ alleen / sonder geselle / eenich ende eensaem / alder eerst in Egipten ghesien / ende dewijle dat Q. Plautinus ende Sextus Papinius int acht hondertste Jaer der stadt van Romen Raetsheeren warẽ / aldaer gebracht is wordẽ. Hy soude daer te voren in Arabia gesiẽ gheweest zijn / ende alsoo ghedaen / inder groote als eenen Arent / om den hals goutverwich / ende andersins Purpurverwich / eenen gras-groenen steert / met rootachtige Vederen gemengt / onder de ooghen met een opstaende hoofdeken oft Croonken / ende op het hooft met eenen pluymrijckẽ struys verciert. Manlius de Roomsche Raetgeuer schrijft / datter noyt niemant geweest en is / die desen Vogel heeft sien eten / ende hy leeft ses hondert tsestich Jaer. Als hy dã out wert / so maect hi hem seluen van welrieckenden houte ende Wierooctacxkens eenen Nest / ende volt dat met goeden Reucwercke / ende sweeft hem dan inde yverighe Wolckẽ / ende ontsteken ende yverich soo valt hy in den Nest / verbrant hem seluen / dan soo worter wt zijnder Asschen eenen anderen Phenix. Sommighe meynen / hy stelt hem slechts in den Nest ende sterft / ende dan soo waster wt zijnen ghebeente ende Merch een Wormken / ende dat wort een Voghelken.

Linie der Roomscher Keysers / van Julio tot op Carolum de vijfste.

Julius Cesar de eerste Roomsche Keyser.

HJer voor hebben wy van dat Roomsche Rijck / tot opt beghin des Keysers ter tijt Christi hier in ghebracht. Eñ nv willen wy de Keyserlijcke Cronijcke / metter hulpe Gods / vã alle Keysers / tot op Carolum de vijfste voleynden. Item van hare vermaerde Crijgen / daden / strijden / tyrannie / deuchden / Regimenten / Rijcken / Staten / Vorstendommen / Landen / Liedẽ / Victorien / woorden eñ alle wat dat wereltlijck Sweert / handel / Historien eñ geschiedenissen aẽ gaet / eñ Cronijcweerdich hen tot haren tijden / verloopen / gheschiet eñ af ghecort / in getoghen / bewijsen eñ daer op bedieden. De Paus met zijnẽ sweerde / ledẽ / Ordenẽ / geleerde Conciliẽ / Ketters in een bysonder Boec eñ Cronijcke begrijpẽ. Besiet daer af het derde deel der Cronijcken.

Nv soo heeft Caius Julius Cesar / een soon Lucij / voortijts by de tachtentich Jarẽ (Carion sedt alleene xlvij. Jaer) voor Christus gheboorte te regeeren begost / int xvj. Jaer zijns Ouderdoms / eñ heeft by de xlij. Jaer gheregeert / ende heeft int selue Jaer zijns Ouderdoms zijnen Vader verloren. So zijn hẽ dewijle dat hy noch Rentmeester was / Julia zijns Vaders Suster / eñ Cornelia zijn huysvrouwe af ghestoruen. Hy heeft oock in zijns Boumeesters officie Romen met veel treffelijcke ghestichten verciert. Daer na door het regeeren des Ridderschaps / creech hy Spaengien / eñ heeft nae het vercrijghen der Rartweerdichept / ten eersten gheordineert / dat de daghelijcsche gheschiedenissen / beyde des Roomschen Raets eñ oock des volcx / souden gheschreuen werden. Doen so troude hy Calphurniam / de dochter L. Pisonis / ende houde zijn dochter aen Juliam Gneo Pompeio.

Daer na so voerde hy negẽ Jaer oorloge door Galliam. Ontrent desen tijt / so verlore hy zijn Moeder / daer na zijn dochter. In vijf strijden / namelijck in de Gallische / Alexandrische / Pontische / Africanische / eñ Spaensche / heeft hy verwonnen eñ ghetriumpheert. Hy heeft menich wonderlijck dinck geordineert. Het was by hem eenen twijfel / of hi in het aen nemen zijnder strijden eñ zijne saken meer besorchsamer oft vieriger was. Doen hy nv de Borgerlijcke Oorloge alleen ter neder geleyt hadde / so hielt hy dat eenich Vorstendom der Stadt van Romen eñ der

C. Julius de eerste Keyser.

gheheelder

geheelder werelt in/vier iaren eñ seuen maenden lanck. Van dē seluen zijn namaels de Vorstē der Romeynē Keysers genoemt worden. De Duytschen en heeft hy niet sonder groote schade der zijnder in de werelt gedreuen. Viermael heeft hi de meeste victorie ende eere diemen Triumphe noemt/ghecreghen. Hy verdructe Pompeium in Tessalia. Hi is tot slemmē eñ brassen met Jonge gesellen geneghen geweest/een vry mensche/rost vry/vrolyck/oucnys/eñ so wel ter tale/so dattet eenē twijfel was/oft hy Cicerone wijcken soude. Hy versloech in Spangien Pompeius sone. Catho wert hem also viant/so dat hy hē seluen door stack/lieuer dan hy hem onder de ooghen wilde comē. Doen hy nv Asiam/Africam/eñ een groot deel van Europa onder hem ghebracht hadde/so quam hy met grooten Triumphe in October na Romen/ende regeerde niet langher dan vp de vijf maenden/tot inde Meert/doen hieuwen hē Crassius eñ Brutus in stucken/gauen voor/hy waer een Tyran: So wast dan loflijck ende eerlijck eenen Tyran doot te slaen. Dat begin van deser Monarchie heeft Daniel geheel verschrickelijc gheprefigureert/Capit. 2. eñ 7. alsoot wel gebleken is/eñ in de Voorredē vā deser Cronijcken eerst gehoort is. Itē dat in die Monarchie/Christus comen soude. Itē dit is de laetste Monarchie: Daer mede stemmē alle Propheten/Historiē eñ Sibillen. Itē Julius is in veel spraken seer gheleert gheweest/voornamelijck/soo is hy een wtnemende Orateur gheweest.

Victorie Cesa. Julij des Keysers.

Doen nv alle dinghen in vreden stonden/ende dat hijt alle onder zijn macht ende heerschappie ghebracht hadde/so onderstont hy hem tegen de zeden/eñ gewoonheden der Romeynen/wt zijns selfs vryheyt eñ macht eere te geuen/eñ Officien wt te deylē. Daer so swoeren ouer de tsestich Romeynen een verbont teghen hē/ende hē omringden sy int Capitolio/onder het decsel haers Officijs/ende quetsten hē met xxiij. wonden totter doot/waer wt veel ongheluck ende Crijchs ontspranc/so volgen sal. Een sulcken wtganck nam die/die alle de Werelt dwanc/int lvi. Jaer zijns ouderdoms. Doch so werden zijne dootslaghers wel haer loon betaelt/soo datter schier niet een/drie Jaren en ouer leefde/eñ eens rechten doots sterf. Dese voornamelijcke/treffelijcke gheleerde Keyser/die heeft van de Gallische Oorloge acht Boecken vanden Pompeischen Crijch. Item vā Alexandro Magno gheschreuen/eñ ander lofweerdighe Boecken eñ Historien als noch voor ooghen/Commentaria Cesaris genaemt. Leest die nv eerst nieuwelijck oock verduytscht/van desen Suetonius.

Kep. Juli. gheschicktheyt ende doot.

Drie Sonnen aen den Hemel ghesien.

OP den tweeden dach na het afsteruen des keysers Julij/so zijnder iij. Sonnen aen dē Hemel op ghegaen/eñ des morghens vroech in Oriēten verschenē. Die hen van wijle te wijle in een Sonnen lijf ende Rinck te samen ghetoghen hebben/bediede dat de Heerschappie van Lucij Anthonij/ende Marcij Anthonij/ende Augusti Octanij in een Vorstendom souden in ghetogen worden. Oft alsoo sommighe daer nae dat wt leyden/dat de eere der Drieuuldicheyt ende eenicheyt Gods/haer de gheheele Werelt toecomende naeckte.

In desen tijden so sprack in de Voorstadt van Romen eenen Osse met eenen Ackerman/ende seyde dat hy om niet ende te vergheefs arbeyde/want daer soude int corte meer gebrec van menschen/dan van Coren verschijnen.

Een Osse heeft gesprokē.

Octauianus oft Octauius Augustus/de tweede Roomsche Keyser.

OCtauius Augustus van Octauio eenen Roomschen Raetgeuer/dewijle dat Marc. T. Cicero/ende Anthonius Borghemeesters tot Romen waren gheboren/int vierde Jaer heeft hy zijnen Vader door den haestighen doot/ende int twaelffste zijn huysvrouwe verloren. Ende nae ontfanghender ouderdom int vierde Jaer met ridderlijcker eere door de Africanische triūphe Cesaris des Keysers begaeft/ende tot Ridder gheslaghen geworden. Hy heeft vijf burgerlijcke oorloghen geuoert/namelijck/den eersten eñ laetsten tegen Marcum Antonium. Den anderen teghen Brutum ende Cassium. De derde teghen Anthonium de broeder Triumviri. De vierde teghen Sextum de Soon Pompeij. Het beginsel der oorsaken deser oorloghen was/het dootslaē Julij des Keysers/zijns moeders broeder. Hy heeft oock Cantabriam/Aquitaniam/Pannoniam/Dalmaciam/ende gheheel Griecken Lant ghetemt/Item dat Reis/de Swauen/Lechtfelders/ende de Borgische gedwongen/ende den inloop der Denmerckers/een seer groot ghetal/tesamen met hare drie Capiteynen verslaghen/ende oock de Duytschen ouer de Riuiere Albim vry verdaen ende wech ghenomen/ende veel ander onuredelijcke volcken/in ende tot gehoorsaemheyt ghebracht/eñ in cloecdadicheyt alle ander te bouen ghegaen/waerom hy eerst van alle man een vader des vaderlants ghegroet wert.

Sommige noemen desen Octaui. Augusti.

Octauius Augustus de doot Julij gewroke.

Jonc wesende/nā hy een dochter van P. Seruilij tot eender bruyt. Ende doen hy met Anthonio tot vereeninghe quam/so nam hy Claudiam zijn stiefdochter tot eenen wijue.

Hy heeft hē seluen met Stribonia gehouwet/eñ weder van haer laten scheyden/ende also terstont Luciam Drusillam also beuruchtwech geuoert/ende alleen sonder ophouden bemint. Hy ontfinck ende wan wt Stribonia/Juliam zijn dochter/eñ wt Lucia zyn wijf gheen kinderen. Hy houde Julia eerstelijck aen Marcello/na des seluē doot aen Marco Agrippe. Hy hadde oock lust tot vrye consten/in welcke hy hem seluē van der ionckheyt op oeffende/hy hadde gheleerde lieden bouen maten lief/Virgilium/Valerium Magnum Ouidium Nasonem/Horatium/Titum Liuium/eñ ander/die tot zijnē tijden bloeyden. Doen hy ten laetsten als een verwinder wt Orienten weder quam/so wert hy vander ghemeente/Augustus ghenaēt/eñ gegroet/dat is eē vermeerder des ryck/eñ doen vercreech hy dat eenich Vorstendom eñ heerschappie der werelt. Daerenbouen soo vermeerderde hy ouer seer de stadt van Romen met treffelijcke gestichten/seggende: Ic hebbe een tichelsteenen stadt gheuonden/soo wil ick een Marborsteenen laten timmeren. Hy heerschapte lvij. Jaer/ende maeckte vrede op Aerden ende inde Zee. Onder desen is Christus onse Salichmaker geborē/int tweenveertichste Jaer zijns Rijcks/die op den seluen vredelijcken tijt heeft willen voort comē. Hi sterf int sesseutseuentichste iaer zijns ouderdoms/een saechte doot. Leest van desen Suetonium/ende Josephum. Ten laetsten heeft hy Marcum Anthonium zijnen ghemeynen des Rijck verwonnen eñ doot gheslaghen/eñ also den doot Julij/dies hy een oorsake was/ghewroken.

Marcus Anthonius met Augusto/Roomsche Keysers.

ALder eerst so wert dat Regiment ghedeylt/ende Anthonius met Augusto Octauiano tradt int regiment/also dat Anthonius/Asiam/Pontum/ende het Oosten hebben soude. Augustus Spaengiē/Galliam/ende Italien. Nv Anthonius verliet des Keysers Augusti suster/ende troude Cleopatram de Conínginne Egypti.

Marc. Antonius met Augusto regeeren den Keyser.

Doen

Doen so verhief Augustus een oorloghe teghen hem: Alsoo wert hy haest van Augusto in eenen scheep-strijt ter neder geleyt / eñ vloot in Egypten. Eñ doen alle man aen Octauius viel/so vertwijfelde Anthonius/eñ doode hē seluen. Sommighe willen/ Octauianus heeft hem in Egypten na gheiaecht / eñ aldaer benaut eñ bedwongen/hem seluen den doot aen te doen/ende alsoo dat lant van Egypten door Augustum aen dat Roomsche rijck ghebracht ghewordden.

Tiberius Claudius / metten toename Nero/de derde Roomsche Keyser.

Tiberius Claudius de derde Roomsche Keyser.

ALsmen rekende na Christus geboorte/ vijfthien Jaer/ so heerschapte Tiberius Claudius Nero/de derde Roomsche Keyser / sommige dagen eñ xxiij. Jaer. Lune der huysvrouwen Augusti sone / eñ Augustus stiefsoons dochters man / eñ oock erfgenaem. In zijn kintsheyt seer neuswijs eñ vertel / negen iaer out doen zijn vader sterf. Als hi de manlijcke iarē creech so troude hy Agrippinam de dochter vā Marci Agrippe/maer hy en wert niet sonder groote verstooringhe des herten/om de selue Lunam alsoo beurucht te verlatē/eñ Juliam de dochter Augusti te nemē gedwongen. Hy verloos Drusum zijnen broeder inde Duytsche landen / so wert hem een trybuanisch gewelt om Duytschlant te winnē/ vijf iaer lanc gegeuen. Doen hy nv ouerdacht de sware Varriaensche nederlage tegen de Duytsche/eñ dat wt vermoetwillinghe eñ versuymen comen/so handelde hy wijslijck/ende niet sonder raet eñ voordachtichheyt. Het gelucte hē in twee iaren. Doen troc hi met triumphe wt Duytschlant na Romē/eñ hoe wel dat hy dat Keyserdom eenen langen tijt versmade/eñ een arbeydelijc leuen te leuen wenschte / so heeft hy doch ten laetsten bedwongen/dat Keyserdom moeten aen nemen. Doen sommighe van zijn Officiers hē rieden van lant eñ lieden met tribuyt eñ cijns te beswaren/antwoorde hy/eenen goeden Herder behoort de schapen te scheeren / ende niet te villen.

Tiberius Claudius policie ende deucht.

Hy heeft der Egypten gewoonte / eñ der Joden zeden gestilt/de touenaers eñ waerseggers verdreuen/groote sorge ghedragen/plonderie/rooverie/moorderie af te stellen/ende en heeft binnē twee Jaren na de aen ghenomen heerschappie/ niet eenen voet buyten der poortē gestelt. Maer doen hy daer nae van beyde zijn sonen berooft wert/also/dat Germanicus in Syria / eñ Drusus tot Romen sterf/so trock hi in Campaniam: ende doen hy der vryheyt van een heymelijc eynde ghewaer wert / eñ hem recht als voor de ooghen der stadt ontoghen hadde/so storte hy daer zijn lanck verborghen laster wt/also/dat hy van zijnder te veel begeerlijchepts wegen tottē wijn/ als een wijn drincker/voor Tiberius/Biberius Nero ghenaemt wert van zijnen eyghenen heyrlegher. Hy was vreck ende treckende/tot groote ghestichten ongheschict / gheen vaderlijcke liefde tot zijne sonen/stille / listich ende swijghende/ doch hadde hy de vrye consten lief / alsoo dat hy sommige Carmina maecte: eñ doen hi xxiij. iaer gheheerschapt hadde/ende doch onder de quade noch goede Keysers en mocht gerekent werden/ soo sterf hy ten laetsten van Lind-worm fenijn/ hem van Caio in ghegheuen / tot Luculana het Dorp/lxxviij. Jaer out: eñ int achthiende Jaer zijns Keyserdoms / heeft Christus onse Salichmaker geleden/Luc. int 3. Hy regeerde opt eerste zijnder moeder ter eeren/seer wel/ende zijnen boosen aert / listelijck verborghen / hy was van slechten wesen / van Augusto tot eenen toe ghewenschten soon/in de stede eens kints aen genomen/ende tot nacomelinck (van zijnē wijue met onwille ouertaelt) zijns Rijcx ghemaect.

Agrippina Tyberia ghetrout.

IVlia des Keysers Octaui dochter / baerde Agrippinam/dat hooch vermaert wijf vā Marco Agrippa haren man. Dese wert alsoo ionck Germanico den ghemeynen oorbor nut eñ voeghelijcken ionghelinck/ende Tiberius des Keysers toe ghewenschten soon/ te houwelijck gegeuen / van dien baerde sy drie sonen / de eene hiet Caius Caligula / die Tiberio int regiment nae volchde. Eñ oock drie dochters / de eene na haer Agrippine genaemt/die Neronis moeder was. Daer wert haer man wt Tiberius beschicken/ diens toe ghewenschste soon hy dan oock was/ met fenijn wt gheroyt/om dat hi hoopte Agrippinam selue te beslapen / ende tot eenen wijue te hebben. Maer zijnen raetslach en ginc hem niet alleen te rugghe / maer gheraecte hem tot grooten iammer/want sy en wilde zijns gheheel geen genade hebben/also/dat sy na vrouwelijcke maniere/den doot haers lieuē mans sonder op houden beweende/eñ meynde haer seluen van droefheyt te verhongeren/eñ geen spijse meer tot haer te laten in comen/noch in te nemē/ende alsoo haren man nae te volghen. Het welck Tiberius hoochlijck bedroefde / alsoo dat hy haer aen den arm houdende / met veel biddens/ernst/spel/eñ guychelerie moeylijck was / eñ met goetheyt eñ quaetheyt versochte. Maer doen hy niet en conde te weghe ghebrengen / eñ dat wijf van haren voornemen niet af spreken/ so viel hy tegen haer in eenen haet. Ende doen hy noch met dreyginghe / noch met slaghen de vrouwe tot het in nemen der spijsen ghebrenghen en conde/so dede hi haer de spijse met ghewelt in dringen / maer des te meer wert sy verbittert / ende in haer voornemen gesterct / om den hoochmoet ende tyrannie des Vorsts niet den doot te ontulieden/ende alsoo volherdende des boosen Vorsts voornemen / al steruende te voor comen/ende oot alsoo verwan/ dies hem Tiberius schier totter doot bedroefde. Ende hoe wel dat de eerbare vrouwe by den haren veel roems creech eñ eere behaelde / so heeft sy doch daer mede/Tiberio al veel meer schande ende opspraecx ghelaten. Suetonius seyt / hy is met haer te huys ghesetten / hy is ghedwonghen geworden Agrippinam te verlaten/Juliam Augustus dochter weder te nemen.

Agrippa de deghelijcke getrou wijf verhongert haer seluen.

Herodes Antipas de Coninck der Joden/Tetrarcha ghenaemt.

Herodes des grootē Herod. soon Historia eñ boosheyt.

HErodes Antipas/des grootē Herodes soō/ die heeft dē regēt Archelaum zijnē broeder int regeerē vā Galilea na gheuolcht / ende heeft 24. iaer geheerschapt. Wāt na het afwesen eñ wt drijuen Archelai/soo was dat rijcke der Jodē in vier deelē gedeylt: Eñ desen Herodes Galileam toe gheordineert / so Lucas oock verhaelt int 3. Die was de alder hooueerdichste ende grouwelijcste man/teghen de Borghers een dootslager/ tegen den Edeldom een moordenaer / eñ teghen zijne ghesellen een verwoester / Ja teghen de inwoonders een roouer. Den ghenen die het wt roepen noch zijns volcx / noch zijn eyghen wijf eñ kinderen en verschoonde. Hy onteerde dat Priesterschap der Joden/die met spot af settende/alle wetten ende ordonnanciē verstoorde. Die niet lange voor de doot Christi/Joannem dede vanghen/eñ dat hooft af slaen / alsoo Matth. int 14. staet/van dies weghen / dat hy hem strafte / om dat hy Philippo zijnen broeder / zijn wijf Herodiam ghenomen hadde ende onthielt. Die is de ghene/die Pilatus Christus toe sant / also de Euangelisten schrijuen. Ten laetsten wert hy / beschuldicht zijnde/van Caio Caligula tot Romen ontboden / eñ in veel dootweerdige stucken verwonnen/ende daeromme na Lyons/een stadt in

Trouwe des wijfs Herodis aē haren man.

Vrancrijc ghesonden / aldaer eynde hy zijn leuē seer iammerlijc/Act.12.13. Maer zijn Wijf wert van Agrippe wegen/diens Suster sy was / van Caio vryheyt ghegheuen ende toe ghesept / ende weder te huys in haer Lant/tottē haren te trecken. Maer sy volchde haren Man inder geuanckenisse na / segghende / sy en wilde haren Man niet verlaten int ongeluc/met welcken sy hadde geweest int gemeyn hebben des gelucx. Daer na so gaf Caius dat Lant Galilea Herodi Agrippe de ander drie deelen/die het vierde deel in hielt.

Agrippa de groote een Coninck der Joden.

Agrippa de groote / een Coninc der Joden.

AGrippa de groote / Aristobuli des Conincx Soon / die volchde zijnen Vader int Rijcke na / ende regeerde ouer Judeam ten tijden Tiberij ende Caij/vij. Jaer. Hi hielt hem met grooter vrientschap aē Caium/ eer dat hy noch Keyser was/eñ na dien dat hy seyde/dat hy een Keyser worden soude/ende dat de redene voor Tiberius quam / so wert hy door Tiberius beuel/ op gesloten tot eer doot toe/van Tiberio/ses maenden lanck in harder geuanckenisse. Maer corts na den afganck Tiberij wt de banden / door beuel van Cato verlost/ende hem de gelegentheyt Philippi in gegeuen: Ja ouer de drie deelen int Vorstendom / ende tot eenen Coninck der Jodē ghemaect. Voor den yseren bant / so schanc hem Caius/den welcken hy van zijnen tweghen gheleden hadde/eenen gulden/eñ daer wert tot ghedachtenisse den yseren bant tot Jerusalem in dē Tempel ghehanghen. Maer doen hy ten laetstē toe liet hem eenen God te noemen/in Cesaria af climmende/ soo wert hy vanden Enghel gheslaghen / ende sprack met opgheblasen Lichaem: eerst was ick een God ghenoemt/ende nv ligghe ic in des doots banden. Hy sterf int seuenenvijftichste Jaer zijns ouderdoms.

Agrippa eē ellendighe doot.

Philo een Jode.

Philo een Jode / de tweede Plato genaemt

PHilo de treffelijcke ouergheleert Jode van Alexandria geborē/ die stilde dat voornemen Appionis teghen de Joden / den welcken seer veel met het verwonderen zijnder welsprekentheyt/ Platonem noemden. Dese quam ten laetsten tot Romen/om hem met Petro te beuragē/ met welcken hy veel redenen/ende handelingen hadde/eñ wert also onderwesen/ soo dat hy daer na van het Christelijck lof/gheloue/leuen/ende wesen schreef/welc Boec/onder de Boecken diemen Ecclesiasticos noemt/ gherekent wert/also Jeronimus seyt. De vijf Boeckē Mosi heeft hy oock wtghelevt / ende de figuere meesterlijck op Christum bediet ende ghetoghen.

Dionisius een Tyran.

Dionisius Corinthi eē Tyran.

DJonisius eē Tyran in Cicilia / des wellusts alsoo begheerich/soo dat hy de vinders van nieuwen wellust hoochlijck begaefde. Ten laetsten soude hy verdreuen ende also verarmt zijn/ soo dat hem den noot daer toe dwanck / tot Corintho de kinderen te leeren lesen ende schrijuē/ van welcks wonders weghen een spreeckwoort op quam/ Dionisius Corinthi/alsmen een groote veranderinghe van yemants Staets oft gheluck wilde bewijsen/besict daer af Erasmum in Chilia.

Linia des Roomschen Keyser/ Caius Germanicus/ Augustus / toe ghenaemt Caligula/ de vierde Roomsche Keyser.

Caius Caligula een Tyran.

ANno xxxvij. was Caligula eē soon Agrippine ende Germanici / de iiij. Roomsche Keyser. Hy was viermael in des Raets officie ende Wercmeester dienst / hy volbracht onder eens den tempel Augusti/eñ de merct Pompei/dewyle dat Tiberius noch regeerde: Hi timmerde ooc veel steden in zijnen naem. Hy en gebruycte noch zijns vaders/noch vrouwen/ noch mans cleederen / noch schoenen/ maer cleede hem seluen dicwils met ghestickte cleederen/ met peerlen ende edel gesteente. Ende veranderde met zijnen staet alle zijn zeden/leuen/etc. Tot moort ende bloetdorst als zijn groot-vader Tiberius Claudius ghenegen. Hy gaf oorsaeck tot grouwelijcke daden met seer herde scherpe woorden / hy en dedē niet loffelijcx noch Ridderlijcx binnē zijnen Keyserdom/noch te huys noch buyten/alle verstoorde hijt met giericheyt. Hy was also geheel in des vleesch begheerlijcheyt outsteken/soo dat hy zijn eygen suster scheynde/oock van sulcker grouwelijcheyt / so dat hy dicwils als eenen wtsinnigen soude geschreuen eñ geroepen hebben / ick wilde dat dat Roomsche volc eenen eenigen hals hadden. Hy voerde oock dese tyrannische spreucken/ recht als voor een spreecwoort/my en leyter niet aen/dat my de Romeynen haten/wanneer sy my maer en vreesen. Hy was den Romeynen eñ vermaertheyt also vyant / so dat hy van nyemants vermaertheyt en mocht hoorē spreken/ ende haren name/beelde/schriften / schier wt alle Liberijen eñ Tempels wierp. Hy maecte Agrippam tot eenen Coninck des Jootschen lants/ eñ sant Herodē na Lyons. Hy wert ten laetsten int derde Jaer / de thiende maent zijns Keyserdoms/ doen hy xxix. Jaer geleeft hadde/van den zijnen heymelijck ghedoot/ wech ghedraghen eñ begrauen. Suetonius seyt / zijn grootmoeder heeft hē by zijnder suster beuonden/ende doorsteken.

Claudius Tiberius metten toenaem Drusus / de vijfste Roomsche Keyser.

Claudius Tiberius de vijfde Keyser goet eñ quaet.

ANno xlj. so is Claudius eē neue van Caij Caligula / de vijfste Roomsche Keyser int regiment ghecomen/door neerstichcyt eñ hulpe van Agrippa des Jootschē Conincx Britania/waer henen doch niemant / noch voor noch nae Julio reysen en dorste/dat heeft hy onder hē gebracht. Hy was tot het onderscheyden eñ kennisse der sakē degelijck cloec/van goedē rade/listich/constrijcke/eñ liefhebber. Eñ heeft dies gelijcken dat Eylant Orcades den Roomschen Rijcke onderworpē. Hy volbracht meer heerlijcker/dan nootsakelijcke timmeragiē. Jtem hy leyde door eenē berch eenen waterloop/ duysent schreden lanck/ in elf Jaren met dertich duysent menschen / die sonder op houden arbeyden.

Jtem hi heeft de poorte Ostie tot Romen / ter rechter eñ ter slincker zijde/om de Zee te weren/ gemaect. Hy troude Eliam Petinam/vā die liet hy hē wt lichter oorsake weder scheydē/eñ troude Messalina / die hadde haer daer te voren met eenen anderē belooft / daerom nam hy haer dat leuen. Ten laetsten so houde hy met Agrippina/ de na gelatē weduwe van Gnei Domicij/ die hē daer toe met neuswijsen smeecken / geloct heeft/ de welcke hem met fenijn dat leuē stal/op dat sy haren soon/so sy hoopte/eñ oock gheschiede/aen dat Keyserdom soude brengen / eñ oock brochte int xiiij. Jaer. Andere schrijuē anders/namelijc/ hi is alsulck een ongheduerich mensche geweest/ so dat hem zijn moeder/eenen grouwel der menschen genoemt heeft. Ende wanneer sy yemant heeft willen straffen/so seyde sy/ghy zijt dwaser dan mijn soon Claudius. Hy was een man van menigerhande sinnen/also voorsichtich eñ wijs/ so gheheel/soo dat hy xl. Boecken van Historien ghescreuen heeft. Ende somtijts onberaden ende haestich / terstont vermeten/ die eenen onwetende niet qualijck en geleeck/zijn leuen sweefde gins eñ weder / doch vercreech hy groote gonste

met mildicheyt ende gaef-rÿcker hant by velen/ bysonder by zÿne knechten ende hofghesin. Int veerthiende Jaer zÿns Keyserdoms/ eynde hy zÿn leuen drientsestich Jaer out.

¶ Domitius Nero/ de seste Roomsche Keyser.

Nero een Tyran.

NEro de woedende eñ Tyran/ een stiefsoon Claudÿ/ eñ een gerechte soon Agrippine eñ Gnei Domitÿ haers mans. Die heeft als de seste dat Keyserdom/ Anno 55. (de ander settē 57.) ontfanghen eñ vercreghen/ door het aenstooten zÿnder moeder. Sÿnē eygen name was Domitius nae zÿnen vader. Doen hem nv de Keyser Claudius zÿn dochter Octauiam te wÿue gaf/ so noemde hy hem Nero. Sÿnen lust van zÿnder ionchept aen was tot paerden. Hy bedreef alder eerst van ure tot ure quade verborgen listē/ met grootdronckiger oncuyschept/ giericheyt/ grouwelÿcheyt/ doch alle metter ionchept/ die hē ontschuldichde/ bedect. Maer doen de lasteren hoe meer eñ meer douerhant namē/ so brac hi opentlÿck wt/ in grooter onghehoorder boosheyt. Hy oeffende hē int brassen/ als hadde hy daer toe gebooren geweest/ in drinckē/ als waert een conste/ vanden middaghe totter middernacht toe/ ende ginck in alle dingen Caligula inder boosheyt te bouen. Hy versloech een groot deel vanden Raet van Romen/ euen wel was hy in twee sprake van Seneca onderwesen/ verstandich/ tot alle Instrumenten der Musÿcke ouer seer genegen/ waer in hy triumpheerde/ maer daer nae een

Tyrannis Neronis.

knechten scheynder/ een Godsdief/ ende zÿnder eyghen Moeder moordenaer/ die hy op sneet/ op dat hy saghe/ waer dat hy gelegen hadde. Hy was alsulcken verdoender der Roomscher goeden/ so dat hy wt lust met gulden netten viste/ eñ de selue met Purpure zeelen liet stricken. Dese lasteren alle heeft hy voor zÿn Keyserdom/ oock in het beghinsel zÿns Rÿcx alsoo verborghen/ so dat hy by vele in goeder hopē stont/ van een goet Regiment. Op desen tÿt wasser eenen grooten brant ses daghen duerende/ te Romen/ daer in wert hy suspeckt/ dat hÿt hadde voor ghestelt. Maer op dat hy alsulcken roep soude neder leggen/ soo bestelde hy valsche getuygen/ de welcke de schult der brantstichtinghe op de Christenen souden leggen/ daerom werdender een merckelÿc ghetal der Christenen ghevanghen ende verslaghen. Sommige seggen/ Nero heeft het brant stichten daerom beghost/ op dat hy de ghelÿckenisse van den brant der stadt van Troyen soude aensiē. Sÿn rasende grouwelÿcheyt heeft hi gebruyct/ niet alleen teghen de vreemde/ maer ooc teghen zÿn Meester Seneca/ teghen zÿn Moeder/ wÿf/ ende teghen alle de ghene die tot Romē gheacht/ ende tot eeren ghebruyckt waren. Ten laetsten viel hy inden haet des Roomschē volcx/ dat zÿn onlÿdelÿcke tyrannie niet meer lÿden noch draghen en mochte. Eñ doē hy totter straffe gesocht wert/ so vloot hy/ ende dede hem seluē den doot aen int xxx. Jaer zÿns ouderdoms/ eñ xiiÿ. Jaer zÿns Keyserdoms.

¶ De eerste veruolginghe der Christenen. Anno 70.

Thien veruolginghen der Christenen/ de eerste onder Nero.

DE eerste veruolginge der Christenen begost int derthiende Jaer des Keyserdoms Neronis. Waer in door Neronis beuel/ behaluen Petro ende Paulo/ die hier na beschreuen/ ende bysondere mannen te Romen/ eñ elders met de martelisatie zÿn gecroōt geweest/ onder welcke xlvÿ. van S. Pet. inder geuanckenis/ te midden int lÿdē (also dan de Christenen/ int Cruyce hem vermeerderen/ eñ de Kercke t'onder ghedruckt/ was) gedoopt zÿn gewordē/ eñ om der aēdachtiger belÿdinghe des gheloofs Jesu Christi/ ende der ontschult der gedooder Christenen/ so zÿn sy door dat sweert Neroni wech genomen/ van het leuen totter martelaren schare/ namelÿck onder ander/ beyde de Jacobs/ den grootē eñ den cleynē/ Seneca/ Philippus/ Bartholomeus/ Barnabas/ Apollinaris/ Marcus de Euangelist.

¶ Lucius Anneus Seneca/ een onderwÿsmeester Neronis.

Senece historia ende vrye spreucken.

SEneca/ anders Lucius Anneus genaemt/ tot Romen hooch gehouden/ Neronis des Keysers onderwÿs-meester/ eñ een broeder des Vaders Lucani. Ten tÿden als Paulus tot Romē ghepredict heeft/ eens eerbaren heylighen ende matelÿcken leuens/ wandels ende wesens gheweest. Daerom soo sedt hem Jeronimus in dat legent boeck der heyligher martelaren. Niet alleen van zÿns leuens weghen/ maer vander menichuuldigher/ Godsaligher Sendtbrieuen ende leeringhen weghen/ aen Paulum gheschreuē/ ende Paulus wederomme aen Senecam/ het welck eens diepen gheests/ verstants ende Godsalich ghetuyghenisse gheuen/ ende een goet gheloouich/ Godvruchtich herte bewÿsen. Paulus

Senece memorie ende doot.

was oock andersins van zÿnen maechschap/ ende heymelÿck/ soo dat hy veel sprake ende redenen met hem hadde. Seneca die hadde onder ander gauen/ hem van Gods ghenade verleent/ een alsulcke memorie/ soo dat hy twee duysent namen by orden/ soo die ghesept waren/ dat hÿse terstont weder seyde/ ende twee hondert versen van twee hondert scholieren gesproken/ van het laetste beginnende/ tot op het eerste/ gheheelÿck wederom vertellende/ haer segghen. Dese Seneca soude twee Jaer vā Nerone zÿnē grouwelÿcken Discipel/ voor Paulo ende Petro/ zÿn ghedoot geweest. Want als Nero teghen Seneca/ de slaghen die hy hem in zÿnder ionchept ghe gheuen hadde/ ghedachtich wert/ so wert hy wt aen geboren haet des deuchts/ verbittert: Ende also wert Seneca van Nerone dat leuen af ghesept/ so dat hy by hem seluen terstont soude verkiesen/ met wat doot dat hy steruen wilde. Doē nv Seneca desen onwille van Nerone vernam/ so begeerde hy/ dat hy in lau water gestelt/ hem souden alle zÿn aderen gheopent werden/ op dat hem de siele metten bloede ontginghe. Meynende gheen saechter doot te wesen/ ende also gaf hy zÿnen gheest. Hy heeft by de lxxxv. boecken ende Epistelen gheschreuen/ waer wt dat dese navolghende leeringen getogen zÿn/ ende hier in ghestelt. Dat op voeden eñ op brengen doet veel tot de zeden eñ deuchden. Also een yegelÿck gheleert heeft/ also is/ weet/ eñ can hy. Alle daghe sult ghi het leuen oorlof gheuen/ eñ als den laetsten dach achten. Vecht met de lasteren. Eenen anderen vergheeft/ ende weest tot vergheuen gheneghen/ maer v niet. En vreest niemant soo seer/ die van uwer sonden een wetenschap heeft/ dan v seluē: Oorsaecke/ eenen anderen meucht ghy ontulieden/ maer v seluen nemmermeer. De liefde der borghers is een ongewonnen slot. En heet dien niet mildt/ die wt eens anders buydel mildt is/ ooc niet sterck/ als hi van zÿnen ouerschot geeft/ maer de ghene diet hem seluen neemt/ ende gheuet eenen anderen. Jck wil eenen lieuer beswaren metter waerheyt/ dan met smeeckēde woorden wel behaghen. Onder alle lasteren is ondanck dat grootste. Het is ondancbaer weldaet/ die swaerlÿc vā der hant gaet. Doet ghi deucht/ soo swÿcht het/ laet het den ghenen van v seggen/ diet van v ontfangen heeft. Dat is deucht/ en ghy niet en wilt/ als ghy meucht/ quaet doen. Dat ist Rÿcke/ als ghy niet en begheert te regeeren/ als ghy meucht. Hem seluen verwinnen is de grootste stercte. Het is beter/ dat eene oock den quaden goet doet/ om des goeden wille/ dan

dat

dat een eenen goeden versuyme ende laet / om veel quaden wille. Het is een dwaesheyt te vreesen dat niet te vermijden en is. Dē quaden te mishagen is eenē lof. Eens onreynen ooghe is eens onreynen herte bewijs ende ghetuyghe. Gheeft ghetuyghenisse om der waerheyt / niet om der vrientschap. Een straffelijck leuen / maeckt een quade consciēcie eñ beureest herte. Acht oorborlijcheyt voor vercierde redenen. Wanneer v een snoode mensche looft / so latet v also leet zijn / als oft v eenen goeden scholde. Niet scherpe / maer soete woorden vreest. Den ghenen die spreeckt / aenmerckt op dien / swijghende. Gevraecht zijnde / so weest met soete antwoorde. Den cruppenden wijct. So wie niemant en versmaet noch en vreest / die is alle man ghelijck / den Coninck ende Bedelaer. De goede / heeft goet in hem. Alle / ende niemant verschoonen / is beyde een hertneckicheyt. Wijsachtich ist gram worden / manlijck schelt woordē verachtē. So wie de sonde niet en verbiet / straft of berispt / die doet sonde. Niet die weynich heeft / maer die noch meer begheert / is arm. Den gierigen en ist niet dat hy heeft / maer dat hy begheert te hebben. Dat gheluck en heeft noyt gheenen so hooghe opgheholpen / dattet hē niet soo diep te vallen en dreyghde. Gheen dinck en is vermakelyc / sonder een ghesellle. Wie niet en besit / die wert beseten. Vrientschap van nuts ende lusts weghen aenghenomen / gheduert soo langhe / als den lust ende nut gheduert.

Christelijcke leere Senece.

De wijse en behoeft geen dinc / eñ is doch veel behoeuende / ende wederom so en is de sot gheen dinc behoeuende / ende heeft alle dinck van doene. Blijft by v seluen. Ondersoeckt v van binnen / eñ niet van buyten. Meet met uwen schoen. Vliet alle dinck / ende treckt so v seluen in. Leeft also met den menschen / als saget God / eñ spreect also met God / als hoordent de menschen. Soo wie den lichaem dient / die dient veel Heeren. De natuere begeert broot ende water / tot sulcx en is niemant arm. Het sal voor v / de lasteren steruen. Een goet herte en vercoopt oft en ontleentmen niet / ick acht oock wanneert te coop ware / so en creecht geenen cooper. De gewenschte boosheyt ende leughen cooptmen daghelijcx.

Het is een groot deel der deucht / als een wil deuchdelijck worden. Het beginsel des heyls eñ gesontheyts / is kennisse der ghebreken ende sonden. Wilt ghy alder dinghen Heere zijn / so onderwerpt v onder het vernuft. Dat edel herte des menschen / dat heeft dat het beste is in hem / also / dat hy tot eerbare saken getogen wort. De heylige Gheest sidt oft woont in ons / eñ ouermerct ende bewaert beyde onse goede eñ quade wercken. Also die van ons gehouden wort / also hout hi ons. Zijn uwe werckē goet / so en schadet niet datse alle man weet / maer zijn sy quaet / wat helpet datse nyemant en weet / als ghy die weet. De consrientie is duysent ghetuyghen: O ghy ellendighe / veracht ghy v seluen ondeuchdelijck om te getuyghen? Wat verblijt ghy v / dat die v louen / die ghy niet lofs weert en acht? Alle menschen begeeren totter blijschap / maer dē middel eñ den wech daer toe en willen sy niet. Wat dat gheluck niet en heeft gheboren / dat en neemt oock niet. Een woudt is voor veel Elephanten ghenoech / een Zee voor veel visschen / maer de onuersadelijcke mensche doorloopt de Zee / Aerde ende Lucht / tot dat niet den hongher / natuere ende nootdruft / maer den lust dertelijck ghespijst wordet: Dan heeft den lust zijn boete / eñ de versaetheyt haer Helle op den rugghe / ende des buycx oorlof is zijn eyghen ongheluke. Hebt neersticheyt dat ghy geen dinck onwillich en doet. So wie zijns Heeren ghebot geerne aenneemt / die vliet onghewilligen dienst / ende doet dat hy wil. Dat vleesch sullen wy also den gheest onderwerpen / dat / wat sy heet / dat wy dat selue ghewillich om te doen / neerstich zijn. Eenen mach alle dinck versmaden / maer niet al hebbē / daerom so ist tot het rijcdom den cortsten wech / het verachten van desen. Een yeghelijck eerbaer dinck is gewillich / want dat en can niet eerbaer zijn / dat niet vry en is. Niemant en is arm / sonder zijnen laster. Verwondert ghi v / dat de menschen tot God gaen? God coemt totten menschē / Ja oock in den mensche / want gheen herte en isser sonder God. De mensche sal zijnen wille met God verghelijcken / conformeeren ende vereenighen / also / dattet hem behaghe / soo het God behaecht / ende hem met Gods wille latē genoegē. Doet dat goede / daeromme dattet goet is. De woordē eñ dat leuen sullē met malcanderē gaē. Met het verstant gaet de mensche alle creatueren voor / ende volcht God na. Een goet man is eens sins ende ghemoets teghen alle ongheluck / want hy weet / dat dese dingen wt Godlijckē beuel eñ voorsienicheyt comen / wt welck alle dingen voort gaen. Ledich gaen sonder conste is dē doot / ende des leuenden mensche zijn graf. Niet en isser voor God besloten. Dronckenschap is eē ghewillige wtsinnicheyt. Wat is der menschen salicheyt? De begeerlijcheyt vol des angsts ende begheerten / de vernoeginge eñ ontfanginge vol der ruste / waerom wy hittich bidden / ende cout danck seggen. Wat maect dat / dat niet en is alst coemt / waerom wy so hittich hebben ghebeden? Antwoorde / de gierichheyt der dinghen / die wy noch geerne ontfinghen / ende dat herte niet vernoecht en laet zijn. Dat is eenen voorsmaeck wt zijne boecken. Veel Epistelen heeft hy tot Paulo den Apostel gescreuen / ende Paulus wederom tot hem.

Seneca leert God eñ den heyligen Geest is in alle menschen.

Lucanus Anneus / een Orateur / Poeet ende Histori-schrijuer.

Parcius Aulus Flaccus / de Satirische Poeet.

Bassus.

Cornutus een natuerlijc meester.

DEse hooch vermaerde Orateurs / Poetē eñ Historischrijuers eñ mede scholiers: die zijn ten tijden van Seneca eñ Nero in hoogher fame tot Romen gheweest. Der welcker boecken van haerder conste noch ten dage voor handē / getuyghe geuen. Lucanus was Senecas broeders sone. De welcke also hy inder leeringe zijnen oom wert ghelijck gheacht / also moeste hy oock van Nero gelijcken doot steruen / niet langhe na Seneca / doē hy dat Priesterschap gecreech / eñ eenē tijt wel te Houe / Neronis rentmeester was. Cornutus een leermeester Persij / wert oock van Nerone verbannen.

Redelijcheyt eñ saechtmoedicheyt der Heydenen teghen de Christenen / van Tiberium tot op Seuerum / Anno 160.

TIberius / tot welcx tijden de Christelijcken naem heeft begost / doen hem vb Syria ende Palestina vercondicht zijn geworden / de handelingen der Christenen / so heeft hyt voor dē Raet te Romen laten comen / met voorhoudinge zijnder stemme / oft sy Christum wilden laten God zijn: (Want het was een out recht / datter gheen God en soude vanden Keyser gemaect werden / oft ten ware vanden Raet toe gelaten) maer den raet / dewijle dat hyt niet en bewillichde / so heeft hyt veracht / ende de Keyser is in zijnder meynin ghe bleuen / ende perijckel dat dreyghde den aenclaghers der Christenen.

Redelijckheyt ende saechtmoedichept der Heydenen teghen alle Christenē.

Voort / van so veel Keysers tot op Neronē den Tyran / so en cannen gheenen voort gebrengen / die een bestrijder der Christenen gheweest is.

Domitianus / die is van zijnder veruolginge

eñ grouwelijchept teghen de Christenen terstont af gestaen / ende heeft wederom laten in comen/ die hy verbannen hadde. Hec Tertu.in Apolog.

Adrianus die was ooc int eerste den Christenē tegen/maer doen hy haer redelijchept beuant/ so wert hy een bysonder weldader eñ beschermer.

Traianus van Plinio der Christenen ontschult / onderwesen zijnde / die hout oock van zijnder tyrannie af.

Nerua de Keyser ontboot de Christenen / die vā Domitiano verbannē warē/ weder te huys/ ende beschicte/datmen hare goeden weder keeren soude/Anno.99.

Cincius Seuerus/die halp de Christenen selue tot Thristro / hoe dat sy haer antwoorde stellen souden/waer mede sy ontslaghen worden.

Vespronius Canditus dede een Christen / die als eē oproerder was beschuldicht / los ontslaē/ om hem by zijne Borghers te verantwoorden.

Asper / doen hy eenē Christen alleen vexeerde ende afuallich maeckte/ so en wilde hy hem niet voorder dwinghen te offeren.

Prudens doen hem een Christen toe gesonden wert / ende dat hy int Register/ dat teghen hem betuychde/vant/ ende sach hoe dat hy geheel verslaghen was/so heeft hy hem wech gelaten/ende dat selue ghescheurt/ende ghesept/ hoe dat hy hē volghende het inhout des Mandaments / niet en wilde verhooren/sonder aenclagher.

De Heydenē beschudden de Christenē / ende gaen saecht met haer om.

Seuerus de Keyser/hoe wel dat hy wiste/datter veel vermaerde Mannen ende Vrouwen/in deser Seckte waren/so en heeft hy alleen niet beschadicht/maer ooc wt gesprokē / verantwoort ende met ghetuyghen verciert/ende dat rasende volck vry int aensicht weder staen.

Marcus Aurelius inden toch tegen de Duytschen / die heeft door het gebet der Christelijcker Crijchs-knechten/Reghen ghecregen in grooten dorst / om de droochte te verdrijuen. Hec Tertul. ad Scapulam.

Hier behoort de Epistel Plinij Secundi / aen den Keyser Traianum/waer in hy de Christenē so rijckelijck voorspreect / ende als ontschuldige lieden van alle laster tegen den Keyser ontschuldicht. Waer op hem oock de Keyser/sonder eenigen bysonderen bloetdorst saechtelijc antwoorde/namelijck / hoe dat zijn Libel ende Mandament teghen gheen onrecht stede en sal hebbē/eñ niet gelden en sal/ waerder niet eenen Aenclager tegenwoordich en is. Men salse oock niet marteliseren/pijnen/noch tot pijne beroepē/ dan als sy beclaecht ende van vryer aenclage ouertuycht worden. Hoe wel dat de Christenen soo cloeck waren/soo dat sy niet een weynich Wierooc in dat vyer en wilden legghen / om te offeren den Afgoden/ick swijghe die aen te bidden. Hec Tertul. Al veel anders gaet het nv tot onsen tijden toe / soo dat wy eer al doen / watmen ons voorleyt / eer wy dat Cruyce cussen/ende willen dan noch goede Christenen zijn. Ontschuldighē ons met Christelijcker vryheyt / erghernisse / liefde/ ghehoorsaemheyt / ende ander galgheweeren / ende soecken seer veel wtvluchten ende sluypgaten / op dat wy niet aent Cruyce en comen.

God ende tgheloone sal voor alle dinc gaē.

Maer hoe dat haer de Christelijcke vryheyt daer toe schict/ende oft haer in des gheloofs saken teghen God/de ghehoorsaemheyt/ liefde / ergher-nisse ende vryheyt/ so wijt verstrect/dat oordeele een ander. Voorwaer de Apostelen ende eerste Christenē en hebbens niet gedaen/soot hē Actu. int 4.ende 5.wel bewijst. Ende oock hier in Tertuliano claerlijck blijct. In voorleden tijden/ soo en heeft het ghelooue/de liefde eñ ghehoorsaemheyt niet geweken/also wy ooc in Daniel eñ zijn ghesellen sien / Daniel 3.4. Eñ den eersten Christen was God / ende het ghelooue al wat hoogher beuolen/dan alle ergernisse/liefde/ gehoorsaemheyt ende vryheyt.

Het ghelooue en sal de liefde niet wycken.

Nv voort van de voorseyde sake/hoe redelijck dat Pilatus Gallio/ Festus / Felix / met Christo ende zijn ledekens sonder alle bloetstortinghe ghehandelt hebben/ betuyghen de Euangelisten/ende Actu. 18.21.23.24. tot aent eynde. Hoe gheerne hadde Pilatus Christum los ghelaten/ op soo vele crachtighe aenclaghen/hoe om gaet hijt alle so vrylijck/ ende versoeckt hem los te laten. Hoe vry schrijft Gallio de sake eñ aenclage van tgelooue ende Wet van hem/Actu. 18. Als die niet voor den Rechter-stoel en behoort. Hoe vry hebben de Apostelen ghepredickt eenen langhen tijt / ende selden aen ghetast / ende voortrecht ghetrocken gheworden. Daer toe soo beginnen sy een nieuwe Secte / teghen der Heydenen ghelooue/ende scheyden hen af van de volcken. Hieten haer dinck Afgoderie / noch ontcomen zijt soo langhe. Christus die drijft de Predicatie des gheloofs/alleen drie Iaer ende eē half/ beweecht dat volck tot eenen afval der Heydenen ende haers gheloofs / recht een nieuwe Secte op : hy leert ende predickt al omme teghen de Afgoden der Heydenen / ende teghen der Ioden wet van God ghegheuen: Noch lijden sy hem so langhe. Noch spreeckt Pilatus / hy en weet geen schult des doots aen hem / hy soeckt altijt Christum los te laten. Hoe zedelijck ende wijsselijck handelen Festus ende Felix met Paulo / sy en rijsen op hem niet onuerhoort/sy verhoorē hem/ doen al lancsaem / siende gints ende weder / legghen hem in een ledighe lichte gheuanckenisse/ daermen by hem toe ende af mocht gaē/etc. Dat is ymmers fijn ende voeghelijck gehandelt / ende Burgherlijck ghehandelt van Heydenen teghen de Christenen: Waer doent nv de Christenen teghen de Christenen? Nv soo sleyptmen eenen terstont voor het Recht / die alleen erghens heeft een woort ghesproken/eñ aen eenich artijckel der kerckē eenichsins twijfelende/haer laten merckē/Ia alleen om eenen duyuen drec. Wanneer hem nv eenen niet in alle stucken en onderschrijft/ende in alle dinghen (sy waer hy wil.) en verghelijckt metter Kercken daer hy is/daer en heeft hy niet weynigher vryheyt te geloouen ende te spreken/dan oft hy onder de Heydenen ende de Turcken ware / soo wy in de Apostelen sien. Die hebben opentlijck by de Heydenen/veel Iaren teghen de Heydenen eñ Ioden ghepredickt/ ende zijn so verre voort ghecomen. Maer wanneer nv yemant hoest teghen de ordonnantiē der Kercken ende oude ghewoonte/slechts met hem wech / hy is oproerich / zijn leeringhe dient tot muyterie / hy verscheurt de eenicheyt der Kercken/het zijn graf-woonders/ sy hebben de vrouwen gemeyn/etc. Siet diergelijcken van aent begin/Tertul.in Apologet. Hoe dattet altijt op de Christenen is ghelogen geweest/ende watmense in zijnē tijden op getogen heeft / want so wie op hen gheliegen can die is een meester / eñ een goet ialoers Christen/oft Heydē. Ende also wert veruult dat Christus seyt / Ioan. 15. opt eynde / eñ int 16.int begin. Het zijn nv voorwaer de periculooste tijden / waer in dat de rasende Duyuel teere ieuckende ooren heeft / soo dat hy van der waerheyt niet en mach goorē hoestē. Eñ zijnder vriendē handen zijn so vol bloetdorsts / schalckheyts ende vermetentheyts (dies sy doch gheen woort hebbē en willen) so dat hen den moort eñ den aert haers vaders ten ooghē wt schijnt. Ende het is nv voornamelijck die tijt/daer Paulus 2.Timoth.4. af schrijft / daer in sy de waerheyt niet lijden en sullen / ende ghelijck als de Ioden dwaeslijck om de letter teghen den sin der wet ialoers waren/also yuert men nv / maer niet na de consten/om de letter des Euangeliums tegen den sin Christi.

Vryheyt om te geloouen / by de Heydenen meer dā nv by de Christenen.

Bedwanck des geloofs onder den Paus ende ander Secten.

Historien van het verschrickelijck eynde der gheender die teghen de Christenen gheraest hebben.

Verschricke lijcke doot ende eynde der geender die Godes woort veruolcht hebben.

VIghellius Saturnius Stadtmeerster tot Carthago/die heeft alder eerst aldaer tegen de Christenen dat sweert wt ghetrocken/ende hy heeft zijn ghesichte verloren.

Claudius Lucius tot Capadocia / doen hem verdroot dat zijn Wijf tot deser Secte ghecomen was / ende dat hy de Christenen daerom grouwelijck pijnichde / soo is de Pestilentie alleen in zijn Richthuys ghecomen / ende dat verwoest. Doen hy nv vol van leuendiger Wormen crielde / soo sprack hy / och dattet de Christenen niet gewaer en worden/ op dat sy hen niet en verblijden. Ten laetsten doen hy zijn dwalinghe bekende/so is hy aent eynde als een Christen verscheyden. Hec Tertulian. ad Scapulen.

Besiet hier af alle Keysers Historien/die tegen de Christenen gheraest hebben/wat sy voor eenē wtganck hebben ghenomen.

Item de straffe der geender/die teghen Gods volck ende woort ghestaen zijn in Israel / dat vint ghy in de Schrift als volcht.

Van Pharaone Exod. 14.

Van alle Coninghen die teghen Israel gestreden hebben / welck een schandelijck eynde sy alle ghenomen hebben. Leest de boecken Mosi/ Genes. 13. 14. Josue/der Richteren/Samuelis/der Coninghen/Esre ende Mach. ouer al.

Num. 14. werden van Amaleck alle die ghestraft eñ gedoot/die Gods woort wederspreken.

Dathan ende Abiron/ die zijn als verachters des woorts Gods / leuendich vander Aerden verslont/Num. 16.

Saul wert daerom vanden Rijcke verstootē/ 1. Reg. 15.

Jesabel ter vensteren wt geworpen/ ende den Honden ghegheuen/4. Reg. 9.

De Priesters Baals iammerlijck vermoort/ 3. Reg. 18. 19.

Absalon aē eender Eycken verhangē/ door eē wonderlijcke schickinghe Gods/2. Regum 15.

Sedechias blint in Babilonien gheuoert/ 4. Reg. 25.

Judas Iscariotes verhangen/eñ midden in tween gheborsten/Act. 1.

In somma dat geheel geslachte Jeroboams/ Achabs/Jesabel/Manasse eñ veel meer ander/ alle der welcker Historien in Josepho ende inder heyligher Schrift oueruloedich geuonden werden/van der verachtinghe weghen ende veruolginghe van Gods woort ende beuel.

Hoe datmen altijt de Christenē beloghen heeft. Oock inde eerste Kercke/ ende vander seluer veeluoudighe laster-namen.

Leugen der Heydenē eñ werelt ouer de Christenen/eñ wat sy hen voor namen ghegeuen hebben.

CHristus heeft den zijnē te voren gesept/ men sal op hen lieghen /ende alle quaet van haer segghen om zijns naems wille. Dat heeft hē seer corts vertoont inder eerster Kercken / alsoo Cyprianus in Apollogetico bewijst / ende oock de Euangelisten van Christo selue. Eñ oock so gaet het noch heden ten daghe alsoo / als datmen dagelijcx nieuwe leughenen/ namen eñ clachten op de Christenen versiert/op datmense van het leuē mach brenghen / want sy doen des werelts ooghen gheheel wee/Sapien. 2.

Alder eerst werden de Christenen van de Heydenen Swijnen ghenoemt / van eens valschen wtgheuens weghen van sominighe dinghen/die sy int heymelijck souden hebben ghedaen. Want dese Secte die wert met voeghelijcken voor gheuen in alsulcker maten beswaert ende behaet ghe maect/waer door dat haer tot allen tijden / eenighe bescherminghe af ghesneden wert.

Item Gods roouers / dootslaghers / kinder vermoorders / grouwelijcke / oncuysche als de honden/coppelaers der duysternisse/eñ die onbeschaemdelyc / onnutter onreynicheyt voort steldē/met hare moeders/susters / die in hare offerhanden menschen bloet vergoten/ eñ hare kinderen den Afgoden offerden. Itē oproerders/daeromme dat sy met vergaderder afscheydinghe by nacht tot haren Nachtmael te samen quamen.

Tertuli. in Apologet. noemt Cornelium Tacit. een leughen schrijuer.

Item sy zijn Asinarij / dat is / Ezels dienaers genoemt/wt eender Historien/als de geheel leugenachtige clappaert Cornelius Taci. int vijfde boeck zijnder historien vanden Jootschen crijch bewijst/op gebracht. Sommige hebbē gemeynt dat de Sonne der Christenen God is / daerom dat sy plegen teghen den opganck der Sonnen te bidden/eñ om dat sy den Sondach vyeren.

Der Christenen God die wert vandē Heydenen/wt spot alsoo gheschildert/namelijck / eens menschen beelde/dat hadde ezels ooren / aen den eenen voet clauwen / becleet/ ende een Boeck in zijnder hant.

Alle victorie te kennē by de oude een cruyce.

Item der cruycen eerders/eñ des galgen aenbidders. De Romeynen/Grieckē/etc. Die voerden in alle victori-teeckenen een cruyce/eñ swoeren bi den cruyce. Eñ alle vernaemde/op gerichte beelden eñ cleynodien hadden cruycen. Hare baniere die Sipera eñ Labera hadden stramen eñ slagen des cruycen. Waer by oock de Christenen dit victori-teecken Christi/in eeren hadden/ waerom dat de Heydenen meynden/ sy aenbadē dit inde stede eens Gods/ende daerom so noemden zijse oock cruys vereerders.

Item vyanden des menschelijcken geslachts/ daerom dat zijt met den gemeynen loop des werelts niet en hielden/maer dattet een afghestoruen/afghescheyden volck was.

Item vyanden Gods/ daerom dat sy de Goden niet en wilden offeren/eere aen doen/eñ aenbedē. Item onnutte onvruchtbare lieden/daerom dat sy met de hoeren/waerden / coppelaers/ roouers / moorders / etc. gheen ghemeynschap en hadden.

Item vertwijfelde booswichten/die haer leuē laten/ende hen also laten dooden.

Item sy zijn Sarmentici ende Semissi ghenoēt/ van Sarmetis / daerom datmense met mutsaerts verbrande / eñ om eenen haluen penninck eenen staeck cocht daermense aen bant.

Hoe dat altijt de Heydenē eñ de rasende dulle gemeynte/wanneert onrecht is in der werelt toe gegaen. Haren versuymden ende na gelaten Gods-dienst/ ende de Christenen hebben de schult ghegheuen.

Christenen werden beschuldicht vander werelt/als dat men om haren twille geen geluck en heeft.

ALsoo dat altijt de Heydenen / wanneer dat het qualijck is in der werelt ghegaen / den Christenen hebben de doornē in den voet gestooten / is dat gheheel boeck Cypriani teghen Demetriam Tertul. in Apologet. etc. vol / de welcke de Christenen ontschuldighen / ende de schult van allen ongheluck / den Heydenen selue in den boesem stooten. Want den wolf die bouen aen de beke staet/om dat ontschuldich lam / dat benedē staet te beschuldighen/dat het schaep hem dat water bedroeft heeft/soo hijt doch selue veel meer den schape(dat euen wel niet en claecht)bewesen heeft. Alsoo oock gheeft de quade werelt altijt den Christenen de schult / dies / dat sy selue met hare sondē verdient heeft ende schuldich is/ namelijck / alsser erghens een roede ofte gheessel (ooc door haer schult verdient) ouer haer coemt. So claghen terstont de Heydenen ouer de Jodē eñ Christenen/dat sy van dat ongheluck een oorsaecke zijn / alsoomen noch heden ten dage doet.

Daer heeft by den geachten Euangelischen des Paus de gramschap Gods ouer de werelt ghebracht/eñ dat is by den Papisten wederom een oorsake van allen ongeluc/ende van dien tijt aen inden Lande gheen gheluck geweest/het welck altijt dat wanhopich volck wt zijnder aert ghedaen heeft.

Op dese maniere soo is dat Oude Testament vol/als dat de Heydenē/Coningen/valsche Propheten ende Joden/ouer de rechte Joden ende Israelijten te roepen. Bysonder ouer den armē Jeremiam eñ ander Propheten ginck alsulcken geschrey/hoe dat sy van allen ongheluck een oorsake waren. Also wasser ten tijden Neronis ooc des onwijsen volcks ghecrijsch/waerom dan de Christenen/als ongeluckige Lieden (alsoo ghy wt Tertuliano ghehoort hebt datmense noemde) van allen ongheluck een oorsake waren. Also valt dat gemeyn volc ghins ende weder/van den eenen Heyligen eñ God tottē anderē. Wanneer den eenen niet terstont indē noot helpen en wil/so loopē sy stracx tot eenē anderen/eñ roepē eenen anderen God aen. De beste die is/ende het moet den rechten zijn/die hen te wille wert/ende na haer genegentheyt ende affectie helpt. Maer dat is den Duyuel/die alle het voornemen der menschen (dwelc van natueren ydel ende quaet is) gewillich voordert. Maer God die coemt geheel contrarie tegē de affectien/daerom moet hy by de werelt den Duyuel zijn/ende de Duyuel God/die sy ooc aenbidt/Johan. 8/2. Corinth. 4. Also vaert Israel gins eñ weder/nv den Baal/nv den Maozim/nv Camarim/nv dat Tophet/ende nv eenen anderen Gods-dienst/ende Afgoderie op richtende/alsoo wy oock in alder maten tot onsen tijden/met onse Heyligen/ordenen ende Secten doen.

Itē wanneer datter ongeluck int Lant is/so schrijft het gemeyn volc terstont zijnē versuymden Gods-dienst sulcx toe/gelijck dat dul Jootsche volc/Jerem. 44. Recht als sy Gode seer veel aen haer fantasie ende sot werck ghelegen/eñ hy behoeft haerder tot zijnen rijcke. Maer dat contrarie seyt Job/namelijck/dat God onse sondē niet en schadē/eñ onse gerechticheyt hem niet en voordert/so hy doch ons/noch onse gherechticheyt niet van nooden en heeft/maer wy zijns/eñ dat wi met onse gerechticheyt niemant en dienē dan ons seluen/eñ onsen ghelooue eñ niet God/maer wy selue ghenieten dies. Also geloofden de Romeynen dat Verro de Roomsche Borgemeester by Cannas den slach (waer in by de vijftich duysent Romeynen vergingen) daer om verlorē heeft/om dat in dat spelen Cirsensis/Joui ende Junoni/haren Gods-dienst niet recht en is ghehoudē. Item dat geslacht Potitiorum/heeft tot Romē erffelijc ontfangē/dat sy den Gods-dienst souden van Hercules bedienen/maer sy beualen dat selue haren knechten. Doen nv int selue iaer na dat gheheel geslacht af sterf/so wert dat gheschrey/hoe dat sy sulcx aē het verachten des Godes-dienst haddē verdient. Doē ten tijdē Jozam Samaria alsulcken hongher leet/waer af 4. Regum 6. staet. So meynde Jozam oock/het ware Heliseus eñ zijnder leeringhe schult gheweest/eñ dreychde hem daerom het hooft van zijnē lichaē te nemen. Eusebius betuycht/Lib. 4. Cap. 13. Ecc. Hist. dat de Keyser Anthoninus schreef/hy wist wel dat de Heydenen alle het ghemeyn ongheluck op de Christenen schouen. Het welck hy daerom ooc voor waer hielt/daerom/dat sy hare Goden niet en offerden.

De Heydenē ontschuldigen haer met de christenen/de quade met de goede.

De Heydenē schrijuen alle ongheluc dē christenen ende haren versuymden Godsdienst toe.

Itē Lib. 9. Cap. 7. so richte de Keyser Maximus een swaer grouwelijc gebot tegen de Christenen op/so dat den meesten deel gedoot werdē oft ontulieden moesten. Haest seyde hy/sint datmen de Christenen in het lant was quijt geworden/so wasser al schoon vruchtbaer weder voort gecomē. Daer by achte hijt zijnē God dat alder aengenaemste offer te wesen (het welck euen wel mits dat hy dē Afgod Sathan was/waer was) der Christenen bloet/oft datmense verdreef.

Hier mede stemt oock Tertulianus in Apolo. Cap. 39. als dat de Heydenen meynden/de Christenen van allen gemeynen ongheluck een oorsake te zijn/eñ werden daerom also ghehaet/ende als den Tijber ouer de Muere liep/ende Nilus dat Lant niet en beuochtichde/oft dat dē Hemel zijnen Dau niet en gaf/Item wanneer de Aerde beefde/sterfte oft dieren tijt quam/etc. seyt Tertulianus/so riepmen/metten Christenen by oft totten Leeuwen.

Paulus Diaconus int xiij. Boec der Keysers/schrijft doen de Gotthi dat geheel Italien ouervielen/so heeft hem Romen dies seer ontstelt/ooc soo wasser vanden Heydenen eenen grooten toeloop na Romen om hulpe te soecken/riepen eenvoudelijck alle/sy moesten sulcx ongheual daerom lijden/om dat haren Gods-dienst van den Christenen veracht/wech ghedaen ende te niet gebracht wert. Daer wilde alle man/ooc die inden schijn waren Christenen geworden/den ouden Heydenschen Gods-dienst/toe loopen ende weder oprichten/recht soo de kinderen Israels weder na Egipten saghen. Want also de Lantsknechten/eenen yegelijck/die Solt wt geeft/toe trecken/oft hy al schoon den Duyuel ware/alsoo gaetet der werelt/met haren God/de welcken hen te wille wert/eñ na den vleesche biddende/om haren lust ende begeerte te versadighen/verhoort/dien volghen sy nae/dat is God/Ja dat is den rechten God/aen dien geloouen sy (want hy teeckenen doet) dien bidden sy aen.

¶ Hongher ende Oproer/

Anno/etc. 51.

INt xlix. Jaer/soo zijn onder Cumano den Roomschē Lantrichter tot Jerusalē/dertich duysent Joden in eenen oploop verslaghen. Tot deser tijt is oock gheweest den grooten honger/waer af Agabus/Actum int elfste voorseyde/namelijck/int eenenvijftichste Jaer.

Linia der Keysers.

¶ Sergius Galba de seuenste Roomsche Keyser.

INt lxix. iaer/so was Sergius Galba/eē man van eenen ouden edelen ghessachte/de seuenste Roomsche Keyser na Nerone. Oft hē al wel dat Keyserlijck geslacht in Nerone gheeynt heeft/eñ dat desen Galba in geenen graet des Keyserlijcken maechschaps aen en ginck/so was hy doch in Heberia van het Ridderschap tot eenē Keyser gecoren/ende trock na het vernemen des doots Neronis terstont na Romen. Hy was van aen begin van een bysonder leuen/op Ridderlijcke eñ der stadt saken seer besorchelijck eñ neerstich/tot de vrye consten gheneghen/den meesten deel een Velt-hooftman in periculeuse strijden. Der rechten gewoonlijck/ende dickwils inden Raet. Maer int Regiment (dat den man toont) so was hy gheheel onmanierlijck/een slemmer/eñ voor daghe te eten gewoon/ende tot inden nacht/met menigherley oncuyscheyt berucht. Doen hy nv alle man met giericheyt beswaerde/soo wert hy wt de heymelijcke laghe van Othonis/tot Romen by de Zee Curici met Pisone den edelē iongelinck (hē tot eenen soon toe ghewenscht) vermoort/int lxxiij. iaer zijns ouderdoms/doen hy seuen maenden dat Keyserdom qualijck hadde gheregeert. Suetonius seyt/dat zijn hooft voor Ottho ghedraghen is/ende hy is vande Crijchsknechten doot gheslaghen.

Sergius eē Roomsch Priester/wert Keyser.

De Keysers int eerste Roomsche Raetsheere

¶ Marcus

¶ Marcus Silvius Ottho/ de achtste Roomsche Keyser.

NAe Christus gheboorte lxx. Jaer/ so creech Ottho de achtste Roomsche Keyser/ van eenen Ridderlijcken Vader ende Moeder gheboren (doch van de Moeder edelder dan vanden Vader) dat Imperium. Hy was vander Jonchept op een verquister/ ende eens onmatigen levens ende wesens/ een ghesellle ende mede boeleerder Neronis/ die teghen Galbam ende Pisonem een gheswooren verbont maeckte/ eñ na der selver afganc/ dat Regiment creech. Hy wert ten eersten door de genade vã Livij Augusti (in welc hy op wiesch) inden Raet. Nv so was hi een vanden Maechschappe Neronis/ ende van allen rade deelachtich gheweest/ ende quam alsoo door de Oproeren aen dat Keyserdom. Ende oft hy even wel teghen Vitellium/ die in Duytslant tot eenen Keyser ghecoren was/ in drie machtighe Strijden te boven quam in corten daghen/ soo wert hi doch inden vierden verwonnen/ also dat hy wt vertwijfelinghe aen hem selven de hant leyde/ hem selven onder de slincke Borst stekende/ soo sterf hy xxxviij. Jaer out/ op den xcv. dach zijns Keyserdoms. Hy was den Crychsknechten soo wel bevolen/ soo dat sy haerder sommighe by het vyer daer hy verbrant wert/ haer selven dooden/ sommige liepen met haren gheweer te samen als waren sy wtsinnich/ ende verdorvẽ alsoo malcanderen wt verbitterheyt. Hy beval Pompeiam zijnen mede boeleerder Nerone/ die hy hem binnẽ zijnen leven niet en gonde/ eñ eens de deure voor hem toe sloot.

Keyser Silvius Ottho doorsteeckt hem selven.

¶ Aulus Vitellius de neghenste Roomsche Keyser.

DOemen rekende na Christus gheboorte lxx. Jaer/ so quam Vitellius de negẽste Roomsche Keyser/ meer wt een gheeert dan wt eenen edelen gheslachte gheboren/ in eenen Oproer aen den Scepter. Vander Jonchept op heeft hy zijn kintshept onder de hoerẽ Tiberij over gebracht. Dat waerseggheñ maecte hem den Keyser Caio aenghenaem/ soo was hy oock Claudio van des verkeerspels weghen wel aengenaem/ ende van zijnder tyrannie wegen/ Neroni/ die hem tot eenen Roomschẽ Priester maecte/ door gonste van dese drie Keysers quam hy op/ ende alder eerst tot het bedienẽ des Raets van Aphrica ende des Boumeesters Officie. Namaels van Galba in neder Duytslant ghesonden/ ende aldaer als eenen Keyser gegroet/ daerom dat hy inden heyrlegher niemant niet en ontseyde. Doen hy nv dat Keyserdom creech/ so brack zijn schalchept ten vollen wt/ viel in alle schalckhept/ grouwelijchept/ slemmerie/ also/ datter by tijden in sommighe Avontmalen 2000. Visschen/ 7000. Voghelen op gedragen eñ voor hem ende zijn Hofgesin ghecoockt waren. Hy verbrande Sabinum den broeder Vespasianum tot Romen int Capitolio met de Flavianische. Daerom beval Vespasianus Vitellium in cleyne stucken te houwẽ/ eñ in den Tyber te werpẽ. Also gaf hy het levẽ oorlof/ eñ verginc met zijnen broeder int lvij. iaer zijns ouderdoms/ eñ int xxx. iaer zijns Keyserdoms. De ander setten alleen acht maenden/ de welcke hy schandelijck regeerde/ na eens yegelijcx snooden boevens begheerte.

¶ Vespasianus de thienste Roomsche Keyser.

Vespasianus eẽ victoreus gierich Keyser.

INt tweentseventichste Jaer/ soo ontfinck Vespasianus dẽ croone des Rijcx na Flavio Julio de thiende. Hoe wel dat het Rijck wt oneenichept des volcx/ in eenen twijfelijcken staet eñ onversekert kiesen was/ soo wert doch ten laetsten Vespasianus door het Flaminische geslacht bevesticht. Doe troude hy Flaviam Domicillam. Hy wert voor de aennemminge des Keyserdoms/ van Claudio in Duytschlant eñ Britaniam gesondẽ/ eñ namaels twee iaer voor Neronis doot/ om dat Jootsche lant te winnen/ van Nerone gesonden/ aldaer voerde hy veel Ridderlijcke strijden/ beleghерde ende wan Jerusalem/ waer af voor int langhe geseyt is/ daerom so wert hy na het overlijden Neronis van het Crijchs-volc tot eenẽ Keyser gecoren. Die heeft den crijch te voleynden Tito zijnen soon/ ende hem door Alexandriam stracx tot Romẽ gevoecht/ eñ de selve zijne stadt (die hy aen zeden/ wetten/ eñ ghestichten ontstelt vant) weder op gericht/ eñ verciert met veel constelijcke gestichtẽ. Want hy was eẽ seer gaef-rijck man/ maer der bewesen verhinderinge alder meest gedachtich/ eñ tot het gelt vergaderen al te becõmert/ doch so en liet hy sulcx niet zijn meester wesen/ eñ over zijn milde handen regeeren/ hy sterf vanden loop des buycx/ onder de handen der gheender die hem hielden/ want hy sprack/ een Keyser behoort al staende te sterven/ dat gheschiede int thiende Jaer zijns Keyserdoms/ doen hy lxix. Jaer gheleeft hadde. De ander setten dat hy Jerusalem alleẽ heeft belegert/ maer Tito zijnẽ soon na hẽ gelatẽ om te winnẽ.

¶ Titus de elfste Roomsche Keyser.

Titus dẽ Keyser eenẽ lust eñ liefde der menschen.

ALsmen schreef lxxxij. iaer/ so heeft Titus de eerste soõ Vespasiani eñ de elfste Roomsche Keyser/ na zijnẽ vader begost/ noch binnen zijns vaders leven gecoren. Den welckẽ/ doen sommighe oproerige wt begeerlijchept om te regeeren/ tweedracht sochtẽ/ seyde hi/ datter doch niemãt/ noch ooc zijnẽ soon de croone op setten en soude. Eñ dat en wert van velen niet onbehoorlijc gheacht/ want Titus wert van zijnder deuchts weghen eñ vryer herten/ als een wonder der menschen geacht. Hy was tot vrede weldadich/ ende om te oorlogen een grootmoedich man. Oock so vrygevich/ so dat hy niemant en liet treurich vã hem scheyden. Als dit zijne vrienden voor hem brachten/ sprack hi/ van des Keysers aensicht en sal niemant treurich gaen/ noch onverhoort af scheyden/ noch gesonden werden. Op eenẽ dach int avontmael/ so wert hy ghedachtich dat zijn mildichept in dien dach niemant wel gedaen en hadde/ daerom sprack hy/ O ghy vrienden/ desen dach heb ick verloren met vergetinghe mijnder mildichept. Der Griecscher eñ Latijnscher tonge was hy wel connende/ ende voornamelijc geschict. Ascanium Pedianum/ eñ ander geleerde lieden/ hadde hy hertelijck lief. Hy bestreet dat Jootsche lant/ eñ volbracht den begonnẽ crijch zijns vaders. Jerusalem keerde hy om/ ende destrueerde dẽ tempel gelijc der aerdẽ. Daer verginc also Josephus (die indẽ strijt gevãgẽ wert) seyt/ tot elfmael hondert duysent menschẽ/ door tswaert ende honger/ hondert duysent menschẽ ghevanghen/ ende dertich Joden om eenen penninck vercocht/ eñ also in alle landen verstropt. Over alsulcken victorie/ hieldẽ Titus ende Vespasianus tot Romen op eenen eenighen wagen sittende/ een triumphe. Dien volchde Domicianus na op een wit peert. Welcke victori-teeckenen noch tot Romen voor ooghen zijn. De in gegraven candelaers ende tafelen des wets/ wt dẽ Tempel daer gebracht. Van deser verstooringe hebben wy boven ghehoort int langhe. Hy liet de croone met het leven varen/ tweenveertich iaer out/ ende wert met ghemeynen weenen beclaecht ende ten grave ghedraghen/ recht als oft sy alle van eenen vader berooft waren. Hy regeerde twee iaer ende twee maenden. Leest van desen Suetonium.

Titus spreecwoordẽ/ niemãt en behoort van eenen Vorst treurich te scheyden.

Domicianus de twaelfste Roomsche Keyser.

Domicianus eẽ Tyran/ neẽt de Christenen hare goedẽ.

INt lxxxiiij. Jaer is Domicianus een Broeder Titi ende een soon Vespasianus in dat Keyserdom in gelijft / inder orden de twaelfste. Jnt beginsel socht hy slupp-holen tot dat hy verwermde/ende leerde aen de Vlieghen / Moorden ende Tyrannie. Want hy en dede anders niet dan Vlieghen vanghen/ende met scherpe priemen doorsteken. Daer toe so nam hy alle daghe eenen bysonderen tyt/ ende dat soo gheheel / dat wanneer yemant vraechde wie by den Keyser ware/ die wert recht als door een spreecwoort gheantwoort / daer en ware oock niet een Mugghe by hem. Hy heeft zijns Broeders Dochter gheschendt ende gedoot. Hy achte seer weynich met wat maniere oft gherechticheyt dat hy een dinc onder hẽ bracht/maer roofde ende vielt alle aen sonder allen tytel ende Naem der gerechticheyt/ bysonder der Christenen goet/ ende wat dẽ goedẽ toe behoorde. Daer by was hy int Regiment/ Neroni gelijcker dã Tito zijnẽ Broeder/ oft Vespasiano zijnẽ Vader/doch in dẽ eerstẽ Jare matelijcker. Maer hy trock de schaemschoenen wt/ eñ viel in alderhande groote lasteren/als gramschap / Tyrannie/onnutheyt / oncuysheyt / etc. Hy dooder veel wt de edele/ veel wt den Christenẽ / veel verbande hyder. Doch so richte hy veel verbrande gestichten weder op/ maer alle onder zijnen Tijtel/ ende sonder de oude stichters ghedachtenisse. Ende daer by gaf hy goet ende recht oordeel/ ende richte de verbrande Liberie met grooten coste weder op. Maer ten laetstẽ so loct hy met zijnder mishandelinghe so veel haets op hem / so dat schier zijns Vaders ende Broeders namen gehaet eñ wt gheroept werden/want zijne quade daden ouerwoeghen al verre de weldaden Titi ende Vespasiani. Hy quam daer toe dat hy hem een God liet noemẽ/ Ja selue te noemen/te schryuen ende te eeren geboot. Ten laetsten wter ghehengenisse Gods so is hy in zijnder slaepcamer vanden zijnẽ verslagen / eñ zyn Lichaem eensdeels van den Vleder-muysen wech gedragen/eñ schandelijc begrauẽ int xxxv. Jaer zijns Ouderdoms/eñ int xv. Jaer zijns Keyserdoms/ Leest voort vã desen Orosi. Lib. 7. Ca. 12.

Nerua Coccius de derthienste Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte xcix. Jaer/ so quam Nerua de derthienste Roomsche Keyser aẽ dat Rijck/alsoo out ghecoren/ende was van een ghemeyn ende matelijck leuen/ die hem den ghemeynen staet ghelijck ende voorderlijck bewees. Ende ghemerckt dat alle het wesen des Roomschen Keyserdoms / van menigherhande oproer weghen der voorouders geschent eñ verstropt was/soo waren door zijne neersticheyt/ de ouerbleuen quade ordinancien Domiciani / door de kennisse van den ghemeynen Raet af gheset. Eñ dien volghende veel Christenen ende ander / die verbannen waren/weder geroepen / eñ den ghenẽ haer Haue ende goet / dies sy te voren berooft warẽ/weder ter hant gedaẽ ende ouer geleuert. Ende daer en bouen de beschuldichde ende verwesen Christenen geabsolueert eñ ontschuldicht. Hy was tegen den armẽ so milde/ so dattet hem oock aent ghelt ghebrack / daer vercocht hy zijn cleederen/gulden ende silueren Vaten / ende ten laetsten zijnen costelijcken huysraet / ende beual datmen alle die ghebreck leden/wter ghemeynte soude onderhouden. Hy en heeft gheheel gheen beswaringe op gericht/ ooc andersins niet geset eñ te doen voor genomen/dan door wijser Mannen raet/daerom en mocht hy den haet van sommige/die teghen hem een verbont swoeren/ niet ontgaen/het welc hy sonder wrake/ met grooter lijtsaemheyt droech. Doen hy nv met het ouderdom beswaert was / ende dat hy zijn doot sach nakende / soo heeft hy tot voorsienicheyt des gemeynen oorbors / Traianum tot eenen toe ghewenschten soon genomẽ/ diẽ hy het rijc wel voor te staen verhoopte/dien hy ooc wilde na hem int Regiment hebben. Oft hy al wel niet na der Linien/wten geslachte der Keysers en was. Want hy sprac/dese Digniteyt en behoordemen niet te eruẽ/maer mẽ moeste de deucht van eenen mensche/niet dat geslacht oft Vaderlant aensien. Hy verliet dat leuen/twee ent seuentich Jaer out/int eerste Jaer ende vierde Maent zijns Rijcx / den welcken de Romeynẽ wt verwillinge des Raets onder de Goden rekenden.

Nerua de Kep. bracht de christenẽ wt den ban wedthuys/ ende gaffe haer ghenomen goedẽ weder.

Traianus de veerthienste Roomsche Keyser.

ANno 100. soo wert door het beschicken van Nerue met het kiesen Traianus / van gheboorten een Spangiaert / Vlixius oft Vlpius Crinitus metten toenaem int Roomsche Rijck een Nacomelinck Nerue / de veerthienste inder Linien. Dese heeft eenen Ridderlijcken Roem van hoffelijcke zeden / matelijcken leuen alsoo ouertogen/so dat hy alle zijn Voorvaders te bouen gaende gheacht wert. Hy verbreyde de Palen des Roomschen Rijcx/ in de lengde ende brede / Duytslant aen gheene zijde des Rijns gelegen / Daciam / ende de Volcken ouer de Donaw wesende/wierp hy de Croone toe/ meer met deucht dan met wapẽ. De Parthẽ heeft hy weder gecregen/de Albaniers eenen Coninck ghegheuen. Euphratem ende Tygrim tot een Prouincie gemaect / eñ tot aen de palen Jndie/ende tot aen de roode Zee ghetrocken / ende hem dan noch al om also gelijck teghen eenen yegelijcken bereyt ende gehouden / so datmen tot op den tijt vã Justiniani/in het makẽ eñ kiesen der Roomscher Keysers/altijt een yegelijck gecoren Keyser toe riep/eñ wenschte/dat hy geluckiger dan Augustus / ende beter dan Traianus wesen soude. Daer toe soo was hy van alsulcker goetwillicheyt ende vriendelijckheyt teghen alle man/met hulpe/troost/besoeckinghe der siecken/ vriendelijck toe spreken der vrienden/alsoo/dat hem alsulcken saechtmoedicheyt van velen int quade gherekent wert. Van dien is dit spreecwoort by sonder op comẽ / also moet den Keyser hem tegẽ de bysonder persoonen bewijsen / als hy wil dat sy hen teghen hem bewijsen/oft als hyse tot hen wil neyghen. Eere/Rijckdom / gaue ende belooninghe / deylde hy den wel verdienden ghelijck wt / ende en heeft niet int leuen ghedaen / dat welck totten ghemeynen oorbor niet voorderlijc en was. Hy sterf tot Seluca de stadt Ysantie/vã den loop des buycks / int xviij. Jaer zijns regiments/ende ses maenden. Sijn ghebeente wert te Romen gebracht/begrauen onder een calomne/diemen noch siet/140. voeten hooge. Hy was voor zijn Keyserdom een Regent der Duytscher Landen / ende by Cuelen aen den Rijn tot eenen Keyser ghecoren. Ende hy was een goet geleert/ deghelijck man / in welcken gheenen haet / bitterheyt/nijt/noch boosheyt en was/die meer bemint dan gheureest wilde zijn. De Oor-blasers heeft hy van hem ghestooten/ ende van sulcx gestraft. Jn zyne stryden voerde hy eenen vriendelijcken ernst/ soo dat hen veel/meer wt liefde/ dan door wapen bedwongen / onder hem begauen: tot gramschap en liet hy hem nemmermeer beweghen. Sijn cleederen trock hy inden legher wt / om de knechten haer wonden daer mede te verbindẽ. Den raet tot Romen heeft hy zijnẽ vader/eñ sy harẽ soon genoemt/euen wel wt dagelijcschen voorgeuen / eñ crachtige aenclagen der

Traianus de eerste wtlandische Keys. want tot op hem zijn de Keysers Romeynẽ geweest.

Traianus spreecwoorden.

Christe-

Christenen/ van velen onerroepen/so dat hy dat sweert tegen hen liet wt trecken/ende liet toe na hen te grypen ende dooden / wt oorsaecke corts hier na vertelt. Ende tot noch toe op desen / soo zijn de Keysers Romeynen gheweest.

De ander veruolghinge der Christenen / Anno 106.

DE ander vervolginghe der Christenen / die heeft de Keyser Domitia/int xij. Jaer zijns Keyserdoms / na Nerone teghen de Christenen ghebruyct/ daer in was Johannes de Apostel in Olie ghesoden / ende doen hy daer wt onghequetst ghinck / soo wert hy in het Eylant Padmos ghesonden. Cletus / Domicilla / Pontia/ Theodora/ Nicodemus / etc. Ende veel ander/ hebben onder dese Tyrannen de Croone der Martelaers ontfanghen.

De derde veruolginghe der Christenen/Anno.110.

Sorge des oproers/ is der grouwelijcker doot de veruolginghe der Christen onder Traian. een oorsaec gheweest.

DE derde veruolginge der Christenen is geschiet onder Traiano / doen hem dat Christelijck wesen/seer wonderlyc hoe meer datmense verdede/vermeerderde. Want oft al wel Traianus van eender bysonder gherechtichevt beroemt was / so wert hi doch int thienste Jaer zijns Keyserdoms wt ende door het in blasen van sommige boose menschen gequelt/ wt sorgē/ ofter by auontueren den Roomschen Rijcke / eenighen afval van deser tsamen rottinge/ rijsen mochte. Daer by so gehengde hi de derde veruolghinghe / ende liet nae de Christenen met gheweldiger hant te grijpen/waer in der Christenen so veel gedoot werdē / so dat Plinius secundus/ die de Prouincie regeerde / wt bermhertichept vander menichte weghen beweecht/tot ende aen den Keyser schreef / als datter daghelijcx ontallijck veel duysent menschen ghedoot werden / in de welcke doch niet met allen des Roomschen Wets hinderlijck oft schadelijck en was / noch oock anders geenderhande quade daet gheuonden en wert / dan alleen / dat sy eenen Christus ghenaemt / als Gode / lof singhen. Maer ouerspel/moort / ende ander lasteren / die waren by hen voor onbehoorlijc gehouden. Daer af wert Traianus beweecht / eñ schreef wederom / als datmen de Christenen niet soecken / maer wanneer sy ouer geleuert eñ voort ghebracht wordē/ souden rechtelijck beschuldicht ende geoordeelt worden/ende also ghepijnicht. Leest daer af zijn eyghen Epistel/van Hedione verduytscht.

Quintilianus de hooch vermaerde Orateur ende natuerlijck Meester.

...lutarc. ...uintili. ...osephus ...ooge ver...andighe ...annen/ ...n tijden ...raiani ...eblopt.

MArcus Fabius Quintilianus/van Hispania geboren / tot Romen in grooter weerden gehouden / die is van Galba den Keyser aldaer gebracht ghewordeu/om Schole te houdē/ hy seyde onder ander : Een Vorst die alle dinck weten wilt/ist noot / dat hy veel verdragen can/ dewijle dat eenen dat gheluck wel wil/ soo betamet hē wel na alle dingen. Een weecke optocht ende versuymelijchept is eenē oorlof totter sonde: Dat herte en can niet wt wachten / of ten sy van alle ander dinghen vry. Die weet / diet wt beuindinge weet. Die is vry die de oogen verloren heeft/want des geheelen menschen armoede ende knechtschap/leyt alleen aen de oogen. Sijn Boeck vander conste des welsprekēs/ heeft Pogius Florentinus/tot Constantz / ten tijden des Concilijs in eē Clooster/schier ses hondert Jaer verloren/weder gheuonden/ wt geschreuen ende ghecorrigeert / in Italien ghebracht.

Josephus een Jode ende Historischryuer.

JOsephus een Jode / ghenaemt Flauius / een Priester / ende Mathatie des Priesters soon/ in veel dinghen een besocht Man/ende ten tijden Neronis een Hertooch des Jootschen Crijchs/ van Vespasiano ende Tito in de verstooringhe Jerusalems eñ des Jootschen Lants geuangē na Romen gheuoert. Ende aldaer van zijnder grooter conste weghen/met Borgherlijck recht/ ende naem der Flauianischer stamme begaeft. Hy heeft de verstooringhe Jerusalems meesterlijck beschreuen in zijne boecken/ende selue tegēwoordich alle dinc beuonden/ ende gesien. Ende int vj. Capit. des xviij. Boecks Antiquitatum, schrijft hy van Christo dese woorden: Daer was ter seluer tijt Jesus een wijs man/ soo men hem anders behoort / een man te noemen / want hy van ouerwonderlijcke wercken/een dadich ende eē leeraer der menschē was/de welcke seer geerne die dingen/ die waer zijn / hoorende ghewcest is. Ende tis waer veel vanden Joden / ooc veel wten Heydenen / heeft hy hem aenhangich ghemaeckt/ dese was Christus. Doen dese door het aenclagen der voornaemster mannen van onsen volcke/ van Pilato om ghecruyst te worden/ bekent wert / so hebben hem de gene / die hem van den eersten bemint hebben/niet verlaten. Want op den derden dach / is hy hen wederom leuendich verschenen/na dat de Propheten wt het ingheuen Gods/ oft dese/oft veel ander ontallijck veel wonderwercken toecomende/van hem vercondicht hebben. Maer oock op den dach van heden / soo duert der Christen naem ende gheslachte / de welcke nae hem geheeten zijn. Ontrent desen tijt/ so hebben oock Statius / Papinius/ Martialis/ Stella/ Juuenalis / die edele Poeten ghelecft.

Josephus van Christo.

Plutarchus.

PLutarchus een ghebieder ende leyder Traiani/ heeft op desen tijt gheschenen/ inder beschrijuinge waraehtich / so Policrates van hem betuycht / in suyuer woorden / ende verstandelijck. Hy beneerstichde den Keyser zijnen Discipel/ vier dingen in te beelden/ namelijc/Gods eerwcerdichept / zijns selfs eersaēhept/ der officiers maniere / ende der onderdanen liefde ende bescherminghe. Hy was met zijnder cloechept Traiano aenghenaem. Sijne boecken die van zijn wesen tuyghen/zijn noch voor handen.

C. Plinius Secundus / Veronensis / een natuerlijck Meester.

Plinius beschrijft den begin des menschen.

INt tachtentichste Jaer heeft dese alder vermaerste Historischrijuer eñ natuerkender gelicht / ten tijden Vespasiani / dien hy zijn voornamelijck verre ghehaelt werck/namelijc seuenendertich boecken Naturalis Historie / dat is/ der natuerlycker Historien/van alle constē/handelen/ landen/ liedē ende regimenten toe schreef. Dese schrijft van der menschelijcker swackhept in de voorreden des seuensten boecx/ also/ de natuere en can niet geacht werden/oft sy den mensche/ van dies wegen sy alle dinc geboren te hebben/gesien wert/meer een treurighe Stiefmoeder oft beste Moeder sy / want voor alle ander dieren becleet sy dese alleē met vreemdē gewade/ ende met ander dieren cleedinghe. Den anderen dieren die heeft sy met menigerley decsel voorsiē/ als schorsen/ leder/wolle/ doornen/ hayr/ schubben/vederē/borsten/huyden eñ vellen/ia de boomen heeft sy dicwils schorsen/voor coude eñ hitte bewaert/maer alleē dē mensche / bloot op dat bloot aertrijc / op den dach der gheboorten / tot weenen ende huylen wt geworpen/ ende anders geen dier totten tranen/dan alleen den mensche/ recht int begin geboren/ ende heet voorwaer een snel ontijdich lachen/wanneer een mensche voor

Ellendicheyt eñ bloothept des menschelijcken natuere.

de veertich daghen na zynder gheboorten lacht. Ende alsoo beghint dit Dier zyn leuen / Ja dit Dier dat alle ander soude beheerschappen / namelyck / van wee ende claghen / alleen daerom dattet gheboren is / andersins gheen sonde oft schult op hem hebbende / ende leyt aldaer iammerlyck ende onsalichlyck geboren / met alle ledematen ghebonden ende in ghewonden weenende. Och der onsinnicheyt der gheender / die dat achten van alsulcken beghinsel ons tot houerdie gheboren te zyne. De eerste sterete die eenen mensche crycht / die maect hem met de vieruoetighe Dieren ghelyck. Lieue / hoe langhe moet hy ligghen eer dat hy leert gaen? Wanneer can hy spreken? Wanneer mach hy selue alle spyse eten? Hoe langhe clopt hem de Hersen / het welck bouen alle ander Dieren de hoochste crancheyt bewyst / ende te kennen gheeft.

Voort so zynder so veel crancheden ende aenstooten / ende daer teghen so veel Medecyne versiert / so dat oot deen den anderen verderft / wech dryft ende te niet maect.

Menschen en connen niet van natueren.

De ander Dieren die zyn alle van natueren begift ende begaeft / also / dat dese snellyc loopen / die vlieghen / die connen swemmen / alleen den rampsaligen mensche / die en can ongeleert / niet spreken / niet gaen / niet eten / ende in somma gheheel niet van natueren doen dan weenen. Daerom soo zynder veel geweest / die niet gheboren te werden / voor dat alder beste hebben geacht / oft op het cortste weder om steruen. Want alleen dit Dier bouen al ander / is alleen met treuren / sorghe / angst / ende moeyelyckheyt beuangen / ende alleen in een dertelheyt van onuersadelycker begheerten / ende dit op veel manieren / ende door alle leden ghedronghen. Ja desen alleen is ghegheuen de eerghiericheyt / alleen de gheltsiecte oft giericheyt / alleen een wonderlycke groote begheerte om langhe te leuen / alleen alderley superstitie / alleen de sorghe der begrauinghe / ende na desen oock vanden toecomenden leuen. Aen geenen anderen Diere en is dat leuen swacker / nerghens gheen meerder begeerte / nergens een verschrickelycker grouwelen ende ontstellē / ende nerghens gheen hittigher rasen.

De mensche ergher dan alle dieren.

Voort soo leuen alle Dieren oprechtich ende rechtschapen onder malcanderen / staen malcanderen te hoop vergadert by / ende staen teghen hare Vianden. De grouwelycheyt der Leeuwen die en vecht niet met zyns gelycken. Der Slanghen beet en verderft gheen Slanghe / oock de wilde Zeeswynen / ende ander wilde Dieren / en stryden niet teghen malcanderen / maer alleē teghen ander ghestachten der Dieren zyn sy grouwelyck. Maer by God / daer ghesciet den menschen vanden menschen veel quaets / ende deen mensche is des anderen Duyuel. Hec ex prefacione Plinij Lib. 7. naturalis Historie.

Deen mensche dē anderen eenen grouwel.

Van het derde boeck aen tot op het seuenste / beschryft hy alderley landen ende lieden in Europa / Aphrica ende Asia ghelegen / met hare gewoonten / Figueren / aert / ghelegentheyt / Religie ende Policien. Ende int seuenste boeck van menigherley gedaente ende gheboorten der menschen / ende veel ander onbekende seltsame wonderlycke dinghen / als nauwe eenen soude connen ghedencken inde seuen ende dertich boecken ouer al. Ja hy is in dese zyne boecken een Astronomus / Geographus / Historiographus / Philosophus / een natuerlyck meester / Cosmographus / Phisicus / Arithmeticus / ende also datmē desen mensche voor een wonder der menschen achten mocht / ende van Gods wonderwerck in hem verwonderen. Men mocht oock twyfelen / oftmen hem zynder conste oft zyns wtsprekens meer verwonderen soude / so gheheel en gebreect desen mensche aen zyn conste niet.

Plinius de ander Pandoro / of Hippas.

Plinius Nouocomensis / Historischryuer.

Plinius Nouocomensis een vrient der Christenē.

PLinius en was niet alleen te Romen / maer ooc van Adriano dē Keyser in grooter weerden ghehouden / alsoo dat de Keyser lief hadde / die Plinius lief hadde / ende daer toe / om dat hy / beyde een hooch vermaert welspreker ende Historischryuer was / so is hy met ghestadigher bedieninghe van den openbaren handel belast gheweest / noch soo heeft hy der Heydenen officien so wel bedient / so dattet eenen twyfel was / oft hy de const / oft der saken ende handelen des regiments ende toevallende dinghen / beter volbracht / wt richtet ende regeerdet. Doch soo en liet hy de Philosophie soo gheheel niet achter / so dat hy dien dach voor verloren achte / in welcken hy niet wat den nacomelinghen te goede / int papier en veruaette. Ende zyn spreeckwoort was / Nulla dies sine linia, geen dach en sal te vergheefs / oft sonder een meester-stuck voor by gaen.

Dese hooghe neersticheyt nam hem zynen slaep / hy was des Keysers raet ende dienaer / voortyts een regeerder van sommighe Prouintien / voornamelyc vander Misenencischer schipcryginghe / hy heeft ghescreuen twee boecken van het leuē Pomponij de tweede / twintich van de oorloghen in Duytslant / waer in alle de oorloghen die de Romeynen metten Duytschen geuoert hebbē / doen hy int Duytsche Ridderschap teghenwoordich gheregeert heeft / te samen vergadert. Item acht boecken van de wysselycke redenen / een van het Ridderlyck geschut. Doen hy de oorsake van den ontsteken berch Vesuuij ondersoecken wilde / ende wt het behinderen van contrarien winde niet wederkeeren en conde / soo wert hy met ouerlast ende ghewelt des stofs / ende der vieruoncken verdruct sessenvyftich iaer oudt.

Suetonius Tranquillus / Herodianus / beyde Historischryuers.

Suetonius Tranquil. eñ Herodianus treffelycke Historischryuers.

SVetonius een voornamelyck Dictator der sendtbrieuen / ende een treffelyck spreker van saken ende Historischryuer / was Plinio wel bekent ende daer by ooc den Keyser Adriano vrient ende aenghenaem. Romen was zyn vaderlant / dat Raetsheerlyck Patricinis geslachte zyn afcoemst. Hy heeft een opentlyck werck (van welc hier voor ghesept is) van de twaelf Keysers ghemaeckt / ende oock een boec in wtnemender conste ende aert / van de doorluchtighe mannen / ende is onder de ghene die onder de Latynsche dat leuen der Keysers beschreuen hebben / met alder geleerder stemme / den eersten ende Vorst / ghelyck by der Griecken sonder eenich teghensegghen Herodianus den voorganck / de welcke soude twee de naetste eerst volghende derthien Keysers in acht boecken: De welcke wt de neersticheyt Angeli Policiani in Latyn zyn ouer gesedt / soo dattet hem niemant nae en heeft connen doen. Alsoo hebben dese twee den prys / een yeghelyck in zynder tonghe / of al wel by de Latynsche / Spartinianus / Julius Capitolius / Lampridius ende veel ander meer / in desen arbeyt met weynich lofs hen becommert hebben / ende ander in Griecksche tonghen meer / so behouden sy doch dat velt / alsoot Tito Liuio van de Roomsche stryden / niemant na en doet. Doch so wert Suetonius int laetste van Adriano / van het officie des raets ende ghewelts afghesedt / daerom dat hy met Sabina de Keyserrinne / des seluen Adriani huysvrouwe te veel gemeynschap sochte / also datter een murmuratie wert / dat hy hem seluen seer ontginck. Maer leefde doch totter tyt toe van Anthoni Veri.

Linia der Keysers.

Adrianus de vijfthienste Roomsche Keyser.

Adrianus de Keyser een bescher-mer en wel-dader der Christenen.

ANno 119. so besadt Adrianus/ mettē toenaē Helius/ de xv. Roomsche Keyser/ dat Keyserdom tweentwintich Jaer/ sterf lxxij. Jaer out. Traianus was eerstwerf zijn Voocht ende Regent (want ten thien Jaren wert hi zijns Vaders berooft) namaels doen hy vijfthien Jaer oudt was/ ende inder Griecscher tonghen also toe nam/ so datmen hem Grecülum noemde/ so nam hem Traianus in de stede eens kints op int Hof/ende voor eenen aenghenamē Soon tot hē/de welcke daerom na hē de croone ontfinck/ ende onder de beste Keysers ghetelt wert. Den Christenen was hy opt eerste teghen/ maer ten laetsten na het bekennen van haerder geestelijcheyt ende redelijcheyt/ teghen hen een bysonder weldader. So was hy ooc by dat Roomsche volc so wel geacht ende bemint/soo dat hy een Vader des Vaderlants genoemt wert/want hy was liberael/mildt/ ghespraecsaem/ ende inder Medecyne/ Musycke/ Latijnscher eñ Griecscher sprake besocht. Sijnen sin was tot vrede. Hy heeft de Atheniers/ouermits haer begeeren eñ Solonis toe raden/ Wetten ghemaect. Engelenborch tot Romen/ met haerder toe behoorten/ ende noch andersins veel merckelijcke gestichten ghetimmert. Ende opt eerste int Jootsche Landt/ de Stadt van Jerusalem/ van Tito verstoort/aen Torens ende gestichten gebetert/ende de plaetse des lijdens ons Heeren Jesu Christi binnen de Torens beuangen/ ende de Stadt nae hem Heliam ghenaemt/ ende gheboden dat gheen Joden/ maer alleen de Christenen daer in en souden gaen/ noch sulcx macht hebben. Ten laetstē doen dat ouderdom met cranchept op hem viel/ soo heeft hy Anthonium Pium hem toe ghewenscht/ende zijn Dochter ghegheuen. Dien hy den Scepter in de handt ghaf/ende verschiet.

Adrianus regiment eñ historie.

Anthonius Pius de sesthienste Roomsche Keyser.

Anthonius Pius de vreedsame Keyser zijn regimēt eñ historie.

ANthonius Pius die sat int 140. Jaer in dat Keyserdom met zijnen Sonen Aurelio/ Lucio/ de xvi. Roomsche Keyser beyde een dochterman des voorseyden Adriani/ ende een toe ghewenschte soon. Die met alsulcker bescheydenheyt eñ goetheyt regeerde/ soo dat hy Pius/ dat is de goede Keyser ghenaemt wert. Want hy en was gheenen mensche bitter/ ongonstich noch wreet/soo dat hy een Man sonder galle gheacht wert. Ende men seyt/dat hy dicwils ghesproken heeft/als dat hy liever eenen eenigen Borger behouden/ dan duysent vianden verslaghen wilde. Hy was oock alsulcken vriendelijc oprecht man/ eñ van alsulcken dapperen gewelt ende aensien/ so dat veel Coninghen ende volcken door zijn beuel/haer Wapen af leyden/ende om haren tweedracht eñ Crijch te scheyden/ tot hem quamen/ om die te oordeelen/also/dat sy zijn oordeel ende scheydinge volchden/ende den Roomschen Raet van zijnder deuchts weghen/ een Godlijck Keyser ghenaemt. Hy heeft op zijnen eygen cost ende betalinge binnen Romen op de plaetse daer den Tiber so merckelijcke schade ghedaen heeft/ soo dat de borghers ende den raet om sulcx te repareren versaechden/ merckelijcke hulpe ende ghedachtweerdige wercken gedaen/ dat alle weder op gemaeckt/ den Tiber weder in haren ganck besloten/ eñ een onsprekelijc goet aen den gemeynen oorbor der Roomscher borgers te goede gedaen. Ten laetsten nam hē de doot also slapende wech/ int xxij. iaer/ eñ drie maenden zijns Scepters/ lxx. iaer out. Selue en heeft hy noyt crijch gevoert/ maer door zijn Legaten/ seggende/ een goet Herder sal by zijn Schapen zijn. De landen heeft hy meer beschermt/ dan ghemeerdert. Oproer en heeft hy niet met grouwelijckheyt/ maer met goedertieren neerstichept gedruckt eñ gestilt. Hy is schier onder alle Vorsten ende Keysers de eerste/ die sonder Borghers crijch ende bloet vergieten geregeert heeft. Den Roomschen raet hadde hy also voor ooghen/ soo dat hy hem seluen niet onder haer/ maer ghelijck een ander ghemeyn man dien onderwierp.

Anthonius Pius een Vorst tot vrede gebo-ren/een va-der des va-derlants ge-naemt.

Marcus Anthonius Verus/ met Lucio/ Aurelio/ Commodo/ de seuenthienste Roomsche Keyser.

Marcus Anthonius Verus een Philaso.

DAt aenkiesen ende onsterffelijcke erue gaf dese xvij. Keyser M. Anthonium/ metten toename Verum/ An. 163. tot Romen gheboren/ in zijns grootvaders huys. Ende aldaer op geuoedt/ iae in den boesem Adriani. Ende hoe wel dat hy totter Croone beroepen wert/ soo hadde hy doch alsulckē const offer ende aengeboren begheerte om leeren/ soo dat hy Apollinum/ Item Sextum/ in alle zijnen handel te hooren niet en versuymde/ der oude geschiedenisse so begeerich/ eñ alle dingen so na eñ na te volgen beneersticht/ so dat hy verissimus, dat is/ de alder warachtichste genaemt wert/ van der bysonder liefden wegen/ die hy totter waerheyt droech. Also/ dat hy der wt ghenaden veel verschoonde (waer hy een warachtige/ vrye/ oprechtige belijdinge by hem vant) oock der misdaet. Hy regeerde met zijnen broeder Commodo neghenthien Jaer vredelijc eñ onpartijch. Sy behaelden aen de deelen die sy bestreden/ seer groote eere. Niet lange na de triumphe/ so verginc zijn broeder van den slach oft Gods cracht geraect. Doen hielt Antonius alleen dat Keyserdom in/ hy was zijns ghemoets/ als waer hy Diogines gheweest/ een Heere/ also dat hy in alle geluck in een aensien ende gemoets was/ so dat niemant geen veranderinge aē hem ghespeuren en conde. Daerom soo wert hy van velē een natuerlijc meester eñ een Philosophus/ dat is eē liefhebber der wijsheyt/ genaēt. Daer en bouen een strijtbaer/ neersticb/ ende strenghe crijchsman. Hy heeft met zijnen soon Anthonio Commodo/ de Duytschen/ Marcomannos/ Sonades/ ende Sarmatas/ met geluckigen bystant/ onder zijn ghehoorsaemheyt ghedwongen. Van dien crijch/ doen hy hem ruste/ ende de crijchslieden gheen solt gegeuen en hadde/ so vercochte hy openbaerlijc op de merckt tot Romen/ alle zijnen huysraet/ oock zijns wijfs cieragien ende cleynodien. Doch doen hy nae de victorie weder te huys keerde/ so gaf hy de coopers haer coop-somme wederom: Euen wel die zijn vercocht goet niet gheerne weder gheuen en wilde/ die en dede hy daerom geen bedwanck. Hy nam ouer seer toe aen eere/ landt ende goet/ ende was na de victorie/ tegen allen/ in den gemeynen oorbor verdienden/ betalich ende milde. So schout hy ooc sommige landen haren cijns quijt/ eñ matichde zijnder voorvaders villerie ende scherpe wetten/ met nieuwe. Daer mede veroorsaect hy/ van alle man also bemint te wesen/ soo dat hem het volck den naem eenes Salichmakers toe schreef/ die voor een voorbeelt der deucht geacht wert. Doen hy nu in Pannonia was/ alsoo Herodianus schrijft/ ende datter een onuerhoede cranchept op hem viel/ eñ zijns leuens niet veel ouer te wesen beuant/ so vercranckte hem ooc de sorghe/ ende begost seer angstelijck te ondersoecken/ als dat niet de sone/ die eerst in de ieucht was getreden/ wt hitte des onueriaerden ouderdoms/ ende in den hoochsten verlof om te sondigen/ tuchteloos/ een schip verderuen en mochte (alsoo lichtelijck de ionckheyt verlaten zijnde/

Marcus Anthonius Verus tref-felijcke woorden in zijn doot bedde.

alle

alle eerbaerheyt / bysonder als sy geẽ onderwijs en heeft/ in alle onnutticheyt ẽ wellust valt/ also wy in de nacomelingen van Alexandro/ Nerone/ ende Domitiano gehoort/ ende een voor ghestelt exempel gesien hebben) ende als hy met de baren der sorge also gins ende weder geworpen wert/ op dat oock niet de grouwelijcke Duytschen/ die hy alder eerst sonder zijn beuel geworpē hadde/ des ionghen ouderdoms verachtende/ wederom totter wapenen grepen / soo beriep hy alle zijn vrienden ende magen/ ende stelde den ionghen te midden onder haer/ seggende onder ander: Ghy siet hier den soon die ghy selue hebt op ghevoet/ als dat hy van ionckheyt gelijck een rasende zee schuymt/ so dat hy niet so wel noch so veel als eẽ leyder/ onderwijser ende tuchtmeester van doene en heeft/ op dat hy niet wt onwetenheyt der dinghen/ vanden rechten wech af ghelept / hem tot boosheyt en begeue. Daerom so weest ghy liedē alle voor my eenigē vader / vaders/ om den ionghen op het alder beste te leyden / want daer en mach gheen goet ende ghelt des tyrannen rijcke beuestighen / ende zijnen begeersack versadigen/ oock gheen eere den nacomenden knechten den omringden Vorst beschuddē/ wanneermen hem

> Leerstuckē Anto. Ve. hoemē wel lange regeeren/ ẽ laut ende lieden aen hen brēghen sal.

bedecktelijck qualijck wil / waer dese die hy regeert niet en willen/ ende dat herte hem ghewillich/ onderdanich / int gheuen niet gheneycht en zijn. Daerom regeeren die alleen lange ẽ seker/ die met weldaet / de liefde / dat herte / ende den wille der borgers stelen/ aen hen trecken / ẽ niet bedwongen sonder goetwillich voor zijn. Ja die niet de vreese wt tyrannie / maer liefde wt weldaet den onderdanen in plantē. Want niet die/ die tot het dienen den noot brengt / maer die wt geneychden wille te bewilligen gehoorsaem zijn/ zijn die/ waer op dat rijcke staet/ die in doen ende laten/ van alle quade meyninge der boosheyt ẽ smeeckerie vry zijn/ de welc men seker/ als eenen steen een huys/ dat rijck/ mach betrouwen. Sy en zijn der Croonē nemmermeer vyant/ dan alsse een tyran opt hooft heeft/ de welcke daghelijcks hen op de schouderen leyt / om wt te merghelen. Dat rijcke en mach niet lange bestaen/ het moet in scheueren gaen/ also wy aen onse voorvaders ghesien hebben. Want Tyrannen en hebben niet meer vyanden / dan soo veel knechten ende onderdanen als sy hebben / in de gheheele werelt/ alsoo / datmen oock den name vyant is. Nv soo ist voorwaer seer swaer / in groot ghewelt ende vryheyt/ sonder straffe hē seluen in het bedwanc te houden / ende de begheerte eenen toom inden mont te legghen/ op dat sy niet wt en breken tot sondighen / ende toomloos ledich / hen der vryheyt niet en mis bruycken. Daerom ist dat ghy hem v beuolē laet wesen/ so sult ghy dit/ dat ghy nv hier teghenwoordich hoort / dicwils vermanen ende inbeelden/ so sult ghy hen beyde/ v vanden volcke aengenaem/ ende eenen goeden Vorst maken / Ja oock een goede fame ende onsterffelijcke ghedachtenisse vercrijghen / ende my geen grooter behaghen doen mogen. Als hy dat gheseyt hadde / soo verginck hem wt onmacht zijn cracht ende reden/ so dat hy te rugge op dat bedde viel met alsulcken iammer/ so dat veel vanden bywesenden wt medelijden / haer cracht ontogen/ riepē/ ẽ in onmacht met hem vielen. Doen hy noch eenen dach ende nacht ouer leefde / soo sterf hy/ lx. Jaer out / niet sonder groote claghe zijns doots / ende wensch zijns leuens / van alle het volc. Ende niemant en wasser die dese bootschap niet met tranen en ontfinck / alle ghelijck met eender stemme (als eenen goedē vader ende goeden Keyser verloren hebbende) clagelijck beweende dat huys Herodiano / van desen Keyser/ soo hebben voort aen eenen langhen tijt / altijt twee Keysers tot Roomen gheregeert/ eenen die den Crijch voerde/ ende den anderen die de Stadt voor oproer bewaerde / ende recht dede.

De vierde veruolginghe der Christenen/ Anno 164.

TEn tijden Marci Anthonij ende Lucij Aurelij/ so rees de vierde veruolginge des Christen bloets. Dese maeckte een onuerhoede grouwelijcke Pestilentie (de welcke lant ende lieden verwoeste / aldermeest Italien) een eynde/ soo datmen der Christenen vergat. Want het waren sommighe Dorpen also verdoruen / dat sy gheheel wt storuen/ ende sonder Boeren ende inwoonders woest lagen / verwoest ẽ door Gods hant verdoruen. Daer toe so en wasser oock in de Wapen gheen ruste / maer daer resen al om strijden ende Oorloghen op/ oock so ghescnieden daer Aertbeuingen/ met versinckinghe der Steden / ouerloop des waters / beschaetheden der Sprinchanē op de Ackers/ so dat God des doodens een wijle een eynde maeckte / ende dat ontschuldich bloet eenichsins wreecte.

> Grouwelijcke pestilentie ende veruolginge der Christenen.

Aristides ende Quadratus/ natuerlijcke meesters

DEse totten ghelooue Christi bekeert / oock Quadratus eẽ Bisschop tot Athenē/ ouer geleerde ẽ vercierde lieden / die schreuen beyde dē inhout des Christelijcken geloofs/ aen den Keyser Adrianum/ de oorsake haers gheloofs bewijsende. Wt welcx schriften Adrianus veroorsaect wert/ vander tyrannie op te houden/ ende voortaen onbehoorlijc achte / de Christenen also al om wt te ropen. Daer op schreef hy aen Minucio Fundano de Regeerder Asie / nyemant te dooden/ oft hy en waer door beschuldinghe der misdaet/ voor oogen te straffen rechtelijck bekent.

> Aristido ẽ Quadratus natuerlijcke meesters/ verātwoorden de Christenen voor den Keyser Adriano.

Secundus een Philosophus.

TEn tijdē Adriani heeft dese natuerlijcke meester van Athenen hooge geacht gheweest/ altijt swijgende/ een Pithagorisch leuen voerende. De oorsake zijns eewich swijgēs was dese. Doē hy was wtgesonden/ ẽ in ellende om reysde/ om de vrye Consten te leeren/ so hoorde hy op een tijt inder Scholen/ hoe dat de wijuen van natueren/ moetwilliger/ neuswijser / ẽ onbeschaēder waren dan de mans. So ghesciedet lange daer na/ dat hy eens te huys troc/ doen gedacht hy al sulcker vrouwen aert aen zijnder Moeder / dien hy desen tijt zijnder wandelinge onbekent was geworden/ te ondervindē/ ẽ vrijde zijn eygen moeder/ ẽ gaf haer onbehoorlijck by te slapen voor. Doen zijt nv bewillichde / ẽ meynde hy souder lichamelijc by slapē/ so lach hi als eẽ sone by zijnder moeder/ ẽ sliep tusschen haer armen tot den morgē. Doen hy nv van haer op stont/ so hielt sy hem/ seggende/ zijt ghy tot my gecomē om my te tempteren/ dat ghy niet met my na mās aert geleeft en hebt? Hy sprac/ neen ick lieue moeder/ het en behoort niet dat ic weder in gae/ daer ic wt ge gaē bē. Dese die dochte wie hy oock ware/ ende vraechde/ wie zijt ghy doch? Hy sprack/ ic bē Secundus v soon: Daer sterf sy onuerhoets van schaēte. Doen Secundus dat aenmercte so sette hy hē seluē tot eender pene der sondē/ eenē eewich swijghen: Dewijle dat hy met zijnen mont sulcx hadde gedaē/ so wilde hy ooc effē daer mede boeten. Doen sulcx voor den Keyser Adrianum/ tot Athenen op dees tijt wesende / int 116. Jaer quam/ so ontboot hy hem: Maer doē hy hē noch met grooten noch met vermaninge/ bidden noch dreygen van het voornemē des swijgens niet af treckē en mochte/ so beual hy de sake den scherprichter/ hy soude hem tot spreken dwingen/ metter condicie/ wanneer hy wt geleyt zijnde/ ẽ den ernst sage ende sprake/ dat hy hem dat hooft soude af

> Secundus een Philosooph vrijde zijn eygē moeder om te tempteren.

> Secundus neemt tot eender boete voor een eewich swijgen/ waer henen hem Adrianus metten sweerde niet en can gebrengen.

de af

de af slaen/maer waer hy vry volstandich bleue/ eñ dē hals / vry swijgende voor hielde/dat hy hē dan soude verschoonen eñ sparen / eñ weder tot hē brengen. Dat geschiede/doen hy ontbloot neder knielen soude/sprac de Hangman: O Secunde waerō wilt ghy steruen? spreect eñ leeft/ maer hy sweech. Doen stac de Hangman dat wtgetogē sweert / weder in de scheyde/eñ bracht hē weder voor Adrianū/ die verwonderde hē zijns bestandigen swijgen / eñ begeerde dat hy doch soude de hant latē sprekē/eñ doorsake zijns swijgēs te kennen geuen. Hy gaf hē een Tafelken eñ een griffie/ doē schreef hy also: O Adriane/ic en vreese v niet / hoe wel dat ghy Keyser zijt eñ my dat leuen nemen moecht/maer mijn stēme te hooren en hebt ghy om te bedwingen geē macht. Adrianus was met deser antwoorde vernoecht / badt hē voorder/dat hi doch zijne vragen metter hant verantwoorde. Daer op vraechde hy hem / wat is God? Daer schreef hy hē veerdich/ God is eenen ontsterffelijcken sin / een onbeschouwelijcke hoochte/een veelformighe forme/ eenen menichuoudigen geest/ eñ onuerdenckelijcke ondersoeckinghe/ alle dinghen begrijpende / een wakende ooghe/ een onbrekelijck licht / ende dat hoochste goet. Wat is de Werelt? Antwoorde: Een onophoudelijcke Cirkel / een constelijcke wel verciert huys/ een menichformige spere / eē eewich verschricken/een omloopen / niet sonder dwalinge. Wat is de Zee? Antwoorde: Den omuanck der werelt/ een gecroont eynde/eenen pant alder natueren/den omloop der Spera/een ophoudē des leuens / den aenstoot der Aerden / de deylinghe der Rijcken/ de herberghe der vloeden/een Fonteyne des regens/ de ghenade in wellust/ een toe vlucht int verderuen. Wat is den Hemel? Een beweechlijck Spera/ eenen gestadighen omloop eñ onruste / een onmatelijc Dack alle dingen bedeckende. Wat is de Sonne? Een ooghe des daechs/een cieragie des Hemels eñ der natuerē/ een ruste der nacht/eenen omloop der hitten/een schoonheyt sonder afganck / een onophoudende vlamme / een Hemelsche wandel/ een wtdeylder der uren. Wat is de Mane? Een purpurē cleedt des Hemels / een navolgerinne der Sonnen/een viantdinne der quaetdoenders/eenen troost den gaenden/een leydinghe der Schiplieden/een circulerinne der maenden/een ooghe der nacht/een waerseggerinne der ongeduerichey t. Wat is de mensche? Een gebogē hert / een rampsalige siele/ een veruallende wooninge van cleynder tijt/ een ontfanckenisse der sielen / een bedroch des tijts/ een aenschouwer des leuens / een gaende werck ghesellle / een Ghast der Stadt / een Knecht des doots. Wat is de Aerde? Eē fundament des Hemels / een mate der Werelt / een Moeder alder wassende / een bewaerster alder vruchten / een schuylinge des leuens/ een decsel der Hellen / een Voester of geneerderinne der leuendiger/eē verslinderinne alder dingen/ eenē kelder des leuens eñ des doots. Wat is den dach? Eenen schijn der Sonnen/ eenen omloop der xij. teeckenē/een dagelijcx begin. Wat is de locht? Een behoedinghe des leuens. Wat is dat licht? Een aensicht alder dinghen. Wat zijn de sterren? Een schilderije der hoochte / een cieragie der nacht / een regeringe der Schiplieden. Wat is dē regen? Een regerē der aerden/vermeerder der vruchtē. Wat is dat wijf? Een schade des menschē/een onuerzadelijcke bestia/ een onophoudelijcke sorge/ een onafnemende strijt/eē dagelijcsche schade / eens oncuyschē mans verganckelijchey t/eē huys des menschen/den swaersten last. Wat is de schoonheyt? Een welckende bloeme / een lieffelijcke salichey t/eē verganckelijcke menschelijcke begeerte. Wat is den gheest? Een beelt Gods. Wat is vrientschap? een euen gelijchey t des herten. Wat is een vrient? Een begeerlijck man/ een mensche die hert verschijnt/ eē toeuulucht der onsalichey t/ een besittinge die constelijc is / een behouder der heymelijckhey t/een onafnemende ruste/een liefhebbēde salichey t. Wat is het geloue? Eē ouerwonderlijcke versekerheit eens onbekēdē dincx. Wat is dat leuen? Der heyligen salichey t eñ blijschap/ der ellendiger truerichey t/ eñ behout des doots. Wat is de doot? Eenen eewigen slaep/een ophoudinge des lijfs / een vreese ende verschricken den rijcken/ een begeeren der armen/een gewisse toecoemst/ een onuersekerde pelgrimagie. Wat is gierichey t? Eenen last der rijcken / een dienaer der sorghen / eenen vluchtighen lust/ eenen onheerlijcken haet. Een onuersadelijcke begheerte. Wat is armoede? Een geluckich quaet/ een vat der gesonthey t/ een gheheel hatelijck geluck/ een wechlegginghe der sorge/een vinderssē der wijshey t/ een besittinghe sonder aenuechtinghe/ een gheluck sonder haet/ eenen inganck der blijschap. Wat is rijckdom? Een sorghelijck geluck/ een perijckeloose besittinghe / een oorsake der hoouerdije. Wat is dat woort? Een verrader des herten. Wat ist dat bitter soet maeckt? Den honger. Wat ist dat den mensche niet moede maeckt? Den lust. Waer in gaet het alle? In den doot. Wat ist alle? Gods.

> Secundus leert Philosophie ende geeft rekenschap zijns gheloofs.

> Secundus geuraecht/ wat God is/ Hemel/ aerde/menschē / geest. Secundus antwoorde van alle dingen Schriftelijck.

> Secundus wat een wijf is.

> Dat ghe[...] one ende geest is.

¶ Galenus ende Ypocras twee treffelijcke Medecijns ende Phisici.

> Galenus ende Ypocras vermaerde medecijns.

TEn tijden Antonini Pij des Keysers/so was onder alle de werelt de vermaerste medecijn Galenus/hy sterf seuenentachtentich Jaer out/ als sommige seggen op de Zee(daer hy om te besien de wonder teeckenen/voormaels door Christum geschiet) wt wandelde. Mundinus noemt hem een Vorst der medecijns / in den seluen tijt alle ander/na eñ voor hem/wt genomē Ypocratem te bouen gaende/welcx wtlegghher Galenus geweest is. Hy is tot Athenen/Alexandri/ende te Romen geweest/in des voorseyde Keysers tijdē. Dat zijn de oordeelen Galeni. Conste en helpt den onwijsen niet/so en is oock wijshey t sonder gebruyc geē oorbor/ de mensche is machtich om zijn sinnen te regeeren / wanneer hy hem seluen kent/want dat is eē ouer groote wijshey t/ wanneer de mensche hem seluen is kennende / op dat hy niet wt eygen liefde/tegen hem seluen bedrogen en worde. Van desen schrijft Jero[illegible]mus/int tweede boeck teghen Jouinianum.

> Ypocras leuen / const/ spreucken/ ende wandel.

Ypocras van welcke wy oock voor verhaelt hebbē/die is voor alle/ouer alle de werelt de vermaertste ende treffelijcste Medecijn geweest van Persia/ heeft tot Athenen / doen Artaxerxes een Coninck Persarum/ den Scepter in hadde / gebloeyt/een vyant der wellustichey t / als Aulus Gellius eñ Jeron. in den xxiiij. Epistel van hem schrijuen. Syne Discipelen nam hy met gesworen eede aen/ om van stille manierlijcke woordē te wesen/ van eersamen wandel / ootmoedighen ganc/eerbare cleederen tot goeder zedē / also hen van den puer eñ ernst/beyde der consten ende des mans/leerde. Hy was van weyniger spijse / van goeder gedachtenisse/ zijn bestandichey t metten ganck bewijsende. Leefde 96. Jaer. Isodorus geeft getuygenisse int vierde boec Ethimo. tsamen metten Griecken/dat dese Ypocrates is geweest een vinder der Medecijne. De welcke zijnē soon Esculapius met lof verbreyt heeft/ also/ dat veel meynden / na diē dat hem dat wilt vyer na 96. Jaer oudt zijnde/ verfloech/ de conste der Medecijne met haren meester ghestoruen te wesen / want sy bleef verborgen tot by de vijf hondert Jaren na hem / tot op Artaxerxem in Persia/ die brachtse wederom int licht/ ende beuant de oorsake van alle sieckten / ende op alle sieckte beproefde Medecijne/ de welcke/ alsoo nae hem Diosco-

> Ypocras eē vinder der medecijnē.

Dioscorides / de Cruyden / Boomen / steenen Cracht/werckinghe ende deucht/in sulcker maten beschreef/so dat hy alle het gene dat hy sette/ niet wt meyninge of door kenisse der Schrifte (der welcker gee vā deser conste en was)en hadde/maer wt het beuindē en het verkiesen. Esculapius wan Ypocratum int Eylandt Choa. Hy beuant alle oorsaken / gelegentheyt / ende gebrekē der plage/also / dat Apollo voor hem Medothicam/ zyn Soon Esculapius Empereticam, en hy Logicam vant/dat is de conste den verstāt bewijsende/ na verstant der oorsaken gelegentheyt des gebruycx/ want de Emperetici volgen alleē de beuindinghe/ de Logici gebruycken daer toe het verstant en oorsaeck. De Methodici en achten/noch Element/tijt noch ouderdom/maer alleē dat wesen der cranckheyt. Ypocras beual eēs de Eycken rontom Athenen af te houwen / ende groot vyer rontom de Stadt te makē/waer mede hy de Locht reynichde/en de Pestilentie keerde/ die schier Athenē destrueerde. Ypocras eens geuraecht zijnde van schandelijcke dinghen / so sweech hy terstont / ende de oorsake zijns swijgēs gaf hi terstont/geuraecht/de antwoorde/vā die dingen ist swijgen. Dat zijn Ypocras redenē en oordeelen: Sekerheyt bi de arme is beter/dan vreese by den rijcdō. Wie vry zijn wil/die en begeer niet/dat hi niet hebben en mach / wie vrienden bemint/die presenteert een gemoet ter maeltijt / dien alle het ghene dat hen voor geset wort/ aenghenaem is/ende met danck ontfangt / ende van gheen ghebreck en murmureert.

Taurus een natuerlijck Meester.

Taurus een natuerlijck meester.

DEn tijt van Anthonini Pij/die heeft ooc desen Taurum Virecium gegeuen Stoicum. By Aulo Gellio vindt ghy / dat de Ouerste int Landt Chreta eens met zijnen Vader tot desen voornoemden Tauro na Athene / om des lants maniere ende Rechten aldaer te bekennen / quamen / daer hiet hy den Vader ten eersten sitten/ des weygherde hem de Vader/ zijnen sone de eere des voorsittens gonnende ende toe schrijuende / van der weerdicheyt des Officijs weghen/ mits dat hy de ouerste Regeerder des volcks te Romen was. Taurus sprack/sidt sonder schade ws Soons / tot dat wy beuinden ende sien/wat hem hier in behoort / wie te recht sal voor sitten/ ghy als de Vader / oft de soon / als de Ouerste tot Romen. Doen nv de Vader sadt/so wert den Soon eenen anderen Stoel ghegheuen. Nv totter maeltijt / als oock ander Heeren ende mede ghenoode gasten daer by saten/ soo sprack Taurus onder ander woorden also / waermen aen open eynden sidt / ende handelt van des Officijs weghen / hy sy in raden oft oordeelē/so sullen die voor sitten / dien de Ouerheyt beuolen is. Maer waert op bysonder plaetsen is/ als by vrienden/ oft in maeltijden/sal het recht der natueren ende eerbaerheyt voor gaē/ ende de soon niet/hoe wel hy int officie den vader voor gheset is / voor den Vader sitten. Want daer salmen openbaer eere/ maer gheens natuerlijcke eere / houden ende gebruycken / dit is behoorlijck ende recht/ dat vielen de gasten toe. Op desen tijt heeft oock Apollonis des Keyser meester / ghelicht. Item Basilides/ welcks leuen / zeden/ etc. te lange waer te verhalen/ om hier alle te vertellen.

Trogus een Historischrijuer.

Trogus.

TRogus Pompeius de meesterlijcke Historischrijuer/ ten tijdē Antonini Pij / wt Spaegien ghebooren / heeft alle der werelt Historien/ van der tijt Nini des Assyrische Coninck/tot opt Keyserdom Augusti / in Latijn / in 44. boecken beschreuen. Wt dien heeft Justinus zijn Discipel een extract ghemaeckt.

Justinus een Philosophus ende Martelaer.

IVstinus de natuerlijcke meester en Discipel/ Trogi Pompei/die oock zijn boecken in getogen ende vercort heeft/wt der stadt Napels ghebooren/ die heeft den Keyser Anthonino Pio / een boeck teghen de Heydenen vanden Christenen ontschult gemaect / oock tegen Triphonem den Vorst der Joden. Item tegen Martionem ende Credonem de Ketters. Hy strafte oock in zijne woorden Crescenten Cinicum / als een versinder. Wt den seluen heymelijcken haet wert hy also ondergaen/so dat hy om de eere des Christelijcken naems zijn bloet vergoot/hoe wel dat hy ten eersten den Keyser versaechte ende stilde. Justinus.

Ptolomeus de natuerkender ende Sterrekijcker.

DEn tijt Adriani heeft dese wijt vermaerden Ptolomeus van Alexandria ghebooren / wel ghekent/ ende gheprezen/ als een voornamelijck wtnemende man in de Geometria / dat is/in de vrye conste des affiens/ wt cirkelen/ende maten werck wel kennende. In de Astrologie also besocht/ so dat hy veel meer heeft daer toe gedaen/ dan alle dat hy voor hem geschreuē heeft geuonden. Hy en is niet geweest een wt de Coninghen van Egyptē/ de welcke Ptolomei genaemt waren. Syn spreucken zijn dese/ so haest als eenē de eygen liefde/en zyns selfs wel behagē aē grijpt/ so is hy als verleyt. Want de gramschap Gods sweeft ouer hem. Wt de weldaden ons van God verleent / so aenmerct de goetheyt des gheuers. Die en is niet arm/die daer heerschapt ouer zijn sinnen. De ootmoedichste onder de wijsen/ is de wijste. Wie vrede wil hebbē in de werelt/ die bereyde zijn herte tot verdrach/ongheual ende alle aenstoot. So wie niet ghestraft en wert / die en sal niemant straffen. Swijcht by de gene die zijn eygen gebreet niet swijgen en can. So wie niet en soecht in welcks hant dat de werelt staet / die is hoogher dan de werelt. Soo wie hem in zijnder grootwerdinge niet en verheft / die en wort ooc niet bedroeft in zijnder afneminghe. So wie in zijne leugenen hoopt / die wert haest te niet. De beloften der menschē zijn opt hooghste/ende blijuen in de woorden hangende / daerom vlietse. Ptolome.

Aulus Gellius/ een welspreker.

DEse Roomsche Orateur / ende groot ghe achte Grammaticus van Romen / trock in dat Attisch lant/aldaer heeft hi de Attische nachten beschreuen. Aulus Gellius een welspreker.

Lucius een Coninck/Emerita zijn suster.

LVcius Coili des Conincks Fusci soon / een Coninck in Engelant/of Britania/die wert van God/ tot boete en den Christelijckē geloove beroepen/ en hy quam met brieuē aen den Paus Eleuterium/begeerende hem en den zijnē int getal der Christenen aen te nemen/Anno 188. Met dien is Emerita zijn suster met de martelisatie des vyers begaeft en ghecroont geworden in een Casteel/ by den Trinis gheleghen. Engelant bekeert en totten Christen geloove ghecomen.

Linia der Keysers.

Lucius Anthonius Commodus de achthienste Roomsche Keyser.

ANno/ 182. soo heeft de ghemeyne Roomsche kiesinge tsamen metter erffelijcke Linie desen Lucium Anthonium gegeuen tot eenen Keyser/na het ouerlijden zijns vaders/om den Roomschen Scepter te hanthauen/ die quā na dē xvij. Keyser in dat regiment / met alle mans hope/ Lucius Anthonius Commodus een quaet vorst en Keyser.

hy soude

hy soude zijnen vader na volgen/ midts datter so groote neerstichept aen hem gedaen wert in zijnder ionchept / om door aenwijsinghe van goede mannen onderwesen te werden. Maer des ionchepts gemoet/ al te voren gegaen totter wellust/ die is door de houelinghen eñ telioerleckers seer haest af gekeert geworden tot verwaender wellust/ also/ dat hy vandẽ Crijch tegẽ de Duytschẽ/ die hem de vader onuolepnt nae liet / recht als vluchtich eñ schandelijc sonder noot/ daer de victorie opt hoochste was/ af trock / na Romen toe vloodt/ om den wellust te hanteeren / eñ dat tegẽ zijnder vrienden ende Ridders raet ende wille.

Daer wert hy van zijnder onlijdelijcker boosheyts weghen/ hert ouer gaen. Ten eersten van zijnder suster Lucilla / daerom dat sy de plaetse der Conniginne besadt/ eñ de Keyser Crispinam zijn wijf bouen haer wilde setten. Namaels door Perennium zijnen Hoofmeester/ bouen dien van Materno / den seer vromen Riddersman. Ten vierdẽ is hem van Cleandro/ dien hy zijn Hof eñ lijf beual/ met listẽ gericht geworden/ eñ hem na het leuen ghestaen / de welcke alle in haer listen geuangẽ/ haer schalchept mettẽ lijue betaelt hebben. Van doen voort soo veel perijckels gheleden hebbende / so en begost hy niemant meer te betrouwen (bysonder wat hem seluen eerbaerlijck stelde / ende met vrientschap te hemwaerts voechde) maer tot dooden/ alsnv dese/ dan dẽ genen/ wt den Raet ende vrienden: Ende alsoot gemeynlijck geschiet / wat de quade sondigen ende misdoẽ/ dat dat de goede onschuldige/ eñ onnosele moeten betalẽ/ eñ ontghelden: So liet hy zijn gramschap aẽ de oprechte vriendẽ eñ dẽ eerbarẽ Raet eñ Raetsvriendẽ/ de welcke hẽ eñ zijnẽ Rijcke wel wilden/ wt gaen/ eñ hielt alle man in quade meyninge / heymelijck viantschap eñ verborghen haet/ bysonder die hem goet gonden. Ende wãneer hy vreesen moeste/ eñ tot zijner boosheyt hem inden wege lach/ die dede hi wech helpẽ. Alle zijn mede gesellen eñ ghesworen/ die hem vant bloets weghen eñ Vaderlijcker gheneghenthept gonstich eñ gheneycht waren / met wat quade meyninghe datmen versieren mochte/ werden sy verdaen ende wech geholpen/ ooc zijn eygẽ suster/ dat geheele ghesiachte Cleandri / veel Edeldoms / veel vandẽ Roomschen Raet/ eñ de beste. Eñ soo wie maer alleen eenige deucht ende eerbaerheyt aen hinck/ die wert van zijnder vrientschap wt ghedaen/ ende een nieu booswicht van zijns ghelijcke ende listich Boeue in ende tot zijnder vrientschap beroepen / alsoo zijn herte af keerde vã alle eerbaer dingen ende oeffeningen. Hy gaf hem geheel totten wellust meer eñ meer/ niemant van zijnen gesellẽ wt werpẽde/ als eenẽ listigen ontrouwen Man/ die alleen na geen eerbaer wandelinghe met allen en volchde / noch teucht en beminde. Hy nam voor alle zijn feyten vã wapen eñ Ridderschap op het Jagẽ te stellẽ: Als nv dat wilt Dier / als dan dat te villen eñ te verworgen/ dat was zijnen lust/ waer af hem de Pluymstrijckers hẽ de eere der stercmoedichept toe schreuẽ. Hy nam de gheprofeste Joncfrouwẽ tot eewiger cuysheyt der Goddinne Veste / ende toochsetten Houe om te misbruycken / eñ quam in dese verlaten ontsinnichept / so dat hy zijns Vaderlijcken toename verloochende / ende hem seluen voor Commodo een sone Marci noemde. Ten laetsten beual hy hem te noemẽ eẽ soon Jouis/ namelijck Herculem. Daerom soo wierp hy dat Roomsche Keyser-cleet van hem/ ende cleede hem seluen met eender Leeuwen huyt. Eñ nam den strijt-hamer in de hant / daer bouen droech hy/ niet sonder belachen ende spot van velen/ een Coninclijck purpuren cleet / om daer mede zijnẽ Keyserlijcken ouervloet ende eerlijcke manlijcke deucht te bewijsen. Maer daer hy soo wert zijne wijffsche wellust ende grouwelijcke tyrannie af ghenomen ende voor gebeelt. Hy beual hen Calomnen op te richten in alle hoecken der stadt/ waer op Herculem met eenen gespannen boghe maken/ van grouwelijcken ghesichte / alsoo dat oock dat aensichte een dierichlijck aensien voor hem hadde/ om te bewijsen/ beyde/ zijn ernstachtighe straugichept / ende zijn consteiijck schieten metten boge / in welck zijns gelijc niet en mocht gheuonden werden. Namaels begaf hy hem seluen tot de schermschole / ende ghinck voort alle man hem ondermenghen / ionghen / vermeten/ brootdronckẽ liedẽ / naect op de openbaer plaetse met toe loopen eñ vechten / het welck den Romeynen een treurich aensien was/ eñ eenen Keyser gheheel schandelijck. Hy liet de Keyserlijcke handelen/ Crijch/ ende Paleys/ ende begaf hem tot een ouer groote ledichept/ ende versleet vetre alle zijnen tijt op de schermschole / daer hy oock dach ende nacht woonde by moetwillighe verwegen lieden / ende en wilde voortaen met Hercules ghenaemt wesen / maer voor de edelste Schermmeester ghegroet werden. Wierp dat beelt Solis van de eerweerdighe Calomne der Romeynen/ ende liet in de stede/ een Beelt setten/ met alsulcken onderschrift / niet als eenen Keyser / maer als eenen Vechter toe behoort/ namelijc/ een verwinder van duysent Vechtmeesters/ der welcker veel / hem ter liefden neder vielen/ ende de victorie ghewonnen gauen. Ten laetsten so wert hy door Maria zijn byslaperse ende aenhanck / door het voortstel Leti ende Electi der Hoofmeesters oft Camerlingen / vergheuen met fenijn in eenen drouc/ eñ doẽ dat fenijn door voorgaende Medecijne niet en wilde wercken/ ende dat hijt weder wt gaf/ soo becouten sy Narcissum een stout Jonghelinck/ dat hy hem/ in de Camer ghelaten zijnde / al slapende doode / dat ghesciede. Alsulcken eynde nam hy / nae dat hy derthien iaren zijns Keyserdoms / de alder edelste van Stamme ende schoonste van lijue voor allen / die voor hem gheweest zijn. Maer daer en teghen van gemoede so onedel ende veruaerlijc/ in veel stucken Neroni navolgende. Hy besengde zijnen baert selue / niemant betrouwende. Hy wert van alle man eẽ vyant des menschelijcken ghesiachts geoordeelt/ ende tot ongeluck / boosheyt/ ontucht / beulecte oncuysheyt / ende grouwelijchept geboren geacht. Hy liet zijnder toecomender boosheyt twaelf iaer out zijnde / een exempel sien/ doen hy met zijnẽ vader inden duytschen crijch troc/ daer in schicte hy hem tot loose lieden/ alle man onuoechlijc/ onlijdelijc ende onnut. Aldaer voerde hy een schaemtloos leuen. Hy weec de bywooninge eñ gemeynschap zijns vaders/ op dat hi vry tot zijnder boosheit mocht ruymte hebben / ende gaf daer mede zijnen vader eenen quaden troost van eenen goeden toecomenden Keyser / alsoo wy ghehoort hebben van Marco Anthonio Vero zijnen vader.

Lucius An= thonius ty= rãne/ leuẽ/ ...othept/ oef ...eninghe eñ ...egiment.

...ucius An= ...onius ...ommo= ...us een cã= ...er schol= ...r/ scher= ...er ende ia ...her.

Lucius Anthonius eẽ vyant alder menschen/ wert vermoort.

Helius Pertinax de neghenthienste Roomsche Keyser.

IN t Jaer 195. soo quam Helius Pertinax aen dat Rijcke/ dẽ welckẽ zijn duecht ende gehoopte/ ende eensdeels bewesen goetheyt / de Croone op sette. Want hy quam in dat Roomsche Regiment altijt vanden eenen staet totten anderẽ/ gheuoordert van zijnder goetwillichept. Ten laetsten wert hi tot de Keyserlijcke weerdichept ghecoren: Maer hy wert van zijnder vreckheyt wegen (die in eenen Keyser heel lasterlijc is) veracht / doch soo wert hy voor een eerweerdich man aen ghesien/ die doch meer smeeckende/ dan duechdelijck / van veel nijsgonstighers wert genoemt / die zijn smeeckerie voor een deucht vercochte. Ten laetsten wert hy van Juliano / den

Helius Pertinax den raet een goede Ridderschap een boos Keyser.

recht

recht gheleerdē in Palatio verslaghen / doortoe stoken des hofgesins / inde seste maent zijns Keyserdoms. Want de Ridders ende houelingē haten hem / van wegen dat hy seer gheerne ghesparich hadde Hof ghehouden / ende den Rijcke niet so veel op geleyt. Maer dat Roomsche volck / en hadde aen zijn doot gheen cleyn mishagen / daerom soo wert hy van des Raets weghen / als een vader des vaderlants / onder de Goden gherekent. Hy was van slechte ouders geboren. Sijn vader Helius / heeft met Tichelbacken om ghegaen in Liguria.

Keysers int beginsel niet vā edelen stamme oft bloede.

Julianus Didius / de twintichste Roomsche Keyser.

H. Pertinax ende Julianus Didius vrecke Keysers verslaghen.

ANno 195. was Julianus Didius een nacomer Pertinacis / die de Ridders op wierpen met onwille vanden Roomschen raet / die becommerde dat rijcke seuen maenden / van Senero verwonnen ende verslagen. Sommige meynen / de Ridders hebben den Keyser Pertinacem gedoot / zijn hooft op eenen stock lancks de stadt inden heyrlegher ghedraghen. Ende doen dese Julianus des seluen Pertinacis lijf in Palatio heeft ghevonden / soo heeft hy hem met grooter eeren doen begrauen. Sommighe meynen dese Julianus is de gene / die den Keyser verslaghen heeft / ende dat Keyserdom na hem becommert. De ander segghen / hy is des grooten Juliani des rechtgeleerden neue / welcx voorvaders zijn van Milanen gheweest. In somma / hy sy gheweest wie dat hy wil / het is de booste mensche geweest / die alsulcken schandelijck leuē voerde / so dat hy den volcke veruaerlijc / ende van velen verlaten wert / voornamelijc van zijnder giericheyt wegē / waerom hy om den haet des volcx te schouwen / aengesien dat Seuerus ooc van hem af viel / eñ selue na dat rijcke stont / dat regiment eñ rijc heeft op gesept. Maer het en holp niet / hy wert van eenē gemeynen crijchs-knecht int Palleys vermoort / om Seuero te behagē / die zijn geheel geslacht wt roeyde / eñ zijn goet verstroyde.

Lucius Seuerus Pertinax / de xxj. Roomsche Keyser.

Seuerus Pertinax alleē onder allen wt Africa / Roōs Keyser.

NA Christus gheboorte 196. Jaer quam Seuerus / vāder afcoemste wt Africa / om leerens wille tot Romen comende / aldaer hanteerde hy alsulcke deucht ende Ridderschap / soo dat hy vanden eenen staet inden anderen / tot op de Keyserlijcke weerdicheyt op getrocken wert. Hy was seer vreck / van natueren ernstachtich / met veel oorlogen belast / den gemeynen staet grootmoedich / hoe wel hy arbeytlijck regeerde. Hy was totter Philosophie seer neerstich / eñ teghen de Parthen / Adiabeniers eñ Arabiers / een sulcken verwinder / so dat hy der Arabiers gelegentheden tot eender Roomscher Prouincien maecte. Hy vercierde de stadt met gemeynen gestichten / eñ was matich in spijse / slecht in cleederen / vaderlijcke tijtcortinge begeerlijc / somtijts wijn begeerēde / des vleesch gemeynlijc niet gebruyckende / was een cierlijck persoon / van Africanische sprake tot aen zijn eynde. Maer doen hy ten laetsten met menigherley aenstooten / niet alleen in Syria / maer oock in Gallia ende Britannia / na verlatinge schier vā alle zijn geselschap ende vriendē / beswaert wert / so sterf hy tot Eburaco in Gallia / int xviij. Jaer zijns Keyserdoms / eñ liet twee sonen achter / Cassianum ende Getam.

De vijfste veruolginghe der Christenen. Anno 200.

De vijfste veruolginge der Christenen.

DE vijfste veruolginge der Christenē Gods / heeft wt de gramschap ende beuel des Keysers Seueri / ontrent desen tijt begost / hy was de vijfste onder de Keysers / die tot het veruolghen der Christenen hem onder want. Daer wert hy gestadichlijck met menigherley perijculen ende oorloghen becommert / so en waren de Romeynen oock niet sonder godlijcker wrake. Want sy waren alsoo haest met Borgherlijcke Crijghen in wonderlijcke maniere bedroeft. In welcke veruolghinghe / die hier na genoemde geleden hebbē / namelijc Henricus een Bisschop tot Lions / Leonides vā Alexandria des groote Origenis vader / Eugenia / Perpetua / Felicitas / Narcissus eñ Patriarc tot Jerusalē / Julius eñ Eusebius / Tiburtius Valerianus / Cecilia / etc.

Linie der Keysers.

Bassianus Antonius Caracalla / de xxij. Roomsche Keyser.

ANno 213. Bassianus ofte Cassianus / des voorgenoemden Seueri soon / Aurelius Antonius Caracalla metten toenaem / die sette na zijnen vader de Croone op / maer Geta zijn broeder werde voor eenen openbaren viant bekent ende geoordeelt / ende daerom van zijne quaden met alle boosheden beuleckten leuens eñ oock van des dootslagens wegē / aen Papiniano dē Rechtgeleerden begaen / verslaghen. Maer Bassianus was scherper / eñ in alle vleeschelijcke begeerlijcheyt ouermatiger / dan zijn vader / eñ en liet geen geslachte der boosheyt in zijn leuen achter / noch duerde hy ses Jaer. Hy nā zijn Stiefmoeder tot eenen wijue / met die wan hy eenen onechtelijckē soō Heliogabalum. Hy beual de gene te onthoofden / die mede rijne voor de vierdagige Cortse aen den hals droegen. So waren ooc die vā hem verdoemt die by de Calomne pisten. Ten laetsten so wert hy indē Strijt tegen de Parthē / als hy vā dē Peerde clam / om zijn water te maken / verslagen / int seste Jaer eñ tweede Maēt zijns Keyserdoms / doē hy xliij. Jaer out was. Int eerste beweēde hy zijns vaders grouwelijcheyt / eñ stelde hem als oft hy een groot mishagē van sulcx hadde. Maer so haest als hy wert vermaent ende int Rijck verwermt / so ghinc hy zijnen vader te bouen in hoouerdie / tyrannie ende alle boosheyt.

Macrinus Opilius met zijnen soon ende oock Albino / de xxiij. Roomsche Keyser.

INt Jaer 219. so heeft Opilius Macrinus nae het dooden Caracelle / dat Keyserdom vercreghen / met zijnen soon ende Albino. Maer na diē dat sy beyde niet langher dan een Jaer eñ twee maenden gheheerschapt en hebben / so en hebben sy wt cortheyt des tijts niet gedachtweerdichs geoeffent / maer zijn in eenē tweedracht des Ridderschaps verslagen / ende namelijck Macrinus van Heliogabalo by Antiochia. So wert oock Claudius Albinus in Gallia een Keyser ghenoemt / van edelen gheslachte. Die en heeft hem geensins geenen naem gemaect / dan alleen vander brasserie wegē. Wāt hy heeft op een Auontmael hondert Campenische perseckens / thien Hostiensche Meloenen / 500. Vijghen / 400. Zeeslecken gheten / eñ daer mede by den Herders een eewighe gedachtenisse ghecreghen. Dese Keyser was van duysterder gheboorte / die meer dat geluck / dan zijn gheslacht / Const oft Ridderschap / met alle mans verwonderen tot Keyser maecte.

Diadumenus de xxiiij. Roomsche Keyser

NA Christus gheboorte 220. Jaer / soo liet de ghemeyne verkiesinghe Diadumeno dat Keyserdom toe staen / van zijnē vader Macrino / den naesten Keyser / den welcken dewijle dat hy noch een kint was / dat Rijck voorschreuen toe gheeyghent wert. Want hy vander jonckheyt

op van

op van alle kinderen dat aerdichste ende best ghesiende achte. Doē hy alder eerst zijn Keyserlijcke cieragie aen dede/ daer verscheen hy also cierlijc/ dat hy van allen bemint wert. Ende midts dat dese naetste vier/seer cortē tijt regeerden/oft ooc heel niet dat des gedachtenisse weerdich is ghedaen en hebben/so en zijn sy van sommige Historischrijuers niet in tghetal der Roōsche Keysers ghestelt. Herodianus en set maer alleen Macrinū/eñ van dese een schoon merckelijcke Historie. Sommige souden desen totten naetsten Keyser zijnen Vader/met welckē hy niet langer dan een Jaer en soude geregeert hebbē/hebbē gerekent. Het waren beyde wilde menschen/ grouwelijcke onbeschaemde Tyrannen/ bloetdorstich / Afgodisten/eñ ten laetsten zijn sy beyde ghedoot/ daer toe gesocht/ende int vlieden achter-haelt.

¶ M. Aurelius Antoninus Heliogabalus/de xxv. Roomsche Keyser.

M. Aurelius Antoninus de xxv. Keyser sette de wijuē in den raet.

NA Christus gheboorte 221. Jaer/so ontfinck dat Keyserdom Marcus Aurelius Antoninus Heliogabalus / alsmen meynt des voornoemdē Caracalle wt Semiamira zijn byslaepster oft schoon bywijf/Soon gheweest. Dese Keyser gheboot zijnder moeder inden raet te gebieden / ende is de alder eerste Keyser / onder welcken een wijf in de stede eens mans inden Raet gegaen is. Hi maecte den vrouwen een bysonder raethuys/die maeckten onder malcanderen belachelijcke wetten/hoe dat de wijuen gecleet souden gaen/ ende welcke den anderen wijcken ende voor haer op staen souden. Dese Heliogabalus en heeft geen ander gedachtenisse / dā alle snootheyt ende schande na hem gelaten/maechden gescheynt/ hoerachtighe wijuen altijt in huys ghehadt/den Roomschen raetgeuer Sabinum ghedoot/weerdicheyt / officien eñ eere / schadelijcke loose lieden beuolen/eñ onder de Roomsche Keysers de eerste die silueren tafelen ende coffers gehadt heeft. Ende doen hy van zijne vrienden gewaerschout was hem te wachten/dat hy niet in armoede en quame / daer antwoorde hy / Wat isser beter dan my seluen eñ mijns wijfs erfghenaem te worden. Hy verdructe zijne argelistighe pluymstrijckers ouer tafel met fenijnige violen eñ bloemen / also dat haerder sommighe daer af storuē. Hy vercierde sommich geslachte der vleeschelijcker begeertē / hy cleede hē in Venus ghedaēte/eñ nam eenen man te wijue. Zijn moeder had inden raet de eerste stēme/die moestmē inde stede eens mans alder eerst vragē. Waer door hi also versmaet wert/dat hy in eē oproer der Ridderschap met zijnder moeder tonder ginck/ ende daer na door de lodder-boeuen door oft lancx de straten eñ heymelijcke stinckende hoecken snoodelijc geuoert wert int vierde iaer zijns Keyserdoms. Also verginc dat geslacht Antoninorum met dē name. Ende also vielen de eerste Roomsche Keysers wel nae alle door het sweert / van haer Ridderschap ende hofgesin. Want hoe wel dat het hoochste verkiesen met ghewelt by den edelen stont/ ende dat sy veel Keysers coren/ende met gewelt op wierpen / soo versloeghen sy hem doch euē wel/ wanneer hy niet na hen behagē en regeerde / ende hoe beter hoe weyniger plaetse ende genade de selue by hen vant. Alsoo zijn nae Lucio Antonino Cōmodo xvj. Keysers na mal-

Weynich Keysers eēs rechtē doot gestoruen.

canderen vermoort ende doot geslagen/den meesten deel van haer eyghen lieden/ seer weynich in oorlogen oft strijden/also ooc van Julio aen/tot schier opt eynde der Keysers / selden een dē rechten doot ghestoruen is. Ten eersten veel doort sweert gheuallen / ende doent een weynich wilt soude werden/ de Keysers alsoo te vermoorden/ so werden sy listichlijck met fenijn wt gheroept/ also ooc den meestendeel der Pausen. Dat recht verkiesen eens Keysers was by den Roomschen raet / maer alsoo dat dickwils ghelt voor recht gaet/ also moesten sy dickwijls de kuere met onwille het Ridderschap laten / ende eenen Keyser hebben/ die sy niet gheern en hadden.

¶ Aurelius Alexander/de sessentwintichste Roomsche Keyser.

Aurelius Alexander een goet zaet Christi.

INt iaer Christi 225. nae het dooden Heliogabali / soo is dese Alexander een bysonder voorbeelt alder deucht/wt Mammea zijnder Christelijcker moeder geboren/Keyser geworden/eñ tot een wederbrenger des ghemeynen profijts / het welc door den laster der voorgaender Keysers in eenē afval gecomē was/hooch verloopē/daer in waren hem bystandich eñ behulpelijck zijne dienaers ende raet/ Julius Fontinus de hoochgeleerde/Item Vlpianus ende Paulus/in wereltlijcke rechten seer besochte mannen. Hy leefde sonder pomperie ende eergiericheyt / ende was van alsulcker voorsichticheyt / dat hy van niemanden bedrogē en mocht werden. Hy verachte gelt/edel gesteente/ ende de flatteringe. Hy wilde Christo eenen tempel stichten/eñ hem onder het getal der goden rekenen. Noch ionc zijnde greep hy teghen de Persen eenen crijch aen / ende verwan Xerxes haren Coninck/ volstandelijck. So was hy oock alsulcken ernstelijcken straffer der Ridderlijcker ontucht / dat hy oock sommighe scharen gheheel ouerweldicht/af sette/ ende van haerder eere ende edelheyt beroofde. Daerom wert hy in eē oproer der Ridderschap by Mentz in Gallia verslaghen / int derthiende Jaer zijns Keyserdoms. Wanneer desen Keyser yemant strafte/ soo dede hy door den Scherp-rechter wt roepen/ de gemeyne spreucke der Christenen/die hy van hen gehoort eñ geleert had/ dat ghy niet en wilde dat v gheschiede/dat en doet oock eenen anderen niet / ende dat dede hy oock op de straten / ende op openbare plaetsen wt roepen. Hy was een costelijck eñ wonderlijck schilder ende Poeet / in Griecscher tongen voornamelijc gheleert. Niemant en liet hy treurich van hem gaē/ bewees hem seluen tegen alle man lieflijc / Christum soude hy in zijn slaepcamer geeert hebben.

¶ Maximinus de xxvij. Roomsche Keyser.

Maximi. een herder eñ moordenaer wert Keyser.

MAximinus de Keyser / die is nae Christus gheboorte 239. Jaer na Alexandro van de Ridderschap/na dat hy den Crijch in Duytslant geluckich geuoert hadde/sonder eenich toe seggē des Roomschen Raets/ tot eenē Keyser gecoren. In de eerste kintsheyt was hy eē Herder / by tijden een medegheselle der schakers ende moordenaers/die hy vā ouerloopinge bewaerde. Hy begost het Ridderschap te hanteerē onder dē Keyser Seuero/want hi was vā Ridderlijcke deuchden in het aensien/ eñ van manlijcker ghedaente eñ persoon also fraey/ dat hy meer dan acht voeten lanck was: so hadde hy een so volcomen lichaem/dat/ wanneermen van langhe ende ongeuoegelijcke menschē seyde/so seydemen: Dese behoeft wel des Keysers Maximinus hosen: Soo was hy ooc alsulcken drincker / dat hy den wijn met cruycken in hem goot/ende dickwils op een nachtmael de groote cruyck int Capitolio vol wijns wt dranc: veertich pont vleesch adt hy / eē groot onghedueerich man / hy wert van de heyrcracht tegen des raets wille gecoren na Alexandro. Maer na dat hy na Nerone/ de seste veruolger der Christenen was/so wert hi van Pupieno tot Aquileia/die hy int derde Jaer zijns Keyserdōs belegert hadde/ tsamē met zijnē soon Maximino verslagen/ ende zijn hooft tot Romen ghesonden / segghende: Van quaden aert en salmen

geen kiekenē behoeden noch laten op comen. Hy verkeerde alle dinck / de rijcke beroofde hy / de arme maecte hy rijc / de quade loose boeuen hief hy hooge / de goede vermoorde hy iammerlijck / ende so moesten ooc de Christenen veel onder desen lieden / ende maeckte veel martelaers. Want die van Aquilea hielden haer tegen hem / op der Roomscher raets zijden also ghetrouwelijck / so dat sy wt ghebreck van snaren / wt der vrouwen hayr locken coorden oft pesen tot het gheschut maeckten. Daerom der seluer vrouwen te eeren / so timmerden de Romeynen eenen tempel / der holle Goddinne Venus ter eeren.

Gordianus / de achtentwintichste Roomsche Keyser / met zijnen soon Gordiano.

De K. tegē Maximinum gecoren / om zijn ontrouwe wt te royē.

GOrdianus creech nae Maximino dat Keyserdom / Anno 240. doen hy de Parthen met grooter nederlage dat velt afgewonnē had / daer wert dese alder edelste man met zijnen soon eenē Keyser genaemt. Doen hy lxxx. iaer oudt zijnde in veel Prouincen een regent gheweest was / soo hieten sy hem ten laetsten Africanum / ende der Aphriers Keyser Gordianus de ionghe wert tot eenē Keyser verclaert / ende heerschapte ses iaer. Maer doen Maximinus sonder den wille des raets van Romen dat Keyserdom aen hē bracht / soo stelde den raet drie Keysers om den seluen te beuechten. Vanden seluen werdender twee / als Pupienus Maximus / eens Smits soon / ende Galbinus int Palleys verslagen / also / dat Gordianus alleen in dat Keyserdom bleef. Hy soude tweentsestich duysent boecken in zijnder liberie ghehadt hebben. Ten laetsten doen hy om te triumpheren nae Romen keerde / so wert hy niet verre van Romen / wt listichept Philippi verslagen / ende met eenen eerlijcken titel met vierderley tongen begrauen. Van dese derthien Conninghen leest int laetste Herodianum / gheheel aerdich beschreuen. Van Angelo Policiano int Latijn ghestelt wter Grieckscher spraken.

Een smits soon wert Keyser.

Marcus Julius de negenentwintichste Roomsche Keyser / met zijnen soon Philippo.

Philippus de eerste Keyser der Christenen.

INt 266. Jaer / doen Philippus een Arabier de heyrcracht der Ridderschap in Italien weder gebracht hadde / so heeft hy met zijnen soon Philippo vijf Jaer int Keyserdom gheheerschapt. De Christenen hebben desen eersten Keyser ghehadt / maer hy en heeft de heymelijcke bediedenisse des gheloofs metter daet niet aen geroert / maer alleen beleden. Die beyde werden daer na wt de listichept deen van de heyrcracht verslagē / Philippus de vader tot Verona / de soon / etc. ende zijn onder de Goden gerekent. Maer Philippus de ionghe was van alsulcken moede / so dat hy met gheen tijtcortinghe noch beweghen om lachen en mocht beweecht werden. Ende na dat hem Decius afgonstich was / daerom soo keerden sy haren schat aen dē Paus Fabianum. Wt der seluer oorsake creech Decius eenē grooten haet teghen de Christenen / ende het coste veel bloets. Hy stont noch binnen zijn leuen Gordiano na zijn leuen / doode hem zijn suster met liste / ende Gordianus wert ten laetsten selue vanden Philipperen ghedoot. Dien Philippus was een afuallich wt Arabia / ende zijn vader der moordenaers Hooftman. In Scithia wort vande heyrcracht eenen anderen Keyser op geworpen / met name Marinus. Tegen dien sandt Philippus decius wt / die versloech Marinum / eñ daer nae oock Philippum / wert also als eenen rechten Arent selue Keyser / hoe wel dat sommighe segghen / bedwonghen met onwille.

Decius de xxx. Roomsche Keyser.

VAn Christus gheboorte 251. nam Decius / in haet teghen de Christenen bernende / wt de oorsaecke voor verhaelt / dat Keyserdom aen / euen wel ghedwonghen van de Ridderschap onwillich met blooten sweerde. Den Borgherlijcken crijch / die in Gallia op stont / heeft hy op getogen / ende op eenen hoeck gebracht / zijnen soon tot Romen tot eenen Keyser ghemaect. Daer na als hy twee Jaer met zijnen soon heerschapte / so is hy in den Barbarischen Crijch verdruct / ende in eenen Poel oft Put versoncken / also dat zijn lichaem nergens gheuonden en wert / eñ verderf also met verdienden oordeel / die na Nerone de vij. veruolghinge der Christenen aen richte ende beweechde / waer in veel heyligher mannen tonder ghegaen zijn / door zijn bloedige handen. De ander segghen van eenen wonderlijcken goeden man / desghelijcken na Traiano tot op hem niet gheweest en is. Doen hy door verraderie verontrout is ghewořden / soo is hy van het Peert in eenen poel oft put ghesprongen / op dat hy de vianden niet in de handen en quame. Zijnen soon is met eenen pijl doorschoten ende ghestoruen.

De seste veruolginge der Christenen.

NAe Nerone soo heeft Maximinus de Keyser aen de Christenen de hant geslagē / eñ bysonder aen de Clercken ende Priesters. Zijnen loon ontfinck hy weerdich zijnen arbeyt / als eerst van hem ghehoort is. By de lx vermaerde martelaers hebben onder dese tyrannie de Croone der martelaers ontfangē / te lanc om te verhalē.

De seste eñ seuenste veruolginghe der Christenen.

De seuenste veruolginge der Christenen.

DE Keyser Decius is de seuenste / die na der Christen bloet ghedorst heeft / die quā Philippo / als hy van Verona tot den Crijch weder te huys trock / onder het decsel van hem te eeren te gemoet / eñ doode hem also listelijc / waer door hy dat Keyserdom aen hem bracht / ende na Romen trock / om gesien te worden / hoe dat hy wt Jaloesie ende liefde der Goden / zijnē Heere daer om dat hy een Christen man was / ghedoot hadde. Ende beweechde een seer herde veruolginge tegen de Christenen / seer veel doodende / ende bysonder daer onder ooc den soon des voornoemdē Keysers Philippi / onder welcke dese navolghende martelaers gheledē hebbē: Abdon / Sennen / Appolonia / Serapiō / Maniacus / Victoria / etc.

Linie der Keysers.

Gallus Hostilius met zijnen broeder Volusiano ende Emilio de xxxi. Roomsche Keyser.

AN. 254. Jaer / Hostilius ende Volusianus gebroeders / Decij sonen / werden terstont tot Keysers gecoren. Tot den seluen tijden so begost tot wrake des Christelijckē naems alsulckē Pestilencie / bysonder in Egiptē eñ Alexandria / wel thien iaer duerende / so datter oock anders weynich Steden ende Vlecken waren / die alsulcken iammer niet en geuoeldē. Dese twee Keysers en hebbē niet treffelijcx gehādelt. Haer gedachtenisse eñ Vorstendommē vergingē schier met de pestilentie. Doen hieuen sy tegē Emilium die hem der nieuwer saken onderwant / eñ hem seluē een Keyser noemde / een oorloghe aen / ende werden daer in alle beyde gedoot / doen sy twee Jaer geregeert haddē. Eñ also Emilius van eender duyster afcoemste was / so regeerde hy ooc veel duysterder / eñ wert in de derde maent wtgeroept.

Pestilentie thien Jaer gheduert.

Keyser Emilius van nederē staet.

Tot desen tijden hebbē de Roomsche Keysers noch dat hoochste in gehouden/ als de Scythen/ Mysiam/ Sarmacia/ Greciā/ etc. Daer oock dese Emilius voor zijn Keyserdom Hertooch was/ dien de heyrcracht aldaer selue tot eenen Keyser maeckte. Die beloofde den Roomschē Raet / hy soude Mesopotamiam/ Thraces ende de Armeniers wederom winnē. Daer en tusschē so kosen de knechten inde Borcht Valerianum tot eenen Keyser. Doen dat de Emilianen hoorden/ so vielē sy van Emilio af/ eñ doodē hem by Spoleto.

Valerianus met Galieno/ de tweendertichste Roomsche Keyser.

ANno 155. regeerde Valerianus tsamen met Galieno zijnē soō vijfthien iaer. Wāt dewijle dat Valerianus hem in Ries ende Norghew oeffende/ so wert hy aldaer van het heyr/ eñ Galienus tot Romen vanden Raet tot eenen Keyser gecoren. Deser twee heerschappinge en vercleynde den Naem van Romen niet weynich/ also dat haren roem schier wt geroept was/ van haerder raserie weghen teghen de Christenen. Want de Duytschen quamen tot Rauenna toe/ met Sweert ende Vyer alle dinck verwoestende. Soo voerde oock Valerianus eenen Crijch in Mesopotamia / aldaer werdt hy van Sapore den Coninck der Persen gheuanghen / ende bleef by de Parthē in onedelder dienstbaerheyt. Want als de Coninck der Persen op een Peert sitten wilde/ so ghebruycte hy den seluen Valerianum voor een voetebanc/ zijnen voet op zijnē neck settende/ ende also op dat Peert climmende. Maer Galienus als hy tonck was tot eenen Keyser gecorē/ soo regeerde hy int eerste dat Rijc geluckelijc/ terstont voegelijc/ tē laetsten schadelijc/ want in hem was de dorstichheyt van snelder cracht. Doch vielē der Barbari alom in de Roō sche gelegētheyt/ eñ daer resen tot wrake vā God verweet sommige Tyrannen/ die het gene dat de voorgaēde viandē gelatē haddē/ geheel verwoestedē. Dese Galienus gaf hē met verlatinge des gemeyn Regimēts profijt tot Melanē in eē seker ledicheit/ om des vleesch wellust te volbrengē/ eñ gaf ghedoot zijnde dat leuē onwillich oorlof/ int ix. iaer zijns Keyserdōs/ doort in gheuē Cecropij des Hertogen in Dalmacia (so sommige meynē) alwaer ooc zijn broeder Valerianus verslaghen soude zijn. De Duytschē trockē tot in Spangiē toe. Eñ na het vertwijfelen der sakē/ so wert dat Roomsche Rijck verdoruen / eñ Posthumus wt Gallia duyster geboren/ die heerschapte met gewelt door tyrannie als een Keyser thien iaer / eñ wert in een oproer der Ridderschap verslagen. Daer na so onderwant hē Victorinus der Gallischer heerschappie / de welcke / daerom dat hy vreemde houwelijcken verscheurde/ int tweede Iaer zijnder heerschappie tot Ceulen verslagen wert. Na desen wert Tetricus een Roomsch Raets-heer ende Regent des lants Aquitanie/ vā het Ridderschap tot eenen Keyser ghecoren. Op desen tijt wert dat Roomsche Rijc arm/ eñ schier geheel wtgeropt. Wāt Galienus verloos schier den Romeynen alle hare gebieden ende Landē/ het welck alsdoen van dertich Tyrannen bestreden wert/ ende dat de sake so verre quam/ dat alle man daer aen vertwijfelde als dat het Roomsche Rijck nemmermeer en mocht de schade verhalen. Hy wert by Melanen met zijnen broeder Valeriano iammerlijck verslagen.

De Duytsche verderuen Italien ende comen in Spangiē.

Dertich Tyrannen / die hen onder den Keyser Valeriano ende Galieno verheuē hebben dat Roomsche Rijck becommert/ ende hen Keysers laten noemen.

INt 260. Iaer / schrijft Trebellius Pollio int xxx. cap. van xxx. Tyrannen/ die dat Roomsch rijck onder Galieno ende Valeriano beswaert/ ende hen seluen Augustus genoemt hebben. Cyriades de eerste Tyran ontvloot zijnen Vader met eenen grooten clomp gouts / ende schickte hem by der Persen Coninck Saport. Ende doen sy met malcanderen Cesaream bestredē / ende de Romeynen aldaer ter neder leyden / so wort dese vanden knechten Augustus ghenaemt.

Dertich tyrannen die haer Keysers hebben laten noemen / ende t'Roomsch Rijck beswaert.

Cassius Labienus Posthumus de tweede tyran/ eē Romeyn/ een strijtbaer man/ desen maecten de Fransoysen in Galliam tot eenen Keyser.

Posthumus des eersten soon/ de derde tyran/ die wert beyde van zijnen vader ende den Fransoysen int vlacke velt voor eenen Keyser gegroet/ een seer welsprekende man/ de welcke Quintilianus ghedenckt/ die verginck met zijnen vader.

Lollianus wert in die stede de vierde tyran/ terstont voor eenen Keyser op geworpen vande Fransoysen. Dese heeft alleē belet/ dat de Duytschen Romen niet verdoruen en hebben. Ende heeft de om gheworpen Sloten vanden Duytschen/ al weder op laten maken.

Victorinus die wort met hulpe der Duytschē voor de vijfste Keyser ghegroet/ ende tot Ceulen van eenen Duytschen knecht verslagen/ doen hy recht begost met Posthumo te regeeren.

Victorinus de ionge/ die wert effen met zijnen vader verslagē / ende te Ceulen met zijnen vader Keyser ghenaemt/ in een graf ghelepdt.

De seuenste Tyran Marius een Smit ende strijdtbaer man/ die wert oock vanden knechten tot eenen Keyser ghemaeckt/ ende met zijnen eyghen Sweerde/ dat hy selue ghemaect had/ van eenen Crijchs-knecht doorsteken / op den derden dach zijns Rijcx.

Tetricus de achtste Tyran / van Victoria de Keyserinne tot het Rijcke ghebracht / doen hare sonen verslaghen waren.

Tetricus de ionge/ een soon Victorie/ eñ lantvoocht in Vrancrijc/ de ix. Tyran/ die is van zijn der moeder Keyser ghenaemt.

Ingenuus een Lants-regent in Pannonia/ is van het heyr tot eenen Keyser ghecoren / maer vanden Keyser Galieno verslaghen. Dese is in de orden de thienste.

Regilanus een opperste Hooftman des heyrs in Illyrico / die is int heyr tot eenen Keyser op geworpen. Dien hebben recht de Moschabiten verslaghen in eenen strijt / met desen nam de elfste Tyran een eynde.

Aureolus wert nae hem Hooftman ende Keyser in Illyria van den knechten ghedwonghen. Maer hy is in eenen toch teghen Galienum van Claudio de twaelfste tyran ghedoot.

Macrianus de oude eerbaer man/ sterck/ volcomen ende rijck/ beschermde dat rijck / dewijle dat Valeria. in Persen geuangen lach. Maer hy wert in Tracia/ doen hy tegen Galienum wt getrockē was/ vā Aurelio met zijnē soon verslagē.

Macrianus des eerstghemelden soon / dat is als voor gheroert is/ de veerthienste Keyser/ van Aurelio ter neder ghelept / in eenen strijt met zijnen vader.

Quietus een soon Macrini/ die is ooc/ als met zijnen vader ende broeder ghelijck Keyser ghegroet/ ende also oock met hem verslagen geworden ende een eynde ghenomen/ de xv. tyran.

Odenatus een Vorst der Palmirenen / die is in Orienten een Roomsch Keyser ghewordden. Maer van Meonio met zijnen soon verdreuen ende verslaghen/ de sesthienste tyran.

Herodes des voornoemdē soon creech met zijnen vader den seuenthiensten Keyser dat regiment/ ende wert met zijnen vader verslaghen.

Meonius Odenati vader diē hy gedoot heeft/ die is in Orienten wt haet aen het rijck gecomē. Seer haest wert hy doot geslagē/ de xviij. tyran.

Balista een treffelijck man om den gemeynen oorbor te regeeren / eñ een Stadthouder Valeriani/ is de xix. Keyser genoemt.

Piso Frugi is in Thessaliam van Macriano wt gesonden/ tegē Valentē getrocken/ eñ aldaer Keyser genoēt/ maer terstont vā Valente gedoot.

Emilianus is by die van Egypten inder Romeynen heyr tot Hooftman te wesen ghedwonghen / om dat Rijck in te nemen. Dese twintichste Keyser is van Theodoro ghevangen/ Galieno levendich over gesonden / ende inde ghevanckenisse gedoot.

Saturninus een wijs geschict man/ wert ghedwonghen van het heyr tot het Regiment. Die heeft veel Strijden voor de Romeynen teghen de Heydenen verwinnende ghevoert/ is vanden Crijchslieden die hem tot het Regiment dwongen/ gedoot/ de xxi. Tyran.

Trebellianus is tot Isauria een Vorst des Roomschen Rijcx geworden. Hy sloech Munte in zijn ende des Keysers naem/ is overwonnen verslagen/ de xxij. Tyran.

Herennianus ende Timolus twee gebroeders ende sonen Odenaci / zijn Keysers genaemt/ ende Aureliano verslagen.

Zenobia een moeder der voorgenoemden/ die track dat Rijck gheweldich tot haer. Regeerde in Orienten eenen goeden tijt. Dese heeft Aurelianus verwonnen. Een wijf van wonderlijcker grooter cuysheyt. Doen was Galienus/ so gheheel van alle Keyserlijcke weerde af ghetreden/ dat oock de wijuen haer niet en schaemden dat Rijcke aen te vallen ende te verrijghen.

Celsis is van de Aphriers in Aphrica Keyser ghegroet ghewordden. Dese quam op den sevensten dach zijns Regiments / aen zijn eynde/ van zijn eyghen volck.

Zijn lichaem is vanden honden verscheurt ghewordden.

Censorinus een seer strijtbaer man. Dese laetste is onder Keyser Claudio tot het Regiment des Keyserdoms gedwonghen/ ende op den vij. dach zijns Regiments gedoot.

Claudius van desen name de tweede/ de xxxiij. Roomsche Keyser.

Claudius de tweede een goet Keyser.

IN't 220. Jaer / so koos beyde / den Roomschen Raet ende het Ridderschap / desen Claudium tot eenē Roomschen Keyser. Dese heeft de Gotthen die dat Grieckenlant in Macedonien verwoesten/ met ongeloofselijcke Strijden ter neder ghelept. Daerom wert hem vanden Raet eenen gulden Hellem ende Calomne toe geeyghent. Hy was eē matich eñ redelijc man / ende der gerechtichheyt aencleuende/ ende totter sake des gemeynē oorbors aen houdende ende voorderlijc. Dese en heeft niet verre van de Zee Benaco in een bosch Lugana genaēt/ gelegen/ tegen twee hondert mael duysent Duytschen gevochten. Ende der seluer alsulckē menichte ter neder ghelept/ so dat nauwe dat halue deel over en bleef. Hy en regeerde niet vol twee iaer/ eñ gaf in eender sieckte den geest. Van desen heeft dat geslachte der Constantinen zijnen oorspronc. Den Tyran Aureolum heeft hy vanden rijcke ghestoten.

Quintilius oft Quintilianus / de vierendertichste Roomsche Keyser.

QVintilianus des voornoemdē Claudij broeder/ wert van het heyr tot Keyser ghecoren. Maer hy wert op den xvij. dach zijns Rijcx verslagen. Sommige meynen/ als hy gehoort heeft/ dat Aurelianus tot eenen Keyser van het heyr opgeworpen is/ so heeft hy hem seluen ghedoot.

Valerius Aurelianus/ de xxxv. Roomsche Keyser.

DOen men telde na Christus gheboorte/ 272. Jaer / so wert Aurelianus tot het Keyserdom / beyde wt het Ridderschap eñ Raets verkiesen beroepen. Van Dacia geborē/ in Ridderlijcker daden beroemt / int strijden machtich/ doch totter grouwelijckheyt van eenen genegen ghemoede. Hy heeft de Gotthen by de Donaw met swaren strijde geslagen/ ende dat Roomsche rijck drie iaer van der vervolginge bevrijt. Dese heeft alder eerst by den Romeynen eē Keyserlijcke croone opt hooft gestelt/ ende gulden stucken gebruyct / tegen der Romeynen zeden / oock des edels ghesteente. De stadt van Romen heeft hy met stercker ende wijder mueren omringt / den Afgod Appollini eenen Tempel gesticht/ Zenobiam de Keyserinne int Oosten / niet verre van Antiochia bestreden/ in Galliam treckende. De Lechueldische eñ Barbarische belegeringe verlost. Ende doen hy weder in Grieckenlant troc/ so wert hy in Heraclia ende Constantinopel wt boosheyt zijns Notarij gedoot. Die de negenste vervolginge tegen de Christenen beweechde / eñ regeerde vijf iaer ende ses maenden. Dees Keysers moorder was een Papinne des tempels der Sonnen. Dese Keyser was meer een gedwongē dan een goet deuchdelijck Vorst met zijnder tyrannie/ midts dattet so qualijck met dat Roomsche rijck stont. Hy was grouwelijck ende bloetdorstich/ alsoot ooc doen dē noot voorderde. Op eenen dach heeft hy xlviij. Sarmaten in Illyrica gedoot met zijnder eygender hant. De knechten hielt hy in grooter vreesen / hy stelde een nieuwe maniere van straffinghe over de overspeelders/ ooc inden Leger. Alom hadde hy victorie tegen de Marcumannen/ Gotthen/ Syriers / Duytschen/ etc. Hy sterf van zijn Hofgesin (also die ander seggen) verslaghen. Nae hem stont dat Keyserdom stille sonder Keyser / ses maenden.

Keysers en zijn eerst niet na den erffelijcken stamme/ maer na de kiesinge geordineert.

De achtste vervolginghe der Kercken.

WT het bevel des Keysers Valeriani die na zijn aen genomē Keyserdom van Nerone/ de achtste vervolginge der Christenen voornam/ alom beval de Christenē te pijnigen. Eñ die hen van de Afgoden aen te bidden/ weygerden / met alderley martelisatie wech te helpen. Want hoe wel dat hy int eerste de heyligen Gods also eerde/ dat zijn huys een kercke Gods geacht wert/ so wert hy doch daer nae door eenen Ketter oft swerte constenaer also verkeert/ tot het verachten des Christen geloofs/ dat hy de vervolginge also ghebruycte/ dat zijn grouwelijck rasen / der werelt niet weynich en schade/ ende der kercken Gods profijt daer af en quam. Want niet lange daer nae / so verwecte God tot wrake de Duytschen/ die met vyantlijckē gemoede op stonden/ eñ tot Ravenna toe trocken/ verwoestende ende verdervende alle dinc. Ciprianus/ Laurentius/ Hipolitus/ Romanus/ Concordia / Quirinus/ Valentinus/ ende andere zijn doen der martelisatie toe gevoecht. Maer Galienus zijn broeder die heeft wt eender openbaringhe des oordeels Gods verschrict zijnde/ der kerckē vrede gegevē.

De neghenste vervolginghe der Christenen.

DEse quā voort wt het bevel des Keysers Aureliani/ Maer doen hy wt het ingheven van quaden raet / zijn brieven ende schriften aen de regenten des Roomschen lants ende ghelegentheden had wt gesonden/ om de Christenen alom te plagen/ so wert hy door het Godlijck oordeel vanden Hemel gheraeckt/ ende sterf schandelijc/ van zijnen eyghen Notarius ghedoot.

Linie der Keysers.

¶ Publius

Publius Annius Tacitus/ de xxxvj. Roomsche Keyser.

Tacitus eē Raetsheere tot Romen wert Keyser.

ANno 277. soo ontfinck na Aurelio Tacitus het Keyserdom / beyde vanden Roomschen Raet/ volc eñ Ridderschap gecoren/ want in zijnder kiesinghe stont een Roomsche Raetsheer op / segghende: Een heyr en mach sonder eenen Vorst niet langhe bestaen / daerom so eyscht den noodt eenen te kiesen / want men seydt / dat de Duytschē de gelegentheyt op geē zijde des Rijns ouervallen/ de stercke Steden innemen/ de Edele/ Rijcke ende machtighe beswaren. Dien volghende/ gaf den geheelen Raet van Romen haer stemme ende kiesinghe desen Tacito/ die eene wt hen/ dat is / wt den Raetsheeren was / die was van zijnder geheelheit ende deuchts wegen / totter regeeringe des ghemeynen oorbors/ gheheel een gemeyn profijtelijc man. Hy was geheel van een matich leuen/ suere spijse begerende/ hi baeyde selden/ van crachtigen ouderdom / tot Jagen ende vangē des Wilts geneycht. Hy en adt geen broot/ dan alleen drooghe/ hy hadde lust tot menigherley glasen / die achte hy voor siluer / der timmeringe seer verstandich / der Marborsteenen begeerlijc/ den tijt waer nemende. Hy geboot de Maent van September / nae hem Tacitum te noemen/ waer in hy nv wert geboren ende tot eenen Keyser ghecoren. C. Tacitum/ heeft hy zijnen Vader ghenoemt/ ende beuolen dat hy in alle Liberarien soude ghelept werdē/ by auontueren om dat hy oock van hem hadde geschreuen. Ten laetsten so wert hy wt het heymelijck toestoken des Ridderschaps / verslaghen/ in de seste Maent zijns Keyserdoms. Sommige segghen/ hy is van eender siecte vergaen. Hy en heeft van der cortheyt wegen des tijts/ niet grootdadichs gedaē/ doch sonder twijfel/ het verwachten datmen vā hē hadde/ genoech gedaen/ waer hy niet met een ontijdighe doot/ en waer voor comen.

Florianus de seuenendertichste Roomsche Keyser.

Romeynen en willen niet lijden dat t'Keyserdom soude eruen.

NA Christus gheboorte 278. iaer creech Florianus Taciti Broeder dat Rijc/ doch niet door kiesen des Roomschē Raets / maer wt zijnder beweginghe / als ware dat Keyserdom effelijck op hem ghestoruen. Want hy wiste dat Tacitus in eenen Raet toe gesworen was/ dat sy na zijnen af steruen met zijnen soon oft Broeder/ maer eenen goeden/ ende daer toe eenē deuchdelijken man / tot eenen Keyser kiesen souden. Euen wel so behielt dese Florianus den Scepter met ghewelt twee maenden / ende wert verslagē/ hi was zijnē broeder in veel dincx gelijc/ doch om te heerschappē gieriger/ eñ euen wel dē regimente niet wel so voechelijc als zijn broeder / diē hy in veel stuckē eñ manierē niet na en volchde.

Probus de achtendertichste Roomsche Keyser/ anders Aurelius Valerianus genaemt.

Probus eē victoriens Keyser/ heeft negen Coninghen verwonnē.

NA Christus gheboorte 278. Jaer so is Probus de Roomsche Keyser/ thuys ende buytē een vermaert man na Tacito / door het kiesen van alle degelijcke mannen/ tot eenen Keyser gemaect/ ende regeerde de werelt seer vreedtsamelijck. Dese was wt Pannonia van der Stadt Sirminum/ van matelijcker afcoemst ende Edeldom/ met groote maechschap ende Magē/ doch met zijnder hooghe ende edel duechden hoochelijcx/ edel/ ende lichtende / den Staet der Keyserlijcker weerde niet een weynich vercierende.

Doen hy nv in Ridderlijcke daden vermaert wase/ nde dat Regiment des gemeynen oorbors getrouwe was ende bediende: Soo verloste hy de belegerde Gallen vandē Barbarischen volcke/ met alsulcken geluck/ so datter veertich duysent menschen verslaghen / tseuentich treffelijcke steden / sonder geuanckenisse der vyanden gewroken werden.

Item Saturnus den Keyser in Orienten die heeft hy met menigherley crijch moede gemaect ende bestreden / ende oock Proculum ende Bonosum by Ceulē in Gallia heerschappende/ snellijck verdruckt. Ten laetsten so quam hy in Sirmium thuys / inden wille om zijn vaderlant te eruen ende te vermeerderen. Dat beweechde de Ridders tot onwille / so dat sy hem in eenen yseren Thoren vliedende/ versloeghen/ int seste iaer zijns Keyserdoms: waer toe hy / nae Tacito teghen zijnen wille gecoren was. Neghen Coninghen heeft hy onder zijne voeten gelept. Hy was metten toenaem Probus genaemt / van zijnder oprechticheyt weghen.

Marcus Aurelius Carus / de negenendertichste Roomsche Keyser.

ANno 284. so volchde Carus / anders Varus den Roomschen Keyser Probo int rijcke na/ met zijne twee sonen / Numeriano ende Carino/ die hy seer corts tot het gouuernerē des Keyserdoms aen wees/ ende regeerde met hē twee iaer. Maer dewijle dat hy een oorloge tegen de Sarmatas voerde/ so quam hem een tijdinge vandē oproer in Persen. Also trock hy nae Orienten eñ bestreetse / ende wert in den heyrleger by de Riuiere Tygris van eenen donder verslaghen. So wert ooc Numerianus door heymelijc toe drincken/ op een bedde/ van weedommen inde oogen liggende/ ghedoot. Die selue ginck te bouen alle Poeten van zijnen tijt. Maer Carinus met alle lasteren beuleect zijnde/ een gedachtich ouerspeelder / die wort vā Diocletiano in Dalmacia/ also de straffe zijnder misdaet lijdende/ verwonnen/ hy nam op eenmael neghen wijuen te houwelijc/ ende wanneer de eene beurucht was/ so liet hijse varen. Carus wilde hem onteruen / ende Constantinus in zijn stede ghenomen hebben / waer niet de doot dat voorcomen en hadde. Sy en regeerden alle drie nauwe een Jaer.

Carus zijn derder Keyser.

Diocletianus met Maximiano/ de veertichste Roomsche Keyser.

INt 286. Jaer so quam Diocletianus gheheel duyster ende van neder geboortē/ van het heyr ghecoren/ aen dat rijck / doender eenen oproer in Gallia op stont: Daer sant hi Maximianū Herculem/ met eē Heyr aldaer henen/ die dan met geluc dat groot volc corts stilde. Maer dewijle dat haer alomme oorlogen verhieuen/ de welcke alle Diocletianus alleen niet en mochte genoech wesen / daer vercoos hy hem Maximianum / oock Constantinum/ Maximinum/ eñ Galerium tot medehulpers des Keyserdoms. Maximianus die brochte Britanniam na thien Jaren weder aen dat rijck. Maer Constantinus hadde veel duysent Duytschen in Gallia / waer in sy besolt quamen/ doot ghesagen/ ende Galliam tot vrede ghebracht. Daer en tusschen trock Diocletianus in Egyptē/ ende belegerde Alexandriam/ dat ghecreech hy nae acht maenden / ende gaft die den rupterē te verderuen. Diocletianus was listich/ zedich/ aengrijpich/ ende seer subtijl van sinnen / een seer vlijtich / ende ernstelijck Vorst/ waerom hy niet als die ander voor hē / gegroet/ maer aen ghebeden wilde zijn.

Diocletianus listich ende onedel van gheboorte.

Maer Maximianus was een ernstelijc man/ zijn strancmoedicheyt met het suer siē zijns aensichts bewijsende. Doen nv alomme den oproer gesust eñ gestilt wert / so maeckte Diocletianus hem de Oostersche / ende Maximianus / om de Westersche kercken te verwoesten. Ende Diocletianus deylde dat Keyserdom / hem tot ruste

 settende.

setkende. Leefde drie en tseuentich Jaren: ende wort ten laetsten met fenijn verdaen / sommighe willen / dat Dioclecianus dat Keyserdom heeft willich ouer gegheuen / ende hem ruste verkoos / Maximinianus is met onwille af ghestelt / ende verdreuen / van welcken daer na sommige seggē / men heeft hem de voeten / die hy met gout verciert had / moeten cussen.

Tot desen tijden so en hebben niet alleen de voornoemde met Diocletiano gheregeert / maer daer warē ooc Cerauseus in Vrancrijcke / Achilleus in Egypten / Narseus in Orienten tot Keysers op gheworpē / maer zijn alle vergaē / de ander regeerdē thuys so eendrachtelijc / so dat hem alle man dies verwonderde. Dioclecianus wilde Jupiter gheheeten zijn. Maer Maximianus als zijne soon Hercules / die wort opt laetste gedoot / wten beuel zijnder dochter man Constantini.

De thiende veruolginge der Christenen.

Dioclecianus en wil geen Keyser heetē / maer aengheheuen zijn.

NA Nerone / so wort van Veturio den hooftman der Ridderschap / wten beuel Diocleciani ende Max. etc. De thiende veruolghinghe verweect / op alle plaetsen der werelt ghebruyckt. Dese veruolghinge was de lanckste ende grouwelijckstē bouen allē dander. Want den Bybel wert verbrant / so wie in eenighe ouerheyt oft Officium een Christen bekent was / die wert af gheset / welcke knechten dan in den Christelijcken staet volherden / die en mochten gheen vryheyt vercrijghen. De Christelijcke Ridders werden ghedwonghen / oft den Afgoden te Offeren / of dat leuen tsamen met de Ridderschap te verliesen / ende dat door een wt gheschreuen ghebodt des Keysers op de openbare Merckt. Dat dorste een brekē / die wert terstont de huyt af ghestroopt / ende met Azijn ende Sout daer in gegotē / so lange gepijnicht / tot datter niet van het leuē ouer en bleef. In de selue dagē so quā tot Nicodemia een vyer wt / daer in worden de Christenen wt valsche quade meyninghe beschuldicht. Daerō so besorchde de Keyser / datmer veel soude doodē / veel int vier te worpē. Eñ alsulcke woedende rasernie en wort niet alleen tot Mitilena / Syria / Africa / Thebaida eñ Egiptē / maer ooc in dat effen Palestijne ende Tyrij gebruyct / also dat ter geen geslachte der pijninge aen de Christenen ghespaert en wert. Eñ alsoo Damascus stelt / in 30. dagē xvij. duysent mēschē / vā beyde geslachtē de martelisacie zijn gecroont. Oft twintich duysent / also Eusebius seyt: sonder de gene die in de Eylādē versonden / om coper oft zant te grauen / of Steē te brekē zijn gedwongē: Der welcker dā schier een oneyndelijc getal was. Dioclecī. wert tē laetstē met fenijn vergeuē / Maximianus met menigerley siectē / beyde zijnder herten ende des lichaēs / daer toe ghedreuen / eñ alsoo benaut / dat hy hem seluen doode. Want hy verrotte op gheblasen / als met Fenijn op gheswollen inwendich volder Wormen wassende: So dat sy oock gaten in hem aten / eñ dat hem int laetste vanden stanc niemant gelijden en conde. Waerom hy aen hem seluen de hant geslaghen / ende zijns quaets met den doot / een eynde wilde maken.

Op welcken tijt / onder ander / dese bekende eñ navolgende persoonen eñ Christenen / Christum met den bloede bekent hebben / Adauctus / Barbara / Anastasia / Simphorianus / Claudius / Chrispinus / Chrispinianus / Mauricius / Alexander / Vincentius / Agnes / Ciriacus / Geruasius / Protasius / Georgius / Erasmus / Cosmas / Damianus / Christofferus / Methodius / Marcus / ende Marcellianus gebroeders / Sebastianus / Lucia / Vitus / Afra / Hilaria / Panthaleon / Dorothea / de vier gecroōde / Sergius / Bechus / Fides / Caprasius / Euphemia / Felix / Aductus / Fortunatus / Margareta / Blasius / Primus / Felicianus / Quintinus / Ruffus / Pamphilius / Juleanus / Maximilianus een Bisschop / Marcellinus een Paus / Marcellus de Paus.

Linie der Keysers.

Constantinus met Galerio Maximino / de xlj. Roomsche Keyser.

ANno 306. so hebben na den ondergank Diocleciani ende Maximini / Constantinus ende Galerius van het Keyserdom dat regiment ontfanghen. Ende seer corts de gheleghentheyt ende Prouincie onder hen seluen wt ghedeylt / alsoo dat Galerio dat Griecken lant Asia ende het Oosten toe quam / Constantinus alleen aen Gallia eñ Hispania ghenoech geweest is / hoe wel dat hem ooc Italiē te lote viel. Desen Constantinus was een wtnemende man van vernamelijcker zedelijcheyt / tot rijcdommen der landen eñ liedē seer vlijtich: tot het vergaderē vandē gemeynen schatte / niet seer begeerich. Hy sprack / dattet beter ware / de gemeyne rijcdommen ende goeden door veel bysonder persoonen te gebruycken / dā op eenen hoop te werpen / ende in een bewaringe te sluyten. Hy was also matelijc van gelt te vergaderen / ende vry van alle giericheyt / so dat hy oock by tijden / als hy met veel persoonen een maeltijt houden soude / van huyse te huyse / gifte ende hantreyckinge alle man daer toe doē moesten. Hy en was den Gallen niet alleen lieflijck ende welbehaechlijck / maer oock eerweerdich geacht / ende van zijnder mildicheytt wegen onder de godē gerekent / maer daerom / dat sy door zijn heerschappie de quade meyninge / listicheyt Diocletiani / ende den bloetgierigen ende dorstigen Maximiniani ontulodē. Constantinus was Claudij des anderen neue / dien wort Theodora de stiefdochter Maximiniani te wijue gegeuen / by de welcke hy ses sonen wan / ende schiet hem vā haer / ende verontroude hem met Helena des Conincks van Engelants gheuanghen dochter / die storf in Britannia / int tweede Jaer zijns Vorstendoms / maer Galerius in Ridderlijcker Oeffeninge een vernamelijc man / macckte twee regeerders / namelijck Maximinum ende Seuerum. Den eersten / beual hy het Oosten / den anderen Italien / Spaengien / ende het Westen / ten laetsten nam hy hem seluen het leuen / hy is van onbekenden boerkens gheslachte geweest / maer een victorieus crijchsman.

Constantinus onder de Goden ghestelt.

Galerius / Maximinus / Seuerus / Maximianus / Lucinius / Maxencius / ende Constantinus de groote ghenaemt. Dese alle / als Roomsche Keysers / hebben met malcanderen op eenen tijt gheregeert. Ende werden daerom al voor een ghereкent / namelijck voor den 42. Keyser.

ANno 308. na den afscheyt Constantij / so koos Galerius dē Roomschen Keyser twee medehulpers om mede regeerders te wesen. Seuerus den welcken hy Italien / Maximianum dien hy het Oosten beual. Want hy hem alleen dit regiment voor te staen niet en betroude / noch daer toe genoech en achte. Daerom troc hy in Griecken lant / om dat selue te behouden. Want hy beuant dat de Barbarische vyanden der Romeynen aldaer in breken wilden. Maer Maximianus wt hope van dat Keyserdom weder te ghecrijgen / het welc hy voormaels onwillich verloren hadde / beneerstichde hē / eñ quam wter wildernisse Lucanien na Romen / ende vermaende Dioclecianum door brieuē / dat hy het afgeleyde gewelt met hē weder themwaerts nemen soude. Des doen hy hem sulcx weygerde / eñ datter eenē oproer op stont / so wort Seuerus vā Galerio tot

Ses Keysers regeerē na malcanderen ten tijden Constantini Magni.

Romen

Romen ghesonden/ met een Heyr om dat te belegheren. Maer hy wort door dongetrouwichept der Ridderschap/diet met Maxẽtio hieldẽ vliende/ ende ten laetsten tot Rauenna verslagen. Eñ Maximianus was oock schier van zijnen soon Maxentio gedoot geweest/ waer hy niet in Galliam tot Constantino zijn dochters man en ware geuloden. Aldaer gebaerde hy als ware hy vã zijnen soon verdreuen geweest / ende onder stont hem wt de voorseyde oorsake Constantinum wt den leuẽ te brengen. Doen nu de Fransoysen/eñ Duytschẽ geslagen/eñ haer Coningen geuangen waren. Ende dat de listichept Maximiani door Faustam zijne dochter haren man Constantino wort voor gehouden ende geopenbaert/ so vloot Maximianus nae Massilia. Aldaer droech hy ten laetsten de straffe zijnder misdaet: alsoo een weynich hier voren ghesept is/ inde thiende veruolginghe: of hy al schoon den Christenen vrede gaf/ ende op hielt te rasen/ so wast doch eẽ Esausche boete/ die niet en holp. Hy wort wt der Godlijcker wraken aen alle zijne ledẽ ende ingewant also op gheblasen eñ verhert / so dat tusschẽ hem ende een vuyle prype geen onderschept en was / al om cropender wormen wt hem / met alsulcken stanc/ dattet niemant dragẽ en conde / ende starf also iammerlijck/ soo dat hy hem seluen ten laetsten het leuen nam. Licius ofte Licinus wt Dacia ofte Denemercken ghebooren / die wort van zijnder vernamelijcker daden weghen in Ridderlijcke handelinghen / ende wt oude kennisse Galerij/ van den seluen Galerio tot een deel des Keyserdoms op genomen. Maer Constantinus de grootmachtige man/ der heerschappie der geheelder Werelt begeerich/ beweechde eenẽ crijch tegen Licinium/ ende bestreet hem eerst in Pannonia. Ten anderen mael by Cybalias/ ende gecreech Dardanien/ Massilien/ Macedonien/ eñ ontallijck veel landen. Ende Licinius was ten laetsten te water ende te lande belegert/ ouervallen/ ende verslaghen/ na het 15. iaer zijnder heerschappien/ 60. Jaer out. Hy was een gierich eñ een oncuysch mensche. Ooc een vyant der conste. Die hiet hy wt onnatiger wetenheyt een fenijn/ eñ openbaer gebreck. Den ouermoet der Houelingen was hy seer hatich. Sijn ouders zijn ackerlieden geweest. Maxentius wort tot Romen (als Constantinus na het af steruẽ zijns vaders Constantij in Britannien tot eenen Keyser ghecoren wort) een Keyser genaemt: Want die vanden rade te Romen/ noemeden Maxentium/ des Maximini soon: Die niet verre van Romen / in een dorp woonde / als een vermeerder des rijcx. Dese was een grouwelijck ende grimmich veruolger der Christenen / ende doch een liefhebber der Schrifturren. Onder andere wercken zijnder tyrannie / hadde hy totter swarte conste een toe genegen herte. Int vijfste Jaer zijns Keyserdoms / so beweechde Constantinus eenen crijch tegen Maxentium/ sloech hem veel volcx af/ ende verwan hem ten laetsten te Romen. Ende hoe wel dat desen Maxentius om zijn vyanden te bedriegen/ tot Romen een valbrugghe hadde ghemaect/ euen wel ginck hy doch op eenen tijt vergetende zijn argelistichept / wt treurichept ouer de selue brugghe/ eñ viel inden Tyber/ ende verdranck met een groot deel van zijnen dienaers.

Licinius eens boerẽ soon wort Keyser.

De groote Constantinus de eerste van desen name / de drienveertichste Roomsche Keyser.

onstan- ni des rooten ijch/die- zie ende gunent.

Anno 308. soo wort Constantinus een soon Constantij/ in Britannia Keyser gecoren/ eñ hoe wel dat op dit mael den ghemeynen Roomschẽ staet van vier Keysers/ als Galerio/ Maximiano / Licinio / Maxentio ghehandelt wort. Euen wel soo heeft desen Constantinus als een grootmachtich man/ die hẽ onderwant alle dingen die hem ter hant quamen/ ten eynde te brengen/ ende heeft zijn begeerte na het Vorstendom der geheelder werelt gestelt. Ende die ander (als voorstanders) verwonnen. Heel een goet man ende alle lofweerdich/ diemẽ met alle hooch vermaerde Vorsten wel mach gelijcken met ontallijcke crachten / beyde des gemoets ende des lichaems begaeft. Des Ridderlijckẽ roems hooch begeerich/ int strijdẽ geluckich/ der Gotten verwinder/ in zedelijcke ende vrye constẽ geoeffent/ ende een begeerder der gherechtichept / die meer socht bemint dan geureest te worden. Onder desen Keyser soo begost die vanden tyrannen verdructe Christenen/ vermakinge ende verlossinge te crijghen. Wie dat vreese begeerde/ die wert in sulcx van hem verhoort / met genade ende vryer mildichept/ so dat hem alle man om te ghelieuen geneycht was. Hy maecte veel wetten met versoetinge van veel te strange/ ende oot met af snijdinge der oueruloedigher. Inden crijch en ghebruyckte hy gheen ander baniere / dan het teecken des crijchs/ in welcke hy gheheel victorieus was/ ende hem gheen dinck en wederstont. Ten laetsten doen hy de Parthos becrijchde/ sterf hy van inghenomen fenijn / in een dorp by Nicodemia/ int eenendertichste iaer zijns Keyserdoms/ sessentsestich Jaer out. Sijn doot wort vertondicht door een voorgaende Comete / van onghewonelijcker groote. Hy gheboot zijnen volcke/ dat alle man aen Christum soude geloouen/ ende sloech om der Christenen wille tegen Maxencio den tyran/ die hy oock wtroyde.

Vander bekeeringe ende verlierde schenckinghe Constantini/ den Paus Siluestro / ende zijne nacomelinghen.

Anno 318. so is met Crispo zijnen soon Constantini / den eersten van desen Name int Christendom besloten geweest. Van den Paus Siluestro ghedoopt/ ende also niet alleen van de Lazerie der sielen ende afgoderie ghereynicht/ vernieut ende af gewasschen / maer oock van de Lazerie des lichaems / waer mede hy was behangen/ seer wonderlijck ontlost geworden. Hy soude dat teecken des heylighen cruyce / aen den claren Hemel/ voor zijn doopsel gesien eñ aen gebeden hebben. Ende de Engelen hebben hooren spreken/ O Constantine / in dit teecken sult ghy verwinnen. Daerom so heeft hy Maxentium in een heyrcracht verwonnẽ/ eñ voortaen geen ander Baniere ghebruyct. Het welck hen oock beweecht soude hebben tot het Christelijc gelooue.

Namaels is hy door het in geuen des gheests so wel genegẽ tot dancbaerheyt van zijnder ontfanghen ghenade ende gaue tot de kercke Gods geweest/ so dat hy (also Gratianus in de seste distinctie/ int decreet seyt) Siluester ende zijne nacomelingen / in de eere van S. Peeter dat Palacium/ ofte Engelenborch tot Romen ouer leuerde. Heeft veel costelijcke tempels op gerecht/ vermeerdert/ ende met costelijcke cleynodien / cijnsen/ renten/ tot onderhout der lampen/ licht/ ornamentẽ / ende ander cieragie ende timmeringe begaeft. Oock zijn eygen croone van louter gout ende edel ghesteente van zijn hooft tsamen met de Keyserlijcke Diadema/ eẽ purper cleet/ eñ gulden stucken/ Siluestro op ghesedt/ aenghedaen/ ende gheschoncken. Maer Siluester en liet dat niet gheschien / maer weygherde hem sulcx / als een dinck dat het gheestelijck hooft niet en betaemt. Ende hem was alleen aen eender witter huyue oft hoet ghenoech. Item hy heeft hem ghegeuen alle de heerschappie ouer alle de kercken des Roomschen rijcks / ende der gheheelder werelt / voornamelijck ouer zijn vier rijcken/

als tot Antiochia/Alexandria/Conſtantinopolē/ende Hieruſalem. In ſomma ouer alle Kercken int Ooſten ende int Weſten/int Zuydē ende int Noordē. Als in Judea/Aſia/Thracia/Grecia/Africa/Europa/Italia/ende alle Eylanden vrye macht/alſo dat nae zijn behagen/eñ zijnder nacomelingen alle dingē ſullen geordineert werden. Item hy heeft hem ſeluen onderworpen/eñ voor zijnen Heere gekent/ den Thoom van zijnē Peerde gehouden/eñ hem daer op gheholpen/in de eere S. Peeter/op dat de hoeder zijnder weerdichept niet minder en ſoude worden/ eñ dat het wereltlijc bouē dat Geeſtelijc op en wieſſe: maer met meerder weerdichept/eere/ rijcdō eñ gewelt dan dat aertſche Rijc mochte verciert wordē/ ſo en heeft hy niet alleen den Paus geweken/ ende zijn Palacium tot Romē in zijn handē geleuert/ maer ooc de geheele ſtadt van Romē / eñ dat geheel Italia eñ des nederlants gelegenthept/prouincien/eñ landen/ met alle haer heerſchappien/ toe eñ aenbehooringē/ſteden/recht/gront/eñ bodem / eñ is hem daerom wt Romen geweken/eñ heeft tot Byſants zijnen ſtoel gheſedt tegen het Ooſten/ aldaer is een ſtadt getimmert/ eñ na zijnen naem Conſtantinopel genoemt/oft dat ander Romē. Eñ het dochte hem onbehoorlijc dat een Ertz Coninck aldaer ſoude zijn wooninghe hebben/daer dat Prieſterdom/ Heerſchappie eñ hooft der Chriſtelijcker Kerckē geſet ware. Deſen wel te recht de Paus goetwillighen Keyſer/ ſoude Silueſtro/ eñ zijn nacomelingen alle Keyſerlijcke weerdichept onderworpen / eñ hem een knecht eñ ſoon genoemt hebben. Daer en bouen den Scepter/Croone eñ Imperium / dat is/ de Heerſchappie/het voor ſitten. Eñ oock zijn Cardinalē na hem/de grootſte macht eñ gewelt hebben gegeuen/ als de gene die in zijn hof de eerſte/ eñ de voornaemſte zijn. Alſo ſoudē die aen oft in des Paus hof zijn / alſo / dat in alle dinghen dat Roomſche hof niet minder/maer meerder is/dā dat Keyſerdom. Op dat ghelijck als in zijn hof veel officien zijn/alſo wilde hy ooc/dattet by den Paus ware/ eñ dattet altijts in alder manieren ſoude wt ſteken (ick meyne dat Pauſdom) ſo beſchicte hy dat des Paus Camerlingen / Raet/eñ Hofmeeſters / dat is / de Cardinalen met witte vlieghende rocken/ ende ouerdecte Peerden ſouden rijden/ende alſo zijnen raet ſchoenen droegē/ alſo ſouden de Cardinalen ooc ſchoenen dragen. Van het leuen van deſen ſchrijft Gregorius int Regiſtro/Ambroſius Pſa. 14. Iſidorus/Eutropius/Oroſius / de welcke noch ten tijden by den Griecken onder de heylighen wort gherekent. Item van de ſchenckinghe van deſen leeſt Gratianum diſt. 96. in Decretum / Bartholomeum Pincerum/ aen den Paus Julium den anderen. Welcken Keyſer Conſtantino zijn eyghen hantſchrift wt Griecſche ſprake in Latijn ſoude ouer gheſet ende getranſlateert hebben. Item Reumi den Paduaniſchen Biſſchop / in de hiſtorie van het leuen der Pauſen. Als nv Conſtantinus is ghedoopt gheworden / ſegghen ſommighe/ ſo is daer een ſtemme inde locht ghehoort geworden/ ſegghende: een fenijn oft peſtilentie iſſer gheuallen in de Kercke. Het welcke ſommighe wt leggen/ende daer henen bedieden/als en is hem zijn bekeeringhe gheenen ernſt gheweeſt.

¶ Verworpinge / ende tegen ſeggen der voornoemder aen ghelogen / ende verſierde ſchenckinghe/ ende vryhept Conſtantini/ met welckē hy den Paus Silueſter ſoude begaeft hebben.

Conſtantini gheſchenc van den Paus verſiert.

Onder alle ander hiſtorien en is geen ſo onſeker/meer verdoruen/eender leughen ghelijck/ ende min geloofweerdich/ als het gene dat vande Pauſen/zijne heylighē eñ kettērē clinckt/ welcker oordeel ſo geheel verkeert is/ſo dat ſy alleen dat ghene voor heylich achten / Ja tot aen den Hemel verheffen/ende meer dan ouer louen/ dat met hem is gheweeſt. Ende wederom al het gene/Ja tot ouer de Helle ſchickē/ eñ ſeynden eñ voor Ertzketters houdē/ al wat tegē hem op de voet is gecomen. Daer by ſo wordet ſchier al beriſpt/eñ wederſproken/ wat de Pauſen van hen ſeluen ofte de hare hebbē geſchreuen/ oorſake/ ſy hebben gemeynlijck haer Cronijcke ende Rechten ſelue / ofte de hare hebben gheſchreuen ende geſproken: waerom dattet ſoo veel te meer quade meyninghe met hem brengt / van eender leughen ghelijck te zijne. Onder welcke ſo is oock deſe ſchenckinge Conſtantini een ſtuck/ het welc van velen/ Jae oock van zijnen Hofgeſin openbaerlijck wederſproken wort / als verſiert ende ghelogen.

Nicolaus de Cuſa tegen de ſchēckinge Conſtantini.

Ten eerſten vandē Cardinael Nicolao de Cuſa/Tit. Sint. Petri/in het derde boec int 2. cap. dat hy heeft geſchreuen aen dat Baſelſche Conſilium / vander Chriſtelijcker vereeninghe : die ſpreeckt vry/ hy heuet alle door leſen van Keyſeren eñ Pauſen: Hieronymum/ Auguſtinū / ende Ambroſium. Item den handel van alle Conciliē ende andere / eñ en vint niet gheloofweerdichs/ eñ ouereencomens van deſer ſchenckinghe: Ja oock niet in de gheproefde eñ aengenomen Leeraers. Damaſus de Paus / die doch door het in geuen Hieronymi/alle der Pauſen daet/ende redenen beſchrijft / en ghedenckt nerghens der beſchryuinge Silueſtri / van deſer ſchenckinge eñ vryhept. Maer wel vintmen in ghewiſſe Hiſtorien / dat Conſtantinus van Silueſter gedoopt is/eñ deſe drie kercken te Rome S. Peeter/Paulus/ Johannes ſeer wonderlijck verciert / met ſommige cijnſen begaeft om die te onderhoudē/ vā licht/olie / balſem/ eñ timmeragie/etc. Daer af zijn des Paus boeckē vol. Maer vander ouergeuinge der tijtlijcker heerſchappie/van Italien ofte des Nederlants / en vintmen gheheel niet. Wt den handel Stephani des Paus de tweede van dien name/ Item Zacharie/ Item Adriani den Paus/ ende Caroli Magni des Keyſers die na Chriſtus geboorte 750. iaer tot opt 800. iaer gheheerſchapt hebben / wort wt ghedruckt ende bevonden/ dat Conſtant. Romen/Italien/ende het Weſten / Silueſter niet geſchonckē en heeft: gemerckt datmen ſonder ophouden leeſt / dat de Keyſers tot nv op deſen tijt / ghelijck als voor de ſtadt Romen / Rauennam ende Marchiam/ met vollen rechte hebben in ghehadt/ ende alſoo ooc den text int Decreet wt gheeft diſt. 63. eñ 96. So leſen wy doorgaens/ dat de Pauſen de Keyſers haer heeren noemen. Want de Paus Agathon die ſchrijft langhe daer nae aen den Keyſer Conſtantinum des naems de derde int iaer 677. onder ander / ſoo dat de ſtadt van Romen is zijne onderdanighe / verplichte / ende dienſtbare ſtadt. Eñ de Paus Bonifac. ſchrijft aen dē Keyſer Honorium/int iaer 420. dat hy de kercken eñ het Prieſterſchap/ende den Keyſer dē wereltlijcken handel tot Romen te handelen heeft / eñ opt eynde haugt hy daer aen / Romen is een ſtadt zijnder genaden eñ ſachtmoedichept. Deſen text ſtaet 91. diſt. Eccle. etc. Somma hy ſeyt / hy en leeſt nergens der contrarien tot op dē tijt Pipini/als dat de Keyſer niet en is geblevē inde poſſeſſie der voornoemder plaetſen / ende en vint nerghens tot opt 500. iaer nae Conſtantino/dat hem de Paus eenich recht heeft vermeten / aen de voorſeyde plaetſen te hebben. Daer en bouen ſo vintmen inde oude decreten Gratiani deſe 96. diſt. niet alſo dat te vermoeden is/dattet eē aenhancſel is / ende daer by geſedt vanden nacomelinghen / ofte wter Legende S. Silueſtri wt ghetrocken/ ende in dat decreet gheſet / yemant

De ſchenckinge Conſtantini met geweldige argumenten/ Hiſtorien ende autoritetē wederlept.

ouerleſe

ouer lese den Text inde beuestinghe Gelasij / in het Concilio. Lieue besiet de 15.dist. Item dat 5.gemeyn Concilium/dat van alle geloofweerdige Leeraers ende Schriften vermaert.Itē de vergaderinge des Paus Martini / so en gedenct deser Historien ende saken niemant niet. Voort so seyt hi/Ick hebbe gelesen in Vincentio/int 54. boeck der Histo. totten eynde nae de meyninghe S.Hieronymi: als dat Constantinus zijn huysvrouwe Faustam/met zijnen soon Crispo/grouwelijck ghedoot heeft. Ende op het eynde zijns leuens van Eusebio den Arriaenschen Bisschop tot Nicomedia eerst den doop ontfanghen heeft/ met de Arriaensche ketterie behangen zijnde. Vā welcke tijt aen/spreect Hieronymus/hebben geuolcht de berouinghen der kercken/ ende der gheelder Christenheyt verscheuringhe / ende alle ketterie tot op dees tijt. Besiet Vincētium int voorseyde boeck int 9.cap. vande daden Siluestri. Den Text die Melchiades wort toe geschreuē 12.qu.1. en can niet Melchiadis gesijn/want hy is voor Siluestro gheweest / hoe can hy dan vander schenckinghe Siluestri na hem gedaen/ schrijuē/ gemerct dat Siluester eerst na zijnē afsteruen int Pausdom getrocken is: Daerom soo zijnt fabulē. So is ooc Constantinus ten tijden Melchiadis voor Siluestro eē Christen geweest/ also Augustinus op vier plaetsen bewijst: bysonder in een Epistel aen Glorium eñ Elusium / eñ dat coemt ouer een met Hieronymo / diē ic meer gelooue geue / dā al watter anders geseyt wort. Ic heb ooc gesiē de opstellinge Leonis de Paus in het Roomsche Concilio/met onderschrijuinge der Bisschoppen/Priesterdom/eñ burghers/op welcke plaetse Leo de Paus Othoni alle dinck ouer leuert / als door Pepinum / Carolū Magnum/eñ Robertum S.Peeter ghegeuen zijn/ eñ wordē int selue Decreet met namen/alle plecken ghenoemt/eñ daer en is gheen verhael van deser schenckinghe niet eens gheroert oft vermaent.

Hierom so zijn na mijn iudicium al dees dingen versiert eñ gelogen. Antonius een Ertzbisschop tot Florencē / in het eerste deel zijnder Historiē/Ti.8.cap.2.prag.8. die sedt dese schēckinge ooc in eenen twijfel/ mits dat dit cap.dist.69. in de oude Decreten niet en staet. Alleē wat Ludouicus de Coninc van Vranckrijck/eñ de Keyser met eenen eedt den Paus Pascali/ eñ zijn nacomelinghen belooft heeft/van welcken ghesept wort/dist.62. Eñ dat Ottho de eerste Duytsche Keyser beuesticht. Raphael Volateranus in het leuē Constantini/schrijft also/vander gaue Constantini en is niet by de Leeraers / wt genomen in het Decreet dist.16.het welc inde oude exemplaren oock niet en staet / Hieronymus/ Paulus Chatalanus Doctoor in beyde rechten / ende des Paus Alexandri de seste Camerlinck / Cancelier eñ Secretaris / in het boecxken dat hy de practijcke der Apostelscher Cancelrie gheintituleert heeft / dese loochent oock met ghewelt dese schenckinge van Siluestro geschiet te wesen / de wijle dat noch Eusebius / die alsulck een vlijtich ondersoecker van alle Pauselijcke handelingen geweest is/ende ontrent deser tijt gheleeft heeft. Item noch Augustinus/Hieronymus/Ambrosius/Basilius/Ioānes/Chrysostomus / Amianus Tri.Hist.noch Damasus in zijnder Cronijcken/int Iaer 370.beschreuen / noch Beda/ noch Orosius/der schenckinge nergens en gedenckē. So ist dan openbaer/dattet meer dan 300.Iaer na Constantino den Keyser / door regenten/dat regiment tot Romen eñ Italien/tot op dē Paus Innocentium den tweeden hebben in ghehadt/ alsoot van Iustiliano wel blijct lib.1.& 2.de offi. Prętor Afric. & in Prœmio instit. Item in epist.Inter claras. Et in lib. Fin.ca.de Vet. Vir. Enucl. Et in lib.Bene a Zenone. Item in het leuen Phoce des

Oneenicheydt der Doctoren van de versierde schēckinge Constantini.

Keysers wert ghelesen / als dat de Paus Bonifacius den Tempel Pantheum/van Phocas dē Keyser ghecreghen heeft. Besiet Laurentium Vallam int langhe/ in een eyghen boecxken van sulcks / namelijck/ van de valsche beloofde vryheyt/ende ghelogen schenckinghe Constantini. Item de Paus Pius heeft eenē Dialogum/ dat is/een tsamen-spreucke beschreuen / teghen dese versierde begauinge. Besiet den handel van Carolus de groote/eñ oordeelt/ so sult ghy beuindē dattet enckel fantasie is / wat van deser schenckinghe wort ghesept. Nv so hebbe ict beyde daer om ghesét/so wie dat eerste gelooуen wil/ die gelooуet in Gods naem / daer en is niet met allen aen gheleghen/ende en is geenen artijckel des ge loofs : maer het luyt so geckelijck (also doch heel alle Pauselijcke Historien met leughenen versegelt zijn) so dat ict metten anderen houden wil. Want alsomen dat Pausdom noch siet / so heuet een gat/ende is met leughenen op gecomen / ende der leughenen ghewoon / die goede coop daer in zijn/ so dattet daer op gefondeert staet: waer by dat het oock vallen moet/Daniel int 8.eñ 11. 2.Thessal.2. In somma/ so wie des Pausdoms gront soeckt / die vint zant ende gheenen steen/ dat is leughen / ende gheen waerheyt : Dan alleen / wanneer sy hem haerder leughen beroemē voor de waerheyt / als Tempels te timmeren/ wijen / wetten setten / dat is waer / dat alsoo sy alleene waer segghen / wanneer sy lieghen van haerder sots-boeren. Nv merckt wt dese versierde schenckinghe / worden de navolghende Keysers van velen niet meer Roomsche Keysers / maer Constantinopelsche Keysers ghenoemt/ daerom dat Constantinus den Paus / Romen tsamen met den naem soude ouer gheleuert hebben/ende tot Constantinopolen ghewreken zijn/ Maer wy willent Roomsche Keysers heeten/ eñ laten blijuen.

Linie der Keysers.

¶ Constantius / Constantinus/Constans / ghebroeders / Crispus haer stiefbroeder / Dalmacius Constantini broeders soon / eñ Syluanus Gallus: alle voor eenen Keyser gherekent / in de ordeninghe der drie ende veertich.

Anno 399.begost Constantinus/een soon des grootē Constantini met zijne broeders Constante ende Constantio / eñ met Dalmacio zijns vaders broeder / te regeeren / ende op deser tijt/ ende andersins noyt / en is dat Roomsche Rijck onder ses Heerschappers ghestaen. Want hy liet drie sonē/ende Dalmacium zijns broeders soon/ eenen ionghen van edelder aert ende goeder zeden/achter/ die zijnen vader Constantino in goeder gheschictheyt niet qualijck en gheleeck. Die wert int derde Iaer zijnder heerschappiē/meer wt toe laten / dan wt het beuel Constantij zijns soons/van het Ridderschap in eenen oproer verslaghen. Doen deelden de broeders dat Rijc onder hen. Corts daer nae so hebben zijt selue met strijt vermengt / ende eenen Stadt ofte binnen Crijch verwert.

Des Roomsche Keysers met Constātino op een tijt.

Constantius begost de Arriaensche secte aen te hanghē/eñ gunstich te zijn/met welcker hulpe hy veel vermochte / eñ wt rechtede. Van welcks weghē een concilium tot Laodicea der Syrierscher Stadt wert voor ghenomen: Al waer eenen grootē camp met Arrio/met een groote menichte des volcx / eñ gheleerde ouer ghegheuen. De Kercke hadde ouer dat woordekē Homusiō/ als dat Christus niet ghelijcx wesens eñ bestandichs eē substantie mettē vader en is/na de meeninghe Arrij. Daer teghen so stelden hen/Athanasius de Alexandrische / Eusebius de Vercelenische / Dionysius de Melanische / Hilarius

de Pictauensche / Paulinus de Trierische / ende ander Bisschoppen / ende gheleerde / de welcke meest alle door ende wt het beuel Constantij int verbannen ghewesen ende ghesonden werden: oock den Paus Julium / daerom dat hy sommighe Arriaensche Bisschoppen straften / daerom hebben syse met den ban wt gestoten / ende inde Eylanden ghesonden. Constans die beweechde daer en tusschen eenen Crijch / teghen de Francken / ende doent hem nae menich perijckel gheluckte / so bedwanck hyse. Doen hy nv vrienden had / so beweechde Constantinus zijnen broeder eenen Crijch tegen hem / maer doen hy by Aquilea onuerdachtelijck met zijn broeder campte / so wort hy terstont int begin des strijts / van het Heyr ghedoot. Maer Constans die is door het toe stokē Magetij / oft als sommige willē / Maxentij niet verre van Hispania in een slot Helene ghenaemt / int xiij. Jaer zijns Keyserdoms / xxx. Jaer out verslagen. Doen hielt dat verreghen Keyserdom Constacius alleen in. Corts so beweechde hy tot eender wraken zijns broeders eenen Crijch. Om dien te keeren so reesser veel twists. Want Maxentius hielt Italien Aphricam / ende de Gallen met gewelt in / van diē hadde dat Griecken lant eenen nieuwen aenstoot. Daer wert Vetrauius oft Vetramonius tot Nursia / wt bewillinge des Ridderschaps / tot eenē Keyser / ende beschermer des Griecken lants ghecoren. Hy was een vroom / goet / zedelijck ende bedaecht man / eñ van voorspoet des gheluck weghen zijnder Ridderschap / alle man aenghenaem. Maer hy wort van Constancio van het Rijck af ghesedt / van Maghecius den Vorst tot Nursia verwonnen. Met dien maeckte Nepocianus tot Romen een oploop / in hope dat Keyserdom te verccijghen: teghen desen beweechde Constantinus terstont eenē crijch / ende hy wort tot eender straffe zijns quaets wech gheholpen. Doen nv Constancio de sake alleen te veel wilde zijn / eñ dat hy niet aen alle hoeckē weerē en cost / so ordineerde hy Gallum Siluanum zijnē soon tot eenen Keyser int Oosten / om dat Jootsche lant te beschermen (die ander seggen dese Siluanus Gallus is in Vranckrijc van den Fransoysen tot eenen Keyser ghecoren ende genoemt) des gelijcken Julianum zijnen oom / die maeckte hy tot Melanen / tot eenen Keyser / ende sant hem teghen sommige oproerders in Galliam: de welcke / der Duytschen ende Gallen oproerighe / hy met zijnder deucht ende cracht / corts stilde: waer by hy wt het bewillighen des Ridderschaps / ende alder mont een Keyser wert ghenaemt: doen dat Constantinus / metten Parthē oorlogende / vernam / so staecte hy den voor genomen Crijch onuolEynt / ende keerde hē totter Stadt Crijch / om haer van wegen haers afvallen eñ trouloosheyt te straffen. Doen hi nv eenē bitteren Crijch begost / so sterf hy van den slach beroert / 45. Jaer out / in het 24. Jaer zijns Keyserdoms / van verdriet / smerte / ende swaermoedicheyt / doen hy hoorde dat hem Julianus wederspannich was: ende wert onder de goede Keysers gerekent / van alle man bemint: of hy al wel een ketter was. Hy was cleyn van lichaem / maer groot van herten. Hy hiet de Roomsche borghers Coninghen. Corts voor zijn doot soo eynde Maxentius zijn leuen tot Lions / int 3. Jaer ende 7. Maent zijns Keyserdoms Daer nae wert Gallus in eenen Crijch verslagen / die was een grouwelijc man / snel totter tyrannie / wanneer hy na zijnen wille soude gheheerschapt hebben. Crispus oock een soon Constant. die wort ooc met ander broeders vandē vader / noch in zijn leuē een metregerende Keyser genoemt. Nv die Fausta Constant. wijf / die brande met onbehoorlijcker liefden teghen Crispo harē stief soon / dē welcke doē hi haer niet en wilde te wille zijn / ende sy hē voor den Vader beclaechde / hoe dat hi haer hadde oneerbaerheit voor gehoudē: die gheloofde dat wijf / ende dede dē soon dooden. Niet ouer lange en wert hi de onschult zijns soons ghewaer / doen doode hy dat ouerspelich wijf. Sommige meynen Fausta heuet daerom voort ghestelt / op dat Crispus haer kinderen int Rijck niet en soude behinderen.

¶ Julianus / de vierenveertichste Roomsche Keyser.

IN het Jaer 363. soo creech Julianus een broeder Galli des Keysers / ende oom Constantij / den Scepter / met gemeynen voys ende kiesen. Dese wort Apostata ghenaēt / dat is / een verloochent Christen. Want hy was vanden gelooue af ghevallen / eñ schreef na zijn doopsel / tegen dat Euāgelium Christi / want hi was een geleert man / in vrye consten hooch gheoeffent / beyde de spraken Grieckshe eñ Latijnsche seer wel sprekende eñ verstaende / haest begrijpende / eñ van goeder gedachtenisse / listich / teghen de vrienden milde / tegen de landen oprecht / eñ een listich veruolgher der Christenē. Also / dat noch voor noch na / hem niemant geleken en heeft. Die met goede woorden meer locte dan dwanc de Goden te offeren. Door welc veel Christenē zijn ghewillich af ghevallen. Want hy en heeft int eerste niet met nieuwe pijninge / maer met loon / eere / smeecken / fletsen eñ raden / meer dan oft hy een grouwelijc tyran geweest ware / veel Christenen afvallich gemaeckt. Hy verboot dat hen de Christenen / der Heydenscher leere niet onderwinden en souden. Item dat oock de scholen / nyemant dan die de Goden offerden / en souden open zijn.

Julianus een Diaken eñ Christē / wort Keyser / eñ valt vant geloue. Hy regeerde so wel / soo dat de gherechticheyt met zijn regiment / vanden Hemel neder gedaelt te wesen van vele geacht wert. Hy hielt met den Philosophen veel sprake vande onsterffelijcheyt der sielen. Ende was so matich in eten eñ drincken / so dat hy meer waters dan wijn dranc. Ende sommighe seggen / hy is een Diaken geweest. Soo dat de liefde om te heerschappen dien alsoo heeft verkeert / eñ ooc de Keyserlijcke digniteyt. Daer wort van hem een ouergroot ende machtich ghetal van Duytschen by Straesborch der Stadt Vranckrijck verslaghen / ende wel na dat gheheele Heyr te niete ghebracht. Doen hy nv de ouer gebleuen door bystant der Gallen af gedreuen hadde / soo wert hy van het Ridderschap tot rechter Keyserlijcke digniteyt verheuē: voormaels maer als een Regent / ende Stadthouder eens Keysers inde stede Constantij wt ghesonden. Hy heeft gheregeert twee Jaer ende acht maenden. Nae Constantius doot voor Juliano meynen sommige is hy Keyser gheweest / Magnentius die heeft Melanen oock Decentium zynen broeder tot een met-regeerende Keyser ghemaect. Die voerde teghen Constantinum crijch / waer in ouer de vierenvijftich duysent mannen verginghen. Maer doen hy voor Constantino niet en mocht bestaen: ende socht / niet en conde ontulien / so stelde hi hem als waer hy wtsinnich geworden. Eñ wonde ten eersten zijnen broeder Desiderium / eñ veel vrienden / eñ met dien doorstack hy hem seluē / inde tweenveertichste maent zijns rijcx. Doen dit Decentius zijn broeder vernam / so verhinck hy hem seluen van droefheyt / ende vertwijfelinghe zijns regiments.

¶ Jouinianus de vijfenveertichste Roomsche Keyser.

Jouinianus en wilde niet eer Keyser werden / voor alle crijchslieden ghedoopte christenen worden. ANno 365. so heeft Jouinianus wt ghemeynder stemmen / ende alder kiesinghe / der crijghers / dat Keyserdom gheregeert acht maenden / wt Pannonia gheboren / eñ hoe wel dat hy tot Keyser ghecoren wert / soo en wilde hy hem niet

niet eer laten een Keyser groeten oft noemen/ voor dat hem alle mã Christen te zÿne bekende/ als dat geschiede/so nam hi dat Keyserdom aen/ ende loste dat Heyr van dat Barbarische volck. Daer na so verkeerde haer de sake/so dat hy wt ghebreck ende fante/dat het heyr leet tweemael van den Coninck verwonnen/Nisibiẽ/ende een groot deel van Mesopotamia (het welcke 318. Jaer onder dat Roomsche Rÿck gheweest was) der Persen Coninck Sapori ouer leueren moeste/ende een bedwonghen/ende niet en behoorlÿcke op richtinge aẽ nemẽ/met vermangelinge der gheleghentheyt/het welck van ouer veel Jaren te voren (als voorsept is) niet gheschiet en was. Daer na troc hy in Griecken lant/eñ sterf inde ghelegentheyt Gallicie een haestighe doot/ 33. Jaer out:en was doch anders gheen ongheschiet man. Sommighe meynen hy is van hongher gestoruen/ sommige wt verbittertheyt des herten/ende sommighe anders.

Flaccus Valerius/Valentinianus met Valente zÿnen broeder/de xlvj. Roomsche Keyser.

Valentinianus eẽ goet Keyser.

ANno 366. So quam Valentinianus wt Pannonia gheboren aen dat Rÿcke/ voormaels een Hooftman der Schiltdraghers/ende een geheel Christelÿc man/dien geboot Julianus den afvallighen Keyser de Goden te offeren/oft van het Ridderschap af te staen:ende hoe wel dat hy hem decere des Ridderschaps om des Christelÿcken naems wille ghewillich te buyten ginck/ so wort hy doch na het doodẽ Juliani/ eñ na het affsteruen Jouiniani/inde stede zÿns veruolgers tot eenen Keyser gecoren. Dit was een treffelÿc Keyser/van eẽ eerbaer aensien/cloecken moede/ van fÿnen voornemen/ getÿdigher sprake. Der lasterẽ ende by sonder der gierichept hatich/int sprekẽ sober/ernstelÿc/ende tegen de quaetdoenders straf/euẽ wel al wat oncuys/want hy twee wÿfs hadde/ende maecte een wet/dat een Christen twee wÿuen hebben mochte. Hy regeerde elf Jaer ende vÿf Maenden/ende liet int derde Jaer zÿns Regiments/zÿnẽ soon Gracianum/ wt bede zÿnder moeder zÿns Wÿfs/ende Valentem met hem regeeren/ende Keyser ghenoemt werden. Hy bloede hem doot/doen hem dat herten bloet ontginck. Hy hadde groote Victorie teghen de Duytschen/Sassen/Tarthen/ Gotthen ende Procopium/die oock een Keyser wesen soude.

Valentinianus eẽ Christen maecte eẽ wet/dat eẽ Christen twee wÿuẽ hebbẽ mochte alsoo hy hadde.

Valens de seuenenveertichste Roomsche Keyser.

Arriani wederdopers/ wederdoopten Valenẽ de Keyser

DOemmẽ rekende 378. Jaer/so regeerde Valens een Broeder Valentiniani dat Keyserdom/als den xlij. Keyser vier Jaer int Oosten na den afganck zÿns Broeders. Dewÿle dat Gracianus een soon Valentiniani/met Valentino zÿnen Broeder/int Westen heerschapte. Dese van Endoxio den Arriaenschen Bisschop ende Ketter/oft als sommige willen van Lucio den Constantinopelschen Patriarck weder ghedoopt zÿnde/ende daer mede in haer Seckte in ghelÿft ende besloten/so begost hy de Christenen al om te veruolghen/ende inden Ban te verdrÿuen/oock de ghene/die inder Woestÿnen waren/ en heeft hy niet ghespaert/maer gebiedende/dat de selue een yeghelÿck beuechten/ende des Ridderschaps aen haer oeffenen souden. De welcke hen nv dat weygerden te doen/die hiet hy doot slaen. Der seluer was een ontellÿcke menichte/ inde Woestÿne eñ Wildernisse Egipti. De Monicken moesten oock het strÿden aen nemen/oft met Cudsen doot gesmeten werdẽ. Op desen tÿt braken de Gotthen vã haerder woonstadt verdreuen/in Traciam der Romeynen gheleghentheyt/begheerende metten Christenen gherekent te werdẽ. Wt die maecte Valens Arrianẽ. Corts daer na int vierde Jaer zÿns Keyserdoms/soo stelde hi hem teghen hen/ende wapende hem om hen te ghemoeten/daer wert hy na te spade weder ontbiedinghe der veriaechder Bisschoppen ende verbannen/vanden Gotthen met een doodelÿc gheschut gewont. Eñ doen hy inde schandelÿcke vlucht/dicwils van den Peerde van pÿnen viel/soo wert hy ten laetsten in een ellendich huyskeu ghedraghen/ende daer in door het aensteken der Gotthen verbrant. Eñ desen wtbreuc der Gotthen was een nederlaghe des gheheelen Roomschen Rÿcx/ende Italien.

Valens de Keyser/ dwingt de Monicken ten strÿde.

Gotthẽ Arriaensche Christenen.

Lucianus de welspreker/ende Lactancius Firmianus.

Lucianus eñ Lactancius bloeyẽ Anno 305.

INt Jaer 305. ten tÿden Diocleciani/hebben dese twee voornamelÿcke Orateurs eñ Philosophi gheleeft. Lactantius leerde tot Nicomedia de Conste des wel-sprekens/ende wert van zÿnder Conste ende deuchts weghen/met Flauio den Gramatico van Diocletiano tot Romen ontboden/alwaer hy sommighen tÿt ghelcert heeft/maer quam door ghebreck der Scholiers tot armoede. Daer na beneerstichde hy hem Boecken te schrÿuẽ/om daer mede den noot des hongers te boetẽ/waer by dat hy den anderẽ Cicero wert geacht inde conste des welsprekẽs. In zÿn Ouderdom wert hy des soons Constantini/ Crispi genaemt/leermeester. Sÿne Boeckẽ zÿn voor oogen/ende brengen harẽ los met haer Hy verstont de heylige Schrift na de Letter/also sy luyt eñ leyt/ende meynde dattet al Lichamelÿc soude veruult werden/alsoot de Propheten segghen/niet wetende dat de Letter doot/ende alleen den gheest leuendich maeckt.

Heremiten tot deser tÿt/Item veel Ketterie/ende vanden doot Juliani.

Heremÿten vlien de werelt.

INt Jaer vier hondert oft daer ontrent/hebbẽ hen veel wt liefde ende Christelÿcker Philosophie/in eender Wildernisse ende Woestÿne begheuen/als Agathon/Onofrius/Anthonius/ Paulus/etc. daer af meer int tweede deel der Cronÿcken/ende in Vitis Patrum. Antiochus een Heremÿt/sterf hondert vÿf Jaer out/Anno drie hondert een ende tsestich. Tot deser tÿt isser veel Ketterie op de bane gheweest/als Arrius/Manes/Julianus/etc. Anno 357. wert den afvallighen Mammaluck Julianus/van den Keyser Constantino/tot de Duytschen aen den Rÿn gesonden/die belegherde Straesburch/ende versloech een merckelÿck groot ghetal der Duytschen. Daer na/Anno 366. troc hy tegen de Persen/ende wert van S. Mercurio den Martelaer gedoot/doen riep hi/doẽ zÿn leuen met den doot vocht/ghy hebt verwonnen Gallilee/ghy hebt verwonnen.

Van Aertbeuinghe/Diluuie/Wint ende Haghel.

Aertbeuinghe/ ouervloeden/ wint eñ hagel/An. 357

INt Jaer 367. int tweede Jaer Valentiniani des Keysers/so isser een grouwelÿcke ende verschrickelÿcke Aertbeuinghe gewéest ouer de gheheele werelt/de Zee ouer gheuloept/de stadt Niceam gheheel verdoruen/ende veel Eylanden in Cicilia ende ooc ander/ontallÿck veel volcx verdroncken/eñ tot Constantinopolen in eenen onghewoonlÿcken haghel alsulcke steenen gheuallen/so dat sy sommighe menschen doot sloeghen. Den Tempel tot Jerusalem/wt bystant ende cost Juliani Apostate seer wonderlÿck op ghericht/viel te gronde/veel Joden doodende. Eñ des anderen daechs daer nae met het vyer van den Hemel ontsteken/alsoo dat oock het yser is

verteert

verteert gheworden. Wt welcken Mirakel veel Joden beweecht/ tot Chriſtum quamẽ/ende het gheloove door den Doop bekenden. Maer Valens de ketterſche Keyſer/ die leyde (tot ſpijt der Chriſtenẽ) de Joden wederom nae Jeruſalem/ om wederom dẽ Tempel te timmeren/ daer toe niet alleẽ macht ende verlof gevende /maer ooc ſchattinghe eñ ghelt/ſegghende: Ghy en meucht nergens anders dan tot Jeruſalem offeren. Wt welcken dat hoovaerdich volck der Joden/alſo verheuen wert/ ſoo dat ſy hem met veel meerder coſten al coſtelijcker weder op timmerdẽ/dan hy voortijts ghetimmert was. Sommighe ſchrijven dat Juliano Apoſtate (ende niet Valentini den Ketter) toe.

Linie der Keyſers.

¶ Gracianus de achtenveertichſte Roomſche Keyſer.

Gratianus wert Keyſer.

ANno 382. na het affteruen Valentis/ſo hielt Gracianus/Valentiniani des Keyſers ſoon ſes Jaer dat Keyſerdom in. Hoe wel dat hy oock daer te voren met Valente zijnen Vader ende Valentiniano zijnen Broeder gheregeert hadde. Deſe was van der Jonckheyt af/ int Ridderſchap dapper/daer toe oock een goet Chriſtelijck Man. Want noch Jonck zijnde/doen daer een ontellijcke menichte der Gotthen Romen overvallen hadden/ ende dattet met het Keyſerdom ſchier wt was/ſo wapende hy hem/ op het betrouwẽ in Chriſto/met een gheheel geckelijck ongelijc getal/der Ridders/teghen de Vianden/ eñ ſloech by Straeſborch der Stadt Gallia/ eenen verſchrickelijcken ſtrijt/met ongelooflijcker Victoriẽ eñ gheluck/ende doode meer dã dertich duyſent Duytſchen /met een ſeer cleyne ſchade zijns volcx. Doen Ambroſius tot eenẽ Biſſchop gecoren wert/ doen bekeerde hẽ ſeer corts geheel Italien weder totten gheloove. Daer hiet hy de ghebroken Chriſtelijcke Kercke weder oprichtẽ. Als nv deſen Gracianus/Traciam eñ Daciam/ vanden Gotthen beſeten/eñ ooc den ghemeynen Roomſchen ſtaet / in ſeer groot peryckel ſach ſtaen/ſo ontboot hy Theodoſium vã Hiſpania/ eñ beval hem met gonſte van de geheele menichte by Sirmium/de heerſchappie vant Ooſten eñ Tracie. Deſe heeft alle zijn betrouwen inde hulpe Chriſti ſettende/ de machtighe grouwelijcke Schiten / Alanen/ Hunen/Gotthen/ſtoutelijck aen gevallẽ / eñ met bloedighen ſtrijde ter neder gelegt. Maer Gratianus die verdruckte int Weſten/de Almaniers/Schiten eñ Duytſchen. Deſe en was niet weynich gheleert/ wel ter tale/in ſpijſe ende ſlapen matich/ende eẽ verwinder des luſts des vleeſch. Ten laetſten wert hy van Maximo den Tyran ghedoot.

Het Chriſtelijc gelooue tot Gracianus tijden vervallẽ/vã Ambroſio weder op ghericht.

¶ Maximinus de negenenveertichſte Roomſche Keyſer.

Maximinus de negenenveertichſte Keyſer.

NAe Chriſtus gheboorte 387. Jaer / int ſeſte Jaer Graciani/ſo gebruycte Maximinus inden Crijchſ-handel / een beroemt Man / Tyrannie in Britannia / ſoo Eutropus ſeyt / ende wert in een Oproer tot Keyſer ghecoren. Corts trock hy in Gallia met eender heyrcracht / ende verderf de geheele ghelegentheyt / ende maectese hem ghehoorſaem/metten gheheelen Duytſchen Lande. Den vluchtighen Keyſer Gracianum/ſloech hy by Lions inde vlucht doot/maer zijnen Broeder Valentinianum / die noch eerſt den Baert wieſch / dede hy aldaer met veel andere het hooft af ſlaen. Terſtont maecte Maximinus Victorem tot eenen aengenomen ſoon eñ Erfghenaem des Rijcx. Maer eer dat Jaer ten eynde quam/wert hy vã Theodoſio verwonnẽ/ gevangen / eñ terſtont zijne Coninclijcke cleederen wt getogen. De welcke/ doen hy nv ontcleet was/beval hy hem te onthoofden / ende Victor zijn ſoon wert in Gallia vandẽ Hooftman Arobaſte ter neder ghelegt ende wt gheroept.

¶ Theodoſius de vijftichſte Roomſche Keyſer.

Theodoſius eẽ goet Keyſer.

ANno 388. ſoo hielt Theodoſius de oude/ een Spangiaert/alleẽ na het afſteruẽ Gratiani dat Keyſerdom in/neghenthien Jaer/ ende verſloech den Tyran Maximinum den Dootſlager Graciani bi Lions. Deſe Theodoſius die heeft wt Godlijcker bijſtant veel Tyrannen (als Androgeum/Arbogaſtẽ/Eugenniũ in Gallia/etc.) verdruct. Want hy was eẽ fondateur/vermeerder/eñ begieter des gemeynen oorbors. In zedẽ ende van lichaem Traiano gelijck / mitſgaders der Ridderlijcker zeden eñ manierlijckheyt was hy wel gheſchict/ tot het Chriſtelijck weſen aendachtich/dien Claudianus niet ghenoech louen en can. Eñ hoe wel datter gheen byſonder Hiſtori-ſchrijuer/ zijn leuen/reden/werc ende daet/en beſchrijft/ ſo wert hy doch van Ambroſius ende Auguſtinus/ Lib. 22. de Ciui. hoochlijc gelooft. Hy was onder andere eẽ ootmoedich man. Wãt doen de Bononiſche burgers haren Richter int Raethuys doot ſloeghen / wert hy ſeer hert tot wrake beweecht/maer doch wt bede vã Ambroſius geſtilt ende verſchoont. Maer daer na/ doẽ zijns Hofgheſins booſheyt ontſteken / om wrake riepẽ ende hem dreuen/ſo zijnder door zijn beuel meer dan vijf duyſent menſchen gedoot / het welc doet Ambroſius vernam/ ſo verboot hy dẽ Keyſer/tot Melanen inde Kercke te comen / tot dat hy zijne ſonden bekende/eñ boete dede. Dat nam hy alſo goetwillich aen/ ſo dat hy oock den Biſſchop Ambroſio daer voor danckte/eñ boete dede. Item de ghebroken ſtadt weder op richte/ eñ gaf een wet/als dat voortaẽ der Vorſten ſententie eñ oordeel over de veroordeelde ende doot ſchuldighe altijt ſoude vertrocken worden/ van veruolch te doẽ eñ te volbrengen / tot op dẽ dertichſtẽ dach/op dat dẽ toorn keerende/de barmhertichheyt mocht ſtede vinden. Eñ oft de ſententie metter haeſt eñ onuerſieniger hitte verhaeſt waer / oft dat de ſchuldighe ghenade ende boete begeerde/dat de ſententie verſaecht/ende geheel wederroepen werde. Wanneer hem nv voortaẽ een gramſchap ontſtack/ſo reciteerde hy altijt te voren driemael dat A B C. eer dat hy een woort liet wt gaen / waer mede van hem de hitte verginck/ende hy hem oock beter bedacht. Hy houde met een / Placilla oft Flacilla ghenaemt / by die wan hy Archadium ende Honorium / ende ſterf tot Melanen/int vijftichſte Jaer zijns Ouderdoms/ende liet zijne ſonen dat Rijck gheruſt ende vredelijck / zijn lichaem wert na Conſtantinopolen ghevoert. Tot deſen tijden / doen de Gotthen de deucht ende goetheyt des Keyſers Theodoſij merckten aen haren Coninck beweſen / ſo begaven ſy hen alle eenvoudelijck ſonder ſlach oft ſtoot/den ſeluen Keyſer/de welcke gheenen Keyſer / metten ſwaerde en conde daer toe brenghen. Alſo ſoudemen oock teghen de Turcken ſtrijdẽ/alſo Petrus/1. Petri 2. Paulus/Roman. 12/1. Corint. 14. ſeyt.

¶ Claudius een Poeet/Prudentius een Poeet.

ANno 390. hebben deſe twee treffelijcke Poetẽ ghelicht/der welcker boecken noch voor oogen/van hen beyden getuygeniſſe geven. Merct/ de Leeraers eñ Biſſchoppẽ der heyliger Schrifturen/eñ wat het gheloove eñ de gheeſtelijckheyt aen gaet/ die laet ick hier varen / ende ſpare dat tot in des Paus Cronijcke.

Linie

Linie der Keysers.

Archadius de eenenvijftichste Keyser.

Archadij des keysers Historie/ leuē/ regimēt ende doot.

IN t Jaer 407. soo heerschapte Archadius in Orienten / ende Honorius zijn broeder in het Westen / beyde Theodosius des grooten soon/ ende regeerden dat Keyserdom ghemeyne. Nv soo en waren sy van der Jonckheyt weghen/tot het Regiment niet al te gheschickt ende profijtelijck/ daeromme soo bestelde hy hem drie machtighe Mannen / die de Jonghers int Regiment voor staen souden/namelijc Ruffinum in Orienten/ Stilconem in Occidenten / ende Gildonem om de gheleghentheden Aphrica te regeeren / die werden daer nae wt begheerte om te heerschappen also beweecht/so dat sy hē seluen/ met verachtinge der Jongers/ des Rijcx onderstonden / ende tot henwaerts namen. Maer Gildo die wilde veel in Aphrica vernieuwē/ met grouwelijcker Tyrannie/dien wederstont zijn Broeder Meschelgher/ ende verdreef hem wten Rijcke/niet langhe daer na sterf hy van fenijn/oft alsoo de ander segghen/wt smerten zijnder herten/ van verdriet. Maer doen Meschelgher wt de Victorie verhoochmoedicht/ Tyranniseerde/eñ niemant en verschoonde / soo wert hy van zijn eyghen Ridderschap verslaghen. Ruffinus doen hy om het Oosten arbeyde / soo wert hy van Archadio/ noch Jonck / verdruckt. Maer Stilco die bracht dat ghemeyn profijt veel quaets toe/ oock so benaude hy twee Gothiers Coninghen. Ten laetsten doen hi verwonnen zijnde/om hulpe aē Honorium sant/ daer sant de Keyser in onghenaden/om hem zijn ontrouwe voor oogen te stellen/sommige Hooftliedē die hem versloegen. Hy regeerde vier Jaer.

Honorius de tweenvijftichste Roomsche Keyser.

Honorius de Keyser regeert eñ sterf.

NAe Christus gheboorte 411. Jaer sterf dat Keyserdom op Honorium/ der voornoemden Archadij Broeder / aen zeden ende Christelijck wesen zijnen Vader Theodosio ghelijck. Doen hy na het aen ghenomen Keyserdom de cracht des ghemeynen Roomschen staets/tot eenen daghelijckschen afval sach comen/so seynde hy Constantium den cloecken ende strijtbaren man / met eenen heyre in Galliam / ende houde hē daer nae met het verhengen van alle man/ aē Placidam zijn Suster/ by die wan Constantius Valentinianū zijnē soon/die daer na dat Keyserdom aenueerde/daerom nam hy hem tot Rauēna in dat mede Regiment des Rijcks/die doch ten eynde van seuen Maenden verschiet. Doen nv Honorius twintich Jaer gheregeert hadde/ soo sterf hy tot Romen / ende en liet gheen Lijfs Erfghenaem.

Der Stadt van Romen verwoestinghe ende verderuinghe door de Gotthen.

Romen verdropt ende verwoest door de Gotthen.

NAe Christus gheboorte vier hondert twaelf Jaer/ten tijden Honorij/quamen de Wandeli ende Gotthen voorslaechs / ende verwoesten alsoo Jtalien door Radagasum den Coninck der Gotthen / eñ verdoruent met vyer ende sweert/meer dan met twintich duysent Gotthen. Den grouen ongheloouighen Scitha/ die beloofde alle het bloet des menschelijcken ghes lachts/zijne Goden te schencken. Doen werter een groot verschricken tot Romen/de Heydenen liepen te hoope/eñ gauen voor/dat sy sulcx daerom lijden mocsten/om dat sy het offerē der grooter Godē versuymt haddē:eñ also stonter schier ouer de gheheele stadt een groote versmadinghe eñ lasteringe des naems Christi op. Daer wert door de Godlijcke voorsienicheyt / Radagasus inde vlucht geslagen/geuangen/ende des leuens berooft/eñ der gheuangen Gotthen die was alsulcken menichte/so datmense bi hoopē als rudden schapen vercochte. Doen coren de vluchtige Gotthen Alaricum tot eenen Coninck/ dien gaf Honorius wt vryen wille ende voor bedachten raet / doen hy in Jtalien quam / Galliam/ dien beual Sijlco sonder beuel aen te vallen/ de welck men also op den Paesch-dach ouerviel/ende een groot ghetal wt hen versloech / daer werden sy tot verbitterheyt haerder rasernie ontsteken/also dat sy Galliam verlieten/ende op Romē trocken/alle dinc onder weghen verwoestende / met vyer ende swaert. Doen sy nv de stadt creghen/ soo ontstaken sy die met vyere/na datse was begost te timmeren 1164. Jaer. Doch so ghebruycte Alaricus de bescheydenheyt ende goetheyt/so dat hy den zijnen gheboot / haer des dootslaens eñ vergietinghe des bloets / so veel alst mogelijc ware / hen te onthouden ende te matighen/ende oock de ghene die in der kercken S. Petri ende Pauli vloden / te verschoonen. Ten laetsten soo sterf Alaricus eenen haestighen doot. Hy soude de Stadt met hongher ghewonnen hebben / ende hen daer toe ghedrongen/so dat oock de moeders hare kinderē aten/tot dat sy hen op gauen. Nae desen wert Athaulphus een maechschap van Alarici / op ghewo rpen tot eenen Coninck/ die quam weder tot Romen/ende al wat ouer ghebleuen was/dat knaechden sy als de Sprinchanen af. Hy voerde Blacidam Theodosius dochter/eñ Honorius suster met hem tot eenen wijue/ die stont daer voor/dat de stadt niet gheheel totten gronde (van hem) af ghebroken en wert/also hy doch inden sin hadde / doch die weder op te timmeren/eñ na de Gotthen noemen. Sy maecte oock vrede tusschen hem ende Honorium / eñ den ionghen Theodosio / doen trock hy in Galliam/aldaer eynde hy zijn leuen/ door ontrouwe der zijnder verslaghen.

Linie der Keysers.

Theodosius de ionghe inder ordinancie de vierde Roomsche Keyser.

Theodosius de ionghe wert Keyser.

IN t Jaer 431. als Theodosius de ionghe een soon Archadij des Keysers/met Honorio vijfthien Jaer gheheerschapt hadde/ eñ dat Honorius wt het leuen verschevden was / doen wert Theodosius tot eenen Keyser beuesticht. Maer dewijle dat Theodosius in Orienten heerschapte/so veruolchde eenē Johannes genaemt / door het instellen Castini / van het Ridderschap / dat Keyserdom. Doen nv Theodosius des ouerlijdens Honorij ghebootschapt wert/so maecte hy Valentinianum/zijnder Moyen oft Vaders suster soon tot eenen Keyser / ende sandt hem met zijnder moeder Placida / om dat Rijck int Westen in te nemen / daer en tusschen soo begheerde Johannes Aphricam (die Bonifacius den Graue eē Regent des Keysers in hielt.) Maer hi was om dit te beschermen te swack/ende vandē Valentinianen verdruckt. Desen Theodosius een vriendelijck man/eñ Christelijcke Keyser/besadt dat Keyserdom in grooter aenstooten eñ oproeren der Roomscher saken / want hy verloos wel na geheel Aphricam/het welck hem Gensericus dē Coninck Vandalorū af drang. Hy verdroech in Britania veel verscheuringhe. Hy verloos oock een deel des Egiptischen Lants. De Hunnische Coninck Athila destrueerde hem Pannoniam/namaels de Gotthi/ Swauen / ende de Alani Lusitania / Hispania ende Aquitania/tot Carthago toe / alleen wt ghenomen sommighe

ende

ende weynich gelegenthedē/de welcke de Roomsche Ridders in hielden. Doen vergingender alleen inden Slach teghen Athila/op beyde zijden meer dā twee hondert mael duysent. Niet lange daer na wert Athila verslagen/eñ de Keyser tot Romen doorstekē/int dertichste oft als de ander seggen int seuenentwintichste iaer zijns Keyserdoms is hy van de Pestilentie ouerledē tot Constantinopelen/sonder erfghenaem.

Valentinianus de iij. de vierenvijftichste Roomsche Keyser.

Anno 450. soo is corts noch binnen Theodosius leuen/Valentinianus met eenuoudighe stemme/der Romeynē ende Italianen/een Keyser ghenoemt gheworden/by de Stadt van Rauenna. Desen Gubernator die maeckte int Westen met Genserico den Coninck Vandalorum vrede/ende gaf ghewillichlijck sommighe plaetsen in Aphrica om te bewoonen. Maer dewijle dat Valentinianus nae Constantinopolen treckende/om de Dochter Theodosij te trouwen/ so onderstonden de Vandali door het ingeuen ende beweghen Genserici des Coninckx / de Stadt Carthago in Aphrica te verderuen ende te verstooren. Onder sulcken Oproer dacht Athila de Coninck Hunnorum / dat Keyserdom int Westen aen te vallen ende te verrasschen. Met dien vergaderde hy metter haest al om veel volcx/ende trock voort aen. Daer schreef de Keyser aen de Gotthen om hulpe / op dese meyninghe/uwe wijsheyt ende voorsienicheyt behooret toe / dat ghy v sonderlinghe beraet / ende eenen tsamenloop teghen desen Tyran hebt/die geerne de gheele werelt onder hem in zijne dienstbaerheyt bracht/die de oorsake des Crijchs niet en schout/ maer voor recht hout / al wat hem lust/ zijn houeerdich voornemen alleen met vermetenheyt ontschuldighende/ die veel meer alder menschen haet verdient/die ooc alle man om niet/ende onbeschuldicht/pijnicht ende haet. Daer op hebbē sy gheantwoort /ghy hebt v Athilam tot eenen vyant ghemaeckt/ daerom hebt ghy uwen wensche ende lust. Doch doent niet anders wesen en mocht / ende dat Ecius de Keyserlijcke Regent dat verstont / soo sant hy haestelijck eenen Bode na Tolosa totten Coninc Theodorico / om hem met malcanderen te vrientschappē / ende met ghemeynder opbrenginghe/ende met gemeynen Volcke / den Crijch teghen Athilam te voeren. Daer waren op der Romeynen/ende Theodorici zijde/de Alani/Borgoēsche/Fransoysen/Sassen/ende schier het gheheel Westen. Doen nv Athila daer henen trock/soo verhieffer inde Thacalanische contreye ende velt/alsulckē slach/die voortijts noyt ghehoort en is/ vanden morghen tot inde nacht gheduerende/ met sulcker cloeckmoedicheyt op beyde zijden in der orden/onuerscheurt / den gheheelen dach bestandich blijuende/als waren sy yseren / so datter ouer beyde zijden / ouer de hondert ende tachtentich duysent mannen ter plaetse bleuen / ende ghemerckt dat victorie/ende cracht/ende macht/ altijt haet ende nijt baert/soo doode Valentinianus den koenen Helt Ecium/ besorghende dat niet van zijnder gheluckigher victorien weghen / hem in het Keyserdom / eenen indrang geschiedē en mocht/ ende dat hy vanden volcke tot Keyser soude ghecoren werden. Met welcx doot dat Keyserdom int Westen / ende het weluaren des ghemeynen Roomschen staets / gheheel veruallen is. Want de Hunen verdoruen Europam / de Vandalen Aphricam/ de Francken Galliam eñ Hispaniā/ de Enghelschen eñ Schotten/Britanniam / het welck sy oock besaten eñ in namen. Daer by soo houden hier op de Roomsche Keysers/als die tot Romen ghéregeert hebben. Eñ so hebben de na volgende alleen int Oosten tot Constantinopolen in Orienten geheerschapt/ wt vertelder oorsake/ende niet dat sy den Paus gewillich geweken zijn/eñ dat Keyserdom van Romen ouer gegeuen hebben / alsoot de versierde schenckinghe Constantini bracht/eñ haer hoorē liet. Hoe wel dat oock na Valentiniano sommige Keysers tot Romen geregeert hebben / als Auitus Maioranus / Seuerianus Olibius / Glicerius Nepos Augustus/etc. So waren sy doch so duyster verdoruen Keysers/in eenen verdoruen Rijc/so datmen nauwe haren naem en weet : de Gotthi besaten het Westersche Rijc/tot op den Keyser Justinianum Anno 475. Jaer. Ja dat selue Rijck is tot op Carolum Magnum stil gestaen drie hondert ende dertich Jaer. Ten laetsten so en bleef dese moort Valentiniani aen Ecio gedaen / niet ongewroken / want doen hy seuen Jaer geheerschapt hadde na Theodosius/so gaf hy vā Trusilla een van Ecijs Ruyters doorsteken zijnde/ dat Keyserdom metten leuen oorlof. Hier beginnen de Keysers / schier tot op Carolum Magnū alleen int Oosten te regeeren / ende hebben vanden Roomschen Rijck int Westen/wel na geheel niet meer dan den naem.

Epistel Valentiniani aen de Gotthē/ om hulpe tegen Athilam ende dier antwoorde.

Val des Roomschē Rijcks int Westen.

Marcianus de vijfenvijftichste Roomsche Keyser gheregeert/verdreuen tot Constantinopolen.

Anno 450. als Theodosius door de pestilentie wert wech ghenomen/soo wert met Valentiniano desen Marcianus van nederen gheslachte / int Oosten tot eenen Keyser gheset / als Valentinianus int ouerbleuen deel des Westen. Dese was den Christenen seer gonstich / hy sach als Athila sterf/inder nacht zijnen boghe in den droom in stuckē brekē/binnē zijnder heerschappinge dat Keyserdom int Westen / van het Oostersche wel na verscheyden eñ verdeylt. Binnen desen tijt so heeft den Roomschen staet eñ wesen ouer al Duytschlant/Daciam/Sarmacium/eñ ander gelegentheden eñ Landen aen de Donaw eñ Rijn ghelegen/Item Hispaniam/Aquitaniā/ Vasconiam / Aphricam/Galliam verlorē. Doē is den Fransoysen een deure open ghedaen om te regeeren / eñ van doen voortgheen meer van de selue Landen ende gheneghentheden om dat Roomsche Rijck ghecomen. Doen hy in dat bedwanc seuen Jaer met Valentiniano regeerende/hoorde dat Valentinianus doorsteken was/ so liet hy hem dat so na gaen/so dat hy van hertsweer sterf. Daerenbouen maecten de Enghelschen/Fransoysen/etc. metter tijt eenen Coninc/ ende deyldense met gehoorsaemheyt / ende in allen dinghen van dat Roomsche Rijck af / tot op Carolum Magnum.

Aen Marciano beginnen de Keysers alleen tot Cōstantinopolē te regeeren.

Frāsoysen inganck in dat Keyserdom.

Leo de sessenvijftichste Roomsche Keyser / ende de eerste Keyser tot Constantinopolen.

Anno vier hondert achtenvijftich Jaer / soo creech Leo na het ouerlijden Marciani / tot Constantinopolē de Keyserlijcke croone/de welcke terstont Leonem zijnē soon tot eenē mede regeerder des Keyserdōs maecte/ dese was de eerste Keyser tot Cōstantinopolē wt Griecschē ghe slachte. Tot diens tijden wasser menigerley oproer in het Roomsche Rijck / want terstont soo sant Genscricus der Wandelaer Coninck wt Aphrica in Italien/dat Keyserdom begheerende. Daer sant Leo Basilicū met eender heyrcracht om Athemio den ghecoren Keyser int Westen te helpen/te ghemoet/om desen te wederstaen/van welcken hy schandelijck in de vlucht ghéslaghen wert/ende also weder in Aphrica keerde. Daer door so benijde een ouer groot rijck man van geslachte tot Constantinopolen Leonem / eñ nam

Leo de eerste Keyser tot Constātinopolē of Grieck.

voor

voor hem Leonem heymelijck dat leuen te nemen/het welck/doent hem niet en gheluckte/ so dede hi hem een openbaer ontseg/ende beweechde eenen Crijch. Met dien soo quam essen Basilicus den Hooftman Leoni te hulpen / daer wert Asper met zijne sonen gheuanghen/ende onthooft. Daer en tusschen als den Coninck der Gotthen de Hunos bestreet/soo onderwant hy hem Illyriam ende Sclauoniam te verderuē/ende en hielt niet op/ tot dat hy Pannoniam ende Messiam de Landen vercreech. Daer was oock int eerste Jaer Leonis / een Maiorianus ghenoemt/door den Raet Leonis/ by Rauenna van dat Heyr tot eenen Keyser op ghenomen/int derde Jaer verslaghen / in des seluen stede eenen / Seuerianus ghenaemt / vanden Romeynen ghecoren / van des seluen af steruen een Anthemius/des Keysers Marcioni schoon-soon oft Dochter Man/op ghewormpen. Ten laetsten soo sterf Leo int sesthiende Jaer zijns Keyserdoms tot Constantinopelen.

¶ Voornamelijcke aenstooten der Romeynen ende des Keyserdoms ter seluer tijt.

Aenstooten des Roomschen Rijcx/ Anno 456. NAe Christus gheboorte vier hondert sessenvijftich Jaer / so namen drie machtige Coninckrijcken/namelijck de Gotthen/Wandalen/ende Huniers onuersiens / onwtsprekelijck toe. Der welcker Coninghen dat Roomsche Rijck alsoo martelizeerden ende becommerden/bysonder Gensericus der Wandalische Coninc/Athila de Hunische/ ende Radagasus der Gotthischen Coninck/soo dattet schier met dat Keyserdom ghedaen was. Soo brack oock ontrent desen tijt/dat Borgoensche/Rauennische/Fransoysche oft Gallische/ Item dat Britaensche oft Enghelsche Rijck daer neffens in / ende de gheheele werelt was beweecht / ende dat Keyserdom alomme aen geuochtē. Gensericus hadde wel nae dat gheheel Aphricam / met Moort/ Brant eñ Roof grouwelijck verwoest/ het Christelijck ghelooue met de Arriaensche ketterie verkeert/veel Bisschoppen verbannen die Arrio teghen waren. Doen nv tot Hippone S. Augustinus doot siec lach/so sterf hi inde derde Maent van haerder beleghteringhe / op dat hy haren Val niet en saghe. Carthago van Hanibalo af vijf hondert tachtentich Jaer onder der Romeynen ghewelt geweest / wert doen van Genserico beleydt / ghecreghen ende verwoest. Daer nae reysde hy in Siciliam / de Scotos / Pictauienser/Britanniers/becommerende. Nv soo werter eenen Ecius ghenoemt / een Crijchsinnich Man/ vanden Britannos om hulpe aen ghenomen. Die stilde de Borgoensche ende de Francken/die wederom aenden Rijn saten/ende Gallia ouervallen wildē. Hy dreesse weder in Duytslant / ende door aenhanck ende kennisse der Volcken aen de Donaw / soo greep hy teghen de Hunos eenē grooten Crijch voor/ende creech de Victorie / soo datter by de 18000. ter neder ghelept ende verslaghen worden ende gedoot in dē strijt. De Scotos verdreef hy wt Britannia/ oock de Pictauiensen. Maer doen Ecius van Valentiniano zijnen eyghen Heere/vander gheluckigher Victorien weghen ghedoot wert / op dat hy niet selue Keyser en soude werden/soo begeerden de Britaniers/als van Ecio verlaten/ hulpe vanden Enghelschen ende Sassen. Maer de selue beuonden sy meer Viant dan Vrient/ want sy van eenen peghelijcken verdruckt waren/ende verloren haer Vaderlant/ tsamen met het goet.

Rome wert ten tweedē mael vandē Wandalen verwoest.

¶ Van Athila den Coninck Hunnorum.

ATthila de Hunnische Coninck/een man van hooueerdigen wesen/zijn ghesichte gints eñ weder werpende / den welcken zijne stoutichept ten ooghen wt scheen/ende zijn hoochdraghende machtichept in het beweghen zijns lijfs betoonē eñ schijnen liet/ totten voordeele listich. Bracht zijnen broeder Bletam wt archlistichept om dat leuen. Hy en heeft niet alleen wt Scythia/ maer oock aen de Donaw wijt ende breet / by de vijf mael hondert duysent gewapende op gebracht: met alsulcken heyr onderstont hy hem Italien te ouervallen. Den Toch nam hy voor wt door Griecken lant / in welcken hy onder wegen veel treffelijcke steden/onder des Keysers Marciani bewaringe wesende/destrueerde / Aquileam belegerende creech/ende al wat daer ontrent was: Heeft daer na de stadt van Romen om gheworpen/ Item de stadt Paduam / Vincenciam/ Veronem/ Melanen ende Papiam.

Athila den wreedē zijn leuen ende eynde.

Hy noemde hem seluen een gheessel Gods/ende een verschricken der volckē. Dien troc Paus Leo wt vermaninghe des Keysers Valentiniani te ghemoet. Die persuadeerde hem soo verre/ dat hy hem toe seyde Italien te ruymen / eñ weder na huys te trecken. Dies verwonderde hem zijn heyrcracht. Daer reysde hy weder door Pānoniam/op den Norgauwischen aert/namelijc/ daer nv Oostenrijck ende Beyeren ghelegen is. Daer verginck hy van zijn eyghen Ridders met veel wonden ghewont eñ doorsteken. Het welck de Keyser Marcion inden seluen nacht/ tot Constantinopolen in eenen droom sach. Sommighe willen hy is in zijn eyghen bloet/ dat hem wt de neus-gaten wt schoot/ versmoort geworden. Hy hadde altijt veel wijuen / een geheel vleeschelijck man/de welcke hy oock alom int Heyr met hem voerde.

¶ Oorspronck der stadt Venegien.

VEnegien heeft ten tijden des grouwelijcken ouertochs Athile des Tyrans/eenen merckelijcken opganck ende begin genomen. Want doen dat verschricken ende dat gheschrey onder het volck der ghelegenthept Aquileie quam/ so vloot het ouer Zee van den Lande in dat water henen / daer nv de stadt van Venegien leyt/ aldaer verhopende seecker te wesen. Doen wert de stadt op dese plaetse op goeder hope in toecomende tijden te timmeren voor ghenomen / het welck in vredelijcke saken oft tijden gheen menschelijcke cloechept/voor ghenomen en hadde.

Venegien.

¶ Paulus Orosius een welsprekende Histori-schrijuer.

ANno vier hondert veertich/ soo bloeyde den welsprekenden ende vermaerden man Paulus Orosius / die schier der gheheelder Werelt nootsaeckelijckhept/iammer/noot / ende de ongherustichept der Oorloghen / in een Cronijck boeck van aen beghin der Werelt / tot op zijnen tijt te samen ghestelt heeft. Hy quam nae den afschept Augustini tot Romen / schreef teghen de Heydenen seuen boecken. Hy trock van Augustino zijnē meester tot Hieronimo tot Jerusalē.

Orosius eē Historischrijuer.

Linie der Keysers.

¶ Ceno de seuenenvijftichste Roomsche Keyser.

VAn Christus gheboorte vier hondert eñ vier ende tachtentich Jaer/so is Ceno een Broeder Leonis van leeghen state/met zijnen Broeder Leo in dat Regiment ghetreden / ende met ende nae hem seuenthien Jaer gheregeert. Niet lange voor het ouerlijdē Leonis zijns soons (oft als

Val eñ ondergāc des Roomschē Rijcx / ende Romē met alle Italien wert eē Coninckrijck.

als sommige willẽ Leonis zijn Broeders soon) heeft hy desen Zenonem met zijn eyghen handẽ ghecroont/ende nae hem willen laten regeeren. Ouer een Jaer daer na soo quam Orestes de Roomsche Raets heer met Genserico dẽ Coninc Wandalorum int verbont/dewijle dat diẽ loop ende handel by den Romeynen / soo twijfelachtich sweefde / daer onderwant hem Odoacer de Coninck der Hunen/een Nauolgher Athile/met eender stercker menichte/Italien te ouervallen. Als sulcks voor Zenonem quam / soo sant hy Orestem zijnen Vader/die hy Riddermeester gemaeckt hadde / Odoacer teghen. Die wert terstont hulpeloos ende weder te rugge inde vlucht ghestaghen / soo dat hy tot Papiam ontliep. Dien volchde Odoacer na / belegerde de Stadt rontom. Ende doen hijse met het stormen wan/ ende niet alleen de Stadt en destrueerde / maer ooc den Roomschen Heyrlegher ende Borghers der Stadt doode / het Landt met Brant ende Moort verwoeste/so vinck hy oock Orestem/ende voerde hem na Placentiam/eñ doorstack hem voor des heyrcrachts ooghen / wt vreese van alsulcker wreethept/so verschricten de ander Italiaensche volcken/ alsoo dat hem de eene nae den anderen op ghaf. Alsoo heerschapte Odoacer veerthien Jaer in Italien. Zeno die tot Constantinopolen regeerde/riet Theodorico in Italien te trecken/ende de Steden aldaer van de onrechte Heerschappers te verlossen. Met dien soo ouerviel Theodoricus met gheweldigher Heyrcracht den Odoacer / maer sy verdroeghen hen met malcanderen te heerschappen / doch soo en duerde dat ghesélschap niet lange / want een yegelijck van hem droech een quade meyninghe eñ heymelijckẽ haet tottẽ anderẽ. Doch voorquam Theodoricus Odoacrum / dien noode hy ter Maeltijt/ende doorstack hem. Also verginc dat Roomsche Keyserdõ tot Romẽ / vã tbegin haerder stichtinghe duysent twee hondert negenthiẽ Jaer/vander menschwerdinge Christi vier hondert vijfentseuẽtich. Eñ Zeno sterf tot Constantinopolẽ/int seuenthiẽde Jaer zijns Regimẽts/ zijn soon sterf van honger int Eylant Lemnus. Also bleef Romen een Conincrijc/ende dat Keyserdom in Asia tot Constantinopolen.

Theodoricus de eerste Roomsche Coninck

IN t vier hondert achtentachtentichste Jaer/ heeft Theodoricus int xvi. Jaer des Keysers Zenonis / de heerschappie ouer gheheel Italia ghecreghen/ende alleen metten Gotthen daer in gheheerschapt. Sijn Regiment en was niet al te hert. Hy liet de Steden hen seluen ende haer Borghers regeeren / ende en settede den Stoel zijns Rijcks niet tot Romen/maer tot Rauenna/ woonde aldaer achtendertich Jaer / vercierde doch de Stadt van Romen / met het oprichten ende vernieuwen van sommigher ghestichten. Hy nam tot beuestinge zijns Rijcks des Conincx Clidouei van Vrancrijcks Dochter ten houwelijck. Sijn Suster gaf hy Honorico den Coninc Wandalorum / zijne twee Dochters houde hy/ eene aen Alarico den Coninck Visigotthorum/ ende de ander aen Gundibato den Coninck in Borgongien/ eñ doch niet lange daer na so heeft hi tegen Clidoueum zijnen swager geoorloocht/ daerom dat hy Alaricum zijnen schoonen soon verslaghen/ende sommige plaetsen zijns Rijcks in genomen hadde. Nae diẽ bestreet hy de Fransoysen / oeffende veel romweerdighe saecken / wt ghenomen / dat hy Boecium ende Simachum de Raets heerẽ tot Romẽ liet dooden/daer om dat sy teghen Arrio waren/eñ zijnder Leere niet en wildẽ aenhangen. Hy heeft de Stadt van Trenten inde Borcht met muerẽ omringt. Ten

Theodoricus een Arrianisch ketter.

laetsten sterf hy van de popelsie ghestaghen.

Treffelijcke ende vermaerde mannen tot deser tijt.

BOecius ende Cimachus/de hooch vermaerde dichters/welsprekers ende Philosophen/ van Raetsheerlijcker eerbaerheyt tot Romen/ warẽ op desen tijt hooch geacht/doch vã Theodorico met ellendicheyt verdoemt. Ten laetsten nae langher quellagien des kerckers / Boecius wt beuel Theodorici/wt het leuen gedaen/Anno vijf hondert twintich.

Wonderteeckenen tot deser tijt ghesien ende gheschiet.

EEn groote Aertbeuinghe schier vier weken nae malcanderen/die soude Berghen/ Sloten ende Steden om geworpen ende geuelt hebben. Item veel Teeckenen verschenen aen den Hemel/oock onghewoonlijcke Cometen. Het reghende sommighe daghen bloet. Aen den Hemel stonden vyerighe spiessen ende stocken / de Mane verduysterde.

Teeckenen ende wonderen Anno 480. gheschiet.

Linie der Keysers.

Anastasius de achtenvijftichste Keyser.

NA Christus geboorte vier hõdert eenentnegentich Jaer/so heerschapte Anastasius de Keyser alleen int Oosten tot Constantinopolẽ in Asia. Dese was een cyeragie des Keyserdoms. Hy schanck Clodoueo den Coninck van Vranckrijck/een costelijck gulden stuck/van wegen dat hy den Visi Gotthis sommighe steden der Arrianischer ketterie aenhangich/ ontwende. Maer hy wert namaels wt verleydinghe Archacij des Constantinopelschen Patriarche tot eenen ketter. Ende hoe wel dat hy door Pauselijcke bootschap/tot hem gesonden/om af te staen van zijnder ketterie veeluoudich vermaẽt wert / so bleef hy doch op zijnen cop vast staende. Hy wert int seuenentwintichste Jaer zijns Keyserdoms van eenen blixem ghestaghen.

Anastasius een Arriaé. Keyser.

Justinus de neghenenvijftichste Keyser.

NAe de menschwerdinghe Christi vijf hondert seuenthien Jaer/ so heeft Justinus de outste dat Keyserdom ghecreghen. Van gheboorte van so legen stamme/so dat hy in zijnder ioncheyt de verckens ende de koeyen heeft gewacht. Maer sesthien Jaren oudt zijnde / soo begaf hy hem tot Ridderschap ende crijch: ende quam op/ soo dat hy soo rijck wert / alsoo dat hy Amantio den Theocritano de erfghename des Rijcx / dat Keyserdom wilde af coopen / ende dat selue met eender grooter summe vã gelde wter hant cochte: Ende also bracht Justinus met ghelde hem seluen dat Keyserdom te weghe. Daer begost men dat Rijcke te eruen/ende de nacomelinghen te besorgen. Dese was een ialoers man/ende lief hebber des Roomschen gheloofs. Ende doemen des ghewaer wert/soo heeft hy met machte den ketterschen name wt gheroyt/ende wter Stadt Constantinopolen geroyt/bysonder de Arriaensche. Dat de Coninc Theodorico met dese smette behanghen / niet weynich en versmade / ende daerom Boetium ende Simachum / oock alle die/die Arrio teghen waren/inder geuanckenisse ghewoorpen. Bouen dien sant hy oock Johannem den Paus met veel Ridderlijcke mannen van Romen/na Constantinopolen/om den Keyser aldaer te vertoonen / dat hy de Arriaensche wederom in stellen soude / oft anders wilde hy alle Bisschoppen in Italien dier gelijcken doen.

Justinus vercoopt dat Keyserdom / ende hier begint dat Keyserdom te cruẽ ende te vercoopen.

Maer

Maer Justinus ontfinc Johannem den Paus met grooter eeren/ ende verhoorde hem in alle het ghene dat hy hem badt/ bysonder dat Theodoricus de Christenen alsoo niet beswaren en soude. De gesonden Legaten der Romeynen begaefde hy rijckelijck. Doen dat Theodoricus de Roomsche Keyser vernam/ soo wierp hy de Legaten met Johanne den Paus soo haest sy hem dat seyden inden Kercker/ ende na hen Boetium ende Symachum de Raets-heerē (als voor gheseyt is) ende hietse tot Pavia dat leuen nemen. Het welcke/ doent Justino wert te kennen ghegheuen/ soo heeft hy met treuricheit ende onderdom beladen zijnde/ Justino zijnder Suster Soon dat Rijcke ouer ghegheuen/ ende van het leuen ghescheyden/ int elfste Jaer zijns Keyserdoms.

Clodoueus de eerste Christelijcke Coninck in Vranckrijck.

Vranckrijck coemt tottē Christē ghelooue gheheel op eenē tijt.

ANno 479. so begost dese te regeeren/ ende int xxv. Jaer zijns Rijcks/ wert hy van Sinte Remigio den Bisschop met het gheheel Lant der Fransoysen ghedoopt. De Arriaensche Bisschoppen verdreef hy/ ende sette de Christelijcke wederom in. Dat ghesciede wt beweghinghe zijns wijfs/ die hem met deser condicien ghenomen hadde.

Coninck Artus.

Artus de Coninc der loren/ die sommighe noch verwachten.

DEr Britannen Coninc Artus oft Arturus/ heeft tot deser tijt dat Coninckrijck ontfanghen. Dese was een verre ende vermaert strijdtbaer ende seer sterck Man/ die de Barbarossen dwanck/ die der Kercken vrede te wege bracht. Een vermeerder des Christelijcken gheloofs/ eē victorieus verwinder van veel Strijden/ ende groote daden. Hy soude een swaert gehadt hebben/ met welck hy vier hondert eñ tsestich Mannen in eenen Strijdt met eender hant verslagen heeft. Eenen Schilt moestmē hem voor dragen/ daer in het Beelt der Moeder Christi/ Marie gheschildert was/ die hy als een voorsprakersse soude gheeert hebben.

Hy heeft cortelijck zijn Rijcke noch dertich ander Rijcken onderworpelijck ghemaeckt. Hy is tot zijnen tijden onder alle Coninghen de voornaemste eñ Rijckste geweest. Ende euen wel nae veel dappere ende cloeckelijcke daden verloren ghewordden/ in eenen Strijdt ghewont wesende/ ende alsoo in een Eylant ghesonden/ also dat veel Jaren vanden Britannen ghehoopt wert/ hy soude weder comen/ ende sommighe verwachtē zijnder toecoemst noch.

Priscianus.

TEn tijden van desen/ soo heeft tot Constantinopolē/ de treffelijcke Grammaticus Priscianus gheleeft.

Linie der Keysers.

Justinianus de groote de tsestichste Keyser.

Justinianus heeft het veruallē Roomsche Rijck een deynich weder op gheholpen.

INt Jaer vijfhondert seuenentwintich so heeft Justinianus een Swagher Justini/ dat Keyserlijck Vorstendom verreghen/ ende den ghemeynen oorbor in geluckssalighen toeval gheregeert. Ende niet alleen in Crijchs-handelinghe gheschict/ voorsiehtich/ victorieus/ ende gheluckich: Maer oock in alle Borgerlijcke/ ende zedelijcke saken wt richtende/ wonderdadich ende somen soude connen gewenschen. Want hy heeft door Belizarium de Vorst der Persen craehtelijck te neder ghelept/ ende gheheel Orienten den Roomschē Rijcke weder toe gebraeht. Dat volc Wandalorum met haren Coninck wt gheroypt eñ geheel Africam/ dat sessentnegentich iaer van den Roomschē Rijcke ontwent was/ weder aen dat Rijcke ghebraeht. Ja ooc wederom de Gotthē het volc met haren Coninc Vitigin wt Italien veriaecht/ eñ dat volck Maurorum/ met haren Coninck Athila/ met wonderlijcker craeht ter neder geworpen/ ende na Constantinopolen gheuangen gesonden. Namaels stonter op Totila/ die verdreef met den brant Romē eñ geheel Italien/ eñ liet de stadt geheel woest eñ ydel sonder inwoonders staen. Tegen desen troc Narses een Regent Italie/ eñ versloech Totilam mettē Gotthen/ die meer dan thien Jaer in Italia geregeert hadden/ eñ verdempte wel na gheheel eñ al der Gotthen name. Maer door den victoriosen Capiteyn Belizarium heeft Justinianus dat Roomsche Rijcke weder aen dat Keyserdom gebracht/ eñ in gelijcker maniere oock ander volcken met crijch bedwonghen. Hy timmerde tot Constantinopolē/ den Heere die daer is de wijsheyt Gods/ eenen Tempel/ die hy Agiam Sophiam/ dat is/ de wijsheyt Gods/ of de heylighe wijsheyt noemde/ welcker gelijcke noyt man gesien oft ghehoort en heeft/ alle ander tempels te bouen gaende/ eñ Salomonis tempel tot Jerusalem gelijck. Hy was een man in werckē rechtueerdich/ in woorden oprechtich/ in oordeelen recht: Daerom so gheschiede hem alle dingen te goede. Hy heeft de groote Zee der rechtboecken/ die ouer de twee duysent/ in verstroyde ordonnancien waren/ in een cleyn ghetal van boecken ghebracht/ ende veel twijfelachtighe wetten in ghelijcker inhoudt ghetoghen. Ende wt vryen vernuft beweecht zijnde/ soo heeft hijer sommighe gheheel te niet ghedaen ende af gesneden. Hy sterf tot Constantinopel als hy acht ende dertich Jaer out/ den Scepter ghehouden hadde. Ende hy was so hooueerdich in zijnen tijtel/ soo dat hy een Coninck in Vranckrijck/ daer in ghenaemt/ ende ghescreuen wesen wilde.

Justinianus de tweede/ oft Justinus de Discipel/ de eenentsestichste Roomsche Keyser.

INt Jaer vijfhondert vierentsestich/ so hielt dē Keyserlijcken Scepter Justinianus de ionge/ elf Jaer na den grooten Justiniano. Een mensche in als Justiniano ongelijc/ gierich/ roofachtich/ godloos/ een affetter der ouder raetgeuers. Hy raesde na de gierichheyt also seer/ so dat hy hē yseren serckeu te maken beual/ om dat gherooft goet daer in te vergaderen. Hy viel ooc in de Pelagiansche ketterie. Doen hy nv de oore zijnder hertē van Godlijcke dinghen af keerde/ so quam hy/ wt een recht oordeel Gods/ int verlies zijns verstants/ eñ viel in een wtsinnicheyt. Hy nam Tiberium den rechten eñ dapperen mensche tot eenen toe ghewenschten Soon aen/ ende beual hem/ noch by zijn sinnen zijnde/ zijn Paleys ende Lantschap te gouuerneerē. In middeler tijt regeerde Sophia zijn wijf tot op den tijt Tiberij des tweeden nae het ouerlijden Justini haers mans. Door welcker onwijsheyt dat geheel Italien/ van het Constantinopelsche Jock eñ Scepter af weeck ende wijckende wert/ ende door de Longobardos ontwent. Leest hier van de Historie Narses int naeste blat hier na. Als nv Justinus elf iaer gheregeert hadde/ so eynde hi met de wtsinnicheyt zijn leuen.

Tiberius de tweede/ de tweentsestichste Roomsche Keyser.

DOemen rekende na Christus gheboorte 575. Jaer/ soo nam dese Tiberius een Hofmeester ende Gubernateur des Hofs Justini/ nae zijn doot dat rycke aen/ int Oosten tot Constantinopel. Die wert begaeft met alderley deuch-

Tiberius eē Hofmeester Justini.

den/de welcke men aen eenen Keyser soude moghen wenschen/milt/oprecht/goet/vrygheuich/wijs/bestandich/grootmoedich/goetwillich tegen alle man/weldadich tegen de armen. Doen hy nv van der vergaderden schat Justini met gaefrijcker hant wt deylde voor den armen/soo strafte hem dickwils Sophia de Keyserinne in zijn woorden/als dat hy den ghemeynen schat verdede/ende dat Keyserdom verderf. Die antwoorde/ick betrouwe inden Heere dat ons ghemeynen Borse gheen ghelt ghebreecken en sal. Want den armen met aelmoessen te begauen is eenen grooten schat/ende ghenade den gheuanghen los te laten. Hem zijn oock de schatten van Narsetis wt Italia toe geuoert/eñ hē vloeyde alomme groot goet toe/soo dat hoe meer dat hy

Rijckdom Tiberij de tweede.

gaf/hoe meer dat hy hadde. Ende also God zijn milde hant ghebenedijde/alsoo bracht oock zijn Heyr teghen de Persen wt ghesonden/na de victorie ende vlucht/twintich peerden oft Muylen met ghelt ende goet/dies voormaels noyt meer geschiet en was/te huys/sulcken geluc verdiende zijn milde hant. Na seuen Jaren soo verkoos hy Mauricium tot eenē Nacomer/ende sterf salichlijc/van velen beweent. Hy maecte eenen bedwonghen onwillighen vrede metten Longobardis in Italia/die doen Italien door dertich Vorsten regeerden.

Belizarius een Capiteyn Justiniani.

Belizarius een victorieux opper Veldhooftman Justiniani.

INt 530. Jaer heeft dese grootdadighe/dappere/ende victorieuse Crijchsman ende Vorst vā Justiniano wt gesonden/veel treffelijcke daden ghedaen/ende victorie verreghen. Ten eersten heeft hy de Persen aen gheuallen ende te neder ghelept/tot Constantinopel met wille des Keysers triumpherende in ghetoghen. Namaels in Africa ghesonden (vanden Wandalis veel Jaren beseten) om wrake te doen. Dien wierp hy terstont veel volcx ter neder/heeft haren geuanghen Coninck nae Constantinopel ghesonden/ende de Stadt Carthago tsamen met het Lant weder aen dat Rijcke ghebracht. Daer na wert dese hooch vermaerde Ridder teghen Theodotum/om Italien van der dienstbaerheyt der Gotthen te verlossen/gheschickt. Als nv Belizarius in Cicilia sommighen tijt vertoefde/soo sterf de eerste ghenoemde Coninc der Gotthen/ende Vigitis wert in dies seluen stede ghecoren. Teghen den seluen so verleyde Belizarius/den voorgenoemdē crijch wt Cicilia in Campaniam reysende tot Napels. Die wan hy met ghewelt/eñ doode alle wat leuē hadde/van de Moeder aē tot op dat kint. Vā daer so haeste hi hem na Romen om de Gotthen te besoeckē. Daer vloden sy by nachte wt/ende lieten de Poorten open staen/met haesten na Rauenna toe treckende.

Maer doen nv Belizarius meynde/de Coninc Vigitis soude met Heyrcracht hem seluen stercken/ende voor Romen trecken/soo bewaerde hy altijt de Stadt met Mueren/Bolwercken/ende Grauen/in grooter haesten. Met diē quam de Coninck Vigitis wel met hondert duysent Mannen/alle verwoestende/dat rontom Romē was/met moorden/roouen/vyer/alle dinck verderuende. Maer doen Belizarius de Stadt langher dan Jaer en dach beschuttende/in hadde ende behielt/so besloot hy by hem seluen met Vigiti ende zijn heyrcracht te slaen. Maer Vigitus en wilde zijns niet vertoeuen/troc af ende vloot weder na Rauenna toe. Dien haestende Belizarius op den voet nae/vinck hem terstont inde stadt/ende sant hem nae Constantinopolen int vijfde Jaer zynder toecoemst in Italien. Daer maecte hem Justinianus tot eenen Officier ende Stadthouder inder ghelegentheyt der Persen/want hy was in Ridderlijcker oeffeninghe ende Conste een vermaert Man/hy leydet oock daer op toe om Theodotum af te stellen/ende in zijn stede te heerschappen.

Totila de laetste Coninck Gotthorom.

ANno vijf hondert drieenveertich/doen Vigitus de Coninck der Gotthen gheuanghen was/so was Erraricus zijn Nacomelinck/doch eer het Jaer ten eynde quam/verslaghen. Dien volchde Totila tot eenen ghecoren Coninc. Die vergaderde met haesten het heyr/ende veruolchde gheheel Italien eñ Cicilien/eñ also voort Romen begheerende/eñ beleyde de Stadt rontom. Daer so rees alsulcken hongher inder stadt/also/dat den hongers noot/de Ouders bedwanc/hare kinderen te eten/daer mede waren de Romeynen versaecht ende verbaest ghemaeckt/also dat sy de Stadt niet langer en conden houdē. Doē quam Totila inde stadt door de Hostiensche Poorte/ende dede om dē Romeynen te verschoonē/den geheelen nacht de Trompettē blasen/op dat sy hē voor dat rasen der Gotthē verbergen eñ beschermen mochten. Sommige vanden Raet van Romen vielen wt ouer de Muerē/ende vloden nae Constantinopolen/om desen iammer den Keyser te vertoonen.

Totilas leuē ende tyrannie.

Romen wert tē derdenmael door Totila verdoruen.

Narsis de edele Ridder.

TErstōt seynde de Keyser Justinianus/Narsen den ghesneden zijnen secreten Raet/ende dienaer zijnder slaepcamer met eē heyrcracht in Italien/om desen voornoemden iammer te gemoeten. Die street met Totila ende zijn heyr/ende bracht schier alle te niete/ende verloste Italien van den Gotthen/de welcke aldaer van Theodorico aen/twee ende tseuentich Jaren gheheerschapt hadden/ende een eyghen Coninckrijck daer wt ghemaect. Ende alsoo is der Gotthen naem vergaen/ende haer Rijcke eynde alsoo met haer leuen/alsoo/dat de ghene die in den strijt leuendich ouer bleuen/niet Gotthi/maer Italianen wilden ghenoemt werden/daeromme dat den meesten deel in Italien binnen die tseuentich Jaren op ghevoedt waren/ende gheboren/daeromme soo sandt hy de Longobardos met gauen voorsien weder thuys in Pannonia. Nv soo wert Sophia dat wijf Justini wt nijdigher inblasinghe der misgonders Narsetis also beweecht/om den seluen Narsetem wt Italia/doen hy daer in seshien Jaer gheregeert hadde/weder thuys te ontbieden met versmadelijcke woorden/in alsulcker voeghe/hi soude thuys trecken/ende der wollen/gespin ende spille waer nemen.

Narsis victorie tegen veel vyanden.

Daer op antwoorde Narsis/hy soude alsulckē scheer-draet of keten spinnen/dat zijne vyanden niet lachen en souden. Terstont ontboot hy de Longobaerden eñ Duytschē in Italiē/Anno vijf hondert achtentsestich/dier getal was twee mael hondert duysent. Dien gaf hy plaetse ende wooninghe in Italien. Die hebben Italien in ghehadt van Albuino tot op Desiderium toe.

Van Albonio ofte Albuino der Lombaerden Coninck.

ANno 567. iaer/so is Albonius de xj. Lōbaertsche Coninck/met alle zijn volck wt Pannonia/als tot een vruchtbare corenrijcke gelegentheyt ghecomen/van Narseto ontboden/ende in der voegen beweecht/so dat hy met alle Longobardis/Mannen/Wijf/Kinderen eñ Vee/door Sirmium ende Foriaul in Italien met een wtnemende heyrcracht ghereyst zijn/eñ inden aenval/opt eerste de heele ghelegheutheyt van Venegien

negsen in genomen/ende daer na in Insubriam treckende/Melanen met ghewelt ghewonnen ende verdorven. Papiam drie Jaer beleghert/ Ten laetsten ghewonnen/ende voort aen na Verona ghevoert/ende aldaer eenen stoel des gheheelen Coninckrijcx op ghericht/spel ende tijtcortinghe op gestelt. Ende als hy met zijn Hofgesin/ vrolijck ende wel gebrast hebbende/wt de hooft schotel van Ganimundi zijns swaghers (waer wt hy een drinckvat hadde doen maken/doen hi hem in Pannonia hadde ghedoot) dranck/soo sant hy Rosimunde zijnen Wijue/wt zijns swaghers ende haers Vaders Hooftschotel/eenen dronck goeden Wijn: Het welcke haer also versmaet zijnde ter herten ghinck, also dat sy de bespottinghe haers Vaders met den doot haers Mans dachte te wreken/ende nam de sake alsoo voor: Helmelehidis een Edel Ridder een schoon Jonghelinck vrijde een edel Jonckvrou van hare dienst Jonckvrouwen/also dat hi ooc met haer

Albonius wert door zijn ouerspelich wijf gedoot.

versaemde ende te doene hadde: Eenmael leyde haer Rosimunda haer seluē in haerder stede/ende doen sy haer met den Jonghelinck vereenichde/so dede sy hem te weten wie dat sy was: Ende histe den Jonghelinc om den Coninc te dooden/ ende met haerder hulpe in zijn stede Coninck te worden. De moort geschiede doen hi heymelijck in de Camer ghelaten wert: Maer de vertroostinghe aengaende des Rijcx die faelgeerde hen beyde. Want doen de Longobardi dat gewaer werden/ende hen te dooden na iaechden/so vlodē sy beyde met veel goets na Rauenna tot Longino den Exarcho des Lants. Onlanecks daer na so dooden sy haer seluen met fenijn. Dese Albonius stont Narseti by/teghen Totilam/den welcken hi ooc met zijnder eyghender hant doot sloech. Also zijn de Longobardos vā hare lange Baerdē also genaemt/voormaels in Pannonia wesende/in Italien gecomē: Waer by dat Lombardia als nv Italien heet/andersins Pannonia/Hesperia/Enotria/Magna Grecia oft Cisalpino Gallia ghenaemt.

Van de weerdichept ē regiment Exarchatus in Italien.

ANno/570. Doen Italien ouer ende weer wanckelde/ende dat de Keyser tot Constantinopel Hof hielt/soo wert daer alsulcken Regiment voor ghenomen/soo dat dat Lant/door Voochden ende Lantrechters/ende Keyserlijcke Stadthouders soude gheregeert werden/in de stede des Keysers. Daer werdt Longinus Exarchus/dat is ouerste Regeerder in Italia ghenaemt/aen den welcken/in de stede des Keysers alle Ouerheyt ē macht lach. Dese regeerde tot Rauenna twee Jaer/ende en liet niet toe dat een eenich Heere oft Hertoghe ouer veel Steden soude heerschappē/maer een yeghelijcke Stadt hadde hare Voochdē/Hertoge ende Exarchus/ waer aen dattet alle gelegen was. Ē daer wert in summa alsulcke maniere aen ghericht/so dat een eenich Regent ende Ouerste/niet alleē Lant ē lieden voorstaen en soude/maer een yeghelijcke Stadt/Merck ende Comuyn soude van haren Ouersten ende Exarcho bewaert ende geregeert werdē. Ende de selue Ouerste hiet hy Hertoghen. Also maecte hy ooc Romen ander Italische Steden gelijck: Also/dat na Basilico/die met Narseto Borghemeester ende Raetgheuer geweest was/geenen meer desen naem te hebbē vermeten en soude/maer door dē Erdtzhertoge van Rauenna gesonden/soude de Roomsche gemeynte gehanthaeft ende geregeert werden. Ē alsoo is daer na veel Jaren lanck/een Roomsch Hertoochdom in wesen/naē ende werc geweest. Ende alsulcke Ouerheyt heeft by hondert ende vierentwintich Jaer gheduert.

Teeckenen aen den Hemel gesien.

Teeckenen aen den Hemel verschenen.

ANno 570. so zijnder in Italien vierige stralen aen den Hemel verschenen/ē het heeft bloet gedruppelt. Daer na so vielt in veel daghē alsulcken water neder/so dat den Tyber aē veel plaetsen veel volcx verdranc/ē gheheel dorpen ē steden weeh nam. In het water gelijckenissen verschenen/als mans ē vrouwen persoonē/met langen hayre tot op den gordel/vanden morgēstont aen tot op den middach. Half bouen het water/ende half met het water bedeckt/die verdwenen ten laetstē: eenen verscheurenden berch in Gallia/gaf alsulck eenen grooten erack ende ghelupt ter seluer tijt/waer af veel gestichten ē menschen veruallen zijn.

Linie der Keysers.

Mauricius de drieentsestichste Roomsche Keyser.

ANno 578. so was Mauricius een dochters man Tiberij des Keysers tot eenen Keyser ghecoren/ē oft hy al wel een schrijuer ē Capadocier/van gheboorten een slecht nederich man was/soo wert hem doch van zijnder Ridderlijcker daden ende deucht weghen/dat Keyserdom ouer ghegheuen. Terstont soo bestreet hy door zijne Hooftliedē de Armeniers ende Persen. Als nv de Longobarden na het ouerlijden haers Coninckx Alboini thien Jaer onder Hertoghen/sonder Coninck gheweest waren/soo setten sy hen seluen Atharim/mettē toenaem Flauium tot eenen Coninck/van welcken sy alle toecomende Coninghen Flauios toenaemden. Nv so onderstont hem Mauricius de Longobardos wt Italien te drijuen/ende bestelde Sigisbertum den Coninck in Vranckrijck: Die vergaderde haestelijcken wt den Gallien ende Duytschen een groote heyrcracht/ende trock met ghewapender hant/om metten Coninck eenen slach te doē/maer hy lach tonder. Op dese victorie verstouten hen de Longobarden/ende met cloeckheyt vatten sy eenen moet/om tot aen de Cicilische Zee te trecken/ende de Italiaensche Steden alle onder haer gewelt te brengen. Dat geschiede/ tot/alleen de Stadt van Romen die en condē sy na langhe beleghringhe niet ghewinnen. Doen sy nv alsoo int gheluck der victorien sweefden/ ende tot aen de Cicilische Zee alle dinck ter aerden wierpen/veel Italiaensche steden wonnen/ ende den Coninck van Vranckrijck wt Italien veriaechden/so maecte Mauricius een wet/dat

Onder Mauricio begint daer de geestelijcheyt te verheffen.

geenderhande Roomsch Ridder/die niet handeloos/oft door wonden cranck ē swac en ware/ voor het voleynde Ridderschap ende winnē der stadt voorseyt/God gheen Ridderschap belouen oft doen en mochte. Maer Gregorius die vermaende hem zijn hant aen de Gheestelijcke niet te slaen. Daer maecte Mauricius Joannes den Constantinopolischen Bisschop tot eenen Patriarche ē Paus/waer aen hē niet en vernoechde/maer beweechde oock de Longobardos om de Romeynen aen te vallen/ē sy beleghерden de stadt een gheheel Jaer: Maer doen zijse niet en conden ghecrijghen/so quamen sy weder na Milanen te huys. Met dien so ontboot Gregorius aen Mauricius/dat het ghewelt om te binden ē te ontbinden/Petro ē zijne nacomelinghen/ ē niet den Constantinopolitaenschen Bisschop ghegheuen en was. Maer Mauricius en liet hē des niet beweghen/doch heuet hem ten laetsten berouwen/anders was hy den ghemeynen staet een nuttelijck man. Ten laetsten wert Phoca vā dat Ridderschap tot eenen Keyser ghecoren/ende Mauricius van zijnder wreetheyt weghen in

den haet zijnder Ridderschap gheuallen / ende wert int twintichste Jaer zijns Scepters met Wijf eñ Kinderen onthooft/van zijn eygen Ridderschap/ende alle zijn Gheslachte wt gheroypt. Want hy was een ghierich Coninck / die den Griecken hare besoldinge selden betaelde. Daer om wert van Phoca zynen Hooftman teghen hem een verbont op ghewoꝛpen / ende zijn Gheslachte gheheel wt gheroypt. Tot deser tyt zyn de Enghelschen ende Gotthen totten gheloone gecomen. Doen is alder eerst der Turckē name in Asia ghehooꝛt ghewoꝛden.

Enghelant coemt tottē gelooue/ eñ des Turckē naem/te voren verboꝛgē/ eñ alder werelt onbekent ongehooꝛt.

Phoca de vierentsestichste Roomsche Keyser.

ANno 598. so heeft hem/na het ouerlijden van Mauricio/eñ zijn Soon Theodosy / Tiberij Constantini aduocati/eñ zijns Wijfs / Phoce des Keyserdoms aen gheuœrt/eñ derthien Jaer gheerschapt/ende tot Constantinopel ghecomen/ ende also tot eenen Keyser op ghenomen. Hy gaf den volcke een groote hope tot oft op hem / also/ dat zijn Beelt tot Romen onder ander Keysers met vruechden by de ander Keysers inden Tempel wert op ghehanghen/maer den wtganc zynder handelinge bedrooch veel lieden/ so dat hy te recht Phoca ghenaemt te wesen gheacht wert/ ende Phoca soude een Zeecalf bedieden/vooꝛ alle ander dierē seer slaepachtich/vā alsulcken slaep so dattet slapende van niemant eñ can ghewecкt woꝛden/also Plinius seyt.

Also wert dese Phoca/alsulcken slaepachtigen goeden mensche / soo dat de Persen met Casdꝛa haren Coninck / de Roomsche Contreyen ouer vielen/Jerusalem becommerden ende benaudē/ dat Heylighe Cruys van daer namen/de Godshuysen onteerden ende verwoesten/ Zachariam den Patriarche aldaer gheuangen voerden. Hy haete vooꝛ het aen nemen des Rijcks de ghiericheyt Mauricij / ende wert doch int Regiment veel gieriger/ hy stelde daghelijcx nieuwe schattingen op/by welcx Regiment schier dat gheheel Keyserdom int Oosten tot Constantinopolen/ ende int Westen dat Roomsche geheel te gronde ginc. Daer by so moest dat Rijcke verderuen/oft hy steruen.

Den Roomschē Bisschop sette oft declareerde hy ouer alle Bisschoppen / midts dat vooꝛmaels de Bisschop tot Constantinopelen daer vooꝛ geacht wert/ende verhief den gheestelijckē hoop op. Daerom wert Phoca van velen/bysonder van den Roomschen Raet versmaet ende gehaet/ ende daerom dooꝛ Heraclium /den Hertoghe des Aphꝛicaenschen heyꝛs / ende der Prouintie/des Keyserdoms ende leuen berooft. Ja Priscus ende Heracleus vinghen hem/ hieuwen hem handen ende voeten af/ende wierpen hem in de Zee: Daer toe soo wert zijnen gheheelen Stamme wt gheroypt/ende Heraclius in dat Regiment des Roomschen Staets ghesett.

Een wonderlijcke Water vloet / Pestilentie/ende Schoer of Haghel.

Grouwelijcke pestilentie ende ondervloet/ Anno 594.

ANno vijf hondert vierentnegentich/ int seste Jaer Mauricij / soo viel alsulcken Water vloet vanden Hemel af/so datter veel in soꝛghen stonden/van eenen nieuwē ondergane oft Diluuie Noe / bysonder in der Venegien vooꝛal / also dat sy weghen ende Straten verlooꝛen/Acker/ Beemden / Doꝛpen ende ander menschelijcke wooninghen/die werden tot Water poelē/ende veel Vees ende menschen verdooꝛuen / ende versmoorden. De Etsche liep alsoo ouer/soo dat tot Bern dat Water tot de opperste Veynsteren der kercken Zenonis des Martelaers / buyten der Stadt Mueren gelegen/in liep/ende de Beelden eñ tafelen in der Kercken om dꝛeuē / daer toe alsulcken Haghel ende ongewoonlijcken Donder eñ Blixem/als nauwelijc opt yemants ghedencken mach gheweest zijn. So was oock tot Romē den Tyber also groot/soo dat hy ouer de Stadt muere in vloeyde / ende veel plaetsen om track/ ende ter neder wierp. Daer swam oock eenen wonderlijcken grooten Drake met veel slangen inden rechten Waterganck ende vaert des Tybers/dooꝛ de Stadt tot aen de Zee.

Na dese dingen quam terstont een pestilentie/ also/datter seer weynich menschē/op veel plaetsen ouer bleuen. Dese pestilentie nam oock Pelagium den Paus wech / dien volchde Gregoꝛius int Pausdom nae / die oꝛdineerde een processie/ cruysganck/eñ de groote letanie van velen in seuen chooꝛen ghedeylt/te singhen. In den eersten alle Priesters / in den tweeden alle Abten ende Monicken / in den derden alle Kinderen ende Maechden / in den vierden alle Abdissen ende Clooster-vꝛouwen / in den vijfsten alle het ghemeyn volck/in den sesten alle Weduwen / in den seuensten alle ghehoude vꝛouwen / daer onder stoꝛuen tachtentich persoonen de wijle datmen sanck.

Sisebuthus een Coninck Vise Gotthoꝛum.

DEse was in zijn regiment xxxvj. iaer/alsulc een cloec man/dat hy alle de Spaensche steden/ den Romeynen ontweynde. Eñ also eynde hē des Constantinopolitanischen Keysers heerschappie in Spangien.

Linie der Keysers.

Eraclius de vijfentsestichste Roomsche Keyser.

ANno ses hondert ende elf / so wert tot eenen vermeerder des Rijcx Eraclius op genomē/ ende van Sergio den Constanti.etc. Patriarch ghecroont/ende dat Oꝛientisch Keyserdom ontfanghen. Maer terstont zijnen Camerlinck een Crijchs-helt Eulutherium / met een groot heyꝛ/ ende veel gelts in Italien ghesonden/onder weghen int vooꝛt trecken / der Persen veel ghelegheutheden af ghenomen/ ende hem op eenmael dertich duysent mannen verslaghen/ ende in de vlucht der Persen Coninck selue van zijnen eyghen Soon ghedoot wert. Alsoo maeckten de Romeynen met de Persen vꝛede / ende de Reuiere Tygris soude hare Lant-palen scheyden ende deylen. Die ander schꝛijuen anders / namelijck / dat Eraclius heeft dat volck in de na gheleghen Landen / ende dat hem zijn Vader wt Aphꝛica toe sandt / op ghebꝛacht heeft teghens Cosdꝛam den Coninck Persarum/tot beschuddinghe der Roomscher gheleghentheyt: Teghen des seluen Conincx hoochmoet ende gheweldicheyt. Ende in het selfde Jaer zijns Keyserdoms/ hebben de Persen gheheel Asiam teghent Zuyden ghecreghen / ende alle dinck verwoest ende verstroyt. Ende heeft namaels het swaert vooꝛt op Egypten gheheuen / ende oock Alexandꝛiam in ghenomen / ende hen aldaer onthouden / tot dat den roep quam / dat Eraclianus des Keysers Vader in Aphꝛica eē groote heyꝛcracht vergaderde. Doen maecten sy hen op / ende doen sy na Carthago toe trocken/ soo sterf Eraclianus. Doē sy sulcx vernamen / so namen sy Carthaginem metter haest in. Doē vergaderde Heraclius een groot heyꝛ / ende bꝛacht veel Lantschappen vanden Persen becommert / weder onder zijn ghewelt/de Hertooch der Persen versloech hy in eenē bysonderen strijt/ vanden paerde doot / ende bedꝛucte Cosdꝛam den Coninck der Persen/

heeft

heeft zijnen Soon gheuanghen ende gedoot/ wederom in zijn Vaderlijck Coninckrijcke gestelt. Maer doch als de Keyser om hem in te stellen in Persidem mede trock/ soo beroofde hy den thoorn Cosdre vol schats/ ende heeft een deel van dien den Ruyters wtghebuet/ een deel om de Gods-huysen weder op te rechten/ ghegeuen/ ende daer toe oock seuen Elephanten met grooten schat/ de vianden ghenomen/ tot Jerusalem ghecomen/ dat Cruyce van Cosdra ghenomen/ wederom ghebracht/ ende met groote pomperie weder op zijn stede ghelept. Tot welcks gedachtenisse de Feeste van Exaltationis Crucis, begonnen heeft/ die vanden Persen gheuanghen waren/ weder thuys gheschickt/ oock Zachariam de Patriarche.

Hereclius victorie tegen de Persen oncuysheyt ende doot.

Doẽ hy namaels tot Constantinopel quam/ soo begaf hy hem tot het schrijuen ende ledich gaen/ anderen zijn Rijcke beuelende/ ende op de Hertoghen werpende. Hy begaf ende verdranc zijn herte in wellust ende brootdroncken moetwille. Want doen zijn Huysvrouwe Eudoxia in het baren/ doẽ sy Constantinum baerde/ sterf/ so nam hy Martinam zijnder Suster Dochter tot eenen Wijue/ by die wã hy Hiraclium. Maer doen nv desen haest metter doot een eynde nam/ soo nam hy alsoo zijns oude Wijfs Dochter/ die sy by haren eersten mañ ghehadt hadde/ ende viel ten laetsten in de Eutichanische Ketterie. Ten laetsten doen hy Theodorum tot eenen Exarcho oft Hertoghe ouer Italien seynde/ soo sterf hy van de Watersucht/ in het seuenentwintichste Jaer zijns Keyserdoms/ het welck als doen in eenen grooten ondergauck ende verderuen stont. Ende dit is schier de laetste Keyser/ die de Crijchs-knechten oft dat Heyr ghecoren ende op ghewòrpen hebben/ ende de eerste die door Crooninghe der Patriarchen tot Constantinopolen beuestricht is ghewòrden. Ende alhier beginnen de Keysers/ dat Rijcke haren Kinderẽ als eẽ Erue te besorghen/ ende noemẽ hare Sonen binnen haren leuen Keyser/ ende alsoo gaet alleynskens dat Roomsch kiesen met het Keyserdom te niet.

¶ Van den Ertzketter ende hooft verleyder Mahomet/ die het Turcsche ghelooue heeft ghecleert ende op ghebracht.

IN t Jaer vijf hondert vijfentneghentich/ soo is het Turcksche ghelooue beghost ende op gheresen van Mahomet een Arabier/ oft alsoo de ander willen/ een Persier/ die van eenen Edelen Heydenschen Vader/ ende Jootscher Moeder wt des Hismaelitischen ghèslacht gheboren. Van twee contrarie Seckten ende gheloouen zijnen oorspronck hadde/ ende doch gheen geheel aen en hinck. Want doen hy volwassen achtentwintich Jaer oudt was/ soo ontstack hy een groot vyer onder de Christenen. Ende dewijle dat hy van eenen behendighen aerdt was/ ende argheliste ende verstandich/ ende onder de Christenen ende Joden op gewassen/ lange gewoont hadde. Ende alderhande gelooue/ wet eñ ordonnantie wiste ende gheleert hadde/ soo richte hy een nieu ende schandelijcke ouer-ghelooue ende afgoderie op/ door welcke wel na onse ghelooue is wt geroyt. By de voorseyde twee volckẽ was hy in grooter eeren gehouden: Ende seyde openbaerlijck dat Cosdroes de Coninck Persarum met alle zijn Hofghesin/ niet onrechtelijck af ghe set en was/ daeromme dat hy hem seluen hadde laten aenbidden voor God/ die doch een ouer boos mensche hadde gheweest/ ende oock selue Afgoderie hadde aen ghebeden.

Nv so disputeerde hy van de Hebreeusche ende Christen Wet also/ als dat beyde de wetten waren van eenen eenighen God/ een eenich dinck: Hoe wel dat beyde de volcken door groote dwalinghe verleyt geworden zijn/ de welcke hy also matichde/ so dat hy de Hebreeusche hert aẽ voer om dat sy Jesum Christum wt eender maghet gheboren te zijn/ loochenden/ het welck doch hare ouders te voren te gheschieden voorseyt hadden. Maer de Christenen die strafte hy van der lichtueerdicheyt weghen/ om dat sy hielden ende gheloofden/ dat Jesus Christus Gods eenichste vriendelijckste/ ende wt eender maghet gheboren Soon/ dan noch den doot des cruycen soude gheleden hebben/ oft hadde willen lijden. Ende mengde also een ghemengt eñ ghemangelt voeder wt de wet Mosi/ ende het Euangelio Christi onder malcanderen. Trock nv hier nv daer wt beyde de Testamentẽ/ het gene dat den volcke lijdelijck ende aengenaem was/ ende verhieft als Gods woort ende wet seer hooch op. Hy gaf hem seluen voor een van God ghesonden Propheet wt/ waer mede dat hy eenen grooten aenhanck verkreech.

Item hy voor-prees zijn wet/ alsoo/ waer die Sarasenen alsulcke een wet aen namen eñ hielden/ ende hem als eenen Godlijcken bode daer toe gesonden/ gheloofden ende volchden/ (want hyse wt den mont Gods ontfanghen te hebben/ voor gaf/ op dat sy dies te meer ghewichts hadden/ ende sprack na dat exempel der Propheten/ dicwils inden persoon Gods/ oock stont dicwils in zijne wet/ de Heere heeft gesproken tot Mahomet zijnen Propheet/ seggende/ etc.) so souden sy hen seluen totter vryheyt brenghen/ eñ alle heerschappie ende Coninckrijcken bouen hare gebueren vercrijgen ende winnen. Hy dorste met eene groote eñ machtige heyrcracht der Arabiers/ de eynden eñ gheleghentheden des Roomschen Rijcx bedroeuen. Ende onderstont hem Alexandriam/ ende alle aenlandende palen/ ende steden Egypti/ aen te vallen/ eñ met ghewelдiger hant onder hem te werpen/ want sy hieten alle andere volcken Agarenos/ van Agar af comen/ ende hẽ seluen Sarasenos/ van der vrye Sara. Waer om sy als vrye ende Gods ghebenedijde volckẽ/ te recht onder alle ander volcken heerschappen souden. Maer Eraclius/ die stilde den seluen oproer seer haest.

Daer na/ Anno ses hondert ende drieentwintich/ so grepen de Arabien ende Sarasenen/ weder tot de wapen/ ende sloeghen de Capiteynen Eracly/ ende maecten den seluẽ Eraclium/ eerstwerf een gheluckich/ tot eenen onghelukighen man: Onder haren Veltheere eñ Hertoghe Mahomet/ ende als niet alleen de onderworpẽ volcken/ maer oock wt verre Landen tot hem quamen/ doen zijnen roem op quam. Doen wert hy eerst gheheel ontsteecken/ met vierichеyt/ om te heerschappen onder den schijn zijns gheloofs/ ghelijck als eenen anderen Moses wt Gods beuel/ soo hy voor gaf. Ende wat hy met wapen niet en vermochte/ dat bracht hy met listen ende verschrickinghe der gramschap Gods te wege. Hy soude oock teeckenen gedaen hebben/ waer by hy Egyptẽ/ Libiam/ Arabiam/ Syriam/ onder zijn beuel bracht. Ende op dat hy dies te heyligher aen ghesien werde/ so trock hy de ghewonnen volcken van haren ghelooue/ misbruycken ende Afgoderien (so als hy seyde) af tot zijnen gheloouen/ want hijt de waerheyt ende Godes woort te zijne beloofde. De Heydenen verboot hy de Afgoderie/ liet hen de besnijdinghe toe/ hy hinck daer aen veel nieuwe Wetten vanden zijnen/ met welcken den Alcoran vol is/ ende haelt ghedwonghen ghetuyghenisse wt beyde de Testamenten/ om zijn wet te betuyghen/ welcke de Turcken ende Sarasenen noch heden ten daghe onderhoudẽ/ ende voor heylichdom ende Gods

ghebot houden. Dat Vercken vleesch leyde hy in een verbot/met eender insettinghe der Besnijdinghe. Van de Christenen nam hy de gewoonheyt hem dickwils te doopen ende te wasschen/ met zijne daer toe gheordineerde Ceremonien/ voor de vergheuinghe ende afwasschinghe der sonden. Ende op dat hy de volcken te meer soude trecken/so liet hy hen lieden toe/om hen te behaghen/ soo veel ghetroude wijuen als een onderhouden conde. Vier wijuen mocht een van zijn eyghen geslacht nemen/ende viermael scheydē/ ende weder aen nemen: Maer gerochte ende geuangē Byslaepsters mocht een yeghelijc hebbē/ so veel hē luste / ende die (als hy haerder sadt is) weder vercoopen / doch dat sy niet beurucht en waren/ alſ dan moeste hijse behouden/tot dat sy vanden kinde los was.

Nuchterheyt in het eten ende drincken was in zijne Wet veruaet/wt genomen in sommige bestelde Feesten. Hen lieden was oor het ghebruyc des wijns verboden/het welc sy oock als Gods ghebot houden.

Hy gheboot eenen eenighen God / Schepper des Hemels ende der Aerden aen te bidden/te eeren ende voor ooghen te hebbē. Mosen ende Johannem Baptistam / leerde hy groote Propheten Gods te zijne / Maer Christum onder alle Propheten / die opt gheweest waren/ende oock toecomende sullen zijn/ de alder hoochste/dewijle dat hy van Goddelijcke cracht / ende niet van mannelijcken zade/zijnen oorsprouck hadde. Hy noemt hem seluen na hem een groot Propheet Gods/ende betooverde de Lieden in Asia ende Aphrica/ende sommige ander volcken / met het aenwassen van een nieu ghelooue / alsoo / dat sy schier den Name des Keyserdoms gheheel wtroepden. Dit misghelooue neemt noch heden tē daghe al meer eñ meer de ouerhant/ende dat wt verdiensten van onsen ongheloove ende ondanckbaerheyt/om dat wy de liefde der waerheyt niet en omvanghen.

Want nv ter tijt onderstaen haer de Turckē/ te Water ende te Lande/oor ons/wt desen cleynen hoeck Europe te drijuen/want te voren gheheel Asia/Aphrica/ende een groot deel van Europa haren ghelooue onderworpen is. Hy was oock met de Nestorianische ketterie bestrickt. Zijn Wet hiet hy het Paradijs /den verachters dreychde hy de Helle. Hy heeft beyde de Testamenten voor warachtich ende Gods woort gehouden/ maer doch na zijn wijse oft maniere wt ghelept. De Priesters in Turckien / sullen alle oprechte in alle gheloouen salich rekenen ende spreken: Want het behaecht God wel in alle gheloouen/wat de vroome hem ter eerē doen. Daer om beloont hy met gelijcker Eruen alder gheloouе goede wercken. Hy sterf ontrent de veertich Jaren/welcx graf tot Mecha in grooter eeren/ ghelijck als wy dat Heylich graf tot Jerusalem houden/gehoudē wort. Nv so heeft zijn Vorstendom ende Regiment/by den Saracenen / tot op desen tijt gheduert.

¶ Der Turcken Alcoran oft Wetboeck.

Alcoran des Turcken.

NV so is den Alcoran der Turcken Talmut/ oft Decreet / daer in is haer geestelijckheyt begrepen door Machomet / wt bystant Johannis Antiochini des Arrianischen ketters / Sergij/ende eens Joden te samen ghestelt. Daer in wert bewesen dat Christus ten Hemel gheclommen is/maer dat hy niet geleden en heeft / maer Judas de verrader/is wt Goddelijcker cracht/ doen sy Christum sochten/in de ghedaente Christi verandert / voor hem ghegrepen / ende ghecruyst gheworden. Soo wie in Ouerspel begrepen wert/die wort wt het vermoghen des Alcorans ghesteenicht. Maer soo wie met eender ongehouder sondicht/dien werden tachtentich slaghen ghegeuen. Item het staet daer in/van eenē dief ten eersten ende ten tweedenmael beuondē/ sal sommighe slaghen gegeuen worden / ten derden/sal hy beyde de handen ghcuen / ten vierdē/ beyde de voeten / ende veel ander wetten/te lanc om hier te stellen.

¶ Twee Landen bekeert.

ANno drie hōdert achtendertich is Hibernia oft Hiberia/anders Scotia genaemt/totten ghelooue bekeert. Soo namen oock de Armenij int Westen het ghelooue aen/ eñ also quamt voort aen de aenpalende gelegentheden. Op desen tijt leefde de edele Poect Juuencus.

¶ Teeckenen aen den Hemel ende opter Aerden/verschrickelijck ghesien.

Teeckenen aen den Hemel gesien.

TEn tijden Machometis so verscheender menigerley wonderlijc dinck in Grieckenlant/ verschrickelijck om segghen/de welcke de toecomende daden Machometis ooghen-schijnelijck vercondichdē. Want in een eenich Jaer/so wasser een lichte Comete gesien tot Constantinopolen. Item een vier-voetich kint ghebooren. Item een twee-hoofdich/dat twee volcomen hoofden aen eē lichaem hadde. In het Eylant Delo werden twee Zee-wonderen in menschelijcker ghedaente gesien. Item in desen tijdē so vielder vier van den Hemel / ende daer verscheen alsulcken volcomen reghenboge/so dat de menschē meynden / dat den jonckste dach voor handen ware/ niet alleen om den ongheuvoonlijcken regenboghe / maer van der ongehoorder donderslaghē weghen/soo dat dat Aertrijck beefde/ende haer recht schudde ende craeckte. Een ouer sware pestiletie volchde daer na / die verslinde in de maēden vanden Somer/den meestē deel der menschē der aerden op/ende veel ander straffinghen ginghen alsdoen ouer dat menschelijcke gheslachte/ Anno 654. soo isser vyer van den Hemel gheuallen/eñ daer op is nv alsulcke grouwelijcke pestilentie gheuolcht / so datmen meynde dat de Werelt ghehcel ende al wt steruen soude. Daerenbouen so isser eenen Enghel met een sweert gesien/ sommighe achten dit is voor de voorgenoemde sterfte gheschiet.

Den meestendeel der werelt in eē pestilentie ghestoruen.

Linie der Keysers.

¶ Heraclius Constantinus/de sessentsestichste Roomsche Keyser.

INt Jaer ses hondert achtendertich/so ontfinc dese Constantius de derde / nae het ouerlijden zyns vaders Eraclij/dat Keyserdom/den welcken de vader noch by zijn leuen tot eenen gheselle eñ mede regeerder des Rijcx aen nam/ende ordineerde hem den eerweerdighen Patriarch Sergium/eñ den goet-zedighen man Bonosum/ tot mede-ghesellen zijns regiments. Die wert terstont inde vierde maent zijns Keyserdoms met fenijn gedoot/van Martina zijnder stiefmoeder/ ende Heracleone zijnen stief broeder / welcke tot deser misdaet Pyrrhus de Constantinopolitaēsche Patriarch locte ende track.

¶ Heracleon de seuenentsestichste Roomsche Keyser.

NA Christus geboorte ses hōdert achtentich Jaer / soo becommerde na het ouerlijden zijns broeders / dat Keyserdom Heracleon/ doen Cyrus/Pyrrhus / eñ Sergius de Arephalische ketterie handthaefden / namelijck / als dat in Christo een eenighe werckinghe / wille eñ natuere

tuere der Godheyt ware. Doen hy nv de gemeyne sake ende handel seer qualijck ende in ongheregheelder maniere bediende/so vergramde beyde/den Constantinopolischen Raet ende de ghemeynte/teghen Martinam ende Heracleonem/ also dat sy haer de tonge/ eñ hem de neuse af snijdē deden/eñ inde geuanckenisse worpen/na twee Jaer zijns Regiments / op dat sy also misnaect niet meer aen dat Rijc en quamen. Met diē wert Constans van eenen Senaet tot Romen/Keyser gecoren/sonder het bewilligē der Crijchs-knechten / het welck doch geheel selden gheschiede. In dese verbittertheyt wert Pyrrhus vanden volcke doot gheslagen. Ende op dien tijt en was dat Keyserdom niet seer machtich.

Constans/de lxviij. Roomsche Keyser/die sommige Constatinum/sommige Constantinum de derde/na zijnen Vader noemen.

Constans verwijst dē Paus indē ban.

CONstans des Keysers Cōstantini soō/wert int ses hondertste ende veertichste Jaer na Heracleone zijns vaders broeder Keyser gecorē/ voorwaer eē erch ketters mensch/ende een verderuer des gemeynen oorbors/tot allen lasteren ghenegen. Hy nam also haest hy dat Imperium entfangen hadde/ Paulum den ketter ten spijte vanden Paus / tot eenen Constantinopolitaenschen Patriarch / in Pyrrhus plaetse aen / door welcx hulpe / raet ende bystant hy Mauricium den Paus inden ban eñ geuanckenisse verwees. Met dien nam Constantius een Heyrcracht in Italien voor/niet wt dier meyninge (so hy doch voor gaf) om de Longobardos wt Italiē te drijuen / maer om de Stadt van Romen ende hare onderworpen Lantschappen te beroouen. Doē nv Constantius na Romen troc/met Theodorico zijnē Exarcho/eñ met twintich duysent gerustē Ruyters/so ghinck hem de Paus Vitalianus met zijne Priesterschap ende groote menichte van volcke/te ghemoet voor de stadt. Die leyde dē Keyser opt eerste in Sinte Peeters Dom/daer na in de andere Kercken/die besach de Keyser vijf daghen lanck na malcanderen. Doen ghedacht hy de cleynodien van daer te nemen/ ende tot zijnen ghebruyck te weyuden. Daer hy wat hy met Gout/Metael/ Marborsteenen verciert sach / dat ordineerde hy af te draghen ende met ghewelt te nemen / ende op de Schepen te doen: Also dat hy in seuen dagen de Stadt vā Romen meer cieragie ontrock/dan de Barbaren daer te voren in 250. Jaren opt gedaen haddē. Doen en dorst hem de Paus noch niet wreken / ende dat Pausdom en was noch in alsulcken Heerschappie niet. Daer na trock hy na Napels/eñ scheepte in Sicilia / ende onthielt hem tot Ciracusis. Daer wert hy van Misesso den Armenier in het badt/doen hy zijns wellust pleechde/ verslagen/ int achtendertichste Jaer zijns Keyserdoms. Terstont quamen de Saracenen met grooter Scheepvaert / ende becommerden de stadt Syracuse/ende dat gheheel Eylant. Ende quamen met alle de roof/die Constantius der Stadt van Romen ontrocken hadde na Alexandria/waer wt een Spreeckwoort quam: male quęsit, male perdit, qualijck ghewonnen/qualijc verteert. De ander segghen / hy is vanden zijnen int badt gedoot ghewordden/daerom dat hy gierighe/grouwelijcke eñ onbehoorlijcke schattinghe eyschte. Ende hier beghint dat Rijck ende Keyserdom eē erue te werden.

Constans in ghecoren.

Constantinus de vierde van desen name/de lxix. Roomsche Keyser.

ANno 669. soo regeerde xvij. Jaer Constantinus Constantij oft Constantis des Keysers soon noch by lijue/van Constantio zijnen vader tot eenen mede-geselle des Rijcx aen ghenomen: Na welcker doodinge/als hier voor staet/ hy alsoo in een groot verschricken viel/soo dat hy alle dinck met alsulcker vreese begost ende handelde/ dat hy dat Keyserdom / in dien hem eenich ghewelt tegen hem verheuen hadde / mocht verlorē hebben. Hi was doch een Christelijck man/meer tot vrede dan tot oorloghe gewent. Hi nam Eraclium eñ Tyberium zijne broeders/tot gemeynheyt des Keyserdoms tot hem/hoe wel sommigē schrijuē/dat hijse berooft heeft van haerder beyde neusen / op dat sy niet nae hem nae dat Rijck staen en souden. Hy heeft namaels de verscheurde kercke / ende van menigherley ghelooue ende ketterie ghespleten/na zijn vermogen om te reynigen hem beneersticht/bysonder de Grieckschē met de Roomsche/ ende daerom dat seste Concilium/wt bede Agathonis des Paus op ghestelt/ ende vergadert/tegen de ketterie der Monothelier/ende daer wert alleen den Grieckschen Priesters het houwelijck tot ghelaten.

Hy leyde oock int thiende Jaer zijns Keyserdoms/de Saracenos ter neder / met haestigher verwinninghe/alsoo/dat sy voortaen Cijnsbaer ende schattelijck zijn moesten/zijnen Rijcke. Hy liet Justinianum zijnen soon tot eenen erfghenaem zijns Rijcx/eñ sterf/oft alsoo de ander seggen/ wert int seuenthiende Jaer zijns rijcx vant Palleys ghewórpen.

Cesarea een Coninginne Persarum.

ANno 684. soo trock dese Coninginne met een cleyn ghetal van volcke/haer ghetrouwe eñ secreet / al heymelijck af na Constantinopolen/ om gedoopt ende onder de Christenen gerekent te werdē/de welcke dē Keyser een weerdich gast was. De Coninck / also haest als hy sulcks ghewaer wert / schreef hy haer nae / haer wederom thuys te schicken. Dien antwoorde de Keyser: Het stont inder Coninginnen macht/wille ende keur/weder thuys te trecken of te blijuen. Ende de Coninginne daer af geuraecht zijnde / schreef weder nae huys: Sy was van sinne nēmermeer wederom nae huys te keeren / waer hy niet een Christen man en wert. Daer quam de Coninck terstont met veertich duysent menschen/ eñ ontfinck het Doopsel met alle zijn volck ende Hofghesin. Alsoo keerden sy met veel gauen vereert/ beyde weder na huys.

De Coninc wt Persia/ een Christē met veertich duisent menschen.

Een Comete / Duysternisse ende Pestilentie.

DOenmen rekende nae Christus gheboorte/ ses hondert vierentachtentich Jaer/so verscheender een Comeet/drie maendē aen malcanderen/den nauolghenden iammer bewijsende. Want daer quamē alsulcke plasregenen/stormwinden/eñ donderslaghen/dierghelijcken voortijts ongesien eñ ongehoort waren. De Elementen steldē hen also/als oft sy tot eender wtrodinghe der stadt van Romen tsamen gesworē hadden. Veel vees sterf / waer af den menschē groote beschadinghe resen. Veel personen werdē van den blixem maer beschenen/eñ storuen terstont. Dat Coorn opten velde verdorde ende verwelcte/also oock dat Moes/Cruyt / Vitsen/Boonē/ Eertbesien / die den volcke tot eender vermakelijckheyt wassen/ende waer het selue Coorn van den wint eñ reghen wt viel / ende een cruyt achtich wesen creech/so werdet noch dat selue Jaer rijp ende ghetijdich. Na eender duysternisse/ beyde der sonnen eñ der manē/volchde eē ouer groote Pestilentie/de welcke de Stadt Papiam verderf ende verwoeste / alsoo dat sommighe ouer het gheberchte vloden / ende hen aldaer onthiel-

Comete/ Duysternisse / Pestilentie.

den in Holen/tot datter Crupt ende Strupcken in de Holen wies.

Linie der Keysers.

Justinianus de derde/de tseuentichste Roomsche Keyser.

INt ses hondertste eñ sessentachtentichste iaer/ so bleef Justinianus des voornoemden Constantini soon/na den vader tẽ eersten thien Jaer int Keyserdom/ die was opt eerste een cloeck/ voorsichtich ende der caritaten eẽ oueruloedich wtdeylder. Nae dien hy thien Jaer geheerschapt hadde/bracht hy Aphricam van het ghewelt der Sarasenen/ende maeckte met hen te Lande ende op de Zee vrede/want sy oock van hem/met alsulcker macht ouervallẽ eñ verschrict/ begeerden Aphricam/ Item Lybiam/ ghewillichlyck ouer te gheuen/ende hen teghen hem met Cÿnsen te verbinden. Waer en tusschẽ nam Justinianus voor met grooter onuolstandicheyt hẽ seluẽ teghen God ende den Menschen te ontgaen/ de Sarasenos eñ Bulgaros/ tegen aen ghenomen Vrede ende Verbont/te ouervallen/ waer af hy doch meer schaden ontfinc/ dan hy hen ledẽ toe voechde. Doẽ keerde hy wedet na Constantinopolen/ende viel in eenen grooten haet ende nydt van zÿnen Borghers/daerom dat hy de wreetheyt des Regents niet en stilde.

Item om dat hy int ghehouden Concilio veel stuckẽ tegen de Christelycke gewoonte/waer in de Paus Sergius niet verwilligẽ en wilde/ op geset hadde/ waerom de Keyser vergramt zÿnde/den Paus voor hem dede brengen/ dwelc het Italiaens Ridderschap niet gedogen en wilde. In desen loop/verhief hẽ Leontius eẽ Constantinopolitaensche Raetsheer/vã grooten aensiẽ/ ende dat met het verwilligen van Gallinici des Patriarchen aldaer teghen den Keyser/ ende trocken dat volc totter Wapen/braken de Kerckers met gewelt/ eñ lieten de ghevangenen los/ maer Justiniani vinghen sy/ ontsetten hem des Keyserdoms ende leyden hẽ met afgesnedẽ Neuse inde gheuanckensse. Hier neemt de Stamme Heraclÿ een eynde/die seuenentachtentich Jaer gheregeert hadde. So dicwils nv Justinianus zÿn ghesneden neuse verlapte/so liet hy altÿs eẽ wt het maechschap Leontÿ dooden.

Den raet te Romẽ sedt den Keyser Justinia af.

Leontius/oft als de ander willen Leo de tweede de lxxi. Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte ses hõdert sessentnegẽtich Jaer/so onderstont hẽ/na het wt werpen Justiniani/Leontius des Keyserdoms: regerende drie Jaer. Doen dat voor Habdimelech den Sarasenischen Coninc quam/so viel hy terstont in Aphricam. Teghen desen sant de Keyser Johannẽ den Hooftman met een heyrcracht/die veriaechde hem wt geheel Aphrica. Maer doen hy dat Lant tegẽ de groote menichte der Sarasenen niet langer en wist te behouden/so keerde hy wederom thuys/ om dẽ Keyser om hulpe ende bystant te besoecken/ de welcke doen hy wt troc/so beschictẽ daer en tusschẽ de Ridders eenẽ anderen/Tiberius ghenaemt/int Heyr tot eenẽ Keyser/ende zÿn terstont nae Constantinopelen toe gherepst/ Leontium gheuanghen genomen/ ende hem ghedaen/ also hy Justiniano ghedaen hadde/namelÿck de neuse af gesneden/ende inde gheuanckenisse ghewórpen.

Tiberius de derde/de tweentseuentichste Roomsche Keyser.

Tiberius de derde.

ANno ses hondert neghenentneghentich/soo heeft na den af gestelden Leontio desen Tiberius de derde/ seuen Jaer gheheerschapt/een seer edel Borgher tot Constantinopolen/ Philippicum een wel verdient mede-borgher wierp hy inde gheuanckenisse/ daerom/dat hy ghesept hadde/hy hadde in eenen droom ghesien/ dat eenen Arent zÿn hooft ouerschaduwet hadde/zÿn doot volchde daer na.

Justinianus de voorgaende weder in gestelt/de drieentseuentichste Roomsche Keyser.

ANno 706. heeft Justinianus voormaels een Keyser wt bystant des Coninckꝫ Bulgerorum weder in ghesét/noch ses Jaer gheregeert. Want doẽ hy int begin des Paus Johannis de seste inde stadt Cersona/waer henen hy inder geuanckenisse ghesonden was/voor hem genomen had weder na het Keyserdom te staen/ so onderstonden hen de borghers den voornoemden Tyberio met eenen eedt verbondẽ/ Justinianum te vangen. Maer doen hy dat heymelÿc ontquam/ so vloot hy totten Coninck van Beyeren/die gaf hy zÿn dochter te wÿue. Voor het eynde van eenen Jare/so wert de Coninck/Cacon genaemt/ met ghelt van Tyberio also ghesteken ende verkeert/dat hi zÿn eyghen gast ende dochters man op de vleesch-banck leueren wilde. Dat wert Justinianus ghewaer/eñ vloot totten Coninck Bulgerorum/die beual hy hem. Voor diens hulpe wert hy met gewapender hant weder thuys tot Constantinopolen ghebracht/ende weder in gheset. Aldaer dede hy Leontium ende Tyberium/van welcken hy des Rÿcx ende neusen berooft was/buyten voeren/eñ voor alle het volcke dooden/ Gallinicum den Patriarch zÿns gesichts berooven/ende nae Romen seynden. Veel zÿnder vyanden heeft hy met menigherley doot het leuen ghenomen. Veel tsamen ghebonden/ ende inden kercker ghewórpen. Ende so dicwils als hy zÿn af ghesneden neuse veechde/ende reynichde/ soo dicwils hiet hy een van zÿne weder-partie in stucken houwen/ bysonder die wt den geslachte Leontÿ ende Tyberÿ warẽ: Namaels sant hi Mauricium zÿnẽ hooftman met eẽ schip na Cersona/ die daer alle mans personen die dẽ baert ghewassen was/ souden dooden/ daerom dat sy hem/den Keyser te dienste/ souden gedoot hebbẽ/waer hy niet door hulpe des vluchts ontcomen/ende wech gelopen en waer. Doen hy nv Philippicum sochte te dooden/ ende schepen in Pontum schickte/om teghen hem te strÿden: soo is hy van desen tsamen met zÿnen soon ghedoot ghewórden. Van deser oneenicheyt weghen is Africa/Libia ende Granaden van den Sarasenen in ghenomen/tot op dat 1496. Jaer beheerschapt/ corts weder verloren/ ende noch tot op desen tÿt. Met desen heeft dat gheslachte Heraclÿ een eynde ghenomen/als sy lxxxviij. Jaer geregeert hebben. Ten laetsten wert hy van Philippico verdreuen tot op dees tÿt.

Justinianus de twee de eẽ Tyran.

Philippicus de vierentseuentichste Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte seuen hondert twaelf Jaer/so creech inden voorseyden strÿt Philippicus dat Keyserdom/een Jaer eñ vÿf maenden. Die keerde hem terstont af/ van de Pauselÿcke wetten/ Cyrus den Paus-ghelooulghen wierp hi inde geuanckenisse/in zÿn stede so koos hy Johannem/een Erdtzketter/ welcks leeringhe hy terstont tot Romen sandt om te beuestighen/maer de Paus met zÿne Priesterschap/ en wilde niet alleen de Keyser hier in te wille zÿn/ eñ daer mede houden/maer verbande hem oock met alle zÿn volck/ als een af ghesneden van der Kercken/eñ gheboot dat in gheen Godlÿcke sakẽ/oft al wel inde gemeyne oft bysonder handelinghen

De Paus doet dẽ Keyser in den Ban.

lingen zijns naems en soude gedacht werdē/ooc zijnder geheel gheen vermaninghe geschien. In dese handelinge wert hy van Anastasio eē Constantinopolitaensche borger ouervallē/des Keyserdoms outset/geuangē zijns gesichts berooft/ende also verblint in eenen kercker ghewoꝛpen/gheuanghen eñ besloten tot in zijn doot/daerom dat hy de beelden wt den Tempel wierp/eñ het besluyt des sesten Conciliums brack.

Anastasius Anthemius/ de vijfentseuentichste Roomsche Keyser.

IN t Jaer seuen hondert derthien/so besadt dat Keyserdom nae Philippico Anastasius drie iaer/eenen goedē Paus vrient/die hem ontboot sterck aen het Christen ghelooue te houden/ende wat dat seste Concilium besloten hadde/vastelijc te onderhouden. Hy stelde de wtgestormde Beelden weder in den Tempel/met dien onderstont hy hem de Sarasenen als vianden des gheloofs aen te vallen/ende ordineerde eenen seer grooten schipcrijch teghen Alexandriam. Maer de Capiteynen ende Hooftlieden werden onder wegen oproerich ende oneens/also dat sy dē Keyser verachten/ende hem wt het Keyserdom wierpen. Ende hy wert van Theodosio zijnen nacomer/dat heylighe wijtsel aen te nemen/eñ in een clooster te gaen/ghedwongen/daerom/dat hem als eenen gewijden weder aen dat Keyserdom te comen/niet ghebeuren en mocht.

Theodosius de derde/ de sessentseuentichste Roomsche Keyser.

Theodo- sius een bor- ger tot Con- stantinopo- en wert Keyser.

IN t iaer seuen hondert sesthien/regeerde Theodosius de derde/van den Crijchsknechten ghedwongen ende gecoren/dat Keyserdom een iaer/die en was van geen edel gheboorte/ maer eē borger tot Constantinopelen/een tegenschrijuer vā de openbare Tollenaers oft hanteerders/die beschicte dat de beelden der heyliger vaders/die vā Philippico verworpen waren/weder op gericht souden werden. Voor het eynde des eerstē iaers zijns Keyserdoms/wert hy van Leone de derde af ghestooten/ende ginck ghewillich in een clooster/ende bleef een Monick zijn leuen lanck.

Leo de derde/de seuenentseuentichste Roomsche Keyser.

eo de der- edeeltstor- ier.

IN t Jaer 717. soo heerschapte met zijnen soon Constantio/dese Leo de derde nae Theodosio vierentwintich iaer/van legen onbekendē stamme/een ambachtsman. Dese was tegen de Paussen een Ertzvyant/de Prouinciē oft lantschappen oock het Keyserdom onderworpen/outfinghen onder hem groote schade/want int eerste iaer zijns Keyserdoms/doē hy door de zijne Hispaniam aen viel/so trocker een groote menichte der Sarasenen/die in Asia woonden/in Thraciam/haer Hooftman had duysent Schepen/die belegherde Constantinopolen/te water ende te lande. Doch hoe wel dat als doen de stadt voor de vyanden behouden wert/soo hadde sy doch merckelijcke groote schade ende iammer gheleden/ende wert vander pestilentie also verwoest/so dat by de driemael hondert duysent menschen daer in storuen.

rie hon- ert mael uysent t Con- ant. in ce- r Pesti- ntie ghe- oruen.

Doen nv de Keyser van de vreese der Sarasenen ontslaghen was/doen en dacht hy niet anders dan Italien des ghelts/ende de Kercken van haerder chieragie te beroouen/ende hielt den Paus voor/alle de beelden af te doen ende te verbranden/ende liet een ghebot wt gaen/dat alle/die onder den Roomschen Keyserlijcken ghebiet waren/de beelden souden vanden wanden af schrabben/beyde geschildert ende ghesnēden/wt den tempel werpen/om de Afgoderie te mijden. Dat wilde hy/als eenen Christelijcken Keyser wt eenen puer doende/gheacht zijn. Wie anders dede ende de beelden eerde/die hielt hy voor eenen viant. Maer Gregorius de Paus/en wilde niet alleen sulcks bewillighen/maer vermaende oock alle Christenen/den Keyser te wederstaen. Tot Rauenna was alsulcken oproer/sommighe hieldent metten Paus/sommighe metten Keyser/alsoo/dat Paulus Exarchus verclepnt ende verdaen wert.

De Keyser die versocht noch eens met gauen/om de Longobardos van den Paus afuallich te maken/maer te vergheefs. Ten laetsten so gheboot hy noch eens/dat sy alle Beelden af doen souden/oft tot hem brachtē: Wie hem sulcx weygerdē/die strafte hy. Germanum Patriarchum die zijn voornemē wedersprac/die wierp hy daer om inde geuanckenisse/ende heeft in zijn plaetse/eenen Anastasium ghenaemt/in gestelt. Daer en halp geen vermaninge aen den beelden viant/eñ Beeltstormer gedaen/hy bleef op zijnen cop bestaende/ende sterf vanden Paus vervloect inden Ban. Daer was oock vander Beelden weghen tot Romen een Concilium ghehouden/wel met duysent Bisschoppen/van die in de Cronijcke der Pausen. Hy heeft voor zijn Keyserdom by dē zijnen een hantwerck ghedaen. Den Paus Stephanum liet hy om der Beelden wille vanghen ende dooden/ende gaf daer mede eē oorsake/dat Italien van hem af viel/ende dat de Paus hem met den Coninck van Vrancrijck verbant.

Richoldus een Hertooch der Vriesen.

ANno seuen hondert eñ negenētwintich/wert desen Hertoch wt eēder predicatie beweecht/den Doop aen te nemen/ende doen hy in het Doopsel tradt/viel hem eenen twijfel in/so dat hy den eenen voet weder wt track eñ vraechde/offer zijne vooroudes meer in de Helle oft in dē Hemel waren. Ende doenmen hem antwoorde meer inder Hellen/soo trock hy oock den anderen voedt haestelijck weder wt/seggende: Het is loffelijcker dat icker vele dan weynich nae volghe. Alsoo soude hy onuersiens metten doot ouervallen zijn/ende in zijnder sotheyt gestoruē.

Pestilentie tot Constantinopolen.

ANno 727. so sterf tot Constantinopolen drie hondertmael duysent menschē/van de Pestilentie. Waer af de oorsake was (als sommighe meynē) dat de drie iarige belegeringe der Stadt/van de stinckende fenijnighe Sarasenen/na dat sy in Gallia ende Hispania waren verdreuen/wel aen driehondert tsestich duysent ghedoode menschen haddē schade gecregen. Doen sy nv na drie iaren voor Constantinopolen/met honger/dorst/pestilentie ende Crijch waren af gedreuen/ende af te trecken ghedwongen/so zijn sy ouer dē Donaw tegen de Bulgaros ghetrocken/eñ ooc aldaer verwonnen/niet bedreuen/ende schandelijck weder na huys in haer lant ghekeert. Terstont daer na so viel den meesten deel der muerē tot Constantinopolen in/ende in Thracia/daer veruielen oock veel steden.

Grouwelijcke pesti- lentie ende aertbeuin- ge tot Con- stant. ende Tracia.

Carolus Martellus.

DEsen victorieusen Heldt/een Coninck des palleys ende lant van Vrancrijc/heeft veel merckelijcke victorien gehadt: Hy trock aen den Rijn ende Donaw/ende maecte hem de Sassen/Beyeren ende Swauen onderdanich. Hy sloech in eenen nacht van de Saracenen by de drie hondert vijf ende tseuentich duysent doot/ende doch niet meer op zijnder zijden dan anderhalf duysent doot ter plaetsen ghebleuen/het welck meer te verwonderen dan te segghen is. De Bor-

goensche bestreet hy. Hy wan Massiliam / Lyons/Arelate/ende de Gotthē/also dat sy alle onder het gewelt Caroli quamen. Ende daer was een wonderlijck seggen van desen man tot zijnē tijden/het was alle gewonnē wat hy voor nam.

Linie der Keysers.

Constantinus de vijfste dies naems de lxxviij. Roomsche Keyser.

Constantinus de vijfste eñ beeltstormer.

Anno 740. so nam Cōstantinus de vijfste Leonis de derde des Keysers soon dat regimēt in handen / ende hielt den Scepter drieendertich Jaer/ een navolgher der onduecht zijns vaders. De insettingen eñ ordonnanciē der heyliger vaderen/na zijn vermogen veruolgende. Ende doē hy nv alom de Beelden der Heylighen af geworpen / ende Constantinum den Bisschop der Coninclijcker stadt/ die hem tegen zijne vermetenheyt sette/doode/ende Nicetam zyne quade daet mede schuldich in zijn stede geset hadde / so sandt de Paus Paulus een bootschap aen hem om vā zijnder boosheyt af te staen / de afgeworpē beelden weder op te richten / oft de Pene des Bans te verwachten/ maer als een verherder bespotte hy dit. Hy nam Sabinum den Bulgarischen Coninc / die hi doch te voren met Crijch veruolgēde/ daerom tot ghenade ende eenen vrient / op dat hy in zijn lant dergelijcke beelden wt stormē soude. Hy doode veel Cloosterlieden eñ Christen mannen door raet eñ bewegē van Anastasio des ketters eñ Patriarckē. Op desen tijt storuē sommige huysen geheel wt. Anastasio brac dat slijm ten monde wt. Constātinus wert met het wilde vyer ontsteken / die riep rasende/Ic ben noch levendich in een onwtblusschelijc vyer gestelt ende ouer geleuert. Eñ dewijle dat hy ionck gedoopt zijnde/ int ghewijde water scheet/so wert hy opt Griecx Capronius toe genaemt. Hy is der toverie so seer toe gedaē geweest/dat hy daer af by na dul hadde mogen werden. Artabasdom dē Keyser van de christenē gecorē/beroofdē hy van beyde zijne oogen ende kinderen. Hy sterf aen de melaetsheyt in het xxxiiij. Jaer zijns Keyserdoms.

Leo de vierde/ de negenentseuentichste Roomsche Keyser.

INt iaer 773. is Leo de vierde Constantini des vijfsten soon int regiment ghesetē/vijf iaer dat selue te regerē/desen heeft zijn vader noch by zijn leuen / bouen alle vrouwen / daermen af wist te segghen/aen de edelste ende schoonste ghehoudt/ Hyrene genaemt/wt welcker hi voort bracht een soon Constantinus genaemt. By deses Keysers tijden had dat Keyserdom den naem by nae verloren/ want dat Barbarische volc becommerdē den Scepter sonder op houdē in Orienten. So haddē nv de Romeynen/ van veel crijchs moede ende benaut zijnde/haer opsien op de Gallos oft Fransoysen. Dese Keyser/hoe wel hi in Syriam met een heyrcracht reysde / als de vyanden hem tegen quamen / trock hy wederom te rugghe na huys/ende begaf hem euen wel tot des Rijcx ver meerderinge eñ vertwijfelde in leecheyt/ende begaf zijn hert geheel in alderley wellust. Hy hadde de edel gesteentē also lief/dat hy van der seluer begeerte niet en mocht versadicht werden. Hy verginck by na gelijck zijn vader/ maer doch als sommighe willen / aen de coude wee/als hy nauwe een Jaer int Regiment geweest en was.

Constantinus de seste de tachtentichste Roomsche Keyser/met zijne Moeder Hyrene.

Anno 778. regeerde Constantinus de seste/ Leonis soon wt Hyrene / met zijne moeder Hyrene thien Jaer. Sy hiel een Concilium met drie hondert vijftich Bisschoppen. Daer stelden sy de ketterie af der geender die tegen de beelden waren. Als nv dese soon op wies/so sette hy zijn moeder af vant rijck / eñ nam dat regiment des Keyserdoms alleen op hem / ende viel in zijn aen geboren boosheyt / ende grouwelijckheyt zijns vaders. Hy hadde vreuchde in wtsteeckinge der ooghen/ oock veel van zijnen eeldom/ om cleyne oorsaken blint makende. De moeder quam wederom / ende begheerde weder te regeeren/ende greeep met listen ende hulpe der borgheren aen/ dat sy weder achter dat rijck quam/ ende de soon gheuanghen wert / ende also regeerde sy alleen vijf iaer. Dat verdroot den vrienden / ende wilden dat hy wt den stock verlost zijnde/ weder regeeren soude/ dwelck oock gheschiede.

Constantinus de seste / roept de Afgoden wt dē tempel.

Hyrenes met smeeckēde woordē tot dat volc/ trock met haerder milde hant veelder herten tot haer. Doen nv de soon hem wederom onbehoorlijc hielt/ende zijns moeders Concilium ende beuel af dede / ende de beeldē wt de tempels teghen dat Decreet ende Concilium wt wierp / eñ Mariam zijn ghetroude wijf in een Clooster wech stiet/ende tegen een maecht ontsteken/ brande/ Teodora genaemt/ de welcke hy ooc de Croone/ als een Keyserinne op sette. Wt sulcke quade daden/ hadmen wederom oorsaeck / dat dat volck daer door verweckt / Hyrenem weder in setten. Ende als dat geschiede / doen vinck sy Constantinum haren soon/ ende leyde hem met wt gesteken oogen in een geuanckenisse/waer in hy sterf. Ende sy regeerde wederom alleen nae hem vijf Jaer/ ende maeckte met Carolo een verbont.

Oorspronck der Venegiers Hertoochdom.

Oorspronc des Hertochdoms te Venediē.

NAe Christus gheboorte 706. Jaer/ is Paulus Lucius Eradianus eerste Hertooch vā den Patriarchen ende ghemeyne kiesinge te Venedien ghecoren geworden/ inde stadt Eraclea/ de welcke acht Jaer/ een maent ende vijf dagen gheregeert heeft/ voortijts van de opbouwinge der stadt Venegien / tot op desen Paulum / etc. Was dat Venedische lantschap door den Lantvoocht/ raet ende oppersten van Venedien gheregeert ende onderhouden: Doe saghen sy om hare vyanden te verdrucken/ voor goet aen / een Monarchie op te richten / dat niet alle Jare een nieu Heere / ende daer beneuen een rnt ghesedt regiment bleef.

Oorspronck des Turckschen Rijcks.

Oorspronc des Turckschen Rijcx.

INt Jaer seuen hondert achtenvijftich/verhief haer dat Scitische volck / de welcke men nv van Mahomet af/Turcken noemt / op sulcken voornemen/om beter lantschap/ plaetse / ghelegentheyt ende wooninge in te nemen: Ende veruolchden ten eersten Asiam/ Pontum/ Capadociam/ Alanos/Colchos/ende de Armenien/daer na dat cleyn Asiam/oock de Persen/ ende Saracenen: Dit zijn de Scithe/ die de groote Alexander / als Jeronimus vertelt / in den Hyperborischē berch met yseren ketenen besloot ende grendelde / want de Turcken hebben (als Ethicus schrijft) in de Asiatischen Scithia/aen gene zijde der Pyrricheischen gheberchte ende der Taracinischen Eylant tegent Noorden haer wesen ende vaderlijcke wooninge ghehadt / een grouwelijck wilt (eere ende aen haer bewesen goet/vergeten) onmanierlijc/al vry achtent/ oncuysch volc / dat daer eet/ daer voor andere menschen grouwelt. Als Pipinus in Vranckrijck regeerde / daer zijn sy door de Caucasische Poorten wt ghetrocken/ ende also terstont Pontum (als ghesept is) ende Capadociam ouertrocken/ ende daer na/ het een

Menichvoudighe tochten der Turcken.

voor/

voor dander na / so metter tijt dē naeste volcken ouervallen / ende ouerweldicht / als Galliciam / Bithiniam / Licaoniā / Psydiam / beyde Phrygiam / Pamphiliam / Cariam / Cyliciam / eñ gheheel cleyn Asiam / tot ouer Thaurum tot der gelegentheyt Jonie / ende tot aē de Griecsche Zee. Namaels hebben sy haer wt gedeylt in gheheel Grieckenlant / ende Asiam in genomen / wāt dat moetwillich in nemen eñ ouervallen der Turckē was soo gheweldich / dat de Saraceni met haer gheenen vrede hebben en mochten / dan door wedergheuinghe des Conincrycks Persarum / dat ten tijdē Phoce ende Eraclij de Keyser aen hem gewonnen had / ende in haer gewelt gebracht geworden. Van meerder besittinge ende machtichheyt der Turckē / hier na op zijn plaetse breeder.

Linie der Keysers.

Nicephorus de lxxxi. Roomsche Keyser.

IN't iaer 797. regeerde de Keyser Nicephorus / na de Keyserinne Yrene negen iaer / de welcke hy met listicheyt vinck / ende in dat Eylant Lesbon verseynde. Hy maeckte vrede met Carolo den Franschen Coninck.

In dat verbont was bedinckt / dat Venegien vry op haer seluen zijn soude / ende haer eyghen geset ghebruycken / gelijck sy voormaels plegen. Dese forme ende beschrijuinghe wert den Paus voor gebracht. Doē quamen drie hondert mael duysent Saracenen in dat Asiaensche lant / Nicephoro onderworpen / der welcker toecoemst de Keyser also seer verschricte / ende veruaerde / dat hy schandelijck van de selue vrede begheerde / de welcke hy vercreech met sulcker condicie ende verdinghe / dat hy voor zijn hooft drie duysent guldens Jaerlijcx tot schattinghe ende voor de onbeschadinghe des Keyserdoms alle iaer duysent guldens gheuen soude. Niet langhe daer na sette hy Scaurium tot eē metregeerder des Keyserdoms / de welcke / als hy van het verdinghe zijns vaders af weeck / ontfinck hy veel onghemacks ende teghenspoet / aen menighen eynde van de Saracenen. Eer nv de beschrijuinghe des verbonts tusschen hem ende Carolo op ghericht wert / wert hy in eenen strijt / welck hy met den Bulgarischen Coninck hadde / daer doot geslagen: Scauratius wert oock gewont / de welcke Michael zijn suster man af setten / in de derde maent zijns Keyserdoms / ende ontfinc de croon in zijnder plaetsen.

Michael de tweentachtentichste Roomsche Keyser.

Eynde des Keyser[doms] / in opganc met Keyser Mi[c]hael welck [v]ertwijfelē[de] e een Mo[n]nick wert.

ANno 897. heeft twee iaer / nae zijn swagher Scauratio / dese Keyser gheregeert / een seer vreedtsaem man. Hy voleyndet dat verdinghe met Carolo / twelck met corten woorden alsoo luydt: Dat Michael den opganc met Constantinopolen / ende Carolus den nederganck / met Romen hebben soude. Ende hoe wel Michael nv langhe teghen de Bulgaros street / ende die ouerhant had. So wert hy nochtans ten laetstē ouerwonnen eñ veriaecht / also dat hy zijn heyrcracht / ende oock zijn sinnen ende hert verloos / eñ dede hem vertwijfelen vant Keyserdom / gaende in een clooster / ende aldaer leuende / tot dat hy sterf. In de selue tijden / en hadde dat Keyserdom inden opganck nauwe eenen naem / ende eynde hem ghelijck: want de Barbari verwoesten alle dinc in Asia. Doen hadden de Romeynē haer toe vlucht / ter seluer tijt in Galliam / nae den Nederlantschen Keyser. Daerom ghesciede hier nae seer weynich ghewach van den Constantinopolitaenschen Keyser / maer meer van den grooten Carolo / ende zijn nacomelinghen / welcke gheweldich regeert / ende dat Orientsche Keyserdom meer ende meer af nam / tot dat het aen de Turcken gheheel streckte. Hier en tusschen hebben haer die van Constantinopolen stil ghehouden / ende niet veel sonderlijcke daden oft feyten ghedaen / dan dat sy haer eertijts wt noot weerden / tot aen Octomannum den Turck toe / de welcke haer heel verdreef / ende dat Keyserdom aen hem brocht / als wy noch hooren sullen.

Eynde des Longobardischen Rijcx in Italien / ende hoe het aen den Coninck van Vranckrijck Carolum Magnum ghecomen is.

INt Jaer 759. regeerde nae Aristulpho / Desiderius de laetste Longobardische Coninc in Italien xviij. Jaer / welck voortijts een Coninc van Etrurien was. Als hy nv hoorde / dat Aristulphus tōder gegaē was / so wapende hy hem met grooter macht nae Italien toe / eñ beloofde den Paus ende Romeynen groote dingen / ende veel vryheyts / waert dat sy haer willichlijck / eñ met herten onder hem begauen: Also vercreech hy dat Conincrijck / met vreden. Ter seluer tijt begost de cracht der duechden / door de wellusticheyt in hem te verminderen: Ende als Desiderius van alle vreese ende sorghe gheurijt was: so keerde hy hem van zijne beloften den Paus ende den Romeynen ghedaen. Ende begost niet alleen zijne belostenisse ghenoech te doene oft te volcomen / maer oock haer veel nieuwe beswaringen op te legghen. Also wort de Paus / ende de Romeynen ghedwongen / om hulpe Carolum Magnum / doen ter tijt Coninck in Vranckrijck / aen te roepen. Also wert Desiderius / door de bootschap Caroli terstont aen gesonden / van zijn opset ende voornemen af te staen: ende de Romeynen / bysonder den Paus die af gedwongē stucke ende vryheyt wederom te gheuen. Doen vergaderden sy aen beyde zijdē veel Crijchsvolcx / maer Carolus ouertooch Desiderium / welcke hem aē twee verscheyden plaetsen oft oorden te gemoet quā / maer hy bracht hem geringhe op de vlucht / eñ verliept henen na Papiā. Sijn wijf ende kinderen sant hy nae Verona. Dien volchde op de versche voet Carolus voorts na / alle dinghen wijt ende breet achter hem verwoestende / ende beleghercde Papiam. Als nv de omligghende plaetsen ende steden dat ongheluck ende iammer Desiderij vernamen / so haesten sy seer nae Romen / ende onderworpen haer den Roomschē Bisschop ende den Romeynen. Hier en tusschen tooch Carolus met eē deel heyrvolcx voor Bern / ende liet Bernardum zijnen Oom voor Papia inde belegeringe. So weeck des Conincx Desiderij soon Aldegisius van daer tot den Keyser na Constantinopolen. Hier en tusschen nam Carolus Veronam in / ende ontfinck alsoo by nae alle steden des Italiaenschē lants onder zijn gewelt / ende quam nae Romen. Van daer tooch hy wederom voor Papiam / welck hy oock in nam / na ses maenden door op geuen: Daer vinck hy ende beroofde den Coninck Desiderium met wijf eñ kint / ende voerde haer met hem in Vranckrijck: ende versont hem na Lyons: Ende besette Melanen / Papiam / Veronam / ende by na dat gheheel lant Italien met Francken ende Fransoysen: eñ veriaechde alle Longobarden weder in haer lant / daer sy waren henen ghecomen. Alsoo eynde hem dat Rijck der Longobarden in Italia / 747. twelck nv 204. Jaren onder twintich Coninghen ghestaen ende gheduert hadde.

Eynde der Coninghen van Longobardien in Italia.

Italia van Carolo Magno met Fransoysen beset: ende die Longobarden wt ghe dreuen.

Aldegisius des Conincx Desiderij soon quam met grooter macht wederom van Constantinopolen / daer hy / als ghehoort is / gheuloden oft ontloopen was / ende meynde zijns vaders rijck wederom met den sweerde te winnen / Maer hy

wert

wert door den Stadthouder eñ Ouersten Regẽt Caroli in der besittinge voor genoemt / ende vãt Fransoysche Crijchsvolc ouer al in/ nv in Italia geringe ouerwonnen/ gheuangen/ ende met veel plaghen iammerlijck doot gheslaghen / ende nv heeft hem Italien met menigherley crijch by na geheel tonder brocht/ eñ verdoruen / alder eerst/ door de goethept Caroli wederom op.

Carolus Magnus die toe genaẽt is de Groote/een Coninck in Vranckrijck.

IN t Jaer 768. heeft Carolus Pipini des Conincks van Vranckrijcx soon: den welcken namaels van weghen zijnder grooter daden / ende dagelijcsche victorien / ende geluck/ den bynaem Magnus / dat is Groot / ghegheuen wert : in dit Jaer dat Rijck ontfanghen: ende in Vranckrijck gheregeert sessenveertich Jaer. Maer hy hadde oock eenen broeder Carolomannus ghenaemt/ die dat half Rijck met hem ontfinck. De welcke als hy nae twee Jaren met den doot verschepde / soo quam oock zijn deel aen Carolum / den welcken hem de Fransoysen ouer leuerden: Hoe hy nv voorts terstont teghen de Longobarden in Italien is ghetoghen / hebt ghy te voren gehoort. Daer nae heeft hy dat Afgodische seer strijtbaer volck de Sassensche / dat xxxiij. Jaer met den Fransoysen steedich Crijch had gheuoert / met machtighen Heyrcracht also ouertoghen / ende so hert verrachticht / dat sy hen seluen / ende alle wat sy hadden/ ten laetsten onder dat ghewelt ende macht Caroli onder wierpen / ende haer oude wetten ende valsche Goden / oft beelden af wierpen/ ende den Christelijcken ghelooue wt bedwanck Caroli aen nemen ende toestaen moesten.

Sassen wort ghedwonghen Christen te worden.

Ter seluer tijt/ behielt dat Barbarische volck Hispaniam met sware eygendommen beuant eñ verdruckt / so keerde Carolus zijn ghemoet om Hispaniam te verlossen/ ende ouertooch de vianden/ ende terstont begauẽ hem sommige willichlijck / ende de andere ouerwan hy met ghewelt. Alsoo quam bynae dat gheheele Hispania aent ghewelt der Fransoysen. Daer en tusschen verweckte Taxillo de Beyersche Hertooch/ wt aenhissen oft beweghen zijnder echter vrouwen (die een Suster was des wijfs Desiderij / dien Carolus in de geuanckenisse ghesworpen hadde) de naetste ghelegehen Naebuerschappen teghen de Fransoysen. Den seluen verscheen terstont Carolus met sulcken ernst ende moet dat de oproerige Taxillus hẽ begaf/ vrede begeerde/ ende zijnen eygen soon Theonem tot een Gijsselaer/ sette om meerder vasticheyt des verbonts.

Caroli Magni victorien tot zijn Keyserdom.

Doen nv dat Conincrijck Caroli in grooten toenemen was / so nam Carolus voor hem de Hunnos te straffen/ die zijnẽ viandẽ eẽ bystãt gedaen hadden/ dat geluckte hem ooc/ also dat ooc een groote machtige menichte der Hunnen/ ende de alder Edelste verslagen ende gedoot werden: ende nopt in eenẽ Crijch Caroli meer bloets niet vergoten wert/ daer voerden de Fransoysen een groote macht gouts ende siluers met hen nae huys/ dat de Hunni/ diemẽ Hõgerẽ verduytscht/ van anderen landen gherooft hadden.

Sommighe wonderteeckenen.

IN den tijt Constantini des sesten/ ende Yrene/ soude te Constantinopolen een Tafel oft Plate in eens menschẽ graf geuonden zijn ghewor den/ daer aen gheschreuen was: Christus wort gheboren wt Maria/ in dien gelooue ick/ O Sonne ghy sult my weder sien / etc. Anno 748. verschenen Cruycen aen der menschen cleederen / ende viel asschen vanden Hemel.

Anno 766. vielen wederom Cruycen vanden Hemel op der menschen cleederen / ende Anno 787. reghendet bloet vanden Hemel.

Linie der Keysers.

Carolus Magnus de achtentachtichste Roomsche Keyser.

IN t Jaer 801. wert na de voorghenoemde victorien / tot Romen vanden Paus Leone den derden/ tot een Roomschen Keyser ghesalft ofte ghewijt vant Westen: want hy en hadde niet alleen Galliam/ Duytschlant / aen de Donaw eñ den Rijn tot aen de Zee / ende Sala de vloet onder hem ghebracht: maer ooc Aquitaniam/ Ataliam/ Vasconiam/ Hispaniam/ Saxoniam/ beyde Pannoniam/ aen gene ander zyde van de Donaw / Daciam / Histriam / dat gheheel Liburnisch Conincrijck / ende alle Barbarische volcken in Duytschlant tusschen de zee/ de Donaw/ ende den Rijn ghelegen / eensdeels met ghewelt/ eensdeels met goetheyt / also dat hy met dese namen de gheheele werelt by nae wt crijchde oft in nam. Want zijn vreese/ ende by velen zijn liefde/ ginck wt door de gheheele Werelt. Also doen nv Constantinus de groote / Romen verliet / ende inden opganck oft int Oosten nae Constantinopolen tooch: wt dat Roomische Keyserdom int Westen stil rustende/ nae Augusto 330. iaer. Dat heeft dese Carolus met zijn deucht / ende gewelt weder int Westen ghebracht/ ende den naem des Keysers met wille ende vrede des Roomschen volcx ontfanghen/ ende veerthien Jaren gheregeert. Florentz van den Gotthen verlost oft gevrijt / wederom in de voorgaende ghesteltenisse gesedt/ ende den verstroyden Adel/ die hem in de naeste steden/ Vlecken/ ende Sloten onthielden/ wederom in de stadt gheuoert. Dese Carolus was na Gallische wijse ende manieren/ te iagen dat wiltbraet seer neerstich oft geoeffent. Meynende dat hem sulcx tot gesontheyt zijns lichaẽs dienlijck ende nut te zijn. Hy socht oock veel vermakinghe oft verquickinghe in de warme baetstouen ende wateren. Binnen Aken was den stoel zijns rijcks. Hy was een wel eruaren ende inde goede consten een gheschickt man. Hy hadde by veel vrouwen schoone kinderen/ bysonder by Hildegarde zijn echte vrouwe/ Pipinum ende Ludouicum dese sonen beual hy by hooch gheleerde mannen. Ende alhier is de Paus bouen den Keyser gheclommen: want als de Keyser in Orienten den Paus in veel dingen niet en wilde ghehoorsaem zijn/ ende niet alleen voor zijnen Heere niet bekennen/ maer stracks daer teghen dede/ ende hem veel Mandaten toeschickte / gelijc wy een weynich daer af/ van Leone den Keyser der beelden haluen ghehoort hebben. Daer toe oock dat Roomsche rijck int Westen heel verdruckte/ ende in zijnen grooten ondergãc stont. Ende Carolus Magnus vast ouer al soo victorieus wert/ so bedacht hem de Paus met Carolo mede toe te coopen/ ende hem selfs also mede aen dat Rijck te helpen/ alst oock met wonder practijcken (als wy int derde deel hoorẽ sullen) noch gheschiede. Hy woude hem euen wel in sulcke mede ouergeuinge veel voor wt behouden / ende hem niet anders dan eẽ knecht ende beschermer der Roomscher kerckẽ op nemẽ eñ croonen: Dat selue doẽ Carolus altemael met smeeckẽde schoone woorden daer toe becont / toe stont/ daer mede hy nv aen dat Keyserdom met hulpe ende bystant des Paus met weynich moeytẽ aen quam. Also hief desen Carolo een gheheel nieu Keyserdom aen/ also dat sy van den Paus het leen ende de croon moesten ontfanghen: haer teghen hem met eedt sweeren/ hem niet alleen niet op te leggen oft te beschadighen / maer in alle haer voornemen

Carolus Magnus de eerste Pausche Keyser/ wort de eerste vanden Paus ghecroont.

Carolus Magnus een Christ Keyser had de veel wijuen.

Paus Leo de derde coopt hem met Carolo toe / ende becont hẽ ghelijck hy hem hebbẽ wilde/ op alle zijn gelooue ende meyninge.

nemen te beschermen / ende alle zijn saken als Godlijcke helpen verdinghen. Also is dese Carolus de eerste Paus knecht/ende nae hem volgende/ Doen hoordemen eerst van des Paus croonninghe ende beuestinghe: te voren ghcheel niet/ doen sy nochtans euen wel Keyser werden sonder zijn inseggen/oft crooninge/verkiesinghe/eñ beuestinghe: Ja de Pausen moesten hen seluen voor de Keysers vercieren/ buygen/ eñ ghehoorsaem bewijsen / tot op desen betoouerden Paus gheiouigen Carolum/die anders een goet victorieus Vorst was/eñ zijn kinders niet in pronckerie eñ houerdie / maer tot arbeyt wēde/ de dochters/om dat sy niet luy/traech/ eñ verdrietelijck en souden worden/dede hy met wolwerck leeren omme gaen/ oft leeren spinnē. Maer doē nv Carolus met ouderdom beladen/ende Pipinus zijn soon de Coninck van Italien / te Melanen ghestoruen was / so schicte hy Ludouicum zijnen ionesten soon tot eenen nacomelinck des Keyserdoms / ende Bernardum zijnen neue tot eenen Coninck van Italien gheordineert/met sulcken voorbescheyt / dat hy Ludouico zijnen Soon/ als eenen Keyser/ in alle dingen gehoorsaemheyt soude bewijsen. Doen hy nv den naem des Keyserdoms int Nederlant beuesticht hadde/ quam hem op een Weywerck een Cortse aen / ende verliedt zijn leuen int lxxij. Jaer zijns ouderdoms / nae het seuenenveertichste Jaer zijns Keyserdoms/Anno 815. Bernardus de Italiaensche Coninck/ en hielt zijn aen genomen verbont niet/door het beweghen van sommige Bisschoppen/ende wert Ludouico onghehoorsaem/daerom hem Ludouicus als een viant ende verachter des Maiesteyts/met vergaderdē Heyrcracht in Italia onthalsde/ende die van den Edeldom/ die daer aen schuldich waren verworchde hy: eñ de Bisschoppen sette hy af van haerder eeren/eñ versantse in Cloosters.

Caroli Ma gni doch- ers moestē pinnen.

Ludouicus de tweede Gallische/ ende de vierentachtentichste Roomsche Keyser.

ANno 815. heeft Ludouicus met den toenaē Pius / dat is goet / nae het afsteruen zijns vaders Caroli dat Keyserdom ontfangen / ende binnen Aken gecroont geworden/vanden Paus Stephano de vierde / doen Keyser Leo te Constantinopolen int Oosten Keyser was/de welcke dat verbont van haren ouderen aen haer beuolen oft gedaen/ vernieuden. Voort daer na nam hy tot hem Lotharium zijnen soon tot eenē mede-regeerder: ende nam teghen Danos/Vascones/Britannos / Enghelschen / Saracenen (de welcke eensdeels Carolus ghetemt hadde / ende van het Keyserdom wederom afvallich geworden waren) veel sware crijgen aen / de welcke hy metter tijt alle wederom ter ghehoorsaemheyt brachte. Den verdreuen Coninck Dacie Herodum sette hy met gewapender hant geweldichlijck in/in zijn Conincryck Daciam. Als nv Lotharius de outste soon tot eenen mede-regeerder des Keyserdoms ghestelt was: Soo wert Pipinus die ander soon tot Aquitania / ende Lodowijck dē derde soon tot Beyeren Coninck ghestelt ende beroepen. Als dit nv aldus gheschieden/ soo stont daer een groot oproer op in Britannia. Doen hem de Keyser om dat neder te legghen toe ruste / ende daer henen tooch / soo vant hy alle dinghen in vreden. Binnen desen middelen tijt sette hy Lotharium zijnen soon in des onthoofden Conincks Bernardi plaetse/ tot eenen Coninck in Italien : die wert vanden Paus Pascali nae Romen beroepen / eerlijck ontfangen/tot eenen Coninck ghesalft/ende gecroont/eñ daer na tot eenen Keyser beroepen/ hy regeerde sessentwintich Jaren/ binnen welcker tijt vier Pausen na malcanderen saten/ende afginghen. Hy hadde oock noch eenen ionghen Soon Carolum / by ghenaemt Caluum / daer creech hy sin ende gunste in / ende sette hem bouen alle andere zijn Broeders / dat welcke Lotharium verdroot / ende zijnen vader geuangen nam / ende van het Rijcke af sette. Doch in dat selfde Jaer vereenichden sy haer / alsoo dat hy hem der geuanckenissen los liet / ende wederom in het Rijcke in sette. Ten laetsten sterf de Keyser int Oosten/Michael : De Paus Gregorius/ ende dese Keyser Lodowijck by na in een maēt/ Anno 820. liet hy een Concilium tot Aken vergaderē van veel Bisschoppen ende Apten. Daer maecte men veel regulen op de Cloosters / ende bracht de Monickerie een weynich in eenen reghel ende ordonnantie.

Beyeren eē oninrijck . 815. eñ nde noch oninck in eyeren.

Lotharius de derde Vranckrijcsche Coninck/ende de vijfentachtichste Roomsche Keyser.

NAe de gheboorte Christi/ 841. heeft Lotharius des voor ghenoemden Keyser Lodowijcx Soon/na desen zijnen Vader Lodowijck/ zijnen Soon den welcken hy tot eenen Medeghenoot des Keyserdoms maecte/vijfthien Jaren gheregeert / ende dat Roomsche Keyserdom alleene ghehadt. Maer Lodowijck en was noch nauwe tot der begrauenissen ghebracht / doen verthoornden hen de drie ghebroeders / Lotharius/Ludouicus/ende Carolus teghen malcanderen/van des Italiaenschen Coninckrijcx weghen / dat haer af ghestoruen broeder Pipinus bedient ofte beseten / ende met zijnder doot verlaten hadde / dat sy teghen den anderen / in sulcken Crijchschen oproer quamen/dat des ghelijcken / na den Cathelanischen strijt in Gallia met Athila/ niet gheschiet en was. Want een yeghelijc quam met zijn alder grootste macht eñ heyrcracht/in dat Antisiodoriēsche velt / ende aldaer hadden sy eenen slach / daer in van dat Vranckrijcksche volck/ meer dan voortijts ergens/ verslaghen wert. Ende hoe wel Lodowijc ende Carolus dat velt behielden: soo waren sy doch euen wel gelijck Lotharius aen haer macht in alsulcker wijsen vermoeyt ende ghecrenckt / dat een yeghelijck zijn plaetse voor de vyandē te beschermen onmogelijck was/ende lichtelijck een/ haer allen wel ghe slaghen had / ende wt het Keyserdom doē ter tijt verdreuen/ waert haer onmacht ende des strijts geluck gewe est/ ende daer op gerust waer geweest. Wt den seluen slach ontquam Lotharius na Aken/ende daer volchdē hem zijn broeders voorts na/ so ontweeck hy met wijf eñ kint van daer / door Lyons / nae Vienna / ende vergaderden wederom een heyr volcks / so werden de gebroeders door veel bootschappen/Italiaensche / Gallische / Duytschlant / ende steden ghedreuen/ ende ghebracht tot verwillinge eens bestants. Daer begosten sy doen van vrede ende deylinge des vaderlijcken erfdeels te handelen/ ende de drie ghebroeders werden wederom vereenicht: also/dat Carolus de Kaele genoemt / de landen oft palen zijns vaderlijcken rijcks tegent Noorden / van de Britannische Zee tot aen de vloet Mosa besitten soude. Ende Lodowijc soude toe comen gheheel Duytschlant tot aen den Rijn / ende wat zijn vader aen gheen zijde vanden Rijn onder hem ghehadt hadde. Maer Lotharius als de oudtste broeder / soude den Tytel hebben des Keyserdoms/ oock Romen / Italien/ de Narbonensische Prouincie / eñ dat Lothrinsche lant / dat doen vandē seluen Lothario Lotringia ghenoemt wert. Als nv de saken also neder geleyt warē: so gaf Lotharius Ludouico zijnen soon dat Keyserdom ouer / eñ ginc in eē clooster. Op de selue tijt sterf Lodowyck zijn broeder/

Twist des drie sonen Keyser Lodowijck om t'Keyserdom.

Lotharius de Keyser wort een monick.

der/den welcken in de deylinghe/Duytschlant wert toe gheschreuen. Niet langhe daer nae/ als Lotharius out ghewordden zijnde/ dat Rijck onder zijnen soon ghedeylt hadde/ veranderde hy dat leuen in een cappe met den doot.

Haghel in Vranckrijck.

Jammerlycken hongher ende haghel.

IN t Jaer 832. zijn wonderlijcke groote steenen in Gallia gheuallen/ die veel beesten/ende sommighe menschen doot sloeghen. Inde selue haghelsteenen waren herde doornen van wonderlijcker lengden. Ende doen gheschiede int Italiaensche lant alsoo grooten Aertbeuinghe/ dat aen sommige eynden/ Steden/ ende Bergen in vielen.

Anno 851. werdt eenen sulcken grooten hongher in Duytschlant/ dat sommighe menschen haer eygen kinderen te eten gedwongen werdē.

Engelant is den Paus cijnsbaer ghewordden.

Engelant den Paus cijnsbaer ghewordden.

IN t Jaer 850. heeft Adeulphus de Engelsche Coninck/ de eerste/ dat eenighe Vorstendom/ gheheel Enghelant ghehadt/ende vij. Jaer gheregeert. Ende de selue Eylanden aen den Roomschen Stoel cijnsbaer ghemaect/ende geordineert dat een yeghelijck huys/ Jaerlycx der Kercken ende S. Peeter eenen silueren penninck te cynse gheuen soude.

Anno 880. is dat selue Eylandt tot den Ghelooue bekeert ghewordden/ inden tijt des Paus Eleutherij.

Ghesichten op deser tijt. Item een Comeet.

NA de geboorte Christi 842. Jaer/ int tweede Jaer Lotharij/ verscheē eē verschrickelycke Comeet/ der ghebroeders oneenicheyt bediedende. Op dese tyt reysden de Afri wederom in Italien/ maer sy werden vanden Romeynen beuochten/ doen toghen de Saraceni in Italien/ van welcken het merckelijcke groote schade ontfinck.

Linie der Keysers.

Ludouicus de tweede/de vierde Gallische/ende de sessentachtichste Roomsche Keyser.

VAn Christus gheboorte acht hondert sessenvijftich/bleef aen Keyser Lodowyck des af gestoruen Lotharij soon/ de Keyserlycke Croon alleen xxi. Jaer. Maer nademael hy noch ionck zijnde/ wt vercreghen gheluck op gheblasen eñ hoochmoedich was: waer hy dan henen reysde/ daer verwoeste hy alle dinghen onder weghen/ met moorden/ roouen ende branden. Als hy nv nae Romen tooch/ om zijnder Croonen beuestinghe te ontfanghen/ soo dede hy oock desghelijcken: tot dat hy al by Romen naeckte/ ende quam/ ende dat hem oock de Romeynen te ghemoet quamen: so leyde hy zijn Gallische grouwelijcheyt af/ ende begost goedertierlijcker te worden. Ende wert terstont van Sergio den Paus tot eenen Italiaenschen Coninck gesalft/ ende voort terstont al daer op/ met de Keyserlijcke croon ghecroont.

Doen nv Carolus de Coninck in Gallia den doot Lotharij vernam/ so maecte hy hem op na Lothringen/ dat welcke Keyser Lodowijck met zijnen vader ende vaders broeder goetwillich deylden/ nochtans met alsulcker condicien/ dat Keyser Lodowijck dat Palacium ende Hof tot Aken hebben soude. Hy sette zijnen Stoel in Papia/ aldaer hielt hy zijn leuen lanck Hof/ ende verteerde alle zijn leuen nae Romen/ ende wederom thuys reysende.

Wonderlijcke gheschiedenissen op desen tijt/ van bloetregen/ sprinchanen watervloet/ sterfte ende dieren tijt.

Teeckenē/ noot/ iammer/ bloetregē/ water vloet/ sterfte/ dier tijt/ sprinckhanē/ an. 864.

ALsmen schreef 864. iaer/ heeft het by de Brixianische stadt drie daghen eñ nachten bloet gheregent/ sprinckhanen met onbegrijpelijcken ghetale/ hebbende ses vleughelen ende twee tanden/ herder dan steen. Ende bedeckten dat aertrijck in Gallia/ als den sneeu/ ende verdoruen alle wat daer groen was. Doen de selue nv ten laetsten in de Zee met eenen storm geworpē waren: ende de Zee hen doot wederom wt wierp/ aen die plaetsen/ so maecten sy alsulcken vuylen vochticheyt oft stanck/ dwele de locht also fenijnich maeckte/ dat beyde/ een groote gemeynen dieren tijt ende sterfte daer nae volchde. Tyberis de vloet/ vloeyde in dat Jaer alsoo seer/ datmen met schepen van deen strate in dander varen moeste/ ende alsoo ouervloot/ dat veel menschen een Diluuie besorchden. In dese groote vloet werden veel huysen om geworpē/ boomen wt getogen/ ende dat zaet oft coren op den velde wt het aertrijck wt swemde: ende sulcx geschiede tweemael in een Jaer tot Romen.

Inondacie te Romen.

Bulgaria ende Dalmacia tot den Ghelooue bekeert.

Bulgari eñ Dalmati bekeert van den Paus/ ende weder om afghevallen aen de Grieckē.

NA Christus gheboorte 868. iaer ontrent deser tijt/ is dat lant Bulgaria met harē Coninc wt vermaninge des Paus Nicolai tot den Roomschen ghelooue bekeert ghewordden/ oock dat Windische volck tsamen met haren Coninc in Dalmacia/ dat vanden Bohemischen Duytschen zynen oorspronck ghehadt heeft. Tot den seluen schickte de Paus sommige Bisschoppen/ ende Priesteren/ om desen/ nae verdrijuinghe Phocini des Ketters (die allē Bulgaros in de dwalinghe/ als ghy inder Pausen Chronijcke vindt/ van desen Ketter verleyt) te doopen/ ende int ghelooue te beuestighen. Niet langhe daer nae wert dat Bulgarissche volck van de Priesters te Constantinopolen also verleyt/ dat sy de Roomsche oft Latijnsche Priesters verdreuen/ ende de Grieckſche aen namen.

Candia dat Eylant ouerwonnen.

OP dese tijt hebben de Saracenen dat Eylant Candiam oft Cretam ghenoemt/ aen ghegrepen ende ouerwonnen.

Linie der Keysers.

Carolus Caluus de vijfde Vranckrycsche/ ende de seuenentachtentichste Roomsche Keyser.

Carolus Caluus een vriendelijck maer eergierich Keyser.

IN t Jaer 866. begost Carolus de tweede toe genaemt Caluus/ des voorgenoemden Ludouici vaders broeder/ in Vrancrijck ende int Westen/ dat Keyserdom te regeeren: ende voerde vijf iaren aen malcanderen tegen desen Britannischen Hertooch crijch/ beuocht hem/ ende wan dat Coninckrijck/ ende liet hem tot eenen Coninck der stadt Lemonie saluen/ ende tooch met een Heyrcracht wederom nae huys in Vranckrijck. De aencoemst des Keyserdoms aen desen Carolum en wert niet opentlijck aen ghewesen. Doch soo is dat ghewis dat hy van den Paus Johanne den achtsten/ de Keyserlijcke Croon ontfanghen heeft. Hier en tusschen vergaderden Carolomannus ende Carolus zijn Oom/ des voorgenoemden Ludouici soon ende erfgenamen des Rijcks eenen hoop volcks wt alle Landen van Duytslant/ teghen desen Carolum haren neue in Italien te voeren/ om hem zijn rijc/ ende leuen te benemen. Daer tegen wapende hem dese Carolus

in sulc-

in sulcken wille ende meyninghe den intocht zijns ooms by Trenten te verwachten. Maer als hem by Mantua een cranchept aen quam/ so wert hy van eenen Jode zijnen Medecijn Meester met fenijn in de plaetse eens Medecijns ghedoot ende vergheuen/ so nam de Paus voor hem met ghewelt Ludouicum / Caroli Soon in de plaetse te setten in dat Keyserdom/ den welcken de Ouerste binnen Romen machtich tegen stonden / begheerende Carolum den iij. een Coninck in Duytschlant/ Keyser te zijn.

Alst de Paus niet en woude toe staen / so wert hy gheuanghen/ eñ in de gheuanckenisse becont/ ende ouerwonnen/ dat hy Carolo den derden de Croon ouer leuerdē. Carolus de tweede sterf int seste iaer zijns Scepters/ niet sonder quaet vermoeden des in ghenomen fenijns van Sedechia een Jode hem toe gemaect/ ende in ghegeuen.

Carolus de iij. ende de lxxxviij. Roomsche Keyser.

VAn de gheboorte Christi 882. Jaer heeft Carolus der Duytschen Coninck toe genaemt Grossus / twaelf Jaren gheregeert/ ende tooch met groote merckelijcke Heyrcracht in Italien/ ende nam geheel Longobardiam in ende quam na Romen/ ende ontfinck de Keyserlijcke Croon vanden Paus Johannes de achtste/ die binnen vier Jaren drie Keysers croonde. Niet langhe daer nae reysde hy met Heyrcracht teghen de Normannos / die doen Vranckrijck ende Lothringhen met rouen ende branden verwoesten/ ende de Edel Stadt Trier beleghérden/ ende de Lantschappen daer ontrent met vyer verdoruen. Als dat gheschiede/ wert dese Carolus vanden Duytschen ende Gallischen Vorsten wt Italien gheeyscht / ende ghenoot / om zijn vaderlijck Rijck vanden Normannen te beschermen. Daer op vergaderde hy wt den Longobarden/ Beyeren/ Sassen / Vriesen/ Hoochduytschen een heyrcracht teghen de Normannos. Die belegerde ende benaude hy in corter tijt/ alsoo dat haer Coninck vrede begeerde/ ende hem tot een Christen man maecken liet / den welcken de Keyser selue wt den doope op hief.

De sommighe segghen dat hy in zijn lijf ende ghemoet nae veel dapper Strijden / soo gheheel ghecrenckt is gheworden / ende tot alsulcker verderffenissen / noot / ende iammer ghecomen/ dat hy van het Rijck / van zijnen Edeldom is afghewo rpen ghewo rden/ ende een weynich renten / eñ op heffinghe van Arnolpho danckelijck wt ghenaden ende om niet ontfanghen heeft.

In deser plaetse setten sommighe Ludouicum Galbum/ Ludouici Calui Soon/ tot eenen Keyser/ dese soude twee Jaer geregeert hebben/ ende van Johanne den achtsten ghecroont zijn. Maer niet prijs weerdichs bedreuen.

Oorspronck des Graefschaps van Vlaenderen.

encoemst es Graefhaps van laenderē.

IN t Jaer 877. heeft dat Graefschap van Vlaēderē/ zijnen aenuanck genomen/ maer niet soo machtich / als nv ter tijt / maer werdt van den Vorstmeester des Conincks van Vranckrijcks gheregeert / der welcker soon Balduinus ghenoemt / ontuoerde Carolo Caluo zijn dochter Judith / daerom hy verbannen wert/ dan doch daer nae wederom versoent. Den seluen gaf de Keyser Carolus Vlaenderen / hem ende zijn erfgenamen eewichlijck te besitten.

Normandie bekeeringhe / ende haers Rijcx aenvanck. Anno acht hondert ende drieentachtich.

ALs Normandien dat deel Vranckrijcks oft Gallie bekeert wert / als eerst ghehoort is/ soo gaf de Keyser dit lant den volcken vry / doch met sulcken bescheyt / dat sy de Coninck van Vranckrijc cijnsbaer waren / om dat sy niet met macht / maer wt ghenaden dat lant vercreghen te hebben/ bekent werden.

Normandie bekeeringe eñ haers rijck beginsel.

Linie der Keysers.

Arnolphus de seuenste Vrancrijcksche/ ende de neghenentachtentichste Roomsche Keyser.

ANno 894. Is na Carolo den derden/ Arnolphus / des voor ghenoemden Caroli neue Keyser ghemaect ghewo rden / ende heeft twaelf Jaer geregeert. Desen beriep de Paus Formosus wt Duytschlant/ in welckē hy Coninc was/ om hem van zijnen onghehoorsamen te hulpen te comen (want hi was te Romen ouerweldicht) ende ten eersten heeft hy de stadt Pergamum in ghenomen/ ende haren Graue ghehangen/ ende voort aen nae Romen treckende: den Paus weder in zijn eerste weerdichept ende heerlijckhept settende / van hem de Keyserlijcke Croone ontfangen: Daer nae tooch hy wederom in Vranckrijck. Dese Keyser heeft die van Mentz seer hert bestreden / ende de Danos / ende Normannos/ die Galliam veertich iaer met grooter verderffenissen benauden / met bloedighe strijden ghetemt. Ende daer nae dat Orientische Vranckrijck/ datmen dat Duytsche Coninckrijck noemt/ als Beyeren / Swauen / Sassen / Duringhen/ Vriesen / ende Lothringhen gheregeert. Maer Ottho des Hertogen vā Sassen soon/ hielt de wijle Vrancrijck in / van des Keysers Arnolphus weghen/ Maer daer na wert hy wt veel gheluckelijcke vpstanden hoochmoedich eñ stout tegen menighen/ ende bysonder teghen de geestelijcke. Hy sterf te Ethingen in Beyeren aen de Luys crancklte / want de maeyen ende hooftwormen doorcropen ende aten zijn lichaem/ dat hem niemant helpen en mochte. In welcker quellinghe oft iammer hy den Gheest op offerde.

Arnolphus de Keyser helpt den Paus zijn vyanden wreecken.

De Keyser Arnolphus atē de Luysen.

Eynde des Vranckrijckschen Keyserdoms.

IN desen Arnolpho heeft hem de edeldom ende hoochept des Roomschen Keyserdoms by dē Vranckrijckschen volcke geeynt / dat sy ontrent hondert Jaren in ghenomen hebben.

Linie der Keysers.

Ludouicus de derde / de achtste Gallische/ eñ de xc. Roomsche Keyser.

ANno. 906. volchde Ludouicus Arnolphi soon zijnen Vader int Keyserdom nae / ende regeerde ses Jaer/ hoe wel hy aen de Keyserlijcke Croon ende crooninge niet en mocht comen/ dewijle dat Rijck in sulcken verstroyden ghestaltenisse stont; want het woude den Romeynen ende Italianen een versmaethept wesen / dat dat Roomsche Keyserdom hē aen de Duytsche woude strecken. Daerom en wouden de Roomsche Bisschoppen den Gallischen eñ Duytschen Keyseren / tot op Otthonem / de crooninghe niet toe laten. Want dese tijden waren voor anderen wt de eergiericheyt des Paus / ende haerder grouwelijcker tyrannie/ seer onghelucкich. Want de Pausen deden onder malcanderen een sulcke tyrannie / dat alle vrucht ende Gods-diensten waren verlaten. So waren de Keyseren seer versuymelijc ende boos / ende lieten haers naems ende Ampts weerdichept veel achter / ende gheheel af gaen/ dat by na alle gewelt den Paus toe viel. Daerom croonden de Romeynen Berengarium den Forialischen Hertoghe tot eenen Keyser/ die vanden Edelen Longobardischen geslachte

zijn

zÿn afcoemste hadde. Met desen twiste Lodouicus om de croon/ eñ terstont als sy eenen slach sloeghen/ wert Berengarius eerst ouerwonnen/ ende wt den velde gheslagen. Terstont wert den crÿch by Bern wederom vernieut / daer wert Ludouicus met een groote nederlaghe vanden zÿnen gheuangen/ ende de ooghen berooft.

Also eynde hem dat gheslacht Caroli Magni aen Ludouico ende Cendebulo zÿnen broeder/ die van Graue Stephano Gerardo verslaghen wert/ Anno negen hondert vÿf/ den Scepter onder hem ghehadt had. Ende dat rÿck quam wederom onder de Longobarden. Nae het afsteruen Ludouici/ wert Ottho de Hertooch vā Sassen tot den Coninck der Fransoysen ende Duytschen ghesedt/ onder den tÿtel des Keyserdoms/ ende van menighen tot het regiment begheert/ maer hy ontschuldichde hem met zÿnen ouderdom/ daer met hy nv vast beladen was.

Dat Keyserdom coemt van den Fransoysen aen de Walen.

Dat Keyserdom verdeylt/ ende tot op Otthonem ghecomen.

Stil staen des Keyserdoms meer dan vÿftich iaer/ eynt op Keyser Ottho.

MErct/ dat Keyserdom is tot Otthonem toe alsoo verdoruen gheweest/ datmen niet en wiste wie Keyser was. De Fransoysen eñ Duytschen verkosen voortaen Coninghen/ die sy als te voren Keysers noemden. Soo kosen de Romeynen ooc eenen Italiaenschen Coninc/ dien sy den naem des Keysers gauen/ ende als sommighe willen/ ooc de Croon: Maer sy en werden nochtans by de gheschiedenissen schrÿuers in de Cronÿcken niet Keysers ghenoemt.

Linie der Coningen/ in de plaetse der Keysers.

Conradus een Coninck in Vranckrÿck.

Regiment ende Roomsche Conningen na den Keyseren.

ALsmen schreef 913. Jaer/ wert wt raet des voorgenoemden Ottho/ met alder Fransoysen bewilligen/ na Ludouico Conradus tot eenē Coninck gecoren in Vranckrÿck ende Duytschlant/ nadenmael hy niet in Italia geheerschapt en heeft/ ende aen de Croon niet ghecomen en is/ so en wert hy onder de Keysers niet ghetelt/ doch soo regeerde hy/ beyde by den Duytschen ende Fransoysen seuen iaer/ ende versloech de Hongeren/ die om Duytschlant te verderuen wt ghetoghen waren/ int eerste Jaer vyandelÿck met eenen grooten slach ter neder/ by den Rÿn.

Henricus een nauolghende Coninck in Vranckrÿck.

Aencoemst des huys vā Sassen.

INt 921. Jaer nam dese Henricus/ toe genaemt ootmoedich/ eē Hertooch vā Sassen des voorghenoemden Otthonis soon dat regiment aen/ int Orientsche Vranckrÿck / ende ontfinck in Duytschlant dat Keyserdom/ ende regeerde achthien Jaer. Dese is gheweest om te bedwingen de Hongeren ende Bohemen een seer vernaemt man/ hy hadde oock eenen soon Ottho genoemt/ den welcken hy voort brachte wt Mathilde zÿnder huysvrouwen/ ende oock Henricum de eerste Hertooch van Sassen/ na harē vader / ende van desen coemt dat huys van Sassen voort.

Oorsake des ghedeylden Keyserdoms.

DOenmen schreef negen hondert vÿf iaer / is dat Keyserdom verspleten oft verdeylt ghewordē/ eerstelÿc wt de bouen aenghewesen oorsaeck/ dat de Romeynen dē Duytschen dat Imperium ontrocken. Ten anderen wÿsen sommighe dese oorsaec aen/ Dat Scitische volc de Huni namen voor hem met den Longobardischen de Romeynē aē te vechtē/ getroost zÿnde/ om dattet met dat rÿck so qualÿck stont. Maer als de Romeynen eñ andere Italianen vernamen / dat sy van den Keyser die in Vranckrÿck met andere nieuwe tweedrachtē becommert was/ geen hulpe te hopen en hadden/ tegē dese voorgenoemde vianden / so vercoren sy Berengarium den Hertooch Forlaul wt Romē van geboortē/ tot eenen Italiaenschen Keyser. In middelder tÿt ouertrocken de Huni den Duytschen / ende oock de Gallischen/ eñ hebben indē eersten Heyrtoch alle dinc verdoruen/ geplondert/ gerooft/ met wapenen eñ vyer verwoest ende vernielt / al wat sy aēquamen/ ende hebben eenen merckelÿcken Roof aen Siluer/ gout edel gesteenten/ ende costelÿcke Cleynodien wech gheuoert/ ende veel costelÿcke timmeragie vernielt ende neder ghesmeten.

Linie der Italiaensche Coninghen oft Keysers/ tot op Otthonem.

Berengarius de eerste Italiaensche Coninck.

INt 900. eñ 12. Jaer heeft Berengarius eē Hertooch wt Friaul van Romen geboren / vandē Lonbardischen Stamme / in Crÿchs saken ende Ridderlÿcke handelen seer gheschict/ de eerste na de ouerwinninghe des voor genoēden Ludouici / dat Keyserdom in Italien in genomen / eñ vier Jaer geregeert/ in welcker verkiesinghe de Romeynen niet al eendrachtich en waren/ want sommighe vercoren Guidonem den Spoletanischen Hertooch. So verhief hem onder de nieuwe ghecoren Vorsten/ een sulcken oproer / dat sy ten strÿde quamen/ eñ inden eersten slach beschadichden sy Guido Berengarium: Maer Berengarius een cloecmoedich/ ende Ridderlÿcker daden wel gheschict man/ behielt haest daer na dat velt / alsoo dat hem Guido in zÿn Hertoochdom onthoudē moeste / ende niet meer en dorste laten sien. Diesghelÿcken dede hy oock Ambrosio den Bergamenischen Graue / de welcke oock in de verkiesinghe stont. Nae af steruen ende doodinghe deser beyder / voerde Berengarius Crÿch teghen de Romeynen / de welcke wt des Paus Landonis wÿsheyt gheringhe ghestilt was. In desen tÿden is tusschen de Duytschen / Italianē ende Fransoysen eenen grooten twist gheweest/ om dat Keyserdom / daer wt grooten Crÿch op stont / welcken sonder bloet vergieten ende verderuen beyder landen ende lieden niet en mocht neder ghelept ende ghestilt werden/ doch soo namen de Romeynen ende Italianen voor haer/ den name des Keyserdoms in haerder Prouincie te behouden/ daerom wert dese Berengarius van den Paus Landone ghecroont.

In den tÿt Berengarÿ wert dat Roomsche Keyser. tot een Coninckrÿck.

Hugo de tweede Italiaensche Coninck ende Keyser.

VAn Christus gheboorte 921. Jaer / heeft de Arelatensche Graue Hugo na Berengario in Italien thien iaer geheerschapt/ vanden Italianen ghecoren teghen Rudolphum den Borgundier / die Berengarium van zÿn Rÿck berooft hadde. Dese weeck Rudolphus sonder twist af/ ende trockē nae Borgundiē. So droech nv desen Hugo wt waerschouwinghe Rudolphi/ een quaet vermoeden tegen die / die hem tot het Keyserdom beroepen hadden / ende wierp van den seluen veel inde gheuanckenisse / die na Arnoldo den Beyerischen Hertooch veriaecht wech vloden / ende verweckten dese Vorsten om in Italien teghen Hugonem te trecken / de welcke oock ghesch iede / teghen dien wapende hem Hugo met een wel gheruste Heyrcracht / ende ouerwan hem te Verona / die Arnoldus al ouerwonnen hadde / ende vanden Burgheren eenen Italiaenschen Coninck ghenoemt werdt. Alsoo

Geen trouwe noch geselschap in rÿckē ende regimentē.

nam

nam Hugo de ſtadt wederom in. Ten laetſten als hy hem onderſtont den Paus Stephanum te wreken/ſo ſterf hy in dat voornemen.

Berengarius de tweede/de derde Roomſche Keyſer.

Ontrouwe der Italianen.

ALſmen ſchreef 931. Jaer / regeerde Berengarius de tweede na Hugone/vier Jaer/deſe ſtont den Hongheren toe/ dat ſy in Etruriam togen/ alleen dat ſy ſonder hinderniſſe der zijnen wederom af toghen / maer ſy en hielden geen gelooue/ want ſy met eenen ſeer grooten roof/ende ſeer veler lieden ſchade wederom nae huys trocken. Daer na wert bedacht met conſent Berengarij/ hoe dat dat Roomſche Keyſerdom wederom ghebracht mocht werden: Om ſulcx te beletten namen de Italiaenſche Tyrannen voor / de machtichheyt Berengarij vreeſende/ eñ ontboden terſtont wt Borgondia Rudolphum/in Italien te reyſen/die quam ende verdreef Berengarium/ ende regeerde daer ſelue in zijn plaetſe drie Jaer.

De Hongeren verwoeſtē Italien.

Maer terſtont quamen de Hongheren/ tot welcken Berengarius ontuloden was / met Salardo haren Veltheer in Italiam/ ende verwoeſten al wat ſy onder weghen vonden/ Sy belegerden ende wonnen Brixiam / Bergamum / ende Papiam / ende plonderden de Steden / ende verbranden den meeſten deel met vyer.

Een wonderlijcke Bloetfonteyn/ de verwoeſtinge Genue bediedende.

Bloet fonteyn eenen dach te Genua geloopen.

INt Jaer ix.C.ende xxxij.is te Genua/ de ſtadt aende zee/ waerachtich een Fonteyn met bloet eenen gantſen dach geheel ſeer geuloten. In dit Jaer zijn de Saraceni wt Aphrica in Italien gecomen/eñ eerſt geheel Etruriam om gekeert/ ende tot voor Genua ghecomen/ende na langhe belegeringe ouerwonnen/ende alſo ſeer vernielt/ ende ter Aerden gheſmeten / dat het gheen ſtadt maer eenen verwoeſten Steenhoop ghelijck ſcheen / daerin zijſe altemael verworchden / de vrouwen/kinderen/ende de Jonghelingen noch ſonder baerden / met alle den roof op de ſchepen gelept/ende alſo na huys te ſcheep te varē toe geruſt. Als dat de Genueſers Coopliedeu in dat Lant vernamen/liepen ſy tſamen/ende namen metter haeſt deſe de Schepen / met al den roof/ wijf/ kinderen/etc. tſamen wederom af/ ombrenghende ende doodende de vianden iammerlijck met den ſweerde ende water.

Berengarius de vierde Roomſche oft Italiaenſche Coninck.

Drie oft vier Berengarij Roomſ Keyſers.

ANno.935. vercreech de Heerſchappie des Italiaenſchen Conincrijcx oft Keyſerdōs Berengarius de derde / des eerſten Berengarij neue/ten tijden Stephani des vij. in Italien comēde/ deſen ſetten ſommighe na Lothario/ſommighe voor / ende daer en is niet ſekerlijcx van deſen/wt ghebreck haerder daedt / oft der Schrijuers. Men weet oock niet eygentlijck/ ofter drie oft vier Berengarij gheweeſt zijn / alſo iſmen in hare Jaerghetal ſeer twiſtich ende onſeker. Nv ſo heeft deſe met Alberto zijnen ſoon xi. Jaer/ na ſommigher rekeninghe acht Jaer geregeert. Van waer hy in Italien is ghecomen/en can ick niet vinden/ Maer dat vinde ick/ dat hy gheheel Italiam heeft in genomē/ eñ des Keyſers naem hem ſeluen toe gheſchreuen. Item hy heeft eenen vrede ende verbont gemaeckt met den Hongeren/ alſo dat ſy haer raſende dulheyt / die ſy te voren veel Jaren tegen de Italianē bedreuen hadden/ nv teghen ander volcken bedreuen. Nv van Lothario die ſommige voor ſetten.

Een bloedighe Sonne geſien.

ANno 938. is ſommige dagen de Sonne gelijc bloetſweten gheſien/daer na te Venegien eñ op ſommige ander plaetſen / de haeſtige doot vā velen na geuolcht heeft.

Lotharius de v. Italiaenſche oft Roomſche Coninck.

ANno.946. ontfinck Lotharius na af ſteruen Hugonis zijns vaders dat Rijck / eñ regeerden twee iaer. Maer nademael Berengarius de iij. veel wtlandiſche volckē vergaderden/ eñ hem daer mede tegen de Italiaenſche landen keerde/ ende dat rumoer in Italien quam / ſo beweſen haer veel wederſpannighe herten in veel plaetſen van Italien. Maer als Hugo vernam / dat hy ſulcx met gewelt eñ macht niet tegenſtaen en conde/ſo dacht hy de ſake met goeden raet af te keeren. Daer nae ſeynde hy zijn Boden tot de vianden/ende maecten met hem een ſulcken verbondt/ dat Lotharius zijn ſoon ende Berengarius als eenen Coninck van Italien/ in gelijcke rechten alder dinghen ghebieden ſoude. Sulcke tſamen regeringhe duerde alleen nae de namen ſommige Jaren. Maer Berengarius eē ſcherpſinnich man/verachte Lotharium/ die hem met Alumbda zijn vrouwe te Papia onthielt / ende ſulcke geweldichept eñ verachtinghe verdroech.

Daer en tuſſchen ſterf Hugo / ſo nam Lotharius voor hem een vrient der Romeynen / eenen ſwaren crijch tegen Otthonem den Duytſchen ende Galliſchen Coninck des voor ghenoemden Coninck Henricx ſoon. Want als Ottho na Romen reyſen wilde / ſoo beletten hem Lotharius daer aen / daer wt volchden groote Slaghen eñ bloetſtortinghen/ als hier nae volcht.

Berengarius de iiij. deſes naems/ een Italiaenſch Coninck in de ordeninghe de ſeſte.

INt iaer 950. heeft hem Berengarius de vierde (welckē ſommige voor den derdē ſetten) na affſteruen Lotharij des Keyſerdoms onderwonden/eñ met Alberto zijnen ſoon elf Jaer gheheerſchapt/die was een achtbaer/redelijc eñ treffelijc man. Want als Henricus Hertooch in Beyerē/ de Hongeren in Italien verſlocch/ ende de rijckſte landen tuſſchē Aquileia / ende Papia geplondert/ vernielt/ende verdoruen hadde/ſo wapende hem Berengarius/ haeſtelijck met een heyrcracht tegen hem. Doen ſulcx Hertooch Henrick vernam/ ſo keerde hy hem van daer / ende tooch in Ooſtenrijck/ ſoo ouerwan Berengarius gheheel Italien/ ende ſette hem ſelue den naem eens Keyſers/ ende noeinde Albertum zijnen ſoon een Coninck van Italien.

Maer nadenmael hy zijn volck dagelijcx met nieuwe ſchattingen/cijnſen ende tollen beſwaerde/ende met onuerdraechlijcken laſt belade ende ouerweldichde/ begoſt hem Alunda des verſtoruen Lotharij na gelaten huyſvrouwe ſeer hert te wederſtaen/ eñ zijn onrecht te ſtraffen/ De welcke als hy haer gheuangen nam/ ende in een gheuanckeniſſe wierp/ niet alleē daerom/dat ſy zijn onbehoorlijck voornemen ſtrafte / maer oock daerom/ om dat ſy haer morghengaue / de ſtadt Papia niet en mocht wederom eyſſchen oft vercrijghen: Als deſen hoochmoet eñ ongherechticheyt de Romeynē waer namē/beriepē ſy met Agapito den Paus/Otthonē den Duytſchen Coninck in Italien/die quam met veertich duyſent wel gheruſte gewapende / ende verdreef Berengarium ende Albertum zijnen ſoon wt het regiment/ende nam hem alle gewelt/ Alundam nam hy wt de gheuanckeniſſe tot eenen wijue.

Ghenade Ottonis teghen Berengarius/ dat hy ondanckbaer niet en bekent.

Als hy nv wechveerdich hem ruſte wederom in Germaniam te reyſen / heeft hy hem ſulcker ghenaden teghen Berengario noch beweſen/ dat

hy hem eñ zijnen soon met den Paus vereenichden/ ende dat geheel Lombardiam eñ Italiam (sommige Steden wt genomen) te regeeren vrywillich weder ouer ghegeuen.

Doen seyde Berengarius terstont Athone dē Heere der stadt Canusse af / daerom dat hy Otthoni bystandich / Alundam wt de geuanckenis te verlossen / een oorsaeck was / eñ belegerde hem lāge inde voornoēde stadt. So beswaerde Albertus te Rauenna wesende / de Venedische Cooplieden met veel ongemacx / toe latende roouerie der Zeeschepen van den Zeeroouers / dat quam alte mael na drie Iaer voor den Coninc Otthonem / wt welcker tyrannie Ottho beweecht zijnde / troc haestelijc tegen den ondancbaren Berengarium in Italien / eñ dreef hem na lange beleghe ringe vā Canussa de stadt / met veel bloet vergietens eñ vinckse ten laetsten alle beyde / ende verseynde den eenen na Constantinopolen ende den anderen in Duytslant / in welckē ellende sy beyde dat leuen eynden / na veel geleden benautheyt.

Taxis de Hongersche Coninck.

Taxis een Coninck.

ANno 955. ouertroc Taxis de Hongersche Coninc Italien met een geweldich heyrcracht. So quam in de Italianen sulcken verschricken / dat sy hē haerder laetster verderffenisse besorchden. So sant Berengarius aen hem zijnen soon / die berouten hem / dat hy thien maten silueren penninghen nam / ende dat Italiaensche Lant verschoonde.

Oorspronc / hercomen / ende oorsaec des Keyserdoms / ende hoe dat selue aen de Duytsche Nation ghecomen is.

HOe wel dat Keyserdom eerst wt Tyrannie eñ eygen aen genomen Heerschappie / gelijc alle ander Coninckrijcken (wt genomē de Ioden) wt de Heydenschap gecomē / ende tot op ons geduert / gelijc wy van Nemroth / Alexandro / Iulio / Ia van allen Rijcken ghehoort hebben / soo heeft nochtans metter tijt de noot gheeyscht dat regiment in ordentlijcke verkiesinghe te veruaten / daer mede de deure gesloten werde / dat niet elck tyran aen dat Rijck en quame / ende ghelijck van outs herwaerts niet selue in en dronge met ghewelt / ende die ouerste heerschappie en soude also niet eruen noch ghecocht werden / maer ordentlijc door de deure der verkiesinghe in gaen / als noch wel fijn ware / dattet met alle heerschappien also gheschiede / daer toe men behoorlijcker vercoren dan gheboren werden soude.

Als nv de Democratia / dat is / de heerschappie van velen gemeyn was / gelijck nv ter tijt de vrye steden eñ Switsers regeren / so wert van velen gedisputeert / oft tot het gemeyn profijt / beteringe eñ vrede / Democratia oft Monarchia / dat is / de regeeringhe van velen oft van weynigen / dat is van eenen / beter eñ nutter ware. So wert bekent (dat leert oock de dagelijcxsche besoeckinge / dattet by so veel Regeerders qualijc toe gaet / eñ quaet regiment wert / Ia veel gherumpels / crijch eñ oproer) datter een Monarchie soude op gericht eñ beuesticht werdē. Eñ hoe wel de heerschappie vandē Heydenē coemt / den welckē het de Ioden na deden / so is doch alle ghewelt van bouen gegeuē / als Christus tot Pilato seyde / eñ is een Godlijcke insettinge / als Paulus leert / de natuere eñ verstant in geplant / dē vromē tot bescherminge / den quadē tot straffe / Want als Adam wt dat Paradijs ghedreuen zijnde / de menschē op aerden malcanderē begostē te vermoorden / eñ in de wildernissen eñ velden eerst als de beesten ouer al om liepen / so bedacht de mensch (welck God verstandich geschapē had) wt verweckinge der natueren / eē tsamen by-wooninge te beginnen / daerom boudē sy huysen / eñ vondē alderley consten / leyden een gesellijc leuen / eñ een borgerlijc / vriendelijc ende gebuerlijck wesen by malcanderē / sonder alle Mueren / Bolwercken / Harnasch / Heerschappie / Ouerheyt ende crijch / so begonsten sommige onder den hoop den vrede te breken / met gewelt voort te varen / heymelijck haet eñ nijt te dragen / geen trouwe eñ geloooue te houden / moorden / roouē / stelen / etc. Doē dacht de een voor den anderen zijn eyghen voordeel te soecken / dat zijn te nemē / van dē wech der duechden tot de boosheyt der lasteringen af te vallen / so eyscht de noot eenen te verkiesen / in duechden ende redelijcheyt voorschijnende ende voorgaende / de welcke den anderen van het ghewelt der boosen verlosten / gemeynē vrede onderhielt / tot den welcken sy in alle noot / onbehoorlijcheyt / gewelt een toeulucht hadden / die den armen voor gewelt der rijcken eñ machtigen beschermde / eñ menigen by ghelijcheyt / recht eñ behoorlijcheyt toe stonde. Eñ also werdē van veel volcken veel Coningen gecoren / mueren om de dorpen / sloten aen de poorten ende deuren / geweer eñ wapenen gemaeckt / die haer namaels wt verdiensten der sonde / meer eñ meer vermenichuuldichden / ende de eene bouē den anderē al meer machtich woude zijn / eñ meer geacht / daer wt groote crijgē op stonden / oock oproer eñ menigerley iammer / dat noch de veruaringhe leert. Dat oock Democratia geen goet en doet / datmen bysonder voor de Diluuie gewaer wert / doen vandē beginne langer dan twee duysent iaer gheen mueren / Ouerheyt oft steden ghe weest zijn / ende en hadden ooc noch letteren / noch boecken / noch schriften / ooc gheen ander gheset oft wet / oft Predikinghe / dan de natuere / ende waren somtyts een oft twee vroomen / als Adam ende Enoch / ende haer kinderen by gheual vander beloftenisse weghen tot Adam geschiet / geseyt hebben. Doen ter tijt was dat quaet te straffen eenen yeghelijcken gheoorlooft / ende niemant ouer den anderen / als Cain seyde: Wie my aensiet die sal my doot slaen.

Den noot heeft de heerschappie eñ ouerheyt vondē.

Voor de Diluuie was geen stadt / muer / boeckē / schrift / ouerheyt noch predicacie.

Doen sy nv in dese Democratia qualijc huys hielden / ende meer ende meer de onschult ende deucht verlaten wert / soo werden sy alle met de watervloet / behaluen alleen acht sielen / wt gheroyt / Daer na nam Nemroth onder hē / de heerschappie met gewelt. Also quam dat Assyrische / Babylonische / Iootsche / Persische / Roomsche rijck op. Doen begostmen te bouwen / te metsen / ende te oorlooghen / etc.

Als nv dit oock gheen goet en dede / ende het een Rijck al teghen dat ander om een cleyne vijsuase oft slechte oorsake voorts tot den sweerde greep / ende de saken met crijch wouden deylen / ende de alder soetste ghemeynschap menschelijcker ghesellschaps haer alsoo verloren ende verginck / So eyschte den noot een eenighe Monarchie op te richten / onder welcke alle ander heerschappien waren / met welcken hy te ghebieden ende vrede te maken hadde / ende dat hen dese minste heerschappien gheensins met malcanderen / op stonden / op roerden / noch eenigherley crijch oft onbehoorlijckheyt sonder weten des Keysers haer onderwonden.

Oorsaken des Roomschen Keyserdoms.

Also zijn oock voorts neuens dat Keyserdom de Vorstendommen op gecomen ende in ghheset / dat de Vorsten als voorstanders Leen-mannen van dē Keyser / eñ als Stadthouders eñ regeerders vander Keys. Maiest. wegen / als ooghen ende handen te regeren / zijn souden. Doch also / dat ouer desen de Keyser regeren ende de ouerste zijn soude / ende also de ouerheyt in behoorlijcke saken / oock noch bouen haer een ouerheyt hadde / ghelijck alle ouerheyt God bouen hen hebben / dien sy vresen souden.

Eñ so die selue qualijck regeerden / met tyrannie oft verdruckinghe der armen / dat als dan de

Keyser

Keyser haer onderrichten soude / ende den armē van dat ghewelt deser Tyrannen/ verlossen.

Daer en bouen soude dese wt haerder alle eygen verkiesinge daer toe gecoren/ een eenich Heere zijn ouer dese allen/ eñ also zijn Rijck eñ Scepter toe staen/ daer mede niemant wt eygen moetwille ende nijt / om te verderuen Lant ende Lieden/ oorloft/ hem seluen voor name.

Dit Regiment leerde oock de noot den Romeynen/ dat sy dat Rijck eenen ouer gauen/ namelijc Julio eñ zijne Nacomelingen/ nademael anders gheen Regiment tot den vrede en woude dienen. Tot sulcker Keyserlijcker weerdicheyt / quam somtijts yemant wt verkiesinghe des Raets / somtijts wt beroepinghe des volcx/ bywijlen wt gonste der Ridderschap/ somtijts wt onordeninghe des Keysers: ende sulcken Keyserdom is eertijts door Italianen/ Spaniaerts/ Fransoysen/ Africaniers/ Dalmaciers/ eñ oock door de Griecsche in grooter glorie te Constantinopolen langhe gheregeert gheworden.

Maer als de Griecken ten laetsten tegen Romen also versuymelijc ende onachtsaem waren/ dat sy de Romeynen met menigherley Crijch beswaren lieten/ so beriepen dat Roomsche volc/ dē grooten Carolum/ ende maeckten hem tot eenen Roomschen Coninc ende Keyser / die wt consent des Paus regeeren soude ouer Italien / Hispaniē/ Vrancrijc/ Duytslant / eñ dat geheel Westē. Doen dat de Keyser tot Constantinopolen hoorde / eñ hem aen alle plaetsen te zijn te veel docht/ ende ooc het ghewelc Caroli niet en wiste teghen te staen/ so gaf hy zijnen wille eñ consent daer in/ eñ maeckte met Keyser Carolo een verbont/ dat hy int Westen het Keyserdom regeerde/ so wilde hy int Oosten de croon behouden. Alsoo is dat Roomsche Keyserdō 110. Jaer tot op K. Lodowijck de soon Arnolphi / met cleyne vermeerderinge by de Gallen ende Fransoysche Coningen gebleuen/ eñ daer nae op de Lombardiers gecomen/ eñ is ten laetsten aen de Duytschen/ namelijc aen Hertooch Ottho Coninck Henricx soon voorts aen ghecomen/ eñ van hem tot op Maximilianum/ door ordentlijcker verkiesinghe af gecomen. Also is dat Keyserdom van den Romeynen aen de Galliers/ van dese aen de Longobardiers/ ende van de Longobardiers op de Duytschē gecomē/ als gehoort is / eñ wy hooren sullē.

Linie der Keysers.

¶ Ottho de eenentneghentichste Roomsche Keyser.

...r Keyserdom coemt aē de Duytschen / daer af Ottho de eerste is.

ANno 962. doen was Keyser Ottho een Hertooch vā Sassen/ de eerste Duytsche Roomsche Keyser/ een soon/ erfghenaem ende nacomelinck Henrici des Duytschen ende Fransoyschē Coninex tot eenen Keyser ghecoren ghewordeu. Als hy in Duytslant achthien Jaer gheregeert hadde / so is hy noch eerst te Aken van Hildiberto de Mentzsche Ertzbisschop ghecroont. Dese seer hooge werelt veruaren eñ vroom man/ heeft twaelf iaer dat Keyserdom geluckelijc met grooter vermeerderinge geregeert. Hy was een liefhebber eñ seer neerstighe beschermer der Roomscher kercken. Hy temde Bodeslaū dē Bemischē Hertooch / eñ heeft na den verlosten Coninc tot Vrancrijc/ dē seluē Conincrijc vrede gegeuē. Op den seluē tijt nam Vdo de groote Parisiaensche Graue voor hē/ welcke de suster Otthonis tot eē echte vrouwe had/ den Coninc Ludouicum van Vrancrijc wederom met vyātschap te beswarē. Doē troc Keyser Ottho wederom in Vrancrijc/ eñ bracht Vdonem tot ghehoorsaemheyt/ onder dē Coninc Lodowijc. De Hertooch Gisibertus/ die des Keysers Otthonis suster te houwelijck had/ troc tegē de Fransoysen als een viant/ eñ hy wert ouerwonnen/ eñ int ontloopen/ in den Rijn verdroncken: So ontfinck de Coninc de geheele Nederlantsche landē/ voor eē eerbiedinge. Daer na nam Coninc Lodowijc de weduwe Gisiberti / tot zijne getrouwe vrouwe. Hier en tusschen so doortrocken de Hongeren Duytslant / eñ lietē haer aen den stroom des Lechs by Augsborch neder / aen den seluen lach Keyser Ottho met grooter heyrcracht/ door verweckinge des Bisschops S. Vlricx te Augsborch. Eñ hoe wel hy die versloech eñ neder leyde/ so en geschiede nochtans sulcx niet sonder groote bloetstortinge eñ nederlage/ ooc van den zijnen/ want inden seluen slach/ die sommighe veel dagen duerden/ is daer ouerwonnen Conradus des Conincks dochterman/ eñ de Hertooch van Worms. Doen werdē de Hongeren by na alle verslagen/ wtgeroeyt/ eñ haer macht also vercleynt/ dat sy namaels langē tijt crachteloos by huys blijuen moesten. Drie Hongersche noch ionge Coningen/ werdē inden slach gheuangē / ende leuendich voor den Keyser Ottho gebracht / die haer wt genaden ende zijne goedicheyt wilde behouden/ maer sy werden tegen zijnen willen van de Duytschen tot een versmadinge ende schande der Hongeren gehangē. Drie Hongersche Coningen van den Duytschen ghehanghen.

Als nv alsulcke victoriose daden / van soo veel machtige strijdē/ Keyser Ottho aen de Romeynē eñ Italianen bewesen hadde / soo schreuen twee Cardinalen claechelijcke bede-brieuen / dat hy doch van velen daer toe gebedē zijnde/ te Romē comen woude/ eñ haer van dat gewelt Berengarij eñ zijns sons/ eñ van andere rasende/ die Italiam ouervielen/ verlossen. Itē dat hy Joan. 12. den Paus in alle vermetenheyt eñ ouervloet leuende straffen woude. Also croonden dese Ottho zijnen soon/ wt Alunda geboren/ ooc Ottho ghenaemt / seuen iaer te Aken tot eenen Coninc van Duytslant/ eñ troc terstont met een groote heyrcracht/ triumphe eñ hoedinge na Romen. Aldaer voerde hy Berengarium mede/ als daer bouē gehoort is/ eñ wert van den Paus Leone de achtste gecroont. Doen werp hy daer ooc den Paus Joannem/ wt begeerte des volcx/ vanden Pauselijcken stoel/ ende vermaende hem tot beteringhe zyns leuens/ ende gaf haer Leonem de achtste tot eenen Paus/ welcke wt zijne verkiesinghe beuestiicht wert. Keyser Ottho werpt den Paus Joannem de twaelfste van den stoel. Ende nae nederlegginghe sulcker Roomscher saecken/ reysde hy nae Spoleta/ ende ouerwan de Griecken in Apulia ende Calabria/ ende in somma/ Hy bracht dat Roomsch Keyserdom aen de Duytschen.

Ooc so heeft hy te Gosslar in Sassen eē berchwerck/ daermē siluer graeft/ geuonden. De stadt Meydenborch met veel cieraets begaeft / eñ tot een Bisschops hooftstadt gemaect. De penninghen in Italien/ Ottolini ghenoemt/ ghemunt/ ende veel andere loflijcke handelen eñ daden gedaen/ ooc heeft hy in zijnē ouderdom Otthonem tot eenen mederegeerder des Keyserdoms in gestelt. Ten laetsten sterf hy te Weenen / ende zijn lichaem wert geuoert na Meydenborch/ daer hy oock begrauen leyt / in S. Mauricius kercke/ met zijne ouervloedige daer aen ghedaen costen ghetimmert. Dat Roomsche Keyserdom heeft hy dertich Jaer gheregeert ende bewaert.

¶ Wonderteeckenen in desen tijt aen den Hemel verschenen.

IN die tijt Otthonis viel eenen steen van wonderlijcke grootte vandē Hemel/ in eenen grooten wint ende reghen. Ende aen veel menschen cleederen schenē bloetverwe teeckenē des cruys. De sonne liet een verschrickelijcke duysternisse. In Italien verscheen een wonderlijcke groote Comeet/ vercondigende eenē dieren tijt/ die daer nae volchden. Item int lant Vasconia was een wonderlijcke gesteltenis eender baringe/ die had

bouen den goꝛdel oft Nauel twee Lÿuen ende hoofden / eñ als dat een kint adt / so sliep dat ander / eñ onder den nauel en wast maer eẽ mensch.

Linie der Keysers.

¶ Ottho de tweede / de tweentnegentichste Roomsche Keyser.

Ottho de tweede een beschermer der Roomscher kercken.

ALsmẽ schꝛeef vā Chꝛistus gebooꝛte 975. doẽ croonde de Paus te Romen in S. Johans kercke desen Otthonẽ de ij. des vooꝛgaendẽ Keysers Soon / met zÿn huysvꝛouwe Theophonia tot eenen Roomschen Keyser / een seer goet man / na zÿnen vader in allen dingen schier aerdende / eẽ neerstich vooꝛstander der Roomscher kerckẽ / welcke vooꝛt aen genomẽ Keyserdom dẽ Gꝛiecken grooten vꝛede gaf / ende des Constantinopolitaenschen Keysers suster / Theophoniā te houwelÿc nam / ende setten Nicephoꝛam zÿns wÿfs bꝛoeder / vant Gꝛiersche Rÿck verdꝛeuen weder daer in. Als hy nv na de crooninghe wt Italien weder in Duytslant keerde / ende Hertooch Henric van Beyeren wederspannich vant / benaude hy hem terstont met wapenen ende Crÿch / also / dat hy hem haest tot ghehooꝛsaemheyt bꝛacht. Daer nae keerde hy zÿn Crÿchs oꝛden op Lotharium dẽ Coninc van Vꝛancrÿc / de welcke de wÿle Lothꝛingiam ouerviel / ende vooꝛtaen na Aken de Lantschappen daer ontrent verwoeste. Doen nv dese Keyser Ottho met heyꝛcracht wt Beyeren in Lothꝛingen reysde / Lotharium van de plaetse eñ rÿc af dꝛeef / eñ vooꝛt aen in Vꝛancrÿck na Parÿs troc / aldaer stac hy de vooꝛstadt aen / eñ beuocht haren eygen Coninc Lotharium in zÿn lant. Int wederom keerẽ / als hy na huys trecken woude / ontfinck hy inde Landonensischen ende Swestonensischen Lantpalen / sommige schade. Daer na trock hy na Romen / ende daer ruste hy hẽ met heyꝛcracht tegẽ den Grieschen Keyser Basilium ende ooc Constantinum / die Calabꝛiam ende sommighe landen aen Italien toe behooꝛende / in genomen hadden. Maer Ottho wert / den strÿt verliesende / ouerwonnen / ende verloos by na alle zÿn ghewelt / ende quam op een schip der Zeeroouers int ontloopen / die voerden hem in Ciciliam onbekent / als hy daer bekent wert / soo beloofde hy dien van Cicilia groot gelt / datse hem na Romen voeren souden. Doen dat de Siculi vernamen / so namen sy vanden Zeeroouers de straffe / ende ghaleyden den Keyser met grooter eeren nae Roomen.

Ottho de tweede ontcoemt vict oꝛloos op een schip.

Als hem Ottho aldaer aen de Romeynen (de welcke de eerste op den loop waren geweest / ende ooc de andere versaecht ende op de vlucht gebꝛocht hadden) niet en mocht wꝛeken / als aen de vooꝛsakers van zÿne geledene nederlaghe / so vergaderde hy aldaer wederom zÿn heyꝛ-cracht / ende liet zÿnen tooꝛn ouer de Beneuentaners / die met den Romeynen der vlucht haluen / in gelÿcker schult stonden / wt gaẽ / ende nam de stadt in / ende verbꝛandese gheheel wt met vyer / ende voerde van daer dat lichaem van Sinte Bartholomeus wech nae Romen. Daer sterf hy ooc int seuenthiende Jaer zÿns Keyserdoms / ende wert begrauen inde vooꝛkercke van Sinte Peeters Dom / welckmen dat Paradÿs noemt. Hy liet Otthonem de derde zÿnen soon tot eenen nacomeliuck des Rÿcks.

¶ Ottho de derde / de dꝛientneghentichste Roomsche Keyser.

INt 987. Jaer / heeft Ottho de derde des anderen Otthonis soon / noch een kint / zÿnen vader int rÿc navolgende / achthien iaer geregeert / ende hem in allen deuchden ende bescherminghen der Roomscher kercken niet onbillÿc gehouden. Ende veel crÿchs met grooter fame ende pꝛÿs volbꝛacht. Hy quam met groote moeyte aen dat rÿc / want als na afsteruen zÿns vaders Otthonis / tot keure ende verkiesinge / een by eencoemste gehouden wert / ende sommige desen Otthonem den derden / de andere Hertooch Henric van Beyeren des eersten Keyser Otthonis Oom / eñ de Italiaenschen Crescentium Numantanium hebben wouden / der welcker sententie de Paus Benedictus de seuẽste mede toe viel (want haer onbehooꝛlÿc docht / dat tegen dat oude hercomẽ de Duytschen dat Roomsche rÿck souden vooꝛstaen / nv dat te regeerẽ / So kosen de Duytschẽ / welcke doen ter tÿt veel te Romen waren / desen Otthonem. Maer op dat daerom gheen opꝛoer op en stonde / soo beuestichde de Paus de verkiesinge der Duytschen. Als nv desen Ottho tot eenen Keyser ghecoꝛen wert / soo versteet hy in dat verdꝛach ende vereeninge der Duytscher saken elf iaer / vooꝛ ende eer hy nae Romen reysde.

Daer na ontfinck hy vanden Paus Gregoꝛio de vÿfste de Keyserlÿcke Croone / ende benedÿnghe / ende trock na Sinte Michael op den berch Goꝛganum / daer hy belofte ghedaen hadde henen te reysen / ende daer na wederom na Romen / ende terstont al vooꝛder wt in Duytslant. Soo hadden nv de Romeynen een groot weersiẽ ende murmureren tegen den Paus Gregoꝛium / dat hy Otthonem tot eenen Keyser gecroont hadde. Dewÿle dat nv Ottho in Duytslant was / veranderden de Romeynen dat Pausdom ende Keyserdom / ende maecten Crescentium den ghewel-digen Raetsheer tot eenen Keyser. Die veruolch de Gꝛegoꝛium / alsoo dat hy wt dꝛeyginghe ghedwonghen / den Keyser Ottho om bystant nae trecken moeste. In zÿn afwesen maecten de Romeynen met Crescentio / Joannem een crÿchs boosachtich man / tot eenen Paus teghen Gꝛegorium. Als dese onbehooꝛlÿcheyt vooꝛ den Keyser Otthonem quam / soo trock hy terstont met heyꝛcracht vooꝛ Romen / so bewaerde Crescentius de Tinnen ende Pooꝛtẽ seer neerstich. Doẽ nv de Keyser quam / ende vooꝛ hem nam de stadt te bestoꝛmen / ende de Romeynen vermoeden dat sy om dat gewelt des Keysers weder te staen niet machtich ghenoech zÿn en mochten / soo deden sy den Duytschen de peooꝛten open / beyde teghen den wille des nieuwen Paus ende Keysers. Doen liepen Crescentius ende Joannes als sonder hulpe op Enghelenboꝛch / ende hielden haer aldaer teghen de vyanden sommige dagen seer stoutelÿc op / maer als sy ten laetsten in hope om ghenade te vercrÿghen / wt de Boꝛcht tot den Keyser gaen wouden / ende hem te voet vallen / so wert Crescentius onder wegen van de menichte met veel wonden gewont ende doot gheslaghen. Maer Joannes de Paus / eerst zÿn ooghen / daer nae vant Pausdom / ten laetsten vant leuen berooft / ende de vooꝛ ghenoemde Gregoꝛius in de elfste maent na zÿne wtdꝛÿuinghe wederom in gheset.

De Romeynen setten Paus ende Keyser af / ende kiesen andere.

Eẽ onrecht Keyser eñ Paus werden verslaghen.

Als nv dese Keyser Ottho de derde de opꝛoerige saken eñ handelingen in Italien in vꝛede ende ruste gestelt hadde / ende in opset was nv vooꝛts wederom in Duytslant te reysen / so wert hy met fenÿn vergeuen / ende sterf. Zÿn lichaem geboot hy / noch in zÿn leuen / in Duytslant te voeren / daerom dat hy niet by zÿne vyanden en laghe / ende oock doot niet zÿn en woude: Hy wert in zÿn ouders graf ghelept oft begrauen.

Ottho de derde wert te Romen met fenÿn vergheuen.

Dese twee laetste Keysers zÿn alsulcke neerstighe ende wonderweerdighe mannen geweest / (hoe wel wt ghebꝛeck der Histoꝛischꝛÿuers haer mannelÿcke daden weynich beschꝛeuen zÿn) dat die een / een bloedighe oft bleecke doot der Sarracen / de ander een wonder der werelt toe ghenoemt te werden / verdient hebben.

¶ Rumpel-

Rumpelgheest oft Duyuels schijn te Mentz opt Kerckhof.

Duyuels gheest te Mentz opt kerchof.

ALs men schreef/ na Christus gheboorte 858. Jaer/ heeft eenen quaden geest te Mentz opt Kerckhof/ een aenwijsinghe gegeuen / ende zijne booshept menichmael gesproken/ de dieuerie verraden/ twist ende ghekrijf aen ghericht / de menschen teghen malcanderen gehist of gestooct/ geroumelt/ met steenen geworpen ende ghestagen. Ende hoe wel menigerley om dien wt te drijuen versocht/ende een eygen Letanie tegen desen ghehoudē wert/ so en heeft hy doch zijns rasens niet eer op gehouden/ tot dattet al/ dat tot het Kerckhof behoorde/ verbrant ende in de asschen lach.

Ouerval Germanie/ dat is/ Duytslant.

Duytslant verdoruen.

ANno acht hōdert ende tweentachtich/ heeft Duytslant eē groote verderffenisse/ eñ eenen merckelijcken ouerval geleden vandē Normannis/ bysonder Trier ende Metz.

Anno 911. ouervielen de Hongeren Duytslant met grooter vernieltinge.

Anno negen hondert ende vijfthien/ quamē de Hongheren wederom met eenen grooten storm oft ghewelt in Duytslant / ende verdoruent drie Jaer lanck.

Van Wetten ende Ordeningen der Keurvorsten verkiesinghe/ ende van des Roomschen Rijcx Calomnien eñ Ceremonien/ in de verkiesinghe eens Keysers.

VAn Christus gheboorte 994. oft na sommiger meyninghe/ Anno M. ende twee / is die hier na ghesette ordeninghe ende kiesinghe/ in de verkiesinghe eens Keysers / eerstelijck ghebruyct/ ende vanden Paus Gregorio / wt het Ottische ghestacht gheboren/ in gheset ende beuesticht geworden. Als de swachept des Keyserdoms / ende de wanckelmoedichept des ghelucx ouer leyt wert / op dat de hoochste Keyserlijcke ghewelt langher by den Duytschen bleef / ende in de insettinghe ende verkiesinghe eens Keysers / altijt niet so veel onraets/ twisten / dwalinghen /ende onordentlijchept hem en begaue / welcke ordeninghe tot noch toe/ op dese onsen tijt ghehoudē is gheworden: Also dat alleen den Duytschē toe coemt eenen Vorst te verkiesen / de welcke een Roomsche Coninc ghenoemt / ende na beuestinge des Paus/ een Roomsche Keyser oft een vermeerder des Rijcx gehouden soude werdē. Want oock na inhont ende wetten der Gheestelijcke Rechten de Keyser den genen in tijtlijcken dingē te bouen gaet/ die van hem tijtlijcke dingen ontfanghen: ende nv alle volcken / alle Vorstē zijnen Scepter onderworpen / van den Keyser als van eenen Heere der Werelt / tijtlijcke dinghen nemen /ende Leen ontfangen. Daerom zijn sy hem tot onderdaniger gehoorsaemheyt in behoorlijcke saken (het waer dan dat somtijts een Keyser wt eyghen tyrannie oft onuerstandt wat voor hem name / dat teghen God ende het ghemeyn profijt ware) met recht verbonden / nae de Monarchie ende eygē Vorstendom des Keysers Augusti Octauiani/ de welcke hem alleen onder den Titel des Roomschen Keysers / een Heere der Werelt / ende een Vorst des omloops des Aerden/ heeft doruen noemen. Ende niemant en isser so stout gheweest / die desen Titel (wt ghenomen de Keyser) sonder schande ende spot hadde moghen voeren. Hoe wel ooc dese/ als oock noch Alexander/ noch gheen ander/ niet een Heere des geheelen aertrijcks is geweest/ als wy van Hercule / ende oock van anderen ghehoort hebben/ ende men weet wel/ hoe wijt haren Scepter ghestreckt heeft/ daerom ist een Hyperbole.

Daerom ist nae sommigher aenwijsinghe een hertneckichept/ dat sommige groote Heeren/ bysonder de Gheestelijcke voor gheuen / dat sy dat Roomsche Keyserdom niet Cynsbaer / noch eenich gehoorsaemheyt schuldich en zijn / maer vā alle dinghen geurijt / daerom sy onder dat Jock des Keyserdoms te zijn / verloochenen/ segghende: Dat sy sulcks vercregen hebben / oft wt vryhept/ oft met redelijcke daden. Het welck oft het wel altemael waer ware/ soo en soudet dat Keyserdom niet teghen ende tot verckleyninghe zijn: Want doch des Keysers ghemoet ende sin ghewisselijck alsoo niet en is (als hy de vryhept wt deylt / ende sommighe daer mede begaeft) datmen al vry teghen hem mach doen / ende dat sy van alle ghehoorsaemheyt vry ende los zijn souden/ also niet ghemeynt: Maer het is ghеheelijck te vermoeden/ dat hy haer alleen des Cijns ende Tribuyts weghen gheurijt heeft / ende niet van de ghehoorsaemhept.

Nadenmael nv alle ghewelt van God is/ende God dat Roomsch Keyserdom met victorie ende triumphe tot op ons toe beuesticht ende onderhouden heeft / ende Keyserlijcke ghewelt ende Coninckliјcke macht niet alleen wt cracht der natueren tot het ghemeyn profijt is in ghebracht / maer door Christum onsen Salichmaker bewillicht / ende de Insettinghe als een ordonnancie Gods met woordē ende wercken beuesticht / welcke doen ter tijt / als den gheheelen omloop ende begrijp der werelt beschreuē wert/ heeft willen gheboren werden tot Nazareth/ ende als Maria met Joseph daer henē quam/ haer alle als gehoorsaem lieten in schrijuen / ende den Cijns-penninck betaelden. Item Christus die dulde oft liet toe den Cyns Augusti / hoe wel hy vry was / ende daer nae oock Tol oft tribuyt voor hem ende Petro te betalen / selue beschickten: Ende oock gheuraecht zijnde/ oft oock behoorlijck ware den Keyser Cijns te gheuen / oft niet/ ende nae dat hy de munte besien hadde/ gesproken heeft: Gheeft dē Keyser dat den Keyser toe behoort/ ende God dat God toe behoort/ dat oock Petrus ende Paulus op veel plaetsen beuestighen. Hier coemt oock Ambrosius mede ouer een/ seggende: Begheert de Keyser tribuyt oft Cijns / soo en zijn wy hem daer niet teghen/ den gront ende bodem der Kercken / als Acker ende velt / sullen dat betalen. Daer wt nv claerlijck eñ bewesen is / dat de gheestelijcke noch niemant daer af wt ghenomen en is / ende dat de eerste kercke sulcks ghegheuen / ende de onderdanichept oft gehoorsaemhept der ouerhept niet teghen gheweest en is.

Alle geurijhede van den Keyser zijn alleen van den Cijns/ iaergelt eñ exactionen gheurijt/ eñ niet van de ghehoorsaēheyt.

Geestelijcke onder dē Keyser.

Daerom en is van de ghehoorsaemhept des Keysers niemant wt gesloten / so breet hem zijnē Scepter ende rijck wt streckt / nadenmael hem Christus selue daer onder begeuen heeft. Daerom/ de welcke vryhept den seluen achterdeel/ eñ perijckel toe voeghen/ ontloochenbaer is/ dat alsulcke vryheden/ die dat hoochste ghewelt wech nemen ende af stellen / niet en doogē ende crachteloos oft van gheender weerden en zijn/ Oorsake: want wt sulcke wassen veel tweedrachtē: rouerie / moort / ende crijch / nadenmael daer niemant en is / de welcke als een ouerste nae ordeninghe des rechtens / sulcken crijch / schrijue ende mate setten mach. Maer waert dat wy onder een eenich hooft leefden/ (als oock de natuere/ de Monarchie leert ende voor gheeft) ende alle eenen eenighen ghehoorsaem volchden/ ende eenen eenighen Vorst der werelt bekenden/ soo wiesse ende werde onderhouden ouer al opter aerden/ vrede ende eenichept: Ende soo ghebruyctē wy onse goeden/ onder een eenich recht/

mate/marckt/munte/geselschap ende eenicheyt: Van dit alle/tot opentlijcke ghetuyghenisse/ soo en ist van de Diluuie aen tot noch toe / schier op aerden niet beter ghestaen / ende eendrachtigher vrede int ghemeyn ouer al gheweest / als in dien tijt / doen den gheheelen omloop der aerden / op den eenigen Keyser Augustum een opsien hadde/ daer mede God heeft sien laten / ende crachtelijc bewesen/ dat hem de eenige Monarchie der aerden behaecht / ende alleen van wegen der sonden des Volcks veel Coningen/ Keyseren ende Vorsten opter aerden zijn ghelijck de Schrift seydt/ ende van aenbegin niet alsoo geweest en is/ noch alsoo zijn en soude. Daerom twijfelen vele / oft yemant met God van de ghehoorsaemheyt des Scepters vry zijn mach/ oft sy al wel niet en lochenen / dat oock ander Coninghen ende Vorsten macht / ende ghewelt groot zijn mach: soo segghen sy doch daer by / dat sy alle onder het Roomsche Keyserdom zijn / in saken / Landen ende Lieden / lijf ende goet aengaende: Ende alsoo volgende/ ende ghehoorsaem zijn sullen/ al ist dat sy van allen lastē/ cynsen / etc. Maer niet van de ghehoorsaemheyt gheuryt/ ende ontledicht en zijn: dat sy de ghehoorsaemheyt / ghelijck sy die van haren onderdanen eyschen / alsoo oock den Roomschen Keyser haren Heere bewijsen soudē. De ander segghen / dit is waer / soo wat hem dat Roomsche Rijck verstrect/ ende om dat oock sulcke ghehoorsaemheyt recht / ende niet teghen God en is: Ende willen / dat de ghene / die niet onder zijn ghehoorsaemheyt/ dan ooc niet onder zijn Rijck ende bescherminghe begrepen en werden: Ende dit is oock den Turcken gheseyt/ dat sy haren Keyser ghehoorsaem zijn / ende een yeghelijcke natie: wanneer hem God tot een Ouerheyt ordineert / Ja oock de Tyrannen/ door onse sonden ende verdienstē. Also / wāneer de Turck de gheheele Werelt onder hem werp/ ende hem God victorie gaue/ ende ons wt zijn ordonnancie ende schickinghe / dese Tyrannen toe seynt/ so en waren wy daerom van de gehoorsaemheyt niet gheabsolueert / maer dat gebodt van de ghehoorsaemheyt luydt nv oock stracks op hem / Want Christus/ Petrus/ ende Paulus schrijuen dit van Heydensche Keysers/ als Tyberio / Caligula / Nerone / etc. Ende en twijfelen oock sommighe niet / waert sake dat Christus in Turckien/ oft India gepredict hadde/ hy soude euen so wel geseyt hebben: Gheeft de Turcken oft Priester Jan / wat den Turck oft Priester Jan toe coemt/ ende God wat God toe behoort / nadenmael alle Ouerheyt van God/ ende te ghelijck Gods ordinancie is.

Een yeghelijck is zijn regeerder eñ ouerste wt Gods ordinancie gehoorsaē heyt schuldich/ Matthe. 5. Wāt alle Ouerheyt is van God.

Nv de calumnen eñ pilaren/ daer op dat Roomsche Keyserdom aen de Duytschen ghekeert/ tot stercker beuestinghe ghesticht / ende als op vier pilaren gheuesticht is / dat zijn vier Hertoghen/ vier Marcgrauē/ vier Lantgrauen/ vier Borchgrauen/ vier Grauen/ vier Baenderheeren/ vier Vryheeren/ vier Ridders/ vier Stedē/ vier Dorpen/ vier Boeren.

Ordinancie in verkiesinghe eens Keysers/ eñ vande stucken des Rijcks.

De ordinancie der Keurvorsten des Rijcx/ die Gregorius de vijfste maecte / in een vergaderinge/ om voor te comen veel dwalinge ende twists in de verkiesinge eens Keysers/ die is/ dat alleen de Duytschen behoort eenen Roomschen Keyser te verkiesen / daer af hebben de Keurvorsten haer namen. Die selue keur oft verkiesinghe is aldus langhe af by vijf hondert Jaer gehouden gheworden / also dat voort aen dat Keyserdom niet door erfghenaemschap des bloedts gheleyt/ maer alleen door hoochgheboren Duytschen/ met eenen Coninck van Bemen / ende Hongherien eenen Keyser ghecoren soude werden/ namelijck / door ses des Rijcks Keurvorsten/ als door drie Ertzbisschoppen / als van Mentz/ Trier / ende Cuelen.

Drie gheestelijcke eñ vier werelt-lijcke Keurvorsten.

Item de Palsgraue aen den Rijn / de Mercgraue vā Brandenborch/ de Hertooch van Sassen/ de Coninck van Bemen/ van den seluen/ een yeghelijck heeft een bysonder ampt/ also / dat de eerste drie Canseliers zijn/ de eerste vā Duytschlant / de tweede van Gallia / de derde van Italien. De Mercgraue vā Brandenborch is Ertzcamerlinc/ de Palsgraue Ertzdrossaert/ de Hertooch van Sassen/ Ertzmarschalck / de Coninc van Bemen/ Ertzschencker/ ende also een bouen man/ de ander Keurvorsten/ so sy in haren keur/ oft verkiesinghe / wederspannich worden om te scheyden. Maer de wijse eñ gestaltenisse der verkiesinge oft keur eens nieuwen Roomschen Conincks / voor de seuen Keurvorsten te Franckfort / aen de Meyn gheleghen / voor ghenomen/ ghehandelt/ ende volbracht / gheeft claerlijck te verstaen de Gulden Bulle / die Keyser Carolus de vierde/ op den Keyserlijcken dach te Nuerenberch / Anno duysent drie hondert ende sesse vijftich Jaer ghehouden/ ghemaeckt heeft.

Carolus de vierde maecte Anno 1356. de gulden Bulle.

Nv werden onse Keysers in haerder verkiesinghe / van haerder saluinghen weghen ende crooninghe / Roomsche Coninghen ghenoemt/ nae de crooninge Keysers. Den welcken de Romeynen somtijts Dictatores/ somwijlen Imperatores/ ende somtijts Reges ghenoemt hebben: Den welcken beuolen was alle ghewelt / tot bescherminge / ende vermeerderinghe des gemeynen staets ende profijts.

Maer Tarquinius Superbus/ maeckte dese laetste namē veracht by hem/ dat hem niemant van haets wegen deses naems/ eenē Roomschen Coninck en dorste noemen / tot op Julium / die met listen wederom aen desen Tytel quam/ ende hy gaf wt / het stonde in de Sibillische boecken begrepen / De Parthi en mochten niet dan van eenen Coninck verwonnē werden: Also beschicte hy hem een Coninc te noemen / het welcke een oorsake was zijns haestighen doots.

Linie der Keysers.

Henricus de tweede de vierentneghentichste Roomsche Keyser.

Henricus de tweede die eerste Keyser/ vā die Keurvorsten gecoren.

In het Jaer 1004. is Keyser Henric de tweede/ de eerste Hertooch van Beyerē / na het afsteruen Otthonis de derde van de Duytsche Keurvorsten/ haer nv eerst / haers ghegheuen rechts der keur ghebruyckende tot eenen Keyser ghecoren geworden/ ende heeft negenthien iaer den Scepter ghehouden. Ende hoe wel hy van sommighe voor den eersten Henrick ghetelt wert / soo zijn doch sommighe brieuen ende schriften te Bamberghe gheuonden / daer in hy hem Henricum den tweeden noemt ende schrijft. Daerom willen wy ons dit ghetal ooc int navolgende schrijuen behouden.

Zijn toecoemst in dat Italiaensche lant/ vertooch hem op twaelf iaren / van veel crijchs weghen / die hy met den Gallen ende die van Metz hadde / daer nae wert hy tot eenen Coninck des Rijcks vanden Metzschen Bisschop ghesalft.

Terstont maeckte hy hem / de Winden chijnsbaer / ende heeft daer nae vanden Paus Benedicto de achtste / de Keyserlijcke Croon ontfanghen / ende zijnen eersten Heyrtoch in Campaniam ghedaen/ ende de Saracenen daer wt verdreuen / ende de stadt Tropam / in de eynden Apulie gelegen/ van de burgers in genomen/ ende daer van Gijsselaers ontfangen/ eñ hem wederom na Romen gheuoecht. Hy soude met zijn wijf Kunegunda eewighe cuysheyt/ Jffrouschap/ ende reynicheyt ghehouden hebben. Ende van haerder beyden aenstichtinge / soude Hongerien tot den Christelijcken geloove / bekeert zijn ghe-

worden/

worden/ met haren Coninc Stephanus. Want hy houde zÿn Suster aen den seluen Coninc. Hy heeft dat Bambergische Bisdom in ghesticht/ met veel Rentē/goedē ende cyeraet begaeft: Ooc dat Clooster te Hildesheyn/ in het welcke hy van kints been op geleert ende op geuoet is ghe-worden. Itē Straesborch/ Meydenborch/ Mÿssen/ Mersenborch/ die van de nae by gheleghen Wenden vernielt waren/ wederom op ghericht.

> Keyser Henric de tweede/ heeft dat Clooster te Bamberch ghesticht/ ende veel verdoruen steden wederom op gheтimmert.

Ten laetsten veel Crÿgen in Bohemē/ Duytsche/ ende Italiaensche landen gedaen/ sterf hy niet wonderteeckenen/ als sommighe settē/ schÿnende. Desgelÿcken is ooc zÿn huysvrouwe Kunegundis van den Paus onder de Heyligen gestelt/ beyde te Bamberghe begrauen.

Conradus de tweede/ ende de vÿfentnegentichste Roomsche Keyser.

> Twist van de verkiesinge Keyser Conradi de tweede.

ALsmen schreef nae de geboorte Christi duysent vier ende twintich Jaer/ gaf der Keurvorsten verkiesinghe/ nae langhe twistinghe/ desen vÿfsten Duytschen Keyser Conradum den tweeden/ nae twee Jaren/ als Henricus met de doot afghegaen was/ van oorsprouck een Swaue/ die dat Keyserdom sesthien Jaren in hielt/ dat was een Keyser in strÿtbare saken seer condich/ aenslagich/ ende geluckich/ de welc daer te voren onder Keyser Henricus Ridderschap/ een Hooftman gheweest was. Hy vertooch niet zÿn toecoemst in Italien by nae drie Jaer. Hier en tusschen maecten de Italiaensche Vorsten/ ende Volcken teghen desen Conradum een verbont/ alsoo/ wanneer hi in Italiam quame/ dat sy hem dan met ghewapender hant wt drÿuē wouden. Als sulcx voor den Keyser quam/ so voerde hy een seer groote Heyrcracht in Italien/ ende belegerde Melanē/ ende als sy hen gewillich op gauen/ so tooch hy voort aen/ door biddinghe des Ertzbisschops van Cuelen/ af met vrede stracx na Romē toe/ eñ als hen niemant geenen wederstant en dede/ beurede ende hulde hy dat Lant/ ende wert van Johanne de twintichste Paus ge croont. Voorts daer na verdructe ende temde hi de wederspannighe Longobardiers/ Venetianen ende Hemiliam: bouen dien schickte hy zÿn Legaten aen de Griecken ende Normannen/ die om dat rÿck Apulie crÿchdē/ om van haer voornemen af te staen/ ende vrede te houden.

> Keyser Conrad. eē swane houdt met den Paus.

Den Romeynen dreychde hy een nederlaghe/ waert dat sy (ghelÿck als sy pleghen te doen) den Roomschen Bisschop met oproer beswaerden/ ende vexeerden. Ten laetsten tooch hy wt Romen/ ende liet dat Italien met vreden. Ende keerde zÿn Heyrcracht teghen de Wenden/ ende Hongheren/ die bestreet hy/ ende sterf in neder Wtrecht/ in het seuenthienste Jaer zÿns Keyserdoms.

Groote quellinghe des waters/ ende hitte des Somers/ dieren tÿt ende Pestilentie.

INt 989. Jaer was alsulcken natten winter/ ende Lenten/ dat alle wateren meer wt haer grauen/ eñ boorden dan daer in liepen/ ende veel hem eender Diluuien/ ende onderganck des werelts besorchden/ daer op volchde eenē seer droogen ende heeten Somer.

> Jammer van honger eñ steruen.

Anno 1010. is eenen grootē honger eñ sterfte ouer de ghehcele werelt ghegaen. In dit Jaer is de Coninck van Hongerien van Keyser Henrick de tweede daer toe ghebracht/ ende met alle zÿn Coninckrÿck/ tot den gheloouc ghecomen/ dien gaf de Keyser naemaels zÿn dochter.

> Hongerien totten gheloone bekeert/ ende dē Tempel te Straesborch aen gevangen.

Anno 1015. is dē tempel oft Dom te Straesborch begost ghetimmert te werden.

Anno 1070. is een alsulcken hongher/ ende gebreck in allē dinghen/ bysonder aen wÿn gheweest/ datmen in veel plaetsen gheenen wÿn en mocht hebben/ tot der Priesters Missen.

Wonderlÿcke teeckenen op desen tÿt/ aen den Hemel ende op der aerden verschenen.

ANno 1007. verscheen een grouwelÿcke Comeet/ hier ende daer vlammen van hem stroyende. Item Anno 1091. wert de sonne verduystert/ ende de maen bloetverwich ghesien/ ende ghescheide een groote aertbeuinghe. Ende doen viel een barnende fackel ende strael/ ghelÿck als eenen toren/ met een groot ghecraeck oft ghelupt vanden Hemel. Doen wert een fonteyne int Lothrinsche lant in bloet verandert/ een toecomende iammer des honghers ende des steruens bediedende: Want daer op quam by na in alle de werelt/ een alsulcken dieren tÿt ende Pestilentie/ dat in Italien meer menschen doot dan leuendich bleuen.

Anno 1012. verdrencten dat onghewoonlÿck wtloopen der Zee veel steden. Hierusalem wert van den Saracenen ouerweldicht: den Tempel verontreynicht/ ende dat heylich graf/ Item dē Tempel op den berch Syon/ ende Bethlehem/ wert tot den Afgodischen Godsdienst Machometi toe bereyt/ de welcke stadt also vierendertich Jaer de Afgoderie diende/ tot der tÿt dat de Constantinopolitaensche Keyser/ met hulpe Leonis/ de neghenste/ des Paus/ dat wederom in der Christenen ghewelt bracht.

Een merckelÿck wonder.

> Achthien mannen eñ vÿfthien vrouwen eē heel iaer gedanst.

IN den tÿde deses voor ghenoemden Keysers Henrici/ souden int Meydenborchsche Bisdom/ in een dorp/ achthien mannen/ ende vÿfthien vrouwen/ op dat kerckhof aldaer/ des Kerstnachts auont/ als de Priester Misse dede/ te dansen ende te singen aē geuangen hebben/ so soude hen de Priester gheuloeckt hebben/ dat sy een ghcheel Jaer sonder ophouden also singhen ende dansen moesten. Ende daer en tusschen en viel noch dauwe noch reghen op haer. Oock soo en wordē sy noch hongerich noch dorstich/ noch moede/ ooc haer cleederen ende schoenen en versleten niet. Alst Jaer om was/ so werden sy daer af verlost/ de sommige storuen terstont/ sommighe sliepen drie Jaer nae den anderen/ sommige beefden so langhe als sy leefden. Ist waer/ so beuesticht de duyuel/ wt Gods gehenckenisse/ also zÿnen Godsdienst met wonderteeckenē/ als wel meer gheschiet is/ ende volghen sal.

Linie der Keysers.

Henricus de derde/ ende sessentneghentichste Roomsche Keyser.

NAe Christus geboorte 1040. iaer wert Keyser Henrick des voor genoemden Keysers Conradus soon/ door de Keurvorstē/ tot een nacomelinck zÿns vaders ghecoren/ ende regeerde seuenthien Jaer. Hy en was zÿn vader niet alleen in deuchden niet onghelÿck/ maer ginck hem noch te bouen. Dese als hy met des Pictauienschen Hertooch Guilielmus suster bruyloft hielt: Ende hem van des Conincks van Engelants dochter/ om valsch ghemeynt ouerspel scheyden liet/ ende sy gewillichlÿck haer leuen in een Clooster verteerde: So gheboot hy alle vryheden/ dat sy alle lodderboeuen/ speelders/ ende guychelaers/ wt den lande verdrÿuen souden/ eñ dat daerom/ datmen het ghene dat den seluen gegeuen wert/ den armen wt reycken soude. Hy was van natueren een vrolÿc man/ den menschē vreetsaem/ tegen alle man ootmoedich/ dē vianden verschrickelÿc/ tegen den armen goedertierē ende milde. Op dese tÿt stont een merckelÿcke

 groote

Henricus de derde ſtil de twiſten van drie Pauſen die gelijctſamẽ waren.

groote tweedracht op tot Romen/ om den Pauſelijcken ſtoel: So tooch hy met groot ghewelt nae Romen/ende aldaer worden drie Pauſen af gheſet/Benedictus de ix. Silueſter de iij. Gregorius dẽ vi. Ende de Biſſchop van Bamberch wert in gheſet/ ende tot eenen Paus gheordineert/ van dien ontfinck deſe Keyſer de Croon.

Hy beſtrect ooc int tweede Jaer zijns Regiments Oldericum den Bohemiſchen Coninck/ teghen den welcken hy in een Jaer niet veel bedrijuen en conde. Ten laetſten maecte hy den seluen noch cijnſbaer onder dat Roomſche Rijck. So oproerden haer de Hongheren oock teghen malcanderen/alſo dat ſommighe oproerighe Albonio aen hinghen/ ende Petrum den ghecoren Coninck wt dreuen met ghewelt/ de welcke tot den Keyſer Heynrick vloot/ ende hem om hulpe aenriep. De welcke terſtont deſen byſtãdich zijnde in Hongherien tooch/ende Albonium veriaechde/ſettende Petrum wederom in/ ende ſtilde alſo dat ſelue oproer. Ten laetſten ſterf hy/ ende wert te Spiers begrauen.

Een twiſtſtuck des Duyuels te Mentz.

Oproer te Mentz onder der miſſen.

TOt Mentz oproerden haer onder de Miſſe/ wt aenhiſſinghe des Duyuels/ des Ertzbiſſchops ende des Abts van Fuldens dienaers/ wiens Heere de naeſte by den Keyſer ſitten ſoude/alſoo dat het aen een vechten ende ſlaen ginc/ ende dat ſy de kercke met bloet veruulden. Doen den oproer gheſtilt was/ ende de kercke wederom ghewijt wert/ ende men dat Ampt voleynden woude: Ende in dat vers inde Sequencia quam: Hunc diem glorioſum feciſti: dat is/ Ghy hebt deſen dach looflijck ghemaeckt/ ſo ſprack een ſtemme des Duyuels. Deſen dach heb ick bloedich ghemaeckt: Doen verſchrickte dat volck/ ende de Keyſer ſprack: Ghy oorſpronck van alle booſheyt/ deſen dach hebt ghy bloetrijck ghemaeckt/ ſo willen wy hem/ den armen/ wt ghenaden Gods/ ghenaden-rijck maken. So gheſchiede den armen na den volbrachten Godſ-dienſt ſeer groote hulpe.

Een booſe toucrinne in Enghelant wert nae haer doot van de Duyuels ſeer gheplaecht/ ende op een grouwelijck paert door de locht ghevoert/ ende wel vier mijlen/ een verſchrickelijck gheſchrey ghehoort.

Linie der Keyſers.

Henricus de vierde/ende de ſeuenentneghentichſte Roomſche Keyſer.

VAn Chriſtus gheboorte 1057. Jaer/ wert ſeer ionck zijnde/ deſe Henrick de vierde/ na het af ſteruen des Keyſers Henricx de derde zijns vaders/ door der ghemeynder Keurvorſten verkieſinghe/ tot eenen Coninck/ ende toecomende Keyſer ghecoren/ ende regeerde achtenveertich iaer. Eerſt was hi onder zijns moeders regeringe/de welcke doen dat Keyſerdom wijſlijck ende vredelijck regeerde. Daer nae wt verleydinghe van ſommighe/verachte hy zijns moeders raet/ ende verureemde hem/ ende affonderde hem vã haer/ dat was een oorſake ende oorſpronck van groot ongeluck. Hy was ten eerſten victorieus/ een lof weerdich/ wel veruaren/ ende ſcherpſinnich iongheling/ der aelmiſſen een milt wtdeyler/ ende in Ridderlijcke handelen ende raden eẽ ſeer ghelucrich Vorſt. Hy wert van Nicolao de tweede te Romen ghecroont/ ende nam voor hem dat hy binnen deſen leuen niet teghen de Roomſche kerck handelen en ſoude. Maer terſtont als de Paus zijn ooghen toe ghedaen hadde/ maeckte hy teghen den Paus Alexandrum de tweede/ Carolum den Parmenenſchen Biſſchop tot eenen Paus. Daer wt ſtont op veel homoets ende moort. Maer als hy zijn dwalinghe by Mantua bekende/eñ meer wt noot ende vreſe der dreyginge/dan van herten genade begeerde/ ſo vercreech hy die vanden Paus. Daer nae ſette hy hem weder voor tot gebruyck zijns ioncheyts/in Saſſen te woonen. Maer als hy voor hem nam/ den Edeldom te verdrucken/ ende op iagerie eñ ſpelen meerder vlijts/ dan op de gherechticheyt te leuen/hadde: So begoſten de Saſſen hem te verachten/ ende veel teghen hem den Roomſchen Paus te vercondigen/ daerom verliet hy Saſſen lant/ ende nam voor hem ander landen te regeren. Hier en binnẽ ſterf Alexander de Paus/ ende doen wert Gregorius de ſeuenſte in zijn plaetſe gecoren/ die vermaende Henricum den vierden/ dat hy niemant meer van moet ende gauen weghen eenich Biſdom ſchencken en ſoude/ende der Gheeſtelijckheyt hem geheel niet onderwinden en ſoude: in die tijt als de dinghen in Italien aldus in twiſt waren/ſo crijchde deſe Henrick teghen de Saſſen/ende beuochtſe/maer niet ſonder weder vergheldinge. Want hem bouen vijf duyſent van zijnen Ridderſchap af gheſlagen werden: nochtans wert hy wt ſulcke verwinninge homoedich/ſo dat hy voor hem nam/ wt de Pauſelijcke ghehoorſaemheyt te wijcken/ ende beual Sigifredum den Ertzbiſſchop te Worms een Concilium te maecken/ daer op waren de Biſſchoppen/ ende Abten des Rijcks/ de welcke den Keyſer Henricum vermaenden/ Gregorium voor gheenen Paus te houden/ wt de ſelue oorſake beroofden Gregorius/ die dit teghen hem ghespeelt/ onrecht/ niet lijden woude: terſtont de ſelue Biſſchoppẽ/ van haer beuolẽ kercken ende officien. Ende als hy dan Keyſer Heynric de regeringe verboot/ alle Tijtels ende weerdicheyt des rijcx beroofde ende af nam/ende met al zijn hofgeſin verbande/ ſo abſolueerde hy ooc alle Vorſten ende Heerẽ/ wt Pauſelijcke macht/ van dat verbont ende eedt/ daer mede ſy den ſeluen Henrick verbonden waren. Daer nae verureemdẽ haer veel Prelaten/ Vorſten/ ende volcken/ ende een groot deel der Duytſchẽ van hem/ ſoo waren de Saſſen de eerſte tot den crijch. Als nv den afval/ ende clachtige ſententie des Paus/ Keyſer Henrick bevant: ſoo badt hy den Paus zijn miſdaet/ door ſchriften ghenade begheerende/ ootmoedichlijck af/ wt welck ootmoedighe/ ende verclcynen/ de Paus beweecht zijnde/ vergonde hy hem in dat ſtedeken Canoſſum te comen/ ende boete te doen/ Aldaer henen haeſten terſtont de Keyſer met alle zijn gheſin/ ende leyde zijn Keyſerlijcke vercieringhe van hem/ ende en hiel niet op drie daghen lanck in grooter coude/ met blooten voeten op dat ijs te gaen/ ende zijne miſdaet af te bidden/ den welcken de Paus ten laetſten wt voorbiddinghe van velen/ byſonder Mathildis/ Grauen ende Vorſten/ wederom in ghenaden op nam/ ende gaf hem een abſolutie mede. Alſo wert hy weder vanden Paus in de eenicheyt des moeders der Roomſcher Kercken in ghenomen.

K. Hẽricus de iiij. doet gedwongẽ eñ verſierde boete/ dat hy tegẽ den Paus miſdaen hadde.

K. Hẽricus de iiij. hout een Concilium te Worms teghen den Paus.

Paus Gregorius de vij. abſolueert de Vorſten vã de ghehoorſaemheyt/ ende doet K. Hẽricus iiij. inde bã.

Henricus de iiij. wert tot berou ghebracht/ eñ bidt den Paus zijn bede af.

Als nv eenen eewigen vrede met den Paus te hebben/ met eenen eedt beueſticht wert/ ſo tooch de Keyſer na Papiam/ aldaer hy niet lange daer nae/ den vrede brac/ ende nieuwe ſaken aenvinc/ in ſulcker meyninghe/ Gregorium/ dien hy ſoo fenijnich vyant was/ naemaels af te ſetten.

Door wiens ſotheyt de Duytſche Vorſten beweecht/ maeckten ſy/ verachtende deſen Keyſer/ Rudolphum der Saſſen Coninc/ ende een heyrvoerder oft veltheer Henrici/ tot eenen Keyſer.

Henricus de iiij. ſet dẽ Paus af/ ende maect een ander.

Henricus de iiij. af geſet zijnde maect toornich zijnde teghen den Paus een Concilium.

Wt welcken handelinge Keyſer Heynrick vertoornt/ veel wereltlijcke ende gheeſtelijcke mannen de de richten/ Eñ met ſommige Biſſchoppen eẽ vergaderinge houdende/ maecte hi Gibertum

den

den Rauennischen Ertzbisschop tot eenē Paus/ eñ noemde hem Clemens/ met den seluen haestē hy/met vyandelijcken ghemoet na Romen/ende belegerde Gregorium in Engelenburch. Als nv de belegeringe de Paus in de lēgde niet en moch ten teghen staen / so seynde hy tot Guisardo den Hertooch in Apulia / om bystant/die quam met heyrcracht/wt welckens toecoēst Henricus ver uaert zijnde/ontuloot met zijnē Paus in Duytslant / ende beleghерden / als sommighe willen/ de Stadt Augsborch/nae der ander meyninge/ tooch hy op Sassen/Rudolphum den vermeynden Keyser te verdrijuē. Hierentusschē de Paus/ om den vrede seer veel handelende / Maer Henricus en woude geensins toe staen/ten ware dat Rudolphus verbannen worde / eñ van het Keyserdom af gheset.

Als hy nv met heyrcracht Sassen ouer tooch/ so tooch hem Rudolphus met drie waghenborghen te ghemoete. Ende sloeghen haer met malcanderen ten vierden mael. Rudolphus wert on uersiens van den zijnen ghewont ende sterf / te Mersborch begrauen/doē wert Henrick/ die bo uen vier duysent van de Ridderschap afgheslaghen waren / inde vlucht verloren / dat hy eerst aen den seuensten/oft als de ander willen/aen dē seuenthiensten dach weder ghevonden wert / in welcker tijt de Duytschen zijnen Soon Henricum de vijfste/voor den Keyser op wierpen/ den welcken namaels oock zijn Vader / weder ghevonden zijnde / tot Aken/tot eenē Coninc maecte/de welcke daer na int seste iaer / teghen zijnen vader vertoornde/hem by Luyck in eenen slach ter neder leyde/wt welcker schade eñ onbehoorlijcheyt/hy verstoort ende herteloos / van droefheyts haluen zijn leuen eynde / te Luyck begrauen/namaels na Spiers gheuoert/ aldaer bleef hy vijf Iaer onbegrauen/van dē Paus verbannen zijnde / ten laetsten eerlijck tot de begrauinghe ghebracht wert.

Henricus de vierde/ vijf iaer, alsoo doot in den ban onbegrauē ghelegen.

Hongher ende Pestilentie.

Anno M. lxij. is eenen grouwelijcken dieren tijt/ende een beclaechelijcke Pestilentie/door de gheheele werelt wt ghegaen.

Anno M. lxx. en mochtmen nauwelijck wijn vinden tot der Papen misse/soo gheheel en was doen gheenen wijn opter aerden/ ende meer dan een Iaer altemael verslaghen ende verdoruen.

Een gheweldich heyrtoch/om Ierusalem van den Saracenen te verlossen/ gheschiet in den tijt des Paus Vrbani de tweede.

Toch der Christenen om Ierusalem te winnen.

IN t Iaer M. xcvj. inden tijt des Paus Vrbani/na dat gehouden Concilium te Claromonte/zijn de Christelijcke Vorstē in Gallia/om werom in te nemen de stadt Ierusalem/de welcke de Saraceni langhen tijt in ghehadt hebben/ door den seluen Paus met schoone redenen also vermaent geworden/dat sy altemael int gemeyne met eendrachtighen monde riepen: Dat wil God/dat wil God.

Dewijle nv de Paus tsamen mettē Bisschoppen ende Prelaten / van eenen oppersten Veltheere te verkiesen/ Raet hielden / soo lieten haer veel duysent menschen / wt ialoersheyt met dat Cruys beteeckenen / eñ rusten haer binnen sommighe Maenden / meer dan drie mael hondert duysent menschen in sulcken Toch op den wech/ ende trocken op tot Constantinopolen toe. De eerste velt-voerder Petrus ghenoemt / een Heremijt: nam den wech door Duytschlant ende Hongerien/by den seluen gauen haer vrywillich drie machtighe Grauen/namelijck/Gotfridus/ Eustachius/ende Balduinus/ ende trockē oock met dat selue heyr.

Maer de gheweldichste Vorsten tsamen met den Edeldom/de Padiensische Bisschop als een Hooftman des Tochs/oock des Conincks van Vranckrijcks broeder Hugo genaemt de Groote / oock Raimundus / Robertus ende Stephanus/de Grauen/tsamē met veel ander treffelijcke Grauen/ende Edelen/die trocken door Italien/haer in drie hoopen deylende/so troch Boemundus met twaelf duysent wt gelesen gewapēde mannen oock mede toe/met Ottho den Vorst vā Melanē. Als nv de voorghenoemde Petrus/ met zijn volck by Constantinopolen quam/ende hem in de Voorstadt gheleghert hadde/ so en coste hy den zijnen niet also weerhouden/dat sy de Constantinopolitanen niet aen en grepen/ met beroouinghe van Heylighe dinghen: Daer wt wert Alexius de Constantipolitaensche Keyser beweecht / also dat hy van stonden aen Petrum bedwanc/dat hy hē met den zijnen sonder eenich vertoeuen/van daer moeste maken. Alsoo trock hy inden eersten in Nicomediam/ende beleghеrde de wel bewaerde Stadt Niceam / de welcke de Turcken te vorē/als der Christenē toecoemst te voren wetende/met veel volcks ende alle noot druft/om wederstant te doē/besorcht ende beuesticht hadden.

Maer nadenmael/de ghene / die inden Leger waren/gheheel oneens waren/ende van de Ridders deen nae den anderen af vielen / ende oock de Christenē omcingelt met viandē inde heymelijcke wachte al af geslagen werden/soo moesten sy van sulcke beleghеringe af laten/ende ontfinghen inden aftoch een sulckē afval/ dat Reynaldus der Duytschen Hooftman het Christen gelooue verloochende/ende hē met sommich voet volc tot den ongelooue begaf. Ende Petrus werom na Constantinopolē te rugge troc/ Maer Boemundus bedwanc den Keyser Alexium met dreyginghe / ende gheboot door de landen des Keyserdoms te laten trecken/ende also quamen de Christenen wederom voor de stadt Niceam/ so was sy nv swaerlijck te winnen/wantmen coste door een Zee aen der Stadt gheleghen/altijt daer in varen. Maer als nv ten laetsten den seluen toeganck met schepen van Constantinopolen behindert ende benomen was / so moesten sy wt ghebreck ende noot van alle dinghen/nv stille zijn / ende haer na vijfentwintich daghen nae het beghinsel der beleghеringhe op gheuen. Als nv de Stadt met knechten beset wert/ende men door woeste plaetsen treckē soude/so deylde hem dat Heyr volck int twee deelen/eñ als Boemundus by een loopende Beeck / ende seer schoone weylanden zijn Peerden ende beesten weyde/ doen quamen de Saracenen aen hem / ende souden hem verslaghen hebben: Waert dat hē Hugo ende Gotfridus de twee Grauē met veertich Duysent voetvolcks/niet te hulpē ende tot verlossinge/gecomen en waren/in den seluen strijdt/ daer in doen Medi / Turcken/ Syrij / Chaldei/ Saraceni/ende Araben waren. Daer souden by veertich Duysent menschen om ghebracht ende verslaghen zijn ghewordеn.

Gheleden noot der Christenen inden toch na Ierusalem.

Maer Solimannus haer Hertooch quam op de vlucht daer af / soo beholpen haer nv de hongerighe Christenen/met dat zaet doen ter tijt/eñ met de vruchten/noch in dat velt/ofte op den Acker/tot dat sy met ghemake aen Iconium in de Hooft-stadt Licaonie quamen / ende de selue tsamen met de Steden Heraclea / ende Tharso ouerwonnen: Doen vercreech Balduinus de Ridderlijcke man / de Heerschappie in Asia/ met de Stadt Tharso begift/oft hem geschoncken zijnde. Daer na so troc de groote Heyrcracht in Ciliciam/dat cleyn Armenia ghenaemt / ende quamē daer nae als sy de stadt Cesarea gewonnē hadden/int lant Capadocia ghelegen / voor Antiochiam/

Cesarea in Capadocia ghelegen.

tiochiam/ende maecten haren Heyrlegher ſommighe duyſent treden van der Stadt/ aen een vloet. Ende de Hooftlieden beſaghen de Stadt/ ende vraechden den geuangenen van de ſelue gelegentheyt: Deſe antwoorden: De Coninc deſer Stadt heet Caſſianus/ de Stadt heeft voortijts Reblata gheheeten. Daer na is ſy van Antiocho den regeerder Antiochia ghenoemt gheworden.

Antiochia voortijts Reblata genoẽt wert/ beſchreuen met haer gelegentheyt.

Sy is met eenẽ dobbelen muer bemuert/ de binnenſte is met tijgelſteẽ/ de buytenſte met groote viercante grauwe ſteenen gebout: Sy heeft 400. ende 60. toorns/ ende daer zijn vier berghen binnen in/ alſo dat ſy gheen gheſchut en vreeſen/ eñ alle Crijchs tochten ende ſtormen lichtelijc moghen tegen ſtaen. De gelegentheyt om de Stadt is met Riuieren ende Fonteynen beuochticht/ dat velt ende aertrijck oock daerom/ is vruchtbaer/ ende met ſchoone weyden/ de Zee daer by is vol goeder viſſchen. De Stadt leyt twaelf duyſent ſchreden oft tredẽ van de Zee. Aldaer de voorghenoemde/ daer voor loopende vloet een Poorte heeft. In deſe ſtadt heeft S. Petrus gepredict/ ende in alſulcken voortganck gheweeſt. Alſo dat ſy/ CCC. ende lx. kercken/ ende hondert eñ drieen vijftich Biſſchoppen heeft ghehadt.

Doen nv de Chriſtenẽ verſtonden/ dat tot deſe wel bewaerde Stadt/ een lanck beleg ſoude moeten zijn/ ſoo beraeden haer die Hooftlieden in menigeley manieren/ maer doch ſy wert door inlatinghe Pyrrhi eens machtighen Burghers doen in genomen/ de welcke hem bewillichde de Stadt op te gheuen/ door verwonderinghe des ghewelts Boemundi/ ſo verre ſy den ſeluen ouer de Stadt woudẽ laten Heerſchappen. Dat wert toe gheſeyt/ ende oock ghehouden.

Alſo ſy nv in de Stadt quamen/ ſo verſchoonden zijſe by nae al te ſamen: De Coninck Caſſianus ontuloot/ ende wert vã de Armeniers doot gheſlaghen.

Groote hãghers noot der Chriſtenen/ als ſy door de woeſtijne int lant vã beloftẽ wilden reyſen.

Maer de Vorſt der Ridderſchap des Coninex Perſarum met Senſadolo Caſſiani ſoon quam met ghewelt/ ſo quam daer eenen noot ende ghebreck alder nootdruftighe dinghen in de ſtadt/ alſoo dat ſy by na in eenen afval ende vertwijfelinghe quamen/ ende den noot dwanc/ dat ſy teghen hem/ in eenen ſlach te treden/ voor namen. So namen ſy den nootweer aen by na half van honger gheſtoruen/ ende werden alſoo van God ghetrooſt/ ende in een alſulcke hopinghe ghetrooſt/ dat ſy door Boemundum vanden vianden drie hondert duyſent verſloeghen/ ende by vijfthien duyſent Camelen gheuangen worden. Daer af werden de Chriſtenen alſoo rijck van ſpyſe ende ghelt/ dat ſy van den eerſten nootdruft/ tot de grootſte oueruloedicheyt van alle dinghen quamen.

¶ Wederbrenginghe van die van Jeruſalem/ ende aenuanck des Coninckrijcks aldaer by den Chriſtenen.

VAn Chriſtus gheboorte M. xcix. iaer/ quamen de Ouerſte ende Hertoghen des Chriſtelijcken naems tot Antiochia te ſamen by malcanderen/ ende Boemundus werdt tot eenen Vorſt der ſeluer Stadt gheſet: Maer als daer en tuſſchen Hugo de Groote gheſtoruen was/ ſoo beſloten onder haer de ander Ouerſte (behaluen Raymundus/ de welcke de Stadt Ceſaream belegerde) nv voort aen met Heyrcracht nae Jeruſalem/ na haer voor gheſette Marck toe te trecken: Daer nae quamen ſy in Licia te ſamen in ſulcken voornemen/ om de Stadt Tortoſam te beſtormen: Maer nae drie maenden toghen ſy/ niet beſchickt hebbende/ van daer aen de Stadt Tripolim/ de welcke ſy lieten wt bedinge haers cleynen Coninex met vreden: Daer nae ſchicten ſy haer door den naeſten wech/ hoe wel woeſt eñ vol Berghen/ nae Jeruſalem toe/ ende toghen met drie hoopen/ aen drie verſcheyden plaetſen. Ende als ſy nv nae ſommighe beleghering he/ voor ſommighe veel Steden voor toghen/ ende onder weghen een Stadt van den Turcken ende Saracenen woeſt ghelaten/ bloot ende ledich vonden/ ende voort aen tot op ſes duyſent treden na by Jeruſalem quamen/ eñ des morgens voor den opganck der Sonnen der ſtadt timmen begonſten te ſien/ Help God/ met wat grooter vreuchden/ gheroep/ verheughen/ etc. ontfingen ſy die ſtadt/ alſo dat veel duyſent Chriſtenen van vreuchden neder vielen/ ende met grooter tranẽ der blijſchap/ ende iammerlijc ghelaet deſe heylighe ſtadt groeten.

So is nv deſe ſtadt in de Paleſtiniſche lantpalen Syrie/ op eenen hoogen berch ghelegen/ ooc met hooge berghen rontſom. Sy en heeft gheen Fonteynen noch water/ dan de beeck Siloe/ de welcke vanden berch Sion midden door dat dal Joſaphats loopt/ in den Somer verdroocht ſy menichmael/ alſo datter geheel geen water door en loopt: Maer aldaer heeftmen binnen eñ buyten der ſtadt/ ontallijcke veel Ciſternẽ (puttẽ) des reghen waters. Haer velt ſtoot aen veel volcken ende vyanden des Chriſtelijcken naems: Want de Araben/ Moabiten/ ende Ammoniten ſien vã het Ooſten: Sedumei/ Egypti ende Philiſtei/ van het Zuyden: De Zee ſteden Ptolomaida/ Tirus/ Tripolis/ van het Weſten: Tyberias/ Ceſarea/ Decapolis/ van het Noorden/ in deſe lantpalen ende contreyen in.

Jeruſalems ghelegentheyt.

Als nv de Chriſtenen aen de poorten eñ mueren der ſtadt quamen/ ſoo hielden ſy ghemeynen raet/ de ſtadt rontſom te omcinghelen/ ende begoſten aen vier plaetſen crachtelijck aen te ſtormen/ ende ouerwonnenſe met gewelt. Daer ghe ſchiede een alſulcken ſlach ende bloetſtortinghe in de ſtadt/ datmen in der doot gheſlaghen bloet hem waedde tot ouer de enckelen/ ende waert dat de nacht niet ghecomen en hadde/ ſo hadden ſy des ſeluen daechs oock den Tempel in ghenomen: Maer als ſy haer nv des anderen daechs den Tempel te beſtormen/ die gheheel vol liedẽ was/ toe ruſten/ ſoo wert den borgers daer binnen/ met claechlijcken ende ſeer iammerlijcken gheſchrey om ghenade biddende/ verſekertheyt des leuens toe gheſeyt.

Jeruſalem wort vã de Chriſtenen beſtormt eñ gewonnen.

In ſulcker gheſteltenisse is de Stadt in der Chriſtenen gewelt gecomen/ op den vijfthiendẽ dach Anno 1099. na dat de ſelue ſtadt vander tijt Heraclij des Keyſers van den Saracenen bewoont geworden is. Daer nae toghen de Ouerſte dat harnaſch wt/ ende geboden den tempel te reyngen/ ende wandelden ootmoedelijck na dat heylighe graf: Deſghelijcken deden oock alle de menichte der Chriſtenen.

¶ Gotfridus de eerſte Coninck tot Hieruſalem/ Anno duyſent ende hondert.

ALs nv ſulcke vreucht eñ aendachtinge volbracht was/ ſo begoſtẽ ſy raet te houdẽ van eenen Coninck de ſtadt te geuen: So wert Gotfridus van de Ouerſte alle te ſamen tot eenẽ Coninck ghecoren/ ende van de Hooftlieden op de ſchouderen na het heylich graf ghedragen/ ende Coninck van Jeruſalem ghenoemt.

Gotfridus de eerſte Coninck te Jeruſalem.

Maer hoe wel hy den laſt ende ſorghe des regiments op hem ghenomen hadde/ ſo en woude hy doch de croon/ ende den tijtel des Rijcks niet hebben/ ende ſprack/ dat het onbetamelijck ware/ datter een ander Coninck te Jeruſalem ware/ dan de Coninck der Joden Chriſtus Jeſus/ ende dat een ſondich menſche een Croone van gout op zijn hooft draghen ſoude/ ſo de Ertzco-

ninck Christus een doornen croon ghedraghen hadde. Maer ghelijck in menschelijcke dinghen niet lange duerende en is/sterf hy int eerste Jaer nae de ouerwinninghe der Stadt / aen de coude wee oft Cortse.

Balduinus de tweede Coninck te Jerusalem.

Balduinus de tweede Coninck te Jerusalem/ ende zijn victorie.

NA Christus geboorte M.C.ende een / wert met bewillinghe van alle Christenen / die in dat Heylich lant waren / na afsteruen zijns broeders Gotfridi / Balduinus tot eenen Coninc gecoren/die regeerde xviij.Jaer.De Saracenen vergaderden een groot Heyr-volcx/in een opset / den Christenen de Stadt Jerusalem wederom af te dringen:So eyschte hy tot hē de Genenopsen eñ Venetianen/eñ wan de Stadt Ptolomaidam/ende de Saracenen veriagende/versloech hy de selue/ende bestreet in eenen anderen stryt de Egyptenaers / eñ versloech Calypham haren Coninck.

Teecken oft wonder der natuerē.

Wondertekenen der natueren.

IN t Jaer M.C.ende ij.soo verscheen op den Vrydach in de eerste weke van de Vasten / een ongheWoonlijcke sterre/om Vespertijt/int Zuyden ende Westen ghesien/die scheen xxv.dagen/ altijt op de selue ure / ende haer liep eenen grooten balck int ghemoet/ofte teghen.Daer nae op den Wittendonderdach / werden twee Manen smorghens voor den daghe ghesien / den eenen int Oosten/eñ den anderen in Westen. Niet langhe daer nae/so verscheen een Comeet met lange vlammende stralen.

Linie der Keysers.

Henrick de vijfde/de xcviij. Roomsche Keyser.

Keyser Henric de vyfste crijcht tegē zijnē vader Keyser Henrick de vierde.

DOenmen schreef van Christus gheboorte duysent hondert ende acht Jaer/wert Henricus de vijfste / Keyser Henricus des vierden soon/met ghemeyne verkiesinghe der Keurvorsten/ dewyle zijn Vader noch leefde / tot eenen Keyser gecoren/de welcke dat Keyserdom twintich Jaer in hadde.

Hy veruolchde zijnen Vader als geseyt is/met Crijch/ende trock met Heyrcracht van Aken op Luyck/tegen zijnen Vader. Maer als nv de zijne inden voorganck oft voortocht de Brugge op de Mase in ghenomen hadden / so quamen zijns Vaders Knechten / ende slooghen den seluen vā de Brugge af / eer dat de sone daer nae met den gheweldighen hoop quam/so keerde hem de sone henen op Cuelē/die doen haer trouwicheyt eñ beloftenisse aen den Vader hielden. Als hy nv de Stadt eenen cleynen tijt beleghërde/so creech hy die in wt hulpe ende gonst des Ertzbisschop/ doen ter tijt.Daer na sette hy dē Bisschop Robertum te Wirtzborch af / ende in zijn stede Rothardum in/eñ liet de Sassen na huys treckē/eñ trock met de Beyersche voor Nuerenborch / eñ trock na de inneminge der seluer Stadt met een Heyrcracht voor Rijnsborch.

Bisschop van Cuelen verontrout de Stadt Cuelē tegē Keyser Henrick de vierde.

Die selue volchde den Vader terstont na / eñ sette dē Bisschop Robertum te Wirtzborch weder in/eñ iaechden met hulpe van die van Rijnsborch / den soon weder van daer.Daer na trock de soon wederom na Luyck / met sulcken opset/ met de belegeringhe niet af te laten/tot dat hijse gewonnē hadde/also / als hy daer verherde vier maenden/so sterf de vader van leet ende benauthept zijns gemoets/ende dat Rijck viel den soon in zijne handen. In de eerste vijf Jaren keerde hy alle neersticheyt aen / om de crooninghe ende beuestinge by den stoel van Romen te vercrijgē.

Keyser Henric de vijfde wert de crooninghe geweygert/ daerom dat hy hem in des Paus macht in stack.

Maer ten mocht niet gheschieden/want de Paus Pascalis was hem teghen/daerom dat hy hem in zijne dinghen eñ wercken/de Paus alleen toe behoorende/in mengde/eñ sommighe Bisschoppen in eñ af sette/Inuestierde/ ende de Bisdommen na zijn wel geuallen reformeerden. Int seste Jaer als Duytschlant in vreden was/so troc hy met wel gherusten Heyrcracht op Romen in Italien/welcx toecomst den Paus van Romen gheheel oneffen ende teghen was / nademael hy veel kercken onder weghen plonderde ende vernielde / oock de Bisdommen wt deylde alst hem luste.Also dacht hy de saken met liste aen te vanghen / om de Croone daer mede te vercrijghen. Hy schickte zijne Legaten aen den Paus / om te segghen/dat de Coninck/so hy tot de Croone toe ghelaten wert / sweeren wilde/alle Inuesturas ende insettinghe der Gheestelijcken / af te stellen eñ laten vallen/also dat alle kercken zijns Rijcx/ in sinte Peeters recht souden vallen ende thuys ghedijen/sonder alle in segghen ende wtneminge gelijck by sommige zijne voorvaders Roomsche Keysers geschiet was. Daer op seynde de Paus zijne Legaten aen den Coninck / die ontfinc den Eedt van hem na een forme te Romen begrepē. Daer op trock dese Keyser Henricus in / binnen Romen/ dat Roomsche volc quam hem seer eerlijck met vanen eñ olijftacken te ghemoet. Maer als nv de Coninck tot den Paus quam/soo viel hy voor den Paus neder om zijne voeten te cussen / welcke de Paus tot eenen cusse des monts terstont liet op heffen.

Keyser Henric de vijfste bedriecht de Paus met list.

Ende Henricus dede te voren / ende eer hy in geuoert wert/Keyserlijcke beloften eñ verbont/ alst een maniere is te doen / ende wert van den Paus Keyser ghenoemt. Daer na begheerde de Paus aen den Keyser/dat hy zijne belofte na der Inuesturen af stonde. So stont hy op ende ginc aen een plaetse alleen/ ende vinck den Paus met zijne Cardinalen/ende wierpse inde gheuanckenisse / ende deylden ende gaf haer goet wt / ende en lietse niet met vredē ofte ongequelt/tot dat de Paus alle zijn in gesette Bisschoppen beuesticht/de. Daer en tusschen wert dat Roomsche volck met de wapenen op - oerich/ende dreuē de Duytschen wt Romen. Alsoo verbrande de Keyser alle voorsteden te Romen/ende hinck de Romeynē aen/dat zijt hem toe laten soudē. Maer sy besloten onder malcanderen hem niet toe te laten/ten ware dan dat hy de Priesterschap eñ den Paus vry eñ los liete/so werden de saken verdraghen/ de Paus wert wederom vry gelaten/maer meer wt noot dan wt vrye bewillinghe ende vryē ghe moet.Also wert de Keyser beuesticht eñ gecroont vanden Paus Pascali.So gaf hy den Romeynē haren Paus ende Priesterschap wederom.Terstont trock hy wederom nae Romen / eñ eyschte ende bedwanck den Paus al meer / alsoo dat hy vercreech al wat hy wilde.

Keyser Henrick vangt den Paus/ ende werpt hē in de gheuanckenis.

Dese Paus dan/wt dat ongemac zijnder geestelijcheyt eñ medeborgers beweecht zijnde/sanc des Keysers liet/dat is/hy dede al wat hy hebbē wilde / eñ beuestichde dat altemael met brieuen ende openbare Notarisen.Als nv Henricus vercreghen hadde wat hy begeerde/so trock hy met vreden wederom in Germaniam.

Maer Pascalis vergaderde terstont een vergaderinge/eñ wederriep het alle/dat hy Henrico belooft hadde/seggende:Het was ghedwongen/ ende niet vrywillich gheschiet.

Ten laetsten gaf de Keyser wt vryen wille alle zijne aen genomen gerechticheyt wederom/ende steldet inde handen Calixti/ van dien ontfinc hy de absolutie/ende wert vanden ban verlost.

Als hy nv daer na inde Westersche lantpalen des Rijns/hier ende daer om reysde/so quam hē een cranckheyt aen/ende sterf te Wtrecht in Vrie-

slant/

slant/van daer wert hy door Cuelen na Spiers geuoert/eñ aldaer by zÿne mede Heerẽ begrauẽ.

Wonder dinghen ghesien ende gheschiet/Anno. M.C.xiiij.

Wondertekenẽ Anno 1114 gheschiet.

ANno M.C.xiiij. heuet inde Maent Junÿ aẽ sommighe eyndẽ in Jtalien/bloet geregent.

Een Soch bracht voort inde Ligmensischen gebiede/een Swÿnken dat hadde eens menschẽ aensicht/Anno M.C.xix.

Yperighe stralen oft spitsen verschenen aen den Hemel/die deylden haer door den gheheelen Hemel / doen vielen oock Sterren opter Aerdẽ/ alsmen daer Water op goot / so gauen sy een gecrÿsch oft ghelupt.

Anno M.C.xxij.was alsulcken herden Winter dat de Vogelẽ inde Locht doot vrosen. Daer na volchde eenen grooten hongher/also dat veel menschen ende Beesten storuen/ ende de Voghelen hen seluen verworchden.

In Jtalien was eẽ Aertbeuinge veertich daghen/die wierp veel Dorpen ende Huysen om.

De Mane wert des nachts verduystert ende bloetverwich/Anno M. C .xix.

Anno M.C. xxviij.baerde een Wÿf een wonder ghestalt van twee Lichamen / met vier armen ende twee hoofden. Dat achterste was een Honts hooft / dat voorstẽ was eens menschen hooft/so wert des seluen Jaers een vierhoetich Haenken wt ghebroypt.

Op desen tÿt sterf Johannes vanden tÿt ghenaemt/welcke des grootẽ Carolus wapenmeester was / ende drie hondert eenentsestich Jaer gheleeft hadde.

Dat wilde vier regneerde op desen tÿt int Westen seer / also dat der menschen handẽ ontstekẽ/ terstont als een cole swert werden.

Balduinus de derde Coninck van Jerusalem.

Balduinus de derde Coninc te Jerusalem / zÿn victorie eñ gheluck.

ANno duysent C .xviij. heeft Balduinus de derde/ de derde Coninc te Jerusalẽ met Gelasio de Paus/ aen geuangẽ te regeeren/eñ heeft gheregeert derthien Jaer. Hy heeft int tweede Jaer/Gasim de Turcsche Hertooch des cleynẽ Asia ouerwonnen / ende int navolghende Jaer den Coninck der Stadt Damascus / de welcke onuoorsichtelÿck met Viantlÿcken gemoede na Jerusalẽ treckẽde/ neder leyde/eñ twee duysent der Vianden verslagen/eñ duysent geuangen/eñ alleen dertich vanden zÿnẽ verloren. Maer als de Coninc Parthorum daer op quam / heeft hy Balduinum den Coninck met zyne Edelen gheuanghen eñ in Parthiam gheuoert/ende aldaer ghesloten/in eẽ geuanckenisse geworpen. Maer terstont met ghelt ghecocht eñ wt ghelost/quam hy wederom te Jerusalẽ/ eñ heeft de Christelÿcke Kercke nv stinckende / weder in een hope op ghericht/Antiochiam tot dat Conincrÿc Jerusalem ghebracht ende onderworpen.

Daer nae dẽ Coninc Ascalonitarum die Jerusalems verderffenisse dreychden in eenẽ eenigen strÿt afgedreuẽ/Balduinum de Coninc tot Damasco/die hẽ ooc ghelÿc dat selue voor nam/dat de voorgenoemde Coninc Ascalonitarum/wert met drie strÿdẽ also vermoeyt/dat sy ghelÿck de Beestẽ geslagen oft gedoot werden/ eñ tẽ laetstẽ genade begeerde. Hy sterf sonder mannelÿc Erfgenaem/ende liet een eenighe Dochter na.

Linie der Keysers.

Lotharius de tweede/ de xcix. Roomsche Keyser.

DOemẽ schreef duysent/hõdert achtentwintich Jaer / wert Lotharius de tweede in des verstoruen Keyser Henricus plaetse / van de ghemeyne verkiesinghe der Keurvorsten/tot eenen Keyser ghecoren / een soon des Hertoochs Gerardi te Sassen / nademael Keyser Henricus sonder erfghenaem af schiet. Hoe wel hy reghen zÿnen wille ghecoren was / hem sulcken last onbequaẽ achtende/nochtans behielt hy de croone elf iaer. Terstont int eerste iaer voerde hy tegen de Bemen eenen strÿt niet seer gheluckelÿck.

Daer na hadde hy eenen aenstoot van Keyser Henricus geslacht zÿns vaders int Keyserdom/ die hem tot spÿt eñ tot verdriet / Conradum tot eenen Coninck vercoren. Doch de sake wert also ghestilt / dat Conradus so langhe Lotharius leefde/ruste.

Lotharins de tweede/ set dẽ Paus twermael af ghesetet eñ verdreuen/ wederõ in.

So trock nv Lotharius nae het ontfanghen ghewelt/na Luyck tot dẽ Paus Innocentium/ die van Petro den onrechten Paus wt Romen verdreuẽ was. Als Lotharius een goede Paus vriẽt/zÿn clachte ende ontschult vernam/so vergaderde hy een groote heyrcracht / eñ trock met Innocentio in Jtalien / ende voerde den seluen Paus na Romen sonder eenighen wederstant in S. Johannes kercke/eñ bracht in wonderbaerlÿcke manieren alle sakẽ in eenẽ goeden stant/eñ ontfinc vanden Paus de Keyserlÿcke croone/eñ keerde wederom in Duytschlant / eñ stilde met een nederlaghe de wederspannighe Bemen.

Als nv de Paus te Pÿsa een Concilium hielt/ dewÿle so richten hen seluen sonmige te Romen int af wesen des Paus / wt bystant Rogerÿ des Coninck tot Napels/wederomme den voor ghe noemden Paus op. Daer na quam de Keyser wt veruoorderinghe des Paus / terstont wederom met een heyrcracht na Romen/eñ trock met den Paus teghen Rogerium / die ontliept wt vreese in Sicilia/ende verloos al wat hy in Jtaliẽ ghe hadt hadde. So sette de Paus Raynonem eenen Keyserlÿcken Graue/in dat lant/om dat selue te beschermen/ende gaf hem eenen tÿtel eens Hertoochdoms te Apulia. Dese Keyser was eẽ clooc goedertieren Vorst/ende en handelde niet in alle zÿn Keyserdom / daerom hy hadde moghen behoorlÿck gestraft werden. Hy hadde veel te doen met S. Bernardo/welcke op desen tÿt leefde/eñ hem seer bekent was. Ten laetsten als hy zÿn heyrcracht wt Jtalien wederom na huys voerẽ wilde/so sterf hy te Bern sonder erfghenaem.

Fulco de vierde Coninck tot Jerusalem.

Fulco de vierde Coninc te Jerusalẽ / zÿn victorie eñ doot.

INt Jaer 1131. wert Fulco de Andegauensische Graue / des voor ghenoemden Balduint dochters man oft swagher/tot eenen Coninc te Jerusalem ghecordineert / die regeerde elf Jaer seer neerstelyck. Inde wapenen een rasch sterck man / om den Christelÿcken naem te beschermẽ seer neerstich ende yperich. Daerom / desen Coninck / welcke ooc behaluen dat hy selue eẽ dapper man int velt was / noch drie ridderlÿcke sonen hadde/in crÿchs saken geoeffent / en grepen de Turcken oft Heydenen selden aen. Maer als dese Coninck vernam/dat de Turckẽ met groot ghe weldich Crÿchs-volck/Jerusalem te belegeren voor haer ghenomen hadden / ende daer henen trocken. So wapende hy hem teghen haer/ eñ versloech er van haer drie duysent doot / ende namender oock by drie duysent gheuangen / die hy na Jerusalem gheuanghen voerde.

Edyssa de Stadt in Mesopotamia / wert vandẽ Turckẽ vernielt.

Daer wt wert Alaph de Turcsche Coninc also verwert/dat hy met een geweldich heyr volcx vanden zÿnen/ende oock der Arabiers/Chaldeẽ ende Babiloniers / Edyssam de stadt des lants Mesopotamia / die Balduinus de tweede Coninck te Jerusalem ghewonnen hadde/belegerden/ouerwan/ eñ met onghehoorde grouwelÿcheyt vernielde. De schoonste ionckvrouwen op

sinte

sinte Johannes Altaer schepnden / eñ vercrachtichden. De Christenē te steruē / oft harē geloone te verloochenē dwongē. Dit is de edel Stadt der Meden/daer henen Tobias zijnē soon schicte. Maer nademael de Coninck Fulco sulcken iammer minder dant hem behoorde ter herten nā / eñ haestelijc eenē Hase na iaechde/so viel hy ouer dat Peert den hals af/ende sterf haestelijc.

Linie der Keysers.

Conradus de derde/de hondertste Roomsche Keyser.

VAn Christus gheboorte M.C.xxxix.iaer/is Keyser Conradus de derde des vijfsten Keysers Henricus Neue/ van gheboorten een Swaue/ na het af steruen Lotharij tot Couelents int gemeyn vandē Keurvorsten tot eē Roomsch Coninc int bywesen Theodorici eens Roomschen Legaets gecoren. Ende daer na vandē seluē Legaet te Aken met de Coninclijcke Croone ghecroont/ende regeerde vijfthien Jaer.

Die wert van Bernardo den Abt seer lief ghadt / wt welcx aenwijsinghe hy dat Cruys liet wt roepen indē naem dat hy tegen de Saracenē te velde wilde. Daerom met den Coninck van Vranckrijc Lodowico/eñ met Alphonso den Coninck van Spangien/ende Henrico den Engelschen Coninc/eñ veel ander Vorsten wt reysden met geweldiger Heyrcracht nae Constantinopolen. Aldaer wert hy van Emanuel de Griecsche Keyser valsch vriendelijc ontfangen/ eñ daer toe becout om terstont vā daer voor de Stadt Jconium te trecken / met beloftenisse dat hy dat geheel heyr allenootdruftighe dinghen bestellen eñ ouer seynden wilde.

Griecken leugenachtighe ontrouwe lieden/ backen de Christenen calck onder dat broot.

Als nv dese wel bewaerde eñ vaste stadt belegert was/so hielt de Keyser tot Constā. Griecx gelooue/ eñ mengde haer calck onder dat Broot eñ Prouande/also datter eē groot deel des Heyrcrachts verginc/eñ Keyser Conradus wederom te rugge in Traciā wijcken moest. Aldaer schreuen sy den Coninc te Jerusalē om bystant / ende besloten met malcanderē de heyrcracht voor de stadt Damascum te voeren/eñ quamē na Jerusalem met grooter vruecht / namaels legerdē sy haer voor Damascus/eñ stercten dē leger machtelijck voor de stadt. Ende als sy int voordeel lagen/daer mede dat sy den Damacenē dat water benemen mochten/so lieten sy haer wt raet eens Assyrischen Mans (de welcke Balduinus veel vertroude) af wijsen/eñ den Leger wech nemen/ also dat die vā Damasco met dat Water nv dat voordeel vercreghen / twelck te voren de ander hadden. Alsoo quam hongher ende dorst inden Legher/also dat sy op braken/ende wederom in Europa na huys gheuoert/trecken moesten.

Damascus wert beleghert.

Duytschen versagen in de woestijne na Je.eñ keerden te rugghe thuys.

Hier en tusschen was Rogerius vandē Paus tot eenen Coninck verheuen / so onderstont met Guelfone des Coninck van Engelants broeder/ tegen Conradum eenen Crijch /maer wert gheringe gestilt/by dat Slot Winsberch. Maer de Sassen eñ Hertooch Henrick van Beyeren / de houeerdige genoemt/ welcke gheerne Roomsch Coninc geweest waer/eñ daerō dat Heylichdom eñ cieraet / te Nuerēborch inde Borcht op hielt/ totter tijt toe dat hy dat weder te geuē gedwonghen wert/ende wt dat lant gheschickt/door het oordeel der Vorsten/eñ also vanden Coninc met vier Ridders van Sassen verdreuen / dat sy in de gheuanckenisse steruen moesten: Soo wert te Bamberch inden ghehouden Vorstelijckē dach/ aldaer de Coninck teghen de Sassen eñ des Keysers Lotharius weduwe tot vrede ende genade beweecht: Ende Ottho wert van Scheyeren/ Hertooch te Beyeren/eñ Wernhart zijnen broeder Hertooch te Sassen ghecoren eñ ghenoemt. Ten laetsten sterf Coninck Conradus/niet ontfanghen hebbende de Keyserlijcke crooninghe te Bamberch/elf hondert drie ende vijftich.

Balduinus de vierde/de vijfste Coninck te Jerusalem.

ANno M.C.xlj. volchde Balduinus zijnē vader Fulco int Coninckrijck te Jerusalem na/ eñ regeerde xxiiij. Jaer / welcke met de rustinge Conradi voor de stadt Ascalonam troc / eñ nam die/lange vanden Christenē voortijts bewoont/ eñ verloren/wederom in. Ende de stadt Gazam geheel verwoest eñ verlaten/boude hy wederom op/eñ besette die met inwoonders / ende besette die ooc met de Ridderschap der Tempel-heerē. Hy was oock een so hoochmoedigen man/dat hi met den Turcken oock te slaen quam/ met weynich volcx / eñ by ses duysent in eenen slach versloech/behaluen noch die ghevangen. Ende namaels den Vorst tot Damasco/welcke zyn lantpalen verderuen wilde/tot aen de muere vā Damasco veruolchden. Ten laetsten sterf hy sonder erfghenaem/ende hadde zijnen broeder Almericum tot eenen nacomelinck.

Ascalō wert weder ghewonnen.

Gaza de woeste eñ ledighe stadt wert wederom op ghebout.

Linie der Keysers.

Fredericus de eerste / de C.j. Roomsche Keyser.

INt Jaer M.C.lv. heeft de gemeyne verkiesinge der Keurvorstē te Francfort/desen Frederick des voor genoemden Keyser Carolus broeders soon/metten toenaem Barbarossa/vā gheboorten een Swaue / tot eenen Coninck ghecoren/de welcke regeerde achtendertich Jaer.

Keyser Frederick Barbarossa een Swaue.

Als hy nv allen twist eerst in Duytschlandt neder ghelept ende af ghebracht hadde/so track hy met gheweldigher heyr-cracht in Lombardiam / voor de Stadt Tertonam / ende nae inneminghe der seluer / haeste hy met sulcker haeste nae Romen. Van welcke hem de Paus voor hem besorchde / ende met de Cardinalen in de oude Stadt ontweeck. Maer nae veel vreedts ontbiedens/ende herwaerts ende derwaerts gesonden bootschappen/ soo quam de Coninck tot den Paus / den seluen bewees hy met demoedighen ghelate / zijne behoorlijcke eere / ende versekerde hem dat hy de Keyserlijcke Croone van hem ontfinck. Dewijle soo openden de Romeynen der Stadt poorten / de welcke om oproer te mijden / tusschen des Keysers ende des Roomschen volcks/ toe ghesloten waren/dat des Keysers volck buyten met heyrcracht liggende/ niet met den Romeynen op en twisten / daer en tusschen ouervielen de Romeynen de Duytschen/ dat daer aen op beyde zijden veel op de Waelstadt bleuen. Ende hoe wel de Keyser daer af vertoornde / soo wert hy nochtans door den Paus wederomme versoent oft te vreden ghestelt / alsoo dat hy bestelde de gheuanghen los te laten/ ende trock wederomme in Duytschlant / eñ liet hem van Maechschaps weghen des ghebloets van zijn wijf te scheyden / ende houwelijcte hem aen de Joncvrouwe Beatrix / des Grauen van Borgondiens dochter. Op den seluen tijt maerte hy wt Bemen een Coninckrijck/ende van haren Hertooch eenen Coninck / ende dat Oostenrijckische Marcgraefschap / tot eenen Hertoochdom. Hier en tusschen sterf Adrianus de Paus/ die volchde Alexander de derde int Pausdom na/desen was desen Keyser seer hatich/maecten tegen hem vier Pausen na malcanderen/eñ vermoeydē de Kercke also/dat haer den val dreychden/ende den onderganck.

Ontrouwe der Romeynen tegē de Duytschē.

Bemē wert een Coninckrijc/eñ Oostenrijc een Hertoochdom.

Handel eñ Historie vã Keyser Frederick met den Paus.

Doen verbande de Paus Alexander de Keyser/eñ ooc twee zijne valsche Pausen. Doen troc de Keyser Fredericus onder hẽ alle Pauselijcke gherechticheyt/Jurisdictien ende goeden/ende veriaechde den Paus/ende als hem veel van zijne Steden teghen stonden/soo plonderde hy de Stadt Spoletum/Cremonam de stadt in Lombardia/oock al wat de Roomsche Kercke toe behoorde/dat greep hy aẽ/ Terdonam eñ Melanẽ slechte hy totter Aerden/ende veriaechdẽ aldaer ontrent dat volc/ in thien Mijlen niet te woonẽ/ by verliesinghe van lijf ende leuen/in Lombardia leefde hy oock onmenschelijck.

Dat vatten de Italiaensche Vorsten ter herten/ende trocken tsamen/Bern/Padua/Vincentz/de Vorst van Melanen/etc. ende brachten den Keyser daer henen/dat hy vrede begheerde/ bysonder om dies wille/dat hy vernam/hoe dat zijn soon Ottho te Venegien gheuanghen was. Also trock hy voor Bern wt sorgen van noch een grooter gewelt/wederom af/ende handelde met den Paus Alexandro listelijc (als wy in der Pausen Cronijck van Paus Alexandro de derde hooren sullen) op dat hy geabsolueert werde/ eñ ooc zijn soon weder wt quame. Soo verbont hy hem met eenen Eedt tegen den Paus/nemmermeer niet te doen/ ende stedighen vrede te houden. Also wert hi tot boete wederom aen genomen ende vry versoent. Den Hertooch ende Raet te Venegien begaefde hy met veel vryheden/om zijnen weder ghegheuen soon/ende om dat sy in de tusschen handelinge/tusschen hem ende den Paus goede schepliedẽ ghewerst waren.

Daer na hielt hi een Vorsten dach te Nuerenborch/aldaer beuestichde hy den vrede/eñ sandt de vreets Brieuen door Duytslant. Ende nam dat Cruys aen tegen de ongeloouighe/ende troc met elf Wagenborghen door Hongherien/Bulgarey eñ Thraciam op Constantinopolen/van daer hielp hem Isaac de Griecksche Keyser nae Bosphorum/so veel te neerstigher/alsoo veel hy hem langhe tijt voor zijne macht besorcht hadde. Alsoo ouerwan hy ten eersten vanden Turcken/ die Philomentam/ende trock voortaen voor Iconium/de selue/ende oock de Lantpalen daer aen ligghende/met roouen ende branden verwoestende.

Daer na reysde hy voortaen int cleyn Armeniã/aldaer bracht hy alle dinc onder zijn subiectie/also dat hem de Turcsche Keyser nv voor eñ na/eñ altyt van zijn wtrodinghe besorchde.

Keyser Frederick verdrenct in eẽ water.

Maer een onsalighe ure verructe sulcke hope den Christenen alle/want de Keyser met hitte ende sweet beladen/swemde in een onbekent/drayende ende cleyn loopende water met zijnen Peerde/ende alsoo verdrenckte den grootdadighen/stoutmoedigen strengen ende welsprekenden Man/ende behaluen de Roomsche Kercke veruolghinghe/so hooch beroemden/ghelucsalighen Keyser in allen voornemen/dat na den grooten Carolus zijns ghelijcken in gheschiedenissen nauwe gheuonden wert. Sijn Lichaem wert gheuonden/ende na Tyro gheuoert/ende begrauen.

Syn soon voerde dat heyr voor Antiochiam/ende aldaer sterf hy oock/eensdeels wt vreese/ende eensdeels wt cranchеyt.

Drie Sonnen ende drie Manen aenden Hemel verschenen.

ANno 1173. zijn drie sonnen inde maent Septembris/int Westen/als de sonne onder gaẽ wilde/by malcanderen ghesien/ende ouer twee uren verdwenen de bouenste twee/terstont ginc oock de derde onder.

Anno M.C.lxxiiij. int naeste iaer daer na/verschenen drie Manen/ende int midden van haer/een Cruys-teecken vry volcomen daer ouer/also datse daer achter schenen. Dese gheschiedenissen waren van sommighe wt ghelegt/datse de tweedrachten der Cardinalen inde verkiesinge des Paus/ende der Keur-vorsten inde verkiesinge eens Roomschen Coninck bedieden/want doen oock teghen Alexander de vierde/sommighe Pausen gecoren waren/daerom was eenen grooten tweedracht seuenthien Jaer duerende.

Eẽ Scisma ofte tweedracht der kercken/seuenthiẽ iaer duerende.

Doen waren op dien tijt alsulcke aertbeuingen/ende sonderlinghe in Syria eñ Sicilia/dat haer landen ende lieden ende steden verschudden ende neder vielen.

Daer te voren/Anno M.C.lxij. viel twaelf mael sneeu op den anderen in Melanen/dat by na beesten ende menschẽ versaechden. Aen sommighe plaetsen de weghen ende huysen bedecte/dat niemant wandelen en mocht tot den anderen/om zijnen nootdruft.

Almericus de seste Coninck tot Jerusalem.

DOenmen schreef M.C.lxvj. volchde Almericus zijnẽ broeder Balduinum int Coninc rijck na/eñ besadt dat regiment twaelf Jaer/eẽ seer gedachtweerdich man/welcke ooc met den Heydenen menichmael tot eenen Ridder geworden is/welcke int eerste Jaer den Egyptischen Coninck Dragontem met groot bloetvergieten versloech/eñ besadt Alexandriam den stoel zijns Rijcx/welcke stadt Tiracunus/des Turcschen Coninckx Stadthouder/den Egyptischen Soldaen met bedroch ontrocken hadde. De hooftstadt Alexandriam/segge ick/gauen sy Almerica gewillich op/met sulcker condicie/dat sy door hem van den valschen regeerder Tiracuno verlost/wederom in des Soldaens ghewelt/gelucken ende comen soude.

Daer nae ontfinck dese Almericus een merckelijcke groote somme gelts van den Soldaen/ende liet hem Alexandrium volghen. Als hy nv vernam/dat hy met bedroch ende niet na het inhout des verdrachs betaelt en was. Soo belegherde de grootmoedighe/maer doch een weynich te seer geltgierich man/de machtighe stadt Alkeyro/eñ ontfinck daer af/alsse nv te winnen was/wt verleydinghe eens valschen Raetgheuers ghelt/ende trock af. Als hy thuys quam/so en leefde hy niet langhe/ende leyde dat rijck met den doot van hem.

Balduinus de vijfste/de seuenste Coninck te Jerusalem.

Balduinus de vijfde/eẽ melaetsch Coninck te Jerusalem.

VAn Christus geboorte M.C.lxxviij. regeerde na zijnen vader Almericum/Balduinus te Jerusalem ses Jaer/dat was van deuchden een gheheel onualsch man/hoe wel hi aent lichaẽ met de melaetschept beladen was. Die bracht den Egyptischen Coninck Saladino zijn heyrcracht eerstelijck inde vlucht. Daer na sloech hy voor de stadt Tiberiadis/met een cleyn ghetal zijns volcx/de voor ghenoemde Saladino in zijn teghenwoordicheyt by twintich duysent Sarracenen/Turcken ende Arabiers doot/eñ soo menichmael sy tot den strijt quamen/soo dede hem Balduinus altijt manlijck wederstant.

Ende naedemael hy wt grouwelen zijnder sieck-dagen hem niet houwelijcken en wilde/eñ gheen hope eenichs erfghenaems en hadde/soo dacht hy dat Coninckrijck/zijn suster kinderen te laten. Daer na houwelijckte hy zijne twee susters/de ioncste Sybilla genaemt/een Marcgraue te Monteferrato/Gwido genaemt/die baerde int eerste iaer eenen soon/die noemdemen na hem Balduinum/welcke na het af steruen Balduini zijns moeders broeder/tot eenen Coninck also ionck ghecoren wert.

¶ Balduinus de seste/de laetste Coninck tot Jerusalem/als nv dese heylighe stadt weder verloren ende in de gheuanckenisse ghecomen was.

Hoe Jerusalem weder verloren is.

IN't duysent C.ende lxxxiiij.iaer / ondertroc hē Gwido zyn Susters Man des voorgenoemden Balduini inde plaetse zyns kints/dat Rijck te Jerusalem. Want als na den afganc Balduini des Melaetschen dat Coninckrijck aen Balduinum dat kint / zijns Susters Sybilla soon/ viel/so onderstont hē Gwido des kints Vader/ eñ Raymundus de Tripolitaensche Graue dat Coninckrijck te regeeren.

Dewijle de sake te Jerusalem seer qualijck stont / soo sterf dat kint inde achtste Maent nae zyns Vaders doot. Doē besorchde Sybilla dat de Tripolitaensche Graue mocht by auontueren van dat volc ende de Ridderschap tot eenen Coninc ghecoren werden / daerom versweech sy des kints doot so lange / tot datse met giften eñ gauen de Patriarcken/ Bisschoppen / Edele eñ gheweldighe daer toe bracht ende becoute/dat Gwido haren Man tot eenē Coninck ghecoren wert. Dat behaechde Raymundo de Tripolitaensche Graue also qualyc/dat hy met listen eñ ophoudē des Crijchs met Saladino maecte/ eñ ontweynde van dat Coninckrijck Jerusalem/dat Vorstendom Tiberiadis ende Galilea door een houwelijck. Soo dacht Saladinus den vrede te breken / eñ vergaderde een groot machtich heyrvolcx te Peerde eñ te voet/ ende beleghende daer mede Jerusalem. Eñ als hy thien daghen/daer nae ooc twintich dagen te vergheefs stormde/so gauē sy haer tē laetstē op/meer wt vertwijfelinge vā hulpe eñ verlossinge/dā wt noot/ oft vreese der aenstaender ouerwinninge/doch met sulcke condicie/datmen haer met harē huysraet / so veel een yegelijck op zijnen hals ende schouderen dragen mocht / vredelijck soude latē wt trecken/ dwelcke haer gegont wert. De opgeuinghe gheschiede op den tweeden dach Octobris / als de Christenē negenentachtentich iaer dat Coninckryc hadden gesticht ende in gehadt/van den Coninc Gotfrid. voort af door acht Coningen. Also trockē de Christenen de Patriarckē eñ Priesterschap na by wt Jerusalem/de sommige na Antiochia/ een deel na Tyrum/ooc veel na Alexandria/Sommige Asiatische/Syriauische/Armenische/ Jacobiten / ende Gregorianen Christenen bleuen wt het toe latē Saladini binnē Jerusalem. Doen trock Saladinus inde Stadt/ende wierp ten eersten de Clocken vanden Thoren/ ende maecte de Kercken/wt genomen den Tempel Salomonis / tot stallinghen / hy stormde de Beelden iammerlijcken wt den Tempel / als Afgoderie/eñ sette zyn Afgoderie daer in/welcke hy alle dinghen wyde ende heylichde. Dese gheuanckenisse duert noch heden.

Jerusalem wert weder verlorē/Anno 1186. dat de Christenen 89. iaer in ghehadt haddē

¶ Saladinus de Saracenische Coninck/die Jerusalem heeft in ghenomen.

DOemē schreef M.C.lxxij. wert na het af steruen des Coninck der Saracenen/dese Egiptische Coninck in zijn plaetse ghecoren / van zyne strenghe eñ gheluckrijcke Ridderschaps weghen / die regeerde festhien Jaer. Alsoo terstont met aen genomen Coninckryck / begaf hy hem tegen den Coninc van Egipten zijnen Nacomelinck in eenen Crych / den seluen vinck hy ende versloech hem/ende beuocht alle dat Egiptische Lant/eñ dat geheel Syriam. Hi heeft ooc in dat Lant des Coninckrijcx Jerusalem grooten Roof ende moort bedreuen/aen Beesten eñ menschen/ maer doch is hy tweemael vā Balduino dē Coninck te Jerusalem af gedreuen/eñ verslaghen.

Daer na dede hy eenen heyrtoch op Constantinopolen teghen den Grieckschen Keyser Emanuelem / welcke na gheleden nederlaghe verslaghen wert.

Dese Victorien gauen hem een herte / dat hy stout ende hoochmoedich met heyrcracht tegen de Christenen voor Jerusalem troch / de welcke als bouen ghesept is / heeft hy ouerwonnen/ ende den Tempel Salomonis met roos-water ghewasschen/ghereynicht/ende geboot met zyn ghespuys/dien te heylighen. Desen en ghebrack niet tot het hoochste lof/dan den tijtel eens Christelijcken naems. Doen hy sternen soude/doen bestelde hy / datmen voor zijn lichaem nae het graf / een swart laken aen een lance voor draghende/ende eenen Rabaut voor henen gaende/ schreyen soude.

Testament Salatini des Saracenischen Coninck.

Dat is Saladinus den heerschapper eñ temmer des gheheelē Asia/ wt soo veel Lants-rijcke heerschappien en draecht hy steruende niet met hem/dan desen kuyper oft doeck/dat is des grooten Helts buyt/loon ende deel/ van so veel victorien ende manlijcke daden.

¶ Onnatuerlijcke wonderen / deser tijts ghestaltenisse te kennen gheuende.

Grooten iāmer/commer eñ wonderteekenen Anno 1183. ghesien.

IN't Jaer duysent C.lxxxiij. zyn aertbeuinghen ende veel wonder ghedaente dinghen in dese Jaren by na ouer al gheweest/alsoo dat de stadt Antiochia/Tripolis eñ Damascus tmeestē deel in vielen. Doen verdrenctē de Zee in dat Eylant Cicilia/teghen des waters natuere ende loop/te rugghe wijckende/by na vijf duysent menschen. Doen vielē in Italien veel haghel-steenen grooter dan gansen eyeren.

Een wonderlijc teken scheen int Westē/na der Sonnen aen een Sterre wt het Zuyden gaende.

Item een groote strale wert ghesien ghelijck eenen vyerighen Balck in de hoochte des firmaments op clummende.

Catina de stadt Cicilie is dit iaer van eē aertbeuinge geheel om gekeert/also dat by twintich duysent menschen verdruct ende veruallen zyn.

Linie der Keysers.

¶ Henricus de seste/de hondert ende tweede Roomsche Keyser.

ANno duysent C. eñ xc. verkoos de verkiesinghe der Keurvorsten / tot eenen Roomschen Coninck/ende vercoren eenen toecomendē Keyser. Dese Henric de seste/Keyser Fredericus des eersten soon / die dat Keyserdom acht Jaer regeerde. Maer als hy van zijnen vader tot eenen Coninck gheordineert was / soo ontfinck hy de croone tot Aken.

Hy hadde eerst eenē crijch met die van Cuelē/ maer hy namse na de doodinge des Bisschops te Luyck weder in ghenaden. Namaels wert hy vanden Paus Celestino na Romen ontbodē/eñ tot eenen Keyser gecroont/ doch met sulcke condicie/dat hi de landen tot de kercke behoorende/ den Paus wederom ouer leueren soude/ende na ouerwinninghe des Coninckrijcx der Cicilischer Zee / met eyghen cost ende crijch ghenomen / eenen Jaerlijcschen Cijns betalen soude.

De Keyser wert vandē Paus cijns op ghelept.

Maer op dat sulcx so veel te vaster geschieden mocht/so bestelde hy/dat Constantia de Jouckvrou des Coninck Normannis dochter te Panorma in een Clooster wesende/heymelijck daer wt geuoert/ eñ hem (hoe wel sy onder dan tot de baringe bequaem geacht was) door oorlof van den Paus/totter Echt ghegheuen wert.

Eē Nonne wert wt dat Clooster genomē/ende den Keyser te houwelijck ghegheuen.

Alsoo beleghende hy int eerste Jaer met haer/ Neapolim/maer doch wt oorsake der aenstaende

de Pestilentie/keerde hi hẽ weder in Duytslant. Terstont troc hy weder wt veruoorderinge des Paus Celestini met zijne Vrouwe (welcke nv bouen alder menichten hope/alsoo out/eenen soon gebaert hadde) eñ Jonghen soon eñ Erfgenaem Frederick genoemt/na Romen/met wel gerust Crijchsvolc/eñ vercreech sonder groote moeyte de Stadt Neapolim/ende wat in Italiẽ tot dat Conincrijck Cicilia toe behoorde.

Daer na oock dat selue Lant Cicilia in zijn gewelt gebracht was/so soude hy een seer grooten rijcken machtighen schat (na veler segghen) door de Normannische Coningen langẽ tijt vergadert/heymelijc in zijne handen gebracht hebben/eñ in Duytslant ghesonden. Want hy wert met ghelt onuersadelijck/meer dan men opt aen eenen Keyser ghewoonlijc was. Hy wert wederom als een Knecht des Paus/van Celestino na Romen geuordert/ende aldaer om weder ouerwinninghe des heylighen Lants gheyort/verweckt ende aen ghedreuen.

Keyser Henrick de seste met gelt onuersadelijc.

Maer oft hy hem wel persoonlijc des Crijchs niet onderstaen en woude/soo liet hy doch zijnen Stadthouder ende Gesonden hier in handelen.

Daer na ordineerde hy den Erdtzbisschop te Mentz/eñ dẽ Hertooch te Sassen/om deser sakẽ haluẽ/te handelẽ/met eẽ beuel/dat volc eñ heyrcracht wt Duytslant te vergaderen.

Hierentusschẽ trockẽ de Saracenẽ met machtige schepẽ na het wterste Hispaniẽ/eñ leyden dẽ Coninck Castelle in eenen strijdt daer neder/eñ brachten aldaer veel Landen ende Lieden onder haer/namelijck onder ander/de groote Stadt Granatum/die sy tot int duysentste vier hõdert eñ tweentnegentichste Jaer in ghehadt hebben.

Castelle Coninck van Hispanien wert verslaghen.

Daer en tusschen viel Hendrick in een doodelijcke cranckheyt/so beual hy Innocentio zijn Wijf eñ soon/eñ ooc Philippo zijnẽ Broeder/de welcke hy de heerschappie des geheelen Etrurischen lants eñ eenẽ tijtel eens Hertoochdoms verleende/oock de regeringhe des Roomschen Rijcx/eñ dat Regiment des Conincrijcx van Cicilia/tot zijns soons volwassen Jaren.

Ende als hy nv zijn Testament verordineert hadde/sterf hy te Panorma/dat selue zijne af steruen verorsaecten in Asia/eñ oock in Duytslant/niet weynich verwoestinghe eñ Oproers. Also nam dese gaefrijcke/bespreecsaem eñ Pauselijcke vroome Keyser een eynde/tot Panorma begrauen.

Anno M.cc.xxxi. wert Hertooch Lodowijck vã Beyeren van eenẽ Buel doorstekẽ/dat soude dese Keyser aen ghericht hebben. Doen dede des seluẽ daechs zijn soon Hertooch Ottho alle Solders met Coren op/want het was bouen maten eenen grooten dieren tijt.

Int duysent cc. xxxiiij. iaer/liet Hertooch Ottho vijftich Roouers te Vernbach onthoofden.

Philippus de c.iij. Roomsche Keyser.

ALsmen schreef duysent twee hondert Jaer/onderwondt hem wt beuel Henrici zijns af ghestoruen Broeders/dat Roomsche Rijck als een Voormomber Fredericus des seluen Henricus Broeders soon.

Maer sommighe der Keurvorsten gauen Otthonem des Hertooch vã Sassens Broeder/tot eenen Keyser. So vercoren sommige desen Philippum/die van Keyser Heyndrick gheset wert/als eenen Coninck.

Also quam de sake tot den Crijch eñ oploop/de Coninck van Engelant met Otthone op zijn zijde. De Paus Innocentius wert ooc aen dat kint/namelijck Frederico/Henricus des sesten soon/trouweloos/den welcken hem doch zijn Vader K. Hendrick de seste soo hooch beuolen hadde aẽ zijn doot-bedde/eñ gaf zijn stemme op Otthonem/noch ghedenckende/dat de voorvaders Henrici des Roomschẽ stoels veel leets hadden toe gheuoecht.

Soo ruste hem nv desen Philippus tot den crijch/ende Anno 1200. troc hy in Elsatẽ/dat selue lant verwoestende/ende Straesburch belegerende/bracht die onder zijn gewelt. Int tweede Jaer dede hy desghelijcken in Duringen/den Lantgraue aldaer neder legghende.

Keyser Philippus brẽgher Elsat ende Straesborch onder haer.

Als hi nv vernam/dat de Paus Innocentius Otthonem tot eenẽ Keyser beuesticht hadde/so veruolchde hy Otthonem met geweldiger hant/ende verdreef hem ouer al waer hy wt sach.

Ten laetsten vloot Ottho na Cuelen/aldaer wert hy van Philippo swaerlijck beleghert/eñ in eenen sonderlijcken strijt/die hy voor Cuelen met hem hadde/ouerwonnen/ende van die van Cuelen wt gedreuen/die hielden Philippum als een Roomsch Coninck.

Maer als nv de Vorsten te samen met de steden des Rijcx/die met langhe crijghen vermoeyt werden/eñ de sake al teghen Philippum hinck/so werter vrede ghemaeckt/ende Philippus tot een Roomsch Keyser gecorẽ/die en regeerde niet sonder moeyte ende swaert neghen Jaer. Doch hi en is niet langhe in ruste gebleuen/maer door den Lantgraue van Duringhen/oft (als de andere willen) door den Paltzgraue Ottho van Wittelsbach/te Bamberch verslaghen/daer na te Spiers begrauen.

Ottho de vierde/de hondert ende vierde Roomsche Keyser.

NAe Christus gheboorte 1209. regeerde drie Jaer vanden Keur-vorsten dese ghecoren Ottho de vierde een Hertooch te Sassen dat Keyserdom. Die selue trock terstont na Romen ende ontfinc de Keyserlijcke crooninge vanden Paus Innocentio. Terstont greep hy teghen zijn ghedaen verbont eñ Eedt (daer mede hy den Roomschen stoel na ghewoonheyt verbonden was) de goeden eñ landen der kercken/met vyantlijcker hant aen/ende nam voor hem oock de Napelsche lantpalen onder hem te brengen. Ende hoe wel hy van den Paus zijnen Leenheere/daghelijcks zijns verbonts vermaent/ende menichuuldich aen gheuordert wert/om die ontoghen goeden der kercken wederom ouer te leueren/soo wert het doch al eenen doouen ghesonghen.

Ottho de vierde/een vyant des Paus.

Daer nae wert hy vanden Paus in den Ban ghedaen/dat hy alsoo inden Ban blijuende verhert/de Roomsche Straet met plonderen/roouen/eñ moorden/als een Ertzvyant des Paus verwoeste. So ontsette hẽ de Paus vant Roomsche Keyserdom/ende Duytsche Coninckrijck te samen. Hy heeft oock de verwanten des Rijcks van haren eedt ende huldinghe teghen den seluẽ Ottho ghedaen/gheurijt.

Keyser Ottho wert vã dẽ Paus in den Ban ghedaen/eñ de Vorstẽ van den Eedt geabsolueert.

Daerom vielen van hem af/de Coninck van Bemen/de Lantgraue tot Duringen/de Ertzbisschop van Mentz eñ Trier/eñ oock de Hertooch van Oostenrijc/ende wt den Ridderschap ende den Edeldom de treffelijckste.

Soo keerde Ottho weder in Duytschlant/eñ wert daer na terstont van den Fransoyschẽ Coninck Philippo beuochten/ende sterf niet lange daer na treurich ende vol smertẽ/Anno duysent twee hondert ende achtentwintich.

De Italianẽ en tellen van desen tween geene onder de Keysers. De eerste en heeft de Croone niet vercreghen: Ende desen is aen de Crooninge trouweloos wordẽ/want hy soude/na sommigher segghen/terstont hem teghen de Romeynẽ/na de crooninghe/als hy meynde hy haddet ghewonnen/wt eenen heymelijcken nijt/op gerecht hebben/maer terstont als hy wt der stadt gedreuen

uen

uen was is den oproer ghestilt geworden. Daer om hy teghen den Paus verbittert / schier dat gheheel Lant aen hem bracht / ende hem oock teghen den Jonghen Coninck Frederick Henrici des sesten soon ruste.

Daerom te Romē eē Concilium met de Priesterschap aen ghestelt / betoonde desen Keyser onduechdelijck / ende zijn Croone crachteloos / also wert hy vanden Stoel ghewozpen / ende van de heylichept des Paus met bystant der Italiaenscher Vorsten een bloedighe victorie / niet sonder veel bloets vercregen. Also betaeldet ten laetsten de wederspannighe soon zijnen bloetdorstighen Vader de gehoorsaemheyt door Philippum / etc. Als ghesept is / met zijn bloet / op dat andere / den Paus haren Heere / als knechten / leeren ghehoorsaem zijn / ende haer daer aen stooten. Hy is daer toe in den Ban gestoruen / eñ na des Paus oordeel eewich verdoemt.

Keyser Otho vāt Keyserdom ghe worpen / eñ in den ban ghestoruen.

Sommigher Rijcken aencoemste ende veranderinghe.

Anno 1202. is dat Orientische Keyserdom te Constantinopolen aen de Venetianen / ende den Coninck van Vranckrijck gecomen / die met gemeynen raet een Heyrcracht daer henē schicten / ende Constantinopolen lieten belegeren / ende als sy het in namē / dooden sy Alexium dē Keyser ende zijnen aenhanc / ende setten Balduinum den Fransoysen eñ edelen Graue tot eenen Keyser / Thomam Maurocenum den Venetiaen tot eenen Patriarck.

Venetianē werdē Keyser int Oosten.

Anno duysent twee hondert ende drie begonnen ende reysden de Tartari wt / Man eñ Wijf / ende plonderden de naetste liggende Steden / eñ Dauid haer Coninc maecte dat volck gewillich met wtdeylinge des roofs / dat hi met haer voort aen Parthiam / Mediam / Assyriam / Persiam / Armeniam / ende Sarmatiam / in corter tijt doortroc / tot aen de Motische Putten / aldaer hebbē sy hē neder ghelaten / ende een Rijcke aen geuanghen / ende machtich ghewelt vercreghen.

Rijc / victorie / eñ machtichept der Tartaren.

Namaels Anno M.CC.xxi. hebben sy wijder Gorgianam ende dat groote Armeniam ouer trocken / verdoruen / verwoest / eñ onder haer gebracht / eñ zijn daer ouer dat Ripheische geberchte in Polen ende Hongerien ghecomen / ende die selue Landen met vernielinghe / brant eñ moort iammerlijck gheheel verwoest ende verdoruen.

Grouwelijcke Watervloet.

Anno M.CC.xxx. heeft eenē wt loop oft Water-vloet der Zee schier dat gheheel Vrieslant verdroncken ende onder gheloopen. Want het zijn in dese Watervloet meer dan hondert mael duysent menschen vergaē / ende in waters noot verdroncken.

Grouwelijcken watervloet ende bloetsneeu.

Anno 1229. dat naetste Jaer voor de Water vloet / eenē Sneeu geuallen / ende terstont voorts in bloet verandert ghe worden.

Aenstoot die van Straesborch met haren Bisschop / ende andere vernieuwinghe aldaer.

Anno duysent twee hondert lxij. is Elsaten eñ de Lantpalen Mortnaw / vernielt ghewoorden door den Crijch / die de Borghers ende de Bisschop teghen malcanderen hadden.

Menigerley aēstoot van die van Straesburch met haren Bisschop / ende sommighe vernieuwinghe.

Anno duysent drie hondert xxxiij. zijn de Vlecken eñ Cloosters / Schonaw / Ersthepm / Schutters / eñ veel ander Vlecken van de Borghers vā Straesborch tegen den Bisschop aldaer geplondert ende verwoest ghewoorden.

Anno duysent drie hōdert negenenveertich is Stolhouen eñ dē Badē vanden Straesborgers belegert / maer niet ghewonnen ghewoorden.

Anno 1392. is in eenen Crijch van die van Straesborch tegē den Bisschop aldaer / gantsch Elsatē eñ Mortnaw / ten tweedē mael ghesticht eñ geheel verwoest ghewoorden. Op desen tijt is oock Schotlant tot Christum bekeert geworden.

Schotlant bekeert tot Christum.

Anno duysent vier hondert ende twaelf / heeft men te Straesburch de Scheydinghe oft Noen tot de ghedachtenisse des lydens Christi / op den vrydach te luyden begost.

Anno duysent vier hondert seuenenveertich heeftmē dat Salue Regina te Straesburch begost te singhen.

Salue Regina eerstwerf gesonghen.

Anno duysent vier hondert vierentseuentich is dat stedeken Schutteren in de Mortnaw van den Straesburghers verstoort / ende tot der aerden ghelept.

Diere tijt in Duringhen / eñ Aertbeuinghen tot Basel / oock veel andere aenstooten.

Int Jaer 1316. zijn veel duysent menschen van hongher ghestoruen / die van der oneenichept des Rijcx weghen / der burghers ende Gheestelijchept aldaer / op dat velt eñ ongheewijde aertrijck begrauen zijn ghewoorden.

Anno duysent drie hondert sessenvijftich / is bi na dat geheel Basel met twee duysent menschen veruallen eñ verdoruen in een aertbeuinghe.

Anno duysent drie hondert eenentsestich / hebben de Engelsche gantsch Elsatē vernielt eñ verdoruen.

Daer nae duysent drie hondert vijfentseuentich / hebbē sy dat Elsatē ten tweedemael ouervallen / eñ by Vrouwen Fonteyne / tusschen Solothurn ende Bern gheleghen / zijn sy al om ghebracht ghewoorden.

Anno duysent vier hondert ende elf / zijn by Basel de Armenici / diemen de Armen Jacken noemt / verslaghen.

Anno duysent vier hōdert vierenveertich / zijn de Armenici wederom in Elsatē geuallen / onder den Hooftman Lodouico Delphin / eñ dat grouwelijck verwoest.

Linie der Keysers.

Frederick de tweede / de hondert ende vijfste Roomsche Keyser.

Int Jaer duysent twee hondert ende twaelf / wert Frederick de tweede / nv op gewassen / de derthienste Duytsche Keyser / door het kiesen der Vorsten in de stede Otthonis tot eenen Roomschen Keyser gecoren / eñ vanden Paus Honorio beuesticht / eñ also terstont tot eenen Keyser ghecroont / die regeerde drieendertich Jaer: Welcke als hy beuesticht / ende in dat Cicilische Rijck / wt bestellinghe des Paus weder in ghieset / ende in de regeeringhe der Kercken / ende des Paus Innocentio op ghetogen: Ende daer na als een machtighe Keyser ende Heere van Italien / Cicilie / Sardinie / Jerusalem / ende des Duytschlants / daer gene dat Roomsche Keyserdō grootmachtiger ymmers in gehouwen hadde: Want hy was des crijchs-handel veruaren / eñ der Latijnscher / Duytscher / Grieckscher / Fransoyscher ende Saracenische sprāecken condich ende veruaren. Oock crachtich milt ende grootdadich: Maer doch niet sonder lasteringhe / oncuysheyt / niet dan tijtlijcx achtende.

Van de verkiesinge der Vorsten in de plaetse Otthonis totte Roomschen Keyser.

Keyser Frederick de tweede / in vijf spraken geleert / een machtich Keyser.

Hy hadde met veel Pausen crijch ende tegenspoet / doch hadde hy grooten lust meer te timmeren / dan tot brcken. Hy dede groote bouwinghe in Apulia ende Cicilia.

Hy hadde wt zijn eerste Vrouwe twee Sonen / Henricum eñ Jordanem / die maecte hy tot medeghenooten zijns Rijcx. Wt zijn tweede wijf des Coninex te Jerusalems Dochter / hadde hy

eenen Soon Conrardum: Ende wt zijn Bysla-persse/ Fredericum Coninc te Antiochia/ Man-fredum de Vorst Tarenti / daer nae Coninck te Cicilia/ en Rentzium dien maeckte hy tot eenen Coninck in Zardinia.

Keyser Frederick leuē/ laster/ victorie / geluck/ ende Hof.

Hy hadde eerst te Mentz zijn Hof ende regee-ringhe/ een lief hebber der Swauen ende Duyt-schen: De Stadt Aken bracht hy weder in zijn ghewelt/ van Keyser Ottho voortijts beleghert ende afuallich ghemaect. Daer outfinck hy we-derom/ na gewoonheyt de Coninclijcke Croon: Ende op dat hy hem teghen God danckbaer be-wijsen soude / so liet hy hem met dat Cruys be-teeckenen/ ende dede opentlijck een belofte / den Christenen in Asia hulpe te doen. Ende op dat hi ooc teghen den Paus niet ondanckbaer en scheen/ so gaf hy de Roomsche Kercke een goet Graef-schap/ van dat Coninckrijck Cicilia. Als hy nv ghecroont ghewonnen hadde/ eñ wt zijns Moe-ders maniere op wiesch/ in welcke hy acht ende twintich iaer leefde/ so veranderde hy zijn goede manierē/ ende viel in dat geslachte zijnder Voor vaders/ begost aen te rasen teghen de Roomsche Kercke/ verachte zijn gedaen belofte / ende nam voor hem veel groue handelinghen/ bysonder de Kercke dat hare af te dringhen.

Keyser Frederic schēct dē Paus eē Graefscap.

Keyser Frederick verbant zijnde en acht het niet / verdringt ende doot veel Prelaten.

Maer nademael hy wt menichfoudige God-lijcke versoeckinge zijnder beloften niet en wou-de voldoen/ ende van zijnen voornemen af staen/ soo wert hy inden Ban ende des Paus acht ver-condicht/ eñ vant Keyserdom af geset. Maer hy sloecht allē inden wint/ maer vermeerderde hoe langher hoe meer zijne grouwelijckheyt teghen den Paus/ sommighe Prelaten doodende / ende sommighe wt Vranckrijck wederom henen sche-pende/ hiet hy verdrincken/ ende met de Schepē versincken.

Eens beloofde hy zijn beloftenisse na te comē/ eñ Gregorio den Paus ghehoorsaem te zijn/ ter-stont wederom versuymlijc ende niet houdende. Maer als hy daerom van dē Paus nv voor ghe-noemt met dē Ban veruolcht wert/ so schicte hy zijnē Maerschalc voor henen tegen de Soldaen/ ende voor de Stadt Ptolomeidam: terstont troc hy voort na/ ende liet zijn Bootschap na hem/ by den Paus de absolutie te verweruen.

Keyser Frederick de tweede werdt de absolutie wt dē ban geweyghert / daer wt veel onraets volchde.

Als hem die gheweyghert wert/ soo trock hy wederom te rugghe in Italiam/ ende dede daer Lant ende Lieden veel bedwangs ende quaets: De twee vianden Gwelfs ende Gebellinis by-stant doende. Ten laetsten veruloecte/ ende ont-sette hem de Paus Innocentius noch eens van alle eere/ ende maecte alle zijn verbonden haers Eets ende verbonts vry ende ledich. Hy beneer-stichde hem alle boosheyt tegen Gregorium en-de Honorium dē Paus/ ende en gaf niet om haer schelden ende vloecken.

Keyser Frederick doot zijnen soon/ eñ hy wert wederom van den anderen soon ghedoot.

Zijn eersten geboren Soon hadde hy in quaet vermoeden/ hy stonde heymelijc achter hem/ na dat Rijcke/ of als sommighe willen/ puerde van valscher liefde weghen tegen hem/ daerom doo-de hy hem in de gheuanckenisse. Daer na ver-loor hy dat Velt oft den slach / by Parma / ende liet in de vlucht de Keyserlijcke Croon / veel schats weert zijnde/ ende ooc thien duysent zijns Crijchs volcx achter hem.

De andere Soon Jordanus / quam vanden Bononiensers in eenen strijdt om. Als hi nv met veel becommeringhen beladen was/ ende in een sware cranckheit viel/ gaf hy Conrardo zijnē soon ouer / wt Vola de Dochter des Coninck van Jerusalem gheboren / dat Rijck ende al zijn Er-ue. Daer en binnen wert hy van Manfredo zij-nen soon/ wt de Byslapersse geborē/ doorsteken/ eñ met fenijn om gebracht. De selue soude oock Conrardum zijnen Broeder/ van zijns Vaders zijde/ met vergiffenisse wt ghebluscht oft ghedoot hebben / als wy hooren sullen. Alsoo eynde hem den hoochmoet Frederici.

¶ Menigherley wonderteeckenen/ noot ende aenstoot des menschen/ op dese tijt verschenen.

Duysternisse der sonnē by schoonē lichten dage ses uren lanck.

Anno duysent twee hondert xxviij. geschiede een duysternisse der gheheelder Sonnen/ op den sesten dach Junij/ by den lichten daghe / ontrent te negen uren/ dat het also duyster was/ gelijck of het nacht geweest ware/ tot de vespertijt toe: Men sach de Sterren aen den Hemel/ groote aertbeuingen quamen al onuerhoets / ende so grooten hagel in de Saluinische bergen / dat by vijf duysent menschē daer af vergingen. In dat selue Jaer wert Vrieslant van de Zeevloet bi na geheel ondergheloopen/ alsoo/ dat by twee duysent menschen daer in verdoruen.

Wonderlijcke coude winter / eñ groote watervloet/ vijf duysent mēschē inē aertbeuinge/ ende vijf duysent in eenen berch veruallen/ versmoort.

Anno M. CC. xxxiij. was een alsulcken herden vorst / oft coude / datmen van Venegien tot na Cremon/ op dē machtigen vloet Padus/ met geladen wagens voerde. De wijn vaten ouer al beuroren/ also datmen nauwelijc met yser daer onder gelept/ en conde weder ontdopē. Alle molens stonden beuroren/ daer wt ten eersten eenen grooten honger / daer na een haestighe siecte wt quam: De wijnstocken ende veel ander boomen/ werden van coude verbrant / ende de menschen vantmen veruroren in de bedden. Ontrent dien tijt scheurde eñ spleet hem eenen grooten Berch in Borgondia / ende versmoorde by vijf duysent menschen: Ende leyde hem neder in een Dal aen eenen anderen Berch/ ende hy was so groot/ dat hem sommige cleyne Dalen niet en mochtē houden/ ende ouer eenen anderen cleynen Berch viel ende ouer liep.

Anno duysent twee hondert sessentwintich/ viel eenen sneeu in Stiermerc/ die terstont voort vloet wert.

¶ Afval ende wtganck des Rijcx ende Keyserdom Asie te Constantinopelen/ van de Fransoysen ende Venetianen.

Veranderinghe des Griecschen Keyserdōs.

INt Jaer na Christus gheboorte/ duysent twee hondert eñ tsestich / viel dat Grieckschc Rijck ende Keyserdom wederom van de Latijnsche/ aen welckē sy eenē in geboren haet droegen / als Balduinus de vijfste Fransoysche Coninc/ Keyser te Constantinopolen was/ eñ de Venetianen der Patriarchen Stadt aldaer in hielden: Want de borghers beriepen Michaelem Paleologum den seer machtighen Grieckschen man / den seluen lieten sy by nacht in de stadt / ende den Patriarche ende Latijnschen Keyser wt drijuē met alle zijn volck.

Als sy nv lviij. Jaer den Keyserlijcken ende Patriarchschen stoel hadden beseten / ende dit Griechsche ghestachte Paleologi gheheerschapt hadde/ na desen C.xciiij. tot op dat Jaer Christi M.CCCC.liiij. Doen wert dese vrientschap af gedreuen / ende dat Keyserdom aen Machumetum Otthomannum gheweynt / de welcke dat noch tot op den dach van heden in heeft / Anno duysent vijf hondert tweendertich.

¶ De vijfste ende seste storminghe eñ vernielinghe van Jerusalem.

DOemen schreef 1219. is de heylige stadt Jerusalem van Cordirio de sone Saladini/ ten vijfsten mael gheheel te gronde vernielt/ de wijle dat de Christenen Damiatam belegerden: Den Tempel Salomonis bleef alleē onbeschadicht. Maer als hy voor hem nam dat heylighe graf aen te grijpen / doen wert hy beweecht door der Christenen bidden ende claghelijcke begheeren/ soo dat hy dat verschoonde.

Twee belegeringen eñ innemingẽ Jerusalẽs van de Sacarenen.

Anno M.CC.xxix. doen leedt Jerusalem den sesten storm ende nederlaghe van dat Arabische volc Crossoini wt verweckinge des Soldaens. Doen werden de Christenen in Asia woonende/ seer swaerlijck veruolcht ende verdruct/ ende de Christenen te Jerusalem/ welcke vanden Sone Salatini des Egiptischen Conincx onbeschadicht gebleuen waren / werden iammerlijck wt gheropt ende dat heylige Graf dat tot dus lange toe van alle vianden onberoert gheblenen was/ hebben sy met alderley Gheslachte de versmaetheyt/ veroneert ende besmet ende van die tijt aen en hebben de Christenen niet gheluckelijcx voor genomen/ om de stadt weder in te nemẽ/ hoe wel sy veel daer op gheraetslaecht ende dat Cruyce menichmael te vergeefs wt gheroepen hebben/ Want Jerusalem moet onder de Heydenen blijuen/ den Tempel niet weder ghetimmert worden. Hag. 1. Capittel.

Van dat Beleck ende inneminghe der machtigher Stadt Damiata.

Toch tegen de Turcken om Jerusalem te verlossen.

VAn Christus gheboorte duysent twee hondert neghenthien / wert eenen toch teghen de Turcken / om dat heylich Graf van den ongheloouighen te verlossen / voor ghenomen/ wt verweckinghe des Paus Innocentij/ ende des Lateronensischen Concilie. Alsoo trock de Hertooch wt des Conincks Johannes van Jerusalem aen drijuen voor Damiatam de Stadt in Egypten/ aen de vloet Nilo gelegen/ op alsulcke hopeninghe / waert dat sy die ouerweldichden/ om dan Alkeyro ende Babylonien in te nemen/ ende alsoo de macht Soldani te verminderen ende te benauwen / ende alsoo dat Barbarische volc/ niet alleen wt Jerusalem/ maer wt den gheelen omloop der Aerden wt te ropen ende gheheel te vernielen. Nv het scheen/ als oft daer wt wat woude werden / ende haer voornemẽ voort gaen: Want de wel bewaerde Stadt met drie dicke Mueren/ Bolwerckẽ/ ende Borst-weeren/ werden door dat gheschut ter Aerden gheschoten om te stormen/ ende wonnen de wijt vernoemde Stadt in vijfthien Maenden haerder beleghheringhe / met weynich schade van hare volck/ ende groote nederlaghe der vianden. Sy deyldẽ terstont den roof wt/ doorstaken de vianden/ vingen ende veriaechdense/ ende raetslaechden nv van den Buyt ende wtdeylinghe derligghender goeden / ende hauen / die op dat Lant ende in de Stadt waren. Het begaf hem al te samen tot beteringhe ende tot ghewin. Sy hoopten den Soldaen geringe te verdruckẽ/ eñ besloten met ghemeynen raet / Alkeyro ouer te trecken/ ende oock Babylonien/ daer henen de Soldaen by na alle varende goeden/ Cleynodijen eñ rijcdommen gheuulucht/ ende als daer vry zijnde gheuoert hadde: Sy verhoopten nv al te samen rijck te worden.

Victorie eñ nederlaghe der Christenen in een toch na Jerusalem.

Nv wat gheschieder? Als sy nv seer vrolijc waren / ende God haer in vrede hadde laten comen/ so leyde God terstont harẽ hoomoet ter neder/ na zijn maniere. Want de Soldaẽ gebruycte hem met sulcke listicheyt / soo dat hy de Pijpen oft Goten onder der Aerden/ daer door dat Water wt den Nilo ouer al in dat Lant ghelept was / afgrauen ende alle voederinghe der Beesten van wech doen gheboot/ alsoo/ datmen hem daer drie dagen niet en hadde moghen onthouden / daer door quamen de Christenen in sulcke benauwinghe / dat sy haer besorchden / dat sy by auontueren/ so sy wederom na Damiata keeren wouden/ in de afghegrauen Pijpen/ eñ waters noot schade lijdẽ soudẽ: Daerom begeerdẽ sy ghenade/ ende sonden haestelijck haren Postbode tot den Soldaen/ by den seluen vercreghen sy vrede / met sulcke condicie / so dat sy den Soldaen de Stadt Damiatam met alle hauen ende goeden daer in gheuonden / wederom gheuen ende laten volghen souden/ so soude hy haer dat stuck des heyligen cruys/ dwelck hy hadde/ wederom ouer leueren (dat hy dus anders niet en achte) ende soude de gheuanghen teghen malcanderen wt laten / ende vry gheuen: Daer mede hadden sy nv wel gheuochten / ende soo veel richte desen toch wt/ met groote oncost/ ende onghemack volbracht/ eñ keerden weder na huys/ ende beschickten vast soo veel / als Keyser Henricus de derde / ende nae hem Keyser Fredericus de eerste/ ende al te samen tot op onse tijden: Hoe wel veel Concilien daerom ghehouden zijn ghewordden/ te Romen/ Vienna/ etc. maer te vergheefs ende om niet. Daerom ist by velen eenen sotachtigen puer/ niet na der conste ghelijck gheacht wert / den welcken wy tot steen ende hout hebben / als oft Christus aen de plaetse Cruys/ zijn steenen Graf veel ghelegen ware/ dies wy geen beuel en hebben/ maer veel meer aen de onschult/ liefde/ lijtsaemheyt/ nauolginge ende ghelooouen/ welcke wi tot hem hebben/ ende aen dat cruys / dat hem een yeghelijck na dragen soude/ daer af de Schriftuere vol is / te weten/ dat wy een Christformich/ heylich/ demoedich/ onstrafelijck leuen voeren / eñ hem niet te Jerusalem/ maer in onse herten soecken sullen. Daerom en hebben wy in dit sot voor nemen gheen geluck/ ende en sullent oot niet hebben/ tot dat wy Christum soecken daer hy is: Oock des ghelijcx niet teghen de Turcken / tot dat wy de Turcken wt onse herten drijuen.

Hoe men Christum soecken / eñ hoe men de Turcken eñ Jerusalem beuechten sal.

Daerom hoort ghy hier in de Cronijcke / hoe God met ons spot/ eñ alle onse aenslagen te rugghe drijft/ ghelijck ghy ghehoort hebt/ ende noch hooren sult. Dat segghe ick daerom/ om dat ghy zijnder waer neẽt: want dat geschiet altijt openbaer/ dat hi alle raden/ die niet wt hem en comẽ/ na datse hooghe op gheclommen zijn/ tot water maect/ eñ in een bespottich eynde brengt/ eñ alle zijne raden / hoe cleyn of verachtelijck datse comen / eñ haer/ als oft daer niet met allen wt comen en wilde/ laten aen sien / hier voort brengt/ eñ in zijne hant leydet / spijt alle de gheheele werelt/ Job 12. Psalm. 2. 33. 94/ 1. Corint. 1. 3. Hoe veel bloets is om dese stadt vergoten gewordẽ/ noch en hebbense de Christenẽ van Heracleo aẽ/ Anno ses hondert drieentwintich / tot op Anno duysent vijf hondert eenendertich / niet meer dã negenentnegentich Jaren in gehadt / ick swijge de oncosten die daer op ghegaẽ zijn: Maer voor Heracleo gheheel niet / oft wel altijt Christenen daer gewoont hebben/ onder de ongheloouighe/ ghelijck als ouer al.

Instant ende instellinge des Keyserdoms/ ende een seer wonderlijcke rotterie/ ende machtich boos gesteltenisse van Italien / van de Gwelfinis ende Gebellinis.

Instant eñ boose gestelteniße des Keyserdõs vãdẽ Gwelfiniers ende Gebelliniers.

ANno duysent twee hondert tweenveertich/ stonden de saken om den Pauselijckẽ stoel/ ende den Roomschen Keyserlijcken Scepter soo qualijck/ so dat na de afsettinghe Keyser Fredericus/ dat Keyserdom achthien Jaer/ oft als de andere segghen / xxviij. Jaer ledich was/ tot op Paus Gregorium de thienste / ende Keyser Rudolphum: Want twee verderffelijcke partiẽ staken in Italien den cop op/ ende werden van den Duytschẽ/ ouermits de Paus ende Keyser Frederick die in eenen twist stonden / aen ghericht/ ende de Italianen oock selue aen malcanderen ghestoockt/ want sy maeckten rotten/ de welcke den Paus aen hinghen oft de Roomsche kercke/ die heeten Gwelfi: Ende die op des Keysers zy-

de ston-

de stonden/ē Keysers waren/die hieten Gebellinen: Dese maeckten sulcke rotten ende muyterien/ so dat dat geheel Italiaensche Lant in oproer was/ende int Harnasch leefde/de vader teghen den Soon/ ē niemant des anderen vrient ghelijck en was.

Gwelfi. ē Gebel. twee schandelijcke moortsecten in Italia op ghestaen.

Dese duyuelsche namen werdē van de Duytschen op ghebracht/ ende alder eerst/ als Ptolomeus seyt/ van de Stadt Luca gheboren/ in de stadt Pistoria ghehoort ghewordden /de welcke geheel Italien behaluen Venegien/gefenijnicht ende oproerich ghemaect hebben/dat by de twee hondert Jaren ende eē half/gheduert heeft/met sulcke duilicheyt ende raserie/ soo dat de Italianen haer seluen binnē dier tijt meer schaden malcanderen gedaen hebben/dan sy van allen ongelooughen/ ende wtlandische volcken gheleden hebben. Want in sulcke raserien hebben steden/ landen/ ende lieden oproerich tot op vergietinghe des bloets toe/ende herder vernielinge malcanderen veruolcht / ende niet alleen de ghebueren/maer oock die verre van malcanderen geseten waren/als die malcanderen ouer comē zijn/ beschadicht/gelijc oft sy van desen namē betoouert waren/ ē den seluē voor te staen/gesworen hadden: So hadde ooc een yegelijcke partie / tot hate der anderē/haer bysondere waerteeckenē/ aen verwen / vruchten/cleederen/wandelinghe/ vingherwijsen / stemme / vraghen/ ende ghelaet des lijfs ghehadt ende ghedraghen.

Linie der Keysers.

Henricus de seuenste/de C.ende seste Roomsche Keyser.

INt Jaer duysent twee hondert xl. setten de Keurvorsten des Rijcx in crachte des beuel/ haer vanden Paus / op verbanninghe ende afsettinghe Keyser Fredericx gheschiet/desen Henrick Lantgraue van Duringen/tot eenen geordineerden ē ghecoren Keyser. Teghen den seluē sette hem Conraert des voor ghenoemden Keyser Fredericks soon / den welcken de Vader te voren tot eenen Coninck ghesetet hadde. Maer na dat dat Cruyce wt des Paus beuel teghen desen Conraert ende Fredericx aenhanghers ghepredickt wert/so vielen van Conrardo/ veel vā den Edeldom af/ende also vercreech dese Henric den aenhanc/maer niet langhe daer na sterf hy: Ende Wilhelmus Graue tot Hollant / wert in zijn stede/tegen Keyser Frederick van den Keurvorsten/ tot eenen Roomschen Coninck ghecoren: Maer seer haest daer na van de Vriesen verslaghen/also/dat noch hy noch Keyser Henrick/tot de Crooninghe niet ghecomen en zijn/ende daer om van velen / niet in de Linien ende Registers der Keysers ghetelt.

Dat cruys wert ghepredict teghen Keyser Frederic ē zijnen soon.

Conrardus de vijfste de C.ende seuenste Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte M.CC.lxiij. Jaer was Conrardus Keyser Fredericus de ij. van Jole Coninc Hansen van Jerusalem dochter soon int spel/verkiesinghe ende lodt/daerom gheuiel op desen / na afganck des Vaders (den welcken Manfredus zijn bastaert doorstac) dat Keyserdom / ende na ghelaten erfdeel: De selue quam te Bern/ende voerde aldaer door de Poorten een groot machtich Heyr / in dat Coninckrijck Apulei. Hy was in alle dinghen zijnen Vader ghelijck/als van gesteltenisse / maniere ende ghelaet/also van sinne ende gemoet / eergierich/ stout/ē boosachtich. Hi trock met grimmicheit door de Stadt Napels/ē leyde hare muerē aen veel eynden ghebroken neder/ ē keerde de stadt muere Capue gheheel om/ē verbrande de Edel stadt Aquinum. Hy beneerstichde hem tot in zijn doot/om dat Coninckrijck Cicilie te ouerwinnē. Ten laetstē sterf hy niet sonder quaet vermoedē des fenijns/dat hē wt beschickinghe Manfredi zijns broeders / van de Medecijn-meester in een Clisterie in ghegheuen wert: Ende hy sette zijns soons voormomber in dat Coninckrijck Cicilie/ tot neerstichept der leeringhe der consten/ als hi namelijck een Jaer geregeert hadde. Hy en wort oock niet onder de Keysers ghetelt.

Manfredus een Coninck van Cicilien.

INt Jaer M.CC. vierenveertich / vercreech Manfredus Keyser Fredericus wt een Byslaepsters soon/dat Coninckrijck Cicilie/ nae afsteruinghe zijns broeders Conraert/de selue regeerde derthien Jaer/ende gaf voor dat hy zijns broeders rechte erfgenaem ware. Doen hem de Paus om des Coninckrijcx wille in den ban dede/ so en paste hy daer niet op. Teghen desen seynde Paus Alexander een seer groot Heyr / doen vergaderde Manfredus veel Saracenen / ē dreef dat Pauselijck Heyr in de vlucht/also dat hyder een groot deel versloech / ende een deel gheuangen nam. Daer na nam hy voor hem de Napelsche aen te vechten/ende veel oproers in Italien te verwecken/doen riep de Paus Carolum/Coninck Lodowijcx broeder in Vranckrijck / om bystant ende verlossinghe aen/ende gaf hem dat Coninckrijck Cicilie ouer / de welcke quam terstont met heyrcracht/ē versloech Manfredum/ ende besadt dat Coninckrijck.

Māfredus brengt oock zijn deel vā de Paus/ dwelck tegen den Coninck van Vranckrijck aenroept.

Ezelinus de Tyran.

OM dese tijt/stont op in Italia Ezelinus de Tyran ende verderuer/van legher gheboorte / de welcke soo machtich in veel crijghen by Keyser Frederick ghewordden was/dat hy Italien met zijnen aenhanck ghenoech te doen gaf. Hy bracht de stadt Veronam/ de wijle dattet soo qualijck stont/ ende gheen Keyser en was onder hem. Padua verknopte hy oock wt listichept/ met dat Jock-zeel der dienstbaerheyt / ende besette de Stadt met Duytschen ende Saracenischen volcke/ veel borghers in de gheuanckenisse werpende/de iongheers lubbende/ē van haer ghesichte berooouende: Met sulcke verschrickinghe bracht hy oock Brixem ende Vincentz aen hem/ ende als hy schier der Venetianen lantpalen verwoest hadde/doen richte hy hem aen Milanen/maer hem misraecte/ende wert neder ghe leyt/ghewont / so dat hy in vertwijfelinge iammerlijc sterf / als hy vierendertich Jaer veel steden met gheweldighe verdruckinghe in zijn ghe welt ghebracht hadde.

Ezelinus eē Tyran van legher gheboorte benaut Italiē ē sterf mistroostich.

Een verschrickelijcke Comeet/ ende wonderlijcke Pelgrimagie loopinghe der kinderen.

DOemē telde duysent twee hondert lxiij. verscheen een seer groote Comeet ouer de drie maenden/van het Oosten tot in dat midden des Hemels climmende / ende zijne stralen teghent Westen streckende / ende in de selue nacht / daer in Vrbanus sterf/verdween sy.

Eē seer wonderlijcke Pelgrimagie-vaert verhief haer/niet alleen in Italien/maer oock daer buyten. So waren oock by de twintich duysent kinderen met dat cruyce gheteeckent / ende met een bedroch betoouert/ dat sy Heyrs gewijse aen menigherley hauenen der Zee trocken: Gelijckmen by onsen tijden na Rijnsborch geloopen is. Veel werden der van de Zeeroouers geuangen/ ende seer weynich quamender weder thuys. Dese wouden den Turck slaen / ē dat heylich graf winnen. Na mijn dunckē/heeft God daer mede

Eē swerm ē tsamenloopinghe der kinderē

ons

ons bespot oft ander te kennen ghegheuen: Willen wy dat vindē / eñ dat heylich Graf winnen / soo moeten wy werden als de cleyne Kinderen / Matthei xviij.xix.

Aencoemste / oorspronck / ende timmeringhe / sommigher ghestichten / Steden / Sloten ende Cloosteren.

Aencoemst ende opbouwinge sommigher steden / sloten / eñ cloosters

IN t Jaer duysent een hondert ende sessentwintich / wert dat Clooster Eberach ghesticht / ende daer na int Jaer duysent hondert xxxij. dat clooster Heylsborn. Anno duysent hondert sessen vijftich / heeft begost dat Clooster Inersdorp.

Anno duysent xij. begost der Benedictus Orden tot Sinte Vlricus te Augsborch.

Anno M.C.lxxv. begostmen aen Munchen de Stadt te bouwen.

Anno M.C.lxxviij. is de Borcht Landshoet ghetimmert.

Anno M.CC.lviij. is dat Clooster Furstenvelt / te timmeren begost.

Anno M.CC.xcv. gaf de Jonge Borchgraue te Nuerenborch drie sonen in de Duytsche ordē / mede Veste Virnsberch / ende stichte oock de Choorheeren te Spalt.

Anno M.CCCC.xxi. dē xi. Meert is de Kercke te Bern in Swietz begost.

Anno M.CCCC.lxiij. wert begost de hooghe Schole te Freiborch in Prisgau.

Anno M.CCCC.lxiiij. nam de hooge Schole Basel haren aenvanck.

Anno M.CCCC.lxxi. wert de hooge Schole tot Inghelstat op ghericht / ende met rente / cijnsen / ende vryheden begift.

Anno. M.CCCC.lxxiij. werdt de hooghe Schole te Tubinghen ghesticht ende begost.

Anno ses hondert xxij. Wert Weysenborch dat Clooster van den grooten Dagaberto ghetimmert.

Van de Cassiliniers.

DE Cassiliniers werden van Hannibal beleghert / eñ leden sulcken noot / dat een Muys hondert grooten by haer golt.

Vanden Petiliniers.

MEt de Petelini / van de Aphricaēsche belegert / wierpen Vader eñ Moeder / ooc haer eygen kinderen van armoede wegen der onderhoudinge wt de Stadt / sy weycten dat leer ende droochden dat by het vyer / dat was haer spijse / bladeren van de boomen / Honden eñ Catten / eñ alle gediertē atē sy / ende vertrockent also tot op de elfste Maent / haer niet willende opgeuen / tot dat sy van onmachts haluen niet meer crachts en hadden op de mueren te staen.

Seltsame daden te Woert ende Nordlinghen gheschiet.

ANno duysent twee hondert seuenenvijftich / heeft Hertooch Lodowijck van Beyeren de oude / zijn Huysvrouwe Marta te Swauischen Woert / laten onthoofden / door quaet vermoedē eens ontschuldigen versierdē ouerspels wegen / daerom hē te Romen tot boete ghegheuen wert / dat hy stichte dat Clooster Furstenvelt. Hi heeft oock de Borcht te Vryborch tegen den Bisschop ende die van Augsborch ghetimmert. Anno duysent drie hondert lxxxiij. versloech dat onweer een Vrouwe in de groote Kercke te Woert / voor den Altaer. Hoe dattet gewonnen / verloren / ende weder aen dat Rijcke ghecomen is / op een ander plaetse.

Anno duysent twee hondert lxxxix. werdt de ionghe Hertooch Lodowijck van Beyeren / van eene van Schelclinghen te Nordlingen onder den Thoren doorsteken.

Linie der Keysers.

Alphonsus de hondert ende achtste Roomsche Keyser met Richardo / etc.

IN t Jaer duysent twee hondert sessenvijftich / werden in de verkiesinghe / de Keurvorsten also tweedrachtich / dat sy twee Roomsche Coningen noemden / namelijck / Alphonsum de Coninc Castelle / eñ Richardus Graue te Cornubia / dat is Habsborch / des Coninckx van Enghelants Broeder / maer gheen van beyden en wert beuesticht / also dat dat Roomsche Keyserdom / sonder een Hooft bleef / als sommighe willen / van Frederico tsestich Jaer / eer dat daer een ghecroont wert / sommighe segghen achthien Jaer / tot op Gregorio de thiende / de welcke Rudolphum croonde / als hier na volcht.

Carolus de Cicilische Coninck.

VAn de gheboorte Christi duysent twee hondert lxvij. iaer / quam dese Carolus met hulpe des Paus / als gehoort is / aen dat Conincrijc Cicilie / want hy verdreef eñ doode Manfredum haren Coninck / daer toe vinck hy oock den sone Manfredi / Conradinum. Niet langhe daer na in eenen strijt / liet hy hem dat hooft af houwen / ende wan het alsoo met den swaerde / de selue hinck den Paus aen / ende quam menichmael te Romen tot den Paus / als tot zijnen Vader / daeromme wert hy van den Paus Clemens in Sinte Johannes Kercke met de Coninckliјcke croonen van Jerusalem ende Cicilien gecroont / doch met sulcke condicie / dat hy hem den Paus met eenen Eedt toe seyde / onder schreef / eñ verbant / Jaerlijcx te geuen pensioē van leenschap / ende tot toestant ende bekentenisse der onderdanicheyt der Roomscher kercken / ende sinte Peeters erue / achtenveertich duysent guldens: In dat selue verbont wert oock besloten ende ghesedt / dat gheen nacomelinck officie des Roomschen Keyserdoms (oft hem oock sulcks van de Keurvorsten beuolen waer) aen te nemen behooren en soude sonder bewilliginghe / ende stemme des Paus.

Daer en binnen sterf Coninck Lodowijck in Vrancrijc / een broeder des voor genoemden Caroli / de welcke troc terstont met de Pisaneren in Vrancrijck. Doen hadden sy eenen anderen ghe corē / met den seluen verdroech hy hem / so dat die selue / hem als een erfghenaem / den welcken behoorlijck dat Rijck toe behoorde / hem seluē cijnsbaer maken soude: Dat gheschiede / eñ de schattinghe was een machtighe somme ghelts. Carolus de Cicilische Coninc vā den Paus cijns op gelept.

Als hy nv wederom nae huys in Cicilia keerde / vernam hy dat dat Rijcke van hem was af gheweecken / ende hadden haer den gecoren Coninck onderdanich ghemaeckt. Als nv Petrus zijn vergheuen Rijcke beuechten wilde / so sloech de Paus crachtelijck den Ban op hem / eñ schatghelt. Maer de Fransoysen in Cicilia / als sy der Cicilischer Vrouwen reynicheydt soo hert aen vochten / (daeromme den haet aen quam) soo beweechden sy haren Mannen / dat sy int ghcheele Lant ende alle Steden te samen swoeren / op eenen ghenoemden tijt / alsmen in een yeghelijcke Stadt de clocke luyde / ende allarm sloech / so soudemen verslaen van de Fransoysen / al wat men vonde ende aen quame: Dat en ghesschiede niet weynigher stantachtelijc dan grouwelijck. De Fransoysen in Cicilia al te samen op een mael verslagē van hoererie wegē.

Alsoo schudden sy alle de Fransoysen te samen met de heerschappie van haer / op een pas / ende gauen voor / dattet toe behoorde erffelijc Constantie de Vrouwe Frederici. Doen sterf dese Carolus in ellendicheyt tusschen twee Eycken / lantloos / ende oock mede onterft / van iammer Carolus sidt tusschē twee eyckē ofte rijsen neder.

te Napels ende wert daer begrauen.

¶ Eynde des Hertoochdoms te Swauen.

SWauen is voortijts een Coninckrijck namaels een Hertoochdom geweest/ende heeft drie swerte gecroonde Leeuwen in een wit Velt ghevoert / aen welcken Coninck oft Hertoghe in de tijt Otthonis den eersten/ Anno ix.C.xlij. dat Keyserdom ghewepnt wert/ende alsoo eerst aen de Duytschen ghecomen is / dat van de Romeynen aen de Griecken/ van de Griecken/aen de Fransoysen / dat van Coninck Carolo op Keyser Lodowijc de sone Arnolphi/by de Fransoysen C.thien Jaer gheduert heeft. Namaels quam het op de Longobarden/ende ten laetsten van haer aen de Duytschen / de welcke men Swaues noemt: Ende is tot op Maximiliaen by de Duytschen gebleuē. Maer dat Hertoochdom in Swauen is af ghestoruen met Conrardo Keyser Fredericx des Swauen Neue/oft ander kint van Conrardo Keyser Fredericx Sone geboren. Die wert vanden Cicilischen Coninc Carolo in eenen Strijdt gheuanghen/voor hē ghevoert / ende ter doot des Swerts veroordeelt. In dien eñ met desen eynde hem dat Hertoochdom van Swauen met zijnen Schilt eñ Helm/ want in hem stont dat Hertoochdom ende Geslachte. Als hy nv sonder Erfghenaem af ginck/ doē viel dat Hertochdoom in dat Keyserdom/so dat nv de Keyser een Hertooch van Swauen is/ ende ghenoemt wert.

Keyser een Hertooch in Swauen

Linie der Keysers.

¶ Rudolphus de hondert ende neghenste Roomsche Keyser.

INt Jaer M.CC.ende lxxij. wert Rudolphus de Graue van Habsborch/nae langhe stil staen des Roomschen Keyserdoms / ende verstropinghe der goeden / beyde der Roomscher Kercken ende des Rijcks / met ghemeyne eendrachtighe verkiesinghe der Keurvorsten tot eenen Roomschen Coninck ghecoren/met sulcker condicien/ dat hy int navolgende Jaer / vredelijck in Italien tot Romen comē/ende de croon ende saluinghe ontfanghen soude: Dat gheschiede. Hy wert tot verlossinghe des helighen Lants beuesticht tot eenen Keyser: Want hy was een cloeck / vernuftich / in wapenen strenghe / in wercken een raet-wijs/milt vry man. De selue regeerde met veel moeyten eñ arbeyt xix. iaer. Hi liet terstont aen den Bemischē Coninc Otthocarum(wiens Hofmeester hy voortijts geweest was)door zijn Legaten verweruen/dat hy Oostenrijc/Kerntē/ ende ander aen Italien aenstootende lantpalen/ den Keyser weder ouer leuerde / die also aen den Coninck ghecomen waren.

Als Hertooch Frederic van Oostērijc sonder lijflijcke erfghenamen met den doot verginck/so ontfinck Margareta zijn suster de Erfschap des seluen Lants/ende houde met den voorgenoemden Otthocaro: So en hadde Vlrich/de welcke op dien tijt/dat Vorstendom te Kernten besadt/ oock gheen lijflijck erfgenaem/daerom vercocht hy Otthocaro(om dat hy geen macht en hadde) dat selue zijn Lant / namelijck/Kernten/Crain/ ende de Wendische marck/etc.

Maer nademael dat Oostenrijck gheen vrouwen Leen en was/ende Vlrich sonder beuel oft bewillinghe eens Roomschen Keysers / de voorgenoemde lantpalen te vercoopen gheen macht ghehadt en hadde: Daerom begeerde de Keyser aen Otthocarum / dat hy vā dese stucken/eñ gerechticheden deser landē soude af tredē / die met crachteloose aencoemst aen hem ghecomen waren. Daer sette hem Otthocarus teghen. Doch worden sy door tusschen ghemaecte regulen also verdraghen ende vereenicht / dat hy den Keyser Oostenrijck vry wederomme ouer geuen soude/ ende volghen laten/ en sy beyde / aen beyde zijden haer kinderen aen malcanderen houden/ende de ander Landen daerom den twist was/tot houwelijcx goet ghegheuen soude worden. Dat swoer de Bemische Coninc altemael te houden. Daer en tusschen wert de Coninck van zijn wijf af gecout/ eñ op eenen anderen wech ghebracht/ soo dat hy den Keyser ontseyde. Als de Keyser de af clachte las/eñ de Coninck een Heyr vergaderde/soo trock de Keyser hem te ghemoet/ende versloech den Coninck in den stryt. Ten laetstē sterf oock de Keyser van ouderdom ende swackheyt te Erdfort / eñ zijn lichaem te Spiers ghevoert /rust by de ander Keysers. Hy soude vryheyt hebben wt ghegeuen om gelt / ende die van Luca om twaelf duysent guldens haer vryheyt te copen ghegheuen hebben.

Twist ende verdrach Rudolphi des keysers metten Coninck van Bemen.

¶ Mirakel oft monstrum der natueren.

INt Jaer 1374. baerde een edel wijf in Costnitzer Bisdom / een ongewoonlijcke geboorte/eē Leeuwinne ghelijck/alleen dat hooft eens menschē hebbende. In hooch Swauen is een monstrum in de stadt Eslingen van een wijf geborē/ dat twee borsten/eñ twee hoofden tegē malcanderen aen siende / vier armen malcanderen om helsende/eñ twee schamelheden gehadt heeft/is terstont na de gheboorte ghestoruen.

Item een harich kint met clauwē gelijc eenē Beyr / wert wt eens Paus Nicolai vriendinne ghekoren/des schaemde hem de Paus so seer dat hy alle ghebeeltenissen der Beyren in zijn Salen ende Palleysen liet wt schrabben.

De Paus laet alle Beyren in Jnghelensburch af schrabben.

Een Zeevisch/gelijck eenē Leeu gestelt / wert dit Jaer in de maent Februario geuangē/eñ tot den Paus Martino in de oude stadt ghebracht/ de welcke huylde / riep/eñ weende claechlijc als eē mensche/so dat menich mensche die dat hoorde/verschricte / eñ hem daer af ontsettende/verwonderde/niemant en wiste wat het bediede.

¶ Oproer der Grauen teghen den Keyser.

ANno 1280. besloten vijfthien Swauische Grauen onder malcanderen tegen dē Keyser Rudolphum een verbont / eñ deden hem veel verdriets. De vernaemste ende principaelste onder dese/waren de Graue van Montfort / Helffensteyn/Wirtenberch, eñ Tockensborch: maer hy vernielde haer haue/landen/ende goeden/ende maeckte se eewichlijck den Rijcke cijnsbaer. Daer na verwoeste hy de Sloten der Rouers in Duytschlant aen veel eyndē/ van dat Italiaensche gheberchte / tot aen Britanniam al in vrede makende.

Vijfthien Grauen tegen dē Keyser oproerich / maer sy en winnē niet veel daer aen.

Linie der Keysers.

¶ Adolphus de hondert ende thiende Roomsche Keyser.

INt Jaer 1293. regeerde Adolphus een Graue van Nassaw/van de Duytsche Keurvorstē na het af steruen Rudolphi/tot eenen Roomschē Coninc gecoren/ses Jaer / de xviij. Duytsche Keyser / voorwaer een streng victorieus man/ maer aen volck eñ ghelt niet seer machtich. Als hy nv met behoorlijcke huldinge noch niet ghecroont en was/van de verwanten des Rijcx gheeyscht/ so gheschiede hem nochtans door Hertooch Aelbert van Oostenrijck / door aenhanck ende toestant sommigher Keur-vorsten / die hem van

Keyser Adolphus wert van zijns armoets wegen veracht

zijnder

zijnder onmogelijckheyts haluen (als tot eenen Keyser niet nut) verachtē/merckelijcken teghen stōt/also/dat hy met Hertooch Aelbrecht te strijden quam / maer wert van weynicheyt zijns volcks haluē van hem int velt tusschen Spiers ende Worms neder ghelept ende verslaghen.

¶ Van verliesinge der Orientalische steden/ende nederlaghe der Joden.

Dat Oostē wert verloren tsamen met Jerusalem eñ Constantinopelen.

ANno M.cc.xc. ouerweldichde de Babilonische Soldaen/met een machtich Heyr Tripolim/de schatrijcke onwtgheputte stadt / ende slechte die totter aerdē. Also dede hy daer nae de stedē Tyro/Sidone/Baruto/met haer beuestichedeu/ Vlecken / ende Sloten. Int navolgende Jaer trock hy met C.ende L.duysent wel gerustē ghewapende mannen voor Ptolomaidam/ daer de Paus/wijfs/kinderen/ende alle crancke hadde gheboden wt te trecken/ende de selue met thien Duysent ghewapende crijchs lieden beset hadde/die beleghērde de Soldaen/ende nam de Stadt met ghewelt in/ ende versloech al wat hy daer in vant doot / eñ verdorf het altemael met roouen/moort ende brant/met nederwerpinghe der huysen / ende trock met den roof af. In dit iaer werden de Joden te Noordelinghen ende in Francken verslaghen.

Linie der Keysers.

¶ Aelbrecht de eerste / de C.xi. Roomsche Keyser.

Vorsten oneens in de verkiesinge des Keysers Aelbr.

NA de gheboorte Christi M.CC.xcviij. Jaer wert Aelbrecht de eerste/ een Hertooch van Oostenrijck/Keyser Rudolphus Soon / na den doot des Keysers Adolphi Soon / tot eenen Roomschen Coninck ghecoren/ ende regeerde thien Jaer. Als hy vernam dat de Vorsten in de verkiesinghe niet eendrachtich en waren gheweest/soo gaf hy haer de gherechtichept der verkiesinghe vry wederom op / soo dat hy met geen ghewelt dat Rijck ontfangen te hebben/beschuldicht en wert. Also wert hy daer nae eendrachtich vercoren/ ende daer nae te Aken ghecroont. De selue was tot den Crijch alsoo bequaem ende gheschickt / dat hy daer toe gheboren zijnde/ gheacht wert. Hoe wel sommighe schrijuen / dat hy is eenoogich/Boerachtich van ghesichte/ende een gierich man geweest/de welcke meer zijnder kinders saken/ dan dat ghemeyne profyt ghevordert heeft: Dese Coninck Aelbrecht wert ouer zijn menichfoudich begheeren / ende versoecken/die beuestinghe ende croonínge vanden Paus Bonifacio/den stoutē hoomoedigen man vertoghen / maer met gewin herstelt. Want als Philippus de Coninck van Vranckrijck te Parijs in groote vergaderinghe / hem/ van Bonifacio den stoutmoedighen Paus/ op geleyde beswaringe: Item dat hē oock des onbehoorlijckē ingancks in zijn Pausdom hem beweechde/ voor gaf eñ beclaechde: Doē vergramde Bonifacius/so dat hy na het ghehouden Concilium/ Albertum niet alleen tot dat Keyserdom en beuestichde / maer oock Coninck Philips Rijc onderwierp/eñ den seluē in den ban dede: dat was een aenstokinghe van veel twistinghe ende vergietinghe des Christelijcken bloets. Dese Keyser hadde ooc eenen broeder Rudolphus genoemt/ die hadde van des Conincks dochter vā Bemen eenen Soon Johannem/de selue begheerde nae af steruen zijns Vaders des Keysers broeder/ vanden Keyser zijnē vader ende vaders broeder een deylinge van Vaderlijcker Erfschap. Doen seynde hy in spots wijse/eē groen cransken daer voor / dat adt de iongen op/ende gheliet hem also/ als oft hem daer niet om en ware: Ende hiel hem ooc aen des Keysers hof in vriendelijckē gelate/eñ trock met hem. Eñ als hi na veel ridderlijcke daden by Rijnfelt/wt een schip wilde climmen/doen doorstack hem Johannes zijn Oom/ gelijc hy Adolpho gedaen hadde. Als hy nv daer af leetwesen creech/so troc hy tot den Paus Clemens / die absolueerde hem / tot een straffe ende boete in een Clooster. Daer in ginck hy willichlijck/ende eynde daer in zijn leuen.

Keyser Aelbrecht broeders soon wert een Monic/tot boete dat hi eenen Keyser ghedoot hadde.

¶ Een Comeet ende Aertbeuinghe / oock des gulden Jaers insettinghe.

DOemen schreef M. CCC. verscheen een verschrickelijcke Comeet aen den Hemel/eñ in dit Jaer/op sinte Andries dach / verschudde hē dat aertrijck van een aertbeuinghe / so dat veel huysen in vielen/aen veel plaetsen. Op desen tijt wert dat eerste gulden Jaer op geset/van Paus Bonifacio de achtste. Doen hadde de ghene/die willichlijck na Romen trock/vergheuinghe van alle zijn sonden.

¶ Dat Roomsche Hof verandert.

INt Jaer M.CCC. ende vijf/is dat Roomsche Hof van Paus Clemente de vijfste/niet sonder achterdeel der Christenen nae Auion ghebrocht ghewordeu/ende aldaer by tseuentich Jarē ghe duert totter tijt Bonifacy de elfste.

¶ Een verbont teghen den Keyser.

Eē verbont der Vorsten teghen den Keyser.

TEghen Coninck Aelbrecht oproerden haer sommighe Vorsten / bysonder wt den Geestelijcken/ooc van den Keur / eñ maecten teghen Keyser Aelbrecht een verbont eñ verschrijuinge/ te weten: Dat sy gheenen dootslagher en wllden ghehoorsaem zijn. De Keyserlijcke weerdichept en betaemde ooc niet sulcken dootslager/de welcke zijnen eygen Heere/dien hy ghelooft eñ gesworen was/om gebracht hadde/ghelijck hy Keyser Adolpho gedaen hadde. Daerom settense Rudolphum Paltzgraue by dē Rijn/tot eenen Richter des Roomschen Rijcx/ende haer vielen by na alle de Vorsten der Duytscher natien toe/eñ besloten/dat voortaen in toecomende tijdē (daer mede haer de Keysers redelijcker daden beulijtigē/ ende van de onrechten een afschouwen hebben souden) gheen onredelijck ende dootslagher tot de Keyserlijcke weerdichept en soude toe ghelaten werden/om daer mede te vermijdē / datse de hooghe Keyserlijche weerdichept / ende oock de ghehoorsaemheyt des Roomschen Rijcx niet onweerdich gheacht en werde.

¶ Joden verbrant.

Joden verbrant.

ANno M.CC.xcviij. int eerste Jaer van Coninck Aelbrecht/zijn de Joden/die haer ouer al vermeerdert hadden/ van haerder misdaets weghen te Nuerenborch / Wirtzborch / Rotenborch/ ende aen vele eynden daer ront om / verbrant gheworden.

Linie der Keysers.

¶ Henrick de achtste/de hondert ende twaelfste Roomsche Keyser.

Keyser Henric de seuēste oft achtste/leuē/victorie / toch ende daet.

INt Jaer M. CCC. eñ acht/is Henric de achtste / oft na sommigher ghetal (de welcke Henrick de Lantgraue van Duringhen niet en tellē) de vij. een Graue te Lutzenborch / van de Keurvorsten te Francfort/Roomsch Coninck ghecoren/ende ghelijck mede tot Aken ghecroont gheworden. Daer op seynde hy tot den Paus nae Auion/om beuestinghe van dat Roomsche Rijc. Dat vercreech hi/doch met alsulcker condicien/ dat hy hem binnen twee Jaren na Romen voeghen

ghen soude: om de Keyserlijcke croon te ontfanghen. Maer hy en vertoefde den ghesetten tijt niet: dan hy seynde zijn bootschap voor henen in Italien/ende hy trock na. Nv quam de Coninclycke bootschap eerst aen de Florentinen/de welcke wt aen gheboren haet/den Keyserlijckẽ naem toornich zijn. Daer en tusschẽ vergaderde Keyser Henrick de derde Heyr-crachten/der welcker hy een deel in Italien voerde/teghen de Brixiers: Desghelijcken oock de Lombarden/bracht hy daer mede tot ghehoorsaemheyt. Dat ander ghebruyckte hy teghen de Grauen van Wirtenberch/die dat Rijck onghehoorsaem warẽ. Daer om haer wt tachtentich wel verwaerde Sloten ende Steden tweentseuentich wederom met den Sweerde af ghedronghen/ende aen dat Rijcke ghebracht ghe worden. Dat derde Heyr wt Francken ende Beyeren vergadert/dat seynde hy met Johanne zijnen veerthien iarigen Soon/met Elizabeth zijns Soons Bruyt (de welcke hy achthieniarich zijnẽ Soon te houwelijck gaf) in dat Conincrijck van Bemen/tot den Coninck Wentzelao haren broeder. Daer en tusschen trock de Keyser met zijn eerste Heyr ouer dat gheberchte op die Thaurinters/die ghinghen hem te ghemoet/haer onder hem begheuende. Desghelijcks deden oock de Astenses/den seluen/ende meer ander Steden sette hy Regeerders ende Stadthouders. Soo beloofden hem ooc de Heeren van der Leytterẽ te Bern gehoorsaemheyt. So waren ooc te Melanen twee partijsche Borgers/de eene was der Guelfinen/de ander der Gebellinen Hooftman. Als nv de Keyser de Stadt ghenaecte/so vielen beyde partien in sorge: Also dat hy by haer met harẽ wille de heerschappie vercreech/eñ besette de stadt met Hertooch Lupold van Oostẽrijc/eñ met Duytschen. Daer en tusschen nam Henrick dat yseren Croonken te Melanen/terstont troc hy nae Genua/van daer nae Pysa/ende voort aen nae Romen/aldaer wert hy ghecroont. Daer nae ontsette hy Robertum den Coninck te Napels van zijn Coninckrijck/ende trock voor Florentien: Ende als hy dat beleghertde/soo hadde hy Pysam/ende Senis al in zijn ghewelt. Ten laetsten viel hy in een sware steckte ofte cranckheyt. Daeromme baeyde hy/wt Raet des Medecijnmeesters in hoopinghe wederom ghesont te werden. Alst hem niet en woude helpen/soo sochte hy wt raet des Medecijnmeesters/eẽ ander Locht/ende trock nae Bonauentum/twaelf Mijlen van Senis gheleghen/daer sterf hy/ende verschenen sommighe teeckenen des fenijns/in zijn doode Lichaem/dat soude hem van een Predicker Monick in het Sacrament ghegheuen zijn gheweest/door beschickinghe der Florentinen/die hem seer hatich ende onghetrouwe waren. Alsoo wert hy vergheuen/ende wert te Pysa tot de begrauinghe eerlijck ghebracht/int seste Jaer zijns Keyserdoms. Hy was een genadenrijck/cloec van raet/eñ grootmoedich man. Dat Roomsche Rijck was een Jaer sonder eenẽ Coninck na hem.

Een predicker Monic vergeeft dẽ Keyser int Sacramẽt.

Een comeet ongewoonlijck groot.

ANno duysent drie hondert eñ vier/verschenen drie Manen/ende een Comeet teghent Noorden/drie maenden lanck.

Aenuanc der Heerẽ van de Leytteren/ende der Carrariers heerschappie.

VAn Christus gheboorte 1309. Jaer/quam te Bern Canis/een Heere van der Leytteren tot sulcke heerschappie/dat hem menich man in Italia voor hem vreesde/ende om zijnent wille Marsilius een Regeerder der Edelen Carariers van de regeeringhe af stont wt vreese. Doch als int selue Jaer Canis sterf/so nam hy hem weder aen der Carrariers heerschappie thiẽ Jaer/met groot toe nemen ende macht regeerende.

Oproer te Venegien.

DOemen schreef 1310. hebben sommighe gheslachten te Venegien wt begeerlijckheyt om te regeeren/oproerich haer bewecht tegen harẽ Hertooch Petrũ. Maer dat selue wert door zijn voorsichticheyt terstont ghestilt. De Quirmers met haren aenhanck werden wt de stadt verdreuen. De voornoemde oorsakers met twee Florentinen onthooft. Eñ dat was de eerste verstoringhe eens geslachts in Venegien/om oproers wille. Daer na ouermits Joannes Sorancius dat Hertoochdom in hielt/eñ Jacobus Quirinus/eñ Martinus Boracius vernielinghe in de ghemeyne stadt te Venegien vernamen/so werdense daerom gedoot. Ende op dat pas om sulcke onordonnancie voortaen te vermijdẽ/werdẽ de ordonnanciẽ der ses Procuratores S. Marcus/wt den raet voor ghenomen.

Oproer te Venegien.

Linie der Keysers.

Lodowijck de vierde/de hondert ende derthienste Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte 1315. Jaer/vercorẽ/in tweedracht/de Keurvorsten te Akẽ/twee Keysers tot dat Rijck/namelijck/Lodowijck de vierde/Hertooch Lodowijcx van Beyerẽ soon/eñ Hertooch Frederick van Oostenrijc/die waren suster kinderen met malcanderen. Doen gebeurde tusschẽ haer eenen acht-iarigen crijch/so dat geen van beyden den anderen int Keyserdom wijcken en woude. Ten laetsten quamense opt velt tusschẽ Mildorf eñ Ettingẽ met harẽ heyrcrachtẽ om met malcanderẽ te vechtẽ. Daer in hadde Hertooch Lodowijck de victorie/al wast dat op beyde zijden veel doot bleuen/soo behielt nochtans Lodowijc dat velt/eñ Hertooch Frederic wert/verwonnẽ zijnde/geuangẽ/eñ in een geuanckenisse geworpẽ: maer doch wt goetwillicheyt Coninc Lodowijcx/met sulcker conditien/wederom los gelaten/dat voortaen gheen Hertooch van Oostenrijc hẽ om de Keyserlijcke croon/tegen de Hertogen van Beyeren setten en soude. Maer Frederic en wilde/in vergetinghe zijns toe seggens/hem des Roomschen Coninclijcken tijtels niet verlaten. So verhief hem Lodowijck zijnder ouerwonnen victorie/eñ noemde hem seluẽ sonder macht eñ oorlof des Roomschen stoels/een Keyser oft Roomsch Coninc/eñ ordineerde eñ handelde veel saken/die alleen eenen beuestichden eñ gecroonden Coninck betamen eñ toe behoorden/eñ dan noch niet alle dingen geheel/maer slechs om altemael eenen raet eñ oordeel eens Roomschen Paus te onderworpen. Maer ouermits dat in de Italiaensche steden tweedrachtẽ voor oogen waren/so begost hẽ hem seluen/neffens dese Keyserlijcke macht/als een Heer ouer haer te handelen/eñ geen opsicht op de Pauselijcke Ouerheyt te hebben. Als hi na Melanen quam/so maecte hy hem de Grauen al daer (in hopinge/om met haer hulpe des te lichtelijcker aen de croon te comen) geheel goetwillich/gheneycht ende tot vrienden.

De Keurvorsten oneenich/vercoren twee Keysers die acht Jaer met malcander crijch voerden.

Maer Paus Joannes verbande de selue Grauen mettẽ Coninc Lodowijc/alder meest dat sy de Guelfinen den Paus aen hangende/verdructen: so trock nv Lodowijc weder in Duytslant/een heyr volcx vergaderende/daer mede troc hy terstont voor Trenten/van daer na Melanẽ: Al daer wert hy van den Bisschop met een yseren croon ghecroont. Van daer trock hy voort aen na Romen/ende met grooter eeren ontfanghen/

Keyser Lodowijck wert verbannẽ/daerom dat hy onghehoorsaẽ de Guelfines verdruct.

wert

wert hy van de Priesterschap eñ Romeynen bestelt om gecroont te worden van Stephano / de welcke na dẽ Paus eẽ calumne der Kerckẽ was.

Keyser Lodowijck de vierde wert ghecroont teghen des Paus wille.

Also wert hy wt de Italiaensche steden / ende Edeldoms beschickinge / eñ wt de Italiaensche steden raetseyndinge / die dagelijcx daer quamẽ / oock wt raet eñ verweckinge der Romeynẽ / vanden voorgenoemdẽ Stephano eẽ Minnenbroer (den welcken hy tot een Paus maecte) gecroont. Daer nae beswaerde de Paus Johannes te Auion den Keyser ende zijnen neuẽ Paus met menigerley oordeel / blixemẽ / ende donderẽ. Dat en becommerde den voorsichtigen cloecken / ende te regeeren wel geschicten Keyser niet. Mẽ seyt dat hem dese ongonst des Paus zijnen Cantselier bestelt heeft. Want de Keyser was der Latijnscher spraer (dat hem een groote faute in bracht) onwetende. Daer nae heeft de voorghenoemde Secretarius den Paus meer dan hem beuolen was / ende den Keyser bewesen ende voor gelesen is / toe gheschreuen. Want hy voormaels oock sommigher bedreuen handelinghen wegen van Coninck Lodowijck bericht wert / des hem de Cantselier te Nuerenborch voor vijfthien Prelaten ontschuldichde ende vry maecte. Nae dat selue heeft de Canselier (als hy selue in zijn doot bedde soude bekent hebben) tot wrake / in den Persoon des Conincks aen den Paus sommige scheldtwoorden / sonder weten des Conincks in eenen brief geset / eñ toe geschict / waer wt dat allerm oft twist gecomẽ is.

Keyser Lodowijck de vierde sterf in eens boerẽ huys op de iacht by Vorstenvelt van fenijn.

Ten laetstẽ sterf desen Lodowijc Anno M.ccc.xlvij. als hy xxxij. iaer ge regeert / op de Jacht in eens Boeren huys by Vorstenvelt / als hy van een Hertoginne vã Oostenrijck wt een flessche / daer tweederley dranck in was / ghedroncken hadde / ende wert te Munchen begrauen. Ende zijn sonen deyldẽ de Lantschappen te Landtsberch. Den outstẽ Hertooch Lodowijc / oock den anderẽ Hertooch Lodowijc te Romẽ geboren eñ Hertooch Otthen den ioncsten / gheuiel hooch Beyeren. Maer Stephanus Wilhelmus ende Albertus / besatẽ neder Beyeren: Oock Hagenaw / Hollandt / Zeelant ende Vrieslandt.

Oorspronc ende aencoemst der Paltzgrauen.

So hadde Keyser Lodowijck eenen broeder Rudolphus ghenaemt / Paltzgraue by den Rijn / de selue hadde zijn stemme in de verkiesinghe / den Hertoch van Oostenrijck gegheuen / daer om wert hy van hem verdreuen. Maer de sonen en liet hijt niet ontghelden. Der seluer liet hy iij. achter / die werden seer vriendelijck vanden Keyser Lodowijck op ghehouden. Van de selue drie Sonen hebben de Paltzgrauẽ haren oorspronck ende aencoemst.

Een Comeet / Honger ende dieren tijt in Italien.

ANno Duysent drie hondert ende seuenen veertich / int Jaer als Keyser Lodowijc verscheyde / so verscheen een Comeet / twee maendẽ lanck / ende daer was op dien tijt eenen swaren dieren tijt in Italia.

Aenuanck des Otthomannischen Truckschen Coninckrijcx ende Keyserdoms.

Aencoemst des Turckschen rijcks ende haer Keysers victorie.

ANno M.ccc.xxxij. hebben de Otthomannische Turckẽ / van Otthomanno harẽ eersten Vorst / ter wijlen Paus Johannes de xxij. noch sadt / eenen aenuanck ghenomen: van welcken Otthomanno / de naevolghende Turcken den naem hebben. Als nv onder de Turcsche Vorsten twist op stont / doen gheluctet desen Otthomanno / also / dat hy terstont so gheweldich ende vermaert wert / so dat hy niet weynich steden eñ sloten in zijn gewelt en bracht: Nae het af steruen Otthomanni was Orchanes zijn soon een nacomelinck / niet min victorieus ende gheluck salich: De selue vermeerderde dat Rijck van zijnen vader aen gheuanghen. Nae desen regeerde Amurates zijnen soon / de selue wert van eenen / welcke met eenen anderẽ om dat Griecsche Keyserdom crijchde / om hulpe aen gheroepen. Maer hi vertroc met listen de hulpe / tot dat hyse beyde des Crijchs moede te zijn vernã / doen bestreedt hyse beyde / ende viel met een versch Heyr tot haer in / Ende bracht des Griecksche landts veel onder hem. Dese liet steruende / twee sonen achter / Solimannum / ende Pazaitem. Nae den afganck Solimanni / quam alle dinck aen Pazaitem / de selue dede te voren / ende eer hy gheuanghen wert / in de Griecksche landen groote dinghen. Nae de verlossinghe der seluer geuanckenisse / sterf hy in Asia aen prijs ende eer seer machtich / ende liet veel sonen achter. De outste Calepinus / die regeerde / ende nae hem zijn soon Orcanes. De selue sloech zijn vader Moyses doot / ende regeerde nae hem terstont / daer nae sonder Erue steruende. Nae den seluen heerschapte Machumetes de soon Pazaitis / ende stichte veel quaets teghen de Christenen in Europa. Nae desen regeerde Amurates zijn soon. De selue hadde eenen soon Mahumetes genoẽt / de welcke onder hem bracht twee Keyserdommen / ende twaelf Coninckrijcken. Als de selue sterf / soo liet hy na hem Pazaitem zijnen eersten gheboren soon tot eenen Turckschen Keyser / ende doen wert dat Keyserdom te Constantinopolen aen de Turcken ghekeert / ende dit is dat gheslacht der Otthomannischen Turcken / ende also heeft hem der Turcken naem vermeerdert / soo dat het selue / twelck eertijts Asia ghenoemt wert / nv Turckien heet.

Turckien eertijts Asia ghenoemt.

Linie der Keysers.

Carolus de vierde / de C.xiiij. Roomsche Keyser.

Keyser Carolus de vierde Historia / victorie / leuen ende doot.

VAn Christus gheboorte duysent drie hondert seuenenveertich / wert Carolus de vierde een soon des Conincx Joannis van Beimen / wt bestellinge ende beuel des Paus Clementis de seste tot versmadinghe ende spijt des Keysers Lodowijcks / van de Keurvorsten des Rijcx / tot eenen Roomschen Coninck ghemaeckt / ende tot eenen Keyser gecorẽ / de welcke regeerde tweendertich iaer / de selue was geheel een wel geleert crachtmachtich / deuchdelijc vroom man / in veel spraken veruaren. Hy maeckte tot vorderinghe der gherechtichheyt sommige gesetten / die noch voor ooghen / Caroline nae hem ghenoemt werden. Teghen de ongheloouige troch hy een geluckich sweert / noch by het leuen van zijnen vader / die van Bern also ionc ouerwinnende / Ende Lombardiam met gheweldiger hant beschermende. Voor Bern quam hy twee mael van het peert / ende ten derdenmael weder daer op / so Ridderlijck vechtende. In zijnen Doop wert hy Wentzelaus / in zijn vorminge van Carolo den Vranckrijckschen Coninck zynen voorzaet oft Peterẽ / nae hem Carolus ghenoemt. De grootmachtige Vorst verlichte met manieren ende goede gesetten / dat Bemische Coninckrijck: De Schole der vrijer consten te Prage op richtende / de nieuwe stadt aldaer met mueren ende tinnen begonnen / veel cloosters ghesticht / Coninclijcke Palleysen ghetimmert: Wonderweerdighe Sloten op ghericht / dat gheheele Bemische Conincrijck beureedt. Als hy nv dat Roomsche Conincrijck vercreech / soo tooch hy in Italiam / ende vertoefde onder wegen eenen langhen tijt tot Mantua: De Italiaensche oneenichheyden ouer al vereenighende.

Daer na tooch hy voortaen nae Melanen / al

daer ontfinck hy nae ghewoonheyt de yseren Croon. Naemaels op den wech nae Romen / als hy naẽ Pisa quam / stilde hy de wederpartien. Sy bewesen haer gehoorsaem / eñ offerden haer Keys. M. op de Senenses / Volaterani / Miniatenses / ende Florentinen. Ten laetsten quam hy te Romẽ / aldaer wert hy van twee Cardinalen / de welcke de Paus daerõ daer henen van Auion hadde gheseynt / ghecroont tot eenen Keyser. Also terstont werp hy den Paus te geual de Gebellinen wt / ende sette de Guelfinen in haer plaetse. Hy nam de Lombarden in zijn gewelt / ende gaf dat Etrurische Landt nae zijnen wille / oock ander plaetsen / Wetten ende Ordonnancien: De ghene / die teghen de Roomsche Kercke misdaen hadden / ghaf hy den Paus in zijn ghewelt / om deselue te verdrijuen. Daer nae tooch hy door Etruriam ende Lombardiam / wederom in Duytschlandt / ende gaf Johanni zijnen broeder Merthen in. Hy verhief de Kerck tot Praghen / voormaels tot dat Bisdom van Mentz behoorende / tot eenen Bisdom: De wech ghedreuen Brugge ouer de Mulda / nae den inval wederom bouwende / ende met groote costen de Stadt met nieuwe voorweeren beuestighende. Aen hem en was niet met allen te verworpen / noch te berispen / wt ghenomen dat hy meer des Bemischen / dan des Roomschen Rijcks profijt ende eere sochte: Het welck hem van den Gheestelijcken qualijck af ghenomen werdt. Hy beloofde eenen yeghelijcken Keur-vorst Hondert Duysent Guldens / dat sy eendrachtich de verkiesinghe eens Roomschen Conincks nae hem / Wentzelao zijnen Soon gheuen wouden. Maer als hy haer soo veel aen baer-schat niet betalen en coste / so verschreef hy haer / int ghemeyne des Roomschen Rijcks Tollen / verleende ende sette oock sommighe nieuwe Tollen. Hy sterf int Jaer Duysent drie hondert ende drientseuentich: Ende nam zijnen Soon Anno Duysent ende tseuentich / tot hem int Regiment / ende liet hem als eenen Roomschen Coninck acht Jaer met hem Heerschappen. Hy hadde noch eenen Soon / Sigismundus ghenoemt / die was te jonck. Dese Coninck Carolus heeft de Gulden Bulle ghemaeckt te Norenberch / daer inne de Ceremonien begrepen zijn / inde verkiesinghe eens Roomschen Conincks.

Twee Cardinalen / cronen Carolũ de vierde in des Paus stede.

Tollen des rijcks werden op gheset ende verset.

De gulden bulle van Coninc Carolus te Norenberch ghemaeckt.

Wonder ende mirakel der Natueren / ende een nieuwe ongehoorde straffe Gods.

VAn Christus gheboorte 1348. int eerste Jaer Caroli de vierde beweechde hem een groote seer bouen matighe / schouwelijcke / dicken roock ofte duysterheyt in de wolcken / de welcke tsamen de aerde verduysterden: Daer in vielen op de aerde neder een groot getal ghewormte in Orienten / met groot verschricken des volcks / wt welcker ghestanck ende roock een sulcke Pestilentie volchde / de welcke den gheheelen Aertbodem fenijnichde. Eerst in Asia begonnen / ende door dat aertrijck cruypende / so dat nauwelijck de thiende wt duysent en bleef. Ende sommighe plaetsen gheheel wtghebluft / wt storuen: Sommige leyden den iammer op de fenijninghe der Fonteynen vanden Joden dit Jaer gheschiet / als hier nae volcht.

Grouwelijcke teekenen / ghewormte / sterft / vier / balcken / cometen / duysternis der sonnẽ / aertbeuinghe.

Comeet eñ eenen bernenden balck aen den Hemel ghesien / oock een duysternisse der Sonnen.

ANno duysent drie hondert eñ eenenvijftich wert teghen het Noorden een Comeet in de maent December gesien. Daer na quamẽ sware winden / ende men sach eenen vyerigen balc van den Hemel vallen: Daer altemael de handelingen op desen tijt by den Paus ende Keyserdom / den grouwel ende werelts ghesteltenisse afmalende / bewesen heeft: hoe wel de Chronijcken niet alle boeuerie en beschrijuẽ / ende meer op lof dan op schelden ghestelt zijn. Int duysent drie hondert ende tsestichste Jaer / verscheen een duysternisse der sonnen / niet lange voor de doot Innocentij de seste / desghelijcks te voren noyt ghesien en is ghevvorden / soo dattet op den claren dach / nacht wert / ende ghelijck als inder nacht / alle dinghen duyster.

Joden verbrandinghe ende vernielinghe.

INt duysent drie hondert eñ achtenveertichste Jaer / zijn by nae alle Joden in Duytschlant woonende / met vyer wt geroyt gewordẽ: Daerom / dat sy alle Fonteynen int lant te fenijnigen in den sin / ende eensdeels al volbracht hadden / als haerder veel souden bekent hebben. Daer te voren / Anno duysent drie hondert seuenendertich wert een groot getal der Joden te Deckendorp in Beyerlant aen de Donaw / des Sacraments haluen / verbrant: Dat sy doorsteken in eenen gloeyenden backhouen / ende op een aenbeelt met hamers souden ghestagen hebben.

Joden in Duytschlãt by nae alle verbrant.

Een neuen Coninck teghen Keyser Carolum.

GRaue Gunther van Swartenborch een hoomoedich man / sette hem met sommigher Keurvorsten gonst tegen Carolum de vierde / eñ noemende hem seluen een Roomsch Coninc / vergaerde tegen Carolum een groot heyr. So wert hy met fenijn vergheuen / door eenen Medecijnmeester / daer in Carolus betegen was / dat hijt hadde aengtiericht: nae den doot van desen en hadde Carolus gheenen wederstant meer.

Aertbeuinghe.

ANno 1357. is in Hispaniẽ een sulcke aertbeuinghe gheweest / dat veel groote huysen in veel steden verschudden / neder vielen / ende veel lieden versmoorden.

Oproer te Nuerenburch.

INt Jaer duysent drie hondert ende achtentsestich / in de tijt Caroli de vierde / stont op eenen grootẽ oproer te Nuerenborch / daerom dat die wt den raet / ende eerbaerste den Keyser Carolum aen hinghen / tsamen met dat hantwerck der vleesch-houwers: Dat en was de ander gemeynte niet te wille / Maer de saken wordẽ door de neersticheyt Caroli sonder bloet te vergieten ghestilt / ende neder ghelept / de Gulde des hantwercks af ghestelt / de vleesch-houwers / die den raet / ende den Keyser aen hinghen / met een eewich Vastelauentspel gheurgt: De oorsakers van sulcken oproer waren sommige wt der smeden Gulde / geytbaerden ghenoemt.

Twee Grauen onthooft.

ANno duysent drie hondert ende tweemtseuentich Jaer / sloechmen den Eringher Borchgraue van valscher munten weghen / dat hooft af: Ende wert Graue Vlrich van Helffensteyn zijnen craech oft hals af ghesneden / in des Grauen van Wirtenberchs gheuanckenisse.

Twee Grauen onthooft.

Item Fridberch wert van die van Ausborch verbrant / inden crijch / den welcken sy tegen die van Freyburch ende Shoneck hadden.

Schattinghe van Keyser Carolo de vierde aen de Rijck steden ghelept.

NAe Christus gheboorte duysent drie hondert ende drieentseuentich / eyschte Keyser

Caro-

Eersten cyns ende schattinghe den Keyser vant Rijck ghegheuen.

Carolus groot goet van de Rijcstedẽ: So wordẽ de stedẽ met des Keysers raet eens eñ bewillichden: Also/dat de stadt Vlmis soude geuen tweentseuentich duysent guldens/eñ de Joden tweentwintich duysent: Die van Woerd/Nordlingẽ/Dinckelspuhel/Boyffinghen/Eslinghen/ende acht stedẽ op geene zijde der Elb/tseuentich duysent guldens: Dat en was te voren noyt gheenen Keyser oft Coninck ghescheit. Daer nae gauen die van Memminghen twee duysent guldens: Die van Augsburch seuenendertich duysent/ende de Joden aldaer thien duysent. Die ontfinghen die van Beyeren van des Keysers weghen: Ende om dat ghelt moesten de Borghers lijfrenten coopen/ymmers eenen gulden om vijf.

De Rijnsteden en wilden Carolus de vierde gheen schattinghe gheuen.

Daer nae trock de Keyser Anno duysent drie hondert ende vierentseuentich op den Bisschop van Mentz/ende woude aen dat Bisdom ende Rijnstroom met schattingen. Maer hy quam in sulcken noot/so dat hy van den Bisschop ghaley begeerde/eñ blijde was/dat hy ontliep. Hy haeste op Nuerenburch toe/eñ de Rijnsteden en wilden hem gheen schattinghen gheuen.

Dat Keyserdom vercocht.

Dat Keyserdom vercocht om tol ende ander gerechticheyt.

VAn Christus gheboorte M. CCC. lxxvj. iaer troc Keyser Carolus met zijnen soon Wentzelao nae Franckfoort/ende maeckte met gonste der Keurvorsten/den welcken hy de verkiesinghe/als ghehoort is/af ghecocht hadde/tot eenen Roomschen Coninck/dat te voren noyt gehoort en was/datmen dat Roomsch Coninckrijck coopen soude.

Daer na voer hy nae Aken/ende croonde hem op Sinte Margrieten dach. Daer nae voer hy wederom nae Nuerenburch/altemael met laghen ende listen.

Anno duysent drie hondert eñ tweentsestich/daer voor maeckte Carolus in een Concilium zijn Ridderschap dese wetten eñ ordonnantien/dat niemant in de verkiesinge tot dat Roomsch Coninckrijck en soude ghecoren ende toe ghelaten worden/hy en hadde de wetenschap van menigherley spraken/dat hy vyanden ende vrienden selue als Mitridates/mochte antwoorden: ende niet door eenen verduytscher.

Linie der Keysers.

Wentzelaus de hondert ende vijfthiende Roomsche Keyser.

DOenmen schreef duysent CCC. lxxix. Jaer/Regeerde na zijnen vader Carolo de vierde/dese Wentzelaus met ghemeyne ghecochte verkiesinge/ghecoren Roomsch Coninck xxij. Jaer/eñ nochtans de gebenedijdinge des Keyserdoms van den Paus noyt verworuen. Maer doch int xv. iaer zijns ouderdoms met Joanna zijn huysvrouwe tot Romen de Roomsche Coninckliicke croone/noch by zijns Vaders leuen ontfanghen. Hy was zijnen vader in alle dingen ongheliick/hy sochte wellust met vlucht der sorghen ende arbeyt/ende was des wijns vlijtigher ende gierigher/dan tot besorginghe des Rijcks/also/dat hy alle zijn daghen in oncuysheyt ende ledicheyt verteerde: Daerom wert hy eerst van de Lantsheeren in Bemen seuenthien weken ghevanghen ende in bewaringhe ghehouden: Doch door twee Hertogen wederom wt gebrocht/ende gheurijt. Terstont daer nae door Coninck Sigismundo tot Hongherien zijnen broeder weder ghevanghen/ende Hertooch Aelbrecht van Oostenrijck te verwaren ghegheuen/alsoo wert hy tot Weenen in schoone huysen ende cameren bewaert. Maer hy quam aldaer door onachtsaem bewaringe wt/ende ontweeck/ende quam wederdom in het Rijck. Doch als hy van zijn boose zeden/ende ghewoonlijckheden ten derden mael ghevanghen/niet en woude af laten/soo werdt hy door de Keurvorsten des Rijcks met bewillinghe des Paus van dat Roomsche Coninckrijc af gestoten oft verworpen: Eñ Robrecht Paltzgraue by den Rijn/tegen zijnen wille wert in zijn stede gheset: Onder desen Coninck Wentzelao/heeft de Hussische Ketterie harẽ aenuanck genomen. De selue Ketters ouervielen op eenen tijt na menigherley voornemen met Niclaes een Edelman van haer secte onmanierlijck dat Coninclijck Paleys te Praghe in Bemen/ende begeerden aenden Coninck/dat hy haer meer kercken in wilde gheuen. Doen hiet de Coninck den seluen Edelman haer Ouerste teghen smorgens om een antwoort wederom te comen. Daer en tusschen verwecte Niclaus dat volck al meer en meer tot oproer/so vloodt de Coninck in den Vischerat/van daer in het nieuwe Slodt/met weynich volcks/ende seynde tot Sigmundt zijnen broeder om hulpe ende bystant. Hier en tusschen liepen de Ketters rasende in dat Raedthuys/ende vinghen seuen Raetsheeren (want de elue ontliepent) ooc den Richter der Stadt/ende sommige ander Borgers/ende stieten die vant Raethuys ter vensteren wt/de Coninclijcke Camerlinck ontweeck oock. Als dat voor den Coninck quam/ende alle die teghenwoordich waren/daer af een verschricken ende medelijden creghen/so sprack des Coninex Schencker: Jck hebt te voren gheweten/dattet also gaen soude/so trat den seluen aen gegrepen den Coninc met voeten/eñ troc een sweert wt om hem te doorstekẽ/maer hy wert vā de omstāders daer aẽ belet. Niet lange daer na wert hy vā de geraetheyt geslagẽ/dat hi int lvij. iaer zijns ouderdōs sterf/als hy lv. Jaer in Bemen Coninc geregeert hadde.

Oploop der Hussitẽ te Pragen.

Nv was het een ghewoonte op die tijt by den Bemen/dat de Lichamen haerder Coninghen acht daghen met costelijcke Cruyden ghesalft/door de Kercken der Stadt beweent ende om ge dragẽ wordẽ. Maer ouermits dat de Coninginne de ketters vreesende/niet inde nieuwe stadt en dorste zijn. So en wert Wentzelaus also niet begangen/maer in een Clooster begrauen/welckers Lichaem namaels/als dat Clooster van de Ketters vernielt was/van eenen hantwercx man heymelijck daer af ghedragen wert/in zijn huys behouden/tot dat de saken tot een beter bestelte nisse quamen/ende dat lichaem Wentzelai ghesocht werdt: Doen nam de man xx. gulden/eñ gaf hem haer wijsende weder.

Dat doode lichaẽ Wenzelai wert om twintich gulden vercocht.

Na des Keysers afganck weynden haer alle Duytsche Steden van hem aen Paltzgraue Robrecht/den ghecoren Roomschen Coninck/wt ghenomen Nuerenborch/de welcke hare belofte ende eedt desen Wentzelao/ghedaen voor ooghen hadden. Ende haer nochtans voor dat ghewelt des nieu ghecoren Coninex besorchden/daerom sondẽ sy haer bootschap aen desen Wẽtzelaum/om hem te bidden/dat hijse haers eets wilde vry laten/met eerbiedinghe/hem daerom thien duysent gulden te geuen. Daer op sprack hijse los/doch datse hem seynden souden vier voeder Vorstenbergher wijns/welcken onder de Rijnsche den besten ghearcht is.

Drie Roomsche Coninghen ghecoren.

OM dien tijt/An. M.ccc.xcvj. was noch by het leuen Wentzelaus/van dẽ Ertzbisschop van Mentz ende Cuelen/Joos/Marcgraue te Merrhen tot eenen Coninck ghecoren/soo hadden sommighe Sigmundum ghecoren Coninc in Vngerẽ/Wentzelai broeder/vā sommigẽ Hertooch Robrecht van Beyerẽ/Paltzgraue by

den

den Rijn. Als nv Joos op eenen tijt tot den Coninck Wentselao na zijne affettinghe quam / so wert hy van Wentselao heymelijck op eẽ plaetse geroepen/ Eñ hy sprac tot hem: hoe wel ic weet/ dattet wt mijne verdienste oft weerdicheyt niet en is/ dat ick van de Keurvorsten af geset ben/ so ist my nochtans behaechelijck/ dat sulcke weerdicheyt aen v mijnen Neue coemt. Doen verschricte Joos/ ende viel wt vreese deser woorden op zijn knien voor den Coninck/ ende badt hem/ hem niet te ergheren. Doen sprack de Coninck: Legget alle vreese af/ want ick en stae niet alleen geerne van dat Rijc af/ maer my waer ooc leedt/ dat ict geboren bloet verhinderen soude. Maer Joos leefde alleen ses Maenden daer nae / ende liet Palsgraue Robrecht heerschappen.

Bussen ende Buscrupt geuonden/ ende vanden Stadt Crijch.

Bussen eñ puluer ghevonden.

IN Jaer 1380. wert dat moortsche duyuelsche gheschut der Bussen van eenen Monick ghevonden / ende was op dat pas der stadt crijch/ welckẽ by na thiẽ Jaer duerde/ met veel brants/ moorts/ schattinge/ bloet vergieten/ daer af langhe te schrijuẽ waer/ ende wel een eygen Cronijcke behoefde. Welcke Monick Anno 1389. van Keyser Wentselao gherichte wert. Anno 1381. begostmen te Augsborch met bussen te schieten/ ende doen wildense ghemeyn werden.

Vander Turcken victorie/ ende der Christen nederlaghe.

100000. Christenen werdẽ van den Turck ghestagen,

ANno M. CCC.xcvj. hebben de Christenen een heyrcracht teghen den Turck voor ghenomen/ daer in wt verachtinghe meer dan hondert duysent Christenen zijn doot ghebleuen/ behaluen de gheuanghen.

Een Jaer sonder wint / oock van een wolcken scheure ende donderslach.

IN Jaer duysent drie hondert eñ twee eñ tachtich en waeyde noyt geenẽ wint in Duytslant/ eñ dat coorn gheuiel seer wel. Anno duysent drie hondert drieentachtich op sinte Jacobs dach/ soo quam een wolcken breucke in de Rijck stadt Genghen / so dat menich man meynde te steruẽ: Dat water schuerde de huysen om / ende voerde dat cooren op den Acker wech. Op dien dach sloech dat onweder te Wordan aen de Danaw/ een vrouwe voor den hoogen Altaer doot.

Joden doodinge tot Noordlingen/ Augsborch/ Prage/ ende op ander plaetsen.

Joden doo dinghe op menighe plaetse.

DOenmen schreef 1384. op den vrydach nae Jacobi/ sloegen die van Noordlinghen alle haer Joden doot / mannen / vrouwen ende kinderen/ by twee hondert menschen. Eñ sy namen alle haer goet/ ende wat met den Jodẽ schuldich was / daer en gaf haer niemant niet met allen voor. De grauen van Otthing stonden oock aen de Joden/ den seluen gafmẽ haer panden weder/ sonder alle eyschinge der hooftsumme oft woecker/ met alle haer brieuen ende hantschriften.

Maer daer nae op den naesten sondach/ doen vingen die van Augsborch haer Joden/ die moesten haer geuen tweentwintich duysent gulden/ eñ daer nae in alle steden werden de Joden doot gheslaghen oft gheuanghen.

Daer nae 1400. quamen de Pragen in Bemen tot een oproer / ende ouervielen de Joden / namen hen hare goeden/ verbranden haer huysen/ ende sloeghender sommighe duysent doot / maer de ionghe kinderkens werden ghemeynlijc veel totten Doop behouden.

Bisschop van Augsborch eertijts ontrouwe.

IN Jaer duysent drie hondert achtentachtentich wert de Bisschop van Augsborch ontrouwe aen de stadt Augsborch. Ende in dat/ dat hy eñ een capittel der stadt gesworen had / meyneedich / daerom brakense den Bisschop te Augsborch zijn Palleys af/ den Deken zyns huys/ eñ de munte die by dat Berlach aent vleesch-huys stont/ leydense ter aerden.

Bisschop van Augsborch trouweloos.

Afual der stadt Wirtzborch van haren Bisschop.

DOemẽ telde 1389. viel de stadt Wirtzborch/ wt oorsake van harẽ Bisschop aen dat rijc/ ende onderwierpen haer Wentselao den Roomschen Coninck / de selue verlietse / alsse de Bisschop aen taste/ om haer afuals wille. Also moestense haren Bisschop eenen slach leueren / maer dat stadt volc verloort / ende werdẽ by vier hondert borghers als schelmen doot gheslaghen / de andere werden gheuanghen ende gheschat/ ende de stadt wederom in ghenomen. Daer nae Anno 1426. hielt dat capittel met de borghers tegen dẽ Bisschop. Maer als de Bisschop haer te sterc wilde zijn / soo vielen sy weder van de borghers aen den Bisschop / eñ werden wederom by hondert borghers verslaghen.

Wirtzb. valt van haren Bisschop.

Ghebodt des Keysers/ vander Joden weghen.

ALsmen schreef 1391. doen ginck een ghebodt des Keysers Wentselai in alle Rijcks steden wt / dat alle de Joden die daer in waren / allen Edellieden hare brieuen / pant ende hooftgoet weder ghenen souden/ ende van schade vry zijn/ sonder alle vergheldinghe oft lossinghe. Wat de borghers schuldich waren / dat soudemen half quijt laten / ende gheenen woecker van haer nemen/ sonder alleen de halue hooftsomme.

Oploop te Augsborch van der Schattinghe weghen.

IN tiaer 1397. begost een groote twist te Augsborch onder de Ghemeynte/ van der schattinghe wegen / Also lieten doch de ander gilden alle daer af/ behaluẽ de Weuers/ Backers/ Schoenmakers/ Schaftmakers ende Smedẽ / dese vijf gilden quamen te samen tot het Minnebroers clooster/ Doen seyde den raet tot haer / datse af staen/ met vertroostinghe haerder begeerten in ghedachtenisse te zijn/ ende ter herten te nemen. Dat gheschiede / daer nae hielmen eenen raet/ doen lietmen alle schattinghe achter.

Linie der Keysers.

Robrecht de C. xvi. Roomsche Keyser.

Oploop te Augsborch.

IN Jaer 1400. vercoren de Keurvorsten / nae affettinghe Wentselai des Beemschen / desen Robrecht Hertooch in Beyerẽ / ende Palsgraue by den Rijn / die regeerde thien Jaer te Cuelen vandẽ Ertzbisschop aldaer gecroont / oft als de ander willen/ van Paus Bonifacio goetwillich met de Croon begaeft / ende tot dat Rijck beuesticht. Maer hy wert voort terstont vande Florentiners tegen den Hertooch van Milanẽ Galeaceo / om hulpe aen gheroepen / ende hem een merckelijcke groote somme ghelts daerom belooft / doch met sulcker condicien / dat selue te voren niet te ontfanghen / eer dat hy dat Milaensche heyr versloech/ so quam hy terstont met sulcken volck/ diesghelijcks te voren noyt by eenen Coninck en was ghesien geworden/ in voornemen / also op den wech de Keyserlijcke Croon te ont-

te ontfanghen vanden Paus Bonifacio. Als hy nu op Milanen trock/ so wert dat ghelt vanden Florentiners bestelt. Terstont dede hy met den Hertooch van Milanen eenen slach. Eñ zijn heyr was verscheurt/ ende in de vlucht geslagen. Eñ als hy na Trenten keerde/ doen trock van hem af de Bisschop van Cuelen/ Hertooch Lupoldt van Oostenrijck/ wederom na huys. Maer Robrecht van Trentē door Teruis na Padua. Aldaer seynden de Florentiners weder tot den Coninck/ met aenroepinghe/ om den crijch weder aen te nemen. Maer doen zijt van der Soudien weghen niet eens en costen werden/ ende niet so veel ghelts daer en woude zijn/ als de Keyser begheerde/ so en wilde hy niet daer aen/ ende seynde zijnen Ruyters toch na Teruis/ ende hy trock op Venegien/ om de stadt aldaer te besien. Ende als hy daer de Venetianen zijn geleden nederlaghe vertelde/ soo en hadde hy ten laetsten noch den Paus/ noch de Florentinen/ noch de Venetianen tot bystant/ ende vielen met dat gheluc altemael van hem/ dat hy weder in Duytslant keerde/ eñ hielt tot aen zijn eynde met den Paus Gregorio/ seggende: Dat Pysonische Concilium was met ordentlijcke maniere ghehouden. Ten laetstē sterf hy by Oppenheym/ ende leyt te Heydelberch begrauen.

De Vorstē vallen inṫ noot van Keyser Robrecht.

¶ Tamerlanes de Coninck der Tartaren of Parthen/ een gheessel Gods.

ANno M.CCC.xcviij. was Tamerlanes de groote Coninc der Tartarē oft Perthē/ wt slechten ouders gheboren/ eerst een Rotmeester/ namaels van zijne seer treffelijcke bequaemheyt zijns lijfs weghen/ een Hooftman oft Hertooch ouer dat volc: Daer mede vercreech hy de heerschappie der Parthen/ ende voortaen al wat hy aē greep/ bracht hy onder hem/ de Scythen/ Hyberos/ Albanos/ Persas ende Medos/ Mesopotamiam/ ende Armeniam/ door de riuiere Euphraten treckende/ met veertich duysent Peerden/ ende met ses hondert duysent voetknechtē/ dat gheheel cleyn Asiam verwoestende/ ende den alder machtichsten Coninck der Turcken/ Pasaiten by de Armeniers bestrijdende/ ende versloech hem by twee hondert duysent menschen/ eñ nam den Coninck selue gheuangen/ eñ hē als een wonder-dier in eenen Voghelcorf door gheheel Asiam rontom gheuoert. Zijn Heyrleghers waren met Tenten ende Straten/ ghelijck een stadt ghemaeckt/ ende een yegelijcke hanteeringhe/ neeringhe ende coopmanschap zijn plaetse gheordineert/ daer in vantmen/ al wat de menschelijcke nootdruft begheerde/ ghenoech. Daer en had noch roouerie/ noch moort gheen plaetse. Hy sterckte voortaen zijne macht in Egyptē door gheheel Asiam wt/ Smyrnas/ Antiochiam/ Sebasten/ Tripolim/ Damascum/ eñ veel ander geweldighe steden in nemende/ slichte hy gelijc ter aerden. Soldanum den Egyptischen Coninck hadde hy gheuanghen. Item de stadt Capham in genomen. Wanneer hy hem voor een stadt legerde/ so sloech hy op den eersten dach een witte Tente op/ dat beteeckende ghenade ende aenneminge der ghene die haer op gauen. Op dē tweeden dach/ een roode/ dat bediede bloet. Op den derden dach een swarte/ dat bediede gheheel vernielinghe der Stadt ter aerden. Eens vertrack de opgheuinghe eender stadt tot op den tweeden dach: Doē seyndense alle haer kinderē eñ maechden wt in witte cleederen/ Olijftacxkens voor haer draghende/ in hope met haerder onschult/ des Vorsten toorne te versoenē. Maer hy bestelde datse altemael vanden Ruyters toch werden vertreden/ ende de stadt te verbernen.

Tamerlanes des Coninex Tartarorum victorie eñ geluck.

Tamerlanes vangt den Turckschen Keyser/ eñ sluyt hem in eenē voghelcorf.

Maer als hy van eenen wt de heymelijckste zijns ghesins gheuraecht wert/ waerom hy die grouwelijcheyt also ghedaen hadde aen dat onschuldich bloet/ so heeft hi hem toornichlijc met ontstellinge zijns gelaets ende aengesichts/ ende met vyerschietende oogen geantwoort: Meyndy dat ick een mensch ben? Neen/ ghy dwaelt ick ben den toorn Gods/ ende een verwoestinge der aerdē. Siet voor v/ dat ghy my hier na niet meer aen en coemt met sulcker vraghen. Die desen tyran gesien hebben/ segghen: Hy is den rasenden Hanibal gelyck gheweest in alle raserie.

Tyrannische reden Tamerlanes.

¶ Een Comeet ende Pestilencie.

INt Jaer duysent vier hondert ende een/ verscheen een groote Comeet ofte Pauwensteert aen den Hemel/ als Coninck Robrecht om de Croone nae Romen woude trecken.

Anno M.CCCC.eñ seuen was eē treffelijcke Pestilentie in Swauen/ ende eenen seer couden winter. Int Jaer daer na saten de Priesters te Augsborch in dat voghelhuys op den Berlach/ ende de Marschalck vocht met den Nachsenacker op de wijnmerckt om dat leuen.

Twee van dē Edeldom/ vechten om dat leuen.

¶ Slach der Duytscher Heeren teghen de Tarteren.

DOenmen schreef 1410. werden in den slach der Duytscher Heerē/ met den Tarterē/ op der Duytscher Heerē zyde/ eenēveertich duysent mannen/ maer van den Tartaren ende Reussen hondert ende vijfenveertich duysent verslagen.

¶ Nederlaghe der Studenten ende Papen tot Parijs.

ANno 1418. versloech dat stadt volck te Parijs in Vranckrijck/ in eenen oploop/ bouen die thien duysent Studenten ende Papen. In dat selue Jaer brack de Zee wt by Meron/ ende scheurde de stadt Meron/ ende dat gasthuys daer buyten/ de Kercken met de Papen op den Altaer/ ende alle die daer inne waren/ voerdent gheheel wech/ also/ dat by de vier hondert menschen in dat water verdroncken zijn. Oock een kint in een wieghe/ ende een Cat daer op wert henen gedreuen/ maer dat selue kint wert wtgeholpen by Botzen/ ende oock de Catte.

Oploop te Parijs tegen de Papen eñ Studenten.

Linie der Keysers.

¶ Sigismundus/ de hondert ende seuenthienste Roomsche Keyser.

INt Jaer M.CCCC. ende x. wert Sigismundus Keyser Carolus de derde soon/ Coninck in Vngerien ende Bemen/ te Franckfort vande Keurvorsten tot eenen Roomschen Coninc ghecoren/ een gaefrijck/ weldadich/ wereltbescheyt man/ oock aen heerlijckheyt des lijfs/ heerlijck/ in vrede ende crijch hoomoedich/ doch meer tot vrede dan tot crijch gheneycht/ een liefhebber der deuchden.

Keyser Sigismundus Historie/ leuen/ reyse/ victorie ende doot.

Voorts terstont nae aenneminge des Rijcks/ quam hy na Romen met machtigen heyre om de Croone/ die wert hem van den Paus terstont ouer ghegheuen. Namaels doortrock hi rontom met gheweldighe heyrcracht bynae geheel Galliam/ aen ghene zyde des Lombardischen gheberchts/ van des crijchs wtrichtinghe weghen. Hy vergaderde met wtnemenden arbeyt ende oncosten/ Italiaenschen/ Gallischen/ Hispanischen/ ende Engelsche natien in een Concilium/ tot Costnitz/ van boose ghesteltenisse wegen der Roomscher kerckē in hope den afgeuallē gemeynen Christelijcken staet wederom op te richten. Nae nederlegginghe der seluer twistinghe ofte Schisma/ maecte hi Vitoldum den Hertooch vā Littaw tot eenen Coninck. Pruyssenlant/ dat hem de Coninck van Polen af ghenomen hadde/

bestelde

bestelde hy desen wederom te gheuen. Maer hy en was niet seer gheluckich int Crijghen / noch teghen de Turcken / noch teghen de Hussiten in Bemen. Conincks Lodowijcks dochter wert zijn eerste huysvrouwe / de selue wert met hem gecroont. Doch ouerwan hy der Bemen Lant / na veel teghenspoets. Hy gaf Hertooch Albertus van Oostenrijck zijn Dochter Man Merren / ende Borch-graue Frederick van Nuerenborch / de Brandenborchsche Marck. Hy regeerde in onstadich gheluck ouer vijftich Jaer. Ende sommighe segghen dat hy eerst in zijn Ouderdom tot de Keyserlijcke Croone ghecomen / ende vanden Paus Eugenio ghecroont is. Na de afsettinghe veler Pausen / als hy ten anderen mael in Italien trock / is hy van daer na Mantua gereyst / ende aldaer Johannem Franciscum in gheset tot een Mantuaensche Graue / ende hem met de Venegiers vereenicht / ende voortaen na Basel / van daer na Olms / wt Olms na Rijnsborch den wech voor hem ghenomen / voleynt. Aldaer quam een groot ghetal der Bemen / ende bekenden hem als haren Heere. Daer nae wt beweginghe der Hongeren is hy te Rijnsborch op een Schip gesetē / op de Donaw / na Ouen gecuaren / aldaer maecte hy hem de Vorsten eñ Lantsheeren des Beemschen Conincrijcx / daer henen geeyscht / tot vrienden / ende deylde te Stoelwijssenborch / xl. M. gulden onder haer wt / met bestemminghe eens daechs / op welcken hy te Bemen comen woude. Daer na quā hy na Iglaw / ende na het gheschiede verdrach Anno duysent vier hondert sessendertich te Praga in geredē / eñ van de Bemen seer eerlijck ontfangen. Aldaer is hem van de Lantsheeren ende Steden / huldinge ende schuldigen Eedt gheschiet. Daer quamē de Orden der Gheestelijcke weder nae Praga / dies verblijde hem den Roomschen Stoel / ende de Paus Eugenius seynde hem eenen gulden Roose voor een teecken der blijschappen. De Hussen waren een weynich ghestilt / ende haer ketterie was verstoort.

Sō begost nv de Keyser oudt ende cranck te werden / ende dat Ouderdom op hem te laden. Doen ouerleyde Barbara de Keyserinne / hoe datse in het ghewelt ende Rijck na zijnen doot blijuen mocht / ende nam voor haer / alsoo oudt ende sotachtich / nae haers Heeren doot weder te houwelijcken. Doen de Keyser des eergierigen / dullen wijfs voornemen merckte / soo liedt hy hem in Merhern voeren / om zijnder dochter mā Aelbrecht voor zijnen doodt noch eens te sien: Daer noemde hy hem wt sonderlijcke gonste / die hy voor allen tot desen zijnder Dochter man droech / tot eenen Nacomelinck na hem in zijn Rijck / ende gaf hem zijn stemme / met begheerte aen de voornaemste in Hongerien ende Bemen / om zijnen laetsten wille te laten geschieden / ende sprack: Dat Rijck waer salich / dat welck zijn dochter man voor staen soude. Daer en tusschen ginck hy gheringhe den wech van alle vleesch te Wardeyn / ende wert Coninckljck begrauen.

Op een reyse werden hem veertich duysent gulden wt Hongerien / gheheelbaer gelt toe ghebracht / ende in de Schatcamer ghelept. Als nv de Keyser te slapen hem gheneycht had / ende by hem seluen ouerleyde / sulcken ghelt wel erghens aen te legghen / so wert hy in dat fantaserē wacker / ende weckte zijnen Camerlinck op met beuel / om zijnen Raet / Hooftlieden ende Rotmeesters zijnder Ridderschap / haestelijck tot hem te comen. Den Raet te middernacht ontboden / verschrickten / sorghende: Den Keyser waer onghelück aen gecomen / quamen haestelijck / vraghende de oorsake sulcker snelder ontbiedinghe. Doen ontdeckte de Keyser voorts terstont den roep / ende deylde dat ghelt onder haer wt / seggende: Nv gaet henen / nv mach ick vry ende gerustelyck slapen / want dat my den slaep heeft verhindert / dat draecht ghy lieden mede wt.

Twee heyr-tochten teghen de Beemsche ketters / de Hussiten genaemt / in Keyser Fredericx tijden / wel aen te mercken / ende ter herten te nemen.

Anno duysent vier hondert eenentwintich / als Paus Martinus dat voornemen ende ghewelt der Hussische ketterie (alsmen noemt) in Bemen / niet alleen aen menichte der personen / maer machticheyt der cracht vernam / soo schicte hy eenen Cardinael in Duytslant / teghen de Beemsche ketterie een heyrcracht te vergaderē. Daer toe wert Keyser Sigismunds bystant aengheroepen / ende de Pauselijcke heylicheyt. Daerom werden drie geweldighe heyren voor genomen / om de ketterye te gronde wt te royen. De Hertoghen van Sasschen ende de Zeesteden hadden dat eerste heyr. De Marckgraue van Brandenborch met de Francken ende Norgowers dat tweede / ende Ottho de Ertzbisschop van Trier / de Rijnsche heeren / Beyeren / tsamen met de Swauische Rijcxsteden dat derde heyr / ende trock aen drie eynden in Bemen door dat woudt / ende quamen te samen in eenen wagenborch. Maer de Bemē vergaderden haer haestelijck / tot wederstant / eñ trocken teghē den onsen bouen maten seer stoutelijck. Als sulcx den onsen te kennen gegenē wert / so vloden de onse / al eerse noch eenige vianden teghenwoordich sagen. De Cardinael quam onsen vluchtighen te gemoet / met vermaninge van de vlucht wederom te keeren. Maer het was al te vergeefs / een yegelijck vloot wech / als oft hem lijf ende leuen goude: Ende de Bemen ouerwonnen onsen crijchtoch / den welcken sy inde vlucht / achter haer ghelaten hadden / van des haestigen op brekens weghen. Daer nae trocken sy in Mijchsen lant / dat verdoruen sy. Ende als sy in dat Marckgraefsche ende Nuerenburchsche lant eñ ghelegentheyden voort aen quamen na huys / daer worden sy met ghelt af gestilt / ende quamen roofrijck tot huys.

Twee Heyrtochten tegen de Hussiten in Bemen.

Als sulcke schandelijcke vlucht voor Keyser Sigismundo quam / so voechde hy hem na Nuerenburch / ende vergaderde op een nieu een heyr teghen de Bemen / daer toe seynde oock Paus Martinus wederom eenē Cardinael met genade ende aflaet teghen dese Ketters. Alsoo quam de Cardinael te Nuerenburch tot Keyser Sigismundus / aldaer wert een groote vergaderinge der Vorsten / ende wert een nieuwe heyrcracht teghen de Bemen besloten. Daer toe seynde de Marckgraue van Brandenborch / oock de Bisschoppen van Bamberch / Wirtzborch / Aichstadt / Trier / Cuelen / hare hulpe de Keyserlijcke Rijcxsteden altemael wt begheerte des Keysers / also / dat alleen / van ruyters by veertich duysent te samen ghecomen souden zijn. Also toghense teghen Bemenlant / ende verwoesten veel kettersche stedekens ende dorpen. Nv waren de Bemen ten tweeden mael inde teghenweer ghewapent geheel stoutelijc ende moedich. Daer quam onuersiens noch sonder aen grijpen / een sulcke verschrickinghe ende oproer in den onsen / datse haer als te vorē op de vlucht gauen / eer sy noch eenighen viant aen saghen.

Twee vluchtē der Duytschen aē de Beemsche Ketters.

Als Hertooch Aelbrecht van Oostenrijc / van de vlucht niet wetende / den Toch voor ghenomen had / so maecte hy hem ooc op met een heyrcracht oock op de Ketters te trecken. Maer nae dat hem de vlucht vercondicht was / so schecpte hy door Merhern / de welcke hem doen ter tijt noch niet ghehoorsaem en waren / ende verbrande by vijf hondert dorpen / eñ wan de steden met

ghewelt

gheweldt / oock veel doot ſlaende / ende benaude dat ſelue volck / datſe haer begaven met ſulcker condicien / dat hyſe van des geloofs weghen vry laten ſoude / als dat Concilium te Baſel bekende. Daer nae trock de Pauſelijcke Legaet wt Bemen nae Baſel / daer wert een Concilium gehouden / van dat ſelue volcht hier nae breeder.

Hiſtorie van de Huſſiten ende haren crijch / vā Alberto Crantz in Vandalia / onder ander Hiſtorien int ix. xj. eñ xij. Boeck int Latijn beſchreuen.

Alb. Crantz lib. x. ca. xiij.

DEr Huſſiten crijch / Anno duyſent vier hondert ende ſeſthien / niet ſeer ongheliijck der boeren oproer ende brant / Anno M. D. xxv. heeft hem alſo ghemaeckt.

Als Johannes Hus der Bemen Martelaer nv in dat Concilium te Conſtnitz verbrant / hem veel aenhangende ghemaect / ende zijn doot / zijn ketterie meer dan zijn leuen wt verbreyt hadde / alder meeſt te Prage in Bemen / ſoo vielen die / die in de nieuwe ſtadt waren / niet hoopen in de oude ſtadt / daer den Raet vergadert was / denckende hoemen dit quaet ende ketterie / ſoo Joannes Hus aldaer ghezaeyt hadde / mochte tegen ſtaen. Als ſy nv dat gerommel hoorden in dat Raethuys vallen / ſoo liep daer af wie dat doen conde. Seuen wt de Raetſheeren ghevonden ende aen ghegrepen / werden door de venſteren wt dat Raethuys ghestort: Sy namen dat Slot te Praga in. De Vorſten van Myſſen waren de eerſte int harnaſch / om ſulcken hoomoet te wreken / ende trocken voor Praga / ende beleghen de ſtadt / ende verdoruen alle dinghen daer geheel rontom. Doch dat ghemeyn oproerich volck viel toe / meer wt ſotachtige pueringe ende hoomoet / dan wt aendacht (ghelijck by onſen tijden oock gheſchiet is / ende noch dieden geſchiet) eñ liep ouer hoop tot het Sacramēt / ende grepen dat ſelue aen. Der ſeluer eene liet Coninc Wentzelaus verbranden om deſe ketterie wille. Een Ridder nam eenen Prieſter den Kelck van den altaer / ende dranck eerſt daer wt / eñ bracht zijne medegheſellen / ende ginck daer mede in de herberghe. Doen maeckte hem des Prieſters broeder / eē berchwercker op / ende verwaerdent met ſommige geſellen / daer toe willich ende geneycht / de voorghenoemde Ridder voor de herberge ſprack hem daerom aen / ende ſloech hem met zijne hant doot / zijne knechtē wildē dat wreken / maer ſy werden alle verſlaghen. Daer nae haeſtenſe met hoopen by malcanderen / ende liepen haeſtelijc na de Cartuyſers / ende verworchden al wieſe vonden / eñ leyden dat Clooſter van gronde op daer neder / dieſgelijcks oock alle andere geeſtelijcke orden / Stiften ende Clooſters. Aldermeeſt ſettenſe haer aen de Predikers ende Minnebroers / door welcker aenclacht / haer meeſter / Joannes Hus ghedoot was.

Oproer te Praga in Bemen.

Alb. Crantz Lib. x. Cap. xxvij.

Moort eñ ſotachtigen puer om tſacrament

Van der Huſſiten crijch / ende menichuoudighen oproer.

VEel verſoeckens was van de Vorſten / Heeren / Coninck / Paus / Biſſchoppen / Ban / om deſe nieuwe leere ende ketterie af te ſtellen / maer al te vergeefs. Eenen Raet beſcheyde eens de Ouerſte van deſe Secte / ende vermaendenſe vriendelijck om af te ſtaen. Als ſy nv niet en wildē / ſo eyſchtenſe heymelijc dē Hangman in / ende lietenſe dooden / dat bloet dat door de goten wt liep / maecte de ſake openbaer. Ende daer quam eenen oploop / alſo en warē de Raetſheeren niet ontloopen / ſy waren al verſlaghen gheweeſt. De doode lichamen droegenſe op de ſchouderē voor heylichdom in de ſtadt om / eñ ſongen voor haer dit Reſponſ. Dit zijn de Heylighen / die voor dat teſtament Gods haer bloet hebbē vergoten / etc.

Deſe Ketters hadden int crijgen ſeer wonderlijcke victorie ende geluck / dies ſy haer ſeer goet achten / ende hoomoedich werdē / ende meynden haer ſake daer mede te rechtueerdigen.

Alb. Crantz Lib. x. Cap. xxx.

Zeuchus een raſch dapper Crijchſman des Coninck / nā met liſten Brieuen van den Coninc / als oft hy zijnder aen genomen Ketterie een berouwe hadde / om dat Slot te Praga te beſchermē. Als hem dit gegeuē wert / ſo maecte hy hem op / eñ vercreech onder weghen veel Huſſiten aen hem / ende trock voor dat Slodt / ende toonde dē Brief daer voor / ende wert terſtont in ghelaten: Alſo ioegen ſy de bewaerders (vant Slodt) wt / de Kelcken / Clepnodijen / Monſtranſen / Syden ghewaet / Siluer / Goudt / wtdeylende / Dat Heylichdom verbranden ſy / wt de Ornamenten ſneden ſy cleederen wt. Als nv Zeuchus op een tijt wat verre van dat Slodt wt reedt / ende dat Slodt zijne vrienden ende gheloofghenooten betroude / ſo ruſten hem terſtont Johannes Polents met Wapenen / Cleederen / Peerden / Crijchs vanen / ende alle toeruſtinghe dē Toch ghelijck / quam alſo voor dat Slodt / den ſeluen wert terſtont de Poorte op ghedaen / ende de ſake niet wetende / als oft Zeuchus geweeſt waer / in ghelaten. Alſo nam deſe den Coninc dat Slot weder in / ende alſo wert liſt met liſt betaelt.

Oploop ende moorderie der Huſſiten / ende van de victorie der Vorſten van Myſſen.

SO raeſdē de Huſſiten alder eerſt door dat Coninckrijc / verbranden Steden eñ Dorpen / vernielden Kercken ende Clooſters / verſloeghen ſonder ghetal Monicken ende Papen / ende vernielden met ſeer wonderlijcke grouwelijcheyt alle dinghen / ſcheynden de maechden / geen macht en ſtont haer teghen menichmael / hoe wel haerder weynich waren / ſoo ouerwonnenſe nochtans eenen grooten Toch. De Keurvorſten quamen daer toe (vermaent zijnde) met ghewapender hant om dit quaet teghen te ſtaen. Het is menichmael verſocht / maer al te vergheefs. Ende hoe wel ſy al ſchoon ſomtijts / nochtans ſeer ſelden / onder lagen / ſo ſtonden ſy altijt tot de weeringhe ſtercker weder op. Den ſeer wel beſetten ende ſterckē Berch Cudwis namenſe terſtont in. De Vorſten trocken na de ſtadt Bruxa / den vianden te ghemoet / daer leden de Ketters een groote nederlaghe / alſoo datſe na de Stadt de vlucht gauen. De Vorſten volchden haer na / beleghērden ende beſtormden de Stadt. Als nv de mueren (als ſy meynden) van de Buſſen by na geweken waren / ſo ſteldenſe de Roomſche Chriſtenen met Schilden aen de mueren / om die te houden ende te onderſetten. Maer men hiel ſo hert aen / dat de Stadt ſonder ſchade der geuanghen vry ghewonnen wert / Noch en brack deſe nederlaghe dat herte der Ketters niet.

Den derdē oploop der Huſſiten te Praga in Bemen.

Van eenen grooten Toch teghen de Huſſiten / wt Alberto Crantz / Lib x. Cap. xxxvi.

PAus Martinus gaf ouer deſe Ketters vollen Aflaet wt / daer quam te ſamen een ontallijcke menichte van Ruyters ende voet volck met grooten moede: Wie dat niet en trock / die ghaf ghelt / oft ſeynde zijnen Soldenaer in zijn ſtede / veel volcx ſeynde op haer eygen coſtē Ruyters ende voet volck / veel trocken op haer eygen Soudie / in meyninghe dat volck altemael wt te roeyen / ende dat Bemer landt met Duytſchen ende andere Chriſtenen te beſetten. De Vorſten werden terſtont eens / hoe datſe de ſake wouden beghinnen / ende den Strijdt volvoeren. In den Raetſlach ghinck onder hare medegheſellen een verſchrickelijck vyer op / niemant en wiſt van

Eenē grooten toch der Vorſten tegen de Huſſiten.

waer

waer dattet quam/van de vianden / oft wt verswijminge der vrienden/mits dien datse daer in verschrickinge stō stonden/de wapenen eñ Peerden wt de Tenten eñ Leghers wech treckende/ so vielen de vianden wt de naetste stadt strax in haer/alsse indē rooc ende arbeyt verwert warē/ ende verworchden vanden onbereyden vele.

Also verginck desen machtighen Toch / met groote macht aen gevangen / want wie dat met ontloopen hē seluen wel bergen mocht / die was seer gheluckich.

Inden Aftoch keerden de Vorsten / de welcke teghen de Bemen gherust waren / de wapenen selue tegē malcanderen / Marckgraue Frederick van Brandenborch trock Hertooch Frederick van Beyeren in zijn Lant / ende wierp daer neder al wat hem teghen quam / ende wan hem op den seluen Toch af sessendertich vlecken ende Sloten.

Eenen oploop tot Pragen om een Augustijner Monick wille.

De vierde oploop der Hussiten in Bemen.

TE Prage inde oude Stadt woōde een groot deel Duytschen / die veruolchden de ketters van de nieuwe Stadt. Een Augustijn/een costelijck Predicant/was in der Hussitē Leere / vyerich / soo dat hy met vryer stemme oock in de oude Stadt zijn Ketterie wt te gieten vermoede/ den seluen vinghen de Raetsheeren met sommighe zijne navolghers/heymelijck / om die in een eewighe gheuanckenisse te sluyten. Dat quam wt door een out Wijf met groot gheroep: Daer verhief hem een toe loopen stracxloops nae dat Raethuys / van dat volck / wie dat sy daer vonden die moestet becoopen / sy eyschten haren Predicant met grooter ontsinnichept/ sy wierpen dat vyer in dat Raethuys / om dat aen te steken. Om desen tijt/ Anno duysent vier honderd twientwintich / wert de sake altijt booser/ ende de Ketters vermeerderdē menichuoudich/ sy seyden / de orden der Monicken ende Nonnen waren des Duyuels vonden. Het was alleen een rechte warachtighe ende reyne Gheestelijchept / de welcke alle Menschen in Christo ghedoopt / bekennen in een groot Clooster der Kercken / onder den Abt Christo.

Christus eñ Abt vandē Hussiten ghenoemt.

Sy belegherden Karlsteyn dat voornaemste Slodt in het Rijck / wel besedt / den seluen ontbrack op die tijt Prouande / ende en waren oock niet sterck ghenoech / henen wt te vallen om eenen slach te slaen. Drie Vorsten quamen haer te hulpe / met drie hoopen grepen de belegheraers aen / slooghender sommighe duysenden doodt: De andere dreuen sy op de vlucht. Also werdt dat Slodt verlost / in welck veel costelijcke cieragien ende ornamenten des Rijcx geuloden / op bewaert wert / oock de selue die Carolus de iiij. daer henen gheuoert hadde.

Toch der Hussiten in Mijssen.

Menigerley wapen heyrtoch/ victorie / eñ moort der Hussiten teghen hare vianden.

DE macht deser Ketters sterckte hem dagelijcx / so datse haer aen Bemen niet ghenoegen en lieten / maer alle dingen na haren wille te ordineren. Sy trocken met heyrcracht om wrake te soecken in Mijssen: Voerden wt vier duysent Lancē/dat is twintich duysent/oft opt weynichste sesthien duysent Ruyters. De Vorst ruste wt den zijnē/ses duysent/om van achter in haer te vallen in de belegheringhe / dewijle sy voor de stadt Dura laghen in Mijssen.

De Hooftmā in de stadt viel by nacht wt met vermaninghe aen de borghers/ de stadt cloeckelijck te beschermē / hy verhoopte de vyanden op vier maten aen te grijpen/datse den moet te stormen henen leggen souden. De wetenschap quam voor de Hussiten/ door eenen wt geuallē terstont wt de stadt / sy souden terstont ende dapperlijck aen grijpen ende stormen / want de besettinge is weech. Also spandense hare cracht machtich aen/ stormden sonder op houden / ende met stadelijcken aen houwen vermoeyden sy de borghers / so dat de vyanden de mueren ende stadt in creghen. Daer sloegense al doot / sonder alle ontferminge al wat leuen hadde / veel ontliepen in de kerckē/ die verbranden de vianden alle met vyer. Alsoo wert de gheheele Stadt neder ghelept / ende niet dan een graf haerder borgers. De Vorsten waren onwillich / ende wentelden also den block op den Paus ende gheestelijcke / die souden sulcke dinghen stillen / segghende: Waer toe soude haer anders de heerschappie der landen zijn? Datse daer af hoereren / hooueerdich zijn / vet werden/ iaghen souden/etc. Oft dat sy hare Vaders verheffen / ende onder de Vorsten tellen.

Als nu den victoriosen Hussitischen hoop / in de wederom reysinghe met roof beladen was / so vielen in den seluen op een gheleghen plaetse / de Mijssenaers / ende versloeghen haerder [van de Hussiten] by drie duysent. Maer ten was niet met allen teghen desen slach / welcke de ketters in een stadt volbracht hadden. En hadden zijt niet onuersiens ende roeckeloos aen gheuallen/ ten ware nauwelijck geschiet / dat de victorie op hare zijde gheweest ware. Victorie der Hussite.

Nv oft wel Joannes Wicleff / Joannes Hus/ Hieronimus van Prage / sommighe (van velen geacht) Christelijcke artijckels voor handē hadden/als wy in dat tweede deel der ketters Cronijcke die na de ordeninge hooren sullen/ eñ haer dit oproerische wesen/ om hare leere by auontueren niet ghedroomt en heeft / datmen dit hare Euangelium also rumoerachtich met dē sweerde voorvechtē soude/ nochtās so verstaet het dat woedēde gemeyn volc altijts verkeert / alleē als het wil/en dat terstont wattet geerne hoort. Also richte de Duyuel onder dese waerheyt/eenen oploop aen/daer mede hi sulcx suspect ende der werelt haetachtich maect/datmen daer af/als van eenē gronwel spout/ende op de oude bane blijft/ daer mede verderft hy wt Gods toelatinge/ om dat wy ondancbaer der waerheyt niet weert en zijn/ alle dinck. God helpt ons allen.

Toch der Mijssenaers in Bemen.

TE Nuerenborch hieltmen raet / hoemen de sake wilde aen grijpen / om dese ketters te vernielen/ de Duytschen alsse met velen/te samen quamen / trockense de sake meer op / dan datse/ den begonnen eenen wtdracht maecten. Dat geroep ginck ouer al in Mijssen/ hoe dat de Bemē inde rustinge waren / om Weyssenzee de stadt in Mijssen te ouervallen. De borghers en betrouden de stadt niet (nidts datse een stercker stadt om gekeert sagen) ende vielen wt / een peghelijck waer hy henen mocht / droeghen wech alle haer varende haue / op een beter bewaerde plaetse/ ende lieten de stadt ledich. De Vorstinne ontboot dat gheheele lant op / daer quam alsulcken menichte te samen / datse lichtelijck ghewaecht waren de viandē te ghemoet te trecken. Als sy nu in Bemen / de vianden onder den Hemel vonden / legerdense haer met voordeel teghen haer/ so na / datse tot haer in haren leger schietē mochten. De vianden stelden haer menichmael in een ordeninghe / als soudense eenen slach doen / om datse de Bemen van haren voordeel wt souden locken. Dat en costen de Bemen niet langher aen sien / maer trockē oock / wt gheeyscht / wt in een slachordeninghe.

Rijckdach der Vorsten tot Nueren borch.

Den strijt en wert noch nauwe begost / de Mijssensche Hooftman / en wist niet oft wt verraderie / oft hem de saecke dus qualijck aensach/ die

die ſtelde hem met den zijnen op de loop. Doen vielē de Huſſiten in de omgeweyde inde vlucht/ ende verworchdē haer af twaelf duyſent perſoonen op den ſeluen dach/ de andere en ontquamen nauwelijck/met ſchandelijcken vlucht. De Vaēdragher ſoude namaels opentlijck bekent hebben/ dat hijſe verraden hadde/ tot wrake zijns Broeders/ als hy hem anders niet en wiſt te wrēken/ de welcke ooc om verraderie wille ontſchuldich van de Vorſten/ een weynich te voren/ onthooft wert.

Victorie der Huſſitē teghen de Duytſchen

Van de grouwelijcke raſerie der Huſſiten/ende haren Hooftman Ziſchka/Albertus Krantz. Lib.11.Cap.9.

NA de gheboorte Christi Duyſent vier hondert/ſeuenentwintich Jaer/werdē de Huſſiten altijt machtigher/ende wieſſen in alſulcken veruarentheyt des Crijchs/datſe in Ooſtenrijck ghenaecten/ tot aen Weenen quamen/ende alle dinck met vyer ende Sweert verwoeſten/ Sloten/Vlecken/Steden/ de welcke ſy om keerden/ afwierpen/ ende niemant gheen hant tegen haer op en hief. Sy hadden eenen Hooftman met een ooghe/ Ziſchka ghenoemt/ door welcx verwerkinghe ſy ouer al Victorie hadden. De een ooge verloos hy oock inden Strijt/ euen wel trock hy alſoo blint int Veldt/ wanneer hy hoorde/ dat het Heyr teghen ſtonde/ ſo vraechde hy nae de ordeninghe der Vianden/ daer op hiet hy dit ende dat doen/ ende zijn hooft en bedrooch hem nemmermeer/altijt haddenſe Victorie/ſy meynden/ hy ware eenen Enghel van den Hemel ghesonden. In zijn doot bedde hiet hy de voornaemſte tot hem comen/ eñ beual/ ſo hy met den doot afginck/datmen hem villen/ende zijn Huyt ouer een Trommel ſpannen ſoude/ voor een Perckament oft Vel/ ſoo ſouden alle hare Vianden/alſſe die Trommel hoorden/ voor haer ſonder Victorie/ ende vluchtich werden/ hy ſterf/ ſy volbrachten zijn beuel/ende het gheſchiede/ wat hy haer toe gheſeyt hadde.

Ziſchka eē blinde hooftman der Huſſiten.

Teſtament Ziſchka der Huſſiten Hooftman/ datmē zijn huyt ouer eē trommel trecke ſoude.

Sy trocken oock voort henen in Merheren ende Schleſien/ verdoruen alle dingen waer dat ſy aen quamen/ ende en verſchoonden niemant. Want ſy meyndē by auontueren/ God daer mede te behaghen/trocken door Mijſſen Lauſnitz/ ende beſtormden de Stadt Bruxa/ ende als ſy daer aen verſaechden/ ſo leydenſe haer ter zijden af op den naetſten Berch/ om de Borghers te marteliſeren. Niet langhe daer nae trock den geweldigen hoop op/den naetſten wech in de Lauſnitz voor de Stadt Luban/ ende beſetten den Berch by Bruxa met een nieuwe beſettinghe. De Borghers vielen wt/ende hielden ſchermutſingen met haer/ ende vingen haerder twintich/ dewelcke ſy dooden. Maer ſy werden doch weder in de ſtadt te vlieden ghedwonghen.

Victorie eñ loop der Huſſiten.

Voor de Stadt Luban vielen de Borghers ooc wt/de Vianden aen te porren/ maer de Huſſiten dructen terſtont te hoope by malcanderen/ ende treften op haer/ ende drongen haer ſo hert op de hielen achter aen/ datſe haer de Poorte afdronghen/ doen geſchieder een moorden ende doot ſlaen/dattet eenen ſteen mocht gheiammert hebben. Het galt al ghelijck/ Jonck/oudt/kint/ Man/Wijf/ Paep/etc. De Paſtoor vermaende de Borghers van een hooghe kercke om tegenweer/om dat Chriſtelijck bloet/ende haer eygen Lijf/ Wijf ende kint te verloſſen/ beloofde haer daerom den Hemel. Terſtont vinghen hem de Huſſiten/bonden hem aen vier paerden/ eñ trocken hem alſo grouwelijck van malcanderen.

De Prieſters liepē inde kerckē/ riepen/huylden/ende ſongen met luyder ſtemmen/ Salue Regina. Doen vielen de Huſſiten inde kercken/ rucktē de kinderkens van der Moeders ſchoot/ ende hieuwenſe in ſtucken/ doorſtaken de Papen/ de kercke lach vol doode Lichamen/ de Cloosters omme ghekeert/ Monicken/ Papen/ Vrouwen/ etc. eñ altemael verworcht/ ende de Stadt met bloet veruult. Deſe Jammerlijcke tragediē gaen alle geloofweerdicheyt te bouen.

Als ſy nv de Stadt vernielt/ende ter Aerden geſmeten hadden/trockenſe voor de ſtadt Goldberch ghenoemt/ de welcke ſy met ghelijcker raſerie verdoruen/ de cleyne kinderkens te ſamen met hare moeders doot ſloegen. Ende de raſerie teghen de cloosters ende clooſter-lieden/ is ongelooueliјck te ſegghen.

Alleen in Merheren hebbenſe deſen Somer achthien gemuerde ſteden vernielt. Sy wierpen van haer alle goedicheyt/ als oftſe gheen menſchen/maer wilde Dieren en waren.

Terſtont daer na vielenſe met heyrcracht/ in Schleſien/ ende hebben aldaer vijf/ gheen cleyne Steden met ſtormender hant ghewonnen/ ende ſonder alle onderſcheyt af gheworpen/ alle Altaren/Orden/kinderen/vrouwen/ ende Prieſters/ ſy droeghen op eenen hoop ouer al Chriſti ende der heyligher beelden/ ſtaeckenſe met vyer aen/ ende verbranden daer mede den Supprior der Predicker orden.

Albertus Krantz/ Li.11.ca.17

Een Supprior met de Beeldē verbrant.

De Roomſche Coninck Sigiſmundus ſach door de vingeren/liet het altemael henen gaē/by auontueren/daerom dat hy van de gheeſtelijcke Vorſten/ de welcke het Chriſten geloue ſouden beſchutten ende beſchermen/ ende daerom des Rijcx tol ende erfgoeden in hebben/ niet gheholpen en wert/oft/dat hy met crijch in Hongerien/ teghen den Turck beſwaert was.

Van veel heyrstochten der Huſſiten teghen ander Landen/ ende hare Victorien/Albertus Krantz/Lib.xj.

DOemen ſchreef M. CCCC. xxx. zijnſe weder in Schleſien geuallen/ doortrockē oock de Lauſnitz/ plonderden de ſtadt Godbim/ aldaer vergingē veel duyſent menſchē in deſe volcrijcke ſtadt/de welcke is geworden een ghemeyn graf haerder burgers. Dat clooſter daer in keerden ſy gheheel om/ende hinghen de Monickē ter venſteren wt/hieuwen haer handen ende voeten af/ ende watſe alleen denckē mochten voor pene ende marteliſatie/dat dedenſe haer aē. De ſtadt Preſla aenvielen ſy te vergheefs/ maer de voorſtadt roofdenſe/ plonderden ende vernieldenſe/ ſloegent altemael doot/ daer na weyndenſe haer ſwaert in Mijſſen.

Teghen deſe trocken veel Vorſten/ geeſtelijck ende wereltlijck in Mijſſen/ om met haer eenen ſlach te doen. De Vorſten wilden dat nae crijchs rechtē/de ghene/in welcx Vorſtendom den ſlach gheſchiede/die ſouden de ſchaden aldaer ontfanghen/weder vergelden/ende dit ſoude verborcht werden. Als ſy nv de ſaecke niet en conden eens werden (want de Vorſtelijcke Marcgraue van Mijſſen dit niet en wilde in gaen/ nademael het eenen ghemeynen crijch was/ eñ hem niet alleen aen en ginck/maer de gheheele Chriſtenheyt) ſoo wieſch dat twiſten ſoo ſeer/alſoo datſe weder af ghetrocken/ ende allen oncoſt inden wint wert gheſchut.

Ruſtinghe eñ vergeuē aenſlach tegen de Huſſiten.

Hertooch Wilhelmus liet de toeruſtinghe varen/ ende wert een Pelgrim/ ende trock in dat Lant van beloften na Jeruſalem. Als nv den af tocht der Orphani (dat is/ de Huſſiten/ welcke haer ſeluen Orphani/ dat is/Weeſen noemden/ daerom datſe geenen Vader/ Heeren noch Vorſten en hadden) vernamen/ ſo verhooueerdichde haer eerſt den moet/eñ hieldē haer alleē voor onverwinnelijc van eenen yeghelijck. So roydenſe

De Huſſitē Orphani ghenoemt.

sommighe Sloten wt / verwoesten de Steden / sommighe en wilden haer niet verwachten / ende vloden bytijts in seker plaetsen / wt de Steden. De Stadt Plauwen vernieldense geheel wt den gront. Versloeghen de Inwoonders tot eenen toe / stormdē ende vielen in dat Clooster / daer altemael verworgende.

Hussiten voor Bamberch ende Nuerenborch ghetrocken.

Daer na trockense voorder in Francken voor Bamberch / versochten den storm / de Borghers cochten haer met ghelt teghen haer af / soo datse af trocken ende ructen terstont voor Nuerenborch / de gheweldighe Stadt / de selue wilden ooc lieuer met gout / dan met yser strijden / ende cochten haer met gelt af.

Also namen de Hussiten een groot ghelt / ende trocken daer af. Inden seluen aftoch meyndense datse nv stercker waren / dan alleen een Landt te ouertrecken / ende deyldē haer wt in drie hoopen.

Tocht der Hussiten op de plaetsen.

Een deel trock in Hongerien / dat ander in Polen / dat derde in Oostenrijck / ende verwoestē alle dinghen met Vyer ende Sweert / ende lieten haer duncken / als oft haer niemant en conde teghenstaen.

Siet mijn Leser / als de Vader de kinderen een Roede bereyt / soo bint hy haer oock de handen / datse haer niet weeren en mogen / dat is / hy neemt haer herte / sin / stoutheyt ende moet. Wanneer hy een Volck castijden ende slaen wil / soo maeckt hy wt hare Mannen enckel Vrouwen / ende wt der Vianden Wijuen / enckel Mannen datse vlieden / als haer niemant nae en loopt / eñ haer voor een ruyschende bladt ontsetten / Leuit. xxvi. Deut. xxviij. Judith xiiij.

Dat herte gaet om / nv soo heeft dit nv dat volc.

Wy verwonderen ons / dat in voortijden de Winden voor Duytslant / Vranckrijck ende Hispanien soo groote dinghen hebben gedaen / ende gheheel Aphricam onder haer ghebracht / veel meer is te verwonderen / dat dat selue volck alleen een deel so veel welhebbēde Landen is voorghestaen / dat haer met Crijgen (als oftse betouert waren) niemant en mocht ghelijcken.

Van beuestinghe der Steden / ende rustinghe der Vorsten teghen de Hussiten / Albertus Krantz / Lib. 11. Cap. 23.

DE vreese der Bemen doorginck alle Landen van de gheheele Duytsche Natie / de Steden besorchdē haer met nieuwe Bolwercken / Stacketten / Grauen / tegen dit grouwelijcste ende alder verschrickelijcste volck.

Lunenborch quam daer door in groote schult van wech genomen gelt / so dat daer wt tusschen de gheestelijcke ende de Stadt / een groot ghelt verslindenden twist / op quam.

Anno M. cccc. xxxi. hielt Coninck Sigismundus eenen grooten Rijcxdach te Nuerenborch / van beyde Staten / ooc des Paus Legaten met volcomen Aflaet tegen de ontrouwe / af gheuallen Hussiten. Aldaer wert besloten eendrachtich / dat op den naesten Somer eenen ghemeynen Tocht teghen de Hussiten ghescheiden sonde.

Daer op wert een Cruys Aflaet gheprediсkt. Daer absolueerdemen alle sonden ende gebrekē / ooc den Paus voor behouden / also / dat die ghe-teeckende met dat Cruys aldaer / soot haer misluсte / sonder alle sonde in der Martelaers schare voeren. De saecke (als gemeynlijck de Duytschen alle) wert met groot voornemen begost / maer ten heeft niet so vrolijckē wtganc gehadt / als het stoutelijck begost / want daer en geschiede niet met allen treffelijcx: De Hussiten onder te werpen / eñ te temmen / want sy zijn in haer voornemē al meer eñ meer / voort eñ voort ghebleuē / alleen / datse niet meer so verre wt en reysden / eñ haer wt het Lant lieten. Euen wel / alsmen desen Rijcxdach hielt / eñ raetslaechden / soo trocken de

Veel toerustens / maer weynich wt richtēs / etc.

Hussitē dewijle in Schlesien / eñ wonnen de stadt Lantsberch / ende Straesborch / vernielden nae hare maniere alle Cloosters / Kercken / Marckē / Dorpen / Steden / Vlecken / nochtans metter haest weynich Steden / sy en verschoonden oock geē geslacht noch ouderdom. Daer en wert oock niet met allē beschict / of ymmers weynich wt dē voor genomen Toch / oorsake / de Roomsche Coninc stōt seer op den seluen tijt na de Keyserlijcke Croon / welcke hē de Paus weygerde vā eē Scisma wegē / eñ sette oft beriep eē Cōciliū te Basel om alle sakē recht eñ slecht te makē. Also en ginc den Crijch teghen de Bemen voor genomen / niet voort / de Vorsten dachten anders waer henen.

Van de bootschap des Conciliums te Basel aen de Hussiten / Alb. Krantz / Lib. 11. Cap. 24.

Bootschap des conincx te Basel aē de Hussiten in Bemen.

DEn aenuanc des Conciliums te Basel was / dat de Hussiten / hoemen ymmers mocht / weder inde eenicheyt der Kercken in ghenoert mochtē werden / welc oock den crijch tegen haer voor ghenomen / op hiel: Men wilde dat met liefde versoecken / op datse niet meer door Crijch vertoornt zijnde / af ghekeert en werden. Maer door vrientschap mede by getrocken / eñ seynde daerom een heerlijcke bootschap tot haer / datse also met sedicheyt beweecht / haren herden necke / tot de eenicheyt des Christelijcken vreets buygen mochten / doch en wildense de verstocte niet thuys versoecken in haer Rijck / op dat haer niet daer wt een hoouerdicheyt aen en quame / ende de weerdicheyt des Conciliūs niet vermindert en werde / ende op dattet oock den Ghesonden sonder perijckel ware / soo bescheydense daerom aen een middel onpartijdighe plaetse te Egra. Doen zijnse vermorwet / datse op ghelleyde den Vorsten haren Hooftman Procopium met sommighe gheleerde tot haer na Egra seynden. Aldaer spracmense soetelijck aen / ende disputeerden met haer / eñ dedē veel Predicatien een geheele Maent lanck voor haer / om haer herde Necken te buygen / maer sy bleuē sterck ende onbeweecht in hare meyninghe.

Als haer nv Ghelcy / van twee Vorsten ende twee Steden wert toe ghesegt / waer voor haer te Borghe / ende geuangen den voor genoemden Bemen / waert sake dat dit ghebroken wert / de voor ghenoemde Vorsten ende Steden in setten / met hare Steden / Landen ende Lieden: Met dese Condicien trockense met de Ghesonden in dat Conciliū te Basel. Daer leydemense in een heerlijcke Herberghe / eñ wert eenen langhen tijt met veel vriendelijcheyts / met haer versocht / maer niet beschict. Sy trocken ten laetsten wederom van daer / eñ quamen vry wederō thuys.

Van den Crijch des Conincx van Polen / door de Hussiten in Pruyssen.

DE Coninck van Polen voerde Crijch tegen de Duytsche Heeren in Pruysen / ende riep de Hussiten om hulpe aen / de grouwelijcke verschrickelijcke / onuerwinnelijcke Lieden / hare vreese was in eenen yeghelijck / sy quamen in tot aen Conincxberghe met plonderen / deden onder weghen veel schermutsinghen / maer gheen rechte Veltslaghen met den Pruysen. De Bemē waren ses [illegible]ysent / de welcke grouwelijck door de Marcken rasende vernielden de Stadt Soldem / ende wierpē daer in af / alle Kercken / Cloosters / als alder Monicken ende Papē Vianden.

Hussiten vyāden der gheestelijcken.

Onderdruckinge der Hussiten door tegenspoet der ander Bemen.

Onderdrucкinge eñ nederlage der Hussitē vā de ander Bemen.

ANno M. cccc. xxxiiij. vergaderdē de vryheeren eñ Edellieden een groot heyr in Bemen / eñ begosten de Ketters te dwinghen met Wapenen

nen/eñ trocken voor Prage/ende werden aldaer inde oude Stadt in ghelaten / de welcke doen de Duytsche Roomsche Christenen / een groot deel in hadden met den Bemen. Des morgēs vroech op den Sondach na den Hemelvaerts dach/ouervielēse onuersiēs de nieuwe Ketters Stadt/ de welcke voor sulcke dingen geen sorge en hadden. Terstont wapendense haer in de teghenweer/de welcke terstont ghestormt ende op ghebroken werden / doen en raesden de Christenen niet anders/ dan te voren de Ketters deden / in alle geslachten eñ Ouderdom / also dat op desen dach by xxij. duysent Ketters om quamen. Daer wert groot goet / datse voortijts met Crijghen ghewonnen hadden / van de omligghende aenstootende Landen gheuonden.

Daer nae terstont inden loop der Victorie/ trockense voor ander beuestinghe der Ketters/ Rasijn stormdense / eñ wonnent terstont (nademael den seluen Heere int afwesen was / met ander Ketters in Polen teghen de Pruysen.) Daer op trockense voor de Ketters stadt Broda / ende begosten te stormen: De Borghers vielen terstōt om/eñ gheloofden gehoorsaemheyt eñ eenicheyt met de Roomsche Kercke. Daer nae trockense voor Cuelen in Bemen Lant/eñ namen de Borgers in genaden doense gehoorsaēheyt geloofdē.

Als dat de Ketters vernamen/trockense hare Broeders te hulpen/ voor Pilsen (welcke sy een geheel Jaer beleghert hadden) af. Doen trocken de twee hoopen der Bemen malcanderen te gemoet/ende tusschen Broda ende Colonia/ rustēse haer aen beyde zijden sterck tot eenen Slach/ ende grepen aen malcanderen / eñ deden eenen dapperen treffelijcken Veltslach. Maer doen wonnen de Roomsche Christenen / ende de Ketters werdē met eē grouwelijcke nederlage by na alle om gebracht/ weynich ontquamender door de vlucht. Doē begauē haer namaels veel Steden der Ketters van vryen eygen wille/ op.

¶ Handelinge Keyser Sigismundus met de Bemen. Aelbertus Krantz/ Lib.xij.Cap.J.

DOen nv Coninck Sigismundus hoorde de groote nederlage der Hussitē/so dacht hy eēmael zijn Rijck Bemen weder te besien. Doen beriep hy aen veel plaetsen vergaderingen / ende vernieudē daer haren Coninck de beloftenissen/ datse voort aen de Kercke ende dat Rijck wilden ghehoorsaem zijn. Daer en tusschen vernam de Coninc dat te Prage dese Ketterie weder leuendich was gheworden (want sommighe der Hussiten swoeren tsamen teghen den Coninck / om hem om te brenghen) so dacht hy dese geheel wt te royen. Dies verbonts voornaemste werden in stilheyt door heymelijcke practijcken/ haerder vierentwintich gheuanghen/ende met openbaer ghericht tot het Sweert veroordeelt. Den Eeldom en was niet van herten / maer meestendeel daerom met de Ketters: om datse door dat Clooster ende Stiften vernielen/seer veel goeden vercreghen hadden / ende besorchden / waert datse om vielen/ aen de Roomsche Kercke/ dat zijt alsdan moesten wederom gheuen. De Coninc troc in Hongerien na Ouen/ende van daer na Stoelweyssenborch / daer henen beriep hy zijnen Eeldom wt Bemen tot hē/ eñ deylde onder haer tsestich duysent gulden / ende hielt eenen dach met de Bemen / ende bestemde eenē dach / in welcke hy te Prage wilde in rijden.

Vierētwintich Hussiten onthooft.

Als nv dese Ketterije / door alle moghelijcke middelen tmeesten deel af gestelt/ eñ neder geleyt wert/ reet Coninck Sigismundus te Prage in met groote vruechde eñ triumphe / Anno 1436. ende wert met grooter eeren ontfanghen. Doen hulden hem alle vrye heerē/ de ouerste der stadt/ te samen met alle dat volck. Daer quamen oock weder de biddende Orden ende Abten der Cloosters / ontboden den Coninck vruechde ende geluck/ om dat hy zijn Rijc weder in gecregen hadde/ Paus Eugenius sant hem een gulden Roose tot een vruechden teecken. Hy sadt te Prage aen de merct voort gericht. Doen wert Johan Rockenzan voor hem ghebracht/ die voortijts in dat Concilium te Basel met drie hondert te Peerde was ghesonden gheweest. De selue bewees den Coninck ghehoorsaemheyt/ ende wederriep terstont/ de welcke terstōt twee Commissarisen absolueerde vā de Jrregularitept/ maer hy en was niet reyn. Want terstont daer nae gaf hy eenen leecken dat Sacrament onder beyde ghestalten.

In rijden Keyser Sigismundus te Prage in Bemen.

Jn middeler tijt en hoorde de Keyser niet op zijn lant te beureden / seynde tot de suspecte menichmael om haer van haer voornemē goedelijc af te weyndē/ onder welcken was eenen hertneckigen Jacubicus/ de welcke ooc vanden Coninc geroepen/ niet en quam/ hy dede hem in een weerachtich onuerwinnelijck Slot / veruulde dat Slot met prouande ende Crijschknechten. De Keyser belegherde eñ stormde dat / ende liet galgen op richten/ so dat de ontrouwen hare straffe voor ooghen saghen. Dat selue beweechde veel wt de beleghering he te loopen: twee hondert wt haer ginghen wt tot den Keyser / die vonden genade. Ten laetsten wert dat Slot gewonnen/ eñ dien Jacubicus selue met 260. knechten werden ghehanghen aen de galghen.

Onbestandicheyt des volcx.

Twee hondert eñ tsestich Hussiten aen de galgen ghehanghen.

Als nv alle dingen stil schenen te zijn/ so hadde de Coninck noch een vreese eñ quaet vermoeden van vele. De selue seynde hy aē de Turckē / daer mede hy haerder af quam / eñ die hem beter wt den lande/ dan daer in dochte te zijn / met beuel/ sy soudē met dē Turck af leggen/ al watse tegen de Christenen misdaen hadden. Alsoo wonnense met de Hongersche den Turcken eenen grooten slach af / vele oock wt de Bemen bleuen/ wt dese ordeninghe des Conincx doot/ daer mede sy met victorie meer doot / dan leuendich nut waren. Noch so hadde dat boose vā dese ketterie so diep in ghewortelt / dattet niet lichtelijck en mochte tottē gronde wt geroept werden/ ende noch heden duert. Hec ille. [Dus verre Albertus.]

¶ Barbara Keyser Sigismundus Huysvrouwe.

DEse Coninginne veroude in onmanierlijcke vermenginghe nae den doot haers huysheerē / alst haer te regeerē niet vergont en wert/ ende was een wijf van onuersadige vleesch-gierichept/ een quaet stinckende vat alder lasteringhe. Sy viel in alsulcken blintheyt/ datse de heylige Jofvrouwen die om Christus wille de martelisatie gheleden hadden / Hoorinnen ende sottinnen hiet/ ende seyde/ dat na dit leuen geen ander leuen en was / maer dat lijf ende siele gelijck met malcanderen storuen.

Onbekentheyt / boosheyt eñ gelooue van Keyser Sigismundus vrouwe.

¶ Duysternisse der Sonnen ende een Comeet.

OP desen tijt verscheen een duysternisse der Sonnen met een Comeet / oft Pauwen steert/ daer op hem een groot bloetvergieten wt quam te Luyck.

Linie der Keysers.

¶ Aelbrecht de tweede/ de hondert eñ achthiende Roomsche Keyser.

NA Christus gheboorte 1438. Jaer / gaf de gemeyne verkiesinge der Keurvorsten / desen Aelbrecht de tweede Hertooch van Oostenrijc/ Keyser Sigismundus dochter man/ Coninc van Bemen ende Hongherien / tot een Roomsch

K. Aelberts historie / leuē eñ doot.

Keyser/ de welcke alleen twee Jaer regeerde/ welcx cort leuen/ vele een groote hope ontrock.

Dese Hertooch Aelbrecht met zijn Huysvrouwe was te Stoelweyssenborch/ eēs tot een Hongherische/ ten tweedē/ tot eē Beemsche Coninc gecroont. Als hy nv tot dat Roomsche Rijck beroepen was/ so en dorste hy dat sonder verwillinge zijns volcx niet doē. Want dewijle dat zijn swagher Sigismundus in Italien trock/ den Italianen te goede/ van des Roomschen Rijcx weghen/ doen vielen in dat Conincrijck Hongerien de Turcken/ niet sonder groote schade des afwesenden Conincx. Daerom verbonden haer de Hongersche/ desen Hertooch Aelbrecht/ in aenneminghe tot haren Coninck/ by Eedts verbindinge by hem int Lant te blijuen/ eñ sonder haer beuel ende bewillinge dat Roomsche Keyserdō niet aen te nemen. Nochtans werden de Hongersche tot den Coninc nae Weenen gheeyscht/ ende door begeerte van Hertooch Fredericus/ tot bewillinghe beweecht. Also nam hi dat Roomsche Rijck met groote blijschap aen/ ende trock met bystant des Rijcx in Hongerien/ in voornemen teghen den Turck te trecken. Nv in den Tocht ouerwan de Turcksche Keyser dat Casteel/ eñ stack des Dispoten soon zijn ooghen wt/ welcx Suster hy te houwelijck hadde/ ende troc weder na huys. Als dat voor den Coninck quam/ verliedt hy dat Heyr/ ende quam te Ouē/ ende socht na de hitte des warmen Oogstmaents/ vermakinghe in Meloenen oft Cytrons/ alsoo onmatelijck/ soo dat hy den buyckloop creech.

Keyser Ael. eet dē doot aen Meloenen.

Als hy nv veruaerlijchheyt des doots by hem vernam/ so nam hi voor hem tot Weenen te trecken/ in voornemen/ om by den zijnen te steruen/ oft in hope inde locht daer in hi gheuoet ende opghebracht was/ gesontheyt te vercrijgen. Maer als de cranckheyt al grooter wert/ ordineerde hy zijne handelinghen ende saken/ ende liet zijn droeuighe Huysvrouwe met een groot lichaem op dien tijt beurucht gaen/ ende sterf in een dorp dat Lantdorp ghenaemt is. Sijn lichaem wert by Stoelweyssenborch begrauen/ na twee Jaer zijns regiments. Hy was eē seer neerstich Vorst/ die eenen yeghelijcken een goede hope van hem gaf/ gast-vry ende rechtueerdich/ de welcke zijn sweert om gerechticheyt voor te staen/ nemmermeer van de zijde en liet.

Eenen nootdwanck der Joden des Doops haluen/ ende van eenen Martelaer wt haer.

De Joden werden gedwongē tot het Christelijc ghelooue/ oft verslagen van K. Aelb.

IN het Jaer M. CCCC. xxxiij. geboot Hertooch Aelbrecht/ eer hy tot een Roomsch Coninck gecoren wert/ alle Joden in zijnen gebiede/ doot te slaen/ de welcke haer niet tot Christo den warachtigen eenighen God bekeeren en wilden/ so lieten haer nv veel Jodē wt vreese Doopen/ der seluer Joden een nam Hertooch Frederick van Oostenrijck/ eer hy tot dat Roomsche Coninckrijck quam/ aen zijn Hof/ ende hadde hem als zijnen tijt genoot also lief/ dat hy hem in zijn slaepcamer op nam. Nae sommighe Jaren viel hy in een leetwesen/ ende sprack vrymoedich/ hy hadde voor hem ghenomen/ weder in het Jootsche geloove te gaen. Ende hoe wel Fredericus hem den wech des leuens te verlatē wederriet/ nochtans en mocht hy den Jode niet weder bekeeren. Doen seynde hy de Leeraers der heyligher Schrift te Weenen aen hem. Maer de sake wert alleen ergher. De Jode en wilde hem noch door bidden/ beloftenisse/ noch dreyginghe van zijnen voornemen laten brenghen. Doen greep Fredericus teghen hem een ongonst/ ende als niet met allen aen hem helpen en wilde/ soo liet hy hem voort gherichte brenghen. Maer als de Jode onghebonden (als hy begheert hadde) ter doot veroordeelt/ gheuoert wert/ ende dat vyer wert siende/ soo hief hy een Hebreeusch ghesanck aen/ ende spranck vrolijck midden in de vlamme onuerschrickt.

Een ghedoopt Jode wert wederom een Jode/ ende laet hē vry daerom verbernen.

Een Campstuck eens Prediker Monicx/ Keyser Aelbrecht aengaende.

Een anon/tuer eens Prediker Monicx aē de Cautselrie teghen Keyser Aelbrecht.

DOenmen schreef duysent vier hondert ende vierendertich/ sat Coninc Aelbrecht te Weenen in een predicatie eens Monicx/ des Prediker Ordens/ eñ ontsliep. Doen riep de Prediker met luyder stemmen/ eñ sprack: Jck vrage alle te samen/ ghy alle die hier staet/ oft ooc de Vorsten salich mogen werden? Eñ als nv de Prediker stil sweech/ om van haer allen een antwoorde te verwachten/ ende de sake twijfelachtich ende onbequaem gemaect hadde. Ende de Coninck op gewaect/ de sake/ dattet hem aē trefte wel vernam/ so antwoorde hem de Monick selue/ wanneer de Vorsten ghedoopt zijnde/ inde wieghe steruen/ so en is aen haer salicheyt niet te vertwijfelen.

Twee liefhebbers/ Eurialus ende Lucretia.

Vleesche-lijcke liefde/ eynde ende wtganck.

DEse twee waren op desen tijt/ in blinde liefde/ alleen van aensien teghen malcanderen ontsteken/ ten laetsten quamense tot begheerden eynde. Maer als de Keyser (in welcx hof Eurialus was) voortaen reysen wilde/ ende scheydens tijt was/ so quamēse beyde in sulcke treuricheyt/ dat Lucretia na veel weenens/ in eē cranchheyt viel/ ende onder haers moeders armē sterf/ Eurialus wert oock also flau/ dat hy hem ter doot neder leyde/ ende de Keyser hem met een ionck Josvrouken Hertoochlijcx bloet troostē moeste.

Dierte ende goeden tijt in twee Jaren.

Dierte eñ goeden tijt in twee Jaren.

ANno 1432. galt tot Augsborch een schepel roggē ses pont/ een schepel gerstē vier pont/ een schepel hauers drie pont/ een mate Erweten galt eē grossen/ een mate Necker wijns vier penninghen/ den Elsater acht penningen. Namaels Anno M. CCCC. xxxiij. veruroos het coorn eñ wijn/ ende quam een haestige swaren dieren tijt. Daer te voren Anno M. CCCC. xxix. begostmē de goede Blaffaerts te slaen.

Linie der Keysers.

Fredericus de derde/ de hondert eñ neghenthiende Roomsche Keyser.

Keyser Frederic de iij. een vader Maximiliani/ leuen/ victorie/ Tocht/ Historie/ daet ende doot.

ANno 1440. is Fredericus Hertooch Ernsts soon van Oostenrijck/ Steyr/ Kernten Hertooch/ Graue te Tirol/ na den afganck Coninck Aelbrechts/ met ghemeyne verkiesinghe tot een Roomsch Coninc gecoren/ eñ met de Croone des Duytschen Coninckrijcx in de stadt Aken ghecroont/ die selue heeft dat Roomsche Rijck xxiiij. Jaer geregeert. Hy hadde wt zijn edel aen geboren bloet/ noch ionck zijnde van twintich Jaer/ een yuerige/ eñ bysonder gheneychtheyt/ om dat lant van beloften te besien/ nauolgende de voetstappen zijnder ouders. Daerom voer hy te scheepe ouer Zee/ inde heylige eyndē/ onser verlossinge/ eñ custe de aerde/ welcke de Salichmaker/ die ons verlost heeft/ betreden heeft/ eñ also terstont met geluckigen wint eñ wederkeeringe/ wederom scheepte. Hy soude zijn gheweest van sulcken arbeyt eñ lijtsamich man/ van stantachtich ghemoet/ also dat aen zijn toeseggingghe niemant en twijfelde die hem kende. Hy wert een bysonder liefhebber der nuchterheyt/ een saechtmoedich werelts veruaren man. Hy bemoeyde hem seer met groote oncosten/ arbeyt/ eñ neerstichheyt/ om Duytslant wederom onder de gehoorsaemheyt

Neerstelijcheyt Keyser Fredericx om de duytschen mettē Roomschē stoel te vereenighen.

des Paus Eugenij ende Nicolai te brengē / daer wt der Kercken eenicheyt / de welcke wy dus langhe gebruyct hebben / eerst wt gecomē is (hier begeer ic / O Leser / u oordeel) wy soudē hier segghē vā de Zee zijnder duechdē / die altoos in Vorsten voorschynen / ende groot gheacht werden / maer wi mijdē ons met cleyne scheepkens in dese groote Zee te zeylen ende te roepen / bysonder om dat wy daer aen niet de leuendige te huychelen ghesien en werden. Jck wil het Hooftlieden beuelen / de welcke oock de lasteringhe der Vorsten / voor deuchden connen op toomen.

Nv dese Keyser wert de Croone te Romen / om dat Scisma wille [tusschen de Kercke] tot op Nicolaum de vijfste vertrockē elf Jaer / also dat hy eerst / Anno M.CCCC.lj. de benedictie ontfinc vanden Paus met de Keyserlijcke Croone.

Hy maecte ouer al vrede / also dat zijnen naem aen hem niet te vergeefs en was / eñ wel te recht Frederic hiet. Waer hy trock daer en wistmen niet / hoemen hem tegen hem soude houden / ouer al was hy seer willecoem / ende aen alle plaetsen cost vry / waer hy in reet. Vele wt Hongeriē / Bemen / Jtalien / ende Duytslant trocken hem na / om den Gordel der Ridderschap te verdienē / der seluer sloech hy veel tot Ridders. Hi troc na sinte Veyt / daer nae nae Villach / van daer op dat gebercht met Coninc Ladislaum. Ende doen weder in Jtalien ende der Venegiers Lant.

Reyse ende tocht Keyser Fredericx.

Doen ghinck de Priesterschap hem met dat Heylichdom te gemoet / met alle dat volck / met groote eerweerdicheyt / eñ wert in dat Veneetsche Lant cost ende teergheit vry ghehouden. Daer liepen wt alle Landen Lieden / om dien wel ghestelden Keyser / met zijnen wel ghecierdē Tocht te besien.

Die van Ternis / Padua / etc. verwachten hem met verlanghen. Daer en tusschen quamen wt Swauen / Francken / ende Rijnlanden / door Trenten / Bern / Mantua veel nae Ferarien om des Roomschē Conincx toecoēste te verwachtē. Daer na trock hy van Padua door Ferrarien na Bononiam / van daer na Florētsen / vā Florentsen na Senis. Aen welcke eynden alle / sonder eenich tegenspoet / hy met groote eerbiedinge / eñ te gemoet rijdinge eñ gaē / vā de Heerschappien eñ dat volck ontfangē eñ op genomē wert / eñ met sommighe Legaten ende Cardinalen na Pysa geleyt. Doen quam zijn ghetroude Bruyt Leonora des Conincx van Portugaels Dochter / sesthien Jaer out / wonderlijck schoon ende wel gerust / aen welcke niet met allen vergeten en was / des anderē daechs ooc na Senis tot Keyser Frederic haren lieuen man. Een wonder ist met wat Ceremonien eñ gebaer sy aldaer vandē Eeldō / Priesterscap / Keyser / etc. ontfangē wert / eñ haer beyde ter eerē te Senis eē marmelsteenē Colōne op gericht. Van daer troc hy op Romen / eñ onder wegen na Viterbio. Eñ als hy eerlijck van daer schiet met groote pomperie / eñ Romen genaecte / doen quam hem altemael van Cardinalen / Priesterschap / Abten / Eeldom eñ volck / het Heylichdom draghende / dat in Romen was / te gemoet: Des Paus Raet / Bisschoppen (alleen de Paus wt ghenomen.) Daer wert de Keyser met een voor gedragen bloot sweert onder eenen gulden Hemel / tot aen den trap van S. Peeters Kercke geleyt. Also sadt Paus Nicolaus in eenē Puroren stoel / inde vergaderinge zijnder Apostelen / (te weten) der Cardinalen / eñ ontfinck den Coninc Fredericus / de welcke ter Aerden viel om zijne voeten te cussen. Daer na knielde hy neffens den Paus / tot dat Coninck Ladislaum eñ Aelbrecht / ten laetstē ooc de Keyserinne Leonora / dat selue ooc deden. Daer na wert hy eerst tot eenen Lombardische Coninc gecroont / ende hem Leonora wederom te houwelijc ghegeuen /

Keyser Frederic de der de een marmelsteenen colomme op ghericht.

Een tocht Keyser Freder. de derde nae Romen.

Keyser Frederic de der de cust den Paus zijne voeten met alle Edeldom / ende ooc de Keyserinne.

ende den houwelijcken staet gebenedijt. Nae drie dagen wert de Keyserlijcke crooninge voor ghenomen / eñ wert tot sulcke solemniteyt des grooten Keyser Carolus mantel / sweert / scepter / appel ende croon van Nuerenborch na Romen gebracht. Doen wert de Keyser eñ de Keyserinne ghecroont / ende wederom by drie hondert Hertoghen ende Grauen / tot Ridders ghestaghen.

Daer nae wert de Keyser van Alphonso den Coninck / na Napels (te comen) ghenoot. Daer trockense henen / ende de selue toonde hem zijnen schat. Van daer scheeptense weder na Venegien. Daer quam hem de Hertooch met drie hondert Raetsheeren ende veel ontallijck volcx / met veel wonderlijcke / seltsame vreuchden-spelen te ghemoet / op dat water / ende bewesen hem / ghelijck als een God / ongehoorde / ende ongewoonlijcke eere / ende hielden hem in alle haer lant / cost vry / met groote gheschencken noch daer toe begaeft.

Hy creech wt Leonora drie erfgenamē / Christophorum / welcke eenē ontijtlijcken doot sterf / Maximilianum / ende Margaretam Hertooch Aelbrechts in Beyeren Huysvrouwe. Maer nv hy niet manlijcx wt en richte / so wert hy van de Vorsten soo seer veracht / als hy int begin groot geacht wert. Doē hiet hy Anno M. CCCC. lxj. van de Vorsten een alle mans clachte op gewect eñ bemoeyt / ende sette eenen Rijcxdach te Rijnsborch / vanden crijch tegē de Turcken te raetslagen. Ende geboot alle Vorsten binnenlantschen crijch te mijden / want men hadde ghenoech met den Turck te doen / wanneer wy al schoon vrede hadden. Maer wt verachtinge quamē weynich Vorsten daer henen. Ten laetsten heeft hy met den Coninc Matthia van Hongerien / veel crijghen geuoert. De selue ontweynde de Keyser de stadt Weenen / ende dwanc hem ooc de nieuwe stadt af / die eerst zijnen soon Maximilianus na hem weder aen hem gebracht heeft. Hy en hadde niet veel gelucx tot den crijch. So setten haer de Oostenrijcksche ende Hongersche oock tegen hem / ende belegherden hem inde nieuwe stadt / daerom dat hy haer sonder haren wille Coninc Ladislaum ontuoert hadde / teghen zijnen Eedt / welcke hy het lant ghedaen hadde / te weten: by huys by haer te blijuen / ende hy wert ghedrongen haer Ladislaum te laten volghen. Maer hy brachtse nochtans daer henen (meer wt vreese des toecomenden quaets / ende met dreyginghe van sommige ander Vorsten eñ Coninghen / dan met zijn gewelt) datse hem voor de ongehoorsaēheyt ende oproeringe Jaerlijcx ses duysent gulden geuen moesten. Dese Keyser begost de Rijcxdaghen te houden / der welcker hy oock een niet langhe voor zijnen doot te Nuerenborch hielt.

Rijcxdach te Rijnsborch tegen den Turck.

Keyser Frederic de derde aen ghevangē rijcxdaghen te houden.

Ten laetsten nam hy Anno. 1486. den voorghenoemden zijnen soon Maximilianum tot eenen medeghenoot / tot hem int Regiment / ende sterf tot Lints in Oostenrijck / als hy achtentseuentich Jaer oudt was.

Anno 1493. zijn lichaem wert na Weenen geuoert. Dese Keyser heeft grooten ontallijcken schat vergadert / want hy en hadde in so langen tijt zijns Regiments niet veel aenstoots / hoe wel groot bloetvergieten in alle landē ende Conincrijcken was / so en liet hy hē nochtans sulcx niet becommeren / midts dat ongeluck zijn lant niet en betrefte / want hy was te crijgen een onlustich man / als waer hy alleen tot borgherlijcken vrede ende eenicheyt ghescapen.

Duysternisse / Crijch / Pestilentie ende Aertbeuinghe.

Anno 1448. verduysterde de sonne by lichten daghe / int eerste des maents Septembris / om ses uren / daer volchde grooten crijch ende bloetvergieten nae / in Enghelant / Duytslant /

 Vranc-

Vranckrijck / Hispanien / Vlaenderen / Apulia / Italien. Itē / Moort / roouerie / veruolginge / eñ veel onsprekelijc quaet. Doen gheschiede oock den Griecken vanden Turcken groot ouerlast.

Anno duysent cccc.xlix. wert sulcken sterfte in Asia / de welcke croop daer na door Windisch lant in Dalmatiam / Italien / tot in Duytslant / so dat van veel menschen / weynich ouer bleuen.

Grouwelijcken aērstoot ende aertbeuinghe der werelt / Anno 1449.

Van Christus geboorte / duysent vier hondert vijftich / vielen int Napolitaensche Rijc sommige Steden / van een Aertbeuinghe geschut / gheheel ter Aerden. Arrianum veruiel / als hadse de Zee verslonden. Inde Stadt Cara verdoruen by dertich duysent menschen inden nederual der stadt. Tot Napels en bleef gheen huys noch Tempel van dese Aertbeuinge onghequetst.

Van de bestrijdinghe der Stadt Constantinopolen / Anno M.CCCC. liij. Jaer / geschiet.

Constantinopolen wert gewōnen ende beseten vandē Turck / Anno 1453.

Constantinopolen eenen Stoel des Roomschen Keyserdoms / ende een behuysinge der Griecscher wijsheyt / is in dit Jaer / op dē tweeden dach des Maents Junij / van Machometa den Vorst der Turcken / vijftich daghen beleghert / met stormen bestreden / ouerwonnen / verwoest / ende int derde Jaer des Rijcx des seluen Mahomets alsoo aen ghegrepen ende in ghenomen. Hy omlegherde de Stadt te Water ende te Lande / eñ met veel ontellijcke corvē (horden) wt tacken ghetuynt / den Vianden bedeckt / ende de Vesten wt gheuolt / ructense aen de Vest by sinte Thomas Poorte / ende schooten den Thoren aldaer met een groot machtich Gheschut also neder ter Aerden / dat hy inde Veste vallende / de Vianden eenen bequamen toeganck maecte. Als nv desen nederval / ende ander der ghescheurde Blochuysen / ende also euen toe ghemaect / dat de bedecte Vianden / by nae eenen vryen toeganck hadden / doen weerden haer de onse so stoutelijck met schieten ende Bolwercken in de Stadt / dat den Turck by na vertwijfelde.

Doen nam hy voor hem / wt raet eens Mammalucken / dat is / eens trouweloosen Christen / Schepen van de hoochte ouer eenen hueuel af te laten / ende de Stadt aen een ander plaetse aē te grijpen. Nv op dat de Turck de Stadt noch meer bedrengen / in dwinghen / ende om beleghe-ren mochte / so liet hy in de hoochte op den Hueuel den wech slichten / ende de Schepen op onder ghelegde Vaten / wel lxx. Rosloopen schuyuen / ende maecte vanden Oeuer tegen Constantinopolen / een Brugge by de dertich Rosloopen lanc / van houdt met wijnvaten ouer leyt / daer ouer dat Heyr tot de Mueren loopen mochte. Alsoo wert de Stadt Constantinopolen / ende ooc Patra bestormt / de Mueren ende Thorens beschoten / ende de bouen Muere beclommen / also dat de vianden de Borgers in de Stadt met steenen werpende / seer beschadichden / ende den inloop der Poorten by viij. hondert Ridders wt de Latijnsche ende Griecsche vermoorden / versloegen / ende also de stadt in namen.

Jammer te Constantinopolē alst de Turck ouer wan.

Also wert de Griecsche Keyser Constantinus Paleogolus / de welcke in slechte cleederen vercleet / in den storme doot ghebleuen was / onder den verslaghen hoope zijn Lichaem ghesocht / geuonden ende onthooft / ende dat hooft aen een langhe spiese gesteken / werdt den Christenen te spijt door de Stadt ghedragen met Trommelen te slaen ende groote Triumphe. Alle menschen ses Jaer oudt / ende daer ouer / werden doot geslagen. De Priesters ende alderley cloosterliedē / met alderley martelisatie ende pyne gepijnicht / vermoort / gescheynt / ende ghedoot / dat ander volck metten sweerde vermoort / ende een sulcken bloetvergieten ghedaen / dat bloet beecken door de stadt vloten. De Tempelen ende Godshuysen iammerlijck onteert / beuleckt / ende veel onmenschelijcke daden daer in bedreuen / vandē rasenden Turcken / ende bloetdorstigen honden teghen dat Christen bloet.

Eñ dat geschiede na de opbouwinge der stadt Constantinopolē / duysent hondert dertich iaer / oft daer ontrent. Alle het goet wert wt ghedeylt onder zijn heyr crijchsvolck / ende Ridderschap: Der Heylighen beelden wt de Kercken ghewor-pen / dat teecken des Cruys in haren legher gedraghen / tot schimpe ende bespottinghe Christi / met drec besmeert / met steenen ende smadelijcke woorden aen ghetast / de Nonnen / Vrouwen / eñ Joncfrouwen / vercracht / ghescheynt / ende veel volcks tot dienstbaerheyt in Asiam ghesonden / ende also geleeft / dattet eenen steen mochte ontfermen: Een Crucifix wert in de stadt op ghericht met een bouenschrift: Dat is der Christenen God. Des Keysers Soon / Dochter / ende Vrouwe / liet hy ghebonden in zijn bancket sleypen / bespotten / etc. ten laetsten voor zijn aengesicht in stucken houwen.

Boeckdrucken gheuonden.

Boec drucken geuonden.

Nae Christus geboorte M. CCCC. xl. Jaer heeft hem alder eerst vertoont / onder Keyser Frederick de derde. Die nēmermeer genoech lofweerdige conste des Boecdruckens in Duytslant / van Joanne Gentfleysch te Mentz. Hoe wel sommige de vindinge deser conste toe schrijuen Johanni Guttenberch van Straesborch. Daer door de costelijcke schatten Schriftelijcker conste / in dat graf der onwetenheyt langen tijt verborghen gheleghen / gheopent zijn / ende voort int licht ghecomen / also dat veel treffelijcke ende tot menschelijcken ghebruyck / nootsakelijcke Boecken / welcke voortijts niet sonder cleyne costen te tuyghen en waren / nv met cleynen schat verworuen moghen worden. Woude God dat de conste waer wt toelatinghe / tijtlijcker gheuonden / soo waren sonder twijfel voortijts veel boecken / ende de beste Plinij / Titi Liuij / etc. niet also vergaē ende verloren gewordē. Door dese conste der Druckerie / wert de langhe besloten Fonteyne der Godlijcker ende onwtsprekelijcker wijsheyt ende conste int gemeyne wt ghedeylt. Daerom de Duytschen / bysonder de vinder deser conste alle lof weerdich is / ia God in hem / door welcken ons God dese conste ghegheuen heeft. De derde segghen dese conste is versiert ende op gecomē van Joanne Guttenberch een Ridder te Mentz / Anno duysent vier hondert ende vijftich.

Coude winter / daer in sessendertich Sneeuwen op malcanderen ghe-uallen zijn.

Eē seer coude winter.

Anno 1442. doē wast de coutste winter daermen opt van weet / sessendertich sneeuwen vielen op malcanderē te samen / so dat niemant / noch te peerde noch te voet / noch met waghen wandelen en mochte / want de sneeu was van coude so beweechlijc / vanden wint / so dattet niet gebaent werdē en mochte. Men coste ooc niet ge malen / so datmen aen sommighe plaetsen treck molens moeste op richten.

Crijch der Switsers teghen die van Zurich.

Switsers crijch.

Doemen schreef duysent CCCC.xliij. trockē de Switsers tegen die vā Zurich / eñ dedē eē myle van Zurich met malcanderen eenen slach: Doch behielden de Switsers dat Velt / hoe wel haerder meer verslagen waren / dan van die van Zurich. Maer sy ouervielense met volc / daerom moesten sy onder ligghen. Terstont deden sy ee-

nen

nen toch voor trocken de Switſers voor Zurich aen de Stadt Muer / alſo / dat tot ontrent duyſent vijf hondert Mannen om quamen / in beyde de ſlaghen / ende dertich Switſers in de vlucht der ghenen / te weten van Zurich / met haer in de ſtadt quamen / van den ſeluen ſloegen haer xxviij. weder daer wt / alleẽ twee bleuender in de Stadt doot gheſlaghen.

Daer na int wederom na huys trecken / quamen die van Rotwertz dewijle aen haer / ende verſloeghen haerder wel duyſent doot met xi. ſtrydtbuſſen. Int ſelue Jaer wert Trenten gewonnen van de Lantſchappen.

Merckelijcken Brant aen veel eynden.

Merckelijcken brant.

IN Jaer duyſent vier hondert drieenveertich / verbrande te Botſen int gheberchte / C.xxxv. huyſen. Te Brixen op den maendach in de Heylich weke / in de Vaſten / by de hondert ende vier ende vijftich huyſen. Ende op den Vrydach der Hemelvaert Marie / nam de Brant te Storzinghen int ſelue Jaer / veertich huyſen wech.

Switſers Crijch.

Switſers Crijch.

VAn Christus gheboorte duyſent vier hondert vierenveertich Jaer / laghen de Switſers voor Zurich / met acht duyſent Mannen. Daer en binnen quamen de arme Jacken int Landt met dertich duyſent mannen. Den Dolphin des Coninckx van Vranckrijck ſoon was haer Hooftman / ende noch twee Heeren / alſo ſonden de Switſers duyſent vijf C. mannen na Baſel. Als nv deſe anderhalf duyſent op Baſel toe trocken / vinghen ſy acht C. arme Jacken in een Dorp / een mijle van Baſel / ouer deſe vielen ſy ende verſloegender CC. Doen dat den geweldigen hoop der armer Jacken niet verre daer af / vernam / trock hy heymelijck henen toe / ende ouertrocken de M. vijf C. Switſers / ſo datter niet een af en quam / oft hy wert met den Hantboghe doorſchotẽ oft doorſteckẽ. In dat verſchricken trockẽ de Switſers van Zurich af op de arme Jacken / ende werdẽ de arme Jacken van de Switſers op eenen dach twee duyſent verſlaghen. Eñ de Switſers weken van dat Dorp teghen Baſelwaerts in dat ſiechuys (welck leyt een Italiaenſche mijle van Baſel) tot de arme lieden. Doẽ quamen de arme Jacken / ende ſloeghen al doot wat ſy aen quamen.

Crijch des Rijcx tegen de Switſers / ende haerder beyder ſlaghen ende vredemakinghe.

Crijch des rijcx tegen de Switſers.

ANno duyſent cccc.xlvi. wert wt ghebodt des Keyſers eenen toch vant Rijc tegen de Switſers voor genomen. Daerom hy alle Steden des Rijcx / ooc alle Vorſten ende Heeren liet op bieden by verlieſinghe haerder Leenen. Maer de Steden en wouden niet trecken / na dien dattet alleen dat Huys van Ooſtenrijck aen ginck. Alſo quamen ouer al te hoope in alle Swauen Lande / duyſent ſes hondert Peerden / ende vier duyſent te voet. Ende dewijle ſy by malanderẽ waren / doen wonnen de Switſers Rheynveldẽ / behoorde dien van Ooſtenrijck. Ende den Edeldom en condet haer niet af ghewinnen.

Nv op den Witten Donderdach des Jaers / quamen de Switſers om te ſchermutſen met dẽ Edeldom te Ragatz in dat Dorp: De Switſers ouervielen den Edeldõ inder nacht / als ſy meynden vry te zijn. Doen doorſtakẽ de Switſers by de cc. onder cccc. Eñ namen haer twee Banieren: Daer na te Pinxten wert den crijch gheſtilt. Int tweede iaer daer na / Anno duyſent vier hondert xlvij. in de Vaſten / wert oock den Crijch tuſſchẽ de Switſers / ende die van Zurich ter neder geleyt / waer tuſſchen beyder deelen geſworẽ ſcheplieden ghinghen ende handelden. Alſo wert ghesproken / dat die van Zurich weder tot de Switſers in dat verbont ſouden / d'welck ſy voortijts als eewich duerende ghemaect hadden / eñ haer verbont teghen het Huys van Ooſtenrijck ſoude doot ende af zijn. Schade teghen ſchade / ende was alſo vergheleken.

Slach der Turcken ende der Hongherſchen.

Slach der Turckẽ tegen de Hongheren.

DOemen telde M. CCCC. xliiij. iaer / quamẽ de Turcken in Hongerien / ontrent der Seuenborgen. Doen trocken tegen haer de Coninc van Polen / de welcke op deſen tijt Hongerien in hadde. Alſo laghen de Hongerſchen met haren Coninc eerſt bouen. Terſtont quamen de Turcken geſterckt met meer volcx / ende ſtreden tegen de Hongerſchen / alſo / dat op beyde zijden (doch meer Turcken dan Christenen) by de acht duyſent mannen doot bleuen. Daer werden twee Biſſchoppen verſlagen / ende ooc de Coninc van Polen ſelue / ende wert na zijn doot dat hooft af ghehouwen / ende den Keyſer in Turckien ghebracht. Oock des Coninckx ſoon wert daer verloren eñ verſlaghen. Daer na M. CCCC. xlvj. trocken de Heydenẽ derthien daghen voor Kerſmiſſe / den Griecken int lant / ende verſloeghen der Griecken twintich duyſent mannen doot in een vluchte / ende twee Coninghen met haer.

Keyſer Fredericus de derde maticheyt / ſtantachticheyt in beloftenissen ende Eedthoudinge / ooc van zijnder huyſvrouwe ghehoorſaemheyt.

K. Frederic de iij. maticheyt / ende van zijnder huyſvrouwe ghehoorſaemheyt.

KEyſer Frederick en ghebruyckte voor hem buyten de maeltijt geenen wijn. Int Auontmael tſauonts / dranc hi den alderlichtſten wijn / daer toe noch met water gemengt. Leonora zijn Huyſvrouwe een dranck geheelijck geenen wijn / ſy en hadde ooc voortijts in haer vaderlant noyt eenighen wijn gheproeft.

Nv rieden haer de Medecijnmeeſters / ende Phyſici / dat ſy in Duytſlant / dat coudt was / tamelijcken wijn ſoude genieten / ſo verre ſy ieuchdich ende vruchtbaer woude blijuen. Als ſulcks voor den Keyſer quam / doen liet hy Eneas Siluius tot hem comen / ſeggende: Gaet henen ende ſegt de Keyſerinne / ick wil lieuer een onvruchtbaer / dan een wijnſuppende huyſvrou hebben / heeft ſy my lief / ſo haete ſy den wijn.

Als nv de Keyſerinne dien handel vernomen hadde / ſo ſprack ſy: Hoe wel ick de wercken ende beuelen mijns Huyſheeren ſo gheerne ghehoorſaem ben / als ick gheerne leue / nochtans wanneer my de Keyſer wijn te drincken beuel dede / ſoo woude ick my ſeer wenſchen te ſteruen / dan daer in ghehoorſaem zijn.

Soo was oock Keyſer Frederick zijns ſwerens alſoo dier ende ſeltſaem / ende zijn beloften alſo vaſt houdende / datmen noyt en heeft mogẽ vernemen / dat deſe Keyſer opt eenen gheſworen heeft / dan in de ſtadt Aken / ende Romen / In zijne Croninge / welcken eedt hy ſo ſtantachtich hielt / dat hy veel dinghẽ / te vergheefs aen gheuordert oft weygherende / lieuer vreck oft gierich / dan welvarende / meyneedich gheſcholden woude werden. Want hy hadde den Vorſten / de goeden des Roomſchen Keyſerdoms niet te veranderen / noch in eenigher manieren te ontweyn den / gheſworen / ende den Pauſelijcken ſtoel gehoorſaẽheyt: Dat hielt hy ſo vaſt / dat hy vã velẽ daerom quaet moeſte hooren ſpreken / zijn ſchiplieden ſeyden hem / hoe dat hem ſoo verſmadelijck werde na geſproken van veel perſonen / den ſeluen antwoorde hy: En weet ghy lieden niet / dat de Vorſten als een paelſtadt tot beſchuttin-

ghe gesedt zijn: De Blixemen slaen in de hooghe Thorens/ende verschooné de leege timmeringe. Onse saken staen wel/so wy alleen met woorden aen gheuochten worden.

Dat Heylichdom te Einsidel ghestolen.

Heylichdõ te Einsidel ghestolen. Doemen telde dupsent cccc.xlviij. doen wert dat Heylichdom/ tot onser Vrouwe van ij. mannen te Einsidel/op den goeden Vrydach ghestolen/de welcke werden voort op den staenden voet geuangen te Zurich/eñ gehangen/dat Heylichdom wert weder na Einsidel gebracht.

Sneeu op S. Joris dach een vol Jaer aldaer alder dinghen.

Sneeu op sinte Joris brengt eê ge luckich iaer. Int Jaer M.cccc.lxviij. op S. Joris dach/ viel eenen Sneeu/ anderhalf span dic/die lach drie dagen/daer na ginck hy al metter tijt wech/ende het sneeude snachs al meer toe/dat duerde vi. daghen/ ende vroos twee daghen voor S. Joris dach/dat also de coude eñ sneeu duerde x. dagen. Hy en dede gheen schade/ een maet Neckerwijn golt dit Jaer te Augsborch drie Penninghen.

Merckelicke groote Hagelsteenen ende onweder.

Haghel steenê op sinte Matheus ende Herfst Daer na in Septêber/ op S. Matheus dach/ Anno dupsent vier hondert achtenveertich/ quam haestelijc een groot onweder ende haghel te Ausborch met steenen/ als een matelijck hinnen ey: Dier welcker een acht loot woech. Dat duerde so lange/ tot dat een drie Pater nosters hadde moghen bidden. Terstont daer op ouer een cleyne wijle/ doen quam noch eenen grooteren Haghel/ daer vielen steenen een half pont swaer/ als een gansen ey/ dat duerde twee Pater nosters lanc/bouen de stadt/ eñ en reynde niet ouer eene halue mijle van de Stadt: Noch was dat selue Jaer wijn ende Coren seer wel gewassen: Een maet Neckerwijn twee of drie Penningen/ een maet Elsater om vier Penningen/ den besten om vijf. Een schepel Corens golt derthiê grossen/de Terwe twintich/de Hauer negê.

In dit Jaer quamê te Woerd aen de Donaw by de twaelf dupsent Mannen by malcanderen/ eñ twee hondert Rupters. Niemant en wist wat sy doen wouden. Terstont schepden sy malcanderen/ende wt haren aenslach en wert niet.

Toch der Hongeren teghen de Turcken ende Heydenen.

Doemê schreef M. vier hondert achtenveertich/op S. Lucas dach/ trockê de Hongerschen in Turckien/tot de Heydenen/ tsestich dupsent sterck/ die quamen op eenen dach teghen de Turcken te slaen/ende behielden op desen dach dat Velt: Des anderen daechs/ doen laghen de Hongherschen al te samen daer neder/ verslagen/ tot op dupsent na/ de welcke daer af ontliepen. Van de Hongersche ende andere Christenen bleuen doot/by de vijftich dupsent/ van de Turcken by de tachtentich dupsent.

Een ander Stadtcrijch tegen de Vorsten begost/Anno dupsent vier hondert achtenveerttich.

Toch der Vngerschê teghen de Turcken. In dit Jaer oorloochde Gemund/ Eslinghen/ Rotweil/ Vberlinghen/ teghen die van Wirtenberch/die van Augsborch ende ander Stedê trocken voor Leyphepm: Die van Nuerenborch oorloochden teghen den Marcgraue ende Paltzgraue/ ende beleghcrden Altdorp: Dat Stedeken Winsbach branden sy wt. Voor Altdorp werden sy af ghedreuen. Die van Wirtenberch branden dien van Olms hare Dorpen af tot aen Geyslingen. Terstont daer na/ reet den gemeynen toch der stadt te Olms wt/ eñ branden van Olms na Rentlingen/ al wat diê van Wirtenberch toe behoorde/ af: Des anderen daechs tot aen Eslinghen. In dit Jaer wan de Marckgraue Lichtenaw/ dat Slodt/ die van Nuerenborch toe behoorende/ af/ als hijt drie weken beleghert hadde: Hy verstoorde oock veel Sloten om Nuerenborch/ ende wan ooc Heydeken/ende bracht diê van Nuerenborch op eenê dach tachtentich mannen om. Ende verderf alle coren op haer lant ende gront.

Doen trocken de steden wt/dien van Nuerenborch te hulpe met senen hondert peerden/ branden den Marcgraue eñ zijn hulpers veel Sloten af/eñ dreuê na Nuerenborch by de twee hondert beesten/ ende leyden hem hondert peerden daer neder. Den crijch duerde een Jaer/ doen werter vrede tusschen den Marckgraue ende dien van Nuerenborch gemaeckt/ ende vanden Coninck gheboden/den seluen soude dueren van Michaelis ouer een Jaer/ ende wat een yegelijc gewonnen hadde/ dat soude hy dewijle houden/ schade voor schade. Doen seyden desen dach die van Wirtenberch/ ende de Marckgraue dien van Eslinghen om eens Tols wille af.

Toch des Marckgrauen voor Nuerenborch.

Int Jaer dupsent vier hondert vijftich/als ouer dat vrede iaer om gheloopen was/troc Marcgraue Aelbrecht voor Nuerenborch/ende eysch- Des Marcgraue toch voor Nuerenburch. tense daer wt: Also quamen sy daer wt met vijf hondert peerden/ ende drie dupsent voetknechten: De Marcgraue hadde ses hondert peerden: Also quamen de rupters aen malcanderen/ doen wert de Marckgraue in de vlucht geslagen/ende oock van haer tachtentich doorsteken/ ende by de hondert geuangen/ onder dese waren vierentwintich Edel lieden/ ende wonnen hem af vier Banieren/ hondert ende vijfentsestich peerden/ ende twee hondert Pantsiers. Dat naeste Jaer daer te voren op sinte Martens dach/ waren die van Nuerenborch voor Zen gheleghen/ een stedeken/ int wederom trecken/ als den hoop in de stadt quam/ ende den tros ende dat onachtsaem volc de hinnen ende de gansen na liep/ ende haer van malcanderen (woest loopende) schepden: Doen quam des Marckgrauen volck aen haer/ ende doorstaken eenentachtentich mannen/ende namen haer twee bussen/ende veertich wagens.

Terstont na dese schermutsinge voor Nuerenborch/trocken die van Nuerenborch wt/om den Marcgraue thuys te versoecken/ achter Onspach/ ende verbranden al wat sy aen quamen/ ende brachten met haer thuys/ vier dupsent beestê. De Marcgraue bracht op de beê/ twee dupsent mannê/maer hy en mocht haer niet af winnen. Te Paesschen quamen dien van Nuerenborch te hulpe/ acht hondert Switsers op haer eyghen costen ende Soudie/ die dede Hertooch Ottho ende Marcgraue Hansen/ groote schade.

In dat Jaer wonnen die van Augsborch de Merct/Danhupsen. Die van Olms doorstaken diê van Wirtenberch sessendertich knechten/eñ namen twaelf mannen geuangen. Die van Helborn namen dien van Wirtenberch drie hondert Ossen/ ende doorstaken ende vinghen daer by veertich mannen. Ende int naestê Jaer daer nae/ was der steden crijch ter neder ghelept/ als Dinckelspuhel/ende ooc Pamberch/den Marcgraue ouervallen hadden/ ouermidts men te Pamberch daechde. Den vrede ginc in/ op sinte Vlricus dach/ ende was schade tegen schade/ ende een yeghelijck dat zijn weder aen lant ende lieden: Alleen de Marcgraue hadde dien van Nuerenborch af ghewonnen/ vijf Sloten/ daerom moesten sy voor den Coninck rechten/ ende waert sake dat die van Nuerenborch dat recht ver-

verlozen/ſoo ſouden ſy den Marcgraue gheuen eñ ſchuldich zijn/dertich duyſent guldens/ voor den aenghedaen hoochmoet ende ſchade.

Ghenade eñ Aflaet te Augſborch.

Genade eñ aflaet eerſt werf in Duytſlant ghebracht.

DOemē telde duyſent vier hondert lj. bracht de Biſſchop van Augſborch (als hy te Romen een Cardinael was geworden) Peeter van Schomberch ghenaemt/ Aflaet voor ſtraffinge ende ſchult een gheheel Jaer na Augſborch met hem wt/dat was een ſeltſaem/nieu/onghehoort dinc/eene moeſt alſo veel in de aflaets kiſt leggē/ als hy half na Romen verteert hadde. Daer quā alleē in Augſborch/ eñ wat vreēt volc daer in de ghenade biechte/alſmen meynt 20000. guldens.

Slach met de Turcken.

ANno duyſent vier hōdert ſeſſenvijftich/ quā de Turck tot aen het Grieckſche Wittenberch met Heyrcracht: Doen trock een Pauſelijck Legaet Joannes Capiſtraen/welck men voor een heylich Man hielt(om datmen de ſpelberders/Schijuen eñ Caertſpel op het Speelhof verbrande/te Augſborch wt zijne prekinge daer toe beweecht)oock daer henen/ met den welcken oock veel Studenten/ende Chriſtenen daer quamen/der welcker nochtans niet half ſoo veel en waren als der Turcken/doch haddē ſy victorie/ ende verſloegen by de twee duyſent Turckē. De

Slach met de Turckē.

andere vloden wederom achter haer in Duytſlant. Terſtont daer op predicte een Legaet van Romen ghesonden/dat Cruys tegen de Turckē/ dat namen aen haer alleen in Auſbroch by vijf hondert mannen. Als ſy nv verre int Lant trocken/doen en was het niet/ende quamen weder thuys iammerlijck/ ſommighe bleuen wt ende ſaghen noyt gheenen Turcke.

Oproer eender Rotte/ de Broeders genaemt/teghen den Keyſer in Ooſtenrijck.

Oproer der rotten broeders genaēt teghen Keyſer Frederic de derde.

INt Jaer 1456. hadde Keyſer Frederic ſommige dienaers/ den welcken hare ſoudie na harē wille niet en mocht volgen: Doen vergaderdē ſy haer by malcanderē/ eñ maecten een blochuys/ ſeer ſterc/alſo dat haerder veel werdē/die ſwoeren te ſamen een verbont/ broeders te zijn/ hoe dattet haer oock ginghe/ eñ men noemdenſe ooc broeders. Deſe voechden dat lant groote ſchade toe/eñ namen met ghewelt al wat ſy vonden/eñ waren alder werelt vyant. Sy trocken tot aen Weenen eñ te Nieuſtadt/ ende roofden in ſeuen mijlen weechs/alle wat haer aen de hant quam: Die haer ongehoorſaem waren/ die doorſtaken ſy/den ſeluen en mocht de Keyſer niet tegen ſtaē. Sy wonnen een Merct genoemt Nieukercken/ ende maeckten een Blockhuys daer wt/daer ſy wt ende in reden: Sy hieldē de ſtraten op/ſo dat nyemant onberooft reyſen en mocht/ men nam dan eerſt gheley van haer: ende wie dat na Weenen tot den Keyſer woude/ ofte met Coopmanſchap om ginck/ſo gafmen haer gelt om gheley. Dat ſtont alſo by de vier iaren: Doen vergaderde hē Keyſer Frederick/met thien duyſent mannen aen de broeders treckende: Doen begeerden ſy ghenade/ eñ ſwoeren ſy wouden wt het Lant trecken/eñ niet meer daer in comen. Doen trock de Keyſer weder af/ daer en tuſſchen beſmetten haer de meyneedighe broeders tegen hare trouwe ende belofte noch meer/ eñ deden euen als te voren: Sy wonnen een vlecke genaemt Herdersdorp/drie mijlen van Kremps gelegen/die ſelue omgroeuen ſy/eñ maecten meer Blochuyſen/ eñ deden groote ſchade/tot datmen ſchreef duyſent vier hondert ſeſſentſeſtich Jaer.

Wonderlijck wonderwerc Gods.

DOemen ſchreef M.CCCC.lvj. wert int Sabiniſche lant een calf met twee hoofden geboren: Soo regendet oock te Romen bloet/ ende in dat lant Liguria vleeſch/dat wonderlijck ende by na ongheloofſelijck is te ſeggen: Een kint wert dit Jaer met ſes tanden/eñ een groot hooft gheboren.

Een Comeet verſcheē in de maent Junio/ende ouer een Jaer daer na noch eē veel verſchrickelijcker.

Op den vijfſten dach Decembris des nachts te elf uren/ eñ daer na op dē dertichſtē dach der ſeluer maent/ was een ſulcke groote aertbeuinghe/byſonder in Napels/Apulia/Beneuento/eñ in andere ſteden/ dies ghelijcken in menſchelijcke ghedachteniſſe niet en was/ alſo dat veel kercken/timmeringhen/eñ dat Palleys te Napels in vielen/ ende veel menſchen ende gedierten daerom doot bleuen/ende te gronde ginghen.

Pelgrimagie tot ſinte Michiel.

Pelgrimagie na ſinte Michiel.

ANno M.CCCC.lvij. quam op de pelgrimagie na ſinte Michiel/daer trocken veel ghesellen teghen haer vaders ende moeders wille/ henen/ eñ gheſchieden aen haer veel teeckenen. Dit Jaer werden de Duytſche Heeren van haer Hooft-ſlot Meuaberch verdreuen van den Coninck van Polen/ daerom dat ſy hare dochters moetwillichheyt voor leyden.

Oproer der ghemeynten te Weenen teghen den Raet/ ende den Keyſer aldaer zijnde.

Oproer der ghemeynte te Weenen teghen den Raet.

DOemē ſchreef 1462. voor Kerſmiſſe/als Keyſer Frederick te Weenen in zijn ſtadt was/ doen roerde haer de ghemeynte op teghen den Raedt/ in quaet vermoeden zijnde/ dat haer de Raetſ-heeren met den Keyſer hielden/tegē haer/ ende vingen xxxv. Raetſ-heeren/oock ſommighe dienaers der Keyſers/ eñ woudenſe doot hebbē. Doen vloot de Keyſer met wijf eñ kint/ ooc met zijn volck in de Borcht. Doen quam Hertooch Aelbrecht voor de ſtadt/ des Keyſers Broeder. Dien ſeluen lieten ſy in/eñ gheloofden hem/ aen haren Heere breuckich/ende leydē haer voor dat ſlot. De Studenten hieldent met die van Weenen/ende wouden den Keyſer gheheel doot hebben/ende bedreuen wat ſy wouden.

De Keyſer en had op die tijt noch wijn/ noch broot in thien daghen/ ende ſchreef dat iammer aen den Coninck van Bemen/de welcke en verſuymde hem niet/ende trock voor Weenen/ende liet eenen vrede aenroepen/ende beghecrde daer den Keyſer ende die van Weenen tegen malcanderen te verhooren/ ſo woude hy als een ſcheydman haer vereenighen.

Alſoo moeſt de Keyſer te voet in dat velt gaen met zijne Ridders eñ knechten. Daerentuſſchen ontuloot de Keyſerinne op haer bewaringe. Als nv de Keyſer tot den Coninc quam/ doen voerde hy hem met ghewelt/ van die van Weenen nae Cronnieuwenborch/daer hy vry was.

Als dat die van Weenen vernamen/doen vielen ſy ouer de burghers/ende ſchattenſe om veel gelts/om haer Soudeniers te betalē. Alſo wert het vergeleken/maer niet vergeten. De Hiſtorie behoefde veel meer woordē/maer het is om cortichepts wille voorby ghelaten/ daerom dat ick niet eewich op eene Hiſtorie en ſoude ſtaen.

Dat Cruys wederom teghen de Turcken ghepredict.

Cruys weder ghepredict teghen de Turckē.

DOenmen ſchreef duyſent vier hondert drie eñ tſeſtich/liet de Paus predikē dat Cruys teghen de Turcken/wie datter trock dien warē ſtraffinghe ende ſchult vergheuen.

Doen trocken door Augsborch wel acht duysent mannen / die souden op Venegien trecken / daer quamen te samen / alsmense telde / ouer dertich duysent mannen. Als sy te Venegien quamen / spraecken sy / sy en wisten daer af niet met allen / ende moesten alsoo een yeghelÿck weder thuys trecken. Vele / de welcke gheen teringhe en hadden / storuen van hongher.

Mentz heymelÿck verraden / verontrout / ende inder nacht beclommen.

Mentz verraden eñ by nacht beclommen.

ANno 1463. was die van Eysenborch Bisschop te Mentz / den seluen sette de Paus / wt oorsake af / ende gaft Heer Adolf van Nassaw: Doen en woude de Stadt hem niet tot eenē Bisschop hebben / noch de oude van Eysenborch en woude vant Bisdom niet wÿcken.

Doen quam Hertooch Lodowÿc de Swerte / ende beclam voor den dage heymelÿck de stadt / verraden van eene van hare wachters. Daer en tusschen quam des Swerten Hertoochs volc by de duysent mannen verborghen / onder hoy ende strop gheuaren. Daer verhief hem eenen oploop / sy staken de huysen op de plaetsen aen: De Borghers moesten haer sweeren te doen al watmen haer beual / doen gebootmen haer van stonden aē wt de Stadt te gaen / welcke dat niet en dede / die wert doorsteken / ende niemant en dorste na zÿn huys gaen.

Daer na vielen sy ouer de Papen ende Jodē / al doot slaende ende wt iagende / de stadt besettē sy met vreemt volck / de Bisschop ontliep. Ende also nam die van Nassaw dat Bisdom met de stadt in. Item op dese maniere wert oock eenen aenslach ouer Francfoort ghemaect / ende werden al twee Poorten open ghedaen / doen werdē sy ghewaerschout van eenen Edelman / so datter niet met allen wt en quam.

Twee Broeders / Vorsten van Sassen / ende twee Broeders Hertoghen in Beyeren / Cryghen ende vanghen malcanderen.

Broeder teghen Broeder.

ANno duysent vier hondert eenen vÿftich / stont eenē Crÿch op tusschē twee recht broedes / Hertoghen van Sassen.

Anno duysent CCCC. lxx. wert Hertooch Christoffel van Munchen in een Badt gheuanghen / van Hertooch Aelbrecht zÿnen broeder / eñ in de gheuanckenisse behouden / anderhalf Jaer.

Een Turcx Slodt beleghert ende ghewonnen.

Een Turcx slot gewonnen.

ANno duysent vier hondert lxviij. belegerde Coninc Mathias van Vngeriē / in dē Winter een Turcx Slodt oft Casteel / Sabatz ghenaemt / met Thoornen / Grauen wel beuesticht ende beset / met spitse scherpe Staketten omcinghelt: Daer aen de Thorens van hout ghetimmert / omschut zÿn. Dewÿle hem nv de Coninck neerstelÿc arbeyde / om dat Slodt den Turck af te winnen / doen vinghen de Turcken Graef

Graef Hās vāde Turckē onthooft

Hansen voor des Coninex Heyrlegher / eñ voerden hem in dat Slodt / ende als sy hem onthooft hadden / hinghen sy zÿn hooft / aen eenen langen stock ghesteken / tot een verschrickinge / ouer dat Slodt wt. Doen richte hē de Coninck toornichlÿc op / met gewelt stormende aen dat Slodt / eñ namt in met groote beroeminghe.

Anno 1492. beliepen de Turckē dat selue slodt wederom / maer te vergeefs / want sy van de Vngerschen af gedreuen werdē. Ooc maecte de eerste genoemde Coninc den Turcschē Keyser voor Jaitsa / dat vā naturē zÿn gelegēs wel verwaerdē Slodt / vluchtich / also dat de voor genoemde Turck alle zÿn gheschut ende Crÿchs-tuch achter hem liet / ende schandelÿck ontweeck.

Seltsame wonderlÿcke geboorte / oock twee Cometen verschenen.

Twee Cometen / ende seltsame wonderlÿcke geboorte

DOemen schreef 1471. heeft een wÿf te Brixen eenen hont ghebaert / een ander te Papia een catte. Aen sommighe eynden zyn dit Jaer steenen gheuallen als Struyssen eyeren. Oock is te Brixen dit Jaer een groote Aertbeuinghe gheweest / doch gheen schade ghedaen.

Anno M. CCCC. lxxij. verscheen in de maent Januario een vyerachtighe Comeet / met lange swarte stremen / teghen het Westen reyckende. Daer na keerde sy haer teghen t Noorden / ende duerde tachtentich dagen. Eñ eer sy geheel verginc / doen quamper een ander op / met eenē vyerighen steert teghen den opganck der Sonnen haer streckende. Hier na volchden grouwelÿcke Pestilentie / Crÿch ende oproer.

Den droghen Somer.

Den droogen Somer

INt Jaer duysent vier hondert drieentseuentich / was den droogē Somer / daer in veel busschen eñ velden van den Hemel aen gesteken / verbrandē. Der Bemē Wout brande achthiē wekē. Item der Duringer Wout / Swerte Wout / ooc de Wouden in dat gheberchte / eñ aen de Etsch: Oock vlecken ende dorpen / want alle dinc was wt ghebreck des reghens ende een groote hitte / oock de grauen / drooghe / waer in dattet vyer quam / dat was dit Jaer onbeurÿt.

De groote Stormwint / sinte Peeters wint ghenaemt.

Den grootē stormwint.

INt Jaer duysent vier hondert vierentseuentich / stont op / op sinte Peeters ende Pauwels dach / eenen wint / de welcke veel timmeringen / huysen / stallen / ende een kercke sinte Vlricx te Augsborch neder wierp. Ende de Pastoor ende zÿn gesellen met dertich menschen doot slaende / die viel gheheel plat ter neder. Veel wildernissen vant vyer ouer ghebleuen / ruete hy met de wortel wt der aerden neder / ende duerde vandē Rÿn aen / tot aen Hongherien: Aen den Rÿn / ende op ander plaetsen versonck hy veel schepē met goet ende lieden.

Dat kindeken van Trenten.

Het kindekē van Trenten.

DOemen schreef M. CCCC. lxxvj. wert dat kindeken van Trenten ghemartelíseert / op den witten donderdach / als het twee Jaer ende een half out wert. Diesghelÿcke boose daet hebben oock de Joden na vÿf Jaren in dat Stedeken Mota in Friaul gheleghen / met doodinghe eens anders kints / bedreuen / daerom werden der daders drie gheuanghen / na Venegien ghevoert / ende ontfingen aldaer / haers dachwercx / weerdighe betalinghe.

Een wonderlÿcke gheboorte / aenstoot ende iammer der werelt op desen tÿt.

Aenstoot eñ iammer der werelt / Anno 1472 tot op das 92. Jaer.

EEn meysken met eē hooft / twee eersen / twee schamelheden / twee buycken om de maghe / vier armen / wert in desen tyt ontrent Bern in Italien geboren / zÿn ouders voerdent in Italiē om / ende bedelden veel ghelts daer mede.

Anno duysent vier hondert tweentseuentich / zÿn te Erdfort / bouen twee duysent huysen met vyer aen ghesteken / verbrant / wt beschickinghe Apollonÿ van Thamrot tegē Marcgraue Wilhelmus van Mÿssen.

Anno duysent vier hondert drieentseuentich / is alsulcken heeten Somer gheweest / dat veel velden ende wildernissen van hitte der Sonnen van selfs begosten te branden.

Anno duysent vier hondert tachtentich / heeft een opquallinghe / ghietinghe ende oploop des Rÿns / veel huysen neder gheworpen / op Sinte

Magda-

Magdalenen dach/ende te Etlinghen den muer ter neder gheworpen.

Anno duysent CCCC.lxxxij. is eenen grootē hongher opter Aerden geweest/daer op een groote Pestilentie ende sterfte volchde.

Wijn ouervloedich ghewassen/eñ onwaert.

Anno M.CCCC.lxxxiij. is den wijn so ouervloedich gewassen/ende in sulcker onweerdē geweest/datmen niet alleen een vat vol/om een ledich vat gaf/maer oock eenen emer vol/om een ey vercocht wert.

Anno duysent vier hondert twentneghentich is eenen grooten steen vanden Hemel gheuallen by Emsheym.

Beuaert te Niclaes Huysen.

Beuaert te Niclaes Huysen.

Anno 1476. begost een Herder der beesten/een trommelslager in een Dorp/Niclaes Huysen genaemt/in Franckenlant gheleghen te predikē tegen de Geestelijcheyt/haer leuen te berispen/eñ men soude den Heeren noch Tol noch geley gelt gheuen/so waren alle waters ende Velden van allen vry/hy gaf oock voor/de Maghet Maria hadde hem sulcx geopenbaert/eñ sprack dicwils met hem. Also was dat ghemeyn volck Gomorre/dat dwaes volck terstont op/dat swermde wt alle eyndē daer henē tot desen trommelslagher hare Heylighe: Die dede dan langhe predikinghen teghen de Papen.

Terstont warender sommighe Verspieders vanden Bisschop van Wirtsborch na Niclaes Huysen gesonden/die selue voerdē de Trommelslagher ghevangen na Wirtsborch/eñ verbranden hem te puluer. Also verdween de opquallinghe met haren Heylighe. Alsoo hebben oock alle beuaerden eenen gront. Die van Nuerenborch verboden haer lieden by groote straffinghe/niet daer henen te rennen oft te loopen/terstont als hem der beweghinghe des toeloopens verhief/van welcks wegen sy vanden Paus Sixto eenen grooten sonderlijcken lof vercreghen/na geluyt eens Pauselijcken seyntbriefs/sub Annulo Piscatoris, onder des Visschers Rinck/daerom aen haer wt ghegaen.

Crijch Hertooch Carels van Borgongien/teghen de Eedt ghenooten.

Crijch Hertooch Carels vā Borgongien tegē de Switsers.

Anno 1476. troc Hertooch Carel vā Borgongien/teghen de Eedt ghenooten/ende wert terstont van haer in de vlucht gheslaghen/alsoo/dat de Eedtghenooten/de Waghenborch/den Hertooch metter haest onder haelden eñ in namen/daer in sy vonden alle zijnen Crijchs schat/ouer drie hondert duysent guldens/by Gransee. In dat selue Jaer/ghescheiden drie groote slaghen/voor Gransee/Morten/ende Nansien.

Voor Nansiē wert Hertooch Carel van Borgongien verslaghen/ende verloren/datmen niet en wiste/waer hy henen ghecomen was. Alsoo verghinck de Helt/die te Trier tot den Keyser in reet/in een gheheel Kurits/ende eenen Rock daer bouen (den welcken men weert achte/ontrent tachtentich duysent gulden) met vijf duysent Peerden/voor welcken hem de Keyser ontsette/soo dat hy sonder zijn weten heymelijck van Trier wech trock/den welcken hy doch te gast ghenoot hadde (wt oorsaecke dat hy gheerne Coninck waer gheworden) ende zijn ghesinne vijf hondert drinck-vaten van gout ende siluer voor sette/ende den Keyser xxxvi. gherichten liet voor draghen/oock den Keyser zijnen Veltstrijdt met zijnen toch den Keyser tot een specktakel ende beiiaghen toe gericht hadde. Also vergaet alle hoomoet der Werelt/welck doch ydel is/verganckelijck ende onseker.

Alsoo verloor hy voor Gransee dat goet voor Murta oft Morten dat volck/voor Nansie dat Lijf/God heb de siele.

Den Nederlantschen Crijch.

Anno duysent CCCC.lxxxix. ghescheiden de goede daden ende Ridderlijcke slaghen van de Lants knechten in Nederlant.

Wirtenberch een Hertoochdom gheworden.

Anno M.CCCC.xcvi. is Graef Eueraert diemē de baertmā hiet/vā Wirtēberch/eerste Hertoch te Worms indē Rijcxdach gemaect.

Watervloet in Duytslant ende Italien.

Int Jaer M.CCCC.lxxx. liepen de Stroomen/Tyber/Padus/Donaw/de Rijn eñ andere also wt/in de maent Nouembris/dattet soo veel dieren ende menschen wech nam/soo dat na den af loop/de veruuylde dierē ouer al liggende/de Locht also verfenijnden/so datter een groote Pestilentie na volchde/eñ wat niet met waters noot en verderf/eñ dat breken ontloopen mochte/die hadde van gheluck te segghen. Watervloet.

Sprinchanen ende een grouwelijcke Pestilentie in Italien.

Int Jaer duysent CCCC.lxxviij. hebben de sprinchanē/door Italien vliegende/de Lantschappen om Brixen verwoest/eñ waert dattet Marcgraue Lodowijck van Mantua niet en hadde voor gecomen/so hadden sy dat zaet in geheel Lombardien af ghegheten. Sprinchanen ende eē grouwelijcke sterfte.

Daer op volchde eē merckelijcke sterfte door geheel Italien/so dat te Brixen bouē de xx. duysent/te Venegiē/dertich duysent mēschē verginghen/wt oorsake sulcker Sprinchanen/ende duysternisse der Sonnē/de welcke de maent Julius dat selue Jaer met hem bracht.

Eerste belegheringhe voor Rhodis/vanden Turcschen Keyser.

Int Jaer duysent vier hōdert lxxx. als de Turcken in xxvij. Jaren/na de ouerwinninghe der Stadt Constantinopolen/veel nae by liggende Steden ende Vlecken aen haer brachten. Eerste beleck voor Rhodis vā de Turckē.

Doen ontfinc Mahomet verdriet aē Rhodis om dat de Stadt so na gheleghen/noch vry/ende hem niet onderdanich zijn en soude: Daer na Scheepte hy met machtigen Heyr voor Rhodis/ende besloech de Stadt met eenen gheweldigen Heyrleger/drie maenden aen malcanderen sonder ophouden/ende quam met zijn volc tot op de Muere: Daer weerde hem de hooghe Meester/so mannelijck met de teghenweer/dat hy hem van diē viant die tijt met groote nederlage zijns volcx/beschermde/ende schandelijck na lxxxix. daghen zijnder belegheringhe/den vertwijfeldē Keyser afdreef/ende in haren aftoch de Zeestadt in Apulia Hidruntum/na corte belegeringhe in namen/ende den Erdtzbisschop al daer versloegen/alle het volck onthoofden/ende dē Hertooch aldaer midden van malcanderen saechden/ende ouer twintich duysent menschen doot sloeghen/alsoo datter niet meer dan tweentwintich af en quamen. Maer als de selue Keyser sterf/doen belegherde Alphonsus de Hertooch te Calabria dese stadt wederom. Als nv de Duytschen den doot haers Keysers vernamen/begauen sy haer aen dē Hertooch/eñ vercregen vrede/vryheyt eñ ghelevde. Namaels Anno 1522. heeft de Turck Rhodis wederom beleghert ende in ghenomen/als wy hooren sullen.

Mahomet der Turcken Keyser.

Int Jaer 1481. regeerde Mahomet wt dat geslachte Otthomanorum/de achthiende Turcsche Keyser in Asia ende Grecia/xxiij. Jaer. Hy sterf indē heyrtoch die hy tegen de Vngerē voor gheno- Machomet des Turcschen Keys. Hist.

ghenomen had/ Anno als te vooren ghetelt/ niet sonder quaet vermoeden des fenijns/ ende wert nae Constantinopolen gheuoert. Hy hadde de stadt Constantinopolen bestreden/ ende dat geheel Asiam/ by na xij. Coninckrijcken ouerwonnen/ te weten/ Pontum/ Bithiniam/ Capadociam/ Paphlagoniam/ Ciliciam/ Pamphiliam/ Liliam/ Cariam/ Lidiam Phrigiam/ ende bi na gheheel Hellespontum/ oft Morcam/ ende veel ander Lantpalen/ oock by na gheheel Peloponesum in genomen. Daer na Achaiam/ Ciperē/ dat grootste deel Macedonia/ oock Bulgariam/ Rasciam/ de Sirfey/ eñ al wat van de stadt Andrinopoli/ tusschen de Saw ende Donaw leyt/ oock de Walachey in vreesen ghebracht. Daer na Bossen ouer toghen/ ende vernielt/ ende dat edel Eylant der Jenuesers Mitilenem in ghenomen. Daer na de vaste oude stadt Sinopen/ eñ Trapesuntium verwoest/ hare Inwoonders met haren Keyser geuangen/ wech geuoert/ ende der Venegiers Eylāt Euboiam/ eñ de stadt Calcidē bestormt/ eñ also/ als gesept is/ haer Coninc rijc aen hē gebracht/ behaluē dat noch hier nae/ aen haer is ghewassen/ als wy hooren sullen.

Pestilentie.

Anno 1483. eñ 1484. regneerde eē sulcke scherpe Pestilentie in Italia ende Germania/ dat in een half Jaer te Nuerenborch ouer vier duysent menschen/ te Venegien sommighe Raetsheeren ende de Hertooch verginghen.

Een grouwelijc onweder/ merckelijck blixemen ende ongheduericheyt te Constantinopolen.

Onweder seer grouwelijck te Constantinopolen.

In de tijt alsmen telde M.CCCC. op den xij. dach der maent Julij/ quam inde Coninclijcke stadt Constantinopolen/ sulcken groot/ voormaels ongehoort/ onweer/ met bernende vyer/ schijnende weerblixemen/ eñ vallende vyerstralen/ so dat de ongeduericheyt des onweers niet alleen de Pilaernen des Keysers Constantini neder geworpen/ maer oock by 800. huysen verbrant heeft/ ende eenen Cirkel der Stadt voor ghenomen/ daer in by drie duysent menschen in eenen Cirkel doodende.

Eenen steen als een soutschub van den Hemel geuallen.

An. 1492. op dē vij. dach Nouembris/ ontrent den middach/ viel eenen grooten steen by een Centener swaer/ in de grootte als een soutschub van gedaente/ als eē Griecsche D. van bouen af wt de Locht ende wolcken by Eynsheym in de Sunckaw/ ende tot bewijsinghe van selsame geschiedenissen/ is hy noch teghenwoordich.

Joden verbrant om des Sacraments haluen.

Joden verbrant.

Int Jaer 1492. op den xxij. dach Octobris/ in de stadt Sternberch/ onder dē H. van Mechelenborch/ heeft Eleazar een Jode met zijn mede verwanten dat heylighe Sacrament (van eenen Priester in cleyne ende groote Hostien vercreghen) doorstekē/ daer wt soude terstont bloet geloopen zijn/ ende eenen witten lijnen doec/ bloetverwich ghemaeckt hebben. Daerom de Joden als verachters der Godlijcker Maiest. verbrant zijn met Petro den Priester. Men soude oock de litteeckenen also bloedich int Sacrament ghevonden hebben.

Genealogia/ dat is/ gheslacht Register eñ aencoemste sommigher Gheslachten eñ Rijckē/ van Noah af/ bysonder der Romeynen/ Francken/ Fransoysen/ Keysers/ Grauē van Habsborch eñ ander.

In het voorgaende hebben wy ghehoort/ dat vast alle Edeldom/ Heerschappie eñ Coninckrijcken/ vanden gheweldighen Jager Nemroth eñ zijnen nacomelingen af comen/ daer af willē wy hier een cort register aen wijsen/ eñ eenē spaceer-ganck door Jeronimum Geuilerum doen/ welcke dese historie int Latijn beschreuen heeft.

Genealogia der Romeynen/ Francken/ Fransoysen/ etc. van Noah.

Noah/ welck oock Janus wert genoemt/ een wederbrenger des menschelijcken geslachts/ na de Diluuie/ wert van dē Autoren daer af schrijuende/ met veel namen ghenoemt/ nv Vertumnus/ nv Enotrius/ nv Promonus/ Chaos/ Janus/ eñ een zaet der werelt. De oude malen hem twee hoofden/ ende noemen hem Janum/ daerom by auontueren/ dat hy twee werelden geleeft heeft/ ende in de werelt achter hem te rugghe/ eñ in de werelt voor hem siet. Want hy heeft drie hondert eñ vijftich Jaer na de Diluuie geleeft/ ende by na noch soo veel daer te voren. Hy heeft dat Jaer in twaelf maenden ghedeylt/ ende de eerste na hem Januarium ghenoemt.

So en was nv op dese tijt niet veel heerschappie/ want Noah leerde zijne kinderen alderley veltbouwinghe/ als ackeren/ velden/ beemden/ vijvers/ bosschen/ boomgaerden/ wijnberghen/ planten/ ende alderley opvoedinghe der beesten/ als de herders op voeden/ dwelck de Oude daer om so hooch gheacht hebben/ datse anders geen redelijcke neeringhe en achten/ soo gheheel/ dat daer af Eccle. 7. gheschreuen staet (gelijck oft de Wijse man dat leech gaen oft onredelijcke handelinghe te voren in den gheest ghesien heeft/ hoe datmen hem deses eerlijcken arbeyts ontslaen ende schamen/ ende een yegelijck tot finantie eñ woeckersche onnutte hanteringhe hem begeuen soude.) Ghy en sult niet haten dat arbeydelijck leuen/ bysonder de boerschap oft boerwerc van God gheschapen/ Ja Adam den eersten boere/ tot boete ghegheuen/ Genes. 3. Daerom neemt het Job so hooch/ Capit. 30. dat hy gheenen ackerman dat zijne en heeft af ghegetē onbetaelt/ segghende: Heb ick opt eenen boer oft ackerman bedroeft/ so sal my voor coorn ende gerst/ distelē wassen. Op dese maniere zijn Abrahā/ Isaac/ Jacob/ Loth/ Job/ boeren gheweest: Dauid/ Saul/ etc. Herders: Haerder Vaders vee herders/ eñ oock Salomon/ als de Schrifture betuycht. Nv ter tijt leyt dat lant wel half leech/ eñ een yegelijck wil in de steden woonen. Daer nefsens leyt een yegelijck op dit redelijck hantwerc der boerschap te spotten/ scheynden eñ plucken: So wil oock een yegelijck al op de boeren ouerlast doen/ de Vorst/ Edelman/ Lants-knecht/ Bedelaer/ Bisschop/ Monick/ Paep/ etc. eñ een yeghelijck wil hem van haer geneeren/ hoe hooghe sy oock dit hantwerck verachten/ ende niet gheerne daer achter en comen/ selue niet gheern en doen/ Ja alle de werelt wil aen haer wreken/ eñ zijn ongheluck verset/ eñ van haer vergolden werden: Daer Vorsten eñ Heeren voor zijn souden/ so doen sy het gemeynlijck selue/ eñ waer vā nooden/ datmen voor den behoeder eñ beschermer hem wachte ende beschermde,

Nv Cham een sone Noah/ welcke sommighe Zoroasten noemen/ de welcke terstont ghebozen zijnde/ ghelachen heeft/ als Solinus seyt/ zijnen Godloosen aert een aenwijsen geuende/ die was een Afgoden dienaer/ eñ een swart constenaer ge weest/ hi heeft dat rijc Bachianarū aen gericht/ ende eerste beginder met ghewelt te heerschappien/ ten laetsten van Nino den Babylonischen regeerder om ghecomen.

Berosus seyt: Dat hy veel kinderen ghehadt heeft/ eñ onder andere Osirim/ die Moses Mesraim noemt. Dese heeft ghebozen Herculem/ na de Diluuie ses hondert seuenentwintich iaer: eñ hoe wel datter drieenveertich Hercules geweest

zijn/

zijn/als Varro betuycht/so heeftmen nochtans desen Egyptischen ghesacrificeert. Nv Hercules heeft gheboren Tuscum/ Tuscus Altheum/ Altheus Blaschon/ Blaschon Dardanum/ Dardanus Erithonium/ Erithonius Tros/ Tros Ilium/die Troiam heeft ghebout/ende na hem Ilium genaemt/ Ilium heeft geboren Laomedem/Laomedes Priamum.

Als nv de stadt Ilium op eenen hoop inde asschen lach/wt verraderie Enee ende Antenoris/ doẽ trock een deel des Lantschap met Enea in Italiam/een deel met Antenore in de Veneetsche contreyen ende Lantpalen. Daer na sette Antenor zijn stoel in Schytiam/ende quam met een groot deel zijns volcx om/van de Gotthen. Den seluen volchde Marcomirus de Troiaensche Coninc/zijn Soon int regiment na. Dese quam/ Anno voor Christus gheboorte CCCC.xxxiij. Marcomirus/wt aenwijsinge eender Sibillen/ met alle Troiaensche ende Schytische volck in Duytschlant/eñ wert van dẽ Sassen hooch ontfangen/ende hebben haren Stoel aenden Rijn/ Gelder/Vrieslant/ende Hollant gheset. Den seluen volchde int Rijck nae/zijn Soon Antenor.

Neomagi.

Sicambri.

Dese werden van de Sasschens Neomagi ghenoemt/dat luydet vreemt oft vreemde gasten. Namaels hebbense haer seluen Sicambrios genoemt/ende haer rijck Sicambriam.

De ander Coninc was Priamus/des voor genoemden Coninx soon. Nae desen regeerde Helenus zijn soon. Maer Helenus heeft gheboren Dioclẽ/Diocles Helenum/Helenus Bassanum/ Bassanus Clodomirum/ Clodomirus Nicanorẽ/ Nicanor Marcomirum/ Marcomirus Clodium/Clodius Antenorem de ij. Antenor Clodomirum de ij. Clodomirus Merodacum/Merodacus Cassandrum/ Cassander Antharium/ Antharius Francum/ de xvi. Con. der Sicambries/die zijn volc soo lief hadde/datse nemmermeer Sicambrie/maer na haren Heere Franci wouden ghenoemt zijn. Alsoo werden die eerst Troiani/daer na Scithe/daer na Neomagi/namaels Sicambri/ten laetsten Franci genaemt/ thiẽ iaer voor Christus gheboorte/welcke Francken/achtẽ sommige zijn/de Frãsoysen. De ander noemen de Fransoysen Celtes oft Galliers/ende seggen/dat Francia heeft Hollant/Geldria/ eñ Vrieslant geheeten/eñ de inwoonders Franci/de Galli Fransoysen/ende die in Francken lant Francken ghenoemt.

Rotterdam ghesticht.

Nv na Franco regeerde zijn Soon Clodius/ totter tijt der gheboorten Christi/die heeft geborẽ Herimerum/Herimerus Marcomirũ/Marcomirus Clodomirum/Clodomirus Antenorem/ Antenor Rotherium/die de stadt Roterodam in Hollant/oft veel meer in Batauia/heeft getimmert/ende na hem Roterodam ghenoẽt: Een gheboorte huys Erasmi Roterodami.

Nv Rotherius heeft gheboren Richimerum/ van dien de Marck oft Marckgraesschap van Brandenborch haren oorspronc heeft. Nv climt de linie af tot op Clodium/de welcke sterf Anno twee hondert tseuentich Iaer. Clodius heeft gheboren Walther/ende sterf CC.xcviij. Walther heeft gheboren Dagubertum/ende sterf Anno CCC.lx. Dagubertus heeft geboren Clodium/ de welcke in eenen Crijch om quam/doende de natuere met den doot ghenoech/Anno CCC. negẽ. Nv Clodius sterf sonder erfgenamen/Anno CCC.xix. Doen regeerde zijn broeder Clodomirus voor hem/de selue sette zijns Vaders Broeder Genebaldum (alst crijch tusschen de Duringhers ende Swauen was) int Lantschap daer tusschen/diemen nv dat Franckenlant noemt/eñ ghaf hem dit Lant eñ heerschappie ouer/eñ maecte hem tot eenẽ Hertooch daer in An.326. Die troc wt Vrancrijc oft der Fransoysen Lantschap/met sommighe M. Boeren/ vrouwen eñ kinderen/int lantschap/aẽ de riuiere Mosa gelegen/tusschen Swauen eñ Duringen liggende/doen ter tijt Menigaudia genoemt maer vande Francis wert dit lãt na háer Franconia genoemt. Op desen tijt sterf zijn vader Clodomirus de Co. Francorum/dat is/der Fransoysen/want Gallia wert ooc Francia geheeten/ eñ de Galli Franci. Maer Franckelant Franconia/ende niet Francia/ende de inwoonders Francones/van desen Francis/die ontrent dese tijt daer in zijn ghecomen/eñ van Gallia haren stoel daer verset hebbẽ: hoe wel sommige meynẽ/ dat Galli zijn alleen de Fransoysen in Vrancrijc wonende/genoemt/maer Franci eñ de Coninc Francorum zijn de Hollanders/Vriesen eñ Geldersche/daer Francus eerst gecomen is/eñ zijn Conincrijc begost/ende zijnen stoel henen geset.

Aencoemst der Francken/eñ des Hertoochdoms in Francken.

Onderschept dẽ Francken ende Fransoysen.

Maer de Francken comen oock van desen af. Maer als sy hẽ met Genebaldo in dit lantschap diemen dat Franckenlant noemt/begeuen hebben/so hebbense de spraken eñ namẽ verandert/ nochtans der eerste by na gelijc/eñ alleẽ om datse van de andere int Occident een onderschept haddẽ/hebbense een weynich dẽ naem gebogen/ so dat de andere Franci/haer lant Francia van Franco: Dese Francones haer lant Franconia/ Ia sy waren genoech noch een volc/alleẽ mettet lant/eñ een cleyn onderschept der namen onderscheyden/maer eens oorspronex ende afcoemste.

Nv Genebaldus de eerste Hertooch in Vranckrijck/sterf Anno 352. Dagubertus zijn sone regeerde voor hẽ/de ander Hertooch Franconie/ dese dede zijnẽ oom Theodomiro Coninc Francorum veel bystants/beyde teghen de Gallos eñ Romeynen: Maer Keyser Iulianus de Apostata/dat is/vanden ghelooue afuallich/trock tegen dese wt/ende versloech er dertich duysent by Straesburch. Te Zaberen in Elsatẽ aldaer zijn oock om ghecomen Anno 1525. bouen vijfentwintich duysent der oproerische boeren.

Clodius de derde Hertooch in Francken/regeerde met Marcumiro dẽn Coninck Francorum/Anno 393. dedense eenen slach met de Romeynen/maer sy werden verslaghen/ende onder de Romeynen Cijnsbaer ghemaeckt/het welck haer seer qualijc mishaechde/ende met menigen aenslach hare verloren vryheyt wederom te vercrijgen/ende haer aen de Romeynen te wreken/ bedachten/maer te vergeefs/want sy tegẽ haer te swack waren.

Lothringen coemt van de Franckẽ

In dese tijt quam ooc eerst op/vã dese Francis dat Hertoochdom Lothringhen/van eenen Francken Priamo genoemt. Marcomirus een sone Clodij/quam na zijnen vader int Hertoochdom/Anno drie hondert achtentnegentich. Tot desen seynde Valentinianus de Keyser terstont om den Cijns/welck sy dat voorleden Iaer dat Roomsche Rijck schuldich gewordẽ waren. Desen antwoorde de Hertooch ende dat volck also: De vrye Franckẽ haddẽ tot noch toe gepleecht/ anderen volcken Cijns/Tol/ende Schattinghe op te setten/ende niet te gheuen/gewoonlijc gheweest. Daerom woudense eer dat leuen/dan dese hare vryheyt verliesen.

Anno CCCC. achthien/sterf dat Hertoochdom der Francken aen Pharamundum den sone Marcomiri/daer en tusschen sterf Genebaldus de Coninc Francorum. Doẽ hieldense raet in eenẽ Lants-dach van de verkiesinge eens anderen Coninex/ende daer henen wert oock dese Pharamundus gheroepen. Also wert dese Pharamundus eendrachtelijc gecoren van dat Hertoochdom in Franckẽ/tot dat Conincrijc Francie oft Francorum/dat is/Vrancrijc. Dese Pharamundus wert van velen voor den eersten Coninc Francorum ghetelt/daerom dat hy zijnen

Hert. der Francken wert C. in Vranck.

tijden

tijden dat Gallische / Belgische / ende Celtische Rijck met Crijch ouerweldicht/in Duytslant is verset ghewordẽ. Hy sterf Anno CCCC.xxvi. Sijn soon Clodius regeerde na hem in zijn stede de tweede Coninc Gallorum/die anders Celte werden ghenoemt. Hy vermeerderde met verdruckinghe der Romeynen ende Thuringhers zijn Rijck niet weynich. De Thuringer/ die van der Franckẽ geselschap afuallich werden/ heeft hy hem Cijnsbaer gemaect. Dese was eenen pegelijc/een verschrickelijc Vorst / ende sterf Anno CCCC.xlvi. Ende liet zijnen soon Meroueo dat Rijc/in den tijt Atile/die hẽ ooc om bracht/Anno CCCC.lviij. Desen volchde Childericus oft Hildericus int Rijck na/ende wert vant Rijck verdreuen/ende sterf Anno CCCC.lxxxiij.

Thuringen wert den Francken Cijnsbaer.

Na desen quam Clodoueus / een soon Childerici int Regiment / ende wert vanden Bisschop Remigio ghedoopt met alle zijn Rijck: Ende nademael hy noch een nieuwelinc oft Cathecumenus in het ghelooue was/so vinc hi den grooten Tempel den Dom te Straesborch aen. Hy sterf An. vijfhondert xiiij. Lotharius eẽ sone Clodouei de ij. Christen Coninck der Fransoysen/sterf Anno 563. Nae desen regeerde Sigisbertus zijn soon/ende sterf Anno D.lxxviij. Daer op quam Childericus des voor ghenoemden Sigisberti soon aent Rijck/ dien ooc dat Borgondische van zijns vaders broeder ouerwonnẽ/toe quam. Hy sterf vergheuen zijnde/Anno D.lxxxix.

Na desen viel dat Rijc op Theodobertum zijnẽ Soon/de welcke met Theodorico zijnẽ broeder/een Hertooch van Borgondiẽ/om dat Rijc/ sulcken bloedigen Slach dede/so datter wel dertich M. op de plaetse bleuen / ende Theobertus wt onual des gelucx/in de vlucht geslagẽ wert/ den seluen volchde zijn broeder na / ende en liet niet daer af op/tot dat hẽ zijns Broeders hooft/ van zijn eyghen Lieden verworcht/toe gebracht wert/Anno ses hondert thien.

Daer na quam dat Rijc aen Lotharium Childerici soon/de welcke deylde zijn Rijck/bysonder Vrancrijc/dien hi altemael alleen niet ghenoech zijn en mocht/onder zijn vrienden/ende maeckte veel Hertoochdõmen eñ Graefschappen in Gallia. Dese Lotharius is een Vader Dagaberti/ de welcke dat Bisdom te Straesborch / eñ veel Cloosters ghesticht heeft. Na desen volchde Sigisbertus des doot gheslaghen Theodoberti sone/die wert met sulcke conditie een Hertooch in Swauen gemaect/dat noch hy/noch zijne nacomelinghen haer den ConinckliJckẽ Titel/niet en souden gebruyckẽ/met dẽ Name eens Hertoochdoms te vreden/ende den Coninc van Vrancrijc onderworpen zijn souden. Op welcken tijt Dagobertus Magnus de groote Lotharij des Coninck soon in Gallia regeerde.

Othbartus eerste Graue vã Habsborch.

Nae desen hebben nae de erffelijcke Linien gheregeert Othbertus/de welcke hem eerst een Graue van Habsborch heeft ghenoemt/welc is een out sterck Slot/niet wijt van dat gheberchte Vosagi/eñ van de Riuiere der Mosel gelegen. Desen volchden Bebo/Robertus / Amprintus/ Conthramus/Luthardus/Bezo/Rapoto/eñ so voortaẽ door de erffelijcke Linien af/ tot op Rudolphũ dẽ Graue vã Habsborch/die Anno duysent twee hondert achthien geborẽ wert/in Keyser Fredericx des tweedẽ Hof op geuoet. Hy houwelijckte hem Anno M.CC.xl. Hy wert Keyser wt gemeyne verkiesinge der Keurvorsten/ eñ gecroont Anno M.CC.lxxiij. Sijn soon verdronc inden Rijn/in een schip-brekinghe/ met elf Edel lieden/te Basel inden choor begrauẽ/Anno duysent CC.lxxxviij. Daer henen oock zijn vrouwe na haren doot van Weenen gheuoert is geworden. Die van Straetsborch setten hem ter eerẽ/ na zijnen doot/een rijdende steenẽ Beelt ouer den inganck haers Doms/met dit onderschrift: Rudolphus een Graue van Habsborch / Roomsch Keyser. Hy sterf Anno duysent twee hondert een eñ tnegentich/te Spiers begrauen. Dese Rudolphus maecte zijnen soon Albertũ/Anno duysent twee hondert tweentachtich/ tot eenẽ Hertooch in Oostenrijck / de welcke is ontrent dat 1299. Jaer tot eenen Keyser / met gemeyne verkiesinghe der Keurvorsten/gecoren. Dese Keyser heeft den Abt van Murbach/ de Stadt Lucerne in Swietz af ghecocht met gront ende bodem alle haerder gherechtichcyt eñ iurisdictie / om twee duysent marck siluers/daer toe gaf hy oock den Abt vier dorpen in Elsaten ghelegen/die aen dat clooster eewelijck souden blijuen. Dese Keyser wert doorsteken van zijns broeders soon/Anno duysent drie hondert ende acht/te Conincxvelt int clooster begrauen.

Keyser Rudolphi leuẽ eñ gheboorte.

In dese tijden sterf de Hertooch wt Kernten sonder erue/doen viel Kernten aen dat Rijc. Hy sterf Anno duysent drie hõdert achtentseuẽtich. Dese had eenen soon Leopoldus genaemt / met den toename Probus/die maecte met dẽ Switsers/Anno duysent driehõdert achtentseuẽtich/ eenen twaelf iarigen vreden verbont/ met eedts verbindinghe eñ verschrijuinge op beyde zijden. Terstont daer nae trock Leopoldus in Oostenrijc/doen ouervielẽ de Switsers (men weet niet om wat oorsaecke oft aenwijsinghe) met verghetinghe deses verbonts / de onderdanen Leopoldi / ende vernielden haer lantschap met vyer eñ wapenen. Dit dacht Leopaldus te wreken / eñ zijn verbonden te hulpen te comen / ende quam met grooter rustinghe (maer nochtans om hem te wreken / te veel hittich ende haestich) eñ viel met eenẽ cleynẽ hoop volcx onder de Switsers: Die verworchden hem met alle zijnẽ Edeldom/ soo datter niet een af en quam. Wt dese victorie verhieuen haer de Switsers/so datse haer Regiment ende ghemeyn Eedtgheenootschap / cortelijck van Keyser Aelbrecht begost/vast dagelijcx stercten met veel Heerschappien/Dorpen/Sloten ende Steden.

Kernten coemt aent Rijck.

Switsers verslaẽ Leopoldum.

Also clam dit gheslacht door weynich Linien ende gradẽ der bloet-vrientschap stracx op Keyser Fredericx de derde/henen af door Fredericũ/ Ernestum / eñ andere Grauen van Habsborch/ Item door Albertum / die de hooghe Schole te Freyborch stichte. Item door Ladislaum den Coninck van Bemen ende Hongerien / de welcke als hy acht hondert peerden met veel vergulden wagens na zijne Bruyt/met welcke hy bruyloft houden woude/wt schicte/ so sterf hy dewijle/iñ drieendertich uren ghesont ende leuendich/ niet sonder quaet vermoeden des in gegeuen fenijns/anno duysent vier hõdert seuenenvijftich.

Switsers regimẽt op gecomen.

Op den seluen tijt leefde ooc Keyser Frederic de derde/de vredelijcke genoemt / de welcke troc voor zijn Keyserdõ na dat heylige graf / eñ wert te Romen Coninck gecroont/Anno duysent vier hondert ende veertich. Hy was met de Venetianen seer wel daer aen/hy socht ouer al vrede. Tẽ laetsten trock hy in Vlaenderen / die zijnen soon Maximilianum gheuangen hielden. Anno duysent vier hondert seuenentachtich/ quã zijn soon los wederom met cleyne wrake ende straffe aen weynighen te vreden. Hi sterf int vierenvijftichste iaer zijns Rijcx/eñ liet dat Keyserdom Maximiliano achter hem/die hy te voren by zijn leuen daer toe ghecoren ende ghenoemt / ende te Aken gecroont hadde / Anno duysent vier hondert ses ende tachtich. Hy sterf Anno M.CCCC.xciij.

Nv / desen volchde de hooch begaefde Maximilianus zijn soon int Rijcke nae/van welckers lof ick niet veel segghen en wil / op dat ick niet/ den leuendighen te huychelen gheacht en werde. Sy schrijuen eñ segghen int ghemeyn altemael/

Maximiliani hist.

dat

dat hy een oprecht wercelts vroom eñ gheestelijc vroom Vorst geweest is. Anno duysent vier hondert seuenentseuentich / viel zijn vrouwe op een Jacht/van eenen Peerde/dat welck sy nemmermeer en verwan/ende sterf des seluē Jaers duysent vier hondert seuenentseuentich.

Nv Maximiliani Dochter wert tweeiarich met condicien/Carolo den Jongelinc eenen sone Coninck Lodowijcks wt Vranckrijck belooft/ dat sy Bruyloft houden souden/ soo sy tot haren daghen quamen.

Nv Anno duysent vier hōdert tnegētich/wan Maximilianus Oostenrijck (dat Keyser Frederick de iij. zijnen Vader met ghewelt afghedrongen wert) wederom met ghewelt / eñ nam recht dat naetste Jaer daer na te Nuerenborch in eenē Rijcxdach/ Annam de Hertoginne van Britanniam/door Legaten/tot een Vrouwe/de welcke hem nochtans zijnder dochter Man / Carolus de achtste Coninck in Vranckrijck/met ghewelt nam / ende Margaretam Maximilianus dochter verachte. Doen nam Maximilianus/als hy dat Vngerische oproer gestilt hadde/ een ander Vrouwe / Blancam Mariam des Vorsten der Insubrier / Dochter : dewijle viel Carolus de achtste in Italien/ende Napels. Om den seluē te gemoeten/ruste hem / na gehouden Rijcxdach te Worms (daer in hy Wiertenberch/voortijts een Graefschap geweest/tot eē Hertoochdom maecte/ ende ooc Melanen) Maximilianus tegen dat gewelt Caroli des achtstē/ daer en tusschen sterf Carolus/Anno. M.CCCC.xcviij.

¶ Hoe dat huys van Oostenrijck/ooc het Keyserdom aen de Grauen van Habsborch ghecomen is.

Dat huys van Oostēryck coemt aē de Graue van Habsborch.

AN. M.CC. LJ. was dat Rijck/als sommige Cronijckē settē/ xxij. Jaer sonder Hooft: Ende was veel onweerdicheyts tusschen Heeren eñ steden: Doen sat tot Habsborch by Bruck in Ergaw Graue Rudolphus / Den seluen baden die vā Zurich/dat hy haer Hooftman woude zijn / tot op een toecomende Hooft. Doen liet hy hem becouten / ende swoeren alsoo op beyde zijden te samen een verbont. Doen vielense den Bisschop van Basel niet sonder oorsaeck in zijn Lantschap/ende vernielden veel Sloten / branden ende verwoesten den Bisschop veel vlecken zijns Lants. (Op die tijt was dese Bisschop een Minnebroeder/oock een Bisschop te Mentz) ende leyden haer voor de Stadt Basel/ ses weken. Daerentusschen waren de Keurvorsten by malcanderen vergadert / die vercoren desen Graue Rudolph tot eenen Roomschen Coninck / daer af brachten hem die van Basel de bootschap in zijnen Legher / daer door sy van dat beleck verlost werden. Dese verkiesinghe is ghescheit op sinte Michiels dach/ Anno duysent twee hōdert drieentseuentich. Als hy nv met zijne huysvrouwe van Paus Gregorio tot dat Rijck gecroont ende beuesticht wert / doen sterf dat Hertoochdom van Oostenrijck ende Kernten sonder erue af / ende viel aen dat Rijck. Maer nochtans onderwant hem dies/als een erue Otthocarus Co-

Coninc vā Bemē doot ghessagen.

ninck van Bemen met ghewelt / den seluē sloech Keyser Rudolphus int vijfste Jaer zijns Rijcks doot/in eenen veltslach/eñ verliet dat Coninckrijck Bemen / eñ dat Hertoochdom Oostenrijc/ zijnen outsten soon Aelbrecht.

Also is Oostenrijc aen de Grauen van Habsborch gecomen. Als hy nv lxxiij. Jaer out was/ doen sterf hy int achthiende Jaer zijns Rijcks/ Anno 1291. Den seluen volchde zijn Soon Aelbrecht/als ghehoort is/int Rijck nae/die hadde met eender Hertoginne van Kernten zijn vrouwe xxj. kinderen / vijfthien dochteren ende ses sonē. Dese als hy Coninck Adolphum van Nassouwen versloech/wert hy wederom van Joannem zijns broeders soon verslagen / Anno 1308. Keyser Aelbr. wert versla ghen.

Dit is namaels af ghecommen door erffelijcke Linien / tot op Maximilianum ende Carolum de vijfste/teghenwoordighen Keyser.

Linie der Keysers.

¶ Maximilianus de achtētwintichste Duytsche / ende hondert twintichste Roomsche Keyser.

ANno 1486. gaf de ghemeyne verkiesinge der Keurvorstē Maximilianum Ertzhertooch van Oostenrijck/Hertooch van Borgondiē/etc. Keyser Fredericx des derden soon / noch by het leuen zijns Vaders / tot een Roomsch Coninck/ Dese regeerde met zijnen vader seuen Jaer/ een man van deuchden verciert/eens doenden lijfs/ in Ridderlijcken saecken gheoeffent/gheschickt/ stoutmoedich / gonst-salich/raet-wijs / die met cloecken voorsichtighen aenslaghen/ende in alle Ridderschap / oock alle zijne Raden eñ Ridders voorginge/niet haestelijck toornich/ maer lancmoedich/die een sake wel verdraghen mocht/eñ tot meerder gheuoechlijchept ende wesens door de vingher sien/tot vrede gheneycht in zijn Keyserdom/ die also noode crijchde / dat een gemeyn Spreeckwoort onder den knechten was: Maximilianus presenteert eenen goeden Paus / ende Julius eenen goeden Keyser. Daerom was hy inden strijt gelucklijck: Alle zijne saecken vinck hy met wel bedachten moet aen / en verwierp metter haest zijn dinghen niet: Hy maeckte doch in summa/dat hy niet aen en vinck/dat hem beroude: Dat hem niet te ghemoet en quam / het welc niet voor bedacht en was geweest / so wijselijck greep hy alle dinck aen met raet ende verstant. Bloet te vergieten was hy seer onwillich/ lancksaem / ende niet lichtelijck op te brenghen: De welcke versmaetheyt/onbehoorlijcheyt/ende ongherechticheyt eenen tijt lanck wel mocht lijden/also datmen hem van een sulckē man menichmael verwonderde / so gheheel en was geen wraeck begheerlijcheyt in hem.

Maer soot daer toe quam / ende ymmers zijn moeste/so was hy in crijchs handelingen/eñ alle dingen met voordeel aen te grijpen/so veerdich/ dattet hem niemant te bouen en ginck / eñ oock zijn Hooftlieden op hem saghen. Daer toe was hi oock van natueren so grootmoedich eñ stout/ dat hy int gheweer eñ wapen niemant en weec/ de ordeningen maecte / dat geschut self persoonlijck af sach / eñ ouer al de voorste daer aen was in eyghen persoon. Wat hy dorste heeten eñ ghebieden/dat dorste hy oock doen/ende seyde: Het waer een schande/ dat een yet dorste ghebieden/ ende selue niet doen. Hy was voorsichtich/in raden treffelijck te bedencken / snel nae den raet te volvoeren / wijs te regeeren. Hy soude oock soo Godvreesende ende aendachtich zijn geweest/so dat zijn gheheel Hofghesin een exempel van hem heeft genomen/ende wat van hem gebetert: De welcke met alle zijn leuen een onschult aen toonde/predicte / eñ op eerbaerheyt eñ deucht wees. Hy quam in zijne ioncheyt nae Borgondien/ ende nam tot hem te houwelijc Mariam des Hertogen dochter/van de welcke dat Hertoochdom namaels aen hem quam: Van de selue ontweynde Coninck Lodowijck van Vranckrijck sommighe Lantschappen/de welcke zijn swager hadde beseten. Borgondien/Brabant / Lymborch/ Lutsenborch/Gelderlant/Vlaenderē/Artoys/ Henegouwe/Namē/Hollant / Zeelant/Mechelen/Huniam / Saluia ende Vriesen/verblijden haer zijnder toecoemst. Hy bracht voort wt Maria zijne ghetroude huysvrouwe / een soon Philippus/

lippus/ende een dochter Margareta ghenoemt/ die viel haer niet lange daer na van een loopende Peert doot.

Anno duysent vier hondert sessentachtentich/ trock hy met zijnen Vader Keyser Frederick na Francfort/aldaer ontfinck hy na ordeninge der gulden Bulle/ der Keurvorsten verkiesinghe/ daer op te Aken des grooten Keyser Carolus Croone/welcke die van Nuerenborch by hare treffelijcste Raets-bootschap daer henen schictē met groote heerlijckheyt ende Solemniteyt. Na zijnder huys vrouwen doot/en heeft hy niet alleē vanden Eeldom/de welcke hem niet en wouden ghehoorsaem zijn/veel teghenstants gheleden/ maer hy wert oock te Brugghe in Vlaenderen gheuanghen: Den welcken nae zijn verlossinghe veel ontallijck quaets ghemoete. Dese victorieuse Coninck bedacht/hoe de Christenen/die doen gemeynlijck de machtichste der aerden waren/ ende noch behoorlijck zijn souden/in eenē Winckel der aerden ghedronghen waren/ daeromme nam hy voor hem wt ernstighe vierichеyt ende begheerte des Rijcx/om zijn Rijcke te vermeerderen/teghen de ongelovighe eenen Crijch voor/ deser afval ter hertē nemende/ ende besloot dat sweert te nemen/ om de versmaetheyt Christi te wreken aen zijns naems vianden/ eñ hielt daerom Anno M.CCCC.xci. te Nuerenborch/ eenē bouen maten grooten treffelijcken Rijcxdach by na met gheheel Europa.

Oproer des swertē heyr

Doen vercreech hy/dat Matthias de Vngersche Coninc het huys van Oostenrijc had af gedrongen/eñ wert tusschen haer vrede ghemaect. Int tweede iaer des vreets/ deylde hem wt verdriet/des langhen vredes/dat swert vergaderde Hongersche Heyr wt/ende troc by twee duysent sterck tegen Oostenrijc ende Merhen/ende bevestichden haer met een Blockhuys/ wt welck sy de omliggende Lantpalen beschadichden/ daer in haer toevlucht hebbēde: Maer wt bevel Keyser Fredericx werdense belegert/het Blockhuys bestormt/eñ veel van haer verslagen/ ende by seuen hondert geuangen/eñ van den seluen CCC. door die van Weenen gehanghen aen de galgen/ diemen voor alle Poorten daer toe gemaect hadde/de ander vande Eytsinger begost/eens deels gheuilt/ eens deels gheroost/ ghebraden/ eens deels in den Ouen versmoort.

Een wttoch wt den Tuerdanc/ van de doorluchtighe Cronijckweerdighe daden ende crijghen des Keysers Maximiliani/na de ordeninghe gheset.

ALs hy nv de wonderlijcke schoone dochter des Hertoochs vā Borgondien te houwelijc genomen had/so ist daer door geschiet/dat hy eē Erfghenaem des Lants gheworden is/ ende de lantpalē zijns lātschaps op dat wijtste vermeerdert heeft/dwelck zijn Neuen noch heden ten dage ghenieten ende in hebben.

Achthien victorien Maximili. De eerste.

Hoe geluckich hy namaels in alle zijne aenslagen ende Crijghen geweest is: bewijst ghenoech den aengheheuen crijch teghen de Hongoier/Ja oock de Picardia wel eenen Toch mach zijn/ de welcke desen met groot lof/ voor haren Heere/ ouerwinner ende bouensitter hebben bekent.

De tweede victorie.

Als by de stadt Terrowanē een groote macht teghen hē gerust quam/so liep hy haer te gemoet met eenen cleynen Tocht/eñ na lange twijfelachtighe Slaghen/ werden de Vianden wt aenleydinge eens sulcken Heyrvoerders geslagen/ ende bleef also de Victorie by des Keysers volc/ alsser derthien duysent Vianden verslaghen werden.

De derde victorie.

Tusschen de Keyser ende den Hertooch van Gelderlant/ontstack eenen geweldigen Crijch/ so liet de Keyser terstont/tegen desen ongehoorsamen Hertooch een heyr vergaderen/eñ crijchs volck aen nemen/ende voerde dat heyr int Velt/ ende dwanck den beangsten/ ende met menighe plaghe behangen Hertooch/ van de Lantpalen zijns Lants af te wijcken.

Op desen tijt wert de Bisschop Traiectensis/ de welcke ernstelijck op des Keysers zijde was/ van de vyanden gheuanghen/ ende ghéuanckelijck behouden/het welck den Keyser seer qualijc mishaechde/ende begost terstōt Traiectum/dat is/ Wtrecht te beleghеren/ te beschieten ende te stormen/ tot datse den Bisschop (van zijne eere ontset) wederom in setten/ende hem voor haren Heere bekenden. *De vierde victorie.*

Wat sal ick segghen van Vlaenderen/de Keyser Maximilianus onghehoorsaem/zijnen eenighen sone/tsamen met dat gebiet/ geweldichlijc gheuanghen in hielden/tot haerder grooter verderffenisse. Welcke daet de Keyser niet weyniгher met grouwelijcke/ als met gerechte wapenen/gewroken heeft. Ten laetsten als hy nv een weerdighe betalinge haerder bedreuē misdaets den vyanden ghеschiet te zijn/meynde: eñ zijnen soon wederom ghesont ontfanghen hadde/ soo nam hy de Vlaminghen/ als sy hem te voet vielen/ende ghenade begheerden/in ghenaden. *De vijfste victorie.*

Niet seer langhe daer na/ werp hy onder hem met gheweldigher victorieuser hant de Luyckenaers/ dat oock te voren ende eertijts niet gheschiet en is: Want sy op beyde partien haer waренden/ ende is alsoo int lant van Luyck eenen machtighē slach geschiet/ maer de victorie lichtelijck by den Keyser ghebleuen/de welcke alsoo terstont den wt gedreuen Bisschop weder in sette/ ende alle dese ghebiedinge ende heerschappie in zijn ghewelt ontfinck. *De seste victorie.*

Als die van Vlaenderen in haer ghelooue niet voet en hieldē/maer een nieuwe ongehoorsaemheyt te beginnen/voor haer namen/soo heeft hy desen in corter tijt/ hoe wel niet sonder bloet eñ nederlaghe der zijne/ in de stadt/ te rugghe ghedreuen/ ende also den ontrouwen eñ strafweerdighen ghedwonghen zijnen wille te doen/ ende zijn ghebot te volbrenghen. *De seuēste victorie.*

In desen tijt als ergens een vyantschap ende crijch tusschen den Keyser ende den Coninc van Enghelant woude op staen/so heeft hy dese (ghelijck hy dan een Raet-wijs man was) door behoorlijcke/ vredelijcke ende broederlijcke voorslaghen ende condicien/af ghеleyt/want hy achte/hi woude met desen raet een stercke muere teghen alle andere vyanden op richten/ende tegen anderen dies te stercker zijn. *De achtste victorie sonder bloet.*

Als hy nv zijn dochter/de welcke hy verloste/ ende nv tegen den Coninck van Vrancrijck tijtlijck hem beraetslaecht hadde/om dat hy die langhe te voren ontfanghen onbehoorlijcheyt doch yewers mochte wrekē: so vergaderde hi eē heyr/ in welcker rustinghe hy zijn grootste deel zijns rijcx/met crijchschē rechte eñ crachte vercreech. *De neghēste victorie.*

Als nv eertijts langhe/Keyser Frederick dat Keyserdom hadde gheregeert/ so dede Coninck Mathias van Vngerien met vyer ende wapen/ grooten ouerlast ende onbehoorlijcheyt dat omliggende lant Oostenrijck/ ende bracht een goet deel des lants onder hem/ tot dat Maximiliaen zijnen Vader int rijck eñ Keyserdom na quam: Die wan also terstont in drie maenden den Coninck van Vngerien weder af/het welck hy met vele eñ langhe crijghen/ eenen langhen tijt Keyser Frederick hadde af ghedronghen. *De thiensle victorie.*

Jae op dat hy oock zijn cracht weder bewese/ viel hy in Vngerien eñ Griecx wittenberch (die de noot-stercste eñ volc-ryckste stadt is in Vngerien) bestreet hy ende ouerwanse/ende by na dat halue deel des Rijcx maeckte hy hem met crijch onderdanich. *De elfste victorie.*

De twaelfſte victorie. Op dat hy nv de lantpalen zijns Rijcx wijder mocht wtbreyden/ſo heeft hi wyſſelijc voor hem genomen met de ſtrale zijnder goetheyt ooc Hiſpania te verlichten. Alſo houwelijckte hy zijnen ſoon Philips aen de dochter Ferdinandi des Coninex van Hiſpanien/de welcke haer vader Ferdinandus langhe te voren de navolginghe zijns Rijcx toe gheordineert hadde.

De xiij. victorie. Daer en tuſſchen voechde dat wilde volck de Switſers eenẽ Crijch/tot dat verbont in Swauen/het welck/ terſtont alſt de Keyſer vernam/ verliet hy Vlaenderen ende andere Rijcken van neder Duytſlant/ ende haeſte hem met alle haeſticheyt/ dat verbont te hulpen te comen. Tegen welckers toecoemſt zijn voorts terſtont alle Crijchs oproe.inghen ghestilt ende neder geleyt geworden: Want hy droech een groote liefde teghen dat verbont/ſo ſeer/dat hy zijn hulpe nemmermer vã deſen te vergheefs en heeft latẽ aenroepen/oft te vergheefs laten begheert werden.

De xiiij. victorie. Bouẽ dat heeft hy geẽ vuyle of ſlappe hant aẽ ghelept/doen hy den Coninc van Hiſpanien dat Neapolitaniſche Coninerijc tegen den Coninck van Vrancrijc onderworpelijc maecte/want wt zijnen byſtant iſt geſchiet/dat terſtont de Coninc van Vranckrijck zijn Heyr heeft wederom moeten te rugge thuys voeren/ende voort aen eenen tijt lanck hem daer thuys onthouden.

De xv. victorie. Noch iſt voor handen/ dat wy ooc ſeggen wat hy in Beyeren aen de Ens ende Donaw heeft gedaen. Na den doot van Hertooch Georgen vã Beyeren/ſo hebben met menigerley maniere onder haer ſeluen gheſtreden Hertooch Aelbrecht/ die oock een Hertooch van Beyeren was/ ende Hertooch Robrecht Paltzgraue Philips ſoon aen den Rijn. De Keyſer was op Hertooch Aelbrechts zijde / in welcke handelinghe heeft de Keyſer met zijne cracht ter Aerden ſommighe Sloten neder ghelept/ende diemen achte onuerwinnelijck / ſommige Steden in genomen/eñ de Bemen/de welcke Hertooch Robrecht te hulpen ghecomen waren/ in dat Rijnſ borchſche Lantſchap/niet ſonder eere ende glorie zijns grooten naems/om ghebracht/ ghevanghen / ende inde vlucht gheſlaghen.

De xvi. victorie. De Gelderſche/ haerder trouwe weynich ghedachtich zijnde/vinghen weder aen/haer teghen te ſetten / twelcke de Keyſer gheheel onwillich hoorde/ ende met een vergadert heyr met vyer ende Sweert heeft hy ghewroken des onbeſtandighen volcx ontrouwicheyt.

De xvij. victorie. Noch zijnder voor handen de Venegiers / die haer nemmermeer in hare Lantpalẽ en onthielden / maer ouer al vreemde dinghen/ Lant ende goeden/ niet ſo gheheel met ſterckheyt/als met liſten aenvielen ende aentaſten: Der welcker hertneckicheyt/ Ja ongherechticheyt/de Keyſer niet langer lijden/haer menichmael met vryen af geſeyden Crijch/ aen gegaen heeft/ende met ontallijcke veele hoopen der Venetianen altoos een victorieuſer ouerwinner afgetrocken/ende alſo/ doch ſpade de hoochmoedicheyt ende ſtoutheyt deſer Zeelieden neder ghelept.

De xviij. victorie. Dit en is oock niet ſonder lof: Als hy Vlaenderen ende zijne Sicambros met gheweldigher hant hadde thuys verſocht/dat hy des Coninex van Enghelants ſake teghen den Coninck van Vranckrijck voorſtonde / dat welck ſonder bloet niet zijn en mocht. Daer wt dan op beyde zijden dapper eenen ſlach gehouden wert/ende op beyde zijden niet weynich verſlaghen en werden/ſo heeft nochtans ten laetſten de Keyſer dat velt behouden/eñ daer na Terrowanen neder ter aerden geſlicht. Maer Terrowanen en mocht deſe zijnen wederſtant niet verdraghen/ende maecte met den Keyſer vrede/eñ wert in zijn heerſchappie ende ghewelt ghenomen.

Ten laetſten en connen wy dit oock niet voorby gaen/dat de Coninck van Polen/Hongerien ende Bemen/in deſen tijt na Weenen in Ooſtenrijck tot deſen Keyſer gherepſt zijn / ende aldaer haer beſprekinghe/raetſlach / ende een nieu verbont/bruyloft/ende vrientſchap ghemaect/ende de oude vrientſchap vernieut / ende ſtercker beueſticht : twelcke dat Roomſche Rijck een groote hopinghe heeft ghemaect/ van groote nutticheyt ende vrede.

Doot ende af ſteruen Kep. Maximiliani. Als hy nv na vele redelijcke dadẽ/Anno 1519. op den twaelfſten dach Januarij zijnen laetſten dach beſloot/ende dit leuen met den doot veranderde/int xxxiij. iaer zijns Keyſerdoms eñ rijcx/ ſo heeft hy Carolum de vijfſte zynen neve tot eenen nacomelinc gehadt. Dese Keyſer Maximiliaen heeft geleeft lix. iaer ix. Maenden eñ xix. daghen. Hy was in een ſlechte eycken dootkiſte geleyt/de welc hy drie iaer te voren/daer toe hadde latẽ maken/eñ als ſommige ſeggen/ met hẽ ront om geuoert/op dat / waer hem de ure des doots ouer quame / daer in dan geleyt mocht werden. Hy beſtelde ooc voor zijn doot/men en ſoude niet veel proncken met zijn lijck hebben. Ende gheboot/ datmen hem na Coninclijckẽ gebruyc niet en ſoude Balſemen/zijn ingewant niet wt nemẽ/ maer zijnẽ mont eñ ooren met kalc toe vollen/eñ ſlecht begrauen. Hy ouer gaf ooc voor zijn doot/ God zijnen ſchepper/zijn leuen/ ende heerſchappie/ende vermaende den genen die om hem ſtonden/datmẽ hem met geenẽ Eertijtel en ſoude aenſpreken/ maer ſlecht als een ander ſondich menſche / ende is alſo ſtercmoedich geſtoruẽ: Sy ſeggen/hy heeft dit weſen ende gheſtelteniſſe des leuens/als nv teghenwoordich is/altemael vooorſien/ende hoe dattet toecomen ſoude/te voren geſeyt. Alſo is hy te Wels geſtoruen eñ inde Nieuſtadt in Ooſtenrijck / acht mijlen van Weenen gheleghen begrauen.

Oproer der Boeren/by Keyſer Maximiliani tijdẽ/int Windiſche lant.

Oploop int Windiſche lant in den tijt Keyſer Maximili. IN t Jaer M.D. xvij. wert het lantſchap in Windiſchlant vã den Edeldom/ met dagelijcſche ſchattingen eñ ſcheynderie alſo benaut / ende dat altemael inden naem des Keyſers afghedwonghen/ als oftſe den Keyſer ſulcke ſchattinghe toe ſchickten (daer af de Keyſer doch gheen wetenſchap en hadde/ende alſmen ſeyde/de ſake ende exactie altemael ſonder hem gheſchiede) ſo dat de gemeyne man oproerich / om ſulcken laſt wille op ſtont/ende gheringhe/als hier na inden Boeren Crijch / ende alſmen acht/bouẽ xx. mael duyſent lant lieden te ſamen liepen/henen aen dẽ Edeldom/der welcker Slotẽ ſy beſtormden/om wierpen/den Edeldom verdreuen/ende waer ſy den Edeldom ouer quamen/martelden/de hoofden afhieuwen/ende de hoofden aen ſpieſſen om droeghen. Doen riep den Edeldom teghen ſulcken hoomoet nootbedwanc / ende ſtoutheyt den Keyſer aen. Den oproerigẽ hoop ſchreef ooc zijn ontſchuldinghe/hoe datſe menich mael in zijnen naẽ geſchat waren: Ja by na tot op de beenẽ toe afgeknaecht warẽ gewordẽ. Dies ſy haer doch verſagẽ/dat hier vã / zijn Maieſteyt geen weten en hadde/Ic ſwijghe/hoe dattet wt zijn beuel eñ ghebot geſchiet ſoude zijn. Doen ſach de Keyſer een wijl tijts door de vingers / tot dat den Edeldom verdreuen/eñ meer dan ghenoech gheſtraft was: Doẽ vielt hẽ in/ eñ en liet dat dol volc (gelijc dat ſwermt) eñ doet/wanneert oproerich eñ ontſinnich wert/eñ alſmen hem eens ouerſiet/ſo wil het altemael / Ja ſomen hem eenen vingher biet/ſo wil het de geheele vuyſt hebben) dat hier by niet blijuen/maer greep al wijder/eñ maecktent ſo grof/datſe ſonder alle ſchijn der gherechticheyt/oock niet alleen de clooſter-lieden/ maer

ooc ander onschuldige aen grepē/ eñ grouwelijc teghen alle man tyranniseerden: Doen was het tijt/datse tot scheruers gingen/ ende als wt ghedient op den muyl gheslagen werden. Dat welcke oock gheschiede / ghelijck als alle oproer ten laetsten eenen sulcken loon eñ eynde heeft. Want Keyser Maximiliaen en schicte aē sulcken hoop Boeren (de welcke veel wt den Edeldom wt de Sloten wt gehanghen/ geworpen ende ghestort hadden) niet meer dan viij. C. naeckte verloren Lantsknechten/ met een seer weynich Ruyters tochtken in dat lant. Die belegerden de Boeren in een cleyn stedekē / de welcke daer ront om als eenen hoop Sprinchanen laghen / so dat de ghene / die in de stadt waren/ so gheheel benaut waren / datse meer wt noot ende vertwijfelde dinghen (want sy besorchden / de Boeren mochten dat stedeken alleen met hout om draghen / ende haer daer in verbrant hebbē) dan wt vryen moet ende stoutichheyt daer wt onder desen swerm der Boeren vielen. Daer en tusschē benam God de Boeren dat herte / soo datse niet dan vrouwen/ Ja Schapē ende Hasen werden/ eñ vlooden verstouen/verstropt/ghelijc eenen swerm ende cudde beesten/de eene hier/ dander daer henen. Doē en dedemen anders niet/ in de versaechde weerloosen/dan houwē en steken/ eñ was sulckē iammer / so dattet al vermoort wert / waer datmen aen quam. Al wat ontliep/ eñ men int lant vinc/ dat vierendeeldemē/ iaechdense door de spiessen/ men hincse rugge aen rugge als Pimpelmeesen aen de boomen / men verbrandense/ brantschattense/ ende men nam haer al wat sy hadden/ eñ sy verwoesten eñ verdoruen dat Lant alsoo/ so dat zijt noch niet ouerwonnen en hebben.

Aencoemste van twee plagen/ in Duytschlant / by Keyser Maximiliaens tyden / te weten / der grouwelijcker cranckheyt / die men de Fransoysen noemt / ende der verderfelijcker Lantsknechten.

Aencoemst van twee groote plagē in Duytslant in den Key. Max. tyden.

IN't Iaer M. CCCC. xcv. in den tijt Maximiliaen des Keysers/ als hy met Ludouico Gibboso dē Coninc van Vranckrijc/ eñ met dē Venetianē crijch voerde/ doē brachtē de Lantsknechten dese iammerlijcke verderuende plaghe der Fransoysen/ met haer wt Vranckrijc/ eñ werdē van de knechten Fransoysen genoemt / daerom datse dese plaghe by den Fransoysen in Vranckrijc gewonnen/ ende ghecreghen hadden/ welcke siecte ende verschrickelijcke cranckheyt noch heden den naem behouden heeft.

Orden der Lātsknechten op ghecomen.

Op dese Keysers tijt zijn ooc de Lantsknechten/ dat niemant profijtelijck volck / op comen/ het welcke ongheeyscht/ onghesocht / om loopt/ Crijch ende ongheluck soeckt ende na loopt. (Want de onderdanē / die wt noot der ghehoorsaemheyt/ van haer Heeren totten Crijch op geeyscht werden / ende soo sy dien voleynt hebben/ weder neder sitten aen haer arbeyt / die en heeten vele niet Lantsknechten / maer Soudenieren / ende ghehoorsaeme Crijchslieden.) Maer dat onchristelijck verloren volck / der welcker hantwerck is houwen/steken/roouen/branden/ moordē/ stelen/ spelen/ suppen/ hoereeren/ Godslasteren / vloecken / vrywillich weduwen ende weesen maken / Ja dat hem niet dan van ander lieden ongheluc en verblijt/ met eens yegelijcks schade hem gheneert / ende buyten ende binnen den Crijch / op de Boeren leyt / op de gaerde gaen/ scheynden ende schatten niet alleen eenen yeghelijcken/ maer haer seluen oock niet nut en zijn: Dit selue volck en can ic met gheenen schijn ontschuldighen / hoe datse niet alder werelt plaghe ende Pestilentie en zijn. In voor tijden/ soo hem yemant Crijchs ghebruyckte / als by den Romeynen / soo stonden sy van haren eerlijcken arbeyt gheroepen/ op/ eñ crijchdē/ met haer soudie te vreden zijnde. Na den voleynden Crijch/ saten sy aen haer eerlijcke hanteringhe neder/ ende wrochten met haren handen wederom: Nv is de sake/ eylacen/ in dese tyden daer henen ghecomen/ dat een yeghelijck Lantsknecht hem stelt/ als hadde hy eenen Eedt gheswooren: So gheringhe als hy eenmael een Spies op de schouderen neemt/ so en wil hy zijn daghen gheenen arbeyt nemmermeer doen. Also moetmē nv dese alleen als Heeren/ niet alleen met leech gāen generen/ maer buyten / ende inden Crijch / oock met een yeghelijcks schade / in alle pomperie onderhouden/ dat welcke met recht een yeghelijck beweenen sonde/ wanneer een ambachtsman van zijnē stoel oft ackerbouwinge tot den Crijch op stonde / de wijle de Werelt nv meer ende meer eenen onnutten leechganger by haer hebben moet / de welcke bi nae eenen yegelijcken/ buyten/ ende inden Crijch gheweit aen doen.

Vorsten ende Heeren souden dit oneyndelijck volck tot arbeyt drijuen/ oft dat lant verbieden/ daer mede sy tot den arbeyt ghedreuen worden/ haer Crijchs aenrichtinge op houden/ ende also haer eygen broot eten. Want het is voor de banc henen/ in alle manieren altoos een boos onnut volck / niet weyniger dan Monicken ende Papen. Is dit volck in den Crijch/ so en is daer onder duysenden nauwe een / die met zijn soudie te vreden is/ maer als geseyt is/ sy steken / houwē/ Godslasteren/ hoererē/ spelen/ moordē/ brandē/ roouen / ende weduwen ende weesen te makē/ is haer ghemeyn hantwerck/ ende hoochste tijtcortinghe. Wie dat hier onder stout eñ onuersaecht is / die is de beste / ende en frap huysch Lantsknecht: die moet de voorste daer aen / is weerdich/ dat hy een dubbel soudenier is. Alsoo is de booste onder haer de beste/ wie dat niet toe grijpen ende potsmarteren en can / die en doocht niet. Alsoo sy dan nae den Crijch met dat bloet ghelt ende sweet der armen te huys comen / soo maecken sy ander liedē met haer/ wercloos/ sonder werck gaende / ende spaceren leech in de Stadt cruys wijs om / met eens yeghelijcks ergernisse/ eñ en zijn niemants niet met allen nut/ dan de weerden / Herbergiers (ist datse anders oock desen nut zijn/ ende stellē haer also aen) als oft haer gheboden ware/ datse haestelijck weder souden verderuen.

Marter Hansen vloeckers zijn in den Crijch de grootste heeren pseren byteres/ ende de beste.

De ander/ den welckē de buyt niet toe geuallen en is/ loopen daer buyten op de gaerden om/ twelck in Duytsch heet bedelen / dies hem een Heyden/ ick swijge dā eenen Christen/ in zijn herte schaemt/ te weten: Eenē sulcken stercken buyc op haer te hebben / ende selue wel arbeyden ende een goet hantwerck connen / ende also op den gemeynen arbeydenden man liggen/ (dat welcke sy nochtans den Monicken gemeynlijc boos op legghen / ende haer doch inder Monicken plaet se ghesēt hebben) ende zijn bloetsuer sweet af eten. Ten ware dan soo groote noot int crijgen/ dat den noot/ den toetast/ ende ouerlast ontschuldichde. Maer oock by den vrienden inden tijt des vreets / hoe wel het haer dan aen staet: woude God dat zijt bekenden ende bedachten. Maer dit volck hout hem also onuersaecht / onder den ghemeynen man / dattet hem gheender boosheyt en schaemt/ maer beroemt wil zijn/ eñ by den welcken men geheelijc dat contrarie eens Christens vint / hoe wel men nv ter tijt goede Christenen wt haer maken wil / ende sy haer seluen den naem ghegeuen hebben / datmense vrome Lantsknechten noemen moet.

De Lantsknechten zijn nv ter tijt Monicken/ eñ dese potsmarteraers hebben de terminarissen/ de eenē bedelaer den anderē verdreuen.

De ander/ den welcken de buyt geluct is / sitten in de herberghen/ slemmen ende dempen/ tot datse geen ghelt meer en hebben: Sy nooden gasten/

sten/sy spreken van groote slaghen/en wat sy onder de boeren gheleden hebben. Ende brenghen also de ander lieden oock van haren arbeyt op/ tot dat leech gaen/ brenghen oock malcanderen op tot den toecomenden Crijch / ende de een veruoert also dē anderē/also dat de werelt vol Crijgers ende leechgangers wert/ende ghelijc als in voortijden een yeghelijck gheslacht eenen Paep hebbē woude:also moet nv ter tijt een yeghelijck niet eenen Lantsknecht/maer vele hebben.

Daer nae als nv de buyt verteert is/ so hoedē haer de arme Boeren/die moeten haer lijden/en wederom op den hals hebben. Dan beghinnen sy aen te gaerden/termineren / ende op Duytsch bedelen/ ende haer op de arme lieden te legghen/ tot dat wederom een goet gheroep coemt / daer af alle man verschrickt/ dan slechs sy alleen niet. Daerom is ander lieden ongeluc haer hoochste gheluck / als sy meynen / ende nochtans niet en is. Nademael sy niet alleen om alsulcken boos ghelt/ lijf ende leuen in de schants/waechschael/ perijckel en slaen/maer oock / als te besorgen is/ haer sielē verliesen/ dat claechlijc te beweenē is/ al waert datse al schoon de gheheele Werelt met Crijghen wonnen. Jck swijghe hier des harden ordens/de welcke sy om des Duyuels wille/ als Martelaers (maer niet Gods) hebben. Jc swijghe de vercortinghe des leuens/wantmen selden eenen ouden Lantsknecht vint.

Oock en vraghen sy gheheel na gheen rechtueerdicheyt : Wanneer de Duyuel soudie op schrijft/so vliecht ende sneeut dit volck toe/gelijc de vlieghen inden Somer/ dat welcke hem doch yemant totter doot verwonderen mochte/waer dat desen swerm alleen altemael henen quame/ ende hem den winter onthouden hadde : Ende voorwaer tis so een ellendich volc/ datmen hem haers ghelucx / verderuens ende goeden leuens meer ontfermen soude/ dan benijden : Dat zijn immers / meyn ick / vrye ende fyne Christenen: Doe ick haer anders niet onrecht. Daeromme niet onbehoorlijck yemant verwonderinghe nemen en soude/ hoe dattet sulcks doch verdragen mochte. Wy en behoeuen ons by dit suppē/leech gaē/pomperie/en onnutte handelinge (als veel) niet te verwonderen: Datter dieren tijt en geen gelt int Lant en is. Wy souden ons Gods wonderwercken prijsen/de welcke de vijf brooden al so seghende / dat wy daer af noch altemael eten: Waer het doch by so veel Sprinchanen/ die niet en bouwen/maer alleē de vrucht af eten / onmoghelijck.

Jn voortijden/eer dat dit onnut volc (dat zijn leuen om een boos ghelt / ongheeyscht/ongeroepen/ongehoorsaem/ onopgebodē/ veyl draecht) op quam / doen crijchde een yeghelijck Vorst alleen met zijn eyghen Volck / so hy aenstootinghe hadde. Oft badt erghens eenen Vorst ende Heere/de welcke hem volck wt zijn Lantschap leende: Als dan gheboot de selue Vorst/dese zijn vrient te hulpen / zijn volck op / wie dat trecken soude.
Crijchsknechtē by S. Jans tijden. Doen en liepense niet alsoo selue ghelijck de hoeren op den kerckwech/ongheroepen toe. Ende van dese Crijchslieden spreeckt Johannes / Luce iij. So warē op die tijt de Soudeniers/ Trawanten/Hooftlieden/de welcke tot beschermingheden des Lants voor ende na soudie hadden. En niet van desen verloren hoop / twelcke selue toe loopt/om Crijch bidt / ende hen ende haer leuen seluer veyl bieden.

Doen warender fijne slechte crijghen/en ginghen verdraghelijck af ende aen. Nv ter tijt / als men dit onnut volck alsoo te coop vint/ soo gaet het slechs met veel duysenden toe/ende een yegelijck wil ouer den anderen met de menichte ende sterckte der rustinghe zijn/ende eenen Crijch cost nv ter tijt wel meer / de wijle eermen beghint/ ende met dit gesin wt rustet/als voortaē tot datment voleynt. Het is een ghemeyn spreecwoort: Wanneer de dief niet en wiste/waer dat hy met het ghestolen goet henen soude / soo bleef stelen menichmael achter: Alsoo wanneer dit volck niet en waer/so warender veel minder Crijgen: Ende moeste een Vorst menichmael met so veel honderden Crijgen/ als nv met duysenden/ende soude dan noch meer wt richtē : Want dit volck in schade vrolijc / hangt immers het een aen dat ander / op dat hem den Crijch verlengde / ende swaerder werde. Ende de sommighe waer hem leet/dattet recht toe ginc/ende vrede werde/daer mede putmen dat gheheele Lant wt/dat by nae gheen Vorst noch Boer geen gelt meer en heeft. Ende de Vorsten nv ter tijt niet sonder groote schade haers Lants in eenen Crijch / daer wt rusten moghen.

Daerom en is dat volck in alle manieren niet nut noch God noch de Werelt / oock haer seluen niet. Woude God / dat zijt bekenden / ende af stonden/oft dattet doch Vorstē ende Heeren met haer groote schade sien oft beuinden mochten/ ende also dat boose afdrijuē/ende in beter ordonnancie veranderen. Want men behoeft dit volck euen also wel/als de Stichten/ende Cloosteren. Maer ick besorghe/mijn wenschen is te vergheefs / de duysternisse moet sulcke lieden hebben: Sulcke nesten/sulcke Voghelen. Want de Werelt die gheen licht lijden en can/die moet voort aen sulcke lieden hebben. God help ons/ Amen.

¶ Twee Hertoghen van Wirtenberch na malcanderen verdreuen/en van haer vrouwen berooft.

VAn Christus gheboorte M. CCCC.xcviij. Jaer/is Graue Euerart/ de eerste Hertooch van Wirtenberch / als hy twee Jaer daer te voren int Regiment is in gheset gheweest / ende hē de Marcgrauinne zijn vrouwe weder ghegeuen wert/wt zijn lant verdreuen geworden / ende in des Paltzgrauen hof gestoruen. Doē wert Hertooch Vlrich zijns broeders soon elf Jaer out/ tot een regeerende Vorst met zijnen regenten gecoren. De welcke nv van het verbont ende Ryck ooc verdreuen is/ ende van zijn vrouwe berooft/ des Hertoochs van Munchen suster. Dat is geschiet int Jaer M.D.xv. verdreuen is hy wt dē lande. Anno. M.D.xix.

¶ Sommighe Steden aen de Switsers gheuallen.

ANno Duysent CCCC xciij. is Basel aen de Switsers gheuallen.

Anno M.D.vi. zijn die vā Mulhuysen Switsers gheworden. Daer na terstont na der Boerē oproer/hebben haer die van Constnitz met haer verbonden.

An. M.D.xxix. hebben die van Straesborch een verbont met haer ghemaeckt.

¶ Nuerenborschen Slach met den Marckgraue voor Nuerenborch in dat Wout.

VAn Christus gheboorte M.D.ij. Jaer is de Marcgraue/ ende die van Nuerenborch oneens ende oproerich gheworden / der Jurisdictien wegen/vā eender kercwijnge/vanden welcken niet goet ghecomen en is (want se des Duyuels feest zijn.) Als sy nv ontrent Viti op eenen Sondach / als de Nuerenborghers souden op de kerckwijnghe trecken / in des Marcgrauen Landt op de beenen waren / ende in de stilte by nacht haer vergaderdē te Swabach/ so vielense wt/ende legerdē haer int Nuerenborchsche Wout / in hopinge der Nuerenborghers/so

Nuerēborsche Slach met den Marcgraue.

 sy op

ſy op de kercwijnghe trocken / oft daer af/op de kercwijnge te ouer comen: als ſy nv in dat wout haerder verwachten/ende haer een weynich lieten ſien/alſo dat haer die van Nuerenborch ghewaer werden / ſoo zijn die van Nuerenborch wt gheuallen/ met ſlechte ruſtinghe / als woudenſe op een kercwijnge trecken / haer van ſulcken gewelt niet beſorgende/ meynden oock de Marckgraue en ſoude haer niet voet houden/ noch haer der verwachten/quamen ſtoutelijck ende vrolijc wt / als woudenſe aen eenen dans / ende lieten haer daer toe op waghens als tot een gaepſpel voeren / ſy ouer gauen van moetwillicheyt alle voordeel / als daer toe niet noodich/ ghelijck ſy hoopté. Maer God die geenen hoochmoet onge ſtraft en laet / nam haer terſtont dat vrolijc herte/ſo dat ſy van ſulcken gheweldighen toch/ als hem wt dat Wout wt liet ſien ende quam / terſtont als ſy daer voor ende daer in quamē/beſloten werden/ende in haer vielen/doorſtakē / ende worchdenſe/ alſo dat op beyde zyden by duyſent op de ſelue plaetſe bleuen / dat woude de duyuel met de kercwijnghe. Doch verloor de Marcgraue weynich volcx/ende wat op dier van Nuerenborchs zyde niet en ontliep/dat moeſte dat leuen latē. De Marcgraue behielt dat Velt/ende nam haer / haer Vendelijn/ende daer was groot clagen / eñ verſchricken in de Stadt / want der wt getogen quamen weynich thuys. Dat ſpel was op die/die op de kercwijnghe waren aenghesien/ ſo keerde dat gheluck ende den bolle op deſe die moetwillich wt de Stadt liepē/ende wert haer de ſtoutichept betaelt. Doch hadmen hem/ deſe ſo gheweldich te zijn voor geſien/men hadde anders daer op ghepaſt ende gheruſt/ende het ware oock te beſorgen / datter op beyde zijden meer ſchaden/ nederlaghen / ende vloet verghietinghe gheſchiet ſoude zyn.

Menigerley aenſtoot/Crijch/ſlaghen/Cometen/en Aertbeuinghen/in deſen tijt.

INt Iaer M.D. ij. vielen de cruyſkens in menigerley verwen op veelder menſchē hemden. In dat ſelue Iaer waren drie Pauſen/ binnen ſes weken ghecoren. Anno Duyſent D.iij. verſloech Maximilianus veel Bemē by Regensborch. Int iaer M.D.iiij. Crijchdē Hertooch eñ Wolfgang vā Beyeren/met Hertooch Robrecht dē iongē Paltzgraue/de welcke Hertooch Georgius dochter hadde/ om dat Beyerlant / twelck Hertooch Georgius/met dē doot afgegaen/achter hē hadde gelaten. Int naeſte Iaer daer nae/ nae veel bloet verghietens ende armer liedē makinge/brant ende moort/ wert den Crijch neder ghelept te Cuelen op den Rijcksdach / maer de arme lieden niet te vreden gheſtelt.

Beyerſche Crijch.

Anno Duyſent D. vi. verſcheen ſommighe nachten een Comeet / ende keerde den ſteert teghen Hiſpaniam. Dit Iaer wieſſen alle vruchten ouervloedich / maer werden vanden rupſenen afgeten. Twee Iaer daer nae werdē groote aertbeuinghen ghehoort in Duytſchlant ende Italien.

Van Chriſtus gheboorte M. D. ix. Iaer/op den xiiij. dach Septembris/verſchudde een aertbeuinghe te Conſtantinopolen/en de aenliggende Lantpalen / ſo dat eē groot deel der mueren/ teghen de Zee in viel/ ende machtighe Torens/ ende veel huyſen neder vielen. Daer af een groot getal der menſchen verſlaghen wert / gelijck als woude dē ſtadt beſtormt/omme gheſmeten werden. Ooc bouen maten groote onwederen/Donderen ende Blixemen vielen mede toe.

Aertbeuinghe tot Cōſtantinopolen / werpt mueren eñ Torens neder.

Nae Chriſtus gheboorte M.D.xij. Iaer nam des Conincks van Vranckrijcks Hooftmā Namurſi ghenoemt/ Bres in/ende daer werdender ouer viij. M. verſlagen. Terſtont als ſy wederom vielen / wertſe wederom in ghenomen/ ende ouer viij. M. daer in doot gheſlaghen.

Toch teghen de Turcken.

Toch tegen de Turckē/ Anno 1515

ANno M.D.xv. wert een Legaet ende Cardinael Strigonienſis van Graē/ van de Pauſelijcke Heylicheyt wt gheſeynt met groote ghenade ende Aflaet / om op te brengen volck tegen den Turck / met eenen ghemeynen Toch voor ghenomen op Conſtantinopelen. De Legaet trock nae Romen ouer de Zee/ op Ouen toe/ ende riep ouer al wt dat cruys teghen de Turcken: De welcke op zijn eyghen coſt trock / die hadde verghevinghe van alle ſonden/ ende ſoo hy doot bleef / ſoo voer hy van monde op in der Martelaers ſchare: Daer mede brocht hy veel duyſenden op de beenen / ſommighe die ghelt ende lieden ſonden/ ſommighe die ſelue op trocken met wijf ende kinderen/ alle dingen vercoopende/ in hoopinge/tot Conſtantinopolen/alſſe vertrooſt waren/te woonen/ſo het haer God in harē handen gaue/als ſy warachtelijc meynden. Dit volc hietmen de Cruyſdraghers. Om Ouen in dat velt quamen ſy by malcanderen. Hier en tuſſchē wert de ſake ter neder ghelept / als ſommighe meynden/ ende met den Turckē eenen vrede gemaect/ende door ſommighe ſeyntboden een verdrach geſchiet/dat den Toch immers niet voort en ghinck/ ſommighe meynden de Legaet waer met een ſilueren Buſſe af ghedreuen geworden/ hoe dattet al was/ den Toch creech immers een ſcheure/eñ den Crijch wert af gheſchouen. Dies hem niemant ghenoech verwonderen en coſte/ dat een ſulcke gheweldige/ gheruſten Toch niet voort en ſoude gaen. Summa de Cruyſdragers/ der welcker de ſommige daer op huys ende hof vercocht/ende met groote oncoſten haer op dien Toch geruſt hadden / waren weder af gedanct/ ende weder te huys te trecken ghéboden: Doen quam een groote onwillicheyt inden hoop/ende ſtonden met grooter oproeringhe eendrachtich op/in wille om voort aen te trecken/ eñ den voorgenomen Toch te volëyndighen / eñ haer te ſetten tegen den Coninck Ladiſlaum van Hongerien/namen ſommige ſchepen met wijn/vermelden ſommighe omliggende Sloten/ Clooſters: Stormdē ſommige na by liggende Biſſchoppē. Doen viel Graue Hans Veyuoda met heyrcracht in haer/wt beuel des Conincks/ eñ ſloech inden hoop / haren Hooftman nae Ouen ghevanghen gheuoert / ſommighe onthooft / ſommighe leuendich door de ſpieſſen gheiaecht / haren Coninck ghebraden/ den welcken ſy int velt vercoren/Iarkel Iorg ghenoemt/ ende met een gloyende yſeren Croon gecroont. Sy briedenſe aen eenen pale geſteken/als eenen voghel gelijck ſommighe ſeggen. Men ſeyde ooc/dat ſommige deſes Conincx vernaemſte gedwongen werden/ om vanden gebraden Coninc te eten. Sy ſouden vrylijc de Turcken geuonden hebben/God verghene hen haer oproer/van deſe haer Tyrannie.

De treffelijcke/warachtighe ende ghelofweerdighe Hiſtorie/der vier Ketter Monicken te Bern in Switſen verbrant/wat voor een auontuer ende boeuen ſtuc ſy hebben aen gherichtet/ Anno M. D. ix.

INt Iaer M. D. ix. twiſten de twee Ordens/ der Predikers ende Minnebroers/ſeer machtich teghen malcanderen / vander ontfangeniſſen Marie weghen. De Minnebroers hielden/ ſy ware reyn ſonder alle erfſonde ende beſmettinghe: Daer tegen de Predikers/ ſy ware gelijc ander menſchen in erfſonde ontfanghen.

Of Maria in erfſonde ontfangen is / twiſt der Prediker Monicken ende Minnebroers.

Als nv veel daer in ghehandelt ende te Heydelberch

delberch daerom eẽ Disputatie/ doch niet voort gaende besloten wert/ so quamt ten laetsten daer henen/ dat de Prediker Monicken voor haer namen/ haer sake ende opinie met valsche wonderteeckenẽ wt te voeren oft te beuestigẽ. Doctor Wigandus een Predicant ende Predicker Monick schreef een boecxken teghen de reyne ontfanckenisse Marie/ eñ beschuldichde hier in de Heylighe Vaders/ datse altemael ghedwaelt hadden/ daerom Wigandus nae Romen ghedaecht wert.

Historie der vier ketter moniken te Bern verbrant.

Nv desen valschen raetslach van de valsche Miraculen wert Anno M.D.vi. te Wimpffen int Capittel besloten/ ende een bequaem plaetse daer toe ghesocht. Sy hadden een schouwen/ vã Franckfort/ van wegen der vreẽder menichfoudigher cooplieden/ die haren boosen aenslach mochten merckẽ. Nuerenborch docht haer/ was oor tot haer fantasie te listich. Also wert Bern in Switserlant daer toe ghecoren/ daer eẽ vroom eenuoudich/ ongeleert/ boerachtich volck was/ maer nochtãs strijtbaer/ de welcke haer/ waert dat haer sake eenen voortganck hadde/ dese opinie mochtẽ helpẽ beschermen ende waer maken. Wt dit besluyt namen voor haer de sake/ vier Prediker Monicken der Obseruanten te Bern/ de ouerste int Clooster/ als de Prior/ Supprior/ Predicant/ ende Procurator/ de welcke namen/ ick om de cortheyts wille na late/ als eens naẽs onweerdich.

Dese begosten de saecke neerstich nae te gaen/ ende bequaemheyt/ ende middel te soecken/ opt alder naeste tot de voor genoemde wondertekenen te comen. Op dat dit nv dies te bequamer mochte gheschieden/ so besweerense den Duyuel (want een onder haer eẽ swart constenaer was) die haer tot haer sake seer wel nut te zijn dochte/ de welcke duyuel also terstont haer in eens Moriaens gedaente verscheen. Ende na dat hy hem van die sake/ met haer gheraetslaecht eñ bystant toe gheseyt hadde/ doch met sulcker condicien/ dat sy haer gheheelijc aen hem ouer gauen/ voor des Duyuels eyghen. Alsoo gauense haer ouer/ ende onderteeckenden haer seluen daer toe/ met haer eygen bloet. Daer en tusschen ghebuerdet/ dat een eenuoudich Snijder knecht/ xxiij. Jaer out/ om de Orden badt/ tot een Leeckbroeder te zijn. Dat wert hem terstont gheweygert/ maer nochtans badt hy de Heylighe Vaders so aendachtich/ met aenbiedinghe/ hoe dat hi niet met ydelder hant en quam/ maer hy hadde liij. Guldens/ ende sommige Damasten/ ende roode Sijden cleederen/ sy souden hem doch in de Orden aen nemen. Dit beweechde de vier deuote Vaders/ de welcke haer daeromme met malcanderen bespraken/ ende terstont besint/ den visch/ de liij. guldens/ etc. niet wt het net te laten/ daerom docht haer/ dese knecht eenuoudich te zijn/ ende tot haer voornemen niet onbequaem. Alsoo namen sy hem met raet ghewillich op/ ende dat gereet ghelt in haer handen.

Hoe een ghemaeckt Gheest den seluen nv aen genomen broeder des nachts beangste.

Een ghemaeckte gheest beangst eenen broeder.

ALs sy nv deses Broeders groue eenuoudicheyt merctẽ/ so dathtẽ sy wegen te soeckẽ/ of hy tot haer voornemen wel dienende soude zijn. Also op der Heylighen drie Coninghen dach/ Anno M.D.vij. begosten sy zijn sotheyt te ondersoecken/ met steenẽ te werpen/ te rommelen/ eñ dierghelijcken ghelaet/ als eenen Gheest/ daer af hy hem verschricte/ ende des morgens den vier Monicken claechde. Doen docht haer/ dat de sake woude voort gaen/ ende bereyden hem een hol in des Procurators Celle/ daer in hy lach/ ende hinghen daer in een schelleken/ twelcke/ soo hem yet aen quam/ hy luyden soude/ sy gauẽ hem oock Wijwater/ ende ander Heylichdommen in de Celle.

Daer na quam/ op eenẽ nacht/ op dẽ Vrydach voor S. Mathijs dach/ de Supprior/ in een wit lijnen laken vermomt als des duyuels gedrocht met grooter raserien/ als oft hy een Geest waer inde Celle/ also dat den broeder by na versaecht hadde/ ende hem tsweet ouer dat lijf af liep/ dat kistken/ dat de broeder in zijn Celle hadde/ sloech hy menichmael op ende toe/ eñ troc hem af wat hy ouer hadde/ alsoo dat hy alleen in zijn Orden cappe in grooten angst lach/ eñ van angsten dat Clocxken luyde. De wijle ghenaeckte de valsche gheest noch al naerder tot hem/ eñ greep hem aẽ zijnen hals. Daerom de broeder bedwonghen/ sprack: Nv helpe v God/ ende zijn milde moeder/ wanneer ick v niet helpen en mach. Doen antwoorde de valsche Gheest: O soon ende Dienaer Gods/ ghy ende v broeders mogen my helpen/ wanneer ghi v acht dagen met roeden gheesselt tot den bloede toe/ ende my acht Missen in S. Jans Capelle laet lesen/ ende ghy met wt gerecten armen altoos daer achter ligt op v aensicht/ ende so dicwils ghy een Pater noster bidt/ de aerde cust/ etc. als dan sal ick gheholpen werden. Dese castijdinge dochte den broeder swaerlijck te zijn. Nochtans woude hijt voor zijn Vaders brenghen/ des de Geest wel te vreden was/ alleen hy soude doch aen houden/ dat dese boete voor hem gheschiede/ so woude hy op den naecomenden Vrydach weder comen/ ontrent negẽ eñ thiẽ uren/ met grooten storm/ daer voor hy hem niet en soude verueeren: Want de Duyuel die hem plaechde/ en soude hem/ als een heylich man/ gheen schade doen. Met dese woorden liet de valsche Geest/ desen broeder in zijn sweet bedde ligghen/ eñ rommelde daer af niet vruechdẽ/ dat hi den eenuoudigen Leeckenbroeder so meesterlijc hadde de Aepe ghescoren/ in goede hoopinghe/ den aenuanc soude hen ten eynde toe na haren wille schicken.

Hoe de boete ende disciplijne/ voor den valschen Gheest volbracht wert.

Sotte loopẽ onuerstandigen ? vã vier Monicken wert.

IN den morghen-stont vertelde de arme sotte broeder/ alle gheschiedenissen de vier Monicken seer neerstich/ begheerende verlossingen van desen Gheest/ ende bystant totter boete/ twelc sy hem/ als die sulcken aenslach seluer aen ghericht hadden/ goetwillichlijck bewillichden. Doen wert daer op ghemaeckt ende verhief hem een merckelijc rumoer eñ toe lopẽ van dien geest eñ boete. De Prediker Doctor Steuẽ/ hief aẽ daer af te prediken/ eñ leyde dien Gheest eñ boete wt/ hoe dat een sulcken salich wesen in haerder Obseruantie was/ dat daer by openbaer was/ om dat dese Geest hulpe by haer socht: Daer teghen leerde hy/ hoe datter een oncuysch leuen/ by den onbesloten Minnebroeders was/ bysonder te Bern/ der welcker cappen altoos nae den wijn stoncken/ daer behaluen een schandelijck leuen voerden/ eñ beschicte met ander woordẽ so veel/ dat tegen de Minnebroeders een groot verachten onder dat volc opstont/ eñ daer teghen eenẽ meerderen toeval/ tot de Predickers Monicken quam/ de welcke desen Heyligen man daechlijcx sagen achter de Misse opter aerden liggẽ. Maer dit was onder ander aenghesien/ dat de groote broederschap S. Jacobs te Bern tot haer soude geleyt werden/ daer waren sy om wt.

Hoe de Geest den Broeder weder verscheen/ ende hoe hem de broeder beswoer/ ende sommighe vraechstucken aen den seluen.

Opebaringe eens valschen ghemaecten geests van de vier ketter Monicken aen gericht.

DAer na werden de vier principale voorsakers/van dese wonderlijcke selsame Historie/eens/hoe dat Doctor Steuen inde biecht des broeders weten/ willen ende eenuoudicheyt/ooc zijn ouer ghebracht leuen eyghentlijc vernemen soude / ende ten eersten / oft hy erghens aen den Gheest twijfelde. De broeder en hadde gheen twijfelinghe / ende bleef volstandich in zijn eenuoudicheyt / daerom sy op den voor genoemden nacht breeder toe richten / ende droegen in deses broeders/ende oock in de twee naeste Cellen/dat heylich Sacrament/met wijwater/lichten/ende diergelijcke heylichdommē/vant heylich Cruyce/etc. De Prior sprack ouer de Celle sommighe ghebeden/ met een vermaninge tot den broeder/ dat hy eenen moet grijpen soude/stout zijn/ende hem niet verschricken/want dit mael woudense vernemē/ oft dit een goede ofte boose geest ware. Als nv alle dinghen gheordineert waren / so gebuerdet op den Vrydach des nachts/op de voor ghenoemde ure/ dat de valsche Geest met ander boose Gheesten daer toe besworen / quam / met sulcke raserie int Clooster / datse haer altemael verschricten. Ende na langhe grouwelijck gherommel voechde hy hem in des broeders Celle/ doen begost de broeder den seluen te besweeren by dat lijden Christi / dat hy hem bystant soude doē/daer op de Gheest sprack/O broeder/ten is niet van noode my te besweeren / maer de boose Geesten die by ende om my zijn/ende my quellē. Terstont beswoer hy/met zijn eenuoudicheyt de selue Geesten/ende hielt desen sommige vraghen voor/de welcke de Geest ongheantwoort liet/eñ wierp een houten lichtstocxkē in de Camer ouer hem/ende begost een lange Historie te vertellen/ te weten: Hoe hy een Meester der Schrift op de hooghe Schole te Parijs geweest was/ende namaels Priester ghewordden/ende in de orden van dit Conuent gecomē/eñ daer in corter tijt Prior ghewordden. Hy gaf hem seluen ooc eenen naem/ van eenē langen verstoruen Prior. Item/hoe hy gheringhe van zijnen dienst af ghesēt wert/ende wt toorne weder na Parijs getrocken was. Eñ aldaer op een tijt in eenen boos ghesélschap/wt dat Clooster geclommen/ eñ in vreemde cleederē aen getast/was doorstekē geworde ongebiecht/ daerom ic in sulcken noot eñ straffe(seyde hy) gecomen ben/ooc daerom/dat ick om een ghehoude vrouwe wille/inden Ban was / de welcke ick menichmael heymelijck int Clooster lockte.

Ooc noemde hy mede sommiger aen/de welcke diep int Vagheuier saten/ende seyde/ hoe dat den Monicken niet schadelijckers en was / dan eygendom/ende in dit Clooster/sprac hy/is noch een broeder/die heeft sommighe gecromde Penninghen / de welcke de Duyuel door blijschap menichmael telt: Dat seyde hy daerom/ om datmen hem dies te meer gelooen soude/ te weten: So hy heymelijcheyt openbaerde/ ende dat verborghen aenwees. Des morghens bestelde hy/ dat dese Penninghen in des Priors Celle geleyt werden/den welcken dat eygendom niet schadelijck en was.

Wijder dancte de Gheest den broederen/ende zijn Vaderē/ voor de weldaet aen hem bewesen/ met desen aenhanck / soo hem zijn Vaderen xxx. Missen nae lesen / ende vier Vigilien: En ghy v noch eens tot op het bloet toe met roeden gheesseldet : soo waer ick van de pijne/die ick nv C.lx. Jaer geleden hebbe/gheheelijc verlost. Tot een teecken wierp hi een lanteern op dat slaep-huys in stucken. Het is verdrietelijck alle fantasie te vertellē/ als de valsche Geest met dē broeder bedreuen heeft/ dat sy selue op geteeckent hadden/ in hoopinghe/ oft haer de sake ghelucte/ als een Cronijckweerdighe Historie in druck wt te laten gaen/soo heeft hem dat bladt om ghekeert/ende haer eyghen Handtschrift heeft hen verraden/ daeromme so ist tegen haren wille/ met schandē in de Chronijcke ghecomen.

De Geest verhief oock/den broeders der Predickers orden/ voor allen anderen / oft hem wel sommighe afgonstich waren om sinte Thomas wille / de welcke de waerheyt bekennen / Mariam in erfsonde outfanghen te zijn/leerde: So zijnder vele der seluen ghestraft in het Vagheuier / als Doctor Alexander de Hales / desghelijcks de listighe Leeraer Johannes Scotus/ beyde des Minnebroerē ordēs. Daerom waert warachtelijck / dat de stadt van Bern cortelijck soude vergaen/waer sy de Minnebroers/die onse Vaderen(seyde hy) in dese stucken teghen zijn/ niet en verdreuen/oock daerom/om datse Jaerlijcx Pensioen nemen vanden Coninc van Vranckrijck. Daer na seyde de gemaecte Geest/de Duyuel heeft v eenmael aen geuochtē/te weten/Ghy sout vā dese orden tot den Carthuseren climmē/ waer dit geschiet geweest/so hadden v vijf swarte catten verscheurt: Daer by sult ghy leerē verstaen/deses Ordens heylicheyt. Ghy sout ooc eē mael verdroncken hebben in den Rijn / doen is v een H. Jonckvrouwe te hulpen ghecomen / de welcke ick v niet noemen en wil / daerom datse v noch selue verschijnen sal.

Dese twee stucken quamen van Doctor Steuen / diese vanden broeder inde biecht ghehoort hadde. Met dien seeghende hy den broeder met dancseggingue van zijnder verlossinghe. Eñ gaf voor/ hoe hy in den seuensten Choor der Engelē quam/daer woude hy Misse lesen/voor alle zijn weldaden.

Hoe Doctor Steuen in eenen brief vele vraghen schreef / die de Broeder den Gheest soude vragen/ ende hoe dat een valsche sinte Barbara desen openbaerde eñ deses Doctors brief in dat Sacramēts huysken droech.

DOctor Steuen sette den broeder heymelijck wederom ter sprake / vragende wat hy van desen Gheest hielt/ende als hi vernam dat de sake noch recht stont / eñ hy dat bedroch noch niet en mercte/so gaf hi hem eenē brief met een groot cruys onderteeckens / daer in begrepen waren dese nāvolghende vraghen.

Vragende des broeders aē dē valschen gheest.

Ten eersten/dat hy vanden Geest soude neerstich vernemē / hoe dattet gelegen ware met den Paus Alexander/de welcke te Ferraren eē Prediker Monick Hieronymum ghenoemt/als een ketter hadde laten verbranden.

Ten anderen/of ons lieue vrouwe in erfsonde ontfanghen waer oft niet.

Ten derden/ wie toecomende tijdē in dat Capittel haer ordens ouerste Meester zijn soude/eñ noch ses ander sotte vraechstucken met willen voor by ghegaen.

Nv de vier Monicken hielden eenen eyghen raet / hoe datse het een aen dat ander bequamelijck mochten knoopen. Ende op de voor ghenoemde nacht / quam der seluer een in witten vrouwē gewaet/voor des broeders bedde staen/ hem toe sprekende/ dat hy hem tot de toecoemst Marie bereyden soude/ tegen de Metten tijt/die soude hem van alle dingen ende vraechstucken / berichten/mede int laetste seggende / hy en dorst dē Geest nimmermeer weder verwachtē/want hy is in eewige ruste. De selue ghenraecht zijnde/wie datse was/ antwoorde sy dē broeder/ ick bē S. Barbara/de welck ghy neerstich gedient hebt. My is oock wel bekent van Doctor Steuens Brief/den selnen wil ick de Maget Maria brenghen/ die selue sal gheuonden werden wonderlijc vertteeckent aen een seker heylige plaetse.

Daer

Daer mede ginckse wech/ende met aengeslagen conschap leydense den Brief in dat Sacraments huysken met bloet bestreken.

De Broeder luyde terstont zijn Clocxken / eñ met groote vruechde vercondichde de eenvoudighe Broeder dit oock den Hooftoorsakers [de vier Overste] hoe dat hem S. Barbara verschenen hadde/ende hy onse lieve Vrouwe ware verwachtende. Daerom begheerde hy Doctor Stevenen te biechten/ eñ hem weerdich te makẽ haerder toecoemst / hy hiet dẽ brief soeckẽ inde heylighe plaetse / daer hem S. Barbara ghedraghen hadde. De selve sochten sy herwaerts ende derwaerts/tot datse hem int Sacraments huysken vonden / daer sy hem te voren met wille ghelept hadden. Dese brief droegense met grooter heerlijckheyt op den hooghen Altaer/ende seyden/hy was met dat bloet Christi wt zijn zijde gevloeyt/ versegelt/ende de Keerssen hadden haer selven wonderlijck aen ghesteken.

¶ Hoe een valsche Maria den Broeder openbaerde / ende hem Doctor Stevens vraghen verantwoorden.

OM der Metten tijt openbaerde de Broeder de valsche Maria in witte cleederen voor ghestelt/met wonderlijc ghedrocht/ende aensiekinghe der lichten/van haer selven/ ende gaf onder ander hare werckẽ/der welcker veel aẽ haer waren te vercrijgen/voor/ dat Paus Julius de heylige Man ware/door welcke de twee contrarie Ordens vergheleken ende gereformeert souden werden/ende dat dese dat Feest der besmette ontfanckenisse Marie soude op richten(sy dachten / ghelucket ons de bootse / soo willen wy den Paus wel daer toe becoutẽ)wãt sy sprac/sy wilde desen Paus eẽ cruys/met drie droppelẽ bloets haers soons beteeckent / toe schicken / tot ghetuychenisse haerder Erfsonde/ Noch een Cruys soude men vinden in dat Sacraments huysken/ met vyf droppelen bloets besprengt / dit soude by dit Clooster blijven. Sy gaven ooc den Broeder een reyn bloedich doecxken van dat bloet wt de zijde Christi/besprengt/ende gaf hem oock wt dit bloet een deel in eenen Beecker / tot een teecken/dat de Paus verstaẽ soude/dat Maria met de Erfsonde besmet ware. Dit boven voor ghenoemde Cruys soudemen na Romen seynden/ dat selve soude de Paus bevestighen met grootẽ Aflaet/ende dat met de vijf droppelẽ bloets/ tot eewiger ghedachtenisse wederõ te Bern seyndẽ. Daerom souden/ de Paus met S. Thomas vã Aquijn/gelijcke belooninghe ontfanghen/te weten/de eewighe glorie.

Sy gaf ooc den Broeder eenen Brief / de selve soudẽ drie Monickẽ wt drie Conventẽ/Nuerenborch/Basel eñ Bern des Paus/met dẽ secreets Seghel der stadt Bern/over leveren. Daer gheschiede ooc veel geruchts/eñ scrijvẽs herwaerts eñ derwaerts/op desen tijt van dese dinghen.

Na de voorgenoemde openbaringe hadse een langhe tsamen sprekinge met den Broeder/wat hy meer van haren soon begeerde. Ende tot een getuychenisse der voor genoemder dingẽ/sprac se/reyct uwe hant herwaerts/ eñ neemt dat wonden teeckenen in v hant/ tot een Exempel der gheelder Christenheyt. Ende met dat hy hem een weynich weygherde/so dructe de valsche Maria hem eenen scherpen Naghel door zijn hant / also/dat de Broeder wt smerten riep/O Maria/sy sprack: Heylighe Broeder/ dese Godlijcke gave/ hebt ghy door v aendachtich ghebet vercregen/ vijf Jaer lanck herwaerts/daer af en sult ghy v niet schamen. Dese wonde sal v tweemael int Jaer vernieut werdẽ / op dẽ goeden vrydach/eñ op mijns soons vrolijcken naems dach. Sy gaf hem ooc een Medecyne tot de wonde/ eñ beloofde hem ooc Aflaet van Paus Julio / met bevel/ dat hy voortaen ootmoedich van herten bleef/ niet veel en sprake/eenich woonde/ vã de werelt afgescheyden / ende alle dage drie uren badt. Na dese woorden verdween de ghemaeckte Maria.

Doen stieten de vier Ketter-monickẽ de hoofden te samen/dat haer haren voorslach so geluckelijck voort ginck/ende dachten eerst wt desen Broeder eenen gheheelen Heer God / oft Franciscum te maken. Ende maecten alsoo een water door toouerie toe/ dat selve in genomen hebbende / namense den Broeder alle zijn sinnen ende vernuft/so datse hem met eẽ ander bijtende water/de ander vier wonden in dructẽ/ aen handẽ/ Lijf eñ voeten / eñ met dat derde water wistense den Broeder weder tot hem selven te brenghen.

Raetslach der vier ketter monicken van hare ketterie.

Als nv de broeder met verwonderinghe die ander vier wondẽ sach/doẽ gavẽse voor / sy hadden wat heylichs bi hem ghesien ende ghehoort/ dat hem sonder twijfel wt Godlijcker ordeninge sulcke wonden hadde in ghedruckt.

Daer en tusschen quam dat gheroep wt inde stadt/eñ een yegelijck wilde dien nieuwen Heer god sien. Doen gavense hem een eygen Camerken in/ende gaven hem onderrichtinge/hoe dat hy hem voor de menschen houdẽ soude/ sy en lieten nochtans niemant met den broeder spreken/ maer alleen sien / want sy besorchden haer voor zijne onbequame ende ongheschicte antwoorde.

Avontuer der vier ketter monicken met dẽ Broeder.

So nv yemant daer aen wat ghelegen was/ diemen desen heylighen Man wilde laten sien/so moest de arme broeder de Passie spelen/ende gelijck als een guychelaer met dat Hemelrijc / dat volck een gaepspel maken. Ten laetsten gavense hem den dranck in / daer af hy schuymde / ende met Christo wt grooter devotie met den doot ringde/eñ soot haer tijt dochte te zijn/ so gavense hem den anderen dranck in / dat hem levende/ ende gheheelijck weder by zijn sinnen bracht. Daer mede hadde dat spel een eynde/ daer door sy des volcx ghelooue ende ghelt cochten.

De luegenachtighe openbaringe eñ bedreven boeverie altemael te vertellen/waer te lanc ende verdrietelijck / als van de ghestaltenisse Bonaventure/Thomas van Aquin / Bernardus/ende Hieronimo te Ferrarien van Paus Alexandro verbrant.

¶ Hoe de broeder de avontuer ghewaer wert/ende mercte/ende en wilde daerom niet met allen meer lijden.

OP eenen nacht leyde hem Doctor Steven aen/ende verscheen den Broeder met veel woorden/also/dat eens deels een quaet vermoeden in hem begost te comen / als dat de sake niet recht toe en ginck / daerom moest Doctor Steven met schanden wijcken. Terstont daer na ruste hem de Prior in zijn Mommerie ende guychelrie/ende groete den broeder/segghende: Jck ben Maria/vã welcke ghy dese voorleden nacht ghetwijfelt hebt/ende op dat ghy van alle quaet vermoeden vry zijt / soo neemt dat heylich Lichaem(gaf hem eẽ geverfde Hostie) mijns soons/ op dat ghy voortaen ghelooft / dat ick gheen ghedrocht en sy. Ooc breng he ick v een glaesken vol zijns dierbaren bloets/daer mede ick v ende dit Clooster begaven wil. Sy meynde daer mede een groote Bevaert op te richten.

De broeder merckt de boeverie der vier ketter monicken.

Maer nv en wilde de Broeder/de saecke niet meer behaghen/eñ sprack also/en zijt ghy gheen ghedrocht / soo bidt my dat Vader Onse eñ Ave Maria. Doen hief de Prior aen / inde plaetse Maria te bidden/ende als hy sprack / vergheeft ons onse schult/ etc. Doen sprac de valsche Maria/dit is een getuychenisse dat ic in sonden ontfanghen ben/gegroet ben ick Maria/vol ghena-

den/de Heere is met my/etc.

De Broeder kende de stemme/ende vergramt zijnde/ruckte hy een Mes wt/daer mede hy die Maria (den Prior) in zijn rechter been stack. De Prior trock een stuck van de want/ende wierp dat nae den Broeder. Maer de Broeder stelde hem ter weere/daerom de Prior met schanden wijcken moeste.

De Supprior trooste zijnen ghesellle die half doot was/ende meynde hy wilde de sake recht doen/ende verscheen den Broeder als waer hy S. Katherijn van Senis/om hem van zijne ongheloouige maniere te straffen/aen Maria misdaen/eñ sprac: Ick soude v vercondigen dat ghy de rechte wonden Christi aen dat Lijf hebt/die ic noch Franciscus en heeft/ende met meer woorden. De broeder wees hem oot met sulcker matẽ van hẽ/so dat hy hem niet meer en openbaerde.

Dit beangste de vier Monickẽ seer/te weten/om dat de sake te verre was gecomen/sy en condẽ met desen plompẽ Heeregod niet meer te rugge/de Broeder en wilde niet meer sot zijn. Daerom Doctor Steuen eenen sin vant/eñ sprac met den Broeder also/dattet waer was/datse sommighe bedriegelijcke verschijninghen ghemaect hadden/alleen daerom/datse hem in zijne deuotie behieldẽ/maer nochtans is de sake aen haer seluen recht/ende ghy en sult niet twijfelen/als oock wy/oft ghy hebt de wonden van God.

Nademael wy nv dit wt v beuel ende wille onder dat volck hebben verbreyt/eñ ghy nv wanckelen wilt/so bracht ghy v eñ ons in angst/noot eñ spot/maer blijft ghy bestandich/so sal v ende ons groot profijt daer wt comen/nademael wy de vier Ouerste zijn/ende al doen ende laten aen ons staet/daerom helpt v ende ons/de sake is begost/eñ heeft eenen goeden middel/alleen helpt ghijse voleynden. Met sulcke ende veel andere woorden beweechden sy den eenuoudigen broeder/so dat hy hem wat daer in bewillichde/ende hem tot haren wille begaf/dies sy haer seer verblijden/ende hoopten/de sake wilde toch recht doen/ende goet werden.

Sulcken armen dinck ist om eenen mensche/so hy by hem seluen van God ghelaten wert/soo datter niet so erch ende ongeschict is te dencken/dat hy niet en derf doẽ/als wy hier in desen broeder ende vier Monicken sien/daer in wy onsen iammer eñ ellendichheyt beweenen souden/want sy onse broeders/vleesch ende bloet/Ja euen wt dat slijck/niet een loot beter oft booser/dan wy gemaect en zijn/ende gheen so grouwelijcken laster en is/dat een mensche doen derf/dat niet een ander oock doen en derf.

Hoe datse door een Vesperbeelt sprakẽ/ende dat weenende maecten.

De vier ketter monickẽ sprekẽ door een Vesper beelt.

DAerentusschen dachten sy een listicheyt/eñ gauen den broeder dien dranck in/eñ genasen hem zijne veroude wonden/soo dat alleen de roode bloetverwige teeckenen ouer bleuẽ/eñ na lange onderrichtinge settense hem op zijn knyen op den altaer in onser Vrouwen Cappelle/voor een Vesperbeelt daer toe op ghericht.

Doen stont Doctor Steuen achter eenẽ voortocht/eñ sprack door een pijpken/inden persoon Christi tot Maria/Moeder wat weent ghy/en hebbe ick v niet belooft dat uwen wille geschiede? Dat beelt Maria antwoorde/ic weene daerom/dat dese sake niet eenen wtganck en wert ge maect. Doen sprack dat beelt Christi/ghelooft moeder/sy sal geopenbaert werdẽ. Sulcke woorden hoorde de knielende broeder voor dat beelt/door de cracht des dranckx geheel onbeweechlijc/eñ verhart/als oft hy beswijmt gheweest waer. Terstont verstal hem Doctor Steuen wt de Ca pelle/ende grendelde die.

Hier en tusschen haddense oude Wijuen geordineert/die een gheloop maecten/eñ dit gheroep inde geheele stadt verbreydẽ/hoe dat onse vrouwe tot de Predickers weende/ende sprack/daer om een groot toeloopen was.

Nv in dat toeloopen quamẽ oot de vier Monicken met verwonderinghe/ghelijck oftse daer af niet met allen en wisten/eñ gheboden de Capelle te sluyten/eñ ginghen tot den broeder/hem vragende/hoe dat hy daer waer ghecomen/ende wat dit bediede/hy antwoorde/eenẽ geest hadde hem in zijn deuotie daer henen getrocken: Oock hoe dat dit Beelt hadde gesproken/hy en mocht oock van daer niet comen/eer dat de vier Ouerste der stadt quamen/met welcke hy te spreken hadde/ende ten waer sake dat hy te voren/dat heylighe Sacrament ontfinck.

Also schictense terstont na de vier Ouerste (der welcker namen ick om cortheyt weghen voorby laet) tot welckẽ de broeder sprac/dat onse Vrouwe beweende den ellendighen onderganck der stadt Bern/daerom dat sy vanden Coninck van Vrancrijck Jaer-gelt namen/ende de baruoetẽ Monicken niet wt en dreuen/die een ongheestelijck leuen voerden/ende haer een versierde eere gauen/die sy niet en behoefde noch en begeerde/namelijck/datse sonder erfsonde ontfangen ware. Daer op sweghen de Heeren.

Nv was het bestelt/datse meynden inde tegẽwoordichheyt der Heeren ende des volcx/int Sacrament (daer mede haer sake verswegen bleef/ende dan de broeder voor heylich gheacht werde) den broeder te vergheuen/als dan waer haer clocke gegoten geweest. Maer de broeder mercte de sake/eñ en wilde de geuerfde fenijnige Hostie niet in nemen/die sy seyden wonderlijck also van dat bloet Christi besprengt te zijn. Also gauense hem een ander/die ontfinck hy/ende wert met heerlijckheyt inden Choor ghelepyt.

Fenijn int Sacramẽt der vier kettermonickẽ

Hoe sy den Broeder nae zijn leuen stonden/ende hem bedwonghen ende benauden/om hare saecke te verswijghen.

De vier ketter monickẽ staen den broeder nae zijn leuen.

DE Broeder ende de vier Monicken werden voor den Raet bescheyden/de welcke met die vier alle dinghen beuestichde/dat haer een vreẽt dinck was.

Nv de vier Monicken begosten te twijfelen eñ te grouwelen/ende hielden eenen nauwen raet/hoe sy het aen grijpen wilden/nademael de broeder haer bedroch wist/ende sy in groote sorghe moesten staen/waert dat hy zijn snappen niet en liet/oock hadde hy op den altaer ghemerct/dat sy hem wilden vergheuen.

Maer nv om cortelijck daer af te spreecken/de eene wilde hem wech sluyten ende verhongeren/de ander verdrencken/de derde met fenijn vergheuen/de vierde wilde hem doorsteken ende verworghen.

Desen aenslach vernam de Broeder wt Gods schickinghe heymelijc aen een plaetse in stilheyt verborghen/daer mede wert hy hem angstelijck vreesende/doch daer by ghewaerschout.

Nv sy braken hem aen spijse dagelijcx af/daer mede hy eenen gheestelijcken martelaer ghelijck sach. Dat wilde de broeder verdrieten/eñ sluppte op eenen tijt de vier Monicken na/doen vant hijse sitten by schoone vrouwen/wereltlijck ghecleet in zijne zijde/die hy met hem int clooster gebracht hadde/eñ brasten goede cappoenẽ/waer af sy verschricten/ende daer af liepen.

De broeder vint de vier ketter monicken by schoone vrouwen.

Maer nochtans sprac Doctor Steuen/en ergert v niet/want dit zijn mijne Susters. Eerst hadde hy den bry gheheel gestort/doen dachten sy/hy hadde te veel ghesien/het waer tyt datse hem aenueerden. Sy gauen hem een crupt met

ghedructe Coppen gespin ghefeninicht/ dat hem wt Gods wille sonder schade was.

Doen meyndense/ dat Cruyt en hadde niet genoech fenyns gehadt/ ende besochten terstont aen een Catte/ die alsoo terstont sterf.

Oock bracht hem de Prior een vergeefdranckxken/ maer hy en wildet niet drincken/ alsoo schuddense dat vyf Jonghe Woluen voor/ die sy int Clooster hadden/ die alsoo terstont daer af dat leuen lieten.

De vier Ketter Monicken/ wilden dē Broeder int Sacrament vergeuen.

Ten derden stietense hem met ghewelt eē vergift Sacrament in zijnen hals/ alsoo dat hy dat weder van hem brack/ eñ als dat Sacramēt op een Banck viel/ so sweetet bloet/ dwelc haer ouer seer verschricten/ eñ wierpen de banck met dat Sacrament in eenen Ouen om te verbernen. Doen wert daer soo grooten ongeduericheyt in dat Clooster/ datse wel na versaecht waren/ segghende: O wee wat hebben wy ghedaen. Noch en lietense niet af/ sy smeten hem aen een Keten/ ende pijnichden hem met gloyende tanghen/ om met eenen Eedts verbont hem te dwinghen/ dat hy hare boeuerie soude verswijghen/ twelck hy haer wt groote martelisacie beloofde.

Hoe de Broeder ontliep/ ende dat bedroch der Monicken/ den Raet te kennen gaf/ ende hoe de Monicken gheuanghen werden.

DE Broeder wilde de saecke te swaer werdē/ hy mercte datse hem daghelijcx na zijn leuen stondē/ ende daerom socht hy bequaemheyt/ dat hy wt dat Clooster mocht ontloopen/ ende het geschiede int corte/ dat hy wt dat Clooster sprāc/ de Cappe van hem wierp/ ende ghelyck als te voren zyn Ambacht dreef/ ende oock de sake ende boeuenstuck niet alleen den Raet/ maer oock alle man te kennen gaf.

De Broeder openbaert de boeuerie der vier Ketter Monicken den Raet te Bern.

Daerom werdense voor den Raet bescheydē/ ende teghen malcanderen verhoort/ dat onrecht ende schult de Broeder ghegheuen/ daerom datse [de Monicken wt het Clooster] niet lichtelijc en soudē ontlopen. Oock en warense niet bereyt/ haestighen handen aen geestelijcke Persoonen te legghen/ daer mede sy haer mochten verbernen.

Terstont maerte hem de Orden op/ ende seynden eenen Legaet/ namelijck Doctor Steuen/ ende Supprior/ na Romen/ op dat de Paus hare sake beuestichde/ op dat niemant alsoo daer teghen en dorst spreken. Dewijle nam men den Broeder gheuanghen/ ende ondervrachde hem neerstelijck alle den gront van dese sake/ maer de Broeder hinc op beyde zijden/ sommighe stucken beuestichde hy/ ende sommighe verwierp hy/ eñ en wilde de Orden niet gheheel scheynden. Daer en tusschen quamen die twee van Romen/ in goede hope dat haer sake wel stont.

De Prouinciael ende Prior van Basel/ waren daer oock seer om wt/ datse de Boefachtighe sake neder leyden/ ende alle onrecht op dē Broeder wierpē. Maer alsmē de vier Monicken aengreep/ ende in yser smeet/ doen namen dese twee/ achter de Deure heymelijck oorlof/ op dat den Vol ooc niet op haer en wētelde. Terstont schicte de Stadt Bern nae Romen/ ende begheerden eenen ordentlijcken Richter/ de welcke nae ghebruyck des rechten gelijcformich procedeerden voort ginc/ eñ van de sake eenen wtdracht maecte, Dies hem Paus Julius niet en weygherde/ ende haer te wille werdt/ ende seynde daer toe drie Bisschoppen/ ende der Predickers Prouinciael/ dese ghaf hy alle ghewelt.

Hoe men de vier Monicken strecte/ oft aen strenghe vraghe op troc/ ende des Broeders belijdinghe.

ALs sy nu geuanghen zijnde/ ter pijnen ende strenghe vraghe werden gheuoert/ wees de Prouinciael der Prediker Ordens Doctor Steuen met op ghelepde vingeren op zijnen mont/ dat hy niet en soude belijden/ dattet de Bisschop mercte/ eñ verstiet hem vā de Commissarie/ daer af hy te Constants van leedt sterf/ want de sake daer af hy by gheual een weten hadde/ als wt des Broeders belijdinghe mochte vernomen werden/ lach hem hert aen. De vier Monicken beleden ongehoorde saken inde pijne. Doē schicte men tot den Paus Julio na Romen/ om breeder commissie. Daer en tusschen pijnichde men oock de Broeder/ die beleet alle saken/ hoe datse van tbegin aen gericht waren/ de welcke men in tweentwintich articulen veruate/ te weten/ hoe datse inden eersten hem niet en haddē willen op nemen/ tot datse de drieenvijftich gulden/ ende sommich damast ende zijden by hem vernamen.

Der vier Ketter Monicken ende des Broeders belijdinghe.

Daer nae van alderley valsche verschijninge/ openbaringe/ angst eñ plagen/ die sy hem haddē aen ghedaen/ ende hem met swerte conste betoouert hebbende/ met hem warē om gegaen/ gelijc de historie te voren/ door alle Capitelē vermelt.

Itē hoe dattet altemael daerom begost was/ om datse den Baruoeten Monicken verdrijuen ende vernielen mochtē/ ende datse met hare opinien/ der besmette ontfanckenisse haluen/ mochtē de ouerste zijn/ ende daerom neerstich wt zijn/ om daer door/ voor haer/ een profytelijcke Beuaert op te richten.

Item hy gheloofde gheheelijck/ het ware sinte Katheryn van Senis oock alsoo vergaen/ ende met ghelijcke fantasie bedroghen met haer vijf wonden.

Item hoe Doctoor Steuen in drie Jaren in gheen Metten ghecomen en was/ ende hoe hy haer op eenen tijt by schoone Vrouwen hadde gheuonden.

Item hoe de Prouinciael hem hadde beuolē/ de vier Monicken in alle dingen te volgen/ hy is oock schuldich aen de sake.

Item hoe dat hy eenmael onuersiens in Doctor Steuens Celle was ghecomen/ ende hem in Vrouwe cleederen ghecleet hadde gheuonden/ daer wt hem dat quaet vermoeden ghecomen was van de valsche openbaringhen.

Item hoe datse hem de eerste wonde met eenē nagel hadden gedruct/ eñ de ander vier met water door gebeten hadden/ ende van drie daer toe bereyde wateren daer bouen vertelt/ ende Jodē bloet/ quicsiluer/ ende ander stuckē/ dat hem niet en betaemt te seggen/ vermengt hadden/ hoe dat hy van een Joden kint negenthien oochbrauwē hayrkens getrockē hadde/ ende so veel Duyuelē int water besworen/ daer mede sy hem nu onbewegelijck/ nu rumoerēde maectē/ ende dan spraken de Monicken/ Ick lach alsoo diep in deuotie versoncken/ ende so ick rumoerde/ soo speelde ick met Christo zijns bitteren lijdens.

Een ghedoopt Jode te Bamberch/ Lazarus ghenoemt/ hadde hem voortijts verstelt als een Voyster/ ende haer dat voorghenoemde bloet te weghe ghebracht. Dese hadde oock de verwe gemaect/ daer mede sy dat Sacramēt geuerft hadden ende dat Cruys.

Item hoe datse hem de wonden wisten ongeheelt suyuer te houden sonder smerten. Item hoe datse hem de selue toe hadden gheheelt/ ende wt cracht eens Boomsaps/ roode wonder teeken inde stede der gaten hadden ghemaect.

Item hoe dat hi van alle dinghen onderricht was geworden/ voor dat Vesperbeelt te sprekē/ van de Stadt Bern ende de Baruoeten.

Item hoe sy haer met eenen Eedt te samen hadden verbonden/ om my dat leuen te nemen.

Item vanden nootdwanck die sy hem had-

den aen ghedaen om te swijghen / ende van dat verghift Cruyt/suppen/Sacrament/etc.

Item de Supprior hadde dat Clooster vijf hondert Pont ghestolen. Dese hadde ooc connen doen/dat eē yeghelijcke Vrouwe / die hy de hant gaf/tot zijnen wille hadde moeten zijn.

Item de vier Monicken hadden onser Vrouwen Cleynodien ghestolen / ende hem oock wat tot een Cieraet in zijn Celle ghegheuen/daer mede sy hem van de diefte mochten betuygen / ende de Prior hadde daer af zijn deel in Swauen ghesonden.

Hoe de vier Monicken ghedegradeert/ontwijdt ende verbrant werden.

De vier Ketter Monicken werden ghedegradeert eñ verbrant.

IN dese handelinghe quamen de Legaten van Romen met volle ghewelt ende Commissien inde saecke te handelen. Alsoo trockmen die vier weder seer strenghe op. De Bisschoppen begeerden de eygentlijcke op gheschreuen belijdinghe/ om alleen den Paus te kennen te gheuen / van haerder grooter ongeschicthēyt weghen. Maer den seluen en wert het niet ghegont /maer men soude die oock ontdecken/ ende laten weten acht Raets-heeren / eñ werden also na opentlijcke degraderinghe der Priesterlijcker weerdicheyt/ inde tegenwoordicheyt eender grooter menichte des volcx te Bern/op den laetstē dach Meye/ int Jaer M.D.ix. als Ketters op een Merckt te puluer verbrandt. De Heere wil haer ghenadich zijn/en hebbense niet totter doot gesondicht teghen den heylighen Geest. Alleen vier merckelijcke articulen werdē van haer wt gecondicht.

Besluyt op de vier Ketter Monicken.

DEse merckelijcke / warachtighe / ende wel Cronijcweerdighe Historie/hebbe ick daeromme soo neerstich vertelt / doch vast vercort ende af ghebroken/ende wt vijf ghedructe quateernen nauwe twee ghemaect/ ende alleen (segghe ick) de Keerne daerom wt getrocken/om dat wy doch sien / wat gheestelijcheyt inde Cappen steect/ende hoe dat wy ons dese Lieden so lange hebben latē beguychelen/ ende noch niet daer af te willen gescheyden werden. Ic geloone ooc geheelijck dat S. Franciscus S. Catharina van Senis/eñ alle Beuaerden/Aflaet/Vigeliē/Sielmissen/ met sulcke fantasie ende valsche rompelgeesten/eñ versierde wonderteeckenen zijn op ge comen. Dan oft wel niet met allen verborghen en is/dat niet aen den dach sal comen / so en verradet doch de Duyuel hier niet altemael / maer veel boeuerie eñ schalcstucken des geheelen Antechrists/moet eerst den dach des Heerē/ die alle boosheyt openbaren sal/ontdecken. Sulcke valsche wondertekenē/en is niet alleē in Turckien/ eñ de vermeynde Christenheyt/maer alle geloouen/ende hoecken der werelt vol/ die doch inder waerheyt niet met allen en zijn / dan eens Duyuels ghedrocht/eñ menschē bedroch/eñ oft euen wel inder waerheyt waer/dat de Beeldē sprakē/ eñ ander teeckenen geschiedē/ so souden wy eerst de geesten proberen/ oftse wt God waren / mits ooc de Duyuel eñ Antechrist zijn wonderteeckenē heeft/eñ niet cleyne/Dan.7. Apo.13. Mat.24. 2.Thess.2. So vallen wy daer op/wat wonderlijc is/dat is wt God/wat helpt/dat is recht. Al watter blinct dat is gout. Daerom geschiet ons recht/ dat wy beguychelt / bespot ende veruoert werden/God helpe ons / dat wy eenmael de oogen op doen / ende doch so menichmael gewaerschout/eenmael met onse schade wijs werden.

Pepercoren verbrant / coude winter/ende grooten brant.

ANno duysent vijf hondert vierentwintich/ heeftmen Pepercoorn eenen ghedooptē Jode/te Hal in Sassen verbrant/ende met gloeyende tanghen van een ghetrocken / om veel schandelijcke bedreuen stucken willen / met dat Sacrament/ende ander saken.

Coude winter eñ grooten brant.

Anno M.D.xiiij. was eenen stadighen coude winter/door eñ door / so dat by na op alle wateren/Rijn / Donaw/etc. Lantstraten waren.

Daer na Anno M.D.xvij. was wederom eenen couden winter. Anno M.D.xiiij. verbrande te Venegien eē groot deel aē dat Freyaul. Daer nae verteerde dat vyer Rijcken Hal gheheel wt/ tot den gront toe / aldaer verbranden veel menschen. Ooc op den seluen dach verbrande Weydhouen/Anno M.D.xv.

Anno M.D.xvij. ist eenen dierē tijt aen broot ende wijn in Duytslant gheweest.

Daer na Anno M.D. xix. is sulcke Pestilentie gheweest/dat veel plaetsen by nae gheheel wt storuen.

Melanē vā de Fransoysen ghewonnen.

Anno M.D.xv. wert Melanen van de Fransoysen ghewonnen. Doen sloeghen de Lantsknechten seer veel Switsers doot / op des Conincks van Vranckrijcks zijde. In dit Jaer becrijchde ooc Franciscus van Sickingē de Vangiones/oft die van Worms.

Anno M.D.xvj. was den Speckrijch tegen die van Lothringhen.

Hertooch van Wirtenberch verdreuen.

Anno duysent vijf hondert negenthiē/ is Hertooch Vlrick van Wirtenberch van zijn lant geset ende verdreuen.

M. Luth. te Worms gheweest/ Anno M.D.xxi.

Anno M.D. xxj. is eenen grooten Rijcxdach te Worms ghehouden/ daer is Carolus de vijfste selue persoonlijck gheweest/ van der Luthersche weghen ende Fransoysen saken / Luther is daer selue verschenen/ eñ hem zijnder Leere haluen verantwoort.

Anno M.D.xxiij. heeft Franciscus van Sickinghen de Bisschop van Trier becrijcht / verdoruen / ende de Papen wt ghesneden/ende den gheestelijcken veel plaghen aen ghedaen.

Van de groote Bedeuaert nae Rijnsborch / tot de schoone Maria.

Beuaert te Rijnsborch.

INt Jaer M.D.xvj. predicte Doctoor Balthasar Hubmeyer seer ernstich teghen de Joden te Rijnsborch/met aēwijsinge/ wat schade niet alleen wt haren geloone / maer ooc wt hare woeckerie de gheheele Duytsche Natie hadde/eñ wat een onsprekelijcken schattinghe haren woecker droech/doen wert eenen raet besprokē / datse by den Keyser aen hielden/op dat de Joden verdreuen werden. Also braecmen hare Sinagoghe af/ oock veel van hare huysen/ ende settē inde plaetse eenen Tempel / in de eere Maria ghewijt / de welcke sy den naem gauen/de schoone Maria.

Loop ende dringhe nae Rijnsborch.

Dese Maria versochten ten eersten sommighe / de welcke in haren noot souden gheholpen zijn. Doen dit wt quam/ ende ouer al openbaer wert / doen werter een toeloopen van alle plaetsen (als oft de lieden betoouert waren gheweest) van vrouwen/ kinderen / knechten ende maechden/Heeren/gheestelijck ende wereltlijck/so langhen wech eensdeels nuchteren / sommighe kinderen die den wech niet en wisten / quamen met een stuck broots van verren wech daer henen/eñ quamen also de lieden met so menigerley gereetschap/soot een yeghelijck die int arbeyden was/ in handen hadde / die quamen met een tobbe melcx/de ander met een stroygaffel/ sommige en hadden in groote coude nauwe wat aen/ datse de schaemte bedecten/ sommighe liepen veel mijlen weechs sonder spreken / als oftse beseten waren gheweest/oft onsinnich / sommige quamen baruoets aen met Reepē/ Bijlen/ Sickelen van dat

veltwt geloopen/eñ hare heerschappie verlatē-de/sommighe in een Hemde/datse ongeuaerlijck gecregen hadden/ alsse op gestaen warē/ sommi-gh quamen te middernacht aen/ sommighe lie-pen dacht eñ nacht/eñ daer was in somma sulc-ken toeloopen wt alderley Landen/dat somtyts alleen op eenen dach veel duysent menschen daer quamen. Doen hadde een wel wonder gesien/ eñ so veel eñ menigherley Offer / van siluer / gout/ Wasch/Beeldē/Cleynodiē/ daer henē gebracht. Item daer werden dagelijcx so veel Missen ge-daen / so dat deen Paep den anderen vandē Al-taer niet ontloopen en mocht. Als deē dat Com-mun las/so knielde de ander voor dē Altaer met zijnen Confiteor. Dat bedreefmen dagelijcx by na tot ouer den Middach/eñ oft wel veel Altarē buyten ende binnen den Tempel op ghemaeckt werden/so en conde nochtans deen Pape dē an-deren niet ontwijcken. De gheleerde maecten veel Carmina op/tot lof der schoone Maria/eñ daer wert menigherley Afgoden dienst bedacht / van Teeckenē/ Pijpen/Orgelen. Veel crancke voer-de eñ droechmen daer henen/ende oock(als som-mighe gheloouen)dooden / diemen ghesont ende leuendich weder thuys heeft gheleydt / sommi-ge van vruechden ghesprongen/eñ selue gegaen. Daer gheschieden beyde groote eñ ooc veel won derteeckenen/onbetamelijcte seggen/daer af ee-nen eygen Druck is wt gegaen/wat gebreck dat yemant hadde/ so hy hem met zijnen Offer daer henē gheloofde/ so wert hy geholpen/ niet alleen vā zyn cranchedē/ maer de leuendige namen ooc hare dooden weder / de blinde werden siende /de lammelieten haer Cruckē inden Tempel/ ende ghinghen haest daer af/ sommighe liepen wt de Cryggen daer henen: Ja de Wijuen van de man-nen/dat kunt tegen de ghehoorsaemheyt eñ wille zijnder Ouders/ sy rolden daer henen / ende sey-den/ sy en mochten niet thuys blijuen / want sy en hadden noch dach noch nacht gheen ruste.

Wonder teeckenē te Rygnsborch.

Sommighe als sy inden Tempel quamen/eñ dat Beelt begosten te sien / vielense daer neder/ als hadse de beroeringhe oft den Donder gesla-ghen. Doen dit dat dulle ghemeyn volc sach dat-ter sommige vielen/meyndense/ het ware Gods cracht / eñ een yeghelijck moest aen dese plaetse vallen / daer verhief hem alsulcken vallen (dat niet dan eenen ydelen sin eñ voornemen en was/ ende des Duyuels ghedrocht) so dat by nae alle man die daer henen quam / aen dese plaetse viel. Veel wt dat gemeyn volc die aldaer niet en vie-len/die meynden sy waren dies te onsaliger/ende dwongen haer seluen gelijc te vallen. Doē wert eenen Raet(alsomen seyde)veroorsaeckt/ sulcx te verbieden. Also hielt dit teecken eñ vallen op.

Het is een wonder dinck te segghen / met wat seltsame Instrumenten dat dat volck daer quā gheloopen/ghelijc alst een aen zijnen arbeyt (soot hem aen quam) aē greep/ so en nam hy hem niet den tijt/ dit/ dat hy inde hant hadde/ van hem te leggen/ maer nam het met hem/ ende liep haeste-lijck een yeghelijck ongegroet daer af / gedreuen zijnde van zijnen gheest.

Maer oft de goede heylige Geest alsulckē on-uersint rumoer tegen de ghehoorsaemheyt/ ende de moeder alsō van hare kinderen dreef/de vrou-we van haren man/den knecht ende kint teghen de gehoorsaemheyt haerder heeren ende vaders schuldich/dat gheue ick ander te bedenckē. Veel en geloouen niet dattet Gods werck conde zyn/ mits dattet teghen zyn woort/wijse/aert/schrift ende sin is.

Beuaerden [...]n zyn niet [...]t God.

Nv dit loopen heeft eenen goeden tijt geduert/ ontrent ses oft acht Jaer / maer nv ter tijt op ghehouden/maer nochtans niet geheelijc/ want noch de lieden daer comen druppen. Maer dese schoone Maria (ick en meyne niet de moeder Christi) ghelijckmense vertoont heeft/ soo en is sy niet meer so ghenadich / so en licht sy niet meer/ bysonder met wonderteeckenen / ende is de Be-uaert/ghelijckse alle ten laetsten / vast gheheel om ghecomen ende wt gheblust. Dierghelijcke teeckenen ende Beuaerdē is oock Turckien vol/ als wy eenmael/wilt God/ hooren sullen/ so wy der werelt so menigherley ghelooueu in een by-sonder boeck beschrijuen sullen.

Linie der Keysers.

Carolus de vijfste de C.xxi. Roomsche Keyser.

Anno M.D.xix. is nae het af steruen Maxi-miliani/ in dit Jaer Carolus Coninck van Hispanien(Keyser Maximilianus Neue) door de Keurvorsten te Francfort vergadert / tot een Roomsch Keyser ghecoren. Daer nae int naeste Jaer op dē twaelfsten dach Octobris met groo-te heerlijchept te Aken ghecroont / ende in eenen ghehouden Rijcxdach te Worms / van een ghe-schict Legaet van Paus Leo de thienste/ Room-sche Keyser verclaert / de welcke alsoo terstont met hulpe des Paus Leonis de thienste/ Mela-nen met dat Slot in ghenomen heeft.

K. Karolus de vijfste/ Roomsch K. zynder Maiesteyt victorie/reyse/toch/croninge/Rijcxdach/etc.

Namaels des cleynen getals / int xxiiij. Jaer is Keyser Carolus de vijfste in eyghen persoon teghen den Coninck van Vrancrijck getrocken. Eñ int naeste Jaer daer nae op sinte Matthias dach/ is de voorgenoemde Coninck van Vranc-rijck/de welcke met machtighen volck / alsmen acht/by hondert duysent sterck/op Melanen en-de Papiam ghetrocken met veel groote Heeren/ van des Keysers Carolus cleyn Heyr-volc in de Warande verslaghen/ende gheuangen/daer on-der sommighe duysent Switsers zyn ghebleuē. Daer na int xxvj. Jaer/des cleynē getals / heeft Keyser Carolus met Isabella des Conincx van Portugaels suster te Sibila / die oock Hispalis ghenoemt wert/Bruyloft ghehoudē/daer waer wonder af te schrijuen / van de pomperie / heer-lijckheyt / Wijn-fonteynen/ Tornoyen [te peer-de steecspelen] costelijck eten/ voortijts noyt ge-hoort noch ghesien. Item den cieraet beyde der Vorsten/Heeren/ende Vrouwen van guldē stuc-ken/ketenen/halsbanden/sulckē wonderē schoo nen arbeyt / in alderley cleedinghe / der welcker const men hem meer verwonderen mocht / dan der costelijchept/altemael met peerlen ghestickt/ doorgrauen/doorschijnende / na de ooghen ende lust ghemaeckt / so menich man segghen moest/ het en coste niet costelijcker toe gaē/het is op dat hoochste gecomen/ so dat wy niet met allē meer/ dan de af settinghe van den stoel te verwachten en hebben/eñ de ootmoedighe hant Gods. Ten is niet te segghen van de gheschencken/houeren/ mommerien/ bancketten / alderley tijtcortighe/ auontueren/speel-lieden/snaren-spelen/danssen/ spelen/ ende al watmē tot des vleeschs lust denc-ken mach/dat daer is gheweest.

De crooninge ende inrijdinge te Aken gheschiet.

Van de inrijdinghe ende crooninghe te Aken gheschiet/ en can ick oock niet voorby gaen/ op den xxij. dach Octobris/ Anno M.D.xx. ge-schiet. Op desen dach is de Conincklijcke Maie-steyt voor Aken in het velt ghecomen / met hem hebbēde tot in de twee duysent Peerdē/daer on-der by vier hondert Curisers waren / alsoo ghe-stoffeert met gulden/silueren/ ende sijden stuckē/ met cleederen / cieraten / pluymen / ende alle het gene dat totter costelijchept dienen mach/ derge-lijcken men gelooft op aerden noyt en is ghesien gheweest. Item eenen hoop wt ghelesen Crijchs-knechten/bouen maten wel gerust/ tot drie duy-

Crooninge eñ inrijdinghe te Aken gheschiet.

sent toe/ in een slachordeninghe geordineert met seuen vaenkens / met zynder Maiesteyt verwe/ gheel/root ende wit.

Als nv zyne Maiest. van de te gemoet ryden-de Keurvorsten/ der welcker een yegelyck zynen wel gecierden Toch hadde met alderley rustin-ge / met grooter pomperie eñ triumphe ontfan-gen wert / so is zyne Maiest. in een vol Curis in gereden/ met sulcke pomperie/ dattet niet te seg-gen en is. Den meesten deel der Curisers waren in enckel fluweel/gulden stucken/ met gout ende siluer door gebreyt / met gulden eñ siluer gesmy-den / der welcker sommige met peerlen ghestict/ sommige met gulden eñ silueren schellen behan-gen waren/ veel knechtē in carmesyn eñ fluweel gecleet/ door trocken/ door sneden/ vliegende ve-derbossen/ veel met groote goude ketenen / met goude costelycke gesmyden/ als oftse geweet had-den/ wie dat costelycste in reedt / eñ als wilde de een bouen den anderen zyn/ in gereden / op won-derlycke schoone peerden / op alderley maniere van rustinge eñ ruyterie/ als Spaēs/ Italiaēs/ Fransoys/ Duytsch/ Calicutisch/ Turcsch/ Hey-dens/ met so veel Duytsche Trommelen eñ velt-geschrey/ daer af niet te seggen en is/ veel droegē gout ouer siluer/ siluer ouer gout/ fluweel/ Car-mesyn eñ Armesyn ouer gout eñ siluer/ veel Cu-risers voerden goude wapen-rocken door snedē bouent harnasch / veel daer onder met peerlen gesticten cieraet/ onmoghelyck alle te vertellen/ dat veel meynen dat der ghelycke costelycheyt in Duytslant noyt by malcanderen en is geweest.

Rustinghe eñ ceremo-nien in de crooninghe Keys. Caro. de vyfste te Aken.

Op des Keysers Toch zyn ghereden Italiaen-sche Tromslaghers/ corts nae haer acht Herou-den / die inde stadt op de plaetse voor dat Raet-huys veel gelts wt geworpen hebben onder dat volck. Na de Herouden is ghegaen de Processie van veel onsprekelycke Monicken ende Papen/ des Keysers Karels hooft in gout ghcslagen/ eñ veel ander heylichdommen. Hier swyghe ick de groote hoouerdie eñ ceremonie inde crooninge. Item dat heerlyc costelyc morgenmael met zyn toerustinghe/ Apparaten/ sitsteden/ drincvaten/ costelycke gherichten (der welcker men hondert gaf / altyt thien met malcanderen voor een ghe-richt/ dat ouerschot datter ouer bleef/ eñ de spys-dienders niet eten en mochten/ dat wierpmē ter vensteren onder dat volck wt.)

Voor de tafel ginck des Ryckx Marschalck af op de plaetse / daer hadmen sulcken hoop haue-ren gheschut/ dat hy op een peert daer in reet/ soo diep/ dat hy met een silueren voedermaet ende af streecsel op dat peert in een mate mat / ende af streec/ daer was alle de werelt vry/ so dat een ye-ghelyck nemen mocht/ so veel hy wilde ende con-de. Wattet voor een reyse is gheweest/ mach een yegelyck wel dencken. Daer na is de Keyserlyc-ke Maiest. nae het ontfangen hantwater in zyn Pontificalen leen gewaet / met Appel eñ Croon ter tafelen ghesetten / daer verwaerde een yeghe-lyck Keurvorst / oft zyn gheschicten zyn officie/ ende presenteerden zyne Maiesteyt den sluetel/ seghel/ sweert/ scepter/ staf/ etc. ende dienden zy-ne Maiesteyt met eten dragen ende wyn schenc-ken/ de gheheele maeltyt / doch na het volbracht officie oock altyt neder ghesetten een yeghelyck aen zyn gheordineerde tafel. Daer wert voor de Coninclycke Maiesteyts herberge een wyn-fon-teyne op gerecht/ die liep met goeden wyn. Daer tegen ouer eenen geheelen Osse ghebraden / daer in veel ander cleyne dieren / die hare hoofden wt den Osse ter zynen wt staken / soo gheringhe als men de Coninclycke Maiesteyt daer af ghesne-den hadde/ was den Osse alle man vry.

Keyser Carolus de vyfste in zyn Pontificalē/ ende watmen hē voor gedra-ghen heeft.

Wyn fon-teyne.

Na de maeltyt was een banckct bereyt / daer in dede de Con. Maiest. eñ de Keurvorsten haer habyt af / daer na trock een yegelyck in zyn her-berghe. Also wert met verwillinghe Pauselycke heylicheyt wt geroepen/ gepubliceert/ eñ met de Trompetten op gheblasen/ dat de Con. Maiest. de Titel ghecoren Roomsche Keyser aen nemen mocht. Daer op zyn Maiest. ten tweeden mael Ridder sloech. Daer na riepen de Herouden som-mighe Articulen wt/ ende wierpen wederomme gelt onder dat volck.

Daer na is dē gehoudē Ryckxdach te Worms begost/ daer in der ghelycke ende groote heerlyc-heyt is ghehouden/ hier niet noodich ooc te veel te vertellen. Inden doortoch is hi ouer al won-derlyck met groot geschal ontfangen/ bysonder te Mentz / als sommighe willen wel met twee duysent Persoonen alleen/ van alderley gheeste-lycke Orden / ende Priesters / ick swyge de an-der pronckerie/ daer is sulcken luyden/ Basuynē blasen/ ende Orghelspelen gheweest / so dat een zyn eyghen woorden niet en hoordē.

Te Worms heeft de Keyser in eygen Persoon met andere Vorstē scherp gerent/ eñ andere rid-derspelen ghehouden/ eñ de frayste spronge met zynen Peerde ghedaen voor alle andere Vorsten eñ Heeren/ diesghelycken men nau gesien en had. Als hy op een plaetse te Worms de Leenen wt leende/ seggen sommige/ is daer een sulcke ouer-uloedicheyt geweest/ dat menich Borger die ge-leghen huysingen tot desen spele hebben gehadt/ daer af ryc zyn ghewordden/ veel hebben nieuwe vensteren daer toe in de huysen ghebroken eñ er-gens wt een venster veel guldens ghegheuen/ die ic nau noemē en derf/ alleen om den hoochmoet te blusschen/ eñ daer af weten te seggen. Watmē op desen Ryckxdach ghehandelt ende wt ghericht heeft/ met so ontallycke groote oncosten/ en weet ick niet veel te schryuen (ghelyck vast van allen) dat Chronycweerdich waer / ten waer dan soo groote heerlycheyt ende lof/ als ghehoort is.

Anno M.D.xxv. heeft de Keyser den Coninc vā Vrancryc eenē slach geleuert/ eñ zyn Maiest. de victorie behouden / eñ den Coninc selue Per-soonlyc geuangen/ daer af hier na wyder volcht.

Intoch der Keyserlycker Maiesteyt te Bononia op de Croninghe.

NV vā de inrydinge der Key. Maiest. op de Croninghe te Bononia/ An. M.D.xxix. op den 5. dach Nouē. Den Keyser zyn van Bononia te ghemoet gereden xxv. Cardinalen wel gerust/ die zyn van haren muylen af gestaen / ende zyne Maiesteyt een halue vooch scheute wyt onghe-uaerlyck te ghemoet ghegaen/ ende hem ontfan-ghen met groote reuerentie. Die van Bononia zyn daer naeontrent tot vier duysent Peerden te ghemoet ghereden/ daer is hy met sulckē wel gecierden toch in gereden / diesgelyckē voortyts in Italien noyt en is ghesien / met zyn gheschut hondert schantsen / al met Loouer-werck wt Lauwerierloof gemaeckt/ in handen gedragen/ xiiij. Vaenkens Duytscher knechten seer wel gheciert/ veel groote Heeren in geheel Kuritsen/ dē welcken men ij. vanen heeft voor geuoert/ een witte van Damast/ daer in een root Cruys / op dander syde de Paus/ dat is der Kercken vaen. De ander gheheel gulden/ met eenen swerten A-rent. De Kurisers zyn by seuē hondert geweest/ der welcker het meeste deel / opt alder costelycke met gulden/ ende silueren stucken gheel fluweel schoone pluymē eñ cieraet gecleet/ daer warē by ses hondert des Keysers Trawantē altemael in gheel cleederen met bruyn ende blau doorbreyt/ daer onder is ghereden de Key. Maie. onder ee-nen gulden Hemel/ op een fray wit Peert / met een gulden ghebidt/ toom/ steghelreep in een vol Kuris/ daer ouer eenen gulden wapen rock aen/ den welcken zyn Marschalck een bloot sweert

Intoch der Keyserlycker Maiesteyt te Bononia op de crooninge.

voor

voor voerde / Oock xxv. goede Edel lieden zijn neuen zijne Maiest. gheloopen in gulden lijfrocke/met wittē taftaf ouertogē/Daer op voorstie den roode fluweelen hosen / met roode Carmesijne wambeysen eñ taftaf. Maer op zijne Mai. sijde/ zijn by ccc. Kurisers met ghele ende swerte fluweelen rocken/ daer toe vi. vaenkens Spaengaers/het meeste deel busschuttē/der welcker by iij. M. waren/met dē Coninc wt Spaengien getrocken seer groote Vaenkens. Als si op de plaetse zijn gecomen/so heeft hē de Pauselijcke heylicheyt op eenen gulden Setel met groote costelijck heyt wt dat Paleys laten draghen / op een stellinghe der kercken Sinte Petronij.

Carolus de vijfste cust eē cruys hē van eenen Cardinael voor gehouden.

Als nv de Key. Ma. onder de duere gecomen is/wert hem eē Cruys van eenē Cardinael voor ghehouden / dat custe zijne Ma. Daer op werden wt geworpen enckel ducaten ende croonen langher dan een half ure / claer gout. Daer na munten daer onder sommighe croonen in gout/ so datmē achtet by drie duysent ducatē oft vijf duysent guldens/wt geworpē te zijne. Als nv de Keyserlijcke Maiesteyt op de plaetse quam/is hy af getreden/eñ onder eenen gulden Hemel op in den Tēpel tot de voor ghenoemde stellinge ghegaen. Doen is de Paus op ghestaen / eñ heeft hē iij. mael tegen hem gebogen. Daer en tusschē is zijne Ma. tot dē Paus gecomē / neder gheuallen op beyde zijn knien/ eñ dē Paus zijn voeten/ hāden eñ wangen gecust / wederom neder geuallen op een zijde des Paus op zijn knien / tot dat de andere Heeren altemael de voeten haddē gecust/ eñ also knielende totten Paus in Latijn gesept/

Gelt wt geworpen tot vier duysent Ducaten toe.

Keys. Car. cust den Paus de voeten.

heylighe Vader ic bē hier by uwe heylicheyt/tot welcke ick my langhe verblijt heb / arbeyde als uwer heylicheyts sone/des Christelijckē geloofs Vader te zijn/ eñ mijn werckē sullen die woordē te bouen gaen. Daer en tusschē is de Paus opgestaen/eñ zijne Key. Ma. iij. mael gecust aen zijne wangen/hem schuldich ghegeuen/ eñ genade begeert/oock gebeden / zijne Mai. en soude hem de voetcussinge niet verargeren/zijnē wille en waer daer by niet geweest/ maer de Ceremoniē woudent so hebbē/wanneer eē Key. de Croon haelde.

Doen is de Paus weder int Paleys ghedragen / eñ zijne Maiesteyt te voet afgegaen. Daer wert alsulckē trompetten/basuynen / eñ Zinckē blasen/als oft den Iontsten dach gecomen hadde. Waer dat hy ginck / daer riep alle dat volck voor eñ achter sonder ophoudē met luyder stemmen: Viua Imperio per Mar & per Terra. So menigen man eñ vrouwe de lopende tranen souden van vruechden af gheuloeypt zijn. De Keyser. Ma. schanc den Paus een borse vol gouts/daer in waren enckel gulden Medalien/ met des Keysers hooft/gheschat op iij. M. ducaten in gout. Daer na is alle het geschut af gegaen/ bouen iij. duysent haken/eñ halue slangen/alle clocken geluypt/die in de geheele Stadt waren / constelijcke vreuchden vieren gemaect op de plaetse.

Voeroeplinghe des Keys/ eñ ghedenckē Caroli den Paus ghedaen.

Op den vi. dach is de Key. Maiest. den geheelen dach inden Raet ghesezeten / ende aldaer is de Croninghe voor ghenomen ghewordden.

De Keyserlijcke Maiesteyt beyde Crooningen te Bononia.

Key. Mai. Caroli de vijfste beyde croon inghen te Bononia.

Daer na op den xxij. Febrúa. Anno . M. xxx. wert te Bononia in Italien de Keys. Ma. met de ijserē Croone / gecroont op dese maniere: mē droech voor hē/ wt zijn Paleys een sweert in eene seer costelijcke scheyde van Peerlen eñ edelen ghesteente in gout besedt. Item den Scepter eñ Appel/ eñ een gouden Croon met een ijseren roede. Daer ginck de Keys. Maie. tusschen twee Cardinalen/eñ als hy voor den hooghen Altaer in de Kercke/ voor eenen Cardinael neder knielde/so moest hy sweeren den gewoonlijcken Eet/ oock laet ick hier voorby veel Ceremonien eñ pomperien / wat Heeren voor eñ na zijne Maie. gegaen zijn/ in wat rustinghe eñ schijnbaerlijcke costelijcke cleedinghe/Itē de xv. Vaenkēs lantsknechten eñ Spaengaerts in een slachordeninghe/op den Keyser houdende. Item by acht hondert Peerden/altemael half Kurisers.

Daer na salfde de Cardinael den Keyser den rechten arm/eñ op den rugge tusschen de schouderen. Daer na quam de Paus Clemens de vij. met veel Cardinalen/eñ sette hem in eenen stoel/ twee trappen hooger dan den Keyser (Ick swijghe hier de menichfuldighe cleedinghe des Keysers / die zijne Maiest. desen dach wt ende aen moeste doen) de welcke neuen hem sadt in eenen Stoel.

Alsmen de Epistel sanck / knielde de Keyserlijcke Maiesteyt neder voor den Paus. Doen trock de Paus dat ghetoghen Keysers Sweert wt / ende stact drie mael inde Aerde / ende trockt so menichmael in de Locht. Daer na so sette de Paus zijne Mayesteyt de Croone op/ ende ghaf hem den Scepter / ende zijnder Maiesteyts Appel met veel ghebeden ende benedictien.

Nae dat Euangelium wert de Keyserlijcke Maiesteyt nae den Altaer ghelept / de welcke twaelf dobbel Ducaten offerde. Doen liepen de Papen die aen den Altaer dienden / alsoo daerom/so dat dat gelt verloren wert / ende niemant niet hebben en woude.

Vromicheit der Papen/ die stelen dē offer van dē Altaer.

Alsmen Agnus Dei sanck / doen stont de Keyserlijcke Maiesteyt wederom op / ende custe den Paus aen de wanghen/ende ghinck aen den Altaer ende Communiceerde.

Na dat de officie der heyliger missen wt was/ ginck de Paus ende Keyser wt de Kercke met malcanderen / een yeghelijck in zijn ghewaet.

Alsoo is cortelijck de eerste Crooninghe volëynt / diet ghesien ende beschreuen heeft / die en heeft hem niet met allen hoogher verwondert/ dan vā de costelijcke Croone/de welcke de Paus heeft op ghedragen / die veel hoogher is geschat ghewordden/dan alle het ghene/dat de Keyser op desen dach aen ghedraghen heeft.

Daer na op den vierentwintichsten Februarij is de gulden Crooninghe gheschiet/ met sulcke pomperie eñ triumphe / dattet niet te schrijuen en is. In den eersten is de Kercke met sulcke vercieringhe der Tapisserie toegherust/ soo dattet groot goet niet betalen en can / ende een brugghe/daermen hooch ouer van den Sael des Paleys in de Kercke ginck/ wonderlijc verciert met boomen ende groen loof. Ende als de Keyserlijcke Maiesteyt ouer dese brugghe quam/ende sommighe schreden voor ouer was / so brack achter haer de brugge/ by de twee Iocken wijt/ ende vielen veel van zijne Artsiers daer onder/ daer wt sommighe schade quam.

Op die plaetse werdē op gemaect twee Leeuwen/ende eenen Arent tusschen haer beyden/wt der welcker muylen wt spranck rooden eñ witten wijn. Seer na daer by briedtmen eenen heelen Osse / die wert op gheuolt met eenen Vercken/een Lam/ ende veel Velthoenders/Capuynen/ Pauwen / ende ander gheuoghelte / staken al te samen de hoofden wt/wt des Ossen buyck/ dwelck al te mael gheplondert is ghewordden. Ende nae de Crooninghe hieltmen int Paleys vrye Cuecken voor alle man.

Op de plaetse waren geordonneert duysent ende acht hondert Lantsknechten/ duysent vijf hondert Spaeniaerts in een slachordeninghe/ rontom dese als eenen Cirkel dat groot geschut ghestelt. Nae sulcke dinghen wert de Paus daer henen ghedraghen van twaelf mannen / op eenen rooden Fluweelen Setel met gulden knoppen / beneuen hem liep zijn Trawantschap van

Lants-

Seltſame ceremoniẽ/ toeruſtinghe / voetcuſſen/knielen / eedtſweeren/ in de crooninghe Caroli de vijfſte.

Lantſknechten tot in den Tempel/met de voorghenoemde coſtelijcke Pauſelijcke Croone / met alle zyn Muſijck / ende Snarenſpel: Voor ende na ginghen veel Doctoren/Papen ende Notariſen/Canonicken ſonder ghetal. Oock vierentſeſtich Biſſchoopen/ ende xx. Cardinalen in groote Ceremonien/ al te mael in Miſghewaet ende gemijtert. Na deſe quã de Keyſerlijcke Maieſt. met hondert Spaenſche Heeren / altemael in goudt ghecleedt met coſtelijck Sabel voedet/ eñ de cleederen van Peerlen ende edel gheſteente geſtict. Daer en wert niet dan gulden ſtuckẽ geſien / der welcker Dienaers ende Hofgheſin ooc in gout Fluweel/ende Sijden ghecleedt waren.

Ick ſwijghe hier dat groot gheluyt der Inſtrumenten/Orgelẽ/ Pijpen/ Baſuynẽ/Trompetten / etc. Item van de Conincklijcke Ornament ende Cleynodie/ als Sweert / Appel/ Scepter/ Croon/ voor henen ghedraghen heeft/ hoe de ſelue gheruſt was. De Keyſer ghinck in een gulden ſtuck met eenen ouerſlach van Hermelin tuſſchen twee Cardinalen/die leyden hem in een Capelle / ende namen wederom van hem den Eedt: Daer nae wert hy in eenen witten Choor-rock tot eenen Prieſter gheſalft. Terſtont daer op wert hy in een Capelle weder vercleet/ende heeft midden in de Kercke neder gheknielt/ ende ten tweedemael gheſworen den gewoonlijcken Eedt de Chriſtelijcke Roomſche Kercke met den Paus te houden.

Daer na als hem de Keyſer op der Aerden neder leyde/doen hiefmen aen de Letanie te ſingẽ/ ende ſanck: Ora pro eo, bidt voor hem: Daer na ghinck zijne Maieſteyt voor den Altaer / ende ſprack knielende zijn ghebedt / ende ginck daer na voor den Paus / ende dede hem een reuerentie tot op de Aerde: Daer na wert hy weder in eẽ Capelle geleyt/Daer ſwoer hy weder dẽ Cardinael van Veeruſt / de welcke hem den rechten arm ende tuſſchen de ſchouderen ſalfde / om dat Euangelium te beſchermen ende toe te ſtaen/ende maecte wt hem een Euangelier.

Kepſ. Car. cuſt den Paus twee mael zyne voeten.

Doen blieſen de Trompetten op / ende als de Keyſerlijcke Maieſteyt weder voor den Paus quam / ſoo nam hem de Graue van Naſſaw de Croon van zijn hooft / doen viel hy den Paus te voete / ende cuſte hem de handen ende voeten wederom. Doen gaf hem de Paus de Segeninge. Daer na ginc zijne Maieſteyt na eenẽ Stoel: Doen cuſten de Cardinalen den Paus de handen / ende de Biſſchoppen cuſten de voeten.

De iiij. ſtucken den Scepter/Appel/ Sweert ende Croone/werden op den Altaer gheſet/ende teghen datmen de Epiſtel ſanck / werdt de Keyſerlijcke Maieſteyt in den Choor ghelept / voor den Paus/ eñ knielde voor hem neder / doen gaf hem de Paus dat Sweert/ dwelc hy om gorde/ wt trock/ ende driemael in de Aerde ſtack / ende ſoo dicwils/als voor ghenoemt is/ in de Locht ſwanc/daer nae ſette hy hem de Croone met veel Ceremonien op zijn hooft / de welcke was ſeer Coſtelijck: Doen bliesmen wederom op: Daer na ghaf hy hem den Appel ende Scepter / doen buychde hem de Keyſerlijcke Maieſteyt voor dẽ Paus/ ende wert aen zijne rechte zyde gheſedt/ ſommighe trappen leegher dan de Paus / om te bedieden zijn ſchuldighe ghehoorſaemheyt.

Kepſ. Car. cuſt den Paus ten derdemael zyne voetẽ.

Alſmen het Euangelium ſanck/doen leyde de Keyſer alle zijn cieraet eñ Crone van hem / ende quam voor den Paus / als een Leuijt ghecleet/ ende viel neder op de Aerde/ende cuſte den Paus de voeten / ende ſtelde hem daer nae onder den Paus/ den welcken men terſtont water bracht om de handen te waſſchen / ende wert ghelijck daer op tot den Altaer ghelept / de Paus ginck den Keyſer op de hielen nae/ ende als hy aenden Altaer quam / nam hy dat Schotelken daer de Oſtia op lach / dat cuſte de Keyſer/ende gaf den Paus met een reuerentie tot op de Aerde toe/ende cuſte eñ omhalſde dẽ Paus zijn handen/ ende knielde daer nae achter den Paus / ende doent ghehandelt werdt / ende de Miſſe tot opt Pacem ghebracht wert / doen cuſte de Keyſer den Paus/ dieſgelijcx deden alle de Cardinalẽ. Doẽ wert den Paus weder in zijnen ſtoel gheleydt/ dien volchde de Keyſer achter na. Doen brachtmen den Paus die daer ſadt in eenen ſtoel / dat heylich Sacrament / ende dẽ Kelc/dat ontfinck hy ſittende. Terſtont knielde de Keyſ. Ma. voor den Paus neder/ende nam dat Sacrament van hem/ daer na wieſmen haer beyde de handen.

Dat Sacrament wacht den Paus op eẽ Peert ghebonden.

Na dat de Miſſe volleynt was / verwachte dat Sacrament voor de kercke/op den Paus/in een kiſtken / op een Peert ghebonden / met een gulden ſtuck om hanghen.

Als nv dat officie der heyligher Miſſen wt was / doen wert een proceſſie gheordineert met alle Cardinalen eñ ſtaten der kercken. Doen nv de Paus ende de Keyſer voor de kercke quamen/ daer hielmen twee ſchoone Turcſche Peerden/ deene voor den Paus / dander voor den Keyſer/ eñ werden gemaect drie trappẽ van Carmeſijn/ eñ fluweel ouertogen/doen leyde de Keyſ. Maie. den Paus tot zijnen Peerde / eñ gheliet hem als oft hy na den ſteeghelreep wilde grijpen/ dat hy dẽ voet daer in ſette/maer hy en greep hem niet/ doẽ hiel zijne Mai. dat Peert aẽ dẽ toom/ eñ hielet tot dat zijn heylicheyt op ſadt / doen ſadt de Kep. Ma. ooc op/ eñ redẽ met dat Sacramẽt onder eenen guldẽ hemel / proceſſiſche wijſe tot int Paleys. By haer gingen drie ledighe Engelſche Telpeerden met gulden ſtuckẽ behangen. Daer werden lxiiij. gouden langhe rocken ghetelt/ behaluen de lijfrocken / der welcker by nae een peghelijck Edelman eenen hadde / want fluweel/ ſattijn/ende damaſt/en golt daer niet met allen/ ende dit altemael den Keyſer ter eeren.

Doen wierpẽ des Kep. Mai. Herautẽ nieu geſlagẽ gelt wt/ducatẽ in gout eñ ander munte/ in alle de ſtraten onder dat volck. Men voerde den Paus een opghemaecte Tente op een Peert na.

Daer reedt de Keyſerlijcke Maieſteyt voor den Paus in ſinte Dominicus kercke met groote Ceremonien / ende ſloech daer veel Italiaenſche/ Duytſche/ Borgoenſche/ Spaenſche/ ende Franſoyſche Ridders. Doẽ reet de Keyſerlijcke Maieſteyt oock int Paleys. Ende alſo wert terſtont dat gheſchut op de plaetſe af geſchoten / eñ dat Crijchs volck trock af. Daer nae heeft men ghetornoyt/ſcherp gherent/ te Peerde geſtecken/ ende veel vreuchdelijcke ſpelen begoſt.

Des Keyſerlijcke Maieſteyts reyſe ende tocht van Bononia nae Augſborch/een ſtadt in Duytſlant.

Keyſe Caroli de vijfſte van Bononia nae Augſborch.

IN middelder tijt handelde de Keyſ. Maie. veel om vrede in Italien/want in zijne toecoemſte ſtonden de ſaken qualijc ende oproerich in Italien/daer in hi ſulcke neerſtichheyt bewees/ſo dat hy dit verwoeſte lant/weder in ordinãtie brachte/ ende de oneenige partien in veel plaetſen verſoende ende vereenichde: Hy handelde oock ſeer in der Florentiners ſaecke / welck op die tijt de Paus belegert hadde/ ende by na een Jaer daer voor gelegẽ hadde met onſprekelijcke oncoſten. Maer als hijt niet en mochte vereenighen/ſo dede hy dẽ Paus hulpe met zijn volck/om de ſtadt te beroouen / dat oock ten laetſten gheſchiet is/ ghelijck op zijne plaetſe volghen ſal.

Daer na maecte hem zijne Mai. op in Duytſlant / om zijnen voor ghenomen wech aen te nemen/ eñ op den grooten aen geſtelden Rijcxdach na Augſborch te trecken / eñ trock alſo door der Venediers Landt henen/ die hem veel eeren bewesen/

wesen/sommige loopende Wijnfonteynen ghemaect/eñ laten loopen hebben/ so langhe als hy by haer gheweest is / eñ gheheel Herberghe vry met alle zijn Hofgesin / alle desen tijt wt gehouden/daer toe met groote ghescyencken.

Als hy nv na Ysbroec troc / ende van daer op den sesten dach July/Anno. M.D.xxx.op brac/ troc hy om Prouande ende Herberchs wille op twee straten/na Munchen ende Augsborch toe. Also is zijne Maiest. den vi.Junij te Swatz gecomen / aldaer zijn hem te ghemoet ghetrocken by de vijf duysent Berchwerckers tot op eē halue mijle wel gherust/ eñ haer in ij.hoopen tegen malcanderen in een slach ordeninghe ghedeylt/ ontrent drie hondert/by na voor malcanderen/ altoos lxxi.mannen in een gelidt/ende daer waren by duysent ses hondert boeuen geordineert/ om achter in dien hoop te vallen / ende terstont als sy malcanderen aen grepen/een spiegel vechten te maken/ ende den Keyser in de ordeninghe in dat Dorp te gheleyden.

Daer is de Key.Ma.vandē Berch Heerē eerlijck ontfangen/eñ met eenen silueren dicken pēnine M.vij. C.gulden weert/gheeert eñ begaeft geworden/ die wonderlijck met eenen Arent int midden / eñ met alle zijnder Conincrijcken ende Landen Wapenen/buyten rontsom gemaect is gheweest.Doen heeft zijne Maiest.met de Con. Maiest.op den seuensten Junij/ selue dat Berch werck altemael besien/ eñ van daer tot aē Kopsteyn op dat water geuarē.Daer zijn zijne Ma. te gemoet gereden/Hertooch Wilhelmus eñ Lodowijck/ beyde Vorsten te Beyeren/tot aen Rosenheym / eñ zijne Keys. Maiest. tot aen Munchen ghelept.Onderwegen den ix.eñ x.dach Junij/hebben de voorgenoemde Vorsten sulcke lustige Jacht aengericht/ter eeren de Key.Ma.op drie plaetsen/ driemael. Daer zijn menichmael/ vier oft vijf hondert stucken Wilts / van Recaluers ende Herten ghesien ghewordeu.

Intoch oft inrijden des Keys.Ma. te Munchen/Anno duysent vijf hondert dertich.

[...]nrijdinge [...]eyserlijcr [...] Maiest. [...] Mun[...]en/ Anno [...]M.D.xxx.

OP den vrydach in de Pinxtweecke / den thiensten dach Junij/hebbē de Edele cooplieden/Borgherschap/ende Lantvolck/der beyder gebroeders Hertooch Wilhelmus ende Lodowijcx wt hooch ende leech Beyeren / de Key. Ma.met sulcke triumphe ende eere ontfangen/ ende te ghemoete ghetrocken/ diesghelijcke zijnder Maiest. anders nau bewesen ghewordeu en is. Daer hadden sy alle het gheschut by de C.stucken op Raders / tot op een halue mijle weechs/van de Stadt Munchen/op een bequame plaetse geuoert/ende alle dat volck/ te Peerde ende te voete seer wel gherust met pluymen/ ende andere Leuereyen/Heyrtrommelē/Trompetten/etc.Daer na dese ghehouden monsteringhe/zijn in een slachordeninghe v.C.eñ L.Peerden neuen dat voetvolck afgheuoert. Des ghemeynen volcx is gheweest in den verloren/ ende gheweldighen hoop / ongheuaerlijck ouerslaghen/bouen duysent ses hondert.

[...]nstinghe [...] ontfan[...]nge Key. [...]aroli de [...]ijfste voor [...]unchen.

Als nv de Key.ende Con. Maie.met veel Cardinalen/Bisschoppen/ Vorsten ende Heerē daer henen gecomen zijn/ op de voorgenoēde plaetse/ so is voor dat geschut ende dē hoop een seer wonderlijc geschildert Slot van laken xij.ellen lanc/ breet eñ hooch/ met zijnen aenhangendē torens eñ bolwercken:seer meesterlijck gebout/ met wt gerecten Vaenkens/eñ beneuē toe met sommige knechten ende hantschudt besedt / het welck de knechtē menichmael tsamen in eenen storm met vlantlijcken geroepe aen geloopē zijn / so zijn de andere in de besittinge/ eensdeels wt gheuallen/ ende tegen malcanderen gheschermutst eñ ghe- schoten / ende also een schijnlijcke Crijchs ordeninghe ghehouden/daer onder oock sommighe/ in dese schermutsinge doot ghebleuen zijn.

Voorts / daer nae zijn beyde Maiest.tot den hoope aen geruct/ eñ de gehouden ordeninghe te gemoet getrocken/ doen is dat hagel eñ hant geschut op de rijde af ghegaen/de wijle heeft hē dat volck wederom in de ordeninge gheschict / eñ de Key. Ma. heuet altemael besien / bysonder dat geschut / dwelck men ten laetsten altemael heeft laten afgaen na dat voorgenoemde Slodt / dat getimmert / eñ met gemaelden laken van steenverwe bestreken ende ouertrocken / gheweest is/ daer in veel goede scheuten gheschiet zijn / eñ also dat selue op eenen hoop ghewōrpen. Daer zijn oock wt Mortieren ende Bolwercken sommighe goede vieren ghewōrpen.

Alsmen hem nv tot den intoch hadde ghewepnt/ so heeft int midden vanden wech eenen vliegenden Draeck in de Locht seer werckelijck toe gherust/om ghesweeft/so langhe tot dat den toch voor ouer ghecomen is.

Seer na by de Stadt hebben sommighe Visschers ghesellen in blau/ eñ witte lijnen hosen eñ wanbeysen ghecleet / seer fraylijck tot een omloopende geuerwet vat / aen eenen staec int water sterck op gemaect / ghesteken/eñ eensdeels in dat water geuallen/ dwelck is seer lachelijc ende lieffelijck om sien gheweest.

Alsmen ouer de yseren brugge ghecomen is/so heeftmen op de thorens eñ mueren/na gewoonlijcken gebruyc vreuchde geschotē / so zijn sy met groote pomperie (dat hier te lanck waer te vertellen) in ghetrocken. De Key. Maiest.is de Coninclijcke Maiest. zijnen Broeder op de rechte zijde/ende de Cardinael oft Pausselijcke Legaet Campegius ter slincker zijde in een root scharlaken / met een voorgheuoerdt Cruys / ghereden. Den Keyser is dat Sweert ende twee ghecroonde Calomnen voor gheuoert / oock de Herauten met haren Herautrocken / voor ghereden/met veel Vorsten/Bisschoppen ende Heerē.

Als sy nv in de Stadt quamē/ontrent cc. tredē van de Poorte/doen wert op een effen plaetse so lieffelijck / constelijck/ende wel gheordineert/ dattet menighen man verwonderden/ende niet wel moghelijck te verbeteren en waer/ de Historie Hester speelwijs gehouden. Daer na wederom ontrent ouer cc. treden / de gheschiedenisse Thamaris / de welcke den Coninck Cyro zijn afgeslagen hooft in een Cuppe vol bloets / stiet. Eñ ten derden in de Purckstrate / de geschiedenisse Cambysis Persis / de welcke eenen onrechtueerdighen Richter villen liet / eñ zijn velle in eenen Stoel spannen/ eñ daer in zijnē sone tot eenen Richter sette eñ ordineerde / daer mede hy by hē des ongerechtē oordeels zijns Vaders in ghedachtenisse hadde/dat hy recht oordeelde na gerechticheyt. Dit wert altemael na so leuendighe wonderlijcke bootsen/ de Keys. Ma.ter eerē ghehouden op de Merct: Ooc een Slodt van lijnen laken / eñ houtwerc met sommighe C. sloeten scheuten toe ghemaect/eñ voor een vreuchde voor aen ghesteken/ende tot puluer verbrant.

Aldaer heeftmen vier dagen tot op den xiiij. dach Juny ghebancketteert. Sommige Vorstelijcke dansen in des Hertoghen Lusthof / den Roosengaert ghenaemt/ende Jachten ghehouden. Daer heeft de Keys. Maiest. met des Hertoochs van Munchen huysvrouwe den eersten voordans ghehadt. Eñ op den xiiij. dach Junij op ghebroken na Augsborch toe/eñ bleuen ouer nacht te Vorsten veldt int Clooster.

De Roomsche Keyserlijcke Maiesteyts intoch ende inrijdinge te Augsborch op den grooten Rijcxdach.

Op

Intoch Caroli de vijfste te Augsborch inden Rijcxdach.

OP dē xv. dach Junij reden alle de Keurvorsten / ende Heeren te Augsborch vergadert / de Keys. Ma. te gemoet. Ende als sy by de Key. Ma. ongeuaerlijc by vijftich oft lx. treden ghenaectē / zijn sy altemael te voet van hare Peerdē afgestaen / eñ de Key. Ma. teghen ghegaen / hem te ontfanghen: Diesgheelijcx dede oock de Key. eñ Con. Maiest. haestelijck / hoe wel haer sulcx geweert / ende om te verhinderen gehaest wert.

Alsoo reycte de Keys. Maiest. eerst den Keurvorsten / daer na alle andere Vorsten / de handt / eñ bewesen haer teghen malcanderen seer vriendelijck. Also terstont ontfinck de Cardinael eñ Erdtzbisschop van Mentz / des Officijs haluen als des Roomschen Rijcx Aertzcanselier ende Keurvorst / van alle andere Keurvorsten ende Vorsten wegen / de Key. Ma. met een cierlijcke wel ghesette dappere reden. Daer op de Keyser. Ma. door den Paltzgraue Frederick / vriendelijck antwoorde / ende danck seyde / der welcker reden ende antwoorde ick hier te vertellen voor by laet. Namaels ist altemael op de Peerden gheseten / aldaer woude een yeghelijc de voorste zijn / ende Hertooch Wilhelmus ende Lodowijc van Beyeren / voort ende voor Marcgraue Georgius daer in gedrongen in de ordeninghe.

Hier swijge ick / wetende / de pomperije / ordeninghe / ghetal der Peerden / Trawanten / ghesellen / Herauten / heyr Ordineerders / Cieraet / van gouden stucken / Peerlen / Fluweel / Sijdē / Pluymen / Leuereyen (des dincks een ongeloofselijcke ouervloedt gheweest is) ende rustinghe te beschrijuen.

Rustinghe / intoch ende ontfanginge Keyserlijcke Maiestept te Augsborch.

Als nv de Key. Maiest. na by aen de Stadt quam / soo zijn de Borghemeesters ende Raedt van Augsborch den Keyser driemael te voete gheuallen / ende den seluen ontfanghen / ghelijck het behoort / ende alsoo te voete neuen de Keyserlijcke Maiestept / in de Stadt ghegaen / ende ontrent hondert ende vijftich seer wel gheruste Peerden / van Borghers / Soudeniers / Cooplieden van Augsborch / daer onder zijn sommige Kurisers met vier Vaenkens voet volcx gheweest. Item de Borghers ende inwoonders der Stadt / bouē de ij. duysent / zijn oot de Key. Ma. mede te gemoet ghetrocken / aldaer haer / in bestelde ordeninghe ghestelt / eñ de Key. Ma. midden daer wt laten rijden / der welcker het meeste deel met fluweel eñ zijden / met fluweel hare hernassen gerust gheweest zijn / seer lustich om te sien / eñ daer op lieten sy hare Valckenetten op eenen scherme afgaen. Dien intoch heeft gheduert / van drie uren tot inder nacht.

De Cardinael eñ Pauselijcke Legaet Campegius woude neuen de Keys. Ma. in ghereden hebben / maer het en wert hem van de Keurvorsten niet toe gelaten / maer wouden hebben / dat de Keys. Maiest. vry alleen in een ghelidt rede. Onder de Poorte hebbender vier wt den Raet / eenen seer costelijcken Hemel gedragen / daer onder is zijne Maie. tot midden in de Stadt gereden. Aldaer is de Bisschop van Augsborch met alle zijne Priesterschap met de Processie ende den Hemel te ghemoet ghegaen / ende onder haren Hemel / den welcken ses Domheeren droegen met grooter reuerentie ontfanghen / eñ also ghelept tot aen de Domkercke. Daer is de Key. Ma. afghestaen / ende in de kercke ghegaen / dien heeft de Bisschop van Augsborch in gesegēt / ende Te Deum laudamus begost te singen Namaels is de Key. Ma. op de Paltse / als in zijnder Maiesteyts herberghe / eñ een yeghelijck is in zijn herberghe ghetrocken.

Hoe de Feeste Corporis Christi te Augsborch in den grooten Rijcxdach gehouden is geworden.

Houdinghe des Feests Corporis Christi, te Augsborch in dē Rijcxdach.

OP den festhiensten dach Junij / op Sacraments dach / te weten den naesten nae zijnder Maiesteyts aencoemstē / is de Keyserlijcke Maiestept selue met alle Keurvorstē / Vorstē / etc. behaluē Hertooch Hans van Sassen / Hertooch van Lunenborch / Marckgraue Georgius van Brandenborch / ende de Lantgraue van Hessen / met de Processie ghegaen. De Cardinael van Mentz hadde oock dat Sacrament onder den Hemel / den welcken de ses Vorsten altijt hebben ghedragen / ende menichmael af ghewisselt. De Con. Maiest. is ter rechter zijde / ende Marcgraue Joachim ter slincker zijde des Sacraments / als ghelepders ende voorganghers ghegaen.

Daer achter buyten den Hemel / ginc de Keyserlijcke Maiestept alleē met costelijcke bernende Tortsen / eñ met blooten hoofde / eñ daer nae alle geestelijcke Keurvorsten / Vorsten Erdtzbisschoppen / eñ Bisschoppen. Voor dat Sacramēt alle wereltlijcke Keurvorsten / Vorsten / etc. Voor dese ginghen beyder Maiesteyts Hoofmeesters / Ernholden / Perseuanten / Trompetters / Heyrtrommelslagers / gheheel voor aen / de Priesters ende beyder Maiesteyts Hofgesin / van Grauen ende Heeren / altemael met bernende Tortsen.

Namaels op den xx. dach Julij / ghinck den Rijcxdach aen / maer wat hier in ghehandelt is gheworden / desen tijt altemael / weetmen weynich / nadenmael het wt de heymelijckheyt des Raets niet gheopenbaert en is gheworden.

Des heylighen Roomschen Rijcks Leenschap te Augsborch in den grooten Rijcxdach van de Keyserlijcke Maiestept ghehouden.

OP den sessentwintichsten dach Julij / heeft de Keyserlijcke Maiestept op de wijnmerct sommighe Vorsten Regalia ende Leenen onder de Vane gheleent. Sijnder Keyser. Maiesteyts Cieraet ende Cleedinge is op desen dach / bouen driemael hondert duysent guldens weert / gheschadt gheworden. Ick swijghe hier de toerustinghe / oft costelijckeyt der Leenen / Cleederen / ende alder Ceremonien / aen te segghen / ende wil cortelijck dat merckelijcste aen wijsen. Op den maendach na sinte Gielis den vijfsten dach van September heeft de Coninckliijcke Maiestept Ferdinandus / wt Bemen ende Vngherien Leenen ontfanghen / des Hertoochdoms haluen in Oostenrijck / een cleyn mijle weechs van Augsborch / op een maniere ende Paltz int velt / na by dat Slodt / Wollenborch ghenaemt. Daer toe zijn wt ghetrocken alle Vorsten ende Heeren. Onder wegen is de Marcgraue van Badē / hert van eenen Peerde ghestaghen / ende gequetst geworden aen een been.

Ridderspel eñ triumphe eens velt schermutsels / by de voorgenoemde Leenen verleeninghe ghehouden.

Ridderspel / tornoy ende triumphe te Augsborch inden Rijcxdach.

OP den voor ghenoemden dach hebben haer twee onderscheydelijcke Benden / de eene in root ende gheel / de ander in bruyn ende wit / op af bereyde ende verghelijcte maniere ende monsteringhe / tot eenen Ridderlijcken schimp ende veltschermutsinghe ghesc hickt / altemael beyde Peerden ende mannen van Damast ende Sattijn gesneden. In middelder tijt eer sy haer beyde veruaet ende tot de schimpe ghestelt hadden / zijn acht steecspelen van den Edeldom aen gheruct / wel matich / lustich / ende willich ghesteken / langher dan een ure.

Daer op zijn beyde de Benden deene de Keys. Maiest. dander de Conin. Maiest. daer in beyde de Maiestept selue persoonlijck gheweest zijn / altemael Kurisers aen beyde partien / met langhe lichte spiessen / tot de schermutsinghe teghen

malcan-

malcanderen aen gheruct/met verblasinghe der Trompetten eñ veltgeschrey/oock een yegelijck heeft een Tarsije met zijn wapen geschildert/ghevoert. De Key. Maie. heeft op zijne zijde by na enckel Spaensche Vorsten eñ Heeren ghehadt/ daer onder Hertooch Henric van Bruynswijck. Maer de Con. Maiest. hadde enckel Duytschen zijne Lants-heeren eñ Hofgesin/ eñ op beyde zijden tot op lxx. Persoonen aen gheslaghen. Daer hebben sy met verwisselden rotten/op monstersche maniere/met de Spiesen in malcanderen getreft/daer na met de Sweerden/eñ oock ymmers de een Bende de ander af gheset/ tot dat hen daer toe verordineerden Crijchs wachtinge schepden/ende de rotten ghescheurt hebben.

De Ridderlijcke eñ monsterlijcke oeffeninge heeft ongeuaerlijck tot twee uren lanc geduert/ eñ de sommighe zijn tot op dat derde peert gecomen. Sy en hebben gheen Barsen oft Glauien gevoert/daer onder dicwils de sadels gheruymt de Spiesen ghebroken/de Peerden op de knien gebogen/ eñ ooc de Con. Maiest. onuersiens geuallen / als hy zijne teghenpartie wt den sadel hief. Met de Spiese en zijn niet veel bysondere goede treffen gheschiet/ oorsake/ de swacheyt eñ lichtheyt der Spiesen / maer met de Sweerden een neerstelijcke dappere treffen.

Daer na is dat Veltgheschut af gegaen/ende een yegelijc aen zijnder zyden toeuluchte getrocken. In dat wederom wijcken ende aftoch / als de Bussemeester haestelijck de voorghenoemde Bussen weder woude laden / is dat Poeder aen ghegaen/ende de Meester doot ghebleuen / ende noch een daer benenen tot der doot ghequetst. Datter also vier oft vijf Persoonen in dit steeckspel doot gebleuē zijn. Tsauonts zijn sy weder in de stadt ghetrockē/eñ de Keyserlijcke Maiesteyt heeft dus alle Vorsten te gast ghenoot / ende also een Vorstelijck Auontmaeltijt ghehouden/ met groote pomperie ende oncosten / ende daer na de dans vruechde tot ontrent negen uren in der nacht/na Hoflijcke manieren gebruyct.

Daer en is niet met allen sonderlijcks/ Ja by na gheheel niet met allen in desen Rijcks dach wt ghericht ghewordcn/daer op de geheele Werelt so langhe ende veel ghehoopt heeft.

Also maeckt God onse aenslaghen te niet / op dat wy sien hoe dat onse wijsheyt voor God vergaet. Oft al wel erghens yet voor ghebracht is geworden/ so en heuet in sulcke bewegenisse niemant op gheheuen / ende met ghemeynder volghender stemme/niet vercrijghen moghen.

Daerom is de Keyser. Maiest. inden Herfst ontrent Michaelis weder af ghetrocken / ende stracx den voorgenomen wech op Cuelen in Nederlant ghetrocken / om aldaer de sake breeder te versoecken / ende aldaer Coninck Ferdinandum zijnder Maiest. lijffelijcken Broeder tot eenen Roomschen Coninck gecroont / op den xi. dach Januarij / Anno duysent vijf hondert eenendertich. Maer nochtans niet met verkiesinghe ende bywesen van alle der Vorsten.

In middelder tijt heeft Johannes Vayuoda Vngherien benaudt / verdoruen ende beseten/met den seluen heeft de Con. Maiest. een bestant ende verdrach des Crijchs ghemaect / op den eenentwintichsten dach Januarij/int Jaer M.D.XXX I. op drie maenden/so dat alle hanterende wercklieden beyder Partien / vry tot malcanderen hanteren ende wandelen mochtē.

Wonderteeckenē aen den Hemel/ ende ouerwinninge Griecx Wittenberch vanden Turcken: Oock van Franciscus van Sickingens Crijch.

...riecxwit- ...nberch ...nden ...urcken ge ...onnen.

Anno duysent D. xx. zijn te Weenen in Oostenrijck in Januario/ een Sonne/Reghenboghe/ ende eenen vierigen Balck bouen Sinte Steuens Kercke ghesien. Daer op een grouwelijcke Pestilentie volchde/ so dat veel duysent menschen in Oostenrijck/Swauen/Augsborch/ Olms/ Wirtenberch Nuerenborch/ van de Pestilentie storuen.

In dit Jaer heeft de Turck Griecxwittenberch ouerwonnen met sommighe Steden ende Sloten daer aen stootende.

Anno duysent vyf hondert drieentwintich/ Crijchde Franciscus van Sickinghen een viant alder Papen ende gheestelijcken/ teghen den Bisschop van Trier / ende hieuwe veel Papen dat hooft af/ waer dat hijse aen quam/ende dede den Bisschop (den welcken hy in zijn Lant viel/ eñ dat verwoeste) veel leedts. Maer hy wert in zijn Slot/Lantstal ouertrocken eñ doorschotē.

Franciscus van Sickinghen / ende Vlrick van Hutten alder Papen vyant/ oorlogen tegen dē Bisschop van Trier.

Beleggheringhe ende inneminghe Rhodis/ vanden Turckschen Keyser.

Anno duysent vijf hōdert tweeētwintich heeft de Turcsche Keyser Solimannus dat Eylant Rhodis met grooter heyrcracht beleghert/ ses maendē. Daer hebben haer de Ridderbroeders soo treffelijck gheweert / met Bolwercken ende verden weegen/schansen/vyer vauden/swevelringhen/ siedende Olie / ende steen werpen/ datmen achte / dat de Turck tot op twintich duysent mannen daer voor verloren heeft/ te samen met dat schermutsen dat wel recht eenen slach genoemt worden mochte. Ende in summa/ sy hebben de Stadt so langhe op ghehoudē met vyer slanghen aen de storme daer toe ghemaect/ met strijdt coluen/met vrouwen ende kinderen/ die met toe dragen der steenen oock dat beste gedaen hebben. Also dat de Turck aen twee ordē/ hondert eñ lx. schreden hadde gegrauen / ende noch niet ouerwonnen/tot dat si also moede waren/ ende dien van Rhodis also op den hals gelegen/eñ in summa daer henen gebracht / so dat sy om des grauens wille / nerghens vry en stonden. Daer wt sy ghedwongen werden/ooc eensdeels wt gebrec alder nootdruft/ so tot het menschelijck leuen eñ Crijchs saken behoort/ so dat sy na langhe raetslaghen / de Stadt moesten op gheuen/op dē Kersdach/ als haer vrede eñ geleyt wert toe ghesept/met alle haue eñ goet vry wech te varē/daer seyt mē wonder af van de schoonste reden eñ raetslaghen / de welcke die in de Stadt met malcanderen hebben gehadt/ van de op geuinge/ ooc die de Turcsche Keyser selue met den Ouersten mondelijcken door eenen Vertaelder ghesproken heeft / teghen den welcken / de Keyser zijn Croone soude versedt hebben. Dat hy nochtans alleen God eñ zijnen Propheet Mahomet plach te doen. So eerlijck heeft hy den ouden Grauwen: ende Riddermatigen man gehouden / oock groote heerschappie aen ghebo den/ so hy by hem blijuen woude. Dat welcke de Opper-meester met eene ernstighe vriendelijcheyt af ghesla gen heeft/segghende : Hy woude veel lieuer een ouerwonnen / dan een trouweloos breker des ghe loofs ghehouden werden. De Keyser hadde des hoochmeesters Edeldom/ die met hem was ghegaen / met zijden becleedt/ ende haer met ghe laden Schepen / Haue/lijf ende goet vredelijck laten af treden.

Leste beleggeringe ende ouerwinninge Rhodis.

De Borghers die hebben willen blijuē/ heeft hy op beloftenisse aen ghenomen ende ghehult/ maer de Tempels altemael verniet / de Beelden daer wt geworpen/de Crucifixen bysonderlijcke groote schande ende oneer aen gedaē / met voeten in den dreck ghetreden/ende in de Stadt wert een Vastelauont spel rontsomme ghedraghen/ de Graef-steenen ontstucken gheslaghen/ ende altemael zijne Mahometische Afgoderie ghewijt.

Vanden storm ten Dam in Vrieslant.

Dam in Vrieslant ouerwonnen.

IN't Jaer duysent vijf hondert veerthien/ heeft Hertooch Georgius van Sassen op dẽ vijfstẽ dach Augusti/ de stadt Dam in Vrieslant/ eenẽ Sluetel tot beyde Oost ende West/ met groot volck ende gheschut beleghert/ derthien dagen/ op welcken tijt hy heeft moeten Brugghen/ de Grauen toe vollen/ schansen ende gheschut legghen. Daer na heeft hy beghost met derthien Carthouwen/ Serpentinen/ ende ses Nootslanghen/ ende ander ghemeyn gheschudt dach ende nacht te schieten/ sonder ophouden/ daer op den Storm aen vier hoecken aen ghetreden/ ende alsoo met gheweldigen Storm ende machtighe neersticheyt in gheuallen is in de stadt/ daer aen veel Edel lieden ter doot ghewont/ sommighe geheel vergaen zijn/ ten laetsten den Storm in een ure voleyndt/ de Stadt ouerwonnen/ ende altemael wat in de Stadt van mannen wert gheuonden/ doorsteken/ ende verslaghen/ meer dan ouer duysent ende twee hondert. Veel zijnder oock in de waters verdroncken/ by de CCC. geuanghen/ by de CC. daer afghecomen/ ende wt de Stadt ontloopen: Also hebben sy de Stadt gheheel Jammerlijck verdoruen ende gheplondert/ veel Weduwen ende Weesen ghemaeckt: Ja so grooten Jammer wert in de Stadt/ dattet (niet ghesien hebbende) niemant en gelooft: Alle straten lagen vol doodẽ/ de kercke stack vol van doorstekenen/ also datmen int bloet baydе. Veel mannen werden gheuonden voor den hoogen Altaer/ voor Tsacrament/ die also doot het Crucifix in haer armen hadden: Sommighe op de Altaren liggende de Heyligen omvanghen/ eñ also daer aen verscheyden. De Vrouwen/ Kinderen eñ Maechdẽ/ saten in de kercke op eenẽ hoop verciert/ eñ beefdẽ/ weendẽ versaecht/ sinneloos/ als oft sy al doot waren/ der welcker veel hare mannẽ voor haer doorsteken sagen indẽ Tempel. Wattet voor eẽ vruecht is gheweest/ mach een yegelijc wel ouerlegghen.

Den grooten iammer ginc den Hertooch selue ter herten/ doch wt de verwonnen victorie wederom troost ontfanghen. Aen eenen hoeck brande de Stadt vant vyer/ alsoment in geworpen had/ ende met consten in gelept. De storm is geschiet op den dach Marie Sneefeest/ daer om hem de Hertooch van Mijssen oft Tresen eerlijc maecte/ ende ten eewigen tijden heeft eerlijck laten vyeren ende beuestighen.

Ferdinandus Coninck van Hongerien ende Bemen.

C. Ferdinãdus crooninghe/ Historie ende leuen.

VAn Christus gheboorte M.D.xxi. Jaer heeft Ferdinandus Ertzhertooch vã Oosterijc/ Coninck van Hongerien ende Bemen/ met des Conincks dochter van Hongherien/ Anna ghenoemt/ te Lintz bruyloft ghehouden. Desghelijcks heeft Coninck Lodowijck van Hongherien met des Keysers Caroli ende Ferdinandi suster/ Maria ghenoemt/ bruyloft te Ouen ghehouden. Daer na is de voorghenoemde Ferdinandus teghen Graue Hans van Veyuoda in Hongherien ghetrocken/ vele Steden/ Sloten/ ende Landtpalen in genomen/ ende den voorgenoemden Graue af gedrongen/ ende als zijn erfelijck landt wederom beseten. Daer is Marcgraue Casimirus ouerste velthooftman gheweest/ eñ int lant cranc ghewordden eñ gestoruen.

C. Ferdinãdus neersticheyt int verhooren der saken.

Dese Ferdinandus is een Vorst bouen maten neerstich/ ende als sommighe achten in/ veel dinghen al te seer vlijtich. Hy wil alle dingen selue verhooren/ ende wil dat alle dingen voor hem comen/ dat ick niet straffen en can. Want daer mede wert velen den wech vertuynt/ dat sy niet na haren behagen met ghewelt varen/ met den armen lieden. Item veel scheynderie ende gierichеyt/ als een Vorst den Amptlieden op siet af gestrict. Want gelijc een voorsichtich voerman de Peerdẽ wel dẽ wagen laet treckẽ/ maer nochtans sit hy daer op/ ende leydtse waer henen dat hy wil/ ende en laet niet toe/ dat sy den waghen trecken waer sy willen. Also oock een Vorst/ oft hy wel alle dinghen niet selue en can wt richten/ ende daerom veel handen ende ooghen behoeft/ so sal hy nochtans euen wel op sien/ dat hy zijn handen voere/ ende selue voor aen stuere/ ende niet den huerlingen/ dat Schip oft de Schapen en beuele/ op dat zijt niet in noode en laten oft veruoeren/ daer mede sy een schipbrekinghe lijden/ ende de huerlinghen ende knechten daer af laten. Dese spreecwoordẽ en faelgeerẽ nimmermeer: Des Heeren voet bout dẽ Acker wel. Itẽ: Des Heeren ooghe maect dat vee vet. Wie hebben wil dattet hem wel gae/ die sie selue zijn dinghen wel nae. Ende desghelijcken.

Ferdinandus eẽ neerstich leser der Historien.

Wijder is Ferdinandus dat Latijnsche lesen der Historien seer neerstich/ als Hieronymus Gabuilerus van hem schrijft/ ende dat Latijn en can hy niet alleen verstaen/ maer suyuerlijck zijnen nootdruft met een yeghelijck spreken.

Van zijnen aenstooten/ Crijghen/ zeden/ crooninghe/ reysen/ bruyloft/ etc. Leest de Historien Caroli v. zijns broeders/ eñ anders meer. Van zijnder crooninghe in Bemen/ Hongerien/ ende Roomschen Rijck/ op een ander plaetse.

Graue van Etting voor Woerd/ ter doot ghewont.

IN't Jaer duysent vijf hondert ende xxj. is Graue Joachim van Etting/ voor Woerd de Rijckstadt van Hans Thoman van Absberch/ oft van zijnen aenhanck/ sommighe Francken aen getast/ ter doot gewont ghewordden/ daer af hy na sommighe daghen sterf.

Rijcxdach te Nuerenborch.

Rijcxdach te Nuerenborch.

ANno M.D.xxij. is in den grooten Rijcxdach te Nuerenborch onder ander gheraetslaecht gewordden/ des Coninck van Hongeriẽs wegen/ de welcke hulpe teghen de grouwelijcke Turcken begheerde. Daer in oock de bootschap des Paus Adriani geweest is/ ende sommige gesetten den geloue aen gaende/ eñ des Luthers haluen gemaect/ ende gehandelt gewordden. Dit Jaer hieu des verbonts viant Hans Thoman/ veel verbontgenooten de handen af.

Veel Sloten ter aerden ghеslicht/ oock veel Steden ende Sloten versoncken.

Sloten vã dat verbõt ter aerden ghelept.

ANno Duysent vijf hondert ende xxiij. keerde dat verbont in Francken lant/ Swauen/ ende op ander plaetsen/ met heyrcracht wt ghetrocken/ veel Sloten ronts om verbrant/ vernielt/ eñ met puluer neder ghesprengt: De Hans Thoman van Absberchs aenhangende/ eñ niet sonder quaet vermoeden van de ghedaen roouerie/ waren.

Dat selue Jaer zijn in Granaten indẽ Herfst veel Steden eñ Sloten versoncken/ ende onder ghegaen. Oock is te Napels op S. Gallen dach teghen der Natueren sulcken groot onweder met reghenen ende donderen ghecomen/ dattet veel Dorpen/ Sloten/ ende oock groote boomen verscheurde/ henẽ swemde/ wech voerde/ scheurde/ ende vlotte.

Belegeringhe/ storm/ ende Slach voor Pauia.

Beleg/ storm/ ende slach der M. Mai. voor Pauia.

IN't Jaer. M.D.xxv. op S. Matthijs des Apostels dach/ is Heer Georgen van Fronsberch/

berch/ ende Marc/ Sittich van Embs met des Kep. voetvolck den Fransoysen voor Pauia/ by na hondert duysent sterc/ ouer trocken in de warande. Alsoo is de Fransoys teghen haer gheruckt/ ende in het na drucken zyn geschut in des Keysers volck gaen laten/ maer niet in dier mate schade gedaen. Daer op is des Keysers hoop den naetsten stracks/ des Fransoysen Lantsknechten/ onder ooghen ghetrocken/ ghetreft ende aen ghegrepen. Daer in hebbense de Fransoysche Lantsknechten/ wt vergonninghe des gelucks gedagen/ ende hoe wel sy haer dapper weerden/ so moestense nochtans dat ghelach betalen. Daer na hebbense/ te weten/ des Keysers volck/ met beyde de hoopen voort gedronghen/ ende hen haer gheschut ghenomen.

Also hebben de Spaensche 1500. schutters/ de welcke wy beneuen onsen swacken (tegen des Fransoysen volck gheacht) Ruyters Toch aen ghehanghen hadden/ te rugghe in des Fransoysen Kurisers/ so hert gheset ende gheschoten/ dat de selue Kurisers den Switsers eensdeels haer ordinancie verscheurden/ ende onse Ruyters also met haer daer in staken/ ende den Coninck zyn Peert geschoten/ eñ nochtans hy selue niet gequetst/ so dat des Keysers Ruyters/ bysonder Graue Niclaes vã Salm met zynẽ toch/ dat Hofghesin der Fransoysen na volchde/ ende so eerlyck eñ wel gehouden heeft/ op des Keysers zyde/ dat hy/ Niclaes/ hem soo hert om den Coninc beneerstichde/ dat hy hẽ zyn Peert doorstac onder hẽ/ hoe mãlijc eñ ridderlijc ooc de Coninc hem weerde/ eñ also den Coninc geuangen nam.

Des Coninex peert wert doot gheschoten.

Dewijle verstroyde eñ verworchde/ den hoop te voet/ de Switsers/ de welcke terstõt als de Lãtsknechtẽ geslagen warẽ geenẽ stãt meer en dedẽ.

Victorie Car. de vijfste tegen de Coninc vã Vrancrijc.

Daer en tusschen viel des Keysers volck dat in de besettinghe stont/ wt de Stadt Pauia/ ander gheordineert hebbende/ die in haren wtval de Stadt behielden ende bewaerden/ ende als sy also plomp daer in gheslaghen/ groot goet ghewonnen/ alle Legers geplondert hadden/ zyn daer also tsamen metten genen die verdroncken/ bouen de x. duysent mannen op de plaetse gebleuen/ daer onder de Key. niet ouer cccc. mannen en verloos: Maer op der Fransoysen zijde zyn veel Vorsten/ Heeren/ Ridderts/ Grauen ende knechten om gecomen. Namelijc die vã de Witte Roose/ de Hertooch van Lothringẽ/ de Heer van Palitz/ Graue Vlrich van Ortenberch/ Graue van Nassua/ een Heer van Fleckensteyn/ twee van Binau/ eñ ouer de L. vanden Eeldõ die te voet waren/ eñ de Admirael van Vrancrijck is doorsteken. Item des Conincks Stalmeester Galiatz/ de Hertooch van Suffort/ de Graue Tonderes/ ende noch veel Heeren ende Grauen.

Vorsten/ Heeren/etc. der Frans. voor Pauia doot gebleuen.

Der Switsers Hooftlieden zijn xxviij. gheweest/ daer af twee af quamen/ de ander altemael doorsteken/ ooc met de Venetianen. Item de Langhemantel is doorsteken.

Daer werden oock xxxij. stucken gheschuts den vianden genomen. Vier duysent Switsers werden wt ghenaden geuangen/ ende meer dan vijf duysent eñ een half doorsteken.

Doen wert de Coninck van Vrancrijck geuanghen selue in eyghen persoon/ Coninck van Nauarra/ ooc des Coninex vã Schotlãts broeder/ Fredericus de Bessula/ de Brandecker/ Graue Wolff van Lupffen/ Heer van Sintpol/ Frans van Niuers/ Vorst van Thelaumbt/ eñ ander veel machtighe Fransoysche Heeren/ der welcker namen niet al te weten en zijn noch ooc hier te vertellen niet nootlijck. De ouerste Hofmeester des Conincks/ veel Marschalcken/ Hooftlieden/ met veel Kurisers ende een groote menichte/ sonder getal/ der Edellieden/ eñ Ridders/ ende dat gheheel Hofgesin des Conincks/ wat anders niet op de slachplaetse doot en bleef/ werde ghevanghen.

Coninc vã Vrancrijck van Car. de vijfste ghevanghen.

Also leyt God alle stoutheyt neder ende helpt den swacken/ tot dat hy oock stout wert/ als dã gaet hy oock te niet/ ende vindt alsoo terstont zijnen Heere.

Ick verswijghe hier dat grousaem stormen/ daer mede des Fransoysen volck in de belegheringhe/ de Stadt menichmael aen veel plaetsen heeft aen getreden/ maer al te vergeefs/ eñ noyt yet beschiet/ tot datse met gewelt afgedreuen/ eñ voor de Stadt sonder victorie neder geleyt werdẽ/ eñ bouen hondert groote Heeren geuangen.

Belegeringe/ storminge/ ende ouerwinninghe van Romen/ van des Keysers Caroli de v. Crijchsvolck/ een merckelijcke Historie vol verborgen ghehengenissen Gods.

ANno M. D. xxvij. dreef den grooten noot aen ghelt eñ prouande/ des Keysers volck op Bolonia ende Romen toe/ in welcken toch/ den gemeynen hoop sommige daghen weynich oft gheheel gheen lijfneringhe en hadde/ ende dat gebreck voor Placencen/ was een genoechte daer teghen/ daerom de knechten dies te rasscher op Romen haesten/ eñ quamen in dat clooster S. Onofrij/ voor de stadt liggende/ daer in vondense een weynich wijns daer mede hem dat Crijchsvolck een weynich laefde/ ende weder tot hem seluen quam. Daer lagense midden onder de vianden/ voor haer de Paus/ de Orsinen/ ende dat gheheel Roomsche ghewelt: Achter hen trock op haer met des Paus Crijchsvolck/ de Hertooch van Orwin/ die tot op dertich duysent gheacht waren/ als Fransoysen/ Venetianen/ ende Italianen/ daer toe alle omligghende Lantschappen waren des Key. Mg. vianden/ alleen Senis wt ghenomen.

Laetste belegeringhe ende ouerwinninghe der stadt Romen vã Car. de vijfste volck.

De Hertooch vã Bourbõ des Keysers volcx Opperste Velthooftman/ seynde zijnen Trompetter tweemael in Romen van weghen des K. M. eerst begheerende voor dat Volck passagie/ om haer voornemen/ nae Ferraren te trecken/ te gheuen/ ende prouande om een behoorlijcke betalinghe: Dat hen met veel verachtelijcke woorden daer toe ontboden/ werdt afghesept. Ten anderen begeerde de Hertooch van Bourbon/ dat hem de Stadt gheopent soude werden in des K. M. naem. Daer op Signor Rentz des Paus ouerste Hooftman den Trompetter liet segghen/ hy soude hem wech maken/ ende niet meer comen/ oft hy woude hem hangen.

Oorsake der belegeringhe ende stormynghe der stadt Romen/ An. 1527.

Daer op ghinck de Edel weerdighe Vorst/ Hertooch van Bourbon met zijn dobbel soudenieren/ Vaendraghers/ Hooftlieden/ ende oude Crijchslieden haestelijck te rade/ also: Den noot waer daer/ oock warense achter ende voor met viandẽ omleyt/ alleen dat de Hertooch van Vrbin/ met zijnen hoop daer henen treckende xxx. duysent sterck/ noch niet daer en was/ eñ werden terstont raetslagende/ sy wouden morghen vroech de Stadt Burga Noua/ haestelijck wt den steechreep/ met leederen/ als sy mochtẽ stormen/ ouermits dat om de Mueren te breken/ niet gheweldich gheschuts ghenoech en was. Daer in sy hen voort aen beter onthouden mochten/ eñ daer door des te eerder een verdrach om ghelt/ om dat Crijchsvolck te betalen/ vanden Paus verweruẽ mochten. Het en was haer ooc niet eenen cleynen troost/ te wetẽ/ de tweedracht inde Stadt/ tusschen de Duytschen ende Italianen/ datse wel wisten. Ten vierden was haer een oorsake/ den opten-hals liggenden noot des hongers/ eñ der vianden wegen/ om te stormen/ die hen seer in haren noot bespotten/ daer om

wert besloten / het waer beter fraey en haestich inden morgen vroech te stormen / en neerstelijcken met God aen te grijpe / eer dat de Hertooch van Vrbin tot haer metten hoop ghenaeckte.

Doen wert des morghens in eenen neuel (de welcke haer eensdeels tamelijck bedeckte) den storm heymelyck aen ghetreden / de leederen aen ghewor pen / ende met haren verloren hoop / als het betaemt / aen de Stadtmueren gelopen / hen in ghestormt / ende in des Paus Bussen huys / daer in een groote menichte van Haeckbussen laghen / geuallen. Den verloren hoop der Duytschen stormde aen de poorte S. Spiritus oft des Heylighen Gheests in / ende vielen ghewel dich in de voorstadt / Rama Burga Noua ghenoemt / den ghewel dighen hoop haeste dapper ende onuersaecht nae.

Jammer ende nederlaghe inden storm der stadt Romen.

Also wert voor den Middach de voorstadt / ende des Paus Hof daer in ghewel dich in genomen / daer in bouen vijf duysent Italianen / des Paus Clementis Soldaten doot bleuen. Des Keysers volck / vergingen ontrent drie hondert meest Spaniaerts / in desen storm verslaghen. Ooc de Edel weerdige Hertooch van Bourbon / des Keys. Ma. opperste Capiteyn / wert in desen storm doorschoten. Also wert de voorstadt in ee haestichheyt geplondert / en weynich gheuangen ghenomen. Doen gaf de Paus met veel Cardinalen / Florentine / Bisschoppen / en ander groote Hansen de vlucht / in dat Casteel S. Angeli.

In sulcken loopen ouer de Enghelbrugghe / zijnder vele ionck ende oudt / wijf en kint vertreden en ouerreden geworden / sommige verdruct / ende also doot gebleuen. Daerom de Romeynen verschrict en versaecht zijnde / en hebbe niet connen gheweten / waer sy henen in sulcken ellendigen anxt souden vliede / en hebben menichmael als waren sy ontsinnich inder vianden handen geloopen / dese loopende / haesten de Spaniaerts met twee Vendelen na / en versloeghense schier altemael / men mocht oock wt dat Casteel niet schieten / ouermits dat sy also onder malcanderen liepen / sorghende / sy souden haer eyghen volck treffen.

Claechlijck iammer te Romen vijfthien dage.

Als nv de Romeynen sulcken ernst / den welcken sy haer door des Paus vertroostinghe niet versien en hadden / vernamen / so hebbense haestelijck Marcgraue Aelbrecht / de welck als een geboren Duytsch / den Duytschen aenghenaem soude zijn / op hooghe beden / en vermogen gebeden / om met des K. M. Crijchsvolc eenen vrede en bestant te handelen / so woudense doen / wat sy begeerden / en haer moghelijck waer / op datter niet breeder met ernst ghehandelt en werde.

De Vorst liet he int aensien veelder ontschuldigher kinderen beraden / en den iammer bewe ghen teghen des K. M. Crijchsvolck / om een bestandt / op een merckelijcke somme ghelts / ende ander condicien / te handelen. Maer de tyt was den voorghenoemden Vorst by na te cort om in een huys te wijcken / ende zijn leuen te beuryen / de welcke oock daer na gheuanghen van als berooft wert / dat hy in Romen hadde / alleen des leuens / welcken een Hooftman van den Spangiaerts handen met practijcken verloste / sonder meerder ouerlast.

Te Romen een yegelijc door steken oft geschat.

In sulcken hittighen gemoet vielen de knechten op den Middach / in dat ander quartier der Stadt / ouer de brugge S. Pancracy trans Tiberim ghenoemt / en stormden voort en voort in de ordinancie gheweldich doordringende: En al wat sy vonden wert verdoruen / vernielt / gheplondert / geuangen oft doorsteken / een yegelijck na aensien zijns staets geschat / also datmen warachtich meynde / dat in geheel Romen seer weynich volcks waer ouer drie Jaren gheuonden / dat de schattinghe ontgaen is. Sommige worden driemael meer gheschat dan sy vermochte / ende sommige als onuermoghen niet gelooft en wert / doorsteken / oft wt Romen in de geuanckenisse ghetrocken. Want men meynt / dat na de betaelde schattinge wt Romen in de gheuanckenisse getrocken zyn (op datse doch dat leuen verlosten / ende niet so menichmael aen ghelooben daer af quamen) bouen 20. duysent menschen.

Daer en wert geheel niemant / ooc des Duytschen gasthuys / niet verschoont / en also quamen sy des seluen daechs veerder ouer de Brugghe S. Sixti met gheluck in de rechte Hooftstadt van Romen (die op eenen dach niet gheboudt / ende nochtans op eenen dach vernielt werdt) en die gheweldich ouerwonnen / so dat sy geheel daer wt vernielde / doot sloegen en geuangen namen / al wat sy aen quamen. Sommighe Cardinalen / Bisschoppen / Prelaten / Banckiers / Monicken / en Nonnen geuangen / en geschat / en eensdeels haren wille by den Nonnen ghesocht / vele Boecken / Pauselijcke Bullen / brieuen / Registers / alle oude Priuilegien / ende wat daghelycx gheuonden wert / is altemael verbrant en doorsteken / met tanden ghescheurt / met voeten daer op gesprongen / daer aen by onder den Cooplieden en Banckiers seer veel en groot gheleghen was / ende anders veel lieuer altemael verloren hadden. Also laghen de straten / huysen en stalle / daer in Esels en Peerden ghestaen hadden / vol brieuen / en Pauselijcke Bullen / ende onder de beesten ghestropt. Oock zyn de Kercken S. Peeters / Pauwels / Laurents / etc. gheen wt ghenomen gheheelyck gheplondert / kelcken / Misghewaet / Monstrancien / en alle cieraet wech / altemael opgebroken / en wech ghenomen / oock alle heylichdom met goudt oft siluer verciert / wt getoghen / van siluer en goudt ontbloot / ende dat heylichdom ligghen laten: Also dat / in gheheel Romen / niet eenen Kelck / oft cieraet op desen tijt en mocht geuonden werden in alle Kercken. So zijn daer toe in S. Peeters Kercke / ende voor de Altaer daer in / bouen cc. personen doot geslagen gheworden / daer onder zyn veel Switsers / des Paus Trawanten oock doot ghebleuen / ende also is de gheheele Stadt van Romen gheheel door / ouer de xiiij. daghen lanck van Duytschen ende Spaniaerts geplondert / vernielt / geuangen / ende doot ghesllaghen gheworden.

Brieuen wer de te Rome onder de peerden ge stropt.

Alle dinc te Rome ver nielt / ghe schent ende op ghe rupmt.

Maer vele / die veel Jaren van armoets wegen hert gedient hadden / ende altoos goet Keysers / den Paus noyt teghen den Keyser hebben willen helpen / ende dat selue / dat Crijchsvolck geseyt / en heeft haer niet moghen helpen: Maer dat Crijchsvolck heeft tot haer gheseyt: Waerom dat sy niet tot haer wt aen den Muer ghecomen en zijn / en den storm helpen doen.

Summa alderley Volck / van alle Natien / Joden / Heydenen / arm ende rijc / wat gelt heeft moghen gheuen / is gheschat / ende ghemartelt gheworden / ende Stropacorda gegeuen. Sommighe die haer veel gelts bouen haerder onuermoghentheyt (als gheseyt is) te geuen / meer belooft hebben / den seluen heeft dat Crijchsvolck met de schamelheyt op gehangen oft anders gepijnicht. Daer toe souden sommighe boose boeuen onder de Spaniaerts / meyskens / van thien Jaren / aen ghewepnt hebben / haren moetwille met haer te volbrengen / daer ae haerder sommighe souden ghestoruen zyn / Daer af ooc sommige treffelijcke Crijgers / groot mishage hadden / en ten laetsten metter hant te straffen / begosten.

Groot iammer te Romen / en ge welt thien iarige meyskens ae ge daen.

Oock noch meer / daer zyn sommige Bisschoppen / Prelaten / als de dieuen / met den handen op den rugghe gebonden / te Romen / vant een logement aent ander geuoert geworden met groote bespottinge / tot datse haer schattinge / aen haer ghelt op ghetelt / betaelt hebben.

Som-

Clooster vrouwen te Romen geschent/verkracht ende wech ghevoert.

Sommige Spaniaerts hebbẽ oock vele schoone Edel Clooster Joncvrouwen tot haren wille wech gevoert. Sommige Romeynẽ hebben haer dochteren weder van haer gecocht / eñ na schandelÿcken ghebruyck/ verlost: Sommige om xx. sommighe om xxx. Ducaten: De sommighe die gheen ghelt en hadden/oft wt menichvoudighe schattinghen in armoet gevangen waren/hebbẽ dat los-ghelt haerder kinderen claghelÿck onder de knechten ghebedelt/ also/ dat Romen vÿfthiẽ daghen sonder ordinancie ghestaen/ eñ alle man zÿn eygen ghewelt eñ moetwillicheyt daer in gebruyct heeft/ eñ altemael recht/ wat gelieft ende ghelust heeft/ gheweest is. Oock is somtÿts een twee oft driemael geschat ghewordẽ / also / dat veel Romeynen wt Romen ontloopen / nae de betaelde schattinghe/ met wÿf eñ kint van huys ende hof wt Romen nae Venegien/Ancona/Napels getrocken zÿn/ alleen datse met dat lÿf daer af gecomen zÿn/ ende alle dinck is te Romen also verwoest ende vernielt/ so dat geen volcomen gebou te Romen meer en staet.

Daer zÿn oock sommige Cardinalen gevanghen/te weten / Cardinael Sena / de welcke wt zÿn eyghen huys ghevoert/ gheschat/ende daer nae zÿn huys gheheel wt geplondert wert/te voren gestormt/ende de poorten verbrant zÿn ghewordẽ. Item Cardinael Ponceto/ daer by sommige Spaniaerts groot goet aen gout eñ siluer vonden: Cardinael Araceli/ een Minnebroeder gheweest. Ende Cardinael Minerva / een Predicker Monick zÿn geschat / hoe hooge en weetmen niet eygentlÿck. Daer is oock een out treffelÿck Romeyn / Dominicus Maximus ghevangen/eñ twee zÿnder sonen/van xxvi. Jarẽ haers ouderdoms verslagen / die hen om haren Vader te beschermen/ter weer stelden.

De Spaniaerts door haer bekentheyt hebbẽ de treffelÿcste Hoven in Romen voor de Lantsknechten (overmits dat sy in de ordinancie / in de inneminghe der Stadt gestaen / eñ de viandẽ verwachten) in genomen/de Heeren daer in ghevangen/eñ gheschat / daer na den Heere eñ zÿn huys beurÿt/vrede / geley/ eñ bescherminge gelooft/ daer af de Lantsknechten over vier oft vÿf daghen/sulcx vanden Spaniaerts vernomẽ hebbende/vertoornt/den Spaniaerts sommige rotten / in sulcke huysen gheuallen / ende met gewelt gecomen/ al wat sy gevonden hebbẽ: Also is dat Crÿchsvolck so Rÿck ghewordẽ/ daer af niet ghenoech te schrÿven en is / also / dat in duysent Jaren desghelÿcks niet ghehoort en is/ noch gheen Chronycke vermeldinghe en doet.

Oneenicheyt der Spaniaerts ende Lantsknechten te Romẽ over den buyt.

De Romeynẽ/ eñ alle haer vrouwẽ meynden/ de vernielinghe der Stadt Jerusalem en is haer vernielinge eñ ellendicheyt niet ghelÿc geweest. Want behaluen alle ongheluck hebben sommighe Romeynen / schande aen haer vrouwen / eñ dochteren/van sommighe Spaniaerts aen ghedaen/aensien moeten/so dat se liever waren ghestorven/eñ sommighe om den doot baden.

Ghemeyne knechten deden dagelÿcks groote Vorstenspel voor S. Peeters kercke / ende op Campoflori / daer door alle uren / allerm onder hen / ende den Spaniaerts met wonden wt quam/ende sommighe op de plaetse bleven. Oock wert op dat pas in Romen by dat Crÿchsvolck coopmanschap/ende sommige goedẽ van ringẽ/ cleynodien/edel ghesteenten/Peerlen/eñ Sÿden om eenen Ducaet vercocht / dat met x. oft xv. Ducaten niet getuycht en was. Soo laghen alle straten vol verslagen / ende gebroken huysraets van polster/beddẽ/ dekenen/ Sÿden/ Lÿnwaet/ cleederen/ ende van menigerley schoonẽ arbeyt/ const/ende schoonheyt ghemaect.

Vorstẽ spel te Romen van de ghemeyne knechten.

Oock zÿn de doode eñ verslagen lichamen / der welcker getal men niet weten en can: Wãt sommige seggen van acht Duysent/sommige van x. duysent (doch niet over vÿfhondert vant Keysers volck daer onder) vÿf oft ses daghen onbegrauen gheleghen / op eenen hoop ghedraghen/ ende sommighe stinckende ghewordẽ.

Thien duysent doodẽ leggẽ te Romen vÿf daghen onbegrauen.

De Heere sy de sielen ghenadich/ende vergeve den ghenen / die tot sulcken bloetstortinghe oorsake ghegeven hebben/oock den ghenen/ die dat ghedaen hebben/Amen.

Dat Cruys aen de gulden poorte S. Peeters Dom wert af geslaghen/ desgelÿcks wert in S. Peeters graf ghelt ghesocht. Een Venetiaen Hooftman / Signor Alexander de Vitela ghenoemt/quam na thiẽ dagẽ/na de overwinninge der Stadt/met duysent te Peerde ende te voete/ dienst begeerende/dat wert hem/ eñ al zÿn volck gegeven/ eñ tot eenen Cardinael Calumna gheordineert/het sneeude volck alle daghe daer toe/ maer niemant en wert meer dienst toe ghesept.

Des Crÿchsvolcks sommige Rottẽ/eñ goede gesellen reden op Peerdẽ eñ Muylẽ dagelÿcx in de stadt om/ voort Casteel S. Angeli. Een onder haer / tot spot des Paus / becleede hem met drie croonen/ Choormantel/ eñ dierghelÿcke pomperie/ghelÿck als de Paus plach te rÿden/ tsamen met vele lantsknechten/ die haer Cardinaelsche wyse hadden aen gedaen/sommige in Bisschops hoedẽ/ door trockẽ de Stadt in haer ordonãcie/ met benevẽ haer dravẽde Trawantẽ in alle manieren/ als de Paus te rÿden gewoonlÿck was/ in zÿn pomperie/met trommelen eñ Pÿpẽ. Doẽ sy voor des Paus Casteel quamen / gaf hy dẽ segen/oft anders/waer dat Cardinalẽ/etc. gevangen eñ onthoudẽ werdẽ. Somtÿts liet hẽ die gemaecte eñ self gewassen Paus dragen/eñ metten Bockael met wÿn voor Engelenborch troosten/ daer seghende hy eñ bracht het den verdrongen Paus int Casteel S. Angeli. Daer na droncken de Cardinalẽ altemael/als dien Paus ghetrouwe gehoorsame leden / ende swoeren den self gemaecten Paus/ geen Kercken te bouwẽ: Item/ den Keyser als haren rechten Heere te bekennẽ/ geen heerschappie / oft ander practÿcken te oeffenen tegen dat Roomsche Rÿck/ maer als geestelÿcke lieden/de Overheyt gehoorsaem te zÿn/ als Christus / Petrus ende Paulus bevelen/ende selue ghedaen hebben.

De Lantsknechten makẽ te Romen eenen Paus ende Cardinalẽ/ int ghesichte des Paus/ ende hem te spÿt.

Daer tegen de Paus eenen langen tÿt gehandelt/alle tweedracht onder de Vorsten/ ende alle dat Rÿck / wat hem niet en heeft aen ghebeden/ ghezaeyt heeft: dies haer sommighe Keysers beclaechden / eñ daerom verbannen zÿn gewordẽ.

Daer na riep de Lantsknechtse Paus/dẽ Luther wil ick tot mÿnen nacomelinck maken/ ende dat Pausdom schencken / wie dat sulcks begaecht die sal met my eenen vingher op steken.

Mar. Luc. Paus te Romen gemaect van de Lantsknechten.

Also staken zÿn Cardinalẽ haer vingeren op/ eñ veel vã zÿn Bisschoppen riepẽ Luther Paus/ Luther Paus. Daer af de rechte Paus eẽ cleyne vruecht heeft gehadt / gheen ooghenblick vry zÿnde/wanneert over hem gaen wilde/ also/ dat hem wel van diẽ ancxt tsweet/ met zÿnẽ bywoonende Cardinalẽ eñ Bisschoppẽ/ wt gedrevẽ is/ eñ voorwaer dat lachen dier by haer geweest is.

Een ander Crÿchsmã Groenewalt genoemt/ die heeft hem opentlÿc tegen dat Casteel hooren laten/hy woude geern een stuc wt des Paus lÿf etẽ / daer mede hy Luther sulcx seggen mocht overmits dat de Paus Gods woort verhinderde. Dier gelÿcke geschieden veel redenẽ / alle uÿe vanden Lantsknechten / die also seltsaem niet te schrÿven en zÿn. Wt de oude Capelle int Paleys/ daer in mẽ den Paus alle officien/ Missen/ Vesperen / etc. ghesonghen heeft / hebben de Lantsknechten eenen Peert-stal ghemaeckt / ende de Pauselÿcke Bullen daer onder ghestropt.

Wt sinte Peeters Dom ende ander godshuysen te Romen Peertstallẽ ghemaect.

De Hertooch van Bourbon haren Oversten

Velthooftman / de welcke int aen loopen ende aen treden des storms doorschoten wert / hebbē ſy in de Capelle S. Sixti / daer in de Paus altijts zijn Miſſe / in bywesen zijnder Cardinalen met groote pomperie ſingt / ghelept zijn eyghen ſweert aen zijnen arm / nae Vorstelijcker ghewoonheyt ghegeuen ende begrauen.

De Cardinael Columna des Keyser. Maiesteyts vrient / de welcke doē wt vreeſe des Paus ende zyn aenhanghers eenen tijt lanck wt Romen gheweeſt was / quam in eyghender perſonen te peerde ende te voet / ongheuaerlijck met Duysent mannen wel gheruſt / acht dagen na de in neminge der Stadt / te Romen / eñ alle dingen verwoeſt / ouer al langhen tijt aenſiende / eñ hem verwonderende / ſeyde dattet een werck Gods was / ſulcke handelinghe van ſo cleynen Keyſerlijcken Maieſteyts volck te geſchieden.

Oproer te Romen Anno 1526.

Ontrent een Jaer daer te voren hadde de Vicerov van Napels / in eyghender perſoon / met hem Don Hugo de Monchada een Spaniaert / als dat Keyſerlijck volck wt dat Conincrijc van Napels af trock / den Paus oock / van de ſake niet wetende / met vier Duyſent te voet / ende met Duyſent cleynder Peerden ouervallen / by nacht eñ dach daer henen getrockē / eñ haer verſtant der maten ghehadt / oock alle paſſagien op ghehouden / ſo datmen haer te Romen niet eer ghewaer en wert / tot datſe daer henen quamen om de Stadt in te nemen / met ſes hondert Peerden / aen yeghelijcke poorte met twee hondert Peerden houden laten / daer na met den ghewel dighen hoop na geuolcht / eñ in Colona gecomē. Aldaer hebbenſe haer tot in de derde ure ghe weert eñ op ghehouden. Doen maecte dat Keyſerlijck Crijchſvolck oock terſtont alſo zijn ordinancie om in de Borcht te treckē / eñ dat Pallacium inden naem des Keyſ. Maieſt. in te nemen / oock dat Slot S. Angeli.

Als ſy nv voor dat Pallacium trocken / en vondenſe niemant daer in. Want hem de Paus metter haeſt / eñ heymelijc in dat Caſteel S. Angeli verſteken hadde. Alſoo hebben ſy de poorte aen dat Pallacium op gheſtooten / ende daer in veel goets gheuonden (want metter haeſt niet met allen en mochte wech geuloden werden) dat vernielt ende gheplondert. Sy hebben oock des Paus Sacriſtie ende Capelle vernielt.

Doen dat de Paus niet ſpot te zijn en vernam / heeft hy met Don Hugo / als Querſte van des Keyſ. Maie. volck hem te verdragen / handelen laten. Dat is gheſchiet een Jaer daer te voren / Anno M. D. xxvi. Op dat pas liet de voorgenoemde Don Hugo in Romen / door eenē trōpetter wt roepen en blaſen. Dat hem niemant vreeſen en ſoude / eñ verſchricken laten / Wāt hy en ſoude voort aen teghen niemant van des K. Maieſt. niet met allen handelen / noch toe laten. Maer niet aenſiende ſulcken wt roepen / hebben ſommighe in Romen / wt vreeſe eens ouervals / dat beſte aen bewaerde eynden gheuloden / ende aen vrye plaetſen ghebracht / daer en hoordemen niet met allen / dan roepen Imperio / Imperio / Liberta Colanca.

Deſe ouerſte Hooftman quam / ſegghe ic / met den Vicerov / als gheſeyt is / nae ſeſthien dagen der ouerwinninge ooc na Romen met drie Duyſent Lātſknechtē / ſeuē duyſent Spaniaerts / etc. ende veel gheſchuts / ende ſette van weghen des K. Maieſt. in Romē drie ouerſte Regeerders / die in de plaetſe des Keyſers / als Regeerders alle dinghen ſouden regeeren.

In des Cardinaels Enckeuoorts huys / de welcke oock aen des K. Maieſt. ſijde was / vluchten de Romeynen veel goets / oock ander Cardinalen / Biſſchoppen / eñ Prelaten / in hoopinghe / het ſoude daer vry zijn by des Keyſ. vrient / twelck altemael den Spaniaerts te kennē ghegheuen wert / die terſtont dat ſelue huys in namen / eñ de voorgenoemde Cardinael verdroech hem met haer voor zijn lijf / huys / Hof / ende alle zijn goeden te betalen xxx. duyſent Ducaten / ende hebben hem alſo gheurijt. Daer nae ouer vijf oft ſes daghen / is Heer Jorgen van Fronſberch Soon / Melchior ghenoemt / tot den Cardinael ghecomen / van goet geſelſchaps wegen / daer af de Spaniaerts een ſorghe droeghen / hy ſoude de Lantſknechten aen hem trecken / ende dat huys met alle tgoet in nemen / daerom ſoo voor quamen zijt / eñ dier nacht alle coffers / kiſten / wtreyckſelen / ende ſloten gheopent / vol gelts eñ groot goet geuonden / eñ dat ſelue haeſt in een ander huys ghedaen / des anderen daechs dat leeghe huys verlaten / des hem de Cardinael niet beclagen en dorſt. Eñ alſo zijn de Duytſche knechten daer in gelogeert geworden. Het was in de gheheele Stadt al kuecken / ende kelder vry / niemant en cochte noch ſpijſe noch dranck / ende het ghebrack ſomwijlen meer aen op draghers / dan aen dranck.

Paus ende Cardinael gheſchat.

Een ſotachtich menſche van Senis ghebo ren / Johannes Baptiſta ghenoemt / de welcke ſomwijlen in Romen arm / half bouen den gordel naect / om gegaen was / ſomtijts eenen doeck om hem gheſlagen / ſette hem op den Heyligen Witten donderdach / Anno M. D. xxvij. alſmen dat auontmael hielt / ende Bullam des Auontmaels ons Heeren voor las / met groote pomperie in S. Peeters Dom / op een groot beelt ſinte Petri / daer op de arme menſche clam / eñ begoſt opentlijck teghen den Paus / Cardinalen / Biſſchoppen / Prelaten te predicken / Bekeert v tot God uwen Heere / den tyt is hier / ſtaet af van v boos voornemen / ſonden ende weſen / Iſt dat / dat niet terſtont en gheſchiet / ſo ſult ghy ende gheheel Romen vernielt werden : Want God en wil niet meer toeſien : Ende ghy Paus en zijt gheen recht Paus / Wildy uwen God wt drijuen / ende v grooter maken? Bekeert v / het is tyt / den toorn Gods is op v.

Prophetie eens ſotten menſche te Romen in den oproer.

Een Sot Predicte te Romen voor te / eñ wert daer ouer gheſlaghen ende geuanghen.

Met dier ghelijcke / ende veel ander woorden / betuychde de voor ghenoemde Sot teghen den Paus / ende Geeſtelijcke opentlijck. Deſe reden wert beſpot / ende voor eens ſotten menſchen reden geacht. Sommige groote Hanſ.n ſpraken: Hy is een geck / de ſelue ſnappen veel / ende hebbē vryheyt te couten wat ſy willen / wat dattet dan is. Deſe reden heeft de arme menſche ghelijck weder verantwoort / ſegghende : Ick en ben nv teghenwoordich gheen Gheck / maer hy ſeyde haer dat beuel Gods / dat woude hy betuycht hebbē / dat hy haer in tijts de boete vercondicht hadde. Men heeft de woorden voor eens Sottē woorden laten blijuen. Recht daer nae op den heylighen Paeſdach / ſette hy hem weder in de voor ghenoemde plaetſe / ende als de Paus zijn pomperie eñ ceremonien ghehouden hadde / hief de voor genoemde arme menſche aen / der gelijcken ernſtelijcke reden te doen teghen den Paus / eñ alle zijn gheleden: Bekeert v / bekeert v / van uwen op gheblaſen weſen / dat God langhe verdroten heeft / ſtaet af / oft in geheel Romen moeten de ontſchuldighe met den ſchuldighen vergaen: Hy ſoude ooc met ſommighe woorden den Paus vā zijn afcoemſte veracht ende geſcheynt hebbē / daer af veel van zijn volc groot verdriet droeghen / ende ſommighe / als des Paus Camerlingen / Florentinen ende Guardi / zijn verwaerders / den armen menſche int aenſicht ſloeghen / ſo heeft hy antwoort gegeuen : Dat woude hy gheerne om zijns Heeren wille lijden / ende hebben hem alſo daer mede haeſtelijc in dat Caſteel S. Angeli gheuanghen gheuoert / tot den ſeluen heeft de Arme gheſeyt / Ick en ſal niet

langhe

langhe uwe ghevanghen zijn / v ghewelt over my sal geringe een eynde hebben.

Nae corte daghen heeft dat voor ghenoemde Crijchsvolck / als boven ghesept / op den sesten dach van Mey nae Paesschen / Romen overvallen / ende desen armen mensche wt zijnder ghevanckenissen verlost. Als de arme alle dinghen vernielt sach / verwonderde hy hē stilswijgens / vockte / ende als dat gheplonderde eñ roof herwaerts eñ derwaerts gedragen wert / sprac hy: Lieve ghesellen / den tijt is hier / rooft eñ neemt / wat ghy vint / want ghy moet dat altemael weder wt spouwen. Daerom namē hem sommige Spaniaerts by den hals / als oftse hem wouden verworgen: Hy soude haer waer segghen / heeft hen met verschricken gheantwoort / hy en wist niet / ende en cost niet waer segghen / daer by zijn veel redenen om ghegaen.

Also gaet sulcken arm mensche noch by dat Crijchsvolck om / die hem te eten geven / maer wat God wercken ende doen wil / dat staet in zijnder macht. Deses menschen prophecie is also by den Paus eñ Crijchsvolck bevonden / by den Paus / als gehoort is / by dat Crijchsvolck niet met allen weynigher / want daer quam een Pestilentie aen onder de Knechten / datse daer henen vielen / ghelijck de Muggen / ende wie dat schoon dese ontliep / en cost zijn goet niet wt Italien brengen / ende moest hem zijn lijf eñ leven bresen / ghelijckerwijs veel van de Roffianen wt getrocken / om quamē / ende droegen haer eyghen vianden by haer / die haerder veel om het leven brachten / der selver meestendeel als sommige segghen / moesten met haer oudt hantwerck / dat is / met hovenierē in Duytschlant comē. Also gaerden haerder vele / by desen Duytschē rijcdommen / sommige verspeelden haer deel / tmeestendeel sterf / als de Heere indē Hemel met haer Crijchde. Also moestet weder wech gaen / gelijck het gecomen was / so gewonnen / so verloren / als hen de arme mensche gheprophetеert hadde: te weten / sy moestent weder wt spouwē / ende dat geschiede. Wāt onrecht en bedijt niet / eñ niemāt van haer en wert van dit Crijgen rijc: Want dat bloet der weduwē eñ weesen roept tot God om wrake / daerom het niet wt blijven en can.

…e willin-
…he des
…aus indē
…proer.

De Paus / doē hy int Slot oft Casteel S. Angeli lach / met alle tgheschut eñ cleyne provisie / so sochte hy in die tijt menigherley practijcke / eñ daer is ooc bestant geroepen / op dier meyninge / hy woude hem op geuē / met sulcke conditie / dat Paus Clemens soude de K. M. vry over leveren Parma / Placentia / Modola / Bononia / Hostia / Voza / Castellana. So is Napels tot aen Romen selve tot de K. M. ghevallen. Daerom soude de voorgenoemde Paus alle de knechten haer oude wtstaende Soudie / eertijts veel Jaren herwaerts van de Keys. Ma. weghen wt richten / twelck tot in de vier hondert duysent Ducaten beloopen soude. Item zijnen eyghen persoon in des K. Ma. handen ghevanghen stellen / ende soude van zijnder Mai. ghenade verwachten / wat ende hoe men met hem handelen soude.

…aus geeft
…em gevan
…hen.

Also ghaf hem de Paus op met alle de ghene / die by hem in dat Enghelenborch waren / der Keyser. Maiest. ghevanghen / op den sesten dach Junij / doen leydemen een Vēdelijn Duytschen / ende een Vendelijn Spaniaerts binnen Enghelenborch / doen moesten alle gevangenen beloven / tegen de Key. Ma. nemmermeer yet te doē. Daer op lietmen Parto de Carpis in Vranckrijck rijden.

Nae sommighe daghen woudemen door heymelijcke practijcken den Paus sonder weten des ghemeynen Heyrs wech voeren / het welcke een Spaniaert vernam / ende terstont allerm maecte / ende waren op de beenē / om de ontrouwe Heeren te overvallē / die haer ontloopen moesten / ende niet meer onder den hoop comen en dorsten. Sy wouden cort af vanden Paus betaelt zijn / al wat haer de Keyserlijcke Maiesteyt voor thien Jaren schuldich ghebleven was / van den welcken sommige Hooftlieden duysent Ducaten aen hem eyschten.

In dit rumoer sonde hem Venegien / de Hertooch van Orwin / seven duysent sterc aē de Keyserlijcke Maiesteyt beghеven hebben.

Oock en laghen de doode lichamen / Beesten / Peerden eñ Ezelen inde stadt van Romen / meestendeel niet diep begraven / so dat de menschen / doent al vrede was by nae niet in Romen en costen blijven / ende een treffelijcke Pestilentie daer op volchde / ende eenen dieren tijt alder dinghen / desghelijcken te voren noyt ghehoort en was.

Also is nv der Romeynē hoochmoet gestraft / eñ des Crijchsvolcks roof oock aen galgen ghegaen. Also is God menichmael met eenen boeve / den welcken hy voor een roede ende gheessel ghebruyct / om eenen anderen boeve te straffen / als dan vint de onnutte oock zijnen straffer / ende en weet de roede / die hy tot zijns selfs eere gemaect heeft / niet te ontgaen. Alsoo mach ende sal God met den Turcken ende ander Tyrannen zijn / tot dat wy verootmoedicht ons bekeeren / boete / ende der ghenaden hulpe begheeren / als dan sal de Heere sonder onse vuysten / de onnutte roeden int vyer werpen.

¶ Oproer te Saltzborch ende oock in Steyrmarck der Berchwerckers ende Boeren.

Oproer der Berchwerckers eñ boerē te Saltzborch ende indē Steyrmarck.

IN t Jaer M. D. xxv. heeft de Bisschop van Saltzborch sommige berchwerckers des geloofs halven laten richten / doen zijn de ander altemael op gestaen / haest de stadt Saltzborch op haer zijde ghebracht / eñ tot eenen aenhanck ghehadt / de stadt in ghenomen / den Bisschop in het Slot beleghert / een Slot den Bisschop voor de stadt in genomen eñ geplondert. Daerentusschē heeft hen de Boerschap met den berchwerckers in Steyrmarck / in des Bisschops lant stootende / vergadert / eñ haer teghen den Edeldom ende Geestelijcke aen de Ens / in dat velt geleyt. Doen hebben haer de Edel lieden altemael vercropen / eñ den Coninc Ferdinandum om hulpe aen geroepen / die heeft terstont sommighe Vendelen Hussiten / Bemen / etc. den Edeldom te hulpen / in de Steyrmarc geseynt / der welcker Hooftman was Dierick Steiner / een van den Edeldom / welcke de Boerē voormaels gebrantschat heeft / ende eyschte daer toe (dat aldermeest den oproer maecte) een yegelijckē persoon eenē guldē / sy boden hem eenen halven te geven / den welcken als hijt niet nemē en woude / so gheschiede dat te samen loopen aen de voor ghenoemde plaetse / aldaer heeft dese Hooftman met zijn volck / na veel in gebrachte schattinge van den ghehoorsamen / eendrachtich herwaerts eñ derwaerts / de onghehoorsame Boeren eñ knapen aen ghegrepen / eñ eenen slach met haer gedaen: Daer in hebbense onder anderen den Edelen dapperen Heldt N. Steenbeeck / eertijts K. M. Trawant gheweest / verslaghen / eñ de Boeren (alsmen seyt) hebben de victorie behouden / nochtans niet sonder haer schade / ende den Eeldom in de vlucht gheslagen / de welcke haestelijc in een stedeken Schleyming genaemt / zijn ghevloden / daer in haer gelegert / ende haer Heyr (mits dat sy niet altemael in dat stedeken en mochten) voor de stadt ghelеyt.

Victorie der Boeren teghen den Eeldom.

So hebben nv de Boeren dese op eenen morghen vroech overvallen / eerst voor de stadt al watse aen quamen eñ niet ontloopen en is / verslagen / veel in de Ens geiaecht / ende in dese haestichеyt oock in dat stedeken gevallen / den Eeldom

 dom

dom in de bedden verworcht / de sommighe zijn ouer de muere gesprongen / veel doorsteken/ bysonder al wat geen duytsch en conde / eñ die van vreemdē lande om haer schade te doē daer henē gecomen waren. Den Eeldom / so eensdeels wt toe roepen Michel Grauers der Boeren Hooftman (diet doch met den Eeldom soude gehouden hebben) in de kerckē geulodē is/hebben de Boeren aldaer ouervallen/eñ achthiē wt dē Eeldom wt genaden geuangen ghenomen / hare ketenen van hare halsen ghetrocken / eñ aen hare halsen ghehangen/oock hare pluymen / daer tegen den Edeldom hare boeren hoeden op gesedt/ eñ gheuanghen op hare Peerden/maer sy hebben haer op haer Peerden ghesedt / oft als de ander segghen/ haer te samen ghecoppelt/ eñ rugge tegen rugge aen malcanderen gebonden/ op eenē wagen na Galgen / in dat Slot des Bisschops van Saltzborch / dat sy in genomen / in haer gewelt hadden/geuanghen geuoert/doch veel auontueren/schimp/ eñ spot/te voren met haer bedreuen te Sleyminingen/ende ghebonden inden rinc ghehouden/ tot datmen haer der veertich op eenen dach de hoofdē af sloech/ daer toe sy hebbē moeten toe sien/ende niet en wisten/wanneer het aen haer comen woude. Sy hebben ooc Corndorper eē Edelmā te Schleyming voor zijn huys doorsteken/ende de schattinge altemael/diese te vorē Dierick Steyner gegeuen hadden/ in de Stadt geuonden/ende veel gheuloden goeden des Eeldoms: Eñ hebben dit altemael wt gedeylt/ende dē Boeren zijn also altemael edel ghewordden/eñ de Edele boeren. Maer nochtans en duerde hare hoouerdie als alder arme lieden niet langhe: Want als dit altemael gheschiet was/ trocken de Berchwerckers met haren Hooftman / de Geismeyer ghenoemt / met goeden buyt wt dat Lant/ by auontueren sorghende/ datse na dē gestilden oproer gheen plaetse meer in het Lant en souden hebben. Veel van de boeren trocken op na Venedien toe. Ten laetsten wert den geuangen Eeldom weder wt ghelaten ende verlost.

Achthiē Edelmannen van de Boeren geuanghen ende veel verworcht.

Den Eeldom greep weder eenen moet / ende Graue Nielaes van Salm troc voor dat voorghenoemde Stedeken Schleyming / eñ eyschte de Boeren daer wt/stac dat Stedeken aen/ende wierpt gheheel ter Aerden/ op dattet niet meer weerdich zijn en soude/ eē Stadt genoēt te werden/daer in de oproerighe Boeren den Eeldom hare Heeren ghevangen hadden. Veel meynden ooc/waer dat hy alleen vier uren aldaer gebleuē hadde/ soo waert hem met zijnen Toch gegaen/ ghelijct den eersten aldaer ghegaen is. Maer hy maecte hem terstont wech / ende en quā niet daer in / hy lietse alleen ouer al aen steken ende ter Aerden slichten.

Doen nu de Boeren een yeghelijck weder nae huys trock / soo werden de vreemste daer onder diemen wist datse gheen behagen aen desen oproer ghehadt en hadden / oock gheen handē aen ghelept/ghebrantschat. De andere werden herwaerts ende derwaerts aen de straten ghehanghen/sommighe so leech/ dat haer de Honden de beenen af aten.

Ende men ghinck iammerlijck met dē armen Lieden om / ende Oproer wert (als behoorlijck is) met tyrannie betaelt: Gelijck wederom Tyrannie met oproer gestraft eñ betaelt moest werden/ ende ymmers alsoo het eene dat ander wt broedt/voort brengt/eñ op hem draecht: Namelijck/ Tyrannie oproer/ Oproer tyrannie. Alsoo straft God quaet met quaedt / sonde met sonde/ Eñ behoort altoos op een sulcken Pot een sulcken decksel: Ende wederomme/ een sulcken decsel begheert eenen sulcken rechten Pot.

Den Eeldom nam alle de Clocken wt de Toreus/ die in den Enstal waren / op dat daer mede de Boeren niet meer storm en mochten luyden / Dese hebbense nae Gretz in de Hooftstadt van Steyrmarck laten voeren/ om Bussen daer wt te ghieten. Maer men seyt / sy en hebben niet willen ghelucken / sommighe achten het is der sonden schult / sommighe des tuychs spijse. De Boeren hadden houten Bussen ghemaeckt van groote boomen / seer hardt houdt aen malcanderen geuoecht / ende met yseren banden gebonden / daer mede sy oock schade deden / niet met allen sonderlijcx en hebbense aen de mueren om te stormen/te schieten/moghen wt richten.

Clocken te Steyrmarc tot Bussen ghegoten.

Der gemeynen ende groote Boeren oproer/by na in gheheel Europa.

Anno M. D. xxv. terstont naet nieuwe iaer stonter een groote onghehoorde oproeringhe des ghemeynen mans ouer al op/ in Algaw/ Swauen/ Beyeren / Oosteurijck/ Saltzborch/ Steyrmarc/Wirtenberch/Francken/Sasschē/ Duringen/Elsatē/ Sicilia/ ende in veel andere plaetsen/ tegen haer Ouerheyt/onder den schijn des Euangeliums / tegen de ongherechtichept/ schattinghe/beswaringhe / ende bedwanck der Ouerheyt/ daer door een merckelijck ghetal der Cloosters/Steden ende Sloten ouer al aen ghegrepen/ belegert/gheplondert/eñ ter aerden neder gesmeten worden/ bysonder den Eeldom eñ dē geestelijcken het sorgelijcxste. Maer sy hebbē altemael/ gelijck alle oproer/een eynde genomē/ wāt sy zijn aē alle plaetsen iammerlijc verslagē/ eñ gemartelt: Eñ als sommige seggē/alleē vant Verbont/der welcker Hooftman Georgē Truckses van Waldtkerckē was / in Algaw / Franckenlant / etc. zijnder by hondertmael duysent om ghebracht. Ende daer geschiede een ontfermelijck loopen ende bloedt verghieten in menighen eynde oft plaetse. Hoe stout ooc de Boeren (die als de Sottē ende dronckaerts/ haer perijckel selue niet en ouerleggē noch bedenckē) int begin waren om de Sloten aen te grijpen/de Cloosters te plonderen/den wijn wt te drincken / de Cleynodien ende buyt wt te deylen/ iammerlijc met de Papen om te gaen / ende aen haer wouden verhalen / dat de Bisschoppen ende groote Papen verdient hadden: Ja haer door de huysen liepen/veel doot sloeghen / haer vrouwen eñ kinderen scheynden/ dat hare met ghewelt ghenomen / eñ van dit altemael en ghesciede haer gheen/ Ja seer weynich wederstants.

Historie der Boeren oproer.

Doen werdense eerst stoudt / ende meynden eerst de sake recht te hebben/ ouermits alle man voor haer wech liep / soot God wel anders in den sin had/ende als hy altoos doet/dat de booshept niet int gras/ noch nauwe begost/ af gesneden werdt / maer eerst op climme in de hoochte/ tot aen de vrucht / eñ de boeuerie int volcomen come/dan wert het eerst tijt de selue te beloonen.

Also ginct hier oock: De Boeren werden hoe langer hoe stouter/verwaechder eñ duller: Geen ghelijchept en wouden sy in gaen/ watmen haer aen boot/ alle verstant/ raet ende voorslach verachtēse/ ende hoe meer datmēse badt eñ toe gaf/ oft weeck/hoese booser werden/ende het beuant hem waer te zijn / alsmen seyt : Wanneermen den Boer bidt/ so swelt hem den Buyck: Ende wanneermē hem eenē vinger biedt/ so wil hy de vuyst heel hebben : Item wanneer yemant den Hondt streelt/soo loopt hy hem eerst na/etc.

Also ghinct hier gelijckt altoos met desen oproerigen/ swermenden/onordentlijcken volcke: Daer en was niet met allen/dan tergen/ongherechtichept/moort/ roof/tyrannie/nootdwanc/ ende alle boeuerie / ende dat het quaetste was/ dit dedense altemael onder den naem Gods/ende zijns Euangeliums.

Doen

Schijn der Boeren/ Gods woort ende gherechticheyt.

Doē wast tijt/dat haer God haer dwaesheyt wees/ de huychelrie/schant-decsel ende sots-cap van de oogen trock / op datse in eens anderē name leerden Crijghen dan in zijns Soons Christi Jesu. Daerom nam hy haer herte/moet ende sin/so dat sy alleen de vianden aensiende/tot enckel Vrouwen werden / ende als oft sy versaecht waren/ haer onder duysent nauwe een en dorste weren/ende menighen viel van vreesen zijn gheweer wt de handen/de andere en wist niet hoe hi de Bussche in de hant soude nemē/ ende so haerder somtyts so veel waren/dat sy de viandē met enckele Vilthoeden souden wel doot hebben geworpen / ende somtijts hondert aen eenen Ruyter: So was nochtans loopē haer beste geweer/ so gheheel hadde haer God dat herte genomen/ ende wert alhier een merckelijck Exempel ghesien / van dat / dat Judith veerthien int begin Leuit. xxvi. Deutro. xxvij. ende xxviij. gheheel door wtghesept wert. Want een Ruyter heefter hondert gheiaecht ende verslaghen: So geringe sy alleen eenen sagen/so satense op de loop / sommighe hieuen de handen teghen haer op / ende wierpen haer busschen (daer mede sy haer so lange op de Ruyters gerust hadden / ende hem een yeghelijck thien voor nam die hy elcken een loot woude schencken) van haer/ende waren doch so wel gherust / dat by na enckel busschen schutten waren/behaluē de oude eerbare huys-lieden/der welcker sy veel onschuldich met onwille in dit spel brachten/dwongen/ende tot haren hoop altoos oock de naeste om legghende boeren eyschten/ ende ghelijck de Vorsten haer maenbrieuen toe schreuē/so geringe sy ongehoorsaem/niet gelijck comen en wilden/ om haer te helpen/eñ dat Euangelium (dat vrede leert teghen alle oproer) te hanthauen / so wildense comen ende haer met ghewelt halen / ende altemael nemen ende verbranden wat sy haddē. Met desen wert menich goet man op ghebracht/Ja op ghedwonghen.

Verschrickinghe der Boerē eerst in allen.

Also was haer verschrickinghe eerst in velen (wat God daer mede gemeynt ende ghedreyght heeft/dat gheue ick alle Ouericheyt te raden/ende na te dencken) also/datmen van haren namē verschricten.

Maer doent tijt was / dat God dese tijdighe Oproer een eynde maecte/doē greepmense meer wt noot ende vertwijfelde saken / dan met willē ouer al aen / voorwaer met verschricter herten/ ende met ongelijck getal ende rustinge / ende het moest hier ghewaecht zijn wt noot / mits dattet niet anders zijn en mocht / Eñ daer en was aen allen plaetsen op der Ouerheyt zijden / niet een man teghen thien: Ja als sommige achten/ met een teghen hondert/ ende was voorwaer een gewaecht spel/ende en goude alle Ouerheyt gheen lachen. Maer waer God mede is/ daer is victorie: Want doen God dat Oproer straffen wilde/ doē gaf hy de Ouerheyt weder de roede/sweert/ hert/ende al dat te voren de boeren hadden ghehadt/in de handen/so dat de Ruyters enckel stalen werden/ende de Boeren enckel Hasen.

Ghelijck oock in de naeste belegeringhe voor Weenen met den Turcken geschiet is / dat somtijts een gheheel Dorp van thien loopende Hussers/ hem heeft laten beschamen: Die een stoutmoedich man wt dat velt gheslaghen heeft / Ja alleen met een ongeladen bussche gheiaecht.

Also gaet het toe / wanneer ons God op den neck sidt/ende ons dat herte neemt. De Boeren ontliepen sommige in de basschen/ sommige staken alleen dat hooft in de aerde / sommighe hielen alleen de hant voor de ooghen/ende meynden also voor de Ruyters vry ende onsienlijc te zijn/ ende gheschiedē sulcken moorden ende worghen ouer al sonder alle wederstant der versaechden/ vluchtiger armer Boeren / datmen in haer stac/ ende sloeghense als de schapen.

Marcgraue Casimirus veel oproerige Boeren om gebracht.

Marckgraue Casimyrus heeft haerder seer veel om ghebracht / veel buyten dat oproer onthooft / veel wt ghenaden gheblint / ende is ouer al een grouwelijck martelen gheweest.

In Elsatē haddē haer ooc bouen de twintich duysent in des Bisschops van Straesborch een stedeken Zaberen ghelegt / dat Slodt in ghenomen/ende gheplondert/eñ den wijn wt gedroncken. Doen quam de Hertooch van Lothringen met eenen cleynen Toch van den Bisschop om hulpe aen geroepen/ende daer toe gebeden/voor dit stedekē/ende boot haer vrede aen / ende wert op ghenade in ghelaten. Maer also becout zijnde / haer gheweer op eenen hoop in de stadt van haer leyden/ ende alleen met witte stocxkens wt de stadt nae huys wouden trecken / als haer belooft was/so viel des Hertoochs Ruyters Toch voor de stadt daer toe verordineert in haer / ten laetsten staken ooc de in gelaten in de stadt mede toe / soo dat onder duysent nauwe een daer af en quam: Sy meynden/ dat wit stocxken soude een vreden teecken ende lossinge des vredes zijn/datse voor de stadt van de Ruyters niet beschadicht eñ aen gegrepen werden / maer vrede eñ gheleyde souden hebben: So was het een teecken eens aengrijpens / datse altemael verworcht souden werden. Dit was een iammerlijc ontfermelijck spectakel; sy seggen/datse haer aē weynich plaetsen doch niet ghestelt en hebben / als oftse haer wouden weeren/maer ghestaen als de weerloose stocken/ende in haer steken ende houwen laten.

Luther wert van Eckio/ Cocleo/ etc. de schult gegeuē der Boeren oproer.

De Papisten gauen Luthero ende zijn Leere de schult/die hadde dit vyer aen ghesteken/ ende daer na de Ouerheyt aen haer ghehist/om te steken/houwen/moorden / etc. Ende haer wijs gemaeckt/daer mede dat Hemelrijck te verdienen. Ten laetsten / als het ouer al brande / heeft hijt weder willen blusschen doent niet meer en halp. Daer af / soomen in sommighe plaetsen daer Luthers Leere gepredict was/ tot de predicatie luyde / so pleechmen te segghen: Daer luytmen weder de moort Clock.

Nv te Luyffsteyn een merct in Elsatē/laghen ooc vier duysent Boeren/de welcke de Hertooch van Lothringen omcinghelde met zijn volck/eñ stack dat Dorp ront somme aen/so dat al wat in dat Dorp bleef/moeste verbranden/eñ wat daer wt liep/wert verworcht oft doorsteken.

Maer nochtans segghense/ in den Toch daer henen heeft de Hertooch vā Lothringē te Scherweyler daer bouen in Elsatē geen cleyne schade ontfangen/vanden Boeren aldaer ghelegen/die haer tegen hem geset ende geweert hebben/ende desen soude noch eenen hoop te hulpen zijn gecomē/maer te lange wt / haer den tijt gefaelgeert/ anders achtmē/datter niemant wt dies vā Lothrings heyr/en waer daer af comē. Also ist alleē aen een plaetse ghegaen / so veel wy wetent ende aen ghesept is. Het waer te veel te schrijuen/hoe claechlijck dattet aen andere plaetsen vergaē is/ ende behoefde wel een eyghen Tragadie.

Dit is tot eenen Exempel ende afschrickinge van allen oproeren genoech/dat wy sullen wetē/ dat God gheenen oproer noyt behaecht en heeft/ ende dat dat Euangelium gewelt lijdē/ende niet oproeren leert. Daer af is oock dat versaechde hert ghecomen dat de Boeren menichmael vloden/so haer niemant nae en liep/ende so hē alleē een Voghelken roerde / ofte een blat van eenen boom viel/meyndense het waer een Ruyter gheweest / so groot ende grouwelijck maeckte God de Ruyters in haren aensichten.

Oorsaeck der Boeren oproer.

Nv ouermits dat oproer van weghen der Thienden / beste vrome/Cijnsen/schattinghen/ ende ander beswaringhen aen ghegaen is: Soo willen wy een weynich daer af segghen / op dat

wy daer mede voort aen in stilder ruste/de vuyst stille houdē/ ende niet also met Gods toorn/ons eyghen verderffenisse op ons en laden/want behaluen de gheuaerlyckheyt der sielen/ hebbē wy des Lichaems schade wt der naestē Oproer op gewassen/ noch niet ouerwonnen / ende het is te besorgen/dat wijt noch lange niet en verdouwē: Want gheheel Duytslant wert wt ghepút / met de Beesten wt geten/den wijn verwoest/de Landen vernielt/dat volc verarmt ende doot gheslaghen/dat daer na de weduwen ende Weesen anders te onderhoudē niet en vermochte / daer toe met de Tiendē/ Jaerpachten/etc.al aen dē Heeren coemt/so dattet noch steect: Eñ ymmers vā die tijt af en is geenen coop in eenich vleesch geweest / dat wy noch heden altemael ontghelden moeten/ende aē desen oproer te verdouwen hebben. Woude God dattet noch een eynde hadde.

Daer op quam Anno M.D.XXIX.als wy ons de schaden noch niet verhaelt en hadden/ ende alle man ontbloot was/oock niemant niet met allen noch by hem en hadde/een ongheluckich Jaer dat niet met allen ouer gebleuen zijnde/niet en segende. Doen maecte hē eerst der bedelaer dans/eñ den grouwelijckē dierē tijt/daer in wy noch zijn/eñ daer af wy hier na hoorē sullen/Anno M.D.XXXI.noch duerende.

Also gaet het/wanneermen des vaders castijdinghe/een cleyne roede/niet lijden en wil/maer dat kint op de roede valt/die in stuckē breect/eñ niet op de oorsaec sien en wil/eñ dat ghene wech doen/daerom het de vader ghemaect heeft / So coemt de Vader met schorpioenen ende gheesselen/om ons te castijden. Deden wy de oorsaecke wech / soo soude de vader de roede selue breken/ ende inden ouen werpen. Maer ist dat wy alleē op de roede vallen/ ende die den vader op houdē willen / so moetet ymmer ergher werden. Ende wanneer wy eenen Tyran niet lijden en willen/ soo sal hy ons thien inde stede bestellen/ ende beuinden/dat selden dat beste daer na coemt / ghelijck het nv ter tijt toe gaet/dat wy thien Tyrannen voor eenen vercreghen hebben/ende de ghemeyne man noyt herder verdruct en is geweest/ eñ is te besorghen/dat de boeren haer leefdaghe daer aen te douwen hebben/oock dat zijt by alle heerschappien nemmermeer so goet sullen hebben/als voor den oproer / ende crabbē nv de selue heerschappien ende gulden tijt / tegen den teghenwoordighen/wel wt der Aerden.

Nv laet ons met lijtsamichеyt stil swijghen/ eñ voor den Vader ons bucken/de roede cussen/ tot dat hy de sake ende tyrannie selue een eynde make / ons wt Egypten verlosse/ende die Pharaones selue sonder onse handen om brenghe/ dwelc sonder twijfel tot zijnder tijt wel geschiedē sal/als de ure(dat alle dinc brengt)om/eñ den bestemden tijt wt gheloopen is. God en sal der Tyrannen voorwaer niet vergheten noch verschoonen/ soo weynich als de boeren/ende is al int gericht/laet hem alleen wt lopen/hy weet dē rechten tijt. Ist dat wy ons niet en bekeeren / so heeft hy zijnen boghe al ghespannen/zijn swaert ghewet/ende micket al/God gheue dat wy zijnē schieten voor comen.

Van Seruituten / datis/ Heeren diensten/scharwercken/ beste vromen / iaghen ende andere beswaernissen/ waer af datse comen.

NAdemael wy op desen oproer zijn gecomē/ moetē wi de oorsake der seluen besien(onder welcken de Seruituyt/hofdienst / beste vrome niet de cleynste zijn gheweest) oftse recht oft onrecht zijn. De Schrift wil slechs/dat de Christen altemael de op ghelеyde beswaringhen/onrecht/lasten/onbehoorlijcheyt met lijtsamicheyt sullen draghē / verdruct zijnde tot God roepen/ ende geensins ons seluen wreken/noch tghewelt keeren / eñ van gheuens wegen gemeynen vrede niet verstoorē/ende gheenen oproer aen richten. God die de wreker is / wil richter zijn. Daer wt schijnt claerlijc / dat alle oproer onrecht is/ende dattet niet dan eenen schijn is gheweest / dat de boeren onder den name des Euangelij hebben voor ghegheuen/wt gheschreuen/etc. nademael de Christenen gewelt lijden/eñ gheen ghewelt eñ ongerechticheyt/met gewelt eñ ongerechticheyt af drijuen en sullē. Daerom is een Christē schuldich te geuē/ al datmē met gewelt ymmer vā hē eyscht/hoe datment noemē of verdenckē mach/ oock zijn leuen/niet alleen wt noot / maer om de conscientie wille/dattet God alsoo hebben wil/ namelijck schapen / die dat quade niet teghen en staen/eñ niet bijtende oft locrende woluē. Daer om gheeft een Christen van des vredes weghen altoos henen/watmen begeert/claecht verdruct zijnde/zijnen noot God onder dat cruys cruyppēde/ghelijck de kinderen van Israel in Egipten/ teghen dat ghewelt Pharaonis / geenen oproer en begosten/tot datse God wt voerde. Daerom gheeft oock dat ghene/daermen noch recht noch billicheyt toe en heeft/ eñ met geē behoorlijcheyt eyschen en can. Want wie can den ghenen recht geuen/die my mijnē mantel soude wt treckē / eñ daer toe slaen ? Ende noch sullen wy hē den rock (met de andere voor geboden kinnebacken) daer toe gheuen. Daerom en behoeftmen niet te vragen/watmen geuen sal/wt schult/van alle dinck is de solutie / datmen met ghewelt neemt/varen laten: Want wie begeert / dien zijn wy schuldich te gheuen/ Matth.5.Luce 6.

Der Vorste onbehoorlijcheyt eysaction wt tyrannie.

Maer oftmē sulcx met behoorlijcheyt eyscht/ dat is een vraghe in de schole / daer sie de wt eyscher op / met wat rechten hy dit oft dat eyscht/ dat wil hem ghelden. Want het meestendeel deser dinghen/heeft alder eerst Tyrannie gheuonden ende aen gheeyscht. De Vorsten ende Heerschappien hebben ymmers niet met allen te eyschen noch op te legghen/ daer af sy gheen wichtighe treffelijcke oorsaeck en hebben. Daerom wanneer den Tol/Cijns/oock alle ghewin/ende altemael niet groot noot en ontschuldicht / so ist onrecht/eenen roof ende tyrannie/daer af alle de werelt vol is.

Nochtans en vraecht een Christen niet daer na/ende geeft altijt al wt/watmen niet quijt laten en wil. Want nadenmael een Christen schuldich is ghewelt te lijden : soo en derf hy niet veel vraghen / wat hy schuldich oft niet schuldich en is:Hy ist altemael schuldich / watmen met ghewelt van hem hebben wil / den roc tot den mantel/hy en derf hem niet weygheren/eñ na de ghe rechticheyt daerom vragen/gelijck de oproerige boeren deden/ende des thiendens gront weten. De registers zijn der werelt Bibel: Gheeft ghy/ wat gaet het v aē / Matth.5.Luce 6.God die de wrake toe coemt eñ niet v/die sal haer wel daerom vinden/Roma.12.Laet die daer op sien/hoe sy het in nemen.

Samuel seyt euen wel / 1.Samuel 8. hoe de Coninck handelen soude / Maer hy en seyt niet/ dat hy daerom recht daer aen doet.Alsoo seyt de Schriftuere ouer al van de gehoorsaemheyt der onderdanen/ooc teghen de onaerdighe ende onbehoorlijcke Heeren / maer sy en seyt niet/dat de Ouerheyt daerom altemael te eyschen ghewelt heeft/ende recht daer aen doet / daerom datmen haer ghehoorsaem sal zijn.

Daeromme ist ghewis/dat niemant / oock de Ouericheyt niet / macht en heeft altemael te setten / eyschen/scheynden / schauen / villen/na haren lust ende behaghen. Want daerom / om dat de onderdanen ghehoorsaem/eñ haer geuen sullen/

len/en is daerom dat afeyſchen niet alſo terſtont
recht. Alſo iſſer veel in der Werelt des Duyuels
Rijck/dat ic met recht te vooꝛderen niet en weet
te verantwooꝛden/ maer gheuen is behooꝛlijck/
ſchuldich / ende recht / nadenmael men ghewelt
lijden ſal. Daerom is het een ſotachtighe ant-
wooꝛde: Jck en ben hem niet ſchuldich: Wy zijn
der werelt altemael ſchuldich/ ooc dat leuē/wan
neer ſy het van ons hebben wilt. De Heere ſalſe
van haer onrecht af eyſchen/eñ de Tyꝛannie wel
vinden/de welcke in een Chꝛiſten ghequetſt/ende
diē in zijn ooge gegrepen wert / wanneer mē den
zijnen aentaſt/ Zacharie 2. Act.9. ende het en ge-
ſchiet ſonder den wille Gods niet.

Alſoo en weet ick van de gherechtichheyt beſte
vꝛoome ende ander beſwaringhen niet te ſeg-
ghen/ maer van de ghehooꝛſaemheyt/doch dat-
men beneuen der willighe / milde / ende bereyde
hant / dat onrecht met wooꝛden (die Gods zijn
ſullen/ende der Chꝛiſtenen Sweert) aentaſte/ by
ſonder wanneer de beſwaringhen ander Lieden
betreffen / op dat wy vooꝛt niet van onſen twe-
ghen weder teghenſtaende ghesien en werden/
ende den Laſteraer int ooꝛdeel vallen. Alſo ſtopt
een Chꝛiſten met weldaet der Laſteraers mont/
ende en can nochtans dat onrecht beneuen zij-
ne willighe hant niet ongheſtraft laten. Alſoo
heeft de Tyꝛannie veel ſeruituten / hofdienſt be-
ſte vꝛoome Knechtſchap / ende Lijfeyghenſchap
gheuonden (op dat ghy haer afcomen weet) dat
wy als een cruys lijtſamich in Egypten onder
Pharaone ſullen dꝛaghen / daer mede wy in de
gheuanckeniſſe moꝛwe ende afghericht werden.
Het moet doch geleden zijn. Met deſen hebt ghy
antwooꝛt op ſeer veel vꝛagen / die daghelijcx op
de baen om gaen.

Van Thienden.

Thiēde vā waer ſe coemt.

NAdemael de Thiende eē groote ooꝛſake des
opꝛoers was/ende een yeghelijck vꝛaecht/
vā waer haer de Duyuel daer toe heeft geuoert/
ſo heb ic gheacht van nooden te zijn / zijnen ooꝛ-
ſpꝛonck in de Cronijcke te ſetten/ ende de vꝛaghe
te ontbinden.

Ten eerſten coemt ſy wt Gods gebot/den Jo-
den ghegheuen/datſe van alle hare in comen en-
de Jaer vꝛuchten dat Thiende deel / dat ghe-
ſlachte Leui ſouden gheuen. Wt die ooꝛſake: Het
was den Sonen Jacob den twaelf Patriarchē
ghebóden / dat Aertrijck in elf deelen te deylen/
ende een yeghelijck geſlachte een deel toe te voe-
gen/maer dat twaelfſte deel geuen ſouden dat ge
ſlachte Leui / ouermits dattet hare Pꝛieſters/
Biſſchoppen ende Vooꝛſtanders waren / ende
haer in de Wet/Tempel/ eñ Godsdienſt moeſtē
oeffenē dach eñ nacht/daerom om datſe te ploe-
gen ende anderen arbeyt/ghelijc de elue gheſlach
ten niet den tijt en hadden / ſoo wert van God
gheoꝛdineert / dat de elf gheſlachten deſen eeni-
ghen ſtamme ſouden onderhouden/ende van al-
le haer Haue/Berſten / vꝛuchten/dat veſte ſoudē
tot Thiende gheuen / dwelck daerom Thiende
heet/opt Latijn Decime, vant ghetal Thien/om
datmen dat Thiende deel geuen ſoude. Daer af
leeſt int tweede Boeck Moſi/ int xxij. Jnt derde
Boeck/int xxvij. Jnt vierde Boec / in het xxviij.
gheheel wt. Jnt vijfſte Boec/in twaelſte/xiiij. eñ
xxvi. Jtē int tweede Chꝛon. Para. int xxxi. Soo
ſpꝛeeckt ghy: Nademael nv dit Pꝛieſterdom is
op ghehouwen / ſoo moet van nooden volghen/
als Paulus leert/dat ooc de Wet op hout / Van
waer coemt dā nv de Thiēde in dat Nieuwe Te-
stament? Antwooꝛt:

Wt verſnoeden der Schꝛift en ſmen den Geeſtelijckē int Nieuwe Teſtament een Thiēde ſchuldich.

De Thiende en gheeftmen niet wt cracht des
Ouden Teſtaments / dat ons niet en bint/maer
wt Wereltlijcke oꝛdeninge/ eñ policie/ 1. Pet.2.
die wy in alle manieren niet tegen en ſullen zijn/
het zijn dan Decime oft Octaue. Alſo ſette Joſeph
in Egypten/den Coninck/ den vijfſten deel te ge-
uen. Maer waer hem gheen Ouerheyt op en ſet/
maer van de Biſſchoppen (als het hem laet aen
ſien) alder eerſt wt cracht des Ouden Teſta-
ments gheuoꝛdert is gewoꝛden / ſo iſt van onſer
ſonden weghen/een ſtrafroede ende onrecht/dat
wy lijden/ende niet tegenſtaen en ſullen in geen-
der manieren. Want doen wy in de waerheyt
niet en bleuen ſtaen/ ende dē grouwel alder eerſt
in lieten/eñ den Antechꝛiſt zijne luegenen plaetſe
gauen / ſoo ſeynde ons God valſche Pꝛopheten/
die doē ſeydē: Men ware wt Gods beuel haer de
Thiende ſchuldich/nadenmael ſy Pꝛieſters ende
Biſſchoppen waren. Ouermits wy ons nv lietē
becouten/ende een ſtuck der vꝛyheyt / daer mede
ons Chꝛiſtus gheurijt heeft/eens deels ouer ga-
uē: doen zijn wy tot ſtraffe der ſonde/als behooꝛ-
lijck is/weder in veel ſtucken onder de Wet ghe-
comen / ende hebben de vꝛyheyt verſpeelt / dat
nv de Thiende alſoo heeft in gheſcheurt / dat ſy
dooꝛ lanc hercomen/gebꝛuyck / etc. tot een Wet/
recht eñ gerechtichheyt gewoꝛden is/ onder welc-
ke wy eewelijc met recht blijuen moeten/ tot dat
God ſelue eē ander / na de bekeeringe onſer ſon-
dē maect: Ende al waert ſake/datmen alle dagen
opꝛoer begoſt/ſo ſal God zijn gheeſſel behoudē/
Ja ſcherper maken/ende op der wederpartijers
zyde zijn / op dat wy op den mont geſlagen wer-
den. Dat kint en moet niet ouer de Roede/ maer
ouer zijn ſonde ende miſdaet tooꝛnen/ ſo ſal God
ſelue de roede in den Ouen werpen.

Daerom is nv de Thiende een recht ghewoꝛ-
den/die wy in alle manieren trouwelijck eñ ghe-
willichlijc ſchuldich zijn te geuen / hoe wel hem/
dieſe eyſchen/met gheen recht en eyſchen/by ſon-
der de Biſſchoppen/Stichten/Cloosters/etc. die
de Thiende herwaerts ende derwaerts int Rijc
onder der Vooꝛſtenlant tot aen de Stadt muerē
toe hebben: Ja den welcken oock de Rijcx ende
Vooꝛſten Steden / ende boꝛgherſchap Thiende
gheuen moeten/hoe wel ſy doch ouer veel mijlen
weechs zijn/ende noch en leeren/weyden/ behoe-
den/noch en beſchermen: wt louter ghewelt ende
ſchijn des Ouden Teſtaments. So ſy doch geen
Joden en willen zijn/eñ noch euen wel der Jodē
Papen ende Aarons recht vooꝛ haer ghebꝛuyc-
ken. Alſoo wert haer de Thiende wt ouden ſot-
achtighen af eyſchen ende afcomen af genomen/
ende niemant en weet waerom. Want men ym-
mers int Nieuwe Teſtament geen godlijc recht
noch Schꝛift en weet / daer dat nieuwe Teſta-
mentiſche Pꝛieſterdom de Thiende eyſcht. Chꝛi-
ſtus ſeyt wel/een yeghelijc dachlooner/ is zijns
dachloons weerdich: Ende Paulus/een yegelijc
Ghemeynte ſal haren Biſſchop onderhouden/
1. Coꝛ.9. Gal.6. Maer nergens en ſeggenſe datſe Oft men de Thiende ſchuldich is.
van Thienden leuē ſullen/dat hy gewiſſelijc niet
verſwegen en ſoude hebben / wanneer hy gewilt
hadde/dat deſe Wet van de Thiende ſoude ouer
gebleuen zijn/of wanneer hem een Ouerheyt wt
noot geoꝛdineert ende ingeſet hadde/als Rentē/
Cijns/ende Jaergelt op gebꝛacht is / ſo waer ſy
dan lichtelijcker vooꝛ de Werelt te beſchermen.

Maer nv ſy alder eerſt wt de Wet geeyſcht is/
ende beneuen de Ouerheyt heeft in gedꝛongē/eñ
de Gans (de Ouerheyt na de lichaem toe behoo-
rende eñ eygen) oock de thiende pluyme wt treet/
ſo en can ick ooc niet geweten / met wat recht eñ
maniere / maer alleen datmen den goetwilligen
gaefgeuigen Chꝛiſten alder eerſt met de wet be-
dꝛogen/verſchꝛict/becalt/gheeyſcht ende af ghe-
uoert heeft/dat ſy hebben ghemeynt / ſy zijn den
Biſſchop / als van oudts int oude Teſtament/
de Thiende ſchuldich te geuen gheweeſt/ſoo dat
ſy metter tijt in ſulcken macht ende gewelt ghe-
waſſen zijn/datſe meer hebben dan de Werelt ſel

ue/en-

ne/ende van dat bedde meer dan by de drie hoecken vercreghen.

Doch tsy daer mede hoe het wil / ouermits sy so diep heeft in ghewortelt/eñ in so veel eñ menighe handen is ghecomen/so dat haer nv sommighe vanden Bisschoppen ghecocht hebben / oft erffelÿck den ghecochten/van haren Ouders beseten/so dat sy noch met oproer/noch sonder oproer sal af gedaen werden/so sullen wy dien met recht in alle manieren sonder teghen seggen ghe uen ende reycken/ghelÿck een ander schattinge/ Tol/Cÿns/Rente eñ Jaer-gelt / ouermits men alle menschelÿcke ordeninghe sal onderdanich ende ghehoorsaem zÿn/oock alle ghewelt lÿden/ ende wy hebben selue de schult/ dat wy haer eerstelÿck hebben in ghelaten.

Nv draghen wy behoorlÿck dat recht/dat wy selue hebben ghemaect/ende deruen de vryheyt/ onder de wet cruppẽde/die wi hebbẽ verslupert/ eñ int woort niet volstandich ghebleuen en zÿn. Wat dan onse ouders belouen / die de erue in de handen ghehadt hebben/ dat moeten de kinderẽ laten gheschieden. Waer toe hem de vader verbint (nits hy des goets noch machtich is / ende onder handen heeft/) dat moetẽ de eruen volvoeren/ende laten gheschieden.

Somma / ouermits het sonder oproer niet en mach af gedaen werden/ende doch oproer in alle manieren verboden is/so gheeft altoos wech/ den mantel tot den Rock / God is noch rÿck/ die cant v/so ghy gelooft/weder gheuen / gelÿck hy dat volck van Jsrael dede: Ja hoe meer men dat volck dructe/hoe meer dattet op quam/ende rÿck wert. Ende oftmen de sake wel met oproer (alst mogelÿck is/als wy beuonden hebben met onse schade/ende alle oproeren betuyghen) wiste te raden/soo en salment nochtans niet doen/nademael het tegen God is/ die ons alsoo wil ghestraft hebben. De ghene die haer eerstelÿck gheeyscht ende voor haer recht in genomen hebben/ die sullent eens/wanneer die gene om te oordeelen sitten sal/die dat aertrÿc met oordeel eñ gherechticheyt richten sal / wel vernemen/met wat recht ende voeghe sy dat ghedaen hebben. Maer met wat behoorlÿcheyt men haer noch besidt eñ wt maent / geue ick anderen te oordeelen/eñ den ghenen te treffen diese ontfangen. Gheuen ende gewelt lÿden is altÿts recht / maer ghewelt aen doen/ende onrecht aenuorderen / nemmermeer. Wel aen ghewelt is den gheuenden rechts ghenoech/de innemers sien alleen op.

Van het ghewelt / Heerschappie/ Rente/Cÿns/Jaergelt/Tol/Schattinghe ende Onghelt.

Aencoemste der heerschappien/ rentẽ /cÿnsen eñ Jaer ghelt.

ALs de werelt so onlÿdelÿc quaet wert na de Diluuie/eñ elc ouer den anderen heerschappen/eñ deen om den anderen niet met allen achten en woude / op dat dan den ghemeynen lantvrede/eñ de werelt in een ordeninghe bleef eñ bestonde / daer toe Nemroth alleen regeeren ende heerschappen wilde/doen woude hem God sonder zÿnẽ wille/gelÿck Assur/tot het goede druycken eñ ordineeren/so oock de boose eñ Tyrannẽ/ te weten / ghelÿck als God alder eerst de goede Ouerheyt / als Moses / Josue/David / etc. tot welvaert/nutticheyt/beschuttinghe eñ bescherminge des volcx/wt genadẽ verordineert heeft/ om de gerechticheyt te beschermen voor dat ghe welt des onrechts. Also ordineert hy de Tyrannen eñ boose Ouerheyt tot een straffe ende roede zÿns volcx. Daerom is alle Ouerheyt vã God/ beyde goet eñ quaet/daerom liet God de Ouerheyt eerstelÿck int oude Testament toe/ende ordineert de goeden tot gheluck ende weluaert der werelt / om den gemeynen vrede te onderhoudẽ: De boose gebruyct hy als een roede der werelt. Alsoo zÿn beyde Ouerheyt van God/ende allen menschen te goede gheordineert: Daerom oock God sommighen dat selue genomen swaert liet/ sommighen selue gaf eñ beual/tot vreese eñ wrake der boosen/eñ ooc (behaluen datse zÿnẽ tooru aen den quaden souden wt richten) tot beschermighe ende ten goede den vromen/alsoo dat de Ouerheyt de middel is daer door God dat wilde Dier met veel hoofden/ de werelt meyne ick/ eñ dat wilt ongetemt volck in een ordeninge eñ regiment behielde. Op dat dat dies te stadigher gheschiede/gebiet God den onderdanen/ al wat tot beuestinge sulcx regiments/van dat ghewelt op gheset eñ gheeyscht wert / dat wy dat sonder teghen seggen gheuen / eñ gehoorsaem te zÿn alle menschelÿcke ordeninge. Eñ of haer de Ouerheyt oock al te veel doet/eñ met ghewelt scheynt eñ tyranniseert / so en sullen wy niet vragen met wat recht sy dat eyscht/maer gheuen eñ te wille zÿn met ghehoorsaemheyt (so verre het alleẽ lÿf ende goet aen gaet / ende niet teghen God en is) ooc den onaerdigen ende gewelt drÿuenden. Hy wil ende sal haer om hẽ onrecht afeyschens wil/ ende gewelt drÿuinge / die dien alleen de wrake toe staet/wel vinden. Daerom so veel van de gehoorsaemheyt der Onderdanẽ/ ende so weynich van dat gewelt ende rechten der Ouersten/ in de Schrift veruaet is. Het en staet nergens / dat sy altyt na haer behaghen macht hebben schattinge op te leggen / ende met nieuwe beswaernissen dat lant te beswaren / dagelÿcx nieuwe Tollen/ vonden ende geltnetten / te versieren/ Nochtans stater ouer al/ dat wy sonder weder spreken/ geuen eñ gehoorsaem/ gewelt lÿdẽ sullen/haer onrecht en gaet ons geheel niet met allen aen / nademael wi niet hare Rechter en zÿn/maer God. Daerom en hebben wy na haer onrecht niet te vragẽ/dat wy ons daerom oproerich soudẽ maken/ eñ te geuen weygerẽ. Maer met dat sweert des Geests/dat is/met dat woort Gods behoort een Christẽ te vechten/ eñ dat gewelt/de ouerste/ so sy onrecht handelt/aen te tastẽ/ maer daer beneuen niet een hant op te heffen / dan te gheuen watmen ghebiet ende hebben wil.

Daerom is Rẽte/cÿns/Jaergelt/Tol/schattinge/een menschelÿcke ordeninghe / die ick niet en schelde noch en prÿse/ daer na datmẽse neemt ende aenleyt/die wi doch in alle manieren sullen ghehoorsaem zÿn/ eñ des onrechten afeyschens haer laten verantwoorden. Eñ daerom en seyt de Schrift niet/hoe rechtueerdich dat de Vorstẽ dat op setten/af eyschen/etc. maer hoe schuldich wy gehoorsaem zÿnde/dat reycken eñ geuen sullen/eñ ymmers van lÿf ende goets wegen gheen oproer aen richten en sullen.

Daerom seg ick/ de Schrift seyt weynich van der Vorsten recht ende macht/dat gheeft se haer te treffen/wel neerstelÿck te bedencken. De vrome zÿn in haer beschermige beuolen/eñ de quade in haer roede. Sy moghen alsoo veel als haer God toe laet/met haer om gaẽ/hoe sy willẽ/ontrouwelÿck oft vaderlÿck/ des lants vaders oft tyrannẽ zÿn/gelÿcse willen antwoort geuẽ/voor den richterstoel Christi. De arme en heeft gheen macht zÿn Vorsten alleen te vloecken/Exo. xxij. Jck swÿghe dan een hant op te heffen / daerom seyt de Schriftuere alleen slechs vã onse gehoorsaemheyt.

Dese roede heeft onse sonde wel verdient / wy en wilden de Ouerheyt niet deruen / doen ons God oock haer recht aenwees/ 1. Sam. 8. Ende de vorschen en wouden ben block/dat is dẽ vromẽ God/die so lancmoedich is/ dat hy met hem liet om gaen als en wist ende gheuoelde hy niet met allen / als eenen block niet hebben: Eylacen so hebbense den begeerden Oyuaer/ gelÿck God seyt/ Hose. xiij. Ghy spraect/ gheeft my eenen Co-

ninc

nic ende Vorste / doen gaf ick v in mijnen toorne eenen Coninck / dien ick in mijne gramschap weder wech nemen wil. Sulcken volck moet sulcken Ouerheyt hebben/ende wanneert mogelijc ware/ dat wy die doot wenschten / soo soude ons God eenen veel booser verwecken / ende op den hals seynden/eenen Jeroboam/die ons met Scorpioenen castijde/ nademael wy van Salomon onbehoorlijc claechden/ ende niet en wistē/ wat ons van weelden ghebrack/1.Reg.12.

(margin: De Ouer- ...eyt is een ...oede Go- ...es.)

Daerom is in summa alle Ouerheyt niet anders dan eē roede eñ dienersse Gods / tot wrake der gene die quaet doet/eñ den goeden te goede. Daerom ooc Paulus niet alleē vander noot weghen / maer oock vander conscientie wegen/ so ernstich aen houdende beuelt/ Roma.13. dat de Christen oock alder godloosen Heydensche Ouerheyt/die op den seluen tijt/dat regiment in hielden/tyrannniseerden/ende met ghewelt voerden/ gelijc wy daer bouē/inden tijt Pauli/Christi / ende der Apostelen ghehoort hebben/souden ghehoorsaemheyt bewijsen in allen dingen : De oorsake hecht hy selue daer aen/ want daer en is gheen ghewelt/dan van God geordineert/ also/ wie hem teghent ghewelt stelt / Gods ordinancie wederstaet. Daerom moet ghy ooc schattinghe gheuen de ghene / die sulcke bescherminghe sullen toe staē. Daer mede stemt oock Christus/ Matth.22. Gheeft den Keyser/etc.

So is nv Rente/ Cijns/ etc. wt menschelijcke ordeninghe op gecomen. Item dat ongelt/Tol/ waechghelt/ende andere/ in welcke stucken wy/ voornamelijck die Christen zijn willen/ om ghemeynen vreets wille ende policie/ te betalen/ de eerste zijn sullen / op dat niemant niet met allen teghen ons en hebbe/eñ wy met weldaet der wederpartijens mont toe stoppē / eñ heel stom maken/niet vragen/ of zijt behoorlijc oft onbehoorlijc eysché/recht oft quaet op leggen/ want God behoort alleene / beyde dat oordeel ende de wrake toe / ons behoort ghehoorsaemheyt/1.Pet.2. Het en sy dan / dat yemant wt pueringhe ontsteken/door den Gheest Gods ghedreuen/ met dat woort Gods dat onrecht berispe ende aen taste: de welcke hem niet van des gheuens weghen en weygere/maer van der sonde ende onrechts weghen beweecht wert / want de Heeren sullen ten laetsten aen God haren Heere oock vinden/ wie dat slechs alleen inden geloove de sake lijdē conde/Psalm.38.Heb.12. Daerom niet van nooden en is / dat yemant van ons gerechtueerdicht oft gheoordeelt werde/Rom.14/1.Cor.4. Daerom wat ons druct/slechs alleen vry God geclaecht/ die ons alleen helpen can/eñ wy ons seluen niet. En vraecht slechs niet hoe sy het in nemen / dat laet haer verantwoordē/ten gaet v niet aen/ het en helpt geen wtvluchten / maer vraecht alleen/ hoe veel sy hebben willen/ ende tellet op/oft biddet af / ist dat ghy cont / ende niet en vermeucht te gheuen. Wel fijn soude v de Roouer groeten/ wanneer ghy hem vraghen wout wat zijn recht ware/gheeft/is zijn recht/ wilt ghy niet so moet ghy. Ey lieue/ so maect wt den noot een deucht/ ende gheeft inden naem Gods/ als ghyt hebt eñ vermeucht / maer ist niet / soo ontschuldicht v/ om ws armoets wille / want onder eenen Roouer/ Moorder ende Tyran gheen / oft ymmers een cleyn onderschept is.

Van de Knechtschap ende Lijfeyghenschap/waer heuen sy coemt.

(margin: ...ijfeygen- ...chap ende ...nechtscap ...an waer ...comen.)

VEel vraghen / van waer doch de Lijfeygenschap ende Knechtschap coemt/Daer af salmen de Juristen ende recht wijsen vraghen/ ick wil mijn / ende sommigher meyninghe segghen.

Alder eerst comet wt tyrannie / om dat inden tijt Nemroths de machtighe met gewelt voort voeren/eñ wie datse ouermochten/ met ghewelt onder haer wierpen/ eñ also malcanderen eygen Lieden te coopen gauē/ somtijts daerom crijchden / ende malcanderen met gewelt namē (want haer een begeerte om te heerschappen was aen ghecomen) dat van rechts weghen niemant toe en quam.

Ten anderē/wt ouervloedige armoede/want als sommighe aen neeringhe / oock wat aen bescherminghe ghebreck hadden/ende niemant en hadden/die haer voor ghewelt beschermde / ooc wt veler Tyrannie berooft zijnde/ verarmden/ ende haer nootdruft niet en conden winnen/ soo beginnē haer sommige aen eenen rijcken machtighen voor eyghen/ de welcke haer namaels eenen anderen/als ander Lieden haer Beesten ende goeden / vercochten / oft selue met Lijf ende goet voor eyghen ghebruyckten.

Ten derden / wt Crijchs nooden/als sommighe Steden beleghert / ghewonnen ende ouerweldicht (als Jerusalem) zijn ghewordeu / soo heeftmen de ghene / die voortijts soo wt ghenaden op genomen werden / tot een eewige dienstbaerheyt vercocht/ verschenct/ ende voor eygen Lieden verhanteert. Hoe Christelijck dattet gehandelt is / laet ick blijuen. Het is een ghenade int Crijghen / daer niet veel ghenaden by en is/ Ja daer ghenade gheen genade en is / want wie datmen vanden zynen int ongemack veriaecht/ die heeftmen genade bewesen / datmen hem dat leuen niet en heeft genomen. Also vercochtmē de Joden te Jerusalem/also begauen haer de Carthaginensers tot eenen eewighen dienst / doense Scipio in genade met sulcke condicie aen nam/ dat die daer dienen mochten/dienen souden / also waren der geuangen Vrouwen xxv. duysent/ der Mannen dertich duysent/die na de opgeuinghe wt de stadt int ongemack trockē/ waer datmense bescheyde.

Ten vierden / om datmense van anderen/als ander waer ende coopmanschap gecocht heeft/ als daer veel wt Priester Johannes lant in ander landen/als Persien/Arabien eñ Indien vercocht werden wt den Christenen/gelyck wy van de ghenoemde Landen/ en God wil / eenmael hooren sullen.

Oft nv een Christen eewighe eyghen Lieden mach hebben/twijfelen vele/ ick laet het andere oordeelen/ende geeft haer te treffen. Het en was ymmers den Joden niet toe ghelaten/veel weyngher ons / int seuende Jaer / wert haer vry Jaer. Het is waer / een Christen can een knecht zijn/ soo heeft Abraham eyghen lieden ghehadt/ maer ick en weet niet oft ghenoech is tot eenen Exempel/doch is gehoorsaemheyt/ in sulcke gebreken niet tegen God / in alle manieren recht/ maer te heerschappen niet.

Onderschept onder Lijfeyghen ende Knechtschap.

NV Lijfeygen te zijn(dat ghi ooc hier onderschept weet) heet euen wel eyghen goeden hebbē/ maer zijn lijf niet versetten onder een ander heerschappie/ sonder zijns Heeren toe laten/ weten ende wille. Maer de knechten/ welcke de Italianen Slauen noemen/zijn met Lijf/ Wijf/ Kint ende goet haers Heeren/ ende al datse winnen/ soo langhe hy hen niet vry en seyt / ende met vryheyt begaeft/doch laet de Heere hem wat wt de beesten / op dat hy hem ende de zijne cost ende cleederen vercrijghe.

Hertooch Frederick van Sassen.

ANno M.D.xxv. is Hertooch Frederic van Sassen/eē lief hebber der waerheyt/ looffelijcker gedachtenisse / wt de leuendige geuaren.

S Scha-

Schadelijck ghewormte een plaghe Gods.

Schadelijc gewormte Anno 1526.

Anno M.D.xxvi. hebben de Wormen tweemael int geheel Conincrijc Apulia alle vruchten ende Coorn afgheten/ende te niet gemaeckt.

Verschrickelijcken Brant aen veel plaetsen.

Brant ende vyers noot aen menige plaetsen.

INt Jaer M.D.xxvi. heeft eenen seer grooten Brant te Weenen in Oostenrijck by acht hondert huysen wech genomen/ ooc mede sinte Dorothea Clooster.

Anno M. D. xxiiij. daer te voren/ verbrande de gheheele stadt Villach/desghelycx/ meer dan dat halue deel der stadt Leybach.

Anno M.D.xxvi. ghinck eenen Buschcruyt toorn te Basel van eenen donderslach aē/daer in vijftich Tonnē Buscruyt warē/ de selue scheurde ende versloech dertich menschen/veel werden tot op den doot ghequetst.

Slach in Hongerien tegen den Turck verloren/daer in de Coninck selue doot bleef.

Slach ende nederlaghe des conincx van Hongerien met de Turcken.

ANno M.D.xxvi. op den xxviij. dach Augusti/ gheschiede eenen bloedighen Slach ontrent Ouē in Hongerien/van Coninc Lodowyc met den Turc/ in welckē Slach de Turck eplacen de Victorie hadde/daer in de Coninc in eygē Persoon/oock met veel ander Bisschoppen ende Heeren/ om quam. Doch wert de Coninck nae den Slach onghewont doot in een Moras ghevonden/ als oft hy in de vlucht met den Peerde verstict ware/ende also int Curis ghestict. Doen wert hy na Stoelwittenberch geuoert/ende met groote clachte begrauen.

Dese Slachordeninge was wonderlijck toe gericht/de Turck hadde veel Gheschut vergrauen/ ende als de onse om haer te slaen/ haer nae trocken/ ende onwetende achter dat Gheschut quamen/soo liet de Turck dat achter ende voor in haer gaen. Doen de onse midden daer in stonden/ ouermits datter veel volcks wt den onsen doorschoten wert/ gheschiede den aenval/ende wert den Slach verloren.

Terstont daer na brack de Turck op/ eñ troc voor de stadt/ende op den achtstē dach Septembris/ouerwinnende/verbrandese/ ende alle dat volck/ dat daer in de beleghering he lach/ hieuwe hy iammerlijck in stucken/dat gheschiede by na altemael in een ure.

Ouen van den Turck gewonnen/ Anno 1526.

Daer nae trock hy voor de stadt Ouen/ de selue belegerde hy/eñ begostse grouwelijc te beschieten. Maer als dat meeste deel des volcx gheloden/ ende de stadt Poorten aldaer toe ghemuert geweest zijn/so heeft hem dā nochtans dat ouergebleuen volck drie uren lanck gheweert. Maer de Vianden dronghen door de Poorte/ die de groote Heeren in hare huysen aen de stadt Muere hadden/ in/ daer door beyde de Stadt ende dat Slot ghewonnen wert/ al wat adem hadde/ Jonck ende out/wert altemael doot gheslagen/ tot een toe.

Terstont na de inneminghe der stadt heeft hy der Joden strate gheweldichlijck aen gegrepen/ daer voor ghestormt/ende by twee duysent ende een half Mannen verloren. Terstont hebben de Turcken dat Geschut der stadt te handen ghebracht/ ende aen der Joden strate ghericht/ de Poorte doorschoten/in de strate gheuallen/ende altemael in stucken gehouwen/also dat van vier duysent eñ een half Joden/niet meer dan xx. ontloopen/ende daer af ghecomen en zijn.

De Turck trock oock in Hongherien herwaerts ende derwaerts sonder alle wederstant: want dat volck veruaert/ ende den meesten deel des Eeldoms by de Con. Maiest. doot gebleuen was. Watse van Jonge vrouwen eñ Jonc vrouwen aen quamen/ daer mede bedreuense haren ende alle moetwille/ende schenctese deen den anderen/ende als sy de selue ghebruyckten/ so sloegense haer het hooft af.

Turck en hielt gheen gheloone noch trouwe.

Die van Vijf kercken droeghen de Tyrannen de Sluetelen twee Mijlen weechs te ghemoet/ met begheerte neder gheuallen/ biddende/ om haer in ghenaden op te nemen. Hoe wel hy haer dat toe gesept hadde/ende inde stadt getrocken/ twee daghen daer in vredelyck gheleeft/ so heeft hy nochtans dat volck der Stadt altemael op den derden dach laten eyschen op de Merct met aenwijsinghe/om haer wat voor te houden/ als sy nv ghelyck de ghehoorsame/ Jonck ende out verschenen/so heeftse de Wascha omcinghelt/eñ altemael in stucken laten houwen.

De Turck hadde dier drie gheuanghen/ende op het Slach veldt ghelepdt/ oftse den dooden Coninck mochten vinden/ maer sy en hebben hem na alle ghedaen neerstichept niet moghen vinden/ maer eens dooden Ertzbisschop Lichaem geuonden/ ende aen ghewesen/ dien heeft Wascha dat hooft laten afslaen/ ende met groote triumphe den Keyser toe geuoert. Dese bouen ghenoemde drie hebben oock ander veel Heeren wt vreese ghewesen.

Breeders heeft hy de beste Manschap geuanghen ghenomen in veel duysenden. Onder welcke heeft de Turc duysent het hooft laten afhouwen/ daerom dat hy vernam/ datse inde vlucht sommige Turcken hadden verslagen/ doch wat Crijchslieden waren/verschoont/ ende alleē dat ghemeyne volck laten verslaen.

De drie gheuanghen hebben oock ghesien dat de Turck een Brugghe ouer de Donaw van Ouen na Best ghemaeckt/ oock veel volcx ende Gheschuts op de Schepen gehadt. Ten laetsten heeft de Turck dese drie in fluweel ghecleet/ende met vier hondert Peerden wel begaeft/van Ouen op laten ghelepden.

Een verschrickelijcke vreeselijcke Comeet/ dergheIijcke te voren noyt ghesien en is.

Verschrickelijcke Comeet/Anno 1527.

ANno M.D.xxvij. is een grouwelijcke Comeet int Westen ende de omliggende Lantpalen gesien/op den elfstē dach Octobris/ smorghens om vier uren/ ende heeft zijn oeffeninghe een ure eñ eē vierendeel vander uren geduert eñ daer na verdwenen. Den opganck der Cometen vant Oosten is gheclommen opt Zuyden/ ende der Sonnen onder ganc/ doch tusschent Noorden tmeesten deel gesien/eens onmatigen langē Lichaems/ ende eens onuermengden bloetverwe/ oft ghelijck gheel Root. Sijn hooft oft aenuanck is geweest eenen gebogen arm/ die hadde in zijn hant/een bouen maten seer groot Sweert in mate/als wildese nv daer in slaen/ghetrockē. Aen dees sweerts spitse eñ zijden drie seer groote sterren/ die aen dat spitse alder grootste verschenen. Van dese Sterren dede hem een breede wolc verwige strijmden steert/ welcke inde lengte dat ander altemael te bouen ghinck.

Gestaltenisse des Comeets.

Aen de zijden zijn ghesien veel stralen als langhe Spiessen ghestelt. Daer tusschen veel cleyne Sweerden vermengt/altemael een bleecke roode verwe vergelijckende. Tusschē dien altemael sachmen veel groote vlammen/ de welcke gheheel hel ende vyerich verschenen. Daer tusschen waren wech ende weder in ghemengt veel aensichten van grouwelijcken aenschijn/ gheheel hayrachtich aen hoofden ende Baerden/ van eender grauwen Wolcken verwe. Dit altemael ginc Viantlijc (als laget in bloetstromige loopende water) door malcanderen woelende eñ haer

arbey-

arbeyden souder maten / grouwelijc aen te sien / dat oock sommighe die het ghesien hebben / verschrickens ende vreesens haluen ghestoruen zijn.

Dese Cometen heeft de voornamelijcke ende Schrift veruaren Astronomus eñ Theologus Petrus Treutzer / voortijts des wijdt beroemden Astrologi M. Johannes Liechtenbergers Discipel/wt ghelept na zijnder Const eñ schriftelijcke wijs hept/ die wel te lesen is. Sommighe houdent voor een teecken des laetsten daechs/ ende eens grooten bloetverghietens / dat dan schoon daghelijcx in swanck gaet, eñ alder eerst recht gaen sal / nae de Prophecie Christi / Luce xxj. Matth. xxiiij.

Van Coninck Ferdinandus Crooninghe.

Con. Ferd. tot eenen Coninck in Bemen gecroont.

OP S. Matthijs dach int xxvij. iaer / is Coninck Ferdinandus tot eenen Coninck der Bemen ghecroont ghewordenen. Daer nae zijn Huysvrouwe / des Coninck Dochter van Hongherien/op den naesten dach daer nae/ is tot een Coninginne van Bemen gecroont. Daer na terstont is Coninck Ferdinandus teghen Graue Hans van Veyuoda in Hongerien ghetrocken/ veel steden/Sloten ende Lantschappen gewonnen. Doen is Marcgraue Casimirus vã Brandenborchs Ouerste Velthooftman gheweest/ ende terstont daer na ghestoruen. Doen heeft in October daer na des seluen Jaers Coninc Ferdinandus te Ouen eenen dach aen ghesept/ daer in hy Coninck van Hongherien gecoren is/ ende den dach der crooninge op S. Simon ende Judas te Stoelwittenberch voor ghenomen ende volepnt.

Hertooch van Bruynswijck.

Tocht des Hertoochs van Bruns. in Italien.

DE Hertooch van Bruynswijck trock wt beuel der Keyserlijcker Maiestept in Italien/teghen de Venegiers / met duysent soo wel gheruste Peerden / dergelijcke gheen menschelijcke ooghe en soude opt ghesien hebben. Den meesten deel Kurisers / Peert ende Man enckel yser ende Harnasch / maer sy en hebben gheen Vianden ghesien / ende quamen doch weynich wederom. Want God Crijchde met haer / den welckẽ sy niet en mochten wederstaẽ / ende storuen inden wttoch ellendichlijck / int velt / Dorpen / op de straten / in huysen / ghelijck de Duyuen vlieghen/ so geringhe can God alle ghewelt verstooren. De Hertooch en quam nauwe daer af/ende met seer weynich Peerdẽ weder te Lande / sommighe segghen / niet festhien onder duysent. Int Jaer M.D.xxviij.

Doodelijcke Sprinchanen.

Doodelijcke Sprinchanen/ Anno 1527.

IN Januario/alsmen schreef M.D.xxvij. heeft eenen grouwelijckẽ Wint wt Turckien groote scharen der Sprinckhanen in dat Conincrijc Polen gheworpen / die groote schade / Menschen ende Beesten aen ghedaen hebben. Sy zijn grau ende goutverwich met vier vlueghelen gheweest.

Drie Sonnen in twee Reghenboghen.

Drie Sonnen in twee Regẽbogẽ.

ANno M.D.xxvij. op den seuenthiensten dach des Herfts / zijn ghesien drie Sonnen in twee Reghenboghen/besloten aen den Hemel/ voor dat ghebercht by Kauf beyeren / ende de twee hoecsonnen zijn tegen de middelste Sonne root/ende tegen den Regenboghe geel gheweest/ int midden doortrocken met een witte strale oft stroom / eñ den binnensten Regenboge is so geel onder ende bouen in zijnen schijn geweest/dat hi te sien onlijdelijcker is geweest / dan de Sonne. Eñ buyten beyde de Regenbogen is eenẽ stroom oft wederschijn gelijck gheuerwet als eenen Reghenboghe / maer met den schijn verre te bouen gaende den Regenboge/gestaen. Wat dit bediet/ weet alleen God/ende wien hijt openbaert.

Haghel ende onweder.

Haghel ende onweder An. 1528.

INt Jaer M. D. xxviij. is op den dach Petri ende Pauli om den Vespertijt/ so grooten haghel ende onweder te Augsborch/tot in Beyeren streckende/haestelijck op ghestaen ende aen ghevallen/dat veel besorcht hebbẽ/ de stadt eñ lantschap soude te gronde onder gaen. Het heeft seer na by een vierendeel van een ure geduert / groote merckelijcke steenen geslagen met cracht / als oftmense wt een bussche hadde gheschoten/ daer door onghehoorde schade/ in Coorn / vruchten/ boomen/houten/eñ by na alle glasen in de stadt/ wat niet vermaect ghewordenen is / aen ghedaen ende gheschiet is.

Disputacie te Bern des Sacraments haluen alder meest gehouden.

Disputacie te Bern gehouden.

DOemmen schreef 1528. hebben die van Bern in Switserlant een opentlijcke disputacie gehouden/eñ aldaer besloten tegen de lijffelijcke/ wesentlijcke tegẽwoordichept des Lijfs Christi int Sacrament/eñ een ordeninge ghemaect/met afdoeninge der Beelden/schilderie/ eñ Altarẽ in de Kercken/ gelijck zijt voort aen in hare landen houden wildẽ/ in saken den gelooue aengaende.

Nederual eens grooten waterstortinghe ende Diluuie.

Diluuie eñ stortregen/ An. 1529.

ITem om Viti/int Jaer M.D.xxix. doẽ quam soo grooten water van eenen reghen twee dagen/ dat desghelijcx by menschen ghedachtenisse noyt ghesien en was. Het is aen sommige plaetsen so onuersiens aen ghelooppen/ dat hem de lieden op dat velt nauwe wt de huysen en hebben moghen ontlooppen. Het dede merckelijcke groote schade aen Hop ende Gerste / ende voerde aen sommighe plaetsen gheheele huysen met beesten ende lieden wech. Een kint heeftmen te Heydelberch in een wieghe aen gheuanghen/ ses mijlen onbeschadicht ghedswommen vonden.

Hans Thoman van Absberch.

Hans Thoman van Absberch.

IN dese tijden heeft dat geheel Rijck ende verbont/oock een viant ghehadt eenen Edelman Hans Thoman van Absberch / met zijnen aenhanck/de welcke dat Rijc by thiẽ Jaer becrijcht/ eñ int xxxj. Jaer in den wtganck deser Cronijcken noch gheen eynde ghehadt en heeft / de selue hieuwe sommige de handen af/sommige nam hy gheuangen/ende sette groote Heeren ende Coopliedẽ bysonder groot verdriet toe / ende dede dat Rijck veel plaghen aen. Wt welcx hoop vier om Heydeken gheuanghen werden / ende na langhe martelisatie int Jaer M.D.xxix. onthooft.

Anno M. D. dertich is hy eenen Turck in Marcgraue Jorgius van Brandenborchs Hof aen gecomen / ende dese heeft op hem int velt gestooten. Men weet niet wt wat oorsake dat hy hem heeft laten voort trecken/by auontueren en heeft hy hem niet ghekent/ maer heeft nochtans daerom gheuanghen ghelegheen.

Aelbrecht Durer/Schilder te Nuerenborch.

Aelbrecht Durer schilder eñ constenaer te Nuerenb.

INt Jaer M. D. xxviij. is in de goetweke ghestoruen/de veel constelijcke/ in alderley constẽ/ veruaren constenaer Aelbrecht Durer te Nuerenborch / een man vol consten / desghelijcks de werelt nauwe ghedraghen en heeft / soo dat vele ghelooven / dat Zeusis/ Apelles/ Parasius/ ende andere in Cronijcken/vernoemde Schilders/ zijn eenen spot teghen hem gheweest / alsulcken vin-

vinder van Consten/met trecken/schilderen/steken in hout/Coper/conterfeyten sonder verwe/ eñ met verwe/ so dat hem niet met allen voor en stont/ ende zijns gelijcken met constelijcker hant niet en leefde/ ende by na niet met allen en was/ daer af hy niet een groot deel en wiste. Daer toe aenslaende/bouverstandich/die alle ghebou/getimmer/Pasteyen/ende geweldige Bolwerckẽ/ vanden gronde op wiste aen te geuen/ wt rechte Conste. Ende alderley Slachordeninge/Crijch/Heyrlegers/Stedẽ/menschen/Dieren/ghebou/Lantschappen/voor de oogen wist te stellen/als oftment leuendich sage. Ende des Cirkels was hy sulckẽ Meester/ dat hy de leden des menschẽ/ ende van alle dingen/rechte/ groote/lengte/dicte/ breyde / wat den Cirkel afdeylde / daer af hy een wonderlijck Boeck/doch onuoleynt / achter hem heeft gelaten/dat van zijne wetenheyt treffelijc betuycht. Somma/ daer is geen vrye Conste / welcke de hant heeft wt gheeyscht / daer af hy niet een deel en heeft gheweten/ heeft hyt anders niet al geconnen. Want hy in veel Consten/ veel / Ja alle zijn tijtghenooten te bouen gegaen heeft / oock alle die voor hem gheweest zyn. Hy heeft oock de rechte perspectiue so wel geweten/ dat hi der Geometrij wtmetinge oft wtrekeninge der Aerden/ende Arithmetica rekenconst een Meester niet onbehoorlijck ghenoemt en mocht werden. Syn Boecken ende schilderie heb ic gesien ende eens deels ghelesen.

Een nieuwe plaghe/roede/ ende Gheessel Gods/de sweetende siecte genoemt/oft het Enghelsche sweet.

Een nieuwe plaghe/ het Engelsche sweet genoemt.

OM de Herfst Mis / Merckt te Francfort int M.D.xxix. Jaer / quam wt verdiende sonde ende behoorlijcken toorne Gods / een onghehoorde/nieuwe/verschricklijcke plaghe ende cranchept/ de welcke men de Enghelsche cranchept noemt. De selue doorcroop by nae dat gheheel Lant/daer aen veel duysent menschẽ gestoruen zyn. God wil ons te kennen geuen/de oorsake vã dese zijn Roede/ op dat wy de wel verdiende Roede met aflegginghe der oorsake/afbidden ende afweynden.

De menschen met dese plage beswaert / lagen sommige vierentwintich uren / sommighe minder/weynich daer ouer die daer aen storuen/wie vierentwintich uren leefde/die quam ghemeynlijck op. De cranchept druckte de menschen al in eenen diepen slaep/ so men hem dan niet dẽ slaep en behinderdẽ met rollẽ/ pitsen/herwaerts ende derwaerts te legghen draghen/ende al met hem aenvatte / op dat hy niet en ontsliep / anders soo sterf hy inden slaep/ende versliep zijn leuẽ. Daer om wie dat ghenesen wilde/die moest den slaep in alle manieren behindert werden. Ende anders veel ander meesterie is terstont van velen daer toe bedacht geworden. Doch hielden vele/ wie dattet totter doot aen quam / die en mochtmen niet helpen.

Doctor Theophrastus van Hoghenheym/ een Phisicus / natuerlycke dingen constenaer / ende Astronomus/der Sterren/of des Hemels loop Constenaer.

Theophrastes vã Hoghenheym/ Doctor der Medecijnẽ teghen alle ander.

ANno M.D. xxix. is de voor genoemde Doctor te Nuerenborch ghecomen / een seltsaem wonderlijck Man. Die vast alle Doctores ende Schrijuers in Medicinis verachte. Auicennam soude hy verbrant hebben/te Basel in een opentlijcke Vniuersiteyt/eñ alleẽ bi na tegen alle Medicos is/met zijne Receptẽ/Indicijs/Medecijn/ eñ veel contrarie verstants met velen hielt. Des seluen practycke by na teghen allen is/ gelijc formich een ander Lucianus.

Dieren tijt int Jaer M.D.xxix.

Dieren tijt Anno 1529.

EEnen dieren tijt ende haestelijcken hongher brack aen int Jaer M.D.xxix. terstont na den Oogst / niet alleen in ghebreck des Broots/ maer in alle dinghen quam een haestich opclimmen ende een verschricken int volck/ dat de Lieden by noch hebbende dinghen wilden vertwijfelen. Dat pont boters quam om eñ in Nuerenborch op xiiij. eñ xv. in Swauẽ eñ Beyeren voortijts noyt ghehoort/ op xviij. Penninghen. Dat Coorn inden Somer van twaelf Pont terstont op xxxviij. ende tot inde veertich. De Gerste op ses Gulden. De Wijn op achthien ende xx. Penningen. Ende en was niet / gelijck te voren somtijts/den dierẽ tijt alleen int Broot/maer in alle tghene dat de mensche eten ende ghebruycken mach/dat te voren noyt en is ghehoort. Eẽ mate souts ghalt te Nuerenborch drie Pont. Een pont Cruyts drie Floren.

Men seyt oock/ daer is sulckẽ Lantshonger/ buyten Crijchs noodẽ geweest/ int Jaer M.D. xxviij. te Venegien ende haer ghebiet / dat sommighe hondert menschen van hongher ghestoruen zyn / ende sommighe gras ende Aerde hebben gheten/ gelijc de Beesten/eñ int M.D.xxix. Jaer noch geduert. Daer door menich mensche by na vertwyfelde / haer handen na den Hemel op geworpen hebben / ende clagelijck gedaen/so dat sommige daer wt in ons Lant hebbẽ geloopen/in Swauenlant/om Olms / Lauginghen/ ende by duysent zyn tot Straesborch ghecomen al half honghers doot. Die heeftmen om Gods wille altemael in een Clooster eñ Gasthuys gedaen/ende wt gemeyner Cuekenen eenen langen tyt gespijst/der welcker vele/ so gheringhe als sy hebben begost te eten/ ghestoruen zijn.

Item in Beyeren ist noch dierder gheweest/ Item aenden Rijnstroom/Switserlant/bysonder in Lothringhen ende daer achter/so dat seer veel den hongher heeft om ghedreuen/eñ bi acht oft neghen hondert alleen te Straesborch zijn gecomen/vã hongher versmacht ende half doot. Die heeftmen aldaer op ghenomen/ eñ den winter ghespijst.

In desen Winter galt een Malder oft Schap Coorns/dat is eenen Sack vol/vijf Gulden. Eẽ pont boters achthien eñ tot inde twintich swerte Penningen/ ende was eenen dieren tijt in alle dingen. Dat naetste Jaer daer na liet hem alle dinck so wel aen/dat een yegelijck een hope hadde van eenen ghelucklighen tijt / ende alle dinck wiesch wel ende was eenen goeden Somer ende een goet Jaer. Maer niet met allen en wert dies te beter geluckende/maer alle dinck sloech op/so datmen tasten moest/dattet Gods hant is/ende dat spreecwoort waer te zijn / wanneer eenẽ dieren tijt sal zijn/so en helpt niet met allen / al waren oock alle Berghen Meel.

Den Crijch vanden grootmachtighen Sophi/Turck ende Soldaen van Alkeyro int Oosten geschiet/ende van der Turcken Victorie eñ inneminghe Egipten / Judee ende Jerusalem/met veel ander Landẽ.

Hoe dat de Turc Asiã eñ Orientẽ becrijcht heeft.

ANno M.D. xvij. wert de Turck Zelem van dat groote gheslacht Otthomannorum/ om dat hy den Soldaen gheen ghelooue ghehouden en hadde / verdreuẽ ende benaut. Doen dacht hi dat ghewelt hem aenghedaen te wreken/ ende stercte hem met groot gemoet/eñ ouergaf zijnen soon Abbel dat Keyserdom eñ Croone in Turckien met alder verkiesinghe / ende ruste alleen ses duysent te Peerde teghen den Soldaen. Daer onder was de Turck selue Hooftman des geheelen Heyrs/alleen hadde hy inden voordraf eenen

eenen Hooftman in eenen byſonderen Ruyters Toch / ende thiẽ duyſent te voet. Hy voerde ooc met hem wt/bouen drie hondert hooftſtucken ende Veltgheſchut. Alſo trockenſe ſnel onafgheſeyt/onuerſienlijck eenen verren wech in dertich dagen in des Soldaens Lant/bernende ende belegerde een ſtadt terſtont/ende wanſe in drie dagen met ghewelt / ende ſloecht aldaer altemael doot/wat adem hadde.

Daer nae troc hy voor Antiochiam / eñ namſe oock op den achtſten dach Octobris terſtont in. Vã daer na Alepo/aldaer verwachte de Soldaen zijnder met een groote heyr/ende traden te hoop. Doen viel de Turc alder eerſt voorts als dat geſchut was af gegaen/dat wel trefte in zijn heyr/eñ vielen daer op met Viantlijcken gemoet in haer / datſe verſcheurt zijnde inde vlucht gheſlagen werdẽ/ de Soldaẽ wert inde vlucht achterhaelt / eñ met acht Hooftmannen verſlagen/ doen quam eerſt de vlucht met macht in alle dat volck / doen trock hy na Alepo in / daer vant hy veel ſiluers ende gouts/ alſo dat hy zijn volc beſolde/ende oock rijckelijck begaefde.

Den Turc wint Damaſcum/ Iudeam eñ Ieruſalem.

Na drie dagen trockenſe vã daer na Damaſco/die wonnẽſe terſtont/niet ſonder wederſtant/ eñ bleuen aldaer twintich dagen. Daer na brac hy op met zijn volck na Ieruſalem toe/eñ want altemael ſonder wederſtant/ wat hy aen greep/ want zijn verſchrickinghe was in alle man/ hoe wel dat volc eenen anderẽ Soldaen verkoos eñ op wierp. Iudeam wierp hy terſtont onder hẽ/ eñ wan dertich goede ſteden/onder andere oock Ieruſalem. Hy trock tot dat heylich Graf/ende liet daer altemael afwerpen/dat den Soldaẽ gemaect hadde/eñ begeerde aldaer te ſien der Chriſtenẽ/Miſſe / Godſdienſt/eñ ander Ceremonien vanden Broeder S. Franciſcus/dat behaechde hem ſo wel / dat hy haer xx. duyſent Aſpri ghaf/ ende oock den Broederen maecte / twee duyſent Ducaten Iaerlijcx Cijns / om datſe dat Graf Chriſti bewaerdẽ / ende liet ooc in alle de werelt wt ſchrijuen ende roepen een ſeker Geley tot dat heylich Graf. Ende en ſoude op dat Lant / een yeghelijck tot Ieruſalem toe niet meer betalen/ dan twaelf Aſpri oft Groſſen.

Nv nae thien daghen trock de Turck van Ieruſalem op den xxiiij. dach Ianuarij na Alkeyro / ende beſette de achter ghelaten ſteden met Ratzen ende Stradiothen/ daer en tuſſchen wilde hy ſien dat Graf S. Katherina op den Berch Sinai vier dach reyſen van Ieruſalem gelegen/aldaer liet hy dat graf openen/ eñ heeft ghesien dat onuergaen Lichaem S. Katherina (ghelijck als ſy ſegghen) als oftſe eerſt ouer een ure gheſtoruen waer. Doen dede den Turck na zijne ghewoonheyt/zijn ghebet tot God. De Ordens Lieden aldaer ſchenckte hy vier duyſent Seraffi in gout.

...e Turck ...et hy Sin- ... Katherÿ- ...n graf.

Alſo ruſte hem de Turck met veerthien duyſent Kemelen alleen met Prouande / om door de Woeſtijne met zijn volck henen te trecken/ende bouen duyſent ende vier hondert Kerren met Geſchut/Tuych/Puluer/Tenten/veel Peerdẽ/ Kemelen ende Lieden ſtoruen onder wegen van der Woeſtijne ende ongheſchickelijckheyt des Lants weghen.

So quamenſe nv op den ſeuenthienſten dach wt / daer gaf hem voor / des nieuwen ghecoren Soldaens volc ende Mammalucken/doen wert des Turcx volck moede/mat/ende by na van de wreetheyt des weechs verlegen.

Als haer nv de Keyſer wat verſaecht ende trooſteloos ſach / ſo trooſte ende ſprac hijſe ſelue een herte in/ende traden te ſamen op beyde zijdẽ in eenẽ ſtrijt/ de welcke eenẽ nacht eñ dach duerde/ maer nochtans ſloech den Turck den Soldaen inde vlucht/ſoo dat hy met vier duyſent te Peerde ende te voet nauwe daer af quam.

Daer na lach de Turc na deſe ouerwinningẽ vier dagen int Velt ſtil/ende monſterde zijn volc weder / doen beghaf het hem / dat hy niet meer dan xxxvi. duyſent mannẽ verlorẽ hadde. Maer den Soldaen ſonder getal/ byſonder wt de Moren/ doch werdenſe van beyde Partien gheacht ongheuaerlijck/bouen hondert mael duyſent ende twintich duyſent.

Voort daer nae reet den groot-machtighen Turck op den vijfſten dach zijnder aencoemſt ende belegheringhe tot Alkeyro in/ met grooter triumphe/den ſeluen trock alle dat volck ter eeren te gemoet/met groot roepen / deſe ſoude zijn een Keyſer alder werelt/ om te verloſſen de ſtadt Alkeyro van de hant der vercochten (want de Slauen/ dat is/de vercochte Knechten / Mammalucken ende vreemt volck / was ſoo veel tot Alkeyro / datſe de Inwoonders ouerweldichdẽ ende regeerden) ende ghe leyden hem tot op de Merct/daer wert hy in eenen gulden ſtoel geſet/ ende hem veerthien ſluetelen ouer ghelevert van de ſtadt/ende brachten hẽ daer toe xxij. Kemelen met enckel gout eñ ſiluer wel geladen tot een geſchenck. Doen liet de Turck wt roepen by de pene des leuens / ende verbieden by Lijf ende goet gheenen menſche ſchade te doen.

In middelder tijt viel oock de groote Sophi Coninck in Perſia/den Turck in dat Lant/ende met ſtadighen aenloop ende ſchermutſingen/beſwaerde hy de aenſtootende Landtpalen des Turcx in Natalia.

Doen liet de Turck toeruſten vijftich Galleyen/tſeſtich Battel/eẽ Naual/vier Barcie/ om die tegen den Sophi vã Conſtantinopolẽ te voeren/in wille door dat lant Seruiam/Albaniam/ eñ Boſnam te treckẽ/ voortaen in den voortoch ſchickte Abbel des Turckſchen Keyſers ſoon thien duyſent te Peerde/ indẽ voortoch/ die ſouden den aenſlach Sophi keeren.

Ruſtinghe des Turcx teghen den Sophi.

Maer de grootmachtighe Sophi/vinck haer altemael/ende lietſe dooden / ende twee daer wt villen. Maer niet lange daer nae wentelde den cloot des gheluc om/ ſo dat de Turck den Sophi wt zijne Lantpalen ſloech / niet met cleyne nederlaghe der Vianden. Doen vloden ende vielen vijfentwintich Turckẽ/die aen dat Hof des grootmachtigen Sophi gheweeſt waren/beſolt ende wel ghehouden met machtighen ſchat van gout ende ſiluer.

Victorie Sophi tegẽ den Turck.

So veel heb ic ſchriftelijck mogen aen comen van deſen Crijch wt eenen Brief / Paus Leoni de thiende toe gheſchreuen / maer de Schrijuer bekent den Paus opentlijck/ hy heeft het alleen ouerloopen/ende onder duyſent ſtucken niet een gheſchreuen.

Nv hebbe ic van deſer treffelijcke daden daer in de Turck ſoo veel Coninckrijcken / Landen ende Lieden vercreghen heeft / niet meer moghen weten / dan dat hy den machtighen Soldaen van Alkeyro gheheel verdreuen / ghedoot/ ende wt gheroept heeft/ende zijn Conincrijck in zijn plaetſe Keyſer beſeten. Van de machtighe ſtadt Alkeyro / willen wy oock eenmael op een ander plaetſe hooren.

Laetſte belegeringe/ſtorminge ende ouerwinninghe der ſtadt Ouen in Hongherien/ vanden Turckſchen Keyſer/ooc zijn ruſtinge/ſchattinge/volc eñ wttoch van Conſtantinopolen.

DOenmen ſchreef duyſent D. xxix. Iaer is Soldanus Solimanus / de derthienſte Turckſche Keyſer in groote ruſtinghe ende oproer teghen alle Chriſtelijcke ghenoemde Natien geſtaen/in voornemẽ eñ wille/ om de Chri-

ſtenheyt / ende voortaen de Duytſche Natien te bedwinghen ende onderdanich te maken.

Alſoo nae dat hy in alle zijn Coninckrijck een ſchattinge/welcke groote ſomme niet wel te noemen en is/ontfangen hadde. So heeft hi te Conſtantinopolẽ/in Bulgaria/Orzechano/ende Coliaceo / etc. alle zijn ruſtinghe ende Crijchſvolck inde veertich duyſent ſterck te Peerde ende te voet lichtelijck op ghebracht / ende tot ontrent drie hondert Buſſen op raderen / enckel Veltgeſchut/oock met thien Hooftſtucken. Oock ontrent vier hondert Schepen altemael wel geruſt. De Schepẽ ende Kemelen met Crijchſruſtinge/ Prouande/ Puluer / Steen/ ende alle nootdruſt wel geladen/ende xxij. duyſent Kemelen/daer op hy Meel/voeder/ende Harnaſch gheuoert heeft.

Ruſtinghe eñ toch des Turcks tegẽ de Duytſchen.

Met deſe voornoemde ruſtinghe / ende Heyrs macht is hy te Conſtantinopolen wt getrocken/ tijtlijck in der Lenten tijt. Maer hy en heeft om t'onweders wille zijnẽ aenſlach niet mogen volbrengen. Want zijn voornemen was inden hoogen Somer ons te verſchijnen. Als hy nv ſtracx op Hongherien door Griecx Wittenberch troc/ ſo heeft hy wederom / van des onweers weghen ſommige Maenden ſtil moeten liggen / oock om dat voeder int Velt/van des bouen maten grooten ghetals weghen der Kemelen eñ Peerden/ te verwachten / ſoo onthielt hy hem achter Griecx Wittenberch inde Philippiſche Woudẽ/ om die Walachie aldaer zijn volck te vergaderen.

Als hy nv ouer de Saw in Hongerien quam/ ſo hadde hi met Vayuoda eñ ſommige Biſſchoppẽ zijn practijcke eñ kenniſſe/ dat hy op dat naeſte voor Ouen ruete met alle zijne macht/ dergelijcken geẽ leuendich menſche opt geſiẽ en heeft.

Nv dat Slodt te Ouen was wel met een hant vol lieden tegen deſen gerekent/ beſet/ te weten/ met vier Vaenkens Knechten / ende en waren niet ſo veel Mannen oft enckel Perſoonen sterc/ als de Turc duyſenden/noch heeft hy/als hy begoſt te ſtormen ende te ſchieten / elf gheweldighe ſtormen daer voor verloren / ſoo dat hy meynde dattet enckel Duyuelen int Slot waren. Maer als de Knechten moede ende mat waren / eñ ooc niet meer Prouande ende nootdrufts en haddẽ/ maer ghebrec aen Puluer ende alle dingen/ ende ooc dat groot ontallijc volc voor oogen ſagẽ/die haer wel op eenmael ghegeten hadden/ waert datſe hadden gecooct geweeſt / oock geen hulpe van niemant en hoopten / ſo hieldenſe met den Turc ſprake/ende gauen de ſtadt ende dat Slot op / ſo veel haer dat leuen te ſparen/ende een ſeker Geleyte te geuẽ met harẽ Harnaſch eñ geweer te paſſeren/ ende af te laten trecken toe gheſeyt werde. Dat gheſchiede terſtont / maer ten wert niet gehouden. Alſo troekenſe op haer toe ſegghen met haer Harnas ende geweer af. Als ſy nv door drie vaſte Poorten moeſten int Samath Hof/ ſo lietmenſe door de eerſte trecken / inde ander viel een Rot daer in/ende ſo voort de andere in haer/dien bondenſe den Deghen af/deſe namenſe de Spieſe / Harnaſch/ Schilden / ſtieten nv drie nv vier daer henen in eenen hoeck/ ende doorſtakenſe.

Ouē op gegheuen op ghelepde eñ vryheyt den Turc/maer gheen ghelooue ghehouden.

Maer als ſy nv door de derde poorte / tmeeſte deel ſonder geweer quamen in dat Samath Hof. Daer ſtonden drie geweldige hopen voor haer/ daer door ſy moeſtẽ trecken. Als ſy tuſſchẽ haer quamen/ſo viel des Waſchen hoop in haer/ ſloegenſe eñ hieuwenſe in ſtucken/ſo dat van de vier Vaenkens niet ouer ſeſthien daer af en quamen.

Beſt ende Ouen heeft de Turc in.

Als nv de Turck Beſt ende Ouen gewonnen/ in hadde / doen trock hy ſtracx voor Weenen in Ooſtenrijck/daer af de omliggende Lantpalen/ als Steyr/Kerntẽ/etc. niet weynich en verſchricten. De burghers te Weenen vloden haer vrouwen eñ kinderen/ der welcker veel den Turcken inde handen quamen/eñ werden altemael doorſteken/in ſtucken ghehouwen/al watſe van wijf ende kint aen quamen/de knechtkens geuangen oft oock ghedoot/watſe ouer mochten.

¶ Laetſte beleghheringhe der Stadt Weenen in Ooſtenrijck / eñ hoe dattet vergaen is met de Turckſche Keyſer / een claghelijcke eñ warachtighe Hiſtorie/ Anno M. D. XXIX.

Belegeringe der ſtadt Weenen in Ooſtenrijc van den Turcken/ Anno 1529

OP ſinte Matheus dach den ſeſſentwintichſten September / heeft de Turck Weenen met twee duyſent lichte peerden laten berennẽ/ van Turcken/Tarteren/Huſſiten/Stradiothẽ/ witte Ruſſen oft Moſcobiten. Eñ alſoo terſtont daer op haren Leger op geſlagen/dach eñ nacht gheſchanſt/eñ hebben alſo haren Legher ſonder op houden toe ghericht ende beueſticht.

Op den xxij. dach Septembris hadden die vã Weenen ghebreck aen hout / ende beghoſten de Voorſtadt af te breken / om met dat hout hare Bolwercken ende Blochuyſen te beueſtighen. Maer als ſy ſo grouwelijck ouervallen werden/ ſo brandenſe ſelue de Voorſtadt wt. Des daechs verbranden oock de Turcken dat Cathuyſers Clooſter daer voor.

Op den xxiij. brandenſe de ander voorſteden/ die rontom om de ſtadt laghen / inden gront af. Terſtont daer nae hebbenſe de ſtadt Poorte vergrauen/Bolwercken gemaect/ ooc hare ſchantſen teghen dat water/alſo/ dat drie groote voorſteden verbrant werden / dies hem eylaeen veel arm volcx beclaecht.

Op den xxiiij. dach Septembris hebben des Turcx Naſſeren ſchepen den Thabar belopẽ/de Brugge afgeworpen/met alle hare toe behoorte verbrant/ende alſo de Donaw aldaer in ghenomen ende beleghert.

Op dẽ xxv. dach Septembris zijn de Ruyters te Weenen onder de Vianden geuallen/ende met haer een ſchermutſinghe ghehouden.

Maer als ſy ouerweldicht zijnde/ inde vlucht vanden Huſſiten gheſlaghen waren/ ſo zijn daer ſeuen gheuanghen doorſteken.

Op deſen dach en werden niet alleen de Boeren om de ſtadt/Wijf ende kint/ maer ooc de arme Franſoyſen in S. Marcus Gaſthuys verworcht / ende gheheel niemant verſchoont / wie datſe aen quamen die moeſt het hayr laten.

Op deſen dach trocken tot om negen oft thien duyſent menſchen wt Weenen/als Wijf / Kint/ Ordens Lieden/ Monickẽ/Papen/ Nonnen/ by vijf duyſent te voet/ bouen vier duyſent met Haue ende goet te Schepe/als vluchtighe/met ſulcken Jammerlijcken wandelinghe ende geroep/ dattet eenen ſteen mocht ontfermt hebben. Dat quam altemael den Huſſiten inde handen / de welcke ſy altemael Jonck ende oudt verworchden/ende van dat goet beroofden.

Tyrannie der Turckſ Huſſiten.

Op den xxvi. dach leyden haer des Turcken Buſſchieters / de Janiſcher ghenoemt / ſeuen duyſent ſterck/in de mueragie/der af ghebrande Voorſtadt/alder eerſt aen der ſtadt Muere/ende maecten gaten door de muer/ om dat ſy haer geſchut van haken/ Valckenetten/ eñ hantroeren/ daer in mochten oprichten. Als hẽ alleen een in de ſtadt liet ſien/ende voor quam/ ſo wert hy geſchoten / want pimmers wel dertich of veertich erghens hondert roeren op een gat waren toe ghericht/ſo dat hem niemant en dorſt laten ſien/ daer mede was haer de were op de muere genomen/ſo dat ſy daer buyten by na vry om gingen/ ghelijck aen de muere.

Op den xxvij. dach Septem. wert den eerſten alarm in de ſtadt / daer ſy wel xx. duyſent ſterck in laghen/ maer niet met allen en wert daer wt ghericht.

Op den xxviij. dach September als ontrent

Achthien stormen de Turcken voor Weenen eñ Ouē verloren.

sesthien Leghers rincxwijse om de stadt waren/ ende so eenen gheweldigen heyrleger daer voor hadden geslagen/ vant Weener Wout aen/ drie mijlen lanck/tot aen de stadt. Diesghelijcx op de straten teghen Ouen eñ Presborch toe/ wel vier mijlen lanck/ daer af ongheloofllijck te segghen is. Oock hadden de Hussiten ende Ruyters de Donaw beleghert ende in ghenomen twee mijlen bouen Weenen/ teghen ons tot ontrent Calenberch/soo dat nae de stadt noch daer af/ niet met allen comen en mocht.

Op dē negenentwintichstē dach/ gaf de Vitzdum ouerste prouant meester een yegelijck rodt eenen leuendighen Osse/daer toe een nootdruft souts/soo dat gheen ghebreck aen prouande en was/principael aen wijn ende broot.

Veel alarmē eñ aenstoots der stadt Weenen van dē Turc beleghert.

Op den laetsten dach September/ moest een yeghelijck Velt-schrijuer zijn quartier inuentieren/wat voor wijn/coorn/meel/vleesch/sout/eñ smout voor handen was.

Op den eersten dach October begostmen een rodt acht brooden te geuen/ vijfthien achtendeel wijns. Doen en conden de knechtē/des stercken wijns ongewoon/ haer voor dronckentheyt niet wachten/eñ moestmen haer de prouande na drie dagen minderin/eñ vijf achtendeel af brekē. Itē twee brooden/daer af een twee pont woech.

Op den tweeden dach October quam daer eenē alarm/so dat sommige tot de Schottē poort wt vielen onder de vianden/ende bleuen by dertich doot/het meeste deel Christenen.

Op den derden October begosten de vianden met alle ghewelt te grauen ende te schieten.

Alarm te Weenen.

Op den vijfsten October hadmē twee alarmē des daechs/ des grauens eñ stormens haluen/ maer daer en wert (God heb lof) niet wt gericht.

Op dē sesten October zijnder achtentwintich vaenkens te Weenen wt geuallen door de Sout poorte/ ende souden de vianden wt de voor stadt stootē/maer sy moesten haer terstont weder keeren/ van des seer grooten voordeels der Turcken weghen. In haer wederkeeringhe werdender veel ghewont/ ende der stadt water-grauen ghedronghen/ende en conden ooc nau in de stadt gecomē. Op desen dach begost de viant te springhen/tot in de veertich boghen/ des muers daer neder/eñ de liep den gheweldighen storm aen.

Op dien dach quam de viant soo nae/ dat de knechten met helbardē de vianden van de muere af dreuen/ ende bleuen ooc den seluen dach altemael in het gheweer staen.

...storm der Turcken voor Weenen.

Op desen dach verloormen in de stadt met den storm ende wtval ontrent hondert ende vijftich mannen/ hoe wel sommighe meynden meer dan twee hondert.

Also trockē sy weder af/ eñ maectē ontrēt vijf uren weder eenē alarm/ met so crachtigē schietē eñ grauen/ dattet wel eenē storm gelijc sach. Itē ontrent te twaelf uren inder nacht/ alsoo dat de knechten den gheheelen nacht in de ordeninghe staen moesten/tot ontrent acht uren toe.

Dē vij. October tusschē viij. eñ ix uren begost wederom eenē alarm/ twee blochuysen branden de vianden by schoonen daghe af wt de mueren.

Den viij. October haddē sy ooc eenen alarm.

Storm ende alarm te Weenen.

Item op den negendē dach vroech weder een/ terstont ontrent negen uren weder een/ die verginc terstont. Ontrent te drie uren begost hy wederom geweldich te schieten tot eenen storme/eñ wierp een merckelijck stuck van de mueren in/ ende greep dē storm op twee plaetsen aen/ maer en beschicte niet met allen. Dat dede hy ten derdenmael. Op desen dach nam men hē met dat tegengrauē acht tonnē poeders/die hy om te springhen ghelept hadde. Op desen dach verloormen in de stadt de meeste knechten/ die ghescoten/ doot inden storm bleuen. Op desen dach vincmē twee verspieders ende hinckse.

Op den thiendē October maecten sy noch een Grauē aen de schuttinge eñ borstweer/ so dat de viant noch eenen muer te winnen hadde. Daer na inder nacht ontrent te vier uren/ maecten de vianden wederom eenen alarm/ so dat een yegelijck in de ordeninghe/des storms verwachte.

Op den elfsten dach begost hy weder te springhen/ datmen hem met tegen grauen keerde/ so dat hy niet meer dan een stuck der mueren in en wierp/ eñ de ondersette muer versloech hy acht pionniers/ daer op liep hy weder eenen storm aen/aen twee plaetsen.

Gheweldighen storm des Turcx voor Weenen.

Op den twaelfsten October wierp hy weder by twintich vackeelen der muerē daer neder/ eñ trat daer op eenē storm aen/ maer en richte niet met allē wt. Daer voor ontrent een ure/ maecte hy ooc eenē alarm. Hy dede hem met twee hoopē daer aen/die sloech hy met coluen eñ hamers tot den storme/ maer sy en woudē niet daer aen. In de seuenste ure maecte hy wederom eenē alarm/ die verginck ghelückelijck. Wat voor Turcken aen de stormen om quamē/en was diē van Weenen niet moghelijck te weten/want sy sleypptense by der nacht wech/ende groeuense.

Wederom alarm te Weenen.

Op den vierthienden October hadden sy des daechs wederom drie alarmē/ontrent seuē urē/ ontrent te twee uren liep hy eenen storm aen by eenen ghesprengden eñ in gheslagen muer/ daer werden veel pionniers met pijlen ghescoten. Daer na ontrent te elf uren stac hy zynen Leger aen/ ende wierp veel oude onnutte Boeren ende Papen daer in/ de stercke nam hy gheuanghen. By duysent gheuangen vrouwen liet hy in stucken houwen/sommighe voerden sy met stricken aen den hals ende lijf aen ghebonden met haer wech/ende trock also van den Leger af. Op dien dach werden twee knechten ghehangen/ die lieten de andere knechten in de ordeninghe staen/ des storms verwachten/ende sy saten in eenen kelder ende droncken wijn.

Voort so merct ooc/dattet noyt meer gehoort en is/dat dē verloren hoop/ so verre van den gheweldighen hoop ghegaen heeft. Want de Hussiten/Stradiothen/ ende Tartaren hebben by elf mijlen vanden hoop om ghecloopen/ der welcker verschricken in alle man was/ also/ dat op sommighe plaetsen een Husser neghen Boeren in een velt onder eenen hueuel vant stekē/die dat hooft in de aerde staken/ als en soude mense dan niet sien/ niemant en hief gheen hant op/ ende lieten in haer steken ghelijck in de Schapen sonder alle teghenweer.

Summa der persoonen/van de Turcken in Weener wout ghevanghen.

Ouer negē duysent mēschē/die vā Presborch/ Aldenborch/Weenen/eñ de omligghende Lantschappē vloden int Weener Wout met wijf ende kint/ ende werden van de Turcken onuerhoets aen ghecomen/altemael doorsteken/verworcht/ ende in stucken ghehackt wijf ende kint.

De Turck hadde vijf Lantsknechten in een schermutsinghe voor Weenen gheuangen/ ende in zijnen Legher gheuoert/ in fluweel ghecleet/ ende wederom in de stadt ghesonden/ met beuel/ om de stadt ouer te geuen/ so woude hijse lijf ende goet versekeren. Daer teghen hebben sy hem vijf Turcken oock in fluweel ghecleet/ toe ghesonden/ende ontboden/ dat sy niet ontrouwelijc aen haren Heere werden en wouden. Daer op heeft de Ouerste des Turckschen Keysers/ een sprake met haer ghehouden: Hy woude een Auontmael met haer houden. Dien hebben sy laten segghen/hy soude comen/sy wouden een ghericht des te meer coken/ ende voor setten/ ende hem wel vereeren.

Aftoch der Turcken voor Weenen.

Als nu de Turck af getrocken was/ doen begostmen alle clocken te luyden/ een Triumphe vyer te maken/ ende een gheorghelt officie te sin.

 ghen/

ghen / in de eere der heyligher Drieuuldicheyt: Item alle het Gheschut af te schieten / eñ begost te haueren / op Sinte Steuens Thoren / met Zincken / Schalmeyē / Pyypē / etc. In den aftoch vielen veel wt / ende brachten Kemelē / Peerden / Hantbogen / Tenten / etc. Sommige werdē daer ouer doorsteken / alsoo / datmen verboot by eere ende Eet / dat niemant wt en soude loopen. De knechten en lietens niet / ende bleuen seer veel daer ouer doot / want dē natoch was machtich / oock lach den gheweldigen hoop slechs een myle van de stadt.

Op den seuenthiensten dach Octobris vincmē drie verspieders / die bekenden / dat sy van den Turck hadden soudie ghenomen / dat sy xxiiij. vyeren in Weenen souden aen steken / so woude hi dan met vyer hebben ghestormt / in des vyers noot. Dese drie werden ghevierendeelt.

Op den negenthiensten dach / hebben de Hussiten / die in der Stadt zijn gheleghen / by twee hondert Turcken door steken ende ghevangen / ende dappere Ridderlijcke teghenweer by haer gheuonden / ende hebben oock eenen grootē Veder-hans in de stadt ghebracht.

Opror der knechtē in Weenē / vā des storm solts wegē.

Op den tweentwintichsten dach Octobris / sochten de Hooftlieden menigen vont ende practijcke om den Knechten de storm soudie af te slaen / maer sy en richten niet wt / ende saten oock gheheel den haluen dach inden Raet / eermen de knechten betaelde.

Den ghenen vant Rijck wert oock alleen een Soudie voor ghehouden / maer sy begheerden cortom verdiende Soudie / te weten / storm soudie een op de hant / ende alle Victalie gescheurt / sy deden een so onbeschaemt leelijc roepen / daer af niet te segghen en is: Sy lieten menichmael de Spiesen neder / so datmen aen haer te stillen hadde. Also gafmen haer drie Soudien / eñ alle victalie guyt. Sommighe wt den ouden hoope / die haer niet wouden laten vernoegen eñ af stillen / die moesten met den hals betalen.

Also bleef het by de drie soudie / eñ de prouande. De gemeyne man wachte den geheelen dach. In de betalinge woudemen haer de derde Soudie noch af slaē / dat de Knechten hen geensins en wouden toe latē / maer haer om dies wille in eenen rinck hielden. Alsoo / terstont als sy betaelt werden sloechmē om / ende liet haer by schijnender Sonnen wt der stadt ghebieden / alle die onder dat Rijck betaelt zijn. Dat gafmen den Ridderlijcken lieden te loon / ende die te voren Ridders ghenaemt werden / die werden nv boeuen ghescholden / die de stadt behouden hadden / dien wert der stadt verboden.

Nv de Turck hadde in zijne wechvaert / wt Oostenrijck / Steyrmarck / ende Vngherien / een ontallijcke summe volcx wech gheuoert / ende Wijf / ende kint / oude lieden / Papen / Monicken doorsteken ende in stucken ghehouwen / dat ment schat op thien duysent Persoonen / Jonck ende oudt.

De ghene die wt de beleghheringe doot gebleuen zijn aen alle stormen ende schermutsinghen / zijn tot duysent vijfhondert gherekent. Wt des Turcken volck soude ongheuaerlijc aen de achthien stormen voor Ouen ende Weenen wt warachtige contschap / doot gebleuen zijn / tot veerthien duysent toe.

Wie dat de schade in Weener Wout heeft ghedaen.

Nv de schade eñ tyrannie in Weener Wout ende straten aen Wijf ende kint ghedaen / en souden niet alleen Turcken / maer het meeste deel Christenen ghedaen hebben / namelijck Vayuoda ende der Bisschoppen volck in Vngherien / de Hussiten / ende andere boose Christenen / ende souden seer weynich Turcken daer onder gheweest zijn: Hoe wel dese Christenen Turcken genoech zijn / Ja booser dan Turcken. Dat segghe ick daerom / datmen niet en meyne / dat de Turc alleen de Duyuel is. Voorwaer het en is ons oock niet te veel wanneer wy met bloet verghieten vertoornt / tot hoeren worden. Ende de Germani zijn van natueren een heftich volck / ghelijckmen in onsen toch te Romen in den naesten verschenen ouerwinninghe wel ghespeurt ende ghesien heeft.

Turc geen gheschut voor Weenē ghebracht.

De Turck en heeft oock geen gheweldich geschut voor Weenē gebracht. Sommige seggen / dat hijt te Ouen heeft ghelaten / sommigge / dattet verdroncken is / ende de Schepen van dien van Presborch beschadicht ghewor den / sommighe maken de rekeninghe / dat hy / de Turc / eyndelijck ghehoopt heeft / Weenen te ouerwinnen / ende aldaer ghenoech gheschuts te vinden / daer mede hy wel gerust / altemael verrijgen woude / als dā ooc gewisselijc soude geschiet zijn / hadde zyn voornemen eenen voortganc gehadt. Want sommige schatten dat geschut te Weenen twee Coninckrijcken weert te zyne / dies men in zijnen aftoch veel heeft wech gheuoert / om dat geheel lant te besorghen.

Maer met grauen ende springen heeft hy zijn meesterschap bewesen / diesghelijcks noyt ghehoort noch ghesien en is / hy heeft de stadt aen veel eynden / ghelijck een berchwerck ondergrauen. Inden eersten inganck enghe / ghelijck een deur / daer na achter wijt wt gehoolt / gladt ende wt ghesliсht / dat hem menich man daer af verwondert heeft. Niemant en can geweten / waer dat hy de wt geuoerde aerde henen gedaen hadde. Sommige meynē / dat hy niet met allen daer wt gheuoert en heeft. Desen arbeyt en is geenen berchwerck te vergheliјcken / alsoo / dat by haer eenen nieuwen storme op ghestaen is / namelijck onder der aerden / ende by na / niemant vry in de stadt gestaen en heeft / besorgende / dat dat aertrijck onder haer in vallen soude. Dat heeft den onsen eerst Crijghen gheleert. Hy heeft hem ooc anders voor de stadt alsoo ghehouden / datmen seer weynich contschap van zyne macht eñ aenslach heeft mogen hebben / maer van haer heeft hy gheringhe alle raet ende voornemen ghewe ten / soo goet is de verraderie ende contschap by ons teghen haer gheweest. Daer by men mercken moet / dat hy geheel een goet Crijchsman is / ende veruaren lieden by hem heeft.

Ghestalte om Weenē nae des Turcken aftoch.

Voor de stadt hadde de viant ouer al verborghen holen ghemaect / om oft de onse wt vielen wt de stadt / dat sy haer daer bouē begeuē wouden / menich duysent pijlen schotē sy in de stadt / also / dat alle daken ende deuren vol staken / ende niemant in geenen hoeck vry en stont. De knechten die geen beckeneelen en hadden / setten schotelen / ketelen ende wat sy vonden op de hoofdē. Het meeste deel der pijlen waren ghefenijnt. De sommige pijlen haddē een aen gebonden glopende wiecke eñ sacxken met poeder aen hangende / daer mede sy nochtans niet veel schaden en deden / ende weynich aen ginghen / God sy lof.

De Turck een groot deel van Vngherien in ghehadt ende benaut.

Anno M.D.xxx. Item int iaer M.D.xxxj. heeft de Turck ende zijne opperste Hooftmā Vayuoda Vngerien noch stedich met crijch gheplaecht / ende Ouen in ghehadt. Daer voor veel van den onsen aen de stormen eñ ander loopende aenvallen verdoruē zyn. Maer nochtans ontschuldicht hem nv Vayuoda / hy en heeft den Turck gheensins niet wt gelaten / eñ en is oock zijns tochs voor Weenen gheen oorsake.

Belegeringhe ende ouerwinninghe der Stadt Florentz / in Italia van den Paus beleghert.

Int

Florentz na een Jaer beleghert.

IN t Jaer duysent D.xxix. dẽ xix. September/ heeft Paus Clemens de vij. de stadt Florens in Italien belegert met Heyrcracht geweldich-lijck/ daerom dat sy onghehoorsaem zijnde/ hem niet voor eenen Heere en wouden bekennen/ ende te veel gewelts/ daerom dat hy een Florentiner was/ met haer woude bruycken eñ zijn ghe-slacht voor anderen verhoogẽ. Daerom hy daer voor gheleghen is Jaer ende dach met grooten oncosten/ soo dat sommighe willen/ dat hem alle weken bouen hondert mael duysent guldens tot oncosten ghegaen zijn.

Nv na de voleyndinghe deser tijt/ hebben die in de besittinghe/ in de stadt/ ghebreck aen prouande gecreghen. Dese hebben daer na erghens anders henen ghesonden/ die heeftmen haer onder wegen ter neder gelept/ ende ten laetsten met hongher daer henen ghedreuen/ dat sy de stadt/ als men haren hongher ende noot wiste/ ende nv stormen woude/ op gauen. Hoewel sy haer te voren aenboden den Keyser ghewillich gehoorsaem te zijn/ ende hem als eenen Heere aenriepẽ/ dat hijse in genaden aen name. Maer de Keyser. Maiest. en dorst haer niet hulden/ oft in genade aen nemen/ oorsake/ zijnder Maiest. wert ghe-boden in de Crooninge te Bononia/ dies hem ooc zijne Maiest. verwillichde/ dese onghehoorsame Borghers te straffen/ daerom hy haer in ghenaden teghen zijnen wille/ niet en dorste aẽ nemen/ ghelijck sy dan met alle Keysers handelen. Hy moest haer in summa den Paus henen stellen in zijne straffinghe.

Alsoo trock zijne Maiesteyt voor/ den rechten wech op Augsborch toe/ ende liet dat Heyr voor Florens liggen. Betaelde ende besolde den nieuwen hoop/ ende de Paus den ouden/ tot dat sy tẽ laetsten wt noot daer henen gedreuen werdẽ/ de stadt op te geuen. Dat geschiet is Anno duysent vijfhondert dertich/ ontrent Michaelis. Ende zijn by festhien Vaenkens tot aen Maron in Duytslant by Trenten ghelept/ ende besolt ghe-worden/ ende aldaer oorlof gegeuen/ ende de be-soldinghe op ghesept ghewo rden.

Den grooten Rijcxdach te Augsborch.

rdach Augs- ch.

ANno duysent vijfhondert dertich/ in de feeste van Pinxten is de Keys. Maiest. te Augsborch in getrocken/ eñ heeft den grooten Rijcxdach begost met alle Duytsche Vorsten eñ Heeren/ oock veel andere Landen ende Coninc-rijcken gheweldighe Bootschappen ende Legatiẽ/ als Italien/ Spaengien/ Vranckrijck/ Enghelant/ Slauonien/ Vngherien/ Croacien of Crabaten.

Op desen Rijcxdach heeft alle de Werelt ghe-hoopt ende gewacht/ maer daer is seer weynich/ oft gheheel niet met allen wt gericht geworden. Alsoo dat sommighe Vorsten selue sien/ dattet niet met allen en beschict/ ende met haer schade wijs werden. Daerom veel aen de saecke/ datmen haer met Rijcxdaghen helpen soude/ vertwijfelt zijn.

Also gaet het wanneer wy in geloofs sakẽ oft ooc in andere Wereltlijcke handelen ende Regimenten/ op Vorsten sien/ ende daer op verlaten/ ende niet sonder ophouden op God/ dien wy alle onse aenligghende noot behoorlijc souden voor geuen/ als den genen die alleen alle ongheluc can ende wil keeren/ so wy in hem blijuen/ eñ met dẽ geloo ue aen hanghende eewich niet van hem en breken/ maer van hem gheleert worden.

Van desen Rijcxdach eñ zijne pomperie leest de Historie des Key: Maiest. Car. de v. Sommige seggen/ daer is veel ghemaeckt/ maer noch in de penne ongeopenbaert. Sommige seggẽ/ offer schoon wat ghepubliceert wert (als het dan is) so en gheeft niemant/ oft weynighe daerom/ na dien het met ghemeynder stemme niet ghemaect noch aen ghenomen en is.

Eñ het schict hem daer henen/ dat te besorgen is/ de spreucke Christi sal aen ons oock/ ghelijck aen alle Rijcken/ niet faelgeren/ noch liegen/ een yegelijck Rijck in hem seluẽ gedeylt/ sal te gronde gaen. Hoe wel/ ofment al weder tot eenen Papistischẽ vrede ende Wereltlijcke eenicheyt brengen mochte (dat doch swaerlijck ghescheiden sal) niet met allen dies te beter/ maer alleen booser wert/ Matt.x. Na dien Christus niet der Werelt vrede te geuen/ maer dien te verstoren ghecomen is/ eñ zijnẽ vrede/ der werelt gehaetten gheuen wil/ Luc.xij. Eñ het schict hem met gewelt tot den Joncxsten dach dat ic meyne/ wy en behoeuen niet seer te sorghen/ hoe wy onse onmondighe kinderen behouwelijcken wouden/ want alle liefde is in alle menschen vercout. De bijle leyt aen de Wortel des Booms/ de straffinghe is al aen gegaẽ/ niemant en mercket. Want de Werelt is met sulcke dicke blintheyt (soo dat de een sonde des anders straffinge is) geslagen/ het gelooue is vergaen/ alle eenicheyt eñ Gods vreese geheel wt den lande ghedreuen/ eñ niet met allen dan als int Pausdom/ valsche/ huychelsche/ schijnende wercken en zijn/ ende in andere Secten alder meest een valsche versierde/ vruchteloose/ doot Gheloone/ in den swanck gaet/ ende meynt doch sy siet ende sidt int licht. In summa/ sy is met seuen quader schalcachtigher Gheestẽ beseten voor den eenigen Pauschen wt geuaren Duyuel/ so sy doch meynt/ sy is daer af los/ ende zijn alle wt geuaren/ God help ons dat wijt siẽ. Het gaet booselijck toe/ ende het zijn boose quade tijden/ die wy met recht waer nemen souden/ ende daer op mercken/ Amen.

Huychelie ende schijnẽde wercken.

Grouwelijcke ouergietinghe ende Diluuie des Tybers te Romen.

ANno duysent vijfhondert dertich/ den viij. dach October ontrent tẽ elf urẽ des nachts/ heeft hem een sulcx groot onghehoort water ende wtvloedt des Tybers op gheclommen ende verheuen/ soo dat menich mensche in vertwijfelinghe gheuallen ende ghemeynt hebben/ Romen soude vergaen/ ende den Joncsten dach quam aen.

Dit water ende Diluuie is op den Campoflor een Spiese hooge ghestaen/ ende seuẽ spannen hoogher dan het by Paus Alexanders regeringe geweest is/ ouer geuallẽ/ als dat de beteeckende Tyberbrugge aenwijst. Dit water heeft vierentwintich uren stil ghestaen/ ende heeft onuerwinnelijcke schade ghedaen aen brugghen/ huysen/ goeden/ menschen ende beesten/ diet vernielt/ neder geworpen/ ende wech geuoert heeft/ Item de Mueren tegen dat water in geslaghen/ de straten versoncken. Daer is oock veel volcx tsamen met de huysen te gronde ghegaen. Sommighe zijn met noot daer af geswommen/ sommighe op Peerden daer af ghecomen op de bergen/ sommige zijn ouer de daken in andere huysen geclommen/ sommighe huysen zijn veruallen ende versoncken. Een schoon wel ghebout nieu Paleys is met alle zijn huysghesin te gronde gegaen. Diesghelijcks veel andere huysen aen de strate Julia ghenaemt. Dat aertrijck is also op ghereten na de Diluuie/ dat meer dan hondert huysen ondersedt zijn/ wt sorge dat sy neder vallen souden.

Ten heeft oock niet alleen alle voorraet aen wijn/ oft wat in leghe Kelders gheweest is/ verdoruen/ maer ooc op den ouden geleghen bodem veel prouisien aen Coren ende andere dinghen verdroncken/ also/ datmen alleen dat Coren opt weynichste/ ouer thien duysent sommen schadt.

Jc ſwijge hier alderley Coopmanſchap in hoecken onweerdeerlijcx ſchats weert/verdroncken. Den Paus begreep dat water / als hy met den zijnen na Oſtia haeſtelijckẽ ontuliedẽ woude/ ſo dat hy niet een cleyne noot en leedt/ ende na met zijn volck verdroncken was / eñ alſo weder achter hem moeſt rucken vant Paleys metter haeſt op den Berch Monto Cavalli.

Dat water heeft oock ſo wilden woeſtichegt achter hem ghelaten / dat menich menſche hem voor een Peſtilentie beſorchde. Des Waters en weetmen gheen oorſake / dan dattet eenen grouwelijcken wint van de Zee in den Tyber contrarie ende opwaerts heeft gedreuen. Want den Tyber liep achter hem aen met groote golven/henen na Romen/ongeuaerlijck drie Duytſche mylen op gheſwollen / dieſghelijcx te voren noyt gheſien noch ghehoort en is. Dat gemeyn gheroep is / dat in dit water op dat Lant meer dan twaelf duyſent menſchen verdroncken zijn/ ende alleen in de ſtadt Romen by de ſes hondert huyſen in gheuallen.

❡ Van dat wonderlijc water in Nederlant/Zeelant ende Vlaenderen.

Anno vijf hondert dertich / den v. dach Nouembris/ quam Thantwerpen een watervloet met eenen ſtercken wint ouer de Dijcken eñ ſchutten in Vlaenderen/alſo dattet altemael vol waters liep / ende by de twee mijlen alle de Beemdẽ/ daer op veel beeſtẽ eñ volcx was/ altemael verdroncken/ alſoo/ dat by na dat gheheel Lant / Vlaenderen int water ſtont. Van Antwerpen tot Bergen toe/aent water af/ zijn vaſt alle Dorpen te ſamen met de beeſten/menſchen/ ende al wat daer in was/verdronckẽ/verwoeſt/ ende gheheelijck verdoruen.

In Zeelant zijn oock de Dijcken door ghebrokẽ/ veel heerſchappien verwoeſt/ veel volcx ende beeſten verdroncken / ſo gheheel dattet ten eewigen tijden een verdroncken Lant moet blijuen. Het heeft alleen aen Dijcken meer dan om een Coninckrijck ſchade ghedaen/dat nochtans dat minſte is. Jck ſwijge anderen goeden / beeſten/ende menſchen.

De ſtadt Vliſſinghen/ daer de Harincx Buyſen aen comen / heeft dat water half wech genomen. Daer is veel volcx op eenen hooghen thoren gheuloden / om haer daer op te onthouden. Dat water ſtiet den Thoren om / ende alle dat volck verdronck.

Thantwerpen heuet in de Kelders veel goets eñ Specerie verdoruen. Eñ waer dat water alleen ontrent een halue ſpanne noch hooger ghewaſſen/dattet ouer de Dijcken waer geloopen/ oft al hadt af gebroken/ſo waer dat geheel Zeelant ende half Vlaenderen verdroncken.

Daer is int Lant herwaerts ende derwaerts veel volcx op de Thorens/berghen/ende boomẽ gheuloden/ ende ſonder alle menſchelijcke hulpe van hongher gheſtoruen.

De Heeren van Antwerpen hebben wt geſonden/twee Schepen geladen met ſpijſe ende volc/ om de ander ouer ghebleuen te ſoecken / ende te hulpe te comen: Itẽ men heeft veel duyſent verdroncken menſchen geuonden in menigerley geſtelteniſſe/ſomtijts dat deene dander omuangen hebbende/ſommige malcanderen de handen geboden/eñ zijn alſo doot gheuonden. In ſumma/ de ſake is ſwaerder/grouwelijcker/ verſchrickelijcker eplacen geweeſt/dan yemant/diet niet geſien en heeft / ſoude gheloouen / ende meer danmen ſchrijuen ende ſegghen can.

❡ Belegheringhe / aftoch ende verdrach der ſtadt Geneuen/van ende metten Hertooch van Sauoyen.

INt Jaer duyſent vijf hondert dertich / heeft dat volck ende Hofgheſin des Hertoochs van Sauoyen dat gheheel Jaer / na den hals gheſtaen/tegen de Borgers ende Mannen der ſtadt Geneuen / met oproer/twiſt/ ghekijf/ haet ende nijt. Wederom de Geneuers teghen den Hertooch/alſo dat hem ſyn met ghemack een viantſchap heeft aen gheſpannen(gelijck wt een cleyn voncxken gheringhe een groot vyer ontſpringt) daer op hem toe ghedraghen heeft merckelijcke ontrouwichept/ ende afbreuck des onruſtighen Edeldoms/daer wt aen beyder Partien / eenen merckelijcken roof/brant/dootſlach/ eñ geuanckeniſſe ghewaſſen is.

Item merckelijcke neder ſmijten ende ſtormẽ veelder noot vaſte Sloten/ plonderinghe van machtighe Clooſters : Item de Beelden verbrant/de Altaren neder geworpen/ende ter Aerden gheſlicht.

Den Edeldom heeft een verbont ghemaeckt/ het gheſelſchap van Lepel oft de Lepelaers/geſelſchap ghenoemt / want een yeghelijck eenen Lepel aen een ſnoer / voor een Loſe / aen zijnen hals gehangen heeft / daer mede ſy meyndẽ die van Geneuen te eten.

Met deſen ſoude de Biſſchop van Geneuen zijn practijck hebben ghemaect/ende hebben alſoo haer met malcanderen ghetwiſt / tot dat de Hertooch van Sauoyen in den Herfſt gheheel voor de ſtadt Geneuen ghetrocken is / ende die belegert om te ſtormen ende te plonderen. Maer het is door de Eedt-ghenooten van Bern/ Vryborch/Zurich/etc. int middel der wekẽ na Galli af gheſtelt ende achter ghebleuen / beyde Partiẽ verdraghen om alle vergeldinge/ oncoſt / ontlijuinghe ende hoomoet.

In de ſtadt Geneuẽ en is niemãt leet geſchiet/ eñ de weynichſte ondeucht beweſen ghewordẽ/ dan ſommighe Domheerẽ heeftmen wijn eñ coren op goede borge eñ Kerſſtoc af gegetẽ / wt hare eygene brootkiſten eñ wijnkelders. Ende ſommige Beelden zijn des nachts / by de nacht-wake(ghelijck dan dat ghemeyne volck alſt oproerich wert / te doen plach) wt dat Predikerclooſter wech ghenomen / daer mede haer de knechten/voor de coude bewaerden/verbrant.

Ten laetſten/ghelijc altoos alſmen hem moe de gheerijcht / eñ bloet vergoten heeft/ geſchiet/ na dat/dat arm volck dat haer gelaten hadde/ſo hebben de Heeren haer vereenicht/ ende malcanderen de hant ende glaſen gheboden met aflegginghe alder viantſchap / die ſouder eenige vergheldinghe eewich doot eñ af ſoude zijn. Eñ zijn tot goede vrienden gheſproken ghewordẽ/ met verborginge van Lant eñ Lieden/dat deſe vereeniginghe beyde Partien trouwelijc ende vaſt houden wouden ende ſouden.

❡ Van den Crijch des Keyſerlijcker Maieſteyts/dat Huys van Borgongien/ Sticht van Wtrecht/ende Hertooch Carel van Gelder.

Anno M. D. xxviij. eñ dat naeſte Jaer daer voor/hebbẽ de voorgenoemde malcanderen becrijcht/ende malcanderen veel ſloten eñ ſteden belegert/geſtormt eñ geplondert. Eñ eerſt heeft de Hertooch van Gelder groote victorie gehadt/ eñ niet alleen Wtrecht veel ſteden ende ſloten in genomẽ / maer ooc onuerſiens na Grauenhage geuallẽ/daer des Keyſers regiment ouer geheel Hollant hẽ onthielt. Eñ wie dat hem tegen hen ter weer ſtelde / dien ſloeghen ſy doot / ſtieten de huyſen op / plonderde eñ beroofde menigẽ menſche/ eñ namẽ daer alleen dat regiment eẽ groot ontallijc goet/van gout/ſiluer/ drincvatẽ/ ketenen/geſteenten/ coſtelijcke cieraten/ cleynodien/ cleederẽ van gulden ſtucken/fluweel/zijden/etc.

Oock

Oock al wat sy voor haer vonden in alle borgers huysen/gelt oft gelts waert/ dat hebben sy altemael met haer wech na Wtrecht ghesleppt.

Daer behaluen brantschatten sy de stadt om xxviij.mael duysent guldens / daer voor sy haer de vier machtichste Borghers te Borghe setten moesten. Ten laetstē als sy wt ghedient hadden/ doen quam het altemael / herte / victorie / ghelucc/etc. aen de Borgoensche/die hem terstont by na altemael weder af ghewonnen hebben/ oock Wtrecht. Doē wert den ongetrouwen Borgers aen haren Heere / die den Hertooch van Gelder door verraderie ende heymelijcke practijcke de stadt ouer ghegeuen eñ in ghelaten hadden / dat hooft af ghehouwen.

Als op beyde zijden veel bloets vergoten/ende veel duysenden in menigē storm eñ schermutsinge om gecomen warē/eñ dat gemeyn volck/ dat daer onder verdoruen/wel gestraft was / eñ zijn hayr gelaten hadde / so boden de Heeren(alst gemeynlyc in alle crijgen toe gaet)malcanderen de handē/ eñ waren alle saken verdragen/vergeleken/eñ wert een nieu verbont ghemaect/op dat dat spreecwoort waer bleue. Quicquid delirant Reges plectuntur Achiui. Dat is / wat de Heeren sondighen/ dat moeten de Boeren becoopen/oft wanneer de Heeren malcanderē roouen/so moeten de onderdanen dat hayr daer laten.

So veel heeftmen voor vrede gelijck de dwase wijselijc seyt/wanneermen opt om vrede crijget/ ende na verdoruen landen ende lieden / alle man den vrede begheert. Maer de Werelt is ontsinnich/sy moet becrijcht eñ berooft worden. Maer my dunckt dat onder alle sotheden der Werelt/ daer af sy vol is/geen grooter te zijn dan Crijgē/ dat recht wel met gulden Netten visschen heet. Men lese Erasmum/de clage des vreets/oft dat spreecwoort / Dulce bellum in expertis, dat is / de Crijch is soet den onueruaren/etc.

Wonderlijcke gheschiedenissen in Portugael te Lisbonen gheschiet.

DOen mē schreef 1531. op den xxx. dach Januarij / is in Portugael te Lisbonen eenen grooten Walvisch gesien. Eñ op den xxvi. dach der voorgenoemder maēt / daer na inder nacht/ zijn aen den Hemel gesien / bloedighe ende vierige teeckenen/ eñ bloet ghereghent. Daer op een groote Aertbeuinghe in desen nacht volchde / so datter bouen twee hondert huysen ingeuallē/ eñ bouen de duysent Personen doot gebleuen/in die selue nacht veruallē zijn/ende niet veel huysen te Lisbonē ongequetst en bleuē / bysonder de cloosters eñ kercken / der welcker oock sommige in geuallen/ende het meeste deel der seluer verschut zijn ghewordden. Ende tot wt ganck deses schrijuens/zijn noch dagelijcx huysen neder geuallen/ so dat niemant in de stadt vry en is gheweest/ eñ niemant ghewetenen heeft / wanneer dese verschrickelijcke aertbeuinge op houden soude. De lieden zijn wt de stadt in dat velt geuloden/sommige meynden/dese Aertbeuinghe soude tot aen den derden dach Februarij dueren.

Den grooten dieren tijt in den tijt Caroli de vijfste.

en groo= dierē tijt/ nno 1531

INt Jaer M.D.XXXI. duerde den begosten dieren tijt Anno. M.D.XXIX. daer af geseyt is / ende hoe langher hoe swaerder op gheclommen in alle dinghen / soo menschelijcke nootdruft eyschte/also dat in Elsaten ende te Straesborch een voeder wijns op xxx. guldens ghecomen was / een vierendeel Corens op drie guldens/ een Sester souts aen sommighe plaetsen tot op veerthien blaffaerts / om Augsborch een Schepel Corens om vijf guldens/ sommige segghen daer ouer.

Het Moes / als Ertbesien / Linsen / alderley meel ende Cruyt / was in wonderlijcke weerde ende opslach / dattet niemant betalen en conde. kaes/melck/vleesch/boter/ oft smout/altemael in dieren coop. Vier ende vijf Eyer om eenen Cruytser / ende dit was ontrent Paesschen ende Pinxten.

Een Jaer daer te voren goldt een vierendeel soudts thien / een Sester veertich Cruytsers. Gheen pene waert broot en was in de gheheele stadt. Dat cleynste broot was eenen Cruytser weert.

Te Nuerenborch/ende daer ontrent/was om Pinxten dat Somer-coorn tot op tsestich ende drieentsestich pont gecomen/also/ dat geen pene waert broot eenen tijt lanck / in de geheele stadt ghebacken en wert. Dat vleesch quam een pont tot op ses ende seuen penninghen. Alle dinghen clommen al meer ende meer op/alle man woude versaghen tot op Pinxten.

Doen gheuiel een schoon weder aen/ ende den dieren tijt stiet hem een weynich.

Desen dieren tijt schrijuen veel alleen de ontrouwichheyt der menschen / eñ de woeckerighe voorcoop toe / die alle dingen op coopen/al wat de lijdelijcke gemeyne mā heeft. Als dan wāneer het haer in de vuyst coemt/so moetmen haer liet singen/eñ na haren wille betalen / also dattet hē aen laet sien (ist dattet God/ die alle dinghē vermach/niet wonderlijck anders en maect) dattet nemmermeer goeden tijt worden en mach.

Want den gemeynen man is wt ghevut/daer toe ondeugent / eñ sidt alleē in op geleyde Jaergulde hert onder de Heerschappen / also / al wat hem wast/zijn niet en is. Soo het den Rijcken in haer handen coemt / so can hijt verwachten / tot datmen hē na zijn behaghen/zijnen wille doet.

De rijcke wel hebbende boerman / macht ooc wel lijden / eñ draecht wel met den Woeckenaer water aen eenen stock. De selue heeft nv wat den armen boere geleent (gelijck oock sommighe Heerschappē haren armē) wt broederlijcke liefde/die hy by de Joden gheleert heeft/niet dat hy Coorn weder neme/ maer hem om het bestemde ghelt/ende so hem zijn zaet wast/dat hy hem dat so dier betale/als hyt hem ghegheuen heeft/of so veel coorns weder legghe / oft betale / als in die selue tijt dat coorn galt. Eñ ist dattet beter coop wert / soo moet hy hem wel twee oft driemael so veel voor dat geleende gheuen. Eñ ist nv vast de broederlijcke liefde eñ de vrucht onses beroemden gheloofs/wt dē Euangelio gheleert eñ gheseyt: Waermen deser boosheyt gheenen raet en vindet / so en can ick niet ghesien / hoe dattet beter worden mach/ten sy saecke dattet God wonderlijck keert.

In voortijdē en duerde geenen dierē tijt ouer een iaer of een half / bysonder in dē naetsten dieren tijt/Anno M.D.xvij. ginck de wijn/dat voeder van vijf guldē / terstōt tot op vijfentwintich gulden/eñ dertich gulden. Dat coorn ooc / maer het ginck by nae soo gheringhe weder af. Nv en connen wy dese ontrouwe werelt van gheenen dieren tijt meer los werden / soo gheheel is alle dinck op gheclommen/eñ op dat voorcoopen eñ voordeel gestelt. Ja het en helpt niet / alst al wel schoon geluct/dattet goedē tijt is/alle man is de bodem wt/eñ so geloouich/dat een yeghelijck by hebbende dinghen in dese alder booste werelt/ vertwijfelen wil / het is alleen / rip rap / in mijnen sack. Daer toe wert de werelt in desen dieren tijt so seer verblint / datmen by na nyemant treuren noch claghē en hoort/alle man dreef om thoochste. Eñ en buychde so gheheel hē nyemant onder dese roede Gods/so dat haer de lieden gelijc stelden/als oft sy God noch daer toe wouden tempteren/eñ dat ongeluck met boosheyt te bo-

nen gaen / ende menighe ginck van ongeluck te wijn / die doch anders gheen broot int huys en hadden / alleen om dat sy dat ongheluc mochten vergheten / alleen wie schade ende noot lijdt / die moestet God in de hoecken clagen / eñ de handen suyghen. En hadde hy niet met allen / soo en gaf hem niemant niet met allen daer toe.

Summa / de sake wil my nv ter tijt aensien / dattet daer henen gecomen is / dat wy goede daghen oft Jaren nemmermeer verdragen en connen / eñ alleen te meer moetwillich werden / ende ons aen de Creatueren Gods tot onse schade / vergrijpen / daerom datse God wt ghenaden ontrect / te weten / dat kint het messe / ende wt liefdē ons voor goeden tijt / dieren tijt gheeft / so datmē tasten moet / dattet den haghel eñ vloecke Gods int herte / buyck / ende kisten / so hijt gelijck geeft / weder neemt: Want wat isser dat naeste Jaer Anno. M.D.xxx. gebrec geweest. En is niet van alle dinghen / een goede nootdruft ghecomen? Ja voorwaer / noch en helpet bi de vertwijfelde / boose Werelt niet met allen. Hoe / bewijst hem niet alleen alle dinck so ghesegghent nv in dit Jaer / Anno M.D.xxxi. Maer het is / ende heet al wel geluc eñ ouer den berch bouen maten / de ayren / dat coren / seer vol geladē / in geuoert / dat hoy is oock wel in gecomen / eñ met menichuuldichept eñ seghen Gods. De wijnstocken hangen so vol druyuen / dat op sommige plaetsen meer vruchten dan bladeren daer aen verschijnen / ende geacht werden / noch en helpet niet.

Wanneer eenen dierē tijt sal zijn / so en helpt niet daer voor.

Eñ men moet sien eñ tasten / dattet waer is / ghelijc men seyt: Wanneer eenen dieren tijt zijn sal / so en helpet niet / al waert dat alle Berghen meel waren / want voor Gods vloeck en helpt niet met allen: Hy cant wel op den acker geuen / eñ in de schueren / ist dat zijn ghebenedijde hant niet daer bouen en is / oc onder de handen ende tanden: Ja in den buyck weder nemen / gelijc de Propheet seyt: Sy sullen eten / eñ niet sadt worden. Dat is / de spyse en sal haer Officie niet volbrenghen. Daer toe sal God de rechte Sprinckhanen (ick meyn de Voorcoopers) seynden / die alle dingen af eten: So dat alle man sal meynen / men heuet voor de Sprinchanen bewaert eñ in ghebracht / so zijn eerst de rechte Sprinckhanen daer bouen eñ daer in gecomen / so seer / dattet na menschelijcken troost eñ aensien hē aen laet sien / als oftet niet meer eenē geluckigen tijt en wert / want het ongheloouc / voorcoop / eñ ontrouwichept is te groot.

Daer teghen troost ick my / dat God dat tegendeel contrarie ende wederspel euen wel can: Te weten / tegen alle menschen hopinghe eenen goeden tijt maken / soo daer oock niet veel en wascht: Na dien hy eenen dieren tijt can maken / so het altemael ghelucte / ende alle bergen meel waren / want de segeninghe Gods doet het / ende gheuet altemael / sy maeckt rijck / gheneert / veruolt / gheeft / etc. Daer teghen nemet den vloecke Gods altemael. Hier in troosten haer veel Godgheloouighen / dat hy teghen alle aenslaghen / achtinghe ende willen / der rijcken Werelt ende Woeckenaers (de welcke ghelijc een onuersadelijcke Zee / sonder gront alle dinck op slocken ende verteren wat sy ouercomen / ende in de verslindinghe wert ghewooryen) te weten / de seghenninghe Gods oock weder can ghebenedijen in groot ghebreck van alle dinghen.

Ick en heb in alle Historien (behaluen Crijchs noot eñ den dieren tijt in Egipten) diesgelijcken dieren tijt in alle dingen niet ghelesen / eñ daer en is niemant die niet en claecht / niemant die vernoecht is / ende is de rijcke na zijne ghesteltenisse in zijnen sin / euen soo arm / als de Bedelaer: Ja daer en is niemant die meer claecht ende meer vertwijfelen wil / dan sy.

Nv desen genoemden hongers noot / dwanck sommige op dat Lant / dat Coren voor de sichte / den Oogst by na noch int gras / melck / ende nauwelijck recht wt gheblopt / af te snijden / ende in den Backouen drooch te maken / op dat sy hen doch voor den hongher onthielden.

Het waren oock in desen tijt voor der Boeren oproer / Anno duysent vijf hondert vijfentwintich / tot in dat duysent vijf hondert xxxi. onnatuerlijcke Jaren / werme Winters / coude Somers / de vruchten al onuolcomen eñ vandē hagel geslagen / ende sette dit M.D.xxx. Jaer / met so couden vorst aen / datmen op sommige plaetsen te Pinxten moeste wermē / ende aen sommige plaetsen de Stouen stoken. Men heeft oock in de Hontsdagen om Joannis / Jacobi eñ Laurentij / wel een werme stoue geledē / daerom dit iaer by na gheen Keuers / cruyptwormen / vliegen oft ander oncruyt ghesien en wert / eñ seer weynich Mugghen. Doch en duerde dese Somer coude niet lange / terstont voechdent hem weder in een wermte / also / dat dit Jaer een schoone werme / doch wat coelder Somer wert / ende alle dingen fijn in quamen / ende oc eenen goeden nootdruft alder dingen wies / bysonder aē wijn / coorn / ende alderley zaet.

Geen gheloone / liefde / noch trouwe in de werelt.

Maer nochtans en wildet aen veel plaetsen gheenen goeden tijt oft af slaghen maken / so geheel ontrouwe / versaecht / ende ghelooflloos zijn de Lieden / datse al meer sorgen / den Hemel valt / ende moeten van hongher steruen.

Alle Prophetien ende teecкenen des luncsten daechs / wijsen met vingeren op desen onsen tijt: Alle man vaert zijn eygen profijt na / ende deen is ymmers wt om den anderen te vangen / ghelijck een vogel vanger met den Slach / ende hare huysen steken vol argelisten / ghelijck een vogelhuys vol voghelen / Jerem. 5. Alle dinck op eenen hoop is / ghewin begeerich / ende gaet met valsch oordeel ende quade hanteeringe om / Jerem. 6. Summa / Sy loeren alle op haer canse / ende een yeghelijck siet op zijn profijt / etc. vandē Propheten tot op de Priesters / van den minsten tot op de meeste / etc.

De Boer is oc ontwijt aen huyt ende hayr / stout / vol voordeels / die in dagelijcx opclimmē zijn vreuchde heeft / eñ doch wt rechtueerdighen oordeel eñ vloec Gods / geender niet des te meer en heeft / eñ de Werelt noyt armer geweest en is. Oorsake / Ontrouwichept moet haer Heerē treffen: Onrecht goet en bedijt niet / ende de coopers ghelijck de vercoopers. De maecht ghelijck de vrouwe / etc. Op dat God ghelijck by ghelijck versame: Dese verghelijckinghen en sullen wy niet af wisschen van Gods woort / Leuit. xvi. Deu. xviij. Ose. iiij. Esa. xxiiij. ende niet tot leugen maken. Daerom het by my gewis eñ beslotenis / oc betuyghen dit te samen de Schriftuere / de veruaringe / eñ alle Historien / datter geen ghelooflooser / ongelatender / verwoester Werelt noyt gheweest en is / dan dese laetste Euangelische Werelt / daer alle man van geloove singt / ende spreect / ende hem een yeghelijck laet duncken / hy ghelooue / soo doch Christus dat teghendeel seyt: Dat de laetste Werelt voor zijn toecoemste / nauwelijc eenen gheloouigen man hebben / ende hy op Aerden / om te richten comende / vinden en sal / Luc. xviij.

De Euangelische werelt de archste.

Dat Euangelium wert der laetster werelt tot een getuygenisse ghepredict.

Daerom dat Euangelium (dat verschrickelijc is te seggen / maer nochtans niemant ter herten en neemt) ons niet tot beteringe / maer alleen tot meerder verdoemenisse / tot ghetuychenisse als Christus Mat. 24. selue te voren seyt / ouer ons hooft ghepredict wert. Want nademael de laetste Werelt de archste moet zijn / ghelijc alle Schriftuere daer op dringt / eñ nochtans dat Euangelium in alle Werelt daer by ghepredickt werden

sal / so

sal/so ist wel te bemercken / dattet niet tot haerder opbouwinghe ende beteringhe / maer alleen tot meerder oordeel/ ende tot ghetuyghenisse ghepredict sal werden.

Ende voorwaer wy betuyghen ons ghelooue redelijck met alle ons doen eñ laten: Wie dattet niet geloouen en wil/die en sie der werelt niet op dē mont eñ vijghenblader/daer mede sy haer/ als Adam int Paradys/ bedect: Maer hy sie op dat herte/ handen/ vruchten ende wercken/ so sal hy beuinden/hoe dat alle man wil veruallen/versagen/eñ hoe dat een pegelijck op zijn canse wacht/ op dat hy veel in zijn kisten brenghen mach / ooc hoe dat niemant den anderen meer en vertrout/ want hy siet dat gheen trouwe / liefde eñ barmhertichept meer onder de lieden en is / geē rechtueerdichept oft waerhept op aerden.

Men sie alle hanteringe aen / geestelijc eñ wereltlijcken staets / so stincket doch altemael van giericheyt / eñ en is niet met allen dan een enckel eygen profijt / daer een pegelijc dat zijne met alle mans schade eñ veroortinge soeckt/ dwelck voor Cicerone ende allē Heydenen een schande waer gheweest / de welcke alle hanteringhe oneerlijck eñ als onbetamelijck tegen alle eerbaerhept bekent hebben / daer niet een sonderlijcke nutticheyt des ghemeynen profyts daer wt en quame.

Hanteringhe sonder nut der gemeynte/ godloos.

Maer nu ter tijt en regeert niet met allen dan gelt/eñ des twistens ende rechtens om tijtlijcke goeden en is geen eynde. Daer ist altemael ouer sprongē eñ vereonst/alsó/dat alle sonde eñ schande tot opt hoochste is gecomen / eñ geen schande meer en is. Gheen aengeboren eerbaerhept/maniere eñ eere en wert meer ghelooft oft ghesocht. Alle liefde is in alle menschen vercout / Ja gheheel wt gegaē/ daer en is gheen conscientie meer der sonde/nademael men dat herte becout heeft. De wercken en helpen niet / alleen het ghelooue maect salich/gelijc als of het geloouemet de sondeens waer / ende niet veel meer haer af gesepde viant/des vleeschs doot ende Vageuier. Also en wert niet met allen so recht gesproken oft geschreuen / dat niet de Duyuel ooch voor hem en conde wt leggen eñ beroemen / dwelck altemael enckel gewisse teeckenen/bediedinghen/eñ onlochenbare aenwijsingē zijn/ datter geē gelooue op aerden en is/nademael tgelooue/ de vruchte des geests/de liefde eñ de heylighe Geest op de velen volgē/Gal.5.Rom.4.Joan.7. eñ geheelyck niet de vryhept eñ vreese des vleeschs/ghelijc haer de dulle werelt met haren gelooue laet droomē: Eñ en ghelooft nu ter tijt niet met allen anders int Euangelio / dan sy int Pausdom heeft ghedaen/ eñ de wet gehuycheit: Also dichtse haer seluen nu een valsch ghelooue / sy moet doch met valsche schijnende wercken/ oft met een versiert ghelooue om gaen / wanneerse alder vroomste wil zijn.

De werelt en heeft niet valsch ghelooue ende wercke om.

Dat doet dat sommige daer henen comē/datse desen dieren tijt der menschen ontrouwichept/ eñ niet Gods straffe toe en schrijuē/ouermits de arme gemeyne man tra echachtich eñ versupmelijc is/altijts hem seluē meer op sadelt/door laet eñ verdoet dan hy wint oft ouercomen mach/eñ daer mede naect aen come/altijt in dē dach leeft/ eñ so Euangelijs is (behaghet God anders) dat hy niet met allen ouer en hout/als hy alleē twee daghen lept / dattet noot waer dat hy vercocht wat hy had/alleen naet Gasthuys toe/ oft voor de kercke gheset ende ghebedelt / ende en can de ghemeyne ambachts man niet een quade weke/ ick wil swijgen een quaet Jaer/ sonder bysonderen noot ouer draghen eñ verdouwen. So haest alleen een Jaer niet also gheseghent en is/ oft de hanteringhen ligghen/so ghelt het/draecht wt.

De Boeren die sulcken ongheluck souden raden/ hebben selue niet met allen/in goede Jaren altemael verdaen/eñ meer wt gelept/ danse vermogen hebben/ende wasschen nu achter de Heeren/daer na ist alle Jaer dubbelde pacht/behaluen dat hy geleent heeft/Dan heeft hy ghenoech te doen / wanneer ooch God zijnen segen gheeft/ dat hy weder af betaelt / daer mede comet altemael den Heeren thuys. Ende so het gelyck den gemeynen man(als sy spreken) te goede alle kistē vol werden ghedragen/ so en cant namaels haer niemant betalen / noch om drie oft vier dobbel weder van haer becomen. Ende dat is daer nae de broederlijcke liefde / daerom zijt altemael op ghecocht ende op gheschut hebben.

Wanneermen in goede Jarē alleen den ouerulóet op hiel / ende de ghemeyne man niet so onnuttelijc bonen zijn vermoghen tweemael meer door en sloech met eten eñ drincken/cleedē/banketten/etc. so mochtmen desen iammer ende ontrouwe der werelt altemael voor comen eñ raet bestellen/Ja wanneer een pegelijc een Jaer ofte thien herwaerts alleē dē ouerulóet sonder noot verdaen/hadde op gelept/so hadden wy dese Jaren te eten gehadt/eñ geenen noot doruen lijden/ noch den woeckenaers niet te huys behoeuen te comen. De werelt is aen dese dingen ende Gods straffe altemael schuldich/in goeden Jaren verslupmet ende misbrupetse de Creatueren Gods sonder alle danckbaerhept / stout eñ moetwillich. In quade Jaren claecht ende morret sy met onlytsaemhept teghen God/ende en heipt niet/ hoe dat ons God te huys versoect/hy lockt ons door zijne roede/so en comen wy doch niet / Hy soeckt ons/ende wy en laten ons niet vindē. Summa/ hy pijpt oft claecht ons / soo en comen wy niet/ noch en wil hem niemant verstaen/ op doen/ ende den slaenden niet onder de roede loopen / ende hem tot hem bekeeren / daerom hy dan dit altemael aen grijpt/versoeckt ende ons op lept.

¶ Eenen Rijcxdach in den wtganck deser Cronijcken beropen/ ende te Spiers op ghestelt.

Anno M.D.XXXI. is door de Keyserlijcke Maiestept eenē Rijcxdach/ Exaltationis Crucis, in de Herfstmaent beropen ende aen gestelt/ ende na Spiers ghelept/wt gheschreuen geworden/daer in men ymmers dat laetste wil besoecken / oftmen wat mocht op heffen ende wt richten/dat ick doch voorwaer besorge/dat daer niet met allen wt werden en sal.

Rijcxdach te Spiers.

Dat leeren my te samen de Schriftuere/dagelijcke versoeckinghe / alle Historien ende Rijcxdaghen. Keyser Sigismundus hadt wel so goet in den sin/als nu by auontuerē Caroli de vijfste/ Lieue/leest terugge Keyser Sigismundus voor ghenomen Reformation. Item dat Baselsche Concilium / daer de sake wel so neerstelijck ghehandelt is/ als sy nu ymmer mach. Daer toe de werelt noch wat vromer/niet so geheel hooch gecomen en was / eñ niet also in alle booshept verdroncken/ noch en werter niet alleen niet wt gerecht / maer dat tegendeel ginck eerst geweldich aen/als hadment eerst aen geheuen eñ geboden/ ick swijghe verboden/so geheel en wert niet met allen op ghenheuen by alle de werelt/bysonder by de Gheestelijcke: Oorsake/ de werelt is rasende geworden/eñ inden loop gecomē/eñ en laet haer nimmermeer segghen. Daerom is de booshept van alle godloose wesen so gheweldich gheworden/eñ heeft also de ouerhant genomen/ dat niemant meer hē en cā buygē/ noch voortaē hē verueeren / dan de Heere selue met zijn toecoemste/ dit is de eerste oorsake / daer af de gheheele Cronijcke vol is/eñ dat my de veruaringhe ende alle Historien leeren: Daerom ick gheloooue/Ja des ghewis ben/dat in geloofs saken/eñ Gods handelen / noch in Concilien/ noch in Rijcxdaghen nimmermeer yet rechts wt ghericht en wert.

De ander oorsake is / dat God niet en wil / noch en can lijden / datmen also ouer zijn woort sitte / raetslage / dichte / eñ na menschelijcke wijsheyt (welcke stracx dat teghendeel slupt ende bewillicht) wtlegghe / ende waer het werck eñ ons aenghenaem is / aeñ nemen / ende Christum inde cracht wt monsterē / hoe hooch wy hē oor in den mont voor geuen. Daerom laet hi ons alle dage te samen trecken / eñ hoe langhe hoe breder van de bane comen / eñ slaet ons met blintheyt / dat wy na God / gelijck een blinde na de want tastē / eñ dat altemael daerom / op dat hi ons te schanden maecke / ende onsen aenslach te niet doe / als Job 12. Psal. 2 / 1. Cor. 1. eñ op veel plaetsen der schrift betuycht wert / op dat wy verlatē vā onse wijsheyt / Ja van ons seluē / eñ alle onsen eygendom af tredē / eñ hem namaels tot hem gekeert / de sake op gheuen / eñ allen handel ouer gheuen. Daer in men oock de goetheyt Gods siet / so hy ons laet gaen dwalen ende aen loopē / namelijck dat wy God op geuē / aen alle onse crachten pogen / etc. vertwijfelende / alle hoomoet eñ vermetenheyt af leggen / op dat wy daer mede los ghemaect ende selue genomen werdē / eñ gelijc de onmondige kinderē aen den vader / also wy gelatē / alleen aen God hangen. Wilde God dat wy eēs dat verstonden ende selue bekenden / ende God weder begeuen worden: Wilde God oor dat ick hier in een valsche Propheet waer / maer het sal eylacen slechs altemael te warachtich werden / ghelijck de versoeckinge sal leeren.

Crijch der Switsers teghen den Castelleyn van Mus / ende de vijf Orden.

Twee Crijghen der Switsers. DIt Jaer hebben oock de Eetghenooten der orien verbonts eenen aenstoot ghehadt met den Castelleyn van Mus / die inden xi. Februarij niet 700. Spaniaerts onafgeseyt in haer lant is geuallen / Dien hebbense belegert te Murwē / ende aldaer in eenen storm (daer wt de Spangiaerts niet anders dan eenen hagel geschotē en hebbē) veel liedē verloren / maer nochtans haer ten laetsten weder wt dat Landt verdreuen / niet sonder schande ende schade zijns volcx / ende des van Mus broeder.

Een cleyne tijt daer te voren hebben die van Zurich / Bern / etc. eenen Crijch eñ aenstoot met de vijf Orden gehadt / eñ zijn tegen dese wt in dat velt getrocken / daer af sy schriftelijc acht oft negen oorsakē aen wijsen / alder meest datse hen na veel lijtsaemheyts onbehoorlijchkeyt haren Eedt genooten ende Borghers aen gedaen / ende eenen Priester wt haren gebiede geuanghen / ende om der Leere wille verbrant hebben / oock een verbont tegen haer ghemaect / ende die van Straesborchs / Basel / Zurich eñ Berns wapenen aen een galge gehangen / de Lantschappē vā die van Bern onuersiens ouervallen / eñ schoon dat lant noch niet gewonnen / onder haer / gelijc die ghene de Berenhuyt des Beyrs noch niet doorsteken / wt ghedeylt / ende veel onrechts den haren aen ghedaen.

Cometen / Anno M. D. xxxi.

Comeet verschenen. NA Christus geboorte M. D. xxxj. om Bartholomei / is te Straesborch eñ elders eenē tijt lanck alle nacht een Comeet aenden Hemel verschenen / die ick oor selue gesien heb / wat sy bediet / ghene ick anderen te raden / Jck achte dit weet alleen God / ende de vergodden die het niet aent ghesternte / maer in den geest sien. Men seyt oock noch wonder van vele menigerley Cometen ende teeckenen / op ander plaetsen aen den Hemel ghesien / als een bloedich borstbeelt / een Sweert in zijn handt / oock een vyerich Slodt / eenen Ruyters Toch / ende vier Cometen tegen malcanderē staen / een wtsprenckelende Comeet / ghelijck een Smits heet yser / die oock vlammen van hem soude geworpen hebbē / etc. Dat ic als onseker in zijne weerde staē laet / nademael niet met allen op des volcx reden te bouwen en is / ende niemant en liecht / dan alleen alle menschen kinderen van natuere.

Van de Prophecien op desen tijdt.

DAer zijn oock op desen tijt menigerley Prophecien ghescheit / beyde van gheleerde ende ongheleerde lieden / eens deels hoe dat de Turck soude victorie hebben / alle ghewelt afsetten / den Paus van zijnen Stoel werpen / ende dat Roomsche Rijck wt maken / so dattet aen den Turck soude vallē. Een deel had van den Paus eñ Keyser geprophetéert / te weten / daer is een prophecie gheuonden int Jaer M. CCCC. xl. daer in de persoon Carolus vijf geschildert is / zijn ghestaltenisse / ouden stamme / die soude ghelucкelijc Crijch voeren / xxv. Jaer lanck tegen zijne vianden / niet alleen de Fransoysen / Engelschen / Arrogoniers / ende andere aenstootende / maer soude oor den Turck onder zijne voeten legghen / in Asiam reysen / Greciam / Chaldeam / ende het gheheele Landt van Beloften in nemen: Te Jerusalem op dē berch van Oliueten zijn Croone van zijn hooft doen / ende int xxxv. Jaer zijns Keyserdoms / God zijn leuen op offerē. Prophecie vandē Keyser eñ Turc. Daer teghen zijn / als ghehoort is / veel andere / die seggen / dat Roomsche Keyserdom soude met desen op houden / ende hy de laetste Roomsche Keyser zijn. Sommighe andere willen / dat dat Roomsche Keyserdom / al voor langen tijt heeft op gehouden / als dit de Paus heeft beseten / ende door de Keysers alleen als Stadthouders ende heyrvoerders geregeert / eñ den seluen Keysers / niet dan dē name en Tijtel heeft ghegont: Maer hem seluen alle gherechticheyt / Rijck / Scepter / eñ ghewelt heeft behouden. Dat willen sommighe dattet met Constantino / sommige met Carolo magno ghescheit is. Het gaen oock aldus daghelijcks veel Prophecien op de Bane om / van alderley handelen: So yemant gheestelijck is / die en verachte gheen Prophecie / ende en blusschet de Gheest niet wt / maer oordeelt oftse wt God is / ende proeuet alle / ende wat goet is / dat behout hy: Want ghelijck als alle tijt ende werelt hare Glijsenaers / Schriftgeleerden ende Huychelaers heeft / also oock zijn Propheten / ende God en is niet ghestoruen / oock niet soo swack / dat hy niet en can / noch so ontrou / dat hy oock niet ons zijne verborghentheyt so wel als onse voorvaders openbaren en wil / eñ door ons spreken / so wy hem alleen stil stonden / ende tot dit werck bruycken lieten / eñ dat onsen mōt so weynich daer toe dede / als onse hāt / also dattet God waer / eñ niet wy: Maer wy staen al te vroech op / daerom en comen onse dingē niet / eñ is leughen Prophecie / niemant en gheeft zijnen mont voor / maer wy loopē al ende spreken voor den tijt / wt ons eygendom ende vleeschelijck affect / daerom en coemt niet met allen daer wt.

Van de aen coemste der Tollen / Ridder ende Rijcsteden.

KEyser Sigismundus schrijft onder anderen in zijn Reformation sulcken aencoemste des Tols: Als voor Constantinum den Keyser clachte quam / hoe datter sommighe wilde ghe- Aēcoemste der Tollen / Ridder ende Rijcsteden. berchten waren / daermen straten ouer hebben moest / diesghelijcx oock aen sommighe plaetsen bruggen van noode waren ouert water / die de omsittende Lieden niet en vermochten te bouwen: Doē wert voor goet aen gesien dat / dit om de gemeyne hant eñ hulpe / dat int ghemeyn alle

man

man tot ghebruyck ende nut was / ghemaeckt werde: Maer nochtās en wert geenē dwanc oft summe gelts bestemt / maer de liedē werdē veel meer gebeden / die desen wech eñ strate gebruycten: Alleen wert van Keyser Constantino ghe oorloost eñ gegont / van de lastwagens eñ coopmanschap / datse van een vaert eenen gulden gheuen soudē / tot dat de Brugge oft wech gemaect wert / wijder en woude dat de Keyser niet toe laten: Vanden rijdendē ende gaenden en wert geheel niet met allen gheeyscht. Nv ter tijt nemen gheestelijcke ende Wereltlijcke Tollen sonder noot ouer al op vrye ongheb rugde wateren / van Schepen / Beesten eñ Lieden / ende is by na in elcken staet eenen Tol / daer mede alle dingē beswaert / op geslagē / alle dingen verdiert werdē / ende geen rechte penninckx weerde meer en mach gegeuen werden / ouermits so veel op de Tollen gaet / ende op de goederen geslagen wert / dat by na de werelt selue nemmermeer dragen en can / ende noch daghelijcx nieuwe Tollen werden op ghericht / tot dattet so hooge is gecomen / dattet brekē moet / anders en cant niet beter werden.

Keyser Sigismundus hiel dese onrechte af ge nomen Tollen voor woeckerie / roouerie eñ tyrannie / dat nemmermeer vergeuen en wert / ten sy dan / dat dit onrecht goet wederom ghegeuen werde / dat Lant ende Lieden / weduwen ende weezen afghenomen wert tegen God eñ alle behoorlijckheyt / ende seyt veel van de Tollen / die niet aen ghelepyt ende tot bouwinge en comen / eñ houdt de Tollenaers ende ontfangers voor openlijcke sondaers ende woeckenaers. Wyder set Keyser Sigismundus veel van de Cooplieden gheselschappen / Munte / Ghilden / Stadtrechten / Bisdommen / Cloosters / Pastorien: Item hoemen voorcoopen voorcomen soude / hoe alle dinghen ghereformeert souden werden / Maer gheheel door wert dat tegendeel gedaen / ende is in sulcken ganck gecomen / dat dat selue / oock Vorsten ende Heeren (als oock Keyser Sigismundus) niet en vermoghen te weeren ende voorcomen. Dat water moet zijnen loop hebben / inetten eersten foudement keeren / eer dat water ouer de Dammen vloeyt / ende dat vyer met alle machten in allen ghenelen wt sloech / daert nemmermeer te helpen en is.

Keyser Sigismundus acht veel tollen godloos / oock veel coopneden.

Men moet de Werelt latē wt loopen.

Hy seyt oock aldaer / dat de Ridders eerst als Ouersten ende stadthouders des Keysers in de Steden ghesetzijn / die selue heeftmen een wit roepken voor gedragē / om te bewijsen / dat hare dingen in des Keysers naem ghehandelt / cracht hebben soude: Ende de Steden aent Roomsche Rijck behoorende / hebben de Pausen heylich ghenoemt / na Constantino / als dat H. Roomsch Rijck toe behoorende. De Priesters hiet hy de Gheestelijcke Ridders. Maer hoe sy nv ter tijt beyde haers Officiis / staets eñ Ridderschaps regeeren / weetmen eylacen al te wel. Hy bestelde oock / men soude niemant om gheen gelt bannē / maer sy en hebbent niet recht verstaen / want men bedrijft daer wt dat tegenspel.

Switsers Crijch ende Slach / Anno M.D.xxxi.

Switsers malcāderē met crijch ouervallen.

Anno. M.D.xxxj. op dē vij. dach September isser eenen grootē oploop eñ oproeringe onder de Switsers op gestaen / so dat haer de vijfste Orden tegen de ander Orden in Switserlant der Predicker oft van des gheloofs wegē setten eñ met crijch begauē / gelijc de Cronijcke te Wittenberch in druck wt ghegaen / betuycht. Maer Joannes Carion wijst aen / dat de Crijch hem daerom heeft verheuen / om dat die van Zurich de vijffste Orden niet en hebben willen laten toe gaē: Eñ zijn also de vijffste Orden onuersiens by de vijf duysent sterck wel gerust / met 1500. ende ses Stucken / ende machtighen handt geschut te velde ghetrocken / ende haer achter dat Clooster Capel beleghert / als sy Hilzkercken ende ander plaetsen ouervallen / aen gegrepen ende geplondert hadden / Van daer hebbense terstondt den Trompetter met dat affseggen gesondē / daer op ghelijck haer ordeninghe ghemaect / want haer conschap luyde / woudense victorie hebben / datse dan haesten eñ de vianden aen grepen / dewijle datse swack noch in den aenloop niet vergadert en waren. Also quamē die van Zurich terstont ontrent met duysent acht hondert mannē / ende sy treften ghelijck te samen met geweldigen aengreep / niet verwachtende meerder hulpē eñ toeloopens haers volcx / als haer Wilhelmus Toni haer Hooftmā riet / te wetē / de viandē met goede ordeninge vergadert / aen te grijpen / maer den tijt wert haer te cort / de vijf Orden vielen in haer / wie het beste mocht die dede het beste. De slach duerde twee uren / van twee uren tot ontrent vier uren. Eñ de Zurichsche zijn meer dan CC. doot ghebleuen: Johannes Carion schrijft 5000. Aen een ander plaetse vinde ick / 2000. ghedruct. Eñ daer zijn onder de Zurichsche veel vermaerde mannen doot gebleuen / onder de welcke M. Vlrich Zwinglius / eē treffelijc geleert man / die van Zurich Hooftprediker / die is in dat veldt in stucken gehouden / de welcke also liggende / dien van Zurich toe sprac / dat sy haer als eerlijcke liedē manuelijck weerden / oft sy schoon daer ouer moesten sweeten / so soudēse doch met God blijuen ende wel bestaen. Item vast alle haer beste cloeckste Hooftlieden / Banerheeren / Vaendraghers / de Abt te Capel / de ouerste van Einsidel / de Commenduer te Kirsnach. Item by de sesthien Predicantē / veel wt den Eeldom / Raet / Borghers / Officiers / Drossaerts eñ Onderschouter: Desen allarm is na ses weken ghestilt / verdragen / ende eenen opgerichten besegelden Lantvrede gemaect.

Zwinglius doot gebleuen.

Breeder bescheyt van dese geschiedenisse / vint ghy int seste boec int 186. bladt der grooter Cronijcken tot Zurich gedruct / int 34. Capittel / leest van het middel tot het eynde.

Een wonderdier te Saltzborch gheuanghen.

Wōderdier te Saltsborch.

Anno 1531. vinde ic in drie plaetsen gedruct / dat ic eygentlijc niet vernomē en heb / eñ in zijn weerde sette / hoe dat te Saltzborch van des Bisschops Weydelieden een wonder dier in het woudt geuangen is geworden / grau ende rootachtich vā verwe eñ hayr / met een baerdich mēschē hooft / viervoetich / met scherpe clauwē / dat heeftmen leuendich aent Hof ghebracht / eñ het heeft hem seer wilt bewesen / eñ noch willen eten noch drincken / ende na drie daghen ghestoruen.

Summa van een Copie: Hoe de Turcksche Keyser Solyman van Constantinopolen wt ghetrocken is / eñ te Griecks wittenberch aen gecomen / om de gemeyne Christenheyt / bysonder Hongerien ende de Duytsche Natien te vernielen.

Turcksche ouerval eñ actoemst in Hongerien.

Anno 1532. is de Turck om zijn ghenomen schande eñ schade (voor Weenen in Oostenrijck / Anno 1529. ontfanghen) weder te wreken / eñ alle dingen te verderuen / met groote Crijchs rustinghe wt ghetrocken / eñ tot aen Griecx wittenberch ghecomen / ghelijck hier na volcht.

Op dē ij. dach Mey zijn 110. Galeyen vā Constantinopolen wt ghetrocken / met wonderlijcke pomperie / instrumentē der musijcke / verheugē / met cruydē / edel gesteente / loof eñ gras verciert.

Op den x. dach Mey isser eē groote Feest gehouden / ende Machomets vane met costelijcke Ceremonien ghewijdt / ende den sterck sten in des

Keysers

Keyſers Hof ghegheuen.

Op den xij. dach is de ruſtinghe der Artillerie met Buſſchen/Puluer/Clooten/ eñ alle crijchs ruſtinghe ende wonderlijck gheweer wt getrocken/ ende daer mede zijn dertich duyſent Kemelen geladen.

Op den xv. dach Mey zijn van Conſtantinopolen wt getrocken acht duyſent Janiciers/des Keyſers bewaringhe oft Trawanten/eñ op den xvi. dach zijnder vier hondert geſchoncken / alle in coſtelijcke gelatte ſijden cleederen / met ſeltſame coſtelijcke Turcſche verwē eñ gout doorſtict/ met ongheloofſelijcke conſte/ dien volchden vijftich wagens met purpur tapeten ſeer ouercoſtelijc verciert/aen elcken wagen vier Peerden/op de wagens warē een deel des Keyſers ſchat / een deel zyn Concubinen / by deſe waghens waren oock vier duyſent ſeer wel geruſte Peerden / om die te beſchermen.

Op den xvij. Mey / ſeynde de Keyſer vroech voor den daghe voor hem wt/vier duyſent Trawanten te voet / ende vier hondert Kemelen met Tenten/Palleyſen ende Tabernaculen des Keyſ. beladen/der welcker weerde ende coſtelijcheyt niemandt weerderen en mach. Nae deſe CCCC. Kemelen ghinghen CC. edele Peerden van gout / ſiluer ende edel geſteente / blinckende ledich aen de hant gheuoert. Na deſen volchden twee duyſent Ruyters / die ſy Spacki noemen/ des Keyſers hoochſte verwaerders oft behoeders zijns Lijfs/ onder welcken de rechte hooft vane des Keyſers vliegende geuoert wert / daer in Machomets beeltenis met gout/ peerlen ende edel gheſteenten coſtelijck gheſtict was / dat ſeer heerlijck ende ernſtelijck aen was te ſien.

Na deſen volchdē hondert de alder vorderſte ende binnenſte Camerdienaers des Keyſers/die waren opt alder heerlijcſte gecleet in wt geſticte lichte zijde / vā ſiluer eñ gout conſtelijc gemaect/ die voerden voor haer ſpieſen / die alle met Damaſt eñ coſtelijcke zijde ouertogen waren/eñ een yegelijc van haer hadde van zijn eygen hayr een vlechte opt lanckſte voor af ouer zijn aenſicht hanghen/ende hadden roode hoeden met gulden cranſen oft lijſten/ ende bouen op den hoet/yegelijck een ſchoone ſeer coſtelijcke witte pluyme. Onder die ſelue warender xij. der weliker een yegelijc hadde een coſtelijck helmken op/ die waren met peerlē eñ edel geſteente ſeer onwtſprekelijc verciert / alſo dattet eē ſchijnbaerlijcke ſtrale gaf / onder dien was eenen helm/ die gheleec ſeer wel eens Paus croone / dien hebben ſommighe coopliedeu op haer eygen verleggē in Venegien met conſtelijcken arbeyt eñ edel ingeſette geſteēte laten maken/eñ daer na na Conſtantinopolen ghebracht/ ende Abrayin Baſcho vercocht / om hondert veertich duyſent Ducaten / dien hy namaels den Turcſchen Keyſer geſchoncken heeft.

Turcſchen Keyſers Croon hondert veertich duyſent Ducaten weert.

Op dē xxiiij. Junij / dat is gheweeſt ſinte Jo-hās Baptiſten dach/ is de Turckſche Keyſer te Griecxwittenberch coſtelijck / ende met groote pomperie ende triumphe in ghetrocken/daer af de gheheele Stadt/menich eñ alle tvolck groote vreuchde ontfinghen. Ende de Inwoonders eñ Ouerſten der Stadt hebben door de ſtraten/gelijc de Keyſer getrocken is/heerlijc eñ conſtelijck ghemaeckt/ghelijck als den Regenboge / hemel ſpelen ende ſchouſpelen/naet ghebruyc der oude Romeynen ghehouden. Eñ de voornaemſte der Stadt hebben eenen ſonderlijcken coſtelijcken Hemel van ſiluer / goudt in zijden geſtict eñ ghemaect/ouer den Keyſer gedect/met de vier hoecken des Hemels gedragē / ſchoon ende praelich/ dat heerlijck te ſien geweeſt is / eñ gelijckerwijs als die te Griecxwittenberch den Keyſer ontfangen eñ getriumpheert hebben/alſo hebben oock alle andere bouen genoemde Steden ghedaen.

Op den xxv. xxvi. eñ xxvij. dach Junij/zijn vā Griecxwittenberch/ lx. duyſent Ruyters / ende tſeſtich duyſent te voet / op Ouen ghetrocken/ ende als ick nāmaels ghehoort / hebben die ſelue haren Legher thien mijlen / ende eens deels noch wijder van Weenen in Ooſtenrijck gheſlagen / men ſeyde my ooc als ic deſen brief ſchreef/ dat Abrayin Baſcha met xxx. duyſent Peerden woude navolghen / ende als dan met alle voor ghenoemde Heyrcracht / hem ten naeſten voor Weenen/oft aldaer omlegeren/ eñ dat de Turcſche Key. daer na ſelue in eygen perſoon na Ouē/ ende met zijn volck dat hy noch hadde/ al daer om trecken woude / tot dat de Chriſtenen / oft zijn vianden haer in tegenweer ſtelden / ſo woude hy als dan oock in de Legher / ende de vianden verwachten.

Daer is oock / hier eñ by alle deſen Heyrtoch een ſeer groote eñ oueruloedighe nootdruft van alle prouande gheweeſt / ende wert daghelijcks meer gebracht eñ toe geuoert / ſo dat voorwaer dat ſelue/ die dat niet ſelue met ooghen en ſach/ ſwaerlijc te gelooueē/eñ geheel deſghelijcx te vorē noyt gehoort en heeft. Ic heb my ooc ſonderlinge vernomen/. wat doch de Chriſtenen tegen deſen Toch voornemē/ alſo hoore ic van de Turckē hoe die hebbē haers achtens goede contſchap alhier/dat na Weenen in Ooſtenrijck zijn tot beſettinge ingetrockē/by xv. duyſent crijchſknechten te voet/ende wijſen daer beneuen aen/ dat de Roomſche Keyſer in grooter Crijchſruſtinge is/ eñ dat de Lutherſche haer met den Roomſchen Keyſer ſouden vergheliycken/ twelck de Turck niet en verhoopte/oft hem verſienen hadde.

Contſchap des Turcks van de Duytſch.

Wt deſe eenighe oorſake heeft de Turckſche Keyſer twee Legaten met een treffelijcke ſomme ghelts/tot den Tattariſchen Keyſer gheſonden/ ende van hem dertich duyſent wel geruſte mannen/hem te ſchicken begeert/ ſulck Crijchſvolck de Turck nv ghewis eñ daghelijcx verwachtende. Eñ voorwaer als ick hoore /ſo zijn ſulcke Tattaren een ſeer boos Crijchsvolc / tyranniſch eñ ernſtich / daer mede veel wt te richten/ ende dat totten Crijch in deſe Landen gheſchict is.

Op den tweeden dach Julij is van Griecxwittenberch wech getrockē een treffelijc hooch man/ die by den Turcſchen Keyſer gheheel in groot aenſien is / met namen Aliadine Galzaa: die ſelue is geſonden als een Bootſchapper tot den Coninck van Polen/ alleen daerom / dat de Turcſche K. ghehoort ende vernomen had / dat de Roomſche Keyſer in Duytſlant / ſoo dapper ende manlijck Crijchsvolck te Peerde ende te voete tegen hem op brachte: Want hy en hadde te voren niet beſorcht/ dat de Duytſchen alſo te beweghen waren. Daerom en ſoude deſe Bootſchapper anders niet met allen by den Coninck in Polen handelen / dan dat hy in des Turckſchen Keyſers vrientſchap ende huldinghe behouden werde.

Men heeft ooc voor den rechtē aenſlach/ voor een warachtige aenwijſinge int Turcſche volc/ dat dat getal alles Crijchsvolcx is bouē de driemael hondert duyſent mannen/onder de welcke men voorwaer bouē de tweemael hondert duyſent goede Crijchſlieden hout.

Soo zijn wijder de Vaſtators / op duytſch de Boeren/die ſchanſen ende grauen makē / bouen noch dertich duyſent mannen.

Daer na zijnder noch eē groot getal perſonē/ die altijts met dat heyr trecken/ namelijc/ Doctoren/Aſtronomi/ Wondenmeeſters / Cooplieden/Cramers / Saelmakers / Spoormakers/ Cockē/Soetelaers/Waſſchers/waterdragers/ Borduerwerckers / Nayers/ eñ alle hantwerckers hoemenſe verdencken mach / die altemael

zijn

zijn een groote ontallijcke menichte.

In alle dit voor aenghewesen ghetal en zijn noch niet mede in gecomen oft mede gereeckent de dertich duysent Tatteren / die sonder twijfel nv al in den aentocht zijn/ende alsmen acht / ghewisselijck comen.

[...]gheschut [...]es Turcr. — Dat groot gheschut/ datmen met dat geheele heyr voerde / is meestendeel gheheel van Constantinopelen gheuoert/ dat is int getal C. eñ ij. Stucken/ te weten/vi. stucken met dubbele loopen / ende xlvi. groote Stucken met wyde loopen/doch cort/ oock xxiiij. Slangen/dat andere voort velt gheschut.

[...]urcksche [...]acht/toch [...]de voet[...] [...]lck. — Des voet volck by den Turck is al wel een groot getal/maer ongeacht eñ ongeschict te voete/bouen M.D. droegen lichte hernaschen aen/ heel ongeschict aen getrocken / eñ niet dan rinck hernischen/ tot op de knien/ dat te vermoedē is/ datse haer niet daer in weeren en mogen / so ongeschict stelt haer dat volck te voet / oock by acht duysent Christelijcke namen wt Vngherien/ Bulgarie/Walachie eñ Windischen Lant/oock eens deels wt Macedonia ende Griecken lant/ in den Toch gehadt/ oock by vier hondert Italianen/by den Turck in groot aensien.

[...]ustinghe [...]r Keyser. [...]Maiest. eñ [...]uytscher [...]ation te[...] [...]en den [...]urck. — Teghen dese verschrickelijcke rustinghe heeft de K. M. aen alle Staten een ernstelijc wt schrijuen ghedaen/de geheele Christenheyt te vermanen/ tot wederstant ende teghenweer/teghen de Tyrannen betreffende / den xvi. Julij te Rijnsborch/Anno M.D.XXXII. Oock heeft Paus Clemens de seuenste/een vermaninghe ghedaen aen de Keyserlijcke ende Con. Maiest. tot een neerstelijcke teghenweer ende wederstant / tegen den Turcschen ouerval ende inbreuck.

Daer zijn wt alle Landē des Westen eē merckelyck getal / eñ hulpe aller Vorsten/ Bisschoppen/Steden/ Lant eñ lieden te samen gecomen/ desgelijckē geen man en gedenct/die in de Duytsche Natie opt op eenen mael by malcanderē geweest zijn. Ooc de Keyserlijcke eñ Con. Maiest. in eyghen personen selue/ eñ hebben Weenen in Oostenrijc wel met vijfthiē duysent voetknechten beset / al daer heeftmen met den Turcken willen treffen onaengesiē zijn ontallijcke macht/ maer sy en hebben tot gheenen Veldtslach met hem moghen comen : Ghelijcke wel hebbense sommighe scharmutsinghen gehadt / ende veel om ghebracht ende ghevaughen.

De somme der geender vant Rijc eñ alle Lāden de Keys. Ma. te hulpen/ in eñ voor Weenen in dit Jaer/ende heyrtoch zijn gecomen: is in de tweemael hondert duysent: De Turck heeft ten laetsten schandelijck weder te rugge moeten af trecken ende wijcken / ende heeft alle dinghen achter hem vernielt.

Een Comeet twee Jaer na malcanderen verschenen.

[...]meet [...]e Jaer [...]malcan[...] [...]en ver[...] [...]nen. — ANno M.D.XXXII. op den dach Roberti/den xxv. September is een Comeet niet wydt van de Maen in dat Teecken des Leeuwen verschenen / ende daer na veel daghen aen den Hemel gesien.

Daer na An. M.D.xxxiij. op den xxvij. Julij om twee uren na middernacht is een grouwelijcke Comeet gesien / ende veel daghen daer na/ beyde door de Astronomus wt ghelept.

De Turck Guns beleghert/ ende acht Stormen daer voor verloren.

[...]ns dat [...] ende [...]ot won[...] [...]ijck ge[...] [...]den in [...]gerien. — ANno M.D.xxxij. is dat Slodt ende stadt Guns van de Turcken bestormt / ende hebben twaelf Vaenkens op de Muere ghebracht. Aist nv op den laetsten graet met de Borgers eñ haren Hooftman Nicolaus Juritschutz was/ so hebben Wijf eñ kint Jammerlijck moort ouer moort inde stadt geroepen / doen hebben de Turcken ghemeynt/ dat dat geruste volck in de huysen verborghen was/eñ zijn weder te rugge wt de stadt ghetrocken/ende also tegen alle hope vā eenige Victorie / heeft God de Inwoonders schijnbaerlijck geholpen / doch alle dingen daer om eñ daer in was verdoruen/ also dat sommige die dat Sweert ontloopen zijn/ van hongher hebben moeten steruen. Also dat oock de Manlijcke Heldt Nicolaus Juritschutz (wt genomen Lijf/eere/ eñ de ghebroken ydel stadt) daer ouer altemael verloren heeft/eñ noch ghelt noch gelts weert meer ouer gehouden en hadde. Van zijn redelijcke handelingē is een bysonder Tractaetken van hem seluen aen de Con. Maiest. geschreuen in druck wt ghegaen / Ende is een seer wonderlijcke victorie gheweest.

Wonder aen den Hemel ghesien.

ALsmen telde M.D.xxxiij. in de Maent vā October/heeftmen in Bemen/ Faitlant eñ Etsch vlieghende Draken in de Locht ghesien met twee vleugelen/ een Croon op het hooft/ eenen mont als eē vercken/sommige dagē wel tot rrcc. toe met malcanderen vliegēde. Dat navolgende iaer heeftmen te Munster gesien eē Peert inde Locht / daer hem ten laetsten een Ruyter op sette. Item drie Sonnen hebben gelijck gheschenen/ ende grouwelijcke vyer dragende wolcken/ghelijc eenen neuel / om ende ouer de stadt/ datse meynden dat alle de huysen ende Stadt brande/als sy voorwaer gebrant heeft / eñ effen sulcken gesicht gehadt / gelijck sy lieden geweest zijn. Also moet Sathan met valsche teeckenen summen spel drijuen den ghenen die de waerheyt niet en hebbē op genomen. Andere gesichten eñ teeckenen besiet in haer Historie hier na. — Wonder aē den hemel ghescheuen.

Hoe een vrouwe haren Man worchde/ adt ende soute.

INt M.D.xxxiij. Jaer heeft een beuruchte vrouwe te Prettenborch haers mans gelust/ datse hem mocht eten / ende heeft hem by nacht den gorgel af gesneden / ende also doot den slincken arm ende zyde tot op dat gordel ghegheten/ dat ouer ghebleuen lyf ghesouten ende ooc eten willen/ dat ingewant ende thooft heeftse wech ghewórpen / mits dien heeftse drie leuendighe Sonen ghebaert: Als nv de vrouwen den vader dat bodenbroot wouden brenghen / soo heeft de Craemvrouwe hertelijc versucht eñ gheclaecht. De vader en soude dese zijne kinderen niet sien/ ende heeft vry hare daedt bekent/ende hem ghesouten ghewesen. Also heeft mense in dat kinderbedde bewaert / eñ daer na in een eewighe ghevanckenisse ghemuert. Dese Historie vinde ick opentlijck te Nuerenborch ende Francfort in druck wt gegaen. — Een vrouwe eet harē man.

Anno M.D. XXXIII. heeft dat Swauische verbont/dat Anno. M.CCCC. lxxxviij. begost/heeft op ghehouden.

Geldersche ende Embder Crijch.

ANno M.D. xxxiij. in December ende Januario/heeft Hertooch Carle van Gelder/ den Graue van Embden/oft Oostvrieslant met vijf duysent Lantsknechten/met alle zijn Lantvolc/ der welcker by vijfthien duysent gheweest zijn/ verslagen: Alle dingen inden gront verdoruen/gheplondert/vernielt ende in genomen. — Geldersche Crijch.

De treffelijcke gedachtenisse/ ende weerdighe wonderlijcke Historie/ van den Munsterschen Oproer/ sonder affect beschreuen.

Anno

Munstersche Historie.

ANno. M.D.xxxiij. heeft haer een schadelijcke Secte der Wederdoopers te Munster in de Hoofstadt van Westphalen vermeerdert: Welcke op de Jodische maniere de Restitution Israelis/ hier op Aerden verhoopten/ende haer ymmers voor die ghene hielden/ die den Aertbodem van dat godloose wesen reynigen/ende dat Rijck Israels dat nieuwe Rijck te Jerusalem oprichten souden metten Sweerde / ende alleen int Lant vry woonen.

Daerom vielense dē Bisschop harē Ouerheere af/ eñ te Telget eē mijle van Munster gelegē/ goetlijck gheroepen zijnde op eenen dach / hebbense des Bisschops raet met gheweldige hant geuangen/dat verschricte veel Borgers ende inwoonders te Munster/ die haer niet toe en stonden / so datse wt de Stadt vlooden totten Bisschop om hulpe/ verlossinghe ende bystant / om desen oproer eñ secte te keeren / eñ tegen te staen.

Als nv dit gerucht ouer al quā/ doē liepē van alle orden haers verbōts gesellē eñ aenhāc toe/ alderley volc / so datse haer opten vi. Januarij Anno 1534. te samen doopten/ ende een verbont swoeren. Den ouden raet/ die den Bisschop om hulpe om dit oproer tegen te staen haddē aengeroepē/ hebbense af geset/ eenen nieuwē gecoren/ eñ wie niet haers sins en was/ ter Stadt wt gejaecht/ van alle haue berooft: Buytē de stadt vā harē aenhanc zijn dese vluchtige eēsdeels geuangen wech gheuoert/ eñ verworcht/ daer onder de weerdige Doctor Joan. vander Wick om gecomē is / die ander die ontliepent/ hebben dē Bisschop met moort geroep aen geloopē / om dē oproer te keeren. De welcke terstōt met machtige hulpe des stadthouders van Brabāt/ Hertooch vā Gelder/ ende Gulic/ Lantgraue van Hessen/ Bisschop vā Cuelē/ Trier/ etc. int begin Martij de stadt belegert heeft/ somwijlen tot eenē storm beschotē/ eñ dē storm aen geloopen / doch sonder profyt/ eñ niet sonder haer schade in genomē/ eñ ouer vier duysent mannen/ aen geslagē/ daer onder veel dapper vander Edeldom/ ende dat beste Crijchsvolc doot gebleuē. Op dē winter na vertwijfelde saken/ als sy opnamen dat de stadt alleen met honger te crijghen/ eñ te winnen waer/ hebbē sy seuē blochuysen voor de stadt geslagen/ alle passagien eñ straten belept/ om alle toeganc te nemen. Desen Somer van de Meert aen / de vi. Maent / tot op Augusti zijnse dicwils wt de Stadt geuallen/ eñ veel stoute scharmutsinghen metten vianden gedaen/ op den laetsten Augusti hebbense weder de stadt om te bestormē beschoten/ eñ met grouwelijcken aenloop/ eñ Duyuelsche tegenweer groote schade geleden / met yperwerpen/ steenen eñ geschut / so dat wie ontloopē mocht / bly was. Daer zijn xlij. voornoemde Hooftmannen (welcke in veel crijghen haer geoeffent/ ende eer behaelt hadden) doot bleuē / eñ die heerlijckste Crijchslieden die inder Stadt waren geuallen.

Vier duysent mannē voor Munster doot gebleuen.

Eerst wies de stoutichept in de oproerighe (den welcken God somtijts om een lant oft volc te straffen / ooc victorie eñ geluck geeft / tot op zijnen tijt/ dat hy de roede inden ouen werpt) ouer de mate/ ende verhieuen eē Jan van Leyden genaemt/ wt Hollant / een Snijder van ongeachte Ouders geboren (doch vinde ick van hem in druc wt gegaen/ dat hy van aensichte/ persoon/ vernuft/ een welsprekende/ raetwijs aenslagich van behendichept / van onuerschrict stout gemoet/ van stoute daden ende aenslagen/ een Edel/ wel gheschict man is gheweest) tot eenen Coninck/ dien hebbense alle prouande ende coren met al der Stadt schat toe ghestelt / Ja haer seluen met lijf ende goet onder gedaen.

Jan van Leyden Munsterse Coninc.

Doen beghostense veel boecken te schrijuen vant rijcke Christi/ eñ des seluen heerlijchept op aerdē/ van de wederbrenginge aller rijckē/ vant gebruyc des Sweerts / altemael met ghebogen letterlijcke Schrift / ende met veel argumenten om haers voornemens bequaemhept/ gront ende oorsake aen te wijsen/ eñ dit in druck wt te laten gaen/ ende gauen voor/ de tijt der restitutien des nieuwen Hierusalems/ eñ der geheelder Werelt (daer af Act. 3.) voorhanden waer / ende sy waren ymmers die van God daer toe vercoren eñ op geworpen om den toecomenden vrederijcken Salomon een nieu volck ende rijc te bereyden/ daer in vrede eñ gherechtichept/ ghelijck zijt verweden eñ verbloemden/ wouen soude.

Nv warender veel van haren aenhanc in Nederlant/ die toesaghen eñ dat eynde te Munster verwachten/ als dan woude de nieuwe Coninck na wtganc des legers/ eenen heyrtoch (om zijnen Naem eñ Secte groot eñ rijck te maken) ouer de geheele werelt doen/ gelijck voor hem de Gotthen/ Cimbren/ Hunen/ Wenden / Lamparten/ Sassen eñ Francken / dus te voren cleyn eñ ongeacht volc/ haer van haer aerde/ ghedaen/ ende met haren toeval de geheele Werelt verschrickt hebben/ als te voren oock geschiet is.

Cleyne Heeren eñ landen hoe sy groot zijn geworden.

Wanneer God ergens ouer een Lant wil toe laten eñ hē alleen een Graue op werpt/ de welcke een victorie oft twee heeft / terstont loopt de gheheele verloren Werelt toe/ eñ staet den stercsten ende onuerwinnendē by. Want wat bouen leydt/ dat houdt sy voor Godlijck/ eñ van God. Also ist met dit voorgenoemde volck / met den Turcken/ ende den grooten Alexander oock gegaen: Also heeft hem by Keyser Rudolphus tijden in Duytschlanden / ende te Romen een Stadtschrijuer in den tijt des Keysers Lodowijcks/ op ghewórpen/ niet sonderlijcke ongheachte lieden / ende de Keysers veel te doen ghemaect/ alsoo / dat een goet deel des Rijcks van haer tot desen af vielen. Ende voorwaer de gheheele Werelt is een enckel oproer / duysteruisse/ ende dwaeshepdt: Wanneer God niet ordentlijc de Ouerhept en onderhiel/ eñ selue de Werelt regeerde/ so en waer het niet mogelijck/ dat wilde volck te temmen / dat niet daghelijcx oproer ouer al en swermde. Maer wie dat God te regeeren / ende hooch bouen hebben wil / die moet daer bouen zijn/ ende regeerē / daer en helpt niet met allen voor in spijt des volcks/ ende aller werelt dat zijt souden keeren / ende een oproer tegen die voor nemen.

Daer na gauē de Doopers wonderlijcke dingen voor: Hoe dat alle de werelt door het sweert/ proefvyer / ende een roocwerc gherepnicht ende verandert werden moet: Daer toe moeste haer dienen de Hutte des ghetuychnis / ende met zijn Figueren de geheele Moses: Item/ den grooten dach des Heeren en mochte niet comen/ noch dat nieuwe Hierusalem aen gaen / ten sy dan dat de booswicht de Antechrist openbaer / zijn grouwelijcke Heerschappie wech ghenomen/ zijn vianden de macht benomen / ende tot eenen voetbanck gelept werden/ als dan soude eerst de veruallen Stoel weder op gericht werden/ eñ Christus op aerden zijn rijc weder in nemē/ dā werdē eerst alle prophecien veruult/ ende een yegelijck zijnen loon ontfangen. Dus lange was Esaus tijt geweest/ daer in de gherechtichept geswegē/ ende de Heylige lijden moesten. Maer gelijc alst geweest was een tijt des cruys eñ geuanckenisse van Babylonien/ also wast nv den tijt der welcker verlossinghe ende restitutie/ in welcker tijt den Godloosen weder vergouden/ ende dubbelt in geschenckt werden soude/ Apoc. 18.

Doopers schijn ende voorgeuen.

Och God de ellendighe lieden gaen nv meer dan thien Jarē met de fantasie om/ eñ sien/ dattet haer ouer al faelgeert / ende sy daerom tot schande ghemaect / doot bleuen: noch en latense niet af vā haer dwaesheit/ eñ en sien niet dat alle

haer

haer voornemē tegen de getuygenisse der schrift is/so doch den dach des Heeren/ den grouwel in der Heylighen plaetse sal sitten vinden/ende sonder sweert / sy niet met dat sweert storten en sal.

Thes.2.

Item dat Christus claerlijck betuycht: Sijn rijck en is niet van deser werelt / ende van des opinions wegen de Apostolen menichmael antwoorde/ om datse een tijtlijck rijck verhoepten. Daer teghen singt de Kercke: Ghy Godloose Herodes / ghy viandt Christi / wat vreesdy v voor Christo / hy en vraecht niet nae des Werelts rijck/ die den Hemel Heerschapt/ eñ Christus selue en wil gheen Coninck zijn/ ende vliedt dat Rijck/daer in hem dese Doopers teghen zijnen wille tot eenen Coninc maken willen. Daerom faelgeert hen al haer Prophecie / ende aenslach / alleen wat in des Heeren naem ghesegt werdt / ende niet en coemt/ dat en heeft de Propheet niet wt Gods mont / maer wt zijn eygendom ghesproken / haer dinghen en comen oock niet: noch en latē sy niet af van haer dwaesheyt. Sy hebben oock noch vele seltsame articulen in den Gheloone/te wetē/Dat Christus vleesch vanden Hemel is/ende niet van Maria oft Abrahams Soon/ een waer natuerlijck vleesch oft mensche. Sy hebben oock seltsaem opinien vanden Houwelijcken staet / oock den swinmel/ dat is/ hemelsche spoeckgeest/ghcleert. Sy hebben ooc voor gegeuen/hoe haer God dat sweert had beuolen/ als sy dit in ghesteken / ende niet lijdtsaemheyt te lijden / ende al te ouerwinnen in voornemen ghehadt hebben: Oock hebbense haer van vele ghesichten ende openbaringhen beroemt: Hoe dat haer een man in een gouden Croon dat Sweert hadde ghegheuen / ende een roede in de ander handt gehadt. Noch een man is in de Locht ghesien gheworden/ des welcken handē beyde vol bloets/ dat daer wt droppelde: wãneert waer ware/so soude haer behoorlijc dat gesicht verschrict hebben/ nadēmael een yegelijc eē spectrum verschijnt/ gelijc hy dit voor in hem heeft/ eñ God hen haren bloetdorst hier in heeft willen voorbeeldē. Maer sy leydent wt/ also oft haer God tegē haer opset te werē de hãt dwōge.

...ristus ...ck is niet ...n deser ...erelt.

...euiec.13.

Op den xxvij. Februarij Anno M.D.xxxiiij. liet de Coninck te Munster wt roepen / wt een openbaringhe: Wat Godloos ware eñ hem niet bekeeren en woude / dat soude hem wt der stadt maken. Dit set ick daerom/oft haer nacomelinghen ende heymelijcke Jongheren haer dwaesheyt in desen Spieghel sien wouden.

Nv breeder van haren Coninc: Hy heeft xij. Hertoghen ghemaect in de stadt / die alle poorten bewaerden/ alle brieuen ende aengheuingen ontfinghen / op dat de ghemeyne man niet voor en quam / dat oproer in de stadt verweckte. Hy heeft oock tot desen zijnen raet / ende heymelijck secreet / dienaers ghehadt / den seluen alle dinck voor ghebracht / zijn vrouwen de Coninghinnen / hebben haren vrouwen Staet ende Hofghesin ghehadt/ nae Coninclijcke maniere wel voorsien ghehadt.

...n vã Ien ... twaelf ...rtoghen ...maect.

Knipperdoling / eertijts een Raetsheere te Munster / is des Conincks mede gheselle/heymelijckste Raet / ende Stadthouder gheweest/ ende heeft alle lasteringhe selue metten sweerde ernstelijck ende sonder vertreck ghestraft / bysonder so hem yemant met woorden / wercken/ oft ghelaet liet mercken/dat hy haer Rijck/ ende wesen ontrouwe ware/ so sloech hem Knipperdoling selue in persoon den Cop af/oft somtijts/ deet de Coninck selue / ghelijck hy dan zijnder vrouwē een selue onthooft heeft/daerō datsy wt vallen woude/ende vluchtiger voet vã hē scheide. Somma/sy hebben den Bisschop benaut ende daer henen ghedreuen / als hy voor de Stadt te vergheefs wt gherijcht was (want sommighe hondert duysent guldens / daer voor verrijcht gheworden zijn) eer dat hy dat Rijck om hulpe moeste aensoecken. Eenen dach wert in de Lenten te Worms ghehouden / daer dat Roomsche Rijck bewillichde te helpen/ ende is een yeghelijcke Rijckstadt een somme ghelts op gheleyt geworden/om de knechten in de belegeringe ende Blockhuysen voor Munster te onderhouden. Graue Wigerich van Ouersteyn des Rijcks ouerste Hooftman voor Munster /hielt sommich mael spraeck met den Coninck/ om de Stadt/ waert niet den Bisschop / doch dat Roomsche Rijck op te gheuen: Maer het is vanden Coninck altemael hoomoedichlijck af geslagen geworden/ want sy hoopten alle daghe hulpe van de Broederen in Nederlant / met den welcken sy heymelijck verstant gehadt hebben/ eñ waert haer ghelucte/soo was het te besorghen / dat de practijcke al schoon ghemaect was/ende dat geheel Nederlant op gheweest.

Munstersche crijch ende belegeringhe.

Want Anno M.D.xxxv. was Amsterdam in Hollandt oock al int Harnasch / want als om Sinxen / de Borghers aldaer de Papegaey nae haer ghebruyck af schoten ende vrolijck waren/ onstont des nachts om thien uren eenē allarm: De Doopers liepen te samen/ende riepen op de Cruysstraten / op de openbaer plaetsen / Betert v/etc. Wie desen nacht rijck ende salich werden wil/die trede tot ons. Also liep een yegelijck tot zijn rot. Terstont doorstakē si dē Burgemeester/ met de schaerwaec by dat Raethuys / ende namen dat selue in: Twelc de ander Borgers beleghwerden / ende tot op den dach bewaerden / des morgens beschoten/ eñ gestormt hebben/ eñ alle de Doopers doorschoten/doorsteken/onthooft/ ende ter vensteren ende torens wt gehanghen.

Oproer te Amsterdã/ Anno 1535

Also hadde desen oproer / als alle oproeren/ oock haren loon ende eynde gheuonden / bysonder alsment met Gods woort/ Euangelio/ende wille / verwen ende verbloemen wil / ghelijck sommige Jaren veel exempelē verschenen zijn.

Breeder van den Coninck te Munster: Hy hadde een gulden Croon/halsbant/keten / scepter/swaert met gout beslaghen/ gulden naelden aen de nestelen / ende gulden spooren ende ringhen gheuoert. Sijnē Raet/Stadthouder/Hofmeester / Secretaris / Proeuer / Schencker/ Rentmeesters/ Maerschalcken/ende Trawanten / in groen ende bruyn gheboorde cleederen ghecleet ghehadt/ende op de groene arms mouwen een werelt/daer op een cruysken/ende twee Swaerden daer door ghesteecken / ende in de stadt in fluweel/in gout om ghereden/twee knapen hebben hem yegelijck een swaert ende boeck ghedraghen.

Jan Co. te Munster pomperie ende hofgesin.

Hy heeft gelijck by malcanderen gehadt vijfthien getroude vrouwen/eñ is eenen yegelijcken geoorlooft geweest ses oft seuen te nemen/want het moeste gelijck den Doop/also oock den houwelijcken staet vernieut werden / eñ hebbent altemael met de heylighe Schrift cloeckelijcken verbloemt/ende den vromen Abraham/Isaac/ ende Jacob hier voor getrocken/ ende dat also eenen schijn gemaect/te weten/Gods woort ende segen is/Wast ende vermeerdert v/ ende veruult dat aertrijck. Daerom soude alle oncuysheyt breeder dan kinderen te baren / sonde zijn/ eñ soo dat wijf nv beurucht is / eñ niet bequaem breeder te ontfanghen / ende hy oock hem niet en weet te onthouden / soo ist beter te vryen/ dan sulcken brant te lijden/ 1. Cor. 7. Soude hy oock daeromme weder gelijck de Ertzvaders vryen/ dat Paulus schrijft: Een Priester soude eens wijfs man zijn/daer wijst hy/seyden sy/euen dat mede aen/dat de ander meer dan eē gehadt hebben/ Maer sy om datse gheestelijcke saken voor zijn/eñ arbeyt doen/daerom alleē een/ende niet

Jã Coninc te Munster veel vrouwen.

als

als de ander meer dan eene hebben souden. Sy hieldē ooc nademael de man des wijfs / herte eñ hooft ware / soude hy behoorlijck in vryheyt de de vrouwe te bouen gaen.

Sulcken argument eñ fabelwerck / vatte dat ghemeyn wonderlijck / boos / dul volck (dat niet dan met vernieuwinghe te vreden en is) op sulcker maten / ghelijck de Turcken Machometem / datse desen Coninc met zijnen Prophetē / Raetslieden / Capiteynen / niet alleen voor Gods mannen en hielden / maer alle haer ghereede goeden / clepnodien / Ja so dier haer seluē voor eygen ghauen / eñ int ghemeyn leyden.

Zijn Trawanten droeghen groen ende blau / om te kennen te geuen Hemelsche / eñ Aertsche macht. Des Conincks rijm was / Gods macht is mijn cracht: Alsoo moet Gods naem lijden / ende alder booshèyt schantdecksel zijn. De Coninck was een constelijck bedriegher / die seyn de zijns ghelijcke Propheten wt in alle omligghende Landen / als zijn Apostolen: Sy hadden alle dinghen ghemeyn in de Stadt. De Coninck sette Prouandtmeesters / die dat volck dagheliijcks spijsden. Als nv de prouande op ghinck / verhief hem eenen Raet teghen den Coninc / wt den seluen richte de Coninc / xlvij. metten swaerde. Als nv aen spijse ghebreck was / ende des Prouantmeesters Ampt wt was / doen bezaeydense de Wallen ende Mueren binnen der stadt met rapen / erweten / ende crupt / daer af leefdense den Somer. Als nv dit oock opginck / doen werden / Honden / Katten / Ratten / ende dergheliicke dieren wiltbraet in de stadt / ende en werden niet meer dan tweeleuendighe Peerden in de stadt gheuonden. Sommighe aten wt grooten honghers noot der ghestoruen menschen vleesch. Ten laetsten sodense oude schoen / leder / vellen / ende stietent tot potspijse / ende daer in alderley materie vermēgt / dat was haer broot. Noch beroute haer de swermende bedrieger tot sulcke lijdtsaemheyt / met vertroostinghe: God proefdese / hoe sy by hem standtafstich wouden zijn: De Vader soude haer ghewisselijck in corter tyt verlossen. Dat namense int goede aen / ende en gheloofden niet haer eyghen verderffenisse ende droefheyt. Also hiel de Coninck niet alleen den plompen / maer oock den verstandighen in sulcken vasten hoopinghen / datse eer van honger steruen / dan haer op geuen woudē. Sommighe vlooden wt de Stadt tot den vianden / niet met sulcke hoopinghe om ghenade te soecken oft te vinden / maer datse de martelisêringhe met rasschen doot af quamen. Sommige cropen van onmacht op handē eñ voetē / sommighe laghen versmacht onder weghen. Het was outfermelijck aen te sien / dat velhinck sonder vleesch leech / los / ende gherompelt ouer de bloote beenen. Dat hooft stont op soo dorren hals / niet anders dan ghelijck de momaensichten op rinckragen: De ooren / lippen / wanghen / nuesen / etc. waren spits dunne / eñ doorschijnēde ghelijck dat Papier. Sy en conden dat lijf niet wel dragen. Sommighe gingen met eē staf sonder gheweer tot den vianden / de cruppende bleuen ten haluen weghe doot / gheen en wert sonder onlijtsaēheyt eñ rouwe gehoort. Wie wt de Stadt in desen honghers noot begeerde te zijn / die moeste hem voor den Coninc vertoonen / den seluen nam hy alle datse hadden / ende te voren wel besocht / eñ sprack: Nv vaert henen tot den Ketters. Daer gingen wt tweenvijftich Lantsknechtē / veel vrouwē / eñioncvrouwē / met haer mannen / die moesten altemael tusschē den Wal ende de Schantsen blijuen / loof eñ gras eten / tot datse heel verstoruen. De ouer gebleuē mannen eñ knechten / werden alle gewont eñ doorsteken. Den vrouwen eñ ioncvrouwen / die noch wech mochten / wert dat Lant verboden. De knechten waren in fluwelen wambeysen / ende gulden stucken / soo sy wt de Miscleederen ghemaeckt hadden / gecleet.

Honghers noot in de stadt Munster seer claechlijck.

Jammer ende noot te Munster

De Coninc had in zijn Sale eñ Paleys voor zijn Hertoghen / die hy nieu gemaect hadde / oock zijn Trawanten / dobbelsoudenieren / die dagheliicks te Houe ghespijst werden / om noch een Maent oft twee te leuen. Namelijck seuen vaten wijns / een vat biers / een vat vleeschs eñ een vat meels gheuonden / als dat ghemeyn volck in drie weken gheen broot en hadde ghehadt. Doen practiseerdense met malcanderen hoe sy hulpe ende prouande vercrijghen mochten / doē wierp hem eenen op / Hansken van der Langhe strate / een wachtmeester / een seer heymelycker des Conincks / op den welcken hy groot geloone sette / die woudet waghen / om prouande ende drie hondert knechten binnen veerthien daghen in de stadt te brenghen / die trock wt in desen schijn / eñ vercochte de stadt den Bisschop / om een lijf conditie / ende een beloofde somme ghelts. Alsoo wert de loose op de thiende ure op S. Jans nacht ghemaect / so woude hy den vianden de stadt open doen / so sy op de voorghenoemde ure / voor de Crups poorte in stilheyt trocken. De contschapper trock weder in de stadt / ende vertrooste den Coninc / hy hadde alle saken wel wt gericht / in veerthien daghen soude prouande ende hulpe comen. Op den ghesetten nacht / seyde de Wachtmeester tot de wachters / desen auont soude volck eñ prouande comen / sy souden op de wake stil zijn eñ goeder dinghen / eñ haer niet met allen aen nemen. Op den gesetten tijt te x. uren inder nacht quamen de viandē / de poorte wert open gedaen / dat teeken gegeuē / de vianden drongen / eñ quamen in stilheyt in / de Wachters op de schiltwacht werden alle doorsteken. Als sy nv in de Stadt quamen / soo ghingen alle Trompetten aen / allarm / allarm. Terstont was de Coninck met den zijnen in de ordinancie / ende sloeghen de vianden weder te rugge / tot aen de poorte / die was vanden Borgers weder toe gesloten: De poorten sloeghen de ander vianden / die noch niet in de Stadt en hadden gedrongen / in stucken / met hamers ende bijlen / ende also in Stadt gheuallen / hebben haer Vendelen vliegen laten / ende dat worghen ende slaen op beyde zijden ginc aen / daer af nauwe te seggen en is. Maer als de Doopers vernamen / dat haren Coninck gheuanghen was / ontviel haer dat herte / ende vercropen haer hier ende daer inde kelders / priuaten / holen / winckelen / als een yeghelijck best coste / ende waren geerne in de Muysgaten ghecropen / tot dat dat ingeuallen Crijchsvolck wilt ende woest / dat groote schaden van haer ontfanghen / ende de voornoemde dobbel Soudenieren / ende Edel lieden bouen anderhalf hondert in de Stadt verloren hadde / vielen met grimmighen toorn inde huysen / altemael daer wt treckende ende doot slaende / watse aen quamen / oock wt de priuaten eñ kelders / al watse vonden tot opten x. dach / alleē sommige / eñ niet alle vrouwē sparende. Als dat moorden / soecken / eñ worgen x. dagen duerde / so vantmen in des Coninck Palleys noch tot twee maenden voor CC. stoute mannē die de Coninc in zijn Hof hadde / prouande: daer alle tvolc van hongher verderf en sterf / dat heet alle dinck ghemeyn hebben / gelijck Ananias met Petro.

Munster wert verraden ende gewonnen.

De stadt was verschrickelijc om te aensien / sy lach ydel vol van dooden ende doorsteken menschen / de huysen vol van hongher ghestoruen / noch onbegrauen. Dat vrouwen gheschrey doorclanck in alle straten / ende bloedighe wapenen gingen door alle de huysen. Ick vinde gedruckt / datter niet ouer seuen hondert in de Stadt ghe-

weest

weest en zijn: By ander niet ouer de Duysendt/ alsmense in nam/ ende datter noyt bouē vijfthiē hondert daer in geweest en zijn/ ende nochtans aen beyde zijden deses crijchs tot in de acht duysent om gecomē zijn. Mē en weet niet/ waer dat wt gedreuen volck ende vrouwen personen henen ghecomen zijn/ men acht in Engelant.

De Coninck werdt aen eenen yseren stercken ruyden bant inden derden dach tusschen de ruyters drie mijlen weechs in een Stedeken ghenoert/ in een Slodt Dulmen. Terstondt als de Bisschop den Coninck aen sach/ sprack hy tot hem: Ey ghy booswicht hoe hebdy my/ eñ mijn arm volck verdorue? Doen antwoorde hem de Coninck hoomoedichlijck/ hem seluen verheffende/ ende den Bisschop tergende/ Paep/ wy en hebben v niet een mijt verdoruen/ maer v een vaste Stadt ghelevert/ die voor alle gewelt is. Maer hebben wy v verdoruen/ so willen wy v weder rijck maken/ soo verre ghy ons volghen wilt. De Bisschop moest voor ongheluc lachen/ ende vraechde hem met wat manieren? Doen seyde hem de Coninck: Hy soude hem in eenē yseren Corf met leer bedect/ setten/ int landt om voeren/ ende niemant laten sien/ oft hy gaue dā eenen Witpenninck/ so soude hy meer gercrijgen dan hy te voren vercrijcht hadde.

Munstersche Coninc [...]rcht den [...] Bisschop

Nae dat de Stadt in ghenomen was/ werden de knechten oneens ouer den beut. Doch werden zijt eens/ datse half des Bisschops/ eñ half der Knechten zijn soude. Alsoo bestelden se xxi. Beutmeesters/ van een yegelijc Vendelijn drie. Als nv niet soo veel voor handen en was/ als de knechten meynden/ doen vinghense de Beutmeesters/ ende voerdense onder de knechten in den rinck/ ende lietender twee wt haer op trecken/ ende pijnighen/ vraghende waer dat ghelt ende goet ghebleuen was. Maer sy en bekenden niet met allen. Des morghens woudense de ander op trecken/ dat werdt haer vanden Bisschop verboden/ naedenmael sy by de twee niet met allen ghevonden en hadden. Doen seynden sy den Beul tot den Coninck Jan van Leyen/ eñ lietē hē ooc met pijnē vragē/ wat datter voor ghelt ende beut noch voor handen ware. Ende alsmen hem ten derdē mael op troc/ doen bekende hy een tonne gouts/ ende sommighe gouden cleynodien/ maer ten was altemael niet so veel als de knechten wt gedeylt te werden verhooptē/ also quam een yegelijc knecht achthiē Emders guldens te beut.

Twist ouer den beut te Munster.

Den besten in haer ghelooue hinck de Coninck een coperen teecken aen den hals/ met drie letteren beteeckent D. W. F. dat beduyde dat woort werdt vleesch.

[T]eeckē der [D]ouwe te Munster.

Jnt beginsel vant Belech verhief haer eenen grooten swerm der Doopers wt Hollant/ Gelderlant/ eñ Sticht van Wtrecht/ in drie Schepen/ om de Stadt Munster te helpē. Twee schepen waren veel mannen sonder gheweer/ dat derde schip vol vrouwen/ is onder met spiessen/ Hellebaerden/ Puluer/ ende Bussen op ghenult gheweest. Dese als sy betrapt werden/ zijn door dē Hertooch van Gelder eñ Joris Scenck Stadthouder des Stichts van Wtrecht/ alle drie Schepen met mannen eñ vrouwen versoncken ende verdrenct gheworden.

De Coninck leyt ghevanghen/ watmen met hem handelen sal/ weet God/ my ist verborgen. Sommighe segghen/ men woude zijn eygē oordeel beleuen/ ende hem in een eyghen Voghels korf setten/ ende daer na in de Locht van eenen toren wt hangen/ ende van hongher sterven laten. Sommige seggen/ men soude hem slechs dē Cop af houwen. De ander segghen/ de Bisschop woude hem behouden/ ende by auontueren bemueren/ ende hem als eens spitsinnigen mans in hoogen saken raet vragen. De ander segghen anders/ ghewis en can ick niet met allen weten. Sijnen Tijtel is gheweest: Jck Jan van Gods genaden/ wt cracht des nieuwen toecomenden Rijcks/ tot den nieuwen Tempel Gods/ een dienaer der rechtueerdichept/ etc.

¶ Hertooch Vlrich van Wirtēberch zijn lant weder in ghenomen.

INt Jaer M.D.xxxiiij. inde aengaende Lenten/ is Landtgraue Philips van Hessen in machtighe rustinghe met veel Crijchsvolcks op de beenen gheweest/ ende in sulcke heymelijcheyt alle saken vercreghen ende aen ghericht/ dat hem niemant waer ghenomen en heeft/ tot dat hy nv al in den Toch gheweest is. Men meynde/ het waer ouer Munster aenghesten/ tot dat een open schrijuen ouer al wt ginck/ dat hy met zijnen verdreuē Oom/ Hertooch Vlrich van Wirtenberch/ dat Vorstendom Wirtenberch wederom in te winnen voor hadde. Js also den xxv. April te Griegschheym by Francfort/ door de Meyn ghetrocken met alle zijnen Toch eñ Crijchsrustinghe. De wagens zijn alleen by drie Duysent gheweest. By een yeghelijc drie persoonen gheordineert. Daer onder by veertich groote stucken Veltgheschuts/ daer ymmers wel twintich/ xxviij. ia tot xxx. Peerdē voor een Busse ginghen. Lij. waghens voerden schipbruggen/ een yeghelijcke waghen hadde een Schip ende brugghe daer op behoorende/ daer mede hy ouer den Rijn/ ende alle wateren der Duytscher Natien hadde moghen trecken. Ende is alsoo de Berckstraet op ghetrocken. Graue Willem van Vorstenberch heeft hem by ses duysent Lantsknechtē wt Elsatē gebracht/ ende also te samen ghebracht tot in dertich duysent toe/ de keerne van wt ghelesen knechten/ eñ ses duysent wel gheruste Peerden. Daer teghen heeft hem de Con. Ma. Ferdinandus in de ses duysent ghesterct/ om dat ouer gegeuen landt te beschudden: Aen welcken hem de Lantgraue by een Stedeken Lauffen by Helborn gesedt/ ende in de vlucht gheslaghen heeft/ der welcker by vier hondert doot bleuē/ het meestendeel in den Necker verdroncken. Paltzgraue Philips den ouersten Hooftman der Con. Maie. zijn Peert doorschoten/ ende hem den eenen voet gequetst. De Landtgraue is met zijnen Oom Hertooch Vlrich voort ghetrocken/ ende alle dat Wirtenberchsche lant/ naerder dan in veerthien dagen in genomen/ eñ Hertooch Vlrich sonder sonderlijcke tegenstant weder in zijn erflant in ghesett. Hooch Asperch stelde hem tot tegenweer/ maer terstont werdet beschoten/ so dattet hem niet langher en mocht op houden. Daer in hebbense goeden voorraet/ veel prouanden ende goede crijchsrustinghe geuonden. Ten laetsten hebben haer de Vorsten daer in gelept/ eñ om de sakē te verdragen/ eenen dach ghestelt dē eersten Julij/ ende aldaer alle saken neder gelept/ ende dē Hertooch int lant beuestricht/ eñ beyde de Hertooch eñ Lantgraue de Keyserlijcke ende Coninclijcke Maiesteyt weder vereenicht ende versoent/ also datse beyde by de C. M. te Weenen in Oostērijc geweest zijn/ eñ hooch ontfanghen/ eñ Hertooch Vlrich des lants Leen weder ontfangen heeft.

Hertooch Vlrich van Wirtenberch zijn lant metten sweerde ouerwonnē.

¶ Eenen ouer heeten Somer/ eñ een Stadt in vier uren af ghebrant.

INt Jaer M.D.xxxiiij. wast een so heeten Somer/ dat veel Dorpen ende Vlecken van hitten selfs ontstaken/ ende wt branden.

Heeten Somer/ Anno 1534.

Montabur een Stadt twee mijlen van Couelents ghelegen op een hoochte/ een nederlaech eñ Coopstadt des geheelen Lantschaps/ ginck van eenē wagen met colen aen/ die niet seer doot

Eē stadt by Couelentz in vier uren verbrant.

 en wa-

en warẽ/ eñ verbernde in sulckẽ cortẽ tijt/ namelijc in vier uren de gheheele Stadt te gronde wt/ sommige hondert viersteen/ so datter geen huys geheel en mocht verlost werden/ so dorre eñ hitich was alle dinck / de geheele Stadt stont tsamen in een vlamme / als oft een huys brande: Clocken eñ torens versmolten / eñ vielen vã bouen af/ de poorten veruielen/ ende de torens verbranden / so dat niemant niet om eenen penninc en hadde moghen daer af brenghen/ veel lieden/ goet eñ beesten verdoruen/ veel ontuloden / sommige is den tijt te cort geworde / so datse ouer de Stadtmuere hebben moeten wt vallen.

Hoe Heer Lodewijck Gritti van Constantinopolen/ inde Walachey aen gecomen/ ende in Seuenbergen verslaghen is.

Gritti van Constantinopolen tot stucken gehackt.

ANno M.D.xxxiij. is Heer Lodowijc Gritti / des Hertoghen van Venegien by soon/ te Constantinopolen in des Turcken Hof op geuoedt / in sonderlijcke ghenade ende aensien / wt beuel des Turcks op de Walachey ghetrocken/ met viij.c. Peerden/ duysent Janitschers/ om dẽ Vayuoda met valsche practijcke te ontsetten/ eñ heeft sommighe machtighe heeren aen hem ghetrocken/ eñ op zijn partie gebracht / dat selue is Vayuoda te vroech ghewaer ghewordẽ/ ende heeft veel groote Heeren/ die van hem af gheuallen waren/ de monden eñ neusen laten af snijdẽ/ de ander in stuckẽ hackẽ. Als nv Gritti zijnẽ aenslach faelgeerde/ so is hy in Seuenberghen ghetrocken met begeerte/ dat hem de Walachische Hertooch oft Vayuoda sonder schade door zijn lãt laten passerẽ woude/ dat selue geschiede. Doẽ hebben hem Vayuoda met de Bisschoppen seer eerlijc te gemoet getrockẽ eñ outfangen. Eñ verhoopte/ hy quame als vrient / maer hy hadde de Bisschoppen op eenen nacht in eẽ Dorp doot laten houwen / met haren aenhanc / eñ haer hoofden op schachten voor den Gritti gebracht/ ende Vayuodo ontloopen: Eñ heeft terstont eẽ machtich groot volck vergadert / eñ den Gritti in een Stedeken Medwisch belegert/ eñ dat selue ouer wonnen met der inwoonders hulpe / des Gritti volc by ij. M. verslagẽ / Gritti met zijn twee sonẽ in eẽ huys in eenẽ stoel geuanghen/ eñ dẽ seluẽ als hy hẽ niet en woude roeren/ noch teghen hen opstaen/ by de hant genomen/ eñ inden leger met zijn twee sonen ghelepdt/ ende aldaer den Gritti met zijn eygen handen in stuckẽ ghehouwen/ der sonen cleederen in des vaders bloet gewasschen/ eñ somwijlẽ om den leger door dat volc voerẽ laten. Ten laetsten heeft ooc Vayuoda die met zijn eygen hant neder ghehouwẽ/ eñ haer goeden na Ouen int Slot voeren laten.

Waternoot/ ende Diluuie/ Anno M.D.xxxv.

Diluuie.

ANno M. D. xxxv. is twee mijlen van Mentz op de Gaw sulckẽ onweer met hagelsteenẽ/ plasregen eñ wolcken breucken/ aen ghebroken/ soo dat al wat opt velt is gheweest / inde gront wt ghewortelt is/ wech ghedreuen/ ende verdoruen/ dat water heeft hem in een Dorp Vendeheym in een dal gelegẽ/ ende des auonts om viij. uren met eenẽ storm vergadert / eñ tottet Dorp met groot gewelt in ghedrongen/ sommighe opt bedde gegrepen / de ander zijn op de huysen ende schueren gheuloden / maer ten heeft al niet gheholpen / maer dat water heeft huysen / beesten/ mannen / vrouwen / kinderen wech ghedreuen/ altemael gedoot/ eñ verdroncken / alle huysraet met de huysen wech gheswommen/ behaluen xl. menschen/ l. peerden/ cl. beesten / maer de ander beesten iammerlijck verdrenckt. Als dit water verloopen is / heeftmen inden Wal eñ Dam ijs geuonden / dat niet en heeft willen versmeltẽ tot datment in stucken gehouwen eñ wech geuoert heeft/ ende daer onder veel menschen geuonden.

Den Turck verliest/ ende wert van Sophy Coninck van Persen ouerwonnen.

INt Jaer M.D.xxx. heeft de Turck den Sophy Coninck van Persen/ met machtigen aengreep/ seer groote schade ghedaen/ veel vermaerde Steden af ghedrongehen/ een groot deel zijns Rijcx ingenomen / de Persen verslaghen eñ verworcht. Oock Tauris de Hooftstadt der Persen / daer in des Coninex beste schat ende voorraet leyt/ ghewonnen / ende de Persen ouer al in de vlucht gebracht/ ende in de holen der woestijnen van haer Steden ghedreuen.

Als hijse nv geheel wonde wtroyen/ so hebben haer de Persen int voordeel ghelept/ ende haer al meer te vlieden aen laten gaen/ tot datse den begheerighen Turck der Victorien inde woestijne sommige dachreysen loctẽ/ eñ nae haer alle dingen verdoruen/ so dat haer eenen grootẽ houghers noot ouer quam / als sy hem eenẽ rouwen berchachtigẽ wech in acht dagen reysens warẽ na getrocken met groote moeyte/ coude eñ dorst/ voor een Stadt Bimach. De wijle trocken sommighe eenen vreemden / den Turck onbekenden wech/ weder gesterckt op Tauris / ende hadden met de inwoonende Persen een heymelijck verdrach / ende wonnen met der seluer hulpe terstont de Stadt / ende vonden daer in niet alleen haers Conincks schat wederom / maer ooc des Turcken schat / Camerlinghen/ groote Heeren/ ende een machtighe Crijchsrustinghe/ sy versloeghen de Turcken schier al / ende wonnen merckelijcke beutẽ. Dese victorie quam terstont beyde aen de Persen ende Turcken voor Bimach. Doen gauen de Turcken van hongher by na half doot / de vlucht/ de wt gheuallen Turcken haesten haer na / ende verworchdent ende plonderdent iammerlijck aen de vloet Euphrates/ eñ de Sophy want altemael met grootẽ woecker ende ghewin weder/ dat hem de Turck hadde af gedronghen / ende de Turck verloor onsprekelijck veel volcks.

Den Turc verslagẽ vã den Coninc vã Persen.

Roomsche Keyser Carolus de vijfste/ reyse/ Heyrtoch/ rustinghe/ victorie ende gheluck in Aphrica.

ANno M. D. xxxv. heeft Carolus v. Roomsche Keyser/ met des Portugaloysers hulpe/ eñ zijnẽ Hooftman Signor Andrea Dorea Hertooch te Melphi/ zijnder Maiest. Hooftman/ te water een groot ghetal Schepen ende Galeyen/ daer toe een machtich Crijchs verstandich volc/ van Duytschen / Spaniaerts / Italianen / Sicilianen / etc. Desghelijcks met alle voorraet/ Crijchsrustinge ende expeditie so wel gerust/ als te voren noyt ghesien en was / ende inden naem Gods te Barzelonien / den eersten Junij / met alle zijn rustinghe/ op gheweest / ende te Schepe gheclommen/ op Aphricam ghehaest/ ende op dẽ sesthiensten Junij inde Canal te Tunis aen ghecomen/ eñ aldaer persoonlijck met dat voetvolck op dat Landt ghetreden / ende hem aen de vianden gegeuen. Als de water toren Sireta/ Canal/ ofte Kessel genoemt/ ghewonnen / ende altemael verworcht warẽ/ wert terstõt daer op de Stadt Goleta ghestormt / ghewonnen / ende altemael verworcht/ ende ghespoliert / dat Slodt ende de Stadt Tunis ghewonnen daer wt Barbarossa met weynich ontuloden/ eñ by twintich duysent gheuanghen ende vercochte Christenen int Coninckrijck verlost / den armen verdreuen af ghesetten Coninck te Tunis (de welcke hem den Maiestaet des grootmachtighen victoriosen Ca

Tunis van de Keyserlijcke Maiestept gewõnen.

roli

rolt de vijfste ghenade begeuen hadde (weder in geset / eñ hē iaerlijcx vijf eñ twintich mael duysent Ducaten tot Tribuyt op ghelept: Eñ hebben in de Stadt des Barbarossen besten schadt ende voorraet / volck / Schepen / Galeyen / met groot getal gheuonden / op den vijfthienstē Julij gheschiet / daer in by vijf duysendt Fransoysche Turcken Mammalucken / ende Busmeesters verworcht. De Keyser. Maiest. liet met de Crijchslieden handelen om de Stadt Tunis niet te plonderen / oft te spolieren / nademael datse den armen Coninck toe behoorde / den seluen woudese de Keyser. Maiesteyt weder ouer leueren / eñ de knechten daer voor een ander Stadt schencken / ende te plonderen vergonnen / ende in ander manieren verbeteren. De propugnacula oft voorweer des Kessels heeft de Keyserlijcke Maiesteyt haer voor behouden ende besedt.

Inden aftoch ende wederkeeren zijn te Messana ende Napels wonderlijcke Triumphē eñ bouen maten costelijcke gaeyspelen / victori-columnen de K. Ma. ter eeren op gericht / ende gehouden gheworden / daer af int corte niet te segghen ende te schrijuen en is / ende bysonder ghedructe boecxkens daer af wt ghegaen zijn.

Schiltach verbrant / eñ ander onghewisse Historien / bouen in haer weerdicheyt aen gheroert.

hiltach brant. — INt Iaer M. D. xxxiij. is dat Stedekē Schiltach aent swert wout ghelegen / geheel wt gebrant / als sommighe segghen / ende in druck wt gegaen is / vanden Duyuel aen gesteken. Twelcke ick oock niet gheloouen en can / nademael hy een gheest is / ten sy dan / dat hy dit in zijn aengenomen persoon / ende eyghen plaetse (dat is / in de kinderen des ongeloofs ende torens / in welcken hy zijn werck heeft) aen gheticht heeft / de welcke als Iudas / Ioannis vi. wel Duyuels moghen ghenoemt werden.

inne- ders ge ghen eñ zant. — Daer is oock dit Iaer ouer al ghegaen eenen brief / hoe dat de Minnebroeders een eerbaer vrouwe in een Clooster ghelept souden hebben / ende selue vercracht / ende met haer onsprekelijcke oncuysheyt gescheynt / doen heeftmen dat Clooster verbrant / ende sommige vanden Monicken in de cappen voor dat verbrande Clooster aen de boomen ghehanghen.

Een Edelman soude oock met een Peert versoncken zijn / daerom dat hy zijn armen / coren om ghelt ghewepgert heeft.

Item een vader soude hem met zijn kinderen van hongher verhangen hebben. Twelckē altemael niet seker en is / noch ick voor een warachtighe Historie schrijuen en can / daerom laet ickt in zijn weerde op hem seluen staen. Ick woude datmen in den Druck niet met allen en liet wt gaen / ten ware dan datter goede kennisse af ware / dat dat ghedructe (bysonder in Historien) also warachtich ware. Maer nv ter tijt eplacen / is liegen alle man geoorlooft / ende men siet daer toe door de vinghers / eñ niet daer na en vraecht hoe / oft waer mede men dat ghelt van de lieden brengt / oft watmen spreeckt / schrijft / doet / ofte druct. Het is so verre gecomē / wanneer de dichters oft sommighe Druckers gheen ghelt meer en hebben / soo dichtense somwijlen een seltsaem ghedicht / ende vercoopent voor een ware Historie. Daer mede wert de werelt niet alleē veruoert / ende de gemeyne man den mont open gedaen / maer oock de lieden dat ghelt af ghelect / eñ leughen voor haer ghelt ende waerheyt in dat Lant ghebracht.

rozien bi n tyt ker/ tom.

Daer mede en weet een Historie Schrijuer niet / wat hy aen meten / oft nae schrijuen sal / ouermits de omdwalende boecxkens geen geloof weerdighe aensegghen voor handen en is.

Ick vinde oock ghedruckt / hoe dat op den auont S. Petri ende Pauli / Anno M. D. xxxv. te Amberch xxv. Borghers / ende borghers sonē te samen verbonden / in eenen holen onghehueren Berch / drie mylen van Amberch / in een geberchte by een Dorp Predenwind gheleghen / ix. hondert vademen diep henen in / na een touwe (daer mede sy onuerhindert den wech wederom daer wt vonden) met leederen / licht / tortsen / prouande / eten eñ drincken (datse op sommighe dagen met haer genomen / ende een yegelijck wat ghedragen hadde) gegaen zijn / eñ veel seltsame auontueren / Palleysen / Beeldewercken / plaetsen / roockēde loopende water / opspringhende Fonteynen / doch altemael duyster / ende sonder licht gheuonden. Item seer veel onroerlijcke grooter Ruesen gebeenten / veel doode vergaen lichamen / onsprekelijcken groot / der seluer / tot een waerteecken / sommige daer wt ghebracht / veel dwaelweghen ende sluyp holen / so datse somtijts alle xxv. na malcanderen ghelijck de slanghen / door de holen hebben cruppen moeten. Sy hebben twee Hooftmannen onder haer op geworpen / den seluen met eedt sweeren / haer beuel te volgen / ende by hen haer leuen te laten. — Een berch hol 900. vademen diep door wt.

De een Hooftman is voor aen ghegaen ende gecropen / de ander ten laetsten achter na / op dat ter niemant te rugge af en weeck. Een onder de xxv. die daer buyten de vrymoedichste was / is vā haer vluchtich / half doot / nae dat snoer weder ~~wt den~~ Berch gecomē. Noch een onder haer hadde veel gewijde Cruyden / Wasch eñ wichelerie by hē gedragen / eñ is inden Berch met eenen steen gheworpen / ende hem seer verbloet / ende vanden anderen ghelaeft / eñ nae den worp een ooghe verloren. Sy en hebben niemant ghesien / dan een ghestaltenisse eens Wijfs / die sulcken worp dede / maer sy hebbent voor een bedroch geacht. Ten laetstē als sy niet verder en hebben moghen comen / zijnse wederom ghekeert / ende met bleecker / grouwelijcker ghestaltenisse ende verschrickelijck aen te sien / half doot alle weder wt den Berch ghecomen / als sy ongheuaerlijck acht uren inden Berch waren gheweest. Sy hebben oock ghewelften / Palleysen / plaetsen / met selue gewasschen Calomnen / Planeysel ende Beelden gesien / als oft altemael inden Berch waer ghehouden / somtijts heeftet sulcken wijden ganck gehadt / datse alle xxv. beneuen malcanderen hadden mogen gaen / somtijts also enge / dat deen na den anderen heeft moeten Cruypen. Soo veel van dien door eenen medereyser / Berchtolo Boechner genaemt / beschreuen.

Oproer in Denmercken dat Conincryck / affettinghe / verderuinghe ende geuanckenisse haers Conincx.

ANno M. D. xxij. hebben haer de Bisschoppen / Prelaten / Ridderschap / des Rijcks raden / dat meeste deel der Steden ende Inwoonders des Conincrijcx Denmercken / teghen Coninck Christernen haren Heere geoproert / ende van haren Coninc af vallich / hem haren Eedt / huldinghe ende Manschap op gheschreuen / van zijn Rijck af ghesedt / ende daer tegen Hertooch Fredericus van Holsteyn tot eenen Coninc ghecoren / ende dat van sommighe onlijdelijcke Tyrannie wegen / de welcke de voorgenoemde Coninc Christernus int Conincrijc bedreuen soude hebben / als sy voor geuen / ende dit opentlijc wt schrijuen / in druck bestelt / hebbē laten wt schrijuen / daer in sy merckelijcke Tyrannie ende oorsaken vertellen haers afvals. Dewijle nv de af ghesette Coninck dat Hof van Borgondien om hulpe tegen de onghehoorsame / by de Keyserlijcke Maiesteyt zijne Coninclijcke Maiesteyt Heere ende Swager / na troc / soo hebbense des Rijcx — Oproer in Denmercken seer wōderlijc / meer dan vier Iaer gheduert.

Raet / in middelder tijt / Hertooch Fredericus van Holsteyn met macht te comen gheroepen/ eñ hem tot eenen Coninck ghemaeckt.

Daer op is hy gelijc voor de stadt Coppenhagen ende Elbogen met heyrs cracht gheruct/ de eerste stadt neghen / de ander elf Maenden beleghert/ tot dat hyse tot ghehoorsaemheyt gedrongen heeft: Want sy vast alleen Coninc Christerno int gheheel Conincrijck noch aen hangende waren / als die haer eere / Eedt ende belofte haren Erfheere houden/ ende niet int vergheten stellen en wilden. Ten laetsten hebbense wt noot / nae langhe te vergeefsche verwachtinge eender verlossinghe/ haer op ghegeuen.

De Ridderschap ende Raet in Denmerckẽ tyrannie.

Nv ghelijct toe gaet/ wanneermen eenen Tyran niet lijden en wil/ ende hem met oproer/ ghewelt met ghewelt vergeleden / ende datmen veel Tyrannen voor eenẽ lijden moet: Also vermach de stadt Coppenhaghen ende Elboghen bericht ende wt schrijuen / in druck aen alle Staten der Duytscher Natien/ den xxiiij. Nouembris/ Anno M.D.xxxv. wt ghegaen/ dat haer des Rijcx Raden/ de Bisschoppen ende Prelaten tot verderffenisse des gheheelen Conincrijcx/ veel grouwelijcker ghetyranniseert hebben/ dan sy Coninck Christernum beschuldigen: Want sy hebben haren nieuwẽ gecoren Coninc/ Hertooch Frederic van Holsteyn/ dus niet met allen ghegheuen dan den Titel ende naem eens Conincx/ eñ der Croonẽ leen/ haer voor behouden/ ende die onder malcanderen ghedeylt/ ende den Coninc ghegheuen/ watse wilden. Want nademael sy hem in setten/ so moest hy haer liet singhen/ ende aen gaen wat ende hoe sy wilden ende handelden.

Denmerckẽ lijt noot eñ ghewelt.

Daer nae hebben zijt altemael verworcht eñ veriaecht tegen God/ eere ende recht sonder alle genade/ al met woorden oft werckẽ/ Ja wie hem alleen mercken liet/ eñ scheen/ dat hy zijnen rechten natuerlijckẽ Erfheere/ den verdreuẽ Coninc Christernum aen hinc/ ende gheneychden wille droech: ende daerom hebbense de twee voorghenoemde stedẽ met heyrcracht ouertrocken/ veel redelijcke Mannen gedoot / ende ten laetsten int gheheel Coninckrijck niet willen lijden/ datmen de Steden beuestichde/ maer hebbẽ aen sommighe orden Wallen ende Mueren neder ghewor-pen/ op datse sonder wederstant harẽ Tyrannie teghen alle man bedrijuen mochten.

Bisschoppẽ ende Prelaten in Denmercken cooplieden geworden.

Daer na werden des Rijcx Raden selue Cooplieden/ eñ bouden schepen/ eñ scheeptẽ in alle om liggende landẽ om coopmanschap. Ooc alle ware/ huyden/ velwerc/ victalie/ coren eñ alle ware/ die int geheel Lant viel/ daer wat aẽ te winnen was/ daerom lietense haer Schoutetẽ int Lant om rijden/ eñ de Boeren ghebieden / datse sulcke ware tot des Rijcx Raden souden brengen. Ende en dorstẽ also de Boeren hare ware niemant anders vercoopẽ/ dan haer eyghen Heeren. Sulcke ware sonden dan de Raden wt dat Lant. Van welcken de vrome Borghers eñ Inwoonders in voortijden hare neeringe eñ onderhoudinge ghe hadt hebben. Dit wert haer door sulcke onbehoorlijc voornemen iammerlijc/ tegen alle oude Preuilegiẽ eñ gewoontẽ/ ontrockẽ eñ genomen.

Daerom waer sommige Ossen int geheel Coninckrijck ionck oft out / onder de Boeren voor handen waren / de selue cochten de Ridderschap ooc in dier maten aen haer/ also/ waermen te voren/ eẽ paer ossen om thiẽ Marc mocht coopen/ daer brachten zijt op xxx. ende meer Marcken. Also en conde de arme ghemeyne Man eñ Borgers nerghens gheen Ossen ende vleesch om gelt becomen. Want de Ridderschap schickte de selue Ossen by veel duysenden wt den Lande / daer door sy grooten schat ende veel gelts vercregen/ om hare goude Ketenen dies te stadelijcker te draghen/ hooueerdie/ pronckerie eñ moetwillicheyt dreuen/ eñ de arme ghemeyne Borgerschap van harẽ handel eñ neeringhe dringen mochten.

Breeder/ de Ridderschap hebbẽ de arme Boeren hare Bosschagiẽ verweldicht/ ende alsulcke schattinghe daer af genomen / so dat een voeder houts/ datmen inde Steden plach te coopen om vier schellinghen/ dat hebben de arme Borgers moeten coopen ende betalen xij. schellinghen.

Meer heeft des Rijcx Raet voor hem ghenomen / op datter niet met allen ouer en bleef/ daer mede haer de arme Borghers beteren mochten/ soo zijnse selue Visschers gheworden / ende hebben haer inde Visscherien / daer ouer sy te ghebieden hadden / begeuen/ ende selue Schepen eñ visschers gereetschap toe bereyt. Wanneer dan erghens een arm Man door Gods genade Harinck oft Ael vercreech/ so is de Ridderschap altijt inden voorcoop geweest / ende sulcken Visch selue op gecocht / gesouten/ ende weder in ander Landen gheschickt ende ghesonden. In somma menschelijck verstant en can niet ghenoech verclaren ende beschrijuen/ watse al versiert hebben om der armer Borghers verderffenisse ende onderdruckinghe wille.

Ende wanneer dan de Ridderschap ghemerct heeft / dat de Borghers hebben willen te rijck worden / soo hebbense in deen Stadt twee hondert Landtsknechten / inde andere een hondert gelept / de welcke der armer Lieden cost eñ Victalie/ sonder alle betalinghe op gheten/ ende also inden gront verdoruen hebbẽ. Wanneer dan de arme Lieden sulcke Lantsknechten gheerne los waren gheweest / ende niet langher houden/ soo moestense haer ghelt ende Soudie daer toe gheuen datse wech trocken. En is dat niet een iammerlijcke sake / eenen yeghelijcken Christen wel te bedencken?

Ende na dat nv des Rijcx Raet de arme Borghers van hare neeringe berooft/ aen de goeden verdoruen / ende daer af gheholpen hadden/ soo hebbense oock noch meer voor haer ghenomen/ te weten/ Gods woort/ Christum onsen Salichmaker / ende zijn heylich Euangelium / de Borgers te ontrecken/ te beroouen / ende wt alle steden des Lants te verdrijuen. Daerom hebben des Rijcx Raet/ Bisschoppen ende Ridderschap/ op eenen gemeynen Heerẽ dach/ inde stadt Coppenhaghen haer verbonden / ende een Reces gemaect/ beseghelt ende op ghericht/ te weten: alle de ghene die dat woort Gods toestandich zijn/ oft zijn sullen / in dat gheheele Rijck Denmerckẽ/ die selue / na alle haer beste vermogen te veruolghen aen Lijf ende goet / etc. Terstont daer op hebbense alle de ghene die dat woort Gods aen hinghen / als Ketters den ghemeynen vrede af gheslaghen / ende inde suspicie ende den Ban ghedaen/ datse eenen yeghelijcken so vry souden zijn/ als den Voghel inde Locht.

Daerom / op datse door der Steden aenval des verdreuen Conincx mochten vry zijn / hebbense hem tot Norweghen door haer ghesonde Legaten met volmachtigen ghewelt ontboden/ op een vry seker Christelijck beseghelt Gheleyde/ zijne Coninclijcke weerdicheyt met drie hondert Mannen / om met Coninck Fredericus goedelijck te handelen/ in Denmercken te comen met Condicien: Waert dat de handelinge om sloech/ zijne Coninclijcke weerdicheyt dan wederom in hare bewaringhe vry te setten/ by haer eere ende ghelooue / oock haerder sielen eewighe verdoemenisse / by Gods straffe ende strenghen toorn/ als dat menich Man / wt de Copie in druck wt gegaen/ wel weet. Beneuen sulcken vryen Christelijcken Ghelep / Brief ende Seghel/ hebbense Coninck Christiern sonder alle recht/ in een/ niet Vorstelijcke/ iammerlijcke ghevanckenisse ghe-worpen/ daer in zijne Coninclijcke weerdicheyt

Bisschopp eñ Prelate in Denme ken/ en ho den den Co ninc dat g lep niet.

noch

noch tot op dese ure gheuangen gehouden wert. Oock en is hem van eersten aen sulcken Geley niet op die meyninghe ouergheſonden/ datment te houden inden sin hadde/ maer eygentlijc daerom datse zijne Coninclijcke weerdicheyt onder sulcken goeden schijn/ swaerderen Eedt/ groote beloftenisse/ ende Christelijcken Geley/ mochtē in haer ghewelt brenghen. Ende hebben eygentlijck besloten/ een Contract ende onderseghelt verbont ghemaeckt/ hem nemmermeer inder eewicheyt wt te laten. Ende watmen ghereet gelt ende anders noch by Coninck Christiern ghevonden heeft/ dat hebben de vrome Bisschoppen/ Prelaten/ Ridderschap/ des Rijcks Raet tot haren handen ghenomen. Hoe sy breeder met dat Lant ende het gheheele Rijck hebben ghehandelt/ ende noch Eedt/ trouwe oft gheloove ghehouden/ leestmen int ghedructe bericht/ daer af wt ghegaen/ daer wt dit genomē is. Daerom haer sommighe Steden in Denmercken met malcanderen verbonden/ eñ met Crijch dese Tyrannie aen Lijf ende siel vā haer te werpen/ voor haer namen/ ende hare huldinghe der voorghenoemde Raden op seyden/ nademael sy met Condicien hare trouwe haer gheswooren hadden/ te weten/ so sy den nieuwen Coninck oor/ ende des Rijcx Raden inde Articulen/ die sy den Rijcke swoeren/ hielden: Soo wilden sy oock als de vrome met vasten ghelooue/ haren Eedt ende verbont/ vast houden/ nademael nv dit niet en gheschiede/ so meyndense van haren Eedt los te zijn/ ende haers af vals oorsake ende recht te hebbē. So veel wt dat ghedruckte wt ghegaen bericht. Ick en hebbe in dese nieuwe Historien by onsen tijden gheschiet/ niet met allen geset/ dan dat voor my in druck is wt ghegaen.

...hristiern ...oninck in ...enemerc- ...n gheuan ...en.

Hier wt leert/ dattet altijt also gaet ende gaen moet/ wanneermē Tyrannie met Tyrannie wil weeren/ af leggen ende opheffen/ eñ dat quaet erger wert/ eñ dat laetste ergher dan dat eerste/ gelijck inde Munstersche handelinge ende Oproer vernomen/ ende oock ghescheet is.

...od straft ...nde met ...de / ty- ...nnie met ...annie.

¶ Eynde des thien-iarighen dieren tijts.

ANno M.D.xxxvi. eñ eē weynich daer voor/ int M.D.xxxv. Jaer/ nam den thien-iarigē dieren tijt een eynde/ die van der Boeren Crijch/ tot by na ten eynde des M.D.xxxv. Jaers gheduert hadde/ tegen alle menschen hope/ die sulcx by na onmoghelijc achten/ dattet weder daer henen soude comen/ dat een Schaep Coorns van vier tot in vyf Gulden/ weder eenen Gulden/ eñ een mate Coorens van drie tot inde vier Gulden eñ een half/ weynigher dan eenen Gulden gelden soude/ ghelijck dan dit altemael/ God hebbe lof/ gheschiet is. Den Wijn nae Kerstijt/ Anno M.D.xxxvi. is ooc in een haestelijc af climmē gecomen/ also datmē te Olms op den xxij. Januarij een Emer Wijns/ die haerder maten C.xx. hielt/ naerder dan om eenen Gulden gerocht heeft/ eñ om twee penninghen van de Tappers geschoncken is/ ende een mate Wijns om drie vier vyf ses ende seuen penningen/ genoech by den Tappers werden ghevonden/ die eenen cleynen tijt daer voor acht negen ende thien hadde ghegolden.

...n tijt ...ngt alle ...ck.

Also gaetet/ wanneer de tijt coemt/ dattet God ghenoech dunckt/ eñ den gheordineerden tijt des dieren tijts (gelijc alle dinc zijnen tijt heeft/ wanneert beghinnen/ op gaen/ vallen/ eñ wt sal zijn) wt is/ dattet dan goeden tijt zijn moet/ wanneer oock alle Kisten/ eñ Kelders ydel waren/ wederom dieren tijt/ wanneer alle Berghen Meel waren/ alsmen seyt/ eñ de veruaringe geleert heeft/ gelijc dan den voorleden dieren tijt niet natuerlijck wt gebreck der goeden ende zeghen Gods/ maer by hebbende dingen wt onse boosheyt geweest is/ eñ en is eygentlijck gheenen dieren tijt geweest/ maer de werelt is met alle haer hanteringe op geclommē/ eñ de Cruytsers gedobbelt/ met Batsen ghehandelt/ datse te vooren met penningen heeft wt ghericht. Alle dinc is van Gods genaden ghenoech geweest/ alleen ist in hooghen gelde gedreuen/ ende een yegelijck met zijne ware op gheclommen. De penninghen te tellen is verdrietelijc/ dat meer onse bouerie/ dā eenen noot ende gebrec van God is/ hoe wel God euen met dese onse bouerie straft/ ende met de Roede die wy ons seluen op onsen Eers maken/ slaet/ om dat wy goets ende zegens genoech hebben/ ende malcanderen niet te lieue en laten werden.

Maer dattet gheenen natuerlijcken dieren tijt wt gebreck des zegens Gods/ gelijc in Egipten is geweest/ maer alleen der menschen snootheyt eñ boosheyt (doch niet sonder Gods wille toe gelaten) dat speurtmen daer aen dat de huerlingen bouen maten dier/ weert/ eñ wel gehoudē zijn geweest/ eñ niet/ ghelijck te vooren in Egipten/ ons menichmael/ by ons om het broot/ maer nauwe om goeden loon eñ woorden/ hebben mogen becomen. Item/ dat om tghelt van alle dinghen eē ouervloet ghevonden is/ ende alleen om den lieuen penninck te doen is gheweest. Nv de werelt maket hoe sy wil/ so moetse doch malcanderē generen eñ dragen/ wanneert ooc niet dan gulden penningen eñ Munten en waren/ oft eenen Gulden ooc ghelijck duysent Batsen goude/ Men en can gheen Wet/ list eñ practijcke so versieren/ oft men en denct een teghen wet/ list ende practijcke. Laet gelijck de Heeren dubbel/ vā haren Onderdanen eyschen/ soo leert hy haer/ den Onderdanen/ de noot/ alle dinghen dobbel te gheuen. Nv laet ghelijck de Boeren daer henen climmē/ datse eenen Hof ende goet om duysent Gulden geuen/ dat te vooren nauwe om de pacht en heeft mogen vercocht werden/ ende eenen waghen met Hoy om vier oft vijf Gulden geuen/ een Koe om thien Gulden/ ende oock eenen hoorn gelijck om eenen Gulden/ dē steert om twee/ dat vel om drie Gulden/ so en can de werelt haer noch niet deruen/ noch sy der werelt: So moet de Vleesch-houwer dat pont vleesch om seuen oft acht penninghen gheuen/ de Leertouwer een huyt vier oft vyf Gulden/ de Schoenmaker een paer schoenen om eenen haluen Gulden/ dat en can de Potbacker/ cleermaker ende Smidt niet lyden noch hooren/ oft hy en vare dan oock aen/ eñ geue eenen penninck Pot om eenē Cruytser/ de smit dat Hoefyser om drie Cruytsers/ de rademaker dat radt driemael so dier als hi te voorē/ dede. Also ist gelijc te vooren/ doent goedē tijt was/ alleē datmen alle dingen in hooger gelt drijft/ eñ mē nv dē Cruytser voor den penninc speelt/ eñ is alleē om meer penninghen/ gelts/ tellens eñ draghens te doen/ het waer euen veel/ wannermen malcanderen met myten/ etc. te vreden stelde/ als met Cruytsers/ Guldens/ Batsen: Gelijck dan in Bemen/ Etschlant/ eñ andere Landen ergens ghescheet/ datmen met cleynder coperen Munte malcanderen te vreden stelt/ ende waermen niet so veel en behoeft/ daer en ismen niet also dorstich ende gierich op dē penninc. Ende het is euen veel/ ist anders niet beter/ het sy dan in alle dinghen goeden tijt/ eñ dat gelt dier/ licht ende seltsaem/ oft het sy dan alle dinc dier/ eñ dat ghelt goeden coop/ goet eñ swaer. De Werelt moet doch door meyninge gheregeert werden. De achtinghe is doch alleen int ghelt/ eñ een dinck is alsment acht. So en is gout ende siluer/ seyt Bernardus/ niet met allen dan een roode eñ witte Aerde/ eñ is een yeghelijc stuck Broots. Ja eenen rooden eñ witten hont/ van natueren eñ substantie beter dan alle tgout ende siluer op Aerden/ ende is ghelijck het yser/ Thin eñ blick/ alleen dattet niet en roest. Ist dat

Dieren tijt by onsen tijdē niet natuerlijck.

Werelt wert door meyninghe gheregeert.

ghy de weerderinghe vant gout en siluer neemt/ so ist euen onweerder dan glas / ten helpt noch voor coude/hongher/dorst/cortse/noot oft doot. Also is alle dinck als te voren: Also gaet et ghelt meer opwaerts. Siet God de Werelt langer aẽ/ so salse metter tÿt daer henẽ climmẽ/dat vÿftich gulden gheens Mans neeringe meer zÿn en sal/ eñ met verachtinge der penningen niet dan Ducaten handelen en sullẽ willen. Also lept de Rentmeester die wt ongheloove hem een Jaerlÿcx ghelt ende Lÿfrente ghecocht heeft / somtÿts in schadẽ/de welcke hem eẽ neeringe int toecomende coopt/dat nv geen meer zÿn en wil. De dachlooners ende Knechten heeftmen altÿt met den babbel eñ bups wt gehouden / dat sal ende moet noch geschiedẽ/ wilmense hebben (ghelÿc van de rÿcke Werelt / die niet gheerne dicke berders en boort/ hebben moet/ende haer niet ontbeeren en can) al soudemen eenen wt noot eenẽ gulden tot dachloon gheuen. En is dan noch geenen dieren tÿt / wanneer twee teghen malcanderen handelen ende climmen alle dage/so en ist niemant geenen dieren tÿt/oft afganck. Also en siet de werelt niet/ dattet haer schult is / ende datse daghelÿcx ouer haer seluen claecht eñ oordeelt/ daer in datse den dieren tÿt/der werelt wesen eñ ontrouwe oplept / ende ymmers deen den anderẽ de schult geeft/ende den doorn inden voet wil stooten/ als oft hy zÿn dingen also dier moet geuen ende aen slaen. Eñ maect haer alleen selue/ bouen dese ontrouwe/die altÿt harẽ Heere treft/bange eñ angstelÿck. Het heet/ climt ghy op/ so come ick oock. Somma/wãneer niet God huys en hielt/so had det de werelt voor langhen tÿt al met haer practÿcke verquist / eñ dat liedekẽ te hooch aen geheuen/so dat zÿt niet en mach wt singen/gelÿcse dã ten laetsten daer ouer moet bersten / wt swellen/ eñ in stucken bersten. Dat gheue God geringhe.

De werelt haers ongeluck selue een oorsake.

Stormwint in Slesien.

ANno M. D. xxxv. is te Els/ vier mÿlen van Presla gelegen/ int begin van September/ om S. Gilgen dach/ eẽ ure inder nacht haestelijc sulcken storm wint aen geuallen/ dat hy tot inde lx. huysen heeft ontdeckt/ als oftment met eenen bessem hadde af gekeert/ acht Persoonen verslagen eñ indẽ wint verdoruen/ veel steenẽ schilden oft Geuelen / met sommighe Schoorsteenen ter Aerden geworpen/ eñ eenen ledighen waghen op een huys eñ dack ghewaept/ dat de achterste raders in dat dacwerc eñ latten bleuen hangen/ eñ met de voorste daer af vant huys gehangen zÿn/ dit heeftmen also voor een wonder sommige dagen laten hangen/ tot op des Vorsten toecoemst. In dat iaer heeftmen een wonderdier met seuen hoofden op de Zee gheuanghen / ende te Venegien ghebracht / ende is te Augsborch in des Wirsings Apoteeck ghecomen.

Stormwint in Slesien.

Crÿchs ge-

Crÿchs allarm ende gheruchte.

ALsmen schreef na Christus geboorte M. D. xxxvi. om Lichtmis/ doen heeftmen int Rÿc eñ ouer al heymelÿc Knechten aen genomen / eñ die/ alsmen sept/ den Fransoysen willen toe voeren / der welcker veel te Straesborch ende noch breeder ghecomen zÿn / by auontueren sommige gheheel in Vranckrÿck/ maer daer isser een goet deel onder weghen met gewelt weder te rugghe ghedreuen/ sommighe geheel om gecomen. Dat Rÿck heeft de hare by hooghe pene weder af geuordert / ende de Keyserlÿcke Maiestept heeft des Rÿcx verbonden met ouer al op gheslaghen mandamenten weder af gheeyscht/ ende de Keyserlÿcke Maiestepts Mandament vernieut/ dat niemant teghen de Keyserlÿcke Maiestept en soude trecken/ noch laten aen nemen / ende daer op is in Februario int Rÿck wederom gheslagen/ alsmen sept / om de Keyserlÿcke Maiestept te dienen / ende tot in veertich duysent knechten in Italien te voeren/ teghen wie/ hoe/ oft waer/ en can ick nv niet weten / den wtganck salt leeren God gheue zÿnen Dienaer gheluck/ tot vermeerderinghe zÿns Rÿcx / Amen.

roep ende allarm.

Register

Register nae de ordeninghe van A. B. C. op het tweede deel oft Boeck der Chronijcken Sebastiani Franci Wordensis/ van Christus gheboorte tot op Carolum de vijfste.

Totten Leser.

Om dit Register ghereet te vinden / so sult ghy weten/ dat elck blat vier Calomnen heeft/ de eerste Calomne des bladts noemen wy A/ de tweede B/ de derde C/ de vierde D/ Also cont ghy lichtelijck vinden / het ghene dat ghy voor hande n hebt.

A.

ADolphus Keyser was arm ende veracht. Fol.43.d.
Adrianus Keyser / vriet der Christenen. 14.a.
Aencoemst des huys van Sassen. 32.c.
Aenstooten des Roomschen Rijcx. 24.a.
Aerde/ Hemel/ Gheest/ mensche/ wat. 15.a.
Aerdbevinghe overblopen wint/ haghel. 22.b.
Aerdbevinghe ende Pestilentie tot Constantinopolë. 30.c.
Aerdbevinghe/ ende vijf duysent menschen vergaen. 41.b.
Aerdbevinghe/ Anno 1357. 45.d.
Aerdbevinghe/Anno 1449. 51.c.
Aerdbevinghe tot Constantinopolen. 58.c.
Aflaet te Augsburch eerst. 53.a.
Agrippina Tiberia ghetrout verhonghert haer seluen. 8.d.
Agrippa Coninck der Joden. 9.a.
sterf eenen ellendighen doot. 9.a.
Albonio van zijn overspelich wijf ghedoot. 26.a.
Aelbrecht in oneenicheyt Keyser ghecozen. 44.a.
Aelbrecht de tweede Roomsche Keyser ende zijnen doot. Fol. 50.b.
Aelbrecht Durer een Schilder. 72.b.
Almericus/ de seste Coninck te Jerusalem. 39.d.
Alphonsus/ met Richardo Keyser. 43.b.
Alexander eenen Luypaert/ waerom. 1.d.
Anastasius een Arriaensch Keyser. 24.d.
Anastasius Anthenius Roomsch Keyser. 29.a.
Antiochia beschreuen. 37.c.
Antonius Pius een vreetsaem Keyser. 14.a.
Archadius Keyser/ regiment/ etc. 23.a.
Arriani wederdoopen den Keyser. 22.a.
Arnolphus de seuenste Vranckrijcsche Coninck/ helpt den Paus. 32.b.
de Luysen aten hem. 32.b.
Aristides ende Quadratus verantwoorden de Christenen. 14.d.
Arent des Roomschen Rijcx Wapen. 1.a.
Arents moghen oock Christenen heeten. 1.a.
Arent verlangt zijn leuen met bloet. 3.d.
Arent doot zijne Jonghen. 3.d.
Arents natuere ende aert. 4.a.
Arent veracht cleynen roof. 4.c.
Arents Camp metten Leeu ende Drake. 4.c.
Arents viantschap met alle dieren. 4.c.
Arent alleen onnut. 5.a.
Arent waerom hy de heerschappie heeft. 6.c.
Artus de Coninck verlozen. 25.a.
Ascalon ghewonnen. 39.b.
Assyriers Rijck eenen Leeu ghelijck. 1.c.
Athila de wreede/ leuen ende eynde. 24.b.
Augustus tyrannie. 2.a.
Aurelius Alexander een goet Christen. 17.b.
Aulus Vitellius Roomsch Keyser. 12.a.
Aulus Gellius een Orateur. 15.d.

B.

Balduinus de tweede Coninck te Jerusalem. 38.a.
Balduinus de derde Coninck te Jerusalem ende zijn gheluck. 38.c.
Balduinus de vierde Coninck te Jerusalem. 39.b.
Balduinus de vijfste Coninck te Jerusalem. 39.d.
Balduinus de laetste Coninck te Jerusalem. 40.a.
Bassianus een wilde beest. 2.d.
Bassianus Anthonius Caracalla. 16.d.
Barbara/ Keyser Sigmundus wijf / haer goddeloosheyt. Fol. 50.b.
Bedevaert te Niclaeshuysen. 54.a.
Bedevaert te Rijnsborch/ grooten loop. 61.d.
Bedevaerden en zijn niet goet. 62.a.
Bedwanck onder den Paus. 10.d.
Beelt ende Wapen der vierder Monarchie. 1.c.
Beelden met eenen Suyppior verbrant. 49.b.
Berch neghen hondert vademen hol. 82.b.
Beyeren een Coninckrijck ende zijn eynde. 31.a.
Bemen wort een Coninckrijck. 39.b.
Berengarius Roomsche Keyser. 32.d.
Berengarius de vierde Roomsche Keyser. 33.a.
Best vanden Turck ghewonnen. 73.c.
Bisschop te Cuelen veroncront de stadt. 38.a.
Bisschop van Augsborch trouweloos. 46.d.
Bisschoppen in Denmercken Cooplieden. 82.c.
sy en houden den Coninck dat gheleyde niet. 82.d.
Boerdrucken gheuonden. 51.d.
Boetius ende Cimachus/ vermaerde/ etc. 68.b.
Boeren victorie teghen den Edeldom. 68.b.
Boeren grooten Oproer. 68.d.
haer verschricken by alleman. 69.a.
Boeren oproer oorsake. 69.b.
Bloetfonteyne te Genua ghelooopen. 33.a.
Bloedighe Sonne. 33.a.
Brant aen veel plaetsen. 52.a.
Brant aen veel plaetsen. 71.c.
Brieuen te Romen onder de Peerden ghestropt. 66.d.
Brigaria ende Dalmacia bekeert/ eñ weder vandë Paus af gheuallen. 31.d.
Bussen ende buscruyt gheuonden. 46.c.

C.

Caius Caligula een Tyran. 9.a.
Candia een Eylant overwonnen. 31.d.
Carolus Martellus. 29.b.
Carolus Magnus/ victorie ende Keyserdom. 30.c.
hy is de eerste Paussche Keyser. 30.d.
hy hadde veel Wijuen. 30.d.
zijne Dochters moesten spinnen. 31.a.
Carolus Caluus / een vrient/ maer een eergierich Keyser. Fol. 31.d.
Carolus de derde/ Roomsch Keyser. 32.a.
Carolus Coninck Cicilie/ vanden Paus beswaert. 43.b.
Carolus de vierde/ Roomsch Keyser. 45.b.
wert van twee Cardinalen ghecroont. 45.c.
Carolus de vijfste/ Roomsch Keyser. 62.b.
zijne Crooninghe tot Aken. 62.b.
zijne Crooninghe tot Bononia. 63.a.
Cust des Paus voeten driemael. 63.c.
zyn reyse van Bononia nae Augsborch. 63.d.
zynen Intoch tot Munchen/ ende ontfanghen. 64.a.
zynen Intoch tot Augsborch/ op den Rijcxdach. 64.c.
Castelle Coninck van Hispania verslaghen. 40.c.
Cassilmers vleghert. 43.a.
Ceno Roomsch Keyser. 24.b.
Cesarea/ Conincginne Persarum / wert met veertich duysent menschen Christenen. 28.b.
Cesarea in Capadocia gheleghen. 37.b.
Christus maechschap ende gheslachte. 7.c.
Christus gheboorte. 7.c.
Christenen beloghen van de Godloose. 11.b.

Christenen werptmen alle quaet op. 11.c.
Christenen hebben twee wijnen. 22.a.
Christenen belegghen Jerusalem. 37.a.
lijden grooten noot. 37.b.
hoemen Christum soecken / ende de Heydenen benechten sal. 42.b.
Christus rijck en is van deser werelt niet. 80.a.
Cheurvorsten ordeninghe ende verkiesen. 35.c.
Cheurvorsten kiesen twee Keysers. 44.d.
Claudius Tiberius eenen rechten Tirant. 2.a.
Claudius Tiberius seer goet ende quaet. 9.b.
Claudius de tweede / een goet Keyser. 18.c.
Claudius een Poeet / Prudentius een Poeet. 22.d.
Cleyne Heeren hoe die groot werden. 79.d.
Clodoneus de eerste Christen Coninck / etc. 25.a.
Clocken tot Bussen ghegoten. 68.d.
Comeet / Duysternisse ende Pestilentie. 28.b.
een Comeet ende ghesicht / Anno 842. 31.c.
een Comeet ende wonder / Anno 1263. 42.d.
Comeet ende aertbevinghe / Anno 1300. 44.b.
een Comeet wonderlijck groot. 44.c.
Comeet / hongher ende dieren tijt. 45.a.
een Comeet ende bernende balck ghesien. 45.c.
een Comeet ende Pestilentie. 47.b.
een Comeet sulcks noyt ghesien. 71.d.
een Comeet / Anno 1531. 77.c.
een Comeet twee Jaer nae malcanderen. 79.a.
Commodus een Tyran ende Tirant. 2.c.
Concilium tot Basel van de Hussiten. 49.d.
Conradus Keyser met twist. 36.a.
Conradus de derde / Roomsch Keyser. 39.a.
Coninck van Polen Crijch teghen de Duytsche Heeren. Fol. 49.d.
Coninck van Bemen doot gheslaghen. 56.a.
Coninck Aelbrecht verslaghen. 55.d.
Coninck van Vranckrijck ghevanghen. 66.a.
Coninck Ferdinandus Crooninghe. 72.a.
Coninck van Denmercken ghevanghen. 83.a.
Coninghen dwaelheyt vertelt. 5.c.
Coninck oft Sot wert gheboren. 5.b.
drie Coninghen van de Duytschen ghehanghen. 34.b.
Conradus des Vranckrijckschen Coninck. 32.c.
Conradus de vijfste / Roomsch Keyser. 42.c.
Constantinus onder de Goden ghestelt. 19.d.
Constantini des grooten victorie. 20.a.
van zijn verlierde schenckinghe. 30.c.
Constans Keyser / verwijst den Paus / etc. 28.a.
hy wert ghedoot. 28.a.
Constantinus de vierde / Roomsch Keyser. 28.a.
Constantinus de vijfde / een Beeldtstormer. 29.c.
Constantinus de seste / roeyt de Afgoden wt. 29.c.
Constantinopolen van den Turck ghewonnen. 51.c.
Cornutus een natuerlijck Meester. 10.b.
Corporis Christi Feest / te Augsborch ghehouden. 64.d.
Couden winter / Anno 1234. 41.d.
Couden winter / 1442. 51.d.
Couden winter / grooten brant / Anno 1514. 61.d.
Crijch / Hertooch Carel / teghen de Switsers. 54.a.
nederlantschen Crijch / Anno 1489. 54.b.
Veel Crijghen / Slaghen / etc. Anno 1503. 58.d.
Crijch des grooten Turcks. 72.d.
Crijch tusschen den Keyser ende Ghelderlant. 75.d.
Crijchs gheroep ende gheschrey. 83.d.
Cruysvaert ghepredickt / Anno 1240. 42.c.
Cruysvaert teghen den Turck ghepredickt. 58.b.

D.

Dam in Vrieslant ghewonnen. 65.c.
Damiata beleghert. 42.a.
Damascus beleghert. 39.a.
Decius Roomsch Keyser. 17.d.
Denmercken lijt noot ende ghewelt. 82.c.
Diadumenus Roomsch Keyser. 16.d.
Dieren tijt in Duringhen / etc. 41.b.
Dieren tijt ende goeden tijt in twee Jaren. 50.d.
Dieren zijn temmelijck behalven den Tirant. 3.b.
Dieren tijt / Anno 1529. 72.d.
Dieren tijt / Anno 1531. 76.a.
voor dieren tijt en helpt gheenen raet. 76.c.
Dieren tijt by onsen tijden niet natuerlijck. 83.b.
voor de Diluvie en was geen schrift / stadt / muere / etc. 33.d.
Diocletianus / listich / Keyser. 19.b.
wil aen ghebeden zijn. 19.c.
Dionisius een Tyran. 9.a.
Disputatie tot Bern. 72.b.
Doctoren oneens van de schenckinge Constantini. 21.a.
Domicius Nero een grouwelijck Tyran. 2.b.
Domicius Nero de seste Keyser zijne Tyrannie. 9.c.
hy neemt de Christenen haer goeden. 12.c.
Doopers schijn ende voorgheven. 79.d.
Drie Keysers op eenen tijt. 2.b.
Drie Sonnen ende drie Manen ghesien. 89.c.
Drie Roomsche Coninghen ghecoren. 46.b.
Drie Sonnen ende twee Reghenboghen. 72.a.
Drooghen Somer / Anno 474. 53.d.
Duysternisse der Sonnen ende een Comeet. 51.b.
Duysternisse Crijch ende Pestilentie. 51.b.
Duytschen verderven Italien ende Spaengien. 18.a.
Duytslant verdorven. 35.a.
Duytschen vertsaghen inde Woestijne. 39.a.
Duytsche Heeren Slach teghen de Tartaren. 47.b.
Duytschen blieden twee mael voor de Hussiten. 47.d.
Duyvels gheest te Mentz. 35.a.
Duyvels oproer inde Misse. 36.c.

E.

Eenen steen vanden Hemel ghevallen. 54.c.
Edel zijn alle Roofdieren. 3.a.
Edeldom tweederley. 3.a.
Edelmannen doot gheslaghen. 68.c.
Edissa een stadt wert vanden Turck vernielt. 38.d.
Eynde der Vervolghers van Gods woort. 9.c.
Eynde des Keyserdoms int Oosten. 30.a.
Eynde des Longobardischen Rijcks in Italien. 30.b.
Enghelant bekeert totten gheloove. 15.d.
Enghelant totten gheloove bekeert. 26.c.
Enghelant den Paus Cijnsbaer ghewotden. 31.c.
Eraclius Roomsch Keyser. 26.d.
zijn Victorie teghen de Persen. 27.a.
Esculus Mirtus. 3.b.
Evangelium / de werelt tot ghetuyghe. 76.d.
Exarchen in Italien ghestelt. 26.a.
Ezelinus bevaut Italien / ende zijnen doot. 42.d.

F.

Ferdinandus Crooninghe. 65.c.72.a.
zijn neerstichept int verhooren der saecken. 65.c.
Flaccus Roomsch Keyser. 22.a.
Florentsen vanden Paus beleghert. 74.d.
Florianus Roomsch Keyser. 19.a.
Fransoysen inganck in dat Keyserdom. 23.d.
Fransoysen in Cicilia verslaghen. 43.b.
Francken haer beginsel. 55.b.
Francken ende Fransoysen onderschept. 55.b.
Franciscus van Sickinghen oorlooght teghen den Bisschop van Trier. 65.b.
Fredericus de eerste Roomsche Keyser. 39.b.
zijnen handel metten Paus. 39.c.
hy verdrinckt. 39.c.
Fredericus de tweede / Roomsch Keyser. 41.b.
conde vijf spraken. 41.b.
zijn leven / laster ende victorie. 41.c.
schenckt den Paus een Graefschap. 41.c.
doot / verbannen veel Prelaten. 41.c.
Fredericus een Vader Maximiliani. 50.d.
zijne neerstichept om vrede. 51.a.
zijne reyse ende toch. 51.a.
zijnen toch in Romen / ende andere pomperie. 51.a.
eyst den Paus zijne boeten. 51.a.
zijne matichept / ende zijnder Huysvrouwen ghehoorsaemhept. 52.b.
Fulco de vierde Coninck tot Jerusalem / victorie ende doot. 38.d.

G.

Galenus een treffelijck Medecijn. 15.d.
Galerius zijn seste / Keysers. 19.d.
Gallus Hostiles / Volusiano / Keysers. 17.d.
Gasa verwoest / ende wederom ghetimmert. 39.b.
Geneven beleghert / ende verdrach. 75.c.
Gheestelijckheyt verheft haer. 26.b.
Gheestelijcke onder den Keyser. 35.b.
Ghelderschen ende Emder crijch. 79.b.
Gheloove ende gheest wattet is. 15.a.
Gheloove vervallen / van Ambrosio op ghericht. 22.c.
Gheloove noch liefde inde werelt. 76.c.
Genealogie / sommigher gheslachten ende Rijcken / van Noah af. 54.d.
Gheluck ende rijckdom en can niemant draghen. 6.a.
God ende gheloove gaen voor al. 10.c.
God wat hy is. 15.a.
God straft sonde met Tyrannie. 83.a.
Gordianus met zijnen soon Keyser. 17.c.
Gotthen Arriaensche Christenen. 22.b.
Godtfridus de eerste Coninck tot Jerusalem. 37.d.
Graef Hans vanden Turck onthooft. 53.c.
Gratianus Roomsch Keyser. 22.c.
Grave van Ettinghen ghewont. 65.d.
Gregorius de sevenste ontslaet de Vorsten van de gehoorsaemhept des Keysers. 36.d.
Griecken ontrouwe lieden. 39.a.
Griecx Keyserdoms veranderinghe. 41.d.
Griecx Wittenberch vanden Turck ghewonnen. 65.a.
Gulden Bulle wanneer. 35.d.
Gulden Bulle te Nuerenborch ghemaeckt. 45.c.
Guns vanden Turck beleghert. 79.a.

H.

Haghel ende hongher in Vranckrijck. 31.c.
Haghelsteenen op sinte Matheus dach. 52.c.
Haghel ende onweder. 72.b.
Hans Thoman van Absberch. 72.b.
Heeren vander Leyteren Regiment. 44.c.
Heeten Somer / een stadt af ghebrant. 81.b.
Heydenen beschudden de Christenen. 10.c.
Heydenen ontschuldighen haer met de Christenen. 11.c.
Heylichdom te Einsidel ghestolen. 52.c.
Henricus een Coninck in Vranckrijck. 32.c.
Henricus de tweede / eerste gecoren Keyser sticht het Clooster te Pamberch. 35.d.
Henricus de derde stilt de Pausen. 36.c.

Hen-

Register.

Henricus de vierde sedt de Paus af. 36.c.
Doet gheneyn sdelyck boete. 36.d.
Hout een Concilium teghen den Paus. 36.d.
Leyt vijf Jaer inden Ban onbegrauen. 37.a.
Henricus de vijfste Roomsche Keyser. 38.a.
Hy oorlooch teghen zijnen Vader. 38.a.
Hem werr de Croone ghewepghert. 38.a.
Hy bedrieght den Paus. 38.b.
Hy vangt den Paus. 38.b.
Henricus de seste Roomsche Keyser. 40.b.
is onuersadelyck van ghelde. 40.c.
Henricus de seuenste Roomsche Keyser. 42.c.
Henricus Keyser/leuen/toch ende daet. 44.b.
Heliogabalus een Paep wert Keyser. 2.d.
Helius Pertinax/zijn daden. 16.b.
Heraclius Constantinus Roomsche Keyser. 27.d.
Heracleon Roomsche Keyser. 27.d.
Heremiten vlieden de werelt. 22.b.
Hertooch van Beyeren doet zijn Wijf onthoofden. 43.a.
Hertooch van Beyeren te Nordlinghen doorsteken. 43.a.
Hertooch der Francken wort Coninck in Vranckrijk. 55.b.
Hertooch Frederick van Sassen. 71.b.
Hertooch van Brunswijck toch. 72.a.
Hertooch Vlrick van Wirtenberch veriaecht. 80.b.
Heeren/hoe grooter hoe sotter. 5.c.
Herodes Antipas Coninck der Joden. 8.d.
Hibernia ende Armenia bekeert. 27.d.
Historie waerom onseker. 82.a.
Hoocheyt voor God eenen grouwel. 5.b.
Hongher ende Pestilentie/Anno 1062. 37.a.
Hongher ende oproer/Anno eenendvijftich. 11.d.
Hongeren verwoesten Italien. 33.a.
Hongeren totten ghelooue bekeert. 36.a.
Hongeren toch teghen de Turcken. 52.c.
Honorius Keyser/ regeert ende sterft. 23.a.
Hugo de tweede Italiaens Coninck. 32.d.
Huychelie ende schijnende wercken. 75.b.
Hussiten Crijch/oproer/ketterie/etc. 48.a.
Hussiten toch in Myssen. 48.c.
Hussiten grouwel. 49.a.
Hussiten toch voor Nuerenborch. 49.a.
Hussiten nederlaghe. 49.d.
veerthien Hussiten onthooft. 50.a.
twee hondert ende tsestich Hussiten ghehanghen. 50.b.

I.

Jaer sonder wint. 46.c.
Jammer ende nederlaghe te Romen. 66.c.
Jan van Leyden Coninck tot Munster. 79.c.
zijn pompeerie ende Hofghesin. 80.b.
heeft veel vrouwen. 80.b.
hy tercht den Bisschop. 81.a.
Jerusalem een Coninckrijck ende zijn ghelegentheyt. 37.d.
Jerusalem vanden Christenen ghewonnen. 37.d.
Jerusalem wort weder verloren. 40.a.
Jerusalem tweemael beleghert van de Saracenen. 42.a.
Jerusalem met gheheel Oosten verloren. 44.a.
Joden verbrant. 44.b.
Joden verbrant in Duytslant. 45.d.
Joden ghedoot te Nordlinghen/Pragen/etc. 46.c.
Joden totten ghelooue ghedwonghen. 50.c.
een Jode om zijn ghelooue verbrant. 50.c.
Joden verbrant/Anno 1492. 54.c.
Josephus een Jode/Historischrijuer van Christo. 13.b.
Jouianus wilde alle Crijchslieden tot Christum hebben/
ende ghedoopt. 21.d.
Italien met Fransoysen besedt/ ende de Longobarden wt
ghedreuen. 30.b.
Italiaensche Coninghen oft Keysers. 32.d.
Julius Cesar eerste Roomsche Keyser. 7.d.
Julius gheschicthept ende zijn victorie. 8.a.
Julianus ende vijf Partinax Keysers verslaghen. 16.c.
Julianus Keyser/valt van het ghelooue. 21.d.
Justinus Philosophus ende Martelaer. 15.d.
Justinus vercoopt dat Keyserdom. 24.d.
Justinianus/Romen veruallen/ op ghericht. 25.a.
Justinianus de tweede een Keyser. 25.b.
Justinianus de derde wort van het Keyserdom af gheset.
Fol. 28.c.
Justinianus de tweede/een Tyran weder in gheset. 28.d.

K.

Kerenten coemt aent Rijck. 55.d.
Kercken te Romen peertstallen ghemaeckt. 67.b.
Keysers int eerste Roomsche Raetsheeren. 11.d.
Keysers int beghin niet van Edelen Stamme. 16.c.
weynich Keysers een rechte doot ghestoruen. 17.a.
een Smits soon Keyser. 17.c.
Keysers eerst ghecoren ende niet gheboren. 18.d.
Des Keysers op eenen tyt. 21.b.
dat Keyserdom van de Fransoysen op de Italianen. 32.c.
het Keyserdom vernielt/ ende staet vijftich Jaer stil tot op
Ottho. 32.c.
het Keyserdom coemt aen de Duytschen. 33.d.
Keyser ende Paus verslaghen. 34.d.
Keyser beueyt alleen van Cijns/etc. 35.b.
de Keyser wort een Nonne. 40.b.
het Keyserdom vercocht. 46.a.
Keysers ghebot van de Joden. 46.d.
Keysers toch in Aphrica. 81.d.
Kinderen swermen ende loopen Pelgrimagie. 42.d.
Kint van Trenten. 53.d.
Krijch teghen de Hussiten in Bemen. 47.d.
Krych des Rijcx teghen de Switsers. 52.a.
Krychsknechten ten tijden sinte Jan. 58.a.

L.

Lantsknechten begonnen/wanneer. 57.c.
Lantsknechten zijn nv Monicken. 57.d.
Leeringhe hoemen langhe regeeren sal. 14.c.
Leo/eerste Keyser tot Constantinopolen. 23.d.
Leo de derde Keyser/een Beeltstormer. 29.a.
Leontius oft Leo de tweede/Roomsche Keyser. 28.c.
Leo de vierde/Roomsche Keyser. 29.c.
Licius eens Boeren soon Keyser. 20.a.
Liefde wijckt het ghelooue. 10.c.
Liefde Eurialis ende Lucretia. 50.d.
Liefde knechtschap onderscheypt. 71.b.
Lijf eyghenschap/van waer het coemt. 71.a.
Lodowijck de vierde/ Roomsch Keyser. 44.d.
hy wert verbannen van ongheboorsaemheyt. 44.d.
wert ghecroont teghen des Paus wille. 45.a.
sterf in eens boeren huys. 45.a.
Lodowijck Sforti verslaghen. 81.c.
Lotharius de derde/ Frans Coninck ende Keyser. 31.b.
hy wort Monick. 31.b.
Lotharius de vijfste/Italiaens Coninck. 33.b.
Lotharius de tweede/Roomsche Keyser. 38.c.
sedt den Paus tweemael af. 38.d.
Lothringhen coemt van de Francken. 55.b.
Lucanus Aniens een Orateur. 10.b.
Lucius Coili Coninck in Enghelant. 15.d.
Lucius Anthonius een quaet Vorst. 15.d.
Is een Campeer ende viant der menschen. 16.a.
Lucius Seuerus Pertinax. 16.c.
Lucianus een Orateur ende Lactantius. 22.b.
Lenghenen ouer de Christenen. 11.a.
Lodouicus de tweede Gallische en Roomsche Keyser. 31.a.
Lodouicus de tweede Gallische Keyser. 31.c.
Lodouicus de derde Roomsche Keyser. 32.b.
Luther wort beschuldicht aen den oproer. 69.b.

M.

Maria veerthien Jaer oudt Christum ghebaert. 7.c.
Mahomet de Ertzketter zijn Historie. 27.a.
Mahomet/Turcken Keyser Historie. 54.b.
Marcianus verdreuen Keyser tot Constantinopolen.
Fol. 23.d.
Macrinus Opilus met zijnen soon. 16.d.
Marcus Anthonius met Augusto. 8.b.
Marcus Siluius Ottho Keyser. 12.a.
hy doorsteect hem seluen. 12.a.
Marcus Anthonius/Roomsche Keyser. 14.b.
zijn treffelycke woorden in zijn steruen. 14.b.
Marcus Aurelius/Anthonius Helioga. 17.a.
Marcus Julius/ Philippo de eerste Christelijcke Keyser.
Fol. 17.c.
Marcus Aurelius/zijn derder Keyser. 19.b.
Marcgrauen toch voor Nuerenborch. 52.d.
Maeterhansen/vloeckers/inden Crijch. 57.d.
Martinus Luther te Worms gheweest. 61.d.
Mannen ende vrouwen een Jaer ghedanst. 36.b.
Martinus Luther Paus ghemaeckt. 67.b.
M. Casimirus verslaet de Boeren. 69.b.
Manfredus Coninck Cicilie van den Paus ghebannen.
Fol. 42.d.
Mauritius een Roomsche Keyser. 26.b.
Maximinus een Moordenaer Keyser. 17.b.
Maximinus Roomsche Keyser. 22.c.
Maximilianus Historie. 55.d.
Maximilianus Roomsche Keyser. 56.b.
Maximilianus daden/stryden/etc. 56.c.
zijn ouerlyden. 57.b.
Menschen rampsalicheyt ende natuere. 13.b.
Mensche quader dan de dieren malcanderen eenen grou-
wel. 13.c.
Menschen hert weynt hem om. 49.c.
Mentz verraden. 53.c.
Michael Keyser/wort een Monick. 30.a.
Minnebroeders ghehanghen. 82.a.
Mirakel oft Monstrum der natueren. 43.d.
Milanen van de Fransoysen ghewonnen. 61.d.
Myssen toch in Bemen. 48.d.
Monicken moeten stryden. 22.a.
Monick wort Keyser Albrechts broeders soon. 44.b.
een Monick vergheeft den Keyser. 44.c.
Monicken bedroch in Switserlant. 59.a.
sy bestellen eenen valschen gheest. 59.a.
beweghen het volck tot haer bedroch. 59.b.
haer bedroch aen eenen slechten Broeder. 59.a.
maken een valsche Maria. 60.a.
haren raetslach. 60.b.
haer boeuerie van den Broeder bekent. 60.b.
spreken door een Vesperbeelt. 60.c.
doen fenijn int Sacrament. 60.d.
worden by vrouwen beuonden. 60.d.
haer boeuerie coemt aen den dach. 61.a.
sy worden gheypnicht. 61.b.
worden tot Bern verbrant. 61.c.
Munster des ghewelts der Ouerheyt. 1.c.

Mun-

Munsterschen oproer. 79.b.
Munster beleghert. 80.b.
Munster ghewonnen. 80.d.

N.

Narsis victorie. 25.d.
Nederlaghe teghen de Hussiten. 48.a.b.c.d.
Neomagi/Sicambri ghenaemt. 55.a.
Nerua Cocceius/brengt de Christenen wt den Ban weder te huys. 12.c.
Nicolaus de Cusa/teghen de schenckinghe Constantini. Fol. 20.d.
Nichephorus Roomsche Keyser. 30.a.
Noot heeft heerschappie vonden. 33.d.
Normandien bekeeringhe ende beghin. 32.a.
Nuerenborchschen slach/Anno 1502. 58.b.

O.

Octanianus Augustus. 8.b.
Octauianus wreect Julium. 8.b.
Onbestandicheyt des volcks. 50.b.
Ongheluck op de Christenen ghetoghen. 81.c.
Ontrouwe der Italianen. 33.a.
Ontrouwe der Romeynen teghen de Duytschen. 39.b.
Onweder/blixem tot Constantinopolen. 54.c.
Oostenrijck ende het Keyserdom aen de Grauen van Absborch ghecomen. 56.a.
Oproer tot Jerusalem om den Arent. 4.a.
Oproer van vijfthien Grauen teghen den Keyser. 43.d.
Oproer te Venegien. 44.d.
Oproer te Nuerenborch. 45.d.
Oproer der Hussiten tot Pragen. 46.b.
Oproer te Augsborch om de schattinghe. 46.d.
Oproer te Parijs teghen Papen ende Studenten. 47.b.
Oproer om het Sacrament in Bemen. 48.b.
Oproer der Rottenbroeders tegen Keyser Frederick. 53.a.
Oproer te Weenen teghen den Raet. 53.b.
Oproer des swerten heyrs. 56.c.
Oproer der Boeren in Windischlant. 57.b.
Oproer te Romen/Anno 1526. 67.c.
Oproer in Denmercken. 82.b.
Oproer te Saltsborch/Berchwerckers. 68.b.
Oproer te Weenen onder de Knechten. 74.c.
Oproer tot Amsteedam. 80.b.
Ordinantie int kiesen des Keysers. 35.c.
Oorsake des ghedeylden Keyserdoms. 32.c.
Oorsake des Roomschen Keyserdoms. 33.d.
Oorspronck des Keyserdoms aen de Duytschen. 33.c.
Oorspronck sommigher Steden/Ghestichten/Cloosteren/etc. 43.a.
eenen Osse heeft ghesproken. 8.a.
Otbertus eerste Graue van Absborch. 35.c.
Ottho ghenadich teghen Berengario. 33.b.
Ottho Roomsche Keyser. 34.a.
Ottho verdrijft den Paus. 34.b.
Ottho de tweede ende derde/Keyser. 34.c.
Ottho met fenijn vergheuen. 34.c.
Ottho de vierde/Roomsch Keyser/Paus viant. 40.d.
Wort vanden Paus ghebannen/etc. 40.d.
Wort van het Keyserdom verworpen. 41.a.
Ouen vanden Turck ghewonnen. 71.c.
Ouen laetst ghewonnen. 73.b.
Ouerheyt is men ghehoorsaemheyt schuldich. 35.c.
Ouerheyt een roede Gods. 71.a.
Ouderdom der Werelt. 7.b.

P.

Paltzgrauen oorspronck. 45.a.
Papen stelen den Offer vanden Altaer. 63.b.
Pauia beleghert ende slach. 65.d.
Paulus Orosius een Historischrijuer. 24.b.
Paus Leo brengt Carolus tot zijn meyninghe. 30.d.
Paus ontslaet de Vorsten van de ghehoorsaemheyt des Keysers. 36.d.
Paus leyt den Keyser Cijns op. 49.b.
Paus doet der Beyeren beelt wt schrabben. 43.d.
Paus van de Lantsknechten ghemaect. 67.b.
Paus ende Cardinalen gheschat. 67.d.
de Paus gheeft hem gheuanghen. 68.a.
Pepercoren verbrant. 61.d.
Persische Rijck eenen Beyr ghelijck. 1.d.
Persius Aulus een Poeet. 10.b.
Pestilentie thien Jaer lanck. 17.d.
Pestilentie/watervloet/etc. Anno 594. 26.c.
Pestilentie/daer by na de werelt in vergaen is. 27.d.
Pestilentie tot Constantinopolen/dertich duysent menschen ghestoruen. 29.a.
Pestilentie/Anno 1484. 54.c.
Petiliniers beleghert ende honghers noot. 43.a.
Phenix een Voghel. 7.c.
Philippicus Keyser vanden Paus ghebannen. 28.d.
Philippus de derde/Roomsche Keyser. 40.c.
Philo een Jode. 9.a.
Phoca Roomsche Keyser maeckt den Paus groot. 26.c.
Pelgrimagie sinte Michiels. 53.b.
Plinius van het beghin des menschen. 13.c.
Plinius Nouocomensis vrient der Christenen. 13.d.
Plutarchus. 13.a.
Pocken ende Lantsknechten beghinsel. 57.c.
Priscianus. 25.a.
Probus Keyser neghen Coninghen verwonnen. 19.a.
Prophecie eens sotten mensche tot Romen. 67.d.
Prophecie van Keyser ende Turck. 77.d.
Ptolomeus natuer kender ende Astrolo. 15.d.
Publius Annius een Raetsheere ende Keyser. 19.a.

Q.

Quintilianus een Orateur. 13.a.
Quintilius een Roomsche Keyser. 18.c.

R.

Redelijcheyt der Heydenen teghen de Christen. 10.b.
Regiment hoement langhe houden mach. 14.c.
Regiment en Roomsche Coninghen na de Keysers. 32.c.
Rekeninghe der lxx. weken Danielis. 7.a.
Rente/Cijns/ghewelt/wanneer. 70.c.
Richoldus een Hertooch der Vriesen. 29.b.
Ridderspel te Augsborch ghehouden. 64.d.
Ridders ende Raet tyrannie in Denmercken. 82.c.
Robrecht Roomsche Keyser. 46.d.
Roomsch Rijck een wilt Dier in Dani. 1.d.
Roomsche Crijchslieden en lijdẽ geenen goedẽ Keyser. 2.d.
Romeynen en willen het Keyserdom niet latẽ eruen. 19.a.
Romen verstropt ende verwoest. 23.a.
Romen vanden Wenden verwoest. 24.a.
Roomsch Rijcx ondergancк/etc. 24.b.
Romen ten derdenmael verwoest. 25.d.
Romen onder gheuloept. 31.d.
Romeynen setten Paus ende Keyser af. 34.d.
Roomsch Hof verandert. 44.b.
Roomschen Rijcx Leenschap ghehouden. 64.d.
Romen beleghert van C.V. 66.b.
Rhodis beleghert van de Turcken. 54.b.
Rhodis beleghert ende in ghenomen. 65.b.
Roiterie der Gewelfeniers en Gebelliniers in Italië. 42.b.
Rijckdom Tiberij de tweede. 25.c.
Rijcken veranderinghe. 41.a.
Rijcxdach der Vorsten tot Nuerenborch. 51.b.
Rijcxdach te Augsborch teghen den Turck. 51.b.
Rijcxdaghen eerst begost te houden. 51.b.
Rijcxdach te Worms/Anno 1521. 64.b.
Rijnsteden en willen gheen schattinghe gheuen. 46.a.
grooten Rijcxdach te Augsborch. 64.c.
Rijcxdach te Nuerenborch. 65.d.
Rijcxdach te Augsborch. 75.a.
Rijcxdach te Spiers. 77.b.
Rudolphus Roomsch Keyser twist met de Bemen. 43.c.

S.

Schenckinghe Constantini verworpen. 20.d.
Sacrament wacht den Paus op een paert gebondẽ. 63.d.
Sassen wort ghedronghen totten Christen geloone. 30.c.
Saladinus de Sarracenische Coninck. 40.a.
Sijn Testament. 40.b.
Salue Regina eerst ghesonghen. 41.b.
Schadelyek ghewoonte. 71.c.
Schrijuen en sal op niemant bediet zijn. 1.b.
Schattinghe ende Cijns eerst vant Rijcke gegeuen. 45.d.
Schiliach verbrant. 82.a.
Scisma der Kercken seuenthien Jaer lanck. 39.d.
Schotlant bekeert totten ghelooue. 41.b.
Secundus vrijt zijn eyghen moeder. 14.d.
Swijcht altijts zijn leuen lanck. 14.d.
Seltsame gheboorten ende twee Cometen. 63.d.
Seneca een onderwijser Neronis. 9.d.
Sijn Christelijcke leeringhe. 10.a.
Seneca leert van God ende den heyligen Gheest. 10.b.
Sergius Galba Keyser. 11.d.
Seruituyt waer sy af coemt. 69.c.
Seuerus eet aen rou vleesch de doot. 2.d.
Sigismundus Keyser/historie/leuen/etc. 47.b.
Sigismundus handelt met den Bemen. 50.a.
Sisebutus Coninck Visegothorum. 26.d.
Slach met de Turcken. 53.a.
Sloten ter aerden ghesllicht. 65.d.
Slach in Vngherien. 71.c.
Sneeu op sinte Joris dach een vol Jaer. 52.c.
Sonnen/drie aen den hemel ghesien. 8.a.
Sorghe voor oproer doot de Christenen. 13.a.
Sotheyt volcht den rijcdom. 5.d.
Spaengiaerts oneens met de Duytschen. 67.a.
Sprinchanen een grouwelijcke Pestilentie. 54.b.
Sprinchanen seer grouwelijck. 72.a.
Stadt crijch teghen de Vorsten/1448. 52.c.
Steden toe rustinghe teghen de Hussiten. 49.c.
Steden aen de Switsers gheuallen. 58.b.
Stormwint sinte Peeters wint ghenaemt. 53.d.
Storm der Turcken voor Weenen. 74.a.
Storm ende wint inder Slesien. 83.d.
Straesborch handelt met haren Bisschop. 41.a.
Suetonius/Herodian. Historischrijuers. 13.d.
Swauen aen het Keyserdom ghecomen. 43.c.
Sweetende siecte. 72.c.
Switsers Crijch teghen Zurich. 51.d.
Switsers Regiment op ghecomen. 55.d.
Switsers verslaen Leopoldum. 55.d.
Switsers Crijghen teghen Castullium. 77.c.
Switsers Crijghen teghen malcanderen. 78.a.

Tamer-

Register.

T.

Tamerlanus Coninck der Tartaren. 47.a.
vangt den Turckschen Keyser. 47.a.
zyn tyrannische oirdene. 47.b.
Tartaren Rijcke ende heerschappie. 40.a.
Taurus een natuerlijck Meester. 15.c.
Taxis een Coninck Vngherie. 33.c.
Teeckenen voor de gheboorte Christi. 7.b.
Teeckenen der victorie een Cruyce. 11.b.
Teeckenen aen den hemel ghesien. 26.a.
Teeckenen aen den hemel ende opter aerden. 27.d.
Teeckenen/iammer noot/etc. Anno 864. 31.b.
Tertulianus noemt Cornelius Tati.een leughen schrijuer. Fol. 11.b.
Theodosius een goet Keyser. 22.d.
Theodosius de ionghe wort Keyser. 23.b.
Theodoricus Roomsche Coninc Arriaensch Ketter. 24.c.
Theodosius de derde/Roomsch Keyser. 29.a.
Theophrastus van Hoghenheym. 72.c.
Thienden waer sy af comen. 70.a.
met de heylighe Schrift is mense niet schuldich. 70.a.
oft menʒe schuldich is. 70.b.
Tiberius tyrannie. 2.a.
Tiberius Claudius Nero. 8.c.
zyn Policie ende deucht. 8.c.
Tiberius de tweede/een Hofmeester Justin. 25.b.
Tiberius de derde/Roomsche Keyser. 28.c.
Titus eenen lust der menschen. 12.b.
zijn sprecck woorden. 12.b.
Toch teghen de Turcken/Anno 1515. 58.d.
Tollen worden int Rijcke op ghesett. 45.c.
Tollen ende Rijcxsteden aen coemste. 77.d.
Totila laetste Coninck Gotthorum. 25.d.
Traianus ende Adrianus Accits. 2.c.
Traianus een wtlandische Keyser. 12.d.
zyn spreeck woorden. 12.d.
Trouwe des wyfs Herodi. 9.a.
Trouwe niet in de Kercken. 32.d.
Trogus een Histori schrijuer. 15.c.
Tunis vanden Keyser ghewonnen. 31.d.
Turinghen wort den Francken Cijnsbaer. 35.c.
Turcken naem eerst ghehoort. 25.c.
Turcken Alcoran oft Weiboeck. 26.c.
der Turcken Rijcx oorspronck. 29.d.
Turcken Toch. 29.d.
Turcken Conincrijck beghin. 45.a.
Turckien voortyts Asia ghenaemt. 45.b.
Turcken victorie teghen de Christenen. 46.c.
Turcsche Keyser ghevanghen. 47.a.
Turcken slach teghen de Vngheren. 52.b.
een Turcx Slot ghewonnen. 53.c.
Turck en hout gheen gheloove. 71.d.
Twee Graven onthooft. 45.d.
Twee Edele vechten om het leven. 47.b.
Twee Hertoghen van Wirtenberch verdreuen. 58.b.
Twist der Sonen Lodewijcx om het Keyserdom. 31.b.
Turck wint Damascum/Judeam/etc. 73.a.
hy bidt by sinte Catherinen graf. 73.a.
zyn rustinghe teghen Sophi. 73.b.
zyn rustinghe teghen de Duytschen. 73.c.
Turck een groot deel van Vngherien in. 74.d.
Turcx tochten op de Christenen. 78.b.
zyn Croone 140000. Ducaten weert. 78.c.
zyn macht. 79.a.
de Turck verslaghen. 81.d.
Tyrannen ende straffe. 9.c.
Tyrannie Luci Commodi ende zyn sotheyt. 16.a.
dertich tyrannen het Roomsche Rijck beswaert. 18.b.
Tyrannie der Turcken ende Hussiten. 73.d.

V.

Valentinianus een goet Christen Keyser. 22.a.
Valens Roomsche Keyser/Wederdoopt. 22.a.
Valentinianus roept de Gotthen om hulpe aen. 23.c.
Valerianus met Galieno Keyser. 18.a.
Valerius Aurelianus Roomsche Keyser. 18.c.
Venegien haren oorspronck. 24.b.
Venegien een Hertoochdom. 29.d.
Venetianen crijghen het Keyserdom. 41.a.
Verbont der Vorsten teghen den Keyser. 44.b.
Versierde schenckinghe Constantini. 20.d.
Veruolginghe der Christenen de eerste. 9.c.
de tweede Veruolginghe/Anno 106. 13.a.
de derde Veruolginghe/Anno 110. 13.a.
de vierde Veruolginghe ende pestilentie. 14.d.
de vijfste Veruolginghe/Anno 200. 16.c.
de seste ende seuenste Veruolginghe. 17.d.
de achtste ende neghenste Veruolginghe. 18.d.
de thienste Veruolginghe. 19.c.
Vespasianus eenen Acent. 2.b.
Vespasianus gierich/victorieus Keyser. 12.a.
Victorie ende nederlaghe der Christenen. 42.a.
Victorie der Hussiten teghen de Duytschen. 49.a.
Victorie Sophi teghen de Turck. 73.b.
Vlaenderen een Graefschap zijnen oorspronck. 32.a.
Vorsten weynich haer Wapen niet ghelijck. 5.c.
Vorsten behooren te troosten. 12.b.
Vorsten vallen vanden Keyser. 47.a.
Vorsten oft sy moghen salich worden. 50.d.
Vorsten van Sassen ende Beyeren Crijch. 53.c.
Vorsten onbehoorlijcheyt ende tyrannie. 69.d.
Vrancrijck gheheel Christen op eenen tyt. 25.a.
Vre diet al ghelt. 83.a.
Vrouwen treecken na Munster. 81.a.
een Vrouwe doot ende eet haren man. 79.b.
Vryheyt meer by de Heydenē dan by de Christenen. 10.d.

W.

Wapen der ouder volcken. 2.a.
Wapen der Heydenen. 5.a.
Waters noot ende heeten Somer. 36.a.
Watervloet ende bloetsneen. 41.a.
Watervloet in Duytslant. 54.b.
Watervloet/Anno 1529. 72.b.
Watervloet/Anno 1530. 75.c.
Watervloet/Anno 1535. 81.c.
Weenen beleghert vanden Turck. 73.d.
Wentselaus Roomsche Keyser. 46.a.
zyn doot lichaem om twintich gulden vercocht. 46.b.
Wereltlijcke Vorsten der Heydenen af ghemaect. 1.b.
Werelt gaet met valscheyt om. 77.a.
Werelt moetmen laten wt loopen. 78.a.
Werelt wort door meyninghe gheregeert. 83.b.
Werelt haer seluen verdervenen een oorsake. 83.c.
Wittenberch een Hertoochdom ghewordden. 54.b.
Wirtzborch valt af van haren Bisschop. 46.d.
Wolckenscheur ende donderslach. 46.c.
Wonderteeckenen gheschiet/Anno 480. 24.d.
Wonderteeckenen ten tyden Constantini. 30.c.
Wonderlijcke gheschiedenissen/Anno 864. 31.d.
Wonderteeckenen ten tyden Ottho de eerste. 34.b.
Wonderteeckenen/Anno 989. 36.a.
Wonderteeckenen der nature/Anno 1103. 38.a.
Wonder dinghen ghesien/Anno 1114. 38.c.
Wonderteeckenen ende iammer/Anno 1183. 40.b.
Wonderteeckenen noot ende aenstoot/Anno 1228. 41.d.
Wonder ende grouwelijcke teeckenen/Anno 1348. 45.c.
Wonderlijck wonderwerck Gods. 53.b.
Wonder gheboorte/iammer/aenstoot/&c. 53.d.
Wonderteeckenen aen den hemel/Anno 1520. 65.a.
Wonderen in Portugael gheschiet. 76.a.
Wonderdier te Saltzborch. 78.b.
Wonder aen den hemel/Anno 1533. 79.b.
Wat een Wijf is. 15.a.
Wijnen inden Raet ghesett. 17.a.
veel Wijuen hadde Carolus Magnus. 30.d.
Wijn ouervloedich ghewasschen ende onweert. 54.a.

Y.

Ypocras const/spreucken ende wandel. 15.b.
Is een vinder der Medecijnen. 15.b.

Z.

Zischa der Hussiten Hooftman. 49.a
zyn Testament. 49.a.
Zwinglius doot ghesllaghen. 78.b.

Eynde des Registers.

De derde Chronica der Pausen ende Gheestelijcken handel / van Petro tot op Clementem de seuenste / des geloofs ende alderley geestelijcke saken / ketterien / Ordenen / Concilien / ende Pausen / aengaende. Van der seluer Insettinghen / Secten / Gheloouen / Constitutien / goede ende quade Decreten ende Regulen. Oock tijt / plaetse / maniere ende mate / wie / wanneer / waer / hoe / van wien / ende waerom / dit oft dat gelooft / geset ende gehouden is. Ten eersten by twee hondert ende dertich Pausen nae ordeninge des Jaer ghetals / met hare Historien vertelt. Daer nae alle Concilien / met hare beste Decreten beschreuen / wt gheteeckent.

Item alderley ketterie / leere ende articulen / beyde der Ketters ende heylighe Vaders / teghen de Pausen ende ander Secten / van de Roomsche Kercke nv als ketterie verdoemt / in een Register nae ordeninghe des Alphabeets gestelt. Ten laetsten de aencoemste van alle misbruyck der Roomscher Kercken int Westen / als de Misse / Beelden / Heylighen eere / Ghenade / Aflaet / Leen ende Gracien / der Renten des Curtisanischen handels / ende alle practijcke / Financien / Ceremonien ende Godsdienst der Roomscher Kercken / als nv ter tijt int ghebruyck gaen / op ons ghecomen ende toe gheloopen zijn / met swaren arbeyt wt veel Historien der Ouden / in acht Boecken veruaet ende gestelt /

Door Sebastianum Francken van Woorden.

Titel ende Inhout der Sommarien deser Cronijcken vint ghy te rugghe van desen blade.

Psalm. 46. ende 64.

Coemt herwaerts ende aensiet de wercken des Heeren.

Inhout der derder Chronijcke/ in acht Boecken ghedeylt.

Dat eerste Boeck van alle Pausen nae ordeninghe.

i. Aencoemste des Paus/ ende oft sinte Peeter een Paus gheweest is.

ij. Oorsake/ Argument ende ghewisse aenwijsinghe ende contschap/ dat sinte Peeter noyt te Romen ghecomen en is/ principaeljck niet wesen.

iij. Alle Argumenten daer teghen op ghebracht/ te niet ghemaeckt.

iiij. Van alle Pausen nae de ordeninghe/ met haren tijt/ Namen/ Histoyrien/ goede ende quade daden/ wat een peghelyck gheset ende af ghedaen heeft.

v. Der Apostelen lxxij. Jongeren/ seuen Diaconen/ Histoyrie ende Legende ouer loopen/ oock de reyse ende wandelinge Pauli in zijn Apostels officie.

vi. Vernaemde/ heerlijcke/ verlichte/ treffelijcke lieden/ Leeraers/ Vaders/ Martelaers/ ende Pausen/ Heylighen/ by eens peghelycken Paus tijt/ ghenoemt ende ghetelt/ maer weynich beschreuen/ nademael sy wel een eyghen Cronycke behoefden/ ende voor een Legende boeck hebben.

Dat tweede Boec van de Concilien.

i. Oftmen een Concilium sal ende mach houden/ Voorreden.

ij. Van de Concilien nae de ordeninghe/ wanneer/ waer/ hoe/ waerom/ door welcken/ oock teghen wie een peghelijck is ghehouden/ met aen ghehanghen Jaer ghetal. Item waerse toe ghestaen/ wt ghemonstert/ gheordineert ende toe ghelaten hebben.

Dat derde Boeck van de Ketters.

i. Sommighe hondert Ketters vertelt nae de ordeninghe des A.B.C. met hare tyden/ Namen/ Opinien ende Ketterien. Oock alderley leere ende articulen der oude Vaders/ van de Roomsche Kercke nv ter tijt niet weyniger als de Ketters verdoemt.

ij. Van de Inquisitie/ proeue ende examinatie der Ketters/ hoe men met haer handelen sal.

iij. Der Ketters straffe wanneer ende hoemense te pijnighen/ ende lijflijck te straffen heeft begost.

iiij. Van de Pauselijcke ende Keyserlijcke Wetten teghen de Ketters/ oordeel Erasmi ende Joannes Brency.

v. Oordeel sommigher hoochgeleerden/ oftmen eenen ketter mach omlijnen metten vyere/ sweerde/ etc. oft niet.

Dat vierde Boeck van de Orden der gheestelijcken.

i. Van alle Ordenen ende selue ghecoren Religien oft gheestelijchept by de Christenen/ Heydenen ende Joden beneuen dat woort Gods/ inghebroken ende versiert.

ij. Item meer dan hondert Ordens met der seluer aencoemst/ Namen/ Beginders/ Stichters/ Reghelen/ Cleedinghen/ Religien ende by gheloouen/ vertelt.

iij. Wanneer/ hoe/ waerom/ ende door welcken de Cloosteers/ Cluysen/ bysonder wooninghen zijn voor ghenomen/ behouden ende ontspronghen.

iiij. Achthien oft neghenthien Ordenen ende Seckten der Christenen/ behaluen der Monicken Orden.

v. Veerthien Ordenen oft Secten der Joden nae de ordeninghe/ met haren ghelooue/ vertelt.

Dat vijfste Boeck van der Heyligen eere/ Beelden ende Misse.

i. Dat de eerste kercke dat ghebruyck van der Heylighen eere ende Beelden/ oock van de Misse/ van alle dingen gheheel niet met allen gheweten en heeft/ maer den eenigen God is aen ghehanghen/ ghetuyghenisse wt de Historien/ Vaders ende heylighe Schrift.

ij. Hoe der Heylighen ende Beelden dienst is op gecomen ende ontspronghen/ ende van welcke de Afgoden eenen aenuanck hebben.

iij. Verghelijckinghe der Heydenen ende Christenen met de Beelden/ Afgoderie/ Heylighen eere ende Monickerie.

iiij. Sommighe Argumenten/ teghenseggen ende tegenworpen/ voor de Beelden neder ghelept.

v. Vanden oorspronck ende aencoemst van alderley dwalinghe/ int officie der Missen/ ghebruyck der Apostelen ende eerster kercken/ waerom zijt eenen Offer hebben ghenoemt/ ende van waer dat teghenwoordich ghebruyck is ghecomen.

vi. Vant Canon ende veranderinghe alder dinghen int Westen/ de Religie aengaende.

vij. Van welcke wy de Transubstantie hebbẽ/ ende wanneer sy int Westen is aen ghenomen.

Dat seste Boeck van alderley Afgoderie/ ende hoe dat Pausdom also hooch ghecomen is.

i. Practijcke/ voortganck/ const/ fenijn ende finantie/ daer mede dat Pausdom in sulcken hoochte ghecommen is/ wt veel Historien ghetrocken.

ij. Van des Roomschen Bisschops ghewelt/ wanneer/ eñ hoe hy so machtich ghewoorden is.

iij. Wanneer sy hebben begost haer seluen/ Paus/ heylich/ Stadthouder Christi/ hooft der Kerckẽ te noemen/ ende welcke hem de eerste Paus heeft ghenoemt.

iiij. Van dat draghen ende voetcussen des Paus waer dat henen coemt.

v. Aenwijsinghe hoe altijt de Roomsche Bisschoppen oft Pausen haer teghen de Duytsche Keysers gehouden hebben.

vi. Somma der Pausen/ die Papen kinderẽ zijn geweest.

vij. Van dat versierde selue aen ghenomen ghewelt ende stoutheyt der Pausen/ wt dat gheestelijck Recht getrocken.

Dat seuenste deel van dat Leen ende handel der Renten.

i. Van den Curtisanischen handel/ ende veel schaltsame practycken/ de Concilien/ Prouenen/ Prelaturen/ Abdien/ Cloosters/ Stichten/ Leenen/ Incorporatien/ Bisdommen/ Collegien/ Symonien/ Gratien/ etc. aengaende.

ij. Hoe de Prouen handel te Romen ghecomen is.

iij. Van der Cardinalen boeuerie ende ontrouwe/ teghen de Paus/ ende der seluer beyder boeuerie ende ontrouwe teghen dat Concilium te Constants.

iiij. Handelinghe der Pausen ende Cardinalen teghen dat Concilium te Basel.

v. Somma ende ghetal der afghesette Pausen van aen begin.

vi. Wat boosmen de gheestelijcke ende vermeynde Cloosters op eenen hoop alder meest de Biddende Orden/ de Coninckrijcken/ Prouincien aen doen/ op ghestagen/ gesommeert ende wt ghereeckent in Enghelant.

vij. Van de Roomsche ghenade ende Aflaet/ Indulgentie ende Station/ wanneer oft hoese op ghecomen zijn.

viij. Eenen wttoch ende corte somma van sommigher handelinghen weghen des Conciliums te Basel.

ix. Somma der handelinghen ende reformatien des Keysers Sigismundus/ by den Roomschen stoel.

Dat achtste ende laetste deel deser Cronijcken.

i. Van de Teeckenen/ Prophecien ende gheschiedenissen/ den Paus ende Antechrist met zijn lijf ende aenhanck bediedende.

ij. Van den Antechrist/ laetsten dach/ voorgaende teeckenen/ den grooten dach des Heeren aen wijsende.

iij. Vanden doot ende eynde alder dinghen.

iiij. Aencoemst der Ridders eñ veel ander vernieuwingen.

¶ Voorreden op de Pauselijcke Chronica Sebastiani Franci Wordensis.

DUs langhe hebben wy God gheloouighe Leser / de handelinghen/ Historien ende Tragedie der wterlijcker werelt ende beweghenissen ghehoort / daer en is niet met allen gheweest dan Crijghen / twisten/ bloetvergieten/ houwen/ steken/ regeren/ dwingen / ende alderley wterlijck ongeluck/ Sweert/ Rijck ende alle dinck. Nv willen wy met God voortaen de gheestelijcke dubbelde werelt / aen den Duyuel / die inden middach cruypt / aen de steckte ende pijl / die des daechs vlieghen / ende verderuen: Ja aen den verloren hoop / de welcke hem seluen reyn ende suyuer dunckt / ende doch niet van zijne vuylicheyt ghewasschen en is/ daer onder de Christenen in ghemengt zijnde/ omvaren / ghelijck sommighe coornen onder eenen hoop cafs / als Loth in Sodoma / Daniel in Babilonien / Moses in Egipten / ende een roose onder de doornen.

Hier vint ghy in dese Chronijcke in ghelijft so menigherley secten/ gheloouen/ ende oordeelen/ alleen onder de Christenen / alle ander gheloouen wt ghesloten ende te rugghe gheset / soo dat hem yemant verwonderen mocht des menichvoudighen verwoesten eenighen gheloofs / dat so veel opinien ende byghelooouen / alleen by den Christenen zijn souden. Ghewisselijck ten sal ander ghelooouen niet faelgeeren.

Soo yemant gheestelijck is / die oordeele wat ic hier schrijue / ende lese de roosen wt dese doornen-haghe/ met welcken ick niet sonder oorsake euen soo veel moeyte hebbe moeten bewijsen/ als met de roosen. Maer ick hebt daerom alle ghesedt ende vertelt/ op dat ick onpartijdich een yeghelijcke secte euen ghelijck dat woort dede/ ende hebt alle in zijn weerde ghesedt / niet wat ick ghelooue / maer wat ander segghen ende gelouen den Leser te oordeelen. Alleen de Paus laet ick blijuen in zijn weerde / zijns selfs oordeelder/ ende vertelle trouwelijck watse ghesedt ende gheordineert hebben / oock wat voor haer ketterie is / ende van de Roomsche kercke verdoemt/ wie teghen haer ghescreuen / ende wat een yeghelijck (nae der seiuer oordeel/ een ketter) teghen haer ghehouden hebben.

Daer vint ghy menigherley opinien ende ketterie / salich is hy die de beste daer wt lesen conde. Want nauwe een ketter soo boos en is / de welcke niet beneuen zijne dwalende stucken/ een goet behouden en heeft. Ende en is in menschelijcke ghebreken so gheheel niet met allen seker/ soo dattet noch niemant gheheel gheraden en heeft / ende waer een toe treft / soo tast hy euen wel met eenen anderen misgreep daer beneuen/ daer het eenen anderen treft / soo dat wy alle met Dauid te bekennen eñ te biddē hebben/ onse onwetenheyt en wilt ghy ons O Heere niet ghedencken / etc. Het ghebreeckt ende gaet ons allen noch veel af. Jacob. 3. Wie can de ghebreken alle verstaen? Noch zijn wy soo vry / ende een yeghelijck meynt / hy heuet ghetreft ende gheheel gheraden / soo gheheel zijn wy altemael met eyghen liefde ende duysternisse beseten ende gheplaecht. Noch segghe ick/ oordeelt ende verdoemt ymmers deen den anderen/ als een dwalende op den afwech / ende alle man / wil meester zijn / niemant toehoorder ende scholier / bysonder in de schole Christi.

Nv by dese pluymstrijckighe cloeclistige dubbelde werelt/ en hoortmen niet veel van crijgen/ Moorden (want haer en betaemt niemandt te dooden) rooven/ etc. Maer dit geschiet als gheestelijck/ inwendich verslagen met de siele/ gelijck de wtwendighe werelt met dat lijffelijck sweert opentlijck tegen dat Lijf is gestelt. So veel sorghelijcker is nv dese gheestelijcke dubbelde werelt/ dan de andere / soo veel sy heymelijcker is. Daerom haer dan Christus sielmoorders heet/ ende den Tempel daer in sy sulckē moort bedrijuen / eenen Cuyl der Roouers. Hoe wel sy wtwendich gheen hant aen en legghen/ so gheuense nochtans Pilato dat Sweert inde hant/ ende sy voort eñ voort also veel als aen haer is / de sielen doot slaen/ Luc. xix. Joan. xviij. Nv wel aen ick beloue v hier in / niet mijn / maer vy na alle mans geloue/ wat recht oft Ketterie is/ dat geue ick v te oordeelen eñ te verstaen. Maer nochtans mocht dese Ketters Cronijcke ooc wel een vermengde Theologia genoemt werden/ want ghy hebt hier in (dat ic v na mijn oordeel belouen derf) vast dat beste/ dat ick na mijn cleyn verstāt heb moghen aen comen/ lesen eñ verstaen/ dat in Pausen/ Concilien eñ Vaders ghesedt eñ begreyen wert/ also dat ic dit derde deel mijnder Cronijcken / sonder beroeminghe te spreken / wel oock een Theologia ende Predicatie derf noemen/ daer in de Keerne wt de Vaders Concilien ende Pausen ingheset is.

De valsche geestelicke zijn de dobbelde werelt.

Maer nochtans en ist van der leeringe wegen niet so goet/ oft is wederom so quaet/ nademael ick euen wel alder Pausen ende Secten Ketters/ valsche gheloouen / boeuerie eñ Ketterie hier in geset heb. Daerom moet ghy God gelooulge Leser selue oordeelen/ eñ met eenen goeden indruck eñ gecloofde clauwen dat fijn Peerlken wt den Peerdē mest/ de waerheyt wt de leugen eñ Ketterie lesen/ want ic heb beyde/ niet sonder raet/ onpartidich aen getrocken/ te weten / de leugen eñ ketterie beneuē de waerheyt / op dat daer mede de goede beneuen dat quade / de waerheyt tegen de leugen/ gehoudē/ dies te openbaerder werde. Maer nochtans en wil ic hier mede niemāt aen getast hebben/ dan welcke zijn eyghen Historie/ woort eñ werc aen tasten eñ wonden/ als bysonder den ontdecten geopenbaerden Antechrist de Paus/ niet dat daerom al recht is/ dat niet Pausichs en is / gelijc oft de Paus alleen de Duyuel eñ Antechrist ware / eñ de Duyuel geen schoone schijnen meer en wist / daer in hy hē veranderde eñ vercierde/ want de geheele werelt is vol Antechristen / ende niet alleen dat Pausdom / maer alle Secten buyten het Christendom ende ghemeynte Gods op eenen hoop zijn enckel Ketterie / want God ende de waerheyt/ die beyde eenich / Ja eens ende een dinck zijn / ende en moghen niet meer dan met een gelijck gesint volck/ ende in een eenige ghemeynte ende Kercke zijn/ als Paulus spreeckt/ het is alleen een God/ ghelooue/ Doop/ Heere onser allē/ etc. Daerom behooren de ander Sectē eñ Apenhoopē altemael aen den Antechrist / ende oftse ghelijck als de Apen / de rechte Christenen sommighe stucken na doen/ ende aen trecken / soo ist doch enckel Apen werc/ bedroch eñ Ketterie/ sonder God ende zijn woort volbracht ende aen getrocken / want den onreynen en is niet met allē reyn/ tot datse door den geloue God ende zijne Ghemeynte werdē in ghelijft/ te samen geuoecht/ ende sy met God nv vereenicht / een verbondt des vreedts hebben.

De Paus en is niet alleen den Antechrist.

Daerom en laet ick my niet met allen behagē alle Secten eñ afscheydinge / bysonder vā wter-

 lijcke

Van der Ceremonië weghen en salmen hem niet twistë/ noch de lief de af brekë.

lijcke dingen wegen aen gericht/ die ick altemael veel cleynder achte/ dan datmen van der seluer wegen hem van een vroom herte affsonderen/ eñ den bant der broederlijcker liefde af scheyden/ Jae verscheuren sal. Daerom en ist geloone niet op wterlijcke dinghen gesticht eñ gegront/ maer so heeft alleen God voor eenen tegenworp/ ende zijn onsichtelijck woort/ daer op hy siet/ eñ daer aen hy hangt/ want nademael het geloone geest is/ soo moet zijnen aenhanc eñ teghenworp oock geestelijck zijn/ dat gelijck eñ gelijc op malcanderen gefondeert eñ gebout is/ anders wãneer het geloone oock op yet sichtelijcx beuesticht stonde/ eñ dat wterlijck begrijpen eñ vatten moest/ soo hadden wy wel duysent Articulen des geloofs/ ende so veel als der veel Ceremonien int Pausdom eñ andere Secten zijn. Het rechte gheloone hoort eñ leert alleen van God/ eñ siet alleen op zijn onsienlijck woort/ twelck Christus is/ die heden/ gisteren/ eñ in eewichheyt geweest is/ ende niet op dat vleesch Christi/ dat daerom wech moest/ eñ op genomë werdë indë Hemel/ op dat de Apostelen niet eewich ongheloouende daer aen en hinghen. Daerom sy so langhe ongeloouich bleuen/ so langhe als sy den lijffelijckë Christum met lijffelijcke ooghen saghen. Ende Petrus/ daer hy Christum een sone des leuendigen Gods bekent/ breeder siet dan hy met de lijffelijcke ooghen zijn mach/ te weten/ door de Brillen des gheloofs eñ geests/ die hy doen ter tijt op

Beelden eñ Ceremonië en voeren niet in den gheest.

gesedt heeft. Daerõ willen vele met Beelden eñ Ceremonien dë wtwendigë mensche in voeren/ eñ in dat Heylichdom leyden/ so sy doch daer mede veel meer maken/ dat de wterlijcke mensche aen de wterlijcke dingen vergaept zijnde/ geheel wterlijck werdt. Daerom veel achten/ dat alle wterlijcke dinghen vanden geloone eñ bekẽnisse Gods veel meer op houden eñ af leydë/ dan vorderen eñ in voerë. Daerom en sal ons herte/ om gheen wterlijc dinck wille (daerom haer nv soo veel twisten) van niemant/ die anders na God eñ de vroomheyt neerstich is/ ghescheyden zijn/ het sy Jode oft Grieck/ Papist oft Luthersch/ Zwinglisch oft Dooper/ oft gelijck noch vele in wterlijcke Ceremonien hanghen/ eñ ander ende ander manieren gebruycken/ wy sullen altijt gedachtich zijn/ wat ons noch af gaet eñ gebreect/ ten sy sake dattet tegen den gheloone is/ dwelck

Ephes. 5. En hebt gheen ghemeenschap met de wercke der duysternissen/ maer straftse veel/ etc. 1. Cor. 5. Rom. 16. 2. Thess. 3.

alleen de liefde voor gaet/ eñ niet en wijct/ want also sal eens Christë herte geschict zijn/ dattet de sonde schouwe eñ vliede/ maer den Sondaer na loopt/ eñ de sonde so Viandt zijn/ dattet dit niet lijden/ den sondaer so trouwe/ dattet hë soect eñ niet verlaten en mach. Alsoo leert ons Christus beyde met leere ende exempel/ de welcke soect de sondaers/ doet hem midden onder haer/ eñ loopt haer na/ de welcke doch de sonde so Viant was/ dat geẽ bedroch noyt in zijnë mõt en is geuondë.

Oorsake so menigerley gheloofs/ twistinghe ende verstants der Schrift.

Nv dese oorsake/ van so menigherley geloone is/ dat alle man van de doodende Letteren der Schrift sonder gheest ende leuen gheleert wert/ ende niet van God. Ghelijck nv een yeghelijck na zijnen sin/ zijn eyghen verstant inde Schrift heeft/ also brengt een yegelijck een sonderlijck geloone voor/ dat niet ghescheiden en soude/ waert dat dese alle van God eñ den eenighen Meester Christo (die niet met allen dan eens in allë leert/ daerom dan de zijne alle ghelijck gesint zijn) gheleert werden. Maer nv wy alle aen de Letter der Schrift hangen/ ende na onse leugenachtige aert dese een yeghelijck verstaet als hy wil/ soo brenghen wy so veel opinien ende ongheloouen voort/ ende de Schrift heeft by na so veel verstants ende hoofden als Lesers.

Daer henẽ comet (dattet een gewisse proeue is der dwaelgheesten eñ Ketterie) dat vele ouer een spreucke twisten/ eñ de Schriftgeleerde niet ouer een en connen comen/ nademael de Schrift den godloosen tot eenen strick ghecloofft is/ ende de selue daer heenẽ trect/ een ander voortaẽ bediet/ daer verheft hem dan een verwerringe/ ende en helpt de Schrift niet alleen den Schriftgheleerden niet wt dẽ twist/ om dien te onderscheyden/ maer hy beghint dan eerst/ ende maect hem/ hoe wel niet de Schrift/ maer haer menichuuoudich verstant dat so oneenich is. Also moetmen hem eewich ouer de Letteren des Bybels twisten/ tot dat wy/ van God geleert zynde/ weten wat des gheests ende Christus sin is/ ende de Bibel gheest eñ leuen in ons werct/ eñ wt geleyt wert.

De leugen wt de Letteren der Schrift/ sonder hare schult ghesogen eñ gesopen/ en is nerghens met haer seluen eens/ daer henen comet/ dat de Joden/ Concilia/ ende noch hedẽ alle man/ hem daer ouer also twist/ een yegelijcke partie meynt recht te segghen/ so sy doch noch alle onbegheuen/ Christum noch int vleesch soecken/ daer hy niet mogelijc en is te vinden/ ende ooc niet mogelijck en is/ dat een onbegeuen/ ongeloouighe/ ongeestelijcke de Schrift verstaen can/ hy moet te voren met den gheloone aen God hangen/ Ja in God gehecht zijn/ dat de selue hem in storte/ ende in hem zijne Conste leere. Esai. 28. Deut. 33.

God ende de Schrift verstaen alleen de Gods gheloouige ende wtuercoren.

God openbaert zijn verborghentheyt ende wijsheyt alleen zijne gheloouighe ende ghetrouwe/ ende heeft een sonderlijcke sprake met zijne kinderen/ die alle de wereldt niet en verstaet. God maeckt haer ouer al soo werelts/ datse de waerheyt/ die sy niet weert noch verstandich en zijn/ niet verstaen/ noch verstaen en sullen. Daerom en behoeuen wy niet te dencken dat de werelt ouer de Letteren der Schrift/ dat haer tot eenen val ende aenstoot/ als oock Christus/ ghesetende voor gelesen en is/ eens sal werdẽ. Daer moet also een verwerde Babel wt de Letteren volghen/ op dat wy de eere God toe behoorende/ met de doode Letter der Schrift toe en gheuen/ ende op dat wy God om raet vraghen/ van God gheleert werden/ ende niet van de doode Schrift/ als alle Schriftgheleerde valschelijck meynen/ ende daerom also dwalen/ so datter by na niet een met den anderen eens en is/ oock die van eender Seckte zijn/ ende dit doet het altemael dat sy haer der Schrift misbruycken/ haer oordeel geloouen/ ende Conste daer wt halen/ eñ tot eenen meester hebben/ so sy doch veel meer van God gheleert zijnde/ de heylighe Schrift/ die behoorlijc ouer alle schat te achten is/ alleen tot ghetuyghenisse souden gebruycken.

Ghebruyck ende misbruyck der Schrift.

Ghelijck nu door dat misbruyck/ Medecijn in fenijn/ dat beste in dat quaetste verandert wert/ also wert haer de Schrift tot eenẽ stric eñ leugẽ/ dat ouer dit eenige Gods woort/ niemant mettẽ anderen eens en is/ daer hoort een mensche wonder/ niet alleen van Joden/ Rabinen/ Sophistẽ/ maer van alderley Secten by onsen tijden/ wat twist datter is/ niet alleen tegen haer wederpartie/ maer ooc mede ende onder malcanderẽ selue hebben/ so datter nauwe twee van een Secte en zijn/ die het in alle stuckẽ met malcanderen houden/ Ja die in veel stucken niet oneens en zijn.

Die maeckt de Sacramenten ende ander Ceremonien so nootsakelijc/ dat hy sonder dese den Hemel toe sluyt.

De ander houtse voor middelstucken/ aen de welcke de salicheyt niet en leyt/ noch den gheloone aen ghebonden en is.

Menigerley opinie van de Sacramenten/ geloone eñ Mosi.

De derde neemtse geheel wech met alle wterlijcke ghebruycken ende Ceremonien der eerster Kercken/ als den/ Ban/ Sleutel Nachtmael/ Doop/ Seyndinghe/ Predic-offie/ etc. ende wil dat dese stuckẽ een beuestinge des ouden Testaments zijn gheweest/ ende nv vanden Antechrist verwoest/ een eynde hebben/ ende terstondt nae

der Apostelen afganck geuallen zijn/oock nemmermeer op gericht en werden.

De vierde houdt euen wel / de Sacramenten en zijn nv in gheen ghebruyck / ende en bekent gheen vergaderde Kercke op Aerden/ende de gemeynte Gods is nv verstroyt onder alle Heydenen/ maer hy verwacht ende hoopt euen wel een nieuwe seyndinghe ende Propheten/de welcke de gheuallen Sacramenten/ Ghemeynte ende Ceremonien/weder halen ende oprichten sullen.

De vijfste meynt dat de saken alle recht staē/ ende dat de Sacramenten ende alle dinck nv op dat beste int ghebruyck gaen/ende bidt nv alleen God/dattet also blijue/ ende ons dat claer schijnende licht niet meer op ghehouden en werde.

Een yeghe-ycke Secte is in haer seluē in veel gheloouen verdeylt.

Voort/ waer dat al wel sommighe van een Secte zijn / so verderuen zyt doch alle met haer proeue / ende vallen menichmael twistwijs aen malcanderē / daer mede sy haer sake eerst quaet vermoedende maken ende verderuē/ so datmen tasten moet / dat haer dinck wt den eenighen geest niet en can ghecomen zijn. Nv zijnder doch alleen wel thienderley Doopers/so dat niemant niet met allen gewis van haer schrijuen oft segghen en can. Sommige houden dat het gelooue alleen sonder alle wercken rechtueerdich maect. Sommige willen de wercken als Hulpers daer by hebben. De Papisten schrijuen dit alleen de wercken toe. Sommighe doen dat Oude Testament af/ende en laten Mosen der Joden Propheet in het Nieuwe Testament met alle zijne Wetten nemmermeer ghelden. Sommige vermenghen dat Nieuwe ende Oude Testament onder malcanderen/ ende stellen Mosen met zijne Rechten/ met ghewelt int nieuwe Testamēt. Soudemen nv een yeghelijck / ende eens yeghelijcken dwalinghe ketteren ende verbannen / so besorchde ick / het soude ons altemael qualijck gaen. Het ware te veel souden wy alle daerom verbannen zijn.

Dat segghe ick daerom/ op dat ghy v niet en erghert / wanneer ick voor een yeghelijck niet schrijuē en can. Want wie can so veel Heerē dienen? Oft hoe can een Cock so ongheleijcke monden in eenen Pot coocken? Daerom ist dat yemant mijn schrijuen stoot (dat ick nochtans / so veel my moghelijck is gheweest/ghemijt hebbe) die geue hem seluen de schult/want wy ymmers niet met allen en schrijuen / dan dat in eens yegelijcx Boecken gheuonden wert / dies hem by auontueren een yegelijck niet alleen en schaemt/ maer meynt ende goet dunckt / dat ick een yegelijck wel gonne / ende den Pauwe in zijne pluymen hoomoedighen laet. Gheheel niemant en wil ick met dese mijne Cronijcke aen ghetast hebben / maer alleē de fabulen des menschelijcken gheslachts voor de oogen gestelt hebben/op dat wy daer in besien/ welck een arm/ vallende/ onstadich / duyster / lueghenachtich dinck dattet om eenen mensche is / ende ymmers ons beneerstighen/so wy niet voor alle man/dan nochtans tegen niemant te schrijuen / dan so veel het de Paus aen gaet/de welcke ick ooc niet anders en straffe / dan met zijn eyghen woorden ende wercken. Hoe wel in dier maten de Cronijcken vol van huychelerie zijn/ ende by na geheel niet met allen ghedruct noch op en heeft moghen comen/dat desen grouwel niet geheylicht en heeft. Eñ bysonder die Platina heeft by na alle Pausen gecanoniseert. So hebbē wi doch so veel ons moghelijck is / de waerheyt ouer al na ghesien/ daer mede de leughen aen den dach quam/ maer nochtans menichmael de leugē neffens de waerheyt oock gheset/op dat het de Leser beyde voor ooghen hebbe ende oordeele.

Hier sult ghy wonder hooren/ hoe het een nae dat ander hier in is geschreuen/ende de een practijcke de ander heeft de hant ghebodē. Wāt dat mach ic my in God vry beroemen/ dat ghy hier in dese Cronijcke meer wt ghedructe waerheyts der Historien vinden sult / dan in veel andere/ hoe wel ick menichmael meer waerheyts der Historien hebbe begheert / voor soo huychelsche leughen: Maer de Cronijckē moeten dese spreucke Dauids/ Omnis homo mendax, alle menschen zijn leughenachtich/oock betuyghen/ ende waer laten blijuen: Wat ick niet claerlijck en heb moghen vinden / daer vint ghi doch hier een gissinghe ende voorsmaeck af / daer by ghy de waerheyt af nemen meucht/ende den Leeuwe by de Clauwen bekennē ende oordeelen. Menichmael hebbe ick veel wt gebreck der Historien/uwe gedachten moeten verlaten / ende slechts alleen met eenē vinger daer op wijsen. Maer nochtans en wil ic hier mede niet gheoordeelt hebbē/maer alleen God ende den gheestelijcken Leser voor setten ende beuelen.

Dat eerste boeck deser Chronijcke / van alle Pausen / hare goede ofte quade Decreten / daden / etc. nae de ordeninghe der Jaren ende Jaerghetal.

Linie der Pausen.

¶ Petrus de eerste Paus te Romen ofte Bisschop.

Petrus wort vande Cronijcken voor den eersten Paus te Romen getelt / ende dat pausdom op de spruecke Matt. 16 Ghy zijt Petrus / etc. ghegront ende ghesticht. Oft desen stroyē gront voor de vyerighe waerheyt mach bestaē / braecht Danielem eñ Paulum raet daerom / ende eensdeels de veruaringe / want dien gront is vast ghestort / ende dat pausdom is by velen geuallē / daer toe veel / D. Martinum Luterum van God verweet achten.

Pauselijcke Historia vā Petro de eerste Paus te Romen.

Nv Petrus de Apostel van gheboorte eē Galileus wt Bethsaida / een Sone Johannis / ende een Broeder Andree segghen de Chronijcken / is seuen Jaer na ons Heeren Hemelvaert tot den Bisschoplijcken Stoel te Antiochia ghesetē / eñ na beuestinge der kerckē in Asia / Ponto / Gallacia / Capadocia / Bythinia / ende na de verlossinghe der gheuanckenisse Herodis / in Italien gecomen / ende in dat tweede Jaer Claudij / dat dat tweenveertichste Jaer nae Christus gheboorte is / te Romen dat pausdom begost / ende Romen een Hooftstadt der geheelder Werelt ghemaect / ende daer xxv. Jaer / ende seuen maenden gheregeert / ende met Simone den Toouenaer veel te doen ghehadt / de welcke met zijne speuckerye de Romeynen in dwalinghe voerende / een God geacht is geworden / den welcken sy daerom een Calomne op gericht hebbē / daer in ghehouwen stont / Simoni dē Heyligen God. Dese boosachtighe mensche heeft Petrum ghetercht tot wonderteeckenen / ende hem ghelt aen gheboden / om sulcke ghenade hem oock te geuen / ende daeromme valschelijck den Doop aen ghenomen van Philippo / om oft hy in grooter aensien comen mochte / so door zijn opleggınge der handen / den heyligen Gheest gegeuen worde / eñ wonder teeckenen gheschieden / dwelck een deel de Schrift Actu. viij. getuyghenisse geeft / dat hi eerst in Samaria dat volck heeft af ghelept / ende namaels in Italien na Romen gherepst / ende int aenghesicht Petri dat volc beloeft zijne toouerije te beuestighen / te weten / van dat Capitolio op den Auentinischen Berch te vliegen / oft / als sommige seggen / ten Hemel op te varen / maer hy is wt het ghebot Petri van bouen neder gheuallen / eñ een been ghebroken / van welcke smerte hy te Aretia ghestoruen is.

Daer henen coemt de Simonye / eñ Simonische ketterye / welcke de ghenade ende gaue des heyligen Gheests pleghen te vercoopen ende te coopen.

Hencoemste der Symonye.

Breeder betuyghen de Chronijcken / dat Petrus soude de Vasten der veertich dagen op ghesedt / ende Linum ende Cletum tot Bisschoppen ghecoren hebben / tot zijne nacomelinghen. Sommige seggen / hy heeft Clementem na hem tot eenen Bisschop te Romen ghecoren / ende als hy int laetste Jaer Neronis tot de martelisatie ghesocht wert / ende Petrus wt Romen vloot / soude hem Christus te ghemoet ghecomen zijn / den welcken hy aen biddende gheuraecht heeft: Heere waer wilt ghy henen? So heeft hem Christus (segghen sy) gheantwoort / na Romen / om wederom gecruyst te worden. Daer wt heeft hy verstaen / dattet Gods wille waer / dat hy de versmadinghe des Cruyces soude lijden / als in Johanne int xxi. Capittel de Heere te voren ghesept hadde / daerom is hy weder na Romen ghekeert / eñ is aldaer met Paulo / op eenen dach / acht eñ dertich Jaer na den doot Christi / met de Croone der Martelisatie des Cruys ghecroont gheworden van Nerone.

Teghen dese Historie zijn sommighe / die daer voor gheuen / wt de Cronijcken eñ der heyligher Schrift wt rekeninghe / dat Petrus niet alleen gheen Paus te Romen gheweest en is / ende xxv. Jaren gheregeert / maer dat hy noyt daer henen ghecomen en is. Ende voorwaer de Historie aen haer seluen luyt so lachelijck / dat sy meer een fabel dan een Historie ghelijck siet. Daer toe oock een Paus hier na wert aen ghewesen / de welcke de Vastē heeft in gheset / daerom het van Petro / ooc wt getuyghenisse der Chronijcken / die haer seluen daer in / als in velen / contrarie zijn / gheloghen moet zijn.

Petrus vijf entwintich iaren te Romen gepredickt / were van Nerone ghemartelizeert.

Also wert oock S. Jacob beteghen / dat hy de Misse gheordineert heeft / ende alder eerst Misse heeft ghehouden in by wesen der Apostelen ende Marie.

Dese ende dierghelijcke leughenen moeten wy eten / ende voor Gods woort verwonderen ende aenbidden / daerom dat wy de liefde der waerheyt niet en hebben aen genomen / etc. 2. Thess. 2. Dat is ghewis / dat Petrus gheen Paus te Romen en is gheweest / na wtrekeninghe der tijt / als wy hooren sullen. Maer is hy daer geweest / so is hy als een Gast ende Apostel daer gheweest eenen cleynen tijt / ende en can niet langhe daer gebleuen hebben / na aenwijsinghe der Schrift / eñ wtwijsinghe zijns Officijs. Eñ wanneer oock bewesen worde (dat nochtans niet mogelijck en is) dat hy de vijf ende twintich Jaren ende seuen maenden al te Roomen hadde verteert / soo en waer hy doch gheen Paus (ghelijck sy eenen Afgod van hem maken /) maer een Apostel ende Bisschop / de Cudde Christi met den woorde Gods weydende / daer gheweest / ende en heeft hem van alsulcken Pausdom dat nv ter tijt int ghebruyck gaet / niet laten droomen / dat welcke Pausdom alleen met drie Croonen Heerschapt / ende dat woort Gods alleen niet en predict / maer verbiet / ende tredet met voeten / want haer Officie is dienen ende weyden / als haer de Heere beuolen heeft / Matth. xviij. xix. Luc. xxij. ende niet te Heerschappen eñ ghewelt te doen / als waer haer Rijcke van deser Werelt / ghelijck sy selue bekennen / beroemt / ende wt gheroepen willē zijn / 1. Corin. 4 / 1. Pet. 5. Daerom ist altemael versiert eñ gheloghen / wat van den Paus

Petro

Petro gheseyt wert / ende vanden Roomschen Pastoor ende Antechristo versiert / als volcht.

¶ Nederlegghinghe deser Historie / dat Petrus na dat lijden Christi noyt te Romen en is gecomen / xviij. aenwijsinghen wt de Schriftuere ende Chronijcke.

DE eerste aenleydinghe ēn getuygenisse van de toecoemste Petri nae Romen / van zijnen doot ende lijden / is so menigherley meyninghe by de Historischrijuers / datmen niet dan enckel contrarie oneenicheyt / en vint / ende gheheel niet met malcanderen ouer een en coemt. Orosius strijdet / hy is int beghin des Keyserdoms Claudij te Romen gecomē / sommige seggē int ij. Iaer Claudij / onder welcker ghetal is Ieron. ēn de gene die haer op hem verlaten. Fasciculus temporum sedt int iiij. Iaer. Het Legentboeck daer in der heylighen leuen wert aen ghewesen / Passionael ghenoemt / seyt / dat naetste Iaer na het lijden Christi / heeft Petrus te Romē aen ge comen. Wie die ghelesen heeft / welcke de Iaren der Werelt aent beginne / van de opbouwinghe der Stadt Romen vertellen / ende haer rekeninge maken als Orosium / Platium / Sabellicum / help God / wat een misverstant ende onghelijck te samen stemmen / welcke / so sy niet anders en doen / doch op dat weynichste de toecoemste Petri in quaet vermoeden maken / datmen nochtans langen tijt niet en heeft deruen tegenvechten / ēn het heeft weynich ghefaelgeert / dattet de Roomsche tyrannie niet in de Articulen des geloofs en heeft ghesedt / op datmen dat / datmen met geen vernuftighe oorsaken en mocht proberen / alleen met noot te gheloouen op en dronge.

Petrus en is noyt te Romen gecomen / ach then bewijselycke aenwijsingē ēn argumentē

Nv bouen dat / dat gheen Historischrijuer hier met den anderen en stemt / soo zijn sy doch alle eendrachtich tegen de heylighe Schrift / als met ernst voornamelijck tegen Paulum / Lucam / ēn de Wercken der Apostelen. Soo beclaecht hem Platina aen veel plaetsen selue / van de ongheliijcke toeseggīnghe der Historien / der ouder onachtsaemheyt ende versuymenisse / der tijt veranderinghe / door welcke hy also verwerdt is / dat hy niet en derf affirmeren / noch beuestigen in veel dinghen.

Twist des anderden Paus haluen.

Nv is Petrus een Bisschop te Romen gheweest / so vragen sy / Wien heeft hy tot eenē Nacomelinck ghehadt? Segghen sy / Linum / daer teghen zijn veel Latijnsche Historischrijuers / oock der Griecken. Chrisost. in de 2. Epist. aen Timo. seyt het alleen / sommighe seggen / Linus is de tweede na Petro / Bisschop te Romen geweest / veel gheuen dese plaetse Clementi / daer teghen strijden veel andere / die dese plaetse Lino toe rekenen / ende Clementem aen de derde plaetse ordineren na Petro.

Daer na is eenen twijfel oft Pius den Aniceto int Pausdom / oft Anicetus Pio is voor ghegaen. Item oft Vrbanus onder den Keyser Diocletiano oft Aureliano heeft gheleeft. Oft Cornelius onder Gallo / oft Volusano / oft Decio heeft gheleden. In alle de dinghen zijn de Historischrijuers so oneens / datmen niet met allen sekerheyts daer in en can verclaren. Het en is oock geen wonder / na dien de Historien eerst langhe hier na beschreuen zijn / so en ist oock niet van noode / den menschen Schrift also te gelooouen / datmen daer teghen niet en derf houden / Als August. op veel plaetsen tot Ieronimo / Fortunato / ende Vincentio schrijft. Dat is de eerste oorsake / die doch op dat weynichste eenen twijfel maect / dat Petrus na de verrijsenisse Christi / noyt te Romen en is ghecomen / na dien de Schrift daer af swijcht / ende de Historie so oneens is.

¶ De andere antwoordinge / gront oft oorsaeck / de toecoemste Petri te Romen versakende.

DIe Petrum te Romen ghecomen te zijn int beghin / des derde / oft vierde Iaers Petri voor geuē / dat is int acht negen of thiende Iaer na dat lijden Christi / dat verwerpt der geender meyninghe die Petrum eerst vijf oft seuen Iaer beghin gheweest te zijn / ende namaels seuen Iaer dat Pausdom te Antiochia bewaert te hebben / ende in Ponto / Galacia / Bithinia om ghereyst te zijn / verantwoorden ende betuygen. Is dat waer / so en can Petrus voor .xiiij. oft xv. Iaer / int seuē oft achtste Iaer Claudij na de Hemeluaert Christi niet nae Romen gecomen zijn / daer mede coemt ouer een Lucas Actu. vijfthiē. Wiens Concilium vijfthien Iaer na Christo gehouden / claerlijc aenwijst / dat Petrus noch niet te Romen en can gheweest zijn / maer met Iacobo ende sommighe andere te Ierusalem ghebleuen is: Want waer hy van Romen daer ghecomen eenen soo verren wech / de Schrift en soudt niet verswijgen / daer toe en lijdt den Text niet / dat hy te voren daer gheweest is / maer int Ioodsche Lant is hy op dit pas herwaerts ende derwaerts gereyst / tot Cornelio ende andere / ēn is op desen tijt te Ierusalem ghecomen.

De tweede antwoorde dat Peeter noyt en is te Romen ghecomen.

Ieronymus ouer de Epistel Pauli / tot den Galaten / seyt / dat dese vergaderinghe / by xviij. Iaren te Ierusalem is gheweest / dat wel te gelooouen is / wie dat de Werckē der Apostelē neerstich ondersoeckt. Nv wie datmen hier in dese handelinghe meer gelooouen sal / te weten / Luce in de Wercken der Apostelen / die selue daer by / oft ymmers van Paulo ghehoort ende gheleert heeft / oft de oneenige Historien oordeelt ghy dat selue: Is nv Petrus eerst daer nae int x. oft xj. Iaer Claudij te Romē gecomen / ēn vijfentwintich Iaer aldaer gheregeert / ghelijck hier in alle Historien ouer een comen / soo heeft hy tot op Vespasianum gheregeert / na die tijt / ende en can hy niet onder Nerone gheleden hebben / dat geen Historischrijuer / noch noyt ghseyt en heeft / daer om en can hy noch na / noch voor dese tijt te Romen zijn gheweest.

¶ De derde bewijsinghe ende verlegginghe.

DAt Petrus oock niet en heeft moghen int negenste oft elfste Iaer Claudij te Romen zijn gheweest / betuycht Suetonius Tranquillus / de welcke daer voorgeeft / dat Claudius de Christenen heeft wt Romen ghedreuen. Daer twijfelt Orosius / oft hy de rasende Ioden de Christenen te verdrucken beuolen heeft / oft hy de Christenen daer mede heeft wt gedreuen. Maer dattet waer is / betuycht Paulus / Romanor. 16. van Priscilla ende Aquila / die hy groeten hiet / daerom dat sy haren hals van zijnent weghen daer hebben ghewaecht. Dese veriaechde van Claudio vint hi namaels te Corintho / als claerlijc haer geuanckenissen / Luc. Act. 18. aenwijst / hoe sy van Claudio verdreuen zijn. Maer dat sy Christenen zijn gheweest / ende dies niet te weyniger Ioden zyn genoemt geworden / wijst Lucas hier in dit Capittel / niet alleen van Aquila / maer oock van Apollo / leest dat Capittel selue / dat geheel door betuycht dat Aquila ende Priscilla wt Ioden Christen ghemaect / te samen met den anderen van Romen verdreuen zijn. Deser ghedenckt oock Paulus int eynde zyns leuens wederom aen Timo. 2. Timothe. 4. Ten sal niet gelden / dat Stapulensis hier de namen verkeert / ende Atila ende Prisca leest. Ick wil Origine / Chrisost. Ambrosio / ende oock Erasmo meer gheloouen / die dese oude translatie

De derde verloocheninghe / dat Petrus noyt te Romen en is ghecomen.

tie niet en ontrecken ende nemē. Na dien nv Petrus ter tijt Claudij zijns Keysersdoms int negēste oft elfste Jaer te Romen niet en can gheweest zijn/ veel weyniger daer na / doen alle Christenē ende Joden wt Romen verdreuen zijn. Is hy na Claudio daer henen ghecomen/ soo heeft hem de goede eñ saechtmoedige Vespasianus ghemartelizeert tegen alle Histori en/ dat niemant opt en heeft deruen seggen/ maer dat betuygen onouerwinnelijck de vyfentwintich Jaer/ die hy soude te Romen hebben huys ghehouden.

¶ De vierde bewijsinghe ende argument.

Dat Petrus te Romen Paus is geweest/ verloochēt.

PAulus betuycht Galat. 1. dat hy zijn Euangelium van gheenen menschen en heeft/ daer mede comen ouer een de Acta/ Capittel neghen. Daeromme heeft hy nae zijne wonderlijcke bekeeringhe niet nae Jerusalem tot den Apostelen / maer alsoo terstont in Arabia ghetrocken/ daer na weder na Damasco ghekeert / ende nae drie Jaren eerst om Petrum te sien/ na Jerusalem ghereyst. Na vijfthien daghen/ in welcke hy hem met Petro bespraeck / heeft hy weder Jerusalem verlaten/ ende is in de lantpalen Syrie eñ Cilicie ghecomen.

Daer na als veerthien geheele Jaren verloopen waren / quam hy met Tito ende Barnaba weder te Jerusalē / op dat hy zijn Euangelium met den ghenen/ die daer colomnen der Kercken werden gheacht/ ouer leyt/ ende vant aldaer Petrum / Jacobum/ ende Johannem / daer wt is gewis/ dat de gheheele seuenthien iaren Petrus hem in Judea / eñ de omligghende landen heeft onthouden. Dese seuenthien iaren en ghedenckt Hieronymus/ Galat. 2. niet eenmael.

Daer nae als sy wat langhe by malcanderen hadden gewoont/ keerde hem Paulus weder na Antiochia/ daer hi hē onder dat aengesicht stont wt oorsake Gal. 2. verhaelt/ daer tusschē sonder twijfel een iaer twee oft drie haer verloopē hebben. Nv en is Paulus niet terstont op de verrijsenisse ofte Hemelvaert Christi bekeert ghewoorden / dat betuyghen treffelijck de wercken der Apostelen/ Capittel 7. ende 22. dat ghewisselijck een iaer/ twee oft drie voorby gheloopen zijn nae de Hemelvaert. Dese iaren rekent op de seuenthien oft achthien daer bouen ghetelt ende aen ghewesen / soo reycket tot ouer de twintich Jaren nae de Hemelvaert Christi / in welcken tijt Petrus niet en can te Romen gheweest zijn / eñ dat pausdom aen ghenomen hebben / nae dien men zijnder so menichmael in Judea niet en onbreect/ ende wanneermen yet handelden/ dat hy dan altijt daer is gheweest/ als ghehoort is. Hy is dan altoos so gheringe henen in gheuloghen/ oft op eenen Bock gheuaren/ wanneermen zijnder ghebreck/ oft van noode ghehadt heeft.

Wel aen/ men laet het oock toe/ dat hy teghen de bouen vertelde Historien / nae twintich Jaren/ in dat veerthienste Jaer Claudij te Romen is ghecomen / ende vijfentwintich Jaer aldaer dat pausdom bewaert / so reyckt doch zijn martelizatie op Vespasianum nae vertellinghe der Keysers onder hare tijden. Ende nv betuyghen alle Historien / dat de Christenen in vrede onder desen Keyser / sonder alle veruolginghe hebben gheleeft: Wat schrijftmen hem dan onrechtelijc de martelizatie Petri toe.

¶ De vijfde aenseggínghe/ oft aengheuinghe / dat Petrus noyt te Romen ghecomen en is.

De vijfste eñ seste aenghevinghe/ dat Petrus noyt te Romen en is gheweest.

HY en is oock op die tijt niet te Romen gheweest / als Paulus zijnen Epistel haer toe schicte. Want onder so velen die hy groet/ en gedenct hy Petri nerghens / dat hy doch voor alle dingen behoorlijck als zijnen mede Apostel soude ghedaen hebben: Ja ghewisselijck de gheheel Epistel aen hem soude bestelt hebben / want het bewees anders een vyantschap aen/ dat hy/ achter hem te rugge aen de Gemeynte Gods soude geschreuen hebben/ ghelijck als en betroude hy Petro niet toe/ dat hy de Gemeynte recht leyde. Ja sonder twijfel/ waer Petrus op dat pas daer geweest/ Paulus hadde zijn schrijuen wel geheel achter weghen ghelaten/ ende zijnen Epistel aen een ander plaetse / daer gheenen vassenden hout en waer/ ghespaert.

Nv stryt Origenes / dat dese Epistel / nae de tweede aen de Corinthē/ geschreuen is. Athanasius wil ooc/ dat sy na de eerste aē de Thessalonicensen is in de penne gegeuen. Nv en heeft hy de twee Epistelen aen de Corinthen niet ghelijc op malcanderen gheschreuen / alsmen by den verbanden hoerceerder 1. Corint. 5. mach verstaen.

¶ Dat seste argument.

AMbrosius ouer de Epistel totten Romeynen / betuycht / dat hy ghevonden heeft in een out Boeck / dat op dese tijt eene Narciscus ghenaemt/ Priester oft Bisschop te Romen gheweest is / wiens huys de Apostel hiet groeten. Op die tijt en heeft de Kercke niet met allen van de namen / Paus / Bisschop / Cardinael / Patriarch / Erdtz-bisschop / etc. maer alleene van Priesters oft Bisschoppen/ ende Diaconen gheweten/ als de Epistel aen de Philippensen leert/ capit. 1. Daerom is Narciscus op die tijt Bisschop te Romen gheweest/ ende niet Petrus. Andronicum ende Juliam / die Paulus euen wel laet groeten / hout Origines voor twee wt de tweentseuentich Discipelen.

Priester/ Bisschop/ Senior als leēs/ Ac. 20.

Na dien nv Romen so wel versien is geweest met Godvreesende gheleerde Bisschoppen ende Apostelen / als Paulus vertelt Rom. 16. soo en can ick niet gedencken / dat hy eerst na dese altemael (want hy ymmers daer te voren daer niet geweest en is) te Romen is gecomen/ nae dien hy wel andere plaetsen hadde/ daer des woorts gebreck / zijne tegenwoordicheyt van noode eyschte/ ende te Romen Narciscus de Discipel/ Andronicus ende Julia medehelpers/ eñ die int Euangelio treffelijck waren / Aquila ende Priscilla. Daer wt ist claer / dat oock tot op de tijt Neronis/ Petrus noch niet te Romen en is gheweest.

¶ De seuenste computatie oft wtrekeninghe.

ACtu. 15. Gal. 2. staet / dat Petro beuolen is geworden/ onder de besnijdinghe zijn Euangelie te zaeyen/ ende Paulus onder de Heydenē. Dat wert oock int Concilio Actu. 15. te Jerusalem beuesticht. Hoe can dan Petrus so gheringe zijn beroepinge vergeten hebben / ende den Heydenen na zijn ghetrocken / der welcker gesonden Apostel hy doch niet en was. Item hoe can hy met Paulo eenen tijt lanc een Apostel te Romen zijn gheweest / nae dien sy meer te bestellen hadden/ dan dat twee op een plaetse haer souden setten / ende de Apostel der Besnijdinghe/ Petrus/ met der Heydenen Apostel / Paulus / aen een plaetse legghen.

Daer behaluen seyt Lucas in Actuum dat de Joden tot Pilato geseyt hebben : Van dese Secte hebben wy wel ghehoort / dat haer ouer al tegen gesproken wert/ etc. Leest dat xxviij. Capittel/ daer sult ghy verstaen/ dat sy van sulcken geloove te voren nemmermeer dierghelijcke ghehoort en hebben / eñ haer een seltsaem dinck is. Is Petrus daer gheweeest / wat verwonderen sy haer van dese Secte? Wat heeft Petrus ghedaen? Gheslapen? Siet hoe seker ist te gelooven/ dat Petrus opt te Romen is gheweest. Siet/ hoe

bestaet

bestaet de veelhoofdighe Historie hier in/ gelijck eenen pels op eenē schilt / oft boter inde Sonne.

De viij. disputacie eñ aenwijsinghe dat Petrus noyt te Romen ghecomen en is.

De vij. ende viij. rekeninghe.

ALs nv na dit altemael/ Paulus twee Jaer in zijn sake/ eñ al schoon te Romen geuangē laeh/ eñ dat woort alle den genen die tot hem in gingen/ vry sonder behinderinge vercondichde: Oot sommighe van dat huys ende Hof Neronis/ Christo toe vergaderde / als de Epistel totten Philip. betuycht/ so en wert Petri nerghens bedacht. Het welck ymmers een ongeschict dinc waer gheweest/ dat Petrus daer vry waer gheweest/ eñ dese/ Paulus/ gheuanghen / dat sy dan malcanderen met troostbrienen ghesonden / oft Persoonlijck tot malcanderen en waren ghecomen. Maer de Werelt liep alleen Paulum aen/ daer wast alle nien ende onghehoort dat hy seyde. Van daer schreef hy wt zyne banden veel Epistelen aen de Gemeynte/ die hy hier ende daer Christo hadde aen gericht/ daer in hem Petrus nerghens en onderschrijft/ of verhaelt en wert/ dies getuygenisse hy niet veracht en hadde / tot meer gheloofs ende eenicheyt der leeringhe aen te wijsen. Hy hadde doch in zijne Epistelen opt weynichste zijns naems ghedacht / op dat sy tot den name ende ghetuyghenisse eens sulcken Apostels beweecht zijnde/ dies te lichtelijcker tot Christo keerden. Nv zijnder in dese tyt/ xxvi. oft na sommiger meyninge/ xxvij. iaer na de Hemelvaert Christi verloopen. Item in de Epistel aen de Ephesen en ghedenct hy oock Petri nergens/ so hy doch ghewoonlijck was / zijnder vrienden namen aen te schrijuen ende te groeten.

De negenste rekeninghe/ dat Petrus noyt te Romen en is gheweest.

Paulus Epistelen betuygen dat Petrus te Romē noyt en is gheweest.

NV is aēgesien/ dat Petrus/ in die tijt Pauli/ te Romen niet en mach gheweest zijn/ gelijck de Epist. Pauli door Epaphroditum totten Philipp. ghesonden wt wijst int eerste Cap. Daer hem Paulus verblijt / dat in alle manieren Christus gepredickt worde / wt nijt oft goede meyninghe. Lieue/ is Petrus te Romen gheweest / hoe is hem doch dat Euangelium een so seltsamen dinck? Oft hoe coemt hy altijt also wech / ende hoe wert Paulus so veruolcht? Oft waerom sorcht Paulus also voor Romen / na dien Petrus daer is? Daer hy nv spreect / het groeten v alle Heylighen/ voornamelijck die aen des Keysers Hof zyn / so soude hy behoorlijck hebben daer aen gehangen/ ende uwe voorgangher ende Apostel Petrus/ na dien hy so nau alle vrienden / eñ bysonder de Dienaers int woort met namen groeten heet. Oft is hy alleen Petro viandt gheweest/ dat hy hem alleen voor by laet/ ende zynder niet en ghedenct?

De thiende bewijsinghe ende probatie.

LEest int eynde de groete Pauli in de Epistel aen de Collossensen. Siet hoe noemt hy so ordentlijck alle die int Officie Gods zyn / ende Genooten / medeghesellen / ende medehelpers waren. Waer wort Petrus hier ghenoēt/ die behoorlijck de Vaen ende voorrey soude voeren/ ende in alle Epistelen zyns eerweerdighen ouderdoms ende Apostel Officijs weghen / soude den voorganck hebben.

De elfste wtrekeninghe.

IN de Epistel Pauli / aen Philemonem begint hy also: Paulus een knecht Jesu Christi/ ende Timotheus de Broeder/ etc. Siet hoe ghedenct hy ouer al zijne medeghesellen ende helpers int woort / Ja oock de voornaemste/ vierighe/ ende weldadighe Christenen. Noch en druckt hy hier den naem Petri als onbekent niet wt/ ende en ghedenckt zynder nerghens. Philemon hadde oock dat faelgerē Onesimo/ wt voorbidden Petri so geringe/ als wt aensien Timo. voorgeuen/ men hadde de Schriften / Ja alle de Epistel Pauli niet waer ghenomen/ men waer oock anders de dwalinghen alle voor ghecomen. Wat mach nv claerlijcker aēwijsen/ dat af wesen Petri van Romen/ dan dese Epistel Pauli van Romen Philemoni door Onesimum toe gesonden? Siet ten eynde/ wie dat hy noemt die hem groeten van Romen. Item aen Archippum den Bisschop te Coloss. Die Paulus ooc van Romē toe schrijft daer werden alle medegheuangen/ Diaconē eñ Priesters vertelt. De ongeluckighe Petrus en is als onbekent/ nergens aen ghewesen.

De xij. ouerwijsinghe/ dat Petrus noyt Roomsch Bisschop en is gheweest.

NA twee Jaren der gheuanckenisse Pauli te Romen / is hy van Nerone los ghelaten/ als hy daer veel Christenen gewonnē / ende veel Epistelen herwaerts ende derwaerts gheschreuen hadde / als hy selue aē Timotheum schrijft: Jck ben van de clauwen des Leeus verlost. Dat is in de eerste vijf Jaren zijns Keyserdoms gheschiet/ in welcke Nero/ als Tranquillus ende andere schrijuen / een so goeden saechtmoedighen Keyser is gheweest / dat hy met onwille hem onderschreef / alsmen yemandē totter doot vercoordeelde/ want als hy op eenē tyt eē oordeel soude onderschrijuen / sprack hy: O hoe geerne woude ick desen Brief niet weten. De andere neghen Jaren is hy nv eerst in alle tyrannie geuallē. Hoe wel Josephus Cap. 6. Lib. xx. zijn Historie voor seer onghewis houdt. Want sommighe hebben hem wt weder vergheldinghe / der wt gegeuen ende ontfangen ghenade geplumstrijckt / de andere wt nydt hebben hem onbeschaemde leughenen toe gheschreuen. — Dat xij. bewijs. — 2. Tim. 4.

Nv in summa / als hy also tyranniseerde/ soo is na x. Jaren Paulus weder te Romē in de geuanckenisse ghecomen/ herder dan oyt te voren. Daer in heeft hy de andere Epistel aen Timotheum geschreuen. Daer in gedenct hy zyne eerste gheuanckenisse met dese woorden: Jn mijne eerste verantwoordinghe en is my niemant by gestaen/ etc. Waer is daer Petrus/ is hy ooc van hem afghewecken? Dat welcke zijn moeste/ so hy te Romen is gheweest. Want Paulus beclaecht hem/ dat sy alle van hem af gewekē zyn / eñ bidt God/ dat hijt haer wil vergheuen/ eñ niet toe rekenē/ etc. Jck wil eer geloouen/ dat Petrus noyt te Romē en is gheweest/ dan dat ick dat op hem laet ghesept worden/ dat in de ij. Epistel aen Timotheum int 4. Cap. ghesept wort van Paulo.

De derthiende bybrenginge ende ghetuygenisse.

HEt is ghewis / dat Lucas de Euangelist by na alle wandelinghen ende reysen Pauli een ongheschepden mede gheselle gheweest is/ dwelck hy aen so veel plaetsen ghedenct / dat zijnen lof groot is gheweest int Euangelio. Die selue beschrijft de reysen Pauli in de Wercken der Apost. gheheel door / bysonder ten laetsten/ hoe hy te Romen is ghecomen / ende wat voor broeders op die tijt te Romen zijnde / hem te gemoet zijn ghecomen/ hoe hy oock na drie dagen de Joden tot hem geroepē heeft / etc. daer en geschiet ouer al geen verhalinge Petri / gelijck als waer hy voor een cijfer te Romen gheweest. Hoe cant zijn/ dat Paulus twee geheele Jarē te Romen ghepredict heeft/ ende geen te samen sprake met Petro gehouden en heeft? Gelijc dat alle de

Werelt van Paulo seyt/ende tot hem loopt? etc. Wat heeft Petrus ghedaen/na dien Lucas de Historien der Wercken der Apostelen tot op de twee Jaer Pauli wt voert/als Jeronimus betuycht de Viris illustribus, dat is/tot op dat vierde Jaer Neronis? Oock zijn de Wercken der Apostelē te Romen gheschreuen/ als Jeronimus seyt in de voor ghenoemde plaetse. Hoe can nv Petrus int tweede Jaer Claudij/ tot int xxv. Jaer ende seuenste maenden te Romen zijn gheweest/ nae dien alle Schrift daer af stil swycht? Die doch veel cleynder daten oft werck tuygen Gods te kennen gheeft/ende na dien Lucas nergens zijnder en gedenct/die doch so nau alle dinc ouerleyt/ende de broeders soo neerstich vertelt/ die ouer al ende met Paulo zijn gheweest.

Also opt La tyn genoēt.

De veerthienste aenwijsinge/Petri Bisdom te Romen verloochenende.

De xiij. ende xiiij. bewijsinghe.

DAer wt is nv claer/dat tot in dat vierde Jaer Neronis/dat is/tot in dat xxvij. na de Hemelvaert Christi/ Petrus noch geen Apostel te Romen gheweest en is/na dien ouer al alleen Pauli bedacht wert. Dat hy nv oock int laetste Jaer Neronis/dat is/int tweendertichste Jaer nae Christo niet en heeft moghen daer comen/ dat mach daer by openbaer zyn/dat Paulus int vierde oft vijfste Jaer Neronis verlost zynde/in Spaengien/als Lyre ende andere behaecht/ gereyst is (want in dier meyninghe was de Apostel/doen hy de Epistel aen de Romeynē schreef.) Als nv x. Jaren verloopen waren/quam hy weder in de handen Neronis/ende schrijft terstont Timotheo/dat hy hem op maeckte/ende name met hem Marcum/ende soude nā Romen trecken/want hy en hadde/behaluen Lucam/gheenen mede helper meer int woort. Waer is hier Petrus/de welcke totten eynde des Rijcx Neronis te Romen gheweest is/als alle Historien betuyghen? Wie wil hier nv teghen den Apostel segghen/dat Petrus te Romen is gheweest/de welcke hem beclaecht/hoe hy alleen met Luca onder de honden is? Item des Huys Onesiphori ghedenct de Apostel oock in des voor ghenoemden Epistel/dat hy hem thuys versocht heeft te Romen/ende en can hem niet ghenoech gedancken. Een wonder dinck ist/dat hy teghen Petro so ondanckbaer is. Heeft hy hem de twee Jaer oft de laetste ghevanckenisse thuys versocht/dat hy dan zijnder noyt in eenighe plaetse en ghedenct/ na dien hy doch soo zijne lieue Broeder/ende in ghelijcken dienst ghesel is gheweest. Item hy spreect int eynde des Epistels aen Timotheum. Het groeten v Eubolus/Pudens/Linus/Claudia/eñ alle broeders/etc. Maer hier is als ouer al de goede Petrus/die niet en gelt/verswegen/ ende wederom niet thuys. Hoe heeft hi nv onder Nerone geleden/so hy op die tijt noch niet te Romen en is gheweest?

De xv. wtlegginghe eñ ontschuldinghe/dat Petrus noyt te Romen is ghecomen.

Petrus wert verloochent te Romē geweest te zyn met xviij. Argumenten.

BEhaluen dese Epistel Pauli/zijn oock andere aen Senecam/Neronis onderwijsmeester gheschreuen/in die tyt zijnder tweeder ghevanckenisse/daerom dat Seneca/dat rasen te Romen vanden outsinnigen Nerone aengericht/ ghedenct/die by na ten eynde zijns Rijcx is begonnen. In dese tyrannie en dorst hem Seneca niet by Paulo in de ghevanckenisse doen. Want daer was een ghebot/dat metten Christenen niemant en soude te doen hebben. Daerom hebben sy desen noot/met Schriften verhaelt. Nv daeromme dattet gheseyt is/hier in en ghedencken sy beyde Petri nerghens. Hoe conde dat ghefaelgeert hebben/oft het moeste hem Petri haluen so langhen tijt/te weten xxv. Jaer/wat geschiet zijn/dat sy niet onbehoorlijck malcanderen te weten en hadden ghedaen? Oft Petrus hadde doch gewisselijc haer getroost/of en waer hy niet ghevangen geweest/so hadde hy haerder eene in zynē Epistel in geteeckent. Waerom wijst Paulus gevangen zynde/Senecam niet op Petrum/ dat hy hem doch desen heymelijck wat mondelijc besprake? Leest de derde Epistel Senece aen Paulum/daer in wijst Seneca oorsake aē/waerom dat Nero Paulo so hatende is. Te weten/dat hy zijn Jootsche Secte niet alleen en heeft verlaten/maer oock anderen dat te doen heeft aen gewesen. Waerom en wijst hy Petrum hier niet aen/die voor Paulo te Romen deser Seckte een oorsake is gheweest?

De xvi. antwoordinghe/Petri Bisdom oft Pausdom te Romen verloochenende.

HJer merct breeder/hoe oneenich sy zijn van der beyder martelisatie eñ lijdē. Ambrosius betuycht/sy zijn op eenē dach/aen eē plaetse beyde onder Nerone om gebracht. Daer mede coēt ouer een dat geheel Roomsche Hof. Dat versaect stracx Linus wt veel oorsaken/hier te langhe te vertellen. Siet de Historie van Jacobo Stapulensi in dat Latyn ghewor pen selue. Maer Dionisius/niet de Discipel Pauli/hout het met Ambrosio/te weten/hoe dat/als sy totter martelisatie gheuoert zijnde/haer hebben moeten scheyden/ende Paulus tot Petro geseyt heeft/de vrede sy met v/ ghy Fundament der kercken/ende Herder der Schaepkens Christi. Hoe mach dat Paulus ghesproken hebben teghen zijn eyghen woort? 1. Corin. 3. Het en mach niemāt eenen anderen gront legghen/etc. Ende 1. Cor. 10. Den steen is Christus.

Oneenicheyt der Leeraers/van de tijt der martelisatie Petri eñ Pauli.

Linus seyt/Agrippa heeft Petrum laten richten eñ Cruycen. De andere seggen Nero. Wat is nv voor een geloone in sulcke oneenicheyt. Daer toe seyt Josephus lib. 20. Cap. 6. selue/dat de Historie van Nerone niet seker en is te ghelooven. Dese die doch ter tijt Vespasiani heeft ghelceft/ ende de Historie Neronis so neerstich beschreuē/ en ghedenckt oock nergens Petri oft Pauli/die doch de Christenen geheel toe stont/ Ja de welcke doch anders de Historien Jacobi des Apostels int twintichste boeck/eñ Johannis Baptiste int achthiende neerstich wt druct. Daerom te ghelooven is/dat hy voortijts te Jerusalem is om ghecomen. Nv het sy hoe dattet wil/so en is het doch met Paulo te Romen niet gheschiet.

Item so is Paulus tot den geloove gecomen/ Actu. 7. ende soo langhe int Euangelio Christi ghearbeyt/dat hy aen sommighe boecken tot zijne Discipulen schrijft: Het ouderdom leyt hem op den rugghe/ende is daer mede nv beladen. So is Petrus in het beghinne een out bedaecht man geweest/de outste onder alle gheacht/diens ouderdom (als Athanasio behaecht) Paulus na drie Jaren zijnder bekeeringhe nae Jerusalem ghetrocken is/om te sien. Hoe can dan Petrus/ Paulum een Jongheluck/beleeft hebben/dat sy beyde oude mannen op eenen dach souden gericht zijn.

De seuenthienste wtvlucht eñ verloocheninghe des wesens Petri te Romen.

HEt is oock eenē twijfel/eñ gheheel niet ghewis/oft Paulus van Nerone onthooft is. Want dat hy aen Timotheum schrijft/den dach zynder ontbindinghe naeckte/2. Timothei 4. meynt hy den doot/dat hy des ouderdoms haluen niet lange leuen en mochte. Want hy schrijft aen Philemonem/thien Jaer daer te voren/by

de eerste gheuanckenisse/ hy waer nv oudt. Wat soude hy dan de thien Jaer af genomen hebben/ in soo veel geuaerlijcheden ende gheleden ongeluck? Gelijc hem nv zijn hopinge niet bedrogen en heeft/ dat hy hem Phylemonem heet een Herberghe bestellen/ hy hoopte/ hy woude haer ghegheuen worde: Also heeft hy oock de Romeynen weder ghesien/ als hy hoopte/ Roma. 1.

Daer zijn oock andere ghetuyghenissen/ de welcke betuygen dat Paulus oock ten tweedenmael is wt geromen. Als de Epistel Senece/ den Apostel in de gheuanckenisse toe gheschreuen.

Maer dat noch Petrus noch Paulus te Romen/ maer veel meer te Jerusalẽ gheledẽ hebbẽ/ is eẽ onouerwinnelijcke getuyghenisse Mat. 23. Daer verstaen beyde Chrisosto. eñ Jeronimus by de Propheten ende ghesonden/ die sy souden veriaghen/ steenighen/ etc. oock de Apostelen. Siet ouer desen Text Nicolaum de Lyra. Dese vier/ Christus/ Jeronimus/ Chrisostomus/ Lyra/ betuyghen/ dat buyten Jerusalem een Propheet ende Apostel niet ghedoot en wert.

Item noch claerder/ Luc. 21. seyt Christus/ dat te Jerusalem/ niet te Romen/ Item van de Schriftgheleerde ende Pharizeen/ niet van de Roomsche Keysers/ de Propheten ende Apostelen souden ghedoot werden.

De achthienste bewijsinghe.

NV siet/ waer op dat pausdom staet/ te wetẽ/ op enckel leughen/ want daer den steen vergaen is/ waer blijft dat ghetimmer? Nv haer Fundament is Petrus. Na dien nv dese Romen noyt ghesien en heeft/ so ist ghelooghen watmen op zijne ghelooghen toecoemste bout. Ten is oock niet te verwonderen oft te vraghen/ hoe dat sulcke dwaesheyt ende meyninghe der versierde/ breet wt ghehaelde oude Historien hier in zijn gesiopen/ nae dien dattet een veel nieuwer fabel is teghen alle Historien der kercken/ als van S. Peeters afcoemste op gedronghen wert/ als de schenckinge Constantini/ dat ghewelt ende heerschappie des Roomschen Bisschops/ dat hy een hooft alder kercken is.

Item de versierde genade ende Aflaet/ eñ veel andere beuselingen/ datmen by na onder de Articulen des gheloofs telt/ ende beneuen Gods woort heeft verheuen/ sonder de welcke men niet en mach ghenesen. Liechtmen nv soo onbeschaemt tegen alle Historien van hondert Jaren herwaerts/ wat en soudemen dan niet van vijfthien hondert Jaren doruen lieghen? Bysonder nae dien de Historie alsoo herwaerts ende derwaerts wanckelt/ dwelc der Historie behoorlijck het ghelooue ontrect.

Sommighe in spruecken tegen de bouen vertelde bewijsinghen/ neder geleyt.

Beschermnige ende argument die Petrum totter pausdom beuestighen, neder geleyt.

SEyt yemant/ Paulus heeft doch in zijne eerste toecoemste Christenẽ te Romen geuondẽ/ die hem te ghemoet zijn ghegaen. En is Petrus daer niet gheweest/ wie datse dan tot Christo bekeert heeft? Antwoort/ Orosius li. 7. Tertullianus in Apologetico teghen de Heydenen/ Platina in de beschrijuinge des leuens Christi/ Tranquillus in dat leuen Tiberij/ betuygen dat wt de bootschap Pilati des Stadthouders te Jerusalem/ Christum aengaende/ na Romen gedaen/ veel totten gelooue bekeert heeft/ eñ zijn ghelijck op de verrijsenisse veel Christenen te Romen op gestaen/ ende totten ghelooue ghetreden. Tiberius heeftse also beschermt/ dat sy sonder beswaringhe tot op dat seste Jaer Neronis zijn ghecomen/ tot de toecoemste Pauli/ de welcke wt Judea daer heuen na Romẽ geleuert/ dese Secte eerst recht aen richte eñ beuestichde/ daer heuen Nero eerste veruolgher van dese Secte/ dat sweert trock/ als oock Tertullianus betuycht. Item sy hadden oock voor Paulo Narsissum/ Andronicum/ Juliam/ die haer in Christo aen leyden/ tot op de toecoemst Pauli/ die haer gheheel in de schoenen/ ende op de voeten halp.

Maer de eerste/ der eerster kercken Leeraers/ verhalen/ als Eusebius/ Clemens/ Ireneus/ der Martelaers leuen/ ende doodt Pauli ende Petri te Romen gheleden te zijn? Antwoort. Daer is veel by het leuen der Apostelen/ als Origenes ende Paulus selue leeren/ onder hare namen wt ghegaen/ om te becouten ende af te leyden/ de onuersekerde Christenen/ als Paulus 2. Thessaloni. 3. vermaent/ dat sy haer niet en souden laten beweghen/ noch afweynden/ noch door Gheest/ predicatie/ noch Brieuen/ als van hem gheschreuen/ toe ghesonden. So schrijft Jeronimus/ hoe de ghesichten Pauli Tecle ende Leonis des gedoopten/ een fabel van eenen Priester Asie onder den naem Pauli is wt ghegaen/ dat hy namaels selue (als Tertullianus seyt) heeft aen ghesept/ ende bekent/ dat hy dat heeft wt de liefde Pauli ghedaen.

De boecken Clementis/ dies Paulus aen de Collo. gedenct/ hebben de ketters met veel dwalinghen besprenkelt/ der welcker sommighe nae de ketterie Eunomij smaken. Dionisij Alexandrini boecken zijn geheel door verualscht/ so dat de Arrianen haer meyninghe daer wt proberden. Des noch niet ghestoruen Origenis Boecken zijn met dwalinghe beulect gheweest/ dat hy hem des ongheluck menichmael beclaecht.

Tertullianus teghen Marcion schrijft/ dat de Acta ende Epistolen der Apostelen beulect/ af ghedaen/ ende by gedaen/ ende met af ende toe doen gheheel besmet ende ghelooflοos gheworden zijn.

Origenes Homil. 26. ouer Mattheũ/ seyt oock desgheliijcks.

Maer dat dit oock Dionisius Areopagita betuycht/ versaect Laurentius Valla/ ende oock Erasmus in Anno Dionisij te zijn/ nadenmael veel hem valschelijck wert toe gheschreuen. Als van de Hemelsche ende Theologische Jherachia/ etc. van de Godlijcke namen/ daer in eẽ geheel Schip vol Ceremonien werden ghewesen/ van de Apostolen nerghens aen ghericht/ wie en wil niet ghelooueu/ dat oock Ignatio de Discipel Johannis veel is toe gesept/ te weten/ dat hy so veel vreemde vandẽ Apostolischen stijle ongehoorde dingẽ aen wijst. Als van Chrisam/ Exorcistis/ Lectoribus/ Accolitis/ Tonsoristis/ etc. eñ veel ander guychelwercken/ die de Roomsche Kercke eerst langhe hier nae heeft versiert.

De beschrijuinge der martelisatien Pauli eñ Petri van Lino ghescliet/ teghen spreect in veel plaetsen de Epistelen eñ predicatien der beyder 2. Tim. 4. Daerom niet te ghelooucn en is/ dat sy van Lino is ghestelt/ maer dus van eenẽ verloren clappaert/ der welcker waerheyt in de Historien dier is/ als Juuenalis vã haer betuycht. Want de Historie seyt/ als Lucas van Galatia te Romen quam/ ende Paulum aldaer verwachte/ etc. Paulus seyt 2. Timot. 4. Lucas mijn ongescheyden medegeselle/ etc. Het is der waerheyt ghelijcker dat Crescens van Galacia ghecomen is/ daer hem oock Paulus ghesonden hadde.

Item de ghelogen Historien Lino toe geschreuen/ hoe datse hebben aldaer te Romen Paulum verwacht/ daer veel meer Paulus gheuanghen zijnde/ haer verwacht heeft.

Item/ Paulus soude te Romen een schuere bestelt hebben/ maer dat teghendeel staet 2. Timoth. 1. van Onesiphoro/ ende zijnen huyse.

Alsoo machmen dat gheheel lyden Petri ende Paulus berispen/ soo men haer nauwe wil nae sien; Hoe can het dan Linus/ die Paulo effen

op

op die tijt is aen gehangen/ als hy desen Epistel aen Timotheum schreef/ so vergeten zijn/ dat hy teghen Pauli woorden een Historie schrijft/ die hem gheheel niet daer toe en rijmt.

Also heeft het Egesippus eerst langhe hier na comende/ Lino na gheschreuen/ ende ooc na gesept. Oft tis hem valschelijck toe geschreuen/ eñ eerst langhe daer nae van de Pausen versiert. Want Romen in zijnen tijt niet met allen vā dese Historie en wiste/ oftse wel by nae noch ghedachten der Apostolen ende Christi leuen/ maer niet met allen van Paulo ende Petro tot Romen en wisten. Wat is belachelijcker/ ende een leughen ghelijcker/ dan dese Fabel? diemen doch in grooter eeren ende Feesten te Romen singt/ te weten/ dat Christus Petro is te ghemoet ghecomen/ als hy vluchtich wt Romen heeft willen vlieden/ de welcke hem gheuraecht heeft: Heere waer wilt ghy henen? Ende Christus heeft hem gheantwoort: Ick wil na Romen om weder gecruyst te werden. Doen hadde Petrus gesept: Hy woude mede gaen/ ende oock ghecruyst werden. Ende dewijle is Christus verdwenen/ ende weder op ghevaren ten Hemel/ doen heeft Petrus verstaen/ dat hy te Romen steruen soude/ ende is weder inde stadt ghegaen/ ende van Nerone (dat doch niet zijn en can/ als ghehoort is) ghecruyst ghewordden. Help God/ hoe heeft Petrus sulcken wonder in zijn Epistelen mogen verswijghen? Ja hy hadde hem der Fabel in zijn herte gheschaemt: Want het waer teghen zijn eyghen woort/ Act. iij. Christus moest dē Hemel in nemen/ tot op den tijt der wederom brenginghe alder dinghen/ etc. Item teghen de stemme/ eñ predicatie der Enghelen Matth. xxviij. Luce xxiiij. Ac. int eerste: Dese Jesus die indē Hemel is op ghenomen/ sal oock alsoo weder comen. Wanneer? Tot S. Peter te Romen? Neen/ maer te richten de leuendighe ende doode. Daer mede coemt ouer een/ de Cx. Psalm Dauids. Daer heeft hem Stephanus Act. vij. ghesien/ ende Paulum om schenen/ Act. ix. xxij. ende xxvi. een licht/ etc. (niet Christus lichamelijc) dat sprack: Saule/ Saule/ etcet. Item so en is hy hem oock te voren/ Act. x. niet lichamelijck/ maer in een gesichte verschenen. Hoe dersinen dan also teghen alle vernuft lieghen? Nv is op dese leughen een Kercke te Romen ghebout/ ghenoemt/ Domine quo vadis? Heere waer gaet ghy henen? Also sal dat Pausdom/ daer op den Grouwel behoort/ eenen gront hebben.

Clementi en is hier in niet met allen te ghelooven/ daerom dat veel boecken onder zijnen naem gheschreuen/ hem toe ghelept zijn/ eñ veel zijnder boecken gheheel verualscht/ als te voren gehoort is. Op desen steunt Hieronymus/ ende sept hē na/ dat Marcus heeft zijn Euangelium te Romen van Petro beuolen/ gheschreuen.

Nv daer zijn twee Marci wel te onderschepden: De eerste Joannes Marcus/ daer af leest Ac. xij. xiij. xv. De ander Marcus Aristarchus/ eē medereyser ende Discipel Pauli/ als Paulus aen Philemo. Item 2. Timot. 4. te kennen geeft. Daer sept Stapulensis/ dat hem Paulus/ daerom dat Francijn heeft laten brenghen/ op dat Lucas ende Marcus vol vandē heyligen Geest haer Euangelium beschreuen.

Siet de Euangelist Marcus/ is Pauli eñ niet Petri aenhanck ende mede ghesel gheweest/ hoe mach hy hem dan wt biddinghe der Romeynen zijn Euangelium te schrijuen beuolen hebben? so het eē twijfel is/ oft hem eenich Romeyn bekent/ oft of hy/ als Petrus/ Romen opt ghesien heeft/ wāt Joannes Marcus maechschap Petri was/ dien hy zijnen soon noemt/ 1. Pet. 5. nadenmael nv dese Marcus de Euāgelist niet en is/ hoe can hy hem dan beuolen hebben zijn Euangelium te Romen te schrijuen: Daerom is het oock een fabel dat sommige van Petro eñ Marco schrijuē/ als dat sommige wt Philone voor geuen/ dat hy alder eerst met Petro onder Keyser Caligula te Romen/ hem beraetslaecht heeft. Item ten anderen mael onder Keyser Claudio: Antwoort.

Het en is niet ghelijck ghedicht: Want wanneer men een leugen toe staet/ so volgen daer vele na. Oft so men leugen tot een fundament lept/ so en can men niet met allen dan leugen daer op bouwen. Hoe can hy vrientschap met Petro te Romen hebben gehadt/ nademael hy nopt daer en is geweest? Hieronymus is van Philo bedrogen/ so dat hy hem dese Historie na liecht. Want Paulus heeft ten eynde des Keyserdoms Claudij zijn Epistel totten Romeynen geschreuē/ daer in hy alle voorstanders/ Ja slechte vrome Christenen te Romen heet groeten/ Roman. 16. maer Petrus naem voorby gaet.

Ten laetstē/ int vierde Jaer Neronis is Paulus ghevangen daer henen ghevoert gewordden/ eñ en heeft Petrum aldaer niet geuonden/ oock twee Jaer aldaer ghevangen liggende/ en groet hy gheen kercken in zijnen naem. Lucas streckt wt zijn Historie/ der wercken der Apostolen/ tot in dat vierde Jaer Neronis/ eñ en ghedenct Petri nergens. Paulus coemt na thien Jaren weder te Romen/ ende en ontfangt geen hulpe ofte troost van Petro/ maer van alle man verlaten zijnde (als hy hem beclaecht) heeft hy met den eenighen Luca zijn wesen.

Daerom ist dat Philo billick ghelooft wert/ dat hy Petri mede-gesel is geweest/ so moet het in Judea gheschiet zijn/ want oock Josephus/ welcke der Christenen saken met lof so neerstich beschrijft/ en ghedenckt noch Pauli noch Petri nergens/ datse in Italiam ghecomen zijn/ so dat het op dat weynichste eenen grooten twijfel is/ dat haerder een opt te Romen ghecomen is/ bysonder met Petro dē Apostel/ met der voorhuyt oft Heydenen/ als de Romeynen/ maer der besnijdinghe onder de Joden.

Nv siet doch/ waer op dattet gheheele Pausdom steunt/ te weten/ op enckele stinckende leughenen ghebouwet/ soo dattet wel den stoel der pestilentien/ dat is/ der bespotters/ ende de heylighe stadt/ daer in de grouwel sidt/ mach ghenoemt werden. God help ons allen van de duysternisse alder dwaesheyt/ ende gheue dat wy int licht wandelen.

Pausdom op leughen ghegront. Psalm. 1. 2. Thess. 2. Dan. 9.

Judas Galileus een oproerich Jode.

Judas Galileus.

EEnen cleynen tijt voor desen/ was den grooten hongher/ doen de Coninginne Helena so veel vruchten in Egyptē cocht/ ende den behoeftighen wt deylde/ doen quam oock Judas Galileus op/ ende zijnen aenhanc onder Cireno den Lantvoocht in Judea/ die dat volck vander Romeynen ghewelt wouden afvallich maken/ de welcke ghecruyst zijn ghewordden.

Van Theoda den Touenaer/ ende valschen Propheet.

Theoda de Touenaer.

ALs Fadus dat Jootsche lant regeerde/ had Theodas den Touenaer ende valsche Propheet veel volcx aen hem ghehanghen eñ op verweckt/ datse met haer haue hem tot de Jordaen souden na volghen/ so woude hy/ als Moses/ dat water deylen/ ende haer verlossen van der Romeynen geuanckenisse ende knechtschap. Maer nochtans voorquam het Fadus/ datse niet tot haerder dwaesheyt en quamē/ maer heeft eenen Ruyters toch ouer haer ghesepnt/ die haer ouer haesten eñ verworchden/ eñ veel ghevangen namen/ oock Theodam den heyrvoerder/ eñ hē dat hooft af geslagē/ daer af Gamaliel vermeldinge

doet

doet/ Act. 4. ende hem op dese twee voor geschreuen historien verhaelt.

Vermaerde mannen tot deser tijt in heylicheyt der leere ende leuen voorschijnende.

DEr heyliger Historien eñ leuen/ der welcker de Schriftuere niet en gedenct/ heb ick met neersticheyt wt gelatẽ/ ouermits dat der Legende boecken ouer al so veel om varen/ daer toe ooc so geheel niet met allen gewis van haer en hebben/ dattet altemael van leugen/ daer mede het doorspeckt is/ stinct/ wie lust daer toe heeft/ die coop hem een Legendeboeck/ oft Vitas Patrum, dat is/ dat leuen der oude vaders/ hy vint wel wat daer in/ is hy een Christen/ ende can dat coren wt dat caf lesen. Ten can ymmers niet faelgeeren oft ledich lopen/ de Duyuel moet ooc een waerheyt voor setten tegen zijnen wille/ eñ Cayphas tegen hem seluẽ onwetende propheteeren: Jae hy moet menichmael Balaam zijn/ ende de waerheyt seggen/ so hy veel lieuer leugen spraec: gebenedijden/ so zijnen lust is eñ zijn voornemen te vermaledijden. Hierom wil ic geheel cort met haer een eynde maken/ ende haer leuen eñ lijden ouerloopen/ ja der duyster heyligen/ die geen getuygenissẽ der Schrift en hebben/ geheel voorby laten/ eñ alleen wat van haer namen eñ tijt aenwijsen/ dat wil ic my voor bedingt hebben/ mijn leser/ eñ de Chronijcke niet met de ongewisse Legenden beladen/ daer na weet v te richten/ doch mercke oock de genoemde wereltlijcken hebben wy in dẽ wereltlijcke oft Keyserlijcke Chronijcken beschreuẽ. Hier gelt het in der Pausen Chronijcke/ der rechten ende valschen Gheestlijcken.

Jacobus de Apostel te Jerusalem.

Jacobus een Bisschop tot Jerusalem.

JAcobus toe ghenaemt Recht/ Marie Suster soon/ segghen de Chronijcken/ is vanden Apostolen te Jerusalem Bisschop ghecoren geworden/ ende dertich Jaer gheseten/ tot opt vij. Jaer Neronis/ eñ gheenen wijn noch stercken dranck ghedroncken/ noch geen vleesch ghegeten/ gheen badt noch saluinge gebruyct/ dien ooc geen yser op zijn hooft en is ghecomen. Dese/ seyt Gratianus/ heeft deerste Misse gedaen/ slechtelijck met eẽ Pater noster. Sommige schrijuent Petro toe. Namaels heeft Celestinus dat Introitus. Gregorius de groote/ dat Kirie. & Glor. etc. Thelephorus/ de ander segghen Sericius de Collecten eñ Graduael. Gelasius de Prefacie. Hieronymus de Epist. eñ Euang. het geloone/ dat Concilium Nicenum. De gedachtenisse voor de dooden Pelagius. Sergius dat Agnus Dei. Sixtus de i. dat Sanctus. Innocentius dat Pacem. oft kus des vredes. Dat wijwater Alexander. De wieroock te roken heeft Leo de iij. inde Misse gelapt. Dat geloone ic geerne/ wãt dat zijn der Paus. n vruchten/ daer mede hebben sy haer heylicheyt bewesen. De selue is ghewest/ als Ignatius schrijft/ van aensicht/ leuen/ eñ manieren Christo gelijck/ daerom Judas met eenen kus dẽ rechten Christum moest wijsen/ op datse niet den onrechten Jacobum voor Christum en vingen/ Amianus der Jodẽ Bisschop nam voor hem Jacobum te dwingen om Christum te verloochenen. Twelc als hijt hem weygerde/ wert hy vanden omganc des Tempels gestooten/ eñ van dat volck gesteenicht/ eñ als hy noch na zijnen Gheest snacte/ eñ zijn handen half doot nae dẽ Hemel op hief/ voor zijn vianden biddende/ wert hy met eenen Volders stock doot gheslaghen.

Misse van ...eel by een gelapt.

Jacobi des Apostels doot.

Jacobus de Groote de Spaensche Apostel.

Jacobus de groote.

JAcobus de Groote/ also ghenoemt/ om dat hy eerst totter martelisatie eñ Aposteldienst voor Jacob den Minsten geroepen is. Dese Jacobus Joannis broeder/ Zebedei wt Marie Salome soon/ als hy alle Hispa. na ontfanginge des heylighen Gheests door wandelde/ ende daer onder niet meer dan negen discipulen vercreghen had/ trock hy weder in Judeam/ aldaer wert hy van Herode des Coninckx broeder ende stadthouder/ onthooft/ die souden zijn Discipulen by nachte genomen/ van Jerusalem in Hispaniam in een stadt Conpostella ghenoemt/ daer de groote Bedeuaert is/ ghevoert hebben. Daer hy niet meer dan neghen Discipulen in gheheel Hispania en heeft ghewonnen/ eñ dan nochtans aldaer by so godloosen volc heeft willen ligghen/ eñ van Jerusalem in Hispaniam/ ouer duysent mijlen ghevoert werden/ vant Oosten int Westen. Veel gelooven eer/ datter eenen dooden Hont/ dan sinte Jacobs lichaẽ aldaer begrauẽ is. De selue heeft eenen Epistel gheschreuen/ die Anacletus ende Chrysostomus in hoogher weerden achten/ als daer niet in en ghebreeckt/ hoe wel sy nv van velen als verworpelijck ghestraft wert.

Paulus een Apostel der Heydenen.

PAulus dat wtuercoren vat/ een Hertooch des woorts/ een Apostel der Heydenen/ van God den Heere gheroepen/ heeft met zijn ghetuyghenisse als een ghetuyghe Christi/ gantsch Asiam betuycht/ de selue is vanden gheslachte Benjamin/ wt dat Stedekẽ Judee/ Giscalis genoẽt/ de welcke van jonckx op vanden Romeynen ghevanghen/ met zijn ouderen nae Tharsum inde stadt Cilicie/ daer zijn vader met dat borgher recht te Romen begaeft is ghewordẽ/ ghereyst ende gewandelt heeft: Want de Romeynen hebben op die tijt een ghebruyck gehadt/ doen sy de heerschappie der geheelder werelt onder Octau. Aug. aen haer brachten/ dat de Heydenen/ die met vrede den Romeynẽ met croonẽ oft victorytranskens te ghemoete liepen/ voor broeders eñ borghers te Romen werden aen ghenomem/ bekent/ eñ met alle vryheyt des Roomsche borgerrecht begaeft werden. Als nv de Romeynẽ Ciliciam met Heyrcracht belegerden/ doen is de vader Pauli metten Edelen van Tharsis den Romeynen te gemoete gheloopen/ ende hebben met eerbiedinghe dese met vrede op genomen eñ ontfanghen/ daerom sy een borgerlijc/ raetsheerlijc cleet verdienendẽ/ eñ voort aen voor borgers van Romẽ getelt/ eñ in geschreuen werden. Daerom Paulus de Apostel/ hem int werck der Apo. een borger van Romen noemt/ eñ voor de Romeynẽ appelleert. Jonck zijnde/ is hy van Cilicia na Jerusalem aen de voetẽ Gamalielis/ om te leeren de wet Gods/ gesondẽ geworden/ daer hy also toe ghenomen heeft/ dat hy lichtelijck al zijn tijtgenootẽ te bouen ginc. Daer na als de schole Christi door gheheel Judeam wies/ wert hy met Jootscher liefdẽ ontsteken/ eñ aen gedaen/ ende nam brieuẽ vã de Priesters te Jerusalem/ om de Christenen tot Damasco te veruolgen/ als de Act. ix. aen wijsen. Daer leest de Historie ende Act. heel wt. Item van desen leest zijn Epistel Gal. ij. Hy is ooc met sommige wtuercoren Discipulẽ/ mede gesellen eñ werckreysers in Hispaniã gereyst/ nae dat hy Asiam aen veel plaetsen doorwandelt had/ in Narbonam de Stadt. Aldaer heeft hy der vele bekeert/ eñ Paulum een Discipel/ tot eenen Bisschop geset/ eñ daer gelatẽ/ dat hy oock aen veel plaetsen in Vranckrijck gedaen heeft/ namaels is hy weder na Jerusalem ghekeert/ eñ terstont van Festo den Roomschen Stadthouder gebonden na Romẽ (als een borger aldaer) ghesch…/ ende daer ij. Jaer in een vrye ghevanckenisse gehouden/ in de welcke hy heeft eenẽ vryẽ toeganc van alle man onuerhindert

Pauli der Heydenen Apostel Historia.

Pauli lijde ende doot.

dert gehadt/ eñ vry geschreuē eñ gepredict Christum zijnen Heere. De martelisatie die hy heeft geleden/ eñ van hem seluen 2. Cor. 11. werden beschreuen/ namelijc/ dat hy eerst te Philippis met roedē geslagen is geworden/ in eē geuanckenisse gesloten/ gestoct eñ gheblockt/ tot Iconien gesteenicht/ tot Lystris eñ Thessalonia veruolcht/ tot Epheso de wilde dieren voor geworpen/ tot Damasco in een mande ouer de muere wt ghelaten. Daerom te Jerusalem geuangen/ is hy geslagē/ gebonden/ veruolcht. Tot Cesarea op geslotē en gequetst geworde. Namaels in Italia schepēde/ heeft hy veel schimps/ spots/ perijckels/ eñ scipbrekinge gheleden. Ten laetsten soude hy wt beuel Neronis metten sweerde ghericht zijn/ ende zijnen Gheest God op geoffert hebben. Dese Historie wert van vele als twijfelachtich ghehouden/ daer af ghy bouen van Petro vint.

Vijf tochten/ wandelingen eñ reysen Pauli/ in zijnen Apostel dienst.

Den eersten toch Pauli wt Jerusalem.

Deerste wt toch Pauli.

ALs S. Paulus te Jerusalē wt troc na Damascum/ om de Christenen te veruolghen/ so is hy onder wegen na by de stadt tot Christo bekeert geworden. Terstont als hy nv tot Damasco den Doop ontfinck (als hy van hem seluen schrijft totten Galaten) troc hy in Arabiam/ om aldaer Christum te vercondighen. Terstont is hy weder inde groot stadt Damascum gecomē/ ende aldaer Christum ghepredict. Daer gingen de Joden te rade om hem te doodē/ ende besetten de poortē ouer al dach ende nacht/ ende en lieten niemant onbesien wt ende in. Doen lieten de gelooughe/ Paulum in een mande ouer de muerē af/ eñ quam/ also ontcomende/ na drie iaren weder te Jerusalem/ eñ woude hē aldaer tot ander Joden/ die Christo haer namen hadden ghegheuen/ gesellen. Maer sy vreesden haer/ meynende/ hy dede hem wt bedroch valschelijc tot haer/ op dat hyse mocht verradē als te vorē. Maer Barnabas leyde hē voor S. Peeter/ eñ seyde hem allē handel/ hoet hē te Damasco vergaē was. Ooc vertelde hy hem de Historie van zyn bekeeringe/ hoe hē Christus ter aerdē geslagen hadde op dat velt voor Damasco/ etc. Also bleef hy aldaer by Petro xv. daghen/ eñ en sach anders gheenen Apostel te Jerusalem.

De Christenen en willen Paulo te Jerusalem niet betrouwē/ eñ wert voor een verrader gehouden.

Na dat nv de Joden dit verstondē/ so woudēse hem oock doot hebben. Oock verscheen hem Christus inden Tempel/ als hy badt/ ende seyde hem/ de Joden en souden zyn getuygenisse niet aen nemen/ daerom soude hy hem haestich wt Jerusalem maken/ hy woude hem totten Heydenen seynden. Doen gheleyden hem de ander ghelouige Joden van Jerusalem na Cesarea/ van daer seyndē sy hem thuys inde Hooftstadt des Lants Cilicie/ Tharsos/ daer af hy vā geboorte was. Daer socht eñ vant hē Barnabas/ ende bracht hem in de groote Rijcstadt der Romeynen/ Antiochia genoemt/ in dat lant Syrie gelegen/ aldaer vercondichdense een geheel Jaer Christum/ ende brachten oock veel volcks tottē gheloue. Ende aldaer waren de ghelouighe aen Christum eerst Christenen ghenoemt. Te voren hietmense alleen de Discipulen Christi.

Wanneermen heeft begost de gelouighe Christenen te noemen.

In dese tijt prophetcerde Agabus een bekeerde Jode den grooten honghær/ daer af Actuum xi. die onder keyser Claudio daer na was. Aldaer leyden de Christenen/ die noch wat hadden/ haren schat te samen/ een yeghelijck so veel als hy vermochte/ ende wouden teghen den toecomenden aenbrekenden dieren tijt/ de ghelouige/ die te Jerusalem door dat Roomsche ghewelt/ ende haer goeden ghenomen werden/ te hulpen comen/ ende meyndē sulcks ouer te seynden/ door Paulum/ alsoot dan gheschiede.

Den tweeden wttoch sinte Pauwels/ van Jerusalem in Cypers/ Pamphiliam/ ende Galatiam.

De tweede wttoch Pauli van Jerusalem.

NA dat Paulus den schat eñ aelmissen/ van Antiochia te Jerusalem ghebracht hadde/ keerde hy na corter tyt wederom met Barnaba na Antiochiam in Syria/ van daer quamense in Seleucia/ ende gheheel in dat eylant Cyperen/ in de stadt Salamine/ ende aldaer wt bysonderlijcken beuele des heyligen Geests/ vercondichden sy den Heydenen Christum/ ende den vrede Gods/ ende leden veel van den Joden. Daer na quamense tot Paphos/ van daer scheeptense na Pamphilia in de stadt Pergen. Daer nae trockense na Antiochiam in dat lant Pisidia/ aldaer wert hy van de vrouwen verdreuen. Van daer quam hy tot Iconium/ in Licaonia gheleghen. Aldaer moest hy ooc ontloopen/ ende comen tot Lystris ende Derben/ ooc in dat selue lant gelegen/ aldaer troc hy rontom/ ende predicte Christum in dat geheele lant. In de stadt is Paulus Mercurius/ ende Barnabas Jupiter gheacht geweest/ van wegen haers welsprekenheyts/ eñ wouden haer offeren/ ende haer voor Goden houden/ maer terstont quā na desen Palmdach/ de goede Vrydach/ so datse dese met steenen wierpen/ ende voor doot wt der Stadt sleyptē. Maer als Paulus weder by hem seluen quam/ is hy weder in die Stadt gecomen/ ende op den anderen dach daer na/ is hy wederom met Barnaba na Derben ghetrocken. Als sy nv aldaer Christum vercondicht haddē/ hebbense wederō gekeert na Lystris eñ Iconium. Eñ ten laetsten weder na Antiochiam Pisidie. Doen sy nv dat lant Pisidie doortrocken haddē/ quamen sy weder nae Pamphiliam/ ende predicten te Perge/ ende keerden van daer na Italiā/ eñ scheepten weder in Syriam in de Stadt Antiochiā/ doen stont daer eenen twist op onder de Christenen/ die wt dat Jootsche lant warē: Sommige wouden/ men moeste de Wet beneuen dat Euangelium Christi houdē/ woudemen salich werden. Daer wt quam een groote oneenichheyt/ vraghe eñ disputacie. Doen werden Paulus ende Barnabas gheordineert van een geheele gemeynte/ datse nae Jerusalem trecken souden/ om de xij. Apostolen ende ander Christenen aldaer/ daerō raet te vragen/ eñ met haer der saken eēs te werden. Dat is gheschiet int xviij. Jaer/ als Paulus totten Galatē selue schrijft/ na zijn bekeeringe. Also scheydense van Antiochia/ eñ togē door Phenicen ende Samariam/ na Jerusalem.

Loon ende gheluck des Euangeliums/ oock de wanckelheyt des Paus.

Twist der Christenen des Wets haluen.

De derde reyse S. Pauli door cleyn Asiam/ tot in Grieckenlant.

De derde reyse Pauli van Jerusalem nae Antiochia/ Asia/ Griecken/ etc. ooc vant eerste Concilium.

ALs sy nv den Apostolen ende ander Christenen te Jerusalem de sake ende handelinghe des Wets haluen voor droegen/ so hebbense een Concilium ghemaect/ om van dese saken te handelen/ eñ hebben eendrachtich besloten/ datmen de Wet gheensins houden en soude/ ende schreuen daerom eenen brief aen de Ghemeynte tot Antiochia/ eñ seyndē daer mede Paulum/ Barnabam/ Judam/ ende Silam daer henen/ etc. Daer af leest Acto. xv. Terstont wert Paulus met Barnabas oneens/ verliet hem/ ende nam met hem Silam/ ende trock door Syriam ende Ciliciam/ eñ trock ouer al tot de Christenē aen/ ende vermaende haer om int ghelooue volstandich te zijn/ oock te houden de gheboden der Apostolen/ ende quam weder tot Derben eñ Lystram/ daer nam hy ooc Timotheum eñ besneet hem nae der Joden gebruyc. Daer na doortrockense Phrygiam eñ Galatiam. In cleyn Asia verswegē sy dat woort/ wt ingeuē des heyligen Gheests/

Geests/die haer verhinderde. Doortrocken ooc Misiam/eñ woudẽ in Bithiniam/dat en woude haer God ooc niet toe latẽ/ende keerden doen nae Troada / daer scheeptense ouer de zee in Macedoniam nv Albania genoemt/ eñ quamen onder weghen tot Samothracen: Des anderen daechs daer nae tot Neapolim / daer nae in de Roomsche rijcstadt Philippos/daer wert hi met roeden geslagen/ eñ daer na door trockense Amphipolim eñ Apoloniam / eñ quamen tot Thessalonicam in de hooftstadt/daer moestense oock ontloopen/eñ werden van de broeders by nacht gesonden na Berrhea / daer liet Paulus Silam eñ Timotheum/eñ hy troc aen de zee/eñ scheepte nae Athenas / daer was de vernoemde hooghe schole/daermen af te seggen wiste/aldaer disputeerde hy met de Hoochgeleerde:eñ sommige geloofden hem / onder welcken was Dionysius Areopagita/een treffelijc man. Van daer schreef hy weder nae hem / de tweede Epistolen aen de Christenen tot Thessalonica/ eñ aldaer quamen weder tot hem Silas eñ Timotheus. Daer na trockense inde machtige Rijckstadt Corinthum in dat lant Achaia ghelegen/eñ predicten aldaer een iaer eñ ses maendẽ. Namaels scheepte Paulus / ende quam tot Cenchris / daer liet hy hem scheeren / ende voer van daer weder ouer de zee in Asiam/eñ quam in de groote Rijcstadt Ephesum/ende liet aldaer zijn medereysers Aquilam/ Priscillam/ Timotheum/etc. ende hy haeste na Jerusalem om op den Pinxter dach daer te zijn/ ende seyde tot zijn gesellen / sy souden zijnder aldaer tot Epheso verwachten / want hy woude so het Gods wille ware/ weder tot haer comen. Also trock hy van Epheso nae Jerusalem.

Macedonia Albania ghenoemt.

Den vierden wttoch Pauli van Jerusalem in Asiam ende Europam.

De vierde reyse Pauli van Jerusalem in zijnen Apostels dienst.

TEn vierden troc Paulus van Jerusalem na Cesariam/van daer na Antiochiam/eñ van daer weder totten Galaten / daer nae in Phrygiam / van daer wt de hooftstadt Laodicea schreef hy de eerste Epistel aen Timotheum / de welcke hy tot Epheso gelaten had/ eñ quam namaels oock weder / als hy zijn medereysers belooft had / tot Epheso/ ende predicte aldaer drie Jaer/ daer verbrandemen de swerte constboecken / diemen vijftich duysent silueren Centner weert achte / dat maecte wat meer dan seuen duysent ende hondert guldens / van daer seynde hy Timotheum nae Corinthum met deerste Epistel aen haer. Daer en tusschen sterf Keyser Claudius / ende wert een oploop teghen Paulum te Epheso / doen troc hy in Europam/ ende quam in de stadt Nicopolis / ende schreef eenen Epistel aen Titum / dat hy tot hem quame. Daer nae quam hy selue weder tot Corinthum. Doen seynde hy Timotheum ende ander ouer de zee na Troas/daer soudense zijnder verwachten/maer hy quam weder in de stadt Philippis/eñ bleef aldaer dẽ Paesschen/maer voort daer na voer hy ouer zee na Troas/van daer hy den anderẽ brief aen de Corinthen schreef. Maer hy haeste na Jerusalem tegen den Pinxterdach/ ende schreef onder wegen den Epistel totten Romeynen. Ten eersten quam hy van Troas tot Asson/ ende scheepte in dat eylant Lesbos/ ende quam daer op inde stadt Mitilenen / daer nae int Eylant Chion.

Daer nae in dat voorgeberchte Tragilli / tot Miletum/ Coon/ Rhodis / daer nae tot Patera de stadt in Cilicia / daer vercreech hy een schip dat woude in Phenicen varen/ daer mede quam hy in Syriam / inde stadt Tyrus / daer nae tot Ptolomais/ daer na na Cesarea/ ende gingen in dat huys Philippi/ van daer nae Jerusalem.

De vijfste/ende laetste wttoch Pauli van Jerusalem na Romen.

De vijfste reyse Pauli nae Romen van Jerusalem.

TEn vijfsten / alst verliep tgeen dat onder Festo ende Felice geschiet waer te Jerusalem/ doen werdt hy geuangen na Antipatris / eñ Cesarea geuoert/ eñ scheepten na Sidon/ende quamen in Cyperen/ tot Mira in Licia/daer ledense een schipbrekinghe / van daer quamense tot Cnidon / daer na inde Stadt Salmon in Creta. Voortaen in Laseam/ van daer na Phenicen in dat Eylant Claudos. Van daer voerense op de Adriatische Zee/tot aen Mileta/ daer ledense weder een schipbrekinge / eñ aldaer quam sinte Paulus de slange om de hant/ die hy ongequetst blyuende/in dat vyer wierp/ vã daer scheeptense na Syracusas in Sicilia/daer nae nae Regium/ Julium / nae Puteolos. Van daer ghinck hy te voet henen tot Romen / daer quamen hem sommighe broeders teghen. Te Romen predickte hy twee Jaer/ende schreef aldaer de Epistel totten Galathen/Ephesen/Philippẽsen/Colossensen/Philemonem / de tweede aen Timotheum/ ende totten Hebreen wt de gheuanckenisse/ende ten laetsten wert hy te Romen ghedoot/ als sommighe Historien setten/ van Nerone.

Philippus de Scytische Apostel.

Historie des Apostels Philippi.

PHilippus eẽ broeder Nathanaels des rechtẽ Israeliten / in welcke geen bedroch en was/ is vanden Heere tot dat Apostelampt gheroepen geworden. De selue heeft xx. Jaer door dat lant Scythiam gepredickt/ ende als hy tot Zeropolim der Stadt Asie / de Ketterie Hebeonitarum/ (die daer seydẽ Christus had een versiert vleesch aen hem genomẽ) wt liste in veelder herten / so wert hy vanden Heydenen geuangen/ eñ voor de Columne Martis geuoert/ om dien Afgod te offeren. Als hy dat verachte/wert hy als zijn meester int 78. Jaer zijns ouderdoms aen een Cruys/ dat hy ghepredict had / gheslaghen/ ende tot eenen Martelaer Christi ghemaeckt. Sommighe willen dat Philippus de Diaken/ Act. viij. niet en is dese Philippus de Apostel.

Ketterie der Hebeoniten van Philippi de Apostel bestreden.

Bartholomeus de Apostel in Lycaonia/India/ende Armenia.

Bartholomeus de Apostel in Lycaonia/ India ende Armenia.

ALs dese Godgheliefde Apostel / na de toecoemst des Heyligen Gheests/ Lycaoniam/ Indiam/met zijn predicatie betuychde/ ende in Albaniam de Stadt des grooten Armenie/quã/ vant hy den Afgod Astaroth in grooter weerdichept ghehouden / wt welckens Afgods aen segghen dat Lant hem regeerde. Maer de Duyuel en mocht den vraghenden/ in tegenwoordichept Bartholomei geen antwoort geuen. Doen trockense in een na by gheleghen Stadt / daer seyde haer eenẽ anderẽ Afgod/hoe dat haren Afgod/ van des toecoemsts wegen eens mans met ketenen ghebonden was / daerõ hy niet spreken en mocht/ eñ om Bartholomeum aen te wijsen/ beschreef hy haer hoe hy van de voetẽ op gestelt was/ooc de cleedinge/ te wetẽ/eenen wittẽ mantel/ aen de hoeckẽ met roode edel gesteente beset. Aldaer bekeerde hy met Gods cracht Polimiũ den Coninck met de Coninginne ende twaelf Steden/ eñ betoonde haer de ongestelteniss e des gehouden Duyuels eñ Afgods. Daerõ veroorsaecten de Priesterẽ des Tempels des Conincks broeder Astiagen/dat Bartholomeus eerst gheslagẽ/daer na geuilt/ten laetsten onthooft wert/ eñ heeft also met lijtsaemheyt ouerwinnende/de croon der martelisatiẽ vercregen. Hy soude van Edelen ouders geboren zijn/eñ hẽ seluẽ by Christum gedaen/eñ hẽ aen gehangen hebben/als hy de wonderdadẽ te Jerusalem van hem sach.

Andreas

Andreas de Achaische Apostel.

Andreas eē Apostel Achaie.

ANdreas eē broeder des vleeschs ende geests/ ende in beyde des Cruys een mede gesel Simonis Petri/ was ten eersten een discipel Joannis des Doopers/ Joan. 1. eñ predicte door drijuinghe des heyligen Geests/ in dat lant Asia/ Achaia ghenoemt/ dat Euangelium Christi/ ende als hy veel lieden tottē geloove Christi bekeert/ eñ totten schaepstal der schaepkens Christi/ veel dwalende schapen toe gevoert had/ wert hy van Egea tot Patras de stadt Achaie in een gevanckenisse geworpen/ eñ namaels van xx. hooft bueuen gheslagen / met coorden aen een Cruys ghebonden/ ende op gericht. Als nv sommige murmureerden teghen den Rechter Egeam/ badt hy voor zijn viandē/ eñ datse zijn lijden niet en wouden hinderen/ want also moest hy zijnen meester gelijck werden. Hy groete dat Cruys met diergheliјcke woorden: Weest ghegroet ghy Heylich Cruys/ van dat bloet mijns Heerē gewijt/ want ghy met zijn litmaten/ als met edel ghesteenten/ verciert zijt. Hy leefde aent Cruys ij. dagē/ eñ na de volbrachte martelisatie/ verscheē om hem een schijnsel als de Sonne. Alsoo offerde hy God zijnen Gheest/ eñ wert van Maximilla begraven/ ten tijden Vespasiani/ Anno Lxxij.

Thomas de Apostel Asie.

Thomas eē Apostel Indie ende Asie.

DE wijtreysende Apostel Thomas/ de Tweeling/ heeft dat Euangelium Christi dē Parthen/ Meden/ Persen/ Hircanensen/ ende Brachmanensen vercondicht / eñ in hooch eñ leech India/ veel menschen tot Christum bekeert/ ende is vā daer in Arabien/ ende in de Lantschappen der drie Oosten Coninghen/ die Christo gaven brachten/ ghecomen / ende haer tottē Doop ghebracht/ ende als gesellen ende mede hulpers op ghenomen. Ten laetsten is hy van de ongheloovighe in eenen barnenden oven ghewor pen/ daer wt hy onghequetst ginck / ende als hy versaecte den Afgod de Sonne te aenbidden/ maer den Duyvel gheboot / de Columne te breken/ wert hy vā de Priesterē des Afgods doorsteken met spiessen. Hier hangt den Grouwel de Paus/ een Fabel aen/ also hy niet met allen reyn / ende onbesmet en laet/ dat ick met wille voor by liet. Syn begravinghe wert in India heerlijck ghehouden/ in Priester Jans Lant.

Mattheus een Apostel Judee ende Ethiopie.

Mattheus een Apostel Judee ende Etiophie.

MAttheus vanden Tol totten Apostelampt geroepen/ een Euangelist ende Apostel der Joden in Judea / de welcke als hy oock wtlandisch volck te leeren hadde voor hem genomen/ eñ in Ethiopiam te reysen/ so schreef hy eerst dat Euangelium int Hebreeusch in Ethiopia / voor de bekeerde Joden totten gheloove/ ende seynde dat te rugghe Barnabe ende ander in Judeam. Nv heeft Mattheus by na dat gheheele Lantschap Etiopie predikende doortrocken / eñ ontallijcke Mooren tot dat Christelijc joc bekeert/ eñ haer met de fonteyne des Doops wasschende/ wt de lijfswerte / een wit volck der deuchden gemaect / ende Christo zijn kercke vermeerdert. Hy is met het swaert gericht gewordē/ als sommige liegen/ doen hy aenden Altaer is ghestaen/ ende Misse gelesen heeft. Maer gelooft ghy/ dat hy om des Heeren woorts wil ontlijft is geworden. Ic ga hier voor by al watse met dat Euangeli-boec Matthei fabuleren /hoe dattet teeckenē gedaē heeft/ eñ alst Barnabas op de crancken eñ dooden geleyt heeft / dat hare ghesontheyt eñ leven weder gecomen is. Sy en latē niet met allen voorby/ datse niet met harē zever en besmetten/ eñ haren drec daer aen hanghen. Maer wat hadden de Gheestelijcke anders te doen/ dat datse sulcke leughenen versierden ende ghelt-netten breyden. Desgelijcken is ooc datse onbeschaemt voor geven/ dat Thomas inde opneminghe des lijfs ende siel Marie ten Hemel/ getwijfelt heeft/ eñ niet by harē Hemelvaert en is geweest. Daer om soude hem Maria na zijn doot verschenen zijn/ eñ hem haer gordel tot een teecken ende ghetuyghenis ghegheven hebben. Dat gelooue wie dattet wil/ ick en ghelooft niet. Dat volc dat wt den God der Phariseen Joan. viij. is / dat moet na den aert haers Gods ghefabelt / ende ghelogen hebben/ twelck in dat Christen bloet / ende leugen badet/ dat ick voorby gae: Woude God/ dat wy warachtige Schrijvers hadden gehadt/ eñ niet sulcken leugen / die de waerheyt van dese grootdadige lieden/ in een Chronijcke begrepen hadden/ ons tot een exempel ende leere.

Matthias de Apostel Judee.

Matthias een Apostel Judee.

MAtthias de Apostel in de plaetse Jude Iscariothis des verraders ghecoren/ ende door dat lot in haer getal ghenomen / Act. ij. van Bethleem wt dat gheslachte Juda gheboren/ is geweest inde wet hooch vervaren/ vol des heyligen Gheests/ reyn van leven/ cloec van verstant/ voorsichtich van raet / verstandich van sprake. De welcke in Judea van Christo treffelijck gepredickt heeft / daerom hem de Joden beclaechden/ ende hem met Gods-lasteringhe tegen God ende de Wet beschuldichdē. Doen wert hy veroordeelt om gesteenicht te werden : maer onder sulcke martelisatie wert hi van eenē met een bijl ende axe gheslagen / so dat hy met op gereckten handen God zijnen Gheest op seynde.

Symon de Apostel in Egypten.

Symon een Apostel Egyptie in Aphrica.

SYmoni wert int loten der Predicatien ende wtseyndinge / Egypten lant toe gedeylt. Die heeft oock veel om Christus wille gheleden / Egypten betuycht/ maer weynich bekeert. Na de martelisatie Jacobi is hy te Jerusalem ghecomen / om de ghemeynte Gods te leyden ende te weyden. Als hy nv C. xx. Jaer out was/ eñ met Juda Thaddeo zijnen broeder voor was ghebracht om de Afgoden aen te biddē/ doen bewesen sy dat de selve / Columnen oft Duyvels waren/ ende geboden de Duyvel de columnē te breken/ daer wt ginghen swerte Mooren/ ende braken de columnen. Doen werdense met martelisatie van de Priesters / oft wt der Priesters aen hissen ghecroont/ der welcker martelisatie eenen twist is. Sommige meynē Symon is voor Attico beclaecht/ ende gecruyst geworden/ als Christus/ sommighe segghen anders.

Judas Thaddeus een broeder Symonis ende Jacobi des minsten.

Judas Thaddeus een Apostel in Mesopotamia.

IVdas Thaddeus een broeder Symonis ende Jacobi des minsten/ heeft in Ponto ende Mesopotamia Christum ghepredickt/ ende dat wilt onghetemt volc met de leere Christi saechtmoedich ghemaect/ ende namaels met Symone den Apostel zijnen broeder in Persiden ghewandelt/ ende in de stadt Edissam ghecomen totten Coninck Abagarum/ ende den selven van een siecte des lijfs bevangen/ verlost/ ende Christo gewonnen. Ende na veel ghetuygenissen van Christo/ ontfinc hy met Symone de croon der martelisatien/ eñ is in Neruo de stadt Armenie begraven. Sijn Epistel is noch voor ooghen/ ende gheeft te samen met dat Euangelio/ ende Christo/ zijnder heylichheyt ghetuyghenisse.

Joannes Apostolus de laetste.

Joannes de lanck levēde Apostel en zyn Historie.

IOannes de Apostel heeft hem / tot inde hōdert twee Jaren na de gheboorte Christi in des seluen woort gheoeffent / ende Asiam te samen gehouden/ende de ghemeynte Gods/ soo veel hem de Heere gaf / totten herder Christo gheleydt. Niet langhe voor zijn doot heeft hy zijn Euangelium gheschreuen / alder meest teghen Ebion ende Cherinthum / die doen seyden: Christus en was voor Maria niet gheweest. Hy heeft oock geschreuen drie Epistelen Canonicas/eñ Apocalypsim/als Yreneus Policarpi Discipel/tegē de dwalinge Valent.lib.5.betuycht/daer in hy dat eynde der werelt met de Propheten stemmende/ bysonder met Daniele also afmaelt/so dattet alle Godloose niet en verstaen/ maer de Godsalige als die alle dinck alleen verstaē/Psal.25.Amo.3.

Ten laetsten is hy om dat getuyghenis Jesu Christi onder Domitiano in eenen ketel met siedende olie ghesedt ghewordden/ daer wt hy ongequetst soude ghegaen/ ende in dat Eylandt Patmos verseynt ghewordden zijn / daer hy Apocalypsim gheschreuen heeft / ende na de doot Domitiani weder wt de ghevanckenisse geworpen in Ephesum/eñ int tnegentichste Jaer zyns ouderdoms inden Heere ontslapen / de welcke ontrent thien oft twaelf Jaer na Christo geboren/ na wtrekeninghe der tijt /is ghewordden.

Beschrijuinghe ende verkiesinghe der lxxij. Discipulen.

Verkiesinghe der 72. Discipulē.

CHristus heeft int xxxij. Jaer zijns ouderdoms na de onthoofdinge Joannis / tot de twaelf andere lxxij. Discipulen ghecoren / ende haer voor hem henen ghesonden / Mat.x. der welcker namen als Jeronimus betuycht / dese zijn. De eerste Mathias/ die namaels tot eenen Apostel gecoren werdt/ Act.ij. De ij. Josephus de gherechte. De iij. Joseph van Arimathia. De iiij. Marcus.v. Lucas.vi. Barnabas.vij. Cleophas.viij. Seneca philosophus.ix.Simon Nigher.x. Lucius Cirenensis.xi. Manahem. xij.Sosthenes.xiij. Cephas / den welcken Paulus in dat aenghesicht is ghestaen / want Eusebius wil/ dattet Petrus de Apostel niet gheweest en is. xiiij. Thadeus / niet de Apostel. xv. Hermes. xvi. Andronicus.xvij. Leonias. xviij. Amplias.xix. Vrbanus. xx.Herodion/die Paulus in zijn Epistelē groet. xxi. Assincretus. xxij. Jason/van welcken Paulus seydt / dat hy voor hem in Christo gheweest is.xxiij.Stephanus de eerste martelaer. xxiiij. Philippus Diaconus/ niet de Apostel. xxv. Procorus.xxvi. Nicanor. xxvij. Parmenas.xxviij. Nicolaus. xxix. Aduena.xxx. Judas. xxxi. Silla / die twee zijn met Paulo na Antiochiam gherëyst. xxxij.Demas. xxxiij.Siluanus / die met Paulo is gheweest. xxxiiij. Simō Cleophe soon. xxxv. Naheson Cyprius/de oude Discipel.xxxvi. Agabus de Propheet.xxxvij.Ignatius.xxxviij.Ananias.xxxix. Ruffus. xl. Alexander. xli.Simon Cirenensis/ die den Heere dat Cruys na ghedraghen heeft. xlij. Nathanael/ Johan.7. xliij. Nicodemus/ Joan.3. xliiij. Jacobus.xlv. Judas. xlvi. Simeon. xlvij. Simon de vierde broeder Nathanaels. xlviij. Simon de Leertouwer/ Actu.10. xlix.Barnabas suster kint Marcol. L. Johannes een Vader Barnabe / des li. lij. een ander Barnabas/ eñ Stephanus met vi. zijne broederen/die met Petro van Cesaria tot Joppen quamen/te wetē Caristus/Melchius/Gaius/Aquila/ Flegatus eñ Hermes die tot Corintho afvielen/ooc noch xij. andere/ Helion/Apollion/ Simeon / Leui/ Marchabas / Cleon / Eumanes/ Candatus/ Eleon/ Demas eñ Narciscus / van welcken Joannes seyt / sy zijn van ons wt ghegaē/ maer sy en warē niet wt oft met ons. Paulus heetse valsche Apostolen die te rugghe geweken zijn / ende van Christo af treden. In deser plaetse hebbense ander twaelf ghecoren / onder welcke zijn / Titus / Philemon / Thimotheus/ Aristarchus/Stephanus van Corinthen. Limpas/Herodion/Ruffus/ Stachis / Pompilius/ Aristobulus/ Joannes de rechtueerdighe. Also verteltse Jeronimus/daer wt het ghenomen is.

Van desen leest de Acta eñ Epistelē Pauli.

De seuen eerste Diaconen/ Act.6. Stephanus de eerste.

De eerste seuen gecoren Diaconen.

VAn desen leest de wercken der Apostolen/ dat seste ende seuenste capittel.

¶ Philippus de ij. Diacon.

Desen (daer af Act.8. ghesept wert) en houden sommighe niet voor den Apostelen.

¶ Procorus de iij. Diacon.

Procorus heeft die vanden Apostolen op gerichte kercken tot Antiochia int woort des Heeren onderhouden / ende ten laetsten om den name Christi zijn bloet vergoten.

¶ Nicanor de iiij. Diacon.

Nicanor te Jerusalem aen deuchden ende geloone heerlijck/ heeft onder Vespasiano dē Keyser zijn bloet Christo gheschoncken.

¶ Timon de vijfste Diacon.

Borea de stadt heeft desen Doctor ten eersten ghehadt/ ende daer na tot Corinthen ghesondē/ daer hy van den Joden eñ Griecken in de vlamme geworpen/God zijnen geest heeft op gegeuē.

¶ Parmenas de vj. Diacon.

Dese van de broeders na Philippis ghesepnt/ heeft zijnen op geleyden dienst te prediken redelijck bedient / ende des Keysers Traiani sweert ghevoelende/ghestoruen.

¶ Nicolaus de vreemdelinck de vij. Diacon.

Dese af vallighe trouweloos Diacon/ heeft zijn vrouwe alle man veroorlooft / ende te misbruycken vry voor gheboden ende voor ghestelt/ daerom dat hy van dē Apostelē als een pueraer ende te veel lief hebbende ghescholden wert/ende gheheel een nieuwe Secte begost/ als wy by den Ketters hooren sullen/ Daer af Apoc.1.

Marcus de Euangelist.

Marcus de Euangelist.

IOannes toe ghenoemt Marcus/een Priester wt dat gheslachte Leui gheboren / is met Petro zijnen Meester ende broeder/des welcken hy van des Doops wegen/kint ende Discipel was/ van Antiochia tot Romen gecomen/ende aldaer zijn Euangelium beschreuē/ ende van Petro beuesticht ende aen ghenomen. Die andere seggen. Hy heuet tot Aquileia als hy haer tot Christo leyde / gheschreuen. Int achtste Jaer Neronis wert hy vanden Bisschoppen des Tempels tot Alexandria met eenen stric aen den hals geworpen/also om ghetogen/tot dat hy worchde/ende zijnen geest wt blies. Zijn lichaem soude te Venedien ligghen.

Lucas de Euangelist.

Luce des Euangelisten Hist.

LVcas de Euangelist wt Antiochia gheboren vander stadt Syrie/ eē medecijnmeester/der Latijnsche ende Griecxsche tonge hooch veruaren/een navolger ende medeghesel Pauli/ 2.Corinth.8. was een mensche sonder alle berispinge/ die zijn Euangelium wt den mont Pauli heeft/ so dattet wel Pauli Euangelium genoemt mach worden/ Als Marci/Petri/nochtans en heeft hy zijn Euangelium niet alleen van Paulo / als hy selue vermelt/ maer oock van andere Apostelen gheleert. Damascenus seyt/ hy heeft dat gebeeltenisse Marie des ghebenedyden moeders Christi menichmael ontworpen ende gheconterfeyt/ der welcker noch twee te Romen ghetoont werden/ende als hy lxxiiij. Jaer sonder vrouwe gheleeft hadde/sterf hy tot Bythinia.

Summa der vermaerde Lieden ter tijt Christi ende der Apostelen.

VAn Lazaro / Maria Magdalena / Nicodemo / Joseph van Arimathia/ van veel Marien / Nathanael/Gamaliele/Tito/Timotheo/ ende veel anderen / vraecht dat nieuwe Testament. Nochtans en heb ick de Apostolen niet moghen voorby gaen / om wat van haer te segghen. Van andere vrome Godvreesende Liedē/ daer aen Christus zijn ghenade heeft gheleydt/ ende met welcken de Apostelen te doen hebben ghehadt/is dat nieuwe Testament vol/als van Barnaba/Cornelio/ etc. daer soectse/ende laetse v tot eenen exempel zijn. Nv willen wy voortaen een cort eynde metten Heylighen maken / overmits niet met allen ghewis/ ende gheen ghetuygenisse der Schrift meer daer af en is.

Der Werelt Wijsen hebben wy in het ander deel der Cronijcken aen getoghen/ als Pilatum/ Herodem/etc. Senecam/Quintilianum/Philonem ende andere / etc. eñ hier willēs voorby gelaten. Hier merct/inden tijt der Apostelen is de eerste vervolginghe gheweest onder Nerone.

Linie der Pausen.

Linus de tweede Paus.

Linus de tweede Paus.

BY velen is gheheel besloten mijn Leser / nademael den Roomschen Stoel oft Primaet niet wt God en is / als te samen de Schrift / de ervaringe ende vruchtē leeren/maer des Duyvels Setel/op enckel leughen ghefondeert / als ghehoort is / So moet volghen / dattet niet dan Duyvels Apostelen ende Ketters en zijn / die daer op sitten. Daerom is Petrus opt te Romē gheweest/ende Linus/ Cletus/ende so veel daer Christum hebben geleert/ende hem na gevolcht/ soo hebben sy int Officie der leere / met weyden eñ opsien op de Schaepkens Christi nae ghespuert/ende geheel van gheen Pausdom niet gheweten / noch haer van sulcke Heerschappie niet droomen laten: Maer zijn Roomsche Bisschoppen ende Herders gheweest/ als andere aen ander plaetsen/ als dan de eerste Herders te Romē sonder twijfel van die namen eñ Titelen niet geweten en hebben. Dat schijnt claerlijck daer wt/ dat noch in het Aphricaensche Concilium Cap. 101. ende 105. Anno CCC.xcv. de Bisschoppen den Paus haren broeder / ende den Roomschen Bisschop haren broeder noemen. So datse ghewillijck inden dienst des woorts metten eersten getrouwe opsienders ende Bisschoppen der sielen zijn gheweest/ hebbense anders om Christus wille gheleden / als de Chronijcken betuyghen. Also schrijft Ambrosius dē Paus Siritio zijnen lieven Heere ende Broeder / want ymmers de Werelt haerder leugenē halven/ die sy lief heeft/ niet vervolcht en heeft / alst nv ter tijt in vrede staet/ eñ enckel biechthoorders/ende geen Martelaers meer en gheeft.

Maer hebben sy haer op S. Peeters Stoel ghesedt/in meyninge/ over andere Bisschoppen te heerschappen / ende niet dan met insettingen/ ende niet met prediken / de Ghemeynte Gods voor te staen(alst hem terstont aensien laet/ende derf by na seggen met Lino beghint / is anders de Chronijcke aen haer niet gefaelgeert/een ghetrouwe ghetuyghenisse/ende voorwaer so stemt hier mede de getuygenisse der Schrift / dat haer dese verborghentheyt der boosheyt al by der Apostelen tijt heeft gheroert/ 2. Thes.ij. Act. xxi. 1. Joan.ij.iiij.) So zijn sy des Duyvels Apostelen voor en voor op den leughenstoel / daer de Spotters sitten/ geseten/ want het moet cort af volgē/ oft men heeft haer dat sotten werc/ Priester wijen/ kercken bouwen / valschelijc toe gheschreven/ eñ op haer gelogen/ oft sy zijn terstont den grouwel in de H. Stadt gheweest/ daer Daniel af seyt. Want ick en hoore/ geheel door geen Officie/ Woort oft werck / daer by ick een Christen/ veel weynigher eenen Bisschop ende Apostel soude bekennen/ nademael niet en wort ghehoort/ dan van Clooster stichten / kercken bouwen / Altaren eñ Papen wijen / daer by ick veel meer een gheloofloos Heyden / oft een oude Testamentsche Jode bekenne/ dan een Christen.

De stemme des Herders / ende dat Pascere int woort arbeyden / en wil nerghens gehoort werden / hoe sal ickse dan Apostelen / Ja Christus Vicarios noemen/ der welcker dingē Christus geen geleert en heeft/ daer mede sy om gaen/ Ja veracht. Een Stadthouder sal zijns Heeren mont ende handt zijn. Daerom laet ick my duncken/ooc betuygent hare wercken eñ vruchten redelijck/ dat dien Stoel niet reyn en is gheweest/ nademael hy op Petrum/ die noyt te Romen en is gheweest / eñ op de spreucke Mat. 16. die haer gheheel niet totter saeckē en rijmt/ ghesticht ende ghefondeert is/ nademael oock Christus zijnder kerckē fondament is / anders waer de kercke also gheringhe op den Duyvel gestaē/ doen Christus tot Petro sprack / Gaet wech Duyvel/ Mat. xvi.

De wtwendige kercke ende Ceremonie door dē grouwel verwoest/ eñ terstont na der Apostelē tijt gevallen.

Hierom is daer eertijts een vrome Paus gheweest / so en is hy op desen Stoel niet ghesetén/ ende en heeft van de drie Croonen ende Pausdom niet ghewetén/ maer van prediken/ als hen Petrus haer fondament leert/ 1. Petr. 5. Ende wanneer Petrus oock den Stoel hadde in ghehouden/ diens Navolghers sy zijn souden/ so zijn sy hem even so ghelijck/ als die nv ter tijt Pauliners/ Anthoniers oft Johanniters/ den eersten Cluysenaers/ der welcker aencoemst sy haer beroemen. Ach God/ hoe zijn wy soo in eenen verkeerden sin gegeven/ dat wy dat niet en sien/ hoe dat Pausdom so gheheel op gheen plaetse en bestaet/ waer ment ooc aen grijpt / men laet oft neme haer oock Petrum.

Na dat sal mijn oordeel geheel door van haer zijn. Nv wil ickse met hare vruchten ende heylige wercken alle na de ordeninghē getrouwelijc/ so veel de Cronijcken van haer betuyghen/ ende men my na sien mach/ vertellē. Wie ooren heeft te hooren / die hoore ende oordeele. Ick swijghe dat in alle Cronijcken altemael heylich/ende dat beste van haer gesct ende ghesept wert/ dat doch noch niet met allen weert en is: Hoe dan/ wanneer wy de waerheydt haerder heylicheyt sullen hebben? Help God daer sullen wy wonder sien/ wie dat wy aen gebedē hebben/ te weten/ dē enckelen Duyvel in Gods schijn: Niemant en heeft de waerheyt openbaer dorven hoesten oft kickē eenen langhen tijt. Lieve doet doch de ooghen op om Gods wille / grijpt ende siet uwen God. Seltsamer martelaers en heb ick noyt ghesien/ sy zijn vast alle ghemartelt (soo veel der martelaers Croon wert toe geschreven) om datse Priesters gewijdt hebben/ende Bisschoppen geordineert. Daer moet eē ander oorsake voor handē zijn/ daerom sy haer bloet hebben vergoten (namelijck des Heerē woort/ dat alleen martelaers maect) oft het is de waerheydt ghespaert / ende met oorlof ghesept/ gelogē/ datse in der Martelaers getal zijn op genomē. Maer zijnse martelaers/ als geseyt is/ so zijnse als vrome Bisschoppen ende bassende honden om der heylsame ghesonde leere wille gemartelt/ ende niet van anderen fantasien weghen/ gelijc men op haer liecht/ oft haer valschelijck tot martelaers maect / als vele gheerne gheloofden na luyt haerder Historien. Ick en wilse noch heylich noch onheylich maken/ maer bloot hare Historie vertellen.

De eerste Pausche Martelaers der Ceremonien.

Nv

Nv Linus soude de naeste op Petrum in den dienst ghecomen zÿn / int laetste Jaer Neronis/ Anno.lxx.na der anderen wtrekeninge/ die van Clemente daer toe ghedwongen / geordinert sal hebben / oock wt beuel Petri ende Pauli: Dat een vrouwe met onbedeckten hoofde niet in de Kercken gaen en soude. Hy wÿede tweemael xviij. Priesters / xi. Bisschoppen. Ten laetsten wert hy van Saturnino den Roomschen Raetsheere/ dies dochter vanden Duyuel beseten / hy verlost heeft/ eñ veel dooden dat leuen weder gegheuen/inden naem eñ cracht Christi/ met eyndelÿcke oordeel ende dootlÿcke sententie/ tot de martelisatie des doots verdoemt zÿnde/ sadt xi. Jaer/ iÿ. Maenden/ ende xÿ. daghen.

Linus Wÿt Priesters.

Cletus de iÿ. Paus.

Cletus de derde Paus

ANno lxxx. wert Cletus van gheboorte een Romeyn van Clemēte de sorge der Schaepkens Christi / onwillich om aen te nemen / ghedwonghen/ die selue soude xxv. Priesters wt het gebodt Petri gewÿdet hebben. Dese is de eerste gheweest/ die in de Pauselÿcke brieuen salicheyt eñ Pauselÿcke segeninge geschreuen heeft: Hy regeerde van Vespasiano tot op Domitianum/ onder welcke hy in der Martelaers schare met ten sweerde soude toe vergadert zÿn. Sommige seggen / dese twee en zÿn geen Pausen gheweest/ maer medehulpers des Paus Clemens. Hy sadt xi. Jaer/ een maent/ eñ xi. dagen. By desens tÿden heeft Ebion eñ Cherinthus gheleeft.

Ebiõ/ Cherinthus.

Clemens de iiÿ. Roomsche Bisschop.

Clemens de vierde paus te Romen.

INt xci. Jaer sadt Clemens ix. Jaer ende x. daghen op den Stoel Petri/ die voor hem tot sulcker borden Linum ende Cletum voorstelde wt ootmoet. Hy was in de Leere machtich / die byna ontallÿcke vele menschen Christo gewonnen/ ende totten geloone bekeert heeft/ den welcken hy ooc sommige Epistelen inden name der Kercken toe schreef. Breeder betuygen alle Cronÿcken/ so veel ick ghesien hebbe (daer mede hy zÿn heylicheyt ende Bisschoplÿcken dienst bewees) dat hy gheordineert heeft dat gheen Bisschop int afwesen eens Diaken gheen Misse houden/ noch geen Leecke eenighen Clerck voor het Recht trecken ende aenclaghen soude. Hy deylde in de Lantschappen seuen Notarios/ die der Martelaers wercken neerstich beschreuen. Hy hadde twee Roomsche Raetsheeren eñ Vorsten tot vianden/ die verwecten keyser Traianum tegen hem/ ende andere Christen. Wt diens beuel wert hy in een Eylandt gheschict/ daer in soude hy wt gebreck des waters beweecht / van God een Fonteyne gebeden hebben/ wt welcken wonder veel verwect zÿnde / totten geloone traden. Dies hem keyser Traianus vertoornde/ ende hem met eenen aengebonden ancker aen den hals/ inde Zee liet werpen. De stoel ruste na zÿnen doot/ xx. daghen.

Anacletus de v. Paus.

Anacletus de vÿfste Paus sotachtige gesetten.

INt Jaer Ci. verwaerde dat Pausdom te Romen/ Anacletus een Grieck van gheboorte van Athenen ter tÿt Traiani. Eusebius noemt hem ooc Cletum/ maer de eerste is een Romeyn onder Domitiano gemartelt. Dese heeft een bysonder plaetse tot de begrauinghe der martelaers gheordineert/ ende dat een mael int Jaer Priesters/ Diaconen / ende Bisschoppen ghewÿt souden werden / in December. Ende dat een Bisschop niet van weynigher dan van drie Bisschoppen soude ghewÿt werden: Eñ een Bisschop en soude gheensins voor hem nemen / vreemde schaepkens oft onderdanen te wÿen / maer een slecht Priester mocht wel van eenen eenigen Bisschop ghewÿdt werden. Hy gheboot oock alle gheloouighen/ datse met den Priester als hy Misse dede/ dat Sacrament ontfinghen / ende die niet en wouden / ende haer daer tegen wilden setten/ soudemen wt den Tempel driuen. Dese heylighe wercken die Traianus niet en conde lÿden/ hebben hem tot eenen martelaer ghemaect. Onder Traiano is de derde veruolginge der Christenen gheweest/ onder Domitiano de tweede als de Keyserlÿcke Cronÿcke aen wÿst. Hy sadt drie Jaer. ÿ Maenden/ thien dagen. Den Stoel ruste xiÿ. daghen.

Enariscus de seste Bisschop te Romen.

Enariscus de vj. Paus bestelde dat mẽ thouwelÿck voor de kercdeure soude segenen.

DOenmen schreef C.x. Jaer/ trat inden Bisschoplÿcken dienst Enariscus/ wt eenen Jode Judas genoemt/ van Bethlehem geboren/ die heeft eerst in de Stadt Romen den Priesters de Tÿtelen wt ghedeylt / ende seuen Diaconen bestelt/ die den prekenden Bisschop tot de waerheydt ghelevden ende bewaren souden / voor gewelt ende moetwillicheyt/ welck hem hadde moghen aen ghedaen werden in eenige haesticheyt van sommighe ongheloouighe. Hy heeft oock in gheset/ dat de aenclachte des volcx teghen eenen Bisschop niet aenghenomen en soude werden. De heymelÿcke hoeck Houwelÿcken heeft hy verboden / maer datse openbaer voor der Kercken vanden Priesters ghebenedÿt souden werden. Den Richters gheboot hy datse dat oordeel niet en haesten / verstorten / ende dat niemandt dan voor ghenoech by brengen soude verdoemt werden. Ten laetsten als hy drie Jaer eñ sommighe Maenden gheregeert heeft/ werdt hy met de martelisatie gecroont.

Vermaerde/ treffelÿcke Heylighe Mannen/ op desen tÿt martelaers onder Nerone.

Veruolginge der Christen in de eerste kercke.

BY der Apostelen tÿt onder Nerone heeft de eerste veruolginghe begost / daer onder zÿn gemartelt alle Apostelen / Paulus / het meeste deel der lxxÿ. Discipulen. Item Nereus ende Archilus broeders / ende Roomsche Borghers/ Processus ende Marcianus Roomsche Crÿchslieden ende Soudeniers. Torpetus / Torquatus/ Cecilius/ Estinus ende Euphasius / Nazarius/ Marcellus / Apuleius/ Frontinus / Paulus een Bisschop tot Narbon in Hispania / Tecla/ ende andere veel niet ghenoemt. Item Cletus de Paus.

Martelaers onder Domitiano.

INt Jaer xciiÿ. begost de tweede veruolghinge der Christenen/ van Domitiano den tyran/ daer onder heeft gheleden Domicilla / Nicomedes een Roomsch Priester/ Hermocoras een Bisschop. Dionisius Ariopagita/ Eulenterius/ Anacletus de Roomsche Bisschop/ Victorinus/ Timotheus. Item veel meer / der welcker namen onbekent zÿn.

De derde veruolginghe der Christenen onder Traiano.

Ignatius lÿdt de martelisatie.

INt het Jaer C.x. beghost Traianus te rasen/ daer onder heeft geledē Ignacius/ Johannes des Apostels discipel/ een Bisschop tot Antioch. Dese Ignacius soude de Antiphonen eñ Psalmen hebben aen geuangē/ tot dien soude Maria veel Brieuen hebben gheschreuen / ende hy haer wederom. Item Simon een soon Cleophe/ Hermes een Roomsch Borgher/ Eustachius Placidus genoemt / oock veel ontallÿcke andere hier niet ghenoemt.

Wonder vanden Berch Vesuuio in Campania.

Wonder vā dē berch Vesuuio.

ANno lxxxij.is de hooghe/olie/ ende wÿnrÿcken berch Vesuuius in Campania vier duysent treden van de stadt Neapolis gheleghen/in de hoochte oft spitse op ghereten/ende een sulcken vyer daer wt ghewozpen/dat hy niet alleen de boomen deses berchs/ maer oock de naeste gheleghen steden ende lantpalen met veel duysent menschen heeft verbrant/ also dat ooc Plinius de tweede/ter tÿt Traiani/om dat schouspel te sien/daer henen reysde/ende van dat vyer verslonden ende wech ghereten wert: Want den berch wierp sulcken hoop asschen ende vonckē wt / dat hem in veel plaetsen also te samen leyde / datse als een gedruysch oft ghewelfsel de boomen bedecten.

Alexander de vij. Paus.

INt Jaer hondert ende veerthien/ bekeerde Alexāder de Roomsche Bisschop met zÿne conste ende heylicheyt/hem van God verleent/ veel Raetsheeren totten ghelooue. Hy ordineerde ooc dat niemant by den vloec des Bans eenē Pauselÿcken Legaet hinderen en soude. Jtem dat geen Clerck voort wereltlÿck gericht soude getogen werdē. Jtem dat niet meer dan een Misse op eenen dach ghelesen en soude werden / ende dat broot daer toe onghesuert / niet als voormaels somtÿts gheschiede / ghebruycken soude. Eñ datmen water onder den wÿn in den Kelck des Heeren menghen soude/ om te bedieden/dat Christus zÿne Gemeynte / gelÿck een hooft dat lÿf toe geuoecht is / vereenicht ende toe ghesélt. Jtem datmen dat Wÿwater met sout wyen/ eñ in de kercken ende cameren / om den Duyuel te veriagen/ behouden/ ende na de Misse dat Wÿwater van den Priesters ghegeuen werden soude. Als hy drie Wÿnghen in de Maent December ghehouden had/ende gheheele huysgesinnen ghedoopt / doen sterf hy als een Martelaer int thiende Jaer/seuen maenden twee daghen. De stoel ruste vyfentwintich daghen.

Wÿwater ende sout te wÿen in geset.

Sixtus de achtste Paus.

Sixti de eerste Historie eñ Decreet.

DOen men schreef hondert ende vierentwintich / sette Sixtus een Romeyn van eenen Herder geboren/ dat de heylige vaten eñ cleynodien totten Godlÿcken dienst behoorende / van niemant dan van de dienaren des seluē diensts/ bysonder van gheen vrouwe gheroert en soude werden/so soudemē ooc de corporalen alleen wt cleyn schoon Lÿnwaet maken / eñ dat de Priesteren geen Misse dan op den Altaren en hieldē. Jtem hy ordineerde inden dienst der heyligher Missen/dat Sanctus. Hy heeft ooc in geset/dat gheen Bisschop nae Romen gheroepen van zÿn volck/weder aen genomen en soude werden / hy brachte dan Pauselÿcke brieuē met hem. Jtem so yemant van zÿnen Bisschop beswaert werde/ dat dese daer voor de Pauselÿcke heylicheyt te appelleren hadde. Het en soude oock geen clachte teghen eenighen Christen aen ghenomen werden/dan met drie oft vier ghetuyghen. Hy seynde Peregrinum tot eenen Bisschop in Galliam/ om de Christenen inden ghelooue te beuestigen. Ten laetsten als hy drie Wÿngen in December gedaen had/wert hy met martelisatie gecroont. Hy sadt thien Jaer/drie maendē/eñ eenentwintich dagen. Den stoel ruste alleen twee daghen.

Telesphorus de neghenste Roomsche Bisschop.

Telespho. Historie eñ Decreet. Vasten in ghesét.

ANno hondert vierendertich / sette Telesphorus/een Grieck van gheboorte/seuen weken voor Paesschen de vasten te houden (daer en bouen heeft men den goeden Petrum toe geschreuen) ende opt Feest der gheboorten Jesu Christi drie Missen te houden. Jtem voor de segeninge der Hostien/dat Gloria in excelsis Deo te singhen. Na volbrachte Wÿnghe / heeft hy de martelisatie geleden. Hy sadt elf Jaer/drie maenden/xxij. daghen/ende den stoel vierde seuen daghen.

Higinius de thiende Bisschop te Romen.

Higinij leere ende Historie.

INt Jaer hondert vierenveertich / regeerde de Atheniensische Higinius sinte Peeters scheepken seuen Jaer/drie maenden/ vier dagen. Die selue heeft de geestelÿcke in een ordeninghe ghebracht / de graden wt ghedeylt ende ghesét / dat de kercken sonder houdinghe der Missen niet ghewÿet en souden werden/ende niet sonder den Paus niet te handelē in Gods diensten. Hi heeft de Peters ende Meters in de Vorminghe ende Doop op ghesét / dat niemant sonder Borghen oft voormombers en soude ghedoopt werden. Jtem dat de kinderen des tweeden mans oft wÿfs/gheheel niet tot der eerster vrouwen oft mans bloetvrienden souden gehouwelÿct werden. Dese heeft oock van de Drieuuldicheyt eñ eenicheyt der kerckē/een boeck geschreuen: Men en soude oock/steen ende hout van de kerckē/ tot gheen ander gebruyck gebruycken/op datse niet onteert en werden. Hy sterf nae de Wÿnghe der Priesters/Bisschoppen ende Diaconen / in December. Den stoel vierde vier daghen.

Higinius sedt de Peters in den Doop.

Pius de elfste Paus.

Pij de eerste Historie eñ Decreet.

ANno hondert vierenvÿftich is Pius eē Italiaen van Aquileia/ op den stoel gecomē/ die heeft Paesschen opten Sondach ghesét te houden. Jtem hy heeft ooc geseyt: Dat geen Ketter/ die wt der Joden ketterie quame niet gedoopt/ eñ geensins op genomen en soude werden. Jtem dat de Priesters niet versuymelÿc en souden zÿn in de brekinge eñ nuttinghe des lÿfs ende bloets Christi/eñ so haer wat ontuiel / datse dat op lecken soudē. Jtem wie stoutelÿc wt de wereltlÿcken/ der Kercken goeden aen te tasten voor hem nam / die soude als een Kercken scheynder ghestraft werden. Jtem wie de Priesters verachte/ ende de Kercken vernielde / soude oock met ghelÿcker straffe ghéslagen werden. Jtem dat geen Joncvrouwe gewÿt/oft met der heylighen cappe soude ghewÿet werden / dan vÿfentwintich Jaer out zÿnde/daer wt men merckē moet/dat den grouwel voort int beghin na der Apostelen doot/als Paulus Act.20. voorseyt/begost heeft/ eñ hem also terstont inde heylige plaetse ghesét/ want hier zÿn Missen/ Cloosters/ Wÿnghe der Diaconē/Priesters/Bisschoppen/ Monickē eñ Nonnē/Vastē/Wÿwater/verbot der spÿsen/etc alle gheweest / eñ int gebruyck gheweest als wy gehoort hebben / eñ zÿn hier al wat gheweldich geweest/als die nu vertelde heylige wercken des vroomē Vaders te verstaē geuen/ welcke wercken hen als hy in December wÿde / tot eenen Martelaer hebben gemaect. Liege ick/ so liecht Gratianus/ ende by na alle Cronÿckē/die sulcx van hem segghen / dat ick haer hier nae segghe. Siet dat Geestelÿck recht/ Can.12. Quæst.2. Capit. Predia. Item Can. 17. Quæst.3. Capit. Sicut qui, ende alle Wetten die ick van haer sette/ zÿn vast alle wt de Gheestelÿcke Rechten oft Decreten ghenomen / der welcker Canones den Leecken onuerstandich/ick niet altÿt aē wÿsen en mach/ nademael sy niet in Duytsch en zÿn. De geleerde sien my nae / ick en wil haer gheen Letteren toe oft af legghen / dan dat ick mÿn oordeel aen weynich plaetsen daer toe sette/ soo dat ick voor mÿn deel vry sette ende bekenne/als ick het oock doe ende segghe vry wt / Daer moeten andere oorsaken voor handen zÿn gheweest in de Cronÿcken niet vertelt / daerom dese ende andere Pausen de martelisatie gheleden hebben / oft de

Twÿfel oft alle Pausen recht ghemartelt zÿn

Croon

Croone der Martelaers is haer onbehoorlijck op gheset vanden Huychelaers (want haer ymmers de Werelt om dit guychelwerck eñ Simmenspel niet veruolcht en heeft / nademmael de Duyuel der leugheuen niet soo viandt en is / dat hy haer in zijn Rijck veruolcht) oft sy zijn van onlydelijcke schalckheyts wegen ende Boenen stucken vanden Keysers veruolcht ghewoorden / eñ also des Duyuels Martelaers. Dit oordeel hebben veel van velen. Dese Paus Pius sadt elf Jaer / vier Maenden / drie daghen. Den stoel vierde derthien daghen.

Vermaerde Leeraers ende heylighe Martelaers op desen tyt.

Voornoem de lieden/ Anno 120. ghelicht.

ANno C. xx. is Hadrianus de iiij. veruolgher des Christelijcken Naems gheweest / onder dien hebben veel Ridders Christi de Croone vercreghen. Quadratus een Bisschop tot Athenē / Eleutherius tot Messana / Quintus Zenon / Romer / Sabina / Euencius / Theodulus / Serapia van Antiochia / een Maget. Faustinus ende Jnuita van Brixen. Jtem hare mede borghers Calocerus ende Secundus. Jtem Martianus eñ anders noch veel Martelaers. Sophia / Braxedis / Felicitas / etc. Ander treffelijcke Lieden die op desen tyt gheleeft hebben in groot aensien / zijn Papias / een Bisschop tot Hieropolis / Justinus / Aquila / Secundus Philosophus. Syrus eē Bis. tot Papia. Photinus tot Lions. Dese hebben ghebloeyt / Anno. 135. An. 144. Policarpus een discipel Johannis eñ Bisschop tot Smirna in Asia. Jtem de Ketters Marcion / Basilidis / Cerdo / Valentinus / der welcker Secte ghy inder Ketters deel vinden sult. Jtem / Montanus / Apelles / Tatianus die Ketters. Anno C. lxx. Anno C. xlv. zijn dese Bisschoppen / Miletus tot Sardis / Theophilus tot Antiochia: Appollidorus tot Hieropolis voor gheweest.

Anno C. lxxv. Dionisius een Bisschop tot Corinth. Pinclus ende Philippus zijne nacomelingē / beyde Bisschoppē tot Creta / Mustanus / Modestus / Melchiades Doctor der H. schrift / die tegen de ketters geschreuen hebben. Opinianus een Poeet / Frontinus een Orator / Apollinaris een Bisschop tot Hieropolis.

Linie der Pausen.

Anicetus de twaelfste Paus.

Aniceti de eerste / leer eñ Historie.

IN Jaer C. lxiiij. na der anderē wtrekeninge / C. lv. sette Anicetus / een Syrier van gheboorte / dat een Clerck niet lanck harich zijn en soude / nae dat ghebot des Apostels. Hy heeft veel lachelijcke ordeninghen ghemaect van de wyinghe der Bisschoppen / Ertzbisschoppen / dat hem ooc geen Ertzbisschop een Primaet en soude laten noemē / hy en hadde dan den Titel vanden Roōschen stoel vercregen. Jtem dat in zyne wyinghe alle deser Prouintz Bisschoppen souden daer teghen zijn. Jtem dat de Bisschop des Ertzbisschops berispinge nergens dan by dē Roomschē Stoel oft Patriarchen voor gheuen / wroeghen oft aenseggen souden. Hy soude ooc na wyinge sommiger Bisschoppen / Priesters / ende Diaconen / de Croon der Martelaers verdient hebben / als hy xi. iaer iiij. Maendē / eñ drie dagē geseten hadde. Eñ den Stoel ruste xvij. daghen. De andere setten alleen neghen Jaer. Hy soude ooc der Papen cruynen oft platen / ende datse gheenen baert hebben en souden / versiert hebben.

Sother de derthienste Roomsche Bisschop.

Sother de eerste / wetten eñ Hist.

IN Jaer C. lxxiiij. oft 169. sweefde de Paus Sother / wt Campania gheboren / in veel ghevaerlijchedē. Maer nochtans heeft hy in so veel aenuechtinghen / den godlijcken dienst niet vergeten / ende gheordineert / dat een Clooster vrouwe eenigen Choormantel niet aen roeren / noch oock eenighen wieroock in dat roock-vat legghen en soude. Daer af was eenen Epistel voor handen / die hy van deser dinghen weghen (siet door God de sotheyt) aen de Bisschoppen van Jtalien ghescreuen heeft. Oock en soude gheen Priester Misse lesen / hy en had dan opt minste twee tegenwoordich. Jtem hy gheboot elcken gheloouigē / dat hy in onses Heeren Nachtmael dat Sacrament ontfinck. Het en soude oock niet voor een Echte huysvrouwe gehouden werden / de welcke een Priester na de insettinghe niet in ghelept ende in gesegent en hadde / ende die haer Ouders met ghewoonlijcken staet na de maniere der Christenheyt ghehouwelijct / wt gestuert / ende haren man niet ghegeuen eñ toe ghelept en haddē. Ooc dat de Bruytleyders de Bruyt souden verwaren eñ leyden / om veel geuaerlijcheyt voor te comen / die in nieuwe bruyloften haer gemeynlijc begheuen. En is dat niet ghesot / soo en weet ick niet wat ghesot is? Jck meyne dat heet hen eenen verkeerden sin geuen. Yemant mocht dencken / soo spottelijck luydet inder Christenen ooren / dat ick van haer hadde ghelogen / oft ontrouwelijc ghesett ende verduytscht: So staet het warachtich nochtans euen also / Wie het niet en gelooft / mach my na sien alle Cronijcken / so sal hy seggen: Jck hebt verschoonlijc ghesett. Jtem dese Wetten vast alle / die ick van de Pausen hier in vertelle / staen in de Geestelijcke Rechten van woorde tot woorde begrepen / daer wt sy in de Cronijcken ghetrocken zijn. Hy verwierp veel seghenningen ende Touerien. Ende als hy in December elf Bisschoppen ende acht Priesters gewyt hadde / ende neghen Jaer / drie maenden ende eenentwintich daghen ghesetten had / sterf hy. Ende den stoel ruste eenentwintich daghen.

Eleutherius de vierthiende Roomsche Paus.

Eleutherij Decreet eñ Historie.

DOen mē schreef C. lxxxiiij. oft C. lxxviij. was Eleutherius wt Grieckenlant van de stadt Nicopoli / int Pausdom ghweldich / ende maecte vrede der Kercken. Die seluē sette / dat gheen Christen van eenighe gheestelijcheyt / apostutzlerie / oft aen ghenomen heylicheyt / gheen spijse en soude wt slaen oft verwerpen / de welcke menschelijcke ghewoonheyt plach te gebruycken / teghen de Ketters Seuerianos / welcke een onderscheyt der spijsen hielden / by nae op Moses maniere. Jtem hy sette dat niemant en soude van zijne weerdicheyt oft staet af ghestoten werden / dan met onlijdelijcke lasteringe beclaecht / openbaer ouertuycht. Oock en soudemē int af wesen des beclaechdē oft schuldigē / geē sententie strijcken / noch zijnder eeren ende staets niet ontsedt werden. Hy ontfinc vanden Coninck Lucio wt Engelant brieuen / dat hy hem doch ende de zijne int ghetal der Christenen nemen woude. Dat gheschiede / ende der Kercken wert vrede ghegeuen / ende den naem Christi wies / ende dat getal der Christenen / wonderlijck in grooter toe nemminge / bysonder te Romē / daer veel Edelen met wijf ende kint gedoopt werden. Ten laetsten na de volbrachte Wijnge in December / gaf hy den gheest op / als hy twintich Jaer / drie Maenden / eñ twee dagen geseten had. Oft als de andere rekenen / eenentwintich Jaer / ses Maenden / vijf daghen. De stoel ruste vijf daghen.

Ketterie der Seuerianen van onderscheet der spijsen.

Victor de xv. Paus.

Victoris Historie eñ Wetten.

ANno C. xciiij. sette Victor de Paus wt Aphrica / dat Paesschen met den Joden niet ghehouden / maer voor oft nae op eenen Sondach ghe-

gelept soude werdē/namelijc/ vanden xiiij.dach der eerster Maent/tot op den xxi. Dat namaels int Concilio tot Niceno beuesticht wert / op dat wy niet gesien en worden met den Joden Paesschen te houden/haer Wet na volgende. Hy heeft oock geordineert/dat de Christē/die viantschap tegen malcanderen droegen/ ende niet vergeuen en woudē/vant Sacrament souden beroeft werden. Item/so een Bisschop vandē Legaten/Patriarchen/oft Ertzbisschoppē beswaert werde/ dat hy dan aen den Roomschen Stoel mocht appelleren. Hy heeft oock gheordineert / dat in der noot/die den Doop begeerden/met een peghelijck water mochten gedoopt werden / daerom een Concilium in Palestina ghehouden wert. Doch de sake wert opt Concilium tot Niceno geschouen/ om eyndelijc wt te richtē. Ten laetsten/als hy thien Jaer / drie maenden/ eñ thien daghen gheseten was / outfinck hy der Martelaers Croon. Den Stoel ruste twaelf daghen.

Paesschen waerom op eē Sondach gheset.

Seuerinus de xvi. Bisschop te Romen.

Seuerini Decreet eñ Histozie.

DOenmen schreef CC. iiij. Jaer/ wert de Romeyn Seuerinus voor eenen Paus ofte Roomsche Bisschop op ghewozpen ende ghecoren / die ordineerde dat gheen Leuijt oft Priester van eenen Bisschop ghewijet en soude werden/dan in bywesen beyde der Clerckē ende der Leecken. Hy sette oock / dat in glasen/ ende niet als te voren/in houten vaten/ dat bloet des Heeren gheconsacreert soude werden / ghelijcmen tot dier tijt toe wt ghewoonheyt plach te doen. Dese insettinghe wert daer na in Romensi ende Tiburensi Concilio verandert/te weten / dat sulcke seghenninghe noch in houdt noch in glas/ maer in gouden/siluer en/oft thinnē vaten soude volbracht werden. Itē hy sette dat alle Christen menschen / die tot hare verstandighe Jarē ghecomen warē/ opt minste alle Jaer op dē Paesch dach openbaer dat heylighe Sacrament ontfanghen souden. Welcke insettinghe namaels Innocentius de iij. veranderde oft vermeerderde/te wetē/ dat niemant daer toe en soude gaen/ oft hy en hadde dan te voren alle zijne sondē eenē Priester ghebiecht / die selue hinck de oorbiecht daer aen. Item dat geē Bisschop van zijnē Patriarch oft ouerste Ertzbisschop en soude verdoemt ende af ghe set werden / sonder de macht des Pauselijcken Stoels. Item als de Bisschop celebreerde oft den dienst der H. Missen hielde/ dat dan alle de Priesters daer by souden zijn/ende om den Altaer staen. Als hy nv acht Jaer/ seuen maenden/eñ thiē dagen gesetē was/wert hi na de volbrachte Wijnghe met der martelaers croon gecroont. Den Stoel ruste ses dagen.

Biechten voor het ontfangen des Sacraments in ghe set.

Calixtus de xvij. Paus.

Calixti Decreet ende Histozie.

INt Jaer CC. xiij. oft CC. xix. heeft Calixtus een Romeyn / vijf Jaer/ ij. Maenden / ende x. daghen dat Pausdom in ghehouden. Ende heeft geordineert/dat niemant tot eenen Bisschop en soude ghewijet werden/ den ordentlijck gecoren zijnde. Hy heeft ooc gemaect / dat de Clerici die totter heyligher Wijnghe eñ orden souden ghelept werden / haer van hare Vrouwen onthouden/eñ haer weder van haer doen/oft haer reyn sonder byslapen by haer souden laten woonen/ na dat woort Pauli/ 1. Timo. 4. Prohibentium nubere, die verbiedē te houwen. Hy heeft de Quatertemper te vasten in ghesedt/ende de Wijnghe daer in ghedeylt. Item dat de Leecken/die haer stoutelijck de dispensatien misbruycken / als kerckenbrekers ghehouden souden worden. Hy heeft de Kerchouen gewijdt eñ op gebracht. Wt beuel Alexandri des Keysers wert hem dat leuen metten sweerde genomen / als hy veel Bisschoppen ende Priesters ghewijet hadde. Den Stoel ruste thien daghen.

Enghelant tot het Christelijck gheloue bekeert.

Enghelant tot Christo bekeert/hoe ende wanneer.

ANno C. lxxx. is Engelant tot het christelijcke (hoe spreeck ick?) tot het Roomsch geloone bekeert / met alle zijn Coninghen ende Ouerstē. Want nademael het Christelijcke ghelooue niet alle mans dinck/ ende dat Euangelium niet der werelt munte en is / so en can ick niet gelooven/ Ja het is onmoghelijck/ dat een gheheel Landt ende Conincrijck/daer in nv lij. M. Prochikercken zijn / so eendrachtich het Christelijc gelooue aen nemē / ende haer also hoops wijse al te samē inde ghemeynte Gods door den Doop souden laten in lijuen ende in schrijuen / bysonder nademael Christus ende de Apostelen selue / nauwelijck den thienden / wt een peghelijck Lant ende Stadt/ God hebben toe gheuoert/ende Christo gewonnen. Daerom ist een openbaer Sinnenspelende boeuerije: Want als de Duyuel gheneynt heeft / dat hy nv by na gheheel wt genut/ eñ in eenen bedecten heylighen schijn/ daer in hy de Werelt so langhe bedroghen heeft / bekent is ghewo rden / so is hy wt gheuaren/ ende is in eenen anderē schijn effen de selue weder gecomen/ ende zijn oude huys weder in ghenomen.

Also salt met den Paus ooc gaen / so dat hem eenen anderen grouwel inde plaetse sal setten/ seuenmael listigher/dan de eerste/ want also bespot de Duyuel ten laetsten hem seluen/ wāneer hy hem nemmermeer verberghen en can / ende helpt zijn Mommerie eñ Larue selue verstooren/als hadde hy een yueringe na de waerheyt/ ende verandert hem terstont in eenen Engel des Lichts/ ende kuypt / dewijle dat wy op de oude Laruen gapen/in een ander Momaensicht hier in/also dat wy hem voor God aenbidden.

Daerom en can ick niet gelooven/ dat op een mael gheheel Enghelant tot Christo is bekeert/ als de Cronijcken luyden/ maer door den grouwel/ vanden eenen grouwel totten anderen gheuaren. Hoe sal de Paus Christenen maken / soo hy selue de Antechrist is? Oft can Belial voor Christo strijden / ende de duysternisse den dach verlichten? Ic meyne neen/ Apoc. iij/ 2. Cor. vi.

Daerom ist enckel fantasie met dit bekeeren/ als hier na de ander Landen alle / daer op ick v ooc dit oordeel wil bediet hebben / bekeert zijn/ want altijt en heeft de Paus niet ghedaen / dan dat hy Bisschoppē daer henen in dit Lant heeft ghesonden / om de Bisdommen ende Ertzbisdommen op te richten/ende dit Lant den Paus cijnsbaer te maecken. Hoort hier doch wonder toe. Als nv Lucius de Coninck met zijn Lant totten gheloue wert bekeert/ ende de Coninck Lucius terstont daer op in doodelijcke cranckheyt viel/ende sonder Eruen was/ quam Seuerus de Roomsche Legaet achter dat Rijck ende Croone / dat werdt den Legaet eenen goeden Buyt. Alsoo bleef oock na hem / Bassiano zijn soon eñ zijn Erfghenaem / voort aen dat Rijck. Want dat betooverde volck met de soete woorden van dese vrede Predikers/hieldent alle voor Heylichdom/dat sy voor ghauen / Jae alle haer rancken eñ practijcken waren Gods woort tot beteringe des Christelijckē geloofs. Daer wt is lichtelijc te verstaen/ hoe het met andere Landē is toe gegaen. Nv en hebben doch dese Apostelen niet met allen gebruyct/ dā haers Gods/ dat is/ des Paus woort/werck ende beuel/ voor Gods werck ende woort. Also dat veel twijfelen / oft Duytslandt noch tot op desen tijt Gods woort ghehoort heeft. Des Paus woort is wel ghegaen. Maer ist dat menschē gebodē hebbē Christenē gemaect/ so bekenne ick/ Duytslāt en heeft

Christendom niet weynich toe ghenomen/ ende is voor ander volcken een Christelijck volck. Maer dat tegēdeel vintmē ouer al in de Schrift/ Col.ij. Mat. xv. Tit.i. te weten/ dat eens menschen woort niet alleen gheen Christenen en maeckt/ maer der sielen doot is/ ende der Christenen verderuen. Ick en claghe dat niet alleen in Duytslant/ maer oock in Hongherien/ Austria/ Saxonia/ Anglia/ Hispania/ Italia/ Gallia/ daer de Paus in Gods plaetse/ Ja oock in Asia eñ Aphrica/ in zijnen Tempel sit/ dat is/ inder menschen herten/ also/ dat wie niet met een bysonder woort van God in zijn herte geleert en is/ eñ aen genomē heeft dat God in hem spreect/ de selue is met zijn woort ende God/ besorge ick/ verdoruen. Want men ymmers sonder dat woort niet leuen en can/ Deut.viij. Mat.iiij.

Vermaerde treffelijcke Mannen op desen tijt.

Doorluchtighe mannen/ Anno 185.

Anno C. lxxxv. heeft Apollonius de Roomsche Raetsheer gefloreert. Item Eusebius Pontius/ Julius Pollux een Rhetor eñ Grammaticus/ Theodotion de Leeraer/ An. CC.iiij. Symachus Doctor/ Anno CC.viij. Tertullianus de treffelijcke Leeraer/ weet als de Roomsche Kercke met haer op hem sadt/ van haer af/ aen de Ketterie Montani/ eñ schreef veel Boecken teghen de Roomsche Kercke.

Tertullianus.

Bisschoppen ende Martelaers op desen tijt.

Int Jaer C. lxxxix. leedt Serapio Bisschop tot Antiochia/ Theophilus Cesaree/ Alestinus/ Dionisius/ Bachilus Corinth. Bisschop. Anno CC. vij. Clemens een Priester tot Alexandria. Anno CC.x. heeft Hireneus de Bisschop tot Lions/ een Discipel Policarpi/ des Jongers Johannis/ ende Seuerus inde vijfste veruolginghe der Christenen de martelisacie gheleden. Leonides een Vader Origenis/ als Eusebius Cesariensis schrijft. Item Perpetua ende Felicitas/ Eugenia/ Julius eñ Eusebius martelaers/ Narcissus een Patriarck. Dese hebben menigherley martelisacie geleden onder de vijfste veruolghinghe/ met veel andere op menighe plaetsen/ der welcker namen God alleen weet.

Hireneus.

Linie der Pausen.

Vrbanus de xviij. Paus.

Vrbani de eerste Decreet ende Historie.

Anno cc.xxiiij. troch Vrbanus de eerste een Romeyn met zijne Leere ende heylichept des leuens veel totten ghelooue. Die heeft gheordineert/ dat voortaē niemant tot eē Bisschop en soude ghewijt werden/ hy en ware dan te voren Priester oft Diacon ghewijt. Hy heeft oock toe ghelaten/ datmen dat eerste wytsel Tonsura ghenaemt/ van de handen eens Abts mocht ontfanghen. Hy beuestichde de vier Quatertempers van zijne voorvaders in gheset. Eñ sette oock/ dat alle vaten totten Altaer behoorende/ van gout/ siluer oft thin gemaect soudē zijn. Item so de Kercken/ van de geloouige/ liggende goeden/ gront eñ bodem werde mede gedeylt datmen die aen nemen mocht/ doch tot ghemeynen/ eñ niet eygen profijt/ te weten/ dat de nieringe aller Clercken gemeyn zijn soudē/ van Mannen tot mannen. Maer de gierichept ende eygen bate/ die niet met allen reyn en laet/ en heeft dat niet langhe laten ghescheiden/ sonder eenen in greep/ also dattet terstont daer af ghecomen is. Als hy nv vier Jaer thien Maendē ende twaelf dagen sadt/ sterf hy van der ongeloouiger handen gemartelis eert. Den stoel ruste derthien dagen. De ander seggen/ hy heeft acht Jaer/ twee Maenden ende twaelf daghen ghesetē.

Siet bouen Calixtus.

Pontianus de negenthiende Roomsche Bisschop.

Pontia. de xix. Paus.

Int Jaer CC.xxxv. sadt Pontianus de gheboren Romeyn/ negen Jaer/ vijf Maenden ende twee daghen. Nae der andere wtdeylinghe vijf Jaer/ twee Maenden ende twee daghen op den Pauselijcken stoel. De selue wert wt des Keysers bestellinghe/ wt de stadt Romen in dat Eylant Sardiniam met Philippo den Priester versonden/ daer sterf hy inde gheuanckenisse.

Na Pontio vintmen in sommige Historien/ Ciriacum den Paus/ maer hy en wert int ghetalboeck der Pausen niet ghesett/ daerom dat hy teghen der Vaderen wille van het Pausdom af stont/ ende cort om niet zijn en wilde. Dese eenighe vrome Paus heeft by auontueren den grouwel ghesien/ daerom hy tot de martelisacie haeste/ een Maghet met elf duysent Maechden. De selue heeft hem wt dat stof ghemaect/ ende dat Pausdō/ den grouwel eñ Antechrist verlatē.

Ciriacus eē vroō Paus/ en wil stracx af geen Paus zijn.

Antherus de xx. Paus.

Antherus de xx. Paus

Anno CC.xxxix. heeft Antherus een Griecx Man geset/ dat de werckē der Martelaers neerstelijck ondersocht/ vanden Notarisen beschreuen/ ende inde schatcamer der Kercken geleydt souden werden/ op dat de ghedachtenisse met dat leuen ende Exempel niet en verginck. Item hy ordineerde/ dat een Bisschop/ na verlatinghe des eersten Bisdoms/ een ander Bisdom van nootdrufts ende profijts wegen/ niet zijns selfs/ maer zijnder beuolen Schaepkens aen nemen mocht/ doch met wille ende weten des Paus. Maer nv ter tijt draghense meer sorghe/ der Cijnsen ende Renten/ der Wollen ende des Melcx/ dan der Schapen/ ende soecken alleen haer Hofghesin te vermeerden. Daerom en verlatense dat eerste Bisdom niet/ maer rapen veel by malcanderen/ den Mantel totten Rock begheerende/ so sy met eenen niet en moghen te vreden zijn. Maer Antherus ginck aen de martelisatie alleen met eenen Bisschop/ als hy elf Jaer/ een Maent/ ende twaelf daghen geseten was. Den stoel ruste derthien daghen.

Fabianus de xxi. Paus.

Fabiani Decreet eñ Historie.

Anno CC.xli. sadt na Anthero/ Fabianus de Romeyn derthien Jaer/ elf Maenden eñ elf daghen/ inde Pauselijcke heerlijchept. Dien soude een witte Duyue (ick hadde by na geseyt een swerte) op zijn hooft vlieghende/ ghecoren hebben/ die onder weghen/ alsmen Antherum ter Aerden bracht/ ende van de verkiesinghe eens Paus sprack/ seer wonderlijck op zijn hooft verschenen is: Dese ordineerde/ so yemant eē Priester quaet dede/ dat hy in dat oordeel des Bans terstont viel. Item dat alle Jaer Jaerlijcx/ dat Crisma op den Witten Donderdach soude vernieut/ eñ het oude in de Kercken soude verbrant werden. By zijnder tijt stont op de Nouatianische Ketterie/ de welcke hy met groote moeyte heeft wt gheroeyt. Item hy ordineerde/ dat niemant te samen/ claghre/ ghetuyger ende Richter zijn en soude in een handelinghe/ ende dat een yeghelijck voor zijnen ordentlijcken Richter/ recht nemen eñ gheuen soude. Oock en soude niemant aen zijn bloet-vrienden trouwen/ tot in den vijfsten graet. Hy wilde oock/ dat een yegelijck Christen/ driemael int Jaer hē met dat Sacrament besorgen soude/ te weten/ op Paesschē/ Pincxten/ ende de geboorte des Heeren. Hy sterf onder Decio als een Martelaer. Dē stoel ruste ses dagen. Aen desen heeft Origenes veel ghescreuen.

Crisma te wijen geboden.

Nouatiansche Ketterie/ etc.

Tsacramēt driemael te ontfanghen is een yegelijck gheboden.

Cornelius de tweentwintichste Roomsche Bisschop.

Cornelij Decreet eñ Historie.

INt iaer CC.L. sadt Cornelius de Romeyn int pausdom drie Jaer / de selue heeft herwaerts eñ derwaerts aen de Kercken veel Epistelen gescreuē/van de Nouatiaensche ketterie/ van de vergaderinghe/aen den martelaer Cyprianum/ ende noch aen veel plaetsen ende persoonen. Dese wert wt aenhissinghe der Ketters inde ghevanckenisse versonden / dien seynde Cyprianus de Cartha. Bisschop Brieuen toe/hem troostende in zyne teghenspoet. Hy ordineerde/ dat niemant dan vanden Priesters / dat Sacramēt en begeerde. Als hy ten laetsten van Decio / om de Afgoden te eeren / ghedronghen wert / leedt hy in volstandicheydt des gheloofs/ den doot. Den stoel ruste vyf ende dertich daghen.

¶ Vermaerde Leeraers ende treffelijcke Bisschoppen ende Martelaers op desen tyt.

Doorluchtighe mannē/ Anno 228.

INt Jaer CC.xxviij. heeft de martelisacie Tiburtium ende Valerianum wech ghenomen: Jtem Polimachum de Roomsche Raetgheuer/ met zyn Wyf ende Kint. Calipodius een Priester/ Agapitus een Jonghelinck. Martina een Roomsche Maghet. Jtem Anno CC.xxx.heeft Cecilia de martelasacie gheleden. Quirinus vant Roomsche gheslachte met zyne Moeder Julia. Anno daer na hebben gheleden/inde seste veruolginghe onder Maximino/ Nouatus met xx.zyne aenhangers. Jtem Pontion/ ende noch lxxij. vermaerde menschen/ der welcker namen ick alleen inde Cronijcken sonder Historien ghenoemt gheuonden hebbe/ende hier voorby ghelaten te vertellē. Jtem noch xlviij. Martelaers. Jtem CCCC.lij.niet ghenoemt / ende God alleen bekent/ die hare namen niet op de Aerde/ maer inden Hemel gescreuen heeft. Anno. CC.

De seste veruolginghe.

liiij.hebben inde seuenste veruolghinghe onder Decio de martelisacie gheleden / Alexander een Bisschop tot Jerusalem / Agatha/ Apollonia/ Abdon ende Sen van Corduba / Serapion/ Meniacus / Victoria / Parentinus ende Laurentius Broeders. Alle dese/ hebben door menigerley martelisacie de Croone outfanghen/ende de waerheyt met haren bloede verseghelt.

De vij.veruolginghe.

¶ Gheleerde/ende in alderley Consten/veruaren Mannen tot deser tyt.

DOemen screef CC.xxx. heeft geflореert Vlpianus de recht verstādige eē besitter Alexādri des Keysers. Jtē Paulus Pataunus/ in borgerlijcke rechten hooch veruarē. Julius Frontinus / in alderley Consten een veruaren Man/ Berillus een Bisschop Arabie / de welcke verloochende Christus en waer voor Maria niet gheweest/van welcke dwalinge hi van Origene verlost is. Triphon eē Discipel Origenis. Ambrosius Grecus een Diacon. Minutius een vermaerde rechtvoerder eñ voorspraeck. An.CC. xxxi.is de groote Origenes in hoogher weerden ghestaen/een Priester tot Alexandria / ende een groot machtighe Theologus. Hy heeft de Ketterie der Hebeoniten wt gedaen / de welcke Christum wt Joseph eñ Maria/een suyuer mensche gheboren te zyn/hielden. Hy gaf hem op vasten ende bidden dach ende nacht/ hi hadde alleen eenen Rock / dien hy aen trock/na dat Euangelische woort/hy en sorchde geheel niet op den dach van morgen/hy en gebruycte noch schoenē noch Wyn/dan so veel somtyts de flauwichheyt zyns maechs begeerdé. Hi en heeft noyt op eē pluym bedde geslapen / eñ hem van alle vleesch etē onthouden / eñ was sulcken Liefhebber der reynicheyt/dat hy hem wt pueringhe des geloofs (hoe wel niet nae de Conste ghedaen) selue ontmerde. Hy hadde seuen Maechden ende seuen Jonghelinghen/ de welcke hy menigerley materien/ ende een yeghelijck een sonderlijcke in de penne las. Alsoo dat hy met dit voordeel/duysent boecken maeckte / in welcke hy als Hieronimo ende Augustino behaecht / veel ghedwaelt heeft / wt welcke de Origenische Ketterie henen coemt / te wetē/dat hem God wt zijn groote barmherticheyt ten laetsten allen ontfermen soude / oock der af gheuallen Enghelen/ na tluyden des Psalms Dauids. Maer hy soude hem seluen nochtans voor zynen doot dat wederroepē hebben. Anno twee hondert sessenvijftich/heeft hy het leuē oorlof gegeuē/ lxv. iaer out zynde. Anno CC.xxxix. verscheen de Heydensche Philosophus Porphirius/een viant des Christelijcken naems. Jtem op desen tyt was ooc hooch beroemt Julius Aphricanus/die heeft Emaus weder ghebout/ eñ Nicopolim genoemt / ende eē groote Liberie opghericht in Cesarea de stadt Palestine.

Origenes.

Der Hebeoniten Ketterie van Origene wt gedaen.

Origenische Ketterie vā de Duyuelen/etc.

Porphirius.

Emaus weder gebout eñ Nicopolis genaēt.

Anno twee hondert neghenenveertich/ lichte Dionisius de groote Bisschop tot Alexandria. Jtem Armenius een dapper Philosophus te spreken wonder veruaren.

¶ De eerste Scisma oft tweedracht/ daerom dat eerste Concilium van tsestich Bisschoppen gehouden is.

ANno twee hondert tweenveertich / is de eerste tweedracht inde Kercken op gestaen van Nouato de Priester ende Cardinael te Romen. Daer af siet inden Titel van de Concilien.

Linie der Pausen.

¶ Lucius de drieentwintichste Roomsche Paus.

Paus Ins. Wetten eñ Historia.

DOen men screef twee hondert vierenvijftich/hielt Lucius eē Romeyn dat Pausdom in drie Jaer twee maenden ende thien daghen/ van Keyser Gallo Volusiano / in de gheuanckenisse versonden. De welcke na het af steruen des seluen weder verlost/ende te huys geroepen zynde/tot Romen quam/ ende sette / dat twee Priesters/ende drie Diaconē/ ouer al rontom/ by eenen Bisschop zyn/ende van zyn leuen ghetuygenisse gheuen souden. Dese heeft te voren ende eer hy tot de martelisacie geuoert wert / alle gewelt der Kercken zynen Ertzdiaken Stephano verlaten / ende wert wt beuel Valeriani ghemartelizeert. Den stoel ruste vijfendertich daghen. Hy noemde ende declareerde oock plaetsen ende stoelen der werelt/daer in de Patriarcken / Primaten ende Ertzbisschoppen zyn souden.

¶ Stephanus de vierentwintichste Paus van Romen.

ALsmē screef twee hondert achtenvijftich/ nam Stephanus eē Romeyn/dat Pausdom aen/ende ordineerde / dat de Priesters ende Leuitē hare/ tot den Godsdienst geordineerde cleederen/ nergens anders / dan in de Kercken ghebruycken en souden. Hy was ooc dier meyninge/ als Cornelius/dat de ghene/die vanden geloone afgeuallen/weder totten ghelooue keerden/niet weder ghedoopt en souden werden / eñ dat oock in gheender manieren ghemeynschap te hebben en waer metten ghenen die wederom doopten. Als hy nv ten laetsten met woordē ende exempelen veel Heydenē tot Christo bekeert hadde/ doē wert hy van Galieno met veel ander van dē zynen/tot de martelisatie getrockē/ende onthooft/ als hy seuen Jaer/vijf maenden eñ twee dagen/ oft na der ander meyninge/ vier iaer/tweenvijftich dagen/ geseten was. Den stoel ruste tweentwintich daghen. Jtem hy ordineerde / dat niemant en soude beclaecht werdē/ voor eenē Richter/

Wederdoope wert vā den Paus Steph.verdocmt.

ter/ de welcke van zijn sinnen berooft waer.

Sixtus de tweede/de vijfentwintichste Paus.

Sixt. 2. Historie ende leuen.

ANno CC.lx. regeerde Sixtus/van gheboorten een Griec/ dat Pausdom twee Jaer/neghen Maenden ende drie daghen. De selue heeft voor zijn Pausdom gheheel Hyspaniam doorgherepst / ende Laurentium ende Vincentium Christo ghewonnen / ende met haer tot Romen ghecomen/ende is wt ghemeyne verkiesinge tot eenen Roomschen Bisschop ghecoren/de welcke also terstont ordineerde/dat voortaen geen Misse / dan op ghewijde Altaren en soude ghedaen werden. Als hy hem nv hooch beneerstichde/om de op ghecomen ende beneuen in gecomen Ketterie der Sabellianen/ Cherinthianen ende Oepotianen/te verdrucken/is hy van desen by Galieno aen geclaecht / ende tot de martelisatie gesocht/ghehouden/ende totter doot ghelept / met ses Diaconen. Den stoel ruste xxv. daghen.

Dionisius de xxvi. Paus.

Een Monic Dionisius tot eenen Paus ghecoren.

INt Jaer CC.lxiij. wert Dionisius een Monick / tot eenen Paus ghecoren. De selue deylde de Priesters de Kerchouē ende de vryhouē/in de stadt Romen/wt/ ende deylde eenen yeghelyc zijn eygen Pastoorschap toe/buyten de Bisdommen ende Pastoorschappen ghebiedende/ dat eē yeghelijck op zijn Pastoorschap/gheleghentheit ende Pale/te vreden zijnde/niemant den anderē in zijn ghebiet en taste. Dese selue hielt een Concilium also out tot Antiochia tegē Paulum Bisschop aldaer / die tot de Ketterie Archemonis ghetreden was/segghende: Dat Maria de Maghet / na datse Christum hadde ghebaert / haer met haren Man Joseph vermengt hadde/ende ander kinderen gheboren. Dese bouen genoemde Paus/sadt ses iaer/twee Maenden ende vier daghen. Den stoel ruste ses daghen.

Arche. Ketterie.

Felix de tweede/de xxvij. Paus

Felix 2. de xxvij. Paus leuen ende Historie.

NAe Christus gheboorte CC.lxix. sette Felix de Roomsche Bisschop van Romen gheboren / dat de Feesten der Martelaers alle Jaer metten Offer der heyligher Missen souden gedaen werden/ende dat ooc de Misse nergens/ dan aen een ghewijde plaetse / van gewijde Lieden ghehouden en soude werden. Item hy gheboot de Kerckwijnghe / oft Feest der Kercken wijnghe/ hoochtijtlijck ende cierlijck te houden/ ende de Kercken / van welcker wijnghe wt veroudinghe ende afval der Mueren / men gheen wetenschap hebben en mocht/ wederom te wijē. Hy sadt vier Jaer/twee Maendē/ende vijfthien daghen/ ende sterf een Martelaer. Den stoel ruste vyf daghen.

Kerckwijnghe in ghe[set].

Treffelijcke Mannen/Ketters/ Bisschoppē eñ Martelaers tot deser tijt.

Doorluchtighe mannē/ Anno 259. Cyprianus

INt Jaer CC.lix. lichte de treffelijcke Doctor ende Bisschop tot Carthago Cyprianus / die veel hooch gheleerde boecken ghescreuen heeft. Pontius een Priester Cypriani. Item Prothus ende Jacinctus / Eugenia de Jonckvrou. Philippus Bisschop tot Alexandria. Nemesius een Roomsch Diacon. Anno CC. lxi. ghinck Sabellius met zijne Ketterie op de baneom. Anno. CC.lxiij. werden ghemartelijseert Laurentius / Hippolitus van Romen geboren/ Concordia zijn Voyster. Romanus een Ridder. Anno CC.lxv. heeft de Ketter Archemon / int Concilio tot Antiochia verdoemt / ghebloeypt. Anno CC. lxx. heeft de Ketter Manes / van welckē de Manicheysche Ketterie henen coemt/ ghebloeypt/de welcke hielt/datter waren van alle dingen twee beginsels/ een goede den goeden/ eñ een quade den quaden. Dat oude Testament verwierp hy / alleen dat Nieuwe aen nemende. Van desen hebben wy bouen verclaringhe ghedaen. Itē Gregorius een Bisschop tot Cesarea. Theodoro/Quirinus/Valentinus. Dese hebbē vast alle/wt genomē de Ketters inde achtste veruolginghe / onder den Keyser Valeriano/ghelēden menigherley martelisatie. Item eens deels/ ende veel andere / inde neghende veruolginghe onder den Keyser Aureliano.

Sabel. een Ketter. Laurentius gemartelizeert. Arche. een Ketter. Manes eñ zijn ketterie

De achtste veruolginghe. De negēste veruolginghe.

Linie der Pausen.

Euticianus de achtentwintichste Paus.

Euticiani insettinge.

ANno CC. lxxij. gaf Luna de stadt in Thuscia desen Paus/met ghemeyne verkiesinghe. De selue sette/dat op dē Altaer de nieuwe vruchten/alder meest de Wijndruyuen ende Boonen/ souden ghesegent werden. Item datmen de clachte int recht schriftelijck soude veruaten/ eñ beyde de begeerende Partien mede deylē. Item men en soude der Martelaers Lichamen niet begrauen/ dan in bysonder daer toe geordineerde cleederen. Hy soude oock met zijne eygen handen drie hondert Martelaers begrauen hebbē/ ende ter Aerden gebracht. Hy sadt een Jaer/een maent/ ende eenen dach/ ende wert ghemartelizeert. Den stoel ruste acht daghen / na der ander segghen/heeft hy acht Jaer gheregeert.

Wijndruyuen eñ boonen te segenen.

Caius de xxix. Paus.

Cayus deylt de orden der Wijnghe.

INt Jaer cc.lxxiiij. oft cc.lxxxi. sadt Caius de Roomsche Bisschop elf Jaer/vier Maenden/ ende elf dagen/inden verkeerden stoel Petri. De selue deylde de Orden der Wijnge wt/door welcke mē als door trappē tot de Priesterlijcke weerdicheyt op climt. Hy sette dat gheen Leeck eenighe ghewijde / int ghericht roepen en soude. Oock dat eenighe Heyden oft Ketter gheen ghewelt en soude hebben eenige Christenen aen ten claghen. Hy vloot de veruolginge onder de Aerde/maer hy wert bespiet/ ende daer wt ghetrocken/ende met Gabino zijnen Broeder gemartelizeert. Dē stoel ruste elf dagē. Eusebius schrijft/ hy heeft vijfthien Jaer geseten/ maer den tijt en latet niet toe.

Marcellinus de xxx. Paus.

Marcellini Historie.

DOen mē schreef twee hondert tachtētich/of twee hondert tweentnegentich/ heeft Marcellinus van gheboortē eē Romeyn/dat pausdom negen Jaer/twee maendē eñ sesthiē dagen in ghehadt. Na de selue ruste den stoel xxv. dagen. Van desen leest in dat vierde Concilium gheheel wt.

Marcellus de xxxi. Paus.

Marcelli Decreet.

ANno twee hondert veerthien / is Marcellus gheboren van Romen/ aen dat pausdom gecomen. De selue ordineerde/dat niemant een gemeyn Concilium houden en mocht / sonder toe laten ende macht des Pauselijckē stoels. Item/ datmen in alle oordeels beswaringhe/ aen den Roomschē stoel appelleren mocht. Hy heeft xxv. titelen oft plaetsen in de stadt Romen gheordineert / als Bisdommen totter Doop ende noot der gheender die wt den Heydenen dagelijcx tot den ghelooue quamen.

Marcellus Paus hoedt de Beesten.

Maxentius nam voor hem desen Marcellum te bedwinghen/dat hy gheuanghen zijnde / van dat Bisdom ende Christelijckē naem af stonde. Als hy hem dies weygherde / wert hy wt versmaetheyt/om den Christelijckē naem te beschamen/om de beesten te hoeden/ghesonden. Als hy dat neghen maenden ghetrouwelijck wt richte/ en vergadt hy nochtans zijn Schaepkens door Schriften te weydē niet / de selue wert na negen

Maenden van de Priesterschap des nachts verlost. Als dat voor den Keyser quam / wert hy in eenen stal versonden / daer in hy ten laetsten van stanc ende rouwe versmachte eñ sterf als hy vijf Jaer / ses Maenden / ende xxxi. daghen gheregeert hadde. Den stoel ruste twintich daghen.

¶ Eusebius de xxxij. Paus.

Eusebij Decreet ende Historie.

ANno CCC.iiij. wert Eusebius / een Grieck / tot eenen Paus ghecoren / die sat na het aenseggen Eusebij / alleen seuen Maenden. Damasus seyt ses Jaer. Sommige andere / alder meest Martinus twee Jaer / ses Maenden / ende xxv. dagen. Dese ordineerde / dat de eerloosen / quaet van geruchte / oft Touenaers voort gericht geen ghetuygen zyn en mochten. Hy nam de Ketters alleen met opleggingе der handē weder tot versoeninghe. Hy achte oock dat een Joncvrouwe / die eender oock haer trouwe te voren al belooft hadde / in eē Clooster mocht gaen. Onder desen is van Helena de moeder Constantini / dat heylige Cruys geuondē / daerom hy dit Feest / de vindinghe des heylighen Cruys heeft op ghericht / om eewelijc te houdē. Hy soude ooc in der Martelaers getal geschreuen zyn / ende zyn bloet om den name Christi vergoten hebben. Den stoel ruste op dien tijt alleen eenen dach.

Theylighe Cruycē vindinghe in gheset.

¶ Melchiades de drieendertichste Bisschop te Romen.

Melchiadis leuen eñ Historie.

DOē mē schreef CCC.X. Jaer / sat Melchiades de Paus / een Apher / vier Jaer / seuen Maenden / ende neghen daghen. De selue ordineerde / datmen teghen der Heydenen ghebruyck opten Donderdach ende Sondach met vasten en soude. Ende als de Manicheysche ketterie inde stadt Romen seer de ouerhant nam / so hadde hy van der Offeringhe weghen veel Wetten. Zijn bloet eñ Lijf offerdē hy wt het beuel Maximini op dat Cruyce / God tot eenen welbehaghenden Offer / Roman. 12. Den stoel is seuenthien daghen in ruste ghebleuen.

¶ Lichtende ende seer treffelijcke Martelaers op desen tyt.

Doorluchtige mannen Anno drie hondert vijf

ALs men schreef drie hondert ende vijf / hebben in de thiende ende laetste ghemeyne veruolginghe onder Diocletiano / geleden / dese hier na ghesette Gods Heylighen / te weten / Adauctus een Romeyn. Alexander een Ridderlijc man / Agnes / Anastasia / Barbara / Katherina / Bonifacius / Carpophorus / Claudius / Nicostratus / Simphorianus ende Simplicius / de vier Steēhouwers / Abundus / Crispinus / Crispinianus / Christophorus / Cosmas ende Damianus / Ciriacus / Dominicus / Dorothea / Eulalia / Eleutherius / Euphemia / Eubulus / Felix / Georgius de Ridder / Gorgonius / Geruasius eñ Prothasius / Genesius / Erasmus / Adrianus / Januarius / Hilaria / Joan / Nicom / Julianus ende Liana / Leucadia / Lucina / Menna / Metodius / Marcus eñ Marcellianus / Mauricius / Exuperius / Pantaleon / Primus ende Felicianus / Petrus de Priester / Pamphilus Quintus / Ruffus / Sabinus / Saturnius / Sebastianus / Sergius / Bacchus / Susanna / Tiburtius / Tiberius / Theodosia / Vitalis / Vitus / Victor / Vicentius / Margareta / Fides / Blasius / Maximilianus / Afra / Lucia / Felix eñ Fortunatus / Cristina / etc.

¶ Vermaerde in alderley Consten hooch gheleerde Mannen.

ANno cc.lxxviij. bloeyde Victorinus / Archelaus / Dorotheus / Anatolius de seer treffelijcke gheleerde Mannen ende Bisschoppen tot Laodicea / Pictauia ende Mesopotamia.

An.cc.lxxxiij. bloeyde Helius Spartianus / Julius Capitolinus / Flauius Eutropius / Viviscus / Siracusanus / Trebellius Pollio / Helius Lampridius / Vulgatius Gallicanus / de treffelijcke Historischrijuers.

Historischrijuers.

Anno drie hondert vyue / lichte in grootē aensiē Lactantius Firmianus / Lucianus eē Priester tot Nicomedia / Arnobius / Jacobus een Bisschop tot Lisbone. Eusebius een Bisschop te Cesarea.

Lactantius. Eusebius.

Linie der Pausen.

¶ Siluester de eerste / de vierendertichste Paus.

Siluester de eerste Antichrist geacht / zijn leuē ende insettinghe.

INt Jaer drie hondert derthien wert de Roomsche Paus Siluester een Romeyn / hooch ghehouden / inden tijt des Conciliums te Nicea. Dese houden sommighe voor den eersten Antechrist / maer ick en can niet sien / wat de andere voor hem / goets ghedaen hebben / daerom sy wel water aen eenen stock met hem droegen / het is vast al / de Padde als Hagevors. Dese mocht behoorlijc hooger verheuen werdē / mits dat hy de Keyser totten gheloove ghebracht / dat voor hem noyt gheen Paus en heeft vermocht / ende het Crisma / dat het alleen vanden Bisschop soude ghewijt werden / in ghesét.

Alf in de Misse.

Item de heylighe Alf / ter ghedachtenisse des lijnen doecx / daer in Christus begrauen is / heeft hy in ghesét. Oock dat een Priester niet voor twereltlijck ghericht en soude ghetrocken werden / ghecordineert. Item so soude een Bisschop een ghedoopte teecкenen ende vormen / maer de Priester soude in doots nooden met het Crisma oft heylighe Olie saluen / ende gheen Leec en soude eenige gewijde int oordeel eyschen / noch eenighe saken te Houe niet handelē / voor wereltlijcke Richters. Item dat de Diaconen ende Subdiaconen souden ghehoorsaem zijn. Dat Corporael en soude niet van zijden / maer van claer Lijnwaet ghemaect werden. Hy sette oock graden inden Orden / dat een yegelijck zijns Ordens te vredē / eens wijfs man zijn soude. Dat willen sommighe wtlegghen / dattet so veel ghesept is / als eender Kercken / de welcke eē Ordens Man regeeren soude. De ander segghen / hy meynt de natuerlijcke Vrouwen / nademael Paphnutius int Concilio te Niceno de Vrouwē den Priester behouden heeft. De vastē / woonsdach / vrydach ende saterdach heeft hy in ghesét. Hy soude op eenen tijt de stadt Romen vā de Pestilentie eens Draken verlost hebben. Hy hielt den stoel in / twaelf Jaer thien Maenden / ende elf daghen. Van de ghelogheen schenckinghen Constantini / is op een ander plaetse.

Corporael in de Misse. Vrydach eñ Saterdach te vasten vā Siluester in ghesét.

¶ Marcus de vijfendertichste Paus.

Marci des Paus leuē eñ Historie.

ANno drie hondert xxxiiij. sette Marcus een Romeyn / die de Hostiensische Bisschop / die altijt den Paus wijckt / hem eens Choormantels ghebruycken soude. Hy ordineerde oock dat op de groote hoochtijts daghen / terstont na dat Euangelium / het ghelooue Eusebij oft Athanasij in het Concilium te Nicenen besloten / beyde vant volck ende Priesterschap ghesongen soude werden. Hy boude te Romen twee kercken / ende beuestichde zijnder Voorvaders menichvoudighe wedersproken insettinghen / ende dat eenich Clerck gheensins voor wereltlijck oordeel ghetrocken en soude werden. Hi sadt twee Jaer / acht Maenden / ende twintich dagen. Den stoel ruste twintich daghen.

Het geloone nae het Euangelium beyde vant volck ende Priesterschap te ontfanghen.

¶ Julius de sessendertichste Paus.

Int

Julij des Paus Decreet ende Historie.

IN t Jaer drie hondert ſeſſendertich/ quam Julius/ van ghebooꝛten een Romeyn / op den Pauſelijcken ſtoel / ter tijt Conſtantij des Keyſers / vanden Arrianen niet veel onbehooꝛlijckheyts becommert/ende van Conſtante de ſoon Conſtantini ende Broeder Conſtantij/ inde gheuanckeniſſe verſonden.

Na thien Jaren (ſommighe ſegghen alleen ſo veel Maenden) keerde hy weder na Romen/ende ſtrafte de Arriaenſche Biſſchoppen/ die tot Antiochia een Concilium aen gericht hadden/ ſonder zijne macht ende beuel. Hy boude twee Kercken/ende drie vpe Houē/ eñ ſadt xvi. Jaer/ twee Maenden eñ ſes daghen. Den ſtoel ruſte vijfentwintich daghen.

Liberius de ſeuendertichſte Paus te Romen.

Liberij Decreet ende Historie.

DOenmen ſchreef / drie hondert tweenvijftich Jaer / ſadt Liberius een Romeyn na Julio/ ſes Jaer/ ſommighe ſeggen ſeſthien Jaer drie Maenden ende twee daghen in dat Pauſdom ter tijt Conſtantij eñ Conſtantini/ als dat Concilium tot Melanen ghehouden wert / van de Arrianiſche Biſſchoppen / daer in zijn alle de ghene/ die Athanaſio aen hinghen/ oock de Paus inde gheuanckeniſſe ghedronghen ghewoꝛden/ daerom/ dat hy Athanaſium wt des Keyſers beuel niet veroordeelen en wilde.

Als hy nv drie Jaer inde geuanckeniſſe was/ ſo hielden de Prieſters een vergaderinghe / ende vercoren Felicem een Prieſter tot eenen Paus/ de welcke alſo terſtont een Concilium hielt/ met achtenveertich Biſſchoppen/ ende verdoemden Valentem eñ Arſatium/ de twee Prieſters/ daer om dat zijt met Conſtantino ende Arrio hielden. Wt deſer bede was Keyſer Conſtantius beweecht/ dat hy Liberium weder wt de gheuanckeniſſe liet halen/ de welcke alſoo terſtont om de Keyſer te behagen/ende tot danc zijnder verloſſinghe/ met de Ketters begoſt te houden / te weten / Chriſtus en waer niet weſentlijc/ ſelue/ weſende God met den Vader.

Liberij ketterie.

Als nv Felix af gheſet / ende Liberius weder in geſet wert/ ſtoocten Arſatius ende Valens de Keyſer Conſtantium aē/ dat hy vergramt ende aengheſtooct zijnde/ een groote veruolginghe teghen de Chriſtenen bedreef / ſo ſeer/ dat oock de Prieſters inde Kercken geenen vrede en haddē/ maer ouer al ontlijft eñ dooꝛſteken werden. Deſe Paus ofſchoon hy wel met de Arriaenſche toe ſtont/ ſo vercierde hy nochtans de Kercke Gods ſeer neerſtich/ ende ſette/ dat de Ketters / die weder totten ghelooue keerden / niet weder ghedoopt en ſouden werden. Ende dat gheen Biſſchop zijne Schapen en ſoude verlaten. Den ſtoel ruſte ſes daghen na zijnen doot.

Veruolginge der Chriſtenē onder Conſtātio.

Felix de achtendertichſte Paus.

Felicis des 38. Paus leuen ende Historie.

DOennē ſchreef CCC.lviij. oft CCC.lxxviij. ſadt Paus Felix een Jaer / vier Maenden ende twee daghen / na de verdrijuinghe Liberij van de Ketters/ Paus gecoren/ als Hieroni. wil. Sommige ſeggē/ hy is van de Chriſtenen geſet/ want hy verclaerde ymmers Conſtantium alſo terſtont een Ketter ende Weder dooper/ als de ſelue vanden Ketters weder ghedoopt / den Chriſtelijcken Doop verſmaedt eñ verloochent hadde/ daerom. Conſtantius oock wt aenhitſen Arſatij eñ Valentis verweckt wert/ dat hy vandē ſtoel ſoude gewoꝛpen werdē/ eñ Liberius/ die hē nv op haer zijde gemengt hadde/ weder geroepē ſoude werden. Ende als hy in gheender manierē van zijn ghelooue en mocht af gewendt werden/ doen wert hy met vele/ die hem aen hingen/ verſlagen/ ende deſen Oproer door Liberium verweckt/ maeckte hem tot eenen Martelaer.

Damaſus de xxxix. Paus.

Damaſi leuen/ Decreet ende Historie.

ANno CCC. lxviij. ſat Damaſus xviij. Jaer/ twee Maenden ende thiē dagen/ een Spangiaert / op den ſtoel Petri / ten tyden Juliani des Keyſers eñ Apoſtata. De ſelue heeft beſchreuen dat leuen alder Pauſen / die vooꝛ hem gheweeſt zijn. Hy oꝛdineerde / dat de Pſalmen inde Kercken van twee verſcheyde Chooꝛē/ ende dat Gloria patri, ten eynde eens yegelijcken Pſalms geſongen ſoude werden. Hy was de eerſte/ die de ſchriften Hieronimi ghelooue ghegheuen heeft/ want vooꝛtijts waren alleē de lxxij. Wtleggers in weerden gheacht. Hy quam in quade ſuſpicie van ouerſpel vanden zijnen / maer hy ontſchuldichde hem vooꝛ xl. Biſſchoppen / in een Concilium/ alſo dat hy openbaer als onſchuldich bekent eñ geabſolueert wert/ eñ zijn tegenpartie in zijn plaetſe verdoemt/ eñ van de Kercke wt ghewoꝛpen. De ſelue maecte namaels/ wt toe ſtaen der broeders een gebot/ dat vooꝛtaē/ wie dat eenen valſchelijc beclaechde/ als ſelue ſchuldich in des beclaechden plaetſe geſet ſoude werden/ ende dat recht onderſtaen. Hy geboot by den vloec des Bans/ dat hē niemant de goedē der Roomſcher Kerckē/ onder trecken ſoude / eñ als eygen misbruyckē. Hy gebot Hieron. dat hy inde Kerckē de Miſſe oꝛdineerde/ eñ den Gods dienſt aenrichte. De ſelue oꝛdineerde ooc/ wt in geuen Hieronimi / dat de openbare Biechte/ vooꝛt begin der Miſſen / ſoude vanden Prieſters eñ volc geſprokē werdē. Doen begoſt de Bibel Hieronimi op te comen. Den ſtoel ruſte xxj. daghen.

Pſalmē vā twee verſcheyde Chooꝛen te ſinghen.

Hieronimi Tranſlatie neemt Damaſus eerſt aen.

Confiteoꝛ vooꝛ de miſſe wert in gheſet.

Vermaerde Leeraers / Biſſchoppen/ Ketters/ende heylighe Martelaers tot deſer tijt.

Dooꝛluchtige mannē/ Anno 320. tot int Jaer 360. Antonius Cluyſenaer.

ANno drie hondert twintich/ brack de Ketterie Arrij aen/ daer af op een ander plaetſe.

Anno 345. bloeyde Juuencus een Poeet wt Hiſpania / Antonius eñ Paulus de eerſte twee Cluyſenaers/ Zenon/ Euſtachius de Biſſchop.

Anno drie hondert achtendertich / is Hibernia/ oft Hiberia anders Scotia genaemt/ totten ghelooue gecomen. Item de Armeni/ eñ Colchides. Deſe Scoti oft Hiberi/ werden hedē Geoꝛgiani ghenoemt. Daer af op een ander plaetſe.

Hilarius Athanaſius.

Anno 347. bloeyde Paulinus/ Paulus/ Dioniſius/ Hilarius/ de Biſſchoppē tot Trier/ Conſtantinopolē/ Melanen/ Pictauia. Item Athanaſius tot Alexandria / de welcke int Jaer 348. heeft gheleeft/ ende dat Symbolum gheſet.

Donatus een Wederdooper.

Ann. 353. wert Donatus de Ketter eē Apher/ van Numidia comende/ by velen in Judea ende Aphrica hooch gheeert. Deſe leerde men ſoude die van de Roomſche Kercke gedoopt warē/ weder doopen / nadenmael ſy niet de Chriſtelijcke Kercke en warē/ eñ daerom geenē Doop en hadden. Montanus wert de Donatiſtē toe ſtaende.

Eunomius Ketter. Macedonius Ketter.

Anno drie hondert vierenvijftich/ was Eunomius eñ Macedonius met zijn kettericop de bane/ eñ hebben de Roomſche Kercke aen geuochten. Deſe vielen alle inden Arriaenſchē aert/ daer af daer bouē. Itē Anno drie hondert ſeſſenvijftich/ becommerde Aſterius de Roōſche kercken.

Aſterius. Sinte Nicolaus.

Anno CCC.li. heeft ſinte Nicolaus een Ertzbiſſchop Miroꝛum/ der ſtadt Lycie/ ghelicht.

Anno 364. hebben de twee Ridders ende borgers van Romen / Johannes ende Paulus/ als ſy vanden Apoſtata Juliano den Keyſer om te crijghen ende bloetvergieten niet en wilden beſtaen/ de croone der martelizatie verdient/ want ſy antwooꝛden / wy zijn Chriſtenen / ons en betaemt niet te vechten oft te crijghen.

Oft Chriſtenen te Crijghen betaemt.

Item Juliani/ Demetria Joncvrouwē/ Donatus/ Demetrius/ Theodoꝛicus / Ciriacus eñ Judas de Biſſchoppen tot Arenum/ Sebaſten/

Antio-

Antiochia/Jerusalem/ zijn in grooter weerden gehouden. Anno CCC.lxxi. is Eusebius Bisschop tot Vercel/Apollinaris tot Laodicea/Titus Didinus in weerden ghestaen.

Basilius Magnus.

An.ccc.lxxij. wert de groote Basilius hooch vernaemt tot Cesarea de stadt Capadocie.

Ambrosius Bisschop.

Anno ccc. lxxiij. is de vermaerde Ambrosius tot Melanen een Bisschop gheweest/een Vader Augustini inden gheloove / de selve heeft Ligurian ende Emilium inden geloove gheuoert/also dat hy voor de vier Leeraers eē/vā de Roomsche Kercke met Augustino/Hieronymo eñ Gregorio is aen ghenomen.

Cirillus Epiphanius/ Gregorius/ Nazanzenus/ Vigilantius. Photini Ketterie.

Cirillus/Epiphanius/Gregorius/Nasanzenus/Vigilantius de Bisschoppen hebbē ooc om desen tyt geleeft. Itē Mellania eē ionger Jero.

An.377. is de ketterie Photini eñ Jouiniani/ met hare leeraers om ghegaen /daer af hier na.

De vaders Nytrie/des Prouinci Egipte.

Clupsenaers in Egipten.

ANno ccc.lxxx. zijn de Clupsenaers in Egiptē geweest/Moyses/Pampo/Macharij ij. Hylarion/Arsenius/Pastor een Priester te Nytrie/ Paphnutius die dat leuen Onofrij heeft beschreuen. Agathon / de welcke drie Jaer eenen steen inden mont hadde / om dat hy leerde swijghen. Euagrius/ Didimus Barlaā / Maria / Egiptiaca/Euphrisia/ de Joncvrouwen oft Clooster vrouwen/ende Monickē Egipti. Item Johannes een Clupsenaer. Anno CCC.lxxxiij. is Augustinus achthien Jaer out/inde Manichepsche Ketterie gheuallen.

Agathon.

Augustin. in de Ketterie Manichei geuallen/ siet binnen na Bonifacium de xliij. Paus.

Groote Aertbevinghe ende onwede te Constantinopolen/ Nicea/ Cicilia ende Jerusalem.

Aertbeuinge ende onweder in Asia.

INt Jaer CCC.lxvij. is int tweede iaer Valentiniani een groote Aertbeuinghe by na door de gheheele werelt geweest/ eñ de Zee ouer geloopen. Nicea is inden gront om gekeert. In Cicilia ende veel ander Eylanden/zijn ontellijck veel volcken onder ghedruct/ende te Constantinopolen is sulcken onweder aen geuallen / so dat eenē gheuallen Haghel wonderlijcke groote steenen veel menschen verslaghen heeft. Den Tempel te Jerusalem wt vergonninghe Juliani des Apostata met groote costen weder opgebout/als opt te voren/viel in dese Aertbeuinghe neder/eñ versloech veel Joden. Des anderen daechs quam een vyer vanden Hemel ende verteerde alle yser/ daer mede God te kennen gheeft / dat hy gheen behagen en heeft aen desen Tempel. Hier wt beweecht zijnde / quamen veel Joden totten gheloove. Also viel der Joden laetste hoomoet / hoe wel vanden Ketter Valentino aen ghewect om den Tempel weder op te bouwen/ende nergens van daer in te offeren.

Tempel te Jerus. vant onweder eñ vyer ter neder gesmeten.

Linie der Pausen.

Siritius de xl. Roomsche Paus.

Sirici Decreet ende Historie.

INt Jaer 384. ordineerde Syritius de Paus van Romen gheboren/ dat de Cloosterlieden/ der welcker leuen eñ Orden geprobeert waren/ tot aen Bisschoplijcke weerdichept/mochten op climmen/van verkiesinghe tot verkiesinghe/die wijnge door trappen ontfangende. Hy verboot de Manichepsche ketters te Romen / met de geloovige gheen gemeynschap te hebben. Die boete deden/eñ van haer weder keerden / soudemen weder op nemē/so verre sy in een Clooster wouden gaen/ eñ hen alle haer daghen met vasten eñ bidden heyligen. Item wie een Weduwe/oft een ander Huys vrouwe name/die soude vā dat priesterlijc officie/eñ alder kercken vryhept berooft/ ende alleen voor een Leeck gehouden worden/de welcke vrouwe / hy alsomach behouden. Item dat de Ketters alleen door opleggingé der handen/weder op souden genomen worden/eñ haer niet Weder doopen. Item datmen niet/ dā alleē te Paesschen ende Pinxten Doopē en soude/ ten waer datter noot voor ooghen waer. Item dat de oncuysche ordens lieden/ die haer niet en onthoudē/wt de Cloosters souden geworpē wordē. Item so eē Priester wat bedreef dat boete weert ware/ dat hy dan van zijn officie af ghesett soude worden/eñ geen boetueerdige oft eender Weduwē mā/en soudemē tot de Priesterlijcke weerdichept niet wijen. Hy sadt xv. Jaer xi. maenden eñ vijf dagen. De Stoel ruste twintich daghen.

Anastasius de eenenveertichste Paus.

DOen men schreef CCC.xciiij. oft vier hondert ix. sadt drie Jaer ende thien daghen/ de Roomsche Anastasius int Pausdom/de selue ordineerde/dat geen crancke/lamme/eñ litloose en soude tot eenen Priester ghewijt worden. Item dat de Priesters / als dat heylighe Euangelium in de kercke ghesonghen oft ghelesen wort / niet sitten/maer ghebogen/ende eerweerdichlijc staē souden. Item dat de vreemdelinghen oft Pelgerims/alder meest die ouer Zee quamē/tot Priesters niet en souden op ghenomen worden/sy en hadden dā van vijf Bisschoppen een hantschrift haers onbesmetten leuens ende leere wegen tot een getuyghenisse/ende dat daerom/om die omsluypende Manichepsche ketterie wille / op dat niet ergens der seluer eene/int officie en quame/ eñ de cudde verualschte. Dwelck alder meest in Africa int ghebruyck was/ ende sommighe/tot verstoringe des geloofs/van haer waren wt gesonden. Hy sterf ten laetsten/na dat de Stoel xxi. daghen in ruste stont.

Anastasius insettinghe eñ Historie.

Staen als men het Euangelie singt.

Innocentius de eerste/de tweenveertichste Paus.

Innocent. Histo. Decreet ende leuen.

INt Jaer vierhondert vier / oft vier hondert thien/heerschapte de Dienaers knecht Innocentius de eerste van gheboorte een Albanus int Paus dom/die selue ordineerde datmen op den Saterdach vasten soude / daerom dat de Discipulen op desen dach truerich gheuast hadden. Hy sette veel Regulen van Joden / Monicken/ Heydenen/ ende Clupsenaers. Item een Kercke eens gewijt/en soude niet meer ghewijt worden. Hy verdreef de Cataphrigische ketterie wt de stadt Romen / ende verdoemde Pelagium den Monick / oft Clupsenaer / ende Celestinum als Ketters/daerom dat sy den vryen wille oft wille kuer/voor de genade setten/ende voorgauen dat tot veruullinghe der Godlijcker gheboden / alleen de vrye willle ghenoech waer. Item hy ordineerde dat niemant/die openbaer boete dede/ niet tot eenen Priester op ghenomen en soude worden. Item de Bisschoppen die de beneficien / Sacrament / Prouende / Olie / Crisma/ wijnghe der kercken ende Altaren/ etc. vercochten / oft ghelt daer voor namen / als de Simonische om dese Simonie souden ghehouden ende ghestraft worden/als 1. quæst. 3. 4. cap. Si quis probendas. Item dat dē Pauselijckē Stoel/geēs anders oordeel en soude onderworpen worden. Hy heeft oock voor dat ontfanghen des Sacraments in de Misse op ghesett / dat den vrede den volcke ghegheuen worden soude. Dese dede Archadium den Keyser in den Ban/daerom dat hy bewillicht hadde/ dat van zijn vrouwe Eudoxia de treffelijcke Leeraer Joannes Chrysost. wert wt gedreuen/daerom dat hy teghen de vrouwen gepredickt had/die voor dat Beelt der Keyserinne Eudoxie speeldē. Item hy sette/dat gheen kint of oude en soude ghedoopt/ ende van

Sacramente niet te vercopen.

eenigen

eenigen Priester beschadicht eñ beteeckent worden/dan allee van Bisschoppē / want oft sy wel Priesters zijn / soo en stonde haer nochtans niet toe/yemant den H.Gheest te gheuen.Also moest men de kinderen oft oude na den Doop tot den Bisschoppē voeren/so verre hy niet tegenwoordich en was/om haer aē dat voorhooft met Crisma te saluen / gelijck dat niet alleen der kerckē ghewoonheyt en waer / maer oock de heylighe Schrift. Act.8.aen wijst / daer Joannes eñ Petrus weder geroepen / dat sy den gedoopten den H.Gheest gauen. Breeder heeft hy zijnder Voorvaders insettinghen vernieut / dat een Priester gheen Weduwe en soude tot een Vrouwe nemē. Item wanneer een Leecke een Weduwe hadde/ so en soude hy tot eenen Priester niet gewijt worden/ooc niemant/die dat tweede wijf had 1.Timot.2.Leu.21.Ezec.44.oft sy schoō beyde Joncfrouwē zijn geweest. Item dat de Priesters wel moghen ende sullen hare vrouwen behouden na tghelupt des Decreets Dist.28.Cap.Si quis.Itē Dist.31.Cap.Quicunque,te wetē/dat geen Priester oft Bisschop zijn vrouwe van eenich schijns oft aensiens wegen eeniger geestelijcheyt / en sal van hem stooten/waer hy sulcx dede/so soude hy verbannen worden/ ende soo hy daer op volherde/van dat officie af geset eñ geworpen worden/ eñ en sullē niet met haer te doen hebbē/Ja nemmermeer niet. Dat heet meyn ick / eenen gelt inde borsse gheuen/eñ het gebruyck verbieden. Sy gauen ende lieten eenen een vrouwe/doch dat hy haer geheel ledich ginc/eñ haer hebbende/niet en hadde. Sotachtigher dinck en heeft yemant opt ghehoort / Ach God des toorns Gods! Sulcke heylicheyt ende ongeschicten Godsdienst/ moeten wy ellendige Heydenen van den Heyden aenbidden. Hier toe alligeert Inno. Epist. 2. Cap. 16.Leut.20.Ghy sult heylich zijn/wāt ic bē heylich. Gelijc als heet heylich zijn/sonder wijf zijn. Ja niemant en is onheyligher/onreynder/ ende besmetter (als de veruaringhe met de Schriftuere nv ter tijt treffelijck aenwijst) dan dese heylige reyne Lieden.

...riesters ...egen ha- ...vrouwen ...houden.

...riesters ...llen hare ...ouwē be- ...ouden/ ...aer noch- ...ns niet ...aer mede ... doen heb...n.

Breeder spreeckt Innocentius int voorghenoemde Capit. alsoo: Want soo int oude Testament de Priesters/ die int Officie warē van den Tempel / niet en dorsten af wijcken / ghelijck wy Luce 1. ende 2.Paral.25. van Zacharia lesen/ende haer Huys gheheel niet aen roeren/ den welcken nochtans het ghebruyck der vrouwen/ om der kinderen wille toe ghelaten was (want niemant en dorste van gheen ander gheslachte/ anders dan wt dē stamme Leui / ende het Zaet Aarons / tot de Priesterlijcke weerdicheyt comen) maer nochtans haer int Jaer haers Officijs / alsoo onthielden / dat sy thuys niet en dorsten gaen : Hoe veel te meer de Priesters ende Leuiten / der welcker Zaedt tot het Priesterdom eerst niet van noode en heeft gheweest/ maer vry ende losch aen eenen yegelijcken mach comen / die vroom gheleerdt ende Godvruchtich leeft. Ten tweeden/ om dat sy daghelijcx haers officijs haluen met hoogher offer ende Gods dienst begaen/ dan Aaron in zijn Priesterdom opt gheweest is / te weten / met Doopen/ hant op legghen/ den Heylighen Gheest te gheuen/ende met dat Offer der Missen. Na dien ooc Paulus 1.Corinth.7. ter tijt des ghebets / den Leeckē haer beueelt te onthouden. Maer nv vā der Priesters Officijs weghen/altijts met bidden/Vasten ende Offeren/te doen hebben/soo en moghen sy daerom de Vrouwē met byslapē niet dienen: Want met wat conscientie/ schaemte ende verdienste wouden sy Offeren/ ende voor dat volck bidden/so sy met vleeschelijcke luste eñ vermenginge besmet eñ ontheylicht waren? Na diē alleen den reynen alle dinghen reyn zijn / maer den onreynen ende besmetten ongeloouigen niet met allen reyn en is/so verre Innocentius.

...erbot des ...ouwelijc- ...en staets ...nnocent. ...e eerste.

Siet ghy hier dat Paulus/ dese /die hy inden Geest voor ghesien ende niet ghelogen en heeft/ dat sy den houwelijcken staet van God ghebenedijt ende in gheset/onreyn sullen achten / ende als onreynicheyt verbieden. De arme lieden meynen/dat alle reynicheyt ende heylicheit daer in staet/datmen gheen Vrouwe en hebbe of aen en roere/so Paulus verre een ander meynt/daer hy spreeckt: Den reynen zijn alle dinghen reyn/ daer hy de reyne ende Heylighe de gheloouighe ende rechte Christenen / met die gheen vrouwē en hebben/noemt. Wederom de onreyne / de ongheloouige/ghelijck hy hem seluen wt leyt / niet die Vrouwen hebbē/na dien ooc dat Echte bedde/Paulus/Heb.13. reyn heet/ende Paulus selue wil/dat een Bisschop reyn ende cuysch sy/ende laet hem nochtans een Vrouwe toe/so dattet ymmers veel een ander reynicheyt moet zijn/dā gheen Vrouwe te hebben (als zijt wtlegghen) te weten/matelijck een Vrouwe ghebruycken / vā hoererie weghen te vermijden / ende niet bouen maten lust/ maer de bloote noot by haer soeckē/ niet voorder omsien/ ghelijck dit volck de oogen vol ouerspels heeft / ende meer metten ooghen hoereren/dā somtijts veel metter daet/daer mede sy haer onreyn herte verraden : Na dien een onreyn ooghe eens onreyns herte ghetuyghe is. Also sal een Priester reyn van herten / ooghen/ maniere/ende Exempel zijn/de welcke gelooufghe ghehoorsame kinderen heeft / een wel ghe-schickte vrouwe / de welcke zijn huys wel voorstaet. Waer henen comen dē Priesters de vrouwen/daer af Paulus hier spreeckt/ eñ de kinderē/so sy also reyn sullē zijn/ dat sy tot hare vrouwen niet en sullē in gaen? Blaest haer dat de heylighe Geest in? O ghy arme lieden/wel geheelijc en weet ghy niet wat een reyn herte is. Hier henen trect ooc Inno.Ca.16. Item Siric.ca.7.ende 8. de spreucke Pauli/Rom.8. by dē hayre/die int vleesch zijn en mogen God niet behagen. Gelijck alst heet int vleesch zijn/een vrouwe hebbē/ eñ dat de andere alle in den Geest zijn. In summa / het moet hem doch rijmen/ al en willet dat niet gheerne doen/want den Antechrist moet teghen Christum zijn / ende de Prophecie Pauli moet veruult worden/daer hy spreect: Ende sullen dat Houwelijck verbieden/ 1.Timo.4. Ick besorghe datter niemant meer int vleesch en is/ dan dese heylighe ongheh ouwelijcte lieden / den welcken haer herte brant van onreynicheyt/dat ick op haer herte beroepe / ende daer mede wil betuycht hebben. Waer willen sy henen/oft hoe willen sy bestaen/ voor de spreucke? Salich zijn sy/ die daer reyn van herten ende Gheest zijn. Wanneer de wterlijcke reynicheyt genoech ware/eñ voor God (diemen niet verblinden en kan/ nae dien hy niet als een mensche die larue / dat huychelsche schijn/ende dat wterlijck/ maer dat binnenste eñ therte richt eñ aensiet/1.Sam.15.) goude / so en waer niet totten lichame van noode/dat onse gerechticheyt/ der Pharizeen te bouen ginghe/gelijck oft Christus de Wet valschelijck wt legghende/ leerde/ Matt.5. Ten sy dan dat uwe gherechticheyt beter sy/ dan de gerechticheyt der Pharizeen/etc.

1.Tim.4.

Titi 2.

1.Tim.3.

Onger. ende spreuckē der schrift op dat verbot des houwelijcken staets.

Matt.5. Psal.50.

Item de heylighe Gheest dede onrecht / dat hy de werelt van haerder gherechticheypts weghen straft/Johan.16. Ach God / het en moet voor God niet schijnen/ Simmenspel/ huychelwerck/maer gront/herte/ geest/ ende waerheyt moetet zijn/wat voor hem sal ghelden/dat geeft alleen God / ende het is een groote reynicheyt/ hem met een vrouwe eerbaerlijcken te houden/ 1.Tim.3/ 1.Thess.4/ 1.Corinth.7.

Welcke Priester nv met zijn vrouwe te doen

hadde

hadde (dat somtijts de Kinderen verrieden) de selue soude van dat Officie ghestooten/ende van zijn Priesterdom berooft zijn/als Innocenti. 1. Epist. 3. Capit. 21. Siricius Cap. 7. aen wijst/eñ nemmermeer toe ghelaten worden.

Item hy heeft in ghesedt dat de mannen hare vrouwē gheensins en souden verlaten/oock niet van des ouerspels weghen/ nochtans en souden sy met de ouerspelighe niet te doen hebben: Ick meyne de Paus heeft gemeynt/dat de lieden ongeuoelēde blockē zijn/ dat hy strop eñ vyer te samē leyt/ende verbiet dattet niet branden en sal.

Item wanneer een/een Vrouwe gheuanghen wech waer geuoert/ende de Man/een ander name/ so dan de eerste weder quame/so soude hy de ander laten varen. Hy sat xv. Jaer twee maenden/ende vijf daghen.

Zozimus de drienveertichste Bisschop tot Romen.

Zozimi Histoꝛie ende Decreet.

IN t Jaer vier hondert neghenthien oft vier hondert vierentwintich/ volchde Zozimus eē Grieck Innocen. de 1. int Pausdom na. Als de Tyran ende Coninc Gotthorum Rhadagasus Italien ouerviel/ ende van Alarico zynen Nacomelinc vernielt/ ende geheel verdoruen wert/ den welcken Ataulphus int Rijck na volchde/de welcke alle Italiam eerst gheheel met vyer verdoruē hadde. In desen iammer wert Zozimus Paus/ de selue sette/dat op den Paeschauont de Paeschkeerse in de Pastorien na eē voor geschreuen forme/gewijt werden mochten. Hy verboot den Clercken ende ghewijden / aen openbare plaetsen te drincken/oock den dranck te vercoopen. Doch dat mochte in de vergaderinghe ofte wooninghe der ghelooueghen wel gheschieden/ Oock en souden de vercochte knechten tot Priesters niet op genomen wordē. Hy seynde ij. Priesters in dat Carthaginensische Concilium/ om haer voor te houden / dat sy sonder hem niet besluyten en souden. Item dat de Diaconen / alsmen Celebreerde/ de slincke handen met doeck van vlasch ende wol gheweuen/bedecken soudē. Hy sadt een Jaer/acht maenden/eñ vijfentwintich daghen.

Paeschkeerse te wyen in gheset.

Priesters en moghen gheen biertappers zyn.

Bonifacius de xliiij. Paus.

Bonifacij de eerste Histoꝛie ende Decreet.

VAn Christus gheboorte vier hondert twintich/ oft vier hondert vijfentwintich / heeft Bonifacius een Romeyn dat Pausdom ghereegeert iij. Jaer acht maenden eñ vij. dagen. Terstont als hy gecoren wert / en stont niet eē cleyne tweedracht onder de geestelijcke op: Want daer was op een ander plaetse te Romen tegen desen Eulalius tot eenē Paus gecoren. Als sulcx voor dē Keyser Honorium quam/ doen werdē sy beyde wt Romen verdreuen/doch Bonifacius wert in de vij. maent weder geeyscht / eñ alleen tot eenen Paus bekent. Als hy nv ruste hadde eñ met vrede in quam/ ordineerde hy dat niemant voor xxx. Jaer Priester en soude ghewijt worden. Hy suppliceerde aen Keyser Honorium/dat doch behindert worde/dat voortaen niemant te Romē/ wt eergiericheyt achter dat Pausdom sluppē en soude / ende tot eenen Paus gewijt werden/dat vercreech hy vandē Keyser/also dat hi een Mandament liet wt/so dickwils te Romen ij. Pausen gemaect worden/so souden sy beyde ter stadt wt gheiaecht worden. Desen heeft Augustinus de vier Boecken toe ghescreuen/eñ ouer ghegeuen tegen Pelagium. Na zijnen doot beriepen sommighe Eulalium tot Romen/ maer hy verachte sulcke beroepinghe / ende sterf een Jaer na Bonifacio. De stoel ruste neghen daghen.

Dat vierde Scisma.

Treffelijcke gheleerde Mannen/ ende Bisschoppen tot desen tijden.

ANno drie hōdert drieentachtich/ is Augustinus achthiē Jaer out geuallen in de Manicheysche Ketterie/ eñ namaels int xxx. Jaer zijnes ouderdoms vā Ambrosio Bisschop tot Milanen/ wt eenē Manicheo een Christen gemaect geworden/ Anno 396. De welcke het Orden der Cluysenaers heeft begost Anno 396. ende Anno 400. in eenen Regel begrepen. Hy heeft eenen sone wt een vrye vrouwe ghehadt/ eñ voor zijn bekeeringhe tot Carthago Rethoricam ghelesen.

Doorluchtige mannen Anno drie hondert tachtentich lichtende.

Siet ooc bouen Augustin. etc.

Als hy nv met zijnen soon van Ambrosio/ nae langhe disputacie te Milanē den Doop ontfinc/ so schreef hy veel teghen Pelagium eñ de Manicheysche ketterie. Sijn moeder hiet Monica. Hi sterf Anno 437. als hy onsprekelijck veel Boecken ghemaect hadde / die te lesen eenen nau moghelijck en zijn/eens menschen leuen lanck.

Augustin. schrijft tegē Pelag. etc.

Augustinus moeder Monica.

Anno vier hondert gaf de werelt Prudentiū ende Claudianum de Poetē. Int Jaer vier hondert thien / bloeyde de heylighe Bisschop Martinus. Item Paula een Romeynerinne / Sinte Alexius/etc.

Martinus Bisschop. Alexius.

Int Jaer vier hondert elf/ verhief haer de ketterie Pelagij ende Donati met haer leere. Daer af anders waer. Item in desen tijt heeft gelicht/ Johannes Chrysostomus / Cassianus / etc. de Bisschoppen.

Johannes Chrysost.

Anno vier hondert twaelf is de stadt Romen van de Gothis inden gront verdoruen/ende geheel Italien onder Honorio den Keyser. Daer af op een ander plaetse.

Romen vā de Gothis verdoruen.

Anno vier hondert vijfthien bloeyde met Nestore zijn ketterie. Item die de voorsieninghe alle dingen toe schreuen/datmen die niet en mocht veranderen/ noch met geloue noch met ongheloue: Gods sententie moet ongheboghen voort gaen/ wie hy voorsien heeft/ die heuet.

Anno vier hondert twintich leefde de redelijcke vrouwe Proba. Anno vier hondert negenentwintich/ scheen de doorluchtige Jeronimus aē leeringe eñ heylicheyt/ zijn tijt genootē te bouen gaende / die in den Bybel veel arbeyts ghedaen heeft. Een hooch ghehouden eñ heylich Doctor eñ Cardinael der Roomscher Kerckē. Sommighe seggen/ hy is in dit Jaer gestoruen/ eñ heeft Anno drie hondert tseuentich begost te leuen/ ende tot op Celestinum den Paus ghereyct.

Jeroni. leraer.

Linie der Pausen.

Celestinus de sessenveertichste Paus.

NA Christus gheboorte vier hondert achtentwintich / oft vier hondert vierentwintich/ sadt Celestinus de Paus wt Campania/ na Bonifacio/ ten tyden Theodosij de ionckste. Dese ordineerde dat de Psalmen Dauids voor den offer souden gesongē wordē Antiphensche wijse / daer henen de Introiten/ versen/ Graduael eñ Offertoria gemeynlijc wt Dauide genomen zijn/ dies men voortyts niet gewoon en was/ want voort singen terstont na het lesen der Epist. eñ Euangelium/ geschiede den offer. Hy gheboot ooc dat alle Priesters/ de geestelijcke rechte ordeninge eñ Wetten weten souden. By diens tijt is dat derde Concilium ghehouden tot Epheso/ wt zijn eñ Theodosij beuel. Item hi sette tegen Pelagium/ dat niemant goet en is / dan wt ghemeynschap diens/ die alleen goet is: Dat alle goede gedachten eñ bewegingen des herten wt God zijn/ dat de genade Gods niet alleen de sonde en vergeeft dē genē die berou hebbē/ maer geeft ooc dē geest des Wets/ datse lichtelijc mach volbracht worden. Hy sat acht Jaer/ x. maenden eñ seuenthien dagen / oft eenentwintich als de andere willen.

Celestini Histoꝛie eñ Decreet.

Psalmen Dauids voor dē offer te singē.

Sixtus de xlvij. Paus.

Int

Sixti Paus Historie en Decreet.

IN t'Jaer vier hondert ende tweendertich/ vercreech Sixtus de iij. dat Pausdom/ ende wert voort terstont van Basso beclaecht voor het ghericht om ouerspels wille: Maer Sixtus die bracht voor seuenenvijftich Bisschoppen zijn ontschult alsoo voor/ dat hy van hen allen met eendrachtighen raet gheabsolueert ende vry ghekent wert. Maer de verachter Bassus wert in zijn plaetse in de gheuanckenisse ghestelt/ ende zijn goeden waren inden ghemeynen buydel/ bysonder der Kercke toe gheschreuen. Hy keerde by na alle zijn haue aen kercken cieraet ende timmeringhe/ oock een deel aen de armen. Hy sterf als hy viij. Jaer/ ende neghenthien daghen ghesetenhadde/ de Stoel vierde tweentwintich daghen.

Leo de achtenveertichste Paus.

Leo des eerste Decreet en Historie.

IN t. Jaer vier hondert vierenveertich/ oft vier hondert sessendertich/ sadt Leo de Paus wt Tuscia/ xxi. Jaer/ een maent/ xiij. daghen int Pausdom. Die selue wert de eerste ende grootste gehouden/ die in alle consten niemant gelijcken en mocht. Die selue wert eendrachtich in dat Calcedoniensische Concilium/ wt hoogher verwonderinge alder Bisschoppẽ tot driemael toe/ heylich wt geroepen. Dese heeft op gheset/ so het de noot eyschte/ dat tot alle tijdẽ mocht gedoopt werden. Item datmen dat Allelupa eñ Gloria inder Vasten Misse soude voor by laten. Item dat geen Clooster vrouwe en soude ghewijt werden/ sy en is dan beproeft/ dat sy xl. Jaer reyn ende cuysch gheleeft heeft.

Doopẽ tot allen tijden. Allelupa in de Vasten niet te singhen.

Dese Leo/ is den tyrannighen Atile te ghemoet ghegaen/ ende hem aen ghewesen/ hoe dat wt Godlycker wrake voor hẽ Alaricus de Coninck Gotthorum te gronde was ghegaen/ als hy de stadt hadde aen gegrepen/ en badt hem hy soude zyns selfs ende oock haer verschoonen/ eñ niet de hant op leggen aen de stadt Romen (want hy hadde gheheel Italien al te voren verwoest) also trock hy beswaert af/ op Pannoniam/ daer hy niet langhe daer na sterf/ den welckẽ dat herten bloet ter neusen wt schoot. Terstont daer na quamen de Vandali met haren Heyrvoerder Genserico/ met viantlijcker hant na Romen/ om Maximinum den Tyran te straffen/ de welcke doot gheslagen/ in den Tiber wert ghewonpen/ oock de stadt gheplondert ende niet verschoont. Also weynde Leo tot weder opbouwinghe der Stadt ende Tempel groote oncosten. Hy beuestichde/ waert niet nootsakelijck en waer datmẽ niet dan te Paesschen ende te Pinxten Doopen en soude. Item dat oock de Diaconen ghelijck de Bisschoppen ende Priesters van de houwelijcke wercken souden af staen/ nochtans hare Vrouwen behouden/ ende niet van haer stooten ende scheyden/ op dat wt dat vleeschelijck een Gheestelyck houwelijck worde/ ende beyde de spreucken ghenoech gheschiede: Ten eersten dat zijse niet en verlatẽ/ Mat. 5. eñ 19. Ten tweeden/ dat zijse hebben als en haddẽ sy haer niet/ 1. Corinth. 7. Ick meyne dat heet ghealligeert/ ende Schrift by ghebracht.

Vandali trecken met heyrcracht na Romen.

Paesschen ende Pinxten alleẽ te doopen.

Item hy ordineerde dat na de boete/ niemant te rugghe en soude sien in de Werelt/ ende Crijghen niet nae trecken/ want waer God strijdt/ die en mach der Werelt niet strijden/ 2. Tim. 2. Daerom en behooret den ghenen niet toe/ die van des Duyuels strick verlost zijn/ dat sy haer in Crijghen weder in mengden/ ende sy en zijn den Duyuel niet ontloopen/ die haer der Werelt verbinden. Item hy sette/ van welcken twijfel is/ dat hy niet gedoopt en is/ die sal ghedoopt werden: Ende die niet en weten in wat gheloone sy ghedoopt zijn/ sullen door opleggingh der handen op ghenomen worden.

Crijgẽ Christen verboden.

Item dat in een yeghelijcke Prouincie alle Jaer Jaerlijcx ij. Concilien vanden Bisschoppen ghehouden soude werden/ ende so daer wat seltsaems voor quam/ soo soude dat voor den Roomschen Stoel comen. De Stoel ruste na hẽ acht daghen.

Twee Concilien Jaerlijcx te houden.

Hilarius de neghenenveertichste Paus.

NA Christus gheboorte vier hondert vieren vijftich/ oft vier hondert drieentsestich/ na de ander meyninghe vier hondert sessenvijftich Jaer was binnen Romen Hilarius Paus/ van gheboorte een Sardus: Die sette in dat de Pausen voort aen/ gheenen Nacomelinck verkiesen en souden/ ende sulcke insettinghe behoorde alle gheestelijcke Staten. Hy heeft de drie Concilien tot Nicenen/ Epheso eñ Calcedonia beuesticht. Drie bid-huyskens/ twee Liberijen/ ende een Clooster heeft hy ghebout/ ende met opbouwinghe der Godshuysen/ ende der armen bystant/ seer neerstich gheweest. Als hy seuen Jaer/ iij. maenden/ ende thien daghen ghesetenwas/ troc hy dat leuen wt.

Hilari des Paus leuẽ eñ Historie.

Vermaerde hoochverstandighe Lieden te deser tijt/ in alderley Consten/ treffelijcke Leeraers.

ANno vier hondert negenendertich/ heeft Hilarius een Fransoys Bisschop Arelatensis gelicht. Itẽ Siluanus/ Victorinus/ Maximus Thaurensis een Bisschop.

Doorluchtige mannen Anno 439. lichtende.

Anno vier hondert veertich lichte de beroemde Historischrijuer ende Discipel Augustini wt Spaengien/ Orosius. Item Joannes Damascenus.

Orosi. Historischrijuer. Joannes Dama.

Anno vier hondert eenenveertich/ soude de Duyuel Mosis Persoon aen ghetrocken/ ende in dat Eylant Creta veel Joden ghedoopt hebben/ eenen langhen tijt/ ende ten laetsten de Zee gedeylt/ ende daer in veel Joden/ die hem volchden/ verdroncken.

Duyuel Mosis persoon aen ghetrocken.

Anno vier hondert sessenveertich/ bloeyde de wonderlijcke ghebozen Merlinus/ van welcken men veel versiert.

Merlinus.

Anno vier hondert eenenvijftich zayde Eutices zijne Ketterie/ een Abt tot Constantinopolen/ voor gheuende/ dat alleen een natuere des vleeschs ende des woorts in Christo was.

Eutices.

Anno vier hondert drieenvijftich/ leden sinte Vrsula te Cuelen/ met elf duysent Joncvrouwẽ van Athila den Tyranne ende Coninck Hunorum de martelisatie.

Sinte Vrsula gemartelizeert.

Veel ander Bisschoppen hebben tot deser tijt ghebloeyt/ welcker namẽ ende historien ick met wille ouer gae/ als Aduenticus/ Museus/ Asclepius/ Petrus Paulus/ etc.

Anno vier hondert achtenvijftich/ swermde de Ketterie Acephalorum ouer al/ der welcker Ketterie wy daer bouen hebben vernomen.

Ketterie Acephalorum

Anno vier hondert drieentsestich leefde Victorinus/ Lupus/ Theodorus/ Faustinus/ de Bisschoppen met hooghen roem.

Linie der Pausen.

Simplicius de vijftichste Roomsche Pastoor.

ANno vier hondert neghenentsestich oft vier hondert eenentseuentich/ was nae Hilario Simplicius vã Tiburtina Paus in de tijt Leonis ende Zenonis der Keysers: Die ordineerde dat den Roomschen stoel de eerste alder Kercken was/ ende van alle man ghehouden soude worden. Item hy ordineerde/ dat niemant tegen zijnen wille tot eenen Bisschop en sonde ghewijt worden. Hy deylde de stadt den Priesters in vijf

Simplicius Historie ende Decreet.

Roomsche stoel de eerste ende hoochste.

deelen

deelen wt. Dat eerste was S. Petrus/dat tweede Pauli/dat derde Laurentij/dat vierde Johānis Latronensis / dat vijfste Marie Maioris. Het en soude oock geen Clerck/ eenighe besittinghe/oft beneficie van eenē Leeckē niet bekennē. Als hy vijfthien Jaer/ een maent ende seuen daghen ghesetenhadde/sterf hy/lxxx. Jaer out / de Stoel vierde sessentwintich daghen.

Felix de derde/de eenenvijftichste Roomsche Pastoor.

Felix de iij. Paus zijn Decreet en̄ Historie.

IN Jaer vier hondert vierentachtentich / regeerde dē Romeyn Felix na Simplicius/ dat Pausdom/acht Jaer/elf maenden/ ende negenthien daghen. Die selue dreef Petrum den Bisschop tot Alexandria/ en̄ Arcatium dē Bisschop tot Constantinopolen / der Euticianische Ketterie haluen in de geuanckenisse / als sy daer wt weder gheroepen waren met bewillinghe des Conciliums: Heeft hy gheset/ dat den beclaechden voort ghericht altoos vertreck ende tijt om te antwoorden ghegeuen soude werden / dat ooc de Kercken van den Bisschoppen gewijt souden worden. Hy handelde ooc int Concilium van de boete der wedergheedoopten van den Donatisten. Den stoel ruste ses daghen.

Gelasius de tweenvijftichste Paus.

Gelasij Paus Decreet en̄ Historie.

DOen men schreef vier hondert tneghentich/ heeft Gelasius de Paus wt Aphrica geboren/vier Jaer/acht maenden/ en̄ seuenthien dagen dat Pausdom geregeert / waer dese de Ketters Manicheos ouer quam/ daer veroordeelde hyse in de gheuanckenisse / ende verbrande haer boeckē/by S. Marie kercke opēbaer. Hy maecte veel schriften en̄ boecken tegen de Ketters. Hy gaf te kennen wat boeckē voor geloofweerdich souden ghehouden worden/te weten/ de Bybelsche/daerom alle boeckē/ Thome/ Andree/ Philippi/ Item Petri (behaluen zijn twee Chronijc Epistelen) toe gheschreuen / souden zijn Apocripha/dat is/niet kercken bewijsinghen. Item het Euangelium Bartholomei / Thādei/ Barnabe/Jacobi/Petri/der Apostelen. Item Thomie/dies haer de Manichei ghebruycken. Item het Euangelie Andree. Item het Euangelie dat Lucianus verualscht heeft. Dese alle en zijn geē munte by de Roomsche kercke. Item dat boeck van de kintsheyt Christi/ Itē van de Vroevrouwē of voesters en̄ Marie zijn moeder. Alle boecken Luciani / den welcken hy noemde des duyuels soon. Item veel ander boeckē / der welcker namē op het duytsch niet bekent en zijn / als dat boeck Fundamentum / Thesaurum Nepotis/ Tecle en̄ Pauli. De opēbaringe Stephani/Pauli/Thome. Dat boeck der spreecwoorden vandē ketters beschreuē. Dat boeck van de sonen Ade/ dat boec S. Sixti geintituleert. Item dat boec Assum. Marie Virgi. dat is van de opneminge der maget Marie / dat boeck/ de boete Ade ghenaemt/dat boeck der Giganten/die mettē Draken strijden/van de ketters beschreuen. Itē dat boec/de boete Orige. de getuygenisse Job opt latijn/Pœnitentia Orig. ende Testimonium Iob ghenaēt. Itē dat boec Penitentia oft boete Johan. en̄ Mambre. Item Cypria. Itē de Historie Eusebij/ Pāphi. en̄ dat boeck Canonis Apostolorū genoemt. Item de boeckē Tertulia. Lactantij/ Montani/Orige. Aphricani/Posthumij/Galli/ Priscille/ Maximille/ Fausti / Manichei / Clemētis/Alexandri/ Tharsensis/Cypriani/Arnobij/ Fausti/ Ridigiensis wt Gallia. Frumenti/ Ceci/Antonij Cassiant eens Priesters in Gallia. Item sommige Epist. Jesu/totten Coninc Agabarū/en̄ Agabarim tot Jesu geschreuen. Itē de schrift Contradictio genaēt. Item dat lijdē Cyri en̄ Julite/Grego. Alle Filateria ende ketters boeckē/ als daer is Simon de toouenaer. Nicolaus de Diacon. Basilides/ Marcion/Paulus/ Samaritanus / Cerinthus / Photinus/Bonosus/Montanis/Apollinaris/Valētinus/Manicheus / Pelagi. Eutices/ Arrius. Faust. Africanus / Sabellius/ Macedoni. Nouatus / Eunomius/Dona. Eustasi. Jouinianus / Julianus/ Elamensis / Nestorius/ Maximus / Japecius/ Vnicus/Dioscorus/Euticianus / Petrus de Alexandrische/ een ander Petrus / Antio. de Bisschop Achacius / en̄ alle ketters boeckē op eenen hoop/die van de Roomsche kercke afgeuallē als Mammalucken/contrarie waren. Dese alle zijn met ontbindelike bandē eewich totter hellē verbonden. Ist dat dat oordeel gelt/ so sullē weynich boecken by onsen tijdē/Gelasij proberinge houden en̄ verdragen mogē. Nu Gelasius ordineerde onder andere oock/dat gheen lidtlamme / oft een eenoogige/en soude gewijt worden/Oock en soude een geen Bisschop genaemt worden/oft hi en waer tē eerstē Hostiarius. 2. Lecto. 3. Exorcista. 4. Accolit. 5. Subdiaconus 6. Diaconus 7. Priester/ten laetsten Bisschop gewijt. Hy geboot dē misdoenders/ dat niemāt dat lichaem sonder bloet en segende/ende datmē buyten der Missen niet en soude Consacrerē. Hi heeft ooc veel Hymnos/ als Ambrosius ghemaect / in de kercken te singen. Hy heeft ooc tegen Nestorium / Euthicen en̄ Arrium gescreuen. Veel Gradualen/ Allelu. ende Prefatien / heeft hy in de Misse ghemaect/ groote kercken gebout/maer veel meer gewijdt. Hy dede Anasta. dē nacomendē Keyser Zenonis indē Ban/ daerom dat hy de ketters Petro ende Achatio aenhinc. Itē den Coninc Vandalorum verbande hy met alle zijn volc/daerom dat sy in de Arriaensche ketterie de oore hinghen/ ende de Christenē veruolchden. Ten laetsten dede hy de natuere genoech mettē doot. De stoel ruste na hē 7. dagen en̄ maecte xxvij gesetten/te wetē/onder andere / datmen sonder noot vander Vaders Statuyten niet en soude dispenseeren / datmen geenen loon of gelt van den gedoopten en̄ beteeckenden eyschen en soude. Dat een Priester geenē gedoopten en soude beteeckenen /en̄ dē Bisschop in zijn officie staen sonder oorlof. Itē dat hy geē Crisma/Accolliten/oft diergelijcke/dē Bisschop toe behoorende dingē en soude wijen. Item dat de Diaconen oock haer beuel niet ouer en traden / ende haer des ghewelts niet te veel onder en togen. Datmen buyten Paesschē ende Pinxten niemant en doopte/ten sy dat de laetste noot voor handen waer. Dat geen ongeleert Priester en soude ghewijt worden. Dat de vrouwen niet en souden totten Altaer dienē/oft niet dergelijcke eenigen Godlijckē dienst bewaren en souden. Dat alle in comen offer/renten/ende cijns eenen yegelijcken ghemeyn oft de kercke in iiij. deelen souden gedeylt worden: Dat eerste dē Bisschop/ dat ander den Clercken/dat derde dē armen/dat vierde der kercken/tot de bouwinghe te behouden/toe behoorende. De andere heb ic te vertellē voor by ghelaten.

Bybelsche boecken welcke int Canon als geloofweerdige te houden / ende welcke niet

Lucianus des Duyuels soon ghenaemt.

Boeckē vā de Roomsche kercke veracht.

Ketters namen en̄ hare boecken verboden.

Decreet Gelasij.

Bisschop niemant dā door seuen voorgaende Wijngen te noemen.

Gradual. Alleluy. etc. vā Gelasio oock ghemaect.

Anastasius de tweede/de drienvijftichste Paus.

Anasta. de tweede Decreet ende Historie.

IN Jaer CCCC. xcv. heerschapte Anastasius de Paus met Anastasio den Keyser/op eenen tijt/dat Pausdom / een Jaer/x. maenden / ende xxiiij. daghen. Die selue woude den Ketter Achatium wt de gheuanckenisse wederom roepen/daer mede verureemde hy de Priesterschap swaerlijc van hem/die haer daerom vā zijne gemeynschap ontogen/also dat hi vā Achatio veruoert/tē laetsten sonder bewillinge der Christenen/met Platino den Diakē gemeynschap hadde/welcke beyde Achatio na volchdē/hoe wel hy

eerst

eerst Anastasium daerom soude verbannen hebben/om dat hy Achatio aen hine/ en̄ nv ten laetstē selue mede toestont: Daerom spreect Platina ende Eusebius/het seggen sommighe/hy is haestelijck ghestoruen. Sommige segghen/als Gratianus in càn. C. 19. Distin. Cap. Anastasius/zijn ingewant is hem in eenen stoelganc ontuallen. Hy sette dat gheen Priester of Clerck zijn officie en soude verlaten / vā haet oft toornicheyts weghen/alleen de Misse wt genomen. Die selue sette oock vij. Con. te weten/ datmen vanden verstoruen niet stoutelyc oordeelen en sal / Rom. 14. Datmen in alle manieren niet en sal twistē met yemant des gheloofs oft andere dingen haluen/ Prouer. 20/2. Corin. 3. Phil. 2. Dat ghelijck de Sonne haer niet en verontreynicht / oft sy wel door stinckēde plaetsen gaet/ also schadē de boose Priesters haer seluen alleē/als sy onweerdich harē dienst bedienen/maer sy en brengen dat officie en̄ Sacrament geen hindernisse / Matt. 23. Phil. 1. De stoel ruste vier daghen.

Vermaerde mannen/ ende treffelycke Bisschoppen ende Leeraers op desen tyt.

Doorluchtighe mannen Anno cccc. lxix. tot Anno D. xx.

ANno vier hondert lxix. bloeyde Genadius de voorschijnende Bisschop tot Constantinopolen. Item Joannes / een ketter ende Priester van Antiochia / de welcke seyde / dat Christus alleen in een substantie/te wetē/na de Godlijcke/ was aen te bidden.

Remigius Bisschop. Epiphanus Bisschop.

Anno vier hondert lxxxix. lichtē de twee Bisschoppen Remigius/ ende Mamertus.

Anno vier hondert drieentnegētich /regeerde Epiphanus de Bisschop.

Anno vier hondert neghenentnegentich/versehenen de vermaerde geleerde Bisschoppen tot Rupa Fulgentius. Simachius de oude Heere en̄ ouerste toehoorder tot Romen. Item Boetius/ Aucus/ Manlius.

Olimpi. de drieuuldicheyt lasterende verbrant van vyer stralē.

Anno vijf hondert vijf/ als Olimpus de Carthaginensische ende Ananiensche Bisschop de heylighe Drieuuldicheyt in dat verdt openbaer lasterde / soude hy met driesienlycke vyerstralen verbrant zijn.

Item een ander Bisschop Barbas genoemt/ oock Arrio aenhangende. Als hy eenen doopte/ seggende: Jck doope v inden naem des Vaders door den Soon/in dē heyligē Geest/ sach hy dat water terstōt wech zijnde/ nemmermeer weder.

Anno vijf hondert twaelf verscheen Enodius de Ticiensische Bisschop. Dese tijt zijn ooc voor oogen geweest/ Dionisius een Abt en̄ een hooch gheleert man / oock Seuerinus de Bisschop tot Trier. S. Victorinus Bisschop tot Massilia/ die des Coninex van Persen soon/vanden Duyuel verloste/ Jtem Eutherius Bisschop tot Lyons. Cassiodorus van Rauenna / die van zijne vermaerde leeringe weghen in groote weerdicheyt was/ Anno vijf hondert drienvijftich.

Brigitta.

Anno vijf hondert eenentwintich lichte de heylighe Brigitta eenen Spieghel der boete.

Anno vijf hondert twintich / verscheē als een licht in de werelt Benedictus de Abt / en̄ Scholastica zijn suster/ Anno vijf hondert vierendertich / bloeyde Maurus een Discipel Benedicti.

Linie der Pausen.

Simachus de vierenvijftichste Roomsche Paus.

Simachi des Paus hist. ende Decreet.

INt Jaer vier hondert xciiij. oft CCCC. xcvij. wert Simachus wt Sardia geborē / niet sonder groote tweedracht tot eenen Paus gecoren/ want sommige vercoren beneuen hem Laurentium/daer af begost inden Roomschen raet ende volc een groot oproer. Daerom wert wt gemeyne bewillinge eē Concilium tot Rauenna op gesedt. Also na vernaringhe der saken in bywesen des Coninex Theodorici / wert Simachus tot eenē Paus beuestiche / de welcke Laurentium/ in de verkiesinge zijn medegeselle / tot eenē Nicorinischē Bisschop maecte. Hi verdreef als zijne Voorvaders/ de Manicheische Ketters wt Romē: Hare boeckē nam hy met gewelt/ om die op eē openbare plaetse te verbrandē. Hy timmerde den armē by S. Peeters en̄ S. Paulus kercken/ wooninghen/ ende heeft haer allenootdruft besorcht. Hy boude veel kercken vanden gront op.

Nae vier Jaren / stont weder op / een groote tweedracht teghen Simachum / ende dat van sommigher lasteringe weghen hem op ghelept. Doen eyschten de Romeynen als des vreets verdrietende/ Laurentium wederom/ wt aenhissen ende toestant sommiger Priesters/ende verwecten de seste tweedracht. Maer de Coninc Theodoricus der geestelijcker insettinghen onwetende/ seynde eenen Petrum / voortijts Altinischen Bisschop/ van Rauenna/ tot Romen/ de welcke na wtdryuinge/ der beyden / alleen Paus soude gecoren zijn. Maer Simachus verantwoorde hem voor een gehouden Concilium met CC. xx. Bisschoppen/ van de beclaechde dingen/ in sulcker maten / dat hy met ghemeyne toestant van haer altemael vercrege/ dat de voor ghenoemde beyde/ als oorsakers van alle tweedracht/ in de gheuanckenisse souden gewesen worden: Daer wt wies te Romen een sulcken grouwelijckē oproer/ so datter veel wt de Priesterschap / volck/ ende geestelycke maechden eendrachtich verslagen werden. Jnden oproer gaf ooc Gordianus de Priester zijn leuen daerom. Desen onraet en hadde hem oock niet gheeynt / waert dat Faustus de Raetsheere/ hem der Priesters ontfermde/tegen Probinum ende Festum de oorsakers/ sulcx quaets / tot de wapē niet geroepen en hadde. Als nv dit oproer ghestilt / ende nau vercropen en was / soo verdreef de langhe Clodoueus ouer al de Arrianen: Maer Simachus de Manicheēn / ende seynde den Christen van den Ketters in Africa ende Sardinia verdreuen / ghelt ende cleederen in de gheuanckenisse/ veel geuangen heeft hy in menighe landen verlost. Hy sadt vijfthien iaer/ ses maenden/ ende twaelf dagen. De stoel ruste na hem seuen daghen.

Oproerte Romen om eens Paus wille / ende veel doot ge slaghen.

Arrianen werdē ouer al verdreuen.

Hy sette ooc by dē Ban / dat niemant by eens Paus leuen van de verkiesinge eens navolgendē Paus sprekē en soude. Jtem dat de Priesters niet dan by de naeste maechschapte vrouwē onder een dack woonen en souden. Jtem datmen op den sondach / ende der Marteraers daghen/ dat Gloria in de Misse singhen soude.

Gloria op ten sondach etc. te singhen.

Jtem dat de Paus onder gheenen schijn wat van dat Pausdom en mocht verwisselen / verbueten/ontweynden / oft ontvoeren / gheheel in gheender manieren: Het sy dan een cleyne oft groote possessie/ dat selue en behoorde oock geenen Bisschop /ende Priesters/ dat hy van zijnen Leen wat verureemde / dat welcke in dat Concilio tot Romen op die tijt ghehouden / besloten is geworden. Daer af besiet / wilt ghy meerder bescheyts nae vraghen/ Platinam / Eusebium/ Concilia ende andere.

Hormisda de vijfenvijftichste Paus.

Hormisda wert paus/ zijn leuen en̄ Decreet.

DOemen schreef vijf hondert xij. Jaer / heeft Hormisda wt Campania na aenhanck zijns Pausdoms / wt vermaninghe Theodorici / een lants vergaderinghe gehadt/ende met ghemeynen raet de Euthicianische ketterie / verdoemt/ ende in dese vergaderinghe / veel ordeninghen op ghericht. Ten eersten/ dat geen boetdoender/ voortaē totter wijnge en soude op genomē worden/ en̄ de echte met eere openbaer bruyloft hou-

den: Oock gheenen Altaer in ghewÿde kercken/ sonder oorlof des Bisschops op te richten. Dese heeft van den Coninck van Vrancrÿck Theodorico/ diesgelÿcks oock van Justino den Keyser/ costelÿcke gauen ontfanghen/ alsoo dat sy haer gelÿc stelden/ als wilden sy Paus/ Keyser/ ende Coninck met begauinge der Godshuysen/ malcanderen te bouen gaen ende ouerwinnen. Hy verdreef de wederbloeyende ketterie Manichei wt de stadt/ ende verbrande haer boecken met openbaren brant. Als hy nv neghen Jaer ende achthien daghen ghesetten hadde/ gaf hy dat leuen oorlof/ ende verwisseldet metten doot. Den Stoel ruste nae hem ses daghen.

Joannes de sessenvÿftichste Paus.

Joannes leuen ende decreet.

IN t iaer vÿf hondert xxj. sadt twee iaer eñ viij. maenden/ Joannes wt Fuscia/ als een neerstich toestander der Roomscher kerckẽ int Pausdom/ een vyant des Keyserlÿcken naems/ alder meest der Arrianen/ die hy wt Romen verdreef/ daer af Theodoricus een verdriet ontfinck/ de selue seynde desen Paus ende ander tot Justino/ om te begheeren/ de Arrianen weder in te setten/ oft hy woude alle Christelÿcke kercken verstooren. Maer als dese dreyghende bootschap den Keyser Justinum niet bewegen en mocht/ doen badense weenende den Keyser/ dat hy hem des onderganckx van Italien woude ontfermen. Als dese Paus sulcks vercreech/ ende weder tot Rauennam by Theodoricum quam/ werdt hy terstont alsoo in de gheuanckenisse ghewor pen/ daer in gaf hy zÿnen geest op/ met veel mede geuanghen/ van droeffenisse/ honger ende stanck. Den stoel ruste achtenvÿftich daghen.

Felix de vierde/ de seuenenvÿftichste Roomsche Pastoor.

De H. Olie in geset/ Anno 524. vã Felice de vierde.

DOemen schreef vÿf hondert xxiiij. heeft alder eerst Felix een Samius de heylige Olye ingeset/ waer mede men de crancken soude olpen voor haer doot/ nae inhout der spreucken Jacobi. De Patriarch tot Constantinopolẽ die hem vanden ghelooue buychde/ dede hy inden Ban. Hy timmerde ende wÿde veel Tempels eñ Priesters tot Romen. Als hy vier Jaer/ twee maenden eñ derthiẽ dagen geseten had/ sterf hy. Den stoel ruste drie daghen. Sommighe geuen desen oock toe/ dat hy de Jaerdaghen/ Kercken/ ende Altaren te wÿen heeft in gheset.

Bonifacius de ij. de lviij. Paus.

Bonif. de tweede leuẽ ende leere.

ANno vÿf hondert xxviij. is Bonifacius de tweede/ eẽ Romeyn/ Paus niet sonder twist gecoren/ want Diascorus wert in Paus Felix stede ghecoren. Als nv de Priesterschap in desen oproer xxviij. dagen becommert wert/ ende ten laetsten door het af steruen Diascori/ daer af weder verlost ende verblÿt. Dese Bonifacius ordineerde/ dat gheen Paus oft Bisschop/ eenighen Nacomelinck niet noemen en soude/ veel weyniger verkiesen. Dat namaels van veel Bisschoppen beuesticht is. Item hy sette/ dat nae den af ganck eens Paus/ aen den derden dach/ waer het mogelÿck waer/ ende zÿn mocht/ eenen anderen Paus ghéset soude werden. Item hy verschepde dat volc van de priesterschap inde Godlÿcke officien. Hy verboot ooc/ dat een Bisschop noch in Borgherlÿcke/ noch straffelÿcke saken/ voor eenen Wereltlÿcken Richter niet gheroepen werden en mocht. Hy sterf als hy twee iaer ende xxvj. dagen geseten had. Den stoel ruste op dit pas twee maenden.

Joannes de tweede/ de lix. Paus.

Joannes de tweede Historie eñ Decreet.

ANno vÿf hondert dertich/ hiel Joannes een Romeyn/ den Pauselÿcken stoel in: Die verdoemde voort terstont dẽ Bisschop Anthimum/ van des afvals weghen in de Arriaensche ketterie. De Keyser Justinianus seynde op desen tÿt van Constantinopolen twee Bisschoppen met gauen na Romen/ om daer mede den Roomschen stoel te groeten/ te vereeren/ ende sinte Peeters Tempel met dese gauen te begauen/ te weten/ een gulden hooft met edele gesteentẽ beset. Sommighe seggen/ vol van Edel ghesteenten van ses ponden/ ende twee silueren hoofden van twaelf ponden/ twee silueren kelcken van vÿfthiẽ ponden. Na hem vierde den stoel ses daghen.

Agapitus de tsestichste Bisschop tot Romen.

Agapitus leer ende leuen.

ANno vÿf hondert xxxiij. regeerde die met gemeyne verkiesinge gecoren Paus Agapitus den Roomschen stoel elf maenden ende neghen daghen. De selue vergaderde die vÿf ghemeyne vergaderingen oft Concilium tot Constantinopolen/ daer in hy den betoouerden ende besmettẽ Keyser Justinianum met de Arriaensche ketterie/ bekeerde. Vanden welcken hy eerst aen ghesonden wert/ hy soude de Euticianische ketterie beuestighen. Als hy hem dies weygherde/ viel hy tegen den Keyser in haet ende dreyginge. Doen sprack de Paus: Ick heb ghemeynt/ ick woude eenen Constantinum vinden/ so vinde ick eenen Diocletianum. Wt de stoute onuerschrickte sprake wert de Keyser beweecht/ dat hy Anthimum den Bisschop tot Constantinopolen met hulpe des Paus verdreef/ als een beschermer ende oorsaker der voor ghenoemde ketterie/ ende een andere in de plaetse sette. Ghelÿck daer op liet hy de natuere haer recht toe/ ende sterf/ ende wert nae Romen gheuoert/ als dit Concilium noch niet voleynt en was.

Siluerius de lxi. Paus.

Siluerius des Paus Historie.

ANno vÿf hondert xxxiiij. was Siluerius wt Campania/ wt het gebodt des Italiaenschẽ Coninckx Theodoti tot een Paus gemaect. Dat de Keyser als hem toe behoorende niet en woude toe laten/ ende seynde Belisarium den Heyrvoerder met eenen toch in Italiam/ om Siluerium wt te stooten/ ende Vigilium den Roomschen Diacon in zÿn plaetse te setten. Maer Belisarius met crÿchs handelinghen becommert/ beual de sake Anthonine zÿn huysvrouwe. Doen bestelde Vigilius sommige getuyghen/ die Siluerium beschuldichden/ dat hy de stadt Romen hadde willẽ verraden ende ouer geuen/ daerom wert hy bedwonghen/ hem des Pausdoms te verlaten/ ende een clooster leuen aen te nemen. Die selue sterf inde gheuanckenisse/ niet sonder suspicie der martelisatie/ als hy een Jaer/ vÿf maenden ende twaelf daghen ghesetten had.

Vigilius de lxij. Paus.

Vigilius Paus historie ende decreet.

DOemen schreef vÿf hondert xxxv. iaer/ terstont als dese Vigilius een Romeyn ghecoren wert/ begeerde Theodora de Keyserin/ Anthimum tot Constantinopolen weder in te setten. Doen hy hem des weygherde/ wert hy nae Constantinopolen gheuoert/ ende so seer ghestagen/ so dattet een weynich ghefaelgeert had/ oft hy en waer daer af doot ghebleuen. Als hy noch niet en wilde/ in zÿn voornemen volherdende/ wert hem eenen stric aen den hals gewor pen/ eñ inde stadt om ghetoghen/ tot de vesper tÿt toe/ so dat hy zÿnen geest op gaf. Sommige willen/ dat hy van dese martelisatie niet ghestoruen en is/ maer nae langhe gheuanckenisse wederom gheuoert is ghewor den/ also/ dat hy xvij. Jaer/ ses maenden/ ende sessentwintich dagen geseten is. Nae hem heeft den stoel drie maenden ende vÿf daghen gherust.

¶ Pelagius

Pelagius de lxij. Roomsche Paus.

Pelagius [...]nsettinge.

INt Jaer D.liij. sette Pelagius alder eerst/ dat de Ketters ende Afvallighe/ oock met wereltlijck ghewelt ghedwonghen werden mochten/ waer sy haer met redelycke oorsaken totten gelooue niet bekeeren en wouden laten. Item/ dat de ghewijde Papen/ de seuen Ghetijden daghelijcks volbrengen souden. Hy wert beschuldicht dat hy der handelinghen Vigilij/ zyns voorvaders een oorsake geweest was. Maer in teghenwoordichept des volcks ende der Papen roerde hy dat Cruys eñ theylighe Euangelium aen/ hē also met eenen ghesworen Eedt reynigende van sulcke beschuldinghe. Hy ordineerde oock/ dat niemant tot een Abdie en soude gheroepen werden/ dan ordentlijck gherooren zynde. Daer nae quam Narses tot Romen/ ende ordineerde met Pelagio/ dat niemant vā eergiericheyts oft biddens weghen/ tot eenighe heylige wijnge en soude toe ghelaten werdē. Ten laetsten sterf hy/ elf Jaer/ x. Maenden/ ende xviij. daghen ghesetē hebbēde. Dē Stoel vierde op dit pas iij. Maenden/ ende xxvi. daghen.

Johannes de iij. de lxiiij. Paus.

[J]oannes [d]e iij. Hist.

DOenmē schreef D.lxij. Jaer/ indē tijt Justini/ gaf de verkiesinghe desen Paus Johannem de derde/ van gebooren een Romeyn. De selue heeft Narsetem/ die tegen Romen toornich was/ van Napels tot Romen gheuoert/ ende met de stadt versoent. Aldaer niet lange daer na sterf Narses. By dees Paus tijden hebben de Armeni het ghelooue aen ghenomen. Op desen tijt heeft Italien veel nederlagen door ouervallen des Barbarischen volcx geleden/ ghelijc dan oock verschrickelijcke teeckenen aenden Hemel (op een ander plaetse geset) verschenē/ sulcx voor bediet hebbē. Dese Paus sterf wel bedaecht zijnde/ vol droeffenisse/ xij. Jaer xi. maendē xxvi. daghen zijns Pausdoms hebbende. Den stoel ruste op dien tijt x. Maenden ende iij. daghen.

Benedictus de I. de lxv. Paus.

Benedict. [...]cre eñ le[u]en.

ANno. D. lxxvij. quam ter tijt Tiberij de ij. des Keysers aen dat Pausdom Benedictus de I. eē Romeyn/ die quam in die tijt des dieren tijts Romen wonderlijck te hulpen/ wt Egyptē Coren halende. Desen had de Keyser ouer matē lief. Hy sterf na vier Jarē/ eē Maent ende xviij. daghen/ van droeffenisse ende sorghe/ als hy de stadt ende alle Italien benaut sach van de Longobardē. Den Stoel ruste nae hem twee Maenden/ ende xv. daghen.

Pelagius de ij. de lxvi. Paus.

Pelagius de ij. decreet [e]ñ Historie.

INt iaer D. lxxxij. sadt in Pauselijcke weerdicheyt Pelagius de ij. een Romeyn. Dese als hy sonder bewillinghe des Keysers Paus gecoren wert/ so vreesde hy hem/ ende seynde Gregorium den Clooster man totten Keyser/ om zijn stemme ende bewillinghe daer in te geuen. De selue troc den Keyser terstont in zijn sentencie/ vercrijgende al wat hy begheerde. Dese ouer wan Euticen den ketter in teghenwoordichept des Keysers/ soo dat hy ghedronghen wert alle zijne meyninghe te wederroepen. Als nv dese Pelagius Gregorium wt begheerte des Roomschen volcks weder tot Romen eyschte/ sterf hy aen de Pestilentie/ die doen ter tijdt gheheel Europam beangste/ na thien Jaer/ ij. Maenden ende thiē daghen zijns Pausdoms. Den Stoel ruste ses Maenden/ ende xviij. daghen.

Doorluchtighe Mannen/ ende grouwelijcke Pestilentie.

INt Jaer. D.lxij. lichte Columbanus een Abt S. Leonhardus/ Leander de Hispalensische Bisschop. Johānes de Aelmoeser/ Fortunatus/ Amandus/ Sampson/ Germannus/ Kunegundis een Coninginne in Vrancrijck. Doorluchtige mannē.

Anno D.lxvij. is doorcropen eē wechgrijpende/ grouwelijcke/ niemant verschoonende Pestilentie geheel Italiam/ alder meest de Lygures verwoestende/ also dat de Historischrijuers settē/ dat de menschen verschrickt zynde/ hare eyghen huysen verlaten hebben/ ende in de wouden gheloopen zijn. Daer wt ghecomen is/ dat geen Herder opten velde/ gheen Leser in de Wijnbergen/ gheen Mayer inden Acker gheuonden en wert. Want des nachts ende daechs bliesense met hoornē/ malcanderen teeckenen geuende/ als de Dieren/ nochtans niemant totten anderen comen en dorste. Men hoorde wel een gemurmel/ so dat gheenen voetpadt der by woonendē menschen meer en verscheen/ ende de steden gantsch ende gheheel ledich gelaten werden. De Lieden liepen om als de Beesten/ ende in de Holen ende scheuren der Berghen stekende.

Pestilentie seer grouwelijck in Italia.

Linie der Pausen.

Gregorius de groote/ de lxvij. Paus.

Gregorius de groote.

ANno. D. xcij. sadt xiij. Jaer/ vi. Maenden eñ thien dagen/ Gregorius de groote genaemt/ een der vier Leeraers/ eñ Columne der Roomscher kercken/ een man met grooten rijckdom/ de welcke het nochtans alle verliet/ eñ hem van de werelt af scheyde. Een man van sulcke soberheyt/ dat hy nauwe adem en hadde/ ende leuē en conde. Dese wert teghen zijnen wille/ met ghemeynen raet van alle man tot eenen Paus ghecoren. Als nv dat met des Keysers wille geschieden soude/ so seynde Gregorius zijne bootschap met brieuen tot Mauricio/ om hem te bidden/ om sulcke verkiesinge niet te beuestighen. Maer de brieuen waren door den Stadthouder der stadt Romen op ghehouden/ gescheurt/ ende andere in de plaetse gheschreuen/ van dier meyninghe/ dat de Keyser Gregorium tot eenen Paus beuestigen soude. Dies verblijde hem de Keyser seer/ want hy hadde hem te voren een kint wt dē Doop gheheuen/ als hy in een Legatie tot Constanti. was/ van Pelagio ghesonden. Terstont wert ontboden/ Gregorius soude oock gedwonghen werden dat Pausdom aen te nemen/ alsoo heeft hy hem met den last des diensts beladen/ eñ also ghelecft/ dat noch voor/ noch na/ zijns gelijc noyt gheweest en is. Hy versaecte alle eere/ lust/ rijckdom ende ghewelt. Hy noemde hem de eerste Seruum seruorum: Een knecht alder knechtē. Ende sterf als hy veel goets ghedaen hadde/ na veel boecken/ die hy ghemaect heeft/ noch voor ooghen. Desen gheuen vele de schult/ dat hy te by gheloouich is geweest. Hy heeft veel van Sielen/ Spoockgeesten/ ende Vageuyer gehouden/ ende Misse voor de dooden dienstelijck gheordineert/ oock de beganckenissen/ Seuendaghen eñ Dertichsten/ op ghebracht. Sommighe hebben hem eenen dwalenden Engel ghenoemt. Als nv alle dinghen aen ghericht werden/ so scheyde hy int tweede Jaer Phoce van dit leuen. Nae hem heeft den stoel gherust vijf maenden ende negenthien daghen.

Sabinianus de lxviij. Paus.

Sabiniant Historie eñ insettingē/ die heeft Clocken eñ Lampen in ghesetd.

ANno vi.C. vijf/ was Sabianus int Pausdom een nacomelinc Gregorij/ een Jaer vijf maēden/ ende neghen daghen. Dese heeft de Clocken in ghesetd/ datmen tot de Seuen getijdē met Clocken soude luyden/ die onderscheydelijck waren van des diensts wegen. Item datmen bernende

Lampen dagelijcx inden Tempel ſonde hebbē/ alder meeſt in S.Peeters Dom. Deſe beſchuldichde Gregorium zijnen voorvader/dat hy vā roems wegen/de kercken goeden door gebracht hadde. Dit beſchuldighen gheſchiede als de armen noot hebbende inden dieren tijt eñ honger/ van hem als van Gregorio verwachten eñ aen moeyden/te weten/hy ſoude Gregorio nae volgen/eñ ter antwoorde gaf/ eñ teghen Gregorio in ſulcken haet ende toorn viel/ſoo dat hy voor hem nam/zijn boecken te verbranden. So gheheel was die menſche tegen den verſtorvē Gregorio ontſteken/eñ met bittere galle op hem geſetē. Dit ſelue ſoude menichmael om zijnē toorn te ſtraffen/Gregorius verſchenen zijn. Tē laetſten na veel vergeefſche ſtraffe/ſoude hy aen dat hooft ter doot gheſlagen geworden zijn/van de hant Gregorij inde lucht verſchenē. Twelc een fabule gelijck ſiet/eñ als oftment aen de Hiſtorie ghehanghen heeft. Ende dat is alleen de derde Paus/die eens ſtraffelijcken doots gheſtorven is/by de Hiſtori-ſchrijuers/hoe wel oock de andere een cleyn teecken haerder heylicheyts nae haer ghelaten hebben. Wie wil/die machſe alle heylich ghelooven. Ick en ben daer teghen niet. Ic weet wel wat ic gheloove. Den ſtoel ruſte na hem thien maenden/ende twintich daghen.

Bonifacius de derde/de negenentſeſtichſte Paus.

Bonifa. de derde/ Decreet/ hiſtorie/eñ twiſt des Primaets der Roomſcher kercken.

INt Jaer ſes hondert ende ſeuen/vercreech hy vanden Keyſer Phoca/nochtans niet ſonder twiſt eñ tegen ſpreken/dat den ſtoel S.Peeters een Hooft alder kercken genoemt ende ghehouden werden ſoude van alle man. Want de Conſtātinopolitaniſche kercke nam dat voor haer/ende twiſte langhe wt byſtant des Keyſers om dat Primaet met de Roomſche Kercke. Als hy nv na een gehouden vergaderinge veel dinghen ſette/wert hy ten laetſten met zijn afſteruen altemael op gehouden eñ afgeſtelt. Hy ſterf in de negenſte maent zijns Pauſdoms. Den ſtoel ruſte een maent ende ſes daghen.

Bonifacius de iiij. de lxx. Paus.

Boniſa. de vierde/ Hiſtorie ende leuen.

ANno ſes hondert eñ acht/heeft Bonifacius de vierde een Marſilier/den rottundē tempel Marie/de welcke te vorē allen Afgoden gheweyn was/vanden Keyſer Phoca vercreghen/ eñ hem alle heyligen toe geeygent/geheylicht eñ gewijt/voornamelijc Marie/eñ heeft alder Goden beeldē der Heydenen wt den ſeluē ghevvorpen. Hy maecte wt zijn vaderlijck erf-huys een clooſter/eñ leyde daer aen alle zijn leggende goeden/eñ incorporeerde die ſelue tot eenē eewigen Cijns dat voor ghenoemde clooſter/eñ gaf haer macht te prediken eñ biecht te hooren. Hy ſterf als hy ſes Jaer/acht maenden eñ twaelf dagen int pauſdom geſeten hadde. Sommige ſchrijuē hem negen Jaer toe. Den ſtoel ruſte na hem ſeuen maenden ende ſeuenentwintich daghen.

Deus dedit/de lxxi. Paus.

Deus dedit, een Paus.

ANno ſes hondert eñ vijfthiē/ſadt Deus dedit een Romeyn eñ goet Papen vrient/drie iaer eñ drieentwintich daghen int pauſdom/eñ ſette dat de geuaderſchap dat houwelijc behinderen ſoude/eñ dat der Christē kinderē niet en mogen trouwen aen den ghenen die haer wt de Doop heeft gehouden. By deſes Paus tijden gaf God ſulcke gemeyne zeericheyt/dat in alle dingen de melaetſheyt vergeleken wert/alſo datmē de lieden niet en kende van ongeſtalteniſſe. Dē ſtoel ruſte na hem een maent ende ſeſthien daghen.

Bonifacius de vijfste/de twee ende tſeuentichſte Roomſche Biſſchop.

Boniſac. de vijfde/ Hiſtorie.

NA Chriſtus geboorte ſes hōdert eñ achthiē iaer/ontfinc Bonifacius de vijfde wt Cāpania dat pauſdom. Die gaf de kercke deſe vryheyt/dat alle vliedenden daer in ſouden vryheyt hebben/eñ niet met ghewelt daer wt ghenomen werdē. So en ſouden oock de Accoliti dat bloet eñ Heylichdom der Martelaers niet aen roeren/ eñ de ſcheynders des Heylichdoms ſouden aen allen eynden verbannen werden. Hi boude ende wijde ſommige vrye houen eñ kerckhouen/ende ſterf int vijfde Jaer/thien daghen zijns Pauſdoms. Den ſtoel vierde derthien daghen.

Honorius de lxxiij. Paus.

Honorius Paus/ Hiſtorie.

ANno ſes hondert twee ende twintich Jaer/ wert Honorius wt Cāpania geborē/Paus/ Die heeft S.Peeters kercke met coperen dack verwaert ende bedeckt. De ſelue heeft veel aen Godſ-huyſen gebout/eñ veel neder geuallē ghebouwen weder op gericht. Als hy Pyrhum den Conſtantinopolitaenſchē Patriarck/die Heraclium den Keyſer verleyt had/verbannē/ſterf hi na twaelf iaer/elf maendē/eñ ſeuenthien dagen zijns pauſdoms. Den ſtoel vierde op dat pas eē iaer/ſeuen maenden/ende achthien daghen.

Seuerus oft Seuerinus de vierentſeuentichſte Paus.

Seuerus Paus/ leuen.

ANno ſes hondert vijfendertich/wert na dat afſteruē des Paus Honorij/Seuerus of Seuerinus een Romeyn/tot eenē Paus gecoren/eñ van Iſatio den ouerſten Exarcho van Italien tot eenē Paus beueſticht/wāt op deſen tijt wert der Papē verkieſinge voor ydel geacht/als des Keyſers ſtemme niet daer bi en was/of door zijnen ouerſten Stadthouder eñ voorſtander niet beueſticht en wert. Deſe was in beteringhe der Godſ-huyſen ſeer neerſtich/tegen den armē vrygeuende/tegen den trooſteloosen trooſtelijck/eñ tegen de vyanden genadich. Int eerſte Jaer eñ de tweede maent zijnder wijnge/gaf hy dē geeſt God weder. Den ſtoel ruſte na hem vier maenden/ende dertich daghen.

Sommighe noemē Iſatium.

Johannes de vierde/de vijfentſeuentichſte Paus.

Johannes de vierde/ hiſtorie eñ decreet.

DOemē ſchreef ſes hondert eñ xxxvj. nā Joannes des naems de vierde wt Dalmatia/de Pauſelijcke heylicheyt op hē. Hy verloſte van de ouer gebleuen ſchattē/die Iſatius/anders Iſarius genaemt/achter hē gelatē hadde/der kercken alle geuangen/ſo veel hem mogelijck was/ door Hiſtriam eñ Dalmatiam. Hy geboot/wie dat voor hem nam de kercken goeden wt ſtoutheyt aen te grijpē/die ſoude dat vieruoudich om weder om te gheuen ghedwonghen werden. By deſes tijdē verdroech Rhotarius de Coninc Lōgobardorum/dat in alle ſteden zijns Rijcx/twee Biſſchoppen van ghelijcke macht/een Arrianſchen ende eenen Roomſchen/waren: Want hy neychde de ore oock op des Arrij zijde. Deſe Paus ſadt een Jaer/negen maenden/ende achthien daghen/ende ontſliep. De ſtoel ſtont leech een maent ende achthien daghen.

Vermaerde mannen/ende treffelijcke hooch gheleerde Leeraers/in deſen tijt.

Doorluchtige mannen.

ANno D.xcv. veruoerde Machomet by na geheel Aſiam. Van deſen hebt ghi na de lengde in de Keyſerlijcke Cronijcke aen veel plaetſen.

Anno ſes hondert vijfentnegentich lichte Iſidorus de Hiſpaniſche Biſſchop. Joānes eē Monick eñ Biſſchop Hiſpanie in Luſitania. Eutropius een Biſſchop in Hiſpania. Elogius of ſinte Lop/der goutſmeden Biſſchop. Gallus een Abt eñ Diſcipel Columbani. Sinte Robrecht Biſ-

ſchop tot Worms / ende na verdrijuinge tot Regenſborch.

Linie der Pauſen.

Theodorus de lxxvi. Paus.

Theodo. de eerſte leuen eñ Decreet.

ANno vi. C. ende xxxviij. ſadt ſes Jaer / vijf maendē/ eñ viij.dagē/Theodorus de Paus/ een Grieck man. Deſe ſette onder andere/de ſeghenninghe der Paeſchkeerſen op den Paeſchauont. Item ten ſoude niemant geſcheyden werden/ die hem oock nae een slechte belofteniſſe belooft hadde. Deſe Paus heeft Pyrrum den Conſtantinopolitaniſchen Patriarck/ooc Sergium ende ander Ketters / tot de geuanckeniſſe verdoemt. Nae hem ruſte den Stoel lij. daghen.

Martinus de i.de lxxvij.Paus.

Martinus de eerſte leuen ende Decreet.

ANno.vi.C.xlv.ſeynde Martinus vā Tuderto terſtont na het aen genomē Pauſdom nae Conſtantinopolen Paulum/ om van zijne dwalinghe af te ſtaen. Als hy nv dit ghebot beſpotte/ ontſette hem de Paus van zijne weerdicheydt. Dat miſhaechde den Keyſer Conſtantino ſoo qualijc/dat hy Olympium zijnen Camerlinc tot eenen Keyſerlijcken Voorſtander ende Stadthouder van Italien maeckte/ met beuel/ dat hy Martinum vanghen/ende tot hem ſeynden ſoude. In ſulcken aenſlach ruſten haer de Saracenen in Alexandria met eenē grooten merckelijcken Schiptoch / eñ quamen tot Rhodis / ouerwonnen ende vernielden de Stadt. De Sonnen Columne Coloſſum genoemt / van Clockſpijſe ghemaect/ voerdenſe wech/eñ loeden daer mede ix.C. Kemelen. Noch en liet Conſtantinus in ſulcken iammer ende noot niet af/ maer ſeynde Theodorum Calliopam wederomme in Italiam met ſulcken beuel / dat hy voor alle dinghen Paus Martinum ghebonden tot hem ſeynden ſoude/ende het Manicheiſche gelooue(het welck hy voor recht hiel) ſo wijdt ſoude wt breyden in Italia/ als hy mocht. Als nv deſe vanden Romeynen vriendelijck ontfanghen/ hem in geſtalte om vriendelijck te groeten / tot den Paus genaecte/doen wierp hy hem eē keten aen dē hals/ ende ſeynde hem na Conſtantinopolen / vā daer werdt hy in de gheuanckeniſſe verſonden.

Na vele gheleden noot/ ende met alle benautheyt omcinghelt ende bedruct/ſcheyde hy wt deſe geuanckeniſſe/ int ſeſte Jaer/ de eerſte maent/ ende den xxvi. dach zijns Pauſdoms. Den ſtoel ſtont leech nae hem xiiij. Maenden / want van zijnen doot langhe niemant yet wat en wiſt.

Hy ſette ooc (daer bouen voorby gelaten) dat gheen Clerck lanck hayr oft baert draghen en ſoude. Item / dat gheen Diacon en ſoude ghewijdt werden / oft hy en beloofde dan eerſt reynicheyt. Men en ſoude oock de diſpenſacie niet obſerueren.

Eugenius de lxxviij. Roomſche Paus.

Eugeniꝰ Hiſtorie ende Decreet.

INt Jaer vi. C.li. als Petrus in de plaetſe Pauli des Ketters tot Conſtantinopolen gheſedt wert/is Eugenius een Romeyn/aent Pauſdom ghecomen. Deſe ordineerde dat een yeghelijck Biſſchop ſoude eenen Kercker eñ boetgheuanckeniſſe hebben/ daer in men slechs de Clercken boeten ſoude. Item datmen de Paſtorie of Papenhuyſen na by aen de kercken ſoude bouwen. Hy geboot ooc den Moncken/datſe ſonder oorlof eñ treffelijcke oorſaecke wt de Cloosters niet gaen en ſoudē. Item hy ordineerde/ datmen gheenen onwillighen Cloosterman tegen zijnen onwille int Clooſter houden en ſoude / 20.quæſt. cap.Si qui. Hy ſadt tot int derde Jaer. Den ſtoel vierde na hem een Maent / ende xxviij. daghen.

Vitalianus de lxxix. Paus.

Vitalian. Paus.

ANno.vi. C.liij. heeft Vitalianus de Orghelen totten Godsdienſt geoorloft eñ in geſet. De ſelue heeft Theodorum in Engelant geſonden/ tot dē Biſſchop van Cantelberch/die de bekeerden inden gelooue onderhiel/eñ de anderen bekeerde. Hy ſadt xiiij. Jaer/vij.maenden/ ende ſterf na aenrichtinge veelder Ceremonien. Den ſtoel ruſte iiij. Maenden ende xv.daghen.

Adeodatus de lxxx. Paus.

Adeodatus leuen ende inſettingē.

INt Jaer vi. C. lxviij. werdt Adeodatus een Cloosterman van God ghegheuen (als zijnen naem luydt) ende tot eenen Paus gemaect. Teghen den armen was hy milde/ tegen de Gaſten goedich / ende tegen de behoeuēde bermhertich. S.Eraſmus Clooſter/daer in hy zijn geeſtelijck leuen gheuoert heeft/met veel cieraten eñ getimmer vermeerdert. Deſe hiel veel Letanien tot af ſtellinghe der wonderteeckenen daghelijcks aen den Hemel verſchenen. Als hy vier Jaer/ twee Maenden ende vijf daghen gheſeten had/ ſterf hy. Den ſtoel ruſte vier Maendē ende twintich daghen.

Hooch verſtandighe Lieden in deſen tijt.

Doorluchte lieden.

ANno. vi. C. xxxvi. bloeyde S. Jodocus oft Joos / Aurea de Maget/ Forſeus een geeſtelijck Cloosterman. S. Geertruyt. S. Oſwald/ Leodegarius / Vigilius een Biſſchop. De wereltlijcke hebt ghy in de Keyſers Cronijcke.

Linie der Pauſen.

Donus de lxxxi. Roomſche Paus.

Donus een Paus.

NA Chriſtus gheboorte ſes hondert lxxij. ſadt Donus oft Benus / een Romeyn (in die tijden / als in Italia groote machtighe reghenen waren/ ende doen veel menſchen vanden blixem gheſlaghen/verghinghen/ ende dat gras ende de vrucht op de Ackers verdorden ende verwelckten) in dat Pauſdom een iaer / twee Maenden / ende ſes daghen. Sommighe Cloosterlieden van Neſtorie veruoert/ heeft hy in een Boetianiſch Clooſter gheuanghen / gheſtraft/ ende in menigerley Cloosters wt gedeylt. Oock de Rauenniſche kercken / van Theodoro / voor langhe tijden veruoert/ bracht hy weder aenden Roomſchen Stoel. Den in ghanck S. Peeters Dom/dat Paradijs genoemt/ heeft hy met marmelſteen wonderlijck verciert. Na hem ruſte den ſtoel/ij. Maenden ende xvi.daghen.

Agathon de lxxxij. Paus.

Agathon Paus.

ANno ſes hondert lxxij. ſadt Agathon eē Siculus van gheboorte/ int Pauſdom/ in die tijt Conſtantini de iiij. Die hiel met wille eñ gonſte des Keyſers die hem aen manieren ende ghelooue niet ongħelijck en was/ een ghemeyn Concilium tot Conſtantinopolen/tegen de Monothelitiſche Ketterie. Siet dat xxix. Concilium / oft dat ſeſte ghemeyn/ groot in de ordeninge. Maer Agathon ſterf in het ij. Jaer/ ſes Maendē / ende xv. daghen zijns Pauſdoms. De ſtoel ruſte een Jaer ende ſeuen Maenden.

Leo de ij. de lxxxiij. Paus.

Leo de ij. leuen ende inſettinghe.

ANno ſes hondert lxxix. maecte de Siculiſche Latijnſche eñ Grieckſche ſprake/ eē hooch geleert man/ beter thonē eñ ſtemmē/ de thonē Pſalmen eñ Hymnen. Hy badt dat voor gehouden Concilium aen / ende vermaledide die dat tegen geweeſt waren. Hy oorloofde alle dage / alſt de nootdruft eyſchte / te doopen. Oock ſette hy/ datmen om dat ghebruyc des Palliums/oft an-

Pallium.

dere dienſten der kercken/ niemant niet betalen en ſoude. Nv ter tijt houdenſe dit ſtatuyt alſoo/ datmē niet meer dan dertich duyſent gulden om eenen Pallium gheuen en moet /ende ſommighe Biſdommen / dien in eenen corten tijt veel Biſſchoppen zijn af gegaen/ wt toevallende geluck/ daer af by na verdorvē zijn/ ende gheheel wt geput. Leo ſterf in de x. Maent zijns ſtoels / ende wert van menigē menſche beweent. Dē Stoel ruſte elf Maenden ende eenentwintich daghen.

Pallium.

¶ Benedictus de tweede de lxxxiij. Paus.

Benedict. de ij. ghebot ende leuen.

ALſmen ſchreef nae Chriſtus gheboorte / ſes hondert lxxxi. wert wt ſchijnēde heylicheyt Bendicti des gecoren Paus Conſtantinus alſo beweecht/ dat hy hem een beueſtinge toe ſeynde/ op dier maten/ dat voortaen de Paus/ die vā de Roomſche Prieſterſchap / Ridderſchap/ ende het volck ghecoren werde/ alle man voor eenen ſtadthouder ende Vicarium Chriſti ghelooven ende bekennen ſouden/ ende ſonder eenighe verwachtinge des oorlofs des Keyſers terſtont beueſticht werden/ dat langhen tijt int ghebruyck is geweeſt. In de xi. Maent ſcheyde hi alle man lief ende aenghenaem/ van dit leuen. Den Stoel ruſte twee Maenden/ ende xv. daghen.

¶ Johannes de v. de lxxxv. Roomſche Biſſchop.

Joan. de v. leuen ende inſettingē.

NA Chriſtus gheboorte ſes hondert lxxxij. is met gemeyne verkieſinghe deſe Johannes/ eē Syrier van Antiochia in des verſtorven Benedicti plaetſe/ gecoren/ om die tijt als Conſtantinus ſterf. Hy maeckte ooc een Boexken van de weerdicheyt des Palliums/ ende ſterf inde eerſte maent zijns Pauſdoms. Den ſtoel ruſte twee Maenden ende xix daghen..

¶ Conon de lxxxvi. Paus.

Conon de Paus.

VAn Chriſtus gheboorte ſes hondert lxxxiij. wert Conon wt Thratia gheboren/ in Sicilia op ghevoet/ tot eenen Paus gecoren/ van velen een Euangeliſch man ghenoemt. Maer terſtont na het aen ghenomen Pauſdom / ouerviel hem een dootlijcke cranckheyt. Daer na verwecte Paſcalis de Ertzbiſſchop ende Regeerder des Pauſelijcken ſchats / wt begheerte des Pauſdom/ den Keyſerlijcken voorſtander ende ſtadthouder met ghelt/ om hem na den afganc Cononis / tot dat Pauſdom te helpen. Hy nam dat ghelt/ maer hy en volbracht niet/ dat hy beloofde / ende Paſcalis moeſte achter dat ghelt ende Pauſdom henen gaen. Conon ſterf inde tweede Maent zijns Pauſdoms. Na hē ruſte den Stoel drie Maenden.

¶ Sergius de eerſte de lxxxvij. Paus.

Sergius de Paus.

DOemē ſchreef ſes hōdert lxxxiiij. quam Sergius wt Syria/ van Antiochia gheboren/ in den tijt des Paus Adeodati tot Romen/ eñ hiel hem met ſulcke beſcheydenheyt/ dat hy na Conone tottet Pauſdom van den Papen gheroepen wert/ nochtans niet ſonder twiſt. Want dat Roomſche Volck begheerde Theodorum den Ertzbiſſchop/ ende ſommighe wt aenleydinghe des Keyſerlijcken ſtadthouders oft Voorſtander Paſcalem.

Maer als ſy int palleys te ſamē quamē/ wordenſe van Sergio inde verkieſinghe eens eñ eendrachtich. Die en woude terſtont in des Keyſers Juſtiniani Concilium niet verwillighen: Daer in gheboot de Keyſer/ den ſeluen Paus ghebonden tot hem te brenghen. Maer de Italiaenſche Ridderſchap en woude ſulcx niet toe laten. Naeden verworuen vrede/ keerde hy zijn gemoet tot beteringhe der Kercken/ ende ſterf int veerthienſte Jaer zijns Pauſdoms. De Stoel vierde oft ruſte een Maent ende twintich daghen.

In deſe tijden hebben de Saſſen alle / dat geloove aen ghenomen/ ende zijn aen de Roomſche kercke gecomen.

Saſſen bekeert tot het Roomſche geloove.

¶ Johannes de vi. de lxxxviij. Paus.

Joā. de vi. ende vij. hiſtorie ende leuen.

AN. vi. C. xcv. als Johānes de vi. de lxxxviij. Paus / wt Grecia gheboren/ wt de ghemeyne Schatcamer der kercken veel geuangen verloſte/ ende veel kercken gebetert had/ ſterf hi int derde Jaer eñ derde maent / als een martelaer. Daer af en is niet ſekerlijcks. Den Stoel ruſte een Maent ende xix daghen.

¶ Johannes de vij. de lxxxix. Roomſche Biſſchop.

ANno. vij. C. iiij. boude deſe heylighe Vader de Paus in S. Peeters kercke/ een ghebede huyſken/ ter eerē der moeder Gods. Noch heeft hy oock veel Tempelen verciert. Ende ſterf int tweede Jaer / de vij. Maent / ende op den xvij. dach zijnder wijnghe ende ſielſorghen. Den ſtoel vierde drie Maenden.

¶ Siſinius de xc. Roomſche Paus.

Siſinij Paus leuē eñ Hiſtorie.

DOemen ſchreef ſeuen hondert ende ſeuē/ ſadt Soſinius oft Siſinius/ wt Syria geboren/ niet langher dan xx. daghen in zijnen dienſt. Eñ hoe wel hy in Gods gewelt lach/ alſo/ dat hy de ſpyſe niet nemen en mocht/ noch liet hy ghereetſchap ordineren / daer mede hy de Tinnen ende oude veruallen Tempelen in de ſtadt in beteringhe brachte / maer hy wert metten doot ouerraſcht/ ende wech ghenomen. Den ſtoel ſtont in ruſte een maent ende achtentwintich daghen.

¶ Treffelijcke beroemde lieden in deſen tijt.

Doorluchtighe lieden.

DOemē ſchreef ſes hondert ſeuenentſeuentich Jaer/ ſcheenē twee Biſſchoppē/ beyde Theodorus ghenaemt / die een in Enghelant / de ander in Italia. Item Damianus eē Biſſchop tot Pauia. Item Seuerinus een Biſſchop.

Anno vj. C. ende lxxxiij. lichte Johannes een Pergomeniſche Biſſchop / Beda de eerweerdighe toe ghenaemt/ die ouer de geheele Bibel geſchreuen heeft. Item Lambertus een Biſſchop.

Beda Biſ.

Linie der Pauſen.

¶ Conſtantinus de eenentneghentichſte Paus.

Conſtantinus Paus.

INt Jaer vij. C. ende vij. ſtont Conſtantinus van gheboorte een Syrus/ dat Pauſdom voor. By zijnen tijden leet Romen drie Jaer merckelijcken grooten hongher/ daer in deſe Paus zijn goetheyt ende milde hant met open kiſten wonderlijc verſchynen liet. De Keyſer Juſtinianus ſeynde wt begeerte om deſen Paus te ſien/ eenen Legaet tot hem / met begheerte om tot hem te comen. Als hy nv nae by aen de Stadt Conſtantinopolen quam / ſoo trock Cyrus met alle de Prieſterſchap / des Keyſers Soon met zijnen toch te ghemoete/ doen omuinck deſe Keyſer niet alleen den Paus / maer cuſte hem wt ootmoedicheyt de voeten. Nae afganck des ſelnen / bekende de ſelue Paus Philippicum zijnen naecomelinck / tot eenen Ketter. Als nv de Beeltenissen der Heylighen Vaderen tot Conſtantinopolen in Sinte Sophien Tempel vernielt ende af gheſlaghen werden / van Phillippico/ doen gheboot deſe voorghenoemde Paus/ dat deſer Vaders Beelden eñ ſchilderien in S. Peeters voorkercke ontworpen/ ende oock met verhe-

verheuen werck ſoude gheſteken werden/ tot ſpijt den Ketterſchen Keyſer/ daer toe gheboot hy oock/ dat gheens Ketterſchen Keyſers ghebeelteniſſen noch namen/ noch openbaer noch heymelijck in geen Metael/ ſiluer/ gout oft loodt na hem gheſteken werden en ſouden. Den ſtoel ruſte na hem twee Maenden.

Gregorius de ij. de xcij. Paus.

Greg. de ij. regneert en leuen. DOenmen ſchreef vij. C. xiij. Jaer ginghen de Schaepkens Chriſti/ Gregorius de ij. een Romeyn xvi. Jaer/ neghen Maenden ende xv. daghen voor na Conſtantino. Sommighe ſetten Stephanum de ij. na Conſtantino/ maer de rekeninghe en lijdet niet. Hy richte aen ſommighe plaetſen de geuallen Stadtmuere weder op/ ende beterde de Godshuyſen. Hy heeft oock dit lof voor anderen/ dat hy Bonifacium ende anderen in Duytſlant ghesonden heeft/ door welcken Germania/ dat is/ de Duytſchē/ wt de duyſterniſſe/ tot dat licht des Roomſchē geloofs zijn gevoert. Hy heeft oock in een gehouden vergaderinghe/ den Keyſer Leonem de iij. als eenē ketter verbannen/ dat hy der Heylighen Beeldē wtroyde/ verbrande/ eñ de tegenſtaenders onthoofde. Na veel geboude Cloosters ſterf hy. Dē Stoel vierde nae hem vijfendertich dagen. Deſe is met Conſtantino zijnen voorvader tot Cōſtantinopolen gheweeſt/ als Platina ſchrijft.

Duytſlant ghenoemt Germania tot het licht des Roomſche geloofs bekeert.

Gregorius de iij. de xciij. Paus.

DOemen ſchreef vijf hondert eñ tweendertich was Gregorius de iij. wt Syria gheboren/ de opperſte voorſtander des Pauſelijckē ſtoels/ hy was in prediken ende wtleggen der Schrift ſo heerlijck/ machtich/ ende hooch gheleert/ dat hy daerom by de Vorſten ende Heeren ſwaren ongonſt vercreech/ maer hi en liet hem noch met wapenen noch met dreygementen verſchricken oft af keeren. Hy wert een Herder ende vader der armen ghenoemt/ van zijnder wtgereytten altoos te gheuen bereyde handt wegen. Hy hiel een Concilium tot Romen by na met duyſent Biſſchoppen/ daer in hy Keyſer Leonem den iij. beyde des Keyſerdoms ende der Chriſten ghemeynſchap af ſette/ daerom dat hy de Beelden ende Schilderien der Heylighen vernielde/ ende wt den Tempel wech wierp/ Eñ hy verclaerde/ tegen God/ het oude eñ Nieuwe Teſtament/ in deſen Concilium/ dat de vereeringhe eñ aenbiddinghe der H. Beelden recht waer/ ende datmen de Beeldenſtormers ende brekers deſer ſtatuyten ſoude verbernen/ ende den Duyuel gheuen. Hy heeft oock dat Canon in de Miſſe gemaect/ ende een ghebede huyſken in S. Peeters Dom ghebout/ ende daer in beuolen/ daghelijcx Miſſe te doen. Hy leyde groote neerſtichheyt aen de Tempels ende Cloosters met ghetimmer/ ende regelen te geuen. Hy ſterf zijns Pauſdoms int x. Jaer/ viij. Maenden/ ende xxiij. daghen. Den Stoel ruſte neghen daghen.

Greg. de iij. regeert noch alleene/ Anno 732.

Concilium te Romen met duyſent Biſſcop en teghen den Beeldē ſtormer Leo.

Treffelijcke geleerde mannen ende Biſſchoppen in deſen tijt.

Doorluchtighe lieden. ANno vij. C. xiiij. lichte S. Egidius/ Bonifacius Biſſchop tot Melanē/ Bonifacius Biſſchop te Mentz. Ceſarius de Arelatēſiſche Biſſchop/ S. Kilianus de Biſſc. tot Wurzborch/ S. Wilibaldus/ eñ S. Walburch/ maechſchap S. Richardi kinderen/ floreerden in deſen tijdt tot Aiſtet int Biſdom/ Anno ſeuen hondert ende veertich.

Item S. Othmarus/ S. Sebaldus/ ende ander/ leeſt daer af de Legende boecken/ hebt ghy luſt daer toe.

Linie der Pauſen.

Zacharias de xciiij. Paus.

INt Jaer vij. c. ende xli. ſadt in de Stadt Gods/ nae Gregorius de iij. Zacharias de Vicarius Chriſti/ x. Jaer/ ij. maenden ende xv. daghen/ die in zijnen aenganck gheheel Italiam oproerich ende onſteken vant/ van Luytprando den Longobardiſchen Coninck/ ende Traſimundo den Spolitaniſchen Hertooch: maer hy quam den Coninck perſoonlijck te ghemoet: Daer wt de Coninck alſo beweecht werdt/ dat hy van zijn Peert clam/ ende te voete den Paus in de Stadt ghelcyde. In dies teghenwoordicheyt de Paus op ſtout/ ende een ſchoone predicatie dede/ te weten/ wat eenen Chriſtelijcken Coninck in vrede ende in crijch betaemde/ daer wt vrede ouer al op wies/ ende alle oproer neder gheſtilt werdt/ verdraghen ende gheſcheyden. Den Venetianen verboodt hy op de pene des vloecks/ datſe de knechten/ met dat teecken Chriſti gemerckt/ de Saracenen/ Turcken/ ende Heydenen ouer de Zee niet vercoopen en ſouden/ als de Coopliedcn tot noch toe hadden ghewoon gheweeſt te doen. Den Stoel ruſte twaelf daghen.

Zach. Papa predict/ Anno 741.

Stephanus de ij. de xcv. Roomſche Paſtoor.

ANno vij. C. ende lij. leyde Stephanus de tweede S. Peeters ſcheepkē/ de xcv. Schipman/ eē Romeyn/ vijf Jaren eñ een Maent. Die trock ſelue perſoonlijck in Galliam/ ende riep Pipinum den Coninck van Vranckrijck om hulpe aen/ teghen Ayſtulphum den Longobardiſchen Coninck. Die ſeynde zijnen ſoon Carolum (die namaels de Groote toe ghenaemt is) den Paus te gemoete/ eenē wijden wech/ als hy zijn toecoemſte vernam. De Coninck ſelue trock hem oock te ghemoete/ op drie ſteenworpen van de Stadt/ maer Pipinus clam van zijn Peert/ voor de Stadt af/ ende cuſte den Paus zijn voeten/ ende ghelcyde hem op dat Peert/ by zijnen Toom in dat Pallatium/ ende deſe Paus ſalfde Pipinum voort terſtont tot eenen Roomſchen Coninck/ ende keerde dat Keyſerdom van de Griecken in Vranckrijck. Een Maent na zijn doot vierde oft ruſte den Stoel: Pipinus dwanc Ayſtulphum af te trecken/ ende met den Romeynen vrede te houden. Deſe Paus werdt in de verkieſinghe alſoo aenghenaem/ dat hy op alder menſchen ſchouderen in de Conſtantiniſche Kercke ghedraghen werdt/ ende was de eerſte/ die hem draghen liet.

Steph. de tweede leuē eñ Hiſtorie.

De Paus ghedragen.

Paulus de xcvi. Biſſchop tot Romen.

VAn Chriſtus gheboorte vij. hondert ende lvij. hoede Paulus de xcvi. Herder een Romeyn/ des voorgenoemden Paus Step. broeder de Schaepkēs Chriſti. Hy plach dat quaet met goet te ouerwinnen. Hy was ſulckē onuerdroetich weldadich man/ dat hy oock by nacht met twee oft drie Dienaers de ſiecbedden der armen beſocht/ eñ een yeghelijck met woorden/ ende bereyde handen/ trooſte/ de geuangenen verloſte/ ende vreemde ſchult voor de Lieden betaelde. Hy was der Weduwen ende Weeſen vader.

Pauli des Paus leuē. Regeert dat Pauſdom/ Anno 757.

Als hy nv de ſorghe der Schaepkens Chriſti/ thien Jaren ghedraghen hadde/ trock hy dat leuen wt. Den Stoel ruſte een Jaer/ ende een Maent.

Conſtantinus de tweede/ de xcvij. Paus.

VAn Chriſtus gheboorte ſeuen hondert ende drieentſeſtich/ ſadt inden Tempel Gods/ de Voorſtander/ Stadthouder ende Vicarius Chriſti/ Conſtantinus de tweede/ een Romeyn/

door gauen ende beloften met ghewelt gemaect ende in ghedrongen/ van Thoton den Nepusinischen Hertooch zijnen broeder/ wt toestant des Keysers/ ende Desiderij des Conincks. Een ander/ Philippicus ghenoemt/ hadde ooc sommighe stemmen/ maer is nochtans terstont met ghewapender hant hem des Pausdoms te ontslaen/ ghedrongen. So wert Gregorius de Prenestinische Bisschop oock ghedwonghen/ desen Constantinum/ die noch eē Leec was/ van stonden aen te wijen/ ende tot eenen Bisschop te saluen. Als hy nv een Jaer/ den stoel hartneckelijck in ghehouden hadde met ghewelt/ soo wert hy met gheweldigher hant wt den Stoel ghewor- pen/ ende Stephanus de ij. ordentlyck tot eenē Paus ghecoren. Daer na wert Constantinus in Laterano in een Concilium van zijn ooghen be-

Paus Constant. oogē wt gestekē.

rooft/ ende in een clooster ghestooten ende iammerlijck wt ghemonstert. Sommighe en tellen hem niet onder de Pausen.

Stephanus de derde/ de xcviij. Roomsche Paus.

Stephan. de ij. leuen.

NA Christus gheboorte/ seuen hondert achtentsestich weyde Stephanus de derde de cudde/ wt Sicilia gheboren. De selue wert als een waer wech wyser van allen ghegroet. Hy hielt een Concilium. Besiet dat xxxiij. in de ordonnancie. Hy sadt drie Jaer/ vijf Maenden/ ende xxviij. dagen. Den stoel ruste neghen daghen.

Adrianus de xcix. Paus.

Adriani leuen ende regiment.

DOen men telde seuen hondert/ eñ lxxij. voorstont Adrianus/ eē Romeyn/ dat Pausdom drieentwintich Jaer/ thien Maendē ende xvij. daghen. Hy verloste de gheuanghen van Aphrica/ ende eyschte de versonden geuangenē wederom thuys. Als dat zijn gheluckich Regiment voor den Longobardischen Coninc Desiderium quam/ so ouerleyde hy/ hem vrientschap/ ende eē verbont by desen Paus te makē/ daerom hy zijn Legaten tot hem seynde/ daer op de Paus dese antwoorde gaf: Hoe wel hy niet soo seer en begheerde/ als met alle mā vrede te houden/ bysonder metten Longobarden/ so en mocht hy nochtans de woorden Desiderij/ gheen ghelooue geuen/ de welcke Stephano den Paus so menichmael/ dat beloofde verbont gebrokē hadde. Wt welcke antwoort Desiderius vertoornde/ ende veel onghelijcks de kercke aen dede. Daer nae riep de Paus Coninck Carolum om hulpe aen/ die belegherde terstont Desiderium tot Pauia/ ende beual de belegheringhe Barnardo zijnen neue/ ende troc nae Romen/ eñ eerde den Paus met den cus der voeten/ ende verbonden haer met eewighe vrientschap met malcanderen. Als hy nv vrede hadde/ dede hy onsprekelijcke veel costen aen de geleyde fonteynen/ toren/ kercken/ mueren ende heylichdom. Dē stoel ruste na hem drie daghen.

Treffelijcke vermaerde lieden in desen tijt.

Doorluchtighe lieden.

ANno seuen C. lij. schenen desen Paus heyligē/ S. Sangolffus/ S. Bernardus/ S. Albinus/ S. Eucharius/ de heylige Bisschoppen.

Anno seuen hondert xcvj. bloeyde Paulus Longobardus/ een Historie schrijuer ende Diacon. Item de Historie schrijuer Jsuardus Alquinus/ Caroli de groote onderwijsmeester.

Linie der Pausen.

Leo de vierde/ de hondertste Paus.

Leo de iij. leeft ende oruerdt zijn

ANno seuen hondert xcvj. was de ouerste voorstander der gheestelijcken te Romen Leo de derde/ die was een sulcken liefhebber der geleerde liedē/ dat hijse van alle plaetsen met beloninghe tot hem trock/ ende hem met haer bywooninge ende gemeynschap wonderlyck verlustichde. Hy was tot leeren/ te predicken/ de crancken te besoecken/ ende aelmissen wt te deylen een willich man/ van bereyde handen/ ende welsprekenden monde. Maer nae dat hy twee Priesters van straffelijcken leuen aen taste/ ende strafte/ so bedachten sy wt wrake hem quaet aen te doen/ op eenen tijt als hy in een Letanie ende Processie ginc/ so wert een oproer van Paschali ende Campuli beweecht/ ende de Paus verruct/ van zijnē Pauselijckē cyeraet/ ende ooc van zijn tonge/ ende oogen (die hem namaels weder ghegeuen souden zijn/ wt genaden Gods) berooft/ ende in S. Erasmi clooster in bewaringhe ghehouden. De selue riep int heymelijcke den Spolitanischē Hertooch om hulpe aen/ ende onthielt hem daer een weynich daghen/ ende quam wt/ ende trock totten Coninc Carolo in Sassen/ die seynde hem met eerlijcken toch ende ghCleybrief weder nae Romen/ tot op zijn toecoemste. Den seluen ginc de Roomsche Priesterschap met veel volcks te ghemoete. Terstont daer nae quam oock Keyser Carolus tot Romen/ ende beriep de Papen/ ende dat volck in S. Peeters Dom/ dat sy dē Paus/ waert dat sy wat hadden/ voor dat Concilio souden beclaghen. Als nv alle man stom was/ eñ de Paus de clachten hooren woude/ maer niemant hem en dorste straffen/ maer riepen/ den Pauselijcken stoel was dat hooft vā alle kercken/ daerom en soude hy van niemant ghestraft werden. Doen stelde hem de Paus op eenen predicstoel/ ende nam dat Euangely boec in de handt/ ende swoer daer op eenen eedt/ dat hy van alle beschuldichde dinghen onschuldich was. Dat gheschiede Anno acht hondert. Daer nae wert van Leone den Paus/ Carolus tot eenen Roomschen Keyser ghecroont/ ende Pipinum zijnen soon tot eenen Coninck van Jtalien gesalft. Ten laetsten boude dese Paus een gasthuys vanden gront op. Hy sterf int eenentwintichste iaer zijns Pausdoms. Dē stoel vierde op dien tijt drie daghen.

Leo de iij. werden zijn oogē wt gesteken.

Stephanus de vierde/ de C. ende J. Roomsche Paus.

Stepha. de vierde Paus leuē ende leer.

INt Jaer acht hondert eñ xvij. trock Stephanus de vierde een Romeyn/ in de derde maent zijns Pausdoms/ tot Keyser Lodowijc in Galliam/ in de stadt Aureliam/ aldaer salfde ende croonde hy den voor ghenoemden Keyser Lodowijck/ ende is nae menigherley handelinge ende besprec/ die se van wegen der bescherminge Jtalie met malcanderē hadden/ weder na Roomen getrocken/ met hem een geschenck/ te weten/ een groot cruys van goude ende edel gesteentē/ van Keyser Lodowijck draghende. Hy sterf int derde Jaer/ ende seuenste maent zijns Pausdoms. De stoel vierde elf daghen.

Pascalis de hondert tweede Roomsche Bisschop.

Pascalis Paus leuē ende regeringhe.

ALsmē schreef acht hondert xx. wert Pascalis sonder weten eñ bewilligen des Keysers tot eenen Paus gecoren. Daerom/ seynde hy alsoo terstont totten Keyser om zijn stemme ende bewillinge/ als oft hy daer toe ghedwonghē (alle schult van hem leggende op dat volck/ ende de Papen) was ghewonden/ dat Pausdom aen te nemen. Dies werdt Keyser Lodowijck te vreden/ met sulcker conditien/ dat haer de Roomsche Priesterschap/ ende dat volck/ voort aen souden wachten/ zijn Maiesteyt te quetsen. Desen Pascalem sette Paus Stephanus de wijle dat hy noch asemde. Lotharium salfde hy/ wt beuel des Keysers tot eenen Coninck van Jtalien.

lien. Hy sadt senen Jaer en drie Maenden/ende sterf/als hy veel Afgoden cyeraets/Tempelen/ende Kercken hadde op gericht.

Eugenius de tweede/de Ciij Paus.

Anno acht hondert ende seuenentwintich quã op in de verkiesinghe Eugenij de tweede/de achtste tweedracht/tusschẽ Eugenio ende Zyn-zino/vander Vaderen teghenwille ende ongheliycke stemmen weghen/maer Eugenius ginck voor/die hadde tot vergaderinghe des zaets sulcken lust/dat het coren nerghens beter coop en was dan te Romen. Der armen ende weduwen saken heeft hy also ghehandelt/dat hy een Vader der weesen ghenoemt werdt. Ten laetsten werdt hy van zijn misgonders/van zijn ooghen berooft en met martelisacie ghecroont/als hy vier Jaer ghesetẽn hadde.

Valentinus de hondert vierde Roomsche Paus.

Anno acht hondert ende dertich sterf Valentinus een Romeyn/van alle ghecoren tot eenen Paus opten xl.dach zijns Pausdoms.

Gregorius de vierde/de C. vijfde Roomsche Paus.

Gregorius de vierde histozie. Anno viij.c. ende xxxi. heeft Gregorius de vierde/de ghecoren ende beuestichdẽ Paus/wt begheerte des Keysers Lodowijcks/de vieringhe alder Heylighen/op den eersten dach Nouembris te vieren in gheset/welcke vieringhe de Duytschen/ende Fransoysen alder eerst te houden beghost hebben. Hy sterf int xvi. Jaer zijns Pausdoms. De Stoel ruste xv. daghen. By deses Paus tijden leefde Rabanus/de Hoochgheleerde Ertzbisschop tot Mentz.

Alle heylighẽ vieren.

Sergius de tweede/de hondert seste Roomsche Paus.

Sergius de tweede doot ende leuen.

Anno acht hondert/ende xlvi. sadt indẽ Tempel Gods/in Gods stede Sergius de tweede/de Vicarius ende Stadthouder Christi/die werdt ghedwongen zijnen naem te veranderen/van ongesteltenissen weghen des naems/want hy hiet/Os Porci/verkens muyl/Ende van desen is op ghecomen de ghewoonte/dat de Roomsche Pausen (hoe wel niet alle) in aennemingeh des Pausdoms/veranderen haer namen/mijns bedenckens oock niet onrecht/want sy Christo/zijnen Doop/woort/ende ghelooue versaken. Ick en vinde niet dat hy ghedaen heeft/in drie Jaer zijns Pausdoms/dan dat hy veel aen Gods-huysen ghebetert heeft/ende een Clooster van gronde op ghebout in S. Peeters ende Pauwels eere/tot eenẽ vasten Gods dienst. Den stoel ruste na hem twee Maenden/ende vijfthien daghen.

De Pausen veranderen haer namẽ.

Leo de vierde/de hondert seuenste Roomsche Paus.

Leo de vierde Paus.

INt Jaer acht hondert ende xlviij. was Leo de vierde/de Cvij. Voorstãder/ende ouerste Priester tot Romen/met ghemeyne verkiesinge/ende alle man behaghende/ghecoren. Hy soude eenen fenijnighen worm/Basiliscum ghenoemt/wt S. Lucien tweevooch Kercke oft ghewelft/in een Hol ghedreuen hebben/die met zijnen asem/fenijn/ende ghesicht/veel menschen quaet dede. Hy soude ooc met dat teecken des Cruys eenen brant tot Romen wt gheblust hebben/ende veel oude neder ghevallen ghebouwen/aẽ de Stadt Romen weder op ghericht/ende xvi. torens aen de Stadt Mueren geboudt hebben. Hy sterf int achtste Jaer zijns stoels/die ruste na hem twee Maenden ende xvi. daghen.

Basiliscus van Leo verdreuen.

Agnes een vrouwe ghenoemt Johannes de seuenste/de Cviij. Roomsche Paus.

Agnes een vrouwe coemt int Pausdom.

DOemen schreef viij. c.lviij. sadt een vrouwe int Pausdom/Johannes de seuende ghenoemt/te voren Agnes wt Enghelant. Die also ionc met haren liefhebber/in de ghesteltenisse ende ghedaente eens mans/tot Athenen op de Schole der wijsheyt quam/aldaer wert sy inder Schrift also hooch gheleert/datse met haren liefhebber/als met eenen gheselle/tot Romen comẽde/weynich haers gelijcke in de H. Schrift en hadde/Sy vercreech in corter tijt van alle man een sulcken gonst/van haers scherpen disputerens weghen/in eenen schijn eens mans/en verborghen vrouwelijcheyts/datse na het af steruen des Paus Leonis de iiij. met alle mans wille tot eenen Paus ghecoren wert. Maer sy wert van haren bekenden bysläper/na twee Jaren beurucht/so datse/als sy op eenen dach in eẽ Processie/in S. Jãs de Latraensche Kercke gaẽ woude/op den wech tusschen dẽ Wonderburch/ende S. Clementein/met wee beuangen zijnde/baerde en sterf op de selue stede/ende wert met de vrucht begrauen. Om dese schandelijcke ghedachtenissen niet weder op te verhalen/omgaen de Pausen dese strate door afwegen ende by straten/so menichmael sy dese Processie noch heden houden. Ten anderẽ/om der ghelijcke dwalinge voor te comen/soo werdt noch heden/dit ghebruyck ghehouden/te weten/dat de ghecoren Paus in S. Peeters Dom/op eenen stoel daer toe ghemaeckt/met een gat/wert geset/en plach de laetste Diacon dẽ Paus/zijn manlijc behoorlijck lidt/door den seluen stoel met dat gat/te tasten. Dat heb ick altijts voor een spotwoort ghehadt den Paus tot versmadinge versiert te zijn/maer ick hebt in drie gelijckstemmẽde Chronijcken/voor een waerheyt ghevonden/ooc menichmael ghehoort/so dat ict gheloouen moet. Wie heeft doch sotachtiger dinck opt ghehoort? Also maect haer God altoos tot schanden/ende stelt haer ghelijck als bespotte hy dit Pausdom/dat hy een vrouwe op desen Heyligen Stoel laet comen/alle Pausen te spotte. Noch meynen wy/dat God veel daer aen gheleghen is/ende tmoet al Heylich zijn/wat daer op sidt. Help God wanneer willen wy eenmael verstandich werden/ende den Duyuel aen te bidden op houden/ende den grouwel voor God houden? Nv souden wy emmers by dese vrouwe ende Apostel/oock by dat eerste ghenoemde belachelijck Vastelauont spel verstaen/hoe het God meynt. God gheue ons oogen daer toe dat wy dat sien. Sy sadt int Pausdom twee Jaer/ende vijf Maenden.

Een vrouwe wert Paus ghecoren.

De Pausen moeten int verkiesen haer manlic lidt door eẽ stoel met eenen bril hanghen.

Benedictus de derde/de Cix. Roomsche Paus.

Anno viij.c.lx. werdt dese Paus Benedictus/genoemt/ende van des Keysers bootschap om hem te beuestighen tot Romen ghesonden. Sy segghen wat dese ghehoden heeft/dat heeft hy eerst veruult/ende zyn woorden hebben altoos de wercken ghevolcht. Hy quam onwillichlijck aen dat Pausdom/ende gheneerde veel armen/ende trooste de ellendighe ghevangenẽ/ende visiteerde de crancken. Hy sterf int tweede Jaer zijns Pausdoms: Den Stoel stont te Romen in ruste vijfthien daghen.

Benedictus leuen ende doot.

Nicolaus de eerste/de Cx. Roomsche Paus.

DOenmen schreef acht hondert/drientsestich. Voorginck de ouerste Voorstander des Stoels Petri/Nicolaus de eerste/een Romeyn neghen Jaer/twee Maenden/ende twintich

Nicolaus de tweede Paus doot ende leuen.

tich daghen: Ende wert teghen zijnen wille om hooch verheuen. Dese Paus heeft tusschen den Keyser Lodowijck/ende den Beneuentanischen vrede ghemaeckt/Oock den Coninck Bulgarorum met alle zijn volck / alleen door salighe Schriften/tot Christo bekeert/ende haer Bisschoppen toe ghesonden/die haer in dat gheloove aenvoerden. O des bekeerens/ende aenvoerens? In des Paus becroouinghe/was Keyser Lodowijck teghen/met den seluen onderspraeck hy hem voort terstont/van sakē/dat Pausdom/ende dat Keyserdom aengaende/ende maeckte in zijn by wesen/veel Statuyten ende insettinghen. Hy gheboot onder ander/ dat niemant eens quaet beruchten Priesters Misse hooren en soude/aen welckens reynicheyt men twijfelde/ oft die een quaet vermoeyende cockinne oft maecht hadde/ 32. Distinc. Capit. Nullus missam. Item/gheen Wereltlijcke Vorst oft Coninck en soude hem met der Gheestelijcken goeden niet met allen becommeren. Hy woude dat der voorgaende Pausen Decreten / souden ghehouden werden. Hy gheboot oock den onderdanen/ by den vloeck des bans / datse haer niet en vermaten haren Ouerheere te vloecken / oft quaet te spreken. Item hi ordineerde hoe men hem in de verkiesinghe eens Paus houden soude. Hy sette een open Edict oft Decreet / dat de ghene / die hem sonder ordentlijcke verkiesinghe in dat Pausdom/door ghewelt mede gaf / oft eenigher manieren in dronghe/niet voor een Paus/maer voor eenen valschen Paus soude gehouden werden. Item het en soude gheen Bisschop oft Priester / alleen om cranckheyts wille niet af gheset werden van zijnen stoel. Item dat den Doop in gheender manieren wedersproken en soude werden / oft oock haer een Heyden den ghelooui ghen hadde met ghedeylt. Ten laetsten sterf hy/ int negenste Jaer zijns diensts. Den Stoel soude een Jaer na hem in rusten hebben ghestaen. De bouen vertelde insettinghen staen al in het Decreet. etc.

¶ Adrianus de tweede de cxi. Paus tot Romen.

Adrianus de tweede doot ende leuen.

ANno viij. C. lxxij. wert de gaefrijcke dienstbaer man / Adrianus de tweede tot eenen Paus eendrachtich ghecoren / ende van Keyser Lodowijc beuesticht. Hy was in zijn Pausdom alle zijnder woorden ende ghebođen eenen Spieghel ende voor beelt. De verdruckte beschermde hy voor ghewelt: Hy sette hem nae alle zijn vermoghen tegen de vianden der Kercken. Hy sterf als hy vijf Jaren ende neghen Maenden ghesetten had. Den Stoel ruste twaelf daghen.

¶ Joannes de achtste/ de Cxij. Paus.

Joannes Paus Histozie.

ANno viij. c. ende lxxix. heeft Joannes de viij. de Paus een Romeynen/na den aen genomē dienst/Carolum de ij. tot eenē Keyser verclaert/ daer na wert hy in eenē oploop vanden Romeynen in de gheuanckenisse ghewórpen / doch niet lange daer na wert hy wt bystant zijnder vrienden wt gheholpen. Doen vloot hy in Vranckrijck tot Coninck Lodowijck. Balbus woonde aldaer een Jaer / ende salfde hem tot eenen Coninc/ hy trock van daer/ ende hielt inde stadt Treca een Concilium / eñ stelde veel twists tusschen de Geestelijcken af. Doen werter een Bisschop in Vlaenderen tot de nieuwe bekeerde Christenen ghesonden. Als nv de Saracenen Italiam ouervielen/wert hy weder tot Romen geroepen van Carolo de ij. dien hy tot eenen Coninck salfde/ ende verdreef wt bystant der Christelijcker Vorsten / een groot deel van dien wt Italia eñ Sicilia. Hy sette veel ouer wt Griecscher tongen in Latijn. Als hy x. Jaer Paus geweest was/ sterf hy.

¶ Martinus de tweede/ de Cxiij. Roomsche Paus.

Martinus de ij. eerloos Paus.

ANno viij. C. eñ lxxxix. vercreech Martinus dat Pausdom met boose listē/een heel houeerdich/boos/eergierich man/die Joannem de viij. in de geuanckenisse gebracht hadde. Hy sadt een Jaer ende ses Maenden/ende sterf.

¶ Adrianus de derde/de Cxiiij. Roomsche Paus.

Adrianus derde Paus Histozie.

DOenmen schreef viij. c. eñ xc. Jaer / was Adrianus de iij. eē Romeyn soo stoutmoedich dat hy int begin zijns Pausdoms / den Roomschen Raet ende volck voor hielt/ dat tot verkiesinghe ende scheppinge eens Paus/des Keyserlijcken gewelts ende beuestinge niet noodich en ware / welcke insettinghe oock voor hem Paus Nicolaus soude voor genomē hebben. Also wert besloten/dat de Keysers voort aē inde verkiesinge eens Paus/in geender manieren haer daer in en lieten / noch eenich ghewelt ondertrecken en souden/datmen oock haer stemme/verkiesinge/ ende beuestinge niet meer verwachten en soude/ als tot noch toe gheschiet was / maer des Priesterschaps verkiesinge soude vry / gheheel onbenaut ende onuerhindert zijn. Hi sat een Jaer ende drie Maenden.

De Keyser int kiesen eens Paus wt te laten/ in ghesett.

¶ Stephanus de vijfste/de Cxv. Roomsche Paus.

Stephanus de vijfste Paus leuē eñ Histozie.

ANno viij. c. ende xcij. heeft dat Pausdom ontfanghen Stephanus de v. indē tijt der grooter aenuechtinghen des Normannischen/ Hunischen ende Italiaenschen volcx. Hy boude veel Cloosteren in dat Gallische lant/ende sterf doen hy ses Jaer ende ix. dagen/de schaepkens Christi ghewevt had/met zyn menschelijcke gesetten ende gheboden. Den Stoel ruste vijf daghen.

¶ Formosus de Cxvi. Roomsche Paus.

Formosus de C. xvi. Paus.

ANno acht hondert eñ xcvij. sadt inden Pauselijcken stoel / Formosus een Portugaloysche Bisschop vijf Jaer/ende ses maenden. Dese vloot den toorn Joan. de achtste (als den genen die een oorsaker/oft emmers eē medeweter zijnder geuanckenissen soude gheweest zijn) in Galliam. Als hy wederom geroepen zijnde/ hē weygerde te comen/so wert hy verbannen/van zijnē dienst af ghesett/eñ met wereltlijcke cleederen/aē ghedaen / de welcke daer mede ooc wereltlijcke manieren aen troc / ende wt de versmadinge also beweecht wert/ dat hy van Romen treckende eenen eedt swoer / nemmermeer weder tot Romen noch tot dat Pausdom te comen.

Maer Paus Martinus zijn voorvader absolueerde hem van den eedt/ eñ sette hem wederom in zijn weerdicheyt. Dese heylige man quam achter na meer door geluck ende geschenck/ dan door deucht aen dat Pausdom met veel teghensprekēs. Hi en dede niet met allen weerdichs om te gedencken / dan dat hy sommighe schilderien in sinte Peeters Kercke liet maken. De stoel ruste op dit pas twee daghen.

¶ Bonifacius de seste de hondert seuenthiende Roomsche Paus.

Bonifaci. de seste.

ANno negen hondert volchde Bonifacius de seste dē naem Formosi des Paus na/ eñ heerschapte xxvj. dagen in zijn Pausdom/ ende sterf.

¶ Stephanus de seste/de hondert achthiende Roomsche Paus.

Stephan. de seste.

INt Jaer neghen hondert volchde Stephanus de seste een Romeyn/den naem Formosi/

also/

alſo/dat hy terſtont zijn inſettingen weder riep/ ende alle zijn daden/ als crachteloos af ſtelde/ ende raeſde alſo teghen Formoſum/dat hy na eene gehouden Concilium/zijn lichaem liet weder op grauen/van Pauſelijcke cleedinge beroouen/ ende met wereltlijcke cleederen bedeckende/wederom vergrauē liet. De twee eedtvingeren/ die hy tot de ſegeninge eñ wijnge ghebruyct hadde/ liet hy hem af ſnijden/ eñ int water des Tybers werpen. Hy ſterf int eerſte Jaer/ende de ij. Maent zijns Pauſdoms.

[margin: ...aus For. / ...y gegrauē / ...ñ vā Pau- / ...lijcke eere / ...erooft. / ...iet Ser- / ...uum de iij.]

Romanus de Cxix. Roomſche Paus.

[margin: ...omanus / ...aus.]

ANno ix.c.J. verwierp voort terſtont Romanus een Romeyn de inſettingen eñ handelingen des Paus Stephani. Want deſe vrome heylige Paus meyninge eñ macht was geheelijck/ als opt eenich die des anders eere ende weerdicheyt verſtorten/afleggen ende wtropen woude. Hy ſterf in de derde Maent.

Theodorus de tweede/de Cxx. Roomſche Paus.

[margin: ...heo. de ij. / ...en Paus.]

ANno ix.c.ij. verwierp Theodorus alle handelingen Stephani des Paus/eñ verſekerde de ſake Formoſi met beueſtinge. Hy ſterf op den xx. dach zijns Pauſdoms/ende had de aenhanghers Formoſi in grooter eeren.

Joannes de ix. de Cxxi. alder heylichſte Paus.

[margin: ...oan. de ix. / ...en Paus.]

DOen men ſchreef ix.c.iij. heeft Joan. Formoſum den Paus gheheel weder leuendich gemaect/daer wt quam alſulckē oproer/dattet by nae tot vechten gecomen was. Alſo terſtont troc hy na Rauennam/eñ vergaderde een Conciliū met lxxiiij. Biſſchoppen/de handelingen Stephani verwerpende/met gemeynen toeſtāt des Conciliums/eñ beueſtichde de ſaken Formoſi met af ſettinghe/dat Stephanus onordentlijck geſet had/ooc dat die van Formoſo gewijt/weder ſouden ghewijt werden. Deſe en liet niet gedenckens weerdich na hem/dan dat hy ſommige by na veroude tweedracht weder vernieude. Hy ſterf int ij. Jaer zijns Pauſdoms.

Benedictus de iiij de Cxxij. Roomſche Paus.

[margin: ...enedict. / ...iiij. een / ...aus.]

NA Chriſtus gheboorte ix.c.vi. Voorſtont Benedictus de iiij. een Romeyn met grootē lof in ſo verſcheurde manieren der Pauſen zijnen dienſt oprechtich/ by deſes Paus tijden wt verſuymeniſſen ſliep alle deucht/beyde in hoofden ende lidtmaten. Hy verliet dat leuen int ij. Jaer zijns Pauſdoms.

Leo de v. de Cxxiij. Roomſche Paus.

[margin: ...o de vijf- / ...e ſterf vā / ...oefheyt.]

INt Jaer ix.c.vij. wert van Chriſtophoro zijnen dienaer Leo de v. geuangen/eñ wt begeerte te heerſchappen inde geuanckenis geworpen/ dat ſonder grooten oproer eñ verderuē der menſchen niet geſchieden en mocht. Alſo becommerde xl. dagen Chriſtophorus den ſtoel Petri. Als nv deſe Leo hem van zijn eere berooft ſach/ende byſonder van dien/die hy goet gedaen had/ende zijn dienaer was/ ſterf hy vā droefheyt/ wāt het was op deſen tijt alle man een outſinnicheyt aen comen/alſo dat/wie daer beſt mocht/dede beter.

Chriſtophorus de Cxxiiij. Roomſche Paus.

[margin: ...hriſtoph. / ...en arch / ...aus.]

ANno ix.c.vij. heeft Chriſtophorus/na dē wt worpen Leone dat Pauſdom becommert met veel booſe liſten/ende booſlijc weder verloren/ende in de vij. maent van zijn weerdicheyt af gheſedt ende berooft/in een clooſter geſteken/ eñ daer na van zijnen nacomeline Sergio weder wten clooſter ghenomen/eñ in een open geuanckenis ghewórpen. Doen ſterf hy wt ſware gheuanckenis/ellende van iammer ende noot.

Sergius de iij. de Cxxv. Roomſche Paus.

INt Jaer ix.c.viij. ſadt in Cathedra peſtilentie Serg. de iij.
na Chriſtopho. Sergius de iij. eē Romeyn vij. Paus Piſt.
Jaer/iij. maenden eñ xv. dagen. Die veruolchde eerſt Chriſtophor. als ghehoort is/daer na verwierp hy de hādelingē Formoſi des Paus/alſo dattet noodich was de ghene namaels tot de wijnge toe te laten/de welcke Form. Prieſterlijcke wijnge weerdich gheacht had/eñ tot wrake liet hy zijn lichaem tē anderen mael wt dat graf (margin: Paus op gegrauē eñ onthooft. Siet bouen Step: de vi.) treckē/eñ hem alſo doot/als waer hy leuendich/ onthoofden/eñ dat lichaem inden Tyber werpen/ als oft hy de begrauinghe niet weerdich en waer. Siet/door God/dat zijn de heylige/Jae de alder heylichſte Vaders/die den heylighen Gheeſt hebben (Jae eens Rauen ghedaente) eñ niet dwalen en connen/ die wy ſotten/ voor Goden aenbidden/ende haer woort/datſe ſelue ſoo menichmael veranderen/ende oneens daer ouer werden/voor Gods woort houden. Wech met de boeuen/wech met alle de ghene die den grouwel aenbidden/ ſittende inde heylighe ſtede. De (margin: Dani. 9. 2. Theſſ. 2.) heylighe Vaders hebben wt deuotie malcanderen wt dit leuen gheholpen/met eenen Veneedtſchen gecoockten fenijn/daer mede haerder veel op deſen heylighen ſtoel mochten comen/ende yemant niet langhe haer en benaude ende faelgeerde. Ach des toorns Gods/elders ſullen wy breeder daer af hooren.

Anaſtaſius de derde/de C. xxvi. Roomſche Paus.

ANno ix.c.xv. ſadt. ij. iaer ende ij. maenden de Anaſ. de iij.
Romeyn Anaſtaſius de derde nae Sergio. een Paus.
Als Landulphus de Beneuētaenſche Vorſt in Apulia met triumphe tegē de kercke victorie had. Hy en ſprack geenen Paus voor hem qualijc na.

Lando de C. xxvij/ Roomſche Paus.

[margin: Lando een Paus.]

ANno ix. C. xviij. is Lando eens ſulckē duyſteren leuens geweeſt/dat hem ſommige onder de Pauſen niet en tellen/aldermeeſt Vincētius. Maer Mart. eñ Gotfridus ſchrijuen/dat Lando met gewelt eñ gebot beſtelt heeft/dat Bereng. eñ Rudulphus de ſoon Guidonis des Con. tot Borgundien vrede haddē/tegen malcanderē met crijch ontſtekē zijnde. Hi ſterf na vi. iaer opten xxj. dach/ſommige ſettē alleen ſes maenden.

Joannes de thiende/de C. xxviij. Roomſche Paus.

DOemē ſchreef ix. C. xxviij. troc in dat Pauſ- Joan. de x.
dom Joannes de thienſte een Romeyn. Hy Paus ende een Crijchſ-
was daer te voren (als hy hem met ghewelt in man.
drang) in eenen oproer/Biſſchop van Rauenna/ vant Biſdom geſtoten/ende wt gemonſtert/als onbequaem/ende van hem ſeluen gecoren/dien nochtans dat gheluck namaels tot eenen Paus maeckte. Hy was tot Ridderlijcke ſaken meer dan tot Gheeſtelijcke oeffeninghen gheneycht. Nv behoefde de kercke Gods (die dat quaet niet teghen en ſtaet) eenen alſulcken Paus/die met gheweldigher hant de wapenen greep/ende de Saracenen wt Italien dreef. Daerom troc hy met Alberico den Etruriſchen Marckgraue teghen de Saracenen/ende hy ſloech die wt dat Roomſche Lantſchap. Nae de victorie/ ſoo trock hy in de gheſtelteniſſe eender triumphen tot Romen/als die alleen teghen de vyanden

dē victorie gehadt hadde: Daer door so verwecte hy den haet Alberici/ dien dreef hy terstont wt de stadt Romen. Doen riep Albericus de Hongheren in Italien / die bedreuen meer iammers daer in dan de Saracenē. Doen wert dese Paus van de ridderschap Guido geuangen/ ende met eenen cus doorsteken/ int xiij. iaer ij. maenden eñ iij. dagen zijns Pausdoms/ eñ hoe wel een ander Joan. in de plaetse quam / so wert hy nochtans terstont af gestoten/ daeromme dat hy dē Stoel met ghewelt beswaerde / ende hem in dringhende selue daer op sette. Daerom wy hem in dat getal der Pausen niet en tellen. Maer Albericus wert in de stadt Ortha van de Romeynen gheuanghen/ ende wrake van hem genomen zijnder daet weerdich.

¶ Leo de seste/ de Cxxix. Roomsche Paus.

Leo de vi. Step. de vij. Joan. x. Leo vij. Stephan. viij. Marti. iij. regeerdē na den anderē xv. Jaren.

IN t ix c. ende xxx. Jaer/ wert Leo de vi. ordentlijck tot eenen Paus ghecoren / die veel goets voor hem nam / maer de doot nam hem wech/ inde seste maent zijns Bisdoms / by auontueren om dat de boos heyt dē man niet en verkeerde / ende dat Grouwel zijn verstant niet en verruckte/ Sapien. 4.

¶ Stephanus de seuende/ de Cxxx Roomsche Paus.

NAe Christus geboorte ix. c. eñ xxxi. Jaer/ als de Hongerē Almaniam/ eñ Sassen lant vernielden, wert Stephanus de vij. Paus gecoren. Die sterf na het tweede Jaer / een Maent / ende twaelf daghen zijnder Heerschappien.

¶ Joannes de elfste / de hondert eenendertichste Roomsche Paus.

Bloeyende fonteynen tot Genua. Genua verwoest.

ANno ix. c. xxxiij. sadt in den Tempel Gods/ met zijn geboden Joannes de xi. eē Romeyn/ als een bloedende fonteyne een gheheel Jaer tot Genua mildelijc vliette/ aenwijsende harē toecomendē iammer: want terstont daer na wert Genua van de Saracenen wt Aphrica comende tot ter aerden gesmet en eñ geheel verwoest / ende de stadt met bloet veruult. Hy sat iiij. iaer x. maenden/ ende vijfthien daghen.

¶ Leo de seuende/ de Cxxxij. Roomsche Paus.

NA Christus geboorte ix. c. xxxviij. iaer/ wert de versoeninge Leo de vij. tot eenen Paus ghecoren / hy en heeft niet weerdich te ghedencken/ in vier Jaren zijns Pausdoms gehandelt. Hy sterf ende wert tot S. Peeters begrauen.

¶ Stephanus de achtste/ de Cxxxiij. Roomsche Paus.

TEn tijden ix. c. xlij. wert Stephanus de eerste Duytsche Paus / van de Romeynen soo viandelijck veruolcht/ so dat hy niet prijsweerdichs beschicken en mocht/ eñ wert in sulckē oploop gequetst eñ also gehouwen / dat hy dewijle hy leefde / niet openbaer van schande eñ schade/ hem en dorste laten sien. Nv ruste hem Coninck Hugo / om sulcke versmadinghe ende stoutheyt aen den Paus bedreuen te wrekē / maer hy sterf in de oprustinge. Lotharius zijn soon liet de sake ongewrokē/ by auontuerē om dat hy der Romeynen vrient woude zijn. Dese Paus sterf int iij. Jaer. iiij. Maenden/ ende xij. daghen.

¶ Martinus de derde/ de Cxxxiiij Roomsche Paus.

INt ix. c. xlv. Jaer ontsloech hem Martinus de iij. een gecoren eñ beuesticht Paus alle crijchshandelē/ ende verwaerde zijn Kercke/ nochtans meer met gebou/ dan met predicken/ daer af ick van hem in geen Chronijcken en vinde. Als doē dieren tijt ende ghebreck voor oogen was / was hy teghen den nootdruftighen goedertieren/ ende so vreedsaem/ dat hy alle wapenen/ moort ende bloetstortinghen een viant wert/ eñ alle crych in Italien af stelde. Hy sat iij. Jaer/ iiij. maenden ende xiij. daghen/ ende sterf.

¶ Agapitus/ de tweede/ de Cxxxv. Roomsche Paus.

Agap. de ij. Paus historie.

ANno negen hondert neghenenveertich sadt Agapitus de ij. een Romeyn in Gods stede thien iaer/ die heeft Otthonem den Coninc van Duytschlant/ tegē Bereng. den Keys. zijnē van God geordineerden Heere op gheeyscht ende tot crijchschen oproer beweecht/ die alle dinck/ oock der Kercken goeden / aen hem trecken woude/ dat voornemen Berengarij / wert met geweldiger hant des Paus ende nauolgers Christi / die dat quade niet teghen en stont / wech ghelept.

¶ Joannes de twaelfste / de hondert sessendertichste Roomsche Paus.

Joa. de xij. leuen ende doot.

VAn Christus geboorte negē hondert negenenvijftich/ bracht Albertus de Italiaensche Coninc/ Octauianum zijnen soon met gewelt eñ listige practijc/ inden Pauselijckē stoel/ eñ noēde hē Joannes de xij. die voerde met schoone vrouwen eñ iagen sulckē regiment/ dat oock een wereltlijck Vorst te verwijtē waer geweest/ eē man met alle lasteringe besmet/ die van ioncx op niet goets en hadde geweest/ dies haddē twee Cardinalen verdriet / eñ schreuen Otthoni met ernstiger begeertē/ om de Roomsche Papē eñ volc van de handē Beren. eñ dē Paus te verlossen/ oft dat Christē geloove met het Keyserdō soude te gronde gaē. Hier en tusschē quam de saecke voor den Paus/ die vertoornde/ also dat hy den eenē Cardinael de neuse / eñ den anderen de handē liet af houwē. Nv quam Ottho te Romē/ eñ ontfinc vā desen Joan. eerlijc de Keys. croon (hoe wel sommige dit Leoni toe schrijuen) oock metten Titel Pannonie eñ Duytschlants / die vermaende/ in een Concilium van de Italiaensche Bisschoppē eerst dē Paus vriendelijc met aenhangēde dreygementē/ om van zijn onmanierlijcheyt af te laten. Doen besorchde hem de Paus voor dē Keyser / eñ onthielt hē een wijle tijts in de Wouden/ niet lange na zijn wedercoēste tot Romen/ wert hy vandē man des ouerspeelders/ in ouerspel begrepen/ eñ ontlijft int x. Jaer zijns Pausdoms.

Twee Cardinalen de neuse ende handen af gehouwen.

¶ Benedictus de vijfste / de hondert seuenendertichste Roomsche Paus.

Bene. de vijfste.

NA Christus gheboorte neghen hondert neghenentsestich/ wert Benedictus de vijfste tot eenen Paus gecoren/ meest vanden aenhanc eñ maechschap Joannes / hoe wel Ottho voormaels den gecoren Leonē beuesticht had. Nochtans setten de stoute desen Bened. met ghewelt in S. Peeters stoel. Als sulcx voor Keyser Ottho quam/ so dacht hy/ dattet niet meer met woordē oft dreygen te beschicken en was / ende greep de wapenē aē/ eñ nam dat Roōsche lantschap / velden/ eñ gerichtdwanc in / om te vernielen. Ende benaude namaels de stadt Romen met so crachtighe belegeringe/ dat een mate semelen dertich guldens coste. In desen angst gauen de Romeynen Benedictum dē Paus Otthoni den Keyser/ eñ namen Leonem op. Terstont troc Ottho weder af / ende keerde metten geuangen Bened. in Duytschlant/ eñ verseynde den Paus tot Hapsburch in de geuanckenisse/ daer hy vā droefheyt sterf. Hy sadt alleen twee maendē eñ vijf dagen.

¶ Leo de achtste / de hondert achtendertichste Roomsche Paus.

Anno

ANno.ix.c.lxix.wert voor Benedicto Leo de viij.tot eenē Paus gecoren/ ende van Keyser Otthone beuesticht/maer van de Romeynen wt gedreuen. Maer Keyser Ottho dwanc haer met ghewelt eñ wapenen(als eerst ghehoort is)Leonē weder op te nemē.De selue heeft terstont tot straffe der Romeynen ongestadichept/alle ghewelt om eenen Paus te kiesen/van de Romeynē eñ Papen aenden Keyser ghebracht.Hy sterf in de iij.maent na zijn insettinghe.

Joannes de xiij.de Cxxxix. Roomsche Paus.

INt ix.C.lxx.Jaer /wert ghecoren ende beuesticht/ Paus Leo van Petro den stadthouder der Stadt / ende van de ander Romeynen met Viantlijcken grooten haet / als een doot Viant veruolcht / ende wt zijn werck van Jofredo den Campanischen Graue in S. Johannes Kercke gheuanghen / in Enghelenborch gheuoert/ aldaer sommighe daghen in bewaringhe ghehouden / ende daer nae in Campaniam versonden. Maer als Jofredus van de Campanische Vorstē verslagen wert/keerde Johannes weder thuys na Romen / inde elfste Maent zijnder gevanckenissen. Als Keyser Ottho dees Paus iammer vernam / doen trock hy nae Romen/eñ vinc zijnen stadthouder eñ ander regeerders aldaer.De twaelf Schepenen wt de gemeynte/de twee Borgemeesters oft Ouerste Raetsheeren/ hiet hy in Germaniam voeren/de twaelf Schepenen bysonder met eenen stric op hangen. Petrum den stadthouder soudemen gebonden aen eenen strick door de stadt sleypen / met Roeden slaen/ende in Germaniam verseynden.Nv dese Paus sadt ses Jaer/elf maenden ende thien daghen.Den stoel ruste derthien daghen.

Benedictus de vi. de C.xl.Paus.

INt Jaer ix.C..lxxvij. oft na sommiger wtrekeninghe / ix.C.lxix. wert Benedictus de seste eenen machtigen Roomschen Borger Citritio in Enghelenborch ghedronghen/ ende heeft hem aldaer geworcht/ oft als de ander houden/ van hongher ghedoot/inde tweede Maent zijns Pausdoms.

Donus de ij.de C. xli.Roomsche Paus.

DOenmen schreef ix.C.lxxvi. sterf int eerste Jaer zijns Pausdoms/Donus de tweede.

Bonifacius de vij. de C.xlij.Paus

VAn Christus gheboorte ix.C. lxxvi. Jaer/ vercreech dat Pausdom met quade listen Bonifacius de vij.eñ verloos het weder also/wt veruolginghe der Borghers/om de stadt te ruymen ghedronghen.Dese selue vloot met alle costelijcke Cleynodien/die hy mocht op laden/van daer na Constantinopolen/ aldaer onthieldt hy hem so langhe / tot dat hy wt de ghestolen heylighe Cleynodien/ een groote somme ghelts loste/ met dat selue gelt / meynde hy/ sommige persoonen door ghiften ende gauen te brenghen / om weder in te comen/ dat wert hem van sommige behindert/bysonder van eenen Cardinael / dien hiet hy vanghen / ende van zijne ooghen beroouen. Maer hy sterf inde gheuanckenisse/ als hy ses Jaer ghesceten hadde.

Benedictus de vij.de C. xliij.Roomsche Paus.

INt Jaer ix.C.lxxx.sadt acht Jaer (sommighe setten alleen acht Maenden) Benedictus de vij. een Romeyn in Pauselijcke hoocheyt. Dis croonde also terstont in eenen ganc zijns Pausdoms / Otthonem de ij. Keyser Otthonis soon/ met Theoph/na zijne huysvrouwe tot eenen Roomschē Keyser / wt bewillinghe des Keysers Otthonis.Hy vinck veel oproerige Borgers in de stadt/eñ leydese gheuangen.Hy hielt oock een Concilium/ daer in hy Gilbertum den oproerighen Bisschop ende swerte Constenaer af sette/ ende sette dien/van Gilberto verdreuen/ Arnolphum weder in zijn Bisdom.

Johannes de xiiij.de C. xliiij.Roomsche Paus.

ANno ix.C.lxxxi.wert inde derde Maent naē den afganck zijns Pausdoms gheuanghen/ Johannes de xiiij.een Romeyn/ eñ in Engelenborch vā stancke/ hongher ende iammer so hert ghehouden / dat hy sterf. De oorsake deser gheuanckenisse en hebbe ick niet moghen vinden. — Johannes de veerthiēste eñ vyfthienste regeeren op malcanderē dat Pausdom/ beyde alleen een Jaer.

Johannes de xv.de C.xlv. Roomsche Paus.

INt ix.C.lxxxi.Jaer/sadt na den voor genoemden Paus Johannes de xv.ooc een Romeyn/ vier maenden. Die weynde alle eere ende weerdicheyt aen zijne Vriendē/niet aensiende/Const/ deuchde oft bequaemheyt (welck ghebruyck eylacen/tot op ons is gecomen)daerom hi in grooten haet der Priesters viel/ so dat zijt/in haet tegen hem entsteken / inde vierde maent met hem wt maeckten / oft als sy segghen / wt Godlijcke wrake dat leuen vercorten.

Johannes de xvi.de C. xlvi.Roomsche Paus.

ANno ix.C.lxxxij.wert Johannes de xvi.veroorsaect vā Crescentio de Roomsche Raetsheer/wt Romen inde gheuanckenisse te trecken/ dat schreef de Paus Keyser Ottho. Doen dat Crescentius vernam/sandt hy zijne vriendē aen den Paus met biddinge/den Keyser niet te ontbiedē/ maer wederom tot Romen te comē.Doē viel Crescentius met de gheheele ghemeynte te ghemoet comende/dē Paus te voete hem de selue cussende/daer mede vercreech hy ghenade ende vergheuinghe. Hy sterf int elfste Jaer zijns Officijs. — Johannes de festhiēste een gheuanghen Paus

Der Roomscher Kercken heylige Bisschoppen/ende hooch verlichte Leeraers in desen tijt.

DOenmen schreef neghen hondert eñ tseuentich lichte Sinte Vlrick Bisschop tot Augsborch / wt Grauen gheslachte gheboren. Item S.Cunraet Bisschop tot Constnitz. Bruno een Bisschop tot Cuelen/Odelo eē Abt/eñ veel Italiaensche Bisschoppen/der welcker namen ende Historien ick onnut gheacht hebbe te vertellen. — Doorluchtighe lieden/ Anno 970.

Linie der Pausen.

Gregorius de v. de C.xlvij.Paus.

NA Christus gheboorte ix.C.xciij.iaer/was Gregorius de vijfste wt Sassen geborē/ de C. xlvij. Paus / te voren Bruno ghenoemt / wt macht des Keysers Ottho de derde van maechschaps weghen ghecoren/maer vanden Romeynen/bysonder van Crescentio den Raetsheer inde Ballincschap ghe iaecht.De selue vloot alsoo terstont totten Keyser in Duytslant.In diens afwesen maeckten de Romeynen Crescentium een gheweldich Ouerheer / die maeckte Johannem een Grieck tot eenen Paus.Maer als Crescentius vernam dat de Keyser met heyrs cracht daer henen trock / doen bewaerde hy de Tinnen ende Poorten seer neerstelijck.Als nv de Keyser — Gregorius de vijfste/ moet dē Romeynē ontwijcken.

voor

voor hem nam de stadt te bestormen/ eñ haer de Romeynen vermoeyden dat ghewelt des Keysers tegen te staen / niet ghenoech te zijn / doen openden sy de Duytschen de Poorten / dewijle vloden Crescentius ende Joannes als hulpeloos in Engelenborch/ ende hielden haer aldaer eenen tijt lanck stoutelijck op / maer als sy ten laetsten in hope/ om genade te vercrijgen/ tot dē Keyser wt den Engelenborch ginghen/ soo wert Crescentius onderwegen met veel wondē ghequetst / ende ontlijft. Ende Joannes van zijne ooghen berooft ende ghedoot. Ende desen Gregorius wert inde elfste maent zijns wtdrijuens weder in geset. Die sterf namaels int derde iaer zijns Pausdoms. Hy soude de ceremonien ende ordinantien/ om eenen Keyser te croonen/ in geset/ ende in een forme veruaet hebben.

Joannes de seuenthienste/ inde ordeninghe/ de C. xlviij. Paus.

Joannes de seuenthienste coopt dat Pausdom.

DOemen schreef ix. C. xcvj. Jaer/ stac Joannes de xvij. Crescentium met ghelt / dat hy met hem van Constantinopolen gebracht heeft/ dat hy wt zijne voorsetten tot dat Pausdom quam / inden tijt Gregorij de vijfde / maer hy quam schandelijck om zijn leuen/ inde thiende maent zyns Pausdoms / als eerst ghehoort is.

Siluester de ij. de C. xlix. Paus.

Siluester de tweede regeert dat Pausdom goet Pauselijck.

IN t Jaer ix. C. xcvij. vercreech Siluester de tweede wt Gallia geborē/ een regerende Heere alder Heerē/ hoe spreke ick? Een knecht alder knechten/ te voren Gibertus genoemt/ met liste dat Pausdom/ welcx Historie meer een fabel gelijck schijnt/ dan een Historie. Hy soude hem den Duyuel ouer ghegeuen hebben/ ende der swerte consten treffelijck wel veruaren gheweest/ eñ wt dat clooster in welcken hy verlooft was / geloopen/ ende tot Hispalim in Hispania ghecomen/ ende aldaer terstont in leeringhe alle zijne tijtgenooten te bouen gegaen hebben/ ooc Keyser Othonem de derde ende Coninck Robertum tot Scholiers ghehadt hebben/ dat hy terstont also voort aen quam / wt duyuelsche groote begeerlijchept om te heerschappen wt eergierichept/ so dat hy dat Remensche Bisdom/ daer na dat Rauennische/ ten laetsten dat Pausdom vercreech. Met dier condicien / dat hy nae zijnen doot als des duyuels eyghen man eewich zijn soude. Nv vraechde hy den Duyuel hoe lange hy leuen soude/ die antwoorde hem / ist dat ghy Jerusalem niet en beroert / so en sult ghy in lange niet steruen. Maer int vijfste Jaer zyns Pausdoms/ las hy op eenen Altaer Jerusalem ghenoemt/ misse/ tot dat heylighe cruys/ doen bekende hy/ dat hy steruen moest/ ende ginck in hem seluen / eñ hiet zijn lijf nae zijnen doot in stucken houwen / ende van lidt tot lidt ontleeden/ ende op eenen wagen oft kerre legghen/ waer hem dan de peerden onghelept henen voerden/ daer soudemen hem legghen. Also soude hy in S. Joannes kercke zijn geuoert/ om te bedieden / dat dē berou hebbenden oock een plaetse der vergheuinghe by God voor behouden is. Hy vermaende by zijn leuen trouwelijck alle man / voor den duyuelschen laster des eergierichepts / eñ haer voor des Duyuels list ende bedroch te bewaren.

Johannes de xviij. de C. L. Roomsche Paus.

Joannes de achthienste Paus. Alder geloouigen sielen feest in ghe-set. Anno M. ij.

DOemē schreef M. ij. sterf Joannes de xviij. inde vijfde maent zijns Pausdoms/ ende en heeft van corthept weghen zijns Pausdoms niet met allen ghedachtweerdichs ghehandelt / dan dat hy dat feest ende ghedachtenisse alder geloouighe sielen/ op den naesten dach/ nae alder heylighen dach te houden heeft in ghesett.

Joannes de xix. de C. li. Paus.

Joannes de xix. eē duyvl Paus.

DOemen schreef M. ij. liet hem Joannes de negenthiende eē Romeyn wel zijn/ int Pausdom/ ende en richte van liefde des ledichepts in vijf Jaren niet met allen prys weerdichs wt. Sterf/ ende nae hem ruste den stoel xix. daghen.

Sergius de iiij. de C. lij. Paus.

Sergius eē vroom Paus.

ANno M. vij. was de zedige ende cloecke man Sergius de vierde / een Romeyn / tot eenen Paus ghecoren/ die in alle zijn officie niet en dede/ dat hem te verwijten was / die alle zijn ghemoet (O wat een seltsamē vogel!) tot God keerde. Wt des Paus raet / verdreuen de Italiaensche Vorsten in cracht des gemeynen verbonts/ de Saracenen wt Cicilia. Als nv by nae op dat gheheele Aertrijck beyde eenen treffelijcken dieren tijt / ende wechtreckende pestilentie / eñ der dooden lichamen hoop heerschapte / ende den voorgenoemdē crijch noch niet volëynt en was/ so sterf hy int vierde Jaer zyns Pausdoms. Dē stoel ruste acht daghen.

Benedictus de viij. de c. liij. Paus.

Benedictus de viij. wert wtgestooten eñ weder ingeset.

INt iaer M. xj. volchde Benedictus de achtste/ Sergio int Pausdom / die was een Tusculaner / ende heeft terstont nae den afganck zijns Pausdoms / Keyser Henricus / nae opsettinghe des Paus Gregorij de vyfste/ de croone des Keyserdoms op ghesett/ welcks beschermînghe ende schutsel hy hem gebruyckte / dewijle dat hy leefde. Terstont na het afsteruen dees zijns beschermers / wert hy vanden stoel berooft ende wt gestooten /af ghesett/ ende een ander in zijn plaetse gheordineert /doch hy verdroech hem met zijne tegenpartijen/ so dat hy weder in quam. Als zijnen navolgher weder wt ghedreuen wert / niet langhe daer nae/ int twaelfste Jaer zijns Pausdoms sterf hy. Jc swijge hier/ dat Petrus Damianus drooms maniere fabuleert / hoe hy nae zijnē doot eenen Bisschop/ op een seltsaem swert Peert sittende/ verschenen is/ want ick dit ghedrocht gheen ghelooue en gheue.

Joannes de twintichste de C. liiij. Roomsche Paus.

Joannes de xx. een Paus leeft ende sterft.

ANno M. xxij. ontfinck Keyser Conrardt/ eñ dese Paus Joannes de twintichste met malcanderen in een Jaer de heerlijckhept / die daer na desen Conrardt croonde tot eenen Keyser/ die wederom van den Romeynen hert aen gheuochten wert met oproer ende crijghen / als tot het Pausdom onbequaem/ midts dat hy van geenē geestelijcken staet en was/ eñ noch geen wijnghe ontfangen en hadde / ende nochtans dat Pausdom becommerde/ maer wt beschermînge ende gewelt Conrardi des Keysers verlost zijnde/ die haer den doot ende vernielinge dreychde/ en wilden sy hare stouthept te vermijden/ niet af staen. Hy sadt neghen Jaer neghen maenden.

Benedictus de negenste/ de C. lv. Paus tot Romen / te voren Theophilactus ghenoemt.

Een Sot Benedictus de neghenste/ wert Paus.

ANno M. xxxij. wert Benedictus de ix. een Tusculaner/ als een onbequaē/ onweerdich/ ende een sot mensche / van den Romeynen wt dē Pauselijcken stoel ghewworpen / ende Siluester de derde de Sabinische Bisschop in zijne plaetse genomen/ ende nochtans nae xlix. dagen weder wt gedreuen/ ende Benedictus weder in ghesett. Ouer weynich dagen heeft dese Benedictus wt besorginge der voorgaender periculē/ eenē Ertz diaken Joannes ghenoemt/ dat Pausdom vry ouer gegeuē/ oft (als sommige willen) vercocht/ die namaels Gregorius de vj. genoēt wert/ daer

om is

om is dese Benedictus by den Paus Maledictus/die na zijn doot in grouwelijcke gestaltenisse/zijn quade daden beclagende/ vele verschenen is. Daerom quam op de xiiij. tweedracht vol schandē eñ argernisse/tusschen desen Benedicto/ Siluestro ende Gregorio. Hy sadt vij. Jaer/ ende sommighe Maenden. Sommighe segghen thien Jaer/vier Maenden eñ neghen daghen.

Siluester de iij. de C. lvi. Paus.

[...luester ...derde/ ...ypt dat ...ausdom.]

ANno M. xxxix. sadt alleen twee maendē Siluester de iij. eē Romeyn int Pausdō/ die was met zijne gauen in gegaen / daerom wert hy als een dief eñ Moordenaer / die niet door oprechte verkiesinghe/ maer met gesmeerde eñ ghecochte stemmen daer aen is gecomē/geacht/eñ daerom wert hi ooc af geset/eñ Benedictus weder op genomen. Want doen ter tijt was dat Pausdom daer henen gecomē / dat niet de Heyligē/deuchtsamē/hooch geleerde/maer die/welcke de machtige met gauen aen haer trockē/hadden de ouerhant / ende gauē de sake met moet eñ gauē ouer/ op datse aen dat Pausdom quamē. Welcke maniere noch hedē duert/ dat/wie smeert/die vaert als dat spreeckwoort luyt/ smeerē maect saechte handen. Also wanneer de Romeynen nv eenen vercoren/ eñ hare geschencken verdient hadden/ so mochtense lijden / dat hem de Duyuel voort smorgens hadde wech ghevoert / op dat dē stoel weder ledich eñ veyl waer. Het en is niet mogelijc datse alle in so corten tijt eens rechten doots gestoruen zijn. Jck houde/dat Socrates dronck haerder vele heeft wech genomen. Nv zijn doch by na altijt twee Pausen tegen eenen Keyser / eñ noch eens so veel Pausen als Keysers gheweest/ God geue dese heylicheyt een goet Jaer. Jst dat somtyts een Christen op desen stoel is gecomen/ so is hy als een veroordeelde onder des Hangmans sweert/ oock op de hooftstadt geseten / eñ gelijck een Schaep onder de Woluen. Dit zijn pinners seltsame Heyligen. Jck ghelooue dese Martelaers behoorē inden Hemel daer de Duyuel in woont. Men seyt de Duyuel heeft oock Martelaers/dit zijn ghewisselijck des Duyuels Martelaers. De heylighe Lieden hebben pinners (maer niet om Christi/maer om haerder eeren wille) veel gheleden. En zyn die niet Martelaers/so en weet ick niet wat Martelaers zijn.

[...arte... ...s des ...yuels.]

Gregorius de vi. de C. lvij. Roomsche Bisschop.

[...gorius ...este/ ...t niet ...nedic... eñ Sil... ...ro de ...e/in eē ...cilium ...doemt ...fgeset/ ...e Cle... ...s de ...ede ge... ...mt.]

ANno M. xl. heeft/als voor genoemt is/Gregorius de vi. te vorē Gratianus genoēt/ van Benedicto dat gecochte Pausdom ontfanghen. Doen dat voor Keyser Henric quā / en ontfinck hy niet een cleyn mishagen. Hy troc daerom met heyrcracht na Romen / om de geestelijcke saken ouer al verwoest / eñ in oproeringe gaēde/te stillen. Aldaer wert met veel daer henen gheroepen Vaders een Concilium gehouden / daer in Benedictus de ix. Siluester de iij. eñ dese Gregorius verdoemt werden. Dese drie boose wonder dieren van haer ghewelt gedrongen / eñ Sindericus Bisschop tot Pamberch/ namaels Clemens de ij. ghenoemt/in haer plaetse ghestelt/eñ tot eenen Paus gecoren / die de Keyser met hem wt Duytslant hadde gebracht. Daer teghen set Gilbertus de Historischrijuer veel van zyne heylicheyt / eñ gheheel een spottelijcke Historie van zijn Lichaem. Jck latet een fabel zijn / ende gaet voorby als een fabel. Jn desen tweedracht sadt Gregorius de vi. twee Jaer eñ drie Maenden.

Clemens de ij. de C. lviij. Paus.

[...mens ...tweede ...t vandē ...yser eñ ...ncilio ...us ghe... ...eckt.]

DOemen schreef M. xli. Jaer/wert Clemens de ij. Bisschop tot Pamberch/ daer te voren Sindericus genoemt / in een vergadert Concilium / wt bestellinghe Keyser Henricus / eñ verkiesinghe des Conciliums tot eenē Paus gecoren/ende de selue Coninc Henricus/wert gelijck daer op int bywesen des Conciliums tot eenen Keyser ghecroont. Dus schrijuen veel dat dese Clemens/ om te mijden toecomende dwalinge/ dergelijckē voortyts menichmael geschiet was/ den Romeynen met een Eedts verbont/ de verkiesinge der Pausen verbodē heeft / tē waer dan datse wt beuel des Keysers daer toe gedronghen werden. Hy sterf vergeuē zijnde/int achtste iaer.

Damasus de ij. de C. lix. Paus.

DOemen schreef M. xlix. nam voor hem / terstont by na noch by het leuen Clemētis/Damasus wt Beyeren / te voren Stephanus ghenoemt/in des verstoruen stoel te sitten/met geen stemme oft verkiesinghe / noch des volcx / noch der Priesterschap. Daerom sommighe meynen/ dat Clemens wt zijne beschickinghe is vergeuen. Maer ghelijck altijt ontrouwe haren Heere vint / alsoo en ontghinck hy de wrake Gods niet/eñ sterf op den xxviij. dach zijns Scepters/ sommighe seggen op den derden dach.

[Damasus de tweede/ vergheeft Clementē de tweede/ eñ wert wederom vergheuen op den derden dach.]

Op desen tyt heeft dat gebruyck de ouerhant ghenomen/ dat eenen yeghelijcken eergierighen mensche betaemt S. Peeters stoel aen te vallen ende aen te tasten/dat my wonder gheeft / waer desen stoel wt God is / dat hem ghemeynlijck sulcke Boeuen in hebben/ ende God sulcke godloose Lieden/daer op laet sitten. Maer het moeten euen sulcke Lieden daer op sitten / ghelijck den stoel is. Wie daer op sit/ die sit op der Hellen kele. Wie daer op salich wert / die is eē wonder weerdich Man / een seltsaem Wiltbraet/ ende Voghel inden Hemel / ende in somma de Duyuel wt den mondt ghetrocken. Ja het is by den menschen onmoghelijck dat yemant daer op salich werde / maer by God zijn alle dinghen moghelijck/ Matth. 19.

[Stoel te Romē der Hellen kele.]

Leo de ix. de C lx. Paus.

DOemen schreef M. xlix. is op dese maniere Leo de ix. eē Duytsch in dat Pausdom in gegaen. De Romeynen/ de welcke de verkiesinghe ghenomen was / trocken tot Keyser Henricus in Sassen / in wille/ van hem eenen Paus te begheeren. Doen vercoute de Keyser Brunonem den Tullischen Bisschop / een slecht eenuoudich Man. Als nv dese Bruno oft Vauo van sommige ghenoemt/door Vesuncium trock/ daer wert hy van twee huychelaers oft Monicken becout (die hem als een Apostatam schelden/eñ zijn mede gegeuen wechreysers waren/ bysonder Hildebrandus) dat hy de Pauselijcke cyeraet af troc/ als vanden Keyser alleen verleent / die des geen macht en hadde. Den seluen hy ootmoedich gehoorsaem was / ende haer Pelgrims wijse met hem voerde na Romen. Want een Monick Hildebrandus ghenoemt (van diens schalcheyt wy veel hooren sullen / als wy van de Misse sullen handelen) voerde hy met hem. Als hy nv tot Romen quam/ende onder dat volck ghestelt werdt/ so beclaechde hy hem seluen aen / als een onvoorsichtich / sotachtighe mensche /dat hy den Keyser hier in gheuolcht hadde. Maer de Priesterschap wt het aenhitsen Hildebrandi / vercoren Bauonem / ende beuestichden hem tot dat Pausdom/ende noemdē hem Leo de ix. de welcke terstondt Hildebrandum zijnen medeghesel tot eenen Cardinael maecte. Hy was tot hulpe der armē sulcken gaefrijckē man / dat zijn huys den armen altijt open stont. Hy soude eenmael Christum gheherbercht hebben / in gestaltenisse eens Melaetschen mensche. Hy bracht te weghe dat de Keyser tot Constantinopolen dat heylige Graf (dat xxxvij. Jaer onder de Heydenen was gheweest)

[Leo de negenste. An. 1049. eenen goede tijt daer te voor eñ daer nae en leefde geen Paus lange/ wāt deē vergaf den anderen/ op dat hy achter dat Pausdom mocht comen.]

gheweest) weder wan. Hy sterf int vi. iaer zijns Pausdoms / sommighe setten alleen drie Jaer/ twee Maenden ende v.daghen.

Treffelijcke vermaerde Mannen in desen tijt.

Doorluchtighe mannẽ/ Ann. 1034. Anno M.xxxiij.lichte de treffelijcke Doctor eñ Sterrekijcker Campanus. Itẽ Gwido een hooch veruaren Musicus ende Sangmeester.Anno M.xlix.bloeyde Lãdfrancus de heerlijcke Leeraer in Gallia tot Parijs seer vermaert/die hinck alder eerst Berengario in saken des Sacraments aen/maer hi viel int Concilium weder van hem. Berengaruis leeft. Berengarius scheen aen Leere eñ heylicheyt deser tijt / voor andere wel gheleerde. Die hielt vant Sacrament op de maniere / als by onsen tijden Zwinglius / hy leyde veel Lieden af van de Roomsche Kercke. Van dien op een ander plaetse / als wy van de Misse sullen handelen/int langhe hebben sullen.

Linie der Pausen.

Victor de ij.de C.lxi.Paus.

Victor de ij. wert Paus van dẽ Keyser in geset. DOen men schreef M.liiij. sadt Victor de ij.te voren Gebhart ghenoemt/ende de xvij. Bisschop tot Aithstet een Beyer van gheboorte/ na Leo de ix.drie Jaer op den Pauselijcken stoel/ meer wt ghenaden Keyser Heynricus / dan wt vrye verkiesinge der Priesterschap ende Romeynen ghecoren. Die hielt in zijn Pausdom twee Concilien /een tot Turon tegen Berengarium/ dat ander tegen de Bisschoppen tot Florentsen/ daer af besiet de Concilia.

Stephanus de ix.de C.lxij. Paus.

Step. de ix. de 162. Paus. INt Jaer M.lvij. keerde na het aen ghenomen Pausdom / Stephanus de ix. wt Lothringen geboren/neersticheyt aen/dat de af geuallen Melanische Kercke/ die haer vander Moeder na CC.iaren ontrockẽ hadde/de Roomsche Kercke als harẽ Ouerstẽ weder bekende. Als dese Paus by na gheheel Italien ende Borgondiẽ met Simonie besmet te zijn/ vernam / so seynde hy Hildebrandum den Ertzdiacon ende Cardinael/om haer vã sulcke boosheyt af te brengen. Eñ als hy een Concilium tot Florentsen voor ghenomen hadde/doen sterf hy tot Florentsen nae acht Maenden ende acht daghen zijns Pausdoms. Hy hiet te voren Frederick.

Benedictus de x.de C. lxiij. Paus.

Benedict. de x. coemt met gewelt aen dat Pausdom. INt Jaer M.lviij.werdt Benedictus de x.door de machtighe Romeynen Paus gheheeten/ teghen de verwillinge alder Cardinalen ende geestelijcke. Die hiet te voren Myncius de Vilitrensische Bisschop inde verkiesinghe Benedictus de x.ghenoemt. Als hem nv Hildebrandus met zijnen aenhanck te Romen niet en mocht verheffen noch eenighe ordentlijcke verkiesinghe vercrijgen/ so trock hy met de Cardinalen / Bisschoppen ende Priesters na Senis / eñ vercoren Gerardum. Also wert Benedictus wtghedreuẽ inde x. Maent / ende ghinck met schande ende schaemte ghewillich inde geuanckenisse.

Nicolaus de ij.de C.lxiiij. Roomsche Paus.

Nicolaus de ij. maect een forme hoe men de Pausen verkiesen sal. DOemen schreef na Christus gheboorte M. lviij. Jaer/vercorẽ de gemeyne geestelijcheyt tot Senis Gerardum den Bisschop tot Florẽtsen tot eenen Vader / ende noemden hem Nicolaum de ij. Die vont in dat selue Concilium een Forme ende mate inde gheestelijcke Rechten begrepen/hoemen eenen Paus verkiesen/ende inde verkiesinge hem ordentlijc houden soude. Daer op werdt tot Nitrio een Concilum ghehouden/ daer af op een ander plaetse. Keyser Heynricus de iiij. ontfinck van desen Nicolao de tweede de Croone. Hy sterf int vierde Jaer / de seste Maent / ende den xxvi.dach. Dẽn stoel ruste op dit pas twaelf daghen.

Alexander de ij.de C.lxv. Roomsche Paus.

ALsmẽ schreef na Christus gheboorte M.lxij. Alexander de ij. gecorẽ Paus.
Jaer/verrreech onwetende na het affsteruen Nicolai de ij.dat Pausdom met gemeyne verkiesinge Alexandrũ/wt Melanen geboren/ te voren Anshelmus genoemt / Bisschop tot Luca. Die quam in Pauselijcke gedaente eñ cleedinghe tot Romẽ. Nv meynden de Bisschoppen om des geberchts willẽ in Lombardia/men soude behoorlijck eenen wt haren ghetale verkiesen/ende vercreghen door Gibertum van Parmeno/vã Keyser Heyndrick / dat eenen anderen Paus ghecoren soude werden. Eẽ onrecht Paus tegẽ Alexander ghecoren. Doen trockẽ de Duyuelsche breetschapen (Bisschoppen segghe ick) weder in Lombardiam / ende vercoren Cadolum van Parmeno tot eenen Voorganger.

Den seluen waren de Lombardiers ouer dat gheberchte alle gehoorsaem. Doen troc Cadolus na Romen. Doen gheschiede daer/ inde Neronische Velden / eenen bloedighen strijt van de Slach der twee Pausen.
heylighe Lieden. Daer deden de twee Pausen twee Slaghen met malcanderen/ eñ vielen vele op beyde zijden. Als nv de Hertooch van Melanen daer by comẽde/daer in viel/met ander Italiaensche Heeren/so lach Cadolus deel met groote nederlage verslagen. Maer als Keyser Heynricus de dwalinge bekende/doen liet hy eẽ Concilum tot Mantua wt roepen / eñ sette Alexandrum beuesticht zijnde weder in / ende Cadolo wert op zijn begheeren ghenade bewesen. Dese Paus sterf int tweede Jaer zijns Pausdoms.

Siet mijn Leser wat een volc is dat / siet wie God en bekent de valsche geestelijcken niet
dat wy so lange hebben aengebeden/ te weten/ niet met allen anders / dan den enckelen Duyuel in eenen geestelijcken huychelschen schijn/die indẽ Middach/dat is/onder Gods Naem/ende Titel om sluypt. Ghelijc nv de Vader is/dat is/ de Paus/ also zijn alle zijne kinderen / dat is/de geestelijcke/ die zijn opvoetsel eñ Eyeren zijn die hy wt gekipt ende wt geseten heeft / ghelijck een Clochinne de Eyeren. Daerom de Paus vã vele niet onrecht eẽ God / Vader ende Schepper alder valsche gheestelijcken wert ghenoemt/ want sy zijn Creatueren / kinderen ende wercken van hem/ die haer heeft gheuoet/gheboren ende gheschapen / want sy en zijn eens voor al wt God niet/die van desen niet en weet/ Matth.vij.

Dat sy menschen zijn/ dat bekent God voor een schepsel zijnder handen / maer datse Cardinalen / Papen ende Monicken zijn/ Ja gheestelijcke heylighe Lieden/daer af en weet God niet met allen. Daerom werdt de Paus recht der Papen God/Vader ende Heer ghenoemt.

Nochtans siet euen wel voor v/de Duyuel die niet rusten en can/ Math.xiij .heeft dẽ Paus wt genut/ende hy is also by velen ontdeckt / dat hy hem onder den Paus niet meer verberghen en can. Hierom sal hy een ander listigher Pausdom aen richten/ daer stelt v nae/ ende hy gaet nv al vast listelijck int werck / op dat wy niet alleen op den ondeckten Duyuel int Pausdom slechs en gapen / ende dewijle eenen anderen voor de deure / laten in comen inden Tempel Gods/ dat is/ in onse herten ende conscientien / dat alleen God ende zijn woort ghewijt soude zijn/ gelijck wy nv oock den Duyuel in een ander listighe guychelrije in een veel stucken voor God aenbidden/ eñ meynẽ het is enckel Gods woort/ ghelijck

ghelijck te voren int Pausdom/ al wat hy nv ter tijt onder soo veel Secten voor gheeft/ soot doch den bescheten oft schoonē Middaechschen Duyuel is/ ende een enckel Apenspel voor de werelt/ die in alle manieren bedroghen wil zijn / ende doch eenen Paus hebben moet / Ja al soudense hem stelen/ eñ alle daghe eenen nieuwen hebben. Dat is / sy moet eenen hebben / daer op sy mach gapen / ende dien sy voor God acht/ dien sy vertrout ende aen hangt.

Gregorius de vij. de C. lxv. Roomsche Bisschop.

NA Christus gheboorte M.lxxiij. quam eens ten laetsten tot dat so lange begeerde Pausdom/ Hildebrandus/ Gregorius de vij. ghenoēt/ van gheboorten was hy een Etruscus/ eē Prior des Cluniacensischen Cloosters. Maer doen hy dat Clooster verliet noch also Jonck zijnde/ ende dede hem te Romen by eenē swerten Constenaer Laurentius genaemt/ eenen Erdtzpriester/ also datse by malcanderen daghelijcx waren/ als hē dan ghelijck ende ghelijck gheerne by een gheeft. Theophilactus Laurentius / Gracianus ende Hildebrandus/ gheheel goede Vrienden/ eenderley Const / sins eñ gemoets (als dat alle Benno van haer schrijft/ die op desen tijt een Cardinael ende tijtghenoot met haer gheweest is.) Ick wil hier swijghen wat de Duyuelsche Lieden voor onreynicheyt / overspel / offer in Wouden ende Bergen den Duyuel hebben ghedaen / eñ alleen hare lijdelijcke sondē eñ dagelycx broot vā haer seggen. Eñ dat en is niet dat eerste Boevenstuc/ dat hy heeft helpen doen/ dat hy na dē doot Cunrads des Keysers zijnen soon Henrick niet en wilde Croonen (want doen ter tijt waren Theophilactus / Benedictus de ix. ghenoemt/ Paus Laurentius / Gratianus / Hildebrandus zijne ghesellen ende eersten Raet) maer hy seynde de Croone Petro den Coninc tot Hongarien/ daer wt een onsprekelijcke groote bloetstortinge quā/ ende wert den Duyuel toe genoecht. Want Henricus een Erfghenaem Conradi zijns Vaders overtrock de Hongherschе/ ende street met haer om de Croone/ hadde Victorie/ ende nā haer die met gewelt. Doē maecte hē Benedictus wt vreese met Laurentio daer af/ ende en wilde met zijn schuldighe conscientie/ den Keyser niet verwachtē/ eñ vercocht zijn Pausdom Gratiano/ die namaels Gregorius de vij. ghenoemt wert. Dese met Hildebrando als ontschuldich verwachten den Keyser/ eñ het ghelucte haer/ dat hy haer ten eersten met genaden op nam ende sitten liet / tot dat hy een reyse wtrichte. Doen quam hy weder tot Romen/ ende sette desen Paus in een Concilium met verwillinghe der Bisschoppen af/ ende sette Suydigerum de Bisschop tot Pamberch/ die hi met hem wt Duytslant daer gebracht hadde/ tot eenen Paus / ende noemde hem Clemens de ij. Van desen wert hy namaels ghecroont/ ende voerde met hem / als hy in Duytslant weder keerde / Gregorium de vij. eñ Hildebrandum in de gevanckenisse. Gregorius de vij. sterf terstōt. Maer Hildebrandus vermocht soo veel met zijne hupchelie/ dat hy vry in dat Palleys des Conincx wert ghelaten/ ende als hem de vryheyt gheschoncken weder toe quam / soo wert hy int Hof wel gehouden. Op desen tijt wert Clemens de ij. met fenijn ghedoot. Dien volchde Damasus/ die gaf oock aen den derden dach den gheest op. Theophilactus Benedictus de ix. genoemt/ maeckte hem met Laurentio zijnen medeghesel weder nae Romen. Die doode veel edel Lieden door Basutum den vergheuer ende fenijnmaker/ alsoo dat de Cardinalen den Keyser om eenen nieuwen Paus schreuen. Die sandt haer Brunonem na Romen/ ende wert Leo de ix. ghenoemt/ een vroom/ eenvoudich/ slecht/ nochtans een gheleert Man/ eñ seynde Hildebrandum vry latende/ met hem / den vromen Man bedriegende ende bespottende/ hoe hy wilde/ ende dat altemael in ghedaente van groote liefde / die hy terstont tot eenen mede-regeerder na het Hof nam/ ende tot eenen Cardinael/ als zijnen getrouwen/ besten Vrient maeckte/ Ja als zijn eyghen herte ende binnensten raet.

Terstont nam hy hem wt bystandt Basuti met fenijn wt dat leven/ hem also voor zijne goede daet danckende/ in hope achter dat Pausdom te comen. Maer alst hem faelgeerde/ soo bekende hy ootmoedich Victorem voor zijnen Heere. Doch niet langher dan twee Jaer en verdroech hy desen/ want Basutus quam hem oock te hulpen met zijnen dranck oft papken. Dien volchde Stephanus de ix. na/ als ghehoort is/ welcke hy oock terstont met fenijn wt leste / als hy alleen seven Maenden ghesecten hadde. Noch en wilde de sake niet ghelucken/ noch de verkiesinghe niet op hem comen/ ghelijc hy altijt hoopte/ ende als voor ghewis hadde. Op desen ginc Benedictus de thiende / die en wierp hy niet met fenijn/ maer met list ende ghewelt als eenen eergierigen die dat Pausdom vercocht hadde/ vanden stoel/ noch en wildet Peert niet gaen / hy siet Nicolaum de ij. regeeren/ maer Brasutus versoete hem zijn hertseer.

Als nv de Cardinalen den Keyser vā de grouwelijcke Tyrannie Hildebrandis claechden / eñ om hulpe schreuen/ dat hy haer doch eenē Paus geuen wilde/ doen wilde Hildebrandus dat aengenomē quaet vermoedē van hem schuyuen/ eñ verkoos met den zijnen Anshelmum dē Lucensischen Bisschop/ ende noemde hem Alexander de tweede/ de selue hechte hy seer aē Carolum tegen den Keyser/ als in zijn Historie eerst ghehoort is/ ende quam achter den Keyser int Concilio tot Mantua met listen. Doen hy also over alle gheluck hadde/ verhief hy hem vanden geluckighen voortganc zijnder aenslaghen/ eñ plaechde Alexandrum hoe hy mocht/ so dat hy ten laetsten gedrongen wert/ den Keyser tegen hem aen te roepē. Dat was Hildebrando seer lief/ ende dat wilde hy daer mede/ op dat hy met bequaemheyt achter hem quāme. Daerom riep hy op/ dat die onweerdich waer / de Pauselijcke vryheyt nae wtwijsinghe des Canons / die tegen dat Canon van eenen wereltlijcken Vorst hulpe eñ bystant begeerde. Eñ daerom wierp hy dē onteerden eñ gheweltloosen wt den stoel/ ende nam hem ende wierp hem inde gevanckenisse/ eñ nam hem des Pausdoms aē/ nochtans niet openbaer/ tot dat hy na zijn bevel heymelijck ghedoot wert.

Als hy nv doot was/ terstont wert Hildebrandus van zijne Ridders ende aenhanc voor eenen Paus wt gheroepen/ eñ Gregorius de vij. ghenoemt. De selue begost terstont de ghene te vervolgen/ die haer zijne tyrannie niet altijt en hadden willen toe staen/ ende dede den Keyser inden Ban/ om dat hy hē (oft hy wel wat anders voorgaf) in Duytslant hadde gevangē gevoert. Sijn binnenste hertweter die hem gheheel heymelijck was/ Johannes de Portuenser Bisschop / stont eenmael in S. Peeters Dom op / voor dē Priesterschap eñ alle tvolck/ seggende: Dergelijcke stucken heeft ghedaen Hildebrandus ende oock wy/ daerom souvē wy levendich verbrant werden/ de Reden op dat Sacrament des Lijfs eñ bloets Christi bediedēde/ als dan Hildebrandus den Duyuel aensach/ soeckende tegen den Keyser Henric / ende in dat vyer ghewo rpen hadde met teghen spreken alder omstaende Cardinalen/ voor welcker ooghen hy sulcx ghedaen heeft. So verre Benno de Cardinael der Roomscher kercken / aen de gheheele Priesterschap/ ten tijden

Margin notes (left, partly cut off):
[…]regorius [d]e seuenste/ [ee]n groot [b]oofwicht/ [w]ert van [P]latina [v]oor hey[lich] gheteelt.
[G]regorius [d]e seuenste/ [ee]n toouenaer.
Benedic. de [n]egende/ en [w]ilde Keyser niet croo[n]ē/ daer wt [g]root bloet [v]ergietē op [q]uam.
[W]arachtighe historie [v]an de negē[d]este Paus/ [e]n / onder [g]hegaen eñ [d]oot.
[G]regorius [d]e seuenste/ [g]eschiet dat [t]egen Paus[s]en na mal[c]anderē ver[g]euen werden.
[C]ardinalen schrijven dē [K]eyser om [e]enē Paus. [A]nno 149.

Margin notes (right):
Cardinalen schrijuē den Keyser wederom.
Gregorius de seuenste/ roemt na neghen maenden achter dat Pausdom.
Gregorius de seuenste/ stelt dē Keyser nae dat leuen / bedrijft toouerie met dat Sacramēt.

Hildebrandi/ als Heynricus Bullingerus betuycht. Noch een stuck isser voor handen/ wt de Cronijcken des Abts vā Vrspꝛung oft Vrsprungensis/ van Hildebrando/ Gregorius de seuenste ghenoemt/ den sielloosen mensche/ zijne woorden zijn dese navolghende:

Abbas Vrspringēsis/ van Gregorio de seuēste.

Het is aen den dach/ dat desen Hildebrandus niet van God gecoren/ maer van hem seluen met list en̄ gelt op gewoꝛpen is/ die alle ordeninghen verkeert heeft/ alle kijcken bedroeft/ die de Keyser na zijn Lijf ende siele heeft gestaē/ die den ontrouwen vredebrekenden Coninck (verstaet Rudulphum Hertooch te Sassen) voor staet/ die onder vreedtsamen Crijch/ onder der Broeders ergherniße ende onwille tusschen de ghetroude scheydinghe/ Ja die alle dat noch in vrede stont/ oproerich ghemaeckt te hebben/ ghesien wert. Daerom vercondighen wy in God vergaderde xix. Bisschoppen met Legaten ende Brieuen. Hildebrandus dē beschermer der Meyneedigen ende Dootslagers/ die Afgoderie ende rooverie predict/ die met droomen/ waer segghen en̄ swerte Consten om gaet/ eenē openbaren/ afvalligen van den gheloove/ ordentlijck te zijn af te setten/ wt te stooten/ ende met eewighen vloeck inden Ban te doen/ waer hy niet terstont als hy dit verneemt/ af en staet. Dus langhe de Abt Vrsprungensis.

Alle Histo. plupinstrijc kē dē Paus

Siet mijn Leser/ souden wy der gheestelijcke Histoꝛien veel hebben/ wel souden wi eenen iammer en̄ grouwel int Pausdom vinden/ daer voor eenē grouwelē mocht. Het is vast altemael huychelie/ wat van de Pausen gheschreuen is/ want niemant en heeft desen grouwel doruen openbaren noch aen tasten/ wie dat dit grontsop heeft gheroert/ en̄ inden Bijestock ghesteken/ dien hebben duysent Wespen met eenen swarm wt varen ter doot ghesteken/ Ja de waerheyt en heeft niemant doruen hoesten/ daerom zijn alle Cronijcken vol van huychelie/ eylacen/ alsmen tastē moet/ soo datse voorwaer de spruecke/ alle menschen zijn leughenachtich/ wel betuyghen/ de waerheyt en heeftmen niet laten opcomen. Lieue/ besiet Platinam/ Sabellicum/ Raphaelem/ Supplemētum/ Supplimenti/ Eusebium/ daer vint ghy terstont dat teghendeel van desen Gregorio de vij. daer en is hy niet dan Heylichdom. My ghelt de eenige getuychenisse Bennonis des Cardinaels meer/ dan de andere alle. Want een meerder ghetuyghe is een ooghe/ dan thien ooren. Dese Benno heeft Hildebrandum gehoort/ ghesien/ ende dat openbaer by zijn leuen van hē gheschreuen/ dat by my meer gelt/ dan der andere Corthisanē ende soppeneters die by auontueren om een Bisdom hare Cronijcken gheschreuen hebben/ ende den Mantel ouer al so fijn gheweynt/ als de Wint heeft gewaeyt/ oft by auontueren de diere waerheyt in de Cronijcken niet en hebben mogen aen comen/ en̄ als ic wt andere schriften en̄ mont ghesproken/ den seluen is God verschenen in eens Rauens ghedaente/ ende en is des lieghens gheen eynde. Wanneer het van Pausen aen een treffen gaet/ ende de waerheyt soude aengaen/ so swijgen vast alle Cronijcken/ so veel ick gesien hebbe/ maer de werelt wilt also hebben. O souden wi vā de Pausen de waerheyt hebben/ hoe veel dergheliicke Historien souden wy lesen/ daer af wy ons souden segenen/ ende te lesen ons verschricken souden/ ick swijghe dan te doen. Ick beclaghe dat my alder meest van de Pausen inde Cronijcken niet met allen dan de waerheyt gefaelgeert en heeft/ leughenen hebbe ick ghenoech geuonden/ wanneer ic eerst de waerheyt gheerne hadde ghehadt/ so ist wt/ God zijt gheclaecht.

Nv hebt ghy dees voorschijnenden Paus heylijcheyt met zijnen aenhanck/ die int derthiende Jaer zijns Pausdoms in zijnen God ontsliep.

Victor de iij. de C.lxvi. Roomsche Paus.

Victor de derde/ vergheeft Keyser Henrick int Sacrament.

Anno M.lxxxv. wert Victor de iij. eē Abt des Cassinischen Berchs/ Desiderius genoemt/ voor een streng beschermer der gheender die op Gregorij zijden waren ghewerst/ ende heeft hem daerom Keyser Henricus tot eenen Vyant ghemaect/ dien hy wt quade meyninghe/ met fenijn (datmen hem inden Kelck/ dewijle hy Misse dede/ coocte ende toe maeckte) doode ende vergaf/ int ij. Jaer zijns Pausdoms.

Vrbanus de ij. de C.lxvij. Paus.

Vrbanus de tweede/ een vroom Paus/ ende seltsaem vogel int pausdom.

Na Christus gebooꝛte M.lxxxvij. inde vijfste Maent na het afsteruen Victoris/ quam desen Vrbanus de ij. te voren Ottho ghenoemt/ een Cardinael ende Cloosterman achter dat Pausdom met alder ghemeyne verkiesinghe. Hi hadde terstont groote viantschap vande Roomsche gheesteloose Boeuen/ alsoo dat hy eē Concilium tot Melphim voor nam/ en̄ selue daer henē trock. Maer als hy merckte/ dat hy in Italien gheen plaetse oft ruste en had/ noch hebben en mocht/ doē hielt hy tot Placentia eē Concilium/ al daer stilde hy sommighe principale stouthedē sommiger gheestelijcken wonderlijck. Daer na trock hy in Gallia/ aldaer hadde hy wederom een Concilium/ daer in vermaende hy de gheestelijcke Vorsten/ tot verlossinge der stadt Jerusalem.

Nv nae de voleynde Concilien keerde hy weder na Romen in meyninghe/ so de Italiaensche saken gheslicht werden/ de Italianen tot sulcken Tocht oock op te brengē. Maer hy wert van Johanne eē Heydens boosachtich Man also nauwe waer ghenomen/ dat hy hem in eens machtigen Borgers huys twee Jaer onthielt/ doch na het afsteruen des seluen Kasers beneerstichde hy hē/ die ouer al oproerighe Kercken saecken/ so veel hy mocht/ te stillen. Ten laetsten na veel gheledē moeyte ende veruolginghe/ sterf hy int derthienste Jaer zijns Pausdoms. Terstont als hy den verdreuen Ertzbisschop tot Melanen/ die tegen de Canones alleen van eenē Bisschop gewijt ende in geset was/ in genaden op nam/ ende gaf hem oock met het Pallium dien hy ootmoedich begeerde/ tegen alle gewelt hē in zijn oude heerschappie wederom settende.

Treffelijcke vermaerde Lieden in desen tijt.

Voortreffelijcke lieden/ Anno 1070

Anno M.lxx. lichte Petrus Damianus een Doctor ende Cardinael/ den Schriftwijsen wel bekent.

Johannes Serapion. Item Isaac/ Benimiram de treffelijcke Medecijnmeester. Item Rasis eē Medecijnmeester. Anno M.lxxxvi. Honorius een hooch gheleert Priester. Singibertus een Monick/ Bruno een Philosophus/ ende beginder der Cathuysers. Hildebertus een Bisschop.

Linie der Pausen.

Pascalis de tweede/ de C. lxviij. Roomsche Paus.

Pascalis de tweede/ een Paus/ ende twee onrechte Pausen.

Doenmen schreef M.C. sadt Reynerius een Cloosterman ende Italiaen xviij. Jaer/ vijf maenden/ ende vij. daghen int Pausdom/ Pascalis de ij. ghenoemt/ ende wert also terstont gesalft en̄ met de ghewoonlijcke Croone gecroont/ wt ghemeyne verkiesinghe ende vreuchde des Roomschen volcx/ ende des gheheelen Priesterschaps. Maer terstont seynde hy zijn volck tegen

Gibertum den bypaus (want liefde ende heerschappie en lijt gheen gesellen) die sterf niet lange daer na den haestigen doot/noch en hadde de kercke gheen ruste/want Richardus een Campanische Graue/sette terstont eenen anderen/ Albertus ghenaemt. Doch moest hy hem de lasten ontslaen/eñ wert verseynt. Sommighe andere vercoren eenẽ Theodoricum genoẽt/maer sy cregen daer af een leetwesen/eñ wierpen hem op den hondert ende vijfthiẽsten dach weder wt den stoel. Ten laetsten als de Roomsche kercke tot vrede ende verdrach quam/doen ontfinck Paus Pascalis de stadt Castellanam/eñ Beneuentum weder in zijn ghewelt/hem daer te voren van zijne vyanden af ghedronghen.

Gelasius de tweede/de hondert ende neghenentsestichste Paus.

Gelasius de .. wert met oorten ghe- treden ende ghevangen.

Doemen schreef M.C.XIX. regeerde Gelasius de tweede wt Caietania/te voren Joannes ghenaemt/met alder eendrachtige verkiesinghe ghecoren/dat pausdom een Jaer/ende vijf maenden. Maer na dat Cincius Fregepanis/een machtich Roomsch borgher eñ Raetsheere/de priesterschap eenen wt zijne Cardinalen te verkiesen hadde voor gesteit/ende dat wt verachtinge niet en gheschiede/so vinck hy met de papen een tijt-cortinghe ende rumoer aen/ met ghewapender hant haer in Sinte Palladij Clooster ouervallende/altemael tusschen weghen verslaghen/den Paus op de Aerde geworpen/met voeten ghetreden/in de banden gesloten/de Cardinalen vanden Muylen ghetogen/ ende alle versmadinghe aen ghedaen/maer dat Roomsche volck quam hem terstont te hulpen/ eñ voerden den Paus in S. Johannes kercke/ om na ghewoonheyt hem te croonen. Daer nae wert hy door den Keyser Henrick veruolcht/eñ vloot in Galliam/daer beuinck hem een crancheyt in de zijden/daer hy af sterf.

Calistus de tweede/de hondert eñ tseuentichste Roomsche Paus.

Calistus de tweede/ Paus.

Int Jaer duysent/hondert ende twintich/sadt des Grauen tot Borgondien broeder Gwido/namaels Calistus de tweede ghenaemt/een treffelijck Doctoor/beyde der Rechten eñ Theologie/wt ghemeyne verkiesinghe tot eenen Paus vercoren/ses Jaer in zijnẽ stoel. Tot Beneuentum quamen de Vorsten tot hem/hem belouende by eenen ghesworen Eedt/haer altoos onder dat ghewelt eens Paus te houden. Daer na keerde hy weder na Romen/ende seynde zijn Legaten tot Keyser Henricus/die maecten sonder alle teghenstant/vrede/ende brachten den vreetbrief tot Romen/den welcken sy indẽ tempel met alle mans vreuchde op hingen. Hy hielt met neghen hondert Vaders een Concilium tot Romen/daer in slichte hy veel oproers/eñ sterf int seste Jaer zijns officijs. Siet dat vierentsestichste Concilium.

Buridinus een onrecht Paus/teghen Gelasium de tweede/ende Calistum de tweede op gheworpen.

Buridinus een onrecht Paus/tegẽ Gelasium de tweede/ ende Calistum de twee- de op ghe- worpen.

Doenmen schreef duysent/hondert ende negenthiẽ/sette Keyser Henricus de vijfste/teghẽ Gelasium de tweede/desen onrechtẽ Paus/ ende noemde hem Benedictus/die nam oock voor hem teghen Calistum de tweede zijn ghewelt te bedriuen/ende den naem des Paus te ghebruycken/daer toe hielpen hem sommighe aen hanghende tyrannen/ende besetten de stratẽ/dat niemant seker oft vry tot dat Concilium (dat Calistus voor genomen hadde) tot Romen comẽ en mocht. Daer na om dese beroerte af te legghen/belegerde Calistus de stadt Sutrium/ daer in Buridinus lach/maer de burghers gauen desen Buridinum van stonden aen daer wt/ die wert op een Kemel met het aenghesicht nae den staert ghekeert/so achterwaerts gheset/ende als eenen Afgod met veel schimpwoordẽ bespot. Doch onthielt hem Calistus voor vergietinghe des boosachtighen menschen bloets/eñ stiet hem in een clooster.

Hooch verstandighẽ heylighe lieden in desen tijt.

Anno duysent/hondert ende ses/lichte Juo een Doctoor Canonum. Ildebertus een Bisschop. Anshelmus een Bisschop tot Luca/ Anshelmus een Bisschop tot Canthuaria/die veel boecken ghemaect heeft. Doorluchtighe lieden/ Anno 1106.

Anno duysent/hondert ende twintich/in de tijt Calisti/bloeyde sinte Bernaert Cistersiensis orden een Abt tot Clareualla/van welcken op een ander plaetse staet.

Hugo die sinte Victor een gheregelde Choorheer ende Doctoor tot Parijs/Robertus een Monick/der welcker boecken van hem betuyghen.

Linie der Pausen.

Honorius de tweede/de hondert ende eenentseuentichste Paus.

Doenmen schreef duysent/hondert/ende sesentwintich/gaf de ghemeyne verkiesinghe Honorium de tweede/te voren Lambertus ghenaemt/tot eenen Paus/als Balduinus de Coninck tot Jerusalem van de vyanden eerst verlost/Antiochiam aen dat Coninckrijck Jerusalem bracht/nochtans begheerde dat ghemeyn volck gheheel vyerich eenen Cardinael/eenen Sassischẽ tot eenẽ Paus/die haer niet en mocht ghebeuren/soo bewees hem Leo Fregepanis een Roomsche Raets-heere/als hadde hy den voorghenoemden Cardinael gheerne ghehadt. Doen dat de Cardinalen mercten/lieten sy den Sassischen rusten/ende vielen op eenen anderen Theobaldus ghenaemt/op dat sy niet met dat volck spanden ende hielden/ende dat niet te wille en werden (want ghemeynlijck was de Priesterschap ende de Romeynen in de verkiesinghe oneens/ende nyemant en woude den anderen te lieue verkiesen oft wijcken/Jae wanneer sy schoon op beyde zijden eenen int voornemen hadden. Terstont als dit de Gheestelijcke merckten/soo vielen sy op eenen anderen/alleen den Romeynen tot spijt) also noemden sy Theobaldum Celestinum de tweede. Dat gedacht de voorghenoemde borgher Leo Fregepanis/eñ wierp den voorghenoemden Lambertum voor eenen Paus voor: Doen ructen sy te samen/ende vielen beyde partien van haren voorghenomen Pausen/eñ coren den derden eendrachtich: Ende also wert wt ghemeyne toestant dese Honorius tot eenen Paus wt gheset eñ ghegroet. Die maecte veel Cardinalen/ende sterf int seste Jaer zijns Pausdoms. Twist inde verkiesinge Honor. de tweede.

Innocentius de tweede/de hõdert eñ tweentseuentichste Roomsche Paus.

Int Jaer M.C. ende dertich/terstont nae het ontfanghen eñ aen genomen Pausdom/trock de bloetgierige Innocentius de tweede een Romeyn/meer wt gramschap dan wt crachte ontsteken teghen Rogerium des Grauẽ van Cicilie soon/in een oproerighe haesticheyt/met een vergadert heyr voor de stadt S. Germani onuersiens/aldaer gheschiede eenen bloedighen slach/ daer in de Paus met zijnen Cardinalen geuanghen wert. Doch ghebruycte hem Rogerius de bescheydenheyt/so dat hy den Paus mettẽ zijnẽ Innocenti. de tweede/ Paus.

los liet/ende al van hem vercreech dat hy woude/behaluen den titel des Coninckrijcx.

Als nv Innocentius de tweede weder tot Romen quam/daer vant hy eenen bypaus Petrus ghenaemt/ die hadde in zijn af wesen de Kercke berooft/eñ gelt daer af ghemunt/ eñ des volcks stemme eñ gonste gecocht/so dat alle man zijns willens was. Eñ als haer de sake liet aen sien/ als tot een oproer ghenepcht/ so vreesde hy zijn huyt/ eñ trock gewillich met de Cardinalen eñ het geheel Hof tot Coninc Lodowijc in Vranckrijck/ende liet Conrardum tot eenen Stadthouder tot Romē/ eñ hielt een concilium in Gallia/ ende verdoemde daer in Petrum den onrechten Paus met zijnen aenhangers. In Belgis hielt hy een ander concilium in den voortoch. Daer na keerde hy metten Keyser Lothario weder in Italien/ eñ hielt oock onder wegen tot Placentia een concilium. Daer nae quam hy met den Keyser tot Romen/ doen en verscheen Petrus nerghens/ die hadde hem tot zijne eñ des Keysers toecoemste wech ghemaect.

Innocēt. de tweede/ hout drie cōcilie na malcanderen.

Als nv alle dingen sliepen ende gestilt waren/ doen setten de Romeynen teghen hem de hoornē op/eñ vercoren twee Raets-heeren na oude ghewoonte haer van Pausen in corter tijt ontogen/ die alle wat de stadt aen ginck/ende borgerlijck ghericht ende wereltlijcke saken aen ginck/souden ontschepden ende wt richten.

Nv om dese tegen te staē/vergaderde de Paus eē concilium in Laterano/ende sette aldaer/dat gheen Leecke/ by den vloeck des Bans/ gheen gheweldige hant aen eenige ghewijde en leyde/ siet 17.quæst.6.Capit.Si quis suadente Diabolo. Hy gheboot oock den Priesters/ tot op de Subdiaconen toe/by verlies haerder officien/in reynicheyt leuen/ als in dat Decreet 18.distinct.C.Decreuimus/is in ghesedt.

Item/het en soude gheen Bisschop/eenighen nacomelinc noemen oft verkiesen. Ten laetsten sterf hy/int Iaer duysent/hondert/ eñ negenenveertich/als hy negenthiē Iaer/acht maenden/ ende acht daghen ghesetenhadde.

Celestinus de tweede/de hondert ende drieentseuentichste Paus tot Romen.

Celestinus de tweede/ Paus.

Anno duysent/ hōdert eñ vijfenveertich/sadt Celestinus de tweede/ daer te voren Gwido ghenaemt/ wt eendrachtighe verkiesinghe nae Innocentio de tweede in den Pauselijckē stoel/ ende sterf in de vijfste maent.

Lucius de tweede/de hondert ende vierentseuentichste Paus.

Anno duysent/ hondert ende sessenveertich/ wert nae het af steruen Celestini/ Lucius van Bononia gheboren/ tot eenen Paus gecoren/ voor welckē terstont de iammerlijckē slach ende nederlage der Christenen/in de stadt Edissa/gheheel wt/luytbaer voor hem quam: Doen sant hy den Heyrtoch na Ierusalem/tot welckē hem Bernardus mondelijck ende schriftelijc op die tijt int leuen/ vermaende/alsoo/dat veel dat Vaen-teecken des heylighen Cruys teghen de Turcken aen namen. Dewijle de Paus in dese handelinghe bemoeyt was/soo wert hy door de pestilentie wech genomē/ in de twaelfste maent zijns Pausdoms.

Eugenius de derde/de hondert ende vijfentseuentichste Paus.

Eugenius de derde/ moet te Romen ontrēnen.

Anno duysent/hondert xlvij. is Eugenius de derde die S. Bernaert tot eenē Monic hadde ghemaect/ende nv een Abt Anastasij was/na Lucio gecoren. Als nv dese vernam dat hem de Romeynen tegen zijnde/ de crooninghe niet en soudē toe laten/so troc hy met alle zijn Hofgesin by nacht daer af in een clooster/daer henē eysche hy alle de Cardinalen ende Hooftlieden/ daer wert hy ghewijt/ ghecroont/ eñ beuesticht. Als hy nv der Romeynen dreyghen/ oock haer ghe weldighe hant versmade/ eñ haer spijtelijc ontboot/ alsodat sy hē niet en mochtē ouerwinnē/ doen maecten sy vrede met hem/ende leyden dat gewelt der heerschappye der stadt van haer. Nv soo verstont hy haer erghelist/ vrede/ ende valsche op nemen. Daer na viel hy ouer den Tyber wt/ende wert vanden Romeynen met wapenen ende na schieten veruolcht/als oock eertijts Gelasius. Also quam hy daer af in Vranckrijck/aldaer vant hy Bernardum/van hem vernam hi/ hoe qualijck der Christen saken in Asia stonden/ doen baden sy beyde Coninck Lodowijck in Vranckrijck/dat hy dat Cruys aen name met eenen Heyrtoch na Ierusalem.

Daer na Anno M.C. eñ tweenvijftich/quam Eugenius weder tot Romē met bystant des Coninck/daer wert hy met alle mans verwachten eerlijck ontfanghen. Hy sterf ten laetsten int negenste Iaer zijns Apostel officijs. Aen den seluē heeft sinte Bernaert veel ghescreuen. Daer af besiet Barnardi Articulos.

Anastasius de vierde/ de hondert ende sessentseuentichste Paus.

Anastasius de vierde.

DOemen schreef M.C.liij. nam Anastasius de vierde een Romeyn eñ ghecoren Paus/ in grooten hongher ende dieren tijt der werelt/ voor hem veel goets wt te richten/maer hi sterf eenen ontijdighen doot/in alle menschen oogen/ die groot verhopen tot hem hadden/int tweede Iaer/de vierde maent/ eñ den vierentwintichsten dach zijnder verkiesinghe ende sielsoeckēs. Den dieren tijt in desen tijt wert van hitte/ soo dat dat Aertrijck wt brande/ende aē veel plaetsen hem seluen aen stack/ groote wouden ende velden verbranden.

Treffelijcke vermaerde lieden op desen tijt.

Doorluchtighe lieden/ Anno 1135 Sacramēts haluē Francus een abt een Ketter gescholden.

Anno M. hondert eñ vijfendertich/ bloeyde Francus een Abt eñ Schriftgeleerde Leeraer/ van den Sacrament weghen des Altaers een ketter ghescholden/want hy niet en hielt vā de lijflijcke/maer Sacramentelijcke tegenwoordichheyt des Lichaems Christi int broot. Item Richardus/ sinte Victor/ die veel ghescreuen heeft. Ottho de Bisschop van Pamberch heeft oock om desen tijt ghelicht.

Gratianus. Petrus Longobardus. Auicenna. Thomas Cantuarie[nsis].

Anno duysent C.xlix. stont in groote beroeminge de Decreet-meester ende leugen-dichter Gratianus. Item Petrus Longobardus Bisschop tot Parijs. Itē Petrus Commestor. Auicenna/Auerrois/Zoar/ die beroemde ouer alle breet besochte Medecijn-meesters. Richardus/ Gwilhelmus/ Conrardus/ de Monicken ende Abten. Sinte Thomas van Cantuaria.

Linie der Pausen.

Adrianus de vierde/de hondert ende seuenentseuentichste Paus.

Adrianus de vierde.

VAn de gheboorte Christi M. hondert eñ sessenvijftich/ heeft dese Adrianus de vierde/ noch eenen Cardinael van Paus Eugenio in Noorwegen ghesonden/tot Christo bekeert/dat geheel Albaniam/ Noorwegen/eñ andere lantschappen/ende is daeromme tot eenen Paus gecoren. Nae Anastasio handelde hy oock met de Romeynen/ des regiments der Stadt haluen/ welcke met bidden eñ dreyghen aen hem sondē/ om eenen Roomschen Raet/ die de bewaringhe eñ regeeringhe der stadt/als van outs gewoonlijck

lijck toe te laten/eñ dat hy zijne kerckẽ waer name. Daer sette hem de Paus tegen/ten waer sake dat Arnoldus voormaels van Eugẽnio verbannen/wt de stadt verdreuẽ worde. Doen versloegen sy eenen Cardinael/ als hy totten Paus te gaen/op den wech was. Doen leyde de Paus singẽ eñ lesen daer neder/euen ontrent de Palmweke in de vastẽ/dat speet dat aendachtige volc seer: Daerom werdẽ sommige Roomsche Raetgheuers af gheset / in een oproer/eñ de benoemde vernoerder Arnoldus wert wt ghemonstert. Doen wert dat Paesch officie van desen heylighen man in Laterano ghehouden.

Daer na wert Wilhelmus de Coninck Cicilie metten swaren Ban beladen ende wt geroepen / van ontweyndinge der kercken goedẽ wegen/eñ terstont daer na wert Keyser Frederick de eerste ghecroont van desen Paus. Wederom wert de Paus aen gheuochten / om de Stadt te beurijen van zijne eñ der gheestelijcker ghewelt/ heerschappie ende ghebiede. Doen trock hy wt besorgenisse eẽ moetwillicheyts eñ nootdwancx nae Arganum / aldaer sterf hy int vijfste Jaer zijnder regeringhe.

Alexander de derde/de hondert ende achtentseuentichste Roomsche Bisschop.

DOenmen schreef M. C. lx. verdroech veel ende menigherley aenstaen / Alexander de derde/van Senis geboren/in zijne siel sorge/hoe wel hy ordentlijck gecoren was. Eenẽ Octauianus ghenaemt een Romeyn/hy hadde oock veel stemmẽ / eñ wert van velen tot teghenstant van desen ghecoren/eñ Victor genaemt/die gaf hem aen den Roomschen Keyser: So hadde Alexander zyn toevlucht tot Coninck Philippus in Vranckrijck/eñ een Concilium tot Clarimont/ daer in verbande hy den Keyser met zynen onrechten Paus Octauiano.

Daer na maeckte Keyser Frederick Alexander te leede ende te spijt/noch drie andere Pausen/na malcanderen/ maer de Roomsche Raetsheeren waren desen Alexandro gonstich / daerom riepen sy hem weder wt Vranckrijck tot Romen. Dewijle ontfinghen sommighe Italiaensche volcken troost / ende verhoopten haer seluen tot vryheyt te brenghen / ende grepen tegen Keyser Frederick in de wapen. Doen trock de Keyser met een vergadert Heyr in Italien nae Romen/dien werden de deuren eñ poorten gheopent sonder eenighe teghenweer/ende met vrede in ghelaten. De Paus maeckte hem met zijn hofghesin by nachte van daer na Beneuentum/ ende vloot van daer in zijns cocx cleederen heymelijck na Venegien. Alsmẽ hem daer vernam/ doen wert hy met behoorlijcke heerlijchheyt ontfanghen/ende beyde/ de Hertooch eñ dat volck/ werden van hem ghebenedijt.

De ander chrijuẽ/ hy heeft de stadt belegert/eñ met vloet vergie en eerst gewonnen.

Doen nv de Keyser sulcx ghesept wert/seynde hy haestelijck zijnen soon Otthonem met Heyrcracht voor Venegien om den Paus daer wt te eyschen: Maer Sebastiaen stelde hem in teghenweer / eñ voerde des Keysers soon na eenen volbrachten slach gheuanghen tot Venegien / doen hadde de Paus eenen goeden pant.

Woude nv de Keyser den soon weder hebben/ soo moeste hy hem met Crijch winnen / ofte des Paus liedeken singhen. Daerom moeste hy om zijnen soon te lossen / vrede met den Paus maken/alsoo dat hy al wat totter kercken behoorde/weder geuen moeste / ende den Pauselijcken stoel laten volghen / daer toe oock selue tot Venegien comen / ende aldaer boete doen/als hem zijn Heer de Paus op leyde / ende hem niet anders in genaden en woude aen nemen / dan met sulcke condicien / dat hy tot boete woude op nemen / al wat hem de Paus op leyde. Als hy dat aen nam / doen gheboot hy den Keyser zijnen knecht/dat hy hem openbaer onder sinte Marcus poorte tot Venegien wt strecken soude/ om Aflaet der sonden te vercrijghen: Doen tradt de Paus voor alle man den Keyser op zijnen hals/ segghende: Daer staet geschreuen : Op de Slanghe ende Basilisco sult ghy wandelen/ende treden den Leeuwe ende Drake. Doen sprack de Keyser: Jck en ben niet v / maer Petro / dies nacomelinck ghy zijt/ghehoorsaem. Doen antwoorde de Paus spijtelijck: Jae niet alleen Petro / maer oock my. Also wert de arme mensche van der aerden op gheheuen/ende de sake neder ghelept tusschen den Paus eñ den Keyser. Daer na quam de Paus ten derdenmael tot Romen/ ende alle onrechte Pausen waren met den Keyser te niete gedaen: Ende dat is Frederico Barbarosse/den stoutmoedighen ende vromen man gheschiet. De Paus hielt voort terstont tot Romen in Laterano een Concilium / ende sette eñ stichte veel dinghen. Hy sterf int eenentwintichste Jaer zijns officijs.

Paus Alexander de derde treet den Keyser met voeten

Lucius de derde / de hondert ende negenentseuentichste Roomsche Paus.

VAn Christus gheboorte M.C.lxxxij. soo gaf de ghemeyne toestant Lucium de derde/een Luscan oft Tuscan/wt de stadt Luca geboren/ tot eenen Paus / die nam voor hem terstont de Raetsheerẽ van de Romeynẽ af te setten: Maer de Raetheerlycke hant was also machtich / dat haer niet alleen Paus Lucius ontwijcken en moeste wt de stadt / maer oock zijn gonners ende aenhangers en dorsten niet een van haer/ hen roeren noch laten kennen/ wie hem alleen een weynich ontdecte / die moeste de stadt ruymen/ ende so hy niet terstont aen zijn waerschouwinghe en quam/ so werden hem zijn ooghen wt gesteken. Daer na vloot de Paus nae Bern / daer beriep hy een Concilium / ende beclaechde hem aldaer van de stoutheyt ende houerdie der Romeynen/ende vermaende alle Christelijcke Vorsten / om Jerusalem te verlossen. Hy sterf in het vijfde Jaer zyns Apostels officijs.

Lucius de derde/ hout een Concilium te Romen.

Vrbanus de derde/de hondert ende tachtichste Roomsche Paus.

ALsmen schreef nae Christus gheboorte duysent hondert ende seuenentachtentich Jaer/ becommerde hem dese Paus seer van dat ghewelt Saladani / welcke de Christenen soo hert benaude in Asia/ende was in dese saken hert bemoeyt. Als nv alle dinghen te laet ende te versuymelijck toe ginghen / soo trock hy wt vierichheyt na Venegien / in meyninghe/om aldaer de christelijcke Ridderschap by malcanderẽ te roepen. Als hy nv tot aen Ferrariam quam / daer vercondichde men hem de laetste nederlage ende gheuanckenisse Jerusalems / ende der Christenen wtroydinghe / so dat hem die man neder leyde / ende van hertseer sterf / int tweede Jaer zijnder siel-sorghens.

Vrbanus de derde/sterft van droeffenisse.

Gregorius de achtste / de hondert ende eenentachtichste Roomsche Paus.

DOemẽ schreef duysent hondert eñ negenentachtich / vermaende Gregorius de achtste van Melanẽ geborẽ/alle Vorsten/om met heyrcracht te lande ende te water/ na Jerusalem te trecken/ende die wederom te verlossen. Dewijle dat hy nv met die aenslaghen om ginck / doen trock hy na Pysa / ende vereenichde ende veraccordeerde die met de Genuesers/der seluer vriẽtschap hoopte hy daer toe dienstelijck / op dat de heyrscheppinge (daer aen sy sterck zijn) dies te beter van stede ginck / om onse broeders in Asia te hel-

Gregorius de achtste Paus.

helpen. Hy ſterf op den ſeuenenvÿftichſten dach zÿns Pauſdoms.

Clemens de derde/de honderſte ende lxxxÿ.Roomſche Paus.

Clemẽs de derde Paus

IN t Jaer duyſent/hondert ende neghen ende tachtentich/alſt den Chriſten/die in Aſia in menigerley perÿckel ſweefden/ſeer ſwaer was/ſo bracht deſe Paus Clemens de derde/den Keyſer Frederick Barbaroſſen/den Coninck van Enghelant/Vrancrÿck/etc.ende geheel Europẽ op de been. Hoe het haer is ghegaen/leeſt in der Keyſers Chronÿcke. Ten laetſten ſterf hy int vierde Jaer zÿns knechtſchaps.

Celeſtinus de derde/de hondertſte ende lxxxiÿ.Roomſche Paus.

Celeſtinus de derde Paus.

ANno duyſent/hondert/ende eenentneghentich/is in de plaetſe Clementis/deſe Celeſtinus de derde ghecomen/te voren Jacinctus ghenaemt. Die croonde Keyſer Henrick de ſeſte/ende gaf hem een Nonne Conſtantia ghenaemt tot een Huyſvrouwe. Hy en had gheen gheluck tot Crÿghen/zÿn ſinnen ſtonden hem om Jeruſalem weder te winnen/ende ſterf int ſeſte Jaer zÿns Apoſtels officÿs.

Innocentius de derde/de hondert ende lxxxiiÿ.Roomſche Paus.

Innocent. de derde hout eẽ Concilium.

IN die tÿt/M.C.ende xcviÿ.als deſe Inno.de iÿ.wt Campania/van Celeſtino/in dat ghetal der Cardinalen ghenomen wert/ende ghecoren/in ghemeyne verkieſinghe/na Celeſtini doot/tot eenen wech leerder ende aenwÿſer des Hemels. Soo ſette hy den Notariſen ende Schrÿuers een mate haers loons. Item hy ſette dat voor de Camers der Notariſen/gheen deurbehoeder oft deurwachter en mocht zÿn/op dat niemant vercortet en waer/maer alle man eenen vryen toeganc hadde. Hy hielt eẽ Concilium tot Romen teghen de Turcken/als hy vernam dat der Saracenen ghewelt ſo hooch ſtont/ende de ouer hant ghenomen hadde in Aſia. Hy ſette de gheeſtelÿcke Rechten Decretales ghenaemt/te ſamen. Hy leyde hem teghen de dwalinghe des Ketters Americi/tot Parÿs verbrant. Hy heeft de heymelÿcke oorbiecht in gheſet ende op ghebracht. Hy ſadt achthien Jaer/vier maendẽ/ende xxiiÿ.daghen/ende ſterf.

Decretal. te ſamen geſet. Americus verbrant. Oorbiecht in gheſet.

Honorius de iÿ.de hondertſte ende lxxxv. Roomſche Paus.

ANno M.CC.xvÿ. beſloten die vã Veruſia de Cardinalen by malcanderen/eñ gauen haer daghelÿcx minder ſpÿſe/op dat ſy de verkieſinge dies te veerdigher eens werden/op datmen tot die handelinghe/des vreets haluen/ende andere aenliggende ſakẽ/der gemeynder Chriſtenheyt/mocht grÿpen. Doẽ wert deſe Honorius de derde/een Romeyn tot eenen Paus ghecoren/die was oock vaſt om doen tegen den Turc te handelen. Hy gaf Keyſer Frederick de iÿ.den Tÿtel eens Keyſers/eñ ontſette hem wt verdieninghe/zÿnder weerdicheyt weder/ende verbande hem/daerom dat hi in de geeſtelÿcke goeden zÿn hant wt ſtack. Ten laetſten ſterf hy int xi.Jaer zÿns Pauſdoms. Wat hy voor Ordẽ heeft beueſticht/ſult ghy op een ander plaetſe vernemen/op dat wy niet een dinck in iÿ.plaetſen en ſegghen/alſo ouerloop ick dat hier.

Gregorius de negenſte/de C. ende lxxxvi.Roomſche Paus.

IN t Jaer M.CC.ende xxvÿ.dreychde dẽ Keyſer Fredericum de tweede/deſe Gregorius de ix.te weten/waert dat hy zÿne beloften/des tochs haluen teghen de Saracenen/des Cruys hy aen hem ghenomen hadde/ende daer toe verbondẽ/niet en achtervolchde/ende ooc terſtont: So woude hy metten Ban voort varen/van zÿne Voorvaders teghen hem voor genomen. Als nv veel Duytſchs volcx metten Lantgraue vã Heſſen/tot Brunduſio quam/ſoo nam Keyſer Frederic in Cicilia een verſterde cranckheyt aen: Maer als de Lantgraue tot Brunduſio ſterf/ſo quam haeſtelÿc de Keyſer ende nam alle zÿn na gelaten Haue. Doen nv met ſlappen wt trecken de toch niet voort en woude gaẽ/doẽ beſwaerde de Paus dat oordeel des Bans ouer den Keyſer. De Keyſer en paſte geheel niet op den Paus/dewÿle dat hy leefde. De Paus beroept hẽ wt raet des Coninctx van Vrancrÿcks eñ Engelants/op een Concilium/maer de Keyſer beſette alle ſtratẽ te lande ende te water/ende vinck ſommighe Biſſchoppen ende Cardinalen op dat water by Pyſa/die verdronck hy in de Zee/alſoo dat alle toegang beſloten wert/eñ dat Concilium verhindert. In zÿn afweſen begonnen de Romeynẽ oock muyterie ende een nieu geloove mede/daer in oock veel Prieſters ghevallen waren/door Hannibalem den Ketter aen ghelept/ende maecten een te ſamen blaſinghe teghen de toecoemſte des Paus. Maer een Peſtilentie quam onder haer/eñ een wech nemende ſiecte/die nam de geheele ſtadt wech/tot op thien menſchẽ. Die wrake Gods ſcheyde den Crÿch. Ten laetſtẽ in zÿne regeeringhe ſterf hy int xv. Jaer. Hy heeft oock grooten arbeyt met de Decretalẽ ghehadt/ende die met Reymundo in vÿf deelẽ gedeylt/ende geheel onderſcheydelÿck in een ordeninghe geſtelt.

Keyſer Frederick de iÿ. verhindert een Concilium/ende verdrenckt ſommighe Cardinalẽ.

Romẽ ſterft ghaheel wt/tot op thien menſchen toe.

Decretal.in vÿf deelẽ gedeylt.

Celeſtinus de vierde/de hondert ende lxxxvÿ.Roomſche Paus.

Celeſtinus de vierde Paus.

DOenmen ſchreef na Chriſtus geboorte/duyſent/twee hondert ende eenenveertich/ſeynde Celeſtinus de vierde van Milanen oudt ende cranck/een ghecoren ende beueſticht Paus/tot Keyſer Frederick die Fauenciam belegert hadde/eñ hadde hem met veel beloftenissen gheerne beweecht. Maer op den achthienſten dach zÿnder verkieſinghe/ſterf hy ſonder ontfanginghe eenigher antwoorde. Ende den Pauſelÿcken Stoel ſtont aldaer eenẽtwintich maendẽ leech/wt oorſake der geender die doen proteſteerden/ſo dat ſonder haer gheen verkieſinge eens Paus geſchieden en mocht. Op die tÿt wert door Keyſer Frederic gheheel Italien alſo verdruct/datmen hem daghelÿcx beſorchde/hy ſoude de ſtadt Romen in nemen.

Wÿde vernoemde eñ hooghe vermaerde mannen ende Leeraers in deſen tÿt.

IN t Jaer.M.C.xcix. Guernetus/Bargarotus/Placentinus/Reymundus/Rofredus/Egidius/ende Fuſcaris/Accurſius/Odefredus/Bartholomeus/Brixianus/Azones die te weten der Rechten hooghe gheleerde Doctooren/aen menighe plaetſe verſchenen. Item. Anno M.CC.xl/hebben ſeer veel recht gheleerde verſchenen.

Doorluchtige mannen Anno 1200.

Anno M.CC.LXXV.lichte de heylige Maghet Sinte Clara.

Clara maghet.

Item Sinte Elyſabeth/des Conincks van Vngherien Dochter/ende des Lantgrauen tot Duringhen Huyſvrouwe/der armen moeder eñ Patrona.

Itẽ Sinte Staniſlaus Biſſchop tot Crakou. Sinte Edadmundus Ertzbiſſchop tot Canthuaria. Sinte Lodowicus Coninc van Vranckrÿck. Sinte Peeter Martelaer/van de Prediker Orden. Hugo Cardinael/ende veel andere ghedachtenis weerdighe Lieden.

Hugo Cardinael.

Linie der Pauſen.

¶ Inno-

Innocentius de vierde/ de hondert ende achtentachtentichſte Paus.

[...]nnocẽt. de [...]ierde hout [...]ẽ Conciliũ [...]ot Lyons.

ANno duyſent CC. xliiij. leefde de Roomſche Paus Innocentius de vierde/ eẽ Genueſer/ te voren Sinebaldus ghenaemt/ in den Stoel Petri/ met eendrachtighe hant ende verkieſinghe. Die voechde hem terſtont/ als hy vernam/ hoe dat hem vanden Keyſer heymelycke vyantſchap becept was/ totten Coninck van Vranckryck/ Philippus ghenaemt. Daer beriep hi/ eerlyc ontfangen zynde/ tot Lyons een Concilium/ daer in hy Keyſer Frederick eyſchte. Als hy onghehoorſaem terſtont niet en verſcheen/ ende te comen alleen vertrock/ verbande ende ſette hem de Paus af. Daer af vertoornde hi alſo/ ſo dat hi tot Parma alle dinghen verwoeſte/ ende des Paus maechſchap verdreef ende om bracht/ ende veel onraets aen richte. Daer na aen de Wapẽ greep/ ende Picenum/ Vmbriam/ ende andere Landen der Roomſcher Kerckẽ onderdanich/ omme keerde/ verwoeſte/ ende de inwoonders veriaechde/ ende tot Bononia de Schole wech nam/ ende van alle vryheyt beroofde/ eñ tot Padua verſette. Alſo ſterf hi terſtont/ ende met hem werden veel Cryghen neder geleyt. Dat wan de Paus met zynen Ban.

Wanneer yemant in de Chronijcken woude wt teeckenen dat bloet verghieten/ dat ſy aen ghericht hebben/ ſoo mochte yemant van onluſte verſcheuren: Meer dan een Wereit vol lieden/ als tot eenigher tijt op eenmael opt hebben geleeft/ hebben ſy alleen met harẽ Duyvelſchen Ban oorſake ghegheuen/ om te dooden/ ic ſwijghe hare bloedighe Crijghen/ muyterie/ raet eñ aenrichtinghe.

Nv deſe Paus liet hem dewijle tot Lyons wel zijn/ ende hielt een Concilium/ ende ſchreef ſommighe Monicken/ die leuendich zynen Stoel beſchermt hadden/ in der Heylighen ghetal/ Edmundum van Cantuaria/ Petrum van Verona/ Staniſlaum van Crakou: Ende ordineerde aldaer dat de Cardinalen roode Hoeden ſouden draghen/ om te bedieden/ dat ſy tot vergietinghe haers bloets/ om het Chriſtelijck gheloove bereyt zijn/ ende in alle manierẽ/ den naem Chriſti te beſchermen. Dat waren de treffelijcke daden/ diemen met ſo veel oncoſten in dat Concilium wt richte.

[...]ardinalen [...]de hoedẽ [...] draghen/ [...]an Innocẽ[...]ntio de [...]ierde in ge[...]dt/ Anno [...]250.

De Paus trock daer na van den Edelboom genoot in Cicilien/ tot Napels/ als hy daer wat langhe woonde/ ende in corte tijt dat geheel Coninckrijck hoepte te ouerwinnen ſterf hy int xij. Jaer zyns Pausdoms. Hy ſette de Feeſte Natiuitatis Marię te vieren. Hy hadde de biddende Orden ſeer lief/ ende gaf Sinte Clara eenen Reghel.

[...]eeſt Nati[...]tatis Mariæ [...] gheſet.

[...]. Clara te[...]el in geſet.

Alexander de vierde/ de hondercſte ende neghentnachtentichſte Roomſche Paus.

[...]lexander [...]e vierde/ [...]aect veel [...]Monicken [...]nde ordẽs/ [...]i dwingt [...]e Cluyſe[...]aers in de [...]eden.

INt Jaer duyſent/ twee hondert/ ende vijfenvijftich/ ſette de ſtoute hant der Prieſterſchap/ deſen Alexandrum de vierde wt Campania gheboren/ te voren Reynaldus ghenaemt/ in den Tempel Gods/ tot eenen Vicarius Chriſti/ metter haeſten tot Napels ghecoren/ op dat haer de Kercke/ teghen dat ghewelt Manfredi/ Coninc in Cicilia/ beſorgen mochte. Die vermaende voort terſtont Manfredum/ om teghen de Roomſche Kerkce niet met allen voor te nemen. Hy was den Rijckẽ biddende/ eñ de oueruloedige armoede alſo getrou/ dat hy de boecken Wilhelmi teghen de armoede/ der biddende Ordens gemaect/ verwierp. Hy verbande Manfredum wt oorſake als bouen ſtaet/ eñ veruolchde ouer al de Tyrannen/ die teghen de Roomſche kercke raeſden. Hy nam voor hem de Venetianen ende Genueſers te oordeelẽ. De Cluyſenaers bedwãc hy in de ſteden te trecken/ wt een gheſicht daer toe beweecht/ Daer in hem S. Auguſtijn ſulcx beuelende/ verſcheen/ op dat ſy dat volc met leeren/ predicken/ ende biecht hooren voor gingen. Hy hadde oock een ſonderlijcke gheneghentheyt tot de Orden eerſt op ghecomen/ die gaf hy veel vryheyts. Hy maeckte veel Monicken tot Cardinalen. Hy ſterf int vij. Jaer zyns ſielſorghens tot Viterbia. Die heeft ſinte Auguſtinus Orden der Cluyſenaerſchaps/ wt de woudẽ/ Wilderniſſen/ ende Woeſtijnen/ in de Steden eerſt gheroepen/ ende alſo beueſticht.

Vrbanus de vierde/ de hondertſte ende tnegentichſte Roomſche Biſſchop.

ANno duyſent/ twee hondert/ tweentſeſtich/ wert na Alexandro de vierde/ Vrbanus de iiij. een Patriarck tot Jeruſalem/ wt Gallia geboren/ Paus ghecoren. Als deſe eens eenen van zyne cleyne gheboorte op verhief/ ſprack hy/ Niet de lyflijcke ghebooorte/ maer de deuchden eñ loflijcke daden/ maken den man edel. Deſe Paus heeft de Feeſte Corporis Chriſti, de Sacraments dach op gheſet/ ende daer toe grooten aflaet verleent.

Feeſt corporis Chriſti vã Vrbano de vierde in geſedt.

Hy was de biddende Ordẽ ſeer toe gedaẽ/ met hulpe eñ voorderinge. Hy nam voor hem/ ſchatten te vergaderen/ ende liet de Soldenaers met den Cruys beteeckent/ varen/ eñ op dat hem niet voor en quam/ beual hy de regeeringhe ende beſcherminge/ der kerckẽ Graue Karel vã Vranckryck. Daer en tuſſchen ſterf hy tot Peruſia/ int vierde Jaer zyns ſielſorghens.

Clemens de vierde/ de hondertſte ende eenentnegentichſte Roomſche Paus.

DOen mẽ ſchreef M. CC. ende lxv. wert Gwido Fulcodij/ van Narbona/ tot eenen Paus op ghewor pen/ ende Clemens de iiij. ghenaemt/ de principaelſte raetgheuer in des Coninex van Vranckrijcks Hof. Hy hadde ooc wijf ende kinderen/ nae der seluer af ſteruen wert hy een Biſſchop/ Erdtzbiſſchop/ Cardinael/ ende Paus/ terſtont na malcanderen ghecoren. Als hi nv tot Romen om dat Pausdom aen te nemen gheroepen was/ ſo beſorchde hy hem onder wegẽ/ voor Manfredo den af gheſetten Coninck Cicilie/ alſo dat hy in eens bedelaers Monicks cleederen te voete ouer tlant daer henen trock/ tot Peruſen toe. Doen leyden hem de Cardinalen tot Viterbium/ aldaer handelde hy met de Cardinalen van de ſaken Carolum aen gaende/ daer bouen aen ghewe ſen/ dat ginck ſtracx met condicien voort. Daer af beſiet de Keyſers Cronijcke. Te voren eñ eer hy Paus wert ſterf hem zyn Vrouwe/ ende liet hem twee dochters/ de eene gaf hy in een Clooſter/ de ander gaf hi drie hondert Tironiſche ponden/ tot eenen man/ met dier condicien/ dat ſy niet met allen meer aen hem eyſchen en ſoude: Want hy en woude S. Peters ſchat met zyn vrienden niet verminderen oft verclepnen/ ende hy was meer op de Armen/ dan op zyne vrienden gheneycht/ (iſt dattet weerdich is te gheloouen) hy hadde eene zyne maechſchap ende vrient/ die hadde drie beneficien/ dien bedwanck hy alleen eene/ welcke hy woude/ te behouden/ ende de twee laten varen. Als hem aen ghegeuen wert/ hy ſoude zynen vrient een goede groote beneficie gheuen/ ſo ſprack hy: Jck leue Gode ende niet vleeſch ende bloet. Hy ſterf tot Viterbio int iiij. Jaer zynder weydinghe. De Stoel ruſte twee daghen.

Clemẽs de vierde een leec die wijf eñ kinderen heeft/ wert Paus.

Clemẽs de vierde coẽt te voet in bedelaers cleederẽ tot Peruſen toe.

Voorſchijnende verlichte Mannen in deſen tyt.

Voorluchtighe mannē/ Anno 1268

ANno duysent/twee hondert/ende achtentseſtich/bloeyde Albertus Magnus Prediker orden. Bonauentura een Cardinael/ Thomas van Aquin. Alexander de Villa Dei/Alexander de Ales/Martinus/Scotus/ Vincentius / Bonauētura de Balneo Regio/Gwilhelmus Parisiensis / Hostiensis een Cardinael : Die hebben veel treffelycke der Werelt aenghename Boecken gheschreuen/eñ degelycke by den Paus ghehandelt / eñ zyn kercke gesterct/daerom hy haer met recht geheplicht heeft/ick laet haer in Gods gherichte rusten.

Linie der Pausen.

Gregorius de x. de honderste ende tweentnegentichste Roomsche Paus.

Gregorius de thienste/ hout Concilium te Lyons.

DOenmen schreef M.CC.eñ lxxi. Jaer/ wert te Viterbio in een vergaderinghe der Cardinalen na langhen twist / dese Gregorius de x. van Milanen/te voren Theobaldus ghenaemt/ Paus ghecoren / die was teghen de armen / die tot den schoot der Roomscher kercken vloden/ een goedertieren ghenadich Man. Hy leyde hem tusschen den swaren Crych der Venetianen eñ Genuesers/ende vereenichdē die/met alle mans blyschap/als by haer met gewelt / alle macht te Cryghen verboot ende afsloech. Hy trock met Carolo den Couinck in Cicilia na Florencē/om de verdreuen weder in te helpen/ende van daer trock hy nae Lugdunum oft Lyons/daer hielt hy een Concilium/ ende na het ghehouden Concilium/voort aen nae Arecio / daer sterf hy int vyfste Jaer zyns Pausdoms.

Innocentius de vyfste/de hondert ende drieentneghentichste Roomsche Paus.

Innocent. de vyfste/ Paus.

ANno M.CC.lxxv. gaf de ghemeyne verkiesinghe Petrum Tarentassum/ der Prediker Orden/te Arecio/tot eenē Paus/ende wert Innocentius de v. genaemt. Die dede de Florentiners wt groote begeerte/der toe ghesepnder Legatien/wt den Ban/eñ als hy de Venetianen eñ Genuesers op zyn meyninge troc/doen sterf hy/ in de vi. maent zyns Apostel officys.

Adrianus de v. de hondertste ende vierentneghentichste Paus.

Adrianus de vyfste/ Paus.

INt Jaer duysent twee hondert ende sessentseuentich/sette hem Adrianus de seste van Genua / te voren Otthobonus ghenaemt / in den Tempel Gods/in Gods stede / met vergonninghe der Cardinalen/die trock voort terstont na Viterbio/in wille/ aenslaghen te maken / om de machtichept Caroli te verminderen / ende seynde daerom tot Coninc Rudolphum den gecoren Keyser/ die was wt aenliggenden Crych die hy met de Bemen hadde / daer in langsaem eñ versupmelyck. Dewyle sterf dese Paus als hy veertich daghen ghesetenhadde.

Joannes de xxi. de Cxcv. Roomsche Paus.

Johannes de xxj. veruait in een ghewelf.

ANno duysent /twee hondert/ lxxvi. sadt Petrus Medicus van Portugael/wt de Stadt Lisbonen geboren/Joannes de eenentwintichste ghenoemt/viij. Maenden in zynen stoel / een welsprekende gheleert man / maer tot allen aenslaghen vreesende ende ongheschickt. Als hy nv hoopte/ hi woude altyt leuen/ende hem een lanc leuen selue belsofde ende veel voor nam / doen viel hy tot Viterbio in een Camer tusschen de Mueren/die hy hem seluen hadde laten bouwen ende toe maken. Sommige meynen/ dat gewelf is in gheuallen/sommige dat hem also met wille/dien val toe bereyt is ghewordden.

Nicolaus de derde/de hondert ende xcvi. Roomsche Pans.

Nicolaus de derde/ee Paus.

NA Christus gebooꝛte M.cc.lxxij. iaer/hoede Nicolaus de derde / te voren Johannes Caietanus ghenoemt / een Romeyn / de schaepkens drie Jaer: In desen tyt nam Coninck Carolus van Sicilia voor hem met bystande des Roomschen Raets/in de verkiesinge in te brekē/ eñ met den Romeynen eenen Paus te verkiesen/ maer der Cardinalen verkiesinghe ginck voort/ ende en wert niet met allen wt des Coninex aenslach. Doen crychde met hem voort terstont dese Paus/ende wan hem af so veel steden/landen ende lieden/ die zyn voorvaders de Roomsche Kercke af ghedronghen hadden. Dese raetwyse Paus deylde de gheestelycke goeden mildelycken wt / ende maeckte veel Cardinalen / Bisschoppen/wt Monicken/Predikers/ende Minnebroeders orden. Also menichmael als hy misse dede/soo vergoot hy zyn tranen. Die na sprake hadde hy / dat hy de zyne te veel lief hadde/ den welcken hy veel hauen ende goets gaf/ende teghen de vrienden een seer goedertieren man. Hy sterf van een beroeringe int derde Jaer zynder weydinghe.

Martinus de vierde / de hondert eñ seuenentnegentichste Roomsche Paus.

Martinus de vierde.

DOenmen schreef duysent/twee hondert ende eenentachtich / wert na langhen twist/eerst in de seste maent/nae Nicolao de derde / Martinus de vierde / wt Gallia gheboren / te voren Symon ghenoemt / tot eenen Paus op ghenomen / die maeckte op den Paesch dach ses Cardinalen / ende sette Carolum den Coninck wederomme in de Senatorische weerdichept/daer af hy van Nicolao af ghesct was. Hy verbande Petrum den Arrogonischen Coninck / als een met ghewelt outhouder Sicilie des Coninckrycks. Item den gheloof-brekighen Keyser Pelealogum tot Constantinopolē/wt verweckinghe Caroli. Item de Perusinen/wt oorsaken te langhe te vertellen/die haer met groot ghelt wt soenden : Teghen de af wyckende Frigaulen voerde hy eenen crych/eñ hadde terstont victorie van des oproers weghen der Gebellinen teghen de Gwelfinen / ende quam tot Perusium/ ende sterf aldaer na het vierde Jaer ende eerste maent zyns pausdoms.

Honorius de vierde/de hondert eñ achtentnegentichste nacomelinck/ maer gheen navolgher Petri.

Honorius de vierde be uesticht de Carmeliten Orden.

INt Jaer duysent twee hondert eñ sessentachtich / gheschiede dat Honorius de vierde sonder langher vertreck tot Perusium/ daer te voren Jac. ghenoemt/een Romeyn/tot eenē Paus wert ghemaeckt ende op ghenomen : By zynen tyt / ginck dat Roomsche wesen/ in gheruster ghesteltenissen/ want zyn broeder Pandulphus droech desen tyt euen de Senatorische weerdichept tot Romen. Hy beuestichde der Carmelitē Orden/ die voormaels niet ghenoech beuesticht en was / ende daeromme veel aen gheuochten wert. Hy droech een sonderlinghe gonst teghen den ghenen die dat Pauselyck Hof aen hingen/ ende dat selue bewaerden. Hy sterf int tweede Jaer/ De stoel ruste thien maenden.

Nicolaus de vierde/ de hondert eñ negenentneghentichste Roomsche Paus.

Nicolaus de vierde/ maeckt schier wt allen Orden Cardinalē/ eñ hy sterf van droefnisse.

ANno Duysent/twee hondert / ende lxxxviij. gaf Ascula de stadt/Nicolaum de vierde/een Picener/daer te voren Hieronymus ghenoemt/ der Minnebroeders Orden / desen Paus / met alle de ghemeyne verkiesinghe der Cardinalen.

Die

Die maecte schier wt alle Orderen Cardinalen: Want hy haddese alle gelijck lief/ eñ en meynde niet/ dat hy zijnen vrienden meer/ dan een yegelijc goet mensche schuldich was. In zijnder tijt verhieuen haer menigherley twisten/ oproeren/ dootslaghen/ brant/ oock binnen der Stadt van Romen. So wert ooc de Stadt Tripolis in het tweede Jaer van den Soldaen verwoest: Als nv ouer al alle saken seer booslijck stonden/ soo viel hy in een verdriet ende onlusticheyt zijns leuens/ ende sterf in dat vijfste Jaer zijns Pausdoms. Den stoel vierde op dien tijt twee Jaren ende twee Maenden/ want de Cardinalen en costen haer niet vereenighen.

Celestinus de v. de CC. Roomsche Paus.

...estinus vijfste ...clupse- ...r wert ...us.

NAe Christus gheboorte Duysent/ cc. ende xciiij. Nae langhe verkiesinghe druckten de oneenighe Cardinalen desen Celestinum wt/ een Cloosterman ende Cluysenaer/ Petrus Moroneus ghenoemt/ die voort terstont in de Stadt Aquilam trock/ de Pauselijcke Croon ontfinck/ ende twaelf Cardinalen maeckte. By dese zijn crooninghe segghen de Chronijcken/ zijn gheweest bouen twee hondert duysent menschen/ die daer wouden deses Cluysenaers Heylicheydt tot eenen Paus verheuen/ sien. Hy en liet van streng te leuen niet af. Maer ouermits hy gheen werelts eruaren/ maer een voordeelich verslaghen mensche was/ ende niet en coste/ dan vroom/ eenuoudich ende slecht zijn: so wert hy om voor te staen dat Pausdom/ onnut gheoordeelt/ ende als ongenoechsaem daer toe/ om daer af te treden/ vermaent: Maer Coninck Carolus voerde desen met hem nae Napels/ ende vermaende hem/ dat hy gheensins en soude af treden/ noch die van hem wel gheregeerde kercke te verlaten. Doen toonde Benedictus de loose listighe Cardinael den vromen Paus in veel Gheestelijcke rechten aen/ dat hy swaerlijc sondichde/ so hy niet af en stonde/ ende nademael hy oock hem onghenoechsaem bekende/ daeromme hy af te treden schuldich waer. Doen wert van de affettinghe ghehandelt/ ende bracht den heylighen mensche te weghe/ dat een insettinghe gemaeckt wert in dat Gheestelijcke recht in ghelijft/ dat eenen Paus betamen mocht van dat Pausdom af te staen. Alsoo ontsloech hem Celestinus de eenighe vrome Paus/ des Pauselijcken diensts/ ende liet de Cardinalen vry ghewelt ende behaghen om eenen anderen Paus te verkiesen. Voort terstont vercoren sy Benedictum/ die hem also neerstich in de affettinghe ghecoeffent hadde. Celestinus wenschte hem seluen wederom in zijn Cluysenaerschap te trecken: Maer hy wert onder weghen/ wt het beuel Benedicti des aertsboeuen verhindert/ ghevanghen/ aenghenomen ende ghehouden dat hy terstont sterf: Want hy besorchde/ waert dat Celestinus int leuen bleue/ soo mochte dat volck by auontueren nae hem staen/ liuer eenen vromen eenuoudigen man aen te hanghen/ dan eenen gheleerden/ ende met consten op gheblasen mensche. Daerom telt hem Clemens de vijfste in der heylighen ghetal niet onrechtelijck/ want hy desen boeue geen vromer op en quam. Christus moet doch ghemartelifeert ende verraden werden van zijn Apostolen.

Bonifacius de achtste/ de CC. J. Roomsche Paus.

...nifa. de ...chtste/ een ...chlistich ...aus ver- ...icht de ...bellinen.

VAn Christus gheboorte/ Duysent/ twee hondert/ vierentneghentich Jaer/ ontfinck dat Pausdom Bonifacius de achtste/ een Campanier/ daer te voren Benedictus ghenoemt/ door alle graden een door-dreuen boos boeue/ archlistich/ behendelijck af gheuoert/ gheheel schalcachtich/ eñ in alle manieren een ander Catilina gheleert ende verkeert/ Jae een gheleert schalc. Hy bestelde/ dat den vromen Celestino zijnen Voorvader by nachte in de ghesteltenisse eender stemmen van den Hemel heymelijck in een oore gheclonrken was: Woude hy salich werden/ soo soude hy van dat Pausdom af staen. Als hē nv de sake ghelucte/ so begost hy na dat vercreghen Pausdom/ alle man te verachten/ oock de Gebellinen te veruolghen. Dese vrome geestelijcke man/ heeft dat seste boeck der geestelijcker rechten ghemaeckt/ ende openbaer in de hooge scholen te lesen geboden. Hy verachte Hertooch Aelbrechts beuestinghe tot dat Rijck driemael. Hy stelde alder eerst dat Gulden Jaer in/ Anno Duysent/ drie hondert/ daer mede hi de duytsche sotten na Romen bracht/ daer viel een alsulcken swerm des onsinnighen volcks toe/ datse by na binnen Romen gheen plaetse en hadden/ eñ vander herberchs wegen op de straten moesten ligghen. Ten laetstē/ als hy tegē de Fransoysen eenen haet genomen hadde/ ende hem Keyser Aelbrecht soo goetwillich bewees/ onderwierp hy hem dat selue Coninckrijck/ ende croonde hem daer op tot eenen Keyser/ eñ Coninc van Vranckrijck. Doen nam de afghesette Coninck Philippus de Gebellinen te hulpe/ ende ouerviel den Paus tot Andegauia in zijns Vaders huys/ eñ voerde hem gheuanghen met hem nae Romen/ die sterf op den wech van droefheyt int neghenste Jaer zijns Pausdoms. Dat gulde Jaer vanet Bonifa. de achtste aen.

Benedictus de elfste/ de CC. ij. Roomsche Paus.

DOe men schreef nae Christus gheboorte/ Duysent drie hondert ende vier iaren/ quamen de Cardinalen met desen Prediker Monic voort/ Nicolaus ghenoemt/ dien noemden sy Benedictus de elfste Paus van dien naem/ ende setten hem in S. Peeters stoel. Dese Paus sette den Coninck van Vranckrijck wederom int Coninckrijck ende zijne vryheyt/ ende nam alle de afghesette door Bonifacium in ghenaden. Hy sterf tot Perusium in de neghenste maent/ als hy raetslaghen woude metten zijnen/ hoe men de hulpe teghen de Tartaren in Syriam volbrenghen soude. Benedic. de elfste sterft.

Clemens de vijfste/ de CC. iij. de alderheylichste Vader de Paus.

DOe men schreef na Christus gheboorte/ duysent/ drie hondert ende vijf Jaer/ wert nae langen twist Clemens de vijfste/ een Vascoen/ daer te voren Bernardus Gotto genoemt/ eens Ridders soon tot eenen Paus op ghestelt/ ende wt Vrancrijc geroepen. Als hy nv de bootschap zijnder verkiesinghen ontfinck/ doen trock hy nae Lyons/ aldaer riep hy de Cardinalen/ daer wert hy int bywesen Philippi des Coninck van Vranckrijck/ veel Hertoghen/ Grauen/ ende Edeldoms tot eenen Paus ghecroont/ ende dewijle men den Paus met groote pomperie/ door de stadt voerde/ doen viel eenen hoogen muere/ daer op dat volck de pomperie also aen sach/ te gronde/ daer onder viel de Hertooch vā Britannia/ ende noch veel vermaerde lieden: Ooc viel Carolus des Coninck van Vranckrijcks broeder/ in swacheyt ende onmacht. De Paus wert in sulcken haestighen oproer onder dat volck herwaerts ende derwaerts ghestooten/ soo dat hem zijnen Pauselijcken hoet ontuiel/ ende eenen costelijcken Jaspis daer wt verloren wert. Hy maeckte veel Fransoysche ende Gallische Cardinalen. Als nv de Romeynen in zijn afwesen onlijtsaem ende onghehoorsaem werden/ so verordineerde hy drie Pausen om Romen ende Clemens de vijfste.

Italien met volle macht te regeeren. Daer nae werdt wt beuel des Ketters Dulcini ketterie ter neder ghedruct/ en der Templariers Orden geheel wt gedaē. Hy heeft der Venetianen/ Singen/ Lesen/ Sacramenten / te niet ghedaen/ van die van Ferraria wegen: Desghelijcks tegen die van Florencen ende Luca ghehandelt. Doen namen de Florentinen voor haer/ de Papen met groote becommeringhe te beswaren. Hi sterf int negenste Iaer zijns sielsorgens. Den Stoel vierde nae hem tot int derde Iaer.

Templaris orden ende de ketterie Dulcini wt ghedaen.

Vernaemde mannen ende Leeraers in desen tijt.

Doorluchtige lieden.

IN t Iaer duysent/ twee hondert en lxxvi. lichte voor de Werelt Guilhelmus Placentinus/ Guilhelmus Durandi/ ende veel ander treffelijcke Cloosterlieden/ in Duytschlant/ Italien ende Spaengien.

Anno Duysent cc. lxxx. waren Thadeus een Doctor der Medecijnen tot Florencē / Egidius een Augustijn / ende veel ander vermaerde mannen/ vermaerde mannen / by den Paus hooch gheacht.

Anno Duysent cc. ende xci. scheen Ygolinus een Bisschop der Augustijnen Orden/ Lodowijc een Bisschop der Minnebroeders Orden van Coninck Carolo de tweede gheboren.

Nicolaus Lyra/ Ioannes Scotus.

Anno Duysent ccc. scheen Nicolaus van Lyra/ Ioannes Scotus/ van Minnebroeders orden/ Reynerus van Predickers orden/ Alanus een Doctor.

Fratricelli ketterie verdoemt.

Anno Duysent cc. achthien/ ginck de Ketterie Fratricelli ouer al/ van den Paus Bonifacio verdoemt/ doen wert dat lichaem Hermanni/ deser Ketterien een oorsaker/ dat twintich Iaer in de aerde gheleghen hadde / weder om op ghegrauen/ ende zijn ghebeente verbrant. Van haren by ghelooue ierst de Chronijcke der ketters/ hier nae.

Dulcini ketterie.

Anno Duysent ccc. ende seuen/ ginck de Ketterie Dulcini ouer al / die met zijn vrouwe Margareta een merckelijck ghetal volcks / van de Gheleerde af trock/ by Nouaria de Stadt/ daer af siet de Ketters.

Anno duysent drie hondert vijf/ bloeyde de Italiaensche Poeet Dantis Aligerius van Florencen/ Richardus de Mediavilla/ Iacobus de Viterbio.

Anno Duysent/ drie hondert / ende derthien/ stont in hoogher achtinghe Gentilis Fulgius van Perusio een Medecyn meester / Mattheus Syluaticus een Medecyn Meester. Petrus Aponius oock een Doctoor der Medecijnen/ Arnoldus de Noua villa / ende veel ander treffelijcke Hooch gheleerde/ voor de werelt schijnende Lieden.

Oproer te Venegien.

Anno Duysent drie hondert ende thien / hebben de Quirinen te Venegien / wt begheerte om te Heerschappen tegen Petrum haren Hertooch een oproer ghemaeckt / maer de oorsakers met twee Florentinen werden onthooft / ende haer aenhangers verdreuen. Als namaels Iacobus Quirinus wrake sochte / ende verscheuringhen te Venegien in den ghemeynen staet aen richten woude/ doen wert hy gheuanghen/ ghedoot/ ende wert datmael de ordinancie der Procuratores S. Marcus / wt den Raet voor ghenomen.

Oproer der dieren.

Anno duysent en achtentachtich so vloden de Huys dieren/ als Gansen/ Eyndē/ Hinnen/ Peerden/ Koeyen/ Honden/ Verckenen / als wildt in de Wouden / ende Berghen / niemandt en wiste wat haer gheschiet mochte wesen / oft wat het bediede : Veel Visschen in de Zee ende ander wateren/ swommen doot bouen opt water. In Sicilia werdt een alsulcken aerdtbeuinghe/ dat Syracusana op eenen hoop viel/ ende als den val veel volcks in den Tempel begreep / so ghescheidet/ dat daer niet meer dan twee menschen leuendich ouer en bleuen. Dat is daer bouen in zijn plaetse ouer geslaghen oft voorby ghelaten.

Aertbeuinge in Sicilia.

Linie der Pausen.

Ioannes de xxij. de CC. ende iiij. Roomsche Paus.

VAn Christus gheboorte Duysent / drie hondert / ende seuenthien Iaer / verclaerde de oneenighe verkiesinghe / der oneenigher Cardinalen ten laetstē desen Ioannem de tweentwintichste / daer te voren Iacobus Catucrensis genoemt / tot eenen Paus ghecoren : Welcke verkiesinge sy in langher dan twee Iaren niet eens en costen geworden/ ende daer ouer twee Cardinalen verslaghen werden. Ten laetsten daer toe gedwongen ende in gesloten/ eens moesten werden/ ende niet van malcanderen gaen/ tot dat de heylighe lieden in eenicheyt des gheests vergadert/ der verkiesinghe eens werden. Als nv dese Paus door de crooninghe/ beuestinghe ontfinc/ ontseyde hy op Hertooch Lodowijck van Beyeren van de Keurvorsten Keyser ghecoren / de beuestinghe tot dat Rijck wt een ydel meyninghe/ dat hy teghen den Paus ghesproken/ beschuldicht wert / hoe hy hem meer ghewelts onder trecken woude / dan eenen Roomschen Keyser behoorde te verleenen. Hy was tot nieuwicheyt alsoo gheneycht (op dat hy ooc wat te doen hadde / ende niet te vergheefs Paus en waer gheweest) soo dat hy sommighe Bisdommen deylde/ ende die voormaels ghedeylt waren/ wederom in malcanderen sloech / oock sommighe Abdien in Bisdommen / ende sommighe Bisdommen in Abdien trock/ ende veranderde. Hy heeft der Grandimontensischen Orden/ de welcke by nae tot eenen af val ghecomen was/ in een beter forme oft staet ghebracht/ ende dat Recht-boeck Clementiarum beuesticht . Hy stelde de voor ghenoemde Orden veel dinghen af/ de welcke by auontueren te hardt waren / ende bestelde sommighe nieuwe ordonnancien daer aen. Hy stichte een nieuwe Ordē der Ridderschap Iesu Christi. Besiet daer af de Orden. Veel Bisdommen/ den welcken hy toe gheneycht was / maeckte hy tot Ertzbisdommen. Hy schreef Thomam van Aquyn den vromen heyligen Monick onrechtelijc in zijn heylich Register/ ende in dat getal der Biechtvaders. Hy wederriep des Coninckx Lodowijcks verkiesinghe/ als oncrachtich / ende verbrande hem als eenen Schismaticum / ende der Kercken onghehoorsaem. Hy sterf in dat twintichste Iaer zijns knechtschaps / tneghentich Iaer oudt zijnde / ende liet achter eenen alsulcken grooten schat / dat desghelijcken gheen Paus voor hem gedaen en hadde. Ende dese degelijcke Chronijck weerdige stucken/ heeft hy in twintich Iaren wt ghericht.

Ioannes de 22. verādert alle dinghen.

Benedictus de twaelfste/ de CC.v. Roomsche Paus.

VAn de gheboorte Christi Duysent/ drie hondert ende xxxiiij. Iaer/ terstont als dese Benedictus de twaelffste van Tolosa wt Vranckryck/ Cistercier ordens/ te voren Iacobus ghenoemt / aen dat Pausdom tot Auion beuesticht wert / versterckte hy den Ban / voormaels van Ioanne de xxiij. tegen Lodowijc den Hertooch van Beyeren wt gegaen. Op dat nv gheen buyten vyant Italiam en ouerviel/ dewijle dē Keyserlijcken stoel ledich stont / soo besette hy alle zijn steden met voorstanders ende Stadthouders. Den Estenschen Marckgraue sette hy eenen Iaerlyckschen cyns/ te weten/ thien duysent guldens/

Benedictus de xij. verbant dē Hertoch vā Beyeren.

Guldens/ de Kercke te betalen. Hy verleende dē Romeynen door eenen Legaet/ na ouden ghebruyck tegen de Raetsheerlijcke weerdicheyt in des Kercken naem te regeeren. Hy soude de vromicheyt bemint hebben/ eñ so stantachtich gheweest zijn/ dat hy noch met moeyte/ gauen/ ende begeerten/ vrientschap/ vreese/ niet van dat recht afgekeert werden en mocht. Zijn sententien zijn gheweest: Zijt een Soon/ als ghy kinderen hebben wilt. De boose vreest den doot. De goede lasteringhe ende onrecht te doen. Het is euen so schandelijck geenen vrient hebben/ als menichmael te veranderen ende alle daghe nieuwe hebben. Het is eenē Coninc schandelijcker met goetdaden ouerwonnen te zijn/ dan met wapenē. Hy sterf int achtste Jaer zijns Pausdoms/ ende liet eenen grootē schat van gout/ der kerckē achter.

Clemens de vi. de Cc.vi. Roomsche Paus.

...emens ...seste/set... ...den Vor... ...n cyns ...

Nae Christus gheboorte M. CCC. eñ xlij. iaer/ sadt Clemens de seste/ daer te vorē Petrus genoemt/ een Cloostermā tot Auion Paus ghecoren/ elf Jaer in S. Peeters stoel. Hy maecte terstont twaef Creatueren oft Cardinalen/ ende beuestichde twee Vitzdommen Regeerders Insubrie/ niet achtende de ander Italiaensche Vorsten/ met desen hoopte hy den Keyser teghen te staen. Als nv de Keyser nae Trenten toe quā/ so beuestichde hy wt Keyserlijcken ghewelt/ den Paus tot verdriet/ veel Italiaensche Stadthouders/ ende gaf haer de Steden der Kercken toe behoorende/ voor haer eyghen Heerschappie/ dat quam den Paus/ oock zijnen naecomelingen tot grooter schadē/ want der Roomscher Kercken werden veel Steden onder den Tytel der Stadthoudinghen ontoghen/ waer nae zijn twee Voorvaders gheheel seer worstelden/ ende haers Bans loon hier ontfanghen. Hy seynde sommighe Cardinalen van Auion tot Romen/ welcke die in oproer swemmende Stedē souden stillen/ ende beureden: Die setten twee Senatores/ Nicolaum den Roomschen Borgher ende Schrijuer/ die hem de Heerschappie der Stadt selue ondertoghen hadde/ dien vingen sy/ ende wierpen hem in de gheuanckenisse. Daer na vreesde de Paus/ dat niet gheheel Italien af en viel/ ende met vier ende wapenen verdoruen en werde/ daerom liet hy Bononiam den Vitzdom Marckgraue volgen met dier conditien/ dat sy de kercke aen Jaerlijckschen cijns twaelf duysent guldens toe seynden souden/ ende vrede onder alle man maken/ om de kercke te beschermen. Hy sterf Anno Duysent drie hondert tweē vijftich/ tot Auion int thiende Jaer/ vj. maent/ ende derden dach. In zijnen tijt was dat gulden Jaer oft Romen vaert/ dat voort aen in eewicheyt alle vijftich Jaren soude gehouden werdē. Doen vloot des sotachtighen volcks weder een groote swerm daer henen/ so datmen haer oock betijde/ datse Italien hadden vergheuen/ want drie Jaer na malcanderen sterf het te Melanen/ so dat de thiende mensche nauwe ouer en bleef.

...t twee- ...gulden ...er.

Innocentius de seste/ de CC.vij. Roomsche Paus.

...nocens ...s de seste

In Jaer Duysent/ drie hondert liij. wert gecoren/ beuesticht eñ gecroont tot eenen Paus Innocentius de seste/ te voren Stephanus genoemt/ in beyde rechten een Doctor/ die en gaf de gheestelijcke beneficien niemant/ dan vrome ghelеerde Priesteren/ ende goet van leuen. Hy ordineerde hart op de pene des Bans/ dat alle de Prelaten/ ende de ghene die Beneficien hadden/ tot haer schaepkens trecken souden/ ghelijck als eenen herder by zijn schaepkens te zijne toe stont: Want sy en souden niet den huerlinghen/ de welcke als de wolf coemt/ daer af vlieden/ beuolen zijn: maer van den Herders selue ghewept werden/ die zijn leuen by haer laet. So verkleynde hy oock zijn hof ende huys-cieringe/ die doen ter tijt groot was van veel onnut ghesins/ ende verkoos hem vrome lieden tot hofghesin/ ende der seluer weynich: Desghelijcks bestelde hy oock de Cardinalen te doen. Hy sette de Saeckhoorders/ Procuratores/ ende Schrijuers des Palleys haer Soudt/ op datse van armoets weghen int verdrach/ ende afschept der saecken niet ghedwongen en werden/ giften ende gauen te nemen. Hy was der hofspijsen matich: Maer in Crijchs-verteringhe gheheel milde. Hy bracht in corter tijt alle Sloten ende steden/ door den Keyser Lodowijck becommert ende afghedronghen/ wederom in zijn ghewelt. Hy bracht de Venetianen ende Geneuoysen met malcanderen in een verbont. Tusschen Pisa ende Florencen maeckte hy vrede/ ende stilde de tweedracht tot Romen/ die sy in de verkiesinghe der Raetsheeren hadden. Den Coninc van Vranckrijck ende Enghelant en mocht hy niet vereenighen. Hy liet schiprustinghe maecken teghen de ongheloouighen/ hy sterf int thienste Jaer zijns Pausdoms.

Treffelijcke/ hoochvermaerde geleerde ende heylighe lieden/ in desen tijt.

Anno Duysent/ drie hondert ende xxxiij. lichte de heylige S. Rochus van Nerbona. Augustinus van Ancona. Bonauentura van Padua. Albertus van Padua/ alle drie der Augustinen Ordens. Doorluchtighe mannen.

Anno Duysent/ drie hondert vierendertich/ leefde Joannes Andree/ een Doctor der gheestelijcker rechten. Joannes van Monte villa/ een Doctor der Medecijnen. Franciscus Maronis der Minnebroeders Orden.

Anno M. CCC. ende xlj. bloeyde Franciscus Petrarcha/ een welsprekende dichter/ Poeet/ ende Orateur/ die sterf Anno M. CCC. lxxiiij. Franciscus Petrarcha.

Anno M.ccc. lv. wierp eē groote aertbeuinge de kercken ende mueren tot Basel inden Rijn.

Anno Duysent/ drie hondert lxj. bloeyde de ketterie Taboritarum. Item Zischka eē Beemsche ketter/ der secten ende ketterien een in voerder ende Hertooch.

Anno Duysent/ drie hondert tseuentich/ leefde Joannes Rockentant/ der voorghenoemder ketterien een beschermer/ vanden welcken wy alle ghehoort hebben. Ketterie Taboritarum.

Anno Duysent/ drie hondert xcviij. oft daer ontrent/ leefde de hoochgheleerde Doctoor der Rechten Baldus. Item Angelus S. Brigitta.

Petrus Corbariensis een by Paus.

Doe men schreef Duysent/ drie hondert ende drientwintich iaer/ wert Petrus vā gheboorte een Picener/ wt Corbario de stadt/ tegen den Paus Joannem de xxij. wt beuel des K. Lodowijcks tot eenen Paus op ghewórpen/ ende Nicolaus de vijfste ghenoemt/ ende vanden Keyser ende veel ander een waer Vicarius Christi gheeert ende gegroet/ die was een plomp mensche/ ende hadde een ionck wijf/ met de welcke hy vijf Jaer thuys in houwelijck ghеseten hadde/ tegen deser zijnder vrouwen wille/ ginck hy in een Clooster/ die wert wt gheluck in corter tijt tot dat Pausdom van den voor ghenoemden Keyser Lodowijc geroepen/ dien hinghen veel zijns ghelijcke afuallige lieden aen/ die maecte hy tot Cardinalen/ Bisschoppen/ ende Priesteren. Als dat sy haer met ghewelt teghen Joannem den tweentwintichsten Roomschen Paus op setten/ Petrus Corbariensis een by Paus.

ende

ende schelden oft noemden hem een openbaer Ketter. Dese neffens Paus was een Paus ende Patroon der Ketterien Fratricellorum. Dese Schole eñ dwalende geloove/nam hy voor hem treffelijck voor te staen/ende te vermeerderen. Dese Ketters houden alle dingen gemeyn/ende spraken: De Apostolen/ende de eerste Kercke en hebben niet met allen bysonder oft eyghens ghehadt/dat leyde de Paus ter neder met zynen Geleerden/so dattet voor Ketterie bekent wert/ende maeckten drie extrauagantes/oft buyten ront om loopers/tegen haer. Ten laetsten wert dese Petrus van Bonifacio ghevanghen/ende nae Auion ghevoert/daer werdt hy tot boete wt ghenaden in een ghevanckenisse gheworpen drie Jaren/daer in verderf hy.

Fratricellorum houden alle dinghen ghemeyn.

Linie der Pausen.

Vrbanus de v. de Cc.viij. Roomsche Paus.

Vrbanus de vijfde Paus Historie.

ANno Duysent/drie hondert/ende drieentsestich/gaf de ghemeyne verkiesinghe tot Auion/Vrbanum de vijfste/te voren Wilhelmus ghenoemt/S. Victoris tot Marsilia/Abt ende Pauselijck Legaet/tot eenen Paus ghecoren. Die riep voort terstont tot hem de Italiaensche Heeren ende Stadthouders. Met den seluen maeckte hy een Verbondt/teghen Bennea Borem den Melaenschen Stadthouder/de welcke terstondt in de vlucht ghebracht werdt/ende Italien wert in vreden ghestelt. Int vierde Jaer zijns Pausdoms/quam hy in Italien tot Romen/in eē opsedt ende wille Italien in ordinancie te brenghen. Hier en tusschen soo trock de Keyser Carolus oock daer in. Doen liet de Paus schoone Pallaysen stichten oft bouwen/voor de beswaringhe des Roomschen Lochts/op eenen tijt in de oude Stadt. Hy trock weder om in Galliam/ende hy sterf tot Massilia/int negenste Jaer zijns Apostels dienst. Tot desen soo quam S. Brigitta/tot Romen/de welcke hy haren Reghel beuestichde. Ende hy soude der Apostolen Petri ende Pauli Hoofden ghevonden hebben.

Gregorius de elfste/de Cc.ix. Roomsche Paus.

Gregorius de elfste verset dat Hof van Auion tot Romen.

DOenmen telde Duysent drie hondert/ende tweentseuentich/werdt Gregorius de xi.te voren Befortis ghenoemt/tot Auion met ghemeyne verkiesinghe Paus ghecoren. Dese wert van den Paus Clemente de seuenste/seuenthien Jaer oudt zijnde/tot eenen Cardinael gemaect. Die daer omme dat bloedt meer dan de Kercke ghenepcht te zijn beschuldicht werdt. Voort terstont soo seynde dese Paus in Italiam/om met den Melaenschen Vitzdom Graue/vrede te maken/oock om hem de handelingen binnen Romen te vernemen. Also stonden alle dinghen in verscheuringhe ende oproer. Als hy nv eenen Bisschop tot huys bestelde te reysen tot zijn schaepkens/soo sprack dese: Heylighe Vader/waerom en reyst ghy niet selue tot uwer kercken thuys? Daer nae maeckte hem Gregorius de elfste op met zijnen ghewillighen/nochtans teghen het behaghen zijnder vrienden/ende quam haestich tot Romen/Anno Duysent/drie hondert/ende sessentseuentich/als dat Pauselijck hof/tseuentich Jaer tot Auion in Gallia ghehouden ghewordden was. Als nv zijnen inganck ende bywesen den Romeynen vreedtsaem was/soo en was het den Florentinen niet met allen behaghelijck: Want de Romeynen daer toe zijn toecoemst behoefden/om dies wille dat het al te mael veruallende ghewordden was in tseuentich Jaren/wat by nae tot Romen der kercken was toe behoorende. Soo was oock de stadt aen Borgherlijcke manieren alsoo veruallen/dat by nae gheen Borgherlijck wesen daer ghehouden en wert. Dat wert altemael door des Paus aencoemst verandert/ende de veruallen ghesteltenissen aen volck/ende aen ghebou de stadt wederom ghegheuen. Hy vermaende de Florentijnen tot een verdrach/dat weygherden sy haer/ende alsoo wordense verbannen. Maer sy bedwonghen de Priesteren by haer Misse te doen. Daer nae beweechden sy den Paus tot eenen crijch. Maer in alsulcken loopen sterf de Paus/int neghenste Jaer zijns sielsorgens/van den steen der blasen.

Vrbanus de seste/ende Clemens de seuenste/de CC.x. ende CC.xj. Roomsche Paus.

IN Jaer Duysent/drie hondert lxxiij. stont op de xxij. ende swaerste Schisma oft tweedracht/als de kercke oyt ghehadt hadde/dat duerde negenendertich Jaer. Daer in wert van de Italiaensche Cardinalen/wt begheerte der Romeynen/een Italiaen tot eenen Paus gecoren/nae Gregorio de elfste/van Napels: Vrbanus de seste ghenoemt/dat was een listich raetgheluckich man/die hem lieuer aen zijn teghenpartyders wreken/dan de kercke beuredē woude. Daerom absolueerde hy/die van zijn voorvaders verbannen Florentinen/in hoopinghe/dat hyse daer mede na zynē wille trecken soude. Ende nadenmael dat hy van natueren een onrustich man was/soo maeckte hy tot Niceria/nieuwe Cardinalen/ende sette seuen van de oude in de ghevanckenisse/eñ vijf liet hy wt dat schip werpen/ende verdrencken/als hy nae Genua scheepte. Hy maeckte na zijn wedercoemste van Genua/negenentwintich Cardinalen op eenen dach/drie Romeynen/ende de ander enckel Neapolitanē. Hy sterf int twaelffte iaer zijns Pausdoms. De selue hinck aen Duytschlant/Italien ende Hongherien.

Vrbanus de seste beweecht dat tweentwintichste schisma/ende liet vijf Cardinalen verdrencken/ende senen vanghen.

Vijf Cardinalen verdroncken.

Maer Clemens de ander Paus/is van de Fransoysche oft Gallische Cardinalen ghecoren/in de derde maent tot Genua. Dese sonden in de gheheele werelt brieuen wt/op dat Clemens de seste de warachtige ende rechte vicarius oft stadthouder Christi soude wesen/ende de verkiesinge Vrbani crachteloos. Daer wt eē groot Schisma oft tweedracht op stont/want so menichmael als daer een verkiesinghe ghehouden wert/so vercoren de Fransoysen eenen wt haer/ende de Italianen eenen Italiaen. Also wert dit mael Gallia/Hispania/Cathalonia/ende Britannia Clementi de seste ghehoorsaem. Germania/Italia ende Hungaria bekenden Vrbanum de seste/voor een nacomelinck Petri/als geseyt is. Clemens sette zijnen stoel tot Auion/na veel gheleden nederlaghen/aldaer regeerde hy vijfthien Jaren/ende sterf/voor zijn Pausdom Robertus ghenoemt.

Fransoysen verkiesen eenē Paus tot Auion.

Bonifacius de ix. Benedictus de derthienste de CC.xij. eñ CC.xiij. Roomsche ende Gallische Bisschop.

ANno M.CCC.lxxxix. wert tot Romen met eendrachtigghe verkiesinghe/der Cardinalen/Bonifacius de neghenste/een Neopolitaen ghecoren/daer te voren Petrus Thomacellus ghenoemt. Dese matighe man en mocht niet op gheruckt werden. Soo was hy oock een soo cloeckmoedighen raetwijs man/dat hy alder eerst alle ghewelt des Roomschen volcks op den Paus keerde/ende aen den stoel Petri bracht: Daeromme sette hy nae zijn behaghen eenen Roomschen raet/ende besterckte dat Enghelenburch/ende Bruggen. In dat thienste iaer troc

Bonifaci. de neghenste/Benedictus de derthienste Pausen.

hy van

hy van Assis/daer hy veel Jaren gheweest was wederom na Romen / ende hielt een Gulden Jaer. Daer in so quam hy tot sulcken ghelt ende ghewelt / dat hy zijn nacomelinghen tot Heeren des Christelijcken omloop der aerden maecte / want hy sette dat niemant eenich Priesters prebenden en betaemde te vercrijghen/ voor ende eer hy dat gelt des eersten Jaer profijts/in de Pauselycke Schatcamer en leuerde / ende dat en wedersprack hem niemant / dan de Enghelschen in de cleyne Beneficien. Dese heeft Brigittam in der heylighen ghetal ghescbreuen. Hy sterf int vijfthiende Jaer zijns Pausdoms.

[…]enedict. […]xiij. Gal[…] […]he Paus

Benedictus de derthienste/ sadt int Jaer M. ccc. ende xciiij. nae Clementem tot Auion in dat Gallische Pausdom / ende sadt eenentwintich Jaren / tot op dat Concilium van Costnitz. Daer te voren soo hiet hy Petrus Hispanus van Lima/een gheheel hooch gheleert man.

Hoochverstandighe Heylighe Lieden in desen tijdt.

[…]oorluchti[…] […]mannē/ […]n, 1371.

IN't Jaer M .ccc. ende lxxi. lichte in veel constē verre vermaerde Joannes Bocatius/ Joannes de Rupecissa/ Simon de Cassia/ Catharina de Senis / Nicolaus de Gorram. Anno M. ccc. xcix. vercoren de witte Gheesten/de Beghert genoemt/ daer van in de Orden. Item Emanuel Chrisoloras bracht / die in seuen hondert Jaren verborghen Griecksche Schrift wederom aen den dachte Venegien. Sinte Vincētius des Predickers Orden een Leeraer. Paulus een Venetiaen / Nicolaus van Florencen een Medecijn meester / ende veel ander hooch vernaemde Lieden schenen in desen tijt / der welcker Historien alle te vertellen / wel een eyghen Chronijcke behoefden/ ende daeromme heb ickse alle voorby ghelaten/om dat het meestendeel Monicken/ende des Paus columnen zijn/ende zijn Doctoren/ Bisschoppen / Cardinalen / van der welcker lof de Chronijcken / mijns bedenckens / veel te milde zijn.

[…]ssische […]terie.

Anno duysent vier hondert / so begost de Hussische Ketterie in Bemen. Door eenen Joannes Hus ghenoemt/met Hieronymo van Praga/die sy van Joanne Wiclef hadden / daer af op een ander plaetse.

Linie der Pausen.

Innocentius de seuenste/de CC. veerthienste Roomsche Bisschop.

[…]ocent. […]. wierp […]omeyn[…] […]ter den[…] […]n wt.

IN't Jaer M. Cccc. iiij. trat de oude ende veelder dingen veruaren man Innocentius de seuenste/ te voren Cosmatus genoemt / in de voetstappen Vrbani / ende Bonifacij zijn Voorvaders/wt gemeyne verkiesinghe tot Romen. Die regeerde alsoo moetwillich ende oproerich / dat hy elf Romeynen die van den Raet ende ghemeynte der stadt om vredes wille tot hem ghesonden waren / ter veynsteren wt liet werpen. Daer wt wert dat Roomsche volck beweecht/ om Coninck Ladislaum om bystant aen te roepen. Als hy nv nae de wapenen greep / soo gaf de Paus terstont met zijnen Oom de vlucht nae Viterbius. Doen vielen de Romeynen in des Paus Pallays / ende in der Cardinalen Hof/ ende sloeghen haer Hofghesin doot / ende alle wat sy vonden. Maer alst ten laetsten den Romeynen vertoornden/ so namense den Paus wederom in ghenaden. Als hy nv wederom tot Romen quam / soo maeckte hy sommighe Cardinalen / ende sette den voorghenoemden moordenaer Lodowijck zijnen Oom tot eenen Picenischen Marckgraue/ ende sterf int tweede iaer zijns Pausdoms.

Gregorius de twaelfste/de Cc.xv. Roomsche Paus.

Gregorius de xij. eē gelijc verscheurēde Paus.

ANno M. Cccc. vj. gaf de verkiesinghe Gregorium de twaelffte / daer te voren Angelus Corrarius genoemt/ een Cardinael ende Venetiaen/ tot eenen Paus. Dese verwillichde hem/ dat hy/ waer hem Benedictus/ die hem in Gallia voor eenen Paus hielt / af stonde / oock van zijn Pausdom af treden woude. Ende hoe wel sy haer des teghen malcanderen bewillichden/ int beghinsel / ende een stadt / te weten/ Pisam benoemden/ daer sy te samen comen wouden/ so en achtervolchde dat gheen van beyden niet. Daerom wordense van beyde partien Cardinalen als trouwebreuckich gehouden / eñ oorsaecten also een groot Scisma oft twist/als te voren noyt geweest en was/alsodatse te Pisa een Concilium hielden/ daer in sy beyde als bedrieghers verlaecht ende vant Pausdom gheset / ende Alexander de vijfste/in haer plaet se ghecoren: Gregorius de twaelfste / vloot vant Concilium nae Ariminum: Benedictus wert tot Perpiniano in een Casteel ghehouden. Nv int af wesen: Gregorij/swermden tot Romen alle dingen met wapenen. Gregorius maecte sommighe Cardinalen. Die in Gallia stelden haer/als oft haer niet met allen daerom en waer/datse af ghe set waren.

Concilium tot Pisa.

Alexander de vijfste / de twee hondert ende sesthiende Paus.

Alexander de vijfste Paus / een rijck Bedelaer.

ANno duysent vier hondert ende negen Jaer/ wert Petrus Candianus wt Cādia/eē Doctor ende Ertzbisschop tot Melanen / in dat Pisianische Concilium tot eenen Paus gemaect/eñ Alexander de vijfste ghenoemt/ nae af settinghe Gregorij de twaelfste/eñ Benedicti/met gemeyne verkiesinge eñ bewillinge alder Cardinalen. Hy soude een Minnebroer zijn geweest/des Hertoochs van Melanen Raet/ eñ daer te vorē Rectoor tot Parijs/ want hy was beyde / een groot welspreker/eñ werelts veruaren man/ van Innocentio de seuende een Cardinael ghemaect.

Hy hiel hem seluen voor alsoo milde ende vry geuende/ dat hy sprack: Hy waer een rijck Bisschop ende een arm Cardinael gheweest/ende nv een bedelende Paus. Hy sette Coninck Ladislaũ van zijn Rijck / daerom dat hy de Kercken bedroefde. Hy sterf in de achtste maent/ na het eynde des Conciliums tot Bononia/ende liet zijnen vrede zijnen Discipulen.

Concilium te Bonen.

Joannes de drieentwintichste / de twee hondert ende seuenthiende Paus.

Joannes de xxiij. verkiest hē seluen met gewelt.

IN't Jaer duysent vier hondert eñ thien Jaer/ ontfinck Joannes de drieentwintichste van Neapolis/te vorē Balthasar Cossa genoemt/ eē Cardinael/ dat Pausdom tot Bononia / eñ sadt vier Jaer eñ thien maendē / meer met gewelt dā wt vrye verkiesinge. Want hy quam meer als eē machtich Heer vanden Eeldom met veel wapenen tot Bononia/dan als een Legaet/eñ dreychde de Cardinalen / waert dat sy niet eenē en vercoren hem behagende. Maer veel werdender hē voor gestelt / daer af hem niet een en behaechde. Hy stont aldaer int Concilium/met gewapēder hant eñ machtigen volc/ also/ waert dat de sake niet en woude met liefde voort gaen/datmē dan met gewelt versochte. Niemāt en behaechde hē/ wiemē voorstelde/eñ en woude niemant zijn stēme eñ verkiesinge geuen. Hy sprac totten Cardinalē: Geeft my S. Peeters mantel/ic wil hem dē Paus gheuen. Also leyde hy den mantel op zijn schouderen/eñ sprac: Jck ben de Paus. Eñ hoe wel de Cardinalē dies een mishagen droegen/so quam hy nochtans tot dat begeerde eynde/ ende wert tot eenē Paus gecroōt / meer wt vreese om

vreets

vreets wille dan wt toestant der Cardinalen.

Terstont seynde hy een Crijchsvolck teghen Coninck Ladislaum. Die stelde hem int ij. Jaer in tegenweer seer geweldich / daerom trock Johannes van Romen na Florencen/ daer hy hem liever wilde laten vinden / van daer na Bononia / namaels na Mantua. Daer na vergaderde

Concilium tot Cremona.

hy tot Cremona een concilium/ met Key. Sigismundus raetslagende / hoe hy Con. Ladislaum tot Apulia eñ Hongerien/ die doen Romen ende veel steden der kercken becommerde/ af drijuen mocht. Daer nae wert dese Johãnes met bewillinghe alder natien/ om wechneminge des tweedrachts / in een concilium beroepen. Daer nae seynde hy twee Cardinalen in Duytslandt / die te samen met de Vorsten des Gallischen ende Duytsche Natien/ een daer toe dienende Stadt wt verkiesen souden.

Also wert tot Costnitz een Stadt der Duytscher Natie daer toe bequaem/ aenghesien / daer henen quamense alle / ooc de Paus/ hoe wel hem dat van sommighen tegen geraden wert. Maer als de Keyser naemaels oock in dat concilium

Joannes de xxiij. ontloopt by nacht vant concilium tot Costnitz in vreemde cleederen.

quam/ doen wert de Paus met veel ondeuchden beschuldicht. Daerom veranderde de Paus zijne cleederen voor dat Hofgesin/ ende vloodt (als hy vier Maenden in dat concilie gheweest was) heymelijc by nacht daer af/ eñ quam tot Schafhuysen in Borgondia haestende. Maer hy wert onder wegen/ wt beuel Hertooch Fredericx/ op gehouden/ ende den Keyser ouer geleuert in sinte Marcus clooster / ende in de gheuanckenisse geworpen/ vant Pausdom / wt zijn verdienste / af gheset/ ende tot Hertooch Lodowijck van Beyeren ghesonden/ eñ tot Heydelberch drie iaer ghehouden / ende doch daer na door Martinum zijnen Naecomelinck verlost.

Martinus de v. de CC. ende xviij. Paus.

Martinus de vijfste wert te Costnitz Paus ghecoren int Concilie.

ANno M. vier hondert xvij. wert Martinus de v. een Romeyn / daer te voren Ottho genaemt/ op S. Martens dach int concilio tot Costintz met bewillinge alder Natien ende der Cardinalen tot eenen Paus gecoren. Hy was daer te voren Vrbanus de vi. Referendarius / daer nae een Cardinael. Hy hiel in dat concilium altoos als een voorganger dat middel in allen dingen. Daerom wert hy Keyser Sigismundo behulpelijck ooc den Cardinalen seer aengenaem / want hy was een Werelts veruaren ende een voorsichtich man. Nae het voleynde concilium / keerde hy weder in Italien na Florencen/ aldaer bleef hy twee Jaer. Daer na keerde hy na Romen. Doen ginck hem de gheheele Stadt teghemoet ende en wert niet anders dan als een vader der Stadt ontfanghen / ende de Stadt Romen die aen ghebou eñ manieren haer oude heerlijchept verloren had/ wert door hem weder in een Borgerlijck wesen gebracht. Hy sterf int vijfthiende Jaer zijns Pausdoms/ lxxij. Jaer oudt zijnde. Ende wert also beweent/ als oft de kercke ende de stadt Romen vaderloos waer geworden. Hy beneerstichde hem seer de Hussighe Leere in Bemen wt te roden / haer eerst vermanende / om van hare dwalinge af te treden. Daer op seynde hy een Legatie aen de christelijcke Vorsten/ om dese wt te roepen. Tẽ derden een Cardinael/ die selue persoonlijck tegen haer trecken moest/ maer sy moesten alle met schande af trecken/ als op eenen ander plaetse ghehoort is.

Vernaemde in consten/ vermaerde Lieden in desen tijt.

INt Jaer M.cccc. xvi. lichte Laurẽtius Justinianus Patriarck te Venegien / die veel boecken in de Theologia heeft ghemaect. Dionysius de Brego / Augustinus van Romen / der obseruanten S. Aug. General. Petrus Cameracens. Leonardus Aretinus/ een Philoso. Orator ende Historicus. Pogius Florentinus / Johannes Gerson/ Casper Schalck / een voorstander der Canselrie van iij. Key. na malcanderen: Die met zijn conste also op quam/ dat hy eens Hertoghen dochter van der Schlesien te houwelijck vercreech. Dien heeft Keyser Sigismundus Eger/ Elenboghen/ ende veel ander Steden in Vranckrijck ghegheuen. Ende Coninck Albrecht van Hongerien/ ghaf hem Weistenkerck ende Calesum. In desen tijt / scheen oock Eneas Pius/ den welcken de voorgenoemde Schalck tot Bisschoplijcke weerdichept vorderde / die ten laetsten een Paus gheworden is. Jacobus de Forliuio een Medecijnmeester. Anthonius de Butrio een Jurist.

Anno M. vier hõdert eñ x. bloeyde Johannes Hus/ Hieronymus van Praga / Joannes Rockensan/ de Ketters met hare ketterije in Bemen. Die twee eerste zijn int concilie te Costnitz verbrant. Anno M. vier hondert ende xiiij. wert Johannes Hus/ ende na drie hondert xl. dagen/ als Anno M. cccc. xv. Hieronymus van Praga verbrant. Van dese alle op een ander plaetse.

Linie der Pausen.

Eugenius de iiij. de cc. xix. Roomsche Bisschop.

Eugenius de vierde/ verdrijft een nieu Raet wt Romen.

DOemen schreef M. vier hõdert eñ xxxj. iaer/ wert Eugenius de vierde/ een Venetiaen/ te voren Gabriel genoemt/ tot eenen Paus ghecoren. Die voormaels Gregorius de neghenste Schatmeester gheweest was/ namaels een Senonische Bisschop / daer op een Cardinael / ten laetsten een Monarch der gheestelijckhept. Die heeft int beginne zijns Pausdoms / wt verleydinge van boosen raet/ alle Godlijcke ende menschelijcke dinghen bedroeft / ende dat volc tot de wapen verweckt / dat eenen anderen raet verkoos / ende den Paus / in veranderde cleederen wt de stadt te vlieden dwonghen. Dien sy / als

Eugenius de vierde moet in een oproer ontloopen.

hy in een Monicx cappe ouer den Tyber vloot/ na schoten / ende met steenen nae wierpen. Als hy hem nu eenen tijt lanc tot Florencen onthielt/ so sweefden alle dinghen ouer al in oproer / met crijch ende tweedrachten bedroeft. Franciscus zijn Oom/ Schatmeester ende Pauselijcke camerlinck/ vinghen sy tot Romen/ ende wierpen

Enghelenburch wert geplondert.

hem in de yseren. Den Enghelenborch verwoestense / ende plonderden al watse vonden. Dat Capitolium verwaerden sy wel / eñ waren also ses maenden vrye heeren.

Eugenius de vierde/ wert tot Basel int Concilium afgheset.

In desen tweedracht / naecte hem dat concilium te Basel/ tot welcken Eugenius de vierde/ twee oft driemael geroepen/ te comen verachte/ ende smadelijck af sloech. Daerom Amedeus de Hertooch vã Sauoyen vant gemeyn concilium Paus wert gemaect. Dwelck den Paus Eugenio de vierde/ also in de neuse roock / dat hy den Dolphin des Conincx van Vranckrijcx soon aenhisse/ so dat hi met heyrscracht voor Basel troc/ ende dat concilium verstoof / daer wt onsprekelijck veel ongelucx op stont / want dese crijchbeminde Paus / had een vreuchde (als een vreedsaem des vredemakende Christi Stadthouder) de werelt met moort te veruullen/ ende int bloet te baden. Hy was een man int sprekẽ meer dapper oft stout/ dan welsprekende / meer opgeblasen dan geleert. Hy had de gemeynde geestelijcke lieden wter maten lief/ die met goeden ende vryhept vermeerderende. Hy heeft Keyser Sigismundus tot eenen Keyser gecroont/ ende na afganc des seluẽ/ Hertooch Aelbrecht van Oostenrijck tot een Roomsch Keyser beuesticht / ende

een

...ugenius / ...vierde/ ...ut tegen / ...t Basel- / ...e Conci- / ...n et ey- / ...tot Fer- / ...ia.

een concilium tot Ferraria begost/ende vā daer na Florencen gekeert. Aldaer quamē de Armeni/Indi/Ethiopes/Georgiani/Jacobite/die in Libia eñ Asia woonen. Item ander wt cleyn Asia/als Thracia/Ponto/Cilicia/Siria ende Africa/met den Keyser van Constantinopolen/die altemael haer den gheloove der Roomischer kercken onderschreven hebben/als dat conciliū aen wijst/dat leest. Hy had den Hertooch Philips van Melanen tot in zijn graf voor een doot vyant/vā dien hy also gheplaecht wert/dat hy nauwelijcx en mocht blasen voor zijne macht eñ aenhanck. Hy dede met timmeren/de stadt Romen veel goets. Hy seynde den Coninc van Polen Ladislaum/met eenen keyserlijcken Cardinael dertich duysent sterck/teghen de Turcken/die alle in een nederlaghe vielen eñ wt bleuē. Hy sterf Anno M. vier hōdert eñ sessenveertich/int sesthiende iaer zijns Pausdoms/lxiiij. iaer out zijnde. Hy was tot vermeerderinge der hoogher scholen seer neerstich/eñ had een geleert hofghesin in alderley consten/die hy lief hadde.

Felix de vijfste/de CC. ende twintichste Paus.

...lix de / ...fte.

ANno M. CCCC. xxxviij. als Eugenius de vierde tot Basel int concilum wert af geset/quam in zijn plaetse Amedeus de Hertooch van Sauoyen/van het ghemeyn concilium gecoren. Die sadt negē Jaer/met eñ beneffens den Paus Eugenio de vierde/daer door veel oproers in de Kercke Gods op stont. Want sommige hielden Eugenium de vierde/sommige Felicem/sommighe gheen van beyden/voor eenen Paus. Dese Hertooch als hy zijn lant veertich iaer in vrede gheregeert hadde/so verliet hy der werelt ydele pronckerie eñ ydelheyt/eñ ginc met ses bedaechde edel mannen/in een Cluysenaerschap eñ beschouwelijc wesen/vā alle werelt af gescheyden. Als hy nv tot eenen Paus ghecoren wert/so liet hy dē baert af scheerē/eñ gaf zijn Hertoochdom ouer zijnen eerst gheboren soon. Hy had kercken ghewoonheyt eñ manieren geleert/eñ is met eenen grooten Toch tot Basel ghecomen/ende aldaer als een Roomsch Paus tusschen twee van zijne sonen ghecroont geworden. Als hy nv niet ouer al van alle man Paus ghegroet en wert/so droech hy Frederico/Hertooch van Oostenrijc/die daer op terstont Roomsch Keyser gecoren eñ gecroont wert/zijn eyghen dochter aen/die een ionge schoone weduwe was/daer mede aen gebodē/hem met haer/tweemael hondert duysent gulden te gheuen/tot een houwelijck goet/wanneer hy hē een nacomelinc sinte Peters noemde/zijn stemme gaue/ende Eugenium de vierde verliet. Dat weygerde hem Keyser Frederick/eñ keerde hem tot zijn Hofghesin/eñ sprack: De andere plegen hare Bisschoplijcke weerdichept te vercopen/soo wilde dese Amedeus dat geerne copen/wanneer hy alleen een vercoper vonde. Ten laetsten/soude hy nae de doot Eugenij de vierde af ghestaē zijn/wt eygen bewegenisse/zijnen nacomelinck Paus Nicolaus de vijfste met voorbehoudinghe der Cardinaelsche eere. Dese Paus soude nae zijnen doot met veel miraculen gheschenen/ende zijn heylichept aen ghewesen hebben/als sommighe Cronijcken aen wijsen/dat zijn heylich leuen eñ wercken daer bouē vertelt/wel ghelijck is/wie dattet gheloouen wil/hy sterf in volcomen onderdom.

...oyeant / ...t Key. / ...der.den / ...s Feli- / ...egeuen.

Hy soude zijn vaderlijck lant met sulcken vrede/oordeel/gherechtichept/ende Parlament beset hebben/so dat eenen yeghelijcken teghen een yeghelijck/hoe groot wesens oft staets hy ymmers was/ten rechten geholpen wert. Daer en bouen hielt hy hart aen de Doctoren/etc. Hy reformeerde zijn lant voor het aen ghenomen Pausdom/alle staten gheestelijck ende Werellijck (daerom dat concilium veroorsaeckt wert hem tot eenen Paus te verkiesen) daer af hy een groot latijnsch boeck schreef/dat Coninck Aelbrecht in duytsch woude laten setten.

Een groote vraghe/Schisma/ ende disputatie eenen langhen tijt.

ANno M. cccc. xxxj. tot op dat Jaer M. cccc. xlvij. stont op tusschē Eugenium ende Felicem/tot op den Paus Nicolaum/een groote disputatie/of de Paus bouen dat concilium/of dat concilium bouen den Paus ware.

Schisma sesthiē iarē lanc duerēde/etc. of hy bouē tconcilium is/etc.

Treffelijcke vermaerde lieden in desen tijt.

INt Jaer M. vier hondert eñ achtentwintich/scheenen de navolghende in consten eñ heylichept hooch verlichte lieden Paulus Vergerius/Mapheus Vegius/Frācifcus Barbarus/Leonardus Justinianus/Carolus Arentinus/de treffelijcke/recht gheleerde in Latijnscher ende Griecscher tongen hooch veruaren liedē/Discipulen Chrysolore. Item de Theologus Caietanus van Vincencen/ende veel ander Italiaensche Doctoren in alderley schriften.

Doorluchtighe lieden.

Anno M. vier hondert eñ drieendertich/wert Cosmas Medicus een verdrevē Florentijn/weder na Florencen gheeyscht/ende de regeeringe des ghemeynen profijts beuolen.

Anno M. cccc. xlix. lichtē Laurentius Valla/Niclaes van Toleten/Blondus/Georgius Trapezontus/Bartholomeus de Montagano/Antonius Cermisanus/Guarinus van Bern.

Anno M. vier hondert drieenveertich/scheen Bernardus de heylige man/in des Paus calendier/van Senis sinte Franciscus ordens: Ende wie can de gheleerde/vermaerde alder landē alleen vertellen/ick swijghe beschrijuen/der welcker lof/een Chronijcke der doorluchtighe mannen/niet ghenoech en waer: Ick heb oock ander oorsaken/daerom ick dese niet en mach beschrijuen/te weten/het zijn vast enckel Paus heyligen ende gheleerden/tmeestendeel orden lieden/die haers lofs so milde zijn/so datse anders gheheel niet met allen te doen en hebben ghehadt/dan haer gheleerde ende heylighe also wt te strijcken ende vercieren.

Ic wilse Gods gericht laten/eñ noch scheldē noch prijsen/wie dattet lust/die make een Chronijcke van haer/eñ verheftse tot aen den Hemel/ten heeft my niet gelust: Daer blijuē veel noodighe dinghen in de penne: Soo heeftmen veel nootsakelijckers te doē/om den tijt/die cort is/te lesen.

Linie der Pausen.

Nicolaus de vijfste/de CC. ende eenentwintichste Roomsche Paus.

VAn Christus gheboorte M. vier hondert ende seuenenveertich/wert met ghemeynen toestant/Nicolaus de vijfste/daer te voren Thomas Sarzanus genoemt/Paus ghecoren. Dese hadde de ouersetters der Griecscher sprakē int Latijn/voornamelijck in grooter eeren/so const lief/alsoo dat sommighe Grieckse schrift ses hondert Jaer verborghen/in dat Latijn ghebracht wert. Hy seynde oock gheleerde lieden in gheheel Europa/om wt te soecken de boecken/die wt versuymenisse der ouders ende vernielinghe der Tartaren vergaen waren. Dese by de werelt wel verdiende man/wert in een Jaer een Bisschop/Cardinael ende Paus. Alder Vorsten ende der Werelt gonst vercreech hy in eenen corten tijt/daer wt wert Paus Felix beweecht/oock wt vermaninghe des Keysers Fredericx/

Nicolaus de vijfste/etc. Paus.

vant

vant Pausdom af te staen. Daerom seynde hy Felici eenē Cardinaels hoet/ ende maeckte hem tot eenen Legaet van Duytslant/ ende wat hy int Pausdom hadde gesedt/ dat liet hy crachtich zijn/ende approbeerde dat.

Wt sulcke eenicheyt/ ontfinck niet alleen dat Roomsche volck/ maer oock de gheheele werelt een groote blijschap. Van desen Nicolao heeft Keyser Frederick de derde/ met Leonora zijn huysvrouwe de Keyserlijcke Croon ende ghebenedijdinge ontfangen. Hy stelde veel arme behoeuende maechdē wt/ eñ liet seer veel Boecken schrijuen van de aencoemst der Turckien. Hy was een bouveruaren man/ die aen Tempels/ Cloosters ende Mueren veel verboude. Hy en woude niet toe laten/datmen eenighe beneficien met Simonie verleende / vercochte/ cochte/ oft aen hem brachte: Hy was teghen de vrienden vriendelijck/teghen de bedienstighe danckbaer. Hy was een lief hebber der gherechtichheyt / een vermeerder ende tochulper des vredes / hy hiel een Gulden Jaer / ende schreef S. Barnardum in dat ghetal der heylighen. Ten laetsten sterf hy int achste Jaer zijns Pausdoms van becommeringe / dat Constantinopolen vanden Turc ouerwonnen werdt / met een cleyne cortse / daer toe verwont/ende sloot zijnen laetsten dach met menich menschens beweenen.

Calistus de iij.de Cc.xxij. Roomsche Paus.

Calistus de derde/ laet dat cruys predicken.

NAe Christus gheboorte M. cccc.lv. wert de beloofde Alphonsus Boria / een Spaniaert wt de Stadt Valencen tot eenen Paus gemaect/ ende Calistus de iij.genoemt/ een man vā grooten raet ende aenslach / ende een scherp Doctor in beyde de Rechten / ende des Conincks Alphonsi Secretarius. Hy nam terstont eenen beloofden crijch teghen de Turcken voor / die hy voor het aenghenomen Pausdom / als hy met zijn eyghen hantschrift betuycht/ belooft hadde/ soo hy Paus werdt/desen crijch voor te nemen. Hy seynde daer toe veel Predickers wt in Europam / om dat Cruys te Predicken / ende dat volc tot sulcken toch te verwecken / oft haer gelt daer toe te geuen.

Nv de Coninck Alphonsus ende de Hertooch van Burgondien / namen dat Cruys aen haer/ om teghen de Vianden te trecken. Die Paus seynde eenen Patriarch van Aquileia/met schepinghe ouer Zee / die wonnen veel Eylanden/ ende voechden de vyanden veel ongemacks toe. Daer en tusschen hielden de Priesters een Letanie/ eñ so men des middaechs een clocke luyde/dat dā de Christenen in haer gebet eñ deuotie vallen eñ voor de Ridders bidden soudē/die tegē de Turckē stredē. Hy sant eenē Minnebroeders Monick tot de Vorsten der Persen: ende Armeniers / ende tot den Coninck der Tartaren/ met veel gheschencken ende gauen / op datse teghen de Turcken verwerkt/ souden crijgen/ alst oock ghesciede. Dese Paus sterf int vierde iaer zijns Pausdoms/ende liet achter C. xv. duysent Guldens/ die hy tegen den Turck op gebracht/ ende vergadert hadde.

Hooch verstandighe vermaerde lieden / in desen tijt.

Doorluchtige lieden.

ANno M.cccc. liiij. bloeyde Aeneas Siluius/ Nicolaus Perotus / Franciscus Philelphus/Nicolaus de Cusa/Leonardus de Vtino/ Joannes Capistram de Minnebroeder/daer af in de Chronijcke der Keysers. Platina een Pauselijcke Briefrechtueerdigher / Marius Philelphus/ Philelphi soon / Matheolus een Medecijnmeester/Bessarion eē Cardinael wt Grecia/ ende noch ontellijcke veel hooch gheleerde Doctoren/in alderley schriften/Orden ende standen.

Anno M.cccc. lxiij. scheen Dionisius cē Catuyser / een treffelijck Leeraer / ende noch veel andere/ die alle veel gheschreuen hebben.

Anno Duysent cccc. lxxj. scheen Domitius Calderinus / Ambrosius Cortolanus / Anthonius Rosellus/ Michael Cararienss/Joannes Conincksbergher / die bouen alle andere verlichte/ Astronomus.

Anno Duysent cccc. tneghentich / scheen de ouer gheleerde Vorst Picus Mirandulanus/ Angelus Politianus / Hermolaus/Barbarus/ Marcus/ Antonius Sabellicus/ een treffelijck welspreker/een Philosophus ende Historischrijuer. Baptista Mantuanus een Carmelijt / een Poeet ende treffelijck Theologus.

Van Broeder Niclaes in Sweytz.

Broeder Nicolaus in Sweytz en eet in tweentwintich Jaren niet.

DOen men telde M. cccc. lxxx. onthiel hem by die Switsers / niet wijt van Lucernen in eene woeste wildernisse/ een out man/gantsch in een (der werelt) verlaten af ghetoghen leuen/ outrent xxij. Jaren / sonder alle lijflycke spyse (sommige seggen hy heeft wortelen gegeten) diē noemden sy broeder Niclaes : Hy was dor / mager eñ wtverteert vā lijf/ alleen van vel/ zenuwē eñ beenen te samen geciert/ den seluen heeft oock de Bisschop van Costans bewaert: maer men en heeft geen aenghenomen wijse oft bedroch by hem mogen vinden/ anders dan dattet een godlijcken ernst ende oponthoudinghe sy gheweest: De selue vercondichde den genen die tot hē quamen / boete. Die vreuchde zijns hertens weeg aen/ die onwijuelijcke sekerheyt zijns onuerwādelbaren hoopens : Ende zijn beroeminge was met Paulo die ghetuychenisse zijnder consciencien: Want hy en wert niet truerich: maer is altijt in vrolijcker ghestaltenisse ghesien. Hy heeft oock dat volck aldaer van sommige toecomende dinghen te voren vercondicht : ende een groote wonderlijcke heylichheyt achter hem ghelaten. Anno M. D. twee soude hy gestoruen zijn. Carolus Bouillus noemde desen wonderlijcken Clusenaer/ Claes van steenen: die oock zijn celle in die woestijne oft wildernisse gesien heeft. Die seyt ooc/dat die Switzers menichmael alle wegen ende straten tot desen Cluysenaer beset ende belegert hebben/ om te vernemen/ oft hem doch yemant heymelijck te eten brachte. Maer het beuant hē / dat dese mensche wat hoogers dan een mensche ghewòrden was / ende in sommigher maten den Enghelen ghelijck/ die menschelijcke natuere te bouen ginc/ dat hy noch metten vleesche becleet / menschelijcke nootdruft ontladen/ ende niet onderworpen en was. Hy soude oock nae zijnen doot met miraculen ghescienen hebben/ als men in zijne Historien leest. Zijn gebedt was onder anderen:O God neemt my my/ende gheeft my gantsch tot eyghen dy.

Een vrouwe te Augsborch ghelaet haer oftse niet en ate: bedriecht landen ende lieden.

Anno M. D.x. in die tijt Maximiliani/wondet oock desen / een Jonckvrouwe te Augsborch na te doen gesien zijn/ende bedrooch landē ende lieden/ ooc den Keyser selue/ als of sy leefde sonder alle menschelijcke spijse / ende van den Hemel onderhouden worde / daer mede maecktese haer een aensien vā grooter heylichheyt. Men liet haer eenen besloten stoel maecken in die kercke/ ende droech haer op die handen. Heymelijck hadse eenen die haer confeckt toe droech : Ende so mense wat woude proberen / so namse in een heymelijcke slippe in hare cleederen so veel confeckt confortatiue (sterck makende) tot haer / so datse drie oft vier weken mocht onthoudinghe hebben. Ten laetsten soudese verraden zijn ghewòrden/ als sommige seggen/ door haren dreck ende stoelganck / die men vant / die een spijsloos

menschе

mensche der dinghen noyt te ghebruycken ghe-woon zijn en soude. Sommighe segghen / datse door een Vorstinne aen den dach is ghecomen/ die heeft haer listichheyt/door een heymelijck hol ghesien: Maer nochtans in summa / het is ten laetsten aen den dach ghecomen/dattet niet dan een fabel en is gheweest: Sommighe segghen/ datse oock heymelijck eẽ boelerinne is geweest/ ende ten laetsten met eenen wech ghetoghen / eñ nauwe ontcomen was/datmense niet verdrenct en hadde. Sy heeft eenen hulper gehadt/die zijn deel hadde mede ghenomen / ende haer tot dese boeuerie ende auontuer gheholpen.

Linie der Pausen.

¶ Pius de tweede/de CC.ende drieentwintichste Roomsche Paus.

ius de / veede / te / orẽ Eneas / iluius ge / oemt.

ANno M.vier hondert achtenvijftich / wert Pius de tweede / een Italiaen van Senis/ met gemeyne verkiesinge aller Cardinalen / tot eenen heyr voerder der Roomscher kercken op ghewořpen / daer te voren Eneas Siluius ghe noemt / in die const des wel-sprekens/poeterie/ ende andere consten hooch geleert. In dat Concilium tot Basel was hy een rechtueerdiger der Pauselijcke brieuen / eñ dede daer in veel redenen. Hy wert van des conciliums weghen menichmael in Ambassaetschap gebruyct. Tẽ laetsten wert hy totten Roomschen Coninck Frederico / van den Paus Felice ghesceynt / by den welcken hy zijne verweruinghe so veerdich ende verstandich handelde / dat hem de Coninck tot eenen Poeet croonde/ende tot eenen Prothonotarius / eñ daer na tot eenen raetgeuer op nam: ende zijns raets in sware treffelijcke saken ghebruyckte: Van Nicolao wert hy tot den Bisdom tot Trest gheeyscht/selue niet wetende/ende van Calisto in dat ghetal der Cardinalen op genomen/eñ na diens af steruen/tot eenẽ Paus ghecoren. Also voort terstont dede hy Hertooch Sigismundus van Oostenrijck / van des handelings weghen/teghen eenen Cardinael/inden Ban: Den Ertzbisschop van Mentz ende Beneuentum sette hy af. Hy en verleende den geweldighen niet met allen wt vreesen/maer den rijcken veel wt giericheyt. Catharinam van Senis Canoniseerde hy. Hy richte sommighe metael cuplẽ by Tolpham aẽ: Tot Mantua leyde hy eẽ Concilium / aldaer wert in een vergaderinghe van veel Vorsten ende Legaten/eenen Heyrtoch teghen de Turcken op ghenomen. Hy en boude niet alleen tot Romen/ maer ooc tot Senis veel vernaemde bouwinghẽ: Hy maecte twaelf Cardinalen/ende trock wt dat leuẽ in dat seste Iaer zijns Pausdoms.

oncilium / Mãtua

ius de ij. / oõ/ dewij / n Eneas / luius / t.

Dese heeft alder eerst int concilium tot Basel / vast becommert / veel voor de eerbaerheyt teghen de Pauselijcke Tyrannie ghetroost/ghehandelt / ghescreuen ende gheroepen / dat alle man eenen troost hadde/so dese gheleerde/maer nochtans arme ghesellle Paus ware / de saecken souden dan recht staẽ: Hy was welsprekende/eñ treffelijc geleert/in armoeden op ghevoet/ ende die de boecken lieuer hadde dan siluer ofte gout/ghelijck hy hem van zijn gheleden armoede selue beroemt. Tot Basel quam hy aen Keyser Fredericx Hof/eñ wert zyn latijnsch Secretarius: Ghelijck daer op liet hy van zijn scherpheyt tegen den Paus wat vallen / ende gaf hem by de Eugenianisten / die hy te voren voor verderffelijcke Ketters wt riep / ende hielp van daghe te daghe nieuwe practijcken maken. Ten laetsten hielp hy een verdrach makẽ/der Duytscher Vorsten met den Roomschen stoel/twelcke hem aen des Paus Hof vorderde / terstont tot eenen Bisschop/Cardinael/ende daer op tot eenen Paus ghemaect. Die also terstont zijnen eersten aert/woort ende manieren vergat / ende met dien staet alle zeden veranderde. Terstont hief hy aen de beswaerde Duytschen / der welckers vermoghen hy aen des Keysers Hof / als een Secretarius gheleert hadde / noch meer te beswaren/ende des Pausdoms Tyrannie noch breeder wt te breydẽ/hem voor eenen Heere der gheheelder Werelt/ende een eenich Vorst / ende eygendommer alder goeden voor gheuende. Eñ is der Duytschen / door de welcke hy verheuen wert/verrader eñ Duyuel geworden. Want hy voor goet verantwoorde / niet als te voren int concilium tot Basel / alle versette ende ledighe beneficien aen te vallen. Ende terstont als hy Cardinael wert/so nam hy selue gelijc aen twee duysent Ducaten iaerlijcx reseruaet/daer tegen hy so ernstich ghestreden hadde.

Pius de ij. verlaet al zijn voorleden natuer/ wert wt een Poeet een Tyran.

Item op dat clooster dat voor Costnitz leyt/ had hy hem iaerlijcx hondert ducaten voor behouden. Tot Worms ende elwaerts/heeft hi ordentlijcke verkiesinge verhindert/Vorsten ende Heeren met daghelijcsche reseruaten vast onrustich gemaect. Hy viel ouer al de beneficiẽ aẽ/die hy zijn dienaers eñ vriendẽ om een pensioen vercocht/eñ niet vry ledich sonder eenen aenhanck wech en gaf/het was vrient oft viant. Ooc was hy sonderlinghe den genen toe genegen/die hem meerder ghelegentheyt van de Duytsche natie aen wesen: Also is de Poeet Aeneas Siluius eñ Paus Pius de tweede in een huyt / so wijt van malcanderen als Hemel eñ aerde. Hy coste gesleypen schoone woorden/eñ zijn sake met schoonen schijn voor gheuen/eñ alle verantwoorden. Also wert Keyser Sigismundus in zijne verkiesinge bedrogen/met desen huychelaer / die hy gheerne tot aen den Hemel ghehadt hadde. Maer hy en heeft het den Keyser niet seer genieten laten: Eñ hem is also gheveurt dat spreeckwoort: Wie eenen vander galghen verlost / die hangt den verlosser geerne daer aen.

Pius ontrou teghen den welverdiendẽ Keyser eñ duytschen.

Summa dese Paus sochtet so nauwe/ dat hy teghen dat verdrach / twelck hy also hadde helpen maken ende beuestighen/ oock van de Conuents Broeders in de cloosteren woude hy pensioen hebben. Ende soo men eenen Prelaet om te beuestigen na Romen seynde/so plach hy menichmael de verkiesinghe der Collegien/Stichten/Cloosteren te vercleynen / gheschicte lieden daer af te setten / eñ ongheschicte lieden om gelt oft pensioen in de stede te setten/dat hi ooc daerom aen ghesproken / verantwoorden ende ontschuldighen woude/segghende: Het en is niet te achten/dat de Paus in zijn oordeel/aen nemen/ ende verkiesen faelgeert.

Hier sietmẽ waer menschelijcke swacheyt henẽ valt/so sy van God wt valt/wt geslagẽ wert/ eñ haer seluẽ verlatẽ/daer ons God voor behoede. Hy hadde een goet aent Pausdom ghedaen: Want by zijn boosheyt hadde hy oock geschicktheyt: Leest zijn eygen boeckẽ: Sijn spreecwoort was / Cooplieden betaemt ghelooue te houden/ niet Pausen oft groote Heeren.

¶ Paulus de tweede/de CC.ende vierentwintichste Roomsche Paus.

DOemen schreef duysent / vier hondert/ende vierentsestich/voerde de Herder der Roomscher christenen / Paulus de tweede / een Venetiaen/te voren Petrus Barbo genoemt / van de gemeyne verkiesinge der Cardinalen/ tot eenen Ertzherder ghecoren. Die was eerst een coopman. Als hy nv vernam/hoe dat zijns moeders broeder / Eugenius de vierde / tot eenen Paus ghecoren was/so dede hy hem beroepen aen des Paus Hof / doen clam hy van den eenen graet in den anderen/tot dat hy Cardinael wert/ende

Paulus eẽ Venetiaen Coopman wert Paus

wert na het af sternē Pij de tweede in zijn plaetse ghenomen. Hi was om gelt te vergaderen/wt aen geerf der natueren/also gierich eñ neerstich/ dat hy gheen beneficiē en verleende/daer of niet een gaue ende wederom gheuen wt comen en mochte. Hy had in summa alle dinck veyl/doch hy hielp met dat ghene/dat hy ouer al schrapde ende schraepte/de arme Cardinalen/Bisschoppen/Edel lieden/Maechden/Weduwen/ende oock eensdeels den crancken gaerne. Hy dede in dieren tijt veel coorns den lieden een machtighe hulpe/om eenen redelijcken penninc/veel heerlijcke ghebouwen richte hy op. Hy verwecte de Duytschen eñ Hongeren tegen Coninck Georgius ontrouwichept. Hy ginck te bouen in dat Pauselijck wesen eñ pomperie alle zijn voorvaders. Hy dede veel costelyckhepts van peerlen/gout eñ edel gesteente aen zijnen Paus hoet. Als hy voor hem genomen hadde lange te leuen/doē moest hy steruen/Anno M. vier hondert eenentseuentich/in Julio/ten twee uren inder nacht/(als hy des seluen daechs vrolijck zijnde/eē vergaderinghe/ende daer op een vreuchden-rijck nachtmael ghehadt hadde) van de beroeringhe/ int seuenste Jaer zijns diensts. Hy hadde grootē lust tot peponen/meloenen/creeften/gheuulde kiecxkens/eñ goede visschen te eten (also castijde hem de heylighe man) so datmen meynde Gods macht hadde hem daer af beroert: Want in der nacht als hy sterf/hadde hy des daechs daer te voren twee groote Meloenen gheten.

Paulus de tweede/een costelijc ghe prōet Paus

Sixtus de vierde/de CC. ende vijfentwintichste Roomsche Paus.

Sixtus de vierde/deer ste aflaets crainer.

ANno M.CCCC.lxxj. leyde Sixtus de vierde S. Peeters schaepkens/wt Liguria van Sauona de stadt/daer te voren Franciscus genoemt/een Generael der Minnebroeders/wt ghemeyne verkiesinge der Cardinalen daer toe ghecoren. Dese hooch gheleerde heylighe man/ was teghen de ghestelycke mildelyck geuende/ tegen de vrienden ende dienstbaren goetwillich/ teghen zijn orden gheneycht: Teghen den strafweerdigen goedertieren/eñ tot den armen Vorsten/bysonder de verdreuen des Keysers van Constantinopolen soon ende ander/die van den Turcken verdreuen werden/was hy met ongelooflijcken bystande toe gheneycht/ende hant reyckende. Hy heeft hem tot Romen aen de costelijcke brugghe ouer den Tyber/stadt-muerē/ ende Tempels seer verbout. Hy beminde de zijne te veel/in welck ghebreck veel van zijn voorvaders ghesteken zijn. Hy begost een ghenadenrijck Jaer wt te beschrijuen/ende Aflaet om gelt wt te deylen/de neerstighe herder ende siel-sorgher/(Jck hadde by na ghesept gelt-sorger.) Hy schreef Bonauenturam in der heyligen ghetal/ niet sonder achtersprekē van veel aftreders. Hy besloot zijnen laetsten dach int derthienste Jaer zijns Apostel diensts/als hy twintich Cardinalen ghemaect hadde.

Aflaet om ghelt vercocht.

Innocentius de achtste/de CC. eñ sessentwintichste Roomsche Paus.

Innocēt. de achtste.

ANno M. vier hondert lxxxiiij. weyde Innocentius de achtste een Geneuoys/te voren Joannes Baptista genoemt/de beuolē schaepkens der Roomscher kercken/met ghemeyn der stemmen alder Cardinalē daer toe geordineert/ die zijnen Legaet-dienst alsoo cloeckelijck voor stont/soo dat hy menich mensche een groot verhoopen gaf. Hy wert beroēt/dat hy een werelts listich man is geweest/dat tot het Christendom qualijc rijmt. Dat begin zijns Pausdoms was vol van crijch zijnder borghers/eñ wat hy van alle Vorsten ende Communen verwerf/dat en mocht hy van den zijnen niet vercrijghen/hy en begeerde niet met allen dan vrede/ende de wapenen wech te leggen/dat was hy ouer al ghewent/sonder alleen van den zijnen niet.

Een oproer stont op tusschen de Vrsinen ende Columnensen/de twee oude Roomsche gheslachten/die druete hy met wapenen so veel hem moghelyc was. Syn voornemen en mocht hy door cranchept/crijchsloop/ende cortē tyt verhindert zijnde niet volbrenghen/doch hy soude gheweest zijn teghen alle man weldadich ende danckbaer.

Anno M.cccc.xc. heeft hy eenen dach met de Christelijcke Coninghen/Vorsten/Communen tot Romen ghehouden/teghen de Turcken/ende veel ghelts wt Duytschlant met Aflaten vergadert/die hem niet alleen totten leuendigen/maer oock voorts totten verstoruē wt streckte/met zijnē Aflaet/dat te voren/als sommighe willen/noyt ghehoort en is ghewordeen/ende des Aflaets gaf hy een peghelijck brief ende seghel. Ten laetsten sterf hi int viij. Jaer zijns Pausdoms/Anno M. cccc.xcij. als hy xlvi. Duysent Ducaten aen den Roomschem Tempel met Schilderie ende ander cyeraet verbout hadde: Jc sorge/het is bysonder de laetste Pausen nv ter tijt te seer ghehuychelt/ voorwaer daerom mense prijst/is eenen slechten lof/ende voor de Christenen en mochtmense niet hoogher schelden/dan dese wercken alle verraden/ende toonen meer eenen Heyden/dan een Christen.

Innocē. ver breyt Aflaet tot int doo ghemet.

Alexander de vi. de Cc. xxvij. Roomsche Paus/ende Patroon van S. Peeters scheepken.

Alexāder de seste wert Paus.

NAe Christus gheboorte M.cccc.xcij. regeerde dat Pausdom met ghemeyne toestant/ ende verkiesinghe alder Cardinalen/Alexander de seste een Spaniaert/van de Stadt Valentia/ daer te voren Rodericus Borca ghenoemt. Die wert van Paus Calixto iij. zijns moeders broeder van ioncx op/opgheuoet/namaels tot eenen Cardinael gemaect/ende heeft terstont daer op de plaetse eens Viceecantseliers vercreghen ende in gehadt/dat hy xliiij. Jaer/met veel roems ende met alle mans behaghen/als een Wereltwijs man ghereegeert heeft. Hy maeckte oock terstont na het aen ghenomen Pausdom twee Cardinalen wt zijn gheslachte/Joannem ende Valentinum Boriam. Hy maeckte terstont met Alphonso den Coninc van Napels een verbont/ van des toecoemst wegen Caroli des Conincks van Vranckrijck/daer toe viel ghelijc Julianus de Cardinael/Paus Sixti neue/ende een Heere tot Ostia/die doen terstont alsoo den toeganck des Tybers besette/dat niet met allen tot de Stadt en mochte ghaen/daer wt oock voort een groot ghebreck alder dinghen binnen Romen op stont. Als nv Carolus daer toe aen ruckte/so ontsette hem de Paus soo seer van zijn macht/ dat hem alle zijn stouthept ende zijn hert ontuiel/alsoo dat hy de hulpe Alphonsi niet en coste noch en woude in laten. Alsoo ginck hy terstont in den wille des Conincks Caroli/ende nam hē met eerbiedinghe eñ vreucht van alle des Roomschen volcks op/in de stadt. De vreesende Paus vol verschrickinghe/versloot hem in Enghelenborch. Den tweeden dach/alsser vrede tusschē hē wert ghemaeckt/ende alle gramschap afghestelt zijnde/de sake in vrede stont/so maeckte hy hem/ na veel omvangens ende huychelens van groote vriendtschap/de stadt Romen onderdanich/ ende gaf hem met onwille Zizimum/des Turcschen Keysers broeder/ende Valentinum den Cardinael zijnen Soon tot Borghen/om dit getrouwelijck te houden/ende wert ghedwonghen in teghenwoordichept Maclodiensem den Coninck/tot eenen Cardinael te maken.

Alexander gheeft Carolum Judas cusse.

Als nv Carolus in corter tijdt/dat gheheele

Roomsche Italiaensche Rijc ouerwonnen had/ oock dat Conincryck van Napels (dat hy alleen ses Maenden in hadde) so begost dese Paus hem qualijc te vreesen voor den haet Caroli / ende beriep een Concilium/eñ hielt metten zijnen menigherley aenslaghen/ende twijfelachtighē wanckelen raet.

oncilium t Romen ghen Caluni.

Als hy hem op dē wedertoch Caroli van Napels vreesde / ende metten zijnen niet vry te zijn en verhoopte/so dede hi in de vergaderinghe een lange reden/ende riet eyghentlijck tot een vlucht (want desen Carolo ginghen alle zyn aenslaghen soo gheluckich voort nae zijn wenschen/dat hem gheheel Europa verwonderde/veel spraken/dat gheluck was Carolus dienstmaecht ghewordē.) Ten laetsten als menigherley hoofden / menigherley stemmen/gheroep/ende aenslaghen ghehoort werden. Soo beslootmen/men soude met sommigher Vorsten verbont/de sake raden. Also werden Legaten/ aen dē Roomschen ende Hispanischen Coninck ghesonden/oock aen de Veneetsianen / om hulpe ende een eewich verbont. De Veneetsianen spraken haer te lieue ende te goede/datse Lant eñ Lieden by de Kercke wouden laten / desghelijcx gheboden haer sommighe Vorsten / Coninck Maximiliaen/Hertooch van Milanen ende andere.

Als nv Carolus van Napels weder keerde/ so weeck de Paus met alle zijn Hof / wt verwecken der Legaten van Venegien / met den Veneetsianen Ruyters Toch/oft Soldenaers ghelept op Venegien/nae Perusia ende Ancona/om aldaer soot van nooden waer na Venegien te schepen. Dewijle troc Carolus weder op Vranckrijck/met grooten onsprekelijcken Roof geladē/ ende wert onder wegen van de Veneetsianen/by Parma/neder ghewornen/ verslagen/ende ouer vallen/also dat hy veel goets moest achter hem laten. Daer verloos hy zijnen Heyrlegher/Gheschut ende Tenten/niet sonder een bloedighe nederlage/ doch vloot hy na het vercregen op houden des Crijchs/verschrict weder in Vrancrijc/ ende sterf niet langhe daer na.

roli stou heit wert der ghe- t.

Doen greep de Paus weder een herte / ende wan met hulpe der Veneetsianen ende des Conincx van Hispania / alle zijn Landt / der Kercken toe behoorende in corten tijt wederom / veriaechde ende versloech de Fransoysen wt de belegeringe/die inde Steden ghelept waren / ouer al te samen met hare Vorsten ende Hertoghen. Dē Crijch duerde by nae alle zijn Pausdom wt. Valentinum Bergiam des Crijchs een Heyrvoerder zijn Vrient / maeckte hy tot eenen Hertooch/van zijn groote Ridderschaps wegē/daer af hem de Paus oock ontsette / ende verclaerde hem tot eenen Vorst alder Pauselijcke Steden. Hy wierp de Conincxkens ouer al wt / soo voor hondert Jaren de voor varende Pausen/bysonde Clemens/ouer de Steden der kercken/om te regeeren hadde gheset.

Dese Paus als hy eē weynich tot ruste quam/ so leyde hy veel aen de timmeringe / aen Enghelenborch eñ Tempels / ende maecte veel Cardinalen/ende hielt Anno M.D. dat Gulden Jaer. Hy heeft dat Pausdom gheregeert elf Jaer ende seuen daghen/ende sterf inden tijt Maximiliani/ in S. Peters Dom begrauen. Den Stoel ruste na hem vijf daghen.

lden er.

Dese Paus hadde oock eenen soon Duca Valentijn ghenoemt / een moetwillich Tyrannisch kint/die om een quaet woort een sweert in eenen yeghelijcken stack/ by auontueren hem om zijns Vaders wille soo verheffende / een groot Dobbelaer / Hoereerder / Tyran ende Dronckaert/ van zijne Tyrannie waer wel een eyghen Cronycke te schrijuen. Op eenen tijt hadde hy by nae hondert duysent Ducaten verspeelt / dat sloech hy al inde Locht/ende seyde op Italiaensch/ dat zyn der Duytschen sonden/meynende dē Aflaet/ oft dat Aflaets ghelt verspeelt te hebben. Nv hy hadde een byslaepster / die sach eenen schoonen Jongelinck een Duytsch / eens Apotekers soon van Basel / wel gheciert / te Romen voort gaen/ doen lietse haer teghen der Romeynen ghewoonte/om hem te sien/wel ten haluen gordel toe / ter vensteren haers huys wt. Doen dat voor Duca Valentijn quam/oft by auontueren ghemerckt hadde / soo liet hy desen vryen Knecht/voor zijne Boelschaps deure hanghen / ende logeerde de Duytsche knechten alle / als wtveechsel vanden Italiaenschen/alleen in een sonderlijcke Herberghe/dies hadden de Duytschen sulcken mishaghen/ datse hem op eenen dach / als hy om vergheuinghe zijnder sonden/ontrent wel met twee hondert Peerden wel vercleet / op den Aflaet woude rijden spaceeren (want haer ghewoonte was/als sy veel tijts ghemoort/ghehoereert ende ghetyranniseert hadden / datse dan eenmael op een statie reden/ende Aflaet van haer sonden also ontfinghen) doen namen hem de Duytschen waer/ ende vielē in desen Toch/ende verworchden vele daer af/de andere iaechdense indē Tyber/ende wat niet verslaghen en wert/dat moest verdrencken: Aldaer heeft oock dese Tyran Duca Valentijn zijnen verdienden loon ontfangen/ ende is doot ghebleuen. Nv besorchde hem Alexander de vi. zijn Vader/dat desen Oproer noch breeder mocht in ghescheurt hebben / ende oock ouer hem gaen/ doen sandt hy terstont de Duytsche Knechten Pauselijcke segheninghe toe/ ende stelde hem/als hadde hy een groot behagen daer aen/also lietmen t gheschieden/ende dien Oproer wert ghestilt.

ca Va- l.Alexan de seste n histo.

aets lt wert speelt.

Duca Val. des Paus soon wert doorsteken/ sommighe seggen verdroncken.

Anno M.CCCC.xcviij. lichte Ambrosius Calepinus / Philippus Beroaldus van Bononia/ een welspreker/Latijnscher ende Griecscher tonghen hooch veruaren/ende veel andere.

Doorluchtige lieden/ Anno 1498

Linie der Pausen.

Pius de iij. de CC.xxviij. Roomsche Paus.

INt Jaer M. D.iij. wert by na met ghemeyne eendrachtighe verkiesinghe/dese Pius de derde ghecoren / van gheboorten een Etruscus Senensis/te voren Franciscus Picalomineus ghenoemt / die heeft begost prijselijck te regeeren/ maer hy en regeerde / wt ongonst des gheluex/ niet meer dan xxvij. daghen/ende sterf inden tijt Maximiliani/niet sonder quaet vermoeden des in genomen fenijns: Hi wert in S. Peters Dom begrauen.

Pius de derde / regeert alleen xxvij. dagen

Hier heeft my een Romeyn ghesept / dat dese niet meer dan anderhalf ure en regeerde / doch en heeft hijt niet grondelijck moghen weten/ oft dese Pius is / oft een ander tusschen hem ende Alexander de seste / die also terstont in zijne verkiesinghe vanden Cardinalen aen ghesproken wert / wat hy inden wille hadde om wt te richten: maer als hy haer voorsloech een meyninghe ende ordeninghe haer niet behagende / is hy/eerse van de verkiesinghe zijn op ghestaen / met fenijn in eenen eerdronck / die inde verkiesinghe rontom ghinck/vergheuen. Hier heeft hy mi ooc waerachtich aen ghewesen / eenen Paus / diens naem hy my niet eygentlijck en conde noemen/ maer hy meynde dattet Innocentius de achtste was gheweest. Die hadde twee Dochters ende een Suster ghehadt / die hadde hy alle drie beurucht. De twee dochters waren verdweenen/ ende niemant en wist waer henen/ende nemmermeer weder onder de ooghen gecomen. De Suster heeft hy in gemuert/ op datse gheenen anderen ten deele en werde.

 Julius

Julius de ij.de CC. xxix.Roomsche Paus.

Julius de tweede/een beter crijchsman dan eē Paus.

ANno M.D.iiic regeerde dat Pausdom wt ghemeyne verkiesinge der Cardinalen/Julius de ij.ghecoren Paus/ van gheboorten een Ligurier Saonensis/ te voren Julianus Arnere ghenoemt. Hy regeerde acht Jaer ende wat meer. Hy sterf Anno M.D.xiij.in S. Peeters Dom begrauen.Dese Paus was een Crijchgierich dorstich Man/so gheheel seer/dat de Lantsknechten een spreeckwoort van hem op brachtē. Julius gheeft eenen goeden Keyser / soo gheeft Maximilianus eenen goeden Paus. Hy voede eenen wilden Baert/een man tot crijgen gheoeffent / ende veruaren / die nemmermeer sonder Crijch en was. In Italien heeft hy eens eenen Slach verloren/doen hadde hy dat ghebetboeck van onuerduldichheyt teghen de Aerde ghewor pen / ende God/als de Knechten segghen/ inden Hemel gheuloect / ende qualyck ghesproken.

Julius de tweede/ werpt zijn gebet boeck teghen de Aerde.

Hy was in somma een so rassen Crychsman/ dat hy hem opt draghen niet veel en achte / maer lieuer onder de Knechten reedt/ende hem so gheringhe op ende van een Peert swanck/ (nae Ridderlijcke maniere)so dat hy niet veel toomgrijpens lijden en mocht/hy meynde het was Wijfachtich. Eenmael als hem eē groot Heer/als hy af clam/ aenden steghelreep tasten wilde/soo stiet hy dien in eenen swanck om/ende spranck vanden Peerde soo hert op hem dat hy hem vertradt. Doen maeckte hy een Cruys bouen hem / ende liet hem doot ligghen. Dat was alsoo schoon boete ghedaen. Hy is oock een seer groot Dronckaert gheweest/ende heeft groote Drinckers lief ghehadt / ende de selue menichmael met groote gheschencken begaeft.

Julius een crijger ende dronckaert.

Des Morghens/soo gheringhe als hy op stont / soo moestmen hem een Schale met costelijcken Wijn brenghen / daer dranck hy af / ende bracht dan eenen van zijne naeste Crijchslieden / ende op een Maent Solts gheheel wt/dat dreef hy voort ende voort/so dat hy onder dat aensicht ten laetstē sach/als oft hy Melaetsch was. Waer dat de Knechten inden Legher laghen/in haren dreck vol Wijns / ende hadden ghescheten ende ghespoghen/so loech hy hertelijck/ende hadde een groot behaghen daer af. Somma het was eē woest grof Man/ die zijne saken alle selue aen greep/so dapper eñ Manlijck datmen hem dicwils van zynen aengreep veruaerde/eñ vrede begheerde. Soot noot was/ so spranc hy selue vandē Peerde onder de Knechten inde ordeninghe/ende was ouer al voor daer aen. Een Trommel oft Trompet hoorde hy lieuer / dan eenen Psalme singhen oft een orgel/gheel tot suppen ende Crijghen een geboren man/ niet een sonderlijcke hoereerder/ die vā des grooten suppens wegen / dese boeuerie niet en achte.

Van dese Pausen een/ ic en weet niet oft Alexander/Julius oft Leo is/segghense ooc/die heeft een Dochter ghehadt/die hadde hy veel Mannē ghegeuen/so gheringhe als sy eenen moede was/ oft vā eenen onlust hadde/so heeft haer de Paus/ haer Vader geabsolueert / ende door een dispensacie eenen anderen ghegheuen.

De Paus gheeft zijn dochter veel mannen.

Oock soude een soon oft Dochter / der seluer Pausen een / haren eyghen vader met een toe ghemaeckt fenijn hebben willen vergheuen. Doen heeft de selue dese Flessche selue ghecregen ende gedroncken/ maer is in eens Ezels huyt ghenacpt gheworden/ende den doot door inneminghe des Medecijns nauwe ontloopen.

Leo de x.de CC.ende xxx. Roomsche Paus.

Leo de thiende/de groote Aflaets cramer.

IN t Jaer M.D.xiij. wert Leo de x. vanden gheslachte Medices geboren / een Florentijn/ te voren Johannes ghenoemt / ende was wat vreetsamer ende stilder dan Julius voor hem. Een wonderlijck Lief hebber des Snarenspels ende der Musijcken. Dese Leo is oock een heymelijck schalc / archlistich/slupper/ende hupchelaer gheweest/ende zyn practijcke met alle gheestelijcke Raden ende Biechtvaders aen alle Houen gehadt/daer door hy alder Vorsten aenslach ende raet vernam / ende te weten creech.

Practijcke Leo de thiende.

Daer na heeft hy als een Propheet den anderen (teghen welcken sulcken raet wert voor genomen) sulcks te kennen ghegheuen / haer trouwelijck waerschouwende. Dese sanck dan zijn Liedt/ ende schenckte hem dan eenen gulden oft dertich mael duysent / soo leyde hy hem daer tusschen/ ende groef de Viantschap af / oft halp hem desen zijnen Vrient becrijghen / en woude dan yemant hem niet buyghen / ende met veel duysent gulden laten mercken/so viel hy terstont op zijnder Wederpartijen zijde / ende halp dien teghen desen met raet ende daet. Met dese loos-listighe practijcke/ richte hy veel Rumoers/ Crijchs ende ongheluck aen. Want alle goddeloos wesen ende finantie op eenen hoop/ is deser heylighen Lieden daghelijcx Broot/oorsake/sy en moghen niet sondighen noch dwalen (als in hare Decreten in ghelijft is)ende hebben den Sleutel om op ende in te sluyten / hoe ende wanneer sy willen.

Daghelijcx broot des Roomsche Hofs.

Wilde God/dat ick soude beter van haer schrijuen/dat ic lieuer woude/waert dat my de waerheyt niet euen wat en dwonghe / de waerheyt te segghen/maer hoe datse huys houden/is eplacen alle de werelt kennelijck / ende nu al te wel bekent / God zijt ghecla echt. Met den Aflaet heeft hy sonderlijck Duytslant hert beswaert / daer af hy te veel goedertieren was / ende de sake soo hooch hadde ghespannen/door zijn onbeschaemde Apostelen/tot dattet by hem ghebroken/ende Doctoor Martinus Luther des Roomschen Hofs Pestilentie/aen ghecomen is. Soomen desen Paus inde Rosbaer daer henen ghedraghen heeft / met groote pomperie ende reuerentie/ende somtijts een ongheuaerlijck ghestruyckelt/ soo heeft hy menichmael gheknort/ende ghelijck als een Soch de tanden op malcanderen ghebeten / ende zijnen stock die hy by hem hadde ghetrocken / ende den naesten grooten Heere die hem ghe leyde oft droech / om het hooft gheslaghen. Breeder heeft hy menichmael eenen twee oft drie uren voor hem laten knielen oft ligghen/ ende inden dreck voor hem weyntelen / eer hy hem audientie heeft ghegheuen / oft op te staen heeft beuolen / dat segghe ick voorwaer met onwille / want ick van hare schande gheen lust noch profijt en hebbe / soo en maken my hare lasteringhen noch rijck noch vroom / maer daer is veel dincx (dat ick verswijghe) eplacen alleen veel te waerachtich.

Adrianus de vi.de CC.ende xxxi.Roomsche Paus.

ANno M.D.xxij.op den ix.dach Januarij/ wert dese hoochgheleerde vroome redelijcke Man / tot eenen Paus ghecoren/ ende is op den xxix. dach Augusti tot dat Pausdom ghecroont ende beuestlicht. Hy sterf eer dattet Jaer om quam / voor Kersdach / niet sonder groot quaet vermoeden van in ghenomen fenijn / daer mede hy vergheuen soude zijn / van velen gheacht werdt / want hy veel te vroom tot eenen Paus was/ende daerom oock niet profijtelijck en was. Daer toe hem God oock desen snellen doot te goede toe voechde / ende wech nam / op dat de boosheyt zijn verstandt niet en verruckte ende af en weynde. By zynder tijt werdt eenen Rijcxdach te Nuerenborch ghehouden/daer henen hy zijne Legaten seynde/ende opentlijck bekende/

Adrianus de seste/een vroom gheleert Paus.

kende/hem ooc daer in begaf/hoe dat dē Roomschen stoel verruct was/ende een goede Reformatie behoefde. Doen dit de Roomsche gewaer werden/doen moest hy onder. Het is oock/als ick geloofweerdich bericht ben/een bouen maten gheleert/oprecht vroom man gheweest/in Duytsche/Latijnsche/Spaensche/Italiaensche ende Griecksche sprakē seer wel veruaren/wel te spreken/manierlijck/vriendelijck/treffelijck/eñ die een Onderwijs-meester eñ Leeraer is geweest/beyde Caroli de vijfste/des Keysers in zijne ieucht/ende Ferdinandi des Roomschē Coninck zijns broeders/de welcke alsoo in zijn Pausdom een goede hope allen goethertighen van hem gaf. Dese soude gheweest zijn een ghebozen Duytsch.

drianus ... seste/Ca ... li de vijf ... e des Key ... rs onder ... ijsmeester ... ert verge ... n.

Hier is wederomme een schaep onder de wolven in dat Pausdom gheraect/maer wt Gods ghenade terstont wech gheruckt/ende den wolven te eten vergont/op dat hy eewich leefde. Dat is dat oorlapkē des schaeps wt des wolfs kele verlost/ende den blusschenden brant wech ghenomen/Amos 3. Zachar. 3. eer hy geheel wt bluste.

Clemens de seuenste/de CC. ende tweendertichste Roomsche Paus.

emēs de ... uenste/ eñ ... aus.

NA Christus gebooꝛte duysent/vijf hondert ende drieentwintich/op sinte Elizabeths dach/den negenthiensten Nouembris/wert ghecoren na Adriano/Clemens de seuenste/vanden gheslachte Medices een Florentijn/ende bloet vrient Leonis de thiende. Die wert voort daer op inden achthienden tot eenen Paus gecroont ende beuesticht. Dese heeft inden wtganck deser Cronijcken/Anno duysent vijf hondert eñ eenen dertich noch gheregeert/ende een Jaer daer te voren Carolum de vijfste Roomsch Keyser tot Bononia beuesticht ende ghecroont/daer af siet in de Historie Caroli. Item hy heeft oock Florentsen/van eens hoochmoets weghen zijn ghe slacht aldaer bewesen/by na iaer ende dach met heyrcracht beleghert/ende so langhe aen gehouden ende benaut/voornamelijck met de hulpe des Keysers/tot datse haer ten laetsten wt noot hebben moeten op gheuen/doen heeft hyer veel dat hooft laten af houwen/alsmen seyt/eñ hem aen de ongehoorsame borgers neerstich gewroken/ende tot ghehoorsaemheyt ghebracht. By zijnder tijt is oock eenen machtighen Rijcxdach tot Augsborch gehouden/alder meest des Turcken ende gheloofs weghen/daer op is zijn Legaet Campegius verschenen/die en heeft den Pausdom straex niet met allen willen verminderen/in gheenen dingen wijcken/bewilligen oft in gaen/oock gheen Concilium op dat pas toe gestaen/daer af hem dat rijck seer beswaert heeft/ende zijn met onuoleynder saken/weder af getrocken/eñ en hebben niet met allen sonderlinex wt gericht. Van desen alle/siet daer bouen in de Keysers Cronijcke. Van dees Paus leuen ende wonderlijcke Historie/is in schrift een Latijnsch Tractaetken voor handen/maer niet gedruct/dat en heeft my niet moghen werden/by auontueren metter tijt gedruct/daer af seggense wonder/hoe gheheel een Pauselijcke historie dattet is/vol der Roomscher deuchdē/daer mede hy zijn leuen/vanden beghinne toe ghebracht heeft/oock van veel seltsame practijcken/die hy voor ende voor bedreuen heeft. Daerom hy ooc een recht Paus is/eñ niet onrecht tot een hooft der Roomscher Kercken ghecoren/op dat gelijc de Kercke is/also oock het hooft/Euangelium/ende alle dinghen.

emens de ... euste/ en ... l in geen ... ncilium ... willigē.

Hoe hy tot Romē door Keyser Caroli de vijfste volck/beleghert ende gheuanghen is/hebt ghy in een ander plaetse in de Keysers Chronijcke/by nae ten eynde. Item in de Historie Caroli de vijfste.

Heb ick hem hier in dese drie ofte vier laetste Historien/mijn Leser/te veel oft te weynich ghedaen/ende niet ouer al so euen getreft/bidde ick v/wilt dit den onghewissen aen segghen/alder meest dat ghebreck der Historien/toe schrijuen. Ick hebbe ymmers hier in de leuendighe ghetuyghen moeten gheloouen/ende oock wat tgemeyne gherucht toe gheuen/nademael my de boecken ende Cronijcken (die hier altemael stil swijghen) ontbroken eñ ghefaelgeert hebben.

Paulus de derde/de CC. ende drieendertichste Roomsche Paus.

PAulus des naems de derde/een Romeyn/eñ vanden stamme der Farnesers seer out/die heeft hem na Pauselijck gebruyck beneerstícht/zijne kinderen tot hooghen staet te brenghen. Doch heeft Pasquillus dese selue Paus kinderen aert wel aen den dach ghebracht. Hy heeft hem oock onderwonden/ende hem dies beneersticht Luther tonder te drucken/maer dat en heeft hy niet vermocht. Dese Paus heeft oock Carolum de vijfste Keyser des naems/eñ Franciscum de Coninc in Vrancrijck/doen sy vyantlijck teghen malcanderen handelden tot Nissy/als een scheyt-man ende middelaer vereenicht. Op welcke plaetse de drie hoochste gewelt-hebbers der Christenheyt persoonlijck te samen gecomen waren. De Paus heeft tot vereeninghe der Kercken twisten/een Concilium tot Mantua gheordineert/doch en ist niet voort gegaen/waer by het tot Trenten volgende is voor ghenomen/ende daer doch niet met allen wt ghericht en is.

¶ Voorreden op de Concilien Sebastiani Franci Wordensis/ wat goets de Concilien opt ende opt ghedaen hebben/ ende oftse dwalen moghen/ oft ghedwaelt hebben.

Concilien moeten de Schriftuere wycken.

AVgustinus Libr.2.de Baptism.Contra Donat.Capittel iiij.seyt ten eersten dat de heylighe Schrift sal voor allē concilien voor ghesetworden/ ende dat de voorgaende Concilien niet alleen door de volghende ghebetert moghen worden/ maer soo by auontueren wat van de waerheyt ghewekenwaer/ gheheelijck moghen af ghedaen ende onweerdich ghemaeckt worden.

De Bisschop van Roffa oft Roffensis teghen Luther/ moet selue bekennen / dat de Concilien niet alleen dwalen en mogen/ maer menichmael ghedwaelt hebben. Vertelt oock selue hoe veel Concilien/ ende waer in sy gedwaelt hebben/ ende en can nauwelijc een ander wtvlucht vinden/ dan dat hy seyt/ ende oorsake geeft/ dat de Paus niet daer in en is gheweest / dwelck spottelijck ghenoech is.

Concilien mogē dwalen/ eñ hebben ghedwaelt.

Panormitanus de Electi/ Cap. Significasti/ der Papisten Afgod seyt / een Concilium mach dwalen/ ghelijckt oock gedwaelt heeft/ ouer dat houwelijck maken/ tusschen de gene die een ontuoert/ eñ der ontuoerden/ ende de spreucke Hieronymi/ die het beter verstont/ is namaels voor de insettinghe des gheheelen Conciliums voor ghetrocken. Ghelijck dit gheprobeert wert/ xxxvj.quęst.2. Wãt in sakē dē geloone aēgaende/ is eens yegelijcx gemeyn seggen voor te trecken/ oock des Paus spreucke/ so verre de selue gerust is met beter oorsaken ende gronden des Ouden ende Nieuwen Testaments/ dã des Paus/ eñ en behindert oock niet met allen / oftmen segghen wilde / dat Concilium en mach niet dwalen/ want Christus heeft voor zijn Kercke ghebeden/ dat haer ghelooue niet en soude op houden/ oock hoe wel een gemeyn Concilium/ de gheheele ghemeyne Kercke bediet / so en ist doch inder waerheyt de Christelijcke Kercke niet / dan alleen betoonende wat de ghemeyne Kercke Christi bestaet op de vergaderinghe alder gheloouighen/ in alle de werelt/ welcx hooft ende Bruydegom Christus selue is/ maer de Paus alleē Vicarius Christi/ eñ niet dat rechte hooft der Kercken/ eñ dit is de Kercke die niet dwalē en mach. De Consecra. Dist. 1. Cap. Eccl ęsia. Maer het is mogelijck dat het rechte ghelooue Christi/ ende de Christelijcke Kercke in eenen alleen bestaet/ also datmē warachtichlijc segghen mach / het ghelooue der Kercken en hout niet op / ende de Poorten der Hellen en vermoghen niet met allen teghen dese / dat is openbaer ghewordẽ nae Christus lijden/ doen het ghelooue ende de Kercke Christi alleen in Maria ghebleuen ende bestaen is/ ende de andere alle aen hem gheergert zijn/ oock de Apostelen/ ende heeft Christus doch voor Petrum ghebeden/ dat zijn ghelooue niet op en houde. Hęc ille.

Concilia en zijn niet de Christelijcke Kercke/ noch de Paus der seluer hooft

Breeder seyt hy als een Papist op des Paus zijde / aen de voor ghenoemde plaetse tot eenen Exempel/ dat de Concilien dwalen moghen/ te wetē/ dat Concilium tot Constantinopolē/ daer in der Heyligen Beelden wt eendrachtiger stemme van CCC. ende xxx. Bisschoppen verdoemt ende afghedaen werden/ heeft gedwaelt/ eñ sedt daer aen een spottelijcke oorsake/ die oock (als ghesept is) de Bisschop van Roffa verhaelt / te weten/ daerom dat de Paus Gregorius de ij. dit niet beuesticht ende onderschreuen en heeft/ ende sedt daer te vorē/ wanneer de Paus in een Concilium is / soo en mach het niet dwalen/ xxxiiij. Quęstio.1.Pudendam. Is dat waer? Hoe dat dã/ dat beyde het Costnitsche ende Baselsche Concilium den Paus als eenen Ketter verdoemen? Het en rijmt hem haer sake nerghens te samen: Ick woude eer den Talmuth der Joden/ oft den Alcoram der Turcken met de Schrift ende Euangelium verghelijcken/ dan dit veel hoofdighe gheesteloos Recht.

Concilium doet beeldē af.

Daerom laet ick een yeghelijck de Concilien ende Decreten roemen ende verheffen / so hooch als hy wil. Ick segghe mijn oordeel vry dat ick wt genomen dat eerste der Apostelen/ Actum 15. weynich van alleen houde / dat betuyghen sy oock redelyck met hare vruchten ende Statuyten/ als dat om belachelijcke oorsakē so menichmael zijn gehouden ghewordẽ / oock spottelijcke Statuyten ghesedt: Ick swijghe datse by nae door (waerse niet ongheuaerlijck een waerheyt gheraden / treffen ende versetten/ als Cayphas teghen haren wille propheteeren) dat Euangelium verdoemt hebben / ende met hare menichuoudighe Wetten/ Christum wt ghestooten/ den heylighen Gheest in zijn Officie geuallen / Mosen weder in gheuoert / ende teghen des gheests vryheyt ende des Nieuwen Testaments nature dat Euangelium eñ Christendom/ alleen met insettinghen veruult/ daer af ons doch Christus gheurijt heeft.

Item zijn de Beelden profijtelijck/ so en heeft niet alleen dat Concilium tot Constantinopolen ghedwaelt / maer terstont voort dat eerste Nicenum/ dat euen wel die niet toe en laet / maer af doet. Breeder is dat eerste Concilium Nicenum/ een Euangelium als het Gregorius noemt/ soo moeten wy dat Lijf eñ Bloet Christi int Broot eten ende aenbidden / ghelijck haer insettinghe luyt. Maer wel / God en laet niet toe alsoo ouer zijn woort te ractslagen ende dagen/ nademael hi dat voor de Werelt wijse verborgen heeft/ dit betuyghen redelijck haer menichuoudighe teghenspannighe Decreten ende Statuyten.

Lieue / hoe can doch dit wt eenen eendrachtighen gheest/ ghelept ende aen gegheuen zijn / dat so gheheel teghen malcanderen is/ ende hem alleen niet en rijmt/ maer stracx teghen malcanderen vecht. Nicenum/ Constantinopolitanum/ eñ dat Concilium Elibertinum doet de Beelden/ gheheel ende al af/ het Concilinm Nicenum van Hyrene met drie hondert ende drieendertich Bisschoppen ghehouden. Item drie Concilien tot Romen ende Rauenna/ van Grego. ij. eñ iij. Itē van Adriano / ghehouden / richten daer teghen de Beelden weder op / ende settense als nootsakelijck weder in. Dit Concilium sette dat/ die vã Ketters ghedoopt souden werden / soo sy weder tot de Kercke keerden/ weder ghedoopt/ oft veel meer eerst ghedoopt souden werden / nademael gheen God/ Salicheyt/ Christus noch ghelooue buyten de Kercke en is / also oock gheen Nachtmael/ Doop/ Ban/ genade/ etc. Daerom achtense/ dat dese/ die niet gedoopt/ oft buyten de Kercke (daer

[...]oncilie te[...] [...]n malcan[...]ren veel [...]uyvelen. ke (daer geenen Doop en is) valsch gedoopt/zijn recht te doopē. De andere seggen neen daer toe/ ghelijck nv ooc de gheheele Roomsche Kercke/ende sullen die vande Ketters ghedoopt zijn/alleen met opleggingghe der handen aen genomen werden. Dit Concilium gheeft de Priesters hare Vrouwen/eñ laet haer de vryheyt te vryen. Dat ander laet oock geschieden / doch datser niet by en slapen/eñ gheen kinderen op brengen/by verliesinghe haerder Officien ende Beneficien. Dat derde neemt haer de Vrouwen gheheelijck/ende seyt: Het is onbehoorlijck/dat een Priester / Ja Subdiaken zijn vrouwe heeft/ neemt haer daer toe in beloften / ende verbintse tot eewighe reynicheyt. De eerste Concilien doen de Ketters alleen indē Ban / ende mijdense/de andere verwijsense inde ghevanckenisse/de derde/als dat laetste Constantiensche/nemen haer geheel dat leven met vyer ende Brant. Guychelt dā de onbestandige heylige Gheest also in zijne saecken om? Ic wil meynen / wat hy seydt/spreect ende maeckt/ dat moet eewich bestaen / ghemaeckt ende ghesproken zijn.

Veel Concilien setten strenghe / datmen voor dertich Jaer niemant tot een Priesters Officie/ ende voor xxv. Jaren tot eenen Diaken/niet toe en laet/de andere doent weder af/ende dispenseren tot op achthien Jaer. Veel Concilien gebieden dat geen Clooster vrouwe voor vijfentwintich Jaer gecoren oft gewijt en werde. Sommighe setten veertich Jaer. De navolghende hebben daer mede also ghedispenseert/datmen nauwe een proef Jaer toe en laet/ eñ terstont twaelf Jaer oudt oft daer onder inde Cappen. Alder eerst de concilien ende Decretē der Pausen vermaledyen alle/die anders dan na de Insettinge Christi/dat Sacrament in beyderley gestalten/ ontfanghen. De andere setten snoer recht dat teghendeel/ende nemen de een ghedaente wech/ ende bannen ooc alle Ketters die na der Ouden Concilien Decreet/beyde ghestalten begheeren: Hoe canmen dan nv segghen dat dit gheswerm wt den heyligen Gheest is? Item hoe doruen nv de Papisten de Vaders ende Concilien roemen/ soo zijder niet een/niet alleen en houden/euen so weynich als dat Euangelium/maer dat teghen deel stracx verantwoorden ende eeren / ende dit als ketterije veruloecken/ ach wilde God / dat zijt niet met den monde / maer met dat leuen ende daet verantwoorden souden / Voorwaer het soude haer wee ende heet met de Concilien ende Vaders werden/ende den Duyuel heeft het wel daer mede besceten.

O datse tot haer gheestelijck Recht ghehoudē werden / ende hadden om dit te houden ende te verantwoorden metter daet/eenen Eedt gesworen/het soude haer voorwaer suer genoech werden / maer het zijn vryheeren / die het laten ende aen nemen waer sy willen/ende waert met haer is/ daer werpen zijt by nae bouen Gods woort op/ waert teghen haer is / daer swijghen/ ouerspringhen/ende dispenseren sy seer lichtueerdich sonder schaemte.

Maer en hebben de Concilien niet gedwaelt/ ende heeft de heylighe Geest altemael gedwaelt (alsmen hem beschuldicht) van waer comen dan dese stemmē: Errorem placuit corrigi, het heeft behaecht de dwalinge te corrigeeren. Item, Prauam institutionem emendare placuit. Want sy hebben haerder insettingen vele wederroepen: Ja de teghenwoordighe Roomsche Kercke en hout dier geene/wilde God dat zijt moesten houden/ende hare lasten selue draghen / maer het moet gaen/

Matth. 23. als Christus spreeckt: Sy sullen sware Lasten op der Lieden halsen legghen/ ende selue met eenen vingher niet aen roeren.

Sommige Concilien setten den Paus bouen dat Concilium/ sommige werpen hem daer onder / als de laetste twee tot Costnitz ende Basel gehouden. Sommige bekennen den Paus voor thooft der Kercken / ende de Roomsche Kercke ouer alle andere eē eenich Vorstendom/de ander verloochenen dit/eñ is alsoo eenen grooten twist in veel Concilien gheweest / welcke Kercke met recht dat Primaet heeft. Sommighe hebbē met Jerusalem gheyronct/sommighe op Constantinopolen gedrongen/ ende hebben haer lange om de sotte Cappe gescheurt / tot dat ten laetsten de Roomsche Kercke dat Velt heeft behouden / eñ roemt haer de plaetse ende successie Petri des Vorsten der Apostelen/so doch noch by vele eenē twijfel is/oft Petrus opt te Romen is geweest/ maer alsoo moet dat Pausdom ende des Antechrists Synagoge eenen gront ende fondament hebben/daer op sy so veel Stichten/ Cloosters/ ende so stercke Kercken bouwen. Twist der Concilien ouer dat primaet/ eñ oft de Paus bouen oft onder dat concilium is.

Nv is dat alle wt den heylighen Gheest/so en can ick ymmers niet dencken / hoe dattet moet toe gaen/hoe hy so vergetelijc is/ eñ so corten gedachtenisse heeft/dat hy also teghen hem seluen is / ten sy dan / dat hy ghelijck een mensche hem also metter tijt verandere / ende in zijn oude daghen inde sotheyt gaet/ende ghelijck het hē voor coemt spreke/dat ick niet geweten eñ ghemeynt en hebbe. Jck woude meynen / hy waer als een eenich God/door wt met hem seluen eenich / ende wat hy eenmael heeft gesproken ende geschreuen/dat ware ghesproken ende ghescreuen eewich : Ja ick meynde dat woort Gods (sonder dat hy nae eñ inden tijt om onsen twille gesproken heeft) eewich bestonde.

Daerom houden vele gheheel niet met allen (wt ghenomen der Apostelen) van alle de Concilien op eenen hoop/ende willen/onse Heere God en behoeft gheenen Rijcxdach/daer in men ouer zijn woort raetslaghe/eñ eerst een bedencken neme/oft/hoe/waer/wanneer men dat aen nemen oft bedienen wil / daerom heeten zijt enckel t'samencominghen der Duyuelen / want sal noch dagelijcx wat tot de salicheyt noodich gemaect/ ende aen dat Euangelium ghelapt werden / soo volghē twee ongherijmde dingen daer wt. Ten eersten/dat alle de ghene versuymt zijn/de voorvaders / eñ die voor dese Decreten metten doot wech ghenomen/verscheyden zijn. Ten tweedē/ so is God ontrou ende Christus leugenachtich/ die ons niet alle dinghen te weten en hebben gedaen/dat te weten noodich is/maer daer teghen is God die ons in onse herten wel anders seyt/ so wy hem alleen toe hooren / ten anderen Christus ende de heylighe Gheest / Joan. 15. 16. die daer betuyghen / sy hebbent ons altemael gheleert/datse vanden Vader ontfanghen/ gehoort ende gheleert hebben.

Daerom wil my de sake gheheelijck aen sien dat de concilien weynich wt den heylighē Geest vergadert zijn gheweest / nademael zijt een int ander ghewörpen / ende ymmers dat een tegent ander ghesloten ende afghedruct hebben/dat wt den eenigen heylighen Gheest niet zijn en mach/ Daerom en hebbense in alle Concilien vast niet met allen ghedaen/ dan Wetten ghemaeckt/dat des heylighen Gheests Officie niet en is / maer ooc Gods Wet/so veel het schriftelijc in de Letteren begrepen is/vry op te heffen/ ende int herte te schrijuen. Jck swijghe dat hare Wetten soo kints ende spottelijck zijn / dat een tasten moet/ datse God in hare wijsheyt tot schanden ghemaeckt / ende in hare listen verrast heeft / want daer en is by nae niet met allen dan van Ceremonien/dat is/Kercken ghebruycken/Bisdommen Cloosters / Cappen ende Cruynen / Pausen / Vryheden / der gheestelijcken Beneficien/ Priesters / knien-buyghen / Missen / seghenen/

van der Priesters Vrouwen/etc. ghehandelt/ende soo veel vraghen/ daer mede sy de waerheyt (ouer des Heeren woort raetslaghende) eerst in eenen twijfel setten/ gesien werden/ oft ymmers onuerstandich der Schrift op brenghen. Daerom heeftse God altijt met blintheyt gheslagen/ ende op den wech dwalende ghemaeckt/ Esai. 9. eñ 19. Job. 12. so datse niet met allen wt gericht en hebben/ dan datse een weynich teghen de Ketters hebben ghebuldert/ nochtans niet alleen bekeert/ maer in haren sin eerst beuesticht/ cloeck ende volherdende ghemaeckt/ soo dat my niet en wil duncken/ datter een Godlijck Concilium/ behaluen dat eerste is/ oft mach ghehouden werden/ bysonder in dese laetste tijden/ van der veelheyt der hoofden weghen/ die daer te samen comen/ der welcker weynich Christenen zijn/ ende de Christenen by de hooch-verstandighe/ Wereltwijse/ Schriftgheleerde/ niet en gelden/ want groote Heeren ende de heylige Gheest en vermoghen haer niet met malcanderen/ ende God is menschelijck/ vernuft ende hooghe Titelen gheheel vyant/ Luc. 16/ 1. Corin. 1. 2. 3. In somma/ God en wil niet eerst ouer zijne woorden laten raetslaghen/ dat hy van hem (heeft yemant ghebreck aen wijsheyt) gheleert/ wt ghelEyt ende gheboden wil hebben/ ende niet van de Concilien/ Hierem. xxxi. Esa. liiij. Joan. vi. Daerom machmen een Christelijck Concilium eer wenschen dan hebben/ Ick swijghe dat in veel Concilien de waerheyt openbaer als Ketterije verdoemt is/ ghelijck wy hooren sullen/ ende is dickwils een vergaderinghe tegen Christum/ daer in de leughen altijt Paus is geweest/ dat noch hare woorden ende schrift redelijck betuyghen/ so dat wy onsen sotachtighen yuer om de waerheyt/ niet na Conste ghericht/ sien ende tasten moeten/ hoe dat ons God bespot met de Concilien/ ende de veruaringhe ons dat geweldich in de handen gheeft. God helpe selue/ wijse/ ende leere ons allen/ Psalm. 17. 25. De Canones der Concilien ende Paus inde Rechten in ghelijft/ en heb ick niet altijt ghealligeert/ want sy den Leecken onuerstandich zijn/ doch ist altemael wat ick van Concilien ende Pausen sette/ in dat gheestelijck Recht begrepen.

Concilien die de waerheit sonden beschrimẽ/ de ketterie af leyden/ die verdoemen de waerheit als ketterie/ eñ recht ueerdighen de leugenẽ.

Dat

Dat tweede boeck der Pauselycker Chronijcken van de Concilien.

Dat eerste Concilium in die tijt der Apostelen tot Jerusalem ghehouden / ende oftmen een Concilium houden mach.

[...]cilien Aposte- tot Je- [...]lem.

ALs Paulus van God gheleert / tot dat Apostels officie beroepen / van Anania ghedoopt wert / so ginck hy terstont daer nae in de Synagoge Damasci / om haer ghetuyghenisse te gheuen / dat Jesus de Messias was. Daer nae trock hy in Arabien / ende eerst ouer drie Jaren na Jerusalem om Petrum te sien / Galat.2. Maer als daer na sommighe Jaren / noch meer oorsaken door de valsche Apostelen voorquamen / soo reysde hy ouer veerthien Jaren daer nae weder op / dies hy een beuel Gods door een openbaringe hadde / om zijn Euangelium met Petro te ouer legghen / ouermits dat hy onder de Heydenē / maer Petrus de Joden leerde: Niet dat hy aen zijne leeringe twijfelde (want desen Gheest der waerheyt versegheldet / ende verseeckerdet / dat het waer is / Johan.3.) maer om dat den valschen Apostelen ende leughen-draghers / den mont ghestopt werde / die voor gauen / Petrus ende Paulus en waren in de leeringhe niet eens / dat dan de waerheyt verdachtich / ende den loop des woorts op hielt / na dien de leeringhe Christi by de Heydenen tweespannich wt gheroepen wert: Maer om de selue ouerlegginghe en wert gheenen grooten oncost ghebruyckt / oock en werden de Apostelen wt de landen niet geroepen / want den Text luyt / hy en sach nyemant wt den Apostelen / dan alleen Petrum ende Jacobum den Broeder des Heeren. Daer en is gheen Concilium der Apostelen noyt ghehouden geworden / daer in ordinantie der leeringhe (daer mede de heylighe Gheest ghebonden waer) noch eenich Artyckel des gheloofs te stellen / oft wat nieus / van den heylighen Gheest vergheten / om te setten dat voorgenomen geworde was / want dat hiet dat woort oft waerheyt als onghenoechsaem toe doen / oft aen de waerheyt twijfelen eñ raetslaghen tegen so veel plaetsen der Schrift / Deute.4. ende 12. Prouer.30. Apoca.22. dwelck de saluinghe / in de gemeynte Gods / die alle dinc leert / een oneere waer.

Oock en wert daer gheen onderscheyt der geleerden ende ongheleerden in dit Concilio ghehouden by dē gheloouigen / hoe wel sy in gauen moghen ghehouden worden / maer den geloaue aengaende niet / nae dien wy alle in een Schole / van God gheleert worden. Daerom is dat concilium der Apostelen alleen tijtlijck geweest / om die tijt te dienen / van sommigher puncten weghen / die den gront des gheloofs niet / maer de liefde des naesten aen gingen / om der letterlijcker Joden wille / die gheloouich gheworden waren / den welcken men eenen tijt lanck in middele stucken door de vinghers sien moeste / tot dat sy oock in dat verstant des Gheest ghebracht werden / want sy hebben enckel Gods woort om hare oorsaken / als van dat bloet ende verstickte / daer af men haer so gheringhe niet en mochte verstooten / dwelck doch / doenmen den Gheest des vryheyts vernam selue wech viel / dat haer nochtans int beghin soude verscheurt hebben / wanneert haer met ghewelt gelijc wech ghenomen waer. Hieromme de Gheest Gods en dringt niemant met ghewelt / maer vry willich. Maer nv zijn die selue oorsaken gheheelijck wt / na dien haer oorsake geuallē is / op gehoort heeft. Daerom sy onse Concilia met desen Apostelschen niet en moghen verschoonen / ende onrechtelijc om des gheloofs wille / werden aengeslaghen / na dien oock der Apostelen niet daerom ghehouden en zijn gheworden. So is ooc de andere oorsake geuallen / dat niemant / die nieuwelijck totten gheloaue ghecomen is / datmen zijns wt liefde eenen tijt lanck verschoont / oft daerom een concilium hielt / watmen na gheuen / toe laten / oft wech nemen soude. Jck swijghe dan / dat wy eerst nieuwe Articulen des gheloofs souden stellen / ghelijck men by nae in alle concilien eenen nieuwen schept-muer maeckt.

Oftmen nv ter tijt om ende ouer gods woort noch ee[n] concilium houden mach.

Item het moet daer wt volghen / dat onse Articulen ende insettinghen in de concilien ghesett / alleen eenen tijt lanck dueren moeten / nae dien wy die metter Apostelen concilij beweeren willen / want alle haer insettinghe alleen eenen tijt lanck tot op de bekentenisse des Geests duerde / anders en gheeft ons haer concilium gheen bescherminge. Waer zijn nv de Joden die alle dinghen na de letter verstaen / ende openbaerlijcke veranderinghe beyde der tijden der Testamenten / datmen haer met recht / als Gods woort heeft toe moeten gheuen?

Doen men nv sonder oorsake concilie te houden den Apostelen na dede / doent niet meer van noode en was / ende het gheloaue met der Martelaers bloet ende miraculen beuesticht is / ende gheen bedencken meer en behoeft / na dien de ghetuyghenisse der Schrift voor handen is / de welcke men als na een richtsnoer sonder om stē ende twijfel varen sal / daer toe de saluinghe des heylighen Gheests / die alle dinck leert / int nieuwe Testament aen gegaen is / doen heeft de leughen altijt Cathedram / den Stoel / beseten / ende dat kint der verderuinghen den voorganck / als behoorlijck wt dat oordeel Gods gheschiet is / ghehadt: Nae dien wy de waerheyt in eenen twijfel setten / ende eerst daer ouer disputeren / ende ons willen vergaderen / daer mede wy dat rijcke Gods in ons verloochenen / het welc ons alleen versekert. Psalm.1. 2.Thessa.2.

Hierom en ist niet van noode eenen yeghelijcken Ketter / onrecht gheloouighen / ende onuerseeckerde conscientien een Concilium te vergaderen / maer tot dat voorbeelt der Schrift / saluinghe / eñ getuygenisse zijnder conscientien sal een yegelijck gewesen worden. Want soudē wy eerst van de concilien verseeckert worden / eñ op haer bescheyt eñ besluyt wachtē / so volchde / dat wy van menschen gheleert eñ versekert moesten worden / teghen alle Schrift. Ten anderen / dat ons gheloaue ende kercke op de Concilië stont / eñ also tot versmadinghe Christi op menschen / dat is / op dat zant gebout waer / hoe soudemen dan van God gheleert worden / ende versekert / Galat.4. Joan.6. Esai.54. Joan.3. De welcke

met liefde/zijnder kercken eenighen steen ende meester zijn wil/1.Cor.3.ende 10.Matt.23. Itē hoe geschiede dan den genen/die de voorcomende doot/die Concilia niet en laet beleuen? Van de salvinghe des heylighen Gheests moeten wy cort om gheleert worden/in de schole Christi/ 1.Joan.2.Jerem.32.

¶ Canones oft Regulen der Apostelen/ door Clementem de eerste te samen ghedraghen. Anno vijf ende tneghentich.

DE Paus Clemens de eerste/heeft int Jaer na Christus gheboorte vijfende tnegentich/ sommighe Canones ghemaect eñ te samen gheset/die noemt hy Regulen der Apostelē/als hadde hijse van haren mont/penne ende handē ontfangen/daer ouer veel een groot twijfel dragen/ want sy so gheheel geenen Apostelschen Gheest en smaken/maer datmen meer dat teghenspel/ dan diergelijcken in hare achter gelaten schriften vinden mach/daerom wil ick sommige vertellen/die te bedencken ende te oordeelen zijn.

J. Een Bisschop sal van drie Bisschoppen/ ende eenen Priester/Diaken/eñ andere Clercken/van eenen Bisschop ghewijt worden.

ij. De Priester oft Bisschop en sal niet offeren int officie der Missen/ouer de ordeninge des Heeren (welc broot ende wijn vermach) als honich/melck/stercken dranck/gheuoghelte/suycker/confect/etc.

iij. Het en sal niet behooren van yemant yet op den Altaer gheoffert te worden/dan eyeren/ wijndruyuen/olie tot de lampen/wieroock tot den roocke/de andere vruchten eñ offer sullen in de huysen der Bisschoppen ende Priesters ghedragen worden/die sullent den anderen ghewijden ende Clercken wt deylen.

iiij. Een Bisschop oft Priester en sal gheheelijck niet van schijns weghen eeniger geestelijcheyt zijn ghetroude Vrouwe van hem stooten/ doet hijse van hem/soo sal hy verbannen/eñ volhert hy daer in/gheheelijck vant officie ghestooten ende af gheset worden/ Dist.28.Cap. Si quis. Dist.31.Capit.Quicunque.

v. Een Bisschop oft Priester/en sal hem geheelijck niet in wereltlijcke sorghe ende wercken in laten/verwilligen ende op hem nemen: Doet hijt/so sal hy af geset worden/2.Tim.2. Dist.88. Capit.Episcopus.

vj. Welcke Bisschop/Priester/oft Diaken/ dat Paesschen met de Joden hout/die sal van zijn officie af gheset worden.

vij. Waer erghens een Bisschop/Priester/of Diaken/oft yemant wt der ghewijden ghetal/ soo men Misse dede/niet en communiceert/ofte oorsake/waerom hijt ghelaten heeft/aen wijst/ dat hy/so verre sy van weerden is/dan ghenade ende aflaet vercrijcht/oft waer hy gheen bequame oorsaken aen en wijst/so sal hy gebannē worden/als de ghene/die de Ghemeynte Gods een quaet vermoeden ghemaect heeft/gelijck oft hy niet recht gheoffert en hadde.

viij. Alle gheloouighe Leecken/soo sy by een Misse staen/sullen sy communicerē/oft verbannen/ende de ghemeynschap der Heylighen berooft worden.

ix. Datmen met den ghenen/die in den Ban zijn/niet en sal bidden.

Concil. Nice.ca.5. Antio.cap.6.7. x. Dat gheen gheloouich Clerck oft Leecke/ en sal van een ander ghemeynte oft Bisdom in dat ghetal der Christenen op genomen worden/ sonder voorderinghe ende brieflijcke kennisse zijns onghebannen afscheyts.

xj. Dat gheen Bisschop den anderen in zijn Jurisdictie en sal tasten: Oock gheen Priester oft Clerck zijn Kercke verlaten/ende een andere nae volghen: Daer mede stemt dat Concilium/ Nice. Capittel xvi. Antioch. Capit.iij. Antio. Concili.Cap.11

xij. Dat gheen Bisschop den anderen zijn onderkinder oft Clercken en sal ontuoeren oft af setten/noch soo sy selue comen/op nemen sonder Brief.

xiij. Dat niemant/die dat tweede wijf heeft oft een byslaperse/tot eenen Priester/Diaken oft Bisschop en sal op ghenomen worden. Item die een Weduwe/oft een wtghestooten/oft een Hoere/oft een Dienstmaecht/oft een die niet in ghetoghen openbare spectaculen en heeft toe ghesien/tot een Huysvrouwe neemt/die en can gheen Priester/Bisschop/oft Diaken zijn/oft een wt dat ghetal/die in den heylighen dienst dienen/ Dist.33. Capit.Si quis post. Dist.34. Capit. Si quis viduam.

xiiij. Dat een Clerck en mach noch en sal geen Borghe zijn.

xv. Dat die/die haer seluen ontmieren oft wt snijden/niet en sullen ghewijdt worden/ende soo sy ghewijdt zijn/afghesedt worden Item een Leecke tot boete/drie Jaer tot dat Sacrament niet toe ghelaten worden/ghesciedet in veruolghinghe/wt ghewelt der andere/soo en heuet gheen faelgeeringhe/noch hindernisse/ Dist. 55. Capit. Eunuchus. Item aldaer/Capit. Si quis abscid. Daer mede stemt dat Concili. Nice.Capit.1.

xvi. Een Bisschop/Priester/oft Diaken/die in hoererije/dieuerije/oft meyneedicheyt begrepen is: Sal af ghesedt/ende nae aen ghenomen boete voor een Leecke gehouden ende gecommuniceert worden. Neemt hy daer en bouen voor hem/eenighen dienst in de kercke te regeeren/die sal van de Kercke gheheel af gesneden worden/ Antioch.Concilium Capittel 4.

xvij. Den genen die vry ende sonder vrouwē ghewijdt zijn/ghebieden wy/soo sy Vrouwen wouden nemen/dat zijt doen. Doch alleen de Lesers ende Sanghers.

xviij. Welcke Bisschop/Priester/oft Diaken/ om der sonden wille/handt aen de straffelijcke Christen leyt/die sal van zijn officien afghesedt worden.

xix. Welcke Bisschop/Priester of Diakē zijn weerdicheydt roopt/ende met ghelt vercrijcht/ die sal van zijn officie/met dien die hem ghewijt heeft afghesedt/ende van de ghemeynte in alle manieren/als Symon Mages. Actu.8.af ghesneden worden. Hier mede stemt Concilium/ Chalc.Capit.7.

xx. Welcke Bisschop hem seluen door wereltlijcke macht in dringt/sal af ghesedt/ende al die hem aen hanghen/verbannen worden.

xxi. Dat geen Priester tegen zijnen Bisschop in eenigher manieren en sal aen vaten/oft achter hem te samen loopen oft muyterije maken: Wie sulcx ouer treet/sal als een eergierich ende om te heerschappen gheneycht/verbannen worden/met alle zijnen aenhanck. Daer mede stemt Conci.Antio.Capit.5.

xxij. In alle Prouincien ende volcken salmen weten/welcke onder hare Bisschoppen de Ouerste is/diē sy als een Hooft achten/eñ sonder diēs weten ende wille men niet met allen voornemen en sal. Also oock de Ouerste Bisschop en sal niet sonder weten der andere Bisschoppen handelen/op dat eenicheyt blyue: Concili. Nice. Capit.6.Antioch.Capit.9.

xxiij. Tweemael int Jaer sal een yeghelijcke Prouincie een Conuent/Synodum/oft Concilium houden om haer daer in van des gheloofs weghen te bespreken/ende te vernemen/op de dagelijcsche op gestaen ketterie/om die selue neder te drucken/Concili. Nice. Capit.5. Antio. Capit.20.

xxiiij. Welcke tot een Bisdom gheeyscht / de sorge op hem niet nemē en wil / die sal verbannē worden. Oock die hem met aen en nemen / so hy wech gaet / Concil. Antioch. Capit. 10. ende 28.

xxv. Dat een Bisschop der kercken wercken alleen sal waer nemen / ende die als een wtdeyl-der ende huyshouder Gods sal wt deylen. Der kerckē niet met allen ontweyndē. Oot zijn eygē ouders niet met allen van dat / dat Gods is / schencken / oft mede deylen. Sijn sy arm ende behoeftijck / so gheue hy haer als andere armen / ende beroove de kercke niet van harent wegen. Antioch. Conci. Capit. 24.

...isschoppē ...icie ende ...f. xxvj. Een Bisschop sal openbaer met veelder weten / zijn eyghen goet vander kercken goeden / verscheyden hebben / ende dat selue laten wien dat hy wil / dat hem niet het zijne onder dē schijn der kercken goeder ontoghen en worde / want hy heeft by auontueren / wijf / kinderen / vrien-den / knechten / den welcken hyt by auontueren nae zijnen doot als erue gonnen soude.

xxvij. Een Bisschop sal der kercken goeden in ghewelt hebben / want zijn hem de sielen be-trout / veel meer der kercken goeden. Dese sal hy den nootdruftighen door de Priesters ende Diaconen wt deylen / met alder sorge ende vree-se. Heeft hy selue ghebreck / soo sal hy tot zijnen ende der Pelgrimmen ende der vreemden ga-sten ghebruycken / daer af nemen / soo veel hem van noode is / ende dat hem ghebreeckt / want also ghebiet de Wet: Wie den Altaer dient / etc. 1. Corint. 9. Leuiti. 22.

xxviij. Dat geen Bisschop / Priester / Diakē / oot een Leecke Christen / niet en sal dat speelbert noch der dronckenheyt dienen / niet vol ende een speelder zijn. Doet hyt / so sal hy verbannē wor-den. Item gheen woecker van yemant nemen.

...tters ...op geenē ...op/daer- ...de Ket- ...s weder ...oopen. xxix. Datmen der Ketters Doop niet en sal beweeren noch aen nemen. Daerom wie dat na de waerheyt der Kercken / den Doop heeft ont-fanghen / en sal niet wederom gedoopt worden. Maer wie den onreynen oft ghedoopten van godloosen oft Ketters niet weder en Doopt / die sal af gesedt worden als die ghene / die dat Cruys ende doot Christi bespot / ende de valsche Prie-sters van de warachtighe niet en onderscheyt. Distinct. 30. Capit. Preter 5. Sciendum. Nae dese Canon houdē haer by auontuerē de Wederdoo-pers / want sy willen / de Paus en is gheen Chri-sten gheweest / en heeft oock als een Ketter ghee-nen Doop ghehadt. Daer teghen zijn sommige andere Canon / in Concilus.

xxx. Welcke niet inden name der Drieuuldic-heyt en doopt / oft den ghedoopten alleen eens in en dompelt / die sal af ghesedt worden. Item die zijn Vrouwe van hem stoot / ende een ander oft een verlaten van eenen anderen / op neemt / die sal van het Sacrament wt gemonstert wor-den / hy sy Leeck oft Priester.

Scisma oft tweedracht / daerom dat eerste Concilium van tsestich Bisschop-pen ghehouden is ghewordeu / na der Apostelen tijt.

Anno Cc. XLIJ. is de eerste tweedracht / in de Kercke op ghestaen van Nouato dē Prie-ster en Cardinael tot Romen. Die ordineerde / op dat dat Pauselijck Bisdom niet aen Corne-lium en quam / Nouatianum tot eenen Paus tot Romen / ende Nicostratum tot eenen Ouer-sten Bisschop in Africa. Hy en woude de Mo-narchie des Pausdoms niet toe laten / maer dat een yegelijck Lant ende Stadt / zijnen Bisschop in ghelijcke weerdicheyt ende aensien hebben soude. Hy noemde hem ende de zijne de reyne en-de Heylighe. Item hy seyde / dat de afvallighe vanden gheloove / die oock berou hadden / niet weder op te nemen en waren. Daerom wert een Concilium van tsestich Bisschoppen / ende van meer dan so veel Priesters ende Diaconen. Daer in de meyninghe Nouati / als valsch verworpen wert. Alsoo dat gheenen berou hebbende / verge-uinghe der sonden te weygheren en waer. Alsoo eynde hem dat eerste Scisma. Nouati meyninghe valsch ver-worpen.

In dese tijden verhief haer een ander kette-rie / die Origenes af stelde / namelijck / dat lijf en-de siel / na den doot met malcanderen verghin-ghen / ende in de verrijsenisse met de Lichamen weder op verweckt worden. Item een ander rot-te / Helchesitarum die Paulum verachten / ende dat de ghene / die Christum in de martelisatie verloochende / gheen sonde en hadde / ende veel anders. Besiet de Ketters Chronijcke.

Concilium tot Antiochia / teghen Paulum den Ketter.

In t Jaer CC. LXIII. wert wt verwecken Dionysij des Paus / een Concilium beroepen ende aenghestelt / tot Antiochia teghen Paulum den Bisschop aldaer. Die de eenighe reynicheyt ende Maechdelijckheyt Marie / teghen sprack / te weten / dat sy na Christo meer sonen met Jo-seph ghebaert hadde / Nochtans een reyne Ma-get / Christum ghebaert hadde / na veruullinghe de Prophecie / Esai. 7. ende gauen voor / het en hadde niet ghehindert / dat sy met Joseph meer kinderen ghebaert hadde / die int Euangelio Broeders Christi ghenaemt worden / ende Chri-stus haer selue een Vrouwe naemaels noemde aen veel plaetsen / desen schijn had haer ketterie. Item hy viel oock (verstaet Paulus) in de kette-rie Arthemonis / dat Christus niet vanden He-mel gecomen / maer van Maria was gheboren / ende also een beginne had ghenomen. Dese wert met eendrachtigher stemme alder Vaders ende Bisschoppen verdoemt. Marie / maechde-lijckheyt te-gen gespro-kē van Pau-lo den Bis-schop.

Anno CCCC. vj. heeft Heluidius dese Kette-rie Pauli weder gheroert ende voor ghestaen / teghen desen is Jeronimus.

Concilium Cypriani des Bis-schops met de Bisschoppen Aphrice tot Carthago ghehouden.

Anno 260. stont een dwalinghe op onder an-dere in Africa / oft men die / die vanden Ket-ters ghedoopt worden / weder doopen soude / als sy wt hare begeerē in de christelijcke kercke geno-men souden wordē. En beslotē daerom / daer op in de vergaderinge der Bisschoppen eendrachte-lijc / datmen de gene / die vandē Ketters gedoopt zijn / weder doopen sal / so sy totten gheloove tre-den / want buyten de kercke en is geenen Doop / na diē datter alleen eenē Doop / een gelooue / een Christus / een God is / so moet volgen / dat die / die buyten dese Kercke zijn / geenē Doop en heb-ben / noch den heylighen Gheest geuen moghen / die gheenen in hare Kercken en hebben. Daer-om die so vanden Ketters tot de Kercke comen / eygentlijck niet weder / maer eerst recht gedoopt souden worden / na dien sy dat voorgaende / als eenen Ketters Doop / voor niet hielden. Concilium Cypriani tot Carthago / Anno. 1260.

Op dese meyninge hebben de Wederdoopers voort ghegaen / ende gheuen voor / haren eersten Doop en is geenen Doop. Ten eersten daerom / dat hy inde kintsheyt gegeuen is. Ten tweeden / vanden Paus ende zijne Kercke / die sy voor ket-terisch houden / ende daerom den Doop nootsa-kelijck gheacht hebben / weder te halen / oft na dat beuel Christi / eerst recht ghedoopt worden / nae dien sy den eersten voor geenen Doop en re-kenen / wt de voor ghenoemde twee oorsakē. De andere oorsake is by dit Concilium crachtich / en haren Decreet gelijck / ende soude dat concilium ghelden / so en hebben sy in die sake also geen on-recht.

recht. Maer dit concilium en is vā de Roomsche Kercke niet aengenomen/ oftet wel veel geleerde met haer hebben ghehouden. Ende Erasmus meynt in de Voorreden op Cyprianum/ waert dat niet de eendrachticheyt der Kercken een wtspraeck en verdiende/ so mochtmen so lichtelijck dat/ dat Cyprianus met den zijnē beslotē heeft/ behoudē/ als dat/ dat noch heden de Roomsche Kercke hout ende aen ghenomen heeft.

Ketters sal mē weder-doopen.

Daeromme salmen ghemack met de arme Lieden varen/ die dese dwalinghe met Cypriano den hevlighen Martelaer ende dat gheheel Concilio gemeyn hebbē. Want soudemē om een yeghelijcke dwalinghe also terstont dat Sweert trecken/ ende den Duyuel yemant gheuen als een Ketter/ so moest dese heylighe Cyprianus/ niet heylich/ maer als een Ketter ghestoruen ende verworcht/ eñ des Duyuels martelaer zijn.

Daerom besorch ick/ men heeft veel Martelaers ghemaect/ ende veel ontschuldich bloets in weynich Jarē herwaerts vergoten voor ketters bloet/ oft sy wel niet sonder aenclevēde dwalinghe en zijn gheweest/ maer eene yeghelijcke dwalinghe en maeckt gheenen Ketter/ ende des Duyuels eygen/ anders en soude niemāt salich worden/ na dien ons allen veel af gaet ende ghebreect/ Jac. 3. Eñ voorwaer soudemen dese oordeelsprekers van haerder dwalinghe weghen dooden/ ende voor Ketters wt roepen/ sy waren duysentmael ergher Ketters dan alle die/ den welcken sy dat brantteken aen brandē/ Ja daer om verworghen. Ach God soude alle dwalinge ketterie zijn/ ende van God scheyden/ wie woude bestaen? Na dien niet alleen Cyprianus/ Tertullianus/ Origenes/ etc. maer oock Augustinus/ Jeronimus/ etc. die vier Calomnen der Kercken/ menichmael daer beneuen hebben gesteken/ ende Augustinus selue veel dincx weder roept. Wy hebben alle te bidden met Dauid: Heere en meet ons onse onwetenheyt niet toe/ ende en ghedenckt haer niet/ Psalm. 25. Wie verstaet de faelgeeringhen alle/ Psalm. 69.

Concilium van C. lxxx. Bisschoppen tot Sinuessa de Stadt Campanie ghehouden.

Anno CC. lxxxvi. vergaderde Paus Marcellinus een Concilium tot Sinuessa de Stadt Campanie van hōdert ende tachtich Bisschoppen/ daer in hy zijnen afval vry ende leetwesen hebbende bekende/ want hy met dreyghinghe wt vreese tot aenbiddinghe vreemder Goden beweecht wert van Diocletiano. Maer niet langhe daer nae sloech hy in hem seluen/ ende quam met een beascht hayren cleet in dat Concilium/ ende begheerde claeghelijck weder aenghenomen te werden. Als sy nv Petrum in ghelijcke faelgeeringhe ouerdachten/ so wert hy weder aen genomen. Ende als hem de boete om zijne ouertredinge/ te oordeelen was gegeuē/ so oordeelde hy selue/ hy woude vant Pausdom af gheset zijn/ ende bande alle de gene/ die na zijnē doot zijn Lichaem te begrauen haer vermoydē/ hem seluē also der begrauinge onweerdich achtende. Die selue troc weder daer op na Romen/ eñ strafte Diocletianum toornichlijc met woorden/ die hem de Afgoden der Heydenen te offeren aen ghedreuen hadde/ ende bekende also bestandich hem een Christen te zijn. Doen wert hy met Marcellino/ Claudio Cirino Anthonio wt beuel Diocletiani/ onthooft. Onder wegen vermaende hy Marcellum den Priester/ dat hy de gheboden Diocletiani/ bysonder in saken den gheloue aengaende/ niet gehoorsaem zijn en soude/ noch oock zijn onweerdighe Lichaem/ begrauen en soude/ daerom dat hy den Salichmaker der Werelt verloochent hadde.

Concilium tot Sinuessa/ Anno cc. ende lxxxvj.

Dat eerste ghemeyn groot hooft concilium tot Nicea/ van drie hondert ende achthien Bisschoppen ghehouden.

INt Jaer ccc. xxiiij. ter tijt Siluestri int sesthiēste Jaer des Keyserdoms Constantini/ wert teghen Arrium een Concilium aen ghegrepen ende ghehouden van drie hondert ende achthien Bisschoppen. Doen hadde Arrius alsulcken aenhanck/ datmen meynde de Roomsche Kercke woude te samen met haren gheloue ende Stoel vallen. Daer in werdt besloten datmē belijden soude tegen Arrium/ dat de Sone mettē Vader een eenich wesens/ substantie eñ selfstandicheyts waer. Arrius hielt metten zijnen het contrarie/ dat de Sone niet wt de Godheydt des Vaders gheboren en waer. In dit Concilium werdt oock de Sabellische ketterije verdoemt/ die den Vader/ Soon/ ende heylighen Gheest/ alleen een Persoon toe schreuen: Na het beslupt/ beuestichde Constantinus de bekentenisse des Conciliums met dreyghinghe/ te weten/ wie dat teghen sprake/ die selue in de ghevanckenisse te legghen. Item de Photini waren oock in dit Concilium aen ghetast/ van der seluer dwalinghe hier na. In dit Concilium leuerden de Bisschoppen den Keyser Constantino claechbrieuē ouer malcanderē/ begeerende daer in te oordeelen. Doen liet de Keyser de selue Brieuen verbranden/ ende sprack: Datse alleen Gods/ ende niet der menschē oordeel verwachten souden. Ick meyne dat was een fijne graw/ seer tastinghe/ van den Keyser aen dat Concilium aen ghehanghen. Wat soude hy ghedacht hebben/ doen hy eerst tot den gheloue ghecomen waer/ ende so veel hoofden ende gheloven daer in vonde? Daer zijn ooc noch twintich andere Wetten ghemaect van wterlijcke saken/ insettinghē/ ende Ceremonien/ voorwaer niet alsulckē heylichdom/ na mijn duuckē/ alsment op pronckt/ te weten/ van Bisschoppen/ Priesters/ knien te buyghen/ vanden genen die haer seluen lubben wt onlijtsaemheyt des vleeschs/ etc.

Concilium Nicenum tot Nicea Anno drie hondert eñ drientwintich.

Arrij Ketterie verdoemt.

Sabellische Ketterie verdoemt.

Concilium tot Milanen ghehouden om der andere tweedracht wille.

ANno Ccc. L. stont op tusschen Liberio ende Felice de Pausen/ van de Arrianische een Scisma/ daerom een concilium tot Milanen vanden Ketters ghehouden wert. Aldaer waren alle die/ die Athanasio aen hingen/ in de gevanckenisse ghedreuen. Alsoo was Liberius/ drie Jaer van de stadt Romen. Daer en tusschen vercoren sy in zijn plaetse Felicem/ die wert daer nae van Constantino verdreuen/ daerom dat hy Arrio niet en woude toestaen. Ende Liberius die hem tot Arrio begaf/ weder in gheset. Daer af outsprانck alsulcke groote veruolginge/ dat de Priesters ende ander ghewijde in de kercken op den altaer vermoort werden. Daer te voren/ Anno drie hondert ende sessendertich/ hebben de Arrianische Bisschoppen oock tot Antiochia een Concilium ghehouden/ dat den Paus Julium verdroot: Wat daer in is ghehandelt/ en weetmen niet.

Concilium tot Milanen.

De derde tweedracht/ ende seuenste Concilium tot Romen ghehouden.

INt iaer drie hondert lxviij. stont op eenē tweedracht tusschen den Paus Damaso ende Vrsino/ daerom nv de wapen aen ghegrepen wert. Maer niet langhe daer nae was Damasus met bewillinghe der Priesters ende des volcks beuesticht/ ende Vrsinus aen de Napelsche kercke gewesen. Dat Scisma wert wt hate Vrsini/ die selue geerne Paus gheweest waer/ ende den Paus

in ouer-

in overspel bevonden te zijn / aen claechde / die hem voor een Concilium ontschuldichde / ende gheabsolueert wert / ende zijn aenclagher wt de kercke gheworpen.

Dat Arriminensche Concilium.

Concilium Arriminen. Anno 360.

Anno ccc.lx.int xxij. Iaer des Rijcx Constantij / werdt vanden Arriamschen Bisschop wt bevel Constantij een Concilium ghehouden van veel Bisschoppen ende Priesters vant Oosten / die daer eendrachtich beslotē / dat de Soon niet eens selfwesenden wesens met den Vader en waer / ende verdoemdē in alle manieren de insettinghe des Conciliums tot Nicea / als wt den Duyvel / dat doch dat Roomsche Concilium als heylich / eewelijck wil gheeert hebben / ende dit / nv vertelde verdoemt. Dit Concilium verdoemt Gelasius eewelijck.

Concilium Anticyranum in Gallatia ghehouden.

Concilium Anticyranū Anno 304.

Anno drie hondert ende vier / voor dat Concilium tot Nicea is dat Concilium ghehouden / daer bovē voorby gelaten. Dat heeft xxiiij. Canones ghemaeckt. De Overste van dit Concilium is gheweest / Vitalis de Bisschop tot Antiochia / die in de onderschrijvinge de eerste plaet se heeft. Van den naem des Conciliums is veel strijdts. Gratianus int Decreet noemet Anchiritanum / de navolgende Boeckē Anticyranum / nv wordet Anquiranum ghenaemt. Daer hadmen veel Wetten / van den ghenen die wt noodt vreese der pijnen / in de veruolginghe verloochēt hebben. Den Afgoden gheoffert hebben / hoe sy weder op genomen sullen worden. Daer en souden onder andere / de Priesters dan nochtans van hare weerdichheyt niet af ghesedt zijn. Doch niet meer Misse doen oft predikē: Diesgelijcx de Diaconen / tot dat haer de Bisschop verootmoedicht siet / eñ met haer dispenseert. Onder andere is oock dat ghesedt gheworden / welcke Diaken in aenneminghe zijnder wijnghe gheprotesteert heeft / hoe dat hy hem niet en mach onthouden / hy woude houwelijcken / ende daer ouer gewijdt wort / so sal hi int officie blijvē / daerom dat hē de Bisschop oorlof heeft ghegeuen tot sulcx. Maer de andere die swijgende / de oplegginge der handen ontfanghen hebben / daer mede sy in de reynicheyt verwillicht hebben: So sy namaels tot het houwelijck grijpen / sullen sy vant officie ghestooten wordē. Item welc Priester wt aendachtege geen vleesch eten en wil / die macht doen / maer waert dat hy dit so seer verachte / dat hy oock dat cruyt dat daer by ghecoocht is niet eten en wilde / die sal van zijn officie afghesedt worden.

Concilium Neocesariense / in Ponto ghehouden.

Concilium Neocesari. Anno 314. Ponto een Lantschap.

IN t Iaer drie hondert ende xiiij. is in Ponto dat Lantschap by de ghelegentheyt der Zee Euxini / welcke voortijts Nero tot een Provintie wt toe laten haers Coninck Polemone heeft ghemaeckt / als Suetonius Aurelius / ende Eutropius schrijven. Dit Rijck leydt tusschen Paphlagoniam eñ Armeniam / daer voortijts / de Turcsche Keyser / voor de ouerwinninghe der Stadt Constantinopolen tot Trapesonte Hof heeft ghehouden. Van dit concilium schrijft Gratianus also / dat dit Concilium / na dat tot Antiochia ende Ancyranum is gheweest. In welcke xvij. Vaders / xxiiij. Cano. hebben ghemaect / daer in wederom Vitalis de Overste gheweest is. Ick vinde alleen veerthien Canones / oft dat Decreet valsch is / ende xxiiij. voor xiiij. heeft / en weet ick niet. Maer dese veerthien / zijn namaels vandē vi. hooftconciliē geprobeert / de Wetten zijn vast alle van de Priesters eñ hare ordeninghe / Ceremonien / eñ niet met alle Chronijcweerdichs. Daer is oock besloten / so een Priester houlijckte / dat hy van zijn officie sal af ghesedt worden.

Concilium Gangrense / in Paphlagonia ghehouden.

IN t Iaer drie hondert ende drieendertich na dat Concilium tot Nicenen / is dit ghehouden / aen de eerste ghenoemde plaetse / van sesthien Vaders. Daer in twintich Canones zijn op gerricht / van sommigher toevallende noots weghen. Bysonder teghen Eustachium / die daer seyde / dat niemant in den houwelijcken staet / oock gheen ghelooviighe / die daer niet alle tegen en sprack ende af seyde / dat hy besadt / en mocht tot God gheen hope hebben. Aldermeest ist teghen de Manicheische Ketterie gericht / welcke de bruyloft eñ houwelijcken staet verclepnden. Daer henen quam wt / dat veel vrouwen / haren man verlatende / veruoert / den bant des houwelijcx los bonden: Wederom de mannen van haer eyghen vrouwen gingen / ende so sy haer niet en mochten onthouden / hoereerden sy.

Concilium Gangrense Anno 333. ende zijn de creet.

Manicheische ketterie vandē houwelijcken staet.

Sommige namen aen seltsame cleederen / een onderscheyt in veel spijsen houdende. Sommige vrouwen gingen met af gesneden hayre in mans cleederen / ende vingen geheel een eyghen verkoren geestelijcheyt aen. De spijse des vleeschs achten sy onbehoorlijck: Van de gehoude Priesters en namen sy gheen Sacrament / als of sy des officijs gheen macht en hadden te bewaren. De Kercken der ghelooviger verachten sy / ende begosten in alle manieren haer af te scheyden.

Concilium tegen cogelen eñ Cappen.

Den rijcken ghelooviighen leerden sy alle dinghen te verlaten. In dese Secte en was geen ordeninghe / maer een yghelijck sette / gheloofde / hoe dattet hem goet docht. Teghen dese is gheordineert in dit Concilium / dat / wie de bruyloft ende houwelijcken staet versmade / dat die ghebannen is. Wie den vleeschs etenden (bloet verstict / eñ der Afgoden offer / wt genomē / Act. 15.) verdoemt / die is ghebannen. Welcke een onderscheyt heeft onder eenē Priester die een vrouwe / ende die gheene en heeft / ende haren dienst / dat Sacrament scheydet / die is ghebannen. Item sommighe Wetten van der Kercken / hare ordeninghen goeden ende offeren. Item wie een maghet blijft / in meyninghe / dat den houwelijcken staet onreyn is / ende niet daerom / dat hy dies te vryer God dienen / eñ des Geests waer neemt / die is gebannen. Item so een / die van des Heerē wegen ongehouwelijct / een maget blijft / eñ hem teghen die ghehoude op blaest / die is gebannen. Die van zynder cuysheyt wegen om zijn reynicheyt daer mede aen te wijsen / eenen mantel draghet / gelijck als hadde hy door dese cleederen de gherechticheyt / ende die veracht / die vercieringhe ende andere gemeyne ghewoonlijcke cleederen dragen / die is gebannen. Item wiens vrouwe van reynicheyts weghen haer cleedinge verandert / ende mans cleederen aen neemt / op dat haers niet begheert en worde / die is gebannen. Die van gheestelijcheyts wegen van hare mannen gaen / de bruylofren als onreyn achtende / die zyn gebannen. Die van hare kinderen gaen / (ende die niet tot Gods eere op en voeden) als wouden sy alsoo alle dinghen verlaten / die zijn ghebannen. Welcke kinderen wt dese oorsaecke van haren vaders gaen / ende niet behoorlijcke eere ende ghehoorsaemheyt haer aen en doen / die zijn gebannen. Wiens vrouwe tot Gods dienst oft lof af scheert oft af snijdt / dat haer God tot des ghehoorsaemheyts ghedachtenisse ghegheuē heeft / die is gebannen. Die wt bysonder voorghenomen aendachte / op den Sondach vast / die is ghebannen. Daer op leest in het Decreet ofte Canon.

Concilium Gangrense beschermt den houwelijckē staet.

Canon. Dist.30.Can.hæc autem scripsimus.

Concilium Antiochium in Siria ghehouden.

Concilium Antiochiũ Anno drie hondert eñ vijfenveertich.

ANno Ccc. xlv. is een Concilium tot Antiochia van xxx. Bisschoppen gehouden/tegen sommige twijt ende mis bruycken. Daer in waren xxv. Cano. oft Wetten ghemaect/te langhe eñ te onnut te vertellen/ dat meestendeel vanden Ban/Offer/Pastorien/ Dienaers der Kercken/ Communion/ Leecken/ Clercken / vreemdelingen/Bisschoppen. Die den Keyser aenroepen/eñ om hulpe aenloopen oft aenclagen/oft van eenigerley oorsake weghen voornemen/eñ veel meer andere Wetten voor eñ teghen de Bisschoppen. Item dat gheen Bisschop oft Pastoor zijn Bisdom ofte Pastorie en verwisselle / oft wt eergierichheyt hem ergens anders in dringe. Item dat niemant den anderen zijn Priesters af en sette. Item vander kercker goeden. Item van dispenceren der Bisschoppen van menigerley sakē weghen/die in dit concilium hebbē aen geuanghen. Dwelc de frayste muylstootinghe is/die noyt op gecomen is/ daer varē sy hooch henen/eñ gebieden met hoouveerdige woorden/ende als dā buygen eñ breken zijt altemael weder na haer behaghen/dwelck langhe te voren de Propheet Esai. Capit. 28. inden Geest ghesien heeft. Nv en staet de Paus niet toe in eenigher manieren / dat hy Crijch gebruyct/eñ dat Wereltlijc sweert voert/ om bloet te vergieten. Dat behoort den Keyser eñ der Wereltlycker Overheyt/eñ niet dē Paus eñ geestelycheyt toe / terstont om een lichte oorsake dispenceren sy met haer seluen(als Julius de laetste ghedaen heeft) Crijghen ende rasen so bloetdorstich als opt eenighe Tyran eñ Keyser: So dat Julius/ den Keyser alſo te bouen ginck/ dat by de ghemeyne knechten / als ghehoort is/ een spreecwoort was : Julius geeft eenen goedē Keyser/ende Maximilianus eenen goedē Paus. Hy(de Paus Julius) was een so bloetdorstigen mensche / dat hy wt grooten lust selue te velde lach. Also zijn alle haer Wetten wt wasch ghemaeckt:oft hebben/alsmen spreeckt/ een wassen neuse / datmense henen trecken mach waer men wil. Nv hebben sy lust in het bloet te bayen / te crijghen ende te moorden/oft waer zijt selue niet en doen/so beschicken zijt aen/gheuen hulpe/ende raet ende daet daer toe/ ende schuyuen so langhe aen het radt/tot dat de carre gaet. Wanneer nv dat haestelijck beloopen wert/ende de werelt vol moorts aen ghericht hebben/ soo trecken sy dat hooft wt den strick/ende spreken/sy zijn geestelycke lieden / haer en behoort niet te strijden/ in alle maten als de Joden. Die riepen Cruyst hem/Cruyst hem/ ende en woudē Pylatum niet na laten/en woude hy niet/so moest hy: Also dat die Christum meer dooden / dan Pylatus oft de Crijchsknechten. Daer na seyden sy/ haer en behoorde niemant te dooden / ende meynden haer ghewasschen ende ontschuldich te zijn / van zijn bloet / alleen daerom / dat sy gheen handen aen hem ghelevt en hadden / ende hadden dat daer altemael gedaen. Ach God/die Heere en siet niet de buyst/maer dat herte aen / en willen wy niet eens hooren/hoe menichmael moetmen ons om de ooren blaffen? Hy en wil niet alleen hant vrome/oft tonghen troosters/maer hant/mont/ende hert-vroom.

Concilium Sardiense in Thracia ghehouden.

Concilium Sardiense/ Anno drie hondert eenenvijftich.

INt Jaer drie hondert een ende vijftich / is tot Sardis dit Concilium in Thracia vā tsestich vermaerde Vaders / der welcker een deel in dat Concilium Niceno haer onder schreuen hebben/ ghehouden ghewerden / wt inbrekende oorsaecken. Daer zijn eenentwintich treffelijcke Canones ghemaeckt. Dat meeste deel als vast in allen/van Bisschoppen/hoe sy haer sullen houden tegen alle man/in haer officie/leuen / manieren/ welcke verworpen ende ghebannen/ welcke aen ghenomen ende gheroepen sullen worden. Item van haer Regiment / Ordeninghen/ Concilien/ Item van Diaconen / Leecken / Priesters/etc. Die te vertellen en hebbe ick niet Cronijc weerdich gheacht.

Concilium Laodicense/in Phrigia ghehouden.

Concilium Laodicense Anno 368. ende zijn Decreet.

DOenmen schreef drie hondert lxviij. is een concilium tot Laodicea in Phrygia Paciana ghehouden/van veel vermaerde Vaders/die het onderschreuen hebben. Daer in zijn neghen eñ vijftich Wetten oft Decreten ghemaect / van de tweede Bruyloften/Boeten / Doop/Orden/ wijen/ Woecker/Ketters/dat die/ die aen de Ketters houwelijcten/verbannen souden zijn. Item van Bisschoppē/gerichtē/ Pastoren/ Sangers/ Lesers/Psalteren / bidden / prediken/Catechumeni oft Nieulinghen des geloofs / Subdiaconen. Dat oock gheen Clerck/Monick oft Paep/ in eenighe openbare Herberghen gaen en soudē: Van de Exorcistis / Hostiarijs / Accolitis ende hare Officien. Datmen inde Kercken niet slapē/ noch eenighe spijse eten en sal. Dat de Christenen niet en sullen nae Jootsche maniere/op den Saterdach ledich gaen: Dat gheen Christen met Vrouwen baden en sal. Datmen met de Ketters niet en sal biddē / noch hare martelisacie prijsen. Dat de Christenen oft clercken geen touerie oft swerte Consten en sullen ghebruycken. Dat de Nieulinghen inden geloove/den ghelooue sullen leeren/ende dan van den Bisschop geuraecht/op den witten Donderdach op segghen. Dat die in eene cranchept voor den ghelooue ghedoopt/soo sy ghenesen den ghelooue te leeren neerstich zijn sullen. Item van Christenen / offeren / Missen/ vasten. Dat de Christenen/ so sy yemant te eeren op een bruyloft gaen/niet en sullen dansen/ maer eerlijc als de Christenen betaemt/etē ende drincken. Dat de Priesters niet in lichtueerdighe spelen oft schouspelen en sullen toesien / ende niet in vollen brassen ende lichtueerdighe geselschappen om varen. Datmen alleen den Bybel inde kercken sal singhen ende lesen/ende in geen huys Misse doen. Dit Concilium hebben haer onderschreuen twee hondert eenentwintich Bisschoppen/ alder steden ende natien.

Dansen verboden.

Bybel allee inde kerckē te singhen.

Concilium Constantinopolitanum / in Bosphoro Thracia ghehouden.

Dat tweede groote hooft Concilium.

Concili. tot Constantinopolē dat tweede gemeyne concilium tot Bosphoro Thracia gehouden Anno 383. heylige gheest God te zijn verclaert.

ANno Ccc. lxxxiij. is dit Concilium tot Constantinopolē van hondert ende vijftich Vaders in Thracia ghehouden / ter tijt Gratiani ende Theodosij des Keysers/ ende Damasi des Paus / Cyrilli des Bisschops tot Jerusalem/ ende Nectarij des Alexandrinischen Patriarck/ tegen Macedonium den Bisschop tot Constantinopolen/ ende teghen Eudoxium/ die loochenden den heyligen Geest God te zijn. Na verdoeminghe der seluen / wert Nectarius van de Vaders gecoren tot eenen Patriarc tot Constantinopolen/ ende sy verclaerdē dat de heylige Geest God/ leuendich makende/ den Vader ende soon mede wesentlijck was/oock verbanden sy Apolinarem ende Sabellium / die hielden / dat dat vleesch Christi onghesielt was/die in de stede der sielen de Godheyt hadde ghehadt / alsoo / dat Christus sonder menschelijcke aert / wesen ende verstant was/ende sonder een vernuftighe siele/

ende

Appolli. eñ Sabel. ketterie van Christus de is/ etc. verdoemt.

ende dat de Godheyt Christi de drie daghen int graf niet ghestoruen en was. De Keyser Theodosius was den vergaderden Vaders wederspannich/ die veruoerde hy met smeeckē de woorden/ datse sonder het weten des Paus den Bisschoplijcken stoel tot Constantinopolen tot eenen Patriarck stoel verhieuen ende consacreerden/ dat eē oorsake was van grootē tweedracht/ doen en maectense niet meer dan drie Canones/ bysonder/ dat de statuytē int Concilium tot Niceuen/ besloten/ vast ende stijf souden ghehouden werdē. Item vanden vloeck ende Ban der Ketters. Item setten een ordeninge der Bisdommē/ eñ wat vryhedē den Egyptenaers/ Antiochers/ ende Constantinopolitaners toe behoordē. Dat gheen Bisschop zijn ghebiet ouer en trade/ maer aen zijn merck te vreden/ niemant den anderen in zijn ghebiet en taste. Alexandria was Egiptē/ Antiochia het Oosten/ Constantinopolen Asia toe gheeygent. Daer wert bekent dat Constantinopolen na Romen voor alle andere Bisdommen/ den eersten stoel zijn soude/ daerom dattet jongher dan Romen was.

Concilium Carthaginense in Aphrica ghehouden.

Concilium Carthagin. Anno 414

ANno vier hondert een eñ dertich/ oft vier hōdert twintich. Is wt het beuel Innocentij des Paus teghen Pelagium dit concilium van twee hondert eñ achthien Bisschoppē gehoudē/ in welcke de heylige vader Augustinus selue personlijck geweest is/ die Pelagio dapper teghen stont/ daer in zijn drieendertich Canones geset/ eñ dat Concilium tot Nicenē beuesticht/ de wetten zijn van de giericheyt/ Priesters reynicheyt/ Crisma/ lasteren/ Kercken/ gherichten/ opladingē/ oproerē oft Scismaten/ Bisschoppen. Item dat voor xxv. Iaer gheen Diaken en sal gewijt/ noch een Clooster-vrouwe ghewielt werden. Item dat der Clercken kinderen haer aen de Ketters niet en houwelijcken. Dat inde Kerckē niet dan dat Bibelsch is/ en sal ghelesen werden.

Niet bouen Conci. Laodicense.

Dat der Kercken goeden niemandt en ontrecke. Somma dat geheel Concilium is alleen van Priesters/ Bisschoppen/ haer goeden/ Officien/ so dat gheheel niet met allen van des gheloofs weghen/ ghehandelt noch gheset en is: hoe wel het teghen Pelagium ghehouden sal zijn.

Nv en is doch eylacen vast in alle Concilien niet met allen dan van Bisschoppen ende gheestelijcken/ haren staet ende regiment/ hoe sy haer Rijck behouden/ ende met ghewelt onder setten/ geordineert. My heeft verdroten de sotheyt alle te verduytschen/ ende hebbe voorwaer/ God sy mijn ghetuyge/ alleen dat beste daer wt getrocken/ waer sy tot seltsame tijden/ een wet/ den gelooue euenbeeldich/ eñ de waerheyt gelijc onghevaerlijck ghesett/ ende gheraden hebben. Op dat niemant en mach segghen/ ick hebbe dat beste achter ghelaten: Ick ben nummers also verblijt ghewordeu/ wanneer ick yet der schrift ghelijck gheuonden hebbe/ als hadde ick eenen gulden inden dreck gheuonden/ oft een edel ghesteente inden slijc. Ic wilde/ datse alle man soude lesen/ eñ hare doerheyt sien. Ach God/ hoe is de waerheyt so dier by haer/ hoe hert gaetse daer wt/ hoe noode gaetse ouer al behindert voort.

Concilium Ephesinum/ dat eerste in Asia ghehouden.

Dat derde groote Concilium.

Concilium Ephesinū/ dat derde ghemeyne concilium/ Anno 434

VAn Christus geboorte vier hondert vierendertich/ zijn tot Epheso in Asia te samen gecomen/ in dat derde ghemeyne Concilium/ CC. Bisschoppen den gemeynen Christelijcken staet te goede/ om de gebreken der kercken te beteren/ ende de dwalingen ende Ketterije af te stellen/ tē tijden Keyser Theodosij des Iongsten/ eñ Celestine des Paus/ eñ Iuuenale/ de Patriarck tot Constantinopolen/ als de listighe ketter Nestorius/ welsprekende ende verstandich/ tot Constantinopolen den Patriarckstoel besat/ eñ veel in zijne dwalinge trock. Bysonder den Patriarc tot Antiochia/ die met xxxiij. Bisschoppen int Concilium quam/ die hielden dat Christus wt Maria alleen mensche ende niet God/ gheboren was/ eñ Christo waer de Godheyt wt verdienste ghegeuen/ eñ ouer geleuert. Teghen sulcke eñ ooc alle Pelagiaensche Ketters/ sette hem Cyrillus de Bisschop tot Alexandria/ inde plaetse des Paus als President/ ooc de Paus Celestinus geheel neerstich. Doen wert besloten/ dat de heylighe Maghet Maria soude ghenoemt werden Theotocos/ dat is/ een Baerster ende Moeder Gods/ ende waren met ghemeynen raet teghen dese Ketters derthien Wetten gheordineert/ der seluen Ketters sotheyt teghenstaende/ ende also veroordeelt/ eñ als dwalēde menschē verdoemt.

Nestorij ketterie verdoemt.

Maria Theotochus een Moeder Gods te noemen is gheset.

Twee hondert Bisschoppen onderschreuē haer dit Concilium. Doen is de heylige Drieuuldicheyt beuesticht/ ghelijck in dat concilium Nicenen/ hoe dat hy een onuerdeylt warachtich God eñ ooc mensche is/ na beyde natueren aen te biddē/ wt Maria niet alleē mensche/ maer ooc God geboren/ die zijn begin niet in Maria/ maer van eewicheyt/ eer der werelt gront was ghelegt/ heeft ghenomē/ ende wt God/ warachtich God gheboren is/ Psalm. 110. Ioan. 8. Door dien alle dingen gemaect zijn/ die na beyder natueren/ der Godlijcken ende menschelijcken/ een eenich warachtich God is/ met den Vader niet alleen eens willens/ maer oock eens wesens. Die een warachtich vleesch heeft ghehadt vanden zade Abrahe ghesielt ende vernuftich/ In dese laetste tijden vandē Hemel climmende aen genomē/ eñ dat Christus in dese werelt ghecomen is/ 1. Iohan. 4. die niet in Maria een begin/ maer heden ende ghisteren/ ende in eewicheyt/ Hebre. 13. ghenomen heeft/ wt Maria de Maghet gheboren/ ende dat woort in haer/ vleesch ghewordeu eens selfs wesenden wesens met God/ ende alsoo met God vereenicht/ dat Christus warachtich God ende mensche van Maria gheboren/ in dese werelt ghecomen is/ die om onsen twille gheleden ende ghestoruen is/ etc.

Drieuuldicheyt beuesticht Anno 434. int concilium Ephesino.

Dat was teghen Nestorium des conciliums besluyt/ want Maria en heeft niet eē slecht vleesche/ maer dat woort vleesch/ oft van God aen ghenomen/ vleesch gheboren. Wie nv Christum verclept ende deylt/ ende niet een natuerlijck soon Gods/ God wt God en laet zijn: Item/ wie seyt God is in Christo/ ende niet veel meer hem seluen voor warachtich God ende mensche bekent/ die is verbannen. Wie seyt Christus is gheglorificeert vanden heylighen Gheest/ door het woort ghelept/ ende van God op verweckt/ als wt een ander cracht/ dan zijn seluen. Item wie spreeckt/ Christus werckt wt cracht des woorts oft Gods des Vaders/ ende niet wt zijnen eyghen geest ende cracht/ die is verbannen. Item wie Christum in eē natuere ende persoon aen te bidden meynt/ die is veruloeckt. Wie niet en seyt/ dat onse Bisschop dat woort selue is geworden/ ghelijck dat woort vleesch/ die is verbannen: Wie niet dat vleesch Christi/ leuendich makende/ maer alleen een Goddelijcke wooninghe/ ende des heylighen Gheests Sacrarium noemt ende bekent/ die is verbannen. Wie niet en kekent dat Gods woort int vleesch den doot versocht heeft/ die is verbannen. In somma/ die niet en seyt dat Christus is de eerste gheboren wt den dooden/ ende dat hy dat leuen/ ende der leuendigen maker is/ als God/ die is veruloeckt.

Articulen der ketters tegen Christum verdoemt.

Dit is teghen Nestorium bekent / ende ghelÿck voortÿts tot Antiochia door Hilarium / nv in desen door Cyrilium behouden/ met ghemeynen toeval des gheheelen Conciliums.

¶ Concilium Chalcedonense in lantschap Ponto Euxino ghehouden.

Dat vierde hooft Concilium.

Concilium Chalcedonense Anno 454.

IN't Jaer vier hondert vierenvÿftich / is dit Concilium van veel Ketters lange aengevochten/ daer in zÿn vergadert gheweest ses hondert ende dertich Vaders/ ende Bisschoppen/ wt bevel des Paus Leonis/ eñ Keyser Martiani voorgenomen/ bysonder tegen Euthicen/ Nestorem/ Diascorum/ eñ oock veel Arriaensche Bisschoppen ende Ketters: De eerste Partie dwaelde/ Christum niet wt twee natueren te samen gheset te zÿn/ nae menschelÿcker aennemunge/ maer alleen in hem de Godlÿcke natuere ghebleuen.

Arriani opinie vā Christo.

De Arrianen hielden hem alleen voor een volcomen vergodden mensche / in welcke God ghewoont heeft/ nae de volheyt lÿfachtich/ maer wt ghemeynen beslupt der Vaders wert bekent te gelooven/ datse twee natueren in Christo zÿn gewest / alsoo dat de eenighe Christus God ende mensche ghelooft werden soudē. Daerom werden de ghenoemde Ketters met andere Manicheische ende Arriaensche Ketters verdoemt/ eñ alle Manicheische Ketters Boecken openbaer verbrant/ ende op dit mael achtentwintich wetten oft Canones ghemaeckt.

Canones cōcilÿ Chalcedonensis.

Doen was oock Timotheus de Ketterschc Bisschop ende Patriarc van Alexandria. Doen riep Leo de Paus nae den afganck (voort nae het volbrachte Concilium) Keyser Martiani / den Keyser Leonem aen / om hem de Ketters helpen te dwinghen/ want Timotheus bracht veel volcks op die het met hem hielden / also dat haer de Bisschoppen niet alleen eenen tweedracht/ maer oock een oproer besorchden.

Timotheus Ketter/ etc.

Sy ordineerden ten eersten/ dat de ghehoude Concilien / namelÿck de drie/ styf ende gheloofweerdich souden ghehouden werden. Dat gheen Bisschop oft Priester om ghelt en soude ghewÿt werden. Dat de Bisschoppen haer niet en souden in wereltlÿcke handelinghen menghen/ ende gheheelyck niet met de geestelÿcke contracten maken met verleenen/ vercoopen/ verwisselen. Dat de Monicken in hare clupsen soudē blÿvē/ ende niet inde werelt om swermen.

Monicken niet in de werelt om te swermen/etc.

Die gewÿt ende eens onder de gheestelÿcken getelt zÿn/ en sullen tot gheen wereltlÿcke weerdicheyt oft strÿt toe ghelaten werden / waer sy dat overtreden / so sullense met den Ban wtghesloten werden. Dat gheen Bisschop oft Priesterr/ twee Cueren oft Pastorien te samen hebben en sal / ende niet wt ydel eere vant eene / tot het ander climmen. Dat twee conciliē in een yeghelÿcke Provincie / eens yeghelÿcken Jaers / sullen ghehouden werden. Dat een Clooster sal besloten/ ende gheen open Herberghe zÿn.

Cloosters besloten te zÿn.

Dat zÿn de principaelste puncten die sy in gesedt hebben / die ander lupden alleen vander Bisschoppen ghewelt / hupshouden ende Regiment. Dese alle zÿn int geestelÿck Recht begrepen/ als oock de Decreten der voorgaende Concilien. Jck en mach de plaetsen den Leecken onverstandich niet altÿt aenwÿsen/ ende allegeren/ wie my niet ghelooven en wil/ die soecke my na. Merckt/ hier hebbense mede de Boecken begost te verbernen/ tot dattet ten laetsten de Ketters selve ghegolden heeft/ als wy hooren sullen.

Boeckē begost te verbranden.

¶ Concilium tot Hippone / in Aphrica ghehouden.

Cōciliū tot Hippone.

IN't Jaer drie hondert lxxxviij. ter tÿt Theodosÿ des Keysers Aurelÿ des Bisschops tot Carthago. Augustinus Bisschop tot Hippone/ is dat Hipponensische Concilium ghehouden van veel Bisschoppen eñ Vaders / daer in vast dat alleē/ dat te voren int Carthaginensische Concilium ghehandelt ende bevesticht is/ daerom hier weder te verhalen voorby ghelaten.

¶ Concilium Adrimetinum.

Concilium Adrimetinū Anno 407.

ANno Cccc.vij. oft Cccc.xi. ter tÿt Arcadÿ ende Honorÿ / is dat Adrimetinische Concilium ghehouden / daer af ick niet met allen en hebbe moghen vinden / wat sy ghesedt hebben/ alleen dat van Carthago gecoren Legaten daer henen zÿn ghesonden.

¶ Menigerley Concilien in Aphrica ghehouden.

Conciliū in Aphrica ghehouden/ Anno 495.

IN't Jaer vier hondert xcv. daer te voren ende daer na hebbense menigherley Concilien in Aphrica ghehouden/ als Carthaginense/ Hipponense/ Adrimetinum / etc. vÿf hondert Canones besloten/ ende ymmers het een dat ander bevesticht / daer in Augustinus de Hipponensische Bisschop / Atticus de Constantinopolitanische Patriarc/ Aurelius de Bisschop tot Carthago/ bysonder Presidenten zÿn gheweest int bywesen veelder Keysers / als / Theodosÿ / Arcadÿ/ Honorÿ/ etc. Daer noemt Augustinus/ inde Legatie aenden Paus / hem alleen zÿn lieve broeder/ ende mede Priester/ als hy aen Bonifacium ofte Innocentium de eerste schrÿft / in de plaetse des Conciliums. Jtem Aurelius dē eerweerdighen heylighen Broeder Anastasio / Bisschop tot Romen/ dat wel te dencken is/ te weten/ dat zÿn aensien noch nerghens so hooch ghestaen en is/ ende over al vernaemt/ als nv by onsen tÿden/ daer hy gheheel tot eenen God gheworden is / alsoo datmen hem dat Sacrament (dat hy nochtans leert waerachtich God ende mensche te zÿn/ dies Stadthouder hy hem beroemt) so hy Misse doet/ aen een Tafel / beneven den Altaer moet na draghen/ ende als oft hy zÿn Heere ghelÿck is / Ja weerdigher/ soo en staet hy teghen zÿnen Heere ende God niet op/ maer stil sittende moetmen hem dat Sacrament des Lÿfs ende Bloets daer bieden/ daer mede hy ymmers te verstaen gheeft / dat hy hem Christo ghelÿck acht/ waer hy hem niet beter en dunckt. Dat is ymmers een hooveerdich Knecht / die teghen zÿnen Heere niet op en staet/ ende so gheheel geen eere en biedt / soo dattet nootsakelÿck waer / dat Christus hem buych de teghen hem / ghelÿck hy dan doen moet/ ende hem na gaen/ ende den sittenden niet van crancheyt / maer van hooveerdicheyt / spÿsen / ende te wille werden / ghelÿck Judam / dat eenen grouwel boven grouwel is: Noch en wilt de Werelt niet sien/ ende bidt desen grouwel aen/ soo ist dan verre daer af datse hem oordeelē ende wt haerder herten werpen soude. Wel aen sy wil ende moet bedrogen zÿn / leugen begeertse / met leughen moetse vervult werden/ Psal. 4/ 2. Thessal. 2. Joan. 14.

Paus alleē een broeder/ etc. van Augustino genoemt.

De Paus en staet tegent Sacrament niet op/ maer sittende hem ghebodē wert.

Nv op dat ick niet spacerende te wÿdt wt en loope/ ende niet van de Bane en come / so willen wy aen de Concilien henen. So merct dese Concilien in Aphrica ghehouden/ sy hebben als ghesept is / hondert ende vÿf Wetten gheordineert/ by na alle (als over al) van Bisschoppen / Priesters/ hare kinderen/ Vrouwen/ staten/ Ceremonien/ Regimenten / ghebruycken/ offeren/ vastē/ cuysheyt / wÿen / bannen/ missen. Dat de Priesters oft gheestelÿcken tot gheene Maechden oft Vrouwen in en gaen. Jtem datse in geē Herberghen en gaen. Datse nuchteren Misse doen/ alleen den Witten Donderdach wt ghenomen. Dat niemandt inde Kercken en sal Gasterÿe hebben. Vanden Boetdoenders / hoe langhe

sy voor

sy voor een yeghelijcke sonde / boete sullen doen/ van de Clooster-maechdē. Datmen de kinderen die vanden Donatisten ghedoopt zijn / niet en sal weder doopen / so sy tot de Roomsche Kercke treden / oft vanden bekeerden Ouders ghedragen werden. Item veel Gesetten van de Paeschfeesten / visiteren / Bisdomnien/ vreemde Priesters/ datse sonder voor schrift / niet en sullē aenghenomen werden. Van het ghewelt des Carthaginensischen Bisschops/ende andere/welcke den anderen ghehoorsaem ende ouer den anderē zijn sal. Dat de Kinderen die vanden Donatistē ghedoopt zijn gheworden / Priesters moghen werden. Dat de Christelijcke Keysers alle Afgodische Tempels met gewelt sullen afdoen. Dat gheen Priester en sal ghedwonghen werden/oft eenighe gheestelijcke / om voort gericht ghetuygenisse te gheuen. Dat op heylighe daghen oft Sondaghen gheen lichtueerdich schouspel oft loop spel en sal ghehouden worden. Dat gheen Christen gheen guychelaer oft lichtueerdich Speelman zijn en sal. Datmen metten Donatisten vriendelijck handelen / ende soo sy weder keeren / van haer Officie niet af setten en sal/ maer weder tot Priesters op nemen/datmen een Legatie aen de Donatisten seyndē sal / van vrede ende eenicheyts wegen/ ende dat de Priesters ende Diaconen van Vrouwen te nemen haer onthouden sullen/waer sy dat niet en doen / datse van haerder Officie af ghesét werden. Dat gheen Herder zijn eyghen Schaepkens niet verlaten en sal. Datmen de Kinderen van welcker Doop men twijfelt / weder doopen sal sonder verschricken: dat de Keysers de Kercken sullen beschermen / dat haer vanden ongheloouighen gheen ghewelt en gheschiede. Dat gheen Bisschop een Ketter oft Heyden tot een Erue bestellen oft nemen en sal. Item datmen teghen de Donatistē des Keysers hulpe aenroepe/Act.23. om der Doop-roerighen oproeringhe met Ridderlijcken bystant te verdrucken.

Kinderē vā den Donatisten ghedoopt/ en salmen niet weder doopen.

Decreet der Concilie in Aphrica.

Item dat de Roomsche ende Alexandrinische Kercke vereenicht sal worden / tegen Pelagium ende Celestinum de Ketters. Item dat die / die segghen / dat eenich kint niet te doopen en is in vergheuinge der sonden/nademael het geen sonde en heeft / ende de erfsonde het niet en veronreynicht/die sy verbannen.

Item/dat de genade Gods niet alleen de sonde en verlaet/maer oock hulpe mede deylt / datmen voortaen niet en sondighe / dat de ghenade Christi niet alleen verstant en geeft / wat te doen ende te laten is/ maer oock de liefde ingiet oft in blaest/ dat wy dat/dat wy weten / moghen veruullen. Dat wy sonder de ghenade Gods niet met allen goets en vermoghen / dat niet alleen wt ootmoedicheyt / maer wt de waerheyt die stemme der Heylighen vloyen: Wanneer wy segghen wy en hebben gheen sonde/ soo zijn wy leughenachtich / ende veruoeren ons seluen/dat int Vader onse de Heylighen voor haer seluen bidden/Heere vergheeft ons onse sonden / etc. Dat de Bisschoppen ende Priesters in Aphrica nerghens henen/dan inde Aphricanische Concilien appellerē en sullen. Datmen den verbannē niet en sal toe laten/ eenige clachte teghen yemant te voeren. Datmen sonder behinderinge des Conciliums/eē Clooster-maecht/minder dan na het bestemde ghetal der Jaren/ van den Concilien/ wielen mach / soomen gheuaerlijcheyt van hare Maechdelijcheyt besorcht/ datse weder wt ghenomen werde/ oft den Voeleerder sy machtich.

Dat alle verleemde Persoonen als Knechten/ eygen Lieden/niemant en sullen aenclagen: Die een clachte niet en heeft by ghebracht / en sal tot der anderen niet toe gelaten werden. Dese bouē vertelde alle en moghen ooc als onbequaem niet tot tuyghen toe ghelaten werden / dat zijn voorwaer de treffelijckste Wetten/ onder de vijf hondert die ick aen ghewesen hebbe / de andere en zijn niet weert te vertellen. Op dat niemandt en spreke / ick hebbe haer hare sake op dat ongheschickste voor ghestelt / dit zijn de heylighe Wetten / daerom gheheel Aphrica te samen is ghecomen / die een yeghelijck slecht gheleerde Christen inden droom mocht vinden / Ja dat meestendeel veel Heydenen hebben so veel vanden Heylighen Gheest / datse sulcke ordeninghe mochten maken/ soo sy alleen Bisschoppen waren: want ghelijck een Stadt daghelijcx wt het vernuft/ Wetten vint/om datmen goede Policie tot oeffeninghe des ghemeynen profijts onderhout. Also hebben dese wt enckel vernuft gheordineert/dat haer Rijck niet en valle/ ende in opneminghe onderhouden/ende alle ongheluck wt ghemonstert wert: Desen heyligen Gheest heeft oock Cicero/Demosthenes/Socrates / Lycurgus ghehadt / is hy anders niet beter gheweest: Noch willen wy op dit wanckelende Riet bouwen/ghelijck als oft den steen Christus ons niet sterck ghenoech en is / oft vergheten heeft / dattet eerst dese voleynden moeten. Hier merckt dan nochtans / dat de Paus nerghens / noch in dat aensien ende verschricken is gheweest / als nv ter tijt / hoe wel hy sommighe trappen inde hoochte al schoon gheclommen was: Want dit Concilium schrijft aen Celestino den Paus/den alderliefsten ende eerweerdighen Broeder/ ende niet den alder heylichsten God/etc. Vā dese Concilien op eē ander plaetse inder Roomscher Ketters Chronijcke.

Concilium tot Aurelia ghehouden.

Int Jaer CCCC.lxxxvi. werdt wt het beuel Clodouei des Conincx van Vranckrijck / dit Concilium voor ghenomen / dat soude S. Mellanius ghehouden hebben/in welcke plaetse ooc andere vier Concilien zijn gehouden/na aenwijsinghe Gratiani / in de gheestelijcke Rechten. Dat eerste onder den Paus Siluestro / wt verweckinge Martini des Bisschops. Dat tweede wt aengheuinge Aureliani des Bisschops. Dat derde heeft ghehouden Mellanius. Dat vierde vā Albino den Andagauiensische Bisschop. Dat vijfste wt bestellinghe Honorati des Bicuriensischen Bisschops. Dat int Decreet/Dist.xv. Cap. sexta sinodus, aenghewesen wert.

Concilium tot Aurelia/ Anno 486.

Concilium tot Rauenna.

Anno vier hondert xcv. inde verkiesinghe Simachi / stonter eenen grootē tweedracht op/ also datmen daerom een Concilium tot Rauenna houden moest. Daer af stet den Paus Symachum/int ghetal de vierenvijftichste.

Concilium tot Rauenna.

Tot Romen een Concilium van hondert ende twintich Bisschoppen gehouden.

Anno vier hondert xcviij. verhief hem weder eenen grooten oproer tot Romen / van des Paus Symachi weghen. Daer af leest de liiij. Paus Symachum. Dit Concilium hebbē haer onderschreuen lxxij. Bisschoppen / lxvij. Priesters/ende ses Diaconen.

Twee conciliē tot Romen na malcanderē gehouden.

Concilium tot Romen ghehouden.

Doenmen schreef D.xij. hielt de Roomsche Bisschop Hormisda / wt verweckinghe Theodorici des Italiaenschē Conincx/ eē Concilium tot Romen / aldermeest teghen de Euticianische Ketters/ende sandt oock Brieuen ende bootschap aē Johannem den Patriarc tot Con-

stantinopolen / om van zijn Ketterie af te staen. Maer de Legatie wert qualijck ontfangen. De selue trooste hem Anastasij des Keysers / ende zijns aenhanckx / ende sant de Ghesonden in een quaet Schip wederom thuys/ dat sy ghedencken souden/ nerghens dan in Italien aen te landen/ by verliesinghe haers Lijfs. Terstont daer na storuense beyde/ de Keyser ende de Patriarc/ die hielden datter alleen een natuere in Christo waer/ ende niet twee/ te weten/ de Godlijcke.

In dit Concilium heeft de Keyser Justinus eenen Brief aen den Paus ghescreuen / daer in hy hem veel ontbiet. Item een antwoorde Hormisda weder aen den Keyser / dwelck hebbe ick onnut/ oock te lanck gheacht hier in te setten ende te verduytschen/ nademael niet met allen bysonders daer in/ dan van onderhoudinge haers Rijckx/ ghehandelt en wert. Item een Supplicatie dier van Jerusalem/ Antiochia / Syria / aen den Keyser.

Concilium tot Constantinopolen ghehouden.

Concilium tot Constantinopolen.

Anno vijf hondert xxxiij. is wt bestellinghe Agapiti / ende des Keysers Justiniani / tot Constantinopolen dat vijfste ghemeyne Concilium ghehouden gheworden / ende hem ter tijt Vigilij des Paus/ Anno vijf hondert xxxviij. gheyndt teghen Theodorum/ ende alle Ketters/ die hielden dat Maria alleen den mensche Jesum Christum/ ende niet God ende mensche geboren heeft. Daer wert bekent/ dat Maria een Moeder Gods soude ghenoemt werden/ nademael sy God ende mensche ghedragen heeft. Aldaer waren xiiij. Capittelen ende vloecken teghen Theodorum ende Anthimium/ ende hare gesellen / wt gheroepen. Dit Concilium gheeft de Roomsche Kercke groot gheloue/ ende heeftet beneuen/ de vier groote/ in weerdicheyt ende eeren.

Maria een Moeder Gods te noemen.

Concilium tot Romen van xxiiij. Bisschoppen ghehouden.

Concilium tot Romen/ Anno 592.

IN dien tijt / alsmen schreef D.xcij. vergaderde Gregorius de groote tot Romen een Concilium / daer in hy de vier eerste Concilien openbaer beuestichde / ende oock dat vijfste eerde. Hy heeft aldaer ghesedt den laetsten wille in alle manieren te houden. Oock int beghin der Missen/ een veers wt den Psalter/ ende neghenmael Kyrieleyson te singhen / Item dat Alleluia. Hy heeft oock alder eerst de groote Letanie/ ende alle ordinantien der Kercken Officijs bestelt ende beuesticht. Item dat niemant des Priesters/ die met zijne Maecht oft Cockinne berucht waer/ Misse hooren en soude. Hy verleende oock den Priesters/ datse van den Leecken aen geclaecht/ haer met den Eedt mochten reynighen. Hy heeft oock den Vrouwen verboden / datse in gheen Clooster en souden gaen. Hy heeft oock de Vperdaghen aen de Vasten gehangen. Item hy heeft dat Offertorium ende Commuyn in ghestelt/ ende de Misse inde ordeninghe gebracht. Item hi heeft Deus in adiutorium meum intende, voor alle seuen Getijden te beginnen op geset. Item daer toe dat Gloria patri.

Kyrieley. neghenmael/ Item een veers wt den Psalter/ en dat Allel. te singen/ etc.

Offertoriũ ende Communin ge set.

Deus in adiutorium in ge set.

Concilium tot Romen gehouden.

Concilium tot Romen/ Anno 607.

IN t Jaer ses hondert seuen / hielt Bonifacius de iij. een Concilium met lxxij. Bisschoppen/ xxx. Priesters/ eñ drie Diaconen eñ sette teghen zijnen voorvader Bonifacium de ij. dat niemãt by de straffe des Bans / inde plaetse des gestoruen Paus oft Bisschops/ voor den derden dach zijns affsteruens ghesett en soude werden. Item dat oock die gebannen souden werden / die haer door gauen oft gonste tot Pauselijcke oft werelijcke eere eenen toeganck maecten. Hy heeft oock de verkiesinghe vande Priesterschap ende volcke gheschiet/ crachtich geacht/ als oftse van de Vorsten der Stadt beuesticht waer. Hy ordineerde oock inde Misse dat Corporael den Priesters op den Altaer te legghen.

Corporael op dẽ altaer te leggen.

Concilium tot Romen gehouden/ met hondert ende vijftich Bisschoppen.

Concilium tot Romen/ Anno 645

ANno ses hondert xlv. heeft Paus Martinus een vergaderinghe tot Romen van hondert ende vijftich Bisschoppen ghehouden/ teghen Paulum den Patriarck tot Constantinopolen. Aldaer heeft hy alder eerst den vloec Cyri/ Sergij ende Pyrrhi vernieut / ende Paulum naemaels van zijne weerdicheyt af te setten bekent. Siet daer af Paus Martinum de eerste / hoe dattet voortaen vergaen is/ hy is de seuenentseuentichste inde ordeninghe.

Concilium tot Constantinopolen ghehouden.

Concilium tot Constantinopolen/ Anno 680

ANno ses hõdert lxxx. na der anderẽ getal ses hondert eñ lxiiij. was de seste gemeyne vergaderinge tot Constantinopolẽ/ wt beuel Constantini de vierde / ende Agathonis des Paus/ Daer henen quamen/ wt het gebot des Keysers twee hondert eñ negenentachtich Bisschoppen. Aldaer wert van de saken/ de Monitolische ketterie aengaende/ gehandelt/ die daer hieldẽ / dat alleen een eenighe wille in Christo waer. Oorsakers deser ketterie waren twee Bisschoppen/ bysonder Jorgius tot Constantinopolen/ ende Macharius tot Antiochia. Jorgius liet hẽ van zijne dwalinge brengen/ maer Macharius verherde in zijn voornemẽ/ daerom wert hy niet alleen van zijne Bisschoplijcke weerdicheyt af geset / maer te samen met de ghestoruen Ketters/ Sergio/ Pyrrho/ Paulo / eñ der seluer aenhangers/ den Duyuel ghegeuen/ eñ ten laetsten met sommige hare medegesellen na Romen versonden. Daer werden van de Vaders des Conciliums in Griecscher sprake neghen Capittelen ghemaect/ in haer houdende/ dat na de meyninge Augustini/ Ambrosij/ Hieronymi/ Cyrilli/ Hilarij / Athanasij/ Basilij / Gregorij ende Dionisij / twee natueren ende willen in Christo warẽ. Dat besluyt des conciliums wert tot op de toecoemst des Keysers vertrockẽ. Terstont als nv Constantinus thuys quam / eñ de ongehoorsame Saracenen hem Tol-verbondich eñ Cynsbaer hadde ghemaect/ doen sandt de Paus Agathon/ Johannem den Portuensischẽ Bisschop/ als een Legaet in zijne plaetse met volle gewelt in dat Concilium. Item met eenen Diaken/ die werden van Constantino minnelijck ontfangẽ/ ende lieffelijck vermaent / datse nae af gheleyde vercierde omsprakẽn oft spieghel-woorden/ tot de eenighe waerheyt haesten / ende dat de twee Kercken een maecten/ dat ghesciede/ ende God tot dancke hielt/ de aendachtighe Bisschop ende Legaet van Romen Johannes/ op den achtsten dach van Paeschen/ voor dat concilium/ Keyser eñ volck/ inde kercke sinte Sophie / dat Officie der heyligher Missen opt Latijn / ende alle wat daer teghen was/ bekende / dat sulcks de rechte heylige maniere was Misse te doen. Daer wert eendrachtich besloten in dit Concilium / dat in Christo twee natueren / willen eñ werckinghen waren/ ende niet alleen een eenighe. De Misse eñ dat besluyt gheue ick v te oordeelen.

Concilium van twee natueren eñ willen.

Twee natueren ende willen in Christo.

Misse opt Latijn allee ghedaen.

Concilium tot Aquileia ghehouden.

Concilium tot Aquileia Anno 706

ANno seuen hondert ende ses / wert dat Concilium tot Aquileia twijfelachtich/ oft se dat vijfste groote ghemeyn Concilium tot Constantinopolen ghehouden / wilden aen nemen / dat

Maria

Maria God gheboren hadde/niet alleen de menschept Christi. Maer wt Godsaliger vermaninghe des Paus Constantini/tot aenneminge des seluen beweecht. Siet daer bouen wat dit vijffste Concilium besloten heeft/tot Constantinopolen ghehouden.

Concilium tot Constantinopolen.

Concilium tot Constātinopolen/ Beeldē wt de tempels te werpen.

ANno seuen hondert thien/hielt Leo de iij. een groot Concilium int Oosten tot Constantinopolen/daer in hy met eendrachtigher stemme der vaders / de beelden wt alle Tempelen zijns Keyserdoms af te stellen / ende wt te monsteren beual / dat oock ghescheide/want hy een bysonder groot vyant der beelden ende afgoden was/ diemen wt alle Tempelen teghen de Concilien der Roomscher Kercken stormen moest. Doen hem de Paus daerom verbande / loech hy / segghende: De Paus is een Afgoden dienaer/ende selue inden ban.

Concilium tot Romen ghehouden.

Concilium tot Romen/ Anno 714.

ANno seuen hondert veerthien / vergaderde eē cōcilium tot Romē / Gregorius de tweede/met Bisschoppen/Priesters ende Diaconen. Daer in maecte hi seuenthiē wetten of statuytē/ dat meestendeel van houwelycke saken / welcke gradē aen malcanderē trouwē mochten/gelijck als oft Moses hadde vergetē. Daer na namense ghelt/eñ en dispenseren niet alleen met hare eygen/maer ooc van Gods geboden/ sy nemen eenen zijn vrouwe/scheydense eñ geuense weder te hoope/gelijck slechs die wil/die gelt geeft/want tot Romen alle dinck te coope is / wat de conscientie aen gaet. Hadde een geerne een vrouwe/ men vint een finantsie/datmense eenen anderen neemt / eñ den boeleerder te weghe brengt. Sijt ghy haer vyant/eñ waert haerder geerne quijt/ O men vint den houwe oock een plaester / hebt ghy eenen vollen openen buydel / want het staet alle by den heyligen vader. Hier swijge ick van dat schijn haerder herten / De scrinio pectoris/ welcx boeuerie nv/God heb lof/by velen aen dē dach is/hoe wel men noch sotten vint / die oock desen grouwel/als heylich aenbiddē. Men weet oock wel hoe sy met der Vorsten houwelijck om gaen. Dat is ymmers een ontrou Vicarius/die zijns Heeren/strenghen onbeweechlijcken eenighen wille/ghebot ende woort onghehoorsaem is/wat hy haer tot loon geuen sal / sullense eens wel vinden. In dit Concilium wert oock Keyser Leo de derde in den Ban vercondicht / om der Afgodē wille/die hy verbrande ende wt de tempels wierp/want by den Paus en gelt geen ketterie dan Gods woort / welcke niet in alle dinghen en gelooft wat hem droomt / want sy hebben ghewelt te spreken/Psalm. 12. Wie wil ons weeren? Hier heeftmen ooc veel wetten / vander Jurisdictie/ghewelt ende heerschappie der Bisschoppen/ghelijcse in alle Concilien haer seluen niet vergheten en hebben.

Vrouwē tot Romē met gelt te coopen.

Concilium tot Romen ghehouden/oft tot Rauenna.

Concilium tot Rauenna/der beelden haluen.

IN t iaer seuen hondert drieentwintich/quamē in eē concilium tot Romē/by na duysent Bisschoppen te hoope/van Gregorio de derde gheroepen. Wat daer ghehandelt is/besiet Gregorium de derde/de xcij. Paus. Sommighe meynen dit Concilium tot Rauenna gheweest te zijn. Maer als hem Keyser Leo teghen den Paus in wrake ontsteken/niet en mocht wreken / so gheboot hy/dat alle des Rijcx onderdanen eñ vrienden/al der heylige Martelaers ende Enghelen/ Columnen eñ Beeldē/inde Tempels af schrabben/ende daer wt stooten souden/tot vermijdinghe (als hy seyde) der versmadinghe Gods/van der afgoderie weghen/ wie hem dies weygerde/ dien wilde hy voor eenen openbaren vyant hebben. Maer de Paus sprack dat volck toe / datse haer niet en souden om zijnen toorn / grimmicheyt ende dreyginghe af schricken / ende in dese dwalinghe gheensins laten verleyden.

Concilium tot Constantinopolen.

Concilium tot Constātinopolen/ teghen de beelden.

ANno seuen hondert xxxix. beriep Constantinus de vijffste/van der beelden weghen/alle gheleerde in Greciam te hoope/by CCC. eñ xxx. Daer wert cort ontscheyden/dat alle beelden eñ schilderie inde tempels / als onbehoorlijck ende onchristelijck/waren af te doen/dat gheschiede/ daerom de Keyser met dit Concilium verbannen wert/maer hy en gaf niet daerom/eñ doode wie hem teghē hem daer in settē/ende sette zijns gheloofs ghenooten inde plaetse / hy soude oock wt aengheuinghe des Ketters Anastasij / veel clooster-lieden ghedoot hebben.

Concilium Lateranense / van veel Bisschoppen tot Romen ghehouden.

Concilium Lateranēse tot Romen.

ANno seuen hondert negenentsestich / hebben de Bisschoppē/Constantinum de tweede dē Paus in een clooster tot boete gedaen/af gheset/ eñ ten laetsten de ooghen berooft. Siet de Historie des Paus. Daer in is oock geweest Stephanus de derde/de Paus/eñ wederriepen de wettē die Constantinus op gheset hadde/ eñ wert met gemeyne bewillinge geordineert / dat voortaen geen Leeck / die niet geestelijcken staets ordentlijck ghewijt en waer / niet voor hem nemen en soude/na dat Pausdom te staen/noch in eeniger manieren te becommerē/by den eewigen vloec. Alle dingen die Constantinus gehandelt hadde/ souden af gestelt/onnut eñ crachteloos zijn/ behaluen den Doop ende Crisma. Ten eynde des conciliums wert een loffelijcke processie gehouden met grooter aendacht/daer in alle man/ooc de Paus selue/barvoets ginck/wt de Leteraensche Kercke/in sinte Peeters Dom.

Concilium tot Nicea van Yrene ghehouden.

Concilium tot Nicea/ voor de beelden.

ANno seuē hondert lxxij. hielt Yrene de Keyserinne ende moeder Constantini de seste/dat tweede Concilium tot Nicea / met drie hondert ende dertich Bisschoppen. Aldaer wert gheset ende besloten / dat de ghene die seyden / dat der heylighen beelden niet te vereeren/maer als afgoderie wt te ropen waren/met eewigen vloeck beswaert souden werden. Daer wert oock beuesticht/dat de heylighe Gheest van den Vader ende Soon wt ginck.

Concilium tot Romen ghehouden.

Concilium tot Romen voor de beelden.

IN t iaer seuen hondert seuenentseuentich/heeft Adrianus de Paus / na verkreghen vrede met de Longobardische / de seuenste vergaderinghe van drie hondert eñ vijftich Bisschoppē ghehouden. Daer in wert de Feliciantsche ketterie/van afwerpinghe der Beelden/af ghelept: Oock den Leecken gheboden/haer in gheender manieren/ inde verkiesinge eens Roomschē Paus te slaen. Dat oock de eerloose totten Priesterlijckē staet niet gheeyscht en sullen werden. Soo en souden haer oock de Clercken in vreemde wereltlijcke gherichten niet laten trecken.

Concilium in Asia.

Beeldē weder wt ghestort.

ANno seuen hondert tnegentich/quam na zijne Moeder Yrene Constantinus de seste/

 aenc

aent Rÿck. Die dede des moeders concilium als crachteloos af/ende storte die weder in ghesette Beelden ouer al weder wt de Tempels: Die wert daerom geuangen / ende van zÿnen oogen berooft / ende also een Martelaer der Beelden. Daer af leest zÿn Historie. Item hier na breeder van de Beelden.

Concilium tot Treca in Gallia oft Vranckrÿck ghehouden.

Concilium tot Treca in Vranckrÿck.

ANno acht hondert lxxix. hielt de verdreuen Paus Joannes de achtste/een concilium in Vrancrÿck tot Treca de stadt/daer in wert onder andere geset/welck Priester oft Leeck wt dẽ Christenen eenẽ moort bedreef / oft een dootslager wert/die soude in eewige irregularitept ghevallen zÿn/ende tot gheen misse oft wÿnghe toe gelaten werden. Wie dat wat heylichs den tempels oft de geestelÿcke goeden af droech oft ontweynde/die soude als een Kercken dief oft Heylighen breker ghericht werden.

Concilium tot Constantinopolen/ van drie hondert ende drieentachtentich Vaders ghehouden.

Concilium tot Constãtinopolen/ Anno 880.

DOemen schreef acht hondert eñ tachtentich/ wert wt verweckinghe Paus Johannis de achtste een concilium tot Constantinopolen gehouden van drie hondert eñ drieentachtich Bisschoppen/om tegen de Saracenen vandẽ crÿch teghen haer te handelen / die maeckte een vereeninghe tusschen de Grieschen eñ Latÿnschen/ hopende dat sulcke eenichept tot verdrÿuinghe der Saracenen dienlÿc zÿn soude. Hoe nuttelÿc dit concilium/tot verclaringe der Articulen des gheloofs is geweest/gheuen ghenoech eñ na die lengde de boecken der gheestelÿcker rechten te verstaẽ. Maer dat verdrach eñ aenslach beyder tongen en heeft tot teghenstant der Turckẽ niet gheholpen. Want int selue Jaer trocken de Saracenen wt dat Eylant Creta/ende deyldẽ haer te water eñ te lande also breet wt/datse Dalmatiam/ ende veel ander lantschappen verwoesten ende vernielden/oock de Stadt Gradum belegherden/ die verlosten de Venetianen/ende sloegen de Saracenen/eñ veriaechdense in de vlucht ouer de Zee / besorghende / waer sy haer gebueren gheen hulpe en deden / dat die vianden breeder mochten toe tasten.

Concilium tot Romen van der verkiesinghe wegen des Roomschen Keysers ende Conincx gehouden.

DOemen schreef M. twee Jaer / hielt Paus Gregorius de vÿfste een Concilium / hoe dattet voort aen ghehouden soude worden in de verkiesinghe des Keysers. Als nv de Paus oock wt Sasschen Vorstelÿck ghebloept was / bekende de Paus / dat voort aen gheen Roomsche Keyser nae dat gebloept oft Linie / meer aen genomen en soude worden / maer wt de verkiesinghe der Keurvorsten in Duytslant / ende dit gewelt ende gerechtichept soude alleen den Duytschen toe staen. Dese gewoonte duert noch/ ende is in de gulden Bulle veruaet / alle Ceremonien / hoe ende waer hy vercoren sal worden/ daer af in de Keysers Cronÿcke / nae de lengte ghehandelt is: daerom de Keyser een soon des Paus / ende een beschermer der Kercken ghenoemt wert.

Keyser des Paus soon ghenaemt.

Concilium tot Vercellis gehouden teghen Berengarium/ van des Sacraments weghen.

Concilium Vercellis.

ANno duysent ende vÿftich / ter tÿt Leonis de ix. des Paus/wert tot Vercel een Concilium teghen Berengarium ghehouden / die aen de tegenwoordichept des Lichaems Christi int Sacramẽt twÿfelde. Aldaer wert Berengarius als een dwaelder ende Ketter verdoemt / maer niet met allen aen hem ghedaen.

Berengarius verdoemt leest breeder hier nae.

Dat Concilium Turonense ghenaemt.

Concilium Turonense

AN. duysent vÿfenvÿftich/ was tẽ tÿdẽ Victoris de tweede een concilium aen gestelt in Vrancrÿck by de Turonensische van daer Berengarius gheboren was/ende dit Landt by na alle becout was / met zÿne meyninghe van dat Sacrament. Daer voerde Hildebrandus op des Paus zÿde dat voor rÿden/ daer werdt wederom de leeringe Berengarÿ die daer tegen was/ verdoemt/ maer hy en mocht noch niet van zÿnen sinne af ghewepnt worden.

Concilium tot Nitrio oft Sutrio/ een ander daer op tot Romen gehouden.

Concilium tot Romen/ Nitrio oft Sutrio.

INt Jaer duysent negenẽvÿftich / wert ter tÿt Nicolai de tweede tot Nitrio in teghenwoordichept der Bisschoppen ende des Edeldoms eẽ Concilium ghehouden / daer in Benedictus af ghesedt werdt / van daer trocken sy na Romen/ ende hieldẽ aldaer eẽ concilium in Laterano/in welcke Berẽgarius zÿn dwalinge soude wederroepen hebben. Maer terstont als hy thuys is ghecomen/ so heeft hem Berengarius ontschuldicht/ende neerstiger dan opt te voren/de Transubstantiatie des Sacraments teghen geuochten. Leest de Historie Nicolai de tweede.

Dat Concilium tot Romen ghehouden teghen Berengarium.

Concilium tot Romen teghen Berengarium.

INt Jaer M. ende lxxix. in den tÿt Gregorÿ de seuenste / hielt Hildebrandus doen Paus / dat vierde conciliũ tegen Berengarium/eñ leyde zÿne Cardinalen een vastẽ op/dat haer God woude openbaren / wie dat rechte vant Sacrament hielt / sy / oft Berengarius. Daer op wert int Concilium besloten / de teghenwoordichept des Lichaems Christi int Sacrament/ende Berengarius als een Ketter verdoemt. Maer Berengarius bleef volstandich op zÿne meyninghe/eñ sterf in des Paus Ban.

Berengarius sterft in zÿn meyninghe.

Dat Concilium tot Florencen ghehouden / Anno duysent vÿfenvÿftich.

Concilium tot Romen tegen de Symonie ende oncuysheyt der geestelÿcken.

IN den tÿt Victoris de tweede des Paus / vinde ick een Concilium (dat niet alleen als te voren aen en wÿst) tot Turon / Maer tot Florencen ghehouden is van Victor de tweede met seer veel Bisschoppen/daer in sette hy veel Bisschoppen van haer Bisdommen / van bedriegherie ende oncuysheyts weghen/ (O wie nv ter tÿt om dese twee stucken een Concilium hielt? Dat moeste vast alle Bisschoppen af setten/ die op de Werelt zÿn.)

Item hy vermaende de Priesterschap / wat haer te doen waer / met voorhoudinghe der penen ende straffinge der geender/ die de geestelÿcke Wetten ende ordeninghen ouertreden. Maer dese Paus moest zÿn hoyt daerom gheuen / die sterf voort daer op.

Dat Concilium tot Mantua ghehouden.

Concilium tot Mantua eñ zÿn Decreet.

NAe Christus gheboorte M. sessentsestich/ wert in den tÿt Alexandri de tweede een Concilium aen ghestelt tot Mantua / daer en tusschen Alexandro ende Cadolo den onrechten Paus vrede wert ghemaeckt / Alexander wert beuesticht / ende Cadolus af ghesedt ende boete op ghelept. Daer werden oock veel Statuyten gheset: Ten eersten/ dat eens openbaren

hoereerders Misse/die een beruchte vrouwe by hem heeft/in gheender manieren en sal gehoort worden/ghelijck in Can.staet/ Dist.xxxij.Capit. Pretor.Item Dist.lxxxj.Capit.Si quis modo. Item dat der Priesters kinderen wt Pauselijcker macht/Priesters mochten worden. Itē de Priesters ende Clercken van eenen Symoneischen Bisschop ghewijt/wetentlijck souden af ghesedt worden/ende de wijnghe crachteloos zijn. Item dat hē gheen verbannen den anderen te bannen/ onderwinden en soude.

Concilium te Romen ghehouden.

Concilium tot Romen/ Anno 1074

ANno M.lxxiiij. inde Vasten/hielt Gregorius de vij.een Concilium tot Romen/met seer veel Bisschoppen/oock Gebertus de Erdtzbisschop tot Rauenna/daer vermaēde hem Keyser Henricus/dat hy voort aen nyemant meer eenich Bisdom oft Beneficien door Symonie wech leenē/ende die Gods gauen wt giericheyt/ geniet ende gauen yemant niet beuelen en soude. Sette oock aldaer Bisschop Herman vā Pamberch af/ende de Bisschop van Costnitz van hare weerdicheyt/om bedreuen Symonie wille. Dese vermaninghe en wilde Keyser Henricus wt verleydinghe Geberti niet gehoorsaem zijn/ maer Gebertus maeckte Cincium des Stadthouders soon tot Romen teghen desen Gregorium de seuenste oproerich/soo dat hy ouer de misse gheuangen wert/ende inde gheuanckenisse ghedaen. Terstont wert hy vanden Romeynen verlost/ende des Stadthouders huys om geworpen/eñ alle zijn geslachte/beyde mans eñ vrouwen/royden sy geheel metten sweerde wt. De Stadthouder Cincius zijn soon ontrende met Geberto ende zijnen aenhanck/tot Keyser Henrick in Duytschlant: Maer de Paus bande Gebertum/den Keyser/eñ alle zijnen aenhanck. Nv in dit Concilium wert geordineert/dat geen Priester/eenighe vrouwe om oft by hem en soude hebben/anders dan int Concilio Niceno toe ghelaten is/te weten/een Moeder oft suster/etc. Waert dat de Priesters dat verachten/soo gheboot de Paus den Christenen/dat niemant van hem Misse en hoorde/ by den vloeck des Bans. Item de Bisschoppen souden van haer officie ende eere af ghesetzijn/die tot dese onreynicheyt haerder Priesters toe sien/toe stonden/oft door de vinghers sien. Distinct.73.Capi.Si quis Episcopus. Item welcke Bisschop de thiende den Leecken/ende niet den Priesters wt en deylde/dat is een Symonie. Item die een Bisdom/Prouē oft Leen van eenen Leecken ontfinck/en sal in der Clercken ghetal nemmermeer ghenomen worden. Item hy gheboot allen Christgeloouighen/op den Saterdach gheen vleesch te eten. Item hy verboot alle Monickē alle nuttinghe des vleesch.

Decreet eens conciliums tot Romen.

Vleesch op den Saterdach verboden.

Een Concilium tot Worms ghehouden van Keyser Henrick de vierde.

Concilium tot Worms Anno 1075

INt Jaer duysent vijfentseuentich/als Gebertus/Cincius/etc. van Romen veriaecht/tot Keyser Heurick quamen/vergaderde hy een concilium tot Worms/ende maeckten Gebertum den Erdtzbisschop tot Rauenna int ghehouden Concilium tot eenen Paus/ende noemde hem Clemens de derde/ende verboot den Bisschoppen/Abten ende Priesters zijns Rijcx/Gregorium voor geenen Paus te bekennen/die vande Gregorius de seuenste alle/eñ settese af vā haer eere ende beuolen kercken/oock verboot hy desen Keyser dat Keyserdom/des seluen regeeringhe/tijtel ende weerdicheyt des Rijcx/ende absolueerde alle Vorsten ende volcken wt Pauselijcke macht van den Eedt eñ gehoorsaemheyt/ daer mede sy desen Keyser Henrick verbonden warē. Daer na viel op haer een vreese/ende ontureemden haer veel Vorsten/Heeren/Prelaten ende volcx/wt zijne ghehoorsaemheyt/oock een groot deel der Duytschen vielē van hem af: So waren de Sassische de eerste totten Crijch. Alsoo bekende hy hem wt noot/begheerende met aen genomen maniere/ghenade vanden Paus/ meer wt vreese des Rijcks afval/dan wt vryen leetwesenden wille. Also wert hy in de eenicheyt des moeders der Kercken(der welcker vader de Paus is) weder in ghenomen/ende door hem vrede gheswοren.

Concilium tot Papia gehouden/teghen Paus Gregorium de seuenste.

Concilium tot Papia/ Anno 1076

VAn Christus geboorte duysent sessentseuentich/trock de Keyser Henricus de vierde na Papiam/met zijnen onrechten Paus na het gehouden concilium tot Worms/eñ brack de boeuerie des Paus/noch onuerdout/al meer op/eñ brack den vrede/eñ vinc een nieuwe sake aen/in voornemē/om Gregorium de seuenste namaels af te setten. Daerom hielt hy een vergaderinghe tot Papia/maeckte ende verclaerde Gebertum den Rauennischen Erdtzbisschop weder tot eenen Paus/eñ noemde hem wederom Clemens de derde/dien voerde hy met gewapender hant na Romen/eñ belegerde Gregorium de seuenste in Engelenborch/doen quam Robertus/oft als de andere setten/Guiscardus Hertooch tot Apulia/den Paus te hulpen/also dat Keyser Henric wt vreese met zijnē Paus Clemens in Duytschlant trock/ende de stadt Augsborch beleghcrde. Soo veel van dit concilium/daer af leest de Historia Henrici de vierde. Hy sterf in den Ban/eñ lach vijf Jaer onbegrauen.

Concilium tot Melphim eñ Placentia ghehouden/teghen Gebertum den onrechten Paus.

Concilium tot Melphim ende Placentia/ Anno 1088

IN dien tijt/duysent achtentachtentich/hielt Paus Vrbanus de tweede wt des Lantgrauen Mathildis verwecken/een Concilium tot Melphim. Maer als hy gheen ruste noch plaetse daer en mocht hebben/so trock ende leyde hy dat concilium tot Placentia/daer vernieude hy den Ban tegen Keyser Henric/eñ zijnen onrechten Paus Gebertum/sommigher gheestelijcker stoutheyt ende moetwille/benaude ende strafte hy scherpelijc/ende sette aldaer/dat de wijnghe eens Bisschops sonder eenen tijtel gheschiede/ soude te vergeefs zijn. Item die/na dat sy Diaconen zijn/vrouwen hebben of nemē/sullen van hare beneficien berooft zijn.

Hy verboot den Bisschoppen/dat sy noch altaer noch prouen in eenige maniere/noch en vercochten/noch vermangeldē/dan om Gods wille/die daer toe bequaem zijnde. Het en soude ooc geen Bisschop met des anders Bisschops volck niet met allen te doen hebben. Als nv Vrbanus Mathildin de Grauinne gesegent hadde/trock hy in Vranckrijck/maer Gebertus de onrechte Paus/is na dat(daer af wy bouen ghesept hebben)die van Henrico tot eenen Paus op geworpen was in Duytslant/tot Worms ende Papia in beyde concilien/Bisschop tot Rauenna ghe weest/die met Henrico na Romen troc/om Gregorium den seuensten te verdrijuen/ende hebbē dien in Engelenborch belegert/als gehoort is/ ende wert vanden Keyser in bywesen sommiger Cardinalen ghecroont/in de Kercke Johannis Lateranensis.

Gebertus een onrecht Paus.

Daer na als sy wijckē moesten/wt aencoemste Guiscardi/trock hy nae Senas/tot nae den doot Henrici/veel onrusts in Italien aen richtende.

tende. Na zijnen doot dede hy hem na Albaen/ daer onthielt hy hem tot op de tijt Pascalis de tweede des Paus met veel oproeren. Maer in het achtste Jaer Pascalis/ sterf hy haestelijc. Als hy tot int tweendertichste Jaer onrecht Paus gheweest was.

Concilium tot Claremont in Auernia ghehouden/ van Vrbano de tweede/ tegen de Turcken ende ander saken.

Concilium tot Claremont/ Anno 1094

ANno M.xciiij. vergaderde in Vranckrijck Vrbanus de tweede aen de voor genoemde plaetse een Concilium/ daer in dede hy dappere schoone redenen selue persoonlijc tegen de Turcken/ om te verlossen de Stadt Jerusalem/ ende maeckte CCC. duysent menschen op de been/ die om dat Lant van beloften puerden/ die hy alle met dat Cruys beteeckende/ van welcken geluckighen toch/ besiet de Keysers Chronijcke. Nv daer waren oock andere dinghen in dit Concilium ghehandelt/ tot de Roomsche Kercke dienstelijck/ te weten/ dat de seuen ghetijden/ oock der Maghet Marie/ van den gheestelijcken souden ghehouden/ ende alle Saterdaghe een Misse van haer ghesonghen worden: Daer in wert ooc verboden/ dat de geregelde Choor-heeren/ Monicken worden mochten. Daer na trock hy weder na Romen/ in wille/ so de Italiaensche saken neder ghelept worden/ den Italianen tot sulcken toch ooc mondelijc te verwecken. Maer het wert door grouwelijcke viantschap verhindert/ nochtans ginck den toch gheluckich voort/ ende wert Anno duysent ses ende tnegentich volbracht/ ende dat Rijck der Christenen tot Jerusalem aen gheuanghen/ Anno duysent neghenentneghentich.

Saterdaghes misse van Maria te singhen.

Concilium tot Guarda/ Treca ende Romen/ om menigherley oorsaken ghehouden.

Concilium tot Guarda Treca ende Romen/ Anno 1101

INt Jaer duysent hondert ende een/ vergaderde Pascalis de tweede een Concilium met veel Vorsten/ Heeren ende Bisschoppen tot Guarda de Stadt in der Cremonensischer Lantschap gheleghen: Daer verbootmen de Steden Emilie des Lantschaps/ als/ Placentia/ Parma/ Regium/ Mutinum/ ende Bononia/ datse den Bisschop Geberto tot Rauenna/ niet meer en soudẽ/ als haren Ertzbisschop gehoorsaemheyt bewijsen. Daer wert ooc veel van Sacramenten/ Leenen/ Pastorien/ ende stichten ghehandelt/ van daer trock hy/ ende hielt het Concilium tot Treca. Als hy aldaer dat gheestelijc wesen in een beter ordeninghe ende forme bracht (verstaet Pascalis) so haeste hy haestelijck na Romen/ daerom dat hy vernomen hadde/ dat alle dinghen in oproer aldaer ouer al sweefden.

Als hy nv aldaer de Bisschoppen te beuestigen af sloech/ die vanden Ketters ghewijdt werden/ ende sommige vanden onrechten Paus Geberto teghen alle Wetten der Vaders/ doen wert hy met de Cardinalen van Keyser Henrick gheuanghen/ in een gheuanckenisse geworpen/ ende niet eer wt gelaten/ tot dat hy alle dese onrechte Bisschoppen beuestichde.

Alst nv also vrede wert/ so croonde hy dẽ Keyser daer op/ meer wt noot dan wt gonste. Terstont als nv de Keyser af trock wt Italien/ soo hielt hy terstont weder eẽ Concilium in Laterano/ ende weder riep al dat hy den Keyser belooft hadde/ segghende: Het was ghedwonghen ende niet vrywillich ghescheet.

Dat Concilium in Laterano tot Romen ghehouden/ van des Turcx weghen.

Concilium in Laterano Anno 1122

INt iaer duysent hondert ende tweentwintich/ quamen te samen/ de ghemeyne Christenheyt te goede/ neghen hondert Vaders tot Romen/ in Sinte Johannes Kercke/ daer in Paus Calixtus de tweede handelde/ vander hulpe wegen aẽ de christenẽ in Asia zijnde/ op datse niet/ ouermits dat Balduinus gheuangen was/ verdruct en werdẽ. Doen seyndẽ sy lxx. wel geladen Schepen met goet ende Lieden/ tot de verlaten Christenen in Asia/ der welcker Coninck geuanghen lach/ dat haer wel te stade quam.

Dat Concilium tot Romen gehouden van Innocentius de derde.

Concilium tot Romen/ Anno 1215

ANno duysent twee hondert ende vijfthien/ vergaderde Innocentius de derde een Concilium tot Romen/ daer in zijn geweest/ duysent ende drie hondert Prelaten met de Patriarchen tot Jerusalem/ Constantinopolen/ ende tseuentich Erdtzbisschoppen. Vier hondert eñ twaelf Bisschoppen/ acht hondert Abten/ Priors/ ende Conuents broeders: Veel Legaten beyder Keyserdommen: De gheseynden der Coningen/ Cyperen/ Cicilien/ Engelant/ Vrancrijck/ Spaengien: Daer in was van veel saken ghehandelt/ maer ghcheel niet met alleen wt ghericht/ alsoo/ dat sy haer seluen verwonderden/ so geheel hadde haer God gheslaghen/ alleen vercreech Innocentius de derde/ zijns Boecx/ der Decretalen beuestinghe/ ende maeckte daer in een ghelooue oft Symbolum/ dat de Schoolmeesters beneuen dat Nicenische Symbolo willen ghehouden hebben/ daer in wert dat Sacrament lijflijck teghenwoordich te zijn/ voor een Artikel in ghesedt.

Concilium tot Lyons in Vrancrijck ghehouden.

Concilium Lugdun. Anno 1249

DOemmen schreef duysent twee hondert ende neghenenveertich/ wert een Concilium tot Lyons van Innocentius de vierde/ den Paus voor ghenomen/ daer in Keyser Frederick ghebannen wert/ veel Heylighen gheranoniseert ende op geset/ dat de Cardinalen/ soo sy openbaer reden/ roode Hoeden voeren sullen/ wt oorsake/ als in de Historie des Paus is aen ghewesen/ leest die.

Dat Concilium tot Lugdun oft Lyons ghehouden.

Concilium tot Lyons/ Anno 1265.

VAn Christus gheboorte M.cc.lxxiij. Jaer/ andere setten/ Anno M.cc.lxv. hielt Paus Gregorius de thienste een groot Concilium tot Lyons/ daer in van de hulpe ende verlossinghe Jerusalems te doen ghehandelt wert/ int by wesen des Keysers van Constantinopolen. Michael Paleologi/ die verwillichde tẽ derthiẽstẽ mael in de vereeninge des Westen Rijcx ende Roomscher Kercken. Sommighe wel ghebo ren ende Edel lieden/ met desen Keyser comende/ begeerden de Fonteyne des heylighen Doops/ om te bekennen het Christelijck ghelooue: Soo wert oock Rudolf van den Keurvorsten tot eenen Roomschen Coninck ghecoren/ ende vanden Paus in dat Concilium op ghenomen/ met sulcker condicien/ dat hy dat naetste Jaer vredelijck in Italien soude comen/ om de Croone te halen/ daer nae de Stadt Jerusalem na zijn vermoghen hulpe te doen/ daer in waren oock sommighe Feesten ghesedt/ in welcke men dat volck den Roomschen ghelooue ende Gods-dienst onderwers,

Concilium tot Vienna ghehouden Anno duysent drie hondert ende elue.

Concilium tot Vienna Anno 1311.

DOemmen schreef M.CCC. ende xi. wert in de Stadt Weenen een Concilium begost/

meer

meer dan met drie hondert Bisschoppen/behalnen andere Prelaten/van Clementem de vijfste. Doen leyde de genoemde Paus groote neersticheyt aen/om den Coninck van Vranckrijck daer toe te behagen/om de ghedachtenisse Bonifacij zijns Voorvaders wt te roden/ghelijck hy den Coninck belooft of toe geseyt hadde/maer hy en mocht dat by dat Concilium met gemeyne toestant niet vercrijgen/dan nochtans bekende hy een onrecht proces ouer den Coninc van Vranckrijck: Daer wert geset/dat alle de Templariers haue eñ goeden den gasthuyse tot Jerusalē toe gheeyghent souden worden. Daer werden veel wetten/den Gheestelijcken staet aengaende/in gheset ende besloten. Ende hoe wel Paus Clemens de vijfste veel aengeuens tot verlossinghe der stadt Jerusalems dede/soo gheschiede dat nochtans altemael te vergeefs. Syn boeck Clementinarum/van hem also genaemt/seylde hy der kercken op/ende vercreech des boecx beuestinghe/want het was met dien ende voor die/die het souden oordeelen. Daer wert ooc de feeste Corporis Christi beuesticht/van Vrbano de vierde op ghesedt.

Concilium tot Pysa ghehouden.

Concilium tot Pisa/ Anno 1407

ANno duysent vier hondert ende seuen/wert van eens grooten tweedrachts weghen ende Scisma tusschen Gregorio de twaelfste/ende Benedictus tot Florencen een disputatie gehouden/oft in sulcke nooden een Concilium/de Cardinalen te samen beroepen mochten/eñ als door de geleerde beslotē wert dat sulcx wel zijn mocht: Doen bestemden beyde der Pausen Cardinalen een Concilium tot Pisa met bewillinge der Florentiners. Daer na riepen de Cardinalen door boden ende brieuen alle Bisschoppen/Prelaten/Vorsten ende ghemeynten. Daer henen quamen wt alle Natien een groote menichte volcx. In dit Concilium werden beyde de Pausen beschuldicht/ende daer henen te comen geroepen/maer Benedictus hadde zijnen spotte daer af. Gregorius de twaelfste gaf antwoorde/de Cardinalen en hadden gheen ghewelt een Concilium te vergaderen. Doch sy werden beyde ten laetsten af ghesedt/ende Alexander de vijfste tot eenen Paus gemaect/maer die selue leefde alleen acht maenden/die nam in zijn doot bedde op zijnen Eedt/dat dat Pisanische Concilium sonder oordeel redelijck ende onpartijdich vergadert was gheweest/daer op sterf hy in eenen grooten hongher ende sterfte.

Concilium tot Cremona.

Concilium tot Cremo. Anno 1412

INt Jaer duysent vier hondert xij. had Paus Joannes de xxiij. een vergaderinghe tot Cremona met Keyser Sigmundus/teghen den Coninck Laodislao van Apulia ende Vngherien/hoe hy desen/die Romen ende veel Steden der Kercken toe behooren/becommerde/af drijuen mocht.

Concilium tot Costnitz ghehouden van alle der werelt gheestelijcken.

Concilium tot Costnitz Anno 1414.

INt Jaer duysent vier hondert ende xiiij. gheschiede dat wt bestellinghe Keyser Sigmundus ende noot des Christelijcken staets/een gemeyn groot Concilium tot Costnitz in Swauen/werdt ghehouden/om af te legghen alderley tweedracht ende Scisma/als dat seer hert neghenendertich Jaer gheduert hadde/in welcken tijt altoos twee Pausen regeerden/eene tot Auion in Vranckrijck/de ander tot Romē in Italien. Nv in dit Concilium verschenen vijf Natien/geleerde ende Geestelijcke te samen met hare Vorsten ende Heerē/te weten/van Italien/Vranckrijck/Duytslant/Spaengien/ende Enghelant. De teghenwoordige deser Natien/hadden der seluer landen volle ghewelt: Hoe sy het maeckten/daer by soudet met alle mans wille als crachtich ende bestandich blijuen. Daer henen quam oock Johannes de drieentwintichste Paus/hoe wel hem sulcx vanden zijnen ontradē was/die ende die zijne spaerden alleen dat Concilium met scherpe disputatien/lange den mont op/maer nochtās als namaels Keyser Sigmundus in dat Concilium quam/ende alle man met gewelt ende vryheyt geseuē wert te spreken wat hem goet docht/doen wert de beclaechde Paus Johannes de xxiij. van zijn Pausdom af te treden gedwongen/ende tot een eewige geuanckenisse veroordeelt/soo ontsloech hem Gregorius zijne Pauselijcke weerdicheyt willichlijc: Benedictus wert af ghesedt/ende de Wiclefische ketterie verdoemt. Johannes Hus/ende Jeronymus van Praga ende alle dwaelders der seluer ketterie verbrant/vander seluer Christelijcke ketterie op een ander plaetse wy ghehoort hebben.

Drie Pausen af geset.

Johannes Hus verbrant.

Als nv dat Concilium by na vier Jaer gheduert hadde/doen werden wt een yegelijcke Natie ses vrome Mannen gecoren/die met de Cardinalen eenen Roomschen Paus vercoren. Also wert Ottho een Romeyn ende Cardinael met ghemeyne verkiesinghe tot eenen Paus vercoren/ende Martinus de vijfste ghenaemt/met blijschappe Keyser Sigmundus/die haer alle danckte/voor den Paus nedervallende/hem met onbehoorlijcke/spreeck ick/behoorlijcke eere/eer bewijsende/de voetē custe/so omhelsde de Paus den Keyser/ende hielt hem als zijn broeder/hem danckēde/dat de Kercke/door zijne neersticheit/tot vrede was ghebracht. Alsoo eynde hem dat Concilium int Jaer duysent vier hondert ende achthien na Christus gheboorte.

Keyser Sigmundus cust des Paus voeten.

Oorsaecke dat de ghenoemde twee Ketters verbrant worden/was/dat sy na de meyninghe Dulcini ende Johannes Wiclef/als Jonghers hielden: De Bisschoppen eñ Prelaten souden na dat Exempel der Apostelen (ghelijc ooc de Pauselijcke Chronijcken vā haer selue schrijuē openbaer) in armoede dat Euangelium predicken/na dien hem aen dese pomperie alle de Werelt ergherde/want de verstockte Ketters hielden/datse Nauolghers des heylighen Euangeliums waren/ende de Roomsche Kercke waer verre vā de insettinghe ende leeringhe der Apostelen afgetreden/want sy (de Roomsche) sochten Rijcdom/ende wellust/ende begheerden Heerschappie eñ tytlijcke eere/ende voeden met der Kercken goeden/die den armen Christenen toe quamen/honden/Peerden/Hoeren/etc.

Artikel eñ belydinghe Johā. Hus leest de ketters Cronyc Litera.

Als nv dit heylighe Concilium de volherdinge der verloren menschen sach/op dat sy dan niet meer en veruoerden/ende oock de ouerblijuende lichamen/de Pauselijcke Kerckē/niet en verualsten oft fenijnden/so snedē sy dat vuyl lit (so noemen sy haer teghenpartijders) af met vyer/dat met ghemeynen toestant bekent wert.

Siet mijn Leser/my gheeft wonder/dat sy dese openbare warachtighe oorsake setten/ende haer niet in haer herte en schamen/sulcke openbare waerheyt te verdoemen: Sy mochten doch een ander oorsake voor ghewepnt hebben: Maer sy moeten hare leughenen ende sotheyt selue wt roepen/ende openbaer aen den dach geuen/want euen de woorden ende oorsaken hebbe ick in twee Papistische Chronijcken gheuondē/daerom mē haer verbrant heeft. Daerom ist onlogenachtich wt haer selfs eygen getuygenisse/dat dit Concilium Satane opēbaer dat Euangelium ende de waerheyt verdoemt heeft/ghedreuen zijnde van haren heylighen Gheest/daer

Concilium tot Costnitz verdoēt dat Euangelium eñ de waerheit

af 1. Samuel. 16.18. Job 4. Psalm. 11. ende 18. Esai. 19. ende 29. Osee 4. ende 5. Actu. 16. ende 19. staet. De andere Articulen deser Ketters/ besiet dat Ketters deel.

¶ Een gemeyn groot Concilium tot Basel ghehouden.

Concilium Basilie. tot Basel / Anno 1438.

IN t Jaer duysent vier hondert ende achtendertich / wert wt Paus Martinus bestellinghe een Concilium tot Basel aen gestelt/metten eersten langsaem/ daer na in groot getal vergadert van velen/die van Eugenio af gheuallen waren. Als nu Eugenius de vierde dagelijcx met Crijch benaut wert/ ende merckte dat hem dat Concilium dagelijcx vermeerderde/ende wt veel Landen/Christelijcke Vorsten/Cardinalē/Bisschoppen / Doctoren/ende geleerden daer henen quamen/ende alle saken inden wille des Conciliums ghesedt werden / doen nam Eugenius de vierde voor hem/hem met zijnen aenhanck nae Pannoniam te weynden. Maer de Keyser met dat gheheel Concilium tot Basel doen zijnde/en woudē den Paus hier in niet alleen te wille zijn / maer vermaenden hem tot Basel te comē/oft sy wouden teghen hem/als teghen eenen onghehoorsamen voort gaen.

Als hy nu op dit ontbieden niet en verscheen/ maer alleen eenen Legaet seynde/ doen wert hy van dat ghemeyn Concilium / door bestellinghe van Hertooch Philips van Milanen / van het Pausdom af ghesetſ/ende Amedius de Hertooch van Sauoyen tot eenen Paus ghecoren / ende Felix de vijfste ghenoemt. Dit concilium volchden meer quaets/onraets/ende tweedrachts na/ dan sy verhinderden en̄ af leyden. Want Eugenius de vierde beweechde dē Dolphijn des Coninex van Vranckrijcx Soon/met eenen Ruyter toch teghen die van Basel/daeromme wert dat Concilium gheheel terstont verstoort.

Siet mijn Leser/te recht maect haer de Heere in haer aenslaghē oneens/ende verdoolt de godloosen in hare raetslaghen/dat sy dwalende gaen op eenē afwech. Leest dat xij. Capittel Job daer op. De handelinge des Conciliums heeft Wolfganck Fab. Cap. in Duytsch op het neerstichste laten wt gaē/ daer henē wijse ic v/ende heb daer om des te corter daer af ghebroken/ op dat niet een dinck aen alle plaetsen geseyt en worde / met verdriet ende verliesinghe des tijts.

¶ Concilium tot Florencen ghehouden van Paus Eugenio de vierde.

Concilium Florentinū Anno 1439

NA Christus gheboorte duysent vier hondert ende neghenendertich / vergaderde Paus Eugenius de vierde teghen dat Concilium tot Basel/een vergaderinghe tot Florencen / na het afsteruen Keyser Sigmundus / als Hertooch Aelbrecht tot eenen Keyser ghecoren wert. Eerst wert het van Paus Eugenius weghen tot Ferraria begost vā een Cardinael/daer henen quam oock Eugenius de vierde Roomsche Keyser/ dien hy als een Roomsch Keyser ontfinck/ maer het began tot Ferraria te steruen/daerom wert dat Concilium van daer tot Florencen ghelevt/ daer werden de Griecken ouerwonnen met vernuftighe voorsaken/dat de heylighe Gheest van den Vader ende Sone wt ginck / ende dat dat Sacrament des Altaers / in een onghesuert wytenbroot/ghesegh ent wert / ende dat sy oock een Vagheuyer gheloofden/ ende beleden dat de Roomsche Bisschop / een Stadthouder Christi was/ ende een Nacomelinck Petri / die de eerste plaetse in der Werelt hielt / den welcken beyde/ de Oosten en̄ Westen Kercke met recht ghehoorsaem waer. Also scheyden de Griecksche met de Roomsche Kercke vereenicht/met vruechde weder af na huys / soo viel nochtans niet langhe daer na de Griecksche Kercke weder in haer oude maniere / dwalinghe/ende ghewoonte. Van deser dwalinghe op een ander plaetse/ in de Ketters Chronijcke. Sommighe seggen/in dit Concilium is besloten ende vry ghelaten/in ghesuerden oft onghesuerden broode te Consacreren.

Vagevier gelooft.

Hier volghen sommige andere Concilien in de gheestelijcke Rechten aen ghesetſ/ der welcker tijt niet bestemt noch bewesen en is.

¶ Concilium Agatense.

Concilium Agatēse/ tegen de volle Papen.

DAer zijn oock noch veel meer andere Concilien / in de Gheestelijcke Rechten hier ende daer aen ghetoghen / der welcker tijt ick niet en weet / noch en hebbe moghen vinden/vanden welckē dit een is/ daer in ghesticht ghewordenis/dat de Priesters niet in spelen/brasserien/hoereeren/suppen / ende in wellust haer leuen en sullen volbrenghen. Een droncken Priester en soude voor dertich daghen te consacreren niet toe ghelaten worden/oft een lijfs straffinghe aen doen/verhonghert ende gecastijt zijnde / boete doen / ghelijck int Decreet Distinct. 35. staet/Can. Ecclæsię. Episcopo. Can. ante omnia.

¶ Concilium tot Aluernia ghehouden.

Concilium tot Aluernia / teghen de Simonie

COncilium Aluerniense / heeft onder andere gheordineert/teghen het bedroch dat om gheen Gods gaue ofte een gheestelijck officie: Item / soo yemant in een Clooster ghenomen wort / gheen ghelt / noch ghenomen / noch gheeyscht worden en soude / want het is beyde bedroch/ 1. quę. 2. Can. Multorum. Item oock is aldaer ghesedt / datmen niemant om cleyne saecken wille/inden Ban en sal doen/ dat ooc geenen mensche eenich onrecht oordeel schadē en mach/ dat ooc van dat oncrachtige oordeel hem absolueren te laten/niemant schuldich en is/want die en sal geen behoorlijcke straffinge lijden / die onrecht verdoemt of veroordeelt is. Wat schadet dē mensche/dat hem de menschelijcke onwetenheyt wt de Tafel des tijtlijckē leuēs/voor neemt wt te roepen / waer hē doch/wt dat Boec des leuens/ eē boose conscientie niet wt en werpt? En̄ oft wel de Richter teghen den Heyligen Cyprianum een oordeel gheeft/so is doch tusschen den Aerdtschen ende Hemelschen Richterstoel een groot onderschept. Vanden Aertschen neemt hy dat oordeel/vanden bouensten de eewighe croone. Dit Concilium is in veel plaetsen met veel woorden/in dat Gheestelijck Recht ghesedt. Te weten/ 11. quæ. 3. Can. Nullus. Gelasius Papa. Can. Cui est. Aug. Can. Quid obest. Item Can. Non debet, & Can. Etsi.

¶ Conci-

❡ Concilium Toletanum/Anno vier hondert ende tſeuentich/in Spangien ghehouden.

Concilium Toletanum eñ zijn Decreet.

IN dit Concilium is teghen de onwetentheyt een wet gemaect/dattet haer niet en ontſchuldicht/wanneermen een dinck weten mach/ende dat niet neerſtelijck nae en vraecht/ende eenen goeden Leer-meeſter heeft/ende niet leeren en wil. Aldaer wert de onwetenheyt boos geſcholden/als een Moeder alder dwalinghen/byſonder by de Prieſters. Want deſe ſullē de Schriftuere weten/ na dien alle haer Officie eñ werck in de predicatie ende leeringhe ſtaet. Sy ſullen oock int volck bouwen/niet alleen int verſtant des gheloofs/maer oock door de maniere der goeder wercken. Dat wert int Decreet aen ghetogen/Diſt.xxxvij. Can. Non omnis. Diſt.xxxviij. Can. Ignorantia.

Onwetenheyt eñ moeder alder dwalingen. Goede wercke dē Prieſters beuolen.

Biſſchoppē traecheyt verboden.

Ten anderen/heuet een neerſtighe Wet ghemaeckt teghen de verſuymicheyt der Biſſchoppen 10. quæſt.1. Can. Relata. Can. Epiſcoporum. Daer af beſiet dat naetſte Concilium.

Cloosters alder eerſt onderwijs ſcholen ghe weeſt.

Ten derden/dat de Jonghers/diemen tot de gheeſtelijckheyt op voet/by malcanderen in een wooninghe/eenen cloecken dapperen man wt den Ouders/beuolen ſullen worden/op dat ſy in alle gheeſtelijcke manieren ende Gods vreeſe op ghetoghen worden. Daer by te mercken is/dat de cloosters alder eerſt onderwijs ſcholē gheweeſt zijn/als 12. Quæſt.1. Can. omnis ætas geſien wort.

Niet voor de dooden te treuren.

Ten vierdē/heeft dit concilium geordineert/dattet niet ſtraffelijck en is/wt menſchelijcke ſwacheyt/goedicheyt eñ natuerlijcke geneycheyt/om de verſtoruen te weenē. Nochtans niet alſo/als en hadden ſy gheen hope der toecomender verrijſeniſſe. Daer is een te groote cleynmoedicheyt/ſo dattet oock gheheelijck een verkeerde meyninge is/om onſe oft andere af ſternen ons hooch te becommeren. Wy bidden/dat Gods wille geſchieden ſal/ende zijnen wille is/ons van deſe booſe werelt te roepen: Na dien wi nu den wille teghen ſtaen/ſoo en weten wy niet wat wy bidden. Wy comen voor des Heerē aenſicht/treurich/als de booſe knechten/wy gaen wt bedwanck ende niet met goeden wille wt deſe werelt/ende willē dan noch met groote beloninghe verſien zijn/tot dien wy doch niet geerne en comen. Wat een verkeert dinck dat is/wijſt dat geeſtelijck recht aen veel plaetſen/13. quæ.4. Can. Quam præpoſterum. Item Can. Quicunque. Can. forſitan diuina.

Beloftē ſotteliјck of teghen God niet te houdē/Cypria. Joan. Chriſoſto. Anaſtaſ. Papa/Ambroſius Auguſtin. Iſidorus/Beda.

Ten vijfſten/datmen onbehoorlijcke ſotte beloften gheenſins houden/maer daer van af ſtaē ſal/op datmen niet en ſondicht. Dat oec dier ghelijcken beloften te houden/niemant ſchuldich en is/byſonder wat tegen God is/22. quæſt.4. Can. Si publicis. Can. Eſt etiam. Can. Quod Dauid iurauit. Can. Inter. Can. In malis. Can. Non eſt. Can. Si quis. Can. Si aliquid.

Ten ſeſtē/dat de Prieſters de gehoude vrouwē/ſo ſy haer niet aen haer getrouwe en houdē/niet en ſullen dooden/maer in hare huyſen ghevanckelijck in gesloten behouden moghen.

Ten ſeuenſten/datmen neerſticheyt ſal aen leggen om alle booſe ghewoonte wt te vaghen/niet aenſiende langhe ghebruyck/Diſtin. 3. Can. Irreligioſa. Breeder hoe veel Concilien tot Toletan/ende eensdeels wat daer in gheſet is/op een ander plaetſe in de Ketters Chronijcke.

❡ Concilium Terraconenſe.

Concilium Terraconē.

DJt concilium heeft de Biſſchop voor ſtraffelijck aen gewesen/die haer beuolen kercken int Jaer met predicatien ende andere dinghen niet en viſiteerden/ende nochtans willen/datmen haer niet met allen des te weynigher ghelt en ſal geuen: twelck een dobbel quaet is/Eens des verſuymeniſſen/dat ander des giericheyts weghen. Alſoo ſal een Biſſchop een Jaerlyckſche viſiteringhe/in eyghen perſoone voornemen/dat woort Gods aenrichten/ende ſelue predicken/oft door gheſchickte Prieſters dat wt richten/ſoo hy wt merckelijcke behinderinghe des ouderdoms oft ſwacheyts weghen/ſelue niet en vermach/de Kercken beſien/ende der Dienaers leuen ende weſen vernemen/als dat aen wijſt/dat Decreet 10.q.1. Can. Relata ca. Epiſcoporum. wt dat Concilio Toletano/daer desghelijcks beſloten is ghewordẽn/wt ghenomen. Item C. decreuimus, wt dit Concilium in dat Decreet begrepen.

❡ Concilium Meldenſe.

Concilium Meldenſe.

DEſe vergaderinghe heeft der Biſſchoppen onuerſadelijcke giericheyt/wt geyſcht/ende teſamen geroepen. Daer in is beſloten/dat een Biſſchop/die een ander Biſdom aen neemt oft begeert/beyde van zijn eyghen ende oock dat begeerde/berooft werden ſal/op dat hy dat niet en heeft/dat hy wt giericheydt begheert heeft/en dat moet varen laten/dat hy wt hoouerdicheyt verſmaet heeft. Op deſe wijſe ſalmen met alle Prieſters ende Gheeſtelycke handelen.

Papen giericheyt te ſtraffen.

❡ Concilium Triburienſe/Anno acht hondert/xcvi. in Duytſchlant ghehouden.

Concilium Tribucí.

IN de Gheeſtelijcke Rechten/xij. qu. ij. cap. In Eccleſiaſtico werdt dit Concilium aen geweſen. Dat heeft onder ander geſedt/dat de begrauinghe vry ende om niet ghegheuen/ende gheen ghelt om de Kerckhouen te wijen van yemandt niet en ſal ghereyckt werden. Oock dat de ghewijde plaetſen den verſtoruen niet en helpen/noch van ſonden verloſſen en moghen.

❡ Concilium Varenſe.

Concilium Varenſe.

DAt Concilium werdt oock aen gheweſen/xij.q.ij.ca. Præcipiendum. Itē cap. Quibus, peccata. Dat met dat naeſte Concilium gelijck ſtemmende/teghen dat by gheloooue oock geſet heeft/dat de ghewijde begrauinghen niet met allen en helpen/noch de ſielen niet te ſtade en comē. Ooc datmen gheen ghelt wt de begrauinghe ontfanghen en ſal/ende Simonie dryuen.

❡ Concilium Bracarenſe/Anno ſes hondert ende thien in Hiſpania ghehouden.

Concilium Bracarenſe

INt derde deel des Decreets/Diſt.2. Js dit ſtuc wt dat Concilio Bracarenſe aē geweſen. Dat gheen Kercke die niet wt deuotie tot vorderinge des gheloofs/maer om giericheyt/profijt/ende ghenicts weghen is op ghericht/geenſins en ſal ghewijdt/oft door de Biſſchoppen/tot ſulcke oprichtinghe bewillicht werdē. Meer en weet ick niet van dit Concilium/dan dattet de Ketters Gnoſticos verdoemt/ende dat eerſte Concilium ſoude gheweeſt zijn/nae der Apoſtolen Concilium/Act. xv. Jn dit Concilium is oock de dwalinghe Manichei/dat Chriſtus geen warachtich vleeſch/oft lijf aē hem en heeft genomen/neder geleyt.

❡ Concilium Mileuitanum/oft Militanum.

Concilium Mileuit.

DE Con. diſt. iiij. werdt wt dit Concilium aēgeweſen: Dat wie dat ſeyt/dat de genade Gods (wt welcken wy gherechueerdicht werden door Jeſum Chriſtum) alleen tot verghevinghe der ghedaen ſonden/ende niet oock daer toe en helpt/datſe voort aen niet en gheſchieden

den/voorderlÿck is/die is veruloeckt. Het is ooc ter tÿt Innocentÿ des eersten / tegen Pelagium ende ander Ketterie ghehouden ghewordden.

Concilium Manetense.

Concilium Manetẽse.

DE Con. distinc. 5. wert ooc dit Concilium aẽ ghewesen / daer in veel van de Gheestelÿcken is ghehandelt ghewordden / wat haer oeffeninghe sal zÿn. Te weten/ dat haer studeringhe sal zÿn de Schrift ende tgebedt. Datse souden nuchteren zÿn / ende haer lÿf ende ghemoet met wÿtloopende ghedachten niet beladen. Datse oock de conste ende wetenheydt der Schrift voor alle dinghen beminnen ende lief hebben. Item datse in eenen yeghelÿcken tÿt wat arbeyden/op datse de Duyuel niet ledich en vint. Desghelÿcks dat haer leuen altemael eerbaer/ Christelÿck / van goeden exempel/ende onstraffelÿck sy / bysonder datse inde Leere der Heyligher Schrift neersticheyt doen / ende met lesen aen houden.

Leuen der geestelÿcke.

Concilium Pictauiense.

Concilium Pictauiẽse.

IN Decretael/ De vita & honestate Clericorum, cap. Clerici. Can. Sy quis. wert wt dit Concilium besloten: Dat de ghewÿde die wapenen draghen / haer hayr laten wassen / woeckerighe hanteringhe drÿuen / sullen in den Ban gedaen werden/etc.

Concilium tot Francfort/ oft Franckfordense.

Concilium Francford.

ANno seuen hondert ende lxxxiiÿ. werdt de ketterie Feliciana ghenoemt in dit Concilium af geleyt: welcke de Beeldẽ wouden op heffen. In dit Concilium waren twee Legatẽ van Romen / Theophilactus eñ Stephanus. Daer werden oock veel ander dinghen beuesticht ende op gericht/dat nochtans niet langhe en duerde / ende in Mogono Franckfordensi wert dese Ketterie verdoemt.

Concilium Remense.

Concilium Remen.

IN dit Concilium ter tÿt S. Bernardi / ende des Paus Eugenÿ ghehouden. Is dese Pictauiensche Bisschop Gilbertus Porretanus / als een Arrianische Ketter in teghenwoordicheyt Eugenÿ van Bernardo ouerwonnen/af gesedt/ ende verbannen ghewordden.

Concilium tot Trier ghehouden.

Concilium te Trier.

DE Keyser Maximinus/hiel wt aengeuẽ der Priesteren een Concilium tot Trier/ tegen de ketters Vrsatium/ Itatium ende Priscillianum. Daer wert besloten / datmen met wapender handt in Hispaniam soude trecken / teghen Priscillianum den vyandt ende Ketter der Kercken/om haer te winnen oft te dooden. Daer van besiet den Ketter Priscillianum.

Concilium Burdegalense ofte Portugalense.

Conciliũ te Portugal.

ANno. Ccc. lxxxvi. in die tÿt Ambrosÿ ende Damasÿ des Paus/werdt tot Romen Priscillianus de Ketter den Duyuel toe gheeyghent. Doẽ hielt S. Martinus eẽ Concilium in Vranckrÿck tot Burdegal/ daer werdt dese Ketter ghelÿcke wel met ghemeynder stemme in den Ban vercondicht. Doen appelleerde hy voor den keyser Maximinum / van dien wert hy onuerhoort in de ghevangenisse verwesen. Terstont daer na werdt hy van den Regeerder ofte Stadthouder Maximini des Keysers doorsteken : Veel die hem aen hinghen / worden wt ghebodt des Keysers wt Hispania gheruymt/ af ghecort/ende onthooft.

Concilium tot Creta ghehouden.

Concilium tot Creta.

ANno. M. C. ende. xxviÿ. werdt een concilium tot Creta gehouden / daer in de Ordẽ Templariorum teghen de Turcken ofte Saracenen te vechten / oock de Pelgherems te gheleyden nae Hierusalem/ beuesticht werdt. Der welcker alder eerst alleẽ thien waren met roode cruycen/ op witte mantels beteeckent. Den welckẽ sinte Barnaert eenen Reghel voor schreef / ende werdẽ genoemt de Ridderschap des Tempels/ daer omme datse seer nae by den Tempel tot Hierusalem woonden: Van desen leestmen gheheel onghelÿcke Historien.

Templariorũ regel/etc.

In dat leuen Clementis de v. Anno M. ccc. ende vÿ. staet hoe het voor den Paus is ghecomen / dat de Tempelheeren totten Saracenen zÿn geuallen / daerom sy alle verworcht zÿn geworden / ende hare goeden onder de Heeren van Rodes wt ghedeylt : Want ten laetsten souden sy dat Crucifix hebben wt ghespoghen/eñ Christum verloochẽt. Daeromme wert haren Meester tot Parÿs verbrandt / ende veele met hem: Ende hebben nochtans op haer steruen ghenomen / datse der seluer dinghen alle ontschuldich zÿn / ende op haer gheloghen is. Haer Orden heeft ghestaen by hondert ende lxxxiiÿ. Jaer. Veel willen / datse meer wt benÿdinghe haers ghelucks / dan wt verdiensten / vernielt zÿn geworden/doemen alleen niet met allen en hadde/ soo heeftmen sulcke oorsaken op haer moeten versieren. Siet in de Orden der Tempelheeren breeder bescheet.

Alpharus 2. l. de plãctu ecclæ. Ant. in. 4 parte spe. tit. 21.

Concilium tot Mantua.

Concilium tot Mãtua

INt Jaer Duysent / cccc. ende lx. Liet Paus Pius de tweede/ te voren Aeneas Syluius genoemt/een Concilium vergaderen tot Mantua met veel Cardinalen/Bisschoppen/ Vorsten ende Heeren. Aldaer wert van eens Tochs wegen teghen de Turcken ghehandelt ende aen ghesla ghen/maer niet met allen wt ghericht.

Summa der bysonder Concilien/ der Keysers ende Pausen ouerloopen.

Concilium teghen den Paus/ Anno 688.

NAe Christus gheboorte vi. c. ende lxxxviÿ. werdt van Justiniano de tweede een Concilium gehouden / ende veel Statuyten ten deele tegen de Gheestelÿcke in gesedt/ daer in Paus Sergius niet bewillighen en woude. Daerom de Keyser ouer de Paus vertoornde / ende hem ghebonden voor hem hiet brenghen. Twelcke nochtans de Italiaensche Ridderschap vã des Paus Maghen/ in gheender manieren en wouden toe laten / daeromme de Keyser ten laetsten in een oproer om zÿn Neuse quam/ eñ in de ghevanckenisse versonden wert.

Anno acht hondert eñ xx. Liet Keyser Ludouicus Pius een Concilium tot Aken vergaderen / van veel Bisschoppen ende Abten. Daer maecktemen veel Regulen op de Cloosters / ende men bracht de Monickerie in een ordonnancie.

Anno M. C. xxviÿ. Hielt Paus Innocentius een Concilium tot Pisa teghen den by Paus Petrum/ende riep des Keysers Lotharÿ hulpe tweemael aen / die quam tot Romen ende sette hem weder in. Als hy te Romen den rugghe keerde/ so wert hy weder vanden stoel ghestort. Leest de historien des Keysers Lotharÿ de ÿ. in de Chronÿcke der Keysers.

Anno M. cc. ende xÿ. Hielt Paus Innocentius tot Romen een Concilium met veel Bisschoppen / teghen Keyser Otthonem de iiÿ. Die aldaer als een onghehoorsaem van alle de Papẽ

aldaer

alder eerst in den Ban ghedeclareert wert / nameels de Crooninghe oock als onbequaem ende crachteloos weder te niet ghedaen. Ten derden alle des Keysers gheswozen / vanden Eedt absolueert / dat hem nyemant ghehoozsaem zijn en soude.

Anno twee hondert liij. Is tot Melanen een Concilium ghehouden / teghen den Arriaenschen Paus Liberium / Daer af leest zijn Historie.

Anno drie hondert / lxviij. werdt weder een Concilium ghehouden teghen Damasum den Paus / van eens overspels weghen daer in hy verrast werdt. Maer hy ontschuldichde hẽ voor dat gheheele Concilium. Daer af leest de Historie Damasi.

Anno drie hondert seuenendertich / Hielden de Arriaensche Bisschoppen / teghen den wille ghewelt / ende beuel des Paus Julij / een Concilium tot Antiochia.

Anno C.xcv. in den tijt Victoris de eerste des Paus / die gheordineert heeft / dat men in der noodt / in een yegheliick water doopen mocht / wert daerom een Concilium ghehouden in Palestina / maer nochtans en wert niet met alle eyghentlijcks besloten / en de sake in dat concilium tot Niceuen gheschouen.

Cõsecratie in wat vaten sy gheschiedẽ sal. Anno cc.vi. wert in dat concilie Remensi ende Triburensi / de insettinge Seuerini / die daer in sette / datmen voortaen in glasen vaten / en niet meer in houten consacreren en soude / verandert ende in ghe set / datmen alleen in gulden / siluerẽ ofte thinnen vaten consacreren soude.

Anno vier hõdert ende vijfentachtich / ten tijden Felicis de derde / des Paus / wert een Concilium vander weder-doopers weghen / diemen Donatistẽ noemt / hoe / ende met wat boete men haer aennemen soude. Ende oock van weghen des Ketters Achatij ende Petri des Bisschops tot Alexandria de Euticianische Ketterie aenhanghende.

Anno CC. ende lxiij. hielt de Paus Dionisius een groot Concilium tot Antiochia / teghen de Ketterie Atthemonis / die daer voor gaf: Maria als sy Christum / reyne Maecht / ontfanghen ende gheboren heeft / heeftse namaels met Joseph meer kinderen ghebozen.

Anno seuen hondert en seuenentsestich / hielt Paus Stephanus in Laterano / tegen dẽ Paus Constantinum de tweede / die daer in van zijn oogen berooft / ende een blint Monick gemaect / in een clooster verstoten wert. Aldaer werden oock veel insettingen / van der Bisschoppen ende Clercken Hof ghemaect.

Boose ghesteltenis om dat Paus dom. Anno negẽ hondert / hielt Stephanus de seste een concilium tegẽ Formosum zijnẽ voorvader / wederriep zijn ghe set / en stelde alle zijne handelinghe als crachteloos af. En hy liet Formosus lichaem wt grauen / zijn Pauselijcke cleedinghe wt trecken / en twee Eedt-vinghers af houwen: En sette dat alle van Formoso ghewijt / wederom soude gewijt werden / ende wert op dat pas een wilt wesen: Wat de een Paus sette / dat dede de ander in een ander Concilium wederom af. Bonifacius de seste / ende Stephanus de seste / veruolchden den naem en wetten Formosi. Romanus dede te niet de handelingen Stephani: Desgelijcx Theodorus de tweede / ende maecte van weerden de insettingen Formosi. Namaels Joannes de neghenste maecte hem eerst geheel weder heylich ende leuẽdich / daer wt een groot oproer op stont.

Anno negen hondert ende drie / vergaderde de eerst ghenoemde Joannes de negenste een concilium tot Rauenna / ende verwierp met gemeynen toeval des Conciliums alle handelinghen Stephani de seste. Dat hy onbehoorlijck ghe- ordineert hadde / dat de ghewijde van Formoso wederom souden ghewijt werden.

Anno Duysent / Hondert ende tsestich. Hielt Alexander de derde een Concilium tot Claremondt / daer in hy den Keyser Frederick verbande met zijnen by Paus Octauiano. Den seluen tot leedt ende te spyte maeckte de Keyser noch drie Pausen / Daer af in Historie Alexandri de derde. Ten laetsten trat hy den Keyser met voeten. Vijf Pausen op een tijt.

Anno Duysent ende veertich / wert van Keyser Heynrick ende de Vaders / tot Romen een Concilium ghehouden / daer in Benedictus de neghenste / Siluester de derde / Gregorius de seste afghesedt / ende verbannen / ende Clemens de tweede in haer plaetse ghecoren wert. Besiet de Historie der Pausen.

Anno negen hondert / ende tweentachtentich / hielt Benedictus de seuenste een concilium tot Romen / teghen eenen oproerigen Bisschop Gilbertum / in des seluen stede hy den verdreuen Arnulphum sette.

Anno Duysendt / ende achtenvijftich / Liet Stephanus de negenste / een teghen Concilium tot Florencen houden / ende de Simonie af stellen / daer af in zijn Historie.

Anno Duysent / Hondert / ende eenendertich / Hielt de Paus Innocentius de tweede / na malcanderen vier Concilien. Dat eene in Vranckrijck / Dat andere in Belgis / Dat derde tot Placentia / Dat vierde in Laterano tot Romen / wt oorsaken in zijn Historie vertelt.

Anno Duysent / ende tweenveertich / werdt Clemens de tweede in een vergadert concilium Paus ghecoren / wt bestellinge des Keyser Henricks.

Anno acht hondert / ende lxxix. Heeft Paus Johannes de achtste een Concilium tot Threca ghehouden / om veel dwalinghen der gheestelijcken af te leggen. Daer af leest zijn Historien.

Anno Duysent / hondert ende lxij. ende daer nae / hielt Paus Alexander de derde twee Concilien: Het een tot Claremondt teghen Keyser Frederick Barbarossam: dat ander tot Romen / daer af leest zijn Historien.

Anno M. hondert / ende lxxxij. Hielt volghende Lucius de derde een Concilium tot Bern / teghen de Romeynen / den welcken hy ontloopen moest / met alle zijnen aenhanck / daer af leest zijn Historie.

¶ Summa ende besluyt van alle de Concilien.

Daer zijn noch veel meer bysonder Concilien van Christus gheboorte af / tot op Clementem de seuenste / van Keysers / Pausen ghehouden ghewozden / in de Historien der Pausen hier ende daer aen ghetrocken / ende beschreuen. Die ick hier alle te vertellen voor by late / leest de Historien der Pausen / so sult ghy alle bescheet vinden / waer / hoe / wanneer / waerom / voor / ende teghen welcken / een yegheliick is ghehouden ghewozden: Hier te vertellen met willen voor by ghelaten / op datmen niet een dinck aen veel plaetsen en verhale / ende ouer al een Liedt singhe.

Daeromme is een alsulcken Zee der Wetten ende Insettinghen / in de Concilien ghesedt / so daer wt niet alleen dat Decreet / ende Decretael / maer by nae een eyghen Librarie gewassen is. Leest de Concilien selue / inde welcke voorwaer niet met allen sonderlincks en is / ende yemandt zijnen tijdt meer daer in verlieft dan wel aen leydt.

Laet v hier met desen mijnen arbeydt ende moeyelijcke neerstichheydt ghenoeghen: want in dat nae volgende derde Boec deser der Chronijcken

nijcken der Roomſcher Ketters/ ſult ghy vindē/ dat beſte dat in allen Concilien is gehandelt gewoꝛdē/ het welcke ick met grooter moeyten hebbe aen ghewesen/ ende op dat niemant en ſegge/ dat ick alleen het archſte wt trecke: Leeſt/ ſoo moet ghy bekennen/ dat ick waer ſegghe/ ten ſy dan dat v beter behaghe/ dat van veel duyſent Ceremonien daer in gheſeyt is/ die dat gheloove gheheelijck niet en raken oft aen en gaen: Wilt ghy ſo wil ick v van deſen onnutten verloꝛen tyt ontladen/ ende laet my de moeyte ghehadt hebben/ dat ick v de verſtroyde beſien ende dꝛuyvē/ in eenen coꝛf te ſamen ghelesen hebbe: Sidt ghy neder ende eet/ ende iſt dancks weert/ ſo danckt den Heere daerom met v ghebet/ vooꝛ my.

Bꝛeeder wat hier van de Concilien na ghelaten is/ ſult ghy hier na vinden/ als gheſeyt is/ in de Ketters Chꝛonijcke Litera C. wel tweenvijftich Concilien/ wat ſy goets bekent ende geoꝛdineert hebbē. Jck hadde haer ymmers geerne geholpen/ maer ick hebbe weynich eeren met haer moghen in legghen/ beyde vooꝛ den recht Gheeſtelijcken ende gheeſtlooſen hoop. Deſen hebbe ick gheſondicht/ dat ick dat beſte vooꝛ by ghelaten hebbe/ te weten/ de pompeuſe ceremonien te vertellen/ ende vooꝛwaer de waerheyt is ſoo diere by haer/ datſe ſelden een waerheyt raden/ ten ſy dan dat zijt aen taſten/ als Cayphas onverſiens/ ende pꝛopheteren als Balaam. En gheven haer inſettinghen niet ghetuyghenis/ ſo lieghe ick dat/ dat ick my beroepe/ op alle geeſtwijſe God gheleerde.

Het werden oock veel meer concilien in Decreten aen ghetrocken/ der welcker inſettingen ick niet alle en hebbe moghen aen wijſen/ oock niet altoos vinden moghen/ wanneer/ hoe/ oft waer ſy ghehouden zijn.

Summa der concilië alleen int gheeſtelijck recht in ghe lijft.

Nv int Decreet werden deſe hier nae geſchꝛeven Concilien gheciteert ende gheallegeert/ te weten/ Concilium Acquirenſe wert eens in het Decreet aen ghewesen. Aphꝛicanum veerthien mael. Agathenſe wert aen dꝛieentſeſtich ſettinghen oft Capittelen gheallegeert. Alvernie aen twee capittelen. Anathenſe wert oock eenmael gheroert. Anchiritanum vier mael. Antiſſiodorenſe een mael. Antiochenum in neghenthien capittelen. Alpheſum een mael. Epheſum hout een Canon. Dat concilium tot Compendium dꝛie Canon. Tot ſinte Medardo dat concilium ghehouden een Canon. Dat concilium tot Valentia/ Beluacum/ Vermeria yegelijck een Canon. Jtem dat Concilium tot Faventia/ Alteum/ Tamſtacum/ yeghelijck een Capittel. Arelatenſe wert achthien mael aen gheroert. Araſicum heeft ſeven Capittelen. Aurelianenſe neghenendertich. Beluacenſe een. Biloenſe een. Bꝛacharenſe twintich. Bonifacij des Paus een. Cabilonenſe ſevē. Chalcedonenſe dꝛieendertich. Carthaginenſe by nae tot hondert ende vijftich toe. Ceſaruem/ Auguſtanum eē. Educenſe een. Elibertano ſeſthien. Exanenſe een. Epheſinum een. Eupanenſe eē. Gabilonēſe vijf. Gangrenſe vijfentwintich. Genitenſe een. Gerundinenſe vier. Guamarnenſe neghen. Hilderdenſe vijfthien. Hipponenſe een. Hiſpalenſe neghen. Caroli des Keyſers een. Laodicenſe achtentwintich. Laodicenſe een. Leonis des Paus dꝛie. Lugdunenſe dꝛie. Macienſe een. Maguntienſe ſeſthien. Maguntienſe ſes. Manatenſe een. Maticenſe vier. Matinenſe een. Martini des Paus negenenveertich. Meldenſe een. Mediomatricis vijfthiē. Mileuitanum elf. Merech een. Nanectenſe dꝛie. Nauatenſe twee. Neoceſarienſe acht. Nicenum negenentwintich. Pariſienſe ſes. Placētie eē. Remenſe vijf. Rothomagenſe twee. Saleguſtanum een. Sardicenſe ſevē. Terraconenſe neghen. Toletanum by na hondert mael. Tribucienſe vijfenveertich. Turonenſe twee. Varenſe dꝛie. Vꝛbani des Paus vijf. Vꝛbanenſe een. Vꝛbicum een. Soo menichmael werden deſe Concilien/ ende een yeghelijck na zijn ghetal int Decreet aen ghetrocken/ in ſoo veel Capittelen oft Canonibus.

Arrij Concilien.

VEel Concilien zijn in Aſia ende Jtalia ghehouden/ teghen deſe/ daer in de Leere Arrij verantwooꝛt/ beſloten/ ende dat Homuſion/ te weten/ Chꝛiſti met den Vader/ etc. wt ghemonſtert ghewoꝛden is/ als de Concilien in Bithynia ghehouden. Deſghelijcken oock in Paleſtina/ daer toe oock in Egypten: maer byſonder dat Concilium tot Tyꝛo/ Antiochia/ Philippopuli/ ende tot Arminium/ welcker ſommighe/ oock Athanaſium verdoemt hebben. Noch veel meer ontellijcke Concilien zijn op des Paus ende Arrius zyde ghehouden/ der welcker namen/ Acta/ ende tyden niet met allē bekent/ Daer toe alle te vertellen te verghheefs/ ende te beſchꝛijven te langhe is gheweeſt.

Vooꝛ

Voorreden Sebastiani Franci Woerdensis / op de Chronijcke der Roomscher Ketters.

De Pausen ende Roomsche Kerck zijn oordeelaers deser ketters ẽ ketterie.

Ghy en sult het niet daer voor houden beminde Leser / dat ick alle die voor Ketters achte / die ic hier vertelt / ende in dat ghetal boeck der Ketters gheschreuen heb / dat oordeel door de Chronijcke wt / van den gheloove en is niet mijn / maer des Paus / der Concilien ende zijns aenhancx / die ick hier voor Rechters invoere. Want soude ick oordeelen / ick soude by avontueren dat spel om keeren / ende der seluer veel Canoniseren / ende in der Heylighen ghetal setten / die hier voor Ketters wt geroepẽ / vãn God wt ghemonstert / verworpen / ende den Duyvel ouer ghelevert werden / want veel Heerlijcke lieden / zijn hier met den wtschuymenden Ketel des Paus besmet / die ick der onsterflijckheyt weerdich achte.

Item souden de Bemen oordeelen / sy souden misschien Joannem Hus in der Heylighen ghetal / ende den Paus / ende oock alle zijn Apostolen / etc. in zijn plaetse / in der ketters Register tellen. Item soude ick Erasmum / Lutherum / Zwinglium / Ecolampadium / Wicklef / Doopers: Ja oock Arrium nae veelder rechtsinnoer oordeelẽ / so moest icse wt dat Register des Paus schrabben / ende op dat weynichste beneuẽ / Hieronymum / Augustinum / Jae by nae by de Apostolen setten / ende oock Hieronymum voor Vigilantium in der Ketters ghetal schrijuen. Daer om so laet den Paus voor ende voor Rechter zijn / so blijuen dese alle Ketters / die ick in dit Register onparthych / sonder galle / ende alle man sonder achterdeel / spot ende versmadinghe / alle ende een yeghelijck sonder oordeel in zijn weerde vertelt hebbe / onder welcken ick veel costelijcke Godsalige liedẽ te zijn / niet en twijfele / die meer gheests in eenen vingher hebben / dan den Antichrist in alle zijn Secten / ende lichaem: De welcke daeromme wel weerdich zijn / datse in des Paus Heylighen Calendier / ghelijck de ander wederom met grooter eerẽ in zijn Triumphantes staen / nademael van boosen ghescheynt te zijn een eere is / Luce 6. Daer tegẽ / eenen vloeck / somen van haer ghebenedijt wert / Luc. 6. Malach. 2. Psalm. 109. Matt. 5. Want van haer alle quaet te hooren / is lof ende salichheyt / als de Philosophus oock seydt: Het is Coninclijck quaet te hooren / so ghy wel doet eñ spreect / bysonder van den ghenen / van welcken gepresen te werden een schande is: Desghelijcks oock Christus betuycht Matth. 5. ende 10. Joan. 15. ende 16. Daerom staen sy hier met grooter eerẽ in dit Register. Ick en hadse niet beter moghen logeeren in de geheele Chronijcke / ende aen gheen eerlijcker plaetse herbergen. Want de Christenẽ zijn altoos ende ymmers des werelts Ketters gheweest / soude ick haer by de Pausen ghesedt hebben / so waren sy als haer ghesellen / haer gelijck gheacht geworden: Soude ickse tot de Orden oft Concilien ghelogeert hebben / so en haddense der werelt Ketters niet moghen zijn. Hier staen sy wel. Maer het is te vreesen / dat de Spreucke Hieronymi al hier veruult wert / te weten / Dat vele / de welcker lichamen op aerden voor heylichdom werden geeert / der seluer sielen nochtans in de hellen gheyjnicht / marterlisatie lijden: nademael Gods van der menschen oordeelẽ so wijt van malcanderen zijn als Hemel ende aerde / ende wat de werelt Heylich acht ende ghebenedijt / dat is voor God eenen vloeck ende grouwel / Luc. 6. Esai. 25. Nademael het bewesen is / wat de werelt eenen langẽ tijt ende noch Canoniseert / ende daer tegen voor Ketterie wt gheroepen heeft / te weten: Wat tegẽ haer vermeynde waerheyt / licht ende Euangelium is gheweest / dat doch inder waerheyt een leughen / duysternis / ende grouwel is / nademael dat sy niet en heylicht dan dat haer heylicht ende rechtueerdicht / Daer teghen haer duysternisse / leugen / etc. voor een licht op werpt / wt roept ende beroemt / ende wat hem tegen desen grouwel stelt: Jae alleen kickt ende hoest / dat moet Kettersch zijn / ende is altoos also gheweest / als Christus / de Apostelen / ende de Propheten (voor hem) betuyghen.

Itẽ Valdo / An. M. c. lviij. Dulcinus duysent drie hondert ende vij. Rockenzan / Anno M. ccc. eñ lxi. Wicklef M. cc. lxiij. Joannes Hus / Anno M. CCCC. xiiij. Erasmus / Martinus Luther / Vdalricus Zwinglius / Anno M. D. ende xxx. Wederom wie den Paus heeft op de handẽ gedraghen / eñ zijnen stoel ondersedt ende ghehelicht / die is ghehelicht.

De Christenen altoos inden naem der ketters af ghericht.

Daerom is te vreesen / dat veel vrome Christenen onder de Ketters zijn wech ghegaen / ghelijck van de Propheten / Christo / ende de Apostolen bewesen is / ende Christus ons een exempel recht gheuen soude. Also gheschiedet ghemeynlijck noch heden / ende totten eynde ghescheiden sal. Alle naecomelinghen bouwen de Propheten / Christo / ende de Apostelen grauen / ende vercierense seer op / ende veruullen nochtans altoos / ghelijck de Joden / haers vaders mate: Ende ghelijck dat Lam vanden beginnẽ is ghedoot gheworden / also sal het totten eynde gheslaghen werden: Waer hem Christus alleen roert / daer vint hem Judas / Annas / Cayphas / Pylatus / ende de gheheele Passie altoos. De nv teghenwoordighe werelt en is niet beter / oft vromer dan de voorgaende / so dat zijt oock niet en doet / maer alleen ergher is / daer in de waerheydt op dat hoochste als Ketterie veruolcht moet werden van alle man. Daerom siet euen op / wat / hoe / wie / ende waerom men een dinck verwerpt / want ghemeynlijck en heeftmen de Christenen / die der Ketters namen draghen / niet verstaen / menichmael met wille beloghen ende toe ghesetet / also is Christus ende dat Euangelium by der Werelt ende den Antichrist / altoos als Ketterie verdoemt gheworden. Daer om besorghe ick / dat veel tot de duysternisse gebonden / ende verstooten / dat oordeel verwachten / ende draghen / die nv inder Heylighen Calendier voor Heylighen werden aen gheroepen / ende der welcker gebeente oot voor Heylichdom in eeren wert ghehoudẽ / als Thomas vã Aquyn / Schotus / ende veel van de Pausen / die vast alle Heylich zijn: want naedenmael haer Oordeel valsch is / so moet volghen / dat alle / wat daer wt ghecomen is / onrecht is. Daer vint haer de Spreucke Luce 16. Wat voor de menschen Heylich is / dat is eenen grouwel voor God / eñ wanneer het langhe om henen gaet / soo blijft God warachtich: Dat des Werelts Heylichheyt / ghe rechtichheyt / ende wijsheyt tot den Duyvel behoort / Matth. 7. Joan. 16 / 1. Corin. 13. Esa. 64.

De

De wercken Gods/ die daghelijcks voor oogen gaen/ die leggen de Schriftuere gheweldich wt/ wie alleen op siet/ ende ooghen heeft/ die dit sien/ een herte dat dit verstaet. In summa / wanneer wenschē hielpe/ soo woude ick voor mijnen persoon lieuer/ vele/ vanden Paus verdoemde/ Ketters oordeel dragen / ende tegen myp onderstaen/ dan veel vermeynde Heylighen in des Paus Calender. Men siet nv by onsen tijden oogenschijnlijck wel: Wat de Paus ketterie heet / hoe sy wachten eñ soecken/ hoe sy met diē om gaen / die noch voor ooghen zijn / hoe sy sonder voor ende nae gaende woordē daer wt smacken/ ende voor ketterie aen trecken/ op dat hertste ende alle onbehoorlijcheydt / dat alleen eenen schijn heeft/ teghen de waerheyt te zijn / Jae niet teghen de waerheyt/ maer alleen teghen haren dreck / als Erasmo ende ander Gheleerde ende Godsalighe bi onsen tijden van haer misgonners daghelijcks ghescheet. Wat woude daer voor zijn/ dat ick niet ghedencken en soude/ datmen met Wesselo/ Wicklef/ Hus: Jae oock sommigher maten met de voorgaende oude Ketters / (hoe wel de Kercke doen ter tijt niet so gheheel verruct en is gheweest) oock also om ghegaen is/ eñ de ontrouwe onder dat decksel met haer gespeelt/ alle haer woorden valschelijc aen ghetogen ende verkeert heeft/ nademael wy dat dagelijcks / den leuendē te gheschieden vernemen.

Breeder en is nv nae der teghenwoordigher Roomscher Kercken / wesen / aensien/ oordeel/ ende waerderinghe: niet alleene Arrius / Sabellius / Marcion / Luther/ Zwinglius / Doopers/ etc. Maer oock de oude Vaderē/ eerste Pausen eñ Concilien/ al euen wel Ketters/ ende haer Kercke is euen so weynich op de oude Vaders/ Pausen / ende Concilien (der welcker sy haer nochtans so seer beroemen/ ende ghesien willen zijn / dat haer gheloque / leere ende Kercke op haer staet / ende oft sy al haer leere ende leuen wt haren beuel hadden / daer mede sy dat volck een ghelaet / roock / ende speecksel voor de ooghen maken ende betooueren) ghegront/ als op dat Euangelium / ghelijck wy claerlijck sullen sien. Daeromme en hebbe ick niet alleen de ghenoemde Ketters / maer oock de Vaders / ende oude Concilien hier in geset/ op dat wy sien/ hoe nv dat tegendeel van de Roomsche Kercke door wt gheleert ende ghedaen / ende dese leere nv als ketterie verdoemt wert: Hoe seer sy der seluer grauen vercieren / ende der seluer Tijtelen ende namen haer beroemen: Jae vperighe navolghers willen ghesien zijn/ als heylige lieden. Maer het staet haer alleens aen / als wanneer de apighe werelt/ Gods kinderen haer sake wil na spreken/ ende doen/ soo en wert doch niet met allen/ dan eē verkeert apen-spel daer wt. Want ic weet wel/ ende hebbe het besocht/ wat het behoeft / Gheestelijcke handelinghen/ eenen na te spreken. Oorsake/ de waerheyt is alsoo ghestelt/ ende de Gheestelijcke handelen also van aerde/ datse niemant en can oordeelen / verstaen/ spreken / ofte nae segghen inder waerheyt ghelijck sy zijn / dan die in de waerheyt is / 1. Corinth. 2. Nadenmael nv de werelt der dingen niet alleen onuerstandich oft onwetende en is : Maer oock dat teghendeel / het welck de leughen is / bemint ende soeckt / Psalm. 4. Hoe can sy dan de dinghen oordeelen/ spreken/ oft na segghen / der welcker sy niet alleen gheen wetenschap en draghet van natueren / maer soo ment haer al wel aen seyt / voor een sotheyt bespot/ ende voor een leughen aen tast/ ende de ware waerheyt so verkeert na spreeckt/ dat nv ter tijt niet weynigher en is/ dan dese waerheyt/ als het de Gheestelijcke ghemeynt hebben / oft sy ghelijck de woorden sonder faelgeeren nae spreken.

Gheestelijcken handel/ can niemāt verstaen noch seggē/ dan gheestelijcke.

Dat segghe ick daeromme/ dat ick wel weet/ dat een Christen / de gheheele wijse werelt / niet verstaen en can / veel weynigher zijn saecke nae spreken / ofte oordeelen / als nochtans de blinde Werelt daghelijcks van deser verwen / oordeelt / ghewisselijcken nae haren aert: niet beter/ dan dat vleesch vanden Gheest/ de duysternisse van den lichte. Dit altemael schijnt claerlijcken in Christo / hoe gheheel en verstaet hem Nicodemus de meester in Israel niet / Joan. 3. Hoe geheelijcken en verstaen hē alle de Schriftgheleerden ende Phariseen niet: Hoe ghehelijcken moet zijn dinck al te mael op eenen hoop/ een kindische/ sotte / ende grouwelijcke leughen zijn. Daeromme soo moet hy den Duyuel hebben / ende de archste ketter zijn. Alsoo gaet het noch tot op desen dach / dat het altemael Ketterie moet zijn/ ende sonderlinghe de waerheyt/ dat de Werelt niet en verstaet / noch begrijpen en mach/ ende also sy de Geestelijcke haren handel nae spreecken ende oordeelen wil / soo staet het haer alsoo Gods-iammerlijcken aen / niet anders / dan ghelijck oft men eenen Ezel ouer een lyere/ ofte een Koeye ouer een bredtspel stelde. Daer segghen zijt euen nae / ghelijck als zijt verstaen / ende gheuaet hebben / dat den Gheestelijcken niet ghedroomt en heeft/ als sy het hare nae stamelen/ eñ also wert haer de waerheyt onder den mont tot leughen / niet anders / dan ghelijck als dat honich in de Spinnen oock tot fenijn wert / also en can de werelt niet dan op de Christenen lieghen.

De Christē en verstaet niemant dā Christenen.

Daeromme soo wert de Schriftuere een besloten Boeck ghenoemt / met seuen Seghelen: Ende is de reden Gods alsoo ghestelt/ datse niemant en verstaet/ dan zijne kinderen: Hy spreect met haer in parabolen ende verborghentheden/ op dat haer niemant verstaen en soude / dan de ghene die wt hem geboren zijn. Dese onuerstandighe sprake is besloten voor allē/ die daer buytē zijn/ dat is voor alle de werelt. Het is in summa enckel leughen / hoe sy het den Gheestelijcken nae spreken. Dat heeft oock Plato / Heraclitus/ Democritus/ ende oock meer ander Philosophen bekent/ dattet veruaerlijckē eñ swaer/ Ja oock onnut is/ alle man de waerheyt eñ van God te segghen.

God heeft een eyghen spraeck met zijn kinderē

Daeromme oock de waerheyt haren tijt ende Scholiers wil hebben/ alsoo/ dattet beter is/ een seker stil swijghen / dan een ontijdige waerheyt voor de verckensche werelt te bekennen/ op datmen dit fijn peerlken niet en verliest/ eñ voor de verckenen de roosen en werpe. Nv stil swijghen voor de werelt met de waerheyt/ diese niet weerdich noch verstandich en is / is aent sekerste/ Amos 5. Matth. 7.

De waerheyt heeft haer tijt eñ scholiers.

Ick sie by onsen tijden ooghenschijnlijck / hoe men den gheestelijcken Christen haer saecke wt leyt / hoe men in haren handel nae spreeckt/ hoe men haer woorden verstaet/ altemael verkeert/ ghelijck het dan zijn moet. Daeromme gedencke ick/ het is met den ouden oock alsoo vergaen/ ende de goede lieden en hebbent niet beter ghehadt (nadenmael de waerheyt altoos / ghelijck God/ willecoem in de werelt is) dan wy. Daer is het altemael ghefaelgeert/ als sy het verstaen ende na ghestamelt hebben. Jae het is altemael verkeert in de boeckē eñ pennē/ van de Schriftgheleerde begrepen. Souden de Schriftgheleerde Christo zijn Euangelium beschreuen hebben/ soo soude men wonder sien in de verkeeringhe van zijnen woorden: Jae soo moeste hy een Oproerder / Verkeerder / Swermer / Duyuelsche Gods-lasteraer / Toouenaer / Ertzketter / een Hooftschalck ende doot vyant Gods / ende des wets Mosi geweest zijn. Oock een hoeren kint/ ghelijck sy in haren Talmut schoon in ghesett

hebben/

hebben / ende van dese bouen verteldeclachten / dat Euangelium vol is.

Soude nv by onsen tijden de Paus / oft sommighe vermeynde Euangelische Secten / van de Ketters oordeelen / soo soude het euen alsoo toe gaen / gelijck het nv voorwaer toe gaet. Dat de een Secte de ander totter doot toe haet: Ende ymmers de een den anderen niet en verstaet / verkeert / als de Boeren de spiesen draghen / aldermeest so moetent de rechte ontghelden. Dit zijn de oprechte Ketters / die der werelt in de ooghen wee doen / Sapientie 2. dat welcke een warachtich gheluck / ende teecken is des Euangeliums / ende der waerheyt / Matth. 10.

Siet mijn beminde Leser / wel fijn verstaē de alder gheleertste Christum / ghelijck als hy selue mondelijcken met haer spreect / ende de sake wt leyt / maer nochtans nademmael sy der saecken niet verstandich en waren (Want de werelt en can den Gheest des waerheyts niet ontfanghen / noch verstaē / Joannis veerthien) so verknoopte hy haer de sake somwijlen met parabolen ende ghesloten woorden / op dat haer dit Mysterium alleen eenen besloten boeck bleue: Hoe verkeeren sy hem alle zijn woorden / hoe gheheelijcken en weten sy niet wat hy seyt / den welcken sy nochtans leuendich ghehoort hebben / hoe ongeschickt ende verkeert hebben sy hem alle dinghen nae ghesept. Dat maecket dat ickt ghedencke / het is veel vroome Ketters / desghelijcken oock gheschiet / dat haer niemant verstaen en heeft / ende altemael valschelijck nae ghesproken ende gheschreuen is: ghelijck als wy noch dagelijcks te gheschieden / beuinden. Daeromme mocht ick wel lijden: Jae het ware te wenschen / dat wy ghelijck des Hussen / alsoo oock der Ketters Exemplaer / ende recht Originael al te mael hadden: Naedenmael gheen Boeck so boos en is / daer wt hem een Christen (dien men niet verspeelen noch verderuen en can) niet en weet te beteren / ouermits dat de waerheyt in het teghendeel / teghen de leughen ghehouden / alleen dies te schijnbaerder / claerder / ende stantachtigher wert. Daeromme oock God de Ketterie comen laet / ende de leughen tot een proeue des waerheyts zijn moet / om die te helpen / nadenmael dat eens yeghelijcks tegendeel / zijn teghensettinghe int licht brengt ende eyscht.

Bouen dien / soo woude ick oock daeromme dat wy haer Boecken hadden / op dat wy de leughen oft waerheyt van haerder dwalingen verstaen mochten: Want ick ymmers niet ghelooeuen en can / dat hem de ongherijmde Duyuel so grof oft plomp heeft laten mercken / ende met so plompe bootsen hem voorts in den tijdt der Apostolen / by soo goede honden voor den Perck Christi heeft voor ghedaen. Het moet ymmers warachtelijcken eenen schijn hebben ghehadt / ende eyghentlijck eenen goeden / daer mede sy dē alder eersten Christen bespot ende beghecken hebben / gelijck als de ketterie Cherinti / ende Ebionis / de welcke daer segghen / Christus was een puer mensche ghelijck als wy / dat Rijcke Christi soude nae der Joden verwachtinghe aertsch ende tijtlijck werden.

Item der geender / die daer seyden / men moeste beneuen dat Euangelium / de gheheele Wet Mosi houden / teghen den welcken / dat eerste Concilium der Apostolen / Acto. xv. vergadert was. Dit costen sy doch vercieren met Schriftuere / ende dat een aensien maken / om den simpelen te bedrieghen. Maer van de ander Ketters en wert by na niet met allē / dan enckel boeuerie / eñ grouwelijcke lasteringhen gesept / sonder alle schijn of waerheyt / eñ Schrift / ghelijck als van den Ketter Simone / Mane / Montano / Menandro / etc. der welcker vele haer voor God ende Christum hebben wt ghegheuen / ende so ongheschickte dinghen voor ghegheuen / so dat ick niet en can ghelooeuen / datse de eerste Christenen met so lamme ende luysige bootsen hebben moghen beghecken. Den schijn heeft Eusebius / mijns ghedencken / menichmael voor by ghelaten / ghelijck wy pleghen / wanneer wy eenen beghinnen te haten / soo en connen wy niet met allen dan quaet van hem spreken / als men spreeckt / Viandts mont en spreeckt niemant wel. Desen ghemeynen roep / acht ick / hebben de Leeraers somwijlen na gheschreuen / maer het moet eyghenlijck eenen anderen schijn hebben ghehadt / daerom laet ick my oock duncken / dat haer veel verkeert is / na ghesepdt ende toe gheschreuen / oft ymmers alleen haren laster geroert / nadenmael by onsen tijden thien aen een versche predicatie staen / eñ alleen ter deuren wt gaen / ende met malcanderen twisten / dat by na een yeghelijck eenen eyghen sin daer af heeft ghedraghen / dese wil hy heeft also ghesproken / de ander anders. Nv veruaelschtmen doch Boecken / die in veelder handen zijn / ende de Heylige Schriftuere en is des niet vry / als Erasmus in Annotationibus Tertulli. teghen Marcion. Origenes ouer Mattheum / Hom. xxvi. vry bekennen. Ick wil swijghen / dat Origenes selue noch int leuen / Clemens / Ignatius / Polycarpus / oft Dionysius souden wech ghecomen zijn: bysonder de Ketters / dien alle man viant is geweest / oft oock de Christenen / op welckmen aldermeest / als Tertul. in Apolog. aenwijst / gelogen heeft. Alsoo acht ick / is het met den Ketters oock ghegaen: Soudet zijn als sommige de Doopers nae segghen / niet dan grousame lasteren / so mocht hem yeghelijck verwonderen / hoe sy een mensche becout hadden. Maer wat sy voor eenen heylighen schijn hebben / weten die wel / die met haer handelen / ende by haer geweest zijn / hoe wel sy oock eer geheel vergaen ende te niet werden willē / ende sy selue meynen de beste zijn daer henen: Want Ketterie moet schijn hebben / ende met Schrift becleet zijn. Anders en ist gheen Ketterie / maer een naeckte boeuerie.

Boecken ende reden werden int nasegghen ende schrijuen veruaelst.

Ghelijck als nv de naeckte Roomsche kercke niet alleen Arrius / Sabellinus ende ander / maer oock de oude heylige Leeraers / ende kercken / altemael / ende een groot deel haers eygens Decreets / Ketters / ende de grootste Ketterie is: Also zijn sy wederomme tegen de Vaders / oude beste Decreten / aldermeest tegen de Schrift gehouden / de booste ende ellendichste Ketters / so van den beginne opt gheweest zijn.

Hier soo sult ghy ooghensienlijck sien / ende met verwonderinghe hooren / dat haer dinghen euen soo weynich op de oude Decreten der heyligher Vaders / Concilien / ende Pausen staet / als op de Schrift / daeromme wy het hier oock voor Ketterie hebben aen ghetoghen / ende in desen Ketters Catalogo ghetelt / nadenmael niet alleen door wt / teghen dese oude Leeraers ende Decreet int Pausdom / ende ander Secten ghehandelt / maer oock de leere als Ketterie nv door den Banck stoutelijcken verdoemt wert / ende nochtans haer daer beneuen / der Vaderen / Concilien / ende oude Decreten der Pausen / ende Christelijcker kercken (als oock der Schrift) seer beroemen / op dat / dat onwijse oft onuerstandich volck / ende Papen (die haer daer om vertrouwen / ende de sake niet wijder nae en soecken) sullen meynen / dat haer kercke vast staet op de Vaderen / Concilien / Schrift / ende Decreet wel ghegront / soo sy doch die alle contrarie is / Ick wil swijghen / dat sy die tot eenen gront oft op haer zijde hebben.

Nademael nv alle haer dinck de Schrift om stoot /

stoot/ ende de hoochste ketterie by haer is: daer af is nv de gheheele Werelt vol boecken/ alsoo dat haer kercke dat Nienwe Testament/ ende den gheheelen Bybel euen soo ghelijck siet als een vuyst in een ooghe. Ende so yemant een nieu Testament in de hant name/ ende in eens Paus kercke/ oft ander secten kercke ginck/ ende hielt het tegen haer doen/ laten/ Godsdienst/ etc. Hy soude wel meynen dat sy ontsinnich waren/ dat sy haer eens statuyts Boeck beroemen/ des sy haer niet alleen/ niet aen en nemen/ maer geheel stracx door dat tegendeel/ wt haren eyghendom handelen/ recht als bespotten sy harē wetgeuer.

De Schriftuere is des Paus ketterie.

Nv hoe gheheel hem haer dinck by de Schrift niet en rijmt/ ende hoe de grootste hooftketterie de heylighe schrift by haer is/ (die sy openbaer in het laetste Concilium/ ende ghemeynlijck in allen/ verdoemt hebben/ ende noch heden de geheele werelt/ als eenen boosen stinckenden asem verspout/ mont/ ooren ende neuse daer voor toe stopt) wil ick hier voor by laten/ nadenmael so veel daer af gheschreuen is/ ende by nae op een yeghelijcks Banck/ een onghelesen/ onuerstandich Testament nv omuaert/ ende alleen wt de Vaderen/ Pausen/ ende haer eyghen Decreten (die noch niet soo gemeyn en zijn) aenwijsen/ hoe breet sy van de bane zijn ghecomen/ hoe gheheelijck het hem niet tot haer dinghen en rijmt: Ja hoe ghelijck dattet al teghen haer is/ ende nv als ketterie verdoemt wert van haer/ datse nochtās haer seluen te deel ghemaect op geleyt ende heel wt beroemt willen zijn/ als daer op haer Kercke staet: Ist dat ghy niet dat teghenspel hier en beuint/ eñ v haren stroyen gront ontfermen ende verwonderē sult/ so wil ick onrecht zijn. Ghy en sult v oock niet verwonderen/ dat ick alle vrome Leeraers tot ketters inde ketters Chronijcke sette: Want het is altemael voor den Paus (die hier oordeelder/ eñ deses Catalogus is) ketterie/ wat ghy hier in vint. Daer om behoorlijck van my voor ketterie/ als ic die den Paus in- uoere/ aengetogen/ God helpe ons allen/ dat wy wt dit gheswerm eens verlost/ scholiers by zijn voeten/ tot eenicheyt des gheests comen/ ende van God gheleert werden. Want de Antichrist/ die nv des Paus sadt ende moede is/ ende by na wt ghenut heeft/ sal hem anders vermommen/ eñ hem wel midden in de letterē der Schrift setten/ met ons Schriftgheleerde genoech zijn/ nadenmael wy emmers op de doode letteren der schrift zijn gheuallen/ pochen/ eñ enckel Schrift willē hebbē. Hy cant altemael/ dan geloouen eñ lief hebben niet/ eñ is so wel Schrift geleert als wy zijn/ also maken veel nv eenen Afgod wt de Schrift/ de welcke sy doch niet na den sin Christi oft des Gheests (nadenmael sy vleeschelijck zijn) maer ouer al nae de doode letter verstaen/ gelijck sy met platte woorden clinckt eñ luyt/ eñ God niet eens en biddē/ dat hy ons zijn verborghentheyt (dat hy voorwaer niet aen den wech voor de verckenen in de open letteren en heeft ghelept/ maer veel meer daer mede bedect) leere/ wtlegghe/ eñ van de doode eñ doodende letteren/ geest eñ leuen in ons make: Want de Schriftuere/ hoe goet sy tot de salicheyt is/ en can sy nochtans geen boos herte veranderen eñ leuendich maken/ anders waren de Schriftgheleerde de vroomste ghewe
est. Daerom heeft de letter/ als wy hooren sullen/ altoos veel Ketters gemaect/ de een heeft hier een Spreucke wt ghegrepen/ de ander daer/ ende daer mede henen gheuaren: God wil aen de Schriftuere alsulcken middel ghegeuen hebben/ dat wy zijnder niet en vergeten/ op dat wy niet de letteren voor dat ware leuendighe woort en achten/ eñ hem alsoo wt dat middel stooten/ gelijck sommige nv met de letter te vreden zijn dien toe gheueu/ datse gelesen oft ghehoort hebben/ ghelijck oft sy den ghelooue eñ geest met haer brachten: So de Schrift doch alder meest daerom inde letteren alsoo per Anthithesim oft door een teghensettinge tegen malcanderen is gheset/ op dat wy voor God sorchuuldich wandelen/ den sin des geests Christi daer in soecken/ eñ gheenen Afgod daer wt en maken/ maer God daerom bidden/ dat hy ons verstandich make/ eñ de doode letteren met zijnen vinger leuendich in onse herten schrijue. Ten derden is de Schriftuere oock daerom also ghedeylt/ op datse de onreyne dieren/ die met ongheclooFde clauwen/ eñ sonder indruck daer in vallen/ niet en verstaen/ noch dese spijse niet ghebruycken en costen/ Mat xiij. Want nademael sy niet van God gheleert/ dese note niet en weten op te doē/ so moeten sy de keerne deruen/ ghelijck alle Ketters/ die sonder Gods gheest ende ghelooue/ daer in om varen/ eñ alder eerst Geest/ ghelooue/ God/ etc. Daer in soecken/ leeren/ ende vinden willen. Het moet te voren een stilstaende/ verloochent/ ongheloouich herte zijn/ dat de Schrift leest/ oft hoort/ Luce ix. ende xiij. Esa. xxviij. ende niet eerst daer wt werden.

De Schriftuer in de letter duyster eñ also tegen malcanderen te zijn/ drie oorsaken waerom.

Dat

¶ Dat derde Boeck deser Chronijcken van de Roomsche Ketters/ eñ van alle der seluer leeringhen ende articulen/ so nv ter tijt als Ketterie van de Roomsche Kercke verbannen/ ende verdoemt zijn/ na de ordinantie des Alphabeets.

Augustinus leere ende articulen/ nv voor de Roomsche Kercke/ Ketterie.

August. leere ende historie.

VAn Christus gheboorte/ drie hondert ende tseuentich/ tot op dat vier hondert eñ twintichste Jaer/ lichte Augustinus/ een tijt-ghenoot Ambrosij/ die hem oock tot den gheloone bekeert heeft. Wt welckers Schriften/ onder ander/ dese teghen de teghenwoordighe Roomsche Kercke ghetoghen zijn. Hy wert oock menichmael in de Decreten ghe allegeert/ hier voor bij ghelaten/ op dat ick niet altoos een liet in veel plaetsen en singhe/ ende den Leser den costelijcken tijt stele. Maer dat ick haer Leere Ketterie heete/ ende beneuen Ario ende andere Ketters der Roomscher Kercken stelle/ dat doet/ dat ick haer dinghen euen so wel/ als Arrij ende Sabellij ketterie bespot ende beschimpt vinde. Dat oordeel en is niet mijn/ maer des Paus/ die dese leere onbeschaẽt/ nv als Ketterie door de Banck verdoemt/ hoe wel sy willen ghesien ende beroemt zijn: Dat haer doen/ laten/ Kercke/ ende altemael op de Concilien ende Vaders staet/ bysonder op Augustino. Maer hoe dattet waer is/ sullẽ wy wel hooren.

Maer op dat wy ooghenschijnlijck sien/ grijpen ende tasten/ dat het Roomsche Christelijcke ghelooue euen soo weynich op de oude Concilien ende Vaders staet/ als op de Schrift (hoe wel sy haer hooch beroemen/ op datse ghesien werden/ als oftse haren gront daer in hadden) soo willen wy der Vaders/ Concilien/ ende der oude Pausen Leere ende Articulen hier voeren/ ende altoos de plaetse aen wijsen/ op datmẽ die haer nae soecken mach/ wie waerheyt ende recht heeft: Want ick en hebbe de sententien alle/ nae de lengde niet moghen vertellen/ alleen de somme/ inhout ende meyninghe/ daer wt aen gewesen/ daeromme dattet de Chronijcke/ meer dan my lief was/ heeft willen beladen eñ groot maken/ ten anderen en woudet de cortheyt des tijts niet lijden/ altoos nae de lengde te vertellen/ maer nochtans so ghy hem nae soect/ soo en salt hem niet anders beuinden. Hier sult ghy sien/ wat de Roomsche Kercke ketterie heet/ ende waer op haren ghetimmerden gront staet/ te wetẽ/ op dat Euangelium/ Concilien/ Vaders/ ghelijck eenen pels op zijn mouwe/ oft als boter in de Sonne staet. Hoe wel ick in gheen afreden en stae/ ende wel weet/ dat de Vaders oock menschen/ ende heel door-haer seluen niet ghelijck en zijn geweest: Ja niet altijt eens Geests/ ende eenderley ghesint: Alsoo datmen somtijts dat teghendeel euen wel oock wt haer te proberen mochte voor de hant nemen/ als Cocleus met dat Decreet heeft gedaen. Maer wat heeftmen daer mede wt ghericht/ dan datmen de Vaders dat ghelooue neemt/ ende haer Leere/ als diemen eerst tot een voorbeelt der Schrift/ proeue ende oordeel des Gheests moet houden/ ende in eenen twijfel stellen/ datmen daer mede niet probeeren en mach. Alsoo en heeftmen niet met allen daer mede wt ghericht/ dan dat beyde partien/ de Vaders hebben verloren/ ende alleen eerst eenen anderen gront haers gheloofs soecken/ te weten/ in Gods woort/ soo dat wy in onsen binnensten mensche van God gheleert ende ouertuycht werden moeten/ willen wy gelooiuch werden/ naedemnael dat ghelooue alleene door dat rechte ware leuendighe Gods woort coemt/ als God door den inwoonenden ende aen ghetoghen Christum wech neemt wat onse is/ ende gheeft wat zijne is. Jae soo God onse herten predickt/ vriendelijck toe spreeckt/ ende daer toe seyt: Ghy zijt mijn/ ende soo ben ick v/ coemt alleen voort/ ende laet de Werelt varen. Wie nv also door den Vader ghetoghen/ met verloocheninghe zijns seluen coemt/ alleen die is ende heet ghelooiuch/ den welcken men by eenen yeghelijcken aen zijn vruchten wel aensiet ende bekent/ soo dat een ghelooiughe ende ongheloouighe goet te oordeelen zijn. Nv tot de Articulen.

Aencoemst des geloofs

Geloouige Christenen wanneer.

Causa xxiiij. Quæst. 1. Vbi sana. Sedt Augustinus dat gelooue voor het fondament der rechtueerdicheyt/ ende seyt: Waer dat ghelooue niet recht en is/ daer en mach oock gheen rechte vromicheyt zijn/ want de rechtueerdighe leeft zijns gheloofs/ etc. Aldaer sedt hy dat Christelijc wesen ende leuen altemael op twee stucken/ te weten/ op ghelooue ende liefde.

Wy besluyten/ dat de mensche wt de gheboden des goeden leuens/ niet ghereechtueerdicht en wort/ maer door dat ghelooue Jesu Christi/ niet wt de Wet der wercken/ maer wt de Wet des gheloofs/ niet wt de Letter/ maer wt den Gheest/ niet wt verdienste der wercken/ maer wt louter ghenade/ De Spiritu & Litera, Cap. xij. Lib. lxxxiij. Quæst. cap. lvj. voert hy dat tweede capit. S. Jacob. in/ ende vergheliјckt het met dat tweede capit. Pauli totten Romeynen/ ende is hart teghen de wercken des wets/ ende teghen de Joden/ die daer meyndẽ/ sy hadden met haer wercken in de Wet verdient/ dat haer Christus ende de ghenade des Euangeliums verschenen was. Eñ besluyt aldaer/ dat de mensche sonder voorgaende wercken gerechtueerdicht wert/ alleen door dat ghelooue. Maer die door dat ghelooue ghererchtueerdicht zijn/ die en costen niet dan alleen vromelijcken doen/ hoe wel sy te voren niet met allen goets gedaen en hebbẽ/ nochtans/ dan noch tot de rechtueerdicheyt des gheloofs comẽ/ niet wt verdienstẽ der goeder wercken/ maer wt Gods ghenaden/ die nv in haer niet ledich zijn en mach/ nademael sy door de liefde goet doet. Hy voert tot dit altemael/ Abraham tot een exempel in.

Tghelooue rechtueerdicht sonder alle wercken.

Nyemant en wert wt verdiensten salich/ wt ghenade.

De wercken/ die door dat ghelooue beroemt werden/ hoe wel sy voor de menschen prijslijck schijnen/ so zijnse nochtans ydel. Jck achtse gelijck/ als wanneer eene op dat snelste liep/ ende

Wat niet wt gelooue en geschiet/ is sonde/ Roma. 14.

nochtans sonder wech. Daerom en rekene niemant zijn wercken voor goet/ voor den geloove: Waer dat geloove niet recht en is/daer en is geē goet werc / dat werck maect de meyninge goet/ maer de meyninghe maeckt dat ghelooue recht.

Wat ghelooue is/ eñ hoe ghenade eñ bermhertichept tghelooue voor gaen.

August. in prolo. Psalm. xxxj. Dat recht gheloove is/gheloouen van herten/dat alle onse goeden van God zijn/oock dat geloove selfs: want Paulus heeft van zijn bekeeringhe ende ghelooue/ ghenade ghevonden ende vercreghen. De genade soeckt ende voorcoemt den Sondaer/daerom en spreeckt Paulus niet: Ick hebbe barmhertichept vercreghen/dat ick gheloouich was / maer dat ick geloouich worde/ Soect ghy verdiensten in Paulo / Item bereydinghe tot ghenaden/soo vint ghy verdoemenisse/ rasen / haetgierighen bloet dorst/ende niet dan quaet.

De Apostolen hebben oock na den ontfangen Heylighen Gheest/ niet alleen in de sprake/maer ooc in de sententie/niet alleen int leuē / maer ooc in de Predicatie ende leere ghedwaelt. August. in doctrina ac prædicatione Apostolorum. Daer af besiet Erasmum in Apologia/de I. antwoorde aen den Bisschop Hispalensem.

Een Christen/ is een wtdeylder / Rentmeester zijnder goeden/ ende gheen Heere: ende wt Godlijcken rechte/sullen alle dinghen ghemeyn zijn. Aug. in Epist. 48. ende op een ander plaetse/ Wt menschelijcke Rechten spreecktmen: Dit Dorp is mijn/ende niet wt Godlijcken.

Ketters niet pijnlijc te straffen.

Item in lib. de quæst. Euan. in Matth. cap. 11. ende 12. is hy ernstich tegen de Roomsche kercke/ datmen de Ketters niet en sal dwingen oft pijnlijck straffen / ende spreeckt onder andere: Christus en spreeckt niet in den tijt des Oogst tot v: Vergadert ten eerstē dat oncruyt/ etc. Maer tot de Mayers / welcke de Engelen zijn: Daer wt te mercken is / dat de collectie oft vergaderinge des oncruyts totten vyere eenen anderen dienst is. Daerom en sal gheen kint der Kercken meynē/dat desen diēst hem toe staet/ oft toe behoort. Leest dat volghende selue.

Item hier na de oordeelen der oude ende nieuwe Leeraers/hoemē met de Ketters sal om gaē/ int eynde deses Ketters Chronijcke.

Augusti. in lib. de consensu Euangelistarum/ geeft ende meet hy den Apostolen menichmael toe/een onbedachte vergheetenheyt. Hy seyt / Haer is menichmael wat in de ghedachtenisse gecomen/ datse te voren vergheten hadden / ende veel voor by ghegaen/ dat haer naemaels toe gevallen is.

Item breeder seyt hy aldaer int derde boeck/ aent vij. cap. Dat Mattheus wt Hieremia verhaelt/ en is nerghens in Hieremia/maer by Zacharia. Alsoo allegeert Mattheus Hieremiam voor Zachariam.

Ad Hilarium Epist. 98. set hy claerlijck teghen alle Leere der Roomscher Kercken / van dat genoech doen/te weten/dat Christus de Sonde ende doot overwonnen heeft / ende doen de Sonde overhant nam / heeft de ghenade noch meer de overhant genomen / also dat Christus niet alleē gheboet ende ghenoech ghedaen heeft voor de erfsonde/van Adam ons aen gheboren ende aen gheerft / maer oock alle mondelijcke ende wercklijcke Sonde/ soo totten eynde der werelt ghescheden sullen/den ghenen/die hem door dat gelooue aen trecken / ende aen haer houden. Niet daerom dat ons God lief crijcht / ist dat wy zijn geboden houden: Maer waer hy ons niet te voren en bemint/so en costen wy zijne geboden niet houden. Super Ioan. tract. 82.

De gebodē Gods wt eygē cracht ende vryen wille te houden onmoghelijck.

Wanneer de mensche de gheboden te houden/ hem swaer oft onmoghelijck te zijn bevint / soo sal hy loopen tot dien / die dat gebot daeromme geeft/op dattet de hertelijcke begheerte verwecke/ende hy om te helpen aen geroepen wert. De temp. Serm. 63.

Dat heet de Wet vervullen / datmen niet begheeren en sal. Maer wie leeft sonder begheerte/ die sulcks vermach? Daerom sullen wy roepen. Heere verhoort my in uwe gherechtichept / ende niet in de mijne. De temp. Serm. 49.

God gebiet sommige dinghen/ die wy niet en vermoghen / op dat hy een aliertelijck suchten te bidden in ons verwecke. Maer dat ghelooue ist diet met bidden vercrijcht/dat ghene/dat de wet ghebiet. Tis waer / dat wy de gheboden Gods houden moghen / so wy willen: Maer den wille wert vanden Heere bereyt: Want vanden Heere werden des menschen ganghen ghelept/eñ God ist/die in ons werckt/ beyde dat willen ende volbrenghen. De lib arb. cap. 16.

Dē vryē wille wert door het gebot vermaent/ om Gods gaven te besoecken / naedemael de liefde/die dat gebot hout/wt God is/etc. De lib. arb. cap. 18.

Dat des Keysers Wet met dreyghen ghebiet/ dat vercrijcht de wet des gheloofs met gheloouen/etc. Want de Wet is de liefde. De wet is gegeven/ op dat wy de genade soecken: De ghenade wert ghegheven/ op dat de Wet vervult werde/ De lib. &c. spir. God en ghebiet niet met allen dat hē/maer dat ons nut is/ende te goede coemt/ Homæ de obedientia. God is alleen Heere / dien wy tot onsen ende niet tot zijnen profijt dienen: Want soo hy onser behoefde / soo en coste hy niet God zijn/nademael door ons zijnen noot geholpen werde/ Gene. lib. 8.

So God ons met onsterffelijchept begaeft/ so croont hy zijn werc / niet onse verdiensten/ Super Ioan. Sermo. 3.

De eerste twee gheboden van God ende den naesten/sullen wy eerst int ander leven volbrenghen ende vervullen.

Maer daeromme is ons oock dit nv gheboden/op dat wy weten / wat wy door dat geloove bidden / ende waer op wy onse hoope setten sullen/ende daer door is dese/als my dunckt / in dit leven de vroomste/die daer bekent/hoe verre hy noch van de volcomen vromichept is/ na twelcke hy arbeyt/ De spiri. &c. lit.

Augustinus teghen den vryen wille.

Teghen de beroeminghe des vryen wille/dat die niet een begin ende oorsake en is der goeder wercken / ende hem niet tot de genade bereyden en mach: Ja datter gheheelijcken geenen vryen wille en is in den mensche / die onder de sonden vercocht is/ende en is gheheel niet vry / om goet te doen/tot dat hy door den Sone weder vry gemaeckt/ ende door de ghenade verlost worde/op dat hy goet verkiesen ende doen mach/in Enchiridio Augusti. welcke woorden/ Magister in sent. Lib. Dist. 25. aen treckt.

Augustinus van de woorden des Apostels/ Serm. xiij. versaect geheel den vryen wille/ende geeft alle dingen den treckendē/oprichtendē/regeerenden eñ leerenden Geeste/want alleen dese/ kinderen Gods zijn/die vanden geest Gods gedreven worden. Daerom en doen ende bedrijven de Kinderen Gods niet met allen/maer worden gedreven/eñ dan eerst werct eñ drijft een yegelijc goet als hy vanden geest gedrevē wort. Daerom en vermeucht ghy (seyt hy) gheheelijck niet met allen goets/wanneer Gods gheest van v is.

Aldaer seyt hy oock: den vryen wille vermach alleen quaet/ Jae versaeckt den vryen wille gheheelijck / oock totten boosen / want een yeghelijck waer hy zijnen vryen wille henen neycht/ totten quaden oft goeden gheest / des knecht wert hy. Dat quaet doen wy sonder Gods hulpe ende bystant wt vryen wille / hoe wel ooc die selue niet vry en is. Int goede is de helpende Meester / in welckers afwesen ghy gheheel niet goets en vermeucht.

De Pre-

De predest. sanctorum, cap. 8. seyt Augustinus/ dat Gods toecomende ghenade een steenen hert by den menschen vint / eñ dat wech neemt/ ende een vleeschelijck gheeft. Also maect eñ bereyt de ghenade/ vaten der ghenaden eñ beloftenisse.

Contra Pelagium eñ Celestinum / de gram. cap. xiiij. De Godgheleerde en weet niet alleen wat hy doen sal / maer dat hy weet dat doet hy oock/ daerom/ wanneer God leert/ niet door de schriftelijcke Wet des Letters / maer door des gheests ghenade/ so leert hy also/ dat een yeghelijck dat gheleerde / niet alleen door de bekentenisse en siet/ maer oock ghewillich begeert/ ende met wercken volbrengt.

De verbis Apostoli, Ser. 15. O des quadẽ vryen wille. Siet de mensche is goet geschapen / maer door den vryen wille is hy quaet ghewordẽ/ hoe wil een quaet mensche door dẽ vryen wille goet werden? Hy en heeft hẽ/ doen hy noch goet was/ niet goet behouden connen/ ende nv ht quaet is/ hoe sal hy hem goet maken?

Wat can een verdoruen mensche goets doen/ hy en werde dan van de verderffenisse verlost? Hy en vermacht ymmers niet door den vryen wille/ want also haest hem de mensche des vrijẽ willes voor eyghen misbruyct/ eñ tot een knecht der sonden maect/ so heeft hy beyde / hem eñ den seluen verdoruen / want wanneer hem een selue verworcht/ so leeft hy ymmer te voren/ maer na dat hy hem selnen doot/ so en leeft hy niet meer/ eñ en can hem seluen ooc nemmermeer leuendich maken/ maer moet verwect werdẽ/ also/ wãneer wy door den vrijẽ wille sondigen/ so heeft de sonde ouerwonnen / ende den vryen wille is verloren/ wãt vã welcken yemant ouerwonnen wert/ des knecht is hy ghewordẽn: Lieue wat is doch eens vercochten knechts vryheyt? In Enchiri. cap. xxix. ad Vitalem/ Epist. c. vij. Dat wy God geloouen ende godsalich leuen / en leyt niet aen onsen wille ende lopen/ maer Gods ontfermen. Aen des menschen natuere en is niet beters/ dan dat ghemoet ende verstant/ nochtans en sal ons ghemoet niet aen hem seluen te vreden zijn / op datmen niet na den mensche en leue / maer hem God onderwerpe. lib. 1. Retract. cap. 1.

Door Gods ghewelt en wert niemant / noch totten quaden noch totten goeden ongheuillich gedwongen/ maer wanneer God eenen verlaet/ so gaet hy de verderuinghe na totten quaden/ eñ wie dat God wt ghenaden helpt/ so wert hy son der verdienste tot dat goede bekeert / want den mensche en is niet goet/ hi en wil dã dat hy doet/ maer dat hy wil wert hem geholpen door de genade / als ghescreuen staet: God ist die in ons doet / beyde/ dat willen eñ doen. Contra Pelag. ad Bonifaci. Lib. 1. Cap. xxxviij. Dat geen volcomen werc en geschiet/ alst behoort te zijn/ daer de sonde niet mede en loopt: Daerom en zijn onse wercken niet met allẽ dan sonde / ende blijft alle man onrechtueerdich/ Psalm. C. xxij.

De volcomen liefde en is in gheenen mensche so lange hy hier leeft/ nademael nv een dinck can vermeerdert werdẽ / so en ist niet gelijct zijn soude / daerom ist sondich / om welcker sonde wille gheen rechtueerdighe op Aerden en is/ die goet doet ende niet en sondicht / ad Hiero. Epist. xxx.

Christelijcke Kercke. De Kercke eñ gemeynte Gods is/ so veel ghelooulge in de geheele werelt zijn (want vant Oosten totten Westẽ is groot/ eñ des Heeren naem wert ghelooft) de welcke de Heere een boeuinne heeft geuondẽ/ maer tot een Maghet ghemaeckt door het ghelooue/ Serm. xcix. de tempore.

De kercke door alle de werelt wijt ende breet verstroyt/ heeft den naẽ van Christo haer hooft/ ende is ghesterckt ghewordẽn / niet met teghen vechten / maer met lijden ende lydtsaemheyt/ Serm. de omnibns Sanctis.

Van waer comen tweedrachten? Van daer/ wanneer de menschen seggen/ wy zijn rechtueerdich/ wy heyligen de onreyne/ wy rechtueerdigẽ de godloose/ wy bidden/ wy vercrijghen. Donderslach tegen dat Pausdom.

August. is ooc teghen de Beelden ende Heyligen eere/ van de warachtighe Religie int laetste cap. in Joan. tract. xiij. cap. 5. lib. 10. vande stadt Gods / cap. vij. Daer af leest dat vijffte Boeck deser derder Cronijcke na de lengde / vande aenroemste der Beelden eñ Heylighen eere/ tegen de Roomsche Kercke / lib. 2. de Bapt. contra Dona. cap. 3. sedt hy de Schrift voor eñ ouer alle Concilien ende leere/ ende dat alle dingen daer na / als na eenen proefsteẽ oft winckelmaet / sullen ghe-probeert ende af ghelept zijn/ dat oock de groote ghemeyne Concilien door de navolghende moghen ghebetert werden/ ende hoet alle/ een beter oordeel wijcken sal. Menschen insettingen en binden niet.

De consecra. Distinct. 2. cap. Cum frangitur/ seyt hy / men sal niet alleen de Hostia wt deylen ende breken / maer oock dat bloet in den kelck in der ghelooulghen mont gieten. Alle spijse vry. Augustinus.

Sommige segghen/ wie na de belofte houwelijcken/ dat zijn ouerspeelders/ maer ic segge/ dat die swaerlijc sondighen/ die sulcke scheyden.

Dat alle spijsen vry zijn/ eñ wy ons gheen conscientien daer ouer en sullẽ laten maken/ bewijst hy met veel woorden/ Epist. lix. aen Paulinum/ eñ stemt seer met dat ca. Colos. ij. welcke woorden hy oock allegeert ende aenwijst.

Na den lichaem zijn wy de Ouerheyt onderworpen/ maer na der sielen/ door welcke wy aen God geloouen/ eñ in Gods rijck beroepen werden / en sullen wy niet onderdanich zijn erghens eenighe menschen/ Propo. lxxij. ad Roma.

Wanneer de Schriftgeleerdẽ op Moses stoel sitten/ ende Gods ghebodt leeren/ soo sullen wijse hooren (want God leert door haer) maer wanneerse dat hare wouden leeren / soo en sult ghy dat niet hooren/ houden oft doen/ etc. super Ioan. Tract. 46.

Daer zijn alleen twee ghebodẽn der liefden in de Schrift / niemant en laet v daer ouer leeren: Wie daer lief heeft / die heeft de Wet veruult/ want liefde is des Wets veruullinge/ in Prohemio Psalm. Cxl.

Van de Biechte des herten ende der begeerten met de woorden ende ghescrey der Sielen/ ende ghedachten voor dat ghehoor Gods/ dwelc wel swijghende ghescieden can / ende niet met dat woort babbelen/ ende als Augustinus zijn sondẽ Gode claecht eñ biecht/ leest lib. 10. Confess. cap. 1. daer hy claer spreeckt: Wat gaen my de Menschen aen/ datse mijn biecht wouden hooren/ gelijck als conden sy my mijn cranckheyt genesen? Sy zijn eenen sorchuuldighen aert om eens anderen leuen te ondersoeckẽ/ maer vuyl ende verdroten om dat hare te straffen. Wat begheeren sy van my te hooren wie dat ick ben/ so sy vã my niet en willen hooren wie sy zijn? Oft waer henẽ weten sy als sy mi al wel hooren/ oft ic waer segghe? Nadenmael der menschen geen en weet wat in den mensche is/ behaluen alleen de gheest des menschen die in hem is. Augusti. is de oorbiechs teghen.

Dat haer sommige Broeders vant vleesch te eten also onthouden/ datse die onreyn achten/ die dat eten/ is openbaer tegen het gelooue ende salichmakende leere. Ick ben des ghewis/ dattet alle in twee ghebodẽn begrepen wert / als God van ons eyscht/ ende de hooftsumma des gebots is/ liefde vã reynder hertẽ/ goede conscientiẽ/ eñ ongeueynst gelooue/ daerom wat buytẽ dese als noodich op geset wert/ en can ic niet prijsen/ etc. Daer volcht / De Christelijcke Religie (welck God met weynich eñ openbare Sacramenten heeft willen vry laten) beswarense met knechtsche lasten so geheel/ dat der Joden staet lichter Augusti. ist vleesch eten vry.

is / welcke doch alleen de lasten des Wets / niet menschelijcke vonden onderworpen werden.

Augusti. tegen de vierdaghen.

Ad Bonifacium de iij.ca.iiij.contra ij.Epist. Pela. seyt hy/dat den wterlijcken Jootschẽ sabbath eñ zijn onderhoudinge alleen eẽ bediedinge is geweest des gheestelijcken vierens ende rusts.

Inde Epist.totten Gala cap. iij.heet hy alle Figueren des Ouden Testaments Sacramenten/die alleen om wat te bedieden op ghesetzijn/ ende aen haer seluen niet met allen nut / daerom en bindense int Nieuwe Testament niet / nademael sy wt gedient hebbẽ / ende niet meer bediedẽ en mogen/nademael de bediedinge volbracht is/ende die int Nieuwe Testament van de schaduwe in dat licht zyn verset.

In Episto. Cxix. ad Januarium / wy sullen den Sabbath houden/niet met leech gaen na de letter/maer gheestelijck van sonden rusten ende vieren/etc.

Bint ghy uwẽ broeder op aerdẽ/so siet dat ghy hẽ recht bint/ want onrechte banden verscheurt de rechtueerdichept/xl.quest.iij.c.Cepisti.

Wat schadet den mensche/de welcke eẽ quade conscientie wt dat Boeck der leuendighen niet wt en doet/ oft hem wel menschelijcke onwetenheyt wt de Tafel des tijtlijcken leuens wil wtropen/Ibidem Cap.Quid.

Wat de wereit verdoemt/ croont God.

Een verschepden dinck is den Aertschen stoel/ ende Hemelschẽ Richterstoel. Vanden ondersten heeft Cyprianus dat oordeel/vanden bouensten de Croone ontfanghen/Ibidem Cap.Etsi.

Bewaert v onschult inwendich / daer v sake niemant verdrucken en mach. Ouerweldicht v een valsche getuyghenisse/so gheschiedet voor de menschẽ/maer ten sal voor God niet gelden daer gheen ghetuyghe zijn en sal / dan v eyghen conscientie / daerom en behoeft ghy hier voor desen Richter/ niemant te vreesen / dan v eyghen sake ende conscientien. Ibi.cap. Custodi.

De Schrift is besloten/roept oft clopt aen/en hanget niet aen de Letter/want sy doodet/ maer begheert den gheest/die daer leuendich maeckt. Dat gheestelijck verstant der Schrift maect alleen geloouich/Psal.xxxiij.

Kinderen die sonder t'Sacrament verschepdẽ/eewich verdoemt.

August. ad Bonosium / Item ad Julia. Innocentius ende Zozimus de Pausen/hebben geoordeelt ende geleert/dat de kinderẽ eewich verderuen/so sy na den Doop dat Sacrament des Altaers niet en ontfangen / welck ghebruyc langhe na Augustino heeft geduert/ ende Erasmus meynt/gheheel Aphrica heeft dit van Augustino becout/ghehouden / ende oock de geheele kercke int Westen van Innocencio daer aen ghewesen/ dwelck oock ten tyden Cypriani / als zijn boecken betuyghen/gheduert heeft.

Ceremoniẽ des Paus zijn menschen geboden. Aug.

Dat alle Ceremonien der Pausen/niet wt Gods woort en zijn/maer menschen vonden oft insettinghen/seyt August.claer met veel woorden in cap.Ecclesiasticarum/dist.ix.ende vertelt veel stucken ende Ceremonien der Roomscher kercken/diemẽ met de Schrift niet en mach behouden.

Ambrosij Leere ende Articulen teghen de Roomsche Kercke.

IN't Jaer CCC.lxx.lichte Ambrosius: zijn Articulen onder anderen teghen den Paus zijn dese: Sy zijn om niet wt genaden rechtueerdich/ want sonder wercken ende wederbetalinge zijn sy rechtueerdich ghewordcn/alleen door het ghelooue wt Gods gaue. Rom.iij.

Gods genade eyscht alleen het gelooue tot salichept / Leest zijn Annotatie ouer dese plaetse/ Roma.cap.iij. Maer die gelooft aen dien welck de godloosen rechtueerdich maeckt/etc.

Wt ghenaden zijn wy salich/ alleẽ door tghelooue.

Het behoort/dat alleen in des Scheppers name de Creatuere salichept vercryge/ dat is door het ghelooue. Want nademael alle Offer ende de Wet af ghedaen is/ so is alleen het gelooue geset tot rechtueerdichept / Roman.ix. Item in Roman.cap. iiij.versaect hy ooc dat de boete salich maeckt/ Ja ooc niet met allen van de geloouige geeyscht en wert/dã alleẽ datse geloouẽ. De mensche en doet niet goets/behaluen dat hy ghewillich doet/maer op dat dat gemoet daer toe staet/ ontfangtmẽ van bouen af/ad Pimeria. Epist.6.

De sonden werden door het woort Gods vergheuen / welcx wtlegghcr een Leuijt is / lib.de Cain ende Abel.

Sacramẽt in beyde gestalten.

Datmen onder beyde ghestalten dat Sacrament sal ontfanghen/gheuen de woorden/die hy teghen K. Theodosium/die tot Thessalonica by vij. M. menschen had laten doeden (daer in zijn Historie) claerlijc te verstaen/als hy totten Keyser seyt: Met wat vrijheyt wilt ghy inden mont nemen den kelck des bloets / nademael door v aenvoeginghe so veel onschuldich bloets vergoten is? Dese Historie wert verhaelt lib.ix.cap. dertich.

Priesters kinderen.

Vande Priesters kinderen/hoe sy onderwesen sullen werden/seyt hy Dist.xxxvij. Legant.

Lijflijcke cuyschept prijst hy als eenen goeden raet / ende en wilt niet met ghewelt ghebieden: Want den Maechdom mach alleen ghelucken/ maer gheboden en canse niet werden/nademael sy meer in begheerte ende vryen wille/dan in gebodt ende dwanck staet/ xxxij. quest.i. Integritas/etc. Glossa.

God en salmen in geen Creatuere / maer indẽ gheest eñ waerhept aenbidden / ij. Offi.cap.28.

Oorbiecht is Ambrosius tegen.

Petrus brack wt met weenende tranen sonder mondelijck bidden: Ick vinde dat hy gheweent heeft/ick en vinde niet dat hy ghesproken heeft. Van zijne tranẽ lese ick/maer van zijne betalinghe en lese ick niet met allen. De pœnitentia Petri, Sermone xlvj.

De sonde te vergeuen / eñ den Heylighen geest te geuen/behoort alleẽ God toe/daerom/nademael God de werckinghe der salichept ghegheuen heeft/ en is des menschen eere eñ beroeminghe in dese sake niet met allen / i.Cor.ij. Dat de Mosaische Sabbath een eynde heeft / ende een eewighe Sabbath int Nieuwe Testament is aen gecomen/ seyt hy claerlijck ad Hyren. Epist. lxxij. Tegen de Beelden eñ Heylighen eere is hy neerstich / Rom.i. Collo.i. Daer af leest hier na dat vijfste Boeck der derder Chronijckẽ/van de Beelden eñ Heylighen eere teghen de Roomsche Kercke / ende nu teghenwoordigen ghebruyck.

Sabbath eewich.

Beeldẽ/etc. veracht Ambrosius.

In Lib de Officijs xij.Q.ij.Aurum. De Kercke heeft gout/niet om achter te houden/maer datse dat den nootdruftighen wt deyle/ende hulpe bewijse/ waer toe wil dement bewarẽ / dat anders niemant profijtelijck en is? Oft en weten wy niet / hoe veel gouts eñ siluers de Assyriers vanden Tempel Gods ghenomen hebben. Ist niet beter / datmen de gulden ende silueren Vaten versmelte om de armen te onderhouden/ so haer wat ghebreeckt/ dan dat somtijts een kerckroouer sulcx wech neme ende verwoeste? En meynt ghy niet dat de Heere tot v segghen sal/ waerom zijn sommighe van hongher verdoruen / nademael ghy gout hebt ghehadt/om haer te helpen? Waerom zijn dese in de gheuanckenisse vanden vyant ghedoot? Dan datse niemant en heeft wt ghelost. Beter waert/dat ghy de leuendighe vaten / dan de metalen behouden hadt / wat wilt ghy doch daer tegen antwoorden? Jae ick vreese den Tempel sal sonder cyeraet staen? Daer op is dese antwoorde: De verborghenthept des gheloofs en begheert gheen gout / ende door gout en werden de dingen niet aenghenaem/ die door gout niet en werden vercreghen ende ghecocht. De vercieringhe der heyligen dingen is / de verlossinghe

Kerckẽ goeden zijn aelmoesen die men onder de armẽ sal wt deylen.

Kelcken eñ monstrantsen salmen inden noot versmelten.

lossinghe der gheuanghen/ eñ dit zijn voorwaer costelijcke vatē/welcke de siele vander doot verlossen/etc. Volcht na weynich woorden/ Ja het behoort hem/datmen der kercken vaten/die ooc al inden Gods-dienst der kercken gebruyct zijn/ breke/versmelte/ende vercoope/ghelijck int begin der kercken de vaten vergoten/eñ den nootdruftighen tot profijt ghecomen zijn.

Antichristus.

Ouer dat/ 2. Thessal. 2. Ten sy dat den afval te voren coemt / etc. Den Christus en sal te vóren eñ eer niet comen/ten sy dan/dat dat Roomsche Rijck in eenen afval come / ende dien Antichrist verderue/welcke de Heyligen sal om brengen/ende den Romeynen vryheyt gheuen/maer onder zijnen naem.

Wat batet dat de lidtmaten vasten / eñ op de iacht om swermende / haer van spijsen onthouden/ende de herten in sonden om varen? Dist. 36. Quid prodest.

Athanasius ende zijn articulen teghen de Roomsche Kercke.

Athanasij leere eñ leuen tegē de Roomsche Kercke.

IN t Jaer drie hondert achtenveertich / lichte de Bisschop Cesariensis/Athanasius genaēt/ tot Cesarea / die veel teghen de Arrianen in dat Concilium tot Nicenen ghesproken eñ gheschreuen heeft/welcx Symbolum oft ghelooue noch heden de Roomsche kercke inden priemtyt bidt/ Quicunque vult saluus esse.

Athanasius/Galat. 3. Want door de Wet en wert niemant rechtueerdich/etc. Wijst hi claerlijck aen / dat het ghelooue geheel alleen in hem heeft de cracht der rechtueerdichmakinge/ende voert Abacuc tot een ghetuyghenisse in / dat de rechtueerdige wt den ghelooue / ende niet wt de werckē en leeft / maer recht hangt hy daer aen/ voor God / want by den menschen werden by auontueren die rechtueerdich geacht/die de wet zijn na gheuolcht.

Hebre. xiij. straft hy die/die Jootsche onthoudinghen ende insettingen van spijsen in geuoert hadden/ende bewijst met veel woorden/dat den gheloouigen alle dinck reyn is / ende datmē dat herte met genade eñ gelooue vast maken moet/ ende gheheel niet met spijse/etc.

Hy is oock meer dan aen een plaetse neerstich teghen de Beelden ende Afgoden in Tempels ende plaetsen des biddens gheset/daer af in zyn plaetse.

Arrius oft Arius.

Arrius bereyt beyde den Keyser Paus ende de werelt tot zijne ketterie.

VAn Christus gheboorte / drie hondert ende vierenveertich Jaer/wasser eē Bisschop tot Alexandria / ghenoemt Arrius / oft als sommighe schrijuen Arius / aen conste beyde wel sprekende ende gheleert/tot verwonderinge toe/aen gestalte eñ forme / schynbaer eñ wel gestelt/also dat hy met zijne Leere ende Ketterie/niet alleen Paus Liberium / ende Keyser Constantinum ende Constantium/maer by na de gheheele werelt des verineyndē christenheyts aen hē trock/ verleyde / ende bereyde / so gheheelijck dat nauwe drie Bisschoppen ouer en bleuen in de gheheele Christenheyt / die doen bestandich haren ouden ghelooue recht predicten: Altemael hingense de oore aen op dese schijnende Ketterie / daeromme men dat Concilium tot Nicenen te benoemen ghedwonghen wert: Want de Arrianen namen met hoopen alsoo toe/datse gheweldich worden/ende ander Christenen grouwelijc veruolchden met sulcke Tyrannie/alsmen nauwe van een veruolginghe leest / ghelijck wy ten deele ghehoort hebben/al wast inde gheuanckenisse ghewesen / ende ghedoot / dat hare partie niet zijn en wilde. Sommighe willen/sy hebben oock veel lieden ghedwonghen / om haren ghelooue (ghelijck dan de Ketters altijt dat sweert

Christelijck geloue staet op drie Bisschoppen.

Arrianen dwingen de liedē als alle Ketters tot harē gelooue.

ende den Hangman tot haren gelooue gebruycken / ende so sy de lieden hare leughen ende Ketterie niet en moghen in spreken/ende totten ghelooue raden/datse haer dese met ghewelt op seylen) te bekennen.

Sijne Leere ende Ketterie was / dat hy bestandich leerde: De Sone (Christus) en waer met den Vader niet mede eewich / ofte des wesens gelijck/ende eender substantien/maer minder/ cleynder ende weynigher dan de Vader/ ende alleen eens sins ende willes met hem/ daer op hy dese spreucke Johannis/Jck ende de Vader zijn eens/ende bediede dat/dat is / eens sins ende willes / niet wesens. Want oft sy hem wel God noemden / ende eenen grooten God te zijn niet en verloochenden / nochtans so en gheloofdense hem / den warachtighen leuendigen God niet selue te zijn / noch in wesen ende substantie den seluen ghelijck.

Arrij ketterie schijnbaer.

Sy waren oock wonder listich om alle oorsaken ende spreucken tegen haer op ghebracht / af te leggen. Ende haer dinc hadde sulcken schijn/ datse by nae alle man becouten / want sy drongen stijf op den eenighen warachtighen God/ ghelijck de Joden.

Arrij wtvlucht/ schijn ende ketterie.

Somen haer voor wierp / Ego & Pater vnum sumus. Jck ende de Vader zijn een / soo spraken sy / heet hier een / eens wesens ende substantie te zijn / so is Paulus ende Apollo oock een mensche ende substantie gheweest / nademael 1. Corinthen 3. staet. Die plant ende begiet zijn een/ soo bediedense dit eens zijn / alleen op den wille ende sin / ghelijckmen van twee goede vrienden spreeckt: Dese twee zijn eens / dat is / eens sins ende willes. Alsoo meyndense/waer oock te verstaen / dat Johannes Capit. xvij. ghesept wert van Christo ende zijne Ghemeynte / datse eens met hem is / ghelijck hy met God. Op dese maniere sprack Paulus Galat. 3. totten Christenē alle: Ghy zijt alle eens in Christo Jesu. Maer eens / ende niet een dinck. Daer teghen zijn de andere / dat de Christenen oock een dinck met Christo zijn / ghelijck hy met God / Johan. 17. Want Ephes. 5. wert hy ons vleesch ende bloet ghenoemt / ende wy zijn: Daeromme wy dan oock Goden/ende eens met den Vader genoemt zyn/Johan. 10/ 1. Corint. 6. Item Christus selue / naedemael niemant op en climt ten Hemel dan Christus / Johan. 3. so moeten ymmers alle Christenen / niet alleen eens / maer een dinck met Christo zijn/hy in haer/ende sy in hem/ende alsoo met hem op climmen / dat is den anderen gront teghen Arrium.

Wierpmē haer dā voor de plaetsen/daer Christus God wert ghenoemt/Ja met den eenighen God toe behoorenden naem / Jerem. xxiij. Soo gauense antwoorde / daer waren veel Salichmakers van God ghenoemt gheworden / als Josue / Moses/ etc. Item alle die / tot welcken dit woort ghesept is / Psal. lxxij. Joan. x. Ende hadde in somma hare Ketterie sulcken aensicht ende schijn/datse niet slechte Lieden / maer beyde geleert ende ongeleert op haer meyninghe becouten/ende dat altemael met Schriften / so geheelijck/dat haer ooc Erasmus in Apologia ad Episcopum Hispa. de Letteren der Schrift toe gheeft/datse ghelijck daer mede getriumpheert hebben/ende spreeckt vry / dat de Arrianen loochenen ofte versaecken / en siet hy niet / hoemen dat proberen mocht/Dā ratiocinatione/dat is/ met beweerlijcke aen geuē oorsakē eñ volgen (in lib. de modo orandi) dat hi doch meer dā genoech acht. Maer met de Letter hoomoedichde hy stout als veel der onsen/die meynen/mē en conde gheheelijc gheen insprake tegen haer gheuatte Schrift opbrenghen. Jc gelooue dat doen ter tijt wel so geleerde Lieden inde Schrift geweest

zijn/

zijn / als nv/noch heeft haer Arrius altemael te doen ghemaeckt/Ja bynae alle beroont/ghewonnen/ende aen hem ghetrocken/het en zijn gheen slechte Lieden gheweest / die oock niet bloot en hebben ghesept / Christus en is niet God. Veel spreucken soomen haer teghen wierp / als dien/ 1.Joan.5.seydense / dese was een toesettinge/ ẽ inde Griecksche Exempelen niet gheuonden.

Arrij leere ende articulen. De Drieuuldichept inde Persoonen/ende dat woordeken Homusion hieldense voor een spottinghe ende menschen vont/ende noemden Christum een Creatuer ende Soon Gods/den heylighen Gheest voor een Creatuere der Creatueren Christi/als van Christo gheboren/ende wt ghegaen. Item sy seyden/Christus hadde zijn begin in Maria ghenomen/ende en waer voor Maria niet gheweest / hoe wel sy hem lieten verheffen ende God noemen / onse Hooft / Salichmaker/ Middelaer (als oock Magister in Senten. Lib. iij. Dist. xi. aenwijst) ende hoemen woude/ alleen niet beneuen God/ den seluen gelijck / selfwesen eenich ẽ ghelijck wesens van eewichept/onuerdeylde God/setten ende maken.

Leo Papa / spreeckt in eenen Epistel / dat de Arrianen oock alle die hebben weder ghedoopt/ die inden naem der heyliger Drieuuldichept gedoopt zijn.

Thomas van Aquin. 1.Parte. Quęst. 27 .& 41. Contra gentes/seyt dat Arrius oock niet ghelooft en heeft / dat Christus nae den gheest oft Godhept / Gods Soon is / maer alleen nae de menschept/want God en heeft gheenen soon.

Tegen desen hebben geschreuen Hilarius xij. Boecken / Ambrosius / Augustinus ses Boecken. Didimus twee/ẽ veel andere/ als Victor Marimus / etc. Van zijn leuen ẽ afcoemst leest dat eerste Boeck Tripart.Hist.

Als nv Arrius met zijnẽ aenhanc in dat Concilium tot Nicenen gerocpen was met veel Bisschoppen ende volcx (die op zijne zijde stonden) omringelt/so ructe hy Athanasio de swerte Conste op/ende nam voor hem niet alleen haer Leere / maer oock haer leuen te versmaden ende te berispen. Als hy nv eens / om reyninghe zijns
Arrij doot ẽ wtganc. Buycks een heymelijck ghemack socht / doen ontuiel hem zijn inghewant daer in/dat van velen zijn leuen een gelijcken / weerdigen ende wel verdienden doot / tot straffe der sonden gheacht wert/hoe wel het niet sonder en is / dat hẽ noch sommighe voor heylich achten.

Abelonij.

ABelonij/Abeliani/ oft Abeloite / van Abelo/ somtyts een soon eens Vaders Adam ghenoemt / op ghestaen / hielden / datmen sonder houwelycke wercken in dat houwelyck soude leuen/ende alleẽ sonder houwelijck niemant zyn ende leuen/doch datmen by de Vrouwen cuysch leefde / ende niet met haer te doen en hadde. Dat zijn ymmers dubbel Monicken gheweest. Ick woude dat gheerne niet gheloonen / ende voor en fabel houden/wanneer niet S. Augusti. daer af en schreef/ nademael der Monickẽ cuyschept soo seltsaem ende Wildtbraet is gheweest/ die doch niet by de Vrouwen ghewoont en hebben / ende alle oorsaken ende by wooninghe der Vrouwen haer is afgheslaghen/ ẽ wt de oogen ghevlyet: Ick swijge/dat Vrouwe ende Man/ strop ende vyer by malcanderen soude ligghen onder een dack ende decksel. Breeder soude haer
Abelonij leuen sonder houwelijcke wercken. Orden ende Professie gheweest zijn / datse hare kinderen hebben ghecoren / op ghenomen / ende toe ghewenscht / beyde Mannelijck ende Vrouwelijck geslachts / diese op haer Orden op ghetrocken hebben/ende oudt zijnde/ op die maniere te samen ghegeuen/so dat gheen des anderen Lijfs macht / ende de houwelijcke schult te eyschen en heeft/ soo dat wel Augustinus spreeckt/ daer is een onmenschelijcke boersche Ketterie gheweest / in ons Velt ende Lantschap Hipponensi/maer sy is ghenoech af ghegaen/versmolten/ende tot den gemeynen hoop der Christenen metter tijt ghetreden.

Achillas de Ketter.

AChillas de Alexandrische Bisschop een aftreder van de Kercke/ende gonstigher Arrij/seyde / Dat God niet altijt gheweest / maer daer waer wat gheweest/doen God niet en was / ende dat wesen alder dingen waer oor voor God ghe weest/daer wt oock God geworden waer/ende voor dat wesen alder dinghen zijn wesen ẽ begin ghenomen hadde / maer Gods woort waer wt niet/ende wt dien/dat gheen wesen ẽ selfwesende yet voor hem seluen en hadde / ghemaeckt ende gheuloten. Daer af leest dat eerste Boeck Tripart.Histo.Cap.13. — Achillas ee ketter.

Acephali.

ACephali oft Acephalite / dat so veel ghesept is/als hoofdeloos/oft sonder hooft : Warẽ de Ketters genoemt daer henen / om datmen de Ketterie geen hooft noch begin en wist: Die zijn na Christus gheboorte vier hondert ẽ achtenvijftich iaer/onder Keyser Leone/ẽ oock Paus Leone/des naems des eerste/luytbaer ẽ ruchtbaer gheworden. Sommige werpen haren aenvanck in Euticen de Ketter / van dien hier nae/ welcke twee natueren in Christo te zijn verloochenden (daerom dat Chalcedonsche concilium int bywesen des Paus Leonis gehouden wert/ ende des Keysers Martiani) maer in hem alleen de Goddelijcke natuere setten / ende Christum gheen warachtich mensche te zijn / toe laten en wilden / maer van een eenighe Goddelijcke natuere. Doen wert van dat gheheel concilium besloten / dat Christus warachtich God ende mensche was/ende gheen natuere/de ander en was/ maer onuermengt als van Maria gheboren te zijn / dat de Goddelijcke natuere / de menschept niet met allen ghenomen en heeft / ende wederom de menschelijcke substantie ende wesen / de Godhept niet met allen ontrocken ende ontweynt en heeft/ dat hy beyde na dat wesen God ende warachtich mensche soude bekent werdẽ/ een volcomen God / ende volcomen recht warachtich mensche. — Acephali Ketters laten Christũ alleen God zijn/ ẽ niet eẽ mensche.

Dat Mandament des Conciliums laet hem hooren / als hebbense Christum na de meyninghe Nestoris/ alleen voor een warachtich mensche ghehouden / ende dese eenighe natuere bekent/also luydende: Wy verbieden by den Ban/ dat niemant en derf seggen/Christum niet breeder wat te zijn dan een mensche / teghen de Acephalos/oock teghen die/welcke segghen / Christum alleen in dat Goddelijcke eenighe wesen ende substantie aen te bidden te zijn / ende niet twee onuermengde onderscheydelijcke natueren in Christo en bekennen. Teghen dese heeft ghescreuen Johannes Antiochenus/ende van zijne Boecken ghescheiet een verclaringhe Codice de Here. l. Idem est. Item Sigibertus in zijn Chronijcke schrijft oock van dese Ketterie/ welcke is wt ghecropt ende verdwenen Anno vijf hondert sessentwintich/nochtans namaels Anno ses hondert drieendertich/door Cyrum Sergium/Paulum ende Pyrrhum weder dat hooft op gheheuen / ende Keyser Heracleon met zijns Broeders Constantini soon Constantem ghenoemt betouert. Welcke oock seyden dat Paulus gheboden hadde in zijne Epistelen / dat de Vrouwen oock tot Diaconen souden ghecoren werden / nademael sy Paulus nae den Diaken stelt. — Ketterie Acephaletarum.

Achatius

¶ Achatius een Ketter.

Acatius oft Achatius een Ketter. Dese en is niet alleen Arriaensch/maer oock in andere stucken afvallich / ende seer lasterlijck gheweest. Van desen afvallighen siet Lib.iiij. Tripozt.Histo. Cap.xxiij. Fontinus oft Plotinus Diaconus Thessalo. is met desen Achatio gheweest. Nae den afghanck Achatij is hem de Paus Anastasius toe ghevallen / ende met Fontino ghehouden/sonder raet/weten ende wille der Priesterschap. Die woude Achatium in zijne ketterie bevuaren / weder tot ghedachtenisse brenghen / ende die zijne Leere aen dingen onsterffelijck maken/ende het ghemeyne ghebet inde Kercken voor hem te geschieden bestellen. Daerom veel Priesters van zijne gehoorsaemheyt af vielen/ nademael Felix ende Gelasius Achatium den Ketter vanden Paus Anastasio inden Ban vercondicht hadden/en Gods vloeck ouer hem geworpen. Na hem Harmisda de derde Paus vernieude den Ban ouer Achatium wederom / Anno vier hondert lxxxiij. onder den Keyser Zenone. Teghen hem heeft oock gheschreuen Gelasius de Roomsche Bisschop sommighe Epistelen / die noch de Roomsche Kercke heeft.

¶ Adamiani oft Adamite.

Adamite houdẽ hare feeste naect. ADamiani van Adam alsoo ghenoemt/ ghingen sonder schaemte/naeckt ende bloot onder malcanderen/ende hielden naect zijnde hare Feesten ende Sacramenten/ende noemden haer Kercke een Paradijs. Sy en hielden van gheen Bruploft niet met allen/ segghende: De derselen ende Bruploft zijn een teecken der sonden/wanneer Adam niet geuallen en waer / so en hadden zijne kinderen noch derselen noch Bruploft behoeft te hebben. Dese verbant dat gheestelijck Recht / Dist.xxx.O.Si qua mulier.&c. Daer af is oock wat inde Legende S.Barnabe.

¶ Adamite.

ANdere zijn van dese op ghestaen in Bemen/ Adamite ghenoemt/Anno duysent drie hondert drienveertich/onder Keyser Wentzelao/inden tijt des quaetstẽ tweedrachts/ die wy Grefwonders noemen/oft Picardiers/ van welcken Eneas Sylvius schrijft in dat Boeck vanden oorspronc der Bemen/Capit.xl.Siet breeder vã haer hier nae van de Picardiers Litera P.

¶ Adimantius een Discipel Manichei.

Adimãtius een Ketter. DEse heeft sommige oorsaken/Argumenten/ ende vraghen gheschreuen / teghen Mosen ende de Propheten. In welcken hy voor hem nam aẽ te wijsen/dat de Euangelische ende Apostelsche leeringhen haer teghen ende contrarie waren. Maer Augustinus leyt haren gront ghenoech neder/ende heeft tegen desen Adimantium een Boeck gheschreuen.

¶ Aeriani.

Eriani de ketters hebben veel leeringhen/nv ter tijt ganc achtich en dã weerdẽ. AErianioft Eriani van Arrio also genoemt/ welcke voor de dooden te offeren ende Misse te doen verachten/ ende datmen de Misse niemant en mocht toe eyghenen voor zijne sonde/ noot/ende ghenoechdoeninghe/ teghen welcken dat gheestelijck Recht is aen veel plaetsen. Ende tot alle/ dat hy in de Arriaensche Ketterie viel/dede hy oock zijn eyghen Ketterie daer toe/ te weten/ datmen de gheboden vasten daghen niet en souden vasten / maer wanneer een wil ende hem belieft / op dat wy niet noch onder de Wet/ maer onder de Euangelische vryheyt des gheests te zijn/ ghesien werden. Hy seyde oock/ daer en waer geen onderschept onder eenen Bisschop en Priester. Sy en lieten niemant tot haer Auontmael ende broot breken/dã die der werelt also waren ghestoruen ende afghesept/datse niet met allen voor eyghen en achten/ende alle dinck hadden ende besaten/oft als sy niet met allen en hadden. Wie dat berucht was niet ontuyschept/ die wert oock wt ghesloten. Sy en hadden geen onderschept inde spijse/ aten op verboden dagen vleesch/ende wat haer aen de handen quam/als Epiphanius van haer schrijft. Maer Philaster ende Augustinus in dat boec van de Ketters betuyghen / datse haer op verboden daghen van vleesch te eten onthouden hebben / ende gheuen haer den afbreuck toe.

¶ Aetiani.

Aetiani ketters. AEtiani van Aetio af ghecomen/hielden / dat de Soon den Vader onghelijck was / ende dat de heylighe Gheest den Soon. Seyden oor/ dat gheen sonde den gheloouighen en werde toe ghe rekent / so sy inden gheloove bleuen/ghelijc haer dat geestelijc Recht beschuldicht/ xxxiij.Quæ.3. Quidam. Van desen siet dat vijfste Boec Tripart. Hist.Cap.iiij. ende hier nae in Eunomia ende Augustino van de Ketters.

¶ Adelphilius.

Nachtmael verachters Adelphilii. ADelphilius eẽ voorst der Messalanische Ketterie/ter tijt Valẽtiniani der Keysers/ die vã dat Nachtmael des Heeren niet en houden / segghende: Dese Goddelijcke spijse en is noch proffijtelijck/noch en schaet niet.

¶ Alexander.

ALexander de Copersmit / een aftreder vanden ghelooue/heeft veel menschen met hem in dwalinghe gheuoert / den welcken de Apostel Paulus den Duyuel ouer leuert/1.Tim.3.Van welcken hy hem oock beclaecht/2.Timoth.4.

¶ Alogi/oft Alogiani.

Alogi tegen Joan.Euã. ALogi is so veel gesept / als sonder woort/oft woordeloos / daer af sy den naem hebben: Want sy en geloofden niet / dat God een woort was/ ende verworpen daeromme dat Euangelium Johannis en Apocalipsis. Van desen sept dat Gheestelijck Recht/xxiij.Quest.3.

¶ Almareani.

DEse seyden dat God waer des Hemels slel/ dat Thomas van Aquino neder lept.

¶ Almaricus.

Almaricus eẽ Ketter en hout niet met allẽ vã beeldẽ/Sacramẽt/Paradijs noch Helle. ALmaricus / Anno duysent twee hondert vier/ter tijt Otthonis der vierde/ende Innocentij de derde des naems / seyde dat het Lijf Christi niet anders en waer int Broot des Altaers/ dan in een ander Broot ende alle dingen/ ende God hadde euẽ so wel in Ouidio als in Augustino ghesproken. Hy verloochende de verrijsenisse des vleeschs/desghelijcx datter geen Paradijs/noch Helle en waer / maer die de bekennisse Gods in hem hadde/ die hadde in hem dat Paradijs ende Hemel / maer welcks siele met een dootsonde besmet waer / die hadde in hem de Helle/ghelijck eenen stinckenden Tant inden mont. De Altaren / Heylighen / Beelden ende Afgoden/ te roocken ende eere aen te doen/ waer een Afgoderie. Dese zijn wt raet der Bisschoppen in een wijdt Velt gheuoert / ende inde teghenwoordicheyt des Coninckx van Vranckrijck tot Parijs voor alle man ghedegradeert/ ende tot puluer verbrant ghewordẽ. Welcke totter doot gheuoert/ gheuraecht zijnde / haren mont niet op en deden / en niemant meer gheen antwoorde en gauen. Ende als sy branden / soo viel sulcken stormwindt aen/ als oft de Wereldt woude onder gaen. Dat vrijelijck sommighe/

hare sonden/ sommige wt hare Discipelē/ haer onschult/heymelijc toe gheschreuen hebben/ als by alle dinghen menigherley oordeel is.

Daer nae is dese dwalinge in dat Concilium tot Romen openbaer verdoemt/ende verbannē.

Almaricus wert weder wt ghegrauē ende verbrant.

Almaricus de Beghinder al begrauen zijnde/ wert weder wt ghegrauen/ende zijne gebeenten ende aes tot Asschen verbrant. Sijnder Articulē eene was oock/ wanneer Adam niet met allen ghesondicht en hadde/ so en waer gheen onderscheyt der Gheslachten/maer de menschen souden haer vermeerdert hebben als de Enghelen Gods. Item dat God in hem seluē niet en mach ghesien werden/ maer in Creatueren/ ghelijck een licht inde Locht.

Item dat dese daet/die anders een doot sonde is/in dat Lichaem volbracht/gheen sonde en is. Item dat de Beeltenisse Gods/die daer is in een verghoten herte/ scheppen mocht voor hem seluen/ oft gheschapen mocht werden voor hem seluē/ Nempe id eam mentis diuina creare & creari posse contendebat. Dat ick niet soo wel verduytschen en can als het int Latijn luyt. Item dat dat gemoet eens salighen ouerdenckenden/ speculerenden mensche zijn eyghen wesen verloor/ ende ghinck in dat wesen/ verruckte hem des ghemoets ghebeeltenisse/welcks wesen dat ghemoet heeft wesentlijck ghehadt/ inde Conste Gods. Somma bediedelijcker alsoo: Dat dat ghemoet eens verruckten mensche wt hem seluen wt ghinghe/ ende met verliesinghe zijns selfs in God werde ghetrocken. Twelcke Gerson in Tract. iij. ouer dat Magnificat alsoo verhaelt. Ende Augustinus seyt dat int ghemoet een eewich onwandelbaer dinck ende wesen is. Des Paus Chronijcke schrijft desen Ketter twintich Articulen toe/ als wy vanden Paus Innocentio de derde/ hooren sullen. Van Guilhelmo haren Propheet/ soeckt hier nae.

Albigenses.

Albigenses Ketters hare leere ende Ketterie.

ALbigenses/ in den tijt Innocentij de derde des Paus/hebben hare dwalinge eens deels wt de Ketterie Manichei/ eens deels wt dat Boeck Patriarchon Origenis/ghesoghen: Ooc veel van dat hare daer toe gedaen. Twee beginselen gheloofdense met Manicheo te zijn/ eenen goeden/der goeden God/eenen quaden der quaden God ende oorspronck.

De eerste/die alle geesten ende sielen/ de ander die alle Lichamen maeckt. Des Lijfs verrijsenisse verloochenden sy/ watmen dē doodē goets na doet/dat is haer een bespottinge/ bidden ende inde kercken te gaen bespottense. Den Doop verwerpense. Dat Sacrament des lijfs ende Bloets Christi seydense met versmadinghe/ ten waer niet met allen profijtelijck. De sielen nae datse verdient hebben/ voerense in Lichaem/ Verckenē/Kopen/Slangē/Boeren/Vorstē/etc. Welcke dwalinghe in cleynen tijt alsoo de ouerhant nam ende in scheurde/ so dat hy tot in duysent Steden reyckte/ ende doorcroop ghelijck den Kreeft/ende waer hy niet metten Sweerde verdruckt ghewordden/terstont waer hy gheheel Europam doorcropen geweest. Als nv de Christenen teghen haer wt ghesonden/voor de Stadt

Albigenses seycken op dat Euang.

Bideris quamen ende die belegherden/ soo pisten de Albigenses op dat Boeck des Euangeliums/ende wierpent van de muere totten Christenen af: segghende: Siet ghy ellendighe mensche uwe Wet. Item sommighe tot Tholosa ydelden haren buyck by den Altaer der Hooftkercken/ ende wischten de Eersen aen des Altaers Doecken. Een wt haer soude op den Altaer voor het ghebeeltenisse des ghecruysten/een vuyl Vrouwen Beelt misbruyckt hebben. Ende namaels dat Beelt ghenomen/de armen af gehouwen/by den hals gebonden/ met een coorde door de Stadt gesleypt/ ende ouer de Stadt muere wt ghehanghen/ met groote Gods lasteringhe/ daerom dat dat Cruys tegen haer ghepredickt was dat Heyr der Christenen.

Memilinum de machtige Coninck Afrorum riepen de Albigenses om hulpe ende bystandt aen/welcke met een ongheloouighe menichte in Hispaniam quam/ alſo dat hy verhoopte geheel Europa te dwinghen ende te ouerwinnen. Hy gheboot Innocentio de derde/dat hy zijn Peerden inden voorhof/inghanck/ ende Portael der Kercken S. Peeters te stallen hiet/ende zijn Banier daer ouer wt te steken/ dat oock eens deels veruult wert/ hoe wel anders dan hy dacht. Doen brack God/ die sulckē hoochmoet niet siē en can/des hooueerdigen geck/so dat hem Anno duysent twee hondert eñ twaelf/dē seuēthienstē der maent August. van zijnē hoope tsestich duysent wel gheruste Mannen vielen ende te gronde ghinghen. Maer hy de Coninck wert in Siciliam vluchtich/ende sterf aldaer van droeffenisse. Welcx voorgaende Vanen Paus Innocentio ouer ghеschict/ende inde voorghenoemde Kercke/ter eeren Gods wt ghesteken/ende vlieghende/ghelaten werden.

Albigenses laten haer verbrandē/ ende comen by nae hondert duysent om.

Ten laetsten werden hondert duysent deser Ketters/vā acht duysent Christenen verslagen/ de Stadt ouerwonnen/ ende veel wt haer ghevangen. Ende als haer een verkiesinge gegeuen waer/ dat wie zijne dwalinge woude af leggen/ ende zijne Ketterie versweerē/ die hadde macht vry/los wech te gaen. Doen hebben hondert ende tachtentich wt haer verhert zijnde/lieuer willen verbrandt/ dan van hare Ketterie trouweloos te werden/ dat oock ghеschiet is/ als Vincen. xxx. Lib. Spe. Hist. Anton. iij. Par. Spe. Hist. tit. xix. Cap. 1. betuygē. Tegen dese Albigensers heeft Jacobus van Vitriaco dat Cruys ghepredickt/ende veel daer mede op ghebracht in Galliam/ dat is in Vranckrijck. Sy hieten Albigenses vant Lantschap Albigensium/daer dese siecte alder eerst ghecropen is.

Adalbertus.

Adalbertus een Ketter.

DEse heeft in den tijt Berengarij gheleeft/ ende met hem ghehouden teghen de Roomsche Kercke/ dat Christus lijf niet lichamelijck en is int Sacrament des Altaers/oock wat teghen de verdiensten Christi/ als Guimundus aen wijst. Item Ganfredus zijne Discipel namaels een Schrijuer Bernardi seyt der ghelijcken/ dat Adalbertus gheheelijck verloochent heeft/dat Christus ghenoech gedaen heeft voor onse sonden/ oft dat zijnen doot ons leuendich maect/ maer hy en loofdet niet met allen int lijden Christi/dan dat exempel zijnder deuchde eñ der liefden ontsteecsel.

Agapeta.

DE Ketterie Agapetarum als Hierony. tot Eustochio aenwijst/ is in de Kercke in ghedronghen. Dese worden ghewesen/ datse hebben een nieuwe Broederschap/ Secte ende Orden begost/ ende haer van de liefde eenen naem ghemaect. Daer henen sy van de ander misgonders/als en soudense niet alleen de goedē/ maer oock de Vrouwen ghemeyn ghehadt hebben/ berucht ghewordden. Den naem en wijst niet met allen quaets aen. Maer oft haer recht gheschiet/dat laet ick die verantwoorden/ die haer beschuldighen. Soect Elpidion. Dese drijft ooc Hieronymo aen Oceanum van dat leuen der Clercken. Hier in hebbe ick Bernhardum Lutzenborch na ghevolcht/ die en heeft my (dat ick de waerheyt bekenne) niet ghenoech ghedaen.

Wie

Wie Hieronimum heeft / die lese hem seluen aen de ghenoemde plaetse.

Algasel.

DEse Ketters hebben ghehouden / dat den Sondaer alleen dese straffe is voor behouden/datse werden gheppnicht voor verliesinghe haers laetsten eynde / van desen leest Thom.Lib. Contra gentes,Cap.xlv.

Albanenses.

Albanenses een groote Ketter. ALbanenses/oft Baiolenses/ Concordenses/ oft Corozenses zijn in veel Ketterien eens/ ende euen wel in weynighen oneens. Sy setten twee beghinselen / dat eene niet met allen dan goet/ dat twecde bouen maten quaet. Item dat God niet nieuwe sielen / oft niet met allen meer op Aerden en maeckt / ofte van nieus in ghiet. Dat Christus gheen warachtich God en is. Dat hy gheen lyden en heeft gehadt/ dat hy niet van Maria/maer vanden Hemel met hem brenghende / dat vleesch aen ghetrocken heeft. Dat hy in der waerheyt noch gheboren / gheleden/ ghestoruen/ verresen/ noch ten Hemel gheuaren en is. Dat dat Oude Testament niet vanden warachtigen God en is. Dat Moses een quaet Boeue ende Schalck is gheweest. Dat Adam niet van God en is af ghecomen. Dat den Doop van gheender cracht en is. Datter gheen verrijsenisse des vleesch en is. Item dat den ontfangher ende het Sacrament/schadelijck is dat quade leuen der voorstanders. Dat gheen quade/ en conde een Bisschop zijn / dat die gheen ghewelt en heeft / ende yet niet Gods woort wt richt/ die niet Godsalich van God ghesonden ende gheschickt en is / dat de Kercke niet met allen eyghens en mach hebben. Datse niet en mach bannen oft ontbinden / datse den quaden niet en sullen veruolghen oft verdoemen. Datse gheen ghebodt oft ordeninghe macht en heeft te maken. Dat dat Sacrament des Altaers / des heylighen Olijs/ ende de erfsonde niet met allen en is/ dat de sonden niet van vryen wille en comen. Dat de Helle ende Vagheuier een fantasie der menschen is. Dat de goede God leuendich maeckt / ende niet en doot. Dat de quade God snoode ende quaet maeckt / ende de lichamen doot. Dat de Werelt altijt is gheweest/ende altijt zijn sal. Dat den houwelijcken staet ydel ende quaet is / dat woeckerie niet verboden en is. Dat niemant dat afghedraghen weder te betalen schuldich en is. Dat de mensche den heylighen Gheest gheuen mach / ende en roepen geen Heylighen aen/ alleen God.

Ampotacrite.

Ampotacrite Ketters. DEse stemmen met de Arrianen ende Encraticen / sy en laten niemant in hare gheneynte ende Nachtmael/ oft hi en heeft dan hem selfs verloochent/ende de Werelt verlaten / hy is sober / beschepden ende cuysch van vleesch ende gheest.

Agareni.

Agareni Ketters. AGareni die ooc valschelijck Sarraceni werden ghenoemt / kinderen der Christenen: Want doen Machometus van Sergio bedroghen was / heeft hy verlatende Christum / dese bedroghen. Dese hangen Machometo aen/ende heeten Mammalucken / oft verloochende Christenen. Sy bekennen eenen eenighen God/maer niet drie Persoonen / Christus is een waerachtich mensche / maer niet God. Van desen gheloone leest des Turcks Alcoraen/ welck sy voor haren Mosen hebben / daer in des Turcken oft Machometi ghelooue begrepen is/ oock van Christo ende Moses. Christum houdense nae Mathometo voor den hoochsten Propheet van God ghesonden.

Angelici.

Angelici Ketters. ANgelici/de Enghelschen/ hebben haer desen naem selue toe gheeyghent/ daer henen / om datse de Enghelen voor Goden eerden/ als Isidorus Lib. viij. aen wijst. Welcke Epiphanius gheheelijck wt gheblust te zijn / betuycht. Hare Ketterie siet hier nae in Caianis.

Anastasius.

INt Jaer vier hondert lxxxiij. is Keyser Anastasius een Discipel ende aenhangher Euticis ende des Constantinopolitanischen Apts ende Bisschops Achatij/van haerder beyder Ketterie vergheuen/ende van haerder aenleydinghe ontweynt. Dese hoe wel hy door Pauselijcke brieuen vermaent wert van zijne Ketterie af te staen/ so en conde nochtans niemant niet met allen aen hem beschicken. Hy veruolchde de Christenen als Gregorius in dat bespreckboeck van hem seyt. Hy regeerde vijfentwintich Jaer/ende sterf vanden Blixem verslaghen.

Anastasius Paus.

Anastasij Ketterie. INt Jaer vier hondert neghenentachtentich/ wert oock Anastasius de tweede/ de Paus selue veruoert vanden ghenoemden Achatio / den Constantinopolitanischen Bisschop / ende Eutice den Abt aldaer. Hy was ooc de Nestoriaensche ketterie gonstich/ als Liberius de Arriaensche. Van haer Ketterie siet daer bouen Achatium/ ende hier nae Euticen/Nestorem.

Andiani Navolghers ende Discipels Manichei.

Andiani Ketters. ANdiani hebben van Andeo den Syrischen Man/ haren oorspronck / onder Paus Julio de eerste / van Constantio ende Constante de Keysers/anno drie hondert vierenveertich/ende en zijn niet met allen anders / dan Discipels ende Navolghers Manichei. Van desen leest dat eerste boeck Tripart.Hist.Cap.11.

Anthiasite.

Anthiasite Ketters. DEse achten den arbeyt der handen voor sonde/ dwonghen ende begauen haer seluen tot den slaep. Hare droomen noemden sy Prophecie / ende onthielden haer van alle Sacramenten/ gheenen geen cracht toe geuende. Van hare Capiteynen hier nae in Messalonijs. Item Vincent. Lib.7. Tripart. Hist. Cap.11.

Antichristus.

Antechristus een Ketter alder ketters. ANtichristus is dat hooft alder ketters/ welcke zijn lijf zijn / ghelijck Christus der zijnen. Van desen seyt de Schriftuere veel / hoe dat hy voor den grooten dach des Heeren sal toecomende zijn. Oft hy oock een eenich bysonder persoon sal zijn / en ben ick niet ghewis / nademael de Schrift zijn lijf / ende alle die hem toe behooren/ Antechrist noemt: Als alle Christenen Christum. Nochtans achten veel/ dat / gelijck Christus een eenich hooft zijns lijfs is / alsoo moet int teghendeel oock een eenich persoon zijn/ des gheheelen Antechrists hooft. Twelck oft het wel sommighe den Sathan noemen / soo moest het doch een vermengde Sathan zijn/ dies zaet ende woort oock (als int teghendeel Christus Gods woort) vleesch is ghewonden / die is een hooft zijns lijfs. Ende ten wil velen by nae niet met allen behaghen / datmen alle spreucken/ Luce xvij. ende xxj. Mattheus xxiiij. Danielis vij. ende xj. ende den gheheelen Apocalipsis/ vast alle man alleen op den Paus treckt / ende ooc niet op het geheele lijf: Want wie de Schrif-

 tuere

tuere van Christo alleen op dat hooft wt leydt die verclepnt Christum/ende is eenē Antechrist/ 1.Johan.4. ende en verstaet noch niet met allen inde Schriftuere: Also wie de Schriftuere vanden Antechrist alleen op den Paus/ ende gelijck zijn gheheel Lijf verstaen/ die ghebreken noch des hoofts / ende verclepnen den Antechrist. Men moet de deelen met dat gheheele begrijpen / nademael gheen Lijf sonder hooft/ ende geen hooft sonder lijf en is/wilmen de Schriftuere verstaen. Maer nochtans ick en wil niemandt mijn oordeel op dringhen: Ick achte den Duyuel voor den Vader der leughenen/die oock eenen Soon hebben moet / die een hooft is zijns Lijfs/ende een Broeder der kinderen des Duyuels haers Gods. Naedemael nv de Duyuel Gods Simme is/ so moet het int teghendeel alsoo toe gaen int quade / ghelijck int Rijck des Lichts int goede/daer God de Vader der waerheyt eenen soon heeft/ dien hy int vleesch gestekē heeft: Ja selue daer in ghecropen is / ende hem neder ghelaten heeft/ dat hy hem tot eenen hooft maeckte zijnder Broeders / dat is / der Kinderen Gods.

Antechrist is des Duyuels Christus.

Maer wie des Teghenchrists hooft zijn sal/ is my verborghen/oft hy gheweest/oft noch toecomende is / de verborghentheyt der boosheyt roert haer wel/ ende zijn stracks by der Apostelē tijden veel Antechristen in de Werelt wt gegaen gheweest. Veel houden / hy is nv stracks voorhanden: Sommighe geloouen / hy is noch toecomende/diet wt maken sal / de grontsoppē roeren alder ketterie / ende dat laetste versoecken. Want hy is ende sal zijn alder ketterien Vader/ die hy in de laetste tijden in menigherley manieren wert wt te gieten ende te zaeyen / versoecken sal / ende dat verborghen der boosheyt / dat hen ter tijt der Apostelen al gheroert heeft / gheheel ledich worden. Ende daer toe / tot meerder bedroch / nademael de werelt so neuswijs / geleert/ verkeert / ende schalckachtich is / alder meest de Schriftuere daer toe ghebruycken: Op dattet crachtighe dwalingen/ leughenen ende ketterie alle zijn/ ende onder den naem Christi en Gods woort vercoopen / also dat met desen schijn oock de wtuercoren waer het mogelijc waer / mochtē veruoert worden: Want als gheseyt is/de Antechrist sal dat laetste en beste versoecken in alderley ketterien / die in ende wt hem vloeyē moetē.

De Schriftuere seydt veel van den laetsten grouwel/God geue hem ons te bekennē/ op dat wy hem niet voor Christum aen en bidden/ wāt hy sal machtich zijn om te bedriegen met cracht ende wonder / 2. Thessalonicen 2. Daniel.8. ende 11. en hem midden in de Schriftuer setten/na denmael hy den Paus wt gebruyct heeft/ en hem niet wel meer onder zijne larue oft vermomminge / verbergen en mach/ghelijck voorwaer by so veel Schriftelijcke Secten/ die niet dan enckel Schriftuer voor haer te hebben (ghesien willen zijn) dat de eenige Christus niet zijn en can/daerom moeten alle Secten den Antechrist toe behooren / sy zijn dan gheproncт / verciert met Schriftuere hoe sy willē: Want de vrye ledighe Christelijcke geloove ende Kercke (aen niet met allen dan aen het woort / Gheloove / ende Geest ghebonden) en is gheen Secte / als beyde de Joden ende Heydenen meynen / ende ter tijt Christi een nieuwe Secte / ghelijck zijt verstonden/ noemden/ Actorum aen veel plaetsen.

Onderscheyt des eersten ende laetsten Antechrist.

Daerom houden sommighe dit onderschepdt des Antechrists/ dat/gelijc de eerste / de Schriftuer in alle dinghen heeft verworpen/ ende in de Locht gheslaghen: Also soude hem de verraden Duyuel ende laetste Antechrist in dat midden der Schriftuere setten / tot ouer de ooren / ende selue veel vanden Antechrist predicken / maer niet op hem/dan op andere Secten bedieden.

Alsoo bediet de Paus alle Prophecien vanden Antechrist/ van hem op Luthero/ende Luther op den Paus/ Swermers ende Doopers/ de Doopers ende andere beyde op den Paus ende Luther.

Daerom sie een yeghelijck den laetsten sorgelijcken Antechrist: Want hy en sal in eenen schijn noch Christum noch de Schriftuer verloochenen/maer seer beroemen/ende tot meerder veruoeringhe hooch op werpen/ maer de cracht Christi wt ydelen/ende den sinne der Schriftueren verloochenen: Want ghelijck de Antechrist Christum niet en sal verloochenen / maer de cracht Christi: Also sal hy der Schriftuere niet eenen cleynen puer dragen / maer niet des sins Christi/dien hy op het hoochste sal volghen.

Daerom en sullen wy niet dencken / dat een dinck daerom niet en is/om dattet met Schriftuere ghecleedt is / want wy sien nv ter tijt dat alle Secten Schriftuer hebben/ende nochtans de eene soo verre ende breet van de andere is/ als Hemel ende Aerde. Want de Duyuel soo openbaer ghewoorden is/ dat hy hem / ghelijck nv by velen/des Decreets schaemt/ ende niet met allē dan enckel Schriftuer en can: Daerom en sal hem de laetste arghelistighe Antechrist/ niet alleen midden in de Schriftuere setten / maer sidt nv al/also werm inde Letteren daer in / tot aen den hals. Want wy sien hoe veel seltsame wonderlijcke hoofden/Partien/ende Secten/schoon berept wt de eenighe Schriftuere ghecomen zijn / niet dat de Schriftuere daer aen schuldich is/maer den voorhanck des vleesch/dat wy des Gheests sinne niet en verstaen / ende alleen om de Letteren/teghen den sin Christi met malcanderen twisten/die altijts Ketters gemaect heeft/ ende des Antechrists Stoel ende Wapen gheweest is. Alsoo wesen ende drongen de Schriftgheleerde / ter tijt Christi op de Letteren der Schriftueren/ ende en lieten haer van den Tempel ende de wet/ dies sy so clare letteren hadden/ niet dringhen.

Ketters worden wt de letteren der Schrift.

Maer Paulus beroemt hem/ hy weet den sin Christi ende der Schriftuere/der welcker cracht ende verstant de Pharizeen (hoe gheleert oft geschickt sy ymmers daer in waren / ende by nae van buyten conden) niet en wisten.

Alsoo dringt Apollinaris op de bloote woorden/ Verbum caro factum est/ dat woort is vleesch ghewoorden / ende verstaet het als het luyt oft clinckt / dat woort waer in het vleesch verandert. De Doopers ende Apostolici ligghen op de Doop-woorden int werck der Apostolē/ende dringhen daer op / men moet ende sal / ghelijck de eerste Apostolische Kercke / alle dinghen ghemeyn hebben.

Veel Ketters hebben dese woorden ghegreyen: Wie niet al en verlaet dat hy besidt/etc. Ende zijn van vrouwe ende kinderē gegaen. Summa/Almaricum/Aerianos/Antropomorphitas/ Antidicomaritas/etc. Ende alle Ketters / heeft de Lettere ghemaeckt / oock Lactantium veruoert/ende veruoert noch alle Joden/Doopers ende Schriftgheleerde. Martinus Luther heeft dit woort gegrepen: Dit is mijn lichaem / daer mede vaert hy voort / al soudet breken / ende de gheheele Schrift dese eenighe spreucke nae ghebogen worden. De Martionisten / Manichei/ Sabelliani/ Arriani / Nouatiani / hebben oock haer clare Letteren voor haer / ende daer en is gheen Ketter / dan wt de eenighe Schrift ghewoorden / ende en is niemant die gheen Schrift en heeft / daerom laet ick my hier met Augustino/ Chrisostomo / Origene / ende Erasmo beter behagen/ datmen de Schriftuer vergelijcke/ tegen malcanderē hebbe/ de oorsakē/ voorbygan-

Schrift en is niet nae de Letter te verstaen.

ghen

ghen neerstich ouerleggen / ende met de ooghen des Gheests in alle vreese / ende Godsalichept aensien/ eñ niet also na de bloote Letterē ouer al en verstaen/ maer na den sinne Christi eñ wtlegginghe des Geests verstaen worden/ want soudemen de Schriftuere nae de Letteren ouer al verstaen/ so soudemen wel sien/ wat daer wt volghen ende spruyten soude/ ende hoe wy tot vrede ende ruste beyde der conscientien/ des twists ende verstants comen souden: Want God heeft zijn verborghenthept/ wille ende woort onder de Letteren verborghen / ende niet alsoo met open Letteren aen den wech voor de Verckens/ Werelt ende Antechrist ghelept / dat hy met onghewasschen voeten daer ouer valle.

Schrift is den Antechrist een ghesloten Boeck.

Daerom vergheliickt Christus dat Euangelium/ ende dat Rijcke Gods selue eenen verborghen Schat ende costelijcke Peerle/ daer na wy diep grauen / soecken / ende om die te vinden met sinne eñ ghedachten wt dese Werelt moeten reysen: Want dit Boeck is alle godloosen / die sonder geest / gelooue/ ende licht daer in grabbelen/ rasen eñ om varen/ met seuen Seghelen ghesloten/ die niemant op en can doen dā dat Lam/ ende die den Lam toe behooren/ Dante. 12. Apoca. 17. Hoe wel nv sommige meynen / het is voor alle man een open Boec/ met bloote clare woorden/ doorgaens alle man claer ende verstandelijck. Dese woude ick geerne vraghen / waer af comen dan so veel Secten ende Ketters / die alle Schriftuer voor haer hebben? Hoe datmen dan de saecke niet eens en can ghewordenẻ Het en sal in summa nerghens gheen middel treffen / de Paus heeft dit ghetuyghenisse der Schrift gheheel onder de banck ghewerpen: So verhieuen wijt by na bouen God / Ja maecten wt de doodende Letteren (welcken wy in alle nooden met verachtinghe Gods/ raet vraghen / ende tot eenen Meester hebben) eenen Afgod/ ende ligghen ghelijck de Lettersche Joden op Mosi / altoos op de clare helle woorden/ so wijt noemen: Ende en connen nochtans nemmermeer gheen claer verstant daer wt gherijghen: Dat coemt altemael om dat wy vermeten sondrr Gheest / licht ende ghelooue/ daer in guychelen/ ende God niet eens raet en vraghen / maer wt de Letteren het ghelooue ende Gheest willen dwingen ende leeren. God help ons allen/ Amen.

Annianus ende Antemius.

ANnianus een Diaken Celidensis / is een Celestiner oft Celistij aenhangher ende Discipel gheweest / van wiens Ketterie stet hier nae.

Antemius voortijts een Bisschop tot Costnitz/ verloochende twee natueren in Christo te zijn/ ghelijck de Acephali / dien sette de Paus Agapetus af / met hulpe des Keysers Justiniani/ ende wijde in zijn plaetse Mennam.

Antropomorphite ende Antidicomarite/ Ketters.

Antropomorphite Ketters.

DOenmen schreef neghen hondert ende xlix. onder Keyser Berengario ende Agapeto den Paus/ stont op die terstont op hoorende ende Boersche Ketterie / dat sommighe meynden ende leerden/ God hadde menschelijcke lidtmaten/ ooren / herte / mont / handen / etc. ghelijck hem de Schrift aē veel plaetsen/ daer op sy gronden / toe geeft / ende en verstonden niet wat Aethiopeia is/ dat de schriftuer/ God menschelijcke lidtmaten / ghemoet ende affect / aen dicht/ om dat hy anders van ons niet en mach verstaen worden / ende dat int teghendeel aen veel plaetsen der Schrift staet/ dat God een Gheest/ eewich/ selfwesent/ Gheestelijck ende onsienlijck wesen is. In welcke ketterie langhe voor desen/ oock Serapion een Abt/ behanghen is gheweest/ ende geensins op den rechten wech en mocht gebracht worden/ van velen besocht/ tot dat Photinus een Diaken van het Landtschap Cappadocie quam/ den mensche becoute/ bekeerde/ ende met groote vruechde van velen / op halp / ende van de dwalinghe verloste: Theophilus Alexander heeft teghen dese Ketterie machtighe victorie in gelept/ ende haer gedemt ende wt gedaen/ als sy eenen cleynen tijt gheduert hadde.

Antidicomarite teghensprekers der eewigher cuyschept Marie.

Antidicomarite/ oft alsse Augustinus noemt/ Antidicomarianite/ op Duytsche/ Teghensprekers Marie ghenoemt/ loochende Marie eewighe cuyshept/ ende hielden dat sy met Joseph na Christum meer Kinderen ghehadt hadde / nademael de Schriftuer van zijne Broeders seyt: Ende Mattheus seydt/ dat Christus haer eerste ghebooren Soon is ghe weest/ sommighe andere/ die oock teghensprekers Marie moghen ghenoemt worden / hielden dat Christus niet van het wesen haers vleeschs ende bloets genomen/ dan alleen gesogen hadde / ende door haer waer ghegaen/ als door een Riet ende Pijp sonder alle smerten: Sommighe leerden / dat sy hem een Kint niet geboren en hadde/ maer groot: Sommighe hebben ghelooft/ dat sy hem van Joseph ontfanghen ende ghebooren heeft. Sommighe en willen niet hooren/ datmense een Moeder Gods noemt / als Nestor. wiens dwalinghe int derde Concilium tot Epheso neder ghelepdt is / ende besloten / dat Christus wt Maria / niet alleen mensche / maer oock God ghebooren was / ende Theotochos/ dat is / een Moeder Gods soude ghenoemt worden. Teghen dese heeft Cyrillus ende Celestinus de Paus ghescreuen.

Alexander ende Acesius/ Ketters.

Alexander een Ketter.

ALexander een Ketter ende Moordenaer/ van wiens moorderie leest Eusebium Ces. int vijfste boeck Capit. 19. Eccle. Hist. Sijn ketterie roert Paulus in een summe aen Timotheum/ dat hy een Ketter ende afvalder van het gelooue is gheweest.

Acesius een Ketter.

Acesius een Nonatianer / ende een Bisschop in dese ketterie/ werdt van Keyser Constantino in dat Concilium gheroepen / ende gheuraecht waerom dat hijt niet met de Christelijcke Kercke en hielt / soo gaf hy antwoorde / datmen die/ die na den Doop sondichden / tot de ghemeynte niet en soude weder op nemen/ men sondense wel eyschen tot boete / maer de nalatinghe der sonden van God verwachten / die alleen de sonde hadde te verghenen na den Doop/ de Kercke en hadde niet meer machte hem op te nemen / noch op te doen ende te ontbinden. Doen seyde de Keyser/ O Acesi/ neemt een Leder/ ende soo ghy cont/ climt inden Hemel.

Adalbertus Gallus/ Clemens Scotus.

Adalbertus een Apostelsche Ketter.

ANno seuen hondert ende veertich / trocken dese twee in Vrancrijc veel volcks aen haer/ voor gheuende/ hoe sy Nauolghers der Apostelē waren/ ende spraken van hooghen dinghen/ der verborghenthept Gods / van des menschen leuen ende manieren / ende disputeerden van veel dingen. Bonifacius de Erdtzbisschop in Vranckrijck/ schreef sulcx altemael Zacharia den Paus/ die in een Concilium der Bisschoppen sulcks voorleyde / ende des Ketters meyninghe verworpen sy wt de gemeynte / ende sy werden van haer Priesterlijcke officie af ghesedt / ende eendrachtelijck veruloeckt.

Antharitis.

Gregorius

Antharitis Ketter.

GRegorius int Register Longobardorum schrijft/ dat Antharitis den Kinderen der Christenen den Doop gheweyghert heeft/ende datmen in het Christelijck ghelooue gheenen Doop en soude geleert hebben. Daerom schrijft Gregorius alle Bisschoppen in Italien/ dat sy de Kinderen in de Arriaensche ketterie ghedoopt/ tot de gemeynte Gods souden in sluyten eñ in nemen/ende anders gedoopt/ met de Kercke versoent souden worden.

Armathanus.

Armathanus een wicklefist.

ARmathanus seyde/ hoe dat een slecht Priester/ so de Ouerste Priester cranck oft vander natueren met nachtelijcken droomen besmet ende onreyn waer/ macht hadde te offeren/ Leuiti. xv. Alsoo moghen inden val der noot/ oor de Diaconen Misse lesen oft doē/dat Sacrament wijden/ eñ de sonden vergheuen/ den heylighen Gheest met oplegghinghe der handen gheuen/ende een slecht Leeck Priester een Bisschop wijdden. Dese ketterie heeft Wicklef nae ghevolcht/welcke Jeronymus int Boeck der Drieuuldigher wtlegghinghe nederleyt.

Athoici.

ATthoici de Ketters seyden/ teghen de spreucke Johannis xix. Die my v ouer gheleuert heeft/ die heeft een groote sonde op hem/ dat alle sonden gelijck waren/ alsoock Arabs/ ter tijt Thome soude ghehouden hebben/ teghen welcken hy int tweede Boeck teghen de Heydenen Capit.lxxix.schrijft.

Apellite/ nauolghers Basilidis.

Apelles Ketter.

APelles/ van welcken de Apellite in Grecia Anno hondert ende tseuentich/ af comen/ seyde Christum niet God in der waerheyt/maer inder menschen/ fantasie verschenen te zijn/ ende dat een Enghel (en weet niet wat voor een eerweerdighe) Gods Schepper waer gheweest/ den God Israel/ noemde hy een vyer. Hy hielt oock dat Christus zijn vleesch van de Elementen der Werelt ghenomen hadde/ het welck hy der Werelt weder ouer gheleuert hadde/ ende sonder dat selue verresen/ ten Hemel gheuaren was.

Item wt ingheuen van eender beseten Maghet/ Philamine ghenaemt beuestichde hy/ dat de Propheten met eenen boosen wederspannighen Gheest waren aen ghewaeyt gheworden/ als Eusebius/Lib.5.Capit.13.seydt. Hy schreef veel godloose dinghen teghen de Wet Mosi/ de welcke hy vanden Duyuel te zijn/ achte. Hy gheloofde twee Goden/ eenen goeden/ des goeden/ ende eenen boosen/des boosen oorspronck/ ende den goeden God/ den boosen ghemaect te hebben/ ende met zijne gheboorte de Werelt gheschapen te zijn: Den seluen heet Theodotion den alder Ketterachtichsten Ketter/ eñ spottende verwerpt hy zijne ketterie schimpelijck: Zijn dwalinge siet breeder hier na in den ketter Baside. Sy hebben de spreucke 1.Johan.4. een yegelijck geest/ die bekent dat Christus int vleesch is gecomen/ die is wt God/ daer wt geschrapt/ op dat niet gheheel door leughenachtich ende ouerwonnen gheuonden en worden.

Apocarite.

APocarite zijn een gebroetsel der ketterie Manicheorum gheweest.

Apollinaris.

Apollinaris Ketterie eñ Articulen.

VIncentius int vijfste boec Tripa. Hist. Capit.xliiij. seyt/dat ter tijt Constantij in Laodicea Syrie twee mannen zijn gheweest/ een Sone ende Vader eens naems/ de Vader een Priester/ ende de soon een Leeraer/ oft Lector/ der Griekscher tonge/ beyde Leeraers/de Vader een Grammaticus/ ende de soon een Rhetoricus. Deser ketterie was/dat God des woorts in aenneminghe des vleesch gheen siel aen hem ghenomen en hadde/ maer in de steden der sielen/ dat woort het welck God selue is. Daer na quam haer een berou aen/ ende rechtueerdichden haer seluen/ also/ dat sy een siele den vleesche Christi toe wierpen/ ende toe gauen/ nochtans een sulcke siele/ die sonder een ghemoet waer/ ende de leuendighe siele hadde in de stede des ghemoets/ dat woort selue ontfanghen/ ende aen genomen/ende seyden/ als Augustinus van de Ketters verhaelt/ hertneckich/ dat woort waer in vleesch verandert gheworden/ also dat dat woort niet meer woort/ maer vleesch en was/ ende dat selue vleesch quam vanden Hemel door het woort ghemaeckt/ ende niet van Maria aen ghenomen: Ende dat Christus nae de aertsche natuere gheenen wille en heeft ghehadt/ maer in Christo waer alleen gheweest den wille Gods/ die vanden Hemel af ghecomen is/ ende dat de een siele van de andere ghebooren wort/ gelijck het een vleesch van het ander. Van dese twee comen af de Apollinarissen/ oft Apollinarianen/ oft Apollinarij/ teghen welcke de heylighe Ambrosius een Boeck gemaeckt heeft/ ende Theodorus eē Priester tot Antiochia/ vijfthien Boecken.

Apostolici.

DE Apostolische Ketters zijn tijtlijck op ghestaen/ also/ dat Augustinus tegē dese schrijft. Dese gauen haer den naem selue/ daerom datse in haer ghemeynte niemant in en namen/ die wat eyghens hadde/ oock en moest hy niet ghehouwelijckt zijn/ gelijck by onsen tijden de Monicken. Dese stemmen in veel dinghen/ met de Eucratiten ende Apotactiten.

Aquarij/ Item Aquila een Jootsch Ketter.

Apostolici de Ketters hielden alle dinghen ghemeyn.

AQuarij van het water also ghenaemt/ offerden ende seghende alleen water in den Kelc/ om aen te wijsen de nuchterenheyt. Dese werden van Augustino verworpen.

Aquila een Jode ende Ketter.

Anno hondert ende dertich/ in den tijt Adrianus des Keysers/ ende Sixti des Paus/ heeft Aquila een ghedoopt Jode/dat Oude Testament in de Griecsche spraecke gebracht/ende onder andere dese spreucke Esaie 7. Alsoo verduytscht: Neemt waer/ eē Joncfrouwe oft Maghet sal ontfanghen ende baren eenē soon. Welcke verduytsinge de Ebioniten na volchden/ ende seyden Christum van Joseph wt Maria de Maget oft Jonckvrouwe geboren te zijn/welcke Translatie Hieronymus ende Augustinus/ int xv. boeck van de stadt Gods Capit. xviij. verwerpen. Dese volghen noch heden/ als de besten/ den Joden.

Archantiatie/ Actotoxrite/ ende Arabici.

DEse hielden/ dat de Werelt waer een werck der Ertzenghelen/ ende verloochenden de verrijsenisse des vleeschs/ nae de meyninghe Augustini.

De andere offeren kaes ende broot/ daerom dat Cain ende Abel van de vruchten der Aerden ende Schapen gheoffert hadden. Dese en Consacreren niet/ als oock die/welcke in melck ende honich oft anders yet behaluē in wijn/met water ghemengt ende onghedesemt broot niet Consacreren.

Arabici wt Arabien af ghecomen/ seyden dat siel ende Lichaem met malcanderen storuen/ ende weder met malcanderen verrijsen souden: Men weet gheenen bysonderen aenvanger/ zijn terstont wt ghebluscht. Tegen dese heeft Johannes Chrisostomus twee Boecken ghescreuen.

¶ Armeni.

Armeni ketters.

ARmeni hebben eenen eyghen Paus/ dien sy in alle dinghen ghehoorsaemheyt bewijsen/ sy houden de veertich daghen der Vasten scherpelijck/ haer Priesters en ghebruycken beneuen den wijn gheen water/ ghelijck oock de Greci. Haer Priesters draghen groote breede ronde Cruynen/ haer Leecken draghen een geschoren Cruys ouer dat hooft/ sy eten vleesch op den Vrydach/ ende zijn teghen de Surianers. Dese willen oock Christenen zijn/ Ja alleen. Van desen hier na.

¶ Artalis/ Arrianus.

Artalis een ketterie.

IN t eerste Boeck Trip. Hist. Cap. 4. staet/ dat dese Artalis Christum ghedeylt heeft/ dat dat woort vreemt is van de wterlijcke natuere/ ende met met allen met het vleesch ghemeyns en hadde. Dat de Vader dē Soon onsienlijck is/ eñ Christus een ander dinck nae de Godtheyt/ een ander dinck nae de menscheyt.

¶ Arnaldus Brixianus.

Arnaldus Ketter.

ARnaldus Brixianus/ een wt de aenhangers der leeringhe Petri Abailardi hielt van de Philosophis. Haer nieuwe vonden voorsetten sy der Vaders leeringhe. Hy nam voor hem Petrum Abailardum te verantwoorden/ ende zijn ketterie te vernieuwen. Dese viel van de Roomsche Kercke af/ als Bernardus tot den Paus Innocentio/ Item totten Bisschop tot Costnitz ende Guidonem eenen Legaet schrijft: Dese werden bysonder in Cœna Domini tot Romē gebannen alle Jaer.

¶ Arnoldus.

Arnoldus Ketter.

ARnoldus van Nieuwendorp in het Landtschap Catellione/ een groot Medecijnmeester/ heeft veel Boecken gheschreuen/ in welcke onder andere de dwalinghen begrepen waren: Dat de menschelijcke natuere van God aenghenomen/ waer God ghelijck in alle zijne goeden/ ende datse soo veel is/ ende vermach de menschelijcheydt Christi/ als de Godheyt/ ende dat de Duyuel vande waerheyt Jesu Christi/ de Kercke listichlijck heeft af ghelept/ ende dat het ghelooue dat sy (de Kercke) hadde/ ghelijck is/ als des Duyuels ghelooue/ ende dat alle dat vermeynde Christelijcke volck totten Duyuel verlept vaert.

Item dat alle Cloosterlieden buyten dat lijf zijn/ ende verdoemt worden/ ende dat alle Leeraers de leeringe Christi verduysteren ende verualschen/ ende dat alle Theologi qualijck ghedaen hebben/ dat sy wat wt de Philosophie in de Theologie gheset hebben: Hy verdoemt gheheel de Philosophie/ ende dat dat werck der Medecijnen God beter behaecht/ dan den Offer des Altaers/ ende die nae zijnen doot Misse stichte/ die en dede gheen werck der liefden.

Item dat in de Misse de Priester God niet met allen en offert/ oock niet den wille. Item dat in aelmoessen dat lijden Christi meer werdt gheeyghent ende aen ghewesen/ dan in het Offer des Altaers.

Item dat in des Paus Rechten gheen conste en is/ dan der menschen werck.

Item dat God nergens met de eewighe verdoemenisse den Sondaers ghedreycht en heeft/ dan den ghenen die eens boosen Exempels zijn/ ende dat int Jaer duysent drie hondert eñ vijfendertich nae Christus gheboorte/ den Joncsten dach soude zijn. Dese dwalinghen zijn door eenen Predicker Monick neder ghelegdt/ Johannes de Longio ghenaemt/ mach anders een Ketter den anderen rechtueerdighen.

¶ Artemo.

ARtemo/ Anno twee hondert ende vier/ onder den Paus Seuerino/ een van de Arriaensche Secte/ Lib. 1. Trip. Hist. Cap. 4. heeft de maechdelijcheyt Marie teghen ghesproken/ hoe dat sy haer met Joseph (na den Salichmaker op dese Werelt gheboren) ghemengt heeft/ ende met hem meer kinderen ghehadt. Desen Artimonem de Constantinopolitaensche Patriarch/ heeft Johannes de Paus des naems de tweede verdoemt.

¶ Assuritani.

DEse zijn Donatisten ghewe eest/ van welcke Augustinus int eynde des derdē boecks/ teghen de Epistel Permeniani.

¶ Asterius.

ASterius een Sophist in Cappadocia/ ghaf voor/ hy woude het Christelijck ghelooue weder op helpen/ ende schreef sommighe Boecken/ in welcke de leeringhe Arrij beuesticht was/ leerde Christum also te zijn Gods cracht/ ghelijck by Mose de Sprinchanen Gods cracht genoemt worden/ daer af int derde Lib. Trip. Hist. Capit. 1x.

¶ Asclepiodotus.

ASclepiodotus een Discipel Theodoti des Leyders/ die een Vorst ende Vader deser ketterie is geweest/ sette/ dat Christus een Puer reyn mensche is gheweest/ de welcke van Victor den Roomschen Bisschop/ daerom wt dat ghelschap der Christenen ghesloten was/ eñ heeft zijn leeringhe breet om haer geten/ van welcken Asclepiodoti de Ketters af comen/ Eusebius Lib. 5. Capit. 29.

Augures.

AVgures de Toouenaers die wt de sterren/ voghelgheschrey/ droomen/ waersegghen/ ende dan noch Christenen zijn/ Jae voor Christelijck vechten teghen Mosen. Deuteron. 18. Daer henen behooren alle Toouenaers/ Hexen/ Wichelaers/ Touenerssen/ Waersegsters/ welcke toouerie in Egypten aldermeest is op ghecomen.

Auerrois.

AVerrois een benijdende peloerser ende doodelijck vyant Auicenne/ heeft na ghegheuen/ dat dat verstant ghedeylt ende af ghesneden van dat Lichaem/ mocht door de cracht eens gheeynichden ghemoets/ in God vereenicht/ ghefor meert/ ende openbaer ghehouden worden: Hy seyde oock/ God en hadde gheen acht op de sonde/ want so God op dat weynichste der naturē wilde sien/ so worde zijn verstant ydel. Hy bespotte oock de Christenen/ dat sy haren God aten/ lasterende/ daer en waer gheen quader volck op aerden/ daerom tradt hy nae zijnen Doop van haer af.

Auxentius.

AVxentius een Meester Eluidij des Ketters/ Bisschop tot Milanen voor Ambrosio/ der Arriaensche ketterie een beschermer/ int Ariminensi Concilium verbrant/ heeft by nae gheheel Italien afweyndich ghemaeckt/ ende ter tijt Martini des Biechtvaders/ geleeft. Tegen

desen

desen schrijft Hilarius. Na hem werdt Ambrosius/Bisschop/veel te laet tot Milanen bestelt.

¶ Auicenna.

AVicenna een Hispalensische Medechijnmeester / van de Secte Mahomet / seyde / dat de ontreckinghe des ghemoets der heyligher Lieden / tot de Prophecie ende Hemelsche beschouwinghe/van natueren quaem/ teghen Petrum/ 2. Pet. 1. Als gemeynlijck alle Phisici/Sterrenkijckers/ natuer vercondigers boose Christenen gheuen. Item dat de macht om wat te bestellen de Creatuer mocht mede ghedeylt worden.

¶ Ketters der Letter B.

Basilides.

BAsilides een Bisschop / doch een ander dan hier nae volcht / soude met Martiali veel grouwelen ende Afgoderien ghehandelt hebben / ooc boecken vol van Gods lasteringhe gheschreuen / diens ketterie ick niet en hebbe moghen beuinden / ende te weghe brenghen.

¶ Beser / Burgandus een Ketter.

BEserite van Beser ghenaemt / daer af Keyser Leo verleyt ghewordenis/gheuen voor/ de aenbiddinghe der Beelden Christi ende der Heylighen/was Afgoderie. Daerom hẽ Gregorius de Paus veel te vergheefs ghestraft heeft: Hy maeckte / datmen aen veel plaetsen de beelden af dede. Burgandus verachte ende onteerde het Heylich Crisma / de heylighe vaten/als oftse ongheWijt waren / met groote lasteringhe ende versmadinghe. Hy en hielt oock niet van alle gewijde Ceremonien ende kercken pomperie / ende de schandelijcke Ketter taste den kelck met onghewijden handen aen.

¶ Balaamite/ Bayra Ketters.

BAlaamite / van Balaam den Toouenaer Nume. xxij. xxiij. xxiiij. xxv. Leerden / dat hoererie gheen sonde en was / als Balaam den Afgod Beelphigor oprichte met Balach. Dese zijn in de tijt Johannis des Apostels/ in de ghemeynte Pergami. Item wellust/etẽ ende drincken en was by haer gheen sonde.

Mahometi Leermeester Bayra. Bayra de ketter / van dese Secte Jacobitarum/ toe ghedaen Mahometo / dies leermeester hy is gheweest / want Mahometus was een constloos Idioot/ een plompaert in consten/ by desen bleef hi tot aen zijn eynde/ ende onderwees hem in veel dwalinghen.

¶ Barbas / Balatius Ketters.

BArbas een Arriaensche Bisschop / Anno vijf hondert ende vijf / doen hy eenen doopte / spreeckende / Jck doope v in den naem des Vaders/door den Soon/in den heyligen Geest: soo is terstont dat water verdweenen. Wt welcke Mirakel des Doops verwachtende / beweecht / hy tot het Christelijck ghelooue tradt. Salmen Vincenti. vij. Lib. Trip. Hist. ghelooue gheuen.

Balatius een Hertooch in Egyptẽ / een mensche tot de Arriaensche ketterie gheneycht/ ende puerich / heeft de kercke alsoo veruloeckt / dat hy Nonnen ende Monicken ontbloote/ende met roeden openbaer liet gheesselen. Tot welcken Sinte Anthonis Brieuen heeft gheschreuen/ teghen sulcke tyrannie / welcke hy verachtende verspooch / op het Aertrijck werpende / ende de Poortier van sulcke bootschap weghen aenvarende. Van zijns lijf wtganck / leest in Vitis Patrum/ van Sinte Anthonio.

¶ D. Balthasar Hubmor van Fridberch / tot Weenen in Oostenrijck verbrant.

DEse is gheweest een Doctoor in de heylighe Schriftuer / gheleert ende welsprekende/ eerst een Leser ende Prediker tot onser Vrouwen tot Enghelstadt / ende namaels tot Rijnsborch ghecomen/ende aldaer soo gheweldich teghen de Joden ende haren woecker gepredickt/ datse van daer niet sonder moeyte ofte arbeyt verdreuen zijn geworden / ende aldaer de schoone Maria / de groote bedeuaert op ghericht. Ten laetsten in der Doopers orden gheuallen/ ende van daer in Sweytz / ten laetsten / na veel gheleden perijckels / gheuanckenisse ende wtdrijuinghe / tot Niclaesborch in Merich ghecomen/ende aldaer teghen Johannem Hutten gestaen/ende wat met diẽ oneens/den Wederdoop aen ghericht. Balthasar Hubmor Dooper.

Ten laetsten is hy gheuangen/na Weenen geuoert / ende na lange geuanckenisse/van Ferdinando tot puluer verbrant / zijn vrouwe verdroncken / beyde op haer gheloeue volstandich.

Hy heeft onder andere Articulen der Doopers zijnen Doop hert verantwoort / teghen welcken Ecolampadius gheschreuen heeft/ende oock Zwinglius.

Van de vryheyt des menschen / beyde tot dat goede ende tot dat boose / hielt ende leerde hy so sterck ende stijf/dat hy daer af een Boecxken aen Marckgraue Georgium ghemaeckt heeft.

Die leeringhe/ dat God een oorsaecker is ooc der sonden/ende beyde/goets ende quaets in den mensche werct/als oft hy aen onsen laster schuldich waer / acht hy voor de grootste ketterie ende Godslasteringhe. God geen der sonden oorsaeck.

De Gheest is voor / in / ende nae den val oprecht ghebleuen / ende noyt in de sonde gheconsenteert noch bewillicht/daerom en heeft hy zijn vryheyt niet verloren / maer alleen dat vleesch/ hoe wel hy als een gheuanghen / met onwille heeft moeten mede eten / nochtans niet met behaghen. Daerom mach hy noch goet willen/dat vleesch dempen/temmen/ende de ouerhant hebben / om dat onwillich vleesch tot dat goede te drijuen ende te dwinghen. Christen hebben een vrien wille.

Na den weder genesen ghebrachten val/waer de gheheele gheloouighe mensche alsoo gherestitueert/ dat hy alder dinghen vryer is/ dan voor den val/ oft ymmer so vry.

Item hoe dattet gebeuren mach/dat de Christenen alle Priesters/ vryheeren eñ kinderen des Gheests ende des lichts genaemt worden / ende niet oock de verloren vryheyt met den Gheest eñ Christo vercreghen en soudẽ hebben: Item/dat ons de Wet niet alleen moghelijck/maer oock licht is / nadenmael den ghelooughen alle dinghen moghelijck zijn.

Wie nv seyt / dat hy niet met allen goets en vermach / ende gheenen vryen wille en heeft/ die verloochent daer mede / dat hy een Christen is. Ten anderen / dat hy den Heylighen Gheest ontfanghen heeft. Ten derden / dat hy ghelooauich is/ want de Christenen vermogent in Christo altemael.

¶ Der ouder Pausen Decreet ende Articulen / van de Roomsche kercke nv verdoemt/eñ van de Pausen voor ketterie ghehouden.

DE derde Paus Clemens / Anno tweentneghentich / schreef vijf brieuen aen den Heylighen Clemens alle dingen sullen ghemeyn zijn.

ligen Apostel sinte Jacob/den broeder des Heeren/ende aen andere Bisschoppen/ende zijnen Discipel tot Jerusalem/van menigherley ordeninghe der kercken: Ende onder andere schrijft hy van de gemeynschap der kercken/in den vijfsten brief sinte Jacob zijnen broeder ende mede Discipel tot Jerusalem alsoo/broeder/een ghemeyn leuen is alle man van noode/bysonder den ghenen/die sonder berispinghe onder God willen strijden/ende die dat leuen der Apostelen/ende der Discipulen willen naevolghen/want een ghemeyn ghebruyck alder dinghen in dese Werelt soude by alle menschen zijn/maer door aen ghenomen booshept/seyt die/dat is mijn/de ander dat is mijn/ende alsoo is onder de menschen een deylinghe gheschiet. Daerom de alder wijste onder de Griecken bekennende/dat dat alsoo behoorde te zijn/spreect: De vrienden sullē alle dingen gemeyn hebben: Maer onder alle dinghen zijn sonder twijfel ghewislijck oock de vrouwen in ghesloten ende ghetelt/ende ghelijck niet en mach (spreeckt hy) de Locht oft sonnenschijn ghedeylt worden/alsoo en soudemen oock in de ghemeynte ander dinghen/die in de ghemeynte tot dit leuen alle menschen ghegheuen zijn te hebben/niet deylen/ende voert aldaer dat exempel der Apostelen Actuum 2.4. seer meesterlijck tot een voorbeelt in/hoe sy alle dinghen ghemeyn hebben ghehadt. Tot hier toe Clemens.

Hoe wel sommighe achten/dese puncte van de ghemeynschap der vrouwen/is een toesettinghe/ende ick het gheerne ghelooue/want in Operibus Clementis, hebbe ick vry gheuonden/dat in de voorschreuē Epistel dese puncte niet en is/maer in Operationibus Conciliorum, staet hy vry als hier verduytscht. Leest de vijfste Epistel aen beyde plaetsen selue.

Hier henen behooren ooc de Decreten der ouder Pausen/welcke by na altemael teghen de nv teghenwoordighe Roomsche Kercke ende Pausen zijn/hoe wel sy gelijck nae der Apostelen tyt gheuallen zijn in veel dwalinghen/(dat ick niet en segghe gantsch ende gheheel van het cruys) soo dat yemant achten mocht/dat de wterlijcke Christelijcke kercke/hadde met den Apostelen op gehoort/eñ dat hooft neder ghelept/eñ de Roomsche Kercke/recht nae der Apostelen ondergancke/geheel niet voor de Christelijcke kercke en achten/maer voor die/daer af Paulus Actu. 20. ende de Apostelen alle/soo neerstich waerschouwen/te weten/des Antechrists Synagoghe/nadenmael van stonden aen Clemens ende Anacletus de derde ende vierde Paus/ende de andere hier nae hoe langher/hoe quader ende breeder van de bane quamen/nae de Apostelen/ende so veel sotachtighe insettinghen maeckten. Want Clemens set veel van vasten/keerssen oft lichten/omhanckse/ende andere cieragien des Tempels/ende maecktse soo heylich/datmense oudt zijnde/soo sy gheen nut meer en zijn/verbernen sal/ende oock de asschen op nemen/ende inden Doopsteen oft andere gewijde plaetsen legghen/op datse niet vertreden/ende als heylichdom veronteert en werden. Dat is doch een sotachtich dinck/ende dat schrijft hy inde tweede Epistel aen sinte Jacob den broeder des Heeren.

Soo werpt Anacletus de Paus Anno hondert ende vier/ter tijt Traiani/alle ander kercken ghelijck onder hem/ende verheft de Roomsche kercke al voort terstont hooch ouer al/noēt ende heetse een Hooft ende Anghel alder andere kercken. Doen is al dat Pausdom met ghewelt/ende veel vander Papen vryheyt ghesett/datmen alle sware handelen voor den Roomschen stoel soude brenghen/ende datmen teghen de Priesterlijckheyt gheen clachte en soude aen nemen. Doen wert veel van den Chrisma/Ceremonien/Ertzbisschoppen/wijen/Patriarchen/Bisschoppen/Priesters/Diaconen/Subdiaconen/Exorcisten/Accoliten/etc. ghehandelt. Daer af oock wat in Ignatio/Policarpo/Ireno/is: die nochtans Discipulen Petri ende Joannis sullen geweest zijn/ende der seluer Discipels/Discipel: Maer sy hebben wijt wt den aert haerder Meesteren gheslaghen. Dan nochtans hebbense het eens gheraden/ende aen veel plaetsen ymmers naerder daer toe ghestreken/dan wy in desen laetsten tijt/daermen gheheel van de bane is ghecomen/ende niet dan enckel leughenen en regeeren/ende den stoel in houden. Leest Clementem ende de Decreten Anacleti eñ zijns nacomelincx Euaristi selue/die Anno hondert eñ thien/oock in den tijt Traiani int Pausdom is gheweest.

Antichristische wetten der eerster Pausen.

Dese Euaristus noemt dan nochtans Christo noch een hooft/ende bruydegom der kerckē/ende desghelijcx sedt hy oock/hoe dat gheen Bisschop oft Priester van den ghemeynen man/en sal gestraft oft aen gheclaecht worden. Nae den seluen coemt Alexander de eerste aen dat Pausdom/Anno hondert negenthien ter tijt Adriani/die sette voorts veel Decreten/hoe men de gheestelijcke met vrede sal laten/ende de Priesters niet voort gericht trecken ende aenclaghen. Die maeckte doen wt dat Sacrament des Altaers eenen offer/ende beyde dat lijf ende bloet Christi/ende seyde/dat dat Sacrament/dat gheoffert wert/in dat lijf ende bloet Christi gemaect ende verandert wert/ende monstert alle andere offeren wt/ende ghebiet dat alleen broot/wijn en water/tot desen Godsdienst gheoffert soude werden. Dese sette oock dat ghewijde water ende soudt op/dat dat volck daer mede besprenckelt/gheheylicht/ende ghereynicht werde/Ende seyt oock vry aldaer/hoe dattet den Duyuel af dreue/ende voor alle ghedrocht ende loose listen der menschen bewaert: Daerom ghebiet hy allen Priesters dat te wijen/ende dat volck daer mede te besprenghen. Hy verbiet oock neerstelijck/datmen dat Sacrament niet en consacrere sonder vermenginge des waters/ende dat door desen Offer des Altaers/onse sonden werden wt ghedaen: Want God had een welbehaghen/ende wert versoent door desen reynen offer/ende vergaf de sonden daerom/want daer en mach niet met allen grooters zijn onder allen offeren/dan dat lijf ende dat bloet des Heeren/ende dat is dat grootste/God aenghenaemsten offer/dat alle andere Offeren te bouen gaet/dwelck men met reyne conscienciem daerom offeren/ende met reynder herten ontfanghen soude/Ende ghelijck desen offerweerdigher is dan den anderen/alsoo salmen oock desen meer eeren aen doen ende vereeren.

Wijwater ende soudt in ghesedt.

Daer nae quamen de Decreten Sixti/Anno hondert negenentwintich/ter tijt Adriani. Itē Telesphori/Anno hondert vierendertich/ter tijt Antonini Pij/die set/men en sal voor drie uren op den dach gheen Misse doen/want op desen tijt is Christus ghecruyst ghewordden/ende op desen tijt was de heylighe Gheest op de Apostelen gheuallen.

Item hy sette de vasten der seuen weecken voor Paesschen/alleen den Papen ende Gheestelijcken op/te weten/dat alle ghewijde die in de Erue des Heeren gheroepen zijn/sullen van vleesch vasten: Want ghelijck sy met haren manierlijcken wandel/dē leecken sullen voor gaen/also sullense oock met de vasten van een leecken onderschepden zijn.

Vasten der seuen wekē alleen den gheestelijcken op ghesedt.

Iginus sette zijn Decreet Anno hondert xlij. ter tijt Antonini Pij. Te weten/dat de Sone

van

van hem seluen is ghecomen / ende niet vanden Vader ghesonden. Item dat de Ertzbisschoppẽ sonder ghewelt ende Priuiligien der Roomscher kercken cause sal hooren.

Paesschen op eenen Sondach.

Pius Anno C. xlvij. als Keyser Antoninus Verus regeerde / sette dat den Paesschen op eenen Sondach ghehouden/ende dat de Bisschoppen alleen van God ghestraft ende gheoordeelt souden werden / ende niet van de Menschen: Want het en betaemt gheen Schaep / dattet zijnen Herder straft / daerom en sal dat volck den Priester niet verclaghen/noch dien dat ghemeyne volck straffen / Want de Discipel en is niet bouen zijnen Meester/noch de Knecht ouer zijnẽ Heere. Dat altemael segghe ick daerom / op dat ghy siet / dat de Duyuel recht nae der Apostelen afganck/ den Roomischen Stoel heeft in ghenomen/ eñ met leugenen besetten/ so dat ick twijfele oft de Roomsche kercke opt een vrede Christelijcke Kercke is gheweest / oock Representatiue bethoonende / Vrome lieden laet ick int Pausdom gheweest zijn / ghelijck Daniel in Babylonia/ende Joseoh/ Moses/etc. in Egipten: Ja ghelijck alle Christen in de gheuanckenisse onder de Heydenen om varen.

Paus een Christen te zijn geweest en is niet gewis.

Maer nademael Petrus gheen Paus / als ghesept/ gheweest en is / soo en mochtmen daerom niet onbehoorlijck twijfelen oft een Christen opt onder alle Pausen gheweest waer. Het en betuyghen ymmers hare Decreten niet veel Christelijcx/ende en smaken gheheel niet met allen na den Apostolischen Gheest. Daer en is niet met allen dan van Wettẽ geuen/ wterlijcke Ceremonien/daer af ons doch de Apostelen met so groote moeyte gheuríjdt hebben / ende met neersticheyt toe ghesien / datse ons met dese wterlijcke dinghen ende Elementen deser Wereldt gheen conscientie en maeckten/ende gheenen strick aen den hals en wierpen. So ist oock des Heyligen Gheest natuere ende Officie / niet veel Wetten ende ordeninghen te maken / maer die vry wt den wech te doen / ende oock Gods Wet so veel het schriftelijck int Decreet ende zijnder Tafelen begrepen is/wech te nemẽ / ende vande Letteren int herte/vant vleesch inden Gheest/te versetten: Jck wil swijghen / dat hy eerst (als hem de Concilien beschuldighen) daghelijcks nieuwe ordonnancien / ende nootsakelijcke Wetten dus langhe vergheten / ende daer mede de oude Vaderen versuymt / soude op setten / van eten/ drincken / cappen / platten / etc. Daerom weet op Christum/ in v/te sien/ende op geenen Paus/ menschen oft Concilium / want het is altemael vol dwalinghen / ende soo haer schoon somtijts onder soo veel leugenen/een waerheyt ontloopt/ so wederroepen zijt doch terstont selue weder/ ende doet ymmers de een Paus eñ Concilium/ des anderen Paus ende Conciliums waerheyt af/ tot dat wy geheel niet met allen meer en hebben/dan de leughen.

Pausdom een enckel Jodendom

Bernardi Articulen ende leere/ van de Roomsche Kercke als Ketterie verdoemt.

Bernardus teghen de verdienste eñ voorbereydinghe tot genadẽ.

Super Cant. Serm. lxvij. gheeft hy alder dinghen beginsel ende eynde der voorgaende genade: Hoe mocht anders de Kercke vol ghenaden zijn / wanneerse anders oock beneuen toe wat hadde/dat niet wt ghenaden en waer/want waer verdienste is / daer en is gheen ghenade/ wat ghy den verdienste toe legt/dat gaet de ghenade af/hoe weynich daer is vanden onsen / soo moet de ghenade van noodts weghen wijcken: Jck en wil van gheen verdienste niet weten/ welcke de genade wt bluscht. Jc schouwe al dat vant mijne is/op dat ic mijn sy /behaluen dat by auontueren alder meest mijn is/ dat my mijn maect. De ghenade heeft my om niet gherechtueerdicht / ende van de dienstbaerheyt der sonden verlost / die maeckt my wederomme mijn: Want God voedt / verkiest / ende vertrout ons hem / etc. ende wy niet hem. Ende Bernardus seydt / God en vint gheen verdienste in ons/ maer coemt alle verdienste te voren / also hebbe ick my v betrout in het ghelooue / ende niet in de wercken der Wet/ in de rechtueerdicheyt die wt het ghelooue coemt/ende niet wt de Wet / dat is het recht ghebruyck / die dit bekent. Aldaer verbiet hy oock neerstelijck/ dat wy onse verdienste niet en verheffen / noch der Wet wercken voor en trecken / nadenmael wy door het ghelooue ende rechtueerdichept God belooft ende vertrout zijn.

Osee 2.

Het is swaer / Jae onmoghelijck / wt eyghen ende des vryen wils crachten/hem in Gods goeden niet te vergrijpen / ende van de selue ledich/ gelaten / sonder alle aen nemen/ledich staen/nadenmael ghescreuen staet / Sy soecken alle dat hare/etc. Tract. de diligendo Deo.

Vrijen wil.

Super Cant. Serm. vijftich / seydt hy, vry wt/ dat ghebodt Gods en mach gheensins in dit leuen volbracht werden / is oock onmoghelijck/ ergheus een mensche. Want wie woude hem dit toe schryuen / dat Paulus selue bekent / hy en heuet niet verrijghen moghen / het welck den ghebieder onuerborghen is gheweest / dat den last des ghebots / menschen cracht ouerweghe: Maer hy heuet daerom voor ghescreuen / op dat euen daer wt de menschen haers ghebrecks ende onuolcomenheyts vermaent werden / ende datse eyghentlijck wisten / waer henen men arbeyden moeste / ende op dat ons God verootmoedichde / heeft hy ons onmoghelijcke dingen gheboden / op dat alle de Werelt God schuldich / ende alder monden verstopt bleue. Wanneer wy dan dat ghebreck vinden/ ende tot God roepen / als dan sal hem God onser ontfermen/ ende wy sullen weten / dat hy ons wt ghenaden heeft salich weerdich gemaeckt/ niet wt de wercken der rechtueerdicheyt / die wy ghedaen hebben/ maer wt zijne/etc.

Vrijen wille en is niet.

Jn de verwillinghe staet alle verdienste / dat een mensche bewillicht / ende dit dat hijt doet/ met willen doe / maer de verwillinghe dat wy willen / coemt van God / naedemael wy onbequaem zijn wat te dencken / etc. daer de Apostel alle goet te dencken/willẽ ende volbrengen God toe schrijft/niet zijnen wille.

Item dat de mensche wil / dat wil hy ongedwongen / ende en can doch niet anders willen. Siet daer af Bernardum de Libro Arbitrio/ aldermeest in Cant. Serm. eenentachtentich / nae de lengde gheheel fijn van den vryen wille tegen de Roomsche kercke.

Oft ick vroom waer so en derf ick mijn hooft niet op heffen / want alle mijn rechtueerdichedẽ zijn/ghelijck een vuyl beuleckt cleedt voor God: Daer en is niemant/die voor hem gerechtueerdicht wert. Daerom spreeckt hy op een ander plaetse in het eynde zijns leuens / Perdite viri, Jc heb mijn leuen qualijck ouer ghebracht/ Bernardus de verbis Origenis.

Alder menschen wercken zijn sonde.

De Kercke huychelt aen wanden/ende lijt gebreck aen hare armen. Sy verciert haer steenen met gout/ende hare kinderen laetse naeckt. Met dat goet ende aelmissen der armen/dientmen de oogen der rijcken.

De Officio Misse verwerpt hy der ghener meyninghe ende opinie/ die dat Lijf des Heeren in den Kelck dumpelen / dat volck wt reycken/ ende vermeynen daer mede / de Jnsettinghe Christi genoech te doen/ende wil slechts/dat dat volc volcomelijc communiceert/ende beyde ghespijst ende ghedrenckt werdt: Het welcke Paus

Onder bey de gestalte te communiceren.

Julius in de ordeninghe de sessendertichste/ den Bisschoppen Egypti ghelijcke wel ghebiet/ ende leert den Kelck wt te deylen/ nae de Insettinghe des Heeren. Paus Gelasius de li. ghebiet die in den Ban te doen/ die haer/ soo sy des Heeren Lijf ontfanghen/ van de gemeynschap des kelcx onthouden.

Dat Rijcke Gods is inwendich in v/ dat is/ het en staet niet wtwendich in cleederen/ eten ende drincken/ maer in de deuchden des binnensten mensches. Daerom spreect de Apostel: Dat Rijck Gods en is niet eten ende drincken/ maer gherechtichheyt/ vrede/ vreuchde inden heyligen gheest/ ad Guiliel. Abbatem.

Heeft alleen desen slemp oft buyc gesondicht/ so sal hy behoorlijck alleen vasten ende hem onthouden/ Maer hebben oock de andere leden gesondicht/ waeromme en sullense ooc niet vasten? De ooghe van haer onbehoorlijck sien/ De oore van dertel onnut ghehoor en Fabulen. De handen van onrechten toe grijpen/ tot den dienst der liefden: Den mont van achterclap oft faemrooven dat herte van boose gedachten/ etc. Serm. 38.

Bernardus schildert Paus Eugenij Hof af.

Lib. 4. Concideratione/ aen Paus Eugenium/ schildert hy den Paus met zijn Roomsche ghesin ende Hof so schouwelijc af/ dat alle man voor dit Dier behoorlijck grouwelen soude. Hy hiet de Roomsche altemael een godloos/ boos/ gheloofbrekich volc/ oock onder andere haer seluen/ altemael verhaet dat niemant lief en heeft/ ende wederom van niemant lief ghehadt en wort: welcke van haerder ontrouwe weghen alle man vreesen moet/ ende daerom haer oock behoorlijc alle man vreesen moeten. Een volc dat niemant onderworpen en wil zijn/ ende doch selue anderen niet en weet voor te staen. Een onghehoorsaem ontrou volck teghen alle man/ alle werelt ondraghelijck/ onbeschaemt te belouen ende te eysschen/ onwillich ende traech te doen ende te gheuen/ een onrustich/ onwillich/ ondanckbaer volc/ oock tot nemen ende ontfanghen/ sy spreken van groote dinghen/ so sy doch dat weynichste niet in dat werc en brenghen: De mildtste beloouers/ maer de vreckste geuers/ De soetste pluymstrijckers/ neerstige Achterclappers/ ende connen haer nochtans op het eenmondichste/ daer toe stellen/ maer zijn daer by de archste Verraders/ der welcker boosheyt mijn Eugeni niet wt te spreken en is/ dan nochtans heb ic v een weynich willen aen wijsen/ wat ick van v Hof ende ghesins kinderen houde. Niet met allen nieuwers en is nv in de werelt/ dan den moetwille/ pomperie/ stoutichheyt/ ende ghiericheyt des Roomschen gesins/ dat vanden vrede ontweynt/ ende alleen des oproers ghewoon is.

Der Romeynen maniere afgeschildert.

Een ongoedich/ ongheregeert/ viantlijck volck/ dat niet met allen en can/ noch regeeren/ noch ghehoorsaem zijn/ het en weet dan gheenen tegenstant te vinden/ onder den welcken ghy Eugeni daer henen treckt met gout verciert/ etc. Hy seyt aldaer: Lieue/ wat sullen de Schaepkens daer af leeren? Ende spreeckt/ wanneer hyt segghen dorfte/ soo is het meer en weyde des Duyuels/ Lieue heeft oock S. Peeter alsoo ghedaen/ ende met edel gesteenten/ Gout/ Zijden/ Fluweel gheproncktt/ in ghetreden? Oft met veel Crijchslieden op een wit Peert ghereden? Met grooten hoopen der Dienaers ende Hofghesin versorcht gheweest? Oft heeft Paulus dier maten gespot? Nv ist altemael ghestelt/ tot onderhoudinge der hooger staten/ de ydel eere wert het altemael ghegheuen/ alle liefde ende yuerichheyt der Kercken is wech/ de heylichheyt en wert niet ghegheuen/ maer alle dinghen der heerlijchheyt.

Wanneer ghy v/ O Eugeni/ voor neemt een weynich een ghetemder leuen/ ende beter in ghetrocken te voeren. Soo moet ghy dan hooren den tijt ende staet en lijdet niet. Ghy soudt uwe Maiesteyt ende Persoon bedencken/ maer hoe men God behagen sal/ en ghedencthmen geheelijc niet met allen/ op de verliesinghe der sielen en heeftmen geheelijc geen ghedachten/ niet met allen dan dat hooch is/ en heeten wy salichlijc/ ende wat na grooter eerweerdicheyt rieckt/ dat heeten wy eerlijc ende oprecht/ Ja by dese uwe Hoflieden is dat leechste gheheel veracht.

De vreese Gods wert voor een enckel slechtheyt/ Ja sotheyt geacht: wanneer de sorchuuldighe zijn conscientie bedenckt/ so scheldense hem een Huychelaer. Wie dat de roede lief heeft/ ende somtijts zijn seluen waer neemt/ die en is geen nut/ etc. Dit spreke ick mijn Eugeni/ meer met vreese dan met vermetenheyt/ ick benijde v met eenen Christelijcken yuer ende nijdt. My en is niet verborghen onder welcken ghy woont/ verkeerde/ ghelooflose lieden zijn ghestadelijck om v/ het zijn Woluen en gheen Schapen/ der welckers Herder ghy zijt. Alhier en can ic uwer niet verschoonen/ op dat v God verschoone. Nv soo verloochent/ dat ghy een Herder des volcx zijt/ oft bewijst v als een Herder ghelijck Petrus/ die dit heylsaem ghebodt/ Petre hebt ghy my lief/ so weydt mijn/ etc. veruult heeft. Voorwaer hier in en zijt ghy niet ghelijc een Nacomelinc Petri/ maer Constantini: ick bidde v/ en soeckt niet een schuldige gerechticheyt/ wilt ghi na gelegentheyt des tijts in die dinghen lijdtsaemheyt hebben.

Eugeni een Wolfs herder.

Ick verwecke v veel meer tot de dingen/ die ghy mijns bedenckens/ te doen schuldich zijt/ ende daer en is gheen eenighe oorsake genoech/ v des Euangeliums te schamen/ dwelck by den Apostolen v grootste eere is/ dat is dit/ alleen de schaepkens Christi weyden: Daerom doet dat werck eens Euangelisten/ so hebt ghy oock dat werck eens Herders veruult. Ghy mocht segghen: Ick moeste dat onder Draken en Scorpionen doen? Ey soo gaet haer dies te stoutelijcker onder de ooghen/ doch niet met de wapenen/ maer met dat Goddelijck woort: Want wat neemt ghy voor v/ des sweerts wederom te ghebruycken/ dat ghy eens in de scheyde te steecken zijt beuolen/ etc. Veel anders dergelijcken schrijft hy int ghenoemde boeck aen Paus Eugenium.

Bernardus vermaent Eugenium tot prediken. Bisschoppen ende Pausen en sullen niet crijgen.

Serm. 33. super Cantica, Claecht hy ouer den binnensten huys-vyant inden Tempel Gods/ dat is/ midden in de Kercke/ die niet openbaer/ maer in den middach/ daer in sluypt ende verderft. Dat is van Bisschoppen/ Pausen/ die herders souden zijn/ ende de kercken regeeren. Soo een Ketter op staet/ so wert hy verbrant. Voor dese ketters waer van noode/ dat haer de kercke verberchde. Dese heet hy vrienden/ ende nochtans enckel vyanden. Sy zijn huysghenooten/ en niet eene en is vredelijck. Sy zijn wt de vrienden/ ende soecken nochtans alle dat hare. Sy zijn dienaers Christi/ ende dienen nochtans den Antechrist/ etc. Het is nv vrede/ ende nochtans geene. Vrede is het der Heydenen ende wterlijcke ketters haluen/ maer niet voor de sonen binnens huys/ daerom veruult ende volbracht is/ dat de Propheet seyt: Siet my is bitterlijck wee in den vrede/ de kercke moet met dese vyanden vrede hebben/ en en can dese huysgenooten niet ontwijcken/ daer af Esaias een staet. Ick heb my kinderen op geuoedet oft op gebracht/ maer sy zijn aen my tot schelmen gheworden/ etc.

Bartholomeus.

Anno Duysent drie hondert tseslich/ ter tijt Vrbani de vijfste/ heeft dese Bartholomeus Janouesij een boecxken laten wt gaen/ in welcke hy dese ketterie bedreuen heeft. Hy stelt een teecken der toecoemste des Antechrist/ in welcke door de gheheele werelt zijne Discipulen

souden verschijnen/te weten/ op dē Pinxterdach/ Anno duysent drie hondert tsestich. Die nv door den Antechrist veruoert/also bestandich blijuen souden in hare veruoeringe/ datse nemmermeer totten geloove Christi en mogen gebracht werden / ende dat den Character des Antechrists/ dien sy aen hare voorhoofden oft handē ontfangen souden/vā sulcke cracht soude zijn / dat haer niemant te rugge en soude keeren. Item dat nae den afganc des Antechrists de kinderē der Christenen/ Joden/Heydenen/Turcken/Saracenē/ groot ende cleyn totten gheloove Christi bekeert souden werden/ alleen gheen gewasschen en verkeerden vandē Antechrist/eñ ten laetsten soudet zijn een Kercke wt alle geloouen. Dat Boec wert met vyer vernielt / als Bartholomeus boete dede/ende de dwalinghe openbaer versvoer.

Bardesaniste.

Bardesaniste ketters. BArdesaniste van Bardisano / die in de leere Christi eerst treffelijck vermaert was / alsoo ghenoemt / viel tot de ketterie Valentini/vandē zijnē daer toe doende/dat hi dat geluc toe schreef der menschē seltsame gebreken. Hy verhief hem onder M. Antonio den Keyser/ende Anicero den Paus/Anno. C.lxxv.

Basilidiani.

Basilidis ketterie. BAsilidiani van Basilide ghenoemt /loochenden Christum warachtich geleden te hebben/ den welcken Jeronym.ij. lib. tegen Jouin. heet een Meester der oncuysheyt ende onbehoorlijcke onreynicheyt. Hy was bouē maten eē scherpsinnich man/drieentwintich Boeckē na hem latende/van welcken Euseu.lib.iiij. cap.v. Hy en hiel met Martino gheenen Heylighen Gheest. Dat in die tijt der noot / eñ des cruys Christum te bekennen/niet van nooden en was. Basilides had van de Symoniacis daer in eē onderschept/ dat hy drie hondert vijfentsestich Hemelen te zijn dapper hiel. De werelt ende de menschē en houdense niet van God gheschapen te zijn / maer vande drie hondert ende vijfentsestich Hemelen. Christum vanden Joden ghecruyst te zijn/en geloouen sy ooc niet/ maer Symonem Cyreneum.

Swijgende broeders. Abraxas is de versierde God Basilidis na wtrekeninge des getals alfo ghenoemt / zijn navolgers ende Jongers moesten vijf Jaer na de Pithagorische manieren/swijghen.

Berillus.

BErillus een Bisschop in Arabia/als hy eenen tijt lanck wel regeerde is hy in de wterlijcste ketterie ghevallen / segghende: Dat Christus voor Maria niet gheweest en is/ maer van Origene door Seyntbrieuen ghestraft zijnde / seyde hy hem danck. Euseb.lib. vi. cap.xxxvi. Maer Origenes heeft de ketterie alsoo ghebetert / dat hy den ketter niet om en bracht.

Bedricus.

Bedricus ende Berillus ketter. BEdricus een Priester ende Beghinder der ketterie Orebitarum/ heeft met verachtinge des Pauselijcken Rechts hem ghehouwelijckt/ ende een openbaer bruyloft gehouden / ende na haren doot een andere wt Polonia / wt welcken hy eenen soon zijnder schalcheyts navolger ontfinck. Hy en hiel niet met allen van de vermeynde Christelijcke Kercke des Paus/ gelijc Eneas Siluius vanden oorspronck der Bemen Capittel xlvij. aenwijst.

Begardi oft Beguini.

Begardi/ Picardi oft Beguini. DEse zijn op ghestaen onder Joan. den Paus des naems de xxij. eñ onder keyser Ludouico de iiij. Anno M.CCC.xli. welcke in sluppen met neder ghebogen hoofden / met selue vercieren ootmoet ende gheestelijckheyt/ die daer voeren een ghelaet ende schijn eens Godsalighen wandels/met bedeckten aengesicht/ende leefden nochtans heymelijc wel / ende en lieten haer aen eten/drincken/by wooninghe der vrouwen niet ontbreken/sy saten in de Kercke op de Aerde/dat aensicht van de menschen teghen de wandt ghekeert/haer ooghen en verhievense nemmermeer ten Hemel/maer onder haer gheslaghen/ende op de Aerde ghevvorpen.

Dese Huychelaers gauen voor/ dat de mensche in dit leuen tot sulcke volcomenheyt mocht comen / dat hy gheheel sonder sonde / in de ghenade niet meer en mocht toe nemen. Ten anderē/dat de mensche/so hi dese eere vercreech/noch bidden noch vasten meer en behoefde. Ten derden/ dat de menschen in sulcken staet der volcomenheyt/ in de vryheyt staen/ ende geenen menschen meer onderworpē en sullen zijn. Ten vierden / dat de mensche/ die eyndelijcke salicheyt in dit leuen vercreech / ghelijck na dit leuen dat eewighe. Ten vijfsten/dat een yeghelijcke verstandelijcke natuere in haer seluē salich ende verlicht is/ende de siele geen licht der glorien en behoeft/ dat sy in God wijs ende oprecht zijn/God te sien ende salich te ghebruycken. Ten sesten/ hem seluen in deuchden te oeffenen tot goede wercken/ behoort eenen onuolcomen mensche toe / ende eē volcomen siele oorlooft de deuchden. Ten seuensten/ den cus der vrouwen / teghen den lust ende gheneghentheyt der natueren/is een doot sonde/ daer teghen de vleeschelijcke vermenginghe wt verwerkinge der natueren volbracht/en is geen sonde/ bysonder so de dader eñ verwercker gheoeffent werdt. Ten achtsten/ dat in de opheffinghe des Sacraments niemant en sal op staen/ zijn hooft ontdeckē/ ende hem een eere bewijsen. Tegen dese Begardos heeft Alpharus int tweede Boeck van de clachte der Kercken geschreuē/ daer henen comen de Beghijnen.

Berengarius.

BErengarius een doctor eñ Bisschop der Turinensische kerckē/ als hy aē heylicheyt langhe geschenen had / so maecte hem het wijtloopen zijnder consten dwalende / eñ hiel met Johanne Scoto (niet den Baruoeter / maer niet den vermaerden man in Vranckrijck / daer af Platina/ Sabellicus ende Raphael schrijuen / die by den Coninc Lothario wel te Houe ende voornaemste daer aen was.) Item met Fredeuardo / ende na hem met Waldo/daer af de Waldenses af comen: Dat dat lijf Christi niet wesentlijck ende lijfachtich onder de ghestalte des Broots en was in het Sacrament des Altaers / maer Figuerlijc/ende woude dattet een inspreucke was/ ghelijck als daer Christus spreect: Ick ben eenen warachtighen Wijnstock / steen / ende eenen Steen des aenloops / hoocksteen / Lam/ broodt / ende nochtans daerom gheens lijflijck ende wesentlijc en was/ende niet volgē en moest dat hy daerom eenen Steen / Broodt/ etc. zijn moeste. Van dies weghen heeftmen vier Concilien terstont op malcanderen ghehadt. Vercellense Anno duysent eenenvijftich / Turonense Anno M. LV. Twee Roomsche / dat eerste Anno M. lviij. Dat tweede An. M. lxxix. want hy ende zijnen aenhanc door dertich geheele Jaren dese Ketterie predicte/ eñ veel volcx aen hem ghetogen / Aldaer heeft hy int derde Concilium onder den Paus Nicolao de elfste / Anno duysent ende achtenvijftich werderroepen / dwelck hem voor geschreuen was/ ende noch int geestelijck recht veruaet is. De Concecrat. dist. 2. Cap. Jck Berengarius. Maer terstont als dat ghe- schiet was / ende hy thuys gecomen is / so heeft hy neer-

Berengarius een swermer eñ Sacraments ketter.

hy neerstelijcker geschreuen dan opt te voren / so datmē dat vierde Concilium moeste aen stellen / Anno M.lxxix. onder Gregorio de vij. Aldaer wert eygentlijck de tegenwoordichept des Lijfs Christi int Sacrament beslotē / ende Johannes Scotus / Fredeuardus / Berengarius verbannen ende wt ghemonstert / welcke dwalinge namaels Anno M. C. L X X. Waldo weder op crabde / ende veel der Bemen hem aen hanghende maeckte / die Waldenses na hem ghenoemt werden / ende noch op desen dach in dese ketterie door veel droeffenissen volherdende / ghebleuen zijn / welcke tē laetsten nv Zwinglius / Oecolampadius / ende veel geleerden aen hanghen / welcke dese meyninge van de Ketterie te vryen wreken / ende te verantwoorden / voor haer nemen / ende Landen ende Lieden becout / ende op haer zijde hebben. Ick schrijue wat de sake is / ick en wil niemant oordeelen / maer sonder haet ende bitterheyt een yeghelijcken zijn meyninge voorstellen / den Ketters so trouwelijc als den Paus / ende de Kercke / ende eenen yeghelijcken Gheest op offeren om te oordeelen: Nochtans gelijc ick eenen ghescholden oft ghelooft vinde / also heet ic hem / niet na mijn oordeel / maer na des Paus Concilien / Chronijcken oordeel / goet oft boos: Daerom en wil ickse niet vroom oft boos ghescholden hebben / want het mach gheschien dat de Paus yemant een ketter schelt / ende dē Duyuel gheeft / dat de verdoemde hē weder met meer gerechticheyts als hy meynt / een ketter schelden mach / dan hy hem.

Laufrancus een gesel Berengarij / valt vā hem af.

Laufrancus eerst een geselle Berengraij / viel int Concilio Vercellensi / Anno M. L I. van hem / eñ purgeerde hem / men weet niet wt vreese oft berouwe in dat Concilium onder Paus Leone de ix. Guimundus wijst aen / dat hy oock wat teghen dat houwelijc ende den kinderdoop heeft ghehouden. Nv hout ende ghelooft de gheheele Roomsche Kercke teghen dat Concilium / C.xiij. Bisschoppen / Paus Nicolaum / haer eyghen Decreet / ende oock teghen de Forme des Wederroepens / de Concecra dist. 2. Ego. Berengarius. Te weten / dat niet int broot oft onder het broot / als Luther / maer onder de ghestalte des broots / dat warachtich Lijf Christi is / ende en is nv niet alleen het ghelooue Berengarij / maer oock zijnen af ghedwonghen Wederroep / van dat gheheel Concilium / hondert ende veerthien Bisschoppen / ghelijck de archste ketterie ende Afgoderie verdoemt / bysonder van Innocētio de derde / eñ dat geheel Concilium tot Costnitz. So gheheel en isser niet met allen volstandichs in de Roomsche Kercke / so dattet haer een martelisatie eñ ketterie waer / so sy haer eyghen Decreet souden houden.

Bohemi oft Bohemiste.

Bohemi.

DEse volgen de dwalinghe der Waldensers / eñ zijn door Johannem Hus vernieuwt / ende hebben de Duytsche tot Aenstooters / welcke eens deels Philisteos / eēs deels Idumeos / sommige Moabitas / Maer Bemer lant dat beloofde lant noemen / haer ketterie sult ghy hier na vinden in Hus / Wicklef / ende Waldo.

Bonosiani.

Bonosiani.

BOnosiani van Bonosio een Bisschop ghenoemt / hielden / dat Christus een toegewenschet eñ niet een natuerlijc Soon Gods en was. Sommige noemdē haer Monosolite vā Monosolo. Itē dat de heylige Geest eē seer cleyn berchmanneken / wichtken / oft pleyt sy / ende treffen in veel dinghen metten Circumcellioners toe.

De Beeldenstormers ketterie Beseriani.

Ketters der beeltstormers.

ANno seuen hondert veerthien / onder Leone de derde / dē Keyser ende ketter stont op dese ketterie / dat de beelden by na hondert Jaer waren af geseyt / in die tijt leden sy menighen storm van de Bisschoppen / Keysers / ende menichmael van de wāndē gecrabt / menichmael wt de tempels ghewörpen / ende veel Concilia daerom gehouden tot Constantinopolen / tot Nicea / ende op ander plaetsen / die besiet. Beser heeft den Keyser daer toe becont / daer af sy niet onbehoorlijck Beseriani ghenoemt en werden.

Buganrius.

Buganrius een vroom ketter.

BVganrius van den Berch Falcone dorste leeren / dat alderley geslacht goede wercken / diemen doen sal ende mach / souden gheschieden met reyne liefde / ende wt gheen ander oorsake / oock niet van des hopens weghen des eewigen leuens. Siet mijn Leser / dat is wel Christelijck gheleert / noch stincket dese Roomsche Christen altemael nae ketterie / wat niet haer ghedwonghen onwilligen Godsdienst en is / voorwaer sy en souden dese leere niet op laten comen / want hy leyt alle hare orden / reghelen ende wercken daer neder: Daerom hebben hem / een Prediker ende Minnebroer beyde Inquisitores Hereticorum / ondersoeckers ende verspieders der Ketters / als een Ketter verdoemt.

Borborite oft Borboriani / Bulgari.

Bulgari.

DEse dwalinghe siet in de Ketters Gnosticis Bulgari / tusschen Vngherien ende Grieckenlant ligghende / sy waren eertijts Christen / ende eerst eenen langhen tijt onder de ghehoorsaemheyt des Roomschen Bisschops der Christen / teghen de Turcken / stadtmuere ende rugouders gheweest / maer sy zijn in de Ketterie der Griecken gheuallen.

Ketters der Letter C.

Caiani.

Caiani oft Caini ketters.

CAiani vā Caiano dē Bisschop Alexandrie / hielden / Judas hadt te vorē geweten / wat voor goets eñ vrooms dē Christē wt dē doot Christi toecomende zijn soude / daerom had hy hem den Joden ouer geleuert. Item sy baden Cain aen / daeromme dat hy verwonnē heeft / Meynende / God ende zijn cracht is met hem gheweest. Van Cain willen sommige hebbense den naem / daer af Augustinus van de Ketterie.

Catharistę.

Catharistę.

CAtharistę zijn Manichei / sy en eten gheheel gheen vleesch / ende houden dat God van alle gheworchden ende af gedooden wijckte / oock en aten sy gheen eyeren / op datse aen gheen leuen schuldich en werden. Den wijn en drincken sy niet / segghende: Hy is des Vorsten der duysternis galle / sy eten nochtans wijnbesien.

Cumani.

Cumani.

CVmani dwalen in veel dinghen / sommighe bidden aen / watse des smorghens alder eerst leuendichs siende werden. Sommighe bekennen eenen God / ende en kennen hem nochtans niet. Sommighe volghen de dwalinghe der Griecken nae.

Cathari oft Catherij.

Cathari ketters.

DEse treffen in veel stucken ouer een met de Nouatiansche ketterie / verloochenen der Sondaers boete nae den Doop / sy volghen oock Manicheo nae / so een weduwe haer houwelijct / soo heeten zijse een Ouerspeelster / ende houden

haer seluen voor de Reyne. Sy en roepẽ de moeder Gods niet aen/noch gheen Heylighen.

Cataphryges oft Catophrygij Montanus.

Montanus Cataphryges ketters eñ haer articulen.

AN. C.lxxiiij. als Keyser Commodus ende Paus Soterus regeerdẽ/stont op in Phrygia Montanus/die den Heylighen Gheest in hẽ/ ende niet inde Apostelen gheuaren te zijn voor gaf/sy hebben de tweede Bruyloft voor een Hoererie gheacht. Item dat de Vrouwen ghewijt/ ende Priesterlijcke Officien moghen bedienen. Hy en betooverde niet alleen de hooch vermaerde edele Vrouwẽ Priscillam ende Maximillam met zijne Leere/maer by na Phrygiam / met de aenstootende Landen gheheelijck. De nv ghenoemde Vrouwen verlieten hare Mannen/ende trocken met Montano/welc haer Apostel was/ openbaer om. Wt zijne verleydinge ende inblasinghe voor gheuende/ sy hadden de gaue te propheteren toecomende dinghen. Van desen leest Euseb. Lib. vij. Cap. xix. Teghen dese heeft ghe schreuen Apollinaris/eñ Melchiades de Paus. Item Rhodon ende Asianus / Apollonius ende andere/dat my daer henen leyt/ dat ick geloone/ sy hebben ander bootsen met Schrift ende schijn verciert/moeten voor gheuen/ dan dese kintsche luysighe bootsen / die gheen antwoort weert en zijn. Het mach wel zijn dat Montanus der bootsen nv vertelt/ gheene noyt en heeft gedacht/ende ander ghemaeckt/der welcken hier geen vermeldinghe en geschiet: Want wat wouden haer so veel Leeraers om sulcke kints wercken hebben in ghelepdt / die niet weerdt en zijn/datmen daeromme een Penne in de handt name. Want openbare leughenen en zijn gheen antwoorde weert. Dat is dat my crenct/dat wy in veel dinghen / Heyloose Monicken betrouwen moeten. Want daer en heeft vast niemant gheschreuen/ dan dat ledighe/ leughenachtighe Volck/ dat in allen Spelẽ zijn moet. Het doet my in den Buyc wee/ dat wy geen ander Leeraers en sullen hebben/die der Ketters saken trouwelijcker hadden voor ghestelt / ende die den Christelijcken Ghelooue beter eñ niet so spottelijck / alleen met leugen te verantwoorden/haer ondertogen. Wanneer ick een Heyden waer / so en brachtẽ my dese alle niet totten geloove/ Ja wanneer ict indẽ sin hadde/soo maeckten sy my wel met hare lamme bootsen weder af vallich. Spot ende schande ist/ dat wy sulcke onwetende/ Sophisten eñ gheesteloose/onuersochte Monicken/tot Leeraers ende beschermers des Christelijcken gheloofs / eenen langen tijt gehadt/ende noch ergens hebben/die selue in de ketterie steecken tot ouer de oorẽ / ende nochtans in Gods Naẽ kettermeesters willẽ zijn/om ander ketters tẽ oordeelẽ/ by dẽ welcken alle Const/ eñ watse niet en verstaen / ketterie / ende so geheel gheen verstant in de Schrifture is/ oft so gheheel niet met allen en hebben/ dat doch tot een borgerlijc/ick swijghe/ Christelijck leuen dient/ soo dat nv een kint meer waerheyts eñ Schrifts weet/ende oock (wt genomen des veelwoordighen Sophistischen geclap) wel haer meester waren. Help God des iammers.

Mijn Leser/ desen wtloop ende spaceerganck heeft my dat onbeschaemt liegẽ ende de onredelijchept af gedwongẽ. Daer en zijn voorwaer in vier ofte vijf hondert iaren niet veel geleerde lieden geweest. Eñ so God een goet geleerde somtijts verweckt heeft/so is hy / terstont als hy op heeft gerept/van dese Capboeuen verdruct ende versust geworden. Hoort nv door God / hoe onbeschaemt sy liegen op dese / welcke noch int leuen zijn: Wat soudense den dooden niet nae segghen? Hoe sullen doch / lieue God / dese Kettermeesters eenen ketter examineren / soo sy selue seuenuoudich ketters zijn / ende niet en weten/ wat een Christen oft Christelijck geloove is. Hoe veel vroome Hussiten hebben dese duysent Iaer daer aen ghemoest / der welcker bloet tot God roept om wrake. Ach wilde God / dat wy deses Montani auontuere ende loosen listighen greep weten souden/ want het sal een neuse hebben gehadt / soo wel als Arrij ketterie / daer mede hy landen ende lieden becout eñ verleyt heeft. Wie woude Montano gelooft hebben / wanneer hy/ als hem wert op ghelept/ soude voor ghegheuen hebben: In eens iarigen kints bloet/ datmen leuendich alleynskens ghesteken oft ghesneden/ van hem ghelaten / ende recht als ghestolen had (alsmen seyt / dat de Ioden met dat kindeken tot Trenten om zijn gegaen) te consacreren te zijn / ende oock namaels meel in dat bloet gekneden ende ghebacken/tot dat Sacrament des Altaers ghewijt werden soude / ende so dat kint daer aen sterf/ so soudet voor een martelaer van alleman te houdẽ zijn/ maer quaemt op/ so soude hy by hem ouerste Priester zijn. Ach God/ hy waer met dit narrenspel ende onmenschelijcke tyrannie eer veriaecht ende bespot/ dan aen ghenomen. Daer toe/ hoe woude hy dese zijne meyninghe een neuse / ende aensien ghemaeckt hebben wt de Schrift/ nademael alle ketterie wt de Schrift versekert / ende voor recht te behouden moet voor ghenomen werden/ daerom en is dat gheen ketterie gheweest / oft Montanus gelijck so onsinnich waer gheweest / dat hy sulcks hadde gheleert / maer een naeckte schriftloose leugen / daer mede hy eer lant ende lieden veriaecht hadde/ dan aen hem ghetogen/ als hy nochtans soude ghedaen hebben. Ketterie moet een soet lieflijck aensien hebben / ende dat vleesch smaecken/ salse ganchaer/ nut ende duerachtich werden in de werelt door de banck door. Daerom en gelooue ick veel den ketters opgeleyt niet: het gelooue wie het wil. De menschen kinderen en connen doch niet met allen dan lieghen / Psalmus C.xvj. ende wat niet wederom geboren en is/daer toe en behoeftmen hem gheen waerheyt te voorsien/bysonder by desen Godloosen hoop. Die natuerlijc om te worgen nae den aert haers vaders / Ioannes viij. gheboren is / ende des bloetgierighen handen vol bloets steecken/ Jae van bloet root zijn eñ nat: welc so sy eenen ketter ter doot om Gods wille helpen / verhoopen sy (als die narren meynen) God eenen dienst daer aen gedaen te hebben: die meer Christelijc bloets in eenen vingher heeft ghehadt / dan wanneermen deser Glijsenaers ende heymelijcke moordende Huychelaers thien duysent alle hare aderen sloech/ ende aen eenẽ couck smelte/ God willet haer vergheuen hebben / ende noch vergheuen/ sy en zijn niet alle ghestoruen/ die laetste tijt moet haerder seer veel hebben/ Matth. 10. God gheue haer boete / ende haer sonden recht te bekennen / dock den grouwel haers herten (die sy voor Gode eylacen aenbidden) te sien.

Ongerijmde ongeloofelijcke leugẽ op Montanus ende alle ketters ghedaen.

Ketterie hoe sy is.

Catilina.

Catilina een ketter.

CAtilina in Ioppe woonachtich / was als Hieronimus ad Riparium seyt / een ghesel le ende aenhangher Arrij.

Cypriani leere ende Articulen teghen de Roomsche kercke.

Cypriani leere eñ ketterie.

INt iaer twee hondert veertich/lichte tot Carthago in Aphrica/ Cyprianus/ een treffelijcke Leeraer / heeft onder andere teghen de Roomsche kercke gheleert ende gehouden / nv als ketterie verdoemt.

Ten eersten met dat gantsche Concilio tot Carthago/ dat de ketters geenen Doop / God/ Gheest / Euangelium / Sacrament / ende ghenade

nade en hebben / ende daerom oock niet gheuen en costen. Daerom soude men alle die/ so van de Ketters / tot de Kercke weder keeren / weder Doopen / oft veel meer Doopen: nademael dat voorgaende geenen Doop te achtē en is: Twelcke/ so het waer is/ so d'waelt noch hedē de gantsche Roomsche Kercke/ oft het is recht/ als Ketterie verdoemt. Van dat/ op een ander plaetse vā de Ketters dienst ende ampt.

Cyprianus giet dat Sacrament dē iongen met ghewelt in den mont.

Tot Cornelium Papam de Cœna Domini, wil hy / datmen dat Sacrament des bloets Christi in den Kelck niemant weygheren en sal/ ia hy ghiet het den kinderen selue in den mont in slechte aerde ofte glasen / ia geulochten ofte gedraeyde vaten/ ghelijck men in zijn Boecken vint / bysonder Sermone de lapsis, ghiet hy dat Sacrament des bloets een maechdeken teghen zijnen wille in den mont.

Tot Felicem Epist vij. neemt hy den Paus ende alle man alle ghewelt/ noch veel weynigher teghen Gods woort wat te veranderen oft voor te nemen: Slechs wijt daer af van sulcke fenijnighe siecten der menschen redenen/ die men als den Kreeft ende Pestilentie vliedē sal/ ende al dat tot vercortinghe ende verscheuringe van Gods ordonnancie dient.

Wie hem niet en can onthouden / oft hy hem oock tot eewighe reynicheyt verlooft hadde/ soo ist beter dat hy vrye oft houwe / dā met zijn wellust int vier te vallen/ ende de broeders argernisse te gheuen. Epist. xi.

Tegen dat voorbidden der dooden.

In dat Boec de Mortalitate, ende inde Epistel ad Demetrianum is hy teghen dat voorbidden der Heylighen ende dooden / ende seyt: Ten helpt nae dit leuen niet met allen meer.

Menschen geboden en sullen niet met allen/ etc. Cypriani.

Lib. ij. Epistol. iij. Seyt hy teghen alle menschen gheboden / claerlijck: hoe wy alleen dat Lam sullen volghen / waer dattet henen gaet: Christum alleen te hooren/ ende daer nae te doen wat hy ons te doen beuolen heeft / nadenmael hy int Euangelio seyt: Wanneer ghy doet wat ick v ghebiede/ so en heete ick v niet meer knechten/ maer vrienden: Ende dit heeft oock de Vader betuycht/ dat wy Christum alleen sullē hooren / daer hy spreeckt: Dat is mijn lieue Sone/ dien hoort. Daerom en sullen wy niet met allen acht hebben / wat een yeghelijck voor ons ghesedt oft gedaen heeft/ maer wat voor allen Christus voor ghedaen heeft. Want wy gheheelijcken niet der menschen ghewoonheyt / maer de waerheyt navolghen/ nadenmael God door den Propheet spreeckt: Sy eeren my te vergheefs met menschen leere. Ende Christus int Euangelium: Ghy verwerpt Gods ghebot van uwer insettinghen weghen/ etc.

Der oude Concilien Articulen/ leere / ende ketterie/ van de Roomsche Kercke verdoemt.

HOe wel de Paus ende de teghenwoordighe Roomsche kercke (dat ickt op een mael segghe) stracx geen Canones oft Decreet der oude kercken/ Pausen / ende Concilien meer en hout/ maer alle dinck verandert/ een nieu aensien hebben / ende altemael door wt in een nieuwe wijse ende forme verkeert ende gewaepent is: So willen wy nochtans sommige insettingen vertellen / de welcke de Roomsche kercke noyt gehoudē heeft/ ende noch voor ketterie wt roept eñ verdoemt. Oock willen wy eensdeels aen wijsen / hoe wijt recht nae der Apostelen afganck de nacomelinghen van de bane zijn ghecomen/ so gheheelijck/ dat veel twijfelen/ oft opt een Paus een Christen is gheweest / ende oft opt de Roomsche kercke Christum bekent heeft ende ghepredickt. Ende hoe wel dit de beste Canones zijn / die ick hier eñ elders wt ghetrocken hebbe (want ick hier ymmers gheerne ghe holpen/ ende haer dinghen tot gout gemaeckt hadde) noch hebbense vast al een aenhancksel/ ende een onreyn oorbandeken.

De andere zijn vast alle van ydel ceremonien/ wijen/ sitten/ verkiesen/ Papen gewelt/ vryheyt ende Crisma/ etc. Lieue yemant lese doch de Capittelen des Conciliums tot Nicenen / daer op de Papisten so veel houden. Item de ander drie (welcke de groote Gregorius voor vier Euangelien houdt) ende gelijc de ander alle/ wat doch rechts daer in is. Ende daer en is niet met allen / dan wetten ouer wettē/ ende dit al te mael van wterlijcke dinghen/ ende stracx in Niceno een verbot/ dat die Priesteren / die dat lijf ende bloet Christi offeren/ van de Diaconen als van den weynichsten/ dit heylighe Sacrament niet en sullen ontfangen/ noch de Diaconen te consacreren macht hebben. Ende hoe heylich dese Concilien geacht/ eñ van de Pausen ende Roomsche Kercke hooch gheacht zijn / soo en houtse doch der seluer insettinghe gheheel gheene meer. Leest de Concilien alle tot op dat Constantiensche / ende hout daer nae de Roomsche Kercke daer teghen. Ick en mach de Concilien niet alle setten: sy eyschtē wel een eyghen Chronijcke/ leest selue/ so en vint ghy niet dan enckel fantasie ende ordonnancie / dat/ wat dat d'eene heden sedt/ dat doet de naeste weder af/ so fijn is haren heylighen gheest met hem seluen eens. Daer en is niet met allen dan geboden/ teghen gheboden/ heden dit/ morghen dat/ Esai. 28. Daer mede sy haer seluen verraden / in welcker naem sy vergadert zijn / ende wat een groot behaghen God daer heeft/ datse also ouer zijn woort raetslaghen. Nv tot de saecke.

Canones der Apostolen.

Een Bisschop ofte Priester en sal gheensins van eenigher gheestelijckheyt weghen/ zijn echte vrouwe verlaten ofte van hem stooten/ waer hy dit doet/ so sal hy inden ban ghedaen/ maer waer hi volhert/ van zijnen dienst af geset worden. So yemant na den Doop de tweede vrouwe neemt/ die en mach gheen Priester meer zijn / noch tot eenighen dienst der kercken toe ghelaten werden. Soo yemant een Weduwe / wt ghedreuen Maecht / oft Hoere tot een vrouwe neemt / die en mach gheen Priester / noch in dat ghetal der ghewijde meer ghetelt werden. De ghewijde en sullen niet spelen / de dronckenschap ghebruycken/ niet woeckeren/ etc. Desgelijcx ooc de Leecken/ die Christenen willen zijn.

Een Bisschop oft Priester/ so hy yemant / die den rechten waren Doop ontfangen heeft / weder doopt/ oft so hy yemant met der ketters ende Godloosen Doop ghedoopt ende besmet / niet weder en Doopt / sal van zijnen dienst af ghesett werden / als hy de valsche Priesters van de warachtighe niet en onderscheyt. Tot hier toe wt de Canon. Apostolen.

Concilium Anticyranum / teghen de Roomsche Ketters.

Concilium Anticyranum.

ANno CCC. vier / is tot Anticyra de stadt een Concilium ghehouden ghewordden/ van veel Bisschoppen ende geleerde/ voor dat Concilium tot Nicenen. Daer in ghesedt is/ dat die haer om Gods wille van dat vleesch te eten/ onthouden/ des macht hebben / doch alsoo / dat zijt niet als onreyn en verachtē/ als wanneer een cruyt daer mede ghecoockt waer / dat zijt daerom niet en wouden eten/ ende onreyn achten: Sy sullē daer af eten / oft sy haer schoon van dat vleesch willich onthoudē. Maer waer sy haer also onthouden/ datse daerom dat cruyt onreyn achten / die salmen van haren dienst af setten: Oock soo yemant dat vleesch als onreyn te verachten achte/ die sal inden ban ghedaen werden.

De Diaconen/ so sy bekennen in de wijnghe/ datse haer niet onthouden en mogen/ sy wouden

 vrou-

vrouwen hebbē: Dese so sy namaels houwen/so en sullense daerom vān haer dienst niet ghestotē werden/maer daer inne blÿuen/etc.

De Articulen Concilÿ Niceni/ nv van dē Roomsche Kercke/als Ketterie verdoemt.

Insettinge Concil. Niceni.

ANno Ccc.xxiij. is tot Nicea de stadt Bithinie een Concilium ghehouden ghewordeu onder den Keyser Constantino/daer in gheset is onder ander dit Decreet: Dat de Priesters vrouwen moghen hebben / twelcke Paphnutius nauwe daer in behouden en heeft / want de Duyuel ghinck met der onreyne Papen cuysheydt al op de bane om / ende versocht terstont zÿn eerste weluaert / daer mede hy alle hoererie op dede/ ende dat houwelÿc Gods ordonnancie onreyn maeckte.

Item in dit Concilium wert oock gheordineert/dat de Ketters/oft die van de Ketters gedoopt werden/souden weder ghedoopt werden/ soo sy tot de Kercke weder keerden / 2.quest.1. Daer bouen hebt ghy ghehoort / wat de Keyser Constantinus de gheleerde Bisschoppen/ende dat gheheele Concilium voor een grimwoort gheeft/ datse in gheloofs saken voor hem appelleerden.

Concilium Neocesariense.

Concilium Neocesariense is Anno drie hondert ende dertich tot Cesarea ghehouden ghewordeu daer in de Priesters haer vrouwen ghenomen/werden/ende de Duyuel voort ghedruct heeft ende ghesedt / dat een Priester / soo hy een vrouwe neemt/vanden dienst sal ghestoten werden / dan nochtans soo hy te voren een vrouwe heeft/ende tot een Bisdom geroepen/ so en wert hem dat niet genomen.

Dit Concilium verdoemt ooc de tweede bruyloft/ende so yemant de tweede vrouwe/nae zÿns eersten vrouwen doot neemt / den seluen sal een boete op ghelept werden.

De Priesters en sullen op gheen Wereltlÿcke bruyloft oft gasterie ghenoot / noch gaen / noch bewillighen.

Geen Priester en sal voor dertich Jaren tot den dienst gelaten werden/oft hy schoon geleert ende van goeden leuen ware / want Christus is int xxx. iaer in zÿnen dienst getreden. Sommighe seggen het is gehouden ghewordeu/An.ccc. xxxiij. voor dat Concilium tot Nicenen.

Concilium Gangrense.

Concilium Gangrēse/anno ccc.xxxiij. in Paphlagonia ghehouden / handelt teghen die/ die de bruyloft ende dē houwelÿcken staet verdoemē. Want doen ter tijt veel vrouwen van de Ketters verdout / van haer mans liepen / oock veel mannen vā wÿf ende kint/ als oftse in desen staet niet en mochten genesen / daer wt volchde veel ouerspel ende hoererie/der gheender/die haer niet en mochten onthouden. De vrouwen leyden haer vrouwelÿcke cleederen wech/en sneden dat haer af/wt aen ghenomen gheestelÿckheyt/ op dat sy gesien werden/niet vrouwen oft oncuysch/maer mannen te zÿn/ ende den mannen niet meer nut. Sy leerden oock de Priesters die vrouwen hadden te verachten. De Sacramenten die sy segendē/niet crachtich te achtē/ ende vant vleesch als van onreyne spÿse/ haer te onthouden. De rÿcke/die haer goeden noch hadden / ende niet alle dat gene datse besaten/versaeckten/ ende verlieten/dese en hadden gheen hope tot God. Teghen dese is dit Concilium ghemaeckt / ende maecten de bruyloft/houwelÿck/ alderley spÿse alle man vry/ende verbanden die / welcke een gehoulÿcte Priester minder achten/ dan een ongheboulÿckte. Verbannen oock die/ welcke reynichheyt beloven ende houden/ eñ daer mede haer beter duncken dan de ander/ende daer door den houwelÿcken staet verachten. Ende soo yemant in goede meyninghe oft wt goeden voornemen eñ bysonder deuotie / een Capcouel oft bysonder cleedt woude dragen/ als oft hy daer mede vroom zÿn woude/ ende een gherechtichheyt maken mochte/ dat hy de ander berispen ende rechtueerdighen woude / die ghewoonlÿcke cleederen draghe/die sy verbannen.

Reynicheit te belouen verbant.

Cappen eñ Monicke-cie verbannen.

So yemandt zÿn Vrouwe / Kinderen / Vader/Moeder/van ergens eens Gheestelÿcheyts weghen verlaet / ende niet behoorlÿcke eere/ weerde/ende neeringhe mede en deylt/ die sy een Anathema.

Om Gods wilen salmē niet tegen de liefde doē/ nadenmael de Wet de liefde is.

Welcke vrouwe van Gheestelÿcheyts wegen oft om Gods wille/ haer hayr af snÿdt/dat haer God tot een decksel eñ gedachtenisse der onderdanicheyt ghegaen heeft/die sy verbannen.

Wie niet en blÿft in dat / dat ghesedt is / ende daghelÿcks vernieuwinghe opricht/ die sy Anathema.

Concilium Sardicense.

Sardicense Concilium/Anno drie hondert lj. in Thracia/ heeft xxi. cap. ende Can. geset/vast alle van Bisschoppen/ hoe sy ghemaeckt / waer haren dienst/waer sy sitten/ waer henen reysen/ hoe ghewÿt/ etc. sy sullen werden.

Item hoe sy haer houden sullen in alle haren doen/ende een ordonnancie(als vast in alle Concilien) voor ghescreuen/ oock hoe niemandt den anderen in zÿn Jurisdictie en sal tasten / ende van ander Clercken / der welcker insettinghen/ oftse wel wat met den Paus zÿn/ so zÿn sy nochtans nv enckel ketterie/ ende de sake is veel hoogher ghecomen.

Concilium Antioche.

Concilium Antiochenum / tot Antiochia in Asia ghehouden / heeft xxv. Capitulen oft Articulen besloten / ooc by na van alle der Bisschoppen weghen / ende onder andere vanden Ban/ datmen alle Jaer twee vergaderingen sal houden/ daer in de ongheboorsame ghebannen/ dat de Bisschoppen gheenen nacomelinck en sullen noemen. Dat oock de Priesters / Diaconen/ ende alle Gheestelÿcken der Kercken / des Bisschops schat ende vermoghen weten sullen / dat hy recht wt ghedeylt / ende wt ontrouwe niet vertrocken en werdt / so hy van dit leuen scheyde/ooc dattet de Bisschoppen int leuen niet haer eyghen en maken.

Item / so hy de goeden der Kercken (welcke der armen zÿn) niet trouwelÿcken wt en deylden den nootdruftighen / met alle vreese Gods / die sal af ghesedt werden. Dan nochtans sal hy zÿn nootdruftich wtcomen oock daer af hebben/ soo hy niet eyghens/ oft van zÿn erue en heeft / van der Broeders weghen/die tot hem in comen/ op dat hÿse wt liefden mach herberghen. Maer wie aen dit niet te vreden / der Kercken goeden tot zÿnen handen woude trecken/oft onnuttelÿcken woude ledich werden/ oft zÿne Vrienden/Broederen/Kinderen/Huysghenooten/met der Kercken goeden ende ackeren te helpen voor hem nam/ ende daer by de armen/ vercort/ armoede moesten lÿden / die sal van een Concilium af geset / ende verbannen werden.

Constantinopolitanum.

Concilium Constantinopolitanum dat eerste aldaer vanden Grooten Theodosio / van hondert ende vÿftich Bisschoppen ghehouden/ Anno vier hondert ende neghenthien/ heeft ghesedt / datmen de voorgaende ghehouden Concilien vast soude houden ende gelooуen. Het heeft seuen Capitulen int gemeyn alle van Bisschoppen: Dat gheen den anderen niet te na en tast. Daer wert Constantinopolen dat nieuwe Romen ghenoemt.

Ephesinum.

Concilium Ephesinum dat eerste / ten tÿden des Joncsten Theodosÿ gehouden / Anno vier hondert ende xxxiiij. Dat oock Cyrillus voor is ghestaen/ heeft veerthien Capittelen ghesedt/ vast alle van de Godheyt ende natuere Christi

teghen de Arrianen: Dat de Roomsche Kercke nv/noch verstaet/hout/noch en ghelooft/Daer wert de Aleosis van de twee natueren in Christo/die nv veel recht houdẽ/als ketterie verworpen ende verbannen.

Chalcedonense. Concilium Chalcedonense tot Calcedonia in Bythinia van vi.c.xxx. Bisschoppen/ten tijden Valentiniani de seste/ende Marciani/Anno cccc. ende lxix. vergadert/gaet vast teghen Euticen ende Dioscorum/ende heeft seuenẽtwintich Capitulen oft Canones besloten/ende alle voor gaende oft voor gehouden/beuesticht. Ende onder andere gheordineert/dat de Monicken niet wereltlijcke Heerschappie/Dorpen/Landen/ende eyghen lieden en sullen hebben.

De Bisschoppen en sullen niemant om ghelt wijen.

Dat geen ghewijde een vrouwe eens anderen gheloofs nemen en sal/sy en woude dan belouen totten warachtighen ghelooue te comen.

Die niet ghedoopt en zijn/die en moghen van de Ketters niet ghedoopt werden.

Een Monick oft Clooster vrouwe/die haer God begheuen hebben/en sullen haer niet meer houwelijcken/maer so sy beuonden werden dit ghedaen te hebben/so salmense verbannen/dan nochtans machmen haer dat toe laten/soo het den Bisschop van der seluer plaetsen behaghelijck is.

Alle Kercken sullen Diaconen ende huyshouders hebben/op dat de Bisschoppen niet alleen met der Kercken goet om en gaen/als sy willen/ẽ op datse ooc niet sonder getuygenisse en handelen/ende veel ander Wetten/soo sy yemant de Roomsche Kercke op laden wouden/die ketterie waren. Want oft het wel bi nae ydel fantasie/ẽ vast alle van Ceremonien ẽ Kercken ghebruyc/ende dese hier aen gewesen van de beste Canones zijn/soo is nochtans de Duyuel doen ter tijt een weynich beschaemder gheweest/ende hem niet also stout ende grof mercken laten als nv/daer hy zijn dingen met enckel geweit sonder schaemte/verantwoort. Niemant en sal vraghen waeromme/niemant en sal breeder appelleren. Daeromme dan oock Pius de tweede alle ghewelt tot een toecomende Concilium te appelleren/af ghestrickt heeft tot Mantua in een Concilium/Anno duysent/cccc.ẽ lix. int tweede Jaer zijns Pausdoms/voormaels Aeneas Siluius ghenoemt. Van dien/anders waer int Baselsche Concilium ende zijn historie veel.

Concilium Laodicense. Concilium Laodicense in Syria/Anno drie hondert lxviij. gehouden/heeft lix. Canones onder andere/oock dese Decreten teghen de Roomsche Kercke ghemaeckt.

Dat de Priesters in gheen Herberghe en sullen gaen.

De Gheestelijcke/ẽ ooc alle Christenẽ en sullen geen gemeyn badt hebben met de vrouwen.

De Scholiers int ghelooue/diemen doopẽ wil/sullen het ghelooue leeren/ẽ op den donderdach der laetster weken/den Bisschop oft Priester op segghen ende vertellen.

De Christenen so sy ter bruyloft werden ghenoot/soo en sullen sy noch springhen/noch dansen/maer manierlijck te eten dat betaemt den Christenen.

De Christenen en sullen by gheen lichtueerdighe gaep-spelen zijn: Ende so de speel-lieden in de bruyloften in gaen/so sullen sy wt gaen.

De Christenen en sullen in geen openbare wereltlijcke brasserie gaen/oft gasterien houden/daer nv brasserien aen leyt.

Item men sal in de Vasten dat broot des Heeren niet offeren/dan op den Saterdach ẽ Sondach. Tot hier toe zijn de Concilien in Grecia ghehouden ghewordẽn.

Concilien der Latijnen in Aphrica ende Europa ghehouden.

Seuẽ Concilien tot Carthago. Dat eerste Latijnsche Concilium tot Carthago in Aphrica ghehouden/inden tijt Constantij des Keysers/heeft xxiij. Canones. Ende onder andere/dat haer de Gheestelijcke/wereltlijcker wercken niet en sullen onderwinden.

Dat ooc de Clercken niet en betaemt te woeckeren oft hanteren/de ander zijn alle voor Bisschoppen ghemaect/woude God dat de Roomsche grouwel daer aen te vreden ware.

Dat tweede. Dat ander Concilium tot Carthago/ter tijt Valentiniani de iiij. ẽ Theodosij de Keysers/Anno vier hondert twintich gehouden/hout in hem xij. Canon. een goet Pauselijck Concilium/altemael voor de Papen geordineert: Het spreect de Geestelijcke haer vrouwẽ af/sedt veel van het Chrisma/Monickẽ ẽ Papẽ: Dan nochtans en latet de Paus niet daer by blijuẽ/het is nv altemael Ketterie. Hy is verre ghecomen. Wie hem daer by dit Concilium woude houden/die ware een Ketter: Het is altemael hooger ghericht/tot dat de snare te hart aen getrocken/gebroken is.

Dat derde. Dat derde Concilium tot Carthago met vijf ẽ tnegentich Bisschoppẽ in den tijt Aurelij des Bisschops aldaer/anno vier hõdert vijfentwintich ghehouden/heeft vijftich Wetten ende Canones/dat meestendeel goet Pausehs/van Feesten/Concilien/Bisschoppen/Monicken ẽ Papen: dan nochtans vanden Paus niet ghehouden/maer voor Ketterie wt gheroepen.

Jaerlijcks sal een Concilium gehouden werden/om alle aenstooten der Kercken daer in te ontscheyden.

Geen Leuijt oft Clooster-vrouwe en sal voor vijfentwintich Jaren ghewijt werden.

Dat der Papen kinderen niet tot openbare spectaculen en sullen gaen.

Dat de Papen haer kinderen in bewaringhe hebben/ende niet en laten wt gaen/tot datse manierlijck/met goede manieren onderricht zijn.

Dat de Priesters niet met allen en handelen/oft woeckeren/noch haer in wereltlijcke wercken en steken.

Dat de Priesters kinderen/so sy tot haer daghen comen/den Houwelijcken staet/oft de reynicheyt belouen.

Dat gheen quaet vermoeyende vrouwe by de Priesters en woone/ende oock datse tot gheen maechden oft weduwen alleen eenen heymelijcken toe ganck en hebben.

Dat de ghewijde in gheen openbare Herberghe gaen en sullen.

Dat de goeden die een yegelijck in zijnen kerckdienst vercreghen heeft/tot de kercke weder sullen thuys vallen.

Dat geen Christen oft Geestelijck en woone/daer wereltlijcke/lichtueerdige/Godslasterende lieden zijn.

Dat Sacrament des Altaers en salmen op Paesschen de Scholiers inden ghelooue niet geuen/maer alleen dat ghewoonlijck Sout.

Dat de Gheestelijcke oft ghewijde niet aen de ongheloouighe en houwen.

Dat de Christenen van alle openbare gasterien sullen af ghetoghen werden.

Concilium tot Carth. Dat vierde Concilium tot Carthago onder den Keyser Honorio/van twee hondert ende derthien Bisschoppẽ/Anno vier hondert sessendertich ghehouden: Heeft twee hondert vier Canones ghemaect/onder de welcke dese de beste zijn. De ander alle voor de heerschappie ẽ vryheyt der Bisschoppẽ/van allerley wijngen/gerechticheden/staten ẽ ordinantien der Gheestelijcken.

So men eenen Bisschop wil verkiesen/soo sal

Dienst eñ conditie eens Bisschops.

men te voren euen acht hebben eñ examineren/ oft hy van natueren wijs/gheleert/ goet geruchtich/van goede manieren/cuysch/van goeden leuē/nuchterē/ootmoedich/ vriendelijc/barmhertich/in de Wet Gods onderwesen/ in de Schrift veruaren/ beschepden/ ende voorsichtich/ in de leere oft predicatie geoeffent is/ etc. Dien salmē onder ander in zijn verkiesinghe ooc vragen/oft hy de Bruyloft oft houwelijckē staet niet en verbiet/oft hy de ander Bruyloft niet en verdoemt/ oft hy dat vleesch te eten niet en berispt/ ende alle spijsen vry acht. Ende oft hy ghelooft dat buytē der kerckē niemant salich en werde/etc. Soudemen in dese stucken onse Bisschoppen examineren/ Ic sorghe daer souder vele door de Sifte vallen/ende gheen Lieden voor handen zijn/ die Bisschoppen werden souden.

Priester hoe hy zijn sal.

Een Priester en sal niet zijn eē achterclapper/ Lasteraer/schantmaker/ pluymstrijcker/ lichtueerdich/niet boefachtich/twistich/die geensins niet en sweert/oock door geen creatuere: niet oproerich/niet wraecghierich/ gheen woeckenaer/ waer yemant alsa gheuonden wert/ die sal verbannen/ ende vanden dienst ghestoten werden.

Dat de Ketters Kercke gheen Kerckē/ maer des Duyuels Conciliabulum/ ende Synagoge is/ daerom en salmen met de Ketters noch bidden oft Psalmen singhen.

Die in doots nooden Eucharistiam hebben ontfangen/so sy op comē/ en sullen sy niet geloouen/datse geabsolueert zijn/ sonder de oplegginghe der handen.

Die den Doop willen ontfangen/sullen te voren langhe gheprobeert/eñ geexamineert/ eenen tijt lanck van wijn eñ vleesch haer onthouden/ ende met opgegginghe der handen neerstich ghe probeert/ghedoopt werden.

Alle die met toouerie ende seghenen om gaen. Item alle by gheloouighen/superstitieusen/ die na Jootscher wijse/ haer sake na vercoren daghen richten/en salmen niet voor een Christen achten/ maer haer als Heydenen met den Ban wt sluyten.

De gauen der gener die de armē verdrucken/ en salmen aen den Tempel niet nemen.

Het en sullen oock de Priesters niet met allen voor haer nemen/sy en doen dan bocte.

Den offer van oneenige broeders geoffert/en salmen noch in Gods camer/ noch totten Tempel nemen/tot datse haer vereenighen.

Vrouwen hebben gewelt te leeren ende doopen.

De Witte vrouwen ende Clooster vrouwen/ die tot dat ampt ende dienst der vrouwen te doopen ghecoren zijn/ sullen tot haren dienst onderwesen zijn/datse met conste gheschickter/ de ongheschicte boerachtige vrouwen onderrichten/ tot welcker tijt de Schoolvrouwen int gheloooue totten Doop toe ghelaten werden sullen/ hoe sy den Dooper antwoorden/ ende hoe sy na den Doop leuen sullen.

Een voorstander der Kercken sal eenen slechten huysraet hebben/ eñ eenen armen nootdruftighen disch ende neeringe/die hem met gelooue ende goeden leuen/een aensien ende weerdichept maken sal.

Priesters gheen baert scheeren.

Priesters en sullen gheenen Baert scheeren/ noch geen lanc hayr voeden/ ende noch in schoenen oft cleedingen geen hoouerdie soecken/maer slecht henen gaen/ eñ oock haer professie in gaen ende cleedinghe bewijsen.

De ghewyde en sullen niet int volck door alle straten loopen/ ten sy dan om groote wercken haers diensts.

Een ghewijde/hy sy gheleert int woort Gods hoe hy wil/ noch sal hy hem met een hantwerck zyn neeringhe soecken.

Een gewyde sal zijnē cost eñ cleederen met een ackerghebou/oft hantwercksken te weghe brengen/daeromme sullen alle Gheestelijcke/ die tot arbeyt bequaem zijn/ beyde een hantwerc ende de Schrift leeren.

In dit Concilium is Augustinus gheweest.

Dat vijfde Concilium tot Carthago.

DAt vijfste Latijnsche Concilium tot Carthago/ van vierentseuentich Bisschoppen/ Anno vier hondert/ ende xxxviij. ghehouden/ heeft in hem vijfthien Canones/ daer wert den Priesters ende Leuijten dat Houwelijck verboden. Doch de Vrouwen mochten sy behouden/ maer so het beuonden worde/ dat hy met haer te doen hadde/sointijts aen kinderen ende anders/ so soude hy van den dienst af geset ende verbannen werden.

Dat die niet en weten grondelijck datse ghedoopt zijn/ghedoopt sullen werden.

Dat seste Concilium tot Carthago.

Dat seste Concilium tot Carthago/ ter tijdt Honorij ende Theodosij/Anno cccc. lvij. gehouden/heeft xiiij. Capit. besloten/van cc. ende xvij. Bisschoppen.

Daer wert ghehandelt vant Concilium Nicenum/ende seynden om dat Exemplaer in Greciam/ ende stellen daerom een Concilium aen/ om van de geloofweerdichept deses Conciliums te handelen/ also wert besloten ende ooc van Augustino onderschreuē/dit Nicenische Concilium als gheloofweerdich te houden.

Dat seuenste Concilium tot Carthago/ter tijt Honory de ij. ende Theodosij de viij. ghehouden/ is altemael tot beschuttinge der Bisschoppen gheordineert/ van welcken/ ende hoe sy aen gheclaecht sullen werden/ ende heeft alleen vyf Canones.

Concilium Mileuitanum.

Concilium Mileuitanum/ onder Arcadio eñ Honorio gehoudē/ in de stadt Mileuitana/gheleghen in Aphrica/van Aurelio den Ouersten Bisschop aldaer ende heeft xxvij. Canones/ onder welckē als alle/ dan nochtans dese bysonder teghen de Roomsche kercke zijn/ niet weynigher/ dā tegen Pelagianum: want sy en blijft nergens by dese insettinghen/ ende zijn al met nieuwe te niet gedaen ende wech genomen/ daer is veel tegē Pelagianum/vā de genade Gods gehandelt.

Dat niemant sonder sonde en is.

Dat de Heylighen voor haer seluen te bidden hebben/vergheeft ons onse schult/etc.

Datmen gheen ghemaeckt oft versiert Ghebet/Misse/ende godsdienst toe en laet/ ten sy dā van de Concilien beuesticht.

Dat de nauolgende Concilien ende Bisschoppen den voorgaendē oft voor gewesen/ niet voor geset werden en sullen.

Hier eyndende Concilien Aphrice/ eñ beghinnen aen de Concilien in Vranckrijck ghehouden.

Concilium Arelatense.

COncilium Arelatense/in de stadt Arelaten/ is in Vranckrijck gheleghen/ter tijt Constantini ende Syluestri ghehouden/ heeft xxiij. Canones/der welcker sommigher luyden also:

Dat die/welcke van der Ketters Kercke weder keeren/ inden naem der Drieuuldichept gedoopt werden sullen.

De Priesters sullen de Woeckenaers inden Ban doen.

De ander xxi. Canones zijn alle voor de Bisschoppen. Sy en hebben voorwaer haer seluen in alle Concilien niet vergheten/ so datmen wel speurt/ datse haer seluē de naeste/ ende dat beste schuldich zijn geweest/ende het gaet hier/alsmen spreeckt/wie int riet sit/die snijt hem pijpen/hoe hy wil. Jck sorghe sy en hebben de Woeckenaers niet hart ghebeten. De Duyuel moest ymmers beneuen so veel leugenen/ eenen goeden clanc laten gaen/eñ eē waerheyt versetten/op dat hi niet

gheheel sonder schijn leughenachtich gheacht en worde / want onder so veel Concilien / hebt ghy hier dat beste ende tmerch. Hier wert ooc gheset: Wanneer een vrouwe openbaer in ouerspel begrepen werdt/ datmen in alle manieren wel toe sie/dat haer man by haren leuen gheen ander en neme/hoe wel sy een ouerspeelster is.

Dat tweede Concilium Arelatense/heeft xxv. Canones / terstont na dit ghehouden/ ende sluypt doorgaens voor den Paus / dan nochtans en name de Roomsche Kercke geen appels als een vuyst/datse daer by bleue/het moet beter bijten/ eñ en hebben den Keyser niet alleen zijnẽ Scepter/ Croon/ Rijc eñ naem genomẽ/maer ooc zijn spreecwoort: Noch wijder. Sy en blijuen by geẽ Concilium/wanneer oock alle daghe een ware: Sy spannen de Luyte altoos noch hoogher/ tot datse bersten wilt / eñ is al aen dat hoochste/ mẽ behoeft niet hooger te trecken / maer alleen verwachten / wanneer sy berst. Dit Concilium is daer wt van Papen (als alle) hoe sy huys sullen houden / wat doen / op datse niet ledich en gaen/als gewijdt van haer knechten/ etc. Item mach v den tijt mijn Leser / met dese ydel guychelerie niet verslijten. Laet v ghenoech zijn/ dat ick veel tijts onnuttelijcken daer mede verteert hebbe.

Dat derde Concilium Arelatense/onder Keyser Marcione Opilione ghehouden/An.cccc. lxi. heeft iiij. Canones/der welcker een is: Datmen gheen Diacon onder xxv. eñ geen Priesters onder xxx. Jaren wyen ende ordineren en sal.

Concilium Valentinum Concilium Valentinum/ ter tijt Gratiani eñ Valentiniani gehouden / heeft iiij. Canones gestelt/goet Pausch/onder ander/so een Clooster vrouwe totten houwelijck tast / so en salmense niet ghelijck weder op nemen/oftse schoon boete dede/ en so sy al op genomen wert / so en sal haer dat Sacrament niet gegeuen werden / tot datse volcomelijck God genoech doet.

Concilium Taurinate. Concilium Taurinate / in de stadt Taurinatum in Vranckrijck gehouden / heeft vij. Canones geordineert/daer in is begrepen/dat de Bisschoppen/die tegen de Statuyten der Concilien doen/sullen af ghesedt werden van haren dienst.

Die in desen dienst kinderen voortbrenghen/ en sullen niet vreeder gepromoueert werden.

Concilium Regiense. Concilium Regiense/onder Valentiniano eñ Theodosio den ioncsten gehouden/An.cccc.lxxij. dat sette vi. statuyten altemael van wijen / segenen beuestigẽ/eñ gerechtichept der Bisschoppẽ.

Concilium Auraicense. Concilium Auraicense/ ter tijt Theodosij des ioncsten gehouden: heeft xxix. Can. geordineert/ vast van Chrisma/boete/genoechdoeninge/Bisschoppen/haer vryhept en iurisdictien.

Men sal niemandt sonder Chrisma doopẽ. Itẽ de gehoude Diaconen/die hen van haer vrouwẽ niet en onthouden/ salmen vandẽ dienst af werpen. De scholiers int ghelooue salmen affonderen vanden Godsdienst der Christenẽ/ende haer dat Euangelium niet lesen.

Concilium Valense. Conc. Valense / ter tijt Theod. Iunioris des Key. inde stadt Valens gehouden/An.cccc. lxxx. heeft.x. Cano besotẽ/eñ aldaer veel dapper dingen/na Pauselijcke zeden gemaect/te weten/dat geen Bisschop des anders Chrisma gebruycken en sal / maer alleen zijn eygen nemen: Parturiunt

Prouerb. Mones, nascetur ridiculus Mus. Het is oneerlijck datmen den cleynen oft onderdanen een hooft sake/daer aen wat gelegen is/beueelt.

Concilium Agatense. Concilium Agatense/inde stadt Agatens ghehoudẽ/heeft lxxi. Wetten geset van de Priesters cleederẽ/hayr/schoen/ban/dicuerie / der Kerckẽ renten/gerechtichept/straffe/Altaren/wijẽ/olie/ saluinge/boete/rouncleedt/etc.

Dat geen Priester eenige vrouwe in zijn huys en sal laten.

De Priesters oft Diaconen die vrouwen hebben/ eñ houwelijcken schult van haer begeeren/ oft tot dat houwelijck-bedde haer weder begheuen / en sullen vreeder niet ghepromoueert werden / ende voor een ghenade hebben / datmense niet vanden dienst en stoot.

De Leecken / die opt weynichste niet op den Kerstdach/ Paeschdach / Synxendach / niet tot dat Sacrament en gaen / en salmen voor gheen Christenen houden.

So de boetdoenders haer cleederẽ niet en hebben verandert / eñ dat schijnsel haers hayrs niet en hebbẽ wech geworpen / eñ sacken cleederẽ op haer hoofden/sullẽ verstootẽ/eñ ooc niet tot dat sy weerdige boete doẽ/weder op genomẽ werdẽ.

So twee gehoude ionge lieden by malcanderẽ zijn/eñ hy begeerde in de orden te gaen / so salmẽ de vrouwe te voren examineren/oftse daer in bewilligẽ wil/ende des mans recht haer wilt quijt geuen/eñ in eẽ bysonder camer vã haer wooninge/sonder schult bi hem wil woonẽ: so sy dit beyde bewilligen/eñ in gaen/so sal hy gewyt wordẽ.

De Cloostervrouwen en sullen voor veertich Jaren niet ghewielt noch ghewijt werden / als vast haer leuen ende zeden gheprobeert zijn.

De Priesters/die dat hayr laten wassen/sullen tegen haren wille met gewelt geschoren werden.

Een Jode salmen acht maendẽ onder de scholiers des gheloofs proberen/ende als dan so hijt toe staet/ doopen.

De Priesters eñ alle die/ dẽ welcken dat houwelijck verboden is/ en sullen tot geen bruyloft/ dans spelen / lichtueerdichept/ wereltlijcke ghesangẽ/oft Boel Liedekens gaen/oft toe hooren.

Gheen Christen hy sy Leeck oft Priester / en sal eenighe gasterie oft ghemeynschap metten Joden hebben.

Die vyantschap draghen ende niet en willen versoent werden / sullen wt de Kercken ghestoten werden.

Eenen droncken Paep/ salmen xxx. dagen wt de kercke sluyten / eñ zijn hantwerck daer neder legghen / dat is / van de ghemeynschap berooft werden/ oft oock lijflijck beuelen te straffen.

De Priesters/ Bisschoppen/ ende alle Geestelijcke/en sullẽ noch Hauicken/ Sparwers/ Valcken/ noch Jachthonden hebben.

Dit zijn de beste ende principaelste Decreten wt dit Concilio/die doch een weynich eenẽ schijn hebben / de ander zijn meestendeel so spottelijck ende kintsch / dat ickse sonder lachen niet en heb moghen lesen: als datmen de altaren niet alleen met Chrisma te samen/ maer oock te wijen ende seghenen/ so ernstelijck ghebiet/ etc.

Concilium Aurelia. Concilium Aurelianense / tot Aurelia gehouden/hout xxvij. Decreten/ diese daer in besloten hebben. Het gheeft de Bisschoppen alle macht ouer alle kercken/beneficien / ende des seluen incomen. Item/dẽ offer sal half dẽ Bisschop trouwelijck ghereyct werden. Maer wat in de Prochikercken/van de gelooiuge/ tot onderhoudinge ende bystant der Priesterschap voor goeden/ aen beesten / coorn/ wijn/ etc. geoffert wert / dat sal altemael in des Bisschops gewelt staen/ende den Bisschop ouer gheleuert werden.

Dese Bisschop sal dan de arme / crancke / die haer broot niet en moghen winnen / so veel hem ymmers mogelijc is/ met cost eñ cleederẽ onderhoudẽ/ ende der kerckẽ goedẽ een wt deyler zijn.

Soo een Monick een vrouwe neemt/en sal hy tot gheenen gheestelijcken dienst nemmermeer toe ghelaten werden.

De Monicken en sullen niet eyghens hebben/ ende de Abten onder den Bisschop zijn / ghelijck dat Conuent onder den Abt.

So een Bisschop soo goetwillich is/ dat hy de ghewijde oft Monicken somtijts een ackerken/

beemdeken/oft wyngaerdeken laet toe staen/eenen tÿt lanck te ghebruycken / ende te bouwen/ ende oft schoon langhe verliep/ so salt nochtans niet na luyt der wereltlÿcke Rechten geprosscribeert oft iure vsu captionis der kercken ontweynt werden.

Een Bisschop sal opt weynichste alle Sondaghe in zÿn kercke zÿn.

Concilium Eliberti.

Concilium Elibertinum / ter tÿt Constantini in Hispania gehouden / hout in hem tachtentich capittelen.

De gheloouighe en sullen noch aen de Heydenen noch aen de Ketters houwen.

Een Priester die vercoopt oft woecker drÿft sal ghedegradeert / desghelÿcks oock alle ander Christenen sullen daerom verbannen werden.

Men sal oock geenen Subdiacon ordineeren/ die zÿn ieucht in onmanierlÿcheyt ende hoererie ouer ghebracht heeft.

Het sullen haer alle Bisschoppen / Priesters/ Diaconen / Subdiaconen / van haer vrouwen onthouden/ende gheheel niet by slapen/ oft kinderen voeden/wie dit ouertreet/sal vanden diēst af gheset werden.

Geen lampē opt kerckhof bŷ dage ontsteken.

Men sal gheensins/gheen licht/oft lampen by dage op de Kerckhouen ontsteken/oorsake/ men sal de Heylighe slapen laten / ende niet bedroeuen/wie dit ouertreet / sal van de kercke ghestoten werden.

Malerie in kercken verboden.

Het heeft dat geheel Concilium behaecht/dat in alle manieren / gheen ghemael in de kercken en is/op dat niet/ datmen eert ende aenbidt/aen de wanden gheschildert en wert.

Die ghedoopt werden / en sullen gheen ghelt daerom gheuen/ noch de Priester en salt niet nemen/op datse niet/ datse om niet hebben ontfanghen/om ghelt te vercoopen/ghesten en werden.

Ouerheyt de kercken verboden.

De Ouerheyt/ int Jaer daer hy int officie is/ sal haer dit Jaer van de kercke onthouden / ende haer oock dit gheboden werden.

Gheen Christen en sal gheen cleet tot wereltlÿcke proncke rie wech legghen / noch veel weynigher selue aen dragen / waer sy dit ouertredē/ so sullense drie Jaer van de ghemeynte wt ghestooten werden.

Lÿden ouer de Afgoden ende beeldē en is niet Christelÿc.

So yemandt Beelden oft Afgoden bestormt/ ontrect ende daer ouer doot blyft/den seluen en salmen niet onder de Martelaers tellen: Want dit en wort in dat Euangelium niet geschreuen/ noch vanden Apostelen gheschiet te zÿn / geuonden en wert.

Gheen Touenaer en salmen aen nemen/hy en wederspreke dan eerst alle zÿne Consten ende by gheloouen.

So eens ghewÿden Mans Vrouwe Ouerspeelt/so sal hyse terstont van hem werpen.

Daer wert oock veel gehandelt / wiemen dat Sacrament oft niet gheuen sal.

So een Christ gelooighe int bert speelt/so sal hy hem van de gemeynte ende Sacrament onthouden/ende so hy daer af laet / in een Jaer weder op ghenomen werden.

Tarraconense concilium.

Concilium Tarraconense in Hispania gehouden/heeft derthien Canones gemaeckt tot Tarracon/ Anno ses Theodoricus des Conincks.

Dat ghewÿde geen Coopmanschap en sullen drÿuen/ wat goet coop te coopen ende wederom dierder te vercoopen / by den Ban ende affettinghe zÿns Officÿs.

Eenighe ghewÿde en sal niet toe gelaten zÿn/ dat hy voort ghericht eenighe sake voere/ oft een voorspreke zÿn.

De Monicken en sullen niet in de werelt om loopen/ maer ghesloten inde Cloosters blÿuen.

Gerundinence Concilium.

Concilium Gerundinense/Anno vÿ. Theodorici des Coninex gehoudē/heeft onder ix. Decreten oock dese bekent/datmen de Cathecumenos dat is / de Scholiers inden ghelooue alleen inde Paeschtÿdē ende Pinxten doope/ ten waer dan/ dat den doots noot anders eyschte.

Cesar Augustanum Concilium.

Concilium Cesar Augustanum heeft gesedt acht Decreten/ ende onder andere/ dat de vrouwen inden Tempel van de mannen onderscheyden souden zÿn.

De Cloostervrouwen en salmen niet wielen oft wÿen voor veertich Jaren.

Ilerdense Concilium.

Concilium Ilerdence / Anno vÿfthien Theodorici des Conincks in Vranckrÿck ghehouden heeft sesthien Canones.

De Priesters sullen haer voor alle bloet onthouden / oock noch raet noch daet daer toe gheuen / oock van der vyanden bloet / soo een stadt beleghert waer.

Met de Wederdoopers en sullen de geestelÿcke ende gheloouighen de spÿse niet nemen.

Valentin Concilium.

Concilium Valentinum / Anno xv. Theodorici des Coninex ghehouden / heeft ses Canones gheset / dat alle hoemen eenen Bisschop eruen ende begrauen sal / oock van zÿn Testament/ daer by het nv de Paus niet en laet blÿuen.

Toletanū Concilium xiÿ. nae de ordeninghe.

Concilium Toletanum tot Toleten ter tÿt Honorÿ / ende Arcadÿ gehouden van xviÿ. Bisschoppen/heeft xxviÿ. Decreten/ onder welcken oock dese gheuonden ende begrepen werden.

So yemant de Astrologie oft Matematica geloone gheeft/ die is verbannen.

Een Subdiacon / soo hem zÿn vrouwe sterft/ ende hy een ander neemt / sal vant Officie ghestooten werden.

De Diaconen / die vrouwen hebben / sullen int officie blÿuen / nochtans hen van haer onthouden / ende cuysch by haer leuen.

Soo yemant nae den Doop crÿcht / oft hy al schoon niet met allē bysonders bedreuen en heeft inden crych / so en sal hy nemmermeer tot eenen Diacon ghemaeckt werden.

So eens Priesters oft alder ghewÿder vrouwen/ onrecht doen/ op datse dan niet breeder en sondigen/so sullen hare mannen dese macht hebben/ dese te bindē/ ende in hare huysen te behouden/ tot manierlÿcheyt ende soberheyt/en̄ sullen de arme gewÿde malcanderē dienstlÿc toe springen/in alle noot/ so sy selue gheen dienstboden en hebben. Maer met haer eygen in gesloten vrouwen / en sullense niet eten / tot datse wt Gods vreese ghenade begheert/ ende boete doet.

Die inde Kercken gaen / ende niet en communiceren/sullen aen ghegaen ende vermaent werden / datse communiceren / waer sy niet en volghen/ so salmen hem haerder ontslaen.

Concubÿne behoorlÿcke dat eerste Concilium Toletanū.

So een gheloouighe een vrouwe heeft/en̄ daer by een Concubÿne oft byslaepster / die en sal niet communiceren. Maer soo een gheen vrouwe en heeft / ende hem eens aenhanex oft byslaepster/ voor een vrouwe ghebruyckt/ die sal tot de communie toe gelaten werden/ende geensins wt geslotē/nochtans dat hy met een echte vrouwe/oft een byslaepster hoe hem belieft te vredē sy/ waer hy anders leeft/so sal hi wt ghewoorpen werden.

Soo yemant seyde oft gheloofde dat de menschen vant vleesch der voghelen oft der beesten (die God tot spÿse/ ende niet tot castÿdinge ghegheuen heeft) haer souden onthouden oft verachten/ die is Anathema.

Wie dat houwelÿck onbehoorlÿck ende eenen grouwel acht/ die is veruloeckt.

Toletanū Concilium 9.

Dat tweede Concilium Toletanum/Anno ses Amalrici des Conincks ghehouden / heeft vÿf Decreten/ daer onder dit dat eerste is.

So een kint tot gheestelÿckheyt wert op ghetrocken/ ende van ieucht daer toe van vader ende moeder gheschict ende gelooft / soo sullense daer toe onderwesen werden.

Maer wanneerse dat xviÿ. Jaer vercrÿghen/ soo sal de Bisschop voor alle gheestelÿcken ende

oock

oock tvolc haren wille examineren ende wel vernemen/oft hy eenen wille heeft hem te trouwen oft niet. Behaghet haer wt ingeuinge Gods/de ghenade der cuyſheyt/ende hy belooft hem ſonder houwelycke nootte onthouden/deſe ſalmen/als des enghen wechs begheerende/dat lichte Jock des Heeren onder doen/ende int twintichſte Jaer tot eenen Subdiacon/int xxv. tot eenen Diacon/ende int xxx. Jaer tot eenen Prieſter wijen/waer niet/ſo ſalmen hem na zijnen wille te houwelijcken vergonnen.

Toletanum Concilium iij.

Dat derde Concilium Toletanum/daer in de Ketterie Arrij/in Hiſpania tot Toleten/verdoemt ende af gheſtelt werdt/int vierde Jaer Richardi des Coninex ghehouden. Daer zijn oock de Gotthi becout/om het Chriſtelijck gheloove altemael aen te nemen/eñ oock de Swauen/ende daer toe gheheel Duytſlant aenden gelooue ghecomen/dies hem dit Concilium beroemt ende goet dunckt/daer in de Coninck ſelue is/ſpreeckt/bidt/ende een drie daghen vaſten om ghenade des hepligen Gheeſts dat gheheel Concilium op ſedt/aldaer werden de vier Concilien/Nicenum/Conſtantinopolitanum/Epheſium ende Chalcedonenſe/beueſticht/ende als geloofweerdich aen genomen/daer en heeft hem niet alleen dat geheel Concilium onderſchreuẽ/maer oock de Coninc ende de Coninginne Balba/met grote vreuchdeende Acclamatie/dat is/gheluck wenſchen ende toe roepen den Coninck tot lof ghedaen/ende beſloten/wie dat dit Concilium ende het gheloone niet en behaecht/die is Anathema veruloect. Nv onder andere Decreten/die dit Concilium xxiij. gheſet heeft/zijn oock deſe.

Dat de gheeſtelijcke haer niet vermenghen en ſullen met hare vrouwen/maer oftſe wel in houwelyck gheſelſchap ende Wet onder een dack woonen/ende alle dinghen gemeyn hebben/ſo en ſullenſe nochtans niet in een Camer liggen/oft ſo ſy ſo veel vermoghen/datſe meer dan een huys hebben/oock in verſcheydẽ huyſen woonen/op dat haer cuyſheyt voor God ende de Wereldt luytbaer/in een goet gherucht come/ende een goede getuyghheniſſe hebbe/waer niet/ſo en ſalmen hem ooc niet voor eenen Lector hebben oft ghebruycken.

Alle Boetdoenders ſullen haer beſcheeren/eñ inde aſſchen ende ſacken cleederen boete doen.

Dat ander zijn by nae alle leges morum ende Ceremoniarum/dat is/van alderley Kercken gebruycken ende zeden/daer ouer de Coninck een neerſtich Mandamẽt laet wt gaen/dat dit Concilium beſtandich ende vaſt ghehouden werde.

Toletanum Concilium iiij.

Dat vierde Concilium Toletanũ/onder den Coninc Siſenando gehouden/heeft lxxiiij. Canones/van der Biſſchoppẽ leuen/weſen/Priuilegien/Officie/Kercken ghebruycken/etc. ende ordeningen van dat Alleluia/Keerſſen te wijen/onder welcken ten deele deſe zijn:

Dat een ordeninghe doorgaens/inde Miſſe/Veſper/Compleet/etc. ende allen Godsdienſt in gheheel Hiſpania ghehouden werde.

Men mach int doopen/eens oft driemael in dumpelen/dan nochtans nademael de Ketters driemael in dumpeleu/op dat wijt dan niet met haer te houden gheſien en werden/ſo behaghet ons de eenighe indumpelinghe beter.

De Calendas Januarij/beſtellen wy ſo wel als de veertich daghen/alleen cruyt ende viſch te eten/ende daer ouer niet.

Prieſters en ſullen geen wapenen draghen.

Een Prieſter ſal gheleert/onſtraffelijck/ende eens goeden leuens zijn/ende ſoo hy een wapen aen hem draecht/ſo ſal hy tot boete in een Clooſter gheſtooten werden.

De Prieſters en ſullen niet een platken op de cruyne beſchoren draghen/maer gheheel om dat halue hooft beſchoren zijn.

Apocalipſis ſal onder de Bybelſche Schrift in Canonem ghetelt werden.

De Joden ſalmen raden/ende niet totten gheloove dwingen/op datſe niet met ghewelt/maer met vryen wille ende herten dien belijden ende aen nemen. Maer die ter tijt des gheeſtelijcken Vorſts Siſebuti/daer toe met noot ghedwonghen zijn/ende nv de Sacramenten ontfanghen hebben/die moetmen den gheloove/welck ſy met ghewelt ende noot hebben aen ghenomen/te houden dwinghen/op datſe den geloove geen ſchande ende ſchade en brenghen.

Houwelijcke om geloofs wille te ſcheyden vanden Paus toe ghelaten.

So eens Joden vrouwe totten geloove coẽt/ſoo ſal hy oock een Chriſten werden/oft van de vrouwe gheſtoten werden/want gheen gheloovighe en mach by een ongheloovighe inde ghemeynſchap woonen.

Dit zijn de beſte Decreten/die euen wel niet met allen profijtelijck en zijn/anders iſt van enckel Ceremonien/Cruynen/ſinghen/cleedinghe der Prieſters/Diaconen/Subdiaconen/Monicken/Clooſters/beloften/keerſen wijen/Alleluia/vaſten/Letanien/etc.

Concilium Toletanum.5.6.7.8.9.

Dat vijfſte Concilium Toletanum/heeft neghen Decreten alle van Vorſten/Coninghen/ende der ſeluer kinderen/hoemenſe houden/ende watmen haer ſchuldich is. Ende is een goet Concilium voor de Vorſtẽ/daer in haer door wt gheplupinſtrijckt wert/hoemen haer ghenadich zijn ſal/ende wt ghenaden wat breeders ouerſien ende meer na gheuen/dan den anderen. Dat oock dat volck haer ſal gheluck toe roepen ende wenſchen. Item hoe de kercke bouen haer ſal houden met hare beſchuttinghe/datſe voor alle ongeluck bewaert ende behoet werden. Wie den Coninck quaet ſpreeckt oft vloeckt/die ſal verbannen zijn.

Dat ſeſte Concilium Toletanum/Anno ſes hondert tachtentich/ghehouden tot Toleten in Hiſpania/hout in hem negenthien Canones ſeer ſpottelijc/van der Prieſters opheffen/datſe van de kercken niet en ſullen ontrockẽ werden/daer by het doch de Roomſche kercke niet en laet blijuen/hoemen des Coninex kinderen beminnen/ende van haer houden ſal.

Watmen voor eere ende ſchenckinghen den Coninck ende zijn gheloouich Hofghesin doen ſal. Hoemen haer ghehoorſaem ſal zijn/haer leuen ende profyt bewaren/ende behoeden/op dat gheen vreemde/dien vanden ſtamme dat rijck niet toe en ſtaet/in en dringhe. Want daer in werden verdoemt alle/die door ghelt tot deſe eere ende officien comen/ende oock die ghelt daerom nemen.

Dat ſeuende Concilium Toletanum heeft ſeuen Decreten geraden/Anno ſes hondert tachtentich. Daer en is niet met allen ſonderlincks in ghehandelt: Alleen dat daer in alder eerſt gheſet ende verboden is ghewozden/dat nae ghenomen ſpyſe eenighe Miſſe niet meer ghehouden en werde.

Miſſe/nae ghenomen ſpijſe niet te doen.

Dat achtſte Concilium Toletanum/heeft twaelf Capittelen/datmen in quade beloften eñ Eeden/den gheloove ſal af ſnijden ende volbrenghen geheelijck niet houden. De andere zijn ydel Sottenwerck/van thouwelijck te verbieden/dat vleeſch verbannen/vaſten maken/van het Chriſma/Tempels wijen/etc.

Dat neghende Concilium Toletanum hout in hem ſeuenthien Decreten van der Kercken goeden/der ſeluer Stichters/begifters/Clooſters/Eruen der Prieſters. Daer in voor andere deloffelijcke inſettinghe ghemaeckt is/dat de gheeſtelijcke ende ghewijde die haer niet en onthouden/niet alleen en ſullen af gheſedt ende ghestraft werden/maer oock der ſeluer Kinderen

ſullen

sullen van gheboorte onterft ende knechten zijn/ tot eewighe dienstbaerheyt der kercken.

Concilium Toletanum. 10. 11. 12. 13.

Dat thiende Concilium Toletanum / heeft van de Professie der Monicken ende Papen ses Canones ghemaeckt/ Anno ses hondert achtentsestich.

Anno seuē hondert derthien/ is dat elfste Concilium Toletanum in Hispania gehouden / ende heeft xvj. Decreten / hoemen de Kercken beteren / wanneer ende hoe de Concilien ghehouden sullen werden. Datmen in alle manieren geheel niet met allē voor de Sacramenten der Kercken nemen noch gheuen en sal.

Dat de Priesters niet en sullen richten ouer dat bloet.

Datmen gheen Bisdom vercoopen/ ende niemant door ghelt tot eenighen Officie gepromoueert oft gheordineert werden en sal.

Alle Voorstanders der Kercken sullen met eenighe versekeringhe belouen/ datse oprecht leuen sullen.

So een Bisschop eens grooten Hansen vrouwe oft Dochter tot byslapen becoute / die sal af ghesedt/ in de geuanckenisse verdreuen werden.

Dat twaelfste Concilium Toletanum/ Anno seuen hondert xix. gehouden/ heeft xiij. Decretē van boete/ Prelaten / cummuceren / Bisschoppen/ etc. In desen tijt hebben de Papen in Hispania op eenen dach menichmael ghesacrificeert/ ende somtijts een veel Missen gedaen/ doch niet meer dan eenmael Broot ghenomen. Doen geboot dit Concilium/ dat soo menichmael hy op eenen dach celebreerde oft Misseerde / soo menichmael soude hy oock sumieren.

Misse dickwils op eenen dach ghedaen.

Welcke zijn vrouwe anders dan van des Ouerspels weghen van hem stoot / die sal van de Communie berooft werden/ tot dat hy hem weder met haer set ende versoent. Siet hoe heyloos de Concilien zijn (alsoo / dat dese wt ghetrocken Decreten de beste zijn/ ende de andere een Christen van lachen oft weenen nauwe lesen en can) soo zijnse nochtans gouden teghen de teghenwoordige verwegen onbeschaemde Roomsche Kercke / daert altemael om ghelt / nae ende toe gelaten werdt / daer toe voor Goddelyc verantwoort/ watmen alleen voordencken mach / ende een yeghelijck wil.

Dit Concilium heeft oock een neerstelijcke insettinghe ghemaect teghen de Beelden ende Afgoden vereerders/ die steen ende houdt aen bidden/ daerom zijnse noch wat naerder by dē steck gheweest/ dan wy/ hoe ouder de Kercke werdt/ hoe meer Concilien / hoe quader. Ende is ymmers dat volgende Concilium om eenen graedt breeder van de Bane geclommen/ dan dat voorgaende/ tot datse (zijnse anders opt eenmael daer by gheweest) gheheel daer af comen.

Dat xiij. Concilium tot Toleten ghehouden/ beuesticht den ghelooue des Nicenischen Conciliums/ Annno seuen hondert xxi.

Bracarense Concili. 1.

Concilium Bracarense/ An. seuen hondert xix. ghehouden/ heeft onder xl. Canones/ oock dese/ alder meest teghen Fontinum / Priscillianum/ ende Manicheum ghestelt.

Soo yemant dat houwelijck oft de spijse des vleeschs/ die God tot dat gebruyck der menschē ghegeuen heeft/ als onreyn verdoemt / ende niet van der doodinghe weghen des vleeschs hem daer af en onthoudt/ maer meynt / dat hy daer door besmedt werdt/ die is een Anathema.

Der Kercken in comen/ salmen in drie gelijcke deelen deylen/ een den Bisschop / dat ander zijne gheestelijchheyt / dat derde/ tot timmrmeghe der Kercken. Daer zijn de armen (der welcker doch de goeden der Kercken alleen zijn. Daer om het doch aelmoesen der armen / vanden ouden ghenoemt werden) wt ghemonstert.

Dat offer / dat vanden gheloouighen op de Feesten / oft tot ghedachtenisse der verstoruen gheoffert wert/ sal neerstich op ghehouden werden / ende int Jaer eens oft tweemael onder de ghewijde gedeylt werden. Want so een yegelijck neemt / dat in zijne weke coemt / soo ontspringt daer twist wt.

Bracarēse concilū 2. Acht kinderdoop nootsakelijck.

Dat tweede Concilium Bracarense / Anno ses hondert ende thien ghehouden/ heeft neghen Decreten. Aldaer is der kinderen Doop dē kinderen nootsakelijck toe gedeylt eñ ghedecerneert gheworden.

Item dat de Cathecumini voor den Doop twintich daghen gheleert/ ende des geloofs onderricht werden.

Van de ordeninghe der Clercken/ en sullen de Bisschoppen niet met allen nemen/ maer ghelijc zijt om niet ontfanghen/ also om niet wederom gheuen.

Sielmisse versiert.

In dit Concilium wert alder eerst der dooden Misse oft Sielmisse ghedacht.

Dit Concilium heeft oock lxxxv. Decreten wt de Grieesche Concilien te samen ghestommelt/ aen genomen ende beuesticht / ende hoemē met de Pastorien ende Bisdommen sal handelē/ veel ghesett.

Item van de ordeninghe de Bisschopen ende Priesters voor ghescreuen / van de goeden der Kercken/ etc.

Daer wert den Bisschoppen toe gelaten in saken der kercken/ soot den noot oft profijt eyscht/ te dispensieren.

So een Priesters Vrouwe in Ouerspel beuonden werdt/ so laet hijse vā hem. Maer wil hy by haer blijuen / soo stae hy des Officijs ledich.

Bekennisse indē Doop.

So een draghende Vrouwe gedoopt wert / en deyltse niet met allen van haren Doop dat kint mede/ dat in haer is/ daerom dat eens yeghelijcken eygen wille inde bekennisse moet aen gewesen werden.

Wie hem niet wt onthouden/ maer wt verachtinghe eenigher spijsen onthout/ die sal af gesedt werden van zijn Officie.

So een gheestelijcke van geleent gelt oft goet/ dat hondertste deel tot woecker neemt / oft soo hy aen Coorn ende Wijncoop een gewin soeckt/ in coopen oft vercoopen.

Dachuerkiesers inden Ban.

So een gheestelijck tot daghelijcsche Officien der Kercken niet en coemt/ die sal afghesedt werden. De Christenen en sullen gheen doodē brassinghe hebben ouer der dooden Lijcken oft begrauenisse.

Den Christenen en sal gheensins behooren op de Elementen/ twaelf teeckenē/ loop des Hemels acht te hebben/ vreesen / die eeren in haren handelen/ beghinnen/ planten/ bouwen/ coopen/ vercoopen/ oft Vrouwen nemen/ etc.

Meyen eñ gras verboden.

Alle Heydensche ghewoonten/ als met Meyen ende gras dat huys besteken ende bestroyen/ ledich gaen/ spaceren in dat groen / etc. sullen van den Christenen verre zijn.

Den eedt niet te dringhen.

Die van de coopers oft vercoopers de Eedt nemen / oft tot sweeren dringhen / sullen inden Ban zijn. Sijnt gheestelijcke / van haer Officie af ghesedt werden.

De cruyden tot Medecijne / salmen sonder alle segenen vergaderen/ ende op gheen toouerie acht hebben.

So yemant hoort prediken/ ende niet en communiceert/ die sal wt ghestooten werden van de Kercke.

Bracarense Concilium iij.

Dat derde Concilium Bracarense / Anno ses C. xiij. ghehouden/ heeft acht Capittelen gestelt. Het is voor dit Concilium ghecomen / hoe dat sommighe Bisschoppen Heylichdom / als datse heylich ende groot gesien werden / aen den hals draghen/ als oftse een Arcke ende Tempel des

Heylich-

Heylichdoms zijn/ende laten haer de Leuiten in eenen Setel draghen. Welcke verulocckte stoutheyt ende hoochmoet sal geheel af zijn/eñ de Bisschop met ander Priesters inde Processie ongedraghen gaen.

In dit Concilium is oock neerstelijck alderley Symonie met de gheestelijcke goeden eñ gauen verboden.

Spalense Concilium.

Concilium Spalense/Anno ses C.xxviij. en heeft niet meer dan drie Capittelen geset van de goeden der Bisschoppen/etc.

Dat tweede Concilium Spalense/heeft xiij. Can. Anno vi.C.lix. gehoudē/van alderley officien der Diaconen/Subdiaconen/Priesters eñ Bisschoppen/ende onder andere aldaer ghesedt/ dat de Monicken met de Nonnen geen gemeynschap en sullen hebben.

Monicken met nonne gheen ghemeynschap te hebben.

Articuli Conciliorum wt ghetrocken/die van de Roomsche Kercke als Ketterich verdoemt werden.

Welcke seydt/dat Gods ghenade ons daerom ghegeuen werdt/dat wy door haer de gheboden dies te lichter volbrenghen moghen/ ghelijck als conden wy/hoe wel niet so lichtelijc/ oock sonder dese/Gods geboden veruullen/die is veruloect.

Concilium Constantiense verdoemt hebben.

Dat Concilium tot Costnitz/Anno duysent vier hondert xv. ghehouden op den vijfthiensten dach Junij/bekendt oock dat inde beghonnen Kercke dat Sacrament van de ghelooughe onder beyde ghedaenten/daer toe des Auonts nae dat Nachtmael/ghenomen is. Maer nv wt vernufteige oorsaken af ghelept/ende de eenige ghedaente/om te mijden sommighe perijckelen ende erghernisse in ghevoert. Daerom werden aldaer verbannen beyde gheuer ende nemer beyder ghedaenten. Ende so sy daer af/om den Ban niet gheuende/niet af en staen: Soo salmen teghen haer dat wereltlijck Sweert aenroepen.

Sacramēt onder beyde gedaenten.

Synodus vi. teghen ... staet der ongheoudet priesters.

Hoe wel wy weten/dat inde Roomsche ghesetten geordineert is/dat de ghene/die tot Diaconen ende Priesters gheordineert werden/ gheloften moeten voortaen met hare Vrouwen niet verbondē te zijn/haer eenich tijt bekennē. Maer wy volghen hier meer des Apostolische neerstighe bedachte Regulen ende Insettinghen der heyligher Vaders/ende willen dat haer oprecht houwelijck voortaen crachtich zijn sal/ende gheensins haer houwelijck ende bandt des houwelijcx verscheuren/oft oock haer houwelijcker ghemeynschap tot bequamen tijt niet berooue. Welcke nv weerdich beuonden werdt tot Priesterlijcke weerdicheyt/dien en sal gheensins om zijns bywoonenden vrouwe wille/sulcken staet verboden zijn. Sy sullen oock onbedwonghen zijn met haer cuysch te leuen/noch belouen/datse haer/van haer toegelaten houwelijcke vrouwen/onthouden sullen. Wie voor hem naem/de Priesters van sulcke hare vryheyt te beroouen/ die sal af ghesedt werden.

De Priester ende Diacon/welcke van zijns staets weghen zijn echte Vrouwe wt drijft/sal verbannen/soo hy daer in verhert/gheheel af ghesét werden/Synodus vj. Et habetur. Dist. xxxj.

Int Concilium tot Nicenen behaechde sommighe een Wet te maken/dat de Bisschoppen/ Priesters/Diaconen/Subdiaconen/niet slapen en souden by haere Vrouwen. Dat tegensprack Paphnutius/ende bekende/dat dat houwelijck eenen eerlijcken staet was/ende daer mede aen hinck/hoe dattet genoech cuysheyt waer/so hem een aen zijn vrouwe ghenoegen liet. Eñ teghenriet dese Insettinghe dat Concilium neerstich/ alsoo dat hy gemeynen toestant eñ stemmen vercreech/want hy sprack/des cuysheyts insettinge soude de deure op doē alderley Hoererie ende oncuysheyt. Also wertet eens yeghelijcken wille vry ghestelt/ende hier in niemant ghedwongen/ Dist. 38. Est ex Triper. Hist.

Houwelijc wert in het Concilium tot Nicenē verlost.

Wanneer yemant dat houwelijck veracht/eñ een ghelooughe manierlijcke Vrouwe/welcke by haren Man slaept/verachtelijc oft straffelijc acht/ghelijck als en conden ghehoude Lieden inden Hemel niet comen/die is verbannen.

Concilium Gangrense/Distinc. 33. Sy quis. Welcke eenen Priester leert/onder den schijn der gheestelijcheyt zijn eyghen Echte Vrouwe te verachten/die sal veruloect zijn. Canon Apostolorum.

Concilium Gangrensē teghen de Eustochisanen/welcke dat houwelijck verdoemden gehouden.

Welcke bekent/ende onderscheyt/dat een gehoude Priester om des Bruylofts wille veracht/ ende niet en soude Misse doen/die is veruloect. Con. Gang. Anno drie hondert drieendertich ghehouden/Dist. xxviij.

Concilium Anticyranum/laet de Diaconen sonder verbodt vry den houwelijcken staet toe/ doch dat zijt voor de wijnge aen seggen. Dist. 28. Synodus anticyraba.

Carpocratiani.

Van Carpocrate hebben dese den naem ontfanghen. Die seyden Christum een supuer mensche te zijn/van Maria ende Joseph gheboren/sy hebben gheleeft/Anno twee hondert xiiij. oft als sommighe willen/ter tijt Hyrenei/ Anno C.lxiiij. ende hebben de swerte Consten niet als Symon Magus heymelijck/maer openbaer gheleert/met hooghen lof/als Christelijck te verantwoorden. Dese Carpocrates verwierp oock met de Wet Mosi de verrijsenisse des Lichaems. Item/dat de werelt niet van God/maer ick en weet niet van wat geest/ghemaeckt waer. Marcellina/welcke eerde de beelden Jesu/Pauli/Homeri/Pythagore/soude dese Secten toestandich gheweest zijn.

Carpocrates een ketter.

Celestiani.

Van Celestia comen dese henen/Anno vier hondert vier/onder Arcadio ende Innocentio de eerste/die in dat Africaensche Concilium de Pelagiaensche Ketterie verdructe/welcke eēs meyninge zijn gheweest met Pelagio. Aug. Celestius volchde zijnen meester Pelagio na/ welcke beyde in dat Ephesische Concilium neder geclommen zijn. Celestius nam voor hem met Sophistische Argumenten aen te wijsen/dat gheen mensche en sondichde so hy wilde. Teghen desen is Augustinus met xvi. Argumenten/in Lib. de præfectione iusticie. Hiero. ad Alipium. ende Aug. hem verblijt dat wt zijne hulpe de Celestinianische Ketterie ontdect ende neder ghelept is.

Celestiani ketters.

Cleobulus oft Cleobius.

Anno lxxx. zijn op ghestaen van Cleobio Cleobiani/welcke Ignatius tot Trall. roert/eñ Eusebius Lib. iiij. Cap. Dese navolghende seuen/Cleobium/Theobtem/Symonem/Dosytheum/Gortheum/Masbutheum/ende Menandrum/de eerste Ketters gheweest zijn/voorgheeft. Hare Ketterie voort te brengen/en hebbe ick niet moghen vinden.

Cerdo Cerdoniani.

Anno hondert vierenveertich onder Anthonio Pio ende Telesphero/quamen de Cerdonische Ketters van Cerdone op/twee beghinselen alder dingen houdende. Marciano navolghende/welcke Christum niet warachtich van Maria ghebooren te zijn/noch vleesch ghewoorden/ghestoruen/gheleden/niet ghelooft en hebben/maer haer alleen alsoo ghestelt/dat Oude Testament verloochende. Hyreneus Lib. iij. seyt

Cerdo ende Cleobulus ketters.

dat

dat dese Cerdo onder Iginio tot Romen ghecomen is/ eñ aldaer heeft gheleert/ dat dese die van de Wet eñ Propheten een God wert ghenoemt/ en conde niet een Vader Jesu Christi zijn. Oorsake/ dese is bekent/ de ander onbekēt/ die rechtueerdich/ dese goet. Welcke Marcion navolgende heeft dese Cerdonische Gods-lasteringhe onbeschaemt vermeerdert. Euseb. Lib. 4. Cap. 80. Van Dositheo schrijft Hieronimus ad Lucil. Dositheus een Vorst der Samaritanen/ heeft de Propheten verworpen.

Cherinthi.

Cherinthi Ketters.

Anno lxxxiiij. ter tijt Cleti ende Domitiani/ leerde Cherinthus de besnijdinge nootsakelijc te zijn ter salicheyt/ tegē Paulum/ Gala. 5. 6. voor geuende/ de Wet beneuē dat Euangelium/ de besnijdinghe beneuen den Doop/ te houden te zijn. Christum duysent Jaer na de verrijsenisse met den zijnen in des vleesch lust te regeeren hebben gemeynt/ tegen Marc. xij. Mat. xxij. Polycarpus seyt/ dat eens als de heylige Johannes de Apostel zijne Leeraers/ tot Epheso om hem te reynigen een Badt socht/ ende daer in ginck/ ende vernam dat Cherinthus daer in was/ soo is hy onghebaedt weder wt ghegaen/ seggende: Laet ons vlieden/ op dat niet dat Badt in en valle. Terstont als hy daer wt ghecomen is/ so is dat Badt op eenen hoop gheuallen/ ende den verderuer met zijnen verdoruen/ vernielt ende verdruct. Haer dwalinghe was oock een/ datse de Werelt door de Enghelen ghemaect te zijn/ seyden: Jesum alleen een mensche gheweest te zijn/ ende noch niet verresen/ maer soude eerst toecomende noch verrijsen.

Chiliasti ende Cinici Ketters.

Chiliaste eñ Cinini ketters.

Chiliaste van Chilias/ welcke duysent luyt/ genoemt zijn Cherinthi/ die van de duysent Jaren Apoc. xx. houden/ dat Christus na de verrijsenisse met dē zijnen soude regeerē/ eten/ drincken/ bouwen/ kinderen voeden. Ghelyck sommighe by onsen tijden oock hebben voor ghegheuen/ der welcker dwalinghe verdwenen is (God hebbe lof) by velen.

Cynici wouden/ men en soude inde houwelijcke wercken ende lidtmaten gheen schaemte hebben/ maer bloot sonder schaemte gaen/ ende hem dese wercken openbaer ghebruycken/ als de Philosophi/ Cynici/ oock ghewelt hebben/ siet Waldenses.

Circumcelliones.

Circumcelliones moordische Ketterie.

Anno Ccc. lxx. inden tijdt Augustini/ oft als sommighe haer leuen behaghen/ inden tijt der Donatisten/ Anno Ccc. xxxiiij. is dese boersche/ groue/ moordadighe Ketterie om ghegaen/ vermaechschapt met den Donatisten/ die wt liefde der Martelaers Croone haer seluen om brachten/ op datse nae dit leuen met gheweldigher handt ontlijft/ ende om Gods wille aen haer seluen handt aen legghende/ Martelaers ghenoemt werden. Aug. in Lib. de Heres. Circumcelliones is een geslacht der menschen eens onmenschelijcken koenheyts ende stoutheyts/ niet alleen teghen anderen grouwelijck/ maer oock haer seluen niet verschoonende/ maer door veel ende menigherley dooden stoutelijck/ des Vyers/ Waters/ verstortinghe ouer de Berghen/ haer seluen den doot aen doende: Oock ander Lieden beyder ghestachten Vrouwe ende Man/ wie sy mochten in de onsinnicheyt becouten/ dat deen den anderen ontlijfde. Ende waer sy dat niet selue en deden/ haer terstont met den doot dreychden. Ooc andere Lieden/ wie sy aen quamen eñ ouer mochten (om veel Martelaers te maken/ ende daer aen God een behaghen te doen/ sottelijck meynende) die ontlijfdense. Tot dese Ketterie behoort Vyer/ Sweert/ Galgen/ Raden/ want sy en sondicht niet alleen teghen den ghelooue/ maer inder daet ende hant/ eñ en is niet alleen een Ketterie/ maer een Moorderie/ daer toe dat Sweert/ van God gheordineert/ behoort. Maer waer alleen onrecht ghelooft eñ gheleert werdt/ daer salmen God laten Richter zijn/ Deut. xviij. Miche. vi.

Welcke ketters onder tSweert behooren.

Constantius/ Colorbosus/ Crispinus/ Ketters.

Constantius Colorbosij/ Crispinus ketters.

Anno drie hondert vierenveertich/ is Keyser Constantius Constantini soon eñ Constantis Broeder van Arrio in zijne Ketterie gheraect ende af geuoert/ ende daerom van Hieroni. een Coninck der Arriaenschen ghenoemt/ welcke Philonem de Bisschop ende Dracontium daerom als sy in zijne Ketterie niet en wouden bewillighen/ inde gheuanckenisse versondē. De woorden Hieron. ad Helio. Als Constantinus der Arriaenscher Ketterie gonstigher/ liet Constante zynen Broeder dat Rijck/ etc.

Van Colordoso. Dese ghenoemde deylden dat leuen alder menschen ende geslachten in seuē Planeten/ de Ketterie Martionis aen hangende eñ Menandri na volgende. Vā desen hier nae.

Crispinus een Donatistische Bisschop in de stadt Calmensi/ Anno drie hondert lxx. inden tijt Augustinus/ teghen welcken hy driemael gedisputeert heeft/ ende voor een Ketter ten laetstē verclaert is/ ende gheboden/ datmen dese Bisschoppē ouer al af sette (oft als sommige willen/ doode/ want doen heeft dat dooden met den Donatisten begost) dat en heeft niet tot cleyne vermeer deringhe der Kercken gherepct.

Coliciani ende Clemens/ Scotus/ Ketters.

Coliciani Ketters.

Coliciani/ Colinthia/ van Colutho oft Colintho ghenoemt/ hielden: Dat God gheen quaet en dede/ ende geē erch oft quaet en schiep/ tegen Esaie. xxxv. Amos. iij. Daer tegen hielden de Florentijnen/ dat God beyde des goets ende quaets een oorsake waer/ welcke oock als Ketters verspout zijn/ ende als de welcke de Schrift ghefaelgeert hebben/ verworpen. Augustinus soeckt sulcken middel/ dat God een oorsake des quaets der straffe is/ dat ons quaet dunct/ maer in zijnen ooghen goet is. Alsoo mach God een oorsake des goets/ maer niet des quaets ende der sonden ghenoemt werden/ dwelck quaet hy doch alleen tot straffe der sonden bestelt. Item oft God schept dat quade tot schaden/ als Slangē/ Spinnen/ Wormen/ etc. Dat Coluthus niet ghesien en heeft. Maer God en schept niet met allen quaet van natueren/ wesen ende substantie/ dat en is gheen sonderlijcke natuere oft wesen. Also is oock dat vleesch goet nae dat wesen/ maer de aenghenomen maniere/ affect ende af ghekeerde ghemoet is alleen quaet/ verkeert/ ende buyten God van eygen aen nemen henē gecomen. Daerom neēt Paulus gemeynlijc/ so hi dat vleesch also wt gaet/ verwerpt ende straft/ voor de begheerte des vleeschs. Rom. viij. Gala. v. Daerom heeft hier nae veelder meyninghe Florinus ghefaelgeert/ wt God eenen Duyuel ende oorsaker der sonde/ die hy doch verbiedt/ ende hem niet en laet behaghen noch hebben en wil/ Psal. v. makende. Van Clementem hebt ghy daer bouen by den Ketter Adalberto/ want hyt in alle dingen met hem hieldt. Leest breeder bescheet Johannes Nauclerus in zijn Chronijcke.

Constans ende Constantinus Ketters.

Anno

Constans ende Constantinus Ketters.

ANno ses hondert lx. oft na sommiger andere Chronijckē rekeninge/ Anno ses hondert xxxvj. is Keyser Constantinus de derde/ Constātini soon/ van Paus Theodoro/ ende Martino de eerste te rugge getreden/ ende tot de Acephalische Ketterie/ wt aenleydinghe Pyrrhi ende Pauli des Constantinopolitanischen Bisschops afgheuallen/ ende tot Romen de Tempels verwoest ende berooft/ ende wt nijt des Paus ende der Stadt/ veel Cleynodien inden Tijber gheworpen/ ende veel straten vernielt/ welcke tot Syracusis van eenen Armenier int Badt doorsteken wert/ als hy achtentwintich Iaer gheregeert hadde.

Anno ses hondert lx. liet Constantinus des naems de vijfste/ met zijnen Vader Leone de derde een Concilium tot Constantinopolen vergaderen/ van CCC. xxx. Bisschoppen. Aldaer wert besloten/ eñ in een openbaer Mandament gheboden/ voortaen alle Beelden af te doen/ ende wt de Kercken te werpen. Dat gheschiede wt aenleydinghe Anastasij des Constantinopolitanischen Patriarck die den Keyser also bewees/ ende de aenbiddinge der Beelden een Afgoderie noemde. Na hem regeerde zijn soon Leo de vierde Keyser des naems/ Anno seuen hōdert lxxvij. die was in alle booshept zijnen Vader ende Grootvader niet onghelijck met toouerie/ Ketterie ende Beelden stormen. Daer teghen hielt daer te voren Paus Gregorius de derde/ Anno seuē hondert vijfendertich/ tot Romen een Concilium by nae met duysent Bisschoppen/ welcke de eere der Beelden als Christelijck verantwoorden/ ende te eeren in een openbaer Mandement gheboden.

Beeldē wt de kercken geworpen.

¶ Cosmi/ Copti/ Corizantes/ Cresconius/ Claudius/ Calistus/ Ketters.

COsmi stemmē met de Marcellianis/ in dat tweede Concilium tot Constantinopolē neder ghelept.

Copti zijn Indianer Christenen/ eñ gebruycken inde Misse het Euangelium Nicodemi/ eñ lesen inde Kercken voor de Bibel een fabelboec/ Secreta Petri, de heymelijchept Petri ghenoemt.

Euangeliū Nicodemi aen de Misse.

Anno M. CCC. lxxiij. is dese loose Seckte Corinzantium om ghegaen ende verghaen/ dat zijn de Dansers/ ghewisselijck dese die voor gauen/ sy moesten dansen/ met S. Vijts dans behanghen/ oft gheliick inde Keysers Chronijcke is aen geroert. Want sommige wt verachtinge der Missen een gheheel Iaer gheplaecht dansen moesten. Op dese en regendet niet/ sy en werden niet moede/ ende en versleten noch schoenē noch Cleederen. Ick en weet niet/ waer henen hijse allegeert oft bediet wil hebben/ die dese Seckte Corizantium voorhout.

Dansers eē gheheel Iaer.

Cresconius een Donatist verloochende/ dat Christus eenen oorspronck/ fondament/ wortel ende hooft eens Christen waer/ teghen welcken heeft Augustinus vier Boecken geschreuen.

Claudius een Bisschop tot Aurelia/ leerde men en soude dat teecken des heylighen Cruys gheensins aenbidden/ van welckē Iuo Carnotensis int eynde zijnder Chronijcken.

Van Calisto in Canonibus Siluestri des Paus/ staet dat hy de Leere Sabellij is na ghevolcht/ dat een Persoon/ Ia geheel geen Persoō/ dan een wesen inde Drieuuldichept alleen is.

Ketters der Letter D.

¶ Dadosus oft Dadosius/ Dactilorinchite/ Dauid de Dinatio/ Decarthite/ Ketters.

DAdosius een Querste der Massalomsche Ketterie/ welcke houden/ des Sacraments des Altaers gebruyckinghe/ noch profijtelijck/ noch schade te zijn. Van desen Lib. 7. Hist. Trip. Cap. xi.

Van Dactilorichnitis besiet hier na de Pattolorinchiten.

Dauids dwalinghe is gheweest/ dat God de eerste materie is alder dinghen. Tegen desen is Thomas van Aquin. 1. Contra Gen. Cap 17. Cesarius 5. Dist. Dialo. seyt dat deser boecken zijn verdoemt ende verbrant. Vanden anderen/ zijne dwalinghe soeckt daer bouen Almaricum.

Decarthite zijn met den Ketter Manicheo ge weest/ om welcke wt te royē de Kercke veel verdriets heeft gehadt. Besiet hier nae Manicheū.

¶ Desiderius/ Heresiarcha/ Longobardus Ketter.

Desiderius een Longobardische ketter tegē de biddende orden.

DEse heeft der geender orden/ staet ende meyninghe verworpen in een Tractaet/ die alle dinc verlatende met Christo wouden arm zijn. Dese heeft in summa der geestelijcken bedelerie ende rijcke armoede bespot/ dattet niet en behoorde/ dat zijne also altemael te verlaten/ ende een Monickerie aen richten: Ten sy dan dat sulcken Religie in gaet/ die Renten/ Cijns/ ende Iaerlijcx incomen heeft/ oft die des wille is van den arbeyt zijnder handen te leuen. Sijne Ketterie is aldermeest teghen de biddende orden geweest/ welcke weynich verlaten/ op datse van alle man souden nemen/ ende daer teghen veel ontfanghen.

¶ Deuterus/ Dimophilus/ Dioscorus Ketters.

DEse Arriaensche Bisschop tot Constantinopolen (als Sigebertus in zijn Chronijcke schrijft) als hy eenen Barban ghenoemt/ doopte inden naem des Vaders door den Soon/ inden heylighen Gheest/ so verdween dat water voor diē/ welcke de heylige Drieuuldichept niet recht en onderschepde.

Dimophilus een Arriaensch Ketter/ en wilde de Leere Arrij niet verbannen/ daerom hy int Concilium Arrimensi/ ter tijt Constantij des Keysers verdoemt wert/ ij. Lib. Hist. Trip. Cap. xxij. ende Lib. ix. Cap. x.

Dioscorus voortijts Bisschop tot Alexādria/ Anno CCCC. xliij. ter tijt Leonis de eerste ende Marciani/ seyde datter alleē een natuer was in Christo/ des woorts ende des vleeschs. Daer henen de Vaders in dat Concilium Chalcedonensi vergadert/ desen niet alleen vander ketterie weghen/ maer oock/ dat hy den Paus Leonem/ een weerdigher man dan hy was/ in den Ban dorste doen/ verdoemden/ Dist. 21. Cap. in tantum, ende Dist. 14. Cap. Canones. Item 24. q. 2. Sone existunt etiom. Teghen desen heeft geschreuen Hilarius/ Damascenus/ Lib. 3. Capit. iij.

¶ Diodorus een Ketter.

DAmascenus Lib. iij. Capit. iij. sedt/ dat Nestorius/ Diodorus/ Theopherus/ met de duyuelsche Synagoghe der Arriaenschen ghehouden hebben/ dat Christus gheen warachtich God en is/ maer alleen een persoonlijcke eenichept der menschelijcker naturē in Christo/ wāt Christus waer alleen warachtich mensche gheweest/ maer hy ware van zijne ouervloedighe volhept der ghenaden/ ende bouen maten groote heerlijchepts wegē zijnder werckē na/ by nae in de Godlijcke weerdichept verheuen/ eñ daer wt in de Schrift God genoemt/ niet der natueren/ maer van der eeren ende naems weghen/ ghenoemt ghewórden. Daerom seyde een wt haer/ ick en vergonne Christo niet dat hy God is ghe-

is gheworden. Teghen desen is Hilarius/ segghende: Dese is warachtich de warachtighe eenighe gheboren Sone Gods van beghin/ niet toe ghewenscht/ inde waerheyt/ niet in den naē/ van gheboorte/niet wt scheppinghe.

Discalciati Ketters.

DIscalciati en gaen in gheen heylighe plaetse oft bedehuys / dā met bloote voetē eñ wt ghetoghen schoenen/hier wt beweecht/dat God tot Mose sprac/ Exo. 3. Dit gebruyck houden noch heden de Sarecenen. Item sy nament ooc daer wt / dat God Esaiam heeft beuolen met bloote voeten voor hem te wandelen/ Esa. 20.

Donatiste / oft Donatiani/ de Ketters.

Donatus daer af de Donatist. Ketters.

IN t Jaer Ccc. vierendertich/ begost Donatus een Affer dese Sette aen / onder Constantio den Keyser / ende Julio de eerste den Paus/ den welcken by na gheheel Africa aen hinck. Die gaf voor/de Sone waer minder dan de Vader / ende de heylighe Geest minder van de Soon. Ende doopten de Christenen weder / daerom dat sy hielden/ de Paus metten zijnen en hadde geen Christelijcke Kercke/daerom ooc geenen Doop. Nadenmael alleen een Kercke / Doop / Heere/ God/gheloue/ ende Euangelium waer. Oock by auontueren als de Wederdoopers / datmen gheen kint doopen en soude/ maer alleen de ghelooughe begheerende oude. Teghen dese is dat gheestelijck Recht aen veel plaetsen. Dese hebben Augustino veel te doen ghemaect/oock Manicheus/ want dese hadde by na gheheel Africa aen hem ghebracht/als ghehoort is. Het waren alle gheleerde werelts vermaerde lieden / gheweldich ende machtich aen conste ende rijcdommen. Donatus was een ouergheleert Visschop tot Carthago/wt Numidia daer henē gecomen. Die hielt dat de rechte/warachtige/ eenige doope/ alleen in zijne ghemeynte eñ gheloue waer/ 23. quest. Cap, Displicet. Dese als hy gheuanghen was / so wierp hy Augustino voor / het en soude van des gheloofs weghen niemant geuangen worden/na dien God den menschen eenen vryen wille ghegheuen hadde / te gheloouen wat hy woude. Desen hietmen te Romen Motenses.

Item Parmanistas. Hier by behooren oock de Circumcelliones / teghen welcke Cyprianus veel heeft ghescreuen. Door welcke tweedracht gheheel Africa van de eenicheyt der Roomscher Kercken wert af ghedeylt. Dese hebben veel gescreuen/als Hieronymus aen wijst. Maer haer Boecken zijn onder ghegaen. Besiet de Ketters Circumcelliones.

Dulcinus een Ketter.

Dulcinus ketter.

ANno M. drie hondert VII. oft als de andere willen / M. CCC. xxxvij. ter tijt Clementis de vijfste/ende Henrici de seuenste/bloeyde de Ketterie Dulcini des Priesters. Teghen dien werdt dat Cruys gheyredict / ghenade wt gheroepen/ ende eenen Ruyters toch ghesonden met eenen Apostolischen Legaet/ die Dulcinum ende zijnen aenhanck in dat gheberchte ouervielen/ende eensdeels met coude/ ende eensdeels met hongher/ende eensdeels metten sweerde onder drucken.

Doen werdt Dulcinus met zijn Huysvrouwe gheuanghen/ontlecdt/verscheurt/de stucken verbrandt/ende de asschen van blijschappen in de Locht gestroyt/ende dan nochtans en mochten de Kettermeesters Predikermonicken dese ketterie niet vernielen / noch wt blusschen. Daer bleuen noch veel voncxkens zijnder ketterie in veel plaetsen ergheRs langhe/ der welcker waren by ses duysent/ die by malcanderē woonde (by auontuere wt noot ende vreese) ende hadden alle dinghen ghemeyn/ oock/ als sy beschuldicht worden / de vrouwen / welcke clause men bynae aen alle ketterie haugt / op datmense dat volck verhaet maeckte / zijn sy ketters / en canmense dan niet met de waerheyt beschuldighen/ ende ghenoech laten zijn/ ende niet eerst op haer lieghen. De waerheyt is sterck genoech/ om alle leugenen om te stooten. Men can niet leughenen met leugen stormen. Daerom laet ick my duncken/ dat dese puncten vele met leugenen op haer zijn ghelegt / want dese openbare leughen wort onbeschaemt op ghetoghen/ niet alleen Dulcino ende zijnē aenhanc/maer ooc Fratricellis/ Hussitis/ Waldensibus/ Richardis/ diemen daer wt Grafwoonders heet / noch heden in Bemen/ vanden welcken het claerlijck aen den dach is/ datter niet met allē af en is/ende alleē wt groote veruolginge/ somtijts des nachts te samen hebben moeten comen/heymelijc/oft in de bosschen.

Daer wt haer desen naem ende schanteecken (by auontueren ontschuldich) aen gebracht ende aen versiert is.

Jck en vinde niet met allen van zijne ketterie/ van dat hy de geestelijcke heeft aen ghetast: Veel gheleerde lieden zijn hem (als veel Chronijcken betuygen) aen gehangen/ daerom moet zijn ketterie een aensien ghehadt hebben/ want de Duyuel is wel soo gheleert/ dat hy met sulcke schriftloose bootsen / niet op de bane en coemt / wil hy gheleerde lieden vangen / ende wat nieus beginnen/ ghelijck hy ten eersten in dat Pausdom veel heylighe lieden heeft in gheuoert.

Durandus een Ketter.

ANno M. Ccc. veertich / ter tijt Joannis de tweeëntwintichste/ zaeyde Durandus de Waldach/ in Arragonia dit oncruyt/ dat het houwelijck niet met allen en waer/ dan een verborghen oft eerlijcke hoererie. Daer op is hy ende zijnen aenhanc/ als die daer af niet en woudē af staen/ tot puluer verbrant. By auontueren hebben sy ghesept/ der Heydenen oft ongheloouighen houwelijck: so en ist niet wijt ghefaelgeert / nae mijn duncken/ want ymmers den onreynen / als alle dinck/ Tit. 1. also oock dat houwelijc onreyn is. Durandus ketter,

Diopetres.

TEr tijt der eerste kercken / vinck dese een nieu ghemeynte aen / ende woude lieuer in zijne kercke de eerste zijn / dan in de Christelijcke kercke de tweede / ende en woude niet alleen niemant meer op nemen in zijne gemeynte/ maer die de gasten oft vreemde Pelgrims op namen/ wierp hy daerom zijne broeders wt zijn kercke. Jck ghelooue / hy en heeft dus niemant onder hem moghen lijden/ die niet zijns gheloofs en was / het hadde ymmers anders een sotachtich aensien. Diopetres ketter.

Decreti ende Decretalum

Canones / leeringhe ende Articulen van de Roomsche kercke / nv niet alleen niet ghehouden / maer als ketterie verdoemt.

Decreet / dat Christus in de ghedaente des Sacraments alleen een gheestelijcke spijse is den gheloouighen / ende dat dat warachtich natuerlijc lichaē Christi niet wesentlijc/ oft lijflijc int broot en is / ooc dat broot niet verandert en wort.

DAt Sacrament is een sienlijcke ghedaente eens onsienlijcken dincx / oft der onsienlijcker ghenade/ Dist. 2. Sacrificium Augustini.

Dat dat Lichaem ende bloet Christi alleen

een

Teghen de lijflijcke tegenwoordicheyt des lichaems Christi int Sacrament/ De creten/ ende hoe Christus lichaē gheestelyck moet geten worden.

een gheestelijcke spijse ende dranck is / te spijsen de verstandighe ghelooiige siele (daer af Joan. Capit.6. Mijn vleesch is warachtich een spijse) ende dat dat Lichaem Christi niet lijflijck met dē monde/maer met de hant ende mont des herten ende inwendighen mensche alleen gheestelijck door het ghelooue ontfanghen wert/ Dist.2:Qui Corp.Eusc.In quibus.Leo Papa, Primâ. Heræ. Aug.

Wat bereyt ghy tanden ende buyck/ghelooft soo hebt ghy gheten/want in hem te ghelooven/is Christum eten ende drincken. Wie in hem gelooft/ die eedt hem / Ibidem,vt quid paras. August.

Dat Lichaem Christi en is niet dat broot/dat daer gaet in dat Lichaem/ maer dat broot / des eewighen leuens/hēt welc dat wesen onser sielen spijst ende helpt/Ibidem. Non iste, Ambrosius,ibidem,Christus, Augustinus.

Christus is dat broot/wie vā hem eet/die leeft inder eewichеyt.

Augustin.

Die met Christo niet eens en is/die en eet niet zijn vleesch / hy en drinct oock niet zijn bloet/oft hy wel dat Sacrament/een so grooten dinck tot dat ghericht dagheIijcx ontfangt. Dist.2.Qui discor. ibidem, Augustinus. Qui manducat. Welcke Christum eten ende drincken/die etē ende drincken dat leuen: Want hē eten/heet hy verureucht te worden/hem drincken/is leuen. Wat int Sacrament sienlijck wort ghenomen / dat wort inder waerheyt gheestelijck gheten/ etc. De geloovighe weten alleen / hoe men dat vleesch Christi eten moet/daerom heetet oock een Sacrament/ om dattet wat anders verstaen wort / dan datter ghesien wort: Het heeft oock eer wterlijcke ghedaente / maer dat verstaen wort / heeft een gheestelijcke vrucht.

Daer wt volghet ymmers/ dat dat wterlijck Sacrament/dat niet en is/dat verstaē wort : de figuere/niet dat dinc en is / dat teeckē des heyligen dincx / niet dat bediet wort selue. Het en can ymmers een dinck niet Figura & figuratum, dat gefigureert is/niet dat teecken/ ende dat beteeckent wort beyde ghelijck zijn. Item/nadenmael dat eten des Lichaems Christi dat leuen geeft/ soo en cant doch niet dat wterlijck Sacrament zijn/ waerom veel dat ghericht eten/1.Cor.11. Daer seyt de Apostel: Sy hebben alle eenderley gheestelijcke spijse gheten/etc.

Oock wert met haer euen wel in sienlijcke ghedaente [ontfanghen] doch niet op een maniere/ (want sy dat Hemels broot / wy een ander) het welcke nochtans eens is in de cracht ende gheestelijcke bediedinghe.

Christus niet wesentlijc noch lichamelijc int Sacramēt.

Dat dat lichaem Christi/Ja de geheele Christus int Sacrament/niet eē lichamelijcke/maer een Gheestelijcke spijse is / ende dat Lichaem Gods/een gheestelyck Lichaem/ ende dat Lichaem Christi/een Lichaem Gods/oft des Godlijcken Gheests is. Dist.2. In illo Sacramento.

De Geest ist/die leuendich maect/ dat vleesch en is niet nut. Mijn woorden zijn Gheest ende leuen/etc. Gheestelijck verstaet dat ick ghesproken hebbe: Want niet dit Lichaem/dat ghy hier siet/ en sult ghy niet eten / noch dat bloet drincken/dat die/ welcke my cruyceen / vergieten sullen. Ic heb v eenichsins een verholentheyt daer mede willen te kennen geuen/het welck gheestelijc verstaē/ v leuendich maect/maer dat vleesch en is niet nut. Maer sy (verstaet de Joden Johan.6.) antwoorden / ghelijck zijt verstonden. Te weten/vleesch/ als in dat Slach-huys wort vercocht/etc. Daer volcht na weynich woordē: Dese meynden / hy soude zijn Lichaem wt deylen oft wt gheuen. So seyde hy/hy soude ten Hemel op climmen / ghewisselijck niet in stucken/ maer dat gheheele/etc. Daerom en deylt hy niet op dese maniere / ghelijck ghy voor v hebt / zijn Lichaem wt/dat ghy als dan verstaen sult / soo ghy ten Hemel op climt / dat de ghenade niet en mach ghebeten/oft met de tanden vernielt / ende verteert worden/want tot den eynde der Werelt / is de Heere daer bouen / dan nochtans by ons is de waerheyt des Heeren/ want dat Lichaem / in welck hy verresen is/moet aen een eyghen plaetse ende stede zijn. Maer zijn waerheyt ouer al wt gegoten. Hæc Gratianus in volumine Decretorum, wt Augustino ende andere vergadert/De consecrat. Dist.2. Capit. in quibus, worden de woorden des Nachtmaels/ met de woorden Johan.6. vergheleken.

Christus aē een plaetse.

Origenes.

Origenes Homel.7. Super Leuiticum, het is altemael een doodende Letter/datmen Joan.6. nae de Letteren vleeschelijck verstonde / ende dringt Origenes hert daer op / dat dat lijflijck eten des Lichaems Christi niet met allen nut en is/ ende moet daerom gheestelijck verstaen eñ gheten worden.

Jeronimus

Jeronymus aen veel plaetsen/heet den Kelck Typum Sanguinis, een Figuere des bloets. Super Mattheum, vā de woordē des Nachtmaels/ daer seyt hy claerlijc/dat Christus met dit broot heeft de waerheyt zijns Lichaems willen figureren/ representeren/ende aen wijsen.

Beda.

Beda/ghelijck een wt legger Jeronymi/super Lucam & Marcum, noemt oock des Heeren broot een Sacrament ende Figuer des Lichaems ende bloets Christi. Leest hem seluē ouer de woorden des Nachtmaels / aen beyde plaetsen vant Paeschlam / ende ouersprонck des seluen in dat nieuwe versedt. Ende seyt / nademael dat broot dat Lichaem onderhout / maer de wyn bloet maeckt/so heeft Christus dit zijn Lichaem/ende den wijn zijn bloet vergheleken.

Gregorius Nazanzenus.

Gregorius Nazanzenus int sermoon van het Doopsel / seyt oock diesgelijcken van de verborghentheyt des Tafels/ te weten/ alleen van dat broot ende Kelck/ dies wy deelachtich ghewordеn zijn. Diesgelijcx seyt hy op andere plaetsen/ van dat onbloedighe offer ende creatuer als de Priesters in hare handen hebben/etc.

Athanasi. Matt.12.

Athanasius int boeck daer hy leert: Wie een woort spreect tegen den Sone des menschē/etc. seyt/ Christus heeft haer daerom vā zijn vleesch ghewesen / ende van dat op climmen ten Hemel ghesеyt / op dat hyse van de vleeschelycke ghedachtē af leyde/ ende op datse voortaen verstonden / dat / dat vleesch een gheestelijcke spijse is/ van bouen af comende / eñ een gheestelijcke spijse/die hy gheeft: Want hy spreeckt / de woorden die ick tot v ghesproken hebbe/etc. Dat ghelijck is / als oft hy seyde / dat ghy siet/ dat wort ghedoot/ende der werelt tot spijse ghegeuen/op dat hy gheestelijck in een yeghelijck ghelеyt ende wt ghedeylt mach worden/etc.

Cyrillus.

Cyrillus / teghen Julianum int vij. Boeck/ seyt oock van dat gheestelyck eten/dat wy in dese heylighe Tafel / niet alleen op dat voor gheleyde broot ende wyn ghestelt ende vergaept en sien/ maer met op geheuen herten sullen wy met het ghelooue vaten / dat in desen heylighen Tafel/ oock dat Lam / dat der werelt sonden wech neemt/ghеset is/etc. Maer dit moetmen geestelijck met het ghelooue grijpen ende eten / ende niet metten handen.

Chrysostomus Homel.lxxxiij. seyt / daer dat woort seyt/dat is mijn Lichaem/ dat sullen wy in het gelooue gepersuadeert / met de oogen des verstants begrijpen/want Christus en geeft ons niet met allen tastelijcks / maer het is altemael anders te verstaen/etc. Hy laet daer na toe/ dat hier in het Nachtmael dat Lichaem Christi warachtich een spijse/gheten wort / maer in het gelooue gheestelijck.

Dionisius. Dionisius van dat Hemelsche heylich Regiment/seyt: Het gaet met ons altemael materialijc/wterlijc/ende lijflijc toe/op dat wi daer door in ghelept/verstaen/ wat het altemael geestelijc inder waerheyt is. Also zijn ons de Sacramenten tot teeckenen gegeuen / des ghemeynschaps ende Godlijcken gheselschaps Jesu. Want de bouenste Borghers / nadenmael sy sonder een Lichaem zijn/so is haer Priesterdom/dienst/ende eten gheestelijck. Maer het onse is wterlijck na ons ghestelt/op dat wijdt mochten begrijpē/ ende daer door als door Leyders / in gheuoert worden. In Ecclesiastica Ierarchia.

Augustin. Van de Christen leeringhe/int vierde Boeck Capit ix. Alleen de verstandighe/ die bekennen/ wat dese Sacramenten bedieden: Die en willen ons niet met vleeschelijcken dienst / maer met geestelijcke vryheyt eeren. Maer so men de Letteren na volcht / ende de teeckenen voor die dingen diese bediedē aen neemt / dat wijst eē knechtische swacheyt aen/etc.

Ibidem Lib. 3. capit. 16. Waer Christus wat ghebiet/ dat een oneer/onuerstant/oft laster is/ soo moetment altoos figuerlijck verstaen / als daer hy ghebiet te eten dat vleesch des menschen Soon/etc.

Hesichius. Hesichius Presbiter Ierosolymitanus, Lib. 6. Capit. 22. in Leuiticum, maeckt oock een groot onderscheyt tusschen de Sacramenten/Misterijs/dat is/verborghentheden / ende onder de waerheyt eens dincx / ende seyt/ dattet te vergheefs is/ die des verborghentheyts cracht niet en weet.

Jeronim. Matt. 14. Ad Hedibiam super illud, ick en sal voortaen niet meer drinckē/etc. Christus is in dit Nachtmael de spijse ende de spijser. Hy is de Gast ende Weert/die daer eedt ende geten wort. Ten laetsten hangt hy daer aen: Daerom laet ons met dē Heere om hooghe climmen in den grooten Tabernakel/ende van bouen af den Kelc des Nieuwē Testaments ontfangen/etc. Want ymmers dat Rijcke Gods niet en is spijse ende dranck/ maer vrede/vruechde/etc.

Augustin. Augustinus ad Adi. Onse Heere Jesus Christus en heeft niet getwijfelt te seggen zijnen Discipulen/dat is myn Lichaem / doen hy haer dat Sacrament/dat is/dat heylich teeckē zyns Lichaēs daer gaf. Daer leyt Augustinus dat breeder wt. Hoc est, id est significat, het beteeckent.

Cyrillus in een Epistel tot Nestorium/ seyt/ So wy tot de verborghentheyt ende segeninghe der Sacramenten gaen/ende deelachtich wordē des Lichaems ende bloets Christi / so en nemen oft ghenieten wy hem niet na den vleesche / dat wy een ghemeyn Lichaem ontfanghen/ etc. dat sy verre/maer als dat leuendich makende eygen vleesch des woorts/ etc. Hy seyt oock op veel plaetsen/ van dit onbloedighe Offer.

Leo. Leo int Sermoon de Ieiunio septimi mensis, dit wort metten mont ghenomen/dat ander metten ghelooue.

Gelasius Paus. In Concilio Romano. Voorwaer de Sacramenten des Lichaems ende bloets Christi zijn een Godlijck dinck / door welcke wy deelachtich worden der Godlijcker natueren. Maer nochtans en behooret niet op de substantie oft natuere des broots ende wijns. Ende voorwaer daer wort alleen een Beeldt ende ghelijckenisse in desen handel des verborghentheyts ghehouden. Daer mede wort ons ghenoech te verstaen ghegheuen / dat wy dat vanden Heere houden/ dat wy in zijn Beelt bekennen/etc.

Bernard. Bernardus in Sermo. Cœna Domini. Noemt dat Sacrament des Altaers oock een heylich teecken/oft heylighe verborghentheyt / dat om wat te bedieden in ghestelt oft in geset is: Hy geeft een Exempel van eenen vingher Rinck / daer mede men in leyt/ tot eenen Soon ende Erfghenaem maect/ Luc. 15. Den Rinck en is niet sonderlinghe nut / maer zyn misterie ende bediedinghe.

Also heeft ons Christus tot zijne genade willen inuesteren/om dat dese onsienlijcke ghenade/ door een sienlijck teecken wort bediet ende aen ghewesen/etc.

Christus is selue de rechte onsienlijcke Priester des edelen verborgentheyts zijns Nachtmaels/ welcx Lichaē door zyns selfs/door wt reyckinghe ende Consecratie / door cracht ende segeninghe zyns hemelschen woorts/ niet in dat broot/ maer in dat herte alder ghelooviger tot spijse ghegheuen wort. De Consec. Dist. 2. Vtrum.

Chrysosto. Augustin. Chrysostomus Homel. lxxxiij. ouer Matheum/ Augustinus int vierde Boeck van de Drieuuldicheyt: Daer onderscheyden sy dat werck Gods/van dat werck des Dienaers/als Hemel ende Aerde: Item Jerony. Leo de Consecrat. Distinct. 2. Cano. In quibus. Dit woordt Gods en mach niet ghesept noch wt ghesproken worden/noch en is oock niet een ghelupt/Letter oft Syllabe/maer gheest/leuen/ waerheyt/ende God selue/wt welcken in spreecken/oft wt spreken Gods/als sonder middel wt dē mont Gods gaet / ende tot onse herten ghesproken wort / de mensche alleen leeft/alle dinck ghedraghen/ onderhouden / ghemaeckt ende gheheylicht wort.

Schrift oft wterlijck woort en is niet Gods woort. Chrysostomus Homel. lxxxiij. ouer Mattheum/ Ieronymus ad Galatas, Wy en sullen niet achten/ dat in woorden der Schriftuere / dat Euangelium is, maer in den sinne ende meyninghe/ niet bouen ouer in de Letteren/oft nae dat wterlijck aensien / maer in de keerne ende merch / niet in veel flatteren der woorden / maer in de wortel der oorsaken ende vernufts.

Dat dit wterlijck Sacrament alleen een Symbolum, Imago, Species, Exemplaer, Signū, Similitudo is / dat is / een Beeldinghe / Afmalinge/Loose Teecken/sienlijcke Forme/ oft Voorbeeldinghe is / des binnensten handels / die in den Gheest / in de waerheyt gaet / ende dat dat wterlijck op het binnenste/ghelijck een Beelt op de waerheyt ende geestelijcke cracht des dincks/ dat alleen door het ghelooue wort ghehoort/ gheleert / verstaen / bekent / ende begrepen / bediede. De Consec. Distinct. 2. capit. Forte Dicas. August. & alij. Want de Symbola/ ghedenck oft ghenade teeckenen en moghen/ dat niet zijn / dat sy bedieden.

Ambrosins, Non Corporalis esca, sed Spiritualis, niet een Lichamelijcke spijse / maer een gheestelijcke/ De Con. Distinct 2. capit. In illo, seyt/ dat dat Lichaem Christi/niet een lijflijcke/ aertsche spijse oft broot en is / maer een gheestelijck/eewich Hemels broot / dat daer spijst de gheloouighe siele.

Dat alleen de Christenen ende wedergeboren Lieden/ benenen dat Sacramentlijck broot des Heeren in de verborgentheyt des Nachtmaels/ door oft in het ghelooue dat warachtich Lichaem Christi/gheestelijck ende warachtich ontfanghen / ende niet Judas oft oude werelts lieden: Want nieuwe lieden behoorē tot deser Tafel/ daer/ ghelijck de godloosen niet en gheuen/ also niet en nemen. De Conse. Distinct. 2. Capit. In Christo. Helarius, Idem ouer Mattheum/capit. 9. Augustinus ouer Johannem/tract. 27. ende Johannis 6. daermen verniet wort / daer wortmen versadicht. Besiet daer na de Articulen/Patres, eñ de Decreten/ hoe dat de godloosen in haren dienst niet met allen en handelen/ nemen oft gheuen / ende hoe de Ketters gheen warachtighe Sacramenten en hebben/ als oock gheenen warachtighen God/Gheest/Euangelium/ghenade/etc.

Gregorius. Gregorius heet dat broot des Nachtmaels oft des Heeren/een Beelt oft Figuere/ diesghelijcks

lijcks Augustinus / B. K. Gelasius Paus/ noemt dit Sacrament oock een Beelt ende ghelijckenisse des Lichaems Christi/oft een sienlijck teecken/etc.

Augustin.

Augustinus ouer Johannem/tract. 59. maect tusschen dat Sacramentelijck broot / dat alleen der ghelooughen siele spijst / een groot onderschept. Dat eerste eten de inghemengde godloosen mede tot dat oordel. Dat ander broot mogen alleen in het ghelooue/die gelouige ghenieten / ende en coemt geenen godloosen toe / want het is dat eewich leuen.

Eusebius.

Eusebius int seste Boeck Capit. xxxiiij. seyt datmen de Eucharistia/danckseggingbe/het Sacrament tot de vreemde Broeders in de herberghe heeft ghesonden / ende haer daer mede ontfanghen/ want het was een Symbolum vnionis, charitatis, fraternitatis, & concordiæ, dat is / een teecken des eenicheyts / der Broederlijcker liefden ende eendrachticheyts.

Tertulli.

Tertullianus in Apolo. Capit. xxxix. noemt dat Nachtmael Agapi/dat is/een broedermael/ een ghemeynmael der liefden ende ghemeynschappen.

Cyrillus.

Cyrillus ouer dat / Jck ben den Wijnstock/ Johan. xv. Jtem tot de Conninginnen ouer dat: Alle mans Hooft is Christus/ 1. Corint. 11. etc. Jtem / Quoniam Pueri participes fuerunt, &c. Wil slecht / dat Christus gheestelijck waerachtich/in ons sal woonen / ons spysen/ons onderhoudē/dat wy zijns deelachtich zijn / Ja in hem ende hy in ons sy.

Hesichius.

Hesichius int vierde Boeck / Capit. ij. seydt/ dat dat vleesch Christi voor zijn lijden / te eten/ oft te ghenieten onbequaem is geweest / en eerst gheglorificeert zynde/ons tot spijse ghewordē/ ende so hy niet ghecruyst en waer ghewordē/ so en mochten wy zijn vleesch niet eten. Maer nu eten wy dese spijse/ nademael wy zijne ghedachtenisse houden.

Wat is een dinc vleeschelijck verstaen? Slecht ghelyckt ghesept wort nae de Letteren / ende niet met allen anders oft breeders bedencken. Want de dinghen diemen siet / en zijn niet also te oordelen/ maer de verborgentheyt met de inwendighe ooghen des gheests te bedencken/ dat is gheestelyck.

Chrisosto. teghen Lut. het zyn helle clare woordē/ dē letterlycken sin is den rechten.

Chrysostomus ouer Joannem / Homel. xlvi. Jtem Homel. int ij. totten Corint. voorsedt hy een mensche / welcken hy euen dat Lichaē Christi noemt / breet voor de Eucharistie/ dancksegginghe/Nachtmael / het welck hy euen wel ooc dat Lichaem Christi noemt/ signum pro signato, het teecken voor dat beteeckent wordt / maer den mensche / ipsum Corpus Domini, dat Lichaem des Heeren/ende seyt/het is onbehoorlijck dat wy den Altaer eeren / daerom dat dat Lichaem Christi daer op is/maer dien/ die dat Lichaem Christi is / schande aen doen ende verachten. Noch claerder in Matth. Homel. xi. So de gheheylichde Vaten oft Kelck / tot sonderlijcken ghebruyck gheordineert / te veronteren sorghelijck is / in welcken doch niet en is dat waerachtich Lichaem Christi/maer zijn misterie of Sacrament/hoe veel te meer en sullen wy den Duyuel niet toe laten/dat hy dat vat ons Lichaems/ (welcke hem God tot wooninghen heeft ghemaect) veronreynicht/ende daer in te doen wat hy wil?

Dat broot des Heeren is een Sacramēt des lichaems Christi/ maer dat lichaē niet selue.

Wanneer ghy den Priester siet Sacrificeren oft Misse doen/meynt ghy ooc dat dat bloet des Heeren noch by den mensche is / ende den Heere opter Aerden te staen? Ghaet ghy niet veel meer terstont met uwe ghemoet ten Hemel / ende werpt alle vleeschelijcke ghedachten der sielen wech / ende siet alleen met reynen blooten ghemoet op de dingen die in den Hemel zyn? etc.

Chrisostomus oock van de Priesterlijcke weerdicheyt/ ende hoe wel hy aldaer de Priesterlijcke weerdicheyt ghenoech verheft / daer af de vleeschelijcke Papē (diet nochtans niet aen en gaet/ nadenmael hy van gheestelijcke gheheylichde Priesters Gods seyt) hooueerdich haer mochtē maken/ so en maect hy haer doch niet meer dan dienaers/de werckinge in de misterie/is des Heeren: De Simbola oft Sacramenten / zijn op dat Lichaem gestelt/de waerheyt op den Geest/ de Gheest Christi is alleen crachtmachtich.

Cyprianus

Cyprianus int Serm. van de saluinghe der Olien: Onse Heere Christus Jesus heeft ghegheuen int laetste Nachtmael zynen Apostelen met zijnen eygen handen / Broot ende Wijn/ maer aent Cruys heeft hy ghegheuen zijn Lichaem in de handen der Crychsknechten om te verwonden / etc. Op dat hy den Heydenen wt leyde/hoe den wijn ende broodt zijn bloet ende vleesch waer/etc.

Augustin.

Augusti. Lib. lxxxiij quest. ende elders anders/ wil stracx / dat een Lichaem niet meer en can/ dan op een plaetse zijn / oock Christi / ende daer en is gheen waerachtich Lichaem / daer gheen plaetse en is/dit seyt hy noch claerlijcker tot Dardanium: God en is nerghens/want dat wat is/dat is in een plaetse in ghesloten ende begrepen / ende dit moet een Lichaem zijn: Maer God en is geen Lichaem / daerom en is hy nerghens op een plaetse. Daer seyt hy breeder/ghelijck Christus voor zijn verrijsenisse / nae de menschept / op der Aerden was/ ende niet inden Hemel: Also is hy nu na zyne Hemelvaert/in den Hemel/ende niet op der Aerden: Hoe wel dat hy nae dat hy een Sone Gods was / oock doen gelijck inden Hemel was / dewyle hy noch na dat deel/doen hy een Soon des menschen was / opter Aerden om ginck.

Christus is aen een plaetse nae zijn lichaē.

Daerom en sult ghy niet twijfelen / dat de mensche Christus nu is / daer hy af toecomende is/te oordelen/etc. Want hy is nu vandē dooden op ghestaen/op gheuaren/ sittende aen de rechte handt des Vaders / daerom en sal hy nerghens anders henen comē te oordeelē de leuendige ende doode. Maer na dat hy een Sone Gods is/ God gelyck/is hy gelyck God met God ouer al/ in gheen plaetse besloten. Maer in dat Lichaem Christi/ is hy als in eenen inwoonenden Tempel/ergheus in een plaetse inden Hemel.

Fulgent.

Diesghelycx seyt euen Fulgentius tot Tras. int tweede Boeck/van de twee naturē in Christo / dat hy na de eene / oneyndelijck ouer al is/ ende na de menschelycke substantie opter Aerden vanden Hemel afwesende geweest is: Maer na de Godheyt en heeft hy den Hemel noyt verlaten/ ende en is niet inden Hemel gheclommen/ wanneer hy niet een natuerlijck / waerachtich mensche / met een plaetse besloten ghweest is/ ende euen de selue is nae zijne andere natuere onbegrijpelijck / op dat hy daer mede aenwijst/ ick ben by u tot aen het eynde der Werelt/etc.

Jtem Lib. iij. in de voorghenoemde plaetse/ seyt Fulgentius: De gheheele onuerdeylde Christus is alleen na den vleesche oft menschept verresen/ de Werelt verlaten / ende ten Hemel ghecommen/etc.

Augustin.

Augusti. int. Sermoon / ad Infantes / seydt Christus heeft zijn Lichaem op gheheuen/ ende vander Aerden inden Hemel versedt / van daer hy toecomende is te oordeelen/etc.

Hoe is nu dat broot / dat Lichaem / oft wat heeft den Kelck / hoe is hy zijn bloet? Dit lieue Broeders/ worden daerom Sacramenten ghenoemt / om datmen een ander siet / ende een ander verstaet. Datmen siet/ heeft een lichamelijck ghedaente: Dat verstaen wort/heeft een gheestelijcke vrucht.

Wilt ghy nv dat Lichaem Christi weten/soo hoort dē Apostel: Ghy zijt dat Lichaem Christi ende zyn Lidtmaten. Onse verborgenthept oft Sacrament/is op dē Dissche gheset/dit Sacrament neemt ghy/etc.

Hoort ghy nv wat dat Lichaem Christi is/eñ antwoordet/Amen: Syt ghy een Lidtmaet des Lichaems/so is v Amen/warachtich eñ recht gheantwoort/etc. Syt het ghene dat ghy siet/so neemt ghy dat ghy hoort/Hec ille.

Hyreneus. Hyreneus tot Victorem den Paus/seyt/dat Eucharistia niet met allen anders gheweest en is/dan een verbont teecken/Sacrament/ende loose der eenichheyt des gheloofs/ende der leeringhe/ende hoemen den Broeders de Eucharistia de dancsegghinghe te huys/so sy vreemt henen quamen/ende Gasten zijn gheweest/etc.

Item int vierde Boeck/teghen de ketters Capit.xxxij.ende xxxiij. heet hy Eucharistiam/de dancsegghinge der Christenen/by dit Nachtmael in alle de Werelt/ende alligeert daer op/Malach.Capit.1.

Tertullianus in Apolo.Capit.ix.ende xxxix. ende int vierde Boeck teghen Martionem/leyt hy de woorden Christi wt:Dat is mijn Lichaē/dat is/eē Figuere mijns Lichaems.Het en waer nv gheen Figuere gheweest/wanneer niet dat Lichaem warachtich en waer gheweest: Want een Phantasma/oft een slecht ydel dinck en can gheen Figuere hebben oft ontfanghen. Wil daer mede bewijsen/dat Christus een warachtich Lichaem heeft ghehadt. Ende dat hy hier een Figuere noemt/dat heet hy int vijfste Boeck een Sacrament/met wt ghedruckte woorden/dat Broot eñ den Kelck. Noch claerder int eerste Boeck. Ende oock dat broot en heeft hy niet veracht oft verworpen/met welcke hy zyn Lichaem heeft aen ghewesen/oft gherepresenteert/dat is aen ghebeeldet.

Hier gae ick voor by/Dionysium/Alexandrinum/by Ensebium int seste Boec/Capit.xxx. Item Lib.ix.Cap.vltimo. Item Paulinum/die alle op de bouen verhaelde meyninghe dat Sacrament tracteren.

Augusti.Lib.ij.van dē stadt Gods/Capit. xxix. Itē Lib.,xxy. Capit.viij. (wijst aen het Apostolische ghebruyck des Nachtmaels) ende spreeckt/Lib.xxi.Capit xxv. Salichheyt sy desen (qui te ipsa) die wesentlijck dat Lichaem Christi hebben gheten/in dit Lichaem wesende ende gesedt. Van welcken de Apostel claerlijck seyt:Een broot/een Lichaem zyn wy vele. Wie nv is in de eenichheyt des Lichaems/welcx Lichaem Sacrament/de gheloouighe ghenieten vanden Altaer/vanden seluen wert recht wel gheseyt/dat hy dat Lichaem Christi eedt/ende zyn bloet drinckt. Dat leyt hy noch beter wt ten eynde des Capittels. Leset selue.

¶ Dat langhe ghebruyck/ende ghewoonte teghen de waerheyt niet en vermoghen/ende hoe alle dinck der waerheyt sal wycken/crachteloos/doot ende af zijn.

Boose ghewoonte en vermach niet teghen de waerheyt. In Decreet/Dist.8.Cap.Mala. spreeckt Nicolaus de Paus/dat een boose ghewoonte/oft straffelijck ghebruyck/tot den gront sal wt gheroyt worden. Item Dist.9.Capit.Veritate. Alle ghewoonte ende ghebruyck sullen der waerheyt wijcken/so sy openbaer wort/want Christus spreeckt: Ick ben de waerheyt/ende niet/ick ben de ghewoonte. Daerom en sal niemant de ghewoonte der waerheyt voor setten/ende teghen de waerheyt werptmen geheel onbehoorlijck de ghewoonte voor.

Gregorius Capit. Si Consuetudinem. Augusti. Capit. Qui contempta. Iterum Capit. Frustra, breeder spreeckt int Decreet Cyprianus/Capit. Si solus: Nadēmael Christus alleen te hooren is/so en sullen wy gheen opmerckinge hebben/wat een ander voor ons te doen heeft aenghenomen/maer wat/die voor allen is/Christus openbaer ghedaen ende gheleert heeft. Want hem en behoort gheen menschelijcke ghewoonte/maer Godlijcke waerheyt na te volghen/nademnael God spreeckt/Esai.29. Te vergheefs dienen sy my met menschē geboden/Want een gewoonte sy so out eñ gemeyn als sy wil/so sal si der waerheyt wijcken. In de Decretalen spreect Gregorius/Dist.9.Cap.Ex parte, dat gheen ghewoonte/plaetse oft macht heeft eenige sonde te ontschuldigen/oft daer door men tot sonden veroorsaect wort/om dat zijne onnuttelijck te verdoen.

Breeder spreect Gregorius/capit. Cum tanto, dat gheen ghewoonte/den Godlijcken ofte natuerijcken rechtē en mach af breucke doen/hoe wel de langhe op ghebrachte gewoonheden/niet een cleyn aensien en hebben/so en sullen sy nochtans niet met allen teghen de gerechtichheyt vermoghen/ten sy sake dat sulcke gewoonheyt/den vernuft ende rechten niet teghen en zijn/ende ordentlijck/alst hem behoort/ghebruyct.

Item Capit. Frustra. Capit. Si solus. Capit. Consuetudo, staet also: Wat Christus spreect/salmen hooren/ende niet wat de ghewoonte wijst.

¶ Decreet/dat de Roomsche Kercke niet de Christelijcke Kercke en is/noch de Paus der seluer Hooft/als dien die alle oordeel eñ leeringhe toe staet/ende die oock niet dwalen en mochte.

In Decretis, Distinct.93.Cap. Legimus. §. Nam & Alexandrię. De Roomsche Kercke en is niet meer te achten/dan de Kercke der gheheelder werelt/oft die in Vrancrijck/oft Brittannia/oft in Africa/oft in Persia/oft Mooren-lant/ofte alle wtlandische Natien: Maer eenen Christum aen te bidden/ende eenen reghel der waerheyt te hebben/maeckt een Kercke. Diesghelijcx seyt oock dat Decreet de consecra. Dist.1.Capit. Ecclæsia. *Roomsche Kercke en is niet de Christelijcke Kercke/oock niet de Overste/noch de Paus der seluer hooft*

Item dat Christus dat Hooft is zijnder Ghemeynte/stemt met Paulo Colos.1.Ephe.1.eñ 5. Oock dat Decreet 1.quæst.1.vt euidenter, sedt claerlijck/dat Christus dat Hooft is zijns Lichaems/welck is zyn Ghemeynte.

De warachtighe Ghemeynte ende Kercke Gods is/die veruolghinghe lydt/niet die veruolcht/maer die veruolcht wort/23.q.3. Capit. Si Ecclæsia.

De Kercke en is niet op den Paus noch Decreet/maer op de wortel ende gront der Apostelen ghebout/ende daerom een heylige Gemeynte. De Conse. Distinctione 4. capit. Prima igitur. Item Distinctione 1.capit. Ecclæsia.24.quæst.1.Pudenda. Daer wert in de Glose gheseyt/de Kercke en mach niet dwalen/want dat getal der geloouigher/van God geleert/wert door den heylighen Gheest gheregeert.

¶ Decreet/dat de Dienaers der Kercken int ghewelt ende dienst alle ghelijck zijn.

De Canon oft Wet int Decreet/1.quæst.1.vt euidenter, maeckt Bisschoppen ende Prelaten der Kercken alle gelijc/also luydende: Waer dat een Bisschop is/tot Romen/te Constantinopolē/te Alexandria/tot Thebe/oft tot Guarmatia/so zijn sy van eender weerden/eens Priesterdoms/ende int ghewelt ghelijck den anderen. Daer mede stemt dat Capit. Ecce ego, dist. by dat eynde. *Gheestelijcke int ghewelt alle gelijck.*

Want het is een dinck Priester ende Bisschop.

ſchop. Siet dat Capittel / Legimus, Diſtinct.93. daer verduytſcht hy dat woordeken Preſbiter/ dattet alſo veel is/als Biſſchop. Jtē aldaer ſeyt oock dat Capit.Olim/dat voortÿts een dinck is gheweeſt/Prieſter ende Biſſchop / als Hierony-mus tot Euandrum ſeyt: Het ſy een Kercke oft Biſſchop / waer ſy willen / ſoo zÿn ſy eens ver-dienſts / Prieſterdoms / ghewelts / rÿckdoms: Want de cleynheyt der armoeden en maeckt den Biſſchop noch hooger noch leeger / want ſy zÿn alle der Apoſtelen nacomelinghen.

Prieſter eñ Biſſchop eē dinck.

Jtem de Biſſchoppen zÿn / als ghehoort is/ Dienaers / ende niet Heeren / daerom en can de Paus dat Hooft niet zÿn / dat de lidtmaten re-geert / 8.q.1. capit. Qui Epiſcopatum / daer ſtaet alſoo: Biſſchop is eenen naem des arbeyts/ende niet der eeren / ende leyt aldaer dat woordeken/ Epiſcopus[Biſſchop]wt/met veel woorden / die heet een Opſiender ende ſorchdragher op de an-dere. Daeromme en is die geen Biſſchop te noe-men/de ghene die wil heerſchappier ende Ouer-ſte zÿn: Als/dieſgelÿcx dat Capittel/ Clericos 21. Diſtinctio. 1.luyt.

Jtem de Biſſchoppen ſullen ghedencken / dat ſy Prieſters zÿn / ende niet Heeren / ſeyt dat Capittel/Eſto. Diſtinctio.95. Ende datſe ſullē de Cudde des Heeren weyden / nae de leeringhe Petri/ghewillich/niet om ghewins wille. Oock en ſullen ſy niet heerſchappen / 1.Petri 5. ende dat Capittel Olim / alſoo luydende / dat de Biſ-ſchoppen ende Prieſters voortÿts gheheel ghe-lÿck ende eens ſtaets gheweeſt zÿn / ende eer wt ingheuen des Duyuels / onder de Chriſtelÿcke Religie ſoo veel Secten zÿn ghewordeu/ ende men gheſeyt heeft/ick ben Paulo / ick ben Apol-lo/ick ben Cephe. Doen zÿn de Chriſtelÿcke ge-meynten door der Prieſters raet ende voorſie-ninghe gheregeert geworden. Ende daeromme ſullen de Biſſchoppen weten / datſe Prieſters/ dat is Dienaers / ende niet Heeren en zÿn / als Paulus 1.Corinth.4.daer bouen aen ghetogen/ voor gheeft / ende oock Chriſtus met Petro be-tuycht/ende te verſtaen gheeft.

Daer tegen is dat Capittel/Si omnes,Diſt.19. Dat ghebiet/dat alle gheboden des Paus ſullen gheacht worden/als of het vanden mont Gods/ oft ſinte Peeter waer ghesproken. Ende int Ca-pittel/Suadente,17.qu.4. ſtaet / dat die een Kerc-ken roouer is / die alleen twÿfelt aen des Paus heylicheyt / ende datmen zÿn ghebot/als Gods ſchuldich is te houden / oftſe ſchoon den men-ſchen niet wel moghelÿck en zÿn. Beſiet ooc dat Capittel/In memoria,Diſtinct.10.

¶ Decreet/dat dat oordeel der Leere by de ghemeynte is.

Gemeynte eñ toehoor-ders ſullen de leere oor-deelen.

Diſtinctio.96.capit. Vbi nam / wert aen gewe-ſen/dattet allen menſchen / Gheeſtelÿcx ende wereltlÿcx ſtaets betaemt ende toe ſtaet daer by te zÿn / als van des gheloofs ſaken ghetrac-teert ende ghehandelt wert in Concilien oft an-dere vergaderingen. Jtem Paulus/1.Theſſa.5. ſedt dat oordeel aen de ghemeynte/ghelÿck oock 1.Corint.14. Ende Chriſtus Matth.7. So wÿſt dat Decreet in veel plaetſen aen/hoe dat oock de Pauſen groſſelÿck ghedwaelt hebben / ende in ketterie gheuallen zÿn. Leeſt dat Capittel Ana-ſtaſius/Diſtinctio. 19.

¶ Decreet ende Ketterie/hoe dat de menichte des vermeynden gheeſtelÿcken Godſ-dienſt niet wt God en zÿn / van den rech-ten ende warachtighen Godſ-dienſt/ ende hoe dat dat ghelooue alleen rechtueerdich maect/ verge-uinghe der ſonden heeft ende vercrÿcht.

De conſecrat. diſt. 5. Capit. Mediocriter. God en laet hem niet buyghen in veelheyt der woorden/als een menſche: Daeromme iſt beter vÿf Pſalmen met reynicheyt des herten ende gheeſtelÿcken luſt geſproken / dan eenen Pſalm boeck met angſt ende treuricheyt.

Veel ghe-roep wey-nich verkie-ſen.

De conſecratione diſtinctione quarta, Nemo. Capit.Gratia. Alleen vergheeft Chriſtus de ſon-de door dat ghelooue / die is dat Lammeken/ ſpreect Auguſtinus aldaer / dat der werelt ſon-den wech neemt. Want de genade die door Chri-ſtum mede ghedeylt wert / en gheeft niet alleen vergheuinghe der ſonden / maer veruult oock de Wet/ende dat de natuere gheurÿt wert / ende de ſonde de ouerhant niet en neemt. De Gheeſt der ghenaden deylt dat ghelooue / met welcker oock van Gode ongheheden ghegheuen wert/ alſoo / dat de menſche die daer bidt / oock ande-ren wert mede ghedeylt. Want dat ghelooue en is niet in den vryen wille alleen / maer een gaue Gods.

Geloone is de rechte Godſdieſt. Decreet.

Item de pœnitentia,Diſtinctione ſecunda.Capi. Charitas eſt, Auguſtinus. Capit. Sicut ſera, Capit. Charitas eſt,Proſper. Aldaer ſoo ſeyt Auguſtinus ende Proſper / dat dat een oprecht Chriſtelÿck ghelooue is / dat daer de liefde leuendich ende doende is / ende dat door dat ſelue ghelooue al-leene vergheuinghe der ſonden belooft werdet. Dat oock het ghelooue ende de liefde niet ſon-der malcanderen zÿn en mogen (doch is/ſpreect Gregorius / in Ezechiele dat ghelooue/den va-ſten gront ende Fondament: Want ſoo wie niet en ghelooft / die en heeft gheen liefde / daerom-me en volcht dat ghelooue de liefde niet / maer de liefde volcht den gelooue. Nyemant en mach de liefde hebben noch hoopen / dat hy niet en ghelooft ende bekent.) Daeromme ſoo ſpreeckt Auguſtinus wÿder: Gelÿckerwÿs als door een naelde / den draet in een dinck wert ghebracht/ alſoo wert oock door de vreeſe Godes /de lief-de in eenen menſche gebracht. De liefde waſcht/ ende de vreeſe vermindert / ende wederomme. Daer wert gheheel fÿn wt gheſtreken / wat een oprechte liefde / ende der ſeluer cracht ende ey-ghenſchap is.

Jtem / De conſecratione,Diſtin.4.capi. Placuit igitur: Wy willen/ ſpreect dat Concilium Mile-uitanum/dat de ghene die alleen tot vergheuin-ghe der bedreuen ſonden / Gods ghenade door Chriſtum ghenoech / ende niet tot voorcomen toecomende ſonde oock voorderlÿck te zÿn / en bekent/ſal Anathema zÿn.

Volcht Diſtin.5.capit. Ieiunium. Daer ſpreect Auguſtinus / dat die recht groot ende God ge-meynlyc behagende vaſten ſy/ hem van ſonden/ laſteren / ende van de welluſten deſer werelt te ontrecken: Twelcke is dat rechte eenighe volco-men vaſten in deſer werelt. Daer mede ſtemt de Propheet Eſaias 58. ende de Apoſtel ſinte Ja-cob / Capit.1. Eenen reynen ende onbeuleckten Godſ-dienſt voor God den Vader is deſe: De weduwen eñ weeſen in haer droefheyt te beſoec-ken/ende hem voor deſe oneyntlÿcke werelt on-beulect houden.

Vaſten.

De kinderen der wÿſheyt verſtaen / dat noch in af breken/noch in eten / de gherechticheyt oft deucht en ſtaet/ maer in willich verdraghen des ghebrecx/eñ in ſoberheyt/te weten/hem in ouer-uloedicheyt niet te verderuen/ ouerſchutten / eñ datmen de dinghen bequamelÿck neme/oft niet en neme/welcker begeerte/eñ niet dat gebruyck te ſtraffen en is. Want daer en leyt gheheel niet met allen aen/wat ghy voor ſpÿſe eet / daer me-de ghy des lÿfs nootdruft te hulpen coemt/etc. Diſtincti.41.capi.Quod dicit.

Capit. In Sancta Romana Eccleſia, Diſtincti.92. ſtaet alſoo: Jn de Roomſche Kercke is in ghe-

Decreet te-gē dat veel ſingen ende ghebleer.

comen/een seer vaste schadelijcke gewoonte/ dat die/die totten Altaer ghewijt zijn/tot singhen ghecoren werden/ende dat de Diaconen dat gesang neerstich arbeyden/die doch alleen souden waer nemen den Predickdienst/ende de aelmissen der armen:Ende also soeckt men in der Heylighen dienst de soetheyt der stemmen/ende den aendacht ende dienst des leuens wert versuymt. Want de Sangher Gods/verweckt met zijn ghelaet/soo hy dat volck wil lustich maken met zijn stemme/tot lichtueerdicheyt.Daerom ghebieden wy met dit ghebot/dat de dienaers des Altaers niet en sullen singhen/maer alleen waer nemen de lesse des Euangeliums/ende wie daer teghen doet/die sy Anathema.

Item so is ooc de tegenwoordige Papistische Misse sonder alle Schriftuere versiert/gelijc dat Decreet door de twee eerste Distinct. De Consecratio. door alle Capitulen aenwijst.

Item extra de celebratione Missæ, in dien seluen gheheelen Tijtel sietmen wel/hoe de Misse van den menschen op ghecomen is/sonder alle Gods woort op ghewassen.

Int tweede stuck des Decreets/Caus.1.quæst.1.capit.Cum Paulus: Het is ghewis/ende volcht wt de woorden Pauli/1.Corinth.iij.dat eenen anderen gront niemant legghen en can/dan die ghelept is Christus Jesus. Waer Christus niet de gront en is/daer en can gheen timmeringhe oft werck staende blijuen.

Wercke en rechtueerdighen niet.

In quæstio.7. Capit.In grauibus, Seyt Gregorius alsoo: Maer dat Moses seyt/God heeft op de gaue Abels gesien/wil hy gheheel eñ gantsch eygentlijck verstaen hebben/dat God te voren/als den Text luyt/op dien Abel ghesien heeft. Daer wt volcht/dat niet de gheuer om der gauen wille/maer de gaue om des gheuers wille/God wel oft qualijc behaecht/gelijc wy in Cain ende Abel sien. Wt dien volcht/dat niet dē mensche van der wercken weghen/maer de wercken van des menschen wegen/die te voren heylich ende onheylich/God aenghenaem oft niet aengenaem en is/God wel oft qualijc behaecht/ghelijck Gregorius in desen Canon/wijder spreect/als volcht: Want de ghauen der boosen en beuesticht God niet/en siet oock niet aen haren offer/soo en sal hy hen oock van haers offers weghen haer sonden niet vergheuen/etc. Dese woorden heeft Gregorius ghenomen wt den Ecclesiastic. Capittel xxxiiij. Desghelijcks staet Genesis iiij. Ecclesiastic. xv. Prouerb. xxviij.Psalm.C.viij.Esai.i.ende lviij.Amos v. Hieremie xiiij. Dat God noch haer ghebedt/noch vasten en wil: Want alleen wie reyn is/diens wercken zijn reyn. Prouerbio.xxi.Tit.i. Besiet dat vij. Cap.Hier nae/op een nae dat naeste van vergheuinghe der sonden. Item/24.quæst.1.Augustinus,Capit.Vbi sana fides.

Decreet/dat der menschen insettinghen de conscientie niet en beswaren/noch de conscientie en moghen verbinden tot sonden.

Menschen insettingen en bindē de conscientiē niet.

NIemant en sal afwijcken van den rechten geloove ende Apostelschen wech: Want dat is een leuendich ghebot der Apostolen/oock de rechte leere/die sal ghepredickt/bemint ende ghetrouwelijck aenghenomen werden. Want de Kercke Christi is de heylighe ende Apostelsche Kercke/ende een moeder alder Kercken: de selue en heeft noyt ghedwaelt door de ghenade des Almachtighen/24.quæst.Capit. A recta,&c.Ende aldaer int Capittel/Rogamus, spreeckt de Paus Marcellus/Jck bidde v lieue Broeders/dat ghy niet en wilt leeren noch aennemen/dan dat ghi van S.Peeter/ende andere Apostolen te voren hebt ontfanghen. Item 133.quæstione 4. Capit.Nemo, spreeckt den Text alsoo. Niemant en sal hem seluen recht gheuen/wt menschen insettinghen.

35. Quæst. 9. Capit. Quod vis, Capit. Sententiam. Hilarius/Nicolaus Paus. Die dinghen die onrecht toe ghelaten ende ghescheit zijn/sullen door haer nacomelinghen (willense anders rechte schade ontloopen) af ghedaen/neder ghelept/ende ghebetert werden/oft het schoon door den stoel te Romen ghescheit waer ende geoordeelt.

Decreet/dat de Schriftloose Oorbiecht ende Papistische boete niet wt God van nooden en zijn/noch inde schriftuere ghefondeert.

Oorbiecht niet van God in gheset.

DAt God alleen de sonden vergeeft/ende dat selue wt ghenaden/ende niet wt menschen verdienste oft ghenoechdoeninghe/staet 1.quæst. Capit. Vt euidenter, also: Openbaer ist aenghewesen/dat de Heere wt den heylighen Gheest/dien hy den ghelooueghen heeft ghesconcken/die sonde vergheeft/ende niet wt menschen verdienste: Volget/dat de doorwachter Christus/haer de Kercken moet op doen. Desghelijcks leestmen int Capit. Quidam,de pœnit.dist.1.als hier na volcht.

Dat de rechte Christenen biechten ende bekennen haer alleen God/de welcke oock de sonden alleen vergheeft/ende sedt ons Dauid tot eenen exempel/daer hy spreeckt: Jck hebbe v mijn sonde gheopenbaert/etc. Dese biechte/die alleen God ghescheit in der waerheyt/heeft alleen de vergheuinghe der sonden: Dat oock de Oorbiecht niet nootsakelijck en is te doen/bescheermt den Text int lange met veel schriftuerlijcke exempelen/De pœnitentia,dist.1.Porro.

Recht alsoo gaense met de boete om/tot versmadinghe Christi/datse ons daer henen willen voeren: Sonde te boeten met onse wercken/als oft wy mochten voor onse sonden genoech doen. Daer teghen is de gheheele schriftuere/als ghehoort is/ghestelt/bysonder Paulus totten Romeynen ende Galaten gheheel door.

Item daer teghen is haer eyghen Recht aen de ghenoemde plaetse/1.quest.1.Cap. Vt euidenter,ende aldaer Capit.Gratia, Wert also geseyt. Wanneer de ghenade Gods niet en werde ghegheuen om niet/ende dat wijse om niet nemen/so en waer het gheen ghenade/gelijck ooc Paulus Rom.4.ende 11.aen wijst. Also wert wt ghenaden de sonde vergheuen/Ephes.2. De consecratio. Distinct.4. Gratia. De ghenade die door Christum ghegheuen wert/en brengt niet alleen vergheuinge der sonden/maer veruult ooc de Wet/ende ontlost de natuere: En laet oock de sonde niet heerschappen/ende gheeft het geloove/Col.2.Joan.6.

Boete ende genoechdoeninge voor de sonde.

Item de Conse.distinct.2.capit.Iteratur, staet also: Christus heeft eens voor ons gheleden in het vleesch/ende door den seluen eenighen doot de werelt salich ghemaeckt.

Item de pœnitentia, Distinctio.3.Capit. Quamuis Para. Hac auctoritate, spreeckt den Text alsoo: Dat ghenoech doen der boeten is: Gaet henen/ende en sondicht nimmermeer. Daerom alle ander ghenoechdoeninghe voor de sonde en is niet met allen anders/dan Christum te verloochenen/ende wt den middel stooten/een ander leuē/deure ende wech soecken in den Schaepstal/Joan.10/2.Petri 2/1.Timoth.3.Titi 1. Waer blijft dan den aflaet/datmē coopen moet/nademael Alexander de derde alle ghelt-straffe verbiet/noch van Gheestelijcken/noch van wereltlijcken te nemen/voor eenighe gaue oft dienst.

Extra

Extra de Pœnitentia,Capit.Licet.

Naedenmael wy dan voor de Biechte/als bewesen is/ door de ghenade aen ghenomen/ ende wederom op ghewerckt zijn/ ende Kinderen des lichts geworden. So schijnt claerlijcken wt/dat alleen door dat berou des Hertē/sonder de mondelijcke Biechte/ de sonden vergheuen werden. De pœniten.dist.1.cap.Qui natus.

Oorbiecht van menschen ghevonden.

Dat de Oor-biechte niet van God/ maer van de menschen op ghesedt is/ bekent de Gloose ouer den Text/ Distincti.1.Capit. Petrus/ ende spreeckt opentlijck/ dat Petrus is salich gheworden sonder de Biechte/ want sy en was van de menschen noch niet ghevonden. Desghelijcks aldaer Capit.Lachryme, Capit.Sacrificium, Capit.Dixi.Capit. Magna. Als eensdeels volcht.

In summa de mondelijcke Oorbiecht niet vā nooden en is/ende dat de rechtueerdige haer alleen God bekennen ende biechten/welcke oock de sonden alleen vergheeft/ staet de pœnit.dist.1. capit.Quidam.

Item distinct.1.quest.3.Capit. Petrus. Ambro. Capit. Lachryme, Capit. Magna pietas. August, & Chrysostom. Daer werdt gheseydt/ dat een leet hebbende betrouwende herte op de eenighe Goddelijcke beloftenisse/ tot afdoeninghe der voorleden sonden/ghenoechsaem is/ sonder alle mondelijcke Biechte/eñ menschelijcke ghenoech doeninghe.

Aen de ghenoemde stede/Capit.Quisquis,Cap. Periculose, Cap. Omnis iniquitas, Capi. Nunquid Cain, segghen Augustinus/ Hieronymus ende Cyprianus eendrachtich/ dat des menschē wille ende werck voor God eens zijn/ende ghelijcke straffe weerdich/ dat niet alleen de Handen aen legghen/maer den raet/wille/Herte daer toe geuen: Want de ondersoecker der Nieren oordeelt den wille voor dat werck/Heremi.xvij. Hier mede stemt Hieronymus Epistola 1. Die wijst claerlijcken aen dat niet in de daet/ maer in den wille den laster is/als in den oorspronck/wortel ende hooft.

Volcht in Capittel Omnis qui non: De mondelijcke Oorbiechte en gheschiet niet/ daer om ghenade ende vergheuinghe der sonden te vercrijghen/maer alleen om aen te wijsen dat voorgaende berou/ende een ootmoedich herte: Want in de Biechte en wert de sonde niet quijt ghegheuen/hoe wel sy schoon als vergheuen aen gewesen wert.

Distinct.3.Capit.De pœnitentia.Ambrosius, Eē warachtich berou/ oft boete is/ van herten de gedaen sonden te beweenen/ende hem voort aen voor sonden wachten/ ende de gedaen nemmermeer ghedencken.

Biechtē in de oore niet van noode.

Johannes Chrysostomus/ super Leuiti. Homil.2. Schaemt ghy v yemant uwe sonden te biechten/ eñ te bekennē of te belijdē/so bekent v dagelijcx in uwe siele. Ic en segge niet dat ghijse erghens teghen eenen knecht ontdeckt/de welcke wech gaet/eñ diese v op ruct oft voor werpt: Segtse God/ die dese sonden acht heeft/ eñ helpen can. Want oft ghijse schoon niet en bekent/ so en weetse nochtans niet des te minder God/ daeromme bekentse in dit leuen/ op dat ghy int toecomende ruste hebt/ ende niet tot schanden en moet werden/ wanneer alle wat verborghen is/aen den dach sal comen/ende alle ghedachten vry ghesien moghen werden.

Bekeeret v van gheheelder herten tot my/ soo wil ick my tot v keeren/ etc. Daer wt verstaen wort/ dat wy oock met stil-swijghenden monde/ genade van God vercrijghen moghen. Daer zijn oock de Melaetsche/ welcken de Heere/ den Priesters haer te vertoonen gheboden hadde/ eer sy tot de Priesters quamen/ ghereynicht gheworden/wt welcke gheschiedenisse eyghentlijcken te verstaen wert ghegheuen/ dat wy van de melaetschept der sonden/ eer wy ons de Priesters vertoouen/ ghereynicht werden. Daer wt volcht oock dat de sondaer niet wt des Pristers oordeel/maer wt mildicheyt der genadē Gods wert gereynicht. Also wert de melaetsche/eer hy totten Priester coemt/ gereynicht of gesuyuert/dat geschiet/als de sonde door dat berou des herten voor de mondelijcke Biechte/ver laten eñ vergheuen wert/daerom neemt dat eenich berou de sonden wech/ etc. De pœnitentia, distinct.1.cap.Conuertimini.

Doorsnijdet uwe herten/ ende niet uwe cleederen/etc. Hier mede bewijst Joel 2. dat de sonden door des herten berouwe/ ende niet door de mondelijcke Biechte vergheuen werden. Ibidem Capit. Scindite. Op welcker uren de Sondaer bekeert werdet/etc. Daer en wert niet gheseyt/ op welcken tijt hy met den monde biecht/ maer alleen bekeert wert ende sucht/ soo sal hy dat leuen beleuen/ende niet steruen/Ibidem,capi. Facilius.

Die conden haer God lichtelijck versoenen ende ghenadich maken/ die ouerwonnen ende bewesen/dat quaet bekennen/ende ouer haer seluen dat oordeel des Bans strijcken. Ibidem capit. Facilius.

Decreet teghen dat verbot der spijsen.

Spijsen verbot is tegen God.

IN de Geestelijcke Rechten/ Dist.41.Capit.Delitie, staet alsoo: Alle lustighe dinghen/ somense eedt ende gheniet sonder moetwille/ soo en schadense niet/ maer so men slechte spijse met te veel begheerten neemt/ soo schadet de soberheyt. Als David dat te veel begheerde water heeft wt ghestort. Maer Helias adt sonder schade dat vleesch. Dat zijn de woorden Augustini/ in dat Gheestelijcke Recht ghesedt/ghelijck hy oock op een ander plaetse spreeckt ouer dat xiiij. Capit. totten Romeynē. Niet van eens Swijns wegen/ maer eens Appels/ heeft de eerste Mensche den doot ghevonden. Ende Esau zijn eerste gheboorte/ niet om een Hinne/ maer om een Schotel moes vercocht heeft. Ick weet dat Noe alderley vleesch/ dat te eten bequaem was/ toe ghelaten was. Dat Helias met vleesch is versaedt ende verurencht gheworden. Joannes is door afsteruinge ende ghenietinghe der Dieren niet besmet gheworden/ in hoe grooten onthoudinghe hy oock leefde.

Daer teghen is Esau met begheerten eender Schotel moes bedroghen gheworden. David heeft dat seer begheerde water wt ghestort/ende onse Coninck is met broot ende niet met vleesch versocht.

Item int Decreet aē de voor genoemde plaetse/capit. Quisquis, Verbietmen in alle dinghen niet dat ghebruyck/ maer den moetwille. Int Cap. Quod dicit, staet also/ dat gheen rechtueerdicheyt en staet in eten oft onthoudinghe/ maer int misbruyck.

Item 30.distinct.Capit.Siquis Presbiter: Waer een niet en woude Cruyt eten met vleesch ghecoort/die en is niet ghehoorsaem/ ende sal af gesedt werden van zijnen dienst.

Alle spijse vry.

Dat alle Spijse ende dinghen sonder onderschept moghen ghebruyckt werden: Want in gheenderhande dinghen/ de nutticheyt ende gebruyck/ maer de begheerte ende misbruyc straffelijcken is/ aldaer wert die ongheloouich ghenoemt/die de tijtlijcke dingen anders gebruyct/ dan de ghewoonte is: Want het can gheschieden/ dat hem een onwyse met dat lasteren des etens aen een slecht cruyt ofte moes vergrijpt. Daer teghen can een Christen alle dinck eten/

dat hem voor ghesedt wert / oock alle costelijcke spijse sonder eenighe lasteringhe des begeerlijckheyts ofte etinghe. Christus ende de Apostelen hebben Visch ghegheten sonder schade. Esau besondichde hem aē de Moes spijse: Want daer zijn veel onuernuftighe Dieren / niet met allē dies te soberder/om datse cleyn voeder eten/ also veel menschen. In alle die dingen wert ons doen / niet van de natuere der seluen / maer om des oorsaecx ende maniers willen des begheerlijcheyts ende misbruycx gescholden. Distin.41. capi. Qui.

Daer en leyt gheheel niet met allen aen / wat ghy voor spijse eet / daer mede ghy des lichaems hongher versaet/etc. Distin.41. Quos dicit.

Wanneer yemant niet vrywillich van de onthoudinghe zijns Lichaems weghen/ maer in ander meyninghe des Gheestelijckheyts / van het vleesch/als van wat onreyns hem onthout/ so heeft het dat Concilium des Paus Martini/ Distinc.39. Capit. Si quis / aen gheteeckent/ beyhaecht/dat hy dat te voren becostighe (daer mede hy aenwijst/ dat hy niet voor onreyn en acht) ende daer nae soo hy wil/hem daer van onthoude: Maer waer hy veracht/dat hy dan de Cruyden met vleesch ghecoockt / als onreyn niet en becosticht. Dese onghehoorsame/so hi dat quaet vermoeden der Ketterien niet van hē en schuyft ende af leyt/sal vanden staet der Clercken af gesedt werden.

Decreet teghen so veel Feesten ende vierdagen op den Ban gheboden.

Vierdagen in te setten onchristelijck.

Distinc. 44. cap. Commessationes. Item cap. Denique, Dist.4. staet alsoo: Vanden Sondach en weet ick niet wat segghen / nadenmael alle de Werelt etinghe der spijsen totter middernacht wt verwacht: Hy wil seggen het waer beter oock den Sondach niet gheuiert / dan alsoo gheuiert/ ic swijghe datmen derghelijcke dagen eerst meer op setten soude.

Itē de Consecrat. capit. Peruenit, dist.3. Noemt den Text die / welcke vierdaghen in brenghen/ valsche menschen/ende den ghelooue ongehoorsaem/ eñ heetse oock Antichristsche Predickers/ ende dwinghers eens Jootschē leuens/alle die/ welcke beyde op den Saterdach ende Sondach arbeyden verbieden. Want als de Antichrist comen sal/soo sal hy op den Saterdach eñ Sondach arbeyt verbieden/ ende spreeckt / datmen hem niet alleen op den Saterdach en mach wasschen ende baden /maer oock op den Sondach. Desgelijcks heeft oock dat Capit. Licet extra de Ferijs. Hy wijst oock aen de voor ghenoemde plaetse oorsake aen/waerom den Antichrist beyde den Sabbath ende den Sondach te vieren ghebieden soude. Leest dat Decreet aen de voorghenoemde plaetse selue / ghy en sullet anders nauwe ghelooven/dattet alsoo staet: daer af anders waer/in dese Ketters Chronijcke/meer van de Vaders.

Decreet teghen de by sonder selue ghecoren steden/ plaetsen/cleedinghen der Priesters ende Gheestelijcken.

Het cleet en doet niet tot vromicheyt.

Item daer tegen is oock dat Decreet Distinct. 30. cap. Si quis virorum. Daer set / dat Gangrense Concilium also: Wie meynt dat hy Heylich ende goet is / daerom dat hy een by sonder cleedinge oft mantel draecht/als oft hy daer wt gerechticheyt hadde / ende meynde beter te zijn/ dan die henē gaet in gemeyne cleederen / die andere ghewoonlijck draghen / die sy Anathema.

22. Quæst.4. cap. Omnis iactura. Item Capittel Episcopi. Seyt Sacharias de Paus/ dat de Bisschoppen / ende andere Gheestelijcke haer met costelijcke schijnlijcke cleederen niet vercieren oft dus ander wellust des Lichaems niet gebruycken en sullen/op een straffe.

Distinc.40. Capit. Non loca, Niet de steden oft plaetsen en maken ons God aenghenaem / etc. So en zijn dit niet der Heylighen Kinderen / die der Heylighen plaetsen in hebben / maer die der seluer wercken doen.

Ibidem Capit. Multi. De plaetse en heylicht den mensche niet / maer de mensche heylicht de plaetse. Niet een yeghelijc Priester en is Heylich/ maer een yeghelijck Heylich is Priester. Welcke eenen Stoel wel besit/die gheeft den Stoel ende staet een heerlijckheyt / maer die qualijck regeert / dien en scheynt niet den Stoel / maer hy veel meer den Stoel.

Plaetsen en doē niet tot vromicheyt.

Ibidem Cap. Illud autem verba Ambrosij. Die man is buytē dat Paradijs gemaect / De vrouwe daer in / daer wt volcht / dat niet de plaetse oft gheslacht des Edeldoms ghenade en vercrijcht/ ende God aenghenaem maeckt/anders waer de vrouwe beter dan de man / te weten / in een beter plaetse ghemaeckt.

Ibidem capit. Quælibet. Gheen plaetse en can salich maken sonder de ghenade: Want Loth is in Sodoma oprecht ghebleuen / midden onder den boosen / op den berch heeft hy ghesondicht. Ja wat is lustigher dan dat Paradijs? ghewisser dan den Hemel? noch is de mensche wt den Paradyse/ ende de Enghel vanden Hemel ghestooten ende ghevallen.

Distinctio. 41. capit. Clericus, Welcke met verachtinghe der geender daer hy by woont / costelijcker oft grouer cleederen ende neringhe hem voor andere soect ende bestelt / die is onbescheyden oft ongheloouich.

Decreet van de Christelijcke vryheyt/dat in de conscientie alle wterlijcke dingen vry zijn / ende gheen wterlijcke insettinghe de conscientie en verstrict tot sonde/ende datmen buytē de schrift eñ sonder Gods woort niet en sal noch leeren/ noch aen nemen.

Dat de ghelooiuge niet onder de Wet en zijn/ seyt hy claer aent eynde 19. quæst.2. int Cap. Cum redemptor, 12. quæst.2. onse verlosser / een schepper aller creaturē/ heeft daerom aen hem ghenomen menschelijcke natuere/op dat hy ons met zijn Godlijcke ghenade verloste / ende verscheurde de banden des eyghendoms/ ende sette ons weder in de eerste vryheyt.

11. Quæst.3. Capit. Non hominum, Een yeghelijck en acht niet der menschen na sprekē/ spreect Gregorius/etc/maer neme zijn cōscientie waer/ wanneer ons die niet en straft / soo en sal ons de menschelijcke beschuldinghe / ist dat wy die/ soo veel moghelijck is/ schouwen/ gheheel niet met allen aenverchten.

25. quæst. 1. capit. Diuinis præceptis, cap. Sunt quidam, Item cap. Contra statuta, & cap. Omne quod. Vrbanus Zosimus ende Marcellus de Pausen wijsen in de ghenoemde plaetsen aen/ datse niet alleen geen macht en hebben/ noch een wt ghedruckt Bybels woort: Ja oock noch de Heylighe Vaders / die dien na geuolcht hebben eenighe Wet te maken / maer veel meer de selue Goddelijcke in settinghen met Siel ende bloet te beuestighen: Want souden wy ouerwesen werden / dat wy eenighe Apostelsche oft Prophetsche woorden breecken/ wie woude een seker Sententie van ons verwachten? Hoe woude de Kercke voor de listighe oft schalcke aenslagen des Wolfs bewaert werden? Daerom en mach dat altemael / het welck teghen de Bijbelsche schrift besloten wert/geen bestant hebbē. Besiet

Gods woort alleē te prediken. Decreet.

dat

dat tweentwintichste capit. hier nae.

Pel. Paus gheeft den Coninc re- kenninghe zyns ghe- loofs.

Aldaer beuint hem oock Satagendum / dat de Coninck Gilbertus zijne Legaten tot den Paus Pelagio nae Romen seynde / om reken- schap zyns gheloofs/ die hy zijn Legatē schzifte- lijck ende mondelijck gheeft / daer onderwerpt hy hem met zijnen ghelooue der Goddelijcker Schzift.

Niemant en sal ontwijcken van den rechten ghelooue der Apostolen. Want dat is een leuen- dich ghebot/ oock de Liefde/ die daer soude ghe- pzedict ende lief ghehadt werden: want de Kerc- ke Chzisti / is de Heylige ende Apostelsche Kerc- ke / ende een moeder alder Kercken / de selue en heeft wt genaden Gods noyt ghedwaelt/ 24. q. 1. cap. Arecta. Lucius. Item/ aldaer Cap. Rogamus. spzeect Marcellus. Ick bidde v lieue bzoeders/ dat ghy noch leeren noch aen nemen en wilt/ dan dat ghy van sinte Peeter ende ander Apostolen te vozen hebt ontfanghen.

Item 32. quæst. 3. cap. Nemo. Niemant en sal hem recht geuen wt menschen insettingen. Am- bzosius: Item 26. q. 5. ca. Necmirum, Mē sal niet gheloouen eenen Pzopheet / hy sy soo groot als hy wil / die wat seyt dat teghen God is ende zijn ghebot.

Decreten/ teghen de versierde Oz- den/ Godsdienst/ Monickerie/ Secten/ ende twisten/ wat de Cloosters eerst gheweest zijn.

Ozden ende monickerie tegen Gods dienst.

Wy verdoemen alle die haer verheffen te- gen de Schzift ende Chzistelijcke inset- ting / die daer in voeren nieuwe gheboden ende Sectē/ 31. dist. ca. Si quis virorum. Para. Hæc scrip- simus.

Item, dist. 41. cap. quisquis/ wie hem in wterlijc- ke dinghen niet en ghebzuycte na de ghemeyne ghewoonte/ als ander / die is onghelooulich of vermeten.

Item/ desghelijcks in Cap. Illud. 26. q. 2. etc. Item aldaer int cap. quis sine. staet alsoo / wie sonder den Salichmaker wil salicheyt soecken/ ende sonder de warachtighe wijsheyt hem wijs acht/ die en is niet gesont/ maer cranc/ niet wijs maer een sot / hy sal oock eewich cranck ende in eewighe blintheyt dul ende oncsinnich blijuen.

Daeromme spzeeckt de Heylige Augustinus/ distinct. 83. cap. Nemo. Niemant en doet de ghe- meynte Gods grooter schade aen/ dan die eenen naem oft schijn hebben der heylicheyt/ Gheeste- licheyt/ ende Pziesterdoms: Want sulck en derf niet wel yemant straffen/ daer wt dan haer son- den tot eenen exempel ghetrocken wert. Welcke Bisschop alleen sulcke lasteringen niet en straft/ die sal veel meer eenen onbeschaemden Hont/ dan een Bisschop genoemt werden. 12. quæst. 1. cap. Necessaria / seydt Eugonius / ende Leo de Paus dat by de Kercken sullen Cloosters zijn/ daer inne den Gheestelijcken der Kercken in Gheestelijcke manierlijcheyt ende eerbaerheyt sullen neersticheydt doen (niet dat ghebleer en- de singhen /) Daer toe eerbaer voozstanders hebben/ die met leuen ende conste haer eerlycken ende Chzistelijcken onderwijsen. Daer by men mercken mach / dattet alder eerst tucht Scho- len zijn ghewecrst / daer in men de Juecht in con- sten ende Gods vzeese heeft op ghetoghen / dat- men wt haer Bisschoppen ende Pziesters ver- koos. Dese en hebben van gheen beloftenissen gheweten. Oock haer niet eewich daer toe ver- bonden.

Cloosters tucht scho- len/ niet ge- danckenisse der Selen.

Dat de ionghelinghen/ die men tot Gheeste- lijcheyt treckt/ by malcanderen in een woonin- ghe zyn/ ende eenen dapperen man beuolen eñ in alle maniere eñ Godsdienst op getoghen sullen werdē, 12. q. 1, Omnis ætas. Ex Concilo Toletano.

Decreet/ dat de Gheestelijcke niet alleen en moghen/ maer oock sullen in dat Hou- welijck gaen/ soo het van noode is: Ende dat in de wijnghe gheheel niet dat Houwelijck verbo- den/ oft reynicheyt gheeyscht en sal wer- den: Ooc dat de hoereerders geen Sa- crament ontfanghen oft gheuen mogen/ ende datmen haer Mis- se niet hoozen en sal.

Clemens 1. in de Canonibus der Apostelen/ cap. vij. Een Bisschop oft Pziester en sal van schijns weghen eenigher gheestelycheyt zijn vzouwe niet van hem stooten. Doet hijse van hem/ so sal hy verbannen werden / Volhert hy daer in/ so sal hy geheel van dē diēst afgeset wer- den. Dist. 27. cap. Si quis, dist. 31. quicunque.

Houwelijck alle mēschē vry.

Item dist. 33. cap. Si quis post. dist. 34. cap. Si quis viduam, wert alleen verboden/ dat niemant / die dat tweede wijf heeft / oft een byslaperse oft een weduwe/ oft een wt ghestoten/ oft een hoere/ oft een dienstmaecht/ oft een eerloose die onmanier- lijc/ omswermende / alle gaepspelē heeft aen ge- sien/ tot eenen Bisschop/ Pziester oft Diacon op ghenomen sal werden.

Distinct. 27. Capit. Quidam nubentes. August. Dat sommighe die haer inden Houwelijck doen na de beloftenisse der cuysheyt / meynen dattet onrecht is/ etc. Maer ick spzeke / dat de sulcke swaerlijck sondighen/ die sulcke van malcande- ren scheyden.

Item distinctione 30. Capit. Si quis Nuptias. Werdt claerlijcken voozghestelt/ dat dat Hou- welijck niemandt en is te verbieden / alsoo seg- ghende: Soo yemandt dat Houwelijck woude aenclaghen/ ende meynde/ dattet hem te verwij- ten stonde/ soo een Gheestelijcke Vzouwe by ha- ren man sliepe/ als oft de ghehoude Lieden niet en mochten ingaen in dat Rijck der Hemelen/ die sy Anathema/ Concilium.

Item dat Concilium Gangrense spzeect al- soo/ cap. Si quis virorum, Distinctone 30. Wy ver- wonderen ons van een reyne maechdelijcheyt/ ende de reyne cuysheydt achten wy vooz God vast aengenaem. Maer wy pzijsen ooc den bant des Houwelijcks / die met houwelijcker cuys- heyt bestaet.

Item distinctione 28. Daer vooz / Cap. Si quis discernit. Item / Capit. Si quis docuerit, Staet also int voozghenoemde Concilium / Welcke leert/ dat een Pziester daerom dat hy Geestelijck is/ zijn ghehoude Vzouwe verachten/ oft welcke besluyt / dat een ghehoudt Pziester van zijns Houwelijcken staets weghen / niet meer Misse doen en sal/ die sy verbannen.

Volcht distinctione 31. capit. Si quis, Welcke dat Houwelijck veracht / ende een vzome Eer- bare Vzouwe / daerom dat sy by haren man slaept/ schout/ oft straffelijck acht/ als die niet en mach salich werden / die sullen verbannen zijn.

Hier toe behoozt der Grieclken ghebzuyck/ Item / der Moscowiten / Witte Ruissen dooz wt/ die dit ghebodt van de Roomsche Kercke op ghelevdt/ noyt en hebben aen ghenomen/ en- de haer daerom / ende ander beswaringhe we- ghen/ van de Kercken ghedeylt ende wt gheson- dert hebben.

Griecsche Pziesters vzouwen ghehadt.

Item/ hier toe behoozt de Epistel S. Vlricks Bisschop tot Ausbozch by onsen tijden gheuon- den heel dooz.

Summa / de Pausen eñ Leeraers die vzou- wen hebben ghehadt / ende oock Papen kinde- ren gheweest zijn/ siet dat vij. boeck deser derder Chzonijcken int eynde.

Pausen vzouwen ghehadt.

Paus Pelagius ozdineerde eenen Bisschop inde stadt Syzacusa/ die had wijf ende kint. dist. cap. 28. Syracusana.

Keyser Constantinus en bevrijde niet alleen alle Gheestelycken van alle Tributen/ schatten/ ongheldèn/ende beswaringhen/ maer oock haer vrouwen ende kinderen / soo gheheel oock haer Maechden ende Knechtē. Daer wt schijnt datse noch in den tijt Constantini vrouwen ghehadt hebben/ ende noch heden in Oriente vrouwen hebben. L.Omnes.().ad Perangariam.C.de Episcopis,&c.Clericis.

De Canon, Distinct. 26. Qui sine, laet oock een vrouwe dē Priesters toe/de tweede bruyloft acht hy oock onstraffelyck/maer nochtans Priesterlycke weerdichept onweerdich. Dit staet oock verhaelt Distinctio.31.Capite. Aliter/ Een Bisschop/die kinderen heeft/ dien sal besorghinghe ghescieden/niet van der Kercken goeden/maer door de na gelatē erfgoeden haer vaders.12.q.2. Episcopus.

De Kinderen der Priesters niet wt hoeren/ maer wt echte vrouwen gheboren / moghen Overste Bisschoppen werden/ Dist.56.cap.Cum ergo. Ende dat noch in sommighe plaetsen de Priesters vrouwen hebben/ aldaer cap. Cenomanensem.

Geestelijcke moghen gehout werden. Item 27.quæst.1.Cap.Nuptiarum. Sunt qui, August.cap.Si tu, August. Daer vindy heel claer/dat dat Houwelyck ende Houwelijcks saken van de Cloosterlieden ghescheidt (onghe-acht haerder ghedaen beloftenisse) voor crachtich ende bestandich / ende gheensins verscheurt en sullen werden / Straft oock de wedersprekers al hier/ met aenwijsinghe haers onverstants /hoe dat de goede/ God wel behaghende beloftenisse des

Beloften tegen Houwelijck en gelden niet. Houwelycks / allen eyghen selve vercoren beloftenissen verre te boven gaet. Dierghelijcke meyninghe wijst al hier de Paus Gelasius oock aen.

In summa / van eenich Clooster levens weghen en sal gheen Houwelyck verscheurt / noch daerom twee ghehoude niet ghescheyden werden / sonder oorlof des anderen / in een Orden te comen. Want Christus set alleen een oorsake des scheydens/ te weten/ dat overspel oft hoererie.

Item 32. quæst.4. Capit. Nemo sibi, Capit. Qui viderit, Capit. Non mechaberis, Capit. Horrendus, cap. Sapit. Si vxorē. Ambrosius/ Gregorius/ Isidorus/ Augustinus/ seggen dat alle oncuysheyt oock soo hooch: Ja de begheerte verboden is ende sondich / dattet oock gheenen ghehonden en betaemt / wt genomen hoererie te zyne getrouwde te verlaten / dat ander sy dan blindt / ongestelt/ lam/ melaetsch / oft hoe het ymmers wil/ nademael het gheloove houdt / ende zijnen bant des houwelijcks niet en breeckt.

Item 33. quæstio. quinta capit. Si dicat, Capit. Mulier. Capit. Manifestum. In dese plaetse seyt sinte Augustinus / dat gheen ghehouwede / sonder des anders toe laten eñ bewillinghe / reynicheyt te houden/ God noch beloven / noch houden en mach. Ende oft het schoon met bewillinghe haers mans ghescheide / soo sal sy op zijn af eysschen haer wederom af bestellen laten/ eñ den man/onder welckens gehoorsaemheyt sy is/ onderdanich zijn/ 1.Corinth.7.

Augu. Am. Volcht Capit. Est ordo, Capit. Hæc imago. Capit. Noluit, Cap. Mulierum, Dat de vrouwen wt Godlijcken ende natuerlijcken rechten / des mans wille / te believen verbonden zyn / nademael de man des vrouwen Hooft is/ Genesis 3. Ephes.5/1.Corinth.11.14.Colos.3/1.Pet.3.

Wijder / dat de Gheestelijcke oock in voortijden/oock int nieuwe Testament / ende noch hedensdaechs in sommighe eynden echte vrouwen hebben / wijst claerlijck aen dat Cap. Cenomanensem.dist 56.in den text.

Item dist.31.capit. Nicena Synodus, Leestmen van dat Concilium / alsmen den Priesters dat Houwelijck woude verbieden/ stont daer een op int Concilium/Paphnutius ghenoemt / welcke dan nochtans noyt geen ghehadt en hadde/ende sprack: Het waer sommiger maten dat Houwelyck ende dat byslapen zynder huysvrouwen een cuyscheyt: Oock waer dat Houwelyck een middel ende medecijne/ om de hoererie te vermyden. Daerom waer het onlijdelijck/ dat Houwelyck den Priesters te verbieden. Ende stilde daer mede dat gheheel Concilium / alsoo datse hem alle volchden/ende lieten eendrachtich den Priesters dat Houwelijck toe. **Con. Nic. laet den Priesters dat Houwelyck toe.**

Item aldaer in Capit. Quoniam/ spreeckt de Text alsoo: Wy weten / datmen heeft den Priesters ende Diaconen dat Houwelijck verboden somense wijde/ Maer wy willē na volgen de oude Apostolische Rechten/ende der Heylige Mannen insettinghen / ende willen / dat dat houwelyck vry by haer ghelden sal. Wy en willen oock niet / datse haer van malcanderen scheyden oft malcanderen mijden sullen. Daeromme welcke anders ghescict wert bevonden tot eenen Priester oft Diacon/dien en salt van des Houwelijcx weghen niet af ghedaghen werden. Men en sal oock niet van hem begheeren/ ofte hem daer toe dwinghen / alsmen hem wijet / dat hy hem dat houwelijck ontsegghe oft ontrecke/ ende spreect: Wie daer wil den Priester van dat Houwelijck dwinghen / die sal van zijnen dienst berooft zijn. **Thouwelijc en sal in de wijnge niet verboden werden.**

Item soo een Priester oft Diacon om zijns Priesterdoms wille zijn echte vrouwe wt drijft/ die sal van zijnen dienst berooft zijn.

Item aldaer int cap. Aliter spreect den Text/ dat de Priesters der Orientischer oft Grierscher kercken moghen in dat houwelijck comen. Nu ist alleen een kercke / Ephes.iiij wat den eenen gheoorlooft is/en is den anderen niet verboden: Ghelijck boven wt dat Decreet/dist.93.ca.Legimus ghesept is.

Item dist.26. int Capit. Deinde/ na by dat eynde/staet also: Nademael dat houwelijck in geset is wt Gods ghebodt / so en cant nerghens een sonde ghenoemt zijn/ ende overmits dattet Houwelijck gheen sonde en wert bekent / ende alleen sonde verboden is/ soo en salt van niemant ghescheyden zijn: Want xxxij.quest. iiij. staet alsoo: Daerom is dat houwelijck in gheset/op datmen niet en valle inden strick. Ende staet aldaer gheschreven int eynde / dat God sy een insetter / behoeder ende beschermer des Houwelijcx.

Item distinct.93.capit. Legimus staet also in gevoecht. Men sal setten in alle steden Bisschoppē/ die daer zijn sonder lasteringhe/ eender vrouwen man / die daer heeft ghehoorsame gheloovighe kinderen. Oock soo laet de Paus Bonifacius de achtste den Gheestelijcken toe alle vryheyt der Gheestelijcken/ oftse schoon echte vrouwen hebben. Extra de cle.con.lib.6.cap.1.

Daerom hebben oock de Pausen in de Gheestelijcke Rechten/voor genomen / dat gheen hoereerder de Sacramenten en can oft mach maken/ Matth.7. Gheenen quaden boom en brengt goede vruchten. **Hoereerders en connen de Sacramenten noch maken noch geven.**

Item men sal oock gheen hoereerders Misse hooren oft sien op den Ban. 32.dist.capit. Nullus. Volcht aldaer capit. Prę ter. gelijck luydende een Decreet Alexandri de tweede.

Hieronimus wijst aen/ 1.quæst. capit. Sacerdotes, dat de Priesters die dat Sacrament dienen/ schandelijck handelen/ die daer meynen/ dat alle macht aen het woort leyt / dattet ghenoech is dat Sacrament te consacreren / ende niet wt verdienste der Priesters/ van welcken gheschreven staet. De Priesters / die in een bevleckinghe zijn/ en sullen niet henen gaen/ om den Heere te offeren.

Item

Item noch claerder heeft ſulcks de Text aldaer int Capit. Sacroſancta. Hoe mocht de heylighe Gheeſt comen tot de Conſacreringhe oft ſeghenninghe des Godlijcken verborgentheyts/ ſo de Prieſter/die hem beroept/ ſondich ende vol booſer wercken is?

Desghelijcken ſtaet oock int Capit. Ipſi capit. Neceſſe. Want 34. queſt. 1. Cap. Odi. ſpreeckt den Text dat God niet en aenſiet/ de grootheyt des Offers/maer de verdienſte des Offers.

Gheen hoereerder en sal misse doen.

Dat oock geen Hoereerder en ſal Miſſe doen/ dat is verboden/32.diſtinct.Capit.Preter. Ja oock noch de Epiſtel noch Euangelium ſinghen/Oock in de Ghemeynte en ſal die Prieſter niet gheleden werden / als Paus Alexander de tweede ſpreeckt.

Hier mede ſtemt diſtinct. 81.Capit.Si qui.Preſbiteri, Capit.Si quis Clericus.Capit Romanus.cap. Preſbite. Capit. Si quis. ende in veel Texten / dat de Hoereerders ende Ouerſpeelders onder de Prieſters in een Clooſter ſullen ghedwonghen werden / om daer in boete te doen. Hier mede ſtemmen de Concilien/ van Paus Nicolaus. 32. Capit. Nul.

Straffe der Papē Cuebinen.

Item diſtinct.32.capit. Eos qui poſt,ſtrijckt ouer de vrouwe/ die met dē Prieſter geſondicht heeft/ ende ſulcken oordeel / datſe in eewighen dienſt ſal gheſtooten werden.

Item Capit. Quidam, diſt.81. ſpreect den Text/ men ſalſe vercoopen.

Item diſtinct.31.Cap. Quoniam in Romani,&c. is dierghelijcken in het ſeſte Concilium tot Conſtantinopolen oock beſloten / ende der Prieſters Houwelijck voor behoorlijck bekent gheworden: Ende de beloſte der reynicheyt onbehoorlijck gheacht/met den aenhanc: Wie eenen Geeſtelijcken aen dat Houwelyck behindert/ oft wie van zijns Geeſtelijcken ſtaets wegen / zijn vrouwe verliet/oft van hem dreef/ dat die verbannē/ ende van haren dienſt af gheſet ſullen werden.

Paus Gregorius ſeyt / dat niemant en ſal toe ghelaten werden ſlechs tot eenen Epiſtel / dan te voren drie Jaer gheproeft ende in cuyſheyt volſtandich beuonden. Int Capit. Ante Triennium. Daer teghen is dat Canon in Laodicen. Concilium/ dat oock den Prieſters de vrouwen toe laet. Hoe wel ick weet / dat veel Concilien den Prieſters de vrouwen nemen ende af ſlaen. Daer by men mercken mach / wt wat gheeſt ſy gheſchreuen hebben/ hoe eendrachtelijck ſy te ſamen ſtemmen/ghelijck de ure clocken / nacht ende dach. Jck heb die gheſet / die dat woort ghelijck zijn: Wie wil die timmere tegen de Schrift/ op de andere Concilien eñ Canones/der Schrift teghendeel.

Int Decreet ſtaet 33.quæſt.2.wt dat Concilio Toletano/capit.Placuit / dat de Prieſters hare echte vrouwen / waer de ſelue haer houwelijc breken / niet dooden / maer in hare huyſen gheuanckelijck behouden moghen.

Belofte der ypschept nbehoorlijck.

Diſt.23. cap. Qui Epiſcopus, wert wt dat Concilium Carthaginenſe beſlotē/ dat een Biſſchop dat houwelijck niet en ſal verbieden. Desghelijckē die daer vleeſch eten/niet ſtraffen/etc. Diſt. 26.capit. Deinde ſpreeckt Innocentius/ dat houwelijcken gheen ſonde en is / oock den Gheeſtelijcken/anders moeſte God als een inſetter daer aē ſchuldich zijn/die int Paradijs/als hy Adam ende Euam ghebenedyde/ te ſondighen geboden hadde: Want wat God te ſamen geuoecht heeft/ en ſal de menſche niet ſcheyden.

¶ Decreet dat de eene gedaente des Sacraments/de Kelck/dat volck onrecht ontogen/ende een yeghelijck onder beyde gedaenten ſchuldich is te communiceren.

Alſo ſpreect den Text 1.q.1.Cap. Sacerdotes, de Prieſters die dat Sacrament dienen/ ende dat bloet des Heeren den volcke wt deylē/etc. In welcke woorden Hieronim. merctmen claerlijck / dat de Prieſters by zijne tijden niet alleen dat Broot des Heeren/maer oock des Heerē Kelc wt ghedeylt/ende dat volck ghegeuen hebben.

Sacramēt ſal in beyde ghedaenten yeghelijc gegeuen werden. Decreet.

Paus Gelaſius ſpreect/ de Conſe.Diſt.2. cap. Comperimus, alſo: Wy beuinden/ dat ſommighe wanneerſe alleen dat heylighe Lichaem ontfanghen/ ſo latenſe den Kelck des heylighen bloets aen ſtaen/ welcke ouermits ſy met eenen ongheloouë om gaen / ſo ſullenſe vant gheheel Sacrament blijuen/oft dat geheele ontfanghen / want nademael het een eenich Sacrament is/ſo en cā ment ſonder groote verſmadinge Gods niet verſcheurt nemen.

Item aldaer cap. quid ſit / ſpreeckt/ de Paus Gregorius / dat bloet en werdt voortaen niet in de handen der ongheloouighen / maer inden mont der gheloouighen ghegoten.

Item / cap. A quibuſdam / aldaer ſpreeckt de Paus Sother/ dat de ghene/die daer boete doen opten Wittendonderdach verſoent werdē / datſe ontfangen dat Sacrament des lijfs eñ bloets Christi ons Heeren.

Item aldaer ca. Si non. ſpreeckt S. Hilarius wanneer een niet ſo groote ſonde en heeft / daer omme hy mocht verbannen werden / ſo en ſal hy hem niet af ſcheyden van de medecijne des lyfs ende bloets Christi.

Hier mede ſtemt Cyprianus / die oock den Kinderen dat bloet in ghoot. Item Hirineus/ Tertullianus/Chriſoſtomus/ ende alle Vaders heel door: dat de een gheſteltenisse niemant en weet waer ſy henen coemt/ende in gheen Concilie vermeldinghe daer af en gheſchiet / als van welcken men twijfel heeft. So ſtaet in alle Paus Rechten / niet een letter daer af. Den grouwel coemt vrylijc voort/ ghelijck veel ander ſtucken/ de gulden Miſſe ende andere.

De conſe.diſt.2. ſtaet dat de ontfanginge / ende ghenietinghe des Heylighen Sacraments aen gheenen ſonderlinghen tydt en ſal ghebonden zyn. Al hier werdt oock door Iſidorum/ Ambroſium/ Baſilium/Gregorium/ Hieronymum/ Euſebium/Leonem / Cyprianum / Proſper / eñ ander oude Vaders ende Leeraers der Roomſcher Kercken wt gedruct/ dat in dit heylich Sacramēt onder broot ende wijn/ waerachtich dat lyf ende bloet Christi ghenomen werd van gheloouighen ende ongheloouighen door de gelooüige totter ſalicheyt / door de ongelooüige totter doot eñ verdoemenisse. Aen ander plaetſen ſegghen ſy de contrarie/ende zijn alſo/ op dat wijſe niet tot Goden ende Afgoden en maken/ als nv al gheſchiedt is: Oock menſchen blijuen/ ende haer ſeluen aen veel plaetſen niet alleen niet ghelijck / maer teghen zijn / ghelijck wy op zijn plaetſe in de Cronijcke der Ketters vā haer ghehoort hebben/ende noch hooren ſullen.

De Conſe.diſt.2.cap.Qui manducat,verba Aug. Ibidem cap. Si quotieſcunque.verba Amb.Item ca. Si non.verba Hilarij. Item aldaer/Cap. In cœna. Item cap. Cum frangitur,verba Auguſt. Eñ aē veel ander plaetſen wert ſlecht de ghenietinghe der eender geſteltenissen ſtreng verboden eñ daer teghen beyde gheſteltenissen gheboden. Siet daer bouen Auguſtinum ende Ambroſium Litera A.

¶ Decreet tegen de beſittinge/ pomperie/ende Heerſchappie der Geeſtelijcken/ende datſe alle aelmiſſen / gaſthuyſen / Gods gauen/ ende der Kercken goeden (welcke den armen toecomen) teghen God/eer ende recht aen haer hebben getrocken ende in ghehouden.

Sulcx

Huysen der geestelÿcke sullẽ herberghen der armen zÿn.

SOlcks schelt oock haer eyghen Decreet / Als 14.q.5. cap.Penale, staet een Canon: Het is onrecht/men neemt dan een dat zÿn openbaer oft heymelÿc/oft met listẽ. Het wert altemael begrepen/ watmen onrecht tot hem treckt/onder den naem Dieuerie.

Daer voor int capit. Immolans, dat broot der nootdruftigen is der armer leuen. Wie haer beriecht / die is een mensche des bloets/want het zÿn broeders/die daer bloet vergieten / soo sy de lieden bedrieghen.

De Gheestelÿcke sullen alle haer goet mede deylen den armen / eñ haer huysen sullen dẽ Pelgrims eñ armen open staen/ 16.q.1.ca.Quoniam quicunque staet also. Al wat de Priesters hebbẽ/ behoort den armen/ende haer huysen/ sullen gemeyn zÿn den Pelgrims tot Herberghen/daer op sullense met neersticheyt waken.

Item distinctione 85.Ca. Archidiaconum, wÿst de text aen/ dat den Bisschoppen van noode is/ dat sy den armen dienen/ eñ hen haer huysen op doen / ende datmen haer oock niet en sal wÿen/ waer sulcke deucht aen haer niet beuonden en wert/ Want daeromme wert afghéset een ghecoren Bisschop tot Anchon/dat hy tegen den armen onbermhertich wert geacht/ eñ was nochtans anders geleert / eñ wert een ongeleerder in zÿn plaetse geset/ghenoemt Rusticus/welcke altÿt gast-vry scheen teghen den armen. Dat wil oock Paulus / Tit.1/ 1.Timoth.3. Nv ter tÿt hebben sy de Gasthuysen vernielt / ende Heerlÿcke Stichten/Orden/Cloosters/daer voor gemaeckt. Ende op dat de Priesters der aelmissen niet te veel aen haer en trocken / soo is voorsien gheweest in de Gheestelÿcke Rechten/dat een yeghelÿck Bisschop oft Pastoor niet meer dan een Bisdom/Pastorie oft beneficie hebben en soude/ ende de selue persoonlÿck besitten/oock trouwelÿck voorstaen/ eñ waert dat hy meer hadde/soo soudemen hem die nemen/ghelÿck dat claerlÿck is wt ghedruct in Cap.Clericus, 21.q.1. Vt extra de Cle. non resi. Cap.quod nonnulli, cap. Relatiua, & Cap. Conquerente nobis, dist.41.cap.Episcopus, wert wt dat Cõcilium Carth. aen gewesen/ dat een Bisschop met slechte verciéringe ende huysraet te vreden/ sal wt comen/om daer mede zÿn ghelooue ende toesicht tot God te betuygen/ ende met daer wt volgende goede wercké de waerheyt zÿns starts aen te wysen.

Eẽ Priester sal alleẽ een beneficie hebben.

De ætate & qualitate, capit.eam te decet. Hier wert int Decretael door Alex.iij. verboden/dat/ wie dat meer dan een Pastorie eñ Kercke heeft/ die sal de selue te verlaten ghedwongen werden/ ten waer sake/dat de Pastorie so cleyn ende arm waer/datse eenen eyghen Priester niet en mocht draghen ende onderhouden.

De Clericis nõ residentibus, cap. relatom est, Eẽ Pastorie ende niet meer/sullen een ghewÿde oft Priester geleent werden. Daer toe dat dese door hem seluen persoonlÿck besitten ende verwaren sal. Waer dat niet en gheschiet/ so sal hy zÿn Pastorie verliesen/ende de Leenheer van zÿn Leenschap beroofst werden.

Priesters sullen cÿns ende tol geuen.

De censibus, Capit. Omnis anima, Capit. Cum Apostolus. Daer onderworpt Augustinus alle geestelÿcken/der Ouerheyt/tot schuldigen Tol/ Cÿns/Schattinge/Tribuyt/ etc. ende dat Concilium Lateranum leyt aldaer den geestelÿcken eenen toom in/om haer proncketie te verminderen/hoe wel het een spottelÿc dinc is / eñ de duyuel schoon Abt / die de Bisdommen verwaert heeft/nochtans maeckt hy dan noch zÿne saken eenen schÿn/ als of hy oock geern vroom woude zÿn: Hy set eenen Ertzbisschop/en sal noch Hont noch voghel tot dat weydewerck ghebruycken. Siet welck eenen ootmoedigheit duyuel.

Item niet costelÿck teeren/ noch so rÿckelÿck leuen/ Sy en sullen ooc (ghelÿc oft sy macht hebben) niet nieuwe Tollen/Scattinge/sonder noot op haer volc legghen/ten sy dan groot noot / ende redelÿcke oorsaken (die canmen gheringe vinden) voor handen zÿn. Oock en sal een Ertzbisschop / wanneer dese heylighe Vader ende ootmoedighe Apostel wt rÿt om zÿn kercken te besien ende te versoecken / niet ouer vÿftich Ruyters Peerden / ende een Bisschop niet ouer dertich hebben/ende daer mede hem ghenoegen laten: Doch aẽ de plaetsen/daer dat Sticht so rÿckelÿck is/ dattet dese somme sonder beswaringe der onderdanen verdragen mach. Tsy ghy duyuel/hoe zÿt ghy so vroom.

Decreet/dat de Bisschoppen oft Gheestelÿcke sullen arm zÿn/niet cleynen huysraet te vreden/ooc niet inden naem der Kercken schatten vergaderen/ende niet ghewelt varen.

John Carter Brown Library

Geestelÿcke en sullen geenẽ schat vergaderẽ/ noch gelt eñ siluer besitten.

AMbrosius spreeckt. 12.Q.2.Cap.Aurum. De kercke en heeft noch Siluer noch Gout om datse dat voor haer behoude/maer datse dat wt deylt / ende helpt in nooden / volcht inden Text alsoo: De Heere sal alsoo spreken / waerom laet ghy de armen hongher lÿden/nademael ghi gelt hebt ghehadt/daer mede ghÿse hadt mogen spÿsen: Ende waerom en hebt ghy niet met uwen schat de gheuanghen verlost? Beter waert / dat ghy de leuendighe Vaten ghehouden hadt / dan de Metalen: Wat wilt ghy dan antwoorden? Wat wilt ghi segghen? Ic vreesde dat den Tempel niet en soude verciert werden/so sal de Heere spreken / de Sacramenten en begheeren gheen ghelt/ende en hebben oock gheen behaghen daer aen/in gulden Vaten gedragen te werden. Maer de costelÿcke vaten/zÿn de leuendige af gescheyde sielen/dat is den rechten schat des Heeren/ eñ behaecht God/wanneer men haer doet/ghelÿck dat des Heeren bloet haer ghedaen heeft: Want om der seluer wille salmen oock den Schat der Kercken aen tasten ende vercoopen. Want daer toe seyt den Text / is het vergadert / datmen de armen daer mede onderhouden/de gheuanghen verlossen soude/etc.

Wÿder preeckt sinte Hieronymus 12.q.1.cap. Gloria Episcopi. Veel bouwen de mueren heerlÿc van marmor/gout/cieraet ende Peerlen/ ooc de Altaren / maer der Dienaers Christi en heeftmen gheen acht.

Spreeckt yemant/Het is doch also geweest bi den Joden int oude Testament/Antwoort: Dat is noch ter tÿt des offers/des gebots eñ figuers wegen/prÿselÿc/maer dat is altemael wech/ eñ des toecomenden alleen een Figuere gheweest.

Maer nv heeft de Heere zÿn huys met armoe ghewÿet/ op dat wy dat cruys draghen/ ende beyde/wellust/eñ rÿcdom/als dreck achten.

Item in dat selue cap. Para.Crates, volcht alsoo inden Text / dat de Heyden Crates / een seer rÿck man als hy na Athenen reysde/doen wierp hy veel gouts van hem / meynende dat hÿt beyde te samen niet en mocht besitten/duecht ende rÿckdom. Also oock wy/so wy met gout besteckt zÿn / hoe connen wy den armen Christen nauolgen/eñ onder den schÿn des aelmissen/behouden voorgaende haue / eñ eygen voor gehouden rÿcdom? Hoe conden wy trouwelÿck dat vreemde wt deylen/ so wy dat onse met vreese behouden? Een die sat is/ heeft met op gheblasen wanghen goet van vasten te prediken.

Wÿder aldaer in Para. Amico, staet alsoo / soo men in hout dat den armẽ toe coemt/ eñ dẽ hongerigen zÿn spÿse onthout/dat is eenen grouwel bouen alle roouerie.

Kerckẽ cieraet en is niet.

Item Jeronimus Epistola lxxxviij. seyt also: Die

ſo: Die andere bouwen kercken/ voeren groote pilaernen op/ verguldon haer hoofden/ cleeden de wanden met coſtelijcke Cleynodien/ met edele gheſteenten beſedt/ vercieren ſy de Altaren: Maer hebt ghy een ander voornemen/ te weten/ Chriſtum te cleeden in den armen/ te ſpijſen in den hongherien/ te viſiteren inden ſwacken/ te trooſten in de gheuanghen/ op te nemen die ſonder herberghe zijn/ byſonder in des gheloofs ghenooten.

Daer mede ſtemt Bernardus in Apologetico/ O eē ydelheyt/ ouer alle ydelheyt/ maer niet wey niger ydelder dan onſinniger. De kercke ſchijnt aen de wanden/ ende lijdt gebreck aen de armen. Haer Steenen cleedtſe in gouot/ ende laet hare Sonen naeckt ende bloot gaen/ vander Armen goet werdt ghedient der rijcken ooghen.

Hoe dat de Biſſchoppen niet en ſullen heerſchappen/ crijgen/ twiſtē/ kijuen/ beſiet dat naeſte capit. hier na/ maer ghehoorſaem zijn.

Concilium Cartha. can. 4. Een Biſſchop ſal aen eenen cleynen huyſraet/ oft een cleyn teeringhe te vreden zijn/ eñ de weerdicheyt zijns ſtaets door een recht ghelooue/ eñ daer wt volgende eerbaer leuen ſoecken ende bewijſen/ Diſt. 41. cap. Epiſcopus.

Diſt. 45. cap. Quid autem. Item in Calce. Con. cap. Qui ſyncera. Gheen Joden oft andere en ſalmen totten ghelooue dwinghen/ oft met ghewelt van haer Ceremonien oft Wetten dringhen/ watmen met goede vermaninghe niet en vermach/ ſalmen laten ſtaen.

Breeder beſchreyt/ hoe de Biſſchoppen niet en ſullen crijghen/ noch eenich ghewelt oeffenen/ beſiet dat naeſte Capit. hier na/ Item dat xxvi. int eynde.

Decreet/ dat de Gheeſtelijcke niet en ſullen crijghen/ noch haer in der Werelts wercken ſteken/ noch eenighen Werelts handel onder trecken.

DAt haer de gheeſtelijcke gheens Wereltlijcken handels en ſullen onder trecken/ ſtaet wt gedruct/ 11. q. 1. Te quidē, 14. q. 4. cap. Clerici; diſtinct. 86. cap. Peruenit, ende door de gheheele diſtinct. 88. Te weten/ dat niemant geeſtelijckes ſtaets eenige laſten Wereltlijcker ſaken oft handelen niet aduoceren/ raden/ rekeninge houden/ coopmanſchap oft weerſchap drijuen/ etc. op hem laden en ſal/ maer waer hy ſulcx voor hem neemt/ ſal hy van den dienſt af gheſedt werden.

Item extra. ne Cle. vel Monachus/ door den gheheelen Tijtel wt.

Biſſchoppē ſullen niet op de Cijnſen/ maer op de ſchaepkens [ſi]en. Daerom ſullen de Biſſchoppen waer nemen den dienſt/ ghelijck bouen ſtaet/ de predicatie/ ghebedt/ ende geen opſicht op de Cijnſen hebbē/ maer op de beuolē ſchaepkēs Chriſti/ der welcker Herder hy beſtelt is/ om deſe te weyden/ Johan. xxi. niet met Wetten/ Ghetalboecken/ Torens/ ende Schultregiſteren/ maer met haer ſpijſe/ Deutero. viij/ dat is/ met dat woort Gods.

Want haer eyghen Recht verbiet haer/ datſe haer niet en onderwinden/ Landt/ lieden/ ackeren/ weyden/ ſchult/ ende in ſumma/ alder dinghen/ ſo de wterlijcke Ouerheyt toe ſtaet/ ſy ſullen behouden haer ſweert/ Ephe. 6/ 2. Cor. 10. Van deſen haers officijs wegen/ ſalmen haer onderhoudinge/ ſpijſe eñ cleederen beſtellen/ Matthei. 10/ 1. Cor. 9. Gal. 6. Lieue houdt onſe Biſſchoppen tegen deſe forme ende ſpiegel/ ick wedde ſy rijmen haer wel daer toe.

12. quæſt. 1. Capit. Clericus Capit. Cui portio. Capit. quia tua. Capit. Scimus vos. De Gheeſtelijcke en ſullen niet wereltlijcks beſitten/ noch yet anders dan dat Gods is/ waer nemen/ haer oot met wereltlijcke handelen ende ſaken niet becommeren/ ende alle dinghen onder haer ghemeyn hebben: Dat eerſte Capit. Jeronymi 2. Ambroſij 3. Gregorij 4. Vrbani 23. q. 8. 1. de Epiſcopis. Item capit. Nimirum, & capit. Reprehenſibilem. Dat de Biſſchoppen ende ander ghewijde Perſonen/ niet crijghen/ te velde trecken/ oft haer eens lijflijcken ende andere wapenen/ dan met den ſweerde des Geeſts/ welc is dat Woort Gods/ ghebruycken en ſullen: Want Crijch te oeffenen/ dat onſe met wapenen voor den Crijch te bewaren. Item van harnaſch ende wapenen te handelen/ behoordt der wereltlijcke Ouerheyt toe.

Hoe dattet hem nv paſt: Een Vorſt ende oock een Biſſchop te zijn/ mach daer wt een yegelijck lichtelijck ouerlegghen: Want twee ongeſchicte menſchen dienſten ende Officien/ en machmen in eenen Menſche niet te ſamen ghieten/ want Chriſtum ende Moſen des dienſts ende Officijs wegen. Moſes grijpt int Sweert/ Chriſtus ſteect dat in/ Moſes gheeft veel ordeningen ende Wetten/ Chriſtus maect vry/ ende neemt alle Wetten wech. Moſes crijcht/ Maer Chriſtus ſeydt totten Apoſtolen/ maer ghy niet alſo. Noch zijn onſe Biſſchoppen ſulcke Monſtra/ ſeltſame wonder dieren/ oft veel meer Conſtenaers/ die dit beyde connen/ Chriſtum ende Moſen bedienen. Voor den middach leſen ſy Miſſe ende verwijſen Chriſtum/ nae den middach nemenſe een ſpieſe oft ſweert/ ende zijn Moſes. Ongheſchicter dinghen en heeft yemant zijn leuen lanck opt ghehoort. Dat heet den Biſſchoplijcken dienſt een hoeyken op gheſet: Maer ſy hebben eenen guychelſack vol Diſpenſatien/ daer guychelen ſy wt/ datſe zijn wat ſy willen/ Ach God/ men ſoude weenen/ wat lachen ende ſchimpen wy in ſulcke ernſtelijcke ſaken?

De Procuratoribus, ca. Clerici. Gheen ghewijde en ſal in eenighe wereltlijcke ſaken voor wereltlijcke Richters aduoceren/ dan alleen in eyghen ſaken/ oft om hare kercke te beſchermen/ oft voor arme perſoonen/ die gheen Aduocaten en vermoghen/ om Gods wille. Daer af beſiet breeder hier na dat xxv. cap.

Item in Decretal. Tit. Ne Clerici ſœcularibus, &c. cap. Multa ſunt. capit. Sacerd. ca. Sed hæc, wert alle wereltlijcke hanteringhe na de lengde vertelt/ den gheeſtelijcken verboden.

Teghen de Simonie/ dat gheen Gheeſtelijcke/ ghenade/ Beneficie/ Sacrament/ Gods gaue/ Biſdom/ en ſal ghecocht oft vercocht werden in eenigher manieren.

INt Decreet Cau. 1. Queſt. 1. ſtaet door veel Canones alſo/ dat gheen kercken/ Biſdommen/ Paſtorien/ Beneficien/ ende al watmen gheeſtelijck noemen mach/ oock eenighe ghenade/ noch gecocht noch vercocht en mogen werden/ maer dat dit een Symonie is/ oock Coopers ende vercoopers verbannen. Daerom ſy noch Biſſchop noch Prieſter ghenoemt en ſullen werden/ maer openbaerlijck ketters/ als Simon.

Volcht Leo Epiſcopus/ Capit. Principatus, dat de Ouerheden ende Officien/ die door ghelt/ ghewelt/ oft ander ſtraffelijcke manieren/ vercreghen werden/ oftſe al ſchoon van der wandelinge ende zeden weghen niet ſtraffelijck en zijn/ ſo zijnſe nochtans van haers quaden beginſels wegen anderen een ſtraffelijck argerlijc Exempel/ ende daerom geheel ſwaer is/ dat de dingen die een quaet beghinſel hebben/ een goet eynde verrijghen.

Ten ſtaet oock in des Biſſchops macht niet/ alleen eenighe Beneficien/ oft dienſt te verleenen/ ick ſwijghe te vercoopen/ diſt. 63. cap. Plebs Dioceſis. Aldaer ſpreeckt de Paus Gelaſius/ Verkieſinge eens Biſſchops is bi de Gemeyn te eñ lant.

datmen

datmen sal beroepen van alle Steden/ plaetsen/ Pastorien/ Priesters / ende dat gheheele volck/ ende eendrachtelyck eenen Bisschop verkiesen.

Desgelijcx int tweede cap. Nosse/ Daer staet/ dat dat ghemeyne volck sal zijnen wille daer toe gheuen.

Distinct.69. capit.Si quis. Nicolaus Papa, dat de welcke door gonste/ ghelt oft ghewelt tot eenen Paus oft Bisschop ghecoren werdt/ niet voor eenen Paus / maer voor een aftreder van den gheloove ghehouden / oock met autoriteyt der Cardinalen ende des volcx/ van daer ghedreuen werden sal.

Heel Decreet teghen alderley Simonie.

Men en sal noch om Doope / Sacrament/ Crisma/Kercken/Wijnghe/ oft alle ander kercken diensten/ eenich ghelt/ gheheel niet/ noch wt gheuen noch nemen/ 1.quæst.1.capit. Baptisando. cap. Nullus. cap.Quicquid.cap.Placuit. cap.Statuimus.cap.Presbiter.

Niemant en sullen de Priesterlijcke oft andere Wijngen/ wt bidden/ vorderinghe/ gheschencken / ghelt oft beloftenissen/ gonst oft genegentheyt gegeuē werden/ maer so hy daer toe bequaē is/ om niet. 1.q.1.ca. Quibusdam.ca. De ordinatione.cap. Estote. cap. Ex multis.

Concilium Aluernense.

Vanden gene die in Cloosters genomen werden / en sal gheen ghelt gheeyscht werden / noch ghegheuen / want het beyde Simonie is/ 1.q.3. cap.Multorum.

De Bisschoppen / die Kercken / Beneficien/ Altaren/ ende anders diergheleijcken / om ghelt verleenen / sullen voor kerckenbreeckers ende Simoniers ghehouden / ende van hare diensten af gheset werden / 1.q.2. cap. Si quis.cap. Quæsitum.quæ.2. Siet breeder/ 1.q.1.cap.Reperiuntur, & capit. Quicunque.

Alle Bisschoppen ende Priesters die om haer verkiesinghe wille/ eñ wat daer aen hangēde is/ gelt wt geuen eñ schencken/ eñ haer anders met ghewelt/ eñ op andere manieren in dringen/ sullen voor openbare Simoniers gehouden / ende van haren dienst afghesetwerden.

Lieue wanneer nu ter tyt yemant dese Canones den Bisschoppen voor de neuse hiel / wat meynt ghy/ datse daer toe segghen souden? Ghewisselyck/ wy zijn nochtans Bisschoppē/ oft oor dat Decreet ende de Bybel noch eens enckel waerheyt waren / ende teghen ons. Oft sy souden ons in dat roockhol/ oft op haer Register wysen / daer souden wy hare Wetten vinden. Ach God / hoe is het altemael soo wydt ghedwaelt/ hoe en past haer so gheheel gheene waerheyt by de Werelt/ men grypt se aen hoe oft ghelyckmen wil/ soo bestaet se doch ghelyck de duyuel by dat heylighe Cruys/ 1.q.6.ca.Si.quis. Item capit. Ego autem.cap.Sicut is. Item prima quæst.6. capit.Si quis.

Bisschoppē sullen by hare schaepkens blijuen.

7.Quæst.1.capit. Non oportet ,cap. Placuit, cap. Constitutum est. Capit. Si quis. Capit.Si quis.cap. Episcoporum. In dese plaetsen staet wt de Concilien/ in ghesedt / dat gheen Bisschop oft Priester zijn Beneficie verlaten en sal / ende om een ander aen te nemen van de een plaetse in de ander te trecken / maer by zijn Schaepkens blijuen/ by vermeldinghe des opghesetten straffe aldaer. Item niemant en sal oock van zijn Bisdom wt zijn.

Volcht aldaer/capit. Si Episcopus. Item cap.Si quis,Leo Papa. Dat een Bisschop / die een ander Bisdom begeert oft aen neemt / de selue sal zijn eyghen/ ende daer toe oock dat begeerde ghebreck hebben / op dat hy niet en regeere dat hy wt ghiericheyt begheerde/ ende oock dat niet en hebbe/ dat hy wt hoouerdien versmaet heeft/ ende alsoo oock met de ander Priesters.

De Simonia, Capit. in ordinando. Hier vertelt Gregorius wt dat Concilium / dat van gheen wijnghe eens Bisschops oft Priesters / Item om dat Pallium/ ofte om Brieuen / ofte om anders/ noch van Pausen/ Bisschoppen/ Notarissen/ oft Schrijuers / gheheel niet met allen ghenomen / ofte eenighe Myte daerom ghegheuen werden sal. Dat houden sy nv so styf / dat een Pallium niet meer dan dertich duysent gulden en cost.

Volcht in het Capit. Non satis. Item capit. Cum in Eclæsia,& cap. Suam vobis Alexander 3. Innocentius 3. dat dat openbaer Simonie is/ soo men tot eenighen dienst/ verkiesinghe / ende insettinghe eens Prelaten ende begiftinghe eens Beneficien Prioras / Item om begrauenisse der Sielen/ ghedachtenisse/ Olye/ Chrisma/ Insegheuen des Houwelijcks / Doopen / oft eenich Sacrament/ Item voor in neminghe der Clooster-lieden/ eenich goet oft ghelt ontfangt.

Simonie menichuuldich verboden.

Oock en sal een contrarie ghewoonte/ om alsulcken ghebreck te ontschuldighen / gheheel gheen plaetse hebben. Dat Simonie een sulcke lasteringhe is / dat teghen alsulcken Simonie niet alleen alle onmanierlijcke Personen / maer oock haer eyghen knechten/ openbare Hoereerders moghen hebben/ ende alle beruchtighe lieden op eenen hoop. Die met sulcke lasteringhe beruchtet is / sal terstont van de Kercke ghewesen werden.

Hoe sy dit haer eyghen Recht boeck houden/ sietmen daghelijcks wel / dat ergens eene alleen niet meer dan dertich oft veertich Beneficien en heeft. Ach datmen haer niet haer eygen Wet op en leyt/ ende hen haer eyghen lasten op den hals en leyde / dat sy het draghen moesten. God wil wt royen alle valsche geestelijckheyt/ ende beginne van my aen/ Amen.

Volcht breeder in het Capittel/ Quoniam. Innocent.3. dat gheen Clooster-vrouwe om eenich ghelt / het sy in eenen schijn der armoeden des Cloosters/ oft wt andere oorsakē / hoe men ymmermeer voor gheuen mach/ oock in een Orden niet ghenomen en sal worden. Maer ist dat dat gheschiet/ so sal de in ghenomen tot boete/ in een swaerder Orden ghedaen worden / om alle haer leefdaghe boete te doen / oock sulck toe ghesept ghelt niet weder gheuen / noch betaelt worden/ ende dat Clooster harē Leen/ ende Priuilegium verliesen. Dat sal oock met de Monicken ende Pastorien/ in alle Bisdommen ghehouden ende iaerlijcks vercondicht werden.

Alexander de derde/ extra de pœnis. Cap. Licet iuxta. Voor dit Canon een / dat gheen Prelaet van Gheestelycke oft wereltlycke eenighe ghelt straffe haerder misdaen ouertredinghe weghen niet op legghen noch nemen en sal / want dat coemt wt de wortel der giericheyt.

Gelt boete voor de sonde en sal niet zijn.

1.Queştion.1.Capit. vt euidenter. Leo. God en vergheeft de sonden niet wt menschen verdienste. Aldaer Capit. Gratia. spreect Leo: Wanneer de ghenade Gods ons niet om niet ghegheuen en werde / soo en waert gheen ghenade/ nv en is gheen grooter ghenade dan vergheuinghe der sonden/ welcke vergheuinghe ons alleen de ghenade gheeft.

Alle vergeuinghe is sonder verdienste wt genade vergheuen.

De Consecra. distinct.4. Gratia. Aug. de ghenade die door Christum ghegheuen wert/ en gheeft niet alleen de vergheuinghe der sonden / maer veruult oock de Wet / ende ontlost de natuere/ en laet de sonde niet heerschappien / ende gheeft het gheloove.

De consecra. dist.2.cap. Iteratur, seyt Pascasius/ Christus heeft eenmael voor ons ghelcden int vleesch / ende door den seluen eenighen doot de werelt salich ghemaeckt. De pœnitent. distinct.3. capit. Quamuis. Hac autoritate. August. De ghenoechdoeninghe voor de sonde is / Gaet henen/ en sondicht voort aen nimmeermeer.

¶ Decreet/

Decreet / dat de rijcke Papen niet alleen veel / maer gheheelijck gheen Beneficien hebben en sullen / oock tegen der geestelijcken rijcdom goet ende gierichept.

DE Priesters salmen alleen vande kercken onderhouden / welcke van haer ouders ende vrienden gheen hulpe en hebben: Van die haer eyghen onderhoudinghe hebben / ende nemen nochtans onderhoudinghe van de kercken / die zijn kercken roovers / eten ende drincken haer seluen dat oordeel / 1.q. 2. Cap. Clericos. Ieronymus.

Volcht int Cap. Pasto. Men en can den ghenen die te voren hebben / niet geuen sonder groote sonde ende verderffenisse. Breeder int cap. Si quis. Ten is niet wt te spreken / wat het voor een sonde is / dat die ghene spyse der armen nemen / die daer souden van dat hare de gemeynte helpen onderhouden. Hæc prosper.

5. Quęst. 5. ca. Omnis. Wyst aē met veel schoone ghelijckenissen / Exempelen / ende Schriften / dat men meer weldaden den rijcken bewijst / alsmen haer niet en gheeft / dan somen gheeft / als oftmē eenen toornigē bint / oft eenen crancken opwect / want daer mede gheeftmen haer oorsake / datse de gherechtichept verlaten.

12. Quæst. 1. cap. Clericos, & Capit. Clericus, De Gheestelijcke en sullen niet met allen besitten / noch gout noch siluer / noch varēde noch liggende goeden / ooc niet menigherley huysraet / want anders en hebbense geen deel aen dē Heere / noch ooc de Heere aē haer / maer sy sullen hebbē voetsel eñ decsel / eñ naect / den naecten Christum na volghen / Dat seydt oock euen met ander woorden Ambrosius in cap. Cui. Hierony. cap. Duo ende hier na in veel Capitulen.

Jeronymus 93. distinct. cap. Diaconi. De gierichept is groot ghewořden by de gheestelijcke / ende in de kercke is de gierichept ghewasschen / ghelijck als int Roomsche Rijck de Wet is gheweken vanden Priester / ende de openbaringhe van de Propheten. Volcht in Paragrapho aldaer: Sy hebben met gewelt aen haer gebracht den Bisschoplijckē naem / sonder weten der kercken / wat der andere dinghen is hebben sy aen haer ghetoghen / ende in haren buyck gewreynt / niet alleen wat haer is / maer hebben alle mā dat haer ghenomen. Nu leest alle Schrift ende Propheten / so roepen sy aen alle plaetsen ouer de gierichept der Priesters / etc.

Siet hoe gheheel is alle dinck verkeert / hoe bespotten sy haer seluen met haer Decretē / dat gheestelijck recht wil / dat de rijcke Papen ende Domheeren / niet alleen veel / maer gheheel geen beneficien hebben en sullen / als ghehoort is / so hebben zijt altemael op eenen hoop / spijdt wie dattet haer behindere / noch deruense haer der Concilien / Vaders ende Decreet beroemen / als op haer zijde.

Decreet / dat de Misse niet van God / maer eens Menschen vont is.

Misse eens menschen vont.

DE Consecra. dist. 1. & 2. door alle Capitulen. Item extra de Cele. mis. Daer sietmē wel hoe se van menschen sonder alle Gods woort op gecomen is.

Decreet / dat sonder wille der Ouders / dat Houwelijck oncrachtich is.

Houwelijc sonder wille der Ouders oncrachtich.

23. quæst. 5. Cap. Alitur, spreect Euaristus: Het en is gheen eerlijck oft recht Houwelijck / so het niet en gheschiet van de ghene / die ouer de vrouwen ghewelt hebben / van welcke sy sullen bewaert werden / ten sy dan datmense verrijcht ende begeert vanden seluen / ende werden van de ouders oft naesten wt gegeuen. Diesghelijcx staet ooc aldaer int cap. Qualis Stephanus P.

Decreet / dat de Gheestelijcke gehoorsaem sullen zijn dat Werelt-lijck ghewelt.

DE Paus verknoopt de zijne met eenē Eedt / Ca. Ego enim Episcopus, &c. De iure iurando, datse met geen gehoorsaemhept eenigher Ouerhept verbonden en sullen zijn. Hy deylt namaels zijn ghesworen in de gheheele Werelt wt tot Cardinalen / Bisschoppen / Monicken / Papen / Biechtvaders / om alle heymelijchept alder Vorsten ende Heeren te vernemen / dat dat ghewelt niet te lijden / ende niet alleen teghen de Schrift / maer ooc teghen haer gheestelijc Recht is. Ende nademael sy haer beroemen navolghers der Apostelen te zijn / ende Stadthouders Christi / so sullen sy met recht met Christo ende Petro / midts dat haer Rijck van deser wereldt niet en is / Johan. xviij. niet heerschappien / maer ghehoorsaem zijn / ghelijck ooc haer eyghen Rechtboec leert / datse so hooch op proncken ende ghehoudē willen hebben / by na bouē Gods woort. Gheestelijcke sullen de Ouerhept ghehoorsaem zijn.

23. quæst. 8. capit. Tributum, Bekent hem de Paus Vrbanus / dat hy den Keyser onderworpen is / ende begheeft hem daerom den Keyser Tribuyt te gheuen / ende den Cijnspeninck / tot een teeckē der dienstbaerhept / gehoorsaemhept / bescherminge ende onderhoudinghe des gemeynen vreets / Extra de censu, Capit. 2. spreeckt de Paus selue breeder / datmen den Keyser sal gheuen / ghelijckt van outs herwaerts gheweest is / den Cijns / om hem daer mede aen te wijsen tot ghehoorsaemhept / daerom dat de Keyser de geestelijcke sal beschermen. Also staet oock int voorgaende capit. Conuenire, met veel woorden / dat in des Keysers hant alle dinghen staen sullen tot ghehoorsaemhept.

Item extra de exact. & censu cap. 2. staet alsoo: Een yeghelijcke siele sal de Ouerhept onderdanich zijn / Volcht / daerom sult ghy den Cijnspeninck geuen / daer mede ghy u bekent tot gehoorsaemhept / etc.

Item / de Keysers hebben oock in voortijden beyde de sweerden ghehadt / oock de Beneficien verleent, eñ de Bisschoppen ghecoren / gelijck in de legende S. Otthonis ghesien wert / daermen den Keyser des Bisschops staf / eñ den rinck presenteert / om eenen anderen Bisschop te verkiesen / noemen eñ inuestieren. Item dat selue verneemtmen ooc eygentlijck int cap. Adrianus 63. dist. ende int ij. navolghende Cap. ende wat dat Cap. Constantinus / oft dat Cap. Futuram 13. quæst. 1. besluyt. Welcke bewceren willen de ouergheuinghe Constantini / van alle zijne gerechtichept aen de gheestelijcke. Daer is lichtelijck te verstaen / nademael sy eerst daer na in dat Decreet ghesetzijn / dattet op Constantinum gelogen ende versiert is / ghelijck wy in der Keysers Cronijcke / by den Keyser Constantino de eerste ghenoech te verstaen ghegheuen hebben / want men vint oude Decreten / daer in dese ouergheuinghe Constantini niet en staet. Constantinus woort beloghen.

Item extra maior. & obed. capit. 2. staet also: daer staet ghechreuen int boeck der Coninghen. Wie niet gehoorsaem en is den Coninc oft Vorst / die sal de doot steruen. Maer dat den gheestelijcken alle regiment deser werelt af geseyt wert / bewijset (als gehoort is) niet alleen dat Godlijc / maer ooc dat geestelijc recht des Paus aen / mits dattet haer alle wapenen neemt om te vechten / ende dat geestelijck sweert / dat is / dat woort Gods / alleen beueelt / als na de lengde staet / 33. quæst. 8. capit. de Episcopis. Te weten / dat de wapenen der gheestelijcken sullen zijn / weenen / neerstich

bidden

bidden ende ghebet,cap.Conue.cap.Nimium,cap. Reprehensibile,cap.Sequenti.

Item 16.q.5.cap.Consuetudo,spreect den Text/ dat de in ghetoghen goeden der kercken sullen met recht/ende niet met ghewelt gheeyscht werden: Want int cap. Placuit.staet alsoo/Dat een Bisschop eer dat zyn sal verlaten/dan met ghewelt voort varen. Daer mede stemt ooc dat Decreet/Distinct.99.gheheel wt/dat de gheestelÿcke allen twist ende ghekyf sullen wech legghen teghen alle man.

Dat wil ooc de Schriftuere van alle Christenen/niet alleen van de Voorstanders ghehadt hebben/dat wy eer gewelt lyden/eer wy twisten ende rechten/ 1.Corint.vi.Matt.v.Luc.vi.Roman.xij. eñ dat wy sonder twist vrede eñ vrientschap met alle man hebben. Leest door God/ Roma. xiij/ 1.Corinth.i.iij/ 2.Corinth.xij. Galat.v.Ephe.iiij.int eynde / eñ int v.int beginsel. Phil.ij/ 1.Tim.vi.Tit. iij.Jac.iij. Prouerb.xx. Daer af besiet dat naeste Capittel hier voor.

Breeder dat alle gheestelycke sullen zyn onder dat ghewelt der wereltlycker Ouerheyt/ wÿst beneuen de voor ghenoemde Schrift oock dat aen/ datse haer vryheden ende Priuilegien hebben ontfanghen van de Keysers/ als int Ca. Grauiter 16. quæst. 1. Para. Nouarum & Ca. Tribu. Pata. Quamuis, Para. Sancimus, In welcke plaetsen aen ghewesen wert / hoe de Keysers de gheestelycke hebben ghenadichlÿck met vryheyt beghaeft / Nv en can ymmers niet den ondersten den Ouersten vryen. Daerom sy ooc bekennen/dat de Keyser ghewelt heeft ouer al haer goet/ 11.quæst.1.Cap.Si trib.Cap.Magnum,staet alsoo/dattet is een hooch ende by sonder ghebodt / dat alle Christenen sullen onderdanich zÿn dat opperste ghewelt / oock en sal hem niemant weygheren/den aertschen Coninck Cÿns te gheuen: Want so de sone Gods haer heeft betaelt/hoe zyt ghi dan so groot/dat ghy haer niet en wout gheuen? Daer werden oock sinte Peeters ende Pauwels spreucken in gheuoert/datmen de wereltlÿcke Ouerheyt gehoorsaemheyt bewÿsen sal/Roman. 13/1.Petri 2. Itē Dist.96. In somma / dat de gheestelÿcke in wereltlÿcke saken / de wereltlÿcke Ouerheyt ende hare wetten onderworpen sullen zÿn / staet claerlyck int Decreet in gheset/Distin.86.capi. Cum ad verum. Distinct.10. Quoniam / ende in veel ander plaetsen daer bouē vertelt. Item Distinct.9.capi. Imperatores.Para.Quicunque/seyt Augustinus also/ Welcke der Ouerheyts gheboden / die de waerheyt ghelÿck zÿn/niet en achter volcht/die sal eē swaer oordeel op hem laden/maer welcke de geboden der Ouerheyt die den Goddelÿcken wille teghen zÿn/niet en wil ghehoorsaem zÿn/ die sal eenen grooten loon ontfanghen. Item 25.quest. 1.cap.Satagendum/geeft Pelagius de Paus Gilberto den Coninck rekenschap zÿns gheloofs/ van hem begheert schriftelÿck ende mondelÿck/ daer in bekent hy onder andere / dat hy wt vermogen des Goddelÿcken wets/ den Keyser met zÿn lÿf/ onder de heylighe Schrift met zÿn ghelooue onderworpen is.

De immunitate Ecclæs.Cap.peruenit, seyt Gregorius de ix. dat inden tÿt der noot gheen gheestelÿcke hem vā gemeyne macht ende bewaringhe der stadt/daer in hy woont / wt trecken oft ontschuldighen sal/dat ooc niemant daer in vry zÿn sal/maer om de ghemeyne beswaringe mede te draghen/ghedwonghen sal werden.

Decreet/dat dat houwelÿck niemant scheyden oft verscheuren/noch te samen gheuen en sal/teghen dat clare woort Gods.

32.Quæst.7.Capit.Quid in omnibus,Para,vxor. Item aldaer / Capit.Quod proposuisti,Para.Ille, wert toe ghelaten / dat van des Ouerspels weghen / de ontschuldighe hem weder met een ander verbinden ende houwen mach. Item Cap. Quidam.32.Quæst.7.laet ooc toe eenen Man/een ander Vrouwe/so zÿn Vrouwe / met zynē broeder heeft ghehoereert / ende sulcx laet dat recht toe in veel ander saken.

Het Houwelÿck en sal niemant scheyden dā van ouerspels weghē.

Item dat de Houwelÿcke belofte / teghen Vader ende Moeder / Vrient ende Mombers wille/ niet crachtich en zÿn: Ende een Soon oft Dochter hem seluen niet wt gheuen oft houwen en sal / vermach oock dat gheestelÿck Recht/ 30.quæst.5.Capit Aliter.daer staet alsoo/het en is gheen houwelÿck oft recht houwelÿck/soot niet en geschiet vanden ghenen/die macht hebben ouer de Vrouwen/van welcken sy sullen bewaert werden: Oock datmense vanden seluen vercrÿghen/ende van de Ouders oft Vrienden wt ghegheuen werden. Desghelÿcx staet ooc aldaer / in Capit.Qualis.

27.Quæst.Capit. Nuptiarum. Capit. Sunt qui. Capit. August. Capit.Si tu.Dese Canones drucken met veel woordē wt / dat alle beloftenissen/ des Houwelÿcx belofte sullen wÿcken/wat daer teghen van de Clooster-lieden belooft wert / sal als crachteloos af ghelept werden/ende oock de Houwelÿcke belofte van de gheestelÿcke gheschiet/ongheschuert / crachtich ende bestandich ghehouden werden / niet aengesien wat daer teghen belooft is. Dergelÿcken meyninge wÿst oock alhier Paus Gelasius aen.

Misbruyck vant Vagheuier/ende voorbidden der dooden.

BEhaluen dat de Schrift van gheen Vagheuier en weet/oock met gheen woort daer op en bediet / soo wÿst sulcx oock haer gheestelÿck Recht aen/ datmen niet bidden en sal voor de af ghestoruen/13.Quæst.2.Capit.In presen. Wy weten / dat wy in dese teghenwoordighe werelt moghen de een den anderen helpen/ metten ghebede/voorbidden ende raden: Maer als wy comen voor den Richterstoel Christi/so en sal noch Job/Daniel/noch Noe mogen bidden oft voorbidden voor yemanden. Want een yeghelÿck sal zÿnen last draghen. Daer mede stemt oock Cyprianus/vande sterffelÿckheyt/ende in veel ander plaetsen/dat hier dat leuen wert vercreghen oft verloren/ende na dit leuen gheen hulpe meer plaetse en heeft/oock onse hulpe tot daer toe niet en reyct/ende dat die/die ontslapen / ende int gerichte Gods geuallen zÿn/oft niet en behoeuen/ oft geen hulpe vercrÿghen en mogen / onse hant is te cort daer henen te reycken / Luc.xvi. Dat willen oock veelder Vaders ghetuygenis / oordeel ende spreucken.

Vageuiers misbruyck.

12. Quæst. 2. Capit.in Eccles.Capit.Præci.Item Capit.Quibus peccata, staet also / dat om eenich graf oft begrauenisse/ niet en sal ghegeuen werden / maer dat altemael vry ende om niet: Dat oock de ghewÿde plaetsen niemant van sonden verlossen / oft nae den doot helpen en moghen. Soo laet dat negheneutseuentichste Concilium Toletanum/ alleen voor de gestoruen een slecht treuren toe. Besiet dat Concilium.

Decreet teghen dat ghebruyck des Bans/dat God alleen bint/ende de sonden vergheeft.

ALleen Gods woort verlaet de sonden / de Priester is Richter / die doet wel zijn officie / maer hy en treckt hem gheen ghewelt aen/ de pœnit. Dist.11.ca.Verbum, Itē 11.quæst.3.Illud plane:Den steen ende de Duyue behout oft vergheeft alleen de sonde. Somma dat alleen Christus

God eñ de Heylighe Geest vergeeft alleen de sonde.

stus ende de heylige Gheest de sonde vergeeft/ oft dat herte straft ende bint/ is aen veel plaetsen in de geestelicke Rechtẽ met schoone woorden ingheset/ bysonder 1.q.1.vt euidenter, Aug. 11.q.3. Quid debet, Gregor. de Conse. dist. 4. Nemo gra. Nu de geestelicke en hebben niet alleen gedaen teghen de schrift/ maer oock teghen haer gheestelick Rijck eñ recht/ naedemael sy alleen om der waerheyt wille/ wanneermẽ haer met straffen heeft berispt/ oft om gelts schults weghen/ desen Donderslach hebben laten gaen/ ghelijckmen in Hus ende Wicleef gesien heeft/ ende noch in Luther siet/ oock de Bulla Cenæ Domini ghenoech wt wijst.

ans mis-
ruyck.

11. q.3. cap. Nemo Epis. staet also: Gheen Bisschop en sal yemant bannen dan om een groote sonde wille/ ende dien alleen/ welckmen niet en can ende en mach straffen/ getrocken wt dat Concilium Maldense/ eñ int cap. Nullus. Geen Priester en sal yemant om lichte oorsaecke wt de Gemeynte stooten/ maer om ongeneselicke sonden wille. Item 2.q.1. cap. Muli. Para. Nos vere, seyt den text/ wy en mogen niemant wtsluyten van de ghemeynte/ hy en sy dan ouerwonnen/ oft dat selue bekent heeft/ hoe wel sulcken Ban/ niet doodelick/ maer een Medecijne is/ als Paulus seyt/ op dat een beschaemt werdt ende hem betere. Item wie onrecht teghen Godts woordt wert verbannen/ die en is niet verbannen. Prouerb. 26. Psalm. 109. Mala. 2.

amme met
recht en
nt niemãt

Decret. 11. q.3. cap. Quomodo, staet alsoo: Alsoo weynich de Priester eenẽ mach Melaetsch maken/ als hy hem Melaetsch wtroept: Also weynich mach een Bisschop den onschuldigen binden/ noch den schuldighen ontbinden: Want ghelijck eenen Voghel daer henen vliecht/ also en treft eenen onuerdienden vloeck niet/ seydt Salomon Prouerb. 26. Item aldaer int capit. Cui, staet/ dat/ die also onrecht wert verbannẽ/ niet schuldich en is/ hem te laten absolueren: Want hy niet en is ghebonden geworden van Godt/ noch van de Kercke. Desghelijcks vint ghy oock int cap. Secundum, cap. Cæpisti. cap. Temerarium. cap. Quid obest. cap. Senti. Want wie so ghewis is in zijne conscientie/ die en sal niet vreesen vreemde vermaledijdinghe. Volcht int cap. Etsi, aldaer/ het is een ander dinck om den Aertschen Richterstoel/ ende om den Hemelschen. Daerom en sal niemandt vraghen/ wat ander segghen/ maer wat hem zijn conscientie aenseyt. Item cap. Inter verb. aldaer. Breeder welckmen bannen sal/ ende wat oock de straffe is der gheender die onrecht bannen/ besiet 24. q.2. cap. De illata, cap. An non, capit. Itaque. cap. Si quis.

11. q.3. cap. Ipse Ligandi. Item cap. priuile. seyt Gregorius alsoo: Die beroouen haer des ghewelts te binden ende ontbinden selue/ die haer des seluen niet nae de seden ende manieren der Onderdanen/ ende na de insettinghe Christi en ghebruycken/ maer tot haren lust. Dan die is weerdich zijne vrijheyt gheheel te verliesen/ die hem zijns ghewelts daer in misbruyct. Volcht int cap. Plærumque, cap. Illud plane/ dat den onrechten ghestreken Ban den ghenen weyniger schaedt/ op welcken hy ghestreken werdt/ dan die/ die hem strijckt. Daerom werdt door den Propheet niet ontijdich ghesept/ Ezech. 13. Sy dooden de sielen/ die niet en sternẽ/ ende maken de sielen leuendich/ die gheen leuen en hebben. Daerom wert oock Jerem. 33. ghesept. Somma/ hoe dat eenen opgestreken Ban niet alleen en schaedt/ maer een verdienste ende Godts segheninghe is/ leest 11. q.3. cap. Illud plane. ca. Qui. cap. Cui est. capit. Cæpisti. cap. Temerarium. cap. c. Quid. cap. Etsi. 11. q.3. Custodi. 24. q.3. Si quis. Ibidem, cum aliquis.

Decreet vant misbruyck der Schrift ende vrijheyt des Euangeliums/ hoemen teghen de Schrift ende Gods woort niet met allen en sal aennemen noch hooren.

26. q.5. cap. Mirum. Men en sal niet gheloouen eenen Propheet/ hy sy so groot van aensien als hy wil/ die wat seyt dat teghen Godt is. Item de Paus bidt oock alle Broeders/ datse niet en sullen leeren/ dat niet S. Peter eñ ander Apostelen gheleert en hebben. 24. q.1. cap. Rogamus. Dat geestelick recht leert oock aen veel plaetsen/ datmen alle verderffelicke gewoonte/ ende quade insettingẽ afdoen sal/ als daer bouen int eerste cap. ghehoort is. Oock seydt haer recht 35. q.9. cap. Senten. ende int naevolghende/ etc. Innocentius. Het en sal niemandt swaer zijn/ so wy der anderen ofte onse oordeel int beters weyuden. In somma/ het is eenen Regel Goddelicks/ natuerlicks ende schriftelicks rechts/ datmen sal alle recht na wterlicke dingen verstaen/ reguleren/ richten/ wtlegghen/ nae den persoon/ tijt eñ plaetse/ bysonder nae de liefde/ welcke sal zijn eenen Reghel alder wterlicke Wetten ende Ceremonien/ oock Godts selue. Christus heeft pinmers op den eenen tijdt in wterlicke dinghen anders toeghelaten/ gheboden/ verboden/ ghehandelt/ dan op de andere/ als nu de besnijdinghe gheboden/ nu gheurijt/ ouermits hy daer mede op ons siet/ ende ons te goede alle wterlicke dingen richt: Niet van zijnen twegen/ naedemael hy niet met allen wterlicks en begeert/ lief heeft/ ghebiet/ dan de liefde. Waer nu de liefde wat wterlicks begheert/ so ist gheboden/ begeertse op eenen anderen tijt dat teghendeel/ so is dat teghenspel gheboden/ eñ dat eerste dat voortijts geboden was/ sonde eñ verboden/ so gheheel zijn alle gheboden inde liefde veruaet: Ja niet dan liefde/ ghelijck wy vanden Sabbath sien int Euangelium. Ist vieren de menschẽ te goede/ dienstelic de liefde/ so is den Sabbath geboden/ ist tegen de liefde/ wanneer mijnen naesten niet mijn vieren ende leechgaen/ maer mijne handẽ ende arbeyt van nooden heeft/ eñ de liefde mijn werc wt eyscht/ so is den Sabbath verboden/ eñ dat tegendeel gheboden. Also met alle dinghen/ hebt lief/ so drijft ghy ende hout de Wet/ al waert oock dat ghy door wt inde letteren daer tegen doet: Wãt de wet en is niet met allen dan liefde/ ghelijck Dist. 63. cap. Quia sancta. Dien Ezechias/ als hy de Afgoden afbrack/ de Altaren omwierp/ de Afgods huyskens afhieuw/ doen brack hy ooc de Metalen Slange die Moses ghemaect hadde/ daerom dat de lieden die begonsten te eeren/ welcke Godt daer toe hadde heeten makẽ voor den Slanghen beet/ Num. 21. Also ghinct dat dese in stucken brack/ dat de ander wt Godts beuel had ghemaect. Also salmen met alle ghewoonte voort varen/ so sy eerst goet in een misbruyck gecomen zijn/ naedemael de Arcke/ Tẽpel/ Slange metter tijt verandert zijn/ Ja gheheel te niete ghewoorden van haer misbruycks weghen. Daer henen spreeckt Stephanus/ is der Kercken macht so groot/ dat hoe wel ofte onse Voorvaders eñ Vaders wat hadden geset ende ghedaen/ dat tot harẽ tijt loffelick hadde mogen zijn/ eñ wederom in dwalinge eñ ongelooue verkeert werde/ so sullent de nacomelingen sonder alle vertrec/ met alle macht afdoen.

Sonder Godts woort en is niet met allen te geloouen noch te handelen.

Decreet.

Sabbath wanneer gheboden.

Alle wterlicke wettẽ na de liefde gereguleert.

Gewelt der kercken in wterlicke dinghen.

Hier heeft Bileam ende Cayphas gheprophetéert: hoe wel de Paus wt gheen eyghen profijt dese spreuke teghen den Keyser set ende invoert/ ende ghelijck Cayphas/ niet verstaen en heeft/ wat hy seyde/ so mach hy nochtans in veel plaetsen te goede ghebruyckt werden/ te

weten / teghen wterlicke quade ghewoonten / om die vrij af te doen.

Spreect yemant/maer daermede doetmē een deure op alle veranderinghen eñ nieuwe Insettingen/so dat wy alle dage nieuwe ordeningen eñ wetten verwachten moeten. Antwoort: Desen reghel en ghelt niet op Godts woort eñ gebodt /dat ewich onuerandert blijft/1.Pet.1 Esa. 40. dan op de wterlicke ghewoonten eñ insettingen/eñ oock niet op een yegelick/ maer oock die/ welcke de liefde teghen/eñ in een misbruyck zijn gheuallen: Want niet met allen en salmen veranderen sonder grooten noodt nae dē regel der liefdē. Also en heeft niemāt macht eenighe goede ordeningen te verwoesten / verderuen ende af te doen / eñ een ander teghen de liefde/tot perijckel den naesten voor te stellen. Maer in Gods woort eñ gebodē/ en hebbē ooc de Engelen gheen macht eenigen Titel te veranderen/Gal.1. Ten sy dā in wterlicke dingē/ dat Godt vrij ghehadt hebben wil/ eñ in onsen wille heeft gheset/als met de dagen/tijden/steden/eten/drincken/ceremonien/daer in salmen hem na de liefde richtē. Latet de liefde toe sonder ergheŕnisse te eten/soo is my alle spijse reyn ende gheheylicht. Gheuet mijnen naesten eenen aenstoot/ soo verbiet my de liefde / dat anders vrij is/ende weet my sonde/ dat anders gheen sonde en is/ so dat ick my mijn vrijheydt wterlick niet en derf ghebruycken/ maer ontrecken moet/Also met alle dinghen. Besiet 25.q.1.cap. Sunt quidam, wat Vrbanus seyt.

Ordeningē niet licht te veranderen.

Regel tweederley wets

In summa/ dat alle leere nae den Regel des gheloofs/Rom.12. ende der Apostelen leere sal gherichtzijn / ghelijck alle wterlicke ordeninghen nae de liefde/ staet 25.q.2.cap. Si ea, Item in cap. Amputato.

25.q.1. cap. Sunt quidam paragrapho vbi. Item in cap. contra, eñ int cap. Omnes, seyt Paus Vrbanus openbaer ende claer wt / dat de Paus gheen macht en heeft te setten/ dies hy niet een voorbeelt ende voorschrift Christi ende der Apostelen en heeft. Men is hem oock niet schuldich te ghelooven.

Dist.9.cap. Sana quippè, spreeckt Augustinus/ dat alle gheestelicke ende wereltlicke Insettinghen/die de natuerlicke rechten contrarie zijn/ eyghentlick gheheel sullen wech ghedaen werden/naedemael de natuerlicke rechten niet geboden noch verboden en zijn / dan dat Godt hebben oft niet hebben en wil.

Aug. en wil niet geuanghen zijn/eñ in gheens woort sweren.

Item aldaer cap. Noli, cap. ergo solis, cap. Quis nesciat, seyt oock Augustinus/ Ick hebbe alleen dese boecken/die Bibelsche werden ghenoemt/ dese eere te gheuen gheleert / dat ick der seluen gheen ghedwaelt te hebben/ vastelick geloove. Maer de andere met wat heylicheydt sy ymmers verschijnen/lese ick alsoo/dat ickse daerom niet voor waer en achte / datse also hebben gehouden/ maer so sy my met Bibelsche schrift oft bewijselick vernuft bereyden ende aenwijsen/dat ick haer gheloove.

Ghebodt en can gheen mensche op de conscientien leggen.

Dist.10.cap. Lege Imperatorum, seyt de Paus Nicolaus / dat der Keysers Wetten ende ordeninghen/ Gods Wet niet te niet en doen/maer dit onderworpen sullen zijn / oock de Euangelische Apostelsche Decreten der heyligher Vaders gheenen afbreuck doen en sullen/ oft eenighe behinderinghe toevoeghen. Euen aldaer/ cap. Non licet, seyt Symachus/ dat gheen Keyser oft eenich Godtsalich Christen en behoort / wat teghen de Goddelicke gheboden voor te nemen/oft wat/dat de Euangelische/ Prophetische oft Apostelsche reghelen contrarie ende teghen zijn te handelen.

Dist.11.c. consuetudinem, seyt Augustinus/dat een ghewoonte te prijsen is/ die den Christelicken gheloove ghelijck is/ende geenen afbreuck en doet. Voort daer op cap. In his, dat inde dinghen/ daer af de heylighe schrift niet met allen verordineert en heeft / de ghewoonte ende der ouden insettinghe voor een Wet te houden is.

Item cap. Hoc vestræ, seyt Leo de Paus/ datter gheensins en behoort / datter oock niet onghestraft en blijft/van der Apostelen Insettinghe te wijcken.

Breeder seyt Augustinus/ dist.12. ca. Omnia, dat alle beswaerlicke ghewoonten/ inde schrift niet ghegront/sullen/ alst bequaem ende ghelegen is / vrij afghedaen werden / naedemael Godt de Christelicke Religie door weynighe gheboden ende Sacramenten gheuryt hebben wil/welcke Religie nochtans door dierghelijcke daghelicksche lasten ende ordeninghen also gheuanghen ende beladen werdt/ dat oock der Joden conditie verdraghelicker is.

Quade ghewoonten af te doen.

Breeder staet int Decreet/ Dist.20.ca. De quibus, dat Innocentius de Paus ons in twijfelachtighe saecken des gheloofs/der welcker wy gheen wtghedructe schrift en hebben / eerst tot de Griecsche schriften/ daer na tot de Conciliē/ ten derden tot der Vaders wtlegginghe wijst / ten laetsten totter Kercken dienaers.

Caus.1.q.1.cap. Marchion. Hieronymus seydt inde genoemde plaetse/dat/ dat heylige Euangelium niet inde woorden der schrift/ maer inde meyninghe ende sin/niet in dat wtwendige/ maer inde cracht / niet in veel snappens van langhe redenen/maer inde wortel der oorsaecken staet.

Causa 1.q.1.cap. Detrahe. Treckt dat woordt vant water des Doops/wat blijft dan anders dan water? Maer doet dat woort tot het Element/so werdt daer wt een Sacrament.

1.q.1.ca. Significastis, Item cap. Nos quales. Dat woordt Godts is waerachtich ende goedt / al werdet wel door eenen vroomen ofte quaden wtghesproken/vercondicht/ ende wtghedeylt/ Philip.1.

Alle insettinghen nae de liefde ghestelt.

1.q.8.cap. Necessario.cap. Quod pro. Item etsi illa. Nae gheleghentheydt ende nootdruft des tijdts / seydt Gelasius ende Innocentius de Pausen/ aen dat genoemde cap. sullen de Pauselicken Wetten ende Decreten gheeyndt ofte opghenomen / ende om ghemeyn profijt ende nootdrufts wille der gheestelicken Insettinge ende ordeninghe ghelijck ghemaect ende opgeheuen werden. Jae so den noot ende oorsaecke ophout/dat oock dat/welc tot sulcken veroorsaeckt heeft/ophouden sal.

11.q.3.cap. Non semper. cap. Si Dominus. capit. Julianus. cap. Qui resistit. cap. Si is. In dese plaetsen wert door Hieronymum / Augustinum ende Isidorum eendrachtich verboden / dat niemandt de ghene hooren / noch haer ghehoorsaem zijn en sal / die wat onrechts ende teghen Godt ghebieden: Want hoe wel men de Ouerheyt sal onderdanich zijn / ende wie die wederstaet/die wederstaet Godts ordeninghe/so behooret nochtans veel meer des gheests Heeren / dan de Heeren des Lichaems ghehoorsaem te zijn. Wat nu de schrift niet contrarie van de ouerheyt werdt gheordineert/dat sullen wy achtervolghen als allemans Knechten. Ghebiedt sy wat dat teghen Godt is/ so sullen wy antwoorden : Het behoort Godt meer dan de menschen ghehoorsaemheydt te bewijsen / Actor.4.5. Want soo die / die tot sonde bewillicht toesiet / beschermt ende verantwoordt/ Godt een vermaledijden grouwel is/veel meer die onrecht wt ghehoorsaemheydt selue doet. Welcke nu verbiet / dat van Godt niet verboden en is / ofte ghebiet / dat Godt verbiedt/ die sal alle den ghenen die Godt lief hebben

Ouerheyt en salmē teghen Godt niet gehoorsaem zijn.

eenen grouwel zijn / ende als een valsche ghetuyghe Godts ghehouden werden.

Decreet ende beschrijuinghe eens goeden Herders ende Bisschops: Van dat Officie / verkiesinghe / Const / trouwe / sorghe / Exempel / Conditie / straffe ende leuen.

Bisschoppē zijn dienaers / geen Heeren.

BIsschop is eenen naem des arbeyts / ende niet der eeren / als dat woordeken Episcopus op hem heeft. Daerom en is die gheen Bisschop te noemen / die wil Heerschappen ende voorstaen / etc. 8. q. ca. Qui Episcopatum. 21. dist. 1. cap. cleros. Item de Bisschoppen sullen ghedencken / datse Priesters ende niet Heeren zijn: Dis. 95. cap. Esto. Ende datse de Cudde Christi sullen weyden nae de leere Petri / ghewillichlick / niet om ghewins wille / oock niet heerschappen. Desghelijcks dat een Bisschop ende Priester een dinck is / cap. Olim, aldaer.

Wat eens Bisschops Officie is / leert dat ca. Relata. capi. Cernimus. 10. q. 1. De Bisschoppen sullen alle Jaer haer Kercken visiteren / ende haer dat woort Godts vercondighen / dwelck hy te voren connen sal.

Bisschoppē sullen prediken / dat is haer officie.

Item dis. 86. Para. 1. & dist. 36. cap. Qui Ecclesiasticis. Para. Ecce. werdt oock aenghehouden / dat een Bisschop sal gheleert / ende der schrift verstandich zijn.

Desghelijcks in cap. Si quis, seyt den Text / dat een Bisschop stadich woonen sal inde kercke / ende dat volck leeren / daerom sal hy allē schrift den volck moghen wtlegghen / ende niet alleen weten / maer oock doen.

Item 10. q. 1. ca. Placuit, sullen de Bisschoppen altijt opmercken (ghelijck haren naem op hem draecht) ghelijck de ander Priesters handelen met de Sacramenten ende alle Kercken wercken / ende datse de ongeleerde Priesters leeren / ende besien oft dat volck het ghelooue conde / ende daer nae sullense prediken allen inhoudt eens Christen mensche.

2. Conci. alle Jaer in een yeghelick bisdom te houden.

Dis. 18. cap. de Conciliis. Item cap. Propter Eccles. seydt de Paus Leo / dat alle Jaer de Bisschoppen eens yeghelicken landts twee vergaderinghen int Jaer / tot verhooringhe ende aflegghinge beyde der Kercken ghebreken / ende der gheestelicken ghebreken / sonder wtsprake sullen ghehouden werden. Aldaer staet oock de straffe der gheender die buyten blijuen.

Dis. 20. cap. cleros, seydt Isidorus / een Bisschop heet een opsiender / daerom dat hy op zijne beuolen Schaepkens neerstich acht hebben sal / van haers leuens ende manieren weghen. Hier sietmen dat Pascere ende Tueri, dat is de Schaepkens weyden / ende voor de Wolven bewaren / eens Bisschops ende ghetrouwen Herders officie zijn / ende niet ghenoech en is / weyden / waer hyse voor de Wolven niet en beschermt.

Proeuinge eens Bisschops / Car. concilium.

Dis. 22. cap. Qui Episcopus, wert wt dat Carthaginensische Concilium geseyt / datmen niemant tot eenen Bisschop verkiesen en sal / hy en sy dan te vooren van zijnder leere / leuens / gheloofs ende wesens weghen / neerstelick geexamineert. Onder andere / dat hy dat houwelick niet en verbiedt / dat vleesch eten niet en straft / die de tweede ende derde Bruyloft niet voor onrecht en acht / dat hy gheloue / dat inden Doop vergheuinghe der sonden is / niet alleen de Erfsonde / maer oock der werckelicker / ende dat buyten de Christelicke Kercke gheen vergheuinghe der sonden en is. Ist dat hy nu inde proeuinghe bestaet / ende bequaem beuonden werdt / dan sal hy met ghemeyne bewillinghe / niet alleen der gheestelicken / maer oock der Leecken tot dat Bisdom aenghenomen ende beuesticht werden / ende dat de Bisschoppen / oftse alschoon vercoren zijn van de Leecken / moghen verclaecht ende hare verkiesinghe teghen ghesproken werden.

Item aldaer cap. His igitur, vertelt Isidorus veel goede stucken ende eyghenschappen eens Bisschops / diese hebben sullen / gewisselick by de 17. onder welcken is oock / datse met de oncuysheyt niet besmet / maer veel meer houwen sullen.

Dis. 24. cap. Nullus. Item cap. Si quis præsb. wil dat Carthaginensische Concilium / dat niemant sonder examineren der Bisschoppen ende getuychenisse des volcx tot eens Bisschops Officie sal toeghelaten werden / oft nae de verkiesinghe / soo sy haer ouertredinghe bekennen oft ouerwesen werden / wederom als onbequaem afghesét werden. — Bisschoppē werden geexamineert vant Conci. Cartha.

Dat niemant / die ongheleert is / ende de heylighe schrift niet en weet wt te legghen / tot eenich gheestelick officie sal ghenomen / daer toe ghewijt oft gheordineert werden. Dis. 36. cap. Illiteratos. Gelasius, cap. Qui Eccles. Zozimus de Paus. — Officie ende eyghenschap eens Bisschops.

Dat de principale wercken eens Bisschops zijn / dat eerste / van Godt leeren / alsoo dat hy met lesen aenhout / ende den sin der schrift seer dickwils ouerdenckt. Dat ander / dat hy dat ghene dat hy van Godt gheleert heeft / andere leere / ende niet dat / dat hy wt zijn eyghen herte ende sin / maer vanden heylighen gheest geleert heeft. Dis. 36. cap. Si quis Para. Hæc duo Hieronymus.

Dis. 37. cap. Non Omnis, Augustinus / ende dis. 38. cap. Ignorantia, Augustinus / Daer vint ghy de eerste twee ghenoemde officien der Bisschoppen toebehoorende / te weten / datse de heylighe schrift sullen weten / ende connen wtlegghen. Dat ander werck staet inde predicatie ende leere / datse niet alleen door de predicatie des gheloofs / en bouwen / maer oock door de manierlicheyt der goeder wercken / als den Text claerlick wtdruckt. Besiet dat 79. concilium Toletanum. Euen dat selue werdt oock dist. 38. cap. Omnes. Item cap. Si iuxta, aengheweſen. Hieronymus.

Dis. 38. cap. Nullus Episcopus, Clemens Papa: Gheen Bisschop en sal hem van Ouders / hooghen staets / oft gheslachts weghen ontsetten oft schamen / van eenen cleynen geleert te werden / dat tot zijn profijt oft salicheyt des volcks vorderlick is. Want wie qualick leeft / ende beyde goedt te leeren ende te doen veracht / die wijst daermede aen / dat hy meer des Duyuels / dan Christus lidtmaet / ende meer een onchristen dan een Christen is.

Dis. 40. cap. Nos qui. cap. Non loca. Gregorius: Dat die / de andere voorstaen / niet nae den Eeldom der plaetsen oft gheslachts / maer wt den Eeldom der deuchden ende goeder seden ghecoren / ende de menschen sullen bekent werden / datmense meer vanden Eeldom der deuchden / dan vanden Eeldom des geslachts kent. Want gheen plaetse / staet / oft eenige weerdicheyt ons Godt naerder maect / dan goede wercken.

Dis. 40. cap. Multi. Ioannes Chrysostomus. Veel Priesters zijnder die den naem hebben / maer van der wercken weghen seer weynich. Want de plaetse oft staet en heylicht de menschē niet / maer de mensche die plaetse ende staet. Niet alle Priesters en zijn heylich / maer alle Heylighen zijn Priesters. Een straffelick Bisschop en vercrijcht gheen eere van zijnen staet / maer een openbare lasteringhe. — Alle Heylighē Priesters

Dis. 43. cap. Si rector, cap. Ephesis Paulus, capit. dispensatio. Gregorius. In dese plaetse staet / wat eyghenschap de Prelaten ende Predicanten deē

ken der Kercken hebben / oock hoe sy de waerheydt ende straffe der lasteringhe den volcke gheensins onthouden sullen. Dat oock die van dat bloedt haerder beuolen Schaepkens niet ontschuldich zijn sullen/ die haer Gods woort/ raedt ende beuel niet en verkondighen. Naedemael nu den gheestelicken de verkondinghe ende wtdeylinghe des woorts beuolen is/ so staet alle den ghenen/ die dat voorby laten ende verswijghen sonder middel/ de straffe des eewigen doodts daer op. Daermede stemt Christus / Matth. 10. ende is wt den Propheet Ezechiel ghenomen/ cap. 3.

Dist. 47. cap. Quod ad nos Cornelius, gheenderley opghelepde versmaetheyt ofte cruys/ en sal ons vanden wech der waerheydt af te wijcken beweghen.

Distinct. 49. Item dis. 50. gheheel door. Die tot het Bisschops Officie oft Priesterschap ghecoren werden/ sullen van openbare lasteringen vrij ende onschuldich zijn. Dat oock die/ die na de verkiesinghe in ghelycke lasteringe vallen/ afgheset / ende tot haren staet ofte officie niet meer comen en sullen.

Dist. 63. cap. Adrianus, wt de Ecclesiastica Historia wertet openbaer/ also oock de Paus Leo in een vergaderinghe aenwijst/ dattet een Rooomsch Keyser met recht toestaet eenen Paus te verkiesen / desghelijcken ander Vorsten de Bisschoppen.

Dist. 82. cap. Episcopus, Concilium Aurelianum. Een Bisschop sal den armen/ crancken/ die haer met haren arbeyt niet meer onthouden en mogen / alle nootdruft bestellen/ ende haer onderhoudinghe ende cleedinghe/ so veel hem ymmers moghelick is/ mede deylen ende bestellen.

Dist. 83. cap. Error, cap. Quod enim, cap. Consentire videtur. Innocentius, Pius, Gregorius. Een Bisschop oft Voorstander der Ghemeynte/ en sal niet alleen voor hemseluen onstraffelic zijn/ maer oock vreemde sonden niet toelaten / aensien oft daer in bewilligen. Naedemael euen de heelder is als de steelder/ Rom. 1. Dat oock die openbaer in dwalinghe beuesticht / die den seluen niet teghen en staet/ ende teghen vecht/ ghelijck oock Psalm 50. ende Rom. 2. staet.

Item cap. Si quis, dis. als te voren staet/ welcke Bisschop zynder gheestelicken ofte andere Hoererije ende straffelicke handelinge aensiet/ ende om ghelts ende beden wille in zijn Bisdom toelaet/ oft so hijt wt macht zijns beuolen Officijs niet openbaer en straft ende teghenstaet/ die sal van zijn Officie afghesetwerden.

Dist. 84. cap. Peruenit, ende cap. Nunciatum est, Gregorius. Dat de Bisschoppen in haer officie niet flau ende versuymelick teghen de Christelicke ghemeyne armen onderdruckte / oock teghen de ghene/ die haer hulpe ende voorsieninghe behoeuende zijn/ maer met ernst ende neerstichept waken sullen. Verstandigher / Godtvreesender persoonen/ trouwen Christelicken raet ende aenwijsinghe gheensins verachten/ maer aenemen/ op dat / wat hy selue niet en can ofte weet/ van ander leere.

Dis. 85. capi. Facientis, Ioannis 8. Die openbare dwalinghen beteren mocht ende niet en straft / die sal de brekers ende dwalende ghelijck gheacht werden / ende hare sonden deelachtich.

Aldaer ca. Fratrem nostrum, ende aldaer door veel Can. Grego. De gheestelicke sullen teghen den armen noodtlijdenden/ vrijgeuende/ mildt ende met bereyden handen zijn / ende niet hare goeden den Speellieden/ Weplieden / ende Hoeren geuen/ bysonder de Bisschoppen/ der welcker goeden den armen zijn/ gelijck in veel plaetsen int Decreet aenghewesen wert.

Dis. 87. capite Licet. capite Defensiones. capite Quisquis, Gelasius, Dat de Bisschoppen de Weduwen ende Wesen behulpelick zijn/ ende haer voor alle beswaringhen ende ghewelt beschermen sullen.

Volcht int tweede deel des Decreets Caus. 1. q. 1. cap. Vicissimus. Symachus. Niemant en sal van zijns staets weghen weerdich ende eerlick gheacht werden / waer hy niet in Conste ende heylichept heerlick en schijnt. Jae hy sal voor den verachtsten ghehouden (als die zijnen staet een schande opdoet/ ende met zijne sotheyt veronheylicht) afghesetwerden.

2. q. 7. cap. Non omnes, cap. Paulus. cap. Quamquam. In dese plaetsen melt Augustinus ende Hieronymus/ dat niet den staet / weerdicheyt/ oft den naem / den Bisschop en maeckt / maer een Christelick onstraffelick leuen / want als dat Soudt zijn cracht verliest/ so en ist nergens tot profijt/ dan/ etc. Matth. 5. Daerom een Bisschop die zijn Officie ende dienst niet en bewaert/ noch zijnen naem genoech en doet / niet eenen Bisschop / maer eenen onbeschaemden hont te achten is/ alsoo salmen het onderscheyden der staten/ niet nae de weerdicheydt/ maer nae dat leuen richten ende oordeelen.

5. q. 5. capite Non vos, capite Non omnis, Dat die/ die straft/ niet ghehaet/ maer lief ghehadt sal werden. Want beter zijn des vrients wonden/ dan des vyants cus/ seyt Salomon.

7. q. 1. cap. Suggestum est, capite Sciscitaris, ende cap. Aduersitas, Liberius. Gheen Bisschop en sal van eenigher gheuaerlicheyt/ vreese/ dreyginghe / oft veruolghinghe willen zijne beuolen Schaepkens / die Christus met zijn bloet ghecocht heeft/ afwijcken/ verlaten: Maer/ soot den noodt des gheloofs/ ende de welvaert der ghemeynten aentreft / hem als een vaste Muere/ voor des Heeren huys voorsetten / ende zijn leuen voor de Schaepkens gheuen / anders en zijnse gheen Herders/ maer huerlingen/ nu zijn sommighe selue de Woluen / wie wil voor den Hoeder hoeden ? Beter waert datse van de Schapen liepen / ende lietense inde Woestijne gaen/ dan also ghehoedt.

Bisschoppen en sullen inder noot niet ontloopen.

8. q. 1. cap. In scripturis, ende cap. Qui Episcopatum, Gregorius, Augustinus, ghelijck de Stadt dien/ die na dat Regiment staet/ behoorlick als onbequaem wt slaet ende verwerpt/ alsoo is sy is sy oock dien/ die dat Regiment schout/ schuldich te gheuen. Ende die/ die alleen heerschappen ende regeren/ ende niet dienen ende profijtelick zijn en wil / die en is tot geenen Bisschop bequaem.

Inde ghenoemde plaetse/ cap. Licet ergo. Het behoort seyt Hieronymus/ dat niemant tot eenen Priester ghecoren en sal werden / hy en sy dan treffelicker/ heyligher ende gheleerder dan andere: Daerom oock in ordeneringhe ende verkiesinge eens Priesters van nooden is/ dat dat volck teghenwoordich is/ dattet weet/ ende daer af ghetuyghenisse gheeft/ dat een Priester in dier maten gheschickt is / also oock Paulus seydt: Hy moet een goede ghetuychenisse hebben / oock vanden ghenen / die buyten zijn / 1. Timoth. 3.

Bisschoppen sullen heylich ende geleert zijn.

Item cap. Oportet. Dat de voorgaenders/ die andere tot Leermeesters ende Herders ghegeuen ende voorghestelt zijn / hare leere nae der toehoorders verstant matighen sullen/ de tonghe ende hooren op malcanderen ghestelt / een andere ghelijck zijn / daerom sal een Bisschop seer gheleert/ onstraffelick/ dapper ende vreetsaem zijn.

8. q. 1. capite Audacter, menichmael spreeckt Hieronymus in desen Canon / wert de Kercke eenen Herder ende voorgangher ghegheuen /

als de

als de verdienste der ghemeynten wt eyscht en beroorsaeckt. Ende ghelijck wy ymmers veel quaets voor Godt doen/ also crijgen wy voorstandt ende Overheydt. Daermede stemt de schrift/ Job 34. Prouerbiorum 28. Hos. 13. Esaie 24.

Verkiesinge eens Bisschops.

8. quæst. 2. capite Illud quidam. Item cap. Dilectissimi. Inde verkiesinghe eens Bisschops/ en salmen gheen ooghe hebben op eyghen profijt/ gheschencken/ gauen / vorderinghe / verdienst/vrientschap/maer bloot op het gemeyn profijt: Want alsoo en mocht de Bisschop niet vrij alleman straffen / ende moest den ghenen/ der welcker vorderinghe hy beuonden hadde/ onderdanich zijn.

7.q.2.cap.quatuor autem. Item cap. de redditibus, Gelasius, Simplicius. Der Kercken Cijns ende goeden sullen van de Bisschoppen in vier deelen ghedeylt werden / dat eerste voor hem ende de zijne / dat tweede voor de Dienaers der Kercken / dat derde voor de armen / dat vierde voor noodige timmeringen der Godshuysen.

25.q.1.cap. Diuinis præceptis. De Bisschoppen ende Herders/die de beuolen Schaepkens met vlijdt ende neersticheyt weydẽ/ende voor haer welvaert ende salicheydt sonder versuymelicheyt trouwelick waken/ die hebben Christum lief. Welcke de selue niet waer en nemen/werden daermede ouertuycht/datse den Ertzherder/daer af Petrus/1.Petr.6.seydt/niet lief en hebben / Naedemael Christus Petro zijne Schaepkens niet eer beuolen en heeft te weyden / tot dat hy van hem ten derde mael hoorde/dat hy hem lief hadde.

Cloosterlieden oeffeninge ende studeringhe.

De Consecrat. distinct. 5. capite Nunquam. cap. In omnibus, capite Nullus præsbyter, capite Non oportet. In dese plaetse oft Canon. staet gheheel claerlick wtghedruckt / wat de Cloosterlieden ende andere gheestelicken oeffeninghen/ ende studeringhen sullen zijn/ te weten/ de Bibel lesen / bidden / ende altijdt wat ter handen nemen / op dat ons de Duyuel niet ledich en vint / oock en sullense ydel wijtloopende ghedachten gheen plaetse gheuen / maer dat haer leuen onberispelick sy / vol goeder wercken ende Exempelen. Dese Capittelen zijn wt Hieronymo Concilium Manetensi ende Laodicense ghenomen / ghelijck dat Decreet aenwijst.

Van de verkiesinghe eñ des gecoren macht/ Cum in cunctis, een Bisschop behoort voor anderen te bewijsen / hoe dattet andere behoordt in dat huys des Heeren te wandelen / aldaer werdt oock eyghentlick ghesett ende besloten/ dat niemandt onder dertich Jaeren tot eenen Bisschop ghecoren en sal werden / die oock van zijns leuens Echtelicker gheboorten / leere ende Const weghen een goede ghetuychenisse heeft. Volcht int cap. Nihil est, Naedemael de ghemeynte Godts niet schadelicker en is / dan een quade ende ontrouwe Voorstander eñ Herder / so sal op dien die tot sielsorghe ghecoren is / oock nae de verkiesinghe voor de beuestinghe / groot opsien ghehadt werden / op dat niet met allen in haeste / ende dwalinghe der verkiesinge aen hem versuymt en sy / vintmen eenich ghebreck der Kercken schadelijck/ soo en sal dese niet beuesticht / ende gheen onweerdigher gheroepen werden / by straffe aldaer vertelt.

De ætate & qualitate, cap. Eam te decet. Hier verbiedt de Paus Alexander de derde/gheheel strenghe/dat tot gheen sielsorghe/die van zijnder manieren/ Const/ leuens ende ouderdoms weghen niet ghenoech en is/ aenghenomen en sal werden/niet aenghesien eenighe oorsaken.

En sullen oock niet meer dan een Pastorie ende Kercke voorstaen.

Volcht int cap. Cum sit: Naedemael dat Regiment ende sielsorghe / spreeckt de Paus Innocentius de derde/een Const bouen alle Consten is/so sullen de Bisschoppen dat altijt voor ooghen hebben / hoe sy haer Officie ende staet met de Sacramenten der Kercken voorstaen/ ende ghenoech doen willen / dan ist dat voortaen groue ongheschickte Priesters aenghenomen werden / so sal den aennemer eñ aengenomen/een ghelijcke herde straffe draghen. Veel beter ist weynich vroome/dan veel quade kercken Dienaers te hebben: Want so de een blinde den anderen leydt / soo vallense beyde inde Gracht.

Godtsdiensten sullen in eens yegelijcks volcx sprake ghehouden werden.

De officio iudicis ordinarij, capite Quoniam. Celestinus de derde seyt in desen Canon / waer dat in een Kercke ofte Bisdom menigherley tonghen ende spraken waren / soo sal de Bisschop een yeghelijcks volck met zijne sprake voorstaen/met de Predicatie / Godsdienst ende Sacramenten / ende waer het van nooden is/ daer op dienaers houden / haerder sprake verstandich.

Volcht int Capittel Irrefragabili, Dat de Bisschoppen sullen waecken ende opsien/ datse alle ghebreecken beteren ende niet onghestraft en laten/bysonder in de gheestelicke / op dat dat bloet haerder onderdanẽ niet van haren handen gheeyscht en wordẽ/het welck gheheel eenen herden ende verschrickelicken donderslach ende woordt is allen versuymelicken Prelaten/seyt de Glose wt dat derde cap. Ezechielis ghenomen.

Decreet ende beschrijuinghe eens goeden Herders/ende Bisschops/ tegen der seluer onwetenheyt / ledichgaen / lichtueerdicheyt/lasteringe/onmaniere/ dertelheydt/wellust eñ boetweerdighen leuen.

Geestelickẽ en sullẽ niet in wellust leuen.

HEt is geheel verachtelick allen Priesters in wellust / eten / drincken ende oncuyscheyt te leuen. Welcke Bisschop / Priester/ oft gheestelicke die gulsicheyt eñ spelen aenhangt/ die en sal in 30. daghen gheen Misse doen/ofte anders aen zijn Lichaem ghestraft worden. Distinct. 35. capite Ecclesia, capite Episcopus, capite Ante omnia.

Dis. 37. cap. Sacerdotes Dei, cap. Nonne vobis, worden de Priesters/ die met voorby latinghe der Bybelscher lesinge/ alleen in der Heydenen Boecken studeren/ berispt/ende datse dat / dat den kinderen van noode is/tot een lasteringhe haers wellust maken. Oock worden de Priesters hooghe ghestraft/daerom datse haer kinderen alleen in wereltlicke constẽ laten leeren.

Dis. 37. cap. Non omnis. Aug. distin. 38. capit. Ignorantia. concilium Toletanum. In dese twee plaetsen wordt de onwetenheyt der Priesters seer berispt ende aenghewesen/ dattet der Bisschoppen officie is/de heylige schrift te weten/ ende met stadighe prediken leeren / datse oock niet alleen en bouwen door het ghelooue/maer oock de goede wercken aentrecken / ende daer op wijsen. Welcke Wet wel behoefde / datmense vernieude. Besiet dat 79. Concilium Toletanum.

Dis. 44. cap. Commessationes, cap. Non oportet, capite Nulli clerico. Augustin. De gheestelicke sullen haer van alle gulsicheyt onthouden/ooc sonder groote noodt in gheen herberghe gaen. Item voor haer seluen gheen weerschap houden: In een ander plaetse staet: Ende gheen openbaer schouspel aensien / op dat den naem Godts niet ghelastert en worde.

Diſt.46. gheheel wt/ de Gheeſtelicke/die onmanierlick/plupinſtrijckers / verraders/oproerders/laſteraers/woeckenaers/ende dierghelijcken zijn/ ſullen van haren ſtaet afghesedt worden.

Diſt.81. Maximianus, Innoc. de Prieſters/die hoererye ende ander ſonderlicke laſteringe bedrijuen/ſullen van haer officie afgheſet / oock tot de Communion niet toeghelaten worden/ouermidts de onheyligen de heylighe dinghen niet recht en handelen ende wandelen.

Aldaer/cap.Volumus. Item cap. Quidam clerici, Symachus Papa. Dat een Prieſter / de bywooninge der Vrouwen (behaluen haer moeder/ſuſter/ende ghetroude vrouwen/met welcke ſy eens eerbaren/manierlicken/leuens ende weſens zijn ſullen) niet toeghelaten en ſal worden.

Toehoorders mogen den prediicāt ſtraffen.

2.q.7.cap. Secuti ſunt, capite Teſtes vſque vlla. cap.Petrus poteſtatem, cap.Paulus deacline. Beda, Damaſi. Gregor. In deſe plaetſen wert aenghewesen / dat menichmael een gheleerde van eenen ongheleerden / een gheeſtelick van eenen Leecken behoorlick te ſtraffen is. Dat oock de Prieſters behoorlick van de gemeynte of kercke aenghetoghen/gheſtraft ende beclaecht moghen worden/ende treckt daer op Paulum tot Deaclin tot een exempel/die van zijn volck beclaecht ende ouerwonnen afgeſet/ ende een ander in zijn plaetſe gheordineert is.

Onderdanē moghen de ouerſte ſtraffen.

2.q.7.ca. Admonendi. De onderdanen en ſullen hare ouerſten niet te veel in alle dingen gehoorſaem zijn / maer waernemen der ſeluer ſtraffelick leuen/ op datſe niet gheſien en worden met onmatighe ghehoorſaemheyt/oock de laſteren niet ghehoorſaem te zijn. Oock en ſullen de Biſſchoppen gheenen boetweerdighen / ſtraffelicken bywoonder om haer lijden / op datſe niet gheſien en worden ghemeynſchap te hebben met de ſonden. Item datſe haer der ſeluer niet deelachtich en maken/2.q.7.c.Peruenit.

3.q.7.cap. Qui ſine peccato eſt, Item cap. Iudicet: Wie dat andere ſtraffen ende oordeelen willen/ die ſullen aen haer ſeluen beginnen/ ende te voren onſtraffelick zijn. Hier nae in de ghenoemde plaetſe ca. Poſtulatus, ſeyt Auguſt. alſo: Dat ſout in het Euangelio/ wanneert veruuylt/ ſo en iſt nerghens goet toe / etc. daer wt verſtaet een yeghelick/ſeyt de Canon/dat een ſtraffelicke gheen Richter ofte oordeelder eens anderen laſters zijn en mach / want met zijn oordeel/ veroordeelt hy hemſeluen/ naedemael hy euen dat doet/ dat hy oordeelt/ als Paulus Rom.2. aenwijſt.

Onſe Biſchoppen afghemaelt.

8.q.cap.1. Sunt in Eccleſia. Aug. ſeer veel voorſtanders worden in de Kercken gheuonden/die nae dat woort Pauli het hare ſoecken / eñ niet dat Chriſti is. Die Chriſtum niet om niet lief en hebben/ oock Godt niet om Godts wille en ſoecken/dat tijtlick profyt alleen aenhanghen/ eere van de menſchen begeren. Maer die ſulcx doen/ zijn dachlooners / eñ niet recht onder de kinderen Gods te tellen. Daer na ſeyt Auguſt. capit. Vereor, hoe hy hem voor de Biſſchoppen ſchaemt / die de menichte des volcx richten eñ oordeelen ſullen/daerom dat zijt van de kerckē aftrecken/ eñ die dinghen / die eenen Biſſchop niet toe en behooren/drijuen ende oeffenen.

Item cap. Quis autem. Ambro. ſpreeckt/daer/ dat de Biſſchoppen ende Prieſters malcanderen ſtraffen eñ in maniere houden ſullen/want hoe ſal ick teghen den Leecken toornich zijn/ſo ick wt ſchaemte teghen mijne medegheſelle ſtil ſwijghe.

12.q.2.c. Gloria Epiſcopi. Hier worden de Biſſchoppen hooge beſchuldicht/ ende voor ſtrafweerdighe aenghetoghen/die in alle welluſt leuen / die oock de Kercken ende Altaren in menigherley manieren coſtelick vercieren / ende gheheel gheen neerſticheyt daer aen en leggen/ hoe vrome Dienaers Chriſti voor zijne ghemeynte ghecoren ende verordineert worden / die oock den armen nootlijdende niet te hulpe en comen/maer dat meer is / dat haer aftrecken / het welck alder roouers grouwelicheyt te bouen gaet / die dat hebbende nemen / en alleen de rijcken toedoen.

Kerckē cieraet beriſpt.

22.q.4.cap. Omnis iactura. Item capi. Epiſcopi, Zacha. Daer wordt den gheeſtelicken alle ouervloet in heerlicke cleederen/ coſtelick eten ende andere welluſten des lichaems verboden.

Item 22. q.2.cap. In dolo. Item ca. Animaaduertendum, Augu. Die ſweert bedriechlick/die anders doet/dan hy door zijnen eedt beloeft ende toeſeyt: Want eedtſweeren ſal hebben drie geſellen/waerheydt/oordeel/ eñ gherechticheydt. Oock wort q.1. daer te voren/van noot/ liefde/ oft ghemeyn vreets wegen te ſweeren toeghelaten/cap. Ita ergo, & cap. Tu malum.

Eet der Biſſchoppen maect veel meyneedich

Hier legt wel ouer/hoe waerachtich dat een Biſſchop in zijnen inganck meer dan eenen Artijkel ſweere/daer hy gewiſſelick weet/dat hyſe noch houden en wil/ noch en mach/ daer af hy hem terſtont laet abſolueren. Oft dat redelick na luyt des Canons gehandelt is/oordeelt ghy: bedroch iſt/waer mede de werelt omgaet.

De Iureiurando, ca. cum quidam. Vrbanus, een yeghelijck ſal des te harder/ſoo veel hy nae den ſtaet hoogher is/geſtraft worden / ende ſo veel andere door zijn Exempel tot ghelijcke booſheyt dies te lichter ghetoghen worden.

De vita & honeſtate Cler.cap. Clerici Gregor.9. Item ca. Si quis, cap. Cum ab omni. Inno.3. Daer werdt den ghewijdden verboden eenighe Wapen te draghen/ dat hayr te vlechten / woeckeringhe hanteringhe te drijuen/haer gheeſtelick ghericht vrij om niet te gheuen/ende van gheene partye niet met allen te nemen. Beſiet dat 87. Concilium Pictauienſe.

Decreet tegen der Biſſchoppen ſpelē/ hoererye/welluſt/ etc.

Volcht aldaer cap. Vt Clericorum, cap. A crapula, cap. Clerici Officia. In deſe plaetſe verbiet Innocen. de 3. allen/die van gheeſtelicken ſtaet zijn / dat ſy haer voor hoererye eñ oncuyſheyt onthouden/waer de Prelaten der Kercken om ghelt oft ander ghenièts wille tot deſe laſteringhe door de vinghers ſien / die ſullen ghelijcke ſtraffinghe met den quaetdoenders verwachten. Maer iſt dat de gheeſtelicke nae des lants ghebruyck in den houwelicken ſtaet zijn / ende haer houwelick breken/ſo ſullen ſy herder dan andere gheſtraft worden / ouermidts ſy haer doch des Godtlijcken houwelicks gebruycken moghen.

Item dat haer de geeſtelicke voor ouervloedich eten ende drincken / ende dierghelijcken gulſicheydt wachten / ende den anderen gheen oorſaeck tot toe te drincken gheuen en ſullen. Die dit ouertreet / ſal van zijn Officie eñ ſtaet afgheſet worden.

Item in de voorghenoemde plaetſe wil Innocen. de 3. ſtijf ende ſtrenghe ghehouden hebben / dat de Gheeſtelicke eenighe wereltlijcke hanteringhe gheheel niet en drijuen/ oock de vaſtelauontſpelen / lichtueerdicheden / Speellieden / ende openbare wijnhuyſen niet waernemen en ſullen. Dieſghelijcks dat niemandt int Berdt met terlinghen ſpelen/oft toeſien en ſal/maer haer Kercken officie ghetrouwelick waernemen / ende met leſen neerſtich aenhouden.

Daer ſtaet / hoe ſy oock ouer al eerlick ende niet boefachtich ghecleet zijn en ſullen/in ſumma/dat ſtuderen anhanghen.

De cohabitatione Clericorum & Mulierum, ca.

Si quiſque

Siquisque. De gheestelicke die te samen spraecken/sluypwinckelen/ende ghemeynschap hebben met quaetruchtighe Vrouwen / ende vermaent zynde niet af en staen/sullen ghebannen worden.

Decreet/ Wet / Reghel / Ordeninghe/ alle ghewelt aengaende/ van oordeelen/vrede/ Crijghen/sweren ende gherechticheden.

Ordeel niet te haestē en niemant on verhoort te richten.

FElix ende Nicolaus de Pausen wijsen in dit Capit. 2.q.1. Nos in quenquam. capite Iudex, cap. Primates.cap. Notum sit, & capite Nemo Episcopus aen/dat niemandt verdoemt oft veroordeelt worden en sal / hy en sy dan te voren ordentlick ouerwonnen /oft heeft hemseluen door zijn bekenmisse beschuldicht ende verordeelt / hy sal oock weder ingheset worden / die sonder voorgaende ouerwinninghe afghesedt wort. Oock en sal niemant sonder voorgaende volcomen verhooringhe inden Ban ghedaen worden. Item datmen met gheen ordeel haesten en sal/ende gheen sententie sonder te voren noodighe verhooringhe ende neerstige ondervraghinghe/ strycken en sal/ staet daer nae int Capit. Deus omnipotens.

Item 2.q.6.capit. Qui scit: Welcke andere tot eenen Ouersten voorgheset is / die en sal gheen beswaringhe hebben/oock andere gehoorsaem te zijn: Oock sal hy bedencken/ dat hy oock eenen ouersten heeft/ ende ghelijck hy woude dat dese met hem dede/ also sal hy met zyne onderdanen doen: Niet opleggħen dat hy selue niet ghewillich dragen en woude/ so desen last hem opghelept worde. Want wy zijn alle Jongers eens ootmoedigen Meesters/die daer spreect : Leert van my / want ick ben saechtmoedich van herten.

11.q.3.capite Qui rectè,capite Summopere, capi. Non Licet,capite Quatuor modis,capite Quicunque, eñ ca. Quisquis, staet also. De Richters/bysonder de gheestelicke / sullen de grootste neerstichept aenlegghen/ om de waerheyt te vernemen/ ende haer oock die dinghen / die eenen Richter afweyndich mochten makē geheelijck ontslaen/als vreese/gierichept/ghewelt/ nijdt/ liefde/ bermherticheyt/ noch haer oordeel om ghelt vercoopen.

22.q.1.cap. Ita ergo.Item cap. Tu malum. Hier laet Augustinus toe/van vrede oft nootdrufts weghen te sweren / Item 23. q.1. capite. Militari. Item capite Apud veros, ende cap. Iustum est, laet hy toe te Cryghen/ doch niet om roofs wille/ oock niet om tijdtlicke eere/ heerschappye/ende begheerlickheyts weghen/maer dat de boose ghestraft / ende de goede behouden worden.

Crijghen recht ghevrupet / zijn vrij.

Dit alleen zijn rechte ende behoorlicke Crijghen / hoe wel hy in andere plaetsen gheheel daer teghen is/dat de Christenen crijghen souden/als wy hooren sullen.

23.q. 4.gheheel door/ Item, 5. cap. Circuncelliones, staet/dat de gheestelicke tot bescherminghe haerder ghemeynten ende des Euangeliums den Keyser om hulpe niet en sullen aensoecken/sullen haer oock van de vuyst onthouden / ende alle ghewelt ontslaen/ op dat sy niet wraeckghierich ende bloetgierich/als die haer Euangelium met ghewelt voort willen drijuen/ ghesien en worden. Slecht salmen leeren nae dat Exempel Christi ende der Apostelen / gheen ghewelt aenlegghen/ noch aenroepen/ maer vredelick den vreetsamen Christum predicken.

Item 23. q.3. cap. Non inferenda. capit. Qui potest.cap. Ostendit. Welcke zijns naeste opghetoghen versmaethept ende ghewelt / so hy can/ niet en verweert ende verdrijft / ende den boosen niet teghen en staet / die is den seluen ghelijck/ende zijnder boosheyt deelachtich.

Item 23.q.4.capite Tollerandi, capite Quantus, capite Tu bonus,capite Fortè,cap. Qui secundum. In dese plaetsen seyt Jeronymus ende Augustinus/also/ datmen de boose niet lichamelick/ maer gheestelick straffen sal/ende met den Ban haer van de ghemeynte afhouden / datmense schouwen/ ende haer sonden niet en bewillige: Want een vleeschelick mensche veruolcht eenen gheestelicken : Maer die nae den gheest gheboren is / en veruolcht gheenen lichamelicken.

Euen aldaer cap. Quidam, capit. cum quisque, capite Obtineri, capite Ipsa pietas. De boose die met openbare lasteringhen beladen zijn/ sullen met den Ban ghestraft worden. Oock hoe sy sullen vermaent / onderwesen/ gheleden / ende weder na de boete aengenomen worden/ want die tot salichept gheordineert zijn/worden sonder slaghen ghebetert: Maer die/die verdoemt sullen worden/ dien ist straffen sonder vrucht.

Item 23.q.cap. Circuncelliones. Item cap. Pæna illorum. In dit Canon wort claer wtgedruct/ dattet gheenen Christen en behoort/de Ketters metten doot te straffen. Want niet aenghesien/ dat sommighe Donatisten/ beneuen hare ketterye oock aen veel Priesters een moort bedreuen hadden/noch vermaent S. Augustijn den Richter Marcellianum / dat hy de selue niet totter doot en woude veroordeelen/ende daer in dē conscientie/ende wat de Christelicke maniere wteyscht/bedencken woude.

Item aldaer cap. Qui vitiis. Welcke den tot lasteren gheneychden / daerom laet opcomen/ op dat hy den breker niet en vertoornt oft beschadicht/die is euen als die een kint een messe laet/alleen om dattet niet weenen en soude

Item 30.q.5.cap. Nullum, ende cap. Iudicantem. Dat niemant voor volcomen/ ordentlicke/ende waerachtighe wetenschap/verhooringe ende ghetuychenisse gherecht en sal worden.

De crimine falsus, ca. falsidicus. Een valsch ghetuyghe is drie Personen schadelick. Ten eersten God/diens tegēwoordichept hy versmaet. Ten tweedē den Richter/dien hy door zijn leughen ende onwaerheydt bedriecht/ ende valsch te ordeelen maect. Ten derden/den ontschuldighen/ dien hy door valsch ghetuychenisse verhindert. Ten vierden / aldermeest hemseluen/ als die aen dese stucken alle een oorsaecke is. Oock is die / die de waerheydt verswijcht/ een valsch ghetuyghe ende ghelijck schuldich. Want die liecht/begheert schade te doen / so en wil de swijgher oft toestaender/oock niet nut zijn.

De regulis iuris, cap. Qui scandalisauerit. Het is beter/dat ergernisse volge/ dan dat de waerheyt achter blijue.

Volcht/ca. Quod non est, dat / so anders niet behoorlick en is/wort menichmael wt noot die gheen wet en heeft/toegelaten / want den noot en is gheen Wet onderworpen.

Volcht/cap. Quod latenter, Item cap. Quamuis causæ. Wat heymelick oft door ghewelt/oft anders onbehoorlick is ingheuoert / sal crachteloos/gheen bestant hebben.

De onwetenhept en ontschuldicht gheenen Prelaet / want gheen herder en mach eenighe ontschuldinghe voortbrenghen. So de Wolf de Schapen eet / ende de Herder en weet het niet/dese wtvlucht sal hem veel meer beschuldighen.

Decreet/dat de Ketters ende ghebannen niet met allen en bestellen in haer Officie ende dienst.

Ketters eñ gebannē eñ bestellē niet met allen in haer officie eñ Kercke.

DIt is oock eenen Ketterschen Artijckel teghen de teghenwoordighe Roomsche Kercke/

Kercke / ende oock teghen Martinum Lutherum. Nu desen Artijkel heeft ghehouden Cyprianus/met dat gheheel Concilium Carthaginense eendrachtich. Daerom die so van der Ketters ghemeynte tot haer ghecomen zijn/ hebben sy weder ghedoopt / want sy en achten den voorgaenden Doop/voor gheenen Doop/ nadenmael de Ketters gheenen Doop en hadden / ende niet meer dan een gheloove / Godt/ Euangelium/Doop/etc. en is/ welcke niet in veel oneenighe/twistige / verstroyde Kercken/ maer ghelijck Godt eenich is/ also is hy alleen met zijn woort ende Sacramenten in een eendrachtighe Kercke/ want de eenige ondeylbare waerheyt en can niet met velen/ende in ghescheurde Kercken zijn/ouermits God een God des vreedts ende eenicheydts is/ ende niet des twists: Jae dat eene niet met allen so teghen en is/als twist ende oneenicheyt: Daerom meynden sy / den eenigen Doop en conde niet in veel gheloefde Kercken zijn / ende Doopten also de aenghenomen weder. Het welck oock Erasmus gheerne bewillighen woude / waert dat niet de liefde / de Ceremonien te bouē en ginc/ ende een ander wt eyschte/ Siet zijn Voorreden in Cyprianum.

So staet in haer eyghen Decreten / een ghebannen en mach niet bannen/binden oft quytlaten. Hier suypten sommighe: En can hy dat een niet/so en can hy oock dat ander niet/want Godt en is niet met hem/ende en onderschrijft hem daerom geheel niet haer wercken/ nadenmael hy hem tot dit zijn werck niet beroepen en heeft/noch haer dat beuolen / maer sy selue loopen ende spreken/so haer God niet ghesonden / noch yet tot haer ghesproken en heeft. Daerom en sullen ende en connen sy in zijnen naem niet met allen wtghērichten/met welcke hy niet en is/ende die hy niet hebben en wil.

Wt desen gront/acht ick/ segghen aldereerst de Canones Apostolorum, diemen Clementi toe schrijft/datmen die/ die van Ketters ghedoopt zijn / weder sal doopen. Besiet de Roomsche Concilien/ ghelijck tot beghin nae der Apostelen Concilien/dat tweede in de ordeninghe.

Ketters en consacreren niet.

Gregorius seyt/ Causa 9. q.1.cap. Nos consecrationem. Dat de consecratie der ghebannen menschen gheen cracht en heeft/oock geen consecratie en mach ghenoemt worden. En moghen sy nu niet Consacreren/ soo en moghen sy oock niet absolueren/ Doopen/prediken/etc.

Daerom sien hier toe / niet alleen de Paus/ maer oock de Doopers/ ende alle andere Secten/oft sy in de Kercke zijn/oft sy haer dinghen van Godt beroepen / handelen/ dat sy niet eer en loopen/dan sy ghesonden zijn/ ende also nae de meyninghe Cypriani/ Gregorij/Wickleffi/ niet met allen wt en richten.

Het is waer/als sommighe segghen/ dat die dinghen niet aen de heylicheyt der menschen en ligghen / maer aen Godts woort: Maer sy en ghedencken niet/dat God sulcke heylighe dinghen alleen door heylighe Lieden wil wtrichten/die in zijn heylighe ghemeynte zijn/daer in ick niet en weet oft een godtloose zijn can/ naedenmael het een vergaderinghe der gheloouighen ende heylighen is/Ephes.5. So en can ick niet ghesien/hoe Godt zijnder genaden woort/ werck/Officie ende verdienste/door godtloose Vaten ende Instrumenten mach wtrichten/ ende den heylighen Gheest door Cayphams geuen/nadenmael hy wel Godtsalighen genoech heeft/die hy tot deser eeren ghebruycke/op dat hy dat goede / door goede werckt.

Daeromme sien de Dienaers des Gheests wel toe/dat sy in der Kercken eñ aen het Hooft Christi Dienaers zijn / ende dat woort wt beuel / beroepen spreken/op dattet Jae by Godt is/ende Godt zijn seyndinghe bekenne/ende sy zijnen mont zijn/anders en wordt nae de meyninghe Cypriani/Gregory/Wickleffi/ende andere als volcht niet met allen daer wt / oftse schoon in den naem des Vaders / des Soons/ ende des heylighen Gheests doopen / het leydt altemael aen het beroep/ dies een yeghelick seker zijn moet dat hy in de Kercke is/ende God hem dit beuolen heeft / want Godt en bekent niet met allen in alle menschen/ dan zijn woort eñ werck. Daerom sien alle man op/bysonder op de Doopers/dat sy niet eer en dienen/dan sy gheeyscht zijn/ ghelijck Joannes Denck haer in zijn afscheyt van dit leuen /tot een lesse achter hem heeft ghelaten/ ende aen zijn eygen beroep ende seyndinghe ghetwijfelt heeft / ende ghewilt/dat hy dat Officie noyt en hadde voor hem ghenomen. Recht doen seyt hy/ int huys Godts/is altoos recht/maer boodschap te oeffenen aen de vreēde/en is alle man niet beuolē.

Joannes Denck wederroept.

Dis.22.c. Qui Episcopus. Wert wt dat Carthaginensche Concilium aenghetoghen onder andere/ dat buyten de Christelicke Kercke gheen salicheyt ende vergheuinghe der sonden en is.

Daerom is de seyndinghe soo gheheel van noode / dat sommighe noch aen veel seyndinghen (dat ick niet en segghe alle) twijfelen/ ende verwachten/tot dat Godt nieuwe ghetrouwe arbeyders wt seynde in zijnē Oogst. Sommighe andere en willen dit niet met haer houden/ten sy dan datse de Engelen meynen voor den Jonckstēn dach/oft by auonturen Heliam ende Enoch/oft byauonturen die/daer af Daniel cap 11. propheteert: Daer sullen opstaen gheleerde onder het volck / eñ sullen velen verstant gheuen. Dese meynen / de Erdtsherder Christus/ weyt nu selue zijn Schaepkens met Gheest ende de waerheyt. Besiet hier de Artijculen Joannis Wicklef in zijn plaetse. Hoe ghemeyn is dese reden by alle Leeraers: Buyten de Kerckaen is gheen salicheyt / Christus/ Euangelium/ etc. So moet ymmers volghen/ dat de Ketters gheenen Doop en hebben/oock niet en doopen oft sy wel doopen/ ende dat officie onghehecten voor haer nemen / ghelijck oock Ambrosius ende ander leeren. Dit gheue ick alle Godgheleerde te oordeelen ende te ouerlegghen/oock dat neerstich na te dencken. Dit leert oock haer gheestelick Recht/te weten/dat buyten de waerachtighe Christelicke Kercke/ als by de Ketters / Symonische ende ongheloouige gheen ghenade/ gheen rechte werckinghe des heylighen Gheests / oock gheen recht Sacrament en is/causa 1.q.1. cum Paulus, Verba Gregorij,capite Vilissimis , Verba Symmachi. aldermeest cap. Gratis, Verba Leonis Papæ, seydt dat de Canon claerlick.

Ketters en connen niet Priesters zijn.

De Symonische en ontfanghen van de ghenade Godts niet met allen/ daerom en connen sy oock niet met allen gheuen / want en ontfanghen sy niet/ so en hebben sy niet met allen/ so sy nu niet met allen en hebben/ soo en connen sy niemandt/ noch om niet / noch om ghelt yet gheuen. Hoe moghen sy gheuen datse niet en hebben? Den gheest der leughenen hebben sy: Want naedenmael de Gheest Godts om niet wordt ghegheuen / so moet van noode dat den Gheest der leughenen zijn / die om ghelt ghecocht wordt.

Breeder / dat de Symonische / ongheloouighe ende godtloose niet en connen rechte Priesters zijn/dat sy oock niet en benediceren/noch dat Lichaem Christi noch ontfanghen / noch gheuen/staet claerlick/ 1.q.1. capite Quicunque, Verba Gregorij,als volcht.

Godtloosen nemen ende gheuen niet met allen vant Sacrament.

Alle Symonische en connen niet Priesters

zijn/daer af staet gheschreuen/ Anathema sit, hy is veruloeckt/ende eenen vloeck beyde den gener ende nemer/ etc. Naedenmael sy dan eenen vloeck ende niet heylich en zijn / hoe connen sy dan andere heyligen? So sy int lichaem Christi niet en zijn/ hoe connen sy dan dat Lichaem Christi gheuen? oft oock selue ontfangen? Hoe can die ghebenedijen/ die selue vermaledijt is? Hæc ibi. Diesgelijcks wert oock daer/cap. Ventum est (verba Inno.) ghesept.

Noch claerder volcht daer/ capite Nunquam diuinatio, verba Ieronymi: Dat gheen gheestelicke genade by de Symonische Priesters niet en werckt/want soo in de Sacramenten/noch die daer plant / noch beghiet/ wat en is/ maer alleen Godt/die den wasdom geeft/wie werct dan in haer/nadenmael de Heere/ die den wasdom gheeft / niet in haer en schijnt / maer haer voorby gaet.

Volcht nae veel woorden/ want de heylighe Gheest en werckt niet met allen gheestelijcks in de valsche coopmanschappen der ghiericheyt/etc.

Leo 1.quæs.1. Hanc regulam. Men sal de heylighinghe des heylighen Gheests aenroepen/ op dat/ dat van de Ketters niemandt ontfanghen en mach / van de Christelicke Priesters vercreghen worde.

Leo Papa de consecra.dis. 4. cap. Hi de quibus. Men sal den ghenen van Ketters ghedoopt/de hant oplegghen/ op dat sy den heyligen Geest/ welcken sy niet van de Ketters en hebben moghen vercrijghen/ontfanghen.

causa 1.q.1.cap.corporalia, verba Augustin. De lichamelicke Sacramenten (welcke oock de andere hebben ende ghebruycken / die daer af ghedaen zijn van de eenicheydt des Lichaems Christi) connen wel een forme ende ghesteltenisse der Godtvruchticheydt hebben/ maer de onsienlicke cracht der Sacramenten en can by ende in haer niet zijn/ghelijck als de cracht oft dat ontfanghen dat lidt niet nae en volcht/alst van het Lichaem wort afghehouwen.

Ketters doop ontreynicht alleen.

Ambrosius 1.q.1. Non sanat. Den Doop der Aftreders eñ ongheloouiger en gheneest niet/ ende den Doop der geender/die in de Diluuie/ den Heere niet aen en hinghen / en maecte niet ghesont noch reyn/maer verontreynichde/ gelijck door den Apostel ghesepdt wordt: Al wat niet wt den gheloone en is / dat is sonde/ ende en is beyde diet doen / oft dien die dat ghedaen wort niet alleen niet nut/maer oock totten gerichte/want dat voornaemste deel eñ eyghentlicken gront eens yeghelicken Sacraments/is int woort ende ghelooue/niet in wterlicke dinghen noch int menschen naespreken.

De consecrat.distin. 4. Sine pœnitentia, verba Ambrosij: De ghenade Godts en eyscht in den Doop niet onse suchten/berou/claghen/oft erghens een werck/maer het ghelooue/so verlost ende schenckt se alle dinck vrijwillich/ ende om niet.]

Augustinus 1.q.1. Detrahæ, sept/dat de Sacramenten ende dat woort niet daerom cracht en hebben/dattet woordt ghesproken / maer dattet ghelooft wort. Daer wt volcht dat de dinghen sonder ghelooue by de Ketters ende godloose ghehandelt/gheen cracht en hebben/naedenmael hy daer nae spreeckt / dat sonder ghelooue/ ende liefde gheen Euangelium/ooc niet met allen goets in de kercke zijn en mach.

Sonder den H. Gheest wort alleen een menschelick letterlick Euangelium geleert.

Ieronymus 1.quæs. 1. Marcion, Marcion, Basilides, ende ander fenijnighe Ketters / en hebben niet dat Euangelium Godts / want sy en hebben den Heylighen Gheest niet / sonder welcken/ alleen een menschelick Euangelium wort gheleert.

Wy en sullen ooc niet meynen/dat dat Euāgelium in de woordē der schrift is/ maer in de meyninge ende in den sin/niet in veel flatteren/ langhe redenen/ maer dattet in de Wortel der oorsaken staet.

Dat Concilium Laodicense sept vrij / ende staet/1.q.1. Non oportet, dat der Ketters gebenedijdinge/een vermaledijdinge is/daerom men die niet aennemen en sal.

Item dat 4. Concilium tot Carthago besiet daer bouē/dat der ketters kercke een Synagoge ende vergaderinge des Duyuels noemt/ eñ datmē met haer noch bidden noch singē en sal.

Hier toe behoort dat gheheel Concilium tot Carthago van Cypriano eñ veel Bisschoppen gehouden/ eñ daer in eendrachtelijck besloten/ dat buyten de kercke gheen Sacrament en is/ 1.q.1.ca. Si quis, verba Cypriani/hoe dat een yeghelijck zyn stemme daer toe gaf/volcht de stēme/ordeel ende sententie Cypriani.

Cyprianus tegen de sacramenten eñ officien der godloosen ende ketters.

Hoe can yemant seggen / dat de salichweerdighe Sacramenten/eñ de Hemelsche ghenade met de Ketters gemeyn zijn mach/met welckē doch oock wy noch de aertsche spijse eñ dranck niet gemeyn hebben en sullen. Het is ymmers openbaer/dat de olie / daermede men de ghedoopte salft/by den geenen niet en wort geheylicht/noch ooc de Eucharistia / dancseggingc/ Nachtmael/daer zijn en can/daer geen hope op God en is/daer een valsch geloone is/daer alle dingen met leugenen ende versieringe gehandelt wordē/etc. Want wie can hem dat gewelt ende officie der kercken toeschrijnen / die selue in de kercke Christi niet en is? Hoe can die gebenedijen/die selue van Godt vermaledijt is? Hoe can die dat leuen belouen/die doot is? Hoe can die God aenroepē/die een lasteraer is? etc. Daerom alle dingen/die de ketters in de kercke handelen/zijn vleeschelijc/ ijdel ende valsch/ also/dat niet met allen der seluer dingen en sal beschermt oft aengenomen wordē/ want men en moet niet daerom terstont wat aennemen/ dat hem beroēt/dattet inden naē Christi ghedaen is/maer alleen wat in de waerheydt ende cracht Christi geschiet. Siet by Cypriano dit Concilium gheheel wt.

Doop der ongheloouiger niet met allen nut eñ oncrachtich.

Leo Papa 1.q.1.cap. In Ecclesia, et Leoni. Augu. seydt/Dat den dienst des Priesters oock in de Kercke niet bestandich en is / ten sy dat hy in zijnen dienst ghetrou blijue. Ende dat haer de Sacramentē ontrecken wt de handē der godloosen.

Siet/noch is desen Artikel tegen de schrift/ teghen so veel Leeraers/eñ Decreten haerder beroemder Vaders / Pausen/ Concilien/ als ghehoort is/ in Johanne Wicklef int Concilium tot Costnitz/als kettterichs verdoemt/eñ ooc van Anastasio de 2. eñ veel andere Pausen hier na/die daer willen/het is genoech/dat een dat Sacrament outfanghe/ oft gedoopt worde/de geuer sy dan geloouich/ Jode oft Heydē. Dier seluer meyninghe soude oock Anastasius gheweest zijn/die van eenen sept / die op spots maniere in een spottinghe ghedoopt is/als hy namaels gheloouich is ghewordeu/en heeft hy hem niet anders willen doopen. Is dit / het welck nv de gheheele Roomsche Kercke hout/ recht/so zijn de bouen verhaelde Decreten ende Leeraers alle Ketters/ende haer leere ketterije/daer om hier in dat ghetalboeck der Ketters ghestelt.

Decreet vanden Catechismo ende Doop der Ouders/teghen het gebruyck der Roomscher kercken/dies haer de Doopers behelpen/eñ int gebruyck te hebben/willen ghesien zijn.

Doop der Ouders.

DE conſec.diſ.4. cap. Ante Baptiſm. ſeyt Rabanus: Voor den Doop ſal de Catechiſmus voor aen gaen/ op dat de menſche in de leeringhe des gheloofs te voren onderrichtinghe ontfanghe. Daerom heeft Chriſtus te voren de ooghen des blinden met ſlijckſpeeckſel beſtreken/ ende alſo tot dat water Siloe geſonden/ op dat de Doopelinck in het gheloove te voren onderricht/ende alſoo gheloovich tot den Doope toeghelaten worde / op dat hy wiſte/wat ghenade hy daer in ontfanghe/ ẽ wien hy alleen ghehoorſaemheyt ſchuldich is.

Ibidem, Nicolaus Papa catechiſmi, hoe de Leeraer/de Doopelinck ofte Scholier in het gheloove haer houden ſullen.

De conſec.diſ.4. capite Baptiſandi. Ex concilio Laodicenſi. De Doopelinghen ſullen te voren het gheloove leeren / ende op den Witten donderdach den Prieſter dies rekenſchap gheven.

Doopelingẽ hoe ſy ſullẽ geſchict zijn

Ibidem, poſtquam Rabanus. Nae dat hem nu de Doopelinck / door het gheloove onder eens anders (te weten Chriſti) ghehoorſaemheydt begheven ende gedaen heeft / ende door de verloocheninghe wt het eyghendom des eerſten Heere des Duyvels ontoghen heeft / ſo wordt van hem (door middel des Officijs eens Godſalighen Dienaers) den booſen Gheeſt wtgheblaſen / ende den heylighen Gheeſt plaetſe ẽ ruymte bereyt. Aldaer leeſt breeder/wat van deſer Scholiers weghen in het gheloove voorghenomen is / ende in Canone prima, wat Auguſtinus van de nieu Doopelinghen ſchrijft.

Item diſ. 4. Agant homines, ſeyt Auguſtinus/ dat de menſchen voor den Doop ſullen boete doen/etc. gelijck Act.2. gheſchreven ſtaet: Doet boete / ende eenen yeghelijcken laet ghedoopt worden inden naem Chriſti/etc.

Ibidem, Nihil. Auguſtin. Die ghedoopte lidtmaten Chriſti worden / die worden oock des lichaems ende bloets Chriſti deelachtich.

Concilium Carthag. 4. De Doopelinghen ſullen langhe te voren gheproeft ende gheexamineert/ etc. ende met oplegghinghe der handen neerſtich ghedoopt worden.

Item aldaer/ wort oock eenen tijdt aengheſtelt/wanneer de Scholiers in het gheloove tot den Doop ſullen toelaten worden / hoe ſy den Dooper antwoorden/ende na den Doop leven ſullen.

Decreet / nu van de Roomſche Kercke als ketterije verdoemt / dat den Chriſtenen in alle manieren gheheel niet te oorloghen en behoort/ oock dat de waerachtighe gheeſtelicke/ niet andere om te Crijghen en verwecken / ende wereltlicke hulpe om wrake/ om den onrechten tegen te ſtaen aẽ en roepen/ oft haer niet op de Wapen verlaten en ſullen.

Chriſten en mogen niet Crijghen.

CHriſtus Jeſus / als hy van Herodes om te dooden gheſocht werdt/ en heeft hy niet willen ſoecken de beſcherminghe der Wapenen/ſoo hy nochtans verborghen Godtlijcker maniere / alle macht der Joden hadde connen te niete maken/ Maer hy vluchte in Egypten/ ende bleef aldaer ſeven Jaer. Item doen hem de Joden wouden ſteenighen verberch hy hem ende ghinck wt den Tempel. Alſo oock doen hy tot dat Cruys werdt gheleydt / en woude hy dat volck (dat hem voor weynich daghen met Palmen teghen was ghegaen) niet teghen de ſtadt Jeruſalem tot oproer bewegen. Item doen hy van Pilato werdt ghevraecht / oft hy een Coninck was/ antwoorde hy: Mijn Rijck en is niet van deſer werelt / want ſoot van deſer wereldt waer/ſouden mijn Dienaers / etc. Daer mede woude hy aenwijſen/ datſe alle tot dat Rijcke deſer Werelt behooren die met hulpe der menſchelicker cracht ẽ niet met Gods hulpe van dat aenghedaen onrecht haer meynen te beſchermen.

Item naedemael de Heere tot zijne Diſcipulen ſeyde: Soo ſy u vervolghen in de een ſtadt/ ſo vliet in een ander. Daer leert hy/dat de vervolchde Chriſtenen / niet Wapen met Wapen/ maer de Wapenen de vlucht teghen ſetten ſullen.

Item/ ghelijck men leeſt in Eſaia/ Egypten moeſt daerom aenhouden/ om datſe teghen de Aſſyriers ende Chaldeen / den Kinderen van Iſrael beſcherminghe beloefden.

Daer af wort het eenen Rietſtaf ghenaemt/ dat / wie hem daer aen leende / mede omvalt/ ende daermede zijn handt quetſt/ Eſai.35.

Item daerom zijn oock de Joden ghevanghen ghewordeu / om dat ſy de hope haerder verloſſinghe/niet alleen in God/ maer in menſchelicke hulpe ſetten: So leeſtmen oock veel Exempelen der lijtſaemheyt van de gheloovighe in de eerſte Kercke / datſe den roof haerder goeden met vreuchden hebben verlaten. Sy en hebben gheen wereltlicke macht oft tegenſtant aengheroepen/maer ſy verblijden haer / dat ſy weerdich waren om den naem Chriſti/vervolghinghe te lijden/ etc. 23. q.1. Quod vero. Hæc Gratianus.

Datmen de booſe onder de Chriſtẽ gemeynte lijden/ ende alleen broederlick ſtraffen / ende niet lichamelick wtdrijven / maer gheeſtelick vanden ſelven wtgaen ẽ afwijckẽ ſal. Dat is datmen hem wt liefde / haerder ontſlaet ende bant/want een vleeſchelick menſche vervolcht eenen gheeſtelicken/maer die nae den Geeſt geboren is/en vervolcht gheenen lijflicken 23.q.4 Tolerandi quantus, Tu bonus forte, Auguſtin. ende Quiſecundum, Ieronymus.

Daer af heeft dat gheeſtelick recht deſen ſin noch heden behouden (hoe wel het vol moorts raets ẽ daets is/ende noch heden de geeſtelicke willen gheſien zijn) dattet haer niet en behoort yemandt te dooden/ haer recht en doodt niemanden. Geeſtelicke dat is Chriſten en dooden niemãt.

Nu wat zijn de rechte gheeſtelicke / dan de Chriſten/aen der welcker plaetſe haer de gheeſtelicke gheſet hebben / ende de beſte ende eerſte zijn willen.

Daerom doet oock dit gheeſtelick Recht overal/die met openbare hertneckighe laſteringhe beladen zijn/alleen inden ban/ als Toovenaers/ Godtslaſteraers/Woeckenaers/Dieven / Roovers / Moorders / Knechtenſcheynders/Kinderverdruckers/ etc. Wijſt oock dat Decreet oorſaecke aen / waerom deſe niet metter daet gheſtraft en ſullen worden / want zijn ſy tot ſalicheyt gheordineert/ ſo worden ſy wel ſonder ſlach ghebetert: Maer die verdoemt ſullen worden / aen dien is alle ſtraffe ſonder vruchte. Trect oock hier dat Exempel Chriſti ende der Apoſtolen / Luce 9. aen / dat de Heere wt der wraeckbegheriger Apoſtelen ghebedt/ niet en wil/dat om te verderven dat vyer van den Hemel climme/ maer vermaentſe ẽ wijſt haer/ wat Gheeſts Kinderen ſy zijn/ett.

Item hy ſeyt oock/ dat een yeghelick die dat Sweert name/ die ſoude metten Sweerde geordeelt worden/daerom/ ſoudẽ deſe alleen met den Ban gheſtraft / ende weerdighe boete opghelept worden/ 23.q.4. quidam. Cum quiſque obtineri. Ipſa pietas, Auguſtin.

Een openbaer leugen iſt/hem voor een Chriſten te beroemen/ ende in het werck/ Chriſtum niet nae en volghen/ 22.q.v. cap. Cavete Fratres, Ambroſius.

22. quæſ. 5. ſeyt Gregorius/ Niſi bella, dat de

vleeſche-

vleeschelicke Jootsche cryghen des ouden Testaments/ alleen een Figuer des gheestelicken int Nieuwe Testament zijn geweest/ eñ nu opghehouden. Daerom wort nu de Apostolē geboden: Ghy en sult v seluen niet wreken/ maer veel meer onrecht opnemen / eñ voordeel ende bedroch lijden. Daerom ouermits dat de Apostel weet/ dat wy voortaen niet meer en sullen vleesschelick Crijghen / maer crijch der sielen teghen de boose begheerten ende gheestelicke wedersakers voeren/ so gheeft hy als een Veltvhooftman sulckes crijchs een gebodt den Ridders Christi/ segghende. Treckt aen dat Harnasch Godts. Eph. 6. 2. Cor. 10. op dat ghy bestaen moecht tegen de listen des Duyuels. So veel Gregorius.

Paulus/ wijst den Christen haren crijch eñ harnasch camer / oft rustingshuys

Diesghelijcks wort oock wat geseyt van dē lijtsaemheyt der Heylighen ende Godsalighen/ 23. q. 1. cap. Paratus, Augustin.

Van dier meyninghe zijn oock sommige wt de Doopers / dat gheen Christen Crijghen en mach: Ende Erasmus/ in Annot. ouer Luc. cap. 22. laet hē oock lesen/ als oft hy weynich Christelicks van crijghen hielt/ bysonder oock/ nademael hy in so veel Boecken / Quærela pacis, dulce Bellum inexpertis, ende oueral alleen den vrede opciert / die Christus alleen den zijnen ghewenscht/ ende na hem tot een lesse ghelaten heeft. Leest Erasmum in Annot Luc. 22.

23. quæst. 1. cap. Si Ecclesia, staet oock/ dat de waerachtighe Kercke / niemant en veruolcht/ maer alleen veruolghinghe lijden: Gheeft een Exempel van Sara/ welcke Agar de Maghet veruolcht heeft.

Damasc. 3. Sentent. cap. 33. In alle de Werelt is dat Euangelium ghepredickt ghewordden / maer niet met gheweer ende wapen / oft met Crijghen zijn teghensprekers ouerwonnen / maer met weynige armen/ naeckte/ ghedoode lieden/ dat is/ met lijdtsaemheyt ende ghelooue/ Luce 12. ende 21. 1. Joann. 5. Oft met swijghen eñ verwachten/ als de Propheet spreect/ Esaie 30.

Victorie der Christenen is geloone / lijtsaēheyt / swijghen eñ hopen.

De Ridders Christi en soecken noch wapen noch ijsere Clooten/ 23. quæstio. 8. Non pila. Ambrosius. Daerom bant hy den Keyser Theodosium / ende en wil hem te Milanen niet inden Tempel laten / tot dat hy hem met willighe aenghenomen boete reynichde ende ghenade begheerde/ daerom dat hy alleen vergont / ende door de vinghers ghesien hadde/ dat sommighe duysent van zijnen volcke verslaghen werden.

22. q. ca. 8. Si in morte. Grego. So ick my in dat bloet ofte Crijch hadde willen menghen der Longobaerden / soo en hadde heden dat Longobardische volck noch Coninc noch Vorsten: Maer daerom dat ick Godt vreese/ draech ick een schouwen/ in eenighen menschen doodt my te menghen.

Joannes ende Paulus/ twee Ridders Christi/ leden daerom de martelisatie/ datse dē Keyser Juliano den Apostate/ niet en wouden helpen crijghen/ ende gauen hem dese antwoorde: Sy zijn Christen/ haer en behoorde niet te crijghen/ daer af daer bouen.

Hier en doet niet alleen de gheheele werelt der vermeynde Christenheyt teghen dit voorbeeldt/ maer oock de Paus selue/ bysonder Julius de 2. ende nu Clemēs de 7. Eñ siet hoe fijn sy haer eyghen beroemde Decreten/ Euangelium ende Vaders houden. Ick wil meynen/ Christus heeft Petrum (des naeuolghers sy haer beroemen) dat sweert beuolē op te steken. Gelijck Bernardus aen den Paus Eugenium schrijft. Leest den Epistel/ litera B. Bernardi ketterschen artijkel.

Chrysostomus in veel plaetsen is hert daer teghen / dat de Christen crijghen / ende nae de wapenen grijpen / ende wil slechts / sy hebben haer dien die den vrede heeft gheleert opghegheuen/ ende en leuen nu niet meer der werelt/ ende sullen daerom gheenen crijch voeren.

Concilium Toletanum dat eerste/ weyghert alle de ghene/ die opt in eenen Crijch oock eens gheweest zijn/ ende oock gheen bloet vergoten en hebben/ eenen eewighen toeganck tot Priesterlicke weerdicheyt. Cōcilium Elibertinum bekent / dat de Ouerheydt dit Jaer als hy int Officie is / in de Kercke niet en soude ghelaten werden / ende veel Decreten meer zijn teghen dat crijghen der Christenen/ bysonder den geestelicken besloten.

Ambrosius super illud, Luc. 22. Maer nu die daer eenen sack heeft/ etc. seyt: Wat heet ghy my een sweert coopen/ ende verbiet my dat selue te draghen? Waerom heet ghy my dat te hebben/ dat ghy verbiedt wt te trecken?

Christen oft se crijghen.

Ten sy dan bygeual/ dat ick tot beschuttinghe ende niet tot wrake ghestelt ben/ op dat ick ghesien werde/ dat ick my wel hadde moghen wreecken/ maer niet ghewilt. De wet laet wel de teghenweer ende wrake toe / Maer daerom seyt bygheual Christus tot Petro: Het is ghenoech/ als oft hem alleen tot dat Euangelium toe betaemt hadde des Wets teghenweer / dat hem de wet de behoorlicheydt recht int Euangelium de volcomen goetheyt gheleert werdt. Int eynde leyt hy die twee Sweerden wt/ voor de bekenisse beyder Testamenten.

Origenes Homelia in Matth. 7. seyt/ dese eerste verhaelde text Luc. 22. is Pestilentisch/ so men hem sonder allegorie nae de Letter verstaet: Want wie de Letter woude aensien / ende niet Godts wille ende sin verstaen / maer zijn cleet vercoopen / ende hem een Sweert coopen/ die verstonde dat woordt Christi teghen zijnen wille/ etc.

Int boeck teghen Celsum de tweede / verclaert hy / dat den Crijch vanden eenighen Christo is wech genomen/ etc. Daerop spreect Erasmus / dat hier in alle / alder Godtvreesende Boecken mede stemmen / die lijden ende lijdtsaemheyt ons willen beuolen te zijn/ ende ghenen Crijch ende wapenen in en voeren. Augustinus Psalm. 37. Men sal voor de vyanden bidden / niet datse ter doodt gheslaghen / maer datse ghebetert werden / want soo hem niet en behoordt Godt te bidden/ dat de vyanden met verdiende behoorlicke wrake afghedreuen werden / veel weynigher behoordt ons die te dooden.

In Epistola 158. schrijft hy/ dat dat lijden ende martelisatie der heylighen/ besmet ende besoetelt wert/ so wy dergheliicken oock dooden onse vyanden.

In Epistola 5. schrijft hy seer veel teghen den Crijch. Aen hoe veel plaetsen handelt hy met des Keysers stadthouders / dat de Donatisten niet alleen Ketters/ maer oock teghen haerseluen ende andere / grouwelicke moordenaers niet ghedoot en worden / op dat niet sommige daer onder en waren die ghebetert werden mochten: Maer raedt alleen datmense so verre dwingt / datmen haer der Kercken goeden ontreckt/ datse volghen moeten.

Item / doen de Donatisten soo menichmael Augustino nae dat leuē stonden/ wanneer leestmen dat hy een ghewapende handt tegen haer vergadert heeft? Hier af leest Erasmum in Annot. Luc. 22. seer schoon.

Ten eynde sommighe teghenworpen tegen de genoemde Capittelē eñ Artijculen neder gelept eñ verantwoort wt dat Decreet.

Somen

Tegenwoorpen tegen de beste Decreten neder gelept.

Soomen de bouen vertelde Capittelē tegenwerpt dit Argument: Daer zijn veel Canones die dat tegendeel seggen. Antwoort: Hoe sijn ist dan wt eenen eendrachtighen gheest geschreuen? Nu welcke moetmen dan volghen? Waer willen wy den voet setten? Ghewysselick met de ghene die metter waerheydt toegrijpen/ende die met dat godtlick recht ouer een comen ende toestaen. Hier toe behoort/wat int eerste Capittel van de ghewoonten werdt ghesept/hoemense nae de waerhept sal meten/reguleren ende afweghen/datse dat woort gelijck zijn. Distinct. 8. capite Mala consuetudo, ende in veel volghende capit. Te weten/cap. Si solus, wat Christus sept/ salmen hooren/ niet wat ghewoonte. Item 26. dis. 5. Men sal gheenen Propheet hooren/ hy sy hoe groot hy wil/ die teghen God spreeckt/ Nicolaus. Vrbanus de Paus sept oock/ dat de Paus gheen macht en heeft wat te setten/ daer de Heere Christus/ oft de Apostolen/ oft de heylighe Vaders niet een wtghedruckte Leere ghegheuen hebben/ 25. quæst. 1. capite Sunt quidam, Para. Vbi. Desghelijcks oock int cap. Contra, ende int capite Omnes,&c.

Item het sullen oock de Insettinghen eens Paus onder eens yeghelicken/niet malcanderen contrarie zijn/maer ghelijck toesegghen/ 25.q.2. Si ea, ende nae de leere der heylighe Apostolen/ sal alle leeringhe ghestelt zijn/ende niemandt daer teghen noch leeren noch doen/ Aldaer int cap. Amputato.

Item 24.q.1.cap.audimus, spreeckt den Text/ dat de H. Gheest door zijn ghenade eendrachtichept maeckt/ breeder aldaer. De H. Gheest vloect de ghedeylde sinnen.

Spreeckt yemandt/ die bouen verhaelde Vaders en zijn niet alle in Concilien gheweest/ als Jero. Ambro. Augu. daerom en sluyt haer dinck niet met allen/Antwoort: Waerom setten zyt dan int Geestelick recht/ ofte waerom wouden sy hier de heylighe Vaders van de Pausen gecanoniseert loochenen/ ende anders in alle dinghen voor Calumnen der Kercken houden/ ende hooch aentrecken waerse voor haer zijn? Hebben zyt aenghenomen/ so lyden sy haer oordeel/ oft werpense wt dat geestelick recht/ soo wetense datse claer leughen daer in hebben/als de Vaders daer wt zijn gebuydelt/ by den welcken noch een sap ende voorsmaeck der waerheyt ghebleuen is.

Item het en sal oock niet schaden/maer veel meer met ons zijn/ oft sommighe wouden segghen/dese bouen gheschreuen Rechten waren oude rechten/ men hadde andere nieuwe geset/ want sy selue moeten bekennē/ hoe ouder wetten hoe beter/ende sy roepen alle ghemeynlick/ sy willen by het oude geloue ende der Vaders insettinghe blijuen.

Nu wel aen/ sy hebben de outste ende beste insettingen/ende der oude Vaders spreucken/ waer is haer ghelooue ende houdinghe? Want ghelijc den Wijn zijne weerdichept van de outhept neemt/also oock alle Wetten/hoe onder/ hoe meer sy smaken nae den gheest der Apostolen/ ende nae dat bloet der Kercken/ daermede sy de waerheydt betuycht/ ende hare spreuken beseghelt hebben.

Ketters der letter E.

Eusebius Leere ende Artijculen in Ecclesiastica Historia teghen de Roomsche Kercke.

Euse. leere/ dat de Priesters vrouwen hebben ghehadt.

Lib. 4. cap. 14. noemt hy den sleutel des Hemelrijck/ daermede dat Hemelrijck besloten oft gheopent wert/ dat Euangelium. Dionysius Bisschop tot Corintho schrijft eenen Epistel totten Gnosiers/ ende vermaent haren Bisschop/dat hy de Broeders tot cuyschept niet dwinghen en woude/ op dat niemandt in perijckel en quam. Den goeden raedt ende sententie heeft Penitus aenghenomen/lib. 4 ca. 23.

Clemens schrijft teghen sommighe/ die dat Houwelick verachten/ oftse haer beter lieten duncken/dan de Apostolen Petrus ende Philippus/ welcke niet alleen dochters en hebben ghehadt/maer die oock wtghehouwelickt.

Noch breeder schrijft Clemens/ Alsmen de vrouwe Petri tot de martelisatie voerde/heeft Petrus hem dies verblijdende gheroepen/ ende haer met den name ghenoemt/O myn wijf/ denct aen den Heere. Sulcken houwelick hebben de heylighen Gods ghehadt/lib. 3. cap. 23.

Van de dochters Philippi/ leest lib. 3. ende 5 capite 23.

Spiridion Bisschop tot Cyperen/heeft een dochter ghehadt/ met namen Jrenen/ etc. lib. 10. capite 5.

Nicolaus/ een van dien/ die met Stephano tot Diaconen gheordineert waren/ heeft wijf ende kinderen ghehadt/ lib 3. cap. 29.

Van de Pausen/ die vrouwen ende kinderē/ oock die Papen kinderen gheweest zijn/ siet int eynde dat 7. boeck deser derden Chronijcke.

Erasmus van Roterodam.

Anno 1500. een weynich daer voor/ in die tijt Pici Mirandulani/Hermolai Barbari/Angeli Politiani/ Philippi Beroaldi/ eñ al meer eñ meer/ten laetstē op Joannem Reuchlin Pforceñ. brack een seer geleerde werelt weder aen/ ende de consten begonsten haer hooft weder wt de asschen te heffen.

Anno 1510. begost Eras. Roter. te lichten van de stadt Roterodam in Hollandt gheleghen/ eñ van Roter io ghebout/ geboren/een cieraet der Duytscher Natie/ende al meer eñ meer/ totten eynde toe deser Chronijcken in dat 1531. Jaer: welcke in desen tijdt veel wt den Papisten ende andere/eñ niet alleen een licht der werelt/maer oock eenen eenighen Phenix deser werelt/ een Vader eñ Vorst der Latijnscher sprakē noemden/ende den tweeden Cicero/ in de Griecsche sprake de tweede Demosthenes/ een man niet groot/maer cleyn/ vreesachtich/swack van lichaem/nochtans enckel const van veel geacht. Den welcken sommighe den alwetende Hippiam/ sommighe Pandoram/ sommighe een cyraet ende beroeminghe van Duytschlandt noemden/ in drie spraken een seer treffelick geleert man/ bysonder der Latijnschen eñ Griecschen/desghelijcks by zijnen tijdt/niet gheuonden en wert. Dese heeft Barbariem/ de grouichepdt wten lande ghedreuen/de consten weder op gheholpen/ Duytschlandt ende oock Jtalien weder Latijn leeren spreken/ende veel treffelicke scholen ende welsprekers ghemaect. Met desen zijn de tonghen weder opgecomen/ ende de oude Ciceronische Werelt weder aenghebroken. Item hy heeft veel boecken ghemaect/ eñ van dat stof der voorgaende Wormetende wereldt gherestitueert/ soo dat niet alleen de boecken/ maer oock dat Register hier by te vertellen ende te verhalen/ verdrietelick waer/ ende wel alleen een eyghen Liberije behoefde. Onder andere heeft hy Hieronymum/ Augustinum/ Cyprianum/ ende andere merckelicke groote Boecken/ oock den ghelheelen Bibel beyde gerestitueert ende gheannoteert/ behaluen de Griecksche boecken. Hy heeft om de ieucht te leeren/aen de vrije consten/ Grammaticam/Rhetoricā/ etc. veel moeyten eñ aerbeyts gedaen/by nae gheheel Quintilianum in een Co-

Hippiam. Pandoram.

een Copie ghetrocken: Den lof des sotheyts so neerstelick ghesonghen / dat hy in de persoone des sotheyts / alle staten so vrij aentast / eñ daer ouerhaelt / dat hy een yegelick zijn coluen ende esels ooren wijst / ende hoe sy (alle de werelt) in haer sotheyt / dulliseert: ick swijghe de Apol. eñ hoop Epistolen / herwaerts eñ derwaerts / aen vrienden eñ vyanden geschreuen. Itẽ hy heeft werelt loopende spreecwoorden by de geleerde gebruycklic / van de verste plaetsen / der Griecsche eñ Latijnsche Autoren (welcker namẽ wy nauwe en weten) te samen gebracht / eñ dit boec Chiliades genoemt. Hy en heeft oock zijn neerstichz aen Seneca / eñ Plutarcho niet gespaert / eñ veel ander ghedachtenis weerdigen arbeyt gedaen met ouersetten: hy heeft oock veel treffelicke boeckẽ in Theologia noch voor oogẽ gemaect. Een Enchir. eens Christelickẽ ridders / een spiegel eens Christelickẽ vorst voorgestelt / ouer tnieuwe Testament Paraphrases gemaect / daer inmẽ alle begrijp eñ verstant der vaders vint wtgeleyt / bysonder der bestẽ / hoewel hem daer wt zijn misgonners veel groue Artijculen wtrecken (diemen in Gods naem Kettermeesters noemt) eñ voor Ketterije aentreckẽ / meer wt nijt eñ onuerstant / dan wt liefde der waerheyt: die wy hooger willen setten met aenwijsinghe der plaetsen / op dat wy v in zijne boeckẽ drijuen / op dat ghy de ghestolen spreucken nae siet / wat voor ende nae staet / hoese inde reden so bequamelick / ghelijck eenen goeden steen in fijn goudt / gheuat zijn / soo meesterlick dattet niemant berispen en can.

Articuli Erasmi Roterodami / van zijn misgunners wt zijn schriften als ketterisch aenghetoghen.

Artijculen Erasmi.

IN zijn Annot. ouer dat 5. cap. des eersten Epist. Joann. verwerpt hy de spreuke: Drie zijnder die daer ghetuychenisse gheuen inden Hemel / de Vader / dat woort / ende de H. gheest / ende dese drie zijn eens / als den text Joannis toegheset / die int Griecx niet en is. Een weynich daer nae seyt hy breeder: Het waer profijtelic dat wy alle neersticheydt aenkeerden / dat wy eens met Godt werden: Want met spitsen ijuer ende oeffeninghe te twisten / Hoe de Sone van den Vader een onderscheyt heeft / ende van haer beyden den H. gheest: waerachtich dat de Arrianen verloochenen / en sie ick niet datmẽt mach by brengen ende sluyten / dan met bewijselicke Argumenten. Ten laetsten / naedemael dese gheheele plaetse duyster is / so en mach het niet veel dienstelick zijn te becouren ende ouerwinnen de ketters.

Int boecxken hoemen bidden sal / seyt Eras. Dit is een goet deel Christelicx Godsdienst / in godtlicken dingen altemael te eeren / maer niet vast houden / dan dat in de heylighe schrift is wtghedruckt.

Vaders met haerseluen oneens.

Orthodoxi Doctores, de voornaẽste Leeraers der Christelicken kercken / zijn ghemeynlick met haerseluen oneens / niet alleen met anderẽ oft onder malcanderen / eñ my en betaemt niet van Jeron. te twisten ende oneens te zijn.

Daer zijn in de boecken Jeronimi eñ Augu. sommighe sententien / wie datse seer wil de beschermen / die worde voor eenẽ ketter gehoudẽ.

Hieronymus is somtijts geweldich / dat is / die de schrift ghewelt aen doet / ende weynich schaemachtich / menichmael menigerley sins / ende weynich met hemseluen eens.

Oude Leeraers sorchuuldich in gheestelicke saken.

Ibidem. Item in Annotationibus ad Gala. eñ elders / wat een anxtelicke vreese is by dẽ ouders gheweest / wat aen te nemen / dat inde H. schrift niet claer en was wtghedruckt / bysonder in de dinghen / die menschelick verstant te bouẽ ginghen. Sluyt / dat daerom de vaders so langhe teghen de Arrianen gheswegen hebben / tot op dat Concilium Nicenum eñ Hilarium / die nae lange swijgen eerst met twelf boecken bestreet Christum den Soon Gods waerachtich God te zijn / ouermits alleen de Vader int Euangelium waerachtich Godt ghenoemt is. Hy wil seggen / dat de ouders tegẽ de Arrianen daerom so lange geswegen hebben / te weten / tot op dat Concilium tot Nicenen / Athanasium / Hilarium / Didymum / Augustinum / Jeronymũ / dat sy haer met wtgedructe clare wordẽ tegen de Arrianen / niet ghenoech ghewapent te zijn / gheacht hebben / daerom seydt hy euen aldaer voort na: De naecomende Leeraers / als sy de H. schrift beter verciert ende wtghelesen / ende haer op de oude bescherminge ende aensien ghewesen hebben / en vreesden sy niet oock dẽ Sone Godts waerachtich Godt te noemen / ende tot desen haer ghebedt te leyden. Dit seydt hy int boecxken van de maniere te bidden.

Spreuken van de godheyt Christi ghehandelt.

In Apol. tot Stunicã Ioan. ca. 1. seyt Erasmus / dat inde woorden Esa. 7. eñ zijnen Naem sal Emanuel ghenoemt werden / dat daer luyt / God met ons / Christus niet God en wert ghenoẽt / maer Godt werdt oock met den ghenen te zijn gheseyt / welcken hy gonstich is. Dwelck sommighe Moninncken / die sonder Godts naem kettermeesters ende ondersoeckers der kettersche verkeertheyt soudẽ zijn / daer henen bedieden / eñ legghen hem alhier op: Hy verloochende / raeybraect / martelizeerde / behieu oft buycht de alle autoriteyt ende schrift / die vã de Godheyt Christi betuygen: So doch Erasmus dit niet en handelt / noch zijn voornemen in dese plaetse en is: Oft Christus Godt oft niet God en is / den welckẽ hy anderswaer wel 80. mael (welcke plaetsen hy selue alle aenden Bisschop Hispalensem / Alphonsum Manricũ aentreckt) betuycht: Maer wat de Griecksche ende oorspronckelicken text vermach / ende hoe quade Argumenten somtijts sommige in so treffelicke saken voeren / ende daermede niet met allen wt en richten / dan datse de ketters tot bespottinghe ende ghelach daermede worden / eñ niet alleen haer daermede en winnen / maer in haer ketterie veel verstockter maken. Daerom wil Erasmus veel daermede opwijsen / tot de Fonteyne ende noodtweer iaghen / eñ de Fonteyne des rechten Texts aenwijsen / wat hy inden gront ende zijne oorspronckelicke tonghe vermach / wat daer toe / oft daer af gedaen is / als eene die de schrift reynighen / ende van nieus restitueren wil / behoort: Dat leyden hem naemaels veel qualick wt / als hadde hy van het ghelooue ghescreuen / dit oft dat beuesticht. Somtijdts verhaelt hy wt de Ouders / die hy naevolcht / niet wat hy gelooft / maer hoe schamel / religieus / vreetsaem sy zijn geweest / in de dingen te definieren / die in de heylighe schrift niet claer wtghedruckt en zijn / etc.

Op de spreuke Rom. 9. Wt welcker is Christus nae den vleesch / die ouer alle dingen God is / ghebenedijt in eewicheydt / Amen / Seyt Erasmus: Hier mocht een te rugghe grijpen / ende dese spreuke alsoo onderscheyden / Christus / etc. die daer is ouer alle dinck. Godt ghebenedijt in eeuwicheydt / etc. Dat dese Clause eens danckseggende is / te wetẽ Pauli / dat hy Christum alsoo verheft / ende allen dinghen heeft voorgheset. Aldaer seyt hy twijfelendt aen dese clause: Welcke gebenedijt is in eeuwicheyt. Ten sy dan dat dit stuck der reden daer by is ghedaen / ghelijck wy sommige andere vinden: Want dergelijcke clausulẽ werdẽ in veel plaetsen om te voleynden ende de reden te sluyten / aenghehangen gheuonden / ghelijck by ons een *Rom. 9.*

ghebruyck

ghebruyck is/ aen onse Lessen ofte ghebedt te hanghen/ Tu autem Domine, &c. Gloria patri.

Phil.2.
Ouer de spreucke Philip.2. Welcke ofte hy wel in Godtlicke ghedaente was/ etc. Hebben wy eerst verclaert / dat hy van Ambrosio anders wert wtghelept / dan van de godtlicke eñ menschelicke natuere/ ect. So en can dat niet claer eñ reyn genoemt werdē/ daer in de voornaēste leeraers der kerckē niet eēs sins en zijn.

Coll.2.
Dit/dat Collo.2.ghesept wert: In welcken woonde de geheele volhept der Godhept lichamelick/etc. lept Erasinus alsō wt/dat Christo vanden Vader gegeuen is ouervloedich al dat tot menschelicke salichept behoorde/so datmēt noch van Mose/noch van de Philosophē/noch van de Enghelen begheeren en derf. Ghelijck als breeder Paulus/ dat hy een weynich te voren ghesept heeft/In welcken zijn alle schatten der wijshepdt ende const Godts verborghen. Maer dat daer aen wert ghehangen/ lichamelick/wert meer de Mosaische figueren teghen ghe set/dan op de Goddelicke natuere gerymt.

Tit.2.
In de Epistel tot Titum / cap.2. Verwachtende de salige hope ende de toecoemst der glorien des grooten Godts ende salichmakers/ etc. Seydt Erasmus daer ouer / dattet is een twijfelachtige reden / oft ment van den Sone/ oft van den Vader verstaen sal. Wy hebben oock gheleert dat /. dat eerste deser spreucken Ambrosius vanden Vader / ende niet vanden Sone verstaet/ende wtlept.

Heb.1.
De Spreuck Heb.1. Maer totten Soon/etc. Uwen Stoel/O Godt blijft eeuwich/etc. seydt Erasmus daer ouer/dat beyde/dese Epist. ende reden/twijfelachtich zijn/eñ dat dese spreucke wt dat Oude Testament hier henē geuoert is/ende sept: Men mocht daer toe segghen/dat hy daer bouen int eerste Artijkel ghesept heeft wt Esai.7. Nobiscum Deus.

1.Joan.5.
Ouer de spreucke/1.Joan.5. Wy sullen zijn/ in zijnen waerachtighen Soon Iesu Christo/ dese is de waerachtighe Godt / ende dat eewighe leuen/ sept Erasmus: Dat ick oock andere wtvluchten ende afspraken voorby laet/ so en werden wy hier niet ghedwonghen/dat wy dit dē Sone toeeyghenē: Want het mach dese soon zijn/Jae dit werdt ghesien verstaen te hebben/ die desen Epistel gheschreuen heeft: Wy sullen zijn niet in den Duyuel/ oft in de bedriechelicke ijdele werelt/ maer inden waerachtighen Vader/ende dit door den Soon Christum Jesum/ door welcken wy hem toegheuoecht werden. Dese vader is waerachtich Godt ende dat eewighe leuen / een Fonteyn alder dinghen / etc.

Alleen de Vader int Euan. God ghenoemt.
Itē alleen de vader wert int Euangelio waerachtich God ghenoemt/ So en hebben oock de Apostolen aldereerst Christum met Godt ghenoemt: Want Paulus noemt dē Vader altoos Godt/maer den Sone Heere. Soo is oock in den Catechismo den Ouden voorghehouden / alleen den Vader Godt ghenoemt / eñ anders noch de Soon / noch de H.Gheest. Soo heeft Petrus Jesum int beginsel der geheelder ghemeynten ghepredict/sonder eenige ghedachtenisse der godtlicker natueren? So heet hē beyde/ Petrus ende Paulus een man eñ mensche. Hæc in Libello de modo orandi. Ende in Apolog. ad Episcopum Hispalensem.

In Annot. Marci 1. ouer de spreucke: Maeckt recht zyne toepaden/etc. Ende waerom dit geschiet is/ wijst hy wt Aug. Jero. eñ Chrysost. in de voorghenoemde Apologi/ oorsacke aen/ in de antwoorde ouer de 12. ende 13. tegenworpen. Itē in de Voorreden ouer Hilarium/ sept Erasmus: De H. Hilarius int eynde van desen twelfsten Boeck/en dorfte niet met allen vanden heylighen Gheest wtspreken / dan dat hy den Gheest Godts is: Hy en waer oock niet stout gheweest dat te spreken/waer hy het te voren niet in Paulo en hadde ghelesen. De heylighe Hilarius en schrijft nergens dat ick weet/ datmen den H. Geest sal aenbidden/eñ en geeft hem oock nerghens den Name Gods. Breeder aldaer: De Vader wert (verstaet by Hilariū) dickwils Godt ghenoemt / Christus somtijts menichmael: De H. Gheest/dat ick weet/nerghens: Maer wy zijn in een sulcken stouthept wtghebroken/dat wy ons niet en schamē/ den Soon voor te schrijuen/ hoe ende met wat mate hem behoort zyn moeder te eeren / ende doruen den Heylighen Gheest Godt noemen / dat de Ouders te doen niet stout en zijn gheweest.

Ghebet salmen totten Vader stellē.
Itē int boeck/van de maniere te biddē/schrijft hy dese meyninghe: Het is het sekerste/ons gebet op den Vader te stellen/beyde wt dat exempel eñ Leere der Apostelen/ende eerste Kercke/ die haer ghebeden al tot den Vader weynden. Alleen in Joanne/daerse menichmael den Vader aen te bidden gheleert werden in den name des Soons/ staet eens: So ghy wat van my begheert in mijnen Naem / dat wil ick u laten gheschieden. Hoe wel dit Pronomen Me/dat is de Artijckel/van my/ bynae in alle Grieckschen Testamenten wtghelaten / ende oock niet in alle Latijnschen gheuonden werdt: Want emmers Theophilactus teghen Arrium disputerende/leest ende lept dit nerghens also wt / dat hem doch wel tot zijne sake ghedient/ waer hy het gheuonden hadde. Soo en rijmet hem niet wel / dat Christus hem oft aen hem wat heet bidden in zynen Naem/teghen alle zijne voorgaende reden ende Leere. Hoe wel Stepha. int werck der Apost. hem niet en schaemt te seggē/ Heere Jesu neemt mijnen geest in uwe handen.

Totten gelooue niemandt te dwinghen.
Item Mat.13. inde ghelijckenisse van dat saet/ etc. leert hy tegen die/die daer achten/ datmen de Ketters met Colven ende menigerley doot totten ghelooue brengen sal/dat de huysvader dese niet en wil wtgheroept hebben/ maer datmense lijde eñ verdraghe/ oft sy bygheval boete dedē/ eñ wt een oncruyt tot goet saet bekeert worden. Maer waerse niet voort Terwe en werden/datse harē Richter/dien sy naemaels antwoordt moeten gheuen/behouden werden. Siet hier nae int eynde deses deels sommigher ordeel hoemen met de ketters handelē sal. Desghelijcx sept hy oock/hoemen in geloofs saken/ die daer vrij onghedwonghen zyn sullen / aen niemant handt ende ghewelt en sal legghen.

In Prolo. Matth. daer hy leert/ het is bygeual nut/datmen den dwalenden haren sin sal latē/ tot datse selue omkeerē/ende haer gheen ander straffe aen doen/dan datmense van de Sacramenten wtsluyt. In Prolog. Para. in Matth. leert hy op een sonderlicke wijse/ oft met sommigen maten den Doop weder te halen / ende meynt/ dattet gheen boose gewoonte en waer / alsmen een sulcken Catechismum ende Ceremonien des doops aenrichte / datmen eenen menichmael doopte/ daermede een menichmael zijns doops vermaent worde / bysonder naedemael de kinderen niet ghecatechiseert en zijn / ende sommighe meynen/ dattet ghenoech is / in een waterken gedumpelt te werden/datmen voort een Christen wert. Hæc in argu. Para. 1. ad Corin. Nae den ontfanghen doop werdt dat kindt een Christen ghenoemt/ende is sommigher maten een. In colloquiis. Item in Prolo. Cypriani seydt hy: Wanneer de sake in bewijsselicke aengeuinghen der menschē hinck/ ende niet de eenichept oueral een gonste ende aenhanck en verdiende/

Erasmus wat met Cyprian.
so mocht beter verantwoordt ende aenghenomen werden dat Cyprian. belijdt/dan dat aenghenomen is. Leest de Artijculen Cypriani.

Oorbiecht menschen gebodt Eras.

De oorbiecht/seyt hy/is wt sonderlicke raet der Bisschoppen ingeset/oftse wel eertijts een vrij ghemeyne openbare biecht is gheweest/ maer van niemant gheeyscht. In Annot. Act. ca. 19. confitentes & annonciantes. Et alibi, in scholiis Ieronymi aen Fabiolam/seyt hy/wt dese plaetse Jeronymi machmen verstaen/ dat in voortijden de Biechte openbaer is gheweest/ ende alleene van openbare lasteringen/ oock daerop de boete openbaer. Ende schijnt claer dat ter tijdt Hieronymi de heymelicke biechte/ oft de oorbiechte/ die in de ooren gheschiet/ noch niet en is ingeset gheweest. Hy verwerpt oock int boeck/ De modo confitendi, Die anxtelick vertellen/ so veelderley gheslachten ende omstanden der sondē/ die dat herte van Gods lief de afleyden/ ende beyde vertwijfelinghe ende Godts haet voortbrenghen.

Oft de Misse sommiger maten mach eenen offer ghenaemt werden/seydt Erasmus/ en is gheen Artijckel des gheloofs; Hy en wil oock daerom in gheen perijckel comen/ noch daerom een ander dooden/ so hy richter waer. Hæc in Spongia. In Annot. in Mar. cap. 14. seyt hy: Het en wert nerghens claer wtghedruckt met wat woorden Christus geconsacreert heeft Eucharistiam. Deser meyninge zijn ooc sommige wt den ouden eñ Nieuwē/ als Thomas/ Gabriel/ Jae oock by onsen tijt/ de Bisschop Roffensis teghen Luthero/ die slechts wil/ Christus en heeft met dese woorden/ diemē de consecra. dist. 2. Quia cor. woorden der consecratien noemt/ niet gheconsecreert. Aen Joan. Eslectam Bohemum schrijft hy: Ick beken vrij/ hoe het by my is/ Ic verwonder my waerom mē heeft voorghenomen te veranderen/ dat van Christo is inghesett (verstaet inde onfanginge des Nachtmaels) nademael de oorsaken/ die sy aentreckē niet also swaer eñ weerdich en zijn. Eñ inde 37. verātwoordinge/ ouer dit punct/ aen Bisschop Hispalensem/ bekent hy vrij/ dat hem de oorsaken diemen daerom by brengt/ niet genoech en doen/ bysonder/ naedemael men nu ter tijt Augustini/ eñ als af te nemen is/ eenen langen tijt daer nae/ oock de Jonge onmondinge kinderkens dat Sacramēt/ daer toe onder beyde gestalten heeft inghegoten/ daer doch veel meer perijckels is gheweest des ouerloops eñ ouerschots. Item in Annot. in Matth. 19. 1. Cor. 7. ende op eenē ander plaetse/ seyt Erasmus dese meyninghe: Hy woude dat dit/ dat hedē in de scholen wert gheleert/ te wetē/ dat alleen de bewilliginge een houwelick maecte/ so seer bewesen/ als aengenomen waer. Hy raedt oock/ 1. Cor. 7 in Annot. dat de Kercke wel dede/ dat sulcken heymelicken houwelick/ sonder wille ende weten der Ouders volbracht/ van veel oorsaken weghen verscheurt worde eñ orlof gheuen weder te vrijen. Leest dat Erasmus aldaer seyt/ door 7. bladeren. In colloquijs seydt hy: Velen duncket dat dese houwelicken vast zijn sullen/ die sonder weten/ Jae oock met onwille der ouders/ tusschen twee ionghe lieden ghemaect zijn. Maer dese leere en is niet alleen teghen den sin ende wet der naturē/ maer oock tegen Mosen/ Christum ende de Apostolen.

Woordē der consecrat. nergēs wtghedruckt.

Eras. tegen dat hoeck houwelick.

In veel plaetsen seyt Erasmus/ dat de Euāgelisten ghedwaelt hebben/ ende oock menichmael in de gedachtenisse hebben ghefaelgeert/ oock nae den ontfanghen heylighen Gheest/ ende en werdt het gheloove ende weerdicheyt der schrift niet wechgenomen/ so een toesettinghe ende dwalinghe daer in gheuonden werdt. Siet 3. editionem Annot. Matth. 2.

Daerom en werden dese woorden Mat. 27. Welcken sy cochtē/ etc. noch by Hiero. Zacha. oft Jerem. geuonden/ maer zijn inden persoon des Euangelisten daer toe ghedaen: Want de Euangelisten en hebben haer niet angstelick becommert van de Hebreen/ om hare reden eygentlick te vernemen/ maer hebben wat haer de ghedachtenisse aengaf ende voorwierp/ ghescreuen/ Marci 1.

Item Annot. Act. 1. ende in de antwoorde aen Stunicam/ seyt Erasmus/ De Apostelen hebben haer Griersche sprake wt dat dachelijcx te samen spreken des ghemeynen volcx/ gheleert. Ende sy hebben menichmael tegen de Wet der Rhetorum ende Grammaticorum gesondicht. Annot. Acto. 10. seyt hy: Het zijn menschen gheweest (verstaet de Apostolen) sommighe dinghen en hebbense niet gheweten/ in sommighe hebbense gedwaelt ende gestruyckelt/ oock nae datse den heylighen gheest ontfangen hebben. Ende seyt dattet euen aldaer is/ daer hy van de schrift ende predicatie der Apostelen handelt. Item in Epistola ad Eckium:

Het en is noch niet ghewis/ oft de Apostolē/ nae datse de gaue der tonghen ontfangen hebben/ met alderley sprake/ tot allen/ hebben ghesproken/ oft oftse met eene sprake ghesproken hebben/ maer dat haer alleman verstaen heeft. So en was oock dese gaue der tonghen niet altijts daer voorhanden/ maer so menichmael eñ ghelijck het de noodt eyschte/ ende de saecke een mirakel behoefde.

Hy gheeft somtijts in veel plaetsen den Apostolen ende Euangelisten/ bysonder Paulo/ der Grieckscher tonghen onueruarenheyt toe/ in Annot. 1. cor. 4. daer hy Jeronymum aentrect/ die daer wil/ dat Paulus niet en heeft moghen wt spreken ende verduytschen met Griecscher sprake/ dat hy opt Hebreeusch gheweten heeft. So seyt Eras. in Annot. 2. Cor. 2. dat sommighe wtleggers willen/ dat Paulus daerom Titum tot hem gewenscht heeft/ om dat hy der Griecscher sprake beter bericht ende geschicter was.

Paulus tamelick Griecx gheleert.

Alle wterlicke dinghen telt Erasmus onder de Ceremonien/ eñ wil oock de Sacramenten/ vasten etc. onder desen naem begrepen hebben/ welcker dinghen alle niet totter salicheydt en doen. Hy hangt daeraen/ men sal dat gheheele nieuwe Testament doorsoecken/ oft men eenen Titel vint geboden/ die tot de Ceremonien behoort. In somma/ alle Ceremonien der kercken/ seyt hy/ machmen Sacramenten noemen/ eñ wederom alle Sacramenten/ Ceremonien.

Die spreucke Esa. 7. Siet een maget/ etc. eñ die ca. 53. waerachtich onse crancheden/ etc. seyt Eras. is van Mattheo cap. 1. ende 8. oneyghentlijck ende wat ghebogen/ oft tot zijne reden ghebogen ende aenghetoghen.

Euange. dē Schrift wat gheboghen.

Int boecxkē/ vande maniere der waerachtighe Theologie/ seyt Erasmus sonder allegorie oft verweynde anders te verstaen reden/ sie ick veel spreucken der heylighen schrift oft onmanierlick/ oft schadelick/ oft spottelick/ oft lichtueerdich/ oft cout.

Schrift sonder allegoriē doot in veel plaetsen.

In Annot. 1. Cor. 15. seydt hy: Maer in sulcke wercken om huysen oft dorpē/ om gelt te sweeren/ en staet bygheual ghenen Christen toe/ ende dit anders aen veel plaetsen/ bysonder in Para. Matth. 5. wil hy/ een Christen en sal in alle manieren niet sweeren.

In Annot. Luc. 4. seyt hy breeder: Daer is een wōderlicke verwoestinge in de heylige schrift ghecropen/ beyde in Griecksche ende Latijnsche Exemplaren/ somtijts wat toeghesett/ afghedaen/ oft wtgeschrapt vander ketters weghen. Het is oock menichmael/ dat in de cant/ oft inde spacie is ghestaen/ in den Text verset. Ende wijst dit in de 61. antwoordinghe der Apolog. aen den Bisschop Hispalen. sonder schromen/ ende wenscht oock dat in de heylige

Schrift ghebroken ende verualscht.

Schrift

Schrift gantsch ende geheel niet/ noch toe oft af ghedaen en waer/ ende dit doen wy/ soo veel ons moghelick is. Hy seyt oock vrij/ so yemant daer teghen is/ ende dit wil verantwoordē/ die en sal by de gheleerde niet anders winnen/ dan een bespottinghe ende schimpinge/ naedemael beyde de oude Leeraers ende de sake aen haer seluen dit betuyghen.

Itē hy seyt aldaer/ de Schriftgeleerde hebben inde Historie S. Andree/ voor dit/ dat int oude exemplaer ghestaen heeft/ vanden heylighen Gheest/ die vanden vader wtgaet/ ende in oft op den Sone blijft/ gheset/ die vanden Vader ende sone wtgaet. Item in het ghelooue/ datmen noch heden onder de Misse in de kercken singt/ voor dit/ dat aldereerst by de Grieeken gheschreuen staet: Qui ex patre, &c. die (verstaet de heylige Gheest) vanden Vader wtgaet: Hebbense verandert/ die van den Vader eñ den Sone wtgaet: Want de Grieckē/ hoewel Christen/ en bekenden sy nochtans niet/ dat de heylighe gheest beyde vanden Vader ende Sone wtghinck/ dat naemaels de Roomsche Kercke heeft wtghesproken.

Des Heyli. gheest wtganck.

Dat selue acht ick euen oock in Symbolo Athanasij ghesciedt te zijn/ naedemael noch dese/ noch Chrysostomus/ noch Nasianzenus/ noch Theophilactus en bekennē den heyligen Gheest van hen beyden wt te gaen.

Maer in dese dinghen en twijfel ick niet/ dattet niet de kercke en behoorde/ ende in dier maten macht heeft wat te veranderen.

Den vrijen wille verantwoordt hy half ende half/ ende seyt/ dat dit woort noch in Griecsche oft Latijnsche Exemplaren geuondē en wert. Nochtans is hy meer metten vrijen wille/ dan daer tegen/ maer niet als vele daer af houden. Hy verloochent/ dat de Epistel tottē Hebreen/ Pauli ende Joannes/ Apocalipsis/ Joannis des Apostels is.

Eras. eē vrij Leeraer eēs yegelicken/ gheenen vander aenghesijnt.

In Epist. 2. lib. 1. tot Barbirium: Ick en ben waerachtich noch Hieronymo oft Augustino/ Jae oock nauwe euen Paulo also aenghebonden/ dat ick al wat sy segghen/ ghelooue.

Oft dat Primaet des Roomschē Bisschops van Christo/ oft der Cardinalē orden een noodich lidtmaet der Kercken is/ oft de Oorbiecht van Christo is ingheset/ oft de Bisschoppen de lieden tot hare insettinghen by een dootsonde dwingen/ oft totten salicheyt den vrijen wille behulpelick is/ oft alleen het ghelooue de salicheyt mede brengt: Oft eens menschen werck mach goet/ ende oft de Misse sommiger maten mach eenen offer ghenoemt werden? En woude ick niemant dat leuen nemen/ so ick Richter waer/ oock niet daerom lijden ende in perijckel comē. Hy en achte dese Artijculē niet so swaer/ daerom yemant als een martelaer steruen soude/ oock niet so weerdich/ datmē yemant daerom veruolgen soude/ oft hijt gheloofde oft niet en gheloofde.

Artijculen des gelcofs welcke.

Artijculen des gheloofs/ heet hy alleen/ die met wtghedruckte woorden in dat Symbolo/ dat dagelijcks de Kercke ghebruyct/ begrepen zijn. Verhaelt daerom int boeck/ tegen seruum arbitrium, veel onnutte vraghen eñ Artijculen/ als de eerste vertelden/ die tot de Christelicke leere eñ leuen niet en behooren/ oft datse voor Artijculen ghehouden werden. Hy twijfelt/ oft terstont de sielē der godloosen nae afsteruē des lichaems van stondē aen dat eewige vyer werden ouergeleuert/ oft tottē gerichte tottē iongsten dach toe werden/ behouden. Itē/ oft dese straffe een materialic/ natuerlic vyer is of niet.

In Para. Joā. 4. seyt hy: Alleen tgelooue reynicht de hertē/ eñ maect geschict eñ begrijpelic om de heymelicheyt der hemelscher Philosophie te ontfangen. Eñ diergelijcken veel in zijn Para. ouer de Epist. tottē Rom. eñ tottē Gal. Item tottē godtvruchtigen Leser ouer Joan.

De Oude huyghen de schrift.

In Annot. Roma. 5. seyt Eras. Jeron. buycht somtijts de schrift teghen Jouinianum strijdende/ ende August. doet dit menichmael.

Int boecxken van de maniere te biddē/ leert hy: Dat de eewige maechdelicheyt Marie niet en mach met clare ghetuychenis der schrift by ghebracht werden. Eñ set in Luc. cap. 1. voor gratia plena, gratiosa, dat is/ voor vol van genaden/ gonstsalighe/ datmen seyde/ Ghegroet zijt ghy gonstsalighe oft beghenadichde Maria.

Mariam maect hy in ghemoet eñ affect andere vrouwen gelijck/ die geboren heeft/ als een ander vrouwe met alderley swacheyt/ ghelijck een ander barende vrouwe/ hoewel sy anders ontfangē heeft. Item als die ter tijt des lijdēs int ghelooue wat twijfelachtich ghewanckelt heeft/ eñ brengt daerom ghetuychenisse Chrys. ende Aug. daer by/ in Annot. Luce 1. Matth. 11.

De beste eere eñ Godsdienst der Heyli. acht hy/ die int leuen nae te volgen/ eñ seyt/ in Christo is zijnen ancker der salicheyt gehecht/ ende niet in Maria. Dit int eynde des boecxkens/ de modo orandi, eñ is in veel plaetsen in Enchi. Moria, Collo. tegen der heyligen eere/ daer af hy so spottelick spreect/ ende de lieden daermede begheert van desen Godsdienst af te leyden.

Ter tijdt Christi geen Ouerheyt Christen.

Dat gheschreuen staet int Euangelie eñ Apostolische schriften van de Cijnsen/ Tollē/ eer eñ gehoorsaemheyt der Coningen/ behoort altemael op de Heydensche Vorsten. Maer een Christen en is eenen Christen niet schuldich te doen/ dan de broederlicke liefde. Int boec van een Christen Prince/ int 6. blat/ ende in Annot. in Epist. totten Rom. cap. 13.

Veel set hy hier ende daer/ tegen de Ceremonien der kerckē/ tegen het onderscheyt der spijsen/ cleederen/ daghen ende vasten/ bysonder in Annot. ende Paraphrasi, 1. Cor. 8. ende 1. Tim. 4.

Den houwelickē staet set hy voor dē maechden staet/ in Encomio matrimonij, ende in Coll. Den Pauselicken aflaet acht hy in Enchiridio ende veel ander plaetsen seer cleyn.

Erasm. tegē veel cerem.

Teghen der Heylighen eere/ heylichdom/ beuaerden/ ende der Heylighen beelden/ vasten/ vieren/ is hy hert in Collo. in veel plaetsen/ ende in Annot. Matth. 11. ende 13.

Den raedt der volcomenheyt houdt hy voor gheboden/ in Ench. can. 9. De Christelicke liefde en weet van gheen eyghendom. Meynt ghy/ dat alleen den Monicken dat eyghendom verboden/ ende de willighe armoede/ ende verlatinge alder dinghen geboden is? O ghy dwaelt wijt/ beyde behooret tot alle Christen/ ende is allen ghesept.

Vrijen wille gheen artijkel des gheloofs.

De leere vandē vrijen wille en hout hy voor gheenen Artijkel des gheloofs/ ende seyt/ vandē vrijen wille/ datter veel eñ menigerley vanden ouden daer af gheschreuen is/ daer af hy noch gheen volcomē bekentenisse eñ bewijsinghe en heeft/ dā dat hy achte/ datter doch wat/ een cracht des vrijen wils was.

Daer en is geen ander vlamme/ daer in dese rijcke slemmer int Euangelie gepijnicht wert/ oock geen ander pijn inder Hellen/ daer af veel Poeten geschreuen hebben/ dan eenen eewigen angst/ worm/ eñ becommeringe des gemoets/ welck de ghewoonte tot sonden naevolcht.

Tghelooue alleen rechtueerdicht.

In Para. Rom. 3. geeft hy alle rechtueerdicheyt den eenigē gelooue/ eñ seyt/ dat de Heydenē niet door de Wet Mose/ maer door de nieuwe Wet/ die niet dan tghelooue en eyscht/ gherechtueerdicht zijn. Diergheliicken seyt hy in veel plaetsen in zijn Para. in Rom. Gala. Euangelijs.

In de Boecken beyder Testamenten en is

gheen

gheen Exemplaer dat gheheel door netten anderen stemt.

Ofmen de kinderen de doop ende nachtmael geuen sullen met gedeter nuneert.

Daer zijn ontellijcke veel dinghen / in welcken de Ouders niet stout en zijn geweest te diffineren / etc. van welcker aert zijn / oft de kinderen te doopē zijn / oftmen haer dat Nachtmael gheuen sal: maer dese stucken zijn met opghetoghen wtsoeckinge der plaetsen van weerden ghehouden, Teghen de Visp. Monicken / fol. 61. inde voorreden / oft in Epistola dedicatoria Algeri, sept hy / dat euen dat lichaem onder oft in dat Sacrament des Altaers is / dat aent Cruys is ghehanghen / maer niet een sulckes / te weten / dat selue lichaem / maer niet sodanigen / dat aent Cruys / maer een Geestelijc gheglorificeert lichaem. Daer teghen is Augusti. dist. 2. cap. Non hoc corpus. Item Lutherus in Annot. Act. 2. noēt hy dit Sacrament een Symbolum / teecken, merc / oft loose des Christelijcken verbonts.

Tegen alle menschen geboden in geloofs saken om daer mede de conscientie te beswaren / is hy in veel plaetsen in den Christen Ridder / inde Voorreden aen Paus Leonem / ouer dat nieuwe Testament / in Anno. Mat. 21. Mijn joc is soet / etc. Aldaer is hy ooc teghen der Roomscher kercken vasten / vieren / houwelycke sakē / biechten / belosten / etc. Itē desghelijcx Mat. cap. 23. in Annot. ende in veel plaetsen. De eewighe maechdelijckheyt Marie ghelooven wy / oftse wel in de heylighe schrift niet en wert wtghedruct. Itē wy gelooven ooc sommige Sacramenten / euen aldaer niet wtgedruct / maer van onsen Ouders aen ons ghecomen oft ingheset / wāt sommige dingē en is niet genoech datmē gelooft / oftmen schoon gheen oorsake daerom en can aenwysen / men leest nerghens dat de Apostolen als sy tot dat volc gepredict hebbē / de Godddelijcke natuere in Christo ghenoemt hebben oft wtgedruct. De drie Euangelistē en noemen hem nergens God / alleen Joan. heeft dit in weynich plaetsen ghedaen. Petrus ende Paulus tot Athenen noemē hem een man / etc.

geloove sonder woordt eñ schrift.

Hy verstaet met Hila. ende Cypria. dat wy int Vader onse om dat ouernatuerlijck broot bidden / daer in als wy bidden: Geeft ons ons daechelijcx broot heden. Anno. Matt. 6.

Chris. sullen niet sweeren of crijghen.

Wat hy vanden eedt hout / eñ hoemen in alle dinghen niet en sal sweeren / ooc hoe dit eenen Christen betaemt / leest in Annot. Matt. 5. Den ouders is gesept: Ghy en sult niet valschelijck sweeren / etc.

In Annot. Luc. 22. siet hier twee sweerden / etc. eñ Joā. 20. vrede sy met v / strijct hy dē Christen af alle crijch eñ tegenweer / eñ wijst aē met veel woorden / oock wt Anbro. Aug. Orig. dat de Christenē op vrede eñ lijdtsaemheyt / eñ niet op crijch en sullen gewesen werden / eñ hoe ooc de ouders den crijch ende bescherminghe den Christenen niet bewillicht en hebbē / en en wil nochtans den Vorsten haer recht niet ghenomen hebben.

In Annot. Ioann. 20. sept hy / Godt en sal hē niet helpen / waert dat Christus weder quame / waer hy niet grouwelijcker van onse Phariseen / dan voortijts / ontfangen eñ ghemartelifeert en worde.

De Christelijcke kercke en is niet op Petrū / maer op Christum gebout / in Annot. Mat. ca. 16.

Dat heylichdom toonē ende houeerdich opwerpen der valscher Geestelijcken / bespot hy als verloocheninghe eñ ouergelooue / met dat exempel Hiero. Annot. Mat. 23.

Christum salmē alleē hooren / vā zijn macht / eere / ende glorie / Mat. cap. xvij.

Christus is ouer al.

Ouer al is Christus / waer Christus weerdige begeerten zijn. Hy wil allemā gemeyn zijn / die daer is de Soon der werelt / hy en wil hem niet latē met een plaetse omtuynen / oft inmenschelijcken Tijtel oft Ceremonien inslupten / Mat. 24. in Annot.

Macht der kercken sou der dē heyligen geest is niet.

Teghen de macht der Sleutels sept hy: Wie hem des machts te binden eñ ontbinden gegeuen duncken wil / die sal te voren sien / dat hy dē heyligen Geest vercrijge / door welcken hy sulcken macht gheeft: Want Christus heeft zijnen Apostolen te voren den heyligen Geest in ghe-blasen / eñ eerst daer op gesept / welcker ghy ver gheeft / etc.

Hoe dat alleen de liefde tot Christum eñ zijn schaepkēs / tot Herders eñ Bisschoppē maect / eñ is ernstich tegen die / die haer verkiesinghe eñ Bisdom nv alleen met gelt eñ gijlen vercrijgen / als oft om ghewins eñ heerschappije wille opgheset / in Annot. Ioann. cap. 21. Weypt mijn schapen / etc.

knechtschap onder den Chris. onbetamelijck.

Het is weynich Christelijc / dat de Heerē onder de Christenen haer knechten dit niet toe en latē oft mede deylen / dat doch de wet Mosi (die veel ongoediger eñ herder is / dan Christi) den zijnen heeft toegelaten. Ja het dunct my schādelijck te zijn / datmen onder de Christenen / den naē eens knechts oft heeren hooren sal. Want ouermits ons dē Doop vergelijct eñ tot broeders maect / hoe rijmt het hem dan / dat eē broeder zijnē broeder een knecht noemt? In Annot. totten Ephes. cap. 6.

Hoe hy dese artijkelen hout / verstaet oft bestaet / leest Erasmum in Suppat. Bede. Item zijnen Epi. eñ Apol. tegē Latomum / Kutorem / Eckium / Lutherum / Fabrum / Leum / Stunicam / Dorpium: Zijn Spongiam tegen Huttenum. Aldermeest zijn laetste Apologie teghen dē Spaenschē Kettermoninck tottē Bisschop Hispalensem.

Ebionite oft Ebiones. Item Elpidius de Ketters.

Ebion seu Ketter.

Anno 84. onder Domitiano dē Keyser / eñ Cleto den Paus / leerde Ebion / Paulus was eē aftreder der wet / Christus was alleen rechtueerdich volcomē mensche. Dese hieldē de wet ende besnijdinge noch. Deser meyninge is ooc geweest Epiphanius / Samseus / Elceseus. Tegē dese heeft Joannes / van de Bisschoppen Asie ghebeden / zijn Euangelium ghescreuen. Sy seyden oock Christus en was voor Maria niet gheweest / ende hadde in haer zijn begin ghenomen / daer teghen begint Joannes zijn Euangelium.

Elpidius hielt metten Agapeten / ende liet Priscillianum tot eenen nacomelinc zijns Bisdoms.

Echibos ende Etius.

Echib. ghelooven wat men wil.

In tt 6. boeck Tripart. Histor. cap. 28. staet alsō / Echibos van Constantinopolen / wanckelde metten Keysers herwaerts eñ derwaerts int ghelooue / als eene gheloofde / alsō nam hy hem des seluen geloofs oock aen. Onder Constantio stelde hy hē als een seer neerstich Christen oft Arriaen / met afuallighen Keyser Juliano verloochende hy dat gelooue / eñ wert een Mammaluc oft verloochent Christen. Na Juliano met den naesten Keyser keerde hy weder totten ghelooue / eñ streckte hem voor de deure der kercken / ende riep tot den ingaenden met luyder stemmen. Treet dat domme oft veruuylde zout. Etius een Arriaen / daer af lib. Trip. Hist. cap. 42.

Etius.

Eligius ende Elceseus ketters.

Elig. Elces. Kette.

Eligius de Ket. tot Cameraco vreesde / dat hy moest zijns Ketteryen weghen van de Predickers Monicken aenghegeuen verbrant

 werden /

werden/daerom nam hy hem aen/ dat hy beseten oft dul was. Hy wert tot S. Aucardo ghebondē aē eenē Pijlaer/daer soude een Clerc ooc besetē wt Gods gehenckenisse indē Tēpel vrij zijn geworden / eñ strop hebbē toegedragen/eñ een vyer vāde Lampen genomē/eñ dat om den Ketter aengestekē. Als nv de Ketter riep/ende die inden Tempel verwachten/toeliepen om te helpē/soude de Clerc met getrockē geweer haer hebben afgedreuen/tot dat de Ketter verstickt ende verbrant is wt Godlijcke oordeel/om aen te wysen/datmen de Ketters verbernen soude/ ende also is de Clerck vanden Duyuel los geworden. Dat luydt/als oft het een ledich Moninck versiert hadde/om zyn Moninckerije te beuestighen.

Elcesf. nemē in de schrift aen dat hem behaecht.

Elcesaite namen in beyde Testamentē aen/ wat haer dienstlijck ende behagelyck was (gelijc dier Ketters/de Werelt vol is) Apostolum Paulum werpen sy gheheel te rūgghe. So yemant Christum in der noot verloochende metten monde/eñ behielt zijn gheloove in zijn herte by hē/die en hadde niet met allē boete weerdichs bedreuen/noch quaet gedaen voor God. Daer tegen is Christus Matt. 2. Paulus Roma. 10. ernstich. Sy droegen een boecxken ront om/welckers woorden so yemandt hoorde/die hadde vergevinge aller sonden.

Eraclite/ Epulius Ketters.

Dese Ketters van Eraclio also ghenoemt/ teldē alleen de eensame oft Moninckē salich: Den houwelijcken staet eñ de onmondige Kinderen sloeghen sy dat rijck Godts af / als die gheen deel daer aen en hadden.

Epul. een biddende Ketter.

Elpulius hielt/dat de gedoopte geen nut wt den Doop en ontfinghen/maer dat eenich aendachtich ghebedt veriaechde den Duyuel. Een yegelijc kint/gelijct zijns Vaders natuere ontfinck/also oock zijnen Duyuel /die alleen door een ernstich gebedt wort wtgedreuen/ende den heyligen Gheest inde plaetse inghelept/ die bevindelijc/ende sienlijc als dan zijne tegēwoordichept aenwees / die nam dat lijf van zijn lijden de siel vanden boosen wille / alsoo/ dat hy voortaen gheheel niet met allen en behoefde/ noch vasten tot castijdinge des lichaems/ noch leere tot onderwijsinge der sielen. Die nv desen gheest vercrijcht / en wert niet alleen van des lichaems gebreken verlost/ maer siet oock openbaerlijck toecomende dinghen in dat aensicht Gods. Van dien leest Lib. 7. Histo. Tripart. cap. 11.

Eleusius/Elymas/ Emeritus/ Enchidie Ketters.

Elensi. een Arriaen.

Dese voorstander eñ Bisschop der gemeynten tot Macedonia met 36. aenhanghers/ wouden lieuer Arriaensch geheetē zijn vā Keyser Theodosio eñ 100. eñ 50. Bisschoppen/ dan belijden/dat de Drieuuldichepdt eens wesens was/ende Christus een dinck met Godt/ dese schreuen malcanderē toe/dat niemant met dat Concilium Nicenum en woude houden / 9. lib. Tripar., Hist. Cap. 12.

Elymas een Ketter.

Elymas soude ghelijck Symon de Toouenaer van den geloove zijn afgevallen tot swerte consten/die tegenstont Paulo/als Act. 13. gelesen wert. Als hy nv dat ghesicht weder nam/ bleef hy euen wel verstoct/ ende tegenstont den Apollo / Barnabe seer tot Cypers.

Emeri. een Donatist.

Emeritus eē Bisschop tot Cesarea in Mauritania was een bysonder aenhanger der Donatisten/met desen heeft Augustinus gedisputeert / als Possidonius in dat leuen Augu. beschrijft/maer niet bekeert.

Enchidi. willen niet arbeyden.

Enchidie de leechgaende Ketters en willen metten handen niet arbeyden / sy comen ouer een metten Turisupinis / want sy seyden/het en betaemt Moninckeu oft Geestelijcken niet van neeringen weghen wat te doen/ende datse daerom Moninckē genoemt ende bekent willen zijn/op datse van allen arbeyt vrij zijn. Dat schrijft ooc Augustinus / Cyprianus Damascenus teghen de ketters. Sy seyden/dat noch den Doop / noch ander Sacramenten tot salichepdt dienstlyck en waren / maer alleen dat Godlijck ghebedt by haer.

Eluidiani/Euphrata/Eudoxius/ Euphemite Ketters.

Elui. stemt metten Antidicom.

Eluidiani vā Eluidio also genoēt/die leerden/dat Maria na de geboorte/ niet de eewige maechdelijchept behoudē en hadde/maer vā Joseph bevrucht / ende ooc met hem ander kinderen ghevoet.

Euphrata een Bisschop tot Ceulē/was met der Ketterijen Arrij alsoo besmet / dat hy van 14. Bisschoppen/ na lange vergeefs disputeren vant Bisdom afgeset wert.

Eudoxius oock een Arrianus/wt welckens verleydinghe de Gotthen van der Roomscher kercken zijn afgheuallen/ende de leere ende geloove Arrij toegeselt. Hy was een Bisschop der stadt Germanice in Syria. Also zijn Eudoxiani niet anders dā Arriani/welcke Ketterie Antiochiam langen tijt benaudt heeft/ 8. lib. Histo. Tripart. Cap. 13.

Euphemite stemmen in alle manierē metten Psallianen/daer af hier na.

Eucratici/ Eusonius/ Euticius Ketters.

Eucrati. zijn Tac.

Anno 175. onder M. Anthonio den Keyser/ ende Aniceto den Paus/ ginck dese Ketterije op de bane om/ die metten Tacianen in alle manieren ouer een comē/daer af schrijft Eusebius Ces. ende Augustinus oock hier nae in Tacianis.

Eusonius een Bisschop met de Arriaensche melaetschept vergeuen / daer af lib. 1. Trip. Hist. Cap. 13. Item lib. 2. cap. 48.

Enti. een selsaem Ketter.

Euticius een Bisschop tot Constan. daer af de Euticiani afcomen/leert/wanneer een mensche sterft/so staet een ander in zijn plaetse op/ des siel die ontfinc/ende dat onse lichamē inde verrijsenisse onsienlijck toecomende zijn sullen/ subtylder dan den wint/daerom niet te betasten/daer teghen is Job Capit. 19. Paulus/ 1. Corinth. 15.

Euticetes / Eunomiani/ Evariscus Ketters.

Enticetis ketterie.

Eviticetes een Abt tot Constantinopolen/ daer af Euticiani oft Eutirete voortgecomen/ Anno. 444. onder Marciano den Keyser/Leone den Paus wesende / stemdē met Ario/eñ gaf voor dat Christus na de aennemminge des vleeschs/niet van twee natueren/ maer dat alleen de Goddelijcke natuere in hem gheweest is/teghen desen is dat vierde Concilium Chalcedonense ghehouden.

Eunom. ketters.

Eunominiani van Eunomio den Discipel Aetij also genoemt/hielden/geloofden/ eñ leerden/dat Godt van zijn substantie niet meer en wiste/dan wy: Ongelijck acht hy den soon/den Vader/eñ den Soon den heylighen gheest. Hy vermeerde de ketterije Aetij. Hy gaf als eē geleert listich man den geleerden met disputeren veel te doen: Hy beschermde seer / dat niet yemant schadelijck en mocht zijn/ ende geen sonde verdoemen/wanneer hy zijns gheloofs / die hy leerde/deelachtich waer/die is in dat tweede Concilium tot Constantinopolen verdoēt. Vā desen verkeerden mensche Schrijft Cypri. lib. 8. Itē lib. 3. epi. 12. dat hy is een Bisschop ghe-

gheweest/eñ vanden geloove gedwaelt / vã wat stucken en set hy niet.

Euangelici / ofte Euangelische Ketters.

Euangelische ketters. Euangelici wie die zijn.

De Euangelische Ketters van dat Euangelio/gelijc Apostolici eñ Anglici vanden Apostolē eñ Engelen also genoēt/zijn alle valsche Euangelische/die eenē valschen schijn des Euangeliums (daer af sy willen beroemt ende genoemt zijn) voeren/eñ oft hypchelsche/ schijnende/ self versierde wercken/oft gelijc de wet sonder geloove/oft eē valsch/ cout/vruchtloos geloove sonder werckē leeren/dat geen vrucht/ liefde/doodinge des vleeschs/eñ vyātschap der werelt met hem en brēgt: Ja die dat Euangelium valsch aentrecken op haer lusten/die dat volc dē vrede vercondigen daer geenē en is/vergevinge der sonden den genen die in geen boete eñ mishagen haers levens en staen/soo doch dat Euangelium den boetdoenden / eñ niet de onboetveerdighe werelt toe en coemt/ Mat.3: Luce 24. Item teghen dese is dat geheel Cap. Ezechie.13.de pluymcuskens onder alle ellenboghen/maken/ende de vallende wanden met ongeroerden kalck bestrijcken ende besmeren/ die de handen des Goddeloosen sterckē/dat hy zijns Godloosen wesens niet af en stae/oft die/ als Jere.23.seyt/die met bedroch omgaen/eñ het ghewelt der booswichten stercken / op dat hē niemāt vā zijnder boosheyt en bekeere/ wāt het even eens is/men bedriecht dē menschē met eenen valschen geloove oft werckē / daer tegen alle Propheten ghestelt zijn.

Item alle die/welcke de Schrifture valsch bedieden ende wtleggen/ niet nae den sin Christi / maer nae den lust des vleeschs/ na de Letter/ende niet nae den Gheest / ende nochtans Euangelische willen ghenoemt zijn. Item die alleen veel van dat Euangelium vleesschelijck (als oft dat Rijcke Gods in woorden ende niet veel meer in de cracht en stonde) clappen / ende dat weynichste niet doen noch aentasten/ maer altemael in woorden laten henen gaen ende een reden zijn/der welcker nv de gheheele Werelt vol is.

Item die wt dat Euangelium groote lasten op legghen/ ende selve met eenen vingher niet aen en roeren / hoe wel eyghentlijck te spreken een quaet leven geenen Ketter en maect / maer onrechtelijck te ghelooven ende leeren. Item alle de ghene/ die de Schrifture raeybraken/ ende alle haer vleeschelijck goetduncken/ aenslach / ende meyninghen daer mede vercieren/ beschutten ende beschermen/ghelijckerwijs nv niet met allen ghemeynders en is / soo dat een yeghelijck meyndt/dat de Schrifture op zijn sijde staet / ende zijn Secte daermede wil verantwoorden.

Item alle de ghene die wt dat Euangelium ende de Schrift stelen/daer treckē wt wat haer behaechlijck is/ ende de Schrifture alleē half leeren/ende dat deel/met dat gheheel (naedenmael de Schrifture alle ghecloven is/ eñ geen spreucke / Ja oock veel van eender partyen geen oordeel en maken) niet in een oordeel des Gheests en begrijpen/maer hypchelsche wercken / oft ghelijck de Wet ende de liefde sonder ghelooue/ oft in ijdel geloove sonder wercken/ daermede sy een onversocht moetwillich volck maken / oft boete sonder vergheuinghe der sonden predicken / daer mede sy de rechtveerdighe bedroeven ende versaecht maken / die Godt niet bedroeft/ maer ghetroost wil hebben/oft de vergevinghe der sonden sonder ophouden sonder boete predicken / ende vrede toe segghen daer gheenen en is/daer mede de gheele werelt verleyt wert. Alsowelcke de schrift half nemē ende alleen een deel daer wt beschermen/ende over dat ander henen fladderen ende overspringhen/als oft Godt niet even veel aen alle zijn woorden gheleghen en is / die heeten recht Euangelici,ironice schampwijse/ oft Euāgelische Ketters/op datse dat volck behaghen/ ende gheen onghenade der werelt op haer en laden. Item de wercken sonder gheloove/de Wet sonder de ghenade/Euangelium/ende genade sonder boete/boete sonder absolutie/gheloove sonder wercken/ de rechtveerdichmakinghe sonder de doodinghe des vleeschs / de afsterving he oft heyliginghe sonder geloove/leeren ende voorgeven:

Schrift gheclooft salmē na den sin Christi bedieden ende wtlegghen.

Hier henen tellen veel / alle die onder den schijn des Euangeliums/Mosen wederom invoeren/ende met zijn wet oft gherichtsdwanc op der Christenen hals legghen/als oft Moses niet opghehoudē en hadde ende wtgedient/ende men moeste wederom te rugghe gaen tot de Figueren/schaduwe/eñ wijser. Daer wy den Soon ende waerheyt deser dingen hebben: Ja tottē wijndoor in zijn gecomē/ ende des wtgestrecten wijsers ende teeckens nimmermeer en achten/noch en behoeven/Welcke Ketterye de eerste op de bane is gheweest/Acto.15. ende de laetste daer af zijn sal/ datmen Mosen altoos beneven Christo sal inbrocken/eñ zijn Wet als nootsakelijck houden/den vrijen Christen weder op leggen.

Ebions ketterie deerste eñ laetste.

Item alle die de onboetveerdige werelt vrede vercondigen daer geenen en is: Ja die metten Euangelio (op datse haren buyck/ der werelt gonst/eer/goeden / ende een groote Kercke ende aenhanc behouden) hoveren ende pluymstrijcken/ende niet veel meer den toorn Gods sonder alle ghenade/over alle Goddeloos wesen en vercondighen/waermen hem niet en beterde ende boete dede/nadenmael int Euangelie niet Gods ghenade/maer Gods toorn over alle Goddeloos wesen/vercondicht wert/ Ro. 1. Hier by behooren alle/ die der Werelt koeckxkens backē/eñ die des vleeschs honich/smout/ ende niet sout en zijn.

Item alle die sonder ophouden predicken/ so lange de Gans een pluyme heeft/eñ de schapen melck geven / op datse haren Cruysschouwenden Godt den Buyc dienen/ende niet van de saechte pluymkussens en comen/ Godt geve men beter hē oft niet/ende daer mede dat heylichdom den honden voorwerpen/ende dat costelijck Peerlken voor de Verckenen stropen: Ja alle/die niet haer voeten en schudden/ende daer af trecken/so men hem niet en betert/ nadenmael tswijgen even so wel zijnen tijt heeft/ als spreken: Ende men even een so noodighen ghebodt heeft / van daer te gaen ende te swijghen (soo de toehoorders Verckenen oft Honden zijn/dat is wellustighe / verghetende/onboetveerdighe toehoorders / diet door de een ore laten ingaen / ende door de ander weder wt/oft vervolgers ende verachters / die tegen dat heylichdom ende woort murmureren) als daer toe te gaen eñ te spreken / als Godt ons gesonden/eñ der toehoorders ooren bereyt eñ ghereynicht heeft.

Item alle die daer leeren toesien / daer op swijgen/ende dat volck in een valsche meyninghe eens vermeynden rechten gheloofs laten voorby gaen / ende nochtans sien ende bevinden/dat gheen beteringe des levens en volcht/ gheen doodinge ende afstervinge des vleeschs/ gheen teecken der liefden/gheen vrucht des geloofs / maer dat beyde ghelooue ende liefde al meer ende meer in alle menschen vercouden eñ wtgaen/ datmē by alder menschen leven/doen

Vredepredikers ende Proph. die tot des volcx lasteringhe toesien/ zijn Ketters.

 eñ la-

eñ laten speurt. Daer tegen niet met allen/ dan gierichept/ hoouerdije/ gulsichept/ wellust doch swijghen daer toe ende laten gheloouich zijn/ ende niet stijf en predicken. Ist dattet ghelooue niet een nieu leuen/ ende de liefde met alle haer vruchten ende wercken op de hielen en volcht/ dattet dan gheen gelooue en is/ dat hē oock niemant bedriegen ende becouten en soude/ dat hy geloofde ende een Christen is/ waer hy hem niet gheheel anders ghesint/ nieu gheboren ende verandert en vint: Want het rechte ghelooue verset ons in Christum/ eñ en laet ons na den vleesche niet leuen/ so gheheel/ datment aen een yegelijcks leuen siet ende speurt/ oft hy ghelooft/ ende de gheheele werelt eens Christen gelooue betasten/ ende ghewaer werden moet. Oft hy wel Gheestelijck is/ ende een gaue des binnensten mensche ende der sielen/ so en lept hy nochtans niet in der menschē doot verborghen oft begrauen/ maer breect door de werckende ghemeynnutte liefde (die zijn eenighe vrucht ende oeffeninge is) ende schijnt als een licht door de dicke ongheschicte lanteernen des lichaēs oft vleeschs daer wt/ dat zijn werc schijne: eñ by de vruchten/ eens Christen gheloofs alle de werelt gewaer werden/ gelijc een hooghe Stadt op eenen hooghen Berch ghelegen: Want niemant en steect een licht aen eñ settet onder een mate/ etc. Also heet ons Christus ons licht te laten schijnē/ op dat de gheele werelt daer af sie/ ende van onsen ghelooue te segghen weet/ eñ aen de vruchten den boom bekenne/ Mat.5.6.7. Want ghelijckmen den Boom by zijn vruchten/ also bekentmen tghelooue by de wercken der liefden. Waer gheen vrucht en volcht/ daer en is gheenen goeden Boom. Also waer niet de vrucht des Gheests ende de wercken der liefden en volgen/ daer en is gheen goet ghelooue. Wederom gheen goet werc/ waer niet dat leuen/ hooftstuck/ meester ende oorsaecker des seluen/ het ghelooue/ en is. Want Christus dat woort/ ende tgelooue/ zijn nv in desen gheloouighen mensche eens/ ende vermēgt. Daerom ist gelooue/ dat ons onuerhindert in onse oude huydt ende wesen (daer in nv de gheheele vermeynde geloouige werelt steeckt) blijuen laet/ nauwe eenen schijn/ beelt/ ende figuere eens rechten gheloofs: Jae niet dan een doot ende versiert ghelooue/ Jacob.2. 1.Tim.1.

Daerom zijn alle die Ketters/ ende valsche Apostolen/ die de Werelt in dese haer valsche opinie vrij henen varen latē/ of zijt wel niet en leerden. Veel meer die/ die dat boetloose volck vertroosten/ daer gheenen troost en is/ verconDigen dat Euangelium/ daer niet dan dē toorn Godts te vercondighen en is/ die door dat Euangelium ouer alle Goddeloos wesen sal vercondicht werden/ ende niet Godts genade/ als dese Euangelici te doen plegen (ten sy datmen hem betert met voorgaende ghenade/ ende van sonden afstaet) op datse van de werelt niet alleen niet veruolcht/ maer (niet onbehoorlijc) op de handen gheDraghen werden: Ja alle die/ die sulcken onboetueerdigen volck predickē/ ende niet veel meer boete en vercondighen eñ Gods toorn/ so sy haer niet en beterē/ de voetē schudden/ eñ daer af loopen in eenen tijdigen Oogst: Oft gheheel swijghen/ tot dat haer Godt opdwonghe/ ende in zijnen Oogst seynde/ zijn woort in haren mont/ ende in haer herte/ mont ende wijsheyt gheue/ datse niet voor den tijt en loopen/ spreken/ en voor Godt gelijc dieuen eñ moordenaers en comen.

Goet ende quaet inde kercke ende Godts rijck tottē Oogst toe.

Item alle die onder den schijn des Euangeliums oft met de letteren der Schrift/ nieuwe Secten/ een affonderinge ende eyghen Kercke aenrichten/ ende niet te samen goet ende quaet wterlijck int Rijcke Godts zijn laten/ maer de goede vanden boosen affonderen: So nochtās Christus zijn Rijck gelijct een net/ daer in goede ende quade visschen besloten werden. Ende eenen Acker/ daer op Tarwe eñ oncruyt staet/ ende dit niemant af te ruymen/ in te vergaderen/ wt te scheyden oft wt te roepen beuolen en heeft/ dan ten laetsten den Engelen/ maer ons menschen beuolen/ wy en sullen onsen Sickel niet daer aen leggen/ maer wassen laten totten Oogst toe. Daer hy bysonder van leerē/ Ketteryen/ sayen/ saet ende gheloofs saken handelt/ Mat.13. Want hy wil zijn verstroyde gemeynte oft Kercke onder de Heydenen selue vergaderen/ ende wederbrenghen van den vier Winden/ in eenen Schaepstal/ als aen veel plaetsen der Schrift aengewesen wert. Hier en tusschen moet Jerusalem onder de Heydenen verstroyt zijn: Ja vanden Heydenen vertreden ende verdruct werden/ Luc.21.

Item so het wel bewesen worde/ dat een afsonderinghe zijn ende ghescheiden soude/ so en stont dat nochtans niet eenē yegelijck toe dese aen te vangen/ anders soude een yeghelijck een eyghen Kercke vergaderen. Maer alleen dien van Godt daer toe verordineerden/ beroepen ende gesonden/ die dit haer beuel met Myraculen soudē aenwijsen/ ende God soude met haer zijn/ als metten Apostolen/ op dat haer sake voortginghe/ ende haren loop niet te vergeefs en ware/ gelijck alle wercken Gods voort moeten in spijt van alle de werelt. Ende een eenich gewis teecken ist eens valschen self loopenden Propheet/ so zijn sake niet voort en wil/ eñ zijn woort ende beuel als hy toeseyt ende voorgeeft niet en coemt/ maer vruchtloos ende sonder wtrichtinghe afgaet/ ghelijck hy selue een valsch Propheet bekennen heet/ Deuter.18. Want Godts woort loopt snel/ richt altoos wonder wt/ eñ keert nimmermeer ledich weder thuys/ maer richt altoos al wt dat Godt wil/ eñ doet vrucht by alle den genen/ tot welckē hy dat gesondē heeft/ Esa.55. Daerom willē nv sommige/ men sal hier in op God verwachten/ dewijle in alle dingen stille staē tot dat hy zijn lieden seynde/ diet met myraculen ende woort in de cracht aenrichten. De ander meynen/ het gaet nv altemael in den gheest ende de waerheydt/ ende Godt en salt nemmermeer wterlijck aenrichten. De derde willen/ het sy nv aengericht/ ende gae in rechte ordonātie. Hier gelt het opsien/ wie recht oft onrecht heeft. Summa/ hier toe behooren vast alle Ketters/ die by nae alle Euangelische willen ghenoemt zijn/ ende haer dinghen metten Euangelio/ Schriftuere/ ende nieuwen Testamente Christi smeeren/ ende te verantwoorden voor haer ghenomen hebben/ als Arrius/ Sabellius/ Manicheus/ Pelagius/ Eriani/ Etiani/ Albanenses/ Albigenses/ Nouatus/ Marcion/ Cherinthus/ etc. Ende sal noch alsoo ghescheiden tot den eynde des Werelts toe. Want den Antichrist ende alle ketterije en moeten in den schijn niet tegen Christum/ maer inden naem Christi comen/ ende seggen/ hy is Christus/ de waerheyt/ ende dat Euangeliū/ eñ Godts woort selue/ ende de letterē der Schrift (maer niet den sin) tot eenē deckmantel hebben: Ja tot bescherminge/ beschuttinghe eñ wapenē. Maer de cracht Christi/ zijns geloofs ende Euāgeliums sal hy verschuyuen/ wt doen ende teghen den sin Christi/ des gheests ende der Schrift/ inbreken: Want hoe seer hy de Letteren voor hem hebben sal/ so sal hy nochtans den sin Christi verloochenē/ ende Christum inder cracht wtschudden. Daer na hebben wy ons te richten. Wie ooren heeft te hoo-

Antichrist eñ euangelisch Ketter.

te hooren/die hoore eñ versta wat ick segghe.

Item alle werck ende wet Predickers / die niet met allen dan de werckspreucken wt de schrift stelen / die der ghcloonighen vruchten zijn gheweest/welcke sy dat onghelooige volc om de ooren smeeren / datse die sonder gheloove versierder wijse aentrecken / ende de werelt vol huychelaers maken: Jae die veel van de verdienste predicken/hoemen de sonde sal boeten/ende voor dat ghenoech doen / genade vercrijghen ende verdienen. Summa die niet en leeren/dat al wat niet wt den geloove en coēt/ sonde is: bidden even also wel/ als sy schelden/ vasten/als sy vol zijn. Hier toe behoort dat geheele Pausdom.

Item alle die sonder beroep ende seyndinge leeren ende predicken: Want het is onmoghelijck dat een ongeroepen in der waerheyt mach bestaen/ oft wat vruchtbaerlicks leeren / ende doen/naedenmael sy selve loopen / ende Godt niet met haer en is/ Hierem. 23. Summa/ alle die niet in der waerheyt met Christo eñ Paulo moghen seggen: Godt heeft haer sonder middel/oft oock door middel gesondē: Haer woort en is niet haer / maer des gheens die haer ghesonden heeft/so gheheel / datse haer seyndinge/ beroep/ende drijvinghe Godts by haer selven bevinden / ende also ghewis zijn/ datse niet alleen wterlick van menschen/ maer ooc inwendich van Godt beroepen zijn / in haer herten waernemen ende bevinden: Want de wterlicke roepinghe faelgeert menichmael/ overmits niet alleen de Papisten/maer de Joden/Turcken/etc. haer Priesters ghelijcke wel roepen / ende daerom van Godt niet gheroepen en zijn. Daerom zijn alle die hier toe te tellen onder de Evangelische Ketters / die om ijdel eere/oft om des buycks haers Gods wille selve loopen/eñ niet claer eñ bloot om Gods wille/ eñ sonder eenich eygen profijt/ vanden geest in eenen tijdighen Oogst ghedreven predicken.

Beroep te predicken van noodē.

Item alle die niet een drijvinge Gods/ ende eē sulcke vrijmoedichept des geests in haer herten en bevinden/datse haer te spreken / het gelt dan wattet wil/ niet onthouden en connen/ eñ gelijck Jonas eñ de Apostolen/ te spreken ghedwonghen werden: Jae die bereydt zijn om Christus naems wille/ alle dingē in de schans te slaen/ ende oock haer bloet te verghieten/ eñ also haer predicatie als de waerheyt/daer af sy in haer herten verseker zijn / metten bloede te verseghelen. Jae in den welcken de bernende ialoursheyt / ende dat yverich woordt Godts niet also en brandt/als een bernende vyer/ dat besloten is in haer merch ende gebeenten/ datse haer soo moede daer aen houden / datse niet langher houden en mogen/ende niet met Jere. cap. 20. te spreken ghedronghen wtbreken/dat is de rechte levendighe godtlicke beroepinge / door welcke Godt altoos wonder ghedaen eñ wtghericht heeft/ ende sonder welcke men dat Evangelie niet met vrucht predicken en can.

Valsche prophetē co men selve/ rechte Apostolē werdē ghesonden.

Itē alle die wt dat Evangelio wtclovē/wat saecht eñ tvleesch behagelic is/ als vā de genade eñ vergevinge der sonden. Itē van de Christelicke vrijheit/eñ dat Evāgelium dat vleesch alleen daechlicx voorstrelen/ eñ de werelt daer mede so pluyinstrijckē/ so het doch niet op dat vleesch (op welcke niet dā de wet/roede/ cruys eñ eygendom en behoort) maer op den gebrokē ellendigen/verslagen/gevangen geest/eñ nieuwen mensche sal bediet werdē. Maer veel maken daer wt eenen deckmantel haerder sonde/ ende schanden / tot vrijheydt des vleeschs ende mis bruyckent/op datse de werelt aenghenaem en seer willecoem zijn. Daerō behoorē hier toe alle die/die de Schrift ten halven nemen/ ende

Genade/Evangelium/ vrijhept / sal alleen op dē geest bediet werden.

niet even so strenge over dat een woort Godts en houden/ende so schuldich indē mont hebbē/ als over dat ander/eñ die dat 5.6.7. Cap. Mat. dat 6. Luce/de Epistolē Petri/ Joannes/ dat 4.5. ende 6. totten Ephesen. 1. Cor. 5.6. etc. soo geerne eñ neerstich predicken/als de Epistolen totten Romeynen eñ Gala. ende al wat van de boete/straffe/wet/gherechtichept Gods/ doodinge des vleeschs/vruchtē des geloofs/wercken der liefden/eñ de gheheele heylichmakinge/ cruys eñ navolginghe Christi in onsen vleesche seyt. Hoe dat geē salichept by de sondarē en is/ hoe God de sonden haet/ende zijn genade weyghert/waer sy haer daer mede niet en beteren/ ende daer af afstaen/ghelijck Paulus 1. Corin. 5.6. Eph. 5.6. Tim. 1. den gierichaers/ woeckenaers/dieven/knechtschenders/dronckaerts/ Godslasteraers/roovers/onreyne/ Afgodendienaers/etc. dat Hemelrijc geheel afseyt. Wie hēselven niet en verloochent eñ zijn leven haet/ zijn cruys op hem en neemt/Christo navolcht/ ende alle wat hy besit versaect/ also/ dat hijt besitte ende heeft/als oft hijt niet en hadde/ die en mach niet ghenesen.

Alle Gods woort even gelijc predikē: wāt wie tcleynste ontbiet/ wechneemt/ etc.

Item hoe heylich ende onstraffelijc ons God hebbē wil/dat niet met allen onreyns int rijcke Gods en coemt. Item dat hem niemant selve en bedrieghe/ende midden in sonden / ende zijn onboetveerdich leven hem Gods ghenade niet droomen en laet/ende eenen ghenadighen God voor en stelt (ghelijck hy in der waerheyt oock niet zijn en mach/ende niemandt doen en can) hy en woude met de voorgaende ghenade af staen / ende boete doen. Dat alleen die recht doet rechtveerdich is/ 1. Joan. 3. Item/ dat alleen die de Wet hoorē eñ doen/ rechtveerdich zijn/ Rom. 2. maer de vergetēde hoorders/ sotten ende narren/ Matth. 7. Jacob. 1.2. Dat die alleen Christenen zijn / die Christum door lijden eñ sterven navolghen/ en zijn gheheel leven int vleesch verborgen rontom dragē haer leven lanck/ 2. Corin. 4.6. Item die Christum aenghetrocken hebben: Ja in hem wandelen/ woonen/eñ nv niet meer en levē/maer in haer Christus/ Gala. 2. Dat die/die sonde doet/ hem niet en derf beroemen/ gheloovich eñ Evangelisch/ oft wt God/maer wt den Duyvel te zijn/ gelijc Joan. 1. Joan. 3. claer wt druct. Wat een oprecht/afgestorvē/heylich/al lijdēde/onstraffelijck dinck het is om eenen Christen/ die wt God gheboren/niet sondighen en can 1. Joā. 3.5. Ephe. 4. int eynde 5. heel wt. Wie hem dit niet also lief en laet zijn/ende so geern eñ schuldich daer af seyt ende daer op en dringt/als eewich dat Evāgelium te predicken ende altoos tot die onboetveerdige werelt van de ghenade Gods ende genoechdoeninge Christi te seggē/ ende niet met allen dan van de goethept ende barmhertichepdt en predicken / die behooren hier by dese Ketters. Want daer mede maectmen een onversaecht volck / dat hem selven in alle zijn doen Gods vriendtschap/ ende genade op versierde wijse beloeft/ eñ nimmermeer geen boete en doet/ voor ende nae altoos op de onverstaēde halve schrift liggende/ alleen ghevat hebben/ Christus is voor ons Godloosen ghestorven/ Roma. 5. ende en is niet ghecomen om te roepē de rechtveerdige/etc. Mat. 9. Dat Pausdom en is niet met allen. De Paus is de Antichrist. Alle spijse ende dagen zijn ghelijck eñ vrij. De Oorbiecht is eens menschē vont. De wet is ons onmogelijck te houden/ Christus heeftse voor ons vervult. Dat gheloove maeckt alleen salich sonder alle wercken/ onse wercken en gelden niet/ende zijn altemael sonde/ wy moeten wt ghenaden salich werden/ de genade Gods is dat eewich levē / Rom. 6. ect.

Dwelcke wel recht is / alleen sy sien datse dat recht verstaen/niet/als ick sorghe/ghelijc haer lust/op datse vrÿheyt/lust ende oorsake tot sonden crÿghen:maer nae den sin Christi/ende nemen de aengeboden genade (daer af sy haer beroemen / ende nochtans niet en willen ende die teghenstaen) aen / so sal desē haer heylighen eñ onstraffelÿck maken. Wie dat een dinck niet en heeft/ die en sal hem dies niet beroemen/maer heeft hy dat/so sal hy mede int licht desen schat sien laten/eñ teeckenen doen.

Daer af salmen euen so geern seggen eñ hooren/als van de rechtueerdichept des geloofs/vā de ghenade ons van Christo gheschiet/ daer mede behieltmen dat stout volc een weynich inden toom/vreese/nederheydt eñ ootmoet/ ende de Christenen in harē dienst ende weerdichept: des lachens/houerens/etc. weynigher/ nadenmael alleen de trauen des volcks/cruys eñ ongonste der werelt/des predickers lof / proeue/ gheluck ende merck zÿn/als Hieronimus seyt (Siet litera H. Hieroni.) eñ niet des volcx gōst/ lachen/ende lichtueerdichept. Daer toe en is daer niet met allen mede wtghericht/soo ment al afbreect/wāneermen niet beters inde plaetse en bout:Ja alleen arger/ gelÿck te samen de Schrift/Hiero. ende Aug. int Decreet claerlÿcken wtdrucken / dist.36. Capit. Si quis, Para. Hæc duo. Hiero. Item dist.37.cap.Non omnis.Et dist. 38.cap. Ignorantia. Aug. Dat een Bisschop de schrift niet alleen en sal weten/maer van God gheleert/ooc na den sin des Geests weten wt te seggen. Item datse niet alleen door de predicatie des geloofs en bouwē/maer ooc aen de wet der goeder wercken aenhouden. Soect int Register/dienst eñ eyghenschap eens Bisschops/ wt dat Decreet eenen voorgeschreuē Spiegel/ ende leest. Daerō behooren hier by alle die niet so trouwelÿck ende neerstich aen de wet eñ aen de boete aen en houden/als met de ghenade ende Euangelio. Ja die niet sonder ophouden de wet eñ boete en Predicken/tot datse dat volck verootmoedicht/verslagē/ende aen zÿn crachten vertwyfelt beuinden/ ende als dan eerst de ghenade/begheerende/hongerighe ende dorstige na de rechtueerdichept dat aengenaem Jaer des Heeren/de salichmakende ghenade/ eñ alle boedtdoenders het genade aenbiedende Euangelium met blÿschap vercondighen/ eñ geheel niet der boedtloosen werelt/ de welcke de valsche Propheten altoos vrede te hebbē vercondighen/daer gheenen en was/ Ezech.13. Hiere. 23. Als Godt door Esaie cap.5. seyt. Mÿn volc die v salich achten/die bedrieghen v. Het heet/ Predict boete tot vergeuinge der sonden/Luc. 24. Betert v/so sal dat Rÿcke Godts na by comen. Matth.3. Mar.1. Esaie 61. Dat Euangelium sal ende werdt alleen den armen vercondicht ende aengenomen. Hier by behooren ooc int tegendeel allē wet Predickers/ die niet met allen dan Moses dienst en drÿuē. Daer af daer bouen.

Boete ende wet sal voor de ghenade gheypredickt werden.

Ketters des Letters F.

Faustus ende Felix Ketters.

Faustus eñ Manich. ketters.

FAustus een Apher / heeft met Manicheo ghehouden/dat Christus niet en heeft moghen warachtich/noch steruen noch gheboren werden. Daerom en is hy niet warachtich vā Maria gheboren/noch aent Cruys gestoruen/ maer alleen inde fantasÿe eñ ooghen der menschen. Ende seyde: Des ouden Testaments Godt was een boos Godt. Hy schelde de wet/ als die haer beginsel van eenen boosen Godt had: Want hy sette twee Goden oft beginselen alder dingen/als menichmael gehoort is. Sÿn Discipel Felix hielt Manicheum voor eenen Apostel Christi.

Felicianus een Arriaensch Ketter.

Felicia. een Ketter tegē de schrift.

FElicianus Arrianus hielt vast / men soude in saken des geloofs meer met oorsaken eñ vernuftighe groudē/dan met getuychenis der Schrift handelen eñ omgaen. Hy verloochende dat selfsstaende mede wesen des Vaders/ des Soons ende des Heylighen geests. Eñ dat de Soon niet met den Vader mede eewich ende eens wesens en is/maer eē creatuere. Tegen desen is Augustinus.

Felix de derde/daer af de Ketterie Feliciana. Item Flaccitas Ketters.

Feliciaensche Ketterie.

ANno 784. heeft Felix vā welcken de Feliciaensche Ketterie af coēt/onder Constant. de 5. ende Adrianes de 1. zÿnen oorspronc ghenomen. Die hielden/dat Christus niet een warachtich natuerlÿc/ maer eē toegewunschte Sone Godts was : ende hielden in Christo twee selfstaende Hipostases / substantien oft wesen: Eñ namē voor haer de Afgodē oft beelden wt de kerckē wech te nemē eñ af te treckē/ als afgoderÿe: Maer te Francfort in eē Concilium door twee Roōsche Legaten wert hen haer voornemē behindert eñ afgeleyt/eñ dese ketterÿe verdoēt. Dese Felix wert Felicissimus vā den zÿnen genoemt. Van welcken Cyprianus lib.1.Epist. Hy hinck oock Nouato aen/ende had Maximum eñ Jouinum tot medegesellen. Itē Fortunatum.

Flaccitas de Ketter heeft de leere Arrÿ aen gebedē/verbreyt/als heylich geleert. Ooc Stephanus ende Leontius. Daer af lib.5.hist.tri. cap.32.

Secte oft Ketterijen Flagellantium/ dat is der geesselende broeders.

Flagel. secta. der geeselers Ketterÿe.

DEse Secte heeft indē tÿt des Conciliums te Lugdun in Italia zÿnen oorspronc genomen/eñ van daer in Duytschlant eñ Vranckrÿck gecomē. Dese sloegen haer seluen met de geknoopte geesselen/eñ daer in geulochte scherpe tackē/eñ gauen haer geesselen vergeuinghe der sondē toe. Ja settense voor de martelaren: Wāt doen vergootense willich haer bloet/ dat veel martelaers wt noodt des Cruys hadden moeten doen. Dese groue lieden droeghen het cruys voor aen de cleederen/ende gingen in de stedē treurich eñ clagende/eñ blauwe doot teeckenē ouer al haer lÿf van stadich slaen ontdect/ toonende. Sy en baden niemant erghens om. Watmē haer willich eñ vā selfs aenboodt/dat namēse. Onder desen schÿn soudense veel lasteringe bedect hebben. Een predicker Moninck als hy haer vraechde/waerom sy onberoepē eñ sonder beuel predickten/so hebbense hem met steenen doot geworpen.

Vierenveertich Articulen deser Ketters.

Flagel. articulen 44.

DAt eerste artÿckel/dat dese Seckte haren spronck heeft van 40. Jaren af/ wt sommige Schrift/welcke de Engelen te Romē op den Altaer S. Peters vanden Hemel hebben ghebracht.

2. Dat na haer aencoēste de Roomsche Bisschop is afgeset/eñ alle gewelt op haer gedeilt.

3. Dat Christus het nieuwe Testamentsche Priesterdō/gelÿck dat Jootsche van boosheyt wegen der Priesters wechghenomen heeft.

dat t nieuwe testament met zÿn priesterdom/ sacramentē eñ ceremonien is wechghenomen.

4. Dat noch kercken/Soudt/ Sacrament/ Doop/Olÿe/Asschen/Crisma/oft yet voor gewÿt meer en sal geacht werden/want de Priesters is alle gewelt genomen.

Dat

5. Dat na haren inganck eñ aencoemste inde kercke/de Tempels niet meer en zijn/dã eenen steenhoop eñ cuyl der Moordenaers / ende een sonden huys.
6. Dat de Priesters met haer doopẽ/ leeren/ 7.Sacramenten / niet met allen dan haer seluen/ende dat volck daer mede dooden.
7. Dat de Quispel int wywater ghesteken/ vol helsche droppelen hangt.
8. Dat alle gesant der Priesters indẽ Tempel/oock alle haer heylige dienstẽ/ niet beter en zijn te achten/dan der honden bassen.
9. Dat in haer toecoemst de waterdoop heeft opghehouden/ende de bloetdoop begost.
10. Dat Christus het wit water in rooden wijn heeft op de bruyloft verandert / heeft hy daermede aengewesen eñ bediet / dat ten eynde der werelt/de waterdoop in eenẽ bloetdoop sal verandert werden.
11. Gelijck de roode wijn inde bruyloft de beste was/alsoo oock de bloetdoop.
12. Dat niemant en mocht salich werdẽ/ hy en worde dã der Cruysdragers oft Geesselaers medegesel/ende in zijn eyghen bloet ghedoopt.
13. Dat de Forminge een fantasye sal gehouden werden.
14. Dat de Orden met het Priesterdom altemael zijn verworpen.
15. Dat dat Sacrament des Altaers Godt eñ dat lichaem Christi niet wesentlijck in hẽ en hout/anders waer Christus langegetẽ/al ware hy ooc eenen grooten berch.
16. Dat dat broodt niet dierder en is by dẽ Papen/ die een sulcke cleyne hostie opt minste om eenen dobbelstuyuer genẽ/ daermede sy alder werelt goet ende haue vercrijghen / eñ haer onderdanich maken.
17. Is Christus warachtich int Sacrament so zijn de Priesters arger dan Judas/ die hem doch om dertich penninghen gaf.
18. Dat Sacrament des Altaers en is niet met allen dan eenen Coeckoer der Priesters.
19. Dat tot vergeuinghe der sonden de Oorbiecht niet van nooden en is.
20. Die eenẽ Priester biecht/en is niet reynder/dan die hem in eenẽ drecstoel badet/oft aen eenen stijckachtigen wrijft.
21. Dat alle sonde niet met allẽ dan een willige doodinge eñ geesselinge des vleeschs wech en neemt.
22. Dat alle genade eñ Aflaet metten Priesters verworpẽ zijn/ ende geheel niet met allen dan een fantasye.
23. Dat de inleydinge eñ segeninge des houwelijcx/die selue niet beter en maeckt/maer erger eñ booser/nadenmael God spreect: Hy wil veruloecken wat sy ghenedijden.
24. Dattet der crancken salicheyt proffijtelicker is / gegeesselt te zijne/dan eẽ geheel pont olijen vandẽ Priester ontfangen int dootbedde.
25. Dat bruyloftcleedt dat ons Christo den Bruydegom weerdich maeckt / is een gewont vel ende ghedoot vleesch.
26. Dat niemant wijder niet en heeft te ghebieden/ dan by een dootsonde.
27. Dat haer een nieuwe wet van God geopenbaert ende ghegeuen is.
28. Dat inde plaetse der seuẽ Sacramenten de willige doodinge des vleeschs ingeset is tot ghedachtenisse des lijdens Christi.
29. Dat niemant God aengenaẽ eñ behagelijc en is/dan in haer ghemeynte.
30. Dat de Leuijt eñ Priesters/die voorby dẽ gewonden te Jericho zijn gegaen/eñ half doot laten ligghen/nv ter tijdt de Priesters zijn/die Christo ondancbaer/zijn Cruys niet en helpen draghen.

Sacramenten al op een hoop een enckel fantasie.

Geesselers teghen alle ceremonien der roomscher kercken.

31. Dat sy de Samaritaen zijn / die den ghewonden op zijn beeste hadde gheladen.
32. Dat de Antichrist lange geregeert heeft/ eñ noch regeert. Dat Elias ende Enoch al gecomen zijn/daerom dat oordeel dachelycks te verwachten is.
33. Dat de Antichrist/die langhe gheregeert heeft/zijn de Prelatẽ/Bisschoppen/Priesters/ Geestelycke/die haer veruolgen/daerom datse Christo nauolghen.
34. Dat Elias al ghedoot is voor 48.iaren/ tot Erfort verbrant/ Begardus ghenoemt.
35. Dat Enoch is gheweest Conradus Sinet/die in Duringenlant zijn Euangelium gesaept heeft/ ende daerom ghestoruen.
36. Dat Godt int begin alle sielen heeft ghẽschapen/ende met Adam int Paradijs gheset.
37. Also gheringe als dat beelt des menschen in des moeders lichaem gemaect wert/so wert de siele door de Engelen toegheuoert/ ende dat lichaem ingheblasen.
38. Dat de Enghelen Begardo eñ Conrado ingegoten hebbẽ/den eenẽ Elias siel/den anderen Enochs/wt het Paradijs daer ghebracht/ daerom de eene warachtich Elias / de andere Enoch gheweest is.
39. Dat int iongste ghericht niet alleen een oordeel door Christũ/maer veel bysitters sullen zijn/ daer sal oock Conradus Sinet / ende Begardus ten oordeel sitten.
40. Dat alle eedtsweeren een dootsonde is.
41. Dat na dit leuen geẽ Vageuier en is/daer om ijdel eñ te vergeefs alle voorbidden der leuendiger voor de dooden.
42. Dat de Vigilie eñ beganckenis nergens toe nut en zijn/dan tot de Papẽ/daermede haer tijtcortinge/ende den buydel te vullen.
43. Dattet teeken des Cruys Christi oft der heyligen beelden/niemant en sal aenbidden/dã die Afgoderije bedrijuen wil.
44. Dat geen Vasten/die door de Pape ghebođen wert/te houden en is.

Eedt/vageuier/beelden en zijn niet.

Maer nochtans hebben sy beelden eñ begãckenisse alleen/om datse van de Papen niet vrede zijn/ende niet gemerct en werden. Maer en houdẽ inde gront niet daer af. Ende so sy ouer dat paelken treden/so is haer gheessel voor alle sonden goet. Terstont doense boete / eñ nemen haer de sonde metten geessel af.

Florinus/ Fontinus/ Fortunatus/Ketters.

EVsebius lib.5.cap.15. schrijft vã desen Florino/van welcken zijn aenhanghers Floriani zijn ghenoemt. Hy was te Romẽ een Priester/leerde ende gaf voor/hoe Godt dat quade ooc geschapen hadde/eñ dat Godt een oorsake alles quaets/ia ooc alder sonden is/ so wel als des goedẽ. Deser meyninge zijn ooc nv sommige.

Florinus hiel: Godt schiep eñ de goet ende quaet.

Anno 374. heeft Fontinus de ketterie Ebionis weder opgeweckt/voorgeuende Christum wt Maria eñ Joseph geboren te zijn: die is vã Valentiniano den Keyser verdreuen eñ gestoruen in Galatia. Christus hadde ooc de Goddelijcke eere wt verdiensten zijns heyligen leuens vercregẽ/alst voor hem Cherinthus eñ Ebion geleert eñ voorghegeuen hadden/ die namaels Paulus Samosetanus wtbreyde/datse vã Ebion tot op desen Fontinũ reyste/374. Jaren/ na Christo/lib.5.hist. trip.cap.5. wert gesept/dat Fontinus bekent heeft eenen almachtighen Godt/die alleen door zijn woort alle dinck geschapẽ heeft/maer dat de geboorte ende wesen Christi van eewichheyt was geweest/dat verlochende hy stracx / maer hy had in Maria zijn begin aengenomen. Welckers leere int Concilium tot Smirna/als een dwalinghe eñ kette-

Fontinus een Cherinthus ende Ebion.

rÿe is nedergheleyt ende gheheel wtghedaen.

Fortunatus de Aquilensische Bisschop/ wt Aphrica gheboren/hadde op de wÿse Arrÿ den Paus Liberium verleyt/eñ daerom van Constantio in de ballinckschap veriaecht / eñ daer in gestoruen/daer af Hieronymus ende Cyprianus/Epist.7.

Fratricelli/Fortunatus/Friges/ Fulgentius Ketters.

Fratricelli zÿn Begui-ni de aerme broeders.

ANno 1340. ter tÿdt Joannis de 22.stont dese Secte op/anders Beguini/ oft de arme broeders genoemt in Italia/Sicilia/eñ elwaerts/met een bysonder cleedinge. Der seluē belÿdinge was/willich arm te zÿn/niet met allen eygens / maer alle dinc gemeyn te hebben/ der welcker terstont een groot ghetal wert/die quamen snachts te samen in een plaetse daer toe gemaeckt onder der aerden/ende na den volbrachten Godts dienst aldaer / sondense haer inden Heylighen Geest vermengt hebben. Als nv een kint wt alsulcken byslaep geborē wert/ so hebben zÿt malcanderen voorgheboden/soo langhe/tot dattet den Gheest God gaf/ende in welckers handt dattet sterf/ die was dat selue Jaer haer Bisschop / namaels verbrandense den Martelaer tot asschen. Daermede sy de opghenomen in haer Secte inlÿfden/ghelÿck als met eenen Doop. My wil die Historie ooc aensien/als oftse een clare Fabel is / bysonder om dat so onbeschaemt ende belachelÿckē volcht: Sy hebben haer Dachtÿden in holen ghesonghen/ende daer nae met luyder stemmen malcanderen vermaent haer met malcanderen te vermenghen/ende so dat herwaerts ende derwaerts ghestommelde kint sterf / datmen dan gebraden heeft/ende de asschē daer af in de vaten gedaen/ende wÿn daer by ghegoten/eñ als dan den nieuwelinck in haer ghelooue daer af te beuestigen/te drincken ghegeuen. Bonifacius de 8. heeft dese Ketters met vyer eñ sweert verdruct. Hermannus lichaē/een oorsake deser Secten/20. Jaer in der aerden geleghen / wert tot Ferrarien weder opgegrauen ende zÿn gebeente tot Asschen verbrant.

Fortunatus de Manicheesche Priester/ hiel met Augustino een langhe Disputatie. Nv was de vraghe/van waer doch dat quaet eñ de sonde quam? Augustinus heeft gheantwoort. Dat quaet hadde begonnen indē mensche door zÿnen vrÿen wille. Maer Fortunatus seyde/ dat de nature des boosen Gods van eewichheyt af gheweest is.

Friges zÿn Montaniste/oft Priscillianiste/ oft Maximille/daer af Eusebius lib.5.cap.17.

Fulgentius een Donatist/hiel van alle dinghen twee beghinselen/ ende oock twee Doopen/dat de waterdoop de sonde niet wech en nam.

Ketters der Letter G.

Gabaonite oft Gaionite/Galderus/ Gaudentius/Galla/ende Galathe/Ketters.

Gabaonite verloochendē tconsilium Chalced.

DEse van Gaio/die ter tÿt Justiniani des Vorsten/tot eenen Bisschop gecorē wert/ also genoemt/tegheestonden ende crÿchden teghen de Ketterÿe Euticetis ende Dioscori/ende verloochendē dat Chalcedonic. Concilium: Een eenige natuere in Christo lietēse toe/ ende niet meer: want Christus was te samen ghesét van Godlÿcke eñ menschelÿcke natuere/daerom is hy altÿt ondoodelÿck. Dese ketterÿe is int 6. Concilium nedergeleyt.

Galderus/anders Geraldus ghenoemt/een Discipel Dulcini van Bonifacio de 8. tot Parma verbrant.

Gauden. eē Donatist/een ketter eñ nauolger Donati/tegen desen is ghesonden een Keyserlÿcke Stadthouder/ om desen ende zÿnen aenhanck tot puluer te verbranden.

Galla is gheweest een toouenersse eñ Discipulinne Priscilliani / Hieronymus tot Thesiphontem, contra Pelagianum.

Galathe mengdē Christū eñ Mosen in malcanderen/als hē Paulus vā haer beclaecht: O ghy dulle Galathen/etc. van haren oorspronc eñ gelegentheyt leest Just. li.14. Also gheschiet noch velen/wanneerse haers saecks gront niet en moghen in Christo aenwÿsen/so loopense te rugge in Mosen/als Machomet/eñ noch veel int Euangelie nv doen/dat een yegelÿc daer wt trect/waer hy wil/alleen wat hem dient. Galate Ebionite.

Gregorij Magni des Paus Decreet/ tegen de Pausen ende de Roomsche Kercke.

HOe wel Greg. Mag. eē ouer seer bygeloouich man is gheweest/eñ veel superstitien als eē goet huysvader des Pausdōs heeft ingeuoert/so is hy noch een gulden man by de tegēwoordige. Dat betuygen zÿn Decretē/ hoe na hy aen veel plaetsen heeft toegeraden/ doch hē seluē menichmael weder vergetē/eñ anders gesint geweest. Sÿn leeringhe onder andere is.

Greg. magnileere ende Decreet tegē de Roōs. kerck.

En laet ons niet op ons weenē/noch op ons wercken/maer op dat voorghegeuen ende verantwoordē onser rechtueerdiger voorspraken Jesu Christi betrouwen/ Ezec.1.Home.7.

De rechtueerdige sondicht in alle zÿn werckē/eñ sluyt/dat alle onse verdienstē straffelÿck eñ sonde zÿn voor Gods oordeel/ ia dat in alle menschelÿcke rechtueerdicheyt eē onrechtueerdicheyt geuonden wert/wanneerse ernstich na dat scherpste geoordeelt soude werdē. Super Iob lib.9.cap.1.&c.cap.14.

Onse sondē zÿn enckel sonde/maer onse goede werckē en zÿn niet enckel goet. In fine Moralium.

Wy beginnen hier alleen aen/reyn te werdē/ maer en vercrÿgen nimmermeer volcomē reynicheyt. Ouer Hiob. lib.9.cap.28.

Dat geen deucht inden mēsche sonder eygen liefde eñ welbehagē en is/daerom loopē in alle goede wercken sonde mede / lib.9.cap.17. ouer Hiob.

Wee dat goede prÿselÿck leuen der menschē/ waer het sonder genade geoordeelt wert.

Voor drie Jaren/dat is ter tÿt Pelagÿ/Anno 584. is den Diaconen Sililie met haer vrouwen cuysch te leuen geboden/dwelcke my hert ende onbehoorlÿck/seyt Gregorius/ aensiet. Dat die/die cuysch te leuen niet in gebruyc noch cuysch ghelooft en heeft / soude van zÿn vrouwe te bedde gescheyden werden/ende daer door (dat verre sy) by auentueren in een arger vallen mochte.

Daerom dunckt hem doch gheraden te zÿn/ dit gebodt te minderē ende af te doen/ daerom salmen die dat cuysch leuen met haer vrouwen prÿsen / maer die haer niet en onthouden van haer vrouwen / die en sullen anders niet ghestraft werdē/dan datse tot Priesterlÿcke weerdicheyt niet en sullen gheroepen werden / ende totten dienst des Altaers niet tredē. dist.31.cap. ante triennium. Verba Gregorij.

Sommige veranderen haer cleederen/ ende niet dat herte/also datse een gheestelÿck cleedt aentrecken/maer de voorgaēde lasteringe niet wt en roepen: Willen voor de lieden met haer huychelsche wercken beroemt zÿn / ende zÿn nochtans gierich/wellustich/ op tÿtlÿc gewin ende goeden deser Werelt geneycht/ ende meynen heylich te zÿn / alleen door dat wterlÿcke cleet/

Tegen cappen couelen der gheestelÿcke.

zleet/datſe daerom aen hebben. In Ezech.Ho. 10.lib.1.

Sonderlicke plaetſen en doen niet tot gheeſtelijcheyt.

Wie byſonder heymelijcke plaetſe ſoeckt om alleen te leuen / die en weet niet dat de plaetſe niet met allē en helpt/ waer de geeſt niet te vorē en is. Loth is in Sodoma heylich geweeſt/ op den Berch heeft hy gheſondicht. Maer dat de ſteden ende plaetſen dat herte niet en bewaren/ betuyghen ons eerſte Ouders die int Paradijs ghevallen zijn / maer inde Werelt boete gedaen/ende onſtraffelijc geleeft/ wanneer een plaetſe conde ſalich maken / ſo en waer de Sathan vanden hemel niet ghevallen. In Ezech. Hom.9.lib.1.

Cooplieden en laet Gre. gheen Christenen zijn.

Item Gregorius en heeft oock eenē Coopman niet willen aennemen in de gemeynte der Christenen/ten waer dat hy van zijn hanteringe afſtonde/ſegghende: Niemant en can Godt ende de werelt dienen.

Dit en hebben ſommige Concilien oock niet gheleden: Ja hert verboden/dat die/ die Christenen willen genoemt zijn/haer niet in wereltlijcke wercken ende handelinghen in en laten/ maer met bloote hantwercken/als eenen redelijcken arbeydt/haer neeringhe te ſoecken/toegelaten. O ſoude deſe cenſuere/oordeel/ eñ formē nv gheſchieden/help God/ wel ſout aen een monſteren gaen/ ick ſorge wy ſouden altemael oock met ons Euangelie door de monſteringe vallen.

Christelijck vaſten.

Die vaſt hemſeluen / niet Godt/ die/dat hy den buyc eenē tijt lanc ontrect/den armen niet en gheeft/maer behout/dat hijt naemaels verſlemt. In Paſtorali.

Ons vaſten en ſtaet niet alleen int onthouden der ſpijſen: Ja die ontrect dat lichaem ſonder alle vrucht de neeringe/waer niet dat herte euenwel van booſe ghedachten ende ſonden/eñ de mont van quaet ſpreken en wert afgetogen/ Leo papa.

Dat vaſten ſal alſo ghematicht werden/dat die volheyt dat lijf niet op en wect/eñ den hongher niet ſwac eñ crachtloos en maect. Item vaſten ſonder aelmiſſen/ is gelijck als een lāpe ſonder olije.

Die haer van de ſpijſen onthouden/eñ daer beneuen quaet doen/ dienen den Duyuel / die euenwel de ſpijſe deruen/eñ der ſchult oft ſonde nimmermeer vrij en zijn.

So een man by zijn eygen vrouwe ſlaept/en ſal hy niet in de kercke gaen/ dan te voren ghewaſſchen zijnde. Hy diſputeert ooc oft de houwelijckwercken ſonde zijn.

Men en ſal niet den Predickdienſt eñ de aelmiſſen te geuen verlaten/ ende de Altaren ende kercken dienen.

Men ſal ooc voor de Pallia/ ordeneringhe/ wijinge / ende ander dienſten der kerckē ſtracx niet met allen geuen/maer geeftmē wat/ſo ſalment nemen.

Beeldē niet te eeren. Gregorius.

Ghy en ſult in gheen Metael uwe ſalicheydt ſoecken/dat ghy de Afgoden/ van handen ghemaect/aenbiddet/ſy zijn coperen/ſiluerē/ gouden/oft houten. Hy heeft alder eerſt dat offeren ende ſacrificeeren voor de dooden inghеſet.

Gauiſus/Gazari Ketters.

GAuiſus een Arriaenſch Biſſchop/ dē welcken Alexander tot Conſtantinopolē heeft inden Ban ghedaen/1.lib.trip.hiſt.cap.13.

Gazari eñ Patareni werden in de bulle Cenne Domini als vyanden der Roomſcher kercken verbannen.

Geius ende Germinius.

DEſe twee Arriaenſche Ketters zijn inden tijt Conſtantij des Keyſers int Concilio Ariminenſi verbannen/5.lib.trip.hiſt.cap.22.

Georgeani de Ketters.

Georgiani Christenen. in Aſia.

DEſe zijn aenſtooters eñ nabuers der ſtadt Mecha/ daer Machomet begrauen leyt/ nv den Turckē onderworpē/hebbē voor harē Patroon eñ noothulper S.Georgiñ/ dē welcken ſy in alle haren noot aenroepen / eñ in crijgen in haer vendelen maken. Deſe ſullen Christenē zijn: ſy hebben optē berch Sina eenē Biſſchop in S.Katharinen clooſter/ den welcken ſy als haren Paus gehoorſaem zijn/ volgen de dwalinge der Griecken na inde Sacramenten eñ andere/haer Prieſters hebben ronde Cruynen/de Leecke viercante/ haer vrouwen trecken oock inden crijch als de Amazones / haer ſprake is Chaldeeuſch / oft Grietſch/ da er af hier na in der Christenen ſecte.

Georgius/ Gilbertus Parritanus/ Arriaenſche Ketters.

LIb.4.Trip.hiſt.ca.23.ſtaet/dat deſe Arriaenſche Biſſchop tot Laodicea vanden Biſſchop Alexander van Alexandria is verbannen/ende in een Concilie afghеſet.

Gilbertus Porritanus/Biſſchop tot Pictauia/inde ſchrift wel geoeffēt/en mocht niet begrijpen de eenuoudicheyt der drieuuldicheyt in de perſonen. Deſe is vandē Paus Eugenio int Concilic Remenſi / van Bernardo ouerwonnen/verbannen. Breeder beſcheet leeſt in Porritanis.

Gnoite ende Tritoite. Item Gnoſtici ende Gordei Ketters.

Gnoſtici houden dat God leuen ende ſiel alder dinghen is.

DEſe hebben vā de Theodotianē harē oorſpronc. Die ſeyden/dat de Godheyt Christi niet en wiſte/noch vre noch dach des ionxten gherichts.

Gnoſtici/van ouertreffelijcker conſtē wegen alſo genoemt / welcker Patriarch is gheweeſt Baſilides/ter tijdt Adriani. Sy ſeyden dat de ſiel oft ghemoet was de natuere Godts in alle dingen/byſonder in de menſchen. Daerom/als de mēſche ſterf/ſo ontroc hem God zijn natuere/welcke dat weſen eñ leuen alder dingē was/ ende ghinck de gheeſt weder tot Godt/daer hy henen gecomen was/ ghelijck den ſtrael weder in de Sonne/ ende alle water inde Zee/ maer dē ſlijchoop ende aerden cloot wederom in zijn moeder. Daer op hebbenſe by auentuerē ingeuoert David pſalm.104. Salom. Eccleſiaſtici 12.

Deſer meyninghe is oock Plato gheweeſt/ dat Godt de ſiele is deſer Werelt/ eñ alder dinghen/ende dat zijn natuere niet dan ſiel / ghemoet/ende Gheeſt en is. Daer teghen is dat Gheeſtelijck recht/ 34.queſt.2.Capit.Moſes. Sy ſetten oock eenē goeden ende booſen God/ als een begin alder goede ende booſen dingen/ ſommige noemen deſe Barbaritos/van de Nicolaiten afcomende.

Gordei oft Gordini/ van Gordeo alſo ghenoēt zijn geweeſt/de eerſte onder de ſeuen Ketters/die Euſeb.lib.4.cap.18.vertelt. Der welcker nochtans eenen yegelijck zijn eygen Secte ende nauolghers heeft ghehadt.

Gotthi/Greci/Gronius / Godeſcalcus/Girouagi/Ketters.

TEr tijt Valent.des Keyſers / zijn de Gotthi by Arrio gheuallen/eñ bekenden / dat de Vader meer eñ grooter is dā den Soon/lib. 8.trip,hiſt.cap.13.

Greci Ketters.

Greci oft Griecken / inde eerſte kercke vermaerde Christen / hebben langen tijt veel treffelijcke Leeraers gehadt/nochtans altoos een eergierich ende hertneckich volck geweeſt/dat niet gheerne onder eens anderen volcks ghe-

 hoor-

hoorsaēheyt en was. Daerom zijnse dē Roomschen Bisschop/ oock de Concilien wt onghehoorsaemheyt afghevallen.

Articuli Grecorum.

Sy en houden dē Paus geheel niet voor een Vicarius Christi/ houden ooc de Latijnsche in den Ban. Dat Sacramēt der Forminge geuē sy harē kinderen gelijck ooc den doop door eenen slechten Priester. Sy consacreren in ghemengt oft gesuert broot/ ende en mengen geen water in de Misse onder dē wijn. Onse Sacramenten en geuen sy gheheel geen eere. Teghenspreken dat Vagheuier: en bidden daerom niet voor de dooden: Ende dat den heylighen Geest vandē vader/ eñ niet vādē sone wt en gaet. De verstoruē heyligen en comen niet int Paradijs oft Hemel/ totten gerichte toe: noch der Godtlooser sielen inde Helle/ tot na dat ghestreeken oordeel eñ laetste sententie/ Mat. 25. haer Priesters sullen voor eñ voor altoos vrouwen ghehadt hebben/ ende in dit stuck gelijck in velen/ dat Concilium niet aengenomen. Sy communiceren oock de kinderen/ daer toe onder beyde ghedaenten.

Groni. een Ketter.

Gronius de ernstighe vyant ende tegensprecker Hierony. en sal noch vā Christo/ noch vanden Heyligen Gheest/ noch van de Propheten/ noch van de Apostolen niet met allen ghehouden hebben.

Anno 849. street Rabanus de Ertzbisschop van Mentz te vergeefs tegen Godeschalcum/ als Sigibertus in zijn Chronijcke aenwijst.

Girouagi monnicken sonder regel

Girouagi willē in de cleedinge Moninicken zijn/ eñ zijn nochtans huychelaers: want sy en leuen onder gheen gehoorsaemheyt oft Reghel van den Paus beuesticht. Dese heeten by de Egyptenaers Sarabaite: Selsamer dinck en heeft yemant zijn leuen lanck opt gehoort/ dat niemant recht Christelijck leuen en can/ ten sy dat hy eenen voorgeschreuen beuestichden regel eñ maniere van leuen heeft vanden Paus/ vanden welcken een Christen eñ alle geloouige moesten dat leen ontfangen om recht te doen.

Gōdisſaluus/Guilhelmus Cornelius.

Gondisal. verbrant

ITem ter tijt Anno. de 6. heeft dese een Ketersch boeck aengegeuen/ eñ in de Penne gelesen/ Nicolao van Calabria. Dien hebbē de Predickers Moninicken rechtelijck verbrant/ besiet hier na Nicolaum de Calabria.

Guilhel. maeckt wt aermoet een afgod.

Guilhelmus Corne. hiel so veel vā de wterlijcke armoede/ dat hy zijn beneficie verliet/ eñ hem in armoede begaf: want hy sprac: Ghelijc dat vyer alle roest vant ijser verteert/ alsoo de armoede de sonde. Een arme hoere is beter dā een rijcke maecht. Item dat de oncuysheyt dē armen gheen sonde en is. Sijn lyf is nae vier Jaren weder wtgegrauen/ verbrant/ ende tot asschen ghemaect.

Guido de Lacha.

Guido de Lacha een selsaem Ketter.

VAn desen wert een sulcke Moninicsche Historie geseyt/ dattet my by nae verdriet te vertellē: Hy soude in groote achtinge eens heylicheyts gheleeft hebben/ als Joannes de Dooper eenen langhen tijt/ alsoo dat veel volcks tot hem quā. Nochtans is na zijn doodt luytruchtich geworden/ dat hy een Ketter is geweest/ eñ wat teghen de Roomsche Kercke ghesproken heeft. Doen is hy met oordeel opgegrauen om te verbranden.

Als nv dat volck ront om stont/ ende dat gebeente in dat vyer ghewoorpen wert / zijn terstont zijn gebeenten in de lucht ghetoghen/ als dat volck meynde/ vanden Enghelen/ de Moninicken vanden Duyuelen.

Als nv alle man twijfelende stont / ende de gebeenten sach als eenen vogel in de lucht hangen/ ende opwaerts drijuē/ nochtans niemant diese hiel/ en sagē / so is de Bisschop beanxt geworden: Want dat volck begost te roepen: De Bisschop sal steruen met den Moninicks broeders/ die wt nijt den heylighen man verbernen wouden. Doen hebben de Broeders den Bisschop getroost eñ gebeden dat hy hem ter Missen schicte/ so soude haer God een wonderteecken laten sien. Als sy nv/ Salue sancta parens songen/ tot de Eleuatie/ doē hebben de Duyuelen/ inde lucht geroepen/ O Guido wy en connen v niet meer houden/ want daer is een machtiger gecomē/ dan wy. Also is de dwalinghe ontdect geworde/ eñ de gebeenten bouen dat vyer drijuende/ in dat vyer geuallē/ tot puluer verbrāt/ eñ also is dat volck ghestilt.

Also can de Duyuel zijn Orden/ Misse/ eñ al zijn sake met valsche wonderteeckenē beuestigen/ nadēmael wy inde waerheyt niet bestaende en blijuen.

Georgius Capador/Genethliaci/
Guilhelmus Sartoris/Ketters.

Geor. capador eē moorder ketter.

DEse Arriaēsche Bisschop soude Sebastianū den Hertoch eñ heyrvoerder der Manicheen Secte/ tegen de Christenen iāmerlijck te pijnigē aengestort hebbē/ alsoo dat hy tot Alexādria met wtghesteken hant veel moorts eñ bloet vergietēs den Christenē aengedaē heeft.

Genetliaci tijt ketters.

Genethliaci en onderwerpē onsen wille niet Gods macht/ maer dat geluck eñ omloop des hemels. Ooc Christū dat gesternte des hemels onderwerpende. Daer trecken sy de spreucke: Myn vre en is noch niet ghecomen/ dat is/ van den gesternte my voorgheschreuen/ Joan. 2. eñ Joan. 5. Niemant en leyde de handen aen hē/ want zijn vre en was noch niet gecomē/ te weten die/ daer in hem de sterren den doot hebben gedreycht eñ opgeleyt. Daer mochtmē ooc rijmē dat spreecwoort: Dat stondekē brengt het. Den tijt brengt Roosen. Want wie onrecht te gaen lust heeft/ die vint lichtelijc eenē afwech. Alsoo woudense/ dat Christus niet altoos myraculen en heeft connen doē/ maer heeft altoos zijnen tijt moeten verwachten. Hier by stemt oock/ dat in zijn ghebooorte een Sterre is verschenen/ zijnē tijt aenwijsende/ ende die zijn geboorte heeft geweten/ die sullen voor henē gaē. Deser meyninghe zijn vast alle Astronomi/ die daer seggen / alle dingen brengt de tijt. Eñ als Salomon seyt/ Alle dinck heeft zijnen tijt. Tegen dese/ die also den mont inden hemel stoten/ is Cyrillus ouer dat Euang. Joan. lib. 5.

Het is waer/ alle dinc heeft zijnen tijt eñ stōt/ maer niet vāt geluc oft gesternte/ maer vā God voorschreuen/ voorsien/ ende opgeleyt/ Eccl. 3. Job 14. eñ als Dauid spreeckt / Psal. 148. Hy gebiet/ so wert het gheschapen. Hy gheeft haer een wet/ die en sullen sy niet ouertreden/ vyer/ hagel/ sneeu/ eñ neuel/ wint des onweders/ die zijn woort wtrichten.

Guilhel. een Wiclefsche ketter.

Guilhelmus Sartoris/ een Wiclefista/ heeft veel ketterische propositiē voorgeleyt/ te weten onder andere: Dat wy ons ghebedt alleen op Godt/ eñ op geen heyligē oft creaturē leyden/ ende weyndē en sullen. Nadenmael een creature te aenbidden/ een enckel afgoderie is. Eñ dat Christus selue alleen nae de Godtheydt aen te biddē is/ niet na der mēschept. Dit is te Liōs Anno duysent / 400. ende 22. verdoemt gheworden.

Guilhelmus Albus / Grafwoonders/
Guelffi ende Gebellinen Ketters.

DEse Priester geheel door een Wicklefista/ een Doctor/ seyde: de Priesters mochten vrouwen hebben/ hy hadde selue oock een.

Item/ datmen opten Sondach wel mochte arbeyden. Dat der heyligen ghebeente eñ heylichdom

lichdom te eeren / eñ in siluer beslaen een afgoderije was. Eñ dit is de tweëtwintichste sluytreden onder velē/daer af besiet Wicklef.

Grafwoonders.

Grafwoonders/anders Picardi genoēt/zijn die Valdonē nauolgē/maer datse soudē onder der aerdē haren Tempel hebben/ende haer onbetamelijck vermengen/dat is bewesen/dattet gelogen is. Hier moetmen ghedencken hoe het faelgeren can/dat niet veel meer op de verstoruen gelogen en wert/met welcken/ als metten weerloosen goet vechten is.

Van dē Guelfinen eñ Gebellinē in de Chronijcke der Keysers.

Ketters der Letter H.

Helladius ende Helonite Ketters.

Helladius een Arriaensch Bisschop / int Oosten hielt hijt/ door wt met Arrio.

Helonite leerdē/men soude de Sacramentē der Wet beneuen eñ met den Euangelio houden/by na op de maniere/als de Galaten ende Ebioniten.

Hieronimus Leere ende Artikelen/ teghen dat ghelooue der Roomscher Kercken.

Anno 300. ende 70. sommighe setten/Anno 400. lichte de seer verstandighe treffelycke geleerde man/Hieronymus/een Cardinael/der vier leeraers eene/der Roomscher kercken/int Latijn/Griecsch/ende Hebreeusch een wonder weerdich man/by zijnen tijt nauwe zijns gelijc in constē hebbēde/die der vier columnē een/eñ Pijlaer der Roomscher kerckē wert beroemt/ende nochtans dat tegenwoordighe Pausdom op hem staet soo vast/als een riet in eenen Morasch. Syn leeringhe ende articulen onder ander zijn:

Jeron. articulē tegē de Roomsche kercke.

Veruloect is die/ die daer seyt/ Godt heeft onmogelijcke dinghen geboden. Maer hy leyt hēseluen wt tegen de Pelagianen /datse mogelijc zijn door de genade/eñ onmoghelijck de natuerlijcke rechten.

Wy sullen ons allen onuolcomen bekennen/ eñ weten/dat wijt noch niet vercregen oft ontfangen en hebbē/eñ is (dat ick alsoo spreke) een onuolcomē volcomenheyt alder rechtueerdige leuendige menschen/contra Pelagianum.

Dat tot vergeuinge der sonde alleen tgelooue ghenoech is/ die weerdighe vrucht der boeten doet/eñ door de liefde werct / eñ wtbreect/ Epist. 1. nade lengde.

Priesters en vergeuen de sonde niet.

In Math. cap. 16. Ick wil v den Sleutel des Hemelrijcx geuen/etc. set Jeronimus claerlijc/ dat de Priesters so weynich als int oude Testamēt/ noch te bindē/noch te ontbindē/macht en hebben/de sonden. Want/gelijc de Priesters int oude Testament niemandt melaetsch/ oft reyn en maecten/maer alleen te kennen gauen wie te vorē melaetsch oft onreyn was: Also ooc hier en bint een Bisschop oft Priester int nieuwe Testament gheheel niet / maer sal alleen te kennen geuen/door een gewis oordeel/ eñ vercondichde sententie/door het woort/wie te voren ghebonden oft ontbonden is.

Dat de Christenē sonder onderschept der dagen/altijt ghelijck achten/ eñ alle daghe Sabbath/Paeschdach eñ vierdach hebbē. Hy seyt/ de vierdagen zijn alleen ingeset/ dat wy gelijck te samē comē/niet dat daerō dē seluē dach heyliger is/dā den anderē. Alle dingē is der Christenen Paesschen eñ Sondach/ alle dage etense opten Sondach vleesch. Daerō de vastē / vierdagen eñ vergaderingē meer om der gauē wille / die de werelt meer dan Godt aenhaughen/ ingheset zijn. In epist. ad Gal. cap. 3.

Dat de Predicanten dat sout der aerdē zijn ende der wereit scherpheyt (want wanneer dat sout veruuylt/waer toe ist nut? Mat. 5.) Wijst Hiero. ouer dit/vinū tuū mixtum est aqua, claerlijc aen/dat de scherpheyt der schrift/ daerme de sy souden de werelt straffen / tot genade der menschen verkeeren/eñ also spreect/dat hy niet en stoot/oft straft/maer den menschē behaecht ende hooueert/die mengt den wijn der Schrift met water.

Hiero. tegen dē predeykers die de werelt coecken backen eñ thonich om dē mont smeeren.

Item ouer dat/Verba Sapientum stimuli, &c. dat is: De woorden der wijsen sullen stekē/niet strijcken. Welcke reden alleen vleyt/ eñ niet de tranē wt en drijft/ en is niet des wijsen reden.

Idem in epist. ad Nepotianum. Soo ghy inde kercke predickt/eñ sal v niet dat toeroepen eñ welbehagen/maer de tranen der toehoorders opwecken ende uwen lof zijn.

Euang. vercondicht dē toorn/niet de ghenade Gods. Ro. 5

Idē super Esaiam: Dit is een Christelijc Predicant/die tot weenen/eñ niet tot lachē de toehoorders beweecht/die den sondaer straft / eñ der gheene salich en spreect.

Op een ander plaetse: Het en staet niet wel/ datmen den armen Christum in grooter rijckdom leert/eñ met opgheblasen backen van vasten predict.

Het is des Bisschops eere/dat hy ander liedē profijt soect: des Priesters schande / op zijn eygē rijcdommen te vermeeren geneycht te zijn/ etc. Veel bouwen de wanden der kercken heerlijc met marmor/gout eñ cyraet. Itē van peerlē de Altarē/maer der dienaers Christi en heeft men geen acht. Segt ghy: Het is doch also geweest int oude Testamēt also van goude eñ siluer / antwoorde : Alsoo behaechdet dees tijdt den Heere/ te figurerē ende te bediedē dat warachtich. Nv zijn dese dinghen alle in de figure vergaē. Maer nv so de arme Heere zijn huys selue met armoede gewijt heeft/so behoort ons dat cruys te dragē/eñ de wellusticheyt eñ rijcdom als dreck te achten/12. quest. 2. Gloria episcopi. In dat selue. Cap. Para. Crates staet alsoo/ Crates een rijc man/als hy na Athenen op de hooge schole reysde / werp hy veel gouts van hē: want hy achte/ hy mochte niet beyde gelijc/ de consten/deuchden/eñ de rijcdommē dienen: Also oock wy die met gout bestict zijn/hoe connen wy den armen Christum nauolgen? Ende onder den schijn der aelmissen / blijuen wy op ons Ouders goeden hanghen/ hoe connen wy trouwelijcken dat vreemde wtdeylen/so wy so traech ende sorchuuldich dat onse behouden? Eenen vollen buyck heeft goet van vasten te predicken. Het is te prijsen/niet dat ghy te Hierusalem geweest zijt/ maer dat ghy recht daer gheleeft hebt.

Teghen de kercken cyraet/ ende Beelden.

De gheest en neemt de Apostolen niet wech alle onwetenheydt / maer deylt haer soo veel mede/als tot de wercken des Euāgeliums genoech is: Want groote conste der Griekscher tonghen heeft dat Euangelium meer verhindert/dan vorderlijck gheweest. Ende in veel plaetsen geeft Hieronymus der Apostolen ongheschicktheyt der spraken toe / ende begheert menichmael een clare bekentenisse der spraken van haer.

Const der tonghe/hindernisse.

Erasmus seyt inde 21. antwoordinghe totten Bisschop Hispalen. Hieronimus is stouter geweest/dan Hilarius/te wetē/den sone Gods Christum een creatuere te noemen/ oock na de Goddelijcke natuere. Hy en twijfelt oock niet/ Hieronymus heeftet goetlijck gemeynt. Maer oft het recht oft onrecht ghesproken is/ en wil hy niet wtsoecken.

12. quest. cap. Amico. So men ontfanckt/ dat den armen toecoemt/eñ voor den hongerighen behout/dat is een dieuerije/Ja het is euen een

Teghen der papen gierichept.

dieue-

dieuerye/zijnen brient wat te ontweynden / de Kercken beroouen/eñ achter hem legghen/dat den armen toebehoort/eñ wt te deylen vā God gegeuen is. Maer wat vā aelmissen te ontrecken/dat gaet te bouen alle onrecht eñ roouerie.

Hiero. tegen t Pauselyck vasten.

De cons.dist.5.non dico. Ghy sult een dachelijcx vastē houden / eñ in spijsen een versadinge soecken/die van geen volheyt en weet/dat is/v onderhouden eñ niet mestē/ so vast ghy dachelijcks: Want wat helpet dat ghy 2.oft 3.dagen eenen ledighen buyck omdraecht ende daer na gheheel hem vult ende ouerschut? Dachelijcks sal v hongeren/dachelijcks sult ghy eten. Alsoo sult ghy vasten / dat ghy dat Lichaem niet en verstoort/maer dat de begheerte nederghelept ende ghebroken wert/ende ghy tot lesen eñ speculeren geschict zijt. Tot Demetriadem, de con. dist.5. Abstinentia.

Wat ist dat ghy geen boter oft olije en eet/eñ anders selsame spijse soect. Dat vasten sal eenuoudich/reyn/matich ende nuchteren zijn/ die alsso dat Lichaem temmen eñ verkleynen/ dat dat ghemoet niet verscheurt eñ verstoort af en neemt. Dat niet de ouerzijnde ootmoet houerdije/eñ de deucht een lasteringe voort en brēgt/ Epist. ad Nepotianum ende Cancel.

Alle kercken ghelijck.

De Roomsche kercke en is niet meer te achten/dan de kercke der geheelder werelt/oft die in Vranckrijc oft Britannia/etc. maer te aēbidden eenē Christū/eñ eenen reghel der waerheyt te hebben/dat maect een kercke / etc.93.dist.ca. Legimus. Desghelijcx seyt oock dat Decreet de cons.dis.1.cap. Ecclesia.

Hugo Cardinalis ende Haymus leere ende Ketterye.

Hugo Cardinael een Ketter.

HUgo een Cardinael/ eñ heeft ouer den gheelē Bijbel geschreuē/daer in by na geen pagie/blat oft columne en is / daer in hy niet eens den Paus eñ zijn Hof aen en tast/also dat hy meer kettersche articulen heeft (na dat oordeel der tegenwoordiger Roomscher kercken) dan bladeren/bediet oot seer veel Schriften eñ Prophecien op dē Paus/als op dē Antichrist. Leest zijn boecken: zijnder leere een is dese:

Vele weten veel/eñ en weten haer seluē niet/ soo nochtans de hoochste Philosophie is/ hem seluen te kennen. Ja het is beter dat ghy v seluen kent/ dan oft ghy anders alle dinc wist/ de natuere der hemelsche eñ aertsche dingen/ende hadt oock een weten alder dingen die inden hemel ende op aerden zijn.

Haymus de Leeraer/ heeft oock seer veel tegen den Paus eñ Roomsche kercke geschreuē: onder andere/dattet alleen God eñ den Engelē toegelaten is te sweeren/maer dē menschē alle sweeren verboden. Super Apoc.cap.10.

Hilarius ketterije ende Articulen teghen de Roomsche Kercke.

Hila. leer teghen den Paus.

ANno 350. lichte Hilarius/ eē Bisschop tot Patauia/in seer treffelijcke weerdicheyt/ wtwelckers boecken voor wt dese leeringē getogen zijn/nv tegen de Pauselijcke kercke. Hoe wel vast alle oude Leeraers heel door met haer leere eñ Ketterije tegē der Roomscher kercken doen/laten/eñ regiment/ leeren eñ schrijuen/so zijn nochtās dat de vernaemste articulen/daer het de Roomsche kercke niet met hem hout.

De wet en vermach niet de sonde te vergheuen: Wāt alleen dat Geloone maect rechtueerdich. In Mat.Cano.19. ouer de plaetse: V werden uwe sonden vergeuen.

Arriaensche bisschoppen dwingē/ als alle Ketters tot haer gelooue.

Teghen Auxentium Arrianum is Hilarius ernstich met veel woordē tegen dese/die tot beschuttinge eñ verantwoordinge des Euangeliums/wterlijcke macht aenloopen om hulpe/ eñ met wterlijcke pōperie de Christelijcke kercke beschermē willen. Hy braecht aldaer de Ariaensche Bisschoppē/die tot haer Ketterije altijt de hulpe des Keysers aenriepē/eñ de lieden tot haer gelooue dwongen. Met wat wapenen eñ gewelt de Apost. alle Heydenen vā de Afgoden tot God bekeert hebbē? Heeft Paulus ooc Christo een kercke vergadert met des Coninex verbiedē? Ja vrijlijc onder de beschuttinghe eñ bescherminge Neronis/Vespa. Decij/ etc. tegē welcker beuel en ghebodt zijnse in heymelijcke plaetsen te samen gecomē/hebben by na te water eñ te lande de geheele werelt doorwandelt: doen bloeyde de verdructe kercke dies te meer/ eñ hoe meer eñ meer Christus te predicken verboden wert/hoe meer hy gepredict heeft. Maer nv/eylacen/beschutten dē gelooue menschelijcke hulpē/eñ Christus wert daer gestelt/als oft hy niet en vermocht/ouermits men zijnen naē by wereltlijcke pōperie te beschermen soect/eñ nv de kercke verschrict met ballinckschap/ geuāckenisse/ende dwingt tot haer ghelooue/die nochtans by de ballincschap eñ geuanckenisse bekent is/ datse de rechte kercke is/ die doort verschricken der veruolgers is geheylicht. Nv veriaecht de Kercke de Priesters/die doch door doude veriaechde Priesters vermeert eñ wtghebreyt is/ eñ beroēt haer/dat de werelt haer lief heeft/so het nochtans Christus kercke niet zijn en mach / welcke de werelt lieft heeft ende niet en haet. Alle plantinge die mijn hemelsche vader/ etc. bediet Hilarius/dat der menschē insettinghen wt te roepen zijn/etc.

Dwinghen totten ghelooue een teecken der Ketterijē eñ antichrists Kercke.

Henricus Bullingerus tegen de Doopers ende Roomsche kercke.

Henricus Bul. articulen tegē den Paus ende Doopers.

HEnricus Bullingerus een ionck gheleert treffelijc man in vier sprakē/te wetē/Latijn/ Griecx/ Duytsch/eñ Hebreeusch/ als zijn boeckē betuygē/een vernoēt/welgelesen man/ heeft vant misbruyc eñ aēcoemste der Missen/ beeldē eñ heyligē eere/twee wijtgehaelde boecxkēs vā der Apostolē tijt af/wt de oude leeraers historien/concilien/eñ eerste kercke geschreuē/ daer in hy beyde/ dat gebruyc eñ misbruyc der seluer dingen meesterlijc aenwijst/des wy ons oock in zijn plaetse in de Chronijcke ghebruyct hebbē/als ooc zijn rekeninge der 70. weken die wy ooc beneuē ander vertelt hebbē/daer bouē.

Item hy heeft een boecxken tegen de wederdoopers gemaect/daer in dese leere eñ articulē onder ander begrepen werden/ooc met schrift eñ historiē verantwoort/wtgeleyt eñ bewesen/ ende alle tegenweer ende inspreken afghelept.

Dat der wederdoopers stoutheyt/ Secte/eñ dwalinge niet daerō recht en is/dat sommighe daer ouer stantachtich steruē/ anders en soude geen religie eñ gelooue beter bestaē dā der Joden/etc. daer toe menich ketter/ moordnaer eñ verrader is/die daer op sterft/hē ghescheet onrecht.

Dē kinderdoop is wt God/ heeft altoos vā den tijt der Apostolen tot op ons geduert/ende niet eerst vā Pausen versiert / ooc dat de Apostolen kinderen ghedoopt hebben.

Christenen mogē eygen goet hebben ende besittē.

De Euangelisten eñ Predicanten des Euāgeliums mogē eygen hebbē/ huys eñ hof besitten/eñ belooninghe des Euang. met God ende eere ontfangē. Hy leyt aldaer dat 10. cap. Mat. van schoenen/ staf/etc. wt.

Alle Christenen ordentlijck gecoren / mogen ouerste zijn/ nadēmael de macht een dienarinne Gods is/etc. Rom.13.

Welcke de macht verlochenen eñ tegenstaē/ en zijn niet Christenen/maer Sauloniten. Itē ooc dese/welcke haer weygeren/desen behoorlijcken eedt te sweeren.

Christelicke vrijheyt en is geen lichamelijcke vrijheyt/daerom alle die int Euangelische lichamelick profijt soecken/zijn Symon des toovenaers ghesellen.

De regeringhe eñ ordonnantie der tijtlijcke goeden/staet aen de Overheyt/welcke Christelijc handelt/als sy na den reghel doet/wat ghy wilt/dat v gheschiede/etc.

Met de wet mach een Christen oock een Christen zijn/eñ blijuen/ wanneer hy ooc cijns ende tienden inneemt.

Itẽ Christus en heeft niet alleẽ de erfsonde/ als sommige doopers meynen/ die/ dat sonder dachelijcse vergeuinge der sondẽ afslaen/wechgenomen/maer ooc de werckelijcke sonden.

Die lasterẽ dat Euãg.die daer seggen de sielẽ slapẽ na desen tijt/eñ en wetẽ ooc niet/ wat der sielẽ aert/noch de cracht der verrijsenissẽ Christi is/dat de sielen leuen met Christo.

Dẽ wederdoop en is niet wt God/maer een nieuwe rottinge tegẽ de christelijcke eenicheyt/ eñ een vernieuwinghe der Ketterijen Nouati/ Auxenty ende Pelagij.

Dat de rimpelen ende de vlecken zijn des Christelijcken volcks/die ongeroepen vã God haer huys verlatẽ/eñ haer met oproerich clappen by de lieden weyden.

De wederdoopers gaen seer na metten geest om/als Montanus voor 1300.Jaren.

Hier betaemt als menschen vã Gods woort te spreken/maer niet te predicken.

De Doopers en zijn niet van Godt ghesonden/en weten ooc niet/wat eenuoudicheyt/ geleert eñ ongeleert in de Schrift heet.

Dat niemãt en betaemt een bysonder eygen kercke te vergaderen eñ aenrichten/dan die vã Godt bysonder daer toe gheordineert ende gesonden zijn.

Doopers en hebben geen doop oft kercke.

Der Doopers kercke en is gheen Kercke/ maer een rottinghe van afgevallen lieden van den geloove.Donatus werp ooc in Africa een bysonder kercke op/ maer het en was daerom gheen kercke/etc.

Dat Christus niet alleen voor dẽ ouders oft erfsonde gheleden en heeft.

Dat de sondaer tot genade coẽt/ so menichmael hy coemt/eñ dat niemant sonder sonde en is/tegẽ de nieuwe Nouatos oft Catharos/ die daer leeren vertwijfelen.

Den wederdoop is een eygen/eñ niet Gods doop/eñ datter alleen een doop is/daerõ de ouders vã Ketters gedoopt/niet weder gedoopt/ maer eerst recht gedoopt worden.Wãt de ketters verloochenen den Heere Jesum/ dẽ heyligen geest/eñ en warẽ daer toe niet inde kercke.

Nouat.eñ Catharim voor Cypr.Corn.Diony.Alexandrino eñ Euseb. Itẽ Auxentius een Arriaen ter tijt Ambro.hebbẽ eerst den kinderdoop verworpen / na desen Pelagius ter tijdt Augustinus.

Voor 348.Jaren/ An.1182.zijn ketters gheweest / die euen den wederdoopers gront voor haer hadden eñ int licht brachten.

Wanneer anders niemãt te doopẽ en waer/ dan die te voren van herten geloofdẽ/so en waren Judas/Simon/Samarites / Demas/eñ ander huychelaers niet ghedoopt.

kinderẽ zijn Gods.

Godt is ooc der kinderen God eñ verlosser/ daer toe zijn ooc de kinderẽ van Godt gherepnicht/daerõ hebbense ooc den geest Gods/etc. en zijn daerom Gods / bysonder der gelooulge kinderẽ. Eñ oft wel de vader ongeloouich ware/oft wy aen zijn gelooue twijfelẽ/so wetẽ wy nochtãs/dat des vaders schult geẽ kint dragẽ en moet/eñ dat de lichamelijcke gheboorte hier toe niet en helpt/brengt Ezechiã tot eenen exẽpel in/die zijns boosen grouts eñ vaders Manasse niet ontgolden/gelijck als Esau zijns vaders Abrahams niet ghenooten en heeft/etc.

Wanneer de kinderẽ niet Gods en warẽ/eñ dat rijcke Gods haer niet toe en quaẽ/so en costen wy niet op haer ghewesen werden/dat wy moesten haer gelijc werden/etc. Eñ is euẽ veel talium,als istorum, sulcker als deser/ als nae volcht.Wie niet dat rijcke Gods en neemt/als een kint/etc.

kinderen en schadet niet sonder doop te steruen.

Dat kint behoort ooc voor dẽ doop God toe/ eñ en wert nu daerõ gedoopt/dattet eerst Gods wert/etc.maer beteekẽt/dattet te voorẽ Gods is wt ghenaden/op dat de vrij verkiesinghe bestae.Daerõ en leyt daer niet aẽ/oft se ooc ongedoopt voort waterbadt steruen/ want de welvaert eñ de salicheyt is euẽ so weynich aen dat elemẽtsche waterbadt ghebondẽ / als by dẽ Joden dat wterlijcke wasschẽ. Hoe wel een Christẽ de ordonantie Godts niet en veracht/waer hijt becomen mach. Maer waer niet/ so en is niet met allen daer aen ghelegen/ noch aen zijn salicheyt versuymt.

Den doop is in de plaetse der besnijdinge ingeset/eñ daer af comẽ/Col.2. Ac.10.11.ende 15.

Kinderdoop vãde Apost. afgecomen.

An.212.schrijft Orige.lib.5.ouer dat 6.ca.totten Ro.dat de kercke/ de maniere kinderen te doopen van den Apostolen ontfangen heeft.

An.255.beschermde Cyprianus met sonderlijcke argumenten den kinderdoop/ Epist.8.lib. 3.ad Fidum.

An.320.betuycht Lactantius lib.inst.15.cap.4. dat in de plaetse der besnijdinge dẽ doop gecomen is.

An.370.heeft Hieronymus tot Letam/ende teghen Pelagianos dẽ kinderdoop beschermt.

Na desen heeft Aug. veel vandẽ kinderdoop geschreuen aen de Donatisten / aen Marcellinum/ende Petilianum/daer hy ooc wil/dat de kercke den kinderdoop vanden Apostolen ontfanghen heeft.

gemeynheyt tegẽ de liefde.

De gemeynheyt is tegẽ de wet/daerom ooc tegẽ God/eñ in geen liefde beslotẽ/en mach ooc met gheen liefde verantwoort werden.

Dat de Huyssorge Christelijc eñ recht is / eñ veel dat ca.Mat.6.Ghy en sult niet sorgẽ/ etc. niet en verstaen/bysonder de Doopers.

Dat de wederdoopers met haer ledich gaẽ/ tegen de liefde sondigen/ eñ haer niemãt ledich voeden en sal.

De Predicantẽ en sullen niet beswaert werdẽ met hantwerckẽ/der welcker arbeyt zijn sal in de Schrift studeren/straffen/troosten/weyden/behoeden/weren/etc.

De figueren eñ tropos te weten / zijn totten Bijbel seer van nooden/ooc de const Retorica/ Phisica/Poetica/ Grãmatica/ Dialectica/ Aritmetica/Geographica/Astronomia / eñ bysonder der Historien wetenschap/etc.

Dat de Priesters ooc godlijc/beneficien/tiẽde/belooninge/rente/neringe/oft hoemẽt noẽt daer en leyt niet met allen aen/hebben mogen.

Den wederdoop en is niet anders / dan een nijdich gheclap teghen de Predicanten.

Een Christẽ mach crijgẽ/ sweerẽ/ouerheyt sijn.

Dat de Ouerheyt niet alleen Christenen zijn en mogen/maer ooc dat gewelt der Christenen goet eñ nootsakelijc is/eñ veel inspreken neder ghelept.Item dat oock der boosen gewelt van God is.

Den eedt is van Godt/ die selue gheswozen heeft/eñ dat ooc geleert.Heydenen eñ ongeloouighe en sweeren niet by God.

Christenen mogen verbont makẽ.

De Christenen mogen met God eñ de liefde verbont maken/etc.om malcãderen by te staẽ/ eñ dit is een vrucht der liefden/voert in tot eenen exempel dat verbont Dauids eñ Jonathe. Item vãt verbont Josie daermede hy hẽ God verbont/ende alle volc totter waerheyt beeedt 2.para.

2.para.34. Itē Gen.21. van Abraham eñ Abimelech

Christenē en sullen metten Godloosen geen verbont maken/ Exo.23. Deu 7. Hy laet oock toe den Christenē haer geselschappē/neeringe/tijtcortinghe/gilden/vreuchdenmaeltijt/eñ nederleyt der wederdoopers ernstige huychelrije die hy een Moninckerije noemt. Hy voert hier toe totten exempel Esaiam ca.24. Clage Jer. cap.5. Itē Jer. ca.31. eñ seyt ooc/ dz de vreucht een schenckinghe/ende gaue Gods/maer treuren een straffe Gods is.

Hy verantwoort oock wat/ der Christenen bruyloft/kercganc/Tempels/tegē der wederdoopers superstitie.

Seyt ooc dat de christelijcke ouerhz/sweert/doodē/straffen/oft crijgen niet tegen God oft het gebot en is: ghy en sult niet doodē/eñ voert Samuelem/ Mosen/ Eliā/Joiadam/David/ Salomonem/etc. tot eenē exēpel in. Van recht te crijgē Abrahā/Gen.14. Mosen/Josua/ Josaphat.2.Par.20. Judam Machabeum/etc.

chijns nemē en deylt niet af van den Christelickē naem.

De warachtige Christenen mogen cijns geuē/eñ cijns ontfanghen/knecht oft leenheeren zijn. Tegē dē gront der wederdoopers. Hoe hy de spreuke afleyt/Luc.6. Ghy sult leenen/ende niet daer af hopen. Item de spreucke Mat.5. van leenen/chijnsen/borgen/leest zijn boecken.

Christenen mogen cijns eygē lieden eñ knechten hebben.

Seyt ooc aldaer van tweederley cijnsen ende woeckeren/van rechten behoorlijcken en woekerschen.

De lijfeygenschap coemt van Cham af/dies ontucht hem tot eenen knecht ghemaect heeft. Ambro. Eer dat den wijn gheplant wert/bleef menich mensche in zijn vrijheydt onbeweecht. Ja wanneer de dronckenschap niet en waer/so en waer noch heden geen lijfeygenschap.

De knechtschap oft lijfeyghenschap en is int Euangelie niet afgedaen/noch den geloouigen afghenomen.

Item dat een Christen mach eyghen lieden hebben/tegē de wederdoopers/vertelt ooc veel onraets/dat daer wt wies den gemeynē man/ so de cijnsen afgecondicht. Daer seyt hy ooc vā menigerley lossinge/cijnsen/ bodēcijnsen/restitutionē/gedingē/contractē/set ooc veel onderscheyts van tienden der cloosters/kercken/armen/Ouerheyt/vercochten eñ eyghen tienden/ iaertijt eñ schooltiendē/der welcker hy sommige bewillicht/sommige niet. Daer af heeft ooc Zwinglius geschreuen ouer de articulen Michel Sadelers/ende int 26. Jaer tegen de Doopers.

Henricus / Hezelinus / Hermas / Hermogeniani/ Heracleonite / ende Heracliti Ketters.

Hen. eē Ketter en doopt gheen kint.

DEse van geboortē een Franc/sloot de kinderen als onschuldich van de genade des doops wt/verliet zijn Orden / eñ ginc inde werelt bedelende/ oock om loon dat Euangelie te predickē/ eñ saeyde al om veel oncruyts in den acker Gods in huychelije leugen sprekende: Hē wert ooc opgheleyt eñ toegeseyt/dat hy hē dicwijls met oneerlijcke vrouwē vermengt soude hebben/ende veel quaets aenghericht.

tegē Hezel. eñ zijnē aenhanck wert sevenmael terups ghepredickt.

Inden tijt als dat aertrijc Albigensium van de ketterije soude ghereynicht werden / is dat cruys sesmael gepredict/eñ ten seuensten tegen Hezelinum den edelen veruoerder Italie/welcke dat Christelijc geloove swaerlijc aengevochten met eenen grooten aenhanc eenē langē tijt.

Hermas een Prince der Messalonischer ketterijen / van desen besiet hier na in de Ketters Messalaniorum na de lengde.

Hermogenes.

Van Hermogene climmē dese Ketters af/die hebben medegehouden ende ouer een gecomen met de Patrepassionibus/ eñ zijn daerom van de kercke verstooten. De moeder der Elementē spraecken sy een Goddinne te zijne. Van desen schrijft Paulus 2.Tim.1. Ghy weet dat vā my afgeweken zijn alle die in Asia/onder welcken is Philetus ende Hermogenes.

Heracleonite.

Dese trecken haer namen vā Heracleone af/ die houden twee beginselen alder dingē/nochtans het een wt dat andere/ eñ vā dat alle dingen. Sy salven haer gestorven met water/olije ende balsem/ende roepē ouer haer aen met Hebreeusche woorden/den naem Godts.

Herac. een Ketter.

Heraclius/daer af dese haren naem hebben/ verloochēt de verrijsenisse des vleeschs. Item dat de Heylige olije van Godt niet en is ingeset. Moninncken ende Nonnen/ die sonder houwelijck zijn/nemense alleen in haer ghemeynte aen/tot dat Rijcke Gods (seydēse) en behooren de kinderen niet/wāt geen verdienste des ridderschaps eñ strijts by haer en mach gevonden werden/daermede sy de lasteringe verwinnen.

Hermannus Rijswijck.

Herman. Rijswijck eē sot Ketter.

ANno 1502. is dese in eewige gevanckenisse toegeeygent geworden/ eñ dit zijn zijn articulen gheweest.

De eerste/de werelt is van eewicheyt af gheweest/eñ en heeft van de scheppinge geen begin genomen/als dē slechten Mose droomt/oft als de ongerijmde Bijbel aenwijst.

2. Godt en heeft noyt noch goede noch boose Engelen geschapen/wāt dat en wert nergens in geen plaetse der schrift gelesen.

3. Daer en is geen Helle / als de onse achten/ eñ na dit leuē en is geen meer. Als / de siel Socratis sterft met zijn lichaē/ gelijckse met zijn Lichaem begost heeft.

4. Aristoteles ende zijn wtlegger Auerrois/ zijn de waerheyt aldernaest gheweest.

5. Christus is een sotachtich eenuoudich fantast gheweest/ende een verleyder der eenuoudighe lieden.

6. Christus heeft de geheele werelt in iāmer gebracht/eñ niemant salich gemaect/ dan veel liedē zijn van zijnent weghen eñ van zijns sotachtighen Euangeliums weghen vergaen.

7. Dat alle/dat Christus de menschē te goede ghedaen heeft / ist vernuft in alle manieren contrarie.

8. Item dat Christus Godts Soon was/en liet hy gheheel niet toe.

9. Dat Moses sienlijc van Godt de wet ontfanghen heeft/verloochende hy.

10. Ons geloove is een enckel versieringe eñ fabel/als ons dulle Schrift/ versierde Bijbel/ ende sotachtich Euangelium bewijst.

11. Item ons Euangelium is valsch: wāt die de werelt mocht sonder mēschwerdinge scheppen/coste haer ooc salich maken sonder dat aēghenomen vleesch.

Alle dese articulen heeft hy sonder bedwanc met vryer herten eñ eygen mont bekēt voor de getuygen eñ Notario/daerom is hy tot eewige geuanckenisse verdoēt. Maer als hy wt de geuanckenisse ontliep / Anno 1512. schreef hy veel boecken/die hy int gherichte leyde by twee Notarissen/met zijn eygen hant geschreuen / ende dat sonder verschricken vrij bekent. Doē wert door de Kettermeesters met recht bekent/ dat hy voor der Sonnen onderganc tot asschē soude verbrant werden : dat leet hy stantachtich sonder wederroepen/eñ en wert niet alleen hy maer oock zijn boecken met hem verbrant in Hollant oft Zeelant.

Hermannus Italus een Ketter.

HErmannus Italus een beginder der ketterijē Fratricellorū/wert tot Ferrarē 20.

iaer

iaer onder der aerden geleghen/ende voor heylichē om gehoudē/weder opgegrauē eñ tot pulner verbrant/wt beuel Bonifacij de 8. noch en hielpt niet. Bonifacius moeſt daerom vā veelē quaet hooren. Joannes de 22. moeſt hem voor haren liſt meer vreeſen/dan voor haer gewelt.

Hermophilus/Hymeneus/ende Hiricius ketters.

Hermophi. draecht ſyn verſtant inde ſcrift.

EVſebius lib.5.cap.29. ſchrijft van deſe/ datſe in veel dinghen mettē Apollonicis geuoelē/welcke de Schrift niet voor warachtich en achtē/oft haer veruarender dan den Heyligen Gheeſt achten inde ſchrift/ die ſy nae haer behagen wtlegghen.

Hiricius heeft dat heylich Euangelie valſch gemaect/eñ na zijnē cop gericht/als noch veel doen.

Hymen. Ketter.

Hymeneus een afualler vandē geloone/heeft als Paulus ſeyt/1.Tim.1. aent ghelooue ſchipbrekinge geleden/ zijn ketterije ſtaet 2.Tim.2. Dat hy ſeyde de verrijſeniſſe was al gheſchiet/ daermede hy de toecomende verrijſeniſſe verloochende.

Hieronymus van Praga.

DEſe is met Joanne Hus int Concilium tot Coſtnitz geroepen/ An.1414. wt raet eñ inghenen des Keyſers Sigiſmundi. Joannes was ouder/eñ in conſt des welſprekēs beter veruaren dan Hieronymus. Deſe hertneckige ſtonden hert op haren ſin/ met veel goede woorden aengeſocht/ datſe haer meyninge dat Concilium ſouden onderworpen. Maer ſy ſeyden / dat de Roomſche Kercke met alle haren aenhanck ſeer wijt van der Apoſtolen inſettinge eñ Chriſtelijcke kercke warē afgetredē/datſe niet diſcipulē Chriſti en waren / oock gheen rechte warachtighe nauolgers des Euangeliums. Alſo zijnſe beyde in een iaer te Coſtnitz tot aſſchen verbrant. Doch Hieronyp. by na een Jaer na Joanne/Anu.1415. Van deſen ſchrijft Pogius Florētinus een ſchoone Hiſtorie/ hoe mannelijc eñ ſtantachtich hy hē voor dat Concilium verantwoort heeft / hoe cierlijc hy zijn vyanden tegengecomen is/ hoe ridderlijc ende ſtantachtich hy ſonder eenich wanckelen eens wederroepens int vyer is gegaen / eñ God zijnē geeſt opgeoffert: hoe ontrouwelijc dat Concilie met hē gehandelt heeft/alle behoorlijchept verworpē/alle zijn woorden int arge opgenomē/verkeert eñ verworpen/ dat van tyrannen veel meer te ſeggen is/ick ſwijghe van dat heylighe Concilie eñ Collegie des Gods deſer werelt/Joan.8.2.Cor.4.

Hierena de Keyſerrinne/Honoricus de Coninck Vandalorum/ende de Huſſiten.

HJerena de Keyſerinne/ een huyſvrouwe des Keyſers Leonis/eñ een moeder Conſtāt. de 6. viel inde ketterye / datſe de afgeworpen Beeldē weder oprichte/ eñ maecte anders veel onbequaemheyts inde Roomſche kercke/ ooc in haer rijck/alſo datſe van harē eygē Sone wert afgeſet (met welcken ſy eenen tijt lanc regeerde) eñ in eewige geuanckeniſſe gheſtoten.

Ter tijt Zenonis des Keyſers/vinc Honoricus de Arriaenſche Coninck [illegible]hondert Biſſchoppē/eñ verſantſe in S[illegible]niam inde ballincſchap/ende beſette de voorghenoemde drie hondert Biſdommen met Arriaenſche Biſſchoppen.

Huſſite Ketters.

Anno 1400. onder Wentzelao den Coninck van Bemē/bracht een edel Beē/ Hieronimus van Praga/ wt Enghelant de boecken Joannis Wiclef/als eenē grootē ſchat/in zijn vaderlant. Daer ouerquam Joannes Hus/die ſeyde openbaer/dat alle waerheyt daer in begrepen was/ eñ richte een eygē ſecte aen met deſe ketterije/ ſo dat alle Duytſche Studenten van de Vniuerſiteyt Praga / na Leipzig ontweken/ daer begoſtenſe tegen de geeſtelijcke te predicken/eñ de Waldenſiſche Secte te omuanghen/ eñ voor te geuē/dat de Roomſche Biſſchop andere ghelijck is/eñ onder de Prieſters / des gewelts wegē geen onderſchept en heeft. De biddende orden heeft de eenighe Duyuel gheuonden. Geen Vageuier en vintmen in de Heylige Schrift.

Item Paulus en is noyt geen lidtmaet des Duyuels geweeſt/ooc doē niet/ als hy de kercke Gods veruolchde.

Item twee natueren/de menſchept eñ Godheyt/zijn een Chriſtus/etc.

De verdoeminge der 45. Articulen Joannis Wicklef door de Doctoren/ is tegen alle Godlijcke behoorlijchept gheſchiet.

In ſumma/30. articulē zijn Joanni Hus int Concilie tot Coſtnitz opgeleyt / daerō hy verbrant is/van welcken ſoect de Waldenſes. Itē hier na Joannem Hus/littera J.

Hermanni/Hilariani/Hieroboamite Ketters.

DEſe vā Hermanno genoemt/ verloochendē dat Chriſtus int vleeſch aen de rechter hant Godts ſat. Ende daer in ſtemmenſe met den Selentis.

Van Hilario een Ketter alſo genoemt/hebbē deſe den name/die voer tegen dat gheſanck der Kercken in/ſeggende: dat dit geſanc Godt niet en behaechde. Teghen den ſeluen is Aug. lib. Retrac. Cap.11. Deſer meyninge is Wicklef ooc gheweeſt. — Hilaria/tegē dat kercgheſanck.

1.Reg.13. ſtaet/ dat Hieroboam/ als hy tot eenen Coninc in Iſrael wert gecoren / dat volc vandē Tempel te Hieruſalē afwees/ als woude hy segghen/dattet ouer al goet bidden was: Alſo werden Hieroboamite ghenoemt/ die dat volc van Gods huyſen eñ gewijde tempels tot ongewijde afwijſen/ſonder onderſcheydelijcke plaetſen/ als daer zijn int nieuwe Teſtament Zwingliani/Lutherani/Huſſite/ Wicklefiſte/ Saragelli/Maſſiliani/etc. Daer mede is Chriſtus Joan.4. Paulus 1.Tim.2. Item Aug. eñ Lucas Act.3. — Hierob tegē de tempel.

Ketters der Letter J.

Jba/Jacobellus/Jacobite Ketters.

DEſe eerſte ketterije is gheweeſt / dat dat woort Godts niet van Maria gheboren oft vleeſch ghewordeu en is / maer een puer reyn menſche/dien hiet hy eenen Tempel Godts/ daer in Godt lichamelijck ghewoont hadde. Dat Epheſiniſche Concilium teghenſprac ende beriſpte hy als onnut in alle manierē/dat Neſtorium onbehoorlijc verdoēt hadde. — Jba.

Jacobellus was met de Waldenſiſche melaetſchept voor de Roomſche kercke vergeuen eñ onreyn/daerom moeſt hy vā Meiſſen in dat Siechuys na Bemen vlieden/ tot andere zijns ghelijcke malaetſche eñ beſmette. Doen liet wt zijne ghenadekiſten Joan.23. volcomen genade/eñ vergeuinge alder ſondē wtgaen/ op datmē tot beſchuttinge der Kercken tot de wapenen greep tegen deſe Ketters. Als dit mandaet oft genade tot Bemen openbaer wert voorgeleſē/ ſeyde eē Leecke: de heylige vader de Paus was de Antichriſt/met luyder ſtemme voor alle dat volc/die dat Cruys tegen de Chriſtenen wtriep. — Jacob. een Huſſiſche Ketter.

Jacobite van Jacob/eertijts de diſcipel des Patri= — Jacobite Ketters.

Patriarchen tot Alexandria verleyt eñ afghe-uoert/ dooptẽ met vyer: beweecht zijnde daer wt/dat Joã.1. Christus seyt: Dese sal v doopẽ mettẽ heyligen Geest/ eñ met vyer. Een eenige natuere in Christo bekennense/ eñ niet twee: de kinderẽ die noch aen de borstẽ hangen/ communiceerense met beyde gestelten/ beweecht zijnde daer wt/dat Joan.6. staet/wie niet en eet/etc. als ooc de Grieckẽ. Sy hebben oock een eygen sprake eñ plaetse binnen Hierusalẽ by dat heylige graf: want seuẽderley Christelijcke geloouen/Altaren eñ Missen/ hebben alleen by dat heylige graf den Tempel in/te weten/ Minnẽbroeders/Armeni/Greci/Indianẽ/Jacobite/ Jorsi oft Georgite ende Suriani. Deses zijn ketters/alleen de Minnẽbroeders (so het God behaecht) zijn Christenẽ. Sy en geloouen oock gheen Drienuldichept/maer een eenichept/tot een teecken beteeckenense haer alleẽ met eenen vinger/als sy een cruys voor haer makẽ. Haer Priesters/Diaconen eñ Subdiaconen staẽ met malcanderẽ by den Altaer/ eñ nemẽ met malcanderen dat Sacrament. Eñ dat daerom/om dat de heylige drie Coningen/te samẽ den Heere den offer hebben ghebracht.

Jacobus Justi / Jacobus Syrus/Ydroparste.

Onder de Begardis is dese een bysonder voorschermer gheweest/den seluen heeftmen bemuert ende van honger ghedoot. Guilhelmus Giliberti/Bartholomeus Fusti de voorstanders/ zijn te vorẽ totten vyere verdoemt van de Kettermeesters / der Predikers Orden.

Jacob. Syrus hiel ij. sielen. Jacobus Syrus hiel twee sielen in een lichaem te zijn/de eene die dat leuen onderhiel/ eñ dat lichaem leuendich maeckte/als ander dierẽ. De ander Geestelijc/ die de hersen verstant ende vernuft gaf/wat goet oft quaet was/ dat bygeual Paulus Spiritum den geest noemt/ ouermits hy de mensche deylt in lichaem/ siele ende gheest/so heeft by auontueren dese Jacobus den geest de geestelijcke siele genoemt/sonder achterdeel der waerheyt. Maer wanneermen niet ghelijck en spreect/ ende alleen ander woorden gebruyct/ dan de Sophisten gewoon zijn/so ist ketterije.

Ydroparste zijn geweest eenen aenhanc Manichei / die tot zijn leere eñ Ketterije ghetreden zijn / welcker voorstander was Jacobus een Ketter.

Joannes Bisschop te Jerusalem/Joannes de Struma/ende alle by Pausen Ketters. Item Joannes de Janduno.

Dese wert vertoghen/eñ in quade suspitie/ als oft hy met de Ketterije Origenis vergeuen waer/ende daer toe Arrio aenhanghende. Als hy hem int Concilium tot Antiochia soude ontschuldigen/vermeerde hy zijn quade suspicie niet weynich / daeromme hem Hieronimus te ontloopen raet ghaf/ ende voor zijne gemeynschap alle man hẽ te onthouden/waerschoude.

Joannes de Struma heeft int Pausdom Guidoni Cremensi nageuolcht/ende Calixtus genoemt/diẽ heeft Alexander de iij. verbannen als een by Paus/dien heeft Lando een Cardinael na gheuolcht/die oock als een Ketter van den voorgenoemden Alexandro den vloeck des

Alle by pausen Ketters. Bans heeft ontfanghen. Dese Ketters en zijn niet door de deure eñ ordentlijcke verkiesinghe int Pausdom ingegaen/dat by dẽ Paus geheel een groote Ketterije is/alsoo/dat alle by Pausen Ketters zijn.

Joan. de Janduno was eens eñ van eender Secte met Marsilio van Padua / der welcker dwalinge eene is/dat Christus wt noot eñ niet wt vrijemilder hãnt Tol heeft ghegheuen/ende Petro den visch/daer in hy den tolpenninck vinden soude/gewesen. Item dat Petrus niet meer en is een hooft geweest der Kercken/dan als de ander Apostolen/ soect Marsilium.

Joannes de Zischka.

Joã. Zisc. heiruoerder der Hussitẽ. Dese van geslachten edel/Joannes een Capiteyn / Vorst eñ Heyruoerder der Hussiten/eenoogich/doch streng eñ sterc vã gemoet/ heeft geuoert den crijch der Hussiten/eñ altoos een winder eñ bouenligger wedergecomen/also/datse meynden/ hy waer van God daer toe gheordineert. Hy veriaechde de Carthuysers tot Praga/brack haer Clooster met veel ander af/vernielde beelden eñ beroofde de Kercken: als hy ten laetsten int dootbedde gheuraecht wert/waer hy woude begrauen zijn/antwoorde hy/men soude hem villen/zijn vleesch dẽ voghelen eñ wilde dieren voorwerpen/maer zijn vel ouer een trommel spannen/ende den seluen voor een heyrvoerder hebben / voor welckens gelupt de vyandẽ also terstont de vlucht soudẽ nemen/eñ voor den clanck deser trommelẽ niet bestaen / daer van op een ander plaetse in de Chronijcke der Keysers/vandẽ Hussiten crijch.

Joannes Wicklef/ ende zijn articulen 43.

Joã. Wicklef eñ zijn articulen. Anno 1394. heeft in Enghelandt dese Wicklefsche Ketterije van Joanne Wicklef een beghin ghenomen/ welcx fenijn Hieronymus vã Praga/een Student aldaer/gierich in hẽ suppende/eñ namaels in Bemen wt goot / Anno 1400. eñ voor eenen costelijcken schat in zijn vaderlant brachte.

Den eersten Artijkel: De substantie eñ wesen des broots eñ wijns bleuen na de consecratie int Sacramẽt des Altaers: wãt de toeuallen des broots en bleuen niet sonder een subiectum/dat is Accidentia Panis non sine subiecto in Sacramento sunt aut manent.

2. Christus en is niet in dit Sacrament idẽtice, ende wesentlijck in zijn eygen lichamelijcke teghenwoordichept. Zwinglius

3. So een Priester in een dootsonde is / so en wijt/ordineert/absolueert/doopt/consacreert/ ende en beschickt hy gheheel niet met allen in zijnen dienst.

4. Ten is niet ghegront int Euangelie/ dat Christus de Misse heeft ingheset / maer het is des duyuels ghehoorsaemheyt ende woort.

5. So een mensche warachtich berou eñ mishagen ouer zijn sondẽ eñ leuen draecht/so en is hem de Oorbiecht niet van nooden / Jae ouervloedich.

6. Soo de Paus quaet is/ende een/ te weten tot verdoemenisse/ende also volgende een lidtmaet des Duyuels/so en heeft hy geen macht ouer de geloouige/ten sy dattet hẽ vandẽ Keyser verleent is / veel min dan can hy een hooft der Kercken zijn.

7. Na Vrbano de 6. en is gheen Paus aen te nemen/maer als de Griecken na ons eygen insettinghe te leuen.

8. Het is tegen de schrift dat de gheestelijcke eygen besittinge hebben/ ende niet alle goeden ghemeyn.

9. Gheen Prelaet en sal yemandt inden Ban doen / ten ware dat hy wiste/ dat die te voren van God verbannẽ waer. Eñ die also verbannen/wert daer wt een Ketter ende verbannen.

Een

10. Een Bisschop / eenen gheestelicken verbannende / die aenden Coninck oft Concilium des Rijcks appelleert / die is een verrader des Conincks ende des Rijcks.

11. Die onderlatē te predicken / oft dat Woort te hooren om des Bans wille / die zijn in den grooten dach des Heeren voor verraders te ordeelen.

12. Wie eenen verbannen sonder boete laet predickē / oft predicatie hoorē / die is verbānen.

13. Het betaemt eenen Diacon / sonder ongheoorloefde macht vanden Paus / te predicken / oock sonder orlof des Bisschops.

14. De wereltlicke Heeren moghen de kercke soo sy quaedt doet / haer goeden weder ontrecken.

15. Dat ghemeyne volck heeft macht haer Oversten / so sy onrecht doen / te straffen op ende af te setten.

16. De thienden zijn enckel aelmissen / ende de Pastooren moghen dese den Bisschop / so hy die onnuttelick om te brengen bevonden wert / onthouden / ende anders aenlegghen.

17. Bysonder ghebeden der Priesters ende gheestlicken en moghen niet meer den anderen ghewijt werden / dan der andere menschen.

18. Die de Monicken een aelmisse gheeft / die is nu inden Ban. 2.Thes.3.

19. Wie dat in een Orden oft Clooster gaet / het sy wat het wil / die werdt om te houden de gheboden Godts / des te ongheschicter.

20. De heylighen :hebbense dese Orden opghebracht / so hebben sy hier mede gesondicht.

21. De Gheestelicke / die in een eygen bysonder Religie leven / en zijn niet van de Religie der Christenen / die alle man ghemeyn is / ende alle Christenen zijn sal.

22. De Biddende Moninck en sullen door haerder handen arbeyt haer onderhoudinghe winnen eñ soecken / ende niet door dat bidden.

23. Alle dese drijven Simonie / die dat ghebet vercoopen / ende haer verbinden voor ander te bidden / op datse haer onderhoudinghe mede deylen / Matth.23.

24. Dat ghebedt sonder middel slecht voor hemselven / en helpt niemant.

25. Alle dinghen comen wt onwederroepelicken noot.

26. De Confirmatie / Vasten / der Priesters wijinghe / der Tempelē ende Clocken doopen / werden alleen wt begheerte des ghewins / den Paus ende Bisschoppen voorbehouden.

27. Den Universiteyten / Studeringhen / Doctoraten / Collegien / Graden / Meesterschappen / zijn van der Heydenschap op ons geerft / ende gheheel by de kercken so nut als de Duyvel.

28. Den Ban des Paus / oft zijnder Gheestelicken / en is niet te vreesen / Want hy is den vloeck des Duyvels.

29. Die Cloosters stichten / die sondighen / eñ die daer in gaen zijn Duyvels kinderen.

30. De Gheestelicken rijck te maken / is teghen den reghel Christi.

31. Sylvester de Paus / ende Constantinus de Keyser hebben ghedwaelt / daer in / datse de willighe arme Kercke Christi hebben rijck gemaeckt.

32. Alle biddende Ordens zijn ketters / ende die haer gheven / inden Ban.

33. Die in een Gheestelicke Orden ingaen / zijn even daer mede van Christo afghetreden / tot zijne gheboden te houden onbequaem / ende volghende tot dat rijcke Gods / waerse niet en afvallen onnut.

34. De Paus met alle zijnen aenhanck / die eyghen possessie hebben / zijn even daerom ketters / ende alle die haer daer toe helpen / Vorsten / Heeren / Leecken zijn in den ban / ende met haer Ketters / overmidts die mededeelder is als de medesteelder.

35. De Roomsche kercke is de Synagoghe des Duyvels / ende de Paus en is gheen Vicarius Christi.

36. Decretael is een leughenboeck eñ Apocryphum / dat van dat gheloove Christi aflept. De Clercken die daer in studeren / zijn Sotten.

37. De Vorsten / ende Keysers zijn van desen grouwel ende Duyvel vervoert ghewo rden / datse de kercke rijck maken / teghen Christum diese willich arm wil hebben.

38. De verkiesinghe des Paus door de Cardinalen / is vanden Duyvel inghevoert.

39. Het en is niet van nooden te gheloouen / dat de Roomsche Kercke een Hooft is van alle andere.

40. Het is een dwalinghe / te houden / dat de Roomsche Kercke oft Concilium / de gheheele Christelicke Kercke is.

41. Tis een sotheydt / aen des Paus oft Bisschops aflaet te gheloouen.

42. Eenen onbetamelicken Eedt ist / die om te bevestigen de menschelicke contracten ende behoorlicke handelinghen ghedaen wert.

43. Augustinus / Benedictus / ende Bernardus zijn verdoemt / des Duyvels eygen / waer sy niet boete ghedaen en hebben / daerom datse eyghen goeden ghehadt / ende een eyghen Religie zijn inghegaen ende ingheset hebben. Alsoo van den Paus Urbano de 6. aen / tot op den laetsten geestelicken / zijnt enckel ketters / oock altoos gheweest.

Joannes Hus / Hieronymus van Praga.

IOannes Hus / een Discipel ende gheloofsgenoot deses Wicklefs / heeft de Wicklefsche Leere van Hieronymo van Praga ontfangen / welcke hy wt Enghellandt met hem nae Bemen voerde als een heylichdom / eñ voort terstont desen Joannem Hus tot eenen aenhanck ghecreghen. Die daer in beyde also toenamen / datse dat gheheele Beemsche landt van dat Pausdom ontweynden / afvallich maeckten / ende verleyden. Bysonder dese Joannes Hus werdt een Rabbi daer in / also dat hy dese ketterije verbreydde ende zijn eyghen daer by dede. Wicklefs fenijn was aldermeest teghen gheestelicke ghestelt / te weten. Joan. Hus Hieron. van Praga / en haer ketterye.

1. Dat de Roomsche Kercke dat Sacrament te deylen gheen macht / eñ de Leecken onrecht de een ghestelte ontoghen heeft.

2. Dat de Roomsche Bisschop andere Bisschoppen ghelijck is.

3. In alle manieren en isser geen Vagevyer.

4. Tis ijdel ende te vergheefs voor de dooden te bidden / ende wt der Priesters ghiericheyt versiert.

5. Gods ende der Heylighen Beelden en zijn gheheel niet te lijden / maer af te doen.

6. De boose Duyvels hebben de gheestelicke biddende Ordens ghevonden.

7. De Priesters sullen arm zijn ende alleen van de aelmoessen leven.

8. De wterlicke oorbiecht is altemael leughenachtich / ende eens menschen versieringe. Het is ghenoech dat yemandt zijn sonden in de slaepcamer Godt claecht ende biecht.

9. De Ceremonien ende kercken ghebruyck zijn ijdel dinghen.

10. Een Priester mach in alle eyndē / dat Sacrament seghenen ende gheven. Sommighe segghen / hy en heeft geheel niet met allen daer af ghehouden.

11. Men verteert den tijt te vergheefs met de seuen ghetijden.

12. Gheen verdienste en is by dat vasten ende der kercken insettinghen / ende veel andere dwalinghen.

13. Men sal in alle manieren niet sweren / daerom sprack hy tot den gheuen / die hem eenen Eedt op te legghen hert aengauen / my is oueral banghe. Sweer ick/ so heb ick de eewighe doot: En sweer ick niet/ so en mach ick uwe handen niet ontgaen. Maer het is beter / dat ick sonder sonde in uwe handen val/ dan te sondighen in dat aensicht Godts.

Joan. Hus Historie. Joannes geboren wt een Dorp genaẽt Hus/ dat soo veel is als een gans / was een scherpsinnich welsprekende man/ die selue nam voor hem der Wicklefsche dwalende leere/ ende had Jeronymum van Praghen/ den bouen maten welsprekenden mensche tot eenen Discipel. Nu begheerde Keyser Sigmund in dat Concilium te Costnitz een middel te soecken om dese ketterije af te stellen. Daerom worden dese twee als Vorsten der ghenoemder ketterije in dat Concilium gheroepen. Dese quamen in voornemen om andere te leeren/ maer niet gheleert te worden. Also wordense in der Vaders vergaderinghe (alsmen wel weet) verhoort eñ van veel Leeraers Godtlicker ende menschelicker schrift/ van haerder dwalinge wegen gestraft/ met aenwysinghe / dat haer leere teghen goede manieren/ ende teghen de Godtlicke wet was/ met vermaninghe/ datse haer niet cloecker dan de kercke achten en souden / eñ vander Wiclefsche ontsinnichheyt haer breeder te besmettẽ afstaen/ daermede moghense voor God ende zijn strijdẽde kercke tot hooger weerdicheyt comẽ.

Bekennis Joannis Hus voor dat Concilium. Maer de verstocte Bemen bleuẽ in haer voornemen/ seggende/ sy waren naevolgers des H. Euangeliums/ eñ Discipulen Christi. Ende de Roomsche kercke was verre van de leere ende insettinghe der Apostolen afgetreden/ want sy soeckt rijckdom ende wellust / ende begheert heerschappije/ tijtlicke eere/ onderhout houden ende Peerden/ verteren der kercken goeden/ die den armen Christen toe quamen/ oncuyschelic/ teghen God/ de Heylighe schrift/ ende haer eyghen Decreet.

Als nu de principaelste des Conciliums de verstockinghe eñ onuerwandelicke herten deser verloren menschen mercten / dat dese vuyle lidtmaten niet te ghenesen en waren: op dat dan dat ouergebleuen lichaem (siet hoe vroom is de Duyuel) niet vergeuen en worde/ so wert vant ghemeyn Concilium met ordeel bekent/ nae dien sy verachten der H. Christen Kercken leere/ haer te verbranden. Daer nae wert Jo-

Joan. Hus verbrant. annes eerst Anno 1416. ende nae 140. daghen zijn Discipel Jerony. tot puluer verbrant/ ende haer asschen / op datse de Bemen niet voor heylichdom thuys en droeghen/ in de Zee gheworpen. Maer haer Discipulen brachten oock van dat aertrijck daer hy verbrant wert / met haer in Bemen voor H. Martelaers heylichdom/ welcke noch heden by haer voor H. Martelaers worden gheeert ende ghehouden / niet weyniger dan Petrus ende Paulus by de Romeynen. Ende de Beemsche Ketters houden haer noch Jaerlicx een hoochtijtelicke Feeste.

Een edel man wt Engelant bracht de boecken Joan. Wiclefs/ als eenen costelicken schat tot Praghen in zijn Vaderlandt/ daer af de H. Kercke veel onnuts wt quam. Daer wt sooch de genoẽde Hus zijns fenijn. Namaels goot hy dat selue wt in de Borgers/ daer mede plaech-

Hooge schole van Pragen na Lijpsich gheweynt. de hy de Duytsche meesters (want de Duytschen hielden dat regiment der hoogher scholen in) dat sy veracht van de stadt Praghen eñ hooghe scholen souden trecken/ ende brachten te weghe/ dat de Pragische Schole in alle manieren / als de Parijsche souden gheregeert worden. Also trocken wt dese twee oorsaecken op eenen dach twee duysent Studenten van Praghen/ doen de meesterschap wt der Duytschen handt quam/ ende richten te Lijpsich een hooghe schole op/ drie dachreysen van Pragen gheleghen. Terstont daer nae trocken 30000. af van Praghen nae Lijpsich. Dese Vniuersiteyt wert van Paus Alexandro met vrijheydt begaeft ende beuesticht. Also regeerden de Bemen haer schole nae haren wille/ Joann. Hus werdt haer Hooft. Doen brack de Wiclefsche ketterije openbaer wt/ voorgheuende/ dat alle waerheyt in dese boecken begrepen was. Ende seyde dickwils in zijne predicatie / hy woude gheerne nae zijnen doodt daer henen varen/ by Wiclefs siele/ want hy hielt hem voor een/ des Hemels weerdich man. Maer in zijn boecken Wiclefs lichaẽ. weder op ghegrauẽ eñ verbrant.
wort by der stadt Lunda 44. Artijculẽ geuonden/ verdoemt/ eñ Wiclefs lichaem weder opghegrauen/ verbrant.

Also begosten sy aen de voorghenoemde Artijculen te verantwoorden / ende veel andere: Oock de Wandelsische onsinnicheyt. Eñ begosten aen te drijuen/ dat Joan. Hus geleert had. Petrus van Tresen/ eñ Jacobus van Myssen seyden/ datse in oude boecken Diony. eñ Cypr. de genietinge des Sacraments oock onder de ghedaente des wijns ghelooft / geuonden hadden. Desen hinghen de ketters aen met groote blijschap / datse een Artijckel gheuonden hadden/ verhoopten in de Euangelische Wet ghegront / eñ meynden dese haerder ketterije ghenoech/ gront ende schijn te hebben. Daer nae gheschiede menigerley voornemen tegen haer/ tot op dat Concilium tot Costnitz / nochtans sonder vruchte/ want de ketterische Hussitẽ verwoestẽ veel loflijcke/ Christelicke Cloosters eñ Godshuysen/ eñ ruyneerdẽ dat lant vã alle Gods dienst / als daer bouen by Keyser Sigmund in de Keysers Chronica aenghewesen is. Leest Supplimentum, &c. eñ andere/ daer wt dit byna van woort tot woort ghenomen is. Also moet de Coccock selue zijn onnutheyt wtroepen.

Joannes Denck ende zijn Artijculen.

Anno 1526. stont op een nieuwe Secte/ de Wederdoopers ghenaẽt. Onder dese wert Joannes Denck ende zijn Articulẽ
Joannes Denck schoolmeester tot S. Sebolt te Neurenborch/ een seer gheleerdt man in drie spraken/ haer voorstander ende Bisschop. Dese heeft onder andere ghehouden de meyninge Origenis/ dat hem Godt ten laetsten soude aller ontfermen/ Godt soude ende en mocht niet eewich toornen noch verstooten / ende souden ten laetsten alle salich zijn / oock de verstooten gheesten ende Duyuels. Hy soude anders een stil eenich zijnde/ vroom man zijn gheweest. Hy is te Basel/ alsmen seyt/ van de pestilentie ghestoruen/ eñ heeft sommighe artijculen in druck wtghegaen / wederroepen / oft hem veel meer beter verclaert / als volghen sal / hy heeft veel boecxkens geschreuẽ/ van de wet Gods. Item hoe God dat quaet maect ende doet. Ende met Lodouico Hetser aldereerst de Propheten in Duytsche sprake ghestelt. Sommighe achten/ Joan. Chrysost. is om desen artijkel Origenis in de gheuanckenis ghewesen. Nu volghen zijn artijculen aldermeest wt zijn laetste boecxken ende retractatie ghetoghen.

Godt is alleen goedt/ daerom werckt hy alleen dat goedt in de menschen/ ende niet met allen quaets/ noch dat teghen hem is / ende en is gheen oorsaecker des quaedts oft der sonden/ die hy niet en wil ende verbiet.

De wet

Wet den Christen licht te houden.

Det wet en is niet alleen ghegheuen tot eenen spieghel/dat wy onse sondige natuere daer in sien/maer oock datment houdt.

De Wet en is den gheloouighe niet alleen moghelick / maer oock lichtelick te houden/ daerom waer ons onuermoghen een sotachtighe wtsprake/ende een teecken ons ongeloofs/ dat wy daermede wroeghen.

Kinderdoop een menschẽ ghebodt.

De kinderdoop heeft hy ten laetsten onnoodich/vry/ ende voor eens menschen ghebodt/ ende der Christen vryheydt (maer niet nae den beuel Christi) ghehouden/oock de Wederdoop teghen gheraden/na dien tot dit officie een gewisser beuel ende beroep behoorde. Heeft oock aen zijn beroepinghe ghetwijfelt/ende gewilt/ dat hy noyt ghedoopt en hadde.

Een yeghelick sie toe/ dat hy niet eer en diene/eer hy gheeyscht wort.

Wie dat hem op de verdienste Christi verlaet / ende des niet te weynigher beestelick en leeft/die houdt Christum voor eenen Afgodt/ ende lastert Godt.

Wie ghelooft dat Christus hem van sonden verlost heeft/die schouwe de sonde/want hy en mach der sonden ende Christus knecht niet te samen zijn.

So wy int oude leuen ligghen met ons gheloooue/so en ist gelooue ghewisselick niet recht/ die schade is grooter/dan hem yemant beweenen mach.

Waer de ghehoorsaemheyt der geboden niet en is daer is het gelooue valsch/ want het gheloouе is des geloofs vrucht eñ navolger/die gewisselic nz wt en blijft/waert gelooue recht is.

Waer het ghelooue recht is / daer maect hy een rechtschapen herte / dien volghen dan de vruchten des Gheests/ ghelijck een boos herte hem oock verraet met des vleeschs wercken.

Vrij wille eñ beroep.

Het ghelt ghelijck hoement noemt/ den gheuanghen oft vryen wille / den naem en is niet twistsweert aen hemseluen/ somen alleen verstaet / hoe / ofte waerom. Wie zijnen wille in Gods wille gheeft / die is tot dat goede vry eñ gheuanghen. Maer wie hem in der werelt wesen oft Duyuels wille gheuanghen gheeft ende versinct/ die is boos vry/ eñ tot dat boose gheuanghen. Wiens knecht een is die maect hem als weder vrij/het sy Godts oft der sonden.

Godt beloont de wercken daerom/niet datse van ons eenen oorspronck hebben/maer dat wy de genade die hy ons voorghegeuen heeft/ niet vergheefs en hebben laten voorby gaen / oft gheheel wtgheslaghen.

Van de afscheydinghe en draecht hy geen bysonder behaghen/ende seyt/zyn herte en is van niemant ghescheyden.

In gheloofs saecken/salt vry altemael ghewillich onghedwonghen toegaen. Ick weet dat ick een mensche ben die ghedwaelt heeft / ende noch dwalen can.

Ceremonien aen haer seluen en zijn geen sonde. Maer wie daer door wat meynt/hoe cleyn het ymmer wil/ te vercrijgen / het sy door doopen / ofte broodt breken (dat hy gheheel niet voor dat lichaem Christi en hielt/nae Luthersche oft Papistische maniere) die had een valsch ghelooue.

Hier in bewijsen haer de menschen aldermeest menschen te zijn/datse haer in wterlicke Ceremonien also twisten.

Geloouigen vry in wterlicke dingen

Een gheloouighe is in alle dinghen vrij in wterlicke dinghen/ nochtans sal hy hem / alst ymmermeer moghelick is / hier in nae de liefde houden / bysonder nae het ghelooue ende Godts eere.

Wanneermen oock alle Ceremonien verlore/ soo en haddemen nochtans daer af gheen schade/ende gewisselick het waer ymmers beter die te ontberen/dan te mis bruycken.

Eet sweren betamelick.

Sweren mettẽ Eedt/ soot de liefde of Gods eere eyscht/ heeft hy teghen veel andere Doopers recht bekent ende toelaten.

De heylige Schrift hout hy bouen alle menschen schat/maer nergẽs also hooch als Gods woort/ dat leuendich / crachtich eñ eewich is/ van alle Elementen vry / dat noch ghesproken nock gheschreuen en can worden.

Schrift en is nz Gods woort.

Godts woort is gheest ende gheen letteren/ Jae Godt selue / sonder penne ende pampier gheschreuen/ door den vingher Godts in onse herten inghedruct oft ingheplant.

De salicheyt en is aen de schrift niet gebonden/hoe nut eñ goet sy ymmermeer zijn mach/ anders waren alleen de gheleerde salich.

Ten is der schrift niet moghelick / een boos herte te beteren/oftet schoon ghelecrder wort/ maer een vroom herte wordt door alle dinck ghebetert.

De heylighe schrift is den gheloouighen gelijck alle dinck goet/ende den ongheloouighen tot verdoemenisse ghegheuen.

Alsoo mach een vercoren mensche van Godt gheleert sonder predicatie ende Schrift/ salich worden/ anders waren veel landen versuymt ende verdoemt/daerom datse gheen Predicanten en hebben/ende oock de ongheleerde/die dẽ Schrift niet leeren en connen.

Int Boecxken van de ordineringhe Godts ende der creatueren/zijn tegen die/die spreken/ sy en hebben gheenen vryen wille/sy en vermoghen niet metallen goets / Godt wercket altemael in den mensche / oock dat boose ende dẽ sonde/ etc. dese ende diergheliicken Artijculen inghesel.

Die daer segghen wy en connen ende en vermoghen niet met allen goedts / die en spreken gheen waerheyt.

Item vanden ghenen die segghen / wy moeten dit oft dat doen / wy zijn daer toe gheordineert/ spreeckt hy: O Broeders broeders/ hoe doet ghy den alderhoochsten so onrecht/ want ghy weet dat hy v dat tegẽdeel beueelt/te weten dat goede / ende ghy segt hy dwingt v tot het boose.

De woorden Gods zijn aen haer seluen licht ende claer /maer onse duysternisse en verstaetse niet.

Wy willen Gods woort wt de boecken leeren ende ouer Zee halen / ende in onse herten verloochenent wijt/ etc. ende nemen de schrift als Dieuen ende leughenaers aen.

Godt is goet/ende heeft alle dinck goet gheschapen. So veel nu de mensche boos is/dat is hy sonder Godt wt zijn eyghendom.

Godt gheeft alle man oorsaecke ghenade eñ macht hem te bekeeren/maer niemant oorsake tot sonden. Dat licht/dat woort Gods schijnt in alle menschen herten / ende gheeft alle man vrij macht wie het wil aennemen/dat die leuen sal/ende een kint Godts ghenoemt worden.

Godt die onghedwonghen dienst wil/en sal niemant hem te dienẽ tegen zijnen wille dwinghen/als hy oock ghelijcke wel niemant totten boosen en dwingt.

Godt wil dat alle man salich worde / maer weet wel dat haer seluen veel verdoemen.

God predestineert wt zijn voorweten.

God heeft wt zijn voorweten Esau in zijns moeders lichaem ghehaet/ ende Jacob lief gehadt/want hy wiste / dat Esau ymmers ouertreden soude/ daerom hy hem van moeders lichaem aen/een schelm noemt/ Esai. 48. Maer Jacob eer hy hem in des moeders lichaem schiep/bekende hy hem oprecht toecomende te zijn/daerom hy hem lief ghehadt / ende geheylicht

licht heeft. Oock wt dit voorwetē tot een Erfghenaem ende eewich leuen gheordineert.

Salich is die alleen/ die mach sondighen/ eñ niet en sondicht/ Eccles.31. Also is den loon der wtuercoren vanden beghinne berept/ ghelijck haer leuen voor Godts ooghen geweest is/ eer der werelt gront/ etc. Niet anders int teghendeel en gaghet met dē godloosen toe/ der welcker verstindinghe ende straffe al niet en rust.

Wanneermen langhe van de Elementen der wereldt twist / ende van wterlicke ordeninghe spreeckt/ so en vintmē nochtans niet daer aen/ ende en cannen niet met allen bestandichs besluyten.

Helle.

De Helle/ daer in de godtloosen ghesett worden hout hy voor de martelisatie der conscientien/ die niet buyten/ maer binnen den mensche zijn sal/ ende als dan aengaet/ als den mensche zijn sonden eñ ongheloone aenghewesen wort. Oock daer teghen Godts gherechticheyt ende dat knaghende herte in zijn behoorlicke verdoemenisse predickt.

Godt in alle menschen.

Niet dat hy daer blijuen wil oft moet / ende gheen ghenade in der Hellen zijn en sal / want oock de Helle voor den Heere bloot is / ende de verdoemenisse gheen bedecsel en heeft/ Job 26. Summa hoemen daer in ende wt coemt/ leest dat derde ende 4. capit. tot op dat seuenste/ des Boecxken selue.

Christus is alleen inden gheest af in de Helle gheuaren/ ende den ongelooughen gheesten ghepredickt.

Dat woordt Godts in alle menschen herten ghelept/ lept in ons ghedruct tot verdoemenisse/ so langhe wy zijns niet en achten. Wie dat sept/ dat hy gheen ghenade van Godt en heeft om vroom te worden/ oft goedt te doen/ die is een leughenaer/ als alle menschen zijn.

God gheeft alle man ghenade eñ oorsake haer te bekeerē/ wie wil die macht doē.

Godt ghiet zijn bermherticheydt ouer alle menschen wt/ anders waren de godloosen ontschuldich ende beurydt: Sommighe segghen / sy hebben eenen vryen wille / sommighe/ sy en hebben gheenen. Dese reden zijn beyde waer/ ende beyde gheloghen.

Wie hemseluen verliesen wil / die heeft vrije macht/ niet van hemseluen / maer dat inwoonende woort gheeft ons dese vrije macht / kinderen Godts te worden.

Wie dat ghelooft dien en is niet moghelick dat hy dwaelt/ wanneer hy schoon dwaelt/ hy veruult de wet Godts opt hoochste wanneer hyse schoon breeckt.

De Christen zijn euen eens met Christo / gelijck Christus metten Vader.

Een Christen is dies/ dat hy ghelooft eñ zijne salicheyt ghewis ende verseghelt.

Wanneer Godt dat boose oock sonder alle onderscheyt dede/ gelijck zijn ontrouwe knechten segghen/ so en conde hy de werelt nemmermeer ghestraffen ende oordeelen/ ten waer dat hy hemseluen woude oordeelen ende straffen. Daer en behoort niet met allen tot salicheydt/ dan dat wy dien / die in ons is / ghehoorsaem zijn/ vieren eñ stilhouden/ inden rechten waerachtighen Sabbath/ ende ghelatenheydt met verliesinghe ons selfs eñ alle dat onse/ dat God beyde in ons ledigen/ vryen/ wercke ende lijde/ wat voor desen Sabbath in de oude huyt van vleesch ende bloet gheleden oft ghedaen wort/ is sonde/ een onreyne rechtueerdicheyt des onuertcert vleeschs/ ende een Adams werck ende lijden. Maer die/ die in ons is/ wil alle vren eñ oogenblick/ wanneer dat wy willē volgen/ zijnen tijt is altoos/ maer dē onsen niet. Hy roept eñ sprept den geheelen dach zijn handen wt/ altijt berept/ niemant en geeft hē antwoort/ niemant en laet hem toe oft in/ etc. Soeckt alleen den Heere/ so sult ghy hē vinden/ Ja hy soect v selue/ alleen laet v vinden. Jae hy heeft v al geuonden/ eñ clopt berept zijnde aen / alleen doet hem op/ eñ laet hem in/ begrijpt eñ bekent den Heere gelijck ghy van hem begrepen eñ bekent zijt. Dit is zijn Theologie wt dat bouē genoēde boecxken ghetoghen/ wie wil/ die leest selue.

Sabbath al leen vā noode eñ eenen Christen geboden.

Joānes Antiochenus/ Joan. Scotus/ Joan. van Poliaco/ Joan. Roatius ketters.

Joann. Antiochenus.

Met deser Arriaenscher Ketters hulpe / heeft de dulle Machomet zijnen Alcoran ghemaeckt / ende zijn Wet wt de Sarracenen voorgheschreuen/ wt de oude ende nieuwe wet te samen ghelapt/ die hielt dat Christus ten hemel is geuarē/ maer hy en hadde niet gheleden.

Joannes Scotus.

Joannes toegenaēt Scotus / niet des Beruoeten ordens/ heeft een boecxkē vant Sacrament gheschreuen/ dat de teghenwoordicheydt des lichaems ende bloets Christi verloochent. Die is int Concilium tot Vercellis verdoemt. Hy is gheweest een Rector tot Parijs / beyde der spraken treffelick gheleert / ende een Phenix by zijnen tijden / by den Keyser Lotario in groote weerdicheydt gehouden. Van desen hebben geschreuen Platina/ Sabellicus/ Raphael/ ende Bernardus Lutsenborch int Register der Ketters. Zijn meyninge vant Sacrament had hy wt de Vaders ghetoghen. Hy is gheweest een Discipel in die tijdt Caroli Mag. Tot Andegauia wort een ander Concilium teghen dat Vercellische ghehouden / daer in haer veel de meyninghe Scoti ende Berengarij onderschreuen. Dit heeft hem oock begheuen int Concilio tot Turon/ daer Berēgarius in groot aensien was/ maer daer en heeftmē niet met allen wtghericht. Terstont werdt Berengarius nae Roomen gedaecht / daer wederriep hy wt liefde zijn leuens.

Terstont als hy weder thuys quam/ schreef ende leerde hy neerstiger dan opt te voren. Tē laetsten wert hy in Laterano tot den 2. wederroep ghedronghen / hoe wel sy nu haer eyghen voorgheschreuen wederroepinghe selue niet en houden/ ende dat wonderlick is te spreken / nu anders ghesint zijn/ eñ die als ketters verdoemen/ die ghelooven dat Berengarius te geloouen eñ te wederroepen ghedrongen is. De consi. dist.2. ego Berenga. Te weten dat dat broot dat lichaem Christi is/ etc. Heden en ist geen broot maer alleen een ghedaente/ als Paus Inno.3. eñ dat Concilium tot Costnitz besloten heeft.

Dat de Biechtkinderen/ die de broeders van Pauselicke macht daer toe gheurijt/ biechten/ des niet te weyniger hare sonden altemael haren eyghen Pastoor te biechten schuldich zijn/ heeft Joan. van Poliaco een Meester van Parijs bekent/ dat is hem vandē Paus voor ketterije toeghemeten.

Item so de Canon bestaet / Omnis vtriusque sexus. Alle menschen sullen iaerlicx harē eygen Pastoor alle haer sonden biechten. etc. Soo en can pimmers de Paus/ Ja oock Godt niet anders maken/ noch de biechtkinderē van haren Pastooren absolueren. Wel macht zijn dat de biechtkinderen eenen Moninck biechtē/ nochtans haren Pastoor zijn recht niet en benemē/ welcke sy te biechten schuldich zijn. Daerom sy weder biechten sullen / so sy yewers anders biechten. Daerom en can de Paus gheen ghemeyne macht ouer alle biechtkinderen geuen / ten sy dan dat desen Canon tot stucken gaet / zijn eyghen Pastoor / suo Sacerdoti. Siet wel stelt hem de Duyuel/ als oft hy met hemseluen oneens is. Dese heeft Joānes de 22. verdoemt als een ketter.

Eneas Syluius schrijft/ dat Joannes Roatius

tius een Beemsch ketter/edel van gheslachte/ van Keyser Sigmundus in een slot belegert/ geuangen en gehangē is tot Pragen. Siet hier nae den ketter Medius. Men soude hem drie-mael hoogher gehangen hebben/ dan zijne me-degesellen.

Jorgius Wagenaer.

Jorgius Wagenaer/siet/binnē/ Litera M. Michel Sadelaer/etc.

Joannes een Moninck Premonstratenser Ordens.

Joann. een Moninck Predict dat crups gena-de eñ aflaet tegen de vy-anden der Hussiten.

TE Pragen/tot S. Steuens heeft dese voortyts ghepredict zijn ketterye/die wert van eenen raet van daer bestelt wt de Kercke/ doen sayde hy zijn Ketterye daer tot den Carmelitē/ also / dat dat volck teghen den raet ontsteken/ met een oproer in dat Raedthuys viel/eñ 7. wt den Raedt / ter vensteren wt wierpen. By dit schouspel stont Joannes aen de Merckt/ende toonde dat bloedighe oproerich volck dat heylich Sacrament des lichaems eñ bloets Christi/ende beloefde haer ghenade ende Aflaet.

Joannes Rockenzan.

Joan. Rockenzans ket-terye ende Historie.

IOannes van Rockzesana/veracht onder andere de Beelden als eenen grouwel/ende versach den Leecken met beyde gestalten des Sacraments. Item dat de Kercke alleen was/ de ghemeynte der voorsienen totten leuen/ eñ der vromen Godtsaligen ende Godtvreesenden in de genade wesende een vergaderinghe/also dat de boosen niet van oft in de Kercke en zijn noch behooren. De Moninicken hiet hy/die nieuwe Duyuels/ende dat deser eenighe oeffeninge eñ arbeyt was/ons van de waerheyt af te leyden.

Monicken nieuwe duy-uels.

Hy was onder de Beemsche bootschap in dat Concilium te Basel geroepen/ende daer henen met 300. peerden geleyt. Hy wederriep te Pragen / als de Keyser Sigmund aen de merct ten gherichte satt / met 4. Priesters/ de Roomsche kercke gehoorsaemheyt te bewijsen: Wert daer van eenen Legaet vandē vloec des Bans verlost/eñ inde kercke ghelept. Maer hy wert terstont trouweloos/eñ gaf eenen Leecken als hy Misse dede/dat Sacrament wt den Kelck/veroude also in zijn ketterye ende sterf daer in.

Joannes van Wessalia / zijn Artijculen ende ketterye.

Joann. van Wessalia.

DEse der H. schrift Doctoor eñ Predicant/ aen menige plaetse/ tooch in de Beemsche ketterye allenskens/tot dat hy gheheel daer in viel. Te Mentz zijn zijne boecken verbrandt onder Keyser Frederick de 3. om deser dwalinge wille/ die hy met zijnen eygen mont bekēde.

20. articulen Jo. wessali.

De eerste Artijkel / dat de heylighe Gheest vanden Sone wtgaet/ en heeftmen niet wtgedruckt in de Schrift.

2. Dat de Kercke dwalen can/ eñ ghedwaelt heeft/ende haer aensien en is niet so hooch/ dat sy niet dwalen en mach.

3. Dat dit Veers in Symbolo Athanasij, ghelijck de vernuftighe siele ende dat vleesch een mensche is / also Godt ende mensche een Christus/valsch is.

4. Dat alle menschen niet schuldich en zijn/ de insettingen der Kercken oft Concilien ghehoorsaem te zijn.

5. Dat de Concilien niet en zijn inden heylighen Gheest vergadert.

6. Dat de Paus oock ordentlick ghecoren/ gheen Vicarius Christi en is.

7. Dat de Prelatē ende voorstanders der gemeynten/gheen macht en hebben van Christo/ Canones oft Wetten te maken/ maer dat ghemaeckt is aen te houden. Ten heeft oock den Apostelen niet behoordt / veel weynigher hare naecomelinghen.

8. Dat de Vaders oft yemandt gheen macht en heeft/wt de Euangelischen raden/ geboden te maken nae Christo in de nieuwe wet/ dat sy de wet een sware last ende onmoghelick Jock maken. Daerom zijn alle regelen ende Ordens door de Vaders ingeuoert/ende vanden Paus beuesticht verdoemt.

9. Dat alle Priesters ende Bisschoppen in de macht ghelijck zijn.

10. Dat deen Bisschop is ouer den anderen eñ de Paus ouer al/ is wt der menschen wille gheschiet.

11. Dat geen mēsche macht en heeft de schrift wt te legghen/oock niet de gheheele Kercke.

12. Daer en is gheen verdoemelicke Erfsonde ende de kinderen en trecken geen sonde van haer ouders/die haer aen dat rijck Godts een behinderinghe mach brenghen/men soude hier Augustino niet ghelooven.

Dat is ge-loghen ende tegen dē sin der schrift.

13. Datter gheen bestandighe volcomen oorsaecke en is/daerom men de Priesters tot cuysheyt verbonden heeft.

14. Christus en heeft gheen Vasten ingeset/ oock met zijn 40. daghen te vasten/ ons gheen Exempel nae hem willen laten.

15. Dat wijwater heeft euen de cracht als een ander water.

16. De schat ende verdienste der heyligen en staet in gheens menschen macht wt te deylen. Oock mach de pene voor de sonde vandē Paus naeghelaten worden.

17. De ghenade ende Aflaten zijn een vriendelick fletsen der ghelooughen.

18. Wie weet oftmen Christum met naegelen oft coorden ghecruyst heeft.

19. De onderdanen hebben macht een Ouerheyt te setten/als af te setten.

Ketters tegē Paulum eñ Petrum. Rom. 13. 1. Pet. 2.

20. Ghehoorsaemheyt ismen alleen Christelicke ouerheydt schuldich/ daerom en sullen de onderdanen een godtloose onnaerdighe tyrannische ouerheyt gheheel niet gehoorsaem zijn / maer die straffen/afsetten/eñ weygeren. Daer af is een Duytsch boecxken / wt zijn boecken ghetoghen/ende in druck wtghegaen.

Indiani / Insabbatati / Joachim / Jouinaniste/ Ketters.

Indianer Sect/ende Christen.

IN Priester Jans landt / zijn / die haer Christen noemen/ende door S. Thomam totten gheloove bekeert te zijn/voorgheuen. Nochtans hebben sy de besnijdinghe in haer Euangelium inghelaten / sy doopen haer kinderen met vyer aent voorhooft ghebrant cruys wijse. In ghesuert broot Consacreren sy / eñ communiceren onder beyde ghestalten. Nochtans en zijnse selue onder malcanderen niet eens in India/als oock wy. Sommige heeten Copti/ sommighe Jsini/sommighe Mandeyoli/ van die soeckt in haer plaetse.

Insabbatati.

Insabbatati zijn Waldensis/ die volcomen onder haer draghen/eenen Schilt op de socken oft schoenen/ tot een teeckē der volcomenheyt/ Dese verwerpen den eedt ende het sweren / in alle ghebreken en laten sy gheen ghebedt toe / dan den Pater noster.

Alle menschelick oordeel oft wet/ legghen sy van haer/etē alle daghen vleesch sonder onderscheydt. Aen de Tafel bidden sy dit Benedicite: Die de vijf brooden ende twee Visschen heeft ghesegent in de Woestijne/ die gebenedijt ons desen Disch. Hare Gratias is dit/wt Apocal. 7. Ghebenedijnge ende prijs/ wijsheyt eñ danck/ eere cracht/ ende stercheydt sy onsen Godt van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

Dese en crijgen niet anders dan met gebedt/ ende leeren men sal dat quaet niet wederstaen/ van dier meyninge zijn nu sommige Doopers.

Anno duysent hondert ende tweentseuētich/ stont op onder Keyser Frederick de eerste/ Alex.3. dese ketterye van Joachim een Ketter/ te weten/ ghelijck een wesen oft essentia/een essentiam / wesen ende zijn ghelyck wesen toebehoort/also Godt ende Godt / ende niet met allen dan een Godt.

Jouiniani sten houden alle sonden ghelijck / eñ veel andere Artijculen.

Van Jouiniano een Moninc/hebben de Jouinianisten hare leeringe ende namen / die seyde/ daer en was gheen onderschepdt onder den houwelicken eñ Maechdelicken staet/ van der verdienste weghen. Item als de Philosophi Stoici/hielden dese/dat alle sonden gelijck waren. Item Jouinianus seyt / dat Maria door de gheboorte Christi was verruckt ende ghebroken gheworden. Item zijn ghelooue hielt oock in/ dat de gedoopte niet en mochten vanden Duyuel versocht worden. Item dat alder ghedoopten een beloonighe is / ende dat de Weduwen/ Maechden / ghehoude Vrouwen/ so sy door Christum waren ghewasschen/ eens verdienste ende aensiens voor Godt waren/ sonder onderschept der verdienste/ende dat onder dien/die met danck eet/ ende dien/die vast/ voor Godt gheen onderschept en was/van der verdienste weghen/ende ghelijckte den houwelicken staet/ den Maechdelickē staet/ daer mede hy de beloeften eñ raet der maechdelicheyt gheheel te niet dede. Teghen desen is Jeronymus/Item Augustinus/ende hebben desen als eenen Ketter verdoemt/ hoe behoorlick dat ordeelen andere.

Isini/Itatius / Judas Ischarioth/ Judei Ketters.

IN Judea zijn dese Ketters een eyghen Secte hebbende/ ende woonen nu dat meesten deel in Egypten: Sy snijden voor den Doop haer kinderen een Cruys in dat voorhooft/ sommighe willen segghen / dat sy het in bernen / voor den Door des vyers.

Itatius een Pricilliaensche Bisschop / daer af in Priscilliano.

Judas Ischarioth zijn alle rechte ware ketters/die niet buytē dat huys/maer in dat huys des Heeren huysgenoten zijn / die met den cusse/ dat is met eenen heylighen schijn eñ schrift/ Christum verraden/ want alle ketterye coemt wt die oorsake/datmen wil Judas zijn/dat is/ een Orden eñ Secte aennemen/daer mede men voor andere Godt dient/eñ cust/ eñ nochtans/ als de Prophect David seyt/Aderen fenijn onder haer lippen draghen/ hoe lieflijck zyt oock slijpen. Deser Judas zijn tot allen tijden veel in dat Euangelio/ die metten cusse/dat is/ met dat Euangelium het hare soecken. Dese Apostota ende aftreder van het ghelooue / wordt Joan.6.een Duyuel ghenaemt.

Veel Jude Ischariotē tot allen tijden.

Alsoo en heeft dat Euangelium niet alleen Pylatos/ Herodem/ etc. Maer oock Judam/ Caipham / van welcken het hem aldermeest beclaecht/Psalm.55.69.

Ketters zijn alle die/ die valschelick haerder Secte ende gelooue wt der schrift haer behulp nemen. Alsoo zijn de Joden behoorlick oock Ketters te noemen / naedenmael sy de schrift alsoo marteliseren ende raepbraken/als gheen andere Ketters. Origenes ende Augustinus setten ende tellense onder de hooftketters. Dat gheheel Nieuwe Testament verwerpen sy/lasterē Christum als een puer mensche eñ valsch Propheet. Grego.9. ende Inno.4. hebben beyde haren Talmut laten verbranden / die met ketterye ouersaept ende doorstickt is/ende niet met allen anders dan der Heydenen Alcoran/ ende der Papisten gheestelick recht/een Boeck vol leughenen.

Joden ketters.

Julius ende Julianus Ketters.

DEse Arriaensche Bisschop werdt ter tijdt Constātini/met vele van zijnder ketterye weghen ghebannen/1.lib.Hist.Trip.cap.13. worden meer van zijne dwalinghe verhaelt.

Julius een Arrianus.

Anno 399. onder Arcadio den Keyser ende Inno. de eerste den Paus/bloeyde de Ketterye Pelagij/daer in Julianus een Bisschop eñ vermaert Leeraer was. Die heeft tegen Augustinum vier boecken geschreuen/een wonder geleert man / die bracht met zijne vrij gaefrijcke milde handē veel aen hem. Hy leyde ter tijt des dieren tijts by nae alle zijn eñ der kercken goet aen den Tempel der armen. Siet Pelagium/ daer vint ghy zijne ketterye.

Julianus een Pelagius.

Julianus de afuallighe Keyser.

ANno 353. werdt onder Liberio Julianus een Muninck van groote heylicheyt. Dese voorschijnende huychelaer trefte dat gheluck / dat hy Keyser wordt opghewórpen / als sommighe meynen/ door toouerye te wege gebracht. Doen trat hy also terstont van Christo af ende brac dat teecken des cruys ouer al/ veruolchde de Christenen / ende maeckte veel Martelaers. Den Heydenen ende Arriaensche Bisschoppen was hy seer gonstich/ die riep hy weder wt de ballinckschap: hy hiet de Christenen Gallileers / ende als hy haer nam wat sy hadden/sprack hy: Uwe Galileus leert u / ghy sult alle dinghen verlaten / anders en moecht ghy niet in zyn rijcke comen/ daer toe wil ick u helpen. Van zijnen doot besiet 6.lib.Histo.Trip. besiet oock de Keysers.

Julianus Apostata eñ afuallich Keyser van het gelooue.

Justina de Arriaensche Keyserinne/ Ypolitus/ Ireneus.

ANno 364. veruolchde dese Keyserinne de Roomsche Christenen / bysonder Ambrosium/ter tijdt Valentiniani des Keysers/ ende Damasi des Paus. Dese is gheweest een moeder des eersten ghenoemden Keysers. Wie de Decreten des Arimenischen Concilium niet en wederriep / dien verseynde sy in de ballinckschap.

Justina een Keyserinne hangt Arrio aen.

Ypolitus een Diaken ende Ketter / met de Valentinianische ketterye behanghen ende betoouert/ werdt van dat Concilium verdoemt/ als Siluester in zijn Canonibus sett.

Ireneus de Bisschop heeft ghehouden (als Ieronymus de viris illust. sett.) met Apollinari den Bisschop/door Papiam verleyt/dat Christus met zijn wtvercoren na den dach der verrijsenis ende eens ghérichts sullen regeren op Aerden int vleesch voortaen/ oft als Papias meynt duysent Jaer.

Ireneus een ketter hielt dz Christus op Aerden regeren soude.

Joannes Picus een Vorst van Mirandula/ende zijn Artijculen.

DEse constrijcke alwetende Man eñ Vorst/ van velen voor een Ketter wtghegheuen/ ende wtgeroepen. Maer nochtans van Paus Alexandro de 6. teghen zijn benijders verantwoort gheabsolueert / ontschuldicht ende beschermt. Die heeft te Roomen veel wonderlicke questen menichmael voorgestelt/tot 9. hondert toe/onder welcken dese naevolghende wt zijn ghesteken/ende als kettersch aengheuochten/volghen zijne Artijculen.

Joā. Picus van Mirandu. ende zijn Artijculen.

1. Christus en is niet waerachtich noch persoonlick teghenwoordich ter Hellen ghedaelt/ als Thomas eñ de ghemeyne maniere inhout/ maer alleen in zijne cracht ende opuaringhe.

2. Der tijtlicker dootsonden en sal gheen oneyndelick eewighe straffe zijn.

2. Men sal gheen Cruys oft Beelden in eeniger manieren aenbidden/oock niet Latrie/ als Thomas meynt.

4. Daer

4. Daer en is gheen conste die ons van de Godtheyt Christi meer versekert / dan de conste Magia ende Cabala.

5. Het heeft meerder gront/dat Origenes salich dan verdoemt is. Oock veel andere Artijculen/die ick om cortheyts wille/ voorby laet.

Joannes Chrysost. leere ende Artijculen tegen het Roomsche Christen gheloove.

Joan. Chrysostom. leere ende Artijcu len tegen de Roomsche Kercke.

ANno 390. bloeyde Joãnes Chrysostomus/ wiens / van de Roomsche Kercke nu verdoemde leere ende ketterije onder andere / eendeels dese zijn.

Datmen geensins en sal sweeren/noch recht noch onrecht/sluyt Chrysos. crachtich met veel woorden nae de langte ouer de spreucke Mat. 5. Ghy en sult gheensins sweren. Leyt oock af alle teghenworpen / die daer tegen mochten opghebracht worden. Het waer te langhe zijn woorden hier by te setten/ende nae de langte te verhalen/leest selue.

Diesghelijcx seyt oock Haymus ouer Apoc. cap.10. dat den mensche verboden is alle sweren/ende alleen Godt ende den Enghelen toeghelaten/die niet en bedrieghen/noch bedrogen en moghen worden. Van deser meyninghe is oock Joan. Hus gheweest / eñ noch heden veel wt de Wederdoopers. Diesghelycks seyt oock Isidorus de summo bono.

Wie niet en leeft nae Christus gheboden/die is een valsch Christen/ want der Christen teecken en is niet den naem/ maer de bekennisse eñ waerheyt. In Christus naem wandelen vele/ maer weynich in de waerheyt. Super Mat.ca.7. Van hare vruchten/ etc. Al dat de Christen in de waerheyt hebben / mogen oock de Duyvels knechten hebben in eenen schijn/want de duyuel heeft oock zijn saechtmoedighe cuysche lieden/aelmoessen gheuers/die vasten. Also heeft alle ghedaente des goets de Duyuel oock ingeuoert/tot veruoeringhe ende verwerringe/ op dat gheen onderscheyt tusschen de waerachtighe ende valsche goeden en scheen /ende de onuersiene in des Duyuels veruoeringhe vielen. Maer de liefde des heyligen Geests en can dese onreyne gheest niet nae doen.

De liefde dz eenige waer achtighe woorts teeckẽ der Christenẽ/ dat de duyuel niet nae en mach doen. Joan. 13.14.15.16.

Daerom vintmen alle schijn der gherechticheyt by de verleyders/alleen de eenighe ghenade der liefden heeft hem de heylige Geest voorbehouden / op dat door gheen ander getuychenisse de rechtueerdige bekent en wort/eñ waer de heylighe Gheest is / dan door de liefde. In Matth. Homel.4.

Daer en is gheen ander ghetuycheniſſe der waerheyt/ oock gheen ander seker proeuinghe der ketterijen/oock gheen ander maniere om te kennen/welcke de Christelicke Kercke is / dan de schrift/anders hebbẽ de Ketters alle dingen ghemeyn met de Kercke/ als Bisschop/ Ordenen der gheestelicken/Doop/Nachtmael/ende oock de schrift/maer in de verdeylinge/niet na dat rechte verstant. Te voren kendemen de kercke by haer goede wandelinge eñ leuen / nu zijn de Heydenen ende Ketters in alle eerbaerheyt ende maticheyt bouen de Christenen/ daer om men de Christenen by het leuen niet meer en can oordeelen/dan alleen by de schrift. Leest van den lof der schrift/ daer nae de langte. In Matth. Homil.49.

De sleutels der kercken zijn dat woordt der bekennisse der schrift / de sleutel draghers de Priesters / den welcken beuolen is dat woordt ende de schrift te leeren ende wt te legghen. In Matth.&c. cap.23.

Ouer Matth. cap. 23. seyt hy oock met veel schoone woorden / datmen met der menschen leeringhe Godt te vergheefs dient / ouer dese plaetse : Sy maecken / verstaet de Phariseen/ hare Denckbrieuen breet/etc.

Ghy sult v sonden bekennen / op dat ghy de selue wt roept/schaemt ghy v die yemant te segghen/so bekentse daghelicks in uwe siele. Ick en segghe niet / dat ghyse uwen medeknechten biechten sult / dat hyse veruloeckt/ ende v verwijt/maer claechtse Godt / diese alleen ghenesen can. In Psalm. Miserere, Homil.2.

Chrysost. teghen de oorbiecht.

Dat wy gesondicht hebben/en sal niet alleen de tonghe/maer oock dat inwendich herte bekennen. Ick en segghe niet dat ghy dese openbaer verraet / noch voor andere beschuldighen sult / maer ick wil / dat ghy hier in volcht den Propheet/die spreect: Ontdect den Heere uwen wech/so sal hijt wel maken/ Psalm.31. 36. In Epist. ad Heb. 12.

Het en is nu niet van noode te biechten voor teghenwoordighe ghetuyghen / met ghedachten sal der sonden ondersoeckinghe gheschieden / sonder ghetuyghen sal dit oordeel zijn/ Godt alleen sal v sien biechten. Godt segghe ick / die v sonden niet en veruloeckt / maer de sonden ontbint / om der beschaminghe wille / dat wy voor zijn aensicht tot schandẽ ende beschaemt worden/Tim. 6. Serm. de confes.

Homel. 6. de profectu Euangelistarum, is hy neerstich tegen die/ die de heyligẽ voor Patronen aenroepen eñ voorstellen. Daer af leest dat vijfste boeck deser Chronijcken nae de langte.

Wie dat vast / ende de sonde niet en laet/ die en vast niet ter eeren Godts/ maer verschoont zijn substantie. Ouer Mattheum.

Hy heeft oock ghehouden / dattet den Christenen gheheel niet en behoort te Crijghen/oft den crijch te voeren/ als in zijn schriften in veel plaetsen beuonden wort.

Ketters der Letter L.

Lamperiani/ Leuticus/ Leoniste/ Lybanius/ Licinius/ ketters.

DEse noemẽ haer Apostolische/ende van de Orden der Apostolen / loopen veel met Joan. Wiclef te samen / alle beloeften als onbehoorlic wierpen sy inden gront op. Sy leefden by malcanderen wt eenen gemeynen buydel/gauen oock eenen yeghelicken te doen / arbeyt te doen ende te beginnen wat hy conde eñ woude/want een Christen en sal niet met allen wt bedwanck eeniger wet doen/ maer wt vrije begheerte / als ghescreuen staet : Ghewillich wil ick v offeren/etc. Sy hielden alle dinghen ghemeyn / ende wouden dat Exempel der eerster kercken naevolghen.

Lamperiã houden alle dinck ghemeyn nae de apostolische Kercke.

Dist.15. capit. Sancta Romana, werden Leuticy Boecken verboden/de ketterije en weet ick niet.

Van Leone de vierde/Constantini des Ketterschen Keysers soon / quamen de Leonisten/ de Beeltstormers ketters af/ stemden in veel dinghen met de Catharris.

Lybanius een clapachtich Sophist eñ leermeester der schoolkinderen tot Antiochia/hinc Juliano den Apostata aen. Die vraechde eens spottelic eenen Christen/ wat doet uwen Timmerman ofte Timmermans soon? Die antwoorde terstont/hy bereyt v eñ Juliano eenen Cuyl oft Graf/ Daer op is Julianus terstont ghestoruen/die heeft met een clagelic kermen/ desen seer beweent / ende terstont nae hem dat leuen orlof ghegheuen.

Libanius noẽt Christus een Timmermã

Licinius ghinck onder Keyser Constantino vanden gheloove tot de Heydenschap/eñ leerde veel tot bespottinghe Christi / veruolchde de nieuwe Christenen bysonder seer / de Kercken ende Papen altemael.

Liberius de Kettersche Paus/ Lucilla/ Lucius / Luciferani.

ANno 353. ter tyt Constantij des Arriaenschen Keysers/ stont dese Paus neerstelic teghen de Arrianen/ doen werdt hy van Constantio afghheset/ ende Felix in zijn plaetse ghecoren/ die de Arrianen so neerstelick aengehist heeft/ datse Constantium baden/ hy soude Liberium weder wt de Ballincschap roepen/ dat geschiede/ also wert hy den Arrianē voortaen gonstich ende aenhanghende. Doen hielt Felix een Concilium / also wert Liberius weder wtghestooten met ghewelt/ ende Felix weder ingheset. Daer af Jerony.

Lucilla de Aphricaensche Vrouwe/ een behulpster Donati/ met welcker rycdom Donatus veelder gonst in Aphrica hem cocht / daer af Jerony. ad Thessal. teghen Pel.

Lucius een Ketter.

Lucius een Arriaensch Bisschop int Oostē/ seyde/ dat de sone zijn substantie als hy is/ niet en wist/ want om onsen twille is hy ghemaect/ dat ons door hem / als door een Instrument Godt schiep. Ende hy en waer niet geworden/ waer God ons niet en hadde willen scheppen. Hy leerde alle dinghen als Caponius ende Arrius/ als 1. lib. Trip. Histor. cap. 13. staet. Item lib. 7. cap. 40. Hy soude veel duysent Christenen tot de martelisacie gheholpen hebben/ als Rufinus schrijft.

Luciferiani Ketters.

Van Lucifero den Bisschop tot Smirna/ hebben dese beyde haren oorspronc ende naem/ die hieldent inde veruolghinghe met de Arrianen/ naemaels traden sy weder met afleegginghe haerder ketterije tot de kercke/ als Petrus tot dat Cruys/ die nam als Boetdoenders de Moeder der kercken op/ terstont vielense met haren Lucifero weder af. Van desen/ Euse. lib. 10. capi te 9. Sy seyden oock dat Godt inde verstortinghe Luciferi ghesondicht hadde. De siele houdense van dat wesen des vleesch genomen te zijn. Van desen Hieronymus.

Leonardus Keyser/ siet binnen/ by Michel Sadelaer / Litera M.

Lactantius Firmianus zijn Leere ende Ketterije.

Lactantij dwalinghe eñ ketterije.

ANno 305. lichte Lactātius Firmianus/ die heeft de Propheten alle nae de letters / nae Jootscher maniere verstaen ende wtghelept/ Christus soude lichamelick weder comen/ ende zijn rijck hier op aerden oenrichten. Leest Lib. diui. instit. gheheel door. Item hy is teghen de Roomsche kercke / een groot Vyant der Beelden oft Afgoden gheweest/ daer teghen veel gheschreuē/ als hier na in zijn plaetse van de Beelden volghen sal. Hy heeft oock anders veel sonderlicke meyninghen ende Artijculen / dwelck schijnt/ so yemant zijne boecken doorleest.

Lib. 2. Instit. ca. 1. 18. 19. eñ in veel ander plaetsen leert hy/ als teghen een grouwelicke Afgoderije / datmen Godt in gheen Creatuer ofte beelt en sal eeren oft aenbidden/ maer in gheest ende waerheyt.

Lodowicus Hetser / zijne Leere/ Artijculen ende Ketterije.

Lodowijck Hetser van Godt ende Christo.

DEse is een gheweest wt de Doopers/ maer nochtans heeft hy veel sonderlicke eygen meyninghen ende Artijculen gehadt/ met weynighen ghemeyn. Te weten hy heeft ghehouden/ dat Christus niet ghelijck Godt ende eens eenighen wesens en is metten Vader / dit betuygen zijne rijmen / onder zijnen Cruysganck ghedruckt wtghegaen/ ghestelt. Jck ben alleen de eenighe God/ die sonder hulpe alle dinc geschapen heeft/ vraecht ghy hoe veel mijnder zijn: Jck bent alleen/ mijnder en zijn niet drie/ segghe oock daer by sonder alle meyninge/ dat ick gheheel niet en weet van eenighen persoon. En ben ick noch dit noch dat/ wie dat ickt niet en segghe/ die en weet niet wat.

Hy heeft ooc daerom van Christo een boecxken gheschreuen/ hoe wel hy voor zijn eynde bekent soude hebben/ als Thomas Plaurer (die zijn afscheydt van dit leuen beschreuen heeft) seydt/ dat hy wilde / dat dit zijn boecxken van Christo voorby ghelaten waer. Verblijde hem oock dattet tot noch toe inden druck niet wtghegaen en was. Hy is anders een treffelick geleert man gheweest in drie spraken / eñ heeft met Joannes Denck de Propheten in Duytsche sprake verduytscht / daer af hy veel in zijn laetste eynde gesproken heeft/ ende voor zynen besten arbeyt ghehouden / die hy gedaen heeft/ ende noch doen mocht / waer hy langher leuen soude. Hy heeft oock dat boeck datmen Ecclesiasticum noemt/ onderhanden ghehadt wt de Hebreeusche fonteynen te verduytschen. Plaurer schrift een wonder schoone Historie van zijnen doodt/ hoe dat hy soo Christelick is afghescheyden/ ende so veel treffelicke redenē metten volcke/ ende gebedt teghen Godt ghedaen/ dat hem menich man verwondert heeft / ende tot weenen met hem beweecht is.

Lodewijck Hetsers afscheydt ende oo saecke zijns doots.

Int Jaer 1529. opden vierden dach Februarij is hy nae langhe duerende gheuanckenisse tot Costnitz totter doot veroordeelt/ ende buyten de stadt metten sweerde ghericht / niet als Plaurer seyt/ vā des Doops oft Oproers weghen / maer dat hy hem met Vrouwen heeft vermengt/ bysonder dat hy sulckē Ouerspel by sommighe sonderlicke Persoonen met Goddelicker wille behielp te verantwoorden wt de schrift ende Godts woordt hadde voorghenomen / daer af hy groote boete ende berou ontfanghen heeft/ ende hem des weechs onweerdich gheacht/ die hem tot de plaetse oft hooftstede tot dat sweert wtdraghen soude. Alle erghernisse aen zijn misdaet voor zijn eynde met zijne crachtighe woorden teghen alle dat volck afgeleyt/ ende oock inde banden noch gheuanghen bekēt ende beclaecht/ hoe dat hy hem menichmael int leuen als hy herwaerts ende derwaerts is ghereyst/ wel in zijn ghebedt eñ tranen met Godt ghetwist heeft/ ende zijne cracht gherechtueerdicht / dat hy soo een verworpen mensche niet macht en heeft te castijden.

Ten laetstē seyde hy/ nu en is mijn hope niet ydel worden/ want hy en is int leuen niet altijt ghelijck ghesint gheweest/ maer herwaerts eñ derwaerts geuallen / bysonder met zijn leuen/ dickwils opghestaen/ dickwils weder gheuallē/ ende hem beclaecht/ dat hy hem der aenuallende oorsaecken / ende den aenlockinghe der sonden niet en heeft moghen beschermen / tot dat hem ten laetsten Godt hemseluen heeft genomen. Hy is vast teghen alle ander Predicanten gheweest/ ende in alle dingen een bysonder ghehadt. Hy en hielt niet veel van dat wterlic predick woort. De Doopers en hinck hy oock niet in alle stuckē aen. Voortijts soude hy haer verloochent/ eñ hem haers niet met allen aenghenomen hebben. Wie wil die lese de historien Thome Plaurers van zijn afsteruē. Hy is ooc neerstich teghen de schriftgeleerden gheweest/ die by onsen tijden Godts ghenade ende woort aen de letteren der schrift binden. Haer geloue heeft hy een letterlick ghelooue ghenoemt/ ende weynich ghehouden van hare Predicatie. De onbibelsche Boecken die dus langhe de Kercke buyten dat Canon vrij ghelesen heeft/ heeft hy int Canon ghheset/ ende niet weynigher gheloofweerdich gheacht dan alle andere. Hy heeft vanden Cruysganck/ sleutel Dauids / eñ

Lodowijck Hetsers leere eñ Artijculen.

schole

Schole Christi daer men de schrift leert.

schole Christi veel ghehouden/ als sonder welcke niet moghelick en is de Schrift te verstaen. Men moetet altemael inden noodt/ onder dat heylighe Cruys inde stilheydt des Sabbaths (also sprekense) ende hoochste ghelatenheyt by de voeten des Heeren/ sitten/ leeren/ studeren/ ende beuinden/ anders ist onghestudeert. Leest zijn Voorreden inden Propheet Baruch/ daer in voort de naevolghende Artijculen altemael inghheset zijn.

Sijne schriften gheuen oock genoech te verstaen/ dat hy Christum veel weyniger dan God heeft gheacht/ eñ wijt onder Godt ghesett/ naedemael hy altijt op Godt dringt/ ende niet veel van Christo en seyt. Leest zijn Inuytredẽ aen de Duytsche Theologie ghehanghen. Item de Voorreden ouer den Propheet Baruch. Daer schrijft hy/ Gods woort ende Saet is in alder menschen herte ghelevt/ daerom moet een yeghelick vande Predicatie des Lams gheleert werden van moeders Lijf aen.

Item de Predicatie alder Creatueren/ ende der wercken/ die van de Goddeloose int tegendeel Gods ghescheiden/ zijn alleen genoech om Gods Conste te leeren/ oft oock gheen Letter nemmermeer noch ghesproken/ ghescreuen noch ghedruckt en werde.

Canon hier Canon daer/ de Boecken inde Bibel buyten dat Canon ghestelt/ en hebben gheen ghebreck.

Den heylighen Gheest en canmen niet meesteren/ maer wel tegenstaen/ dwelc de Schriftgheleerde doen/ ende haerder Vaders mate veruullen.

Ezechiel schrijft inde laetste capittelẽ stracx teghen Mosen/ daer hy van de offerhanden eñ nieuwe Tempelen schrijft/ daerom de Hebreen eenen langhen twist hebben/ oftse hem aennemen wilden oft niet.

Van de ghesichtboecken hout hy veel/ eñ bespot de ghene/ der welcker geest hem niet daer in en can richten.

Gods const en canmen niet leeren wt de schrift

Want wie de schrift leest/ dat hy Godt daer wt wil leeren verstaen ofte bekennen/ die bedriecht heimseluen/ ende andere met hem/ want hy en can van niet met allen gheleerdt oft bekent werden/ dan alleen van Godt/ etc. Eñ het is waer/ wie Godt niet by/ in/ ende met Godt en soeckt/ die sal altijdt soecken/ ende nochtans niet vinden.

Wie dat niet en doet/ die vercrijcht wel een weten/ maer een onnut/ dat niet en betert/ ghelijck dan alle den ghenen ghesciet/ die het ghelooue van lesen oft hooren segghen vercrijgen/ etc. ende daer af gheen ander oorsaecke/ aencoemst ende rekenschap en weten te geuen/ dan ick hebt in dat ende dit Capittel der schrift ghelesen.

Schrift inde veruaringe gheleert.

Gheen mensche hy sy so gheleert als hy ymmers wil/ en mocht niet eenige schriftuere verstaen/ hy en heeftse dan inden diepen gront ende waerheyt zijnder sielen beuonden ende gheleert.

Heeft yemant langhe inden Cruysganck gewandelt/ so verstaet hy dies te meer de schrift. Is yemandt opt daer in ghecomen/ soo en verstaet hy gheen Letteren/ maer spreeckt van de saecke van hooren segghen/ ghelijck een blinde van de verwe.

Hier seyt hy veel/ hoemen inde Schole Christi moet/ anders werdtmen hoe gheleerder hoe verkeerder/ hoe ouder hoe ergher/ waer niet de sleutel Dauids de schrift wt en leyt ende op en sluyt. De castijdinghe moet voorlesen/ dat ghy de leuendighe stemme Gods moecht verstaen/ hooren ende leeren/ want wiet niet vanden Vader en hoort/ etc.

Hy heeft veel teghen de beelden ghescreuen/ die hy voor een quade Afgoderije hielt/ ende een schandelicke Hoererije noemt.

Lolardi Schrift oft Letterische Ketters.

Lolardi.

DEse en nemen niet met allen aen dan dat in die heylighe schrift inde Letteren wert wtghedruct/ ende en laten gheen expositien oft wtlegghinghen toe/ maer wat de selue toe oft af wert geleyt/ achtense voor een grouwelicke lasteringhe Godts. Dese zijn voor ander des Paus Ketters/ ende niet onbehoorlick.

Ketters der Letteren M.

Miletus/ Machometus/ Ketters.

Miletus.

DEse Miletus is van de Woluen een/ daer voor Paulus Actor.20. de zyne heeft ghewaerschout/ die nae hem comen souden/ als Hier. aenwijst.

Machomet een Ketter alder ketters.

Machomet de valsche Propheet wt Arabia/ eerst een Coopman/ ten laetsten eens Duyuels Apostel/ eñ des Antechrists voorlooper/ heeft Arrium gheheylicht/ verbreyt ende recht aen den dach gebracht. Die verloochende met Sabellio de Drieuuldicheyt geheel/ met Arrio eñ Eunomio maeckt hy wt Christo een suyuer Creatuere ende mensche/ ende dat hy Godt genoemt wert/ spottelick ende lachelick is. Met Carpocrate en hout hy Christum noch voor Godt/ noch voor een heylich Propheet. Met Cerdonio hout hy dattet onmoghelick is/ dat Godt eenen soon/ oft zijns gelijcks mach hebben. Met de Manicheijs heeft hy ghemeyn/ dat Christus niet ghecruyst en is/ maer een ander hem ghelijck. Met de Donatisten verloochende hy alle Sacramenten der Kercken. Met Origene seyt hy/ dat oock de duyuelẽ salich werden ten laetsten door zijnen Alcoraen. Met de Antropomorphiten hout hy Godt voor lichamelick/ die menschelicke/ nochtans onsienlicke lidtmaten heeft. De eewighe salicheydt set hy in wellusticheyt met Cherintho. De besnijdinge laet hy toe met de Ebioniten/ eñ also voortaen. Sijns gheloofs ghenooten laet hy veel gehoude Vrouwen eñ Concubinen toe met Mose. Sijn toecoemst is gheweest/ Anno ses hondert 21. onder Bonifacio de vijfde/ eñ Eraclio den Keyser. Hy leydt tot Mecha begrauen in eenen ijseren Sarck/ die souden de Magneten in dat ghewelf/ tot bedroch der lieden met wille inghemuert/ inden ijseren Sarck om hooge opheffen (als dat ghemeyn volck meynt) om aen te wijsen zijn groote heylicheyt.

Macharius/ Macedoniani/ Marcellus/ Mammoluci/ oft Mammalucken/ Ketters.

Machari ketterije.

MAcharius een Bisschop van Antiochia/ is de eerste vinder ende oorsaker geweest deser Ketterijen/ dat alleen een natuere/ wille ende werckinghe in Christo is/ welcke int seste Concilium tot Constantinopolen met zijnen aenhanck met den Ban wtghestooten is.

Macedonius eẽ ketter/ noemt den H. geest een dienaer des Vaders.

Anno 373. onder Liberio ende Constantio/ verhief hem Macedonius een Bisschop tot Constantinopolen/ die seyde/ de heylige gheest en was niet Godt/ maer een Dienaer des Vaders ende des soons. Andere hare dwalinghen eñ Cruys/ daermede sy de Christenen beswaert hebben/ staet int 10. Boeck/ Tripart. Hist. cap. 31. de selue heeft dat tweede Concilium tot Constantinopolen/ verdoemt ende verbannen met zijne Ketterije onder Theodosio. Dat gheestelick Recht seyt/ De Consec. distin. 4. cap. Hi vero. Sy hebben den heylighen Gheest voor een Creatuer ende cleyn Berchmanneken/ wichtken

ken oft dwerchsken ghehouden. Daer af oock Auguſtinus ende Jeronymus.

Marcellus een ketter. Marcellus een Biſſchop tot Ancira in Galatia ſeyde/met Paulo Samſetano/ Chriſtus was een ſuyuer menſche. Als dit/die te Jeruſlem vergadert waren/vernamen/hebbenſe zijne Boecken totten vyere verordeelt/ hem verbrant ende afgheſet. 3.lib.Tripart.Hiſtor. cap.9. van deſen comen de Marcelliani.

Mammolutiketters. Dat zijn by de Turcken verloochende Chriſtenen / die het ghelooue Machomets aenhanghen/ende de onſe/als onrecht/ afſweren/gheheel eergierige lieden/die by ons niet en mochten opcomen / wilden by de Turcken lieuer heerlick ende rijck werden / dan met Chriſto arm. Van deſe eens op een ander plaetſe.

Mathematici/ Maximianiſte / Maximus / Maximilla/ Ketters.

Mathematici/Sterrenkijckers ketters. DAt zijn de Planetarij/ die haer nae de Planeten/teeckenen des Hemels houden/ met alle haer hanteringhe. Deſe gheuen alle dinck toe den loop des hemels/de dwalende Sterren/ dat gheluck ende val. Teghen deſe is Jerem. 10. cap. Moſes. Deuter.4.18. Hier by behooren de Sterrenkijckers / die nae de verkieſinghe der vren ende daghen haer ſtellen in alle hare wercken/ wat daer af is oock daer bouen aenghewesen.

Maximianiſten. Donatiſten warē Maximianiſte aldereerſt/ naemaels vielenſe van haer/ daerom ſy van de Donatiſten afuallich ende twiſters ghenoemt waren. Teghen deſe is Auguſtinus.

Maximus eē leeckwert Biſſchop. Maximus een Donatiſt/ naemaels totten ghelooue bekeert/werdt wt een Leecke tot het Biſdom gheroepen in Mauritania.

Maximilla. Anno hondert 74. ſtemde deſe Maximilla eendrachtelick met Montano onder Comodo ende Sothero den Paus. Van deſen leeſt Euſe. lib.5.cap.16. Sy hadden eenen waerſegghenden gheeſt by haer/ die haer veel aenſiens maeckte/ nochtans faelgeerde haer Prophecie menichmael grouelick/ende cuſteſe ſeer menichmael/ datſe met ſchanden moeſt blijuen ſtaen. *Priſca.* Priſca is oock een Propheterſſe Montani gheweeſt. Siet Quintilianum hier nae.

Magici oft Nicromantici / Toouenaers oft ſwerte Conſtenaers.

Magici Toouenaers/ Herē/ beſweerders/ketters. KEtters zijn alle / die den naem Godts tot haer fantaſie miſbruycken / ende de ſchrift valſchelick daer op trecken ende leeren. Item die met openbaringē/geſichten/geeſten/ſprake houden / ende toecomende dinghen te ſegghen voor haer nemen. Daer by behooren oock de ſchatgrauers / Alchimiſten/Sterrenkijckers/ Waerſegghers/ Brillenſienders / die met tooueraċhtighe ghebeden/ bygelooue n/ ſeghenen/ woorden/gewijt was/Cruyden/ etc. omgaen. Item die niet vrij wt Godts gheeſt en ſpreken ende propheteren/woordt ende Prophecie den ghelooue ghelijck.

Hier by behooren alle duyuels beſweerders die nae vercoren daghen / oft Voghelgheſanck haer richten/Tooueresſen/Hexen/Melckſteelders/Bockrijders/ Waerſegghers/teeckenbedieders / Mantelvaerders / Criſtalſienders / Toouenaers/ beſweerders/ bygheloouige/ die alle niet alleen onrecht en doen/ maer oock onrecht gheloouen ende leeren Gods woort ende de ſchrift/oock den ghebenedijden naem Gods daer toe miſbruycken/ daerom menſe behoorlick Ketters noemt / ende voor alle ſchelt / der welcker alle haer leuen / ghelooue ende Leere verruckt is / ende recht Duyuels Propheten/ Papen ende Apoſtolen zijn / daer door de duyuel zijn Euangelium in de werelt leyt/ ende de zijne daermede beteeckent ende betuycht / die Godts macht den Duyuel toeſchrijuen eñ wt deylen / dwelck eenen rechten afual van Godt ende eenen gront dieper Ketterye is.

Manes de Ketter/daer af de Manichei afcomen/hare Leere ende Artijculen.

ANno 266. verſcheen de ketter Manes onder Claudio Quintilio ende Dionyſio den Paus/van welcken de Manichei afcomen/ die ſet twee beghinſelen alder dinghen/ een goede des goets ende lichts/een quade des quaets eñ duyſterniſſe. Dat Oude Teſtament monſterde hy wt/ende nam alleen dat nieuwe aen. Daer af Euſeb,lib.7.cap.28. Hy was ſo liſtigen man / ſo dat hy hem nu de gedaente Chriſti aennam/ dan ſoo ſtelde hy hem inden perſoon des heylighen gheeſts / ende beſtelde twelf Apoſtolen/ die hy/als Chriſtus wt ſandt. *Manes ketter/daer af de Manichei.*

Deſe ketterye heeft Jeronymum ende Auguſtinum ſeer veel te doen ghemaeckt/die hebben vijftich artijculen ghehadt teghen het ghemeyn chriſtelick ghelooue/ onder welcken dat een is / dat ſy den houwelicken ſtaet verkleynden/ende onbetamelick achten eenen Chriſtelicken man. Item dat de ſielen van Godt / als van een fonteyne oft oorſpronck comen. Den vrijen wille verloochendenſe. *Manicheorum articulen ende ketterye.*

De ſielen ende Engelen zijn van Goddelicker aert eñ weſen/wt Gods ſubſtantie wtghegaen/die hebben te voren inden Hemel gheſondicht/ende daerom opter aerden verſtooten/eñ inder menſchen lichamen gheuangen ghelept.

Chriſtum en ſalmen niet eeren oft aenbidden inde menſchelicke natuere.

De Duyuel is zijns ſelfs beghin/ van Godt niet gheſchapen/een ſubſtantie der quaden/gelijck des goeden.

De Duyuel ſchept alle onrecht ende onreyne Creatueren/als Hagel/ Moort/ Dieuerye/ Slanghen/ etc.

De lichamen ende ſinnen zijn onderworpen dat gheſternte/ende inloop des Hemels.

De ſcheppinghe des menſchen is eens Duyuels werck/ daerom oock dat houwelic Duyuelſch is/oock de kinderē in Moeders lichaem werden van de Duyuelen ghemaeckt/daerom en ſullenſe oock niet beſtaen.

De werelt is een verſierſel ende werck des Duyuels.

Sy ſetten een beginnelic quaet alles quaets ende duyſterniſſe/ende dattet altemael ſienlick vanden quaden God geſchapen is/ daer tegen altemael onſienlick vanden goeden Godt/ende dat Godt eenſdeels een lichamelick licht is der liefden. Item de ſiele is een wtvloeyinghe ende deel van dit licht aen dat lichaem ghebonden/ De Duyuelen zijn van natueren quaet. Het is een fantaſie/datmē ſeyt/Chriſtus is van Maria gheboren. Sulcken Maieſteyt en laet hem in gheenen dreck hier neder / als in eens menſchen lichaem.

Siricius de Paus heeft deſe inde ſtadt vindende/inde ballingſchap verſonden.

Item een ander beginſel hebbē de verganckelijcke ende eyndelicke / ende een ander de onverganckelicke. Daer teghen oock Philoſophen gheweeſt zijn/ die een beghinſel alder dinghen ſetten. Item Chriſtum willen ſy geweeſt te zijn/ gheen waerachtich menſche / maer een fantaſtelick lichaem voor de ooghen der menſchen alſoo gheſchenen. Deſe Opinie is int Concilium Bracarenſi verworpen. Andere zijne Ketteryen beſiet inde Tafel Petri de Pargamo by de Boecken Thome. Item Gloſſam / Jeremie 3. Sommighe Enghelen hebben voor de verloſſinghe der Enghelen gheleden. Ende nae dat gherichſ ſal de Helle

toeghe-

toegesloten/ ende niemant voortaen aldaer gepijnicht werden / dat soude Manicheus ghehouden hebben. Hy stemt veel met Priscilliano/ Fontano ende Sabellio.

Maronite/ Marriani/ Maroniti/ ende Marcus Ketters.

Maronite.

DE Ketter Maron gaf dese zijne Discipulen den naem Maronite./ die alleen eenen wille ende werck in Christo toeliet / sy souden nochtans ten laetsten tot de Roomsche Kercke met berou zijn ghetreden / ende een eygen Patriarck verreghen hebben int Concilium tot Roomen ter tijdt Innocentius de derde. Haer sprake was Chaldeeus ende Saracensch.

Marriani.

Marriani stemden met de Joden/ van Alexander de seste verdruckt.

Maroniti hebben voor haerseluen een Secte verstroeyt onder de Christenen ende Saracenen. Haer ghelooue stemt veel met Nestore/ maer sy en laten haer niet besnijden. Al datse beghinnen oft doen willen/ so spreken sy altijt/ inden naem Gods ende der heylighen drie Coninghen.

Marcus een ketter doopt wonderlick.

Inden naem des onbekenden vaders alle gelijck/ eñ inder waerheyt alder dingen Moeder / eñ in dien/ die in Jesum is afgeclommen/ doopen dese ketters. Daer af Lib. 4. cap. Euse. 15 Item Hireneus. De Eones souden veel met haer toevallen. De verrijsenisse des vleesch werdt van haer verloochẽt. Christus en is niet waerachticht/ maer schijnende inde oogen der menschen ghestoruen. Twee malcanderen teghen zijnde beghinselen settense. Dese sal een bysonder Toouenaer oock gheweest zijn / betuycht Hieronymus.

Marcioniste / oft Marcionite/ de vermaerde ketters.

Marcion een ketter eñ zijn ketterye

ANno hondert achtenveertich / onder den Paus Iginio ende Antonino Pio/ volchde Marcion de leere Cerdonis/ die setten oock een goedt ende oock rechtueerdich Godt/ als twee van twee dinghen/ beghinselen. De straffende Godt is de rechtueerdighe / de verschoonende/ de goede Godt. Teghen dese heeft Policarpus ghestaen/ welcke/ als hy hem eens teghen quam / sprack Marcion Policarpum aen/ kent ghy ons? Terstont antwoorde Policarpus / Jae ick kenne den eersten gheboren des Duyuels. Item Ireneus heeft oock tegen hem geschreuen. Epiphanus seyt/ hy heeft drie beginselen ghehouden alder dinghen / een goede/ rechtueerdighe/ ende quade. De ander segheen alleen van twee/ een goede der onsienlicke dinghen/ eñ een quade der sienlicken schepper. De eene maeckt vrede/ licht/ etc. de andere Crijch/ duysternisse/ etc. Dat oude Testament verachte Marcion met Basilide. De Epistelen totten Timotheen / Hebreen ende Titum/ soudemen wt scrabbẽ/ meyndense. Sy beschuldighen Godt van zijne voorsieninghe / als oft hy niet menichmael en dede/ als hy doen soude/ ende falgeerde menichmael in zijne wercken. Teghen dese heeft oock Justinus geschreuen. Valentinus soude zijn Leermeester zijn gheweest. Daer af hier nae.

Marinus/ Macrianus/ Marsilius / Ketters.

Marinus.

MArinus van Thracia gheroepen van de Arriaensche/ die seyde dat de Vader een Vader was / Jae oft de soon nemmermeer en was. Dese werden oock Patriani ghenoemt/ ende dese ketterije is ghenoemt der Psaritrinorum/ 9. Lib. Histor. cap. 40. Item dat de Vader den soon gheboren heeft / dat den soon onmoghelick ware geweest/ daerom de Vader grooter dan den soon is.

Macrianus.

Van Macriano leest Euseb. lib. 7. cap. 21. Die brack inden tijdt Galeni des Keysers met zijne ketterije aen den dach.

Marsilii ketterye alleen teghen den Paus.

Marsilius van Padua viel in veel dwalinghen/ die Joannes de 22. verdoemde. Hy seyde dat de Paus mocht gheoordeelt werden van den Keyser/ ende dat de Priesters euen dat gewelt hebben/ dat de Bisschoppen hebbẽ. Item dat de Keyser den Paus naevolchde/ so dẽ stoel ruste. Item dat de Clercken oft gheestelicke/ noch de kercke niet met allen eyghens en moghen hebben. Item dat Christus inden Hemel varende / den Paus tot gheen Vicarius nae hem ghelaten en heeft. Dese dwalinghe verworpt Alphorus / Lib. 1. van de clage der kercken/ Artic. 68.

Matthias een Beem / Macorinus/ Marcellius/ Medius ketters.

Matthias een Beem straft dat Concilium.

ANno 1333. sprack de onbeschaemde ketter Matthias een Beem / in dat Concilium voor de heylighe Vaders/ tot lof des verbranden Joannes Hus/ also: Joannes Hus saliger ghedachtenisse / wert voor heylich in grooter eeren ghehouden/ welcx Feest gehouden wert/ etc. daerom hy ooc als een Hussiet verbannen wert/ dan hy werdt ghelevdt/ ende met Bemen soo wel gherust / datmen hem met vyer niet verbranden en mocht / daer toe dat Concilium wt oorsaecken terstont verstoort/ als ghehoort is.

Maiorinus

Maiorinus is van Donato tot eenen Bisschop zijnder Secte ghewijt tot Carthago. Na desen volcht een oock Donatus ghenoemt / sulcken veruaren Man ende Beschermer der ketterije Donati / soo dat veel meynen / dat de Donatisten/ den naem van desen hebben.

Marcellina

Marcellina eerde de Beelden Jesu / Pauli/ Homeri/ eñ Pythagore/ met lichten/ Wierooken ende aenbidden/ ende is gheweest een ghesellinne Carpocratis.

Medius.

Medius/ een Hussitisch Priester / werdt tot Praghen met Joanne Roatis / van welcken daer bouen ghesept is/ ghehangen/ also/ Joannes Roatius als een hooft / hinc aen de bouenste Galghe/ onder hem dese Medius een Priester/ aent onderste aen de ghemeyne Galge / by tneghentich Roouers ende Dieuen.

Melchisedeciani/ Melitius/ Menas/ Metangi / Menandriani / Millelarij / oft Milialiste.

DEse hielden Melchisedech den Priester voor Godt/ ende Godts macht/ ende voor gheenen mensche.

Anno 367. beschermde Melitius de Egyptische Bisschop de Leere Arrij / van welcken de Arriani in Egypten/ Meletiani genoemt werden. Lib. 1. Tripar. Histo. cap. 18. Dese en willen oock noch bidden noch arbeydẽ met de bekeerde die wt vreese inde veruolghinghe zijn afghevallen/ ende eenen twist gemaect/ anders stemmense in alle dingen met de Arrianen/ als oock de Bisschop Menas.

Metangi.

Metangi hielden dat de Sone euen inden Vader was/ als een cleyn Vaetkẽ in een groot stont: Imagineren ende versieren twee Lichamen inde Godtheydt / die in malcanderen gaen/ ghelijck twee Vaetkens. Daer teghen is Athanasius.

Menander een Dooper

Menander een Discipel Simonis des Toouenaers/ gaf voor dat de werelt niet van God en was/ maer door middel der Enghelen gheschapen / Christum verloochende hy Godt te zijn/ maer van Godt tot eenen Salichmaker der werelt gheordineert te zijn. Des ghedenct Ignatius ad Trallienses.

In Too-

In Tooueryhe was hy vermaert / hy weygherde alleman de salicheydt / die met zijnen Doop niet ghedoopt en wert.

Millelarij ketterye. Millelarij oft Milialiste zijn Cherinthiani/ nochtans houdense oock dat Christus duysent Jaer int eynde der werelt met de zijne hier op Aerden regeren/ende dan den Vader dat Rijck ouer leueren sal/Apo.20. Dier meyninghe zijn oock sommighe by onsen tijden gheweest.

D. Martinus Lutherus.

M.L. aencoemst ende Historie. ANno 1519. doen stondt op Martinus Luther/ der heyligher Doctoor/ Augustiner Orden/een wereltsalich/constrijck/schrift verstandich Man/in Hebreeusche/Latijnsch ende Duytsche spraken seer veruaren/ welcke veele van Godt om dat Pausdom te storten ende stormen/verweet te zijn/achten. Die heeft hem so moedich ende stantaftelick teghen dat Pausdom ghelept (daer toe hem neerstelick de onbeschaemde Aflaets kremers euenwel drongen/ ende niet lijden en wilden / dat hy van haren Aflaet alleen wat twijfelde oft disputeerde) soo dat hy dat Pausdom vast wtghemaeckt heeft/ ende meer ghercijcht/ oft veel meer Godt door hem/dan ofte hem de Turck ende Keyser hadden afghesept.

Dese bracht de heylighe schrift in Duytsch/ ghelijck Erasmus in Latijn / weder aen den dach/daeraf niemandt byna niet en wist/ende ergheus veel Doctoren in Theologia gheuonden worden / die gheen Capittel inde gheheele Bibel ghesien en hadden/ ick wil swijghen/ gelesen. Doen begonstmen de schrift weder te lesen / ende des Paus Boeuerije ghewaer te werden.

Terstont maeckte hy de Bibel wt het Hebreeusch (welcke sprake hy wel verstandich was) op goet Duytsch/ende begost onder Hertoch Fredericus van Sassen al te waghen teghen den Paus /zijnen Aflaet ende Kremerije machtich teghen te schrijuen / Prediken/ ende in alder macht teghen te staen / daer ouer veel perijckels opstaen moest. Want hy werdt terstont met Bulle ende Roomsche Donderslaghen (daer af haer alle Keysers vreesen / ende daermede hy niet alleen Keyser Fredericus / Barbarossam / Henricum de vierde/maer alle ander Keysers totter Bare ghebracht heeft) verbannen ende inde hoochste suspicie ghebracht. *Paus met tē Ban alle Keysers bevrijcht.* Naemaels als hy niet en wilde ophouden /noch daer op achten/so wert hy tot Augsborch voor eenen Legaet ende Cardinael gheroepen : Doen schreef teghen hem wie daer cost/ ende maeckten hem veel te doen/also/ dat hy oock aen Paus Leonem de thiende schreef een eyghen Boecxken. *Luther tot Worms verschenen.* Ten laetsten werdt de Keyser teghen hem aengheroepen / ende tot Worms in een openbaren Rijcxdach gheroepen/aldaer hy ooc verscheen/ ende bereyt was zijns gheloofs rekenschap te gheuen / ghelijck hy dan voor alle Vorsten ende oock den Keyser schriftelick ende mondelick dede / ende gheensins om te wederroepen aenghedronghen/wederroepen en wille.

Terstont alsmen de Roomsche Boeuerije vernam / maeckte hy hem sulcken aenhanck/ so dat noch Paus noch Keyser hem sonder sorghe van grooten Allarm ende Oproer meer aengrijpen en dorst. Doen schreef hy eerst het een Boeck ouer dat andere / ende bracht des Roomschen Hofs Boeuerije also int licht / dat niet alleen den Aflaet/ maer dat gheheel Pausdom by nae in gheheel Duytschlandt viel / bysonder in veelder menschen herten / hoe wel hy (de Paus) wterlick wt tyrannie euenwel noch regeerde. *Lutheri kercke ende aenhanck.* Want nae de ontdeckte schalcheyt/ hinghen hem terstont aen alle Sassen/Slesien/ Hessen/een goedt deel des Rijnstrooms/Basel/ Straesborch/Switserlandt/ etc. Item Augsborch/Olms/Neurenborch/Marcgraue Jorgius/ende Marckgraue van Baden / met alle haer Landtschap/ten laetsten oock Pomeren/ Mechelenborch/etc.

Naemaels ontrent der Boeren oproer / begosten Thomas Muntser/ D. Andreas Carlstadt / Huldricus Zwinglius teghen hem te schrijuen van zijnder Kercken ende gheloofs weghen / die en wilden niet/ dat in dat Broot/ oft dat des Heeren Broot/ dat wesentlick Lichamelick Lijf Christi was. Als nu Luther van de letteren niet en wilde wijcken/ so scheydense haer van malcanderen wat af / schreuen teghen malcanderen neerstich/ ende hinck also een goedt deel des Rijnstrooms de meyninghe Zwinglij oft Carolstadij aen/ Item een goedt deel in Zwitserlandt. *Zwinglij Kercke ende aenhanck.* Nochtans vielen in desen tijdt veel Zeesteden tot Martino ende zijn Euangelium. Soo hielden haer die van Neurenborch/ Marckgraue/Sassen/ hert op haer met Martino begosten ghelooue. Den Lantgraue van Hessen en weten veel niet te onderscheyden/van welcker Partije hy is. Sommighe houden hem voor eenē Ouerman eñ Midelaer inde saecke/ sommighe meer op Zwinglius/ dan op Lutherus sijde / sommighe anders. *Luther ende Zwinglius eens ende oneens.* Nochtans zijn dese partyen in alle dat ghene dat teghen den Paus is / gheheel door eens ende oock inde hooftsaecke/ ende by na in alle stuckē des geloofs/ alleē in sommige stucken/die vele niet voor Artijculen des gheloofs en achten / oneens : als van Sacramenten/ Doop/Erfsonde/ Beelden / versekeringhe des gheests ende gheloofs.

Nu dese Lutherus heeft een gheheel nieuwe Theologie ende ghelooue in Duytslandt gheuoert/ Joannes Hus in der Heylighen ghetal gheschreuen/ende seer veel Boecken ghemaect/ wt welcke dese volghende Artijculen ghetrocken zijn / van de Roomsche Kercke / ende veel andere als Ketterije verdoemt / ende van vele Christelic ende de waerheyt selue verantwoort ende ghelooft. So yemandt gheestelick is/ die oordeele/ wat hy ende ander segghen. Proeft alle dinghen/ eñ wat goet is/dat behout/ nochtans dat hy den gheest niet wt en blust / eñ niemants Prophecie en veracht/ oft voor den tijt en oordeelt. *1. Thes.5.c.*

D. Martini Lutheri Theologia ende Artijculen teghen de Roomsche Kercke ende ander Secten.

Van Godt ende Christo.

Godt in alle menschē. L. GOdt en is niet alleen in alle menschē/maer oock in alle Creatueren/ Jae daer in/daer bouen/daer onder/daer buyten/ etc. teghen de Swermers. Item int Sermoen teghen de Swermers/ etc.

Daer en is niet met allē so cleyn/God is noch cleynder/niet so groot/ Godt is noch grooter/ niet so hooch/Godt is noch hoogher/ niet met allen so diep/God is noch dieper/etc. In somma/hy seyt in veel plaetsen/God is/die Hemel ende Aerde veruult/ ende diet alle in al is ende werct/ende Godt doet in een yeghelick dat hy is/etc. De seruo arbitrio. Itē alle dingen comen wt noot/ eñ hebben haer wet/datse niet voortgaen en mogen/eñ anders doen en connen/etc.

Joan.3.b. Christus en behoort niet onder de spreucke/ wat gheboren is vanden vleesche/etc. maer onder dat/ wat vanden Gheest gheboren is/dat is gheest / etc. Want zijn vleesch en is niet wt vleesch/maer wt gheest geboren. In twee ofte

drie

drie plaetsen/teghen de swermers. M.4.

Christus vleesch is ende blijft vleesch/ het is is int Broot/Buyck/ Cruys/ oft Hemel. Teghen Swermers. K.2. Item K.4.

Christus vleesch is waer het wil/so ist waerachtich/natuerlick/Lichamelick vleesch/ datmen tasten/voelen/ sien/ ende hooren can / van een vrouwe gheboren.

Item Christus lichaem/ hy sy alschoon aen de rechter hant Godts/so ist dan nochtans een lichaem/ ende een wterlick lichamelick dinck / dat been ende vleesch heeft.

Hoe Christus verdeylt ende niet verdeylt en is.

Christus en wert niet verdeylt. Q.3.

Christus wert verdeylt. O.1.2.

Dat leuen is alleen int woort. L.4. ende niet in dat vleesch Christi. M.3.

Joannes 1. Inden beghinne. Inde Postille sluyt hy/dat Christus niet en is ghemaeckt wt dat Saet Dauids/ nae den gheest/ maer nae den vleesche.

Den godtloosen ende ongheloouighen en is dat Lichaem Christi niet dat lichaem Christi. Q.2.3.

Dat Lichaem Christi is tot allen tijden int Broot / Jae oock zijn vleesch ende Bloedt int cleynste Boom bladeken / maer nae de Consecratie beschept hy hem met zijn woort hier by in dit Broodt/dat hy daer te begrijpen is/also/ dat wy moghen spreken: Hier hebbe ick v/ dat wy anders in gheen Creatuer en moghen doen oft hy wel daer in is / als oock int Broot voor de Consecratie/maer niet daer in beslotē/maer daer in/daer buyten / daer bouen/etc. In veel plaetsen dergheliicke.

Dat Lichaem Christi en is den ongheloouighen niet een leuen / ende verandert van des mis bruyckx weghen de natuere. M.3. Q.3.

Lutheri/ gheloone van Christo ende zijn lichaem

Dat natuerlick vleesch sal verrijsen.

De ontfanghinghe des Sacraments is van nooden.

Met Lichamelijcke stemme brenghe ick v Christum int herte/ int Sermoen vauden Sacra. teghen de Swermers.

Item teghen de hemelsche Propheten. Fol. N.3.

De heylige gheest en can niet anders by ons zijn/ dan door wterlicke lichamelicke middelen/teghen de hemelsche Propheten.

In Genesi maect hy een cleyn onderscheydt tusschen Isaac ende Christo/van der gheboorten weghen/ende wil/ dat Isaac meer door het woort/dan door het vleesch gheboren is.

Ons lichaems natuere ende wesen wert geuoept/vermeerdert ende onderhouden totten eewighen leuen/door dat eten des Lichamelicken Lijfs Christi int Broot/ teghen de Swermers. P.

Christus heeft van Maria willen gheestelick ende Lichamelick gheboren / maer noch gheestelick noch lijffelick ghegheten werden / desghelijcken van de Herders ende Symione. L.3.

Ouer dat 17. cap. Joann. Hy en conde nemmermeer aen Godt ghedencken/ende niet verschricken / wijst oock een oorsaecke aen/ waerom de vrome/als sy aen Godt gedencken/verschricken.

Ouer de Epistel inde Christnacht Misse: Christum en gheeftmen v niet inde handen/ en steect hem v oock niet inden mondt/maer men draecht v hem voor/ alleen int woort/ daerom en cont ghy hem ooc met niet anders/ dan met ter herten vaten oft aennemen.

Siet zijn Sermoen des Lijfs Christi / hoe Christus Lijf spijst ende gheten moet werden. Ouer dat Euangelium Joan.6.

Christus is eens voor ons ghestoruen/ ende sulcken zijn steruen deylt hy wt / door Prediken/Doopen/gheest/lesen/gelooue/ eten/ etc. Aldaer leert hy oock/ men sal vergheuinge der sonden int prediken soecken. Trect daer op/de spreuke Luce 24. inde bekennisse vant Auontmael/ E.3. Item hoe Christus de vergheuinge der sonde door dat woort/dat is mijn Lijf/onder ons wt deylt/ ende hoe Christus ons door ons ghelooue verlost heeft.

Waer Godt is / daer is oock dat Lichaem en Bloet Christi. Teghen de Swermers/etc.

De rechter hant Gods en is geen bysonderlicke plaetse/maer de almachtige macht Gods buyten en ouer alle dingen. Teghen de Swermers/etc. F.4. Item de rechter hant Gods is in alle Creatueren.

Buyten Christo en is gheen Godt. G.3. Ibidem.

Item ouer dat Euangelium op den Pinxterdach / ende op een ander plaetse / is hy teghen de boecken/ dat boecken niet wten Nieuwen Testament en zijn / maer teghen den aert des Nieuwen Testaments / dat niet anders dan de heylighe Gheest / ende gheen Letter en is/ ende dat Euangelium een mondelicke Predicatie ende sprekinghe van Christo is / daerom oock Christus gheheel niet: de Apostolen ende Euangelisten weynich geschreuen / maer veel meer ghepredickt hebben.

Dat oude Testament is een boec: Dat Nieuwe een predicatie ende H. gheest.

Van de Schrift/ woordt Godts/ ende Euangelium / Martinus Lutherus.

DAt gheheele Euangelium is een wterlicke mondelicke Predicatie/etc. In den Catechismo.

In eenen Epistel oft Voorreden aen Lambertum Gallum.

Int Boecxken van menschen Leeren. Item int beghin van goede wercken seydt hy/wat in Godts ende ghelaoofs saecken niet gheboden en is/dat is euen daerom verboden: Want wy sullen in Goddelicke saecken alle dinghen nae dat Exempel ende beuel der schrift doen / noch daer af oft toe doen/ ghelijck hy oueral op de Schrift appelleert / ende der seluer gheen toesetten oft aenhanghen lijden en wil / daermede dat gheheel Pausdom met zijn eygen selue verkoren vonden ende Godtsdiensten ghestort: oock niet alleen dat teghen/ maer oock dat beneuen der Schrift heeft inghebroken/ omghestootē/ende hier in niet dat onuersekert/ maer het versekerde nae te volgen toespelen alleman raet. Hy is oock in veel ander plaetsen niet alleen daer teghen/dat tegen de schrift/maer dat oock beneuen de Schrift / sonder Gods woort wert ingevuert / dwelcke hy byleeren ende byweghen noemt / treckt daer op niet oneuen / dat Paulus Roman.16. 2. Petri 2. segghen. De iuxta introductis sectis, dat is / van de beneuen inbrekende Sectē/daer mede hy den Paus dat Sweerdt neemt / dat hy soo menichmael voorgheeft / zijn dinghen en zijn niet teghen de Schriftuere / men soude bewijsen waer dit oft dat de Schrift verbiedt. Dat wil Lutherus cort af / dat oock beneuen de Schrift niet met allen en sal toeghelaten werden. Trect aldaer niet onbequaem daer op de spreuke / Qui non est mecum, aut pro me, contra me est. Qui non mecum colligit, dispergit, dat is / wie niet met my oft voor my en is/die is teghen my. Ende wie niet met my en vergadert / die verstroeyt. Dat is nu eenen machtighen Artijckel/ wel te mercken / teghen alle Leere ende Seckten / die sonder schrift beneuen de schrift / hoe wel niet tegen de schrift/by in sluypen: Hy wil daermede/wat niet schrift en is in Goddelicke saken/ dat is

Wat in goddelicke saken niet gebodē noch in de schrift claer en is wtgedruckt/dat is euen daerom verbodē

dat is teghen de schrift. Maer dese leere ghebruycken nu dẽ Doopers teghen hem/ datmen de kinderen niet en sal doopen / daerom/ datmen beyde van haren gheloone eñ Doop geen wtghedruckt woordt en heeft / als hy selue bekent teghen de Wederdoopers.

Gheloone coemt wt de predicatie.

De Schrift ende mondelicke Predicatie wil hy van dat leuendighe woordt Godts oueral ongescheyden hebben/ ende dat door dat wterlick ghehoor deser Predicatien het ghelooue wert ingheghoten ende afcoemt.

De schrift salmen sonder alle Glosen/ Figuren/ ende verdraeyde woorden / bloot nae de Letter ende helle clare woorden/ als sy luydt/ verstaen.

Een spreuke en sal ons de gheheel schrift tegen geset werdẽ

Alsmen der schrift/ ende van der tegen malcanderen spreucken weghen/ der seluer Schrift in eenen twist coemt/ so en sal een spreucke niet thien/ twintich/ oft de gheheele Schrift teghen gheset/ ende de andere altemael nae dese spreuke niet gheboghen/ ghereet oft wtghelept werden / maer de eenighe spreuke sal de thien / ofte de gheheele Schrift wycken / ende nae die veel ghetuyghen wtghelept / werden. Inde Voorredẽ ouer Magnificat. Dese spreuke ghebruycken de Sacramenteerders teghen hem/ eñ setten hem de gheheele Schrift teghen dese eenighe spreuke/ Dat is myn lyf.

Godts woort is altydt Godts woort/ ende oft oock de Duyuel seyt.

Item Joannes heeft dat Euangelium van Caipha ghehoort. Inde Epistel vanden Wederdoop.

In Psalterio ouer dat/ het wtspreken des Heeren/ etc. wyst hy aen/ dat de Duyuel niet en can Godts woort spreken.

Int Pausdom de rechte Christelicke Ban/ sleutels/ Nachtmael/ doop/ etc.

Wy bekennen / dat int Pausdom de rechte H. schrift/ Christelicke Kercke / rechte Doop/ rechte Sacramẽten des Altaers/ rechte sleutelen tot vergheuinghe der sonden/ recht Predicofficie/ rechte Catechismus is/ etc.

Sulcks hebben wy ghemeynlick altemael van den Paus/ met veel ander goedẽ der Christenheyt/ die hy van de Apostolẽ gheerft heeft. In de Epistel vanden Wederdoop.

Wie Christum in een stuck ofte Artikel met ernst verloochent oft lastert/ die een can hem in gheen plaetse recht leeren oft eeren/ maer het is enckel huychelerie/ etc. het schynt als het wil. Want het heet Christum gheheel verliesen ofte aennemen/ hy en breect ende en deylt hem niet/ Contra Svvermeros.

Op een ander plaetse seydt hy / dat oock de Swermers Gods woort hebben/ wie het van haer hoort ende leert/ die werdt salich/ hoe wel sy anders onheylighe Ketters ende lasteraers Christi zyn. Het en is niet een cleyne ghenade/ dat Godt zyn ghenade door Goddeloose Boeuen gheeft. Jae het is sommiger manieren periculoser/ wanneer hyt door heylighe Lieden gheeft/ daerom dat de onuerstandige meer aen de heylicheydt der menschen / dan aen Godts woort hangen/ daer door Godts eere vermindert werdt: welck peryckel niet en is/ als Judas/ Cayphas ende Herodes prediken. In Epistola vanden wederdoop.

Alle comet door wterlicke dingen

Menichmael seydt hy int Boecxken teghen de Wederdoopers/ hoe de salicheyt/ het ghelooue/ de rechtueerdicheyt/ eñ de heylighe gheest/ door middel der wterlicke Elementen ghegheuen werden.

Een Godloos mensche can dat rechte woort Godts hebben/ ende tot salicheyt leeren/ vanden wederdoop.

Christus Jesus heeft hemseluen zyn Lyf/ eñ den heylighen Gheest/ int wterlick woort begrepen/ ingewonden/ etc. daermede hem God aenhangt ende aenbint/ datmen hem ghewisselick daer tasten/ ende segghen can / hier hebbe ick v. Teghen de Swermers.

Item Christus vaet hemseluen int woordt/ ende doort woordt int Broot/ ende dat Euangelium wert doort Broot ghegheuen. K.4.

Dat Euangelium is een mondelicke Predicatie/ Reden ende sprake van Christo. Sermo. Feria 2. Paesschen.

Die dat wterlicke ende inwendich woordt scheyt/ ende hem des gheests ende leuendighen woorts beroemt/ noemt hy eenẽ Munsterschẽ gheest/ Hemelsche Propheten ende stemme/ etc. ende seyt niemant en sal hem dat wterlicke eñ inwendighe scheyden. Jae dat inwendighe en coemt niet dan doort wterlicke.

Buyten de schrift des Ouden Testamẽts niet met allẽ aen te nemen noch te gheloouen.

Daer en sal niet met allen buyten de schrift des Ouden Testaments/ als te geloouen nootsakelick/ noch aengenomen/ noch gelooft werden. Inde Voorreden ouer dat Oude Testament.

Item in Postil. op Kersdach ouer dat Euãgelium Luc.2. Item ouer de Epistel aldaer. Item ouer dat Euangelium Joãnis op Kersdach/ daer hy claerlick seyt/ dat al wat de Apostelen gheleert oft gheschreuen hebben / dat hebbense wt dat Oude Testament ghetrocken/ want int selue ist al vercondicht / dat in Christo toecomende ghescheiden ende ghepredickt sonde werden/ als Paulus Roman.1. seyt/ etc. Daerom sonderen sy oock alle haer Predicanten int Oude Testament/ eñ en is gheen woort int Nieuwe Testament / dat niet te rugghe en siet int Oude/ daer in het te voren vercondicht is. Hæc ille. Item int boecxken van menschen leere te myden.

Item Genes. 12. wy en sullen niet met allen doen sonder gewisse spreucken Gods woorts/ etc. Dit ghebruycken teghen hem de Sacramenteerders.

Van de sonde/ ghenade/ wet/ ende de rechtueerdicheyt.

GOdts Wet en can ende en mach niemandt ghouden noch salich maken. De wet en maect niemant vroom voor Godt / en is oock niet daerom ghegheuen/ datmense hout/ maer als eenen Spiegel datmen hem daer in besiet/ wat ende waert ons ontbreeckt/ ende tot Christo dryft.

Goede stercke groue sondaers behooren tot de ghenade eñ Euangelium. Ouer dat 17. cap. Joannis/ verstaet/ waerse haer alleen beteren/ ende aen Christum gheloouen.

Een Christen en is onder geen wet/ oock onder Godts wet niet. Ende soo verre eene een Christen is / is hy een vry Heer / onder gheen Ouerheyt/ Regiment/ ende Element deser werelt. In veel plaetsen.

Een herte dat hemseluen verloochent/ gheen vroomheyt ende verdienste by hem en vint / is de rechte vroomheyt voor Godt. In Sermone van een rechtueerdicheyt.

Werelts vroomheyt des Duyuels eyghen

Der werelt vroomheyt en hout hy gheheel niet voor Gods vroomheyt/ maer voor de onreyne vroomheyt des vleeschs. Ja inde Postille ouer dat 16. cap. Joannis/ de H. gheest sal de werelt straffen/ etc. seydt hy claerlick/ dat dese vroomheydt des Duyuels eyghen/ ende hy der seluer een beginder ende oorspronc is. Eñ seyt/ de Duyuel is der seluer alle een Vorst ende Godt van dien dit altemael afcoemt/ want de Duyuel heeft oock zyn eygen vroomheyt/ daer in hy als een Vorst de alder vroomste is / ende den zynen alle/ als een hooft voorgaet.

Moses en gaet de Christenẽ gheheel niet aen/ eñ is met zyne wet wech ghenomen.

Dat ons Moses der Joden Prophect ende Predicant met zyne wetten gheheel door gheheel

heel niet met allen aen en gaet / noch en bindt/ ende datmen met Moſe int Nieuwe Teſtamēt niet met allen bewijſen en mach/dan ſoo verre hy met de wet Gods in onſer herten gheſchreuen/ſteint/ want hier int Nieuwe Teſtament is meer dan Salomon/ Jonas/ ende de Propheten/te weten Chriſtus/ dien ſullen wy hooren/daer af wy oock den naem hebben. Daeraf beſiet niet een onaerdich Boecxken/hoemen dat Oude Teſtament leſen ſal/ ende hoe breedt hem Moſes wt streckt/ende is ſeer teghen die/ die Moſen weder willen oprichten / ende niet en laten afghedaen te zijn met zijn gheheele Wet.

De Erfſonde hout hy ſoo voor een doodelicke ſonde/ datſe alle menſchē ſonder haer ſchult ende toedoen der werckelicke ſonden te ſamen verdoemt/ende dat wy altemael kinderen des torens gheboren werden.

In een Sermoen van driederley rechtueerdichept ſeydt hy/ghelijck ons vreemde ſonden verdoemē/alſo maect ons vreemde rechtueerdichept Heylweerdich ende ſalich.

Hy beſorcht / dat alle wat in ende onder dat Pausdom is/ des Duyuels is/Geneſ.18. Des heylighen Gheeſts Officie/ſeyt hy in een Sermoen opten Pinxterdach/ is/niet wetten maken/maer alleen vrij alle boecken ende wetten/ oock Godts wet inde Letteren/ wechnemen/ ende dat inhout ghelijck het int Decreet ſchriftelick begrepen is/ int herte ſchrijuen. Schelt den Paus ende de Concilien ſeer/ die haer menichvoudighe ſotte wetten den heyligen Gheeſt toe ſchrijuē/ want hy heeft de kercke noch veel te ſegghen ghehadt/ dat de Apoſtolen eñ eerſte Kercke doen ter tijt niet en hebben mogen draghen. Dit is door den heylighen Gheeſt inde Concilien veruult.

Erfſonde en verdoēt nae Chriſtus toecoemſt niemant meer.

Inde Gloſe ouer de ſpreucke Joan.15. Waer ick niet gecomen/etc. ſeyt hy claerlic / dat door Chriſtum de Erfſonde is wechgenomen/ ende en verdoemt nae Chriſtus toecoemſt niemant/ dan wie ſy niet en laten/dat is/wie niet geloouen en wil. Treckt oock daer op Ezech. ca.18. aen / dat een yeghelick om zijn eyghen ſonden wille ſteruen ſal.

Datmen alle wercken vallen laet/alleen gelooue eñ niet met allen en doe. De derde Sondach Aduent int Euang. Item in zijn Poſtil. ende Geneſis wel in duyſent plaetſen is hy teghen de wercheyligen/heetſe Cain/ Godloos/ bloetdorſtich/ Duyuels Martelaers/ende ander ontellicke veel namen.

Inde Kerſnacht/ etc. Chriſtus en wert niet metten monde gheten / men ſtoot hem v oock niet inde Kiſten/etc.

Men moet ymmers Godts ghenade onder de Heydenen laten zijn/ Luth. Gen.18.

Natuerlicke menſche afghemaelt.

In Pſalterio/ouer dat/een bloetghierich eñ bedriegelick Man/ etc. Item in Poſtilla ouer dat Euangelium Matth.22. van den Cijnſpēninck/ leert hy/men en ſal gheenen menſche op Aerden betrouwen/ende ſchildert de menſchen alſo af/dat yemandt voor hemſeluen grouwelen ſoude/ hoe ſchalckachtich / liſtich/ bloedtdorſtich / ontwijdt / ende quaedt hy van natueren is.

Godtlooſe wie die is.

In veel plaetſen in Pſal. ende op een ander plaetſe/leert hy Impius, diemen eenen Goddelooſen verduytſcht/en heet gheen roouer/dief/ etc. maer een werelt vroom wercheylich: welcken de gheheele werelt voor gheenen Sondaer maer voor den treffelickſten acht. Jae de ſelue niet en ghelooft oft weet/om de menichte zijnder rechtueerdichept wille/ dat hy een ſondaer is. Somma de beſte der wereldt/die voor daer aen zijn/dat radeken voeren/ ende in des wets vroomheyt ſteken ouer de ooren. Als alle gheeſtelicke ende werelt vroome Lieden noemt hy Impios, Godlooſe/ende niet Hoeren/ende Boeuen/die Publicani ende Peccatores, dat is/ openbaer Sondaers/ghenoemt werden.

Vanden Doop ende Beloofteu Lutherus.

NIemant en wert ſalich door anderen gheloue ende rechtueerdichepdt/ maer door zijn eyghen. Daerom en mogen de Sacramenten ſonder gheloone totter ſalichepdt niet ontfangen werden. Daerom die hout dat de Jonghe kinderen niet en gelooue / dien waert beter/gheheel oueral gheen kindt ghedoopt/dan ſonder gelooue Doopen/ naedemael beyde dat Sacrament ende Godts heylighen naem vergheefs ghebruyckt werdt. Int Boecxken van aenbidden / etc. Schelt oock aldaer de Waldenſes / die kinderen doopen / ende nochtans niet en ghelooue / datſe een eyghen ghelooue hebben/ende alſoo Godts naem ijdel noemen ende voeren.

Kinderē gelouen voor haer ſeluen wil Luther.

De Jonghe kinderen en werden niet op der Kercken oft der Vaderen ghelooue ghedoopt/ maer op haer eygen/ende dat wt ghenade/niet wt macht des Doops de ſondē vergeuen/ noch het ghelooue inghegoten werdt. Poſtil.domi.de 3. Sondach nae drie Coninghen.

Doop ſonder eyghen gelooue niemāt te geuē

Doop en helpt niemant/en is oock niemant te gheuen/ten ſy dat hy voor hēſeluen gelooft/ ende ſonder gelooue niemant te Doopen/ naedemael niet dat Sacrament maer het gelooue des Sacraments rechtueerdich maect.

Dat kindt moet ſelue ghelooue/oft de Vaders moeten lieghen/ wanneerſe in des kindts plaetſe ſegghen/Jck ghelooue. Leeſt Poſtille de derde Sondach nae drie Coninghen / eñ op een ander plaetſe. Het waer beter nēmermeer geen kint te doopē/ dan alſo met Gods woorden ende Sacramenten ſonder ghelooue ſpotten ende guychelen / als oft hy eenen Afgodt oft Sot waer. In Catechiſmo. Doop/etc. ſonder ghelooue en is niet met allen profijtelick / want ſonder ghelooue en doet noch en ontfangtmen niet met allen. Item aldaer/de ſotachtighe kinderen zijn bequamer totten ghelooue/ dan de vernuftighe oude. Daer teghen willen ſommighe andere/dat de genade Gods ende het ghelooue dat kint eerſt door den doop wert inghegoten.

Wie ghedoopt wert na Gods ghebodt ende woort/wanneer oock gheen ghelooue daer en waer/ſo waer nochtans den Doop recht ende ghewis.

Men ſal den Doop niet op het ghelooue fonderen/Jae oock niet den Doopelinck/maer op Godts woordt. In Epiſtola vanden Wederdoop.

Item in zijnen Catechiſmo ſeydt hy/dat wy door den Doop eerſt inde Chriſtenheydt werden ghenomen.

Doop maect ſalich/etc.

Aldaer maect hy den Doop ſo nootſakelick/ dat hy alle ghenade eñ ſalichept daer aen bint/ alſoo dat wy ons moeten laten doopen / oft en moghen niet ſalich werden.

Den Doop in Gods woort begrepē/noemt hy een Gods water/ een water des leuens/een Godlijck Hemelſch eñ ſalichmakende/vruchtbaer/ghenadenrijck water/daer onder eñ daer door ons Chriſtus/met zijnen heyligen Gheeſt waerachtich/int herte roemt/ etc. Een Water dat heylicht/reynicht/etc. van ſoudē. Eñ ſeyt/ dat eenen grooteren edelderen ſchat int water is/dan Hemel ende Aerde.

De Doops cracht/ werck/ profijt / vrucht/ ende eynde is/datſe ſalich maect. Daer teghen is Phi-

is Philippus in zijn Propositionibus van het Sacrament des Altaers. Item in Cor.1.Cor. 7.daer hy seydt / de besnijdinghe en is niet/de Doop en is niet / maer de houdinghe der gheboden/etc.daer hy de Sacramenten noch ghenade/gherechtichept / rechtueerdichmakinge oft vergheuinghe der sonden toe en gheeft.

Water des doops des gheloofs gront.

Maer Martinus seyt/ de salichept wert int water vercregen/daerom en conde dat niet een slecht water zijn/ daer op het ghelooue staet eñ fondeert/want dat water is met Gods woort verlijft/daer in wy Godts ghenade ende sulcken schat vercrijghen.

Het ghelooue moet een wterlick dinck ofte Obiectum hebben/ daer aen hy hangt eñ ghebonden is. Want wat Godt in ons werckt / dat wil hy door sulcke wterlicke ordeninghen doen.

Godt bindt ons zijn ghenade ende beloeftenisse aen de Sacramenten/ daer henen hy ons wijst ende beschept/etc. Volcht op dat ghy in dat water de beloefde salichept ontfangt.

So langhe wy de Sacramenten ghebruycken/en connen wy van de salichept niet wtvallen / noch verdoemt werden. Teghen de Wederdoopers.

Met den Doop ontfangtmen alle ghenade/ die int Euangelium door Christum beloeft zijn/ so dat hy nu ghewis is / dattet hem altemael aengaet/ ende hem dies/ als zijn eyghendom nu beroemen mach.

Salichept ende de wedergheboorte in den doop gheset.

Hier verdoemt hy der gheender Opinie als ketterye/ die segghen / de Doop is alleen een teecken ende Velrteecken der Christenen / des gheloofs ende der ghenaden: ende wil / datse niet alleen en bedieden/maer ghenade/cracht/ ghelooue / leuen ende salicheydt gheuen ende beseghelen.

Dat de wedergeboorte doort wterlick water gheschiet/die niet wy/ maer God door zijn woordt daer in ghesetheeft / etc. Daerom en sal ons de salichept niemant wt dat water nemẽ/daer in ende daer onder Christus hem ons toegheeechent/ende te ontfanghen beueelt.

Item Christus heeft de salicheydt doort woort int water ghesevt/ daerom soecken wijse daer in.

Kinderẽ geloouen voor haer seluen.

Hy wil slecht/ dat de kinderen inden Doop selue ghelooouen/ ende een eyghen ghelooue hebben/welcke Godt in haer werckt/wt voorbidden der Kercken / anders wanneermen haers gheloofs niet gewis en waer/so en soudemense niet doopen. Men sal gheloouen tot den Doop / maer op het ghelooue en salmen hem niet laten doopen / want wie hem op het ghelooue laet doopen / die en is niet alleen onghewis/maer oock een Afgodtsche verloochenaer Christi/ want hy betrout ende bout op dat zijne/ te weten op een gaue die hem van God gegheuen is/ende niet op Godts woordt alleen/ etc.Vanden Wederdoop.

Opt ghelooue en sal niemandt betrouwen / noch bouwen/ maer op Godts woort.

Hy twijfelt oftmen int Nieuwe Testament (daer in gheen wet / maer des gheests vrijhept is)wat gheloouen mach.Acht oock de Monicken ende Papen Beloeften niet te houden/oftmen oock wat belouen mocht. Item oft oock wat te belouen waer / soo salt vrij/ moghelick/ ende nae Godts woordt gheschieden/ ende onmoghelick sotte beloefte noch te belouen/noch te houden/naedemael hy den nootsaeckelicken Doop/beloefte oft verbont/noch niemandt en heeft ghehouden oft ghenoech ghedaen/ waerom datmen dan daghelicx nieuwe sotte beloeften doet? Soo de nootsaeckelick niet vrij ghemaeckt/Jae niet met eenen vingher aengheroert en zijn. Desghelijcken seyt hy van de beloeften/ende veel ander plaetsen.

Van de Misse ende Sacrament des Altaers.

Luther van de Misse eñ sacrament des Altaers.

VAn dat Sacrament des Altaers/ seydt hy/ men sal de woorden eenuoudich gheloouen/ als sy luyden/de ooghen toe doen/oft wijse oot noch verstaen noch en voelen.

Proeuinghe tot dat sacrament /eñ dattet niet also onder den hoop te werpẽ en is.

De proeuinge tot dit Sacrament staet daer in/datmen hem beproeue/oftmen een recht ghelooue heeft/ van Godt ghegheuen/ die so stout is/datse daer ouer te sternen bereyt zijn. Also salmen wel sien/ hoe weynich haerder tot dat Sacrament gaen souden. Alsoo mochtmen de recht ghelooouige op een plaetse scheyden/want men en sal met dat Sacrament / als de Paus/ alsoo onder den hoop werpen. Aldaer seyt hy/ hoe de Priesters so eyghentlick dien ondersoecken sullen/die tot dat Sacramẽt gaen wil/hoe zijn ghelooue staet/ dat ick sal ghewis zijn/hoe hy dat Euangelium ghenaet heeft/ende volcomen ghelooue/etc. Siet Postilli int Sermoen ad Eucharistiam.

Op een ander plaetse heet hy het ghelooue voelen / ende van de saecke ghewis zijn / want sonder ghelooue zijn de Sacramenten periculeus ende onnut. Ende dat in veel plaetsen.

Wy en sullent niet daer henen brengen/ dat een so volcomen is/ dat hy Lijf/ goet ende eere voor den anderen setten soude/etc. Om dit gebrecx wille heeft Godt dit Sacrament ingheset/tot oeffeninghe / datmen daer halen mocht wat ons noch faelgeert ende afgaet. Sermon. vant Sacramẽt/Int eynde der eerste Postille.

Item aldaer vint ghy dat ghy onbequaem/ swack ende sonder ghelooue zijt / waer wilt ghy ander sterchepdt halen / dan alhier in dat Sacrament? Godt heuet ingheset / op dat/somen in vertwijfelinghe/vreése ende quade conscientie staet van sonden/datmen daer by ghelooue ende vergheuinghe der sonden halen sal: Ende alsmen tot dat Sacrament aldaer onbequaemst is/ so ismen aldaer bequaemst.

Dat dat Lichaem ende Bloedt Christi niet alleen in de creatuere des Wijns ende Broots lichamelick ende wesentlick / maer oock in alle creatueren / ende in een yeghelick bysonder/ oock in dat cleynste Boom bladeken/ is/ maer hier vint hem Christus met zijn woordt aen. Teghen de Swermgheesten.

Dat dat Lichaem Christi wesentlick ende Lichamelick oock van de Godtloose quade menschen/ Ja oock van de lidtmaten des Sathans / mach ghenut / ontfanghen / ghebeten ende ghedruckt werden. Inde bekennisse vant Auontmael.

Het ghelooue maeckt dat sacrament.

Waermen niet en gelooft/dat dat Lichaem Christi int Broodt is/so en ist daer niet/ maer ijdel broot ende Wijn/ alsmen ghelooft so heeft ment oock/etc. Nu de Swermers gheloouen dat daer slecht Broot ende Wijn is/soo ist ghewis also/ ende eten slecht Broot ende Wijn/ eñ en ghenieten des Heeren Broot noch gheestelijck/noch Lichamelick. Hæc ille.

Sacramenten altijdt crachtich eñ waerachtich/maer nochtans dẽ ongeloouighen ontfanghen onnut.

Op een ander plaetse seyt hy/de Sacramenten en zijn niet aen onsen ghelooue ghebonden/ (verstaet/datse werdẽ)maer aen Gods woort. Ende wanneerse de Duyuel sprake / noch soo waren de Sacramenten crachtich. Wijst oock oorsaecke aen / dattet wt meer ghenaden/ende wat profijtelicker is / wanneer de woorden eñ dat Sacrament door Godloose lieden werden ghehandelt/daermede men dese saecke niet aen de heylichept der menschen en stelt. Wijst oock aen / dat den ongheloouighen Judas niet weynigher dan Petrus dat waerachtich Lichaem Christi waerachtich gheten heeft/ Lichamelick ende wesentlick int Broodt. In

Epistola

Epistola vanden Wederdoop.

Woort maect dz Sacrament/het gheloone en maect niet.

Het geloove en maect niet het lichaem Christi/maer dat woort. Maer het ghelooue wert by dat Sacrament ghehaelt ende ghesterckt/ want het ghelooue ende Christus coemt met dat Sacrament int herte.

De woorden des nachtmaels en zijn niet woorden/diemen verstaen/maer diemen gheloouen sal.

Wanneer de woorden/dat is mijn lijf/eenen Esel als Balaams/Ja wanneerse eenen duyuel sprake/so zijnt nochtans Gods woorden/ ende daer voor te houden in alle eeren. Teghen de Hemelsche Propheten. N.3.

Onse lichamen/wanneerse dat Sacrament ontfangē/en zijnse alschoon niet meer vergāckelick/etc. Dan wanneer de mensche dat Lijf Christi int broodt eet / dat hy zijn natuerlick vleesch verdouwe/ende dat lichaem verādert/ dat hy gheestelick ende eewich leuende salich wert. Dat hy op dat Sacramentelicke/maer de Swermers op dat wararachtighe int ghelooue ende gheest bedieden.

Kercke Christi geestelijc eñ onsienlic.

De Kercke is een claer geestelick dinck/ ende staet geheel inden geest/welcmen met het ghelooue begrijpen/bekennen/etc. moet. Dat is/ men moetse gheloouen/sy en is niet met vingeren te wijsen/ Contra Latomum.

By dat Sacrament heet hy in veel plaetsen troost ende vergeuinge der sonden halē/want Christus heeft de macht ende cracht zijns lijdens daer in ghelept/datment aldaer sal halen ende vinden/na tluyden der woorden : Dat is mijn lijf/dat voor v ghegheuen wert. N.2. Teghen de Swermers.

Vint ghy noch quaden lust/toorn / onlijdtsaemheyt etc. so hebt ghy wederom eenen noot ende oorsake/dat ghy tot dat Sacramēt gaet/ etc. Want dat Sacramēt sal ons veranderen/ ende ander lieden maken.

Christus bint hem met zijn woort aēt broot/ dat ghy hem daer mocht tasten / grijpen/ende segghen/hier hebbe ick v/etc. teghen de Swermers.

Volcht aldaer/hoe Christus onbegrijpelick geworden is/maer heeft hem hier by dit broot ende Auontmael aenghebonden / ende ons tot dese sonderlijcke Tafel beschepden door zijn woort/dat is mijn lijf/ etc. op datmen niet in alle plaetsen en behoeft te soecken/etc. Aldaer seyt hy oock/dat Christus lijf ende bloet in alle Creatueren/oock in dat cleynste boombladeken is. Maer Christus heeft hem met zijne woorden aen het broot gehangen/ende so diep daer onder gelatē/ dat Christus eñ dat Euangelium doort broot int Auontmael ghegheuen wert. Teghen de Swermers. K.4.

Inde Epistel vanden Wederdoop/A.4. bint hy de saliehept aen de Sacramenten/ende seyt/ Soo de Christenen den Sacramenten ghenomen werden/moetense wel verderuen / nademael Christus selue daer door wechghenomen wert.

Wterlicke dinghen met Gods woort begrepen/ zijn weluaert ende salichept. Hy wil oock Godts woordt van wterlicke dinghen ongheschepden hebben. Teghen de Swermers. K.4.

Christus heeft besloten gheenen mensche de inwendighe stucken/als den heylighen gheest/ ghelooue ende ander gheestelicke gauen / dan doort wterlick toegheuen/want hy en wil niemant den gheest ende ghelooue gheuen / dan doort wterlick woort ende Sacrament. Int tweede deel teghen de Hemelsche Propheten/ etc. A.3.

Int laetste boecxken vant Auontmael noēt hy de Sacramenten ende wterlic woort/middelen ende manierē door welcke Godt tot ons coemt/etc.

Itē aldaer/wie dit broot siet/die siet Christus Lichaem. Wie dit broodt aentast/die tast Christus lichaem aen. Wie dit eet/die eet Christus lichaem. Wie dit broot met den tandē oft tonghe druckt oft bijt / die bijt dat lichaem Christi/ende blijft nochtans euēwel waer/dat Christus lichaem niemant en siet / tast/eet oft bijt.

Officie des H. Gheests

Welcken ick dat Sacrament gheue / dien schencke ende eechene ick toe / Christus Lichaem ende Bloedt/dat hy heeft vergheuinghe der sonden.

Christus heeft zijn beuelen ende doen /aen ons spreken ghebonden/daerom en zijn Gods beuelen ende ons spreken niet van malcanderen te scheuren. Inde bekennisse. D.3.

Alle Christenen hebben macht de sonden te vergheuen. Ende seyt/ hy conde in cracht des woorts een oordeel spreken/daer de conscientie aen hangt/daer tegen alle poorten der Hellen niet en vermoghen/noch sonde/doodt/ werelt/ noch duyuel. In Postilla/op den eersten Sondach na Paesschen.

In dat Sermoen teghen de Swermers : Ick predicke dat Euangelium/ ende met de Lijffelicke stemme brenghe ick v Christum int herte.

Christus is altijt int broot/het is alleen om het openbaren te doen.

Het lichaem Christi op aerden is ge lijc in dē hemel geweest

Dat lichaem Christi / dewijle hy op aerden is gheweest/so is hy oock bereyt aen alle eynden geweest(tegen de Swermers H.)eñ gelijck inden Hemel ende opter Aerden.

Daer set hy oock/dat niet alleen God/maer oock Christus in alle dinghen wesentlick is/ oock in dat cleynste boombladeken / als ghehoort is in Annot. Pet.1. Pet.3. seyt hy /Christus vleesch ende lichaem is veel claerder dan de Sonne.

Dat vleesch Christi en is geen vleesch. Teghen de Swermers. M.

Dat leuen en is niet alleen int woort oft ghelooue/maer int broot ende lichaem oft vleesch Christi. M.3. K.4.

Dat lichaem oft vleesch Christi en is niet altijt int broot. Q.2.3.

Dat lichaem Christi is altijt dat leuen / ende en verandert van des misbruycx weghen/ niet zijn natuere ende aert. O.3. Q.3.

Hy trect oock int boecxken vande Misse af te doen/eenen sonderlicken grooten grouwel op de eensame bysonder Misse/als een Priester alleen aenden Altaer staet /ende sonder eenige Tafelghenooten alleen voor hemseluen Misse doet/ oft communiceert.

Van het ghelooue ende wercken.

Het ghelooue maect alleen rechtueerdich sonder alle toedoē der wercken/Ja het is so teer dattet gheen werck beneuen hem lijden en can.

Gheloofs gront eñ obiectum wterlick.

Het ghelooue ende dat wterlick dinck/daer aen het hangt ende gebonden is/en sal niemāt schepden/oft oock wterlick is: Ja het sal ende moet wterlick zijn / datment met sinnen vaet ende begrijpt/ende daer door int herte brengen can/etc. In Catechismo.

Gelooue en is geen versekeringe/eñ geen mēsche en is des gewis.

Gheloouen heet hy de Schrift boorē predikeu/oft selue lesen/ende die toestaen/gheloouen/ dattet Ja is/ende hem ghesepdt/ ende daer op hem troosten/sommighe spreucken vatten ende voornemen/oock aen de Wanden schrijuen/ daer aen hy ghedenckt/ende die vast hout/niet

 en ver-

en verlaet/eñ tot wapenen ghebruyct/als hem de Duyvel aenvecht/ende des doots noot daer henen dringt.

Somma/ de woorden vatten/ eñ hemseluẽ in beelden/dat de schrift warachtich is/als sy in de letteren luydt/hem ende alle wercken daer op verlaten/eñ hem met de gedachtẽ hert daer aen/gelijcmen hem metter hant aen eenen boō oft wandt houden moet:ende seyt/wanneer hy met dat woort der schrift omghaet/ ende daer aen ghedenckt/so en is daer gheenen Christus thuys/Ja oock gheen lust ende gheest. Daerom heet hy gelooven datmen aen de bloote eñ clare woorden der schrift hangt/eñ niet verder en ghedenckt oft speculeert/ maer slecht de oogen toegedaen/segghe/Christus seyt dat / etc. Int 17.capit.Johannis/ende in veel plaetsen inde Postille.

Het ghelooue hout hy voor soo onseker/ dat de ghelooviighe selue niet en weten/noch geen mensche/dat hy ghelooft / Int boeck vanden Doop.

Vierderley maniere onderhout eñ regeert God de wereit.

In Zacharia cap.1. seydt hy/dat Godt sonder middel alle dinck door heinseluen maeckt/ ende altemael inwendich ende gheestelick onderhout/regeert/leert/etc. Maer de wterlijcke wereit ende menschen door middel ende dienst der Enghelen / Predicanten/ Regiment/ende Overheyt.

De Doopelinck en is zijns gheloofs niet seker / daerom en sal hy den doop niet daer op fonderen. Gheloouen moetmen wel/maer wy en sullent ende en connent niet seker zijn.

Wāt het coemt/Ja het gaet also met het geloove/dat menichmael/die meynt /hy gelooft/ gheheel overal niet en ghelooft. Ende wederom/die daer meynt / hy en gelooft niet met allen / maer vertwijfelt /dan aldermeest ghelooft.

Dat de wercken ende lijdeñ tot de salicheyt van nooden zijn. Teghen de Wederdoopers.

Geloove In therii sal blint zijn.

Het ghelooue sal blindt zijn/ende het is zijn hoochste eenighe deucht ende aert/dat hy niet wetẽ en wil/waer toe het profijtelic oft nootsakelick is wat hy ghelooft. Teghen de Swermers.

Op een ander plaetse aldaer/ het geloove sal in Godlijcke saken onwijs ende blint zijn/niet willen weten/maer alleen slecht ghelooven de bloote woorden.

Het ghelooue salmen beyde ghelijck op het woordt ende Teeckenen bouwen/ om de conscientie met de teeckenen te versekeren.

Wy en sullen niet met allen weten / dat wy geloouen/maer de bloote woorden Christi geloouen/de ooghen toesluyten/etc. Want eẽ pegelijcke spreucke maect my de wereit te enge/ teghen de Swermers.

Niemant zyne geloofs gewis/ daerom niet met allen daerop te bouwen/ maer op Gods woort

Niemant en can ghewis seggen/oft/hoe/ eñ wat hy ghelooft/etc. so lange alst wel toegaet/ so laetmen hẽ wel duncken/men gelooft/maer het bevint hem inder noot wel anders. Daerom seyt hy vanden Wederdoop /niemāt en sal hem op zijn geloove laten doopen/betrouwen oft bouwen/maer op Gods woort.

Dat de kinderen het ghelooue wel hebben mogen/ ende ghewis hebben moeten. Teghen de Swermers.

Goede wercken en zijn niet met allen profijtelick totter salicheyt oft rechtueerdicheyt/ maer nochtans salmense evenwel wt liefde doen.

Dat het rechte ghelooue niet sonder goede wercken ende vrucht is/waerse sonder wercken ende vrucht is/ so en isse geen ghelooue.

De Swermers houdt hy voor ketters ende Duyvels Apostelen/in veel plaetsen/ ende alle die dat broot met haer breken.

Het ghelooue is dat licht / wie dien niet en heeft/en verstaet niet met allen inde Godlicke saken/Ja het waer beter / dat de selue gheheel niet met allen inde Bybel en wist noch en studeerde/want hy verleyt hem ende alleinā met zijn dwalende licht/etc. Want de schrift en laet haer sonder het rechte ghelooue niet verstaen. Dit seyt hy/In Postilla Natali, ouer Iohan. cap.1. Aldaer schrijft hy oock vant woort. Inden beginne was/etc. seer fijn. Item Psalm 11. De wtspraken Gods.etc.

Item in Prefati. ouer Magnificat /na sommigher meyninghe breet tegen zyne tegenwoordighe woorden ende leere.

Beroepinge van noode om te prediken.

De rechte warachtighe Vocatie/ seyndinge ende beroepinghe / sy zy oock door oft sonder middel vā Godt/hout hy voor so nootsakelic/ datmen sonder dese Gods woort niet prediken en mach/ ende Godt heeft altijt wonder door de beroepen Predicanten wtghericht: Hy wil ooc dattet niet genoech en is/van menschen tot desen Godtlicken hooghen Officie beroepen ende gheuordert te zijn/ wanneer een niet daer toe oock en weet/dat hy van Godt gheroepen is/ende een levendighe beroepinge/dringinge/ ende versekeringhe Gods in zijn herte bevint/ wil ooc/dat sonder warachtighe bysonderlijcke beroepinghe niemant en sal prediken/ hy sy oock so gheleert als hy ymmers wil/ende wijser dan Daniel/bespot oock de ghene/die haer des begraven ponts beclaghen / ende met een houten sorghe so swaer daer aen dragen. Ende seyt/God salse wel vinden als hy haer vā nooden heeft. Dragense so swaer aen hare conste/ datse sorghen/datse daer ouer bersten souden/ so sullense in dat Badt gaen / ende die daer wt laten sweeten. Inde Epistel totten Galaten Cap.1. In Psalterio suo. Item inde Postille van de Heylighen/ etc. inde eerste Predicatie van Sinte Andries/etc.

Vermenghde Articulen vanden houwelicken staet / Pausdom / Kercken/Aflaet / ende menigerley gheestelicke handelen ende oordelen.

Christenen moghen wel voor recht eñ gericht handelen/eñ om dat hare twisten.

PHilippus laet de Christenen toe ende nae/ datse Christelick ende wel gewelt met recht moghen afdrijven/ende dat ontnomen met gewelt/ of dieverije met recht weder eyschen.

Item dat de Christenen wel voort ghericht moghen handelen/rechten/ advoceren / voorspraken zijn/ende om ghelt eenen zijn woordt doen/ende als een ander zijn Ambacht drijven. Daer af heeft hy een eyghen Boecxken laten wtgaen.

Item teghen de Doopers/dat de Christenen wel moghen eyghen goet hebben/oock eyghen Maechden ende knechten. Daerom oock wat op de Articulen der Boeren.

Lutherin Genes.cap.16. Want het is ymmers waer/dat al dat wy int Oude Testament vinden/van de Vaders wtwendich ghedaen / vrij sal zijn/niet verboden. Geeft een Exempel van de besnijdinge ende Paeschlam/behaluen datment niet inden naem en doet / datmen rechtueerdich daer door wert/ende Godt wat aenghenamer/&c. Soo moet ymmers onder andere Exempelen der Vaders oock mede ghaen/ datse veel Vrouwen ghenomen hebben.

Volcht daerna veel woorden / dat hem een Man van zijn vrouwe niet scheyden en sal. Maer het en is niet verbodẽ/dat een man niet meer dan een Vrouwe en derf hebben / Ick en condet noch heden niet behinderen / maer raden en wilde ickt niet.etc.

Werelts lieden salmen na wereltlicke wetten regeeren.

Item hy raedt oock aldaer/de Ouerheydt dede wel/datmen de Heydenen ende wereltlicke lieden/onder de Christenen na de wet Mosi ende Heydensche Regiment/mede leyde/eñ die/ die qualick met malcanderen leefden ende de scheydinghe begeerden/ende ymmers haer niet laten segghen en wouden/van malcanderen scheyde/om grooter onraet voor te comen. Maer nochtans soudemen haer daer by aensegghen/datse geen Christenen en waren/noch Christelick en deden/maer noch onder de wet/ende Mosi Discipulen/niet Christi.

In een Sermoen vanden Doop Christi/set hy/dat Christus tot in dat dertichste Jaer onbekent een Ambachts gheselle ende Timmerman is gheweest/dat niemant hem voor Christum heeft ghehouden/ maer voor een vroom man/die zijnen arbeyt waer nam/huysen timmerden/etc.

Inden Epistel vanden Wederdoop seyt hy/men en conde niet seker weten oft bewijsen/dat de kinderen ghelooven.

In sommighe plaetsen laet hem Martinus hoorẽ ende lesen/als mocht hy lijden/dat geen Beelt op aerden opt ghecomen en waer/ ende noemt der beelden eere somtijdts een openbare Afgoderije. Maer nochtans meynt hy/men machse wel ghebruycken om daer door vermaent te werden/schrijft veel daerom van beeltstormen tegen Hemelsche Propheten/ende schrijft int boecxken oftmen den steruendẽ/etc. hy mocht lijden/Ja raet/men soude alle kerchouen oft Kercken met schoone Historien wt dat oude Testament/vanden laetstẽ dach/ etc. door schilderen/daer door de lieden beweecht/ende in haerseluen gedrenen werden. Ooc datmen de sterfte sonder schade ter liefden wel schouwen mach/als dierẽ tijt/Crijch ende ander ongeluck. Int boecxken hoe breet hem dat wereltlick sweert wtstrect. Item/oft Crijchslieden eenen salighen staet/etc. schrijft hy dat de Beuls/Sergeanten/landtsknechten eenen salighen goeden staet oft officie hebben/soo sy haer recht daer in houden/ende haer officie genoech doen ende na volghen.

Beelden machmẽ hebben ende steruende schouwen.

Beuls/crychsliedẽ/etc. eenen Godlicken staet.

Dat natuerlick vleesch en sal niet verrijsen. Ouer Petrum/1.Petr.3.

In zijn voorreden / Formule misse, dat is/ Duytsche Forme ende ordeninghe der missen tot Wittẽberch/set hy nade lãgte/hoe dat noch niet met allen in gheen rechte Ordinantie en gaet/dien in de huysen moeten eerst recht aenrichten/ende een afscheydinghe ghescheiden. Dat de rechte ghelooviighe in huysen te samen comen doopen / ende dat nachtmael houden/ niet also op een plaetse onder dat Heydensche volck.

Afscheydinge vã noode

Hy wenschte oock datmen sulcke lieden hadde/met welcken dit bequamelick ghescheiden mocht. Leest dese voorreden selue. Daer af seyt hy oock in een predicatie/dat hy wel wonde/datmen de ghelooviighe op een plaetse afscheyden mochte/ raedt oock / hoe dat te doen waer/als daer bouẽ van het Sacramẽt inden eersten artijkel ghehoort is. Hy seyt oock diergelijcken wat in de Latijnsche Formula Misse / aen Nicolaum Huysman.

Dat Pausdom en is niet wt Godt / noch de Paus een Vicarius Christi / maer de Antechrist/ende zijnen stoel des Antechrists sittinghe ende Setel.

Sinte Pieter en is geẽ Paus geweest/twijfelt oock/oft hy tot Romen ghecomen is.

De Christelicke kercke en is niet op Petrum ghetimmert/noch de Paus een Hooft van dese. So en is de Roomsche Bisschop oft kercke niet ouer ander Bisschoppen oft kercken aen eenich ghewelt oft macht in de ghehele werelt.

De Misse is voor Godt eenen grouwel / eñ gheen Offer /ende en helpt/ ghehouden / noch voor leuendighe noch voor doode / Jae coemt haer veel meer tot schade.

Misse eenẽ grouwel voor God.

De Paus is inden Ban / daerom en mach hy niet verbannen. Item men sal de Christenen leeren den Ban lief te hebben.

Alle Ordens met hare beloften zijn wt den duyuel / de vader der leughenen ende ketterije.

Hy hout van de seuen Sacramenten alleen twee/den Doop/ende dat Sacrament des Altaers / de ander bespot hy als eenen grouwel.

De Paus ende alle ordenen en connen geen Christenen oordeelen/oorsake/sy zijn altemael selue Ketters/ende en weten niet wat eẽ Christen is.

De Roomsche Kercke en heeft noyt gheen Ketters/maer enckel Christenen veruolcht eñ verdoemt. De Christelicke Kercke en doot geenen Ketter/dan alleen mettẽ Ban ende sweert des Geests. Ende ketters branden is teghen den wille des Gheests.

Dat Vagheuyer heeft de Roomsche giericheyt gheuonden / ende en mach gheen wt de Schrift bewesen ende byghebracht worden / hoe wel hy een gheloofde/daer af hy niet eenen ygheliicken segghen en can / hoe hy oock niet wt de schrift bewijsen en mocht.

Hy maect wt Johanne Hus ende andere Ketters/heylichdom ende Martelaers/eñ schrijft S. Johannes Hus.

Item de rechtueerdighe Christen sondicht in alle zijne werckẽ/ooc wanneer hy wt Gods ghenade alderbest handelt ende doet. Item in de ghelooviighe gelden alle wercken ghelijck/ hout houwen als bidden.

Wercken al le sonde ooc der heyligen

Niemant en is gewis oft seker/dat hy niet in alle zijne wercken doodelick en sondicht/om de seer diepe verborghen hooueerdije wille.

Int geloone alle wercken gelijck.

De Ordenen/beloeften/vasten/bidden / aelmoessen gheuen/en doen niet totter rechtueerdicheyt/ende en maken niemant vroom. In het gheloove en wordt gheen sonde toegherekent.

Item men weet niet oft eenen dooden hont/ oft S. Jacob/tot Compostella leyt.

De Christelicke Kercke en heeft geen macht wat te settẽ ende te gebieden/buyten de schrifture.

De Paus en can niet ghebieden by een dootsonde.

Den Eeldom heeft meer ghesondicht/ haer kinderen in Cloosters te steken/ dan wanneer syse met duysent spiessen doorsteken hadden.

De gheestelicke heet hy sielmoorders / ende de Cloosters des duyuels hoerhuysen / moordenaers cuylen / ende een Manassische Afgoden huys/daer in eenen zijn kint dẽ duyuel op offert. Besiet zijn Postil/op der drie Coningen Feeste ouer dat Euangelium.

De Sacramenten en gheuen ende en brenghen gheen genade/den genen die oock geenen Reghel der sonden voorsteken.

De erfsonde ende boose gheneychtheydt tot sonden/wort door den doop vergheuen / maer niet wech ghenomen.

De Erfsonde oft boose gheneychtheydt der sonden/ooc wanneer gheen dadighe sonden na en volcht/houtse nochtans die siele op van het eewich leuen. Hoe wel de Erfsonde ooc na den Doop sonde is/so en wortse nochtans den ghelooviighen niet toegherekent.

Drie deelen der boeten verloochent hy/de 2. deelen/biecht den ooren ghedaen/ende de ghe-

Nnn ij noech-

norchdoeninghe voor de sonden verloochent hy gheheelick / als onghegront in de heylighe ende vaders schrift/alleen dat berou/ende niet meer doen/sett hy voor de eenighe ende hoochste boete.

Dat berou ende boete / die wt de vreese der straffinghe coemt/is onnut/huychelsche/ende Esausche.

Item sonde laten ende afstaen/wt de liefde des eewighen leuens/ en is oock niet.

Niemant en sal hem bedencken alle sonden te biechten. Ja hy achtet gheheel onnodich/ ende vry/wie lust heeft/nochtans raedt hy nv ten laetsten seer de biecht/ende wil / wie dat niet en biecht salmen bannen/ende dat Sacrament weygheren.

Niemant en wert om zijns berous ende boete wille van zijne sonde quijdt / maer van des woorts Christi weghen / wat ghy ontbint op aerden/sal ontbonden zijn/ etc. Matth.16.18. Joan.20.

Item het is een dwalinge/hem met bidden/ biechten/vasten/ te Sacramente te schicken.

Beyde ghedaenten des Sacraments salmen den Leecken gheuen.

De schatten der Kercken/daer af de Paus aflaet gheeft/en zijn niet dat lijden Christi eñ de verdienst der Martelaers ende heylighen.

Den aflaet heeft hy gheheel wech genomen/ eñ te niet gemaect/noemt dat der sielen moordenaer/iaechsel/geltnet / ende een behinderinghe tot dat eewich leuen / Jae een enckel bedroch.

Alle daghen ende spijsen houdt hy sonder onderschept ghelijck/den goedē Vrijdach als den Vastelauont/vleesch als visch/ooc op den goeden Vrijdach etende.

De Roomsche Bisschop ende kercke en is niet een Hooft ouer andere Bisschoppen ende kercken / maer int officie ende aensien voor Godt/alle andere Kercken ende Bisschoppen alleen ghelijck.

Item het is gewis/dattet noch in de macht der kerckē / oft des Paus en staet/eenige nieuwe articulen des ghcloofs / noch nieuwe sonden op de conscientien te schuyuen/oft met hare wetten de sielen tot sonden te verbinden.

Item der kercken ghebodt acht hy gheheel voor een spotterije/ende heetse menschē gebo den/daer af de conscientie vry ende onuerbonden is/ende niemant en sondicht/diet veracht/ niemant en doet wel diet hout /daer en leydt gheheel niet met allen aen/oft ment houdt oft datment laet/nochtans sonder erghernisse na de liefde.

Van menschen leeren etc. Daer mede maect hy veel menschen vry van hare beloften / Seuenghetijden/Beuaerden/Cappē/Godsdiensten/Cloosters ende ordenen.

Item de kercke en heeft oock gheen macht wetten te gheuen van goede manieren ende wercken.

Wat in de schrift gheenen gront noch oorspronck en heeft/wordt euen so geringe bespot als aenghenomen.

Als de Paus ende de Concilien niet met der schrift en handelen / soo salmense voor ontsinnich ende dwasen houden.

Teghen den Turck te crijghen/ is Godts geessel teghenstaen/ die onse sonden door hem thuys soeckt.

Vrijen wille en is niet met allen. De vrije wille is eenen ledighen tijtel ende eenen blooten naem sonder een dinck ende wesen.

Godt werckt ende doet selue beyde goet ende quaet.

Hy veracht oock der Vaders / Pausen ende concilien leeringhen / wanneerse oock niet teghen/maer beneuen de schrift zijn ingheset.

Dat Salue heetense eenē grouwel/de moeder Gods/ende lieue heylighen aenroepen ende eeren/etc. een enckel afgoderye.

Item bedelē van huys te huys/is in de wet ende Euangelio verboden. Daerom soudemen de biddende Ordens afdoen /niet lijden / ende men dede wel daer aen. Biddende Ordens af te doen.

Hy is een Moninck gheweest der Augustinen Orden/ende heeft de Cappe van hem geworpen/ende een huysurouwe genomen / segghende: De Priesters ende Moniucken sullen ghetroude vrouwen hebben/ende ghehoulijct zijn. Daer mede veel lichtueerdige sielen wt de Cloosters gelorct/ als hem Corleus ende andere Papisten beschuldighen.

Dat alle Christen Priesters zijn ende int gewelt ghelijc/ daerom behoort haer oock toe / den Paus/Concilien/Vaders / ende alle Propheten te proeuen ende te oordelen. Christē zijn alle Priesters eñ int gewelt ghelyck.

Item hy ontkent oock teghen Bock Emser/een wterlijck lijflijc Priesterdom der Christenen int Nieuwe Testament: Hy wil oock de Christenen in alle wterlicke geboden ende Ceremonien ongeuangen ende vrij te zijn / eñ alleen der liefden knechten ende geuangē. Maer inden gheest vrij ende vrij Heeren / aen gheen wterlick Element/tijt/plaetse / spijse / cleedt/ Persoon/ oft insettinghen ghebonden. Aen Paus Leonem. Wterlicke dingē vry.

Het houwelick verbieden / ende sommighe daghen hen vande spijse te onthouden / om Gods wille āf te breken/Rom.14. om daermede wat te verdienen /is Duuels leeringhe /ende de Houders des duyuels Martelaers.

Den Cloosters ende Bisschoppen en ismen de thiende niet schuldich / wanneerse niet en predicken.

Der kercken ghebruyck/Beelden/Altaren/ Clocken/Wieroot/Vanen/Misgewaet/Lichten/veracht hy/ende alle kercken gebruyck als onnodich.

Alle wercken des vrijen wille zijn sonde / eñ so de mensche doet / soo veel aen hem staet/soo sondicht hy sonder ophouden.

Al dat de mensche doet voor de rechtueerdichmakinghe eñ weder gheboorte is sonde.

Item al dat de mensche voor het ghelooue ende genade doet/ende al dat de heylighe geest niet in ons en werct. Siet zijn Sermoen Jo. 16. De heylige gheest sal de werelt straffen/etc.

De Christen zyn oock vrij van de wet / ende God en heeft niet alleen de Ceremonialia eñ Judicialia wech ghenomen/maer ooc dē Decalogum/de thien geboden/ghelijck hy schriftelick inde letteren begrepen is. Daer af daer bouen.

Daer zijn alleen twee Sacramenten/de vijf andere nieu versiert van menschen / ende niet van Godt ingheset.

Item dat broodt is dat lichaem ende bloedt Christi wesētlic/eñ blijft dan nochtans broot. Hy gheeft een ghelijckenisse van een gloeyent ijser/dat beyde enckel vyer ende ijser is. Alsoo oock dit broot.

De Absolute sal zijn voor straffinghe ende schult /wie anders absolueert die sondicht.

Item men sal dat heylich cruys niet aēbidden/ende hy wonde / dat het dieper onder de aerde waer dan daer bouen.

Dat oude Testament houdt hy alleen voor de heylighe schrift/dat nieuwe voor een wonderlicke predicatie.

De wonderteeckenen der lieuen heylighen ende der gheloouigher sielen/hout hy voor de valsche teeckenen/hy heet het rammelgheesten

ende

eñ Duyuels ghedrocht. Verwerpt ooc alle bedevaerden/eñ niet alleen der beeldē eere/maer ooc der heyligen/ooc Marie selue. Alle Feestdaghen/Vierdaghen/Vasten/verboden tijdt/Ceremonien/kercken ghebruyck/Seuenghetijden/houdt hy vrij ende onnoodich. Eñ seydt in veel plaetsen/int nieuwe Testament zijn alle daghen ghelijck.

Christum dat warachtige Hemelsche broot/en mach niemant hebben van hemseluen/noch door studeren/hoorē/vragen noch soeckē/wāt om hem te bekennen zijn alle Boecken te weynich/alle leeringhen te cleyn/alle vernuft te plomp/alleen de vader moet het in ons geuen ende openbaren/Johan. 6. diesghelijcx wat in zijnen Pater Noster.

Heymelijcke winckel houwelijckē/sonder der Ouders oft vrienden wille volbracht/en binden niet/en zijn oock gheen houwelijcken/soo de Ouders ende vrienden niet en willē/oft ooc die twee met wille malcanderen beloeft zijn/ende malcanderen gheerne hadden. Daermede stemt oock Zwinglius/de Straetsborghers/etc. Item Erasm. in Annotati. Mat. Capit. 19. 1. Corin. 7. In collo. &c. Daer hy ooc raedt/de Kercke soude sulcke houwelijckē te niet doen. Leest de Articulen Erasmi in zijn plaetse. Daer teghen en zijn niet alleen de gheheele Roomsche Kercke/maer oock sommige Euangelische/als Andreas Osiander te Neurēborch ende andere/die willen/wat God te samen gevoecht heeft/en sal de mensche niet scheyden/Matth. 19.

S. Jacobs Epistel heet hy eenē stroyen Epistel/eñ de openbaringe Johan. en wil hy voor geen Apostolisch boeck bekennen/hy seyt/hoe wel het Jeronymus wel hooch verheft/soo is hy zijns toonens wel meer te milde gheweest.

Doctoor Eck heeft 400. kettersche Articulen wt zijne Boecken ghetoghen/die leest ghedruct/hebt ghy lust. So wijst hem Cocleus ende andere seer veel plaetsen eñ Articulen aē wt zijn boecken/daer in hy niet alleen een Ketter en wort gescholden/maer oock byna oueral teghen hemseluen.

Dē houwelijckē staet maect hy in veel plaetsen so nootsakelijck/dat wy zijns also weynich ontbeerē connē/als broot/eten ende drincken/ende verheft hem byna ouer den Maechdelijcken staet. Ouer dat 7. Capit. totten Cor.

Den Paus heet hy in veel plaetsen den Antechrist/eñ dat Pausdom eens menschē versieringe sonder Gods woort eñ werck/den welcken geensins niet te gheloouen en is.

Hy laet de Bruyloften haer rechte vreuchde eñ dans toe/eñ seyt: Danst al vrij voort henen/de liefde en laet haer niet wt dansen.

De borchschap acht hy voor onrecht eñ onchristelijck/eñ spreect/het is recht geseyt/borghen salmen worgen. Int Boecxken vā coopmanschaps handelinghe.

Alle Christenen zijn Priesters/Coninghen/etc. sonder onderschept des geestelijcken staets ende wesens/ende geē wereltlijcke onder haer/want de wereltlijcke met hare vromicheyt/zijn altemael met haren Vorste ghericht ende verdoemt. In veel plaetsen/bysonder in de Postil ouer het Euange. Johan. Capit. 16. De heylighe Gheest sal de Werelt straffen/etc.

De Bisschoppen/die nv niet alleen en predikeu/maer oock andere dat Euangelium te prediken behinderen/gaet hy leelijck aen/noemtse Niclaes Bisschoppen/woluē/Antechristē/creaturē des Paus/Apostelē des Antichrists/eñ geeft haer veel seltsame namen. Hy heeft eē eygen Boecxken tegē desen valschen genoemden Gheestelijcken staet ghemaeckt. Daer af leest ooc zijn laetste boecxken op den Rijcxdach tot Augsborch.

Summa/zijn Theologie is geheel op Christum eñ het gelooue gestelt ende gegront. Die heeft ons wtghecocht/die is de middelwandt ende scheytmuer/die hē tusschē ons eñ den vader ghelept heeft/onsen vrede eñ rechtueerdicheyt/die ons van sonde/doot/duyuel eñ Helle verlost/eñ die voor ons al voldaen/gestoruen/ende verresen is: Also/so ons de wet aēclaecht dat wijse niet gehouden en hebben/soo sullen wyse wijsen tot Christo/ende segghen/daer is de man/diet voor my heeft gedaē/ende my zijn veruullinghe gheschoncken/aen dien hange ic/dies trooste ic my/etc. so moet de wet stil swijgen. Coemt de sonde eñ wilt v verworgen/etc. ende de doot v eten/soo spreect tot haer: Lieue doot/kendt ghy oock eenen man (hy meynt Christum) gaet bijt hem hē eenen tant wt. Hy heeft v eens den beet suer ghenoech gemaect/lust het v soo wrijft de muyl meer aen hem/in dien ben ick ende hy in my/etc.

Dit is vast de summe zijnder Theologie/oft als de Papisten segghen/ketterije/die ick op dat ghetrouste/als ick hope/ende oock met anderen ghedaen/sonder alle galle heb aenghetoghen/ende als ick somtijts zijn Theologie/noch gheloouen/begrijpen noch verstaen en cā/also en wil ickse oock niet ordeelen/want ick my van veelder ghelooue oft ketterije te schrijuen/ende niet te ordeelen/heb voorghenomen/daerom laet ick hem ende eenen yegelijcken zijnen Heere staen/ende gheef eenen yeghelijcken wat hy ghelooft oft leert/selue te raken. Daer en bouen/oft oock al wat dwalinge mede liep/so en is niet met allē menschelijckers/dā dwalen/ende hebben dat al met Augustino/ende alle ouden ghemeyn/die Godt altemael ooc menichmael menschen heeft laten zijn/gelijc oock ons by onsen tijden/beyde haer ende ons seluen te goede/op dat wy niet op de menschen en siē/eñ meer aen haer dan aen Gods woort en hinghen/ende afgoden wt haer en makē. Op hare sijde gheschiedet daerom/om datse ootmoedich in de diepte ende vreese Gods blijuē/eñ so sy staen/seer vreesen datse niet en vallen. Daer toe ben ick/Godt sy lof van gheen dwalinge oft faelgeringhe weghen yemants viant noch toornich/maer sie my selue in eenen yegelicken/eñ gelijc ic dagelicx mijn dwalinghe voor God ende de geheele werelt bekē/dat veel faelgeringhen in mijn leuen/ghelooue eñ weten is/dat ic voor God daghelicx afbidde/oft ymmers schuldich ben: Also sal ic ymmers ooc tegen mijns naesten dwalinge ende faelgeringhe ghesint ende gheneycht zijn/als ick wil dat my God sy. *Besluyt der articulen Lutheri.*

Ach woude Godt/dat een yeghelick mochte mijn dwalinghe ende faelgeringhe also wel dragen/als ick eens yeghelicx. Leest Lutherum ad Galat. wat hy ouer dese spreucke seydt: De eene drage des anders last/etc. Bidden behoort hier toe voor malcanderen/eñ niet verdoemen. Daer sie een yeghelick toe/dat niet zijn licht een duysternisse voor hem en sy/ende hy niet voor een ander en bidde ende hem een licht wijsen wil/ende hy selue inde duysternis steeckt/ghelijck nv een yeghelick partije voor dandere bidt/dat dander God verlichten wil. Ick besorghe/dat de duysternisse menichmael bidt voor dat licht/ende de duyuel voor Godt. *Yegelic wil den anderē dat Angelkē wt den oogen trecken.*

Breeder is mijn voornemen niet/tegen yemant te schrijuen/oft eens anders ghelooue eñ Secte te verworpen/ende mijn/oft eenige andere Secte (die ick van geene en weet/oock my gheen verschoringhe op aerden behaghen en laet) in de plaetse te trecken/maer dat ick bloot

vertelle/den nacomenden aenwijse /ende nae my late/daer op de Historie sien sal/wat eenen yeghelicken tijt voor lieden ghehadt heeft: is daer wat rechts datse God louen/die ons dat licht niet alleen aen en steect /maer oock sonder wtgheblust behouden heeft: Is daer wat onrechts/blintheydt ende ketterye/datse haer seluen in haer beweenē/eñ sien wat menschen zijn/hoe dat so gheheel niet met allen op alle zijden gesonts en is/als God zijn gauē wtdeylt/ eñ het niemant noch gheheel geraden en heeft/ waer henen menschelicke bloodicheyt valt/eñ in sorgen staen/datse hier na niet en vallē: oorsake/daer en is geen so boosen Ketter/ die niet ghelijck euen en is gheweest / dat wy nv zijn/ Ja die niet onse vleesch ende bloet en is. Also blijuē wy al ootmoedich/ende en oordeelt niemant so lichtelic den anderen/eñ en werpt niet ghelijck een yeghelick /om een yegelicke dwalige also wech/so seker als oft hy gewis waer/ ghelijck eenen yegelick zijnen wech behaecht ende den besten dunct/ hy ga recht eñ alleman sal hem na. Wy gaē voorwaer hier alle op het ijs eenen seer slipperighen wech.

Ten laetsten heb ick daerom de plaetse der boecken Lutheri menichmael aenghewesen/ op dat ghy dat volcomender beschreyt leest/so v wat te plomp/cort/weeck / gheheel contrarie oft onuerstandich dunct. Nv dese zijne Theologie hebbe ick oock beneuen andere ketteryen der Roomscher Kercken moeten vertellen/ ende behoorlijck voor aen gesett (hoe wel het die ordinantie niet also wt en eyscht) nademael hy der Roomscher Kercken pestilentie / eñ na des Paus oordeel / een Aertzketter ende grontsop alder ketteryen is / die sy in hem ghevloeckt te zijn achten / den welcken sy voor de Antechrist ende laetste Ketter houden / ende alle Prophetyen van valsche Propheten eñ Antechrist op hem wtlegghen/ghelijck hy(Luther)wederom dese altemael op haer schupft. Op welcken sy nv meer met vingeren wijsen/ dat oordeelen andere/ nochtans niet Eckius oft Wimpina/ die daer meynt / men soude met desen Ertzketter/ niet verbo, sed verbere, dat is / niet met woorden/maer met Coluen slaen/disputeren. Maer de onpartijsche geestelijcke/ die alleen alle dingen proeuen/oordeelen/ende wat goet is wt alle dingen scheyden ende behouden connen / ende oock de Enghelen oordeelen sullen.

Messalanij/ende Monotholite Ketters.

DEse biddende Ketters verwachtē na haer ghebedt de werckinghe ende tegenwoordicheyt des heyligen Geests / verwerpen dat heylighe Sacrament gheheelijck.

Deser ketteryen Ouersten zijn geweest Dadosius/Sebas/Hermas/daer af in hare plaetsen/Item Lib.7.Tripar. Hist. Capit.11.

Monotholite setten eenē wille / werckinghe ende nature in Christo ende niet twee. Iohan. Damasc. Lib.3.Cap.14.seyt na de langte daer af/ der welcker veel van Sergio/ Pyrho/ Paulo/ Petro/die Constantinopolitaensche Patriarchen zijn ghewijdt ghewordeu/ welcke Patriarchen deser ketteryen Vorsten zijn gheweest.

Montani/oft Montaniste.

Montanus ende zijn ketterye.

INt Iaer 170.ter tijt Commodi des Keysers ende Soteris des Paus/ hieldē haer dese by malcanderen in berghen / van grouwelijcke veruolghinghe weghen. Dese seyden / de Propheten haddē menichmael verbaest zijnde/niet geweten wat sy ghesept hadden. Stemder[illegible] met Priscilla. Item Montanus een Phrigius/ dorfte hem dē heylighē Geest ende trooster des Lants noemen. Hy hielt met Nouato/ dat die na den Doop eens sondichden / door de boete niet en mochten vernieut worden. De rijcke ende edele Vrouwe Maximillam soudēse eerst met gout tot haer gelocт/ende gesmeect hebben/ tot dat syse tot haere ketterye veroudt hebben. Prisca of Priscilla een Propheterse/ was oock Montani aenhanck / met welcke hy hem veel aensiens maecte/want sy haddē beyde eenē Gheest der waerseggingħe. Leest noch breeder van Montanus op de Letter C. Cataphryges &c.

Michel Sadelaer / Iorgius Waghenaer/ ende Lenaert Keyser/ als Ketters in drie plaetsen verbrant.

Michel Sadeler syn articulen ende fenyn: Als een ketter verbrant.

DOemmen schreef 1527. zijn te Rotenborch aen de Necker sommighe Doopers vrouwen ende mannen ghevanghē ghelegen/ der welcker Voorstander hiet Michel Sadelaer/ die warē op den 26. dach Mey/des voorghenoemdē Iaers/voor dat strenghe gherichte gestelt / neerstich aengheclaecht/ neghen Articulē haers fenijns voorghelesē. Onder andere de swaerste/datse alle eendrachtich hieldē/gheloofden/ende geleert hadden/dat dat Lichaem eñ bloet Christi niet int Sacramēt en is. Den kinderdoop en is tot de salicheyt niet behulpelijck. Men sal in alle manieren oock der Ouerheyt niet sweren. Een Christen en mach geen Ouerheyt zijn/ die dat Sweerdt voerdt oft bruyct. Wanneer de Turck int Lant quaem/ en soudemen hen geenen wederstant doen/wāt Crijghen en is in geender manierē noch recht/ noch behoorlijck. Eñ wanneer Crijghen recht waer / wouden sy lieuer teghen de vermeynde Christenē trecken/dan tegen dē Turck. Daer op zijnse eendrachtich na cleyne onderreden/ seer vast bestaē/ ende die met corte wtlegghinghe ende aenwijsinghe haers gronts / verantwoort / als de Historie daer af in druck wtgegaen/aenwijst. Daer op heeft de Schoutet oft Stadthouder nae haer leuen ghesproken / also is dat oordeel gegaen/om haer tot Puluer te verbranden. Datse vrolijck ende vast ghemoet souden aenghenomen hebben.

Iorg. Waghenaer tot Munchen als eē ketter verbrant eñ zijn articulē

Dit Iaer heeft hem dierghelijckē val begeuen/ op den achtsten dach van Februario/ tot Munchen/met Iorgius Wagenaer/een so onclagelijcken Wereltvromē eerlijcken man/dat de Vorst selue tot hem in de gheuāckenisse ghegaen is/ende hem om eenen wederroep aengesproken ende ghebeden/met veel beloeftenissen hem ende den zijnen te bewijsen / diesghelijcks oock den Hoofmeester hardt aen haer gheset/ maer en hebben alle niet met alleē aen hem beschict.

Als hy nv niet en woude afstaen / is hy ghelijck totten vyere verordeelt/ van 4. Articulen wegen. Die eerste/dat hy niet en geloofde/ dat een Pape de sonden mocht vergeuē. De tweede dat gheen mensche Godt vanden Hemel en mach brenghen. Ten derdē/ dat Godt niet int Broot des Priesters en is. De vierde dat den Waterdoop niet salich en maect. Mē heeft hem oock zijn Vrouwe eñ kinderen toegheuoert/om hem weder afuallich te makē / maer hy heeftse den Vader inden Hemel beuolen ende weder af gewesen/oock ghesept/ de Vorst en mocht hem niet met zijn Vorstendō zijn vrouwe eñ kindrē betalen/ maer om harē twille en wilde hy zijnē Godt niet verlaten/maer al verlaten/ooc hem seluen eñ zijn eygen leuen daer gheuen. Als nv de Lantrichter vanden Brant thuys reedt/eñ volle macht eñ beuel hadde ontfanghen/oock

des

des willens was terstont daerop na anderen dierghelijcke ketters te grijpen / voort op den Maendach / alleen den Sondach woude hy vieren ende stil liggen. Als dit op den Vrijdach gheschiede/is hy dien seluen nacht haestich gestoruen/ende des morghens int bedde doot geuonden.

Lenaert Keyser tot Scerdingen als een Ketter verbrant ende zijn Articulen

Ten derden is oock in dit Jaer Leonardus Keyser tot Scerdinghen in Beyeren ghericht/ Vrijdaechs na Laurentij/ met ghelijcken ordeel totten vyere vanden Bisschop tot Passau/ veel Doctoren / Officialen/ Abten/ Proosten/ Domheeren/etc. die aent gerecht geseten zijn/ van 18. articulen weghen / onder welcke de swaerste ende ketterachtichste zijn: Dat alleen het ghelooue rechtueerdich maeckt sonder toe doen der wercken / datter niet meer dan twee Sacramenten en zijn.

Dat de Misse geen offer en is voor de leuendighe/oock gheen profijt voor de ghestoruen.

Hy en hadde in twee Jaren gheen misse gelesen / ende dat Sacrament onder beyde ghedaenten/als een Leecke tot Wittenborch ontfanghen.

Dat Euangelium en is in Duytschlant onder de Pausen noyt ghepredickt. De oorbiecht en is geen ghebodt Godts/ Christus is alleen de genoechdoeninghe voor onse sonden. De beloeften der Monicken ende Papen en zijn niet te houden. Hy en wist van gheen Vagheuyer. Daer is een eenige middelaer ende voorsprake tusschē Godt ende de menschen/Christus. Alle daghen zijn gelijck by God. Christus heeft alle Christenen van alle Insettinghen ghevrijdt/ ende na den vleesche alleman onderworpen. Daer en is geen wichtige oorsake dat houwelijc te scheyden/dan de hoererije. Het maechschap en behindert gheenen houwelick/behaluen de graden die de Schrift verbiet/ etc.

Daer is oock een ander Priester/een misdader met hem voor het ghericht ghestaen/ ende voorgheuoert ghewordē/die heeft dies menschen/ghelijck de Moordenaer aen het cruys Christi/ontschuldicht hooch betuycht / ende bekent vrij ende stout / hy hadde den doot wel verdient / maer dese vrome Christen lijdt onschuldich/ende hy en waer niet weert/ dat hy neuen hem staen soude. Ooc den Bisschop vrijmoedich int aensicht een Tyran ende bloethōt ghenoemt. Maer hem en wert geen antwoorde ghegheuen.

Als hy nv gheuanghen na Scerdingen gheuoert/ende met drie Beuls totten vyere wtgeuoert wert/eñ ghebonden cruyswijse/ op een leder in dat vyer ghestooten hadden/eñ hy Christum Jesum aenriep/so zijn de strickē van zijn lichaem afgesprongen ende verbrant/ende hy doen nochtans noch leefde/weyntelde hy op eē sijde wt het vyer. Terstont heeft hem de Beul met hoppecruyt staken(die onuersiens na daer by waren) weder int vyer ghestooten/ also dat hy op de ander zijde daer wt weyntelde. Daer hieuwen hē de Beuls leuendich tot stucken/eñ wierpen die int vyer. Maer sy en mochten(als ick ghelesen hebbe) niet verbranden. Als nv dat vyer altemael verbrant ende wtghegaen was/ namen de Beuls de stucken ende wierpense in de Ihn/na daer by loopēde. Also hebt ghy cortelijck de Historie ende afscheydt Leonardus Keysers saligen ouerloopen/dien ooc int leuen D. Martinus Luther eenen troostbrief in de geuanckenisse toegeschreuen heeft.

Men heeft ooc desen tijt vander Boerē oproer/tot in dat 1531. Jaer / veel hier ende daer van des geloofs wegen gedoot / also dat sommighe op twee duysent dorpen aengeslaghen zijn/dat meestedeel Wederdoopers. Ende ghemeynlic alsmen se hert gepijnicht heeft/ so zijn sy aldermeest ghewordē/ende en heeft so gheheel niet met allen geholpen alderley tyrannie aen haer ghedaen/dat haerder alleen meer zijn geworden. By auontueren wt haren bystandigen steruen beweecht/of by geual God de Potestaten/ende tyrannije bespot / datse ketterije metten sweerde willen wtroepen / daerom alleen des te meer gheeft.

Ketters der Letteren N.

Nazarei Narcissus/ende Neotiani/ Ketters.

NAzarei houden beneuen dat Euangelium de Wet/van welcken hier na in der Joden Secten ende Orden. Nae den doodt Arrij/ bleef de Bisschop Cicilie in het ghelooue Arrij/ daerom werdt hy van een concilium afghesett. Daer af Euseb.lib.2.Cap.5.ende 4.Boeck Trip. Hist.Cap.24.

Neotus is gheweest een meester Sabellij/ Anno 260. die seyden/ Christus en was niet alleen eens/maer oock den Vader metten heylighen gheest/ sonder alle onderscheydt der personen. Ende namen de drieuuldicheydt alleen aen in de officien der namē/maer in geen wesen noch persoon. Daer tegē is dat Decreet de Conse. Dist.3. Cap. Filius quamuis. Dese worden anders Patripassioni genaemt/om datse seyden dat de Vader inden persoon des Soons hadde gheleden.

Neotia. mengen de Persoon.

Nestoriani oft Nestorini.

ANno vierhondert vierentwintich hebbē dese van Nestore den Bisschop tot Constantinopolen haren oorspronc ter tijt Theo. eñ Celestini/die seyden / dat Maria de moeder Christi/niet Gods/maer alleen der menschept Christi/moeder is/eñ en heeft niet God/maer Christū dē mēsche oft na de mēschept gedragē/ ontfangē eñ geborē. So deyldense Christum/ datse een ander persoon eñ gebooarte God eñ de Godheyt in Christo toeschreuen/eē ander Marie eñ de menschept na den vleesche. Doē wert tot Ephese in eē gemeyn conciliū beslotē eñ bekent/dat dat ketterije was/eñ datmē soude bekennen/dat Maria eē moeder Gods soude genaemt worden/die niet alleē Christum dē mēsche na den vleesche/maer Christum God ooc na de Godheyt ghebooren hadde. Item sy seyden dat de menschelicke natuere haer hielt tegent woort/gelijc eenen Tēpel. Sy consacrerē in gesuert broot/eñ cōmuniceren onder beyde ghedaenten / oock de Leecke ende ionghe kinderen. Dese ketterije heeft haer in veel plaetsen wijdt wt ghebreyt/ ende en hebbē noyt daer af moghen gebracht worden.

Nestoriani loochent Maria Gods moeder te zijn.

Nepos/ Nicolaus van Calabria/ Nicolaus Galecus/ Ketters.

DEse Egyptische Bisschop verstont de Propheten van toecomende dingen/ op Jootsche ende Lactantioensche wijse/te weten/datter alle lichamelick toecomende soude zijn / ghelijck de Letteren in Mose ende de Propheten luyden/ende duysent Jaer soude Christus in alle vreuchde op Aerden regerē/Apoca. 20. Siet Euseb. Lib.7. Cap.22.

Nepotiani verstaen de Propheten lichamelijck

In den tijt Innocentij de seste quam Nicolaus van Calabria met de ketterije int licht/ dat Gondissalnus een Ketter/gehoudē hadde/ dat Gods Soon inden Hemel van eewichept gheborē is/oft hy ghelijc geacht wordt Vader

Nicolaus van Calabria hiel het met Gonsisaluo.

ende Moeder op aerden te hebben: Ten anderen/dat de voorghenoemde ketter niet gestorven en was/ noch steruen en mochte/ maer leefde. Ten derden/dat toecomende de heylige Gheest soude mensche worden/ende dan soude Gondissaluus de geheele werelt bekeerē. Ten vierden/Int ioncste gericht soude Gondissaluus voor alle verdoemde bidden/wt wiens ghebedt/sy allen souden verlost ende ghenesen worden. Ten vijfsten/in den mensche zijn drie/de ziele die God gheschapen heeft/dat lichaem dat Christus den gheest/die de heylighe gheest wtghebrept/ghemaeckt heeft.

Nicolaus Galecus beuesticht des Hussen leeringe.

Nicolaus Galecus een Roomsche Legaet/ in dat Concilium tot Costnitz gesonden/beuestichde dat Johannes Hus ende Jeronymus van Praghen/heylige vrome lieden waren geweest/van dat concilium tot Costnitz onrecht verdoemt. Item dat de leeringhe Wicklefs tot Praghen geexamineert/voor recht bekent is. Item hy seyde/dat in de nieuwe wet onder de Christenen niemant voor het gericht/om zijn leuen en soude ghebracht oft ontlijft worden / dat nieuwe Testament en liet dat niet toe.

Nicolaus een Diaken/Nictages/ Nouatiani/Nouatus/Nicostratus/Niceta/Ketters.

Nicoalite.

NIcolaite/oft Nicolaitani / van Nicolao den Diaken / van de Apostelen ghestelt/ Actu.6.alsoo ghenaemt. Die souden de vrouwen ghemeyn hebben ghehadt/ende malcanderen om te misbruycken gheleent. Welcke ghewoonte sy van Nicolao souden ontfangen hebben / die aldereerst als hy een verachter werdt ghescholden / zijn vrouwe om te misbruycken voorghestelt heeft / wie dat woude nemen. Daer af wert wat Apocalip.2.aengheroert. De wellustichheyt settense voor dat hoochste goet ende eewighe salicheyt. Ignatius ad Tral. Siet die heeft den heylighen gheest gehadt/ende is daer henen ghecomen / die soude ons behoorlick een verschrickinghe aeniagen/ dat wie daer stondt/hem vreesen soude dat hy niet en viel.

Nictages hielden/men soude de nacht/die tot ruste ghegeuen was/niet met arbeyt onrustich maken.

Nouatianus weygert den geuallē na dē doop vergeuinghe.

Anno 244. in den tijdt Fabiani des Paus/ ende Philippi des Keysers/Eusebius seydt/ ende Decio ende Cornelio/ Anno 255. roerde hem dese Nouatianus een Priester tot Romen na Fabiano/met sommigher stemmen tot eenen Paus ghecoren/maer nochtans dronghe Cornelius voor/welcken hy daerom heeft beschadicht/met veel aenstooten/die Apostatas/ afgheuallen/en nam hy niet op/ sonder weder ghedoopt te zijn / daer in met de Donatisten stemmende. Dese weygherde den geuallen na den Doop eenighe hopinghe der vergheuinge der sonden meer te hebben. Daer henen treckēse Heb.6.10.eñ 12. Sommighe seggen/dat zijse nochtans tot boete roepē/maer sy en absolueren niemandt / dan sy sullen de absolutie van God verwachten. Veel hebben tegen dese ghescreuen. Sy souden oock de bruyloften ende houwelicken verdoemt hebben. Glose ouer Leuit.13.

Nouatus wt Aphrica comende/sal Nouatianum afgheкeert hebben / ende in de ketterije zijn meester zijn gheweest. Daer af Fabianus 4.Capit.Decret. Item Cyprianus 8. Epistel lib.2.

Cornelius de Paus int tweede Capit. wijst Nicostratum aen/dat hy buyten de kercke met Nouato is ghewijdt ende gheordineert geworden in Africa. Cyprianus 2. Lib. Epist.2.

Iuo Carnotensis schrijft/dat Niceto de beelden afghescrabt/ende oock de Medayen versmolten/daerop in metael een beelt ghesteken oft ghegrauen ghewordden is.

Ketters der Letteren O.

Octauianus een onrecht Paus/Olipius/Ophite/Orphani/ketters.

DEse verwette een Scisma oft twist tegen Paus Alexander/ met welcken hy tot eenen Paus wert ghecoren/ende maeckten veel onrusts neghen Jaer ende seuen maenden int Pausdom/Victor genaemt/welcke na gegaen is Guido.

Oliptus een Arriaensche Bisschop tot Carthago/sal Anno 505. in een Badt/als hy de Drieuuldicheyt lasterde/van eenē donderslach verslaghen ende verbrant zijn ghewordden.

Ophis opt Griecksche heet een slange/daer af comen de Ophiten. Die eeren de slanghen daerom/om dat hem Christus een slange verghelijckt/ende de slanghe de wetenschap van goet ende quaet heeft ingheuoert/Gene.3. Dese slanghen achtense voor Christum. Sy hebben oock een rechte leuendighe slanghe daer toe ghewent/datse vanden Priester betouert/ wt de Spelumcke onder den altaer wtginc op den altaer stenlic/ende aldaer den offer leckte/ ende daerom in eenen Circkel gelept/terstondt ginck sy weder in haer hol/ dan braken sy dat Sacrament als van Christo selue gewijdt. Sy seyden/dat dese eere der slanghen van de Nicolaiten op haer ghecomen is.

Ophite slāghen ketters eñ aēbidders

Drie bysondere Secten zijn erghens in Bemen gheweest. De eerste Pragensius/die is de lichtste ende verdraghelickste: De ander twee Taboritarum ende Orphanorum/zijn geheel ontsinnich/die keerden de Cloosters om / ende verwoesten haer Tempels. Item sonder alle eerbewijsinghe der heylighen beelden wt de kercken ghewroрen/ dat heylichdom verontcert / de Priesters ende gheestelicke bespotten sy/ende namen haerder veel dat hooft metten sweerde. Met het Crisma ende heylighe olie smeerdense de schoenen. Ten laetstē veruolcht deen Secte de andere / ende de ouerwinnende doode de ouerwonnen. Onder beyde ghedaenten communiceerdense oock sonder voorgaende biechte/Haer ghelooue beschermdense metten sweerde. Na Zisca deylden haer dese Orphani vā Thaboritis/welcke Procopius voor ghinck. Dese hoewel sy oneens waren/ so warense nochtans om andere te veruolghen eendrachtich/ende hebben dat aenliggende Meyeren met veel onraedts beswaert/ ende dicwils met schadelicken ouertreckē hert beschadicht. Pius de tweede seyt van desen sulckē Historie. Maynardus een Christelick edel Ridder / stelde hem tot wrake der kercken/als wilde hy eenen crijch voeren. Daerom hy dese strijdtbaer ketters/voor andere/van haerder mannelijcker daden wegen/bequaem achte/ schreef haer oft sy wildē Soudie ontfangen/ als sy nv met grooter macht quamen/bescheyde hijse/als die wtgelesen in een machtighe schuere oft corenhuys daer toe gheordonneert om daer in te monsteren / ende vermaendense als den treffelicksten/datse niemant ongheschickts tot haer in haer Rot nemen en souden/men wilde haer bysonder monsteren. Als sy nv te samē quamē/ slootmen dat huys toe ende stack het met vyer aen/soo worden haerder veel duysent schandelick verbrant.

Drie secten der Beēsche ketters.

Orebite ende Optatus Ketters.

De 4. Secte der Beemscher ketters.

EEn ander Secte der Ketters in Bemen/ daer af Eneas Syluius schrijft / is ghe-weest / niet weynigher schadelijck dan Thaboritarum ende Orphanorum/ bouē verhaelt/ teghē die liet Martinus de vijfste met namen/ dat Cruys predikē/en mocht nochtans in veel Iaren niet wtgheroept werden. Dese noemen haerseluen Orebitas/waer sy eenen Roomschē Paep ouer quamen / dien verbrandense / oft bondē hem tot dē Wintertijt/ als het seer cout was / op een gheurosen ijs also naect ende wt-ghetrocken/sommighe verurosense doot/sommighe snedense wt / ende lietense dan ghelubdt weder gaen. Haer ghelooue was Beemsch/ eñ niet Roomsch / daerom sy oock voor Ketters werden aenghetrocken ende vertelt.

Optatus seyde met Wiclef / dat de onreyne Priesters haer Officie niet en mochtē volbrenghen.

Origenes de groote ende oude/ zijn Leere ende Articulen / nv als Ketterije verdoemt.

ANno 224. oft 231. inden tijdt Marci Anto. de vierde/ ende Vrbani de eerste/scheen de treffelijcke een veel vernoemde Origenes/ daer af de Origenarij oft Origeniste afcomen. Die schreef in veel dingen bysonder wel. Nochtans zijn wt zijne Boecken dese Ketterijen begrepen/ daer wt getrockē/ ende van de Roomsche Kercke nv als ketterije altemael verdoemt.

Origenes articulen eñ ketterye.

Dat den Sone den Vader niet en mach sien.

De sielen oft geesten hebben int beginsel der werelt ghesondicht/ ende van menigerley sonden wegen vanden Hemel tot op de Aerde verstooten/ende menigerley Lichamen na de ghedaente ende verdienste der sonden/ ghelijck als ghevanckenisse verdient / daerom is de werelt geschapen.

Dat woort Gods en is niet God wesentlijck/ maer deelachtichlijck/ participatiue.

De heylige Geest is een Creature door dat woort ghemaect ende gheschapen.

De siele Christi is met andere gheestelijcke Creaturē/ voor de Lichamelijcke Lichamen ende Creaturen gheweest.

De salicheyt sal ophouden/desgelijcx de verdoemenisse alder Duyuelē ende verdoemde/ eñ sullen ten laetsten alle salich werden. De andere willen/dat hy dat eewige leuen niet voor ophoudende/maer voor eewich van eewicheit tot eewicheyt heeft gehouden/ ende alleen de Helle verstoorlijc/als Ierony. inde Epistel tot Auitum. Besiet Ioan. Damasc. Lib. 2. Cap. 1.

De menschen moghen van grooter sotheyt wegen in Beesten ende onuernuftighe Dieren verandert werden/die lieuer in water dan inde peen verkiesen te leuen.

Dat vyer ende pijne inde Helle/en set hy niet wterlijck inde straffe/ maer inde consciētiē der Sondaren.

De Kercke heeft zijne Boecken sommighe aengenomen/te weten/welcke S. Ieronymus heeft wtgheteeckent/ ende niet verworpen /de andere alle bysonder zijn Patriarckē/verwerpense als Ketterije. Dist. 15. Capit. Sancta Romana.

Dese is gheweest een Fonteyne Arrij / ende een Vader zijnder Ketterijen.

Item hy geloofde datter noch Hemel/ Paradijs/ Slange/ Helle/etc. en warē/na tluydē der Letteren / maer inde allegorie / dat is / in verweynde meyninghe ende gheestelijcke verstant

Dat alleen het ghelooue rechtueerdich maect sonder alle wercken / In Roman. Lib. 3. Cap. 3. Voert den Moordenaer ende veel andere wt dat Euangelium in tot een Exempel/ die alleen het gelooue geholpen eñ rechtueerdich gemaect heeft. Seyt ooc vrij aldaer/ des Wets wercken en dienen niet daer toe: Want oft wel yemandt des Wets wercken hadde/nochtans ouermits sy niet op het gelooue gebout en zijn/oft sy wel voor de menschen goet schijnen / sy en moghen nochtans harē wercker niet rechtueerdighen. Daerom staet des rechtueerdigen beroeminge alleen inden ghelooue des Cruys Christi. Dit betuycht hy aldaer met veel woorden.

Een man die na dat Euangelium wil leuen/ en sal den Broeder tot gheenen Eedt dringen/ drijuen oft begerē. Maer den anderē en behooret ooc niet te sweren / oft hy ooc wel geeyscht wert. Wijst aldaer aē dat perijckel dat daer op staet/eñ waerom men niet sweren eñ den Eedt eyschen en sal. Maer dat dit Ketterije is/ wijst aen dat Canon/ Extra de hereticis. Ex communicamus. Parag. Si qui vero. ende op een andere plaetse. Extra de Inno. Et si questiones.

Het wert eyndelijck altemael salich/ oock de verloren geesten. Dit soude Chrysostomus ooc gehouden hebben/eñ om desen Artikel inde geuanckenisse verwesen zijn. Maer ick en hebbe dat by hem niet gelesē. Maer dat is gewis dat Hans Denck /ende sommighe wt de Doopers deser meyninghe zijn geweest.

In Matth. Homelia 1. Ghy zijt Petrus. Alle Christenen zijn Petri/dat is/ steenen. Daerom schijnt dat dit gesept is allen Apostelen ende ghelooui ge/want sy zijn alle Petrus eñ steenen / eñ op dese alle is de Christelijcke Kercke getimmert/ ende ghenen alsulcken en sullen de Poortē der Hellē ouerweldigē. Meynt ghy dat alleen Petro des Hemelrijcx sleutelen vā Christo gegeuen werdē/ eñ de andere gelooui ge niet alle? Ia waerachtich/wāt sy hebbē alle dingen so gemeyn/ dat/ wat eenē geseyt eñ gegeuen is/ dat is allen geseyt eñ gegeuen. Eñ het is Origenes een verdriet/dat haer sommige dese spreuke/als de Bisschoppen ofte Paus/alleē toeschrijuen/als oft haer alleen de sleutelen des Hemels beuolen waren. Dien salmen segghē / waer sy sulcke zijn/als die tot welcken dit geseyt wert/ ghy zijt Petrus eñ v geue ick/etc. So hebbense gelijcke macht met Petro: Anders ist spottelijc te seggen/ dat die een Bisschop genoemt wert/ eñ selue met sonden verwert en gebonden/ sulcke macht hebben soude. Dat de ontbonden oft gebonden van hem op Aerden/ooc daerom inden Hemel ontbondē soudē zijn/ oft gebonden. Wie weerdich zijn wil te binden oft te ontbinden inden Hemel/ die sy eender vrouwen man/ nuchterē/matich/manierlijc/gastvrij/etc. Wāneer hy sulcker een is / ghelijck die welcke dese macht gegeuen is/so en sal hy niet metallen onrechtelijc bindē oft ontbinden op Aerdē. Maer wil yemāt Petrus zijn/ eñ en heeft dat niet/dat Petrus doē ter tijt gehadt heeft/doen hem dese macht eñ allen Petrus gegeuē is/eñ en meynt nochtanns iet dies te weyniger te bindē eñ ontbindē op Aerdē/ dat hem Godt onderschrijue/ ende daer toe Ia seyt/die bedriecht hemseluen/ daerom dat hy den sin eñ den wille der schrift niet en verstaet/maer valt opgeblasē eñ hoochmoedich in dat ghericht des Duyuels.

Alle macht der Christenen gelijc/eñ alle dinc gemeyn.

Origenes eñ Wiclef/ wil dat de Godloose nu met allen en beschicken in haer officiē.

In Leuit. Homel. 10. set hi geheelijck eē ander vasten / dan dat de Roomsche Kercke int ghebruyc eñ geboden heeft: te weten/na den Regel Mat. 6. voorgeschreuen. Vreeder seyt hy/ wilt ghy dat ick v wijse / hoe ghy vasten sult? Vast

Vasten van sonden onthouden.

van alle sonden/en neemt gheen spijse des wellusts ende der sonden/vā vast alle quade finantien/onthout v van quade redenen/ontslaet v quade gedachtē/hoedt v voor den Deesem der Pharizeen. En begheert niet de bedrieghelicke spijse der Philosophien/die v van de waerheyt afleyden. Sulcken vasten behaecht God. Maer hē vande spijsen te onthouden/die God met dancsegginghe te nemen gheschapen heeft den geloouigen/dat en can God niet behagen. Waerachtich een Christen heeft die vryheyt altijt te eten eñ vasten/niet met bygeloouighe Insettingen/maer met vrije Christelicke afbrekinghe.

Menschelijc ordeel ende Bā faelgeren.

Wanneer yemant vande waerheyt/geloove/liefde/vreese Gods wijct/so wijct hy wt dē leger ende Insettinghe der kercken/ oft hy alschoon door des Bisschops stemme geheel niet en wert wtgedreuen. Wederom die niet recht met recht ordeel des geests Gods en wert wtgestooten/die is ghewisselick voor Godt daer in/eñ diemē meynt daer in te zijn/zijn menichmael daer buytē. Ouer Mat. Ho.26. betuycht hy/dat de bybelsche boecken also verdoruē eñ verualst zijn/eñ van de Ketters afgescrabt/ooc vanden ghenē/die tegen de Ketters hebbē willen winnen/verandert/toegeset/afgedaen/dat hy twijfelt/datmen dat gebreck nemmermeer weder verbeteren en mach. Dies hem oock Erasmus laet hooren en zijn Annotat. ende tegen de Hispaensche Monicken.

Schrift verualst. &c.

Christelicke Kercke/ Origenes.

16. Quest. 7. cap. Et hoc diximus. De Christelijcke Kercke en is niet met allen anders/dan den geestelijcken Tempel Gods/die wt leuendige steenen wert gebout/eñ is dat warachtige huys des gebedts/dwelc voortijts door dē Tempel Salomonis gefigureert is. Daerom dan oock de selue vernielt moest werden/ende tot een teecken dat de Jootsche Wet/ Offer/ Tempel/eñ alle harē figuerlicken Godsdienst ophouden/daer tegen indē geest ende de waerheyt door Christum opgherícht werden.

Dat is mijn bedunckens een oorsake/ dat geenen wterlicken Tempel nv meer reyn en blijft/ende enckel Heydensche Tempels ende Spelunckeu der Moordenaers (als Origenes oock volghende seyt) zijn. Want God is haerder moede/ende en wil geenen wterlicken ouden Testamentischen Tempel meer hebben.

Ghelooue maect alleē rechtueerdich/sonder alle werckē.

Dat alleen het geloove sonder alle voorgaēde wercken rechtueerdich maect/leert Origenes claerlick in Rom. lib. 3. cap. 3. na de langte/ daer hy den Moordenaer tot eenen Exempel in voert/eñ veel ander Exempelen. Ende seyt aldaer vrij/dat des wets wercken tot de rechtueerdicheyt niet met allen en doghen.

Item aldaer/ dat alle wercken des Wets/ die op het gheloove niet ghefondeert ende ghebout en zijn/hoe wel sy goet schijnē/so en moghen sy haren wercker niet rechtueerdich maken. Volcht/daerom staet des rechtueerdigen beroemen alleen inden gheloove ende Cruys Christi.

Ketters der Letteren P.

Petrus Aliaco Cardinael Cameracensis/ende Porphyrius/Ketters.

Petrus Aliaco eē cardinael tegē de Roomsche Kercke.

ANno 1415. leuerde dese Cardinael 25. Articulen ouer/ eē geheel Concilium tot Costnitz/van der verbeteringhe wegen/ende reformacie der Roomscher kercken/daer in hy bekent/dattet altemael geuallen/ende in eē misbruyc ghecomen/ende altemael te reformeren seer van nooden is.

Ten eersten dat Roomsche Hof met zijne beswaringen/finantien/datmen aen de hoofden beginne: Datmen der daghelickscher Insettingen/scheynderijen/ende des menichuoudighen ongheschicten Bans/der ondraghelicker statuyten weyniger make/ende vastelic reformere. Nv en is niet met allen daer wt geworden/wat wilde hy seggen/wanneer hijt nv sage. Maer desen grouwel en moet meimant verstoorē/dan de Heere met zijn toecoemst: Want van hem is geprophetcert/hy sal sonder handen vallen. Dan. 8. 9. 11. 2. Thess. 2.

Tegen de onnutte wandelinge ende manierē der Bisschoppen/datse lesen/niet lichtueerdige spelen drijuen/ofte met de Speellieden omgaē/ noch hare oncosten op houden/ iagen/schoone vrouwen/banchetten/hofhouden/peerdē/wel leuen/ende dat de Bisschoppen niet crijchslieden zijn en sullē/ende als Wereltlicke Vorsten te Velde ligghen.

Item hy leyde in/dat Monickē ende Papen vander Vorsten Houe afgeset/dat alle gelt hādelinge eñ practijcke afgestelt souden werden.

Item hy bracht veel Articulen voor teghen scheynderije alder kerckē/Notarisen/Officialen/Simonien/Bisschopsmantel/ vyerdagē/ kercken pronckerije/schilderije/oueruloedige schoonheyt ende cyraet/ianck ghesanck eñ gebleer/teghen dat heylige canoniseren.

Item hy riet de groote menichte der biddēde orden af te stellen/dat hy Godt ende de werelt beswaerlick achte. Desgelijcx ooc de Ordineerders der Gasthuysen/ sieckhuysen groote schade deden. Hoemen de cloosterlieden ander Wetten soude maken/eñ met de Probendē een insien hebben/datse niet ezeldrijuers verleēt en werden. Item de Vniuersiteyten behoefdē een groote reformatie. Datmen ooc inde Domkercken/voor haer so menichuoudich gebleer Theologiam lase/ende gheleerde lieden op de Vniuersiteyten hielt/die de Jongers leerden.

Dat de Priesters/die Concubinen hebben/ hare Probenden ende Officien berooft souden werden/ nademael sy op de Canones onbeschaemt niet en willen achten.

Porphyrius een Philosooph te Athenē/een prijser ende aenhangher Originis/eñ een vriēt des Keysers Juliani/ ooc zijnder Secten een Discipel/die voorsette de boecken Juliani alle andere. De boeckē Socratis verscheurde hy. Hy riet/men soude hem van alle vleesch onthouden/eñ dat dē duyuels offeren 7. Lib. Hist. Trip. Cap. 2. Euse. Lib. 6. Cap. 17.

Porphyrius eē anhāger Juliani ende Origenes.

Hy heeft van het gheloove geheel afgeuallen/ ende namaels (als een veruolger zijns ordens) heeft hy veel tegen de Christenen gheschreuen/ eñ der duyuels Godsdienst verantwoort. Hy heeft den naem vanden onreynen voghel Porphyrione/daer af Leuit. int 11. staet: Want hy heeft de kercke veel onghemacx aenghedaen.

Paterniani/ Parmenianiste/ Patripassiani/ketters.

VAn Paterno dese alsoo ghenaemt/seyden/ dat de benedenste deelen des lichaems van duyuels waren gemaect. Daerō sy alle macht der sonden hier toe gheuen. Maer dat bouenste van Godt.

Parmenianis de ander Donatus beuestichde altemael dat Donatus hadde geleert/ ende trat als een nauolger Donati (int Bisdom tot Carthago) in alle manieren in zijn voetstappen. Dat Sacrament en soude men niet dā van heylige lieden ontfangen. Item datmen metten boosen verontheylicht ende besmet wort.

Patripassiani seyden/daer waer alleen een God/daerom waer de Vader/ in Christo zijnde/gestoruen. Sy stemden met de Sabellianen ende Neotianen. Sommighe segghen/het en is

niet

niet dan de Sabelliaensche dwalinge van sommighe desen naem hebbende.

Passagerij/ Passageni / Paterni oft Patarini/ Item Patalonarchite/ Ketters.

DEse worden tot Romen in de Bulle Cœne Domini in den Ban ghedaen van Gregorio de neghenste. Sy houden de ketterije Charorum. Sommighe heeten dese Gazaros/ welcke houden dat de mensche indē houwelicken staet niet en mach salich worden/ ghelijck de Martiani ende oock de Taciani.

Patalonarchite de swijgende ketters houden so veel op haer swijgen /datse altoos twee vinghers op den mont ghedruckt hebben /om datse dat swijghen niet ouertreden en souden.

Patriciani/ Prariani/ Pauliners/ Pauliani oft Paulianiste/ Papias/ ketters.

Patriciani haer eyghen vianden.

VAn Patricio een gheleert man/ontfinghen dese haren naem ende ketterije. Der welcker een stuck was datse de substantie des menschelicken vleesch niet van Godt/ maer vanden duyuel gheschapen te zijn/seyden/ eñ datmen dat vleesch niet anders dan den duyuel verachten eñ schouwen soude. Also dat sommige onder haer/haerseluen den doot hebben aenghedaen/daer mede sy dat vleesch wttogen ende afquamē/als de Donatisten oft Circumcelliones.

Prariani in Aphrica Sebelliani ghenoemt.

Doorgaens houdē de Prariani met de Sabellianis ende Hermogeanis. In Africa zijn sy gheweest /ende en zijn so veel Secten niet als sy namen hebbē. Men heeft ymmers een Secte in een plaetse anders dan in de ander ghenaemt.

Pauliners geloone.

Pauliners oft Paulij Ketters / noemē haer de nauolghers S. Pauli des Apostels / sy gheuen voor/hy heeft haer gepredict/ende haer also heeten geloouen/ tot dat hy weder coemt.

Het welck/so het waer is/ so sullense behoorlijc Christen eñ niet Pauliners genaēt wordē/ 1.Corin.2.3. Maer ick besorge/ sy zijn euen S. Paulus geloofs /als veel Christenen Christi. Men noemtse lichtelic hoemen wil/ maer also gheloouen ende doen/en is niet alietnans dinc. In Moscouia/daer de Moscouiters eñ witte Rupssen zijn onder Coninck Basilio / sal S. Paulus ghelooue beroemt zijn/ende door veel landen gaen: Daer af erghens anders.

Pauliani oft Paulianiste zijn Anno 265. van Paulo Samsetano den Bisschop af gecomen onder Paus Dionysio/ende Keyser Valeriano/ eñ Galieno/die heeft de ketterije Arthemonis weder opgewect/dat Christus niet altoos en is gheweest/noch vanden Hemel geclommen/maer in Maria een beghinsel genomen. Daer tegen is Johan.8. Mich.5. Euseb. Lib.5. Cap.27. seyt. Hy heeft voorghegheuen/ dat oock de Apostelen niet anders en hebben gepredict / dan dat Christus een waerachtich mensche is. Daerom wert hy (ghedenck ick recht) in dat vijfste Concilium verdoemt. Daer af Lib.5. Hist, Tripar. Capit. 14. Sy en doopen niet inden naem der Drieuuldicheydt/ na geluyt Matth.28. Siet Fontinianum daer bouen. Daer zijn oock andere Manicheische Paulini.

Papias een Bisschop tot Hieropolis in Asia is geweest een Planter der Chyliasten/die met duysent Jaren zijn omghegaen/Apoca.20. die heeft beyde Apollinarē ende Ignatium in zijn dwalinghe ghetoghen.

Pauperes / Insabbatati / oft Waldenses.

Pauperes/ insabbatati ofte Waldenses Ketters, ende 36 haer articulen.

DRie namen een Secte / hebben dese Anno 1218. onder Keyser Lodowijck de vierde aengheuanghen / die in Bulla Cœne Domini oock haren Ban hebben / die houden / datmen in gheender manieren en behoordt te sweeren / oock niet de waerheydt.

2. Item dat gheene richter/die een Christen zijn wil/en mach dooden/oock niet eenen misdader.

3. Dat de vrome niet en mach behoudē worden / die het ghelooue der Roomscher Kercken houdt.

4. Dat een ongeloouich oft godtloos Priester niet en mach Consacreren.

5. Dat de kercke in den tijdt Siluester is te gronde ghegaen.

6. Datse den Paus niet onderworpen en zijn /noch zijn en willen/oock niet andere Prelaten.

7. Den aflaet en is niet met allen weert.

8. Niemant en mach consacrerē dan in haer kercke/buyten welcke gheen Sacrament noch doop en is.

9. Alle vrouwen eñ mans persoonen in haer gemeynte oft Secte zijn Priesters.

10. Dat Vagheuyer verloochenen sy stracx.

11. Dat de Misse/aelmoessen/gebeden/hulpe voor de dooden niet een hayr weert en zijn/het is der Papen versieringhe.

12. Der Heyligen eere en is niet met allen/ende datse inden Hemel onse ghebedt niet en hooren.

13. Gheen gebedt en latense toe/dan dat Vader onse.

14. Gheen Feeste en salmen den heylighen houden/de Vierdaghen en zijn niet nut.

15. Niet met allen en salmen eyghen hebben/ maer alle dinghen ghemeyn/daer henen Waldo haer beghinder/ een machtich borgher tot Lugdun/ deylde zijn goet altemael wt onder zijne nootlijdende broeders / die niet met allen en hadden/also de Euangelische armoede belijdende. Hy vercreech terstont eenen grooten aenhanck/tegen de Prelaten ende Papen was hy bysonder wraecgierich ende yuerich. Als hy geuraecht wert waerom dat hy zijnen ouerstē geestelicken staet niet onderdanich en was / seyde hy/men moest God meer dā de menschen ghehoorsaemheyt bewijsen. Also wert hy als hertneckich ende verbannen wt zijn Vaderlandt gestooten. Dese sotheyt der werelt bloeyt noch in veel plaetsen / ende bysonder hebben altijt sommighe voor haer ghenomen/die weder op te brenghen/maer te vergheefs.

Eneas Syluius sett noch meer Articulen/ die sy souden ghehouden hebben/ te weten.

16. Dat de Roomsche Bisschop andere Bisschop pen ghelijck/ende onder de Priestrs geen onderschept en is.

17. Den Priester en maeckt niet zijnen staet / maer zijn verdienste des leuens schijnbaer/eerlijck/oft veracht.

18. De zielen alse wt dat lichaem varen / oftse ter Hellen af/oft ten Hemel / opclimmen.

19. Alle wijnghe bespotten sy / als / palm/ water/Sout/etc.

20. Gods ende der Heyligen beelden salmen afdoen.

21. De biddende Ordens heeft de listige duyuel gheuonden.

22. De Priesters sullen arm zijn / alleen met aelmoessen te vreden.

23. Te predicken sal een peghelick vry zyn/ wie ghenade heeft.
24. Geen dootlicke openbare dootsonde en salmen gheensins lyden.
25. Wie in openbare lasterweerdige sonden beuonden wort/die en is geen officie weerdich/ men sal hem oock niet ghehoorsaem zyn.
26. Olie/Crisma eñ Formiughe/en zyn geen Sacramenten der kercken.
27. De oorbiechte is een ydel /leughenachtige versieringe/het is genoech dat een yegelick in zyn Camerken God zyn sonden belydt.
28. Den Waterdoop salmẽ sonder alle olinge ontfangen/slecht na dẽ insettinghe Christi ende ghebruyck der Apostelen.
29. De kerchouen heeft de gierichepdt verciert ende ghewydt/waer de mensche leyt ende begrauen wort is het wel ghedaen.
30. Den wyden wterlicke Tempel Gods is de gheheele werelt.
31. Die dwingẽ de Maiesteyt Gods in eenen hoec/ oft alsmen seydt/in eenen Bocxhoorne/ die Cloosters/Tempels ende bidhuysen timmeren.
32. Het is een guychelwerck ende kinderspel met het Misgewaedt/kelcken/ clocken/scotelkens/ corporael / moustrantien / altaren / vanen/etc.
33. Waer de Priester aencoemt eñ noot doet/ in wat plaetse dattet is/daer is altaer eñ tempel om den ghenen diet begheert / dat Sacrament te gheuen.
34. Het is ghenoech /als hy alleen de woorden der Consacratien seyt.
35. Men verteert met de Seuengetyden/singen /lesen/in de kercken/te vergeefs den tyt.
36. Geen verdienste en is by dat ghedrongen vasten van de kercke ingheset.

Dat/eñ andere zyn der Waldensers kettersche articulen/vanden Paus aengetoghen/ eñ van zyne Heylighen verdoemt.

Pepusite/oft Pepusiani/Petrus de Anglia/Petrus de Luna/ketters.

Montaniste oft Phryges / worden oock somtyts Pepusite / oft Pepusiani ghenaemt na de stadt Pepusa/daer in sy gewoont/ ende haren toeulucht ghehadt hebben / die heetense haer Jerusalem. In dese Orden oft Rot was oock Priscilla ende Quintilla met Priesterlicke weerdicheyt begaeft.

Petrus van Engelant verdreuen / een Hussiet/wert een wt de Legaten der Bemen in dat Concilium tot Basel geschict: Die begheerde/ dat men de Intsettingen/beyde Wicklefs ende Hussen soude heylighen. Maer hy quam so wel gheselschapt in ghe leyde daer af / ende was met zyne bootschap so willecome/als een soch in een Joden Schole.

Petrus de Luna / heeft ghedwaelt ouer de macht des Paus ende der kercken. Tegẽ dien is Johannes Gerson die twee boecken voor den Paus tegen hem heeft ghemaeckt.

Peputiani.

Dese Consacreren met der kinderen bloet/ dat sy sonder schade vande ghewonde kinderen laten / ende een coecxken met dat bloedt aenmaken/dat is haer Eucharistia oft Sacramẽt/gelijc ooc de Cathaphryges sullẽ doen.

Petrus Gnapheus / Petrus Joannis/ Petrus Abialardus/Petrus van Arragonia.

Dese sette inde drieuuldicheyt vier persoonẽ. Damasc.lib.3.Cap.10. te wetẽ/2. vaders eenen Soon/eñ eenẽ heyligen Geest. Een Vader des lydelycken/ende een Vader des onlydelycke Christi.

Petrus Joannis verstont in Apocalypsi by Babylone/ de gheheele Roomsche Kercke / die hy een vleeschelycke eñ beestelycke Synagoge des Duyuels noẽde: Door den Antechrist verstont hy den Paus. Daerom is dese wt beuel Clementis de vi. weder opgegrauen gheworden/ ende zyn ghebeenten verbrant. Petrus Joannis ketter

Petrus Abialardus seyde Anno 1134. ter tyt Lotharij de 2. des Keysers / ende Inno. de 2. des Paus / dat Godt niet doẽ en mocht dan dat hy doet van der ordinantiẽ wegẽ der rechtueerdicheyt eñ zynder wijsheyt / oft daerõ dat hy werckte wt noot der naturẽ. Ten anderen/ Godt en is gheẽ oorsake vã alle goet. Ten derden / dat Godt wesentlyck van de wtuercoren niet en mach gesien wordẽ. Ten iiij. dat Godt eenvoudich/maer een te samẽ settinge in hẽ is. Ten v. datter wat om Gods wille eewich is. Ten vi. datter wat is/dat noch Godt noch een creatuer en is. Ten vij. dat de Enghelen wat doen. Siet Petrum van Pergamo in zyne Tafel byde Boecken Thome aengehanghen. Peter. Abialardus / eñ vi. articulen syner ketterye.

Anno 1302. seyde Petrus van Arragonia dat Christus ghecomen was/om den heyligen Gheest den wech te bereyden: dat Romẽ/ Sodoma ende Gomorra was. Dat de Werelt noch niet verlost en was/maer door den heyligen Geest verlost moeste worden. Veel toecomende dinghen seyde hy. Die is als een Ketter verdoemt. Pet. van Arrago. Christus heeft den H. Geest den wech bereyt

Pseudo Apostoli/Petulianus/ende Predestinati Ketters.

Articulen deser Ketters zyn/dat de Roomsche kercke van Godt wtghemonstert / niet de kercke Gods en is/ maer is Babylon ende de Hoere in Apocalypsi / die dat Dier met vij. hoofden berydt. Datse daerom niet schuldich ghehoorsaemheyt den Pans te doen en zyn. Die tienden en ismen den Papen in gheender manieren schuldich int Nieuwe Testament. Dat in alle manieren te sweren onbehoorlick is. Dat de ghewydde Kercke totten ghebede niet beter en is dan een verckens cot.

Judam heeft Petulianus de Donatistische Bisschop/ende zyns (Jude) gelijcken/die haer van haerder sonden weghen verworchden / voor Martelaers ghehouden/daerom datse in haerseluen wreken/datse teghen Godt gedaen hebben. De kercke en is nerghens dan in Africa by Donato/seyde hy. Item de boose Priesters en moghen niet de Sacramenten geuen. Item hy achte hemseluen soo heylich / dat hy dat gebedt der kercken hem niet van noode te zyn/achte. Petulia. hout Judas voor een martelaer.

Predestinati.

Int Jaer 314. onder Honorio ende Zozimo den Paus/roerde haer de ketterye Predestinatorum/die seyden: Alle dingen warẽ voorsien eñ gemaect. Daerom is yemant ter Hellen voorsien/so helpet hem niet oft hy gelooft oft boete doet. Maer hy is totten eewighen leuen geordineert/so en schaet hem gheen sonde/ hoe groot sy ymmermeer mach zyn. Dese ketterye gaet oock nv geweldich op de bane om/ by velen. Welcker voorgheuen/de goeden van dat goede afleyt/eñ de boose tot dat quade verweect. Daer tegen is Ezechiel 18. ende 33. Jere. 18. Predestin. Ketters geuen alle dingen de voorsieninge.

Pelagius/Celestius/ende Julianus Ketters / Item Philetus.

Anno 399. ter tydt Archadij des Keysers ende Anastasij/heeft dese ketterye een beginsel ghenomen van de ghenoemde drie Moninncken ende Bisschoppen/de vyanden der genaden Godts. Die seyden dat de mensche sonder voorgaende ghenade macht verdienen de glorie. Pelagij historie eñ Ketterye.

glorie. Ende dat dat beginsel onser rechtueerdichmakinge wt ons is/eñ aen ons lept/recht of onrecht te doen/nademael de mensche zijnen vrijen daer toe gegeuē wille vā God heeft. Dese wordē van Augustino Celestiani genaemt. Genade seyden sy/volcht de verdienst/eñ wert na de verdienste ghegeuen. Sy seyden/ daer en is gheen Erfsonde/daerom en is den doop den kinderen niet van noode/ Ja ooc haer onnut/ ende gheen afwasschinge der sonden. Dat gebedt der kercken is te vergheefs.

Adam/ waert dat hy schoon ghesondicht had/so hadde hy nochtans ten laetsten/niet wt verdienste der sonden/maer wt ghebreken der naturen/afghenomen ende ghestoruen. Tegen desen heeft Jero. ende Augusti. veel gheschreuen/ooc Innoc. de eerste/Zozimus/ende meer andere.

Articulen Pelagij.

1. Tot rechtueerdichmakinghe des willens en is de genade niet van noode/maer alleen de conste ende dat weten ghenoech.
2. Den vrijē wille wt zijn natuere mach verdienen de genade ende dat eewich leuen.
3. De ghenade wort gegeuen na de verdienste/ende volcht die.
4. Door den vrijen wille sonder voorgaende ghenade/moghen wy de gheboden Godts veruullen.
5. De genade Godts wort alsdan ghegeuen tot behulp/dat wy dat lichter doē/dat wy door den vrijen wille te doen beuolen worden.
6. Dat ghebedt der kereken dat is voor de ongelooulgen/datse bekeert wordē/ ende voor de ghelooughe/datse volherden/ bestandich blijuen/ende in het ghelooue wasschen/doet/is vergheefs.
7. De kinderen worden sonder erfsonde geboren / den Doop aen haer is te vergheefs. Siet den tweeden Artikel inden text.
8. Adam is dootlick geschapen / ende hadde moeten steruen/hy waer dan geuallen oft niet.
9. Adams sonde heeft hem alleen ghequetst/ eñ niet dat ghehecle menschelicke geslachte/eñ en is niemant vā Adams sonde wegē verdoēt.
10. De kinderen als sy geboren worden/zijn ghelijck Adam voor den val.
11. Daer en wort door de sonde oft doot Adams niemant een sondaer/oft leuendich/ghelijck oock door Christum niemant op en staet.
12. Godt en soude dat niet ghebieden/dat hy wist den menschen onmoghelick te zijn te volbrengen/daerom zijn de geboden vanden vrijen wille moghelick te houden.
13. De kinderen/als sy niet gedoopt en worden/noch hebbense dat eewich leuen. Daer teghen de rijcke/oftse alwel gedoopt zijn/waerse niet al dat ghene datse hebben/tegen en seggen verlaten/en mogense niet salich worden.
14. De ghenade Gods helpt dat goede voornemen/maer en geeft niet de ghenepchtheydt daer toe. Dat voornemen ende genepchtheydt tot dat goede/ staet inden vrijen wille.
15. De voorgaende verdienste brengt ende maect hem weerdich der volghender genade / die dit voorgenomen goet helpt te volbrengen.

Philetus Ketter.

De lichamelicke verrijsenisse des vleeschs verloochent Philetus/ eñ nam voor hem tegen Paulnm alle schrift van de verrijsenisse/ op den geest eñ verrijsenisse van sonden te trecden. Tegen desen S. Paulus 2. Tim. 2. Desen gheeft Paulus den Duyuel.

Picardi/oft Picarders in Bemen/diemen Graefwoonders noemt.

Picarders geloone ende ketterij

ANno 1394. onder Coninck Wenzelao in Bemen/stonden op dese ketters/ te hope ende aen te richten die by na verstoruēn ketterije Adamitarum. Dese heet Picardus haer meester/naect rontom te gaen/ende noemdese Adamitas.

Van desen hebbe ick veel quaets gheschreuen gheuonden in Chronijcken / ende daer teghen mondelic veel goets van haer hooren seggen/hoe dattet vroō/eenuoudich/oprecht volc is/dat veel om zijn ghelooue heeft gheleden/eñ niemant daerteghen schade aenghedaen. Dier seluen sullen zijn bouen 80. M. noch heden in Bemen/veel vernoemde machtighe lieden/die voorgheuen/men doet haer gewelt eñ onrecht/ want sy noyt/oft haer ouders vā sulcker schāden wegen/alsmen haer oplept / in de wildernissen ende holen om hare boeuerije te volbrēgen/te samen gecomen zijn/maer van grooter droeffenisse wegen/ die tegen haer doen ter tijt ouer al is gegaen/hebben sy ergens verborgen moeten te samen comen / om malcanderen te troosten eñ toe te spreken / eñ dat is haer van haer misgōders also boos wtgelept gewordē. Ende voorwaer ick gelooue t wel / want men doet diesghelijcx den ghenen die noch int leuen zijn als ick van coopliedeu hebbe hooren seggen. Also handelt men geerne met haer/ want haer dinghen is ia ende neen/ eñ niet veel sweren. So zijnse malcanderen vriendelijck ende behulpelic/en laten niemant onder haer bedelen. Ende offe schoon haer dwalinghe ooc hebben/so en zijn wy ooc in veel dingen niet reyn/ ende blijuen daerom wel beneuen haer. Haer Nachtmael houdense in een daer toe gheordineert huys/Brocken een schotel vol broodts/ daer wt/als ick hoor segghen/neemt een yegelick die wil/ een beetken oft mont vol.

Picardi en hebben geen boec/dan de Bibel die verstaense sonder alle wtlegginge na de letter.

Sommighe segghen/sy en houden des niet te weynigher de teghenwoordicheyt Christi in het Sacrament/sommighe verloochenent. Sy en hebben geheel gheen boeck in het ghelooue/ dan de heylige Schrift/en nemen oock anders gheenen Leeraer aen/noch Augustinum/noch Jeronymum/etc. En lijden oock niet eenighe wtlegghinge ouer de Schrift/het sy van wien dattet wil/oock niet van haren voorstanders. Maer so dicwils sy te samen comen/moetmen haer in haer sprake dēn blooten text voor seggen oft lesen. Daer beneuen sitten twee ghesworen als ghetuyghen / oft hy faelgere / oft recht leest/om de gemeynte aen te seggen. Wat haer nv dese seyt/ dat houdense als van Godt ghesept. By haer nachtmael sitt hy oock / leest den text Pauli/ oft eens Euangelisten/ broot ouer dat broodt ende wijn / so laet hijt daer by blijuen.

Van eenighe Pauselicke artikelen /kercken etc. en houden sy niet met allen/gelijc de Waldenses/Wickleffen ende Hussitten. En hebben geheel geen Beelt oft Kercken / noch ghewijdē plaetsen/noch bysondere gheestelicke oft Secten. Sommighe seggen/sy zijn nv verdeylt / in eenen grooten ende cleynen hoope. Den grooten ghelooft als bouen/de cleynen houdet met de Weder dooperς.

De Pauselicke Chronijcschrijuers settē daer tegen veel moorts ende boeuerije / schande ende lasteringe van haer/om hier in haren Godt den Paus te dienen. Maer de Beemsche Chronijcken hebben anders. Zisca de Beēsche Heere (wort gheloogheu) soudese voortijts wtgheroept hebben/tot op twee toe/ende sy zijn dan van tween so gheringe weder gewasschen/tot tachtentich duysent toe.

Priscillianiste/vermengde Ketters.

Priscillianiste.

VAn Prisciliane die wt de leeringhe Manichei eñ Gnosticorum een vermengde ketterije aen=

rye aenrichte/draghen dese hare namen. Dese hielden/dat alle dinck/val/geluc/ende daet der menschen/oock Christi/zijnen eyghen tijt onderworpen is. Item dat de Propheté dicwils verbaest/selue niet ghewetẽ en hebben watse gesprokẽ hebben. Dese Bisschop in Spaengien Anno 386. wierp de Persoonen in de Drieuuldichept in malcanderen/alsoo dat euen de Vader was de Soon ende de heylighe Geest. Dat vleesch hielt hy voor eẽ onreyne spijse. De vrouwen becoute hy sonder wille haerder mãnen van haer te gaen. Diesgelijcx de mannen locte hy van hare vrouwen. De ziele was van Godlicker natueren ende wesens/als Godt. Dese werelt hielt hy vanden boosen Godt eñ beginsel gemaect te zijn/die so menigerley lichamen saeyde/ende dat onse lichamen nae de twelf teeckenen gheschapen zijn. Hy trock nae Roomen met den Paus eñ andere/om hẽ daer in te bespreken. Maer hy wert van Ambrosio ende Damaso terstont wtgemonstert/eñ den duyuel gegeuen. Oock in dat concilium Burdegalensi van Sinte Martino voor een Ketter verclaert. Diesgelijcx int eerste Concilium Toletanum/wt beuel Leonis. Dese de oorsaken ende gronden der Sterrenkijckers aenhangẽde/seggen/dat de menschen dat gesternte onderworpen/de sonden niet laten oft mijden en moghen/die haer aengeborẽ zijn/ende de sterren haer toe voeghen.

Pyrhus/Proculus/Procopius/ Psalliani/Ketters.

Pyrrhi ketterye.

PYrhus een Vorst der ketteryen Monothelitarum/daer af daer bouen/welcke An. ses hondert 44. Paus Martinus de eerste/tot Romen in een Concilium met Syro/Sergio/Alexandro de seuẽste/Paulo/de ketters/dẽ duyuel gaf. Daer om Constantinus de derde vertoornt/Martinum de eerste inde ghevanckenisse wees.

Proculus van welcken Eusebius libr. 6. capite 18. schrijft/stemde met de Cathaphrigys. Verloochenende oock de Epistel totten Hebreen Pauli te zijn.

Procopius een Capiteyn ende Voorganger Thaboritarum/tradt int Concilium tot Basel/etc.

Psalliani/bidden de Ketters stẽmen met de Euchitis.

Psalliani meynen/men moet sonder ophouden bidden/op de spreucke 1. Thes. 5. Luc. 18. ghefondeert. Sy seggen wonder van haer stedich ghebedt/dat te segghen ongheloofflijck is. Dese gheselde Epiphanius by de Euphemitas/oft Euchiten. Martyrianos ende Satamanos. Die alle vast een maniere houden.

Ketters der Letteren Q.

Quintianus/Quintiliani/ Quatuordecimani.

QVintianus eẽ Arriaensch Bisschop/daer af Lib. 4. Hist. Trip. cap. 24. Quintiliani zijn Pepuziani/die segghen/Christus is haer verschenen in een vrouwen ghedaente.

Quatuordecimani zijn/die met de Joden Paesschen houden/anders Thessaradecadite ghenoemt.

Ketters der Letteren R.

Rutheni oft Ruyssen/Raymundus Lulli Catalanus.

DEse en zijn noyt ghehoorsaem gheweest de Roomsche Kercke/want sy verloochenen stracx/dat Petrus een Paus is gheweest/noch een voorghanger des Roomschen stoels: Euen dat houdense van zijne nacomelinghen. Item dat de Roomsche Kercke gheen hooft en is alder kercken. Sy en nemen gheen Concilium noch Vagheuier/Olie/Vorminghe/oft Crisma/etc. aen. Dit altemael is lapperye by haer. In ghesuert broot consacrerense. Joannes Sacratius Doctoor Theologie der Kercken Cracouie/vertelt veertich Articulen haerder Ketterye.

Van de Aenbiddinghe der Duyuelen/heeft Raymundus Lulli Catalanus een Boecxken geschreuen/daer in vijf hondert dwalingen eñ ketteryen zijn gheuonden. Daer onder een is/dat Godt veel ende menigherley substantie oft wesens heeft. Item dat Godt den Vader voor Godt den Sone is gheweest. Ten derden/dat dat Godlic wesen niet ledich en is/maer geeft alle dinghen haer wesen/goetheyt ende nature. Ten vierden/dat de H. Gheest ontfanghen is vanden Vader ende Sone. Ten vijfsten dat de ghene/die de ketters ombrenghen/gheen Christenen en zijn/maer quaet doen.

Rusticorum Secta/dat is/der Boeren Euangelium ende Ketterye.

Rusticorum secta/der boeren Euãgelium ende ketterye.

ANno 1525. trock dese vergaderinghe der Oproerigher Boeren/hare ketterye ooc inde letteren ende vleeschelick verstandt der Schrift. Daerom sy behoorlick ketters ghenoemt werden/aldermeest haer verstant/die de Schrift daer henen trockẽ ende wt leyden/daer het henen rijmde/ghelijck een Padde by by eenen Jagehont/oft als de duyuel by eenẽ Apostel. Voor de vrijheyt des gheests/leerden sy de vrijheyt des vleeschs/ende hieldẽ met dat Euangelium qualick huys. Daerom ontrock haer God zijn Euangelium/daermede sy haer oproer ende schande wilden verschoonen ende bedecken/de sotte Cappe ende Euangelisch valsch bedecksel/reet hy haer van dat aẽsicht/datse daer ouer moesten tot schanden ende verslagen werden. Also moet het allen gaen noch heden ende in eewicheyt/die haer des Euãgeliums misbruycken tot een schanden decksel. God en wil zijn woort onsen grouwel niet verantwoorden laten/eñ dat wy onder zijnen naẽ vechten/niet toelaten/soo hy dat sweert heet in steken/ghewelt veel meer lijden/dan aendoen/ende alleen alle dingen met lijtsaemheyt ouerwinnen/Luce 8. 21. Romanor. 2. 1. Joa. 5. Alsoo ghaetet/wie eenen steen om hooghe werpt/dien valt hy op het hooft. Psalm. 7. Prouerbiorum 26. Ecclesiastici 27. Ecclesiastes 10.

Euangelium des werelts schanden decsel.

Wie met schapen crijghen wil/die heeft den slach wel half verloren: Alsoo/wie met Christo ende dat Euangelium/dat vrede leert/krijgen wil/die werdt tot schanden/want wie niet recht met een medecijne om en gaet/dien is sy fenijn/hoe goet sy ymmers is: Alsoo dat Euangelium. Wy vermeynde Euangelische sullen oock eens qualick bestaen/waer wy ons niet en beteren/ende in een boete stellẽ/dat wy ons zijns beroemen/zijnen naẽ voeren dat Euangelium tot spot/ende niet daer na en leuen: Ja int tegenspel/daermede wijt niet alleen en misbruycken/maer eenen quadẽ naem maken by de Heydenen/die het vã onsen twegen verachten ende licht houden. Ouersien wy eens dat spel/so coemt de vre/dat Godts lanckmoedicheyt ghenoech heeft door de vinger ghesien/so salt wt zijn. De kruycke gaet doch so lange te water/tot datse breeckt ende int slijc valt. Maer wy latent gaen so het gaet/en gelouẽ niet tot dat de heylighe Geest teeckent/als de boeren/als dan crabben wy te laet dat hooft/Prouerb. 1.

Ketters der Letteren S.

Sabelliani ende Saturniani Ketters.

Sabelliani comen van Neoto af/ eñ haer ketterye/

ANno 260. onder Paus Stephano/ Keyser Valeriano ende Galieno/ nam deſe Ketterye eenen oorſpronck van Neoto/ welcks Diſcipel Sabellius geweeſt is/ welcke zijns meeſters ketterije wijdt wtghebreyt ende oueral gebracht heeft/ daer ſy van hem den naē heeft. Deſe bekennē alleē eenē Perſoon/ des Vaders/ Soons/ ende des Heyligen geeſts/ de perſoonen in malcanderen vermenghende/ wt drye perſoonen van eenighe Godtheydt ende perſoon makende. Daer teghen is Hilarius gheſtelt. Ghelijck nv Arrius de natuere/ ſubſtantie/ ende weſen der Perſoonen gedeylt ende onderſcheyden heeft/ alſo werptſe deſe in een weſen ende perſoon/ alſoo datſe eenen tegen malcanderen zijn/ Sabellius ende Arrius/ als ia ende neen. Daer teghen houdt de Kercke drye Perſoonen/ een Godt teghen Arrium/ een eenich Godt drie perſoonen teghen Sabellium bekennende. Damaſc. lib. 1. cap. 11. Sabellius ſprack/ God Vader/ Soō en de heylige Geeſt/ waren alle drie namen des eenigen Gods. Arrius ſeyt/ een yeghelick was een byſonder. De Vader alleen warachtich/ leuendich Godt/ de de Soon ende heylige Geeſt/ creatueren/ ende wijt onder Godt/ als een creatuer onder den Schepper.

Saturnius een Ketter mypſticeert de Schrift.

Inden tijdt der Apoſtelen heeft Saturnius beneuen de ghesonde leeringhe met zijne ketterye ingheſcheurt/ ende de Simoneiſche ſchande in Syria beueſticht/ daer af Euſebius lib. 4. cap. 5. Simoni is Menander nagheuolcht. Op deſen heeft Saturnius van Antiochia/ Baſilides van Alexandria geuolcht. Welcke Menandrum den vyant der waerheydt geheylicht hebben/ aldermeeſt Saturnius van Antiochia. Baſilides heeft de gheheele ſchrift verborgen gemaect/ dat is met wonderlicke onuerſtandelicke bediedinghen.

Sabbatius/ twee deſes naems/ Sarmatius/ Sarrabaite Ketters.

SAbbatius een Chriſten wt eenen Jode bekeert/ ende tot eenen Prieſter ghewijdt/ ende tot een Biſdom comende/ hinck altijdt zijnen aert ende gheboorte nae/ zijn oore op de Joden. Daer af lib. 9. Trip. Hiſt. cap. 27. De Biſſchop Barbe volchde deſen Sabbatius int Biſdom nae met de Arriaenſche leeringhe/ recht int Officie. lib. 12. Hiſt. Trip. capite 4.

Sarmatius een Arrianus/ nam hem de leeringhe Arrij ſo hert aen/ dat hy als een Biſſchop wel met houdert Perſoonen verbannen wert/ lib. 2. Hiſt. Trip. cap. 13.

Sarrabaite alle gheeſtelicke.

Sarabaite alle geeſtelicke.

IN deſe Secte oft Ketterye behooren ghewiſſelick alle Monicken/ gheeſtelicke orden/ die op aerden zijn: Want deſe Sarrabaite ſullen van Anania ende Sephira niet alleen na den ontrouwen aert der achterghehouden goeden/ maer oock na dat bloedt ende gheſlachte zijn afghecomen. Die onder een ghedaente van een ghewillighe armoede haer aen namen/ ende gheſien wilden zijn na de ordinantie der Apoſtelen alle dingen te verlaten ende verſaeckt te hebben. Onder welcken ſchijn ſy gierich na groot goet ſtonden/ ende aen haer brachten. Daer af Jeronymus driemael aen Auguſtinum ſchrijft. Sy woonden aldaer eerſt in Egypten in holen/ met oſſen eñ verckens huyden ghecleet/ met ſtricken gegort/ ongeſchoept ende bloedich clommenſe menichmael wt de holen op de Feeſten na Jeruſalem/ ende bekenden daer gewillige armoede ende verſakinge alder dingen/ tot datſe daermede rijc worden. Trockē henſeluen den Baert wt voor alle dat volc/ op datſe haer een goet aenſien maeckten van groote heylicheyt. Namaels gingenſe beladen met groot goet weder in haer Taueerne/ daer leefdenſe by malcanderen wel/ ende lieten haer wel te moede zijn. Deſe beueelt Auguſtinus te ſchouwen. Doornen droegenſe oor om de voeten gheulochten inde cleederen/ haer bloet root daermede te maken/ ende grepē in ſomma veel auontueren aen/ tot datſe nochtans in ledicheyt rijck werden.

Sabatiani/ Secundinus/ Seras/ Sergius/ Ketters.

Sebatiani Ketters zijn Meſſalania

SEbas/ daer af de Sebatiani afcomen/ een Vorſt der Ketteryen/ Meſſalaniorum/ ſchoude den arbeydt der handen/ nam met groote waerneminghe der droomen alle dinck waer/ verachte dat heylige Sacrament/ ende veel ander manieren/ daer af leeſt de Meſſalanios.

Secūdinus wil Auguſt. bekeeren.

Secundinus een Diſcipel Manichei/ beneerſtichde hem ſeer Auguſtinum weder op zijn Secten te brengen/ maer te vergeefs/ want hy antwoorde hem door Schriften/ hy ſoude veel behoorlicker tot hem treden/ als tot de waerheyt/ ende dancte hem voor zijne ſorge eñ goetwillicheyt. Deſe leerde Godt waer veranderlic/ ende dat Chriſtus niet de eenighe ghebooren des Vaders/ na de natuere/ maer na de genade/ en was. Item dat oock ſommighe dinghen quaet zijn van weſen ende ſubſtantie. Item datmen niet leuendichs en ſoude etē/ ende hem van alle vleeſch onthouden.

Seras een beſchermer ende gonſtiger Etij/ die ſeyde/ dat dit/ welck dus langhe verborgē/ ende de Apoſtelen oock onthouden was gheworden/ hem geopenbaert was. Den Ban des Conciliums tot Conſtantinopolen gaf hē met veelen den Duyuel.

Sergius een hulper Machometis.

Met Sergius hulpe ende byſtant heeft Machomet zijnen duyuelſchen Alcoran gemaect/ Anno 595. Hy viel by tijdts inde ketterije Neſtorij/ quam Moninckx wijſe in Arabia/ ende hinck Machometo aen/ welcke hy in beyde Teſtamenten veel onderrichte/ ende veel wetten/ hem byſtandich/ hielp maken.

Seleutiani/ Stephanus/ Simachus/ Ketters.

Selentiani ketters eñ ſeltſame ketterie.

SEleutini oft Hermiani/ hebben van hare Leeraers Hermio ende Seleutio beyde haer aencoemſt ende namen. Deſe hielden/ dat de materie daer wt Godt Hemel ende Aerde gheſchapen hadde/ en waer van God niet gheſchapen/ maer met hem mede eewich ende ſelue weſende. Dat Godt een ſchepper is der ſielen/ en latenſe niet toe/ maer de Engelen ſcheppenſe wt vyer ende gheeſt. Dat quade ſeggenſe/ is oock wat van Godt/ ende wat van de materie. Sy verloochenen dat Chriſtus int vleeſch aen de rechter handt Godts ſitt/ maer dat hijt inden Hemel weder wt getrockē heeft/ ende inde Sonne gheſet/ ouermits dat Dauid ſeyt/ Pſalm 18. Inde Sonne heeft hy geſet zijnen Tabernakel. Sy verloochenen oock een ſienlick Paradijs. Den doop des waters en nemenſe niet aen. De verrijſeniſſe en achten ſy niet toecomende/ maer dagheliks te gheſchieden inde gheboorte der kinderen. So veel Philaſter.

Verrijſeniſſe verloochent ſiet binnen Seueri ani.

Stephanus een Arriaensch Bisschop tot Antiochia / daer af Libr. 4. Hist. Trip. Capite 24.

Simachus een Arriaen

Sigibertus seydt van desen welspreker Simacho/dat hy teghen Christum ontsteken is gheweest/ van der Afgoderijen weghen / diemen met hem dreef/hem als een Godt eerende ende aenbiddende. Van desen schrijuen Orosius/Augustinus/Prudentius. Hy verwecte de Romeynen tot onwille/murmureringhe/ende Godslasteringhe / datse vander Christenen weghen/gheen gheluck en hadden van haerder Afgoderijen weghen/datse eenen mensche aenbaden/prees den welstant der Heydenen/ ende argherde hem in somma aen dat cruys Christi.

Simachus Ebionita een Ketter.

Simachus eē Ebioniter

VAn Joseph ende Maria sprack Simachus de Ebionische Ketter/was Christus geboren een supuer mensche/ende datmen de Wet na Jootscher maniere te houden in alle manieren schuldich was. Dit altemael wil hy metten Euangelist Mattheo by brenghen. Euseb. lib. 6. Daer af leest Jeronymum in zijn voorreden ouer Job.

Seueriani/Seuerus/Semiarriani/Ketters.

Seueriani Ketters.

GHeenen wijn en drincken dese afgecomen van Seuero. Dat Oude Testament ende de verrijsenisse en nemense niet aen / de spijse die Godt den menschelicken gheslacht ghegeuen heeft/ verachtense. Alle byslapen achtense voor onreyn. Ende ander dwalingen / die Augustinus vertelt.

Seuerus.

Iohannes Damasc. lib. 3. cap. 3. seyt van Seuero Dioscoro ende zijne listighe vergaderinge. Dese setten in Christo een eenicheyt/ niet van der Persoonen wegen/die van twee natueren onderschepdelick was /maer van der gheschickelicheyt ende eyghenschaps weghen/in welcken Christus, oft hy wel een mensche is/ heeft hy nochtans een ontfanckelicke gemeynschap met Godt/participatiue/dat is/hy is Godlic wesens crachts ende substantie wat deelachtich/die gaf ooc de ketterije Enticetus eē voortreckinge ende stercte/als Ireneus seyt. Daer zijn oock ander Seueriani opghestaen/die gebruycten haer de Wet Mosi/de Propheten eñ Euangelium/maer alle op eyghen wtlegginghe wtghelept. Paulo sprekense qualick. Sijn Epistelen en nemense niet aen/ maer alleen de Euangelisten. De wercken der Apostelen verachtense als ongheloofweerdich/daer af lib. 4. Hist. Trip.

Semiarriani/de halue Arriaēsche Ketters/ seyt Epiphanius/houden ghelijck wesens den Sone metten Vader/sommiger maten eñ manieren/ende en willen nochtans niet/dat hy in alle manieren door ende door selue wesende/ mede wesende/eender substantien ende Homusion metten Vader is.

Simoniaci/oft Simoniani/Soldini oft Soldani/ Ketters.

Symonis des Toouenaers Ketterye.

HIer toe behooren wederom alle Ordenen ende gheestelicke des Pausdoms op eenen hoop/ghelijck tot de Sarrabaiten die euenwel de Simonie seer in hare Decreten verbieden/nochtans daer beneuen onbeschaēt sonder ophouden drijuen / ende een gheheele hanteringhe ende neeringhe der Cortisanen daer wt hebben gemaect/dat alleen de Roomsche stalboeuen (ick hadde by na wat schandelyckers ghesept) altemael hebben ende aenuallen: Wat hem roert/daer op vallense gelijc een Gier oft Wouwe op een hinne.

Van desen Symon leest Act. 8. die warachtich veel vromer is/dan zijne Nacomelingen. Dese Symon sal ghe houden hebben / dat de Creatuer niet van Godt/maer van een bouēste cracht gheschapen is.

Item Christus en is niet gecomen/ en heeft oock niet eenich verdriet vande Joden gheleden.

Met zijne toouerije bedroech hy vele/als zijne nacomelinghen met haer ontellicke ijdel Godsdiensten. Hy ghaf somtijts voor dat hy Christus was/ ghelijck Menander ende veel Pausen/zijne Discipulen. Hy verwecte de lieden tot onophoudelicke lust der onreynicheyt/ dien waren gehoorsaem alle die in Samaria waren/daer in hy eenen Afgodt ende aenghenaem Apostel was/die hemseluē de cracht des grooten Godts noemden/ van zijne toouerije daer toe betoouert. Daer toe hielp hē eē lichte vrouwe Helena genaemt/welcx Hoererije niemant verborghen en was.

Helena een aenhanc Simonis des Ketters.

In somma / dese ketterije is dat Pausdom gheheel door / dat niet anders dan een enckel (nochtans in eenen anderen schijn) Simonie is. Veel Columnen/als Justinus schrijft/worden desen Simone opghericht/daer onder geschreuen/Simoni den heylighen Godt. Dese is gheweest ten tijden der Apostelen/een Apostel des Antichrists/ghelijck ten tijden Mosi/ Jamnes ende Mambres.

Dese werden ooc somtijts vertrocken/ datse niet met allen van haerseluen en wisten/van des crachts weghen der onwtsprekelicke dinghen getreft/ende seyden die dingen die sy inde vertreckinghe sien/waren haer onwtsprekelic te segghen/oft onmoghelick te schrijuen. Daer af oock Ireneus wat roert.

In dat rijc Saba ende Godolie/ bloeyde dese Ketterije/van Soldino de Ketter verleydt. Sy volghen de dwalinghen Grecorum / met hare eyghen Ketterije/Chaldeische sprake ghebruyckense. Hare Priesters gaen met gout/hare Diaconen met wieroock/haere Subdiaconen met Myrrhe byden altaer.

Syrus/ Saragelli/ Sebastianus/Ketters.

SYrus van gebooorten een Alexandriaen/van conste voortijts een Medecijnmeester / wt eenen Philosooph ende Moninck/ schreef eerst teghen Nestorem/maer namaels vinck hy aen de Thimotheanische ketterije toe te staen. Ende teghen dat Decreet des Conciliums Chalcedonēsis/meynde hy/men en soudet niet houden met de ghenen / die nae de menschwerdinghe Christi / twee natueren in hem setten.

Saragelli houden/dat een ghewijde kercke niet meer profijtelick en is/dan een Verckens cot. Ende dat beter is te biddē inde woestijnen ende Cameren/dan inde Kercken. Dat de kercken vande huychelaers inde Christenheyt zijn inghebracht. Dese volghen Wiclef na.

Sebastianus een Manicheische ketter/daer af staet lib. 5. Hist. Trip. cap. 3.

Ketters der Letteren T.

Tatiani/Tritoite/Tessaradecate.

ANno 175. onder Marco Anthonio ende Aniceto den Paus saeyde de bouen maten gheleerde ende in geheel Grecia vermaerde man Tacitus ghenoemt / dese Ketterije/alle vleesch verachtende te eten met danc-

Tatiani onthouden haer van vrouwē alle vleesch/ ende wijn.

seg-

segginge. Die spoude oor van dat houwelijck/ dat niet beter dan hoererije achtende. Sy en nemen gheen ghehoude (als onreyn) noch die eenich vleesch eten/in haer ghemeynte. Sy wedersprekken de salicheydt Ade des eersten mensche. Epiphanius onderscheydt de Eucraticos ende Tatianos/alsoo dat de Eucratici de Tatianos afvalders oft Schismaticos noemen. Maer Jeronymus noemt de Tatianos der Eucraticorum Vorsten. Sy houdē dat/dat gebruyc eenich Wijns onbehoorlijc is/nademael gheschreuen staet/dat de Nazarei gheenen Wijn en sullen drincken/inde Wet/int vierde Boeck Mosi Cap.6. Alsoo ghebiedt oock Machomet den zijnen in zijnen Alcoran. Seuerus zijnen Discipel verbreyde dese Ketterije na hem breeder wt.

Tritoite oft Tricolite/die gelijck/als sy drie persoonen inde Drieuuldicheydt toe laten/also oock drie Goden. Siet de Gnoitos daer bonen.

Tessaradecate zijn/ die met de Joden Paesschen houden op d n 14. dach Marty/daer af Augustinus ende Isidorus segghen. Teghen dese is dat gheestelijck recht. De Gonse. Dist.3. Cap. Celebritatem.

Tertulliani leeringe ende leuen/ tegen het Roomsche gheloone.

Tertulliani leeringe ē en Articulen tegen de Roōsche kercke.

Anno hondert veertich / oft als andere rekenen ende tellē/Anno twee hondert acht/ lichte dese Tertullianus: Hy wert van weghen/dat hy hem niet in alle dingen de Roomsche Papen en onderschreef/so hert benaut/dat hy wt noodt tot den Montanis ende Cathaphrygijs/alsmē meynt/heeft moeten wijcken. Doen heeft hy terstont teghen de Roomsche Kercke seuen boecken voor Montano geschreuen/ende haer veel tot spijt ghedaen. Hy was eē vroom oprecht Priester Numidie in Aphrica/sal onder ander gehouden hebben/als Bernardus Lutselborghensis in zijnen Catalogo van hem schrijft/dat de Sielen der Sondaren na haren doot in Duyuelen verandert werdē.

Item Godt hadde oock een lichaem. Item de siele is onsterffelijck/maer Lichamelijck.

De tweede Bruyloften hieldense voor onbetamelijck ende Hoererije.

Ghebedt/ nachtmael/ doop/spijse der Christenen ter tijt Tertulliani

Der Christenen nachtmael heet hy Agapi/ dat is een Broedermael oft een Gasterye der liefden. Doen hebbense als de Broeders met malcanderen gheten/de schrift wtgeleyt/ ende daer op/als Christus/dat Broot gebroken/ eñ alsoo een peghelijck een verstandt der Schrift hadde/mocht hy dat midden op de plaetse vrij wt spreken / als dan werdt gheproeft van de andere/waer af dese ghedroncken hadde. In Apologet.

Na den Hemel sien de Christenen/als sy bidden met wtgerecte armen/ontschuldighe handen/ ende blooten hoofde.

Gheen Goddelijck Officie en sal met ghelt/ maer met goede getuygheniffe verregen werden.

Christenē en hebben geen bloet noch verstict ter tijt Tertulliani gheten.

Item de Christenen en hebben oock gheen bloet noch verstict gheten/ter tijt Tertulliani/ dwelck hy claerlijck in Apologetico aenwijst/ dat de Christenen met Verckens Worsten vol bloets/menichmael gequelt/ende haer voorgeset zijn/gewis datter haer verboden/eñ te eten onbehoorlijck was.

Wy en sullen dē Sabbath niet alleen op den seuenden dach houden (want de Insettinghe des tijtlijckē Sabbaths is wech) maer alle daghen / van welcken Esai. Cap.66. sept. Het sal den eenen yverdach aen den anderen werden. Teghen de Joden.

In Lib. de Corona Militis, die soo totten Doop gaen/bekennen aldaer ende oock eenen tijt lanc daer te voren inde gemeynte oft kercke/voor den Bisschop/datse versaken dē Duyuel/zijne pomperie eñ Engelē/daer na werden se driemael ingedompelt ende ghedoopt/etc.

Doop der Ouden.

Ouer dese plaetse/teeckent aē Beatus Rhenanus/dat der Ouden ghebruyck is gheweest/ dat de ghewasschen met dat Badt der Wedergheboorten/ ghedoopt ende ghewasschen zijn/ welck ghebruyck is ghehouden/ tot op den tijt Caroli Magni / ende Lodowici der Keysers/ dit wijsen aen de Wetten van haer beuesticht ende opghericht/in welcke verboden wert/dat de Priester oor niet eenen doopen sullen (wtghenomen den Artikel des doots noot) dan op Paesschen ende Pinxten.

Tweemael int iaer alleē ghedoopt.

Dese ordinantie ende Wet hout in hem / dat Boeck der Wettē Pipini/Caroli Magni/Lodowici/eñ Lotharij der Keysers: Welcke Ausegisus de Abt te samen heeft vergadert / ende is noch in veel Librerien voorhanden. Byssonder heeftmen een tot Sletstadt inden Tempel Fidei/eñ oock tot Straetsborch/etc. Hæc Rhenanus.

Teghen Marcionem seyt hy / dat de wercken ende oock de Epistelen der Apostelen / wtgeschrapt/toegelapt/ende mede van ende toedoen gheheel besmet/ende ghelooflooꝰ geworden zijn.

Boeckē des Nieuwē testaments vervalscht.

Tripartite Historie/leeringhe ende Articulen teghen de Roomsche Kercke.

In Oosten en wert niemandt tot cuysheydt ghedronghen/oor de Bisschoppen niet/veel hebben in hare Officie kinderē opgebracht met hare ghetroude Vrouwen.

Tripa. Hist. van der Papē houwelijck eñ aencoemst der ooren biecht

Anno 430. schrijft Sozomenus Tripartite Historie lib.9. Cap.35. een schoone Historie / hoe de Oorbiecht is opgecomen/wt wat oorsaken/ tot dat tot Constantinopolen een Diaken by een edel Vrouwe zijn Biechtkindt gheslapen heeft/dwelcke luytbaer ghewordē zijnde / by nae een Oproer inden volcke hadde ghemaect.

Doē heeft de Bisschop Nectarius dē schandelijcken Diaken afgeset/eñ als hem sommige rieden (wāt hy alleman ongebiecht op zijn eygē gemoet tot dat Sacrament liet gaen) heeft hy gheboden/dat gheheel gheen Priester meer de Boetdoenders biechte hoorē en soude/ ende van desen tijt aē is de oude gewoonte te biechten weder wechghenomen/etc.

Tandemus/ Theodorus/ Pharanitanus/Ketters.

Tandemus eē machtich Ketter.

Anno 1124. verleyde dese Antuerpiam / een soo subtijlen Leeck/ dat hy veel Bisschoppen gheftilt/de genade der Papen ende de Orden ende heylighe wijinghe / verachte hy altemael. De ontfanghinghe des Sacraments seyde hy/nerghens toe profijtelijck te zijn. Dese Tandemus ghinck onder den zijnen om wel ghecleedt/in Gout/met gheulochten hayre geciert / welcke ontrent drie duysent naeuolchden ende haer salich meynden / als sy hem alleen saghen.

Wie desen wederstōt/ die was des doots eyghen. Sy ghelooffden hem als Godt selue/ende eerdē hem alsoo/datse dat water daer in hy hem bade ende wiesch/voor Heylichdom droncken/ eñ thuys droegē: Die nochtans sulcker brootdronckēheyt eñ onmanierlijcheyts sal geweest zijn/dat hy inde teghenwoordicheyt der Ouders die Jonckvrouwen verrrachtichde/ De Bruyt haren Man aensiende nam / datse hem altemael voor goet hielden ende voor een gee-

stelijck werck: Ja haer des goet ende heylich meynden/ van desen man gheroert te werden. Sy waren aen hem alsoo verblint/dat hy niet onrecht doen en mocht/wat hy dede/wert geestelijck ende op dat beste wtghelept. Hy en conde doch cort om / by dit volck niet sondighen. Ten laetsten wert hy van eenen Priester aent hooft doot gheslaghen / met allemans clachte den ondergхanck des heylighen mans beweenende. Noch en mocht de dwalinghe niemandt wtroeyen/ tot datmen Norbeto den Bisschop allet opboren eñ incomen der kercken toe deylde / dat haer genoech van dach tot dach weder daer af bracht. Doen droeghense dat heylighe Sacrament inde kisten thien Jaer versteken/ met eeren weder voor/ ende quamen ootmoedich weder tot de Roomsche Kercke / dat is/ vanden eenen Duyuel totten anderen/ vã Lucifer tot Beelsebub.

Theodorus Pharanitanus een Bisschop/ achte Christum een Phantasma te zijn/eñ geen warachtich vleesch van Maria aenghenomen te hebben/zijn vleesch en hadde gheen swaerte oft ghewicht ghehadt. Dat scheen daer by/dat hy op de Zee hadde ghewandelt.

Theodorus Eraclie / Theodoricus een Coninck Italie/Theodoricus Grecus.

Theodorus brengt de Arriaensche ketterye weder op. Anno 544. is dese na den doot Arrij / een Vorst der Arriaenscher Ketterije / des sins gewcest/dat Maria alleẽ Christum den mensche / ende niet God eñ mensche geboren en heeft/ter tijdt Vigilij des Paus/ eñ Justiniani des Keysers/in dat vierde Concilium tot Constantinopolen den Duyuel ghegeuen. Dese ketterije heeft menichmael dẽ naem verandert/ende altijt dat hooft weder opgericht. Eerst van Ebione begost/eñ daer na van velen vermeerdert/ ende met de Leeraers den naem verandert.

Van Theodorici des Coninck Italie wegẽ/ heeft geheel Italia grooté aenstoot eñ veruolginge geleden. Hy heeft den Paus Johannem/ Symachum/ eñ Boetium de Roomsche raetsheeren/gemartelizeert. Tot Rauenna heeft hy Justinum van honger laten steruen in een geuanckenisse. Dese altemael zijn in dat getal der Heyligen geschreuẽ van de Pausen. Johannes Damasc. Lib.3. Capit.11. seyt/dat Leontius Byzantius een Apologie tegen Theodoricum Grecum/den grouwelijcken / schouwelijcken Ketter heeft gemaect/en vertelt zijne Ketterije nochtans niet.

Thaborite/ Theobites / Theomas/ Theonas/Thenisius/Ketters.

Thaborite Beemsche Ketters. Dese werden daerom Thaborite genoemt/ als haddense met de Apostelen hare meyninge op den Berch Thabor vercreghen ende gesien/van Godt gheleert. De andere segghen sy heeten van eenen Berch in Bemen Thabor ghenoemt also/daer op sy alder eerst begonnen hebben. Der seluer is een machtighen hoop in Bemen gheweest. Haer Hooftman / voorganghe / beschermer ende verantwoorder is gheweest Zisca de Tyran / die dit ghelooue met dat sweert lange behielt. Siet daer bouen de Orphanos/haren bystant. Daer henẽ hadden een toeuIucht alle Roomsche Ketters. Sy en waren in hare Secte niet eens / sommighe stemden met de Waldensibus / sommighe met de Hussiten. In somma / het was meer een rot booser Boeuen/om boeuerije te doen te samen verknopt eñ verbonden/dan om des gheloofs wille/als de Historien seggen. Tegen dese heeft Pius de 2. gheschreuen.

Theomas een Arriaen / daer af Lib.2. Trip. Hist. Cap.5. Maer Theonas seyde / dat Christus was een Creatuer Godts/daer af in Trip. Hist. Lib.1. Cap.13.

Eusebius Lib. 4. Cap.18. seyt / dat Theobites een is wt de eerste seuen Woluen/daer af Paulus Act.20. ons heeft gewaerschout. Item Johannes noemtse Antichristen / die al inde werelt zijn wtghegaen.

Eusebius Lib.4. Cap.19. seyt / dat Thenisius hem een Apostel noemde/schreef Epistelen aen veel gemeynten/tot veel bygelooуen/byleeringhen/ende bywegghen haer vermanende.

Theodotus/ Theodotiani/ Templarij/Timotheus/ drie deses naems/ Turilupini/ Ketters.

Met de raserije Montani was dese vergenen/ als Euseb. Lib.2. Cap.16. seyt. Dien hebbense eẽs inde locht geuoert / laten vallen/ ende een iammerlijc eynde ende loon gegeuen. Eusebius noemt hem eẽ wonderlijc Propheet/ ende eerst geboren des Duyuels. Eenen suyueren mensche maeckte hy wt Christo / welcke daerom Paus Victor dẽ Duyuel gaf. Ignat. tot Tralli. *Theodorus een selsaem ketter.*

Alleen een suyuer mensche maecten oot dese wt Christo/van Theodotiano verleyt. Hy is oock Aquila de derde wtlegghhr des Wets geweest/ Anno 184. *Theodotiani.*

Dese Ordẽ Tẽplariorum heeft begost onder Keyser Heynrico de 4. ende Gelasio de 2. Anno 1114. Aldereerst hebbẽ sy witte Mantels/ ende een root cruys daer op gedragen/ ende van S. Bernardo eenen Regel ontfangen/ Anno 1307. zijnse vernielt/ als sommighe seggen/ wt haet/ sonder schult. Sommighe leggen haer op/datse Christum verloochent hebben / ende met de Sarracenen ghehouden. *Templari.*

Ten tijden Bonifacij de eerste/seyde Timotheus een Bisschop / dat Christus wel was waerachtich Godt eñ mensche/ maer de Godelijcke natuere was verandert eñ verkeert inde menschelijcke. Joa.1. Dat woort is vleesch ghеworden. *Timothei/ drie deser naem.*

Een ander Timotheus/ een Discipel eñ aẽhangher Apollinaris. Daer af Lib.9. Trip. Hist. Cap.15.

Timotheus eẽ Bisschop tot Alexandria/ na Protherio des ghedooden / hielt recht dat teghendeel des naesten vertelden Timothei / te weten/dat dat vleesch Christi also was in God verandert/ende tot dat woort gheworden/dat dat woort in zijne substantie / ende de mensche in zijne natuere/alleen wt ghеselschap der persoonen/ niet wt vermenginge der natueren eñ wesens is een Persoon Christi voort gecomen. Hy becoute by na den Paus Leonem selue/ooc dat Chalced. Concilium / datse Nestoriaensch waren/hy waer recht daer aen. Ten laetsten wert hy nochtans verbrant. Deser meyningen aenhangers / heeten noch heden Timotheani.

Turilupini.

Turilupini. Turilupini stemmen in alle dwalingen met de Bigardis. Dese seyden/men en soude niet metten monde / maer metter hertẽ bidden in een vrijheydt des gheests/ sonder bedwanck vrijwillich/want dat gebedt en mach geen gebodt lijden/oft onderworpen zijn. Item men en soude hem gheens natuerlijcken lidtmaets schamen van Godt ghegeuen/ ghelijck de Cynici Philosophi. Men sonde de houwelijcke wercken openbaer doen. Der gebooorten lidtmaten niet bedecken wt schaemte /so weynich als de handen.

Thomas Muntser.

Thomas

Thomas Muntsers hist. ende ketterye.

THomas Muntser eē Predicant tot Alstadt in Duringhen/ predicte Anno 1525. inden naesten boerē Oproer (der welcker hy na veelder seggē eē groote oorsake soude geweest zijn) int Velt/ dē boeren/ ben ick recht daer aen/ tot Franckenhuysen. Van sommighe/ bysonder van de Doopers/ werdt hy ontschuldicht/ als dat hy daer toe ghedwonghen gheworden/ ende een vroom Godtvreesende Man gheweest is/ die zijn volck heeft also inden toom gehouden/ datse noch meynen/ hy staet haer op den rugghe achter haer alsoo doot. Daer teghen luyden zijne Epistelen te veel oproerich. Hoe wel sy oock dat ontschuldigen/ als eens heyligen Mans werck/ dict wt eenen Goddelijcken yuer heeft gedaen/ diens geest ende woort niemandt ordeelen en conde. Maer ick en can het niet verstaen/ noch hem ontschuldighen/ ende wil hem zijnen Heere laten. Hy soude noch eenen grooten aenhanc heymelijcker Discipulen in Duringhen hebbē/ die en zijn niet Doopers/ hy en heeft ooc selue niet weder gedoopt/ als ic geloofweerdich bericht ben/ hy auontueren te vroech gestoruen/ maer den wederdoop ghepredickt ende den kinderdoop verworpen. Zijn Articulen/ als ick in zijne Boecken ghevonden hebbe/ zijn dese.

Alle Papistische ende valsche Euangelische Predicanten zijn schriftgheleerde/ die alleen van de Schrift/ ende niet van Godt noch gheleert noch ghesonden en zijn.

Alle Predicanten op eenen hoop zijn schriftgeleerde/ die haer Euangelium niet van God/ maer van de schrift ontfanghen hebben.

Dat gheen schriftgheleerde geroepen en is/ noch des leuendighen Godts woort en heeft/ noch en predickt/ maer de doode Letter der Schrift.

Muntser van Gods woort.

Hy en hout niet met allen van de Schrift oft wterlijck woordt/ dat het ghelooue daer door quame oft ghegheuen wert/ maer van de Hemelsche stemme ende leuendich woort Godts. Daeromme hy van velen een Hemelsch Propheet spotwys/ ende van sommighe zijne Discipulen neerstelijck ghenoemt is gheworden.

Men en moet niet door Boecken oft prediken/ maer van de leuendige stemme Gods geleert werden/ ende van dat inwendige Hemelsche woort.

Dat alle prediken oft lesen vergheefs is/ ist dat de mensche niet te voren Christum in zijn herte en heeft hooren prediken.

Dat de onuersochte Predicanten niet Gods woort en prediken/ als sy oock enckel Schrift prediken/ waer sy niet van Godt daer toe gheroepen ende ghedreuen en zijn/ ende dat woort/ datse prediken/ in haer leeft/ datse inden gront haerder sielen beuonden ende vernomen hebben.

Aen Philippum Melancthon schrijft hy eenen Epistel/ daer in veruaet hy/ men en sal de schuldighe ghehoorsaemheyt des houwelijcks niet betalen/ ten sy datmen een stemme vanden Hemel gehoort heeft/ op dat wt dit houwelijcke werck een goet wtuercoren wel behagelijck kint werdt. Ende laet hem mercken/ als oft der werelt ende veel der gheestelijcken houwelijcken/ niet met allen anders dan een eerbare Hoererije en is.

In dese Epistel sett hy oock/ dat leuendich makende woort/ is/ dat sonder middel vanden mont Gods wtgaet. Allegeert daer op Mosen Deut. 8. ende niet dat wt de boecken ghestolen werdt/ ouermits Moses spreeckt/ dat wt gaet vanden mondt Godts/ ende niet vandē mont der menschen ende boecken/ als hy seyt.

Dat wterlijck woort en is eyghentlijck dat woort Gods niet/ maer alleen een ghetuychenisse des leuendighen woort Gods/ men moest de leuendige stemme Gods inden afgront der sielen hooren/ dat Godt tot onse herten spreect in alder stilheyt. Dat zijn hare woorden ende style.

Wanneer het niet also van herten en coemt ende ontspringt/ soo ist eens menschen woort/ dat de schriftgheleerde verdoemt/ die de heylighe woorden Gods also van haren naesten stelen/ Jerem. 23. Daerom sullense neerstichheydt doen/ seyt hy/ inde ghenoemde Epistel/ datse van herten propheteren eñ vercondigen/ door dat inschijnende woort ende leuendighe stemme/ wt eenen verlichten geest/ niet wt de schriften de ghestolen doode Letteren henen seggen/ anders is uwe Thologie ende gestolen woort Gods/ eens menschen dreck.

Datmen Godt niet van verre buyten ons/ maer nae in ons/ waernemen sal. De Tafelen ons herten zijn met vleeschelijcke lusten ouertrocken/ die daer behinderen den Vingher Gods.

Muntser vant houwelijc der heydenen.

Dat houwelijck bedde der ongelouighen ende vleeschelijcken/ en is gheen reyn onbesmet Bedde/ maer een Hoeren Bedde/ oft Sathane Lupanar, dat is/ des Duyuels Hoerenhuys/ seyt hy inde genoemde Epistel/ der welcker begheerten de Heylighen den gheest Gods verhinderen.

Men sal den mont Gods vragen/ wanneermen de schuldighe gehoorsaemheyt/ ooc in dat houwelijck betalen sal. Op dat/ als hy spreect/ de vreese Godts/ ende den gheest der wijsheyt van der Beesten lust niet versopen en werdt: Daer henen trect hy den derdē Beker des Enghels in Apocal.

Muntsers Vagheuier.

Het is een grouwelijcke dwalinghe een Vagheuier te verloochenen/ want diet verloochenen/ betuyghen/ datse de Schrift niet en verstaen/ noch de oeffeninghe des gheests. Nochtans en laet hy der Papisten Vagheuier niet met allen zijn.

Geloue en mach niet wt boecken gestudeert werden.

Het gelooue en machmen wt gheenen boeck lesen oft hooren/ verrijghen/ oock en gheue haer gheen doode Letter/ maer de Hemelsche stemme in onser herten/ soomen die ghehoorsaem is.

De aencoemst des gheloofs is/ als wy inde hoochste onghelooue besloten/ ende inde bekennisse ons selfs ghestelt zijn.

Men sal niet lichtsinnich zijn te gheloouen/ want wie gheringhe ghelooft/ is lichtueerdich van herten.

Des gheloofs aēcoemst is de vreese/ droeffenisse/ beuē ende verschrickinghe voor onse sonden ende onghelooue. Also is Abraham eñ alle Patriarcken gheloouich gheworden. Daer op treckt hy dat Jeremie int 31. Judith int 8. geseyt wert.

Swaerlijck coemtmen totten gelooue. Ende wie geringe daer toe coemt/ die valt gheringhe wederom daer af.

Gelooue machmen sonder schrift ende predicken verrijgen.

Wanneer yemant zijn leuen lanck de Bybel noch ghehoort noch ghelesen en hadde/ conde hy wel een ongheverft ghelooue hebben door de leeringe des heyligen gheests. Ghelijck alle die gehadt hebben/ die sonder alle boecken der heyliger Schrift geschreuen/ ende het gheloouе beschreuē hebben wt dat boeck haerder herten.

De schrift en leert niet met allen/ maer betuycht alleen/ en maect oock geen wesen inde menschen/ Ja doot alleen/ 2. Cor. 3.

De rekeninghe des geloofs by de beproefde inden gelooue/ moet wt de aencoemst/ ende niet

wt de Schrift ghegeuen werden.

De Schriftghelecrde meynen/ het ghelooue coemt wt dat ghehoor/Rom.10. So nochtans de gheheele Schrift daer op dringt/ dat wy vā Godt moeten geleert werden. Johan.6.Esai. 54.Jerem.31.Job.35. Psalm.17.24.31.33.70.

Dat het ghelooue niet met allen anders en is/dan als dat woort in ons vermengt/vleesch ende Christus in ons gheboren wert.

Dat dat ghelooue de gehoorsaēheyt Gods is/ daerom niemant geloouē en mach / eñ der sonden leuen.

Dattet ghelooue den mensche verandert van Adam in Christum/ons vernieut/wederbaert/ met de cracht aen doet wt de hoochte/ de liefde wtstort in onse herten/den heyligen geest brēgt Joan.7.

Waer dese stuckē niet en zijn/ maer altemael out/als vanden beginne/lust/wille/werc/hert/ vleesch/ghedachten/etc. Daer en ghelooft men niet: Want waer Adam leeft/daer is Christus doot.

De Schrift salmē daer toe gebruyckē/datmē ouer sulcke treffelijcke werckē/ getuychnis hebbe/ende de geesten proeue.

De Schrift en is niet daerom aen te nemen/ datse vande ouders der kercken op ons is gecomen: Want also beuesticht oock de Heyden ende Jode zijn gelooue / maer dat wijt also beuonden hebben int diepste ons herten / als de Schrift wijst/eñ weten dattet also is.

Men sal niet eer geloouen / ten sy datmen te voren inwendich versekert is inde verwonderinghe.

Muntzer van de Schrift. De gheweldige moeten wten stoel gheheuen werden. Luc.1.

Een yeghelijck en moet de kennisse Godts/ den rechten Christelijckē gelooue/niet vā buyten in door den asem der Schriftgheleerden scheppē: maer door dat eewige crachtige woort des Vaders / inden Sone / met verlichtinghe des heylighen Gheests/ende also veruult werde met de leuendighe stemme in zijn Siele / na de lengde/wijde/breede / diepte ende hoochde/ Ephe.3.

Oft yemant alschoō den Bijbel geten hadde/ en helpt niet/mē moet dat scherp ploechschaer verdragen/ eñ den sleutel Dauids/die alle prophecie op doet/vercrijghen.

Niemandt en heeft gheen ghelooue / tot dat hem Godt dat selue gheeft / ende leert in de beuindinge/ onder dat heylich Cruys/ inde schole Christi.

Dat alle Schriftgeleerden ende Godloosen de Schrift een besloten boeck is.

Dattet gelogē is/dat Christus voor ons genoech heeft gedaē / gelijc de onuersochte/teere/ wellustighe Schriftghelecrden daer af segghen.

Veruloect is de gene/die de werelt ende hoonichsoeten Christum predict/ welbehagelijc de natuere / dat heet metten Turcken in een Hol blasen.

Veruloect zijn alle die/die dat onboetueerdighe vleesch pluymstrijcken met Christo / ende die de menschen absolueren/Godts genade toe seggen/sonder boete ende hoochste vyantschap haers seluen/der sonden eñ des werelts haet.

Dat valsch onprofijtelijc gelooue moet wtgeroept ende tot schanden werden.

Alle dingen moetmen inden gront der sielen beuinden/ende dē inwendigen Schoolmeester te getuyge nemen/wat hy gheuraecht tot allen dinghen seyt/waernemen/eñ na dese hemelsche stemme hem stellen.

Te seggē/dat gelooue maect alleē rechtueerdich/ sonder alle wercken. Itē Christus heeft voor ons genoech ghedaen/ ende altemael volbracht/is veel te plomp ende cort ghesproken/ daerom waer/oft ghelogen/daer nae men het verstaet. Die door dat ghelooue des vleeschs lust ende beroeminge soecken/ datse vrij van de wet/niet meer en behoeuen te doen/ende niet so suer hen te laten werden / die en verstaen niet/ wat gelooue is. Ja spreect hy/euen dese woorden / lieue ghesellle / het is eerst om den worp ghewopen/het ghelt eerst lydens/ dat gelooue is des vleeschs Vageuier/ Gal.5.

Dat het ghelooue/in onghelooue/ de Hemel inde Helle moet gheuonden werden : want dat gelooue en wert niet gheleert ende ghegheuen/ dan onder dat heylich Cruys / in de hoochste aermoede/des moeden/afgearbeydē / onderlegen geests/die van geen gelooue meer en weet/ ende gheheel inde diepte der hellen steect.

Na desen camp Jacobs/eñ ouerganc Gods/ coemt eerst de morgenstont / also dat den dach aenbreect in onse herten.

Paulus heeft ons gegeuen macht ende vrijheyt/te vrijen/ende houwen/maer alleen inden Heere 1.Cor.7.

Dat zijn zijne wonderlijcke oordeelē eñ ketterijen / der welcker vele ick noch prijsen noch oordeelen en can / ende gheeft v te treffen / ende te oordeelen. Nochtans daerom ghesel/ dat onse naecomelingen doch eenmael sien/wat by onsen tijden op de bane om gegaē is. Mē heeft hem dat hooft genomen ende daer na gespeet/ van des oproers weghen. Hy schrijft eenen hittigen Epistel/als alle zijnen stijl is/ aen Martinum Lutherum/die ic heb laten rusten. Tegen desen heeft geschreuen Martinus Luther/ ende Joannes Agricola.

Ketters der Letter V.

Valesij/Vadiani/ende Valens.

Vale. ontnieren hem seluen. Dese hebbē selue de handt aen haer ghesteken/om haer te ontnieren/eñ met wtsuijdinghe der mannelijckheydt/God dies te vrijer te dienen verhopende. Dat hebbense oock aen haer gasten ende gheloofsghenooten ghedaen: Breeder bescheet van haer ketterye en is my niet voorgecomen. Sy zijn gelijck de Priesters Cybeles.

Vadiani/die dichten God aen een menschelijck beelt / affect/lidtmaet eñ forme/als ooc de Antropomorphite.

Valens een Arriaens Keyser eñ Ketter. Valens heeft veel martelaers in Egyptē gemaect/de Moninckē tot crijgē aengericht/ouder den Paus Damaso. Dese Keyser wert van Eudoxio den Arriaenschen Bisschop gedoopt/ eñ int getal der Christenē genomen. Van desen Orosius. Item inde Chronijcke der Keysers.

Valentiani/Valens/ Vrsatius/ Vlricus de Morauia /Ketters.

Valentiani ketters eñ Philosophs. ANno 144. onder Antonio Pio eñ Telesphoro den Paus/tot op den Paus Anicetum/ zijn dese van eenen Platonischen Philosopho eñ Christen opgestaē/die sette tijt/daer in God waer voortgecomen. Christus en had niet met allen van Maria aengenomē/ maer was door haer ghegaen als water door een riet oft sponsie. Itē dat dat woort Gods veroorsaect heeft dat hy dese werelt maecte.

Item hy seyde met Marciō/daer is eē God die daer straft/eñ eē bermhertige/die daer niet en straft. Hy sette twee Doopen. Hieronimus gheeft hem ghetuychenis / dat hy treffelijc geleert is geweest/oock niet weyniger Marcion. Dat Oude Testament en nemense niet aen/30. Werelden setten Valentianus/der welcker beginsel

gliusel is de diepte eñ stilheydt. De Vader is de diepte/de Soon wt de stilte genomen. Hy heeft een geestelijc lichamen eñ hemelsch vleesch met hem gebracht: Van de 30. Wereldẽ is de Duyvel gheboren. Item van desen Duyvel zijn ander geboren/die dese quade Werelt gheschapen hebben. Daerom en gheuense de sonde niet den vrijen wille/maer de Natuere/der werelt/dat ghemaeckte/ende gheboorte des Duyvels toe. Des vleeschs verrijsenisse verloochenense/ Alleen de Sielen werden salich door Christum.

Valens ende Vrsatius bekennen drie onderscheydelijcke substantiẽ inde Drieuuldicheyt. Daer af 4.lib.trip.hist.cap.24.

Dese twee heeft dat Concilium tot Arimino verdoemt/daerom datse de Arriaensche leere niet en wouden den Duyvel geuen. Tegen dese twee heeft gheschreuen Athanasius ende Hilarius.

Anno 1433. seyt onder ander Vdalricus de Morauia een Priester int Concilie te Basel/ Joannes Hus was gheweest een heylich waerachtich Doctoor/ goet leuẽs eñ prijselijc wandelens/maer door valsche leugenachtige tonghen verdoemt.

Vigilãtius/Vincentius een Donatist/Vitellius/Victorinus/Vrbanus/Ketters.

VIgilantiani van Vigilantio den Priester also ghenoemt/ hielden/ als Hieronymus schrijft / dat de begrauinghe der Martelaers niet te eeren en waren/oock niet te maken/dier meyninge/datmen God een welbehagen daer aen dede. Dẽ raet van de maechdelijcheyt leyt hy als onnut geheel wech. Den raet van de armoede neemt hy wech/ tegẽ dat Christus seyt/ Matthe.9. Wilt ghy volcomẽ zijn/etc. De heylichdommen der Heyligen veracht hy gheheelijck. Dat zijn by na de woorden Hieronymi teghen Vigilantium. Dese Bisschop als der Heylighen eere aenbrack in zijnder tijdt/ stont hert daer teghen: verantwoort Henricus Bullingerus machtich tegen Hieronymum/ eñ set hem in zijn plaetse in der Ketters getal/als die eerst een beschermer eñ oorsaker is geweest der Heyligen eere. Daer af elwaerts meer eñ ouervloedich.

Vincentius stẽt met Donato/diẽ veruolchden de Christenen grouwelijc. Maer Augustinus beschermt met negen oorsaken eñ vier exẽpelen/dat de Christenẽ hem recht veruolchdẽ. 23.q.cap.4.Nimirum.

Vite. houdẽ men sal alleẽ met ghebedt vechten.

Vitellij meynden/ men soude alleẽ mettẽ gebedt den vyanden slaen/ende met lijtsaemheyt swijghen/ lijden/stilsitten/ouerwinnen/gelijck dat volck Israel/Exo.14. Ende gheheel gheen hant aen leggen. Dier meyninge zijn ooc sommige wederdoopers.

Victorinus een Bisschop seyt/de Paesschen en quamen niet aen harenrechten tijt eñ dagẽ/ maer souden opten 10.Kalend. Maij gehouden werden/ die wert daerom als een Ketter van een Concilie verdoemt.

Vrbanum gheeft Marcellinus int Decreet/ Cap.7. in een Concilium met driehondert vaders den Duyvel / ende met hem Castorium/ Juuenalem/ Caium / ende Innocentium de Diaco. De oorsake en wert niet aenghewesen.

Vldrich Zwingel/ Predicant tot Surich in Switserlandt.

Vldrichs Zwing. historia.

VLdericus Zwinglius / een meester der seuen vrije Consten/ ende in Duytsche/ Latijnsche/Hebreeusche/ende Griecsche spraken/ een bysonder hooch vernaemt man/ is tijdtlijc by nae met Martino Luthero aenghebroken/ op de Bane ghecomen/de Werelt bekent/ende luydtbaer ghewordden. Want hy hem hooren laet in zijn Schriften/dat hy zijn Euangelium niet van Martino Luthero en heeft / maer oock te voren / ende met Luthero veel dierghelijcke leeringhen / teghen dat Pausdom in Switserlandt ghepredickt/dies hy hem op de toehoorders betuycht. Dan nochtans was hy eerst in alle manieren met Luthero eẽs. Maer terstõt begost hy met Carolostadio aen/sommigher leeringhen wegen met hẽ twiste/ te weten/Sacrament/Beelden/ etc. eñ ander artijculẽ wegen/so dat eenen grootẽ twist en ghekijf daer wt op stont/ eñ ernstich teghen malcanderen schreuen.

Doen viel terstont Switserlant eñ een goet deel des Rijnstrooms ende Duytschlants af/ ende hinghen haer aen des Zwingels leeringe/ die hy niet zijne/maer Gods ende de waerheyt noemt/ghelijck oock Martinus de zijne. Alsoo hietmen op desen tijt die Martino aenhingen/ Luytersche/ die Zwinglio aenhingen/ Zwinghelsche/oft Carolostadische. Luther noemtse Swermers/Dwaelgheesten/ Hemelsche Propheten / Beeldtstormers/ etc. Desen twist duerde tot op dat 1500. ende 28. Jaer. Doen wert te Bern in Switserlandt een openbare Disputacie daerom benoemt/ wtgheschreuen ende ghehouden / daer in vele op beyde sijden verschenen/oock veel wt de Papisten. Daer en wert oock niet alleen des Sacraments / maer ooc veel ander articulen wegen/ als van de kercke / rechtueerdichmakinghe des gheloofs/ wercken / ende anderen gheestelijcken handels weghen/ghehandelt/gedisputeert/ende nae langhen twist ende disputeren/ hebben de Presidenten der Disputacien/ de Zwingelschen / als ouerwinners (dies haer de Lutersche niet ghewonnen en gauen) bekent/ende de naeuolghende meyninghe/als voor de eewighe Goddelijcke waerheyt bekent ende besloten/te weten:

Disputatie te Bern des Sacramẽts weghen.

Dat voort aen in eewigen tijden geen Misse meer in haer ghebieden/ten waer datse beter wt de Schrift bericht worden / ghehouden en soude werden: Eñ hebben van stonden aen de Misse afgedaen/in sommige plaetsen de Altaren ontdeckt / ende door ordentlijcke macht de Altaren om ghestoten/ de Beelden ende Afgoden der Heyligen/eñ oock Christi/ wt de kercken geworpen/eñ voor den Chooraltaer eenen doopsteen geset. Dese wijse/niet alleen nae des Paus/maer ooc na Martinus meyninge/kettersch/na der anderen/als Christelyck ende de Schrift gelijck/hebbense aengenomen.

Een deel Switserlãt/Straetsburch/Basel/ welcke op dẽ Asschenwoonsdach / Anno 1500. eñ 29. hebben de Beelden wt de kercken ghedaen/ ende te samen de tafelen/onder de arme liedẽ wt te deylen begonnẽ/datse de stouẽ daer mede heetmakẽ. Maer als sy malcanderẽ daer ouer ructen ende quetsten/wert dẽ raet veroorsaect/dese op openbare plaetsen met negen vyeren te verbranden.

Jnt selue iaer zijn beyde partijẽ/ wt begeerten eñ verweckẽ sommiger Vorsten / bysonder des Lantgrauen vã Hessen/ontrẽt Michaelis tot Marburch te samen gheroepen te werden/ om aldaer haer wat met malcanderẽ te bespreken ende vereenigen. Aldaer hebbẽse haer wat met malcanderen vereenicht/ alleen / der wesentlijcken lichamelijcken tegenwoordicheyts weghen des Lichaems ende bloets Christi int Sacrament/en hebbense niet ouer een mogen comen. Daer staet Zwinglius met zijnen aenhanck noch op zijne meyninge vast. Martinus

 Luthe-

Lutherus ende zijn medegesellen op dat wesen des letters/ende op de clare bloote woordẽ des Texts. Daer af en wil hem geen partije laten brengen. Zwinglius noemt des Heeren broot/ een Sacrament oft een bediedinghe / figure eñ teecken des Lichaẽs ende bloets Christi/maer Luther/dat Lichaem Christi selue/gelijck ghy Litera M. in zijn Articulen ghehoort hebt/eñ heeft hier het teecken eñ dat byteecken werdt/ voor een dinc. Daer tegen is Zwinglius oock/ datse dat herte niet en versekeren/als haer Luther toe gheeft.

Nv willẽ wy dies Zwinglius Theologie eñ leeringe besien/ die van velen een sonderlinghe Theologie ghenoemt/ende niet alleen van den Paus/maer ooc ander Secten Ketterichs gehouden wert: maer hy de waerheyt ende Gods woort acht.

Articuli Vdalrici Zwinglij teghen den Paus / ende veel ander Secten.

Articulis Zwin. tegẽ de roomsche kerck.

Hy hout eñ gelooft/int boeck / vã de voorsichtichept Gods/cap. 2. dat God in allẽ/ Ja al is in alle menschẽ/ooc al in alle wercket: zijne woorden zijn:

Daer en is niet met allẽ/dat niet in God/wt God/ende door God en is/ Ja dat hy niet selue en is. Dit betuycht Moses/Paulus/Plato/ Seneca ende andere/etc.

Niet met allen en is/soo veel dat wesen ende staet aengaet/dat niet Godt en is: Want God is alder dingen wesen.

Zwinglius een beschermer der vromer Philosophen.

Hy is tegen die/die de waerheyt inde Philosophen verclepnẽ eñ hatich maken/ eñ spreect/ dat de waerheyt/door welckẽ sy oock voor gebracht wert/vanden heyligen Gheest is.

De aerde en sal nimmermeer ophoudẽ te zijn/ verstaet na het wesen/hoe wel sy ooc een ander gedaente sal aennemen.

Plinius wert onrecht bespot/dat hy het gene twelcke wy God noemen/de macht der natueren noemt.

Dat gheen Padde oft Swijn alsoo en sterft/ datse geheel ophouden te zijn/noch veel weyniger de vernuftighe Siele des menschen.

De mensche en is niet alleen van Goddelijcken geslachte/maer ooc alle creatuerẽ. Hoe wel de eene meerder/edelder ende weerdiger is dan de andere/soo zijnse nochtans des oorspronckx ende gheslachts weghen alle wt Godt ende in Godt.

Somen by Platonem eñ Pythagoran vonde / dat wt de fonteyne des Goddelicken verstants vloeyde/en salmen daerom niet ghelijc verachten/etc.

Seyt ooc aldaer: Seneca heeft een Godtlijc gemoet gehadt. Item/dat vele wt de Heydenẽ ende Philosophen inwendich dat geloove eens Gods hebben ghehadt/maer niet deruen belijden.

Hy spreeckt/hy derf der Heydenen leeringhe wel Goddelijc noemẽ/so verre sy heylich/God gelijc/eñ ontegensprekelijck is: Wãt sulcx moet alleen van God zijn.

Cap. 4. int voorgenoemde boeck.

Godt is int gesterte/Jae dat gesterte/alsoot wt hem/ende in hem is / alsoo en heeft het niet zijn wesen/cracht/eñ werckinge/ maer Gods cracht/wesen ende werckinghe/ want het en is altemael niet met allen dan een middel/instrument/ende vat/etc. door welcke Godts cracht werckt. De mensche en is niet alleen een Hemelsch/maer ooc een aertsch dinck/hem is een Hemelsch ghemoet inghegoten.

De wet mach alsoo weynich ophouden eñ afgedaen werden (ick spreec nv van de geestelijcke wet/eñ niet van de wterlijcke Ceremonien) als God selue.

Godt heeft van natueren alle menschẽ lief/ ende alle zijn Creatueren als een Vader: want waer hyse niet lief en hadde/ soo en hadde hyse niet gheschapen/ ende en onderhiel het oock niet/etc.

Dooden en is niet teghen de natuere Gods: want betamet de wet te doodẽ/so betamet ooc Godt.

Predestinatie eñ voorsienninghe Godts.

Dat die/die eewich verdoẽt werdẽ/etc. door de voorsichtichept Gods daer toe ghesschapen zijn/om zijn rechtueerdichz wt te vercondigẽ.

Al wat dat vleesch doet/doet het wt God/eñ door Godt/waert dat dẽ mensche niet Goddelijcke bekentenisse en waer ingegotẽ/so waer hi een beest. De creatuere en heeft de ongerechtichept niet door hẽseluen voort gebracht/wãt sy sonder Godt noch zijn/ noch wercken en can/ maer dat Godt eenen oorspronck ende oorsake van desen is.

Dat ons ongherechtichept is/dat en is hem geensins ongerechtichept. Daerom en is oock dat/dat Godt gedaen heeft/God gheen sonde/ maer den menschẽ ende den Engelen ist sonde. God en is oock geen ouertreder/so hy dẽ menschen eñ Engelen tot ouertreders maect: want hy en doet teghen gheen wet.

De mensche sondicht/niet God/ oft hy oock daer toe gedreuen ende ghedrongen wert. Wãt in summa/God en is gheen wet gegeuen/daer om en sondicht hy oock niet / soo hy dat inden menschẽ doet eñ werct/dat den mensche sonde/ ende hem gheen en is.

God een oorspronc des ouerspeels Dauids/ eñ is euen alsoo sonde/als wanneer eenen Stier de gheheele cudde springt/eñ dragende maect/ want de Veer geen behinderende oft verbiedẽde wet en heeft/daer tegẽ hy sondicht / alsoo ooc Godt. Dese ende dierghelijcke / int voorseyde boecxken.

Daer wt volcht/dat ouerspel niet aen zijn natuere oft op Godts sijde/sonde en is/ maer alleen dien dat verboden ende de wet ghegheuen is/anders moeste Godt oock sondighen. Een eenige daet oft sonde/soo veel sy van Godt als een oorsaker gheschiet/is sy eerlijck/ maer den mensche die het doet/ ende van Godt daer toe beweecht wert / ist een lasteringhe ende quade daet.

Breeder van de Predestinatie cap. 6. seyt hy/ dat daer wt niet en soude volghen/dat daerom de beschuldige eñ misdadighe onrecht gestraft ende ghedoot wert/ als Chrysostomus meynt/ so de Goddelijcke voorsichtichept alle dinghen toegeschreuen worden/etc.

Een moordenaer wert gedwongen te sondigen/daerom dat de gene/die hy vermoort/van hier in den Hemel coemt/eñ hy geraeybraeckt werde.

Volght/soo men gheen vrijen wil toe en laet.

Teghenworp. Is in den mensche gheenen vrijen wille/so moeten wy emmers van noots weghen toe laten ende bekennen/dat dieuerije/ dootslach/ende alle lasteringe wt Gods voorsichtichepdt ghesschieden/etc. Den seluen antwoort Zwinglius: Dat ooc euen de voorsichtichepdt Godts den Rechter drijft / om den Moordenaer te dooden / tot eenen Exempel der straffen / ghelijckse den Moordenaer tot moorden gedreuen heeft. Maer Godt / die alsoo daer toe drijft/en mach van gheen lasteringhe suspeckt werden / want hy en is onder gheen Wet.

Verkiesinghe is de vrije besluytinghe/voorslach/ende voornemen des Goddelijcken wille van welcker wegen die salich wordẽ/etc. Dese verkiesinge is vrij/ en hangt niet aen ons ordineren/

neren/schicken/sien/voornemen/geloouē/verdienste oft sonde.

Hy is tegē Thomam/die de verkiesinge wt dat voorsien Godts te comē/meynt/te weten/naedemmael Godt alle dinghen siet eer sy ghescheiden/so verkiest hy de menschen/ wanneer hy siet door zijn wysheyt/wat dē mensche werden sal / hy seydt / daermede verandertmen Godts voornemen/aen der menschen vromicheyt/ voornemen / doen oft laten. Eñ maeckt Godts ende der menschen oordeel ghelijck/ende seydt : Hy/oft veel meer Paulus/ zijn dier meyninghe/ dattet alleen aen Gods vrij voornemen staet / sonder onse sonde oft verdienste: Ja sonder opsien vā ons goet oft quaet doen. Jck ontferme my spreeckt de Heere in Mose/ diens ick my ontferme/etc.

Door de verkiesinghe / wert de verdienste onser wercken om ghestoten : Want oft de ghenadērijcke verkiesinge Gods moet vallen/ oft ons verdienste.

Zwing. van de Sacramenten. De Sacramenten alleen gheeft hy geen genade/ oft vergheuinghe der sonden toe / oock gheen versekeringhe des gheloofs ende geests: maer de eenige Gheest Godts versekert/ ende wert der Christenen Seghel/Arrabo/ende onderpant/der genaden genoēt. Jn veel plaetsen is hy deser meyninghe.

Den Doop en laet hy niet met allen anders zijn/dā der Christelijcke vergaderinge dat eerste teecken ende inschryuinghe.

Jnt Nachtmael en is oock niet vergeuinge ende betalinge der sondē/welcke Christus aent Cruys heeft opgericht/diens gedachtenis men alleen hier by dit Broot hout/ende prijst/maer en werden niet door dese bediedende teeckenen ghegeuen/etc.

Christus heeft dat Broot zijn lijf genoemt/ dat nochtans alleen een Teecken is zijns Lichaems.

Summa/hy Zwinglius/is hier in den handel van dat Sacrament door wt/niet alleen teghen den Paus/maer oock tegen Martinum Luther/ghelijck zijn boecken bewijsen.

Dat gheloove werdt alleen den ghenen gheguen/die van Godt totten eewigen leuen vercoren ende geordineert zijn/nochtans also/dat de verkiesinge voor gaet/ende dat geloove als een waerteecken der verkiesinghen salich maeckt. Haelt daer op Roman. 8. Welcken hy vercoren heeft/ die heeft hy oock geroepen/ etc.

Spreeckt oock volghende/ dat den mensche hem niet eer op Godts ghenade vertroosten en mach / dan dat hy te voren eerst vertroost wert.

Vercoren en mogen niet afuallen. Hy houdt oock / dat die eenmael recht gheloouen/ende daeromme vercorē/nimmermeer en moghen wtuallen/ noch verdoemt werden: als oock int teghendeel/ de voorghesien totter verdoemenissen/niet en moghen weder keeren noch gheloouen/anders moeste Gods verkiesinghe ende voorsieninghe verandert werden.

De verkiesinghe maeckt de kinderen / ende ander/die tot salicheyt voorsiē zijn/salich/oftse tot de bekētenisse des geloofs oor nimmermeer en quamen.

Jck woude (als ick wenschen soude) lieuer by Socrate ende Seneca staen / die eenen eenigen Godt bekent/ ende desen met claren reynen gemoet ende Conscientie geeert/ ende hem aen te hanghen haer beneersticht hebben /dan by de Pausen/etc. Want oft wel Socrates ende Seneca de ordonnantie van onsen geloove/ soo veel de woorden ende Sacramenten aengaet/niet gheweten/noch bekent en hebben/so zijnse nochtans (derf ick spreken) soo veel de rechte warachtighe Godts eere ende den gheloove aengaet/gheestelijcker/vromer eñ heyliger geweest/ dan alle Predickers eñ Minnenbroeders/noch oyt gheweest zijn/ wanneer de weluaert ende salicheyt den gheloove toe ghescreuen wert/en geschiet sulcks niet als wt de bysonderlijcste oorsake/ maer als wt de volgēde: Want de verkiesinghe is dat eerste Fundament/ende die maect ons tot broeders Christi/ niet ons doen.

Alle dinc ghescheit oorspronkelic van Godt. Al wat oor ghesciet by de menschen/het gae dan dat lichaem oft de siele aē/dat gesciet oorspronckelijck van Godt/also/dat ooc dat werc der sonden van niemant anders en is/dan van Godt. Exempel : Ghelijck de vrucht niet van den Ackerman en is/etc. also en is de sonde niet van ons. Also ist al dat wy doen ende dencken/ alleen Godts / die alle dinck doet ende ordineert.

Wy van Christen Ouders gheboren / zijn kinderen Jsaacx/maer de Heydenen Jsmaels. De doot der gheloouigen Kinderen is een ghewis teecken der verkiesinghe/ datse Godt met ontijdighen doot daerom wech treckt / op dat de boosheyt haer verstant niet en verruct.

Van niemāt en zijn wy gewisser dattet vercoren is / dan de kinderen die inde ieucht steruen: Want sy noch sonder wet/ende daerō sonder sonde zijn.

De Kinderen van gheloouighe Ouders gheboren/en moghen gheen besmettinghe oft sonden vlecken hebben : Want de erfsonde is door Christum afgewasschen eñ betaelt: Want ghelijck wy in Adam alle ghestoruen zijn/also etc.

Noch Esau noch Jacob en hebben in de kintsheyt mogen steruen. God de Schepper is alleen de cracht/wesen/ende natuere alder dinghen. Daer en is geenen droom so ijdel/die niet wt Gods voorsichticheyt den menschen toe en valt. Soo Godt alle dinck verstaet ende weet/ volcht/dat hy in hem heeft de gedaente eñ beeldenisse alder dinghen.

Summa alle zijn/eñ wesen alder dingen is/ dat zijn ende wesen Godts.

God heeft dē mensche dier matē/dat hy vallen soude/geschapē/op dat hy wt zijnē wille bekende/wat warachtich/recht eñ heylich waer.

De wederdoopers/so sy alle haer treden ende gaen/den geest toe geuen / en dwalense niet/ etc. Maer het geschiet altemael tot haerder beschuyuinge/ende om te opēbaren haer ypocrisie eñ sotheyt. Dese articulen vint ghy vast alle in zijn laetste boecxkē aenden Vorst vā Hessen. Leest selue wat voor eñ nae staet / ende hoe hijt eenen yegelijc voorstelt ende verantwoort.

Jtē aldaer Ge. 3. Als nv God zijn creatuere daer henē drijft oft voert/(verstaet dattet sondicht) so en sondicht hy nochtans geensins/ Ja hy en doet het niet sonder een bysonder groot goet/ende niet met allen des te weynigher sondicht daer en tusschen de mensche/ welcke dese wet voorgeschreuen is/oft hy oock daer toe gedreuen ende gedwongē wert/ want hy doet teghen de wet.

Erfsonde een vreemde sonde ende ghebreck/ maer niet verdoemelijck. De erfsonde noemt hy een ghebreck/die van haer seluen geen sonde en is/dien/diese heeft/sy en mach hem oock niet verdoemen/ Godt geue oock wat de Theologi segghen/ tot dat hy wt dit ghebreck teghen de wet doet. Maer dan doet hy eerst teghen de wet/wanneer hy de wet bekent/ende daer tegen doet.

Volcht nae veel woorden/ dat de Theologi Paulum/ Roma. 5. van de erfsonde niet recht verstaen en hebben/ende dat ghebreck en coste emmers geen sonde zijn/etc. Want waer de be-

kentenisse der sonden niet en is / daer en is ooc gheen ouertreden/ende daeromme gheen verdoemenis. Leest Zwinglium van den Kinderdoop selue/van de erfsonde door drie bladeren/ ende elwaerts in veel plaetsen / daer hy voor ende voor herdt daer op dringt / dat de erfsonde niet met allen en is/dan een gheerft gebreck sonder onse schult/maer geen eyghen sonde oft misdaet/die daer verdoemt/ ghelijck als wy in Adam sien.

Dier meyninghe is oock Lutherus in dat glooskken ouer het 15. Capit. Joannes/Waert dat ick niet ghecomen en waer/etc. Want waer gheen wet en is/spreeckt Zwinglius elwaerts/ daer en is oock gheen ouertreden / ende waer gheen ouertreden en is / daer en is oock gheen sonde/etc.

Den kinderdoop houdt hy voor so vrij/ende in de Christelijcke vrijheydt begrepen eñ ingelijft/ int Boecxken vanden Kinderdoop/dat hy morgen mocht aenghehcuen werden/oft hy oock voormaels noyt gheweest en waer / soo verre wy sien / dat hy ons tot vrede ende goet dient.

Kinderen sonder sonde.

Aldaer probeert hy oock met veel woorden/ dat de Kinderen reyn/sonder sonde/ eñ Godts zijn/bysonder der Christenen / en wil het oock metten anderen niet verlochenen/ bidt/men sal hem niet te wijt dringhen/ende daermede versoeckē/wie wil haer dan den doop Gods weygheren: Ja hy seyt/sy zijn gelijck so wel Godts als wy/die gheloouich zijn.

Het moet cort ende slecht zijn / dat de kinderen gheen vlecke noch rimpel aen haer en hebben / want waert dat dat alsoo waer / soo en mochten wy niet recht op haer tot een voorbeelt des onschults gewesen werden/ Mat. 18.

Vanden doop der ouders.

In dat Boeck van de warachtige ende valsche Religie/Schrijft hy vanden Doop der ouders. Dat de Ouders oock veel in doots nooden hebben ghedoopt/ ende niet altoos de kinderen.

Diergelijcke in zijn Artijckel boecxkē/Arti. 18. spreeckt hy: Hoe wel ic weet/als de Ouders aenwijsen / dat van oudts af de kinderen op tijden zijn ghedoopt gheworden/ so en is nochtans dit niet soo ghemeyn gheweest/als in onsen tijden/maer altemael zijnse met malcanderen openbaer onderricht gheworden/na dat sy tot dat ghebruyck des verstants ghecomen zijn/daer sy dan Scholiers in den gelooue zijn ghenoemt gheworden. Als sy nv dat ghelooue vast in haer herte ghedruct/met den monde bekenden/dan worden sy ghelijck tot den Doop toeghelaten. Ende dit ghebruyck der leeringe/begeer ick wederom/in desen onsen tijt aenghenomen te werden.

Ketters der Letter W.

Wandali/Arriani.

Dese afuallighe vanden Roomschen ghelooue/hebben de Kercke langhen tijt veel onghemacks aen ghedronghen/ als den Duyuel in haer raesde. Veel 1000. Martelaers souden se ghemaeckt hebben. Honoricius de Arriaensche Coninc Wandalorum/sal daerom van de Wormen geten zijn.

Wilhelmus van Costa.

Dit is der Legaten eene gheweest / van de Hussitische Ketters der Bemen int Concilium tot Basel ghesonden.

Wilhelmus Aurifex/Wilhelmus de Sancto Amore.

Wilhelmus Aurifex/is geweest een Propheet der Ketterije Almarci / eñ zijnder nauolgers. Die seyt/ dat de Prelaten der kercken/lidtmaten waren des Antichrists/ ende de Paus was dē Antichrist/ Roma Babylon. Hy is met zijnen aenhanck tot asschen ghemaeckt.

Wilhelmus de Sancto Amore/vande heylighe Liefde/ heeft een Boeck ghescreuen teghen de Bedelaers ende biddende Orden / dat de mensche in desen staet niet en mach salich werden. Een Geestelijcke armoede des herten is van nooden/ende niet eenighe wterlijcke bedelerije.

De Euangelische armoede is in Dauide/ Abrahā/etc. geweest/die nochtans groote rijcke heeren/groote landen ende liedē gehadt hebben/desen verspuyght Alexander de 4. wt aenritsinge der Moninncken/ende schicte hem daer om ouer de Helle. Thomas Opusculo 19. Cap. 8. wil emmers den Bedelsack behouden / ende is hert tegē hem. De Paus gebiet ooc ernstich in een Bulle / ouer desen armen Ketter wtghegaen/dat op den Ban zijn Boecken in acht dagen tot puluer souden verbrant werdē. Dat is geschiet Anno 1266.

Daer zijn ooc noch veel ander ketterijē van August. Isidoro/Philastro/eñ inde gheestelijcke rechten aengetogen / welcker namē eñ Leeraers onbekēt zijn. Dat de godtheyt in Christo heeft geleden. Dat water en is niet van Godt gheschapen/maer met God eewich. Item dat sommige houden/Christus en is niet in de Helle ghedaelt. De werelt blijft onuerandert also eewich staen/oock na de verrijsenisse.

Sonderlijcke ketterie/ wiens aencoemst men niet en weet

De mēsche is nae den vleessche een beeltenis Godts. Dat dat Godlijck wesen noyt yemant ghesien en heeft. Dat Christus niet ghestoruen en is gheweest / doen men hem met de speere zijn syde gheopent heeft / etc. ende veel sulcks sotten werck. Daerom nochtans de toornighe Paus altoos voort met Ketterē toewerpt/ eñ ouer de helle seynt/ Ja als yemāt aē zijn schoenen twijfelde/datse niet heylich en waren/ die is voort een Ketter.

Van Wederdoopers / oft Doopers.

Wederdoopers aencoemst.

Anno 1526. recht in ende na dē oproer der Boeren stont op wt de letterē der schrift een nieuwe Secte / eñ sonderlijcke kercke / die noemden sommighe Wederdoopers/ sommige Doopers/die begosten aen met eenen sonderlijcken Doop haer vanden anderen af te scheyden/ende alle ander Ghemeynten als onchristelijck te verachten. Oock niemandt salich oft voor geenē broeder te houdē/die niet haerder Secte ende partije en was / ende begosten aen die / welcke tot haer traden weder te doopen/oft veel meer/ ghelijck zijt voorgauen / te doopen/nae dat beuel Christi/want sy den kinderdoop niet weyniger/als de Oorbiecht/sonder Schrift / ende sonder alle gront ende beuel Christi/daertoe van Ketters ghegeuen te zijn/ seyden: Toghen eenen grooten Grouwel daerop/wie zijn kint doopen / oft hem niet doopen en liet.

Der seluer voorstanders eñ Bisschoppē waren aldereerst onder andere Doctor Balthasar Hubmor/Melchior Rinck/Joannes Hut/Joannes Denck/Ludowijck Hetzer. Der seluer loop ginck so snel/dat haer Leeringe gheringe dat gheheele Lant door croop/ende sy terstont eenen grooten aenhanck cregē/veel duysenden doopten/ende veel/oock goede herten / die nae Godt ialoers waren met haren goeden schijn/ ende oock de Letteren der Schrift (diese hardt voor haer hielden) tot haer toghen: Want sy en leerden/in een schijnsel/niet met allen/dan liefde/gelooue/ende Cruys. Bewesen haer in veel

lijdens

lijdens lijdtsaem/ootmoedich/braké dat broot met malcanderen tot een teecken der eenichept ende liefden. Holpen malcanderen trouwelijck met voorthelpen/leenen/borgen/schencken/eñ leerden alle dingen ghemeyn te hebben / hieten malcanderen broeders. Maer wie vã haer secte niet en was/dien en groetense nauwe/en boden dien oock geen handt/hielden haer by malcanderen /ende namen so haestelijck toe/alsoo/ dat de wereldt haer / een oproer voor haer besorchde (maer daer af sy ouer al/als ick hoore ontschuldich geuonden zijn geworden) eñ men greep nae haer in veel plaetsen met groote tyrannie/bysonder alder eerst int Pausdom/met gewelt/leydese geuangen/ende pijnichdese met berné/sweert/vyer/ water/ende met menigerley geuanckenisse/dat haerder een weynich iaren seer veel gedoot worden/also/dat sommige wijt ouer twee duysent aengheslaghen / in veel plaetsen ghedoot/ende alleen tot Einsheim tot op de seshondert omghebracht zijn / datse als Martelaers lijdtsamich ende stantachtich leden. Wt welck exempel ende predicatie haers bloets eerst noch meer beweecht werden/ ende als tot de rechten/ die om der waerheyts wille veruolginghe leden/toe traden/ ouermits alle man meynde/sy hadden de rechte proeuinghe/ teecken/ende dat recht gheluck des Euangeliums vonde hen by haer. Daerom veel vroome simpel lieden/hen by haer gauē/ende haer met den Doop in haer ghemeynte lieten insluyten. Der welcker veel volstandich / daerom haer bloet vergoten.

Also maecten vele/met haer tyrannie der seluer alleen al meer ende meer/ datse ten laetsten (als sy saghen/ dattet niet alleen niet en hielp/ maer dat tegēdeel hem begaf/ ende God haers sweerts ende ghewelts hier in spotte) daer aen vertwijfelden/also/ datse wat van dese tyrannije afstonden: Want alleman meynde/daerom datse so lijdtsamich leden/ haer sake ende Secte waer recht/ende sy waren alleen de Christenen. Daer wt de vergaderinge ende haer kercke eerst toenam ende groot wert: waer by den wtworp/de valsche broeders/ de vleeschelicstē eñ alderminste caf / die noch op de dorschvloer wtgeworpen/ouergebleuē warē/haer des verhieuen/ ende werden wat inden Geest houeerdiger/begosten aen alleman te oordeelen / ende oock in veel stucken onder malcãderen oneens te werden: ende by na so veel leeringhen te drijuen/als sy voorstanders hadden: Want Godt die alle Secten teghen is / begost oock dese in haer aenslaghen/spraken ende raden dwalende te maken/op datse vã haer timmeringe afstonden/ende haer inden Gheest ende waerheyt vã de sonde ende Heydensche kercke afscheydē souden/ende tot de Geestelijcke onpartijsche/ verstroyde Kercke Christi onder alle Heydenen/ tot alle gerechtichept haer gorden ende byuoegen. Oock datse leerden dat Godt aen wterlijcke dingen (die hy om onsen wille / ende niet om hem heeft ingeset) niet so veel gelegē en is/dat men hem daerom afscheyde/eñ dē bant der liefden ende eenichept verscheure.

Kercke Christi. Seb. Fran.

Hoe wel ick voorwaer achte ende geheelijck houde/datter veel vrome eēuoudighe lieden in dese Secte gheweest/ ende noch zijn/eñ ooc veel haerder voorstanders na God ialoers geweest hebbē/maer mijns bedunckens niet na de conste. Maer nochtans en soudemen niet also met haer tyranniseren/al waert datse ooc hertneckich haer niet en wouden laten wijsen / maer haer alleen God beuelen/die alleen geloove geuen/Ketterije wtroepen/ende de sake/ als ghehoort is/raet gheuen mach. Daertoe soude alle man ghedencken/dat ons allen noch veel ontbreect: Eñ soude yegelijcke dwalinge eenē Ketter maken/ende van God scheydē/waer wouden/niet alleen de Paus / zijn Kercke eñ hoop/ die niet met allen dan enckel dwalinge en zijn/ (ende nochtans ander Ketters oordeelen willē/gewisselijck de een blinde ende gebanné den anderen) maer ooc Origenes/Cyprianus/ Augustinus/etc. ende wy alle/blijuen: die gelijckewel in dese siecte zijn/eñ de heyligen voor God ende de werelt/selue haer dwalinghe afbidden ende wederroepen. Met gemack salmen hier in varen/de handt afdoen/ende stil houden / ende Godt niet also in zijn Rijck ende oordeel tastē/ met dat sweert op de vuyst/ende niet op het gelooue sien/ende in Gheestelijcke saecken / met den aertschē Scepter vallē: Want behaluē dat wy in dit stuc te wijt tastē/ander ongeluckē/eñ dwalingen onrecht verdoemen/so oordeelē wy ooc ons seluen/nadēmael wy euen ander diergelijcke dwalingen/oft noch arger vol steken/ ende sal hier gaen als Paulus seyt / Rom.2. O ghy mensche/etc. Want dese saken en behooren niet onder menschē oordeel/maer onder Gods gericht/ die hem alleē dat oordeel wil voor behouden hebben/Deut.18. Matth.5.

Articulen ende Leeringhen der Doopers / welcke alle vanden Paus / ende eensdeels oock van ander Secten ende ghelooueen/als Ketterije verdoemt werden.

HOe wel alle Secten in haerseluen verscheurt zijn/so zijn nochtans bysonder de Doopers alsoo onder malcanderen oneens eñ verscheurt / dat ick niet met allen sekers ende eygentlijcks van haer te schrijuen en weet.

Sommige houden harē wederdoop oft doop also nootsakelijck/datse sonder dien niemandt salich en achten/en groeten / de hant biedē/oft voor eenen broeder en bekennen. Sommige en houden hem niet so gheheel van nooden/ datse oock by alle vromen geerne zijn / ende die voor Broeders achten. Maer die zijn weynich.

Wederdoop noodich.

Sommige houden den kinderdoop voor eenen grouwel/ende lieten haer eer verscheuren/ eer sy haer kinderen lieten doopen. Sommige houdent voor der kinderen vrijhept/ oft laternt wel als eens menschē gebodt eñ vergeeefschen doop ghescheiden/eñ en willen haer om wterlijcke dingen niet so hert inlegghen.

Sommighe houden haer seluen voor de heylighe ende reyne/die hebben/ van ander afgheschepden/alle dingen gemeyn/ niemant en seyt dat yet zijne is/ende alle eygendom by haer is sonde.

De ander hebben also alle dingen ghemeyn/ datse malcanderen geen ghebreck en sullen laten lijden. Niet dat de een den anderē int zijne valt/maer dat inden noot eēs yegelijcken goet des anderen zijn sal/ende niemant niet met allen/teghen den anderen verberghen / maer een openbaer huys hebbē. Ende dat de geuer willich ende bereyt/maer de nemer onwillich zijn sal/ende soo verre hy voorby gaen can/ zijnen broeder spaert/ ende gheenen ouerlast en doet. Maer hier in is groote huychelije/ontrouwichept/ ende seer veel Ananie / ghelijck sy selue wel weten.

Doopers alle dingen ghemeyn.

Insommige plaetsen/als tot Osterlitz ende In Merrhen / hebbense Oeconomicos, dat is / Rendtmeesters / ende alle eenen koeck-burse/ daermen eenen yegelijcken sal geuen wat hem nootsakelijck is. Maer oft het gheschiet/ende recht wtgedeylt wert/ daer vraech ick haer af. Dese doen de ander broeders inden Ban / als die niet op den rechtē wech en zijn/ ende is des

bannens in haer ghemeynte veel/ alsoo/dat by na een yeghelijcke ghemeynte/de andere in den Ban doet / wie hem niet in alle stucken onder en schrijft / ende is by nae een sulcke vrijheydt by haer als int Pausdō. Wie in haer gemeynte niet tot alle dingen ia en seyt/die heeft Godt de ooren verstopt/ende beghinnen aen claechlijck voor hem te biddē/wil hy niet terstont omkeeren/so sluytense hem wt.

Doopers huychelsche wyse vroomtmeestēdeel.

Daer is ooc als ick vernomen hebbe/bysonder groote huychelie by velen / die haer groote vromichheyt geerne aentrocken/ wanneer haer de schalcheyt oft ouden Adam verliet/eñ en wil emmers niet recht daer wt van de nieuwe veranderde mensche/maer is noch altoos des ouden Adams vromicheyt ende aengenomē Moninckerye / die hem by haer seer bucken moet/ ende een enckel vleesschelijcke vromicheyt/ bysonder by velen/ghelijck by ander Orden ende Secten alle.

De ander Doopers en houdē niet met allen op de eerste vertelde ghemeynte/ende gemeynschap achtēse onnoodich/ende wat te veel/ dat sy haer de volcomen Christenen noemen / met verachtinghe der anderen. Dese arbeyden een yeghelijck voor hemseluen/helpen/dragen/bieden malcanderen(myns bedunckens) de hant/ goet huychelsch/hoe wel ick/die het recht meynen/hiermede niet en wil berispt hebbē. Maer woude datse op haerseluen in haer huychelrije acht hadden/ende haer eenmael voor de oogen Godts oock begosten te schamen/ ende andere stoutelijck te oordeelen affstonden: Want sy sullen gedencken/dat gewisselijc noch meer Christenen zijn/dan in haer winckelnieuwe kercke in alle houcken der Werelt.

Sommige hebben de martelisatie gheleden/ ende haer afgescheyden/ alleē datse niet vieren en wouden/tot spijte den Antichrist/ als ander lieden vierden/als den Sondach / naedenmael het des Antichrists vierdach eñ wet was/ met welcken ghelijckse niet met allen gemeyn hebben en wouden/also oock de vierdaghen.

Daer tegen latent de ander gheschieden: Sy segghen/sy willen emmers wt liefde mede vieren ende geuen/men en behoeft haer gheen bysonder te makē/ende hebben oock haer Schrift daerom.

Sotheyt der Doopers.

Sommige comen met de Letterē der schrift daer toe/datse haer vrouwen/kinderen/cranck ende ghesont / oock als de vrouwe een traemvrouwe is/sonder onderscheyt eten ende te eten leeren/wat haer voor de hant coemt. Allegeren daer op den gheloouighen ende reynen zijn alle dingen reyn/ghelijck als oft dit op den Buyck ende niet veel meer op de conscientie gesproken en is/daermede sy somtijts aen haer seluē/haer vrouwen ende kinderen/schade sien moeten.

Doopers nieuwe regulen setters.

Sommige vallen daer henen/datse niet met allen met de Heydenen en willen gemeyn hebben/niet alleen vasten/vieren/leuen/etē/ drincken/etc. Dese setten regulen/ hoe slecht het cleet zijn sal/hoe een yegelijck gaen sal/hoe veel vouden de schorte. Ende hebben gelijc de Moninc-ken/regulen in eten/drincken/ swijgē/spreken/ cleederen. Ende so haer vrouwen somtijts beuallen/ende eens kints genesen/ en sullēse geen schouwen hebben aen niet met allen / gheenen voorhanck noch wijse der Heydenen makē. Allegeren daer op/Ghy en sult v niet ghelijckformich stellen deser werelt/ etc. Rom.12. ghelijck als weynde dat geloone des wterlijcken mensche naetuere/verdouwinge ende recht. Oft gelijck oft Paulus gemeynt heeft/ wy souden op dat hooft gaen/met den voetē eten/met de handen spreken /ende alle wercken der natuere anders drijuen/dan de werelt/daer hy spreect: ghy en sult v niet gelijc stellen oft maken/etc. Paulus meynt/dat ijdel quaet wesen ende oeffeninghe der werelt in haer sāken / die wy ons niet ghelijck en sullen maken. Want wat hooch is by der werelt/dat is eenē grouwel voor Godt. Nv dese fantasie en drijuen niet alle/maer weynich/de ander latē de natuere in desen val haer recht.

Apostelsche Doopers.

Sommige willen dat Apostelsche leuen/ende de maniere der eerster kercken gheheel aentrecken/ende houden alle dingen nae de Letteren der Schrift/wasschen malcanderen de voeten/trecken rontom vā de een plaetse op de andere/predicken ende segghen van een groot beroep ende seyndinge. Sommige beroemen hen van haer dinck so gewis te zijn/datse de gheele werelt gheerne op haer leyden/ eñ voor haer rekenschap te geuen/ waer sy se verleyden/ als sy haer alleen nauolchden.

Sommige twijfelen aen haer beroepinge/eñ heeft haer de onwijse ialoesie om des Heeren huys berout: wouden/datse noyt eenighe ghedoopt en hadden/gelijck Joannes Denc. Veel vallen gheheel van haer / ouermits sy eenen so menichsinnighen twist sien.

Sommige leeren/de mensche sal alle dingen quade ende goede/ vrij ledich staē / sonder alles aen te nemen/so en is gheen sonde watse doen. Sommighe houden haer so hooch gecomen te zijn/datse niet sondighen en moghen.

Doopers maken wt crups een Afgodt.

Dat meestendeel predict het Cruys/ hoe dat dit/die rechte ende eenige wech is tottē leuen/ twelcke wel recht waer / als sy alleen gheenen Afgodt wt dat lyden en maecten/als moestense door het lijden/ende niet door Christum ghenesen. Oft gelijck oft Godt veel aen ons lyden ghelegen is/daer af hy een sulcke vreucht hadde. Ende geuen by na dat lyden toe/dat de Papisten de wercken/Christenen de ghenade ende Christo/also/dat sommige om het lydē taloers zijn/dat soecken/ende dat na gaen.

Sommige loopen ouer al de liedē predicken de boete / spreken somtijdts de Predicantē in/ beroemen haer van een groote drijuinghe des Gheests/bysonder der seyndinghen/datse haer van Godt toeghesonden zijn/ lyden daer ouer groote martelisatie.

Swijgende Doopers.

De ander houden daer tegen/dattet met het predicken wt is/ende de deure toegheslooten/eñ nv swijghens tijt is/eñ de werelt/ de waerheyt diese so menichmael wtgestotē heeft/ nimmermeer weerdich.

Doopers hebben ghesichtē/droomen ende beswijmen

Sommige hebben dachelijcks nieuwe beuelen van Godt/gheopenbaert/aen de Broeders ende vreemden te vercondigē. Sommige werden daer ouer als beswijnt/ ontstellē haer aensicht ende liggen/tot op een vre lanc. Sommige beuen/sommige onbeweechlijc/ tot twee oft drie daghen toe. Daer nae als sy weder tot hen seluen comen/prophetерense/segghen wonder/ ghelijck als in een ander werelt gheweest. Eñ dit achtense met Paulo ghemeyn te hebben/ 2. Corinth.11. Doen hy tot inden derden Hemel opgenomen is gheweest. Vele en costen de verborghentheyt niet segghen/ diese in dese opneminghe ghesien hebben.

Sommige coemt dese beswijminge dicwijls/ sommige selden/velen geheelijcken niet. Ende onder haer houdense veel/beyde op ghesichten eñ droomē / sommige geheel niet. Die houden haer aen de Letteren der schrift.

Sommighe en houden noch van predicken/ noch op boecken/eñ zijn vast alle de Predicanten teghen/datse niet gesonden en zijn/ eñ haer dingen in geen ordonnantie en gaen/na dat beuel Christi.

Daer teghen maecten sommige wt haer tot

der

der ghenen predicatien / ende breken dat broot met haer/maer op dese en achtē de andere niet veel. Ende als sy dat in haer ghemeynten vernemen/so monsterense dese met den Ban wt.

Doopers discipulen Basilidis.

Sommighe hebben een geregulеert swijgen voor haer/ende gaen met veel wetten eñ wterlijcke dinghen om/daermede sy de conscientien quellen/binden/ ende eenē strick aen den Hals werpen/met cleederen/ hayrvlechten/etē/spreken/etc. Dese noemtmen de swijghende Broeders.

De andere laten dese dingen alle vrij/ eñ beuelense eens yegelijcken Gheest/ en willen hier in niemāt geen conscientie makē/die Christus in onse vrijheyt heeft ghestelt.

Sommige houdē veel op de Schrift/als op Gods woort/dragē boecken met haer/waer sy gaen/ende staen. Daer tegen seggen de andere/ ouermits wy boeckē hebben/so en is noch geenen Christus voorhanden. Dese en houden ooc niet veel op alle wterlijcke predicatien ende Schrift/meynē wy moeten alle sonder middel van God geleert werden. Oock dat de Schrift niet Godts woort en is / ende men sonder dese wel geloouich ende salich werden mach. Siet Joannes Dencks articulen. Item Lodowijc Hetzers/Thome Muntzers/etc.

Ghemeynlijc alle / houden de kinderen voor reyn ende ontschuldich bloet / ende de erfsonde voor gheen verdoemelijcke sonde/beyde aen de kinderen ende ouders. Ooc datse niemant onreyn en maect/dan dien diese zijn eygen maect/ der seluer vrucht brengt/ende die niet laten eñ wil: Want vreemde sondē/seggense/ en verdoemen niemant. Allegeren daer op dat 18. Capit. Ezech.

Kinderen eñ sonder sonde.

Daerom zijn de kinderē/als de reyne eñ onmondighe/noch des doops verstandich/ noch nootdruftich/ende dat het beuel Christi alleen op den ouders gaet/diemen tot boete sal doopē ende inde Kercke sal insluyten.

Sommighe houden/wanneer oock den kinderdoop recht/behoorlijck ende Godlijc waer/ so soude hē dan nochtēs alle man wederdoopē laten/oft gelijc zijt noemē/ eerst recht doopen/ (want sy en achtē den voorgaenden ontfangen doop voor geenen doop) naedemael sy buyten de Kercke vanden Ketters / te weten vanden Paus/ die gheenen doop en can hebben/ ghedoopt zijn/ ouermits den eenigen doop niet in twistinge/maer in de eenighe Kercke ende vergaderinge zijn en can/als oock de eenige God/ ghelooue/ Christus/etc. Ende dese dwalinghe hebbense met Cypriano ghemeyn / die dit met een gheheel Concilium tot Carthago besloten heeft/ als gehoort is.

Erfsonde en verdoemt niemant.

Veel en houden de erfsonde / oock de quade gedachten ende lusten niet voor sonde/als men niet daer in en bewillicht / ende int werck en brengt/daerom dringen ende dwinghense haer seer/om haer vleesch te dampē/ alle lidtmaten te ghebieden met onwille des vleeschs / oft het schoon daer teghen murmureert ende knort/sy segghen/dat Hemelrijck lijdt ghewelt/ ende de gheweldighe alleen (verstaet/die haer seluē gewelt doen) grijpen dit tot haer: Christenen zijn Ridders/sy moeten dat Hemelrijck beuechten. Trecken ooc daer op de spreucke Luc.12. contendite, etc. dat is/dwingt ende dringt v tot de enge Poorte in te gaen/etc. Daerom ist onrecht ende periculeus te leeren/men sal gheen goede wercken doen/ dan met wille/ ende men heeft dan lust daer toe. Het is genoech/ dat de Geest willich is/dat vleesch en wint eewich gheenen lust daer toe/ wie daer op wil wachten/ moet wel eewich sonder goede wercken zijn / eñ niet goets doen.

Sommige spreken hier scherp/eñ mijns bedunckens/niet onrecht/hoemen God moet stil houden/alle dingen gelaten staen inden vrijen Sabbath/sonder alle aennemen ende eygendō/ dat Godt zijn werck in ons hebbe/die alleē dat zijn in ons bekent/ ende niet met allen dan zijn eygen werck in ons en croont. Maer dit dochte my condense wel sonder alle afsonderinge ende Secten doen / een yeghelijck voor hemseluen/ daermede sy vant leuen ende vromicheydt van de werelt warē afgescheydē/eñ van harē quadē wesen wtgingen/eñ niet met allen met haer lasteringen gemeyn en hielden/ ende niet wterlijcker dinghen weghen haer af en scheyden/ eñ een eyghen Secte aen en richtē/ ghelijck als en condemen niet vroom zijn sonder Secten/als dan/so sy wat daer ouer leden/warense martelaers Christi/eñ niet Ceremoniarum / oft der Ceremoniē. De ialoersheypt om de vromicheypt/ Godts vreese/etc. heb ic hertelijc lief in allemā/ ouermits God eē ialoers volc na goede wercken hebben wil/maer de Secten en can ick my niet behaghen laten.

God croont sijn werck in ons.

Veel wt de Doopers hebbē eē goede ialoersheydt/maer niet nae de const gestelt/so loopen vele haerder voorstanders met ialoersheypt gelijck aengesteken om/wat haer drijft/ende hoe ghewis sy haerder beroepinge zijn/laet ic haer verantwoordē. Nochtans woude ick/ datse op den schoonen Duyuel inde Middach euen acht hadden / ende haer Joannes Denck lieten een exempel zijn/altoos voor oogē/die wel so vroō ende yuerich gheweest is/als haerder een/noch bekende hy in zijn eynde zijn sotte ialoersheypt/ ende besorchde/hy waer ongeroepen geloopen. Nam hem oock voor/ hy en woude dat nimmermeer doen. So wetense selue/hoe seer yuerich sommige geloopen zijn/hoe gheweldich sy haer een seker beroepinge als van God gesonden/ende sonder middel gedreuē/beroemt hebben/ende die nv gheheel verloochent/ ende van haer af zijn geuallē/daer sy nochtās op gestoruen souden hebben/datse van Godt ghesonden waren/ende haren loop waer wt Godt. Daer sullen listige ende crachtighe dwalingen zijn in de laetste tijden/de Duyuel sal alle zijn consten sien latē ter rechter ende slincker sijden/ eñ een sulckē schijn ende ialoersheypt om Gods woort voorgeuen/dat oock de wtuercoren (waer het moghelijc) verleyt werden mochten. Daerom sie alleman gelijck op/waer aen hy is/ wāt het en ghelt niet met allen dan waken/ eñ en helpt niet/dat hy Schrift brengt. Hy heeft hem eenmael in de Schrift geset/ acht ende beroemt de selue voor Gods woort/ghy en behoeft niet te verwachten/dat hijt loochenē sal. Hy en sal hē in dese laetste subtijle tijdē niet so grof merckē laten/maer in enckel Schrift ghecleedt/ henen gaen ende proncken.

Sotte ialoersie der Doopers niet na de const gestelt.

Van de erfsonde spreken haerder sommige/ Ja vast alle/dat gelijc Christus gerechticheypt niemandt nut en is/oft te hulpen en coemt/hy en treckse dan aen/eñ maectse door dat gelooue zijn eygē/also en schaet int tegendeel de sonde oft erfsonde Adams niemant/dan diet door dat ongelooue aentreckt/ ende also zijn eyghen maect/dat hy haer vrucht brengt. Want gelijc vreemde rechtueerdicheypt niemandt salich en maect also en verdoēt niemant vreemde sonde.

Doopers van de erfsonde.

Maer verdoemt de sonde Adams/alle menschen ghelijck van natueren/so moet volgē dat Christus rechtueerdicheypt ooc gelijc alle menschen wederom salich maect/nadēmael hy den val Adams rijckelijckē betaelt ende vergolden heeft/Rom.5. eñ de genade de sonden te bouen gaet.

Maer maect de rechtueerdichz Christi alleen

de ge-

In alle manierẽ niet te ſweeren.

Sommighe onder haer/dan doch ſeer weynich/houden/men ſal ende en mach in alle manieren niet ſweeren/ wilmen een Christen zijn/ het ſy wt wat oorſake dattet wil/noch om God des geloofs wegen / noch om des naeſten wille wt liefde:oock dat een Christen geen Ouerheyt en mach zijn/die een hals gericht beſit/eñ ouer dat bloet oordeelt/oft die crijghen: Want Christenen hebben alleen den Ban ende niet dat ſweert onder haer. Oock dat een Christen niet en mach crijgen/oft doodẽ/het ſy wt wat oorſake dattet wil. Deſer meyninge is geweeſt Michael Sadeler eñ zijnen aenhanc verbrant/ eñ noch ſeer weynich.

De ander/eñ vaſt alle/houden/men mach de waerheyt wel metten eedt betuyghen/ſo het de liefde eyſcht / oft den gheloove aengaet / trecken hier op veel leeringen eñ exempelen beyder Teſtamenten. Dier meyninghe is oock Joannes Denck gheweeſt.

Deſe laten oock een Ouerheyt Christẽ zijn/ ſoo ſy nae dat beuel Godts handelen / ende bewilighen oock den nootweer ende crijch / alſmen niet ſtoutelijc/maer wt noot ende gehoorſaemheydt voor hem nemẽ moet. Maer nochtans leerẽſe alle eendrachtich / de Ouerheyt in alle dinghen/ſo ſy niet tegen Godt en zijn/ghehoorſaem te zijn/niet alleen chijns eñ ſchattinghe/maer den mantel/totten rock/eñ watmen niet toe laten en wil/te geuen: Sy ſegghen / ſy zijn oock bereyt gewelt te lijden/eñ ooc de Tyrannẽ ghehoorſaem te zijn / ouermits Paulus Rom. 13. daer hy de gehoorſaemheyt aentreet/ ſeyt/van de Heydenſche Ouerheyt/als Caligula/ Tyberio / eñ Nerone/ die men ſal ghehoorſaẽheyt bewijſen. Dit hebbẽ my tot antwoorde gegeuen/ſo veel ick daerō heb aengeſprokẽ/ ſy zijn daerom Christus wille te lijden met lijtſaemheyt/niet tot vechten met onlijtſaemheyt.

Christenen en ſullẽ omt Euangelie niet crijgen.

Want dat Euãgelium leert eñ en wil niet metter vuyſt (gelijck de Boeren inden ſin hadden) maer met lijdẽ eñ steruẽ verantwoort eñ beueſticht werden. Het en ghelt hier niet vechtens/ maer lijdens/als men in Christo ende de Apoſtolen een exempel ſiet/ die noyt gheen ghewelt en hebben aengeroepen/om haer dinghen met de vuyſt te verantwoorden: beriſpen oock alle die eenen crijchſen Christum leeren / eñ dat Euangelium met dat ſweert willen beſchermen/ dies ſy noch leeringe oft Exempel Christi/ der Apoſtolẽ eñ eerſte kercke en hebben. Daerō en haddet mijns bedunckens niet ſo grootẽ noot datmen hem eens oproers beſorchde/gelijck de Duyuel/die gheerne moort ſiet/ ende eenen luſt heeft int bloet te baden / velen een ſotte ialoeſie ingeeft/datſe ouer deſe arme lieden alſo Tyranniſeren/ ghelijck als deden zijt wt ialoeſie/ ende liefde / beyde Godts ende haers Landtſchaps/Gods laſteringe/ eñ oproer voor te comen. Godt is ſterck ghenoech/ alle ketterye te weeren ende te ſtraffen/ wat ſonder middel tegen hem geſchiet/als ketterije/ ongeloove/etc.

Maer wat tegen den naeſten gheſchiet/ daer toe heeft hy de Ouerheydt tot wrake gheordineert. Nv ouermits gheen oproer voorhanden en is/ en ſalmen niemandt van quaet vermoeyens wegen/der ſeluer alſo martelyſeren. Ick en beſorge my voor gheen volcks oproer min/ dat ick Paus/Keyſer/ende de Turck ſelue ware/dan voor deſe. Alleen in Joanne Huttẽ eertijdts harẽ voorſtander/is een letterſche ialoeſie gheweeſt / die heeft wt Moſe ende de Propheten genomen/ende ghemeynt/ſy ſouden gelijck Jſrael als Godts kinderen /de Godtlooſen wtroepen moetẽ/maer niet eer / danſe God daer toe en riep eñ aenſonde. Tegen deſen hebben veel wt haer ſeluen geſproken eñ gheſchreuen/eñ deſe meyninge en is by gheene meer/oft emmers by ſeer weynige/ſo dat ick niet vernemen en can/dan datſe deſe meyninge geheel onrecht achten/eñ indien Hutten verdoemen/als eenen val eñ dwalinge:ſeggẽ. Het gelt om Christus wille alleen/lijdẽ / eñ den geeſſel op ſetten: wie een Christen wil zijn / moet veruolginghe lijden/ſtilhouden / de Cappen opcloven / ende niet veruolgen/dat behoort den Antichriſt toe/ die de andere veruolcht/de kercke/ datſe lijt/eñ met gheloove/lijtſaẽheyt/ hoopen eñ volherden/ ouerwint/ Eſa.30.1.Joan.5.Luc.8.

Joã. Hut. verſtaet de Schrift nade letter.

Dẽ vrijẽ wille houdenſe alle eendrachtich/ſo veel ick beuonden heb/nochtans alſo/dat God te voren coemt / ghebiet ende den eerſten ſteen leyt/daer na ſtaet het by ons eñ den vrije wille/ oft wy deſe aengeboden ghenade willen aennemen/oft inde wint ſlaen/ oft wy dat woort/ eñ dien om onſen ghebiedenden boelenden geeſt in ons toe laten/oft niet. Item oft wy den cloppenden in laten/oft niet. Dit ende ſo veel ſtaet by ons: Want de vrije Godt en wil tot zijn gauen eñ ghenade niemant dwinghen.

Vrijen wil houden de Doopers.

Item ſy ſeggen/het en faelgeert aen God eñ de genade niet/als wy goet willẽ/ſo vermogen wijt wt voorgaende ghenade/die ons/om ſulcx te willen verweet ende getogẽ heeft/ maer niet ghedronghen: Want Godt en latet niet by hem ſtaen/die alle goede willen in ons maeckt ende veerdicht/nochtans niet ſonder ons willen en mede wercken. Wãt Godt die dat goede wil eñ gebiet/en weygert niemant de genade daer toe dat wijt niet en vermogẽ/Ja hy heeft eenẽ luſt eñ vreucht daer toe om den goeden wille voort te helpen:want ſoude hy ons goet gebieden / eñ niet de genade daer toe geuen/dat wy wouden/ ende als wy wouden/dat wijt volbrachten/ſoo ſtont dat faelgeren aen hẽ/ eñ en coſte niemant oordeelẽ/als die dat goede verbiet / eñ met zijn genade niet daer toe helpẽ en woude/maer dat tegendeel in ons werckẽ/ons verherden / eñ de ghenade tot dat goede ontrecken.

God gheeft yegelijc genade te bekeeren.

Daerom houden vele/ Godt is alleen goet/ ende en mach daerom noch willen / noch doen/ niet met allen dan dat goet/ daerom en is God gheen oorſaecker oft doender/eenigher ſonden. Ende en willen geheelijck niet/ dat Godt beyde dat goet/ende quaet (nae veelder meyninge nv ter tijt)in den menſchen doet/nademael hy de ſonde haet ende niet hebben en wil/ghelijck hy deſe dan doen/ende inden menſche beſtellen coſte/ende daer na oordeelen / ende zijn eyghen werck in hem verdoemen / daerom en doet hy niet quaets/ſonde oft booſheydts/ maer alleen dat goede / de ſonde eñ dat booſe comen alleen vanden Duyuel.

Godt alleen goet doet eñ en wil niet dan goet.

Vande de Voorſichticheydt/ voorweten/eñ Predeſtinatie Godts hebbenſe oock verre een ander meyninge/dan alle ander Secten/te weten/Godt en beſtelt ende voorſiet niemant tot der verdoemeniſſen/noch tot ſonden / maer hy voorſiet in zijn eewighe teghenwoordige alwetenheydt/wie een Eſau oft Jacob werden ſal/ ende weet onſen inganck ende wtganc / eer wy geboren werden/wt de voorſieninge oft voorſichticheydt / dat hem alle ons leuen voor oogen ſtaet/hoe wy afuallen ſullen/ predeſtineert oft oordineert hy deſen van eewicheydt noch niet geboren: Ja eer der werelt gront was geleyt/dien hy toecomende eenen Eſau weet / tot dat eewige vyer/ende haet hem wt dit zijn weten in moeders Lichaem. De andere/ dien hy voor eenen Jacob bekent / heeft hy lief totten eewigen leuẽ/niet dat hy den anderen verhert heeft / oft aen zijne booſheyt een welbehaghen draecht/eñ alſoo hebben wil/maer dat hy ghe weten heeft van eewicheyt/dat hy ſulcken een

werden/

werden/ende niet met allen aen hem helpē/Ja die alle aenghebođen ghenade met voeten treden soude.

[…]od en is [...]en niemādts [...]erderuē oft [...]nde schul[...]ich.

Alsoo en is Godt aen niemandts verderuen schuldich/maer de mensche selue / die de sonde niet laten/ende de cloppende genade niet in laten/eñ dat inschijnende licht niet schijnen laten en wil/ende is also Godt in alle manieren ende ouer al ontschuldicht/ als die aen ons verderuen geenē lust noch schult en heeft/eñ blijft dat verderuē eñ dese oorsake op ons. En willē ooc niet dat Godt Pharao verhert heeft / als den Text in Mosen luydt/ maer hy hemseluen/als daer voor staet.

Van Christo hout dat meestendeel seer veel/ op dien sy hopen/welcken sy alle ghenade ende salicheyt/oock haer verlossinghe toe schrijuen. Nochtans datse niet bloot vā verre buytē haer aen hem en gelooуen/maer hem aentrecken/eñ in hem gelooуen/hem nauolgē in alle verlatēheyt/als sy daer af spreken.

Nochtans houden haerder sommige/ eñ der seluer weynich/by nae op Arrius wijse/ geheel niet met allen vā drie persoonen inde Godheyt segghende/ Godt en mach gheen persoon zijn: maer alleen Christus/welcken sy niet voor den waren leuendigen Godt selue/gelijcks wesens ende substantien / maer gelijcks willens laten zijn/nochtās harē God noemē/een sone Gods der werelt salichmaker / der kercken hooft/eñ meer dan alle Propheten ende menschen/eñ en achtē hē niet voor eenen slechten Propheet/oft mēsche/gelijcse clagē datmense somtijts betijt.

In summa sommighe spreken also bescheydentlijc eñ subtijl van Christo/dat ict niet ghenoech begrijpen/ oft verstaen en mach/hoe zijt noemē. Ic beueelse Godt hiermede/welcken sy hier in/gelooуense recht oft onrecht/rekēschap sullen geuen moeten.

De affonderinge achtē sommige so vā noodē/datse metten genē/die onder de werelt zijn/ ende by openbare gaepspelē oft Weertschappē gaen/gheen gemeynschap en hebben/ ende niet voor Broeders en bekennen. Maer sommighe daer tegen en achten des niet/eñ moghen haer met alleman verdraghen.

[…]oopers [...]an de af[...]heydinghe [...]nde Sacra[...]enten.

Dat Sacrament des Altaers houdēse voor des Heeren broot/gedachtenisse/eñ een teecken der broederlijcker liefden/hoe datse een lichaē eñ broot zyn in Christo/etc. Maer geheel niet/ dat dat lichaē Christi wesentlijc eñ lichamelijc daer in is/maer vā de gelooуige by dit Sacramēt/alleen indē gelooue geestelijc genut wert/ also/gelijck den mont dat teecken/also ooc dat herte de waerheyt des lichaēs Christi ontfāgt.

[…]oopers ge[...]uyc by dat [...]ontmael.

Hier by hebbense oock menigerley gebruyck in veel plaetsen/houden dit in sommige plactsel selden/in sommighe menichmael/somtijdts spannēse haer Nachtmael also hooch/met doorgaēde Predicatie/dat nauwe somtijts twee geuonden werden/die dat broodt met malcanderen mogen breken/ende hebben hier in ooc veel twists eñ Secten. Sōmige achtēt van nooden menichmael te breken. Sommige achtent voor onnoodich/Ja voor onrecht/eñ meynen/ men salt niet/dan in grooten ernst/eñ by nae/ doots noodē breken/wanneermē gerust is tot steruē/ eñ deen voor den anderen lijf eñ goet te setten.

In sommighe plaetsen verbannense die/ die in der Schriftgheleerde Predicatien gaen/ oft met haer te doen hebben/want sy zijn gemeynlijck al met de Predicanten qualijck daer aen/ die sy met verachtinge schriftgeleerde noemē/ ende mijns bedunckens / veel dincx te stoutelijck ordeelen.

Daer tegen zijn sommige/die mogen lijden/ datmen alle dinck leest/hoort/proeft/ende wat goet is/datment behout/ gaen oock selue daer in/nochtans en behaecht haer gemeynlijck alder Predicanten maniere/seyndinge/ordinantie ende beroepinghe niet.

Eenich Beelt en wert oock in haer gemeynte niet toeghelaten/ die sy Afgoderije noemen/ de Godshuysen/der Heydenen Tempelen noemen/eñ hebben sommige sulckē grouwel daer af/eñ so engen conscientie/datse nauwe eē beelt en dorуen aensien/eñ voor sonde hielden/datse door een kercke ginghen. Daer tegen zijn sommige/die en roeret geheel niet met allen/sy zijn waer sy willen / eñ connen in een kercke gaen/ oock een Misse sien doen.

Sommige dringen also opt cruys/datse ooc veruolghen oft verachten / die gheen cruys en hebben/ende segghen. Het en moet niet recht met haer staen oft toegaen/want waert dat hy warachtich inden wech des Heeren wandelde/ so en soude dat cruys niet wt bliuen/ende drijuen so hert dat sommighe dat Cruys soecken. Daer teghen zijn de andere anders ghesint.

Sommighe hebben geleert / dat Suster oft Broeder niet en mogen by eenē gehoudē Heyden woonen/so verre hy haer niet alle dinc toe en laet/datse voor haer neemt/met kinderē op te brenghen op haer gelooue/ huyshouden/etc. ende met dese sotte leeringe veel houwelijcken van malcanderen gheiaecht/dat dien zijn Wijf dese haer Man/ontloopen is. Nochtans is dese leeringhe vast onder gegaen/ende tot schanden geworden/also dat veel wt haerseluē daer teghen leeren.

Sōmige hebbē de conscientie met de spreucke verwert/wiet niet al en verlaet/Wijf/kint/ Acker/landt/Vader/Moeder/ etc. Daermede hebbense om een cleyne oorsake/die sy somtijts voor gegeuē hebben/dat een zijnē broeder soude herbergen/oft gemeyn in zijn huys hebben/ etc. met dese schrift gedrongē/dat hijt al verlaten heeft/ Wijf eñ kint sitten/eñ inde Ballincschap trock/die namaels de Lieden heeft inde Ballincschap moetē beswaren van huys latē/ aen zijne kinderē een ontrou Heyden werden / van haer geloopen/ ende dat huys woest laten staen/de kinderen ongemaniert laten worden/ de broeders wtghestormt/oueral op de pracht gelooуen/als een gheestelijck Lantsknecht/ eñ die te voren zijn eygen broot macht hebbē/zijn Wijf eñ kinderen generen/ eñ ooc ander helpē/ die nv ander lieden beswaren. Tegen dese sotheyt/zijn ooc vele wt haer/die dit altemael onrecht berispen/ende niet toelaten en willen.

Sommige verheffen de oude Wet by na ouer de nieuwe/voeren den geheelen Mosen / behaluē de Judicialia eñ Moralia/dat is/ alle Wetten van manieren ende gherichts handelen/in dat Nieuwe Testament in/ en trecken niet alleen dat sweert / maer oock den Mosaischen Crijch aen/ ende alle Policie / als oft alleen de Ceremonialia wech ghedaen zijn.

De andere zijn stracx daer teghen/eñ der seluer ooc veel/die seggen / Moses en sal niet met allen in Christus Testament ghelden/ Moses heeft wtgedient/die schaduwē eñ figueren zijn voorby / eñ alleen Christus de Sone eñ waerheyt voorhanden/die en willen geheel niet met allen toelaten/dan datmen met eñ in dat Nieuwe Testament bewijsen mach. Want Christus die meer is dan Moses eñ de Prophetē/is haer vanden Vader voorgestelt/ alleē te hooren/etc.

Dese en laten niet toe/sweeren/crijgen/ende wat de nieuwe Testamentissche Letter niet en vermach. Veel wt haer zijn daghelijcx gheloopen met nieuwe beuelen aen de ghemeynten te bedienen/nv heeft haer den gheest dit beuolen/nv in Godt dat gheopenbaert in een ge-

sicht

sicht oft droom. Nv heeft haer den gheest ghesept/dat God met de werelt also wilde handelen/nv soude den laetsten dach comen/ dien eenen tijt bestemt / daer mede Huttenus vast is omghegaen/daermede sommige becout/ datse haer goeden stoutelijck hebben omgebracht/eñ van haer geworpen/by auontueren gemeynt/ datse desen cleynen ouerigen tijt noch genoech hebben/eñ also haer van dat schalcachtich goet willen vrienden maken/eñ gelijck als verlaten God betrouwen/niet gemerct dat harē schalcachtigen Adam op hemseluē siet/eñ hemseluen hier in gesocht eñ gemeynt heeft/ te weten/dat hy met Christo wil opstaen / den vloec eñ stemme Gods/gaet henen/etc.ontgaen/eñ regeren eewichlijck/daer toe datse ghehoept hebben/sy en behoeuē zijns niet meer. Hoe nv de Prophecie verschenen ende waer is geworden/sietmen wel/daerom en connen sy nniers niet ghesondē zijn geweest/nadēmael dit niet en coemt/gelijck God door Mosen de valsche Propheten leert kennen/Deut.13.18. Daer wt dā claerlijc schijnt/datse sonder seyndinghe selue geloopen zijn/ende dit altemael sonder Godts beuel/wt haer eyghendom ghesproken hebben / die sy nochtans voor de beste ende vprichste hebben gehadt/die hebben haer ghelogen/daermede sy sien/hoe haer Godt bespot/ hoe dat sy op menschen niet also gapen en sullen/sy geuen dā van beroepinghe voor wat sy willen.

Doopers dwalinghe vandē laetsten dach.

Ooc heeft hē onder haer een Secte opghheuen/die willen/gelijck alle dingen/ooc de vrouwen gemeyn hebbē/maer dese zijn terstont van de andere broeders versproken/ eñ wtgemonstert/daermede oock sommighe Huttenus ende Hetser beschuldighen / als voornemers deser Seckte. Welaen sy hebben beyde daerom/ist waer/haer oordeel ghestaen.

Vrouwen ghemeyn te hebben. etc.

Sommige wederspreken de eewighe reynicheyt Marie/als oft sy na Christo/welck sy ware Maget ontfangen/ ghedragen ende geboren heeft/ met Joseph haren Man meer kinderen gehadt heeft. Dese wedersprekē de andere/als een onnutte vrage/daer aen niet met allen gelegen en is/ende geen artikel des gheloofs/ oock tot gheen stichtinghe en dient.

Het gelooue/achten sommighe/en machmen wt gheen letter studeren/noch in gheen Predicatie leeren/maer coemt sonder middel van dat inwendige warachtige leuēdige woort Gods/ wanneer God onse herten toespreect/eñ dat in lichtende licht in onse siele verlicht/ inbeelt/eñ hemseluē als eenē segel daer in druct/eñ noemē dien sulcken Const eñ versekertheyt/dat dē inwendige mensche siet eñ weet wat hy ghelooft/ gewisser/ dan soot de wterlijcke mensche siet/ hoort/tast / ende met alle vijf sinnen begrijpt/ dwelck altemael een ghebleer/gaepsel ende bedroch zijn can. Ende zijn hert tegen die/die leeren/het ghelooue coemt vant wterlijck woort Gods. Ten tweeden/het geloouе is een onwetenheyt/ men moet mont ende ooren toe doen/ ende blint werden. Dwelck wel waer is/sprekense/soomen dat op den wterlijcken mensche bediet/maer niet onwarachtigers/dan alsmēt op den inwendigen bediet/welcke niet en ghelooft/maer weet ende siet dat/dat hy ghelooft/ Ja hy en ghelooft niet/maer hy tastet ende beuindet/maer alleen den wterlijckē mensche gelooft. Daer henen Paulus siet/Heb.11. ende by gheual in veel plaetsen Lutherus.

Aencoemst des geloofs

Wterlijck mēsche moet geloouen/de inwendighe weet.

Sommighe voorstanders/eñ der seluer aenhanck/meynē/het coemt wt veel lesen/hooren/ prediken/loopen daerom also alleen van de een plaetse tot de andere/trecken daer op Paulum Rom.10. Het geloouе coemt wt dat gehoor. Eñ heeft altemael zijn schrift.

Sommige willen des Doops eñ ander Ceremonien eewich stil staen / tot dat Godt een ander beuel gheeft/ende trouwe arbeyders in zijnen Oogst wt seynt/ daer op sommighe met groot suchten een verlangen hebben/ ende niet anders en wensthen.

Sommige andere zijn teghen dese / die meynē/de Ceremonien zijn voort na der Apostelen afganck besmet/verwoest/gheuallen/ welcker Godt niet meer en acht/oock niet meer hebben eñ wil/daerom en werdense nemmermeer opgericht / maer gaen nv ter tijt alle alleen inden geest ende de waerheyt/eñ nemmermeer wterlijck/so ist onbehoorlijck / alsmen totten Wijn is gecomen/weder totten wijser te rugge gaet/ oft/alsmen den wech ghegaen is / weder na de Beeltcolomnen te rugge siet/ eñ dese en willen de Doopers niet voor broeders bekennē/maer sluytense wt / ende zijn met mondt ende penne daer teghen.

Sy hebben noch onsprekelijcke veel Secten ende meyningen onder haer/die ic niet alle weten ende vertellen en can/ende by na gheen/metten anderē in alle stucken eens en is/ daermede haer ymmers God siē laet/dat hy haerder Secte euē so moeyde ende tegen is/als alle andere/ die ons niet wterlijck int doopen/ maer in eenicheyt des geests ende broederlijcke liefde/ in eens/eñ tot een by malcanderē / vergadert wil hebben/meer met herte/geest eñ ghelooue/dan met lichaem/tijt / plaetse eñ stede in wterlijcke Ceremonien/want sy sullen weten/ dat Godt geen Rotten oft Seckte en behaecht. Daerom salse Godt tot schanden maken/ghelijck al dagelijcx geschiet/ op datse wetē/dat dat Nieuwe Testament gheen letter en is/ want God wil/ dat de zijne met geest/geloouе/ herte eñ lichaē/ te samen in een lichaem/verbont/broot/gemalen/versmolten/eñ gestrickt werden/eñ niet in eē wterlicke wereltlicke verbindinge des doopēs/cleederē/spijse/plaetse/tijt eñ Ceremoniē/ eñ en behoeuē haer niet te verschoonē met hare voorvaders/gelijc de tegēwoordige Bisschoppen met de Apostelen/ die om Christus naems wille haer bloet hebben vergoten/ want zijnse Martelaers Christi/soo heeft haer Godt haer wterlicke dwalinge van der inwendige rechtueerdichmakinge weghen/eñ van des volstandighen yuers eñ Christelijcken gheloofs wille/ vergeuē/eñ niet toegerekent. Wie wil ons gewis maken/datse op den Doop / eñ om wterlijcke Ceremoniē wille haer bloet hebben vergoten? Ende niet veel meer geloouen/ dat haer dese wterlijcke dinghen int lijden alle zijn verdwenen/gelijck stoppelen eñ hout beneuen dat Gout in vyer/also/dat alleen de reyne/ gepurgeert/beproeft ghelooue/aen God/door Christum Jesum/in nooden bestandich ghebleuen is/daer op sy haer leuen wt hebben ghegeuen. Jck meyne de beste / die somtijts om Christus naēs wil/als ware Martelaer onder haer gestoruē zijn. Jc en canse niet oordeelē/nochtans en wil ic den leuendigen niet raden/ datse haer in hare dwalinge op der seluer doot noch troostē/noch en verlatē/want niemant en weet/hoe oft waer op sy gestoruen oft haer leuen besloten hebben.

Ontallicke Secten der Doopers.

Nv dit altemael / bysonder haer Articulen/ vertelle ic beneuē ander Ketters/eēsdeels daerom/dat ick haer voor de ooghen stelle/hoe fijn eenich sy wtwendich in Ceremoniē/eñ inwendich in ghelooue eñ geest tsamen stemmen/ ende eens zijn / op datse sien/hoe haer Godt aen desen Thoren Babilonie/ oock gelijck alle ander Secten / met verwerringhe slaet/op datse haer sotheyt sullen bekennen ende afstaen/ ende tot de rechte eenicheyt der kerckē/die alleen

God maect de Doopers in hare gheloouе dwalende.

inden Gheest ende waerheydt/ende aen gheen wterlicke Ceremonien ende Elementen gebonden en is/treden/dat Godloos wesen deser werelt verloochenen/ende hier in niemant op den anderen sien/ yemant wat te lieue ende dienste en ghelooue oft houde/ende gelijck Petrus nae Joanne om een gape / maer een yeghelijck op hemseluen sie/ hoe ghewis hy zijns dincks is/ hoe hooch versekert/ van welcken geleert/ van God oft de menschen/ende hoe hy in zijn herte gestelt is/eñ geuen hem recht in de schole Christi/daer af sy veel segghen/ so sal haer de Heere dies altemael vermanē eñ onderwijsen/waert hangt oft cleeft/ inden gheest ende waerheyt.

Nu hare vyanden eñ veruolgers wil ick gewaerschout hebben / datse de handt afdoen/eñ Godt niet in zijn ghebiet en tasten / datse niet/ als gemeynlick geschiet/een Christen voor eenē Ketter en grijpen / wannerse oock nae haer te grijpē macht haddē/datse doch niet en hebbē/ eñ alsoo Christus bloet/op haer laden/eñ oock aen zijnen doot schuldich werden met Annas/ Caiphas/Pilatus eñ Herodes/ende daermede ergher werden dan dese / want daer en is geen Secte so quaet/die niet somtijts een goet stuck geraden en heeft/also werpt God zijne goeden onder den hoop/eñ stroptse oock onder de Ketters eñ Heydenē/op dat alleman vā zijn goetheyt wat ontfanghen/te segghen heeft.

Nu dese Secte sy hoe sy wil/ wie wil daer op steruen/dat alle haer dingen Ketterije ende gebreck is? Oftse wel dwalende eñ Ketters moghen genoemt werden/en weet nauwe een ooc haerder vyandē/die hem daer op liet verbranden. Want vele/die oock niet van haerder secte en zijn/houden/wy en mogen haer in veel stucken niet teghen spreken / hoe straffelick sy daer teghen in ander stucken zijn. Niemant en heuet noch gheheel gheraden. Verdoemt een yegelicke dwalinghe/so helpt ons Godt alle. Souden wy al onse dwalinge voor ons geschreuen sien/ so souden beyde de Doopers ende wy menichmael met ons ordeel saecht handelen/ ende ons menichmael den mont op te doen schamen.

Seuen stucken die een yeghelick Christē aen een Secte argeren sullen.

Neemt wat goet is wt een yeghelicke Secte/ eñ laet dat ander ten duyuel varen. Dat quaetste/dat veel niet onbehoorlic aen dese eñ ander Secten erghert ende mis haecht / is de partijdische afschepdinghe ende sonderlinghe Secte. Ten tweeden haer verscheurt oneenich gelooue/in so veel Seckten verscheurt/ daermede sy haerseluen verraden. Ten derden sommighe onchristelicke artijculen. Ten vierdē/dat stoute vermeten quade oordeel/ datse meer wt eygē liefde ende wel behagen/dan wt dat ordeel des gheests/ouer de andere strijckē/eñ desen schoonen houeerdighen huychelschen Duyuel niemant goet ghenoech en is / Jae wil alleen alte vroom zijn. Ende een yeghelicke Secte meynt/ sy heuet alleen gheraden/ eñ gheerne de andere alle met ghewelt / als sy conde / tot haer trock ende dwonck. Tē vijfsten/haer wettelicke Reghelen/Monickerije/ ende gheregelt Christendom / dat het Christelick ghelooue niet zijn en mach / dwelck gheen wet/noch ordineringe en lijdt/eñ niet en mach in Regelen veruaet werden/maer een vrijheyt des geests is/ daer in de eenighe heylige Gheest Leeraer ende Meester zijn wil/die hem gheheel gheen wet en laet gheuen ende voorschrijuē/ maer de zijne vrij ouer alle/oock Godts Wet/ verheft / tot vrijheeren maect / ende de liefde / welcke is alder Wetten veruullinghe/in zijnder hertē schrijft ende wtgiet/datse wt vrijwillige liefde doen altemael/ Jae meer dan sy schuldich zijn/ sonder eenich bedwanck/ghebieden/wet/ghebodt/ oft voorgheschreuen reghel. Ten sesten / dat hare dinghen niet en comen / datse belouen/ ende haer woort ijdel wech gaet / dwelck eens valschen Propheets proeue ende teecken is. Deuter.18. Ten seuenden / datse de Schrift oueral nae de letteren voeren/wtleggen/bedieden / ende niet den sin Christi / als de Schrift / ghelijck Godt meynt/ende niet als sy ouer al inde letterē luyt/ verstaen ende wtghelept werden en sal / ende daerom de letter (ghelijck door dese Ketters Chronijcke gheheel door ghehoort is) altijdt Ketters ghemaeckt heeft. Want naedemael de Schrift inde letteren gheclouen ende oneenich is/so moet de letter ketterije gheuen / ende men en can nemmermeer daer in eens ofte eenich werden/men grijpt dan den sin des gheest oft Christi daer in/ hoe hijt alle ende een yeghelick ghemeynt heeft. Maer dit moeten wy alleen inde stilheyt van Godt gheleert werden.

Proeuinghe des gheests/ Prophecië/ visioenen/ droomē/ oft sy wt Godt zijn.

Sy sullen oock euen waernemen/ dat soo veel contrarie ghesichten/openbaringhen/droomen eñ Prophecien (die sy daghelicks voorgheuen/ eñ nochtans niet int werck en comen) wt Godt niet zijn en mogen/ naedemael dat dit wt God ghesproken wert/als Godts woort roemt/ende niet wt en blijft. Niet datmen daerom alle Prophecien verachten ende wt doen sal / maer niet terstont daer op voeten / maer altemael te voren proeuen / ende wat goedt is behouden/ want sy souden ymmers ghedachtich zijn / hoe menichmael haer de Duyuel ghelept heeft/met so veel droomen/ghesichten/Prophecien. Soo gaen nu de laetste crachtighe dwalinghen/daer de Duyuel zijn dingen niet alleen met Schrift/ Jae enckel Schrift/ende byna oock met miraculen beuestighen sal / oueral.

Doopers veruoert de letter der Schrift.

Daerom souden wy sorchuuldich voor God wandelen/ in vreese ende beuen onse salicheydt wercken/eñ alleen in Godt houden/ alder dingen oorsake aensien / euen op ons seluen mercken/wat God tot ons in alle dinghen seyt/ ende dat ghetuychenisse onser herten euen waernemen/teghen onse conscientien niet verstaen/ doen/ laten/handelen oft aennemen / want het en leydt niet altemael aen de bloote letter der Schrift/ouermidts wy sien / dat alle Ketters Schrift hebben/ende den hoop/ ende bysonder den laetsten Antechrist/hem geheel inde schrift gewentelt heeft/ende wil ons nu met schriften te bouē gaen/ende te schrift wijs zijn. Daerom leytet altemael aenden sin der schrift / ende aen een gheestelick wt rekenen/hoet God gemeynt heeft/ waerom hy een yeghelick dinck gesproken ende ghesept heeft. Wanneer wy alsoo alle oorsaecken ouerlegghen / soo vindet hem in de diepte des gheestelicken verstants ende sins Christi/anders maect ons de doode letter oock alle tot Ketters ende sotten/ want het wil hem al met schrift smeren/ vercieren ende ontschuldighen.

Letteren der Schrift niet te seer te betrouwen.

Daerom en laet hem niemant met de letteren der Schrift sot maken ende betooueren / maer ouerlegghe eñ proeue te voren de schrift/ hoe sy haer met zijn herte verghelijckt. Is sy tegen zijn conscientie ende inwoonende woort/ so hoedt v by Lijf / sy en is niet recht na den sin des gheests verstaen ende wtghelept / want de Schrift sal onse herten ende gheest ghetuychenisse gheuen / ende niet daer teghen zijn / ende ghelijckmen de gheesten te voren proeuen sal/ also oock de letteren der Schrift/oft sy nae den sin Christi is wtgelept ende ingheuoert: Want men en moet met de letteren niet seker zijn ende altemael betrouwen/ nademael so veel ketters daer wt werden/maer den sin des gheests daer in sorchuuldich met vreese soecken / vaten ende aennemen. Daerom bidde ick de Doopers/ sy willen inde waerheyt wandelen/boete doen/

vroom ende sorchuuldich zijn / maer niet afschepden.

Is haer so haestich na dat cruys/ ende vreesense/dattet wt blijft / waer sy haer niet doopẽ en laten/so gaen sy in de cracht des Doops/eñ gaen inde waerheyt des seluen voort / wat geldet / dat Cruys sal hem vinden eñ niet wt blijuẽ/ want de Duyuel en is den waterdoop niet so vyandt/ maer de cracht des seluen/ ende den

Duyuel der cracht des Doops vyant/ niet dat teecken.

gheestelijcken Doop inder waerheyt / dat den waterdoop alleen bediedt/te weten/dat afghestoruen Godtsalighe leuen. Daerom bidde ick de Doopers/sy willen haer laten een Exempel zijn haerder sotheyt/dat Godt haer bespot/eñ haer Secte/ghelijck alle andere niet hebben en wil. Naedemael een vrouwe tot Appasel in Switserlandt/gelijck ick gheloofweerdich bericht ben / haerder veel wijs ghemaect heeft /

Vrouwe Christus te zijn geacht.

datse Christus is / oock twelf Discipulen ghecreghen/ dat ghenoech spottelijck is te seggen. Item sy willen bedencken/hoe menichmael sy haer hebben laten beghecken/ eñ hare voorstãders bespotten / ghelijckse ghewisselijck eensdeels niet sonder schade beuonden hebbẽ. Siet waer menschelijcke swacheyt henen valt / alsmen haer alleen met de Schrift eñ Gods naem een neuse maect / so gheloofste terstont becout zijnde/Godt is alle dinck moghelijck / so en is hy gheen aensiender der persoonen/ eñ zijn altemael eens in Christo/daerom macht wel zijn dat een vrouwe Christus is. Siet nu heeft dit schoone schrift. Itẽ een broeder sal in Sweytz tot S. Gallen / tot zijnen lichamelijcken broeder ghesept hebben/knielt haestelijck neder/ick hebbe des Heeren beuel v dat hooft af te houwen. Doen is de broeder lijdtsamich ende ghewillich neder gheknielt /eñ hem laten onthoof-

Broeder onthooft den anderen broeder.

den. De ander is daerom vã de Ouerheyt aenghegrepen/daer op ghestoruẽ / hy en wist ende meynde niet anders dan de Heere haddet hem beuolen. Dit canmen oock vry met schrift vercieren / ghelijck ick wel doen wilde / maer het is een ijdel fantasie / sotten werck / ende niet met allen dan des Duyuels wapen / de doode letter der Schrift/ maer niet den sin Christi eñ des gheests/daer wt/byden gheestelijcken/vrede/eenicheyt/ende dat eewich leuen.

Wat ende wie een Ketter is / oftmen een Ketter met recht mach ontlijuen/martelen ende eenighe pijne aendoen/ ordeel ende sententie der Schrift / ouden ende nieuwe Leeraers / oock wanneermen de Ketters te straffen pijnlick heeft begost.

Ketter / wie ende wat een is.

HEreticus/ datmẽ een Ketter verduytscht/ luydt opt Griecx/ een sonderlinge/eygensinnighe/oft verkieser/die hem eenen eygen sin der schrift verkiest/ ende daer op als op Gods sin voedt ende volhert / die inde Kercke van de ghemeynte Godts met ghelooue ende leeringe hem afschepdt/eñ een eyghen sonderlijcke Secte aenricht/want Heresis heet wtschepden/een ander verkiesen/eñ voor dat beste houden/dan de Kercke ghelooft. Ende en heet gheẽ vreemde vyandt/maer een Judas / onder de Apostelen/een inwoonende vyandt int huys Godts / een Wolf onder de Schapen eñ Cudde Christi/ die hem een Broeder laet noemen / ende nochtans de gheestelijcke eenicheyt der Kerckẽ verscheurt/een eyghẽ aenricht/ ende die in summa teghen Christum ende dat Euangelium onder den naem/titel/etc. Christi / ende des Euangeliums gelooft/leert/eñ eenen aenhanck maect/ dwelck namaels een bykercke/seckte/bywech/ byleeringhe heet/ eñ zijn sonderlinghe die / die met eygen Ceremonien de onsienlijcke gheestelijcke gauen Gods aen de wterlijcke elementische dinghen deser Werelt (welcker sy langhe afghestoruen zijn / eñ inde vrijheyt des gheests voortijts van middelstuckẽ hebben) weder aen tijt /persoon/ceremoniẽ/ ordinantien eñ plaetse binden/eñ niet vrij inden gheest een geestelijcke vergaderinghe en laet blijuẽ/aen Gods onsienlijck woordt alleen ghebonden. Want dat Christendom en is gheheel geen Secte / Ordẽ/ staet/reghel op aerden/en mach oock noch met

Christendom geen Secte/ etcet.

Reghelen noch met Wetten begrepen werden/ maer en is niet met allen dan een vrij oprecht gelooue/dat door de liefde werct/ wtbreect/ eñ vrucht brengt. Daerom en hebbẽ wy int nieuwe Testament des gheests/ als Erasmus wil/

De ratione vere Theologie.

gheensins gheheel gheẽ ghebodt van wterlijcke dinghen/als dagen/cleederen/spijse/ Ja oot van vasten/bidden/ Sacramentẽ/etc. So gheheel wil ons Godt vrij hebben/ooc van zijn eygen Wet/dat wy niet wt noodt/maer alle dinc vrij/ eñ vrijwillich doen / want sulcke dinghen zijn in vrije behagen by de Christenen/dat ghelijct de liefde aenricht eñ ordineert / eñ niet als dese oft die Wet dwingt. Want also gheringhe een dinck wt bedwane des Wets eñ voorgheschreuen ordinantie geschiet/so en ist niet meer wt het ghelooue/ als Paulus seyt / noch wt de vrijheyt / drijuinghe eñ aengeuinge des geests.

Sacramenten/ etc. int behagen der Christen te gebruycken ingheselt.

Daerom stelt oock Christus zijne Sacramenten in ons behaghen/so dickwils ghy dat doet/ etcet. So ghy wilt bidden/etc. Ick wil swijgen van ander wterlicke dinghen/ als eten / drincken/ cleederen/ ceremonien / daer verghelijckt haer de Liefde met alleman / wat niet teghen het ghelooue en is/ende en recht gheen oproer/ Secte/afschepdinghe/alarm/ketterije daerom aen / wanneermen alleen anders nae Godt ijuert ende Godtsalich leeft. Maer lijdt veel meer / alsmẽ haer tot de Ceremonien dwingen wil / ende inde vrijheydt een ghebodt legghen/ in wterlijcke dinghen / is de liefde allemans Maecht/ ghelijck het nu dese aenricht / wat sy heet/also ist recht. Want in somma/de Christenen zijn in dese wterlijcke dinghen vrijheeren / onder gheen ghebodt oft Wet op aerden / ende met dat Bloet Christi vanden Elementẽ deser werelt gheurijdt. Daerom beueelt beyde Christus ende Paulus sulcke middelstucken der wterlijcke dinghen / alle /de liefde: ende Paulus vermijdt gheweldich/ dat hy niemandt eenen strick aenden hals en werpt / ende met nieuwe Wetten / de gheurijde conscientie en verstrickt.

Ketters.

Daerom zijnt alle Ketters / die om wterlicke dinghen wille haer van de gemeynte Gods afscheuren/eñ de liefde wech doen / om die dinghen wille/die de liefde alleẽ bedieden/als om der liefden wille / als teeckenen zijn ingheset. Daerom en zijn oock by vele de Sacramenten niet so crachtich/datse daerom de Liefde/die sy bediedẽ/ verscheuren/veel weyniger om ander insettingen wille/als eten/drincken/cleedinge/ Ceremonien/etc. In dien valle werdt de Liefde eenen yeghelijckẽ te wille. Daerom laetmen

Christelijcke Kercke onsienlijck / ende eẽ geestelijcke vergaderinghe.

de Kercke een gheestelijcke/onsienlijcke vergaderinghe/ die wy gheloouen / ende niet en sien/ vrij inden gheest ende ghelooue vanden heylighen Gheest door het woordt gheregeert/ blijuen/die van niemandt afgeschepden en is/gelijck wy in Christo een voorbeelt hebben/maer de gheheele werelt van haer/datse met smerten moet laten ghescheiden / ouermidts de werelt haer afschepdt van haer/ ende haer onlijdelijcke leeringhe ende leuen niet hooren noch lijden en can/ende daerom de rechte leeringhen altijt der Wereldt Ketterije is gheweest / ende een nieuwe

nieuwe leeringhe. Maer dat onpartijdighe Euangelium en is van niemant gheſcheyden/ ſoeckt alleman/ looypt den Sondaer nae/ wanneer hy alleen een gheſelle wil zijn/ ende hem laten vinden/ breeder ſpreken ſommighe gheleerde/ ende is waer/ die en is gheen Ketter/ die teghen Godts woordt ende wet ſondicht/ veel weynigher/ die hem aen der Kercken wet/ Ceremonie ende Inſettinghe vergrijpt/ als daer zijn Hoeren ende Boeuē/ welcke de ſchrift peccatores, dat is/ openbare Sondaers noemt/ maer die in de Kercke teghen Godts woordt ende wet/ beyde ghelooven ende leeren/ ende die dat Euangelium bijtachtich ende eyghenſinnich nae haer hooft gheboghen ende ghemeeſtert/ willen beſchermen nae de letteren met verachtinghe des gheeſts ende ſins Chriſti/ ende alſo de wet oft woordt Godts niet alleen en ouertreet/ maer verkeert/ valſchelick wtleyt/ ende nae zijn eyghen hooft wt vaert/ ende oock alſo ander ſtijf leert.

Openbare Sondaers ende verloochende Chriſten en zijn niet ketters/ maer die de ſchrift valſchelick verſtaen/ ende andere leeren.

Ten tweeden en zijn oock deſe gheen Ketters ghenoemt/ die gheheel van het ghelooue vallen/ ende ſegghen/ dat Euangelium en is niet Godts woort/ ende vallen oft met verloocheninge des gheloofs Chriſti tot de Turcken/ Joden ende Heydenen. Deſe openbare vyanden ende Mammalucken en heeten oock niet Ketters/ maer die inde ghemeynte Gods zijn/ Jae de beſte zijn willen/ ende inden ſchijn niet een Titelken van de wet Godts en verloochenen/ iae gheheel voor haer hebben/ als ſy meynen/ ende haer daerom affcheyden/ datſe achten/ andere en hebben niet Godts woort/ ende en handelen niet nae dat beuel Godts/ want dit oncrupt moet onder dat goede ſaet in eenen Acker ſtaen/ Matth. 13.

Ten derden en zijn die oock niet ketters/ die ſlechtelick dwalen/ ende gheſtraft haer laten wyſen/ maer die op haer eyghen hoofden verhert/ voortvaren/ ende haer gheſtraft niet en laten ſegghen. Somma een Ketter is een yeghelick die verherdelick de ſchrift anders verſtaet/ dan den ſin des gheeſts/ van welcken ſy gheleert is/ wt eyſcht/ ende die van de gedaente der waerheyt bedroghen/ valſche nieuwe opinien leert/ voortbrēgt/ oft de ſelue aenhangt. Hæc Ieronymus ende Auguſtin. cap. 24. quæſtio. 3. Hæreſis.

Volcht wt dat bouen verhaelde ende volghende/ dat Ketters niet alleen en heeten/ die voor haerſeluen onrecht ghelooven/ ende de ſchrift verſtaen/ maer diet vrij bekennen/ ende oock andere alſo leeren. Want hoe wel het anders de Kercken van haer weten/ ende haer daerom inden Ban doen/ wanneerſe alleen by haerſeluen onrecht gheloofden/ ghelijck nu ſommighe meynen/ ende niet veel meer hare Ketterije als de waerheydt vrij bekennen/ als Arrius/ Nouatus/ Pelagius ende andere. Dat oncrupt moet ymmers met het Coren opwaſſen/ ende niet inder Aerden blijuen ſteken. Alſo beyde leeringhen/ die door de ſaden bediet werden/ Matth. 13. Want Ketters leeren met de ſchrift ende Godts woort/ tegen Gods woort ende den ſin der ſchrift.

Hoemen met de Ketters handelen ſal/ ghetuychenisse der ſchrift/ Vaders ende Leeraers der Kercken.

HOe datment met de Ketters houden ſal/ leert Chriſtus claerlick/ Matt. 13. 18. van dat goede ende quade ſaet/ dat hy ſelue op goede ende quade leeringe des Duyuels ē Godts woordt wtleyt. Item Paulus 2. Theſſalo. 3. 2. Joann. 1. 1. Corinth. 5. etc. Oock hoe dat de eerſte kercke in deſen val ghehouden heeft/ hebben wy treffelicke Exempelen/ veel Hiſtorien ende leeringhen der Vaders/ als wy eens deels hooren ſullen.

Ioannes Chryſoſtomus in cap. Matth. 13. Homel. 47. daer leyt hy de parabel Chriſti van den ſade ſlecht wt/ datſe leert/ datmen de Ketters niet ombrenghen en ſal/ treckt deſe zijnder Sententie veel meyninghen aen. Daermede ſtemmen oock beyde Eraſmus ende Theophilactus ouer deſe plaetſe/ daerom vermane ick v/ haer met neerſtichheyt te leſen.

S. Jeronymus verſtaet deſe plaetſe Matth. 13. oock alſoo/ te weten/ dat by dat oncrupt de Ketters der Kercken verſtaen werden/ diemen niet en ſal wtroeyen/ op dat wy daermede dat Coren niet wt en trecken. Daermede werden wy/ ſpreeckt hy/ vermaent/ dat wy haer den tijt der boeten niet af en ſnijdē/ want het mach gheſchieden/ die heden met ſchadelicke leeringhe is beſmet/ mach morghen boete doen/ ende beghinnen de waerheydt te beſchermen. Hæc ille.

Sommige meynen dat Chriſtus/ ouermits dat hy dat oncrupt voor dē Oogſt wt te roeyen ſo neerſtelick verbiet/ daer henen geſien heeft/ dat de werelt blint is/ ende gheen oordeel noch kenniſſe der waerheyt en heeft/ byſonder haer Schriftgheleerde ende blinde leyders. Soude haer nu toeghelaten/ die macht ghegheuen/ ende den toom ghelaten zijn ghewordden/ om dat oncrupt wt te roeyen/ ſoo haddeſe nu/ naedemael ſy ſelue een oncrupt is/ dat Coren voor oncrupt wtghepluckt/ op datſe den Acker alleen in hadde/ ghelijckſe altijdt ghedaen heeft/ ende niet alleen inde Propheten/ Chriſto ende Apoſtelen/ maer oock heden veel exempelen openbaer zijn.

De werelde trect altijde dat Coren voor dat oncrupt wt.

Daerom is ons deſe macht ende oordeel behoorlick afgheſneden/ ende alleen Godt voorbehouden/ ghelijck oock Auguſtinus ſpreeckt/ dat deſe vanden leuen niet en zijn te doen/ op dat niet alſmen voor hem neemt de quade te dooden/ de goede voor de quade ghedoodt en worden. Ende ſeyt claerlic/ dit en behoort niet den menſchen/ maer den Enghelen toe. Daerom ſeyt de huyſvader Matth. 13. totten knechten/ neen/ op dat ghy niet dat oncrupt wt treckende/ mede oock dat goede Coren wt en trect. Daerom treckt oock ſommigher maten dat goede wt/ die dat quade verderft ende wech neemt/ dat daer goet ende tot een Coren hadde moghen toecomende werden. Item het is totten mayers gheſeyt/ ende niet tot dat Coren oft oncrupt/ datſe dat oncrupt wt trecken ter tijdt des Oogſts. Maer nu werden de Maeyers Matth. 13. de Enghelen/ ende niet de menſchen ghenoemt. Hæc Auguſtin. Item aldaer ſeyt hy onder andere/ de menſche en is niet daer toe ghewijt in dit leuen/ dat hy ghewis mach zijn/ wat een yegelick toecomende hier nae werden ſal/ diens dwalinghe hy nu teghenwoordich ſiet/ en weet oock niet wat profijt ende vroomheyt de ſelue dwalinghe doet tot voorderinghe der vroomen/ daerom en ſalmen deſe van dat leuen niet doen/ op datmen niet/ alſmen voor hem neemt de quade te richten/ de goede om en brengt/ datſe by gheual toecomende werden/ oft den goedē ſchade is/ dien ſy by auontueren met hare dwalinge ſonder haren wille profijtelick zijn. Daerom behoort dit oordeel ten laetſten/ daer gheen beteringhe en mach hier nae volghen/ dan en ſal dit niet van menſchen/ maer van Enghelen gheſchieden.

Nu breeder ouer de ſpreuke Matt. 13. en ſegghen niet alleen Auguſt. Chryſoſtom. etc. maer oock Beda/ Remigius/ Anſelmes/ ghelijcken

inhout: te weten/ datmen gheen ghewelt aen de Ketters en sal legghen / ende totten vrijen ghelooue niemant dwinghen/naedemael God een vrijwillich onghedwongen herte wil hebben / ende de Christenen daerom de vrije ende selfwillighe heeten / om dat haer dinghen wt gheenen noodt eenichs wets henen en coemt/ maer een vrije aendrijuinghe des gheests / die het ghelooue in haer werckt/leert/ende de liefde wt ghiet.

Augnst. wil dat de Christenen oock niet dieuen oft moordenaers en sullen richten noch doodẽ.

Augustinus int boecxken/mettẽ Titel: Van de questien Euang. Matth.11.12. leyt hy de bouen verhaelde parabel met veel woorden wt / ende seyt wel meer ouer alle andere commenten/te weten dat dese parabel niet alleen op de Ketters en gaet/oft van de ketters te verstaen is/maer oock van alle / die met haer quaet leuen eenen aenstoot ende erghernisse der Kercken zijn. Hæc ille. Aldaer/ Christus en spreeckt niet ter tijdt des Oogsts tot v / vergadert ten eersten dat oncrupt/etc. maer totten maeyers/ welcke de Enghelen zijn. Daer wt te mercken is/ dat de collectie oft vergaderinghe des oncrupts totten vyere/een ander officie is/dan v toecoemt. Daerom en sal geen kindt der kercken achten/dat dit Officie hem toecoemt ofte toebehoort/ leest dat daer volcht.

Ketters alleen metten ban te straffen.

Maer datmen de Ketters alleen mettẽ Ban sal straffen/ wijsen/behaluen de leeringhe Christi/eñ exempel der eerster kerckẽ/ oock de oude Leeraers/ Ambro.cap.24.quæst.1. Quæ dignior.

Item aldaer Origenes/ ouer Leuit. Cum aliquis. Hier toe behoort dat eerst te voren daer bouen wt Jeroupmo eñ Augustino vertelt is.

Erasmus van zijne wtlegginghe oft Paraphra. weghen/ Matth.13. ouer den Text van dat goede ende quade Saet / van veel aenghetast/antwoort daerop Bede/ Latomo/bysonder ten laetsten sommighe Monicken in zijn Apologie aenden Bisschop Hispalẽsem / onder andere dese meyninghe/ dat totter tijdt Augustini toe/dat is meer dan vier hondert Jaer/en lesen wy nerghens / dat de voorganghers ende Bisschoppen der Kercken / des Keysers hulpe teghen de Ketters hebben aengheroepen ofte aengheşocht / dwelck wel veel van de Ketters

Ketters hebben de Keysers menich mael tegen de Christenẽ verweert om bloet te verghieten.

geschiet is/als van Arrio ende ander gehoort/ maer nochtans en hebben dit Exempel noyt willen naevolghen de rechte ghelooui ghe / tot dat haer de hertneckighe/onghenesselicke/ende langhe verdraghen oft gheleden onsinnichevt der Donatisten ende Circumcellionen daer toe ghedrongen heeft:

Donatisten ende Circũcellionen meer misdaders ende moordenaers dan Ketters.

Want bouen hare ketterije/ welcker gheen verderffelicker en was/sloegense menichuuoudich de Christenen / ende met gemengden Calck met Azijn/ verbliuden sy vele/ sommighe verworchdense/sommige bedwonghense wt vreese des doodts/ tot dootslaghen/ Moorden / ende haer aen te hanghen / waren oock desghelijcks niet weynigher tyrannichs in haerseluen / als teghen andere / ghewillich haerseluen met dat sweert / oft so sy dier gheen en hadden / met verstortinghe den doodt aen doende. Wat behoeuet veel woorden? Daer was sulcken grooten onsinnichevt ende rasen by haer/dattet noch van Heydẽsche Ouerheyt/ noch van Christenen/oft oock wel geen Schisma oft Ketterije haer en hadde aengecleeft / en mocht gheleden zijn.

Ketters begonstmen te doodẽ wanneer.

Als nu niemant niet ruste en conde zijn/ ende des grouwelicken rasens gheen eynde noch mate en was/hebben ten laetsten de Bisschoppen onder haerseluen gheraetslaecht/hoe de sake te doen/dat quade te behinderen/ ende een Remedie te vinden waer. Doen hebben sy aldereerst bedacht / den Keyser aen te roepen teghen der Donatisten onlijdelicke booshevdt. Maer nochtans en behaechde dese handelinghe den goeden / onder welcken was Augustinus / niet / datmen soude de wereltlicke macht hier in versoecken / ende achten / het en behoorde den Bisschoppen niet / ander wapenen oft hulpe te ghebruycken / dan dat sweert des woorts Godts/ ende des ghebedts/ oft alschoon dat quade onghenesselick waer / so wilden zijt met den Ban ende wtsluytinghe van de ghemeynschap wt monsteren/ dwelck doen ter tijdt dat hoochste oordeel ende straffe der Kercken was/ ende ghelijck als by de geleerde der rechten de verseyndinghe inde Ballinckschap/eenen Borgherlicken doot wert genoẽt/ alsoo byden Apostolen ende hare Naecomelinghen was dat hoochste halsgericht / vande gemeynte der Kercken afghescheyden ende verstooten werden.

Dese maniere / forme ende meyninghe heeft haer geleert/ niet alleen dat voorbeelt Christi/ der Apostelen/ende veel Jaren der naevolgende Martelaers/ maer oock die vreese/datse besorchden/soo sy met ghewelt voeren/ ende met verschricken handelden / soo soudense voor de ketters aenghenomen wijse versierde Christenen hebben/ende dat met groot achterdeel des Christelicken hoopkens. Maer doen der ander Bisschoppen meyninghe ende sententie bouen lach/ ende het wel verginck/ alsoo dat veel wt desen ernst ghebetert / die by gheual noode wt noot des bedwancks oft twijfelachtich/ oft alleen door dwalinghe verleyt/in dese Secte bleuen. Doen liet hem Aug. dese maniere behaghen/ende prees seer/ dat hy voor ghescholden hadde. Noch is teghen sulcke rasende moordenaers/mijns bedunckens/een te seer licht oordeel ende wet ghegheuen / welcke haer geen lijf en beroerde/noch yemandt van zijne Haue en verstiet/maer alleen de goeden der Ketterscher kercken/worden ghegeuen de kercke der recht ghelooui ge/also welcke haer beghеuen werdẽ/ en mochten niet alleen der eerster kercken goeden nutten/ghenieten ende ghebruycken/ maer oock de gheender/die sy by den anderen vondẽ/ niet sulcke saechtmoedichevt/dat de ketterscher Papen so sy afstonden/by haer eere bleuen.

Ten laetsten/de andere (der seluer weynich) die van harẽ dwalinge niet en wilden afstaen/ werdt oock een lichtelicke straffe ingheset / te weten/de neminghe haerder goeden alleen. Ja so gheheelick en wasser niet voorgenomen/ooc sulcke onghetemde Beesten te dooden/dat doen des stadthouders Macedonij mandamẽt/ hebickt recht behouden / met soo twijfelachtighe woorden voorghestelt was/ende hem liet aensien / als dreychdent de Ketters / waer sy niet weder keeren en wilden/den doot/so heeft hem S. Aug. neerstelick vermaent/dat hy ymmers niemant van haer en soude dooden / ouermits hy sulcken beuel eñ recht wt gheen Keyserlicke Rechten en hadde. Prijst hem daer nae/ dat hy de rouwe herde onuerstandighe woorden des eersten Mandamẽts/in dat tweede verclaert/ wtghelevt ende versaecht hadde. De selue Augustinus vermaẽt ooc onder andere den voorstander Dulcicium dat hy geheel gheenen ketter aent leuen en soude straffen.

Hier wt is kenlick ghenoech/ dat dese geheel verre anders ghesint zijn gheweest/dan die soo grooten ende eenighen wellust / in so grouwelicke stocken ende blocken/ martelẽ ende branden/hebben: bysonder wt de ghene/die haer de volcomenheyt des Christelicken leuens beroemen. Welcker hoochste neerstichevt zijn soude/ tot ghenesen ende niet tot verderuen / ende der rechten strengichevdt door haer voorbidden te versaechten. Maer nu rasen dese ghenaden oft

veel

Ketters salmen redelic ende recht overwonnẽ laten werden.

veel meer Kettermeesters / wijdt over dat inhoudt ende vermogen des Keyserlicken Mandaments / in welcken staet van de ghene / die recht ende redelick overwonnen zijn. Hoe redelick somtyts sulcx toegaet laet ick blijven / het is doch vele niet onbekent. Want dit gheslacht en is by nae gheen wet / noch gheestelick noch wereltlick onderworpen/maer al watse willen is heylich. My en heeft noyt gheen afvallinge behaecht/ooc niemant met ketterijen berucht/ eñ gheenen vreemden vanden schaepstal Christi en heb ick oyt aenghenomen/maer stantastelick byder kercken volherdende / hebbe ick sommighe weder daer toe gheroepen / datniet yemant en meyne ick spreke om mijnen twille: Alleen segghe ick van sommigher rasernije / die nochtans de alder goedertierenste zijn souden/ wanneer oock de Vorsten selue met dat sweert dreychden/ende de Bisschoppen haer bevel/om de quade te verschricken naecomen wilden. Maer nu gheschiet gheheel dat teghenspel/dat Keysers ende Bisschoppen deser raserije keerẽ/ ende eenen toom inlegghen moeten. Daerom wert dese hooftsaecke den oversten voorstanders der kercken opghelept ende voorghestelt/ welcke niet en sal behoorẽ wat haer lust. Maer wat met sommiger raserije eñ gheroep tot dat volck is wtghericht/leert de ervaringhe/van verre landen schrijvense erghens eenen Vorst wat sy willen/so schrijft de Vorst weder. Hout hy hem also/so salmen straffen. Met dese antwoorde/en werden deser conscientien niet bevrijt/ maer al meer beswaert. Bouen dat/ overmits wt haer aensegghen ende voorgheven een onervaren Richter dat oordeel strijckt/ niet wt bekennisse der saecken / so legghen dese aenclaghers / dien den gheheelen last des ghe-richts op.

Nu vergheliJct de Bisschoppen ende overste voorstander der Kerckẽ met dese Moninncken/ vergheliJct de moortsche Donatisten met dese onse nu ter tijdt/ die bygheval ghesept hebben/ dat der Moninncken Orden niet van noode en zijn der Christenheyt/oft/dat in de predicatien den gheest Christi aen te roepen behoorlicker is/ dan de Maghet Marie/oft die seggen/ datse niet gewis en zijn/oft de oorbiecht van Christo inghesetis/etc. VergheliJckt oock de saechte Keyserlicke rechten/ welcke men nauwelick van Keyser Theodosio verrijghen en mocht: Hier vergheliJckt daer teghen de grouwelicke martelisatie/die nu de ongheleerden Leecken/ die onversiens in een dwalinghe gevallen zijn/ aenghedaen wort/ so sult ghy gheheelick begeren een Exempel van Christelicker saechtmoedicheyt. Voorder is oock gheliJck waer te nemen/oft de Keysers macht hebben/ om een yegheliche mishandelinge aent leven te straffen. Daer nae oft oock de Vorsten willen om een yegheliche dwalinghe vermeynder ketterijen/ datmen eenen mensche braut. Swaer ist eenen mensche/ niet alleen om twijfelige ende disputeerlicke / maer oock om lichtelicke artijculen te verbranden. Noch ist swaerder ende alderherst om ijdel Titulen ende artijculen / die sy noch dewijle daechlijcks nieu versieren/ eñ nae haer behaghen vinden: dat is teghen de Doctoren der hoogher Scholen / dat is quaetvermoedich/ dat is argherlick / dat is teghen een prijselicke ghewoonte/ dat luyt qualick/ so het leyt/dat is onbehoorlick ghesept/ ende diergelijcke onbehoorlicke dinghen / dat niet met allen so recht ende wel ghesept en is / dat niet erghens aen een plaetse ghevalcht ende aenghegrepen mach werden/somen hem qualick wil/ eñ disputeren doch dachlijcks niet des te weynigher/oft de Kercke nieuwe artijculen des ge-

Erasmus tegende Moninckẽ/ende Kettermeesters.

loofs maken mach/so sy nochtans/ so menichmael dat haer dienlick is / sulcke maken/ oock in bekentenisse der saecken: Jae somtijdts nae wtghesproken sententien ende ghewesen oordeel. De sake wordt gheeynt door de Moninncken/die beyde aenbrenghers eñ daer toe gheordineerde Richters zijn/ niet oprecht/ noch met een rechtelicke gherechts forme. Drie Priors doen de wtsprake/in teghenwoordicheydt van twee Moninncken als ghetuygen/van stonden aen maecktmen dat vyer aen/ daer en weet de Vorste niet af/wiens bevel mẽ nochtans voorgheeft/welck der gheender ooghen haet dient/ so het nochtans de gemeyne nutticheyt te goede gheordineert is/dus langhe Erasmus.

Moninckẽ clagers ende Richters.

Van de Pauselicke ende Keyserlicke insettinghen teghen de Ketters.

Breeder spreeckt Erasmus in de ghenoemde plaetse / teghen den bloetdorst sommigher Moninncken die in Gods naem kettermeester/ ende soot God behaecht/Ketters sullen ondervraghen ende besoecken / ende nochtans selue van velen/Ketters ghescholden worden.

Dese insettinghe in Codice/ int eerste boeck/ die achte inden Titel / van de Ketter Manicheers eñ Samaritaners / beveelt alleen haer Brieven ende Boecken te verbranden/ ende de Leeraers namaels alleen te onthoofden. Den Discipulen wert een straffinge/ 10. Marck oft pont gouts opghelept. Maer die niet alleen de Ketters hooren / maer oock wt verachtinghe Vorstelick bevels/de Boecken by haer behouden/beveelt het des Landts te verwijsen/ende in de ballinckschap te verseynden.

Keyserlicke rechten en luyden niet op een yegelickẽ ketter.

Maer de insettinghe / gheliJck hier over dẽ hooch verstandich Erasmus schrijft / in de voorghenoemde plaetse des voorgaenden Capittels/ voort daerop en beroert niet alle Ketters/maer alleen met namen de Manicheen / Apollinaristen/ende Samaritanen/ die een openbare lasteringhe leerden. Van desen aert zijn oock de voorgaende inden seluen Titel/die daer bevelen / de meyninghe te volbrenghen/ oock tot aen des hoofts straffinghe/ maer wijsen aen met namen / ende segghen / wt de ghenoemde ketterijen.

Oock even int selve Boeck / Titel / van de hoochste Drievuldicheyt/etc. staen wtgedruct de Arrianen/ welcke doen inden Sone Gods/ ende noch veel meer inden heylighen Gheest / verloochenden de Godtlicke natuere: gheliJck de Apollinaristen verloochenden dat hy een waerachtich mensche was / hem dat beste deel in den mensche/te weten de siele/niet toe latende. De Donatianen waren rasende Moordenaers/niet alleen schadelicke / afvallighe Ketters/teghen sulcke is een so herde wet ghegheven. Hier en was niet gehandelt oft de Biecht van Christo inghe set was/oft een enckel menschen insettinghe de conscientien verbint tot sonde/oft de 12. Artijculen des gheloofs/ stucwijse / alsmense bidt / vanden Apostolen ghemaeckt zijn /oft de Apostolen oock Griecx gecontnen hebben / maer van de Maiesteyt Christi / was de vraghe / ende van de voornaemste hooft Artijculen des gheloofs.

Nu in der Pausen ende Bisschoppen insettinghen/in de Decretalen int vijfste boeck/ Titulo van de Ketters / ende int 6. in der seluer ghetal ende Tijtel / wordt bevolen/ datmen dẽ Ketters die overwonnen zijn/ eñ in haer dwalinge verherden/ oft weder inde ketterijen vallen/diese verswooren hebben/salmẽ alleen overgheven dat wereltlick Hof.

Maer de gheloosschrijvers hebben van haer selnen daer toe ghesét / vt comburentur,

 dat is/

dat is/ datmense verbranden soude. Wanneer is opt den Pelagianers oft Iouinianers wt Keyserlick beuel / een straffe opgheleydt? Nu sleyptmense terstont totten vyere/so een twijfelt oft de Paus des Vageuyers macht heeft. Voortijts in de vergaderinghe der Bisschoppen werden de Ketters gheroepen om haerder leeringhe rekenschap te gheuen / ende so sy redelick neder ghelept ende haerder dwalinghe ouertuycht worden/ so wert haer een vry verkiesinghe ghegeuen/oft sy haer eyghen leeringhe verbannen wouden/oftmet haer indē ban ghedaen worden/want dat was doen ter tijdt de alderswaerste straffinghe der Kercken/ende dat heeft noch gheduert tot der tijdt Berengarij/ nae Christus gheboorte by 800. Iaer/ die niet van den oorspronck der Biechten / noch dat Vagheuyer aenghesproken en wort/maer van de waerheyt des lichaems Christi int Sacrament Eucharistie/ noch en is hem doen ter tijt gheen gewelt gheschiet/oock doen hy eens vrij ghelaten/ weder in sulcke dwalinghe ghevallen was. Nu sleppen de Moninncken ende sommighe andere haers ghelijcken somtijdts eenen wt ijdel gheroep ende gherucht / van stonden aen als een quaedt vermoeden nae de ghenanckenisse / daer disputeren sy nae hare maniere metten Beul met hen / verteeckenen de Articulen op pampier / ende bereyden dat vyer/ etc. Hæc Erasmus.

Keyserlicke wetten tegē de ketters / meer tot schrickē dan tot straffen ingheset.

Daer behaluen / hoe wel sommighe Keyserlicke wetten zijn / welcke de Ketters voor dat halsgericht stellen/ende nae dat leuen spreken/ so zijn sy nochtans meer tot verschricken / dan tot ghebruycken ghegheuen / dat betuycht de beuindinghe/ dat by de Ouders sulcke wetten oft insettinghen teghen de ketters/noyt te volbrenghen metter daet / gheboden en zijn ghewordon / ende noch niet int werck ghebracht ende ghebruyct / dat wel aen te nemen is/ghelijck oock sommighe Chronijcken mede stemmen/ende Gherardus Nouiomagus / welcks dese woorden vast zijn / dat dese wetten van de Pausen/ den Keysers oock teghen haren wille afghedronghen zijn / Want des grooten Constantini/Theodosij/ende andere Keysers wetten tegen de Ketters/en is met dat werck noch noyt ghenoech gheschiedt/ daerom te vermoeden is/dat dese wetten niet wt den vrijen wille der Keysers gheromen en zijn/ maer wt dat neerstige aenhanghen/aenhouden/ende schalcachtich ghijlen der Bisschoppen/also/dat haer neerstich aenloopen/ den Keysers oock een beswaringhe is gheweest / hebbense te weghe gebracht/datse wouden ende begheerden.

Sy zijn oock daerom / als men leest/ eñ Nouiomagus inuoert / de Coninckl icke Camerlinghen / Hoffmeesters / ende Secretarisen/ oock als sy te Houe wel ghedient hebben gheweest / daerom aengheloopen / tot sy ghekeert zijn ghewordon. Ick swijghe dat sommighe niet van cleynen aensien / segghen / ende wt de Chronijcken voort brengen/ als der Bisschoppen bidden/ende moortsche aenslaghen niet en hebben willen voort gaen/ende sy niet by Keysers teghen Ketters / en hebben moghen verweruen: Hebben de onlijdelicke tyrannije der Roomscher Bisschoppen (welcke dat beste deel des Roomschen Rijcks inhouden/ alsoo dat de Roomsche Keyser nauwe den tijtel des Roomschen Rijcks en voert) de Keysers wt Italien ghesloten/de Keyserlicke Crooninghe ghewey ghert/ in den Ban ende Suspicie ghedaen/ ende den Adel tsamen met de onderdanē/ vanden Eedt gheabsolueert / teghen de Ouerheydt tot oproer verweckt / ende int harnas ghebracht/ alsoo datse den Soon teghen den Vader / den Vader teghen den Soon/ teghen der natueren recht tot bloedighen Crijch ghebracht hebben/ als in der Keysers Chronijck ghehoort is/ tot datse haer voornemen ende gheuaetten bloedtdorst teghen de Ketters ten laetsten met noodt de Keysers afghedronghen hebben/ daerom sulcke wetten onder de Keyserlicke Rechten te tellen / nae veelder meyninghe / niet weert en zijn/ick swijghe daer nae te richten.

Het is oock ghewis/dat de Keysers Valentinianus ende Theodosius/ welcke men voor de Christelicken hout / sommige Heydenen tot Regeerders / om landt ende lieden voor te zijn/ ghecoren hebben. Daer toe sommige Heydensche Keysers veel Christenen in borgherlicke saecken ende Crijchsloopen tot Heyrvoerders ende Hooftlieden hebben ghemaect/ so hebben de Ioden de Phariseen ende Saduceen/welcke sy voor Ketters hielden/tot grooter eeren ghebruyckt/ende om te bewaren hare saecken menichmael voorghestelt. Alsoo sietmen/hoe ter tijdt Christi de Ouerheydt / welcke nochtans Heydensch waren / haer in gheloofs saecken/ als hen niet toebehoorende ende in dat stuck den onsen verre te bouen gaende/ niet seer becommert/ niet also gheraest / maer dier maten menichmael ghehandelt hebben/ende met sulcke goetheydt / dat onse Vorsten een Exempel van haer souden nemen.

Heydenen saechtmoedicheyt tegē de Christenē ende ketters

Men sie den redelicke Gallionem aen / Act. 18. hoe hy hem des gheloofs handel ontslaet/ Paulum van des gheloofs weghen vrij acht/ ende niet en gedenct daer ouer Richter te zijn. Pilatus ontschuldicht Christum/ hy en vonde gheen schult des doodts aen hem/soo hy nochtans openbaer / ende in alle hoecken een nieu ghelooue leerde/ende van des gheloofs wegen een groote oproeringhe int volck aenrichte/ groote hoopen/ ende menighe Houen / velden/ ende huysen te vol samē bracht/ noch en neemt hem dies Pilatus altemael niet met allen aen. Oock doen hem de Ioden beclaechdē / hy hadde dat volc van Galileen veruoert tot aen Ierusalem / ouermidts het om gheen lichaems quaet ende stoute daet / maer om het ghelooue te doen was / tot dat ten laetsten de Phariseen ende Schriftghcleerden/ ghelijck altijdt / hem ghelijck daer toe drongen/ ende opten Keysers dreychden/ende Christum beschuldichden / hy hadde verboden den Keyser Cijns te gheuen/ ende woude beneuen den Keyser inbreken/ ende noemde hem een Coninck: Noch wilden sy ontschuldich zijn aen zijnen doot/ ende seggen/ haer en behoort niemant te dooden/ so sy nochtans sonder ophouden riepen / Cruyst hem/ cruyst hem/etc. Sijn bloet ouer ons ende onse kinderen. Doen moest Pilatus daer aen/ende der Ioden onvrome begheerte ende bloetdorst versaden.

Ghelijck hier de Bisschoppen der Ioden den Stadthouder des Keysers ghelijck dwongen/ alsoo hebben sy altijdt ghedaen / ghelijck onse Bisschoppen ende Pausen in de Concilien ende Rijcxdaghen / dat de Vorsten noch heden haer liedt int Pausdom moeten singhen. Daer wt comen oock de wetten teghen de ketters int Keyserlick recht. Men heeft dese lieden moeten daer in setten wat sy wouden/wildemē te vreden met haer zijn. Ende alsoo salt gaen totten eynde der wereldt toe/dattet den vromen huychelaers niet en behoort yemant te dooden/ eñ nochtans den armen Christum Pilato eñ den Beul aen eenen strick gheuen. Daer zijn noch voor ooghen sommighe wereltvrome eñ redelicke Keysers wetten/in welcke vrij wort ghelaten/ toeghegeuen eñ toeghelaten/ dat een yeghelick geloouen mach / wat hy wil/ ende hem

Schriftgheleerden hebben Christū meer ghedoot dā Pilatum ende de Crijchsknechten.

gheuen

Wetten van ketters weder seens.

gheuen nae zijns herten ghetuyghe tot welcken gheloove hy lust heeft. Oock hebben de twee Keysers Constantinus Sonen/ gheheel ongelijcke wetten / de eene teghen de Arriaensche Ketters/ de ander voor haer ghemaeckt eñ wt laten gaen/ also wat deen heeft gheset/ heeft de ander / zijn broeder voor dese Ketters wederroepen. So datter altijt eenen twist ende twijfel is gheweest oft de wet behoorlick den Ketters dat leuen affeyt oft niet / ende en is noyt eendrachtelick besloten ende aengheuochten ghebleuen/ oock wanneer / ghelijck den grootsten hoop heeft voort ghedruct / ende dat cleyn vroom hoopken verdruckt.

Joan. Brentius oordeel van sonden eñ ketteryen

Johannes Brentius/ die met Erasmo ende weynighe / dat worghen heeft ter herten ghenomen / ende vast alleen als een eenige bassende hont/ tot so veel vergotent bloets oueral gebast / die schrijft van tweederley sonden/ deene gheeft gheheel een suyuerlick onderricht / hoe men hem in dit stuck metten Ketters houden sal.

Ten eersten ist een gheestelicke sonde/ als ongheloove/ murmureringhe teghen God/ ketterye/ onlijdtsaemheyt/ teghen Godt gheloouen/ dencken ende spreken/ mistroostinghe/ heymelicken nijdt ende onwil/ boose begheerten ende ghedachten. Hier toe tellen sommighe/ Godts lasteringhe/ als boose woorden teghen Godt. Want wat is ketterije anders/ dan Godts lasteringhe/ niet van God recht spreken/ gheloouen ende leeren? Die en heeft de werelt niet te straffen: Oorsaecke / de Ouerheydt is alleen den misdaders/ ende niet den quaedtgheloouighen ketters/ tot straffe geordineert/ Rom. 13. Anders warense van haers officie weghen ooc schuldich de Joden wech te doen. Ouermidts nu dese gheleden worden/ die Christum gheheel niet met allen en laten zijn/ so en sien veel niet/ waerom men dat aen de valsche Christenen ende Ketters sal straffen / dat aen Joden ende Heydenen wort vrij ghelaten. Want God sal/ dat sonder middel teghen hem gheschiet / selue wel straffen/ wrekẽ ende wtroepen. Maer wat teghen den naesten gheschiet / daer voor heeft Godt de Ouerheydt tot wrake gheordineert/ Rom. 13. Andere houden anders.

Tweederley sonden/ een lichamelicke eñ gheestelick hebbẽ tweederley sweert eñ Richters

Ten anderen zijnt wereltlicke sonden / als moordẽ/ roouerije/ verraderije/ dieuerije/ stoutheyt/ oproer/ ouerspel/ boose woorden teghen den naesten / eerendieuen / ende wat ghemeynen vrede verscheurt. Dien is de Ouerheyt tot straffinghe gheordineert / Rom. 13. Want op dese twee sonden heeft God tweederley sweerden gheordineert. Dat eerste heeft hy in zijn handen/ ende voor hem behouden: Dat ander der Ouerheydt beuolen. Want de gheestelicke sonde is listigher / dan datmense met dat Keyserlick sweert ouerreyckt/ men maectse alleen veel booser/ ende helpt de dwalinghe eerste op de voeten. Is dan de ketterije alleen gheacht ghelijckt veel geschiet/ so doetmen aen dat ontschuldich bloet enckel moort/ ende maeckt enckel Martelaers. Siet Job 41. wat de Duyuel op ijser ende stael past. Hy acht ijser ghelijck stroy/ ende Metael gelijck vuyl hout/ gheen geschut en sal hem veriaghen.

Duyuel acht ijser als stroy.

Maer dat breect alle ketterije dẽ hals/ wanneer men haer met dat woordt onder de neuse vaert/ ontdect/ ende openbaert hare valscheyt/ daermede treft men den Duyuel. Daer schout de lichte vyant voghel/ den dach/ ende dect hem met leughenen te vergheefs toe/ met alle mans spot / naedenmael hem dat decksel oueral te smal ende te cort worden wil. Vechtmen met den sweerde/ ende grijpt nae de Wapen / soo en gheeft hy niet met allen daerom / wil in de zijnen oock een Martelaer zijn / ende maeckt de veruolginge een aensien ende schoonen schijn/ als oftse om der waerheydt wille waer / daermede hy de zijne aent Cruys met verherdinge somtijdts drijft in verderffenisse ende vanginge veelder die sulcke bestandicheyt sien. Daerom wat dat sweerdt des gheests by de ketters niet wech en neemt ende en vermach/ dat laetmen dan vrij gaen ende varen/ ende bidde voor haer/ en hebbense niet tot ter doot gesondicht/ dat haer Godt boete gheue. Daerom leuen de ketters ghemeynlick in eenen schijn het alderbeste voor de werelt/ daermede sy vele in haer dwalinge trecken/ ende hare ketterije een aensien maken. Wat wildemen haer dan trecken/ naedemael sy niet teghen dat sweert de Ouerheyt beuolen/ en sondighen/ maer Godt in zijn oordeel vallen/ die deser sondẽ Richter wil zijn/ Deut. 18. Wie quaet doet/ niet wie onrecht gelooft oft leert/ behoort onder dat sweert/ Rom. 13. Alsoo en salmen Godt niet in zijn ghebiedt vallen/ eñ gheen verborghen dwalinge met de schrift onderset met dat sweert aengrijpẽ/ bysonder/ naedenmael ghemeynlick de Christen/ der wereldt Ketters zijn / die haer plomp aenvalt/ ende voor Ketters ombrengt/ Sapie. 2.

Breeder/ soudemen de ongheloouighe metten sweerde richten ende storten / breest Brentius/ datmen moest aen de Richters ende oordeelsprekers beginnen/ welcker vele niet recht en gheloouen / ende voor Godt ketters zijn. Item het volcht / datmen gheen Schrift en behoeft / maer de Beul waer alleen ghenoech tot eenen Doctoor / ende de aldergheleertste. Hierom trectmen dat sweert wt enckel onuerstant teghen alle ketterije / daer mede men niet met allen en doet dan de windt slaet / ende olie int vyer werpt. Want wereltlicke Ouerheyt en gaet den ongheloove ketterije niet aen/ sy sie toe datse wereltlicken vrede ende eerbaerheydt onderhoude. Een Ketter mach euen so wel een goet ghesellle in de werelt zijn / als de vroomste Christen: Jae voeren somtijdts eenen beteren schijn/ daer aen sy de werelt te vreden/ ende laet Godt dat valsche herte rontom trecken/ ende wech nemen om te oordeelen/ ende gheestelicke sonde gheestelick ghestraft te worden. Anders weyntse aen het dooden/ eñ doodet al wat haer dunckt ketterije te zijn / dat menichmael de waerheydt is. Hoe veel Keysers de waerheydt voor ketterije hebben veruolcht/ eñ veel duysent Martelaers ghemaeckt / dies gheuen alle Chronijcken ghetuychenisse / ghelijck ghy oock in dese Chronijcke vint.

Papisten eñ alle secte/ so sy ketters verdoemen/ oordeelen sy haer seluen.

Ketters Impij, godtloosen zijn de alder vroomste der wereldt/ Ja der werelt heyligẽ.

Hier coemt Joannes Brentius te ghemoet/ velen goetduncken / ende seer Christelick/ van der Doopers weghen. Ten eersten leeren sy/ alle tijdtlicke goeden ghemeyn te hebben / daer wt een onordeninghe ende oproer volghen mochte/ daerom vallense dat Sweerdt in de scherpte: Antwoort Brentius: Van dier leeringhe weghen en canmense niet dooden/ naedemael sy niemandt tot sulcke hare ghemeynschap en dringhen. Oock hebben dit doch alle Orden gheleert: Wie tot haer heeft willen comen in hare Orden / die heeft hem zijns eyghendoms moeten ontgaen / ende met haer ghemeyn hebben. Sijn dan de Moninncken heylich / ende dese arme Wederdoopers Ketters? Hoe rijmt hem dat? Soudemen altoos eenen vermoorden / als hy een spreucke oft twee in de Schrift niet recht en verstonde/ wie woude voor dat sweert blijuen? Soo hadden oock Augustinus / Jeronymus ende alle moeten voorsinghen. Onderwijsen behoort daer toe / en nemen sy dat niet aen / soo houtmense voor Heydenen. Oock en gheldet niet/ datmen

hem veel laet droomen / dat daer wt oproer mochte opstaen/etc. Wie can voor eenen grouwelen? Maer ten is niet ghenoech/tot dat zyt volbrengen/datmen vreest/ anders moestmen de kinderen in de Wieghen ombrenghen / om voor te comen/dat niet tot zijnder tydt een oproerich Moordenaer ende Roouer daer wt en worde/wie daer op staet/maer voor de daet en salt daerom niet gheordeelt worden / ick sette daer by/wanneermen het oock ghewis wiste. Waerom en heeftmen hem sulcks by de Moninncken oock niet besorcht / die oock dat niet alleen gheleert/maer int werck volbracht hebben? Hoe ismen nu so neuswijs ende scherpsinnich gheworden? Het is de Duyuel / die een Moordenaer is / ende gheerne bloet heeft / die ons met sulcken vanghen een Simmenspel maeckt / op dat wy wt yueringhe niet nae de conste ghestelt / hant souden aensteken/oft aen zijne Martelaers/daer mede hy zijn dwalinge sterct ende ons bespot/Job 41. oft aen de Heylighen Godts een moort bedrijuen. Hy heeft ghewin op alle syden / als men worcht. Nu wanneer oock yemandt daerom te worghen waer/ so soude dat aen de Geestelicken eñ Bisschoppen wt gaen / die dat gheleert ende int ghebruyck ghebracht hebben / ende daer mede by nae alle goedt tot haer ghereten. Sijn dan alleen de Wederdoopers de Duyuel? Oft en heeft de Wereldt te vooren gheen Ketters ghehadt?

Veel tegensprueckẽ te gen de Wederdoopers nederleyt Joannes Brentius. Item soudemen alle ongheluck voorcomen/ dat ghescchiedẽ mochte/ so en moestmen geenen mensche laten opcomen/ende hem dat herte af steken/daer in alle sonden opstaen. Item men moeste alle openbare brasseryen / weerschappen/Jaermerckten behinderen / ende met dat sweert wechnemen / nae dien de veruaringhe leert/ dat hem veel oploopen hebben verheuen in alle vergaderinghen / ende veel oproerighe aenslaghen / daer mede en dorfte niemandt tot den anderen / ende moesten alle vergaderingen in de suspicie ende Ban zijn. Spreeckt ghy/sy leeren dat een Christen niet en mach dat Weereltlick sweert voerẽ/ende dien staet is ongodlick/ende gheen Ouerheydt een Christen/ antwoort: Wel aen so zijn de gheestelicke/ die dat langhe gheleert ende ghedaen hebben/oock int spel / te weten / daer en sal gheen gheestelicke ouer dat bloet richten / ende oordeel spreken. Sy en hebben sonder dispensatie gheen sulcken tot haer opghenomen / als de wereltlicke ende gheen Christen en is. Waerom heeftment van haer gheleden / dat sy alle gheestelicke / dat is/ rechte Christenen dat Officie der Ouerheydt verbieden? Men laet de Ketters leeren watse willen/so en ismen nochtans aen haer dwalinghe niet ghebonden / alleman mach doch segghen wat hy wil / maer alleman en heeft ende en doet niet wat hem lust. Daer gaen veel woorden in eenen sack. Een mocht segghen/ daer en is gheen Godt / ghelijck veel in hare herten spreken. Ist de waerheyt dat de Doopers met de Moninncken leeren/ so veruolghen wyse onrecht. Maer ist een leughen/waerom en bespotten wijt niet? Een openbare leughen en is doch gheen antwoorde weert / ende meer lachens dan antwoordẽs weerdich. Oft waerom en veruolgen wijt niet euenwel in de gheestelicke/die euen dat niet alleen gelijck de Doopers en leeren/maer doen/ ende niet oueral int ghebruyck hebben ghebracht.

Spreectmen/ sy en willen niet sweeren ende ghelooũen. Antwoort: Wat leyt daeraen/so nememen haer Jae ende Neen voor eenen Eedt/ ende so sy dat ouertreden/so strafmen haer als den meyneedighen. Nochtans hebben onse Joncheeren dat altemael gheleert eñ ghedaen/ ick meyn der Moninncken ende Papen. Daer ist enckel heylicheydt / hier ketterye. Jae dese en hebben niet alleen teghen de Ouerheydt gheleert/maer oock veracht / ende metter daet gedaen/niet met allẽ bewesen/noch gehoorsaemheyt / noch eenighe beswaringhe: Jae hebben afgheeyscht/ haer ghebannen / ende vyer ghespoghen/als die bouen de Ouerheyt waren/ eñ haer te ghebieden hadden. Dese leeren alleen/ ende gheuen/watmen van haer eyscht/ gewillich/alsmen seyt/ ende zijn Ketters. Also sullen de groote Dieuen/de cleyne hangen/ de Eertzketters ouer haer eyghen ghebroetsel een oordeel spreken. Ach God/ salmen eenen yeghelicken om eender dwalinghe wille om het leuen brenghen/ wien wilmen dan laten leuen / naedemael wy alle in veel stucken faelgeren / ende ons noch veel ont breect? Oock alle dinck niet altemael en weten/ Jacob. 3.

Dat grootste in dese handelinge is dat Keyserlick recht/daer op men staet / dat C. 1. L. 2. staet/van Keyser Theodosio ende Honorio geset/ alsoo luydende/ wanneer een aenghewesen oft beuonden wort / wt de Dienaers der Christelicker ghemeynte/ dat hy yemant weder gedoopt heeft/ so sal hy met den weder ghedoopten (is die anders so ouerwonnen/ van ouderdoms weghen de lasteringhe begrijpende) met eyndelicke straffinghe des doodts afghedaen worden. *Keyserlick recht teghen de Wederdoopers.*

De wet in de Letteren luydt ten eersten op den Dienaer. Ten tweeden luydet op die/ die op de versche daet beuonden wordẽ/ daer mede men de lieden meer heeft willẽ afschricken/ dan straffen: Want men leest nerghens/dattet opt eens ghebruyct is gheworden dese oft andere wetten teghen de ketters/dan eerst in corter tijdt. Ten derden en luydet niet bloot op alle Wederdoopers ende ghedoopten. Ghelijc datmen niet de wet Valentiani ende Gratiani der Keysers / dat recht daer voor staet/ so licht voor en treckt/also luydende: Dien Bisschop/ die met onbehoorlicken ghebruyck wederom ghedoopt heeft / achten wy des Priesterdoms onweerdich/ etc. Siet de wet verwerpt alleen die dwalinghe/ ende sett den Dooper van zijn Ampte. Hoe soudent dan de andere twee Keysers recht daer op soo grouwelick ghetyranniseert/so neerstich gemeynt hebben? Dat hooft is wech/so hebben de gheestelicke daer wt ghetoghen/ wat haer lust / ende in dat gheestelick Recht ghesett / het welcke so men de voor ende naegaende meyninghe wel ouerdacht hadde / seer eenen anderen sinne soude hebben. Het is gheheel boos / een bloote sententie wt eenen boeck te steecken. Maer dat sy het niet alsoo ghemeynt en hebben/ wijst dat volgende recht lib. 1. C. Tit. de Apost. Alsoo luydende onder andere: Als eene wt een Christen tot eenen Jode wordt / ende voecht hem by hare Godtslasterighe vergaderinghe / ende dan de aenclaechte bewesen wordt / soo beuelen wy/ dat zijn haue ende goet den ghemeynen buydel toegeeeghent wordt/etc. Siet die gheheel afuallich wordt/ sal alleen des goedts / ende die hem wederdoopen laet des lijfs gheheel berooft werden. Hoe roemt dat? Het en sal eyghentlick de meyninghe der Keysers niet zijn gheweest / maer veel een ander op hem hebben. Soudemẽ die straffen / welcke de Sacramenten misbruycken / hoe vele moestmen tot nu toe het hooft afghehouwen hebben / nae Paeschen: Ende alle Gheestelicken op eenen hoop / die dat Sacrament ghebroken / ende de eene ghedaente / de ghemeynte Godts gheheel ontweynt hebben/ dat veel meer een grooter misbruyck is / dan *Papisten grooter ketters dan ander.*

hem

hem noch een / oft oock thienmael laten doopen: Want sy is de Insettinghe Christi heel teghen.

Item dat Keyserlicke Recht en straft doch de andere / ende grooter Ketters / niet anders / dan datse van alle Keyserlicke vrijheyt berooft zijn sullen. Hoe soude dan een so herde straffinghe aen de Wederdoopers ghesch ieden.

Sal het dan ymmers dien Wederdoopers so strenghe ghelden / nae de Letteren des wets / so moest de Paus met zijnē hoop oock ten eersten voorhouden / die aldereerst de kinderen wederdoopt / die van vrouwen ghedoopt gheworden zijn. Hoe wel hy een condicie daer by set / so is het nochtans een bespottinghe / naedemmael hy dat van de Vrouwen vernemen mach / oft het ghedoopt is oft niet. Maer hy sprack gheerne dattet gheenen Doop en waer / oft hijt wel verswijcht: Want daerom doopt hyse weder. Item de Moninncken met hare Ordens zijn alle Wederdoopers / want sy haer Orden voor den anderden Doop houden / ende daerom hare kinderen andere namen gheuen / als zy den voorgaenden name ende Doope tot haren ghelooue onnut.

Geestelicke alle Weder-doopers.

Cyprianus heeft met een geheel Concilium tot Carthago besloten / men sal de gene die van Ketters gedoopt zijn / niet in de kercke nemen / dan eerst wederom recht ghedoopt. Ende hoe wel sy na veelder meyninghe hier in gedwaelt hebben / en heeftmense daerom niet alle den Duyuel ghegheuen / maer voor daghelijcksche faelgeringhen toegherekent / der welcker oock de Heylighen niet vrij en zijn / Jacob.3. Alsoo datmen Cyprianum voor heylich houdt / ick wil swijghen datmen hem daerom soude verbrant hebben. So dan de wederdoopers haer dwalinge ghemeyn hebben met eenen sulcken Leeraer eñ vromen Martelaer / wat wouden de Christen haer seluen wijtē / ende aen haer so bloedtdorstich worden / wanneermen oock de Ketters met vyer aentasten soude?

Wt dese stucken canmen wel mercken / dat dat Keyserlick Recht niet bloot op de Wederdoopers en siet / maer op een ander wterlicke sonde ende lasteringe / daer mede sy besmet zijn ghewe est / als men van de Donatistē leest. Der welcker ontsinnicheyt ende gheweldige hant / niet haer ghelooue oft ketterye / dat wereltlick sweert verdiende / als wy ghehoort hebben.

[..]Der Key-[..]ers neersti-[..]he wetten [..]eghen de [..]etters/co-[..]nen van de [..]isschoppē [..]e Keysers [..]fgedrongē.

Maer gaet dit Recht bloot op de Wederdoopers / so coemt het gewis / seydt Brentius / wt aengheuinghe der bloetghierige Bisschoppen / der welcker veel in die tijdt des Keysers Theodosij oock waren / ende de Duyuel al Abt was / ende grof speelde / dattet ten laetsten den Keysers te veel dochte / hoe wel sy eerst als nieuwe Christen volchden / ende al voor Gods woordt hielden / wat de Bisschoppen alleen spraken.

Men leest in gheloofweerdighe Historien / dat een Bisschop tot Synnada / ter tijt Theodosij / de Ketters Macedoniers ghenoemt / so grouwelick veruolcht heeft / dat hyse wt de possessie haers eyghen goets / verdreef / daer en bouen daerom nae Constantinopolen trock / ende aldaer den Keyser beweechde / hem bystāt met zijn Officiers te doen / om dese Ketterije wt te roepen. Welcke daet desen bloetdorstighen Bisschop seer in de Historien / qualick gehouden wordt / als dien / die onchristelick ghedaen heeft.

Bloetdorst der gheeste-[..]icken tegen [..]e Ketters.

Van Nestorio leestmen / dat hy tot Constantinopolen een Bisschop ghecoren / in een predicatie ghesproken heeft in teghenwoordicheydt des Keysers Theodosij: O Keyser / gheeft my een Landt van de Ketters ghereynicht / so wil ick v den Hemel gheuen. Helpt my de Ketters verrijghen / soo wil ick v de Perssen uwe vyanden helpen onderdrucken. Dese lichtueerdige / Jae bloetdorstighe reden verdroot veel verstandighe lieden. Daerom / so de Bisschoppen Keyser Theodosium alsoo by de oore gheleydt hebben / wat is het wonder / dat hy alsulcke wet ghestreken heeft? Maer salment daerom voor heylichdom achten? Men moet doch menichmael van de wet Gods selue wat wijcken / als van den Sabbath / op dat niet de grootste gherechticheyt de hoochste ongerechticheyt en worde. En soudemen niet veel behoorlicker alle menschen ordinantien / woorden eñ wetten / nae de waerheyt afwegen tegē de liefde / eñ het Euangelium houden / ende daermede wt circulen / meesteren / als met een richtsnoer ende winckelmaet? Moses moet doch met zijn wet menichmael stil houden / waerom dan niet een Vorst oft Keyser? Bysonder ouermidts de wetten met onbeschaemde gijlen ende aenhouden der Bisschoppen / de Keysers zijn afgegijlt / welcke de Keysers / soo sy hen haer begheerte weygheerden / ende haer niet altijdts haers behaghens en lieten misbruycken / de crooninghe weygerden / in den Ban deden / ende de Ridderschap met de onderdanen / van den ghedanen Eedt / daermede sy haren Heeren verbonden zijn / absolueerden / ende teghen hare Vorsten verweckten / ende int Harnas brachten / alsoo / dat dese wetten meer afghedronghen / dan vrijwillich ghesett zijn.

Alsoo salmen alle wetten / teghen den proefsteen der gherechticheydt ende behoorlicheydt houden / haer met de goutwaghe der waerheyt ondersoecken ende reguleren / ende veel meer achten ende lieuer willen / dat alle / alder Keysers statuyten ende rechten wtgeroeyt / eñ met voeten getreden worden / dan Christi eñ Gods leeringhe ende woort alleen in een cleyn dinck ouertreden. Nae Christo ende zijn woordt salt altemael afghemeten worden / ende niet Christus woort nae des Keysers wet / ghelijck oock alle vernuft bekennen moet. Daerom en ist niet ghenoech / also nae de Letteren / sonder alle wtneminghe des Keysers wet / voort te varen / ghelijck de bloedtdorstighe Schriftgheleerden doen / ende dies oock veel Vorsten becouten eñ seker zijn / datse haerder moorderijen eenen schantdecsel hebben. Ontschuldigen eñ decken haer met des Keysers wet / dat hy selue noyt also verstaen en heeft / noch soo te verstaen en heeft willen hebben / nae dien wy geen exempel en lesen / dat hijt ghebruyct heeft / ende meer een afschricken / dan een oordeel te volbrengen geset is gheworden. Ick swijghe dattet haer de Bisschoppen ouer haren wille afghedronghen hebben. Maer datmen hem so seer een oproer voor de ketters besorcht / is des Duyuels ingeuen die gheerne bloet heeft ende moorden also aenstoot / ende moet altijt dat goet Schaep onder / den Wolf bouen aenstaēde / dat water hebben bedroeft. Also soect de Duyuel eenen stock die hy den zijnen in de handen gheeft / daer mede sy den ontschuldighen hont slaen.

Wetten alle nae de liefde reguleren.

Keysers haer strengē wet teghen de Ketters / selfs noyt volbracht.

De Ouerheyt sie voor haer / datse recht huys houde / niet alsoo stedich op den ghemeynen man en ligghe te scheeren eñ te villen / ende den armen als den rijcken recht spreke / sonder alle aensien der persoonen / ghelijck haer officie op hem draecht / so en behoeftmen hem gheen oproer te besorghen. De onderdanen sloeghen eer alle oproerders doot / eer sy tegen eenen sulcken Vorst dedē. Wat sy nu met hare villē aenrichten / dat wijten sy daer na den ketters / of ander lieden. Boose lieden en maken geen oproer / en connen oock gheen maken / maer de tyrannije

Oproer waer henen sy coemt.

der Ouerheydt. Boose lieden zijn wel een instrument der oproeren/ die vander sonden weghen des Vorsten/ God ouer haer comen laet/ die anders gheen handt opheffen en conden. Daer is alle schult ende hooft oorsake / de onlijdelijcke verdruckinghe ende tyrannije / oft boos godloos leuen.

Wanneer Dauid niet gesondicht hadde met dat ouerspel met de vrouwe Vrie / ende diens ontschuldighe bloet vergoten: Absolon en hadde nemmermeer vermocht eenich oproer teghen Dauid zijnen Vader te ghedencken/God hadde zijnen soon behindert / al waer hy oock noch soo boos ende quaet gheweest : Maer op een alsulcken hooft behoort alsulcke Looghe.

Daerom soo sie de Ouerheydt voor haer/ ende en legghe niet ander Lieden op / daer sy selue een oorsaecke af is. Alder menschen herte is doch in Gods handt/die can het henen neyghen/waer hy wil/daerom en salmen niemant om sorghe wille dooden / maer op volbrachte sonde behoort de straffinge/ Rom.13. Ende dat sweert en is niet gheordineert/om toecomende sonde/somen quaet vermoept/voort te comen / maer volbrachte te straffen. Dat is de meyninghe ende oordeel van de ketters/des hoochgheleerden Joannis Brentius.

Ordeel Joannis Odenbach in druck wtghegaen / hoemen met de Ketters handelen sal / aen eenen Raedt tot Altzei.

Joan. Odenbach oordeel van de doopers / Papisten eñ alle ketters.

WAnneer ymmers dwalinge des gheloofs oft ketterije pijnlick te straffen stonde (dies men int Euangelie geen toelaten en vint) so moest dat Pausdom aldereerst voorhouden/ naedenmael nae veelder meyninge gheen dwaligher/ketterachtiger/straffelicker/ boetweerdigher leeringhe ende volck op Aerden opt opghestaen is/ dan onse gheschoren Joncheeren/ welcke de Maiesteyt losteren/ dien verloochenen die haer ghecocht heeft/ ghelijck haer gheheel schandelijck / Petrus ende Paulus afmalen: Want sy zijn de rechte Godtslasteraers/ geloofscheppers/ ketters/ veruoerders/Eze. 13. Tit.1. die daer leerẽ/dat hen niet en behoort om schandelick ghewins wille / vyanden des Cruys/wiens Godt haren buyck is/bloetgierige/ende schalckachtige blinden leyders/ sielmoorders / Slanghen gheslachte / ghelijck de Propheten/ Christus ende de Apostolen recht met vingheren op haer wijsen / dat alsoo in de gheheele Wereldt nu gheen strafweerdigher/ ketterscher leeringhe / eñ peualligher volck op aerden en is/dã de Paepheyt/ die haers doens ende leuens gheheel geenen gront wt de schrift en hebbẽ/maer een enckel stoutheyt/ menschen dreck/ende moetwillicheyt is/wt argeliste des duyuels/eñ zijn bodẽ des Antechrists geuondẽ/ daer mede een sulcke pomperije eñ gewelt ghecomẽ is/dat sy alle de werelt tot knechten hebbẽ gemaect. Nademael nu dese/welcke de grõtsoppen alder ketteryen zijn/ ende duysentmael grooter straffinghe verdient hebben / dan alle andere Ketters/ niet alleen ghedoodt/ maer in grooter eeren ghehouden worden/wat salmen met andere minder ketters aenvanghen / die meer vromicheydts ende bekennisse Christi in eenen vingher hebben / dan alle Papisten op eenen hoop/ wanneermen wel de ketters pijnlick straffen soude? Maer soudemen daerom dat gheschoren volck dooden? Neen: Maer gelijckmen met haer handelt/also soudemen met allen handelen / die laetmen doch blijuen ende

Papistẽ eñ ketters en salmen niet dooden.

ghelooueu wat haer recht dunct. Sy sullen haren Richter/die hem het ghelooue voor behouden heeft/wel vinden. Godt heeft alreede zijn sweert des Euangeliums ouer haer ghetogen/ schandelick veracht hyse daghelicks voor alle Godts kinderen / dat hen haer gheweer is genomen / ende niet meer en hebben datse voorgheuen/dan ghewelt/goet/lange possessie/ tijt/ afcoemste/Paus/ Keyser/ Vaders/Concilien/ ende dierghelijcken stropen pijlen. Alsoo slaet ende vaertmẽ met alle ketters : Want hoe soude het Diefken een hoogher Galghe ghetimmert worden / dan den Dief? Ghewis het en rijmt hem niet.

Daer en bouen en hebben haer de arme Wederdoopers niet so hooch met den Wederdoop teghen Godt besondicht / dat hy haer sielen daerom sal verdoemen / noch oock teghen de Ouerheyt oft naesten also stout gheweest/datse haer lichaem verbeurt hebben : Oorsaecke / de rechte / noch Wederdoop en is van sulcker macht niet aen hemseluen/so veel dat wterlick teecken aengaet / dat hy den mensche mach salich maken/oft verdoemen/dwelck geen Creatuer oft teecken/ maer ghelooue oft ongheloooue/ ende alleen Godt behoort. Anders waren wy schuldich wt liefde oock de Joden met gewelt te doopen / wanneer de salicheydt daer in stonde/op dat wy ymmers niemandt en versuymden. O lieue vrienden/het is een seltsaem Voghel om eenen Christen / bysonder in dese laetste tijden / daer in de Antechrist alle dingen met ghewelt/vyer/strickẽ/water/ sweert/ bussen: handelt/ende te dwingen voor hem neemt. Ick wilde mijn leuẽ verwedden/waer de Misknechten alle op eenen hoop (die haer de Goddelicke teeckenen alderhoochst beroemen/ ghelijck oft sy om de Sacramenten Godts den yuer hebben) pijnlick gheuraecht ende wtghereckt / een woordeken wisten vanden rechten oft onrechten ghelooue te segghen / oock noch dat hare beuestighen / noch dat teghendeel neder te leggen. Jae soudemen haer hooren/men soude wonder hooren/ ende sulcke grillen ende sotte bootsen/dat alleman segghen moet/de gheleerde en zijn selue niet eens/hoe soudẽ dan wy arme Leecken oordeel spreken? Jae alle Papisten op eenen hoop en weten niet wat Doop oft Nachtmael is / ende en connen noch kick noch kack van de teeckenẽ der Christenen segghen. Nu stelle ickt int recht/wanneer het ymmers bernen gelt/oftmen die behoorlicker met recht ten eersten bernen soude / die gheheel niet met allen van de Sacramenten Godts en weten/oft die / die alleen een cleyn ghebreck ende dwalinge daer in hebben? Nu wie sonder dwalinghe is/die spreke het oordeel/ende werpe dẽ eersten steen/ Joann.8. Dit is de meyninghe Joannis Odenbach.

Philippus Melãcthon in Locis/ wijst oorsaecke aen/ waerom men de gerechticheyt des Nieuwen Testaments metten Sweerde niet en sal hanthauen/ ende waerom men niemant totten ghelooue dwinghen / ende dien in alle manieren vrij laten sal / ghelijck Christus ende de Apostolen niet alleen gheleert / maer dies metter daet een Exempel voorghegheuen hebben / vrij inden hoop in ghepredickt/ het vatte waer Godt wilde. Het ghelooue/ welcke een gaue Gods is/ en laet hem doch niet van menschen leeren/ meesteren/ inghieten/ gheuen oft nemen / ende soo weynich als den windt / regeeren. Het en sal doch niet vatten / wanneer wy oock alle wonder dinghen begonnen / als Godt niet en wil/ leert ende treckt / want wy moeten de dinghen alle van Godt gheleert ende versekert werden. Joann. 6. Daerom seydt Philippus : De Legalia, dat is / de wet Mosi / naedenmael sy des vleeschs vroomheyt in dat wterlicke vleeschelick Israel ende

Onderscheyt der vroomheyt des ouden eñ nieuwen Testaments Philippi Melancthon.

Regiment/

Regiment alleen ghedreuen ende gheleert hebben/so moest dese wet/ gelijck ander Policien/ metten bedwanck onderhouden werden onder dat knechtsche Israel/ ghelijck Paulus oueral de wet een knechtschap des vleeschs eñ letters/ maer dat Euangelium een vrijheydt des gheests noemt. Daerom ouermits dat Euangelium die vrij/ lustighe/ onghedwongen/ selfwillighe gherechticheyt der herten / ende niet alleen de handt ende mont/ ghelijck in Israel/ begheert/ ende nu dese gherechticheydt niet en mach wtgedwonghen werden/ daerom is dat sweerdt Mosi / ende dat dwinghen int nieuwe Testament wechgeleyt/naedenmael den wille ende dat herte niemant dwinghen en can/ende de ghedachten vrij sullen zijn. Daerom coemt dit altemael wt onuerstant der geestelicker saken/ vrijheyt/ sweert/ nieuwe Testament/ etc. maect dan dat wy Godts ende der werelt Rijc vermenghen/ vergheliichen /ende met dat wereltlijcke sweert in dat Rijcke Gods rompelē/ daer henē nochtans zijn scherpte niet en reyct.

Daeromme en salmen gheensins dat Euangelium/ ghelijck de wet/met dat Sweerdt(gelijck als de oproerighe Boeren in den sin hadden) verantwoorden. Christus heeft vrij gheleert/niemandt aen hem ghehanghen/aengheroepen / ende ghedwonghen / daeromme dat dat Euangelium des Herten gherechticheydt eyscht/die met gheen Sweert oft nootdwanck en mach wtghedwonghen werden/ ghelijck de borgerlicke vromicheyt ende eerbaerheyt des wets/ende niet met allen dan enckel Sara/ende gheen Agar in dit vrije Rijcke en ghelden. Daerom dan de Christenen/de vrije/vrijwillighe ende vrijheeren ghenoemt werden/Psalm. 110. 2.Corinth.9. Philip.1. Daer wt en doet niemant ghedwonghen in Godts aenghesicht wat goets ende God welbehaghelick/naedenmael de Heere dat herte / eenen vrijwilligen vrolicken gheuer ende doender/ ende gheenen ghedwonghen dienst/dienaer noch werck hebben en wil: ende die alleen salich is / die heeft moghen sondighen / ende en heeft niet ghesondicht/ende die onrecht heeft moghen doen / eñ en heeft niet ouerghetreden / Eccles. 35. Alsoo moet het in dit vrije Rycke / daer enckel vrijheyt des Gheests in is/ altemael vrij toegaen/ ghelijck als Paulus seydt/ Roma.12. Wie dat gheeft/ oft hem ontfermt/die doe dat met luste ende vrolijck. Daeromme salmen nae dat beuel ende leeringhe der schrift / nae het exempel Christi/der Apostolen ende eerster kercken/ na dat rechte oordeel der Ouders ende nieuwe Leeraers in Gheestelicken saecken/ ghelooue/ ende Rycke Gods/met dat wereltlicke sweert (dat hem daertoe niet en past)onberoerlic zyn/ ende Godt niet alsoo in zijn oordeel / ghericht/ baert/ende Sweert grijpen.

Christenen vrijheeren.

Hier by behoordt alle het ghene / dat van de Christelicke vryheyt ende onderscheyt beyder Testamenten gheschreuen is/daer af eertijdts sommighe wel gheschreuen hebben. Ghelijck sy bygheualle besorcht hebben / dattet haer gheldt. Maer nu als dese vrijheyt teghen haer wil reycken / so trecken sy de versleten Schoenen wederomme aen / ende heffen haer langhe ghesonghen Liedeken / een nieuwe aen / ende loopen te rugghe in Mosen van Christo : Jae van de Sonne wederom in de schaduwe/wouden gheerne den nootdwanck / Sweerdt ende Wet Mosi weder oprichten/so doch hier meer is dan Moses / Salomon / Jonas / ende de Propheten / die een nieuwe Testament opricht / ende dat oude van de Letteren in den Gheest verset / te weten / Christus Jesus / den welcken wy te hooren vanden Vader vanden Hemel af een beuel hebben.

Christi rijck een vrijheyt des gheest sonder alle wet eñ noot dwanck.

Lutherus heeft hierinne / hoe datmen Mosen lesen sal/ende hoe wijt hem dat oude Testament wtstreet / ende hoe het nu wt ende wechghenomen is / in een sonderling Boecxken / mijns bedunckens wel geschreuen/ tegen sommige/welcke Mosen van de duysternisse/ schaduwen / ende Figueren voor trecken / ende in Christus plaetse setten / in de waerheyt. Dat heet te rugghe ghegaen ende gheleert / wt dat beloefde landt in Egypten / Woestijne/Babylonien / ende wt de kindtschap wederom een knechtschap ghemaeckt. Item int Boecxken van de wereltlicke Ouerheyt / bysonder in dat tweede deel/ hoe wijt hem dese streckt / is Luther ernstich teghen alle ghewelt in saken des gheloofs / hoe wel sommighe segghen / dat hy nu anders ghesint is. Leest wonder daer/oock oft een Christen mach sweeren/ voor tghericht handelen ende rechten / een Ouerste zijn ouer Christenen/etc. ende hout daer teghen wat nu veel schrijuen/ ende hy eertijdts oock selue. So veel van dese in desen tijdt nootsaeckelicke oordeelen ende Historien / daer wel van nooden waer/ dat wy veel Constant. hadden. Welcke in de eerste handelinghe des Constant. Concilien aen den Paus Agathon alsoo schrijft: By den Almachtighen Godt (hy wil segghen God is mijn ghetuyghe) daer en is gheen aensien eenigher persoonen by my / maer willen op beyde deelen een onpartijghe ghelijcheydt houden / en willen daerom niemant gheenen noot aendoen/yemandt ghelooue/oft houde wat hy wil/ maer wy willen se te samen onser eerlicker schenckinghen ende afueerdinghe / alder eeren weerdich achten/ ende soomen op beyde partijen ouer een coemt / siet soo is Godt ghepresen. Maer soo sy gheheel niet te samen en stemmen/so willen wyse met alder Lieden salicheyt wederom tot v gheleyden / ende sal ons ghenoech zijn / dat wy neersticheydt hebben aengheleydt om de eenicheydt des gheloofs te onderhouden / ende willen ons alsoo ontschuldich hebben voor den Rechterstoel Godts/ende eenen yeghelick zijn meyninghe laten / ghelijck als hy wil rekeninghe gheuen voor den Rechterstoel Christi: Want wy hebben hier in de Lieden te verwecken/ niet te dwinghen: Bidden tot eenicheydt der Christenen / maer yemandt noot op legghen/ ende ghewelt doen/ en willen wy gheensins.

Constant. is eē onpartijch rechter in gheloofs saecken.

Const. en en wil niemant totten ghelooue dwinghen.

Dit heet fijn supuerlick voort geuaren van eenen vromen vernuftighen Keyser / hoe wel nae hem sommighe van de Pausen verleyt/betoouert ende becout (als Theodosius van Nestorio) haer Decreet bet ende hoogher hebben aengespannen/ende hoe langer hoe meer/ tot datmen doch tot de gheuanckenisse/Beul/galghen/ vyer ende radt is gecomen/ in dat Concilium tot Costnitz.

Decretum Valentiniani ende Martiani teghen de Ketters Manicheos / nae dat Concilium Chalcedonense besloten / houdt in hem / datmen haer Boecken verbranden / ende haer wt den Lande verwijsen sal. Maer de Discipulen oft toehoorders/die haer hooren of haer schriften lesen/salmen om thien Marck gouts straffen.

Een ander Edickt ende Constitutie Marciani des Keysers / sett/ datmen de goeden der Ketters den Keyserlicken Fiscael / oft Camerlinck ouerleueren sal / haer in de ballinckschap verwijsen / ende gheen macht te gheuen een Testament te maken / oft yemandt haer goeden te bestellen. Den weerdt der Ketters salmen met stocken slaen. Maer zijn het eerlicke Rijcke Persoonen/ soo salmense om thien

marck

marck Goudts tot boete straffen / andere tot een exempel des affschrickens/maer haer boecken sullen verbrant werdē. Dit Edict is alleen tegen Apollinarium eñ Euticetem gestelt/ghelijck dat voor desen alleen tegē de Manicheos.

Kep. wet teghen de ketters.

Maer nu oft dese wet wel wat lijdelicker is/ dan dese in dat Concilie tot Costnitz besloten/ en men nu leyder int gebruyck heeft gebracht/ dattet alleen Coppens / barnens / ende hanghens ghelt / ende de laetste moordische Duyuel(diet geerne al op eenen hoop wtroept/ ende verworcht)so grof mercken laet/so is het doch te veel/ende beyde teghen alle Schrift ende oude Vaders / oock teghen haer eyghen Decreet 23.quæst. 3.cap.3. Si Eccle. Daer claerlick staet: Wanneer een ghemeynte de waerachtige kercke is/so is sy die / die veruolghinghe lijdt/ niet die veruolcht. Men soecke by den Apostolen/ wat Sara voor een kercke bedupde/doen haer de maecht veruolghinghe aendede. Sulcx siet men oock schijnlick in Christo/ Apostolen/ ende haer Kercken.

Kerc en veruolght niemant maer werdt veruolcht.

August. int Sermoen van alle heyligen: Die kercke is onder dat cruys al meer ende meer ghesterckt/niet met teghen vechten/ maer met lijden ende verdraghen.

Damascenus 3. Sentent. cap. 33. In alle de werelt is dat Euangelium ghepredickt gheworden/maer en heeft niet met gheweer ende wapen/oft met crijghen zijn tegensprekers ouerwonnen/maer weynich naeckte / arme / ongeleerde/ende ongheghee ſselde/ hebben de werelt wijsen tot schanden ghemaect/ hoe woude anders de kercke Martelaers hebben/so sy Martelaers maeckt?

Hier by behoort de treffelicke Hilarius / die dese verkeerde meyninghe / datmen int Euangelio met gheweldt wil varen / teghen Auxentium/Arria. soo hooch ende hertelick beweent met dese woorden: Het is bysonder te ontfermen/de groote sotheyt by onsen tijt (Anno 300. ende 53.) ende te beweenen de opinie oft meyninghe deser wereldt/datmen meynt met menschelicke dinghen Godt te helpen / ende met wereldtlick ghewelt de Christelicke Kercke te beschermen. Ick vraghe v ghy Bisschoppen (ghy die v daer voor acht) hoedanighen hulpe hebben haer de Apostolen ghebruyckt / om te vercondigen dat Euangelium? Met der welcker Ouerheydts bystant/ sy Christum ghepredickt hebben / ende by nae alle Heydenen van den Afgoden tot Godt bekeert? Hebben sy in de gheuanghenissen met ketenen gesloten God ghepresen/datse ergens een digniteyt oft weerdicheyt van dat Hof vercreghen? Heeft oock Paulus Christo een Kercke vergadert / met des Coninckx gheboden? Ick geloove hy heeft hem onder de beschermìnghe ende beschuttinghe Neronis/Vespasiani/oft Decij onderhouden / door welcker haet ende nijt dat Euangelium gheblo eydt heeft. Dese hebben haer met der hant gheneert/ zijn op de Salen ende heymelicke plaetsen te samen ghecomen / ende by nae alle Volcken op het landt ende water teghen den Ouerheyts beuel ende gebodt/ doorwandelt. Ick en ghelooue niet datse de Sleutelen des Hemels ghehadt hebben. Doen heeft haer Godts cracht wtghestreckt/ ende sien laten/teghen der menschen knorren ende macht/ naedēmael Christus alleen dies te meer ghepredict wert/ hoe meer men hem te predicken verboot: Maer nu / ach leyder / beschermen ende prijsen dat ghelooue menschelicke hulpe / ende wert Christus daer ghestelt / als en vermocht hy het niet/ ouermidts men zijnen naem by de wereltlicke ouerheyts bescherminghe soect/de Kercke schrickt met ballinckschap ende gheuanckenisse/ende van haren ghelooue dwingt/ die doch by de ballinckschap ende gheuanghenisse bekent is / dattet daerom euen de rechte Kercke sy. Nu ter tijt hangt de Kercke aen der wereldt gunst ende begauinghe / die nochtans door verschricken der veruolghers is gheheylicht gheworden. Sy veriaecht de Priesters/ die nochtans door de veriaech de Priesters vermeert ende wtghebreyt is. Sy beroemt haer/ dat de werelt haer lief heeft/ die nochtans eertijdts Christus Kercke niet en hadde moghen zijn/ten waer dat haer de werelt ghehaet hadde. Sulcks altemael betuyghen de verghelijckinghen ende aenroemst der Kercken / ende de sake selue in alder mont ende ooghen. Hæc ille.

Hil. teghen diet Euang. met d' huyst willen beschermen.

Teuange. en behoeft niet menschē bescherminge.

Nu vā dese bane is men hoe langer hoe wijder ghecomen / ende de Duyuel schaemde hem aldereerst onder de gheloouighe/ als ghehoort is/eenen langhen tijt / met so groue bootsen op de bane te comen / datmen yemant totten ghelooue soude dwinghen / ende int Euangelio eñ gheloofs saken met ghewelt varen: Want het was een seer belachelick spottelick dinck / niet alleen by de gheloouige/ maer oock by der werelt selue/datmen in Godts saken/die dat herte/ende vrijwillighe dienaers wil hebben (ghelijck in alder menschen herten gheschreuen is/ ende alle man recht bekennen moet) soude met ghewelt varen / ende den onwillighen met gheweldt teghen haer herte een ghelooue opdringehn.

Maer nochtans veruiel emmers het eene na dat andere/ende werdt de werelt hoe langher hoe wterlicker ende onuerstandigher / tot dat Pelagius de Paus / Anno vijf hondert ende drieenvijftich / oock voort wtweyntelde / van den Vader alder Phariseen Joan. 8. ghesonden ende ghedreuen / die sette onbeschaemt een Decreet/dat de Ketters ende afuallers van dē ghelooue / waer sy haer des Roomschen gheloofs ende ghespuys (Welcke hy dat Christelicke ghelooue noemt) niet en willen met vernuftige oorsaecken becouten laten/ salmen het wereltlicke ghewelt aenroepen/ende haer daer toe met ghewelt dringhen ende dwinghen.

Paus Pel. roept den Keyser aen eñ dwinget die hem niet ghelooven en wilden.

Siet nu / waer henen dat wy ghecomen zijn ende dit hoe langher hoe meer/tot dat ten laetsten is beuesticht gheworden/ datmen met den Ketters niet anders en sal handelen / ende disputeren/dan met dē Beul/Sweert/ende vyer: Oock en salmen haer geen gheley houden/ oftment haer schoon gheeft / ghelijck dat Concilium tot Costnitz met Joannes Hus ghedaen heeft: Ende en zijn niet so bescheydelicken/datmen haer teghen werpen mocht: Salmen haer gheen houden/soo en salmen haer oock gheen gheuen/ende niet also loeren nae haer leuen.

Oock zijn teghen desen moetwille de oude beste Canones/dat de Gheestelicke niet alleen ergheuts om een saecke (Ick swijghe des gheloofs ende Ketterijen) niet en sullen dooden/ende stoutelick de handt aenlegghen / door haer/ oft andere Lieden/maer oock noch wille/ daer noch raet daer toe gheuen/ Jae dit oock in ander doenders berispen ende straffen / 23. quæstione vltim. capite. His à quibus de re iud. lib. 6. Quod. De Pœniten. distinct. 1. Periculose. August. 14. quæst. 3. Plærique.

Nu als het emmers Ketters verbrandens ghelt / ghelijck haer nieuw neuswijs / gheestloos Recht in veel plaetsen teghen de genoemde Decreten leert / ende dan nae haer eyghen Recht de Simoniers de grootste Ketters zijn/ ende de eerste plaetse hebben/1. quæst. vlt. patet. so gheheel / dat de erghe ketterye Macedonie lijdelicker is/1. quæst. 1. Eos qui.

Simonie de grootste ketterye.

Item van eenen hoereerder en salmē in alle

manieren

mauſeren gheen Miſſe hooren / op den vloeck des Bans / ende ſonde der Afgoderyen 11.12. diſtin.1.Verum. Lieue waer woudẽ alle Papiſten blijuen op eenen hoop / waer ſoudemen Beuls ende houts ghenoech crijghen/ om deſe alle te verbranden / oft wie conde de Banbrienen alle ſchrijuen/ende de oordeelen eñ ſententien des Bans alle declareren? Het waer haer te radẽ / datſe met dat oordeel ghemackelijcker waren/ op dattet haer niet ſelue en golde/Rom.2.De Ban is te veel om een yegelijcke dwalinge eñ artijkel des geloofs/oft veel meer der Roomſcher kercken (diese altemael ketterije heeten)op te dringen/ Ick ſwijge dat leuen daertoe te nemen. Ick hoope/ datter doch veel Christenen zijn in alle de werelt/die niet en weten/datter een Paus is/ende oock zijnen naem niet en kennen/ ick wil ſwijghen/ datſe eenighe zijnder Articulen weten oft houden. Mẽ ſpant dat rijcke Christi mijns beduunckens/ by onſen tijden veel te enghe.

[...]etters al[...]en te ver[...]annen/ [...]ecreet.

Maer nv/datmen de Ketters alleen verbannen ſal/ wijſt dat gheeſtelijcke Recht te ſamen met de Schrift in veel plaetſen aen/aldermeeſt 24.quæſt.1.Quæ dignior, verba Ambroſij. Item aldaer cap. Cum aliquis,Origenis,etc.

Daermede ſtemmen de Concilien der eerſter Ouders Concilien ende Pauſen door wt/ dattet niet dan Bannens en ghelt/ tot datmen begoſt inde ballinckſchap te veriagen/ten laetſten te vangen/op haer plomp te vallen/eñ dat ſweert ende wereltlijcke ghewelt ouer te leueren. Daerom en ſal niemant verbannẽ oft verdoemt werden/dan rechtlijck ende ordentlijck ouerweſen 2.quæſt.1. in veel plaetſen.

Soo wert in Canone 23.quæſt.5.Circumcel. pœna illorum,door Auguſtinum claerlijck wtghedruckt / datmen de Ketters met den doot niet ſtraffen en ſal/ dattet oock gheenen Christen en betaemt. Want niet aengeſien/dat ſommighe Donatiſten quade boeuen beneuen haer ketterije/oock aen ſommige Christelijcke Prieſters geweldige hant aen leyden/eñ eenẽ moort bedreuen/ noch vermaent S. Auguſtinus den Rechter Marcellinum/dat hy de ſelue niet totter doot en ſtraffe / ende daer in de conſcientie/ ende wat de Christelijcke eerbaerheydt eyſcht/ bedencken woude/waerom en laten de Papiſten/die hier ende daer ouer alſoo veel eenuoudighe ontſchuldige lieden ombrengen/ haer eyghen Decreet / ende haer menichfuldighe Leeraers/ſonderlinge Auguſtinum/ oock niet gelden/dien ſy doch anders byna voor dat Euangelium beroemen.

Item datmen gheen Joden/oft yemant totten geloone dwingen/oft met gewelt van haer inſettingen eñ Ceremoniẽ dringen en ſal/maer met goeden raet ende vermaninghe daer toe verwecken/ ſtaet claerlijck diſt. 45.Quid autem.In calce, Qui ſinceram. Decreet datmen niemant totten ghelooue dwinghen en ſal.

Voorreden op de Ordenen der Roomſcher Kercken Sebaſtiani Franci.

[...]en nien [...]etters re[...]iſter der [...]hriſtenen.

NV hebben wy den Paus gedient/ eñ deſe Ketters vertelt/ende gheſcholden / die in zijn Trufantes / eñ Regiſter quaet beruchtet ſtaen. Maer daer zijn veel wt de beclaechde ſeer dapper voorſpraken/ die met meer bequaemheydts / Godts woort/ waerheydt ende gherechtichept/ de Paus met zijnen aenhanck / leden / ende Ordenen dat Brantteecken der Ketterijen verhoopen aen te branden / dan deſe bouen vertelde geẽ Paus emmers heeft moghen doen. Daerom ſegghen ſommighe niet eens cleynen aenſiens/ door de banck wech: Ja by nae dat halue deel der vermeynder Christenheyt hout ſtijf ende vaſt/dat dat Pauſdom met alle zijn lidtmaten eñ Ordenen/een enckel Ketterije/ ende Antichriſtiſchen grouwel/Ja een grontſop alder ketterijen is/ daer niet aen een plaetſe oft punct der Schrift gefaelgeert/ maer door wt valſchelijc wtgeleyt is/ende gheen Spreucke der Schrift die dẽ ſin Christi behouden heeft/int Pauſdom gheuonden en mach werden/ daer niet alleẽ aen Christo ghetwijfelt/oft hy Godt is/gelijck van Arrio/maer te gronde wtgeſchudt/eñ optẽ gront toe verloochẽt wert/inde cracht eñ waerheyt/ 2.Pet.2.hoe veel ſy emmers woorden vã hem maken/2.Tim.3.Tit.1.

Dat betuygen ſy redelijck met haer Oorden ende werckẽ/welcken ſy euen daer toe legghen ende gheuen / datſe Christo ende zijn gherechtichept ſchuldich waren/daermede ſy emmers ouertuycht zijn / datſe haer verloſſinghe door Christum noch gheloouen / noch hopen/ naedenmael ſy ſo anxtelijck/ſo veel ander weghen ende deuren totten Hemel ſoecken / om daer door rechtueerdich/ vroom ende God aenghenaem te werden.

Wat iſt / datſe van Christo niet met allen/ dan den blooten naem behouden en hebben/ Christenen heeten / ende dach ende nacht van hem ghelijc ſinghen ende ſeggen (als tot meerder bedroch de laetſte gheeſtelijcken Antichriſt doen ſal / ende ſchoon alreede doet) ſoo ſy zijn cracht verloochenen / ende zijns leuens gheloofs eñ verdienſtẽ haer latẽ fabel dunckẽ/hoe ſeer ſy haer dies mondelijcken beroemen: oock dat verloochenen/daerom ſy Christenẽ ſouden heeten/te weten/dat ghelooue in Christum/dies ſy met haer Orden ende wercken ouerweſen werdẽ/ia ooc dẽ naem Christi (wat ſalmẽ ſeggen)hebbenſe verloochẽt/eñ den doop Christi/ naedenmael ſy nv niet meer Christenen / maer Benedicten/ Auguſtijnen heeten / eñ haer Orden/den tweeden doop noemen / eñ toegeuẽ by na meer/dan den doop Christi / Ja oock te ſamen Christo harẽ doopnaem verandert eñ verloochent hebben/ende haerder Regulen namen eñ profeſſie aengetogẽ. Ick bid v/ wat is noch daer ouergebleuen van Christo/dan enckel geroep ende gebleer/ooc dat alleen daerom datſe met deſen valſchen ſchijn der gheeſtelijchept eñ godtſalighe wandelinghe (welckers cracht ſy nochtans verloochenen / 2.Tim.3) der weduwen huyſen eten / ende alle de werelt onder eñ aen haer brengẽ. Daer toe/datſe eenẽ wollenſac vol rechtueerdicheyts daermede op te ladẽ verhoopen/nochtans daer beneuen altoos toe ſegghen/ſy bekennen Godt / welcken ſy nochtans/als Paulus Tit.1.ſeyt/ metter daet ende haer wercken verloochenen/Ja in haer herten ſegghen/daer en is gheen Godt/ Pſal.14.Dat hem altemael wijt laet aenſien/ gefaelt alſmen haer op den mont ſiet/dat gewiſlijc gheen gheloofloofer Heyden noyt verloochent en heeft.

Paus ende laetſten Antichriſt ſchuddẽ wt ende verlochenẽ Christum heel in cracht/ hoe ſeer ſy hem in de mont hebben.

Geeſtelijcke verlochenen Christum.

Geestelicke en hebben gheen God/ wysen met haer leuen aen haer ongheloove.

Maer waert datmen haer int herte conste sien / soo soudemen vinden datse van gheenen Godt niet en houden/ende ghewisselick betuyghen / dat niet weynich haer daghelijcks ghe-bieer/daermede sy God als een Tyran onuer-biddelick oft doof achten moeten/dis dicke ooren heeft / ende niet gheringhe en hoort / dan door veel woorden teghen alle schrift/Amos 5. Esa.1. Mat.6. opgeweckt ende versacht: Ick meyne datse niet alleen Ketterije/ maer oock een Afgoderije/Godt een sulcken beelt aenrichten/desghelijcken hy niet weyniger en is. Men segghe ende vertelle alleen een spreucke/ daermede sy recht omgaen in de schrift. Sy en hebben niet een spreucke (ghelyck somtyts de ketters) maer alle schrift verkeert/in eenen vreemden sin ghebracht/ Jae gheheel wechghenomen/ende haer Decreten/Regulen/Moninckszeuer/ ende droom boecken in de plaetse ghedronghen/alfo/ dat alle Ketters/ somense ghelijck aensiet/weecht/ende teghen dese hout/ een enckel schimpinghe ende kinderspel zijn/by dese sprinckhanen / die niet met allen reyns en hebben laten blijuen in den Acker Godts/ende niet in een plaetse daer in ghehooueert / gelijck de Ketters / maer haren dreck gheheel besmet ende verdoruen/ghelijck de Cruytworm eenen Cruyt Acker.

Secten ende orden zijn alle Ketters inde oogen Godts ende der Christenen.

Daerom zijn alle Ordenen op eenen hoop des Duyuels Conuent/wt den Vader der leughenen versiert/ daer door hy/ als door zijn Apostolen / alle leugenen ende ketterije inde werelt swemmen/ende dat laetste versoecken wil: het ghelooue Christi gheheel wechnemen ende vernielen. Ende tgaet hier/ghelijck dat spreecwoort luyt: De groote Dieuen hanghen de cleyne. Dese Ertzketters zijn bestelt/ opsienders ende Inquisitores ofte Kettermeesters der anderen/diese tot ten vyere helpen verdoemen/ghelijck als mocht de Duyuel tegen hem seluen zijn/ende Duyuel met Duyuel gheuanghen werden. Ach Godt/de Duyuel en is geenen Duyuel ende Ketter vyant/hoe condē dan de Apostolen de leughenen verdoemen / so sy vanden Vader der leugenen/om die te verantwoorden ghesonden ende opgestelt zijn? Daeromme moetent enckel Christenen zyn / die dese Ketters veroordeelen/want Ketters en sullen nimmermeer Ketters haten / ende totten doot helpen: Want het moet sonder middel volgen. Syn dese Ketters / welcken sy dit brantteecken aen bernen/ so zijn alle Ordenen wt God/ ende der Cloosteren leuen (om te vernielen de Ketterije) ware recht.

Duyuel een vorst ende oorsaecker alder werelts vromicheyts.

Maer nu is de Vorst deser werelt al gheoordeelt met alle zijn vromichept/Joannis ca.16. Want niemandt en behoeft te dencken/ dat de Duyuel alleenlick moordē/stelen/ roouen/etc. ende niet oock vroom en conde zijn: Jae hy is oock de vroomste / ende oock een Prince van alle vromicheydt deser wereldt/ ende steeckt in de wereldtlijck vromicheydt tot ouer de ooren: Jae hy leydtse door zijnen Gheest inden zijnen / ende besidt dese vromicheydt in den hoochsten graet. Niet te vergheefs en spreeckt Christus: Als den Heylighen Gheest sal comen / soo sal hy de Wereldt straffen van haerder vromicheydt oft rechtueerdicheydt/ etcet. Ende Matth. 5. Ten sy dat uwe gherechticheyt meerder sy/etc. Daer mede hy emmers aenwijst/dat de Duyuel oock zijne vromichept heeft. Ende wy in de Phariseen wel sien / hoe sy niet op Cappen en Couelen/ maer op de wet Godts pochen. O hadden wy eenen sulcken schijn / dat onse dinghen niet menschen dreck/ maer Godts woordt waren/ghelijck dese haer op Godts wet verlieten/hoe souden wy snorcken: Noch was het een straffelicke menschen vromicheydt/der welcker gherechtichept oock voor Godt eenen stinckenden Grouwel / ende vuylichept is / ende alle alder menschen wercken ontwijt/ 4. Esdre 4. In Summa / wat niet den nieuwen mensche / ende de wederghe-boorte en doet/dat is voor God onreyn: Want het staet vast als eenen Muer / al wat dat vleesch / ende de natuerlicke mensche voortbrengt / bedenckt/ doet/ diffiniert / sluyt / set/ spreeckt/wijst/etc. dat is vleesch/ ende een ghenadenloosen Grouwel. Voor alle dinghen behoort de rechtueerdichmakinghe / ghenade/ gheest/ ende de wedergheboorte hier by. Joannis 3. Daer nae wie reyn is / dies wercken zijn reyn. Prouerb.21. Tit. 1. Matth.7.12. Want in summa/alle statē en zijn niet anders/ dan ghelijck die / die daer in is: alle wercken ghelijck die/ diese doet / Gheestelicke met den Gheestelicken/quade metten quaden. Soo en can emmers noch Staet/noch werck den mensche niet rechtueerdighen/soo weynich als een werck den Meester / de vrucht eenen Boom / nadenmael dese haer niet en maken/ maer van haer ghemaeckt werden / ende den naem ontfanghen/ dat sy quaet oft goet ghenoemt werden/ghelijck de ghene is/ die haer gheboren ende ghemaeckt heeft.

Nu zijn alle Ordenen/ Seckten / etc. vleesch van den mensche/die vleesch is/ versiert/ daeromme en sien sy Godts Rijcke niet/ ende en comen oock nimmermeer daer in. Dat nu niet alleen alle Ordenen/ maer oock de Staten van van Godt ingeset/enckel vleesch zijn/ ende niet gheest (ten sy datter een gheestelick in woont/ die den staet heylicht/ gheestelick maeckt/ ende niet de Staet hem/) dat bewijst de veruaringhe/ dat veel Boeuen / niet alleen in Cappen / maer oock in den houwelicken Staet/ maechdelicken staet/beuonden werden. Maer wanneer de staten gheest waren / so en coste gheen Boeue daer onder zijn / maer moesten enckel gheestelick zijn. Syn nu alle Staten vleesch/ so ist besloten / dat sy den macht niet en hebben vroom te maken. Daer behoordt wat meer toe / dat de gheheele Persoon ende wesen des menschen verandert ende nieuw maeckt / de Orden en salt niet doen. Want soudet den staet doen/so moestet vrijlick den houwelicken staet van Godt inghesetdoen. Nu en doet hijt oock niet / veel weynigher alle Moninckerije op eenen hoop / de Gheest Christi die moet het doen in een verloochende Siele. Alsoo oock alle wercken voor de rechtueerdichmakinge / de welcke euen wel niemandt rechtueerdich en maken: Jae voor dat ghelooue altemael sonde zijn / naedenmael het de Duyuel altemael can nae doen / ende oock vasten / predicatien hooren / bidden / aelmissen gheuen / Teeckenen doen: Jae al lijden ende doen / behaluen recht gheloouen ende lief hebben van herten. Daerom moetet emmers wat anders zijn/ dat den mensche rechtueerdicht/God anghenaem maect/ende daeromme Godt op zijne wercken siet / ende die aen neemt / naedenmael oock de Duyuel doen can ende zijn gherechticheydt heeft. Dit is dat eenighe recht ghelooue/ dat alle dinghen verlatende / aen Godt hangt / ende de Persoonen Godt aenghenaem ende tot Vrienden maeckt / soo dat al wat hy doet/ niet hy/ maer Godt in hem doet/ ende daeromme Godt behaghelick / van des gheloofs ende persoons weghen/ welcke God stille houdt/dat hem God in haer/als de Sonne in een stil water wtschijnt / spieghelt/ liefde soeckt/vindt ende bekent. Wie zijn wy/dat wy ons der menschen beroemen / ende op dat

Heylighe doen alleen heylighe wercken.

vleesch

vleeſch verlaten/inden welckẽ gheen ſalicheyt en is? Eſaie 40. Soo doch Paulus ſeydt: Is Petrus voor v ghecruyſt/oft Paulus voor v gheſtoruen/etc. dat ghy v Pauliſch/Cephiſch ende Apolliſch noemt/etc.

Gheē ſecte/ ſtaet ofte werck en maect ons tot Chriſtenen.

Zijn nv alle de ſtaten vleeſchelick/oock de ingheſette van Godt/(anders moeſten alle ghehouwelijcte Gheeſtelijck zijn/oock de Joden/Heydenen/etc. die euen wel ghehout zijn/) alſo/datſe gheen menſchen en Heylighen/ſo is cort beſloten/wat niet Gheeſt en is/dat vaert totten Duyuel. Daer mede en ſal hem ymmers nyemandt zijns ſtaets verheffen/als Boer/Borgher/Ghehouwelijckte/etcet. Ick ſwijghe des Duyuels Orden: Wãt voor Chriſto en is/ende en ghelt noch Jode noch Griec/Wijſe oft Sot/etcet. Galat. 3. Coloſſenſes 3. Maer een nieuwe gheboorte/menſche/ende ghelooue/die door de Liefde werckt. Daerom vermaent ons Paulus/1.Corinth.1.3.ſo trouwelijcken/dat wy ons niet en ſullen partijen ende ſecten/maer in een maniere voort ghaen/Philippenſ.1. ende 3. ghelijck inde vrijheyt de vrije eenighe Gheeſt Gods leert/naedenmael wy niet meer dan eenen wech/Doop/Euangelium/Chriſtum/Godt/ghelooue/etc. en hebben/ende alle eenen wech totten Hemel moeten ghaen/een leeringhe/Gheeſt/ende ghelooue/Epheſ. 4. Wat iſt dan dat een yegelijck een byſonder aenvangt? Paulus en wil niet lijden/dat hem yemandt nae haer oft van haer en beroeme/etc. die ghewis wel ſo heylich zijn gheweeſt/als S. Auguſtinus/Benedictus/Bernardus/etc.

Nu zijn doch met deſe eenighe twee donderſlagen Pauli alle Ordenen/Sectẽ/Rotten/geſtort/eñ te gronde gheſlagen: want alle Secten op eenen hoop/hoemenſe emmer noemẽ mach/zijn ketterie. Het Chriſtelijc gelooue is een vrij dinck/aen niet wterlijcks ghebonden. Daerom iſt een Kercke indẽ Gheeſt vergadert/verſtroyt onder alle Heydenen/dat wie recht ende gherechticheyt doet onder alle volcken/die is ſalich/als Petrus ſpreect/Act.10. Nv beuinde ick inder waerheyt/dat God den perſoon niet en aenſiet/maer in alderley volck wie hem vreeſt/ende recht doet/die is hem aengenaem/Want wie den naem des Heeren aenroept/die wert ſalich/het ſy Jode oft Grieck/Vorſt oft Boer/Johel.2. maer het en moet niet met roepen ende ghebleer/maer int herte ende gheloone aengheroepen zijn/dat is/inden Gheeſt eñ de waerheyt. Chriſtus ſeyt: Tẽ zy dat uwe gerechticheyt/der Schriftgeleerden te bouẽ gae/etc. Nu waren de huychelaers in de Wet Gods gheoeffent/beroepen eñ beroemt/alſo/dat tien duyſent Moninncken niet eenen Phariſeum en doen oft gheldẽ/welcker beroeminge doch van de wet was. So en coſten haer onſe Phariſeen niet dan van haer eyghen wercken eñ Godtsdienſt beroemen/daer Godt niet met allen af en weet. De Wet Godts en hebbenſe/noch wterlijck/noch inwendich met eenen vinger niet aengeroert/maer liggen in alle laſteringẽ/vaſten tot datſe vet worden/ende ſtellen haer/als oftſe alle Gheeſtelicheyt beſpottẽ. De Phariſeen hielden doch de Wet wterlijc ſtijf/dat haer de gheheele Werelt niet en conde oordeelen/eñ voor heylighe Lieden moeſt bekennẽ. Want ſy de tien geboden ſtreng huychelden/daer af onſe Phariſeen ende Ordens lieden noch wijt af zijn/ende wt een gheheel Legioen men nauwelijck eenen rechten Phariſeum en maeckte/die dan nochtans wee/wee/wee moeſten hooren/Matth.23. Ende oock wy/waer wy niet vromer en zijn/etc. Eñ dat de heylighe Gheeſt deſe gherechticheyt ſtraft/Joan.16. Want het

Gheeſtelijce noch niet Moſes diſcipulẽ/wetnoom ende huychelaers

noch des vleeſchs vromicheyt is/die voor God niet en coemt/noch ghelt/Rom.1.9.10. Phil.3. Nadenmael al wat den menſche aengheboren/ende niet nieuw gheboren is/moet verniele eñ ghedoodt werden/op dat hem gheen vleeſch en beroeme/Galat.3. Roman.3. ende 4. Want cort af/wat de werelt maeckt/ſluyt ende aenſlaet/dat is onnut ende verdoemt. Wat alle menſchen/welcke noch niet weder gheboren en zijn/wijſheyt eñ vromicheyt heeten/dat noemt Godt ſonde ende ſotheyt/daer mede leydt ter neder wat alle vleeſch prijſt.

Dat alle de Werelt voor goet acht ende aenvaet: Dat alle menſchen oordeelen wijſheydt/ende gherechticheyt/dat altemael is voor God dat teghendeel eñ weder ſpel/ſchande/quaedtheyt/ſonde/ende ſotheyt/Luce 16. 1.Corinth.1. Want het niet van den Gheeſt/maer van dat vleeſch af coemt/ende niet van God/maer van Joncker Adams goetduncken af coemt/ende noch niet Gheeſt en is. Wat is nv des wonders/ſoo de alder ouerſte Vorſt ende Heere dit altemael/die alle des Wereldts ghewelt/vromicheydt/ende wijſheydt inden alder hoochſten graedt heeft/verdoemt is? Want ymmers ſonder twijfel het den Duyuel in gherechticheydt/wijſheyt der werelt/niemandt voor en doet/die ſoo wijs/verſtandich/als de Duyuel mach zijn/en can oock niemandt hem vromer houden/alſoo/dat alle wijſheydt ende ſchijnende heylicheydt/(want oprechte vromicheydt is voor de werelt Ketterije) oock dat alder ſchoonſte weſen in der Werelt in den Duyuel den oorſpronck heeft/ende af coemt: Want naedenmael hy een Vorſt ende Hooft der Werelt is/ſoo moet des Werelts wijſheydt ende gherechticheydt altemael wt hem vloeyen/op dat ghy niet dencken en derft/dat hy niet met allen en conde dan moorden/hoereren/ſuypen/vol zijn. Daer regeert hy met gheheelder macht/ende vangt daer mede de lieden aldermeeſt/dat ſy met deſen ſchijn bedroghen/niet wereltlijcks en willen gheſien zijn/maer kinderen Godts/die den Duyuel vyandt zijn. So ſy nochtans niet alleen Werelt/maer een dobbel Werelt/ende de Duyuel ſelue zijn/Joannes Cap.6. Ick ſwijghe zijne Kinderẽ/Joannis 8.

Hoe vroom de Duyuel zijn can.

Volcht/naedemael nv den Godt eñ Prince deſer Werelt met zijnen Rijcke ende Duyuels vromicheyt gheoordeelt is/ſo moeten daeromme alle Ordenen/ſtaten/wercken/etc. die niet wt Godt en zijn/maer des Duyuels plantinghe/wtgheroept werden/als dat hy daer af niet met allen en weet/ouermits dat hy alleen de wercken zijnder handen bekent/eñ zijn eyghen ſchepſel alleẽ lief heeft. Daeromme is de werelt wt de ghenade haers Godts/2. Corintheor.4. blindt/datſe dat voor goet houdt/dat voor God al verdoẽt is/te wetẽ/des vleeſchs/der Werelt/ende des Duyuels vromicheyt ende wijſheyt.

Daeromme moet alleen dat liefdenrijcke/werckende/leuendighe ghelooue/dat daer beuindt Chriſtum ende eenen ghenadighen God in zijn herte/dat tuſſchen hem ende Godt alle vyantſchap ende ſcheydtmuere wechgenomen ende af ghebroken zijn/alſoo/dat niet met allen dan liefde eñ ghenade van Godt voorhanden en is. Dat weten/ende in zijn herte beuinden/rechtueerdicht/baert ons wederom/verandert ons in Chriſtum/brengt den heylighen Gheeſt mede/welcke de liefde wtſtort in onſe herten/Joannis 7. Romanor.4. dat wy roepen/Abba lieue Vader. Dit ghelooue is des Gheeſts leuen ende ſalicheydt/des vleeſchs doodt/die de ſonde haet/de Werelt ouerwint/

Ghelooue maect rechtueerdich/hoe.

1.Joan-

1. Joannis 4. ende door de liefde werckende/ ende doende is/ die brengt met hem den Geest/ liefde/ ende lust tot de wet Godts. Die ist/die rechtueerdich maeckt sonder alle wercken/ die oock stracks daer nae/ de Heylighen tot heylighe wercken drijft ende aenleydt. Die den Boom goet maeckt/ dat hy selue goede vruchten brengt. Die den werckmeester so goet ende constich maeckt/ dat hy niet met allen meer en can verderuen/ ende niet met allen dan goede costelicke wercken makẽ. Naedenmael hy goet is/hoe en soude hy nae zijn goede Natuere niet goede vruchten ende wercken doen? Want gelijck als des vyers Natuere is branden/ alsoo is des gheloofs aert goedt te doen/ende de wet te houden/waer hy volcomen is. Daer af zyn alle secten wel duysent mijlen/ daer in alle dinghen niet wt liefde/gheloоue/ende vrijheyt des Gheests en gheschiedt/ maer wt de voorgheschreuen Regulen/ ende is altemael niet met allen/ dan des onueranderden vleeschs vromicheyt ende eẽ versiert Simachtich nae doen der goeder vruchten eñ wercken/ niet wt vrijer herten gesponnen/maer met een valsche affectie/herte/ende schalckachtighe ooghe den Ouden Adam afghelect/sonder lust ende liefde/wt enckel nootdwanck des wets/ eyghen nutticheyt/etc. Eñ zijn in summa des ouden Adams werck/ende des Duyuels vromicheyt/eñ niet de wercken/die den Gheest Gods in hem heeft ghedaen/die hy oock alleen als zijne bekent ende croont.

Dat oude testament een knechtschap/dat nieuwe vrijheyt.

Daeromme soo gheringhe men wt dat vrije Christendom een ghereguleerde Moninckerije maeckt/ ende den heylighen Gheest een ordinancie voorschrijft/ wat hy op eenen yghelicken tijdt spreken/ doen/ laten/ hoe/ wanneer/ wat een Christen bidden sal/ wanneer vasten/ wanneer totten Sacrament gaen/ hoe hy hem tot allen tijden houden/ect. so hoort het op een Christendom te zijn/ ende wert een enckel Jodendom/Orden/Secte/ende Ketterije daer wt. Want int Nieuwe Testament/ daer de heylige Gheest plat wt Meester is/ ende die de zijne sonder alle wet/ tot zijnder gheleghen tijdt/ leydt/ regeert/ drijft/ leert bidden/ vasten/ doen ende laten wat sy behooren in enckel vrijheyt des Gheests/ is ende ghelt gheenen Regel oft wet. Daeromme behooren alle Ordenen noch onder de wet/ Jodendom/Pausdom/ende zijn in summa int Nieuwe Testament alle Sectẽ op eenen hoop/ Ketterije/ende Moninckerije. Want wat niet wt den gheloоue/ ende vrijheyt des geests/ maer wt de Regulen/ende drijuinghe des wets gheschiet/dat is sonde/ende behoort onder de wet/ want het niet Gods/ maer des wets werc/ ende niet des vrijdoms/ maer des knechtschaps/ niet der kinderen/ maer der knechten/ die niet met allen voor Godt en ghelden/naedenmael die onder de wet Godts noch den vloeck onderworpen zijn.

Knechten en blijuẽ niet int heeren huys eewich Joan. 8.

Daeromme is der Sotten Werelts gheloоue/ die men altoos aen bancken moet leeren gaen/eñ ghelijck een kint Regulen voor schrijuen/wat het op eenen yghelicken tijdt sal ende moet doen/ nimmermeer dat Christelicke vrije gheloоue/ maer een enckel Orden/ Pausdom/ Jodendom/ Wet/ Oude Testament/ ende in Summa knechtschap/ eñ niet Kintschap/ die voor Godt daerom niet en ghelden/ naedenmael sy wt de wet/ ende niet wt den gheloоue en gaen. Dat is/naedenmael het niet Godts wercken en zijn/die hy inden doender door den gheloоue heeft ghedaen/ maer van de wet afghedronghen. Want wat wt de wet gheschiet/ seyt Paulus/en mach niet wt den geloоue zijn oft afcomen: maer men maket hoe men wil/ so moet de werelt een Pausdom hebben: want sy en weet anders niet waer wt/ oft wat sy doen sal.

Dat vierde Boeck deser derder Chronijcken/ van alle Ordenen der Roomscher Kercken ende Secten der ghemeynder Christenen/ wanneer/ waer/ hoe/ waerom/ ende door welcken sy opghecomen zijn.

Van des Paus/ alle Cardinalen/ende Gheestelicke Ordenen int ghemeyne.

Paus een vader alder Ketters.

IN dit nieuwe Ketters Register ende Orden Boeck/ wert dẽ Paus als een Hooft ende Vader zijns gheheelen lichaems/ voorden eersten ghetelt/ met alle zijn lidtmaten/ creatueren ende kinderen/als Cardinalen/ Patriarchen/ Bisschoppen/Curtisanen/Moninncken/Papen/ eñ alle Gheestelijcken. Welcke Nadenmael hy by velẽ ontdect/geuallen/ende also verraden is/ dat de kinderen opter straten van hem singen/ende de Duyuel hem ooc laet duncken/ als oft hy zijns selfs moede is/ende een nieuwe Mommerije in den sin heeft aen te richten (daer op ons by nae voort aen noodigher wil zijn te sien/dat hy niet elwaerts beneuẽ in een breect/ dan op dẽ geslaghen Paus) Jae naedenmael alle boecken nv van hẽ vol zijn/ ende hier na veel in dese Chronijcke volcht/vã alderley zijn regimẽt/ woort/ Wet/Heerschappije/ende wesen: So en wil ick oock hier niet aen eenen dooden tot eenen Ridder werden. Ende altijts op den schier ghestoruen slaen/maer hem by zijne lidtmatẽ aengrijpẽ/ende aenwijsen/wat hy voor een broetsel wt getogen heeft. Hier by doet al wat van de Pausen volcht ende daer bouen ghesept is/ende siet euen op den Duyuel: want hy heeft den Paus by nae wtgenut/ende geheelijcken inden sin/ hy wil een ander subtijlder Pausdom oprichten/ ende met enckel schrift ghesmeert/ ghelijck hy al bereyt onder;so veel Secten geweldich voort trect/wilde Godt dat wy desen laetsten Gheestelijcken Antichrist in enckel Schrift vercapt kennen/oft leeren kennen/Amen. Want hy can de Schrift oock/ende wil ons daer af genoech gheuen/ouermits wy emmers zijns Decreets moede zijn/ ende alle Schrift hebben willen: Godt geue ons oogen/ende een oordeel tot zijn toecoemste.

Waerschouwinge voor den gheestelicken Antichrist.

Der Cluysenaers staet.

Cluysenaers staet opghecomen.

IN dat boeck/ Vitas Patrum, dat is/ int leuen der Vaders/leestmen veel van de eensame/ afgesonderde/ liedẽschouwende menschen/ welcke men Cluysenaers genoemt heeft. Die buyten de bywooninghe eñ ghemeynschap der men-

menschen in Wouden ende Wildernissen een schouwelyck leuē voerdē/ grau ghecleedt/ niet met allē en aten dan crupt ende wortelen/ dat gheselschap der menschen ontliepen. Welcker leuen indē tyt Syluestri des Paus/ Anno 323. hooch int ghebruyck sal ghegaē/ ende van hem beuesticht/ ende bewillicht ghewordeu zyn. Wat haer in de Woestyne ghedreuen heeft en can ick niet oordeelē/ Godts werckē zyn wonderlijc. Heeft haer eenen vrijen Gheest daer in ghedreuē/ niet om daer mede te verdienē noch te boeten/ maer alleē/ datse der werelt also ontrouwe/ haer onghemaniert ydel wesen/ niet meer en hebben mogen aensien/ ende haer geselschap daerom geschout/ datse onbehindert dies te vrijer vā alle lust der Werelt afgetogē/ Hemelsche dingen mochtē speculeren/ en Gods werck beter waernemen/ Also/ datse der werelt so gheheel afghestoruen ende onachtsaem zyn geweest/ datse haer int leuen voor doode lieden Godt geoffert/ alle wellusticheyt/ brootdronckēheyt der werelt verlochent/ ende om haer alleen in Godt te verlustigē daer henen gegeuen hebben/ dien van menschelijcken gheselschap afghesondert/ dies te vrijer te dienen wt enckel liefde om Godts wille/ niet daer mede te verdienen/ so en can ict niet oordelē. Maer het bedunct my emmers ist niet by allen/ doch by velē/ de verderuelijcke kettersche meyninge daer mede geloopē te zyn/ om daer door voor Godt rech tueerdich ende vroom te werdē/ reyn ende Heylich/ de sonde te boeten/ etc. twelcke so het by haer gheweest is/ soo ist een enckel ketterije ende verloocheninge Christi geweest/ 2. Pet. 2. Want men betaelt niet met werckē de sonden/ maer met een geheel nieuw verādert leuē vanden ghelooue af outsprongher/ door dat bloet Christi. Item men loopt niet met de voetē wt de werelt/ maer met dat herte. Soo can men wel midden in ende onder de werelt/ buytē de werelt zyn ende leuē/ ghelijck alder Christenen leuen is/ Colo. 3. Dat dies te meer oeffeninghe tot Ridderschap heeft/ soo veel het meer tegenspoets ende verweckinge tot sonde heeft: Wederom can eene wel mettē lichaē wt de werelt zyn/ ende midden daer in steeckē/ dat is met sin ende ghemoet/ ghelijck sommigē Moninncken/ daer wt der Ouders Spreeckwoort coemt: Het is beter wt een Clooster ende daer in/ dan daer in eñ wt ghedacht: Daerom en wil Paulus niet/ 1. Corinth. 6. dat de Christenen met de voeten wt de werelt gaen/ maer midden in des Duyuels Rijcke ende schandthuys/ nuchteren ende Godsalich zyn/ als Tit. 2. spreect. Dat de heylige lytsame genade Godts allen menschen daerom verschenē is/ onderwijsende/ datse sullē verlochenē dat ongoddelijc wesē der werelt/ te samen met zyne lusten: ende sedich/ gherechtich/ godtsalich leuen in deser werelt/ In welcke/ niet wt welcke/ sy sullē schijnē als een licht/ Phil. 2. Dat ons licht voor de menschē schijnt/ op datse onse goede werckē sien/ daer door gebetert/ ende door goede exempelē tot dat goede aengeleyt werden/ Mat. 5. ende Godt in den Hemel in ende door ons gheprēsē worde. Item Phil. 2. vermaent hy de Christenen/ datse als kinderen Godts/ ende Eph. 5. gelijck de heyligē/ iuste/ dat is/ gerechtich/ reyn/ onueruaIscht ende onstraffelijck zyn midden onder den onvredelijckē ende verkeerden geslachte der quader werelt/ gelijck Loth in Sodoma.

God wil de zyn int licht hebben. Want God wil de zyne int licht hebben/ Joan. 3. Matth. 5. ende de geheele werelt met haer ouertuyghen/ hy weet de Roosen wel onder de doornen te onderhouden: Daerom en weet ick gheen exempel des afghesonderdē leuens metten Lichaem in de gheheele Schrift/ dan van Christo/ Helia/ eñ Mose/ die haer niet voor en namē in de woestyne te wonē/ maer van haers hādels wegē 40. dagē opgehoudē werdē tot vasten/ ende haer met Godt te bespreekē. Daerom en can ick niet gheloonen/ dattet Godt een behaghelijck leuē is. Ach Godt/ men behoeft den Christenen wel in de werelt. Ten eersten/ datse schijnen/ ende de werelt lichten. Ten tweedē/ datse leeren ende straffen. Ten derden/ datse helpen ende radē/ daer mede alle man een goet exempel geuē/ ende met waerheyt der tegēsprekers mondē toestoppen. Ten vierdē/ dat God de werelt daer mede ouertuyge. Hier toe dient dat exempel Christi/ welcke doch ons niet alleē tot een Sacramēt/ eñ pant der goddelijcker genaden/ maer tot een exempel eñ voorbeelt van onsen leuen is voorgestelt: Ja den wech/ waerheyt/ ende dat leuē selue. Werpt ghy hier Joannē voor: So segge ick/ hier is meer dan Joannes/ welcke met zyn streng leuen dē boete moeste voorbeduedē/ aenwijsen/ ende figuerlijc metten leuen voordragen/ ghelijck mondelijck met dat woort. Item hy en heeft oock niet altijt der menschen bywooningen geschout/ maer dā als hy hem tot bidden ende vasten woude schicken. Veel tijdts heeft hy in Herodis Hof gheweest/ daer en schoude hy niemāt als de Cluysenaers/ maer predicte de boete/ eñ nam op wie tot hem quam/ tzijnder tijt ginck hy weder inde stadt/ waer hem de Gheest henen leyde. Een so ernstigē mā/ dat hem alle de werelt ouer hem ontsette/ oock Herodes selue/ ende by na meer met zyn leuen/ dan met zynen mont predicte. Alsoo sal een Christen met sin ende ghemoet altijt wt de werelt/ oock inde werelt zyn/ welcker woestijnen genoech is/ ende yemant lieuer onder de Woluen soude zyn/ ende ghewisser/ dan vroom in dese arge werelt ende moordenaerscupl. Also ist mogelijc/ dat yemant middē inde werelt/ wt de werelt is/ als alle Christenen/ Abrahā in Canaā/ Daniel in Babylonie/ Joseph in Egyptē. Wederom dat yemant wt de werelt midden inde werelt steect/ als vast alle Moninncken/ die metten lichaem wt de werelt in eē Clooster eñ wildernis geloopē zyn/ eñ haer herte/ sin eñ gemoet/ sonder ophouden inde werelt sweeft/ Ja so vol werelts steken/ ende met hem indē boesem daer in draghen/ datse meer dan de werelt selue zyn/ dat wie de werelt soecken woude/ in een Clooster soude ghewesen werden/ daer alle de werelt is aenghericht/ ende wat dat vleesch wel doet/ int ghebruyck is. Lust van timmeragien/ eten/ drincken/ so datse wereltlijcke Vorsten te bouen gaen/ met pōperie/ herberge/ volheyt/ genoechte/ heerlijcheyt/ rijckdom/ eñ hebben weynich verlatē/ op datse het altemael nemen/ haren bedelsac/ om datse daer voor rijck werden/ een sorchloos leuen voerdē/ sonder alle ghelooue eñ wercken der liefden. Daer tegen een Christen steect metten lichaem midden inder noot/ sonde/ schande/ aermoede/ cranckheydt alder menschen/ oeffent eñ bewijst zyn ghelooue door de liefde/ beyde aen vrienden eñ vianden. Maer zynen sin is/ daer hy niet en is/ ia so wijt op een ander plaetse/ dat hy metten lichaē daer niet comen en can/ also dat zyn herte ende ghemoet geheel wt de werelt is/ Col. 3. Alsoo zyn die wter werelt aldermeest/ die midden daer in zyn/ eñ die buytē de werelt zyn/ steken midden daer in. Gheen plaetse en helpt noch en schaet tot vromicheyt. Men cā ouer al vroō eñ quaet zyn/ Godt siet dat herte aen/ so draghen wy de werelt inden boesem. Maer dattet waer is/ dat gheen woestijne en helpt/ soo siet dien Loth aen/ die is in Sodoma vroom gheweest/ ende oprecht onder enckel schalcken ghebleuen. Op den Berch sondichde hy. Onse eerste Va-

Christenen seer noodich in de werelt

Christus eñ exempel eñ Sacrament.

Niemāt en is meer ende min inde werelt dan een Christen

deris int Paradijs sonder alle exēpel geuallen/ in de werelt een boetdoender ende vroom gheworden. Noë bleef in zijne gherechtichept stijf ende onbeweecht / in de quaetachtighe arghe werelt voor de diluuie. Nae de Diluuie alleen/sondichde hy met dronckenschap. Summa/wie Ridder wil werden/moet onder de vianden woonen/blijuen/menichmael met haer slaen/tot dat hijse alle nederslaet / ende onder gheen cuppe en cruppen. Nv cont ghy daer wt alle Ordenen oordeelen. Dese zijn gheweest ten tijden Decij/Valentis/Theodosij /Diocletiani/van 300. tot op 500. jaer. Daer na hebbē de Moninncken Ordenen begonnen. Sommighe meynen/sy zijn alsoo de veruolginghe inde woestijne Egypti ontloopē. Vā desen besiet Chronicam Othonis Episcopi Frisingensis lib. 7. cap. 25. gheheel door.

Moninckē Orden wanneer opgecomen.

Der Basiliers Orden.

Basiliers Orden.

ANno 384. onder Paus Syricio/ stondt op dese eerste Moninncks Orden van Basilio Magno den Bisschop Cesarie Cappadocie opgherricht/met witte rocken/couelen/ cappē/ hoepen: Welcken hy oock eenen reghel/voorschreef/met veel menschen geboden vermengt/ daerom men hem een vader alder afghesonderde Cloosterlieden noemt /die dat Cloosterwesen aldereerst heeft begonnen. Welcker leuen hy en zijn schriften hooch verhief. Alsoo dat hy van Paus Siri. de beuestinghe te wege bracht. Hy hietse afghesneden van der werelt/ ende richte in Grieckēlant dat eerste Clooster op. Die wensch is goet / dat nauolghende niet weerdich. Men siet ende beuint dagelicx wel hoese vander werelt afgesneden zijn/ gelijc een pijpende Paep van een kerckhof.

Benedictus Orden.

Benedictus Orden.

SInte Benedictus een vader alder Cloosterlieden/die de verstropde Moninckē vergaderde / heeft een eyghen Orden wtgekipt/An. 524. onder Paus Joan. de eerste op den berch Cassino/daer eertijts de stadt Cassina geweest is/niet verre van Aquinio Abrutij. Daer hy dat voornaemste Clooster van alle de wereldt boude/den Cloosterlieden eenen regel /gront/ forme/ende wijse/ghelijck als oft het Christus vergheten hadde/voorschreef. Na dat hy lange in een woestijne lichte/eñ veel volcx van Godlicken dienstswegen/tot desen heyligē mā vergaderde /doen heeft hy voortaen 12. Cloosters gebout eñ met Cloosterlieden beset. Daer na heeft hy veel Discipulen /met der seluer hulpe vercregen eñ schier de gheheele werelt. Eñ hoe wel hy desen zijnen regel dē swarte Cloosterlieden alleē gaf/so hebben nochtās sōmige ander daer na desen Regel aēgenomē. Wt dese Orden soudē wtgecomen zijn 24. Pausen/183. Cardinalen/1464. Ertz-bisschoppen/ende Bisschoppen/ 15000. ende 70. treffelicke Abten/ende als Joannes de 22. schrijft / 5655. ghecanoniseerde ende verheuē Moninckē/dat is dat derde broetsel / dat de Paus gesegent heeft. Daer waren al op desen tijt / selue vercoren eñ voorgenomen geestelijchedē van velē/ nochtās sonder ordinancie een yegelijc voor hem seluē/als het haer goet dochte. Dese verstropde Clooster liedē / heeft Benedictus in een Orden eñ Regel begrepen / eñ een ordentlijck leuen gheset/ van alle wellustichept aftreckēde / alsoo dat hy haer ooc dat gebruyc des wijns /die tot veel sonden verwect/afsloech/eñ inden Regel verboot. Maer nv hebben zijn Ordens-lieden met zijnē Regel gedispēseert /want de Vaders en mochten des wijns niet deruen/ende en haddē niemāt meer mogen inde Ordē crijgen/alsoo ware S. Benedictus erue erfloos gewordē. Benedictus was ooc na Romen gesonden/ om de vrije consten te leeren. Maer als hy mercte/dat dese scherpsinge consten vele verleydē / doen troc hy dē voet/ die hy by na inde werelt geset hadde / terstont wederom / eñ nae verachtinghe der leeringhē/ Schrift/huyshebben/ende goeden/socht hy alleen Godt te behaghen. Hy leet in eē woestijne by 40000. schreden van Romen/3. jaer veel aenuechtinge/daer hy verborgē/onbekent/eñ verswegē bleef/van menich mā ongewetē/tot aen eē Moninc Romanus genoemt. Hy richte zijn suster Scholastica ooc een Orden op / die was in haer Clooster Abdisse/swarte Couelē/ Rocken/halscappen/hoepē/was haer cleedt/eñ op dat haer de Schrift niet en veruoerde/so wert in haren Regel verbodē/ dat sonder oorlof/niemant en soude de heylige Schrift lesen.

Const leyt vā Godt.

Studerē verboden den Bene.

Der Cluniacensische Orden.

Cluniac. Ordēs aencoēst

ANno 900. ende 13. heeft S. Benedictus Orden dese wtgebroet/ van Othone den Abt begonnen/ende na dat de Moninckē van S. Benedictus Reghel byna afgheweken waren/doen leefde dese Otho sulcker maten/datse als de halue dooden/ door aenstekinghe deses menschen heylichept/weder tot vierichept der deuocien beweecht werden. Haer cleedinghe eñ Reghel als gesept is/was S. Benedictus /dat Clunacische oft Giginacische Clooster werdt door de erfloosen Hertoch in Aquitania Guilidium/met groote tollen / renten ende cijnsen versien.

Orden Vallis vmbrose/des Schattendaels.

Orden vmbre vallis/ Schattendaels aēcoēst eñ historie.

ANno 1400. de ander setten / Anno 1070. heeft geschenen S. Joannes de stichter eñ insetter des Ordēs Vallis vmbrose/ oft Schattendaels/onder S. Benedictus Reghel met bysettinghe sommigher ordinancien/ eñ in veranderinghe der cleederen / van swert in grau/die dan veel in Tuscia ende bouenste Lombardia zijn. Dese Joannes wt de stadt Florencen gheboren/diens Vader Gualbertus genoemt/een Rideer was /is na aenwijsen zijnder Legenden ende Historien / alsoo tot de Moninckerije gecomē: Hy had van wegē zijns verslagen broeders met eenen moortschen nabuer viantschap. Als hy eens tot Florencē om dē dootslager zijns broeders te straffē/wtreysde / quam hem de doender onuersiens in zijn handē te gemoet / niet verre vāt Clooster Mineti int gebercht/ diē viel hy aen/ Maer als de dootslager geen hoope om te ontloopen voor hem en sach/so viel hy desen Joan. voor de voeten/hem biddende door Jesum Christum den gecruysten om ghenade ende vergeuinghe zijnder misdaet. Daer wt wert Joannes des dootslaechs wegen alsoo versoēt/dat hy zijns toorns vergetende ende afstaende/hem alle schult vergaf/als hy int eerstgenoēde naest gelegē Clooster ginc/voor dat Crucifix neder viel/ Doen soude dat beelt dat hooft gebogen eñ beweecht hebben/om aen te wijsen des Goddelickē welbehagens/in vergeuinge der verdiender schult des dootslaghers / welck cruys noch heden by Florencen op eenen berch met grooter eerbewijsinghe getoont wert. Wt sulcken wonderwerc wert hy beweecht/hem in een gheestelick wesen te gheuen/voechde hem terstondt inde plaetse des Apenninischen gheberchts/aldaer tot dat hy een Clooster boude / eñ dese Orden aenuinc. Ten laetsten sterf hy/ Anno 1073. als de Orden met veel lieden ende Cloosters hem vermeert hadde.

Der

Der Grandimontensers Orden.

Grandimōtensers ordē. ANno 1076. onder Paus Aleander de tweede stont dese nieuwe ordē op vā Stephano eēs Edelmans soon/ wt Auernia begonnen / die veel Landts doorwandelt / een woestijne ende wildernisse soeckende / daer hy verborghen Godt mocht dienen. Ten laetsten quam hy wt aenleydinghe zijns Gheests/ in Aquitaniam aen eenen woudighen Berch / aldaer vant hy springhende Fonteynen/ scherpe steenclippen/ woest ende onbeweechsaem aertrijc. Daer liet hem Stephanus neder / eñ ving desen Cluyse-naerschap aen int 30. Jaer zijns Ouderdoms/ met streng vasten/ waken eñ bidden tot Godt: zijn spijse was water eñ broot/ eñ somtijts een brocxken tarwen semelen. Zijn cleedt was een pantsier aent lichaem/ voor een hemde/ eñ eenen swarten mantel daer ouer/daer mede hy zijn sonden te boetē/ende vroom te werdē verhoopte. Met dit leuen vercreech hy veel Discipulen/welckē hy stadich willige armoede beual/ sterf 80. Jaer out zijnde. Nv meynden S. August. Moninckken / dat eynde daer de Broeders met Stephano ghewoont hadden/ quam haer toe. Daerom wouden de Broeders afghestelt willich wijcken/ ende baden Godt om eē bequamelijcke plaetse haers aenwesens. Doen wert nae dat Agnus Dei inde Misse een stemme driemael gehoort(ick en weet niet oftse vā Godt oft vāden Duyuel quā) seggēde: In Grandimonte. Doen maectense haer op/ ende bouden aldaer een Clooster.

Gregorianers Orden.

Gregori. Orden. INt jaer 594. heeft Paus Gregorius de groote wt Edelen Roomschen gheslachte ghebo-ren/ oueruloedich/ aen tijdelijcke goeden rijck/ alle dinck verlaten/ ende den Geestelijckē staet wtghecoren. Nae afsteruen zijns vaders ses Cloosters in Sicilia ghebout / haer een forme ende Regel gegeuen te leuen: ooc een in S. Andries eere tot Romen getimmert/ daer in hy in een Copervarwen vuyl cleedt onder zijnen eyghē Reghel leefde/met veel Broeders/de welcke hy met afbreeckinghe eñ castijnge des vleesches hooch aenspande/een copervarwen witte cappe was haer cleedt: sy hielden Gregorius geboden ende woort niet in cleynder weerden/ dan Godts / ende zijn na hem Gregorianers ghenoemt.

De eerste Augustijnen Orden.

Augustijnen eerste Orden ANno 390. als Augustinus zijn moeder afsterf / scheepte hy met zijn Broeders na Carthago / deylde zijn erfdeel onder dē armen wt / eñ begost in eē Clooster eens Wouts / na dē Regel eñ der Apostelen insettinge te leuen/ in een slecht swert cleedt / oft een Cappe is geweest en weet ick niet/ ick houde/ het is ongheuaerlijck eenē swartē rock geweest/gelijck hier nae in de ghereghelde Choorheeren vernomen wert. Daer en is geen Ordē in zijn eerste stichtinge gebleuē/ eñ oft de eerste wel ongedwōgē/ wt vrijen gheest/ recht ghemeynt hadden/ dat ick dan nochtans niet gewis en ben/ so ist altemael met dat toesetten verdoruen/eñ meer aen de Regelen gehangen / dan het aldereerst gheweest is/daer tegen meer daer afgenomen/dan Augustinus / Benedictus gheset hebben/ also/ datse haer Broeders niet meer kennen en sullen. Watse gheset hebben is de vleeschbulten te hooch geweest/dat hebbense wt den Regel ghedaen/ende haer sotten werck in de plaetse ingeset. Ic en vinde van S. August. niet meer/dan dat hy na de Apostolen naloers gheweest heeft/ geerne na haer exempel te leuē hē beneerstichte heeft: Daer wt hy zijnen Regel dat Euangeliū noēt. Hoe wel ick houde dat de Duyuel terstont oock Augustinum gheaept/ ende met zijn goetdunckē / ende gheestelijchept bespot heeft/ Want is den Reghel zijn/ waeromme derf hyse dat Euangelium noemen: Is sy Christi/waer om noemt hyse dan zijn / ende maeckt wt dat Euangelio alle man ghemeyn / ende alle Christenen voorgheschreuen / nootsakelijck te weten/ eenen eyghen Regel / eñ wat sonderlincks daer wt/ als en behoefden niet alle Christenen nae dat exempel der Apostelen te leuen? Summa de Duyuel is ouer al int spel. Dat onderschepdt der menigerley Augustijnen Ordenen / en weet ick niet genoech aen te wijsen: Ick houde Augustinus soude wel ten laetsten gheheel van gheene weten/ ende haer als de zijne niet kennen.

Ambrosianers Heeren tweederley.

VAn Ambrosio / die ter tijdt Augustini ghe- Ambrosi. heeren tweerley.
leeft heeft/ontrēt 490. jaer na Christus geboorte/eñ zijn bekeerder is geweest/ en lees ick voor gheen moninckerije. Maer ick houde/dat sommighe Simmen dat leuen Ambrosij hebben willen aentrecken / ouermits hy oock een wonder der werelt was/ ende hebben eertijdts eenen graeuwen rock aen hem gesien / haer also na hem gecleedt / ende watse van hem gesien hebben/nae ghedaen:dat herte/ ghelooue/ende nootsakelickste/daer aen het altemael gelegen is/ hebbense Ambrosium gelatē/ ende draghen een row herte onder een graeu cleedt. Een ander Ambrosianers Orden sal daer zijn / die draecht witte rocken/ ende mantelen daer bouen/daer mede sy sottelijck God te dienen verhopen/ eñ puer enckel Ketters zijn/gelijck alle ander Ordenē/na veelder meyninge/so sy salichept ende verdienste / Godt daermede te behagen/ verhoopen/ die alleen op dat gelooue siet/ Hiere.5. op den werckmeester ende boom/ niet op de wercken ende vruchten / Genesi 4. Prouer.21. Matth.7.12.

Hieronymus Orden tweederley.

NA Christus geboorte 490. Jaer/oft daer Hie. Orden tweerley.
by/nam Hierony. aē hem de cleedinge der beuestichder Cloosterlieden / oft Cluysenaers/ in de woestijne in Syria/ na dat hy tot Romen een Cardinael eñ Priester gewijt was.

Nae desen is een nieuwe bedelorden / onder S. Hieronymus naem eñ tijtel/ inden tijt Innocentij de seuende Anno 1405. wt de derde S. Franciscus Orden / van eenen Graue Redo genoemt/ by de Stadt Festulana int Etrurische lant verweet. Zijn medehulper was Gualterus Marsis. Dese twee zijn deser Ordenlijckē Obseruants/ eñ tuchtstichters/ ende vermeerders geweest. Dese Ordē is door Gregorium te twelfste / onder S. Augustinus Reghel der bysonderlijcsten beloften wegen / met vrijheden begaeft / wt Pauselijck gewelt beuesticht. Desgelijcks ooc daer na/ als dese Orden by na tot eenen afual eñ verderuinge gecomen was/ vā Lupo Hispalensi/ des Ordens Generael/met nieuwe Ordenen eñ insettinghen/ wt S. Hieronymi spreucken weder opghericht/ eñ door Paus Eugenium de vierde / met toesettinge van ander vrijheden/ eñ met eenē graeuwē rock eñ mantel tot gedachtenisse der voorgaende Religie / des derdē Ordens begaeft geworden/ Anno 1437.

Orden der gheregh elder Choorheeren.

Orden der gheregelder Choorheerē.

DEse Orden heeft inden tijt des Paus Gregorij de seuende/ende Keyser Henricx/An. 180. weder te bloepen beghost/in dē Kercke S. Quirini/die aldereerst vanden Apostelē/ daer na van S. Augustino ordentlick ende reghelwijs ingheset is / onder meester Juone den Proost der seluer kercken / die namaels een Carnotensischer Bisschop werdt. In dese Orden hebben Hugo ende Ricardus /beyde de sancto Victore ghescheenen / swarte rocken ende eenen schapelaer draghense om den arm ghemeynlick gheslaghen / ende zijn half Monincken/half Papen.

Der Sarabaiters Orden.

BEsiet ouer de Saphyr/ende Ananie / Act. 5. Bedam/ Augustinum /21. Sermone tot de Broeders inde woestijne. Daer af leest oock de ketters Chronijcke/littera S.

Carthuysers Orden opghecomen/ hoe ende wanneer.

Carthuysers Orden.

ANno 1086. heeft dese Orden in Gallia van Bruno den Philosopho/ende Schriftgheleerde Leeraer een beghin genomen/ welcken Bernardus een schoone columne der kercken noemt. Dese Orden is van Paus Alexandro de derde eñ vierde ende ooc veel andere bewesen/beuesticht / ende met menigherley vrijheydt begaeft ghewordden/ende heeft van alle ander Ordenen/niet des tijts/maer der strengicheydts wegen/alsmen wel weet/ den voorghanck.

De Orden heeft wt sulcken verschrickelijcken gheual zijn begin ontfanghen/als hier na volcht: Dewijle de hooghe Schole tot Parijs in hooger bloeyinge stont/doē was onder haer eenē /in claerheyt der consten/vromicheyt des leuens/ende hooghen geruchte/de andere altēmael te bouen ghaende/die sterf. Dewijle nv de Vigilie in bywesen eens grooten getals der hoochgheleerder Doctoren/Meesters/gesonghen wert/doen richte hem dat doode lichaem inde Bare op/met grooter stemmen roepende: Jck ben wt rechtueerdighen ghericht Godts verclaecht. Des ontsetten haer alle in teghenwoordicheyt /ende besloten onder haer dat lichaem niet te begrauen. Des morgens riep dat doode lichaem als te voren. Opten derdē dach quam by na de gheheele stadt om dat wonder te hooren/doen stont de ghestoruen wederom op/ende riep: Jck ben wt rechtueerdighen ordeel Gods verdoemt: dese stemme doordrang veelder herten / aldermeest Brunonem van Ceulen gebooren/een Regēt ende Schoolmeester aldaer / die sprack tot zijnen Discipulen: Siet hoe iammerlick ende ontfermelick is die vergaen/die van alleman in zijn leuen als heylich gheacht wert.

Daernae verliet hy de werelt eñ haer pomperije/ende ghinck met seuen mannen in een woestijne ende Wildernisse. Aldaer boude hy een Clooster/om een hooch streng afgesondert leuen daer in te leyden/hem voornemende/alle Vrijdage met water ende broot te vasten/nimmermeer geē vleesch meer te proeuen/hoe crāc hy emmers waer. Hayren cleet aent bloote lichaem te dragen/nimmermeer wt te gaen in de werelt/een eewich streng swijgen te houden/eñ slechs met God spreken/ eensaem in een Celle sitten/ende alsoo met grooter castijnghe zijne sonden te boetē. Vrbanus de tweede soude een Discipel Brunonis zijn gheweest. Hugo die inde werelt een Cluysenaer ende Charthuyser was/eenen Spiegel der deuchden allen volcke/ woude tot dese heylige Orden gegaē zijn/doen en mocht hy vande Pausen geen bewillinghe vercrijghen. Jck onderlaet de fabel/die van desen ghescheuen wert.

Siet mijn leser / op dit duyuels Spoecksel eñ sulcken grout/staet de Orden. Dat woude ick/dat de duyuel gedacht had/de werelt en can dit leuen niet oordeelē/sy moet het heylich achten eñ beschermen. Wāt wat alleen blinct / dat is by haer gout/bysonder in geestelicke saken. Ghelt dat/so zijn de Heydenen/Turcken/Calicuten vrome lieden/die hebben wel strengher Moninncken/maer de werelt moet Moninncken ende Pausen hebben.

Anthoniers Orden.

Anthoniers Orden.

ANno 324. is de Egyptsche Abt Anthonius afghesondert ende schouwelicken leuens by na een beginder ende eerste Cluysenaer der Cluysenaerschap geweest / diens spijse alleen water ende broot was/ende die altijt eerst/als de Sonne te genaden ginck/smorgens att: die heeft hem vrijwillich in een wildernis eñ woestijne ghegeuen/tot dat hem veel aenhinghen/ ende tot eenen Abt opworpē. Hy heeft als Jeronimus sept/7. Epistolē in Egyptscher spraken /vol geests eñ treffelicke verborgen sententien geschreuē/die namaels in Griecsche sprake zijn ouergeset geworden. Deses leuen beschrijft Athanasius de Bisschop Alexandrie/ met een vol edel boeck. Hy sterf tot Thebaida/ int Jaer na Christus gheboorte 300. ende 57. hondert ende vijf Jaer out zijnde / dien en can ende en wil ick niet oordeelen / hy heeft zijnen Richter. Maer den Sinnmen hoop/die het hem in de cleedinghe/ende niet inden ghelooue nae doen willen/ende wt zijn leuen eenen Reghel ende Orden gemaect hebben/die zijn leuen soo ghelijck siet/als de duyuel Godt/acht ick voor enckel ketterije ende sotten dreck. Deser Sinmen Orden draecht alleen een swart cleedt/ daerop een blaeu Cruys/bedelen ghemeynlic/ hebben een broederschap / waer in wie ghelt heeft/ ghescheuen werdt: dreyghen de lieden met S. Anthonis vyer / ende hebben de sake met haren Ghansenbeen daer henen gebracht/ datmen haer goede verkens oft swijnen in veel plaetsen mestet / daermede sy haren God den buyck mesten / wel etē/ ende ons door de vuyst lachen / dat wy Duytschen alsulcken Sotten zijn/ende ons alsoo laten bespotten. Dese Orden is den Duytschen/die haer bedroghen heeft/wel bekendt.

Pauliners Orden.

Pauliners Orden.

ANno 345. is Paulus de Egyptsche Cluysener met Anthonio den eerstē eensamen Moninck geweest/die inde woestijne zijn leuen verteert heeft/welcke als hy 15. Jaer op hem hadde/wert hy wt verachtinge Valeriani eñ Decij beweecht/oft hy wel van edelē Ouders gheboren was/zijn huys te verlaten/ende in de Wildernissen op de berghen te loopen/ aldaer hy wt den noot een deucht maecte/ 98. Jaren verborgen ende onbekent in eenen niet seer grooten cuyl/met bidden ende vasten/ een eensaem leuen leyde / met water ende broodt/ wortelen ende cruyden zijn leuen onderhoudende / van dien schrijft Hieronymus : Hy heeft de wereldt veracht/ende zijn leuen/ ende vreucht in Godt ghehadt. Hy is in de woestijne ghestoruen / hondert ende vierthien Jaren oudt. Hier hebt ghy zijn leuen ende etē. Nv hout zijn Sinnmen daertegen/welcke haer nv zijns naems ende Ordens beroemē. Sy leuen wel/eñ en hebben niet met allen van Paulo den Cluysenaer/dan veel Christenē vā Christo/

sto/den vergheefschen naem / ende hebben alle zijn gheestelijcheyt/leuen / ghelooue / ende alle wat sy hem na doen/in witte Cappen/ Rocken/met witte Hoeyen gheset : Der welcker cleederen / dat hy dierghelijcken ghedraghen heeft de Chronijcken gheen meldinge en doen/ ick niet en weet waer af sy den naem hebben. Paulus vaste/sy steken vol. Die was arm/dese zijn rijc. Die was eensaem/dese loopē ouer al onrustich. Die was eens wijsen hertens/ende slechten herden cleedinghe/dese dragen witte cleedinghe/ ende swerte herten/alsoo / datse van Paulo/ghelijck van andere Ordenen alle/ niet met allen en hebben/dan den blooten ydelen naem. Haren Reghel is S. Augustijns/onder welcken Reghel vierentwintich Ordenen sullen stryden/maer geen Ridders noch Martelaers Christi.

Dese twee naeste Cluysenaers zijn in Aphrica /in Priester Johānes lant in grooter weerdicheyt/welcker Feesten met grooter deuotien werden gehouden met Machario/ende andere twee Cluysenaers des naems Macharij ghenoemt/Discipulē Anthonij. Van desen S. Jeronymus in Vitis Patrum/int eerste deel / van den ghenen / die het ghelooue Pauli belijden/ siet de ketters.

Johanniters Orden.

Johanniters Orden.

Anno 385. wert Johannes de Cluysenaer in Egypten hooch beroemt/ eñ met voorschijnende heylicheydt van veel goethertighe hooch ghehouden/hy conde die laten in Godt troosten/oprichten / ende tot volcomenheydt leyden/als Jeronymus schrijft. Hy woonde van 40. Jaren aen / sonder ophouden/tot op 90. Jaer zijns leuens/in een hooch gheberchte van Cluppen / daer hy van Godt ghespijst / altijdt int ghebedt ende vasten volherdende bleef/met vierigher optreckinghe/Godt vyerich dienende.

Daer was hy eens so reynen ghemoets/dat hem niet alleen wat te weten noodich en was/ Godt openbaerde/maer ooc toecomende dinghen aenseyde/ende met de gaue der Prophecien begaefde/also/dat hy niet alleen de omligghende landtpalen toecomende dinghen en voorseyde/maer oock den Keyser Theodosio/ Victorie teghen den Tyran Maximinum te weten dede. Als hy hondert Jaer op hē hadde/ en liet hy in drie dagen niemāt tot hem comen/ eñ ghaf den Heere zijnen gheest. Welcks leuen Jeronymus beschreuen heeft. Nv verghelijct peniant de volle broeders/die haer nv zijne nauolghers beroemen / ende zijns Ordens ende leuens willen zijn/soo en vint ghy niet met allen dan eenen swerten rock / ende een Cruys daerop/datse niet alleen hem niet na en doen / maer selue versiert hebben/op datse van ander sweet leuen / ende leedighe daghen hadden. Waer henen hebbense dan alleen den naem/ nademael sy hē noch buyten noch binnen/noch inden schijn/ noch inde waerheyt aen en trecken/maer stracx int tegendeel leuen ende wandelen? hebbense dan haren gront van Johanne den Apostel / soo soudense behoorlick reyn zijn/omtrecken ende prediken. Ic houde/ daer is voortijts een goet voldroncken heylich gheweest/dies Orden sy houden/en de dies Regel sy als Broeders ende Discipulen hebben aengenomen/ende gewisselick noch Johannes de Cluysenaer/noch Apostel. Een schande ist/ ende te outfermen/dat wy in sulcken verkeerden sin ghegheuen zijn/dat dese bespottinghe ende grouwel niet en sien/maer voor heylich aēbidden/landt ende lieden/met onteruinghe onser kinderen daer toe gheuen. Godt helpe ons.

Sy voeren der Rhodisers Orden/ also / datse Johanne sonden na doē latense Johanni/ datse selue versiert hebben/ willense hem naghedaen hebben.

Een nieuwe Orden der ghereghelder Choorheeren.

Nieuwe ghereghelde Choorheerē.

IN t Jaer 1430. heeft in Etruria in dat Lucensische velt / in dat Clooster Frisonarie / een nieuwe Orden zijn beghin ghenomen / ende van Paus Eugenio met bysonder Preuilegien beghaeft / ende zijn onder de ghereghelde Choorheeren Sinte Augustijns ghetelt. De Broeders des Ordens hebben van haren eersten stichter eenen swerten Mantel/met eenen swerten schapelaris/ende eenen Hoet ontfanghen/ende de witte schapelaris afgeleyt/ende in de plaetse een lijnen hemde aenghedaen. Dese Orden soude gheleerde lieden hebben.

S. Justinen Orden.

De ander Secten/1312 S. Justinen Orden.

Anno duysent vierhondert 32. is een nieu Orden S. Justinen ghenaemt / onder S. Benedictus Reghel opghestaen/in der Teruisischer Landtpalen by de stadt Padua/in S. Justinē Clooster/door Lodouicum Barbum den Venedischen Raetsheere. Diē heeft Paus Eugenius de vierde met groote vrijheyt beuesticht. De cleedinge en is my niet bekent. Den Reghel is S. Benedicti.

Orden der Cluysenaers S. August. oft der Guilhelmiters Orden.

Orden der Cluysenaers S. August.

Anno vierhondert 18. heeft dese Cluysenaers staet van S. August. zijn begin genomen/want/als geseyt is/als hem zijn moeder met ten doot afginck/heeft hy terstont met veel Broeders in Africam gescheept / zijn vaderlijcke Erue onder de armen wtghedeylt/eñ in eē Wildernisse/niet verre van Hippone/een Clooster ghebout/ende aldaer nae den Reghel der Apostelen begost te leuen.

Maer als hy daer drie jaer volbracht/maecte hy na de Apostolische forme eenen Reghel/ zijnen Discipulen ende naecomelinghen voor te schrijuen eñ te houden. Daer liep dat dulle volck toe/daer sneeudet Moninicken/also / dat haer ontallick veel Moninckē onder hem ende zijnen Regel deden/also/dat onder desen ouersten ende tijtel ontallick veel Cloosters vāden Simmen hoope ghebout waren.

Vandali in Africam gecomen.

Als nv de Vandali in Africam quamē/vernielden sy dat derde deel der werelt/so datse by na den Christelicken naem wt deden. Sommige steden/Tempels ende Cloosters gheheel ter aerden wierpen. Doen trocken sommige broeders in Etruriam/ groote neerstichheyt aenleggende/dat dese heylighe Orden niet gheheel te gronde en ginghe. Maer als de veruolghinghe eñ verwoestinge Gotthorum eñ Lōgobardorum daerop quam/ende menigerley verscheuringe/so dat de kercke Gods veel schadē nam/ is dese Cluysenaers staet gheheel wtghedaen/ eñ der Moninicken Orden by na geheel wtgeroyt ghewordeu. Alsoo is dese Orden menichmael gheuallen/menichmael weder op gericht ende gereformeert/eñ menigerley namen vercreghen / ghelijck by onsen tyden oock de Benedicters eñ Beruoeten/der welcker sommige Obseruanten oft Francistaners / sommige Bernardiners/sommige Minores/sōmige Amedei heeten/die nochtans alle onder S. Francisco stryden/eñ zijnen Reghel haer beroemen.

Franciscus Orden menigerley namen.

Als nv dese Orden eenen langen tijt gheheel geuallen was/so stont in Vrancrijc op de heylighe man Guilhelmus/eē Hertoch tot Aquitania/eñ Graue tot Pictauia/int jaer des Heeren

ren 1147. die van S. Bernardo vander ieucht op gheleert was/ die heeft S. Augustijns Orden met woorden ende Exempelen weder gebracht. Wãt hy der werelt pronckerije verachtende/ wt vrijen geest in een woestijne ginc/ eñ hoe hooger hy in eeren was geweest/ hoe meer hy hem verootmoedichde. Eñ gelijc hy de werelt met een Pantsier gedient hadde/ also wilde hy nv in God ghekeert/ in een Pantsier/ aen zijn bloot lichaem gedaen/ met stedich waken/ vasten/ bidden zijn lichaem pijnigen/ eñ onder de gehoorsaemheyt des geests brengẽ/ daerom hy een Vader ende wederbrenger des Ordẽs genoemt wert. Als nv der Cistercienscrs Orden also toe nam in corten tijt/ maer de zijne in afual eñ verwoestinghe gecomen was/ ijuerde

Guilhelmiters Orden. hy om dese Orden/ stelde zijn gemoet om de selue te vermeerderen/ ende bracht een merckelic ghetal geestelijcker persoonen in corter tijt op/ also datmẽ de selue persoonen Guilhelmiters noemde/ tot op dẽ tijt Innocentij de vierde des Paus. Doen werdense wt de Wildernissen inde steden gheroepen/ ende na aflegghinghe des naems vanden Paus ende zijne Nacomelinghen/ S. Augustijns Cluysenaers ghenoemt. Dese Guilhelmus heeft wt toegaue ende toelatinghe Anastasij ende Adriani de laetste nae de Cluysenaerschap by Parijs in Vranckrijck/ oft als sommighe willen/ daer in begost een Clooster te bouwen met den Bedelsack/ welcke wt toelatinghe Anastasy beuesticht wert. Also dat dit de eerste biddende Ordẽ is/ die van de woestijnen inde steden hebben ghenestelt / van de armoede inden rijcdom/ ende so lange omghegaen/ tot datse niet met allen weert en zijn geworden. Daer na boudense met den Bedelsack (diet al vermach) veel ander Cloosters/ tot dat de werelt vol gheworden is. Doen begost den verboden Bedelsack eenen Godsdienst te zijn. Dat heeft hem verloopen om den tydt 1150. tot int 1160. Iaer.

De ghereghelde Orden der Obseruanten S. Augustijns.

Eerstẽ schijn Augustiner Orden. ANno 400. als Augustinus tot eenen Bisschop in Africa geordineert was/ recht als ghedwonghen/ ende hy nv met zijne Broeders inde woestijne niet woonen en mocht / maer des officijs noot hem inde stadt riep/ doen wilde hy oock een Clooster ende woestyne / aen zijn Hof ende Bisschoplick huys hebben / dat hy met zijne sonen na de Apostelsche forme leuen mocht/ welcke allen behaechde/ eens in Godt ghesint zijn/ eñ allen dinghen gemeyn te hebben eñ besittẽ. Maer wat dese voor eẽ cleedinge gedraghen hebben/ en mach by geenẽ geloofweerdigen schrijuer geuonden werden/ so dat wel te vermoeden is/ nademael de Historie geen verclaringe daer af en doet/ sy hebben nae des Lants ghebruyck gemeyne eerlicke cleederen ghedraghen/ eñ niet met allen van gheen cappen geweten/ als zijn Simmen nv dragen. Ende wanneer hy oock sulcken Cappe hadde aenghehadt / soo en doen hem nv zijne sonen eñ broeders niet met allen nae/ dan de cleedinghe / dat een yegelijck Godloos Boeue wel doen can/ maer het gelooue ende heylicheyt des leuens/ na den Regel des Euangeliums/ latense wel Augustinum alleen voor haer alle ghedaen hebben/ ghelijck nv de valsche ghenoemde Christenen Christum. De cleedinghe der Simmen Augustini en is noch heden niet in alle plaetsen gelijck/ menichmael met dat lant verandert/ ende alleen wel thienderley Augustiners inde cleedinge zijn/ ick swijge des gheloofs/ ouermits by na een yeghelick een eygen heeft/ eñ dan noch enckel Augustiners zijn willen/ so sy nochtans dagelicx nieuwe wettẽ maken/ die Augustino niet ghedroomt en hebben/ eñ ghewisselick hy op staende/ dese niet kennen en sal. Sommighe dragen geheel wit/ sommige swerte rockẽ/ sommige witte hemden en schapelarisen aen met een swerte cappe toegegort/ met een Bonet/ ghelijck de Leecke Priesters/ sommighe anders.

Daer na souden 24. onderschepden ordenen alleen onder S. Augustijns Regel strijdẽ/ welcker een yeghelick nochtans zijnen eygen aenhanck heeft / doch niemant en wil Christo na.

Orden der Cisterciensers.

VAn Christus gheboorte 1098. beghost inde Cluysenaerschap Cistercij in Borgongien van Roberto den geestelicken Abt ende vader deser Orden aen/ welcke namaels Vrbanus de tweede/ onder S. Benedictus Regel beuestichde. Die is wt begauinghe veelder vrijheyts eñ schijn der gheestelicheyt hooch opgeclommen/ so dat hare Abten voortijts Cluysenaers / nv Vorsten eñ Bontsheeren zijn/ Ia gheheel inde werelt eñ hare pronckerye versonckẽ/ met veel peerdẽ omrijdẽde/ als oft de werelt selue quame. Sulcke afghescheyden wereltschouwende Cluysenaers en hebbe ick noyt ghesien. Yemãt mocht hem verwonderen/ eñ daer voor houdẽ/ datse daer toe bestelt waren / datse de Cluysenaers bespotten. Wanneer ic nv de aencoemst der Ordenen beschrijue oft lese/ ende de teghenwoordige Monicken daer tegen houde/ so vermanet my euen / als wanneer ick van Christo wat segghe oft lese/ ende een exempel vanden Duyuel gheue/ hoe hy een nauolger Christi is/ ende inde Orden des Euangeliums eñ Euangelische Conuent broeder sy. Want ghelijck de duyuel Christus Simme is / die hem op de hielen na gaet/ ende al na wil doen/ alsoo deser Simmen hoop. Den eersten Insetter/ oft ick oock wel den geest niet en weet/ diet aldereerst heeft beghost/ ende men behoorlick van de beginders twijfelen mocht/ dat haer geenen goeden gheest gedreuen en heeft/ want het luyt altemael te veel Sectachtich/ eygennuttich/ ongeloouich/ &c. dan nochtans hebbense beteren schijn ghehadt.

Nv als dese Orden S. Benedictus wt zijne stichtinghe ontwiesch/ ende in deuchden af te nemen begost/ doen gingen 21. Moninncken met Roberto den Vader/ als versmaders der aertscher/ ende liefhebber der Hemelscher dinghen/ wt dat Clooster inde woestijne Cisterciensium ghenoemt. Doen stichtense een nieuwe Orden/ der Cisterciensers ghenoemt/ (die nv euenwel eenen nieuwen Robertum ende Stichter behoeft.) Daer na wt raet sommigher Hertogen/ Legaten ende Bisschoppen/ begostense aen de Cluysenaerschap tot een Abdie te bouwen/ die quamen in corten tijdt tot wonderlicke heerschappije. Stephanus wert na Roberto Abt / die bedroefde hem/ dat soo weynich lieden in zijn Orden quamen / van der strenghe Obseruanten weghen. Daer en tusschen quam Bernardus met zijne broeders ende wechghesellen inde Orden. Roode schoenen/ witte Hemden ouer swerte Rocken dragense aen/ byna geheel beschoren hoofden met seer cleyne Crantsen.

Bernardus Orden/ ende zijn aencoemst.

VAn Christus gheboorte 1120. lichte Bernardus Cisterciensers Ordens / een Borgoensch/ Abt tot Claraualla / van eenen hooghen edelen Ridder gheboren. Die quam met dertich gesellen tweentwintich Iaer oudt in dat Cisterciensers Clooster. Daer nam hy also toe/ dat hy terstont Abt tot Claraualla ghecoren *Bernardus Orden.*

ren

Cisterciensers Orden.

ren wert. Dat heeft hy sessendertich Jaer geregeert/ende in zijn leuen hondert ende tsestich Cloosters gheboudt. Sommighe willen/hy heeft wat aen de Orden Cisterciensers veranderet/bysonder aen dat cleedt / want sy swerte cappen ouer witte Rocken draghen. Nochtās tot aenwijsinghe haers afcoemsts ende Ordens/dragense de Cisterciensische Hemden oft cappen noch heden op de hoochtijdelicke daghen. Den Reghel steimt vast ghelijck met S. Benedictus. S. Bernardus heeft veel boeckē geschreuen/noch voor oogen/die van zijne leeringhe ende geest getuychenisse geuen. Hy sterf Anno 1153. 48. Jaer oudt. Dese Orden heeft sommighe duysent Cloosters/ende groote onsprekelicke goeden der werelt ingenomen/ der welcker Abten sommighe Vorsten zijn / met veel Peerden rijden/ eñ by na ghelijc eē Paus oft Bisschop Misse doen/met stauen/Myters/ ende andere Ceremonien. Sy dienen Godt in veel manieren/alleen en predikē de deuote vaders niet/oft ymmers seer weynich / dat haer by geual niet en behoort/ende haer Ordē niet toe en laet/met een so slechten werc om te gaē/ oft mogelick niet veel en connen/ ende dat den Dorp-papen beuelē/ also/dat veel achten/dat men wt veel Cloosters niet eenē Bernardum smeden en mocht/al sloechmense ghelijck alle op eenen koecke.

Orden der Templariers/haer beghin ende onderganck.

Templariers Orden

NA Christus gheboorte 1110. onder den Paus Gelasio de 2. heeft dese orden te Jerusalem begost/ende by nae twee hondert Jarē gheduert/die also op quam. Na dat Gotfridus Hertoch tot Lothringen dat Coninc rijck Jerusalem onder hem bracht / doen merckten sommighe Ridders/dat die Pelgrims / die wt deuotie oueral tot haer quamen/met Moordt ende Roof becommert werden. So verbondense haer te samen/Godt den Heere Ridderschap te verwaren. Eerst was haerder een cleyn ghetal in ghewillighe armoede / ende haer ouerste een Deurwachter des Tempels/ daer af sy Tempelheeren hieten/Die en woonden niet verre van dat heylighe Graf by malcanderen/namen de Pilgrims op ter Herberghen/ende bewesen haer veel goedts/ bewaerden die voor ongeluck/ongemack/ eñ ouerlast der Heydenen / leydē haer van de een heylighe plaetse tot de andere. Sy draghen voor haer Orden eenen wittē Mantel met eē root cruys/ S. Bernardus maecte haer eenen Regel. Terstont werdense wt schenckinghe der Vorsten/ Heeren/ende ander Pilgrims / die daer henen reysden/bouen maten seer rijck. Doen beghost haer den wellust mede in te mengen. Daer wt quamēse tot afual der deuchdē in alle lasteringhe/tot datse op eenen dach alle wtgedaē werden/ter tijt Clementis de vijfde des Paus/Anno 1310. Daerom datse in veel lasteringhen waren gheuallen/ende als sommighe willen/ gheheel tot de Sarraceners ghetreden/ Christum metten Heydenen bespottende / om dies wille/ende voor welcken sy doch te strijden gewijt waren. Daerom zijnse van Philippo den Coninck van Vranckrijck/ende andere Heeren/ wt toelatinghe des Paus/op eenen dach met harē hoochmeester/de geheele Ordē in Vrancrijc/ daerse aldermeest haer wesen hadden/van hare steden/sloten/schat/haue ende goeden berooft/ende gheheel op eenen dach wtghedaen/ verbrant ende verworcht/dat voortijts ooc in Syria ende Asia gheschiet was. Want de Heeren sullen wt toelatinghe des Paus / die daer toe door den vinger sach/oueral malcanderen toegeschreuen hebben een Bulle/daer in tē eersten begrepen was/desen aenslach by de salicheyt niemant te kennen te geuē/ende namaels dese alle op eenen bestemden dach aen te grijpen/ende alle des leuens te beroouen. De goeden aen ander gheestelick ghebruyck te keeren/ eñ āder beschermers des Christelickē geloofs toe te eeghenen. Also wast met dese Orden ghedaen op eenen dach/hare goeden worden ghemeynlick aen de Rhodise Ridders ghewepnt/ die doen ter tijt beghosten / tot Rhodis haren Hoochmeester/ende grootste sticht hebbēde/nv den Turck onderworpen. Eens deels werdēt aen nieuwe gheestelicke in Enghelant aengeleyt. Sōmig₇ willē dat dese wtroedinge meer wt nijt haerder heerlicheyt eñ machtigen rijcdoms wegen geschiet is/dan wt verdienste der schult. Want als haer hoochmeester Jacobus een Borgoensch tot Parijs verbrant is / met veel zijne Broeders/ is hy daer op gestoruen/ dat hy sulcker opghelevder clachten mettē zijnē onschuldich is. Hy was anders in ongenade des Coninc x vā Vrancrijc/ daerom hy lichtelick een oorsake hadde gesocht. Want soudemen van rijcdoms wegen de Cloosters wtroeden/ oft datse anders vanden geloove zijn afgetreden/Ic besorge daer en souden by onsen tijden niet veel Cloosters blijuen staen.

Orden der Tempelscher Ridderschap.

Tēpelschen Riddschaps Orden.

NA Christus gheboorte 1020. heeft haer aengeheuen de Orden der Tempelscher Ridderschap/ghenoemt Sinte Johannes tot Jerusalem/die leuen onder Sinte Augustijns Reghel/ende hebben swerte leecken cleederen aen/doch ghemeynlick op een maniere / daer op een wit cruys by de borst. Ende zijn geordineert lichamelick teghen de ongheloouighe te strijden. Haer bysonderste wesen is in dat Eylant Rhodis/aldaer zijnse onder dē hoochmeester met alle hare kercken ende huysen. Eñ hoewel haerder weynich clercken oft ghewijt zijn/so verblijden sy haer nochtans der vryheydt der gheestelicken/brenghen daghelijcks haer ghetal ende daech-tijt ouer / Pater noster biddende.

Orden der Premonstratensers.

Premōstratēsers Ordē

VAn Christus gheboorte 1119. beghost dese Orden onder S. Benedictus Regel in dat Landinensiche Bisdom onder eenē Nothobertus ghenoemt van Ceulen gheboren. Van dese Orden en hebbe ick niet met allen sonderlincx moghen vinden/dan dat hy vande voeten op int wit ghecleedt is/ende een witte Cappe gelijck eenen Choorroc bouen eenen witten rock ghedraghen heeft/om aen te wijsen haer onbeulecte reynicheydt.

Orden Humiliatorum / dat is / der ghedemoedichden.

Orden der gedemoedichde.

VAn Christus gheboorte 1189. heeft dese Orden een beghin ghenomen. Nochtans schrijuen sommighe/ onder Keyser Henricus/ Anno 1166. ter tijdt Alexandri de 3. des Paus. De ander seggen/als Keyser Fredericus Barbarossa bynae gheheel Italien/ bysonder Cisalpinam Galliam/met menigherley ongheмack beswaerde/ende haer ontellicke veel met vrouwen ende kinderen dat lant verboot/ende in Duytslant inde Ballincschap versandt/als sy haer nv aldaer wat langhe onthielden/ende haers ballinckschaps satt gheworden waren/ becleedense haer alle in wit / van de voeten op/ ginghen voor den Keyser / hem om ghenade biddende / dat hy haer weder thuys te trecken verghonde. Dat werdt haer toeghesept/

vergont ende toegelatẽ. Als ſy nv thuys quamen begoſten ſy haer te ſamen te houden/ende belouen/in demoedighe cleederen te ghaen/de Mannen by malcanderen/oock de vrouwen/ byſonder te zijn/ende te arbeyden/een yegelick wat hy conde opt gemeyn/indẽ gemeynẽ buydel/want ſy hadden alle dingen gemeyn. Haer Ouerſte hietenſe Prooſt. Hielden den reghel S. Benedictus. Eñ deſe Orden nam alſo toe/ beyde aen goeden ende Perſoonen/dat hy van den Paus beueſticht/ende met veel vryheden begaeft wert.

Orden Zambonite/oft der goeden Broeders.

Ordẽ Zambonite der goeden broeders.

INt 1100. neghenentneghenſte Jaer/ſcheen de wederbrengher S. Auguſtijns Ordens/Johannes de goede ghenoemt/die ſulcke aenſtootinghe eñ aenuechtinghe des vleeſch hadde / dat hy meynde/hy moeſt van de Orden afuallich worden/eñ inde werelt loopen. Doen nam hy ſcherpe ſpitſighe doornen / ende ſtack die voor onder de naghelen inde handen. Leyde zijne handen menichmael onder eenen ſteen te drucken/ende caſtijde hem ſoo hert/dat hy wt zijnen ſinne quam. Drie dagen lach hy als oft hy doot was/dat hy niet met allẽ van hemſeluen en wiſt. Doen ſoude hem eenen trooſt vanden Hemel gecomen zijn/eñ geſeyt/ Johannes ghy hebt ouerwonnen/ghy en ſult nẽmermeer van v vleeſch aengeuochtẽ werdẽ (eerſt gaf hy eenẽ goeden Moninc) Die richte de geuallẽ S. Auguſtijns Ordẽ weder op/met weynich veranderinge inde cleedinge/eñ wat ſcherper indẽ Regel. Doen liepen tot hem veel liedẽ/ om zijn heylichheyt te beſien / wt welcke ſy beweecht werden de werelt te verſaken / te vertrecken/ ende haer tot hem ghesellende/in S. Auguſtinus leuen te geuẽ. Timmerdẽ veel Cloosters/ eñ noemden haer na hem/de goede broeders/ oft Zambonite/want hy hiet Iohannes Bonus, dat is /de goede. Siet mijn leſer/ſulcken gront ende aencoemſt hebben de Ordenen vaſt alle/ die landen ende lieden verſlinden / ende daermede der Weduwen huyſen eten.

Orden der Cruysdraghers.

Orden der Cruysdragers.

ANno 1215. is deſe Orden in dat 68. Concilium tot Romen langhe te voren beghoſt/maer ſomtijdts onderlaten / van Paus Innocentio de derde/ in dat achthiende Jaer zijns Apoſtels Officie weder opgericht ende beueſticht. Den oorſpronck coemt alſoo af/dat onder dẽ Albaniers eẽ ſchadelicke quade ketterye opſtont/die int Roomſche volc eñ Prieſterſchap eenen grooten tweedracht veroorſaecte. Daerom ſant de Paus veel met dat Cruys beteeckent teghen de ſelue ketters / die worden alle verſlaghen. Daer na heylichde hy deſe looffelicke Ridders / ende richte die lange wtgedaen Orden weder op / met begauinghe veelder vryheden/ghenaden ende gauen. Deſe Orden ſetten namaels Paus Innocentius de vierde eenen Reghel/gebiedende/ dat de geeſtelijcke deſes Ordens altijt eẽ cruys inde handen ſouden dragen. Eñ Quiriacus de Biſſchop eñ Martelaer inden tijt Helene des grootẽ Conſtantini moeder/ſoude een beginder eñ Leytſman des Ordẽs geweeſt zijn. Maer deſe Orden is in ſulcken afneminghe ghecomen/dat ſy by na gheheel te niet ghe worden is. Anno 1222. ſal ſy beueſticht zijn / haer cleedinghe is een ſwert wijde Cappe/daer op een Cruys als inde handen.

Orden der Carmeliten.

Carmeliten Orden.

INt 1218. Jaer/heeft Albertus de Patriarck tot Jeruſalem int lant Syria/ byden Berch Carmelo deſe Orden verweckt/ beghoſt / met veel vryheden begaeft/deſe wt zijn gewelt beueſticht/ende eenen Reghel gheſet. Als haer nv deſe Orden inde wereldt wtghebreydt / aen treffelicke Cloosters ende Perſoonen daghelijcks toe nam/doen heeft hy veel aenuechtinghe langhen tijdt gheleden. Maer de Paus Honorius de derde bedacht/dat de ghenoemde Orden onbehoorlick om zijnder heylichheyt wille/die niet groot en was / aengheuochten werdt/daerom nam hy deſe Orden/nochtans met veranderinghe der cleedinghe/ onder den titel der Maget Maria vandẽ berch Carmelo aen/te beneſtigen. Men ſeyt/dat deſe heylige Orden in zijn eerſte cleedinge/ die ſy Helie oft Heliſei noemden/ooc byden Soldaen in grooter weerdicheyt ende eere ghehouden is/ ende met veel aelmoeſſen van hem betaelt. Maer na veranderinge des ſeluen cleets/heeftſe den genoemden Soldaen wt zijn Coninckrijc verdreuen/alſo datſe van noots weghen in Europa hebben moeten comen / voorwaer men heeft haer wel geraden. Aldaer heeft deſe Orden ſo ghebedelt/datſe wonderlick toegenomẽ heeft. Angelus/Albertus eñ Cyrillus zijn hare Heyligen/welcker ſy haer beroemen.

Siet mijn Leſer/dat is den redelicken grõt des Ordens/die ſo goet is geweeſt/dat ſy oock de Heydenen behaecht heeft / welcker groote ſchande Matth. 10. Johan. 15. 16. ſy willen beroemt zijn/ouermits de rechtgheloouige alle ongeloouige moeten veruolgen / ende dat des Euangeliums gheluck/aert ende eygenſchap is/dattet der werelt haet met hẽ brẽgt. Merct breeder/de heylighe vroome cappe heeft haer een cruys gebracht/wie heeft ſulcx opt meer ghehoort? Haer Orden is bedelen/ vã alleman nemen/eñ niet met allen daer voor doen. Haer cleedt is eenen ſwerten rock toeghegort / daer ouer een witte cappe. Sommige wijſen haren oorſpronck van Helia den Propheet af / maer het en wil hem nergens rijmen. Haren Regel is wijn drincken/ende de lieden bedriegen met lange gebeden/Mat. 23. Hären naem is Carmeliten /oft onſer vrouwen Broeders.

Der Prediker Orden / Sinte Dominicus.

Prediker Orden S. Dominici.

ANno 1200. twintich was Dominicus een Spangiaert / een beghinder/leyder/ voerder/ende Vader der Predikers/die noch in zijns Moeders lichaem afghebeeldt werdt/wat hy worden ſoude. Want ſy ſach in eenen droom/hoe ſy eenen wolf met eẽ aengeſteken fackel/in zijnen mont houdẽde/droech. Dat de Predikers ſeer hooch verheffen/ ende ſeer Goddelick/als ſy ymmers connẽ/wtleggen. Maer menich man weet wel/wat eẽ wolf voor een Dier is. Hy is ymmers/eñ en bediet gheen ſchaep/dat Chriſtum eñ de Chriſtenen bediet/Joan. 10. So laet ic de fackel bedieden/ dat hy met zijn wolfſche leeringhe de gheheele werelt ſoude aenſteken/ende tot ſotten makẽ/ oft tot ſchapen dat hyſe mocht eten. Wãt vyer eñ fackel en bediet niet altijt den heyligẽ geeſt. Hoe en rijmtet ſo geheel niet met allẽ tot heylicheyt eñ Euangelio/dat haer gedroõt heeft/ ſy hadde eenen wolf gedragẽ/ſo de Chriſtenen Schapen zijn/eñ nergens woluen genoemt en werden/noch oyt in een plaetſe/eenẽ wolf voor goet en wert genomen. Niet met allen onbequamers en hadde haer mogen droomẽ tot heylicheyt. Hadde ſy een Vorſche/Drake/oft Baſiliſcus/inden ſlaep gheſien/wy wildent eer te goede moghen bedieden ende rijmen / dan eenen wolf.

Deſe Dominicus was aldereerſt eẽ geregelde Choor-

de Choorbroeder/maer met grooté yverighen geeſt/dat ick wel geloove/ſtichte hi deſe orden/ende ontfinck zijn Cappe/ordens cleedt/als hy twijfelde hoe hijt maken ſoude/ van Maria de Maghet/dat hy de opgheſtaen ketterye overal wtſtormde. Die temde de ongehoorſame den Paus/ tot Coloſſa/ daerom hy vá Honorio de derde beveſtinghe des Ordens vercreech / die namaels met zijne leeringhe alle Landē doorſweefde. Eñ die verlichte Man ſterf tot Bononia/ van Paus Gregorio de negenſte int getal der Heylighen gheſchreuen. Haer Orden is bedelen/ghelijck de Carmeliten/eñ weynich verlaten in ghewillige armoede/ op datſe veel nemen ende rijck worden. Haren Rock is wit/de Cappe ſwert/vliegēde/ende niet te lanck/ ghelijcmen haer wel kent. Harē Reghel is S. Dominicus ende niet Chriſtus / ghelijck oock haren naem.

Siet mijn Leſer/ wat ſtroyen ende papieren gronden hebben de Ordens/op een enckel ghevroſen ijs gebout/ als de Sonne der waerheyt daer achter coemt / ſoo valt haren gront te ſamē met dat ghetimmerde. Wel ſieget altemael een fabel gelijck. Jck hebbe dan nochtans veel ſotachtighe bootſe wtghemouſtert / daermede ick v ooren niet en mach bedroeuen / mach een Ketter den anderen wt drijuen/ ſo zijn deſe den Ketterſchen duyuel te beſweeren altijt de ongheduerichſte ende neerſtichſte geweeſt. Maer Chriſtus ſpreeckt/ het en mach gheen Duyuel den anderen/&c. Matth.12. Luc.11. Noch zijnſe van Honorio de derde om ketterije te verdrijuen ende wt te roepen/ te weten/wat tegen dat Pauſdom is/beveſticht ende ghewijt/op datſe alleē vrij waren/ende int predicofficie niet verhindert en wordē / werpenſe de ligghende goeden ende Jaerlijcſche Cynſen wech/ gelijck int ghemeyn Capittel daer na tot Bononia beſloten wert (hadden ſijder nv veel/) haer beroemheylighen zijn / Raymondus / S. Dominicus Thomas de Aqui. Vicentius / Benedictus de elfſte/ Jnnocentius de vijfde / beyde Pauſen. Hugo een Cardinael/ Albertus de groote/ Petrus de Martelaer / Petrus van Tarantaſia/ Petrus de Palude/ Anthonius Biſſchop tot Florenſen/etc. Jnnocentius ſach de wtgedaen Kercke in eenen droom op S. Dominicus ſchouderen lenen / daerom beveſtichde hy de Orden.

Baruoeters Orden.

Baruoeters Orden.

DOennen ſchreef 1222. beveſtichde Paus Honorius de derde / der Moninncken Vader oock deſe Orden / van Franciſco eenen Jtaliaen ingeſticht/die eē Coopman eñ vaſt wereltlijc menſche / tot int 25. Jaer was. Daer na dacht hy Chriſtum na te volgen/ende verſmade alle aertſche dingen. Ende als hy geſchoept met twee Riemen ghegort ghinck/doē wert hy gedachtich des Heeren woort/ghy en ſult noch ſacken noch Teſſchen/ſiluer oft gout draghen/ oock niet gheſchoept zijn / eñ wie hem niet alle dinghen en verlaet/die en mach mijn Diſcipel niet zijn. Daerom wierp hy alle dinghen van hem/oock dē Gordel/ eñ gorde eenē ſtrick om/ eñ greep alſo terſtōt deſe ordē aen/daer in was hy hemſeluen alſo ſtrenghe/dat hy inden Wintertijt/ in aenuechtinge des vleeſchs / hem met ſneeu oft ijs toedecte. Hy hiet de armoede altijt zijn Heere / ſoo hoorde hy oock liever verſmadinge dan lof van hem ſegghen/en behielt niet met allen teghen den morghen/ zijn herte dreef in begheerte der marteliſatiē. Ghinck in Syria voor den Soldaen/die ontfinck hem eerlijc. Daer by wel te merckē is/ dat hy hem ghewiſſelijck de waerheyt niet geſeyt en heeft / want

Franciſcus leuen.

de waerheyt weynich God willecome is inder Vorſten Houen / ende in alle de wereldt. Jck onderlate hier de fabel te ſetten hoe hem Chriſtus met zijn heylighe vijf wonden beteeckent heeft.

Als hy nv 68. Jaer zijn vleeſch gheen ruſtē en liet / doen ſterf hy tot Aſſis van Paus Gregorius de negenſte inder Heylighen ghetal gheſchreuen. Alſoo hebt ghy deſe Simme des Euangeliums beſchreuē / ende der Baruoeten gront ende Colomne. Nv ick latet toe/dat zijt recht eñ goet ghemeynt hebben/ waer zijn zijne navolghers? De Cappe ende cleedt ſie ick by geval/maer Franciſcus leuen nergens. Daer en ſtaet niet/ dat hy noch de zijne met de Buſſē rontom is gheloopen/ eñ in alle ſpelē geweeſt. Jtem niet/ dat hy op houte ſchoonē heeft ghegaen/etc.

Orden der Minder Broeders S. Franciſcus.

ANno 1224. oft terſtont daer na/zijn van de voorghenoemde Baruoeten de Minores afgheclommen / ende gehouwen ghewordden/ ooc onder S. Franciſcus cleet eñ Regel/behaluen datſe niet ſo ſtrenghe en zijn/ſchoenen aendraghen/ghelt nemē ende aenroeren/ ende wat met den Reghel S. Franciſcus verandert hebben. Minder Broeders Orden.

Sy zijn in veel Regelen / Secten ende Ordenen verdeylt/ houte ſchoenders/Baruoeters ghereghelt/Franciſcaners/ oft Obſeruanten/ ende Minores ghenoemt. Jtē Minimi. Sommighe heeten de Euangelio/ ſommighe de Caputio/ende hebben in veel dingen onderſcheyt/ behaluen alleē inde ſuperſtitie zijnſe altemael eens.

Jck en can de onderſcheyden niet altemael aenwijſen / ick vinde dat de Minores van S. Franciſco gheplant zijn/van Honorio de derde ſwaerlijc beveſticht. De genoemde Franciſcus heeft haer eenen Reghel te leuen ghegheuen / te wetē / dat heylige Euangelium Chriſti te houdē/in armoede/ eenicheyt/ eñ ghehoorſaemheyt/ ghelijck als oft ſy ſlechs alleen Chriſtenen zijn/ eñ wie een Chriſten wilde zijn/ moeſt een Baruoeten Moninc werden/ oft als warender menigherley Chriſtenen / ende Chriſtus in hemſeluen verdeylt.

Deſe Orden heeft ghehadt Bernardinum van Senis / Bonauentura een Cardinael. Jtem drie Pauſen/ Nicolaum de vierde/ Alexandrum de vijfde/ Sixtum de vierde. Jtē Alexandrum de Ales/ welcke altemael in des Paus Regiſter ghecanoniſeert zijn / verheuen / eñ inder heylighen ghetal bygheſet.

S. Claren Orden.

JNt Jaer 1225. ſcheen S. Clara/een Diſcipulinne S. Franciſci/ van de Stadt Aſſis / die heeft by S. Damiaens Kercke een heylighe vergaderinge eñ Orden der armer Vrouwen begoſt/vaſt op S. Franciſcus maniere/daer in 42. Jaer haer vleeſch ghecaſtijt. Paus Jnnocentio de vierde heeftſe in haer ſteruen gheviſiteert. Honorius ende Gregorius hebbenſe met ghenaden ende gauen geeer weerdicht/ ende Alexander de vierde haer onder de heylighen getelt. Sy draghen grau / leuen na S. Franciſcus Reghel (waer ſy weeck ende ſaecht is) nochtans in veel ſtucken wat verandert / eñ de Orden en ſluyt niet met allen dan vrouwen in/ ende gheen mannen/ ten ghae dan ſomtijts inde ſtille Miſſe toe. S. Clara Orden.

Orden der Gheeſſelende Broeders / oft Gheeſſelheeren ghenoemt.

Geesselbroeders Orden.

ANno 1283. onder Paus Clemento stont op in Italien dese dwaelgheloouighe Secte/ gelijck de andere alle/ende croopen in Vranckrijck ende Italien. Deseselue gheesselden haerseluen met knoopen/ende anghelen inde gheesselen ghebonden / daer wt quamen veel dwalinghen byden ghelooue/die wert ten laetsten met vyer ende sweert wtgheroept.

Orden der Celestiners.

Celestiners Orden.

DOenmen schreef 1297. ghaf Godt eens eenen vromen Paus/Celestinus de vijfde die dede hem des Pausdoms af / ende wilde weder in zijn Cluysenaerschap (daer in hy voor dat aenghenomen Pausdom gherustelijck gheleeft hadde) ghaen/waer het hem niet van Bonifacio de achtste en waer behindert ghewordden. Dese heylige Paus wildet sommighe Simmen nae doen / ende beghost een Orden aen onder S. Benedictus Regel in een woestijne ende wildernisse/dien noemdese nae Celestino/Celestiners Orden. Haer Orden/ cleedt/couel/cappe/hoet / sullen zijn blau van verwe. Celestinus sal haer begost hebbē/maer zijn Historie dat verloochenende/en stemt daer niet mede.

Duytsche Ordens afcomen/ende hoe sy haer eerste Iustitutie ende Insettinge ghenoech doen/ende haer Orden houden.

Duytsche broeders Orden/die men nu Duytsche Heerē noēt.

ANno 1216. oft als in haer Reghelboeck begrepen werdt/1190. als Keyser Fredericus des tweedē volc in Pruyssen lach/tegen de aenstootende onghelooiuige/ende een groote sterfte inden Legher onder de knechten quam / maeckten sommighe goedthertighe knechten van een Schip een Hutte/droeghen de crancke daer onder/ dienden haer daer met neerstelicke waerneminghe / vergaderden haer oock van de Ridderschap ende knechten de aelmoessen/alsmen allarm sloech / warense als Christenen/de eerste voor aen de slachorden/also/dat Vorsten ende Heeren groote liefde tot deser Rot oft wtsluypt vercreech/ als die ghelijck Ridderschap aen de Vianden / ende barmhertichheyt aen de crancke Vrienden bewesen. Onder dese waren bysonder sommighe welhebbende ende weldadighe Borghers/van Lubeeck eñ Bremen/dese bemoeyden haer byden Keyser/een Orden ende Broederschap wt haer Rot te maken/daermede sy veel tot sulcken werck daer by lockten.

Gauen oock voor/wanneermē haer dat verloren Lant Pruyssen ouergheuen woude / soo wildense als Christelicke Ridderbroeders/dit metten sweerde winnen. Doen werdt haer vergont/toeghelaten/ende met Brieuen beuesticht. Hertoch Conradus van Mosauia/ die hem eē Heere van desen lande schreef/ghaf haer oock alle zijn recht ouer/onder eē gulden Bulle. Also wierpense een Broederschap op/ op ghelijck ghewin ende verlies / wie tot haer treden wilde/ende vercreghen haer in middelder tijdt aen Pauselicke heylicheydt/ dit haer voornemen ende Orden te beuestigen/terstont werdt dat beyde vercreghen ende beuesticht. Doen ruckten ende wierpen sy haer Ordē wt/ ende wie tot haer ginck/ dien sneden sy tot een teecken eenen witten lap oft slets aen/van een Schipseyl-doeck / ende Tente/daer onder de crancke gheleghen waren/ende werdt oock een Statuyt ghemaeckt/wie in haer Orden wilde / soude tot een Habijt eenen slechten witten lijnen doeck sonder vouden om haer geslagen dragē/gelijc de Egyptenaers eenē mantel om haer slaen / nochtans soudet voor aen den

Duytscher Heeren eerste Ordens cleedinge eñ stichters.

hals toegedaen zijn/op dattet niet vant lichaē en viel/met een swert cruys daerop. Dese Broederschap wort terstont de Duytsche Orden des Gasthuys S. Maria tot Jerusalem/ genoemt/daerom datse niemāt daer in en namen dan Duytschen. Dat woort/Ridderlijck/ is eerst ouerlanck daer by ghedaen. Als hem nu desen Crijch met Victorie eynde / ende sy Pruyssen onder haer worpen / werdt haer oock ghegont tegen de ongelooiughe te crijgen / eñ wat lant sy haer afdrongen/ soude haer eygen zijn/ende haers Ordens erue. Doē ter tijt namense alleman op: dan gehoude liedē met kinderen niet/daerom datse tot crijgen niet voort na en mochten/maer leecken/ghehoude lieden sonder kinderen/Susters ende broeders sonder onderscheyt/ten laetsten oock de Papen. De ghehoude lieden sluytense met een half Cruys in/ende wat een yegelick heeft/werdt terstont ghemaeckt / sal nae zijnen doot by de Orden blijuen.

Gehoudelieden in de Duytsche Orden met eē halfcruys ingeteeckēt.

Nu de Ridderschap/teghen de Heydenen/eñ der armen waerneminghe/was eerst voor eñ voor haren schijn/dat sy voorgauen / ende als sy een weynich machtich tot ruste quamen/so seyndense een aelmoessen vergaderaer wt/met een slecht coperen cruys/eñ onbekenden Heylichdō/vergaderdē aen Gasthuysen/vercregen oock grooten aflaet/beyde tot haer Crijghen ende Gasthuysen/wie haer met lijf/goet/ hulpe eñ raet daer toe holp. Also grepen zijt neerstelick dapper aen/richten oueral Gasthuysen op/also/dat haer alleman te gheuen gheneycht was. Werden oock die voor Martelaers wtgeroepen / die in haren crijch tegen de ongelooiughe omquamen/daermede sy veel Eeldoms ende knechten op brachten / die haer op haer eygen costen toe trocken/crijgen/landen ende lieden hielpē winnē/wat sy nu beyde in alle de Werelt/met crijghen ende termineren vercregen/streken sy fijn gemackelick in haer eygendom/ betaelden haer hulpers met eenen danc/ ende sy cochten om dat gebedelde eñ gecrijcht goet/cijns/Heeren-renten / ende het een stuck na dat ander. Ende gelijck sy aen goet toenamen/also namē de Gasthuysen/waerneminge/ ende sorghe der armen af. Maer nochtans int beginsel voerden sy een schijnlick strenghe leuē/met castijdinge haers lichaems/biddē/vasten/aldermeestmet waerneminge der armen. Wanneer dē Duytschen Edeldom haer somtijts visiterende tot haer quam / en mochtē sy nauwe eenen ledigen hoec vindē/daer sy haer Hernas wt togen/altemael lacht vol crancken ende Ordens Persoonen/ die daer knielden in haer ghebedt/welcke sommige haer seluē ontdect met geesselen sloeghen/welcker sottē ijuer doen ter tijt eenen grooten schijn hadde vā sonderlinge heylicheyt.

Duytsche Heeren haer goet met bedelen eñ crijgen gewonnen.

Met sulcken schijn ende wandelinghe hebsy vercrijcht eñ gebedelt/in corter tijt / drie Vorstendommen / te weten / een in Duytschlandt (dat meest gebedelt is) Pruyssen ende Yflandt: Nu merct/int beginsel was de Orden alleman vrij ende een Gasthuys der armē genoemt/nu heeft den Edeldom de arme wtgebetē/ De gesonde/de crancke/de rijcke ende de arme /also/ dat tet nu niet meer der armen/maer den edeldōs Gasthuys/niet meer broedēs/maer Duytsche Heeren ende Ridderbroeders ghenoemt worden. Daer en bouen en is hy so geheel niemant vrij/dat ooc den Edeldom daerom moet bidden/de andere alle zijn wtgesloten ende wt ghebeten/welcker gheene men meer daer in en neemt/noch Borgers /Papen noch Leecken/ ick swijghe ghehoude lieden. Also is dit Gasthuys ghecomen vanden armen/crācken/lammen/

Edeldom de armē wt dat Gāsthuys S. Maria gedrongen.

men/behoeftigen(welcken ment altemael ghegheuen ende toeghemeynt heeft/doen sy aen de Gasthuysen vergadert hebben/eñ niet dē rijcken Jongen stoute lieden)tot op den moetwilligen Edeldom. Soo fijn ende reyn blijft alle stichtinghe in dese boose werelt/dat ick niet en weet/oft wat te stichten is/eñ byna radē / wat een yegelick doen woude zijnen naesten te goede/dat hijt int leuen selue dede/ ende liet stichtē stichtē zijn/want wie de werelt betrout / en bekent eñ en weet niet / wat de wereldt is/ alle dinghen vallen in een misbruyc/hoe goet men se ymmermeer begint/eñ begint hem de Mammon in alle dinghen terstont aen te roeren/als oock hier ghesien wort. Ende alle menschē bestaen by de waerheyt gelijck eenen Hase by een Trommel.

Beloone eñ officie der Duytscher Heeren.

Hier waer veel te schrijuen van hare Capittelen eñ Ceremonien nv int gebruyck/ hoe wijdt sy van de eerste insettinghen ghecomen zijn/hoe sy eenen aennemen/hoe eē aengeleert bidden moet / ende hoe de Comither een vraghe laet om gaen/hoe hen de voorghestelde behaecht/wat faute sy aen hem weten /dat zijse by trouwe ende belofte aenseggen : Daer nae

Vraghen eñ articulē der Duytscher Heeren.

de articulen ende vraghen diemen eenen yegelijcken voor leest/ende vraecht / wat hy conde den Orden nuttelick/oft hy vrij niet met allen schuldich en is/niet belooft ten houwelijck oft bedeuaert/oft hy gheen cranckheden aen hem en weet. In voortijden hebbē sy de creupelē op genomen/nv en doecht geheel geē gebreckelijcke meer by haer/het welck men hem vrij te voren seyt/so hy dier gebreken een aen hem heeft/ dat hy de Orde onbeswaert laet/anders salmen hē den mantel met schandē weder wt trecken/ ende de Orden afnemen.

So zijn de halue cruycen in alle manierē by haer gheheel afghegaen. Item dat proef-iaer is wt dat ghebruyck gecomen. Daer na eyscht de Comither oft zijn stadthouder van eenen yeghelicken eenen eedt ende beloefte(dat voorwaer niemant inden sinne en heeft te houden/ Ja hem/soo hy woude zijn beloefte ghenoech doen/niet toeghelaten en worde)dat hy aldaer wil belouē/den armen(so sy nochtans dier seluer gheen meer en hebben/noch om Gods wille op en nemen/ maer alleen prouenhuysen / daer in men als by eenen weert oft anderen de beneficien wt coopen moet) waer te nemen/ eñ teghen de Heydenen te strijden. Hangt nochtās daer aen/als men v dat beueelt. Hout hē daer op de handt/so belooft hy/dat hy nimmermeer en gedenct te doen/oock nemmermeer beuelen en sal /ende also bygheual zijnder beloeftē weder vrij ende gheabsolueert. Want men eyscht nemmermeer/dat hy den armē waerneme. Eñ dit belouen en is niet met allen dan eē ijdel ceremonie/gebleer ende gaepspel /gelijck de kinderen eenen Bisschop wijen/ende spel maken/ want daer wort niet wt/hoe wel de belouer tot den Eedt neder knielen moet / twee vinghers op dat Euangelium ende zijnen Reghel legghen/ende den eedt doen: Ghehoorsaem/reyn/ eñ in gewillige armoede sonder eygenschap te leuen/den armen waer te nemen / ende teghen den Turck te strijden. Nochtans niet eer / dan als mēt haer beueelt.

Duytscher Heeren vyf beloften.

Bint haer oock de goede gewoonte in haren eedt te houden. Daer op spreect de Comither : Wy seggen v water ende broot toe/ende dies ghenoech/ daertoe eē cleyne cleedinge v leuen lanck/wort het beter/ soo hebt ghijt oock/niet meer en zijn wy v schuldich.

Daer op staet de aenghenomen op/cust den Comither ende alle Broeders aen de wangen/ daermede heetmen hem afgaen. So vermaent de Comither den Broeders/datse haer na des Ordens-boeck ende hare beloeftē houden/ter Kercken /Dissche/ende collatie te gaen/als de Clocke wt wijst / ende gheestelicke Broeders wel aenstaet. Item de officien waer te nemen hebben/willen die trouwelick voorstaen/ wāt het altemael aelmoesse is / daermede sy omgaen/etc.

Nv hoe wel dit een sotachtich gedrocht/ eñ gheuanghen Christendom / oft veel maer een Wettelick Mosaische Jodendom is/noch siet hoe zijt houden/Godt en zijn sy niet ghehoorsaem/meer hare insettinghen /daer toe / als sy mogen/ende haer lust/als men wel weet. Haer beroemde oft beloefde reynicheyt heeft in veel plaetsen een spreecwoort gemaect/dat/wie een schoon vrouwe heeft/waer Duytsche Heeren zijn/een maet corens/eñ een achterdeure / die heeft een iaer daer aen te eten. So leuense sonder eyghendom/als wat een yegelic voor lijftocht met hem in de Orden brengt/geheel door tot eenen voor wt behout/ende niemant eenen Helder daer af en gheeft/al warent Jaerlicks hondert gulden/oock na haren doot de Orden gheenen Helder en blijft/ maer de vrienden eruen.

Geestelijcke alle rijcke Bedelers gelijc /so haer beloeften nv houden.

Also is haer ghewillige armoede soo groot/ dat vele die gheerne rijck waren/ Ja haer armoede wenschen/ voor goet nemē/eñ niet meer en begheeren / dan alsoo arm te zijn / want de armoede gaet by haer op pantoffelen / ende draecht Sperwers op de handen: Daerō zijnt enckel vergheefsche woorden/ende een enckel Vastelauont spel/eñ vuyl gheclap/ende weten wel datse in haer herte lieghen/ende haer geen ernst en is. Wanneerse niet meer dan water eñ Broot voor haer en wisten/alsmen haer voorhout ende niet in alle dingen de oueruloedicheyt ende volheyt/soo en siense de Orden niet aen/ Ja men en brachtse met Coluen niet daer aen/souden sy haren eedt ghenoech doen/ ende niet voor een spotterije houden/ ende Godt eñ de werelt voldoen. De armen bewarense ghelijck sy belouen/ende daer op haer Orden/ als ghehoort/gesticht is/nunquam/nemmermeer/ en sullen dat oock nemmermeer beuelen/noch haer toe laten.

Den Turc keeren sy/als men siet/datse niemant van de pluymbedden op en can brenghen/ende die altijts voor daer aen zijn souden trecken achter na / behaluen als men de Buete wt deylt. So gheheel is dese ende alle Ordens (die ghy by dese afweghen sult/ als by eenē Reghel ende Waghe/want de andere niet beter en zijn)van haer eerste insettinghe gecomen in so corter tijt / dat sy haer altemael niet anders en stellen/dan als bespottense haren Stichter/ende alle gheestelijchept.

Hier waer veel te segghen van de Misse ende Ceremonien / als sy den nieuwen Ridder in seghenen/ ende tot eenen Ridder slaen/ oock van haer gheestelijcken hoochtijt/hoe de aenghenomen met zijne Vrienden ten offer gaet/ met eenen Keersse/ daer in dertich pēningen eñ eenen gulden vingerlinck ghesteken/ hoe dat sweert/ Sporen/Schilt/Mantel/ghewijdt/ber oockt/ met Wijwater besprengt/eñ namaels dē Ridderbroeder aenghehanghen eñ omgegort worden: Hoe de Papen beneuen eenē Ridderbroeder stracks op den buyck oft aensicht/voor den Altaer moeten ligg?n/tot dat Offertoriū toe/ nochtans op een saecht cussen.

Duytsche Heeren hoesē inghesegghēt eñ tot Ridders geslagen worden

Item hoe den Paep den aengenomē Ridder ontcleedt/ende met desen woorden den mantel biedt: Dit cleedt ende cruys gheuen wy v/ende so ghy doet wat ghy belooft hebt/ belouē wy v dat eewighe leuen. So cust hy dat cruys/ende laet hem den mantel aenden hals hanghen /

Item

Item hoe de Comither daer toe gaet/ende dat aenghehanghen sweert den nieuwen Ridder aē de syde wtrect/ende hem tweemael op den Schilt clopt/seggende: Doch beter Ridder dan knecht. Den derden slach geeft hy hem op den rugghe/ende spreect: Dien verdraecht eñ geen meer. Voort terstont beginnē de Priesters aen te singhen dat Responsor. Regnum Mundi, dat is/dat rycke deser werelt ende alle hare pomperÿe heeft dese veracht / vande liefde Christi wegen/etc. Dat hē euen also wel daer toe rÿmt als wanneermen aē eenen dans de Passie songe/gemeynlick een sulck ghaepspel / als in de ordineringhe ende wÿinghe der Bisschoppen/ Papen ende alder gheestelicken/dattet gelÿck also toe gaet/altemael een nadoen eñ Simmēspel der eerster kercken ende stichters. Daer vraecht de Wÿbisschop/oft/die daer willen gewÿdt worden/geschict/bequaem ende gheleert zÿn/so antwoort hem eene/die somtÿts geenē onder haer en kent/voor haer alle: Ja sy zÿn geleert/ende Priesterlicke weerdicheyt weerdich. Sulcken Simmenspel eñ fantasie moet de blinde werelt hebbē /ende bidt dit altemael als heylichdom aen. Also gaeghet toe met alle Ordens/een yeghelick heeft zÿn eyghen Ceremonien /Reghel/ incleeden etc. Een sulck guychelwerck/kinderspel/ende Hemelrÿc/richten dese in so treffelicke saken des gheloofs aen/ als bespottense God/ende wouden hem gelÿc de werelt smeecken/bedrieghen/ende de oogen verbinden.

Wÿinge der Priesters / hoese gheschiet.

Nv by dese Orden/ordeelt alle andere / die niet weynigh er sottenwerck en hebben / ende voorwaer haer Reghelen ende Ordens boecken so vol lachelicker bootsen ende sotachtige grillen/statuyten ende reghelen zÿn/darment ingeslotē by daer op houdt/alleen dat hem niemant daer ouer en erghere/ende achter de heylighe reghelen en coemt/vreesen byghevall/dat desen esel mochte de ooren te wÿt wtsteken / datmē hem mercte/ende zÿne sotheyt verstonde. Oft schamē haer by auōtuerē in veel plaetsen haren reghel selue / datse soo wÿdt van de insettinghe ende eerste stichters de Borghers van Lubeeck ende Bremen meyninghe zÿn afghetreden ende gheheel gheenen Reghel meer en houden. Want aldereerst waren veel Borghers in dese Orden/ghelÿckmen tot Nuerenborch ende erghens āders haer wapenen noch vindt/nv houdt hem den Edeldom alleē in/de Borghers daer wt ghebeten: Ja in sommige plaetsen heeft my eē Ordens-man des Ordēs bericht/datse daerom de kerckē vā nieus hebben laten witten ende maken/op dat met ghehendicheyt/der Borghers Wapen daer wt quamen.

Duytscher Ordēs stichters de Borgers vā Lubecc eñ Bremen als in de voorredē haers Ordēs boec st..ct.

Ten anderen/so latense vast de Gasthuysen in veel plaetsen gheheel afgaen/eñ als my de eerste ghenoemde seyde/hebbense in sommige plaetsten de Gasthuysen afgebroken/eñ nieuwe timmeringen daer gheset/den harē verboden datment niet meer Gasthuysen na den ouden naem en noeme/maer hem eenen anderen naem gheue/op dattet metter tÿdt wt de ghedachtenisse quame/ende niemant en wiste dat voortÿts daer een Gasthuys gheweest waer. Ende waer sy oock noch zÿn / daer verwaertmen haer/dattet Godt outferme.

Daerenbouen en neemtmen niemandt om Gods wille daer in: Ja men herbercht niemāt ouer nacht daer in/dan wie om zÿn ghelt daer in coope/gelÿck in een ander prouenhuys. Also is de aelmoesse/den armen lieden voortÿts met dat Cruys vergadert/verdwenen / eñ tot een enckel heerschappÿe/Jaer-rente /cÿns eñ heerlicheyt gecomen/ende nv alleen een Gasthuys des Jonghen / stercken / stoute Edeldoms.

Also heeftmen de Borghers ende armē fÿn ghemackelick laten afsteruen /ende terstondt een statuyt ghemaeckt/dat niemant meer opgenomen en wort: Ja nv/als gehoort is/daer henen gecomen/datse haer der Borghers ende Papen schamen/haer wapenen wt de kercken schrabben/ende de arme Papen ende huerlinghen by nae cleynder dan de honden by haer houden/ende dien niet meer en doē/ danse van schanden wegen doen en moeten/die nochtans met haren misse doen/gebleer/ Vigilien /ende schynen/daermede sy den volcke noch de oogen betooueren/de Ordens trouwelic bystaē/ ende nv gelÿc de ackerpeerdekens alleē/nochtans oock booselick/verdienen/wat de gehele Orden op te heffen heeft/want anders en is gheheel gheenen schÿn meer voorhandē/dat sy mochten voorgheuen. Sy en liggen niet voor den Turcke/ sy en nemen de armen oock niet waer/maer wat haer oeffeningen zÿn den geheelen dach/met Sperwers/hondē/Speelleden/iaghen/renten vergaderen/regíster lesen/ Peerden/drincken/spelen/rÿden/spaceren etc. weetmen wel/ende sieghet daghelicx voor ooghen/niet anders dan dat dese ongeachte Ackerpeerdekens de kercken eñ alle Godsdienst bedienen/altemael aenghesien alleen voor de werelt/noch onderhouden/alleē de hauerbouwen/eñ haer nochtans nauwe dat caf en coēt tegen den rÿdenden gerekent. Maer nochtans heeft de arme gemeyne man met deser Vasten zÿnen Vastelauont.

Waer af de Orden in dz bedelen legghen.

Nv dit aensien/hoe wel het voor de Christenen eenen iammerlicken spottelicken schÿn ende aensien is / noch gheldet by de werelt (by welcke een yeghelick blinde wel siet)altemael. Als sy nv de Borghers ende armen van haer schuysden/ende haer aencoemste metter tÿt in verghetentheyt quam/doen hebben sy het een Gasthuys des Eeldoms ghenoemt. Eñ gaet hier/ghelÿck ghemeynlick in alle Gasthuysen/ dattet de knechten beter hebben dan de Heeren. Den armen is dat ghesticht ende toeghemeynt. De knechten die daer ouer souden zÿn ende haer waernemen/die nemēt altemael tot haren handen. Maer dese en hebbent hier niet alleen beter dan de Heeren/maer altemael/ende de Heeren/dat is/de armen/die dit goet toecoemt/wtghejaecht. Also gaget hier ende ouer al toe / watse vercreghen / ende met dat gheesel ghebedelt hebben / hebben nv de huyshouders ende Rentmeesters alleen in/ende de Heeren wtghedreuen. Alsoo en heeft gheen Orden meer zÿnen ouden schÿn / hoe wel oock dat beghin der seluer allen / niet seer goet en is gheweest/maer nochtans meer schÿns ghehadt.

Breeder zÿn ghemeynlÿck de Duytsche Heeren den viantlycken Mantel gheheel vlandt/ schuyuen hem gheerne gheheel inde wapen kiste/op datmen hē niet en siet: Sommige staen hem te hoope gheuouwen om haer /gelÿck een Spaensche cappe / treden daerhenen met eenen Sperwer/doorsneden hosen/eenen langen baert/Lantsknechtische bonetten oft hoeden/ dat hem eene haers gheests verwonderen soude/also/datmen noch aen den persoone/ cleedt/ ganck /aensien/sprake of tgelaet/niet wat geestelicx en siet. Sulcke gheestelicke Orden ende Pharizeen/worden byden Turcke eer bespot/ dan aengheheden/oft voor heylich ende geestelÿck ghehouden. Maer den Duytschen ist altemael goet genoech. Schÿnet niet/ so en behoeuet gheen blincken oft schÿn inder nacht /daer in wy alle wandelen/ende daer in alle dinc gelÿck schÿnt/wit als swert/etc.

De

Johan. Orden gelijck de Duytsche.

De Johanners Orden heeft gelijck een sulcke aencoemste/middel ende eynde/ daer in nv oock Vorsten/Heeren ende Grauen zijn/ oock altemael vandē Edeldom. Der seluer en houtmen de Orden niet voor/tot datse inde Orden zijn/eñ de Cappe aen den hals hebben. Hoe wel dese twee Ordēs geen Montucken en willen zijn/eñ desen naem als een schanden Tijtel achten/Ja qualick te vreden zijn/selue nau en weten hoe sy haer noemen sullen. Also werden sy gheuangen/ende alle die na grooter eere/heerschappije/rijckdom ende een sorgeloos leuen staen ende springen/gelijc eenen wolf oft Vosch/als hy bouen een cuyle oft toe ghedect Hol/na een gans springt/so wort hy ooc daer mede gheuanghen.

Also stelt de duyuel oock zijn voghelen/ dat is/alle menschen/met goede dagen/ vollē hals etc. Niemant en neemt dat waer/maer vallen altemael plomp hoopwijs in zijn menichuondighe Net ende garen/ghelijck de dulle Leeuwercken oft Vincken aenuallē/alst harē streec is/by welcken ooc niet meer gheestelicx en is/ oock van schijn/ten sy dan dat heerlicheyt/eñ Vorstelicke pomperije/in dit nieu Christendō/ gheestelicheyt is/het welck dese wel weten/die ontrent haer ghewoont hebben/dat somtydts meer Tafeldienaers om de Tafel staen eñ dienen/den wijn coelen/datse niet en verslaet: Ja alleen ouerdweers liggen/dan somtijts aē een tafel sitten. Nochtans wilden vele geerne weten/wat dit voor eenen heyligen S. Johānes waer gheweest/die hen dese Orden ghegheuen ende voorghescreuen heeft.

ralerije eñ eylichz der Johanners.

Het mocht hem yemāt ouer dese ongeschicte gheestelicheyt te bersten lachen. Noch en mercket de dulle werelt niet/laet haer euenwel begecken/achtet voor deuotie/ ende bidt desen swerten naeckten duyuel/ sonder alle schouwen/voor heylichdom aen/ghelijck als wanneer de sotten in een Hemelrijck oft guychelspel staen/ende sien betoouert/eenen haen eenen stroeyhalm trecken ende meynen: Ja sweren eenen eedt/het waer eenen wilghen boom/ wie anders seydt/die is een Sot ende Ketter. Niet anders is de blinde werelt betoouert van haren Godt/2. Corint. 4. Het welck Salomon ghesien heeft/daer hy spreect: Der Sotten en is gheen ghetal/Eccle. 1. Maer men segge van dese Orden ende andere watmen wil/so zijn sy dan noch Heeren/ende de wijn en smaeckt haer dies niet te qualicker/ wanneer oock alleman met vingeren op haer wese/ende een liedt van haer songhe. Maer ouermits sy vander werelt zijn/sullen sy behoorlick haer Hemelrijck hier hebben/ende eenen cleynen tijt mette Egyptenaers haer verblijden. Want haren grootsten arbeyt is/als hier af by haer seluen een spreecwoort ende rijme is opgestaen: Cleederen wt/ cleederen aen: Eten/drinckē ende slapen gaen/ is den arbeydt die de Duytsche Heeren doen. Maer de Sotte Moses en wilde geē soon der Dochter Pharaonis zijn/ende wilde veel liever met dat volck Gods ongemack lijden/dan een cleyn genoechte der sonden metten Egyptenaers te hebben/ende achte de versmaetheyt Christi voor grooter rijckdom/dan den schat Egypti. Hebr. 11.

Orden der knechten Marie.

Orden der knechten Marie.

ANno 1304. Philippus een seer gheestelick man des Ordens der knechten Marie een stichter ghewerst/die heeft dese Orden onder Sinte Augustinus Reghel opghericht/ met woorden ende euenbeeldt in een forme ghetoghen/ ende met sommighe toesetten van onser vrouwen Broeders onderscheyden/ welck Orden daer na van drie Pausen beuestinghe heeft verreghen/te weten/van Benedicto de elfste/Bonifacio de achtste/ ende Vrbano de seste/ ende onder de biddende Ordens ghetelt.

Ten laetsten van Innocentio de achtste geheel gheheylicht/ende van dat quaetspreken eñ nytstekē sommiger Cloosters verlost zijn. De cleedinghe is vast als onser Vrouwen broeders. Onder Benedicto heeft hy zijn aencoemste gehadt/ende in corter tijt seer vermeerdert aen persoonen/ gelt/Cloosters/alleen aen den Gheest vermindert.

Rhodiser Orden/ende zijn aencoemste onder Clementem de vijfste.

Rhodiser oft Johānners Orden.

INt Jaer 1308. als de stadt Jerusalem verloren was/ende de Templariers van onghelucks weghen in groote afgoderije wtghedaen worden/ doen verbonden haer sommighe Ridders by malcanderen/met eenen grooten aenhanck des Edeldoms ende andere strijdtbaer lieden/ in Sinte Joannes Baptisteneere/ die hietmen Johanniters/ die wilden de verloren Eylanden/die haer ghescheneckt ende vrij/ soo sy die wonnen ende innamen/voor eyghen ghegeuen worden/weder onder haer brengen wt der ongelooviger handen/oft wilden haer leuen daer ouer laten/ eñ haer lichamen daer aen waghen. Trocken also met geluck in de Eylanden/ ende verdreuen de Turcken daer wt/rechtē de vernielde stadt Rhodis weder op/ende vernieuwen den schiptoch/also/datse niet alleen de Eylanden voor meerder aengreep der Heydenen ende Saracenen en bewaerden/maer oock den anderen na by gelegen Christenen in Cyperen/eñ ergens anders grooten bystant deden. Daerom wert desen Ridders van haer bescherminghe wegen in Orienten der Templariers goeden/door dē Pausen ende andere Christelicke Vorsten toegeeechent. Also wert ooc dat Eylant wt Pauselicke macht de Orden S. Johannes toeghestelt/ende alle heerschappije ende Ouerheydt beuolen.

Daer na beghеerden sy selue wt ootmoedige bewegenisse S. Augustijns regel/om desen gewillich aen te nemen. Daerō sy van het Pausdō met veel vryheyts begaeft/groote goetdaden vercregen. Dit Eylant heeft de Soldaen ende Turcsche Keyser so langhe berrijcht/tot dat hijse/Anno 1522. ouerwonnen heeft. Maer menichmael daer voor meer nederlaghen ontfanghen dan aenghedaen. Sy sullen een slot in dat Eylandt hebben ghehadt/S. Peter genaemt/daer in de Christenen des Turcken ghewelt menichmael ontvloden zijn/ Daer in heuet crachtighe ouerboose honden/ welcke de Christenen aen dat speuren kennen ende riecken/hen vriendelick teghen haer stellen/maer de Heydenen vallense aen/meldens ende bijtens/alsoo/datse menichmael herdt van haer beschadicht zijn ghewoden. Haer Ouerste heet de grootmeester/oft hoochmeester: Besiet ergens anders van dit Eylant. Haer Ordens cleet is swert/daerop een wit Cruys. Voeren oock een sweert om te bedieden haer Ridderschap.

Orden der Ridders Jesu Christi.

Orden der Ridders Jesu Christi.

ANno 1323. heeft Paus Johānes de tweentwintichste dese nieuwe Orden Jesu Christi opgeset/alsoo/dat de broeders des seluen Ordens onder Christo in Portugalia

tugalia teghen de Sarracenen ende ongheloo- ghe Ridderschap waernemen ende drijuen sullen. Dat bysonderste hooft des ordens is in de stadt Marino/ des Siluensischen Bisdoms/ dat haer opperste behuysinge ende slot is. Dese Ridders zijn alle de goeden der Tempel Heeren/ die sy in Portugael/ Spaengien ghehadt hebben/ toegheechent/ met bewillinghe des Conincks van Portugael/ daermede sy onderhouden sullen worden. De ouerste des Ordens is de Abt des Alcahasianischen Bisdōs/ die daer beuel ēn macht heeft/ sulcke Ridders te beschrijuen/ te setten/ ende af setten. Haer cleedinge en hebbe ick niet mogen vinden. Haren Reghel is Crijghen ende wildt zijn.

Orden der Iniesuatorum.

Iniesuatorū Orden. IN't Iaer 1365. heeft onder den Paus Vrbano de vijffte tot Sena de stadt Entrurie/ dese Orden een beghin ghenomen. De persoonen des seluen ordens begōnen in huysen/ in wereltlicke cleederen/ na manieren der geestelicke/ met groote liefde ende eenuoudighe gheestelichept in dat sweet ende arbeydt haerder handen versamelick te leuen ende God te dienen.

Als nv de ghenoemde Paus haer voor hem eyschte/ doen ontfinck hy aen haer leuen een goet behaghen/ ende gaf haer tot een cleedinge eenen witten rock/ ende een grauwe verachtelicke cappe daer ouer te dragen/ ende ordineerde haer tot eenen ouersten ende Schermheere eenen dapperen ende seer geestelicken man/ die oock zijn vrient was inde plaetse eens Proosts oft Abts. Die selue gaf haer wt beuolē macht een grau cleedt bouen den witten rock sonder schoen te draghen/ ende beghaefdese met veel genaden ende vrijheden/ also dat in corter tijdt door alle Italiaensche steden seer vermeert goets leuēs in hooger achtinge gehoudē/ voor Scholiers ende nauolghers der Apostelen genoemt ende gheacht worden.

Haer dage getijden is een ghetal Pater nosters. En zijn niet ghewijdt oft clercken/ nochtans noch heden in Italiē onder haer veel geleerdē zijn. Dat begin des Ordens is goet/ dewijle sy selue gewillich sonder Reghel God vrij dienden. Maer terstont als de Paus een Orden daer wt heeft ghemaect/ haer vrijheydt des Gheests aen eenen Reghel ende cleedinghe gebonden/ doen ist voor God om dese Orden oock ghedaen.

Orden der Scopetiner/ oft S. Saluatoors.

Saluatoors oft Scopetiners Orden. NA Christus gheboorte 1367. heeft dese Orden in dat Senensische veldt van sommighe gheestelicke Vaders S. Augustijns ordens/ eenen oorspronc gehadt. Welcke Paus Gregorius de 11. aengenomen/ beuesticht/ bevrijt/ ēn onder de gereguleerde Choorheeren gestelt. Ēn tot gedachtenisse ende eere haers eersten gheestelicken staets/ draghen dese een wit cleet met een witte Schapelaris ouer een wit lijnen hemde. Sy leuen haerder Renten/ cijns ende incoemst. En predicken niet met allen/ maer hooren biecht. Dus lange zijnse in grooter weerden ende achtbaerhept gheweest.

Orden S. Brigitte.

S. Brigittē Orden. ANno 1370. sal Basilius in Griecken landt een stichter ende beghinder deses Ordens zijn gheweest/ alsoo/ dat vrouwe ende man by malcander gheestelick na voorgeschreuen Reghel souden leuen. Maer als sommige quaetsprekers sulcke gheestelichept beloegen/ is dese Orden metter tijt ontbondē/ ende door Brigittam aengericht/ datse onder een dack woonen/ maer vrouwen ende mannen onderscheyden sullen zijn/ dat niemant totten anderen comen en mach/ dan wt noot dat Sacrament te gheuen. Ghemeyne Kercken soudense hebben/ nochtans de Susters daer bouen besloten soude zijn op de Poortkercken/ de Broeders daer beneden des geestelicken officijs waernemen/ also/ dat dese ten Altare/ de ander te Choore singhen sullen. De Abdisse soude de ouerheydt hebben vander heyligher S. Brigitta wegen/ ende de Broeders onder haer zijn/ alsoo/ dat sy beyde vrou ende man/ met eten/ drincken/ ende cleedinge besorchde. Anders de Broeders soudē de eene de Prioor oft Biecht-vader genaēt worden/ ende den anderen voorgaen. Sonder merckelicke oorsake/ oock sonder orlof/ en sullense niet wt dat Clooster gaen. De Vrouwen sullen door den Bisschop ghesegent ende in ghelept worden. Haer cleedinghe is eenen rock met eenen grauwen mantel/ daerop in eenen witten Rinck een root cruys. Draghen na inhoudt des ordens lijnen aen het lichaem/ houden S. Augustijns Reghel/ met byleggingghe S. Brigitta insettinge/ haer van Godt (is het waer) geopenbaert/ van de Pausen beuesticht met veel vrijhedē. In Sweedē ēn in Duytschlant zijn dese Cloosters aldermeest. Dese broeders hoorē biecht/ ende prediken op de hoochtijtlicke daghen/ hebben Leecke Broeders gelijc veel andere Cloosters. Tot ghebruyck der vterlijck handelingen ende neeringe/ heeft een yeghelick Clooster zijn ghetal Broeders ende Susters.

Der witte Gheesten/ oft der Bogaerden Orden.

IN't Iaer 1399. stonden op de Bogaerden in Italien/ in wonderlicke opweckinghe des volcx/ also/ dat hem alleman binnen dat Gallische geberchte in Italiē/ met witte ēn lijnen cleederen/ tot op de voeten toe/ met een Cappe/ ghelijck eens Monincks Couel becleeden. Sommighe setten 1319. Daer onder waren edele vrouwen ende mannen/ oock Vorsten/ Papen ende Moninckē alderley Ordens/ die haer diesghelijcx becleeden.

Nv dese menschen ghinghen in Processiens-wijse/ twee en twee tot de naetste steden/ ēn riepen met vrolicken gheroep/ na vrede ēn bermhertichept/ songhen ende loofden Godt. Niemant en nam voor hem op dese tijt yemanden met listen te bedrieghen: Gheen Vreeindelinghen en leden eenigerley beswaringe. Alle haet wert in desen tijt wech ghenomen/ ende alle viantschappen sloten deser tijt gelijck eenen vrede met malcanderen. Sulcx duerde tot drie maenden toe. Onder dese waren van de stadt Luca by drie duysent menschen. Die togen op Florencē/ de Mannē voor aen/ al twee en twee/ de vrouwen volchden haer nae in de Processie met toegedectē aensichtē. Doch quamen te vorē de Galli tot Genua/ de Genuesers toe Luca/ vā Luca in Etruriam/ Vmbriā/ Sabinum/ Ricenum/ Marchiam. Dat Cruys dat men haer voor droech/ is noch tot Luca in grooter eeren ghehouden/ daer toe men noch loopt ēn Beelden ophangt/ van Wasch/ gout/ ēn siluer: De oorsaker dies voornemens was een Priester/ die was van aenghesicht/ woorden ende dapperhept sulcx aensiens/ datmen hem menichmael voor heylich hielt. Bonifacius de 9. hiet tot Viterbio na hem grijpen/ hem tot hem brenghen/ ende als een ketter verbranden/ de asschen in de locht stroyen. Also verginc desen Swerm metter tijt selue weder.

Orden der witte Moninckē des Olijfberchs.

Anno

Orde des Olijfberchs der witter Moninncken.

ANno 1406. heeft in dat Senensische velt inden rydt des twists Benedicti ende Gregorij de 12. dese Orden van sommige Senensische Borghers een beginsel ghehadt. Want veel Godvreesende borghers aldaer/die ouer desen twist eñ andere ongeschictheyt der werelt een verdriet ontfinghen/deden haer wt eendrachtich ghemoet te samen. Gingen wt de stadt niet verre van eenē berch/den Olijfberch ghenaemt. Aldaer begosten sy aen haer wereltlycke sorghe te ontslaen/ende als ootmoedige Cluysenaers Godt den Heere te dienen. Wt Euenbeelt der seluer werden veel Edel-lieden ende andere aenghelept ende ontsteken/dat sy haer by hen voechden / ende in een hemelsche deuotie ghevelden.

Als nv haer goet gherucht voor den Paus quam/ oock haer vierighe deuotie tot Godlicke dinghen/eyschte hy de bysonderste wt haer tot hem/haers leuēs ende wesens te vernemen ende te ondersoecken/doē hadde hy een dapper behagen / ende beuestichde haer met veel vrijheden. Haer cleedinghe is gheheel door wit/ den Reghel S. Benedicti/met sommige toesettinghen/ꝛc.

Orden S. Joris.

Orden S. Joris.

AN. 1407. stont ooc op een nieuwe geregelde Orden S. Joris van Alga by Venegien/ van den hoogen gheestelicken Man ende Patriarck/Laurentio Justiniano/onder andere alder eerst in ongheloouelicke strengicheyt begost. Dese vergaderinghe heeft Paus Gregorius de xij. met sommighe haer ghegheuen wetten/onder S. Peters reghel ende eerste Ordē beuesticht. Wt dese Orden coēt Paus Eugenius de vierde/ende veel andere treffelicke Bisschoppen ende Cardinalen.

Orden S. Peters oft der Apostelen.

Orden s. Peters of der Apostelen.

INt Jaer duysent vierhondert ende neghen/ heeft de Orden aldereerst vanden Apostelen opgeset/namaels van Augustino by de stadt Hyppone in Africa wonderlick toegenomen/ eñ weder gebloeyt in Spaengiē/Gallia/Borgongien/Germania etc. ende namaels int tweentwintichste Jaer Keyser Henricks de vierde van Juone den Borgondischen Bisschop weder in zijn oude wesen ghesett geworden / als veel Chronijckē aenwijsen. Dese Orden is menichmael te gronde gegaen/ende menichmael weder opghericht/te weten/na de volcomenheydt des Euangeliums te leuen.

Anno 1342. onder Benedicto de 12. soude dese Orden weder op de voeten zijn ghecomen/ ghereformeert ende in zijn eerste schijnsel weder ghebracht. Sommige heeten dese Orden/ de gheregelde Orden/oft Obseruanten S. Augustini. Dese maniere wert aldereerst (ist anders der Apostelen Orden gheweest) wt vrijen gheest /sonder Regel /nootdwanc haers herten in Godt opgenomen/nerghens aen te cleuen dan aē God/alle dingen hebben eñ besitten/als en hadde eñ en besitinen die niet sonder onderschept der spijsen ende cleedinghe leuen/alle beloften/wtgenomē des doops/ vrij/ ende dat was alle rechtē Christē Orden / ende gheen afscheydinghe oft Secte. Maer terstont alst Augustinus in eenen Regel veruaet heeft/ ende de Pausen veel geboden ende aenhangen daer aē gehangē hebben/met wt de weechdoeninghe der gheboden ende wet Gods/als van onderschept der spijsen/cleederen/dagen/beloften/persoonen/plaetsen/tijt ende met wtsluytinge des houwelicks / als onreyn/ doen is de duyuel Abt / ende een duyuels orden daer wt ghewordden. Der Apostelen Orden sal zijn alle Christen gemeyn/want sy ymmers den Christenen alle int ghemeyn dit geleert hebben/ eñ geen onderschept der Christenen gemaect. Een leeringhe/ wet/ doop/ Heere / Euangelium / Christum hebben alle Christenē gemeyn/daerom hebben sy nochtans so lange aen de Orden der Apostelen ghelapt / tot dat des duyuels hoec daer wt geworden is. Menichmael heeft hy hem verandert/dat ic niet genoech vertellē en can/tot datse ten laetsten gheheel van Christo ende zijn Euangelio gedispenseert hebben/ tot een Jootsche selue versierde gheestelicheyt ende Orden.

Orden der Cluysenaers Sinte Jeronymus.

Orden der cluysenaers S. Jerony.

ANno 1412. is van Lupo Hispalensi des Ordēs generael de Cluysenaerschap S. Jeronymi opgecomē. Wiens reghel wt Sinte Jeronymus Schriften ghetoghen is / welcke namaels den Paus Martino opgeoffert ende toegeschict is gheworden om te beuestighen / die den Paus niet weynich en behaechde/alsoo/dat des Ordens Moninncken/ die voormaels onder S. Augustijns Reghel ghestreden hadden/nv Jeronymum tot eenen Meester ende wechwijser aennamen. Sy hebben grauwe Cappen/ende doen op Roomsche maniere Misse / van welcken oock daer ghesepdt is.

Orden der Calmaldulensers.

Orden der Calmaldulensers.

INt 950. Jaer / heeft van Romuldo een Abt tot Rauenna in de Etrurische landtpalen / dese Orden eenen aenganc ghenomen. Dese Wildernisse oft woestijne is eens mans gheweest met name Maduldi/welcke sy Romuldo dē heyligen mā tot een wooninge schēcte/ van welcken de heylige man tot eewige gedenckenisse/de Ordē heeft genoēt. Sijne Moninncken sette hy een witte cappe op te dragen /daer toe veel edele ende onedele/de Werelt versakende/ haer begauen in een verlaten van der Werelt afgescheyden leuē/onder andere is de Hertoch tot Venegien /Petrus Vrseolus genaemt / in haer geselschap gecomen/die namaels des Ordens heylicheyt met wonderteeckenē na zijnen doot aenwees. Dese Orden heeft ooc Bonifacium / die de Ruyssen totten ghelooue bekeert heeft/ghegeuen. Die Orden heeft Romuldus wonderlijck vermeerdert / dewijle hy gheleeft heeft/also/ dat in sommighe steden drie of vier Cloosters des Ordens op eenen tijt zijn opgebout ghewordden die aen Rijcdom/conste/ende mannen wonderlick toegenomen hebben. Den Reghel en weet ick niet / de cappe ende altemael vanden voeten op is wit / alleen aen dat herte draghe ick eenen twijffel / diesghelijcks van haerder reynicheydt ende vromicheydt. Siet mijn Leser / dies dincx vinde ick oueral met enckel lof verheuen door de banck wt/dat ick lieuer wilde scheldē/so ic oordeelder waer/ laet veel dincks een bespotreden zijn / soo hebt ghy de waerheydt/ende niet mijn eyghen goetduncken ende oordeel teghen de Pausen / Ketters/Ordens / ende Paus heylighen ghescreuen.

Chronijcke prijsen veel dincx dz scelden/ eñ schelden veel/dat prijsens weert is.

Hier beghinnen sommighe Ordenen / welcker tijdt / stichters ende beginders ick niet en heb moghen weten noch vinden/ welcker Orden nochtans op aerden zijn.

Orden der Guilhelmiters / onder Paus Innocentio de vierde Anno 1526.

Doen-

Guilhelmiters orden.

DOennmen schreef 1246. liet haer dese Orden wt/onder Innocentio de vierde/diës stichter ende beghinder was Wilhelmus Hertoch tot Aquitania/ende Graef tot Aluemia / die sonder erue wesende alle zijn landt / haue ende goet/daer aē ghaf: Stichte dat Gigmarissche Clooster/sette Beronem tot eenen Abt daer in/ende met groote incomsten ende Renten besorchde hy dat Clooster. Daer nam dese Orden den name. Haer Orden cleedt is gheheel swert/daer af erghens anders oock ghesepdt is.

S. Josephs Orden.

S. Josephs Orden.

SInte Josephs Ordens oorspronck is my verborghen/alleen sullense draghen afverwe rocken/ende witte Cappen oft Couelen/daer in sy S. Joseph den vermeynden Vader Christi willen eeren ende nauolghen / ick nochtans niet en can rekenen in wien / ouermits ick van gheen sulcken cleet van hem geschreuen en vinde/maer dat hy is geweest een slecht vroom man/zijns hantwercks een timmerman: Willense hem nv dat wterlicke nae doen / soo moetense een Timmer-bijle in de handt nemen/ende arbeyden. Maer willense hem de reynicheyt in het houwelick nae doen/ ende met wille haerder vrouwen reyn leuen/ oft zijn gherechticheyt / daer af Matth. int 2. staet/na doen/so moghen zijt wel in een yegelic cleet doen sonder onderschept/als Joseph. Daerom en can ic den schijn niet geweten/dat sy S. Joseph voorgheuen/by auontueren gelijck de Paus Christum. Sommighe meynen/ sy hebben hem van hare vrouwen onthouden/ oft van haer ghegaen/het welc sy geen macht en hebben/sonder der vrouwen wete ende wille. Jae ick en weet niet / oftet een vrouwe/ eenen man eewich macht heeft toe te laten / ouermidts sy wasschen ende haer (nae insettinghe haers staets) vermeerderen sullen. Gene. 2.

Sepulchriten Orden.

Sepulchritē Orden.

SEpulchriters/Broeders Orden/hebben aldereerst dat helighe graf bewaert /ende de Duytsche broeđs/daer af sy groot gelt ontfingen/tot dat heylichdō geuoert. Sy voedē baerden ende draghen eenen grauwen mantel op eenen grauwen roc/daer op een cruys. Offe geestelicx staets zijn /eñ gewijdde persoonen zijn/ en can ick niet gheweten: ic laet my duncken/ het zijn Leecke broeders / die den Pater noster voor haer daechghetijden bidden / dat wijsen de Baerden aen / die den Priesters te draghen niet en betaemt.

Der Scheer Orden.

Snijders Orden.

DEse Orden hebben ghewisselick snijders gemaect/want sy een Scheere tot een teecken op een cappe draghen / van ijser verwe / wat het bediet/en can ick niet gemercken/dan datse byghenal gesien willen zijn/van alle werelt afgesneden. Haren Couel ende Cappe is wit. Stichter ende oorspronck des Ordens is my onbekent / ick houde dattet der snijders Orden is/van haren Heylige / daermede men haer daghelicx bespot/versiert.

Der Sweerden Orden.

DEse Orden draecht oock door wt wit/ eñ twee roode sweerden ouer malcanderen dweers op de Cappen/die haer bloedige Ridderschap bedieden / daer mede sy teghen den duyuel vechten totten bloede/Heb. 12. De witte cappe bediet bygeual hare reynicheyt/welcke sy so vol zijn als de mussche der cuysheyt/ of de sotte wijsheydt/ ende vasten met groote castijdinghe des lichaems/tot datse vet worden. Waer/oft hoe de Orden is opghestaen/ en weet ick niet.

Sterren Moninicken Orden.

REghel ende aēcoemste deser Orden/en hebben my de Chronijcken/so veel ick ghelesen hebbe/niet aenghewesen / nochtans soudense draghen een eerlick swart gecouelt cleedt/daer op een Sterre genayt/daer by-mense bekēnen sal. Den grout des Ordens is als alle andere om daer door sondē te boeten/eñ rechtueerdich te worden/het welcke dat quaetste in alle Ordens is/die haer daer mede Heydensch ende tot Heydenen maect/2. Pet. 2.

Der Sterren Broeders Orden.

Der sterrenbroeders Orden.

IN de cleedinghe ende Reghelen en zijn dese van de voorghenoemde niet onderschepden/ dan datse gheen Cappen noch Couelen en en draghen/ende een cleedinghe sonder onderschept der verwen/daer op een Sterre. Haer voornemen is/ghelijck de voorghenoemde ende der andere alle/de Sterre bediet haer verheuen herte in dat Ghesterte ende Firmament.

Der Cruys sterren Broeders Orden.

OP een swerte cappe/dragen dese een dobbel ghestert cruys / daer mede sy beyde haers vleeschs cruysinghe by dat cruys / ende haer leuen met Christo in Godt begrauen / aenwijsen by de Sterren. Item om datse des ghecruysten Christi nauolghers zijn / welcken sy met groote buycken ende opgheblasen wanghen / op de pluymbedden dat cruys helpen nae draghen / soo langhe de Rente duert.

Der Constantinopolitaners Orden.

Constātinopoli. Ordē.

TOt Constantinopolen soude dese orden begost hebben/welcker Reghel is/Christum metten monde bekennen/zyn cracht verwerpen/ ende in de waerheyt verloochenen / ende op haer eyghen werck hoopen. Haren rock is groen/haer cappe root/daerop dragense twee gheele cruycen genaeyt / om te bedieden haer bloeyende herte tot Godt/ende bereyden wille/om Christus wille haer bloedt te vergieten/ dat by auontueren oock de gulden cruycen bedieden/die sy also achten. Wie sonder de cleedinghe dese bediedinghe nauolchde/ dat waer wel goet/ maer dat de cleedinghe dat wtrichten sal/dat is valsch.

Der Wentzelaers Orden.

WEntzelaus soude dese orden ghesticht/eñ in eenen Regel veruaet hebben/met witte cappen /Couelen ende rocken/met veel selue vercoren wercken/daermede sy voor God hare sonden te boeten / ende Enghelen hopen te worden/ der welcker diet alderbest / oft by auōtueren alder quaetst zijn/de andere alleen daerom/datse traech zijn ende een sorgheloos leuen haren Godt/dat is/den buyck te dienen/ voeren.

Der Nollaerts Broeders Orden.

DEse beginders zijn in de steden daertoe besoldt/datse den steruenden in doodts nooden toespreken/ende de oogē toe doen. Sy dragen graw mantels/ daer onder swerte Schapelarisen op eenen grauwen roc. De vrouwen oft Beghijnen draghen oock graw / wit ghewielt /zijn ghemeynlick groote Coppelerssen.

S. Jacobs Broeders Orden.

Jacobs broeders Orden.

TOt S. Jacobs in Enghelandt soude dese Orden opghestaen zijn/die draghen graw Pelgrims cleederen/daer op een Jacobs schilpe op de Borst. Welcke geacht zijn/haren regel van S. Jacob te hebben/ ende zijn nauolgers te zijn.

Der Jacobs Broeders Orden met dat Sweert.

DEse Oorden soude een Paus tot meerder ghelooue der sotter menschen beuesticht hebben onder eenen eyghen Reghel. Die dragen eenẽ swertẽ rock / daer ouer een witte cappe oft mantel sonder Couel/ende eenen witten hoet: Voeren tot een teecken haers strijts een sweert in de handen ghewisselijck des vleeschs teghen den Gheest.

S. Helena Broeders Orden.

Orden S. Helene broeders.

ALs S. Helena in heylichheyt scheen/ hadde sy aldereerst sommighe Simmen/ die haer euen na deden / ende als ijueraers/ na ijuerden. Daer na wert een geheele schare/ die haer te dienẽ ende na te volgen aen namen/ ende haer hare broeders noemden. Maer men en vint niet dat hen Sinte Helena ghesticht heeft/ maer deser simmẽ hoop heeft haer seluen gheuonden. Haer Cleedt was gheheel wit.

Jerusalems Broeders Orden.

DOemen schreef 1103. Jaer / als Jerusalem verwoest wert/stondt op dese Orden/ onder Paus Gregorio de 6. Die deden haer te Jerusalem te samen / vinghen dese Secte aen/ende naemden haer na de Stadt/Jerusalems Broeders. Een graw gheconelde Cappe ende Rock was haer Ordens cleedt / daer op een root Cruys/ om te bedieden haer bloedighe ridderschap/tegen den vyant des Cruys/ die haer/besorghe ick/dagheliicx nederwerpt/ van welcken sy veel nederlaghen verdraghen.

Der Josaphats Dals Orden.

Josaphats dals Orden

IN Josaphats Dal/soude dese Oorden door wt root draghen/ hoe wel het de Paus alle gheestelijcken verboden heeft/ dat alleen zijne heylichheyt ende zijnder Apostelen genade toecoemt. Nochtans/ ghelt breeckt by hem alle Eedt/ ende dispenseert van alle dinghen. Haren Reghel en can ick niet gheweten/dan datse ghelijck alle Ordens gheaert zijn / op haer roode Cappen/ende selue vercoren Godsdienst te porchen.

Slauoniers Orden.

DEse in Slauonia/van alle landẽ te samen loopende/ draghen roode Couels/in alle gedaente/als de Augustiners/ alleen de verwe wtgenomen. Haer Mommerij/ Orden/ Regel/ en wijst gheen Chronijcke aen/ die ick ghesien hebbe. Haer voornemen is sonder twijfel/als der andere alle/dat wijst haer cleedt aen/wanneert altemael swijcht/te weten/datse van anderen afghescheyden/inde volcomenheyt daer henen treden/de gemeyne Christenen als quader verachten.

De nieuwe onser Vrouwen Orden.

Oordẽ onser Vrouwen.

ONder de Predickers orden/is dese Orden ghesticht/die haer oock Broeders Marie noemden / dat ghewisselijck een vruchtbaer moeder moet gheweest zijn /die so veel Sonen gedraghen heeft. Sy dragen witte Rockẽ/daer ouer eenen swerten Mantel / met eenen Moninex Couel.

De Johannes Broeders Orden de Ciuitate.

DEse Johanniters de Ciuitate ghenaemt/ draghen een roode Cappe/Couel eñ rock/ daer op tot een teecken haerder heyliger Priesterschap/een Kelc genaept voor op de Borste. Haren Regel is van de andere alle onderscheyden. Aencoemste des Ordens en weet ick niet.

Lazarite oft Marie Magdalene Broeders Orden.

Marie Magdalẽ. Orden oft Lazarite.

LAzarum eñ Mariam Magdalenam hebben haer dese tot voormonders genomen/ welcken sy doch noch in de boete noch cleedinghe na en volgen/want de Schrift niet met allen van desen swerten Rock ende witte Cappen daer bouẽ weet/noch willense haer nauolgers ende haers naems beroemt zijn.

Der ghewilligher armoede Orden.

Orden des ghewilligen armoets.

DE gewillighe arme broeders/ons Duytschen wel bekent/ginghen bervoets door de Stadt sluppen/bedeckt met eenen grauwen voorhanghenden halscouel / daer wt sy alleen broot door Godt eyschten/eenen Pater noster met een Cruycifix aen eenen Pelgrims Staf hanghende/ in de handt droeghen/gheen ghelt oft rijckdom en wildense hebben / maer ghewillich arm ghesien zijn / en spreken niemandt toe/daermede sy haer Godtsalicheyt ende heylicheydt den volcke te kennen gheuen/ den seluen droechmen den cost na. De rijcke gauen haer wt hare Drinckuaten dat beste te drincken / den Beker heylich achtende/ daer wt sy droncken/ ende den wijn voor ghebenedijt hen na wtdroncken. Alsoo vleydeuse de lieden/diet goet meynden/hoopten daer door haer sonden te boeten/ende veel by God te verdienen/welcke meyninghe Christum gheheel wtdoet. De andere nae der Werelt oordeel booser/ eñ voor God by na beter / bedroghen daermede alsoo de lieden/haddẽ inde naetste dorpen een schoone Vrouwe ende een ander rustinge/ daermede sy door dat Landt trocken/ende in haer mommerije slechs alleen ghinghen/ als sy op de termijnen wilden/ende na ghelt stelden. Also wert de Werelt in alle manieren bedroghen / want sy wilt hebben.

Indiers Orden.

IN Indien/in Priester Jans lant/ soude ooc een Orden zijn/die dragen ouer eenen swerten Rock een witte Cappe / welcker Reghel met de ander alle stemt/ daerin / datse op hare Orden porchen eñ snorken / ende niemant dan door haer en laten ten Hemel comẽ/ daer door sy tot Mammalucken / Dieuen ende Moordenaers worden/Joan. 10.

Cruysdraghers Orden.

Cruysdragers Orden

DEse ginghen totter Aerden gheboghen/in een wit lanck Hemde/met eenen strick toe ghegort/ginghen barvoets eñ metten blooten hoofde altijt/en spraken niet/eñ lagen op herde aerde/gingen daer henen totter aerden gheneycht/met onder haer ghestagen ooghen/draghen een cleyn houten Cruysken in de handt/ omtrent twee spannen lanck. Sommighe draghen Buskens aenden hals / daerin men haer de Aelmoessen leyt.

Ander Flagellatores oft Gheeselheeren.

Orden der Gheesselheeren.

TOt Romen ben ick van gheloofweerdighe Lieden bericht/is een Secte/ oock in veel andere plaetsen Italie / Flagellatores ghenaemt/die in langhe Hemden gaen / die achter ouer den rugghe een snede hebben / ende open zijn tot op dat vel/ daer slaense haer met daertoe ghemaeckte gheesselen / tot dat haer dat bloet ouer de schouderen ende voeten afloopt.

Dese zijn vanden Paus goet bekent ende toe-ghelaten/die gaen op den goeden Vrijdach ber-voets Jammerlijc/al twee en twee in de Pro-cessie/alsmen de Passie singt. Tot dese ghesel-len haer op desen dach veel vermaerde Bor-gers/die wt deuotien oock in dese Mommerije gaen gecleedt/als de rechte/alsoo/dat somtijts drie oft vier hondert in een Processie gaen. Nochtans gaen de Borghers op Pantoffelen/ dat witte cleedt oft Hemde ouer de Hosen/ aen ghetoghen / draghen oock wt deuotien desen dach een Gheessel in de handt/sommighe slaen haer ouer de Cleederen / sommighe draghense alleen aen den Arm. Maer de rechte deses Or-dens gaen berboets / ende slaen haer op dat bloot vel/ tot dat haer dat bloet daer af gaet/ als ghesept is. Dat dobbel wit cleet heeft een aenghenaepde halscappe/ die treckense/ als sy niet en willē datmense siet/ ouer dat hooft/dat sy tot ouer dat aensicht af gaet/daer door heb-bense gaten ende adem/gelijck door een Mom-aensicht. Sommige die sticken willen/oft an-ders gheen locht en hebben / met bedecte aen-sichten te gaen/die strijcken de halscappen ouer de hoofdē achterwaerts af / ende slaen haer sel-uen openbaer. Dese fantasije drijuē ooc groote Heeren mede/op datse des hepligen volcx Af-laet vercrijghen/sonde daermede boeten / ende tot Gods ghenade comen. Van dierghelijcken hebben wy ergheus anders oock ghesept/maer en weet niet/ofcet dese zijn/ dan de andere Or-den seude als ketterije verboden zijn / dese toe-ghelaten. Voorwaer de eene is vast so goet als de andere.

Capel Moninncken oft Ke-pler Orden.

IN Schoonbach by Tubinghen/in Wirten-bergher Landt geleghen/is een Orden ende Clooster/hebben Rocken/hayr eñ Crupnen alderlep verwe/blaw/swert/graw/niet anders dan als de Papen/alleen hebbense ronde (ghe-lijck de Boeren) Cappen aen/welcke halscap-pen sy somtijts af/somtijts op strijcken. Haren Oversten noemen sy een Vader. Haren Reghel soude Sinte Augustijns/oft als de andere seg-ghen/Sinte Peters zijn. Tot Butschbach in de Stadt/ vier mijlen van Francfoort ghele-ghen/is dese Orden ghereformeert / ende wat strengher/die houdtmen voor vrome lieden/eñ hebben van de ghebueren een goet ghetupche-nisse. Die hebben een Liberije/daer in lept des Wesselus ende Wicklefs epgen ghescrift / en-de eerste Exemplaer van haer gheschreuen. Zijn ghelcerde Moninncken/ prediken/hooren biechte/ende besorghen de Pastorije aldaer/die haer is. Haren Oversten heetense Proost. Sy en willen gheen Moninncken zijn/ noch gheen Kloosster hebben/maer Broeders ende Heeren/ ende haer Conuent oft Clooster noemense dat Capittel Hof/oft Huys.

De Monachi/oft Monache Or-den in Italien.

Orden der Moninckē in Italien.

IN Italien becouten de Orden sommighe Borgers eñ Borgherinnen/datse van ghe-nade eñ aflaets wegē haers broederschaps wat inden houwelijck ende de Werelt/ van ha-re heplighe Ordens cleedt draghen. Daerom draecht dese van der Verboeten wegen zijn le-uen lanc eenen geknoopten strick/dese oft die/ eenen grauwen rock/dese beloeft van eens Or-dens wegen een hooftdecsel der Vrouwen/die eene Orden te lieue/so oft soo eenen rock/cleet/ oordel/die een sulcken verbont oft cleedinghe. Als dan zijnse met dese heplighe Vaders / met welcken sy verbonden zijn/in de broederschap/ alle goede wercken ende Aflaet des Ordens deelachtich. Die hietmen Monachos/oft Mo-nachas. Dit is daerom aenghesien van de hep-lighe Broeders/datse haer met Testamenten/ begraefnisse/biecht/beganckenissen/als Broe-ders ende Susters na haren doodt thuys val-len.

Stoelbroeders Orden.

Stoelbroe-ders Orden.

IN sommighe epnden in Steden/is een broe-derschap ghesticht/daer in neemtmen oude bedaechde/afghearbepde / vrome / eerbare mannen / die ghemepnlijck alle vaerden voe-den ende hebben. Den seluen leptmen op / een summe ende daechtijdt te bidden/ voor de ver-storuen stichters/goetdaders/ende alle gheloo-uighe sielen. Dese moeten draghen ouer eenen eerlijcken/ outvaderschen/swerten/ blauwen/ of grauwen rock/een gehalscouelde cappe/met een langhe te rugghe afhangende slippe/dat is haer Orden.

Nv/oude/moede lieden te helpē/is wel Chri-stelijck/maer desen/ Orden ende cleedt op leg-gen/ende de Stichters henseluen soecken/ dat-men hen veel na doet/ende helpt/is Hepdensch.

De Gerundiners Orden.

EEn Bisschop van Gerundin / Johannes genaēt/quam snachs voor eenen droom eñ gesicht(ghelyck dan wt droomen eñ ghesichten veel ghedaen/gesticht / ende ghebout ghewor-den is/ende niemant de gesichten oft dromen/ wt wat Gheest sy zijn/geproeft en heeft/maer alleen dat dat eenē goeden schijn hadde / ismen nagevaren/ doen heeft de middaechsche Dup-uel in eenen Enghel des lichts hem verandert/ goet maecken ghehadt) hoe hy een Clooster soude Stichten ende bouwen. Dat dede hy/ gaf daer aen alle zijn goet/ bracht haer een ep-ghen cleedt/Reghel/ende maniere te leuen van den Paus te wege. Der seluer Ordens cleet is gheheel wit / daer op des Bisschops schilt of Wapen ghenaept / die noemde hy van de lant-pale/Gerundiners. Haren Regel is/ Christum verloochenen in de cracht/ende bekennen met-ten monde.

Broeders vant Vagheuper.

Vagheuers Broeders Orden.

OFt die daer op zijn ghesticht / datse haer Vagheuper in de strenge Orden hier heb-ben/oftse den ghenen int Vaghe vper te helpen ghewijdt zijn / en weet ick niet. Alleen sy draghen een Crups op een grauwe Cappe ende Rock ghenaept. Grout ende epnde haers Reghels is/ als der andere alle / veel mede te verdienen.

Broeders wt Scotia.

Orden der broeders wt Scotia.

IN Scotia is een Orden/ die souden draghen groene Cappen/ halscouelen/ ende Cappen/ daer by sy bygeual altijt haers blopēs eñ groē herte tegen Godt willen verstaen hebben. Aen-coemste haers Reghels ende Ordens is my on-bekēt/dan dat ick weet/dat haer een boose con-scienti ende onghelooüich herte gesticht heeft/ hem daermede te helpen.

Der sleutel Heeren Orden.

DEse Ordē voert twee Sleutels tottē He-mel/ op een swerte Cappe / om te bedie-den/datse ten Hemel gewelt hebben ooc te bin-den eñ outbinden. Daerom beroemense haer aencoemste/Reghel/ Orden/ cleedt/van Sinte Peter harē Stichter ende Patroon/van welc-ken sy de Sleutels hebben genomen ende out-fanghen.

Der Vngherheeren Orden.

In

IN Vngherpen zijn rijcke Gheestelijcke Heeren/ende een Orden / die voeren ouer eenen witten Rock/eenen rooden Mantel/daer op een groen Cruys. Dragen altijt by haer eenen boec/haer geestelijchept daermede te bewijsen. Gront/Regel/ende Orden is ghelijck de andere alle.

De Heylighe Gheests Orden/ ende de vier Bootschappen ende Broederschappen.

TE Romen/tot Grueninghen by Canstadt in Wirtenbergher landt ghelegen/ende ergheus anders/is dese Orden in alle ghedaente gecleet eñ geschorẽ/als ander Priesters/alleen dragense op hare rockẽ een dobbel wit Cruys. Die hebben Pauselijcke macht te absolueren alle sonden. Die moetmẽ/als haer Bootschap te termineren aencoemt/inleyden. Eñ hebben de vrijheyt/waerse comẽ/dat haer alle termi-
Casse Papẽ geltvisschers. neerders wijcken moeten / daer af sy Brieuen ende seghelen met haer voeren. Sy zijn groote Heerẽ/voeren vanden bedelsack tot Grueningen een groote pomperije. Tot Romẽ doetmen den armen veel goets in dit Gasthuys/op datter eenen schijn heeft/eñ sy sulcke goeden niet te vergeefs in te nemen gesien en worden. S. Valentini/Quirini / ende Anthonij Boden zijn de andere Broederschappen / met welcken men veel ghelts wt Duytslandt heeft ghevischt. Want sy hadden so ongenadighe Heyligen/dat sy sonder ghelt gheen genade oft Broederschap en hadden/die kentmen wel. Haer Orden is de lieden bedrieghen/ haer cleedt Paepsch / haren Regel met de Heyligen de Lieden te verschricken/lieghen/eñ in haren sack predikẽ/ 2.Pet.2. 2.Timot.1.

Der Spieghelheeren Orden.

Spiegelheeren Orden. DE Orden Speculariorum heeft in Italien begonnen. Die draghen een swert Cruys op eenen witten Mantel. Onder dat Cruys staet eenen swertẽ Cirkel/ om haer volcomenheyt te bedieden/daer af men haer byauontueren Spiegelheeren noemt.

Gasthuys Heeren Orden.

DEse gheheel swert ghecleet/zijn in sommighe eynden/om de armen te bewaren / in doots nooden toe te spreken/ in de Gasthuysen ghesct.

Alle Ordens int ghemeyn.

DE Paus/der Cardinalen / Patriarchen/ Bisschoppen/Cortisanen / Choorheeren/ Domheeren/Papen/ende Diakenen / Orden ende Gheestelijchept/is alleman bekent/daerom hier verby gelaten. Also hebben de bekende Ordens een eynde. Jck neme hier wt wat hem een yeghelijck selue voor eenen Godsdienst ende Orden voorneemt ende maect/ welcker veel duysent zijn/ende by na soo veel als menschen: Als Bedeuaerders/Jacobs Broeders / Psalter bidders/Roosencrausers/Beginers/Geestlers/Mishoorders/Ridders/Vasters / Swijghers/etc. Dan alleen gheloouers zijns Christenen/ende door het ghelooue doenders. Alle eyghen voorghenomen vercoren Godtsdienst ende Gheestelijchept/zijn Secten/Ordens ende Reghels/ etc. Ottho Frisingen. in zijn Chronijck Lib.7. Capittel 25. Schrijft van de Oude Orden int ghemeyn/ een schoon Capittel / wie lust heeft/die leest dat.

S.Catharinen Orden.

Orden S. Catharinen van Senis. IN t Jaer duysent vierhondert vijfenvijftich scheen Catharina van Senis/ eens Lakenverwers Dochter / welcke versmade houwelijcke te samen wooninge/ begost ende nam aen haer de derde Orden der Predikers. Dese soude Christus met eenen gulden vingerlinck met vier Peerlkens eñ eenẽ Diamant beset/ getrout/ende haer dat herte ghenomen/ ende dat zijne met de Narbe daer voor ghelaten hebben. Van dese door Paus Pium de 2. haren Lantsman in der Heylighen ghetal ghescreuen / is een groote Secte afgheclommen / ende een bysonder Ordẽ/tot Neurenborch ende Augsborch wel bekent. Sy draghen der Predikers maniere. De Cappe ende Wiel is swert/den Rot wit. Hebben nochtans in veel Ceremonien een onderschept van alle andere Ordens / sonder alleen den onuerstanden Psalter / ende vertroostinghe op hare wercken ende Orden/hebbense met alle Ordens ghemeyn. Ende achten / sy hebben stemmen te singhen als Dauid (als Amos seyt) maer het is een ijdel gheroep/anders niet met allen.

Twintich Christelijcke gheloouen / oft twintich Secten/alleen des eenighen Christelycken gheloofs/behaluen alle Ordens/ sonderlinghe Gheloouen ende Secten.

De Grootmoeders Orden / daer in de bouenghescreuen Secten alle begrepen zijn/ ende die/diet alle gheboren heeft/ te weten/ de Latijnsche/oft de Roomsche/eñ des Paus Secte/Orden ende ghelooue.

DE eerste moeder Ghelooue alder Roomscher Christẽ/is de Paus met alle zijn lichaem ende aenhanck/daerom hy zijnder Kercken hooft is/ ende Latijnsche sprake hem ghebruyckt. Dese is in hemseluen in veel duysent Secten verscheurt / eñ zijn Rijck in hemseluen verdeylt. Onder dit Hooft zijn vergadert in eenichept des Gheests/alle dese bouen vertelde Ordens ende Secten. Haer ghelooue eñ maniere is ons wel bekent/ouermits wy Duytschen daermede inde Scholen zijn ghegaen/ende opghewiecht. Dese veelhoofdighe Moeder Ghelooue heeft/segghe ick/ dese Dochters alle opgetogen ende geboren. Het en sal ghewisselijck andere gheloouen ooc niet faelgeren/ouermits dit eenighe ghelooue/ so veel in hem seluen oneenighe kinderen heeft. Dit ghelooue heeft een goet deel Europe in/ int Westen / ende grijpt om hem tegen Oosten/tot in Vngerijẽ (Bemen is van hen afgheuallen) teghen middach tot in Italien/Ciciliã/Napels. Teghen nederganck tot in Poortugael/Spaengien/ Vranckrijck/ Nederlant/Enghelandt/ etc. Dese hebben veel Coninckrijcken haers gheloofs / als den Coninck Castelle/ Arragonie/ Poortugael/ Nauarre. Ende dese alle zijn in Spaengien/Enghelandt/ etc. Jtem Vranckrijck/ dat Coninckrijck Sicilien/Neapolis/Bemen/Vngegherijen/Polen/Schotlant / Dennemercken/ Vrieslant/Sweedẽ/Norwegen/ Dalmatiam/ etc. Ende veel Hertoghen/Vorsten / Lantgrauen/Marcgrauen ende Paltzgrauen Jtalien/ Venegien/dat Eylandt Cyperen/ die alle/ zijn onder den Paus/te samen met den Keyser / die een Duytsche zijn soude.

Twintich Secten des Christelijcken geloofs/ behaluen de Ordens / eñ ten eersten het Roomsche ghelooue.

Natien/ daer het Roomsche ghelooue henen gaet.

Polen is vã hem afgheuallẽ Anno 1555.

Greci/der Griecken ghelooue oft Orden.

Christelijck ghelooue der Griecken. DAer is een ander Gheslachte der Christenen in Orienten/ Greci/dat is/Griecken ghenaemt. Die hebben haren Paus tot Constantinopolen ghehadt / eenen Patriarck tot de ouerwinninghe des Turcx toe / van dat Pausdom afghescheyden. Dese willen oock Christenen zijn/ behelpen haer met de Schrift/ hebben Bisschoppen/Ertzbisschoppen/Abten/ etc. Maer in wereltlijcke saken den Keyser in

Orienten tot Constantinopslen. Hebben Hertoghen ende Grauen. Nv zijn haerder weynich onder den Turck/oorsake: De Turci eñ Agareni hebben dat grootste deel des Landts in. Dese hebben veel dwalingen van de Roomsche Kercke verdoēt. Sy houden/ datter gheen Vaghevyer en is. De heylighe Gheest is een Creatuere/ende gaet alleen vanden Vader wt/ ende niet vanden Soon.

De Indiers Orden/oft Indianers ghelooue.

Christelijck gelooue der gheender in India.

EEn ander Orden/gelooue ende Secte onder de Christenē/heeten Indianers Christē wt India/der seluer Paus is Priester Jan/ wiens ghewelt te bouen gaet alle Christenen/ want hy heeft onder hem 72. Coninghen / met so veel Konincrijcken. Als dese Priester rijdt/ draechtmen hem voor een houtē Cruys. Maer als hy te velde trect/soo laet hy hem twelf gulden Cruycen van gout ende edel ghesteente costelijck toeberept/ voor draghen voor een Banier. In dit Lantschap wort S. Thomas lichaem in grooter eeren gehouden. Dese doopen met vyer/ sommighe met water/ ende zijn ooc/ gelijck dat Pausdom/in hemseluen verdeylt in veel Secten. Van desen erghens anders.

De Jacobiters Orden oft Secte.

Christelicke gelooue der Jacobiters.

OOck is een ander Natie der Christenē / die heet der Jacobiters/van Jacobo den ketter/een Discipel des Patriarcx tot Alexandria also genaemt. Hebben in Orientē een groot deel van Asia in/het Lantschap Mambre / dat aen Egypten stoot/aen dat Aertrijc Etheopie / tot aen Indiam/meer dan 40. Rijcken. Dese worden besneden/ende met een gloepende ijser/ gedoopt met vyer/aē dat voorhooft/herte/schouderen/een Cruys ghebrant. Dese biechten alleen Godt/ende gheenen mensche. Houden/dat in Christo alleen een natuere is. Sommige onder haer spreken Chaldeisch / sommighe Arabisch/de andere in andere sprakē/ na gelegentheyt der landen. Dese zijn verdoemt int Concilium Cedensi ende Sedunensi.

Marouini een Secte der Christenen.

Marouini ghelooue.

MArouini houdent in veel stucken met de Jacobiters / nochtans wat onderscheydē. Haer tonge/sprake / eñ schrift/is Arabisch. Woonen by ende om den Berch Libanum/eñ zijn vroom/nochtans strijdtbaer lieden/ die vā de Sarracenen veel aenstoots hebben.

Christelijck ghelooue der Nestoriners.

Nestoriners ghelooue.

DIt zijn ooc bysonder Christenen/van Nestorino dē Ketter also aengeleyt eñ onderwesen. Dese was tot Constantinopolē eē Bisschop/ghaf Christo twee Persoonen / eene der Godtheyt/de ander der menschept. Ende seyden/dat Maria niet een Moeder Gods/ maer der menschept soude ghenaemt worden/eñ een moeder Christi des menschen / oft na de menschept. Dese seghenen dat Sacrament in gesuert broot/ghebruycken haer Chaldeische sprake/ woonen in Tartarien / ende in dat groot Indien is haerder een seer groot getal / haer lantpale heeft soo breet om hem/ als Duytslant eñ Italien/daer dit ghelooue gaet / ende die Nestorino aenhangen/ ende zijn opinie bekennen.

Moroniters.

Moroniters Christelijc gelooue.

VAn Morone een Ketter/ hebben dese Christenen een begin. Die settē alleen een werc/ verstant/aert/natuere/wille/ etc. in Christo. Dese woonen seer na by Lybia / inde Prouincien Phenicia/in groote menichte / strijdtbare lieden/in Bogen eñ pijlen seer veerdich/listige eñ constelijcke schutters. Ick laet my dunckē/ het zijn dese/die oock daer bouen Morouini genaemt worden. Sy gebruyckē na maniere der Latijnscher/Clockē/Bisschops cyeraet/ mantels/Ringhen/Hoet/eñ Staf. Haer Schrift is Chaldeisch/maer haer Lantsprake Arabisch. Sy zijn voortijdts gheweest onder des Roomschē Bisschops gehoorsaemheyt/totter tijt des Paus Innocentij de 3. Doen is in een Concilium haer Patriarck tot Romē geweest/ maer namaels tot Constantinopolen int Concilium van de Roomsche Kercke afgheuallen / weder daer toe ende daer af gheuallen/ nv staense volherdende op haren sinne.

Armeniers Christenen/diemen de arme Jacken noemt.

Christelijck gelooue der Armeniers.

ARmeni zijn Christenen in Armenia / by Antiochia woonende / voor 200. Jaren vanden Tartarischen Coninck bedwonghen/ ouerwonnen/ ende Cijnsbaer te zijn ghedwonghen. Dese Christenen mishouden in veel stucken van de Roomsche Christenen. Sy en weten van gheen Feeste oft Vyerdach / dan van den Sabbath oft Sondach. Sy en vasten den Paeschauont niet/en weten niet met allen van dat Nieuwe Jaer/ Kersdach eñ andere Feesten. Sy segghen/ Christus is op den Paeschdach te Vespertijdt verresen. Sy eten tusschen Paesschen eñ Pincxten alle Vrijdagen vleesch. Maer de 70. daghen/Septuagesima genaemt/ vasten sy geheel door so strēge/datse Swoonsdaechs eñ des Vrijdaechs/noch visch/vleesch/ Olie oft Wijn en ghenieten/ meynen meer sonde te zijn/datse op dese daghen Wijn droncken/ dan datse haer besmettē in eē schanthuys gingen. Drie dagen in de weke onthouden sy haer van alle spijse/maer twee daghen eten sy eens. Opten Saterdach ende Sondach leuense wel eñ vermakē haer/haers ongeluck. Door de geheel Septuag. en hebbēse geen Misse/wtgenomen opten Sabbath eñ Sondach/ eñ op geenē Vrijdach door dat gheheel Jaer. Sy en willen niet offeren op den dach doē dat Offer geschiet is. Jonghe kinderen twee maenden oudt/ ende alle andere sonder onderschept/cōmunicerense met dat heylighe Sacrament. Sy en menghen geē water in haer Misse. Met de Hasen/krapē/ Beyren/etc. Judaiseren sy noch. In houten eñ Glasen Kelcken Consacreren sy/sommige sonder Schotelkens/ sommighe sonder Misghewaet/ sommighe hebben alleen eenen Mijther op. Woecker ende Symonije is ghemeyn by haer/beyde by Papen ende Leecken/gelijc ooc by de Georgianers/met welcken sy in eewigen strijt ende vyantschap staen/ende de eene Partije houdt altijt de andere voor Ketters. Hare Priesters hebben ghetroude Vrouwen / maer na der seluer afganck en houdense gheen ander Bruyloft/wt verbodt. Den man geuēse macht een ouerspelighe vrouwe van hem te scheyden/ ende een ander te nemen. Sy en houden geheel niet met allen van dat Vagevyer. Sy houden oock vast/dat in Christo twee natuerē zijn. De Georgianers verwijten haer / datse in 30. Articulen van het rechte ghelooue Christi af zijn. Haer Papē zijn wellustich ende vol / meer dan de Leecken / gaen veel met de swerte Consten om. Sy hebben haer eyghen sprake ende tonge daer in sy alle haren Godsdienst/predicofficie/ ghesanck volbrenghen/ also dat haer alleman verstaet. Haer Paus heet Catholicon / dien eeren sy met grooter reuerentien. Sommige segghen/sy eten vleesch op den Vrijdach door dat gheheel Jaer.

Papē hebbē vrouwen in Armenia.

Vagevyer en houdē de Armeni niet.

Droncken Papen in Armenia.

Der Surianers oft Samaritaners ghelooue.

In

Christelijck ghelooue der Syrianers of Surianen.

IN Syria oft Assyria heet de Hooftstadt Sur/ daer heeft het gheheel Landtschap een sonderlinghe Christelyck ghelooue. Die ghebruycken in de Misse ende heylighe Schrift Griecsche sprake/maer anders gemeyne Sarracenische Lantsprake. Hebben Bisschoppen/ wiens ordinancien sy in alle dinghen ghehoorsaem zijn. Sy Consacreren in ghesuert broot/ houdent met de Griecken tegen de Latijnsche. Dese volghen sommige Christenen/ die in Judea om Jerusalem woonen/ Samaritani genaēt/aldereerst inde tijt der Apostelen bekeert. Sy zijn in veel Articulen van de Pauselijcke Kercke afgheschcheyden/die voortijts de Roomsche kercke gehoorsaemheyt bewesen hebben/ maer afgheuallen.

Mosarabers/oft Arabische Christenen.

Christelijck ghelooue der Mosarabers oft Arabia.

DEse Secte heeft voortijts in groot getal in Africa ende Spaengiē gewoont/maer nv zijn haerder weynich. Sy houden de maniere der Christenen in Arabien vast in alle stucken. Sy gebruycken in hare Misse Latijnsche sprake/zijn de Roomsche kercke ghehoorsaem/Consacreren in onghesuert broot. Maer in veel dinghen mishouden sy van de Roomsche Kercke. Den natuerlijcken dach wort by haer in 24. vren ghedeylt. Ende houden soo veel Collecten/ Psalmē/oft Officien/ op regelijcke vre een sonderlinghe / nochtans niet op de Latijnsche maniere. Wat de Latijnsche int begin bidden/dat spreken sy in het eynde. Dat Sacrament des Altaers deylen sommighe in 7. sommighe in thien stucken. Dat is gemeynlijck een deuotich volck/ en nemen niemant in het houwelijck/dan haers geloofs ende Lantgenooten. Een vrouwe / so sy haren eerstē man verloren heeft / en verbint sy haer tot gheenen anderen/maer blijft voortaen in eewighe reynicheyt een Weduwe.

Der Muscowiters / ende witter Ruyssen ghelooue.

Christelijck ghelooue der Muscowiters ende witte Ruyssen.

MUscowiters zijn een volck in Asia ghelegen/welcker Lant Muscouia heet. Haer Coninck ende Regeerder heet nv Basilius/een rasch/ victorieus/gheluckich Crijchsman/die Anno 1529. met den Turckschen Keyser voor Weenen in Oostenrijck te lande gheweest is. Hy heeft by twintich landen oft Rijcken onder hem / ghelijck hy hem in zijnen Titel schrijft: Basilius een gheweldich Coninck ende Heerschapper/alder Ruchenorum/ groot Vorst des Landts Veldomerie/ Muscouie/ Nouegird/ Plestonie/Sinolenskie/ Isirie/Lugarie/ Perinne/Wertketie/Bologarie/Nouardie/Terre inferioris/Tzeringarie/Razauie/ ende Bolami. Dese wil met zijn volck een goet Christen zijn/beroemt ende schrijft hem S. Pauwels geloofs/die sal hen/haer Euangelium/ Wet/ gelooue/ende ordinantie voorghescreuen / ende also te houden/tot dat hy weder coemt/ een beuel gegeuen hebben. In sommighe plaetsen in zijn Rijck (als oock in Grecia in veel eynden) draghen de Vrouwen een ghemaeckte schoensole/de armen van doeck/de rijcke van gout eñ Fluweel/altijt openbaer op dat hooft/om aen te wijsen haer onderdanighe gehoorsaemheyt/ den Man schuldich/datse hem geerne/als haer hooft/onder de voeten willen liggen/ende voor haren Heere bekennen. Dit ghelooue belijden oock de witte Ruyssen.

Der Bemen ghelooue oft Hussen Orden.

Christelijck ghelooue der Bemen ende Hussiten.

HOe wel de Bemen onder den Paus gheweest / ende eenen langhen tijdt zijn ghelooue bekent / ende zijne ordinantien ghehouden hebben / soo zijnse nochtans door Johannem Hus int Concilium tot Constants/ Anno 1416. verbrandt/ alsoo verlept / datse vanden Roomschen stoel tot eenen afual ghecomē zijn. Ende bedienen hare Leecken tegen des Paus ghebodt/sub vtraque specie, dat is/ onder beyde ghedaenten / daer toe onghebiecht. Anders zijnse noch veel Pauselijck / en eten op den Vrijdach ende Saterdach gheen vleesch / vyeren/ singhen / ende roepen de Heylighen aen/ ghelijc int Pausdom. Houden de Vasten strenghe ende stijf / ende is een quaet vrijachtich volck.

Der Waldensers/Picarders/Holenwoonders Orden.

Christelijck ghelooue der Waldensers oft Picarders.

DE Picarders van Valdo also verlept / zijn in Bemen een sonderling Christelijck volc ende Secte der Christenen. Dese voeren seer een Christelijcke ongheuerfde wandelinghe/en roepen gheen Heylighen oft Creatueren aen/ maer alleen Godt/ en sweeren niet in alle manieren/achtent eenen Christen voor onbehoorlijck. En hebben alder dinghen gheen Beelden/en buygen haer niet tegen haer/en bedense oock niet aen. Gheuen voor/ men sal dat Sacrament niet aenbidden / maer Christum aen de rechterhandt zijns vaders/ende God inden gheest ende waerheyt. Sy en lijden geenen Bedelaer onder haer/helpen ende raden malcanderen broederlijc. Nochtans zijnse in twee/oft als sommige willen/ in drie hoopen gedeylt/in den grootē/ cleynen eñ alderclenysten/die houdent in alle dingen met de Wederdoopers/hebben alle dingen ghemeyn / en doopen geen kinderen/en houdē niet met allen van des Heeren lichaem int Sacrament. Nochtans den grooten hoop houdt van het Sacrament/ ende veruolgen malcanderen selue/daermede sy ooc haren gheest verraden/hoe schoon sy ymmermeer schijnen. Ende dat is oock een Secte der Christenen/ haerder zijn altijt op het minste bouen 80. dupsent. Sy en houden in alle manieren niet met allen van des Paus ghelooue/Orden/ geestelijcheyt/vasten/vierē/Papen Misse/ bidden/singhen ende lesen. Hier swijghe ic der Taboriten/die oock een sonderlinghe Christelijck ghelooue hebben.

De Georgianers.

Christelijck ghelooue der Georgianers.

DEse Christenen hebben haer de Tartaren Cijnsbaer gemaeckt / voortijts voor twee hondert Jaren. Sy houden de Griecsche maniere in veel stucken. Stoten aen de Persen/ eenen langhen wech van Palestina / tot aen den Berch Caspios haer wtstreckende. Sy hadden achthien Bisdommen ende een Catholicon/dat is haer Paus ende ouerste Bisschop. Sy waren int beghin den Patriarck ende Stoel tot Antiochia onderworpen. Zijn gheheel strijdtbaer lieden. Hare Papen hebben ronde Cruynen/maer de Leecken viercante. Hare Vrouwen zijn eendeels tot rijden geoeffent / ende tot Crijghen besoldt. Sy drincken haer voor den aenual vol/ende treden daer na des te gheweldigher de vyanden aen. Hare Papen ende geestelijcken bewaren hare Schantsen/ gaen met woecker / finantie / ende Simonije om/ende en zijnt nimmermeer eens met de Armenis / die sy voor Ketters wtroepen. Beyde Armeniam ende de Georgianers / regeert nv de Turcke.

Vanden heylighen Georgio/haren noothelper hebbense den name/want sy Crijgen onder zijnen naem sonder ophouden. Stooten oock aen de Meden ende Syrien / welcken sy seer grouwelijck zijn. Haer verschricken ende vreesen

sen en is niet cleyn in Orienten. Wanneerse tot dat heylich Graftrecken/ zijn sy ouer al Tolvrij/ en gheuen den Sarracenẽ geen Tribuyt. Gaen met opgherecten vliegende Vaenkẽs in de Stadt Jerusalem/ want de Sarracenẽ draghen een groot schouwen van haer. Haer vrouwen hebbẽ hayr ende baerden als de mannen/ trecken oock/ als ghesept is/ te velde. Hooghe Hoeden draghen sy. Watse den Soldaen voortijts toe hebben ghescreuen/ dat hout hy haer/ want sy in groot aensien by hem waren / ende hebben ouer al goede plaetse van haers strenghe neerstichept weghen. Van dese besiet wat daer bouen Litera G. in de Ketters Chronijc.

De Luthersche/ Zwingelsche/ ende Doopers ghelooue.

Christelijck ghelooue Lut. Zwin. ende der Doopers.

NOch zijn dese drie Secten oft gheloouen nieu opgestaen/ ende niet alleen in Germaniam ingh ebroken / maer oock in veel andere plaetsen. Welcke/ oft sy wel in veel dingen met malcanderen stemmen/ so zijn sy nochtans in veel stucken onderschepden/ ende een peghelijcke partije heeft hier in haer ghelooue ende Kercke. Ende een peghelijck en wil gheen Secte / maer de oude rechte Christelijcke Kercke ende ghelooue ghenoemt worden. Maer welcke Partije recht heeft/ en behoort niet my/ noch gheenen mensche te oordeelen/ maer den Gheestelijcken/ ende de Christelijcke Kercke/ welcke niet met allen anders en is / dan een vergaderinghe der rechte warachtighe gheestelijcke in een Ghelooue/ Woort/ Godt ende Heere/ etc. die oock alleen ordeelen can ende niet vleesch ende bloet/ ouer dese gheestelijcke saken. Een peghelijck stae in sorghe/ sie euen op / ende met vreese ende beuen vraghe hy na zijne salichept/ in alle verlatenhept/ ende bidde Godt / dat hy hem zijnen wech leere/ dat hy van God geleert weet waer henen wt in desen boosen tijdt. Van der gheender gelooue/ leest hare Boecken / ooc eendeels de Ketters Chronijcke Litera M. V. W. van Martino/ Zwinglio/ ende Wederdoopers.

Christelijcke kercke.

Christelicke gelooue der Gotthi/ Wandalen/ Slauonia/ etc.

Hier swijghe ick oock der Gotthen eñ Wandalen / welcker Landen ende Conincrijck oock een peghelijck zijn sonderlinge Christelijck geloone heeft/ daer af ergens anders. Item Slauonia heeft oock in veel dinghen een ander Religie/ Godsdienst/ maniere/ etc. van de andere alle onderschepden.

Vijfthien Ordens / Secten oft bygheloouen ende ketterije der Joden.

Samaritani.

15. Secte oft Orden der Joden.

IN de tijdt Zarabelle des Landtvoochts oft Regeerders tot Jerusalem / verhief hem dat eerste Scisma oft twist onder de Jodẽ. Manasses de Broeder Jadi des Bisschops/ houwlickte aen den Regeerder die een Heyden was / ende nam des onbesneden dochter tegen de Wet tot een Vrouwe. Doen boude hem de Sweer eenen eygen Tempel by Jerusalem op den Berch Garizim/ ende sette Manassen zijnen Sweer ende dochter man tot eenen Bisschop daer in teghen Jadum zijnen broeder.

Samaritani

Dies hadden de Joden een groot mishaghen/ stieten hem vã haer. Doen gaf hem zijn Sweer een eygen strate ende Tempel in/ ende wie hem aenhinghen/ hietmen Samaritanos. Die dispenseerden in veel dingen van de Wet/ wilden dan nochtans Joden zijn / ghelijc oock Moab eñ Ammon. Dese tweedracht heeft geduert tot op de verstooringe der Stadt Jerusalem door Titum ende Vespasianum.

Morbonei ende Meristei.

Orden der Morbonei eñ Meristei.

ISido. des 8. Lib. Ethy. schrijft / dat onder de Ketters der Joden sommige Sadurei/ sommighe Morbonei/ sommighe Meristei worden genaemt/ welcker twee laetste Secten ende Orden ick niet meer en hebbe mogen vindẽ/ eñ na bevragẽ/ dan dat de Meristei niet alle Propheten aen en namen/ segghende/ dat sommige niet wt eenen goeden gheest geschreuen en hadden. Morbonei segghen/ dat is Christus / die haer heeft gheleert in alle dinghen vieren ende Sabbath houden.

Pharisei met hare Secten ende gheloouen.

Pharizeen Orden.

DEse nauolghende Secten oft bygeloouen waren oock int Jootsche Landt ter tijdt Christi. Der Pharizeen Secte was vã het gemeyn leuen afgeschepdẽ/ eñ wilde de volcomen in de Wet ghesien zijn / ghelijck als by ons de Moninncken/ in dat volck de bysonderste/ die in de Wet steken/ met mont/ handen/ voeten/ etc. tot ouer de ooren/ ende altemael vroom eñ heylich aen haer scheen/ datmẽ sach/ alleẽ dat voor der Werelt verborghen / ende Godt alleen bekende herte/ een schalc ende Gods vyant was. Dat en mocht de Werelt niet sien noch ordeelen / daerom warense van beweechden schijns weghen der heylichept/ tot Jerusalem in grooter weerdichept gehouden. In summa/ het zijn der Joden Moninncken gheweest/ die in haren ende des volcx sin opt naeste de stecke raecten. Dese zijn ter tijdt Ptolomei Philadel. opghestaẽ. Sy heeten daerõ Pharizeen/ dat is/ Sonderlingen/ om datse met cleedinghe ende wandelinghe van andere Joden afgheschepden ende wtgeteeckent waren/ maer euenwel een gelijcke boose Wet/ vyantlijck herte/ met alle andere ghemeyn hadden. Sy leefden strenghe na de wercken des Wets/ matich in spijse/ droegen Ceelkens van pergamẽt aent voorhooft / ende aen de slincke hant de thien gheboden geschreuen/ tot ghedachtenisse ende stedighe oeffeninghe: Sy droegen oock breede boorden/ omhãcselen oft lijsten aen haer cleederen / met inghevlochten angelen oft doornen/ die haer der geboden Gods vermaenden. Sy rekenden Godt ende de voorsieninghe oft verordeneringhe der Godtlijcker voorsichtichept alle dinghen toe. Haer Ouders oft Ouersten en antwoorden sy nemmermeer contrarie/ hielden een toecomende ghericht Gods/ hoepten een gewisse verrijsenisse der dooden/ alle sielen gheloofden sy onsterffelijck. Dese vrome lieden waren Christo aldermeest tegen/ ende oorsakers zijns doots/ niet alleen als met weten/ maer als selue schuldich.

Pharizeen/ waerom also genaemt.

Der Saduceen Orden.

Saduceen Orden ende Secte.

SAducei een ander Secte in Israel / en hielden niet met allen van de verordeninge der Godtlijcker versichtichept/ maer sprakẽ/ God was een aensiender alder dinghen/ eñ het stont in des menschen wille / te doen goet oft quaet. Sy wederspreken de verrijsenisse des vleesch/ oock den Enghelen/ datse niet en waren. Gheloofden dat de siele met het lichaem verginck. Sy namen alleen de vijf boecken Mosi aẽ. Sy en waren niet gesellende/ maer voerden een so strengen wandelinghe ende neerstichept in alle haer leuen ende wesen / datmense Saduceos/ dat is/ de rechtueerdighen noemde.

Saduceen/ waerom so ghenaemt.

Essei met hare Moninckerije.

Essei Orde eñ monickerije oft Essenorum.

DEse derde Secte Essenorum genaẽt/ voerden by na in alle dingen een Cluysenaers eñ Moninncx leuen/ sy versmaden de Bruylofte des Houwelijcx/ niet wt verachtinghe des ghe-

ghesels chaps/ oft datse den houwelijcken staet voor onreyn hielden/ maer om te schouwen den lust der vrouwen/ meynden/ dat haerder gheen den man trouwe en hielden. Sy waren met liefde onder haer alsoo vermaechschapt/ datse als verachters der Rijcdommen ende als kinderen eens Vaders haer haue ende goeden vermengden/ ende ghemeyn hadden/ sy en achten de selue niet met allen / sy hieldent voor slijck ende dreck/ als sy altijts in witte cleederen gheciert voort ghinghen. Sy hadden sonderlinge Procureurs ende Besorgers haerder gemeyne dinghen. En becommerden haer om niet met allẽ/ dan om de Wet Godts. En hadden geen sekere plaetse/ maer in yeghelijcke Steden haer wooningen hielden. Sy en veranderden hare cleederen ende schoenen niet eer/ dan als die eerste gheheel verscheurt waren/ ende vant gebruyck langhen tijt verteert. Sy waren bysonderlijck teghen Godt met Gheestelijcke oeffeningen eñ deuotien. Sy waren int spreken spaerlijck/ den dach hieuen sy aen met bidden/ ende daer na tot in 5. vren haren arbeyt waernemende/ vergaderden sy haer te samẽ ten eten/ ende settẽ haer met witte doecken ghegort/ ende met cout water ghewasschen/ met voorgaende ghebedt/ neder ter Tafelen/ ende na het eynde der maeltijt wederhalen sy haer gebedt met dancseggingé. Eenigen oproer/ gerammel oft geroep en wort in hare herbergen nergens gehoort/ maer hielden dat hoochste swijghen. Eenighe sweeringe haddense voor eenen meyneedt. In haer Secte en wort niemant ghenomen/ dan een Jaer geproeft. Na volbrachte proeue warẽse gedwongen te sweeren tot Godt het geloone/ den menschen liefde ende gerechtichept/ eñ den Vorsten gehoorsaemheyt te bewijsen / eñ so het hem begaf/ datse om andere voor te zijn/ gecoren worden/ datse haer de cracht des ghewelts niet te hooch ouernemen en wouden/ tot eenige onbehoorlijcke beswaringhe der onderdanen.

Tot haer ghericht en comen niet weynigher dan hondert Persoonen / der seluer oordeel eñ bekennisse zijn namaels onwederroepelijc. Dẽ Vierdach hieldẽ sy also stijf/ datse daerop noch en coocten/ noch eenich vyer aenstoken/ oft eenigherley vaten ophieuen/ noch ooc haer afgedoude spyse en reynichden/ ende haers gemacx ginghen. Op andere dagen / als sy te stoel ginghen/ groeuense met eender schuppen een cuyle/ hucken daer ouer met om ende om nedergelaten cleederen/ ende op datse der Sonnẽschijn niet eenige schande en bewesen/ bedecten sy haren dreck met de opghewórpen Aerde toegheschudt ende inghesticht na voordeel. Ick meyn dat heet gerechtichept/ noch blijuet eñ is voor Godt een Orden/ Secte/ ende vuylichept/ Esa. 64. Hoe manierlijck sy gheerne alle onmaniere toe deckten/ niet alleen voor Godt/ maer oock voor de menschen ende alle Elementen. Dese Secte heeft Herodes Antipas in grooter eeren gehouden/ tot in zijn doot/ ende niet met allen quaets en wort van dien ghesept in alle Historien/ noch en ist voor God niet met allen/ Luc. 16. O souden haer onse Moninckẽ dies mogen beroemen / aldereerst dat hare Moninckerije Gods ordinantie ende gebodt waer. Tẽ anderen/ dat zijt also hadden gehouden/ datmẽ niet met allé quaets vã haer seggen en mocht metter waerheyt/ als dese / wel soudense snorcken/ ende een moort gheroep beghinnen. Noch verdoemt Godt oock dese heylighe Secte/ Joan. 7. Roman. 9. 10. Van dese drie naetste vertelde Secten/ leest Joseph. Lib. 13. Cap. 8. seer aertlijck alle haer maniere/ aert/ ghelooue/ seden eñ Wet beschreuen/ bysonder int tweede Boeck/ 7. Cap. vanden Jootschen Crijch.

Der Joden Secten ende Orden.

Van den orden der Joden alle int ghemeyn.

HOe wel dese de Wet van Godt op den tijt der volcomenheydt hebben ontfanghen / wordense nochtans nv na het versuymde licht ende verachten Messias/ een duysternisse/ Secte/ ende Jeronymo ende Augustino met allẽ hare Wetten voor Ketters aenghetoghen ende wtgheroepen/ die behaluen den Talmut / daer in een Zee ijdelder vergheefsche Wetten begrepen is/ alleen in Mose bouẽ 600. Wetten hebben/ voorwaer een arm volc / dat met vergeefsche hoopinghe hem quelt / ende dat een herde Orden heeft/ so het onghedispenseert zijn Wet wil genoech doen. Dese zijn onder alle volcken verstroyt/ ende gheheel een vleesschelijc volck/ dat alle wercken ende Gods woort na de Letteren/ als hy daer leyt/ verstaet ende richt / ende nau en weet/ ofter eenen Gheest is. Sy zijn hert onder henseluen verdeylt/ ghelijck wy/ en doruen nochtans haer niet roerẽ/ op datse ons niet een bespottinghe en worden. Hebben te samen met de Wet veel menschen gheboden aenghenomen. Haer Orden is den ghedwonghen Christen wel bekent / ende men houdtse als dachroouers/ alleman te schaden. Alleẽ dat de Vorsten oock een ghewin van het roof hebben/ als Esai. seyt. Haer Vorsten zijn der dieuen gesellen. Dauid drijftse oock/ Psal. 50. So en faelgeert haer Paulus niet. Daer af leest dat eerste deel deser Chronijcken/ in de beschrijuinghe Judee/ wat der Joden wesen / ghelooue ende Religie is.

Orden der Rechabitarum.

Rechabite.

REchabite zijn dese/ die de Wet Rechabitarum hebben aenghenomen/ ende daer wt/ dat de kinderen Jonadab vrijwillich wt ghehoorsaemheyt haers vaders deden/ ende daerom van Godt/ niet der wercken/ maer vander ghehoorsaemheyt weghen gheprefen worden/ hebben dese Simmen ende andere Joden desen lof willen vercrijghen/ ende henseluen een Wet ghemaeckt/ ende noot opghelept / daer Godt niet met allen aengheleghen en is / ende niet de wercken aen haerseluen/ maer de gehoorsaemheyt aen de kinderen Jonadab / des soons Rechab behaghen liet. Nv zijn andere Joden toegeuaren/ ende willen oock Rechabite zijn / geenen Wijn drincken/ geen huysen bouwen/ geen Ackers besayen/ ende geenen Wijnberch planten eewelijck/ datse lichtelijck laten / ouermits sy anders ghenoech woeckeren. Alsoo noeme ick de Joden Rechabitas / diet den kinderen Jonadabs oft Rechabitarum willen na doen/ daerom datse den Seghen van Godt hebben vercreghen/ in hoopinghe datse ooc ghebenedijt willen worden / ende den Seghen der Rechabitarum ontfanghen/ ouermits datse doen wat de kinderen Jonadabs ghedaen hebben. Daer af leest Jere. 35. In summa/ dat ghy het verstaet/ Jonadab een Soon Rechab/ geboot zijnẽ kinderẽ/ sy en souden eewich geenen Wijn drincken/ gheen huys bouwen/ gheenen Acker besayen/ geenen Wijnberch plantẽ/ maer alleen inden Tabernakel woonen. Dat deden de kinderen Jonadabs wt gewillighe ghehoorsaemheyt/ hoe wel sy daer af geen gebodt Gods oft verbodt in de Wet en hadden. Doen behaechde Godt de ghehoorsaemheyt der vromer kinderen so wel/ dat hy den anderẽ een Exempel van haer gheeft: Siet dat doen de kinderen Jonadabs/ hoe veel te meer behoort ghy my gehoorsaem te zijn/ ick die euen wel v Godt ende Vader ben. Daerom ghebenedijde God dat huys Jonadabs ende geslacht Rechab/ dattet nemmermeer en soude faelgeerẽ/ datter niet een wt dit geslachte voor Gods oogen en soude staen.

Doen voeren de Joden toe / wildē alle Rechabitē zijn/ende genen wijn drinckē / Acker bouwē/etc. als waer God aen dat wijndrinckē/eñ niet veel meer aen de gehoorsaemheyt gelegen. Also hebben God/de wercken der kinderē Rechabs oft Jonadabs behaecht/overmits sy in de gehoorsaēheyt zijn geschiet: maer evē de selve wercken inder Simmen hoop diet haer nae doen/en behagen Godt geheel niet/ want sy en hebben gheen gehoorsaem gebodt/ of verbodt/ maer selue aengenomen. Daerom en acht haer Godt niet / en condent oock in het geloove niet doen/overmits sy over Godts wille ende welbehagen/diet haer niet bevolē en heeft/ twijfelen moeten/eñ daerom altemael sonder geloove ende ghehoorsaemheyt ghedaen/enckel sonde is/dat de andere in het geloove ende gehoorsaēheyt volbracht/ enckel gerechticheyt was. Daerom comet dat veel sotachtighe Jodē geenen Wijn en drincken/ ghelijck wy in onse Orden alle dinghen hebben nae ghedaen/als Manasses dien Abraham na dede/zijn kinderen te offeren.

Nazarei.

Nazareen Orden. Nazarei bekennē Jesum vā Nazareth een Sone Godts te zijn /nochtans houdense alle insettinghen ende Ceremonien des ouden Testaments/dat Nieuwe monsteren sy wt/nemen alleen dat Oude als geloofweerdich aen/ vallen veel toe met de Helonitis/eñ seggē/ dat het ghelooue Christi oft in Christum wel goet is/ maer niet ghenoech sonder de wercken des Wets/eñ houdinge alder geboden Mosi / daer teghen is Paulus Rom.9.10.Gal.3.4.5.6.

Galilei.

Galileorum orden. Galilei zijn oock wat sonderlincks van Joden/in veel stucken van de Joden in Judea oft Jerusalem onderschepden / want ghelijck sy aen ghedaente ende sprake van de Palestijnsche wat anders zijn / also oock aen haer Religie ende ghelooue met de bouen ghenoemde niet alsoo eendrachtich. Daerom wert Petrus te Jerusalem ooc verraden aen zijn sprake/eñ mede veracht/dat hy een Galileus was/ inden Voorhof Caiphe ende Anne: Want alsmen spreect/lantswijse lants eere / also hadden oock dese haer eyghen onderschepden Ceremonien in veel manierē/ vander Joden tot Jerusalem verandert eñ vermangelt. Het is oock te weten/dat alle ghelooven haer Orden eñ Moninckerije hebbē/als nv van Joden eñ Roomsche Christen gehoort is. De Romeynē hebben voor Christus gheboorte/dewijle sy noch Heydenē warē/gehadt/Flamines / Prothoflamines / Archiflamines/die haren Tempel voorstonden/daer na gheestelijcke Orden/Salios/ Diales/Vestiales/etc. De Turck ende Mahometh heeft oock de zijne/als in de beschrijvinge vā Turckijen gesept is/in een bysonder boecxken wtgegaen. So geheel is dwalinghe/blintheydt eñ sotheyt een teecken in dese Werelt/Ja de rechte ganckachtige weerde eñ Munte/ die door de gheheele Werelt gaet.

Van Idumeen.

Idumeen Orden. De Idumeen der Joden ghebueren / ende een grof/plomp Crijchsvolck / ghenepcht tot vernieuwinghe ende oproer/ wouden oock halue Joden/ der Joden ghesellen zijn / nochtans meer in boosheyt/dan in nauolginge der Wet. Dese werden heymelijck vanden Zeloters tot Jerusalem eenen cleynen tijdt voor de beleghheringhe Titi ingelaten/door welcke veel ongemacx ende Jammers tot Jerusalem aenghericht wert / daer af Josephus in seer veel plaetsen schrijft/bysonder vanden Joodtschen Crijch Lib.7. Capittel 28. ende hoese van Hircano overwonnē tot Joden werden / ende haer laten besnijden. Besiet Ioseph. Lib.13. Cap. 16. Antiqui.

Nv Idumea stoot aen Egypten/ by de Berghen Arabie gelegen/ wiens Lant van de Hebreen/Edom is ghenaemt ghewordén/ van de andere Gobolitis eñ Amalichitis/welcker Coninc de Kinderen van Israel/als sy wt Egypten trocken/ met tegenstant door zijn lant niet en wilde latē passeren. Hoese twintich duysent sterck voor Jerusalem trocken/ende inghelaten werden/met seltsame practijcke/ wt raedt Eliazari met haer vrientschap te maken/ende der seluer hulpe aen te roepē/ hoe dese vossische vrientschap met ontrouwe vermengt / een oproer voortbrachte/ ende wel by negen duysent Idumeen in de Stadt verslagen werden/ leest Josephum in de twee laetste Capittelen des vierde Boecx des Jootschen Crijchs/welcken slach terstont eenen anderen voort bracht/daer in meer dan twelf duysent Edele Joden in Jerusalem verslagen werden / daerom Zacharia de Bisschop ontschuldich wert aengheclaecht/ weder vrij ghegheuen/ende daer wt een oproer in de huysen opstont. Josephus Lib.5. Capit.1. 2. daer vindt ghy ooc/hoe de Idumeen/na datse verstonden der Zeloters boeuerije ende valsche vriendtschap / wederom thuys wt Jerusalem trecken.

Zeloters Iueraers.

Zeloters Ordē/ alles ongheluck tot Jerusalē beginnen. Dit waren listighe/Jootsche / oproerische boeuen tot Jerusalem/ die henseluē desen naem gauen/als ijuerden sy om Godt / eñ zijn Wet (alsmen alle oproeren plach te vercieren/ eñ wy in de Seckt Chore wel sien) ende waren doch doordreuen boose boeuen / die geerne vrij ende selue Heeren waren gheweest / ende was om den lieuen Mammon te doen.

Dese rotteden haer te samen / wilden veel wtrichten (ghelijck dat dulle volck wanneert swermt/groote streken voorgheeft) om Jerusalem te beschermen/daer af hem dat beginsel der verstooringe Jerusalems heeft ghemaect/ als wy in de eerste Chronijcke gehoort hebbē/ eñ Josephus vanden Jootschen Crijch Lib. 4. Cap.5. na de langte schrijft/ totten eynde toe des seluenste Boecx.

Nv der boeuen hoop der valscher Jodē/ die haer te samen schouen/ gheen heerschappije en wilden lijden/eñ de vrije Joden zijn/ ende van welcken dat beginsel alder oproeren ende verstooringhen Jerusalems / door Titum henen coemt/waren Zeloters/dat is/ijueraers ghenaemt/die dicwils met de andere vrome Borghers tot Jerusalem eenen slach hadden / menichmael victorie hadden/menichmael gheslagen werden/ende alleman onlustich tot Jerusalem maecten. Sy hadden ooc haer Hooftlieden ende aenhanck der gheweldigen/bysonder eenen boosen verrader/ Johannes ghenaemt/ maeckten een verbont metten Idumeen/die sy tot hulpe na Jerusalem eyschten / de eene boeue totten anderen/menichmael werdense selue onder malcanderen oneens/gelijck der boeuen aert is/daer af schrijft Josephus Lib.5. Cap.3. vanden Jootschen Crijch.

De Zeloters/gelijck als doen de boerē Heeren waren ghewordeu / streken den gheheelen dach ledich tot Jerusalem om/ spaceerdē van de eene strate in de andere / roofden watse aen quamen/ende vonden lichtelijck een oorsaecke tot een yeghelijck dinck. Dat was groote verraderije/de vrome Borgers moesten haer vercieren/ende en dorsten den mont niet op doen/ als oft hen hare maniere niet en behaechde/en-

de dre-

de dreuen onsprekelijck veel moetwillicheydts ende bouerije / alle dinghen ordineerdense na haer behagen/ doen sweech alle gerechticheyt/ Wet/ ende eerbaerheyt. Josephus en can door de vier laetste Boecken den Jammer eñ moetwille der Zeloters niet ghenoech beschrijuen/ daer wast dagelijcx allerm/ niemant en dorste desen Jammer ende onbehoorlijcheyt beweenen/alleman moest hem stellē/ als warēse vrome Godt ijuerighe lieden / die het Rijck voor haer haddē. Daer was alle lasteringe vrijheyt/ tot dat sy Jerusalē met bloet vulden. Van hare doordreuē boosheyt ende Jammerlijck eynde/besiet Joseph. Lib.7.cap.28. bouen aengheghewesen. Hierom en hebbe ick dese niet onbehoorlijck als een sonderlinghe Secte ende Rot in dese plaetse gherotteert.

Swertlers/Sicarij/van de Sicis/dat is/moortsweerden/also ghenaemt.

Orden ende Secte der Swertlers Ordē onder de Joden.

NA de vernielinghe eñ verstooringe Jerusalems/deden haer sommige der banden eñ knechtschap aengewende Joden/als Cyreneus lantvoecht was/weder te samen/ eñ noēden haer Sicarios/ de Swertlers/ welcke der Romeynen gebodt niet en wilden gehoorsaem zijn/eñ voor haer verloren vrijheyt / weder als vrome Joden/ ghelijck sy voorgauen/strijden. Waren oock alle der gheender/ die haer niet en holpen afgheseyde vyanden/ beroofden eñ verbrandense/waer syse aenquamē. Doen verhief hem weder een Jammerlijc moorden. Sy seyden/dese die den Romeynen niet tegen en stonden/en hadden geen onderscheyt van de Heydenen/die der Jodē vrijheyt so schandelijc verloren/niet mettē sweerde en wilden helpen ouerwinnen. Daer af seyt Josephus.lib.7.cap.28. vanden Jootschen Crijch.

Johannes Hiscalenus maect dese vroom/eñ heeft alle die gedoot/die/wat nut eñ nootsakelijc was/tegē dese rieden / wāt het en wert niet dan een moetwillige begeerte om te heerschappijen/ende vrij te zijn/ ende was de moetwillighe Peerden alleen om den toom te doen / dien sy gheerne wtghetogen hadden. Het gheselden haer terstont by haer de verstroyde Idumeen eñ Zeloters (die nochtans vast alle wtgeroept waren)op dat ghelijck tot ghelijck quam. Sy namen na veel bedreuen moetwille een eynde/ ghelijck alle oproerders een eynde nemen/ onder Festo ende Albino / als dese moordenaers veel vlecken verbranden / ende de Prouincien beyde haer volck ende de Romeynen tot spijte verwoest hadden/ende altemael gheplondert. Van haer heylich gheestelijck leuen/dadē/handelingen/roouerije ende eynde/leest Josephum lib.20.Cap.14.16.

Item vanden Jootschen Crijch int 7.boeck Capit.28.eñ 29.seyt Josephus met veel woorden in een summe vast dese meyninghe: Als sy tot Massada beleghert / gheen hope meer en hadden te ontloopen/setten sy haer seluen voor ooghen/wat de Romeynen / soo sy de Stadt wonnen/met haer handelen soudē/de grouwelijcke herde martelisatie/pijn eñ diēstbaerheyt.

Daerom hief Eleazarus aen int gemeyn/int Coninclijck Paleys ende Slot een schoone reden te doen/tot ghewillighen doot ende rechte eewighe vrijheyt eñ onsterflijcheyt/met schoone Argumentē haer daer henē becoutēde (daer mede de Romeynē haerder lichamē niet machtich/daer toe de nutticheyt ontgaen soude/ende treurich tot gheenen begeerden eynde en quamen)datse hem in de reden vielē / ende met onghetemden Gheest veruult / de eene den anderen vermaende tot dat werck des doots / ende als oftse beseten waren/haesten sy om malcanderen doot te slaen/ dit voor een aenwijsinghē eens hiers/goeden raet ende Godsdienst achtende/datse alleen als de vrije / Godt ende niet den Romeynen ghehoorsaem/ ende lieuer steruen/ende in de handen Gods vallē wilden/van haerder vrijheyt weghen / dan schandelijck leuen teghen God in alle eyghendom der Heydenen/ende in de handen der Romeynen haerder vyandē vallen. Daerom haestense tot steruen/ niemant en wilde de laetste zijn/soo groote begeerte des doots was haer aengecomen. Welcke zijn Vrouwe eñ kinderē selue niet en mochte ombrenghen/die omuingense/custen ende seghendense/ende badt zijnen naesten Broeder/ hy soude haer in zijn plaetse ombrengen. Sommighe namen den Moeders de kinderen weenende wt den schoot / sommighe bodense selue daer/als wilden syse wel besorghen / ende niemant en is tot sulcke daet versaecht gheweest. Alsoo doorstack een yeghelijck zijnen naesten vrient/die hemseluen niet en mocht ombrēgen/ wt vrientschap gebeden. Veel/ op datse niet de laetste en waren/doorstaken haerseluen.

De laetste/op dat niet met allen den Romeynen tot deele en werde/droeghen alle hare goeden op eenen hoop om te verbrandē/alleen dat Coren ende Prouande wtghenomen / lietense ligghen / op datse niet van hongher ouerwonnen/ende vertwijfelt gheacht en worden / Ja op datse ghetuyghenisse gauen/datse wt opsett ende welbedachtenmoet/ende niet wt nodt des honghers dese daet ghedaen en hadden.

De laetste thien worpen dat lot/ welcke onder haer de negen doorstekē soude eñ de laetste hemseluē. De laetste sach om hē/of niet ergens eene hē noch en roerde/ oft voorhandē en was/ die zijne hant behoefde. Ten laetstē als hy niemant meer en sach/ stac hy dat Coninclijc Paleys aen/ ende met gheweldiger hant doorstac hy hemseluen. Alsoo storuense alle/te weten neghen hondert ende tsestich Mannen / behaluen Vrouwen ende kinderen/in meyninghe/datter niet ouergheblenen en was. Maer twee vrouwen ende vijf Knechten hadden haer vercropen/als sy desen haren grouwelijcken raet ende voornemen ghehoort hadden / in Kelders ende Holen. De Romeynen verwonderdē haer voor dese Stadt/datse gheenen vyant meer en hoorden noch en saghen maer alleen een stilswijgende vyer / en versaghen haer dese grouwelijcke daet gheheelijck niet/deden met de Crijchs instrumenten eenen stoot aen de mueren/oft hem wat wilde roeren/ende laten sien. Doen gauen haer de seuen bouengenoemde Persoonen daer voor wt/ende berichten de Romeynen van alle handelinghe/dat de Romeynen van grootheyt wegen der daden niet ghelooven en wilden/tot datse inden brandenden Coninckljjcken Sael quamen/ende de doorsteken alle op malcandeeen vonden/ dies sy haer meer verwonderden ende verschricten/dan verblijden.

Daer na besette Flauius Syluius de hooftman dit stedekē/ doen richtē de ander Swertlaers tot Alexandria ende Thebe/ daer henē sy ghevloden waren/ een nieu oproer aen / de Joden becoutende hare vrijheydt te beschermen/ want sy souden alleen Godt haren Heere noemen. Alle die/die haer tegen rieden werdē van haer verslaghen.

Doen sloeghen de Borghers allarm/eñ ontdeckten der Swertlers stoutheyt eñ moetwille/met aenwijsinge wat ongeluck daer wt volghen soude/so sy haer volchden / oock met vertellinghe/wat te voren altijt voor onghemack wt haer rotterije ghewassen was. Doen verrompeldē sy de Swertlers/ ende namen haerder ses hondert geuangen. So waren die/welc

 kein

ke in Egypten ende Thebas geuloden waren/ oock geuangẽ/welcke met alderley reetschap/ pene ende martelisatie gemartelseert werden/ datse alleen den Keyser harẽ Heere noemẽ souden/maer dat haerder gheen gedaen/noch hem ghestelt en heeft/dat hyt doen wilde/ maer zijn ouer hare Secte gemartelseert/vernielt/ende als oftse beesten waren/ende geen martelisatie en gheuoelden/vast op hare meyninge bleuen/ ooc de kinderen/also/dat hem menichmã ouer hare hertneckige/ verstocte bestandicheyt verwonderde.

Menelaische eñ Jasonische Secte/ Jeroboamite/ Amoniters/eñ Moabiters.

Joden verdeylt in 2. Secten.

TEr tijdt Antiochi Epiphanis des Tyrannе/neychden haer vele der Joden byauontueren wt vreese/ tot zijne seden ende gelooue/ wilden nochtans daer beneuen goede Joden zijn/ ende hadden twee Bisschoppen tot op de Machabeos. Van Jasone eñ Menelao oock twee Tẽpels /daer af leest de eerste Chronijcke der seluer Historien. Vã de Jeroboamitis vint ghy in de Ketters Chronijcke/Litera H. Amoniters eñ Moabiters zijn/die beneuẽ God/den Afgod Moloch/dat is menschelijcke wijsheyt/ eeren ende aenbidden / eñ die wt dat Exempel Abrahams/ Godt hare kinderen offerden. Eñ dat sijn met Argumenten ende gebogen schrift bewesen/te weten/wat God doet/dat behaecht hem/wat hem nv vanden eenen behaecht / behaecht hem (ouermits hy gheen Persoonẽ aen en siet) vanden anderen oock. Daerom ist oock zijnen wille/dat wy) als Abraham/onse kinderen Offeren. Daer af ergens anders/in eẽ sonderlinge Chronijcke / van seden eñ gelooue der Joden/Heydenen/door de Werelt wt.

Moloch menschelijcke wijsheyt.

Argument der Ammoniters wat eenẽ recht is en is den anderen niet onrecht.

Besluyt der Joden/ ende alder Orden ende Secten.

Alle Secten ende Ordẽs eñ Pausdõ.

HJer besiet dat Babel/ mijn Leser/eñ verghelijcket hier met der Heydenen ende Turcken Secten/so sult ghy segghen/het is eenen Duyuel/die in so veel Momaensichten eñ Mommerijen hier in loopt. Ende moet bekennen/dat alle Secten eñ Ordens / behaluen dat warachtighe vrije Christendom / ende nieuwe Testament (dat gelooue/leuẽ / eñ den heyligen geest/eñ geen Wet oft doode Letter en is) niet met allen dan een Pausdom oft Jodendom en zijn. Maer het gaet alsoo recht toe/ ende moet also gaen/ op dat de beproefde openbaer worden/1.Corint.11. Eñ en is de kercke noyt beter eñ hooger gestaen/ dan midden onder hare vyanden/Secten ende Woluen: Want Christus en is niet gecomen/om zijn kercke eenen wterlijckẽ/wereltlijckẽ vrede te geuẽ/eñ aẽ te richtẽ maer zijnen vrede/te weten der conscientiẽ/dat wy midden onder dat Cruys eñ onse vyanden/ vrede hebben. Ja hy is gecomen/den wterlijcken vrede/die wy met de Werelt haddẽ/te verstooren/op dat wy niet met de Werelt gemeyn en hadden. Daerom spreeckt hy/ hy is ghecomen/dat vyer/sweert/ende afscheydinghe aen te richten/ende gheenen vrede/gelijck de Duyuel int Pausdom. Daerom ijueren veel sotachtighe by onsen tijden om dat huys Godts/ die gheerne een groote kercke / ende een Mosaisch Borgherlijck Euangelium oprichten / dat wy alle Christenen/ende int gelooue eendrachtich waren. Het welck wel goet waer/ so het geloque Molenaers broot/allemans dinck waer/eñ de Duyuel niet ooc zijn Kercke en hadde: doen gelijc/als wildẽ wy oock den Duyuel de waerheyt aenspreken/vroom maken/ eñ met geleerde woorden daer toe brengen. Maer ick vreese sy sullent eer wenschen dan hebben.

De Kercke moet gheproeft ende gheoeffent/ onder de vyandẽ wassen. Eñ en is noyt qualijcker ghestaen/ghelijck te samen de veruaringe/ ende alle Historien wijsen / dan als sy vrede gehadt heeft. Van desen valschen vrede der kercken claecht oock Bernardus /aen Paus Eugenium de vierde. Dattet eenen vrede sy / eñ geenẽ vrede/als de Propheet seyt: Siet my is bitterlijck wee in vrede. Eñ voorwaer wy soudẽt int Pausdom wel gesien hebben / wat dit voor eenen vrede is/wat hy goets brengt / wanneer de Duyuel alleen dat Hof in hadde / ende alle dinghen voor de Werelt tot vrede staen / want de Werelt is gheheel stil ende vredelijck/ wanneermen haer liedt singt / wanneer leughenen heerschappen/ende de Duyuel Godt ende Abt is. Maer so geringe hem Christus roert/so ist vyer int Bosch/eñ brant terstont aẽ alle plaetsen. Daerom laetmen alle Secten eñ ketterijen alleen vrij gaen eñ henen weyntelen / de waerheyt moet also geproeft/gepurgeert/eñ met de leughen te velde ligghen. Sy schijnt teghen de leugen ghehouden alleen des te claerder/ gelijc wit teghen swert/ dach teghen de nacht/alsoo/ dat de leugen de waerheyt alleen ophelpt/ende neder gedruct/gelijck eenen Palmboom alleen des te stijuer opwaerts wascht. Daerom en behoeuet oock de houten sorge niet / daermede haer sommige te vergeefs plagẽ/ martelseren ende en weet niet watse niet en sorgen/voorgeuende/daer worden veel door Ketters (wãneer mense niet vant broot en richt/ ende hare leere vrij gaen laet) veruoert eñ afgeleyt. Maer hier moet haer de wijsheydt van hare kinderen leeren ende rechtueerdighen laten. Js het waer? So heuet ghewisselijck Christus oock ghewe-ten/noch heet hy dat oncruyt beneuen dat saet laten staen/ende slaet alleen (ooc als sy de kercke aengeseyt eñ openbaer bekent zijn) dẽ Ban op haer. Maer nv sorchtmen altijts voor / dat den Hemel valt wanneermense laet leuen/ende versieren ons seluen/ick en weet niet wat voor eenen swackẽ Christum eñ Christenẽ voor/ die eenen yegelijckẽ wint omwayet/vreesen altijts dat wijse versetten/eñ dat beyde onse gheloque eñ Kercke sal ondergaen / maer en ghedencken niet/dat Christenẽ steenen zijn eñ heetẽ/op den steen Christum opbouwen/ tegen alle Poorten der Hellen/stormwindẽ/eñ plasregenen/ Mat. 7.16. Wat hem van eenen yegelijcken wint laet om wayen/oft beweghen/ is een seker teecken/ datse geen schapen wt den Schaepstal Christi en zijn/ die alleen haers Herders stemme/ ende geens vreemden en hooren/Joan.10. Jtẽ datse niet Petri/steenen/oft Christen en zijn. Daerom laet maer alleen varen/wat niet blijuen en wil. Dat kaf behoort doch wt dat Coren. Dat segghe ick daerom/dat veel Sectẽ den Christenen niet alleen sonder schade en zijn/maer oock een voorderinge eñ oeffeninge haerder ridderschap/eñ victorie ten eewigen leuen. Want het heet in summa/ Salutem ex inimicis nostris, salicheyt van onse vyanden/niet Damnum oft desolationem/ schade oft verwoestinghe / gelijc wy ons vleeschelijck laten droomen/ende qualijck vreesen / de kercke soude worden als een Weese: Daer toe spreeckt Christus/het en is niet mogelijck/dat de wtuercorẽ veruoert worden/ Matt.24. Wie de waerheyt gesmaect heeft/ en sal nẽmermeer daer af vallen/ten sy dat hy niet wt de waerheyt en is/die laetmen altijt varen/ want also moet Christus zijnẽ vloer vagen/ de zijne proeuẽ/ eñ dat kaf wt dat Coren werpen/ 1.Corint.11. Maer de Schapen Christi die wt Godt zijn/en hooren niet dan de stemme haers Herders/als gehoort is / eñ en mogen de stẽme der vreemder niet hoorẽ/Joã.10. Daerom leggen veel de sotte sorge ende ijuer om dat huys

Kerckẽ wes in vrede/ eñ wel onder dat cruys eñ vyanden.

Vleeschelijcke sorge liefde eñ ijuer om de kercke

Christen en mogen niet verleyt worden.

Godts

Gods wel henē/sy en sullent met harē crabben noch daer by behouden noch daer toe brengen. Het is al besloten/wie volherdē eñ afuallē sal/ Godt kent de zyne/die en sal hem niemant wt zynen handen nemē/Joā.10. So ist al gebeden dat Petrus gelooue/ in de Christē niet ophouden en sal. Maer dat Godt de valsche Propheten schelt/datse hem zyn volck verleyt hebben/ spreect hy/alst by haer gestaen heeft/ wāt sulcx hebbēse gedaē/so veel als aen haer is/oftet wel Godt voorgecomen/eñ niet toegelatē en heeft by den zynen/so sullense nochtans dat behoorlyck betuygē/want het en heeft aē harē goeden wille niet gefaelgeert. Ouermits nv Godt den wille eñ dat herte oordeelt/so geschiet haer euen recht/datse voor Dieuen/sielmoorders eñ verleyders geoordeelt wordē. Breeder/siet hier onse beclagelycke Jāmerlycke duysternisse in dit leuen/dat veel meer een doot eñ schaduwe des doots genoēt wort/Apoc.3. So veel geloouen eñ Secten zyn alleen onder de ghene/die haers dincx gront ende bescherminge wt de heylighe Schrift te hebbē/meynē: Alle andere geloouen te rugge geset. Siet allēē de Latynsche wercklieden aen/hoe ongelyc sy alleen aen de Latynsche kercke eñ Toren Babylonie timmerē/hoe een yegelyc eñ bysonder toedraecht/dese/wercken/alsmen geloove eyscht/de ander/geloove/ alsmen na de vruchten vraecht/ eñ is een sulck tasten/misgrypen/eñ schermutsinge na Godt/ dat de inwoonders deser duysternisse Gods vianden/blindē/dooué/godloosen/huychelaers/ dulle/etc. wordē genaemt. Eñ en gaet hier niet anders toe/dan als hadmē de blinden aē malcanderen gehist/ om in de duysternisse te vechten/daer eenen euen so gheringhe zynen vrient treft als zynen viant. God versette ons wt dese Woestenye in zyn licht. Amen.

Dat vijfde deel der Pauselijcker

Chronijcken/van Tempels/Beelden/Heyligen eere/Misse/etc. waer henen sy comen/hoe/ende wanneer/wt de Historien/ Concilien/ende Vaders ghetoghen.

Dat beyde der Beelden/ende Heylighen eere/niet alleen stracks tegen de schrift/ maer teghen dat ghebruyck der eerster kercken/teghen de leeringe der oude Vaders/ ende teghen de eerste beste Concilien/ende alle oude Historien is. Oock hoe de eerste Kercke den eenigen God is aengehanghen/ende dit gebruyc reyn gehouden/eñ der Beelden eñ Heyligen eere gheheel niet gheweten/noch ghebruyct en heeft.

Getuychnis der schrift teghen der Beelden eñ Heylighen eere.

ALdereerst willen wy hier by voeren de practycken/eñ de heylige vaders eñ Bisschoppē der eerster kercken tot getuychenis/datse geheelyc niet met allen van dese Afgoderye ende hoererye/ daermede wy hoererē/eñ de stomme Afgodē aenbiddē/geweten en hebben/oft ooc de heylighen selue/ouermits sy dat int leuen niet en hebben willen lyden/ noch toelaten/Act.10.14.16. Apo.22. Nv hoe wel eenen yegelyckē de getuychenisse der Schrift sal ghenoech zyn/om dat herte ende conscientie te vreden te stellē/bysonder nadenmael sy nauwe tegen eenē grouwel so ernstich is/als tegen de hoererye der Afgoderyen/die wy met de beeldē ende menschen hebben/ daer in/dat wy ons op haer verlatē eñ in nooden vertroostē. Want sy zyn so heylich als sy emmers willen/ so en wil nochtans de ialoers God niet lydē/dat wy eenighen troost/middel/hulpe eñ bystant in noot der sielē by haer soeckē/oft eenige toeulucht eñ betrouwē op haer setten. Niet dat hy so eergierich eñ nydich is/dat hyt haer vergont/ maer om datse niet helpen en connē/eñ hy onsen sotten/vergeefschen arbeyt eñ biddē ontfermt/eñ geerne wysen woude/ waermen dat ghesochte vint/ende alle heylighen gheuonden hebben.

Nv hoe vast dat de eerste Kercke ghehouden heeft/hoe trouwelyc aen Godt gehangen/willen wy de getuychenissen der eerster Kerckē eñ oude Leeraers daer af hooren.

Leeringhe der eerste kercken/wie men sal eerē ende aenhanghen.

Ignatius de Herder der eerster Kercken/eñ Discipel Joānis des Apostels/help God wat doet hy door wt in zyne Epistelen/dan dat hy ons den Lepel aen langt/ Ja den Bry/welck de Apostolen gecooct hebben/ooc Moses eñ de Propheten/inden mont stryckt/eñ inknaut/te wetē/de eere des eenigen Gods/so dattet noodich is/ een exempel oft twee hier by te setten/ ouermits alle zyn Schrift daer op klinct ende dringt. Item wy ouerleueren v oock de Epistelen Polycarpi/ ende dat boeck Irenei teghen de Ketters/dat ghy daer af oueruloedich leest.

Item leest wat gheschiet is met het lyf oft gestoruen lichaem Polycarpi/ Euse. Ces. Lib. 4. cap. 15. tusschen de ghedoopte Joden ende Christenen/dat sommighe dat Lichaem Polycarpi begeerden/daer tegen de Joden ernstich riepen ende stonden. Leest aldaer wat de Kercke tot Smyrna hen geantwoort heeft. Op die tyt en heeftmē de heyligen noch geeert/ aengeroepen oft aengebeden/gelyc de text geeft eñ claerlyck wtwyst. Maer waerom mense na den doot/die wt de Christenē salich indē Heere verscheyden eñ ontsliepē/so eerlyc totter aerdē besteet heeft/ eñ wat ouer dat Lyck gepresen. Leest Cyprianum/lib. 4. Epist. 5. August. van de stadt Gods/ lib. 8. cap. vltimo. Te wetē/niet daerom datmēse aenriep eñ eerde/maer dat de omstaēde haer na te volgen ontsteken worden. Also deden ooc de Apostolen dat lichaē Joannis/ Marc. 6. Daer toe dient /dat aen de genoēde plaetse Augustinus opēbaer aenwyst/datmē den heyligē noch Tempels noch Altarē en sal oprichten/ ooc vā haer geenen diēst/oft offer der Missen houden/ dat acht hy in alle manierē onbetamelyc/daerom en is niemant dan dē eenigen God in Christo aen te bidden. Leest wyder August. van de stadt Gods lib. 7. Cap. 10. Tertull. tegen Martionem lib. 1. seer schoon van de eere des eenighen Gods. Item Tert. in Apol. cap. 17. Item cap. 30. seer fynlyc eñ eygentlyck. Leest wyder zyn boecxkē/de Corona militis geintituleert. Daer vint ghy eenen scharpen viant der Afgoden eñ heyligen dienst. Die leyt de Spreucke 1. Joā. 5. seer cloeckelyck wt: Kinderen wacht v voor de beelden ende afgoden. Daer spreeckt hy: Niet alleen van de Afgoderye aen haer seluen/ ende van haren dienst / maer oock van de Afgoden/ als der seluer beelden/onthoudt v: Wāt het en

is niet

is niet behoorlijck/datmen dē leuendigen God een doot beelt toe eyghent/ ende een stom beelt maeckt.

Cyprianus. Cyprianus Tracta. van de ydelheyt der Afgoden/int 4. schrijft diesghelijcks / ende onder anderen spreeckt hy: Hoe mach de ghene eenen Tempel hebben / oft een Kercke ghebout werden/ welckers Tempel de gheheele Werelt is? Ick hadde lust gehadt/ dese schoone spreucken der genoemde Leeraers/ oock der nauolgende/ alle aen te trecken/ waert dat my de Chronijcke niet al voort te seer wassen en woude/ eñ een oneyndelijck boeck daer wt werden.

Op dese wijse seyt ooc Cyprianus ad Demetrianum, hoe God alleen is te eeren/ aen te roepen/ eñ aen te bidden. Voert daer toe getuychenis wt dat oude eñ nieuwe Testament. exo. 20. Hier. 7. Mat. 4.

Lac. teghen alderley afgoderie. Voor allen is Lactantius wonderlijcken daer teghen/ lib. 2. Institutio. De origine erroris. Cap. 1. 2. 18. 19. daer spreeckt hy onder andere: Het en is gheen twijfel/ dat daer gheen gheestelijckheydt oft Godtsdienst en is/ daer een beelt oft Afgodt is. Want ouermits dat den Godsdienst van den Gheest ende Hemelsche dingen sal zijn / ende niet met allen Goddelijcks en is/ dan in Hemelsche dinghen/ die in den Geest bouen ons zijn. Daeromme deruen den prijs/ eere/ ende dienst Godts alle Beelden.

Item Lib. 5. de Iustitia, Capit. 7. Item Capit. 10. seydt hy vast dierghelijcken. Ende wederom Lib. 6. van den warachtighen dienst Capit. 1. Item Capit. 2. aldaer voert hy Persium in. Item Lib. 1. Cap. 3. 15. 16. 21. Siet Ambrosium Lib. 2. Offic. Capit. 28. daer strijdense ernstich teghen alle Afgoderije / ende wijsen gheweldichlijck met onouerwinnelijcke Argumenten / datmen Godt alleen in den gheest ende de waerheydt sal eeren/ dienen/ ende in gheen creatuere aenbidden. Hier by behoort Augustinus van de Stadt Gods/ Lib. 10. Cap. 19. daer sult ghy vinden / dat de Ouders tot op Augustinum niet met allen en hebben gheweten van de beelden/ oft Heylighen eere / maer alleen den eenighen Godt/ wat Godturucthtich is gheweest/ aenghehangen is/ hem alleen gheeert/ aengheheden/ eñ aengeroepen/ eñ in hem alle dinck geordineert hebben.

Hiero. tegen de beeltstormers. Daermede ende daer teghen is Hieronimus ad Riparium teghen Vigilantium den Ketter/ ende Julianum den apostatam oft verloochenden/ welcker stoute handen ende beeldtstormen hy alleen straft/ datse de Tēpels neder stooten/ eñ afleyden/ eñ sprac: Wy eeren der martelaers heylichdom/ op dat wy dien / welckers martelaers sy zijn/ ende dien sy gestreden hebbē/ aenbidden. Maer ick en segghe niet dat wy der martelaers heylichdom oft lichamē/ Ja ooc de Sonne/ Mane/ Potestaten/ Cherubin/ Seraphin/ Engelen/ Ertzengelen/ eñ al datmē in dese eñ gene werelt noemē mach/ aenbiddē/ oft in eenige maniere dienen/ maer alleen eeren/ also/ dat de Leeraers dat Honorare oft eeren somwijlen den verstoruen toe eyghenen / maer dat

Eeren/ aenbidden/ dienen. adorare ende colere, dat is / aenbidden ende dienen/ alleen Godt toeschrijuen / als hier Hieronimus. Daer teghen was Vigilantius ende Julianus ernstich/ die wouden/ dattet Afgoderije was/ watmen met den Heyligen aenhief/ wanneermense alleen eerlijck ter aerden bracht/ als of haer Lichamen onreyn waren/ op de Jootsche wijse: keerden de Tempels om als wt ialoersheyt (maer by auontueren niet nae de conste ghestelt) als oft het enckel Afgoderije was/ dwelcke nae sommigher meyninghe niet qualijck ghedaen en was/ naedenmael het ordentlijck sonder oproer door den Keyser Julianum selue gheschiede. Bysonder Henricus Bullingerus is hier ernstich teghen der Afgoden knecht Hieronymum/ die aldereerst dit sot byghelooue des Volcks / met dat heylichdom/ voor hem ghenomen heeft te beschermen/ ende heeft den Christelijcken Bisschop Vigilantiū/ onrecht daer ouer een Ketter ende Dormitantium gescholden/ ende gaet voorwaer Hieroni- (Oftmen beelden sal afwerpen.) mum qualijc wt/ als deses grouwels eē beginsel: vangt Hieronimum menichmael met zijn eygen woordē/ eñ drijft hem met zijn argumenten also/ dat Vigilantius een Christen is / ende recht heeft: hy een Ketter ende een die onrecht heeft. Maer ic achte/ dat de Christenē geē handen aen en sullen leggen/ eñ eer wt den Tempel gaen daer in sy staē / eñ de werelt haer Afgoden laten/ eñ niet met ghewelt aftrecken/ ouermits de werelt Afgoden hebben moet / eñ men haer afgoderije niet met ghewelt (ouermidts dattet niet en helpt) nemen oft werē en sal/ ooc is inde Propheten te voren geseyt: Den woestē grouwel met zijnen aenhanck/ Lichaem ende Afgodendienst / sal sonder handt ende Sweertslach om comen/ Daniel. 8. 2. Thessal. 2. So en hebben wy hier van gheenen Exempel Christi/ oft der Apostolen/ die de Werelt haer Afgoden staen lieten / ende alleen daer teghen leerden/ Actoru. 17. Daer toe dat Concilium Elibertinum/ dat niet voor Martelaers en wil houdē/ die ouer dat Beeldtstormen omcomen / dat nochtās anders alle beeldē onbetamelijc acht.

Teghen de eere ende aenbiddinghe der Heylighen ende dooden.

AVgustinus van de warachtighe Religie/ int laetste cap. wy en sullen in Godsdiēst gheen sienlijck gaeyspel/ eñ de schaduwe lief hebben op dat wy niet wederom van de waerheydt in de duysternis en vallen: wy en sullen ons geen Religie maken wt onse speuckselen / ende voorbeeldinghen. Want een yeghelijcke waerheydt is beter / dan al datmen wt eyghen goetduncken versieren mach. Wy en sullen der verstoruen Heylighen menschen eere/ voor gheenen Godsdienst houden: Want soo sy Godturucthtich gheleeft hebben/ en zijnse eyghentlijck niet die / die sulcke eere soecken/ maer veel meer diens/ door welckers verlichtinghe sy verblijden / ons broeders ende medeknechten te zijn haerder verdiensten.

Daerom salmense eeren om des naeuolgens/ (August. van warachtigē Godsdienst teghen der heyligē eere beelden/ etc.) ende niet aenbidden om de Religie wille. Wy sullen oock ghelooуen / dat de Enghelen hebben willen/ dat wy met haer/ den eenigē Godt eeren/ in welckers aenschouwen sy salich zijn: so en zijn wy oock niet van der Enghelen wegen salich/ dat sy Godt/ maer dat wy de waerheyt sien. Daerom wy oock de Engelē liefhebben/ eñ met haer verblijden / ende met liefhebben haer eeren/ ende niet met dienen: En bouwen haer oock gheen Kercken/ want sy en willē niet also van ons geeert/ noch gehoort werden/ nadenmael sy weten/ dat wy selue ooc des alderhoochsten Godts Tempels zijn / als wy vroom zijn. Daerom recht geschreuē is/ dat de Engel den mensche verboden heeft/ hē niet aen te bidden/ maer den eenigen Godt/ onder welcken hy oock zijn medeknecht is / Apoca. 19. 20. Wijder seyt Augustinus in Joan. tract. 13. cap. 5. Dat is Christelijcke Religie/ datmen eenen Godt eert/ aenbidt/ ende niet veel Godē: want gheen ander en maeckt salich/ wt diens mededeylinghe wert de swacke siele salich / ende leuendich/ niet wt mede deylinghe eender Heyligher Siele/ oft erghens eender Heylighen/ etc. Volcht: Soo en meucht ghy niet van Engelen salich werden/ maer waer henē de Engel salich

is/ daer

is/daer henē moet ghy ooc salich werdē. Daer na seyt Magister in sententijs lib.4. dat de afgestorven niet en weten / hoe het om de levendige op aerden staet/oft watse doē/dan so veel haer Godt openbaert ende aenseyt. Soo moet haer emmers Godt te voren ons gebedt/ noot ende swaerheyt aen seggen/eñ tot bidden vermanē/ dat te seggen ghenoech bespottelijck is.

Chrysostomus Homel.6. de profectu Euangelistarum, O vrouwe groot is v gheloove/ etc. Daer by leeren wy/dat wy meer by Godt verwerven/als wy selve bidden / dan als andere voor ons bidden/ de vrouwe en wert niet verhoort door dat ghebedt der Discipulen/ maer doen sy selve toeghinck / ende aenhielt met dat gheroep / ende haer soo gheheel verckleynde/ datse haer oock de cleyne Hondekens verghelijckte/doen stont hy haer toe/ ende seyde/ ende sprack: O vrouwe/ groot is v gheloove/ v gheschiede gelijc als ghy wilt. Daer siet/hoe hyse wech drijft/als andere voor haer baden. Maer doen sy selve badt / ende hem om hulpe aenriep/doen hielp hy haer/etc. Volcht / Men behoeft gheen Patroonen by Godt/ oock niet veel omloopens/datmen anderē huychelt/etc. Want Godt en verhoort niet soo lichtelijcken/ wanneer andere voor ons bidden/alswanneer wy selve bidden/oft wy oock al vol sonden steken.

Ambr. tegen der heyligē eere.

Ambrosius ad Roma.1. Bespot ooc de ghene die daer seggen/wy en mogen voor Godt niet anders comen/ dan door middel der heyligen/ gelijck als voor eenen Coninck door hulpe der Graven. Welaen/en is die niet verachtinghe des K. Maiesteyts schuldich/ die de eere den Coninc toe behoorende/de Graven toeschrijft? Jae behoorlijck. Waerom en wouden dan die haer niet sondaers achten / die Godts naem ende eere / der creatueren toegheven? ende te rugghe geset de Heeren haer knechten aenbidden? Nv totten Coninck coemtmen daerom door hulpe/voorsettinghe ende promotie der Amptlieden om dat hy een mensche is / ende niet en weet wat eenen yegelijck faelgeert ende gebreect/oock niet en weet waertoe die oft dese bequaem is/welcken hy t gemeyn beste bevelen mach. Maer voor Godt welcken niet met allen verborgē en is/en behoeftmē geen voorsprake/vorderēs oft behulpers/ maer een ootmoedich herte. Volcht/ Sy hebben verandert de heerlijcheyt des onverganckelijcken Gods in een beelt/etc. De Beelden begaeftmen nv met sulcke namen ende eeren / datse den levendighen niet en hebben derven doen / te weten met Godts eere als sy doot zijn / welcken sy gheen eere en hebben aenghedaen / dewijle sy leefden / by den welcken de dooden meer vermoghen/ende liever zijn / dan de levendighe/ want sy wijcken af van den levendigen Godt/ ende hangen aen de dooden. Totten Col. Cap. 1. Alle dinghen zijn Christi/ende sonder hem en mach niet met allen levē/noch in Hemel/ noch op aerden/etc. Wanneer nv yemant meynt/hy moet ergens een Element/Engel oft ghewelt/ te dienen verbonden zijn / die weet dat hy dwaelt. Volcht: Daeromme salmen Christum alleen hooren/eeren ende aenbidden/ende niemandt vergelijcken: Want wie dat Hooft eert/ die eert dat gheheele lichaem. Maer wie hem teghen de Lidtmaten des Lichaems ootmoedicht/die dwaelt geheel met malcanderen/nadenmael dat hooft het lichaem te samē hout/ regeert/ende alle dinck gheeft.

Beelden eertmen/dat de levende Apost. ende heylighen niet en ledē.

August. lib.10. van de Stadt Godts Cap.7. De Heyligen/die met ons in Godt leven/ hebben ons armen lief bermhertichlijck / dat wy oock salich ende onsterffelijck werden/maer en willē niet dat wy haer offeren/maer dien/ dies offer te samen ons te zijn sy ooc bekennen: wāt met haer zijn wy een Stadt Godts. Daer af Psal.86. staet/etc.

Teghen de eere ende aenbiddinghe der Beelden/ ende der seluer aencoemste.

Maer dat noch ter tijdt Alexandri ende Adriani der Roomscher Keysers een beelt oft Afgodt in de Tempels der Christenē niet en is ghewcest / wijst Elius Lamprius in zijns Historie claerlijc aen/te weten/dat Alexander de Keyser heeft willen Christo eenen Tempel bouwen/ ende dien onder de Afgoden tellen / dat te voren oock Adrianus ghedacht hadde te doen / de Tempels in alle steden sonder beelden hiet opbouwen/ Christo ter eeren: Daer noch heden de Beeldeloose Tempels by de gheleerde Adriaensche Tempels ghenoemt werden / ende werdt aldaer verhaelt / dat hy daeromme sonder Beelden te bouwen beschict heeft / op dat hyse Christo toeeyghent/ (hy sal emmers dat ghebruyck alsoo ghesien hebben) maer hy wert van zijn Papen / die de Afgoden dienden/ende der Goden aenseggher vraechden/ daer af afghecout / want sy seyden/waert dat dit zijn voornemen voort ginck/soo werdt alleman Christen/ ende de ander Tempels eñ Afgoden geheel verlaten Hæc ille.

Gheen beelt gheweest in tempels der Christen ter tijt Keyser Adriani.

Clemens de Imaginibus, Lib.5. tot Jacobum Fratrem Domini: Ter eeren des onsienlijcken Godts / bidden wy aen de sienlijcke Beelden/ dat welcke voorwaer onrecht is. Want wanneer ghy Godts Beeldt wildet eeren/so soudt ghy het eenen mensche doen / die Godts Beelt is/daermede eerde ghy dat rechte Beelt Gods. Is v nv soo begheerich om Godts Beeldt te eeren/hier so willen wy v dat aenwijsen: Doet wel den menschen om Godts wille/ nae Gods beeldt gheschapen / bewijst hem reverentie ende eere/cleedt hem als hy naect is / spijst hem/ etc. Volcht: Wat is dat voor een eere Godts/ hier ende daer tot houten ende steenen Afgoden te loopen / ende de ijdel sielloose beelden Godt ghelijck te eeren / ende den mensche / die een rechte beelt Godts is / voorby gaen ende verachten? Daerom verstaet ende merct even/ dat sulcks de inwendighe verborghen slanghe ingheven is/welcke v daer toe brengt/ men sal v daeromme godtvruchtich achten / wanneer ghy onverstandighe dinghen eert / ende niet godtloos schelden/wanneer ghy vernuftige levendighe menschen versmaet / Hæc ille. Volcht aldaer: wat is doch soo gheheel godtloos ende ondancbaer/dan datmen goet doen van Godt ontfangt/ende daer voort hout eñ steen danct? etc.

Cle. van de ware Gods dienst tegen beelden en heyligē eer.

Hilarius Psalm.64. Godt wert in steen/ houdt ende metael gepredict/geeert/oft aengebeden / ende den Werckmeester der werelt onser alder Vader / stellen wy in een ijdel materie. Dat welsprekē der Philosophie heeft haer daer ghebracht.

Eusebius Lib.7. Cap.14. trecht voor een selsaem wonder aen/dat hy tot Cesarea Philippi twee Metalen Beelden ghesien heeft / nochtans niet in/ maer buyten de Kercke/ dwelcke hem dunckt alsoo onversiens / wt dat gebruyc der Heydenen voorgenomen ende afghecomen te zijn / nadenmael dat dese in dier manieren alsoo pleghen / diese lief ghehadt hadden / te vereeren/ende der seluer beeldē ende teeckenen tot ghedachtenisse der nacomelinghen te behouden.

Beelt/ oock buyten den tempel vercispt.

Epistola Epiphanij des Bisschops tot Cyperen/ aen Joannem den Bisschop tot Hierusalem/

Beelden comen van de Heydenen.

salem/van Hieronymo wt der Grieckscher spraken int Latijn overghesett. Als wy met malcanderen ghinghen aen de heylighe stadt Bethel / dat ick aldaer met v nae dat ghebruyck der kercken gemeyn hiel/quamē wy int Dorp Anablata/daer sach ick een licht branden: Ende nae dat my/als ick vraechde/ wat daer voor een plaetse was/gheantwoort wert / het was een Kercke/ginck ick daer in om te bidden/ende inden inganc vant ick aen de Kercdeure eenen voorhanck hangen/die was geschildert/eñ hadde daer bouen oock wat/ als eē beelt Christi/oft anders eens heyligen /(want ic niet wel ghedachtich en ben wat het voor een beelt gheweest is) als ic nv sach/dat inde Kercke / tegen dat gebodt der heyliger schrift/eens menschen beelt hinc/heb ict ghescheurt/ eñ den Coster aldaer dien raet gegeuen/sy souden ergens eenen armen dooden daerin winden / ende mede wt draghen/etc. Ende na sommighe woordē/als hy hem ontschuldichde/ dat hy niet eenē anderen voorhanc/als hy beloefde gesondē en hadden/schrijft hy: Maer nv heb ick eenen anderen voorhanck gesonden/als ic dien heb vindē moghen/ende ghy / wilt doch de Priesters der seluer plaetsen beuelen / datse vanden bode / dat haer gesonden is/aennemē/ eñ voortaen gebieden/dat geenē sulcken voorhanc inde Kercken Christi meer opgehangen en werde/welcke tegen onse religie ende ghelooue zijn.

Christi ghelyckenis by de ouders in tempels niet geledē.

Nv van de aencoemste der Heylighen eere/ als veel bestandich dat Sweert der Tyrannen beuonden/hebbense de andere met groote ghevaerlijchept begrauen/daer by haerder bestandigher victorien (niet tot eere oft dienst/ maer anderen tot eenen exempel/gelijcke martelisatie om den naem Christi/willich te lyden/ ende dies te vrolijcker daer aen gingen) ghedachten. Dese voechde God wonderteeckenē toe by haren lichten/om aen te wijsen haer redelijcke afvaringhe / niet dat Godt de lidtmaten op dese verstoruen Broeders woude wijsen / maer dat Godt haer onsterffelijchept aenwees/ende met dese teeckenen / haren Ridderlijcken afscheydt ende gewis leuen betuychde / op dat de andere daer door in dat ghelooue opghericht / in ghelijcken Camp te treden ghesterct werden/ datse met ghelijcken leuen ende eere oock begaeft te werden / toecomende zijn souden / hoepten. Dat seydemen ooc openbaer in der verstoruen begrauinghe/daer dan de Bisschop altoos een schoone predicatie dede. Daer af wy daer bouē gehoort hebben/van de ghemeynte Christi tot Smyrna / van des lichaēs wegen Polycarpi/ wt Eusebio,lib.4.cap.15.

Terstont ist daer henen ghecomen / dat wy Godt in Christo/dat is/in zijn heyligē hebben vergeten/ende op de heyligen selue plomp ghevallen zijn/hulpe ende troost by haer ghesocht/ op haer ghehoopt / ende haer voor Godt gheeert ende aenghebeden. Terstont vinckmen aen haer ghebeente op te grauen/ in goudt te beslaen/als mochten sy wt haer seluen/ de aenroepende bystaen. Dese Afgoderije brack ter tijdt Constantini / als der kercken vrede wert ghegheuen/ met ghewelt aen / doen vinckmen aen meer hem haerder ghebeenten / dan haers leuens ende geloofs te verwonderen. Dat oncruydt heeft de Duyuel inghesaeydt / dewijle wy sliepen. Want als wy niet ghelijck op en sien/so heeft hy terstont dat goet in eenen schijn verandert/dat wy meynen/ wy hebbē dat goede noch / Ja eerst recht/soo hebben wy alleen den schijn/ghelijck de Esopischen hondt. Ghelyck als hadde Godt de Teeckenen daeromme laten ghescheiden/ dat wy van hem op de Heylighen souden vallen/ ende niet veel meer door

Waerom Godt laet teeckenen geschieden.

der Heylighen toeuersicht te crijghen/ om ghelijcke eere/ende heerlijckeydt te vercrijgen voor Godt. Hy wil ons daermede tot hem locken/ als hy ons wijst/ met welcke eere hy onse Broeders begaeft heeft: So loopen wy Sotten van hem / bidden van de Bedelaers / die van Godt zijn Rijck ghemaeckt / ende niet met allen en hebben wech te gheuen / ende ons al op den Rijcken man wijsen/ welcke daer heeft/ende Rijck is voor alle die hem bidden/ Ephe .1. 2.Roman.10.Johel.2. Wy sien/dat de Maechden/Matth.25. niet en willen noch en hebben wech te geuen van haer olije/ maer wijsen ons totten vercooper. Wy sien dat de Rechtueerdighe moet in zijn eygen rechtueerdicheydt ende ghelooue leuen. Abac.2.Roma.1. Wy sien/ dat eenen yeghelijck zijn eyghen wercken ende gherechticheyt nauolghen/ende gheen andere/ Ezechi.18. Roman.2. Psalm.62.Apoca.2.14. Joan.5.

Nv dese Afgoderije der Beelden eñ der Heylighen eere/heeft (als ghehoort is) dē vrede der kercken geboren/ daer in sy stout ende moetwillich wert/oock traech ende vuyl/ welcke de Kercke noyt geen goet en heeft ghedaen: want waer der werelt vrede is / daer en can Godts vrede niet zijn. Waer wy niet benauthe yt ende strijt in de werelt en hebben/en heeft God geen oorsake in dat tegendeel hem te legghen/ waer geenē noot/armoede/crāchept / eñ benauthe yt en is/can de noothulper die ouerladen / moeden niet bystaen/noch de ghesonden gesont maken/vernieuwē ende oprichten: wāt het lijdsamich ghelooue/dat in vrede geen oeffeninghe en heeft/moet et altemael doen/vrucht brenghen/ ouerwinnē/hope aenrichten/eñ altemael/ Ro. 5.Jac.1.Joan.5. Luc.28.21. Rationale diuinorum,lib.4.sept/de kercke heeft na Paus Siluestro aldereerst begost/de ghedachtenis der heylighen te doen ende te eeren.

Afgoderie de vrede der kerck geboren/Act.9. hadse vrede eñ wies in deuchden.

Nv der Heylighen eere ende Beeldendienst en heeft niemandt beschermt / tot op Hieronymum tot Riparium teghen Vigilantium/ daer hy so gheheel onmatich is/ met schelden ende lasterwoorden/ende alsoo ontsteken / dat hy zijns selfs menichmael vergeet/ ende alleen scheldtwoorden soeckt/daer mede hy Vigilantium den Bisschop smijdt/veel allegeert / dat meer teghen hemseluen / dan teghen Vigilantium is. In summa/ men moet mercken/dat Hieronymus hier een mensche is geweest/ende wt gheenen gheest geschreuen/soo menichmael vangt hy hemseluen/allegeert voor hem / dat tegen hem is/eñ bijt hem seer menichmael selue inde tonge/als Bullingerus wijst / ende ick oock selue ghelesen heb. Siet Bullingerum de origine erroris in Diuorum cultu, oft/ vanden oorspronc der dwalinghen/etc. Capi.4. Nochtans is der Beelden dienst noch iongher/ ende langhe nae der Heylighen eere eerst beghonnen/want men heeft alder eerst aen de Heylighen beghonnen/ naemaels eerst op haer beelden gecomen/ doen dit beschermt als recht int ghebruyck is ghegaen. Alsoo en is vant beginsel niemant gheweest tot op Augustinum / de welcke hem met den Heylighen becommert heeft / welcke in den Heere ontslapen waren/ dan de eenighe Hieronymus / dat betuycht Augustinus / die nae Hieronymo gheschreuen heeft in den tijdt Honorij ende Arcadij/ de soon Theodosij / op welckers tijdt Hieronymus gheschreuen heeft. Siet Augustinum van de Stadt Godts Lib.22.Cap.10. daer vindt ghy claerlijcken / dat de Christenen niet met allen met den Heylighen en hebben te doen ghehadt / anders dan dat syse als voorbeelden/ om nae te volghen/ haer voor ghestelt hebben/

Hier. teghen hemseluen.

Beelden eere/na der heyligen eere opghecomen.

ven/om haer leuen / ende ghelooue nā te volgen/eñ geensins in haer te hopen/nadenmael een yegelijck zijnen eyghen last moet draghen/ Galat.6. ende de gherechticheyt oft ghelooue der rechtueerdighen/ den quaden niet vroom/ rechtueerdich/noch gelouuich en maect. Daerom is onder den Ouders de eenighe Hieronymus vanden wijsachtigen Afgodendienst/seyt Bullingerus / een Voorrijder / Vendeldragher/ ende Hooftman / der Wijnen Schoolmeester/ eñ der sotter ceremonien beschermer. Op desen tijt verstropden de Gotthi / de Christenen ouer al. Doen nv de ghemeynten verstropt opwiessen/ doen vinck aen Anno 400. ende 50. Pontius Paulinus een Bisschop tot Nolan Jaerlijcks met zijn volc eenē gheboortdach te houdē/op dien sy eerlijck leefden/ eñ na dat eerste gebruyc 1.Cor.11.samen quamen:die begost ooc de Tempels met figuerē ouer al wt dat oude Testamēt aen de wandē te schilderē/ om datse aen den ghemeynen disch van de schilderije opghehouden dies te betamelijcker leefden. Van daer quam de gewoonte oock in ander kercken. Nv dit begin en was niet so geheel godloos/maer terstont daer op greep de Duyuel wijder/doen begostmen Altaren op te richten/Beelden te snijden / ende Afgoden daer op te stellē/so geringe can de Duyuel de waerheyt in eenen schijn/dat goet in quaet veranderen.

Hieroni.een Afgoden knecht en de ceremonien meester.

Eerst schilderen inde kercken.

Terstont als sy een Heydensche Feeste ende Jaersdach met een gasterije aenuinghen/ doen moeste daer op een Heydensche onderhoudinge volghen: Want wie de Duyuel aen een plaetse in laet/die moet hem inde ander oock hebben. Also hebt ghy mijn Leser/ tfondamēt eñ eerste beginsel/beyde der beelden ende heyligen eere: dat getimmer willen wy hier na sien.

Maer dat op die tijdt Constantini Magni/ gheenen Tempel oft Beelt in eenigher Heylighen eere ghewijt oft opghericht en is / betuyghen gheweldich Otho Episcopus Frisingensis. Annalium lib.4. Cap.3. Eusebius lib.9. Cap.10. cleyne swacke beedthuyskēs haddē de Christenen doen ter tijdt / die hy humiles conuenticulas noemt/ want voor Constantino en wert nauwe ende selden toegelaten eenen Christen hem een cleyne spelunckе te timmeren/ ic swyge een sware kercke. Dat betuycht ooc elswaerts Eusebius/dat Galerus Maximinus aldereerst dē Christenen heeft toegelatē Christelijcke beedthuysen/die men Dominica vā Domino/daerom/ datse den Heere toegeeygent waren/hiet/op te richten/daer noch dat woort by de oude kercke blijft/Domkerck/ niet S.Peters Dom/maer des Heerenhuys/oft Bidhuys der gemeynten. Daerom spreect Augustinus claerlijck/ wy en richten onse Martelaers gheen kercke op. Nv is Augustinus by na 100.Jaren na Constantino geweest.Anno 400.

Tempels en hebben de Christenen geen gehadt tot Constantino Mag.

Maer dat Platina eñ zijn nauolger Sabellicus/wonder seyt van de gulden beeldē Const. die hy Christo eñ den Apostolen tot Romen op columnen heeft opgericht. Item vanden costelijcken Tempel Lateran.etc. meynt Bullingerus dattet van haer is / als van de Roomsche nieuwe Historijschrijuers om dat Pausdom te stercken/ daer toe gedaen ende versiert/nadenmael der dinghen gheene/noch Eusebius noch Eutropius en gedencken/ die nochtans de Historie Constantini so neerstich beschrijuen. Itē als Platina waer seyde/so had Constant. wijt in alle dingē Salomonem te bouen gegaen/bysonder in timmeringhe ende macht.

Bul. teghen Plat. ende Sabel. der Beelden weghen.

Item het wert ghesept / dat Const. tot Constantinopolē eenē tēpel heeft gebout/maer niet S.Sophie/maer den Heere. Men leest ooc van geen beeldē/die hy daer in geordineert heeft/ ia dat tegendeel/als Aug. li.5. van de stadt Gods cap.25. tot lof den Keyser dat tegendeel seyt/ te weten/ dat hy eenen Godt heeft aengehangen. Daerō heeft op desen tijt Lactan. Firmianus der Afgoden vyant geleeft/zijn boecken Const. toegeeygēt eñ toegeschreuē/ooc Crispi des Keysers leermeester geweest/ ghewis en sal hē dese dootvyāt der Beelden/ niet op de stomme Afgoden gewesen hebbē/want also hebbē geleert Athanasius/Lactantius/eñ ander Constantini onderwijsmeesters int ghelooue. Hier mede stēt Eusebius lib.7.cap.14. daer hy dat gebruyck ende aencoēst der beelden seer schoon aenwijst/ dattet een nieu Heydensch stuc is/op ons ingeuoert. Hierō heeft Platina de waerheyt gemist erghens van een Moninckеn Chronijcke veruoert die hy heeft na geuolcht eñ na ghelogen/ by auentueren onwetende.

Aug. ende Lac. afgodē vyanden.

Maer wat willē wy tot Joā. Damasc. seggē/de Orthodoxa fide lib.4.ca.16. die ter tijt August. by de Griecken de beeldē heeft beschermt? Antwoorde Bullingerus: Gheensins en heeft hy inden tijt Augustini gereyct/nadenmael hy de Orthodoxa fide lib.3.cap.10. des Conciliūs te Chalcedonia gedēct/daer Sabellicus naerder daer aen heeft gecomen/die hē indē tijt Gelasij telt/maer hy heeft ooc gedwaelt. Wāt lib.3.cap. 12. gedenct Damascenus des woordekēs Theotos. Item int 3.cap. des Ketters Theodorici. Nv is tegē desen dat 5.Concilie te Constantinopolen ghehouden/eñ aldaer eerst besloten/ dat Maria soude Theotocos, Deipara, dat is een moeder Gods ghenoemt werden/also/ dat hy om desen tijt Grego. Mag. moet geweest zijn.

Joā. Dam. wanneer geleeft.

Daerom staet noch/ dat de schilderije beeltwerck niet ouder en is/dan vanden tijt Theodosij de 2. Anno 431. oft wel de cōste ouder is/ dat sommighe haer Icones int huys hadden geschildert/so en wordense nochtans niet inde ghemeynte oft Tempel ghedragen / als Eusebius seyt lib.7.cap.14.

Nv hoe de Beelden ende Heyligen eere ghewassen eñ toeghenomen heeft.

Anno vierhondert eñ tnegentich regeerde in Vranckryck Clodoueus / van zijn voortreffelijcke gedāēte de Schoone toegenaēt/een Heyden/die nam te houwelijck/Crodildim des Coninck vā Burgundien dochter/een Christē/ wt der seluer aenwijsinghe hy becout wert den doop aen te nemē. Die heeft aldereerst der heyligen Tempels ghebout/eñ den eersten Maria de moeder Gods tot Straetsburch/ nochtans slecht/daer nv de gheweldichste en haer bysonderste Tempel wert getelt/dat is ghesciet na den tijt Gelasij in Gallia eñ Germania / doen brack de ghewoonte met ghewelt daer henen.

Clod. alder eerst de H. tempels gebout.

Anno 686. sondt namaels Justinianus de Keyser tot Romen/den heyligen S. Peter(als sy seggen)een gulden schuppe/twee siluerē Bekers / twee siluеren Schotelen vijftien pondt swaer. Item Belisarius zyn Heyruoerder sont ooc eenen grooten roof/van de Mauris ouerwonnen/tot Romen/te weten / een swaer gulden cruys/met edel gesteent beset / doen viel de oude ghewoonte gheheel inde asschen/doen begostmē tempels te bouwen / schilderē/snijden/ wie best conde/die dede het beste/also/dattet de grootste beroeminge begost te zijn/ als sy veel Altaren stichten/veel tēpels bouden. Op desen tijt vernielden de Gotthi alle dingen/doen veruielen oock de consten/eñ worden de Bisschoppen slap gheleert/ kintsch ende bygheloouich/ voerden dat volck alleen met meyninge eñ gewoōte/doen hielt alle antiquiteyt op/ende alle Gods vreese eñ geloоue ginc wt/ doen wendemen

Justi. gaue den Roomschen stoel.

mẽ aen de afgoderye/ dat dat grof plomp volc de stomme afgoden begosten aen te biddẽ/ daer toe de Bisschoppen niet alleen toe en saghen/ maer aen leyden. Doen verwecte Godt nochtans wederom eenen Bisschop ende bassenden hondt tot soo veel woluen tot Massilia/ Serenus ghenoemt/ die werp de Beelden af/ werpse wt de Kercken/ ende verbrandense/ segghende/ men soude eenen Godt aenhanghen/ desen alleen inden gheest ende waerheydt aenbidden ende dienen.

Gre. Mag. een vyant der godtsalicheyt/ ende meester der ceremonien.

Op desen tijdt brack daer voor de vyant der Godtsalicheyt Gregorius Magnus/ die quam daer in tusschen den cloot ende dat perck/ ende hiel dat Christelick voornemen den Bisschop hooch voor quaet/ ende wilde de beelden alleen beschermen/ als de Leecken boecken/ die inde Kercke staen/ niet datmense aenbidt/ oft eenighe eere bewijst/ maer om te leeren voorghestelt/ dat de Leecken daer wt/ als wt haer boecken studeren. Op dese wijse laet hy de beelden toe/ maer datmense aenbidt/ salmẽ in alle manieren vermijden. Siet mijn leser/ hy sett ons wijn voor/ eñ verbiet/ wy sullen nuchterẽ zijn/ gheeft ons de caerte inde handt/ ende verbiet/ wy en sullen gheensins spelen: stelt de Afgoden daer/ ende en sullen niet mede hoererẽ. So de Bisschoppen stomme honden zijn sullen/ 2. Petri. 2. Esaie. 56. soo sullen de arme Afgoden predicken/ dat voorwaer by dese leuendighe Afgoden oock noot waer. Maer de Heere wil Leeraers/ niet schilders/ Prædicatores, niet Pictores hebben/ eñ in zijnen Oogst seynden. Daer om en heeft hy haer gheen pijnseel inde handt/ maer dat sweert des gheests inden mont ghegheuen/ Hiere. 1. Marci 16.

Greg. brẽgt der heyligẽ eñ afgodiẽst int gebruyc.

Hierom is der Afgodendienst gelijck int gebruyck ghebracht/ door den ongheloouighen Gregorium/ als oock dat werck ende handel met der sielen besegeninghe/ ect. ende veel onghemacks. Hy trecktse op de ouders/ help God/ heeft hijt so wel ghetreft/ als wy gehoort hebben. Had hy Athanasium den Bisschop tot Alexandria alleen ghelesen/ die de beelden heeft veracht/ hy soude voorwaer zijn statuytẽ aenghespout/ ende niet alleen wederroepen/ maer oock den Eers daer aen ghewischt hebben/ ende met voeten ghetreden. Maer wat behoeuen wy Athanasij/ naedemmael de gheheele schrift daer teghen is? Also heeft dese Apostel Grego. de vallende Beeldẽ weder opghericht ende beschermt/ hoe wel niet tot eere ende aenbiddinghe/ als nu ter tijdt/ nochtans tot argherniße ende oorsaecke onser teghenwoordigher hoererijen ende Afgoderijen. Also hebben de naecomende Pausen op desen/ als op eenen vasten gront/ de Afgoden ende heylighen eere ghebout. Also gaet het/ wanneermen op de menschen siet/ ende opt vleesch bout/ Hierem. 17. Esaie 11.

Anno 630. regeerde in Vranckrijck Dagubertus Magnus/ die heeft in Gallia/ Austria/ Germania/ Burgundia/ ende so verre hem zijnen Scepter wtstreckt/ seer veel Tempels gebout/ ter eeren der Heylighen.

Als nu dat 6. Concilie tot Constantinopolen ghehouden werdt/ teghen Gregorium den Patriarch aldaer/ Macharium/ Pyrrhum/ Paulum/ Petrum/ de Patriarchen/ als ghehoort is/ om datse twee natueren/ willen/ ende werckinghe in Christo verloochenden/ doen sloot dat Concilie twee natueren/ aert/ wille/ ende werckinghen in Christo/ dies tot gedachtenisse bestelden sy dat Concilie in alle ingangheñ der Tempels te schilderen. Joannes de naevolghende Patriarch/ wecte de verstoruen ketterije weder op/ trock aen hem den Keyser Philippum/ die gheboodt Constantino den Paus/ de schilderye ouer al in de Tempels wt te wissen. Maer de Paus liet het Recht oock dat Concilium in den ingancK des Doms S. Peters te schilderen/ ende en hadde gheen ruste tot dat dese Keyser wtghedreuen ende afghesett wert. Hy sach Arthemium regeren/ maer wert oock terstont wtghevvorpen. Desen volcht Theodosius nae/ die beual alle afghesmeten beelden ende schilderijen weder te schilderen. Maer hy regeerde alleen een Jaer. In zijn plaetse quam Leo de 3. een stercmoedich man/ die liet een ghebodt wtgaen/ dat alle Beelden ende schilderye des Roomschen Rijcks/ die om te aenbidden inde Tempels voorghestelt waren/ souden wtgheroept/ afghecrabt/ ende verbrant werden op eenen hoop. Dat begheerde hy bysonder vanden Roomschen Bisschop/ dewijle werpt hy alle Afgoden tot Constantinopolen wt den Tempel/ ende lietse midden in de Stadt op een plaetse draghen ende sleypen om te verbranden. Ende die hem hier in teghenstonden/ dien nam hy dat hooft/ oft dede haer anders een teeckẽ aen/ oft straftese anders aen goet/ segghende: Daer staet ghescreuen: Die vreemde Goden offeren/ sullen wtgheroept werden.

Grego. de 3.

Daer en tusschen sette hem Gregorius de 3. doen ter tijdt Paus/ teghen den Keyser/ maecte een oproer tot Rauenna/ daer riep hy een Concilie/ de andere wouden tot Roomen/ An. 733. wel met duysent Bisschoppen ende Prelaten teghen den ghenoemden Keyser Leonem de 3. Doen ghinck de guyl/ also/ dat daer verclaert wert datmẽ voortaen niet alleen macht hebben soude/ de beelden te maken/ maer oock te eeren ende aenbidden inde stede Godts ende der verstoruen heylighen. Doen werdt de Keyser den Duyuel met lijf ende siel ghegheuen.

Keyser Leo de 3. eẽ beeltstormer.

Anno 739. volchde Leoni de 3. int Rijck zijn soon Const. de 5. die beriep terstont alle gheleerdẽ in Grecia meer dan 300. ende 30. die wt de Schrift ende waerheydt besloten/ dattet de Christenen stracx niet en behoorde/ bidtbeelden oft afgoden/ die in de plaetse der vereeringhe staen/ te hebbẽ/ maer datse veel meer wten wech souden gheruymt werden: doen stormde de Keyser de ouergheblenen beelden wt de Tẽpels/ dat cyraet schreef hy de ghemeyne kisten oft Schatmeesters toe: de conclusie sont hy Paulo dẽ Paus toe/ des inhouts/ dat hy corts de beelden ouer ouerleueren ende smelten soude/ ende dat terstont. Maer de Paus dede hem ende tConcilie inden Ban: Hier en tusschen sterf de Keyser/ doen quam ende regeerde in zijn plaetse Leo de 4. zijn soon/ die nam te houwelick Theodoron/ die anders Hirene heet/ wt de selue baerde hy Constant. de 6. Daer en tusschen sterf Leo een ontijdighe doodt/ ende verliet dat Rijck Hierene zijn huysvrouwe: Want de soon noch soo cleyn dat Rijck niet bequaem en was. Dese groef de verstoruen Keyser Constant. de 5. haren swager/ ende Leo de 4. haers mans vader weder op/ eñ brande hem te puluer als een ketter/ ende liet zijn asschen int water werpen/ wt des Paus bede beweecht/ daerom/ dat hy de beelden had leuendich afgedaen/ ende dat cyraet des Tempels den armen ghedeylt/ segghende: Christus/ welcken desen tempel ghewijt is/ heeft de armoede/ ende niet de heerlichheyt gheleert ende beuesticht. An. 773. wert tot Nicea weder een Concilie vã Hirene/ wt verwecken des Paus aenghestelt/ met 300. ende 30. Bisschoppen/ daer wert dat tegendeel des voorgaenden te Constantinopolen/ ter tijt Constan. de 5. besloten/ ende de beelden/ als der Schrift ghelijck verantwoort/ ende dat Concilie

Concilie tot Nicea der beelden wegen.

cilie te Constantinopolen daer voorgehouden/ crachtloos ende te niet ghemaect. Al daer wert oock de forme der eeren ghesett/ dat noch heden met oude letteren tot Venegien soude ghehouwen zijn / int gulden huys ghenoemt.

Nam Deus est, quod imago docet, sed nō Deus ipse.
Hanc videas, sed mente colas, quod cernis in ipsa.

Godt ist/ dat dat beelt leert/ maer niet God selue.
Dit siet aē/ maer met dat herte eert/ dat ghy daer in siet met het ghemoet/ oft dattet bediet.

Wat het voor een sotheydt is/ gheue ick v te oordeelen. Het is doch ende blijft altijdt menschelicke wijsheyt sonder gheest/ die voor God een sotheydt is/ als oft Godt die vonden oock niet ghewetenen heeft / en de beelden onrecht/ als die dit niet ouerleyt en had/ verboden. Also moet haer rechtueerdighen laten de wijsheyt van alle hare kinderen/ Matth. 11. Doch hoort de eenige Athanasius daer by/ teghen de Heyden: Behoorlick werdt dese onbedachte onsinnicheyt gescholden/ die daer leert/ God is dat/ dat dat beelt leert. Soo doch de beeltenisse Godts gheheel niet van God en heeft/ en gheheel niet Godtlicks en mach aenwijsen/ noch met Godt ghemeyn hebben. Siet/ dat heet te hoope dat Concilium ghestopt.

Hirene leyt Romen nae Constantinopol. als C. Mag. dē Roomsche gheloove in Europam ende Occident.

Als nu dese Decreten op dese maniere / als gheseyt is/ gestelt waren/ doen droech dat sotte wijf Hirene alle Afgoden met hoopen/ Ja leyde Romen ghelijck nae Constantinopolen in de Tempelen ende plaetsen / ende en hielt niet eer op/ tot dat Constantinus de soon opwies / ende de moeder vant Rijck stiet. Die brack terstont alle dinghen weder af/ dat zijn godtloose moeder ende andere Athalia had opghericht. Daer en tusschen / dewijle hem dat in Grecia verliep / seynde de Paus Legaten in Duytslandt eñ Vranckrijck/ te weten/ twee Bisschoppen/ datse den Duytschen souden voorhouden wat hem in Grecia had begeuen vanden beelden weghen. Doen bekendense met ghemeynen raet/ dat de beelden gheensins en waren af te doen. Die vielen terstont de sotte Duytschē toe/ ende lieten haer dat poppen werck en kinderspel behaghen. Ende dat is dat treffelicke Synodus met de ongheleerde Duytschen gehouden / teghen dat Concilie te Constantino. dat daer verdoemt werdt openbaer / dat inde schrift nochtans altijts alle landen / eñ in consten heeft te bouen ghegaen. Also wert wt des Paus Decreet/ eñ des sotten wijfs aendrijuen/ gheheel Grecia/ Germania/ Gallia/ ende Italia verleyt/ ghelijck volghende oock door Car. Mag. gheueerdicht eñ op de voeten gebracht.

Dewijle dat tot Romen eñ in Duytslant gehandelt wert/ doē stelde Hirene de tweede godloose Jesabel/ Constantino de 6. haren soon na dat leuen / daerom dat hy hare Afgoden / diese met groote oncosten in een ordinantie ghestelt had/ daghelicx wtmonsterde eñ vernielde. Ten laetsten gelucte haer de canse / wt aenleydinge Leonis 3. des Paus/ quam achter dē soon met listen/ ende storte hem vant Rijck/ beroofde hē zijn ooghen / ende leyde den blinden in eenen kercker. Welcke niet alleen de moederlicke trouwe ende gheneghentheyt teghen haer kint wt en trock / maer oock een vrouwelicke/ Jae menschelicke aert van haer leyde/ eñ dat wt begheerte om te regeren/ hare Afgoden te vorderen/ ende oock datse Carolo den Coninck vertrout werde. In welckers begheerte de oude mugghel ontstekē/ also bernde/ datse dē Paus daerom aenriep/ dat hy daerin handelde/ ende beneerstichde hem om eens bruyloften wil.

Ende op dat de sake dies te geringer vander handt ginck/ gafse den Paus alle macht ouer/ hem tot eenen Keyser te croonen. Doch met sulcker cōditie/ dat hyse tot een vrouwe name. Dan hoeptense haer hert aende Afgoden te vercoelen/ ende in de gheheele werelt te swemmen. De Paus merckte dat bedroch / handelde trouwelic daer in/ mits dattet voor hem was/ croonde Carolum tot eenē Keyser/ ende weynde dat Keyserdom met hulpe ende gonst Hirene/ vant Oosten int Westen/ van Constant. aen Carolum. Doē dat Nicephorus vernam/ dattet Rijck wilde wt listicheydt Hirene ouergheuen/ verraden ende verset werden/ nam hyse in des gheuangen soons stede byden hals/ werpse inde gheuanckenisse/ datse nae verdienste haer leuen eynde. Also vielse wt dat Rijck/ van alle hope berooft. Nicephorus nam Constantino dat Rijck in/ eñ als hy Carolo niet en betroude victorie te crijgen/ maeckte hy met hē eenen vrede eñ verbondt. Naemaels brack hy weder alle beelden Hirenis/ werp hare Afgodē in stucken. Welcke maniere daer nae alle naecomelinghen Constantini hielden/ behaluē de eenige Theodorus Lascaris/ die int Concilie Lugdun. becout/ op des Paus sijde was/ om de beelden te vermeerderē/ daerom hy van die tot Constan. was wtgedreuen/ eñ vant Rijck afgeset. Daerom en hebben de Afgoden van Nicephoro aen/ Scauratius/ Michael Curopolates/ Leo Armeniacus/ Michael Traulus/ Theophilus eñ ander/ in haer Rijck niet willē lijden/ noch opcomen latē/ tot op des Turckē ouerwinninge.

Nicephor. neemt tot Constantinopol. Constantino dat Rijck in.

Nu dese Car. Mag. wert wt desen dienst eñ goede daedt des Paus hem also gesworen ende verbonden / dat hy een vader / niet des vaderlandts / maer des Paus met recht ghenoemt werden sal/ die alle zijne grouwelen de wereldt heeft opghedronghen / ende alsoo zijn Rijck de beelden eñ heyligen eere met ghewelt heeft opgheladen. Dat betuyghen zijn menichuoudige oeffeninghe in tempels bouwinge door al zijn Rijck. Den ongheloouighen vader volgen int Rijck na/ noch veel ongeloouiger kinderē/ Ludouici/ Caroli/ Lotharij/ die alle des Paus sonen oft veel meer knechten waren. Also wert dat Keyserdom met alle zijne namen van Constantinop. aen Carolum int Westen ghekeert.

Hist. van de ongelooui-gen eñ goet Pauschen Carolo Magno.

Nu dese Caroli onderschreuē ende verschreuen haer den Paus / wat hy alleen begheerde. Van der seluer sotte deuotie hebben verre vast alle Roomsche godtsdienst ende Ceremonien/ Tempels/ etc. in Duytslant/ Vranckrijck/ etc. Dese hebben dat Pausdom in alle Kercken geuoert/ ende veel met ghewelt daer toe gedronghen. Maer doch waren doen ter tijt de beeldē weynich eñ niet costelic / als nu van 100. iaren af. Als nu dat Rijck aende Duytschē gebracht wert/ beneerstichdē haer de Pausen/ dat in haren dreck oft Decreet/ oock de Ceurvorsten ende Vorsten des Rijcx swoeren. Ende also ist geschiet/ dat alle die den Paus teghenstaen/ souden des Paus beloeft/ verbonden ende gesworen knechten zijn. Als K. Lodowijck de 1. Caroli soon/ Anno 816. den Keyser Michael tot Constantinopel selue antwoorde / als hy hem der beelden haluen aensprack: Des Coninckx dienst was hier in/ hem niet te ontslaen / maer ghehoorsaem te zijn. Siet/ wie soude tegen desen grouwel doruen kicken/ naedemal de Key. selue een knecht is/ ende hem selue bekent. Alsoo is onder de sonen Caroli den Roomschen grouwel wt dier manieren gheholpen/ opgheclommen/ ende in de hoochte ghebracht.

Daer henen is ghecomen/ als hem niemant meer en dorfte roeren/ eñ de Paus sonder straffe ghebieden dorfte wat hy dacht/ dat alle godsalicheydt onderghedruckt / alleen superstitie heeft geregeert eenē langen tijt. Want Valdo/

Wicklef/ Joan. Hus/ ende ander / die haer teghen desen grouwel setten/ moestē ondergaen. Doen hielpen de superstitien in alle Concilien/ tot Leons/ Lateran / Vienna/ Costentz/ Basel/ al meer op de voeten/ tot dat wy tot enckel Heyden zijn ghewordden/ ende van Christo niet behouden en hebben/ dan den ydelen Name.

Monicken hebbent alle Godsalichz eñ de eerste kercke wtghemaeckt.

Ten laetsten/ als de godtsalicheydt also ombeleghert wert van de Moninncken/ deser valscher geestelicheyt voorstanders/ heeft die gheheel den gheest opghegheuen. Dese hebben ten laetsten gheheele Boecken van der heylighen eere/ hare Miraculen / Beelden ende teeckenen gheschreuen / Jae niet met allen anders / dan van de Heyligen ghelogen op alle predicstoelen/ ende alle hare droomen in der pennen ghevat/ de werelt opghedronghen/ dattet daer henen is ghecomen/ dat wy in alle dingen met de Heyden stemmen/ der Beelden/ Afgoden/ Jae oock van des gheloofs ende wercken weghen/ also/ dat enckel Heydenen onder den (ons vreēden) Name Christi gheweest zijn. Ende alsoo zijn de Beelden wt der Heylighen eere inghecropen/ dat wy aldereerst de Heyligen gheeert/ opghegrauen / hare ghebeenten in gout beslaghen/ ghecust/ ende voor haer neder gheuallen zijn. Ten laetsten aengebeden/ hulpe eñ troost by haer ghesocht/ tot dat wy van haer eñ haer Heylichdom op de cleederen / van de cleederen op de Beelden ghecomen zijn / steen ende hout aenghebeden.

Verghelijckinghe der Heyden met hare Afgoden/ ende der Christen/ met de Beelden ende heylighen dienst.

Verghelijckinghe der Heyden eñ Christen afgoderie.

Ten eersten in alle forme ende mate / als de Heydenen Lactantio voorhielden ende oprueckten : Wy en vreesen oft eeren niet de Beelden/ maer dese/ diese ons bedieden/ ende na derseluer ghelijckenissen so ghesnedē oft gemaelt / gheacht ende ghewijet zijn. Euen dese reden hebben de Christen oock/ als wy hooren sullen. Item sy seyden: Wy eerense als heylighe God beminde lieden/ die by Godt wel daer aen/ veel verdient ende vercregen hebbē/ welcker voorbidden wy profijtelick achten / niet datse ons helpen/ maer dat Godt door haer / als middelen ende instrumenten / ons bystaet ende verhoort. Siet dat is euen der Christen ghesanck oock: Want de Heydenen bekenden euenwel / datter een ouerste Godt was/ oneyndelick/ ende ongheemeten cracht / die door veel Goden wort wtghegoten. Also werpen Homerus ende Vergilius alle Goden dat Fato oft gheluck onder/ also/ datse bekennē/ datter wat hoogers is/ dat dese Goden heerschapt/ invloeyde/ leyt ende regeert. Siet Ciceronem/ van de nature der Goden/ Plinium in Historia der Werelt/ oft sy niet in veel dinghen met den Paus ouereen en comen.

Heydenen huysgoden.

Item van weldaets weghen ende heylicheyt de mensche gedaen eñ bewesen / riepen de Heydenen hare Goden aen. Euen vander oorsaken wegen loopen wy tot onse Goden / die wy wel metten mont niet Goden/ maer heylighen heeten/ maer euenwel inder daet voor Godē houden/ haer aenroepen/ hulpe ende troost by haer soecken / ende in somma Godtlicke eere bewijsen. Wat ist dan/ dat wyse niet Godē en heeten (als soude ons diē name vāde Afgoderije verlossen) ende nochtans voor Goden houden/ op werpen ende oppronckē in onse herten? Daerom gheen onderschept van de Heydenē en hebben/ dan dat wyse niet Goden en heeten/ maer haer euenwel als Goden Godlicke eere bewijsen. Wat ist dan/ dat wy ons des naems ontʒ houden/ ende der daet niet? Hoe/ wanneer wy de Heylighen/ duyuels oft koeyen noemden/ eñ bewesen haer die alleen Godt toebehoorende eere / en waren wy daerom niet afgodisch? Daerom hebbē wy door wt met de Goden der Heydenen ghemeyn/ ende draghen met de Heydenen Afgoderie wel water aen eenen stock/ dan dattet een ander bedecksel by ons is / ghelijckt by haer oock was/ ende eene des anderen Godtsdienst veracht / een Landt zynen Godt oft Afgoden beter acht dan des anderen. In alle manieren wy oock/ als oft wy by haer ter predicatie zijn ghegaen/ als dan waer is/ want de menschelicke wijsheyt / die haer ghepredict heeft/ die leert ons dit oock. Alsoo menichuoudich sy Goden ende menigherley Godtsdienst hadden/ so raecten sy nochtans in de Afgoderie alle te samen/ dattet enckel Afgoden knechten/ Afgoden eerders/ ende Duyuels dienaers waren. Op dese maniere gatet ons euen oock.

Item een yeghelicke stadt oft lant hadde by den Heydenen zynen eyghen Godt / welcke sy voor andere eerden/ beschermdē/ ende voor een huys Godt oft Landts Godt hielden. Als de Babylonij ende Assyrij/ Belum/ Egyptij/ Isidem ende Ozyrim/ Aphri Neptunum/ Mauri Jubam Rhodij ende Massagete/ Solem. Samos had Junonem/ Lemnos Vulcanum/ Paphos Venerem / Delphos Apollinem / Roma Quirinum/ Athene Mineruam: Item Socratem Carthago. Niet anders en gatet by ons/ als wy selue wetē/ hoe de heylige in dese plaetse ghenadich is/ die aen een ander plaetse rust/ die laet hem daer vinden/ dese wil elders aengebeden ende ghesocht werden/ eñ anders nergens/ etc. In somma een yegelick heeft by nae eenen bysonderen Godt / in diens vreese hy staet / in diens behoedinge hy hem beueelt/ dien hy diēt/ ende op welcken hy in noodē zijn herte werpt/ soo dat wel Terentius Varro heeft ghesеydt: Daer zijn alleen drie hondert Joues by de Ouders gheweest. Ende Oenomaus gheeft voor/ datter dertich duysent Goden in de Wereldt gheeert zijn ghewordden. Daer mede stemt ooc Hesiodus in Theogonia.

Breeder / by de Heydenen haddense een sulcken houeren met de Beelden / als Baruch int seste Cap. aenwijst/ dat syse niet minder dan de Goden/ diese bedieden/ selue eerden/ eñ meynden nochtās al datse haer bewesen / die waren leuendighe Goden : Want noyt gheen volck so sot en is gheweest/ datse dat beelt selue voor haren Godt hebben ghehouden / maer ouermits sy eenen God inden Hemel gheloofden/ so hebben sy dien ter eeren een beelt opghericht/ ende om des Godts wille/ dien sy gheloofden leuendich te heerschappien/ alle eere aengedaen/ als dien God selue. Als wanneer een vrome Vrouwe den rock haers mans eerde ende vreesde/ so hy int afwesen in zijne plaetse waer. Also vielen de Heydenen voor de Afgoden neder / badense aen/ staken haer veel lichtē aen/ ende eerdense met roocwerck/ offer/ bloemen/ keerssen/ dat altemael dē en leuendighen Godt / welcken haer dit beelt voorhiel ende bediede / ter eeren.

De Heydenen hebben noyt gheen beelt voor Godt ghehouden.

Ende nae datse van eenen Godt hielden/ daer nae dedense dat Beelt eere / ende schreuen hem sulcken cieraet oft wapenen toe. Bacchum den wijngod croondense met wijnbesien/ ende omhingen hem met wijn. Veneri voechdense Cupidinem toe / een schoon Jonghelinck met zijnen koker ende pijlen: daer mede hy de herten in liefde wont/ maeckten hem vleughelen/ ende blint/ daer mede sy der liefden aert aenwijsen. Martem ende Mineruam/ steldense ghewapent / ende in een gheheel curitz inde Kercken/ om zijn crijchschen aert met verschrickelicken aensien aen te wijsen. Euen also handelen wy

Beelden der Heydenen.

Christenen

Christenen met S. Vrbaen/ Floriaen/ Georgius/etc.

By de Heydenen had een yegelick Godt zijn Papen/ Flamines/ Salios/ Papen also ghenoemt/voorstanders ende tempelknechten/die den godtsdienst verwaerden/ de Afgoden wtpronckten/de Kercken vercierden/ de lichten waernamen/ de ceremonien verwaerden/ de heylighe daghen ende menigerley Feesten verrondichden/daer af haddense de volheyt/ouerschot met alle wellust/ die droechmen op de handē. Niet anders en gatet by ons/daer hebben wy Custodes/Missers/Papen/Monickē/ die euen dat selue doen/ die hare Afgoden seer opproncken/groote pralerie ende Ceremonien aenrichten met singhen/ orghelen/cruyt/keersen/bloemen stroyen/ monstransen/ Beeltsnijden. Daer nae ouer den Altaer staet zijn Feest te volbrenghen. Van daer gaet hy op de Canselrie/daer seyt hy vander Heylighen gheboorte/onderwijs/leuen/manieren/deuchdē/ doot/ etc. nae de lengte. Daer nae voor wien hy goet/ ende waer toe hy aen te roepen is. Item hoe/ met wat maniere men hem eeren sal. Daer nae vertelt hy de Miraculen/ om de eenuoudighe herten daer mede te beweghen. Daer ist altemael opt gheuen ghestelt. Daer comen dan de deuote Priesters/verdempent al/watmen den Afgodt oft Heylighe heeft gheoffert met hare hoeren/ als Baruch 6. ende Daniel 14. claerlick beuonden wert/ende oock de veruaringhe ghewelDich leert.

Eenen duyvel der Heyden/ eñ Christē in tweederley schijnen.

Daerom ist eenen Duyuels dienst ende Afgoderije der Heylighen by de verkeerde Christen/ende der Afgoden oft Goden by de Heydenen/alsoo/dat vele niet met allen dan enckel Heydenen onder eenen Christelicken schijn ende name zijn.

Besiet Iosephum de Bello Iudaico, lib. 2. cap. 9. den ijuer der Joden/ hoese alle eer wouden steruen/ eerse dat beelt Cay in haren Tempel wouden in laten comen. Van welcker stantafticheyt hem oock Petronius de Lantvoocht ontsette/etc.

Vanden oorspronck ende aencoemste der dwalinghen inden dienst der Missen/ oft des Heeren Nachtmael/ als haer metter tijdt menichuoudich hebben toeghedraghen.

Van dat ghebruyck der Apostolen inde breeckinghe des Heeren broodt/ ende houdinghe des Auontmaels Christi.

Ghebruyck der 1. kerckē int broot breken/ eñ des Heeren Nachtmael

BVllingerus wijst wt de Historien der Ouders van dat ghebruyck des Nachtmaels des Heeren/ datmen eerst te samen is ghecomen/ Godt voor alle noodt der ghemeynten ghebeden. Doen is de Schrift ghelesen ende wtghelegt nae de ordonantie/1. Corint. 14. ende nae dat ghebruyck der Ouden Synagoghe. Daer besachmen wat de Kercke faelgeerde ende afghinck/ dat beterdemen/ dat ongeneselicke quaet sneetmen metten Ban af. Daer neffens deyldemen een yegelick wat hem van noode was/ want sy hadden alle dingen ghemeyn/als Act. 4. ghesien wert/ dat der menichten een herte ende siele was. Oock niemant en seyde van zijne goeden/ datse zijn waren/maer alle dinck was haer gemeyn. Dit ghebruyck heeft eertijts langhe noch daer nae geduert/niet alleen tot op Clementem den Roomschen Bisschop/ die daer af in zijn Epistolen schrijft/maer Augustinus laet hem oock hooren/als dattet noch op zijnen tijt gheweest is. Tertullianum hebben wy van dien daer bouen gehoort in de ketters Chronijcke. Dies tot een waerteecken/ datse alle een lichaem/ koeck ende broot waren/ende met Christo alle dingen gemeyn hadden/ so brakense dat broot des Heeren/ daer mede sy oock haer gheloone betuychden/ Godt danck seyden/ ende in dat lichaem der kercken haer inplanten. Welck gebruyck Lucas met corte woorden wtdruct/ Act. 2. int eynde: Maer sy bleuen volstandich in der Apostolen leeringe/ende in de ghemeynschap/ende int broot breken/ende int ghebedt. Dese vier stucken dreuen sy eerst inde brekinge des broodts/ als sy te samen quamen/ ghelijck Erasmus de woordē wtleyt in Annot. Ten eersten/ sett hy de leeringhe des Euangelij: Ten tweeden/ de broederlicke liefde die onder haer alle dinghen ghemeyn maecte. Ten derden/ dese heylighe lose ende merck des Christelicken verbonts. Ten vierden/ de ghebeden voor alle man/2. Timot. 2. Dit ghebruyck en is niet alleen by Paulo/ maer oock by de eerste Kercke gheweest. Siet ouer de ghenoemde Schrift/ Act. 2. Erasmum in Paraphra. Siet daer af Richardum ouer de vier Epistelen Clementis de eerste. Wat voor een aensicht de eerste Kercke heeft gehadt/ waer toe dattet nu is ghecomen: Hoe de Bisschop ende zijn dienaers de Diaconen der ghemeynten huyshouders ende Procureurs zijn gheweest/niet alleen inden gheest/ maer alle nootdruft/hoese alle dingen gemeyn nae de noodt hebben wtghedeylt/ nae dat een yegelick behoefde/hoe de Bisschoppen hebben begost te ghierighen/ ende dat ghemeyn was/ eyghen te maken ende aen haer te trecken/daer een goet deel haerder rijckdommē afcoemt/ eñ dat eerlic voornemē sy also hebben misbruyct.

Clemens vā de gemeynschap der eerster kercken.

Item leest bysonder dē vierden Epistel aen de ghemeynte tot Jerusalem geheel door/ wat een ghemeyn leuen/ ghemeyn ghebruyck alder dinghen by haer was/ ende nochtans de booshėyt begost/dat mijn ende dijn/ Jae een eygengendom int Christendom aen te richten. Hoe neerstich hy daer teghen is/ wijst aen dat oock de Heyden ende Wijsen Grecie hebben bekent/ dat behoorlick alle dingen gemeyn soudē zijn/ ende niemant niet met allen dat Godt coecoēt indoen/so weynich als de Sonne/Locht/Elementen/etc. Want ghelijck dat/seyt hy/niet en mach gedeylt werden/ also oock dit altemael. Alle dinck is tot ghemeyn gebruyck ghegeuen/ allegeert daer op seer suynerlick Dauidē Psal. 132. eñ dat ghebruyck der eerster kercken/ Act. 4. 5. Ende oock Augustinus seyt. Het wert wt menschelicken/ ende niet wt goddelicken recht ghesept. Dat Dorp is mijn: Daer wt wy moghen merckē/dat dat eygendom niet wt God/ maer wt der menschen ontrouwe/ opgeset/ eñ van Nemroth den stercken Jager/die alle dinc met ghewelt/ wat hy ouermocht/ onder hem wierp/ ende dat gemeyn was/innam ende tot eyghen maecte/ aengheuanghen: also/ dat dat eyghendom in de werelt: ende ghemeynschap alder dingen onder de Christenen behoort/ als wy bekennē/Een ghemeynschap der heyligen. Siet Erasmum in Chiliadibus int eerste spreeckwoort Pithagore/ Amicorum sunt omnia communia. Item Platonem in Epicurum, dat is/ hoe goede vrienden alle dinghen ghemeyn hebben.

Dat dit ghebruyck reyn de eerste Kercke heeft ghehouden ende naegheuolcht.

In den tijt Archadij is alle dinck in een afual ghecomen.

ONghequetst heeft de eerste Kercke dit ghebruyck tot op den tijdt Archadij ende Honorij

norij bewaert/ als Cyprianus lib. 2. Epist. 3. seer claer aenwijst. Item Plinius 2. aen Keyser Traianum/ als Tertull. aduersus gentes capit. 2. aenwijst. Om desen tijdt hebben gheschenen Joannes de Apostel/ Ignatius zijn Discipel/ Policarpus/ Justinus/ Hyreneus ende andere. Hier en is niet met allen/ seyt Bullingerus/ dat erghens een in de Misse Ignatij/ oft in dat Sacrificium des outsten Hirenei hoepte/ dan de plaetse Ignatij is valschelick verduytst/ eñ wt Griecsche sprake in Latijn gheworpen/ so verstaetmen Hyreneum heel contrarie. By welcken dat broot des Heerẽ eenen pant was/ teeckẽ/ lose/ ende merck der eenicheyt ende liefden/ datse de Gasten haers gheloofs overseynden/ die haer als Broeders besochten ende tot haer quamen/ ghelijck by Eusebium Hireneus aen Victorem den Bisschop tot Romẽ schrijft. Daer vertelt hy oft wel menigerley ghebruyc met des Heeren broodt van de Roomsche Bisschoppẽ/ Sothero/ Aniceto/ Pio/ Iginio/ Telesphoro/ etc. is gehouden ghewordẽ/ so hebbense nochtãs altoos vrede met de ander kercken ghehadt/ ende die tot haer ghecomen zijn/ vriendelick ontfangen/ ende met oversey̆ndinghe des Heeren broodt op ghenomen.

Item 4. lib. teghen de ketterien/ cap. 32. heet hy dat Eucharistiam/ dat is/ dat broodt der dancksegghinghen/ der Christen offer/ daerom datmen by dit broot des Heeren/ als het Paulus noemt/ een reyn ghebedt ende dancsegginghe gheoffert heeft/ als hy dan begheert. Psal. 50. Offert Godt danckoffer/ ende betaelt den hoochsten dijn beloofte/ etc. Hier toe allegeert Hyreneus Malach. 1. Apocalip. 5. ende 8. daer mede hy niet op dat broodt/ maer op der Christen danck/ ende der heylighen ghebedt bediet/ datmen Godt by dit offer gheoffert heeft.

Tertull. een discipel Irenei.

Even op dese maniere leyt oock de neerstige Discipel Hyrenei Tertullianus de spreuke Malach. 1. wt/ In alle plaetsen salmen mijnen Name een reyn Offer offeren/ dat is/ een reyn eenvoudich ghebedt van goeder conscientien. Daer by men mercken ende verstaen can/ datse niet met allen anders noch van dat broodt des Heeren ghehouden en hebben/ dan de Apostolen/ te weten/ datse by dit broodt haer ghemeynschap in alle dinghen/ lof/ ghebedt/ ende dancksegghinghe tot Godt/ hebben aengewesen/ als oock de ghenoemde Tertullianus in Apologetico/ teghen de Heyden/ cap. 9. eñ 39. claerlick te verstaen gheeft.

Item lib. 4. tegen Marcianum/ noch claerder lib. 5. Dat dit Apostolische ghebruyck by dit broot breken int Sacrament des lichaems ende bloets Christi noch geduert heeft onverandert. Nu dese heeft gheleeft Anno 160.

Dat sietmen oock/ verstaet dat ghebruyck/ by Euseb. lib. 6. cap. 30. van Dionysio. Item lib. 9. cap. vltimo van Paulino aenghetoghen ende ghehouden zijn. Ick swijghe hier van Ambrosio. Augustinus is nae dese altemael geweest/ Anno 400. inden tijdt Honorij/ die noch dit gebruyck onverandert aenroert. De disciplina Christiana. Item lib. 2. van de Stadt Godts/ cap. 29. lib. 22. cap. 8. int eyndẽ/ lib. 21. cap. 25. gheheel door. Tot hier toe en heeft de Misse niemant gedacht/ ende is oock den Name onbekent gheweest. Nu sommighe teghensprenken/ eer wy voort varen neder ghelegt.

Maer dat sommighe Jacobum wt dat Decreet voorwerpen/ dat die een oorsaecker ende stichter der Missen is/ is een openbaer leugen/ gheen antwoort weert/ daerom alle de ouders die van Jacobo gheschreven hebben/ als Josephus/ Egesippus/ Jeronymus/ en ghedencken sulcks niet. Daer nae werdt het op Basilium gheschoven/ die en soudet levendich oock niet staen. Ende oft het wel waer waer/ soo en can Basilius de Christenheydt niet met allen nieus opdringhen. So en doet hier by tot dese saecke oock den Ban Theodosij niet met allen. Daer af besiet Paulinum den Schrijver Ambrosij/ oft lustet v/ so siet den Epistel Ambrosij aen Theodosium 28. lib. 5. oft so ghy liever wilt. Tripart. Histor.

Maer den Dialogus Severi Sulpitij en is niet fijn/ ende werdt hem valschelick toe gheschreven/ dat oock de stylus aenwijst/ weynich daer in mach Sulpitij zijn.

Van den Name Missa oft Misse/ van waer datse coemt.

Vanden name Missa oft Misse van waer sy coemt.

NV vanden name Missa oft Misse/ en vint ghy gheheel niet by den Ouders/ tot op Ambrosium/ Epist. 33. tot Marcellinam lib. 5. die en seyt nochtans niet als de onse/ Missam celebrare, maer Missam facere, dat is/ Misse doẽ/ dat heet nae dat ghebruyck Plauti/ een eynde maken/ oft ophouden. Item mittere, voor henen legghen oft wtsluyten/ is ghemeyn by de schrijvers Terentio/ Vergilio.

Daer henen heeft aldereerst Eucharistia oft des Heeren broot den name ontfanghen/ Missa/ op duytsch/ Misse/ om datmen met dat Nachtmael oft brootbreken/ als de ghemeynte te samen quam/ den Godtsdienst heeft besloten ende gheeyndicht. Daer henen noch dat ghebruyck overghebleven is/ datmen int eynde singt/ Ite Missa est. Oft heet daerom Missa/ van wtsluyten/ dat daer af de Cathecumeni/ oft bannighen wtghesloten worden: Want mittere, daer af Missa coemt/ heet/ wech doen/ afleggen/ wtwerpen/ menichmael by de Leeraers. Item ophouden/ daer af staen/ als Plautus spreeckt/ Hæc Missa faciamus, wy willen van dese dinghen ophouden/ etc. Sommighe meynen/ Missa coemt van dat Hebreeus woort dat offeren heet/ dat laten veel gheschieden. Nochtans men en bediet dat offeren niet op dat broot/ maer op dat ghebedt ende dancsegghinghe der Christenen Psalm.

Dat sy hoe dattet wil/ so ist by den Ouders eenen seltsamen ongewoonlicken naem/ Missa/ alsoo dat sommighe meynen/ het is van de rant in Ambrosium gheset/ ende hem toegheschreven.

Men leest evenwel by Ignatio den naem of woordt Missa/ in den Epistel tot Smyrnem/ maer dat is gheschiet wt onwetenheyt des Oversetters. Men vint oock dit woort in Tripar. Histo. maer dien en is hier in niet veel gheloofs te gheven/ als dien/ als Renanus seyt/ die beyde in Griecx ende Latijn niet hooch vervaren gheweest en is/ ende voor dat woort/ dat dienst oft ampt luyt/ Missa heeft overgheset.

Paulus Diaconus heeft na Gregorio in dẽ tijt Caroli Magni geleeft/ wat ist nu wonder/ dat hy hem des naems menichmael gebruyct?

Rabanus/ oft oftet Isidorus is/ onderschept de Misse vandẽ offer Missa, à sacrificio, dat dat broot breken ende gemeynschap des lichaems Christi Missa is/ de Collecten/ aelmissen ende ghebedt der Heylighen/ dat offer.

Waer henen ons ghebruyck der Missen coemt/ ende van wien de Misse is ingheset.

Aencoemste eñ stichters der Papist. Misse.

ANno 4007. als Arcadius ende Honorius dat Keyserdom besaten/ viel de verwoestinghe alder goeder consten ende rechter godsalicheyt in Germaniam/ Italien/ etc. te weten/ dat pestilensche heyr der Visigothis/ met haren heyrvoerder Alarico. Dese woeste verwoestet altemael/ also/ dat 44. iaer over de Romeynen

meynen

meynen niet dan wilde dieren heerschapten/ dat verschrickelick is/ende dat herte hem ontset te seggē/alle dinck wert vernielt/verwoest/ vertreden eñ wtgheroept / daerse aenquamen/ de Maechden vercracht/de Ouders bespot/de Liberie verbrant / ende altemael op eenē hoop ter aerden ghesmeten. Desen volchden nae de Wandali/niet weynigher onsinnich 18. Iaer. Op dese ghinghen de Ostrogothi met haren heyrvoerder Theodorico Bernate/ die/ als hy 14. iaren de spitse voerde / wert hy van Belisario verdreuen / nedergheleyt / ende met Crijch vermoeyt / die vinck aen dat veruallen weder te brenghen. Maer Totila quam daer in/ ende keerdet al om dat hy aenquam ende vercreech/ also/dat in 160. iaer beyde de consten eñ godtsdienste eenen grootē stoot namen. Doen verloren haer de verstroyde Christen/alle Godvreesende/ cōst/eere/ maniere/wert wtgedaen/also dat Lau. Val. Boetium den laetsten geleerden meynde gheweest te zijn in desen tijt/ die onder Theodo. met martelisatie wert gecroont/ An. 600. daer op quam de ouergheloouighe Greg. Mag. int Pausdom op desen onsalighen tijdt. Dese alder onsalichste meester der Ceremoniē/ dien zijn wy ontallicke veel valsche godsdiensten schuldich. Van desen hebben wy de Misse ontfanghen / doen was alle Apostolische ghebruyck veruallen/ die richte oock wt zijnen eyghen cop een nieuwe kercke/ volck/ gebruyck/ Misse/ Doop/ altemael aen. Die zijn wy onse kercke schuldich/ende alle dinc/ dien sullen wy dancken/want van hem hebben wy de grontsop ende verwoestinghe bynae van alle grouwel. Guilhemus Durandus/ Item Albertus Magnus/ ende die in deser voetstappē hebben ghetreden/Antonius Platina/Gabriel/deylen de Misse also af: Dat Introitus gheuense Celestino den Paus/die dat de kercke te singhen gegheuen heeft/An.426. Chrysost. Homel. in Mat. 11. wijst/dat by zijnē tijt ende by de Ouders int ghebruyck is gheweest gheheele Psalmen te singhen/tot dattet volck vergadert wert.

Wat een yegelick aen de Misse ge lapt heeft.

Dit ghebruyck heeft Celestinus van de Griecken ontleent/ ende in de Roomsche kercke ghenoert.

Dat Kyrieeleyson schrijuense dē Paus Siluestro toe/die oock wat van de Griecken / als de woorden aenwijsen/ ontnomen heeft.

Dat Enghelsche ghesanck/ Gloria in excelsis, schrijuense op den Paus Symachum/welcken Hilarius de Bisschop Pictauorum ghemaeckt heeft/tot lof Iesu Christi teghen Arrium ghestelt / ende bygheual den Paus ouergheleuert.

Der Collecten oorsaecker ende stichter makense Gelasium ende Gregorium de Pausen. Byden Ouders waren de Collecten / datmen voor de armen vergaderde/ende inleyde.

Dat Graduale ende Halleluia leggense oock de ghenoemde 2. Roomsche Bisschoppen toe. Dat Graduale werdt ghesonghen vant volck/ als de Bisschop op woude climmē op de Preecstoel/oft om hooghe staen/dat hy dies te leuendigher Godts woort sprack.

Dat ghesanck Halleluia schrijuen sommige te rugghe op Ieronymum in Epitaphio Fabiolo, Waerom het niet Gelasij oft Gregorij opsettinghe en mach zijn.

De Tractaten / en weet niemant van waer sy comen/alleen meynt Bullingerus / dit gheroep is van de Tractatie der Schrift ouergebleuen/ datmen de Schrift heeft ghehandelt/ ghetracteert ende wtghelept.

Nothgerus de Abt S. Galli schrijft/ Albertus Magnus heeft byna alle oude Sequentiē ghemaeckt/ ende de kercken ouergherepckt. Itē Adam de S. Victore heeft sommige daer af ghemaeckt/eñ dese insettinge en is niet out.

De lesinghe der Epist. ende Euang. segghen sommighe is Ieronymi insettinghe ende vindinghe/dat aldereerst Damasus beuesticht eñ de kercke beuolen heeft. Sommighe schrijuen dit Telesphoro toe/ die gheleeft heeft Ann. 135. Maer Damasus Anno 360. Maer Ieronymus in Apologia teghen Vigilantium betuycht/dat de lesinge des Euangeliums oock by de Griecken is int ghebruyc geweest / niet sonder heerlicke Ceremonien/dat naemaels Damasus de Roomsche kercke heeft opgeleyt/ eerst/ als hy van de Synagoghe der Ioden tot Christo bekeert wert/was de lesinghe der Prophecien eñ Ouden Testaments meer int ghebruyck / dan dat Nieuwe. Als nu metter tijt de Synagoghe afnam / ende wt de Heydenen ende volcken de kercke toenam/plachmen dat Nieuwe voor te nemen/alle dage een stuck/ een deel wt de Epistolen/ een deel wt de Euangelien / daer henen de Homelie comen ende gewassen zijn/die noch ter tijt Gelasij ende Gregorij duerden nae dat oude ghebruyck. Dese Homelias drang Paulus Diacon Ann. 810. de kercke op/ tot dat de consten verdwenen/ ende de Prophecie gheheel wtgheblusscht is ghewordē. Also quamen vande Schrift op de Vaders / van desen op hare Discipulen/tot dattet daer henen gecomen is/ dat de weerdighe handelinghe des Euangeliums gheheel veruallen is.

Homelie waer henen ghecomen.

An. 335. ter tijt des Conciliums tot Nicenē/ sal den geloone oft Patrem, Marcus de Roomsche Bisschop de kercken hebbē toegheeechent/ teghen Arrium te singhen. Sommighe zijnder die dit op Damasum worpen / die in die tijdt des Conciliums tot Constantinopolen gheweest is. Die andere segghen: Marcus heeft dat eerste deel des gheloofs teghen Arrium inde kercke te singhen aengheticht. Damasus dat anderde deel teghen Macedonium vanden Heylighen Gheest.

Anno 275. stichte Euticianus de Paus dat Offertorium, nochtans wijdt in een ander meyninghe/dannen nu daer af spreeckt eñ schrijft. Als veel Heydenen die offeren gewoon waren/ tot Christo bekeert werden/ende haer oude gebruyck te offeren niet wel laten en mochten/ meynde de Paus/men soude den swacken wat toelaten. Also liet hy haer toe/ datse de spijse in de ghemeynte droeghen/ende vanden Bisschop ghebenedijt / den armen wtdeylden / oft voor haer seluen ghebruycten. Daer nae halp Gregorius dese spreucke op de voeten : En verschijnt niet ijdel voor dat aensicht dijns Gods/ als hy int Register betuycht. Die hiet dat volc op den Altaer leggen/welck ghebruyck by ons alleen op den Paeschdach met de vladen/ ghebacк/etc. ghebleuen is. Desghelijcx ghedenckt wat Augustinus van de stadt Godts lib. 8. cap. vltimo.

Die Præfationes altemael werpense op Gelasium ende Gregorium. Cyprianus wijst Sermone 6. de Oratione Dominica, datse alle eenen hebben ghehadt/eñ dat volck mede ghebeden/ want men heeft in een yeghelicke plaetse verstandelick in des volcx sprake dat broodt ghebroken/ ende alle Godtsdienst volbracht.

Godsdiensten alle in elcx volcks sprake voortijden ghehouden.

Nu by de Latijnsche kercke was dit de Præfatie/ Dominus vobiscum : Antwoort dat volc/ Et cum spiritu tuo. Sursum corda, dat is / Heft uwe herten op tot Godt. Antwoort dat volck den Bisschop/wy hebbent totten Heere. Doen voer de Bisschop voort / Præceptis salutaribus moniti. Oremes Dominum, Pater noster, daer badt de gheheele ghemeynte mede. Daer nae sprack oft sanck de Bisschop met luyder stemme/ Gratias agimus Domino Deo nostro, &c.

Dignum & iustum est, antwoort dat volck. Verè dignum & iustum est, &c. sang de Priester tot op/ Per Christum Dominū nostrum, daer op volchde / Qui pridie quam pateretur, de rechte Canon met luyder stemmen. In het eynde van desen/ riep de Diacon/ Gaet herwaerts tot de Heylighen/ als Chrysost. Homel. in Hebr. 17. Daer henen bygheval oock onse Sanctus gheboren is. Daer in lijfde haer de ghemeynte in een broodt ende lijf met dat broodt des Heeren oft Sacrament des lichaems ende bloets Christi.

De compleet ende Secreet hebben de Nacomelinghen gheuonden. Sy gheuent vast Gregorio den Paus. De brekinghe des broodts/ ende Agnus Dei, zijn nieuwe/ te weten van Sergio langhe nae Gregorio ingheset.

Nu hout daerteghen dat Nachtmael der Apostolen/ dat met dese vier stucken daer bouen vertelt/ volbracht wert/ te weten/ met gebedt/ wtlegghinghe der schrift/ vergaderinghe voor de ghemeyne noot/ oft Collecten/ ende ten vierden met dat broodtbreken ende wtdeylinghe des Sacraments des Lichaems ende Bloets Christi.

Nachtmael voortijden vrij ghehouden sonder voorghes. Ceremo. als elcke plaetse woude.

Maer soo en worter niemant ghedwonghen aen dese voorgeschreuen woordē oft ordonantien te hanghen/ oock en voorschreuen niet de Apostolen bestemde plaetsen/ tijt/ woort/ maniere ende gebedt/ sy meynden dattet ghenoech was/ wanneermen in de Hooftsaecke te samen trefte/ ende met malcanderē stemde/ lietent der Christelicken vrijen behaghen.

De Joden zijn de insettinghen deser werelt verknoopt eñ verbonden gheweest/ van welcken ons Christus heeft willē vrij zijn/ ende onuerbonden. Daer nae is wt dese vrijheydt opghecomen een sulcke menichuoudicheydt der Ceremonien ende ghebruycken/ dat bynae een yegelijcke Kercke haer eyghen manieren heeft in wterlicke Godtsdiensten.

Nu van dese woeste wildernisse des wterlicken Regiments/ beclaecht hem wel Augustin. Maer naer veelder goetdunckē onbehoorlick/ hoe sy in de Hooftsaeck al te samen eens sins waren/ ende de eenige maniere haers wterlicken Godsdienst/ volbrachtense alleen met andere woorden/ tijt/ ordonātie/ plaetse: also/ dat dese Kercke alleen weynigher/ de ander meer woorden had. Also heeftmē een ander ende ander ghebruyck in Egypten/ Alexandria/ Cesarea/ Capadocia/ Cyperen/ Thebaida/ hier te langhe te vertellen: Nochtans quamt met de vier stuckē ouer een/ eñ vloeyt altemael in een. Also had Romen oock zijn eyghen ghebruyck/ ende ontleende al die een Kercke van de ander haer ghebruyck onghedwonghen wt vrijen wille ende vrijheyt des gheests. Dese vrijheyt duerde tot op Gregorium Magnum/ die vatte aldereerst desen Offer oft Godtsdienst/ in een voorgeschreuen ordonantie ende maniere / dat voor hem gheen Paus ghedaen en heeft / oft wel sommige zijnder voorvaders des willens ende sins waren. Die verkeerde alle dingen wt oorsake daer bouen vertelt/ in een nieuwe maniere/ welcke de kercken in het Oosten ende Asia noyt en hebben aengenomen. Dese zijne ordonancie sprack hy den Romeynen voort met gheleerde woorden aen / ende mengde daerin den grouwel des Canons / daer af de Orientsche Kercken niet met allen en weten/ oock niet dergheliijcken en heeft ghehadt ten tijt Augustini. Also baerde Gregorius dat zijn voorvaders droeghen/ oft daermede sy groot ginghen.

Een ander rekeninghe ende aencoemcoemste der Missen/ wt Chronica Chronicarum, Rationale diuinorum ende fasci temporum ghetoghen.

Apostolische misse hoe ghehouden.

Gregorius in Registro lib. 7. ca. 63. seyt/ dat dat ghebruyck der Apostolen gheweest is/ datse alleen op des Heeren ghebedt/ dat is op den Vader onse / de hostien consacreerden. Hæc ille.

Nu de aencoemste der teghenwoordiger gelapter Missen/ willen wy oock wt haer eyghen boecken/ als oock te voorē ouer al/ by brengen/ op datse my niet Luytersch en schelden.

Pauselicke Misse waer henen ghehouden.

Gregorius de groote meester der Ceremonien heeft Anno 594. tot Romen / een Synodus ghehouden/ daer in besloten ende geset/ dat Introitus ende Kirie eleyson 9. mael te singhen/ dat Introitus met dat vers sal wt de Psalmen ghenomen zijn. Tot dat Canon heeft hy ghelapt / diesque nostros, &c. tot op Per Christum Dominum nostrum. Itē dat Pater noster. Gelasius heeft daer toe gheset de Orationes/ Collecten/ Hymnen/ ende Tract. Anno 482.

Telesphorus heeft opgheset dat Gloria in excelsis, ende dat Euangelium in de Misse te singhen/ Anno 134.

Anno 494. heeft Symachus het Gloria in excelsis vermeerdert.

An. 334. heeft Paus Marcus gheordineert/ datmen op de feesten der Heylighen daghen / voor terstont nae dat Euangelium den Credo, als in dat Concilium tot Nicenen beuesticht/ singhen sal.

S. Bernaert seyt/ dit ghebedt / Veni sanctificator, int Canon/ is wt een Vrancrijcschē Misboeck ghenomen. Maer/ Suscipe sancta Trinitas is alleen wt ghewoonte aenghenomen/ eñ niet wt des Paus ordonantie.

Anno 124. heeft Paus Sixtus dat Sanctus driemael in de Misse voor de consecratie te singhen ingheset.

Anno 482. heeft Paus Gelasius het Canon opghericht/ Te igitur clementissime, ende gheordineert/ dat de Prefatie/ stilte ende Canon/ met wtghestreckte armen ghesproken ende ghesonghen werden sullen.

Anno 444. heeft by dat Canon ghedaen de groote Leo / Hanc igitur oblationem, ende dat Sanctum sacrificium.

Anno 734. heeft Gregor. de 3. daer by ghedaen/ Quorum solemnitas.

Anno 424. sette Celestinus de 1. datmen voor dat oft onder dat sacrificio den Psalm Antiphens wijse alleman songhe/ datmen te voren niet ghewoon en was.

Anno 114. heeft Alexander de 1. dat Qui pridie, daer toe ghedaen.

An. 694. heeft Sergius dat Agnus Dei driemael te singhen gheordineert ondert breken des broodts in de Misse.

Eerste Latijnsche misse gehouden

Anno 674. heeft de eerste Latijnsche Misse ghesonghen ende ghehouden Joannes de Portuenser Bisschop / int seste Concilie tot Constantinopolen.

Siet mijn Leser hoe rijmen haer de Historien daer toe / dat onbeschaemt int Decreet staet / de consec. dist. 1. Iacobus ex sexto Synodo, dat Jacobus eñ Basilius Magnus de Misse souden ghehouden hebbē/ opgeset/ alle maniere eñ ordonantie daer toe ghegeuen/ als de glosa daer ouer seyt / behaluen alleen de woorden der Consec. die heeftmē vandē Heere/ Hæc ille.

Nu zijn doch Jacobus ende Basilius meer dan 300. Jaer van malcanderen gheweest. Jacobus sterf twee Jaer nae Christo: Basilius Anno 380. Hoe heeft hy dan met Jacobo ouer een connen comen vander Misse weghen.

Item dat voorgenoemde Decreet seyt ooc/ men heeft dese manieren van de Apostolen eñ Basilio inghesèt / int 6. Concilium aenghenomen ende beuesticht.

Misse en coemt niet van Jacobo oft Basilio af.

Lieue besiet Basilium/ Jacobum / ende dit Concilium 6. gheheel door/ oftse opt een woort van de Misse segghen oft alleen ghedencken / noch dersmen sulcx in alle de werelt wtschrijuen/ in so heylighe boecken veruatten/ ende op de H. Vaders ende Concilien lieghen / daerop namaels so veel stichten eñ oock Cloosters gebout zijn. Sulcken heerlicken gront heuet altemael/ datmen int Pausdom roert eñ weecht/ alsmen nae siet: Noch houtmen soo vast daer ouer/ ende en wil de H. Misse als van Godt ingheset/ niemant varen laten. So wel is de werelt met leughenen/ daerin sy baedt/ want sy is de duysternis/ heeft lief de duysternisse/ eñ wil met eñ van leughenen gheregeert zijn/ die geeft haer Godt ghenoech wt hare schult verdient/ naedemael sy de liefde der waerheyt wtspout/ ende niet met allen weynigher aennemen en wil/ so wil Godt zijn waerheyt by hem behouden/ tot dat sy der seluer eens verstādich werden/ eñ haer buyst daer teghen oprecken/ woude Godt dattet terstont gheschiede/ Amen.

Vande veranderinghe alder dinghen/ den Godtsdienst aengaende int Westen / aldermeest des Canons weghen.

Van waer de veranderinghe aller dinghen in den Godtsdienst is gecomen/ ende wie tghebruyck der eerste kerckē heeft afghebracht.

Wy hebben eensdeels gehoort/ hoe wy den nieuwen teghenwoordighen onsen ghebruyck Misse te houden van Gregorio ontfanghen hebben / maer wat hem daer toe ghedreuen heeft/ en sie ick niet/ dan eenen ouervloedighen sotten yuer der Ceremonien/ lust ende begheerte alle dinghen te veranderen ende vernieuwen/ ende den heymelicken haet der Constantinopolitaenscher kercken.

Dese Gregorius heeft wt alle ghebruycken daer bouen vertelt/ dese eenige maniere by onsen tijden ghebruyckelick / te samen ghelapt/ als Albertus Magnus van hem seyt/ ouer dat 47. cap. Ecclesiast. eñ hy selue in Registro. De Psalmen te singhen heeft hy afghedaen / ende daer voor een Introitus gheordineert/ met een aenghehanghen vers oft Antiphona wt de Psalmen/ ende also voort op dat Canon / daer af wy nu willen segghen.

Menigherley meyninghen zijn vanden versierder des Canons/ doch is hy vandē Roomschen Bisschop sonder twijfel also te samen gelapt/ oft een weynich voor Gregorio/ vā Scolastico/ als de ander willen/ eñ wy hooren sullen/ gheuonden. Dat eerste stuck van dat ghebruyck der kercken ghenomen/ welcke gewent was voor alle Ouerheydt te bidden. Oock is dat ander stuck/ te weten der heyligen gedachtenisse/ ghemeyn by de kercke gheweest/ als wt Augustino de Ciuit. Dei lib. 22. cap. 10. claerlick ghesien wert/ daer af by gheual dat ander stuc ghenomen is. Van Pelagio is de ghedachtenisse der dooden ingheset.

Offerē voor dancseggen ghenomen.

Maer dat by den Ouders gheuonden wert/ men heeft voor de dooden gheoffert / salmen mercken het een voor ende dander nae/ datse dat woort Sacrificij oft oblationis, dat is offeren/ voor dancksegghen/ ende met lof ghedencken/ ghemeynlick ghebruycken.

Also seyt Tertullianus: wy doen oft houden Jaerlijcks offer voor de dooden/ dat is/ wy offeren Godt danckoffer voor onse verstoruen broeders. Also offert Ambrosius God lof voor den Keyser Theodosium. Also wil by dē naem Offer / Tertullianus lib. 2. ad vxorem, verstaen hebben/ de openbare benedijnghe / eñ der kercken vreuchde/ daer hy seyt: Hoe can ic dat houwelick ghenoech prijsen / welcke de kercke tsamen gegeuen heeft/ den offer beuesticht/ eñ die/ die vader voor een houwelic heeft? Also bruyct hy oock dat Offerre/ offeren/ de monogamia.

Misse eenē offer.

Item also Cypria. lib. 4. Epist. 5. daer hy vande Martelaers seyt / datse als ghetrouwe ridders haer bloet om den naem Christi vergotē/ eñ die den duyuel omgeworpen hebbē. Hangt hy daeraen/ voor die wy altijdt / als ghy weet sacrificia offerimus, offer offeren/ so menichmael wy de martelisatie / lijden / ende iaerdach met ghedachtenisse houden. Tot hier toe Cypria.

Sacrificie der Missen wat dat is.

Hier ist claer/ wat Cypri. sacrificium heet/ te weten/ der Christen vrolicheyt/ lof/ dancksegginghe/ ende ghedachtenisse der Heylighen/ eñ gheheelick niet voor ons voorbidden oft de Misse selue. Oft hoe souden wy dat Lichaem Christi oft ons voorbidden voor der heyligen salicheyt offeren / naedemael sy ghenesen ende salich / onser niet en behoeuen / wanneer oock eenich voorbidden plaetse had?

Item naedemael hy int Sermone / van de sterffelicheyt/ alle treuren ende weeclagen verbiet / op dat wy als troosteloos den Heydenen gheen oorsaeck en gheuen/ haer te verargeren/ oft ons ghelooue te lasteren.

Item teghen Demetrianum seydt hy openbaer: Nae datmen van hier afscheyt/ en is geen plaetse meer der boete oft vergheuinghe. Hier wert dat leuen onderhouden/ behoudē oft verloren.

Daerom was byden ouders/ offeren/ so veel als dancksegghen / welcken offer Godt alleen begeert/ Psalm. 50. 51. Als so een broeder wt de gemeynte verscheyde/ offerde de Bisschop met alle dat volck dancoffer/ hiel somtijts ouer den Lijcke een claech predicatie. Dat volck prees Godts bermherticheydt / dat hy haren broeder in het ghelooue volstandich / wt dese elendicheyt gheroepen had/ badt om ghelijcke volstandicheyt/ ghelooue ende afsteruen. Dese gedachtenisse was wijt een ander/ dan Pelagius de 5. dien Gregorius nageuolcht heeft ingeset.

Canon in een forme ghebracht.

Nu desen verwerdē Labyrinth [hol sonder wtganck] deses Canons/ heeft Greg. na Scolastico in een forme gebracht/ eñ dit Canonem ghenoemt/ dat is/ den reghel ende mate. Alsoo betuycht Gregorius in Registro / dat hy oock dat Pater noster aen dat Canon Scolastici heeft ghehanghen/ daerom dat hem onbehoorlick docht/ dat de Oratien Scolastici ende Vader onse/ voorby ghelaten werden soude. Dat melt oock Innocentius de 3. segghende: Gelasius wert ghelooft dat Canon geset te hebben. Maer Gregorius in Registro / wil slecht / dat Scolasticus die gheordineert heeft / welcke ouer dat broot ghemommelt ende heymelic gesproken. Gregorius heeft wel drie ghebeden by het Canon ghewórpen / ende oock dat Pater noster ouer de Hostien soude ghesproken werden. Maer dat Scolasticus die tot op die tijdt Gregorij ghereyckt heeft / een stichter des Canones is gheweest/ gheeft oock Remanus ghetuychenis/ tot dat/ dat Gregorius tuycht/ dat hy eenen cleynen tijdt voor hem is ghemaeckt. Alsoo heeft aldereerst Gregorius dat Canon aengenomen/ daerom hem by auontueren Albertus een insetter des Canons noemt.

De kercke aldereerst alle daghe / daer na alle sondaghe/ volghende dat iaer drie mael / ten 4. eens ghecōmuniceert.

Van dat afclimmen ende menichuoudighe veranderinghe der Missen oft ghebruyck des Auontmaels schrijft wijder Albertus. Aldereerst is int ghebruyck gheweest/ dat de geheele ghemeynte in de kercke vergadert / alle daghe communiceerde. Als nu de menichte wies/ eñ des gheen bequaemheyt meer hebbē en mocht/ wert gheset/ datse alle Sondagen haer inde gemeynte in liefden. Als dat oock niet en woude van stede gaen / werden drie Feesten int Jaer daer toe gheordineert/ Paesschen / Pinxten eñ Kersnacht. Alst oock dat niet doen en woude/ ende qualick ghehouden wert/ heeft de Kercke

 in Con-

int Concilio Laterano nieuwelic geordineert/ dat eens int Jaer/ op Paesschen dat gheschiede. Siet dese menichuoudighe veranderinghe/ gheeft velen een oorsaeck by onsen tyden/ datse meynen/ de wterlicke kercke/ Doop/ Nachtmael/ predickofficie/ Ban / ghewelt is gheheel wech ghenomen / als de besnydinghe: Want God/ segghense/ en heeftse nergens ongequetst onderhouden/ dwelc nochtans zyn moest/ soot zyn woort waer.

Nu soeckt dese vier stucken in onse Misse/ Waer is de Prophecie? Men hoort wel veel huylen ende bleren in de kercken/ niemandt en leyt het wt nae de ordineringe Pauli/ 1.Cor.14 Waer is dat openbaer ghemeyn offer des ghebets? Altemael werdet op eenen Paep geschouen. Waer zyn de Collectē? Ick hoor wel den naem/ maer ick en sie gheen bermhertighe bereyde handt. Gauen brengtmen totten Altaer alleen den Papen. Waer is het Nachtmael? Waer is ghemeynschap alder dinghen? Eenen vintmen op den altaer staen schermutselen/ die eet by hemseluen/ eñ sit alleē met groot geroep aenden disch. Niemant en laet hy met hē drincken. Waer is der Christen verbondt eñ beloeftenisse? Altemael werdet op eenen guychelaer ghewepnt/ welckers Misse so ghelyck des Heeren Auontmael siet/ als een Wolsack eenen pyle. Altemael ist verdonckert door de ordonātie Gregorij wtgheblusscht/ verandert/ ende een enckel superstitie in de plaetse gheuoert.

Lieue siet lib.2. Epist.3. Cypria. ende hout de insettinghe Gregorij daer teghen/ soo sult ghy sien/ hoe wyt dattet faelgeert.

Nu dat Gregorius invoerde/ dat seylde namaels Adrianus alle kercke ghelyc met gewelt op/ nochtans en had hyt niet opghedronghen/ hadse dese niet ghemaeckt. Daerom alle schult op Gregorium als de beghinder valt / hoewel het dese der werelt niet op en bant/ maer alleen de stadt Roomen / welcker Bisschop hy was. Daerom hy in Registro bekent/ dat hy andere ordonantien eñ gebruycken niet en verwerpt. Alsoo en heeft Asia/ Hellas/ Grecia/ Macedonia/ Egyptus/ Alexandria/ eñ heel Oosten dese ordineringhe noyt aenghenomen/ ghelyck het Westische Keyserdom/ daer in de Paus met gewelt gheneselt heeft. Sy zyn oock in het Oostē altoos gheleerder/ maer wy ouergheloouiger gheweest/ die meer den schyn der Ceremonien/ dan de rechte godtsalicheyt/ Religie oft Godsdienst hebben aengebedē. Wat ist dan wonder/ dat wy so seer vanden wech zyn ghecomen.

Hoewel nu langhe na Gregorio niemant de Roomsche Misse aen te nemen ghedwonghen/ maer alleman na zyne insettingen eñ ordinantie te leuen/ toeghelaten werdt/ so begost nochtans de Roōsche Misse in een geroep te comen/ ende alleman om die te eeren ghenepcht wert. Oock de Roomsche Bisschop begost geweldich te werden/ eñ een hooft alder kercken hem ghenoemt/ eñ ghehouden wert als een Stadthouder Christi. Item nae dat de Coninghen van Vranckryck een verbont met hem haddē/ doen is eerst de Gregoriaensche Misse alle Occidensche kercken opghedrongen ghewordden/ te weten/ Hispaniē/ Duytslant/ Vranckryck/ etc. Doē monsterde men alle ander manieren eñ ordonantien wt/ eñ verboot alle ghebruycken/ An. 790. onder Adriano de 1. Alsoo heeft Gregorius de wapenen ghesmeet. Maer Adrianus gebruyckt. Also is de Misse opghecomen/ eñ alle Godtsdienst int Westen opghewassen.

Wt wat oorsaeck de ouders dat Sacrament des Altaers eenen Offer hebben ghenoemt.

Hireneus teghen de ketterien/ lib.7. cap.37 seyt: de Heere wil dat wy sonder ophouden gauen totten Altaer brengen. Maer onsen Altaer is inden Hemel / daer henen sullen onse ghebeden/ offer / oock onse Tempels ghestelt werden/ als Joan. in Apo.5.8.11. spreeckt/ etc. Daer mede Hireneus te verstaen geeft/ dat der Christenen waerachtighen offer haer opreyckende ghebedt is tot Godt. Als oock Pomer. Psal.25. byna int eynde seer claerlick aenwyst/ ende den 42. Psalm daer toe tot een getuychenis invoert.

Waerom de ouders de Misse eenē Offer ghenoemt hebben.

Dat wil oock Tertul. tegen Marcia. lib.4. Item tot Stabulam/ daer noemt hy claerlick dat ghebedt eenen offer oft Sacrificium/ datse voor den Keyser offeren: Want Godt een bouwmeester alder dingē / en behoeft geen gheroock of bloet. Hier siet ghy de aengehangē oorsaeck.

Tertul.

Noch veel claerder in Apologetico / tegen de Heyden cap.30. Wyder dat der Christen eenicheyt/ vrede ende ghebedt/ haren offer is. Leest Cyprianum Sermone 6. in zyn vader onse. Item Lactantium van den rechten waerachtighen Godsdienst lib. Instit.6. cap.1. daer hy spreeckt: Ick wil nu comen tot dat gene/ dat dat grootste eñ hooftstuck is/ te weten/ dat ick leere/ met wat maniere ende offer men God eeren moet. Niet met allen anders de heylighe eenige Maiesteydt van ons / dan alleen die ontschult begheert/ welck sose yemandt Godt offert / heeft wel ende recht gheoffert.

Cyprian.

Siet daer nae cap. 2.24.25. Daer treckt hy twee stucken aen/ diemen Godt offeren sal / te weten/ gauen ende offer. Nochtans beyde geestelick. De gauen eewich/ den offer eenen tydt lanck. De gauen noemt hy de volcomentheyt des onuerscheurden ghemoets / den offer / lof ende danck. Want so God niet en wert gesien/ ende een gheest is / daerom sal hy met dese zyn ghelycke dinghen gheeert werden / te weten/ met onsienlicke. Daerom en is gheheel gheen gheestelicheydt oft Godtsdienst / waer gheen deucht ende gherechticheyt en is.

Hier mede stemt oock Ambrosi. in Apologia Dauids/ cap. vlt. ouer dit vers des 51. Psalms. Dan sult ghy lust hebben tot den Offer. Daer noemt hy ooc de vierige deuotie eenen offer der gerechticheyt/ met veel schoone woordē. Daer maeckt hy eenen gheestelicken Altaer/ vrucht/ acker/ ploech/ offer/ ende altemael/ etc.

Item hy maect den doot der martelaers/ eñ dat opofferen onses lichaems / een gheestelick Godt welbehaghelick offer met Paulo/ Rom. 12. niet verre van dat / dat hy Epist. 29. cap.5. aen Keyser Theodosium schryft.

Augustin. de ciuitate Dei, lib 9. cap.4.5.6. heeft seer neerstich vander Christen offer gheschreuen. Hier in vint een yeghelick ouervloedich hem ghenoech ghedaen / die hem met de waerheyt vernoeghen laet. Daer noemt hy ons lichaem met Paulo dē Tempel Gods/ ons hert den Altaer/ daer op ons Bisschop ende hooghe Priester Christus/ God daghelicks offere ons ghebedt/ bloet/ ghedachten/ woordē/ wercken/ ghelooue/ liefde. Somma die Godt dat zyne dat in ons is/ weder op offert/ oock ons seluen/ ende den offer ons lofs/ ootmoedicheyt/ eñ der vierigher liefden / brandt hy Godt op den Altaer ons herten / dat niemandt en meynt/ dat God in eenige maniere onser behoeft/ Psal.15. Ja oock onse gerechticheyt en behoeft hy niet/ daerom oock den waerachtigē godsdienst des mensche/ eñ Godt niet nut en is: Want seyt hy/ niemant en seyt/ dat hy de Fonteyne nut gheweest is / so hy daer wt gedroncken heeft/ noch dat licht/ so hy daer af verlicht gesiē heeft. Hier treckt hy den 2. Psalm aen nae de Hebreeusche

waer-

waerheyt oft aftellinghe de 50. door wt/ leydt aldaer wt/ wat gheseyt is/ Offert God danckoffer/ eñ betaelt den Heere dyn beloefte. Roept my aen in de tijdt der noot / ende ick wil v verlossen/ etc. Also sult ghy my eeren.

Wijder seyt hy in de genoemde plaetsen/ dat een Godtghewijde mensche / die der werelt afsterft op dat hy Godt bemint/ een God welbehaghelick offer is/ trect daer toe Paulum Ro. 12. aen. Item de spreuke Heb. 13. Sijt Gastvrij ende weldadich/ want met sulcken Offer wert Godt versoent/ so ghy niet eñ vergheet wel te doen. Daer hy de bermhertichheyt voor eenen offer aentreckt.

Besluyt dat door den grootē Priester Christum de gheheele verloste Stadt ende gheselschap der Heylighen / voor eenen ghemeynen eenighen offer/ wert God ghegheuen eñ toegedeylt sonder ophouden / eñ seyt / dat Christus int vleesch de Middelaer/ Priester/ eñ oock den offer selue is/ dat hy voor ons Godt offert / eñ ons in hem/ als wy eens sulcken hoofts eñ lichaems also deelachtich werden. Maer nu dat Sacrament des Altaers een oeffeninghe ende practijcke is/ daer by de Christen in eenicheydt des gheests in een lichaem ende broot ingelijft/ haer reyn ghebedt/ lof eñ danck/ by dit Merck/ Lose / ghenadenbroodt / ghedenckteecken/ oft broot des woordts (als het dat Ephesinische Concilium noemt) God offeren/ wert dat Sacrament des Altaers eenen offer ghenoemt by den Ouders / niet datmen dat Sacrament offert/ maer dat wy onse dancksegghinghe daer by/ Godt opheffen ende offeren.

Item oock daerom/ als Zwinglius/ Cypri. lib. 3. Epist. 2. Chrysosto. Homel. in Heb. 13. meynt/ dattet een gedenckteeckē is des eenigen offers aent cruys volbracht/ dies men daer by ghedenckt. Daerom oock eenen offer dat Sacrament mach ghenoemt werden / ghelijck den Paeschdach ons Heeren verrijsenisse.

Sommige ander by onsen tijden willen/ dat dit Sacrament oft broot des Heeren / selue eenen offer is/ datmen Godt opheft/ om God te vermanē des eens geschiedē offers aent cruys. Oft datmen Godt de creatuere des broots eñ wijns opheft met ghebedt/ ende met dancksegghinghe offere/ als Christus ghedaen heeft/ datment ghebenedijt van de ghesegħende handen Godts weder neemt.

Maer nochtans sy dat hoe het wil / so zijnse daer in alle eens/ dat de Misse gheenen offer en is/ te weten/ datmen Christum oft zijn vleesch ende bloet int Sacramēt niet en offert tot vergheuinghen der sonden / voor leuendighe ende dooden/ want het is eens gheschiet / Hebr. 10. Hy en sterft / oft en mach voortaen nimmermeer ghecruyst ende Godt gheoffert werden/ daer mede mē dat eerste als ongenoechsaem eñ onuolcomē verckleynt tot bespottinge Christi.

Augustinus in de voorghenoemde plaetsen heet dat Sacrament daerom eenen offer / dat wy veel een lichaem eñ broodt zijn in Christo/ dat dit Sacrament bediet ende aenwijst/ als Paulus seyt 1. Corint. 10. Daerom wort dat lichaem Christi/ dat is/ zijn gemeynte/ Ephes. 1. Col. 1. in dese offeringhe selue gheoffert: Want euen die daer offeren / zijn euen dat/ datse offeren/ te weten / een lichaem ende broot Christi / een kercke/ etc. Siet breeder Augustinum.

Cyprian.

Cyprianus lib. 3. Episto. 2. wijst een ander oorsaeck aen/ daerom dat broot der dancsegghinghen eenen offer wert ghenoemt/ te weten/ om de ghedachtenisse wille des lijdens Christi/ welcke dat waerachtighe eens gheschiede offer is. Nu de dancksegghinghe daer by is nu der Christen offer / daerom de gheheele handelinghe eenen offer ghenoemt werdt.

Chrysost.

Veel claerder wijst dat aen Chrysost. Homel. in Heb. 17. Wy offeren euen wel/ eñ dat doen wy tot ghedachtenisse zijns doodts: Want dat wy gedaen hebben/ geschiet tot gedachtenisse des/ dat eens gheschiet is: Want hy seyt/ Dat doet tot mijnder ghedachtenissē/ etc. Wy en offeren geenen anderē offer dan onsen Bisschop/ maer euē dat selue doē wy altoos/ Ja veel meer volbrengē wy de gedachtenisse des eenigen offers.

Ignatius.

Maer datter alleen een eenige Priester ende offer is/ wijst Ignatius tot Magnesios claerlick aen. Item Cypri. lib. 1. Epist. 8. Lactantius lib. 4. Institutionum cap. 14. Hier henen brengt wat onouerwinlicks August. de Tri. lib. 4. ca. 14. daer henen loopt/ want dat gheheel Capittel hangt aen malcanderen.

Also hebt ghy/ hoe/ ende waerom de Ouders de Misse een sacrificium hebben ghenoemt/ ende dit Nachtmael aen hem seluen/ hoet langen tijt in de ghemeynte ende openbare gasterien in de kercken ghehouden is ghewordeu / als de Historien betuygen/ en heeft niemant voor eenen offer ghehouden/ maer de ghedachtenisse/ ghebedt/ lof/ ende dancksegghinghe.

Wanneer / hoe / ende van welcken de Westersche kercke Europe de Misse: Item de Transubstantiatiē oft veranderinge des broots eñ wijns in dat lichaem ende bloedt Christi / ontfanghen heeft.

Keyserdom vanden opganc inden nederganck ghebracht.

Anno 790. als nu Adrianus 24. iaer ghheseten/ die Gregoriaensche Misse int ghebruyck ghebracht had/ eñ voor hem genomen veel Landtschappen op te dringhen / had hy Leonem de 3. tot eenen naecomelinck. Maer die ontroc eñ versette dat Griecx Keyserdom/ ende brachtet met listen ende hulpe Hirene der Keyserinnen/ als daer bouen van de Beelden vertelt is/ in Vranckrijck aen den Coninck Carolum/ Magnum naemaels toegenaemt/ dien croonde hy tot eenen Keyser/ daer mede hy hem den mensche so geneycht eñ goetwillich maecte/ dat hy alle dinck by hem vermocht. Jae dat dese Carolus in zijn woorden swoer/ alsoo/ dat hy hem oock te gebieden had. Als de ghene die slechs de Roomsche Religie in hem dronck/ eñ ouer Vranckrijck eñ gheheel Duytslandt heerschapte / conde hy zijnen gheest in dese plaetsen alle wtghieten. Die stichten oueral veel Cloosters/ Kercken/ ende hooghe Scholen/ daer op men des Paus ghelooue eñ de Roomsche Religie mocht begrijpen/ ende daeraf Bisschoppen ende Pastooren eyschen ende beroepen. Alsoo voerde hy dese Roomsche oft Latijnsche tonghe/ sprake ende Godtsdienst in Duytslant aldermeest in alle Tēpelen/ welcker hy een groot deel ghesticht heeft/ eñ ouer al / datse ghesticht ende van anderen ghebout werden/ daerom wt was.

K. Carol. sticht veel Tēpels/ etc.

Maer hy mocht dat dies te lichter doen/ dat voor hem onder zijnen Vader Pipino Gregorius de tweede een Moninck/ der Roomscher Religie verstandich/ Bonifacium ghenoemt in Duytslandt seynde/ die haer totten Roomschen ghelooue/ oft als Platina seyt/ tot het Christelick ghelooue bekeerde/ welckers Gregorij bysondersten lof is / dat wt zijn aenseynden de Duytschen tot den ghelooue / woude God tot de Christelicke/ zijn bekeert ghewordeu. Alsoo wert de genoemde Bonifacius eerst tot dē eersten Bisschop tot Mentz ghecoren ende inghheset. Die croonde wt beuel Zacharie des Paus Pipinum den Coninck/ des Paus goedtwillighen / ende sette met verraderie Childericum af/ Jae werp hem met ghewelt wt zijn Rijck.

Mentz tot eē Eertzbisdom ghemaeckt.

Nu wort Mentz tot een Eertzbisdō in duytslant ghemaect / daer af de andere Leen eñ forme des Godsdienst ontfinghen/ Maer Mentz vanden Roomschen Bisschop. Hier siet op wat tÿt de Duytschen den Paus hebben ingelaten/ gheeert/ende te bekennē begost. Want anders cannen wt Ireneo/ Tertulliano ende Hilario ghewisselick aenwÿsen/ dat Duytslant by haren tÿden dat waerachtighe Christi ghelooue gehadt heeft. Daerom en ist niet gheloofweerdich/datse van die tÿt Hilarÿ alle vanden ghelooue weder zÿn afgheuallen / datse dien van nieus weder hebben moeten aennemen/ eñ totten ghelooue bekeert werden: Maer dat doen ter tÿt Duytslant door Bonifacium van Christo tot den Paus/van den Christelicken gelooue tot den Roomschen is ghewepnt/eñ eplacen verkeert gheworden. Aldermeest / dat in dese tÿdē de Roomsche kercke een hooft alder kercken van velen ghehouden werdt: Oosten door Machomet verleyt afviel / eñ Grecia van des Paus tyrannie verdruckt wert.

Als nu Carolus Mag. zÿnen van de Roomsche kercke aenghenomen ghelooue alleman / Ja den tegenstaenden met Crÿch eñ slagen op seylde eñ dwanck/ Anno 8001. tot in dat 8015. Iaer. Doen volchde hem noch veel ouergeloouerigen sone Lodewÿck int Rÿck na/ die holp den Paus eerst recht op de voetē. Die ontboot den Keyser tot Constantinopolen / als hy de beelden af te doen wert aenghesterct: Sulcken sake stonde de Paus toe/ maer hē gehoorsaem te zÿn / ende hier in niet met allen te handelen. Doen ghinck de Guyle. Op dien volchde Lotharius/Ludouicus de 2. Carolus Caluus die alle de Roomsche manieren waren onderghe-uen/eñ des Paus eyghen. Noch en waren de Missen op desen tÿt niet so ontellickē veel/ooc niet te coopen / als nu / maer in een Sticht oft Collegio wert daechs een oft twee ghehouden. De ander predicten oft studeerden/doch als de maniere eñ de conste oeffeningen waren. Doen werdt dat gheestelick Recht / soo veel daer aen voorhanden was/ van daghe te dage den Vniuersiteyten opghebonden te lesen eñ studeren. Driemael int Iaer gingense God ter tafel/als doen ter tÿt int gebruyck was. Maer doen ter tÿt en wistmē noch niet met allen van de Trāsubstantiatie/dat dat broot zÿn eygenschap eñ wesen verloor/eñ in een ghedaente/ daer onder dat waerachtich/ wesentlick/ lichamelick lÿf/ vlees eñ bloedt Christi verandert wert: maer men geloofde eenuoudich/na luyt der woordē/ dat broodt waer dat lÿf Christi / alsoo dat dat broot niet dies te weyniger broot en bleef / als oock Lutherus wil/eñ geen accidēs oft gestalte met ophooringe zÿns wesens/eñ verliesinge zÿnder substantien/daer wt en worde. Oft alst Tertul. tegē Marcianum lib. 4. noemt een Figuer. Augusti. een teecken oft Sacrament des lichaems Christi: want het is gewis/ dat doen ter tÿdt de Transubstantiatie te verloochenen niet doodtlick en is gheweest. Want Ioannes Scotus/niet de Moninck/ maer een Leser tot Parÿs/beyder tongen hooch geleert/ als Platina/Raphael/ Sabellicus / eñ Bernhardus/ van hem schrÿuen/ heeft een boecxken daer teghen geschreuen/ dat eerst namaels int Concilio tot Vercellis verdoemt gheworden is.

Carolus Magnus eñ zÿn soon goet pausch

Transubstātiatie oft veranderinghe des broodts in dat lichaem Christi wan neer aengenomen.

Nu is dese aen des goet Pausch Keysers Lotharÿ hof hooch daeraen geweest/ twelck niet gheschiet en waer/ so het dootlick waer geweest/ die Transubstantiatie niet te geloouen. Ja hy waer van den Cōninc/ die so hert aen dē Paus hinck/ selfs veriaecht gheworden: Oft wel niet en mach gheloochent werden / dat de lichamelicke teghenwoordichept doen ter tÿt by velen was aengenomen/maer nochtans is de Transubstantiatie eerst langhe daer na met sommigher Concilien Decreten beuesticht gheworden. Daeraen Thomas ende andere ghehouden hebben.

Hier seyt Bullingerus de meyninghe der lichamelickē tegenwoordichept int Sacramēt/ en is ter tÿt Caroli Magni niet so gemeyn geweest/als op onse tÿden. Oock en heeft Carolus / hoewel hy veel totten ghelooue met dat sweert ghedwonghen heeft / des stucx haluen/ niemant aenghetast/noch eenighe noot opghelept. Alleman leefde in de aengenomen maniere ende ghelooue van Gregorio magno.

Carolus Magnus dwingt veel met dat sweert totte ghelooue.

Na Lothario eñ Ludouico quam de Roomsche Bisschoppen sulcke ontstekinge eñ onsinnichept aen te heerschappen / datse malcanderen met fenÿn wtbluschten ende vergauen/ twelck een ghemeyn stuck eñ daghelicx broodt by haer was. Want daer zÿn gheweest van de tÿt Caroli Calui/ tot op Othonē de derde/ dat is in 133. Iaren/meer Pausen / dan van Tiberio tot op Iulianum/ dat is in 400. Iaren/ die nochtans oock door de martelisatie wtgheblust/ haer natuerlick eynde oft doot niet en vercreghen. Noch en zÿn tusschen deser Tyrannen tÿdt niet meer dan 33. gheweest. Ende die om Christus Naems wille niet gheleden en hebben in de tÿt des vreets/zÿn ouer 37. Pausen gheweest.

In 133. iarē meer Pausen/ dan te voren in 400 Iaren.

Hier bedenct wat de Godsalichept is afghegaen onder so veel Herders/ ic had by na Wolnen ghesept/daer niet met allen dan superstitie ende ceremonie daer wt gheregeert ende int gebruyck ghegaen zÿn/ ende so diep ingescheurt/ datse niemant en mocht afdrÿuen. Want daer henen quam de sake/dat de archste eñ Godlooste boeuen den waghen der kercken voerden/ Anno 1300. viel tot Roomen een Gibertus genaemt/ die Toouerie ende swerte conste beghenen/dat Pausdom aen/ende wert Siluester de 2. ghenoemt. Wat dersmen nu verwonderen/ dat in den acker Gods so veel oncruyts is ghewassen by dese planters des Duyuels saets eñ vuyle beghieters des saets Godts.

Op dese tÿdt stont op Fredeuardus/eñ niet langhe daer nae Berengarius/die de leere Ioannes Scoti weder op weckten / ende nae zÿn exempel leerden/dat Lichaem Christi niet wesentlick oft Lichamelick in dat Sacrament des Altaers te zÿn/maer figuerlick ofte bediedelick/als Oecolampadius/ Zwinglius/ende andere nu mede omgaen/ende segghen. Het is een figuerlicke reden: Dat is mÿn lÿf/ etc. gelÿck als hem Christus een Lam / Hoecksteen/ Steen / Wÿnstock noemt / alsoo hier oock een broot dat daer ghegheten niet lichamelick/als die Paus/maer gheestelick als hy selfs Ioan. 6. leert/spÿse totten eewighen leuen. Welcker beyder reden hoese bestaen/sien sy op.

Fredeuardus eñ Berengarius verwecken de leeringhe Scoti weder.

Nu van Fredeuardo ende Berengario. Sy allegeerdē veel wt de oude Vaders/ als Landfrancus/Pascasius ende Guymundus/ Berēgarÿ tÿtgenooten/ by Guilhelmo/Guideuardo van hem seggen/die sy op hare zÿden te zÿn vermeynden. Ende seyden hare dingen en ware niet nieu/maer euen dat/dat voor haer Tertullianus/Ambrosius/ Chrysostomus gehouden hebben/te weten/dat des Heeren broot ende kelck alleen een Eucharistia/ dancksegginghe/figuere/teken/ Sacramēt des Lichaems ende bloets Christi is/ ende niet dat Lichaem ende bloedt Christi wesentlick / Lichamelick selue: Alleleens als nu Zwinglius ende Oecolampadius.

Nu dese zÿne meyninghe predicte Berengarius een Bisschop tot Toron 30. iaer aen mal-

Berengarius eē Bisschop tot Turon.

canderen

canderen/ ende brack alsoo in als oock nu/ dat vier gehouden Concilien aen hem niet met allen wt en richten.

Als nu by die Turonensers dese leeringe de overhandt nam/ wertse van daer als van een Ertzbisdom in veel ander Bisdommen/ als in dat Andagauische/ Redonẽsische/ Leonensche/ Maclauiensche/ Dolensische ghelept.

Cõcilie des Sacramẽts haluen ghehouden.

Daerom hielmẽ een Concil: tot Vercel. Anno 1051. in den tijt Leonis des negenden. Daer had de Paus eenen Moninck / Hildebrandus genaemt also lief/ dat hy hem tot eenen Cardinael maeckte ende hem S. Paulus Kercke beval/ als een medeverwaerder des Pausdoms/ sonder des raet hy niet met allen voor hẽ nam. Die beschermde aldereerst die Transubstantiatie teghen Berengarium int Concilium. In dit Concilium disputeerden de Barbarische ẽ Aristotilische sophisten/ Pascasius/ Guimundus/ Vulgus/ Hulsus/ Landfrancus.

Maer als hy hem vreesde/ oft byghevał bekeerde/ verliet hy Berengarium/ ẽ ontschuldichde hem voor dat Concilio. Als nu Berengarius niet wederroepen en woude/ werdt hy met Scoto ẽ Fredenardo/ als een ketter verdoemt/ ende aldaer verclaert int gemeyn Concilium/ met gemeyne stemme/ dat Sacrament waer/ dat waerachtich lichaem Christi / ende des Heerẽ Kelck dat wesentlicke bloet Christi/ selve wesende onder de ghedaente des broodts ende wijns.

Dat ander Concilium wert tot Turon ghehoudẽ/ die haer dat Concilium tot Vercel niet beweghen en lieten/ daer sont de Paus Victor des naems de 2. den ghenoemden Hildebrandum. Also wert ooc Berengarius leeringe als kettersch den Duyvel gegeven ẽ de Transubstantiatie declareert/ als Thomas Waldẽ. int 43. cap. van de Sacramenten seyt. Maer oock noch alsoo en mocht Berengarius niet afghewepnt ende van zijnen sin ghebracht werden.

Berẽgarius wederroept.

Daerom wert het 3. Concilie tot Romẽ aenghestelt/ onder Nicolao de 2. Anno 1058. daer wert Berengarius beroepen ende becout als sommige meynen overkreschẽ/ dat hy met onwille/ sonder alle herte/ zijn meyninghe wederroept/ oft als Bullingerus seyt/ hy heeft eenen ghedwongen wederroep alleen wt eenen brief afgelesen/ die Hubertus eẽ Cardinael gemaect hadde/ als Landfrancus by Guidefort leert.

Nu desen wederroep is in dat gheestelick recht gheset/ de Consecrat. dist. 2. cap. Ego Berengarius.

Terstont als hy weder thuys quam/ sette hy hem neder/ schreef een Apologie/ daer in hy zijn Revocatie oft wederroep / wederroept/ ẽ een volstandigher op zijnen sin sat / zijn meyninge te beschermen dan oyt te voren. Maer Hildebrandus voert onder den Paus Nicolao eenen tijt lanck crijch tegen de Normannos in Apulia. Nae eyndinghe deses tegen Carolum voor Alexandro / dien hy tot eenen Paus gheeyscht had/ ende hebben woude.

Op desen tijdt ruste de sake wat langhe vant Sacramẽt/ tot dat Hildebrandus selve achter dat Pausdom quam/ ende Gregorius de 7. genoemt was/ die riep dat vierde Conciliũ vander handelingen ende ketterie Berengarij weghen tot Romen/ daerin verdoemt hy ten laetsten Berẽgarium / als een vertwijfelde ketter/ ende sette de Transubstantiatie.

Daer te voren gheboodt hy alle Cardinalen een Vasten/ dat haer Godt woude openbaren wie dat recht had / oft beter daer aen was / hy oft Berengarius / inde handelinghe vanden Sacrament weghen / twelck hem van velen qualick wtghelept wert/ want is hy zijnder saken ghewis gheweest/ wat set hyse dan eerst in eenen twijfel / ende wil daer over vasten / dat hem God de waerheyt aenwees/ daer mede hy hem verraedt/ dat hy zijne saecke niet ghewis en is gheweest. Daerom hem naemaels dat Mentsche Concilium een Discipel Berengarij noemt/ dat hy de waerheydt in een vraghe oft twijfel stelde. Nu van dese Gregorio de vij. hebben wy de transubstantiatie oft veranderingẽ des broodts in dat lichaem Christi / die voorwaer by de Pausen gheenen goeden naem en heeft. Leest zijn Historie.

Doen nam alle man om den Paus te dienen de penne/ om van dese nieuwe transubstantiatie te schrijven/ alleleens alsmen nu de wereldt met de Sacraments boecxkens vervult heeft/ ende noch nauwe yemandt en weet/ oft in zijn hert versekert is wie dattet geraect heeft/ oock de Leeraers selve niet: Also schreef op desen tijt Landfrancus/ Guimundus/ Pascasius/ Ivo Carnotensis: Item Anno 1100. Hugo de S. Victore: Alsoo heeft de veranderinghe haren oorspronck. Daer te voren gheloofdemen eenvoudich/ slecht ẽ recht/ dat men dat Lichaem Christi in het Nachtmael ect / niemandt en vraechde hoe dat broodt zijn natuere ẽ wesen verloos/ hoe een gedaente/ ende in dat lichaem Christi wesentlic ende lichamelick verandert/ ende ghetransubstanceert werdt.

Anno 1150. vergaderde Gratianus de Moninck S. Proculi/ dat ghebedelt/ bedelwerck/ ick meyn dat gheestelick Recht / dat terstont Eugenius de 3. approbeert / ende met onrecht bevestichde. Op desen tijdt schrijft oock Sententias Petrus Lombardus/ beyde so ongheleert/ so gheleert sy Sophistischer consten waren/ ende ghelijck dan gheschiet/ hoe ongeleerder hoe stouter/ hoe vermetẽder. Also dese/ dat weten die/ die hare Schrift ende spreucken teghen de Ouders houdẽ/ met wat onwetenheyt sy der vaders spreuckẽ aenwijsen overal/ sommighe wt de middel daer wt ghedraeyt / ende gheen opmerckinghe ghehadt/ noch wat voor noch nae staet/ oock gheen reden haren aert gelaten/ de Vaders onrecht verstaen/ haer toegedaen/ alleen alsse oock de schrift ghedaen hebben / wat haer alleen heeft belieft/ ende sy versiert hebbẽ/ veel Ambrosio/ Augustino/ etc. toegheschreven/ die noch aert / dispositie / cracht/ oordeel noch godtsalicheydt deser en hebben/ maer nochtans zijnse die / op welcke haer wijsen/ alle die in 400. Jaer gheschreven hebben/ daerom dat de Decreten tegen te spreken doodtlick was. Nu beroemen wy ons van langhen tijt der Ouder vaders / der kercken Synodus oft vergaringhen/ so dese saecken alle/ vanden duyvel/ dewijle de Herders oft Lieden sliepen/ nauwe aen vier oft vijf man hangende/ afgecomen is/ te weten/ van Gregorio/ Adriano/ Carolo/ Hildebrando/ Gratiano ẽ Longobardo/ dat ongheleert sot overwonnen volck / ẽ des volcx ghelijcke Bisschoppen/ weeck alleen dese Doctoren/ hieltse byna voor Goden.

Gratianus vergadert dat gheestelicke recht tesamen.

Doen verweckte Godt om zijn Kercke te visiteren/ Waldo / Anno 1170. die teghenstont dese Bachanten / ende ontrock den grouwel veel/ die hy Christo toevoechde/ gaf oock al zijn goet door Godt wech / op dat hy dies de rustigher Christum studeren/ ẽ Godt philosopheren mocht. Daerom hy een groote vervolginghe heeft gheleden/ vanden Roomschen Petro/ niet anders/ dan eertijdts de Christen van den godtloosen Nerone oft Domitiano : Jae de waerheydt is wel herder by haer verbannen/ dan oyt by gheenen Tyran oft Keyser / diese weyniger op lietẽ comen/ Ja veel meer plaetse heeftse by den ongheloovigen Keysers gehadt/

Waldo verweet Anno 1170. teghen dat grouwel

welcke

welcke nochtans sommighe bleuen leuen.

Int Pausdom en heeft hem nauwe in 400. Jaren/nauwe een met de waerheyt gheroert/ die niet int vyer en heeft moeten opvlieghen. Dat betuyghen byna alle die van Dulcino oft Waldone / Jeronymo van Praghe/ Wicklef/ etc.gheschreuen hebben/ ẽn nu by onsen tijden den hoop/noch hebben de Waldenses wonderlick tot op onsen tijt gheduert/byna 350. Jaer.

Innocẽtius 3. een schadelicke Paus maeckt de Decretales.

Anno 1200. sat tot Roomen Inno. de 3. gheheel een schadelic Paus / die maecte de Decretales/ende een Boeck vant Sacrament. Ten laetsten hiel hy een Concilium tot Roomen/ daer maecte hy een ghelooue oft Symbolum/ dat de Schoolmeesters dat Nicenische te vergelijcken achten / daer sette hy de transubstantiatie by in voor eeuen artijkel des gheloofs/ also luydende: Dat is een gemeyne Kercke alder ghelooughen/wt welcke ghéene nimmermeer salich en werdt/in welcken euen de Priester is/die den offer/te weten/Jesus Christus/ wiens lichaem int Sacrament des Altaers/ onder de ghedaente des broots ẽn wijns waerachtich ghehouden wert/also/dat dat broot in dat lichaem/den wijn in dat bloet waerachtich met verliesinge zijns wesens verandert wert/ Decretal. Epist. 1. cap. firmiter credendum. Siet hier en is niet meer broodt / maer enckel lijf/ vleesch ende bloet.

Misse met de bedeloorden inghebroken.

Op desen tijdt begost de Misse in grooter weerden ghehouden te werden/ aldermeest om dat in desen tijt de Bedeloordens inbraken ẽn opquamen/die haer van de Misse generẽ moesten/ende alle haer dingen daer op ghesticht ẽn ghegront was. Doen begostmẽ niet met allen dan van de Misse ẽn Sacrament te predicken/ tot datse te coope/een enckel hanteringhe daer wt/wert. Desen teghenstont met twee boecxkens Guilhelmus de S. Amore. Maer desen verdoẽde ẽn verbrande de Roomsche Bisschop Alexander de 4. Doen hy sach dat hẽ de bedeloorden/ om zijn Rijc te vermeerderẽ woude nut zijn/also beschermt de een Rouer den anderen/ op datse dies te vrijer altemael mogẽ roouen.

Anno 1240. schref Raymundus/Hugo Cardinalis / Bonauentura / Alexander de Hales/ Albertus Magnus/ẽn zijn Discipel Thomas van Aquin / die de laetste Dansmeester / ende plaetsmeester sal behoorlick beneuen Gratiano ẽn Longobardo ghetelt werden. Onder desen Thoma is de Feeste des Sacramẽts dach opgheset/van Vrbano de 4. eenen Cisterordẽs man/daer op maecte Thomas dẽ dienst deses daechs. Hoe hy alle schrift daer toe ghedwonghen heeft / stetmen wel / aldermeest inde Sequentie. Daerom hy inden Heylighen ghetal ghetelt/eenen Kelcke ẽn Duyue/om aen te wijsen den H. Gheest / daert wt hy gheschreuen/ van den Paus verdient heeft. Ten is oock niet wonder dat hem alle dinck nae zijn wenschen is van stede ghegaen / Moninckken warẽ Pausen/Moninckken waren Cardinalen/ Moninckken waren Bisschoppen/ Theologi waren der Vorsten Raet/ Theologi waren der Vniuersiteyten Rectores / ende altemael / niemandt en was daer die hem een Herder oft ijseren muere dese Woluen vorstelde / ẽn daer tusschen leyde. Doen hebbense vrij mogen alle haer seuerẽ ẽn droomen in Gods plaetse dat volck opdringẽ: Ja op dat hem de Duytschẽ de Paus Gregorius de 10. beter verbonde / schoof hy Rudolphum den Graue van Habsburch met listicheyt int Keyserdom / ende veede Alphonsum.

Doen wert Anno 1265. tot Leons een Concilie/daer in waren sommighe Feesten opgheset/op datmen dat volck desen godtsdienst inblies. Deconsec. dist. 3. can. Pronunciandum est.

Anno 1308. lapte Clemens de 5. Clementinarum te samen/hielt tot Vienna een Concilie daer in hijt beuestichde/ de kercke opseylde/ ẽn alle Vniuersiteyten te lesen op bant: doen wert oock de Feeste des lichaems Christi iaerlijcks te houden beuesticht ẽn geheylicht. Daer waren veel aenghenomen articulen verdoemt/ welcke by velen teghen ghestreden waren. Ẽn oft oock altoos wat daer tegen was / dat hem den Paus in zijn voornemen menichmael teghensette/soo en vermochtmen nochtans niet teghen desen gheweldighen grouwel/ als hem Dan. cap. 8. 11. noemt/wtrichten.

Anno 1360. heeft in Enghelant tot Oxfoort Joannis Wicklef sommighe boecxkens laten wtgaen/Trialogorum ghenoemt/onder welcken hy oock dese vrage vant Sacrament handelt/sluyt ẽn diffineert/dat dat wesen ende substantie des broots blijft/ oock na de Consecratie/eñ en hout niet op een broot te zijn/als dese gestelte doen ter tijt/ ẽn oock nu maken. Maer hy en woude niet alleen datter broot bleef/als oock Luther bekent / maer enckel broot / als Zwinglius ende Ecolampadius segghen.

Nu hebt ghy alle gront van de beelden/ heylighen eere/Misse/ẽn dat ick in een summe weder verhale. Als de Beest terstont na der Apostolen afganck den stoel besat / de Kercke verstroyde/alle Sacramenten besmet ẽn alle godsalicheyt van de plaetse wt het middel stiet / de Herders in wellust ẽn liefde deser wereldt verdronckẽ / moestmen dan nochtans wat versieren / daermede men dat volck de ooghen toesmeerde/op datmen den ghebedelden cijns niet gheheel ledich in eu naem ẽn besate: Doen versierdemen dachelicx nieuwe godsdiensten/ bygheloouen/tot dat alle rechten godsdienst wtghebluscht/te gronde ginck/ ende alleen superstitie regeerde. Doen brack der Heylighen eere/ beelden/Misse/Orghelen daer in: wt de Misse wert een offer ende werck daer mede men sonde boete/ ghenoech dede/ende daer mede leuendige ende doode te hulpen quame. Doen quam de een Orden/cappe/wijse/leere/leuen/ghelooue / wercken / etc. nae den anderen op / tot dat wy ten laetsten niet met allen van Christo en hebben behouden/dan den naem / ende wijder van de bane zijn ghecomen / dan de Turcken/ die doch alleen met zijnen Machomet afgoderije drijft / daer beneuen alleen eenen Godt bekent. Nu die teghenworpen die sommige voor die beelden hebben/ datse de beelden niet en eeren/maer de Heylighen ende God/ diese bedieden. Item datse der Leecken boecken zijn/ ende de lieden tot deuotie verwecken/etc. verantwoort Lactantius ende Athanasius seer gheweldich / hier by te veel te vertellen. Daer toe soude ons Christus ghenoech zijn/ die ons heet op Godt sien / dat wy van dien gheleert werden. Soo wijst ons Gregorius op de beelden/ Christus op de Schrift/ Joan. 5. Gregorius seydt/de beelden zijn de Leecken boecken/maer Christus 1. Joan. 5. wacht v voor de Afgoden oft Beelden. Christus noemtse door zijn Propheten eenen grouwel ende hoererije / Gregorius een verweckinghe ende deuotie. Daerom hy alleen eylacen al te waerachtich/inde plaetse Godts sitt. Die sal teghen de Ketters strijden niet als eertijdts de Apostolen met dat sweert des gheests / Ephes. 6. maer met Bullen /loot / articulen / pampier / Jae met dat sweert deser werelt/dat is met vyer ende radt/ als zijnen aert is / ende hy doen moet / als hy Anno 1417. aen Hus / etc. ende noch heden bewijst / tot dat hy doch alle Godtsalicheyt wtghemaeckt heeft. Godt helpt ons / Amen.

Dat seste Boeck der Pauselijcker Chronijcken / van de afcoemste alderley afgoderijen / consten / listen / practijcke ende financien / des verhoochden Pausdoms / hoet tot dese hoochte / ende heerlicheyt ghecomen is / wt veel Historien ghetoghen / wijt ghehaelt. Oock van dat draghen / voetkussen / verschrickelicke selue aengenomen ghewelt / ende hoe sy haer altoos teghen de Roomsche Keysers ghehouden hebben.

Wanneer men leest Manethon by de Egyptenaers: Berosium by de Chaldeen: Mochum eñ Estium in Syria: Alcoram in Turckijen: Josephum / Hesiodum ende Talmuth by de Joden: Titum Liuium by de Romeynen / ende de gheheele Bibel / aldermeest dat eerste Boeck Mosi / so vinden wy waerachtighe aenwijsinghe / dat haer de menschen tot allen tyden / aldermeest in de eerbewijsinghe Godts / vast selsaem gheyplt hebben / eñ een yeghelick lant eenen nieuwen selsamen God ende Godsdienst heeft opghericht ende beschermt.

Afgoderie tallen tyden ghemeyn in de werelt eñ der seluer aencoemst.

Oorsaecke is de natuere ende val Adams in ons / op ons gheerft / dat wy met eyghen liefde op ons seluen gheuallen / ons seluen voor Afgoden hebben opghewopen / met verloochenigne Godts / zijnder liefden / wille / eñ dienst. Daerom als de mensche tegen hem seluen verblint / op hem met sulcke liefde viel / badt / eerde / en diende hy alleen niemāt / dan hem seluen in zijne Goden / ende badt also hem seluen aen / so dat eyghentlick te spreken gheenen Afgodt op aerden en is / dan de mensche selue / die hem eenen sulcken Godt maeckt ende behagen laet / ende dien hy hem verandert / eerdt / eñ aenbidt: Want hy selue is de Afgodt / dien hy ghemaect heeft / ouermits gheen Godt inden Hemel ende op aerdē en is / noch wat / dat hy noemē mach / dat dit is / dat hy hem voorneemt. Daerom ist de mensche alleen selue / wat moghen de arme Afgoden daer teghen dat haer de mensche also maect? stormt de Afgoderije wt de herten / soo vallen de Afgoden alle ghelijck op eenen hoop. Daerom is de Duyuel in den mensche / Jae de mensche selue / dien hy eert / onder den schijn eñ naem Godts: Want de Duyuel ende Adam wouden selue Goden zijn / eñ niet onder Godt / op God sien. Desen aert steect noch in alle mēschen / daerom wy nieuwe gheboren moeten werden / ende van deser liefde / aert / wille / etc. weder in alle manieren vrij. Naedemmael desen Afgodt daer in is / datmen alle Afgoderije op eenen hoop sloech / so richtmen also gheringhe alle hoecken der werelt / als nu ter tijdt / weder vol Afgodē op / ghelijck men siet / dat het beeltstormen niet en helpt / ende niemant gheen loot dies te vromer en is / offer al wel wterlick geen beelt noch afgoderije en is / ouermits dat herte vol steect. Desen aert hebben wy wt de Borsten Eue ghesoghen.

Joan. 3. Rom. 12.

Dese curioosheyt brenghen wy aengheborren met ons wt Adams Lendenē / daer wt wy cruypen / Rom. 11. Ephe. 2. also / dat wie de natuere leeft / ende der seluer niet en verloochent / door wt een Afgoden dienaer blijft / maer wie hem seluen verloochent / ende dit Duyuels saet wt zijn herte monstert met de voorgaende ghenade / die blijft Abel in de linie Christi: wie niet dat is dat saet Cain / dat Godt teghen is / ende zijn woort niet hooren en can. Joan. 8. 10. die hem seluen nae de nature in alle dinghen soeckt / verheft / voorset / ende tot eenē Afgodt ende Afgoden maeckt.

Afgoden eñ afgoderie wtsprekende.

Also sette hem Cain voor zijnen Broeder Abel / boude een Stadt / hiet die Enoch / maeckte hem seluen tot eenen Coninck. De hoochmoedighe Nemroth boude de Stadt Babylon / ende heerschapte sonder beuel met ghewelt. Sen de Coninck in Assyria / een grootvader Abrahams bouden den eersten Tempel der Afgoden / die wt zijn herte ontspranck / sette op de menschen voor Goden te eeren ende aen te bidden. Terstont daer nae voer Ninus toe / werp zijnen Vader Belum voor een God op / liet dat Beelt zijns vaders seer costelick op een columne toerichten. Gaf groote vrijheydt daer toe / (daer mede hy hem een gonste / aenhanck / wille ende beroeminghe int volck maeckte) dat alle menschen ende misdoenders / die tot dit Beelt liepen / vrij ende los zijn souden / sy hadden ghedaen watse wouden om een yeghelicke schult. Doen croop de oude slanghe daer in / bedocht haer eenen godsdienst voor haer te zijn / gaf de lieden reden eñ antwoorde daer wt / doen wert eenen God daer wt / met namen Beel / dien eerden alle die in Babylonia ende Assyria / als den eenighen Godt / by onderhalf duysent Jaren / so langhe dit Coninckrijck stont.

Beels in Baby. aencoemste.

Juno / Pallas eñ Venus / waren drie schoone vrouwen / welcke Paris een Soon Priami van Troia / wt sonderlinge gonste ende liefde / haer Beelden in de Tempels liet setten. Terstont gaf de duyuel oock reden ende antwoorde daer wt / waer wt dat volck beweecht / drie Goddinnen daer wt maken.

Saturnus was een seer constich man / met bouwen des aertrijcx. Terstont namense hem voor eenen Coninck op / nae zijn doot eerdense zijn Beelt / als eenen Godt des aertrijcks.

Jupiter zijn soon een eerghierich oncuysch mensche in Creta / maeckte hem dat volck aenhanghende met veel gauen / wtgeuen eñ schenckinghen / waer hem erghens een schoone dochter int ghesicht quam / stelde hy haer nae met menigherley vercleedinghe / dat Ouidium zijn Metamorph. te schrijuen veroorsaeckte. Als hy sterf / wert hy tot eenen Godt. Also machmen alle Goden doorloopen / wie wat nieus bedacht / ende wat sonderlincks by eenen mensche op quam / het was goet oft quaet / de selue ontfinck den naem ende eere eens Godts.

In summa / waer een vermaert ende vernoemt mensche was / constich / als Saturnus: eerghierich als Jupiter: een Tyran als Nemroth ende Mars: listich ende wtsprekende als Pallas ende Mercurius: oncuysch / wellustich als Venus ende Priapus: droncken als Bachus: een waersegger als Apollo: een wilt mensche als Diana: rijck als Pluto / geweldich oft een Coninck als Belus / die moeste den naem eens Godts hebben. Terstont vercierde hem de Duyuel daer in / hief somtijts een gerompel aen / somtijts spoude hy vyer / somtijdts seyde hy toe-

hy toecomende dinghen / doch met leughen bedect. Somtijts droomde de lieden door zijn ingheuen/sy souden haer voor dat beelt maken/ ende met aenbiddinghe eenen offer doen / soo soude alle ghebreck ghewepnt ende afghegort werden / dat gheschiede dan. Waer dan dat volck teeckenē sach/ende de hulpe beuont/doen moeste het Godt zijn / ende en liet haer de gheheele werelt nimmermeer daer af trecken. Also zijn de Goden by den Ouden opghecomen/ wt verhenckenisse Godts / daerom dat niemandt zijns en wil / ende den rechten waerachtighen Godt alleman wtslaet/ 2.Thes.2.

Als nu menigherley begheerte der menschen menigherley Goden maecte/ nam een yegelick eenen voor/tot zijn hanteringhe bequaem / gelijck wy de heylighen ende Afgoden. Als de crijchslieden Martem / de Schippers Neptunum. Een ander hadde geerne een ionc schoon wijf ghehadt / die nam de Goddinne Venus voorhanden. De Akerman riep Saturnum aen / der Boeren Godt / die gheerne ghesondt waer gheweest / die nam Apollinem te hulpe / etc. ende soo voort aen. Oock hadde een yeghelijck Godt / zijn bysonder Flamines / dat is Priesters. Item zijn eyghen daghen/Godtsdienst/ wijse/ Ceremonien/ etc. De Priesters ontfingen de aensprake van de Goden/leerden ende predickten des seluen Godts Euangelium/hoe sy haer houden souden met offer/ ende gauen te brenghen / dat altijdt daer aen ghehanghen is/ want alle man woude des Godts ghenieten/ende gheen schade hebben/men hadde anders dien Godt aenghesien. Dat wiste nu de Duyuel / dat alle man / beyde Priesters ende volck haer alleen seluer sochten / daeromme hielp hy dat volck van haerder aenliggende saecken weghen/ ende bestelde/ de Priesters door de volheyt/ Luce 6. als wy int Pausdom sien/ want de werelt en verlaet haer Priesters niet.

Also begost dat een Landt hem te verheffen bouen dat ander / van des Godtsdiensts weghen / dat eene woude emmers eenen beteren bermhertigheren God hebben/dan dat ander. Ghelijck Helias met de Propheten Baals schimpt/ 1.Reg.19.

Alsoo dreuen de Ephesianen groote hooueerdije met haren Tempel Diane / ende verhieuen groote crijghen daer ouer / ende richte de Duyuel menichmael moordt aen ouer zijnen dienst/datse menichmael de Goden malcanderen tot stucken braken. Dese dinghen hebben gheduert by twee Duysent ende tweenvijftich Iaer voor Christus gheboorte.

Als hem nu de ghesalfde met der Olijen der vreuchden Christus op des Vaders schoot neder sette in onsen Tabernakel / moorders cuyl ende Afgoden huys/ ende desen onsen bedelroc aen hem nam/wert den Goden wat eenē toom

Christenen veruolch dat se teghen de Afgoden spreken.

inghelept/ende eenen steck ghesteken/ Sap.14. Daniel. 8. hoe wel sy seer de tanden toonden. Dat en mochte de oude Slanghe niet sien / sprack haer Flamines oft Priesters toe/ waer de Christenen henen quamen/ datmense doodt sloech. Van dese Papen werden Coninghen/ Vorsten / etc. becout/om gheweldighe handen aen de Heylighen Gods te legghen/ waer hem een alleen roerde/ so moeste hy dat leuen laten. Als nu dese Ridders Christi veel martelisatien besochten / dede Godt wonder door haer / om te stercken haer ghelooue ende volstandicheyt/ ende maeckten haer Afgoden te samen met de Papen tot schande. Als nu dese Beelden/offer ende Goden verraden / ende van den Duyuel wtghenut/ niet meer gaen en wouden/ ende de Duyuel de bespottinghe ende afganck ontfinck / bedacht hy hem terstont / (ghelijck hy dan in alle spelen Godts Simme is) in eenen anderen schijn te bedecken / ende hem midden int Euangel. ende Christendom te menghen/ ende (als Iob seyt) onder de kinderen Godts te settē. Also stack hy hem terstont inde schrift/ ouermits alle man daer op lach / met verghetinghe der beelden / pomperije ende wterlicke Ceremonien / ende richte een sulcken iammer aen/ende so veel ketterijen/ dat so veel hoofden daer wt op wiessen: Dat Augustinus sprack: Hy en gheloofde dat Euangelium Christi niet/ waert dat hy niet de Kercke en gheloofde. Daer henen quam hy / daer henen dreef hem dese menichfoudighe wtlegghinghe.

Als nu de Apostolen predickten met cracht/ ende Gheest / leyde hem de Duyuel / die oock int spel woude zijn/daer in zijn Apostolen/ende conde oock Schrift / gaf voor Godts woordt wt Mose/ hoemen de wet houden moeste. De Apostolen predickten een nieuw ongehoort ghelooue / teghen alle Schrift. Dat was emmers een leelijck dinck / ontstack de Ioden met ialoesie/ om dat gheheel Iudea met bloedt te veruullen/ ende veel Christo af te stelen. Als nu gheen gheweldt niet met allen aen haer en mocht helpen/ en hoe meer men worchde / hoe meer het Christenen gaf/ alsoo /dat sommighe meynden der Martelaers bloet was dat saet/ daer wt de Christenen wiessen / ende van haer bloet gheleert werden/ dat haer dan voorwaer meer predickte/dan haren mont.

Bloet der martelaers saet der Christenen.

Doen versierde de oude schalck eenen anderen list/ende verweckte de vernuftighe Philosophen teghen de Christenen / van Beotia / Achaia/Athenis/ Corintho/ die met constelicke argumenten de Christenen afleyden/ ende met haer disputeerden/dat haer ghelooue onmoghelijcke dinghen voorhiel/ ende een sotheyt was. Dese twist met de Christenen duerde by na op 300. Iaren / nochtans liep veruolginghe altijt mede/ wat hem met goede woorden niet en woude laten afwijsen / dattet slaghen moeste versoecken/ alsmen spreeckt : Helpen woorden niet/soo helpen toch slaghen : dese tijt stont de kercke alderhoochste : doē bedacht de duyuel/ doen het al temael niet helpen en woude / der Kercken vrede te gheuen/ende Paus te werdē/ gaf den Keyser Constantino inden slaep / als hy teghen den Tyran Maxentium vechten eñ strijden sonde: Hy soude int teecken des Cruys ouerwinnē. Doen vernam hy dattet der Christenen teeken was / nam onderrichtinghe van hem/ ende beloefde/ so hy victorije hadde / een Christen te werden. Dat gheschiede nu met grooter Triumphen / welcken hy nochtans/ hem opghericht/niet en woude / maer sprack : Niet my/maer Christo geeft de triumphe. Ter stondt nam hy van Syluestro den Paus den Doop aen (Hieronymus seydt / hy heeft hem eerst int eynde zijns leuēs tot Nicomedia aenghenomen) gaf de Christenen vrijheyt kercken te bouwen/ende openbaer te predicken. Doen verderf de Kercke/ghelijck een ijser sonder oeffeninghe verroest inden gront.

Kerck opt hoochste.

Doen sette hem de schandelicke Duyuel op den Pauselicken stoel / doch alder eerst met sedichheyt: bedacht / hout ick wil hem recht doen/ de Kercke met vrede eñ goede daghen verderuen / eñ de schrift haer fijn ghemackelick van daghe te daghe weder ontrecken / valsch wtlegghen / raeybraken / tot datse van Godts woort weder op mijn woort comen. Maecte Siluestrum den Paus rijcke / verweckte daer toe Constantinum/dat hy hem niet alleen vrede/ maer oock groot goedt gaf / doen quam de Kercke in eenen afval.

Kerck is in vrede veruallen.

Daer

Daer toe gebruyckte hy oock dit campstuck / datse buyten dat Cruys begonnen stoudt ende moetwillich te werden: met de schrift verwecte hy menigherley secten / daer mede hy den Christelicken gelooue quaet vermoeden maecte/dat gheuiel hem nu wel/doen sat de Duyuel in roosen: Hy vernam dat de Kercke weder af nam/ende zijn Rijck vermeerdert werdt / doen begostmen ouer Godts woort/ als twijfelachtich te raetslaghen/ Concilien ende Rijcxdagen aen te stellen ouer de Articulen des gheloofs/ nieuwe articulen ende godtsdienst te maken / Kercken te bouwen / ende dat binnenste wt te vaghen. Dat altemael wilde de Duyuel / ende het behaechde hem wel.

Ketters de derde veruolgers der Kercken.

Doen quam Arrius / Macedonius / Nestorius/Eutices/Simones/ Valētinianus/ Donatus/ Pelagius / ende voor desen Ebion ende Cherinthus / die maeckten een sulcken partye ende verscheuringhe in de Kercke / datmen by eenen yeghelicken een eyghen Kercke aenrichte.

Als nu sulcken oploop inbrack/ eñ de Duyuel teghen hemseluen was / snorckte hy in den Bisschop tot Romen/gaf hem in/ hoe hy in S. Peters den Ouersten der Apostolen plaetse satt/ op dien de Kercke ghetimmert was/daer om hy behoorlick de ander Kercken voor was ende een hooft alder Bisschoppen / Vicarius Christi / etc. van alle man bekent werde / op dat niet so veel gheloouen / maer een eenich gelooue ouer al ghinck: want de Duyuel vreesde/zijn Rijck en soude in so veel secten verdeylt niet staende moghen blijuen / daerom woude hy dat in een onrechte eenicheyt ende Euangelium brenghen / liet alle Ketters gheerne te gronde gaen / ende tot schanden werden / op dat hy in Godts plaetse: ghelijck hem altijdt nae Godts eere dorst/ alleen aenghebeden/ende voor God gehouden worde. Gaf den Paus gheluck ende victorie teghen alle Ketters / oft Christenen/ daer mede menich mensche meynde/dit zijn Pausdom ware dat rechte ende wt Godt: ghelijck dan hem de saecke ghelukte/eñ ouer duysent Jaren/voor Godt op desen stoel van velen aengebeden is gheworde. Hy vreesde de ketters ende so veel secten soude hem zijn Rijc suspect maken/ woudet daerom altemael in een slaen/ ende dat altemael onder den schijn ende naem Godts: Want hy is te swert / dat hy hem openbaer voorstelt om voor eenē God aen te bidden / hy moet hem in eenen Engel des lichts veranderen / op dat de middaechsche Duyuel/ende duysent constenaers eenen Godt ghelt/ ghelijck alle Afgoden dienaers met valschen godsdienst den Duyuel aenbidden ende dienen/hoese emmers Godts naem/ eere/ende dienst voorgheuen.

Alsoo heeft hem inden Paus / tot noch toe / een groot stuck der wereldt/ die alder eerst niet also en heerschapte/oock niet met allen vandē naem Papa en wiste/maer hem alleen voor die van Romen Pastoor ende Bisschop hielt/ ghelijck oock ander steden Bisschoppen hadden/ alle in ghelijcke macht ende aensien / als oock haer oude Gheestelick Recht leert/daer bouen ghehoort. Alder eerst haddense alle dingen gemeyn/als de Epistel Clementis/noch voor ooghen luyt: ende de wercken der Apostolen aenwijsen. En lieten niemant noot lijden/ hadden haer Diaconen/die wtdeylden/wat een yghelick van nooden was. Doen ter tijt gheschiede haer veel ouerlasts vā de groote Hansen/maer sy vercierden haer/ende ledent om Godts wille/ gauen oock haer hoofden ende lichamen de martelisatie ouer. De gemeynte arbeyde trouwelick/troosten malcanderen/ ende waerse alderseckerste mochten blijuen/ daer hieldense gemeyn/ende vergaderden haer. Als Anthonius in Egypten Christo veel Jonghers gheboren heeft/ also / dat sommighe duysent Christenen inde Woestijne Egypti woonden / leefden van ghemeyn broot/ des aertschen/ als des hemelschen / oeffenden haer in afsteruinghe des vleeschs/ als Jeronymus betuycht.

Christenen de veruolginge in Egypten ontuloeden.

Roomsch Rijck hoet afgecomen is.

Anno 476. als de Keysers onder haer seluen crijch hadden/ende dat Roomsche Rijck soude ophouden (van Godt gheordineert) doen was Orestes Roomsche Stadthouder tot Romen/ inde plaetse eens Keysers/ die verleende zijnen soon de eere / dat hy bestelde hem Augustulum te noemen / dat is / eenen cleynen vermeerder des Rijcks. Want de rechte Roomsche Keyser/ die dat Occidensche rijck/dat is/Romen/Italien/ Galliam/ Duytschlandt/ etc. regeerde/ was verdreuen/in diens plaetse Isaurus Keyser tot Constantinopolen/ etc. desen Orestem/ als eenen Patricium tot Romen sette. Alsoo stont de Edel stadt sonder Keyser onder eenen Stadthouder.

Doen verhief hem een Vorst / die woonde achter Hongherien / inde Walachei / hiet met namē Odoacer wt Reissen/ die vergaderde een groot volck/trock op Romen/terstont ruste hē Orestes in de teghenweer / trock hem int ghemoet. Als hy dit ghewelt siende wert/vloot hy te rugghe op Papiam / dien trock op de hielen Odoacer nae / beleghערde/ ende bestormde de stadt/ ende doorstack den Roomschen Stadthouder Orestem / trock naemaels in Italien herwaerts ende derwaerts / ende als hem niemant tegenstant en dede/ trock hy na Romen/ als een vyandt/ende werdt Roomsch Coninck met den Sweerde / regeerde die nae zijn behaghen. Also nam dat rechte Roomsche Rijck een eynde/na opbouwinghe der Stadt 1229. iaer/ nae Christus gheboorte 475. Jaer.

Roomsch rijck eynde anno 475.

Als Odoacer Romen regeerde by veerthien Jaren/doen was onder ander landen oft Prouincien/die dat Roomsche Rijck cijnsbaer ende onderdanich waren/Vranckrijck/die weygerden haer/versocht van des cijns weghen/ ende deden met de Romeynen eenen slach / verdreuen de Romeynen ende maeckten haer in haer Landen selue eenen Coninck Pharamundum ghenoemt. Also oock ander Landen/nu dit/nu dat viel vant Roomsche rijck af/ maecten haer Coninghen/ lieten Roma Romen zijn / toghen haer ghemackelick wt de ghehoorsaemheydt/ ende weygherden haer voortaen eenigen cijns te gheuen.

Eerste Coninck in Vranckrijck.

Ghelijck nu Odoacer Roomen met ghewelt vercreech / also verloor hijt oock weder/van eenen Coninck der Gotthen doorsteken/met namen Theodorico. Also werdt Romen in eenen roof gheset allen wtlantschen Tyrannen ende Natien/wie dattet wan/die haddet/gelijck nae by onsen tijdē Melanen/dan regeerde een Hongher/ dan een Grieck / dan een Gotthier/ dan een Armenier / dan een Wandalier / dan een Fransoys/ wie best conde mettē Sweerde/ die dede dat beste/ende pluckten haer vast om der sotten Cappe.

Nu doen ter tijdt en leestmen nerghens / dat hem de Roomsche Bisschop alleen gheroert heeft/hoe wel hy al wat toeghenomen ouer al sweefde/ maer hem verciert ende geleden/niet gherijcht noch weder betaelt.

Anno 519. quam een Keyser wt Gothia/hiet Justinus/ satt tot Constantinopolen / die riep de verdreuen Bisschoppen wt de gheuanckenis. Na hem regeerde zijns susters Soon Justinianus / welcke de verlorē Keyserlicke wet/ weder in een rechtboeck te samen las / richte

dat

dat gheuallen Rijck sommigher maten weder op/stichte veel schoone Dommē/ bysonder tot Constantinopolen/ gaf de Bisschoppen veel rijckdommen/iaerlicsche Renten/ spyse/ eñ neringhe/ vernieude ende beuestichde hen haer Priuilegien. Dat smaeckte den Bisschoppen/ ende waren wat vrolicker dan te voren.

Van des Roomschen Bisschops ghewelt / wanneer / van wie / met wat practijcke hy in sulcker hoochten der Heerschappije opgheclommen is.

Gewelt des Roomſ. Bisschops wanneer.

TOt hier toe en hebbē wy niet met allen gehoort van des Roomschen Bisschops ghewelt/pomperije ende Heerschappije. Sijns en wert oock nergens in Chronijcken ghedacht/ tot op Gregorium de 1. Anno 580. welcke de laetste Bisschop ende eerste Paus tot Romen was/hoe wel van der tijt Constantini eñ Siluestri de 3. de Bisschoppen niet alleen tot Romen/ maer ouer al aen rijckdommen toe/ende aenden gheest afnamen/ende haer al meer van dat Euangelie tot de Ceremonien aengauen/ deen statuyt nae het ander opsetten. Nochtans verciërdense haer in goede wercken / tot op Gregorium. Doen hebbense dat Euangelij boeck toeghedaen. Vorsten hulpe aenghenomen/ende eerst met de Vorsten haer vereenicht ende ghesélt.

Paus of Papa Grego. alder eerst genoemt.

Nu Gregorius quam in den haet Mauricij des Keysers tot Constantinopolen/dat de Bisschoppen wederom wat veracht werdē. Maer Phoca de strenghe crijchsman ende Heyrvoerder hielp Gregorium / vinck Mauricium/ ende liet hem dat hooft afslaen/ die int velt in zijn plaetse tot eenen Keyser ghecoren werdt / een groot Tyran.

Maer Gregorius liet hem alder eerst eenen Papam noemen/wt hooueerdighen ghemoet: want hy twiste mettē Patriarch tot Constantinopolen om het Primaet / ende wil / dat den Roomschen stoel dese eere toebehoort / naedemael Petro ende gheenen anderen is ghesept/ Ghy zijt Petrus/etc. schrijft daerom veel anxtelicke brieuen aenden Keyser Mauricium. Item aen de Keyserinne in Epistolis parte 7. Epistola 30. aen Elogium/schrijft hy dat het Chalcedonensche Concilie zijnen voorvaders dese eere heeft ghegheuen ende toegheeygent/want syse Papas hebben ghenoemt / hoe wel hem niemant der seluer/ voor hem desen naem ghebruyckt en hadde.

Phocas verhoocht tpausdom.

Also ist claer / dat Gregorius de Roomsche Tyrannije heeft begonnen/oft Bonifacio de 3. nae hem heeft oorsaecke ghegheuen / dat Heerschappen te beginnen / gelijck Paulus Diaconus lib. de gestis Roma. 18. cap. 5. schrijft. Phoca heeft wt groote langhe begheerte Bonifacij de 3. des Paus (als Mauricius wtgheblust wert) ouerwonnen / ghesét / dat de Roomsche Bisschop/ welcke nu een Paus ghenoemt was/een hooft soude ghegroet ende ghenoemt werden alder Kercken. Want Constantinopolem noemde hem van des Keysers weghen de eerste ende Vorstinne alder kercken: eñ hoe wel allen anderen Bisschoppen de Roomsche wt beuel des Keysers wert voorghesét/en was hy nochtans niet zijn selfs/ende in sulcken aensien/ als haer Decreet betuycht/dist. 93. cap. legimus, maer gecoren moeste hy des Keysers van Constantinopolen stemme eñ beslotē sententie verwachten/daer nae oock des Italiaenschen Exarchē oft Stadthouders macht eñ wille hebben/ ooc des Roomschen volcx consenteren / welck spel eerst van hant heeft ghegheuen Constan. de 4. als Sabellicus Enea 8. lib. 6. schrijft: Constantinus als hy vernam/ dat Benedic. de 2. een seer goet man was/sette hy/dat voortaen/wāneer de Roomsche gheestelicheyt met de Roomsche Ridderschap eñ volck gecoren/dat die/ als een Stadthouder Christi soude gehouden werdē/ dat te voren aen hem eñ aen den Exarcho gestaen had. Dat Priuilegium is terstōt int geestelick Recht opghenomen/ hoe wel sy haer beroemen dat Constantinus haer dese vrijheydt ghegheuen heeft/ dat hy de Paus zijn soude/ eñ zijn Bisdom bouen alle andere. Dist. 96. capite Constantinus. Nu willen sy het wt Goddelicker ordonnancien zijn/Dist. 21. cap. Quamuis. Dist. 22. cap. Omnes. Dese ghebedelde ende met ghewelt toeghelaten macht/moet nu Gods woort zijn/ ende is int Gheestelick recht also aengenomē/ wie daer teghen is/is een ketter/dist. 10. 11. ende 19 cap. Sic omnes. Hebben alsoo de Priuilegien der Keysers met de ontschuldighe Schrift toeghedeckt/verghelijct/ende beschermen willen/ ende alsoo nae haer behaghen een Goddelick Recht haer seluen daer wt ghemaeckt/daer teghen by een houten Dootsonde niemandt en derf spreken.

Bonifa. 3. schrijft hem eerst een Paus.

Nu Bonifacius de 3. schreef hem aldereerst een Paus openbaer / hielt een Concilium tot Romen/ ende bekende daer/ dat voortaen/ soo een Paus van de Priesterschap ende volck gecoren werde/in ghelijcker macht/aensien/ende volcomenheydt soude gheacht zijn / als oft hy vanden Keyser beuesticht waer. Terstont gaf de Paus den Keyser zijnen loon / maect hem te rugghe een inbreuck in zijn Rijck ende Heerlicheydt/ ende al meer ende meer/ tot dat hy hem op de schouderen/ Ja op dat Hooft gheclōmen is / ende hy hem te voeten leyt / meer dan een knecht/om zijn voeten te cussen/ ende moet nu van dien/ welcken hy vrijheyt ghegeuen heeft/ vrijheydt ontfanghen / die bespottense met de croon/ hoe sy willen/ ende houdent haer voor/ tot datse oock euen haer liedt singhen/ghelijck den manlicken Helt Keyser Frederick Barbarossa tot Venegien gheschiet is / dat hy hem voor alle de wereldt onder de Kerckdeure S. Marcus heeft moeten wtstreckē/eñ den Paus woude hy ghenade van hem crijgen / met voeten laten treden.

Pausen hoe se haer wt des Keysers gehoorsaemhz ghedraept hebben.

Nu hoe wel dese bouen ghenoemde Priuilegien int Gheestelick recht ghetoghen werden/ noch en dorsten sy eenen langhen tijdt haer des Decreets niet bruycken openbaer: want altijt de Stadthouder des Keysers Patricius ghenoemt / die approbeerde ende beuestichde de Pausen/ nochtans ontoghen haer de Pausen sijn metter tijdt de ghehoorsaemheyt/ eñ watse mochten den Keyser aftrecken / eñ sonder haer wtrichten/als onwillich/ende in haren sin onbehoorlicke ghehoorsaemheydt / dat deden sy: onderwesen de Bisschoppen meer op haer dan op den Keyser te sien.

Nu breeder met wat schalcheydt ende listen sy haer gheheel wt des Keysers ghehoorsaemheyt hebben gedraept: Ja ouer hem geset/ende van des Keysers voeten op zijn hooft / ende de Keyser tot des Paus voeten ghecomen is.

Anno 612. volchde Heraclius dē doorsteken Phoca int Keyserdom nae / als de Ertzketter Machomet Ismaelita opstont: richte de Duyuel desen Apostel ende Paus in een ander landt om te verleyden/ dachte dat Christendom onder dat Pausdom hadde alleen een Hol: ende gheenen noot meer/dat verleyde hy door desen Machomet by nae gheheel Asiam.

Anno 687. en ruste hy in den Paus Constantino niet/ die begeerde aen den Keyser Iustinianum de 3. meer Priuilegien / ende die te beuestigen. Doen begostmen geselschap met de Coninghen te maken / weynteldēn haer in alle

saecken

saken/handelden hier ende daer: eñ namen supnerlick toe. Dien Hofdienst eñ toeslach duerde oock by hondert Jaren.

Als de ketterije Monothelitarum opstont/ geboot de Keyser den Paus dese in alle manieren af te stellen / ende altemael op eenen hoop wech te legghen. Doen was de Paus twijfelachtich/tot gehoorsaemheyt onwillich/hem te setten te swack /ende dede hem by de Italiaensche Vorsten / tot Rauenna / oft hijse van den Keyser mochte afuallich makē/ende hem aenhangende/daer na tot de Coningen van Vrãcrijck /als wy hooren sullen.

Histo.van Key. Leo de 3. der beelden wegen.

Anno 718. sette Keyser Leo de derde eenen Patriarch tot Constantinopolen af / eñ Anastasium in zijn plaetse/ vãder beelden weghen / Gregorius de 3. gheboot haestelic den Keyser/ den eersten weder in te setten / dat weygherde hem Leo. Doen richte de Paus toe/dat het geheel Italia den Keyser af viel / ende dede den Keyser/dat te vorē noyt gehoort en was/inden Ban/Oorsake: Den Paus en stont wel niet na den naem ende Titel / maer om de heerschappije des Keyserdoms/ende dat werc ende rijck onder den naem des Pausdoms / daer af Platina/also schrijft :Gregorius de 3. en woude Leoni de derde van afdoeninge der beeldē wegen niet alleē ongehoorsaē zijn/maer ontvoerde ooc alle onderdanen in Italia van zijn ghehoorsaemheyt/wt welcker vermaninge sy also gemoet werden/dattet niet wijt en faelgeerde/ sy hadden haer eenen anderen Keyser gecoren/ tot Rauenna. Sommige wouden den Keyser/ sommige wouden den Paus gehoorsaem zijn/ daer wt een sulcken oproer opstont/ dat inden oploop Paulus een Exarch met zijnen Soon verslaghen wert.

Als nv Keyser Leo de 3. met den Sarracenen eenen krijch voerde/troc Luitprandus een Coninck Italie / begheerlick om te regeren/ voor Romen. Doen sont Gregorius de 3. terstondt zijn bootschap oft Legaten totten Coninck van Vranckrijc om hulpe/ ende niet totten Keyser/wt oorsaken daer bouen vertelt.

Alsoo gheschiedet/ dat de beschermínghe der Kercken van den Keyser tot op den Coninck van Vrancrijck ghewepnt wert / daer op bedroech haer een ander bequaem oorsake toe.

Anno 752. regeerde Childericus Coninck in Vranckrijck/doen stont Pipinus zijn Administrator na dat Rijck / huychelde dat Parlament/ verschuldichde Childericum beyde der tyrannijen ende onbequaemheyt/ sont Burckhardum den Bisschop vã Wirtzburch na Romen totten Paus Zacharia: Oft hy niet / als een victorieus cloeck Administrator / ende voornemen vooght des Parlaments /by den welcken alle handelinge stont/die allen arbeyt des Rijcx droech (want de Coninck niet meer dan eens int Jaer audientie en gaf/alleen met den naem regeerde/maer dat Parlament/ als op den dach van heden noch / alle saecken des Rijcks ordineerde)behoorlicker Coninck en waer dan dese bloethont. De Paus verblijde hem der Bisschoppen niet weynich / want hy verhoopte zijn gewelt ende wapenē hem tegen den Keyser tot Constantinopolen behulpelick te zijn eñ bequaem: oordeelt terstont Pipinum weerdich des Coninckrijcks/ met afstootinge des Ouden/welcken men in een Clooster verstiet.

Dat is de eerste Coninck wt aenghenomen gewelt des Paus gemaect/na luydē zijns Decreets 11.q.1. Te quidem. Jnt 2. Jaer sterf Zacharias/ende wert Stephanus de 2. Paus/die r.ep Pipinum tegen Aistulphum den Coninck

List der Pausen met de Keysers.

Italie/die hem wat leedts hadde ghedaen. Als hy quam om hem te wille te werdē/liep hy hem sommige mijlen weechs te gemoete / badt hem om hulpe/ de heylige Roomsche Kercke bystãdich te zijn (want hy en woude geen martelaer/ maer een Confessoor meer zijn) Also holpense malcanderen/yegelijck om zijns profijts wille/ dese dat hy Keyser werde/ de ander dat hy / als die hem daer toe gheholpē ende gecroont had/ tot dancke van hem alder dingen geurijt werde: Ja een Heere ende Vader des Keysers / hy zijn soon. Also wert de Clocke met Pipino gegoten / eñ de Pap ghesoden. De Bisschop van Mentz croonde hem tot eenē Coninc in Vrancrijck / Anno 753. nochtans maeckte te voren de Paus Pipinum met stille practijcke / den Vorstē ende Volck in Vrancrijck aengenaem/ also / dat hy met bewillinge wert aenghenomē. De Paus socht ruggen des gewelts/greep na dat Sweert ende Keyserdom / had gheerne eenen gehadt/ die den naem hadde geuoert/ hy dat Rijck beseten / ende onder den Tijtel des Pausdoms aen hē had gebracht/ want hy nam hem alle de wereltlijcke handelē aen/ nam voor hem Coningen ende Keysers te maken / Heerschappijen aen hem te trecken/ met groote Tijtels ghegroet te werden / lieten haer de voeten kussen / dat niet met allen sonder haer en soude wtgerecht worden/sochten eere/ghewelt/rijckdom/wraeck teghen hare vyanden/ende het geluckten haer altemael / als het dan zijn moest/ Dani.8. 9.11. ende behoorlijck is / dat de Aertsche Godt gheluck op Aerden heeft/ so begeerde Pipinus Coninck te worden / daer toe diende deen schalck den anderen / ende rijmde hem wel te hoope.

Doen nv Childericus zijnen Eedt van Pipino eyschte/ als van zijnen Knecht / daer mede hy hem verbonden was / voer de vrome Paus Stephanus de 2. toe / absolueerde Pipinū van alle ghegeuen Eedtsbeloften / oock alle andere Vorsten die daer in bewillicht hadden / dat Pipinus soude Coninck wordē/ also moest de oude Coninck in een Clooster : Doē begaf hy hem namaels als danchaer gheheel den Roomschen Bisschop/ trock in Italien / nam veel Steden met ghewelt in / ende leuerdense den Paus ouer. Alsoo heeft Sabellicus Enea de achtste Lib.8.

Stepha. de 2. absolueert Pipinum vandē Eedt.

De Legaten Constantini des Keysers quamen tot Pipino / hem vanden Crijch af te eyschen/dat hy Rauenna ende andere Stedē/ den Keyser toebehoorende/onbecommert liet/ende den Keyser weder ouerleuerden / want sy hem toequamen. Doen antwoorde Pipinus / hy en streedt niet met den Keyser/maer met der Roōscher Kercken/daer om hadde hy tot de Wapen gegrepen /dat hy den Apostolischen Stoel van alle zijne vianden wreken wilde/ ende Rauennam/ ende al dat de Lōgobaerders met Crijch onder haer gebracht hebben/ den Roomschen Stoel te onderwerpen. Als nv dese antwoorde de Keyserlijcke Legaten ontfingen / hebbense haer weder op den wech ghestelt nae Constantinopolen: So veel Sabellicus.

Siet hoe fijn schout de Stadthouder Christi als Christus Joan.6. de Rijcken deser Werelt/ eere/wellust/ende tijtlijcke pomperije/ ghewelt etc. Dat Roomsche Rijck was alleen guychelwerck ende geheel wtgheroyt /de Paus quam achter de Croon / ende behielt Romen voor eyghen.

Historien hoe dat Pausdom op/ ende dat Keyserd om af is gecomen.

Jn dese rumoeren regeerde Keyser Leo de 4. tot Constantinopolen/ ende gelijck Vrancrijck toenam/ also nam dat Keyserdō wt so veel toegedrongē boeuenstuckē/ af/ want geen gehoorsaemheyt meer in Italiē en was/de Paus had

eenen rugge aen Pipino/die schencte hem wat hy wilde/Steden/ Landen ende Lieden.

Anno 781.sterf Keyser Leo tot Constātinop. regeerde wt Hirene zÿn Soon na hem.Op dese tÿt sterf Pipinus/die liet 2. sonen na/Carolum eñ Carolomannum.Carolus wert Coninc in Vranckrÿck/die quam terstont te Romen/eñ wert van Paus Adriano vriendelÿck ontfanghen. Hy hadde eenen soon die hiet Pipinus/ dien salfde de Paus om Carolo te behagen/tot eenē Coninc Italie/eñ zÿnen anderen soon tot eenen Coninc Aquitanie/beyde vā hē gecroont eñ gesalft. Oock wert dat ghemeyn volck onderricht om te roepen / Carolus eē Patricius oft Roomsch Stadthouder. Dese Carolus hadde den gheheelen Rÿnstroom in / van daer tot aen Antwerpen/Sassen/Duringhen/Ceulen/Beyerlant/Normandÿen/Britanien/Oostenrÿck/Vngherÿen/etc.

Anno 799.als Constantinus een soon Leonis de 4.des Keysers sterf/sonder lÿflÿcke Erue/richte Hirene een heymelÿcke practÿcke aē by den Paus Leo de 4. dat haer Carolus tot eenen man wert ghegeuen/ende tot eenen Keyser ghesalft: Dat was den Paus lief/want de Romeynen hem wat versmaetheydts aenghedaen haddē/dat wilde hy onder dit spel wrekē/ riep Carolū om hulpe/ die quā terstōt om hem tot wrake te helpē/doē wert hy vā Paus Leo de 3. tot eenē Roomschē Coninck gemaect/ gecroont/eñ dat Keyserdom in Vranckrÿck gheweynt/doen riep dat volck/ Carolus Imperator Augustus. Doen verhief hem eenē Jammer tot Constantinopolen/dat Hirene daer onder ghevangen wech ginck/ eñ harē aenslach wert tot water/doch de practÿcke ginck voort met Carolo/An.800.eñ 1.also/dat hy eerst Roomsche Coninck in Vranckrÿck was / eñ voortaen de Keysers van Constantinopolen niet langher Roomsche Keysers genoemt en worden/ maer slecht Keyser tot Constantinopolen/eñ en hadden niet met allē meer met Romē te doē. Doen dancte hem de Paus voor de Priuilegie / van der seluer Voorvaders vercregen. Also quam de Keyser om dat Keyserdom/ daer af hem de Paus metter tÿt af drayde/ eñ selue eenē Keyser maecte/die zÿn knecht was/ende den naem had/dat profÿt/incomen/heerlÿchept ende dat rÿck.

Keyser om het Keyserdō gecomen

Also zÿn noch heden alle Roomsche Keysers datse niet tot Romen en deruen in haer Rÿck/ het en behaecht dan eerst den Paus oock / oft winnent metten sweerde/ eñ sitt den grouwel also vast inden Stoel/tot op zÿnē tÿt/dat/ oft hem een Keyser niet en wilde voor zÿnen Heere bekennen/eñ gehoorsaē zÿn/so moest hy van andere Coninghen/die metten Paus een Lichaē zÿn/daer toe gedwongen/oft moest hē des Keyserdoms ontrecken/oft eenen naem sonder gehoorsaemheyt eñ Rÿck hebben/gelÿc by onsen tÿdē de Coninc vā Engelant/ van Vranckrÿck Carolo den Keyser gedaen hebbē/eñ hem van sommiger Articulē wegen/daer onder ooc dit een is/dat hy de Pauselÿcke heylichept van zÿn Crÿchsvolck heeft laten ouertreckē/afgesept/dat hiet / Roborabitur Regnum eius, sed non in fortitudine sua, als Daniel vanden grouwel spreeckt/dat is/zÿn Rÿck sal gheweldich wordē/maer niet in zÿne sterchept oft cracht: Dat is andere sullen voor hē vechten / als hier Carolus Magnus/Pipinus / tot op den teghenwoordigen Carolum de 5. Also hebbē dese navolgers Petri vander Apostelen voetstappē/ armoede/versmadinghe/ droeffenisse/verachtinge/tot een teghenspel gekeert / eñ afghebogen/al meer eñ meer vrÿheden met pluymstrÿcken eñ smeecken vercregen / als sy eenen Keyser haers sins gecreghen/waer niet/so en hadde hy int Regiment gheen ruste / eñ den grootsten vyant aenden Paus. Also moet nv de Keyser/wil hy de Croon/die nv haer is / van haer hebben/haer sweren/hare afghesmeeckte vrÿheyt/niet alleen te vercleenen/maer ooc te vermeerderen ende handthouden. Dat heet practÿcke.

Paus Christi eñ Petri tegensettinghe.

Wie dien Duyuel niet en kent/en meynt dat hy een eenuoudich Godt is / die leere hem hier kennen/ soo sal hy bekennen/dat hy Mille Artifex niet onrecht ghenoemt en wort/ dat is/een duysent Constenaer : Nv is hem dat Doecxken een weynich van de ooghen gheruckt/ende dat decksel afghescheurt / men sie ghewislÿck voor hem/hy sal een ander Pausdom aenrichten in een ander ende in een veel subtÿlder gedaente/gelÿck hy al schoon daer henen vaert met ghewelt/maer niemandt en kent hem/dan de Kinderen Godts/ die niet in zÿn Rÿcke en zÿn/hy moet der zÿnder God heeten eñ zÿn/eñ Gods woort hebben. Niemāt en can hē listich genoech zÿn/Ja zÿn alle zÿn gheuanghen/ behaluen wie Gods Gheest heeft/ ende dat ingeplante woort.

Nv na Carolo den Pauselÿcken Keyser / regeerde Lodowÿck zÿn Soon/den Grootheere eñ Vader in Roomsche geestelÿchept geheel gelÿck/die daerom vanden Paus/Pius is toegenoemt ghewordden/dat is/de goedertieren/om dat hy den Paus alle zÿn stucken toestont/ ende seer veel schenckte. Daer af Raphael Volaterranus Geogra. Lib.3. Daer vertelt hy oock de Steden/ Landen/ ende Lieden/ Eylanden ende Conincrÿcken/die hy den Paus geschenct heeft/Anno achthondert vÿfendertich/dat anders valschelÿck Constantino de eerste wort toegheschreuen / als oft hÿse met dese stucken ende schenckingen begaeft hadde/ghelÿck hem dat gheestelÿck recht laet hooren. Niet also/de Coninghen van Vrancrÿc hebbē desen schenckinghen ghedaen/ ghelÿck ghy eerst ghehoort hebt/ aldermeest Lodouicus / die heuet altemael vernieut ende beuesticht met onwille des Keysers/ende verschenckte dat zÿn niet en is/ maer des Keysers.

Eusebius vit. Lib. Capit. vit. en ghedenckt ooc dese schenckinghe van Constantino niet/ maer wÿst alleen aen veel vrÿheden ende eere / daermede hy de Pausē begaeft heeft: Ja ooc Ottho Frisingensis Annal. Lib.4.Cap.3. verloochent dese schenckinge. Nv van dese versierde schenckinghe Constantine de eerste/besiet de Keysers Chronÿcke/Constantinum 1.na de langte.

Also hebbense Landen ende Lieden vercreghen/bysonder Romen/dat sy se tot eenē Spieghel/ghelÿck sy voorgauen/ des Christelÿcken gheloofs mochten maken / Sexto Decre. Tit.6. Lib.1. Capit.17. Nunquid. Also maeckte hy Carolom wt eyghen aenghenomen ghewelt tot eenen Keyser / die hem tot danck dese Steden/ die niet zÿn/maer des Keysers waren / toe eechende.

Alsoo heeft hem de Paus aldereerst aenghehangen aende Keysers/ ghelÿck de Hedera/oft Eyloof hem eerst by de voeten eens grooten Booms leyt/ die des teeren swacken roykens gheen acht en neemt / inden Winter werpt de Boom de bladeren daer af/ dat roedeken leydt hem / tot dattet den Boom begrÿpt ende aenhangt/ de Boom en achtet niet/ dat roedeken wascht metter tÿt voor hem/eñ benaut al metter tÿt den Boom/dat hy zÿns met liefde nemmermeer afcomen en can. Nv hy achtet cleyn/ tot dat de Hedera oock tacken wint / ende van hem gheeft/verwert also den gheheelen Boom/ dat de boom noot crÿcht/dewÿle climt hy ouer hem/

Paus alder eerst aenden Keyser ghehanghen.

hem/doorcruypt den gheheelen Boom/wasche ouer hem wt met veel tacxkens/ menichte der bladeren ende Besen/ tot dat hy den rechten Boom verstict ende doof maect. Also verderft den Edele Boom van dat heyloose Eylof/ende neemt naemaels den Stoel ende possessie des Booms in/euen also is de Keyser vergaen. Dit Exempel soect dist.96.gheheel door.

Den Keyser wort gewelt ghegheuen eenen Paus te verkiesen eñ beuestigẽ

Anno 800. hielt Adrianus de Paus een Cõcilium met Carolo Magno tot Romen / daer wert met ghemeyne stemme den Keyser gherechticheyt ende verkiesinghe ghegeuen eenen Paus te benoemen / verkiesen eñ beuestighen/ datmen sonder zijne stemme geheel niet met allen handelen en soude. Alle Ertzbisschoppẽ eñ Bisschoppen souden haer incleedinge van den Keyser nemen / daer ouer een soude niemandt geconsacreert worden by den Ban/ ende Acht. Diesghelijcx dede de Paus Leo na hem ghecoren/ die beuestichde dit Decreet/distin.63.capite Adrianus, ende in Synodo.

Nu dat deden sy in dien schijn / datse eenen hadden diet met gewelt bouen haer hielt/ ende nochtans onder haer was: Want doense haer den Keyser onder gauen met versierde gehoorsaemheyt/soo langhe sy gheerne ghehoorsaem waren/hadden sy vrede/doen bleef de Priesterschap in rustelike besittinghe/seker eñ vrij. Also voorschreef de Paus metter tijdt de goeden eñ de besittinghen des gheheelen Landts Tuscie. Keyser Carolus sterf/Anno achthondert ende vijfthien/als hy seuenenveertich Jaer ouer dẽ Paus hadde ghehouden / als een Soon ouer zijnen Vader.

Paus aen Keys. Lodo. gheloofbrekich.

Als nu zijn soon Lodowijck na hem regeerde/sterf de Paus Adriaen/ doẽ vercorẽse Paus Stephanum de 4. eñ en beriepen daer toe noch dẽ Keyser Lodowijc noch zijne bootschap. Wat geschiede? Des Keysers ongenade eñ mishagen wert openbaer/datse so terstont Eetbrekich eñ leugenachtich aen hẽ geworden waren/ te wetẽ/de heylige Paus/eñ dat heylige Concilium/ dat niet lieghen noch dwalen en can. De Paus socht vuyle wtrochtẽ/haddet geerne gegloseert/ het en wilde hem nergens rijmẽ/ maecte eenen brief deses inhouts: De Paus soude wt ghemeyne verkiesinge der Bisschoppen/ Priesterschap/eñ des Rooschen Raets/ te samẽ met dat volc gecorẽ wordẽ / dan soude hy in tegẽwoordicheyt der Keyserlicker Bootschap ghewijdt worden/ niet voorghestelt/ niet op zijn stemme gewacht/etc. Siet waer blijft dat Conciliũ Adriani/Itẽ Leonis. Item hy gaf voor/de Keysers warẽ somtijts eygẽsinnich/ en wilden niet met andere stẽmen/somtijts sotachtich sonder alle oordeel/somtijts Ketters / somtijts haers gewelts onseker/daerom haer de verkiesinghe behoorlick genomen worde (dat heet ghesnut) daerom en sullen haer de Keysers de verkiesinge der Pausen niet ondertrecken by den Ban.

Also vielen de voorgaende Concilien in den dreck/ende dispenseerde Pauselicke heylicheyt terstont met haer/ende sloot dat teghenspel/also ginghen de Keysers wtghemonstert achter de verkiesinghe henen.

List Paus Stephani om achter den Keyser te comen.

Paus Stephanus om te versaechtẽ des Keysers onwille/tooch selue tot hẽ/schicte zijn Legaten voor henen/liet den Keyser aensegghen/ hoe zijn heylicheyt selue Persoonlic tot zijnder ghenaden quaem. (siet den schalck/ hy behoeft weder des Keysers) Als hy nu in Vranckrijck quam/ reedt de sotte Keyser hem teghen / ontfinck hem vriendelick / doen sanck de Paus de Misse / croonde Lodowijck tot eenen Keyser/ terstont daer op badt hy dẽ Keyser/dat hy hem zijne vrijheyt die hem Adriaen ende Leo in 2. Concilien ghegeuen haddẽ / weder ouer gaue.

Kep. Lodo. ouergheeft becont/ weder zijn gherechticheyt.

De sotachtige Vorst lietet gheschieden/ maecten hijt goet/so haddẽt sy goet. De wederouergheuinge toghen sy terstont op / daer mede int gheestelick recht. Also maectent voort aen de Pausen tot Roomen hoese wilden.

Keys. Lodo. de 2. van dẽ Paus ghecroont.

Dese Lodowijc is de tweede Keyser wt gewelt des Paus gecroont eñ gemaect/die maecte zijnen eersten geboren soon Lotharium tot eenen Keyser na hem. Carolus eñ Lodowijck hadden den naem der Coningen/den eenen sette hy in Aquitaniam in Vranckrijck teghen Spaengien ghelegen: Den andere maecte hy tot eenen Prince in Beyerlandt.

Als nu Keyser Lodowijck de Vader sterf/ wert eenen twist onder de drie Broeders / de Jonckslen en wilden haers Vaders landt niet berooft noch onterft zijn/namẽ met Lothario haren Broeder eenen bloedighen Crijch aen/ door welcken haer Rijck verdeylt / ende haer macht ouer al verminder werdt. Ten laetsten lach dẽ Keyser Lotharius onder/also wert Carolo dat lant/van de Britanische Zee/ tot aen de Mase toe: Maer Lodowijck geheel Duytslandt/tot aen den Rijn. Lothario den Keyser bleef Lothringẽ/ Trier/Cuelen/Mentz/Brabant/Vlaenderen/ also viel dat Roomisch rijck in het Lot met de afdeylinghe. De Carolini hebben geduert by hondert ende thien Jaren/ eñ dat Roomsch Rijck/ by de Fransoysen nam met haer een eynde/ende sterf met de drie broeders dat gheslachte Caroli gheheel af / daer af in de Keysers Cronijcke.

Kep. Carol. gheslachte sterft af.

Anno 962. werdt dat Roomsch Rijck van de Fransoysen in Duytslandt verweynt / want doẽ de Fransoysen geen bysonder macht meer en vermochten/doen hinck de Paus dat Hooft oock van haer/eñ maecte Otthonem wt Sassen tot eenen Roomschen Keyser / doch hy niet en verleyde/ eñ erghens van zijnder besittinge wegen versocht en worde/oock dat hy een toevlucht hadde teghen zijne vyanden / so schreef Paus Joannes de 12. die hem met gewelt/ wt bystant zijnder vriendtschap / selue tot eenen Paus maecte/Otthoni eenẽ sulckẽ Eedt voor/ daerin hem Ottho moest bekennen/des Paus Leenman te zijn. Dien Eedt staet int Decreet gheset/dist.63.cap. Tibi Domine. Ick Ottho de goede/beloef eñ swere den Paus Joanni mijnen Heere/by den Vader/by den Soon/ by den heylighen Gheest/ eñ by dat houte hier tegenwoordich des leuendichmakende Cruys/ ende by dat heylichdom/dat ick (soo het sake is dat my God tot Romen helpt) de heylighe Roomsche Kercke/ende die harẽ regeerder/ verheffen wil/so veel haer mijn macht wtstrect/oock dat ghy v leuen/uwe Lidtmaten/noch uwe weerdicheyt/die ghy hebt met mijnen wille / raedt/ gonst/bewillinghe/ ende verweckinge/niet een en verliest/in de stadt Romen niet nae mijn behaghen en wil handelen/noch gheen wet en wil maken/ van alle de dingen/ die v ende den Romeynen toe staen/sonder uwen raedt/ende alle dat aertrijck dat S. Peters is/waer het in onse macht quaem/ v weder ouer te leueren. Eñ wie ick dat Italiaensche Regimẽt beuelen sal/ dien sal ick in zijnen Eedt in binden / dat hy v hulper sy/ ende een beschermer des landts S. Peters. Raphael Volaterra. Geogra. lib. 3. voort op de schenckinge Caroli/ Lodouici/etc. hangt hy daer aen. Eñ ick Keyser Ottho gheue eñ verleene v S. Peter eñ zijn naecomelingen/ alle dese bouen ghenoemde stucken ghewillich ende gheerne/voor de salicheyt mijnder sielen/ mijnder kinderen ende mijnder ouders. Desen Eedt ende ouergheuinghe hebben haer als getuyghen ende Borghen onderschreuen thien Bisschoppen / twee Abten / vijf Grauen/acht

Keyser Ottho moet dẽ Paus sweren/hoe.

Edelen. Maer onder Keyser Henricus hier na/ hebben haer onderschreuen als Borghen den Keyser daer toe te houden/ om dē Eedt te volbrengen/ 14. Bisschoppen/ 4. Abten/ 3. Hertoghen/ 8. Grauen/ 8. van Edelen gheslachte.

Den Eedt heeft de Paus macht te eyschen/ na luyden zijns gheestelicken rechts/ 12.q.1.cap. Clericus. Dat hiet den Rauen moes ingheslreken/ voortijts en heeft dat Roomsche Rijck dit Moes niet gheproeft/ nu moetet ghe heel eten. Want van dese Otthone aen/ moeten alle Coningen ende Keysers/ den Paus den bouen geschreuen Eedt sweeren/ als de knechten haren Heere / ghelijck sy hem dan inden Eedt tweemael Heeren noemen. Also nam aldereerst Ottho de eerste desen swaren Eedt aen.

Paus vliet tot den Keyser in Duytslandt.

Anno 1000. eñ 2. als Ottho de 3. noch bynae een kint tot eenen Keyser wert/ wt tgeslacht na de Linie/ verdroot dat den Romeynen/ eñ vercoren Crescentium eenen grooten Raedtsheere tot Romen. Doen vloodt Paus Grego. de 5. in Duytslant tot Keyser Otthonem/ dies maechschaps vrient hy was. Doen maecte hem Keyser Ottho op met Heyrcracht wel gerust / beleghérde/ stormde/ eñ ouerwan Romen. Daer in wert Crescentius doorsteken/ eñ Paus Joannes zijn ooghen berooft/ Greg. de 5. weder inset/ die beriep terstont een Concilium/ hoe dattet voortaen in de verkiesinghe eens Keysers soude gehouden worden. Doen wert besloten/ dat geen Keyser voortaen na dat bloet oft Linie tot dat Keyserdom aenghenomen en soude worden/ maer wt de verkiesinghe der Vorsten in Duytslant/ welcke gerechtichéyt alleen den Duytschē soude toestaen/ ende als dan vanden Paus ghecroont ende beuesticht worden.

De goede Vorsten waren blijde / dat de verkiesinghe oock aen haer mocht comen / meynden hy meynde haer/ so meynde de Paus hemseluen/ te weten/ dat hy oock een stemme eñ bywesen hadde / ende de Croon ende beuestinghe mocht voor houden/ tot dat eene zijn liedt songhe. Also namense voor haer volle macht/ dat Keyserdom te regeren/ ende viel hem onder desen schijn alle gherechtichéyt des Keyserdoms thuys/ ghelijck noch nu ghebruyck gaet/ want sy laten de Vorsten kiesen/ wiese willen/ en behaecht hy haer niet/ so Croonen eñ beuestigen sy/ wie sy willē/ oft moet hem anders so hooch verootmoedigen/ dat hy haer te voete valle/ eñ de voeten cusse/ daer op den Eedt doet. En wil een niet sweren ende houdē / so is daer een ander Vorst/ die gheerne Keyser waer/ oock vrolick. Alsoo heeft der Vorsten hoouerdije den Paus in de Stegelreep gheholpen/ ende plaetse ghegheuen met recht in dat Keyserdom te tasten. Alsoo plaghen ende sadelen sy nu de arme Roomsche Coninghen ende Vorsten/ als Vleeschouwer zijn Peert / wat sy willen te Romen wtgherichť hebben / in alle landen schickense eenen Cardinael totten Keyser/ vermanen hem zijns Officijs ende Eedt. En sal hy nu niet Eedtloos worden/ soo moet hy in alle dinghen den Paus bystaen/ al waert oock teghen hemseluen/ hy heeft zijn recht oft niet / bedrieghen hem met haer gedrocht / de heylighe Vader de Paus en mach niet dwalen. Sietmē de Historien aen/ oftet waer is / ick houde hy en conde niet recht doen.

Vorsten houerdie den Paus opgheholpen.

Alsoo is de Ouerheyt ghelijck omghekeert/ so dat de Hedera oft dat Eyloof nu den Boom omghewonden heeft/ dat hy gheuanghen nerghens en can opcomen/ de Boom mercket wel/ maer en can van de Hedera niet los ghewordē/ want hy heeftse ouer hem laten wtwasschen: Constantinus ende zijn Naecomelinghen beuestichden / ende maeckten alle Bisschoppen ende oock den Paus/ die doen ter tijdt oock alleen een Bisschop was.

Nu heeft hem dat bladt omghekeert/ dat de Paus in zijn plaetse getreden/ hem beuesticht/ Croont/ set/ oft affset nae zijn behaghen. Alsoo de wijle de Coninghen/ van Vranckrijck de Caroli dat Keyserdom inhielden/ gingen de Pausen alle haer voorslaghen van stede nae haren wensche/ ende brack door dese zijn ghelooue eñ Godts dienst by nae in alle hoecken Europe.

Doen nu dat Keyserdom aende Duytschen quam/ en haddet gheen noot/ doen bracht hijse euenwel met zijne huychelerije onder hem/ wie niet en wilde/ die moeste: Want hy riep ander Vorsten ende Coninghen aen/ diese tot gehoorsaemheyt hielden ende dwonghen.

Pausen maken deen Concilium ouer dander

Nae dat altemael maeckte de Paus dat een Concilium ouer dat ander/ ende welc hem wel becomen mocht/ dat bekēde hy voor recht/ wat hem weder niet en behaechde/ dat verboodt hy by den Ban. Alsoo moest hem naemaels de Roomsche Keyser beuestighen/ met listē / dreyghen/ oft gewelt daer toe comen/ terstont al int gheestelick recht. Waer dan wat vergheten was dat haer dwaelde / maeckten ende ordineerden sy eenen Extrauagant daer toe / daer mede heeft hem de Paus wel bewaert/ dat hem niemandt en heeft meer te ghebieden/ straffen/ beuelen/ maer hy alleman/ 9.q.3.cap. Nemo. Aldaer staet des plonders veel/ achter desen pampiren muer sit hy vast ende warm/ eñ oftse wel pampiren van leughenen ghemaeckt is/ en can sy nochtans voor vreemt ghewelt/ als de Prophecije/ Dan. 8. 11. luyt/ niemant ouerstormen/ tot dat de Heere coemt / ende met dat Sweert ende Sonne der waerheyt dese leugenen/ Bolwerck nederwerpt ende versmelt/ 2. Thessa. 2. wt den Stoel en mach hem niemant werpen/ dan Godt.

Item hy en heeft niet alleen de menschen verworpen als Richters/ maer ooc dat Euangelium/ ende de heylighe schrift selue heeft hy gheuanghen/ dat die niemant en derf gebruycken / wtlegghen / lesen oft leeren / dan als hijt wtspreect ende wil verstaen hebben/ niemandt en derf haer ghelooouen / ten sy dan van den Paus bewillicht/ gheorloft / ende gheapprobeert/ 17.q.4. Nemi. 24.q.1. Quotiens, ende daer nae. Daer toe sett hy zijne wet/ der heyligher schrift in ghelijcke weerdicheyt / Distin. 19. cap. Sic omnes.

Siet dat is het nieuwe ghelooue/ leere ende Godt/ wilt ghy by het oude ghelooue blijuen ende steruen/ so gaet weder te rugge tot de eerste Kercke / oft veel meer binnen in uwe herte dat den Tempel Godts is/ daer in dat Rijcke Godts woont/ Luce 17. 1. Corinth. 3. 5. 6.

Boeuerie der Pausen

Wonderlicke dinghen mochtmen hier by voeren: Jae ongheloofiijcke stucken/ die in de historien nerghens van geenen tyrannen ghesept en wordē / wie lust heeft haer boeuerije wt te strijcken: Ende dese gheuen haer nochtans voor die wt/ daer aen onse salicheyt soude staē/ ende sonder die wy niet en moghen ghenesen/ die den ghelooue eenen stock steken oft mercken/ de Concilien voorgaen. Yemandt lese de Annalia oft Historien.

Item de Pausen/ welcker lof vandē Roomschen Huychelaers eñ Teliooorleckers beschreuen / nochtans maer veel te seker eñ waerachtelick gheuonden wort/ want tot hier toe bynа niet met allen / dan Roomsche spotvoghels / Moninncken ende Papen / haers Godts leuen hebben beschreuen/ als behoorlick is/ met enckel lof. Noch vindtmen dan nochtans/ dat de Duyuel selue somtijts niet soo stout ende leelijck en is gheweest. Doch wie te Romen gheweest

weest

weest is/in den tijt Alexandri de seste/Julij de tweede/Leonis die thiende/etc.die en behoeft niet veel Historien/dien gheue ick te ordeelen/ oft sulck regiment opt een Heyden/oft Turck (ic swijge de alderheylichste Vader de Paus) gheuoert heeft. Ick meyn hy soude ghetuyghenisse gheuen/hoe Romen is eenen spieghel des Christelicken geloofs/als sy haer in haer Decreet/ick hadde byna anders ghesept/noemen/ ende ghesien willen zijn/ Tit.6. Lib.1. Capit.17. in sexto decretali.

Oock en zijn dier Pausen niet weynich gheweest/die haer teghen de Keysers geset hebben/ alleen daerom/dat sy hare dingen niet en wilden aenbidden/ende niet veel met haer te doen hebben/hoe syse met vrede lieten. Alsoo wederstonden Gregorius de seuenste ende Pascalis/Keyser Henricus de derde ende vierde. Item Alexander de derde/ Frederico Barbarosse: Innocent. Otthoni de vierde: Honor. 3. Fredericus de tweede. Leest der seluer Historien ergens anders/hoe sy gheplaecht/gebannen/eñ vanden Paus den duyuel gegeuen zijn geworden/hoe sy al wat haer gelust heeft/ ons in der Kercken name opghedronghen/dat hebben wy ghewisselick wel beuonden/en zijn wy anders ghenen ongheuoelenden block.

Also hebt ghy hoe de Roomsche Monarchie ghewassen is/hoe sy met verraderije/tyrannye/huychelije/ende boose stucken de Rijcken vercreghen heeft/daer henē der Concilien/statuyten/ende dat gheestelick recht niet met allen en zijn/dan deser tyrannen Wetten/vande Christenen wech te werpen/Gal.5.Col.2.

Van dat draghen ende voetcussen des Paus/waer henen dat coemt/wanneer/ende hoe het is inghebroken.

Voetcussen der Pausen waer henen dat coemt.

INt Jaer seuenhondert ende seuen/viel Justinianus aldereerst/wt vrijer liefden/wille/ ootmoedicheydt/ende sotte deuotie/den Paus Constantino voor de voeten/ende custe die. Dat hebben hem namaels sommighe Keysers/die so wel wilden vleyen ende te Hoof dienen/ghelijck de Simmen/nae doen/wāt de Paus lietet hem behaghen/ende was hem daerom ghcheel bermhertich. Doen dacht een yeghelick Keyser/die in alle stucken niet minder en wilde zijn/dan zijn Voor-vaders/wat leyt my aen sulcke Bocken/ick vercrijghe daer mede eenen lof des ootmoets. Veel betooverde des Paus heylichheyt/dat sy meynden/wat sy hem bewesen/dat deden sy Godt/gelijc Fredericus Barbarossa hem tot Venegien onder S. Marcus deure openbaer wtstrecte/eñ hem den Paus met voeten liet treden/als dan de Paus dat wt den 91. Psalm daer toe allegeerde: daer staet gheschreuen/ghy sult op de slanghe ende Basiliseo wandelen/ende den Leeuwe eñ Draké vertreden. Doen antwoorde hē de ootmoedighe Keyser: Niet v/maer Petro ben ick ghehoorsaem/dies Stadthouder ghy zijt. Dat verdroot den Paus/tradt hem weder/eñ seyde ende oock my ende S. Peter.

Also en buychden haer opt eerst na Justiniano niet alle voor de beeste/maer wie wel wilde dienen/eñ eenen genadigen Paus hebben/tot dat ten laetstē een gewoonte daer wt gewordē is/dat sy dat nv moeten doen/spijt haers herten/willense de Croon hebben. Also moetmen de sotten bespotten.

Anno 741. dede dat namaels Luitprandus/ de Longobardische Coninck Justiniano met den kusse der voeten na/hoe wel dat selue vier oft vijf Keysers na Justiniano niet gedaen en hadden/als Philippicus/Anastasius/Theodosius de 3. Leo de 3. ende 4. Daerom sy in des Paus ongenade vielen/so dat hijse dacht af te setten/ende van dat Rijck te stooten/nochtans hem te swack was/tot op Carolum.

Anno 752. reedt Paus Stephanus de tweede/den Coninck van Vranerijck Pipino te gemoet/doen stondt Pipinus de 3. als ick in de Historien vinde/van het Peert/custe den Paus zijne voeten/leyde hem op dat Peert by den toom/tot in dat Palleys. Doen salfde hem de Paus voort terstont tot eenen Roomschē Coninc tot loon/eñ weynde dat Keyserdom stoutelick tegen Godt/eer eñ recht/van de Grieeken in Vranerijck/liet die vā Constantionopolen inden eers sien met haren Keyser. Dat dede oock na Pipino/Carolus zijn Soon/Anno 772. als hy hem met Adriano verbant/eñ daer na 801. Keyser wert/na den afganck zijns Vaders/ als int Capittel daer voor na de langte ghesept is/oock in de Keysers Chronijckē aenghetoghen.

Daer na en leestmen in langen tijt van geenen Keyser meer/die den Paus de voeten ghecust heeft. Ick en hebbe dat oock (ben ick recht daer aen) van Keyser Lodowijck eñ Lothario den Soon Caroli/die nochtans goet Pausch waren/niet ghelesen/tot op Keyser Frederick Barbarossa/Anno 1170. diet nochtans doen moest/om zijnen soon daermede te verlossen. Leest de Historie Alexandri de 3. de hondertste ende achtentseuentichste Paus.

Anno 752. was Stephanus de eerste/die hem liet dragen. Doch Anno 768. ghinck de Paus Stephanus de derde wt deuotie/weder eens met menich mēsche beruoets/wt de Lateraensche Kercke/tot in S. Peters.

An. 790. gaf Paus Adrianus de derde Carolo Magno in een Concilium tot Romen gehouden/eenen Paus te benoemen/verkiesen eñ beuestighen. Item dat de Bisschoppen vanden Keyser haer incleedinge soudē nemen. Dat beuestichde na hem de Paus Leo.

Dragen der Pausē waer henen.

Anno 815. wert Stephanus de 4. ghecoren/ sonder weten ende wille Keyser Lodowijcks de soon Caroli/achter dien quamē sy met listē/ dat hy dese gerechticheyt eenen Paus te croonen/weder vernieude/wederriep eñ van hem gaf: Schreuen de renouatie terstont int geestelijck recht/daer af bouen ghehoort is.

Anno 1041. ter tijdt Clementis de tweede/ quam de verkiesinghe weder aen den Keyser/ ende werdt den Romeynen genomen. Siet de Historie Paus Leonis de 9. Anno 1049.

De andere segghen/Paus Leo de 8. heeft de verkiesinghe der Pausen van de Romeynen eñ Priesterschap/weder aen Keyser Otthonem geweynt/door Leone de 9. An. 969. Dese heeft veel met de Pausen te doen ghehadt/leest de Historiē der Pausen/Joannis de 12. Benedic. de 5. Joannis de 13. Benedicti de 6. op malcanderen.

Daer heeft de Keyser noch inde verkiesinge de hoochste/eerste ende laetste stemme gehadt/ ende als een Scheptman/om den Paus te beuestighen oft niet.

Op desen tijt en hebben de Pausen doē nochtās het decsel noch niet geheel ouer haer getoghen/hoe zijt wel hadden by de drie hoecken/ ende na den vierden sterck grepen/tot dat sy hem cregen. Leest de Historien der genoemder vier Pausen met neerstichheyt.

Men hoorde oock niet veel van haren Ban/ tot op 1000. ende 100. Jaer.

Maer datse den Keysers doen ter tijt niet so geheel opt hooft en hebben geseten/geeft te kēnen haer menichuoudige gheuanckenisse/ende verdrijuinghe. Siet hoe dat den Pausen gaet

met Keyser Heyndric de vierde ende andere. O sy behoefden wel weder eenen Heyndrick de 4. Daer en is geen voetcussen/ maer met voeten treden. Siet dat drientsestichste Concilium. Item den hondertsten en 69. Paus Gelasium de tweede.

Van dat versierde / gheloghen / selfaengenomen gewelt/ende stouthept der Pausen / wt de gheestelicke Rechten.

Antechrists gewelt/ghebot ende verbodt.

DE Leecken en sullen in geender manieren voor haer nemē/de geestelicke kercke wercken te tracterē eñ handelen. Extra de Iudi. cap. 3.

Want den Leecken behoort toe/gehoorsaem te zyn/ den gheestelicken niet te ghebieden ende heerschappyen. Extra de re. Eccle. cap. Sin.

Daerom sullen de Leecken euē op mercken ende acht hebben/dat haer alleen de verkiesinge ende wtrichtinghe / niet de bekennisse ende ordeel der saken/beuolen wort/so hy wiste/dat de sententie ende ordeel onrecht waer/noch is hy schuldich die te volbrenghen. Extra de Offi. de Lege Pastorali.

Verschricke lick gewelt des Paus.

Want de Ouerste Bisschop oft Paus mach een onrechte sententie recht ende goet maken/ eñ dat onrecht tot recht/3.q. Hæc quippe.

Want hy is ende doet wat hy wil/ende zynē wille is hem voor een wet ende reden / ende en is oock niemant/die hē seyt/waerom doet ghy also? Wāt hy mach ouer dat/dat recht is veranderen. Extra de confess. preb. proposuit.

Paus God die wt niet wat maken kan.

Item wt de gherechtichept mach hy maken een ongherechtichept. Extra de app. vt debitus. Eñ daerom mach hy de natueren eñ ordinantien der dingen veranderen/cap. Coram de L. 2. Eñ wt niet met allen can hy wat maken. Cap. de rei. ven. L. 5. In summa/hy heeft volle macht alder dinghen op aerde/2.q.6. vt de cetero.

Hier steect de Esel ende Antechrist de ooren voor/so gheweldich/dat/wie hē niet kennen en wil/en weet ick nemmermeer te helpen. Van deser verschrickelic gewelt seggen de Propheten veel / voor al Daniel/7.8.11. Apocalip. 13. Iob. 40.41. Esa. 14.

Hy heeft ooc zyn bouen-geschreuē gewelt redelick bewesen/het houwelick dat Godt te samen genoecht heeft /verscheurt/Gods gebodt opgehouden/dieuerye ende ongehoorsaemhept geoorloft om gelt. De onderdanen vandē eedt haren Heeren ghedaen/gheabsolueert/een deel eñ porcie genomen/ende alle finantien / woecker/voorcoop/gheselschappen/bewillicht ende gerechtueerdicht. De onrechte Erfghenamen tot rechte ghemaect. De onrechte goeden besitten/ als besaten sy die met eere ende Godt. Dat hebben sy in hare aflaets brieuen openbaer doruen wtschryuen.

In summa/hy heeft hem alle macht ghenomen (dat verschrickelick is te seggen) indē Hemel/Aerde/Helle / dat hy met zynen Scepter mach ghebieden alle Hemelsche/Aertsche/ende helsche Creatueren / dat Vaghevier wt doen/ eñ ooc alle Engelen doruen dreygen Gods ongenade. Alle genade/eñ gonst Gods aen hē gebonden/ingesloten/dese te geuen eñ weygeren/ wie eñ hoe hy wil/eñ hē in summa/bouē Godt gheset in Gods plaetse/daer af in Daniele geseyt is/ende Christus aenwyst / Mat. int 24.

Hy heeft ooc zyn woort ende gebodt bouen Gods woort gheset/eñ ooc hem tot eenē Meester ouer Gods woort ghemaect/ dit te leeren wtleggen / veranderen /maken / wech nemen/ hoe /wat /ende wanneer hy wil na zyn behaghen.

Hier wil ick wetende voorby laten / de Scrinio Pectoris/te weten/te segghen van de grontboose onbeschaemde boeuerye / van de schryne zyns herten. Dat hy heden wat toeghesept eñ vergeuende/dat met brieuen ende Seghels beuesticht/smorgens weder verādert ende te niet maect/ende voorgeeft/hy heuet anders in zyn herte ghehadt (te weten desen te bedrieghen) eñ hem daer in voorbehoudē/te weten/dat hy heden dit desen ghegheuen heeft/ende inden sinne ghehadt/hy wilde dat morghen eenen anderen gheuen.

Paus des Keysers Erfgenaem

Item hy schryft hem een Erfghenaem des Keyserdoms/Clem. Past. ad finem de sentent. & re iudi. also: wt de Ouerhept/die wy sōder twyfel oock tot dat Keyserdom hebben/eñ wt onse macht/zyn wy des Keyserdoms / so dat ledich staet/een recht Erfghenaem. Dat hy ooc daer mede bewyst/dat alle Keysers zyn liet moeten singhen/ende haer teghen hem als haren ouersten met eet verbinden/ die leeninghe eñ croon ontfanghen/die hy wt verghonninghe opset / wie ende welcken hy wil.

Want hy gheeft voor/Keyser Constantinus heeft hem alle gherechtichepdt tot dat Keyserdom eñ het Westen vry geschenct/met alle haer cieraet/als/Croon/Leen/Purpur cleet/Scepter. Constantinus C. 16. Dist.

Der tyrannye ende Heydensche ghebruyc des voetcussens / derf hē de Paus in zyn Decretalen onbeschaemt beroemen/C. cum olim, de pri. Cle. Si summus ponti. De sent. excom in Cle.

Paus vry van alle tollen eñ beswaricheden.

Des Paus vryhept van alle beswaricheden eñ lasten der Ouerhept/wert C. 1. de immunit. Eccle. Lib. 6. aengetogen /alsoo: wy setten eñ ordinerē/dat den genen /die wereltlicke gerichts bedwanck hebben/gheensins behooren en sal/ schot ende lot den gheestelicken Persoonen op te legghen oft die te eysschen/van hare huysen ende alle andere goedē/by de boete des swaren Bans ende interdict. Dies ghelycx en sullen de gheestelicke dat altemael niet betalen / sonder onsen orlof.

Item hy meynt dattet zyn eere te veel is/dat hy hē onder yemant verootmoedichde. Want die hem te seer verootmoedicht/wort int Regiment veracht. C. quando 86. Dist.

Antechrist ende Paus gedragen op de handen.

Dat Capittel/Si quis suadente/eñ dierghelycken wysen wel aen / hoe gheerne de Paus dat Cruys ende tegenspoet/daer in haer de Apostelen beroemt hebben/draecht/so hy alle die hem eñ zyn gesalfde aentasten/den duyuel geeft/ende hem op de schouderen in een Rosbaer laet draghen.

So de Bisschoppen wt beswaringhe haerder heerlickhept/pomperye/cryjch/ oft andere toeuallen/ haer des predikens ontslaen moeten/dan so mogense andere voor haer stellē/die daer prediken/C. intra cetera, de Offi. ordina.

Wy ontbinden allen Eeden/ die de geestelicke tot geuanckenisse beloeft hebben / eñ gebieden datmen niet alleen met dat geestelic/ maer oock met dat wereltlick sweert haer goedē beschermen sal/ so lange tot datse haer ontweynde goeden weder hebben, 15. q. c. 5. Omnium, &. q. 8. cap. Omnium.

Papen alle Coningen.

De gheestelicke zyn alle Coninghen/dat betuygen de Croonen oft Cruynen op hare hoofden/cap. duo. 12. q. 1.

De Paus mach ghelyck de Keyser ryden/eñ de Keyser is zyn Trawant/op dat de Bisschoplycke weerdichepdt niet vermindert en worde/ C. Constan. 96. Dist.

De Paus is in summa alle volcken eñ Rycken voorgheset/Ex vag. super gent.

Gheen Bisschop en sal op een weynige ende cleyne plaetse gewydt worden/maer tot eenen eerlicken Tytel gheset/eñ hooch gheeert zyn / 80. Dist. cap. Episcopi.

Itē wy verordineren dat geē wyinghe sonder

der genoechsame besorghinghe crachtich en is. 70. Dist. Sanctorum.

Paus stemme ende woort/ niemant en sal hem teghen spreken.

Hy gebiet zijn stemme te hooren/ als Godts stemme. Dispenseert/coopt/ vercoopt Aflaet/ Pallia/Bisdommen/Leenẽ/ verheft de schatten der Aerden/ eñ sidt alleen leyder al te waerachtich in de plaetse Gods/ daer af hem Godt wil stooten met zijne toecoemste Amen. cap. sic omnis, dist. 19. ende niemant en sal daer in spreken/17.q.4.C.Nemo.

Hier hebt ghy eenen voorsmaeck des costelijcken Boecx/ick meyn der Decreten/ daer op de Werelt so veel hout/ eñ meer dan op dat Euangelium/Ja dat Euangelio niet en gelooft/ dan also verre alst de Antechrist orlooft eñ wtleyt/eñ so verre het zijn Kercke eñ Decreet probeert/ alleen aenneemt/op dat sy tegẽ desen haren Godt ende zijn Decreetsche Euangelinm niet en doen.

Nv dat Rijcke Godts in ons/ is van onsienlijcke geestelijcke dingen/ ende niet van deser Werelt: Maer des Antechrists Rijcke buyten ons/van deser Werelt/van spijse/cleederen/dagen/vasten/Wijwater/Wiercoeckvat/Choormantel/Clocken/Monstrancien/Kercken/Bedenaerden/Heylichdom/Wieroock/ ende diergelijcken ist. Hoe rijmt hem Christus nv met Belial? 2. Corint. 6. Daerom en ist geen wonder dat dat woort des Cruys haer eẽ sotte predicatie is/bysonder/ na dien de Werelt dẽ geest der waerheyt niet en can ontfanghẽ/ Joan. 14. 1. Corint. 1.

Sũma des Christẽdõs

Want de Kercke Christi en heeft waerlijck niet wtwendichs/ dan de liefde ende heylich Cruys/daer by mẽse kent/ende anders alle dingen geenen wterlijckẽ Godsdienst/ dan lijden ende liefhebbẽ/om Christus naems wille/ als Christus seyt Joan. 13. daer in salmen bekennen/dat ghy mijn Discipulẽ zijt/ soo ghy malcanderen lief hebt. So en is de gheheele Schrift ende al de Wet niet dan liefde teghen den naetsten/ ghelooue teghen Godt/ dat is/ trouwelijck met verloocheninge zijns selfs aen Godt houden.

Paus de Christelicke kercke.

Item de geestelijcke der Roomscher Kerckẽ/ dat is/de Paus met zijn lichaem/ geuẽ spijtich onbeschaemt voor/ sy zijn de Christelijcke kercke/ ende der seluer eenige hooft/ Dist. 12. cap. Preceptum, capit. Non decet, ende 24. q. A recta Diesgelijcx de consec. dist. 3. cap. Celebritatem, daer mede Christo zijn eere/ Tytel/ende name/ ghestolen/ ende noch onbeschaemder seyt dat Capit. Hec est fides, ende Capit. Sequentia. 24. q. 1. datmen niet met allen ghelooven en sal/ ten sy dan te voren ende eerst vanden Paus beuesticht/want hy hẽ alleẽ toeschrijft de macht alle leeringen te ordeelen, dist. 19. Si Romanorum, etc. capit. Sequentibus.

Paus heeft alle macht eñ en can oock niet dwalen.

Item dat hy oock niet dwalen en can/ ende zijn woorden te gelooven zijn/ als oft sy Gods woort vanden mont Petri waren ghesproken/ dist. 19. Si omnes.

Item niemant en sal oock twijfelẽ aen de ordeelen des Paus/ 17. q. 4. Si quis suadente: Want de Roomsche Kercke is van Godt op hem gheset/ 21. dist. cap. In nouo. Ende sy en heeft oock geen rimpel ende vlecke/ Ibidem, cap. Quamuis. Sy en hebben ooc noyt gedwaelt van de rechte Apostolische leeringhe/ 24. q. 1. A recta, ende is eenen spiegel van Gode ons voorghestelt/ dat alle menschen sullen van de Roomsche Kercke leeren/ ende een Exempel nemen/19. distinc. 1. Enimuero.

Roomsche kercke van God opgeset te zijn sõder alle vlecke/eenẽ spieghel alder Christen Decreet.

Nadenmael sy nv in hare Decreten claerlijck wtdrucken/ sy moghent maken hoe sy willen/ sy en behoeuen geen geloove te houden/wat ist dã wonder/dat Julius de 2. een spreecwoort heeft gheuoert Cooplieden sullen geloove houdẽ/niet Pausen

Summa der Pausen/ die vrouwen eñ kinderen hebben gehadt/ ooc der geender die Papen kinderen gheweest zijn.

Pausen die vrouwẽ hebben gehadt/ eñ gehouden Papen kinderen zijn gheweest.

Anno 534. heeft gheleeft de Paus Siluerius/een soon des Bisschops Hormiste.

Anno 623. heeft gheschenen ende dat Pausdom inghehadt/Deus dedit, is een soon geweest eens Subdiakens Stephani.

Anno 873. is Paus Adrianus de tweede des Bisschops Talati soon gheweest.

Paus Joãnes de 15. is Priester Leonis soon gheweest/Anno 984.

Anno 474. is Paus Felix de derde een soon geweest eens Roomschen Priesters Felicis.

Paus Hosius een soon geweest des Subdiakens Stephani.

Paus Bonifacius is gheweest een soon des Priesters Jucundi.

Paus Agapitus is een soon gheweest des Priesters Gordiani/heeft gheleeft An. 534.

Anno 544. is Paus Siluerius een soon gheweest des Paus Silverij.

Anno 484. is Paus Gelasius een soon gheweest des Bisschops Valerij.

Anno 924. is Paus Joannes de 10. een soon gheweest des Paus Sergij.

Sijn nv dese alle hoeren kinderen gheweest (dat dan volcht/so de gheestelicke sonder houwelic sullen zijn) ey wat een fijnen hooft heeft de Roomsche Christelicke kercke/ wat fijne dappere heylige Vicarisen Christi/diemen met recht de alderheylichste noemen sal.

Sijnt ooc Echte kinderen gheweest/vã vrome echte lieden geboren/wat maeckt mẽ nv ter tijt dan hoeren kinderen daer wt/ ende verbiet haer dat houwelick?

Tertullianus schrijft een eyghen Boeck aen zijn huysvrouwe oft getrout wijf/ die heeft an. 160. gheschenen.

Aenwijsinge hoe altijts haer de Roomsche Bisschoppen oft Pausen/teghen de Duytsche Keysers gehouden hebbẽ/een wtlesinge wt de Chronijcken ende Historien/ door Vlrick Hutten.

Historie hoe haer altijt de Pausẽ tegen de Keysers gehouden hebben.

Alle booshevt ende schalckheyt der Pausen teghen de Keysers bedreuen te beschrijuen/ behoefde veel tijts/nadenmael sy onder eenen schijn der gheestelickheyt ende heylicheyt eenen langhen tijdt de arme by der neusen om gevoert hebben/het welc ghy daer bouen wt de nauolgende stucken moecht wat mercken/hoe wel ic clage/dat de grootste stucken de Chronijcken verswijghen/ende altemael heylicheydt heeft moeten zijn/wat dese lieden gesprokẽ/gedacht eñ gedaen hebben/eñ de Chronijcken selden eenen Paus berispen/ Jae haer gheheel redelick oueral huychelen/ want dit ijser en heeft niemant doruen roeren/tot op desen onsen tijdt/in welcke hy tijdich ghewordenis/ eñ de Duyuel de sake so grof gespeelt heeft/dat hy selue opgebroken is/de sake ouerconsticht/eñ hem so grof laten mercken/dat hy dit decsel/als daer in by velen bekent/selue vpandt is/ende die inden sin heeft wech te legghen/als wtgedient/daer onder hy hem niet verbergen en can.

Bedroch des Paus tegen Othonem 1.

Keyser Ottho de eerste des naems/ wert wt voorbidden der Kercken eñ aengeuẽ des Paus Johan. de 12. beweecht/eñ tegen de Sarracenẽ/ Berengarium/ ende zijnen soon Aelbrecht te helpen/ nae Romen gheroepen. Als hy nv Italien van beyderley vyanden verloste/ ende Romen in vrede stelde/ is daer na Paus Johannes/ van hem totten Coninck Aelbrecht/ die in Corsicam gheuloden was/ geuallen/ende teghen den vromen Keyser Ottho groot oproer eñ crijch verweckt. Dese belonin-

ge gaf de Paus Keyser Ottho te loon: Hier na en mocht Otthonē de 3. de weldaet zijns grootvaders eñ vaders/ ooc zijn redelicke daet/ niet alleen helpē/ maer quamen hē tot groote schade/ eñ wert met groote ontrou eñ oproer so lāge aengetast/ tot dat hy wt treffelicke oorsaken beweecht/ Paus Johanni de 14. de ooghen liet wtsteken/ welcke straffe haer doen eenē tijt lāc in vreese behielt/ tot dat dat Rijc quā aen Keyser Heyndrick de 4. welckē zijn eygen vianden de Italianen getuychenis gauē/ dat zijns ghelijcken de Duytsche natie noyt ghedraghen en had/ eñ dat hy selue persoonlic in 42. slaghen/ die hy zijn dagen gedaē hadde/ alle ander Ridders eñ Helden te bouen gegaen hadde/ eñ dese veldtslaghen vast alle gewonnen eñ behoudē/ maer hoe stouter Heldt/ hoe meer hy vanden Paus veracht wert. Terstont als nv God een manlick herte ende groot ghemoet in dat Keyserdom voechde/ die niet altijt den Paus by de voetē en lach te cussen/ eñ niet sonder zijnē wille/ weten/ raet/ en begost oft dede/ hebben sy hē/ dat hy niet op en quaem/ ende onder haer op en wiesch/ met handen ende voetē onder gedruct/ eñ tegen geset: Ja so gheringe een Keyser wat door hemseluen wilde handelen/ eñ niet als een knecht/ wt des Paus bestellinge/ alle sakē aengaen/ so en had dese Keyser geen ruste. Enckel vrouwen die niet met allē dan door haer en regeerden/ waren haer toege-eechent/ op dat sy Keyser ende Paus te samen met malcanderen waren/ ende de Keysers Croone te samen met de drie droegen/ alleen den blooten naem zijnen knecht den Keyser liet.

K. Henricus de 4. vā Pausen bedrogē.

Also maecte de Paus door heymelicke practijcken dē Duytschē desen Key. Henricus de 4. tegē/ absolueerde de Vorstē vā haren gedanen eet/ seggēde: de Key. is vā natueren tot tyrannie gheneycht/ daerō soudēse opsiē/ hy soude haer om hare oude vrijheyt brengē/ daer toe holpen sōmige geestelicke Vorsten/ eñ maectē dat hem de Duytsche Vors. afuielen/ eñ hē namaels tot Romē daechde hē schult geueñ/ hy bedreef Simonije/ na dien hy zijn dienaers met geestelicke gauen eñ beneficien begaefde/ dat hem als eenen wereltlicken niet en behoorde/ eñ becoute zijn eyghen moeder daer henen/ dat sy haer vanden Keyser haer eygen kint dede/ ende nae Romen wilde. Oock volchde wt dien afual der Vorsten veel Jammers/ dootslaechs eñ Veltslagē/ noch duerde dese vrome Keyser 4. oft vijf Pausen wt/ die hem alle op dat hertste toe setten/ aldermeest de schandelicke Moninck Hildebrandus/ namaels Gregorius de 7. genaēt (daer af leest daer bouen zijn Historie) aen welckē hy nochtans zijn meeste goetdaet leyde voor zijn Pausdom/ maer het ginc den Keyser na dat spreecwoort: Wie eenen van de galge verlost/ die hangt hemseluē geerne daer aen: Dese Hildebrandus heeft bouē dit/ dat de Keyser tot hē in Italien getrocken is/ eñ ongehoudē tot ouer uloedt tegē hem verootmoedicht eñ hem afgebeden/ waer hy opt onwetende wat tegen hem gedaen hadde. Ouer dit verdrach hebbense te samen geswooren/ eñ dat verdrach met brieuen ende Segels beuesticht. Maer terstondt als de Keyser in Duytslāt quam/ verschreef de Paus heymelic alle Vorsten met groote beloeftenissen haer daer henen becoutende/ dat sy dē Keyser afsetten. Maer dewijle de vrome Keyser int middē des vreets hem dies geheel niet en versach/ so ist geschiet datmen eenen anderen Coninck tegen hē opwierp/ daer nae noch eenen/ ten laetsten den 3. die hy alle versloech/ verdreef ende ter doodt bracht/ doen dit altemael niet helpen en mocht/ heeft hem de listige Paus tot des Keysers soon Conraert gegeuen/ die doen ter tijt by hem in Italiē was/ ende daer toe becout/ dat hy hem teghen zijnen eyghen Vader verhief/ ende gheheel Italien opbracht. Maer doen Coninck Conraert ende de Italianē daer ouer te gronde gingen/ eñ Romen door dē Keyser ghewonnen wert/ vloodt de Godtvruchtighe Vader in Engelenborch/ daer na hem daer wt gestolen/ ende na veel bloet vergietens hem wt dat stof gemaert/ na diens doot Paus Urbanus eenen gelijcken gesint/ weder op hem wierp/ die na alle versoecken ten laetsten zijnen anderen soon Heyndrick/ tegen zijnen oudē Vader Keyser Heyndrick de 4. oproerich maecte/ ende daer henen bracht/ dat die selue Jonghelinck eenē grooten aenhanc in Duytslant vercreech/ daer mede hy oock zijnen Vader in zijn laetste ouderdom ouerwā/ ende soo Jammerlijck tracteerde/ dat hy hem ten laetsten inden doot bracht.

Boeuen stuck der Pausen tegen K. Henrick de vijfste.

Als sy nv zijnen Soon Heyndrick de 5. dies naems in des verstoruen Vaders stede namen/ en mochtē sy zijn macht voort terstont niet lijden/ maer setten haer euenwel teghen hem/ die heeft alle zijn leefdagen door hare practijckē in onruste moeten leuen/ dat hy aen zijnē vromen Vader verdiēt hadde/ also trefte ontrouwe haren Heere. Hy hadde hem des Paus altijt te weren/ so dat hy voor hem geen redelijcke ghedachtenis weerdighe daet en conde doen noch wtrichten/ dan dat hyse met herde roeden dapper strafte/ ende hadde met dese boeuen so veel te doen met Crijgen/ dat sy hem van alle andere daden aftoghen.

Pausen hissen de Vorstē aen malcanderen.

Na zijnē doot histen de Pausen Hertoch Lotharium van Sassē/ eñ Conrardum wt Swauē aen malcanderē/ op dat haerder geene te geweldich en worde/ eñ door eenichheyt haer ouerhieuē tot ongehoorsaēheyt. Keyser Lotharius ouerwan dat Rijck/ eñ wreecte hē aen Hertoch Conraert. Na dien quam Keyser Frederick de eerste/ na Hērico de 8. de alder vroomste/ strijtbaerste Duytsche Keyser/ als oyt geleeft heeft/ daer toe met veel geluck begaeft/ meer dā Keyser Heyndrick. So haest sy desen hoomoet aen hem beuonden/ quamē sy ooc hem met hare gewoonlijcke maniere tegen. De Pausen hebben hem gelooue gesworē/ maer noyt geē gehouden/ eñ hadt Romen oyt liste eñ behendicheyt bedreuen/ so heeft sy dat aen desen versocht/ eñ so geheel stijf aēgehoudē/ dat Huttenus ooc geschreuen vint/ hoe hem Paus Alexander den Heydenschen Soudaen verraden/ eñ geerne aen de spiese in de handen ouergegeuen hadde/ dat hy in zijn gewelt quaē/ daer na alderley wegen om hem om te keeren gesocht. Daer zijn noch voor oogen veel schriften ende seyntbrieuen/ die dese Paus ende Keyser tot malcanderē geschreuen hebben/ die wijsen wat redelijcke stucken sy aen hem bedreuen hebben.

Pausen en houden de kiesinge geen gelooue.

Als nv de Paus gedempt/ de Romeynen geslagen/ eñ geheel Italien door desen Heldt ghestilt wert/ eñ na verderuinge van alle zijne viāden/ eē prijslijc eynde nam/ steldē haer de nauolgende Pausen aen zijnen soon/ twistē aldereerst met Coninc Heyndrick van Napels/ met haer vrede aen te nemen ghedwonghen. Na de doot richten sy een tweedracht aen/ in de verkiesinge eens Keysers/ onder de Duytsche Vorsten. Als nv Coninck Philippus des eerstē genoemden Coninck Heyndricx tot Napels Broeder/ den meestē aenhanc in Duytslant had/ hebbē sy daer tegē Hertoch Ottho vā Sassen beuesticht. Maer als hē Coninc Philips onerwan eñ verdreef/ hingen haer de Pausen/ dat dē cloot niet ouer haer en weyntelde/ aen der seluer wandt/ eñ steldē haer als gonden sy hē dat Keyserdom wel/ maer begeerdē hem altijt met heymelijcke

Ontrou der Pau. tegen Coninc Philips.

aensla-

aenslagen eñ practycken te verschuyuen/werdē hē dicwils trouweloos eñ meyneedich/als hy nu meynde/ hy had een vast verbont met haer/ so was hy achter ingeworpē. Ten laetstē schouen sy nochtās aē/ dat de genoēde Keyser Philips/door eenē Paltzgraue doorstekē wert/als sommige meynē / door verweckinge des Paus Inno. eñ also schouē sy na harē wille H. Ottho voor tegen alle Duytsche Vorsten/ die haer dit gelijc moestē laten behaghen. Maer des Paus gonste en hielt niet lāge ouer desen / wāt doē hy niet in alle dingen /met afbrekinghe des Rijcx/ zijns willens en leefde / sloegen sy hē aldereerst metten Ban/eñ en hebben daer aen geen genoegen gehadt/ maer handeldē so veel met de Vorsten / dat sy den Jonghen Hertoch Frederick/ Keyser Philips soon tegen hē vercorē / dwelck aen haer wtghinck/ als ontrouwe altijt haren Heere treft. Also maecten sy haer een roede tot haren eers/want dit is Keyser Frederick de 2. die hē zijn leuen lanck met de Pausen / welcker hy 3. ouerleefde / die hē strēgc als doot vianden tegen warē/beet eñ bijtē moest. Als sy haer nu int leuē aen hē niet en mochtē wreken / hebben sy hē na den doot als een trouweloos / met een hatelijc Decreet dē Duyuel ouergeleuert/eñ tegen alle de Werelt beruchticht/daerō sy hē aenlogen/gewelt eñ onrecht dedē/gelijc veel waerachtige Chronyckē / Historien / eñ zijnen eygen Brieuē/ welcker noch een geheel Boec voorhāden zijn/aenwijsen. Hoe wel van de Pausē /als daer bouen gehoort is/sommighe Historischrijuers / van haer de sake also te beschrijuen geordineert zijn: So segghen nochtans de oude onpartijdighe Historischrijuers dat teghenspel.

Pausen verkiesen eenen Keyser/ tegen den Keyser.

Want als hy hem met groote macht dat heylich Landt vander ongelouiger handen te rijten/op maecte/ ende al metten zijnen op de Zee was/richte de Paus een oproer in Italia aen/ dat de Keyser weder te rugghe trecken moest/ ende zijnen toch breken. Ende oft dese vrome Keyser wel veel toesprekens totten Paus hadde / liet hy hem nochtans ootmoedich met hem vereenighen / om daer na weder voortaen zijnen toch te volcynden / eñ bracht op desen toch dat beloefde Landt weder aen de Christenen. Dewijle socht de vrome Paus door de Templariers den Keyser tot danc eñ loon/den Heydenschen Coninghen te verradē: Doen dat niet en holp / hitste hy Coninck Henricus zijnen eygen Soon aen hem / die beweechde teghen den Keyser/ Milanen/ Bononien/ Parma/ Venegien/ ende veel andere Steden in Italien/ met groot oproer/ ten laetsten vermaledijde eñ bande hy hē. Als hy nu dit ongeluc altemael ouerwan / oock de practijcken Gregorij / Celestini/ in Duytslant tegen hem aengericht/ ontginck/ eñ allemā zijn ontschult bekēde/ maecte Paus Innocentius een Concilium tegen hē in Vrāckrijck/daer in hy hem affette/verbande: hoe wel hy veel goetdaden van keyser Frederick ontfanghen/ ende sonde hem nemmermeer Paus en waer ghewor den.

Pausen hitsen des Kep. sone aen zynen vader.

Dies moestet oock nae hem zijn Soon Coninck Conraert ontgelden/ aen welcken sy den Bastaert Manfredum hitstē/ in welckē Crijch dese Keyser met fenijn vergheuen werdt/ door verraderije des Paus Innocentij.

Paus hitst tegen den Keyser/ Manfredum.

Als nu dese wech ghenomen was / hebben sy met den Bastaert diesgelijcken outrouwe ghespeelt/want de Paus Alexander heeft hem eerst de Florentiners / ende veel Italiaensche Steden aen den hals gehanghen/ daer na oock den Coninck van Vranckrijck tegen hem beweecht. Dat oock na desen Paus Vrbanus / ten laetsten Paus Clemens ghedaen hebben / so lange tot dat hy by Beneuent van den Fransoysen ouerwonnen ende verslaghen wert.

Na dien is Keyser Rudolphus van desen geplaecht geworden/nochtans heymelijck/want Paus Honorius leyde groote neersticheyt aen om desen te scheynden / oock met lieghen.

Wie aen Keyser Heyndricx des 7. doot schuldich is/ is noch in de Penne/ hoe wel dit seker is / dat de Florentiner de Moninicken die hem int Sacrament vergauen/toegehericht eñ geordineert hebben. So weetmen ooc wel dat hem Paus Clemens niet anders dan op Conditie en heeft willen laten Keyser zijn / niet gheerne/ dan by na gedwonghē/hem gecroont/daer tusschen is de Keyser iammerlijck omghecomen/ tot welcken alle man eenen hope hadde/hy soude noch een groote eere aenlegghen / maer wat aen desen heymelijck gedaen is/dat is aen Keyser Lodowijck openbaer wtgebrokē ende verschenen. Dien verbande terstont de gheltghierighe Paus Johannes / alleen daerom/ dat hy sonder zijn bewillinghe tot eenen Keyser wert gemaect eñ opghewopē. Maer als hy op hem na Romen trock/ ende de Paus hem/ tegē hem te swack beuant/ verweckte hy alle heerschappijen in Italien/die hy vermocht/ aen hē/eñ en liet hem geen ruste dewijle hy leefde/ en woude hē ooc in geender manieren met hem laten verdragen. Dese verweerde hē dan nochtans met grooter noodt des Paus. Maer zijn Nacomer Carolus liet hē geheel wijsachtich vindē/die eē recht Keyser voor den Paus was / die moest den Paus sweeren/so geringe hy de Croon ontfinck/wt Italien te trecken/ eñ zijn leuen lanck nēmermeer daer in comē / daer toe hē sōmighe Steden des Rijcks ouer gheuen / tot loon der Crooninghe / ende veel andere onbehoorlijcke dinghen / compact ende verbont die hy hē aengaf/dat de Keyser altemael inginck.

Kep. Henric de 7. met fenyn int Sacrament ghegheuen.

Kepf. Caro. moest wt Italia sweerē eñ nemmermeer daerin

Na desen gaf haer keyser Sigmond / op dat hy van de schalcken onbecommert waer / oock goede woordē/ met aēwijsinge alder diēstbaerheyt/ ende liet hem drucken tot dat de Hussiten op stonden. Doen behoefde de Paus zijnder/ ende hadde de Keyser meer locht dan te voren. Het quam tot een Concilium / daer in sy hem stoutelijck tegen ginghen/ als oock tot Basel/ ende hadden hem gheerne dat reformeren ghegheuen/dat hy inden sin hadde. Also wordē alle zijn aenslaghen tot water. Eugenio holp hy int Concilium tot Basel/ tot alle zijne eere/ diē hy namaels tot loon soo spottelijck hielt / dat hy hem 6. Maenden tot Senis liet wachten/ eer hy hē de schuldige Keyserlijcke Croon wilde mede deylen. Dese Eugenius is ooc de verrader/welcke als hy sach / dat dat Concilium tegē haer eenē voortgāc wilde hebbē/ beweechde hy den Dolphin in Vranckrijck/ dat hy met heyrcracht in Elsas tooch/eñ dit in veel plaetsen verwoeste/ende also eenen oploop maecte/ dat dat Concilium moest breken / ende belette daer mede de Reformatie/ende wreecte hē aen de Vorsten.

Boos stuck Paus Eugenij tegē den Keyser ende Concilien.

Heeft opt een Keyser met de Pausen om connen gaen/so heuet Keyser Frederic de 3. gecost/ nochtans hebbense hem veel boose stucken bewesen / voor af stelde hem Paus Paulus verradelijc na/doen hy laestmael te Romen was/ diēs loose listichept hy nochtans ontginc. Hier waer veel van Paus Pio de 2. te seggen / ende van zijne boose schalcheyt. Hy is langhe in des Keysers Hof een Secretarius gheweest/eñ alle gelegentheyt der Duytscher natien ghesien/ namaels door aenbrenghen des Keysers tot eenen Bisschop/ Cardinael/ten laetsten tot eenen Paus geworden. Die heeft dat meestedeel alder verderuinghe in Duytslant ghesweint(als eendeels ghehoort is) want hy der sotachtigher

Duytschen natuere/bygelooue geleert hadde/ hoe dat haer dat volck gheerne bespotten liet. Doen quamen de Statiouē eñ aflaten/etc. eerst recht op de voeten/hoe wel het oocte vozen op de bane was eñ voer/eñ wat de ādet met hupchelerÿe van ons brachtē/viel dese met gewelt aen/als Pallia etc. wie daer tegen murmureerde/dede hy inden Ban. Hy heeft oock de toevlucht op de Concilien afghenomen/met een Wet/ daer in hy verbiedt/ datmen nemmermeer van eenen Paus op eē Concilinm appelleren en sal.

Wat Maximilianum met de Pausen geleden heeft.

Maximilianum hebben sy diesghelÿcx met menigerley listen aengegaen/noyt geē gelooue gehouden/welcken Paus Leo de 10. niet eē gelogen en heeft/datmen wt zÿnen mont ghehoordt heeft/ ende dat Keyser Maximilanus recht aen haer ghewent was/ende selue seyde: Nv is dese Paus/ oock aen ons tot een booswicht gheworden/Nv mogen wy segghen/dat ons geē Paus/so lange wy geleeft hebbē/trouwe ende gelooue gehouden en heeft/ ic hope oft Godt wil/dese sal de laetste zÿn/ dat hen oock Godt toe liet/ende terstondt daer na ouer hem gheboot.

Ick swÿghe hier de krÿghen/die de Pausen openbaer tegen haer gehadt hebben/ eñ als de Paus voor Ferraria (gedēc ic recht) daer voor hy selue persoonlÿc lach/den slach verloor/ dat boeck tegen de aerde wierp/God/dat Euāgelium/eñ den Keyser vloeckende. Wat hy met dien Carolo de 5. inden sin hadde/salmen daer by mercken/dat hy deen Legatie ouer dander tot hē seynde/hem oock met Bisschoppen ende Cardinalen beginck ende ouerloedt. Oock dat

Pausē Croonen de Keysers alle met Conditie.

de Pausen niemant eer de Croon op en setten/ dan sy hē sweeren haer leuen lanc hare knechten te zÿn/de Kercke te beschermen/ alle hare superstitien ende ghelooue te verantwoorden. Also maecte terstōt de Paus/eenen knecht wt alle Keysers/ende bint haer met veel herde eeden daer toe. Ende so de Keysers niet om alle hare fantasien/ende om een yghelick Roomsche bedroch den Sadel op en legghen/so bannē zÿse/als meyneedich/trouweloos/absolueren de Vorsten van hare beloftē/gehoorsaemheyt/etc. so dat hy niet meer dan eē appel Keyser en is/ende hem weder te voete vallen moet/ oft verwachten dat hy hem geheel af set/ ende terstont eñ andere tegen hem/ als gehoort is/ op en werpt/ende hem tot eenen eewigen doot viant en heeft/gelÿct Keyser Frederick de derde ghegaen is. Henrico de vierde ende andere als ghehoort is.

Somma der afghesette Pausen van aen-beginne.

Summa der afgesette Pausen.

ANno drie hondert ende vierentsestich verdoemde Paus Dama. de eerste Liberium zÿn Voor-vader als een Ketter.

Anno neghen hondert wert Paus Formosus afghesetende van zÿn ghewelt/tot op den Leecken staet gheheuen ende verstooten/ ten laetsten inden Tyber tot Romen ghewo rpen.

Anno negen hondert ende dertich besat dat Pausdom Leo de seste/ veertich daghen/ wert van Christophoro afghe set/de selue wert nae seuen maenden oock afghewo rpen/ende in een Clooster ghestooten.

Anno negenhondert sessenvÿftich wert Johannes de twelfste/ wt den stoel ghewo rpen van Keyser Ottho/ ende Leo de neghenste in zÿn plaetse ghe set.

Anno 1152. werdt Rolandus als een inghestooten Paus afghe set/ ende Victor de vierde als een recht Paus bekendt/ ter tÿdt Keyser Fredericks de eerste. Dit Scisma duerde achthien Jaer.

Anno 1378. vielen de Cardinalen vanden Paus Vrbano de seste/ die haer te strenghe was/ende vercoren Clementem de seste. Daerom eenen tweedracht veertich Jaer duerende in de Latÿnsche Kercke opstondt/ die duerde tot op dat Concilium tot Costnitz: In dese tÿdt was Paus de bouen ghenoemde Vrbanus de seste/Bonifacius de negenste/een groot Simoniacus. In Vranckrÿck werdt ghe set Benedictus de derthienste etc. In Italia Innocent. de seuenste/ Gregorius de twelfde/Alexander de vÿfste/tot Pisa dat Cōcilium/Johannes de drientwintichste. Die werdt in dat Concilium tot Costnitz afghe set/ende Martinus de vÿfste in zÿn plaetse ghecoren/als ghehoort is. Hier en tusschen waren meer Pausen tot Auion in Gallia/ende de veertich Jaren vast twee Pausen altÿdts tot op dat Concilium tot Costnitz. Besiet dese Pausen in hare plaetsen. Haer der zÿn noch meer/ hier niet vertelt noch aenghewesen.

Dat seuende Boeck deser Pauselijcker Chronica/ van de Cortisanen/ Prouen/ handelen/ ende alderley boeuerije der Leenen/ Gratien/ Aflaet/ &c. des Roomschen Hofs/ oock der Pausen ende Cardinalen boeuenstucken/ ontrouwe/ oyt ende oyt beyde teghens de Keysers ende Concilien bedreuen.

Van de Leenen ende gratien der Prouen/Prelaturen/Kercken/Collegien/ etc. hoe sy tot Romen ghecomen zijn.

Beneficien/ Prouē eerst vā stichters eruen ende vrientschap verleent.

INt beghinne is wel te vermoeden als Vorsten ende Heeren de Collegia/ Pastorÿen/ Kercken ende andere Leenen van hare goeden gesticht hebben/dat haer noyt inden sin en is ghecomen/dat de Leenen/so sy ledich worden/den Paus souden toeuallen/ dat zÿse oft selue behouden/ oft verleenen souden/ maer dien zÿt toeghemeynt hebben int Landt ghe seten/ het sy Erfghenamen/Vrienden/ Bisschoppen oft Prelaten/ die den Leen ghelegheu/ ghe seten zÿn: Alsdoen zÿn de Leenen op eenē Bisschop ghesticht/dat hadde een Proost/dat hadde een Abt/dat een Collegium/dat de Sanger

oft

oft Schoolmeester/ oft andere te ontleenẽ. Eñ men vint int corte gheenen Stichter / die den Paus tot eenen Leenheere gecoren heeft. Dat ghebruyck heeft langhe gheduert / dat die van den Stichter ghenoemt Leenheeren / als alle man recht bekennẽ moet/ die Gods gauen verleenden / doen en dacht hem geen Paus eenich Leen te ondertrecken. Daer nae beghosten de Pausen / erghens voor eenen gelcerden oft wel gheboren/ de Stichters oft Leenheeren te bidden/ wanneer dat Leen los worde/ datmen den voorghestelden hem te lieue toelaten ende leenen soude: Dat weygherde selden een Leenheere/ sonder merckelijcke wtredẽ eens den Paus/ daer aen en liet hy hem niet ghenoegen / dacht/ mocht ick achter de Leenen comen/ soo leenden ickse wie ick wilde/ so en behoefde niemãt daer om te begroeten.

Paus eerst de Leenheeren voor sommige gebeden.

Daer na staken de nacomende Pausen daer op / begheerden meer dan eens dat los Leẽ haren voorghestelden aen te haughen/ ende so dicwils een ledich was/ stelden sy eenen voor/ ende beswaerden de Leenheeren wtermatẽ met bidden/ datment haer niet en dorste weygeren/ oft moest haer onghenade verwachten / ende haer tot vianden hebben. Nochtans en wilden veel Leenheeren den Paus zijn onbeschaẽt menichnoudich bidden niet bewillighen / noch te wille worden: Doen grepense voorder inder Leenheeren gerechticheyt / gebodẽ haer by dẽ Ban/ datse haer de besten moesten laten volghen: De cleyne Prouẽ en achten sy niet veel/ lieten doen ter tijt henen gaen/ wiese verleende.

Namaels brack de Duyuel noch breeder in/ ende gauen Gratien veel Persoonẽ op de Leenen/ eer sy los worden/ also/ dat gheẽ Leenheere tot zijnen rechten meer comẽ en mocht. Met de Gratien ginckt also toe / wie de eerste was/ dien bleuen de Gratien onuertogen / tot dat hy beleent wert / eer en worden zijn Gratien niet crachteloos/ Godt geue de Paus sterft of niet/ maer machtich ende wichtich / tot dat hy versien was.

Pausen haer Gratien ende Aflaet wederroepen.

Als nv de Pausen mercten/ dat om eens afganck weynich lieden om Gratien totten nieuwen Paus na Romen liepen / dewijle de oude in hare weerdicheyt bleuen/ wederriepen sy altijt alle Gratien/ die haer Voorvaders ghegheuen hadden/ daer mede dat Hof ontallijck ghelt vercreech: Doen waren alle die bedrogen/ ende vercort/ die om de eerste Gratien ghelt hadden wtghegeuen/ dat reycte tot merckelijcke schade alle Prouencoopers.

Daer na als de nieuwe Paus nieuwe Gratien wtdeylde / ende eẽ yeghelijck voorginc na den tijt/ als hy zijn Gratien vercreghen hadde/ doen gaf hy soo veel Gratien op een Leen / soo vele alsser quamẽ/ en seyde niet/ dattet te voren verleent was/ oft op dit ende dat Leen was te voren een Gratie ghegheuen.

Handel vã Gratien.

Als nv veel Gratien ijdel liepen / ende somtijts hondert op een Leen Gratien hadden/ en quam niemandt meer te Houe. Doen vant de Paus een nieuwe / dat hy wt de laetste / de eerste/ maecte/ brachtense penninghen/ also/ dat de laetste eenen voorganck hadden / voor alle oude ghecochte Gratien/ voor thien oft vijfthien Jaren/ met sulcken hope/ datse souden beleent worden / dat wert te vergheefs / ende hadden mout ende Hoppe gelijc mettẽ arbeyt verloren.

Als nv der seluer Gratien Antelationis soo veel ghegeuen waren/ oock de begheerders om dese Gratien niet veel tot Romen meer en quamen/ so hief de Paus zijn eyghẽ Gratien int leuẽ weder op/ als crachteloos/ ende gaf andere: Doen verhief hem oock eenen tijt lanck weder eenen loop.

Also moetmen de Duytschen netten/ scheeren/ ende haer te recht bedrieghen. Daer op begosten de Pausen op dese maniere/ niet alleẽ slechte Prouen met Gratien te verleenen/ maer ooc de beste Prelaturen in de Bisdommẽ/ namense wt de macht der Stichters ende Choorheeren/ ende haer voorbehouden / sose ledich worden/ om te verleenen door Symonye / daer wt veel twisten opghestaen zijn / diemen al te Houe in Romen moest wtdraghen / met onsprekelijcke costen. Dat sach de Paus geerne/ die dese twist Molen daerom hadde aengericht/ daer voor en hadde de Paus niet eenen gheladen Esel met gout ghenomen/ so machtighen onwerdeerlijcken Cijns droech dit de Pauselijcke bodemloose Camer toe. Met dese Gratien ende Crijgen is den schat der Christenheyt in Italien ghecomen/ die anders gheẽ siluer oft goudt Mijne en hebbẽ/ daerom moest ymmers de heylighe Vader de Paus oock eenen mangelmerckt beginnen/ daer mede hy woordẽ/ loot/ een Pergamẽt om der Duytschen goudt ende siluer ghaue/ ende menichmael om Goudt niet soo veel loots/ om siluer niet soo swaer wasch/ om gelt niet so veel caertspel bladeren ghegheuen en heeft.

Hoe alle Bisdommen/ Abdijen/ Prelaturen na Romen zijn gheuallen/ ende den Paus onderworpen geworden.

Hoe alle leenen der Stichten Bisdommẽ Abdien/ aen Romen zijn ghecomen.

VAn aen beghinne als een slecht Bisschop sterf/ so mochten de Domheeren eenen anderen kiesen / ende de verkiesinge voor haren Erdtzbisschop brenghen/ die hadde dan/ van oude afcoemste/ recht ende macht de verkiesinge te beuestighen. Also hadde de Bisschop tot Mentz derthien Bisdommẽ onder hem / die hy mocht insetten / sonder te Romen te varen oft des Paus weten.

Sterft een Erdtzbisschop/ soo vercoren de Domheeren eenen anderen / die werdt van eenen anderen Primaet oft Erdtzbisschop beuesticht. Als de Bisschop van Meydenborch een Primaet alder Erdtzbisschoppen in Duytslãt: Also en behoefden sy oock niet de verkiesinghe aen den Paus te brenghen/ maer alleen aen den Patriarck oft Primaet. Maer de Erdtzbisschop hadde sonder middel alleen ouer hem den Paus/ so moestmen de beuestinghe van rechtsweghen vanden Paus vercrijgen. Diesgelijcx moesten ooc de Primatẽ oft Patriarchẽ doen.

Terstont namen de Pausen voor haer / de Bisdommen alle in haren sack te brenghen/ de Domheeren de verkiesinghe ghenomen in alle Bisdommen / oock de Erdtzbisschoppen haer recht/ om de Bisschoppen te beuestighen.

Wonderlijcke finãcien der Pausen met de Bisdõmẽ/ Leenen/ etc.

Wanneer nv de Domheeren eenen Bisschop verkiesen/ so moet hy voor den Paus selue persoonlijck/ oft door machtighe treffelijcke bootschappẽ/ alle zijn recht dat hy meynt te hebben van zijnen cheur ende verkiesinghe / vrij in des Paus genade ouergeuen. Besorcht hy hem/ dat eẽ ander oock int hebben is/ die daerõ steect / so moet hy den Paus een groote summe ghelts aenbieden/ ende een wtermaten ondraghelijcke schenckinghe/ beyde den Paus eñ Cardinalen gheuen: Want wie best smeert/ die vaert beste/ daer mede menichmael de Bisdommẽ verdoruen/ verset ende verpant zijn gheworden/ wanneer de Bisdommẽ gemeynlijck dien toe coemt die aldermeest ghelt daerom gheeft.

Bisschoppẽ vander Pausen financie verdoruen.

Met dese finantie zijn drie Bisschoppen verdoruen/ Trier/ Spiers/ ende Vtrecht/ ende by onsen tijden by na Mentz daer toe/ dat by na by mans ghedenckenisse acht Pallia gelost heeft/ ende ymmers een yegelijck om dertich duysent guldens/ maect CC.M.40. dusent guldẽs. Also gaf Bisschop Dierick van Ceulen / hondert duysent guldens voor zijn incleedinghe ende beuestinghe / ende moest hem dat laten costen/

wilde

wilde hijt behoudē/ want de Bisschop vā Palborn/ stack hem op de hielen/ ende woude sommighe tijt alle weken hondert Ducaten gheuē/ maer hy quam te laet/ hy hadde anders met dit gheschut voorgedruct/ ende Bisschop Dierick hadde met zijn hondert duysent gulden benenen henen moeten gaen.

Opcoemste Martini alleē wt Vrācrijck.

Alsoo vercreech Paus Martinus alleen wt Vrancrijck van de Bisdommen/ die hy by zijn leuen verleende / ses hondert duysent ende ses hondert Croonen. So veel is hem sonder twijfel oock wt Duytslant ghewordden/ ick swijghe der andere Landen / als Enghelant / Italien/ Spaengien/ Vngherijen/ etc. Ick swijghe wat hem dat Hof anders ghedraghen heeft/ behaluen alle incomen zijns Landts ende drie Coninckrijcken. Dat heet eenen Cijns / die hy in corte Jaren heeft aen hem ghebracht.

Ick swijghe des bedelghelts / dat hy wt den Aflaets Craem ontfanghen heeft/ ghewisselijck oock ontallijc veel duysent guldens/ also/ wanneer het yemandt rekende/ hem verwonderen mach/ waer dattet henen coemt/ wie/ ende hoe zijt hadden moghen ontslaghen worden. Lieue wat heeft de Turck vercreghen/ hoe veel hulpen hebbense teghen hem alleen by onsen tyden inghenomen/ ende gheenen toch / Ja gheenen voet daerom opgheheuen.

Car. alle Leenen tot haer ghereten.

Noch en heuet haer aen dit altemael niet te vreden ghestelt / de Cardinalen zijn oock den Paus aengheleghen / om de beste Prelaturen haer te Leenen/ als dan hebben zijt weder verleent/ oft somtijts selue behoudē/ somtijts vercocht / ende de beste Renten voor haer behouden. Oock de cleyne Leenen niet wt gheslaghen.

Also soude Paus Martinus/ dewijle hy noch een Cardinael gheweest is / Vicarius tot Erfort/ tot S. Marie Magdal. gheweest zijn. So wijst de Leeraer deser Chronijcke aen / dat by zijnder tijt een Cardinael tot Romen is gheweest / die heeft 700. Leenen gehadt. Wat soude hy nv segghen/ ouermidts dat voor vijftich Jaren gheweest is/ noch en hebbense gheen ruste/ maer ooc de Abdijen in Italiē gesadelt/ also dat de Cloosters vā Grogo. eñ andere gesticht/ daer voortijts hondert Moninckken in gheleeft hadden / daer in en conden haer nv nauwelijck drie oft vier Moninckken onderhouden vā dat/ dat haer de Cardinalen laten volgen/ die nochtans veel duysent Ducaten daer af in nemen/ dat altemael teghen haer eyghen gheestelijck recht is/ in veel plaetsen. Breeder / als nv den schat der Werelt dat Roomsch Hof tot hem ghetoghen / ende zijn Hofgesin wel te loonen hadde/ maecten sy nochtans Wetten/ op datse niemant yet en behoefden te geuen/ ende haren datum onuerruct opnemen / ende niet op gheuen ghestelt en bleef/ dat haer Dienaers met de beste Gratien voor alle andere gaen souden / hoe hooghe gheleert sy ymmermeer zijn mogen/ op dat dat Hof vermeerdert/ de Knechten ghewillich / ende alle schatten der Aerden daer henen in desen onuersadelijcken put liepē. Also worden des Paus Stalknechten/ Stabulieraers/ Cock/ Bottelgiers/ Houeniers/ hontverwaerders / by ons Bisschoppē ende Pastooren. Die de heylighe Schrift studeerden / moesten bedelen/ oft der Stalboeuen Knecht ende Cappelanen zijn. Alsoo is eer een Stalknecht tot Romen / dan een Doctoor Theologie / int Pausdom versien gheworden. Also / welcke tot Romen Stabularij (ick hadde by na wat schandelijckers ghesept) zijn/ die zijn daer wt onse ghenadighe Heeren / sielsorghers ende Predikers. O Godt make des grouwels met zijne schepnderije een eynde. Amen.

Een Cardi. heeft 700. Leenen.

Van de blinde namē der Bisschoppen ende Bisdommen / die by ons Wijbisschoppen worden.

Blinde namē Bisscoppen in Turckyen.

Daer zijn veel Bisdōmen in de Heydenschap/ daer geen Christen nimmermeer comen en mach. Een Moninc die nv zijns Ordens moede/ vrij zijn wil/ die verwerft met gelt van den Paus een Bisdom inde Heydenschap / daer hy nimmermer en ghedenckt te comen / alleen dat hy dē naē heeft. De selue wert dan in Duytschlandt een Wijbisschop. Daer na/ wert hy beschuldicht/ dat hy eē Simoniacus is/ wert hen de wijnge nedergelept/ dat hy ende de ghewijthept inden Ban zijn/ daer ist weder om dat lieue gelt te doen/ dat hy van de Simonie ende irregularitept geabsolueert wert/ ende so schoon daer af gewasschē/ als eē Soch van eenē slijckhoop oft mestpoel. Want een yegelijc Bisschop moet eenē eedt sweeren / een Bisdom eñ lant in Heydēschap te bekeerē/ dat hy nochtans sweerende nimmermeer in den sin en heeft. Terstont na den gedaen eedt/ latense haer weder daer af absolueren eñ dispenseren. Dat heeten dapper Helden/ die connent maken/ hoe sy willen / een gat in eenen tuyn breken/ eñ weder toe maken.

Bisschoppē sweerē eenen eet een lant in Turckije te bekeeren.

Vander Cardinalen boeuerije tegen den Paus/ eñ van beyder boeuenstuck tegen het Concilie te Costnitz.

HEt is oock daer toe gecomen/ ende de sake daer henen gebracht/ dat ooc/ oft eē Paus woude/ de stucken met willē/ niet en can afdoē. Oorsake/ de Cardinalen en latent hem niet toe. Want de Paus Martinus de laetste de ouerdaet der Cardinalen geerne vermindert had/ doen sprakense: hy en was gheen Paus: Want hy wert met oploop der Romeynen opgeworpen/ togen also vā hem/ maecten eenē anderen Paus. Daer wt quā een 40. jarich Scisma/ dat duerde tot opt Concilum van Constancen.

Recht also is de Roomsche Keyser des Paus geuangen/ eñ niet zijns selfs / wil hy niet ghehoorsaem zijn/ so moet hy van Vorsten eñ ander Coningen gedwongen/ oft men vint terstōt eenen diet gheerne doet / welcken de Paus opwerpt/ croont / beuesticht / ende alle Vorsten metten onderdanen/ van den eet/ den voorgaēden Keyser ghedaen/ absolueert. Dat heet tot baren ghebracht.

Keys. eē geuangen mā eñ niet zijn selfs.

Desgelijcx als Joannes de Paus int Concilium tot Costnitz was/ eñ de Cardinalē woudē merckē/ dat dien cloot op haer woude weyntelen/ eñ dat Concilie teghen haer sluyten/ om de boeuerije des Roomschen Hofs doch wat af te leggen/ doen riedense den Paus de vlucht/ niet datse besorchden/ hy soude afgeset werden: wāt sy dat bouen maten geerne gesien haddē/ maer dat het Concilie verginc/ ende sy de straffe ende rechtueerdinge des Conciliums ontliepen.

Maer als de Paus onderwegē opgenomen/ geuāgen eñ afgeset wert/ so moesten de Cardinalē weder na Constancē haer voegē/ wt beuel des Conciliūs. Doen wert het Concilie eens/ men soude geenen Paus verkiesen/ tot datmen van zijn Hof handelde/ eñ de kercke rechtueerdichde. Na dat alle Bisschoppen/ Prelaten/ &c. Italia/ Gallia/ Hispania / Anglia/ Lōbardia/ Germania/ daer in consenteerdē/ soudemē eenē Paus noemen ende voorstellen. Maer de Cardinalen hielden so stijf aen/ aendē Bisschop van Rigo eñ ander/ datse ooc Germaniam/ dat is/ de Duytschen/ aen haer brachten. Doen vielen haer ooc sōmige eñ tmeeste deel der Duytscher Bisschoppen toe/ want de neuswijshept woude emmers weten/ wie Paus soude zijn/ daer toe haerder veel hadden haer in suspicie / ende

Handelende boeuerije der Cardinalen teghen den Paus.

leefden

leefden op hope/Paus te werden. Also lietent oock ander Natien geschieden/ met bidden gebroken ende ouerwonnen. Also wert besloten/ dat de ghecoren Paus des niet te weyniger tot Costnitz blijuen soude/ tot dat de Kercke gherechtueerdicht werde. Doen gaf de verkiesinghe voort terstont Martinum/ dien croonde dat Concilie/eñ sette hẽ int Pausdom. Nu souden de Natien den Paus/ zijn Cardinalen/ eñ alle ghebreken der kercken iustificeren/een yeghelicke natie sette eenen President / die dat doen souden met hulpe des Conciliums. Terstont werden de Presidenten/ etc. met Gratien eñ Leenen vanden Paus besteke eñ gebroken/ also dat die te voren herde Presidenten (want mẽ de ernstichste verkiest) als stael/nu als omghekeerde handen / weecker dan Was waren.

De Paus had geerne van Costnitz geweest: want hy had zijn deel/ en mocht nochtans niet van daer comen / de reformatie en waer dan te voren ghesciet.

Als nu de Presidenten/ eñ al wat yper soude spouwen gebrokẽ eñ ongeweynt was/ so werden ander articulen eñ sottenwerc besloten/als wat cleedinge de Moninckẽ dragen. Item dat de Papen gheen groote mouwen hebbẽ en souden aen haer cleederen / eñ sommige ander onachtbaer articulen / op vier cleyne bladekens wel te vatten/besloten werdẽ/der welcker niet een de eysshinge oft beswaringhe der crancker kerckẽ en aenroerde. Daer mede soude de kercke ghereformeert zijn/sonder des Coninckx toeval oft beuestinghe. Ende also namt Concilie sonder reformatie een eynde. De Paus haeste met zijn Cardinalen na Roomen toe/eñ haddẽt wel ghetreft eñ verciert. Eñ dat is de treffelicke handelinge/ daerom sy byna vier Jaer met groote oncosten geheel Europa by malcanderen waren/behaluen alleen/ datse oock aenden vromen Martelaer Joannes Hus / ende Hieronymus van Praga / die in haer schalckheydt spraken/tot Ridders eñ Moordenaers werdẽ/ eñ een redelick campstuck aen haer bedreuen.

Daerom de bouen vertelde ende veel ander oorsaecken/en behoeftmen niet te gedencken/ noch te verwachten/dat in eenich Concilie oyt wat sal wtghericht werden / Godt moet met zijn toecoemste desen onraet keeren.

Handelinghe der Pausen ende Cardinalen/teghen dat Concilium tot Basel.

Handel ende boeuerije der Pausen ende Cardi. tegent concilie tot Basel

WT toelatinghe des Paus Martini / Jae des seluẽ beuel/wert een Concilie te Basel ghelept/dewijle sterf hy/ ende Paus Eugenius de 4. quam in zijn plaetse / die en woude niet in dat Concilie. Daer teghen de Cardinalen / in hope hy soude afgheset werden / alle in dat Concilie. Alsmen nu aen de voorghenoemde articulen woude/ende tot de gheroerde stucken/dat Pauselick Hof aengaende/ greep ende aenroerde / doen weken de Cardinalen weder daer af/ende vielen weder aen den Paus/daermede dat Concilie te niet wert/ ende verginck/ daer toe sy menighe maniere sochten/datse dat Concilie verstoorden.

Ten laetsten begostense selsame practijcken metten Griecken / die dat Concilium tot haer eyschten/ om haer des geloofs wegen te vereenighen/dat keerde Paus Eugenius de vierde/ met valsche Bullen den Coninck tot Constantinopolen door Tarẽtinum den Legaet ouergesonden/eñ verboot die van Auion/ dat Concilie geen gelt te leenen:want sy begeerden van de stadt 70. duysent Ducaten/ te borghen ende leenen. Dat nam Paus Eugenius de 4. voor hem door zijn bootschap af te leggen/ eñ greep doch in summa dat Roõsche Hof so veel auontuerẽ aen/dat het Concilium verstoort afginc/ want de Paus hinc hem aenden Dolphijn/des Coninckx van Vrancrijcx Soon / wt welckers bystant dat Concilium verginc. Leest int vierde deel deser Chronijcken/ dat Conciliũ te Basel. Also blijft haer schelmerije noch tot op desen dach/God wil haer keeren. Jck vreese dattet noch heden niet de Concilien verloren is: Want die den Vos souden bijten/zijn de schuldighe Woluen selue.

Also heeft dese hondert Jaer de ouerhant genomen/onbeschaemt alle vedroch/voordeel eñ auontuere/dat gheen Coopmanschap so listich en is/oft dese Roomsche handelinge heeft meer listigher vonden gehadt/eñ dat de Cooplieden gheleert. Doen zijn nu alle Prepposituren/Bisdommẽ/Abdijen/Prelaturen/tot Roomen met list inghelijft/die heeft de eerste eñ laetste soppe daer af ghesoden: Doen heeft een yeghelijck Bisschop moeten sien/dat hy hem ooc beholp/ ende een Heere bleef/ eñ veel scheynderijen met de Leenen/ mediis fructibus, met de brieuen/vidimus, met alderley wijen/ Kercken/ Clocken/ Altaren/ de Abten te confirmeren / haer arme lieden ende Papen gheschept / ende alle voordeel gesocht/hoe sy achter haer met bequaemheyt mochten comen/hoe sy een stock vonden/ daer mede sy den Hont sloeghen / ende in summa/altemael om gelt te coope ghehadt / Prouen/Leenen/Ghenade/Aflaet/ etc.

Vrouẽhandel de listichste coopmãschap.

Jck swijghe hier de auontueren / diese in de geestelicke Rechtẽ hebben/ welcker Officialen niet en deugen/ eñ als onbequaem afghheset/oft emmers niet ghheset en werden/ waer sy tot de gherechticheyt gheneycht zijn. Sy werden ooc beyde/noch Geestelick/ noch Keyserlick Recht te handelen ghheset/ende niet toeghelaten/datse na de Linien/oock haer eyghen voorghescreuen Recht wouden voortvaren.

Als nu de Abdijen / Bisdommen/ Stichten/ berooft/ende vertogen waren / begostense alle Pastorijen/ Prouen/ Leenen/ ende wat alleen gelt droech/aen haer te trecken/eñ dat lichaem in dat Clooster/Sticht/oft Bisdom in te lijuẽ/ dat smout van de soppen te schuymen. Als nu de keerne ende merch allen dinghen ontoghen/ ende wtghesoghen wert/settense arme schapen ende ackerpeerdekens ouer al op de pastorijen ende prouen/die gauense dat caf/ en vraechden niet daer na hoe dat volck besorcht wert/waer hy alleen met weynich te vredẽ/ dat coren niet en achte/ende met dat caf te vreden was.

Pausen nae de Bisdommen de pastorijen aengheuallen.

Also zijn by nae alle pastorijen ende Leenen inghelijft ghheworden / dat is/ dat Corpus oft Lichaem/ende incomen alder pastorijen / prouen/etc. zijn ontweynt/in Stichten/Cloosters/ Collegien/inghelijft ghheworden/ ende wel nae gheenen Altaer in eenighen hoeck Europe verborgen daer afgecomẽ en is/die niet de Roomsche Grijpers en dient ende tot deel geworden en is. So gheheel ist altemael onreyn/besmet/ ende vergheuen met de Roomsche ghiericheyt.

Nu wat soude dat arm volc de Papen doen/ sy en conden oock niet van hongher steruen / doen moestense haer kercken/ Kerckwijnghe / ende de heylighen vercieren / den offer predicken/den Duyuel schouwelic maken / datse ooc haer portie vercreghen/also/dat haer incomen vast altemael op den biechtpenninc/offer/ sieldienst/Missen/Sacramentghelt / ghestaen is: welcke so sy nu in sommige plaetsen vã de Pastoriẽ vallen (alsmen nu ouer al siet eñ beuint) staẽse geheel naect eñ bloot/gelijc dẽ Esopischẽ Wle / die haer met vreemde veders bestack/ eñ haer voor eenẽ Pauwe wtstelde. Doen nu een yegelijc vogel zijn pluymẽ nam / doen stont de naeckte Wle tot spot van alle man. Euen also

Sielmis / iaerdaghen/ offer/etc. hoe opgecomen.

gaet

gaet het nu de pastorie/ alsmen haer dese pluy-me heeft wtgepluckt/die voortijdts by nae een Vorsten Hof was/peerden/maechdẽ eñ knechten vermocht/is nu nauwe een herders huys/ eñ en vermach nauwe eenẽ hont eñ katte/keese eñ broot. Eñ gheschiet haer euen gelijck de acker peerden/eñ eselen/watse bouwen eñ dragẽ/ dat behoort de ruyters peerden / haer dat caf. Also dese: Want watse verdienen/ eten de ledighe/niemant nutte Cloosters/Stichten/Cortisanen/welcker een somtijts 30.oft 40.Pastoryen/Herden eñ weyden heeft/ende een niet en weet voor te gaen/ al soudet hem zijn leuen costen: Also hoeden dese huerlingẽ de schapen/ de ander ghenieten dat melck eñ de wolle / op dat het spreeckwoordt waer blijue. De onreyne Soch behoort altijts den grooten dreck. Also moet het toegaen int Duyuels rijck: Want alst recht toegaet/en wil ick niet meer leuẽ. Het behoort altemael op den grooten hoop. Also zijn alle beganckenissen eñ ceremonien opgecomẽ/ de Paus moest emmers oock wat beuestighen zijnen armẽ verloren hoop/die ten acker ginc/ dat hy hem oock geneerde. Daer henen coemt Biecht/Offer/Thienden/sieldienst/Lijfpẽninghen/etc. Het inhoudt deser Historien / heb ick vast tot Neurenborch in eenen ouden Boeck/ An.1480 gedruct/ eñ my van eenẽ goedẽ vrient toeghestelt/gheuondẽ/ als bouen staet van beghin des 7. boecx tot hier toe. Maer nochtans ist eerste bladt wt dit boeck/ick en weet niet wt wat oorsaecken/ghescheurt gheweest/also dat ick des Auteurs naem niet en heb mogen aencomen. Maer nochtans sietmẽ daer by wt het ghene/dat volcht/ datter altoos lieden zijn gheweest/die desen grouwel bekent eñ wat aengetast hebben / maer niet met allen wtghericht. Want dese grouwel heeft zijnen tijt/ hoe lange hy staen ende dueren sal/ daer moet hy int eynde sonder handen omcomen. Danie.8.9.11. 2. Thess.2. Daeromme en helpt geen handt aenlegghen/ oft wanneermen oock alle tijden een Concilium teghen hem had / hy moet bestaen/ tot dat hem God met zijn toecoemst wtroept/ ende zijns een eynde maeckt.

Van dat Baselsche Concilie/wat daer ghestatueert is / ende hoese haer eyghen insettinghen ende Decreet houden.

Insettinghe des Conciliums tot Basel.

IN Concilie tot Basel/ Anno 1438. werdt de sake so ernstich gehandelt / datse inde plaetse der afwesende Prelaten/ dat Heylichdom in de Kercken droeghen/ ende met so ernstighe verbontenisse Bullen besloten/ dat het als geloofweerdich van de Juristen geallegeert/van alle man wtgheroepen ende ghehouden werden soude. Daer wert eendrachtich ghemaect/ dat in eewighen tijden altoos in thien Jaren een Concilie ghehouden werden soude/ in stede ende plaetse / waer dat naeste Concilie sette. Item alle handelinghen des Conciliums tot Constancen / soude vast ghehouden werden/ als te voren opt eene.

Aldaer in beyde de Concilien / heeft Eugenius de 4. ende Martinus de 5. hem de Concilien onderschreuen ende gheuangen ghegeuen/ ghelijck oft zijt mochten dese Feest te houden ende verantwoorden / dat oock Paus Martinus de 5. in zijn crooninghe swoer.

Item dit Concilium/heeft met de Constantzers bekent / dat de Paus onder het Concilie zijn soude/ eñ wt deser cracht ende insettinghe is Joan. de 23. tot Constancen af/ ende Martinus de 5. in zijn plaetse gheset ghewoorden. Item tot Basel Paus Eugenius de 4. vanden Stoel Petri ghewoorpen / ende een Wereltlick Vorst Amedeus/ een Hertoch van Sabaudia/ in zijn plaetse ghecoren.

Aldaer zijn oock veel Constitutien gemaect ghewoorden / teghen de stoute aenvallen alder Leenen der Cursitanen / dat Gratien sonder gheldt te vergheefs soude ghegheuen werden. Dat een persoon niet veel proeuen hebben en soude. Item datmen eenighen vrient gheene verleenen en soude/hy sy dan van zijns leuens ende wandels wegen bekent / gelijck dan oock te voren menichfoudich in haer Decreet / als ghehoort is/inghelijft.

Pausen doe op harẽ eedt meyneedich.

Item alle Pausen sweeren oock eenen eedt/ als Martin. de 5. tot Constancen inde 39. sessie/ dat heylich ghelooue der Concilien / ghelijck haer de ouders geleert eñ besloten hebben/met haer bloet te leeren eñ verantwoorden/als alle ander nae hem/ inde crooninghe doen moeten. Item dat Concilie neemt oock den Paus/Bisschoppen al haer Leenrecht/ ende ouergheeftse weder den Erfheere eñ de gheniepnte daer dat Leen is. Item de 8. Maent/als de Paus met ghewelt hem inghedrongen heeft te verleenen inde beydẽ door dat Baselsche ende Constantsche Concilium de Pausen afghestrickt.

Nu siet hoe dese Vrijheeren haer eyghen insettingen selue houden/euen stracx daer wt dat teghenspel/als oftse den wtgeuer/Concilium/ etc. bespotten. Eñ alle rennen/ loopen/ listen/ ende scheynderyen/is van die tijt af eerst recht aenghegaen/ ghelijck als oftmen inde Concilien veel meer gheorloft oft gheboden dan verboden had. Paus Eugenius de 4. Martinus de 5. handelen terstont stracx tegen de Decreten ende handelinghen deses Conciliums in openbare daet/voort op haren eedt dat Concilio ghedaen/gauẽ veel vuyle oorsake voor/ om dat Concilium te niet te maken. Alst niet helpẽ en wil/loopense heymelick geheel daer af/werden weder gheuanghen / eñ verloochenen haer veel boeueryen: daerom alleen wijt van daer met de Concilien/de werelt is rasende gheworden/eñ in haren loop ghecomen / daer en helpt gheenen toom noch ophouden meer. Ten doet gheen goet met de Concilien/sy en deruent niet ghedencken. Christus en laet hem niet Meesteren/noch de H. Gheest also in dese gheestelicke Rijcxdagen betemmẽ ende inde schole voeren/ datmen eerst ouer zijn woort wil raetslaghen/ eñ een bedencken nemen/ waer eñ hoemẽt aennemen wil. So en laet hem de Antechrist oock niet verstooten noch sonder victorie van de plaetse schuyuen/ so lange de werelt zijn Rijck staet/tot dattet wt is/ eñ hy wt des Heerẽ toecoemst eñ wtganck der werelt moet. Daerom maect ons Godt also in onse aenslaghen dwalende/ ende bespot onsen Gheestelicken Rijcxdach / ouermits wy alle verloochenen dat wy hebben/eñ soeckẽ dat wy niet en hebben / noch in Godt en vinden/dat maeckt dat Godt ons bespot / ende dat niet dan ghekijf/ dwalinghe/ ende twist in de Concilien ghemaeckt ende wtghericht en werdt / ghelijck tot Basel ghesien werdt / daer haren Heylighen Gheest menichmael so onrustich wert/ datse menichmael riepen/raesden/spotten/ende met schelden/lasterwoorden/ stoutheyt tot malcanderen worpen/ ende so gheheel (bysonder teghen die / die der Papen pomperye/ ghierichheydt/hoererye/begheerden te verclevnen ende eenen toom in te leggen)verbittert waren / dat den Raet te Basel/ ende Graue Conrad van Weinsberch ernstelick met gewapender handt hebben moeten scheyden/ ende daer tusschen comen / ende haer tot vreden vermanen/ datse niet so gheheel tot slaen en quamen/eñ haren moort wt en brake/ ghelijck de handelinghe tot Basel achter den Domsticht liggende betuygen/eñ oock Eneas

Concilien en doen niet metallen.

Eerbaerheyt des Conciliums te Basel/ hoe de wereldtlicke vrede moesten nemen / eñ de heylighe vaders straffen.

Siluius

Silnius in twee boecken van dit Concilio.

Breeder van dat verdrach ende handelinghe der Vorsten ende des Conciliums tot Basel met den Stoel tot Romen/eñ wat haer voor a-uõtuere/de Pausen/bysonder inde laetste twee Couciliẽ beneerstlicht hebbẽ/om dese af te grauẽ eñ te niet doen. Jtẽ vã de boosheyt des huychelaers Enee Siluij/hoe hy hem int Concilie tot Basel stelde/als oft hẽ dit Godloos wesen so hertelijck mishaechde/eñ ernstich teghen der Pausen schelmerije eñ boeuerije stonde/tot dat hy selue achter dat Pausdom quam/eñ allemã een hope van hem gaf/ de sake soude goet werden: doen wert hy de archste Paus eñ stercker dan te voren yemant/also/dat hy ooc voor hem nam op de slechte Prouen/wat ouer xxiij.guldens had op te nemen/eñ ooc op de Conuentsbroeders zijn tribuyt eñ exactie te slaen. Leest zijn Historie Pij de 2.die stoutelijc voor gaf/so men hẽ daerom te spreken stelde / die Paus en mocht in zijn oordeelẽ niet dwalen/etc.tot dattet daer henẽ gecomẽ is/dat op dẽ naestẽ rijcxdach tot Worms de Beuelhebber der Pauselijcker heylicheyt van de arme Duytschẽ alleen met 2.hondertmael duysent Guldẽs Jaerlijcsche renten niet en woude voor goet nemen/eñ hem laten afcoopen/oock niet daer af hooren. Sulcke eñ diergelijcke boeuerije woude ic dien hoop voorsetten eñ vertellen/waer ic tijt hadde/ende niet so geheel aenden dach en lage/dat wy dat hooft daer tegen stieten/eñ geheel niet wech en conen/dat niet den Roomschen Antechrist en dient/hoe wel het oock also noch sommige niet en ghelooúen/tot datse daer ouer tot scheruerẽ gaen. Want leest de Concordata Principum van de verkiesinge/ so vint ghy/dat hy hem alle verkiesinghe heeft voor behouden te beuestighen / oft schoon de rechte Leenheeren kiesen eñ leenen. Also en heeft Julius een gheweldich Duytsch Clooster / die wt haer eenen Moninck tot eenẽ Abt na haer Regulẽ eñ Priuilegiẽ gecorẽ hadden/eñ tot Romen vã Julio beuestinge begeerdẽ/niet bewilligẽ willẽ/maer in des vercorẽ Monincx stede/eenẽ redelijcken wel verdienden crijchsman dat Clooster ouergedrongẽ opgeseylt/eñ cort beuesticht/niet aen gesiẽ/dat ooc de Duytsche Vorstẽ den gecoren voorschriftẽ gegeuẽ haddẽ. Dese selsame nieuwe Abt plach daer na dicwils by zijn ghesellen te segghen / hoe Paus Julius met Hoflijcken schimp/deser daet hem dicwils beroemt had/ eñ geseyt: Jck heb een wonderwerck ghedaen/ dat van S.Peter noyt geschiet en is: Wãt ick heb wt eenẽ verloren boeue eenen weerdighen Geestelijcken Vader ende Abt / met een eenich woordeken Fiat gemaeckt.

Een crijchsman wert Abt.

Des Bisschops van Ments Cantzelier beclaechde hem van gelijcken val tegen den Cardinael van Senis/dat desghelijcks van Paus Calixto recht nae dat Baselsche Concilio ghescbiet is.

Paus onbint de eedẽ der onderdanen teghen haer ouerhz.

So zijn naemaels alle die vanden Paus beleent/oft beuesticht/den Paus gesworen / ende oftse anders eenen Vorst verbonden warẽ / eñ wat tegen den Paus oft Geestelijcken int heymelijcke radẽ wert geraetslaecht/so zijnse haer eedts los/eñ by haer hoochste verbont eñ eedt/ daermede sy voor alle andere opt hoochste den Paus verbondẽ/sijnse schuldich dese Pauselijcke heylicheyt aen te wijsen eñ te verradẽ. Daerom by velẽ een spreecwoort is: So geestelijcke Prelaten int regiment sitten/so veel verraders heeftmen. Alsoo heeft Doctor Knorren Paus Calixtus zijns eedts/zijnen Vorst gedaen/vrijghemaeckt/oft hy schoon swoer ende hulde/ so menichmael hy woude/noch en sal hy met geenen eedt wt Pauselijcke macht verbonden zijn/ van weghen hooger verbondt der Pauselijcker heylicheyt.

Behaluen dat altemael/ en is/ als geseyt is/ een goede tijt de Vorstẽ geen vergaderinge toegelatẽ gewordẽ/op datse niet met allẽ en mochten stadichlijc daer tegen hãdelen/hoe wel haer Mentz/Ceulẽ/eñ ander Vorstẽ van dese ordonancie croindẽ/bysonder de Paltzgraue/welcken daerom dẽ Ban treffelijck gedreyçht wert. Daerõ en is geenen raet meer/ eñ alle hulpe eñ middel in fenijn geuallen. De werelt geheel onsinnich geworden/daer en helpt geen claghen/ roepen/raden/schrijuen/oft weeren meer. De Keyser soude regeeren / soo heeft de Paus dat sweert/oft knielt de Keyser ende alle Vorsten/ voor dit Dier/ende bidden dat aen: Ja kussen hem de voeten. De gemeyne man is wt dit verkeerde regiment oock verdoruen/het coemt altemael vã desen Babel eñ roode Hoere/die dat Veelhoofdige Dier rijdt ende regeert / ende en is voor dese hoere so geheel niet wechgecomen ende vrij ghebleuen/dat gheen Prouenken dat ouer 24.Guldens heeft/ de Roomsche ghiericheydt ontloopen is/ daer af leest wie lust heeft dat Baselsche ende Costnitzsche Concilium. De Duytschen den wttoch Wolfgangi Capitouis.

Keyser Sigismundus voorghenomen reformatie by de Gheestelijcke ende wereltlijcke/ maer wt oorsaken/ als hier na volcht/ verhindert.

WAnneer de Peerden rasende werden/ soo en helpt noch sporen / toom/toeroepen/ houden oft niet met allen / dattet niet zijnen wech henen en loopt. Also ooc der werelt loop/ ghelijck de Propheet Hiere.seyt.Cap.8. Wanneer een dinck in een ghebruyck valt/het sy hoe onrecht het emmers wil / so en latẽ haer de rasende menschẽ nimmermeer seggen/maer loopen haren wech/daer is alle roepen / aenstooten/Rijcxdaghen te vergeefs. Ende en is haer nimmermeer te raden / tot datse daer ouer tot scherueren gaen. Daer swijge alleman stil/ende spare zijn woordẽ/daer en helpt noch Chrisma noch Doop. Dese doue Slange te betoouerẽ/laet alleẽ een yegelijc gaẽ / eñ swijge stil. Daer henen heeft de Propheet Amos ghesien/ cap.5.daer hy van desen quaden tijdt spreeckt: De wijse sal desen tijdt swijgen: Want het zijn quade dagẽ/dat schijnt oogenschijnlijc met dat Pausdom / dat een soo openbare boeuerije is/ diemen mach tasten ende sien / dat my verdriet daer af te schrijuen/ ouermits wy den Duyuel soo naeckt aenbidden/soo wy hem behoorlijck veel subtijlder in eenen Enghel des lichts vercleet/niet en souden toelaten eñ aenbiddẽ/noch vint desen swerten naeckten Duyuel zijn beschermers/ die dan noch heylich willen zijn/eñ wt God eenen Duyuel makẽ: Ja wt dẽ Duyuel eenen Godt.

Werelt moetmen haren loop laten.

De vrome Keyser Sigismundus/oft hy wel herdt met desen grouwel betoouert / daer aen gehanghen heeft/noch heeft hy hem dan nochtans beter bekent ende ghesien / dan alle de Schriftgheleerden op zijnen tijdt. Lieue Godt hy hadde de saken gheerne met een Reformatie gheraden: Maer Ja wel Reformatie/ wie soudet doen? De ghene diet doen souden / Jae de rechtschuldighe sitten te gerichte ende in de Concilien. Souden de Woluen den Woluen Wetten voorschrijuen? Daerom en derf hem niemant gheen Reformatie verhopen/ tot dat den Jonckstẽ dach alle dinck reformeren sal: Want euen de rechtschuldige/diemen reformeren soude/te weten/ de Gheestelijcke ende wereltlijcke sittẽ inde Reformatie/ aẽ wiẽ salmen

Oorsake waerom de werelt door Con. niet gereformeert en wert.

doch

doch beginnen/ aen Vorstē/Keysers/ Pausen/ Cardinalen/ Moninncken ende Papen? Dese sitten int ghérichte/ Ja dese zijn dat Conciliū/ daeromme en latet de beweginge der menschelijcker begheerten gheheel niet toe / en hoort oock niet met allen dat recht is. Salmen aen de Duytschen Heeren beghinnen / soo moet de Paus hooren: Medice cura te ipsum : Ipre, sequar te : dat is / Medecijnmeester gheneest v seluen: O Herder gaet voor aen / soo wil ick volghen. Salmen aen Vorsten ende Coninghen beginnen / wie wil de Catte de Belle aenhanghen? De Paus? Jae wel de Paus: Hy heet/ En bijt my niet/ so en wil ick v oock niet bijten. Salmen aenden Paus beghinnen / wie wilt doen/ so gheen Keyser voor zijn ghewelt vrij en is / waer hy hem niet ghehoorsaem voor hem en buycht. Ende oft het oock de Keyser niet doen en woude/ so vintmense die geerne Keyser waren / die dringhen desen tot ghehoorsaemheyt/ oft staen met de hulpe des Paus selue nae de Croon / ende laten desen achter dat Rijck henen gaen / ghelijck Carolo de vijfste gheschiet waer/ waer hy den Paus niet gehoorsaem geschenē en had/ als hem beyde de Coninck van Vranckrijck eñ Enghelant dreychden/ ende des een afclachte ende affsegbrief ouer sonden/ daer

K. moet den Paus ghehoorsaem zijn ende de voetē cussen.

omme dat zijn volck de Pauselijcke heylicheyt ouervallen had/ ende hy als een ongehoorsaem eñ oock trouloos wert aenghetoghen. Daerom verwonderen haer vele der dinghen onwetende/ dat de Keysers dē Paus so gehoorsaem verschijnen/ ende de voetē kussen / maer en weten niet/ waer haer de schoen druct : te weten/ dat de Paus Keyser is/ van welckē hy de Croō eñ het Leen ontfanghen moet / wil hy Keyser zijn/ Ja zijns leuens vrij / anders doet hem de Paus inden Ban ende onghenade/ ende absolueert beyde Vorsten ende onderdanen vanden ghedaen eedt/ ende verbondt/ tot dat de arme Keyser blijde wert/ dat hy den staf begeert/ eñ dat als een verloren soon den vader afbidt/ dies sommighe Vorsten ende Coningen blijde zijn/ ende daerom den Ban wt nijt geerne houden / die anders weynich oft gheheel niet met allen daer op en achten/ alleen datse ongheluck aenrichten/ ende dies door de vuyst lachen/ dat heet tot baren gebracht/ opt Latijn/ Compelle intrare, ghelijck wy van veel Keysers eñ Pausen ghehoort hebben.

Nv is doch dē Geestelijckē staet wereltlijcker sonder alle schijn/ dā de Wereltlijcke selue/ met onuersadelijcker begeertē om te heerschappen/ eñ alderley wellusticheyt te drijuē ontsteken/ ende behangen/ so en is de Roomsche stoel ooc niet dan enckel giericheyt eñ Simonie/ eñ de Ordens liedē/ die de werelt gestoruē eñ verlochent te hebbē willen gesiē zijn/ en weten niet wat Abnegatio sui, dat is / verlocheninghe der werelt ende zijns selfs/ is/ hebbē oordeel/ noot/ dwanck/ heerschappije: staen al meer na Heerschappije/ zijn in alle wereltlijcke handelē ende spelē/ so seer/ dat een spreecwoort daer af is gecomen: Daer en is geen spel volcomen/ daer en sy dan een Moninck oft Paep by/ in alle maeltijden/ gerichten/ conuenten/ contracten/ rijcxdagen/ schipuaerden/ bruyloften/ marctē/ iaermarcten. Ja al om loopense ouer al/ eñ rollen ouer al met haren bedelsack / ende termineren inde werelt om/ op lant ende water / ghelijc eenen Ver onder de Koeyen/ oft een ongebreydelt weeldich Hengst onder eenen hoop Merijen. Siet nv aen alle Ordenen ende Stichten (hoe wel niet met allen goets opt daer aen gheweest en is/ van aenbeghinsel haerder stichtinghe af) hoe wijt sy nochtans alle van haer eerste stichtinghe ende insettinghe ghecomen zijn / hoe streng sy eerst van alle de werelt afghescheyden / alleen sonder wijn / met water ende broot gheleeft hebben. Als Bernardus/ Gregorius/ Benedictus herde Regulen wtwijsen/ ende Bernardus/ een Moninck niet tot de andere in dat ghewijde en woude laten grauen/ alleen daeromme / datmen nae zijn doot twee penninghen/ achter in eygendom vant S. Benedictus Reghel en laet de Moninncken geenen wijn toe: nv ist altemael omghekeert / dat niemant meer wijn en drinckt/ ende meer wereltlijcker en is: Sweeren nochtans / sy willen de Regulen van S. Bernardus/ Benedictus/ etc. houden/ dien sy doch noch voor noch nae inden sin en hebben / ende maken haer eenen eyghen Reghel / hoe sy willen/ noch sweeren de onuerstandighe / ellendighe / arme menschen eenen Eedt tot Godt / sy willen reyn ghehoorsaem in willighe armoede sonder eyghendom leuen / nae luyden ende inhoudt der Regulen / ghelijck zijt nv houden / dat tastmen ende sietmen. Dese ende gheen ander vrucht en verneemtmē/ noch vindense haer beschermers / ende de werelt wil sulcke hebben: Jae is iaeloers nae haer/ ende is in eenen sulcken voortganck ghecomen/ ende so diep ingheschéurt/ dat desen ghanck ende loop noch Keyser oft Coninck meer raden en moghen/ gelijck voor hondert Jaren af/ doen dan nochtans de boosheydt niet so seer hooch noch en was gheclommē/ de vrome Keyser Sigismundus/ hadde desen loop geerne tegen ghecomen/ ende een cleyne verminderinghe met der Gheestelijcker ende wereltlijcker pomperijen ghemaect/ ende geerne gesien/ dat de Paus aen d Patrimonien S. Peters/ hem van Constantino/ als sy segghen/ ouergheghéuen/ te vreden waer geweest/ daer mede Constantinus daerom dat Pauselijck Hof begaeft had/ datse haer eerlijcke wtcomen hadden/ ende de gauen Godts niet en behoefden te vercoopen : Jae daer mede alderley simonie dē wech werde betuynt/ ende datse wt genaden van God om niet hebben ontfangen/ wederom niet gheuen/ sonder alle opsetten/ alle Gheestelijcke gauē/ als Prouen/ Sacramenten/ ghenade/ sleutels/ absolutie.

Nv vermach dat Patrimonium S. Petri/ ghelijck het dese Keyser selue nv ouerslaet/ meer dan vijfmael hondert Duysent Guldens die Jaerlijcx in de Camer vallen. Daer toe ooc ander Heerschappijen/ die na Constantino tot dat Patrimonium S. Peters / eñ der Roomscher Kercken zijn comē eñ geuallen/ als Cilij/ Auion/ etc. geuallē ooc Jaerlijcks menich hondertmael duysent Guldens/ met dese armatei meynde de goede Keyser soude dē Roomschen Stoel te vreden zijn / eñ daer af twee deelen de Cardinalen alle / de derde Pauselijcke heylicheyt toegedeylt werden/ soo mochtense eerlijck met haer hofghesin/ Schrijuers/ etc. wtcomen/ ende alle dingen om niet doen. Maer ia wel/ sy en gauen de tocuallen van Annaten / Pallien/ Leonen/ Prouen handelbrieuen/ ghenade/ ende Aflaet/ Beuestinge der Abdijē/ Cloosters/ Bisdommē/ Bā/ etc. noch niet om twee Patrimonien/ so geheel dat het Roomsche Hof met gelt niet wtgheblust en is/ men meynde inde naeste verstooringhe Rome/ Anno 1527. men hadde den Paus gheheel verdoruen/ ende hy en soude hem der schaden by menschen ghedachtenisse niet meer verhalen / als wy de grouwelijcke schade doen ter tijt ontfangen daer bouen ghehoort hebben. Maer hy verderf alsoo dat hy voor dat naeste Jaer daer nae Florencen op zijn eyghen costen beleghérde/ by nae met Hondert duysent sterc/ by na eē geheel Jaer. Mach yemant denckē/ wat hem alleen een weecke oft

maent

maent gecost heeft / op dat weynichste anderhalf hondert duysent guldens / ende dit by nae een Jaer ghedreuen / dat den Keyser ende alle Vorsten te veel waer/ende eenen sulcken crijch sonder schade ende verderuinghe haerder armen niet en vermochten. Dat heet/ meyn ick / Pasce oues meas, de schapen weyden/eñ een naevolgher zijn des armen S. Peters / die noch siluer noch goudt en hadde / ende te voet met groot perijckel moeste gaen / noch en schaemtmen hem niet / dien een naevolgher S. Petri/ een Hooft der kerckẽ/ ende een Vicarius Christi te noemen/ ende de beschermen/ so doch zijn Rijck ende Hof/ Christus Rijck / wesen eñ Hof euen so gelijck siet/als de Duyuel God. Sulcke leyders wil de blinde/ duyster/leughenachtighe werelt hebben/opt datse alleen in de duysternisse blijft/eñ niet int licht voor ghetoghen en wert: Daeromme laetmẽ haer alleen gaen/ ende swijghe een yeghelick stille/ sy moet haren loop hebben/daer en helpt gheen cruys: Daeromme en bidt oock Christus niet voor de werelt/ende wy wouden nochtans wt sotte ialoesie gheerne haer allen tot Christo voeghen/een geheele werelt vol Christenen/een groot Christendom/eñ ons Euangelium alle man gheerne ghemeyn maken/ghelijck als mocht de werelt dat licht lief hebben/oft gelijck als oft het becouten goude / ende dat gheloone alle mans dinck waer.

Dat Euan. en is noyt ghemeyn/eñ de Christelicke Kerck noyt groot gheweest.

Nu op dat wy weder op Keysers Sigismundus reformatie comen/ hy beclaecht hem/ van dien tijt af dat de Bedelmoninicken achter dat Pausdom zijn ghecomen/ heeft het seer qualicken ghestaen : Ende dat onderhaelt ende verhindert werde / ordineerde hy / datmen gheen Monint oft Ordens man tot eenẽ Cardinael/ veel weyngher tot eenen Paus verkiesen sal/ maer Bisschoppen ende Leecke Priesters/ gelijck v anden beginne. Maer dit geswerm heeft alsoo de ouerhandt ghenomen/datmen eer den Turck verdrijuen soude / dan desen van dat Pausdom eñ des Paus Hof/ende is dat Pausdom gheheel onder ende achter de Moninicken ghecomen/also dat niemant meer daer toe nut en is/hy en sy dan een Ordens man / soo fijn is dese Reformatie voor haer ghegaen/een yeghelicke Orden heeft zijn eygen Cardinalen in des Paus Hof/ met grooten oncost ghecocht / ende als een Paus sterft / verhoept een yeghelicke Orden zijnẽ Cardinael sal Paus werden/daer verheft hem een loopen ende scheuren om de sotte Cappen.

Siet nu een beschrijuinge der Ordenen daer bouen/hoe der Duytscher Heeren Orden/ende alle andere / een soo naeckte boeuerije is. Nu hebbense alsoo ingheneſtelt / ende haer met een sulcken ghewelt omtoghen / dat de wereldt nu selue lijdẽ moet de selue roede/ diese haer seluen op den Aers heeft ghemaeckt / ende dese alle Vorsten niet en moghen afdrijuen: Want daer en is niet so quaet/ dat niet eenen grooten aenhanck ende beschermінghe van de Wereldt en heeft. Jae hoe quader/ hoe grooteren toeval/ alsoo / datter oock sommighe Vorsten waren/ die desen Grouwel gheerne aentasten/ende als niet met allen bekennende gheerne ter aerden leggen: So hebbense terstont vreemde handen int Hayr/ ende alsoo terstont hen aen haer verbrant / Jae wanneer alle man ghelijck ghesint was/ so ghinckt terstont op ende af. Maer nu is dese sake daer henen gecomen / dat alle Keysers/Coningen/Vorsten ende Heeren de cleynste Ordenen af te brenghen niet en vermogen/ het heet hier : Nolite tangere Christos meos: Wie haer aentast/grijp den Paus in zijn ooghe: Ja alleen de Misse/oft eenen Vasteldach eñ cleynste ghebodt des Paus en vermoghen alle Vorsten niet te becrijghen/ dattet valt ende niet en is/van des grooten hoops ende aenhancx weghen des Paus / oock van weghen der hulpen des Duyuels/die den zijnen niet en verlaet/tot dat een mael een stercker coemt / ende der dinghen selue een eynde maect/dewijle moeten wy alle gheboden ende Ordenen des Paus sien eñ lijden/ dat wy oock daer ouer bersten souden : wy en gedencken nu niet anders/ de sake moet Godt wtvoeren / ende den onrechten Raet bestellen / die wil daeromme ghegroet ende aengheroepen werden / onse Vuysten en vermoghent niet : Daeromme alleen met alle wapenen ende Crijghen in ketterijen ende gheloofs saken/stil ghehouden / de Antechrist moet sonder Handen verstoort werden / 2. Thessalo. 2. Daniel. 8. ende 11. Wy stellen ons hoe wy willen/daerom/ dewijle wy daer nae grijpen/ ende den Antechrist met ijser willen wtslaen/ soo sal hem Godt ons tot spijte onderhouden/ tot dat wy dat sweert van ons werpen/ hem daeromme bidden/ ende alle de saecke hem beuelen in zijnen handen/die sal hem also terstont dooden met den sweerde van zijnen mont / ghelijck als te voren gheprophetteert is/ ende veruult werden moet. De Keyser Sigismundus is den Moninicken seer afgonstich geweest/ maer den Priesters seer toeghedaen ofte toegheneghen / ende haer verre bouen alle Ordenen verheuen ende beurijdt. De Prochijkercken versien ouer al/daerom datse predicken/ eñ de Sacramenten hebben. Item in zijn Reformatie werdt oock begrepen / dat de Gheestelicke Hoofden gheen slot/ Veste / Stadt oft Tol hebben en sullen : Ja wel gheen. Sy hebben meer dan de werelt selue.

K. Sig. een Moninicks vyandt/ sett dat de gheestelicke steden noch sloten hebben en souden.

Van de Roomsche Pauselicke Indulgentien / Ghenade/ofte Aflaet / wanneer / oft hoe sy opghecomen zijn.

HJer af/ so veel ick ghelesen hebbe/en is my niet met allen voorgecomen/hoe dat doch den aflaet int beghinsel is opghecomen / eñ ingebroken. Maer ick wil raden/ende ex coniecturis oft teghenworpen wat aenwijsen: Aldereerst is dat opghecomen wt misbruyck des Doops ende Bans : Want doenmen alleen de ghecatechiseerde Ouders doopte/ende de Boete/ende alle saken des Christendoms aengaende/so strenghe voorhiel/doen wouden de Christenen weynich werden/ ende niet gheheele steden vol den Doop met dese conditie (te weten/ datse haer van alle de werelt souden ontreckẽ/ de Duyuel met al zijn sienlick wesen afseggen/ ende oock hem seluen een yegelick verlochenen ende haten/ende een ghedoot/godsalich afghestoruen leuen voeren in dese werelt: Ja teghen alle de werelt / eñ teghen alle man ghesint zijn) aennemen. Doen vreesden de Bisschoppen/den hemel soude vallen oft ledich staen. Soo waer daer toe vast alle conste/vierichheyt/ialoesie/eñ liefde Gods/ende teghen Godt in haer wtghebluſt. Doen begostense wat achter te laten/met de boete ende strengicheyt des Doophandels/ werden oock wat matigers handelen met den Ban / daer mede sy een groote Kercke eñ eenen gheheelen Hemel vol Christenen maecten (ghelijck als mochtmen de Lieden tot dat Rijcke Godts also vleyen) Doen saghen de Bisschoppen door de vingheren / ende lietent helpt terstont zijn. Eñ so een ouer dat schreefken tradt/ eñ een banweerdige lasteringhe ghedaen had/ soo vergauen sy hem dat wt ghenaden/ gauen eenen Pacem / ende schenckten hem emmers een nae het Hof / alsmen spreeckt.

Ghedoopte moestẽ haer eerst voor doode liedẽ opofferẽ.

Doen begoste de Kercke de Roede wech te

 legghen/

legghen/ende met haer kinderen te spelen/ hoe wel den Ban noch wat in den schijn ghinck/ maer nochtans was hy geworden ghelijck een spinnenweb/daer door de groote Hansen voeren/ende de cleyne bleuen hanghen. Ende hoe wel dit terstont nae der Apostolen afganck is aengheganen/ maer nochtans hoe strengher/ eñ hoe naerder de Apostelsche Kercke/ hoe beter/ is metter tijt het een al na dat ander afgegaen/ ontwassen/ stomp gheworden ende veruallen/ doen lieten de Bisschoppẽ de scherpheyt vallẽ/ eñ niemant en wilde den Vosch meer byten/ eñ der werelt ongonst op hem ladẽ/ want de Bisschoppen hadden dat elendich leuen Christi al verlaten/ende een wereltlic/ sacht/ wellustich/ pluymleuen haer wtuercoren eñ begost/ wouden Confessores/ ende niet meer martelaers zijn/ aldermeest/ doen oock Vorsten ende Heeren begosten Christenen te werden/eñ een heele werelt vol Christenen: Ja somtijts een gheheel landt met malcanderen ghedoopt werdt (dat nimmermeer recht toe en can gaen) want het ghelooue en is niet alle mans dinck/ ende dat Euangelium niet Molders broot/ eñ noyt gemeyn gheworden der werelt/ maer altoos als eenen verachten grouwel in hoeckẽ der werelt by weynighen ghebleuen/ ende Christus selue zijn Euangelium niet so wijt en mocht brengẽ/ Ja nauwe in een eenich geheel huys oft stadt/ veel weynigher de Apostolen/ ick swijge in een gheheel Landt/also/dat de Propheten ouer al claghen/dat haer niemandt hooren en woude/ Esa.53. Jere.18.20. Doen wert dat sout dom/ ende de Bisschoppẽ van de werelt lief gehadt/ ende tot Heeren gemaect/enckel honich. Doen lieten sy de roede/ boete ende Ban achter/ ende en seyden haer niet/ dan enckel vrede toe/ende stelden haer gheheel nae des volcx begheerte/ waer het wt woude: Den Ban lietense wt genaden achter/ daer mede niet alleman de rouwe kercke verlatende Christenen/ welcker ten laetsten seer weynich/ daer toe de Bisschoppen sonder bescherminghe ghehaet werden/ en den anderen grooten hoop aent Cruys moesten. Also ist al het een nae dat ander afghegaen/tot dat wy op dese verwoestinge eñ grouwel gecomen zijn/dat onse Kercke/Doop/Ban/Nachtmael/der Apostolischer kercken doop/etc. euen soo ghelijck siet/als een pluym een pijl/ oft een duyst een ooghe. Ick laet my oock duncken/ den Aflaet is wt dat misbruyc der sleutelen afghecomen/ Mat.16.18. Daer henen heeft hem de Paus de macht ghenomen/ bysonder als de Keysers/Vorsten/Landen ende liedẽ met hoopen zijn Christenen gheworden/ heeftmen begost die selue te bespotten/den Christenen altemael toe te laten/ ende tot eenẽ schijn emmers een weynich ghelts ghenomen/ dat in een ander goedt werck ghewepnt/daermede men den toornighen Godt quijte ende ghenoech dede/ tot dat ten laetstẽ de Duyuel altemael om gelt gheoorlooft ende te coop ghedraghen heeft.

Aflaet comet vant misbruyck der sleutelẽ.

Wat incoemst de Cloosters ende vermeynde gheestelicke/den Prouincien ende Conincrycken toe voeghen/ ghesommeert ende aenghestaghen in Enghelandt.

TE Neurenborch is my een Latijns Exemplaer van eenen Voorstander der armen in Enghelant beschreuen/toegheſtelt gheworden/dat ick oock in druck wtgegaen/verduytst heb/ daer in de somme des seluen inhouts is/ dat alleen de Bedeloorden (welcker vijf in dit Coninckrijck zijn) op dat weynichste ouergherekent/100. dertichmael duysent Enghelotten vanden offer ontfanghen. Nu dese vijf orden halen wt elck huys een yeghelick bysonder alle vierendeel Jaers zijn penninghen/welck hy oock met recht eyscht/maect oock op dat weynichste 130. mael duysent. Een veel grooter somme maken de vier offeren. Want in Engelant zijn by 52000. Prochikercken. Dat gheschiet wanneer ghelijck in een yeghelicke Pastorie alleen thien menschen en waren. Ende dit zijn alleen de anghel vischkens/ eñ penninc cijnskens: so men daer toe reeckende de Pallia/ daer eenen alleen cost te lossen 30. duysent gulden/ dat Aflaet ghelt/ alle Thienden van alle dinghen dat hem roert/ beweecht/wascht ende leeft/ oock van der maechden ende knechten dienstghelt/ alleen de kinderen wtghenomen/ dat te wenschen waer/ datse dat thiende kindt oock nemen moestẽ. Item alle Broederschappen/Testamenten/ Biechtghelt/ Offer. Item datse met hare stomme/bedelende/ voorgestelde Afgoden/Heylichdom/ Kercwijen/Feesten/ alderley wijnghe/ Clocken/ Kercken/ Papen/ Sacramentẽ/met dat Consistorio/dat is/geestelicken ghserichts dwanck wtschinden/ dat/ wie het wt rekende/hem totter doodt verwonderen mocht/ hoe een Landt dese daghelijcxe schattinghe/ onuersadelicken gierigen worm/ ende bodemloose Lintworm/ Jae schadelicke Sprinchanen/verdraghen soude. Ick swijghe hier haren woeckercoop/ etc. hoese alle dingen sadelen/ende dagelijcx nieuwe practycken versieren/ datse op alle dinghen sitten/ende niet met alle gheen inter esse en hebben/soo gheheel/ dat de wereltlicke sulcke financie van haer leeren. Ick laet oock aenstaen dat Hooftstuck/ haer eyghen lant/lieden/cijns/ renten/tol ende Jurisdictie. Hier laet ick oock slapen de onbehoorlicke dootsielen/dat menichuoudighe wijt wtghespreyde net de Misse/dat omiaghen met den Ban/etc. alsoo/datse wtgherekent/niet alleen dat halue Coninckrijck in en hebben met alle zijne goeden/ maer een yegelick Moninck oft gheestelick in dat ghetal/ soo veel als 400. sonderlinge persoonen/ Boeren oft Borghers toecoemt/ wanneer sy maer dat Rijck half in hadden/ want den 400. man niet gheestelick en is. Ende dat is alleen de minste schade/welcke doch de wereldt de grootste acht/ ende behoorlick smerten soude/ ick meyne de schade des goets/ ick swijghe hier der schaden/ soo sy ons aen de sielen/ met hare valsche leeringhe/liefde ende eere toe voeghen/ met scheyndinghe onser vrouwen ende kinderen/dat ick wel woude bewijsen/so het den tijdt gaue. Wel aen/daer af op eenen anderen tijdt/ de werelt en laet doch haer blinde leyders ende Apostolen niet afspreken/noch lijden/ ende souden sy vastẽ ende van hongher steruen/ dat de ghene vol waren/ sy moeten doch met hare Apostolen haer ooghen deylen: Want sy en heeftse niet anders lief/ dan de bruyt Christi hare Apostolen/ die sy alle dinghen voor de voeten werp/ Act.2.4.

Consistoriũ gheestelicks gherichts dwanck.

Dat achtste ende laetste deel deser Pauselijcker Chronica / van de voorgaende teeckenen / Prophetien / ende ghesichten / den Paus / den grooten dach des Heeren / ende den Antechrist met zijn Lichaem bediedende / oock vanden doodt ende eyndinghe alder dinghen.

Tekenen en Prophecie / den Paus / Antechristu en den laetdach bediedende.

TOt Neurenborch heeftmen gheuonden in de Librije des Carthuyser Cloosters 30. Figuren gheschildert / een seer oude schilderije / oock een dierghelijcken in die van Neurenborchs Liberije / welcker gheen soo nieuwe en is / een yeghelijck diet aensiet moet bekennen / dattet ongheuaerlick hondert Jaer van schilderije ende schrift oudt is. Daerom wert in der seluer boecke een aenghewesen / hoe dat oorspronckelick daer af dese afgheschildert / wel voor derde half hondert Jaren gheschreuen zyn / te weten / Anno 1278. Maer weynich lieden hebbent tot noch toe verstaen / gelijck alder Prophecien aert is / datse de Wereldt duyster blijuen / tot datse int werck comen. Nochtans draghen de Figuren deser prophecien de wtlegghinghe op den rugghe / wie alleen de ooghen op doet: Want dese Prophecie en is niet in woorden / maer alleen in Beelden ende schilderije / sonder alle woordt ghestelt / ende wijst so meesterlick ende ghelijck aen / hoet met den Paus van den tijt aen / doent een tyrannie gewordden is / tot in dat eynde der werelt vergaen sal. Daer mede wert der werelt met haer eyghen Prophecien ouerwesen ende ouertuycht / hoe wel de schrift hier in oock machtich is / ende om alle grouwel te ontdecken alleen bouen maten ghenoech. Nochtans zijn daer sommighe / die meer de Sybillis / S. Brigitta openbaringe / Lichtenbergers (welcken sy doch niet en verstaen / ende haer daermede selue te vergheefs streelen) geloone gheuen: Ey soo laetse oock dese hare Propheten gheloouen.

Een cleyne wtlegghinghe is by de Figuren ghestelt / om der eenvoudighen wille: Gheestelicke lieden sient emmers wel sonder alle wtlegghinghe / wat het is / daer mede is eenen yeghelicken voorghestelt de wtlegghinghe aen te nemé / oft so hy can / eené beter voor te brengen.

Hier by behoort dat gesicht / dat broeder Niclaes van Schweitz aenden Hemel ghesien heeft / van Martino Luthero / ende Nicolao Horio / Bisschop tot Reins in Vranckrijck wtghelept / in druck wtgegaen / dwelck dat Pausdom redelick schildert ende conterfeyt / Alsoo / dat Christus dat Pausdom voorwaer veel teecKenen geeft. Maer sy hebbé een metalen voorhooft / ende eenen ijseren neck / ende moet de prophecie Mosi / der Propheten / Christi / ende der Apostolen / aen haer veruult wordé / Deut. 28. Met den ooren sult ghy hooren / ende niet verstaen / etc. Deutero. 29. De Heere salse met blintheyt slaen / datse sullen tasten op den middach / ghelijck een blinde inder nacht / etc. Item dat Moninckx Calf tot Vrijborch in Mijssen gheuonden ende gheboren / des Paus lichaem ende corpus aengaende / door Martinum Luther wtghelepdt. Hoe wel sommighe dat selue Calf op hem bedieden wt Apocalipsi / ca. 13. 14.

Moninckx ende Papen Calf gebort.

Daer toe dit Jaer / als Martinus aenwijst / een Papen Calf tot Landsberch / sal gheboren zijn / dat altemael der gheestelicken onderganc bediet / dattet Godt met haer wt maken wil. Daer toe haren aert / staet ende ghelooue fijn gheschildert / wie den gheest heeft / dese teeckenen ende wonderdieren wt te legghen / te verstaen / ende bedieden. Daer mede stemmen ooc Moses / alle Propheten / Christus ende de Apostolen: aldermeest Daniel ende de Openbaringhe Joannis / die op desen onsen laetsten tijdt ghestelt zijn: Want Godt onse eenighe getrouwe meester / niet alleen en leert wat Christus ons Salichmaker ende voorbeelt is / in Mose / Propheten / Christo / ende Apostolen / maer oock wat zijn teghendeel is / de Antechrist / op dat wy ouer al ghewaerschout ende gherust / dien aenhangen ende nae iaghen: Desen grouwel myden / verlaten ende haten. Dat heet in de Schrift oordeel ende gherechticheyt doen / in veel plaetsen / Psalm. 106. Esaie 56. Pro. 21. Amos 5.

Vanden Antechrist / wt de Chronijcken.

Van den Antechrist wt de Histo.

ANtechrist sal wt Syria / oft als de ander hebben / wt Babylone / van dat gheslacht Dan / vanden boosen gheest ontfanghen werden / een Propheet ende Christus der leughenen / een verkeerder ende verscheurder der waerheyt / ende hemseluen tot eenen Godt setten / opwerpen / ende te eeren ghebieden. Ende hoe wel hy een teghenchrist zijn sal / soo sal hy nochtans Christum aentrecken / dat oock de wtuercoren / etc. Matth. 24. Hy sal schrift voeren / Jae zijnen Stoel daerin hebben / in desen schijn wonder teeckenen doen om zijn leeringe te beuestighen. Hy sal ghebieden / vyer vanden Hemel af te vallen / de Son stil te staen / de beelden te spreken / ende het sal gheschieden. Den zijnen goet doen / ghelt wt werpen: sal hem inden Tempel Godts setten / ende segghen / hy is Godt / Daniel. 11. 2. Thessal. 2. ende in summa de saecké sal sulcken schijn hebben / dat / waert dat de daghen niet vercort en werden / gheen mensche salich en wert. De rechtueerdighe sal hy als ketters veruolghen / de zijne sal hy als dat vee wtteeckenen. Welcke haer zijns teeckenens weygheren / die moeten hem in de Berghen ontloopen / oft gheuanghen steruen. Hy sal de Rechtueerdige met de Boecken der Propheten verwerré ende omschransen / ende haer schrift ende disputerens ghenoech geuen. Hem wert macht ghegeuen twelf maenden den omloop der werelt te verwoesten. Dit sal den tijt der verachtinghe ende aflegghinghe alder gherechticheyt / en verhatinghe der ontschult zijn / dan en sal gheen wet / gheen ordonantie / gheen onderwijs / gheen schaemte / geen doodinge des vleeschs / maer alle dinghen ouer al sweué / verstropt ende teghen de natuere / recht en behoorlicheyt vermengt / gheen ouderdom / geen kint / gheen eerbaerheydt / gheenen dienst en sal verschoont / maer alleynskens alle aertrijck met listigen moort ende vroom-schijnende schakerije verdoruen en wtgheput werden. Als dan sullen haer de vrome van den quaden afscheyden / en inde wildernissen en woestenijen vlieden / ende wanneer Antechristus te Jerusalem coemt / so sal hy hem bewysen / als oft hy Christus waer / die sullen hem aenhanghende den Tempel weder oprichté. Hy sal de bedrogenen met veel gauen wel doen / sommighe met goet-

 heyt

heyt aen hem brengē/ sommige met tyrannÿe: zÿne Legaten ende Apostolen wtseynden in de werelt/ so sullen Enoch ende Elias hem tegen staen/ ende van hem ghemartelifeert werden.

Ten laetsten sal hy na dat ghesichte Daniels/ op den Olyfberch comē/ eñ ten Hemel willen climmen/ ende also met vyer vanden hemel ghestooten/ aldaer vergaen. Noch en ist niet te ghelooven/ dat den dach voort daerop comēde is: Want by dese verloopē vierdehaluē Jaren/ mochten wy den tÿt des gherichts afnemen. So seyt Mat.24. na dit altemael (Sed nondum statim finis) dat eynde en sal niet voort daerop comen. So spreect de H. Jeronymus: Salich wert die/ die na doodinge des Antechrists ouer 1290. daghen/ dat is/ vierdehalf iaer/ 45. dagen duerē sal/ daer in de Salichmaker in zÿne Maiesteyt comen is. Sommighe meynen/ de Antechrist is al vergaen / oft emmers noch int ghebruyck. De ander meynen/ oft wel alle leugenmeesters eñ Duyuels Apostolen aen des Antechrist lichaem behooren/ so moetense doch ooc een eenich hooft hebben die haer in vliet ende vleesch wert/ in alle manierē/ gelÿck Christus zÿns lichaems. Daerom verwachtense eenen ghewissen toecomenden Antechrist. Dies duyuels lichaem moet oock emmers zÿn vleesch hebben. Seyt yemant/ het is de Duyuel/ Antwoort: Maer hy moet oock vleesch werden/ eñ zÿns lichaem Christus zÿn / mits hy Christus Simme zÿn sal/ eñ inden schÿn een naevolger/ nochtans inden gront tegen Christum/ gelÿck alle Secten/ Orden/ Duyuels lidtmaten/ etc.

Ionckften daechs toecoemste en weet niemant.

Nu van den tÿt/ ure ende dach/ en weet niemant/ ooc de Soon niet/ ick swÿge de Engelen Act.1. Maer nochtās willē hier sommige/ oftmen wel noch ure noch dach en weet/ so machmen nochtans by de voorgaēde teeckenē mercken den tÿt/ gelÿck by dat wtknoppē der boomen dē Somer. Eñ gelÿc een beuruchte vrouwe noch ure noch dach en weet/ so weet sy nochtans de gelegentheyt/ daer op sy haer dan stelt/ incoopt eñ met alle dinghen daer toe noodich/ besorcht. Also mogen wy ooc by de voorgaende teeckenen onerlegghen/ dat hy niet verre en is/ die de Heere daertoe gegeuen heeft/ dat wy ons daer nae stellen / verblÿden/ ghewisselÿck versien/ eñ onse Hoofden opheffen: want onse verlossinghe nae by ghenaeckt/ Luce 21.

Teeckenen voor den ioncften dach / de toecoemste des Heeren vercondighende / op dat cortste aenghewesen/ wt de schrift.

Teeckenen des ioncften daechs.

Ten eersten. De werelt is vol valsche Propheten/ die daer seggen/ Ick ben Christus/ dat is/ die haer Christi macht aennemen / die daer segghen/ haer behoort te leeren/ absolueren/ bannen/ haer woort is Gods woort/ daer door de H. Gheest coemt/ eñ ghegheuen werdt: Oftse haer wel zÿns naēs tot eenē schÿn schamen/ so sal hy hem nochtans Christus dienst eñ cracht aennemen/ een Hooft der Kercken/ oft Vicarius Christi noemen: Want hy sal Christum in den name seer beroemē / eñ en heet niet een teghenchrist dat hy openbaer teghen Christum zÿn sal/ maer teghen zÿn cracht / die hy verloochenen sal/ hoe seer hy zÿnē naem inden mont/ ende alle woorden voeren sal.

2. Sitt den woesten grouwel alder verwoestinghe/ daer af Daniel seyt/ in der Heylighen stadt/ Daniel.8.11. Matth.24. inden Tempel Godts / dat is / in de conscientien ende herten der menschen/ met zÿne gheboden.

3. Men hoort Crÿchs gheroep / Crÿch ende oproer.

4. Het een volck is teghen dat ander/ het een Rÿck teghen dat ander/ de Machtighen staen teghen de Onderdanen/ ende so wederom.

5. Men doot veel lieden om des naems Christi wille / voertse gheuanghen / gheesselt ende veriaechtse / verbrant ende verstootse wt hare Synagoghen/ ghemeynte ende stadt.

6. De een broeder ouerleuert den anderen inden doot/ De Vader den Soon/ de Moeder de Dochter/ ende zÿn des menschen vyanden/ zÿn huysghesin/ also/ dat de vroome ende oprechte ghehaet werdt van alle menschen / Matth.10. Luce 12. Joan.15.16. Mich 7.

7. Dat gheestelick Jerusalem is oueral met vyanden omcinghelt / ende leyt onder de Heydenen/ vertreden ende gheuanghen/ Luce 21.

8. Men siet grooten dwanck op aerden / ende dat rasen des volcks.

9. De Predicanten segghen: Siet hier / siet daer is Christus/ in het Sacrament/ daer in de predicatie/ ghinder in ghene woudtkercke.

10. Veel comen met de scherpte des sweerts om / veel worden gheuanghen gheuoert / ende voort tgheright ghetoghen.

11. Groot noot is op aerden oueral / de arme wert ouerweldicht/ ende coemt om/ niemandt en nemet ter herten/ Esa.57.

12. Daer zÿn aertbeuinghen hier ende daer op aerden.

13. Men hoort veel selsame nieuwe plaghen ende Pestilentien rasen.

14. Hongher ende dierte is op Aerden / met groote droeffenisse/ als te voren noyt ghehoort en is/ Marci 13.

15. Dat Euangelium werdt ghepredickt tot ghetuychenisse ouer den gheheelen omloop der werelt.

16. De lieden versmachten ende verdorren opter aerden van vreesen der dinghen/ die daer comen ouer dat gheheele aertrÿck.

17. Daer gheschieden merckelicke teeckenen aenden Hemel/ Son/ Mane/ Sterren/ der Hemelen crachten beweghen haer gelÿck/ eñ veel teeckenen werden aen den Hemel ghesien.

18. Den lieden is banghe/ datse niet en weten haer henen.

19. Groote stormen werden gehoort/ de Zee golft ende ruyst.

Eten ende drinckē een teecken des gherichts.

20. De gheheele werelt is beladen met eten eñ drincken/ ende met de sorghe deser neeringe/ men brast eñ flempt met grooter volheyt/ men hoereert sonder alle schaemte/ men heeft bruyloften/ coopt / vercoopt / plant / bouwet / als woudemen eewich leuen/ meer danmen opt gedaen heeft inden tÿt Noah. Sulcken bouwen ende plantē en is so noodich eñ ghemeyn noyt in de wereldt gheweest/ men bout hier toe/ als woude men eewelick hier blÿuen. Dat brassen ende drincken en is noyt so ghemeyn geweest/ niet alleen der menichuoudicheydt/ maer oock vander costelicheyt weghen / daer ist altemael op wellusticheyt/ eten/ drincken/ ende de dertelheyt der werelt ghestelt. Daer setmen somtÿts hondert gherichten/ byna half vergult / op een maeltÿt/ het aes/ dreck ende stinckenden sack voor. Der cleedinghen ende gheproncк en is gheen mate/ tot alle lichtueerdicheyt toegestelt eñ aenghestooten / datmen van dertelheyt byna niet meer en weet/ watmen aen sal trecken/ oft hoemen sal spreken / proncken / gaen ende voort treden. Alle daghe stater eenen nieuwen vont op/ alle dinck loopt zÿnen wech/ ghelÿck een onghetemde rasende guyle/ niemant en gedenct opwaerts/ ons gebruyck eñ wesen cleeft alleen op ons aender aerden / cruypen daer op om/ ghelÿck de wilde Dieren/ alleen tot eten eñ buycksorghe gheneycht / als oft wy tot buycvullen ende eten gheboren zÿn. Wie heeft oock opt sulcke listighe coopmanschap ghelesen/ als

die nu

die nu inder wereldt ombaert / ende alle dinck verslint eñ opcoopt/ daerop men moet leeren/ ghelijck erghens op een vrije conste: So geheel eenen gantschen vrijen/ eyghen begheuen mensche wilse hebben/ die dagheliicx nieu gheroep/ gadinge/ losinghe/ wat behoeft/ daer op sy studeren moeten/ als de Doctores in de rechten in hare Causen/ dach ende nacht.

Constelick bouwen/ listigen handel/ teeckenē des toecoēste des Heeren.

21. So climmen op alle consten / schilderen/ sticken/ grauen/ scherpe verstandige lieden op de handelinghen deser werelt/ die niet verborghen en laten / datmen dergheliicken in gheen Chronijcke en vint. Daer comen alderley sprakken/ werelt wijsheyt/ listighe vonden/ dwelcke altemael de vuyle Buycsorghe versiert/ dat de werelt in de stuckē de tijtlicke neeringe/ oft alst Christus noemt / de sorghe deses leuens aengaende met bouwen/ planten/ coopen/ vercoopen/ wijf/ eñ kinderen te houden eñ op te brenghen/ noyt so hooch en is ghestaen. Dwelcke altemael verboden / eñ ghewisse teeckenen zijn des Joncsten daechs eñ toecoemēde gerichts. Allemā wil opwaerts/ also dat de werelt ouer haer seluen prophetcert. Het moet breken oft een ander werden/ het en can also niet bestaen/ alle dinc is op het hoochste ghecomen/ daerom moet breken/ dwelck dat naeste is. Noyt en is sulcke listicheyt/ verstant/ vernuft in tijdtlicke lichamelicke saecken op aerden gheweest. Jck swijghe de nieuwe vonden / als Boecdrucken/ Busschen/ grauen ende anderen Crijchshandel ende rustinghe. Daer toe niet alleen in wereltlicke saken/ maer oock in gheestelicke/ alle leugenen oueral drijuen/ alle dinck is verdornen/ de duyuel wert voor Godt aenghebeden/ ende alle dwalinge/ tot verleydinge der sielen/ gaen op dat hoochste int ghebruyck/ also/ waer dese dagen niet vercort en werden/ dat geen vleesch salich en worde. Want dese hondert Jaren/ heeft de leugh en alle schaemte afghelept/ haer niet meer gheschaemt/ oftse wel oock voor den setel inhiel/ so heeft hem nochtans de Duyuel een weynich geschaemt/ Nu wil hy vesper bidden/ ende dat vat den bodem wtstooten / ende recht hebben/ het sy Godt lief oft leedt/ gelijck wy door veel stucken gehoort hebben/ met den Aflaet/ Statien/ Orden/ Prebenden/ Leenen/ Biecht / Afgoderie. Jck swijghe hier de groue sondē/ die te Romen dat daechelicx broot zijn/ ende niet voor sonde gheacht en werden.

22. Gheen ghelooue en isser meer op aerden. Luce 18.

23. Daer zijn veel Secten ende partijen/ als Carlstadt / Luther / Zwinglius / Wederdoopers/ Papisten/ Hussiten/ Picarders/ etc. Ende alleen veel ontallijcke Christelicke gheloouen/ onder die seuen alleen in eenen Tēpel des heylighen grafs/ haer bysonder Altaren/ Missen/ eñ Godtsdienst hebben/ te weten/ Armeniers/ Georgianers / Surianers / Minnebruers / welcke de beste zijn sullen (die nochtans oock onder haerseluen in vijf Secten verdeylt zijn) Grieckē/ Jndianers/ Jacobiten/ welcke eens gheloofs zijn souden/ ende byna in gheen stuck stamen en stemmen.

Minnebruers vijfderley.

24. De valsche teeckenen byde Heylighen eñ Bedeuaerden/ daer af Matth. 24. 2. Thessa. 2. gaen met ghewelt int ghebruyck.

25. Gheen liefde ende ghelooue en is meer op aerden/ maer altemael vercout/ ende onder het onghelooue besloten/ Matth. 24.

26. Paulus prophetie/ vanden Antechrist eñ laetste tijden gaen al int werck / welcker verborghentheyt deser boosheyt hem voort by zijnen tijt gheroert heeft/ 2. Thess. 2. Act. 20.

27. Den afual is al ghecomen/ eñ de mensche der sonden / ende dat kint der verderffenisse/ welcke is een teghenchrist / ende hem verheft bouen al dat God ghenoemt oft gheeert wert/ Also dat hy hem set in den Tempel Godts/ als oft hy een Godt is/ ende gheeft hem oock wt/ Godt is hem openbaer ghewordeu.

28 Men is bereyt vanden ghelooue afgetreden / ende aengehangen de dwalende gheesten/ ende leeringhen der duyuelen / door de welcke in huychelrije leughensprekers zijn / ende een brantteecken in haer herten hebben.

29. Dat verbodt houwelick te werden/ ende de spijse te nemen met dancksegghinge vanden gheloouighen/ is als langhe int ghebruyck gegaen/ het welck die alle dinghen voorwetende gheest claerlick als een teecken der laetster daghen aenwijst/ 1. Timoth. 4.

30. Den grouwelicken tijt/ die laetste dagen vercondighende / daer af Paulus 2. Timot. 3. meldinghe doet/ is al inghetreden/ ende naby/ dattet menschen sullen zijn / die veel van haer seluen houden/ ghierich/ stout/ hoouerdich/ lasteraers/ der Ouders ongehoorsaem/ ondancbaer/ ongeestelick/ onuriendelick/ scheynders/ oncuys/ die gheen liefde tot dat goede en hebben/ woest/ verraders/ stouters/ opgheblasen/ die meer lief hebbē de wellusticheyt/ dan God/ die daer hebben dat ghelaet ende schijn eens Godtsalighen wandels / maer des cracht sy verloochenen.

31. Die de huysen doorloopen/ ende de vroukens beladen met sonden / gheuanghen leyden/ met menigerley lusten / die altijt leerē eñ voort leeren/ ende en moghen selue nemmeermer tot kennisse der waerheyt comen/ der welcker tijt coemt dat hare sotheyt alleman ondect / openbaer werdt/ also/ dat zijt niet en sullen wt voeren. Dese zijn onbequaem totten ghelooue / verstoort van sinnen/ 2. Timoth. 3.

32. Den tijt is/ dat de salichmakende leeringhe niet en mach gheleden werden: Want sy haerseluen na haren lust ooren crauwers/ segge ick/ Predicanten sullen opladen/ die haer de ooren crauwē/ die haer ooren van de waerheyt afweynden/ ende tot vallen bekeeren.

33. Dat gheheele cap. 2. Pet. 2. gaet gheweldich int ghebruyck/ daerom wy niet meer daer voor te verwachten en hebben/ dan dat haestighe verderuen/ so wy ons zijnder toecoēste niet en verblijden/ ende den dach niet lief en hebbē/ dat wy zijn toecoemste verwachten: Want gelijck hy sal zijn eenen dach der wraken allen godtloosen/ also sal hy zijn eenen roosenhof ende dach der verlossinghen allen Godt liefhebbenden/ die haer hoofden opwaerts heffen/ ende zijn toecoemst verwachten.

34. De bespotters der waerheyt/ die nae haren lust wandelen/ zijn al voor oogen met hoopen/ 2. Pet. 3. Die daer segghen/ waer is de beloefte zijnder toecoemst?

35. Dat ghericht gaet scherp ouer thuys Godts / dat oock te voren gheschieden moet/ 1. Petri 4. Prouerb. 11.

36. Dat vierde half Jaer/ oft weecken/ daer af Daniel/ cap. 7. 9. Apo. 12. ghesept wert/ hebben bynae een eynde/ alsoo/ dat veel goethertighe/ Godvreesende lieden gheloouen/ dat eynde der werelt naect hem met ghewelt by / ende is dat naeste/ dat wy ons gewis te versien hebben/ ende al voor de deure/ Godt verleene/ dat hy ons bereyt/ wakende eñ verwachtēde vint. Want de gheheele werelt en sal noyt vrijer zijn gheweest / ende dieper ghestapen hebben in al haer leuen ende wesen/ dan tot des Heeren toecoemst. Daerom hy oock snel onuersiens op haer vallen sal / ghelijck eenen blixem vanden Hemel den gheheelen omloop der aerden in eenen ooghenblick ouerschijnt / oft ghelijck een

Van de 4. eñ een half iarē/ Dan. 9.

Dief comẽ sal/als Paulus seyt/1.Thes.5. Die inden eersten slaep/oft alsmen anders in een sekerheyt wel leeft in vreuchden/ ende geen acht op hem en heeft/ ghemeynlick coemt/oft ghelijck eenen valstrick/ die de voghelen ghelept wert/soo sy nae de spijse varen/ende haer des stricx alderminst verwachtẽ. Oft wel seer veel teeckenen int voordrauen voor henen sullen gaen/den dach vercondighende/so en sal nochtans haerder de werelt niet waer nemẽ: Want de teeckenen en sullen niet ghelijck comẽ/maer sijn sedich metter tijdt haer afstellen/ ende alle veruult zijn/dat de werelt meynt/sy zijn noch alle voorhanden/ende noyt sekerder zijn gheweest: Seggen/sorcht Sot/dat den Hemel viel/en hebt ghy noyt gheen duysternisse gesien/ oft Crych? Ende sal den dach wel ouer duysent iaer werpen: Want als alle bouẽ vertelde teeckenen ghelijc quamen/ hoe conde den dach onuersiens comen? een yeghelick Sot soude dat weten. Ghelyck nu der Prophecien ende teeckenen aert is/ datse alle verloopen ende voor zijn/eerment ghewaer wert/ ende noch daerop verwacht/also salt oock hier toe gaen. Also ist met de eerste toecoemste Christi oock vergaen/ hoewel gheweldige teeckenen voor henen gingen/daer toe Joannes de voorlooper met vingheren op hem wees/ende alle Propheten daer af vol waren/noch waren alle Prophecien in Christo veruult/eert de Joden ghewaer werden/ende haer de Prophecien alle voortaen op eenen Messiam schouen/dien sy noch verwachten/die langhe voorby is. Alleleens alsoo salt met de tweede toecoemst gaen: Wanneer de werelt sal verwachten op de teeckenen eñ Prophecien gapen/soo zijnse al voorby/ende staen de Sotten al voor dẽ Richterstoel Christi/ dan crabbense dat hooft te laet, Et sero sapiunt Phryges, alst kint verdronckẽ is/so stoptmẽ den put.

Staet ende wesen der werelt voor den ionesten dach.

Anno 310. heeft Lactantius lib.7.dist.Instit.ca. 15. inden gheest ghesien/ hoet om den tijdt toe soude gaen/als de verlossinghe der rechtueerdighen/ende de wrake der boosen naeby comen sal/ende den dach/diet altemael verclaren vernieuwen/ende doort vyer proeuen sal/ oock de ghedachten der menschen openbaren/1.Cor.3. Wanneer naby ghenaken sal/ seyt hy/dat eynde deser werelt/so sal de ghestalte der menschelicker dinghen moeten verandert werden/ ende vallen veel in een argher wesen: want alle onbehoorlicheyt ende booshheyt sal de ouerhandt nemen/ alsoo gheheel/dat onsen tijdt/in welcken nochtans de booshheydt bynae op den hoochsten trap gewassen is/dan nochtans salich ende wel na gulden tijt geacht mocht werden/teghen den seluen tijdt/die noch te helpen/ noch te raden niemant vermogen en sal. Want also gheheel sal de gherechticheyt selsaem/ende Godtslasteringhe/giericheyt/onreyne begeerten/hoerrerije ghemeyn werden/so dat de vroomen in den seluen tijdt/waerse zijn/den alderboosten eenen roof zijn sullen/ die haer oock oueral benauwen sullen. Op desen tijdt sullen alleen de boose rijck eñ welhebbende zijn/maer de vroome in alle versmaetheyt wech ende weder ghewórpen/Men sal dat recht verkeeren/ de Wetten sullen ondergaen/ende niemandt en sal dan niet anders hebben/ dan dat hy met de handt beschermt ende met voordeel ghewonnen heeft/stoutheyt ende ghewelt sullent altemael besitten. Daer en sal noch ghelooue noch trouwe in de mensche meer zijn. Oock gheenen vrede/gheen vriendelicheyt/ gheen schaemte/ gheen waerheyt/ende also voort aen geen vrijheyt/ noch regiment/noch eenighe ruste voor de boose menschen: Want alle kinderen sullen oproerich zijn/ oueral salmen rasen nae Crijghen/alle werelt int harnasch zijn/ende haerseluen malcanderen verworgen. Hæc ille. Ick meyn/ dat gaet nu int ghebruyck.

Van dat ioncste ghericht/ verrijsenisse der dooden/Rijck Godts/ eewich oordeel/ doodt/eyndinghe alder dinghen/ oock de werelt selue.

VAn den ionckssten dach/hoe wel veel hier eñ daer in de Historien is/ soo en is nochtans niet sekers voorhanden/ ende soo selsame meyninghe/dat ick daer af veel te schrijuen voorby gelaten heb: Wie wat daer af ghewis wil wetẽ/ die lese de heylige schrift/ wãt hoe de werelt een eynde sal nemen/ende in een ander gedaente ende wesen ghebracht/te weten/ in dat aertrijck der leuendighen/een nieu Hemelsch gheestelick aertrijck/ sonder alle woesticheydt/oncruyt/vyantschap/cranckheyt/ dorst/ hongher/ treuren/hitte/vreese/nijt/haet/ ende sonder eenigen aenstoot zijn sal (Dat daerom met recht eenen Hemel inde schrift in veel plaetsen ghenoemt wert) hebt ghy in seer veel plaetsen inde schrift ghetuychenisse aenghewesen. Wie lust heeft in veel selsame/nochtans onsekere Historien vant ionckste ghericht/hoet in alle dingen toe sal gaen/die lese de Chronica Othonis des Bisschops tot Fresing/lib.8. door 27.ca.door wt de gheheele acht boecken/ende ander Chronycken. My en is niet nieu van sulcke saecken/ die vast alle hem Godt alleen voorbehouden heeft/ende oock den Sone verborghen zijn/ de vleeschelicke onsekere menschẽ te vertrouwen. Ende hoewel oock de Leeraers van desen verschrickelicken/ende nochtans van Godtvreesende begheerden dach/veel segghen/ so laet ick nochtans haer veel gheclap aenstaen/ naedemael wy ghetuychenisse ghenoech wt de schrift hebben/ daermede wy onse herten moghen te vreden stellen. Wat de Heere ons wil verborghen hebben/ ende oock de Schrift niet aen en wijst/dat en willen wy gheerne niet weten/ende in zijn verborghentheyt niet ingaen/wt oorsaecken/Prouerb.25. Eccle.37. verhaelt. Onder allen heeft hem Lactãtius van desen dach seer becommert/ ende heeft een selsame meyninge: Hy hout dat Rijck Christi soude op aerden zijn nae dat ghericht. Ende verstaet dat alle Prophecien nae dat wesen der letteren/ lichamelick moeten veruult werden/ teghen de wet des Nieuwen Testaments/lib.7.dist.instit. cap 15.tot opt 24.

Wijder van de Doot/Duyuel ende Helle/beghin ende eynde der wereldt/ hebben wy wat int beghin der eerster Cronycken gheset/ daer henen wijse ick v te rugghe. Want van dit ordeel is gheheel een wilt ongeschict guychelen/ ende byna so veel opinien in Chronijcken zijn/ als veel schrijuers. Daerom wijse ick v allen in dese stucken op de schrift/ daer ghy tot alle dat ghene dat te weten van noode is/ouervloedich ghetuychenisse ghenoech hebt. Daer sult ghy vinden vander werelt eynde/van tweederley doot/eenen des vleeschs/welcken alle menschen versoecken moeten: Den anderen des gheests/ voor Godt steruen nae der sielen/ende wt dat boeck der leuendighen gheschrapt werden. Ende dit is de tweede doot/ die den lichamelicken volcht/alle Godtloosen. Ende dese doot is der sonden loon/als sommighe achten/ daer af Rom. 6.staet. Eñ deses doots is Adam voor dat aenghesicht Gods/op dien dach ghestoruen/als hem de Heere te voren seyde/ Genesis int 3. doen hy at/ etc.

Eynde des derdendeels der Chronijcken.

¶ Register na de ordeninghe van A.B.C. op het derde deel oft boeck der Cronijcken Sebastiani Franci Wordensis / van Pausen ende alle Gheestelijcke handelen/valsche ende rechte Religien/aengaende.

Totten Leser.

Om dit Register ghereet te vinden/ soo suldy weten/ dat elck Bladt vier Calonnen heeft/ de eerste Calonne des Bladts noemen wy A/de tweede B/de derde C/de vierde D. Also condy lichtelijck vinden/het ghene dat ghy voorhanden hebt.

A.

Abbas Vrsprzingensis vā Gregorius de vij. 25.c
Abelonij leuen ongehout 51.c
Achillas de ketter. 51.d
Achephaly laten Christo God zijn ende gheen mensch. 51.d
Arhaius ketterie. 52.a
Adalbertus Gallus / Clemens Scotus ketters. 54.b
Adalbertus ketterije. 52.d
Adamite haer ketterije. 52.a
Adimantius eē discipel Manichei. 52.a
Adelphinus ketterije. 52.b
Aeriani haer ketterije. 52.a
Aerianij ketterie. 52.b
Aertbeuinge ende onweder in Asia. 14.c
Adeodatus Paus. 19.b
Adrianus de i. Paus. 20.c
Adrianus de ij. Paus. 21.c
Adrianus de iij. Paue. 21.d
Adrianus de iiij. Paus. 26.d
Adrianus de v. Paus. 28.c
Adrianus de vi. Paus. 34.d
Wert vergeuen. 35.a
Aflaet eerst om ghelt vercocht. 33.c
Aflaet reyct tot int Vagevyer. 33.d
Aflaets gelt wert verspeelt. 34.a
Aflaet coemt van her misbruyc der stentelen. 153.b
Agapitus de lx. Rooms Bisschop. 17.d
Agathon de i. Paus. 19.b
Agapitus de ij. Paus. 22.d
Agapeta zijn ketterie. 52.d
Afgoderie heeft de Kercken vrede geboren. 135.d
Afgoderie tallen tijden gemeyn. 143.a
Waer henen sy coemt. 143.a
Afscheydinghe van noode. 98.a
Agnes een vrouwe/ ghenoemt Joannes de vij. Paus. 21.b
Agareni ketters. 53.a
Alle Secten ende ordens een Pausdom. Fol. 133.c
Alleen met het gebedt vechten. 107.a
Al comet door wterlycke dingen. 95.c
Alle vergeuinghe wt ghenade. 71.d
Alleen de Vader int Euangelium Godt ghenoemt. 79.c
Alle Gods woorden gelijc te prekē. 83.b
Alle macht de Christenen ghelijck. 101.b
Alle dinck gheschiet oorsproncklyck van Godt. 108.b
Anastasius ketterie. 53.b
Andiani discipulen Manichei. 53.b
Antharitis ketterie. 54.b.c
Angelici ketters. 53.b
Anicetus de twelfste Paus. 11.a
Athanasius ende zijn Articulen. 51.a
Anthonius Heremijt. 14.b
Antichristus wie. 51.a
Anthiasiste ketters. 53.b
Antichristus ketters. 53.b
Antichristsche Wetten. 56.b
Antichrist een Euangelijs ketter. 82.d
Antichrist wt de Historien. 154.a
Allelupa in de vasten niet te singē. 16.a
Antichristus gewelt/ ghebodt ende verbodt. 147.c
Antichrist op de handen gedragen. 147.d
Alf in de Misse ghestelt. 13.b
Alexander de vij. Paus. 10.c
Alexander de ij. Paus. 24.d
Alexander de iij. Paus. 27.a
Alexander de iiij. Paus. 28.a
Alexander de v. Paus/een rijc bedelaer. Fol. 31.a
Alexander de vi. Paus. 33.d
gheeft Carolus Judas kus. 33.d
Alexander zijn ketterie. 52 b
Alexander ende Acesius ketters. 54.b
Albanenses een groot ketter. 53.a
Algasel zijn ketterie. 53.a
Albigenses verwerpent Euangelium. Fol. 52.c
Alogij hare ketterie. 52.b
Almareanij haer ketterie. 52.b
Almaricus ontgrauen eñ verbrant. 52.c
Ampotacrite ketters. 53.a
Ambrosianers orden. 122.b
Ambrosius tegē der heyligen eere. 135.a
Aencoemste des gheloofs. 49.b
Aencoemste des gheloofs. 112.c
Anacletus de v. Paus. 10.a
Anastasius de xli. Paus. 14.d
Anastasius ij. Paus. 16.d
Anastasius iij. Paus. 22.b
Anastasius iiij. Paus. 26.d
Andreas een Apostel Achaie. 8.c
Annianus ende Antemius. 54.a
Antherus de xx. Paus. 12.b
Antropomorphite ende Antidicomarite Ketters. 54.a
Anthoniers Orden. 122.d
Apellite/discipulen Basilidis. 54.c
Apollinaris Ketterie verdoemt. 40.a
Apocarite Ketters. 54.c
Apollinaris Ketterije. 54.c
Apostolici/alle dinck ghemeyn. 54.d
Apostelsche Doopers. 109.d
Apostelsche Misse hoe gehouden. 139.d
Aquarij/Aquila eē Jootsch Ketter. 54.d
Archantiarie/Artotorite Ketters. 54.d
Archemonis Ketterije. 13.a
Arguinenr der Amoniters. 133.c
Armeni ketterije. 55.a
Armathanus ketterie. 54.c
Armeniers gheloone. 130.d
Arnaldus Brixianus. 55.a
Arnoldus een Ketter. 55.a
Arrius ketterije wanneer. 14.a
Arrianen oueral verdreuen. 17.b
Arrius ketterije verdoemt. 38.d
Arrius ende zijn leere. 51.a
Arrianen dwingē tot harē geloove. 51.a
Arrius doot ende wtganck. 51.c
Arthalis/Arrianus ketterije. 55.a
Arthemo Ketter. 55.b
Articulē wt de Concilien/nv Kettersche Fol. 63.a
Articulen des gheloofs/ welcke. 80.c
Athoici Ketterije. 54.c
Asclepiodotus ketterije. 55.b
Assuritani Ketters. 55.b
Asterius Ketterije. 55.b
Augustinus in de Manicheische ketterye gheuallen. 74.c
Augustinus leere ende Historie. 49.a
Augustinus tegen de Oorbiechte. 50.b
Augustinus is vleès eten vrij. 50.b
Augustinus tegen de vierdaghen. 50.c
Augustinus en wil niet gheuangen zijn. Fol. 73.c
Hy wil dat Christenen niemant en dooden. 114.c
Augustinus eerste Orden. 122.a
Is tegen het eeren der Beelden. 134.d
Augures ketterye. 55.b
Auerrios ketterije. 55.b
Aurentius ketterije. 55.b
Auicenna zijn ketterije. 55.c

B.

Balamite/Bapra ketters. 55.c
Balthasar Hubmor verbrant. 55.d
Bardesaniste ketters 57.c
Baruoeter Orden. 125.a
Bartholomeus de Apostel Lycaonie. 8.b
Barbas/Balatias ketters. 55.c
Basilicus van Leo iiij. verdreuen. 21.a
Basilides ketterije. 55.c
Basilidiani ketters. 57.c
Basiliers Orden. 121.c
Bedroch des Paus tegē dē Keyser. 148.b
Beelden eñ Ceremonien niet geest. 2.c
Beelden wt de Tempels geworpē. 42.a
Beelden veracht Ambrosius. 49.d
Beelden wt de Kercke geworpen. 85.a
Beelden niet te eeren. 64.a
Beelden mach men hebben. 98.a
Beelden ende Heyligen eere tegen God Fol. 134.c
Oft men beelden sal afwerpen. 134.d
Beelden eert men/ leuende en leden zijt niet. 135.a
Geen beelt ter K. Adriani. 135.b
Beelt/ooc buyten den Tempel berispt. Fol. 135.b
Beelden comen van de Heydenen. 135.b
Beelden eere na der Heylighen eere opcomen. 135.d
Beda Bisschop. 19.d
Beelden der Heydenen. 137.d
Beels in Babylonien aencoemst. 143.b
Bannen met onrecht en bint niet. 73.a
Beloften tegen God niet te houdē. 45.a
Beloften teghen thouwelijck en gelden niet. 69.c
Belofte der cuysheyt onbehoorlijc. 70.a
Bemen geloone. 131.a
Beneficien/eerst vā de Stichters/vrienden verleent. 149.c
Benedictus Dei de lxv. Roō sche Paus Fol. 18.a
Benedictus ij. Paus. 19.b
Benedictus iij. Paus. 21.b
Benedictus iiij. Paus. 22.a
Benedrrtus v. Papa. 22.d
Benedictus vi. Paus. 23.a
Benedictus vij. Papa. 23.a
Benedictus viij. Paus. 23.d
Benedictus ix. Papa. 23.d
Benedictus x. Paus. 24.c
Benedictus xi. Papa. 29.b
Benedictus xij. verbant. den Hertoch vā Beyeren. 29.d
Benedictus Orden. 121.c
Bedricus een Ketter. 57.c
Begardi ofr Beguini. 57.c
Bernardus tegen de verdiensten. 56.c
schildert het Roomsch Hof fyn af. 57.a
Bernardiners Orden. 123.d
Beroep tot het predicken van nooden. Fol. 83.a
Beroepinge van nooden om te predicken. 97.d
Berengarius verdoemt. 42.d
Berengarius ende Lancfrancus swermers. 57.d
Berēgarius eē bisschop tot Tuton. 141.d
zijnen wederdoop. 142.a
Bartholomeus een Ketter. 57.b
Berillus een Ketter. 57.c
Beser Burgandus ketterie. 55.c
Beserlani beeltstormers. 58.a.b
Beslupt alder Secten. 133.c
Bybelsche boecken welck die zijn. 16.c
Bybel allēē inde kercke te singen. 39.d
Biechte voor het ontfangen des Sacraments. 11.c
Biddende Ordens af te doen. 98.d
Bloeidorst der Geestelijcke. 117.a
Bloet der Martelaers/saet der Christenen. 143.d
Blinde namē der Bisschop in Turckie. Fol. 150.d
Bisschoppen door vij. wijngen een Bisschop. 16.d

Bisschoppen officie ende Hof. 38.a
Bisschoppen en sullen niet op cijnsen/ maer op schapen sien. 71.a
Bisschoppen sullen by haer schapen blijnen. 71.c
Bisschoppẽ zijn dienaers/geẽ heerẽ. 74.a
Bisschoppen sullen predicken. 74.a
Bisschoppen geexammeert. 74.b
Officie eñ eygenschap eens Bisschops. Fol. 74.b
Bisschoppen en sullen inden noot niet ontloopen. 74.d
Sy sullen heylich eñ geleert zijn. 74.d
Ons Bisschoppen afghemaelt. 75.c
Bisschoppen vande Pausen verdoruen. Fol. 150.b
Bisschoppen sweeren een lant in Turckien te bekeeren. 150.d
boete eñ genoechdoẽ voor de sonde. 67.d
Boete ende wet sal voor de genade ghepreect werden. 83.c
Boeuerye der Pausen. 146.d
Boeuestucken der Pausen. 148.d
Boecken begost te verbranden. 40.c
Boecken eñ redenen uit nasegghen verualscht. 48.b
Boeckẽ des nieuwen Testaments verualst. 105.b
Boose gesteltenisse vant Pausdom. 46.a
Boose ghewoonte en vermach tegen de waerheyt niet. 66.c
Boheniẽ oft Bohemiste ketters. 58.a
Bonifacius de xliij. Paus. 15.c
Bonifacius de ij. Paus te Romẽ. 17.c
Bonifacius de iij. Roomsch Paus. 18.c
Bonifacius de iiij. Roomsch paus. 18.c
Bonifacius v. Roomsch paus. 18.d
Bonifacius vi. Paus. 21.d
Bonifacius vij. Paus. 23.a
Bonifacius viij. een rech Paus. 29.a
Bonifa. ix. Benedic. xiij. pausẽ. 30.d/31.a
Bonifa. iij. schrijft hẽ eerst eẽ paus. 154.c
Bonosiani ketters. 58.a
Borborite/Belgari ketters. 58.b
Brigitta. 17.a
Brentius oordeel / van sonde ende ketterie. 116.a
Brootbrekẽ gebruyc byden Apost. 138.a
Broeder Nicolaus in Zwitz/ en eet in xxij. iaer niet. 32.d
een broeder onthooft den anderen. 113.c
Broeders vant vageuier orden. 129.d
Broeders wt Scotia orden. 129.d
Broot des Heeren een Sacrament. 66.a
Beuls crijchslredẽ/etc. godlijcken staet. Fol. 98.a
Bugaurius een vroom ketter. 58.b
Buiinge. tegen Platina vande beelden. Fol. 136.a
Buridinus een onrecht paus. 26.a

C.

Canones/door Clementem tsamen ghestelt. 37.c
Canones Concilij Chalcedonensis. 40.c
Calf een Monnic gelijc geboren. 154.a
Canon in een forme gebracht. 140.b
Capel Monnicken Orden. 129.c
Cappẽ eñ Monnickeñẽ verbannẽ. 59.d
Caiani ketters. 58.b
Caius de xxix. Paus. 13.b
Camaldulensers Orden. 128.d
Calixtus de xvij. Paus. 11.d
Calistus ij. Paus. 26.a
Calistus iij. Paus doet dat Cruys predicken. 32.c
Cardinalen de Neuse ende handen afgehouwen. 22.d
Cardin. schrijuen dẽ Keyser om dẽ paus. Fol. 25.a
Cardin. roodehoeyen te draghen. 28.a
Carmeliten Orden. 124.c
Cardin. de leenẽ tot haer getogen. 150.c
een Cardinael 700. Leenen. 150.c
Carolus Mag. zijn Historie. 137.b
Carolus Mag. goet Pausman. 141.c
hy dwingt er veel totten geloone. 141.d
Carol. Coninck van Vranckrijck stoutheyt nedergeseyt. 24.a
Carpocratiani ketters. 63.b
Cathaeiste. 58.b
Cathari oft Catheri. 58.b
Cataphryges/Montanus. 58.c
Catilina een ketter. 58.d
Cathusers orden. 122.c
Cassepapen gelt visschers. 130.a
Celestinus de xlvi. Paus. 15.d
Celestinus ij. Paus. 26.c
Celestinus iij. Paus. 27.c
Celestinus iiij. Paus. 27.d
Celest. v. eẽ cluysenaer wert Paus. 29.a
Celestiniani ketters. 63.b
Cerdo cerdoniani. 63.b
Ceremonien/daer en salmẽ niet om twisten. 2.c
Cerem. des paus menschẽ geboden. 50.c
Cijns nemẽ niet tegent christẽdom. 87.c
Cherinthi ketters. 63.c
Chiriachus en wil geen paus zijn. 12.b
Chiliasti ende Cinici ketters. 63.c
Cypriani leere ende articel. 58.d
hy giet de ionge kinders tsacrament in. Fol. 59.a
Circumcelliones behoorẽ ondertsweert. Fol. 63.c
Cypria. tegẽ officie der godlooser. 77.b
Cistercienser orden. 123.d
Choorheeren orden/reguliers. 122.c
een Christen heeft lief ende haet de werelt. 111.a
Christenen en sullen om het Euangeliũ niet crijghen. 111.c
Christendom geen Secte. 113.d
Christelijcke kercke ousienlijck. 113.d
Christenen vrijheeren. 118.a
Christus Rijck een vrijheyt. 118.a
Christenen noodich in de werelt. 121.b
Christenen en moghen niet verleyt werden. 133.d
Christus gelijckenisse niet inden Tẽpel gheleden. 135.c
Christenen veruolcht om der Afgoden wille. 143.c
Christenẽ de vuolginge ontulodẽ. 144.d
Chrisma te wyen gheboden. 12.b
Chrysostomus tegen Luther. 66.a
Christenẽ oft haer te crijgẽ behoort. 14.b
Christophorus paus. 22.a
Christenẽ als ketters altijt gedoot. 47.b
Christenen en worden niet verstaen dan van Christenen. 47.d
Christelijcke kercke wat die is. 50.a
Christ. geloone staet op iij. Bisscho. 51.a
Christenen hebbẽ eenẽ vrijen wille. 55.d
Christus niet wesentlijc int Sacra. 65.a
Christus aen de plaetse. 65.b.66.b
Christenen en mogen niet crijgen. 77.c
oft se crijghen moghen. 78.b
Christen niet sweeren oft crijgen. 81.a
Clara een maecht. 27.d
Christelijck vasten. 85.a
Christenẽ mogẽ eygen goet hebbẽ. 86.d
een Christen mach sweeren/verbont maken. 87.c
Christus verdeylt eñ niet verdeylt/hoe. Fol. 95.a
Christenen mogen wel rechten. 97.d
Christenen zijn alle Priesters. 98.d
Christelijcke kercke wat eñ hoe. 101.c
een Christen een gestoruen mẽsche. 111.a
Clemens de iiij. Roõsche Bisschop. 10.a
Clemens ij. paus. 24.a
Clemens iij. paus. 27.c
Clemens iiij. paus. 28.b
Clemens v. een heylich vader paus. 29.b
Clemens vi. paus. 30.a
Clemens vij. paus. 35.a
en wil in geen Conciliũ verwilligẽ. 35.a
Clemens paus alle druck gemeyn. 55.d
Clemens vande gemeynschap der kercken. 138.b
Cletus de iij. paus. 10.a
Cleobolus ofte Cleobius ketter. 63.b
Clocken ende lampen ingestelt. 18.b
Cloosters besloten te zijn. 40.c
Cloosters eerst onderwijs scholen gheweest. 45.a
Cloosters tuchtscholen/geen geuanckenissen. 96.a
Kloosterlieden oeffeninghe. 75.a
Cluysenaers in Egypten. 14.c
Cluysenaers in de stadt gedwongẽ. 28.b
Clusenaer tot paus ghemaeckt. 29.a
Cluysenaers staet opgecomen. 120.d
Cluniasensi orden. 121.c
Cluysenaers/S. August. orden. 123.b
Cluysenaers orden/S. Jeroni. 128.b
Cleedinge en doet niet totter vromicheyt. Fol. 68.c
Clodeueus eerst Tempels gebout. 136.b
Colliriadi ende Clemens ketters. 63.d
Consist. geestlijc gerichts dwanc. 153.d
Constitution des Conci. te Basel. 151.c
Concilien iaerlijcx twee te houden. 16.b
Concilium te Bononia/An. 1409. 33.b
Concilium tot Cremona/An. 1410. 33.c
Concilium tot Mantua. 33.a
Concilium te Romẽ tegen Carol. 34.a
Concilien moeten de schrift wijckẽ. 35.b
Concilien mogen dwalen. 35.b
Con. en zijn niet de Christe. Kercke. 35.b
Concilie doet beelden af. 35.b
Concilien tegen malcanderen. 36.a
Concilien verdoemen de waerheyt. 36.b
Concilie der Apostelen. 37.a
oftmen ouer Godts woort een Concilium houden mach. 37.b
Concilium tot Antiochia teghen Paulum de ketter. 38.b
Conci. Cypriani tot Carthago. 38.b
Concilium van 180. Bisschoppen tot Sinuessa. 38.c
Conciliũ tot Nicea/dat groote. 38.d
Concilium tot Milanen. 38.d
senẽ Concilien tot Romẽ gehouden. 38.d
Concilien tot Armenien gehouden. 39.a
Conciliũ tot Anticyram gehoudẽ. 39.a
Concilium Neocesariense. 39.a
Concilium Gangrense. 39.b
Concilie tegen Couelẽ eñ cappen. 39.b
Concilium Antiochenum. 39.c
Concilium Sardiense in Tracia. 39.c
Concilium Laodicense. 39.d
Concilium Constan. dat groote. 39.d
Concilium Carthaginense. 40.a
Concilium Ephesium. 40.a
Concilium Chalcedonense. 40.c
Concilium tot Hippone. 40.c
Concilium Adrimentum. 40.d
menigerley Concilien in Aphrica ghehouden. 40.d
Concilium tot Aurelia gehouden. 41.b
Concilium tot Rauenna. 41.b
Concilium tot Romen gehouden. 41.b
Concilium te Constantinopolen. 41.c
Concilium te Romen. 41.c
Concilium te Romen. 41.c
Concilium te Romen gehouden. 41.c
Concilium tot Aquileia. 41.d
Concilium tot Constantinop. 22.a
Concilium te Romen. 42.a
Concilium te Romen gehouden om de beelden. 42.a
Concilium te Constantinopolen teghen de beelden. 42.b
Concilium Lateranense. 42.b
Conciliũ te Nicea voor de beelden. 42.b
Concilium te Romẽ voor de beeldẽ. 42.b
Concilium te Treca in Gallia. 42.c
Concilium Constantinopol. 42.c
Concilium te Romen / om de verkiesinge. 42.c
Concilium Versellensis tegẽ Berengarius. 42.c
Concilium Turonense. 42.d
Concilium tot Nitrio. 42.d
Concilium te Romen tegẽ Beren. 42.d
Conc. te Floren. tegen de Simonie. 42.d
Concilium te Romen gehouden. 43.a
Concilium te Worms gehouden. 43.a
Concilium tot Papia gehouden. 43.b
Concilium te Melphin gehouden. 43.b
Concilium te Clermont tegen de Turcken. 43.c
Concilium te Guarda/Treca/ende Romen. 43.c
Concilium Lateranense te Romen. 43.d
Concilium te Romen gehouden. 43.d
Concilium te Lions in Vranckrijc. 43.d
Concilium tot Vienna gehouden. 43.d
Concilium tot Pysa gehouden. 44.a
Concilium te Cremona. 44.a
Concilium te Constantz. 44.a
Concilium verdoẽt dat Euangelie. 44.b
Concilium te Basel gehouden. 44.c
Concilium te Florencen gehouden. 44.d
Concilium Agatense. 44.d
Concilium te Aluernia tegen de Simonie. 44.c
Concilium Toletanum. 45.a
Concilium Terraconense. 45.a
Concilium Meldense. 45.b
Concilium Triburence. 45.b
Concilium Vacense. 45.b
Concilium Bracarense. 45.b
Concilium Milenitanum. 45.b
Concilium Mauritense. 45.c
Concilium Pictauiense. 45.c
Concilium Francfordense. 45.c
Concilium Remense. 45.c
Concilium te Triere. 45.c
Concilium Burdugalense. 45.c
Concilium te Creta. 45.d
Concilium te Mantua. 45.d
Concilien ouerloopen. 45.d
alder Concilien besluyt. 49.a
somma alder Concilien. 46.c
Concilien tegen Arrius leere. 46.d
Concilien als ketterie verdoemt. 59.a
Confiteor voor de Misse ghestelt. 14.d
Conon Paus. 19.c
Concubinẽ laet het Concilium Toleta toe. 61.d
Con. Nic. laet de priesters houwẽ. 69.d

Register.

Con. Nice.van de beelden. 136.d
Concilien des Sacraments halven ghe-houden. 142.a
Concilien en doen niet/ ofter alle daghe een waer. 151.d
Constantinus Paus. 19.d
Constantinus ij. Paus. 20.b
Constantinus/Colorbosus ketters. 63.d
Constans en Constantinus ketters. 64.a
Constantinopolitaners orden. 128.d
een Coopman wort Paus. 33.b
Coopluyden geen Christenen. 85.a
Cornelius de xxij. Paus. 12.b.c
Corporael in de Misse wanneer. 13.d
Corporael op den Altaer teleggen. 41.d
Const der tonge/ hindernisse. 86.b
Constan.een onpartysch Rechter. 118.b
Const leyt van Godt. 121.d
Constelijck timmeren/ etc. teghen den ionckſten dach. 155.a
Crijgen den Christenen verboden. 16.a
Crijgen recht gebruyct vrij. 76.a
een Crijchsman Abt. 152.a
Cruys vaert gepredict. 32.c
Cruysdragers orden. 124.c/129.b
Cumani ketters. 58.b

D.

Dach verkiesen inden Ban. 62.d
Dadosius/Dauid/etc.ketters. 64.a.b
Damasus de xxxix. Paus. 14.b
Damasus ij. Paus. 24.b
Dansen verboden. 39.d
Dansers een geheel Jaer. 64.a
Decretael te samen ghesetˑ. 27.c
Decreet der concilien in Aphrica. 41.a
Decreet eens Conciliums tot Romē. 43.a
Decreten nv als ketterie verdoemt. 64.d
Decreet wat rechtē Godsdienst is. 67.b
Decreet tegen het veel singhen. 67.b
Decreet van de Christelijcke vrijhz. 68.d
Decreet tegen de versierde ordens. 69.a
Decreet dat de gheestlijcke niet crijgen sullen. 71.a
Decreet tegen de Simonie. 71.b
Decreet vant misbruyc der schrift. 73.b
Decreet tegē der Bisschoppen spelē. 75.d
Decreet/niemant tottē geloove te dwinghen. 119.b
Decreet/dat de R.kercke van Godt is. Fol. 148.a
Deus dedit de lxxi. Paus. 20.c
Deuterus/Dinophelus ketters. 64.b
Desiderius Heresiarcha tegen de Moniicken. 64.b
Disputatie te Bern/ vant Sacraments weghen. 107.b
Dienst en condicie eens Bisschops. 60.c
dienaers der kerckē in macht gelyc. 66.d
Dionisius de xxvi. Paus. 13.a
Diodorus een ketter. 64.b
Discalciati ketters. 64.c
Doode daer over niet te treuren. 45.a
Dragē des Paus vā waert coemt. 147.b
Dominicus orden/predikers. 124.d
Donatus een wederdooper. 14.b
Donatiste oft Donatiani ketters. 64.c
Donderslach tegen dat Pausdom. 50.b
Donus Paus. 19.b
Donus ij. Paus. 23.a
Donatisten meer Moordenaers dan ketters. 114.c
Doorluchtige mannen/An.185. 12.a
Doorluchtige mannen/An.259. 13.a
Doorluchtige mannen/An.305. 13.c
Doorluchtige mannē/Leeraers en Bisschoppen/An.320. 14.b
Doorluchtighe hoochverstandige mannen/An.439. 16.b
Doorluchtige mannen en leeraers/ An. 469. 17.a
Doorluchtige mannen ende groote Pestilentie. 18.b
Doorluchtige mannen en leeraers/ An. 595. 18.d
Doorluchtige mannen/An 636. 19.b
Doorluchtige mannen/An.677. 19.d
Doorl.geleerde mannen/An.714. 20.a
Doorluchtige lieden/An.752. 20.c
Doorluchtige mannen/An.970. 23.b
Doorluchtige mannen/An.1034. 24.c
Doorluchtige mannen/An.1070. 25.d
Doorluchtige Mannen.An.1106. 26.b
Doorluchtige mannen.An.1135. 26.d
Doorluchtige lieden.An.1200. 27.d
Doorluchtige mannen.An.1268. 28.c
Doorluchtige mannen.An.1276. 29.c
Doorluchtige mannen.An.1333. 30.b
Doorluchtige mannen.An.1316. 31.c
Doorluchtige mannen.An.1428. 32.b
Doorluchtige lieden. An.1478. 34.b
Doopen tot allen tijden ingestelt. 16.a
Doops bekentenisse. 62.d
Doop der ongeloovigen nz met allē. 77.b
Doop der Ouders. 77.c
Dooplingen hoe die sullen geschict zijn. Fol. 77.c
Doopers en hebben geen doop oft kercke. 87.a
Doop sonder eygen geloove niemant te geven. 96.b
Doop maeckt salich. 96.b
Doop der ouden. 105.b
tweemael int iaer gedoopt. 105.b
Doop der ouders. 108.c
Doopers alle dingen gemeyn. 109.b
Doopers huychclaers. 109.c
Doopers sotheyt. 109.c
Drieuuldicheyt benestlicht. 40.b
Drie sectē der Beemscher ketterie. 100.c
Doopers nieuwe Regelsetters. 109.c
Doopers maken wt cruys eenē Afgod. Fol. 109.d
swyggende Doopers. 109.d
sy hebben gesichten. 109.d
Doopers/discipulen Basilides. 110.a
Doopers van de afscheydinge. 112.a
sy gebruycken het avontmael. 112.a
haer dwalinge vandē laetstē dach. 112.c
Doopers van de letter verleydt. 113.b
Gedoopte/voor doode liedē offerē. 153.b
Duca Valemijn zijn historie. 34.b
Duytslandt tot het Roomsche geloove bekeert. 20.a
Duytsche orden afcoemst. 125.c
Duytsche heeren eerste cleedinge. 125.c
Dwingen tottē geloove/een teecken der ketterie. 86.d
Duytsche heeren haer goet met bedelen. Fol. 125.d
waruē haer draecht int aennemē. 126.a
haer beloefte. 126.a
hoe se ingesegent worden. 126.b
wie haer stichters zijn. 126.c
Dulcinus een ketter. 64.c
Durandus een ketter. 64.c
Duyvel Moses persoon aengetrocken. Fol. 16.b
Duyvel cant al/sonder liefhebbē en geloonen. 111.a
Duyvel des doops cracht vyant. 113.c
Duyvel acht yser als stroo. 116.a
Duyvel den vorst alder ketterie. 119.c
hoe droom hy zijn can. 120.a

E.

Ebion/Elpidius ketters. 81.b
Ebions kette.de eerste en de laetste. 82.b
Ecibos ende Etius ketters. 81.b
Eedt niet te dringen. 62.d
Eedt der Bisschop. maeckt veel meyneedich. 75.d
Eedt/beelden/vagenier niet. 74.b
Eedtsweeren betamelijck. 90.b
Eeldom der armen wt het gasthuys gedronghen. 125.d
Eenen duyvel der Heydenē ende Christen. 138.a
Eeren/aenbidden/dienen. 134.c
Een sprencke en sal alle andere niet omwerpen. 95.c
Elensius/Emeri/Euchidi/ willen niet arbeyden. 81.c
Eligius/Elcesens/ketters. 81.b
Eluidiani stemt met dē Antidicim. 81.d
Eracliti/Epe.een biddende ketter. 81.c
Elutherus de xiij. paus. 11.b
Erasmus Roterodamus ketterie. 78.d
Eras.tegen dat hoeck houwelijck. 80.a
Erasmus niemant aengelijmt. 80.c
Erasmus tegen veel ceremonien. 80.d
Erasmus tegē die kettermeesters. 115.a
Erfsonde en verdoemt niemant. 96.a
Erfsonde niet verdoemelijc. 108.b
Erfsonde en verdoemt niemant. 110.a
Esseen Secte. 131.d
Eten en drinckē/een teeken des Jongsten daechs. 154.d
Emaus Nicopolis genoemt. 12.d
Engelberch geplondert. 31.d
Engelant totten geloove bekeert. 11.d
Epiphanius Bisschop. 17.a
Euariscus de 6. Bisschop te Romē. 10.b
Eunomius een ketter. 14.b
Eusebius de xxxij. paus. 13.c
Eutitianus de xxviij. paus. 13.b
Eusebius Bisschop te Cesarea. 13.a
Eugenius Paus. 19.a
Eugenius ij. Paus. 21.a
Eugenius iij. Paus. 26.c
Eugenius iiij. Paus. 31.d
hout te Ferrarien een Concilium tegēt Basilsche. 32.a
Eugenius Paus en wolfs Herder. 57.b
Euang. Nicodemū aen de Misse. 64.a
Euangeli.de schrift wat gebogen. 80.b
Euā.oft Euangelische ketters wie. 82.a
Euangelie vercondicht gramschap/niet ghenade. 86.b
Euangeliū der Werelt schandecsel. 103.d
Euangelium en behoeft geen menschen beschermen. 118.c
Euangelium ende Christelijcke kercke nooyt groot. 153.a
Eusebius ketterie dat Priesters vrouwen gehadt hebben. 78.c
Eucrati/Euticius/selsame ketters. 81.d
Euticites/Eunomius ketterie. 81.d

F.

Fabianus de xxi.paus. 12.b
Faustus en Manicheus ketters. 83.c
Feest Natiuitatis Marie ingestelt. 28.a
Feest Corporis Christi inghesetˑ. 28.b
Felicianus een Arianisch ketter. 85.b
Felix de iij.daer de Felici. afcomē. 83.d
Felix de ij.paus te Romen. 13.a
Felix de xxxviij.paus. 14.a
Felix de iij.Roomsche paus. 16.c
Felix de iiij.Paus te Romen. 17.c
Felix de v.de ccxx.Paus. 32.a
Flagellantium loochenen alle Sacramenten. 84.a
Flagellatores orden. 129.b
Flor.seyt Godt doet goet en quaet. 84.b
Formosus Paus. 21.d
Francus om tsacramēt verworpē. 27.d
Franciscus Petrache. 30.b
Fransoysen kiesen eenē paus tot Avion. Fol. 30.d
Franciscus orden menigerley. 123.b
Franciscus leven. 125.a
Fratri Celly houdē alle dinc ghemeyn. Fol. 30.c
Fratricelle/Fortunatus ketterie. 84.c
Fredevardus verwert de leeringe Scoti. 141.d

G.

Gabao.versakē tconcilium Chalce. 84.c
Galaten hare ketterie. 84.a
Galilei Secte. 132.c
Gauisus/Gasarij ketters. 85.a
Gebertus een onrecht Paus. 43.b
Gebedt salmē totten vader stellen. 79.d
Ghebodt en can geen mensch op de conscientie binden. 73.c
Gebruyc en misbruyc der schrift. 2.d
Gehoude liedē inde Duytsche ordē. 125.d
Gelasius de lij.paus. 16.c
Gelasius ij.paus. 26.a
Geleerde in alderley constē/An.230. 12.c
Geleerde mannē en Bissc.An.383. 15.d
Geloove naer Euang.te singhen. 13.d
Geloovige Christenen wanneer. 49.b
tGheloove rechtueerdicht sonder de wercken. 49.b
buyten tgeloove al sonde. 49.b
Geloove wat dat is/etc. 49.c
Geloove den rechten Godsdienst. 67.b
totten geloove niemāt te dwingen. 79.d
Geloove alleen rechtueerdicht. 80.d
Geloove sonder woordē der schrift. 81.a
Geloovige vrij in uterlijcke dingē. 90.a
Geloove wt de predicatie. 95.c
opt gheloove en sal niemant betrouwen. Fol. 95.c
het geloove maect dat Sacrament. 95.d
Geloofs gront uterlijck. 97.b
Geloove geen verseckeringe. 97.b
tGeloove sal blindt zijn. 97.c
int Geloove alle wercken gelijck. 98.b
Geloove maect allē rechtueerdich. 101.c
Gemeynte sal de leere oordeelen. 67.a
Gemeynheyt tegen de liefde. 87.b
Geloove en mach niet wt boecken gheleert worden. 106.b
Gheloove machmen sonder schrift ende preken crijgen. 106.b
Geloove maect rechtueerdich. 120.b
Gheloove en officie der Duytscher heeren. 126.a
Geltbocte voor de sonde/niet. 71.d
Geestelijcken handel en can niemāt verstaen dan geestelycke. 47.c
Geestelijcke mogen houwen. 69.c
Geestelijcke en sullen geen schatten vergaren. 70.d
Geestelijcke sullen de Overheyt gehoorsaem zijn. 72.b
Geestelijcke en sullen niet in wellust leven. 75.b
Geestelijcke en dooden niemant. 77.d
Geestelijcke/alle wederdoopers. 117.a
Geestelijcke verloochenē Christū. 119.b
sy en hebben gheenen Godt. 119.b
Geestelijcke huychelaers. 120.a

Geesselaers tegen alle Ceremonien des Paus. 84.a
Geesselbroeders orden. 125.b.c
Geestelÿcke al rÿcke bedelaers. 126.b
Gnostici houden Godt voor de siele alder dinghen. 85.b
Georgeani Christenen in Asia. 85.b
Georgius/Gilberius ketters. 85.b
Georgius Capadox een Ketter moorder. 85.d
Georgianes gheloove. 131.b
Ghenade maect salich. 50.c
Geregelde choorheerẽ nieuwe ordẽ. 123.b
Gerondiners orden. 129.d
Ghewelt der kercken in wterlÿcke dinghen. 73.b
Gewelt des R. Bisschops wãneer. 144.c
Gewillighe armoede orden. 129.b
Gloria op den Sondach te singen. 17.b
Girovagi Monicken sonder regel. 85.c
God ẽ de Schrift weten alleen de gheloovighe. 2.d
God en kent de valsche geestelÿcke niet Fol. 24.d
Godt heeft een eyghen sprake met zÿn kinderen. 47.d
Gods geboden onmoghelÿck. 49.c
Godt gheender sonden oorsaeck. 55.d
Om Gods wille en salmen niet tegen de liefde doen. 56.d
Gods woort alleen te prediken. 68.d
Godt vergeeft alleen de sonde. 72.d
Godsdienst in alle sprakẽ te houdẽ. 75.b
Gondissalvus verbrant/Guilielmo. 85.c
God predestineert wt zÿn voorweẽ. 90.b
God in alle menschen. 90.c
God gheeft alleman genade. 90.c
Godts const en cannen niet leeren wt Schrift. 93.a
Godt in alle menschen. 94.d
Godt croont zÿn werck in ons. 110.b
Godt in alle menschen. 110.c
Gods kinderen en mogẽ niet wtvallen. Fol. 110.c
God geeft elckẽ genade te bekeerẽ. 111.d
Godt goet/en wil niet dan goet. 111.d
God aen niemants verderuẽ schuldich. Fol. 112.a
Godloose en gheven niet vant Sacrament. 76.d
Godloos wie die is. 96.a
Godloose en beschicken niet in haer officie. 101.b
God maect de doopers dwalẽde. 112.d
God wil de zÿn inlicht hebben. 121.a
Godsdiẽst in eter sprake gehoudẽ. 139.b
Gotthi/Greci ketters. 85.b
Goede en quade inde kercke totten eynde. 82.c
Gratianus groot leugenaer. 26.d
Gratianus vergadert dat gheestelyck recht tsamen. 142.b
Grandimontensers orden. 122.a
Graduael/Alleluya/ van Gelasio ghemaeckt. 16.d
Gregorius de groote/de lxvÿ. Paus 18.b
Gregorius ÿ. Paus. 20.a
Gregorius iÿ. paus. 20.a
Gregorius iiÿ. paus. 21.a
Gregorius v. paus. 23.b
Gregorius vi. paus. 24.a
Gregor. vÿ. paus/een toovenaer. 25.a
Gregorius viÿ. paus. 27.b
Gregorius ix. paus. 27.c
Gregorius x. paus. 28.c
Gregorius xi. tot Avion paus. 30.c
Greg. xÿ. eẽ recht verstindẽde paus. 31.b
Greg. Mag. tegen de Room. kercke. 84.d
Gregorianers orden. 122.a
Grego. Mag. een vyant der godtsalicheyt. 186.c
Hy brengt der heylighen ende Afgoden dienst in. 136.c
Gregorius aldereerst papa genoẽt. 144.c
Guydo een selsaem ketter. 85.c
Guilielmus/Albus/grafwooders. 85.d
Guilielmiters orden. 123.b
Guilielmiters ander orden. 128.b.c
Gulden Jaer ingestelt. 29.b
Gulden Jaer vernieut. 30.a
Greci gheloove. 130.b
Griecksche priesters vrouwẽ gehat. 69.b
Grootmoeders orden. 130.b

H.

Handel van gracien. 150.a
Handel eñ bouerie der Cardinalẽ. 150.d
Handel ende boeverie der Pausen. 151.a
Helle wat het is. 90.c
Helenam eenen aenhanc Simo. des ketters. 104.d
Heydenen sachtmoedicheydt teghen de Christenen. 115.d
Heydenen huysgoden. 137.c
Hebben noyt geen beelt voor Godt ghehouden. 137.d
Heylich cruys gevonden wanneer. 13.c
Heylich olye ingeset van Felici. 17.c
alle Heylighen te vieren. 21.a
Heylich geest God te zÿn verclaert. 39.d
alle Heylighen priesters. 74.b
Heyligen geest zÿnen wtganc. 80.c
gheen Heylich inden Hemel. 111.b
Heylige doen heylige wercken. 119.d
Heylich gheest orden. 130.a
Helladius eñ Helonite ketters. 86.a
Henricus Bullin. tegẽ dooperende Papen. 86.d
Henricus en doopt geẽ kint/etc. Hezelinus. 87.c
Hertoch van Beyeren verbannen van den Paus. 29.d
Hermannus Rÿswÿc een sot ketter. 87.d
Hermanus Italus een ketter. 87.d
Hermanni/Hilariani tegen kercgesanc. Fol. 88.b
Hermophilus/Himeneus ketters. 88.a
Higinius de x. Bisschop te Romẽ 10.d
Hilarius Bisschop te Trier. 14.b
Hilarius de xlix. Paus. 16.b
Hilarius ketterie. 86.c
Hilarius tegen de vervolghers. 118.c
Hieronimus teghen den Paus. 86.a
is tegen der werelt vredeprickers. 86.b
Hieronimus vã praga zÿn ketterie. 88.a
Hieronimus orden tweederley. 122.b
Hieronimus tegẽ de beeltstormers. 134.c
Hirineus. 12.a
Hirenea de keyserinne/Honoricus/eñ de Hussiten. 88.a
Hieronimus tegen hemselven. 135.d
Hieronimus een afgoden knecht. 136.a
Hirene leyt Rome tot Constantinopolen. 137.a
Hoe alle leenẽ aẽ Romẽ zÿn comẽ. 150.b
hoe de paus de duytschẽ bedriecht. 146.b
Historie hoe t Pausdom op/ eñ het Keyserdom afgaet. 145.b
Historischryvers eñ vermaerde mannẽ. Anno 284. 13.d
Historien plujmstrÿcken dẽ paus. 25.b
Historie R. Leo iÿ. van de beelden. 145.a
Homelien waer henen ghecomen. 139.b
Historie hoe de Pausen met de Keysers ghehandelt hebben. 148.b
Honorius te lxxiÿ paus. 18.d
Honorius ÿ. paus. 26.b
Honorius iÿ. paus. 27.c
Honorius iiÿ. bevesticht de Carmeliten orden. 28.d
Hormisda de lv. paus. 17.b
Hoereerders en bedienen gheen Sacramenten. 69.d
geen Hoereerder en sal Misse doen. 70.a
Humiliatorum orden. 124.b
Hugo Cardinael. 27.d
Hugo Cardinael zÿn ketterie. 86.c
Houwelÿc voor de kercdeure te segenen. Fol. 10.b
Houwelÿc beschermt. 39.b
Houwelyck om gheloof wille te scheyden. 62.b
Houwelÿck verlost. 63.a
Houwelyc alle menschen vrÿ. 69.b
Houwelyc en sal niet verboden werden. Fol. 69.d
Houwelÿc tegen de ouders danc crachteloos. 72.a
Houwelÿc en sal niemãt scheyden. 72.d
Huysen der geestelÿcke sullen herbergen zÿn. 70.c

I.

Iba/Jacobellus husÿtsche ketters. 88.b
Jacob Bisschop te Jerusalem. 7.a
Jacob de Apostels doot. 7.a
Jacob de groote. 7.a
Jacobite ketters. 88.b.c
Jacobus Justi/Jacobus Syrus hiel ÿ. sielen. 88.c
Jacobiters gheloove. 130.c
Idumeen Secte. 122.c
Jerusalems broeders orden. 129.a
Ignatius gemartelijseert. 10.b
In 133. Jaer meer Pausen dan te voren in 400. Jaer. 141.d
Indiani/Insabbati ketters. 91.b
Indiers orden. 129.b
Indiers gheloove. 130.c
Innetuatorum orden. 127.c
Innocentius de xiÿ. paus. 14.d
Innocentius ÿ. paus. 26.b
Innocentius iÿ paus. 27.c
Innocentius iiÿ. paus. 28.a
Innocentius v. paus. 28.c
Innocentius vi. paus. 30.a
Innocentius vÿ. een moetwillich paus. Fol. 31.a
Innocentius viÿ. 1484. 33.c
Innocent. iÿ. een schadelÿc paus. 142.c
Insettingen alle na de liefde gestelt. 73.d
Joannes Apostolus de laetste. 9.a
Joannes de lvi. paus. 17.c
Joannes de ÿ. Roomsch paus. 17.c
Joannes de iÿ. Roomsche Paus. 18.a
Joannes de iiÿ. Paus. 18.d
Joannes v. Paus. 19.c
Joannes vi. Paus. 19.d
Joannes vÿ. Paus. 19.d
Joannes viÿ. paus. 21.c
Joannes ix. Paus. 22.a
Joannes x. Paus. 22.b
Joannes xi. Paus. 22.c
Joannes xÿ. Paus. 22.d
Joannes xiÿ. Paus. 23.a
Joannes xiiÿ. Paus. 23.b
Joannes xv. Paus. 23.b
Joannes xvi. Paus. 23.b
Joannes xvÿ. Paus. 23.c
Joannes xviÿ. Paus. 23.c
Joannes xix. Paus. 23.d
Joannes xx. Paus. 23.d
Joannes xxi. Paus 28.c
Joannes xxÿ. verandert alle dingẽ. 29.d
Joannes Paus verkiest hemselvẽ. 31.b
Joannes Hus verbrant. 44.b
Joannes Denck wederroept. 76.d
Joannes Bisschop/ Joannes de Struma ketters. 88.c
Joannes de Zischka. 88.d
Joannes Wicklef zÿn articulen. 88.d
Joannes Hus/Jeronimus van Praga. Fol. 89.b
Joannes Hus verbrant. 89.c
Joannes Denck eñ zÿn articulen. 89.d
Joãnes. Antiochenus/Joã. scotus. 90.d
Joannes Rockensan zÿn ketterie. 91.a
Joannes Wessalia zÿn ketterie teghen Paulum. 91.a
Joannes Piccus een vorst van Mirandula. 91.d
Joannes Chrysost. zÿn ketterie. 92.a
Is tegen de oorbiecht. 92.b
Joannes Hutte. verstaet de schrift na de Letter. 111.a
Joannes Odenbach oordeel van de ket. Fol. 117.c
Joanniters orden. 123.a
Joanners ordẽ gelÿc de Duytsche. 127.a
haer pomperie ende heylicheyt. 127.a
Joannes broeders orden. 129.a
Joannes Damas. wãneer geleeft. 136.b
Jorgius Wagenaer/ Johan. een Monnick. 91.a
Jorgius Waghenaer verbrant. 99.d
Joden Secte ende orden. 132.b
Jonckste dach toecoemste. 154.c
Jovianisten houdẽ alle sonde gelÿc. 91.c
Josaphats dals orden. 129.a
Ireneus hout dat Christus op aerdẽ regeren sal. 91.d
Isini/Iratius ketters. 91.c
Judas Galileus eẽ oproerich Jode. 6.d
Judas Thadeus eẽ broeder Jacobi. 8.d
vert Judas Iscarioth. 91.c
Judas een martelaer. 102.d
Julius de xxxvi. Paus. 14.a
Julius ÿ. Paus/ een Crÿchsman. 34.c
Julius eñ Julianus/Pelagiani. 91.d
Julianus de afvallige Keyser. 91.d
Justina een Ariaensche keyserinne. 91.d
Justini orden. 123.b
Justinianus gaue den Roomschẽ stoel. Fol. 136.b

K.

Kelcken eñ monstransen inder noot versmelten. 50.d
Kercke terstont verwoest/ oock de ceremonien. 9.d
Kercwyinge ingehestelt. 13.a
Kercken goeden zÿn aelmoesen. 50.d
Kercken cieraet en is niet. 69.d/71.a
Kercken cieraet berispt. 75.d
alle kercken ghelÿck. 86.c
Kercke Christi gheestelÿck ende onsienlyck. 97.a
Kercke Christi/Sebast. Franck. 109.a
Kercke en vervolcht niemant. 118.c
Kercke/wse in vrede. 133.d
Kercke opt hoochste 143.d
Ketterie der Hebeonitem. 8.b
Ketters wt de letter der Schrift. 53.d

Register.

Kercke is in vrede vervallen. 143.d
Ketters de derde vervolghers der kercken. 144.a
Keyser de Paus niet te kiesen. 21.d
Keyser Heyndrick vanden Paus vergeven. 25.d
K. Frederick verdrevet sommighe Cardinalen. 27.d
K. Frederic antwoort dē Paus vrÿ. 32.a
Keyser des Paus soon genoemt. 42.c
K. Sigismundus cust des Paus voeten. Fol. 44.b
Keysers rechten luyden niet op alle ketters. 115.b
Keysers wetten tegen de ketters tot verschricken. 115.c
Keysers recht teghen de Doopers. 116.d
Keysers tegen de ketters/coemt vanden Bisschoppen. 117.a
Keysers strengheyt tegen de ketters niet volbracht. 117 b
Keyser Leo een beeltstormer. 136.d
Keyserdom vant Oosten int westen gebracht. 141.b
K. Carel sticht veel Cloosters. 141.b
Keyser omt keyserdom gecomen. 145.c
Keyser mach eenen Paus kiesen. 146.a
K. Lodowyck gheeft zÿn gherechticheyt over. 146.a.b
K. Lodowÿc ÿ. vanden Paus gecroont. Fol. 146.b
K. Carels geslacht sterft af. 146.b
K. Ottho moet den Paus sweerē. 146.b
K. Heyndric iiÿ. vanden Paus vedrogē. Fol. 148.c
K. Heyndric met fenÿn wtgeroept. 149.b
K. Carel moest wt Italien. 149.c
Keyser een gevangen man. 150.d
Keyser moet den Paus ghehoorsaem zÿn. 152.c
Ketterie der Severianē vā de spÿse. 11.b
Ketters namen ende haer Boecken verboden. 16.d
Ketters doop gheenen doop. 38.a
Ketters salmen wederdoopen. 38.a
Ketters niet pynlyc te straffen. 49.c
Ketterie hoe sy is. 53.d
Ketters en bestellen niet in haer officie. Fol. 76.b
Ketters en consacreeren niet. 76.c
Ketters en connē geē Priesters zÿn. 76.d
Ketters doop ontfanct alleen. 77.a
Ketter wie die wat die is. 113.c
hoemen met ketters handelen sal. 114.a
Ketters alleē metē Ban te straffē. 114.c
Ketters den Keyser verweckt tot bloetstorten. 114.c
Ketters begost te doodē/wanneer. 114.c
Ketters salmen redelyc ende recht overwinnen. 115.a
Ketters/Jmpÿ/der werelt vrome. 116.b
Ketters alleen te verbannen. 119.a
Kinderen vanden Donatisten ghedoopt niet wrder te doopen. 41.a
Kinderen het Nachtmael niet ontfangende verdoemt. 50.c
Kinderen doop nootsakelÿck. 62.d
Kinderen zÿn Gods. 87.a
Kinderen schadet niet sonder doop te sterven. 87.b
Kinderen doop vanden Apostolen afcomen. 87.b
Kinderdoop een menschen gebodt. 90.a
Kinderen geloonen voor haerseluē. 96.c
Kinderen sondersonde. 108.c/110.a
Kyrielepson negenmael te singen. 41.c
Knecht onder de Christenen onbehoorlyck. 81.d
Knechten en blÿven niet int heerē huys. Fol. 120.a
Knechten Marie Orden. 127.a

L.

Lactantius Firmianus. 13.d
Lactantius Firmianus zÿn leere ende ketterÿe. 92.c
Lactantius tegē alle Afgoderÿe. 134.c
Laurentius gemartelizeert. 13.a
Lampen opt kerchof niet te ontsteken. Fol. 61.c
Lampetiani houden alle dinck gemeyn. Fol. 92.b
Lanck ghebruycken vermach teghen de waerheyt niet. 66.c
Lando Paus. 22.b
Lenaert Keyser verbrant. 100.a
Lazariten Orden. 129.b
Leo de xlviii. Paus. 16.a
Leo ÿ. Paus. 19.b
Leo iÿ. paus/zÿn oogen wtgesteke. 20.c
Leo iiÿ. papa. 21.a
Leo v. Papa. 22.a
Leo vi. paus. 22.c
Leo vÿ. papa. 22.d
Leo de viÿ. papa. 23.a
Leo ix. paus. 24.b
Leo x. papa/een groot Aflaets cramer. Fol. 34.c
Leeringe/wiemē sal eeren ende aenhanghen. 134.a
Letter der Schrift niet te seer betrouwē. Fol. 113.b
Libanius noemt Christus een timmerman. 92.b
Liberius een ketters Paus. 92.c
Het Lichaem Christi gelÿc op aerden eñ inden Hemel. 97.b
Lÿden om den Afgodt oft Beelden niet Christelÿck. 61.c
Liefde en doet de Duyvel niet na. 92.a
Liberius de xxxvÿ. paus. 14.a
List des paus Stephani. 146.a
List der pausen met de Keysers. 145.a
Linus de ÿ. paus. 9.c
Linus wÿt Priesters. 10.a
Loon eñ geluck des Evangeliums. 7 d
Lodowicus Heyser van Godt eñ Christo. 92.c
zÿn eynde ende doot. 92.d
Lolardi/Schrift ketters. 93.b
Lucas de Evangelist. 9.b
Lucianus des Duyvels soon genaemt. Fol. 16.c
Lucius de xxiÿ. Roomsche paus. 12.d
Lucius ÿ. papa. 26.c
Lucius iÿ. Paus. 27.b
Luther tot Worms verschenen. 94.c
Luthers kercke ende aenhanck. 94.c
zÿn Theologie. 94.d
zÿn verstant van Christo eñ zÿn lichaē. Fol. 95.a
Luthers/Zwinghels/ende der Doopers gheloove. 131.c

M.

Macharius/mamaluckē ketters. 93.b
Macht der kercken sonder den heyligen geest/niet. 81.b
Magici/Tooveraers besweerders ketters. 93.c
Maelderie in kercken verboden. 61.c
Macedonia Albania genoemt. 8.a
Manicheische ketterÿe vant Houwelyck. 39.b
Manes een ketter. 93.d
Marcus de Evangelist. 9.b
Martelaers onder Domitiano. 10.b
Martelaers eñ Bisschoppē An. 184. 12.a
Mattheus een Apostel Judee. 8.c
Marcus de 35. paus. 13.d
Marcellinus paus hoerdt de beestē. 13.b
Mathias een Apostel Judee. 8.d
Mathias een Beem straft dat Concilium. 94.b
Marie maechdelÿcheyt tegen ghesproken. 38.b
Maria Theotocos te noemen. 40.b
Marinus/Marsilius tegen den paus. Fol. 94.a
Maronite/Marriani/ketters. 94.a
Marcionište/vermaerde ketters. 94.a
Martelaers des Duyvels. 24.a
Martinus de lxxvÿ. paus. 19.a
Martinus ÿ. paus. 21.d
Martinus iÿ. papa. 22.c
Martinus iiÿ. paus. 28.d
Martinus tot Costnitz paus gemaect. Fol. 31.c
Marti. Luther/begin eñ historie. 94.c
Mathematici/Sterrekÿkers. 93.c
Maximus een Leec wert Bisschop. 93.c
Maronim gheloove. 130.c
Maximiliaen metten paus geledē. 149.c
Meyen ende gras verboden. 62.d
Melancton vant onderscheyt der Testamenten. 117.d
Melchiades de xxxiÿ. bisschop tot Romen. 13.c
Melchisedeciani/Menander een Dooper. 94.b
Menelaische Secte. 133.c
Menschen insettinghen en binden niet. Fol. 50.b
Menschen gheboden en sullen niet gelden. 59.a
Menschen insettinghen en binden niet. Fol. 67.c
Menschen ordeel eñ Ban faelgerē. 101.c
Merlinus. 16.b
Meutz tot een Ertzbisdom ghemaeckt. Fol. 141.c
Massalanÿ eñ Monotholite ket. 99.c
Michael Sadeler/Jeorgius wagenaer/Lenaert. 99.d
Miletus/Machometus ketters. 93.b
Minnebroeders Orden. 125.b
Misse van vele by een gelapt. 6.a
Misse alleen in Latÿn te doen. 41.d
Misse dicwils op eenē dach gedaē. 62.c
Misse der menschen vont. 72.a
Misse eenen grouwel voor Godt. 98.b
Misse/waer af dien naem coemt. 138.d
wie der Misse stichters zÿn. 138.d
wat een yegelÿck daer aen gelapt heeft. Fol. 139.a
Misse en coemt niet van Jacobo. 140.a
Misse een offer. 140.b
Misse met de Bedeloorden inghebroken. Fol. 142.c
Moloch/menschelÿcke wÿsheyt. 133.c
een Monnick tot Paus gecoren. 13.a
Monincken niet inde werelt om te swerven. 40.c
Monnickē met Nonnen geen gemeynschap hebben. 63.a
Monincken nieuwe Duyvels. 91.a
Monincken clagers ende richters. 115.b
Monincken Orden wanneer opcomen. Fol. 121.c
Monachi Orden in Italien. 129.c
Monincken hebben alle godtsalicheydt verdruct. 137.c
Montanus ketterie eñ Cathaprigi. 58.c
lengen op hem ghelogen. 58.c
Montani oft Montaniste ketters. 99 c
Morbonei ende Meristet. 131.d
Morouiters gheloove. 130.c
Mosarabers gheloove. 131.a
Moses en gaet den Christenen niet aen. Fol. 95.d
Muscowÿters gheloove. 131.a
Muntzer van de Schrift. 106.c

N.

Nachtmael/vrÿ ghehouden. 139.c
Nazarei/Narcissus/mengen der Persoonen. 100.b
Nazarei Orden. 132.c
Natuerlycke menschen afgemaelt. 96.a
Nestorÿ ketterÿe verdoemt. 40.b
Nestoriani loochenen Maria Godts moeder te zÿn. 100.b
Nestoriners gheloove. 130.c
Nepotiani verstaen de Propheten lichamelyck. 100.b
Niemant meer en min in de werelt dan een Christen. 121.b
Nicephores neemt het rÿc Constantinopolen in. 137.b
Nieu ketters register der Christenen. Fol. 119.a
Nicanor de iiÿ. Diacon. 9.b
Nicolaus de vreemdelinck de vÿ. Diacon. 9.b
Nicolaus i. paus. 21.b
Nicolaus ÿ. paus. 24.c
Nicolaus iÿ. paus. 28.d
Nicolaus iiÿ. paus/maect veel Cardinalen. 28.d
Nico. de Lyra/Joannes Scotus. 29.c
Nicolaus v. paus. 32.b
Nicolaus de Calabria de ketter. 100.b
Nicolaus Galecus venestricht Hus leeringhe. 100.c
Nico. een Diacon / Nicetages ketters. Fol. 100.c
Niemant zÿns gheloove ghewis. 97.c
Nieuwe volcomen inwendighen mensche. 110.d
Novatiaensche ketterÿe. 13.b
Novati meyninge verworpen. 38.b
Novatia. weygert de gevallen dē doop. Fol. 100.c
Nullatus Orden. 128.d

O.

Observanten Ordē S. Augustÿn. 123.c
Octavianus een onrecht paus. 100.d
Offeren voor dancseggen genoimē. 140.a
Officie des heyligen Geest. 97.b
Oftmen de kinderen den Doop eñ Sacrament geven sal. 81.a
Oude Pausen Decretē vā ketterÿe. 55.a
Oude Leeraers sorchvuldich. 79.a
het oude Testament een boec. etc. 95.b
Oude Testament knechtschap/het nieuwe/etc. 120.c
Onderdanen moghen de Overste straffen. 67.a
Ontellÿcke secten der Doopers. 112.b
Onweienheyt een moeder alder dwalinghe. 45.a
Onser vrouwen Orden. 129.a
Ontrouwe der Pausen teghen C. Philips. 148.d
Openbaer sondaers eñ spotters gheen Ketters. 114.a

Op

Opcoemst Martini alleen wt Vranckryck. 150.c
Ophite slangen ketters. 100.d
Oorsake menigerley twists des geloofs Fol. 2.c
Oorsake / waerō de werelt niet en mach gereformeert werden. 152.b
Oorbiecht niet van Godt. 67.d
Oorbiecht vā menschen gevonden. 68.a
Orbite eñ Optatus Beemsche ketters. Fol. 101.a
Ordeel niet te haesten. 76.a
Ordens int ghemeyn. 30.a
Origenes de grootste zijn ketterije. 101.a
Oproer te Romen om eenen paus. 17.b
Oproer te Venegien. 29.c
Oproer der Dieren. 29.c
Oproer waer henen sy coemt. 117.c
Oorbiecht is Ambrosius teghen. 50.d
Orden der wyinge gestelt. 13.b
Orden ende Moninncken teghen Godt. Fol. 69.a
Ordeninge niet licht te veranderē. 73.c
Origenes doet de Ebionijtische ketterie wt. 12.c
Origenes ketterije vā de Duyvels. 12.d
Oude buygen de Schrift. 80.b
Orosius Historijschrijver. 16.b
Overheyt der kercken verboden. 61.c
Overheyt salmen tegen Godt niet ghehoorsaem zijn. 37.d
geen Overheyt Christen ter tijt Christi. Fol. 80.d

P.

Paulus wijst de Christenen haren crijch. 78.a
Paulus tamelijc Grieckx geleert. 80.b
Pauliners Orden. 122.d
Papisten eñ alle Secten oordeelen haer selven. 116.b
Papistē grooter ketters dā ander. 116.d
Papisten ende ketters en salmen niet dooden. 117.c
Papen alle Coningen. 147.d
Papen giericheyt te straffen. 45.b
Papen hebbē vrouwē in Armenia. 130.a
Pallium wanneer ingheset. 19.b
Passagrrij/ Passagem ketters. 102.a
Paschalis paus. 20.d
Paschalis ij.paus. 25.d
Paterniani/ Parmenianiste ketters. Fol. 101.d
Patriciani haer eyghen vyanden/ Pauliniani. 102.a
Paesschen op eenen Sondach. 56.c
Paesschen eñ Sinxen allēe te Doopen. Fol. 16.a
Paeskeerse ingheftelt. 15.c
Paesschen op den Sondach waerō. 11.c
Papen cruynen ghevoden. 11.a
Parmenas de vi. Diacon. 9.b
Paulus der Heydenen Apostel. 7.b
zijn lyden ende doot. 7.c
Paulus reysinge eñ tochten. 7.c
wert door een vereader geacht. 7.c
Paulus paus. 20.b
Paulus ij.paus. 33.b
zijn pomperie ende hoouerdije. 33.c
Paulus iij.een paus. 33.b
Paus niet alleen den Antichrist. 2.b
Pauselijcke Historie van Petro. 3.c
Pausdom op leugenen gegront. 6.d
Pausche Martelaers. 9.d
Paus gedragen. 20.b
Paus oogen wtgesteken. 20.d
Pausen veranderen haren naem. 21.a
Pausen moeten bewysen datse mannen zijn. 21.b
Paus ontgraven ende ontwijt. 22.a
Paus ontgraven ende onthooft. 22.b
Paus ghevangen. 23.d
Pausdom gecocht. 24.a
Pausen afgeset ende verbannen. 24.a
Pausen vergenen. 24.b
Paus tegen paus gecoren. 24.d
Pausen crijch om den stoel. 24.d
Paus vergeeft ix.pausen. 25.a
Paus vervolcht den Keysee. 25.b
Paus en wil den Keys.niet croonē. 25.a
Paus met voeten getredenende gevanghen. 27.a
Paus treet dē Keyser met voeten. 27.b
Paus gaet in bedelaers cleederen. 28.b
Paus leyt de Vorsten ryns op. 30.a
Paus kiest hemselven met gewelt. 31.b
Paus ontloopt wt het Concilie. 31.c
Paus verdrijft den Roomschen Raet. Fol. 31.d
Paus ontloopt wt Romen. 31.d
Paus Julius een crijchsman eñ vrontkaert. 34.c
Paus werpt tgebeden boeck teghen de aerde. 34.c
paus geeft zijn dochter veel mannē. 34.c
Paus alleen een broeder van Aug. ghenoemt. 40.d
Paus en staet niet teghent Saceament op. 40.d
Pausen haer wt Keysees gehoorsākheyt ghedraeyt/hoe. 144.d
Paus vliet totten Key.in Duytschlant. Fol. 146.c
Pausen makē het een Concilie over dat ander. 146.d
Paus God/die wt niet wat can maken. Fol. 147.c
Paus des Keysees erfgenaem. 147.d
Paus alleen vry. 147.d
Paus stemme/Godts stemme. 148.a
Paus de Christelijcke kercke. 148.a
drie pausen afgheset. 44.b
vijf pausen op eenen tijt. 40.b
Paus een Christen onghewis. 56.c
Pausdom enckel Jodendom. 56.c
Paus niet het hooft der kercken. 66.d
Pausen vrouwen ghehadt. 69.b
Alle bypausen ketters. 88.c
Paus bestrijt alle Keysers metten Ban. Fol. 94.c
int Pausdom dee echten Ban slentels. Fol. 95.c
Paus roept den Keyser tot bedwanck. Fol. 118.d
Paus verlochent Christum. 119.b
Paus een vader alder ketters. 120.c
Pauselycke Misse waer henen comen. Fol. 139.d
Paus eerst den Leenheere gebeden. 150.a
Pausen wederroepē haren Aflaet. 150.a
Paus eerst aen den Keyser ghehanghen Fol. 145.d
Paus aen den Keyser geloofbreuckich. Fol. 146.a
Pelagius de lxiij. Roomsche paus. 18.a
Pelagius de ij.Roomsche Paus. 18.a
Pelagius historie ende ketterye. 102.d
Paus heeft alle ghewelt. 148.a
Pausen die wijfs hebben gehadt. 148.b
Pausen hissen de Vorsten aen malcanderen. 148.d
sy en houden den Keyser geen gheloove. Fol. 148.d
Pausen kiesen eenen Keyser teghen den Keyser. 149.a
Pausen hissen des Keysers soon aen den vader. 149.a
sy croonē de keysers met condiciē. 149.c
Pausen na de Bisdommen de prochyen aengevallen. 151.b
Pausen in haren eedt meyneedich. 151.d
Pauperes insabbathi / oft Waldenses ketters. 102.b
Paus ontslaet den eedt tegen de overste quijt. 151.a
Pepusite/Petrus Anglia ketters. 102.c
Pestilentie seer grouwelijck in Italien. Fol. 18.b
Pet.Gnappheus/Pet.Abialaedus ketters. 102.c
Petrus van Aeragon/ van den heyligen gheest. 102.d
Peters inden Doop. 10.d
Petrus vā Nerone gemartelifeert. 3.d
Petrus noyt te Romen geweest/ bewesen. 4.a
ia noyt Romen ghesien. 6.a
Petrus noyt paus geweest. 5.b
Petrus Corbariensis een bypaus. 30.b
Petrus Altaco Cardinael teghen de R. kercke. 101.c
Pharisei ende haer Secte. 131.d
waerom also genoemt. 131.d
Philippus de Scytische Apostel. 8.b
Philippus de ij. Diacon. 9.b
Philetus ketterye. 103.a
Phoras verhoocht het pausdom. 144.c
Picarders geloove ende ketterye. 103.a
en hebben geenen boeck dan den Bybel. Fol. 103.b
Pyrrhus/Proculus ketters. 103.c
Pius de xi.paus. 10.d
Pius ij. te voren Eneas Sylvius ghenoemt. 33.a
was goet eer hy paus wert. 33.a
wert wt een poeet een Tyran. 33.b
zijn ontrouwe tegen den keyser. 33.b
Pius iij.paus. 34.b
Plaetsen en doē niet totter vromicheyt. Fol. 68.d
Pontianus de xix. Roomsche Bis. 12.b
Ponto een Lantschap. 39.a
Porphyrius. 12.d
Porphirius een aenhāger Juliani. 101.b
Praxiani Sabellianen genoemt. 102.a
Priscillianiste vermengde ketters. 103.b
Proevinge eens Bisschops. 74.a
Predestinati/ geven alle dinck de voorsienicheyt. 102.d
Predestinatie ende voorsieninge Gods. Fol. 107.b
Premostralensers Orden. 124.b
Priester/Bisschop/ Senior een dinc. 4.d
Priesters mogen haer vrouwen behouden. 15.a
Priesters met hare vrouwen niet te doē hebben. idem
Priesters en mogen geen bier tappē. 15.c
Priesters goede wercken bevolen. 45.c
Priesters kinderen sullen onderwesen zijn. 50.d
Priester hoe hy zijn sal. 60.c
Priesters geenē baert afscheren. 60.c
Priesters en sullen geen wapen dragen. Fol. 62.a
Priester eñ Bisschop een dinck. 67.a
een Priester een beneficie. 70.c
Priesters sullen cyns eñ tol geven. 70.c
Priesters en vergeven gheen sonde niet. Fol. 86.a
Procorus de iij. Diacon. 9.b
Proevingen des geests/prophecien/etc. Fol. 113.b
Psalmē van twee choren te singen. 14.b
Psalmen Davids voor den offer te singhen. 15.d
Psalliani biddende ketters. 103.c
Pseudo Apostoli/Petuliani/seyt Judas een Martelaer. 102.d

Q.

Quade stucken Eugenij tegen den keyser. 141.b
Quintianus/Quintiliani ketters. 103.c
Quade gewoonte af doen. 73.b

R.

Rechabitarum Orden. 132.b
Reghel tweederley wet. 73.c
Reynicheyt te beloonē verbannen. 59.c
Remigius Bisschop. 17.a
Rhodise Ordē oft Joanners ordē. 127.b
Ridders Jesu Christi Orden. 127.c
Rijcke papen sullen geen beneficie hebben. 72.a
het Rijcke Christi lichamelijc. 111.b
Romanus paus. 22.a
Romen van de Gotthen verdorven. 15.b
Rooms.stoel de eerste eñ hoochste. 16.b
Roomsche kercke/ heylige Bisschoppē. Fol. 23.b
Romen sterft gheheel wt. 27.b
Roomschen stoel tot Avinion gestelt. 30.a
Romeynen vanden Paus ter vensteren wtgeworpen. 31.a
Roomsch Hofs dagelijcx broot. 34.d
Rooms.kercke niet de Christelijcke. 66.d
Roomsch Rijcx eynde 475. 144.b
Ruthem oft Russen ketters. 103.c
Rusticorum/secte der Boeren. 103.d

S.

Saceament niet onder den hoop te werpen. 96.d
Sacramenten altijts crachtich. 96.a
Sacramen.na de liefde gebruyckē. 113.c
Sabelliani ketters. 104.a
Sabbatius/Sarmatius ketters. 104.a
Sabbatiani/ Secundinus ketters. 104.b
Sacrificie der missen wat dat is. 140.b
Saducei secte. 131.d
Salicheyt inden doop ghesett. 96.c
Samaritani secte. 131.c
Sarabaite alle geestelijcke. 104.a
Sarrabiters Orden. 122.c
Sabbath eewich. 50.d
Sabbath wanneer geboden. 73.b
Sabbath alleen van nooden. 90.c
Sacramenten veel opinien daer af. 2.b
Sabellius een ketter. 13.a
Sacrament niet te vercoopen. 14.b
Sabinianus de lxviij.paus. 18.b
Sabellische ketterie verdoemt. 38.b
Sacrament beyder gestelteniſſe. 50.b
Sacrament onder beyde gedaentē. 63.a
Sacrament sal beyder gestelte gegeven werden. 70.b
S.Ursula gemartelifeert. 16.b
Sassen totten geloove bekeert. 19.b
Saterdaechs misse van Maria te singē. Fol. 43.c
Saturniani ketters. 104.a
Scisma het iij. 15.c
Scisma daer v.Cardinalen verdroncken zijn. 30.b
Sisma ende disputatie xvi. Jaer lanck. Fol. 32.b

Scisma

Seisma/om welc een Concilium gehouden is. 38.a
Schriften verdraecht tegent houwelÿck. Fol. 15.b
Schriftuere is des Paus ketterie. 48.c
Schriftuere inde letter duyster. 48.d
Schrift niet na de letter te verstaen. 53.d
Schrift den Antichrist een geslotẽ boec. Fol. 54.a
Schrift oft wterlÿck woort/niet Godts woort. 65.d
Schrift sonder allegorie doot. 80.b
Schrift gebroken ende vervalst. 80.b
Schrift geclouen/salmẽ na den sin Christi bedieden. 82.b
Schrift en is niet Gods woort. 90.b
Schrift inde vervaringe geleert. 93.a
buyten de Schrift niet aen te nemẽ. 95.d
Schrift vervalst/etc. 101.c
Schrift spreeckt met metten kinderen. Fol. 110.c
Schriftgeleerde Christum gedoot. 115.d
Schole vã Praghen tot Lipsich gestelt. Fol. 89.c
Schole Christi daerin men schrift leert. Fol. 93.a
Scoptÿner Orden. 127.c
Secten alle gedeylt eñ gespleten. 3.a
Sectẽ eñ Ordens zÿn alle ketters. 119.c
geen Secte oft staet en maect ons Christenen. 120.a
Seleuciani verlochenen de verrÿsenisse. Fol. 104.b
Sergius een hulper Machomets. 104.b
Seuen eerste Diaconen. 9.b
Seuenmael terugs gepreect tegen Hezelium. 87.c
Seuen stucken aen een secte ergherlÿck. Fol. 113.a
Seuerinus de xvi. Bisschop te Romen. Fol. 11.c
Seuerius de lxxiij. Paus. 18.d
Seueriani ketters. 104.c
Sepulchriten Orden. 128.c
Sergius paus. 19.c
Sergius ij. paus. 21.a
Sergius iij. paus. 22.b
Sergius iiij. paus. 23.d
Sielmisse versiert. 62.d
Sielmisse/etc. hoe opcomen. 151.b
Sigismundus eẽ Monnicx vyant. 153.b
Simachius de liij. Paus. 17.a
Simachius een Ebionite. 104.c
S. Claren Orden. 125.b
S. Brigitten Orden. 127.c
S. Joris Orden. 128.a
S. Peters Orden. 128.a
S. Josephs Orden. 128.c
Sirus/Saragellÿ ketters. 104.d
S. Jacobs broeders Orden. 129.a
S. Helena broeders Orden. 129.a
S. Catharÿnen Orden. 130.a
Symon de Apostel in Egypten. 8.d
Simonie verdoemt. 44.c
Simonie geheel verboden. 71.d
Simoniachi/tooueraers ketterÿe. 104.c
Simonie de meeste ketterÿe. 118.d
Siritius de xl. Roomsche Paus. 14.c
Sixtus de viij. paus. 10.c
Sixtus ij. de xxv. paus. 13.a
Sixtus de xlvij. paus. 16.a
Sixtus iiij. een Aflaet cramer. 33.c
Silvester de eerste/paus. 13.d
Silverius de lxi paus. 17.d
Siluester ij. paus. 23.c
Siluester iij. paus. 24.a
Simonie haer beginsel. 3.c
Simplices de l. Roomsche paus. 16.b
Slauoniers Orden. 129.a
Sleutel Heeren Orden. 129.d
Sisinius paus. 19.d
Sÿnder Orden. 128.c
Summa des Christendoms. 148.a
Somma der afgesette pausen. 149.d
Sonder Godts woort niet met allen te ghelooven. 73.b
Sonder den heyligen geest gheen rechte leere. 77.a
Sonderlinge plaetsen met totter geestelichept. 85.a
Sonderlinge ketterÿe. 108.d
Sother de xij. Roomsche Bisschop. 11.a
een Sot wort paus. 23.d
Sotte ialoesie der Doopers. 110.b
Spiegelheeren Orden. 130.a
Spyse al vrÿ. 50.b
Spyse verbodt tegen Godt. 68.b
alle Spyse vrÿ. 68.b
Sprencken van de Godtheyt Christi. Fol. 79.b
Staen alsment Euangelie singt. 14.d
Staet ende wesen der werelt voor den laetsten dach. 155.c
Stephanus de eerste Diacon. 9.b
Stephanus de xxiij. paus. 12.d
Stephanus ij. Roomsche pastor. 20.b
Stephanus iij paus. 20.c
Stephanus deiiij. paus. 20.d
Stephanus v. paus. 21.d
Stephanus vi. paus. 21.d
Stephanus vij. paus. 22.c
Stephanus de viij. paus. 22.d
Stephanus ix. paus. 24.c
Steph. ij. absolueert Pipinus van den eedt. 145.b
Sweerden Orden. 128.c
Sterren Orden. 128.d
Swertlers Secte. 133.a
Stoelbroeders Orden. 129.d
Straffe der papen Teuckinnen. 70.a
Studeren verboden. 121.d
Surianers gheloone. 130.d.131.a

T.

Taborite Beemsche ketters. 105.c
Tatiani/onthouden haer van vrouwen Fol. 104.d
Thandemus/Theodorus ketters. 105.b
zÿn Discipels droncken zÿn badtwater. Fol. idem
Tegen den staet der ongheboude Priesters. 63.a
Tegen de lÿflÿcke teghenwoordicheydt Christi int Sacrament. 65.a
Tegenworp tegen de beste Decretẽ antwoorde. 78.c
Tegen der Papen giericheyt ende vastẽ. Fol. 86.b
Tegensprenckẽ tegen de Doopers. 116.c
Tegen het bidden der Heyligen. 134.d
Teeckenẽ/die den Antich. etc. bedieden. Fol. 154.a
Teecken des Jongsten daechs. 154.c
Theodorus de lxxvi. paus. 19.a
Theodorus ij. paus. 22.a
Theodorus/Theodoricus/Arrianen. Fol. 105.c
Theodotus/Templarÿ/Timothei ketters. 105.d
Tempel te Jerusalẽ ter neder gesmeten. Fol. 14.c
Templiers Orden. 124.a
Tempel Ridderschap Orden. 124.b
Tempels der Christenen gheen gehadt. Fol. 136.a
Tertullianus. 12.a
Tertulliani/tegen de Roomsche kercke. Fol. 105.a
het gebedt ende nachtmael tot zÿnen tÿden. 105.a
men att in zÿnen tÿdt gheen bloet noch verstict. 105.a
Tertullianus een Discipel Irenei. 138.c
Thelesphorus de ix. Roomsche Pastor. Fol. 10.c
Theoda een Toouenaer. 6.d
Thomas de Apostel Indie. 8.c
Thomas Muntzer zÿn ketterÿe. 106.a
Muntser van Godts woort. 106.a
van het Houwelÿck. 106.b
van het Vagenier. 106.b
Timon de v. Diacon. 9.b
Toehoorders mogen den Predicãt straffen. 75.c
Transubstantiatie wanneer aenghenomen. 141.c
Tripartite Historie tegen de Roomsche kercke. 105.b
Tsacrament driemael te outfangen gheboden. 12.b
Tucht des Conciliũs tot Basel/Ec. 151.d
Turelupini ketters. 105.d
Tweentseuentih Discipulen ghecoren. Fol. 9.a
Twee natueren in Christo bekent. 41.d
Twee Concilien alle Jaer te houdẽ. 74.a
Tweederley sonde. 116.a
Twintich Christelÿcke geloone. 130.b
Twÿfel oft alle Pausen recht ghemartelijseert zÿn. 10.d
Twist vanden tweeden Paus. 4.a
Twist der Christenen om de wet. 7.d
Twist des Primaets der Roomscher kercken. 18.c
Twist om den Paus te verkiesen. 26.b
Twist ver Concilien ouer dat Primaet. Fol. 36.b

V.

Vagenier ghelooft. 44.d
Vageniers misbruyck. 72.d
Vaghenier en houden de Armeni niet. Fol. 130.d
Vallis vmbrose Orden. 121.d
Valesÿ/Vadiani Ketters. 106.d
Valentinus paus. 21.a
Valentine/Valens Ketters. 106.d
Valsche geestelÿcke/dobbel werelt. 2.b
Valsche Prophcten loopen van selfs. Fol. 83.a
Vaders met henselnen oneens. 79.a
Van de Erfsonde. 110.b
Vandali trecken op Romen. 16.a
Vandali in Africa comen. 123.b
Van deiij. Jaer en half Danielis. 155.b
Vanden laetsten dach / verrÿsenisse der dooden. 155.c
Vasten alleen de Geestelÿcke geboden. Fol. 56.b
Vasten is van sonden onthouden. 101.b
Vercoren en mogen niet afuallen. 108.a
Veranderinge alder dingen indẽ godsdienst. 140.a
Verbodt des houwelicken staets. 16.a
Veel geroepen weynich vercoren. 67.a
Verdienste maect niemant salich. 49.b
Verghelÿckinghe der Heydenẽ eñ Christenen afgoderÿe. 137.c
Verkiesinghe eens bisschops/by de ghemeyne. 71.b
Vermaerde lieden ter tÿt Christi/etc. Fol. 9.c
Vermaerde leeraers/Anno 120. 11.a
Vermaerde leeraers / ende martelaers. An. 228. 12.c
Verschrickelick gewelt des paus. 147.c
Veruolginghe der Christenen eerst. 10.b
de iij. veruolginghe. 10.b
de seste eñ vij. veruolghinge. 12.c
de viij. ende ix. veruolginghe. 13.b
Veruolginghe onder Constantino. 14.a
Vleeschelycke sorge om de kercke. 183.d
Victor de vÿfthienste paus. 11.b
Victor ij. paus. 24.c
Victor iij. paus. 25.d
Victorie der Christenen is geloone. 78.a
Vÿfthien secten der Joden. 131.c
Vyfderhande veruoete orden. 155.a
Vigilius de lxij. paus. 17.d
Vigilantius/Vincentius/ketters. 107.a
Vierdaghen in te setten onchristelick. Fol. 68.c
Vldrich Zwinglius/Predicant tot Zurich. 107.a
Vnger Heeren Orden. 129.d.130.a
Vitalianus Paus. 19.b
Voetkussen des Paus waer henen het coemt. 147.a
Vorstẽ hoonerdÿe den Paus opgeholpen. 146.c
Vrbanus ij. Paus. 25.d
Vrbanus iij. Paus. 27.b
Vrbanus iiij. Paus. 28.b
Vibanus v. Paus. 30.c
Vrbanus vi. ende Clemens vij. Pausen. Fol. 30.d
Vrydach eñ Saterdach te vasten gheboden. 13.d
Vrouwen hebben ghewelt te dooden ende leeren. 60.c
Vrouwen gemeyn te hebben. 112.c
een vrouwe voor Christus geacht. 113.c
Vredepredickers die tvolck pluymstrÿcken/ketters. 82.a
Vrÿen wille geen artÿckel des geloofs. Fol. 89.d
Vrÿheyt des Euangeliums geestelÿck. Fol. 83.a
Vrÿen wille ende beroep. 90.a
Vrÿen wille en sal niet met allen. 98.c
Vrÿen wille houden de Doopers. 111.d

W.

Waerheydt heeft haren tÿdt ende Scholiers. 47.d
Waerom Godt laet teeckenen ghescieden. 135.c
Waerom de Misse eenen offer genoemt Fol. 140.c.d
Waldenses Picardi gheloone. 131.b
Wandali/Arriani. 108.c
Waldo tegen den Grouwel. 142.b
Wanneer alle dinc is in eenen afual comen. 138.c
Waerschouwinge voor den geestelÿcken Antichrist. 120.d
Wanneer men Christenen genoẽt heeft. Fol. 7.c
Wat niet gheboden is/dat is verboden. Fol. 95.b
Water des Doops des gheloofs gront. Fol. 96.c
Wederdoop verboden. 12.d
Wederdoopers aencoemst. 108.d
Wederdoop noodich. 109.b

Wist

Register.

met Wercken der duysternissen niet ghemeyns te hebben. 2.c
Wercken en rechtueerdigen niet. 67.c
Wercken alle sonde. 98.b
Werckelijcke sonden verdoemen/niet de Erfsonde. 110.c
Wentzelaus Orden. 128.d
Werelt watse verdoet/croont God. 50.c
Werelts vromicheydt des Duyuels eyghen. 119.c
Werelt treckt het coren voort oncruyt wt. 114.b
Wereltslieden salmē met werelts wetten regeren. 98.a
Werelt moetmen haren gant latē. 152.b
Wet der Christenen licht te houden. 90.a
Wetten van Ketters oneens. 116.a
Wetten al na de liefde reguleren. 117.b
Wiclef opgegrauen ende verbrant. 89.d
Wilhelmus van Costa. 108.c
Wilhelmus Aurifex/Wilhelmus Ketters. 108.c
een Wijf paus ghecoren. 21.b
een Wyf willet broeder Niclaes na doē. Fol. 32.d
Wijfs te Romen om gelt te coope. 42.a
Wijwater ende sout te wijen. 10.c
Wijwater ende Sout inghheset. 56.b
Wyinge der Priesters. 126.c
Witte geesten oft Bogaerden. 127.d
Witte Monnicx Orden. 128.a
Wyndruyuen ende boonen te seghenen. Fol 13.b
Wonder vanden berch Vesuuia. 10.b.c
Wonderlycke listen der Pausen. 149.c.d
Woorden der Confe. nergēs wtgedruct. Fol. 80.a
Woort maect dat Sacrament. 97.a
Wterlijcke wercken nae de liefde te reguleren. 73.b
Wterlijcke dingen vrij. 98.d
Wterlijcke mensche moet gheloouen. Fol. 112.c

Y.

Yeghelijck wil den anderen den splinter wter ooge trecken. 109.b
Yerst schilderije inde kercke. 136.a
Yerste Latijnsche Misse. 139.d
Yerst alle daghe gecommuniceert. 140.b
Yerste Coninck in Vranckryck. 144.b

Z.

Zacharias Paus. 20.c
Zamboniti Orden. 124.c
Zeloters Secte. 132.d
Zosimus de 43. Paus. 15.c
Zweeren in geender manieren. 111.c
Zwinglius kercke ende aenhanck. 94.d
Zwinglius ende Luther eens ende oneens. 94.d
Zwinglius een beschermer der vromer Philosophen. 107.c
Zwinglius van t'Sacrament. 108.a

Eynde der Tafelen.

i ij iij iiij v vi vij viij ix x xi xij xiij
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13
xiiij xv xvi xvij xviij xix xx xxi xxij xxiij
14 15 16 17 18 19 20 21 22 23
xxiiij xxv xxvi xxvij xxviij xxix xxx xxxi
24 25 26 27 28 29 30 31
xxxij xxxiij xxxiiij xxxv xxxvi xxxvij xxxviij
32 33 34 35 36 37 38
xxxix xl xli xlij xliij xliiij xlv xlvi xlvij
39 40 41 42 43 44 45 46 47
xlviij xlix l li lij liij liiij lv lvi lvij lviij
48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58
lix lx lxi lxij lxiij lxiiij lxv lxvi lxvij lxviij
59 60 61 62 63 64 65 66 67 68
lxix lxx lxxi lxxij lxxiij lxxiiij lxxv lxxvi
69 70 71 72 73 74 75 76
lxxvij lxxviij lxxix lxxx lxxxi lxxxij lxxxiij
77 78 79 80 81 82 83
lxxxiiij lxxxv lxxxvi lxxxvij lxxxviij lxxxix
84 85 86 87 88 89
xc xci xcij xciij xciiij xcv xcvi xcvij xcviij
90 91 92 93 94 95 96 97 98
xcix c ci cij ciij ciiij cv cvi cvij cviij
99 100 101 102 103 104 105 106 107 108
cix cx cxi cxij cxiij cxiiij cxv cxvi cxvij
109 110 111 112 113 114 115 116 117
cxviij cxix cxx cxxi cxxij cxxiij cxxiiij cxxv
118 119 120 121 122 123 124 125
cxxvi cxxvij cxxviij cxxix cxxx cxxxi cxxxij
126 127 128 129 130 131 132
cxxxiij cxxxiiij cxxxv cxxxvi cxxxvij cxxxviij
133 134 135 136 137 138
cxxxix cxl
139 140

Ghedruckt tot Delft/by Aelbert Heyndricxz. woonende aent Merct-velt.

Anno 1583.

-10890-

John Carter Brown Library

John Carter Brown
Library

¶ Werelt-boeck / Spieghel ende Beeltenisse des gheheelen Aerdtbodems / van Sebastiaen Franck van Word in vier Boecken (te weten / in Asiam / Aphricam / Europam / ende Americam) ghestelt ende afghedeylt. Ende oock aller daer in begrepene Landen / Natien / Prouintien ende Eylanden / ghelegentheyt / grootte / wijdde / ghewasch / eyghenschap / ende der daer in ghelegene volcken ende Inwoonders / Namen / ghedaenten / Leuen / Wesen / Religien / Ghelooouen / Ceremonien / Wetten / Regiment / Policie / zeden / Ghebruyck / Krijch / Coopmanschappen / Vruchten / Dieren / Cleedinghen ende veranderingen / eyghentlick / voor oogen ghestelt. Oock wat van Nieu-geuonden Werelden ende Eylanden / niet wt Beroso / Joanne de Monta Villa / Sinte Brandons Historie / ende dierghelijcke Fabulen: maer wt aengenomene / gheloof-weerdighe / eruarene Werelt-beschrijuers / met grooter moeyte te samen ghedraghen / ende wt veel wijt-strijckende boecken / in een Hant-boeck ingelijft ende veruaet / voormaels dierghelijcken in Duytsch noyt wtgheghaen.

¶ Met een Register van alle het Inhout des seluen Boecks / int eynde van desen ghedruckt.

Psalm 46. ende 64.

Coemt hier / ende aenschout de wercken des Heeren / die soo wonderlijck is / ouer de menschen kinderen.

Ghedruckt tot Delft / by Aelbert Heyndricxz. woonende aent Merct-velt.

Anno M. D. L XXXIII.

Authores in dit werck verhaelt ende aenghetoghen.

Plinius Veronenſis.
Pomponius Mela.
Strabo Gnoſius.
Johannes Aubanus Boemus.
Antonius Margarita.
Sebaſtianus Munſterus.
Bilibaldus Birckeymerus.
Beatus Rhenanus.
Petrus Apianus.
Lodouicus Vartomannus.
Petrus Aliaris.
Petrus van Syncia.
Chriſtofferus Columbus.
Alonſus.
Americus oft Albericus Veſpu.
Ferdinandus Corteſius.
M. Antonius Sabellicus.
Jambulus.
Pius de tweede voortijdts Eneas Siluius ghenaemt.
Een Seuenberger/22. Jaer inder Turckye in geuanckeniſſe geweeſt.
Macrobius.
Bartholomeus Anglicus.
Am. Marcellinus.
Chronica heer Jacobs/ Prochiaen tot Truſenheym Anno 1386. beſchreuē/allermeeſt van Straetſborch ende Elſaet.
Philippus Beroaldus.
Nicolaus Beroſus.
Mar. Venetus/beyde Venetianen.
Auguſtinus Libro de ciuitate Dei.

John Carter Brown Library

M. Varro.
Teopompus.
Polybius.
Laurentius Vries.
Parmenides.
Plato.
Ariſtoteles.
Julius Solinus.
Julius Ceſar.
Cornelius Tacitus.
Hieroninius Geuilerinus.
Hieroninius Diuus.
Tertulianus.
Valerius Maximus.
Eudoxus.
Eraſtones.
Flauius Joſephus.
Publius Oroſius.
Lucanus.
Diodorus Sicculus.
Herodotus.
Joannes Boccatius.
Lactantius Firmianus.
Otto Phriſingenſis.
Raphael Volateranus/Tit. Liuius.
Jſidorus.
Venerabilis Beda.
Juſtinus.
Higinius.
Blondus Flauius Foroliuienſis.
Bernaert van Breedenback eē kamerlinck/ ſeer gheleert ende verre eruaren man.

Sebastiaen Franck van Woerd / wenscht den Godtsalighen Leser ooghen ende herte des inwendighen menschs / om te bekennen de wercken Godts.

Tasten des vernufts in woorden eñ wercken Godts.

HOe wel van allen woorden ende wercken Godts in dese duystere Wereldt (mÿn Leser) een blint tasten ende misgrÿpen van allen menschen kinderen gheschiet: soo scharmutselt nochtans dat blint vernuft / het welck altÿt Godt zÿn wil / als in alle Godtlicke dinghen: also oock sonderlinghe van des wereldts aencoemste gheheel wonderlick ouerdweerschs velts henen / met enckel lochtslagen ende faelgrepen / gelÿck in mÿn voorgaende Cronÿcke recht int beghinsel menichuuldich aenghewesen is / hier int langhe wederom te verhalen / verdrietelick ende onnuttelick. Nu vander ghelegentheyt / grootte ende wÿdde der seluer / ware oock een groot deel onbekent / waert dat des grooten Alexanders ende der Romeynen ghewelt der werelt niet en hadden ontsloten / ende sonderlinghe nu ten laetsten in hondert Jaren der Venetianer heerschappie / oock der Cooplieden neuswÿsheyt ende goudthonger / oock des Coninck van Portugael eñ Hispanien Zeeuaert / vele Landen eñ lieden / Jae nieuwe werelden (ons voormaels onbekent) en hadden gheuonden / Jae der seluer gelegentheyt / volcken ende seden / niet gheloofweerdich aenden dach gebracht / ende der seluer landen / somtÿts goedt ende lieden met henlieden tot waerteeckenen ghebracht en hadden / soo dat yemandt niet onbillick Epicuro toeuallen mochte / datter ontallicke veel werelden waren / oft Aristoteli / dat de werelt sonder eynde ware / dewÿle datmen aen gheen eynde der seluer comen en can / eensdeels van weghen des Barbarischen volcx tyrannie / eendeels vander wilder Dieren ongheduerichevts wegen. Daer by hebben wy onder de gheuonden ende bekenden landen ende Conincrÿcken niet alle / maer alleen de Hooftlanden / die veel landen in haer besluyten / vertelt ende aenghewesen / Jae oock die niet alle / maer alleen somwÿlen met eenen vingher daer op ghewesen. Want de werelt Godts wercken ende Schepselen (hoe wel sy eyndelick zÿn) zÿn nochtans dieper / volcomender ende verborghender / dan eenighe penne verreycken / oft een tonghe wtspreken can. Wāt als ick Armeniam / Egyptum / Indiam / Tartariam oft Turckien beschrÿue / so en sult ghy niet achten dattet doorgaens een volck / landt / Coninck / zeden ende regiment sy / maer in veelen verdeylt. Merckt een Exempel van Duytslant / dwelck effen wel eenen name / ende slechts een cleynste deel Germanie is / ick swÿghe Europe / noch heuet veelderley volcken / ghelooue / spraken ende Landen in hem / als Beyeren / Swauen / Francken / Hessen / Saxsen / Nederlandt / etc. so dat / wie doorgaens een dinck van de Duytschē seyt / dicwils der waerheyt faelgeren moet / also dat dicwils contrarie dinghen / spraken / heerschappÿen / seden / ghelooue / Regimenten van een volck ghesept worden. Also is Italia wel eenen naem / maer heeft 15. oft 18. volcken ende landen in hem / eensdeels met seden / spraken / etc. onderscheyden / oft alwel Italiaensch heet / ghelÿck de Duytschen alle Duytsch. Alsoo gaet het met Gallia eñ Hispania oock toe / waer in wel 17. Conincrÿcken zÿn / van spraken eñ seden somtÿts so verre van malcanderen verscheyden / dat deen den anderen glat niet en verstaet / soo weynich als eenen Duydtsch / eñ heeten nochtans alle Hispani / gelÿck Sachssen eñ Schwauen Duydtsche / maer daer wort dickwils sonder waerheyt een dinck van hen ghesept / desghelÿcx oock ouer alle de werelt. India is alleen wel in 100. Coninckrÿcken ghedeylt / ende dese Conincrÿcken naemaels in veel Vorstendominen ende landen / aen ghelooue / seden eñ Regimenten gheheel onghelÿck. Daerom wat wy niet vercreghen en hebben / daerop willen wy alleen ghewesen hebben / ende de wereldt slechts met een cole beworpen ende botsseren / maer niet doorsoecken / afmalen ende contrefeyten. Wien nu desen onsen arbeyt mishaecht oft onnut dunct / die leset te voren / ende oordeele alsdan. Oft alwel de ordentlicke vercierde reden den Leser niet en verlusticht / so sal hem nochtans de nieuheyt / wonderen ende menichfuldicheydt der dinghen int Ampt behouden. Wy en hebben oock niet de leughenachtighe Historie S. Brandons / reyse ende Zeeuaert Diedericks van Beren / oft de poppe Joannis de Monte Villa voortghebracht / oft de Fabel Berosi hierin ghestelt / maer so veel ons moghelick is / der waerheyt beneersticht / ende niemant gheimiteert / dan gheloofweerdige aenghenomen wereltschrÿuers / die haer reysen eñ Historien grootmachtige Coninghen eñ Keyseren ghedidiceert hebben / daer immers niet te vermoeden en is / dat sy desen leughens hebben toegheschreuen / ende met ydele versierde woorden ghehoueert. Wt de Oude en hebben wy niet dan die aenghenomen ende voortghebracht / als Strabonem / Macrobium / Plinium / Melam / Ptolomeum / etc. der welcker Boeckē sonder alle tegensprake by de Cosmographis als gheloofweerdich zÿn aenghenomen / hoe wel sy oock veeluoudich oneens zÿn / niet weyniger dan de Philosophi van des werelts aencoemst / nochtans hebben wy so veel ons immers moghelick is gheweest / alle Fabulen omme gegaen / leugenen niet voor waerheyt beuesticht / wetende dat gheen dinck den Historien so contrarie is / als leughenen. Nieu mare soecktmen in Fabulen / maer de waerheydt in Historien. Nochtans en sult ghy dat niet voor leughen achten / dat in onse landen ongewoon somtÿts al wel ongelooуich schÿnt eñ luydt. Godt is wonderlick in zÿn wercken / oock oneyndelick / die zÿn wereldt (op dat hy oock wt zÿn wercken ghekent / verciert / ende zÿn goedertieren Almachticheydt ghespeurt worde) met enckel wonderwercken verciert ende ouergheghoten heeft / dwelck eensdeels wt ghewoonheyt ende daghelicx ghebruyck geen wonderwerck meer en schÿnt. Want wie wildet ghelooouen / diet alleen ghehoort ende noyt gesien en hadde / dat een natuerlick dinck ouer al ware / ende de gheheele werelt veruult / verwermt / verlicht ende vruchtbaer maeckt ende nochtans niet op Aertrÿck wesende / als de Sonne met haren schÿn / die tot Jerusalem / Calicut / India / Anglia somtÿdts tot eender

Waerheyt wort in Historien ghesocht.

tÿdt

tijdt is/schijnt/ende bouen elck Lant/ Stadt/ Dorp/ Ja huys staet/ ende altemael oueral met malcanderen verlicht. Hoe can het eenen blinden onueruaren geloouen/datter een Dier is/ dat noch inden Hemel noch op Aerden en is/ maer inde Locht hangt ende sweeft/ als de voghelen/oft int water leeft als de Visschē/ dwelck wel een so grooten wonder is/ als dat Caristus zijn leuen alleen int vyer heeft/ dan datter niet so ghewoon ende ghemeyn by ons is/ende by den ghenen daert is/ gheen wonder meer en schijnt/ so weynich als by ons de Dieren die onder dwater oft Aertrijck leuen/ als Visschen/ Mollen. Item wie soude gheloouen den wijnwassch eñ zijn cracht/ oock aller dingen natuere ende aert/ diet niet beyde eruaren ende ghesien hadde?

Godt wonderlic/ ende zijner wercken aert. Psal. 46. 64.

Hierom wie alle creaturen eñ Gods werck/ aert ende eygenschap naby aensiet/ die en vint niet dan enckel wonderen/ende moet met Dauid niet dan van eenen wonderlicken God singhen ende segghen/ ende hem aller wercken Godts verwonderen/ daerom en latet v in uwer herten niet als een gespot oft Fabel zijn/ so hierinne yet vreemts/ Jae schier ongheloofelijcks voorgedraghen wort/maer bekēt Gods wonder werck/cracht ende almachtige macht daerby/ die niet anders can dan wonder doen ende spreken/ op dat wy hem groot maken/ hem aenhanghen/ ende ons begheuen/also alle herten ende creatuere voor billick bekennen moet. Wederom wil ick oock niet dat ghijt al ghelooft/ dat in een yeghelick boeck voorghedraghen wort. Voort dewijle de Historie niet onbillick vanden ouden een Meesterinne des leuens ghenaemt wordt/die daer leeft/ende leuendighe exempelen voor de ooghen stelt/ dat alle wetboecken op eenen hoop slechs met doode letteren leeren/ende den ghestoruen menysche voorhouden/ daer toe dat wy wt Godts ghenade eruaren hebben/ wat vrucht ende nutte tverstant der wercken Gods met hem brengt: so hebben wy ons niet ongheern tot desen arbeyt ghegort. Nademale de eruaringhe wt de exempelen der Historien wassende/ leert/ ende aller dinghen Meester is/ende dat oock sonder eruaringhe niemant in Godts conste condich zijn mach/so de schrift leert Ecclesiastici/ Qui non est tentatus quid scit. Diesghelijcks worter geseyt Psal. 17. Pro. 1. Esaie 28. Judith. 8. ende dit niet te vergheefs/ oorsaecke/ de wijsheyt is een leyderinne des leuens. Maer nu en verrijchtmen de voorsichtichept niet dan wt veelder dinghen kennisse ende eruaringhe/diemen nerghens beter mach te weghe brenghen/ dan wt kennisse der Historien/ doch voornamelick wt eyghen eruaringhe inder stilheydt van Godt gheleert/ anders en ghelooft de blinde neuswijse mensche niet van natueren/ oft hy alwel veel lijdt/ eruaert/ ende dat hooft daer teghen stoot/ tot dat hy als een crupcke diemen langhe te water draecht/in scherueren valt/ Ja hy trect altijts zijnen wech voortaen als een brieschende peert totten Crijch/ hy en ghelooft niet Pharaone ende den Joden niet/ noch eruaringe/waerschouwen/ singhen/ seggen/ teeckenen/ woorden noch werckē/tot dat de Zee bouen hem tsamen slaet/ ende dat hy met Jsrael de keten aenden voet heeft/ alsdan craut hy thooft te spade van angst luysen. Jst dat een Esel op een ijs oft strate valt/ so mijdt hy deselue altijdt/ ende wort nauwe met cluppelen ofte stocken weder om daer henen ghebracht/ maer den waenwijsen mēsche en heeft niet soo veel herssens/ souts ende wetenheyts dat hy dat eruaren quaedt/ ende den cuyl daer hy so naeby in verdroncken is/ mijde/ Jae hoe veele hijder voor hem henen siet swemmen ende verdrincken/ noch swemt hy op gheraeck wel als een roekeloos waeghals altijdts nae/ tot dat hy oock verdrinckt/ Jae so hem Godt erghens eens met noodt wonderlick de handt ghereyckt heeft/ ende hem daer wtgheholpen/ noch en wort hy met zijnder schade niet wijs/ maer waeght het altydts op goet gheluck wederom henē/tot dat hy verderft/ daer en helpt niet voor/noch exempelen van andere/ende eyghender schade/ eruaringhe/ waerschouwen/ segghen noch singhen/ dat is immers te ontfermen. Daerom is den Godtloosen ghelijck alle werck/alsoo oock alle eruaringhe ende lijden onreyn ende onnut/ Oorsaecke/ want hy werckt/ lijdt ende eruaret veele/ maer niet in Godt: ende is als tot alle goede wercken/alsoo oock tot alle lijden ende eruaren onbequaem/ Tit. 1. Nu so vare de werelt altijts henen/ ick en wil haer oock niet gheschreuen hebben/ dewijle sy haer niet ghesegghen en laet/ ende om te hooren gheen ooren en heeft/ Psal. 4. Wetet ghy dat Godts wercken altemael Godes vol zijn/ oft vol Godts woordts/ wie hem in zijn wercken niet verstaet/ ende dat woordt in alle dingen niet grijpt/ die sal hem in zijnen woorde noch veel weynigher vernemen. Want alle wercken Godts met alle menschen kinderen ende creatueren gheoeffent/zijn niet dan eenen wtdruck Godts/ende recht als een spoor ende voetpadt zijns Woordts/ waer in Godt int werck ende metter daet met ons spreect/ want zijn almachtich woordt en can nimmermeer wt zijnen monde gaen/oft het moet wat wonderlicks beschicken ende wtrichten so wy hem slechs inder stilheyt toeluysteren.

De creature sal haren schepper on verdanich aenhangen.

De eruaringhe leert/ de boecken betuyghen. Eccli. 34.

Historie baert wijsheyt

De wereldt gelooft geenen heylighē tot dat hy teeckē doet.

Menschen en worden noch niet haer eygen/ noch met ander lieden schade wijs.

Gods wercken altemael vā God vol.

Nu ad propositum vander gheleghentheyt/ forme ende name der ronde ghekonghelte volcomen werelt/ haerder volcken ende Prouintien/is eenen grooten twist onder de oude ende nieuwe werelt beschrijuers ende landtreysers/ want Ptolomeus schier alle dinc anders noēt dan onse teghenwoordighe Cooplieden/ Zeeheeren ende Cosinographi: Ja daer en is schier gheen plaetse/landt/ berch/volck/water/etcet. Van wegē der dagelicxe toeuallingen/ crijchshandel/ veranderinghe der menschelicke handelinghen/ ende der beweechlicke wereldt (in welcke gheen dinck stil staet oft in een wesen blijft) dat zijn ouden Name behouden/ Ja niet dickmaels verwisselt en heeft/ alsoo dat onder 20. dinghen nauwe eene zijnen eersten Name heeft/ als ter tijdt Ptolomei ghenaemt. Hier af achte ick oock gheen cleyne oorsake te zijne/ de menichfuldighe verkeeringhe der regimenten/ ghelijck oock in Germania gheschiet is/ eñ hier nae gelesen wordt/want also de Galli/ Gothi/Huni/Wandali/ Armeni/etc. duytschlant verdoruen/verheerden ende innamen/ also hebben sy oock alle dingen nae haerder sprake/namen ghegeuen/ende somen spreeckt/ Nouus Rex, Noua lex, also zijn oock altydt alle dinghen met een nieu volck ende regiment nieu eñ verandert ghewordden. Daer by coemt het dat de oude name van so veel dinghen/ lantschappen/natien/prouintien/volcken/etc. veruallē/ ende van nieuwe volcken/nieu ghenaemt ghewordden zijn/ Hoewel oock sommighe achten Ptol. hebbe veel dinghen sonder gront/ andere naegheseyt ende gheschreuen/dat nochtans nerghens en is/ noch beuonden en wordt/ als van veel vloeden ende steden alleen in Germania/ der welcker men noch gheleghentheydt noch waerheyt vinden en can/ oock niet andere steden oft vloeden aen bestemde plaetsen oft gheleghentheden/ also datmen niet segghen mach dat den naem verwisselt sy. Nochtans besorge ick my/

Veranderinge der heerschappie/ brenget ander seden eñ ghelooouen int landt.

ick my / dat de Cosmographi dit niet gheern van Ptol. toelaten oft hooren/ het is nochtans so ghewis / dat oock Strabo ende Plinius in die maeltijt zijn/ende ander oude meer/ also ic Germanien weten ende ghewis ordeelen can/ daer af op zijn plaetse.

Nu het sy daermede hoe het wil / soo is doch dit seker / dat onder twintich berghen / steden oft regionen/niet een haren ouden name meer en heeft/ dwelck men alleen in onse landen ooghenschijnlick wel siet / want schier niemandt meer en weet/ wie dese volcke Germanie/ Sequani / Hedui/ Helvecij / Leuci/ Vangiones/ Nemeses/ Vbij/ Nagiones/ Mediomatrices / etc. van Ptol. also ghenaemt zijn/oft waer henen die Rijnsteden ghecomen zijn /die Ptolom. aenden Rijn te ligghen beschrijft / als Rauricum/ Gannodurum/ Augusta/ Elcebum ende Berbetomagum / de welcke oft ghelijck Babilonia oft Troia gheheel veruallen / ende nu een breedt velt oft vloedt daer zijn moet : ofte

Liegen ende leughen seggen is twee derley.

Ptolomeus heeft hier ghefaelt ende een leugen ghesept / oft hy alwel niet gheloghen en heeft/ want wie alle dinck nae sept/ die sept dickwils een leughen voor een waerheyt/maer hy liecht nimmermeer / dewijle hy niet en denckt te lieghen ende te bedrieghen / maer selfs verleydt zijnde/ dwaelt. Alsoo gaet het nu met andere landen oock toe/dese wanckelbare veruallende werelt en laet (nae haerder aert) geen dinck altijdts in een wesen zijn noch blijuen/ tijt verandert alle dinck/ oock hemseluen/ dat maect/ dat noch heden niemandt de costen ende frontieren veler landen eygentlick can wtpalen oft aenwijsen wt de oude/ wat ende welc dat daer sy/Gallia Celtica/Belgica oft Bellica/Austrasia/Norgew oft Noricum/Pannonia/Sarmacia/ Scythia/ Maurica/ Aurea/ Cheronesus/ Sinus Gangeticus / Canticolphum/ofte dat vernaemde Eylandt Taprobana/also de ghene dit weten/die de landẽ te peerde ende te water eruarẽ hebbẽ. So liggen oock de Eylanden Fortunate/vanden onsen Canarie ghenaemt/ Item Cumaria eñ andere/ verre anders dant van Ptol. aengewesen is/dwelck ick nochtans

Ptolomei bekentenisse van hemseluen.

Ptolomeo eenen so aenghenomen vlijtigen ouden wtcirckeler der aerden/niet gheerne toe en schreue : so hy niet selue hem dies en beclaechde/ dat vele dinghen hem niet also vlijtich zijn aenghegheuen gheworden. Daerom acht ick/ dat den nieuwen wereltbesienders/ zeeheeren/ ende ernstighen landtreyseren(als Marco Veneto/ ter tijdt Clementis 4. ende Gregorij 10. int leuen.) Item Americo/Vesputio/Christophoro Columbo/ Ascelino/ Odorico/ Petro de Aliaco/Joãni de Plano/Carpio Veneto/Caspari Judeo/ Frãcisco de Albiecheta/Josepho de India / Aloysio de Cadamoscus/ Petro Alearis/ Ludouico Vartomanno Bononiensi / ende anderen ernstighen Hooftlieden ende Zeeheeren der Coninghen ende Keyseren/hierinne meer te gheloouen zijn (als den ghenen die alle de dingen die sy beschrijuen/selue ghesien / ende eruaren hebben) dan sommighe alschoon wt den ouden / also oock Martinus Jlacomilus billick acht.

Nu de wonderbaerlicke seden ende duysent pausdommen hier in beschreuen / sullen v veel verstants gheuen ende verre brengen / dewijle ghy dese seltsame of vreemde lieden/ wetten eñ ordinantien/oock menschen eñ menschlick moet laten blijuen / ende niet voor gansen achten/oock ghedencken dat de werelt wijt eñ schier oneyntlick is / met enckel Godts wercken (die hy niet haten can) beset / ende dat een Turck/Heyden/ ect. effen so wel totter beeltenisse Gods gheschapen/ende een werck Gods is/als een Duytsch/ den welcken allen de onpartijsche Godt zijn beelde inghegoten/ ende zijn wet/ wille ende woordt in haer herte gheschreuen heeft/ Roman. 2. Daerom wilt hen eenen so ghenadighen Godt gonnen als ons/ dewijle Godt oock der Heydenen Godt/ gheen aensiender der persoonen en is / maer wie onder alle volcken Godt vreest ende recht doet/ hem aenghenaem is/ Act. 10. Item die altijdt ende noch totten eynde toe / Danielis 11. zijn Kercke verstroyt heeft onder alle volcken/ende eerst zijn toecoemste dat verstroyt warachtich Jsrael van de vier winden eñ hoecken der werelt insamelen oft vergaderen sal. Also moeste Ruth een Moabitinne te midden wt den Heydenen / int gheslacht register Christi / Matthei 1. Daerom achte ick datter voorwaer veel kinderen Abrahe wt die stammen ghehouwen/ onder de Heydenen zijn/ Matth. 3. Roma. 9. Also behaechde den onpartijschen Godt Adam/Abel/Enoch/Noah/ Job/Abraham/voor de besnijdinghe een Heyden. Item Naaman Syrus/Cirus der Persen Coninck/ den Coninck NebucadNezar / Nathanael/den ghesneden Moor/ Act. 8. Cornelius voor ende sonder de besnijdinghe inden Doop/so gheheel en heeft Godt zijn ghenade ende volck niet aen wtterlicke Elementen ende Ceremonien ghebonden. Dat souden wy ter herten vaten / eñ niemandt oordeelen / Godt ghemeyn ende onpartijsch laten blijuen/als die op gheenen persoon en siet/ ende niet also partijch eñ onse eyghen maken als de Joden (die nochtans dat contrarie moeten eruaren sonder haren wille/ also de Act. Apost. oueral betuygẽ) namelickẽ/ dat alle andere menschen die niet effen van onsen sin ende secte en zijn / enckel gansen eñ helsche berninghe wesen moeten. Godt can oock wt de steenen kinderen Abrahe maken. Wy souden billic den spreuck Christi ter ooren latẽ suysen/vele van Orienten ende Occidẽten sullender comen(diemen Turcken ende Heydenen heeft ghenaemt)ende met Abraham ter tafelen sitten int rijcke Godts/ daer teghen de kinderen des rijcx(dat is de verwaende Christeuen/ Joden / die op thoochste eynde sitten willen/ ende Godt haer eyghen te zijn verhopen)buyten ghestooten worden/hy wil seggen/dat bladeken sal hem ommekeeren/ deerste sullen de laetste zijn/ende de laetste deerste. Wy Heydenen souden ons billick schroomen / dewijle wy bastaerden ende vreemdelinghen in desen Testamente ende ghenadenbont / Jae eenen wilden olijfboom inden geloque zijn: Wt den heydenen op Christum Abrahams saet ende den rechten olijfboom gheplant/ Rom. 11.

Godt heeft zijn volck oueral.

Dien achteruolghende sult ghy effen waernemen in mijne ende aller boecken / tweerley groote vyanden/namelick menschelicke blintheyt ende affectie/welcke vyanden my meest in alle boecken ghemoeten / ende wat de Schrift waer te zijn leert/dat betuyghen alle historien. Dauid sept dat alle menschen leugenaers zijn/ ende ydelder dan de ydelheyt selue/ist datmense op een wage leyt. Paulus sept/dat des menschen affectie ende wijsheyt de doodt is / eñ een vyantschap teghen Godt ende de waerheydt. Nu so en hebben sekerlick alle boeckschrijuers dat vleesch niet also vercocht eñ wechghelept/ dat sy inckel gheest zijn/ maer den meestendeel van alle tgene dat sy doen/ spreken ende schrijuen / is een affectie ende menschelicke gheneghentheyt/maer sonderlinghe regeert de affectie tot onsen tijden machtich/waerby wanneer ons Godt alschoon eens eender waerheyt besorcht/so is sy met affectien ghecromt/ eñ met leughenen omhanghen/als eens Jacobs broe-

Affectie eñ waẽ regeert de boecken.

der met

der met schelpen / dit maket al dat de wereldt gheen waerheydt lÿden oft aennemen en can/ Joan. 14. Dewÿle nu de leuendighe ongherochte affectie noch mensch-elende/ de huyt vreest / ende om der scherp bÿtende waerheydt wille niet lÿden wil / maer haer seluen in alle dinghen soeckt / ende haerder const ghenieten/ tot eenen Heere worden / ende niet ontghelden wil: soo gheschiedt het dat alle dinck gheboghen / afghecknaecht ende op zÿn taeillioore by den hayre getrocken wort / wat sy oock voorneemt/op dattet gheen crups/ maer nuthevdt baere / ende dat hy daermede voor de wereldt moghe in ende voorcomen / dwelck immers metter waerheyt niet gheschieden soude/maer hem soude veel eer/soo hy der waerheyt veelde oft speelde/ de veele opt hooft in stucken geslaghen worden/het heet hier Silentii tutissimum præmium, daer tegen brengt de waerheyt haet/ waer voor de affectie Godt behoet / dit bewÿsen alle historien beyde waer te zÿn.

Metter waerheyt niemant opt voortghecomẽ voor der werelt.

Also hebben de Veneti/ Itali/ Romani/Greci/ Galli/ Boemi/Switsers/ Ja almeest een yghelÿck lant ende Vorst/zÿn eyghen histori so rustich opghetoomt/datmen de affectien tasten moet/ daer en is niet dã enckel victorie/ stercte/raet/ wÿsheyt/gheluck ende heyl op alle sÿden/ lieue Godt dat leuen is den natuerlicken mensche lief / Ja al datmen neffens de waerheyt setten moet/oock so smaken die sopkens wel diemen met dit vleysteerten vercrÿcht / daerom moet de waerheyt onmeghegaen zÿn/ als een Catte eenen heeten brÿ/ende der affectien gedient. Onder de oude en weet ick gheenen mÿns bedenckens soo vry ende affecteloos als Suetonium / die alleen der Keyseren leuen so vrÿ beschreuen heeft/also sy gheleeft hebben.

Suetonius de affecteloosste onder de oude.

Hebbe ick de affectie oock niet gheheel wtgetrocken/ ende my door ander lieden affectien verleyt/so bidde ick v mÿn Leser willet my vergheuen/ ick hebbe my immers beneersticht der waerheyt so veel my moghelick is te dienen/eñ beyde lieflick ende v nuttelic te zÿn / altemael sonder galle gheschreuen/ende op niemant bysonders ghesien oft yet bediet / dat wil ick my op Godt betrecken ende betuyghen / bidde daerom dattet my niemant voor eenen Wranck wil opleggheu / soo ick een yghelick landt zÿnen aert ende Epithetum toeschrÿue / ick en wil daermede niemant versmaet hebbẽ: Ick weet seer wel dat wy alle ghelÿck Adams kinderen zÿn/eenen verdoruen clomp/ Jae alle wel water aen eenen stock dragen / ende dat gheen Esel den anderen sackdragher heeten en derf / eñ somen seyt/ deen landt is niet drie mÿten beter dan dander / also en is oock deen mensch niet een loot beter (van weghen der natuere) dan dander/ende so ongelÿck als wy malcanderen onder dooghen sien / so zÿn ende sien wy in Adam malcanderen alle ghelÿck/ouer al zÿnder goede ende quade/ weynich goede / veel boose. Ick betuyghe met Godt / dat ick teghen niemant wt hate geschreuen en hebbe/ick beminne ghelÿckelick alle menschen om Godts wille / wilde oock dat ickse met mÿn leuen helpen mochte.

Clage ende bede des schrÿuers.

Een yghelick ghedencke datter van te voren lieghens ende pluymstrÿckens ghenoech is / maer wiltmen de boecken dese vrÿheyt benemen/ teghen yemant te schrÿuen/ soo worden de boecken vol leughenen eñ affectien/ Jae niets weert / anders ismen int pausdom veel vrÿer gheweest / de sonden / oock Vorsten ende Heeren te straffen/nu moetet al gehoueert ende gheypluymstrÿckt zÿn / oft het is oproerisch/so teer is de laetste werelt ghewordeu/2. Timoth. 4. Godt willet ontfermen.

Den anderen vyandt is menschelicke blintheyt eñ onuerstant/die dat suet suer/ dat quaet goet/de leughen waerheyt/ ende de duysternisse tot een licht maeckt/ Esaie 5. Want den natuerlicken mensche en verneẽt niet wat Gods is / Jae en macht niet verstaen / maer het is hem een dwaesheyt/ 1. Corint. 2. ende en mach den gheest der waerheyt niet ontfanghen/ Joannis 14. Dewÿle nu den meestendeel der gheschiedenisse ende boeckschrÿuers opt ende opt natuerlicken menschen gheweest zÿn(also daer af een spreeckwoort: De gheleerde de verkeerde/ontsproten is) ende dat den heylighen geest in beyde de Testamenten der geleerden alder meest spot/ so en moghen sy de waerheyt niet verstaen/veel min nae ghesept oft gheschreuen hebben/daer by coẽt het dat sy dickwils louen/ dat schande weert is/ende wederom in cõtrarie/want wt onuerstant moet een gelÿck blint ordeel volghen.

Wt onuerstant een blint ordeel.

Daerom dan niet effen waer eñ lofs weert en is / al dat Julius Cesar/ Tit. Liuius/Platina/Sabellicus/oft dat alschoon (wtghenomen den Bibel) in aller Leeraers boecken geschreuen is. Waerby op geen boeck hemseluen seker te verlaten en is/oock niet der H. schrift / ten sy dan datmen van Godt gheleert zÿnde/ dat oordeel by hemseluen hebbe/ ende datment verstae nae den gheest ende sin Christi / alsoot Godt ghemeynt heeft. Daerom/op dat ick de waerheyt segghe/ so en heeft my niet ghefaelgeert bynae in alle boecken / wtghenomen der H. schrift / voornamelick in Historÿs / dan der affecteloosen waerheyt/ ende my en heeft noyt gheen boeck ghenoech ghedaen/ hebbe altÿdts erghens een ghebreck(der welcker ick besorghe dat oock mÿn boecken niet daer sonder zÿn en sullen) recht als door eenen neuel ghesien / dwelck alle onuersadicht slechts nae de waerheydt noch opgaet: so weet ick oock dat de waerheyt diep begrauẽ/Matt. 13. aller werelt verborghen ende te crabbich is/ dat syse noch verstaen/singhen oft segghen en can/ hoe soude syse dan schrÿuen oft naesegghen/sonderlinghe dewÿle de waerheyt Godt selue is/die hem noch schrÿuen/malen/seggen/ spreeken/ oft oock verstaen eñ sien en laet/dan vanden waerachtighen.

Affecteloose waerheyt.

Dit onuerstant tsamen oock de eyghennuttelicke vreesloose affectie/maeckt dat alle boecken duyster / leughenachtich/ Jae met leughenen eñ affectien doorspeeckt zÿn / ende recht als begordt gaen/ ick achte dat Godt de waerheyt grooter acht/dan dat hyse in boecken cladden ende veruatẽ laet/ Ja slechs wil dat wy van hem leeren/ende niet also van menschen ende wt de boecken stelen / op dat den spreucke waer blyue / Sy moeten alle van Godt gheleert worden/ Hier. 31. Esa. 54. Omnis homo mendax, alsoo (behaluen de schrift) alle menschen betuyghen / ende Godt dat alleen de heylighe Godts lieden die in Canone Biblie begrepen zÿn / ende die wt ingheuen des heylighen Gheest ghedreuen / geschreuen ende ghesproken hebben: dat sy alleene der waerheyt niet ghefaelt en hebben/ opt eerste in leere ende penne/oft sy alwel int leuen erghens aengheloopen ende ghestruyckelt hebben/ alle de andere heeft hy doch ergens laten menschen zÿn/ende onder dien vloeck veruaet.

Veritas nisi à veracibus intelligitur & capitur.

Waerheyt salmen van God leeren.

Omnis homo mendax, daeromme immers op gheenen mensche te sien en is/hy sy hoe heylich hy nimmermeer wil. Ironeus/Policarpus/Clemens ende andere die terstont nae de Apostelen hebben gheschreuen/en zÿn niet sonder merckelicke dwalinghen/ so geheel/ datter oock zÿn diet niet voor nacomers der Apostelen / maer voor wolucn achten / die Paulus nae hem /der cudde niet verschoonende/toecomende te zÿn/ghesien heeft/ Act. 20. Ick swÿghe dat der besten

Schriben.

Schriventen boecken/ als Thome van Aquin ende veler tot onser tydt niet dan enckel dwalinghen ende Apostelen des Antechrists zyn. Daerom sult ghy met v vreese en beuen bloot ende ghelaten/ Gode ondergheuen/ onder de rastydinghe/ ende tot de voeten des Heeren sitten/ hem wat hy in v spreeckt/ toeluysterende. Dat is die eenighe rechte groote schole Christi/ waerin men alleen Godts conste ende die waerheyt hoort ende leert. Wy gaen te veel wt onselven/ ende worden door wtterlicke dinghen vanden Rijcke Godts/ dwelck gheest ende leuen is/ slechs afgehouden/ so wy daer door alleen souden in ghewesen worden/ alsoo aller sienlicker creatueren ampt ende werck zyn soude/ dat sy ons in dat onsienlick wesen in leydeden. Maer ghelyck de mensch verkeert is/ also is hem alle dinghen verkeert/ en de wtwendighe (die dat inwendich onsienlick ende gheestelick oordeel verloren hebben) moet alle dinck nae haer der verkeerder aert/ wt ende afleyden/ maer nimmermeer in/ alsoot nochtans alleen zyn soude/ ende daerom van Godt gheschapen ende voorghestelt is.

Rijck Gods Gheest ende leuen. Alle wtterlicke dingen souden inleyden.

Also leertmen de waerheyt niet wt boecken maer alleen van Godt. Wat soectmen dan de waerheydt by allen menschen kinderen/ het sy in haren mont oft penne/ ende niet veel meer by Godt de waerheyt selue? Maer de wereldt moet eenen knoop aen eender biesen/ dat licht inder duysternisse soecken/ ende niet dan enckel faelgrepen (soo sy waerdich is) doen/ want sy en wil Godes niet/ noch zynen wech weten/ Esa.30. Job 21. Sapie.2. 2.Thess.2. Oock niet dat hy ouer haer regere/ Matth.21. maer heet hem eenen Duyuel/ Marci 3. Daerom moet hy haer crachtighe dwalinghen seynden/ Jae haer eenen Duyuel zyn/ op dat hy eenen yeghelicken sy alsoo dien is ende wil/ verkeert metten verkeerden/ Psalm.17. Hoewel Godt aen ende in hem selfs eewich goet ende onbeweghelick is. Dit alle seg ick daerom/ op dat wy onse leuen/ troost ende datum/ niet so gheheel op boecken en setten/ noch voor God houden/ oft immers neffens Godt ende zyn Almachtich leuendich woordt in onser herten en setten/ Jae dat wy leeren de geesten ende boecken proberen/ ende wat wy vande boecken houden ende daerin soecken sullen/ namelicken een

Alle leuendige onghedoode menschen zyn de werelt/ ende hoe sy haer totter leugen ende waerheyt stellen. God aen hem selfs dat eewich onbeweeghlic oyerste goet.

Ghebruyck der schrift en boecken/ ende hoe de verkeerden alles verkeert is/ ooc Godt.

ghetuyghenisse onser herten/ dwelck het eenich recht gebruyck der boecken is/ wat onser herten niet ghetuycht ende medestemt/ dat wyt in zynder weerde/ als een leughen/ daerbuyten laten/ ende niet binnen dwinghen/ noch onser herten dit met ghewelt te gelooven/ becouten/ seker zynde dattet niet wt Godt noch Godts woordt en is/ Godts woordt sal Gods beelde in ons diepen/ ende de waerheyt der waerheyt in ons ghetuyghenisse geuen/ dat herte treffen en intemmen/ op dattet desen/ alsoot getuycht/ gelyck luyde/ als een ingedruckten seghel inder herten beuinde/ bekenne/ sie ende wete/ want den inwendighen mensch moet alle zyn dingen weten/ sien/ grypen ende bekennen/ sal hy hem daer op steunen/ begeuen/ ghelooven ende verlaten/ so wel als den wtwendigen mensch niet en ghelooft dan dat hy metten wterlicken sinnen begrypt/ ende met een vernuftich wtrekenen invaet: Effen also ghewisse moet een inwendige mensch/ die gheestelick op dat onsienlick alleen siet ende ghericht is/ van tsyne zyn/ dattet waerheyt ende gheen ghedrochte: Geest ende leuen/ ende gheen domp oft becoutinghe sy/ maer een Plerophonia ende versekerheydt des inwendighen menschs/ Jae veel ghewisser dan den wtwendighen mensch van tsyne is. Want dien mach bedrogen worden/ ende dickwils meynen dat hy veel menschen/ ruyters/ ende sielen siet/ soot alleen eenen waen/ ghedrochte ende bedrieghelickheyt is/ ende inder waerheyt niet/ alsomen veelmaels van krancken ende ouergheloouige eruaren heeft. Maer den onwendighen mensch/ dewyle hy wt God is/ ende niet sondighen en mach/ en mach zyn ghesichte ende weten niet guychelen/ maer moet gheest/ leuen ende waerheydt zyn/ wat hy siet ende weet: Want wat sienlick is moet vergaen/ ende en is inder waerheyt niet dan een bedriegelicke schaduwe ende verganckelick ghedrochte/ maer dat onsienlick is dat is eewich ende die bestandighe wesentlicke waerheydt/ die niet bedriecht/ also sy niet gheluyminstrijckt worden mach. Salich zynse die daer op sien/ diet begrypen/ weten/ bekennen/ ende haer daerop verlaten/ 2.Cor.4.

Plerophonia, id est, Certitudo quam consequitur dono viue fidei.

Wat sienlic is moet vergaen.

AMEN.

Geographia / ſpiegel ende beeltniſſe

Aſie/ Europe ende Aphꝛice. Oock der nieuwe gheuonde werelt / ende aller daer in gheleghen volcken gheleghentheyt/ eyghenſchap / aert / regiment / gheloouen / leuen ende weſen/ in vier boecken ghedeylt.

Wtdeylinghe ende bewoꝛpinghe des gheheelen aertbodems/ eerſtelick wat int ghemeyn.

De werelt is ront.

By allen Geographis eñ Coſmographis is dit eenſtemmich beſloten ende ghewis dat des wereldts foꝛme ende Centrum ront is / effen datſelue houden ſy oock vander Aerden ghelijck vanden Hemel/de aerde leyt te midden in de dingen die gheſchapen zijn / met water opt grootſte deel bedeckt / die al tghene dat ſwaer is / aen haer treckt / ghelijck den hemel al wat gheeſt ende licht is. Pius de tweede meynde datmen deſe werelt niet onbillick een Eylant noemt/ Want werwaerts datmen wt wil/ ſo coemtmen aender zee/daermede dẽ gantſchẽ omrinc der aerden omtuynt is. Ende hoewel oock dat water een hoogher Element is dan de aerde / eñ verre bouen der aerden ſweeft / alſo den Zeeuaerderen wel te weten is/ſo heeft hem doch Godt een ghebodt ghegheuen/ dwelck het ſonder zijnen wille ende beuel niet ouertreden mach/namelick hoe verre dattet gaen / eñ wat deel dattet verſchoonen ſal/gheboden/hoewel Tertul. in Apolo. ſchꝛijft / dat Hierapolis / Delon/ Rhodon ende Chion de Eylanden / met veel duyſent menſchen geheel vergaen zijn / So gedenckt oock Plato hoe dat een groot deel Aſie eñ Aphꝛice vander Atlantſche zee is wechgenomẽ. De Coꝛinther zee/ſo den voornoemden Tertullianus aenwijſt/heeft oock een aertbeuinghe wtgheſtooten / Item groot waters macht heeft Lucaniam vanden Italiaenſche landen afghedeylt / ende tot een Eylandt ende name Sicilie ghemaeckt.

De wereldt met water omtuynt eñ beſloten.

Waters noot ende diluuie ſtraffe der werelt.

Soo aenwijſt oock de ſchꝛift / dat eens de gantſche werelt tot op acht perſonen met eenen wateruloet is verſonckẽ gewoꝛden / maer dit alle is wt een byſonder beuel ende ghebodt Gods geſchiet/om de ſondelicke werelt wt genadẽ wt te roepẽ/ op dat ſy der ſonde een eynde make/ ende haer niet noch hoogher aen Godt en vergrijpe / alſoo dat oock des vaders roede een werck zijnder liefde ende ghenade is/tegen zijn booſe tuchtlooſe kinderen/niet weynigher dan als hy zijne vꝛome kinderen bꝛoodt biet/ want ghelijck de ghene der roede behoefden/ ende der anderen noot bꝛoot eyſchte: alſo geeft de vꝛome vader eenen yeghelicken tſijne / wat hem nut ende goet is/dat zijn liefde eyſcht ende der gheender beyder noot is eyſchende.

Van des aertrijcks grootte/omrinck/regiment/dickte ende wijde.

Gradus eñ ſtadiũ wat.

DE Aſtronomi hebben met haer Inſtrumenten beuonden/ dat eenen trap aenden hemel/welcken ſy Gradus noemen/ſeuenhondert ſtadia heeft. Nu heeft een ſtadium twelf ſchꝛeden/eñ een yeghelicke ſchꝛede vijf voeten. Sijnder dan nu 360. Trappẽ aen den Hemel/ ſo beuindet hẽ/datter twee hondert duyſent eñ 52. duyſent ſtadia om des aertrijcks omrinck zijn/makende twelf duyſent 52. Duytſche mijlen om den cloot der aerden. Sy vinden oock met conſten der Geometrij/ dat des aertrijcks dickte tachtentich duyſent/hondert/ ende eenentachtentich ende een half ſtadia/ ende een derdendeel eens ſtadiums heeft. Dewijle nu nae ſommigher wtrekenen/ acht ſtadia een Italiaenſche mijle doen / ſo heeft des aertrijcks omrinck 26. duyſent ende 5. hondert mijlen/ eñ des aertrijcks dicte 10. duyſent ende 22. mijlen / een weynich meer. Maer die mijlen zijn cleyn/ want nae deſe wtreeckeninghe/ ſo heeft eenen trap aenden Hemel 87. mijlen / ende een halue/ dat beuint hem altemael onbedꝛiegheliek/ ſoo Joannes Koningſbergher aenwijſt/ maer op duytſche mijlen wtgerekent/ heeft (ſo ghehooꝛt is/) de ronde der aerden/12. duyſent/ 52. mijlen/der welcker eene / 28. duyſent ende achthondert gemeyne voeten hout / maer van het aertrijck tot aen den Hemel des Gheſterntes rekenen ſy vijfthien duyſentmael duyſent/ tweehondertmael duyſent / 33. duyſent / 927. mijlen.

Grootẽ/ wijde eñ dicte der werelt.

Duytſche mijlen hoe groot.

Wat Coſmographia is/ende wat onderſcheyt dat ſy heeft van Geographia ende Coꝛographia.

PEtrus Apianus wijſt aen in zijnder Coſmographie wt Vernero deſen onderſcheyt tuſſchẽ Coſmographia/Geographia/eñ Coꝛographia/dat Coſmographia (alſoot des woordts Ethimologia ende wtlegginge op den rugghe dꝛaecht) een gantſch volle eygentlicke beſchꝛijuinghe der wereldt is/eñ wat met des Hemels omſweuẽ begrepen woꝛt/ als de vier Elementen/Sterren / Sonne/ Mane/der Planeten eñ Cirkelen/ waer wt die ouerhemelſche Sphera ghemaeckt woꝛdt/ die oock de gheleghentheyt van een yegelijcke plaetſe/ende de hoochte des Poli dooꝛ Symetriam afmeet/ooꝛſaecke ende onderſcheydt aenwijſt aller Climaten daechs ende nachts / der vier hoecken der wereldt/ de beweginghe / opganck ende nederganc der gehechte ende dwalende ſterren / ende wat tot des Hemels loop behooꝛt / als de hoochte des Poli/der Paralelzonis middaechſchen / Cirkelen / Climata / etc. Dooꝛ Mathematiſche conſt aenwijſen / alſo tot onſe tijden Petrus Apianus / Laurentius Vꝛies / Sebaſtianus Munſterus / Pelicanus/ ende andere/ in haer boecken ende Mappis geheel aerdichlick aenwijſen: in onſen Wereltboeck (dies nauwe een Geographi weerdich is ghenaemt te woꝛden) niet te ſoecken oft te hopen / dewijle wy derwaerts niet geſien hebben/oock ouer onſe vermoghen ende pꝛofeſſie is/ der werelt eyghentlicke contrafactuere vooꝛ de ooghen te ſtellen/ (dwelck ick den eerſt bouen vertelden beuele/) maer der werelt ende landen/ leuen/weſen/geloouen ende regimenten aen te wijſen / in hoe menichfuldighe ſecte de woeſte wilde duyſtere werelt ghedeylt ende verſcheurt ſy/ ſoo datter ſchier ſoo veel gheloouen ende Godtſdienſten zijn/alſſer veel volcken/landen/ Jae ſteden ende hoofden zijn. Deſe jammer (segghe ick/) te beweenen / ende der blinde dwaſe wereIt haer blindt taſten / faelgrijpen ende ſchermutſelen/ Jae

Coſmographia wat.

Wat in dit Wereldtboec te ſoecken is.

De wereldt een verwert Babel.

Jae haer sots kolue om thooft te slaen / heb ick desen arbeydt voor de handen ghenomen/ oft wy doch een mael verstonden / waerom Christus de wereldt een duysternisse / ende des Duyvels rijck noemt.

Geographia wat.

Geographia is een beschrijuinghe der werelt / also sy eruaren / ghesien ende haer ghelegentheyt bekent wort / ende recht als een afcouterfeytinghe der vernaemste plaetsen/ berghen / wateren ende vloeden / hoet aen malcanderen stoot ende hangt / met haer palen ende merckstenen / ende wordt van Cosmographia onderschepden/dat sy dat aertrijck meet/ ende onderschepdt met berghen / vloeden ende zeen. Maer Cosmographia door de Cirkelen des Hemels. Ende Geographia is seer nuttelick den ghenen / die de Bibelen ende allerley gheschiedenissen ende fabulen te verstaen begheeren.

Corographia / anders Topographia ghenoemt / beschrijft besondere plaetsen (als Petrus Apianus dat Beyerlandt/) eyghentlick ende volcomen / als oft het daer voor ooghen stonde/so gheheel/ dat sy gheenen Berch/ Hof/ Beeckskken / Huys / Thoren / Muer / Bosch / ende volck somtijdts aen te wijsen onderweghen en laet.

Van winden.

DAer zijn vier voornamelicke winden / die heeten Vorsten. Den eersten windt vanden opganck / heet Subsolanus / op duytsch Oostenwindt / hy waeyt van Orient/ is heet/ drooghe/ende gheerne schoon/ als hy gaet/ soo heeft hy tot elcker sijde eenen bywint/ dien ter rechter sijde heet Vulturnus ofte Eurus / op duytsch Oostsuyden oft Oostsuyd / van seer droogher natueren / dien ter slincker sijde heet Cenas/ Oostnoord/ brengt drooghe wolcken/ want hy trect alle vochticheyt der wolckẽ aen hem/daer by oock een spreeckwoort byden geleerden geresen is / van eenen boosen mensche/ die hem aller boosheyt aenneemt/ Mala attrahit vt Cenas nubes , hy treckt dat boose aen hem/ ghelijck Cenas de wolcken. Dese wint is gesonder dan alle andere/ hy vermeerdert de sinnelicheyt/ want hy alle quaet aen hem treckt.

Suyden wint te mijden.

Den middaechs wint heet Auster oft Notus/ op duytsch Zuydẽwint/hy is werm eñ vocht/ heeft ter rechter sijdẽ Austro/Affricũ/zuydwest gheheel werm / ter slincker sijden Euronotus/ zuydoost/is machtich werm/zijn alle vocht eñ werm / onser natuere meest onghesont / sy comen wt werme landen Aphrice/daer in veel feninighe dieren zijn / daer by dan de herwaerts ghebrochte Locht de opene lichamen verghift ende crenckt / sy maken vloeden inde leden/ crauwige sweeren/ende onreyne huyden/oock slaperighe ende cortsachtighe lieden/ boose ooren ende ooghen/ traghe vette lieden / ende de popelsije/daerom is hy te mijden.

Den Vorst ende oppersten wint van den nederganck heet Zephirus/of Fauonius/Westwint/ is cout ende vocht / heeft ter rechter sijden Aphricum/Westsuyd/is stormachtich met regen / dien ter slincker sijden heet Chorus oft Cirnus/ Westnoord/bringt neuel ende claerheyt/sy zijn alle drie ghesont/becrachtigen seer ionghe lieden/den ouden bringhen sy sluymen ende hoesten / oock benautheydt om de borst/ Maer ionghe lieden veel goets.

Den vierden windt van middernacht heet Aquilo/Noordtwint / is coudt ende sneeuachtich/heeft ter rechter sijden Chorum / Noordwest / dien sneeut ende haghelt. Den slincker Boreas ghenaemt/ Noordoost/ droocht met coude. Dese zijn altemael ghesont / verstellen de vloeden/ maken sterck/ crachtich/ende hardestoelganghen / wel water lossen/eten/sy zijn vruchtbaer mannen ende vrouwen / alle dieren souden in dese locht gestelt worden/ sy ontfanghen haest / doet oock vander couden weghen wel verteeren. Somma / maken den mensche snel / lichtsinnich/van goeder verwe/ cloeck / mannelick / sinrijck : Maer swintertijts maken sy hoestende / benout om de borst/ humeuren des hoofts / gheswillingen der tanden/ ende des aensichts / halswee / verseeringe der Longhere/ende ander boose toeuallingen. Nu om te weten welcken windt dat tot elcker stonde gaet / oft waeyt / so leest daer af Joannem Coninckshergher / Apianum/ende andere/ alsomen oock in ghelijcken val weten ende wtrekenen can/welcke Planeet tot elcker tijdt regeert : Maer ick en weet niet ofte hem een Christen met goeder conscientien daer na richten ende handelen mach / daerom ick gheenen lust hebbe veel daer af te schrijuen / Ick beuelet den Astronomis ende haer aenhangers/ so zijt voorgheuen / wtrekenen / ende verantwoorden.

Een ghemeyne wijtloopende beschrijuinghe der vier deelen der werelt / namelick / Asie/ Europe/ Aphrice / ende Americe / waer mede sy begrepen/ ende wat sy voor landen ende volcken in haer houden.

NV den gantschen omrinck der Aerden wort in vijf ghelijcke deelen gedeelt/welcke sy Zonas heeten / het middele is van hitte weghen onbewoont. De wterste twee deelen Zone oft Circkels/ zijn van grimmiger coude weghen volckeloos. Soo zijnder slechs twee deelen met lieden bewoont eñ beset/ namelick/ die tusschen de brandende van coude ende hitte ligghen. Nu so en can geen van dese twee aertrijcken met volck bewoont / weten noch kennen watter voor lieden op dander deel zijn/ende van wien/ ende met wat lieden dattet beset is. Oorsaecke : Dat middelste brandende deel van hitte weghen volckeloos/ scheyt dese volcken/ende is recht als eenẽ muer / so dat sy van hitte weghen niet en connen tsamen reysen/ noch malcanderen kennen. Daerom is alleen onse deel der aerden/dwelck wy (wy die te water eñ te lande tsamen moghen comen) bewoonen/in drie deelen afghedeelt/ namelick / in Aphricam/Europam/ ende Asiam/daer af willen wy wat schrijuẽ/die int ander deel der werelt late ick haer werelt beschrijuẽ. Wy willen dat vijfste deel der werelt / waer in onser zeen/ Eylanden eñ landen wesende/ligghen/voor de hant nemen / van welcke de wtdeylinghe der ouders wat twistich is (dwelc hier na volcht) vanden ghenen die tvierde deel der werelt hebben ghevonden/met menschen bewoont / daer af wonderbaerlick ende lustich te lesen is/oock dagelicks noch heden nieuwe landen/eylandẽ/ ende lieden geuonden worden/so dat schier die meyninge voor waerachtich mocht aengesien wordẽ/als datter veel ontallicke wereldẽ zijn/ ende dat de werelt sonder eynde sy: Wãt dagelicks beuint hem wat nieus in de wercken des wonderbaerlickẽ Gods/die niet wt te leerẽ is.

Asia tweederley.

ASia thalue deel onser wereldt / verstreckt hem vanden Noorden door het Oosten/tot aen het Zuyden/ende wort Asia genoemt. Nu zijnder twee Asia / dat cleynste ende tgrootste : dat cleynste Asia/ nu Natalia genaemt/ wordt metter zee/ Mare Mediterraneum ghenoemt/ omuanghen eñ omgort/eñ als hem Phrigia eñ Licia eyndt/ hem oock mede toesluyt/ eñ hout

in hem teghen het Noorden Bithiniam / vanden Westen Propontidem / vanden Oosten Liciam ende is vijfhondert steden machtich / haefachtich ende rijck / begrijpt oock in hem die landen ende prouincien / Gallatiam / Bithiniam / Lycaoniam / Paphlagoniam / Salonem / Misiam / Olpinam / Pergamum / Eoham / Lelbum / Zoniam / Cariam / Lydiam / Linam / Pamphiliam / Phrigiam / Ciciliam / Rhodum ende Ciprum. Dit altemael alsoot eertijts cleyn Asia ghenaemt wert / also wordet nu den meesten deel / van wegen het groot toenemen des Turckschen Keysers / Turichia / dat is / Turckye ghenoemt. In dese heeft den heylighen Joannes Apostolus dat Euangelium Christi vercōdicht eñ betuycht / daer in de Keysers tot Constantinopel veel Martyres hebben gemaeckt. Nu is dat landt verwoest / ende meest al van der Roomscher Kercke weder afgheuallen / van Machomet ende ander valsche Apostelen afgheweyndt / ende der Martyrum bestandicheydt heeft aldaer gheheel opghehouden / dewyle dat Machometsche ghesette alle dinck in Afgoderye verkeert heeft.

Cleyn Asia Turcksch oft Mahometsch.

Dat grootste Asia strect voorder / namelick / so ghesept is / vanden Zuyden tot teghen het Noorden / besluytet alle daer tusschen teghen het Oosten in Asia binnen. Haer eynde is teghen het Zuyden aenden vloet Nilo / eñ eyndt hem inden middernacht / aenden vloet Tanaym. De zee Oceanus ghenaemt / aenroert dit landt aen drie plaetsen / eñ die eenighe zee verliest aen elcke plaetse haren name met een bysonderen name ghenoemt. Int Oosten heetse Mare Eoum / de Eoische zee / vanden Zuyden / de Indische / vanden Noordē de Scytische zee / ende begrijpt in hem Indiam / waer in Ganges ende Indus seer groote vloeden vloeyen ende ontspringhen / Cheronesus / Arachosia / Paropanisade / Dragiana / Gadrosia / Ara / Carmania / Persia / Susiana / Mesopotamia / Phenicia / Arabia / Idumea / Egyptus / Palestine / oft Judea / eensdeels Cananea genoemt / Caldea / Babilonia oft Assiria genaemt. Item Siria / Bactria / Cappadocia / Colchos / Margiana / Media / Parthia / Sodoma / Arimphei de volckē aen dē sneeuberch Rimpheo genaēt / gelegē / daermē van sneeus haluē niet voorder comen en can / een geheel oprecht volc / so Pōp. Mela behaecht / dwelck wouden voor huysen heeft / eñ hē vā de vruchtē des wouts onthout.

Begrijp eñ ghelegheytheyt des grooten Asie.

In Asia zijn oock volckē Mosoni genaemt / teghen het Noorden / die bouwen houte steden eñ torens / maken hare lichamen vol marcken oft teeckenen / met branden / trecken / ende verwen: Sy eten ende bedrijuen echtelicke wercken int openbaer / sonder schaemte voor allen / ende houdent effen so weynich voor schande / als eten ende drincken / Sy verkiesen opentlic eenen Coninck / ende bewaren hem wel gebonden ende aenghehecht / in grooter behoedinge. Dat is een wilt ongetemt volck / den aenstootenden / ende aenpalenden schadelick ende vermetel. Van Asia Plin. 5. cap. 9.

Mosoni bedrijuē Echtelicke wercken int opēbare.

Europa / dat tweede deel der werelt.

Europa ende haer begrijp.

EVropa dat tweede deel der werelt reyckt vanden midnacht tot aenden nederganck / beginnende van Tanai oft Hellesponto / ende streckende tot inde Atlantische zee / ten eynde Hispanie / ende streckt tot in Greciam / aenden vloet Tanani oft Hellespontum / ende begrijpt Thraciam / Illiricum / Pannoniā / Poloniam of Sarmatiam / Germaniam / Italiam / Galliam / Hispaniam / met haer aenpalēde Eylanden. Europam schrijft Plin. een voederinne eñ ouerwinnerinne geweest te zijn / aller volckeñ / voor alle aertrijcken dat schoonste / paelt teghen middach aen de Duytsche zee / tegen den opganck strecket tot aenden vloet Tanaim / die Asiam van Europa deylt. Vanden nederganc ende middernacht stoot Europa / tot aen de Oceaensche zee. Dat eerste volcke in Europa zijn Scithi ofte Sarmate in Schithia ofte Sarmatia / nu Polonia de Polen ghenaemt / de welcke den vloet Tanais van Scithia in Asia schept (want oock in Asia een Scithia is.) Nu in dat Scithia in Europa ghelegen / tellen sommighe Russen / Alaniam / Datiam / Gothiam / Misiam / Seruiam / Bulgariam / Vngariam / Walachey / Traciam / daer in Constantinopel leyt / de Hooftstadt Grecie. Item in Europa ligghen oock Achaia / Boetia / Friges / Gethe / Leleges / Tyranes / Macedonia / in welcke zijn Calcedica / Magnesia / Migdonia / Thessalia. Item Peleponesus oft Morea / in welcke zijn Archadia / Argia / Laconia / Obelia / Lychaonia / Mesenia / Sparta / Epirus / Albania / Illiaria / Dalmacia / Croacia / Histria / Germania / Carnia / Carinthia / Steir / Oostenrijck / Merheren / Schlesi / Pruyssen / Saxen / Vrieslandt / Hollant / Zeelandt / Westualen / Denemarck / Hessenlandt / Beyerlandt / Vlaenderen / Gelderen / Algew / Simbria / Sicambria / Swabenlandt / altemael Duytschlandt. Ouer den Rijn / Galliam ghedeylt in Andagauiam / Aquitaniam / Belgicam / die nu Burgundia ghenaemt wordt / Lothringe / Picardia / Normandia / Lyoniers heerschappije of lant / de volckē Auerni / Vbij / Belloaci / Boy / Celte / Cenanomāni / Driede / Duratij / Hedui / Heluetij / Nerij / Santones / Senones / Sequani / Treueri / Subaudienses. Dat wterste deel Europe is Hispania / welcke oock in veel deelen wordt ghedeylt / Bethica anders Granata genoemt / Gallatia / Lucicania oft Portugael / Nauerren / Taraconia / Carthaginenses / Vastones / Celtiberi. Ten laetsten is Italia / in welcke zijn Roma / Neapolis / Venegien / Florencen / Melanen / Genua / deser lantschappen hooftsteden. Dit landt oft alwel in 16. oft 18. Rijcken ende landtschappen ghedeylt wordt / soo wordt nochtans Italia met 32. namen ghenoemt.

Schithia in Europa.

Belgica / Burgundia

Bethica heet anders Granata.

1. Aprucium. 2. Apulia.
3. Brutij. 4. Calabria.
5. Emilia oft Romandiola.
6. Campania. 7. Forum Julium.
8. Insubres. 9. Histria.
10. Latinum. 11. Liguria.
12. Legistrones. 13. Locti.
14. Lombardia. 15. Lucania.
16. Magna Grecia. 17. Marci.
18. Mons ferratus. 19. Patrimonium.
20. Picenum oft Marchia.
21. Phalisci / Ethrusci. 22. Sabini.
23. Terra laboris. 24. Tuscia.
25. Ethruria. 26. Vmbria.
27. Venetia. 28. Taruisina.
29. Enotria. 30. Cisalpina Gallia.
31. Hesperia. 32. Latiū / Itē Sicilia / Neapolis.

Eylanden Europe.

Gades / een merckteen Europe.

GAdes het Eylandt / een mercsteen Europe / in het eynde Granate in Hispania ghelegen / waerin Herculis calomnen ghesien worden / daer af Pomp. Mel. lib. 3. Britannia oft Anglia een seer groot Eylandt inde Gallische zee. Hibernia inde Noortsche zee teghen ouer Hiberia gheleghen. Item Maiorica oft Minoritica / anders Beleares Insule ghenaemt / inde Iberische zee. Itē 5. Eylandē inder Narbonenscher lantschappen / Stechades genaēt.

Item

Item Sardinia/Corsica/Eolie oft Vulcanie Insule/ naest by Sicalia. Item Sicilia een Eylant ende Conincrijck in Italia/ Sicania/ Creta/ Corijra/ Corfu/Epirus/ ende veel andere inde Middernachtsche Zee.

Aphrica dat derde deel der Werelt.

Aphrica eñ haer begryp

APhrica strect vanden Zuyden tot int Westen/ eñ is tweederley/ cleyn Aphrica eynt hem int Westen aen Numidia/teghen het Oosten aen Cyrenaica/ende teghen tNoorden aen de Zee Mare Mediterraneum/dwelck Aphricam van Europa schept/daer in zijn Utica ende Carthago de hooftstedẽ. Dit cleynste Aphricam heeten de Griecken Libiam / dit Landtschap brengt voort (als Plin. lib. 8. vehaecht) wt ghebreck des waters/ende der vreemder te hoop comende dieren/ geheel wonderlicke dieren/ waer by dat spreeckwoort coemt / dat Aphrica oft Libia altijts wat nieus brengt. Dit deel Aphrice heeft ons August. ende Cypri. de Bisschoppen ghegheuen/oock Hanibalem ende Hamilcaren de strijtbare crijchscondighe Helden ende Hertogen/waer af elders vermeldinghe geschiet is/maer tgrootste Aphrica beslupt veel landen in hem/ende beghint inde Prouintien Egypti/ stoot tegen tNoorden aende Europsche Zee/Mare Mediterraneum genaẽt/ ende verstrect hem tot aen de Gaditaensche zee

Volcken Aphrice.

Amantes/ Androgines / ende de volcken Anglie/Item Cyrene/Egyptum/Marmaritam/ Marmaritaniam/Numidiam / ende veel ander volckẽ Psillos/ Pharuseos/Getulos/Macro / Garamantes / Ethiopes/ Synapodos/ Scijopodos de wonderlicke liedẽ der natuere/ daer niet alleen seltsame ongewoonlicke menschen zijn/ maer oock Leopaerden/Basiliskẽ/ Gameleon / Cameli / ouer groote Draecken. Daer wordt een wonderlicke Fonteyne ghevonden/welcks water ghedroncken een stemme van hem gheeft.

Amanthes bouwen haer huysen wt sout/ dies sy een sulcke ongheschicthept hebben/dattet hem als steen op malcanderen leyt / daer vintmen Carbunculos de edele steenen.

Anglie.

Anglie die volcken eeren de Peertswormen voor goden: haer wijuen als sy bruyloft houden / zijn ghewoone by nachte allen comende berept te zyne / ende eens yeghelicks wille te doen/alleen hy en come niet sonder gheschenc/ ende hoe een vrouwe meer mannẽ gehadt heeft hoet haer grooter eere is voor haren man ende alleman.

peertsworm is ghelnck de vlieghende Pawen inden somer sommighe met hoornẽ.

Psilli.

Psilli de volcken van Psillo haren Coninck also ghenaemt / zijn van alsulcker natuere dat hen gheen slanghen bete oft fenijn (hoe boos dattet is) schaet. Lucan. lib. 8.

Cyrene.

Cyrene de hoofstadt daer in vanden lande Cyrene genaemt/een voortbrengster van goede peerden. Daer is een fonteyne die smiddernachts vlammen geeft / ende sdaechs cout is/ so Pom. Mel. ende Solinus aenwijsen.

Van Aphrica / zijne landen ende Eylanden/wat int ghemeyn wt Petro Apiano.

Hooftplaetse ende frontiere Aphrice.

APhrica (welcke de Griecken Libiam noemen) heeft/so Josephus lib. Anti. aenwijst van Afro eenen wt de naecomers Abrahe den name die een Heyrcracht van Cethura derwaerts gheuoert heeft / ende nae vercreghen victorie den stoel zijns Conincrijcks daer in sette. Aphrica begint vande Gaditanische zee/ ende wort besloten oft gheeynt met Egypten. Stoot teghen tNoorden aen de middelwendel Zee/ teghen tSuyden aende Ethiopische Zee/ hoe wel Aphrica oock zijn Moren oft Ethiopes heeft / niet ouer / maer hier ouer dese sijde der zee. Aphrica beslupt in hem veel landen eñ Conincrijcken/doch van weghen wilder ende ongheduerigher dieren aen sommige plaetsen niet so wel beset als Europa/somtijts gheheel volckloos/ aen veel plaetsen machtich/ volckrijck ende wel beset/sonderlinghe Numidiam/ Libiam/ Carthaginensem/Bizantium/Tangitaniam/ Cesariensem/ Mauritaniam/Cireneicam/anders Penthapolis genoemt/ Marmaricam/Egyptum ende Ethiopam/ Garamantes/Smirnoferã/ Azaniam/Mere/Trogloditiam/Barbariam/ etc.

De welcker ghelegenthept steden ende volcken Apianus in zijnen Abaco gheheel eygentlick vertelt libr. 2. Cosmo. Aphrica heeft veel wonderen ende wilde menschen/ ghelijck oock India / als Mela. aenwijst/ daermen nauwe weet oftment menschen noemen sal. Daerby coemt dat spreeckwoort by de oude gheleerde/ Aphrica brengt altijdts wat nieus / om dies wille datter opt water ende landt/ doodt ende leuendich/altijdt wat nieus ghesien ende ghevonden wort van seltzame ongeduerige wonderdieren/ende zeewonderen/als Crocodillen/ Draken/Basilisken/Elephanten/ Tigherdieren/Rhinoceron/ ende ander veel onghenoemde slanghen/ dieren ende lieden / Cinocephali/ Egipanes/Blemmies/Nubas/Trogloditas/ Strutophagos/Colopedes/eenoogige/ swarte ende hooftloose lieden.

Eylanden Aphrice.

Item Satiri boschlieden/die sonder huysen herwaerts ende derwaerts in woudẽ sweuen. Aphrica heeft oock veel naemachtighe Eylanden inde Arabische ende roode zee / Aptlig/ Aphroditis Veneris Eylanden/ Saspirena/ Agathonis / Astarta/ Ara Palladis / Gipsitis/ Gomadeorum/Mironis/Cathadree/ Trisitides/ de Eylanden Magorum vruchtbaer van wierooock ende Mirre/ Daphnina/ Acanthia/ Macarina/ dat salich Eylandt Orneon / Bachi ende Antibachi Panis/Diodorus/Isidis/ Mondi/ Amici/ Mene/ Mirsiaca / in de Barbarische zee Minuchias / inde middel wendel zee/ by Mauritania eñ Numidia/ leyt in cleyn Aphrica. Het Eylandt Julia/ Hidras/ Calatha/Dracontinus/Egimuis/Laruesie. 2. Lopadusa/Ethusa/Cercina/Lothophagitis/Misinus/Pontinus / Gea/Cosira/ Merna/ Milita/Hiras/ by ende neffens Cyrenea/ Mirmex/ Lea. Volghen de Eylanden Nili in Egypten/ die den Nilus ghemaeckt heeft / cleyn Delta/ groot Delta / ende dat derde Delta. Inde Egyptsche zee ligghen Didinie. 2. Phocuse. 2. Enisipta / Tindari / de Eylanden Andonis inde zee teghen het Westen. By Aphrica ligghen de Eylandẽ Fortunate. 6. nu Canarie geheeten/ Aprositus Hiras/ Pluitina / Casperina/ Canaria/Pintuaria. Aen Libiam stooten de Eylande Mena/ Pena / Erithia / nu Erina ghenaemt porta sancta/ Medera somtijts Gorgodes ende Cordua ghehееten. Inde groote zee Aphrice ligt het Eylant Formosa/Principis/ S. Thome/Delli/Pugelle/ de welcker int getal seuen zijn. Voorts der Portugalenser Eylanden in Aphrica Anno Christi 1472. geuonden inde Occidentsche zee / heeten met namen die sy hen ghegheuen hebben/ S. Anthoni/ S. Lucia Alba/dat is het wilt Eylandt/S. Vincentij / Salis Insula/het sout Eylant/ Visionis/het aenschou Eylant/S. Nicolai/S. Philips demana / S. Jacobi. Dese nu vertelde Eylanden behooren alle aen ende in Aphricam

Nieuwe geuonden Eylanden in Aphrica.

van Apiano in zijnen Abaco ad eleuationem Poli vertelt/van America wat int ghemeyne / leest int beghin des vierden Boecks deser Chronica.

Dat

Dat eerſte boeck deſer Chronijcken.

Vander gheleghentheyt Aphrice / ende der ſeluer landen / ghelooven/ ſeden/maniere/regiment ende ghedaenteniſſe.

Aphrica den meeſtendeel onvruchtbaer ende onbewoont.

APhricam ſcheyt Nilus van Aſia/ ende de Zee Mediterraneum vã Europa/maer Aſiam ſcheydt den vloet Tanias van Europa. Nu den meeſtendeel Aphrice is onbewoont eñ woeſt/ eenſdeels wt de menichte der fenijnige dieren /eenſdeels wt de naheyt der Sonnen/ ſonderlinghe tegen het Zuyden/ende eenſdeels wt onvruchtbaerheyt des wtgheſwemden ſants.

Int beghinſel wert dit deel der werelt alleen van vier volckẽ bewoont/ namelic den Ethiopen/Penis/ Phenicis ende Grecis. Deſe hebben eertijts alleen van wilt eñ ſommige cruyden gheleeft/ ſonder alle policie ende regiment inden lande herwaerts ende derwaerts omgetrocken/ waerſe den nacht begreep/daer overnachteden ende ruſteden ſy. Maer van Hercule zijn ſy namaels ſeedſamer ende volckſaliger geworden/hebben van de ſchepen/ die daer aen quamen / hutten ghemaeckt / ende daer onder begonnen te woonen.

Mauritania onſprekelic vrucht baer.

Tegen Europa is Aphrica volckrijck / ende ſoo vruchtbaer dat ſy den ſaeyer hondertfout zijns arbeyts beloont / ende dat gheleende wedergheeft / ſonderlinghe Mauritania/ daer in wijnſtocken zijn van onſprekelicker grootte/ alſo dat twee mannen genoech te doen hebben eenen te omvanghen / tacken oft rancken hebbende als armen oft ſchenckelen/eñ veel ander vruchten van wonderlicker grootte. Daer vintmen Riet / van welck een tuſſchen de knopen ſomtijts acht potten houdt. Aldaer zijn ſo groote boomen als nerghens. Allerley wilde dieren/Draken/ Elephanten/die de wilde dieren veel leets doen/ ende met haren omvangen de Leeuwen dooden. Item wilde Oſſen/Panterdieren/Gheyten/Apen/Katten/ghehorende

Dieren Aphrice.

Eſels / wilde Echchelen/ Stieren/ Bocken/ Thoos wt Hiena eñ Wolven geborẽ/ Struyſſen/Pigarden/Opvaers /ende veelderley gheſlachten der blinſleckẽ ende Aderen oft ſlangẽ. Deſe gheleghentheyt is Cham den ſoon Noah toeghevallen/als ſy de aerde wtdeylden/ ende Sem Aſia/maer Japhet Europa /alſo Chryſoſtomus/Iſidorus/Plinius/ende Gloſa ſuper Geneſ.cap.10.eenhellich ſegghen. Item daer af oock wat Herodotus.

Van tweederley Ethiopien/ende des volcks ſeden/ ende ghebruycken van aenbeghin.

Ethiopia Moorenlãt tweederley.

DAer zijn tweederley Morenlanden oft Ethiopia/ deen in Aphrica / dander in Aſia gheleghen/dat een int Weſten tegen Mauritania naeſt Hiſpanie / dat ander Ethiopia int Ooſten/dat aen dat Ethiopẽ int Weſten paelt/ theet nu India/een wonderlick groot deel der wereldt / aen ſommighe plaetſen wt hitte der Sonnen onbewoont/ het ſtrect vanden Weſtẽ tot aen den berch Atlantem / tegen het Ooſten tot aen Egypten/vanden Zuyden wordet metter Zee Occeano/ ende vandẽ Noorden metten Nilo beſloten. Het heeft veel ende menigherley volcken/ menigherley wonder gheſtalteniſſen ende ſeden. Aldaer is voort eñ voort hitte wat teghen tzuyden leyt/ teghen den Noordtweſten berchachtich / int midden ſandich / teghen het Ooſtẽ volcloos. De rechte inwoonders en zijn noyt onder yemants heerſchappye gheweeſt/ altijdt een vrij volck des iocks der dienſtbaerheyt ende ghehoorſaemheyt onghewoone.

Schrift der Ethiopen.

Sy hebben tweederley ſchrift/een die ſy heylich noemen/ alleen dẽ Prieſteren bekent/dander ghemeyne landts gheſchrift/ alleman ghemeyn/ doch ſo en zijn de geſtalteniſſen haerder letteren/ſoo niet gheweeſt datmen wt haerder tſamenſettinghe ſyllaben hadde moghen maken/maer ſlechts ſommige teeckenẽ van leden/ dieren / creatueren / inſtrumenten/ wercktuyghen/ etc. Der welcker bediedinghen ende figueren ſy ghewoon waren te verſtaen / als byden Griphoen de ſnellicheyt / byden Crocodil de ontrou/by de ooge dat neerſtich opſien/ etc. Wie by henlieden ſinloos ende waenwijs herwaerts ende ginſwaerts liep ende ratelde/dien achteden ſy voor heylich / ende tot eenen Prieſter bequaem /wt deſe verkieſen ſy oock haren

Coningẽ eñ Prieſters der Moren.

Coninck/ deſen aenbidden ſy als eenen Godt/ oft ten minſten/als eenen henliedẽ van dẽ Goden toegheſchict. Deſen moet hem nae ſlants ghebruyck houden ende niemandt noch beloonen/ beſwaren noch ſtraffen.

Ghehoorſaemheyt der Moren.

Maer dien die deſen Coninck des doodts weerdich acht/ tot deſen ſeynt hy den Beul/die heeft een teecken des doots/ daerby deſen verſtaet / dat hy ſterven ſal ende moet / terſtont gaet hy thuys / ende aendoet hemſelven den doodt.

Eere der Coninghen.

Alſo hebben ſy acht op haren Coninck/ende met alſulcker eere wort hy geeert / dat ſo eenen erghens aen een lidt ghequetſt oft ghecrenckt wort / ſo quetſſen haer alle zijn hofgheſin ende vrienden oock aen ſulcken lidt/ſchandelic achtende/ſo den Coninck lam oft eenooghich is/ dat niet alle zijn vrienden ende huyſghenooten in ſulcker maten ende voeghe oock zijn en ſouden/ende iſt dat den Coninck ſterft/ſoo achten zijt voor onrecht/ ſo ſy niet alle mede ſterven.

Cleedinghe der Moren.

Deſe doot achten ſy eerweerdich ende voor een ghetuygeniſſe van waerachtighe vriendtſchap. Den meeſtendeel gaet gheheel ende al naeckt/ de ſchamelheyt met bladeren bedeckt/ ſommighe met ſchaepsſteerten/ſommige worden met ſchaepsvellen becleet/ ſommighe met gheulochten hayre.

De herders iagen/ eñ de boeren beſitten tgout by de Moren.

Haer hanteringhe ende oeffeninghe is meeſtendeel met het Vee. Sy hebben bijſter booſe honden. Sy en hebben geen ander vrucht dan Hirs eñ Gerſte/waer wt ſy oock eenen dranck maken. Sommighe leven van cruyt ende wortelen / ſommighe ghenieten kaſe / melck ende vleeſch.

Haer herders iaghen overal dat wilt / ende niet den Eeldom/der welcker ſy gheene en hebben. Haer boerẽ beſitten de gout gravẽ/ dwelc by hen in cleynder weerde is / alſo Herodotus wil/ende is ſo cleyn gheacht dat ſy daer af ketenen oft banden maken/ daer ſy haer quaedtdoenders aencoppelen/ eñ binden/ het Yſer eñ Metael iſſer veel hoogher gheſchat. Sy zijn overvloedich met † Helleborus. De Elephanten iaghen ſy/ende etenſe/ſy hebben oock Leeuwen/Baſiliſken/Luypaerden/Draeckẽ/Rhinoceron/etc. Aldaer vintmen de edele ſteenen/

† Is eẽ cruyt op hoochduyts nieſwurtz.

Hiacint

Vruchtẽ en Dieren der Moren. Hiacint ende Crisopas. Item kaneel vergadertinen in Ethiopia niet weynich.

Haer wijuen worden oock om te oorloghen ghewoon ghemaeckt/ vande welcke sommige ijseren ringhen door donderste lippe hebben hanghende/sommighe aenbidden de Sonne in den opganck/ ende vloecken de Sonne in den nederganck. Godsdienst der Moren.

In Ethiopia en is oock als in alle andere Natien/ doorgaens niet een geloone/ gebruyc/ regiment ende ghewoonheydt. Sommighe werpen haer dooden in een vlietende water/ sommighe zijnse ghewoon in aerden vaten te besluyten/ sommige besluyten haer verstoruene in glasen vaten/ende behoudense met grooter eeren tot ouer een Jaer/sy offeren dese van alle dinghen haer eerstelinghen.

Op sommighe plaetsen wordt desen alder meest tot eenen Coninck wtgeroepen / die van ghedaente ende gheschickelicheyt met het Vee om te gaen dandere te bouen gaet/op sommighe plaetsen die van sterckte ende rijckdom wtnemende is. De Priesters hebben op sommighe eynden macht den Coninck te kiesen / dese macht staet op sommighe plaetsen by andere. Sy ghelooouen aen twee Goden/eenen onsterflicken/die alle dingen voorstaet/ een Heere/Vorst ende Boumeester alder dingen / ende aen eenen sterffelicken/welcken sommighe haren Coninck achten/sommighe voor erghens eenen ongheWissen Godt. Die in de stadt wel gesien is/dien achten sy den tweeden naest den Coninck voor een God/daer af Joannes Aubanus Boemus breeder. Goden der Moren.

Vanden teghenwoordigen gebruyck ende ghelooouen der Moren in Ethiopia oft India.

DEse voorgemelde manieren hebben voortijdts van oude tijden die in Ethiopia int ghebruyck ghehadt. Maer nu/so M. Anthonius Sabellicus ghetuycht/ is Priester Johan oft Janes inde plaetse eens Conincks in desen lande beroemt/ welcken sy Giam noemen/die soo machtich is/dat hy tweentseuentich ander Conincrijck ghebiedt en voorstaet/ ghelijck de Keyser andere Vorsten ende Heerẽ/ oft veel meer / ghelijck den Paus/den Keyser ende alle Coninghen / Vorsten ende Heeren in Occident. Also zijn alle Coninghen ende Vorsten desen Indiaenschen Paus ghehoorsaem. Priester Jã dẽ Indiaenschen Paus.

Dese Priester Jan en is geen Priester noch oock gheen gewijt persoon. Der grooter Prelaten (die wy Aertschbisschoppen ende Cardinalen heeten) is by hen een groot ghetal / der welcker een yegelick op het weynichste niet onder de twintich Bisschoppen onder hem heeft. Als een Vorst oft Heere int landt gaet oft rijt/ so draechtmen hem een cruys ende gulden vat vol aertrijcx voor/op dat hy beyde zijn straffelicke conditie ende dat lijden Christi te bedencken indachtich worde.

Haer Priesters hebbẽ om kinderen te winnẽ haer eyghen Echtevrouwen/ na welcker aflijuichept sy schandelic achten een ander te trouwen / aldaer zijn groote costelickẽ Tempelen / verre groot bouen de onse / oueral ghewelft. Item veel gheestelicke oordenen/ Sinte Anthonij/ Dominici/ Caliguritani/ Augustini/Macharei/etc. Dese gebruycken onder hen ononderschepdelicke cleedinghen / naer behaghen ende voorgheuen haerder Voorstanders ende Prelaten. Sint Thomas wort aldaer na Godt ende zijnder moeder Maria hooch gheeert. Desen haren Paus Priester Jan(is haer wijs ghemaect) coemt door so veel ouders van Dauid af / ende dese en is niet ghelijck veele vanden Indianen van swerter varwe / maer witter. Priesters Vrouwen. Tempelen der Indianen.

Garma is den stoel ende de hooftstadt van desen Paus/niet met mueren/ maer met tentẽ van sijden ende purpur gewaedt nae ordeninghe ghestelt ende toegherust.

Van ouder ghewoonte en hout hem den Coninck niet ouer twee daghen inde bemuerde plaetsen/maer te velde in tentẽ / ende rust hem somtijdts toe met thien mael hondert duysent mannen/vijfhondert Elephanten/ende ontallick veel Peerden ende Kemelen te velde/ende also tot een cleyne oproeringhe eñ vyantschap. De landtsknechten oft besoldte Crijchslieden (der welcker in alle huysghesinnen somtijdts eenen is) worden al met een ingesneden cruys inde huyt ghemerckt. De Priesters zijn in de grootste weerdicheyt/daer nae de Raetswijse/ (wãt by henliedẽ wort veel dat leuẽ der vroomheyt ende der onschuldigen ghegheuen) de derde weerdicheypt staet byden Eeldom/ de vierde eere gheeftmen den Richteren ende Soudenieren. Sy ghebruycken gheen gheschreuen rechten/maer wt vrije vernuft/ gherechticheypt ende billicheypt oordeelen sy alle dinghen. Crijchsrustinghe der Indiaenen.

De straffe des ouerspels is het veertichste deel van alle zijn goeden. De ouerspeelder sche heeft een huys straffe nae opsettinghe der ghener daertoe gheordineert zijnde. De mans en soecken gheen houwelicx goedt / maer gheuen der Bruyt de houwelicxe ghifte van hare goederen. Straffe des ouerspels.

Der vrouwe cleedinghe is van sijde eñ gout (dwelck sy oueruloedich hebben)met edel ghesteente beset. Beyde mans ende vrouwen draghen cleederen van alderley varwe (behaluen swert/in welc sy clagẽ) lanc tot op der aerden. Hare verstoruene claghen sy veertich daghen. Ende als sy vrolick zijn/so eten sy voor tlaetste gerechte rouwe vleesch/constelick doorsneden/ ende met Aromaten ouerstropt. Cleedinghe der Moren.

Sy en hebben gheen wollewerck / al het volck cleedt sijde ende lijnen laecken. Daer en gaet niet eenderley sprake ouer al/ maer sy hebben veel ende menigherley tonghen / beyde in gheestelicke ende wereltlicke saecken / ghelijck oock Europa veel spraken heeft / Duytsch / Poolsch/Vngersch/Beheẽsch/Franceschoisch/ Italiaensch/Spaensch/Enghelsch/etc. Haer hanteringhe is noch heden ten daghen soo bouen ghehoordt / dat velt bouwen ende het Vee wachten/ende daeraf leuen. Sy hebben tsiaers twee maytijden oft Oogsten / ende oock twee Somers. Dat geheel Libia eert den grouwel Machometis/ also oock de Mauri in Egypten de goede zeden verderuen/ende alle onmanierlicheypt in Ethiopien inuoeren/ niet anders dã gelijck den Turck oft veel meer den Paus alle boosheypt in Europam. Spijse ende sprake der Moren.

Ghenomen wt Joanne Boemo Aubano / Isidor. lib.15.Plin.lib.5.cap.10.lib.6.ca.31.

Daer zijn oock soo ghesept is / menigherley Ethiopien/Moren oft Indiaenen/ sommighe woonẽ inder woestijne/in holen onder der aerden/sy vloecken der Sonnen/henlieden sonder ophoudẽ ouerlastich met haerder hitte. Sommighe ghenieten allerley Slanghen / ende bedieden haer reden meer dan spse wtspreken/dese hecten Troglodite / dandere Garamantes ghenaemt/ vermengen hen sonder Echte met des naesten wijf / sommighe en hebben gheen hooft/maer hebben oogẽ eñ mont aende borst. Sommige zijn alleen van gedaente menschen/ andersins gheheel sonder vernuft als de wilde dieren. Besiet Plin. lib.5.cap. 10. Wonder gedaenten in Ethiopia of India.

Alle viervoetige dieren wassen op veel plaetsen / oock Elephanten/ sonder eenighe ooren / so Plin.

so Plin. lib. 6. cap. 31. behaecht. Sommighe hebben de honden voor een Coninck/na welcx huylen ende loopen sy haer Auguria hen hebben te richten. Sommighe leuen alleen van sprinckhanen/ende en comen niet ouer veertich Jaer. Sommighe iaghen Panterdieren ende Leeuwen/eñ leuen van derseluer vleesch. Sommige hebben eenen eenogigen Coninck/ etc. Hæc Barth. Anglicus.

Breeder bescheet vande gheloouen ende secten deser Indiaenscher Christenen/ leest mijn eerst wtghegaen Chronijcke int derde Boeck vande ordenen ende Secten der Christenen/ soeckt Indianer Orden.

Historia Ludouici Vartomans des Ernstlicken Ridders/ van Ethiopia in Aphrica ende zijn volcken/ Anno 1507. selue eruaren.

ETHIOPIA is een lantschap in Aphrica ouer gheen sijde Egypto teghen middach int eynde Mauritanie gheleghen/ in welcker veel wonderbaerlicke dieren ende menschen woonen/ als Cameleopaerden/ met eenen paertshals/koeuoeten/ Kemelsdier hooft/blinckende/ root ende wit besprengt. Item Rhinoceron/ welcken wt den neuse eenen grootē horen gaet. Teghen het Oosten zijn veel groote contreyen ende wildernissen onbewoont. In desen lande worden de inwoonders seer ghepijnicht vander Sonne/ waer by dat volck altemael coolswert is/ daertoe naeckt/ wtghenomen ouer de schamelheyt draghen de mans een houte schorsse ende de Vrouwen een groot loof om haer ghebonden/ ende een achter. Sy hebben ghekrolt hayr niet lanck/ groote aensichtē/ lippen van twee vingheren breedt/ met groote tanden/ witte als den sneeu. Het zijn meest schouwe lieden/ bysonder als sy ghewapende mannē siē/ also/ dat soot noot ware/ ses mammalucken wel door haer landt met ghewelt/ wtrocken. Het is een onwaerlick versaecht volck/tot geen dooden toegerust. Daer hebben sy veel verschrickelicke Draecken/ grouwelicke Eliphanten/ die bysonder vreemde lieden hert naestaen/ende recht als de beschuddinghe van dit volck zijn/ diemen meer dan de lieden vreesen moet/bysonder als sy Jongen hebben.

Ghedaente der mannen in Aphrica.

Dit landt heeft oock veel Eylanden van een gheheel vreemde sprake/wat sy spreken dat doen sy met grooten arbeydt/ het druckt ende crimt hem/ ende spreeckt met alle leden/ tot dattet zijn sprake wt dwingt/ dwelck hen gheheel ende al qualijck staet/ maer doch so maect de ghewoonheyt by henlieden eenen welstant daer wt. Met veel bedieden der vingheren verstaen sy malcanderen. Dat landt is goutrijck/dwelck by hen wast inder Aerden eñ Wateren/ maer van veel dinghen arm. Wanneermen daer cleyne schaerkens/clocxkēs/bellen eñ ghelaeskens voor haer kinderen brengt/ Item scherlaken/ sommich laken tot eenen voorschoot om de schamelheyt te decken/ etc. die en weten sy niet hoe zijt sullen betalen. Lodowijck Vartoman den Edelen Ridder ende zijne gesellen hebben sy dertich Coeyen om een scheermes/hemde ende bellen ghegheuen/ daer toe verre gedreuen/ vande welcke sy alleen 15. ghenomen hebben/ denckende dattet dier ghenoech vercocht sy. Naemaels hadden sy eenen oploop inder stadt ghemaect/om de bellen/die een yeghelick hebben wilde. Sy woonen onder der aerden in holen ende grauen. Daer vindtmen Hyacinten/ Crysopas/Cinamomum den besten/ Tragodum den voghel. Desen heeft Mattheus den Apostel dat Euangelium vercondicht/so sommighe willen/eñ den Coninck Egypti met alle zijn huys ghedoopt/ dwelck ick swaerlick ghelooue.

Oploop in Ethiopia/ om een belle wille.

Van India ist by drie duysent mijlen op der Zee nae Ethiopia in Aphrica/daer in zijn veel Eylanden/so ghesept is/een op Portugael toe/ Mosambich/ Melindi/ Chilua/ Cumere/ met ander ses Eylandē om hem/inde welcke Gimber/ ende Suyker wast/eñ ander goede vruchten. Item het eylandt Iphala/ waer wt den Coninck van Portugael een groot incomen heeft van gout ende olie.

Inder Stadt Zeyla is eenen grooten handel van gout/eñ eenen grooten coop der Menschen/die in Priester Johans lant in oorlogen vercregen oft anders gherooft zijn ende wech gheuoert/die vercooptmen daer in al het lant. In deser Stadt is een gheheel borgerlick wesen ende goede gherechticheyt. Daer is veel vleesch/coren/ende sonderlinghe veel olie/ niet wt Olijuen ghedruckt/ maer van een vrucht Zerzalino ghenaemt. Aldaer zijn onmenschelicke groote Castron. Daer is een bysonder aert van Coeyen/sy hebben hoornē als de Herten/ende tzijn wilde dieren/niet getemt. Daer zijn oock ander Coeyen/ die niet meer dan eenē hoorn voor aen het voorhooft hebben/ anderhalue spanne lanck/ den horen siet achterwaerts op den rugghe ghebooghen/ welcker verwe root is/van dandere swert. Deser Soldaen is een Machometan/ des volcks verwe bruyn/ niet recht Moorverwich. Sy zijn cloeck totter weere/ maer qualick ghewapent. Haer cleederen zijn hemden/ ende al van Machomets ghelooue.

Volck coopmanschap tot Zeyla.

Vremde wilde coeyen in Ethiopia.

Item/Barbara is oock een Eylandt in Ethiopia/van Machomets gelooue/ volckrijc/ vruchtbaer/ den meesten deel swert/ ende noch veel andere onsprekelicke Landen ende Eylanden.

Gethulia/oft Etholia.

GEthulia/aent eynde Aphrice gheleghen/is een landt/ so Plin. lib. 5. schrijft/dat voortijts Etholia ghenaemt/ veel Elephanten wt gheeft. Dit lants Oeuer leyt vol Zeeslecken/ Murices/Ostrum/ ende Purpura ghenaemt/ daer wt men scharlaken root verwet/ eñ Purpur verwe maect. Aen dese stoot een Eylandt Gaulon ghenaemt/daer gheen Slanghe in en woont/ oft leuen en mach. Dit volck en bout niet/maer loopt herwaerts ende ghinswaerts in de wildernissen/ het gheneert hem van de selfcomende vruchten.

Gethulia.

Libia.

LIbia/een Prouincie in Aphrica/welcke beghint van Atlante den berch in Mauritania/heeft vanden Oostent Marmaricam ende Egyptum/ van den Westen/ Syrtes/ vanden Zuyden/ de Libische Zee/ vanden Noorden/ Ethiopiam. Dit Landts voornaemste Steden zijn/als Ptolo.lib.4. aenwijst/ Arzita/Nigra de hooftstat/ Item Caranthi/ Salathos/ Bagaza/Babila/ Tagana/Magura/ eñ Gamiantes/ In dese woonē (also hem Plin.lib.5. laet behaghen) Marmarides/ Adirmachide/ Mareote. In deser gheleghentheyt is de tweede Sibilla gheboren/ van de welcke daer bouen ghesept is in de eerste Cronijcke. Dit lant heeft veel landen ende Woestijnen in hem/inde welcke men van wegen der wilde Dieren/ als Draken/Basilisken/ende Slanghen/niet woonen en can. Het is seer heet/berchachtich/ende hooch ghefenijnt/also dat daer af een spreeckwoort is: Senex Libia aliquid noui adfert, Libia bringt altijt wat nieus. Nochtans ist aen veel plaetsen vruchtbaer/ eñ van gout/siluer/ ende edele ghesteenten seer rijck. Oock Olie/ Coren/

Libia.

ende wijnrijc/ooc van alderley Aromatē overvloedich. Een Riviere Phut genaemt/ loopt door dit Landt/de inwoonders deses Landts heeten Phutenses

Mauritania.

Mauritania in Aphrica.

Mauritania eē Lantschap tē eynde Aphrice/ teghen Hispaniam waerts/dwelck de Gaditanische Zee van Bethica oft Granante in Hispania gelegen/ schept. De volckē daer in heeten Mauri/ dwelc in Griecx/ swart bediet/ daerom dat sy altemael swart zijn / diemen Mauros noemt / anderssins Ethiopes / oft Mooren. Ten is nochtans niet dat rechte Ethiopia / maer tis eenen aenstoot. Plin. Lib.5. cap.5.seyt / In Mauritania is dat volck Gavilonum/ by dē berch Atlante in een boschachtige plaetse/met lustighe fonteynē bevochticht/ daer alderley vruchten van hemselfs wassen ongebout / so dat den luyen inwoonders geenderley wellust en gebreect / daer de Egipani eñ Satyri met dagelijcsche moetwille hen geylen oft dertelen / ende met alderley Instrumenten tijtrorten. Daer wassen boven maten hooge vruchtbare boomen met wolle overtogē/waer af sy haer cleedinghe constelijck maken. Daer wast dat edel cruyt Ephorpius/ etc. Hactenus Plinius lib.5.cap.5.

Numidia.

Numidia.

Numidia een Carthaginensche oft Aphricaensche Lant / tusschen Carthago ende Mauritania gelegen/beginnende vander Sardinischer zee / vanden Westen Mauritaniam/ vanden Zuyden Ethiopiam hebbende. Daer in is een wildt wreedt volck / daeromme dit Lant anderssins Barbaria somtijts genaemt wort. In dese contreye (so Plin. betuycht) en is/ wtgenomen de marmersteenen ende sommighe wilde dieren/ niet bysonders/ doch zijn daer in veel tresselijcke Stedē/als Hippon/ Rhegium/ ende Rusticaela.

Pentapolis / oft Cyrene.

Pentapolis

Pentapolis eē Provintie Aphrice/die anderssins Cyreneica ghenaemt wort / heeft vijf Steden/onder de welcke is de Hooftstadt Cyrene/ Pentapolis is ooc een Provintie in India/ oock van vijf Steden also genaemt: (Want Penta heet vijf/ Polis Stadt/ in Griecxscher sprake) welcke van haerder sonden weghen met solpher ende peck zijn verdorven / namelijck/ Sodoma/ Gomorra/ Adama/ Segor/ ende Seboim/in welcke plaetse nv de Doode Zee is. Daer af leest Plin. lib.5.cap.5.

Van Egypten ende zijnder ghelegentheyt ende eygenschap / oock vā der Egypters afcoemst/ghebruyck/ gelooue/ zeden / Religien / ende Regiment van oudts af.

Gelegentheyt Egypti.

Egyptus is een lant in Aphrica/oft na tseggen van sommige/ naby aen Aphricā stootende / voormaels Aeria genaemt / tegen het Oosten aen Assiriam ende de roode Zee stootēde / tegen het Westen heeft sy Cyrenen ende een stuck van Aphrica / tegen het zuydē stoot sy tot aen Ethiopiam / van het noorden wort sy met de Egyptsche Zee besloten / so Plinius Lib.5. aenwijst.

Dit lants voornaemste steden zijn eertijts geweest/Thebe/Abidos/Alexandria/Babilon ende Memphis. Maer heden Dalmata/ende des Soldaens stoel Alkeyr oft Cayrus ghenaemt/vande welcke hier na vermeldinghe geschieden sal.

In Egypten / seydt Plato / en is noyt eenighen regen gesien geworden/maer dat bevochticht den overswalp ende guete des wtloopen den Nili. Dit lāt is driehoetkich/als de Griecsche letter delta/waerom het vā sommige Delta wort ghenaemt.

De Egypters hebben eerstelick 12. Namen der Goden versiert/Tempelen/ Outaren ende beeldtwerck opghericht/ende dieren in steenen ghehouwen/dwelck sommige eenen archwaen maeckt/dat sy vanden Ethiopen afcomen/ de welcke deser dingen eerste beuinders gheweest hebben/als Diodorus Sicculus aenwijst.

Egypters afgoden gevonden.

Haer Vrouwen hanteren / drijven handelinghen ende coopmanschap/oock over landt. De mans sitten thuys tusschen de wandē eñ wercken/de vrouwen dragen alle lasten overrugge/ ende pissen al staende/de mans dragen alle dinc opt hooft / ende lossen haer water buckende / thuys lossen sy den buyck/ende werpen de onreynichheydt der natuere wt/maer op de strate onder den Hemel eten sy. Hoopwijs worden sy veler goden Papen ghewijet/onder de welcke eenen oppersten Bisschop is/ende na diens afganck wort zijn soon oft vriendt in zijn plaetse ghecoren. De Jonge zijn ghewoone haer ouders ghewillich te onderhouden/de meyskens oft maechden worden met bedwanc/oft sy wel niet wilden/daer toe ghehouden.

Egyptenaers Vrouwen doen coopmanschap / de mans spinnen.

Den meestendeel der gevrienden alsmen een doodenlijc heeft/bescheeren haer hooft/ eñ dragen meest alle baert/ten eersten de mans/anderssins draghen sy haer / ende scheren altijdt de baerden. Dat broot maken sy metten voeten/ maken den dranc met de handen. Sy schrijven achterwaerts ghelijck de Joden / ende laten haer aen dat mannelick lidt besnijden. Sy hebben ghelijck de Ethiopen tweederley schrift / een heylighe ende een ghemeyne Landsschrift.

Doodelijcken der Egyptenaren.

Egyptenaers gheschrift eñ besnijdinge.

Altijdt over den derden dach bescheren hen haer Priesters aen haer lijf / op dat in haren Goddienst gheen onreynichheyt verschijne/ende dat sy reyn zijn. Sy dragen nieuwe gewasschen lijne cleederen / als sy haren Goddienst bedienen/op dat sy reyn bidden / eñ haren offer volbrenghen. Item de Priesters draghen ooc witte schoenen/om te bewijsen haer heerlicheydt/ reynicheyt ende onschult. Eenighe boonen en worden by henlieden noch gesaeyt noch ghelesen. De Priesters en dorven ooc gheen saeyen/ daerom dattet een onreyn Saet is. Sy duycken haer daghelicks driemael in coudt water/ snachts tweemael. Allerley levendighen offers hooft en eten sy niet / maer vercoopēt vreemdelinghen/oft werpent inden Nilum/ist datter gheen coopman voorhanden is. Alle Egyptenaers offeren haer beste manlicke ossen. De vrouwen zijn der Goddinne Isidi ghewijet. Broot wt terwe oft Spelte ghemaect ghenieten sy/ende dranck van Gerste ghemaect/Oorsake/daer en wast overal gheen wijnghewas/ noch eenigen wijnstock. Hare visschen koocken sy op twee manieren / sommighe rouwe aender sonne ghebraden/sommighe in een silte oft soutsteen ghekooct. Sy eten oock voghelen meest op dese maniere gekooct/nochtans niet alderley / ende als sy een groote maeltijdt oft Bruyloft hebbē/ ende van de maeltijt opstaen/ soo draechtmen hen een doode Bare voor/met eenen daerop gheschilderden oft van hout gesneden verschrickelijcken dooden / op de bare Jammerlijc ligghende oft sittende / desē toont den drager eenen yeghelijcken gast/ segghende/ coemt hier/siet/drinct ende verlusticht v / also sult ghy na den doot toecomende zijn. Ende waer desen dooden drager gaet / daer wijcken hem cleyn ende groot met eerbiedinge wt den wege/ende ist dat sy sitten so staē sy tegen desen op/ welckē gebruyck sy mettē Lacedemoniers gemeyn hebben.

Priesters der Egyptenaren.

Ceremonie der Egyptenaers.

Spijse der Egyptenaren.

Vreemde eñ schoone Ceremonie des Egiptenaers.

Met aenbidden ende grooter eerbiedinghe ontfanghen sy malcanderen met namen / oft als sy malcanderen ghemoeten. Sy en ghebruycken gheen wollen laken / noch tot haerder dooden lijcken / noch in haren Tempel. Sy draghen oock alle eenen grooten witten soom om haer cleederen.

Der Egypter wijse malcanderē te groeten.

Voortijden ghinghen sy alle volcken in goede ghesetten / seden ende wijsheyt also voor / dat veel ander Natien ende Legatien derwaerts gheschickt quamen / ende by henlieden wetten ende manieren te leuen ondersochten / Als Orpheus / Homerus / Museus / Melampodes / Dedolus / Licurgus / Solon / Plato / Pithagoras / Democritus / ende oock den Jodischen Moyses / also hem de Egyptenaers beroemen / ende in haer boecken veruaet is.

Lof der Egyptenaren.

Van dese hebben oock de Roomsche Christenē / so Philippus Beroaldus hem laet beduncken / veel ontnomen / ende in haer religie ghedragen / als de lijnen cleederen / beschoren cruynen / het keeren ende weynden aenden outaer / dat gheprouck tot sacrificeren / de wijse van singhen / bidden / etc.

Roomsche Christenen zijn Egyptenaers.

Den Egyptschen Coninck en is als anderen Coninghen zijnen wille niet voor een wet / maer heeft zijn voorgheschreuen Wet int nnemen ende wtgheuen. Hem en wort niemant na zijnen lust ende wille toegheeyghent / noch eenich knecht vergont / die hem pluymstrijcke / maer der Edelen Priesteren sonen / in manierlichheyt ende wijsheydt opghebrocht / ende niet onder de twintich Jaren / op dat hy wt deser raet / bystant en woordt beweecht / niet dwaeslijcks oft schandelijcx en doe om te berouwen.

Hofgesinde des Coninckx

Des morghens ontfangt desen Coninck alle sendtbrieuen / die hem tot elcken dach worden toegheſonden / op dat / als hy verneemt wat de saecke is / hy eenen peghelicken te antwoorden wete. Hier nae wascht hy in zijns raedts ende treffelicker liedē aensien zijns lijf / ende berept hem met zijn sonderlick cleet totter Kercken / naeden offer vertelt den Priester des Coninckx weldaet / deuchden ende ondeuchden / met louter stemme voor al het volc / ende wenscht hem gheluck ende ghenade om te regeren / ende soo daer wat te berispen is / soo worpt hy alle de schult op de dienaers ende den Raet / dat sy den Coninc niet wechnemē oft affetten / naemaels vermaent hy den Coninck tot een deuchdelick Godt aenghenaem leuen / tot gherechtichept ende liefde teghen den ondersaten / tot goede seden / ende dat hy zijn ooren behoede voor het inblasen der oorblasers ende pluymstrijckers.

Predikinghe der Egyptenaers.

Als dan leest hy henlieden wt harē Analibus ende Gheschiedtboecken zijner voorvaderen / ende andere voornamelicker schijnbarer mannen raedt ende daet / dwelck de Coninck soude naedoen / ende tot ialosie ghepoort worden wt der seluer exempel.

Maer hem en wort niet alleen wetten voorgheschreuen om te oordeelen / ende schattingen te eyschen / maer oock te gaen / staen / wasschen / by zijn wijf te slapen / ende al zijn leuen te volbrenghen / Item te eten ende wijn te drincken / een seker portie eñ mate / op dat desen eenuoudighen disch den buyck niet en vulle / ende de sinnen verstoppe.

Wetten der Coninck voorgeschreuen.

In somma / haer leuen wordt also ghericht ende so matich / dattet meer van erghens eenen Medecijn / dan eenen wetgheuer verdacht te zijn / gheacht mocht worden / also dat oock den Coninck niet nae zijnen wille / maer nae voorgheschreuen ordeninghe / oock niet alleen moet oordeelen / straffen / schatvergaderen / Oorloghen / etc. Maer zijn eyghen sonderlick leuen schicken.

Hem en wordt gheen oorlof ghegheuen in eenighe maniere nae zijnen wille voort te varen / soo weynich als een eensaem sonderlicke persoon.

Dies en droeghen sy oock gheensins gheen beswaernisse / maer docht hen oock salich te zijn / dat hy niet na zijnen eygen wille / maer na de ordeninge des wets leefde / dewijle schier alleman wt eyghen gheneghentheyt / begheerte ende wille (welcke door de wet gheweert wort) sondicht. Maer die haer met raet ende vernuft richten / die vergrijpen haer in weynich stucken. Met dese goedicheydt ghewinnen sy haer ondersatē / in sulcker manieren / dat sy eer wijf ende kint verlieten / eer sy yet aen haren Coninck versuymden / ende sy beweenen zijn lijck met eenen alsulcken claghe / dat sy haer cleederen scheuren / haer inden Tempelen steken / op gheen marckt comen / gheen hoochtijtlicke feesten houden / tweentseuentich daghen nae malcanderen haer hooft met slijck bespreenghen / ende sy omgorden haer beyde man ende wijf / met eenen sijden voorschoot oft doeck / eñ loopen die tweentseuentich daghen / daghelicks tweehondert oft driehondert inder Stadt omme / de claghen vernieuwende / ende de deuchden des Coninckx singhende / sy onthouden haer desen tijt gheduerende van alle vreuchde / maeltijden / wijn ende leuendigher spijse. Item van alle baden / bedden / byslapen / saluinghe / eñ claghen hem meer dan haer eyghen kindt.

Claghen der Coninghen in Egypten.

Ten laetstē claechdage setten sy dat lichaem des Coninckx totten graue / daer reciteert men de daet des Coninckx / int bywesen des volcx / daer mach wie wil / den verstoruen Coninck aenclagen. Hier by staen de Priesters / des verstoruens rechte daet louende. So dit waer is / so toeroept eñ medestemt dat omstaende volck met groot gheschrep. Maer so dat lof valsch is / soo wedersprecckt alle tvolck eenstemmich luydt / schelt ende vloect met eewighen thooren des verstoruen boose daet.

Waerby sommige Coninghen die ghewoonlicke eere eñ heerlicheydt der begrauenisse hebben moeten gemissen / welcke vreese de Coninghen dicwils bedwingt recht te doen / ende wel te leuen / besorghende des volcks eewighen vloeck / welcken sy seer vreesen.

Dat Landt is in veel deelen ghedeelt / daer de Coninck oueral Amptlieden heeft / die ouer tvolck sorghe draghen.

Voorts so wort alle Tol ende incoemste des Coninckx in drie deelen ghedeelt: dat eerste coemt der Priesteren ghemeynte / daer mede sy den Godtsdienst bedienen / ende tvolck leeren.

Tol in drie deelen ghedeelt.

Dit deylen sy wt / tot haren eygen nutte / om haer te onderhouden / ende tot de offeren des Tempels / eñ zijn voornamelicke lieden in raet ende daet / eñ in grooter aensien by al het volc. Het zyn oock groote Sterrenkijckers / ende so sommige meynen / groote Toouerers / eñ des Coninckx raet: eñ en hebben niet gelijck de Greci eenē Priester op een plaetse / maer veel Priesters van vele Goden / ende zijn de tweede nae den Coninck.

De tweede portie coemt den Coningen voor haer Hof / om te oorlogē / leuen / Hof te houden / ende mildicheyt teghen de ernstelicke grootdaders. Daer wt coemt dat hem dat volck geens gheuens oft schattens en beswaert / oft sy alwel dat vijffste deel van alle hare goederen ende vruchten gheuen / Gen. 41. 47.

Priesters de naeste na den Coninc in Egypten.

Den derdendeel nemen de bestelde Trauwanten / Soldeniers ende Crijchslieden / die inder Soldije ligghen / ter oorloghe toegherust.

Bouen die wordt alle dat volck in drie Rotten ghedeylt / in Herders / Boeren / ende Werck-

Driederley volck in Egypten.

Wercliedẽ. De Herders ende Boeren coopen haer Vee oft Ackers om een cleyn betamelijcke somme vanden Coninck / Priesters / ende Soldeniersen / eñ wachtẽ dat Velt ende dat Vee al haer daghen met al haer Nacomelinghen.

De hantwerckers geneeren haer vã haerder handen / ende gheen Boeren kindt en derf een Herder / noch eens Hantwercksmans kint een Boer werden / maer een yeghelijck moet in zijn gheslachte blijuen / op dat Borghelijcken nijdt worde weech ghenomen ende voorcomen.

Oordeel in Egypten.

Voorts soo richten ende oordeelen sy alle dinck met vernuft / gheen dinck wt ghenade / oft om gelt vergheuende oft quijtscheldende / op datter gheen confusie inder ghemeynte opwasse / oft eenighen archwaen eenigher ongherechticheydt: Maer haer Richters en wijcken / noch den Areopagitis tot Athenen / noch den Raet tot Lacedemonia. Alsser nv dertich van dese wijse in eenen Raet tesamen quamen / soo wert daer eenen Vorst onder hen ghecoren. Oock eenen vander Stadt oft Ghemeynte: Die beyde worden vanden Coninck onderhouden. Den oppersten Vorst oft Borgemeester moeste een gouden keten met edele ghesteente besett / daghelijcx altijts draghen. Dese noemden sy Gherechticheyt ende Waerheydt / daer by sy der gherechticheyt ende waerheydt bedacht ende indachtich werden. Wanneer nv de twistighe voor tgherichte quamen / ende haer sake voorleyden / nae aller verhoor / keerde den oppersten Burghemeester dat teecken der Waerheyt tegen den ouerwinner / ende streeck dat oordeel.

Ghesetten der Egyptenaers tegen de quaetdoenders.

1. De Meyneedighe als de dobbelschalcken / wierden metten sweerde ghericht / dewijle sy tgheloue ende de Godsalicheyt tegen God / trouwe eñ liefde teghen den naesten ghesehent hadden / eñ menschelijck ghesélschap met haerder leughen te niete maeckten.

Meyneedighe.

2. So yemant onuerhoets by eenen quame / die vã de Moordenaers berooft oft ontlijft worde / oft gewelt lijden sage / eñ om hem te helpen niet toeliep / die wert des doots schuldich: maer moeht hy niet helpẽ / so was hy schuldich sulckẽ niet alleen aen te wijsen / maer selue voor tgherichte aen te claghen: Wie dat ouertradt / wert met een seker getal slagen gestraft / eñ drie daghen van alle spijse berooft.

Moordenaers.

3. Die eenẽ valschelijc aenclaechde / moeste eens Lasteraers straffe draghen.

Logenaers.

4. De Egyptenaers moesten haer Namen totten Hooftlieden dragen / eñ aenwijsen onder wat Heerschappije oft Rot sy warẽ / so yemant loge / oft beuonden waer dat hy van oneerbaer gewin leefde / die viel in het ordeel des doots: wãt sy achteden / gelijck Cicero by den Romeynen / geen hanteringe eerbaerlijck oft toe te laten / die teghen de liefde tot achterdeel des naesten reycte / eñ daer den gemeynen nutte gheen vorderinghe ende profijt wt en quam.

Dootslaghers.

5. So yemant eenẽ knecht oft eenen vrijen willich doot sloech / dien hiet de wet met gelijcke doot sonder ghenade dooden / en teghen den knecht ende vrije was een gelijcke wet.

Kindermoordenaers.

6. Den Vaderen die haer sonẽ oft kinderen dootsloeghen / en dreychde de Wet gheen doot / maer drie daghen eñ nachten moeste hy sonder eten ouer des verstoruen lijck staen tot boete.

Vadermoorders.

7. Maer die haer Vaders omme brochten / wert een bysondere straffe opgheleydt / namelijck / dat sy met scherpe roeden souden ghegeeselt worden / totter doot toe / ende daer na alsoo leuendich op eenen hoop doornen gheworpen ende verbrandt.

Veltuluchtighe.

8. Die vluchtich wt den velde wierden / een oorden braken / wierdẽ eeuwich van haerder eere ontset / eñ voort eñ voort met allemãs spot geplaecht / ende als eerloos veracht / dwelc sy veel bouen den doot achteden.

9. Een beuruchte vrouwe ter doot veroordeelt / en soude niet ghedoot worden tot dat sy van kinde verlost was.

Verraders.

10. Den verraderen / die der vrienden aenslaghen den vyanden openbaerden / hiet de wet de tonghen afsnijden.

Vervalscers van Munte ende Mate.

11. Wie valsche munte maeckte oft besneet / oft mate / seghels / brieuen / hantschriften eñ gewichten vervalschte oft maecte / dien wierden beyde de handẽ afgesneden / op dat sy daermede boeteden / daer sy mede gesondicht hadden.

Hoereiaghers.

12. Wie een vry vrouwẽ beelde vercrachte / wert ontmert / eñ zijns mãnelijckẽ lits berooft.

Ouerspeelders.

13. Den ouerspeelder in ouerspel begrepen / moeste duysent slaghen tot straffe lijden / der Vrouwe sneetmen den neuse af.

Schultloochenaers.

14. Waer een gheleende ghelt schult geloochent worde / daer soudement den schuldenaer op zijnen eedt gheuen / maer die van dies weghen swoeren / en soudemen gheen gheloone gheuen.

Woeckenaers.

15. Dẽ Woecker oor wt verschrijuinge verwillicht / sal in dobbelder hooftsomme gestraft worden / ende den schuldenaer alleen daer toe ghehouden / dat hy de hooftsomme betale.

Pantnemers.

16. Dat niemant zijn eygen lijf en verpande / oft den crediteur en versette om eenige schult / op dat de lieden niet eygen en wierden / de Lijuen sullen alleen den Steden ghesworen zijn / ende oock dien pander ghestraft worden.

Dieuen.

17. De dieuen / als sy ghegrepen worden / wort het vierde deel haers diefstals toeghelaten / dat sy maer drie deelen wederlegghen / soo zijn sy gheabsolueert / euen wel eerloos ende haerder eere ontset.

Houwelicx Wet.

18. Den Priesteren en wiert maer een Wijf toegelaten / den anderen na haren wille eñ vermoghen / so haer ghelust.

De kinderen wordẽ in Egypten met so lichtẽ cost opgebracht / dattet wonder is / met cruyt eñ wortelen onderhouden / baruoets ende met lichte cleedinge. Geen kint van een Maecht geboren ende van eenen vrijen Vader / en is eyghen oft een knecht.

Consten der Egyptenaers.

Haer kinderen leerẽ rekenen met Cirkel der Geometry / maer Musis ende Schermen en leerẽ sy geensins niet / als schadelijcke oneerbare eñ Wijfsche constẽ. Haer craneheyt boetẽ sy met vasten / oft met soberheyt / ende dat dagelycx / want te veel eten ende drincken achten sy voor een oorsake aller siechte ende plaghe. Daerom achten sy afbreuck eñ vasten oft soberheydt voor de beste Medecijne / als die der craneheyt fondament wech neemt.

Der Egyptenarẽ Medecyne.

De Crijchsliedẽ oft ander crancken worden sonder alle cost eñ loon van de Medecijnen gheelt / wt gemeynẽ buydel. Sy hebbẽ een voorgeschreuẽ heylich Boeck vandẽ ouderen nagelaten / na diens wtwijsinge als na eenen Reghel heelen sy alle dinc: so yemant ander constẽ gebruycte / dan int voorgeschreuẽ boec aengewesen wordẽ / die worde mettẽ doot gestraft / maer so hem de conste van desen boeck omme slaet / ende dattet aen de Goden gebreect / so geuen sy den Goden de schult / als dattet niet wesen en soude / dat den Crancken gheneesde / ende so is den Medecijn sonder alle berispinghe.

Goden der Egyptenaren.

De Egyptenaers eeren niet alleen de leuendige / maer oock sommige doode dierẽ / als Catten / Honden / Indische Muysen / Griffoenen / Woluen / Crocodillen / dies en schamen sy hen niet / maer laten hen dat seer goet duncken.

Oock draghen sy deser dieren Beeldenissen somtyts inder Stadt om / op menige plaetsen /

dese aenbiddē sy met grooter eerweerdichept. Als een van dese dieren sterft/so saluen zijt met Cedersap eñ sout/slaen haer herte/ ende deckēt met syde / op dat sy tlichaem langhe voor heylichdom onderhouden. Ist dat yemant eenich van dese dieren beschadicht/die heeft dat leuen verbeurt/ Bysonder alst een Catte oft Oyuaer is/daer loopen sy alle met hoopē tsamen/ende doen den moordenaer menighe plaghe aen/tot dat sy hem vant leuen totter doot bringen. Wt welcker vreese/sooder ergens eenē onuersiens aen een van dese dieren stoot / ende doot vint/ so roept hy van verre clagende/dat dier sy sonder zijn schult doot.

Dese voorghenoemde dieren onderhouden sy met groote oncosten in haer Tempelen/van eerbare daer toe geordineerde mannē. Gansen gesoden ende gebraden is haer gemeyne spijse.

Nu de voorghemelde dieren beclaghen sy meer dan haer eygen kinderen/ ende bestedense heerlicker ter aerden dan het te seggen eñ haer vermogen is/also dat den Coninc Ptolomeus Longus vijftich ponden siluers leyde aende begrauenisse eens Kints oft Oschs/ alst hem wt ouderdom metten doot was afghegaen.

Wonderbaerlicke wijse der Egyptenaers/ haer dooden te begrauen.

Begrauenisse der Egyptenaers dryerley.

ALs een Egypter het leuen oorlof gheeft/ soo claghen alle vrienden/ghelijck bouen alle tvolck den Coninck met beaschden hoofde/ sy gaen omme de stadt/ tot dat dē verstoruen begrauen wort / te wijle en wasschen sy haer niet / drincken oock gheenen wijn/eten vastelijck ende slecht/ ende en gebruycken geen schijnbare cleeren. Dryerley begrauenisse hebben sy/costelick/slecht/ende middelmatich:een yeghelicke cost een somme ghelts. Sommighe ordineren noch int leuen zijnde/ met wat ghepronc dat sy begrauen sullen worden. Also ouergeeftmen de lijcken om een somme gelts te bedienen den daer toe gheordineerde lieden/ die haer daer af gheneeren.

Sy hebbē oock haer eyghen Scrobbers/Kewers/Opsnijders/Saluers met saluen/op dat de lijckē niet rieckende worden. Sy saluen also meer dā 30. dagē dagelicx de lijckē met Ceder/ Myrre eñ ander saluen:wāneer sy den verstoruen also in alle manierē als oft hy sliepe/toebereyt hebbē/welrieckende eñ lustich/so geuen sy hē den vrienden/ die hebbē daer mede eē groot geypronck/voeren eñ dragen hem herwaerts eñ ginswaerts/eñ voeren hē ouer een water/daer sittē meer dā veertich rechters. Daer wort toe gelatē/wie daer wil den verstoruen eer hy inde kiste geleyt wort aenteclaghen/so daer yemant waermaeckt dat hy qualick gheleeft hebbe/so vellen de Rechters een oordeel / ende bekennen dat hy der begrauenisse als onweerdich/sal berooft worden.

Doodē worden aenghe-claecht in Egypto.

Wie nv dā begrepē wort/dat hy den dooden onbillic oft valschlijc heeft aēgeclaecht/ eñ zijn clage met proberē en cā/die wort hart gestraft. Alsser nu geenen aenclager voorhanden en is/ oft dat hy door nijdt aengeclaecht is / so latē de vrienden dat clagen varen/eñ beginnen dē verstoruen te louē/niet gelijc de Greci/ vā geslachte(wāt sy houden dat alle Egyptenaers gelijck edel zijn)maer vander Jonckhept af beginnen sy zijn leuen als deuchdelijck op te werpē/ende vertellen al zijn conste/redelijchepdt/ weldaet/ trouwe/gerechtichept / gelooue eñ liefde tegen God eñ de menschen/eñ bidden God dat hy dē verstoruen onder den Wtuercorenen eñ Godsalige wille hoopē eñ tellen: dan antwoort dat volck eenstemmich/Amen/ dat wille Godt/hy sal metten salighen leuen/ ende dierghelijcken.

Daerna begrauen sy den dooden in haer eyghen graf/oft thuys inden huyse by een stercke wādt/in een stercke kiste oft bare/maer so hem door dz oordeel de begraeffenisse wort afgeslagen/so begrauen hem de vrienden met schande thuys sonder eenige kiste oft bare inder aerde/ als eenen dooden hont. Desen vloeck vreesen sy seere/eñ onthout vele vā booshepdt eñ sonde.

Als dese somtijts schult achter hen ghelaten hebbē/so verpanden de vriendē des verstoruen lijf/by beroouinge der begrauenisse te betalen/ eñ ist dat dese den crediteur gheen ghelooue en houdē/eñ den verstoruē lossen/so worden sy ooc der begraeffenisse berooft met gemeynē vloec.

De Griecken en hebben sulcx met hare fabelen (waermede sy de leuendige tot sulcker eerbaerhept verhoepten te verschricken) niet vermocht/dat de Egypciers met desen vont hebben te wege gebracht/ maer zijn met haer fabelen belachen gewordē/ meer dan dat sy de menschen tot deuchden ghepoort hebben. Nu dewijle dese wetten lofs weert zijn / wt welcker aenleydinghe men meer deuchtsaem eñ wijs dan rijck wort/so hebben de Egypciers neuē wegē gedicht / eñ wetten(die alleman tot weldaet eñ deucht porren)niet onaerdelic voorgeschreuen.

Ten laetsten merct/ Egyptē wort van sommige in twee deelen gedeelt/ in dat opperste eñ eñ onderste Egypten/ dat opperste alleē heeft vierentwintich landē oft Natiē in hem. Somma van Egypten besiet Isidorum Libro.15. 16. Bart. Aug. Libro.15. Item in Egyptē wassen ooc Crocodilli/Item eē dier Cacochephas genoemt/dwelck den aert eens Basiliskes aen hem heeft/ende met zijn aenblickende aensiende doot. Daer af Plin. Libr.8. Cap.22.

Van Penis ende andere volcken Aphrice/haer leuen/regiment/ gelooue ende zeden.

Peni ende ander volckē Aphrice.

AEn Egypten palen de Peni / die haer in veel stucken der Egyptscher wijse ghebruyckē. Als sy harē Coninc een Maecht teenen wijue gheuen/ so nemen sy haer eerst de vlecken der maechdelijckhept.

Nasomones.

Nasomones een groote eñ archlistige Natie/ gheeft veel Zeeroouers wt/Sy leuen den meestendeel van een vrucht Palmule/die sy aender Sonne coken/eñ het sap oft melc daer wt perssen ende verslinden. Sy hebbē na gewoonhept des lants veel vrouwē/met welcke sy opēbaer tsamen comē/byslapē/oft der liefde plegen aen de wegen/schier gelijck de Massagete/alleē dat dese wat schandelicker haer manlick Lidt onbeschaemt eerst wt recken.

Oneuyshept der Nasomonibus.

Het is oock by dese volckē een gewoonhept/ als een Bruyt bruploft hout/ dat sy met haren lijue alle gasten een eere doet / eñ haer met alle bruploft mannē vermengt na malcanderē/ eñ na dien een yeghelijck by haer gheslapen heeft/ so schenckt hy haer op de Bruploft wat hy gheuen wil.

Haer eedtsweren is also ghedaen / Sy aengrijpen erghens eens voornamelijcken naemachtigen mans graf/ die by henlieden in grooter acht verschepden is/eñ sweerē by zijnen name/ Propheteren oft waerseggen op dese maniere: Sy gaen totter voorgemelder heylighen graf/volbrengē aldaer haer gebedt/eñ slapen : wat hē alsdan indē slaep bydē graue voorcoēt dat doen sy als Gods woort ende ingheuen.

Eetsweerē.

Sy gelooūē eñ toesegghen ooc malcanderen gelooue te houdē/aldus: Twee geuen malcanderen de handt/eñ den eenen drinckt den anderen wt der hant/maer isser geen sap voorhanden/so lecken sy malcanderē aerde wter hant/ so is tverbont vast.

Gara-

Garamantes vlieden aller menschen geselschap/ sy en hebben geenssins gheen wapenen/ sy en beschudden haer seluen oock niet / aengenochten zijnde.

Mace. Teghen het Westen stooten aen dese eerstgemelde/ de volckē Mace genoemt/ die bescheren haer gelijck de Monikē/ maer sy laten op tsopken vanden hoofde een weynich hayrs wassen. By dese woonen groote wreede Struyssen/ welcker huyt sy voor eē beschermssel gebruycken/ sy drijuen daer mede ooc coopmanschap.

Gnidianes hebben de Vrouwen ghemeyn. Gnidanes palen aende Maces / deser vrouwē hebbē veel peltsen/ randen/ oft boordekens om haer cleederē/ daerom dat sy van eenen yegelijcken man/ daer sy mede te doene heeft ghehadt/ een randeken van pelsen om haer cleedt te loone begeert / eñ hoe sy meer randen heeft/ hoe sy haer laet duncken beter te wesen/ als die van veel mannen bemint ende gheeert sy.

Machlies. Machlies de volckē aende Zee Tritonides woonende/ en dragen geen hayr / dan indē necke/ maer de Auses zijn in contrarie allesins geschoren/ behaluen alleen aen den scheel bouen tvoorhooft niet. Dit volcks Joncfrouwē strijden altemael Jaerlijcx op den Feest ende dach Minerue der Goddinne in twee hoopen ghedeylt / met steenen/ worpelinghen/ coluen/ ende steken stijf met malcanderen / ende de welcke daer onder doot blijft / oft ghewont wort/ die segghen sy een valsche Maecht geweest te zijne: Maer welcke Maget tbeste ghedaen heeft/ ende Riddermatich ghewordẽ is/ die werpen sy eenstemmich met ghemeyner verkiesinghe op voor haer Coninginne van dat Jaer/ ende vercierense op Griecsche maniere/ ende met een Corintsche pluyme / ende voerense op eenen waghen ghesett/ aen het Meyr omme.

Auses hebben de Vrouwen ghemeyn. De mans hebben de vrouwen ghemeyn / ende als nv dat kint tot zijn daghen coemt/ welcken vader dattet hem voorneemt wt aenwijsinge der moeder/ diens sone wordet gheacht.

Atlantes. Atlantes die volckē woonen om ende byden berch Atlante: Dese zijn sonder allen eygenen name. Sy veruloecken de opgaende Sonne met allerley smaetwoordē/ daerom dat sy henlieden op den hals leyt/ ende met haerder hitte ouerlastich is. Sy en eten van geen dinc dat leuen gehadt heeft/ ende en hebben nemmermeer geen droomen/ sy en weten oock niet wat droomen is.

Pastoricij. Pastoricij een volck in Aphrica gheleghen/ eten van melck eñ vleesch/ behaluen alleen Koe vleesch/ gelijc de Egipciers geē Swijnē vleesch genietē/ sy en voedē ooc geen Koeyen.

Barcee. Maer de wijuen Barcee en proeuē Swijnē noch Koeyē vleesch/ van wegen der Goddinnen Iside. So deser kinderen tot vier Jaer verreycken / soo scheren sy der seluer hooftsop / eñ branden hen aldaer een ader op / dat hen nimmermeer geen etter oft vuylicheyt (dwelck sy voor een groote mismaectheyt hebbē) wt en gae/ ende dat sy by gesontheyt blijuē. Als sy een vee slachtē/ so offeren sy de oore voor deerstelinck haren Goden/ met afghekeerden aenghesichte der Sonne ende Mane.

De dooden begrauen alle Aphri / ghelijck de Greci/ wtghenomen de Ausomones (die haer dooden sittende begrauen) oock als den crancken in doots nooden leyt / sien sy neerstich toe/ dat hy niet liggende en sterue/ maer sittende de siele wtblase. Haer huysen zijn als coruen van roeden geulochten/ eñ hangen om hooghe aen Mastix boomen/ daer den Mastix wt sweet/ so datmēt weyndē mach werwaerts datmē wil.

Maxies. Maxies de volcken beschērē den haluen cop op der slincker sijde/ dander sijde dragen sy vol hayrs. Haer lijf verwen sy met vermilioē root/ sy seggen dat sy vande Troianen af comen.

Zigantes eten Simmen. Zigantes / daer de Bien so veel honichs in dragen / oft veel meer de lieden aldaer maken/ bestrijcken haer alle met root vermilioen/ ende eten meest niet dan Simmen / der welcker aldaer een groote menichte is.

Libij. Libij de volcken in Libia / voeren meest een wout leuē onder dē Hemel/ wt de neeringe des wilts verneucht/ sy en etē geenssins niet thuys opgebracht/ dragen anders geen cleet dan geyten huyden/ daer sy dlijf mede bedecken. Teghen de wtlanders en houden sy noch trouwe/ vriendtschap noch ghelooue / dry seer lichte slingeren/ ende een ledersacxken vol steenē zijn al haer wapenen.

Troglodite worden vanden Griecken Herders ghenaemt / daerom dat sy van het vee leuen/ inden lande Troglodea / dwelc sommighe in Arabia / sommighe in Ethiopia ligghende achten. Daer wascht bouen maten goede Mirrhe: dit volc is so snel/ dat sy gelijck de honden dat wilt achterloopen ende vellen.

Troglodite hebben wijf eñ kint ghemeyn. Dese houdē vrouwē ende kinderen gemeyn/ wtgenomē dat sy den Tyrannen een yegen behouden. Als dat vee van ouderom niet meer en vermach/ of van zijnder siecte somtijts steruen wil/ so comen zijt te vooren/ ende doodent / behoudent eñ etent. Haer kinderē heeten op haer sprake na het vee/ stieren/ schapen/ Ossen/ Koeyen. Sy drincken van tsap der boomen/ eñ van eender bloeme wtgedruct. Sy trecken met het vee herwaerts ende derwaerts ende veranderen dickmaels haren leger eñ woonplaetse/ sy zijn alleen om de schamelheyt met eender huyt bedect. Sy besnijden haer kinderen op de wijse der Egyptenaers / eñ voeren gelijck de Megauares eenen ronden schilt/ vā een Rouwe huyt voor harē schilt/ ende een yseren colue/ sommighe boghen ende lancien.

De begrauenisse en achten sy geheel niet/ sy nemen des verstoruen lichaem tusschen de beenen/ bindē hem met rijsen/ eñ dragē hem op een wijde plaetse / eñ begrauen hem lachende met eenē steen hoop/ stekē daer op eenē geythoren/ ende gaen sonder smerten wederom wech.

Sy en kijuē eñ oorlogē niet met malcanderē gelijc de Greci/ wt torē/ nijt/ oft eergierichheyt/ maer om de veeweyde. Sy werpen eerst met steenen na malcanderen/ daer na met bogē/ tot datter sommige vallen/ eñ en comē nēmermeer tot malcanderen tot eenē steenworp toe/ dat sy malcanderē bloot verreycken mogen/ terstont nemē den Crijch af/ de bedaechde oude wijuen by hen. So snellijck als dese vrede biedē/ so tredē sy af/ eñ niemant en derfse beschadigen noch wederstaen. Die niet meer na volgē connē/ eñ dat vee volghen / die bindtmen aen eens stiers steert byder kelē/ op dat sy volgē oft haer leuē voleynden / oft ist dat sy te steruen vertrecken/ eñ hen selfs dē doot niet en willē aendoen / wie dan wil/ die mach hāt aen haer slaē/ eñ hen een voordernisse geuē/ eñ dese wort alsdan geloeft/ als hebbe hy een groote weldaet ghedaen. De cortsachtige eñ met ander ongeneselicke cranchedē beladē/ helpē sy met gelijcker wijse wt het leuē. Sy achtēt voor eē groote sonde eñ quaet/ dat dese begeert te leuē/ die het leuen niet weerdich hanteren en can/ eñ andere slechs een hindernisse sy: achtēt ooc voor sonde dat sy dē mēsche also siē lijden/ eñ niet vander pijne helpen.

Herodotus seyt/ Troglodite woonē alleē in wtgeholde gaten/ geheel geenē Rijcdom achtēde/ maer sy hebbē hē der armoede willich begeuē / alleē hebbē sy een geproncmet eenē steen Exacorithalitum genoēt. Sy genieten slangen

vleeſch/wiltbraet/eñ geen tam vee/oft tē ſy vā ouderdom tot nutticheyt onbequaem / oft een Carongie geſtoruen: ſy zijn geheel eñ al ſpraecloos/bedieden ende liſpen meer dan ſy ſpreken.

Een ander volc in Ethiopia/ bouen Egyptē Ryzophagi genaemt/eten wortelen van riedē/ die ſy met ſteenen malen / eñ toebereyt aender Sonne backen. Sy en hebben met niemandt gheen aenſtoot noch crijch dan metten Leeuwen/ die na de ſchaduwe ſomtijts in haer hutten begeren te comen / eñ deſe Natie ware ouer langhe door de Leeuwē wtgheroept/ten waer dat hen de natuere een bijſtandt dede/ want bij tijdē valter een ſo groot geſwerm vliegen met hoopen in deſe contreye/vā geenē wint/ maer recht als van God geſonden / die de menſchen geenſins niet aēuallē oft geen leet doē/maer de Leeuwē eēſdeels door het ſnorrē eñ ſuyſen/eēſdeels door het ſtekē eñ bijtē wten lande drijuē.

Premen oft vliegen den Leeuwen vyant.

Jlophagi goede climmers.

Aen deſe ſtoot een volc Jlophagi met namē/ die genieten een vrucht/die ongeplant ſelfs op eenen boom waſt/daer ſy dagelijcx na climmē/ eñ wt dagelicſcher oeffeneninge des climmens ſo gewiſſe eñ dapper wordē/dat ſy gelijc de vogelē oft Eechoornē (dwelc ongelooflijck wort aengeſien) vanden eenen boom totten anderen ſpringen.Het zijn lichte mager lieden/die lichtelijck een cleyn tacxken draecht/eñ oft hen alſchoon eenen voet ontſlibbert/ oft een tacxken breect/ſo clenen ſy met de handē gelijc de Katten/eñ blijuen hanghende/ende oft ſy alſchoon ſomtijts afuallen/ ſoo iſt hen van weghen des lijfs lichtueerdicheyt ſonder nadeel.

Deſe gaen gheheel eñ al bloot/hebben beyde wijf eñ kint gemeyn/ ſy leuē meer van de teere tacxkens der gemelde boomen/dā vāde vruchten/die ſy geheel ſelden ende weynich draghen. Haerder vele ſteruē ten laetſtē/ als ſy niet meer climmen en connen/eñ haer neeringhe ſoecken gelijc de vogelen/van honger. Sy ſtrijden met malcanderen om die boomē eñ plaetſen/alleen met ſtecken ende codden toegheruſt.

Dander Prouintien in Ethiopia alomme/ hebben de Cinici in/een wilt volck/dwelck wt vreeſe des wilts ſnachts op de boomen moeten huyſen eñ ſlapen. Smorgens gaen ſy gewapēt tot een vloeyēde water/climmen eñ verbergen haer onder dloof op de boomē/ als dā dat wilt coemt/om te drincken/ eñ hē met water wt onſprekelijcker hitte beſwaert zijnde/ lauen wil/ ſo vallen ſy haeſtelijc af/ ſlaent eñ werpent met coluen/ſteenen eñ pijlen doot/eñ dat eten ſy gedeelt door rotten.Somtijts wordē ſy/doch ſelden/vā het wilt beſchadicht. So ſy tot ſommige tijden geen wilt op deſe maniere connen aen comen/ſo nemen ſy des voormaels geuanghen wilts huyt/ſnijdent tot riemē / villen dat hayr af/eñ de huyt bradēſe by een ſacht vier/eñ eten alſo gierichlijc die huyt/voor wiltbraet/tot dat ſy verſaet worden. Haer kinderen oeffenen ſy tot eenen voorgeſtelden ſtecke te werpen/eñ alleen deſe te eten geuende die daer treffen/ daermede maken ſy goede worpers.

Spermatophagi.

Spermatophagi die volcken Aphrice comen tſomers tijt haerder armoede eñ noot te helpe met een vrucht die ſonder arbeydt van eenen boom valt/den anderen tijt brekē ſy een cruyt inde ſchaduwe waſſende tot ſpijſe.

Acridophagi.

Acridophagi zijn by eē wilderniſſe in Aphrica/na by wat corter eñ magerder dan daudere/ eñ cool ſwerte lieden/ indē tijt des lentē worpt den wint Zephirus met storm een wter maten groote menichte van groote/ maer ſonder ghedaente/ ſprinchanen in haer Prouincie/ die deſe Moorē gewoon zijn/ eñ draghen veel houts eñ ander materiē/dorre ſtroo/ groot cruyt/etc. in een groot wijt lanck dal / eñ ſtekent dan tot zijnder tijt aen/wāneer dan die ſprinchanē als een wolcke derwaerts vallen/ſo wordē ſy door deſen roock vermoet eñ gecrenct/ ſo dat ſy niet verre van dit vyer met hoopē neder vallen / in ſulcker menichte dat alle het volck dat gheheel iaer daer af rijckelijc te leuen heeft.Dat is haer eenige ſpijſe(doch ſoet eñ goet) door dat gātſch Jaer/dwelc ſy met ſout (dies dat lant veel wtgeeft) bewaren eñ behouden ouer tjaer/ wāt ſy en eten noch viſch noch vleeſch / dwelck ſy niet en hebben/Ja oft zijt alſchoon crijghen mochten.Sy zijn licht van lijue/ vā ſnellen eñ geraſſchen loop/eñ van cort leuen/alſo dat haer outſte niet ouer 40.Jaer comē. Haer eynde is niet alleen ontfermelijc/maer ſchier ongelooue lijc/ wāt als dat ouderdom genaeckt / ſo waſſen in haer lijf veel eñ vreemde ghevleugelde luyſen/ verſchrickelijck te ſien/ die eten ten eerſten den buycop /namaels dat herte / terſtont wt holen ſy het ganſche lijf / ghelijc een muys een broot/ tot dat ſy iammerlijck ſteruen.

Die deſe cranchheyt crijgen ſal/dien coēt eerſt een crawagie aen/die hem terecht te iucken/terſtont vallen dā die luyſen tſamen metten etter wt/ſo ſchoert den crancken vā grooter ſmerte zijn lijf eerſt recht op met huylen eñ ſuchtē/ als dan het lichaen gheopent is/ ſo valter een ſulcke menichte van luyſen wt zijn lijf / als wt een ghegaet vat/ia niet anders dan de bien wt eenen bieſtock oft corf.

Op deſe maniere (ic en weet niet oft der ſpijſe oft des lochts ſchult is)eynden ſy elendich haer leuen.

Cinamimi generē haer van honden.

Ten eynde Aphrice tegen Tzuyden/woonen die volcken Cinamimi/vanden nabueren Silueſtres genaemt/ſy hebben groote lange baerden/hebbē een cudde van louter wouthonden/ die zijn haers leuens onderhoudinghe/ op deſe wijſe: Tſomer tijts tot midden inden winter/ coemter dicwils een groote cudde Jndiſche oſſen (ick en weet niet wt wat oorſake / oft ſy de weyde nagaen/oft vā ander wilde dierē gedreuen worden/oft anderſins wt een ander natuere)aen deſe hiſſen ſy de honden/ daer ſy der vele mede vangen/de welcke ſy eensdeel verſch etē/ eensdeels om ouer iaer te behouden inſouten totten toecomenden noot/ooc ghenieten ſy veel ander wilts dat de honden ouervallen.

Jchthiophagi hebben wijf/kint eñ alle dinc gemeyn.

Jchthiophagi zijn ten eynde Aphrice / tegen tſuyden/een beeſtachtich volc/ dwelck wijuen/ kinderen eñ alle dinck gemeyn heeft/ eñ geheel eñ al naect is.Sy en weten gheen onderſcheet tuſſchē het eerlijc eñ ſchandelijc/ſy en verſtaen haer ooc niet op welluſt noch op treurē/leuende na de leydinge der natuere / ſy woonē in ſpeloncken/waer in qualijck wt eñ in te comen is/ aenden oeuer der Zee maken ſy veel ringen eñ grachten met ſteenhoopen omleyt/ als dan de Zee tweemael ſdaechs wtloopt eñ allerley viſſchen om haer ſpijſe te ſoecken/mede neemt/eñ dat nv dwater tot zijnder tijdt door de ſteenen wederom achterwaerts te rugghe afloopt:So blijfter altijt een goede ſomme van allerley viſſchen tuſſchen de ſteenen / als in een nette op droogen lande geuangen/dan loopen de Lantlieden toe met wijf en kint/vangē de viſſchen/ leggenſe tegen Tzuyden op de vander Sonnen gheheete eñ ſchier aengeſteken ſteenen/ cokenſe eñ etēſe. Sy droogē ooc dat vleeſch vā ſommighe viſſchen/eñ malent in eenen hollen ſteen/eñ backē metten ſade Paliuri vermengt/een goet zoet broot daer wt aēder Sonnē.Vā deſe ſpijſe hebben ſy altijt genoech/eñ gemeyn/ſonder gewicht ende mate. Als de Zee ongheduerich oft ſtormich is / dat ſy op de voorghemelde wijſe niet viſſchen en moghen / ſo ghenieten ſy zeeſlecken:Jſt dat ſy deſe ooc niet gecrijgen en connen/ſo

Vreemden viſchvanck.

nen / so behelpen sy hen met de graten / die sy vandevisschen tot desen noot hebbē behouden.

Maer sy eten te samen met vreuchden/singen daer toe een qualiclupdēde melodye. Namaels so eenē een wijf betraept/ met die vermengt hy hē openbaer sonder schaemte / wt oorsake kinderen te voeden/vā alle sorge der neeringe ontladē/eñ voeren een geheel sorgeloos leuen. Na vier oft vijf daghen gaen sy als een cudde vees ouer een Fonteyne / met luyder stemmen eenhellich singende een ongeschict gesanck. Als sy van dwater comen/eñ haer vol hebben gesopē/ so dat sy nauwe weder comen en connen / so en eten sy dien dach niet meer / maer ligghen van dwater opgeblasen ghelijck de Dronckaerts. Den naesten dach gaen sy wederom op haren vischvanck / eñ met dit wesen volbrenghen sy al haer leuen/anders niet bedrijuende.

Ichthiophagi voerē vā alle sorghe ontladē een sorgeloos leuen.

Sy vallen oock om haerder slechter grouer spijse wille seldē in cranchept. En soecken niet van den hongher te boeten / met drincken van hitte weghen niet also manierich.

Die noch wat voorder wt deser ghelegheutheyt zijn/die leuen noch wonderlijcker/ als die nemmermeer niet en drincken/ eñ vā natueren van alle bedroeffenisse eñ angst des herten eñ conscientien los zijn. Sy eten de visschen half rouwe/vernoecht zijnde aende spijse die hen dat geluc toeuoecht. Sy achtē voor de hoochste salichept die dingen te deruē/die den behoeftigen eenich leet mogen toeuoegen/eñ zijn vā sulcker lijdsaemhept/dat sy geen wtghetrocken sweert en vlieden/in ghelijcken doene / slagen/ schantwoorden/eñ goede woorden lijdende. Sy sien den slagher alleen aen sonder alle affectie/eñ en geuē noch eenichs torens oft ontfermens teecken. Sy en hebben geen sprake/met de handen ende met wencken geuen sy malcanderen teeckē/ wat sy willen ende behoeuen/ende verstaen malcanderen also seer wel.

Dit volc en is niemant vyant/heeft met alleman vrede/eñ met niemant geenē aenstoot. Sy zijn ooc onder malcanderē selfs eēdrachtich eñ vreedsaē. Haer speloncke zijn tegen Tnoorden gekeert/op dat sy haer voor de hitte der sonnen onthouden ende beschudden : Maer die teghen Tsuyden branden van hitte/ ende en laten den inwoonders gheenen toeganc. Sy maken haer huysen van Zeeuisch graten/ende deckense met slijck ende bladeren toe.

Amazones.

Amazones zijn voortijts in Libia geweest/ strijtbare Vrouwen / die alleen hebben gehreerschapt/eñ alle Ampten geregeert/geen man by hen geleden/dan tot sommige tijdē van een ander plaetse ontboden/ om haer met hen te vermengen/eñ kinderē te voedē/alsdā dese wederom wechgesonden. Sommige seggen dat haer mans altijt by hē zijn gheweest/ maer niet dan wijfs arbept gedaen/ thuys gade gheslegen/eñ den vrouwē gehoorsaē. Nader geboorte wierdē de kinderē den vaderen gegeuen/ om met melc op te brenghen/ eñ van ander nootdruft te versien. So haest alsser een knechtkē geborē was/ dat wiert versondē oft gedoot/ oft zijnē rechtē arm afgebroken. De meyskēs/op dat sy totten crijch bequaē zijn souden branden sy de rechte borst af/op dat sy hem niet en wasse ende geen hindernisse en sy. Daerom sy vande Grecis Amazones zijn genoēt geworden/ de welcke in het Eylant Hespera/ in dat Meer Trotonidis ghelegen/ghewoont hebben.

Vrouwen strijt.

Vrouwen Heeren.

Dit Eylāt is seer groot/eñ vol goede vruchten eñ vleesch / van welcker melck eñ vleesch sy leuen. Sy en hebben gheensins gheen coren/ noch en kennen ooc gheen. Dit Eylant leyt in Aphrica/nakende bydē berch Atlante eñ Ethiopē. Daer af besiet Joānē Boemū Aubanum. Isidorus Lib.9. Bartho. Anglicus Libr.15. seggen anders/namelye/ dat Amazonia eē eyghen Eylant is/eensdeels in Asia / eensdeels in Europa gelegen / daer in eertijts de Gotti gewoont hebben/der welcker vrouwen haer des regiments hebben onderstaen/eñ haer mannen met list om den hals ghebracht. Daer af besiet elders hier na breeder beschrijuinghe.

Braciana.

Dit is een vruchtbaer landt in Aphrica/ van olie eñ rozen ghewasch/eñ dit lant is so geyl eñ vet/ dat de geworpen saden aldaer hondertuoudich wedercomen.

Braciana.

Carthago.

Carthago een Prouintie/eñ van Hannibale een beroemde Stadt in Aphrica. Dese naemachtige Stadt/daer af dat lant den name heeft/ eñ voortijts niet weynigher doorluchtich dan Roome / is eerstelijc Carcada op Fenicische sprake genoēt gewordē. Dese heeft Scipio dē Roomschen Crijchsuoerder na veel eñ lange oorlogen ten laetsten onder hem ghebracht/eñ geheel eñ al te gronde geleyt eñ omgekeert/maer namaels vande Romeynen wederom ghebout.

Carthago tweerley.

Daer is een ander Carthago in het rechte Aphrica gelegen/tusschen Numidia eñ Bizantum/teghent Zuyden aen Getuliam / teghent Noorden aende Siculische Zee haer bestreckēde/der welcker grootste deel seer vruchtbaer is van olie ende ander vruchten/ vol metaels/ maer dat deel tegē Numidia toe/is vol Woutesels/Slanghen eñ ander wilde dieren/ daer is oock een groote menichte van Elephanten. Daer af leest Plini.lib.5.cap.5.

Zeugia oft Zeugis.

In deser Prouintie Aphrice/daer dat grootste Cartago eñ cleynste Aphrica is/tusschen Bizantz eñ Numidia gelegen / ende teghent Zuyden haer tot aen Getuliam bestreckende/ is vol ouerupts van allerley fenijnige dieren/ ende veel wonderlicke woutdieren/nochtans ist aen veel plaetsen vruchtbaer.

Zeugia.

Tripolitana.

Tweerley Prouintien hebben desen name/ deene in Phenicia ghelegen/ vande Hoofstadt Tripoli also genoemt/dander in Aphrica tusschen Pentapolim ende Bizantium ghelegen/van drie groote Stedē/ Ozea/ Sabine oft Tabrace/ende Leptis also genaemt/stoot aende Getulos/ Bysantz / Garamantes eñ Tragloditas/tot in Ethiopiam.

Tripolitana.

Tingitania.

Tingitania heeft inder lengde 170. duysent schreden. Daer heeft eertijts een voornaēlijck volck Maurorum ghewoont/ maer door krijch also vermoeyt / dattet schier volckloos/ met weynich volcken besett is. Sy is tegen het Oosten berchachtich/ vol Eliphantē. Syphacis is oock een landt Mauritanie in Aphrica. Daer af Plin.lib.5.Cap.2.

Tingitania

Vande machtighe Stadt Chayrum oft Alkeyr in Egypten/ nu ter tijt de alder grootste eñ volckrijckste inder Werelt.

Egyptus eē machtich eñ vruchtbaer lantschap Aphrice/ dwelcke den ouerswalp eñ ouerloop Nili so vruchtbaer maect eñ beuochticht/ dat sommighe Chayrum een Paradijs hebben gheheetē/ andersins Memphis oft Babilonia Egypti ghenoēt. Item Alexandria eñ voortijts Thebe zijn de naemachtichste steden daer in. Alkeyr is ooc vā Cambise den Coninc Persarum eerstelijck ghebout. Diodorus seyt/ Eglus sy een stichter eñ beginner deser Stadt/

Alkeyr.

die costlijckste Coopstadt/ aenuaert eñ hauē in Egypten/den setel ende stoel al haerder Coningen/die eertijts Pharaones/nv Soldanen ghenoemt worden/der welcker Coninc den Turck Anno 1517. verdreuen/geuangen / dat rijck ingenomen/beset/ ende in somma harē Soldaen tot een voetschabelle zijnder voeten ghemaeckt heeft/welcken hy buygen moet/ als hy te peerde op oft af wil sitten/eñ eenen goeden tijt lanc in een vogelhuys tot een bespottinghe ende een wonder sulcker victorie/ hē heeft laten na voeren.

Grootte der stadt Alkeyr.

Nv Laurentius Vries seyt / dese stadt sy inden cirkel ende omuanc 15. Duytsche mijlen groot/doch aen veel plaetsen metter Zee/ ende niet oueral met mueren omringt. Bernaert vā Breytenback/ende veel ander Hierosolomische Ridders achten eenstemmich / dat alleen het slot daer den Soldaen Hof in hout met zijnen omvanck in deser stadt / onbegrepen vander groote is als Vlm oft half Norenburch.

Egyptenaers mettē dooden.

De Egyptenaers en hebbē voortyts haer dooden noch te verbranden noch te begrauen billick geacht/ maer constelijck ghedrooght/ ende met saluingen bewaert/eñ tot gedachtenisse in haer huysen eñ cameren ghestelt. De mans hebben eertijts de huys sorge/ den spinrock eñ de keucken geregeert/ ende de Vrouwen de coopmanschap geuoert ende den marct versien. Daerin heeft gemaeckt Dedalus den dwalenden Laborinth eñ dat veeluoudich dwaelhuys/wonderlijck toegthericht/ so datter niemant sonder eenen naegetogen vadem terugghe mocht wtcomē/ een ander Laborinthus is in Creta/een ander in Lemno/ende een in Tuscia.

Vier Laborinthen.

Nv Egypten stoot tegen het Oosten aen Siriam eñ de roode Zee / teghen het Westen aen Cyrenen / van Zuyden verstrecket hem tot in Ethiopiam / vant Noorden aende Egyptsche Zee. Met de verloochēde Christenen wort een sulcke gewoonheyt gehouden/ dat alsser eenen wt hen sterft/so is zijn goet dē Soldaen behouden/eñ om dat te voorcomē/ doopen sy al haer kinderen inder ieucht / niet wt die meyninghe dat sy souden Christenen blijuen / maer op dat sy inden ouderdom ooc Mammalucken worden eñ haer goeden beeruen/want gheen Sarraceen oft ongedoopte en mach een Mammaluc wordē.

Mammalucken laten al haer kinderen doopen.

Als nv de kinderen haer iaren crijghen/eñ tot haer daghen comen/so voertse den vader voor dē Soldaē/ om tgeloue te verloochenen/alsdan wordē sy tot de ampten eñ goeden haerder vaderen toegelaten/ daer op worden sy besneden/eñ tot versmaetheyt des cruys Christi wort hen een cruys onder aende versenen oft solen ghebrant / om daer op te treden/ want sy achtēt voor de grootste Godslasteringe/dat wy seggen eñ ghelooouen/Christus Godes soon sy gecruyst geworden/oft sy alwel anderssins veel van hem houden/eñ hem Machomet in zijnē Alcorain een woort Gods noemt/ eenen geest eñ siele Gods/daer af op zijn plaetse vander Turcken gheloue eñ Alcorain. Also is des Soldaens hofgesinne seggen alle die ick daeraf gelesen hebbe eenstemmich/ ende al zijn Amptlieden / zijnder heerschappije onderworpen/niet dan Mammalucken/der welcker seer weynich vā de Duytschen onder hen zijn/maer veel wt Italien/Vngerē/Windische/ Sclauonische/ende Albanische.

Onsprekelic veelvolcx tot Alkeyr.

Voorts so is dese stadt so volcrijc/dat Bernaert van Breytenbac met zijner Ridderschap acht/dat daer so veel menschen zijn / als onbegrepen in gantsch Italien oft Welschlant/ het weinelteraltyt meest in alle straten als te Roome in een Jubilee iaer. Daer zyn oock tot inde 15. duysent gemeyne keuckenen/ daermē dagelijcx allerley kost eñ spijse in koockt / van gesoden eñ gebraden/ wāt de inwoonders koken weynich in haer huysen/maer veel kockē gaen inder stadt om/dat vyer op eenen toebereyden aert op thooft dragēde / daeromme gesoden eñ gebradē aen spitten/ eñ als yemāt wat hebbén wil/so heffen sy dat aertken van thooft af/ende worden den hongerighen na zijnen lust om een tamelijc gelt te wille.

Veel wonder van Alkeyr.

Daer en is geen grooter gebrec/ia van geenderley dingen/dan vā hout/ dwelcmen na gewichte vercoopt. Dat lant ontrent dese stadt is bouen maten vruchtbaer/ van al tgene dat menschelicke nootdruft eñ lust is eyschende. Als de Sonne inden Creeft is/dā gaet den vloet Nilus wt/eñ voorcomt die stede des regens met ghewin/ beuochticht eñ begiet dat gantsche landt: Maer waer hy niet comen en can/als op bergen / daer is dit lant seer onvruchtbaer/ eñ daer en wascht noch loof/noch gras/ also dat dat dorp Matherea twee mijlen van Alkeyr gelegen buyten de mueren geheel woest ende onuruchtbaer is / maer vā binnen/ daert den Nilus toestrect/ gelijc een Paradijs/ vol balsemblоeyssemē eñ van allerley vruchtē/ so geheel/dat bloeyssem eñ vrucht malcanderē altyt niet ontwijcken can / eñ altijts vrucht eñ bloeyssel geuondē wort. Int Pallaeys te houe wort alle dinck ernstlijck gehandelt met grooter reuerentie/oude grauwe liedē heeft dē Soldaen altijt outrent hem om te raden / in haren affairen eerlic eñ swijghende hem omstaende. Door 11. ijsere poorten moetmen ingaen eermē totte Soldaen coemt / met wachters eñ lijfbewaerderē beset. Te Alkeyr zijn de alderschoonste sweetbaden oft baetstouē van enckel Marmersteen / die opt menschen ooghe ghesien heeft.

Voorts/na Alkeyr bringtmen van Segetha aenden Nilo opwaerts ghelegen/Papegayen/ blau Papegayē/Meercattē eñ gesteerte Simmen met hoopen / den coopliedenin vreemde landen te vercoopen. Daer is een eygen volckmarckt ende een groote coopmanschappe met de volckcoopers ende vercoopers / also dat de sommighe anders niet en bedrijuen/ende desen haren handel eñ coopmanschap is / dat de vercochte moeten aldaer gelijc voortijts de kinderen van Israel/tichelen maken / eñ allen lastighen arbeyt doen/een yeghelijck na dat hy van schoonheyt eñ geschicktheyt geadelt/ dat geluc heeft. Babylonia Egypti leyt essen aen Alkeyr/ al so dattet niet voor twee/maer voor een stadt wort gherekent. Een ander Babylonia leyt in Assiria / daer de kinderen van Israel 70. iaer hebben geuanghen geleghen.

Ruyterije der Mammalucken.

Maer dit leyt in Egypten/daer zijn ooc Christenen vandē Gordel ghenaemt/vanden gheloue S. Pauli/dese hebben haer eyghen Tempelen. De Mammalucken rijden alle dage/oft ten minsten drie daghen ter weken/op een velt/eñ oeffenen haer in ridderspelen/dwelck wonderlijc taensien is/eñ bedrijuen onghelooouelijcke dapperheydt ende campstucken / den eenen sitt in vollen loop op een ander Peert/ den anderen heft inden loop yet vander aerden op / ende en coemt niet vant Peert / dese schiet / die loopt so ghewisse / dat hy eenen een gulden Appel van thooft oft eenen stuyuer wt de vingheren schiet / oft met zijner glauien loopt: sy loopen ooc dickmaels steyle berghen soo gherasch op ende af / als oft Duyuels oft voghels waren/schier onghelooouelijck te segghen. Sommighe schatten dese stadt so lanck / dat eenen vier vren stracx effen recht wt daer aen te rijden heeft. Bernhard van Breyten. seydt/ dat sy na de breede binnen de mueren/ twaelf duysent 172. schreden heeft / na de lengde 15. duysent 107. schreden. Item alle die van Chair schrijuen / stemmen

stemmen oock gelijc/ dat dese Stadt 24. Duysent Contrade/ dat is Prochien heeft/ derseluer zijn alleen 14. duysent besloten/ want daer zijn sommige lange straē/ die maer een Poort en hebben/ diemen sluyt/ der welcker men alle nachten 1400. toesluyt.

Sterfte tot Alkeyr.

Anno 1476. is tot Alkeyro oft Babilonia in Egypto een sterfte gheweest/ daer somtijts op eenen dach 20. 23. oft 24. Eñ tot vreemde tijden 26. Duysent menschen ghestoruen zijn/ de welcke men alle dage den Soldaen heeft moeten int geschrifte geuen. Die sterfte heeft ouer de 3. maenden gheduert/ also dat in dese sterfte tot Alkeyro souden gestoruen zijn 24. hondert duysent menschē / dat beloopt op elcke contrada oft Prochie hondert menschen/ oft alle dage een mensche in een Prochie / want 3. maenden schier hondert dagen hebben. Nv zijn daer ooc sommige cleyn Prochien/ die nau ouer hondert menschen en hebben. Daer teghen oock van de welcke een Prochie wel 2000. oft meer heeft/ dat heeft des Coninck Camerlinc sommige geloofweerdighe persoonen selfs onderricht. Sy en vlien gheensins geen sterfte. De Soldanen hebben dicwils wtgesonden om den oorspronc Nili te vinden/ somtijts 3. oft 4. schepen alleen met victalie geladen/ eñ met lieden die 2. oft 3. iaer wt warē/ maer na India niet anders dan wildernisse geuondē/ eñ so groote hitte/ datter veel storuē van die wtgesonden warē/ eñ weynich weder quamen. Tot Alkeyro zijn ouer de 8. duysent menschen/ die alleē met Kemelē water vanden Nilo inde Stadt te vercoopen dragē. Den meestendeel om de stratē daermede te begieten/ eñ het stof te legen. Tot Alkeyro zijn ouer de 15. duysent Joden / die alle hantwercken eñ hanteringen drijuen. Het regent in dese landen gheheel selden ende weynich.

Alexandria een Stadt in Egypten.

Alexandria.

ALexandria de groote Hoofstadt in Egypten 320. iaer voor Christi gheboorte van Alexandro Magno ghebout aenden vloet Nilo/ als Justinus schrijft/ dz is eē wooninge der Macedoniers. Diese gesien hebben/ schattese op anderhalf Nuerēborch nv ter tijt groot/ doch veel grooter gheweest/ somen noch oogenschijnlijc siet/ maer so dicwils bestreden/ eñ met so menichfuldige Oorlogen neder ghelept/ is sy seer veruallen gemaeckt gheworden. Haer sijden hebbē hem voortijts inde wijde bestreckt 30. achtendeelen eender mijle omgrijpende/ sy is oueral (so Josephus seyt) oft met weeghloose wildernisse/ oft met de Oeuerloose Zee/ oft met boschachtighe putten bewaert. Eertijts so geseyt is / ist een Pallays eñ Lusthuys geweest/ maer nu meestendeel eenen steen hoop vol veruallens eñ ydels gebouws. Aldaer staet een wonder groote Columme Alexandro opgericht / wt een eenich stuck steens ghehouwen. S. Marcus heeft daer eerstelic Christum gepredict. De Venetianen hebben aldaer twee Coophuysen/ de Geneuoysers een/ daer sy haer goeden in onthoudē. Voor de stadt staen twee Columnen / aende Hoofstadt daer S. Catelijne soude onthooft zijn gheworden.

Wonder vā duyuen tot Alexandria.

Tot Alexandria zijn duyuē/ daer opgewent/ dat sy herwaerts eñ derwaerts brieuen dragen/ want oock Plin. seyt dat die duyuen somtijts in groote sakē bootschapperinnē geweest hebben/ eñ dat Brutus dē Romeyn de duyuen sommige seyntbrieuē aen haer voeten ghebonden inde Mutientische beleghheringhe/ in dat Roomsche heyr soude ghesonden hebben.

Item Hans doncker vā Nuerenburch geeft getuygenisse/ dat hy dat gesien heeft/ wanneermen een comende schip tot Alexandria op een hoochte ghewaer wort/ datmen met een Roeybardsie haestelijc te gemoete loopt/ die duyuen in een korfken mede dragende/ eñ wanneermen geuraecht heeft/ wien de schepen toecomē/ wat sy geladen hebben/ eñ waer sy henen willē/ etc. so schrijftment terstont op een briefken/ bindet de duyue onder de vleugelen/ oft aen de voeten/ laetse vliegen/ ende die coemt dan van stonden aen int slot tot Alexandria gheuloghen/ daer neemtmen dat briefken van haer wech/ so verneemt den Amyreio alle dinc. Men heeft daer oock duyuen diemen van Alexandria na Alkeyro seynt/ totten Soldaen/ alsser wat nieus voor handen is: in dit landt en is Appel noch Peere.

Voor Alexandria zijn veel schoone Hoeuen ende Lusthuysen/ met seltsame vruchten altijt verciert/ bysonder ontrent Kersmisse/ als met Meloenen/ Limonij/ Citronij/ Vijgen/ eñ Musi/ diemen Adams Appelen heet/ der welcker bladeren 15. oft 16. voeten lanck zijn/ eñ twee/ oft anderhaluen voet breet. De Musi wassen Druyfwijse / by tijden 17. 18. oft 20. aen een Druyue/ ghelijck groote Peren oft Vijghen/ sy heeft ooc een weecke schelle gelijck de Vijgen/ men scheltse ooc also/ van goedē soeten reucke/ veel soeter dan de Vijgen zijn/ eñ wanneermen de Musi in stucken snijt / oft alsmen slechs een stucksken daeraf snijt/ so schijnter altydts een gedaente van een Crucifix / daer een menschen beelt aen hangt/ aen elck deel / dat noemen sy Adams fruyt/ daer hy mede totten val ghecomen sy int Paradys.

Musi een wonderlijcke vreemde vrucht.

Ten naestē by Alexandria zijn veel Struyssen/ eñ de Arben bringhen veel eyeren daeraf te vercoopen/ dese zijn seer goet te etē. Item men vint daer oock Leopaerdē/ de welcke de Arben ooc vangen eñ vercoopen. Ic verswijge hier de hoouerdije der Mammelucken/ met welcke sy ouerschut/ sulcke pronckerije bedrijuen / dattet niet te seggen en is/ dese ondancbare gasten regeren de Heydenē/ de inwoonders deses lants/ de welcke dese groote eere aenbieden moeten/ also wy hooren sullen.

Met deser Historie stemt ooc Bernaert van Bredenback/ die dit lant geheel eygentlijck eruaren eñ doorwandelt heeft/ ouer L. Jaren/ Anno 1483. Eñ seyt vrij wt / hoe wel dit vande duyuē tot Alexandria seer leugenachtich luyt/ dattet nochtans in der waerheyt also sy.

Tot zijnder tijt isser tot Alexandria eē Galleye aengeuarē/ die en hebbē inder Galleye anders niet dan Hasenotē geuoert/ voor 10. duysent Ducaten weerdich geacht/ daerin zijn ooc sommige Duytsche Christenen gheweest/ ouer gene sijde der Zee woonende/ die hem sulcx geloofweerdich aengeseyt hebben / ende om selue te aenschouwen inde Galleye geleyt is/ wāt in Orient en wassen geen Hasenoten/ zijn daerom by henlieden diere / ende van hooghen ghelde/ niet anders dan by ons de Muschaet noten. Tot Alexandria vintmen allerley coopmanschap/ van goet eñ dieren derwaerts geuoert/ so veel als inder gheheele Werelt zijn moghen. Daer is groot Zeerooueri ende scheep Crijch/ ende het en is gheen oneere/ wie eerst mach die neemt den anderen tsijne sonder conscientie op der Zee/ eñ dat is een campstuck/ gelijc by ons sommighe Snaphanen haer inde roouerije gheneren.

Een ander ongheloofelijck wonderwerck schrijft de voorghemelde Camerlinck/ Decam eñ Ridder Bernaert van Breydenbac/ tot Alkeyr selfs eruaren eñ gesien/ namelijck/ dat hy met sommige auentueren eñ wonderē gesien/ tot Alkeyr omgeleyt is geworde/ eñ onder andere in een huys gecomē/ daer eenen backouen

 in ghe-

in geweest is/vol gaten / daermen by tijden 3. oft 4. duysent hoenderen/ gansen/ enden/ ende duyuē eyerē leyt/met mist toegedect/ eñ ronts-omme na zijn mate eñ ordeninge met gloeyende colen dē mist vã verre omleyt oft omtuynt/ vã welcker sachter hitte de eyeren verwarmt/ ende fray wtgebroeyt worden/ also dat de ionghen schier altemael wt den mist cruppen ende loopen/diemen terstont op de weyde oft merct drijft ende draecht. Hoewel dit leughenachtich luyt/ so seyt doch desen bouen ghemelden gheloofweerdighen dapperen man / dattet inder waerheyt also sy. Ende dat dese dierkens also door menschen const wtgebroeyt/ooc tammer zijn dan ander dierghelijcke dieren.

Beschrijuinghe veler naemachtigher Eylanden in Aphrica ende Asia ghelegen/ met haerder ghelegentheyt/leuen/ zeden/gebruycken/geloouen/ cleedingen eñ inhout.

Nilus andersins Giõ genaemt.

NIlus/andersins Gion genaemt/de alder grootste ende vruchtbaerste Riuiere des geheelen aertbodems/dat gantsch Ethiopiam ende Egyptum omvlietende/ welcx oorspronc ende hooft men niet weten en can/daerom hem sommighe wt het Paradijs te vloeyen ende te ontspringen vermoeden. Dese Riuiere beuochticht ende watert dat gantsch Egypten landt (daert anders van natuere niet oft seer weynich reghent) wanneer de Sonne in Creeft is/ met zijnen wtvloet ende ouerswalp / so dat dit aerdtrijc/oft het wel niet beregent wort/ doch van vruchtbaerheyt geen lant en wijckt. Van dese Riuiere seggen vele wonderlicke dinghen/ Lucanus / Aristo. Senec. Io. Bocatius /etc. hier te lange te vertellen / die soude de vrouwē vruchtbaer maken/ende seuenhondert Eylanden in hem hebben/als Diodorus schrijft / onder welcke is die voornaemste Meroe / der alderwijster Coninginne Sabe rijck.

Meroe een eylant in Nilo ghelegen.

De liedē vã het Eylandt Meroe leuē 150. iaer.

MEroe een eylant Nili / vander stadt Meroe daer ingelegē/ also genaemt/ der Coninghinne Sabe die tot Salomonem quam/ 3. Reg. 10. Conincrijck. Dit is 3. duysent peertloopen lanck/eñ duysent breyt / dat is een goet rijck Eylant vã siluer/gout/metael/yser/ ende allerley edel gesteente/twelckmē daer met hoopen graeft ende vint. Haer inwoonders/ als Pompo. seyt/leuē anderhalfmael so lange als wy: haer vrouwen hebben wtter maten groote borsten/den kinderen gelijc/ groote eñ swarte lieden/so Lucanus betuycht.

Cyprus een Eylant.

Cypren een eylant.

DAt wellustich Eylant Cyprus/zijns lusts weghen Veneri gheheylicht/ is als Plin. betuycht/eenē stoel geweest vã 9. Coninc-rijcken. Dit Eylandt heeft een weynich eenen ongesonden locht/ anderssins met allerley lust verciert. Vander seluer vrucht / leest Pli. li. 12. Dit Eylant leyt 300. mijlen van Rhodis /niet verre van een stadt Limiso. In Cypren is een Riuiere so vol ghewormte / dat daer niemandt woonen en can/dan een Clooster daerin / daer hebben die Monniken veel Catten die int velt loopen / ende veel oncruyts te niete doen / die comen na het gheluyt van eender Clocke al in dat clooster ghe loopen / daer is een bosch met enckel boomen/die S. Jans broot dragen. De schapen hebben de steerten van eender spannen breede.

Etalia een Eylant.

ETalia een Eylant in de Lugistische Zee/so Ptol. lib. 3. betuycht / teghen ouer de stadt Populonia/schier hondert peertloopen groot.

In dit Eylant worden steenen wtghegrauen/ die int vier gecoockt eñ gebrant zijnde/terstont tot yser wordē/ dat heeft dat wonderweerdich Eylant voor andere Eylanden eygen/so Strabo lib. 5. leerende is.

Arda. Amathus.

ARda wort met een cleyne Zee van Phenicia gescheydē/ die voortijts haren Coninck leuendich verbrant hebben/ daerom dat hy vã henliedē meer dan billicke schattinge eyschte. Amathus inde zee Egeo gelegen/ is rijck van metael/Ouid. Meth. lib. 10. Hæc Euseb.

Corcyra oft Corfun/Maffra/ Limlea/ ende anderen.

Eylant der Venedianē.

AChthondert mijlē vã Venediē op Rhodis/ leyt het Eylant Corfun/dat by hondert eñ tachtentich mijlē om hē heeft/dit is vã Griecxscher sprake eñ gelooue/ den Venedianē onderworpen/seer vruchtbaer ende ouervloedich.

By hondert mijlen van Corfun op de slincke hant/leyt het Eylant Maffra/een ander Limlea genaemt/noch een Slafonia genaemt / die by de hondert mijlen in haer begrijpt / alle in Griecxen lande geleghen/ die nv den Turc den meestendeel in heeft. Drie hondert mijlen van Corfun leyt Morea / vã Sinte Paulus gelooue/eñ Griecxer sprake/daer in Modõ die vaste stadt leyt/eē Aertsbisdom. De Turck heeft dit lant inne/tot aē de stadt Modon/eñ sommighe Sloten die den Venedianen toebehooren.

Zirigo/ Ragusea/Eylanden.

Zirigo Eylandt.

SIrigo dat Eylant leyt op hondert mijlē vã Modon/ Ragusea op veertich na/die hebbē de Venedianen dē Turc om vreeds wille ouer geleuert / eñ daerom vrede van hem ghecocht. Zirigo heeft by de 40. mijlen om haer.

Candia/Creta.

Candia.

VAn Modon na Candia zijn byde drieh ondert mijlen opt naeste. Dit eylant heeft ouer de 400. mijlen om hem/behoort den Venedianen. Daer in is een Hertochdom eñ Aertsbisdom. Aldaer wast de Maluiseye / ende op gheen ander plaetse meer.

Creta midden inde werelt/achten sommighe Candia te zijne.

Creta meynen sommige sy het Eylant Candia / dat leydt midden inder Zee / ouer al met Griecxschen lande omringt / niet verre vã Peloponeso. Daer by het van Aristotele midden inder werelt gelegen te zijne geacht wort/ wãt het heeft van het Noorden de Zee Egeum / vã het Zuydē Oceanum oft de Zee Ionium/vanden Oosten de Zee Icareum / vanden Westen de Aphricaensche Zee. Dit is vã het Pijlschieten eñ der schepen eē vinderinne/ heeft ooc ruyterije/Ridderschap eñ crijchs ordeninge aengericht/de conste der musijcke versiert/ouervloedich met wilde Geyten/ ten heeft gantsch geen Woluen/Herten/Vosschen/nacht Vlen / noch Slangen: vruchtbaer vã wijngewasch. Daerom sommige den Cretischē wijn voor Malueseije achtē/ eñ dat het Eylant Creta Candia sy/ eñ andersins ghenaemt wort/want daer is een wonderlijcke getempereerde hitte der Sonnē.

Cretisschen Wijn is maleuesetje.

Carist een voghel/leeft int vyer.

Dit Eylant baert ooc de voghelen Caristias/ welcken geen vier schaet/ eñ sonder alle nadeel int vier vlieghen. Daer heeft ooc dat costelijck werck ende Doolhuys Dedali gheweest/ Laborinthus genaemt/daer af elders hier na.

Rhodis het Eylant Lycie.

DRie hondert mijlen zijnder vã Candia tot Rhodis/onderwege liggen veel cleyn Eylanden / alle de Rhoderen onderworpen / deen daer onder ghenaemt Nissena / aen welcke hem der Rodischer Canal oft Riuiere begint/ by 60. mijlen lanc/de Hooftstadt daer in Rhodis

dis ghenaemt/daer af dat Eylant den naem naem heeft. Daer zijn inder Voorstadt aen de mueren 12. Torens/met 12. Wintmolens. Dit Eylandt is seer costelick ende berchachtich/met wilde dalen ouervloedich/oock waer men ouer zee wil/moet men by Rhodis aencomen: daer is een sulc gebou van pasteyen/bolwercken/borstweeren/met so groote ongesiende steenen dattet ongheloouelick is te segghen menschelijcke handen sulcks te vermogen/die heeft nv den Turck in/Anno 1522. vercregen/voormaels der Joanniter Hooftstadt eñ Heeren huys gheweest/die sy vier jaren beleghert/niet en hebben moghen winnen/tot dat sy selue in ouergeuinge ingegeuen gheworden is/daer hebben altijdts tot in de achthondert Joanniters geweest/sy stoot op een mijle na aen Turckije/daer alleẽ eenen cleyn arm der Zee tusschẽ is/nv altemale den Turck toebehoorende.

Hondert mijlen daer af totter slincker hant van Turckije/leyt eẽ Eylant/daer in een Slot is/Russo genaemt/oock den Rhodisers toebehoorende/maer nv des Turcks Anno 1522. gheworden.

In deser stadt heeft eertijts een Colos ende Calomme ghestaen/van Care Lyndo gemaect ende opgericht/van een stuck copers gegoten/tseuentich elleboghen hooch. Dit Eylant heeft eerstmaels van den Romeynen veel aenstoots gheleden/nv ten laetsten metten Turck geheel ouerwonnen. Dit hebben de Venedianen somtijts oock aengheuochten/ende altijdts van de Joannitischer Oordens broederen weerhouden/tot op Soliman den Turckschen Keyser/Anno 22. des minsten ghetals.

Lesbos oft Mitilene.

Lesbos Mitilene.

LEsbos een Eylandt leyt inder zee Egeo by Troada/daer in de hooftstadt Mitilena heet/waer af ooc dat Eylant den Name heeft/welcke stadt in Lesbo ghebout/heeft twee hauens der zee/eñ van allen dingẽ ouervloet. Dit heeft dẽ Turckschẽ Keyser Otthomanus/Anno 1464. met groote macht eñ bloetuergietinghe vercregen/verheert eñ aen hem gebracht/daer in zijn namaels vijf steden ghebout/namelick Amisa/Pyra/Cresos/Cyrana/ende Mitilene/welcker acker ende Velt seer costelijcken Wijn draecht/Virgil. Geor. 2. Pythacus/Sapho/Alceus comen van daer. Methimna is ooc een wijnrijcke stadt daerin.

Euboea.

Euboea.

EVboea een Eylandt/daer af dat de zee die daer omme leyt/Euboicum genaẽt wort/leyt aen Boecia eñ Attica also na/dattet eenen twijffel was/oft men een eylant noemen soude/daer in leyt die naemachtighe stadt Calcis/oft Nigropont/Item Amirintus/Eretria/ende Caristos.

Lemnos.

Lemnos.

LEmnos een Eylant in de Egeische Zee gelegen/derwaerts voortijts Vulcanus van tijtcortinghe weghen gewandelt heeft. In dit Eylant souden de vrouwen wt gemeynen raet hare mannẽ gantsch hatich ende gram zijnde/op een tijt/in eender nacht (als sy vanden crijch wederom keerende/vermoeyt ende wtghemergelt waren) verworcht hebben/tot aen de Hipsiphale/die haers mans des Conincks verschoonde.

Samos.

Vasa Samia/Samische oft aerden potten.

SAmos oft Samocracia een Eylandt in de Zee Egeo aen Thracia/vol Olijfboomen eñ volcrijc/daer men eerst de aerde vaten oft potten heeft ghemaeckt. Van daer coemt ooc Sibilla Samia/Pithagoras Samius.

Sardinia.

Sardinia geeft veel Coraels.

SArdinia seydt Strabo/leyt in de Tyrrensche Zee/98. mijlen wijt/220. mijlen lanck. Dit Eylandt is soo onvruchtbaer op veel plaetsen/alst wederom aen sommighe plaetsen vruchtbaer is/aen weyde/koorn/ende Vee. Daer en wort geenen wolf noch slanghe gheboren. Dit Eylant is tsomertijts Pestilẽtisch/voornamelick aen vruchtbare plaetsen. Het heeft veel steden in hem/onder welcke Calaros die Hooftstadt is/daer een voornamelicke visschinghe der Coralen is. Om dit Eylant hebben gekenen eenen langen tijt/Peni wt Aphrica/de Romeynen/diet langhen tijt ingehouden hebbẽ/ende heeft van de Barbaris/Pisaners/ende Genueses groote aenstooten geledẽ. Ten laetsten ist inder Arroganiers heerschappije ghecomen daer af bouen breeder.

Corsica een Eylandt.

IN de Ligustische Zee leyt dit Eylant Corsica/vanden Zuyden totten Noorden/160. mijlen lanck/ende 70. breet/den omloop 3. duysent/2. hondert Peertloopen/9. duysent schreden van Sardinia ghelegen. Dit Eylant seyt Strabo lib. 5. wort qualijck ghebouwen/daerom/dattet rou/onaerdich/ende onweechsaem is aen veel plaetsen/also dat de lieden in berghen woonende/daerin somtijts alsoo verwilden/dat sy de wilde dieren te bouen gaen. Daer wt hebbender de Romeynen vele tot eewigher dienstbaerheyt wech gheuoert/als zijt met crijch vercregẽ. Tot Roome verwondertmen hem van haren Boerschen aert/ende groue gedaente ende zeden/een beestelicke hardicheyt eñ een diersche ghelaet aenwijsende/daer in hebben de Romeynen veel steden opgericht/daer mede Plin. lib. 3. stemt/segghende/dat dit Eylant voortijts 33. steden gehadt heeft. In dit Eylant zijn nv 6. naemachtige stedẽ/onder den Aertsbisdommẽ der Genuesers eñ Pisaniers/(van Paus Honorio 4. õderworpẽ) gelegẽ. Also is dit Eylant nv inder Genuesers ghewelt/dwelck sy van de Mauris hebben verlost ende ouergehouden/oft sy alwel haren Hertoch dat hooft namen. Dit Eylant is met goeden wijnwasch ouervloedich/eñ van Ossen/Schapen/Geyten/eñ alderley visch seer rijck/al enist alschoon aẽ alle plaetsen niet/als Sardinia. Dit Eylant geeft de cloeckste honden wt/daer men van weet te spreken/ende ergens vindẽ mach. Anno 232. voor Christi geboorte ist aen de Romeynen ghecomen

Corsica heeft 33. steden.

Corsica dat Eylãt geeft cloecke honden.

Sicilia een Eylandt Italie.

IN Italiã leydt dat hoochberoemde wijdt vermaert ende wel bekent Eylant Sicilia/in de Siculische zee. Den omrinck van dit Eylant wort besloten met 4300. peertloopen/also Diod. wil/Solinus set alleen 3000. Dit Eylant wort van de Poetẽ Trinacria genoẽt/daerom dattet driehoeckich is/ende in yegelicken hoec een stercte ende nootweere heeft: Die tegen tZuydẽ heet Pachinus/maer die tegen tNoorden Pelorus: ende dit en leyt niet verder van Italia dan 1500. schreden: Maer de derde streckt haer inden Westen in Libiam/eñ in de Prouintie Carthaginem/niet meer dan 120. schreden vanden Oeuer der Africaensche Zee. Dit Eylandt is int beginsel der Ciclopen Vaderlant geweest/also hem Justinus laet behaghen. Maer Sicilia is van wijn/koorn/ende alderley vruchtẽ wtgenomẽ vruchtbaer/daerom hebbẽt de Romeynẽ haer schuere eñ koornstal oft kiste genoẽt: wãt het in alle dingen ander Lantschappen Italie verre te bouen gaet.

Sicilia Corensolder Italie.

Het is ouervloedich met saffraē/ gout/ honich/ suycker ende veel ander dinghen/ niet alleen in alderley vruchten/ maer ooc in vee/ vol wolle/ kese/ etc. Daer in zijn de voornaemste steden/ Messana/ Cathina/ Syracusa/ Panormus/ Erix/ ende Leontinum. Daer zijn veel wonderen welcke al te vertellen verdrietelick ware. Dat Conincrijck van dit Eylandt heeft nv de Roomsche Keyser Carolus 5. in. De zee heeft Lucaniam van Italia ghescheurt/ afgedeylt/ ende tot een Eylant Sicilie ghemaeckt.

Van de Zee Egeo eñ haer Eylanden.

DE Egeische zee heeft haren naem vanden Coninc der Atheniensen/ Egeo ghenaemt/ die hemseluen van eenē toorn daer in heeft gestort/ ende der zee van hem den naem gemaect/ maer sy beghint haer in de eynden der Hellespontische zee by Eleo / die haer int Westen weyndt in Thraciam ende Macedoniam/ ende van tzuyden door het Oosten/ tegent Noorden eenen circkel makende/ strect sy haer inde Jonische oft Icarische zee / ende maect by Eleo haer begin/ wederom haer eynde. Daer in liggen seer veel Eylanden/ onder de welcke sestien naemachtighe zijn:

16. Eylandē in de zee Egeo.

1 Amathus/ een Metaelrijck Eylant in dese zee/ Veneri gheheylicht.

2 Anticera heeft een groote Hauen/ ende is een Eylant rijck van Nieswortel.

3 Cea dat derde Eylant deser zee/ daerin Ceus een soon Titan gewoont heeft.

4 Chius dat Eylant dē Genuesers onderdaen/ een costelick Eylant van wijn ende Mastix/ die alleen daer geuonden wort.

5 Cous een cōstelick Eylant van wijnghewasch/ also/ dat den Coischen wijn voor den besten wort gheacht.

6 Delos/ seyt Plin. lib. 4. heeft eerstelijck tghebruyck des vyers gheuonden/ ende in dit Eylant zijn aldereerst de Quackelen ghesien gheworden.

7 Hellene eē Eylant/ van Hellena de Huysvrouwe Menelai also genaemt/ die Paris van Troia wech voerde/ waer by hem dē thien Jarighen crijch der Griecken en verhief.

8 Lemnos / waer af een weynich daer te voren ghesept is.

9 Lesbos / van dat eylandt hebt ghy ghehoort.

10 Melos is een gheschrift ront Eylant in dese zee.

11 Hysirus is van goeden wijn hooch beroemt / ende stoot aent Eylant Coo.

12 Patmos / daerin heeft Joannes zijnen Apocalipsis ghesien / inder ellende derwaerts versonden.

13 Samos / van dit Eylant hebben wy niet verre te rugge vermeldinge gedaen.

14 Sciotia een Eylant Argie / in Peloponeso / tegen Epidauro ouer / waer af te vooren meer ghehoort is.

15 Scyrus dat Eylant heeft hem Achillem in vrouwelicker gewaedt verborgen eertijdts langhe behoudē/ daer in heeft hy Deidamiam beurucht.

16 Strōgile/ schrijft Plinius/ heeft 75. duysent schredē om haer begrepē/ vā wijn vruchtbaer ende beroemt.

Icarea een Eylandt.

ICarea dat Eylant/ van Icaro den soon Dedali also ghenaemt/ leyt tusschen de zee Sardo ende Siculo.

Schandiana oft Schandinauia.

DIt Eylandt inde zee Oceano gheleghen teghen tNoorden / is der Lombaerders vaderlandt. Dit Eylandt seyt Plini. libr. 4. is van eender onsegghelijcker groote/ den volcke Helleuionum wel bekent/ dwelck vijf hondert bewoonde dorpen in heeft: Sy segghen dit Eylant sy een ander wer elt. Wt dit Eylant (segge ick) zijn de Longobarden voortgecomen.

De Zee Jonium / ende de Eylanden daer in.

IOnius een sone Archadij des Conincks Archadum/ is voortijts in Scheeps oorloghen also beroemt gheweest/ dat hy van het Landtschap Peloponesi alle Landen ende Eylanden/ tot aen de Siculische zee aen hem bracht / ende daer na/ na hem de Jonische zee noemde: want dese plaetsen die hem Jonius ghehoorsaem maeckte/ namen het vierde deel des gheheelen Griecken lants in. Also begint de zee Jonium van Peloponeso oft Morea aen / daer haer de Adriatische zee eyndt/ ende heeft vā tNoorden de Adriatische/ vant Oosten de Cretensische/ vā tZuyden de Aphricaensche / vant Westen de Siculische zee. In somma / sy neemt haer begin vander voorborcht Malee / daer haer de Egeische zee eyndt. In dese zee zijn ses naemachtighe Eylanden:

1 Cephalonia tegen ouer Epiro ghelegen/ is eertijts een rijck Vlyssis gheweest. Plinius seyt/ dat het oock Meriala gheheeten sy.

2 Corcyra oft Corfun een ander Eylandt deser zee / van dat elders.

3 Diodomea het derde Eylandt deser zee/ van dit is oock ghehoort. Daer in is eenē witten Voghel/ recht als vyerighe ooghen / ende eenē tandachtigen nebbe hebbende/ Diodomedis vogel genaemt/ die ghelijck de Cranen in oorden vlieghen/ ende de Vreemdelinghen kennen: Andersins heet dit Eylant Tremita. Daer hebben de geregelde Coorheeren een Sticht oft Clooster/ costelicke Tempelen. Ptolo. libr. 6. seyt/ datter vijf eylanden van desen name zijn: Maer Strabo vermelt alleen van twee / onder de welcke deen bewoont / dander woest leyt.

4 Naricia/ dit Eylant heeft oock Vlixi onderworpen geweest/ ende tot zijn rijck behoort.

5 Strophades zijn twee Eylanden in dese zee/ so Pomp. behaecht / welcke van Vergilio Harpie ghenaemt worden.

6 Item Plote/ van dit Eylandt is vele in de Fabulen.

Namen der zee/ hoe veel namen dat sy hebbe / ende hoe dickwils dat sy dan verandert inde Werelts omloop.

DE zee Oceanus is aller wateren eewige vader / weert ende gast / de welcke dat gantsch Aertrijc omvloept ende om haer begrypt/ daerom sy van sommighe de Wendelzee verduytst wort / daerom heet oock die omvanghen ende besloten Aerde van velen / een Eylandt / dat dese zee omvloeydt / de welcke aen sommighe plaetsen soo snel af ende toeloopt / dat sy met haerder sneller toecoemst de dieren vanden Oeuer met haer treckt. Van dese/ wt dese/ ende in dese vloeyt alle water/ dat alle fonteynen/ putten/ poelen ende beken hebben/ also dat alle wateren daer af ende daer in ghelept worden / ende ghemeynlick waer sy voor vloeyt/ dessels Landtschaps name ontfangt sy: als wanneer sy aen Duytslant reyct/ so heet sy de Duytsche zee / daer sy Hispaniam aenroert / de Spaensche oft Iberische van het Eylandt Iberia / by de Eylanden Baleares ghenaemt / heet sy de Beleariſche zee/ in Vranckrijck de Gallische / by Liguria Ligusticus/ oft der Geneuoyser zee / by Sicilia de Siciliſche / ontrent Venedien / de Venedische Namen der zee.

nedische ende Adriatische/in Jonio/ dat is /in Grecia/de zee Jonium oft Egeum : daer sy Syriam van Europa schept/ Hellespōtum: vā Thracia tot na Constantinopel Propontides/ Bosphorum ende Hellespontum: De groote zee Eupinus ghenaemt / daer sy haer in Thracia wtbreypt/ daer sy wederō cleyn wort / Bosphorum. Daer na volcht de Meotische put / waer door dē vloet Tanais vloeypt tegen Asiam/ Pāphiliā/ Pheniciā/ eñ Egyptum: by Sarmatia/ Sarcicus oft de Sarmatische zee/ oft Germanicus/ dat is de Duytsche zee. Somtijts wort sy niet alleen van de Lantschappen/ maer van de volcken daer aen woonende genoemt/ als de Schitische/ Hiperborische zee. Somtijts vā eenen toeual/ als de Roode oft Doode zee. Somtijts van de Eylanden die daer in ligghen/ als de zee Britannicum / Colchium / Carbacium/ Caspium/ Ciprricum/ Orchadum / Numidicū/ Aphricum/ Maurum/ Ausoniam / Illiricum/ Indicum/ Pheniceum/ Godianū / Rhodium. Somtijts van die steden die daer aen ligghen/ als Argolicum/ Corinthum. Somtijts vā toeuallen der menschen / als Icareū van Icaro/ Mirtheum tusschen Egeo ende Jonio. Somma der beroemder zeen ons wel bekent/ zijn 53.

…3. naemach-…tige zeen.

De bekende ende naemachtige Eylanden inder zee gheleghen/ na de ordeninghe des A.B.C. aengheweſen.

A Mathusi een Eylandt in de zee Egeo/ Veneri gheheylicht.
Anticera tegen Corinthen/ effen in de selue zee wast Nieswortel.
Apsorus dat Eylant leyt inde Adriatische zee.
Aradia dat Eylandt in de zee Mediterraneo/ daer af Ezech. 27. t Volck van dit Eylant is tot scheeps oorloghe ende scheeps conste aerdich toegherust ende wel gheschickt.
Balchia leyt inde Noortsche zee.
Banonia in de Schitische zee.
Cassiderites / thien Eylanden in de groote zee Oceano.
Caceraria in de zee Euxino.
Cea dat Eylant inde zee Egeo.
Colophonia in de zee Jonio.
Creta in de zee Crētico gheleghen.
Ciclades/ 53. Eylanden also genaemt/ ligghen inde zee Egeo / onder den welcken Ciprus de naemachtichste is.
Chius in de zee Egeo.
Cadononia dat Eylāt leyt in de groote Duytsche zee.
Colidos inde Indische zee/
Columbaria in de zee Tuscio.
Cocyra in de zee Jonio/ aen Epirum stootende.
Corsica in de zee Ligustico.
Choos in de zee Egeo.
Curicta in de Adriatische zee.
Delos in de Egeische zee.
Diomedea in de zee Jonio.
Eningia in de Noortsche zee.
Epidaurus by Dalmatia in de Illirische zee.
Erithrea in de zee Gaditano.
Ethalia inde zee Ligustico.
Euboea in de zee Euboico.
Fabaria in de Duytsche zee.
Fortunate/ ses Eylanden also ghenaemt/ in de Suytsche zee.
Gades stoot aen Granatam oft Bethicam.
Gangauia inde groote Duytsche zee.
Gorgones in de Ethiopische zee.
Glesceria / die Crystal ende Oochsteen bringt/ leyt in de zee Germanico.
Helene in de zee Egeo/ daer in woonen rawe snelle gheulogheld vrouwen / Gorgones ghenaemt/ Plin. lib. 15.
Hinodes/ seuen Eylanden van desen name / inde groote Duytsche zee.
Hesperides inde zee Ethiopico.
Ibernia teghen t Westen inder zee Septentrionali.
Icaria van Icaro den soon Dedali / tusschen het Eylant Sardis ende Sicilia.
Ilba/ van Metael edel / leyt inde Tusische zee.
Inarmie by Campania inde zee Tusco.
Issa Dalmacie nakende/ in de Adriatische zee.
Ittaca/ Vlissis Vaderlant/ in Epiro.
Lemnos inde zee Egeo.
Lippare in de zee Siculo.
Lesbos / die andersins Mythilene ghenaemt wort inde zee Egeo begrepen.
Lencosia in de Thirrenische zee.
Meligina in de Adriatische zee.
Mellica leyt niet verre van Sicilia / in de Sicilische zee.
Melos in de zee Egeo.
Mona inde zee Britannico.
Mitterin/ daerin dat loot wast / in de zee Britannico.
Narcia in de zee Jonio.
Naxos dat Wijnrijck Eylandt in de zee Egeo.
Item Nirsus /edel van wijnghewas / in de zee Egeo.
Orcades/ dertich Eylandē in de zee Septentrionali.
Orthigia inde zee Siculo.
Poncia in de zee Tireno.
Pandataria oock aldaer.
Pharia in de Adriatische zee/ na by Dalmacie/ anders Paron genaemt/ heeft den besten Marmelsteen Parium ghenaemt/ ende den nuttelicsten steen Sardium.
Pathmos inde zee Egeo.
Pythacusa inde zee Tusco.
Prochica dat Eylant oock aldaer.
Proconessus inde zee Propontide.
Rhodos een Eylant Cicladum.
Salamina inde Euboische zee.
Samos aen Thraciam stootende/ in Egeo.
Sardinia tusschen twee zeen.
Scandinauia/ der Longobardē Vaderlant/ in de Noortsche zee.
Sena in de Britannische zee.
Sinoma inde zee Egeo.
Sicilia in Siculo de zee/ een Coninckrijck ende schoon Eylant.
Sillura in de Gallische zee.
Scyrus in de zee Egeo gheleghen.
Solis in de Indische zee/ tot welc men niet comen en can.
Strongila een wt de Eolische Eylanden.
Strophades in de zee Jonio.
Talge sonder eenighe plantinge een vruchtbaer Eylant inde Hircaensche zee.
Tanatos inde Gallische zee.
Tragurium in de Adriatische zee.
Tyle in de zee Oceano.
Tyles vol edel ghesteente / in de Indische zee.

Daer zijn oock ander Eylanden buyten de Werelt / nieuwelijck gheuonden vanden Coninck van Portugael/ als Canaria: Oock twee ander van Ferdinando den Coninck Hispanie geuonden/ deen Sancti Saluatoris /dander Sancta Conceptio / dat derde Ferdinandina/ dat vierde Elizabeth / dat laetste Hispaniola ghenaemt / van alle de welcke eensdeels ghesept is/ ende eensdeels hier na ghesept wort. So veel nv ter tijt van de Eylanden/ hier na wat meer.

Strabo meynt / datmen de Werelt van coude ende hitte weghen niet omschepen en mach. Daer teghen zijn / Plinius /Veronensis/

nensis/ende Solinus: Also machmen (soo Plinius stelt gheschiet te wesen) van Hispania in Ethiopiam schepen/doch gheuaerlick. Soo is de Suydtsche zee van Keyser Augusto tot aen dat gheberchte der Cumbriers oft Vlemingen bescheept gheworden. De Macedoniers hebben ter tydt Antiochi ende Seleuci/schier de gantsche Noortsche Contreyen doorscheept. Soo betreckt hem Plini.op de ghetuychenisse Cornelij des Romeyns ende Regent Gallie/ die seydt dat sommighe Indiaensche Cooplieden door onbequaemheydt der Fortuyne/ in Duytslandt verworpen geworden zijn. Dierghelijcken stelt Ottho den Historyschrijuer/ waer mede der gheener meyninghe te neder gelept is/die daer segghen dat de zee niet oueral te bescheppen en is.

De Werelt machmen ommeschepen.

Eenen vreemden wonderbaerlicken ongehoorden Godsdienst Herculis/tot Lyndon/int Eylant Rhodon.

De Lyndiers dienen Herculi met inckel vloecken ende schelden.

Lactantius libro Institutionum Christianæ Religionis, schrijft/dat tot Lyndum/dwelc is een stadt Rhodi/eenen Godtsdienst Herculis is/verre van eenen anderen aert aller ander Godsdiensten/nademael sy dien Godtsdienst niet met goede woorden ende wercken volbringhen/maer met inckel schelden ende lasterwoorden/ende hebben dit voor een groote sonde ende oneere/soo yemanden onder de heylighe Ampten deses Godsdiensts erghens onuersiens een goet woordt ontsluppt ende wtuaert/Welcks Godsdiensts dese oorsake is: Als Hercules derwaerts comende met hóger begeyen wert/so sach hy eenē Boer oft Ackermā met twee Ossen (daer hem alle zijn neeringhe aen lach) dat velt bouwē. Hy badt hem dat hy hem den eenen te coope gaue/dwelc hem den Ackerman wt eerst vertelder oorsake afsloech eñ ontseyde. Doe nā hijse hē beyde (als hy hem dē eenē niet en wilde geuen) met gewelt. Doe hy die nv slachtede/toebereyde/coocte/ende att/so en conde den armen Lyndus hem aen den Roouer met anders wreken/dan met boose woorden: Dwelck Hercules wt zijnder grootmoedichheydt verachte/beloech/ende seer wel beuiel/dat desen soo seer om zijn Ossen kermde: Want doe hy met zijn Ridderen ter Tafelen satt/ende den Ackerman voor de tafel met de alderbitterste lasterwoorden schalt/ende haer eere ende fame aentastede/so hoorden zijt/als eenen Speelmā met lust/vreuchde/eñ grootgeclach. Doe seyde Hercules/dat hy noyt meer met lust ghegheten/ende noyt gheen tijtcortelicker maeltijt ghedaen en hadde. Als nu na zijn doot de Burgheren behaechde/hem als eenen weluerdienden Man/Goddelijcke eere te bewijsen/ghedachten sy aen dese zijn redenen/bouden hem eenen Outaer/daer sy altijdt twee ossen op offerden/also hy den Boer eens genomen hadde: Ende onder desen Godsdienst ende Offer en moesten de Priesters mettē volcke anders niet doen dan lasteren/vloecken/ende alle quaet teghen Herculem segghen/hem te dienste ende welbehaghen/daerom dat hy ghesept hadde/dat hem noyt gheen maeltijt beter becomen en was: Meynende alsoo Herculi te dienen ende daer aen een welbehagen te doene/daerom dattet hem hier vanden Boer so goet ghedaen hadde. Tot hier toe Lactantius.

Zenodotus stemt daer mede/ende seydt/dat byden Lyndiers dese wijse/oock wt aensaghe der Goden sy ingheresen/dat sy gheen Godtsdiensten achterlaten/ooc behaluen desen/daer sy oock niet lasterwoorden mede ondermenghen. Dit ghedenckt oock Georgius Nazianzenus.

Kinderen worden in Aphrica Saturno gheoffert ende gheslachtet.

Waer afdat kintofferen coemt.

GHy hebt in deser Chronijcke hier en daer veel Exempelen/landen ende Godsdiensten/datmēt dē vromē Abraham met zijnē soon Isaac te offerē wil na doen/eñ dat het Keysche gemeyn volc/wt aenleydinge haerder Papen/gelijc Manasses berout zijnde/alreede op veel plaetsen desen Godsdienst hebben opgericht/meynende haer met Abraham schoon te makē/ghelijck als behaechdet Godt soo wter maten wel/als een vader zijn vaderlicke affectie ouerwint/ende soo grooten werc om Godts wille voorneemt/dat hy zijn eygen vleesch ende bloet Gode derf opofferen/daerom dattet God vanden vromē Abraham so wel behaecht heeft: daer af doch God geen behaghen en hadde/maer zijn ghehoorsaemheyt der werelt tot een eewich exempel laten sien wilde/ende zijn gelooue proberen. Daerom voorcomet Godt/ende en wil niet dat dit werck geschiede/als of hy een welbehagen aen bloetuergieten hadde/oock op dat de naecomelinghen gheen exempel (alsoo nochtans gheschiet is) daer af nemen en souden. Daerom offeren alle die haer kinderen den Duyuel/gelijc Manasses/die alschoon noch eemnaels Godt oft in Gods name haer kinderen opofferē/alsoot tot opt Proconsulaet ampt Tiberij in Aphrica gheschiet eñ gemeyn geweest is van de alder vroomste. Maer Tiberius heeft die selue Priesters aende boomen neffens dese Tempelen/ende die sulcke lasteren beuestichden/aen verdiende galgen ghehangē. Nv dit coemt vanden Ammoniters af/welcker Afgod Moloch hiet/die Joden zijn wilden/eñ dat den Abraham na doen. Nv dese bracht dat kinder offeren beyde metter ghebogen Schrift ende exempel Abrahams also op: Wat Godt doet/dat behaecht hem: wat hem nv van eenē behaecht/dat behaecht hē vā andere ooc/daerom ist oock zijnen wille/dat ick ooc mijn kinderen offere/ende mijn vaderlicke ghenegentheyt ende liefde teghen mijn eyghen vleesch eñ bloet om Gods wille wt trecke. Daer heeft nv de Duyuel een spitsige tonghe/ende sulcke exempelen ende grepen heeft hy tot onsen tijden in andere saken met hopen. Also zijn meest alle Argumenten ende Verisimilia des houaerdighen Molochs ende Antichrists: want souden diergelijcke Argumenten bestaen (ghelijc oock niet alleen sommige tot onsen tijden/maer ooc wt den Ouden haer hier misgrepen hebben) so moestemen de kinderen inder wiegen dat Sacrament des Outaers gheuen ende schuldich zijn.

Tiberius hangt veel Papen.

¶ Dat tweede Boeck deser Cosmographijen / vander Gheleghentheyt ende wtpalinghe der Frontieren ende Palen Europe / met zijn Prouintien/Landen ende Steden/ oock der daer in gheleghen Volcken/Ghewoonheyt/Seden/Religien/Eyghenschap/Cleedinghe/Regiment/ Leuen ende wesen/van Sebastiano Franco Woordensi te samen ghebracht.

Voorreden op dat tweede deel deser Chronijcke/namelick op Europam /voornamelick Germaniam.

BIlibaldus Birckeymerus schrijft in Explicatione Germanie / dat hē geen dinc weynigher rijmt/ dan dat de Duytschen de wijde Werelt beschrijuen ende doorreysen/ ende Germaniam haer eyghen Vaderlant niet en weten.

Daer na verstreckt hy de palen /marcksteenen plaetsen/ende termijnen Germanie / ouer de vloeden Vistulam ende Tanaim / ende dit wter Autoriteyt/voorgeuen / ende aensien der oude Wereltbeschrijuers/die de Marcksteenen Germanie aldaer setten/ende dit en mach den Duytschen niet verarcht worden/dat sy een so machtich wijdt Lantschap verloren / oft veel meer verlaten hebben/ dewijle sy voor eenen so ongenadigē Hemel ende onvruchtbaren Aertbodem/een so fray/vruchtrijck / ghelucksalich Aertrijck/als daer is Hispania/Vrancrijck/ja oock Italia/ hebben ingenomen ende beseten/ dat ick van Aphrica / ende wat sy in Asia volbracht hebben/swijghe

Termijn eñ Marcsteen Germanie.

Nv acht ymmers Birckeymerus dat voor ghewis/soo daer voortijts den Duytschen oft Germanis so dappere eñ ghelijcke Schrijuers hadden toegestaē/als sy wel dapper eñ grootmoedich/ veel redelicke sakē hebbē gehandelt/ eñ niet alleen aēgegrepē/maer ooc wtgeuoert: dat sy gheen volck metter veelheydt der deghelicke daden ende woorden souden wijcken.

Maer nv ist daer toe gecomē/eensdeels wter ouder Schrijuers versuymenisse /eēsdeels dat gheheel Germania eerst spade doorreyst ende bekent is gheworden / ende dat der seluer gelegentheyt noch van Ptolomeo noch andere eygentlick en heeft mogen beschreuen worden/ic swijge der seluer volcken eygenschappen daer in gheleghen / eensdeels oock dat die oude Duytschē onse Voorvaders meer neersticheyt op Oorlogē/dan op de conste der Schrift hebben ghewepnt. Wt dese drie oorsakē en ist geen wonder/dat haer de ghelijcke woorden eñ daden veruallen zijn/ dewijle een yegelicx volc na zijnder aert ende gheneghentheyt/ alleen zijns volcx woort ende daet meer dan te veel getrouwelick beschrijft. Also verheffen de Romeynen ende Greci/etc. der Romeynen ende Griecken daedt niet dan te vele/vā ander landen daer tegen schrijuen sy effen als van een fabel/ Want wat hebben de Griecken anders dan fabulen van Germania geschreuen? Eñ de Romeynen/ nademael sy oueral slechs op haer eyghen eere geneycht zijn/so hebben sy alleen haer Victorien ende Gesta met wonderlicken lof verheuen: Maer de nederlaghe / ende wat sy voor schade van ander volcken / sonderlinghe van de Germanis hebben ontfanghen/ gaen sy oueral fijn met swijghen voorby : Want welcken van henlieden vertelter de nederlaghe ende schade van Carbone/oft L. Cassio/ oft Scauro Aurelio/oft Seruilio Scipione/oft M. Manlio ontfangen? Welcke doch Tacitus van bouen neer aenroet/die doch der Duytschen zeden eñ aert gheschreuen te hebben wil ghesien zijn. Julius Cesar aenwijst alleen Cassium den Capiteyn vande Duytschen verslaghen/ende dat heyr in de vlucht geslagen te zijne / anders en aenwijst glat geen Historie der Romeynen nederlaghe vanden Duytschen/dan de Historie Paterculi/ so Birckeymerus aēwijst/ nieuwelic geuondē/ welcke den ondergcinck Quintilij Vari met al zijn heyr claerlic wtdruct/den welcken van Armenio den Duytschen Capiteyn ende Vorst/ twee groote Heyrbanierē/ daer aē twee prachtige Arenden ge schildert stondē/genomē wert. Waer by de Duytschen noch heden eenen Arēt met twee hoofden voeren/oock sommighe steden der Duytscher Natie.

Nederlage der Romeynen van de Duytsche gheleden.

Daerom moetmen arch wanen/of Plinij eñ Cornelij Boecken vander Duytschen Oorloghe/zijn vanden eergierighen roemsuchtighen Italianen(op dat der Duytschē glorie niet op en come)tonder gedruckt/ oft sy en hebbent wt onwetenheyt/oft andersins wt ergēs eē cromme affectie/niet also getrouwelick beschreuen. Want het is seker/dat beyde de Griecsche ende Roōsche Schrijuers / seer veel wt onwetēheyt der plaetsen/ende ghelegentheyt der landen gedwaelt hebben/van de welcke sommighe noyt in Germaniam ghecomen en zijn/dwelc een genoechsame bewijs is / dat Cesar schrijft den vloet Scalde in de Mosam te vloeyen. Strabo Lupiam eñ Visurgim de vloeden in Amasium te comen/etc. Daer af hier na. Wt deser onwetenheyt ende oock swacrheyt der sprake / volcken /plaetsen/Steden/vloeden/etc. comet/dattet altemael also verkeert ende verkreyelt is/ soo datter schier geen vloet/ Stadt/volck/etc. zijnen ouden name meer en heeft.

Oorsake waerom alle namen in Germania verkeert zijn.

Daer toe is Italia/ Germania / Vngaria/ etc. door de Gotthi / Vandali / Vngeren/ ende andere volcken soo dickmaels verwoest/ ende so dicmaels in een anderhandt ende heerschappije ghecomen (diet naemaels na haerder sprake altemael ghecorrumpeert hebben)dat schier geen dinck zijnen ouden naē en heeft/alsoo dat wy de oude voetstappen na moeten gaen/eñ moeten ons in veel dingē aen een goetduncken vernoeghen laten. Wanneer schier geen lant/ vloet oft volck in Germania meer en is/alsose Ptolomeus noemt / dwelck Ptolomeus oft inden hoop heeft moeten gheraden hebben/wt onghewisser aenseggyinghe (dwelck ick nochtans niet geerne en ghelooue) oft alle dingen hebben nv ander namen/ dwelc ic wt voorghesevder oorsake eer gelooue wil. Daerō wil hier Birckeymerus raden/ende wt eē contrarie eñ gelijckenisse afnemen / wat die Vloedē/Bergen/Steden/Volcken/etc. zijn vā Ptolomeo/Plinio/Strabone genoēt/ ende somense nv noemt / ende wt de duysternisse aent

licht

licht bringhen/ euenwel den gheleerden gheen voorgeschreuen reghel oft stecke gestelt/ maer daer mede een oorsake gegeuen hebben/ de sake voorder na te dencken/ sonderlinge oeffent hem hier in seer tot onsen tydẽ Beatus Rhenanus/ Sebastianus Monsterus/ Petrus Apianus/ ende andere/ om die Gheleghentheydt/ Historie ende Antiquiteyt des omrincx der Aerden/ aldermeest Germanie/ ende die oude voortijdighe/ met onse nv aenghenomen ende ghebruyckighe namen te verghelijcken/ oock der seluer oorsake aẽ te wijsen. Nochtans wilde ick/ datmen niet eewich in dese dinghen/ ende onnoodighe (doch fijne stucken) also grabbelde/ sochte/ ende daer neffens dat nootsakelickste/ Ja dat alleen noot is/ en vergaete/ namelick/ Marie deel/ dwelck van haer niet ghenomen en wordt/ op Gods woort ende werck sien/ wat hy ons daer mede ghedreycht ende aenghewesen wil hebben/ ende niet alsoo eewich in woortcrijghen ligghen/ vanden ydelen name der dingen/ Steden/ Vloedẽ/ Bergẽ/ ende Natien/ maer tottẽ voeten Christi sitten/ na der kennisse Godts/ ende nae den Schat des Euangeliums inden Acker onses herten begrauen/ grauen/ ende in zynen Schat ons dach ende nacht oeffenen/ op dat wy den Steen Sisiphi niet eewich op dẽ berch en wentelen/ Penelopis webbe weder weuen ende als Yxion int Rat/ ons altijts selfs naeloopen/ eñ nemmer meerachterhalen/ gelijck allen dengenẽ geschiet/ die buyten Christo ende God/ haer in haer consten eñ alle Creatueren soecken/ eñ nochtans niet vinden en moghen. Paulus seyt tot zynen Timotheo: Exerce te ad pietatem, Oeffent v totter Godtsalicheydt/ niet in de natueren ende oorsaken aller dinghen/ waerom een Luys ses voeten/ ende een Koe maer vier voeten en hebbe/ ende nochtans veel grooter sy/ waerom de Zee op ende af loope/ waerom den Rijn teghen t Westen/ ende de Donaw teghent Oosten loopt/ met dierghelijcke vraghen Aristoteles/ Homerus ende veel vanden ouden haer seer becommert/ ende eensdeels onsinnich ghemaeckt ende ghedoodt hebben/ om dat sy aller dinghen aert ende oorsake niet en hebben moghen vinden/ noch Godt doorgaens (dwelc hen doch verboden is/ ten sy dan dat sy in hem zijn) in zijn spel sien. Dierghelijcken woortghekijf vanden ydelen name der dinghen/ die tot gheender stichtinghe en dienen/ Jae veel meer alle Godtsalicheyt (soo Paulus tot Timoth. seyt) ommekeeren/ willen haer nv oock wederom ontspringhen/ niet alleen in Philosophia ende Wereltlicke consten/ maer oock in Theologia/ dat is/ in gheloofs saken/ dwelc ick niet louen en can/ wy souden vraghen vanden dinghe ende der waerheydt/ ende totter sake grijpen/ so kijuen wy vanden ydelen name/ waer mede ons de Duyuel ophout/ dat wy der waerheydt vergheten/ met onnodige saken ons pijnighen/ ende dat alleen nootsakelick is/ laten henen varen. Alsoo streeckt ende stelt ons de Duyuel op/ soo wy hem niet en leeren kennen/ so dat een yeghelijck eenen onnootsakelijcken wech te gaen voor hem heeft/ als moeste hy dien gaen. Et viam pacis ignorauerunt, & ex illa ignorantia neglexerunt. Jck weet door eruarentheyt wat ick spreke/ wilde Godt dat ick den costelijcken tydt dickmaels beter hadde aenghelcyt: Want de gantsche Werelt/ dat is/ alle menschen kinderẽ gaen met enckel dwaesheyt/ poppenwerck/ ende onnutte consten om/ ende niet dan met enckel dwaelweghen (want sy leyt inde stricken des Duyuels haers Gods/ die neycht ende leyt/ Jae drijftse derwaerts hy wil) wanneer sy op Gods wech ten alderrechtsten te gaen/ ende niet dan Gods eere ende conste te soecken/ verhopen.

Voornamelijcke oeffeninghe der Christenen/ waerom sy zijn sal.

Dwase vragẽ eñ woortkrijuingẽ sal men mijdẽ/ ende den tijt wel aen legghen.

Daerom wilde ic/ datmen den costelickẽ tijt/ vanden welckẽ wy so sparich behooren te zijn/ beter aenleyde/ eñ niet eewich met dese onnutte vragen/ soecken/ grabbelen/ den tijt doorbrachten/ verteerden/ eñ eewich eenen knoop aen eẽder biese en sochten/ maer tragelic als een Hont wt den Nilo/ van dese dingen droncken/ op dat ons niet ergens een Crocodil geheel in dese Zee (gelijck als velen geschiet) en trocke/ so dat wy daer in eewich moesten verouden/ den windt slaen/ ten laetsten verderuen/ ende den vyandt tot eenen roof worden.

Men sal eñ behoort den dieren tijdt wel aen te leggen voor allen dingẽ.

Laet my nv te veel onnuttelick verteert hebbẽ/ eñ neemt ghy hier wech het beste dat ic v eñ my te goede/ van velen ontnomẽ eñ hier te samen gebracht hebbe. Nochtans heb ic my meer becõmert om de sake/ dã om dẽ name/ waerom een yegelic dinc also genaemt geworđẽ sy. Niet meer dan laet v hier mede ghedient zijn/ mijn Leser/ ende laet v wel zijn inden Heere/ Amen.

¶ Een ghemeyne beschrijuinghe ende begrijp Europe/ wt Petro Apiano.

EVropa eyndt hem teghen het Westen aẽ de Atlãtissche Zee/ tegen het Noordẽ aen de Britannissche oft groote Duytsche Zee/ teghent Zuydẽ/ aen de Middel oft Wendelzee/ teghen het Oosten aenden vloet Tanaim/ welckẽ de Scithe Silim heetẽ/ Meotida/ oft de Zee Pontus: Hoe wel het cleynste deel der werelt/ nochtans van vruchtbaerheyt/ eñ alderley vruchten/ eñ maticheyt des lochts/ van Steden ende Sloten/ maer voornamelick van constrijcken/ aerdigẽ/ vriendelickẽ/ deuchdelicken volcke/ alle ander deelen der Werelt te bouen gaende/ als Asiam/ Aphricam/ eñ Americam. Aender breedde/ namelic van t Zuyden int Noorden/ seyt Apianus/ en houdt Europa nergẽs ouer twee hõdert vijfentwintich Duytsche mijlen/ dan daert hem aen eẽ middel plaetse met twee vleughelen/ schier gelijck als eenen Draeck verstrect ende formeert. Maer de lengde Europe vanden vloet Tanai/ tot aẽ de Gaditaensche zee/ daert ten langstẽ is/ verstrect hẽ tot in de seuẽhondert eñ vijftich Duytsche mijlen. Nv het begin Europe/ ende het hooft des Draecx vanden Westen/ is Hispania/ vanden Griecken voortijts Jberia genaemt/ namelic/ in Bethica/ nu dat Conincrijc Granata/ in Lusitania/ nv Portugalia/ ende de gelegẽtheyt eñ omuanck Tarraconensis. Nv heeft het begrijp Tarraconensis/ andersins int ghemeyn Hispania ghenaemt/ vijf Coninckrijcken in haer/ namelijck/ dat Rijck Gallice/ in Nauarre/ Castelle oft Castilie/ Cotholonie/ ende Arragonie/ der welcker een yeghelick zijn naemachtighe Steden ende Vorstendommen heeft/ van Petro Apiano in zijnen Abaco ende anderen vertelt.

Europe gemeyne beschrijuinge.

Breedde eñ lengde Europe.

Europa als eenen Draec geformeert.

Volcht Gallia/ Vrancrijck/ in veel Vorstendommen ende Prouintien ghedeelt/ als Narbonẽsis/ het Graefschap Subaudia/ andersins Sophoi ghenaemt. Jtem Tholosaue/ Delphinatus/ Aquitania/ Burgundia/ dat Hertochdom Auernie/ Normandie/ Turonie/ Andegauie/ Belgice/ t Graefschap Campanie. Daer aẽ paelt Brabandt/ Vlaenderen/ Piccardije/ Henegouwe/ Lucenburch/ inckel Graefschappen ende Hertoochdommẽ. Jtem dat Hertochdom Juliaci/ dat is Gulick/ Gelderen/ Cleuie oft Cleue. Volcht voorts dat Switzerlant/ in veel

plaet-

plaetſen ende Heerſchappijen ghedeelt. Item Elſaten/den Rijnſtroom / dat Hooch ende Neder Duytſlant/met veel Biſdommẽ/Hertochdommen/ende Graefſchappen machtich / der welcker eene/namelic/Hooch Duytſlant / hem aen Mentz eyndt/ende dat Neder begint. Hier in worden getelt de Algaw/Breuſgaw/Swartwouders/Wirtenberch dat Hertochdõ/Hooch ende neder Swabenlant / Pfaltz aenden Rijn/ Marckgraefſchap tot Baden / etc. met haer begrijp. Volcht dat Franckenlandt oft hooch Vranckrijck/de Norckaw/Duringen/Voytlãt/ Bemen/Beyerlant/hooch ende neder Ooſtenrijck/Merhen/Schleſien/ Meiſſen / Sachſen/ de contreyen aenden Hartz/Heſſen/ Vrieſlant/ Hollandt/Vtrecht/dat Hertochdom Holſacie/ Dania/dat is/Denemarckẽ/Mechelenborch/ Brandenborch/Pomeren. Volcht Sarmacia/ anderſins Scithia ghenaemt/ begrijpt in hem Vngeren/Polen/Ruyſſen/Pruyſſen/Lieflant/ oft Liuoniam/de Walachey/de Volckẽ Maſſagete/dat Hertochdõ Maſſouie/Littaw/Norwegẽ/Scania/Suecia/eẽſdeels inde Noortſche zee gheleghen. Volcht Taurica / Cheroneſus/ dat is/de groote Tartarye/ Schithia/Dacia/ int Ooſten / dat is de Seuenborghers / want dat Lantſchap vanden vloet Tanai tot aen Thraciam / heet dat Europiſche Schitia. Volcht dat hooch oft opperſte Miſia/ſomtijts Dardania ghenaemt. Item dat de nederſte/ nv de Bulgarij genaemt/Steyrmarck/ Kernten/de Graefſchappẽ Tiroll/dat is/dat Etſchlandt. Volgen de Sclauen / dat Coninckrijck Boſzna/Iliria/Liburnia / Crain/ Croacia/ dat is / Crabaten / ende Dalmacia met haer Volcken/Prouintien ende begrijp. Hiſtria/anderſins Hiſtenrijc genaẽt/ Frigaul etc. Volcht Grecia/Macedonia oft Emathia / des Turckenlant ende Heerſchappie/Epirus/Calchis/ Migdonia/ende ſeer veel Vorſtendommen ende Lantſchappen/van Petro Apiano in zijnen Abaco vertelt: Als Epirus/nv Romania ghenaemt/Achaia/ Pieria / Emathia / Locris/ Phocis / Megaris / Attica /Boecia / Etolia/ Doris / Aellas ende veel ander Prouintien/ Thracis/nv Grieckenlant ghenaemt/Cherſoneſus/Peloponeſus /nv Morea genaemt/Laconia/Meſenia/Argia/Corinthia / Archadia/ Siconia ende veel andere.

Teghen tZuyden heeft Europa Italiam/in veel Landen ghedeelt/als in Calabriam/ Laciem / Apuliam / ende inde Hertochdommen Frentanorum/Pelignorum / Maricinorum/ Marchiam/Tuſciam/Spolet/voortijts Vmbria ende Sardinia ghenaemt / Flantineam oft Romandiolam/ voortijts Gallia Togata gheheeten/ Teruiſer pale / oft der Venetianen Landtſchap/Liguriam/Inſubriam/ dat Cenomanorum ende Taurinorum/nv met namẽ Lombardia genaemt/ende veel ander Landtſchappen/Biſdommen / ende Heerſchappijen. Volghen de Eylanden Europe.

Van de Eylanden Europe/wt Petro Apiano.

Eylanden Europe.

EYlanden die in Europa inde Wendelzee ligghen/zijn Creta/nv Candia/Claudos/ Latoa/Dia/Cimolis/Melos / etc. Aen Peloponeſo in de Zee leydt Eyla/ Scothere/Salatis/Spaſia/Egine/Strophades etc. Aẽ Achaſa in de Zee liggen Euboia/nv Nigropont genaẽt/Chia/Thera/Polyegos/Thoraſia / Delus/Rhena / Pharbium / Oliaris / Miconia/ Cithnos/etc. De Eylanden Ciclades / Andri/ Nari/Subium/Teni/Scyri / Pari / Siphni. Aen Epiro leyt inde zee Corcyra/nu Corfuna/ Cephalenia/Ithaca/Scopelus /Eicuſa / Locoa/Iacinthus/etc. Aen Macedonia leyt in de zee Iomo / Saſoms. Maer in de zee Egeo/ leyt Scyrus/Schopelos/Sciacos/ Lemnos/ etc. Onder Boſphoro leydt Cyaneus in Propontide / Pretoneſus. In de zee Egeo / Thalaſſia/Samothracia / Imbros / Pauca. Een Eylant Miſie in de Middel zee / heeft de Donauwe den vloet ghemaeckt. In de Euxiniſche zee leyt aen Miſia het Eylandt Boriſtenes/ Achillis. Inden vloet Tanai leyt Alopecia/ Sicilia/eertijts Sicania/Trinatria/oft Triquetra ghenaemt/wordt van vier zeen / daert mede omringt is / tot een Eylandt ghemaect/ ende heeft veel ander Eylanden om hem / van de welcke ſommighe heeten Aconimus / Vulcani/Lipera/Didinie/ende noch 11. van Apiano vertelt. Sardinia een Hooft Eylant daer aẽ/leyt inde zee Ficarnia / Molibods oft Plõbea/Hermea/ Herculis / Diabaſta eñ veel andere. Volcht Corſica dat Eylandt/ met de Liguſtiſche ende Tiereniſche zee omringt/anderſins Cyrenea ghenaemt.

Namen Sicilie.

Daer na volghen de Eylanden Italie in de zee Tireno/ Syrenum / Caprea / Partenope/ Pondatoſia/ Poncia/Planaſia/etc. In de Liguſtiſche zee leyt Ethalia/Capraria/ de Eylãden Diodomee liggen in de zee Ionio. Aen Liburnia liggẽ in de zee Abſorus/Curicta/Scardona. Aẽ Dalmacia leyt Iſſa/Traguriũ/ Coriura/oft Mela/Meligina. In de zee Balearico ligghen twee Eylanden/met namen / Pithyniſie/Ophiuſta / Ebiſſus. Item twee Eylanden Balearides/Maiorica/ Minorica/etc. In de Galliſche zee leyt het Eylant Agatha/ Blaſton/Stichades/int ghetal 5. Leronis. In de zee Gaditano het Eylant Gades etc. Longobries leyt in de Atlantiſche zee. Meer ander 7. Eylanden/Gracioſa/Depico/S. Michael/S. Marie/S. Georgij/Chriſti/ Faual. Aen Cantabria in der zee leyt het Eylant Stopuli/ Caterides/Troleute/Cathendes/ eñ dat Eylant Deorum. De Eylanden metter Duytſcher zee omringt/zijn dat Conincrijc Engelant/Britãnia/Scitis/Dũna/de Eylandẽ Orcades/Thile/Scotie/Hibernia/nv Irlãdia genaẽt. Daer aẽ liggẽ vijf Eylandẽ/van Apiano met namen vertelt. Aen Hyberniã roerẽ tegent Ooſtẽ vier Eylanden/met Vee eñ lieden beſet. Item /dat machtich Eylant Iſlant/Selãt/ vã Ptolomeo Scauia oft Schãdia genaẽt/daer aẽ liggẽ Femara ende Gotlandia/ende noch 3. Eylanden/ Trimoantes die Eylanden in Europam toebehoorende/eñ noch meer vertelter Apianus/ ſo ſy teghen den Polo oueral ligghen aengheweſen/leeſt hem.

¶ Een corte wtpalinghe der Fontieren/Palen/Bergẽ/Wouden/Vloeden/ volcken ende Steden Germanie/ van Bilibaldo Birckeymero/ wt veel Wereltſchrijuers ghetogen ende ontuouden.

HOewel de Lantbeſchrijuers ghemeynlick Germaniam van Gallia / dat is / Duytſlant van Vranckrijck/ metten vloet des Rijns ſcheyden/ſo iſt nochtans ſeker / dat de Romeynen oock deſe Prouintien/die ouer Rijn ligghen / dat eerſte ende ende tweede Germaniam genaẽt hebbẽ/dwelc ſy voorwaer niet gedaen en hadden / wanneer ſy den Duytſchen ontrecken wilden/alle tgene dat ouer Rijn leyt/welcke ouer lãge/eer de Romeynẽ opt in Galliam gecomen zijn/Galliam hebbẽ ingehadt eñ beſetẽ/ waer by ſy met zedẽ ende tongen/ſo Iulius Ceſar aenwijſt/vanden Gallis warẽ onderſcheyden. Daerom willen

Duytſlants ende Vranckrijcx ſcheydinghe.

Duytſchen eertijts. Vranckrijck ingehadt.

wy van

wy van dit deel Germanie dat ouer Rijn leyt/ ende vanden Romeynen voortijts ter neder gedruct/het beginſel nemen: ende ten eerſten van Rhecia / Norico / ende Vindelicia / die de Romeynen vandē tijt Auguſti des Keyſers af / tot inden inbreuck Odoacris / dat is/ by vijf hondert Jaren inghehadt hebben. Daer af wat te voren inden Keyſeren Chronijcke.

Rhecia/ wattet in hem begrijpt.

Begrijp ende Landen Rherie.

VOortijden was onder den name Rhecia begrepen/watter voor volcken ende Landen tuſſchen des Rijns oorſpronck/den berch Adila ende den vloet Aenus/dat is/dat daer in begrepen wort / oock dat tuſſchen de Donauwe ende Italia tot na Beren ende Comum in Italien lach/ alſoo dat oock dat Curerſche gheberchte/Tridentinerſche/Tirolenſerſche/ende dat Entzdal onder deſen name begrepē wert/ wtghenomen Vindelicia / dat is / Beyerlandt oft Lechuelt / dwelc meer in Rhecia leydt/dan daer aen ſtoot. Nv Rhecia houdt in hem menigherley volcken / alle Schwaben ouer gheene ſijde der Donauwe/ Ries / ende dat geberchte. Nu de ſteden in Rhecia/ ſoo ſy voortijts na der Roomſcher antiquiteyt genaemt werden/ zijn:

Curia — Cur.
Bregecium, Sublauio, Abuſiacum, Matreio } heeten nv { Bregnitz. Brixen. Fuſſen. Matran. } gewiſſelijck.
Campodomum — Kempten.

Steden die aender Donaw ende anderſins in Rhecia ligghen/van de Ouden alſoo ghenaemt.

Tragetium, Bracodurum, Dracuina, Viana, Pheniana, Druſomagus, Roſtronemanice, Tarodunum } de welcke Pirckey acht ende afneēt nv genaemt te zijne { Stoelinghen. Pfullendorp Ethinghen. Wittenhoren. Louinghe. Memminghen. Mondelheym. Riedlinghen.

Are Flauie/Nordling/ oft Heydenheym.
Rinſiana — Giengen.
Alcinoeus — Word / Ayſtadt / of Wittenborch.

Vindelicia beſluyt in hem/Beyerlant/Norckaw/ende Lechueldt.

Begrijp ende Landen Vindelicorum.

VIndelicia ſtoot aen Rheciam / oft is veel meer daer in gheſloten/ eyndt hem teghent Ooſten aenden vloet Yn / die tot Baſſaw inde Donauwe valt / tegen tZuyden aent geberchle/teghen t Noorden aen de Donaw / daer in woonen nv meeſtendeel Beyeren / doch aen de Lech een goet deel Swaben/ de welcke Strabo Licacios/Leckvelders noemt/ die onder de Vindelicis den voorprijs hebben.

Steden ende Vlecken Vindelicie/ voortijdts van de Vooruaders / Romeynen/ende Ptolomeo anders / ende nv anders ghenoemt.

Auguſta Vindelicorum — Augſburch.
Damaſia/ Dieſſen by dat meer Ambre.
Ambra — Amber/by den vloet van ghelijcken name.
Parthaum — Partenkerck.
Inutrium — Middelwout.
Cambodunum — Kemmat.
Pontes Scaphonij — Scheppeleren /ſlechs een Cooſter aen den vloet Iſara.
Carrodunum — Craepenborch/by Waterborch.
Vallatum — Villenback.
Fruxinum — Vreyſinghe.
Iſniſca — Iſen by Vreyſinghe.
Mocenia — Motzinghe.
Piſontum / Wiſſelborch / tuſſchen Strupuinghe ende Deckendorp.
Medullum/Meldinghe by Muldorp.
Atilia/ Oudenburch niet verre van Nieuwenborch aende Donauwe.
Ceſarea/Reſchnig/niet verre van Ingelſtadt.
Sumuntrio/Hoogenweert een Clooſter.
Abudiacum Danubianum / Aback aen de Donaw.
Auriſium — Root.
Abuſina — Auenſberch.
Exona/Exenborch/bouen de Nieuſtadt.
Artobriga / Valtenborch / een Clooſter bouen Regenſborch.
Abudiacum/Happinghe by Roſenheym.
Tigurma/ een Hoofſtadt Norici / oft Auguſta Tiberij/Reghenſ borch.
Regium/Rockinghe / niet verre van Reghenſborch.
Vetera Caſtra — Pfeceren.
Auguſta Acilia/Strupuinge/een oude Stadt/ die heden Azelborch ghenaemt wort.
Quintianis/oft Quintianorum Colonia/Kutzinghe by Filshouen.
Beodurum oft Bocodurum/oft Bolodurum/ oft Batabis/van Ptolomeo Pedicum/Baſſam/daer de Donauwe ende de Yn te ſamen comen.

Noricum ende zijn begrijp.

Landen ende begrijp Noricorum.

NOricum beghint aenden vloet Yn / ende ſtreckt hem teghent Ooſten tot aen Ooſtenrijck/tegen tZuyden eyndet hem aent gheberchte tot in Italiam/ teghen t Noorden aende Donaw/teghen het Weſten woonen daer nv Beyeren in / teghent Ooſten iſt een Landt aen de Ens ghenaemt vanden vloet Ens/ een deel Ooſtenrijck teghent Ooſten/tegen tZuyden eē deel Stiermarck/int geberchte daer in woonen Carnici / Crabaten ende Sclauonen/ ende onder den naem Norico wort oock begrepen dat Hertochdom Gortz ende Cili.

Steden ende Vlecken in Norico.

Pontes Oeni — Oeting.
Bidaio — Loopen.
Bedacum — Burckhuyſen.
Iuuauium — Saltzburch.
Teurina oft Berunum / Pernaw by het Kem Meer
Aredata — Lintz.
Gamanodurum — Braunaw.
Ouilabis/Lamback / een Clooſter nv aen de Ens gheleghen.
Lauriacum/Lorck/een Clooſter by de Stadt Ens
Geſſodanum — Ips.
Claudinum — Melck.
Cetio — Zeyſelmuer.
Auguntum/Nieuſtadt/oft ſeer daer by.
Vacorium/oft ſoo ſommighe achten / Sacarbancia — Gretz
Pedicum/Brug aen de Mur gheleghen.
Virunnum — Jodenborch.
Ielia/Cili. Iulium Carnicum/Villack.

Dat Opperſte Pannonia/dat is/ Ooſtenrijck/ende zijn begrijp.

Ooſtenrijck eñ wat voor volckē daer in.

OOſtenrijck / anderſins Pannonia ſuperior ghenaemt / eyndt hem teghent Weſten aen Norico/teghent Ooſten aen Vngeren/ van tZuyden aen Hiſtria/Illiria/etc. tegent Noorden aen de Donauwe. Nu woonē daer in Kernten/Stiermarckters/ Ooſtenrijckers / Sclauen/Crabaters die volcken.

Steden ende Vlecken in Ooſtenrijck.

Iulibona oft Vindobona / oft Vindomana/ oft

oft Fauianis / Weene de Hooftſtadt daerin. Sabaria/Colonia diui Claudij/Stein aenden Anger.

Carnus	Preſborch.
Muriala	Murreck.
Bregicium	Rab.
Carnunto	Preternelle.
Petouium oft Pataujum	Petau.
Niuodurum	Lapback.
Emona	Clemona.

Pannonia Inferior/ dat neder Pannonia / nu Vngaria ghenoemt.

Dat Vngherlant bewoonen nu de Sclauen/ Huni/Cuni/Iazigi/Seuenborghers / Duytſchen/etc. alderineeſt de Hongeren/die de Heerſchappije daer in hebben.

Steden ende Vlecken in Hongheren.

Vimundria	Agram.
Salunum	Oeuen.
Teutoburgum	Senna /Erdet.
Milatis	Vilack.
Syrmium	Symach.
Taururum oft Alba Greca/	Griecx Wittenborch.
Hermonactus	Kilia.
Zeugma	Clupſenborch.

Heluetij/de Switzers oft Bontgenooten/ haer ſteden ende vlecken.

Switzerlãt ende zijn begrijp.

Onder den name Heluetij / worden begrepen alle Switzers ende Bontghenooten / tot aen Baſel.

Lacus Brigantinus / in welcken by Coſtentz den Rhijn vloept/Conſtentzer Zee /dien aenroëren de Vindelici/ſo Strabo ſeyt.

Arber Felip	Arben.
Gannodurum	Coſtentz.
Vitodurum	Winterduer.
Turegum oft Bagus Tigurinus /	Zurich.
Auanticum	Bibelſborch.
Solaturum	Solotoren.
Vindoniſſa oft Vindonis /	Windiſch by Conincksvelt.
Viſoncium	Biſants.
Tollium	Dol.
Naſium	Nanſze.

Na de Switſers woonen de Raurici / welcker Hooft is/Auguſta Rauricorum/Aguſt/ eẽ dorp/een mijle van Baſel gheleghen. Baſilia is ghewaſſen wt den val Auguſte / Augſts. Strabo ſet daer na Mediomatcries. Nae deſe hebbẽ de Tribochi dit deel Aertrijcx ingehadt/ dwelck nu Elſaten wort ghenaemt/ tot aen de Sequanos eñ Heduos/dat is Burgondien eñ Lothringen: Want doen de Huni den Scepter inhielden / noemden ſy al dat ſy in het Ooſten hadden/Ooſtenrijc /ende wat ſy in het Weſten onder haer wierpen/Weſtenrijc. Strabo ſeyt/ dat Triugros die volcken zijn /aen Weſtenrijc ſtootende/tot welcker tijt de Roomſche Keyſeren by deſe een brugghe ouer den Rijn gemaect hebben.

Breucomagus oft Monte Briſiaco/	Breyſack.
Argentoratum	Straeſborch.
Taberne	Zaberen.

Hier achten ſommige/Argento Arina/ Colmar: Ellebum / Schletſtadt te zijn : Maer ſy miſſen verre/want deſe ſteden zijn aenden Rijn gheleghen.

Volghen die Vangiones/ de Spierers hoewel dattet int ghebruyc is/datmen de Wormſers Vangiones / ende dat Neometi de Spierers genaemt worden/maer verkeerdelick.

Berbetomagus / Spier. Ptolomeus telt Straeſborch onder de Vangiones / aen deſe ſtooten de Nemeti/deſe reycken tot aen Trier/ Rufiniana/Worms. Neomagus/ Oppẽheym/ oft veel meer Spier / hoewel dattet niet daer ſonder en is / datter ſommighe zijn / die Rufinianam/Spier maer Neomagũ voor Worms achten/ende Vauconum voor Oppenheym.

Aen deſe ſtooten tegent Weſten de Tririers/ der welcker landtſchappen eenſdeels vanden Rijn tot aen de Mediomatrices reyct/dieſghelijcx tot aen de Menapios eñ Moſam/alſo dat al tghene dat den Biſſchop van Mentz heden in de Trierſche gelegentheyt / den Rincouwer begrijp/ende om de gelegentheyt der berghen Moſolle / tot ouer den Arduennam / oock al tghene dat inde Prouincie / Weſtenrijck ende Lutſenborch begrepẽ wort/voortijts altemael aen de Trierſchen behoorde.

Rijnſteden aenden Rijn gheleghen.

Mogonnacum/Mentz. Bingium oft Vingio /Bingẽ/daer nu de Naw indẽ Rijn vloept. Legio Traiana/Drechſshuyſen/quaſi Traiani domus. Voſania / anderſins Ficelia / Opper Weſel/daer is verſlagen ende begrauen Mammea/een moeder Alexandri des Keyſers. — Rijn ſteden. — Alexanders moeder verſlaghen.

Bodobriga	Popparden.

Confluentes / Couelentz/daer is dat ſtedeken Rugodolũ/Rigol/hoewel niet verre van Trier een dorp is /oock van deſen name / ende aldaer is des opperſten oft hoogẽ Duytſlants Marcſteen / dwelck de Riuiere Obrincus deylt / ſoo dat daer na dat neder Duytſlant volcht.

Nu opt landt vanden Rijn ligghen/Auguſta Treuirorum/Trier/Nouomagũ/ Nieumach/ een Dorp by Berkaſteel / Pontes Sarni/ Sarbrug.

Duro Corthorum / Aroecort by de hauen S. Nicolai. Matricorum oft Tinodorum/ Diedenhouen aenden Oeuer Moſelle / van de Franchoyſen Theodonis dorp genaemt / een ſtoel Caroli Magni.

Daer na iſſer een ghekijf / welck de Riuiere Obrincus ſy/de welcke Ptol. ouer Mentz ſtelt. Sommige achten dattet ſy den Naum/ die by Bingen in den Rhijn vloept/ſommige achtent voor den Muene / maer Pirckeymerus hout/ dattet ſonder twijfel de Moſel ſy / oft al wel Ptolomeus mogelick wt ander lieden aenſeggen bedrogen/der gelegentheyt ghefaelt heeft/ hy heeft ooc zijn oorſake daer op / daerom dattet den Muene oft Naum niet zijn en can. — Ptolomei dwalinghe.

Ripuarij/die inder Trierſcher Lantſchappen /outrent ende aen de Moſel/Rijn / eñ Moſam ſitten. Vanden Franchoyſen wort Neuſtraſia ende Auſtraſia/ Ripuaria ghenaemt. — Ripuarij.

Van Couelens begint de gelegẽtheyt Vbiorum/der welcker Lantſchappen van weghen haerder goede gheloofweerdiger trouwe / van de Romeynen niet weynich gheineerdert ghewordden en is. Strabo ſeydt/ dat Agrippa deſe niet onwillich ouer ghene ſijde van dwater geuoert heeft. Deſer ſtedẽ zijn Autunaco oft Autiuiacum/Andernake: tẽ ſy dat ſy billicker onder de Trierſchen / dan onder de Vbiaenſche ſteden getelt worde. Rigomagus/daer die Arar inden Rijn vloept/Reynmegẽ. Bonna/Bonne/ daer tegen ouer leyt Genoſia/daer Druſus/ ſo Florus aenwijſt/den Rhijn een brugghe heeft toegeuoecht.

Agrippinenſis Colonia/Colen/een Hooftſtadt Vbiorum. Noueſium/Nuys / welcke Tacitus in Liguis / gelijck oock Geldubam te ligghen beſchrijft. — Colen een Hooftſtadt Vbiorum.

Marcodurum	Dueren.
Duromagus	Duerinegen.
Iuliacum	Gulick.

Coriovalum/Aken/dwelc billicker aen de Menapios

napios dan aen de Vbios behoort.

Lugodunum — Seuenberghen.
Gelduba/Gelb/by het Slot Linem/ des Bisschops van Colen/nv verdestrueert.

Menapij. Nv aen de Vbios tegent Westen/ stooten de Menapij / der welcker Lantschap voortijdts seer verre om hem reyckte/tot aen dat ghebroken stedeken Castellum / dat Kessel ghenaemt is/ende onder haer ghebiet was dat lantschap dat wy nv Eifliam/Eyflandt noemen/tot aen de Frontieren Morinorum / tot aent Graefschap Namurtie / Hertochdom Lymborch eñ Valckenborch/ oock tot ouer de Mosam / een deel Hannonie/tot aen de Picardij ende Eburones/aen beyde Oeuers der Mosa / soo Cesar ende Tacitus willen. Maer de Meyren Menapiorum / der welcker Strabo oock gedenckt/ zijn tusschen Eifliam ende Lymborch. Ten eynde Geldrie zijn oock sommige Meyren Menapiorum/in dat lant datmen hedē de Voochdije/niet Gelderen noemt/by Vēlo ende Kempen. Strabo seyt/dat dit de laetste zijn aen beyde de Oeuers.

Morini. Aen de Menapijs hangen de Morini / welcker hauens eñ steden zijn nv Gessoriarum / nv Calis genoemt / andersins Icius portus/Castellum Kessel/een ghebroken stedeken. Vaganum/een stedeken niet verre van Castello/Wagenheym. Tongheren een stadt.

Namurcum — Namuer.
Leodium — Luyck.
Atuacum oft Atuacutum — Maestricht.
Samobrina/Cameracum/ Camerijck.
Teruana — Teruwaen.
Tornacum — Doornijck.
Gessoriacum nauale — Ghent.
Lugodunum — Workem / oft S. Geertrupts berghe.

Batavi. Na dese volcht het Rijck Batauorum/Nv dese hadden in al wat daer leyt/daer hem dē Rijn deylt/tusschen den Rhijn ende de Mosa.

Hier is te merckē/Ptolomeus set drie Hoofden oft ganghen des Rijns/die de Latini Hostia noemē. Strabo/Pomponius Mela/ Item Tacitus /setten alleen twee. Strabo acht wt Asinio/datmen die schelden sal / die meer dan twee gangen/ vaerden oft vloeden des Rhijns te zijn achten. Nv zijnder tot onsen tijden drie van de welcke een yeghelick schier een Eylant maect. Maer oft den derden sindert eerst gheworden sy / ende den nieuwen ganck ende ghebruyc gewonnen hebbe/oft van Tacito/Mela/ ende Strabone niet bekent gheworden en zijn/ laet ick andere berichten. Twee Eylanden zijnder nv tusschen des Rijns hoofdē oft vloeden/namelick Batauorum eñ Camenefatum/ andersins Vilania ghenaemt. Nv den derden wtloop oft deel des Rijns maect oock een Eylant/een deel Geldrie ende Traiectensis / ende

Ouer ijsel. wort nv dat Opper Eylant genoemt. Nv wort een goet deel Hollants onder den naem Batauia begrepen/ende dit deel dat tot onser Vaderen tijt van de zee wech ghenomen is. Tacitus seydt / dat Batavi de voornaemste onder de Germanis gheweest hebben/ende dat de volcken Catthorum voortijts van wegen eens oproers haer derwaerts in dese landen gheuocht hebben. Nv hoewel Batauia veel steden heeft/ so hebbender nochtans tot onsen tijden weynich haer oude namen behouden.

Steden ende Vlecken.

Batauorum.

Traiectum — Vtrecht.
Portus Manarmanis / oft Naualia/Campen.
Vetera — Zanten.
Tiberiacum/niet verre van Zanten/ Berck/ hoewel sommighe achten / Tiberiacum te liggen tusschen Colen ende Gulick / ende moghelick Bergheym te zijn. Bagaunm heeft zijnen ouden naem behouden Baghenheym / daer woonen de Arenacij.
Neomagus — Niemeghen.
Colonia Traiana — Keyser Weerd.
Calkiaci — Calcar Tacitus.
Batouodurum/ een wtgeroeyde stadt / nochtans is daer af noch een beroemt Slot voor ooghen/Batenborch ghenaemt. Dorderacum ende den Briel/beroemde Hauens

Bulactori of Bructeri. Nv na de Batauis ouer Rhijn / zijn de volcken Busactori/die sommige Bructores te zijn willen /gelijck oock Ptolomeus/heden een deel Vrieslandts der welcker steden zijn.

Dauantria — Deuenter.
Suollis — Swolle.

Vidrus dien vloet loopt tusschen de Busacteren ende Vriesen/die dese volcken ooc scheyt/ ende wort heden dat swart water ghenaemt/ scheep ryck.

Sicambri. Bouen desen by den Rijn woonen de Sicambri/van de welcke de Francken oft Franchoysen haren oorspronck hebben / dwelck met veel Argumentē/so Pirckeymerus aenwijst/mocht by ghebracht werden. De Gallische schrijuers moghen segghen wat sy willen vanden Troiaenschen oorspronck/Want de Sicambri vielen ter tijt Octauiani in dit lantschap / dat nv Francrijc int Oosten/Irancia oft Franconia/ dat Franckenlant ghenaemt wordt. Ontrent Wurtzborch zijn sommighe metter tijdt wederom opghebroken/ende door Francfort in Galliam gheuallen / dit ouerwonnen ende beseten/ende na haer Franciam/ henselfs Francos/de Vrije ghenaemt.

Lōgobardi. Longobardi/ een deel des Graefschaps der Marck ende des Hertochdoms Montensis/ door deser ende der Sicambriers landtschap/ vloeyen drie Riuieren/de welcke alle ten laetsten inden Rhijn vallen/Luppea de Lyppe/die by Wesalia inden Rhijn vloeyt/daer leydt een machtich Slot aenden Oeuer / Terlippe ghenaemt vanden Romeynen ghebout. De tweede Riuiere/Rura de Roer/in de bergen Cattorum outspringende vloeyt by Roerhort inden Rijn/wort van Tacito Adranus (somen afnemen mach)ghenaemt de derde Riuiere Angra den Hanger/wort by Hangerhort metten Rijn vermengt.

Tengeri eñ Ingriones. Daer na volghen de Tengeri ende Ingriones/den Hoochrug ghenaemt/den Graue van Nassaw ende Conincsteyn toebehoorēde/ daer heden een deel van Hessenlandt is / tot aenden Rijn/Westerwout/ ende Francfort daer door vloeyt Lona de beroemde Riuiere / die ooc een goet deel Hassie beuochticht/by Lonsteen inden Rhijn. Het is eenen twijffel oft de Romeynen dese Riuiere gheweten hebben /sy en ghedencken ymmers haerder niet.

Tacitus geeft den Tengeris dat lof te peerde/maer den Catthis te voete.

Pallas oft Cabellium/dat Palsgraefschap.

Intuergi eñ Vargiones. Na dese volghen Intuergi/de lantschappen des Palsgrauē van Heydelborch/ende Berchstrate der welcker lant Renanus / Pallas oft Cabellinum noemt/in Duytsch/ Palss. Aen dese stooten de Vargiones/ dat nv Franconia heet/met het Bisdom des gheens van Wurtzborch. Sequuntur Charitini/de Wirtēbergers/ met de aenstootende Swauen.

Charitini.

Vespi. Vespi stooten aen dese/de Marckgraefschap van Baden / ende dat Pruysgaw / daer aen stoot het Swartwout / ende de Woestijne der Switzers.

Nv ouer

Nv ouer de Busactoren teghen de Zee Oceanum/liggen de Phrisij/de Vrieslanders/ die tot aenden vloet Amasum ende de Elue reyckẽ so Ptolomeus seyt. Amasus de Emse vloeyt in deser Lantschappen in de zee. *Vrieslãders*

Dit Lants steden zijn/Leeuwerden/Groeninghen/Embden/Phabiranum/Bremen oft Tecelia.

Cauchi. Bouen dese ligghen de Cauchi/tot aen den vloet Visurgim ende Albim/is nv eensdeels Sachssen/ende de lantschappen des Hertochs van Lunenborch/oock des Bisschops van Bremen ende Hildesheym. Tacitus seyt/dat sy tot aen de Cattos reycken/ ende heetse onder de Duytschen de alder edelste ende gherechtichste.

Saxen. Desen volghen de Saxen/der welcker steden zijn Treua/Heymborch. Lyrimeris/Lubeeck oft Muylheym: Want Lubeeck nieuwelijck ghebout is/ ende by auontueren niet soo oudt als desen name Lyrimeris.

Chersonesus Cimbrica besluyt in hem dat Hertochdom Holsacie ende Schlesinitensis/ ende dat Bisdom Ribensem/Viborgensem ende Arthussiensem. De stedẽ daer in zijn Hadersleuen/Flensborch/Sleeswijck/etc.

Nade Saxen vanden Chaluso de Riuiere/ die heden de Drupu wort genaemt/tot aen de *Pharodini.* Riuiere Sueuum/de Spree/woonen de Pharodini/der welcker steden zijn Laciburgium/ Soudt. Daer zijnder die dit Rockstock te zijn achten.

Alisius/ Nieu Brandenborch/ Wismer/ Mollen.

Rockstock dit laudtschap is nv een deel des Hertochdoms van Megaloborch/welcke Prouincien tot aen de Vistel eertijts de Sclauini/ Sorabes/ende Viltzi becommert hebben/met welcke Carolus Magnus/ de Coninghen van Denemarcken veel Oorloghen gheuoert hebben. De Riuiere Sueuus loopt by der stadt Sondt in de Duytsche zee.

Sideni ligghen aender Odera/in welcken niet eẽ cleyn Riuiere/die Nups genaemt wort/ vloeyt/ende by der Bisschoplijcker stadt Caminum in de Duytsche zee vloeyt. Dat is hedẽ een goet deel des Hertochdoms tot Mechelenborch ende Stettin. De steden aldaer zijn Limosaleum/Lebus/Jouincium/Bernaw/ Virunum/Angermont/Gribsualdia.

Rutichij woonen aende Vistel/de Weexel/ der welcker steden zijn/ Rugium/ Camine/ Sturgim/Graudnitz/Kolberch/Stolpe/Louenborch.

Pomeren. Dat Hertochdom Pomeren stoot daer aen. Item Louenborch/een oudt Vorstendom der Hertoghen van Saxen.

Ptolomeus schrijft/dat de Swauẽ Angillorum in Britanniam zijn getogen/ende dat Eylant na haer Angliam ghenaemt hebben.

Sueni menigerley. Longobarders Swauen hebbẽ haren Stoel in Italiam verset/ende dit Landt nae haer Lombardiam genaemt/der seluẽ zijn weynich gheweest/maer so Tacitus schrijft/strijtbaer.

Swaben Semnones zijn die/ daer nv de Brandenborchsche Marckgraefschap is/tot aen de Elue/ende daer ouer tot aen de Riuiere Sueiumi. Dese zijn alle met hoopen wech ghetoghen/ also dat aldaer gheenen voetstap der Swaben meer en blijckt.

Bourgoensche. Op dese stooten de Burgoenschen/die Plinius Burgundiones noemt/ die hebben haren stoel in Galliam verset.

Maer tusschen de Cauchis ende Swaben woonden Busactores/ende onder dese de Cherne/ daer na de Angriuarij/ der welcker Hertoch hem seluen de Bisschop van Colen schrijft: nv woonen aldaer Westphali ende Oostphali: Daer zijn drye Bisdommen/Bremensis/Badenbornensis/ende Monasteriensis. Ouer die Visurgim/Wesseram/leyt dat Bisdom tot Hildesheym/dat Graefschap Rauensborch/ daer namaels de Nortmanni ghesetem hebben/ die Galliam hert becommert hebben. De steden deser volcken zijn/Mediolanum/dat is Monasterium/Teuderium/Pabenborn/ Siatuana/Osenbrugghe. *Munster,*

Ouer de Wessera leyt Brunswijck/dier steden zijn/ Hildesheym/Tulisurgium/ Brunswijck. *Brunswick*

Locobardi ende Dulingi zijn de volcken/ daer nv de oude Maich is/ende dat Bisdom Meydenborch/vanden ouden also ghenaemt. Die steden heeten Mesouium/ Meydenborch oft Melden/des Bisdoms tot Haluerstadt.

Tusschen de Saxen ende Swauen ligghen Teutonarij ende Verunni. Deser steden zijn/ Treua/ Hauelborch een stadt ende Bisdom. Item Welsenaeck. *Teutonarij eñ Verunni*

Teutones ende Anarpi liggen daer na. Deser steden zijn Berlin ende Brandenborch.

Tusschen de Rutichijs eñ Burguntis woonen de Elueones/welcker steden zijn nv Sturgium/ Gaudnitz/Ascaricadis/Toren. Onder de Sennonibus woonen de Jlinge/nv een deel Lausnitz. Onder de Burguntis zijn de Luti Omani/ende de Luti Dudini/daer nv Stargardia is in Pomeren.

Onder de Jlingis op beyde zijden der Elue/ leuen de Claucones/daer nv Hetzberch is/ende een deel Myssen by Cerbst.

Cherusci woonen tusschen de El u ende Wesseram de Riuieren/dat is in Dueringẽ/ eñ eensdeels in Saxen. Camani hebben voortijts Missinam beseten. *Camani/ Meisners.*

Bonocheme de volcken tot Dresem eñ Crotowitz/voortijts also ghenaemt.

Batini daer nv dat Hertochdõ Sagensis is.

Croconti/die volcken onder dẽ Berch/daer nv Gerlitz ende Pautzen is/met dander steden/tot aen Polen.

Luti/Burt/dese volcken reycken tot aen de Vistel/ daer nv de Schlesia is/ ende daer de Hooftstadt Breslaw in leydt/die Bugordis by den Wereltbeschrijueren geacht wort. Is ooc een eynde van Polerlant.

Sidones die volcken also genaemt/ daer nv dat Hertochdom Oppolensis is/ daer nae de Cogni/daer heden dat Hertochdom Testhensis is. Visburgij liggen aent Bohemerwoudt/ ontrent de stadt Olmitz/nv een deel Merrhen lants.

Ptolomeus noemt Casuarios/ Nerteroanos ende Danduros/mogelic de volcken der Grauen van Hennenberch/ende de lantschappẽ die Rom ghenaemt worden/ende Puchen/met de steden Koberch/ Smalkal/Egram/ende andere.

Turones ende Martumgi liggen onder dese by auontueren de ghelegentheyt ontrent Amberch/ tot aen het Bohemerwout. Nochtans en wil Birckeymerus hier niet eyndelicx besluyten.

Item hy laet hem beduncken/dat Cherusci de Mysners zijn/eñ Catthi de Hessen/die voortijts met de Cheruscis om de Soutfonteyne tot Hall in Myssen ghestreden hebben/ende die Cheruscos metter tijt ouerwonnen/ dwelc ooc Tacitus ghedenct/die dit volc met hoogen lof verheft: De Hooftstadt noemt hy Macium/ mogelick Marcborch/van andere Phegarum ghenaemt.

Bouen de Catthis woonen Tubanti/heden wort dit lant genaemt Eszuelt eñ Siluahartz.

Daer na aen de bergen Sudetis liggen Theurocheme/nv Foitlandia / de inwoonders Foitlanders ghenaemt.

Beneden aen de berghen hieten voortijts de volcken Varisci / daer nv de stadt Bamberch lept / met het stedeken Holuelt / Kulmback/ Pepreut/Hof/etc.

Vier scheeprijcke wateren ontspringende wt eenen berch.

In dit landt is eenen (doch rijcken) berch/ daer wt vier scheeprijcke waterē ontspringen/ daer toe die teghen de vier hoecken der Werelt loopen. De Eger vloept teghent Oosten / ende wort in Bohemen metter Elue vermengt / de Nab vloept teghent Zuyden / ende coemt ten laetsten in de Donauwe/den Sal vloept tegēt Noorden/ende wort oock van der Elue opghevanghen/den Muen vloept tegent Westen/ende ten laetsten inden Rijn.

Onder de Martumgis waren de Churiones/Chetuarij/ Parmecampi aen de Donauwe daer nv een deel Oostenrijcx is/eñ Krembs Znaem/ ende Niclaesborch/etc.

Daer na woonden de Marcomanni/daer nv Merrhen is. Dit volck heeft veel oorloghen eñ victorien met de Romeynen gehadt/ende strect tot aen de Donauwe / heeft voornamelicke steden / Presborch / Brun / Olmits / Eburum.

Onder het Swart oft Bohemerwout waren de Quadi/daer zijn nv de stedekens Kam/ Kalmont/Grauenauwe/tot aen de Donauwe teghen tZuyden.

Int Bohemerwoudt zijn de Bohemen / die voortijts Boiohemi genaemt ghevorden zijn/ met het wout besloten. Dit lant hebben voortijdts Longobarden/Marcomanni/eñ Semnones/inckel Duytschen beseten: Maer als de Sclauini gheheel Europam ouervielen / soo hebben sy dit Coninckrijck ingenomen / alle oude inwoonders daer wt gheiaecht / waer af sy noch haer sprake daer in behouden hebben/ oft sy alschoone met Duytschen volcke omcinghelt zijn. De steden daer in wierden van Tacito ende den Romeynen Coridorgis ende Mediolanium/moghelijck naemaels Pilsa ende Praghe van de nieuwe inwoonders ghenaemt.

Ditmarsi/ ende alle ou de volcken Germanie.

Daer nae vertelt Tacitus noch veel ander volcken Germanie/als Marsos /Bructeros/ Tubantes/ende Visibetes /niet verre vanden Rijngheleghen / hoewel Ptolomeus de Tubantes ouer de Catthos rotteert. De Morsi zijn noch ouerghebleuen in Germania / in de Eylanden Diet/Marsis/in Saxenlant gheleghen/daer de Elue in de zee vloept/dat Eylant van die volcken also ghenaemt.

Bructeri in worden van Ptolomeo niet gemelt/ten sy dattet de cleyn Busactores zijn/die Drusus verslagen heeft in een Scheepsoorloge aen de Ems/in welcker landt/in de plaetse der wtghedreuen Bructeris/Cahmani ende Agriuarij ghetrocken zijn.

Voorts vertelt Tacitus/Matiacos/die wy de Bataui noemen / die van allen chijns vrij waren/ende alleen tot Oorloge ghebruyct/een volck van seer strijtbaren aerde.

De Visipios ende Tercheros schrijft Tacitus/ligghen seer na by de Cattio. Pto. en ghedenct haerder niet. Diesgelijcx Hermunduros laet Ptolom. onder wegen. Maer Tacitus seyt dat de Elue in deser lantschap ontspringt. Is dit waer/ so zijn sy een deel Bohemerlants.

Ariorum/ Helueconarum / ende veel ander Duytsche Namen ende Volcken / zijn gheheel wtgheroept / oft ymmers die namen verandert. Peucinos ende Barsternos seyt Plinius/ stooten aen de Walachey in Germania. Daer zijn oock noch heden Duytschen in Seuenbergen/maer of sy eerst derwaerts gecomen zijn/ oft altijts dese vlecke inghehadt hebben/dat en can ick niet versekeren/noch voor de waerheyt beuestighen.

Rughen.

Dat Aertrijck Rugorum heeft noch dien naem behouden/om welcx tittel tot onsen tijden veel Vorsten krijuē/ als de Marcgraue van Brandenborch/Hertoge van Mechelenborch ende Pomeren/die haerselen Vorsten tot Rugen schrijuen. Dese hebben oock een Eylant in aen der Spree daer sy inde Zee gaet.

De steden Suianum noēt Tacitus/die ooc in Scheepsoorlogen dapper zijn sonden/het zijn mogelic Sueden eñ Denemarckers/Plin. vertelt merckelicke Eylandē in Germania beuonden/de welcke sonder twijffel Sueden / Noorwegen/Denemarc/Islandia/Finlandia/Vermenlandia/Groēlandia/tot aē de wilde boschlieden/die Wildlapmanni genaēt wordē. Dat wterste deel deser Eylanden is met het teecken des Cruys Christi beteeckent/dwelck niemant sonder des Conincx oorlof voorby gaen en mach/want daer is een vast Dwingslot/dat Wachthuys genaemt/ derwaerts comē nochtans daghelijcx van tNoorden/ van de beurosen zee/wilde Barbarische lieden/ Caroli ghenoemt/eñ comē om coopmanschap in Groenlant met grooter macht ende toegeruster heyrcracht. Sueden en is niet ouer al metter Zee omsloten. De voornaemste stadt Norwegie is Berghen. Ende de voornaemste Hooftstadt Suetie is Stocholma. Maer de Hooftstadt in Denemarck is Coppenhagia.

Eylandē in Denemarcken.

Nv ouer de Eylanden in Denemarcken is een/Gotlant ghenaemt/daer in lept de Kercke Pharensis/ende de stadt Vespu. Item een Eylant Schandia oft Scania/dat tot onsen tijden Schoonlant genaemt wort / met dander Eylanden die aen Denemarcken behooren.

Daer aen stootē op de rechte zijde der Duytsche Zee / de volcken Effluorum sose Tacitus noemt/dese zijn de Brutent.

Na dese volghen de volcken Sitonum / mogelijck heden Eiflant ghenaemt. Dese set Tacitus voor den laetsten hoeck der volckeren Germanie/ maer Pompo. Mela de Hermiones. Maer Ptolome. beghint ouer de Weexel /Sarmaciam oft Polen in Europam / in welcke veel Duytsche volcken woonen / als de Githones/Alani/Rugi /Scyri/Vandali/ende oock alle Natien der Gotthorum / nae welcker wttocht haer de volcken Sclauen genaemt/in dit lant ghe set hebben/een volck sonder ghetal/dwelck heden bouen Polen/alle dat Ruyssen ende Moscouiten landt/tot aen de beurosen Zee/eñ oock den vloet Tanaim/ oock wat daer bouen is/in heeft ende besit.

Maer Prussia ende Liuonia / welcke voortijts Gotthia/int Oosten ghenaemt gheweest heeft/tot aen de riuiere Naruam/ende wat ooc inde Veneetsche slippe oft boesem begrepen wordt/dat is heden den Duytschen Heerē onderworpen. Daer zijn veel steden eñ Bisdommē Sambiensis/ Rugensis/Hapselensis/ ende ten laetsten Reualiensis/de steden heeten eensdeels/Elbinghe/Armel/een Slot ende Marieborch / Rega /Pornau/Hapsel/Reualia etc.

Vistel oft Weixel.

Daer loopē na de Vistele oft Weexele/ de vloeden Chornus oft Possaria. Item Pregora oft Cherchim/ende de Nemel (oft Niemen na der Sclauen tonghe ghenaemt / die oock door der Moscouiters lant vloept)ende oock ander Riuierē/als Hillige/Turnuntus/Dima/ Zuina/ ende Binda/moghelijck andersins Chersinus ghenaemt. Item Anna/Narua/ende ander Riuieren wt Moscouia ontspringende/ende in de zee vlietende.

Mo scouia vyf hondert mylen lanc.

Nv Moscouia der Moscouiters Landt/ beghint aen de zee Balcheo / teghen het Westen/ ende reyct tot ouer de vijf hondert Duytsche Mijlen int Oosten/ also de Moscouiters claerlijck aenwijsen/ also dattet verder reyct dan de Riuiere Tanaim/ooc verder dan de Volga oft Rha de Riuieren/ ende tot door Scitiam in Asia. Want Joannes des nv ghenoemden Basilij vader/ heeft dit zijn Rijck seer gemeerdert/ ende tot zijn ghebiedt veel toeghewoꝛpen / als dat Landt Permeska / Coꝛhelam / ende int eynde Juhꝛam/van waer vooꝛtijts de inwooders in Hongheren haren stoel verset hebben/ ghelijck noch wt de eenicheyt der spꝛaken aenghewesen woꝛt:want noch heden spꝛeken beyde dese volcken (so verre van malcanderen gheleghen) een spꝛake/euenwel zijn die in Juhꝛam wat grouer van spꝛake ende zeden/ want sy leuen slechs vanden wiltuanck ende visuanck: Sy en hebben gheensins geen bꝛoot/noch gelt/ ende dewijle sy anders niet en hebben / soo en gheuen sy den Coninc anders niet tot tribuyt/ dan menigerley huyden van dieren/ ende sommighe groote costelicke vischtanden/waer wt men alderley costelicke hechten aen de ghewееren maect/sonderlinghe by den Turck hooghe gheacht. Vooꝛts so zijn oock een deel Tartari de Rosanenses ghenaemt / onder den Scepter der Moscouiten / anders stooten de Moscouiters teghent Oosten aende Tartaros / Sauolhenses / Nahaienses / Sabolenses / etc. die Moscouiam met haren ouerval daghelijcks becommeren. Moscouia eyndt hem teghent Nooꝛden aende geurosen zee Oceano/ teghen tZuyden aende Littaw ende Ruyssen/ ende aen eender groote wijde pleyne der Wijtuelders.

Der Honge-ren afcoēste.

Nv van Littaw ende Ruyssen heeft den Coninck der Moscouiten vooꝛ den teghenwooꝛdighen Basilio/Joannes zijn vader/ dat Hertochdom Nouogird ende Mozaisensem afghedꝛonghen / maer den tegenwooꝛdigen Coninc Basilius zijn soō/Ploscouiensem/Smolēsem/ met veelander stucke der Littauwers eñ Retzē afghenomen. Der Russen ende Moscouiters spꝛake is Sclauonisch/sy houden in haer Religie in veel dinghen der Griecken ghebꝛuyck. Maer dander volckē die de Littauwers ende Moscouiten beheerschappen/hebben een peghelijck zijn eygen spꝛake. De Hooftstadt in Moscouia daer de Coninck Hof hout/heet ghelijck dat landt Moscouia/daer dooꝛ vloeyt oock een seer groote Riuiere van desen name.

Moscouia een stadt/ lant ende Riuiere,

Moscouia is een machtighe groote stadt/ maer meest al (behaluen des Conincks Hof) van out ghebout / ende leyt vander stadt Sinol/die in Ruyssen de Hooftstadt is / hondert Duytsche mijlen. Van Sinol tot Volna de groote stadt Ruttenoꝛum is hondert eñ twintich Duytsche mijlen. Van Volna tot Cracaw/ zijn wat meer dan hōdert Duytsche mijlē/also datter vā Cracaua tot na Moscouia dꝛyehondert ende twintich Duytsche mijlen zijn/ ende van Noꝛenboꝛch zijn wat ouer de hondert mijlen tot Crakaw/also datter meer dan vierhondert groote Duytsche Mijlen van Noꝛenberch na Moscouia zijn.

In Moscouia en Turckye ist altemael des Coninckx eygen.

Nv dit volck der Moscouiten is van groue zeden/daer toe groote dienstbaerheyt ende tyrannie onderwoꝛpen/also dat al(ghelijck oock die by den Turck zijn)wat een peghelick heeft/ des Coninckx eygen te zijn gesept woꝛt/ ende de Coninck houdet al vooꝛ zijn eyghendom / hy laet nochtans zijn onderdanen dat gheniet ende ghebꝛuyck als een eyghen Heere zijn eyghen lieden/euenwel niet langher dan hem ghelust/ ende met sulcken conditie / dat sy hem gheuen wat/wanneer/ende soo veel als hy wil / oock haerseluen/haer wijf ende kinderen.

Nv Moscouia heeft veel volcken ende landen /met spꝛaken/zeden ende gheloouen onderschepden. Daer zijn onder ander / de Hyperborei / Basilici/Mosti/Modoce /Hippophagi/ Zaccate/Suardeni/Asei/Perierbidi/Taxamate/Sarmates. An Asie Scithe/Phihiropha gi/Materi/met veel ander volcken. Bouē dien zijn ten eynde Moscouie de onbekende landen/ nv Permeska/Coꝛella ende Jura/ oft out Vngerlant ghenaemt/daer af de Hongheren / soo ghehooꝛt is /vooꝛtcomen.

In Moscouia ontspꝛinghen de Riuieren/de Edel/dat is Rha oft Volga/ Tanais/op ende wt eender pleyne/ Zuina / Mosca oft Moscouia/Ocha/Mimula.

Geleghe-heyt der Littauwen.

Lituania / Littauwe stoot tegen tNooꝛden aender Moscouiten lant/teghent tWesten aen Liuoniam Lieflant/Pꝛuyssen/ende Samagithiam / teghen het Oosten eyndet hem aende Riuieren Oskol/Jugra / Donietz / die alle in Tanaim vloeyden/teghen tZuyden aen Polen ende Russen stootende.

Dit volc heeft vooꝛtijts onbekent/ ende den Russen oft Rhatzē onderdanich geweest/ maer heeft metter tijt alsoo ouerhant genomen / dat sy gheheel Ruyssen haren Scepter hebben onderwoꝛpen/bouen dien Lieflant/Pꝛuyssen ende Polen met geduerige ooꝛloghen vermoeyt/ alsoo dattet met dese landen ghedaen gheweest hadde/waert dat het Cruys desen landen te hulpe/ teghen dese niet gepꝛedict en hadde gewoꝛden/ende dat gheheel Europa niet opgheweest en ware: Nochtans en hebben sy sonder een groote nederlaghe der Chꝛistenen niet moghen ghedempt woꝛden / oft sy alwel groote schade daer tegen ontfangen hebben. Ende desen Crijch heeft langen tijt geduert/tot dat Jagellus der Littauwer Voꝛst met al zijn lant/eñ oock het Conincrijc Polen/dat ghelooue Chꝛisti(oft veel meer der Roomscher Kercken) hebben aengenomen/eñ dat Jagellus na ontfanghen doop/Vladislaus genaemt ghewoꝛdē is. Dit heeft hem verloopen Anno 1386. Van deser tijdt af is dat Conincrijck Polen aen desen Stamme ghebleuen.

Polen ende Littauwen tot het geloue gecomen

Nv der Littauwers heerschappije zijn veel volcken onderwoꝛpen/ende ooc veel Voꝛsten: Littauwers eñ Ruyssen oft Ratzen /de Hooftstadt is Vilnaia/aen de Riuiere Vilna van gelijcken name gebout. Boꝛisthenes de Riuiere ontspꝛingt in Littauwen/eñ vloeyt dooꝛ Ruyssen in de zee. Dit volck heeft vierderley spꝛaken/euenwel is de Duytsche ende Poolsche also daer ingheslopē/dat dese de ghemeynste zijn. Sy volgen het gebꝛuyck/geboden ende geloue der Roomscher Kercke. Ptolomeus vertelt aldaer Galindos/Bodmos/Sudmos/ Seuinos / Amaxobios ende Cariones die volcken.

Roxoloma oft Russia/ dat is Ruyssen / is tweerley/wit ende root/het stoot tegent Nooꝛden aen Moscouiam ende Littaw/tegen tZuyden aende Valachey / etc. teghent Westen aen Polen ende Massouiam / daer vooꝛtijdts de Massagete in ghewoont hebben. Item de Alani / Hamoxobij / Jaziges/Roxalani/Chuni/ Peucini/Bastarne/Amodoci/Nauari/Tirangide/Sauromate/Githomes/Sciri/Vandali/Gepide/Heruli/Taiphali/Carpi/ende ander volckē Gothoꝛum/die haer in twee volckē gedeelt hebben:die int Oosten trocken/eñ Tauricam Chersonesum innamen/hieten Ostragothi/maer die haer int westen begauen /Visigothi/in welcke plaetse de Sclauen zijn gecomen/ also de spꝛake betuycht.

Nu is Russia/ Ruyssen/ onder de heerschappÿe der Littauwers/ wtgenomen dat de Moscouiten daer af ghescheurt hebben. Dit landt/ hoewel dattet van vee/koorn / ende honich rÿc is/sonderlinghe dat deel daer in/Podolia ghenaemt/soo ist nochtans door den daghelÿcxen ouerval der Turcken ende Tartaren alsoo verwoest/die derwaerts eenē vrÿē toeganc hebbē.

Nv Ruyssen heeft veel naemachtighe steden/ maer seer gebroken/sonderlinge Chiouia / vāde Tartaren omghekeert. Daer heeft eertÿts den Eertzbisschop gheseten/welcken voortÿts alle Bisschoppen Russie/Moldauie/Lithauie/ ende Valachie/gehoorsaem geweest hebbē/ gelÿck desen den Paus. Heden is Leopolis de Hooftstadt/daerna Halitz/beyde aende Riuiere Gyra gheleghen/met veel andere. Maer dat Hertochdom Smol/Plescouiense / ende Nouigrad / zÿn vande Moscouiten afghereten. De Ruyssen volghen tgheloone der Griecken / de sprake der Sclauen. Item het woonen oock in Ruyssen Armeni/groote Cooplieden/die in Egyptum/Perseam eñ Indiam reysen/ eñ haer coopmanschap drÿuen / sy zÿn oueral door de Turcken ende Tartaren seker ende Tolvrÿ. Dese vrÿheyt heeft hē Keyser Machomet verleent/die by de Armenis onderhoudē ende opgheuoet gheworden is.

Bisschop eñ Paus in Ruyssen.

Nv de Gotthi hebben opt ende opt Duytsch gesproken/eñ haerseluen Duytschen genoemt. Haer Vorsten hebbē geduert tot op onsen tÿt/ Vorsten van Mankuppe ghenaemt / die dit Slot van het ghewelt der Turcken ende Tartaren beschut hebbē/ tot op dē Keyser Machomet/die heeft Taffam omgekeert/de Tartaren zÿnen Scepter onderworpen/hy heeft oock dit seer vast weerachtich Slot Mankup gedestrueert/ende twee broeders(aende welcke alle den Edeldom Gotthorum heeft opgehouden)daer in vermoort. Nv wt alle volcken Gotthorum en is in Germania geen meer ouerbleuen/dan Scyri oft Scyrÿ/de Stiermarckers / eñ Turcilingi oft Turingi/de Duringhers.

Gotthi Duytschen.

Voorts/die tot onsen tÿden Turcken worden ghenaemt/hebben vande Tartaren haren oorspronck/dwelck niet alleenlick ghelÿcke sprake/wÿse / ontrouwe/cleedinge/eñ spyse: Maer oock ghelÿcken aert ende maniere te strÿden/ oorloghen/etc. aenwÿsen. Daerom feylen dese verre/die dit oudt volck eerst van Turcimannis afgecomē/oft Turcimannos te zÿn/voorgheuen. Want voor dryehondert Jaren en heeftmen schier niet vanden name der Tartaren gheweten / nae welcker toecoemste Ottomannus hem vande Tartaren ghedaen heeft/ ende met zÿn Rot dē naem Turce/dat is Turc aenghenomen/waer af de Tartari noch heden de Turcken haer ondersaten ende volck noemen/die Godt om haerder sonden wille alsoo verhoocht hebbe/om haer te plaghen ende te straffen/dewÿle sy te vooren niet alleē haer onderdanen maer oock slechte nedere boerslieden onder henlieden geweest hebben/ dwelc sy met desen name Turck aenwÿsen eñ verstaen hebben willen.

Der Turckē oorsprōc

Nv de Iberi/Albani/Circasse/Gazari/ende Menigrelli / comen al vande Sclauen af/in Crÿchsloopen alsoo in dese Landen tot in Asiam genestelt/ende die Landen beseten / sy spreken na haerder spraken / volghen tghebruyck eñ geloone Grecorum / ende haer sprake is so ghemeyn/van weghen der strenghe oorloghen tot inde Oosten / datmen door de gantsche Turckye/sonderlinghe de Crÿchslieden in des Soldaens Hof in Egypten / ende des Turcx tot Constantnopele/dese spraken spreect / ende voor andere int ghebruyck is.

Volcken die vandē Sclauen afcomē vertelt.

Voorts soo zÿn de Vinuli/ Vendi/Dorabi/ Viltzi/ende andere volcken Sclauorum / niet Vandali/so sommige achtē: Maer hebbē alleen dat vande Vandalis verlaten aertrÿc beseten. Want men leest van geē grooter volck/dan der Sclauen/die voortÿdts schier al het Oosten in Europa hebben beset / als Illiriam/Bohemiam/Polen/Dalmaciam/tot aen de Sarmatische/Balteische/ende Adriatische zee. Waert dat de Rÿcken met het begrÿpen alsoo wierden ghehouden ende gehanthaeft /soo wel als vercreghen /soo souden de Sclauen de aldermachtichste ende alder Werelts Heeren zÿn. Maer ghelÿck de menschen/steden/natien /ende Rÿcken haren opganck ende toenemen hebben/ alsoo oock als sy tot haren voorghestelden ouderdom ende pale comen / hebben sy oock wederom haren onderganck ende afnemen/want het is eēmael beslotē/datter niet bestandichs noch blÿuelÿcks hier in dese Werelt zÿn soude / op dat wy dese dinghen niet en betrouwen / ende ons seluen hier bedden.

Berghen ende Wouden
Germanie.

De berghen die Hongheren / Polen / ende Duytslant scheyden/Cremnitz oft Semnitz ghenaemt/set Ptolomeus voor deerste berghen Germanie.

Berghen eñ Bosschen in Germania.

De berghen die schier int begin der Donauwe zÿn / by Villinghen / zÿn nv een deel des Swartenwouts.

Der Switzers woestÿnen met het Bregentinische Wout / zÿn nv deerste deelen des Swartenwouts / reyckende tot aent gheberchte.

De bergen Abuobÿ hebben menigerley namen/ende strecken veel tacken van hen/ten eersten door des Marcgrauen Lant van Baden/ ende dat Hertochdom van Wirtenberch / tot aenden Necker/doort Swauenlant/ tot aen de Riuiere Cocerum/eñ tot aen de Dauber / daer na tegen Franckenlant na Bomberch toe/maken sy dat Steegerwout/maer van den Necker tot aenden Muen/maken sy dat Otenwout/eñ teghen ouer het Westerwout. Daer na reycken sy tot aen de Cattos / dat is Hessenlandt / van welcken sy oock dat Franckenlant deylen: aldaer wort dat geberchte oft dat wout Speshart genaemt/ende verstrect hem tot aē Westphaliam/den Rÿn/ende tot aen Colen.

Melicobus heeft van daer zÿn beginsel/ende verstreckt hem tot int Oosten/ dat Harwout met Meysner gheberchte/oft Berchwerck / is eenen aenhanck der berghen Arnobÿ.

Volcht der Duringer wout/Semana genaēt: maer dat Bohemerwout omcingelt dat Bohemerlant in hēseluen rontomme / ende heet opt Latÿn Silua Grabeta.

De berghen Asciburgÿ / is dat gheberchte dat hem door Slesiam tot na Cracaw in Polen verstrect.

De bergen Suden/ is dat Bamberger gheberchte/daer op de Marckgraue van Brandēborch zÿn lant ende steden heeft / als Holuelt/ Culmbac/Peyreut/Hof/met Foytlant. Onder dese berghen is dat eerstghemelde Wout Grabeta.

Bamberger gheberchte.

Daer tusschen ende het Poolsche gheberchte/is het Wout Hercinia/het Swert wout/tot welcx eynde oft beghin (so Cesar schrÿft) noch niemant comen en is/oft al wel sommige veertich daghen daer in ghegaen hebben. Maer ouer dweers is het aen sommighe plaetsen negen dachreysen / aen sommighe meer oft min

Swert wout.

breet

breet/oft het alwel dickwils zijnen name verliest/ende na des lants ende der spraken aert/ daert aen reyct/den naem verandert/ want het reyct ouermits zijnder grootte / aen veel volcken. Dit hebben voortijts/alsoo wt de Schrijuers deser dinghen claer is/de Duytschen bewoont/Jae daer is dat groot Duytslant gheweest/maer nv bewoonen de Polacken oft Polners/ende Sclauoniers/tsamen met de Littawers ende Moscouiten.

Luna silua / is dat Bohermerwout/teghen tZuyden tot aen de Donauwe.

Bergħen in Rhecia ende Vindelicia.

Nv de berghen in Rhecia ende Vindelicia/ dat is / int Swauen ende Beyerlandt / is den berch Adula/by Chur ende Fussen/Chures gheberchte. Maer de berghen Graie/is tgeberchte daer de Leck ontspringt /tot aen Italien. Ende den berch Ocra is de Saltzburghers gheberchte.

Dat geberchte aender Ens is eerstelijc Cetius den berch / Stier oft Stiermarcker gheberchte. Den berch Caruanca/is dat geberchte der Kerentes/Crabaten / ende Gotzensers. Ende dit is in eender somme te weten / hoewel de berghen in Duytslant menigherley namen crijghen /so beginnen sy nochtans alle aender seluer geberchte/eñ verstrecken haer van daer herwaerts ende ginswaerts in de landen / tot dat sy haer wederom in haer seluen buyghen/ ende vlieten een goet deel aen Bohemer Wout. Cesar noemet Duringer wout Batenim/Ptolom.(so ghehoort is) Semanna/van onsprekelicker grootte. De berghen ouer Rijn/Jura oft Jurassus/Switzers gheberchte/tot aende Allobrogenses.

Bergē ouer Rijn.

Vogesi zijn de berghen door Lottringe/ouer den Hontsrug. Arduenna eertijts een groot geberchte/tot onsen tijdē een deel Eiflāts. Strabo seyt / dat desen berch reyct tot aen de Mormos /Arebates / Eburones/ende Menabios.

Van de Bergen Ripheis ende Hiperboreis/ waer af vele so veel schrijuē/ en cannē niet geweten welck sy zijn/oft waer sy liggen/hoewel sy oock in Germania liggen soudē/ ende nochtans vele Polē/Moscouiam/ende geheel Germaniam doorreyst hebben.

Riuieren ende Wateren Germanie.

Riuieren eñ waterē Germanie.

De Riuieren der Duytscher landen loopen sommighe inden Rijn/Vistel/Elue / Donauwe / sommighe hebben haren ganck voorts inde Duytsche zee/behaluen de Riuiere Athesis in de Adriatische zee.

Riuierē die inden Rhijn vlieten.

Inden Rijn vloeyt de Ila / niet verre van Veltkerckē/daer na de Ara/Lymacia / Rusia/ seer ruysschēde snelle Riuierē/die wt het Switzersche gheberchte haren oorspronck nemen.

Daer na dē Necker/in welcken te voren loopen de Riuieren Cocerus/ende Jagesta/eñ ander cleyne Riuierē. Daer na by Mētz/de Muene/maer eer dat die inden Rijn loopt/so neemt sy te voren oock veel Riuieren in eñ met haer. Ten eersten de Regnitz/de welcke/na dien sy de Begnitz/die door Norenborch vloeyt / in haer neemt/so vloeyt sy door Bomberch/niet verre van daer valt sy in de Muene. Daer heeft Carolus Mag. eenen grooten oncost gedaen eenē gantschen Somer lanck / om de Muene in de Donauwe ende den Rijn te leyden/doorgrauēde beyde door bergen ende dalen/ alsoomen by Wittenborch ter seluer plaetse noch de oude voetstappen voor ooghen siet/also dat hy vanden Rijn inde Muene/van de Muene/indē Regnitz/vander Regnitz in Almonem / ende van daer in de Donauwe/ ende also van deen zee in dander schepen mochte.

Caroli Magni arbeyt/ om dē Muē inde Donauwe eñ inden Rijn te leyden.

Namaels valt de Tauber inden Rijn / gheen cleyne Riuiere. Daer na gaet die Mosele / andersins Obrincus ghenaemt / by Couelentes inden Rijn/ nochtans neemt sy te voren bouen Trier/de Riuiere Sarū in haer/in welcke Sar te voren Blijsa ende Nida vloeyt. Bouen dien loopt de Riuiere Arar / die wt dat Triersche gheberchte ontspringt/met veel Riuieren ende Beken te voren ghemeerdert/bouē Rigomag/ inden Rijn.

Maer op dander zijde vandē Rijn vloeyt de Riuiere Lona/ door Hessenlandt / met veel invallende Riuieren / by Lonsteen inden Rijn. Volghen de Riuieren Angra / Rura oft Adranus/ten laetsten Lupia / die by Wesel metten Rijn vermengt wort.

Ten laetsten coemt oock de Mase indē Rijn/ maer eer dat den Rijn der zee wort toegesegelt/ so deylt hy hem in drye deelen/ inden Waal/eñ int Eylant dat nv Dissel wort genaemt/tē derden inden Leck: Ende door dese drye ganghen valt hy ten laetstē in de Duytsche zee/ euenwel beuochticht hy te voren Zeelandt/ Hollant ende Vrieslant.

Maer de Riuieren die inde Donauwe in vloeyen / zijn:

Riuierē die inde Donauwe vlieten.

De Jler.

De Wernitz/Bernicus genaemt/by de Donauwe Woerd mijn Vaderlant.

De Leck/ een snel ruyschende groot water by Lecksgmund onder Woerd / niet so verre van Augsborch.

De vischrijcke Riuiere Almonus gaet by Kelheyn wt /inde Donauwe.

De Nab neemt de Viltz in haer/ ende vloeyt by Regenborch inde Donauwe / Desgelijcken Regnus/daermen Slechuysen in vint/die daer Peerlen voortbrenghen.

De Jler/ een groot snel water / vloeyt van het Gheberchte door dat gantsch Beyerlandt/ ende na dat sy veel Riuieren op vangt / vloeyt sy by Viltzhouen in de Donauwe.

De Ens een seer groote ende snelloopende Riuiere/wanneer sy voor Saltzborch door dat Entzdal vloeyt / met veel ander inloopende Riuieren gemeerdert / soo loopt sy by Bassaw met eenen sulcken storm inde Donauwe/ dat sy eenen goeden wech haren opghemercten vloet van verwe ende snelheydt wtgheteeckent / behout / ende met het water der Donauwe niet vermengt en wort / ghelijckmen claerlijck wt de verwe eē goet stuck weechs mach afnemen oft mercken

Ilza — Ils.
Crauna — Cruyn.
Enesus — Ens. Item de 2. Riuieren / Wag ende Grana.
Ilga — Ichel.
Lepta — De — Lepta
Marchia of Marouia/Marc.
Arabon — Rab.
Darus oft Drauus — Trab.
Mura oft Murus — Mur. Tusschen dese eñ de Donauwe is den Coninck Ladislaus van Hongheren verslaghen ghewor den / vanden Turck/Anno 1527. Alle dese Riuieren vloeyen onder ende van bouen Ween / inde Donauwe.

Tibiscus/de Teisz / een seer groot water.

Saus /de Saw / die by Crychswittenborch in de Donauwe vloeyt.

Volghen de Riuieren Moschus / Rabosus/ Ciabrius/ Alutus/ Hierassus / nv Pruth ghenaemt.

Nv na den Rijn gaen inde groote Duytsche zee/Vidrus/eē swert water in Hessen ontspringhende/wt de berghen Cathorum.

Riuierē die door haerselfs in de groote Duitsche zee vallen.

Amasus/so hem Tacitus/oft Amasia/so hem

Strabo noemt/op duytsch/de Emse/ daer in Stabo Lupiam ende Visurgim te vlietē voorgheeft maer met opentlicke dwalinge/so Pirckeymerus aenwijst: Want Lupios valt inden Rijn/maer Visurgis voor hemselfs inde groote Duytsche zee.

Strabo dwaelt.

Visurgis is de Riviere Wessera/ die neemt Fuldam/Ederam/Weram eñ Nidam in haer/ ende vloept door Saxen/by de steden Mindensem Werdensem/Gotfinghen/ende Bremenhenen/inde zee.

Albis/de Elue/ een groote Riviere/ in het Bohemische gheberchte haren oorspronck nemende/vangt de Multam/ die voor Praghe vloept/op. Daer na de Eger/Saam/ Ortellis/ ende vloept voor Hamborch inde groote zee Oceanum.

Tot deses Riviers wtganc liggē der Saxen Eylanden/daer de volcken Dietmarsi in woonen/een wildt/ ongetemt/ Chrijchs/ verwinnende volck/ dat met veel victorien teghen de Denemarckers/Hertogen wt der Slesien beroemt is.

Volcht dan Chalusus/ andersins Eudorus ghehacht/Suevus de Spree/ die in Bohemen ontspringt/ende by Laciburgum eñ de stadt Sundensem in de zee vloept.

Viadus/de Oder/ daer in vloept de Neussa/ die door Schlesiam ende Wratisslaviam vloept/ten laetsten by Caminum in de zee wtbreect.

Vistula oft Istula loopt voor Cracouiam ende door Polen/sy neemt in haer/ Drauantz (de welcke sommige Drauennam achten)ende vloept by Elbinghen ende Damiscum int Codanum.

Daer na vloept Chornus oft Passaria in de zee.

Na desen loopt de Pregora/Na desen Nemula/de Nyeme ghenaemt/in Littaw ontspronghen/in de Pruyssche zee.

Daer na de Rivieren Hilige/Poler/Duna/ andersins Zuina oft Binda ghenaemt/oock in Lithuania onspringhende/ende by der stadt Riga inde zee wtbrekende. Moghelick ist by Ptolomeo de Riviere Chersinus.

Daer na de Riviere Anne. Narua vloept by Reualia in de zee/ende schept Moscouiter lant ende Livoniam/den Duytschen Heeren onderworpen.

In Pontum ende Euxinum vloepen Tyras ende Nester/Boristenes den Neper/die in Littaw ontspringt / ende schier te midden door Ruyssen vloept.

Tanais Don/in Moscouia ontspringende/ wt effenen lande ende wijden velde/ ende geensins van eenen Berch.

Item daer outspringhen oock noch twee ander machtighe Rivieren in Moscouia/ namelijck/de Zupna ende Rha. Sy vloepē wonderlijck/ eeñ groote cromde/een wijle tegent Noorden/daer nae teghent Oosten/ten laetsten teghen tZuyden in de zee Caspium.

Sommigher steden/oude ende nieuwe/Duytsche ende Latijnsche namē/eensdeels ghewisse eensdeels wt sommighe teghenworpingen afgenomen soose voortijden Ptolomeus/ende so wijse nu noemen/van Bilibaldo Pirckeymero aengewesen.

Namen der steden/volcken eñ namē Germanie.

Rhecia dat Swauenlandt/ouer ghene zijde der Donauwe/tot aen tgheberchte.

Vindelicia/nu Bauaria/dat Beyerlant.

Noricum/dat lant aender Entz.

Pannonia superior / nu Austria / Oostenrijck.

Pannonia inferior / nu Vngaria / Hongherlant.

Marcomanni/ Merheeren

Cimbrica Chersonesus/dat Hertochdom Holsatie ende Schleuicensis.

Sicambria/dat nu de Motenses zijn.

Batavi/de Ghelderschen by den Rhijn/ ende Wahalini/ende oock de Hollanders.

Arduenna/nu Ardenna/by Namurcum/ende is een groot deel des Bisdoms van Luyck/ende een deel des Hertochdoms van Lutsenburch nde Gulick tot aen Colen.

Gallia Narbonensis	Prouincia.
Gallia Comata	nu Francia.
Remi	Reins.

Sequani/dat Hertochdom van Burgundien. Beatus Rhenanus libro 1. Rerum Germanicorum sept/ dat gheheel Suntgaw/ het lantschap ontrent Colmar/ende dat gantsche Baesler Bisdom/tot aen Straetsborgher landtschap/het lantschap Sequanorum sy.

Hedui / Die daer zijn onder het Graefschap tot Burgundien.

Allobroges/nu Subaudienses/ tot ouer het Meyr Lemanum.

Aulerti	nu Aurelianenses.
Ambiani	Amiani.
Atrebates	Atrecht/ de Bisschoplicke stadt heeft noch heden dien name.
Bibracte	Beurai.
Alepia	Alsetum.
Gergouia	Claramont.
Genebum	Orliens.
Gebenna	Geneuer/ghewis/soo Cesar wil oft meynt.
Arar	Sagona.
Turones eñ Veneti	nu Britannia.
Lacus Lemanus	Losanen dat Meer.
Britannia	nu Anglia ende Scotia.
Hibernia	een Eylandt Britannie teghent Oosten.
Dania	Denemarck.
Noruegia	Norweghen.
Suecia	Sueden.
Gottia	Gotlant een Eylant.
Schandia	Schoonlant.

Lusitania beuact in hem Portugael/dat Coninckrijck Mursie/ ende een deel Granate.

Galacia	Galacia.
Tarraconensis	Cathelania eñ Arragonia.
Betica	een deel Castilie ende oock Granate.
Hispalis	Sibilia.
Valerea	nu Croacia genaemt/ Beatus Rhenanus.
Tribuli	Bulgari.
Misia	dat opperste Bosna.

Misia dat nederste Seruia ende Rascia.

Dalmacia/ nu Sclauonia/ende een goet deel Liburnie ende Histrie.

Illirij	Bosmenses ende Dalmatie.
Gete	nu Transsiluani / de Seuenberghers.
Dacia	Valachia.

Tracie een groot deel/wort nu Rhomania genaemt

Macedonia	nu Albania.

Boecia tsamen met Phocide/nu Ducatrin oft Ducatus ghenaemt.

Attica/ende de ghelegentheyt Megarensis nu Setina ghenaemt.

Hellas met Locride	Vlachia.
Etholia	Despotat.
Ambracia	Larta.

Pelopo-

Peloponeſus	Mozea.
Iſthmus	Hexunilium.
Sparta	Miſiſtratum.
Licia	Briqua.
Ioma	Quiſcum.
Pontus	Trapeſuntz oft Trapezus.
Berithum	Barut.
Epiphania.	Alepum.
Memphis	Caprum.
Babilon	Boltach.
Aphrica	Barbaria.
Tuneta	Tuniſi by Carthago.
Cumania	Tartarie / tuſſchen de riuieren Rha ende Tanaim.
Gedroſia/	Tarſe/Guzerat/eñ Cambeia.

Caramania ende Aria Turqueſte/ eñ dat rÿck Duilcinde. Iberia eñ Albania/ nv Colchis/ eñ een deel Cumanie.

India tuſſchen den vloet Gangen/ nv Melibar oft Zulmanno genaemt/ begrÿpt dat Coninckrÿc Decam/Calequut/Cochim/Coulam/ Narſingam eñ Otiſſam. Maer buyten de eerſt vermelde Riuiere/dat rÿc Mazin/ Banguelle/ Eracagni/Pego/Aua/Damaſiam/ Tarnaſſari/tot aen Cherſoneſum auream.

Inſule Fortunate	nv Canarie.
Inſule Heſperidum	nv Caput viride / dat Groenhooft ghenaemt.

Nu de ſteden ende landen in India worden nv anders dan van Ptol. ghenaemt.

Praſſum	nu Moſambic.
Rapta	Quiloa.
Tonica	Mombaza.
Apocopa	Melinda.
Zingis	Zeila.
Moſilium	Cauaquin.
Dire	Babel Mendab/ende de gelegentheyt ontrent Mecha/aen dander ſÿde der rooder Zee.

Arabia felix/Leaman/tot aen Adem.

Badeo	Gida.
Muza	Maha.
Ozelis	Adem.
Siagros	Caput ende Frata.
Armuza	Ormus.
Alambater	Diu.
Mangloſſum	Goa.
Simpla	Calecut of Choſin.
Comaria	Comaria noch heden.
Colchi	Cael.
Aurea Cherſoneſus	Malaqua.
Sine	Schin.

Daer na is dat rÿcke van Cuſch/Zampa/eñ Cathaio. So veel van de veranderinghen der namen in veel dingen/daer af oock wat int beginſel der voorreden.

Nv van de zeden Germanie/ Plinius lib. 4. cap. 14. vertelt vÿfderley geſlachtẽ Germanorum/eñ gelÿc hem nv Germania voorder verſtreckt/dan de Duytſche ſprake/ ia veel ſprakẽ ſpreect/alſo iſt oock met geloouen/ zeden/ ende regimenten onderſcheyden / alſoo wy na ordeninghe hooren ſullen.

Vanden ouder Duytſchen zeden ende ſtaet voor Chriſti gebooꝛte / wter tſamen geleſen antiquiteyt / ende van andere veranderinghen ende vremde handelingen der Duytſcher Natien/ Beati Rhenani Seletſtadienſis/ wt de boecken Rerum Germanicorum geintituleert / getoghen/ eñ hier in ghebracht.

Der Duytſchen Regiment voor Chriſti gheboorte.

IIden eerſtẽ boec der Duytſcher ſaken/ deylt Beatus Rhenanus Germaniam / in dat eerſte ende tweede/ghelÿc dandere dat hooch ende neder Duytſlandt/ende vertelt wel by de drie hondert ende vÿftich volckẽ des ouden Duytſlants/hy aenwÿſt hier oock veel veranderinghen.

Eñ ſeyt onder andere/dat voor der tÿt Iulÿ des Keyſers/ dat is/voor Chriſti gheboorte/de Duytſchen in grooter vryheyt plegen te leuen/ eñ verhaelt wt Tacito/dat ſy haer Coninghen niet wter gheboorte/maer wt de Edelheyt der deuchdẽ hen geſocht eñ Vorſten vercoren hebben. Den Coningen en was oock gheen oneyndelÿck ende vrÿ ghewelt (Vt quod libeat liceat) maer haerder heerſchappÿe was een pale ende mate gheſtelt.

Haer Vorſtẽ gingen meer met goede Exempelen dan met ghewelt den anderen voor. Van gewichtige ſaken raetſloegen de Vorſten/ van cleyne alleman/nochtans alſo/dat haer aenſlaghen voor de Vorſten ghebracht wierden.

Der Coningen eñ Vorſten lof en was de geboorte niet / maer een verſtandich ouderdom/ edeldom der deuchden / ende gheſchictelÿcheyt om te oorloghen. De Vorſten ſetten / gauen eñ namen ſtedẽ ende dorpen rechten. Op het ouerſpel hadden ſy met grooter ſtraffe opſicht. Maer ſomtÿts ſaten ſy gantſche nachten ouer met eten eñ drincken/niet alleen ſdaechs/maer ſo Tacitus aenwÿſt/dach ende nacht drincken en was niemanden ſchande.

Daer af hebben noch ſommighe ouerbleuen Feeſten vander Heydenſchap af/vander nacht haren name/als Kerſauont/ opt Hoochduypts Wÿnnacht / ſonder twÿffel vanden wÿn comende.

Kerſauont/ Wÿnnacht opt Hoochduypts waer af.

Hier voert Beatus een Epiſtel in/aen Paus Zachariam gheſchreuen: Als de Duytſchẽ vã deſer gewoonheyt eertÿts zÿn geſtraft geworden/ſo hebben ſy de Roomſche ghewoonheydt voor gewepnt/ dat is/ dat ſy ontrent Kerſtÿdt tot Roome om dẽ Tempel S. Peters/na Heydenſche zeden gedanſt hebben/ eñ deſe nachten ende dagen haer Tafel gedeckt / ende met ſpÿſe ende dranck beladen/ oock tot deſer tÿdt niemant zÿne ghebueren yet gheleent heeft / oock gheen vyer.

Daer wt blÿct/dat de Romeynen ooc eenen langhen tÿt dit gebruyck hebben ghehadt/tot op Grego. 3. die deſe booſe ghewoonheyt heeft afgeleyt/eñ als dat ghebruyck den cop wederom oprichte/heeft het Zacharis gheheel wech ghenomen.

Hier vertelt Beatus menigerley oorlogen/ die de Duytſchẽ onder hẽſelfs/aldermeeſt met de Romeynen eñ ander aenſtootende Natien/ als Crabaten/Engelanders/Italianen/Galliſche/ett. hebben gehadt/dat geheel eerſte boec doorgaens/hier te lange te vertellẽ: ſonderlinghe vertelt hy menigherley heyrtochten ende reyſen der Franckẽ in menigerley Lantſchap/ int tweede boeck/ dwelc wel een eyghen Chronÿcke behoefde.

Item oock der Saxen/Heſſen/ Duringers/ eñ anderer Duytſchen menigherley wttocht/ tot aent eynde des eerſten Boecx.

Wanneer Duytſlant tot het gheloove is bekeert gheworden/ ende hoe/oock hoe ſy vander vrÿheyt totter knechtſchap ghecomen zÿn.

HOewel ick weet / dat ſommighe de bekeeringhe der Duyſcher Natien Greg. 2. toeſchrÿuen/ die Bonifacium een Enghellander in Germaniam daertoe ſeynde / ſoo wil nochtãs Rhenanus/dat deſe het geuallẽ Chriſtelÿck gheloove in Germania ſlechs vernieut heeft:

Ghekÿf hoe eñ wanneer Duytſlandt tot het geloo ue gecomen ſy.

heeft: Want sy alleynskens wederom in haer oude Heydensche wijse waren ghetreden.

Daerom schuyuen sommighe der seluer bekeeringe verder/ schier tot inden tijt der Apostolē. Beatus Rhenanus probeert wt Hilario/ Beda/ eñ Ireneo/ dat Duytschlant terstont na der Apostolen tijt totten gelooue gecomen is/ dewyle Ireneus een Discipel Policarpi/ des Discipels Joannis/ int eerste boec contra Hereses, der kercke in Germania ghedenct/ ende Hilarius. Item Leo 1. de Paus tot de Bisschoppen Germanie schrijft. Beda seyt/ dat Seuerus/ een discipel des Bisschops Lupi/ dē Trierschen eerst Christum heeft ghepredict/ ter tijt Valētiniani 3. des Keysers. Beatus Rhenanus seyt/ de Saxen/ Duringhers/ Vrieslanders/ hebben van Wigbrordo (vanden Paus Sergio 1. derwaerts gesonden) het Christelijcke geloove ontfangen/ Anno 600. eñ 84. Sommige seggen van Materno/ die wt beuel Petri des Apostels/ aldereerst Germanie dat Euangelium ghepredict heeft.

Garmanie Christus op een nieuwe ghepredict/ door eyghen van Godt daer toe gesonden Apostolen.

Tot Hellum het dorp drie mijlen weechs vā Schletstadt ghelegen/ wort noch eenen Sarck ghetoont/ waer in hy voortijts lange doot gelegen sy/ maer het leuen hem weder gegeuē/ op dat hy ooc die van Trier ende Colen Christum predicte. Vele houdent voor een Fabel/ maer Beatus Rhenanus en latet niet gheheel niet zyn. Maer ic twijfel/ oft Germania tot op desen onsen tijt opt Christum door eygen daer toe ghesonden Apostolen/ ghehoort hebbe/ van het Roomsche geloove lese ick wel/ dwelc de Occidentsche kerckē den Roomschē Bisschop schuldich zyn. Maer van Christo en weet ick niet/ oft ten ware dat meugelijck den spreuc Irenei yet totter sake dede: Wāt daer zijn terstont na der Apostelen afganck woluen in de Cudde Christi geuallen/ alle dinc verstroyende/ eñ den Antechrist en heeft niet reyns ghelaten/ dat hy niet besmet en heeft/ ende daer is een enckel nadoen ende Apenspel wt het Apostel Ampt gheworden.

Tot Augsborch roemtmen Vdalricum/ Afram/ eñ Narcissum: tot Straesborch Arbogastum: Kilianum dat Franckenlandt: Aistadt Wilibaldum: S. Wolfganck tot Regensborch/ ende ander Bisdommen andere/ als heylighe stichters/ beginners/ oft ymmers vorderaers des ghcloofs Christi. Rhenanus loochenet/ ende wil dat sy deses ghcloofs gheen beginners/ maer vorderaers oft wederoprechters gheweest hebben. Want sommighe achten/ dattet by de Duytschen euen wel door Apostolische mannen sy begonnen/ schier ter tijt der Apostolen: Maer wederom is veruallē/ ende in haren eersten Afgodischen aert geslaghen (wantmen ymmers niet veel van haer Christelijck wesen eñ leuen hoort oft leest in de Histōrijs) tot op Coninck Lodewijck/ welcken de Fransoysen Clodoueum noemen/ die wt gheloefte ende aendriuē zijns wijfs Gothel/ daer toe gepoort/ het Christelijck geloove aennam/ met al zijn rijck/ ende wat hy verwinnelijcx onder hem bracht/ schreef hy altemael Christo toe/ ende dwanck hen alsdan het ghelooue Christi/ oock met onwille op.

Duytslant tot het ghelooue ghedwonghen.

Alsoo moesten terstont de Alemanni van de Francken neder gedruct/ Item de Duringers Beyeren/ Saxen/ Sclauen/ ten laetsten ooc de Vriesen ende Hessen het gemeyn geloove Christi aennemē/ ende also wierdē gantsche landen gedoopt. Desen nootdwanc leestmen van Carolo Magno ooc/ die de Occidentsche kercken het Roomsche geloove met gewelt heeft opgesadelt/ ende metten sweerde daer by behoudē/ so dat op die tijt geheele landen tot Christenen wierden/ welck bouen de conste Christi is/ ghelijc als of tgeloove alle mans dinc ware/ dwelc voor de geestelijcke ooren spottelijc genoech is te segghen/ ende daer wert een Wet ghegeuen/ die dē brekers des Vierdaechs oft Sondaechs een eewighe knechtschap dreychde. Dat heeft gheduert tot op Carolum Mag. die heeft eerst geheel met gewelt daer in ghegrepen/ ende het Roomsche ghelooue/ oft (soot Godt behaecht) het Christelijck alle man opghesadelt/ so elders aengewesen is. Wāt de Franchoysen vā voorgemelden Clodoueo af/ hebben eenen langhen tijt groote victorie ghehadt/ ende metten Alemanus lange om de heerschappije geoorlocht/ niet anders dan ghelijck de Romeynen met de Penis haer om dat Primaet gecrabt hebben/ tot dat de victorie by de Franchoysen ghebleuen is/ van welcken alle knechtschap ende lijfeyghenschap in Germaniam af vloeydt. Daerom de rechte Wijse/ recht vermoeden/ dat de knechtschap der vrijer Duytschen niet wt die oorloghen ontsproten sy/ maer van de oorloghen ende ontallijcke victorien Clodouei teghen Germaniam. Daer wert ooc om een yghelijcke lichte beuselinghe eewighe knechtschap tot pena opghesct. Dese hieten Viscalini/ dat is/ des Coninc x oft Fiscaels knechten/ daerom dat haer lijf ende goet in de Camer des Coninc x behoorde/ den welcken nv dē Coninc wt deuotie de Stichten oft Cloosteren schanc/ dat hieten Ecclesiastici serui, Clooster knechten: waer af de Abten noch dat recht innemen (die sonderlinge veel lijfeyghen lieden hebben) na der Boeren doot dat beste Vee wt den stal te drijuen/ ende oock dat beste cleedt te nemen/ hoe billick ende Christelijck/ moghen andere oordeelen. Alsulc een fijn Christendom isser wt den nootdwanc eñ de oorloghen wtgeuloeyt. Maer een sulcke kercke/ welcker fondament oorlogen is/ moet sulcke Christenen hebben.

Tgheloove niet in menschen handē

knechtschap der Duytschē waer af

Cloosteren oorspronc in Germania.

Nu so en waerder doch veel dincks (dies de vermeynde Christenen nu sonder schaemte beroemt willen zijn) in de Wet niet toeghelaten gheworden/ veel weynigher inder volcomenheyt ende vrijheydt des nieuwen Testaments/ der welcker stuckē eene is/ eewige knechtschap ende lijfeyghentschap/ sonder eenige vrij iaer. Ick swijghe dat Erasmus seyt/ dattet schandelijck is onder de Christenen (die eens vaders kinderē/ eñ eens Christi broeders souden zijn) den name eens knechts te hooren.

Maer nv/ hoewel datter oock na de Joden nauwe een so machtich vrij volc geweest en is/ ende der vrijheyt so begheerende/ als de Duytschen/ so zijn sy nochtans wt crijchs nooden/ al so ghehoort is/ menichfuldich eygen gheworden/ ende in een onwillighe knechtschap gheraeckt.

Int beghintsel na der bouengemelde Franchoysche oorloge (welcke wy meest alle knechtschap in Germania schuldich zijn) heefter den onlijdelijckē last ende verdriet der knechtschap vele in de Cloosteren gheiaecht/ ende tot Monicken ghemaeckt/ op dat sy doch verlost wierden/ ende hebben haerseluen alsowillich in een ander/ mogelijck lijdelijcker nochtans periculoser knechtschap ghestort.

Ende dit wiert so gemeyn/ datmē daer ouer een verbiedende Wet moeste maken/ de welcke henlieden dese wtulucht niet toe en liet/ ten ware dan dat de Dorpen ende Vlecken met knechten ende boulieden besett waren/ op dat de Ackers met dat closterloopen niet gheheel verlaten/ tot verwoestinghen ligghen moesten/ ende de knechten al in Cloosters en liepen.

Seden

Seden ende Wetten der Franchoyſen ende Duytſchen/onder den Coninc ende Keyſer in Vrancrijck.

Ter tijdt als dat Coninckrijck der Franchoyſen opquam / ſoo gheheel tot aen dat Roomſche Keyſerdom/ſo begoſtē de Coningen wt haerder mildicheyt / ſommighe Edellieden met de Geeſtelijcke Tienden eñ Prouenen/ oft veel meer met der ſeluer incomen ende opheffinghen te begauen : Euenwel en hielden de Biſſchoppen niet op / teghen dit miſbruyck te roepen/als henlieden alleen billick wt de Wet toecomende.

Edellieden Prouē vercregen ende Tiendē hoe.

Want int beginſel als den Roomſchen Biſſchop door zijn Legatien / oft ſomtijts met gewelt der Keyſeren/een Natie becoute/het Roōſche Chriſtelijck ghelooue aen te nemen/ ſo begoſt oock terſtont de gierichept der Biſſchoppen/de lieden geweldichlijck te becouten/ trocken daer op de letter des Euangeliums : Wie niet en verloochende al tgene dat hy beſat/etc. eñ altemael verliet/Acker/Beemde/etc. eñ dat Gode/dat is henlieden / oft der kercken gaue/ die en mocht niet wel gheneſen / eñ meer ander ſpreuckē/ aldermeeſt wt Moſe vande tienden/ welcken ſpreuck ſy haeſt wederom int nieuwe Teſtament brochtē/ als of hy niet geheel wech ghenomen en ware. Waermede ſy vele wt het dwaſe volc daertoe becoutten/ſonderlinghe in de eerſte hitte/ namelyck / der Kercken ſchier meer te geuen/dan ſy vermochtē. Veel onterfden haer kinderen / eñ ouergauen al haer goeden den Clooſteren/ Stichten/ kercken/ nochtans namen zyt als een Leen/vander kercken (deſe haer ghegeuen goeden)wederom haer leuen lanck te beſitten / euenwel niet ſonder een openbare inſettinge/ ſo Beatus oock vermelt. Maer na haer doot viel het der kercken geheel thuys/eñ dat hiet: Wie my niet lieuer en heeft/ dā wijf en kint/vader eñ moeder/etc. Wāt wat der kercken ghegheuen wert/ dat leyden ſy wt/ God ghegheuen te zijne /ende om Gods wille verlaten/Matth.15.Marc.7.

Hoe de Tiēdē eñ goedē aē de kercke ghecomen zyn.

Als nu terſtont Stichten eñ Clooſteren rijck wierdē/eñ datmen niet dan vā geuen en preecte/als of God een Bedelaer /onſer alſo behoefde / ende niet veel meer van te voren alle dinck zijn en ware / ſo liepender vele wt de vrije ende knechten in de Clooſters/de vrije eñ rijcke / ſo Beatus aenwijſt/mits dat ſy ſomtyts vā Monicken voorcomen/becout waren/op dat ſy deſen viſch in haer Fuycke brachten. Oock lieten haer de vrije dies te lichter becouten/ op dat ſy de perijckelen der oorloghen ende Borgerlijcke laſten ontgingen/ weynighe dreef harē geeſt eñ conſcientie daer in. De knechten (ſo gehoort is)wilden daer mede haer knechtſchap af legghen: Waer by vanden Coninghen een Wet gemaeckt wert/dat geenen vrijen/ ſonder wetenſchap ende wille des Conincx / hem in eenighe Orden begheuen ſoude. Item / datmen ſonder autentijcke ghetuyghen / der kercken niet ouergheuen en ſoude / op dat den armen haer goet alſo niet afgheſmeect ende ontrocken en worde.

Doen ter tijdt warender oock veel ſaechter Wetten teghen de quaetdoenders/ dan nv / ia ſy hadden oock dat beſcheren oft dat hayr af ſnijden voor een ſtraffe / ende ſoo de Concordi eñ tverbont der Elſaters ende Eedtghenooten aenwijſt/alſo oock Rhenanus vermelt: Als yemant de weerde eens Sikels oft twee ſtal oft roofde/werdt hy daer ouer beclaecht ende ghegrepen / die wert op zijn hooft met huyt ende hayr tot op de ooren gheuilt / Corium cum capillis perdat. Soo hy ten tweedenmael begrepen/ vier oft vijf Sikels weerde gheſtolen oft gherooft te hebben beuonden wert / moeſt hy een handt ter ſtraffe gheuen : De derde reyſe aencomende/ wert hy eerſt ſonder alle ghenade ghehanghen.

Siclus/ een loot ſilners/ Autore Ioſepho.

Nv dit Boeck der oude Franchoyſen oft Francken Wetten / vintmen noch in oude Librerijen / daer wt Beatus Rhenanus deſe volghende ghetrocken heeft.

Wetten der Francken oft Franchoyſen.

Den Bedelaers en ſal door lant te druggelen niet toegelaten worden/ maer een yegelijcke Stadt ſal haer eygen Bedelaers onderhouden. Deſen ſoo zijt vermoghen/ende dat ſy niet wat metter hant en wercken / ſo en ſal hen niemant yet gheuen.

Den Fieltē/lantſtrijckers/Slampampers/ oft Termineerders/ die met opſettinghen dat volck vleyen/ſal ghewcert worden.

Daer wert oock een ordinantie ende Wet in cleederē geſet/eñ den ouertreder veertich ſchellinghen ter ſtraffe / den aenſegger eñ vercondiger twintich ſchellingen te loone opgeſet. Die cleederen en can ic niet wel verduytſchen/ maer zyn ſeer ſlecht/dat beſte eñ coſtelijckſte om dertich ſolidos/ dat is ſchellinghen.

Een quaetdoender ſal om zijn eerſte miſdaet een ooghe verlieſen / om zijn ander den neuſe / ten derden ghericht worden vant leuen ter doot.

Die openbare vyantſchap oft byſonderen Crijch niet verlatē oft afſtaen en wil/als daer deen den anderen den doot ſweert eñ dreycht/ oft begheert met hem ende den zijnen (dwelck noch heden in Hiſpania gemeyn is) om een yeghelijcke oorſaken in eenen byſonderen camp (welcken de Latini Duellum noemen) te treden/om hemſeluen te wreken / die ſal voor den Coninck gheſonden worden.

Niemāt en ſal noch in oorlogen/ noch thuys zijn geſellen/oft yemanden anders te drincken terghen oft aenbringhen.

So yemant droncken beuonden wort / ſo ſal hy wtgeſtooten zijnde/water drincken/ ſo lange/tot dat hy zijn quaet ende miſdaet kent/ bekent ende af bidt.

Wie totten Coninck oft inden Crijch treckt oft aftrect/ ſal vanden Tol ende wechtribuyt ontſleghen zijn.

Van de dingen die totter nootſakelijcker geneeringe behooren (ten ſy dan dat yemant daer mede wt vreemde landen hanteert) eñ ooc alle Rijpeerden en ſalmen geenen Tol betalen.

Deſer vrijheyt ſouden ſy oock ghebruycken/ die de heylighe plaetſen beſoecken.

Nv de Franchoyſche Coninghen en hebben voor alle andere / haren Chriſtelijcken yuer niet meer beweſen / dan met onſprekelijck veel kercken / Stichten/ ende Biſdommen te ſtichten/als Dagobertus/Coſtnitz/Straetſborch/ etc. Carolus Magnus / als hy de Hunos oft Vngeren (die eenen langhen tijdt victorioſelijck aller Werelt rijckdommen te ſamen hadden ghebracht) onder hem wierp / ſoo heeft hy aller dinghen Rijckdommen hier tſamen aen Godtſhuyſen ghewcynt/ ende Clooſters ghebout aen veel plaetſen in Occident / ende die daer toe met Renten ende Prouenen verſien. Alſo heeft Clodoueus den eerſten ghedoopten Coninc tot Vrācrijc dat Monſter tot Straetſborch ter eere onſer vrouwen(ſoo dat gheroep loopt) te bouwen begonnen. Dieſghelijcx tot Mentz/Spier/Colen/ ende elders/ſoomen afnemen mach.

Als nv Straetſborch ende ander ſteden veel aenual van vele leden / ende ten laetſten van Attila gheheel omgekeert wierden/ ſo is nochtans den Godshuyſen verſchoont geworden/ oock

Straeſborch ghedeſtrueert/ende wederopgebout.

ooc van de Heydenen/op dat sy der Christenen Goden niet teghen haer en vertoornden/ē ongeluck cregen: Welcke kercken ende cloosteren namaels oorsake hebben ghegheuen/ de steden wederom op te bouwen. Also heeftmen eenen langhen tijt in dat ghebroken Straesborch geleeft. Doen ter tijt boudemen weynich huysen ontrent des Coninckx Palleys (die voortijts aldaer Hof hielt) weder op/nochtās sonder mueren/want het was doen een dorp/ also Rhenanus acht/Coninckx houen ghenaemt. Maer een weynich daer af stont een clooster/ daer een yeghelijck die wat vermocht/opt naeste bouwen wilde/ende begonden dit met muerē te besluyten: Nochtans was dat cloosterstedeken dat wijtste ende voornaemste deel daerin/ende is altijt also voortaen gebout gheworden/dattet tot in desen circkel/omuanck/ende perck gecomen/ende tot een so grooten Naemachtighen stadt toe ghewassen is.

Also is oock Mentz/eertijdts verre van den Rhijn ghelegen/nu tot aenden Rhijn ghebout. Dit acht Beatus oock met Spier gheschiet te zijn.

Kerckē goederen comen meest vā de Fransche Coninghen.

Nv/de rijcdommen der cloosteren/Bisdommen/Stichten/Hospitalen/ comen aldermeest van Coningen ē Vorsten af/sonderlinge van die van Vranckrijck/also ghehoort is.

Aepsche volck.

Namaels zijn sy van het Aepsche volc(dwelc aen zijn Vorsten hangt/ ē met hem gelooft ē beweecht wort/ Ja al voor gout achten/ wat haer voorgangers doen) ghemeerdert geworden. Daerom wy moghelijck lesen/ dat niet alleen Gallia/Anglia/Sclauonia/etc. Maer ooc veel ander landen/als haer Vorsten den Doop aennamen / hen den seluen te lieue/ ia niet alleen haer Hofghesin / maer dat gantsche landt heeft laten doopē: Want het dul gemeyn volc/ dwelc altijt rijcdom ende wijsheyt sonder voordeel by malcanderen te zijn schat/acht de Vorsten(daerom dat sy machtich ē rijck zijn)oock wijs/als die in haren oordeelē ende raden niet feylen en connen/ ē wel so wijsen raet hebben/ dat sy weten wat sy aennemen ende geloouen/ soot doch gemeynlijck wel ontrent eenen Boerenstap feylt: Ē gelijck goede daghen ē ghesontheyt selden met malcanderen ouer een comen/ also oock wijsheydt ē rijcdom nemmermeer.

Goede daghen/rijcdō/ gesontheyt/ ē wijsheyt/ en staen niet in eenē stal.

Alsoo dat oock Salomoni zijn rijckdom meer schade ende dwaesheyt heeft toegeuoecht dan hem zijn wijsheydt (door desen doorne der rijckdom verstict) nutte ghebracht heeft. Also moet dat gemeyn volck altijts bedrogen zijn/ dwelc op menschensiet/aen zijnen Vorst hangt/ ē op tvleesch/ eenen soo verboden vermaledijden gront bout/ia den welcken recht is / wat zijnen blinden leyder recht is. Op dese wijse beuindet hem / hoe vleeschelijcker Wereltlijcker Coninck/hoe dwaser dinck / hoe het dat dulle volck aengenamer is/hoe dattet meer aenhanghers ē beschermers heeft. Saulem conde al tvolck wel lijden/ende was henlieden een goet Coninck / diesghelijcx Jeroboam/ Achab/etc. Maer Dauid/Salomon/ēEzechias en dochten niet. Hoe dickwils wert den vromen Moyses ouervallen/die nochtans noch gelt/Ossen/ Ezel/oft eenighe haerder haue oft goet opt begeert en hadde/dies hem gheheel Israel / deser zijnder onschult selfs getuychenisse geuen moeste/ende den welckē haer God so hooch beual/ noch moeste hy quaet hooren/ē alle dat volck leyt hem dickwils alsoo op den hals / dat hy zijns leuēs niet seker en is/ende Gode claecht/ ende recht als daerom murmureert ende onwillich is / dat hijse alsoo verdraghen moeste/ Exo.19. Num.11. Wat moet den vromen Samuel lijden / die henlieden oock als Moyses voorginck / gelijck hijt met henselfs betuycht/ sonder alle ghesoeck eenichs profijts / noch en holpt niet/also de boecken der Coninghen wtwijsen/ia sy verwerpen ē verleggen ooc God/ tot eenē Regeerder/die can henlieden noch veel weynigher recht doen/ende willen cortaf eenen Coninck hebben. Daerom willen wy hier eenen nootsakelijcken ende nuttelijcken wtloop doen / van des dullen ghemeynen volcx Heromnes aert ende natuere/op dat niet alleen de Vorsten/maer oock alleman sie ende ghewaer worde/wat hy hem op tghemeyn volck verlaten/oft daer by soecken sal/ ooc dit het gemeyn volck (waer onder oock vele wt de geleerde behooren/ende billick ghetelt worden) als eenen spieghel voor de ooghen stellen/op dattet hemseluen daer in besie / wat een vroom Euangelisch gheselle dattet is.

Vander aengeboren eygen dwaesheyt des ongheſtadighen wanckelbaren volcx Heromnes/ende van des ghemeynen mans (welcken Plato Beluam multorum capitum noemt) eygenschap/ natuere/ende aert.

Aert ē natuere van Heromnes oft tgemeyn volck.

HOe dat de Heydenen altijt den Christenen (alst in de Werelt qualijck toegegaē heeft) den doren inden voet hebben ghestooten/Item van de natuere ende den aert des volcks / hebt ghy seer aerdige getuychenissen der Historien/ in mijn eerste Chronijcke vol te samen ghedragen :Ooc hoe dat de Heydenen het ongeluc haren versuymden Godsdienst/ende der Christenen leeringe/ sulcx te wegen te bringen/hebben toegeschreuen/also oock Ciprianus contra Demetrianum daer teghen ghestelt is : de welcke verre een ander oorsake van alle qualijcuaert der Werelt opwort/namelijck der menichfuldigher Afgoderije ē valschen Godsdienst/vā welck de Werelt vol is/ ende niet om der Christenen oft Euangeliums wille / van welcker weghe God de landen dickwils vrede gheeft. Also deden ooc int oude Testament de Heydenen den Joden. Ē in somma/dat onschuldich Lam dat beneden aen de Beke drinct/moet altijt den Wolf die bouen aen staet/dat water bedroeft hebben/ ende daerom ontgelden.

Ciprianus/ waer af ongeluck ende cruycen comen.

Nv/van de dwaesheyt des Seuchschen/rarensen/oproerschen / wanckelbaren veelhoofdigen volcx/zijn alle boeckē vol. Daerom Pythagoras bekent ē gheleert heeft/datmen den gemeynen wech niet en sal wandelen / ende ooc niet ghesint zijn als vele/ maer als weynighe. Daerby wort het dul gemeyn volck van sommige een veelhoofdich dier genaemt/ dwelc alleē met het seuenhoofdich dier in Apo.12.13.19. vleyt ē ouer een coemt/ ē andersins nergens met hemseluen eens is/dan inder leughen ende booshept/tegen de waerheyt/ē dat sonder sinnen henen vaert ē swermt / alsoot gheleydt wort van zijn voorgangers. Daerom lesen wy in de gheheele schrift / dat het volck altijt gheweest is gelijc zijn Coningen ende Priesters/also de Poeet seyt : Dat beweechlijck volck wort altijt met zijnen Coninck verandert. Also ooc in Israel : Ghelijck den Coninck ende Paep/ also is dat volck. Nv/ wat het ghemeyn volck voor een grouwelijck onwetende veelhoofdich dier sy/heeft Moyses/ dien sy dickwils benaut hebben gemaect/ wel eruarē/ Exod.14.16.Nu. 20.ē oueral. So zijn alle Historien vol bewegingen ē oproerē/ia vol Dathans ē Abirōs/ ē de affectien regeren oueral geweldelijc/oock by de gene/die de affectien leeren dooden/ ende wat meer willen zijn dan Werelts/ affectie/ ē tgemeyn volc/ ē gelijct altijt gheweest heeft/alsoo gaettet nu voornamelijck inden loop/ Een

peghe-

[Dat volck] gelooft de menichte te lieue.

yegelijck gelooft den hoop eñ der Ouerheyt te lieue/alsomen op die plaetse gelooft daer hy is/ een Euangelische Vorst/een Euangelisch volc. Bohemen geeft veel Hussiten wt/ oorsake: dat is aldaer de munte. Italia ende Hispania hebben haer Pausen eñ Keysers/ die en gheloouen niet onbillick/ so sy achten/ als haer voorganghers. De Vorsten die met Luthero stemmen/ hebben een Lutersch (oft soment noemt) Euāgelisch volc. Merrhen geeft nv veel Doopers/ oorsake/het is aldaer Leckmoes: Eñ also ick besorge/ weynich hebben haers geloofs eenen anderē gront/dan den gemeynen hoop eñ lātsgebruyc/ ten sy datter somtijts eenen wt neuswijsheyt meer dan wt verstant/ eenen anderen lande oft hoop yet te lieue ghelooft/ so moet hy doch dē mont houdē/ eñ dien lantgod aenbidden/welckē hem zijn voorgesette Bisschoppen of voorganghers voordragen/ het sy alschoon den rechten/ of een Beelt eñ Afgod. Sterft een Vorst/ ende coemter een ander aenrichter des gheloofs/terstont is dit Gods woort.

Bewegelijckheydt des volcks ende haerder Voorstanders.

Also valt het gemeyn bewegelijc volck sonder eenigen gront herwaerts eñ gintswaerts/ eñ ooc de gene / die somtijts haer voorgangers ende Bisschoppē willē zijn/ watter ganckbaer is/dies hebbē sy munte/ eñ dorvē haer ooc wel verluyden laten/ alsoot haer Ouerheyt maect/ daerby willen sy als de ghehoorsame blijuen. Siet daer / eñ hoort wat een goet auenturier. Is dat niet goet spel? Ic meyne sy soudē Gods woort voeren/eñ daer mede oock de Ouerheyt leeren treffen eñ verheerē: Maer sy willēt makē alsoot haer Leenheeren geerne hoorē / ende diens liet singē/diens broot sy eten/ia ghelijckmen van de Poloniers seyt: Geloouē wat haren Coninc gelooft/ siet daer eenen wonder vā de Papen eñ gheestelijcke hier en daer int lant/ hoe sy so fijn met alle winden connen seylen/eñ de huycke na den wint hanghen / daer mede sy het dulle volck pluymstrijcken/eñ de Kaue den brij in strijckē/op dat sy in vrede des volcx/eere eñ goet vercrijgen. Also is effen de Paep/ ghelijc dat volc/Esa.24. Gelijck ghesélt hem geern by gelijcke/ eñ eenen sulckē hoop en mach geen ander voorganghers lijdē. Ick hebbe my dier auontuere dickwils verwondert/doorsake is/ men can metter waerheydt by het dulle volck/ dwelc leugenen bemint eñ soect/nergens voort comen/het wil bedrogen eñ met leugenen gheregeert zijn/ende men moettet een sulcken liedt singhen/salt danssen : Also oock Plato bekent heeft/datmen by dit ongetemde wilt Dier des gemeynen volcx/ metter waerheyt nergens en can voortcomen/ende om welcx onwetentheyt wille niet seker en is (also zijne woordē luyden vā Josepho tegen Appionem by gebracht)een warachtige meyninge van Godt te bekennen/ waerby niet alleen de Propheten/Christus ende de Apostolen de huyt daerom hebben moeten gheuen / maer oock sommighe vrome oprechte wijse Heydenen/ als Socrates/ Anaxagoras/Diagoras / die het ghemeyn volck om haer afgoderye ende veelheydt der Goden/ berispt hebben. Oock so bemint dat neuswijs gemeyn volck bouen maten seere daghelijcksche vernieuwinghen/ ende ghelijckt wanckelbaer is/wildet wel datter dagelijcx wat nieus ware/ ende hoe seer dattet na een dinck dertelt/ so heuet nochtans (terstont daer aen versadicht ende vernieuwuest zijnde)slechs alle daghe wat nieus voor. Desen aert des ghemeenen volcx/ aenwijsen alle Historien : want hoe neerstich dattet na een dinck is / men swijghe slechs stille/ so laet het dat metter tijdt seluer vallen / ia wordet selue vyant/sonderlinge wanneer haer de sake omslaet/eñ niet alsoot verhoepte / ouer dweers gaet. Dese affectie des gemeynē volcx/ hebben de oude Coningen voortijden wel gheweten. In somma/waer dat kintsche volck op plact / ende als eenen swerm Byen aenvalt/ dat is Heylichdom/daer mede vaert het voort/ ende wat ongheluck dat hem midts dese zijn dwaesheyt ende ouerghelooue / toecoemt/dies geeft hy andere gheloouen de schult / ende trect alle ongheluck op zijn wederpartije : Als de Pause op de Lutersche / de Luterschen op den Paus/ Swermers oft Doopers: Also swermt dat ghemeyn rasende volck henen/ ende het is inckel Euangelium ende gherechticheyt / wat het hemseluen voorneemt / eñ eens becout zijnde/geuaet heeft. Ghelijc wy inden naesten oproer der Boeren ghesien hebben: Daer doen sy alle de ooren toe/ende en hooren niet alleē nemmermeer dat tegendeel/maer veruolghent opt hoochste. Alle desen aert wijse ick daerom so neerstich met so veel woorden aen / op dat wy dit veelhoofdich Dier leeren kennen/ ende niet alsoo daer op en sien / als of het eensteminich / wijs ende vroom waere /ende oock een oordeel hadde/ ende niet veel meer dul ende wtsinnich. Gelijck wy dan (dat te beclagen is) veel goets inder Werelt soecken/ ende ons laten droomen een gantsche Werelt vol Christenen/ende archwanen dat den ghemeynen man inckel heylichdom sy/als stake hy vol verstāts : Daer mede verraden wy onse dwaesheydt/dat wy niet en weten wat dit veelhoofdich Dier sy.

Het neuswijs volc bemint daghelijcksche vernieuwinge.

De Oude hebben de sake dieper aenghesien/ ende veel naerder gheraden / sonderlinghe die int regiment waren/ die hebben den gemeynen Man wtgheleert/die niet oprechts oft ghesoutens lijden en can/diēs stemme is: Nemo in nobis frugi viuat. Also Cicero tusc. Quest. aē wijst: Ende de heylighe schrift zijn affectie op veel plaetsen gheheel aerdich af conterfeyt/sonderlinghe Sapient. 2. Jeremie 18. Ende so wy in Christo ende de Apostolen sien / hoe Godtwillecoem sy der Werelt gheweest hebben.

In somma / waer desen Swerm aenualt/ daer cleeft hy : Waer dit wilt onghetemt Dier henen raest/ daer wijcke als eenē Dronckaert/ alleman wt den wech / oock een voeyer hoys/ ia Godt selue. Sy zijn verlicht geworden/ende hebben den rechten Godsdienst (eenen langen tijdt bedroghen zijnde)ghegrepen: Louen daer af God/ diese wter duysternisse gebrocht heeft: Maer alsment by het licht besiet / so souden sy wel in een ander veel periculoser Zee vol Clippen/gheraect zijn. Nv voorts vanden aert des onbestandighen beweghelijcken volcks / hoe het met zijn Opperstén hier ende daer voorts vaert/Item hoe dattet zijn boosheyt met anderen bedeckt ende onschuldicht / ende daer hy schuldich af is/anderen opleydt / ia hoe hijt altijdt als ghenen Wolf dat Lam wijt/ dattet hem dwater bedroeft heeft / willen wy in Historien sien.

Nature des ongestadelicken volcx af ghemaelt in Historien eñ de Schrift.

Ten eersten besiet des beweghelijcken volcx onghestadicheyt in geheel Israel/ hoe Aaron/ Moyses / ende alle Richters eñ Coningen met henlieden te doen hebbē. Siet dē oproer Core/ Num. 16. Siet hoe dattet den vromen Gedeon gaet: Wat verdiēt Jephte met weldaet: Moyses/Samuel met zijnder getrouwicheyt/ Item David? Inckel ondanck / oproer/haet eñ nijt/ eñ hoe sy vromer Coningen hadden/ hoe sy ongehoorsamer warē. Wat moetwille eñ onsinnicheyt gebruycken sy/ int begheeren eens Coninck/daer haer God als den trouwen hoecksteen/waerschout/eñ hen te vorē seyt/hoet henlieden gaen soude/ noch en latē zijt niet achter. Ende in somma/ de schrift en is schier niet dan eenen enckelen alarm ende oproer des dullen volcks:

volcks: Oock zijn de boecken Josephi / eñ alle Chronijcken daer af vol / hoewel sy haer met Joiada eñ andere diewils claghelijck / vromelijck / eñ goet ypocrijtsch stelden / soo heeft doch altijt den wtganck geleert / dattet inckel boeverye / eñ datter noyt geenē ernst by henlieden geweest / noch opt van herten ghegaen en is.

Also bekeerde hem dat geheel Israel metten Coninck Josia / ende vielen niet van Godt / dewijle hy leefde / 2. Par. 34. Maer dattet hē niet van herten afgegaen en is / eñ dē Coninc alleen daermede geveynst hebben / wijst Jere. int 3. eñ Hose. int 5. claerlijck aen / dewijle sy alleen om den Coninck wel te behagen / Godt int offeren sochten / so langhe als de Coninck leefde / terstont na zijn doot vielen sy wederom af / dwelc een aenwijsinghe is haerder lichtveerdichheyt / dattet henlieden te voren niet en is ernst gheweest / maer inckel gheveynstheyt / om den vromen Coninck voor ooghen te dienen. Op dese wijse is oock dat dulle volc altemael eenderley eñ inckel Heylichdom metten vromē Ezechia / een herte om Sennacherib te wederstaē / nochtans ghetuycht de Historia der Chronijcken / dat haer herte niet recht met God ghestaen en heeft. Waerby dat haer de Propheten so hardt aentasten / voornamelijck Esaias. Also veynst de dwase menichte de Godsalicheyt / met eenen Godsalighen Coninck / ghelijct oock tot onsen tijden toegaet / Waer den Vorst de oore henen hangt / daer is dat dulle volck alreede van te voren aen. Is een Vorst / soo hy best mach / Evangelisch / daer regenet Christenen / eñ niemant en wil de laetste zijn inden Evangelio / den Vorst te lieve. Maer is dat desen afsterft / eñ een Nero volcht / help God / daer verdwijnē sy alle / eñ Heromnes verliecht gelijc de Muggen inden Winter. Daer sietmen / hoe dat Hofghesin soo fijne gulden Christenen zijn / die dat Cruys vliē als dē Duyvel / ia niet en wetē wat Christus is / diēs woort sy nochtans in de wapens / schilden / harnas eñ herten te draghen eñ hebben / willen ghesien zijn. Wilde God / dattet henlieden also in haer herte gehecht ware / als in haer Liberije. Sy behoefden wel eenen Pythagoram ende Moysen / die hen leere / dat sy Gods beeldenisse op geen Ringen en staken / eñ zijnen name niet so ydelijck ende vergheefs en voerden. Het ghelooue (dwelck niet allemans dinck en is) en heeft oock noyt so gemeyn gheweest / dattet Heromnes aengenomen / God gekent / eñ aengebeden hebbe. Datter ooc Christo veel meer wt neuswijsheyt / dan wt liefde ende geneychden wille aengehangen zijn / bewijst de Historie des Evāgeliums claerlijc / aldermeest Christus / Joannis 6.

Qualis rex, talis Heromnes, id est, populus.

Tghelooue metallemās dinck.

De Turba blijft doch Werelt / eñ de Werelt Turba / que omnia turbat, so Joannes seyt / dat sy den geest der waerheyt niet en mach aennemen / Joan. 14. Noch de waerheyt vatten ende lief hebben / Luc. 6. Gaet ghy nu henen / ende hout veel vanden grooten hoop / ende soect dat Evangelium by hen / oft in de Werelt. De Propheten seggen wel anders van tgemeyne volc / Jer. 7. De sonen vergaderen hout / de Vaders steken tvyer aen / de vrouwen kneen het deech / op dat sy de Hemelsche Coninginne eenē koeck maken eñ vreemde Goden offeren / dat is / het bemint altemael Afgoderije / het helpt ionck eñ out totten Afgodē dienst / gelijc ooc Jere. diesghelijcx int eynde des 5. cap. seyt: Ontsettinghe ende grouwelijcheyt isser int lant / de Propheten hebben valscheyt gheprophetiseert / ende de Priesters trecken tot haren handen / ende mijn volck heuet geern also.

Daerom dewijle dattet also mettē gemeynen man staet / dat die lofs weert zijn die henlieden mishaghen: wederom dat alle die quaet hooren moeten / den welcken dat ghemeyn volck wel spreeckt / also dat haer lof schande is / ende haer versmaetheyt een eere / so Christus seluer leert / Luce 6. So moeten wy eenen verren afwech gaen / van des gemeynen volcx (dat zijnen wech henen loopt / als een onghetemt rasende peert totten Crijch) wech eñ loop / eñ verre anders gesint zijn / dan zijn oordeel wtwijst / ia stracks dat contrarie ende tegendeel. Dat ist / dat Pythagoras eñ oock Catho leert: Datmen die gemeyne welgebaēde strate (die tot verderffenisse leydt / Mat. 7.) niet loopen en sal: Ende dat niet hooch heffen / dat het gemeyn volck (dwelc dat licht voor duysternisse / wederom dat suer suet te zijn rekent / spreect Esaias int 5.) hooch acht so Catho seyt: Quod vile est charum, quod charum, vile putato. Eñ Christus Luc. 16. Wat der Werelt (dat is / alle natuerlijcke menschen / die na der Werelt / eñ niet na God leven) hooge is / dat is voor Godt eenen grouwel. Tot het ghemeyn volc behoorē ooc alle ongedoode natuerlicke menschen / die gelijck gesint / daer mede in een gat blasen ende vleyen / het sy Vorst / Doctoor / oft Boer / die na rijckdom / eere / ghewelt / eñ wat dese Werelt verwondert eñ hooch heft / soecken / eñ niet en weten wat rechte rijckdom / wijsheyt / vroomheydt / goet leven / lust / eere / eñ Eeldō is. Van desen verkeerden aert des volcx leest Erasmum / van het monster eens Christelicken Vorsts eñ Ridders / hoe verre datmē vā des gemeynen mans meyninge / die geen waerheyt can hooren oft lijdē moet afstaen / wilmen een Christen zijn.

Des gemeynen mās lof is oneerlijck eñ lasterlijc.

Werelt alle natuerlijcke menschen.

Daerom seyt Christus den zijnen te voren / hoe haer den grootē hoop aller menschen ontfangen soude / eñ haer woort eñ waerheyt aennemē / dat sy so onweerde gasten zijn sullen / eñ wat geluck dat sy op aerden sullē verwachten / namelijck / den haet eñ nijt / veruolginge eñ den doot van alle menschen / oock van haer eyghen vrienden / maechschap eñ huysgenooten / Mat. 10. Joan. 15. 16. Daerom studeert Paulus niet den menschen te behaghen / Gal. 1. Ja David seyt vrij wt / dat God der gener ghebeente vermorselen sal / die de mensche / (die van natueren boos is / leugenen bemint eñ soect / Psal. 3.) behagē / Psal. 52. Eñ Paulus seyt op de voorghemelde plaetse vrij wt: Ist dat hy dē mensche behaecht / dat hy geen knecht Gods en is. Hy wil besluyten / datmen den grootē hoop moet mishagen / wilmē God behagen. Daerby alle diet metten grooten hoop houdē (gelijc de valsche Prophetē / welcker ach eñ crach is / dat sy velen behagen / eñ een groote vergaderinghe aenrichten) die houdent metter Synagoghe des Duyvels / daer en is gheenen middel.

Men moet den grooten hoop mishagen / salmen God behagē.

Hier merct oock wel / hoewel dat sevenhoofdich Dier (dat gemeyn volc) altijt arch is / leugen bemint eñ soect / so heuet hem nochtans onder de Godsalige Coningen gheveynst / eñ hem gestelt als of het eenen yver hadde / om God eñ de Godsalicheyt / ende bijsterlijck ghehuychelt: Maer also haest alst eenen Neronem gecregen heeft / so ist een inckel bloetdorstich Neronis familie gheweest / eñ na zijnder aert wederom tot hemselven gecomen / gelijc hem dat gemeyn Dier van Christo tot op Neronem / vā het bloet der Christenen onthielt / soo dat eenen achten mocht / datter geē moort in hem en ware: maer hier reckt den Ezel de ooren voort / gelijc oock ter tijt Christi / so dat alleman aē de Christenen tot Ridder wil worden / eñ zijn vroomheyt bewijsen / daer in / dat hy zijn handē in haer bloet wascht / daer begeeft hē al tgeheel huys toe / eñ dien sy een weynich tijts te voorē met Palmen ende ondergestroyde cleederen / ende groot lof-

gesanck

gesanck tot Jerusalem hebben inghelept/dien cruycen sy in corte daghen daer na. Daerom sult ghy voorts ende voorts in alle Cronijcken vindē/ dattet volck altijts is(oft hem ymmers stelt) ghelijck den Vorst is. Onder Domitiano ist altemael oproerich tegen de Christenen/ een yegelijck wil zijnē ijver bewijsen/ende aen heulieden (zijnen Godt ter eere) een eere begaen/ hem zijn God aen hen wrecken / haest daer na vallē sy met Domitiano/als hy hier af een berou ontfinck/al wederomme/terstont is Christenen marteren/ wederom een sonde by henlieden / dwelck te vooren eenen Godtsdienst was.

Onder Constantino vlieghen sy de Christenen toe/als de Mugghen inden Somer. Soo wert oock metten Coninc van Engellant dat gantsche lant eñ Conincrijc op een tijt Christē/ also/dattet recht als Christenen sneeude. Onder Constantio begeeft hem schier een gantsche Werelt vol Arrianen / onder den Paus Papisten/ onder den Turck eenen hoop / ia enckel Machometanen.

Also vaert dat onbesuyst kintsche volck herwaerts ende gintswaerts/ met zijn blinde leyders/ende gelooft in somma voorts eñ voorts wat zijn Heeren gelooven / eñ alsomen gelooft daer hy is/zijne broederen / dat is den grooten hoop Heromnes te dienste/ dit is zijns geloofs gront eñ steen. Hier mede hebt ghy den gemeynen man af gheconterfeyt/so ick hope/met zijn eygen verwen/dwelc v tot veel dingen dienen/ eñ v oordeel verscherpen sal/ waerby ick desen wtloop eñ wandelinge beyde nuttelijc eñ noodich hebbe gheacht/ beneersticht v flechs/desen niet te behagen/noch mede te stemmen/ (want wie mede aendrijft/moet mede aen de galghe/ Rom.1.)maer vliet dit veelhoofdich Dier/met al zijn weten/ doen ende laten / so seer als ghy vlieden moecht. Het heeft Christo ooc meer wt neuswijsheyt dan wt ernst ende deuotie na gegaen/ gelijck den wtganc bewijst. Het is enckel moetwille/ende kintsche neuswijsheyt wat het begint/sonderlinghe bijtet geern als een peert in zijnen toom/ende haet diet vreesen moet/ so Josephus lib.4.Antiq.cap.2.aenwijst. Daerom en dorven hen de Heerē niet veel op het gemeyn volc/sonderlinge op haer hofghesin verlatē/want sy hebbense dickwils inden noot laten steken/ende op den aers sitten: Also wy vā Dario een schoon Historie/van Alexandro/ eñ schier van alle Keyseren ghehoort hebben / in der Keysers Cronijcke/dat haer Hofghesinne somtijts haer grootste vyanden geweest hebben: Eñ dat meer Pausen eñ Keyserē vā vrienden door fenijn eñ ander practijcken zijn omgecomen/dan van vyanden.

Meer Pausen eñ Keysers door vriendē/dan door vyandē omgecomen

In somma/het gemeyn volc / ende alle menschen op eenen hoop/zijn geweken/ eñ wie hen betrout/is oock gheweken. Wort yemandt op my toornich/ als of icks te veel maeckte / die vertoorne op Michea/Jeremia/ Christo/ Esdra/David/eñ alle Apostelen/ die dit oock segghen/Mich.7.Jere.9.17. Christus Matth.10. Esdr.4.David Psal.4.38.58.62.Jan.2. Daer waerschouwen sy ons trouwelijc / hoe wy ons voor de menschen wachten sullen/ als voor een slaende Peert/in welck gheen trouwe/ betrouwen/noch eerbaerheydt en is. Segt ghy: Daer zijn oft God wil/noch veel vrome menschen op aerden? Antwoordde. Hoort ghy niet wat Christus ende de Propheten segghen? Geensins gheenen onder alle menschen kinderen.

Christenen en zijn geen menschen. Nieuwe Creatuere.

Daer en zijn gheen vrome / dan Christenē/ die wat anders zijn dan menschen/namelijck/een nieuwe Creatuere/ Goden/ ende kinderen des Alderhoochsten/ia warachtige kinderē Gods/ die wt God ende niet van menschen/door middel des levendighen woorts ende onverderftelijcken saets / ende niet van verganckelijcken sade des menschēs/ia door den Geest wt God/ eñ niet wt den wille des vleeschs / noch wt het gebloetsel/noch wt den wille des mans / geboren zijn/daerom Christus de wederghcboorte oock de verloocheninghe/afsegghinghe / zijns selfs/ende den haet der sielē so nootsakelijcken acht/datter geenen oprechten / die totten rijcke Gods bequaem is/ onder alle menschē kinderen en is/ Psal.14.143.

Nootsakelijcke wedergeboorte

Maer dese kinderen der Waerheyt ende des lichts/zijn alleen als reyne (welcken alle dinck reyn is) tot goede wercken bequaem/ Tit.1. Pro.21. Ende als dat volck Gods (dwelck hy heymselven tot een eygendom bereyt ende vercoren heeft / op dattet tot alle goede wercken gheschict ende yverich ware/Tit.2.3.Tim.2. op beyde plaetsen int eynde des Capit.) daer toe ghewijet. Den anderen allen / den grooten hoop Heromnes/ en is geen dinck reyn/ maer onreyn is beyde haren sin eñ conscientie : ende of sy wel segghen dat sy God kennen/evenwel verloochenen sy hen zijns metten wercken/ eñ zijn tot alle goede wercken onbequaem/Tit.1. Want wat cander reyns van eenen onreynen gheseyt oft ghedaen worden? Eccli.34.

De herborē alleē tot goede wercken bequaem.

Daerom is(somen seyt)ghemeyn onreyn/eñ so onreyn/datter niet twee oft drie in een vlecke en zijn/alst aen een ghemeyn zijn/gelooven/ vroomheyt eñ deelen gaet/ dattet niet aent onreyn eñ aen een kijven en gae/ gelijck ooc Christus seyt/Luc.12. Vijf sullen in een huys wederspannich zijn/2.tegen 3.etc.eñ des menschē vyanden sullen zijn eyghen huysghenoten zijn. Waerby ons de Schrift so trouwelijck waerschout/dat wy ons voor de mēschē sullē wachten/eñ haer niet betrouwē/so te voren gehoort is/Mich.7.Jere.9.17. Gelijc hen Christus selve niet goets toebetrout en heeft/Joan.2. Dit oncruyt leyt hem slechts aen / waer geluck is/ gelijc als de vliegen waer honich is. O hoeveel Heeren hebben sy in nooden verlaten eñ laten steken/daer af is den Bybel eñ alle Historien vol. Dese vlucht en swermt niet anders / niet meer gheluck/niet meer knecht/ soect de Historien Alexand.Mag.eñ Darij daer boven. Nv willen wy meer exempelen van dese onse leere voordragen/ op dat wy ymmers sien moghen/ wat onse aertsche wijsheyt sy/ alsose S.Jacob capittel 3. afmaelt.

Niet meer geluck/ niet meer knecht

Van waer de rijcdommen den Stichten/Cloosteren/Godshuysen ende kercken in Occident/aldermeest in Germania aencomen.

Rijckdom der Kercken Germanie, waer af.

HOewel de Decreten / de eerste eñ grootste schenckinghen der Roomscher kercken/ Constantino Magno toeschrijven / so verloochenct doch niet alleen Otto Frisingensis/ Anal.lib.4.cap.3. Euseb.lib.4.cap. vlt. eñ veel meer andere / in mijn voorgaende Cronijcke byden Historien Constantini aengetogen: maer oock voornamelijck ende bediedelijck Raphael Volat.Geog.lib.3.daer hy oock geheel eygentlijck noemt ende vertelt de Steden / landen/ lieden/ende Conincrijcken/die den goedē Pauschen Keyser Lodewijc/een soon Caroli Magni / den Roomschen stoel gheschoncken heeft/ Anno 835. dwelck anders valschelijc Constantino/so gehoort is/wort toegeschreven/ alsoot hem tgheestelijck recht verluyden laet. Waer by desen Keyser Lodewijck van Paus Pio/ dat is/die Godtsalich oft Christelijck toe ghenaēt gewordē is /eñ vā Pipino/ Carolo Magno/Ludovico ende Lothario de Keyseren / de Coningen van Vrancrijck diē Titel vercregen hebben/

hebben / dat sy de alder Christelÿckste Coninghen gheschreuen ende genaemt worden/ daerom dat sy dat Pausdom also voortgeschouen/ eñ de Roomsche kercke in een sulcke rÿckdom ende hoocheydt ghebracht hebben. Want den voorgemelden Pipinus/ een Grootuader Ludouici/ ende Carolus Magnus zÿn vader/ Lotharius zÿn broeder / bouen maten seer het Pausdom/ goetwillighe/ gheneychde/ weldadighe knechten/ hebben den Paus meer dan het Keyserdom gedient/ ia hebbẽ het Keyserdom / dwelck haer niet toe en behoorde (dan so lange als sy haer leuen gheduerende int Ampt waren) den Paus vrÿ ouergheghеuen / soo dat nv den Roomschen Keyser van het Roomsche Rÿck niet meer ouerschots en heeft / dan den inckelen name/ ende ydelen Tÿtel/ also in mÿn voorghaende Chronÿcke oueruloedich ghehoort is.

Copÿe des Hoof. briefs der scheneckinghe des Keyse. dõs S. Petro.

Nv de Copÿe vanden Hooftbrief deser ouergheuinge des Keyserdoms Ludouici des Keykers/ die anderssins Constantino wort toegeeyghent / ende ick niet en hebbe connen voorby gaen / luyt libr. 3. Geog. by Volaterano aldus:

Inden name des Heeren God des Almachtighen vaders/ des soons/ eñ heyligen Geests: Ick Keyser Lodewÿck verleene eñ ouergeue v H. Sint Petro / den vorst der Apostolen / ende door v uwen Vicario Heere Pascali oppersten Bisschop/ eñ zÿne nacomelingen in eewichcheyt/ de stadt Roome met haerder Jurisdictie / met alle tghene dat ontrent dit aertrÿck leyt/ steden/ Hauens/ tot vander Zeeplaetsen Hetrurie in Mediterranea / de oude stadt Balneo Regium / Viterbium/ Soanam/ Populoniam/ Perusium/ Maturanum/ Sutrium/ Nepe. Teghen Campaniam/ Ananiam/ Suginum/ Ferentium / Alatrum/ Patricum / Frusinorum / met alle omligghende steden ende Dorpen: Oock den gantschen Exarchat tot Rauenna / ghelÿck loeflÿcker ghedachtenisse Carolus onsen vader/ Pipinus onsen Grootvader/ den H. S. Petro ouer langhe verleent heeft/ namelÿc/ Rauennam/ Emiliam/ Bouium/ Forumpopuli/ Forumliuÿ/ Fauenciam/ Jmolam/ Bononiam/ Ferrariam/ Comaclum/ Ceruiam/ Adriam. Jn Marcha/ Pisaurũ / Fanum/ Senogalliam/ Anconam/ Numanam / Auxinum/ Esium/ Forumsempronÿ / Feretrum/ Vrbinum/ Valnense/ Callium/ Luceolos/ Engubium. Jn Campania/ Soram/ Aquinum/ Arpinum/ Theanum/ Capuam. Ooc onse erfdeel/ onser heerschappÿe toebehoorẽde / Beneuentanum/ Salernitanum / Calabrie/ Neder eñ opper Neapolitanum/ dat Hertochdõ Spoletinum / Tuderotriculum/ Naruiam/ ende de andere haerder heerschappÿen. Item / die in salen der nederste Zee/ Corsicam/ Sardiniam/ Siciliam/ dwelc altemael Carolus loeflÿcker gedachtenisse onse vader/ Pipinus onse Groot vader/ door Atherium eñ Minradum daer toe gheschicte Abten S. Peter ende zÿnen nacomelinghen in schriften ouergegeuen hebben/ alsoo beuestighen wÿt / ende mede stemmen in alle manieren.

Bouen dien geuen wy ooc ghewelt den Oppersten Bisschop / te benoemen/ bestemmen eñ toe te leggen een Concilie/ alleen dattet sonder tweedracht geschiede/ eñ tot ons geschict/ ende tot onse nacomelingen altÿt Legaten gesondẽ worden / wt liefde ende van vrientschap wegen te versoeckẽ/ gelÿct ten tÿdẽ Caroli onses Groot grootheerẽ/ Pipini onses grootheeren/ Caroli onses vaders gewoonheyt is geweest. Desen onsen wille beuestigen wy met schriften eñ gesworen eede/ vast eñ onwederroepelÿc te houdẽ/ met voorts eñ voorts bestandigẽ wille. Daerom hebben wy Heeren Pascali dat door eenen Legaet toegesonden/ eñ met mÿnder eygener hant onderschreuen/ ick Lodewÿck/ etc. Het hebbent ooc drie van zÿnen sonen/ 10. Bisschoppen/ 8. Abten/ 15. Grauen/ de Libereymeester / Seghelaer / Secretarius / ende een Hostiarius onderschreuen / Anno soo bouen staet/ 835.

Hier coemt de schenckinghe Constantini te voorschÿn / dit afschrift wort noch inder Liberye Vaticana behouden/ die Ludouici/ ende niet Constantini is. Also hebben sy lant eñ lieden vercreghen/ voornamelÿck Roome/ op dat zÿt tot eenen Spieghel (soo sy voorgauen) des Christelÿcken gheloofs mochten maken/ 6. Decretalium/ Tit. 6. Lib. 1. Cap. 17. Nunquid,

Nv/ op dat wy wederom op Carolum Magnum comen/ die onder alle Keyseren / niet alleẽ optmeeste/ Stichten/ kercken/ ende Cloosteren int Occident gebout heeft/ maer oock met iaerlÿcxsche Prouenen / Tollen / ende costelÿcke Juweelen begaeft: Wãt als hy int achtste iaer zÿns rÿcx de victorioose Hunos/ (die eenẽ langhen tÿt alle de Werelt bestreden hadden/ ende aller Werelt goeden te samen ghebracht) met gheweldigher handt / ghelucklelÿck met haren Coninc ter neder leyde / so vant hy een sulcken schat/ buet/ ende roof/ datmen diesghelÿcx van geenen Keyser oft Coninck van Vranckrÿck en leest: Doen achte hy voor andere dinghen billick te zÿne/ eenen grooten deel der vercreghen schatten aen de Stichten ende Cloosters te weynden/ die dedet al zÿn voorvaders eñ nacomelingen voor/ aen rÿckdom eñ mildicheyt teghen de Godtshuysen / die hy herwaerts ende gintswaerts met hoopen boude. Van dien comen af de costelÿcke Juweelen des Stichts tot Mentz/ voornamelÿck een Cruys Benna ghenaemt/ van puer louter gout/ duysent ende twee hondert Marck gouts swaer/ onder welc een sulck Vers ghelesen wert:

Auri sexcentas habet hæc Crux aurea libras.

Bonẽ mate costelÿck Cruys ende Kelcken tot Mentz/ hondert dusent/ vÿf dusent vier hondert guldẽ weert

Nv doet eẽ Libra/ 10. Dragmas/ oft 10. croonen/ also dat dit Cruys hondertmael duysent/ vÿf duysent / ende vier hondert gulden in gout heeft gheweghen/ ende weert gheweest is.

Item aldaer hebben gheweest twee kelcken van gout/ onder welcke den cleynsten achthien Marck van het alderbeste gout weechde / den grootsten een goet deel meer/ daer toe onder eñ bouen rondtsom met costelÿck edel ghesteente beset/ eens dweerschen vinghers dick / een elle hooghe/ schier ghelÿck eenen Mortier/ waer af den eenẽ een halue viertel terwe hiel. Hier laet ick onder weghen de costelÿcke Ornamenten/ Monstrantien te vertellen / der welcker sommige hondert/ sommige tsestich Marck gouts weert gheacht wierden.

Desen Schat heeft aldereerst aenghegrepen eñ minder gemaect/ Bisschop Rudolf/ een broeder des Hertochs van Jeringẽ/ die in de plaetse des verslaghen Bisschops Arnoldi vercoren wert/ de welcke (op dat hy na gewoonheyt Coninclÿck inreedt/ eñ in possessie besate / ooc den Pallium van Roome redimeerde) soo nam hy den voorschreuen gulden Afgod Benna ghenaemt/ den eenen arm wech.

Desen voorghemelden grooten Carolus maeckte oock wt veel Bisdommen / Aertsbisdommen/ als Mentz / Colen. Zÿn voorvader Dagobertus een Coninck van Vranckrÿck/ stichte ooc so gehoort is/ sommige nieuwe Bisdommen/ als Straetsborch/ Costentz/ etc. Eñ also ander Bisdommen / Cloosters/ eñ Stichten/ hebben ander vorsten begonnen. Wãt ymmers int beginsel so groote rÿckdommen niet

van

van bysonder schenckers / maer van groote Heeren afghecomen te zijn/ lichtelick afghenomen werden mach. Naemaels heeftse de bedelrije ende ghemeyne handtreyckinghe/ (dies gheen dinck rycker en is) gehoopt/ geuordert/ ende in sulcker weerde behouden / dattet altemael toeghenomen/ ende ghewoeckert heeft.

Hoe dat de Franchoysen voortijts Duytsch hebben ghesproken.

GHelijck nu Gallia noch heden in Germaniam wordt ghereekent / ende die volcken Franci int beginsel achter teghen de duytsche zee/ eertyts een eyghen volck/ gheleghen/ende aen de Sachsen stootende / den stoel haers onvruchtbaré couden rijcks/ in Galliam hebben verset: Alsoo hebben sy oock met henlieden de Saxische boose Duytsche sprake daer in ghebracht / waer af noch hedensdaechs dat voorste deel Vranckrijcks / Gallia Germanie/dat achterste/Gallia Romana by de Historiographis ghenaemt wordt.

Dat dit immers sonder alle wedersprekenwaer sy / probeert Beatus Rhenanus machtich / dat hy ter tijdt des naesten Rijcksdaechs tot Ausborch/Anno 1530. van wegen der boecken Liuij/ nae Frisinge in de Liberije des H. Corbiani sy ghetogen / en de een out boeck der Euangelien in Franchoyscher tonghe / ouer 600. Jaer geschreuen/so hy claerlick aenwijst/ ghevonden heeft/schier als sy eerst tot Christo bekeert zijn ghewordcn/beschreuen. Nu heeft dit boeck een schoon voorreden / van letter tot letter also beghinnende:

> Nu wil ick schriban onser heyl
> Euangeliono deyl.
> So wir nu hiar begunnon
> In Franckisga zungun.

Hier merct een yegelick wel/dat dat duytsch is/oft wijt wel wat anders wtspreken. Ende Rhenanus brengt wt den voorgemeldé boeck veel meer exempelen voort. De oude brieuen in alle natien/sonderlinghe voor hondert ende vijftich Jaren oock in Duytscher Natie/ zijn altemael Latijnsche/want de Duytschen niet so gheschickt en waren/oft moghelick niet gewoone/haer Notaribrieuen ende handelingen voor recht in duytsch te veruaten / ghelijck sy nu anderhalfhondert Jaer herwaerts begonnen/ ende hoe lancks hoe meer tot op desen onsen tijdt int ghebruyck ghecomen is: Want gelijck alle dinck opt hoochste ghecomen is/ also oock de duytsche tonghe / wantmen inde oude exemplaren voor 100. ende 50. Jaren gheen Duytsch woort / veel weynigher eenich boeck vint/waer wt blijckelick is / datmen doen ter tijdt de Duytsche sprake niet ghescreuen en heeft/behaluen wat eerst aenghewesen is van de Franchoysen. Also heeftmen oock de Vngherschc redene eerst tot onsen tijden begost te schrijuen. Hier seyt Rhenanus oock van eenen Fransoysch Duytschen Psalter / tot Straetsborch/by Johan Huttich.

Duytschen hebben voortyts haer nootdruft in Duyts niet connen spreké/ veel min schrijuen.

Dat betuycht oock Luitharius/ die om zijnen gheuanghen Sone te verlossen / in Saxen trock/als hem Berchtoldus den Hertoch van Saxen aensiende wert/ende dat hy in Duytsch op Saxsche sprake tot hem seyde: O ghy oudé grauwen hont/zijt ghy dan hier? So verstont hijt terstont/ ende wordt door dese reden alsoo beweecht/ dat hy onuerwachtende zijns hoop volcks/ met wreetheydt ende grimmen op den Hertoghe hem haeste / ende niet op en hiel/ tot dat hy hem doorstack. Daerom is der Sachssen reden den Franckë geheel nagebuerlic/verstädich/eñ toegeneycht geweest/eñ beyde quaet Duytsch/ gelijck noch heden by den Sachssen.

Also heeft Carolus Magnus den Maenden nae zijnder sprake Namen opghesct/ ende Januarium den wintermaent / Februarium dat is Sporckelle/Martium dé Meerte / April de Paeschmaent/Mayum de Wijnmaent/etc. genaemt. Daerom noch heden veel Duytsche woorden in Gallia zijn/ende de Franchoysche sprake recht als een vermengde sprake is wt Latijn oft Italiaensch/ ende Duytsch tsamen ghelapt. Desghelijcks probeert oock Rhenanus/dat de Longobardé/Item oock de Burgunders/eertijts duytsch hebben ghesproken. Maer wat de Romeynen onder haer brachten/ daer beneerstichden sy haer oock haer sprake te leyden / op dat dies te meer vriendtschaps/ gehoorsaemheyts ende eendrachticheyt onder de ghelijcke tonghen zijn mochte/ waer by alle treffelicke dingen door Latijnsche tonge wert beschreuen ende wtgheuoert / Jae daer by is nu oock de tonghe der Romeynen op sommige plaetsen aenghenomen ende gheleert (belemmert) also dat sy oock noch Roomsch spreken/ als sy wt den handen der Romeynen comen. Daerom wierden op veel plaetsen Vniuersiteyten opghesct / met Priuilegien begaeft / op datmen aldaer beyde sprake ende Religie leerde. Daer af acht Rhenanus/ dat noch heden alle tonghe vermengt / ende gheen meerder in haerder aert reyn en sy: Want men vint oock sommige Hebreeusche woorden in Duytscher sprake/ Item sommighe Latijnsche.

Alle tongen vermengt.

Beatus Rhenanus meynt/dat de Gallische oft Franchoische redenen / eer dit landt van de Romeynen inghenomen / van de Francis bewoont / ende in een Prouintie ghestelt is ghewordcn / gheheel wtgheroept zijn : Hoe wel Tacitus schrijft / dat sy ghelijck der Enghelanders lant/also oock haer sprake gehadt hebben.

Nu voorts wat van Germania wt Cornelio Tacito/ende andere: hoewel wat vandë voorseyden wt Bilibaldo Birckeymero ontnomen/ wederspannich/ so willen wy nochtäs der anderen waen van Germania oock hooren ende vernemen.

Van Germania/ haerder Beeldtnisse/ gheleghentheyt/ volcken/ policie/ gheloouen/ begrijpt / ende ghewoonheden/ wt Cornelio Tacito / Joanne Boemo Aubano/ ende andere/ wat besonders.

GErmania een seer wijde Noortsche gheleghenheydt Europe/ van de Franchoysen metten Rijn/ van Oostenrijck metter Donauwe wtgheteeckent. Maer nu schier noch soo veel landen in hem gheuaet ende begrepen/nu ter tijdt Windisch landt / die volcken Bulgaros ofte Bulgariam/ Rhetiam/ Vindeliciam/ Norckew/ den Rijnstroom/ die voortijts Gallisch oft Franchoysch gheweest heeft/ ende nu niet meer daer af hooren en wil. Item / de Switsers zijn oock metter tijdt in dese sprake eñ name Duytscher landen gecomen. Item een groote deel Italie/ Cisalpine Gallie genaemt. Wel nae ouer drie hondert Jaren hebben de Duytsche Heeren Pruyssenlandt met zijn Afgodts volck met ghewelt aen Germaniam gebracht/ diesgelijcks tot het geloooue der Roomscher Kercke.

Duytslant/ ende zijnen ommanck.

Nu gheheel Germania wordt in twee deelen ghedeylt / het deel tottet gheberchte toe teghen tZuyden/wort dat Opper Hooch Duytslandt / dander deel teghen tNoorden / dat Neder Germania/ oft dat Neder Duytslant gheheeten: Begrijpt in hem Franckenlandt / het welck hem een groot deel teghen tZuyden/ in

Een ander wijtdeylinghe Germanie.

Hooch Duytslandt verstreckt / daer nae Hessiam/ Lothringiam / Brabantiam / Gelriam/ Zelandiam / Hollandiam/ Phrisiam/ Flandriam / Westualiam / Saxoniam / Daciam/ Penninsulam / Pomeraniam / Liuoniam / Lieflandt oft Eyflandt/ Merrhen/Bohemerlandt/ Myssen/ de Marck / Dueringherlant/ Nederlandt.

Hooch Duytslant begrijpt altemael in hem wat ouer ghene sijde der Donaw en den Rhijn leyt / vanden vloet Magano / als Franckenlandt/Schwauen/Beyren/Oostenrijc/Stiermarck/ Athesim/ Rhetiam oft Ries/ Switz/ Elsaet/ den Rijnstroom tot aen Mentz / oock de Norkaw/Lechuelt/ etc.

Germania heeft voortijts geweest een raw onbouwelick vruchteloos lant/als Cornelius Tacitus schrijft/met grof volck beset/ dwelck hem alsoo eenuoudich van het vee gheneerde/ sy en ghebruyckten noch gout/const/ noch siluer/ daerom van dit duyster boersch lant weynich Historyschrijuers te segghen weten. Maer nu ist alsoo toegherichtt / met vaste steden/ sloten/ sterck strijtbaer volc/daer toe in alderley spraken ende consten so sinrijck ende voornamelick ghewor den/ dat sy noch de Franchoysen/Italianen oft Spaengiaerden en wijcken: Hoewel Pirckeymerus acht / Germaniam altijdt een naemachtich volck en landt gheweest te zijn/ maer dattet gheen schrijuers gehadt en heeft/ die haer daden wt teeckenden. Dit landtschap heeft van alle dinghen (ist niet oueruloet) nootdruft/ goedē hemel/locht/aertbodem/ riuierē/ berghen/ beemden/ dalen/ ackerghebou / veel naemachtighe steden/ landen/ vlecken/ lieden. Item van soete ende suere/warme fonteynen/ vā alderley metael so rijc/ dat alle drie de eerstghenaemde landen / haer gout en alderley metael door coopmanschap aldaer soecken. Item van veel vreemde vruchten / vruchtbaer boomen/een ghenoechsaem wellustich landt met een stout/bloetgierich / doch teghen den vrienden een gastvry/vrolick/goetwillich/ vriendelick/ende tot alle consten/saken ende hanteringhen een so listich dapper volck/ dat sy niemāt naegaen en willen/in de oorlogen recht als een onouerwinnelick ende victorioos volck/ dat alle volcken een verschricken is/ welcken oock gheen auontuere of moetwille te veel en is/dat alle spelen waeght/dat niemant wagē en wil/ ende dat meer wt neuswijsheydt dan wt noodt alle landen doorsweeft/ ende alle zeen/ Eylanden en volcken tot aent eynde der werelt doorneuselen ende eruaren wil / ende een so gheheel verweghen coen volck/ dattet niet en siet/dattet niet en wil naedoen / ende als een Simme alderley cleedinge/sprake/ende spijse/ draecht/ spreect ende eet/alsoo dattet by velen een spreecwoort ghewordden is.

Ghelegentheyt ende eyghenschap Germanie.

Haer ghelooue/gheestelicheyt ende religie is doorgaens Roomsch/ tot op desen onsen tijdt/ hebben drie ghelooue tsamen tot het Roomsche in Germania genestelt/en veel aenhangs/ namelick/het Luytersche oft Euangelische (so zijt noemen/) Zwingelsche oft Carelstadtsche/ ende Dooperschen: Also dat nauw half Duytslandt het Latijnsche ghelooue meer en bekent/ ende der Roomscher Kercke eenen grooten afual ghescheidt is/ oock heymelick/by de ghene die hen voor haer Ouerheydt niet en doruen mercken laten. Daer af elders

Ghelooue Germanie.

De cleedinghe Germanie is menigherleye/ daer toe by dit neuswijs volck dickwils verandert/ so datter niemant yet sekers af schrijuen en can / nochtans is dat doorgaens ghemeyn / dat meest al haer cleedinghe verhackelt ende ghestuckt is/ daer toe somtijdts van menigherley verwen ghedeelt/ sy draghen heele ende afghesneden hosen/ breede bonetten ende mutsen is der Borghers dracht / der Boeren / vilten hoeden ende leersen / ende altemael op menigherley maniere / nae ghebruyck des landts / ende een yeghelicke Prouincie heeft schier haer eyghen zeden/ nae het spreecwoort: Landtlijck / sedelijck. Nochtans is dit volck doorgaens euenwel meest een heusch/ doch een hoochmoedich volck/ tegen ander Natien/dat niemandt wijcken en wil/ veel van hemseluen hout/ ende niemant by hem te rekenen yet wil laten wesen. Dit landt heeft oock eenen strenghen Edeldom/dat in groot en oueruloet leeft/ ende veel op zijn rustinghe/ ruyterije/ ghebou/ kinderen/ etc. pocht/als wilden sy altijt leuen. Het heeft oock veel treffelicke heerschappijen/ vande welcke de onderdanen seer clagen / ende den welcken dat wilt (dwelck sy oock op het hare gheen leet doen en doruen) op veel plaetsen groote schade doet / daer toe met tollen / chijnsen/ende daghelijcksche schattinghe ouervallen zijn/ claghende. Daerom dat sy inden naest verschenen tijdt / Anno 1525. opstonden/ ende der saecke dwaeslick met oproer wilden helpē/ dies sy tot straffe der sonde groote schade ontfinghen.

Cleedinghe Germanie.

Voorts so is dat Duytsch volck Germanie een terich reael volc/ dat costelick heerlic leeft/ bout / ende ghecleet wil zijn / hemseluen veel te doene geeft/ ende altijt meer verdoen wil dant heeft. Waerby dattet van goudt ende gheldt ghemeynlick gheen welhebbende statelick volc en is/ ghelijck de Italianen / Turcken / etc. Daer toe drincket onchristelick toe/wijn/bier/ ende wattet heeft/speelt/ brast : ende wanneer dattet heeft / soo doet het: nochtans op deen plaetse meer dan op dander. Want ghelijck Germania menigherley Prouincien in hem heeft / alsoo oock menigherley volcken / zeden/ ghebruycken / gheloouen / ende cleedinghen. Het is oock een soo wraeckghierich / aengrijpich / onlijdelick volck teghen zijn vyanden / (nochtans lanckssaem tot thoren) dat hem geen grouwelicheydt te veel en is / sonderlinghe in oorlooghen/ soo dat sy wel neffens den Turck blijuen/daer en is oock gheen volck/by welcke de Godtslasteringhe haers Gods so ghemeyn is/van de kinderen af tot op de oude/als by de Duytschen.

Germani teerlic volc.

Het heet daerom Germania / om dat dit volck van verwen/wetten/ gheloouen/ gedaenten/ etc. recht als broeders zijn / de welcke opt Italiaensch en Latijnsch Germani ghenaemt worden/voormaels heeftet Teutonia ende Alemania ghenaemt gheweest/ andere anwijsen andere oorsaecken/ waerom dattet Germania ghenaemt wort.

Voortijts als de Duytschen oorloghen wilden/ so riepen sy Herculem aen/ghelijck nu S. Joris den heylighen Ridder. Dit voortijdts grouwelick verschrickelick volck / den arbeyt (als noch heden) onghedulclich / dwelck noch hongher noch dorst (als de Turcken en Franchoysen) noch coude lijden en can / maer dit schier ouer alle ander volcken / verslindende volck/moet altijdt te drincken hebben/ anders ist mat/ende niet weert/ maer vol zijnde / zyn sy goede Crijchslieden.

De vastende Duytschen/quade crijchsliedē.

Voortijdts en hebben sy noch van gout / oft siluer/noch edel ghesteente gheen kennisse ghedragen/haer siluer vaten en hielden sy niet veel meer in weerden dan de aerde/ sy brachten tsiluer door hanteringhe aen haer/ ende en wisten niet dat haer aertrijc oock sulcken metael hadde. Sy en wisten oock de ijserberghen niet te soeckē/daerom wt gebrec van ijser/ sy weynich

Eenuoudicheyt der eerste oude Duytschen.

sweerden/

sweerden/ maer veel spiessen / met cleyne ysere schachten hadden/ ende in oorlogen ghebruycten/ die sy oock inder noot wierpen/ schier ghelijck nu de Dardtsen.

Haer Ruyterije was schilden eñ spiessen/ de voetknechten ghebruyckten werpspiessen/ den vyandt aengrepen sy bloot sonder eenich harnasch/ sommighe seer weynige droeghen pantsiers/ veel weynigher schilden eñ helmen. Haer peerden warẽ opt eenvoudichste/ noch van gedaente noch snelheyt wtgenomẽ / maer gelijck der Boeren peerden ginghen sy slechtelick den effenen wech henen. So yemandt zijnen schilt inden Crijch achter hem liet/ die was indẽ ban ende acht vanden Godtdienst eñ de Gemeynte wtghesloten/ also dat vele wt dese schande henseluen de doot aendeden. De Coninghen wierden wt de Edelen ghecoren/ ende dese en hadde niet in alle dingẽ macht/ desen voerde het heyr/ die aen deucht / ende meer aen exempelen dandere te bouen ghinck/ dan aeñ Adelheyt oft gewelt. Singen/ dooden/ ende op de sonden acht te hebben/ betaemde alleen den Priesteren / op dat het ghewelt/ sonder Godt door dẽ Priesteren/ de sonden ende boosheden te straffen/ niet ghelooft en worde.

De Priesters voerdẽ tsweert by de oude Duytschen.

Haerder Goden beelden voerden sy voor een teecken hooch op inden Crijch/ om de aengrijpende te verhitten eñ manlick te maken. Het trock altemael inden Crijch/ wijf/ kindt/ man/ eñ alle haer sake was daer toe ghericht/ dat sy wilden ridderlic verwinnen/ oft eerlick vallen eñ ter neder ligghen/ dies sy wijf ende kint tot ghetuygen ende toesienders met hem leydden.

De ghewonde droeghen sy tot de moeder / wijf/ kint/ etc. Dese waren so mannelick/ dat sy hen de wonden vermaecten/ spijse gauen/ eñ dander om te strijden vermaenden. Eens (so de Historien betuygen) souden de ghebroken spitsen/ wt der wyuen toeschreyen/ wederom gheheel ghewoorden zijn. Sy hielden oock datter wat bysonder wijsheyts eñ gheschictelicheyts inde wijuen was / der welcker raedt ende aenseggen men gheensins niet verachten en soude.

Crijchgodsdienst eñ offer der oude afgodische Duytschen.

Mercurio offerden sy tot zijnder tijdt menschen vleesch/ maer Herculi ende Marti ander wilde Dieren vleesch.

Voorts van dat lot eñ voghelgeschrey hielden sy veel. Van cleyn saken handelde de Vorst der stadt/ maer van groote de geheele stadt. De beginselen haerder saken namen sy wt het toenemen ende afnemen der Mane af.

Dit volck rekende haren tijt nae der nacht / niet na den dach. In haer vergaderingen quamen sy ghewapent. Als sy int velt hen een meyninghe lieten behagẽ/ so schudden sy de spiesse: Dit was een teecken eens welbehagens/ maer als sy knorden oft schraefden/ so wast een misgonst teecken.

De veltvluchtighe ende verraders hinghen sy aen de boomen/ maer die eerloos/ versmaet oft berucht waren wierpen sy in een water oft moras/ met slijck toeghedect/ op datmen de openbare lasteren soude openbaer straffen / de heymelicke heymelick. Sy en grepen niet aen dan gewapent/ haer Magistraet was oock altijt ghewapent/ waer sy henen ghinghen/ daer traden sy met wapenen henẽ. Het was by henliedẽ schandelic/ so een crijchsman zijnẽ Vorst/ Hooftman oft Capiteyn ouerleefde / ten ware dat hy victorioslick vanden strijdt ontcomen ware. Oorloghen was haren lust/ ende sy hieldẽt voor een loose heylose neeringe/ met sweet ende arbeydt wat te vercrijghen / datmen met bloet mach verwerven. Vrede was een boos gheroep by hen: als sy niet en oorloochden / so begauen sy haer totten slaep / leechganck/ eten

Oude duytschen goede oorloghers/ maer boose arbeyders.

ende drincken / de huyssorghe/ Ackerbouwinghe / lieten sy den wijuen ende ouden bevolen zijn / so datter recht als twee contrarie dingen in dit volck te samen quamen / namelick / liefde der luyicheydt / ende haet des vreedts ende rusts.

Haer cleedinghe was oueral so enghe/ ende aent lijf geprangt/ datter hen alle ledẽ wtteeckende/ eñ ouer de armen spande / oock hadden mans ende vrouwen meest een cleedinghe. Eñ de Germani hebben hen van tbegin tot nu toe aen een echte wijf ghenoeghen laten / hoewel oock sommighe met vele een houwelicks verbont gehadt hebben. De vrouwe en bracht dẽ man gheen houwelicks goet toe/ maer de man gaf de vrouwe het houwelicks goet. Dit volck en socht gheen sonderlinghe vercieringhe/ wellust/ etc. Een wonderlicke cuysheyt beuãt hem by haer vrouwen/ geen ontucht oft dertelheyt en mochtmen noch in woorden/ oogẽ/ cleedinghen oft wandelinghe speuren. Men socht niet veel bruyloft oft maeltijden te houden / selden werter oock een ouerspel verhoort. Alsser een in begrepen wiert/ soo sneet haer den man dat hayr af ende ondectese voor alle haer gebueren ende vrienden/ hy sloechse door de heele strate ouer ende ouer / niemant noch gedaente/ rijckdom/ vrienden/ ouders noch genade/ en mochtse meer verantwoordẽ/ niemant en dorste daer in spreken / ende de sonde belachen / want dat hielden sy voor een verstooringe van goede zeden/ ende haer meyninghe was dese : Dat een vrouwe daerom soude een man nemen/ op dat sy met hem een lijf/ een leuen / ende gheen ander ghedachten/ noch gheen ander begeerten meer hebben en soude/ als de ghene/ die eere beminde/ niet den man/ ende by henliedẽ golden goeden zeden meer / dan eldersins goede Wetten. Men quam by henliedẽ spade in de houwelicxsche verplichtinghe te samen/ beyde Jongelingen ende Maechden moesten te voren wel volwassen zijn.

Wõderlicke nu verkeert de zedẽ byde Duytschen.

De oude Duytschen stooten de ouerspeelders weder om vã haer.

Den doodtslach boetten men met een ghetal vees/ het waren costvrije lieden / diet voor seer qualick te staen achten / dat sy yemandt van haer Tafel souden iaghen.

Dach ende nacht doorbrochten sy met gheduerich drincken / de dronckenschap en wiert niemãt verarcht/ nadeelich/ noch een verwijt. Ghemeynlick volchde daerop een gekijf/ ende en verginck niet sonder twist / Jae niet selden en volchdender oock cloppen ende dootslagen. Van crijch ende vrede en tracteren sy gheen tijt meer dan by den wijn/ ghelijck als oft gheenen tijt daer toe beter bequaem en ware. Ten was gheen arthlistich volck/ het ontdecte zijn secreten eenuoudich eenen yegelicken. Haren dranc was van gherste ghemaeckt / als eenen gebroken wijn. Die aende Riuieren saten/ ghebruycten wat vreemden toegheuoerden wijn. Houtappelen / ghestaen oft gheronnen melck / ende slechte spijse ghebruycten sy tot haer spijse ende dranck.

Slemperýe voortijts eñ oocnoch eenẽ welstant in duytslant.

Tot het Speelbart waren sy soo neerstich/ dat sy dickwils als sy alle dinck verloren hadden/ ten laetsten met malcanderen om de vrijheyt speelden/ die ouerwonnẽ was/ begaf hemseluen in ghewillighe dienstbaerheyt / ende oft hy wel ionck ende sterck was/ so leedt hy nochtans dat hy ghebonden/ gheuangen/ ende vercocht worde.

Germani eertijts groo te speelders.

Inder dooden Lijcken oft claghe / wierpen sy de claghe terstont van haer/ in smerten ende treuren bleuen sy langher / maer claghen was alleen den wijuen toegelaten / de mans souden alleen de clagen gedencken / sonder alle claechcleederen oft Cappen.

Dit hebben voortijdts gheweest der Duytschen zeden/maer watter metter tijdt voor een veranderinghe(ghelijck oock in ander Natien) gheschiet is/ mach wt den teghenwoordighen Staet ende wesen der Duytschen/ afgenomen worden.

Vanden tegenwoordigen Staet der Duytschen/welcken wy voor oogen sien/en derf ick ons Duytschen niet veel schrijuen/ want de eruaringhe leeret/daer toe maeckt de daghelicxsche veranderinghe/ der zeden/rijcken/gheloouen/religien/pollicijen/etc. datmen niet sekers (oftmen alschoon gheerne wilde) daer af schrijuen en can.

Veelderley staten Germanie/den eersten staet de gheestelicke.

Germania heeft nu vierderley volckē/ ende voornamelicke Staten. Ten eersten geestelicke/Papen ende Monicken. De Papen dragen langhe wijde Rocken aen/ronde circkel bonetten ophebbende/ sy draghen oock cappen/ kueuelen/ van sijden ende wullen laken/ gaen ghemeynlick op pantoffelen / luye / ongheboude/ niemant nutte lieden/die weynich studerē/ die haren tijdt meest met spelen/eten/drincken/eñ schoone vrouwen doorbringhen. Dese hebben groote vryheyt vande Pausen in de geestelicke Rechten ingelijft/also datse niemant van eenigher sake weghe noch straffen noch voor recht betrecken of aentasten en derf/dan alleen haer Ouerheydt den Bisschop/ende den Paus. Nu wie wil hier toe segghen / van haer meer dan Heydensche Priuilegien/wesen/leuen/rechten/religie/hoe ende met wat gestaltenisse/gewelt/ oft listen/ sy alle de wereldt hebben onder haer geworpen/so geheelijck/ dat oock de Keyseren/ haren opperstén eñ Godt den Paus / te voete vallen/de selue cussen/eñ van hem de croone eñ dat leen des Keyserdoms ende Roomschē rijcx ontfanghen moet. Van welcker boeuerije dat gheestelick recht/al haer boecken/eñ oock mijn voorgaende wtgegaen Chronijcke vol is/ ende wel een bysonder Liberije van nooden ware/ om al haer dingen eñ finantien te beschrijuen. Bouen desen vertelden Papen / zijnder noch veel ende menigherley Oordenen ende staten/ van cleedinghe/ Ceremonien / Godtsdiensten ende ghelooúen onderscheyden/ in Germania wel bekent. Daer af elders.

Nu dat volck heeft tot nu toe eenen langhen tijdt / door dese gheestelicke eendrachtich gheleyt ende gheregeert gheworden gheweest/met enckel leugenen ende verbontenissen des duyuels/die den Hof deser werelt geheel ende al in hadde/eñ in vrede besat/daerom oock alle dingen te vreden waren / ende in eenen boosen onvredelicken vrede / eñ oneenige eenicheyt stonden/so dat ons billick metten Propheet Esaia/ bitterlick wee behoorde geweest te zijn/in dien vrede/Jae in desen vrede/ daer alle dinck metten duyuel vleyt/eñ daer hy den Hof der werelt alleen besit/waer onder den periculoostē crijch verborghen is/also dat Christus seyt/Dat het eynde van desen vrede(welckē hy niet en is comen te seynden op aerden/maer om dien te verstooren/Matt.10. Luce 12.) booser is/dan het beghinssel/Matth.12. Luce 11.

Onvredelicken vrede / oneenighe eenicheyt.

Dewijle hem nu het contrarie vā desen vrede roert/ eñ Christus oock int spel wil zijn / eñ om den Satan wt zijn gherust beseten slot te bestormen/wat aenghegrepen heeft/ soo roept hy Mordeo/eñ alle dinck wort tot onvrede/hy rompelt ende waert hem so hy best mach/ dat hy desen lichte ende vyant ontgae / wederstae/ eñ zijn Rijck der duysternisse behoude. Daer wt coemt dan/ dat niet alleē een lant oft stadt/ niet eenssins oft gheloofs meer en is / maer dat ooc vijf in een huys oneenich / ende de drie tegen de twee zijn. Daer en wil satan Christo niet wijcken/ende wederom/ etc. Maer dit is den Salighen onvrede van Christo gesonden/ ende dat vyer op aerden onsteken/ waeraf int Euangelie ghesept wort.

Oorsaecke des onvredes inder werelt.

Salighē onvrede.

Hierom is nu Germania in veel secten ende ghelooúen ghedeylt/ ende den salighen onvrede heeft Anno 1520. begonnen/alsoo dat tot nu toe/ Anno/etc.1533. den duyuel alle dinck versoeckt ende begint/also datter sinder wel thien ghelooúen ontsproten zijn/ eñ noch gheen eynde en is / so gheheel dat den duyuel oock wederom na vrede roept/ den schijn der eenicheyt ende liefde voorweynt / ende geern alle dingen ghelijck te vooren wederom nae zijnen wille in eenicheyt brocht. Maer dit moet also zijn/ende daer moeten secten eñ ketterijen zijn/ op dat de gene die beproeft zijn/aenden den dach comen. Jck hope daerom tot God/ dat hijt tottē eynde toe nemmermeer tot zijnen onsalighe vrede bringhen en sal. Godt en sal hem gheen ruste laten/ dat hy dat sweert nemmermeer insteke/ ende den Hof deser werelt met ruste besitte/hoe wel hy noch alle die werelt zijn/geuangē heeft/ met ende in desen vrede gherustelick besit/noch en is dat vreedtsaem Euangeliū niet oproersch noch der seluer gheen oorsake/ so weynich als de Sonne des stancks in de Prije / oft des oproers der Vledermuysen / als sy onder haer schijnt / oft so weynich als de goede wet daerom boos is/om dat sy de boose affectien in ons verwect/ aenwijst/ende sonder haer schult/ gelijck dat water dē kalc ontsteect. Also wanneer dat licht op de duysternisse/ de waerheyt op de leugen/den dach oft Sonne op de Vledermuysen eñ Nachthuylen/de goede wet/op den boosen aert der natuere / dat water op den verkeerden aert des kalcx valt oft schijnt/so moetet hem van noots wegen altemael tot oproer bewegen ende verwecken/sonder schult des teghendeels/ wat int tegendeel is/eñ dander niet lyden en can. Als wanneer de Wet dē mensch gebiedt/dat hy soude oprecht/Godt vreesende/ ghelooúich/ Godtsalich eñ vroom zijn / eñ dat den boosen mēsch daerom toornich/ oproerich ende onsinnich wordt/also dat hy daeraf beeft ende grimt. Lieue wat can dat die goede Wet ghebeteren/ de welcke hem dat contrarie heet doen/eñ sonde/ boosheyt/ oproer/etc. verbiet? Wat can de clare Sonne ghebeteren/dat sy der prije tot stanc gedijt/oft dat sy de Vledermuysen oft Nachthuylē oproerich maect met harē liefstijcken schijn? Wat vermach dat water/ dattet den kalck ontsteect/daert wt zijnder natuere alle hitte ende vyer wt te blusschen begeert? Siet waer coem ick doch henen? Ad propositum.

De Duyuel begeert den stoc / hy wil dat sweert weder in steken.

Hoe dat Euangelium oproer/ende de wet sonde maeckt.

Ter tijdt Caroli 5. heeft Godt sommighe mannen verweckt/ende recht gheestelicke ghesonden/ die door zijnen geest dē duyuel geraect hebben/zijn oude Momme daer hy langhe in vermomt ghegaen heeft/ afgheruckt/ terstont daer nae is hy int harnasch/ende vercapt hem/ nu in dese/nu in ghene Mommerije/ eñ begint schier dagelicx een nieuwe Secte/ van de welcke een yeghelicke haer eygen Leeraers/Voorganghers/ende rechte Papen heeft/also dat nu niemant vander Duytschen gelooue schrijuen en can/ ende wel een eygen Volumen heyschte/ Jae niet ghenoech en ware/om al haer Secten ende byghelooúen aen te wijsen.

Germania ter tijt Caroli 5. in veel Secten ghedeylt.

Men late dit altemael in lijtsaemheyt henen gaen/ totten tijdt des Oogsts toe / de Duyuel moet also met hemseluen oneens ende in hemseluen verstropt zijn/etc. Jck souder wel haerder vele aenwijsen/der welcker een yegelic zijn eygē kercke/opinie/eñ oock gelooue heeft. Als daer is dē Paus/ Luther/Zwingel/Doopers

menigher-

menigherley/Joannes Campanus/Joannes Bunderlius / Schwencvelt / Melchior Hofman/Bilgram/Bohemen/Picardiers/Armeniers/ Moscouiten / etc. Dat enckel Christenen zijn willen/der welcker in veel stucke geen metten anderen ouer een en coemt/ so dat hem eenen des iammers ende menschelicker blintheyt/onwetenheyt ende dwaesheyt billic ontfermen soude/ende wel geestelicke ooghen behoefde/ om dese gheesten te bekennen/ tonderscheyden ende proberen.

Maer dit maeckt nu dat sommighe daer toe comen / segghende / dattet Gode altemael wel behaecht/watmen in eenen goeden yuer ende meyninghe doet oft laet. Sommighe achten/ dattet niemandt gheheel gheraden en heeft/ eñ dat Godt een vroom Godsoeckende herte niet een yeghelicke dwalinghe toerekenen en sal. Dese en behaghen my niet qualick / ende moghen eenen dwalenden/ende die iuyst haer sins niet en is / wel draghen/ sy en werpen niet terstont met Ketteren toe/ghelijck dandere/die al haer opinien oft gheloouen voor heylichdom ende dat Euangelium houden/ ende alle ander voor Ketters/ soo doch dit der Ketteren rechte aert is/ alle andere / voornamelick de Christenen voor Ketters te achten/ schelden / veruolghen eñ dooden/ daer zijt doch selue inder huyt zijn/ alsoot haren bloetdorst ende dwasen yuer aenwijset.

Nu/ den ghemeynen man in Germania / is meest allen / rechte ende valsche gheestelicken/ vyant. Den rechten / om dat sy een sout ende roede des volcks zijn/ ende niet wt haren sack oft wt haerder pijpe en pijpen/ gelijck Christo/ etc. Den ghewaenden oft valschen gheestelicken/oft syse wel wterlick ghebenedijen/ ende so lange als sy haer Liedt singhen / op de handen dragen/so zijn sy doch inwẽdich daerom gram dat sy daghelicx doordreuen boose schalcheyt/ gierichheyt/boosheyt / ende alderley verwegen boose treken/lasterẽ/ontrouwe/bedrogh/ ende boeuenstucken by die trouweloose / met haer eyghen schade eruaren: Also dat/ghelijck in allen landen/de gheestelicke quaet vanden anderen hoorẽ/hen weynich betrout oft toebetrout wort/so geheelic/ datter oock veel boose spreecwoorden byden ghemeynen man af ontstaen zijn/namelick: Niemandt en coemt van eenen Paep onbescheten : Niemant en coemt eer van van eenen Paep/als hy hem misdoet/ tẽ sy dat hy hem geheel dootslaet: Papen maken Apen: De gheleerde de verkeerde; De ghene hebben ons bescheten/ eñ dese beseycken ons: Wat een Monick derf dencken/ dat derf hy oock doen: Daer en is gheen Paep vroom / ten sy dat hy hayr op zijn tonghe heeft: Wie eenen Paep betrout / die en is selue niet seer vroom : Ten sal niet goet zijn/ten sy dat wy de Papen al doodtslaen: Wie zijn huys wil hebben suyuer / die wachte hem voor Papen ende Duyuen.

Spreeckwoordẽ der Duytschen/ van de geestelicke.

Sy heetense oock wt verachtinghe Papen / het is oock inckel wt bedwonghen gheueynstheyt/ wat sy hen doen/ oft eere bewijsen/ eenen inwendighen spot/oft sy alschoon genaed Heere segghen/ende hen met blooten hoofden bucken/dat doen sy altemael (soo sy selue segghen) op dat sy met Papen onbecommert zijn soudẽ/ ende dat hyse niet inden Ban en doe/ eñ waermense wederom weet te bedrieghen / in thienden/offeren/etc. dat doetmen sonder consciẽtie.

Somma/ men schrijft inde Weertshuysen Rijmen van hen/ende men singt van henliedẽ/ waermen hem voor haer ontdecken derf/ ende daer hen den Scepter ghenomen is / als ouer den armen Judas : ende de Joden hebben by de Duytschen meer plaetse dan de Papen / soo dat ick ghelooue datter gheen volck onder de Sonnen is/ dat zijn gheestelicken inder herten oneerlicker ende qualicker hout. Die en zijnse oock niet van herten gonstich / die haerder ghenieten/eñ daghelicks ontrent haer zijn/alsulck een eyghenlieuich/eyghenmuttich/ behoeftich/ (ende dwelck eyghen nut meer acht dan het Euangelium)onleydelick volck ist / beyde van mans ende vrouwen / dwelck veel van hemseluen hout/etc. Gelijck de schrift Antechristum/ dat is alle valsche Christenen / etc. menichfuldich afmaelt/een opgheblasen volck/ dat hemseluen weerdich acht / dat hem alleman diene ende te voete valle/vol oordeels/by welck ende ontrent welcke niemant geen eere behalen oft inlegghen en can/ende stelde yemant zijn leuen voor haer/die haddes cleynen danck/sy souden meynen dat hy hen dede als den Heylighen betaemlick/der welcker geestelicheyt alleen is in wtwendich gepleer/veel bleeten/lesen / kappẽ/ kueuels/ cleederen/ tijt/ persoon/plaetse/eten/ drincken/disputeren/geclappernijen/veel consten/boecken/vastdagen/missen/luyden/ clincken/singhen/ ende ceremonien.

Den tweeden Staet Germanie/ den Eeldom.

Den tweeden Staet Germanie/is den Eeldom/die wt Gods ordeninghe recht edel/ dat is/Vaders des Vaderlants / een vreese eñ roede der boosen / ende eenen Schilt / Borcht/ ende toevlucht der vromẽ zijn souden/ om weduwen ende weesen by te staen / die villen ende schauen sy selue: ende die de honden voor het perck zijn souden / zijn dickwils selfs de Woluen/eñ scheurent al met ghewelt tot haer/ wat sy vermogen/eñ twaer noot / datmẽ hem voor de hoeders ende wachters/hoedde ende wachte/der welcker Edelheydt gheheel ende al van zijnen ouden schijn is afgheweken : Ende die voortijts in deuchdẽ stont/nu alleen met stoutheyt/pracht/ rijckdom/gheboorte/ eñ tyrannie haren Eeldom bewijsen: Ende ghelijckse alle man vreest eñ haet/also moeten sy ooc vreesen/ ende van alle man gehaet zijn/ eñ niet dan oorcrauwers ende gheueynsde voor waerachtige vrienden/Jae inder waerheyt so veel vyandẽ/ als sy wel knechten ende onderdanen hebben.

Dẽ Eeldom van zijnen ouden schijn geheel verkeert.

Nu bewijst sekerlick den naesten Boerschen oproer ghenoechsaem/ wat lust eñ vrientschap de onderdanen tot haer Heeren hebben/die also met ghewelt voortvaren.

De oude Edelen wilden henlieden met weldaet de onderdanen bewegelick eñ willich maken/ eñ dit was oock haren muer ende pilaer/ waer achter ende waer op haer Rijcke stont.

Oude Edelen aert.

Sy achteden henseluen oock rijck/als sy rijcke ende welhebbende onderdanen hadden / de welcke sy in alle manieren met goede ordeninghe/wetten ende voorganck/vorderlic waren/ op dat sy ymmers altijt te meer te gheuen hadden. Nu wiltmen altemael met ghewelt wtplucken / Jae op een reyse nemen/ ende lief te hebben/te oorloogen eñ te geuen/ dwingen/ eñ in somma dwaselick onwillige hondẽ ter iacht leyden/daer nochtans noyt gheen dinck lange ghestaen en heeft / dat vreese oft nootdwanck heeft wt ghedorsschen eñ afghedwonghen. De natuere ontset haer vanden nootdwanck / de liefde wil vrij zijn / ende beyde den wille ende dat herte onbedwonghen.

In somma/allemã is een liefde der vrijheyt vanden vrijen Godt ingheplant/so dat wy lieuer willen geleyt/dan getrocken wordẽ. Daer op hebben veel onedele eñ Edele weynich acht/ maer eysschen heden dit/ morghen dat/ in wat voege oft maniere / daer en vragen sy niet nae.

Sy en drijuen gheen ander hanteringen/dan iaghen/bijten/slemmen/brassen/spelen: Sy leuen van Renten / Acrinsen / ende in oueruloet costelick. Maer waerom dat zijt nemen/ ende wat sy daer voor schuldich zijn te doene / daer en ghedenct nauwe eenen zijns Ampts: Daer hen nochtans dese macht (yet opder Borghe-ren hals te legghen / ende eenen eenighen penninck af te eysschen) niet sonder oorsaecke ende conditie/tot beteringe ende niet tot achterdeel der onderdanen/ ghegeuen is: So wel als den dachlooner zijnen dachloon/op dat hy daerom sdaechs arbeyde. Alsoo oock desen/ namelick daerom / op dat sy weduwen ende wesen voor ghewelt beschudden/den Armen voor ghewelt int recht behelpen/eñ hen aller menschen noot/ als haren eyghen aennemen / ghelijck Vaders des Vaderlants. Daerom sullen sy haer renten/chijnsen / tollen/ ende onderhoudt hebben/ ghelijck eenen die den outaer dient/vanden outaer / op dat eenen yegelickẽ dachlooner zijnen dachloon ghewor de. Doen sy dat selue niet/so ist enckel tyrannije/eñ een geweltlic afnemen/ dat sy den onschuldighen af heyschen/ende met gewelt afnemen/niet anders/dan als wanneer eenen dachwercker zijnẽ loon van my eyschte/ Jae met gewelt afdwonge/ eñ nochtans noyt gheenen arbeyt begonnen noch aengeroert en hadde. Nochtans salmen in alle manieren gewelt sonder oproer eñ wederspoorichheyt lijden/ eñ Godt claghen/dat hijt wreke ende aflegghe. Waert dat eenẽ yegelick zijns Ampt bedochte/ so en soudender haer niet so veel onberoepẽ indringen eñ om Predicant Ampten/ Ouerheyt/ ende Sotskappen also plucken. Op de wolle ende het melck sietmẽ met seer groote neersticheyt/ maer op de weluaert eñ hoede der Schapen en heeft niemant gheen acht.

Alle dinck met cõditie beloeft.

Ampt des rechtẽ Eeldoms.

Daerom is meest alle den Eeldom/ so hy nu inden loop gaet/een querbleuen stuck der Heydenschap/van onse ouderẽ op ons geerft/ daer niet en is dan een loopen / ketsen / steken / tornopen/ zijnen schilt/ stamme ende name hooch verheffen/spelen/crijgen/hitsen/ heerschappẽ/ leech gaen / moetwille bedrijuen / etc. Welcke Edelheyt des vleeschs voor Godt stinckt/verworpen/wtgheroept/ ende wt zijn Rijckhuys wtghemonstert is/1.Cor.1.Act.16. Naedemael dattet int Christendom al eens is in Christo / ende alle ghelijck edele broeders zijn/ gelijck sy alle eenen Vader inden Hemel aenbidden/of sy wel inde officien onderscheyden zijn / als dat ooge van de hant/etc. so behooren sy nochtans alle aen een lijf. Also en is een Ouerheydt oft Predicant gheen bysonder edelder Creatuere voor Godt/dan eenen vromen Boer/ oock niet vanden anderen onderscheyden / dan van het Ampts weghen/ ghelijck een Potbacker/ ende Waghenaer/Godt en siet oock niet op de persoonen / voor welcken noch Coninck / Vorst noch Boer en is.

Maer de werelt heeft harẽ Eeldom/ dien en laet sy haer niet ontrecken noch vermangelen/ die staet in de bouen vertelde stucken. Maer het is een vreemt dinck int Christendom/ daer ons Godt al te hoope in een lijf smeedt/ende al te samen Broeders noemt. Daer en is noch Heere noch knecht/maer altemael een.

Daerom ist een dwaes Heydens dinck vanden Edeldom/also hẽ de werelt opworpt daert doch openbaer is/ dat wy alle ghelijck van eenen Vader inden Hemel / ende van een Vader (Adam) op aerden afcomen/gelijck dat spreecwoort luyt: Waer oft wie was den Edelman/ doen Adã ploechde/eñ Eua span. Des werelts dertelheyt/ eñ de Nemrotsche houerdije heeft desen vleeschelicken Eeldom ghevonden.

Nu dit volck en is niet alleen in Germania/ maer in alle Natien geweldich/ prachtichlick/ veel van hemseluen houdẽde/onuerdrachelick/ die met ghewelt voortvaren/eñ nochtans ghenadighe Heeren willen genaemt zijn/ Luc. 22. Also dat oock in Egypten / dese henselfs voor de Edelste ouer alle andere menschen houden/ ende haer alleen in den Stegelreep gheneeren/ ende vanden roof leuen. Ouer dese Edelen claghen de Propheten menichfuldich / sonderlinghe Amos/ Oseas/Micheas/etc.

Voorts so laet hem den Eeldom der Duytscher Natie dit duncken goet te zijn/ dat sy iaghen/ leech gaen/oft Ruyterije ende vederspel drijuen/sy schamen hen oock seer ghemeynlick Borghers te zijn / ende ghemeyne Stadtrechten te lijden/ oft slechts eenige coopmanschap ende hantwerck te drijuen / oft een Borgerinne te trouwen / sy vlieden oock der Borgheren gheselschap ende hanteringhe / sy houden haer te samen/met gheselschap/houwelicken/etc.

Eeldoms oeffeninghe der Duytscher Natie.

Nu voorts/haer wooningen zijn vaste Sloten/aen Berghen/ Bosschen/ etc. Sy houden costelick huys/met veelderley huysgesin/peerden/honden/chieragien/etc. Eñ hebben eenen bysonderen pronckenden ganck/ eñ eenen naedraf der medegesellen: So datmense al te haest aenden ganck ende de manieren bekent. Men naemtse Edel ende Eerweerdich: Haer wapenen hanghen sy in Kercken aen de Wanden eñ Outaren/herwaerts ende ghintswaerts in de steden aen de weertshuysen om hooge / op datmen daer by eenen yeghelicken Edelen bekenne. Sy hebben oock eenen yegelick zijnen aengheboren Seghel/eñ den meesten deel des Eeldoms en coemt niet gelijck de oude/van deuchden/ oft dapper redelicke daden/ maer van gheboorte af / dwelck voor de wijse lachelick ghenoech is/eñ daer af een spreeckwoordt hebben ghedicht: Aut Regem aut Fatuum nasci oportet. Armoede is desen Staet seer schandelic: sy begheuen haer eer in alderley perijckelen/ op dat sy eere ende goet nae haren staet vercrijghen.

Dẽ Eeldom wort aengeboren eñ vã gheboorte gheerft.

Vele trecken ten crijghe/ Vorsten eñ Heeren nae/gheraeckt hen dan eenen Buet /dat sy wederom rijck thuys comen / so zijn sy eerst recht Edel. Want rijckdom oock veel Borghers eñ boeren Edel eñ wapensgenootẽ gemaect heeft. Quia pecuniæ obediunt omnia: Ghelt regeert de werelt/so Salomon seyt. Sy gaen seldẽ te voet ouer velt / het is oock haren staet schandelick. Veracht oft aenghetast zijnde/ wreken sy haer selden met recht/maer vele breken hen ergens eenen struyck van eenen thuyn/ outseggen met vyantsbrieuen / oorloghen/ ende wrekent met vyer / roof / etc. Waer mede sy den verachter dickwils tot verdrach dwinghen.

De Priesters der Duytscher Natie/en comẽ niet wel met henlieden ouereen / nochtans op dat sy voor hen met vreden zijn mogẽ/so veynsen sy hen redelic/ende bewijsen groote vrientschap. Maer sy achtent al heymelick voor een wraeckgierich/hoochdraghende/stout/ongherust volck/dwelck der Kercken goeden periculoos is/ende oock den gheestelicken dickwils afweynt. Wenschen daerom dickwils/ dat sy onder dat Borgherlick Jock/als in Switsserlandt ghetogen wierden/op dat haer tyrannije te neder ghelept/ ende haer ghewelt geminderd worde: Hoe wel ick haer tyrannije lijdelicker achte/ dan der ghener gheueynstheyt/als daer mede sy ons alleen om lijf eñ goet bringẽ/maer de ghene/ om den alder diersten pant / de siele. Daerom wert ons dit ghewelt te lijden (maer der ghener niet te hooren / ende in alle manieren te wederstaen) beuolen/ Matthei 5.

Edellieden eñ Papẽ en staen niet wel in eenen stal.

Nu dẽ Edeldom der Duytscher Natie/heeft

meest

meest in alle dinghen yet bysonders/ als cleederen/ herberghe/ ganck/ sprake/ sitsels inde Tēpelen/ begraeffenissen/ etc. Den ganck is hoouerdich/ de sprake spijtich/ dat cleet wilt ende wereltsch/ dat aenghesicht vol dreygens/ haer ghemoet (weynich wtghenomen) onuerdragelick/ crijchgierich/ ende vol wraecks/ etc.

Dewijle nu desen Heydensche Edeldom des vlees voor Godt eenen grouwel is/ ende dat de Duyuel desseluighen Vorst/ ende desen wereltschē Eeldom beheerschapt/ so moetē vā noots weghen desen Eeldom verloochenen/ wt trecken/ ende gheestclick van haer werpen/ alle die voor God recht Edel zijn willen: Dewijle des werelts Edelheyt/ wijsheyt/ leuen eñ wesen hē gheenssins niet en rijmt tot het gene dat Gods wille is. Van de aencoemste des Eeldoms/ leest mijn voorgaende Chronijcke.

Den derden Staet Germanie/ de Borgherschap.

DEn derden Staet/ is de borgherschap/ oft Stadtlieden/ van de welcke sommige den Keyser/ als in de RijckSteden/ sommighe den Vorsten verbonden zijn/ sommighe voor haerseluen/ als in Switserlant ende Vrije Steden. De forme eens raedts/ rechts/ verkiesinghe eñ regiments in ons Inlantsche Duytschen wel bekent.

Haer handelinghe is menigherley/ ende also constelick/ als eenichs volcx op aertrijck: hoewel voortyts Barbari/ ende een ongheschickt constloos/ wilt/ onghetemt/ crijchgierich volc/ nochtans nu een subtijl/ wereltwijs/ constrijck volck/ daer toe tot alle handelen coen/ cloeck/ ende gheschickt.

Nuick achte ghelijcker gheen dinck op aerden bestandich en is/ eñ de rijcken omloopen/ eñ van deen hant in dander vallen/ also ooc dat herte/ consten/ eñ alle ander gauen Godts. Nu heeft dit volc hert eñ moet/ vreucht eñ stercte/ dese/ de conste eñ oock wijsheyt/ ghene/ de heerschappije eñ tregiment der werelt: Maer altemael eenen tijdt lanck/ tot dattet stout wordt/ hem dies verheft/ eñ hem iupst daer mede verhooueerdicht/ moetwillich ende onweerdich maect/ so dattet wederom vanden stoel hoochmoedich gestort wort/ eñ dat rijck/ hert/ const/ ende alle dinck wederom van hem ghenomen/ ende eenen anderen ghegheuen. Dat betuygen alle Historien ende eruaringhen.

Tweederley Borgers in een stadt.

Voorts so isser oock in de machtige Vrijsteden ende Rijcxsteden tweederley volck/ gemeyne Borghers/ ende gheslachten/ die wat Edel zijn willen/ ende op Adelsche maniere van haer renten ende chijnsen leuen. Sy en leyden gheenen ghemeynen borgher in haer ghesel schap/ oft hy hem alwel aen rijckdom ghelijck is/ sy houwelicken ooc so weynich als den Edeldom onder malcanderen/ maer ghelijck tot gelijck/ wie niet versmaet wil zijn/ ende een verworpsel/ nochtans hebben sy een recht/ eñ gheen deel en is dander onderworpen.

Dit groetbaer vriendelick volc/ leeft onder malcanderen vriendelick/ sy comen op gemeyne ende bysondere plaetsen te samen/ daer spreken/ hanteren/ ende nooden sy malcander. De cleedinge is (so ghesept is) alle daghe nieu: niet langhe gheleden/ noch by menschen ghedencken/ droech men spitse schoenen/ met lange becken/ cleyne enghe corte cleederen/ cappen met toten/ nu ist altemael anders/ ende omgekeert/ wijt/ groot/ de schoenen breedt ende stompich. Der vrouwen cleedinghe is nu costelick/ maer eerbaer ghemaeckt/ ende weynich (wtghenomen den curiosen oueruloet) te berispen. Euenwel heeft Germania alsoo onuersaechde dappere/ den mannen onghehoorsame vrouwen/ als ergens eenich volck/ der welcker meesterschap niet lichtelick te weeren en is/ dat ick der anderen ondeuchden eñ ongemanierheyt verswijghe.

Bystere onghehoorsame vrouwen in Germania.

In Misse te hooren/ ende lesen laten/ ist een deuotelick ouergelooUich volck/ dat veel van Missen lesen houdt/ ende ooc voor daechs dickwils knecht en maecht tot de vroechmisse dwingt. In aelmoessen te ghenen ist milt/ onderhout veel bedel Monicken/ ende ander geestelicke der welcker sy met alsoo groote hopen hebben/ als nauwe eenich volck. Item veel stichtkercken/ vol Choorheeren/ Domheeren/ Bisschoppen/ Prelaten/ Abten/ Proosten/ Dekens/ etc. Dit volc en heeft niet weynich Gasthuysen. Item in de steden hier ende daer veel arme clercken ende half Papen/ die sy tot Papen optreckē/ ende hoewel sy hen niet seer gunstich en zijn/ soo hadde nochtans een yeghelick gheern eenen Paep/ ende laet hem duncken dat daerom zijn gheheel gheslachte salich is. Germania geeft seer veel arms volcx eñ bedelaers/ dat meer wt onmatichheyt dan van natueren in armoede eñ cranchheyt gheuallen is/ ende is een so verquistelick volck/ dattet meer wt zijn leech gaen ende geduerich teren ende goet chier maken aenden Bedelsack ghecomen is/ dan wt qualickuaert des landts/ ende verdieringe der neeringhe. Want heeft dit volck/ so doet het/ eñ loeft S. Marten/ ende leeft also inden dach op goet gheraeck/ sonder alle prouisie oft voorsorghe den meesten deel/ ende haer neringhe is int ghemeyn doorgaens so nauwe ghepast/ dattet alle daghe opgaet/ ende nauwe een quade weke inboeten oft versparen can: Ick swijge/ dat sy een quaet Iaer met geduerighen verdrach souden lyden. Daer toe heeft dit volck veel aenstoots eñ afnemēs/ beyde van haer heerschappije/ alderley gheestelicken/ ende soo veel arme behoeuende lieden/ dat ghijs v verwonderen mocht/ hoe zijt onderhouden mochten/ want nauwe het halue deel/ Jae niet het derde deel en arbeyt/ ist dat ghy haer Heeren/ leechgaende Borghers/ Cooplieden/ Edeldom/ Vorsten/ Studenten/ Papen/ alderley Monicken/ kinderen/ crancken/ bedelaers/ beuruchten vrouwen: Jae alle vrouwen rekent. Hoe de Tempels/ Scholen/ Steden ghebout zijn/ sien wy daghelicx voor ooghen.

Duytschen een teerachtich verdoelick volck.

Dat elendich arbeylick volck der boeren/ ploeghers/ herders/ etc. is den vierden Staet: Der seluer behuysinge/ leuen/ cleedinge/ spijse/ wijse/ etc. weetmen wel. Een seer arbeytsaem volck/ dat allemans voetslets is/ eñ met schattinghen/ boerwercken/ chijnsen/ prouenen/ tributen/ tollen/ hart beswaert ende ouerladē is/ nochtans dies niet te vroomer/ oock niet ghelijck voortijdts een eenuoudich/ maer een wilt archlistich ongetemt volck. Haer hanteringe/ zeden/ Godtsdiensten/ bouwen/ is alleman bekent/ nochtans niet oueral ghelijck/ maer ghelijck aen alle plaetsen: Landtlijck sedelick.

Den vierde Staet der Boeren.

Van Germania/ ende der Duytschen leuen ende zeden/ wat int ghemeyn/ wt Cornelio Tacito/ ende andere.

DE oude Chronijckschrijuers hebben seer weynich van Duytsche landen/ als ofte die selue Natie wt den omloop der werelt lage/ gheschreuen/ ende allesins droomwijse van Duytsche saecken vermeldinge ghedaen: want also wy van oude tijden lesen/ (ghelijck wy ghehoort hebben/ ende ick wat weder verhale) soo vinden wy dat de Duytschen voortijts in grote Barbarische zedē geleeft/ snoode/ verscheurde cleederen ghebruyckt/ ende haer vant wiltiaghen ende des veltbouwen ghenecrt hebben/

Germani eertijdts Barbari.

cloecke ende crijchbegherighe menschen/ maer het gouts ghebreck hebbende/ eñ gheens wijns ghebruyckende. Eertijts een arbeytsaem wereltschou boos volck gheweest/ binnen der zee ende der Donauwe/ wederom binnen den Rijn ende der Riuiere Albis oft Elue voortijdts besloten. Maer hoe verre de Duytschē nu ter tijt haer palen ouertreden hebbē/ dat is onuerborghen/ ende bouen aenghewesen. Want dat is schier meerder/ dat sy in Gallia indē oppersten Rijs/ inden Norkaw/ int Lechvelt/ ende inden Poolschen hoeck verouert is/ dan dat sy voormaels ingehadt hebben/ so seer hebben sy haer palen verbreyt. Eñ nu is dat grof boerachtich Barbarisch volck/ in eenen sulcke vercieringe eñ pollicie gewassen/ dat zijt schier alle landen voordoen. Also dat wanneer eenē wt dē duytschen (die ter tijt Julij des eersten Keysers gheleeft hadde) verrijsde/ eñ Duytslandt (ghelijck Arionistus) doorwandelde/ so en soude hy zijn eyghen vaderlant niet kennen/ eñ soude seggen dattet niet dat aertrijck en ware/ dat hy voortijts ghesien hadde/ voornamelick/ als hy alle besettinghen/ wijnberghen/ plantinghen/ cleedinghe/ heusheyt der zeden/ schijnbaerheyt der steden/ pollicien/ eñ regimenten waername/ eñ by de Duytschē aēschoude/ also dat sy nu voor alle Chronijckweerdige lieden zijn/ in wereltlicke consten/ redelicheyt/ gherechtichheyt/ etc. die voortyts so niemant nutte/ onsalige lieden geacht wierden/ datmense nauwe dies naems weerdich en achte/ ende recht als voor wilde onghetemde Dieren hielt/ die alle man als der boeckē onweerdich/ met schrijuē voorby ginc. Hoe wel sy seggē dat Plinius eñ Samonicus/ wat van de Duytschen achter hen in geschrift hebben ghelaten/ maer ten is wt onghenal des tijdts niet aenden dach ghecomen. Alleen Cornelius Tacitus heeft wat van de Duytschen/ ende vande ghelegentheyt haerder lantschappen beschreuen/ die begint met het lof des duysteren volcx wt te breken.

Duytschen voor alle andere oprecht wereltbroome ende geschicte liedē.

Ende dit volck heeft hē metter tijt also verandert/ dat nu de Griecxsche billick groue afgodische/ daer teghen de Duytschen billick Latijnsche ende Christelicke genaemt wordē/ nae veeler oordeel/ sonderlinghe in wereldtlicke saecken/ soo ist oock tot schimp ende ernst een welgheschickt/ ende alst den noodt heyscht/ een hittich/ ernstachtich/ strijtbaer/ verre gewandelt eruarē volc. Daer toe so is dese Natie in alle dinghen diemen tot menschelicker nootdruft verdencken mach/ ghenoechsaem versien/ ende voor andere volcken volcrijck/ gheloofweerdich/ trouwe Godvreesende/ ende een soo strijtbaer volck/ dat sy alleene den Wereltteminer Julio wederstaut hebben gedaen/ hoewel hy nochtans de Franchoysen ende Galliers bedruct/ eñ meermaels ouer Rijn groote dingen ghedaen heeft/ euenwel heeft hy dit Swabich/ niemant wijckende stantuastich volck/ onghetemt ende onuerweldicht moeten laten.

Lof der Duytschen.

Augustus de achtste (onder alle Keyserē den lantrijckstẽ/ welcken oock de Indianen ende Parthen ghesckencken sonden/ ende vrede met onderdanicheyt van hem cochten) en is in geenen strijt te neder ghelept ghewor den/ dan alleen teghen de Duytschen. Het is wonder wat ongemack/ beswaernisse/ verdriet/ etc. dat de Duytschen den Romeynen opt hebben toeghevoecht. Ende oft sy alwel ymmers bywijlen/ ouerheert/ als wijse lieden het Roomsche gheluck weeckē/ so hebben sy doch altijts terstont daer na/ de Romeynen/ Gallos/ Spaniaerts/ Britanners ende Hongheren bestreden/ eñ weder tonder ghelept. De Romeynen hebben nae vercrijghinghe haers ghewelts/ groote dinghen gheoeffent/ ende noch doen/ maer niet sonder bystant der onouerwinnelicke Duytschen/ in crijchs saecken voor allen bequaem/ in heymelicke handelen alsoo gheloofweerdich ende ghetrouwe ghebleken/ dat sy dickmaels voor Camerlinghen ende behoeders des Keysers lijf/ voor alleman wtuercoren wierden.

Het is oock kennelick/ dat Hertoch Godtfrid van Lothringhen alleen met de Roomsche Duytschen/ sommighe Gallos ende weynich Italianen/ dat Hongherssche landt vernielt/ Griecx landt doordronghen/ Hellespontum/ Asiam doorreyst/ Hierusalem wt der ongelooiugher ghewelt vercregen/ ende alle dinck onderweghen te neder ghelept heeft/ oft hem alwel dē Turck met tweehondert duysent strijtbaer mannen te weere sette/ ende alle volcken hebben opt moeten bekennen/ dat sy meynden de Duytschen (diemen nu Landtsknechten noemt) Duyuels/ oft ymmers van stael te zijne/ ende hoewel hen veel volcken nadoen/ so en moghen sy nochtans den pael haerder mannelichept nerghens achterhalen. Alle Coninghen ende Vorsten/ oock Turcksche ende wtlantsche hebben de Duytsche gheerne/ ende meynen dat den slach wel half ghewonnen sy/ wanneer den meestendeel Duytschen inder ordeninghe strijt.

De Duytschen grootmoedich/ gheloofachtich voor ander volcken.

Het is voor andere een gheloofweerdich/ geloof houdende/ spijtich/ bestandich/ niet dan te veel cloeck mannelick volck/ nu grootdadich/ milt/ gheefachtich/ costvrij/ onuerschrickt/ arbeytsaem/ hart/ eerrijck/ lofghierich/ roemsuchtich/ dat in alle Ridderlicke dinghen het voorste wil voeren/ ende deerste daer aen zijn wil. Sy en gheuen oock nu gheen lant yet toe/ in alle consten/ spraken/ nieuwe vonden/ Van hen heeftmen dat Boeckdrucken/ Bussen/ ect. ende veel ander consten.

Wereltlicke roem der Duytschen.

Strabo seyt dat de Duytschen de Gallische Natie naeuolghende/ van raelen lyue zijn/ van witter oft rosser verwe/ ende in ander dinghen van ghedaente/ ghebare ende zeden/ den Galkschen ghelijck/ daerom hebben haer de Romeynen desen name billick ghegheuen/ doen syse broeders der Galliers noemen wilden/ eñ heeten daerom Germani/ dat is broeders/ van haerder trouwe weghen/ sommighe meynen vander eenicheyt weghen die sy in veel dingen metten Gallis hebben.

Germani dien name waer af.

Nu is Germania so gheseyt is/ vande Historischrijuers veel versuymt: Wāt haer toeganghen waren met water vloeden verhindert/ eñ van wegen der Wouden eñ Meeren onweechsaem/ van groue Herdersche zeden: Maer nae aenneminghe des Christelicken gheloofs/ is Germania manierlicker ghewor den/ ende in grooter opcoemste gecomen/ want Germania stoot van het Oosten tot aen Polen/ ende Neder Hongherschlandt/ van het Zuyden eyndet hem metten Rhijn/ met het Algaw oft gheberchte/ vant Westen ende Noorden strecket zijnen voet tot aen de Zee/ met welcke dattet besloten wort/ ende tot aen de Gallos stootende. Alleen de Bohemen sitten als de vreemde/ met sprake ende gheloue vande Duytschen onderscheyden int Duytsche Aertrijck/ nochtans onder een ende ghemeyne heerschappije/ want oock den Boheemschē Coninck onder de Keuruorsten den voorkeur heeft/ ende deerste plaetse.

Groote legde eñ wyde de Germanie/ by ander Wereltbeschrijuers

De naemachtichste riuieren Germanie zijn den Rijn/ die zijnen oorspronck int Zuyder geberchte op eenen hooghe spitse heeft/ met snellen loop teghent Noorden loopende (die nochtans eerstelick teghent Westen vloeyt) door

Oorspronck des Rhijns.

dalen

dalen ende steyle Berghen. Ende als hy door het Curiensche landtschap coemt/ so wordt hy scheeprijck/ terstont daer nae deylt hy hem/ eñ maeckt twee Meeren (diemen Bodenmeeren ofte Zellermeeren noemt) de stadt Constantz int middel latende/ ende voortaen loopt hy tusschen den berch gheswonghen/ verschrickelick suysende / door Basel / voor Straesborch/ Spier/ Worms/ Mentz/ Couelens/ Colē/ met opneminghe van veel scheeprijcke Riuieren/ als de Muens/ Neckers/ Limach/ Musel/ Mosa/ ende ghiet hem dan (een Eylandt makende) wt/ in de Duytsche zee/ der welcker sommighe van de Gheldersche / sommighe van de Vriesen/ sommighe van de Hollanders bewoont worden.

Oorspronck eñ loop der Donauwe. Ten anderen verweckt haer de Donauwe/ de vermaerste Riuiere Europe/ spruytēde wt het Arnobische geberchte/ by dat begin des Swartenwouts/ in een dorp Doneschingē genaemt/ ende vloeyt vant Westen teghent Oosten / ten eersten tot op twee dachreysen nae der Stadt Vlms traechsaem: aldaer metter Blaw/ Jler/ ende ander Riuieren ghesterct/ wort sy scheeprijck/ ende loopt van daer henen voor Laugunghe/ Woerd / ende vaet de Leck ende Wernitz in haer/ ende loopt voortaen op Regensborch/ Bassaw : Daer neemt sy in haer de Jser / die voor Muncken vloeyt/ ende loopt voorts nae Ween/ Ouen/ ten laetsten met tsestich meestendeel scheeprijcke wateren in haer nemende/ als dese bekende: De Etsch/ Ader ende Saw/ etc. vloeyt sy op ses plaetsen in de Euxinische zee.

Oorspronck der Elue. Ten derden ghemoetet de Elue/ ontspringhende inde berghen der Slesien: dese vande Bohemen deylende/ die vloeyt metter Multa door Bohemerlandt / van daer door het Boheemsche Wout voor Mysen / Maechdenborch/ ende ander steden der Marck eñ Sachsenlandt / tot beneden Hamborch in de Duytsche zee.

Swartswout. Ten vierden verschijnter in Germania een Wout/ Hercinia ghenaemt/ dwelck de omligghende der Donauwe/ het Swartwoudt noemen/ dat is/ als Pomponius Melanus set/ tsestich dachreysen lanck / ofte soo Cesar int seste boeck zijnder Commentarien set / neghenenveertich dachreysen breet. Het heeft veel hoecken ende tacken/ de welcke de inwoonders ander ende ander namen gheuen: Maer van het beghinsel zijns oorspronckx totten Necker toe/ behoudet zijnen name Swartwout/ ende vanden Necker tot aende Muen / heetet Othenwoudt/ maer vanden Muen tot aende Riuiere Lonam/ by Couelentz/ Westerwout. Daer na weyndet hem teghen het Oosten / ende deylt Franckenlant van Dueringhen ende Hessen/ ende daer nae deylet hem int midden weder af/ ende omringt Circkels wijse dat Bohemerlandt/ daer heetet Bohemerwout/ ende streckt hem voortaen in dat Merherische gheberchte/ Vngheren opder rechter/ Polen opder slincker sijde latende/ voortvloeyende tottē Danischen oft Getischen volcke/ veelderley namen ontfanghende.

Also is Germania een salige contreye/ daer in ghetemperden locht/ vruchtbare Veldingē/ van alderley coorn ouervloedich / dicke Wouden/ waterrijck / met goede springhende Fonteynen oueral verciert/ ghenoechsaemheyt van alderley Wijn/ Metael/ Coorn/ hanteringhen/ den gasten goet / den biddēden sacchtmoedich/ bouen al in crijchs saken te peerde ende te voete gheenderley Natie wijckende/ oock aen rijcdom der Metalen: Want alle Jtaliaensche/ Spaensche/ Gallische/ ende veel ander Natien/ hebben schier alle het siluer vanden duytsche Cooplieden. Ende dese Natie vermach sonder wtlantsche hulpe te peerde ende te voete/ soo daer anders gheluck by ware/ dat sy haer aller haerder vyanden lichtelick verweeren mach/ ende de buytenlanden wederstant doen. Daer ware meer te segghen/ dwelck ick van cortheyts weghen voorby gae. Nu vande bysonder landen Germanie.

Van de bysonder eyghen landen Germanie / ende ten eersten van Bohemerlandt.

Bohemerlants gheleghentheyt eñ eygenschap. BOhemen een Prouintie in Germania ofte Duytscher Natie/ leyt alleen met vreemder sprake ende ghelooue in Duytschlant/ met een Wout omringt ende omtuynt / heeft van het Oosten Merrhen tot eenen aenstoot / teghent Suyden Oostenrijck ende Beyerlandt/ teghent Westen dat Norkaw / ende stoot teghen t Noorden met zijn Frontieren aen Slesien ende Mysen/ oueral met Duytschen volcke omcinghelt ende besloten. Een rijck haefachtich volck / doch met ontrouwe ende vyandtschap tegen de Duytschen (welcks vrienden sy vander heerschappyen weghen zijn souden) beruchticht / een vol landt / boter ende coorenrijck / dwelck de Riuiere de Elue ghenaemt (die door Beemen ende door Praghen loopende / de Stadt schier van malcanderen snijt) beuochticht.

Een landt effen wel seer cout/ maer rijck met visschen / tammen ende wilde vee ende dieren/ als Vossen/ Beyren / Herten / etc. Onder andere hebben sy veel wilts / dat sy op haer sprake Loni noemen/ dit is als een wilde Osse/ met stormelick ghehoornte/ theeft onder het kinnebacken een hanghende blase / die vullet ghejaecht zijnde met heet water inden loop / dat sprinckelet op de toenakende loopende Jagers oft honden / dat brandt niet anders dan vyer/ wat het gheraeckt / dat gaet huyt ende hayr af met grooter smerten. Jtem het is oock van alderley Metalen ende Aromaten inde Apoteke dienende / een rijck landt / seer vruchtbaer van Gherste ende ander Cooren. Jtem rijckelick met Coper ende Siluer grauen verciert.

Praghe is de Hoofstadt ende den Conincklicken stoel daer in / het heeft veel naemachtighe Coninghen ghehadt / der welcker leuen in een eyghen Chronijcke op haer sprake begrepen is. De aencoemste haers Rijcx hebt ghy te voren ghehoordt in mijn Chronijcke / ende veel van desen lande. Anno 900. ende 5. zijn sy tot het ghelooue Christi bekeert gheworden. Anno 1153. heeft Waldo gheleeft / die de Hussissche Ketterije (sal ickse also noemen) daer in heeft begonnen/ die naemaels Anno 1412. Joannes Huss/ Hieronimus van Praeg verbreet ende ghemeerdert hebben / die tot Constantz van het Concilio daerom met vyer wtgelescht is gheworden/ Anno 1414. Dit landts lengde ende breedde is seer ghelijck / onbegrepen drie dachreysen lanck ende breet. Vander Bemen ghelooue elders.

Van Oostenrijck.

AVstria / dat is Oostenrijck / voortijdts dat opperste Pannonia ghenaemt / leydt tusschen Vngheren / Beyren / Bemen / Merrhen ende Stiermarck. Heeft vant Oosten Hongheren/ vant Westen Beyerē/ vant Noorden Bemen ende Merrhen / teghen t Zuyden dat Stiersche gheberchte. Het is ontrent drie dachreysen breedt / ende ses dachreysen lanck. Weenē is de Hoofstadt daer in/ voor de welcke de vermaerde Riuiere de Donauwe vloeyt/ eñ Oostenrijck

 dat landt

dat lant schier midden van malcanderẽ deylt. In dese stadt souden zijn vijftich duysent menschen/ die Shoochtijdts (sooment noemt) tot de Tafel des Heeren gaen. Dit landtschap ende edel aertrijck met water wel beuochticht/ met Wijngaerden geplant/ houtrijc/ Acker vruchtbaer/ vol visch / ende van wijnghewas ouervloedich/ den Bemen/ Merrhen/ Slesiers/ ende Beyeren wijns ghenoech gheuende/ ende daer wt groot gelt ende rijckdom vergaderende/ met mueren twee duysent schreden lanck omtinghelt/ ende met grauen / ackeren / torens ende groote voorsteden verciert. Vander stadt Weenen / ende wanneer Oostenrijck een Hertochdom ghewórden sy / hebt ghy te voren vernomen in mijn voorgaende Chronijcke / vander Stadt Weenen / int eynde der seluer Chronijcke.

Van Merrhen Landt.

Morania/ Merrhen een Prouincie.

VAn Oostenrijck Noordtwaerts leydt dat Merrhenlandt/ daer in heeft voortijts een cloeck roofghierich volck / tusschen de Hongeren ende Bemen ligghende/ gheweest. In dit landt zijn menigherley gheloouen / sommighe medestemmen der Roomscher Kercke / den Edeldom ende de Landtsheeren zijn schier alle metter Hussitsche smette (sal ick alsoo spreken) beuleckt. Tot onsen tijt is daerin eenen grooten hoop Wederdoopers/ met welcke ooc sommighe Landtsheeren stemmen/ ende eensdeels wederdoopt souden zijn. Tot Niclaesborch alleen/ segghen sommighe / datter byde seshondert / sommighe segghen by de acht hondert Broeders inden wederdoop ingelijft ende tsamen ghesworen zijn. Olmuntz is de eenighe Bisschoplicke stadt in Merrhen. Voortijdts heeft de heerschappije aldaer seer breedt ende machtich gheweest / maer veel regeringhe is desen volcke ghenomen / ende door de Roomsche Keyseren in Bemen gewepnt. Het is van volck ende coren een rijcke contreye. De voornaemste stadt daer in is Prun. Dit volcx sprake is ghemengt/ Duytsch ende Beemsch/ eensdeels de Beemsche ghewoonlicker op sommighe plaetsen.

Vander Slesiers landt.

Slesiers lãt waer eñ hoe gheleghen.

TEghen tNoorden volcht nae Merrhen / Slesien landt / gheen onedele contreye/ teghen het Oosten aen het Poolsche stootende / door welcke de vermaerde Riuiere de Ader genaemt/ henen vloeyt in de Duytsche Zee. De lengde deser contreye is by achthondert Peertloopen. De Hooftstadt van dit landt is Breslaw / aende Ader gheleghen. Haer Heere eertijdts Bulco genaemt/ tot Glauco sittende/ en hielt noch van Engel/ noch van Duyuel/ maer dat lijf ende siele met malcanderen beestelijck afstoruen ende verghinghen. De sprake van dit volck is meestendeel Duytsch/ hoewel ouer ghene sijde der Ader / de Poolsche sprake beghint / ende dander te bouen gaet. Daerom hebben sommighe niet onbillick ghemeynt/ dat de Ader aen dien hoeck het Duytschlandt eynde.

Van het Franckenlandt/ ende der Francken Legher/ Plaetse/ Seden/ ende ghewoonheyt.

Francken landt eñ der Francken zeden.

FRanconia oft Francia / dat is Franckenlandt/ heeft Swaben ende Beyeren teghen tZuyden / den Rijn teghen het Westen/ de Bemen teghen het Oosten / Hessen ende Dueringhen teghen tNoorden/ een wijt wel bewaert/ met berghen besloten landt/ het welck swaerlick aen te comen is / maer inwendich effen/ met veel steden/ sloten ende sterckten/ die oock het swart Wout aen sommige eynden toesluyt/ ende de Riuieren Moganus/ Sala/ ende Tauber doorvlieten. Het is doorgaens vruchtbaer van alderley coren ende wijnghewas/ eñ geeft oock ouervloet van alle Saladen ofte Moes / met ouer veel groote Rapen / Apiuyn / ende Sluytcolen / soo veel als nauwe eenich landt. Item soet hout / Meloenen / etcet. worden in Bambergher landtschap met hoopen wtghegrauen. Dit landt is oock met schoone beemden ende bogaerden verciert/ ende met alderley vee ouervloedich / niet weynigher is dit landt oock visrijck / wt veelheyt der vischdraghende wateren/ nochtans rijcker van wilt ende ghevoghelte. Op veel plaetsen aestmen in opene Warandẽ dat wildt met sout ende andere voederinghe/ hebben oock daertoe ghemaecte hutten/ waer onder sy haer voor de ongheduericheyt des Hemels onthouden. Dese en derf niemandt wt het ghemeyn lantschap iagen noch vangen/ met grooten ouerlast des volcks. Dit landt heeft vijf Vorsten/ elck vande welcke een deel onderworpen is/ namelick / den Borchgraue van Norenborch/ den Palsgraue aenden Rijn / den Bisschop van Bamborch / Wurtzborch/ eñ Mentz. Dien van Wurtzborch heeft de meeste heerschappije: waerby als hy Misse doet / datmen hem een bloodt Sweerdt voordraecht/ oft voorstelt opten Outaer.

Een bloot sweert opdẽ Outaer.

Als een Bisschop eerstelick dat Bisdom besitten/ ende aen hem nemen wil/ so rijdt hy met eenen wel vercierden Staet voor de poorte der stadt Wurtzborch / ende staet aldaer nae ghewoonheyt af / leyt van hem alle zijn heerlicke cleederen / ende doet aen eenen grauwen slechten rock/ met eenen strick ghegort / ende gaet ootmoedelick baruoets eñ bloots hoofts in de Hooftkercke/ voor de vergaderde ende op hem wachtende Domheeren/ den welcken/ nae dat hy hen haer priuilegien beuesticht / ende haer daer by te laten blijuen sweert/ so wordt hy tot een oude Beeltcalomne eens Bisschops zijner Voorvaderen ghelèyt/ ende aldaer vermaent/ dat hy een sulcken man wil zijn / ende sulck leuen leyden/ ghelijck desen (door dat Beelt aenghewesen) gheweest heeft / die den Staet der Kercken wel heeft gheregeert / ende van nederen State ofte Eeldom daer toe gheclommen. Also haest als hy dit gheloeft / wordt hy in zijnen Throon gheset / bouen maten heerlick/ ende tot eenen Bisschop beuesticht. De Domheeren / op dat de verkiesinghe by henlieden blijue / soo en kiesen sy gheenen wt de Vorsten oft Hertoghen tot eenen Bisschop / maer altijdts eenen wt henlieden / eenen slechten Edelman.

Gewoonhz der inrijdinge des Bisschops tot Wurtzborch.

Daer is oock een eerlicke Vorsten Proostije binnẽ Wiertzborch so dicwils als eenen nieuwen ghecoren inrijdt / so moet hy in alle Dorpen ende vlecken/ daer hy door rijdt/ ende oock in andere daer hy de thienden heeft / een groot vat met wijn openbaer opden Mart stellen/ eñ een schotel daerin/ op dat/ wie wil of lust heeft/ daer wt drincke.

De Francken zijn een arbeydtsaem volck/ van lichaem/ ghedaente ende cleedinghe op de Duytsche maniere. Dat volck bout van armoets weghen den wijn/ maer drinct gemeynlick water. Dat bier verachten sy/ ende en latent hen niet lichtelick toegheuoert worden. Alleen inde vasten tijdt/ als haer sommighe wt deuotie van wijn onthouden / so worter wat biers byden Rijcken vercocht / die dwater onghewoone / dit voor water drincken.

Bier verachtẽ de Francken.

Het is een hooueerdich volck/ dwelck hemseluen bouen ander Natien verheft: Jae haer ooc verhoont eñ bespot/ euenwel wie dit lijdt/

verdra,

verdraghen can / ende met ghedult ouerwint / die coemt lichtelick by hen op. Waer by veel Beyeren/Swanen ende Hessen by hen verhouwelickt/in haer landt woonen.

Twee ghebreken schrijftmen de Francken voor andere volcken toe/ namelick/ Roouerije oft Moort / ende Godtslasteringhe/ want het is een roofghierich / Godtslasterlick volck / dwelck sy hen beyde door tlanghe ghebruyck/ betamelick ende eerlick / als een weluoeghinghe achten / ende int ghebruyck hebben ghebracht.

Vreemde ghebruyckē der Francken.

Sy hebben veel vreemde ghebruycken / die ick daerom vertellen wil / op dat het ghene dat vanden wtlanderen gheseyt wordt/ dies te eer ghelooft worde / ende dat wy niet en meynen/ dat de Joden/Turcken/ Heydenen/ etc. alleen sotten zijn/dewijle wy wel so dwase ghebruycken voor de deure in onse landen hebben / ende nochtans Christenen willen zijn.

Drie donderdaghen voor Kersmisse cloppen de Meyskens ende Knechtkens van huys tot huys / door de stadt aen de deuren aen/ de toecoemste des Heeren vercondighende / ende een ghelucksalich Jaer den inwoonderen wenschende/daer af ontfanghen sy vanden huysgesinnen / Appelen / Peeren / Noten/ ende oock Penninghen te loone.

Te Kersmisse begaen sy de kintsheyt Christi also : Sy setten een Wieghe op den Outaer / daer in een ghesneden kindt ghelept : Dit wieghen een groote menichte van stadt kinderen/ springhen ende danssen om dat kindt in eenen rinck/ daert de ouden toesien / ende mede singhen / met veel vreemde Liedekens / van het nieuw gheboren kindeken. Dwelck my vermaent / hoe dat voortijdts de Corybantes int hol des berchs Idee by het weenende nieugeboren kint ende Godt Joui/ een blijschap ende spel ghehadt te hebben/ghefabuleert wort: Effen oock ghelijck voortijdts de Romeynen de Feeste Saturni beginghen/ende malcanderen Gheschencken sonden / welcke sy Saturnalia noemden : De Grieckē Apophoreta/tot eenen goeden inganck des Jaers schicten. Also doen de Christenē ter tijt des Nieuwen Jaers/seynden malcanderen gauen/ oudt ende ionck/ ende met ghebodender handt wenschen sy malcanderen een goet salich nieuwe Jaer. Wat sy voorts dese vierdaghen bedrijuen/ besiet der Roomscher Christenen ghelooue hier nae beschreuen.

Superstitiē der Francken menigherley.

Item in dit yperen gaen de knechten ende ledighe ghesellen op het landt omme den gantschen nacht door voor de huysen/oock op sommighe plaetsen in de steden / ende singen de lieden aen met grooter gheueynstheyt/ louen den huysvader ende zijn huysghesinne vanden voeten op : Ende vergaderen met haer huychelen veel ghelts.

Sommige van dese trecken omme door dat gantsche landt met een belle/ luyen ende singen daerin aen een Godtshuys vergaderende / die en bringhen oock gheenen cleynen schat wten lande / doch nerghens nae der Muncken ghelijck.

Opden heylighen drie Coningen dach / bact een peghelick Vader eenen goeden Pepercoeck oft Vlaeye/ daer nae dat hy vermach/ende een groot oft cleyn huysghesin heeft/ende kneet int deech eenen penninck/daer nae snijt hy den gebacken Pepercoeck in veel stucken / ende geeft eenen peghelicken wt zijn huysgesin een/ Item Christus/Maria/ende de heylighe drie Coningen hebben oock haer stuckē daer/ welcke men van harent weghen om Godts wille gheeft: Wien nu dit stuck gewort daer den penninck in is/die wort van allen als een Coninck bekēt ende verheuen / ende driemael met iuychen oft blijschap om hooghe gheheuen/ daer neemt dan alleman een crijt inde hant/ maeckt een cruys aende solder oft balcken int huys / ende inder Stone/welcke cruycen voor veel ongheluck eñ ghespuys souden helpen / sy worden oock in grooter obseruatie ghehouden.

De twelf nachten tusschen Kersmisse eñ der heylighen drie Coninghen dach en isser gheen huys dat niet alle daghe Wieroock roock in haer herberge en make/ voor alle Duyuels ghespuys ende Toouerije. Sy hebben oock groote acht hoe die twelf daghen weren oft ghelaten/also soude een yegelicke Maent weren/ die zijnen eyghen toegherekenden dach heeft / also dat de eerste Maendt den eersten dach/ ende de tweedde Maent den tweeden dach/ ende alsoo voortaen / eenen peghelicken dach zijn maendt aenwijse.

Vastelauōt der Francken.

Hoe sy de drie onsinnige daghen voor den inganck der Vasten begaen/besiet na der Roomscher Kercken ghelooue eñ Feesten. Itē vraecht daer nae de eruaringe/ want sy stellen haer altemael in sulcker wijse/als oft sy nemmermeer gheenen goeden moet oft tijdtcortinghe meer hebben en souden/eñ als oft sy morgen steruen moesten/eñ haer hedē te vooren wel recreeren/ ende alle wellust de foye eñ oorlof geuen wildē. Sommighe maken haer als duyuels/ sommighe loopen naect/ sonder eenige schaemte/ gheheel bloot door de stadt. Sommighe op dat sy gheen schaemte en hebben/ soo vermommen sy haer in mommerijen ende momaensichten/ op datmense niet en kenne/de Heydensche Lupercalische feesten niet seer ongelijck/welcke vander Roomscher ieucht voortijts dē Afgod Lyceo Pani te Roome gehouden wierdē /de welcke gheheel ende al bloot door de stadt liepen/eñ haer aengesicht met bloet ouertrocken/alle die sy aenquamen/ eñ henlieden te gemoete onuersiens in de hant vielen / die sloeghen sy met nestelen ende gheesselen/ gelijck de onse met eenen beaschten sack.

Aenden Rijn/ Franckenlant/ende sommige ander plaetsen/ vergaderen de ionghe gesellen alle dansionckvrouwen/ende settense op eenen ploech/ende trecken haren Speelman die opden ploech sitt/ ende pijpt int water. Op ander plaetsen trecken sy eenen vyerigen ploech/ met een meesterlick daerop ghemaeckt vyer ontsteken/tot dat hy in stucken valt.

Haerder viere houden oock een slaeplaken mette vier hoecken/eñ eenen stropen ghemaecten Cabonter in hosen en wambays / met een momaensicht/ gelijck eenen dooden man/ dien slingheren sy om hooghe op/ ende ontfanghen hem wederom int slaeplaken. Dat bedrijuen sy door de gantsche Stadt / ende met veel ander Figueren gaen de Roomsche Christenen inden Vastelauondt omme / als onsinnich met grooter lichtuaerdicheydt. Daer af oock elders.

Te half vasten maken sy op sommige plaetsen eenen stropen man ofte Cabouter/ aenghedaen ende toeberept gelijck eenen dooden/ dien draghen de vergaderde ionghers inde naeghelegen Dorpen. Dese worden van sommighe wel onthaelt / ende met drooghe wicken/ melck / ende arweten ghelaeft ende ghespijst / van dandere diet voor een aenwijsinghe des toecoemstighen doots houden/worden sy qualick ontfanghen/ende van haer Hofsteden ghedreuen/met scheltwoorden / ende somtijts met slaghen. Item / sy vlichten een oudt Waghenrat vol strops/draghent op eenen hoogen steylē berch/zijn daerop (so sy voor de coude mogē blijuen)

blyuen) den gheheelen dach goedts moets/met veelderley tijdtcortinghe/ singhen/ springhen / danssen/dapperheyt/ende ander bootssen. Ontrent den vespertijt ontsteken sy dat radt / ende latent met vollen loop int dal loopen/ dwelc essen aen te sien is / als oft de Sonne vanden Hemel liepe.

Paesschenspel der Francken. Te Paesschen backtmen Vlaeyen / alsdan geeft somtijts eenen rijcken twee Vlaeyen/deen de ionghe knechtkens/ dander de ionghe meyskens/om voor dese op een Beemde voor alleman te loopen.

Tot de Kerckwijinge comen de ionghe ghesellen met Trommelen eñ Pijpen/ghewapent/ als tot eenen Crijch/die sy oock somtijdts vinden oft beweghen / eñ gaen dickwils met bloedighe hoofden van der Kerckwijinghe (als sy den Aflaet ter Vespertijdt met Spiessen wtgedeelt hebben) wederom thuys.

De drie daghen voor den Opuaertdach/alsmen met de Cruycen gaet / so comen somtijdts veel Cruycen in een Kercke tsamen / daer singhen sy niet met malcanderen / maer een yegeghelijck Cruys zijn Liedt/alsoot best can/ende de medegaende ionghe gesellen ende maechden zijn al suyuerlick ende vyerdaechlick ghecleet/ met cransen opt hooft/ eñ afgehouwen meyen inde handt. Daer mercken de Priesters altemael ghelijc op/welck Rot best singt/ dese ghewinnen sommighe potten wijns/die henlieden wt deser oordeel toegheskproken worden. Den wijn is daertoe beschickt/wie hem den gewinnenden ghenen sal.

Om dat Koorn / Wijn / ende alle velden rijden sy inde Sincxheylichdaghen / met de Papen/die dat heylich Sacrament in eenen buydel aenden hals mede ommedraecht/ ende bidt Godt met dertelen moede / dat hy hem haer velden wil laten beuolen zijn voor alle onweder.

Op Sint Vrbaens dach bereyden de Wijnsnijders op de openbare Mart oft ander plaetsen een Tafel/met dwalen/Ammelakens/ ende welrieckende cruyden bestroyt/daer op stellen sy Sint Vrbans beelt/ is desen dach schoon/so doen sy dit beelt veel eere aen/met croonē/spijsen/etc. Maer ist regēachtich weer/ so en eeren sy hem niet alleen niet / maer werpen hem int slijck/met veel versmadelicke woorden : Want sy houdent daer op/dattet den wijn / die te deser tijdt int bloeyen staet / soot reghent qualick / maer soot schoon weer is / wel gheraken sal.

Superstitie der Franckē op S. Jans dach. Op Sint Jans dach maken sy een S. Jans vyer/sy dragē oock desen dach bysonder cransen/ick een weet niet wt wat misgheloone/van Byuoet ende Yssercruyt ghemaeckt/ende eenen yegelicken heeft schier een blau cruyt/ Riddersporе ghenaemt/inde handt: Wie daer door int vyer siet / dien en doen dit gheheel Jaer gheen ooghen seer / so sy waenghelooуen. Wie van dat vyer wech wil thuys gaen / die worpt dit zijn cruyt int vyer / segghende: Alle mijn ongheluck gae wech / ende worde met dit cruyt verbrant.

Dat Bisschoplick Hofghesinne worpt op desen dach by haer vreuchden vyer/opdē berch achter het Slot/vyerighe Clooten inde Riuiere Moganum/so meesterlick gemaect / als oft vlieghende Draken waren.

De Maechden maken op desen dach Roose potten/ alsoo : Sy laten hen potten vol gaten maken / de gaten cleuen sy met Roosebladeren toe/ende steken een keersse daer in/ ghelijck een Lanteern/ ende hanghen naemaels desen pot om hooge ter vensteren wt / daer singtmen alsdan om eenen Crantz meesterlicke Liedekens/ oock dickmaels op ander tijden tsiaers inden Somer / als de Maechden tsauonts in eenen Rinck omme singhen : So comen de ghesellen inden Rinck / ende singhen om eenen Crantz/ ghemeynlick van Ginnoffelen ghemaeckt / Rijmwijs voor / die dat beste doet / heeft den Crantz.

Te deser tijdt steken de boerknechten op de dorpen groote hooghe Denneboomen / tot op den soppe wtghesneden/ met Spieghelen ende Crantzen verciert / ende bouen inden sop ghehanghen/ende laten dien met grooter moeyten ingegrauen boom haer Maechden ter eere den gheheelen Somer staen.

Ter tijt des Wijnlesens / so en derf een yegelijck Wijnsnijder niet lesen wanneer ende waer hy wil/ maer op eenen bestemden dach / wanneer de gene die de thienden toebehooren/ wil/ daer toe oock niet oueral / maer daer hijt hen bescheet/ also leestmē den eenen berch eñ plaetse nae den anderen af / met de ordeninghe/ nu hier nu daer/tot dattet omme gaet.

De thienden vergadertmen in dalen onder de Wijnberghen. Wie spaeyer dan hem gheboden is/lesen wil / die en moetet niet alleen met oorlof doen / maer op zijnen cost de thienden ghereet in sHeeren Persse ofte Kelder beschicken. In eenen yeghelicken Wijnberch zijn iongers / vanden Heere daer toe ghe- schickt / die de thiende Mate / in zijns Heeren Vat behoorende / Marcken ende beschicken moet / want men betrouwet henlieden niet toe. Francken moeten den wijn lesen / wanneer eñ waer den Thienden Heere wil.

Inden wtganck van tlesen/ comē dese voorghemelde knechten alle in een velt te samen/ eñ maken henlieden aldaer van stroo / dat derwaerts hier toe gheordineert is / goede hantvollighe Tortssen/ een yeghelick twee/eñ gaen snachts singhende in een ordeninge inde stadt/ daer mede lichten sy den Herfst wt.

Sinte Martens ende Sinte Niclaes Feeste celebreert dit volck wonderlicken eerlic/ nochtans onderscheydelick/ Sinte Marten in huys ouer Tafel / Sinte Niclaes inder Kercken. Onsalich is dat huys / dat niet op desen nacht een Gans te eten en heeft. Daer tappen sy haer nieuwe Wijnen / die sy tot nu toe behouden hebben / daer gheeftmen te Wurtzborch ende elders den armen op desen dach een goede portie.

Twee Beerzwijnen sluytmen in eenen Cirkel oft rinck op desen dach te samen/ die malcanderen verscheuren / dat vleesch deyltmen wt onder tvolck / dat beste seyndtmen der Ouerheyt.

Op Sinte Niclaes dach kiesen de schoolkinders onder henlieden eenen Bisschop / twee Diakenē/ die sitten in haer Ornamenten / met eender Processie in de Kercke gheleydt/tot dat den dienst ouer is/ alsdan gaet dē Niclaes Bisschop met alle zijn Hofghesin singhen voor de huysen / ende dat en heet niet ghebedelt / maer den Bisschop een prouе vergadert.

Sommighe kinderen vasten op Sinte Niclaes auont so seere / datmense somtijts te eten dwingen moet/daerom dat sy meynen/dat hen de gifte diese onder haer kussen oft in de schoenen onder de Tafel / vanden ouderen daer in ghelept / vinden/ daerom van Sinte Niclaes toegheuoecht sy. Dit alle seg ick daerom / op dat wy de Turcken niet alleen voor Sotten en houden.

Sommighe hebben Mentz / sommighe Wurtzborch voor de Hooftstadt des landts. Franckfort ende Norenborch tellen oock sommighe in dat Franckenlandt/ als Franckische Steden.

Van Swavenlant/ ende der Swaven oude ende nieuwe zeden/ende religien.

Der Swa-
ven zeden/
nde van
vaer sy afco
ven.

SWavenlandt een Provintie Germanie/van Oosten dat Beyerlandt/vanden Westen dat Elsaet/ende den Rijn / van tZuyden dat gheberchte met de Italiaenen/ van tNoorden dat Franckenlant hebbende.

Van het volck Swaven ofte Sweven (dat voortijdts wt Pruyssen/oft Lieflandt/oft Livonia daer ghecomen is / ende dit landtschap beseten heeft / so haer Sabellicus ende Lucanus hooren laten) alsoo ghenaemt. Dit landt oft contreye heeft oock voortijdts Alemania ghenoemt gheweest. Dat opperste deel des gantschen Duytslandts/is Swavenlant/met twee heerlicke doorvlietende Rivieren schijnbaer/onder welcke den Ryn tegen het Westen / de Donawe stracks teghen het Oosten vloeyt/ door veel ontallicke volcken. Dit landt is een wel gebout/waterrijck/genoechsaem/ vruchtbaer landt/met veel Berghen / Meren/ Rivieren/ (die altemael inde Donawe oft den Rhijn vlieten) Bosschen ende Beemden verciert. Van coorẽ ende vee vermacht een goede nootdruft. Tot iaghen/ vlieghen/ ende alderley wildt ende vogheluanck ist een listich ende welgeschict volck eñ landt/met veel naemachtighe prachtighe Steden ende sloten veruult/ende met een verre reysende strijtbaer volck beset / daer toe vol Tempelen / Stichten/ Veltkercken / Capellen/vrouwen ende mans Cloosteren / Jae daerin schier gheen dorp en is/twelck niet zijn eyghen Prochiaen ende Prochchykercke en heeft. Want het heeft des Roomschen geloofs een seer gheestelick / ende den Paus / behalven de Sacxsen / voor alle een ghehoorsaem volck gheweest (tot op desen onsen tijdt) een langhe wijle verleden. Nu ist schier ghelijck gheheel Germania in vier Secten ende gheloouen ghedeelt / als in Papistische / Lutersche / Zwinghelsche / ende Dooperssche/ ende van tgheloove der Roomscher Kercken schier den meestendeel afgheuallen. Dit landt heeft oock veel Siluerrijcke Berghen / ende van alderley Metael.

Dit volck loeft Plutarchus voor alle volcken Germanie/ van ghedaente/ proportie des lichaems / van zeden ende verstant hoflijck eñ sinrijck/ een welgeschict schoon volck/ welcks eere also toeghewassen is / dat sy eertijdts dat Imperium ende de Heerschappije der wereldt inghehadt hebben/van wegen haerder deucht/ grootmoedicheyt ende cracht. Daer toe over een ouderdom dat regiment der wereldt / ende dat gheheel Keyserdom gheregeert hebben / maer zijn wederom daeraf ghecomen/ dewijle den Scepter omgaet / ghelijck dat Gheluckradt.

e Swavẽ
eysers ge-
eest.

Caius Julius de Keyser schrijft int vierde boeck zijnder Commentarien/dat de Swaven voor alle ander volcken Germanie een bovenmaten strijtbaer volck is / het heeft hondert Vlecken oft plaetsen/ wt welcke Jaerlicx een yeghelicke duysent mannen int velt seynt/ om te oorlogen/ dandere blijven thuys / gheneeren haer / ende de wtwesende huysghesinnen. Nae een Jaer wisselen sy / ende die daer thuys ghebleven hebben/trecken wt/ende die dit Jaer te velde gheleghen hebben/wederom thuys/ende bouwen tvelt/op dat noch regiment/ vernuft/ Ackerghebou / noch crijch nemmermeer op en houde. Ende by dit volck en is niet eyghens/ noch Acker / noch Beemde/ maer alle dinck in ghemeyn ghebousel. Oock so en dorsten sy niet langher dan een Jaer op een plaetse woonen.

nde zeden
r Swavẽ.

s Swavẽ
n hebben
oortijdts
iet eygens
hehadt.

Sy en leven niet alleen van coorn / maer veel meer van het vee / melck / ende wilt / dwelck sy te vanghen wtghenomen meesters zijn. Ende dat altemael daerom / op dat sy den arbeyt ende de coude/etc. ghewoone/ende sterck wierden. Haer cleet en was niet anders dan ongetoude huyden om tlijf/soo dat sy wel half naect ghinghen.

De cooplieden begheerden sy meer / op datmen henlieden den wt de oorloghe vercreghen buet oft roof afcochte/ dan dat sy wat cochten. Tot dese reysden de Galli / ende cochten haer Peerden ende andere Dieren af/ die de Swaven weynich achteden / maer de Galli hooch schatteden. Want de Swaven te peerde te oorloghen so seer niet ghewoon en waren / dat sy int aengrijpen van de Peerden spronghen/ ende haer te voete weerden / der welcker Peerden stille te staen ghewoone waren/op dat/alsmense wederom behoefde / dat sy terstont by der handt waren.

Gheen dinck en was by hen onruptelicker/ dan ghesadelt te rijden / ende verachteden de Sadelrijders ghelijck de vrouwen. Haerder weynige traden dickwils eenen grooten hoop aen/ende stortense vande Sadelen.

Eenighen wijn en lieten sy hen niet toeghevoert worden/daerom dat de menschen daeraf weeckelick ende vrouwelick / oft ymmers onghschickt wierden.

De oude
Swaven en
drinckẽ geenen wijn.

Cornelius Tacitus schrijft vander gheleghentheydt ende zeden der Duytschen / alsoo: Hoewel de Germani ofte Duytschen met veel Natien ende namen onderschepden zijn/ so hieten nochtans de Duytschen voortijts al Swaven. Evenwel is dit volck ghewoone haer hayr te crollen / ende op te binden in eenen knoop. Alsoo wierden de Swaven van ander Duytschen / ende de knechten vande vrije bekent.

Duytschen
wierdẽ voor
tyts al Swa
vẽ genoemt

Tzijnder tijdt quamen sy in een wout te samen / om haer Sacra ende Feeste te houden/ ende vermoorden openbaerlick eenen mensche totten offer / daer sy dese Feeste mede beghinghen. Een deel offerde der Goddinnen Isidi. Niemandt en ghinck oock int wout tot deser Feeste/dan met banden ghebonden ende aenghehecht/ om daer mede te bedieden/ eenen die een weynich cleynder is dan Godt/ diens ghewelt hy met dese banden aenwijst. Ende alsser eenen onder henlieden onversiens struyckelde oft viel / die en dorste dese Feeste ghedurende niet opstaen / maer wierden opter aerden omghetrocken. Waer mede sy Gods ghewelt/ eñ haer onderdanicheyt aenwesen.

Swaven
voortijdts
menschen
gheoffert.

Ghelijck hem nu niet alleen byde Swaven/ maer hy alle volcken metter tijt de gheloouen/ zeden/etc. veranderen/so zijn nu dit der Swaven/zeden/hanteringhen/ende gheloouen.

Der Swaven nieuwe
zeden ende
gheloouen.

Het gheloove is nu (soo gheseydt is) hy hen veelderley. Hier af leest elders. Haer hanteringhe sonderlinghe vanden machtigen / en is niet/ (als inde oude tijden) dat Ackerwerck / maer geselschappen/coopmanschappen/eñ alderley hantwerck. De gheselschappen zijn/dat haerder vele een somme gelts te samen leggen/ ende alle dinck opcoopen/ wat sy aencomen/so gheheel / dat Naelden / Spieghelen/ Poppen/ Cooren/Wijn/Laken/etc. van hen opgecocht wordt / ende daer teghen van vreemde landen onnutte waren (die sy doch alle verdieren) int landt bringen/als Sijde / Fluwel/Muscaten/ Naghelen/Peper/Canneel/etc. Ende wat hen den Hantwercksman gheeft/dat en can hy met dobbel gheldt niet meer van hen bringhen. Daer toe en handelen oft waghen dese Coopliedẽ haer lijf oft sielen niet selve/maer richten

alle

alle dingen door haer daertoe gehuerde knechten wt/ die ouer Zee varen / ende haer Heeren tot haerder tydt rekeninghe doen/ aengaende haer handelinge/ende het ghewin ouerleggen. Voorts hebben sy der seluer gebruycken vele/ welcke hier te voren inde beschrijuinghe der Francken zeden aenghewesen zijn.

De gemeyne Swauen arbeyden bouen ander hantwercken alle meest met vlas / wolle / yser/ ende lijnwaet/ waer af sy een groote menichte maken/eñ alleen tot Vlms op een Jaer ouer de hondertmael duysent Fusteynen ghemaeckt worden souden/ende so sommige meynen/noch veel meer tot Augsborch.

De Swauē spinnen.

Het spinnē op veel plaetsen in Swauenlant/ aldermeest ontrent Vlms/ niet alleen vrouwē ende maechden / maer oock sommighe mans ende knechten/ alsoo dat twee contrarie dingen by hen waer zijn/dat sy wijsachtich spreken eñ arbeyden/ende daer teghen so cloecke strytbare lieden zijn / alsser erghens eenich landt hebben mach. Veel ander lijnwaet/als Golschen/ Spinet/Gallische/Cuelsche. Ende niet alleen alderley lijnwaet / maer oock alderley laken wordt by hen ghemaeckt/als Fluweel/Syde/ Dammast/Stammet/Angsterdam/ fijn doec/ etc. van alderley verwe.

Alderley hādelinge ende arbeyt by de Swauen.

Item Italiaensch ende Nederlantsch laken ende bonetten / dat voertmen altemael nae Franckfort/Lypsich/Nordlinge / ende elders in de Marckten henen te vercoopen.

Ghelijck nu een yeghelick volck zijn eyghen ghebreck ende naedeel aenhangt / alsoo zijn de Swauen een onreynsch volck / so dattet selden tot recht manbaren ouderdom coemt/ ende by ander volcken een spreeckwoort daer wt ghe-

Spreeckwoordē van den landen/ hoe een yeghelick zijn eyghen ghebreck heeft.

worden is: Swauenlandt gheeft hoeren ghenoech / Franckenlandt Roouers ende Bedelaers genoech/ Bemen Ketters/Beyeren Dienen / Switsserlandt Hanghemans / Sacxen Dronckaerts/Den Rijn Brassers/ Vrieslandt ende Westphalen trouweloos oft meyneedich.

Strabo seyt/dat de Swauen de outste duytschen zijn/ ende die in Germaniam dese sprake ghebruyckt hebben. Dit landt en heeft van hemseluē geensins geenen wijn / maer is rontsom met wijn omringt / diemen hen van alle plaetsen toe voert/ vant Oostē wt Oostenrijc/ vant Zuyden wt Italia / vant Westen vandē Elsaet/ Rijn/Necker/vant Noordē wt Franckenlandt ende den Dauber/ etc.

Dat swelghen heeft dit volck met alle duytschen ghemeyn/daer toe een scheldende/quaetvloeckende volck / dwelck oock in de Duytsche Natie alsoo douerhandt ghenomen heeft / dattet niet meer sonde noch schande / maer een eerlicke ghewoonheydt daer wt ghewor den is.

Alsoo genereren haer de Swauen in somma eensdeels vanden ploech ende aertbodem/eensdeels vant vee/ eensdeels vant handtwercken/ eensdeels van haer hanteringen eñ coopmanschap/sommighe van oorloghen/ den Eeldom ende ander Heeren vanden Wiltuanc/Renten/ Chijnsen/ende Tollen.

Van Beyerlandt / ende der Beyeren oude ende nieuwe zeden/ wijse/ regiment ende ghelooue.

Beyerlandt beschreuen.

BEyerlandt voortijdts Noricum / oft dat Norckaw gheheeten/is nu van den Auaribus / den Hunschen ouer ghebleuen volcke/ de Norckawers daer wt verdreuen/ met eenen toeghedanen B. Bauaria ghenaemt/ oft vanden Boijs / de volcken wt Cisalpina Gablua / die eertijts aldaer ghewoont hebben/ Boiaria ghenaemt. Dese contreye heeft vanden Oosten Hongherlant/ also dat oock Oostenrijck in dese Prouincie ghereken wort/ vanden Zuyden daer aen stoot Italia/vandē Westē dat Swauenlant/vanden Noorden de Franckische contreye ende Bemē. Metter doorvloeyende Donauwe wort dit landt beuochticht/ eñ begrijpt in hem Oostenrijcklandt/ so gheseyt is / Item Stiermarck eñ Kernten/ so datter oock schier een sprake ende lantsghebruyck door dese landen gaet. Daer hebben eerstelick het Roomsche ghelooue gheplant/ Sanctus Lucius den Enghelsche Coninck/ Sinte Robbrecht / ende Sinte Bonifacius een Bisschop te Mentz. Dit landt heeft vier gheweldige Bisdommen/ Frising/Bassaw/Saltzborch/ende Regensborch. Daer en heeft nauwe eenighe Duytsche Prouincie bet vercierde steden / als Regensborch/ Saltzborch/ Munchen/etc. Daer af besiet ten eynde deser Cronijcke. Dit landt te samen/eert in een Prouincie werdt wtghedeelt / heeft tot op den tijdt Arnolphi des Keysers eenen eyghen Coninck ghehadt. Dese heeftse alle Ca-

Beyerlandt eertyts een Coninckrijck

cannos (ghelijck Assyria Antiochos/ Egypten Ptolomeos/ Parthia Arsaces) ghenaemt. Naemaels begonnet/ ghelijck noch heden / Hertoghen te hebben / die een langhen tijdt al wt een Gheslachte (Agilouinghers) ghecoren wierden. Haer Wetten zijn onder andere dese gheweest:

Wetten der Beyerē eertyts dwase.

Als yemandt der kercken yet (als Ackers/ Beemden/Dorpen/gelt/etc.) bestellen wil/die doe dat met zijn eyghen handtschrift/ daer toe niet ses onderschreuē getuygen/eñ gae hemseluen van dit stuck geheel eñ al te buyten/ legghe de hantschrift opdē outaer als een Gods offer/ de Bisschoppen sullen dese goeden beschermē/ op dat sy voortaen ten eewighen tyden byder kercken blijuen/ eñ dese sal in Gods oordeel eñ der heyliger Roomscher kercken ban eñ ongenade vallen / eñ sal vande Vorsten daer toe gehouden worden/dat hy voor dit onbillick aenspreken drie marck gouts ter straffe betale.

Die eenen knecht oft maecht wech te loopen gheraden heeft / salse wederom thuys roepen/ ende tewijle een ander in de plaetse stellen / Item 15. schellinghen ter straffe betalen.

Eenen knecht die de Kercke heymelick aengrijpt/sullen de handen afghehouwen/ende de ooghen wtghesteken worden/een Heere sal wederom bestellen wat der Kercken door roof of brandt ontweynt ghewordem is: Maer eenen vrijen mensch sal wederkeeren al dat de Kercken ghenomen is / ende tsestich schellinghen ter straffe betalen. Maer diet verloochent/ sal daer voor / voor 24. persoonen op dat Boeck des Euangeliums eenen Eedt sweeren/dat hy onschuldich is.

Wie inder kerckē vliet / die sal vrijheyt hebben/ ende niemant en sal macht hebben aldaer yemandt leet te doen/ oock niet de Heeren haer knechten. Wie dat ouertreedt / sal veertich schellinghen oft ponden ter straffe veruallen zijn.

So yemandt eenen Priester doodt / sal 300. pont oft schellinghen gouts ter straffe geuen / ist een Diaken/200. Hebben de Misdoenders gheen ghelt/ so salmen wijf en kint vercoopen/ so langhe tot dat sy die somme ghelts betalen/ ende haer los dienen.

Teghen den Bisschoppen en sal niemant rasen/ oock die niet/ teghen de ghene hy onbillich handelt/eñ met welcke hy ghewelt doet: Maer sal hem voor den Coninc/ Vorsten ende tvolck beclaghen.

Saechte wetten der Beyeren ouer groote sonden.

De Hoererije / Doodtslaghen / ende soo yemandt den lande ontseyt / sal alsoo ghestraft worden/ namelick/van alle zijn goeden eñ eere ontset/

ontset ende inder Ballinckschap ghedreuen worden.

Die een Cloostervrouwe wt een Clooster ontuoert / eñ haer tegen de Geestelicke rechten te houwelick neemt/die salse haer Clooster weder bestellen/ende oft sy niet en wilde/ soo salse den Bisschop met bystant des Vorsts weer sy wil oft niet en wil/daerin dwinghen. Maer hy sal om zijn vermetelheydt boete doen/ oft des landts Ballinck worden.

Geen Priester oft Diaken en sal eenich wijf by hem hebben / op dat hy niet wt haerder daghelickscher bywooninghe/met haer tot eenen val gherake/ende op dat niet/ als hy Godt onweerdich offerde / dat volck ende landt teghen Godt zijns en ontghelde / ende gheplaecht worde.

De Gheestelicke sullen nae tgeestelick recht gheoordeelt ende beurijt worden.

De Boeren sullen de thienden van alle dinghen den Gheestelicken gheuen / ende tot het bouwsels des Tempels steen ende hout toe voeren/nochtans en sal niemandt bouen zijn vermoghen beswaert worden.

Die den Hertoch nae tleuen staet / oft dat landt den vyanden verraden/ openen / ende ouergheuen wil/ende de vyanden thuys leydde/ so hy hier af met drie ghetuyghen ouertuycht wordt / sal hem alle zijn goedt ghenomen / ende hy inder Ballinckschap versonden worden.

Wie zijnen Vorst ommebringt/ sal ooc vant leuen totter doodt ghebracht / ende zijn goedt in des Vorsts Schatcamer eewich gheboet worden.

So yemandt teghen zijnen Hertoch een oproer verweckte / soo sal den beghinner ende oorsaecker van ses hondert / dander oproerders van twee hondert schellinghen ghestraft worden.

In de oorloghen en sal niemant metten anderen om eenich dinck kijuen / noch om vrouwen/huysinghen/hout/ende Buet/ etc. Maer een yeghelick neme waer hijt vint/ soo vele als hem van noode is/ende dat en sal hem niemãt weeren. De Misdaders salmen met vijftich slaghen wt den legher gheesselen.

Dat volck en sal inden voortoch niemandt vande vrienden beschadighen / daer af sal de Hooftman een neerstighe sorghe dragen / ende een groot opsien hebben. So dit dẽ Hooftman toe laet/ sal hy de schade opleggen.

Als eenen vrijen yemandt schade toevoecht/ dat sal hy met veertich schellinghen boeten / ende altemael wederlegghen dat hy verdoruen heeft : Maer een knecht sal den doodt steruen / zijn Heere / daerom dat hijt niet belet en heeft / sal de schade afdraghen ende wederlegghen.

So yemandt de Legher yet onweyut / dien salmen de handen afhouwen / ende het ontweynde weder op leggen metter hooftsomme. Maer eenen vrijen sal voor de handt veertich schellinghen ter boete gheuen / ende de diefte wederkeeren.

Wie zijnen Vader int regiment naestaet / ende wt boosen raet gheern van het Rijck stiete / die sal onterft/ ende wtten lande gheiaecht worden.

Wie wt dronckenheyt oft anders wt dertelheyt in sVorsten Hof eenige onheusheyt doet/ die sal van veertich schellinghen gheboet : Maer een knecht van deen handt ghestraft worden.

Die den Vorst qualick spreect/oft die te Houe wat siet ligghen/ ende dat opneemt/ sal van vijfthien schellinghen ghestraft/ dat genomen weder keeren / ende wat hem den Vorst ghebiedt/ volbringhen.

Een Richter/so hy qualick oordeelt/so sal hy al tghene dat door zijn onrechte sententie der gherechticheyt is afgesproken/ dobbel wedergelden. Maer ist dat hy dat Wetboeck altijt by hem heeft ligghende/ ende daer wt oordeelt wat recht is/so sal hem het negenste deel thuys ghedijen.

Die eenen vrijen ommebrengt / diens ouderen sullen den Hertoch tachtentich schellinghen ter boete gheuen. Om een handt/ ooghe/ ofte voet / veertich. Heeft hy hem verleemt / twelue. Maer is dat lidt gheheel af / twintich schellinghen veruallen zijn. Een versche wonde sal met thien schellinghen ghebreuckt worden.

Soo yemandt by eens anders vrijen wijf slaept / die sal dien man hondert ende veertich schellinghen gheuen. Wort hy gegrepen/ende vanden man ontlijft/ so is hy geboet/ ende den dader sonder schult. Straffe des ouerspeelders.

Wie een Maecht met haren wille schoffiert/ ende haer niet ten houwelick hebben en wil / die gheue haer twelf schellinghen.

In somma alle haer saken ende Wetten van houwelicke saken/hebben met ghelt afghedraghen/ ghestraft ende gheboet geweest/ende andersins meest alle misdaden.

De diefte sal neghendubbelt wedergheкeert worden/heeft den dief niet te betalen/ soo vercooptmen hemselfs /zijn goet/wijf ende kindt/ tot dat hy betaelt/ende hem vrij wt dient.

Dese / ende andere vreemde Wetten hebben de Beyeren ghebruyckt / van de welcke noch heden sommighe by hen ghebruyckelick zijn.

De Beyeren zijn een goet Roomsch deuotelick volck/dat gheern Bedeuaert/ende hoe seer datmen met hen gheet/ nochtans eer smiddernachts inde kercken clomme/eert daer wt bleue. S. Wolffganck/ ende onse Vrouwe tot Etinghen hebben met veel teeckenen by hen gheschenen/derwaerts een groote beuaert by henlieden gheweest heeft/sy beuaren oock seer nae Aken. Dit lant is so vol Eeckelen ende boomvruchten/dat sy alle nabueren ende der aenpalender verckenen ghenoech voeden ende mesten/niet anders dan ghelijck dat Hongerlant met Ossen behulpelick is. Beyerẽ deuote lieden op goedt Roomsch.

Ten is oock gheen seer [illegible]lick volck/ maer van grouer zeden eñ sprake. Twee ghebreken worden desen volcke bouen ander Natien(als aengeboren)toegheschreuen/ als dattet scherp eñ onwillich teghen de gasten/ schrapende ende naegrijpende teghen ander lieden goet is/dat is/ sy en sien niet geern eten /maer sy laten hen anderlieden goet seere wel gelustẽ.

Sy zijn ghemeynlick in blau ghecleet / sonderlinghe wat opt landt woont / sy draghen meer leersen dan hosen. Dit volck heeft veel vande wetten ende landtsghebruycken die de Swauen ende Francken bouen vertelt oock hebben.

Nu vande gheleghentheyt des landts Beyeren / eertijdts een Coninckrijck gheweest. Het is een wijde rijcke contreye/van t Noorden aen Francken/vant Westen aen Swauen/ teghen tZuyden aen dat Italiaensche gheberchte/ ende teghent Oosten aen Oostenrijck ende Bemen stootẽde / de Donauwe vloeyt schier midden door dat Beyerlandt. De Swauen scheyt de Riuiere de Leck ghenaemt van Beyeren. Dese contreye hebben voortijdts de Norckauwers inghehadt/ghelijck oock noch de Riuiere tusschen Reghensborch ende Norenborch / de Norkaw wort ghenoemt. Van de afcoemste eñ

oorspronck

oorspronck der Beyeren is menigherley meyninghe byde Historischrijuers. Strabo noemt dese contreyen een wildernisse/so sy moghelick tot zijnder tijt mach geweest hebbẽ / nochtans is sy nu seer wel gebout/ende met schoon haefachtighen steden verciert/eñ beyde van schijnbaerheyt ende vruchtbaerheyt niet de slechtste contreye Europe. Het heeft een weynich groue liedẽ van sprake ende persoone/ bysonder wat van mans gheslachte is / het heeft wtghenomen schoone wijfs beelden/ maer wat bruynachtich/ ghemeynlick met swarte ooghen/ een rijck lant van neeringe /waer in vijf Bisdommen zijn/ vande welcke deen/ namelick Saltzborch / een aertsbisdom is/ ende de Hooftstadt daer in. Muncken dat schoone huys en geeft oock gheenen cleynen name ende schijn deser volckrijcker prouincie/den Vorst vermach seer veel van landt ende goedt/ welcks landtschap Petrus Apianus / van dorp/ stadt/ hof ende vlecke tot vlecke in een bysonders Mappam met aller ghelegenthept / berghen / wouden/ vloeden/ heeft beworpen/seer lustich te aensiene. Ende Joannes Auentinus dit lants aert/ heerschappije/ seden/ghebruycken/ vander tijt Noe af / seer aerdelick beschreuen heeft / leest hem. Dit landt heeft oock veel naemachtighe steden/als Lanshoet/Passaw/Ingelstadt/etc. Reghensborch leyt oock in Beyeren/maer het behoort tottet Rijck. Daer af elders.

Vanden lande Littaw oft Lithuania/ ende der seluer inwoonders/leuen/ghelooue n ende gheleghentheyt.

Littauw/eñ der Littauwers bekeeringhe/ wesen ende zeden.

LJttaw is een wijt landtschap / teghen het Oosten aen Polen stootende / schier altemael Meyrich ende boschachtich / den ploech ghehoorsaem/ende dat den huysman zijnen arbeyt wel loont. Dat Sacrament des geloofs Christi heuet met het Poolsche Coninckrijck ontfanghen. Vitoldus eertijdts een Heere des landts tyranniseerde also met zijn onderdanẽ/ dat hy de wederspannighe in een Berenhuyt naeyde/ ende den leuendigen Beren voorwerp om te verscheuren / waer af hy een bysonder vreuchde hadde/daerom vreesden hem zijn onderdanen soo seere/dat/ so wanneer eenen gheheeten wert hemseluen te verhaughen/dat dese (zijns niet verwachtende) ghehoorsaemheydt bewees oft volbracht. Rijdende voerde hy altijdt eenen ghespannen voetboge / wanneer hy eenen sach/ die anders geliet dan hem behaechde/ in dien schoot hy eenen pijl. Den bloedigen Tyran doode veel menschẽ door spel ende tijtcortinghe/ hy moest ten laetsten oock ontghelden/ende betaelde zijn Tyrannije metter huyt.

Vitoldi tyrannije ende tijt cortinge

Tsomertijdts en is (midts dwater) totten Littauwers niet lichtelic te comen. Swintertyts vaertmen ouer de gheurosen Meeren. De coopliedẽn trecken op het ijs ende sneeu / ende voeren voor veel daghen spijse met hen/ aldaer en is gheenen rechten ghebaenden wech / oock in veel dachreysen gheen weertshuys oft wooninghe / daerom moeten sy voor veel daghen spijse mede nemen/ ende haer nae Tcompas eñ Sterren richten / werwaerts datmen tot haer trecken wil/als op de zee/so zijnder oock selden steden/ende weynich dorpen. By de Littauwers is de meeste coopmanschap/rawe ware. Tghebruyck des ghelts is henlieden onbekẽt/ voor ghelt ghebruycken sy ware/ als Sabels / Hermelen/ Bontwercken / ende dierghelijcke/ ende handelen waer om waer.

Littauscher vrouwen/ openbaer boelen.

De edele vrouwen hebben openbaer boelen/ met ghehengheniſse haerder ghetroude mannen/die heeten sy Helpers. Maer den mannen en wort dat niet toegheghenen/eñ het is schandelick/neffens haer ghetroude vrouwen / toevrouwen te hebben. Sy scheyden haer lichtelick ende nemen dickwils malcanderẽ weder/ oft verhouwelicken haer aen andere.

By dit volc valt veel waschs ende honichs/ dat de wilde Byen inde wouden (die sy met hoopen hebben) wtgheuen.

Het ghebruyck des wijns is by henlieden vreemt / ende eten seer swart broodt /drincken tweederleye Meed /tot dat sy droncken worden. Item oock bier/sy hebben oock veel vees ende melck. De sprake van dit volck is windisch/Poolsch ende Sclauonisch/welcke spraken verre gaen. Sy zijn in veel Secten gedeelt/ sommighe hanghen de Roomsche Kercke aen / als de Dalmaciers / Croaciers/ Craniers ende Polen. Sommighe de Griecksche dwalinghe/als de Bulgari/ Russen / ende veel wt de Littauwers. Sommighe hebben bysondere ghelooue n ende ketterije gheleert / als de Bemen / Merrhen ende Bossen/onder welcke den meestendeel de Manicheische ketterije nae volcht/ de Bemen / de Hussische. Sommighe zijn naemaels met Heydensche blintheydt verduystert / als vele wt de Littauwers. Voortijts hebben sy de Slanghen aengebeden/ der welcker een yeghelick huysvader een in zijn huys te hebben gewoone was / die hy in eenen hoeck spijsde. Sommighe eeren dat vyer voor heylich/sommighe de Sonne/ ende sommighe eenen ouergrooten Hamer / sommighe het Wout. Dese heeft een ketter Hieronimus van Praghe tot het Christelicke ghelooue bekeert/ ter tijdt Eugenij 4. De hooftstadt daerin heet Vilna/een Bisschoppelicke stadt/vãder grootte als Cracauwe/welcke stadt 120. mijlen van Cracauwe leyt/ de huysen staen verstroyt/ gelijck by ons in de dorpen. Sommighe Tartaren zijn naest ontrent dese stadt in dorpen / die bouwen op onse wijse dat velt/sprekẽ op Tartarsch/ghelooue n Machometo mette Sarracenen/ voerẽ alle ware in de stadt/daer in twee machtighe Sloten zijn.

Dat Coninckrijc Bosua.

Hieronimus van Praghe/de Littauwers bekeeret.

Van Eiflandt / anders Liuonia oft Lieflandt ghenaemt.

LJeflandt/ de laetste Contreye oft Prouintie der Roomscher Christenen/stoot teghen tNoordẽ aen de Russen / de Tartaren ouerloopen dit lantschap dickwils. De duytsche Heeren hebben dit landt metten sweerde ghesocht/ ende tot het Christelicke ghelooue ghedwonghen/ want het was daer te voren Heydensch/ met vereeringe der afgoderije besmet / dwelck haer doodẽ tot poluer verbrande/met alle zijn huysghesin/vee/wijf/ kint/ knecht/ etc. op dat sy den verstoruen ghinder in dander wereldt dienden / daer sy alle eendrachtich salichlick henen te varen verhoepten / al tghene datmen metten dooden verbrandde/ cleeddemen te voren in een nieu wit cleet. Aen dit landtschap roert vanden Westen de Duytsche zee/de welcke sommige de oude Wendelzee noemen / ende een ander landtschap / Lectana ghenaemt / so waterich/ende van strijtbaer lieden beset/ dattet tsomertijdts schier onuerwinnelick is/ den seluen moetmen swintertijts alst geurosen is/ toecomẽ. Andersins een woutachtich vruchtbaer/veerrijck Scytisch landt / met Liuonia van eender sprake / de inwoonders heeten Lectuni.

Van de volcken Massagete ghenaemt.

TVsschen Lieflant eñ Pruyssen is een cleyn landeken/van een dachreyse breedt / maer seer lanck / van Pruyssen hem nae Lieflandt streckende/ daerin woont een volck / Massagete

gete ghenaemt/dat en is noch Heydensch noch Christgheloouich/ende nochtans het Poolsche gewelt onderworpen. Van daer verstrect hem dat Poolsche Conincrijck tot aen de Zee.

Van Pruyssen / anderssins Prusia geheeten / ende de inwoonders Pruteni oft Pruyssen/ ende van der seluen zeden ende gheloouen.

Pruyssen woonē aende Riuiere de Weycksel ghenaemt/die daer is een eynde des Poolschen ende Duytschen lants/die ontspringt wt de Berghen die Polen ende Vngeren scheyden. Dese Riuiere loopt door Pruyssen door ende door/vander Stadt Torē/tot aen Danswick/ aldaer loopt sy inde Zee. Dat hebbē de Duytsche Heeren oock metten sweerde aent Christelijck ghelooue ghebracht/ ende also wt vergunninghe des Keysers/ met het ghelooue henlieden dat volc onderworpen/ waer af sy noch eenen Hoochmeester in Pruyssen hebben.

Pruyssen eñ Eyflant vā de Duytsche Heeren met ghewelt bekeert.

Nv teghen Tnoorden stooten aen Pruyssen dē Saxen/teghen Tzuyden eñ het Oosten Polen / ende de Massouite oft Massagete. Dit is een lustich vruchtbaer landt / rijck van cooren ende vee. Voortijts hebben aen de Weecksel oft Vistel gewoont de Vlmigeri/Alani/Venedes/ Amaxoby/Githones/so Ptolomeus aenwijst. Dese Afgodisten hebben de boose Duyuelen aenghebeden / totter tijt Keyser Frederick de twede/doent wt vergunninghe des Keysers/ de Duytsche Heeren / die voortijts Dei parini oft Mariani ghenaemt waren / de Duytsche sprake met het Christelijck ghelooue daer in brachten/ An.1216. Daer af besiet der Pausen Chronijcke / vander Duytschen Oorden ende haerder aencoemste.

Pruyssen beschreuen.

Aen Pruyssen eñ Littaw stoot eē landeken/ Samogithia genaemt/met Woudē eñ Riuierē omringt/ 50.mijlen lanc/welcx volc dapper eñ schoon van persoon is/maer grof van zeden. Sy hebben veel vrouwen te houwelijc/ sonder eenich aensien der vriētschap oft Maechschap. Sy en hebben geen munte/sy bouwē slechtelijc van leem eñ stroo een hutteken met een eenige venster/die het geheel huys licht geeft. Een altijts bernende vyer is in een ygelijc huysken/ niet alleen om te koken / maer ouermits de gedurēde coude / nademael dattet ontrent dese ghelegentheyt meest altijts ouervrosen is. Sy hebben schouwen eñ geen Stouen/eñ tgheheel huys is sonder eenich inwendich gebou / gelijc een Tente al eenich gemaect. Sy aenbiddē dat vyer/ende hebben haer Priesters / die op eenen berch met gedurenden vyere dit Element willen geeert hebbē: Sy gingē oock met Toouerije eñ Waersegghē omme/ eerdē oock de Wouden eñ al dat daer in was / van de welcke sy noch vogel noch wildt en beschadichden/want sy gauē de Wouden wat Godtheydts toe/oft ymmers dat sy waren een wooninghe ende behuysinge der Goden. De gene die twout beschadichden/ die wierden lam wt sDuyuels conste(op dat sy in haer ghelooue volherden) aen handen ende voeten. In dese Wouden heeft een yeghelijck huysgesin zijn eygen Hutken/ vyerplaetse ende Capelle / op haer maniere / daer sy haer verstoruen met zijn Peert/ Sadel/ ende Cleederen verbranden. Haer Goden eñ verstoruē meynden sy tsnachts int Wout altijt een maeltijt te hebben/daerō bereyden sy hen/so sy best mochten / een maeltijdt toe/ met de alderbeste mede ende spijse/ etc. ende steldense inde hutkens/ op dat sy dese genieten souden/smorgens wast opghegeten/dat geschiede tot zijnder tijdt op veel daghen ende Feesten.

Samogiters hebben veel vrouwen/ ooc wt de maechschap.

Samogiters aenbiddē dat vyer.

Dē eerstē dach Octobris haddē sy int gantsche lantschap een groote Feeste in dese Wouden/een yegelijck in zijn Hutken/ met costelijcke vrolijcheyt/ eten eñ drincken / daer af offerden sy haren God Perkuno genaemt/voor alle dinghen eerst. Sy hebben nu met de Littauwers eñ Polners gelijckerwijs een sprake/also ooc een ghelooue/ namelijck het Roomsche/men preect in haer tempelen in Poolsche sprake.

Van Moscouia/ ende der Moscouiten ghelooue ende zeden.

Teghen tNoorden aent voorghemelde lant Samogithia / stoot Moscouia / een landt 400.mijlē breet eñ wijt/het heeft veel Vorstendommen eñ Prouintien. Een lant rijck vā siluer/eñ so wel bewaert eñ besloten/ datter noch vriendt noch inwoonder wt noch in comen en can/ sonder eenē brief vande daer toe gheordineerde Hooftlieden oft Hertogen. Het is doorgaens een effen landt/niet berchachtich/ maer boschachtich eñ Merich / met veel Riuieren eñ Meyren beuochticht/als met de Riuiere Occa/ Volha/Zuuina / Boristene/eñ Dineper/daerom gelijc Littaw vol vischs eñ wilts. Dit lant is schier van aerde ghelijck Littaw/daert niet verre af en leyt/maer wat coudē eñ meer noortlijc/waerby dattet gemeenlijck cleyn vee heeft/ eñ dicwils lam eñ crepel. Moscouia is de hooft stadt van dit lant/tweemael so groot als Prage in Bemen/de huysen vā hout gebout / gelijc oock andere steden daer in/ doch met veel daer in ghelegen plaetsen/straten eñ houen. De Riuiere Mosca loopt midden door de stadt. Dat Slot des Coninex der Moscouiten leydt oock midden inder stadt op een pleyne/ met 17. Torens/eñ drie voorweeren oft pasteyen/so sterck eñ schoon/ datmē nauwe diesgelijcx vinden en can. In dit Slot zijn sesthien kercken/ van de welcke de drie/namelijck sinte Michiels / sinte Niclaes/ ende sinte Marie bemuert zijn / dander derthien van hout gebout. In dit slot zijn oock drie machtige Houen oft Palleysen/ daer de Edelen in woonen / ende Ridderschap oeffenen. Het Palleys daer de Coninck in woont is op de Italiaensche maniere opt aldercostelicste:nochtans niet so seer groot ende wijt ghebout. Hy heeft veel heerlijcke Hertochdommen wt welcke hy in twee oft drie daghen meer dan twee hondert mael duysent menschen wel gherust can opbringhen. Haren dranck is water/ Mede / ende een sap / dwelck sy Quasset noemen. Sy ackeren met een houten ploech / ende egghen met tacken oft doornvlichten. Haer cooren wort selden rijp oft tydich / ouermidts der haestelijcker aenuallender coude / daerom drooghen zijt / ontijdelijck afghesneden zijnde/inde Stouen/ ghebruycken oock sommighe consten teghen de coude. Van hauer ende Honich met water toegemaeckt / maken sy eenen soo stercken dranck/ dattet aenghesteken zijnde/brant/ende sy worden oock dickmaels van haer melck / constelijck toebereyt zijnde / vol ende droncken. Olye ende Wijn hebben sy ghebreck. Maer op dat sy niet droncken en worden/soo verbieden de Vorsten des landts allen dranck die droncken maeckt/by verlies des leuens. Twee oft driemael sJaers wort henlieden vrolick te zijn ghegunt/ende de dronckenschap toegelaten. Item sy hebben een siluerren munte/ niet ront/ ghelijck wy/maer viercant ende lanckachtich. Haer sprake is Sclauonisch. Sy hebben metten Griecken een Secte eñ ghelooue. Haer Bisschoppen zijn den Patriarck tot Constantinopel(dien sy voor haren Paus bekennen) ghehoorsaem. Sy aenbidden Christum/nochtans niet in ghelijcken wesen met Godt / wtghenomen de Rosonenses/

Moscouiters lant/ ghelooue ende zeden.

die houdent met Machometo ende de Sarracenen. Sy hebbẽ ooc tegen Tnoorden sommige ander Scythos/ die Afgoderije aenbidden/ ende eenen eyghen sprake ende ghelooue hebben/ voornamelijck hebben sy een gulden wijfs Beelt in sulcker eere/ datter niemandt voorby en gaet/ die niet een stuck oft vadem van zijnen rock oft hayr en neemt/ (ist dat hy anders niet en heeft) eñ dat tot eenen offer voor dat Beelt werpt.

Nv de Moscouiters / oft sy wel een sprake hebben / so zijn sy doch met menigherley spraken also vermengt/ dat deen den anderen dickmaels niet en verstaet/ gelijck oock een Swaue eenen Sachssen oft Nederlander qualijck verstaet. Ter tijt haerder afgoderie hadden sy ooc eenen oppersten Bisschop/ Criue ghenaemt/ in eender stadt Romoue/ na Rome also genaemt. Dit volcx gemeynlijck gebruyck is/ dat sy niet alleen de knechten ende dat vee/ maer ooc haer kinderen ende hen selfs vercoopen / ende verre wech laten voeren/ alleen op dat sy ghenoech groue spijse te eten souden hebben/ want sy dicwils grooten hongher lijden. Sommighe segghen dat haer ghelooue wat van den Griecken onderscheyden is / dwelck ick lichtelijck ghelooue / want oock de Papisten in henselfs ghedeylt zijn. Sy beroemen haer/ dat S. Paulus henlieden haer Euangelium ghegheuen/ ende haer bekeert heeft / daerom noemen sy haer van S. Paulus ghelooue / dwelck sy wt zijn beuel vast souden behoudẽ/ tot op zijn wedercoemste.

Van Russen/ anderssins Rusia oft Ruthenia ghenaemt/ ende van dat volcx aert/ nieuwe gheloouen ende ghebruycken.

Russen met haer volck ende zeden beschreuen.

RVsia / Podolia oft Ruthenia/ dat is Russen/ wort in drie landen (namelijck/ in Neder/ Opper/ ende Wit Russenlandt) ghedeelt/ een deel verstreckt hem tot aen Polen / teghen Tnoorden wort dit lant met de Riuiere Peuce omuanghen/ tegent Oosten palet met Moscouia/ teghen Twesten leyt daer aen Pruyssen eñ Eiflant/ de twee wterste landen Germanie.

Dit landt heeft nader lengde / tneghentich dachreysen oft meer / nader breedde ouerdweersch acht dachreysen van Tzuyden tegen Tnoorden. Ende is een so vruchtbaren landt/ dat eenen Acker eens beploecht / drie iaer felfs vrucht bringt / ende en is niet van noode alle iaer te ackerẽ/ maer alsmẽ deerste corẽ maeyt/ so besaeytmen dat velt int wtuallen eñ wtruyssen van dit koorn/ ende so wasset int toecomende iaer ongebout van selfs. Dat garsch wast so hooghe/ dattet ghetijdelijck zijnde/ ouer eenen mensche opwast / ghelijck by ons dat koorn/ waerby aldaer een soo grooten menichte van Byen is/ dat sy niet alleen in Byekornẽ/ maer in alle clouen ende holen der berghen wttrecken ende indraghen/ waer af den besten honich eñ de grootste schijuen was tot ons comẽ ende ghevoert worden.

Russen oorloghen om tsout.

Haer Vijuers en besetmen niet/ maer wt des Hemels influencie dragen sy een onsprekelijcke menichte van visschen. Dat soudt wort te dorrer oft droogher tijt in eenen vischput oft meer vergadert/ om welck sy mette Tarteren veel crijchs hebben. In de Prouintie Chelmensi in Russia gheleghen/ segghen sy/ ist datmen eenen dennenboom afhoude/ ende dien twee oft drie iaer liggen laet / dat hy in steen verkeert wort/ eñ de natuere des houts/ verlate/ ooc niet meer moghe verbrandt worden. Daer is ooc het beste krijt. Tegen de Riuiere Tanaim ende Meotim is dit lant met wonderlijcke rieden/ wortelen eñ cruyden (elders nerghens ghesien) verciert. Die Coninclijcke Hooftstadt heet Moscouia/ aende Riuiere Mosca gelegen/ veerthien duysent schredẽ inden omrinck. Daer en heeftmẽ geen geteeckẽde munte oft siluer/ maer men weget wt/ men coopt eñ vercoopt alle dinc om siluer/ als om gelt / maer gewegen sonder eenige pracht/ stuckwijs. Op de mart is eenẽ steen/ wie dien inhout/ eñ daer af niet en can gestootẽ worden/ die is des landts Vorst. Daer sietmen eenen schoonen deun vande Borgheren/ vā dat op eñ af stooten. Het is een so machtich volck/ dat sy haest hondert eñ twintich duysent Ruyters vermogen/ die alleen besolt zijn. Sy oorlogen meer te peerde dan te voete/ sy schieten met flitsen ende boghen/ na ouder gebruyc/ voeren ooc somtijts cleyn spiessen/ twelf voeten lanck/ hebben haer harnas/ yseren hoeden/ pantziers eñ schildẽ met wapenẽ/ op een bysonder maniere. De voetknechten draghen op de Duytsche maniere bussen eñ voetboghen. Dat volc haet den naem eens Coninex / daerom willen sy lieuer eenen Hertoch oft Capiteyn hebbẽ/ als niet so heerschappenden/ maer alleen een voorganger eñ Leytsman des volcx/ dan eenen Coninc/ die alleen heerschapt. Dese is bouen de andere/ van zijnen Eeldom / mettẽ hoet wat meer verheuẽ/ maer anders allesins henlieden ghelijck. By hẽ en draecht niemant swarte cleederẽ/ Sy dragen ooc schoone wijde lange ingestekẽ met gout ende roode sijde verheuen hemdẽ/ van fijn vlas gesponnen/ aende borst oft den hals vreẽde colieren oft cragen/ oueral met gout besaeyt eñ bestickt. Den ouerslach haerder cleederẽ is met Otteruellen oft voeyer ghevoeyert. Alleen dat wijf claecht den man/ eñ neemt een wit laken ouer thooft. Den veertichsten dach na des ghe claechden afganck/ eten sy solemnelijck een heerlicke maeltijt/ met al haer vrientschap/ in des verstoruen gedachtenisse/ ende als dat iaer ommercoemt/ soo houden sy den dooden vrient met gelijcker maeltijt eenen iaerdach. De verstoruene vaetmẽ al in geschrifte op/ op datmen wete/ wanneer datmen een yegelijcx Iaerdach houden sal. Met grooter claghe draghen sy de Lijcken ter begrauenisse wt/ daer na claecht de vrouwe alleen.

Doodẽ lijcken der Russen.

Peerlen eñ edel gesteente inde ooren hebben hangende/ staet by henlieden wel/ ende is heerlijc. Ist dat een vrouwe den tweeden man neẽt/ dat laten sy ghescheiden / maer het derde houwelijck berispen sy beyde in mans ende vrouwen / als een aenwijsinghe van een oncuysch herte. Sy en hebben op een tijt maer een ghetroude vrouwẽ/ ghelijck wy Duytschen. De mans snijden dat hayr bouen de ooren af / dewijle by hen dat hayr te draghen geheel oneerlijck is/ maer de Maechden hanghen dat hayr ouer rugghe/ de vrouwen bindent in.

Daer na soo is dit volck wonderlijcken seer totter oncuyscheyt gheneycht / nochtans niet oft selden buyten houwelijcken Staet / daer toe een dronckachtich volc / dat hem dies goet laet duncken/ ende lofs weert/ ghelijck oock nv de sotte Duytschen veel van eenen goeden Dronckaert houden. Den meestendeel bedrijft woecker / ende dit en is oock haer Priesteren gheen schande. Sommighe oock wt de Edelen vercoopen haerseluen niet ongheern/ met wijf en kint/ op dat sy haer oft met meer ruste ende leechtijdts / oft met meer wellusts doorbringen/ dewijle sy haer eygen maken. Want mẽse dicwils tot groote saken ghebruyckt / diemen hen anders niet toe en betrout.

Edelen vercoopen haer seluẽ/ op dat sy Heeren worden.

Haer Papen gaen op Griecksche maniere swart ghecleedt/ de opperste Voorstanders in wit/ sy dragen een bulle aende borst hangende/

ende

eñ eenen Brief/daeraen de gheboden der Godde lijcker Wet geschreuen zijn. De slechte Priesters zijn op Griecks ghecleet. De Cloostervrouwen / van de welcke onder dit volck een Orden is/ namelijck/ sinte Anthonins/swart gecleet/die hebben een eygen Seytische sprake/ eñ haer schrift den Griecksschen niet ongelijck. Musijcke eñ Gramatica leeren sy optGriecx/ anders verachten sy schier alle andere constē. Het ghelooue aengaende / houden zijt mette Griecken/ghelijcke Ceremonien / gelijcke eere der Hemelschen Borgheren. Haerder twelue sitten int recht/ een wt de gheleerden verhoort de sake/bringtse aent Collegium/ende als sy so groot is/somtijdts aenden Hertoch/mach den schuldighen ende aengheclaechden niet ghenoechsaem ouertuycht worden / soo moet hy metten aenclager in eenen Camp tredē/ alsdan wort den verwinner met dobbel ghelt begift/ na dat de Hooftsomme gheweest heeft. Den Ackerbou is by henlieden goet ende ghemeyn/ sy ackeren met Peerden/ghelijck wy/maer dit landt en lijdt gheen Wijnghewasch. Sy drincken Bier van Gheerste ende Hersch / ghelijck het gheheel Noortsche landtschap. Van Hennepsaet/Meecop oft Eulsaet / ende van Noten makē sy haer Olie/anders en heeft Russia noch eyghen noch toegheuoerde Olie. Aldaer is de groote stadt Nogarte/daer de Duytsche Coop lieden met grooten arbeyt reysen ende hanteren. Want aldaer is costelijcke rauwe Ware / van vreemde Dieren te wege gebracht. Item/ goeden coop siluers / ende een groote menichte vischs / bysonder eenen Edelen visch/ Seldis ghenaemt. Ende dit lant heeft seuen Meeren/ ende neghen Riuieren.

Gallacia soude oock(so Bartholomeus Anglicus schrijft) een wijde Contreye Russie zijn/ die een groot deel Russenlants in hebben/daer in hebben voortijts Gallogreci/maer nv Galli gheheeten/ghewoont / daerom dat de Galli voortijts daer comende/dese Prouintie hebben beseten/sommighe noemense Galathas/tot de welcke Paulus zijn Epistel ouergheſonden heeft. De ghelegentheyt Russie beschrijft Bartholomeus Anglicus anders/ namelijck/ dat sy teghen Tnoordē aen Gothiam/tegen Twesten aen Vngheren/teghen Tzuyden aen Greciam stoot.

Reutia.

Reutia.

Reutia is een Rijnsche Prouintie / door welcke den Rijn vloeyt / heeft veel steden/ is een seer strijtbaer weerachtich vast landtschap/ sterck ende stout volck / in zeden mette Duytschen eenich. Dat lant is vruchtbaer vā wijn ende Koorngheewasch.

Missena/Myssen.

Myssen beschreuen.

Missena een Prouintie Germanie/ Myssen/vander stadt Myssen daer in gheleghen/alsoo ghenaemt / aen Bemen stootende/ ende aen Polen teghen het Oostē/aen Beyeren tegen Tzuydē/mette Sachssen eñ Dueringers teghen Twesten / aenden Rijnstroom teghen Tnoorden palende. Dit wijt/vruchtbaer ende weyderijck landt/met goede Riuieren beuochticht (bysonder metter Elue / met edele steden ende Sloten verciert eñ beuesticht / met rijck volck beset/bysonder van koorn ende Vee/ ooc van Metael) heeft een volck van grooter stercte/schoon ende dapper/ daer toe goedertieren/ vreetsaem/vriendelijc/sedich/ eñ geensins niet na Duytscher aert/grimmich ende wilt.

Thuringia/Dueringhen.

Duringers/ eñ des volcx zeden.

Dese Prouintie Germanie leyt tusschen de Saxē/Westualē/eñ Francken/de Bemen eñ Saxen van Oosten/de Swauen vā Westē/ de Rijnlanders eñ Westualers van Tnoorden/ de Francken eñ Beyeren van Tzuyden hebbende/een hart grouwelijck volc tegen zijn vyanden. Dit volcrijck landt baert staetachtighe stercke welgestelde schoon mannelijcke lieden/ eñ is oueral met geberchte omringt ende beuesticht/maer van binnen een effen lant/vruchtbaer van alderley koren ende vruchten/ behalnē wijn/die niet also veel by henlieden en wast/ euenwel en zijn sy niet sonder wijn. Dit landt is vol vaste Sloten/ Steden/ Meeren / Riuieren/van goeden locht/ weyderijck/daerom vol van allerley soorten van vee.

Daer vintmen oock (so Herodotus meynt) berghen vol Metael / oock gout ende siluer aderen.

Van Slesien/ Merrhen/ Bemen.

Van dese landen besiet bouen int langhe.

Van Saxonia/ ende der Sachssen oude ende nieuwe Seden/ ghelooue ende Regiment.

Sassenlant/ eñ zeden beschreuen.

De Sachssen/ dese steenē volcken/ meynen sommighe/ dat sy derwaerts wt Britannia ghecomen souden zijn / een plaetse te soecken om te bewoonen/ ende hebben de Dueringhers wt den lande gheslaghen. Sommighe segghen dat sy een ouerbleuen volc zijn/van het heyr Alexandri Magni/die henlieden te vroech ghestoruen / ende haer also verstropt ghelaten heeft.

Dit volck begonst terstont goet Regiment ende Pollicije / deylde haer ghemeynte in vyer Gheslachten/in Edele/ghevrijde knechten/ geboren Vrijen/eñ knechten/met gebodt/ dat een yeghelijck gheslachte by verbeurte des leuens in zijn geslachte houwelijcken soude/ende niemant zijnen Staet verwisselen: Alsoo moeste diēstmaecht eñ knecht te samē in eē houwelijc/ ende een yeghelijck in zijnen Staet blijuen.

Om de booshe ydt te straffen/hadde dit Heydensch volck goede Wetten/eñ insetten tot eerbaerheydt der zeden veel nuttelijcke dinghen. Groeyende boomē eñ springende Fonteynen. Item een groote indē Hemel opgherechte Calomne eerden sy. Item / sommighe bestemde daghen offerden sy Mercurio menschen tot eenen offer.

Sachssen offeren menschē eñ en willen Godt gheen Beelt makē

Haer Goden en wilden sy noch in Tempelen besluyten/noch eens menschen ghedaente ghelijcken/daerom dat de Godheyt onbegrijpelijc was/die niet ghebeelt en mocht worden. Haren Goden wijden sy Woudē na haer namen/ Sy hadden op de Teeckenbieders/ Dachuerkiesers/Voghelgheschrey/ende het Lot/groote acht/ende veel eñ menigerley ouergheloofs. Vanden Peerden eñ haer neyen/ namen sy ooc veel af. Sy hadden een wit Peert/ met gheens menschē arbeyt vermoeyt/dat volchden sy na/ ende gheen aenwijsen en wert meer gelooue gegeuen/ dan dit Peerts neyen/by den gemeynen man/Edelen ende Papen. Dese Peerden hielden sy voor Dienaers Gods/ende Raetslieden zijnder secreten.

Als sy eenen vyant vingen/ met desen moeste haerder eene / in eenen bysonderen Camp treden/lach hy bouen/so wast een teecken van toecomēde victorie/maer lach hy onder/ so bediedet een ghewisse nederlaghe.

Sachssen biersuppers.

Den Wijn is diere eñ vreemt by henlieden/ maer het zijn sulcke biersuppers / datmen hen somtijts in kannen niet genoech en can toedraghen. Sy setten by tijden een Melckgelte op de Tafel vol Biers/ daerin een schotel / wie dan dorst heeft/die drinct/ia sy drincken malcanderen daer wt toe. Dit Bier is seer goet / gheen

Koe en soudes so veel drincken/als een van dese Verckēs/schier ongelooueliic te seggē/sy drinckē dach eñ nacht/tot dat sy droncke/ eñ wederom nuchter wordē. Die int drinckē haerder alder meester is /die heefter niet alleen lof/maer loon eñ eenē Crans af/wie niet mede en drinct/ die packe hem wech. Dit laster bedrijuen de Duytschen mettē wijn/eñ ten is nemmermeer schande / maer eere. Loock / Speck/Boter/ Sout/ al rauwe is haer spijse. Sy hebben een eyghen sprake ende ghedaente/ na des Hemels influentie. De moeders knauwen dese voorgemelde spijse den kinderen in / dat is haer melc/ moes/ende brij. Sy coken selden/dat houdt en connen sy niet wel ghecrijghen / de huysen zijn slecht van slijck ghemaeckt / schier ghelijck in Hongeren. Dat volck is dickwils rijck/maer dat op gheenen grooten pracht noch bysonderen wellust niet en acht. Nv vande gheleghentheyt des landts.

Gelegētheyt Saxenlants

Sachssen eyndt hem vanden Westen aende Riuiere Wessera/sommighe hebben ghemeynt aenden Rijn/teghen Tnoorden stootet aen Denemarck / teghen Tzuyden aende Francken/ Beyeren ende Bemen / teghen het Oosten de Slesiers ende Pruyssen aenroerende. In deser gheleghentheydt zijn besloten de Dueringers/ Mychsen/ Lauzitsers eñ Pomeren/nochtans soudē de Dueringers voor eñ eer dā de Sachssen/in dese landen geseten hebben/ wt Grecia haer Vaderlant verdreuen/door veel oorlogen vermoeyt. Keyser Carel de groote heeft teghen dit noch afgodisch volc/veel oorlogen geuoert/ eñ haer het Roomsche gelooue aē te nemen gedwongen. Maer sindt dat het Keyserdom aen de Duytschen is gecomen/heeft hem den naem der Sachssen ghemeerdert / onder welcke veel Keysers (so ghehoort is) gheweest hebben. In dat lant wort eenen Berch / niet verr e vanden Coperberch ghevonden/welcx steenen ghelijck de Vyolen riecken. In sommighe plaetse vintmen oock seer schoonen Marinersteen/sonderlinghe byden Steen S. Michaelis. In Pomeren teghen het Oosten aen Sachssen stootende zijn veel treffelijcke steden. Een Bisdom niet cleynder dan dat Mentzsche/is in deser Sachssenscher gheleghentheydt/ Camin ghenaemt/ welcken Bisschop niemant dan dē Roomschen stoel voochtbaer en is.

De Brandenborghersche worden in twee Marcgraefschappē gedeylt/ door doude loopt de Elue/het nieuwe Marcgraefschap deylt de Riuiere de Ader ghenaēt/daer aen leyt Francfort die edel Coopstadt/ eñ tot Keyserlicke verkiesinge gecorē plaetse. Dat Marcgraefschap heeft den name vander stadt Brandenborch. Aldaer is eenen Bisschoplijcken Stoel/ eñ des Marckgrauen halsrecht.

Hoofstadt Dueringher Meychsners.

Der Mychsners hooftstadt is Meychsen/ daer aen de Elue henen loopt / aldaer is een slot eñ Bisdom. In dese Prouintie leyt de stadt Lypsich. In Dueringē is de Hooftstadt Erdfort. Alle dic landen ghebruycken der Sachssensche rechten/sprake eñ zedē / maer de rechte Sachssen zijn de Machdenborchsche / ooc die vā Bremē/Haluerstadt/Hildesheym/ Werdū/ Brunswick/Hamborch / Lunenborch/eñ Lubeec.

Vreemde gewoonheytte Haluerstadt

Ontrent Haluerstadt is eenē seer vruchtbarē bodem van Tarwe/van so hooghe stroohalmē/dat sy somtijts eenen man te peerde sittende ouerreyckē. In dese stadt is een gewoonheyt/dat sy alle iaer den grooten Sondaer die sy weten/na haerder achtinge/in een clagelijck cleet vercieren/eñ den eerstē dach vāde Vasten inde kercke leyden / daer na als eenen Ballinc wederom wtstooten / die moet den gantschen Vasten in eñ buyten de stadt dagelicx rontsom de kercken gaen / tot op den Witten Donderdach / soo leyden sy hem dan wederom inde kercke/eñ na het gedaen gebedt/ absolueren sy hem/die is namaels aller sonden reyn/eñ wort Adam gheheeten/den welcken sy veel gelts geuen/dwelck hy euenwel de kercke moet laten/ eñ weder offeren/so is hy van sonden vrij / gelijck de hondt vande vlopen.

Bruynswic de grootste stadt.

Bruynswick is de grootste stadt inde Duytsche landen/daer zijn 5. Marten/5. Raetshuysen/eñ so veel Raden/ van welcke den Hertoch aldaer den name heeft.

Den Hertoch van Sachssen is een cleyn deel des rechten Sachssenschen landts onderworpen / want in dese Prouintie zijn veel ander Vorsten/Bisschoppen/ende Rijcksteden/maer Meychsen/ende het meeste deel vā Dueringerlant/eñ veel steden in Lausitz ende Francken/ behooren aen dit Hertochdom. Den Ceur der kiesinge eens Roomschen Conincx / hebben de Hertogen vā Sachssen van een cleyn Hertochdom tusschen Myssen eñ Slesien gelegē/waerin de Hooftstadt Wittenberch is. Sachssen heeft ooc veel suere eñ soute Fonteynen/ daermen sout wt siet. By Lunenborch zijn oock ouervloedighe Soutputten.

Soutputten in Sachssen

Van Denemarck/ Dana.

Denemarck

TEghen Tnoorden zijn drie Conincrijcken aen malcanderen stootende / als Denemarck / Sweden / ende Noorweghen. Denemarck een deel der Duytscher Natie / hebben voortijts de Sachssē ingehadt. Daer zijn twee Denemarcken/dat wterste inde slippe der Pomersche oft Duytsche Zee loopēde/dander bet teghen Tzuyden / waer vooren de Elue loopt. Daer af elders/ende hier na ooc vermeldinghe gheschiet.

Sweden/Gotthi.

Sweden.

SWeden is oueral met de Zee omringt / veel Eylanden in hem begrijpende/ onder welcke een is/ Sardinia ghenaemt / die voortijts geheel Europam met wapen becommerdē/ de Gotthos oft Hunos bestreden Pannoniam/ Misiam/eñ Macedoniam/alle Illirische contreyen belegert/Duytsche / Italiaensche ende Gallische landen verwoesteden/ ende haer ten laetsten in Hispaniam neder geslagen hebben. Van daer was der seluer oorspronc. Nv Gotthia leyt tusschen Daciam eñ Norwegen/ also dat de Gotthi de Swedē eñ Russen worden genaemt. Besiet Gotthiam hier na.

Van Norweghen / Normannia.

Normannia

NOrmannia / anders Neustria van den Noricischen volcke also ghenaemt / welcke van Norweghen derwaerts comende/ ende haer besittende/die plaetse also genaēt hebben. Het stoot aen Galliam tegen Tzuyden / aende Zee Oceanum tegen Tnoordē / zijn landouwe is vet/vruchtbaer met velden/ beemden ende Wouden/roemweerdich/ met edele hauenē der Zee begaeft/vruchtbaer van vee/koren/ eñ alderley vruchte/ met stercke steden beuesticht/ welcx Hooftstadt Rhotomagum ghenaemt is/ aende Riuiere Sicana gheleghen. Dit volcrijck lant is met veelheyt van volcke wel beset/ sterc ende crijchsveerdich/ heusch eñ statelijc in cleedinghe/matich in al haer dinghen / goedertieren int aenspreken/vredelijc in gasterijen / aenghenaem van leuen.

Pirenea/ende Subaudia.

Pyrenen eñ Subaudia.

PIrenea/ Pirene/een Berghighe Prouintie Europe/welcx berghen Pirenei ghenaemt zijn/welcke veel groote Prouintien schepden/ sy strecken haer vanden Zuyden in het Westen. Dese Berghen schepden Hispaniam van

Vranckrijck/Galliam/Narbonensem/eñ Lugdunensem. Dese bergen hebbẽ vanden Oosten Duytschlant/van Tzuyden Italiam / vã Westen Hispaniam/van Tnoorden Galliam/ende wordẽ met veel steden eñ plaetsen besocht ende geraect/waer af dese Contreye Pirenea genaẽt is/want Pyr heet opt Griecx / vyer. Dit vast bergich lant is een moeder van veel Riuieren/ Wouden/ eñ vã veel volckẽ eñ landen een voesterinne / der wilde dierẽ een behoudenisse/ooc veler metalen / eñ heeft veel vaste plaetsen/stedẽ/oock veel eñ menigerley volcken/van zeden ende spraken onderscheyden / soo Herodotus aenwijst.

Subaudia / een seker vredelijck landt des Pirenischen gheberchts / met welcken berch dattet van Italia eñ Gallia gescheyden wert.

Rinchouia/den Rinckaw.

Ringau.

DJt landeken ontrent ende onder Mentz ghelegen/aenden Rijn/ is vruchtbaer/van Dalen ende Berghen lustich ende ghenoechelijck / eenen Hof des wellusts/ alsoo dattet de voorbygaenders ende inwoonders wonderlijck verquickt / want het heeft een soet aerdtrijck/dwelc koren eñ goede vruchten/ haest ende in grooter menichte wtgheeft. In desen hoeck is alderley gheslachte van Boomen/vol goede vruchten / noten ende menigerley fruyt/ so gheheel/dattet kooren daer voor niet en can opcomen. De Wijnberghen ende Houen metten Wijn/welcken sy (dat wonderlijck is) geen schade en doen/zijn ooc vol Boomen/ ende menigherley. Het heeft oock warme ghesonde Fonteynen/ wt het Aertrijck ontspringhende/ tot de gesontheyt der menschen ende veel ander dinghen nuttelijck.

Lothringia.

Lottringhe.

LOtthringe is een Prouintie Germanie/de laetste eñ ten eynde geleghen / van Lothario alsoo ghenaemt. Dit heeft van het Oosten Rheciam oft Brabant/ van Tzuyden den Rijn ende Elsaet/van Twesten eñ Noorden/ Vranrijck. In dit landt leyt de vermaerde Stadt Metz/ de Riuiere Mosa vloeyt voor dese Prouintie/die op veel plaetsen van wijn ende koren vruchtbaer is/met Fonteynen ende Riuieren beuochticht / Berchachtich / Bosachtich/ met wilde ende tamme Dieren beset. Dit volc is vermengt van Duytschen ende Franchoysen / ende heeft veel heylsame vreemde Fonteynen / ghedroncken zijnde oft daer wt ghebaeyt/ tot alderley medecijne ende plage dienstelijck.

Van Iselandia ende haer Riuieren.

ISelandia de laetste Prouintie in Europa/ teghen Tnoorden ouer Norweghen gheleghen / met eewighe coude ende ijs behaeft/ vanden Oosten heuet Scytham/ tegen Tzuyden Norweghen / van Tnoorden de gheurosen Zee. In dit landt zijn gheurosen Bergen/van enckelijs. Daer vintmen Cristael/witte grootevreesselijcke Beren/die met haer pooten gaten int ijs oft water breken / daer door invallen/visch vanghen/ende tot dese gaten wederom wt trecken/ ende haer daer af onthouden. Het is een leech onuruchtbaer lant / wtghenomen in sommighe Dalen/ daer en wast nauwe half garsch/ ende sommighe vruchtbare boomen/ende alderley vee/waerby hem dit volck van visch/gheiaech / ende vleesch gheneert / de Schapen en connen aldaer midts groote coude niet leuen / daerom becleeden haer de inwoonders van de wilde huyden der Beren ende andere Dieren tegen de coude. Ander cleederen en connen sy niet gehebben/dan van elders

Islant heeft witte Beren die wel visch vanghen.

derwaerts ghebracht. Het is een wit / sterck/ verschrickelijck volck/ totter iacht ende totten visuanck begheuen.

Van Wilandia/ ende zijnder gheleghentheyt.

AEn dat gheberchte Norwegen stoot Wiland/verstreckt hem tot aen de Oceanische Zee. Dit lant en is niet sonderlinge vruchtbaer/dan van Bosschen eñ gras. Daer in is een wilt Barbarisch volck/der Swarter conste ende Toouerije begeuẽ. Dese vercoopen den Schiplieden den wint / als sy hem gebreck oft tegenwint hebben/also sy hem hebben willen. Want de Duyuelen beweghen (mits haer ongheloue/ oft veel meer van haers gheloofs weghen) de locht/ende somtijts so stormelijck/ dat die arme lieden so langhe daer aen gelooft hebbende / wt een recht oordeel Godts/ ten laetsten met haer ghelooue ende leugenen/verderuen ende tonder gaen moeten / nochtans ghedijt hen haren coop ymmers eenen goeden tydt.

Wint te coope in Wilãt

Van Norweden ende zijnder gheleghentheyt.

NOrweden verstreckt hem teghen Tnoorden/reyct aen de Gothos/ metter Riuiere de Elue vande Gothis ghescheyden. Item aende Dacos teghen Tzuyden / oft so sommighe fabuleren/ aende gheurosen Zee. Teghen het Oosten ende Zuyden aende Duytsche Zee/ ende teghen Twesten aende Britannische zee/ een wijde Prouintie / nochtans ouermidts de coude onuruchtbaer. Dat volck leeft vanden visvanck ende wiltuanck / heeft selden broot/ maer veel wilts.

Daer vintmen Fonteynen / watmen daer in doypt/het sy leer oft hout / dat wort terstont steen. Als by ons den dach ten langsten ende cortsten is/ so en wort by henlieden de Sonne oft den dach nauwe ghesien / sy moeten dach ende nacht licht oft vyer branden. Anders ist een sterck verschrickelijck verwegen volck/dat haest aengaet / ende cloeckelijck waecht / het gheeft veel Zeeroouers wt. Dit landt en heeft gheen koren/wijn oft olye / dan datmen daer in bringt.

Fonteynen in Norweden/daer in alle dinc tot steen wort.

Van Vrieslant ende Vtrecht/anders Traiectum ghenaemt.

FRisia/Vrieslant/ een Prouintie in Germania aende Zee gheleghen / reyckt van het Oosten aen Sacxsen / teghen Tzuyden aende Westualen/stoot aen dat Vtrechtsche lant teghen het Westen / hoewel sommighe willen / dat de Vtrechtsche Vriesen zijn. Bisschop Albrecht te Mẽtz/die dat tẽ Clooster vulden heeft ghesticht eñ opghericht/ onderstont hem voortydts dese volcken tot het Christelijck gelooue te bringhen/maer hy wiert van haer verslagen ende mette martelizatie ghecroont. Dit is een cloeck volck/totter wapen gheoeffent/ ende en begeert nochtãs niet te oorlogen noch te heerschappen/en wil oock niet beoorlocht noch beheerschapt worden/der vrijheyt also begeerende/dat sy eer storuen/ia lant/lijf/ende goet verlorẽ/eer sy haer onder een heerschappije begauen/sy roemen haer als de vrije / meer dan de Switssers. Sy laten den Hertoch van Burgondien hem wel eẽ Heere van Vrieslant schelden / ende vergunnen hem den ydelen Tittel / maer hy en heeft by hen niet veel op te heffen noch te doene. Sy ghebruycken haerder zeden vry/ bereyt zijnde/ niet onwillich de doot om de vrijheyt onuerschrickt te lyden : ende gelijck sy niet en begheeren te regeeren ander volcken/also en willen sy niet (soo ghesept is) van

Vtrecht willen sommige dattet in Vrieslandt/ sommige in Hollant ligghe.

 yemant

Vriesen en achtē op geen Eeldom/ Ridderschap/oft heerschappije niet.

yemant geregeert worden. Ridderlijcke weerdicheyt is by hen gehaet/eñ niet aengesien. Een stout man die hem ouer eenē anderen verheft/ ende daerby eenen archwaen te heerschappen is/dienen en lijden sy niet. Sy kiesen alle iaer eenen raet/ om eenen gemeynen nutte in behoorlijcker ghelijcheyt te bescheyden.

Sy straffen de ontucht der vrouwē seer ernstelic: De Priesters sonder vrouwen en laten sy niet geern toe / op dat sy ander lieden slaepcameren eñ houwelijcx bedden niet en besmettē: want sy meynen dat haer de menschē seer qualijck onthouden connen/ eñ achtent als onmogelijck. Al haer vermogē eñ rijcdom is aen vee.

Gheen hout in Vrieslant

Het is eē effen lant/ Merich/eñ seer weyderijc/ aldaer is gebreck van hout/ sy onderhoudē dat vyer met leemachtighen clitigen wasem ende drooge koemes/daer sy by coken / eñ haer inde coude onderhouden.

Dit sterck voortredende dapper volck heeft voortijts ysere Lancien geuoert/eñ geworpen voor zijn gheschut. Het draecht cort hayr / int ronde afgesnedē. Sy straffen de hoererije hart/ eñ en laten niemant een onghetroude bysitster toe/bewaren haer kinderē voor alle lichtuaerdicheyt/geuen hen in tijts mans eñ vrouwen/ op dat alle onbetamelycke oncuysheyt behoet ende voorcomen worde.

Cornelius Tacitus schrijft/dat tot Neronis tijden twee Legaten oft Seyndtboden wt dit volc na Rome ghesonden zijn/de welcke/als sy in dz Pompeisch Raethuys gegaē zijnde/sommighe vreemde wtlandtsche mannen onder de Raetsheeren sittende saghen/eñ vraechden wat dat bediede/ ende onderricht waren/dat sulcke eere den Seyndtboden des volcx toebehoort/ die van Roomsche deuchden ende vrientschappen den Romeynen gelijc oft te bouen gingen/ so hebben sy terstont voorts getreden/haer onder den Roomschen raet nedersettende/ eñ gheschreuē/dat niemant met wapē/trouwe/eñ gelooue de Duytschen te bouen en ginc. Vā welcx weghen/ haddese Nero beyde met eender stadt begaeft.

Van Hollandt.

Hollandt/ vollant.

HOllant een Prouintie der Duytscher Natie/na zijnen oueruloet vā alderley visch/ Dieren/wilt/vruchtē/etc. met rechts Vollant ghenoemt/stoot tegen Tnoordē aende Zee/op ander plaetsen inde ghedaente eens Eylants/ tusschen de armen des Rijns omuanghen/van het Oosten aen Vrieslandt/van Tzuyden aen Brabant/ vanden Westen aen Vlanderen palende/eñ is een Meerich weyderijck landt/met veel Meeren ende Zeestroomen doorgoten. Daer zijn sommige die seggen / dat Vtrecht de edele stadt in Hollandt leyt. Dat Vorstendom is alleen den Keyser onderworpen / het heeft een wijt lantschap onder hem besloten/vā Oosten de Vriesen/vā Zuyden de Westualen/ van Westen scheydet alleen dē Rijn/dattet niet aen dat Gheldersche Herdochdom en stoot. Vtrecht daer in gelegen/is een rijcke stadt vol volcx/vā Duytscher zeden eñ sprakē. Den Bisschop aldaer vermach in nooden 40. duysent strijtbaer eñ welgeruste mannen te velde. De mans ende vrouwen daer in zijn vā seer schoon gedaente/ die haer voor dē ouerloop haerder vyandē met inlatinge der waterē / eñ met eygender cracht beschermē. Bier is dit volcx dranc/sy en hebbē geen wijngewasch / behaluen wat de Cooplieden bywijlen derwaerts bringen. Mettē brant is het gebruyc gelijck in Vrieslant / doch ist op sommighe plaetsen boschachtich eñ vol wilts. Na de ghelegentheyt/ zeden/ heerschappije ende sprake/behooret aen Duytslant. Dit volck is mannelijck/cloeck/ schoon van lijue/ sterck/ goet van zeden/aendachtich teghen God/ghetrouwe teghen de lieden/ ende vredelijck/ min roofghierich dan alle ander Duytschen.

Van Westualen/eñ der Westualen iustitie/eygenschap ende gheleghentheyt.

Westualen/ eñ van haer Borgers eñ gherichten.

WEstualē eyndt hem tegen Twesten aenden Rijn/ teghent Oosten aende Riuiere Visurgo/anders de Wesera ghenaemt/teghen Tnoorden aen Vrieslant/ ende de Hollantsche Vtrechtsche contreye/ eñ teghen Tzuyden aen dat Hessissche gheberchte stootende / wt welck geberchte de Riuiere Amasus spruyt/ ende dat lant schier int midden deylende/ door Vrieslāt af inde Zee valt. De Riuiere Sola beuochticht dit lant/ dwelc voortijts vande Bructeris bewoont heeft gheweest / dander segghen vande Sicambris. Dit volc heeft Carolus Magnus aldereerst tottē gelooue bedwongen. Als sy nv dicwils afvielen/eñ wederom te rugge na haer oude afgoderije saghen/met verachtinghe des Roomschen gheloofs/eñ noch trouwe noch gelooue en hielden/op dat Carolus dese trouweloosheydt wt vreese des bans / van desen dickmaels gheschieden afual verschricte / so bestelde hy heymelijcke Richters/diemē nv Wetende noemt/ dat sy sulcke geloofbreuckige lieden soudē sonder eenich voorgaende recht oft aenclage/vrij vā leuendē lijue ter doot/ also sy wilden/richtē eñ doodē. Hier toe vercoos hy dappere/der gerechticheyt liefhebbende liedē / als yueraers vā het Roomsche gelooue/ dwelck de Westualē (als sy hier en daer/ edele eñ onedele aende boomen in bosschē vondē hangēde/ sonder eenich voorgaēde vonnisse) also verschricte dat sy tē laetsten int gelooue bleuen / dwelc gericht by sommige tot op desen onsen tijt duert/ eñ bysonder wijtmen sulcx de ghewelthebbers inde Vorstē Cloosterē. Dese heetē Scabini/op Duyts Wetende/ die so veel vā haerseluē houdē/dat dese haer wechgenomē vrijheyt eñ ghewelt hem noch hedē door gantsch Germaniā te verstrecken/ voortijts hebben doruen beroemē.

Scabini/ Wetende.

Sy hebbē sonderlinge teeckenē/ manierē/ wijse eñ secretē/ waer door sy de quaetdoēders (oft dicwils veel meer haer vyandē eñ misgonstigē dan quaetdoenders) ordeelen/ aencomen/ ende malcanderen kennen. Het zijn heymelicke richters/die tlant doorloopē/eñ de quaetdoenders mercken/ aenclagen/eñ namaels dexecutie der sententie eenen iongheren beuelen / de schuldige nergens af wetende. Waer sy ghecreghen worden/moeten sy also daer aen.

Dese Heydēsche fantasije is in een sulck misbruyc geraect/datmē veel meer de gene daerop mē gram is / wt haet en nijt/dan de quaetdoēders wt gerechticheyt/doot: eñ het is eē moort eñ dootslach / men macht rijmen hoemen wil/ waeraf so veel Canones in alle rechtē zijn/datmen niemāt onuerhoort en sal oordeelen/tegen de ordinantie deser moordenaers/daertoe so is de oorsake daerō dattet Carolus in geset heeft/ wechgenomen eñ opgehouden/ daerom sal dese Heydensche Wet ooc met rechts inden dreck vallē/dewijle sy aēdē Paus niet meer tot schelmen oft ongetrouwē gheworden en zijn. Maer souměse alle richtē/die vant Roōsche ghelooue afgeuallen zijn/help Godt/wat een worgen eñ hangen moestemen aenrichtē: eñ alle Westuaelsche borgers en waren niet genoech tot hangemās oft richters/al warēt ooc inckel Scabini. Daerō achtē sommige/dz dese vrijheit eerst ter tijt Keysers Maximiliani is afgegaē/ sommige achtē/dat sy by velē noch heymelijc bestaet.

Wetēde afghegaen.

Dit lant is cout/behoeftich vā wijn eñ korē/ bier is haren dranck/ swart broot haer spijse/

Rijn-

Rijnsche wijnen aldaer gheuoert/zijn diere/die drincken alleen de rijcke/ eñ dat selden. De inwoonders zijn strijtbare sinrijcke lieden/waer af dat spreeckwoort coemt: De Westualen baren meer schalcke eñ archlistige liedē/ dā dwasen en sotten. Den Bisschop van Colen zijn sy gehoorsaem. Twee heerlicke Riuieren vlieten door dese Prouintie / Wessera ende Rhenona. By sommige wort dit lant/ out Saxonia ghenoemt/dat is / out Saxenlant. Hoererije ende ouerspel is eertijts hooch gestraft geweest/ eñ alle gedaente ende aenwijsen eeniger onreynicheyt by henliedē strafweerdich/niet alleen berispt/maer streng gestraft geworden. Tot int vij^C. Jaer na Christi gheboorte zijn sy Heydenen gheweest/ maer nv Roomsche Christenen. Dit lant is tot vee meer dan tot koren genegen eñ bequaem/ goede soutputtē eñ metaelbergen vintmen aldaer: Eeckelē nooten/eñ appelē zijn daer ouervloedich/eñ alderley wilt eñ tam vee. Het heeft veel vaste steden eñ sloten/ op de pleynen ende berghen.

Hassia/Hessenlant/ ende vāder Hessen eyghenschap ende lantsghebruyck.

Hassia/Hessenlant. Tvsschen Westualen eñ Francken leyt Hessen/een berchachtighe Contreye / die haer vanden Rijn teghen Tnoorden verstreckende/ aen Dueringen stoot/ Marcborch is de Hooftstadt daer in/daer dē Lantgraue Hof hout/nv ter tijt Lātgraue Phlips genaemt/ eē so treffelijcken Crijchsman ende gheleerde Vorst / als nauwe eenen in de Duytschen landen. Dit lāt is met alderley voorraet tot menschelijcker nootdruft wesentlijck versien / een grof bierdrinckende volck.

Zeelant.

IN Zeelandt woonen de laetste volcken der Duytscher Natien/een waterich lant/dat vā Oosten Hollant/ ende van zuyden Vlaenderen heeft. Middelborch is de Hooftstadt daer in/ wel beuesticht/ haefachtich ende rijck/ende tot coopmans neeringhe ende hanteringe seer bequaem. Tot Brielum een stedeken daer in/ met water omringt/schepen de Coopliedē toe. Dit lant staet gheheel int water / wort alleen met Dijckē ende Dammen onthouden eñ beschut/ de welcke Anno 1530. inghebroken ende afghescheurt/wt ongheduericheyt ende stormen der Zee/schier dat gantsche lant verdronckē heeft. Daer af elders. Dit lāt is meerich / eñ vruchtbaer van koorn / maer van ander vruchten eñ boomen gheheel bloot/want dit lant en is van wegen zijns ghesouten natten gronts den boomen niet voeghelijck/ maer het is een volrijck lant/met cloeck dapper voortredende volc beset/een volc tegen alleman vreetsaem/niemant ouerlastich/teghen God aendachtich/eñ tegen de menschen ghetrouwe.

Brabantia/Brabant/anders Rheria ghenaemt.

Brabant/ wort anders Rhecia ghenaemt. DJt landt der Duytscher Natie roert aen Galliam Belgicam/heeft den Rijn vā het Oosten/Vrieslant / Vlaenderē eñ Britanniam ouer Zee tegen Tnoorden / Vrancrijck teghen Tzuyden eñ Westen / daer voor vloeyt de Riuiere Mosa: De riuiere Schaldia vloeyt doort lant/ende wederom daer door met eenen tegen vloet. Het is een vruchtbaer beuocht landt/ boschachtich/ met Beemden / Ackers/velden/ wijndragende bergen/ ende alderley vruchtbare boomē verciert/met tamme eñ wilde dieren ouervloedich. Dit volrijck landt is met koen/ schoon/dapper volc beset / dat onder malcanderen vredelijc ende vriendelijck leeft/ een weldadich milt aendachtich volck/ niet onghelijcformich het vruchtbaer aertrijck daer sy in woonen / also dat volck ende landt ghelijcke goet zijn/daer in ligghen veel edele Steden.

Burgundia.

BVrgundie houden sommighe voor een deel Vrancrijcx/Gallie Zenonensis. Dit landt is op veel plaetsen vruchtbaer / boschachtich/ met Riuieren ende Fonteynen beuochticht/op veel plaetsen dorre ende onvruchtbaer. Item aent gheberchte cout/ ouermidts den ghedue- righen reghen ende sneeu/ die daer altijds vallen. Veel zijnder aen dese Berghen / die wt het doorgaende ghebruyck des sneeuwaters/swillinghen ende croppen crijgen. Wildt hebben sy ouervloedich/als Beren/Herten/ wilde Swijnen/ ende andere. Burgundië

Flandria.

VLaenderē/ een Prouintie Gallie Belgice/ heeft van het Oosten dat Duytschlandt/ Germaniam / teghen Tnoorden Britaniam/ van het Westen de Franchoysche Zee / van Tzuydē Burgundien. Dit cleyn lant is groot van rijckdom / ouervloedich van weyde ende vee/vol schoonder stedē ende Hauens der Zee/ met beroemde Riuierē beuochticht ende ouergoten/met een sterck welgheschickt volck beset/rijck van kinderen ende alderley goeden eñ coopmans ware. Een lieffelijck / vredelijck/ vriendelijck / ghetrou volck / oock teghen de Wtlanders /van vriendelijcken ghelate : van verstande ende conste subtijl ende constlijck / opt eerste in wollewerck: Want de costelijcke wolle die van Engelant derwaerts coēt / wort aldaer tot laken ghemaect. Dit lant is effen eñ vruchtbaer/alleen dattet geen wilde/maer anders veel vruchtbare boomē heeft. Sy brandē aertschollen oft toruen voor hout/dies sy daer toe genoech ende goet hebben / so goet als ymmers eenich hout om te coken/ ende alle brandinge wesen mach/alleē de asschen en zijn niet so goet/ende zijn vā quaden reuck. Jn dese landē is menigerley volck/wt Cimbria eñ Dacia/ daer maectmen de constelijcke lakenen eñ Tapitserien / met wonderlijcke conste/ beelden eñ personagien gewrocht. Het zijn ooc anderssins aen goeden eñ coopmanschatten doorluchtige redelijcke lieden. Daer in liggē Brugge/Gent/ Mechel/Antwerpen. Vlaenderē.

Van Alsatia oft Elcebo / op het Duytsch/Elsaet oft Elces ghenaemt.

DE Riuiere Jllam/ de Jlle ghenaemt/ die door dat Elsaet vloeyt/noemen sommige Alsam/ende daer af dat lant Alsatiam. De andere achten dat dit landeken daerom Elsaet heet/om dat de inwoonders aender Jll sitten/ also het Duytsch medebringt/Jll saet/J voor E ghelesen. Rhenanus noemet vā Elcebo/ Elces oft Elsaet / dwelck sommighe der Heduorum wooninghe ende Landt gheweest te zijn/ achten. Jlsaet oft Elsaet.

Nv dit lant is vruchtbaer ende haefachtich van alle vruchten ende nootdruft / maer niet groot/ opt langste reyct dit lant tot inde twintich mijlen/daert opt breetste is ouer dweers/ niet ouer vier mijlen. Tegen het Westen eyndt hem dit lant aende Riuiere Vosago / tegen het Oosten aenden Rijn/ tegen Tzuyden heuet zijn Frontiere ende Marcsteen by Tanum/tot aen de Hart ende Ensizheym/ tegen Tnoorden/ de Riuieren Soruam ende Matram.

De vruchtbaerheyt van desen lande moecht ghy daerby afnemē/dattet niet alleē veel duysent inwoonders met wijn eñ kooren en spijst/ maer ooc ander Natiē / sonderlinge van wijn:

Elsaet heeft 46. Steden/ ende vyftich Sloten.

want in dit landeken zijn bouen de ontallijcke dorpen/sessenveertich stedē ende stedekens met mueren omringt/vijftich Sloten op Berghen ende Dalen gelegen/ ende bewoont. Daer vint ghy oock / behaluen ende bouen dat machtich Sticht ende Munster te Straesborch / thien ander Stichten/derthien Abdijen/vierenveertich Cloosteren beyderley geslachts/ick swijge der Prochchy hoeuen/Heeren huysen/Baghynen/ende Sellebroeders huysen/ Gasthuysen/der armer herberghen / Melaetsch oft Sieckhuysen / daermen nauwe in gheen lant na zijnder groote so veel luye legheliedén ende stercke Bedelaers onderhout/ick swijge hier oock den ontallijcken Eeldom / hier toe doet dat ander luye volck/als rijcke Borghers/ Coopliedén/ etc. so sult ghy v billick van dit lants vruchtbaerheyt ende Gods goetheydt verwonderen/ als dattet niet alleen dese altemael voet / daer schier alleman wijn drinct/ ende een wellustich teerlijck volck is van natueren / dat brassen moet: Maer oock Beyeren/ Swauen/ Hollanders/Enghellant/Hispaniam/etc. ende andere verre Natien met zijnen wijn verheucht.

Tribores worden de Elsaters ghenaemt.

Strabo/Ptolomeus/etc. noemen dese Contreye/Triburum / dat volck Tribochios oft Tribores / tusschen de Kaurices ende Nemetes/ aenden Rhijn ende Vosago gheleghen. Dit landt is oock totten Wiltuanck ghewepet/ rijck van alderley Voghelen/ bysonder van alderley Visch oueruloedich / also ten eynde deser Geographie / van Straetsborch ghesept wort.

Jn dit landts Contreye ende velt en is niet onuruchtbaers oft ongheebouts / de Berghen vol Wijns/de Pleynen ende Dalen vol Beemden/Ackeren/ Bogaerden van menigherley vruchten / Riuieren/Vennen/ ende Weyden/ Eeckeldraghende/ ende beyde vrucht / Riuier ende wildtrijcke Wouden/ alsoo dat dit landt niet onbillick een Moeder van veel vruchten mocht ghenaemt worden. Daer coocktmen oock ghevierden Elseters Wijn/oft brandewijn/diemen te water ende te lande in veel landen verre voert. Daer vintmen oock siluer ende ijser ende Metael putten / aende Riuiere Vosago.

Dat volck daer in is strijdtbaer/ milt/gastvrij/slecht / ende niet pronckich in cleedinghe/ arbeytsaem/ teerachtich / dat den meestendeel inden dach leeft / vanden morghen niet sorchfuldich/ende dat niet tot prouisie en behoudt/ daerom hoe vruchtbaer dattet landt is/soo comet nochtans lichtelijck in hongher ende iammer/want het en leyt niet te bouen: Ende winnet veel/ so verteeret veel / soo dattet altemael met hem opgaet. Daerom macht meer verquistelijck ende verdoenlijck/dan beleeft ghescholden worden / als die eenen cleynen stoot oft onghelue in nooden bringt/bysonder waert dat de Steden niet so voorsichtich en waren/ dat sy dien onraet ende onbillicheydt wechnamen/ ende de Voorcoopers ende Ghierighen/ die God oock tot dit werck gebruycken moet/ hoe wel dattet soo veel als henlieden aen gaet/ altemael Faelgreep ende sonde is / maer dat Godt haerlieder ghierichepdt ten besten ghebruyckt/ dat is Godts conste / ende niet haer deucht/wille oft voornemen/ als om den Naesten daer mede te dienen / maer henseluen / nochtans soo keeret Godt omme/ soo dattet somtijdts den armen te goede coemt. Alsoo en isser geen so ongheschickten voornemen/ sonde oft wille / die Godt niet ten besten/ende tot zijnen wercke en weet te gebruycken / sonder des sondaers ende daders wille ende ghedachten/ alsoo dat Godts ende des sondaers wille met

Godt keert degiericheyt der voorcoo perstē bestē sonder harē wille.

malcanderen gheschiet/soo gheheelijck en canmen Gode gheen dinck verguisten noch verderuen. Den sondaer ende Ghierighen wil sondighen ende woeckeren/ soo willet Godt in contrarie/niet hem/ maer anderen te goede laten comen / op dat hy niet sonder hem boos ghewecst en sy/ alsoo gheschiet haerder beyder wille/ende op dese wijse oft maniere beschickt God dat quaet oft de sonde: Den Duyuel wil verderuen/ Tyrannen heerschappen / ende de Godtloosen regeren / soo laet hy den Duyuel zijnen wille ende werck dickwils voortgaen/ ende soo gheschiet des Duyuels wille / maer daer na beschickt ende verhoedt Godt/dattet den zijnen niet en schaedt / maer nuttelijck sy/ ende ten besten come : Daer mede gheschiet Godts wille oock / ende worden beyde versadicht/God ende de Duyuel. Maer dit is Gods goetheyt/ ende zijnder ghenaden meesterstuck/ maer des Duyuels boosheydt. Daerom is een werck op sduyuels sijde / boos ende sonde/ op Godts sijde / recht ende goet. De Godloosen willen regeren/ dat laet God somtijts toe/daer mede gheschiet haren wille (want Godt wort eenen yeghelijcken te wille / ende wil wat wy slechs niet toestaen en willen) God ghebruyckt haer voornemen ten goede / ende ordineret tot een roede ende tuchtschole / ende tot een beschuddinghe zijns volcks/ daermede gheschiet Gods wille ooc: maer daerom en is den Godloosen eerdorstighen niet ontschuldicht / dat God zijn boosheydt ende Tyrannije ten besten ghebruyckt/dwelck den Godloosen veel liener anders saghe/ende aen zijnen goeden wille niet en ghebreeckt / maer dattet Godt voorcoemt/ ende te goede weynt/ dat is Gods conste ende goetheyt. Also ist waer/so Paulus seyt/dat alle ghewelt van Godt is/ ende inckel Dienaers ende knechten Gods zijn / als die inder Ouerheyt zijn: Oock Assur/ den Turck/ ende Nabuchodonosor/also de schrift seyt / ende alle Godloosen ende Tyrannen / ghelijckt oock op dese wijse altemael den Christenen toebehoort/ 1.Cor.3. dat is/dattet hen al dienē/ende te goede comen moet /eñ geen dinck schaden en can/ ooc de doot ende dē Duyuel. Dies niet te min en zijn de Tyrannen niet onschuldicht / dat sy God ende zijn volck niet en schaden/maer nuttelijck zijn/want zijt veel anders meynen/ende lieuer verdorúen. Also heet Assur oock een dienaer Gods/daer staet al essen wel: Wee Assur/ Esai.10. Want hy en meyndet niet alsoot God meynde/ende zijn ooge was een schalck/daerom is oock alle zijn doen/ sonde ende verdoruen. Judas oft de Joden en zijn daerom niet vroom oft onschuldicht/ dat sy Christum ende de gantsche Werelt te sulcken goede hebben voorderlijck gheweest / Christum aent Cruys tot eenen Priester ende Coninck verhoocht ende ghewijt/ende alder Werelt verlossinghe/ende dat beste werck hebben aenghericht/soo dat alle Enghelen niet beters en mochten gedencken/noch zijn sy daerom wtgeuallen ende wtghehouwen. Waerom? Haren wille was verkeert/ende sy meyndent veel anders/dan Christum tot sulcker eeren te bringen/ eñ der Christenen salicheydt te vorderen/ maer wel te verderuen/daerom ontfanghen sy billick als verderuers/ecus verderuers loon / ende roept dat ontschuldich bloet Christi wrake ende moort ouer haer.

God wil die wils dat wy willen/als wy niet anders en willē/ eñ gheeft dat wy niet toestaen en willen.

Alle Ouerheyt Godes/ eñ der Christenen.

Maer dat essen dit haer doen tot sulckē nutte/goede ende eere gereypt heeft/Christo/eñ der gantscher Werelt / dat en is niet haers goeden willens schult/maer Gods Conste/ werck/ende meesterstuc/ diemen niets niet verderuen en can/ende also meesteren / dat hy oock der son-

daren

daren voornemen ten beſten / ende tot zijns Rijcks vermeerderinge vorderen can / op datmen wete ende ondervinde / dat hy Godt is / diens ende derzijnen ooc alle dinc toebehoort / alſo de ſchrift vermelt / ooc dē verderver / doot / ſonde / ende Duyvel / dat is / het moet hen altemael dienen ende ten beſten comen / ende ſo geſchiet haerder beyder wille / Godes / ende des Godtlooſen / ende effen met zijnen wille / ſonde ende wercke / moet den Godtlooſen Gode dienen / effen als hy teghen hem waent te zijne. Alſo laet den vrijen Godt eenen yegelicken zijnen wille / op dat niemant van hem te claghen en hebbe / dat hy hem ghewelt aen doet / ende dies niet te min geſchiet zijnen wille inden Hemel ende op Aerden (Want wie mach zijnen wille wederſtaen?) ende daer en geſchiet nochtans gheen dinck weynighers van alle Goddeloosen / Pſalmo. 5. Alſoo wil hy de ſonde / ende en wilſe oock niet / doet dat quaet oft de ſonde / ende en doetſe niet / maer haet eñ verbietſe Pſalm. 4. Dwelc hoe dattet toegaet / eensdeels ghehoort is / eensdeels geve ickt allen gheeſtelicken ende Godtſalighen wt te rekenen / na te dencken / ende te gheraden. Item / hoe Godt wil / wat een ſondaer wil / etc. Deſen wtloop / ick en weet ſelve niet hoe / en heb ick niet connen voor by gaen.

Nv ad Propoſitum. De Elſaters plochten veel maeltijden / bruyloften ende goede chieren te hebben / als een naghebuer ſterft / ſo trooſten ſy de vrientſchap met een maeltijt. Wert eenen een kint geboren / ſo plochtmē een blijde maeltyt te houden / ende op een yegelicke wijcke tot Straeſborch eenen Borgher / dien eenen Erfghenaem geboren wiert / te ſchencken. Dit volc baeyt in opēbaer plaetſē / altemael onder malcanderen / nochtans eerbaerlic bedect ende bewonden. Sy gebruycken de Keyſerlijcke rechten / zijn gheern haerſelfs / vrijlijvich / die gheen Tyrannie en mogen lyden / oock derſelven niet ghewoon en zijn / maer de ſteden zijn veel op haerſelven. By henlieden en is op het velt niet ongebouts / evenwel ſteden ende Dorpen ſlecht gebout / want ſy en hangen niet gelijc de Swaven veel coſts ende vliets aen de huyſen / maer veel liever aen goet chiere ende teren / waerby ſy oock dicwils Acker eñ Beemden verſetten / eñ ſchier niet onbecommerts oft onverpandts by henlieden en is / hoewel in dit landt wel het derde deel vandē inwoōders / Swaven / Beyeren ende Francken zijn / want ſy en achten niet van waer eenen ſy / wanneer hy hem ſlechs oprecht by henlieden hout / daer neemt men de aēcomende lieffelick / ſonder alle voorſchrift / tot Borgheren ende landtſaten aen / byſonder te Straeſborch / men vraecht niet van waer dat eenen ſy / wie hy ſy / oft hoe hy afgeſcheyden is / alleen ſo hy aenghesproken / eñ dat hem yet na geſchrevē worde / dat hy toeſie / dat hy dit recht beſtaen oft genoechdoen mach. Dit volck neēt hem malcanderen oock hertelijc aen / wie eenighen handel heeft / dien hy niet tot henlieden vreemt gebracht heeft / maer hem gebeurt is / nadien dat hy een Borger ende Lantſaet gheweeſt is: dien helpen ſy met lijf ende goet daer wt / eñ hebben een ſeer vriendelic verbont met malcanderen. Alſo heeft men te Rome / ſoo Livius ſeyt / eertijts ooc alleman opgenomen / die dat recht heeft moghen verdraghen / daer af is haer macht onſprekelic gewaſſen. Maer nadiē haer de Italianen ſcheydē / ſo en hebben ſy niet alſo gheluckich gheweeſt / als ſy alleman miſtrouden / ſo en heeft hen daer tegē niemant yet toebetrout. Alſo en verachten de Elſaters niemant / maer iſt dat hem eenen vreemden redelijck by haer houdt / ſoo en wort hy niet weyni-

Elſaters teerachtich verquiſtelic volck.

De Romeynen ghelijck de Straeſborgers / hebben alleman aengenomen.

ghēr dan een inghebooren des landts / tot eerlijcke Ampten ende Raedt ghéſet. Daer en is oock gheen ſonderlinghe coopmanſchap oft hanteringhe in Elſaet / dan met wijn ende koren / de Rijcke leven meeſt van Renten ende Chijnſen / daer mede dit Landt al effenwel niet weynich overladen en is. Voor Chriſti gheboorte ter tijdt Julij / zijnt Heydenen gheweeſt. Tot Ebersheym Munſter heeft eenen coſtelijcken Heydenſchen Tempel gheweeſt / Mercurij des Afgods / den welcken de Heydenen over Zee beſochten (ghelijck wy tot onſe Heylighen ſottelijck bevaerden) om gheluck ende ſalicheyt / dien beſocht Julius den eerſten Keyſer / niet langhe voor Chriſti gheboorte (als hy Galliam ende den Rhijnſtroom onder hem wierp) met zijn danckofferen / want Mercurius was doen ter tijdt der Duytſchen ghenadichſten Godt / ende dit was den eerſten ende eenighen Tempel doen ter tijdt in Elſaet. Nv van Elſaten / leeſt voorder de beſchrijvinghe Straetſborchs / ten eynde des Boecks. Voortijdts heeft Elſaet een Hertochdom gheweeſt / van Sinte Otilien Vader den Hertoghe gheregeert / op der Heydenſcher ſterckte Hooghenborch gheſeten / daer wt hy tot het Roomſche ghelooue bekeert zijnde / een Clooſter maken liet / ende al zijn incomen van dit Slot daer toe ghaf. Hæc ex Hieronymo Geuilero.

Een groote Bevaert in Elſaet / totten Tempel Mercurij.

Nv der Elſaters zeden hebben haer in corten Jaren menichfuldich omghekeert / ſonderlinghe int ghelooue / ſo dattet al een ander aenſien heeft vercreghen.

Switzerlandt.

DJt landt is met een ſeer ſtrijdtbaer volck beſet / allen omligghenden Vorſtendommen verſchrickelick / aen welcke haer veel Keyſeren ende Vorſten moede / ende ſommighe arm hebben gheoorlooght / want het voor hemſelven vrij heerſchapt / ende niemandt onderworpen zijn en wil. Sy hebben in corter tijdt haer ghewelt wonderlijck vermeerdert. Dit Landtſchap is met ſtercke Sloten / eñ ſtedē als Beren / Luceern / Zurich / Soloturn / etc. verciert. Dit bergich cloeck volc (nochtans nv wat vriendelicker / ende meer ſtatelijcker zeden ghewoone) overtooch eertijdts met Heyrſcracht die van Zurich / die teghen het Verbondt (met henlieden ghemaeckt) ghedaen hadden / daerom verwoeſten ſy haer Landtſchap ende Velt / ende als die van Zurich den Zwitzers eenen Slach leverden / ſoo wierden ſy ſchier al verſlaghen / ende de Switſers raeſden ſoo onmenſchelijck ende grouwelijck / oock over de overwonnen vyanden / dat ſy op de Slachtplaetſe der nederlaghe / de doode lichamen te ſamen droeghen / tafelen ende bancken daer af maeckten / de lichamen open deden / dat bloet droncken / ende de herten metten tanden verſcheurden.

Switzerlāt.

Switzers drincken bloet.

Dat ghebruyck is in dit Landt / dat de mans perſoonen met het vee omghaen / melcken / Kaſen maken: ende ten is by henlieden gheenen wijfſchen arbeydt / Jae alſſer gheen vrouwen handt aen gheweeſt en is / ſoo laten ſy haer dies duncken goet te zijn / ende de Ware dies te beter. Jnde Chronijcke hebt ghy anderſins oock dickwils der Switſers ghedacht / dat zy v hier tot een ghedachteniſſe. Dit volcks ghelooue ende ſeden / hebben haer in corten tijden menichfuldich verandert / ſoot alleman in Duytſlandt wel bekent is. Daer toe Anno 1531. ſelve teghen malcanderen gheoorlooght / ende de Zurighers met haer Bontgenooten wederom wat ſchade gecregen

van die van Vijf hort/ende haren aenhanck.

Van Sauoye.

SAuope is een Hertochdom in Vranckrijck/ daer in Geneuer de Hooftstadt is/dẽ Cooplieden wel bekent / stootende schier aen de Switzers lantschap/ende aende Lusitanische ende Leuianische Meeren. Subandium noemen sommighe Sauope.

Gelria/Sicambria ghenaemt.

Hertoch van Gelch/oft Gelria.

GElria/heeft van t Westen Brabandt ende de Riuiere Mosa/tegen t Noorden de Oceanische Zee/teghen het Oosten ouer den Rijn/ Westualen/ende de Marc /daer in zijn de wijt vermaerde steden/Colen ende Aken / waer af wy bouen vermeldinge ghedaen hebben. Trier ende Lutzenborch ligghen tegen t Zuyden des Lants. Den Hertoch van Gelderen voert menigerley Crijch altijdt/ met menigherley heerschappijen/ende en heeft in 20. Jaren eñ daer bouen gheen ruste noch vrede gehadt. Ooc Anno 1530. Keyser Carel inden Tocht van Colen weynich eere outboden / maer heeft hem int volle harnasch tegen hem toegerust/ ende noyt tot zijnder Maiesteyt ghecomen / noch de selue begroet oft ontfanghen.

Van Francia oft Gallia/dat is/ Vrãcrijck/van zijnen begrijpe / Lande ende inhout /ende vander Franchoysen oude ende nieuwe pollicie / zeden/ende religien.

Vrãcrijcx gelegentheyt / begryp ende wtdeylinge.

VRanckrijck een gheleghentheyt Europe in het Westen tusschen Hispania ende Germania gheleghen/een machtich lant / dwelc in twee deelen ghedeelt wordt/namelic in Transalpinam ende Cisalpinam Galliam/dat is/in dat Opperbergich Vrancrijck / dat ouer ghene sijde vã tgeberchte tot aende Gallische Zee stoot/ende hem aende Zee Oceano eñ den Rijn eyndt/ende dit machtich deel Vrancrijcx/van sommighe Gallia Comata genaemt / is vier hondert eñ twintich Italiaensche mijlen lãck/ ende 313. breedt/ende wort(so Plinio behaecht) wederom in Belgicam/ Celticam / ende Aquitaniam ghedeylt.

Gallia Belgica/van Belga de naemachtige stadt also genaemt/welcke stadt nv Treueris/ dat is /Trier ghenaemt wort. In dit deel Gallie/zijn veel Hertochdommen eñ Graefschappen begrepen/ als Brabantie / Flandrie / Picardie/ oft Arabarensis / Barensis / ende Lucimburgensis/Lothring/Bourgondien / Hollandt/Zeelandt/Narbonensis/Switserlandt/ ende Elsaet: De welcke alle tot Duytslant souden gheteit worden/waert dattet den Rijn niet en dede / ende daer tusschen en laghe/den welcken voortijts de pale ende Marcksteen Gallie is gheweest/eñ noch van sommige Gallia wort ghenaemt :al wat ouer ghene sijde des Rijns leyt/als de voornoemde Prouintiẽ ende Lantschappen Gallia Celtica/maer die ooc Comata wort ghenaemt. Dese houdt in haer Normanniam/Lyon/ Rothomagum / Gothiam/ Burgundiam. Dese landtschappen hebben teghent Oosten den Rijn/Switserlandt/etc. Teghen t Westen/Enghelant: Maer in dese Landen/int deel Vrancrijcks / Gallia Celtica ghenaemt/zijn veel steden / als Narbona / Massilia/Aquis/Vienna/Tarentasia/noch eẽ stadt/ Senonensis met namen / heeft eertijts Room ghebrant/berooft / ende met crijch verdoruen/ welcx volc namaels in Cisalpina Gallia/Mylaen/Papiam/ende Bergamum / etc. geboudt heeft. De derde gheleghentheyt Gallie Transalpine/Aquitanie/vanden oueruloet des waters also ghenoemt/aen Hispaniam stootende/ van het Westen aende Zee / vanden Oosten eñ Noorden aender Lyoniers Lantschappẽ eyndende/welcx voornaemste steden zijn / Mediolanum/Burdigalia/de volcken daer in/ Santones/Bitumgi. Item / dat Hertochdom Andagauia / dat aende Turonres ende Bitrures stoot. In desen hoeck Gallie hebben ooc voortijts geweest dese volcken/ Auerni/Bellouaci/ Druide/Durati/ Beluetij / Heruij / Sequani/ Treueri. Besiet daer af Pomponium lib.3. Ptolom.lib.2.

Dat ander deel Gallie.

Dat ander Vrancrijck oft deel Gallie / Cisalpina Gallia/andersins Gallia Celtica / oft ghemeynlick Lombardia ghenaemt. Dit deel Gallie reyct tot in Italiam / ende wort in ses Lantschappen ghedeylt. Dit deel wordt oock Gallia Tonsa/oft Gallia Togata ghenaemt.

1. Cenomanensis Gallia/daer in leyt Cremona/Brixia / Mantua/Verona/Vincentia/ ende Patauium.

2. Senonensis Gallia/dit begrijpt in hem de volcken Senas ghenaemt/in oorlogen dapper ende victorieus/waer af sy voortijdts Senogalli ghenaemt waren. Hæc Liuius.

3. Boiorum Gallia / dese hebben de stadt Boium ghebout/soo Liuius wil / van welcke stadt gheen aenwijsinghe meer voor ooghen en is.

4. Ligurgum Gallia / begrijpt Eporediam/Taurnum/Augustam/Pretoriam/eñ veel ander steden/ende de Berghen Subaudie.

5. Insubrium Gallia / daer in leydt Vercel/Nouaria/Comum /Bergonium / Lauda/ Crema/Papia/Mediolanum.

6. Genua Gallia/ in hem vatende Genuam/Derdonam/Alexandriam/Ast/Soanam/ Naulum/Albingam/Vintimilium/ende ãder steden. Daer af Titus Liuius lib.24.

Dit machtich Landt is van goede ende lieden so machtich/dattet den Keyser met oorloghe niet vermoeyen en can/de welcke oock eenen goeden tijt dat Keyserdom hebben inghehadt/ als vooren ghehoort is. Dit en is oock geen onstrijtbaer onghehoorsaem volck/dwelc al wattet heeft ende vermach / niet zijne alleen en acht/maer zijne ende zijns Conincx.

Frãchoysen en hebben niet eygens.

Prouintien Gallie.

ALsoo is oock Gallia in veel Landen ende Vorstendommen ghedeylt/ als in Aquitaniam / dat alleen veel Prouintien in hem begrijpt/Andagauiam/Aluerniã/dat Woudich/ Bergich / nochtans weyderijck / ende daer by veerrijck is. Narbonensis / daer af Plini.libr. 4.cap.5. Dit edel Paradijs en wijckt gheenen lande van alderley haue ende goeden. Belgica is alleen in tweelanden ghedeylt / van vee ende volck vruchtrijck. Turonia in Aquitania begrepen/leyt aen de Riuiere Luger / vã wijn/ weyde/locht/Bosschen ende velden een vruchtbaer ghesont landt/ met schoon sterck eerbaer volck beset. Daer leydt S. Marten begrauen. Vasconia is oock een deel Aquitanie eertijdts geweest/aende zee ende de Pyrenische geberchten reyckende / ende aen Tolossam ende Pictauiam stootende/een boschich bergich landt/ nochtans op veel plaetsen vruchtbaer ende wijnrijck/ende van wijnghewas so costelijck/ dat sy oock den aenpalenden wijn gheeft. De Riuiere Gethona scheydt Vasconiam vanden lande Tolossana. Burdigal is de Hooftstadt daer in. Wattej oft Wasconas heeten de inwoonders. Dit is een garich lichtuaerdich gherust volck/dapper ende cloec totten crijch. Het is oock een stout/grouwelick/ cloeck volc. Hæc Herodotus.

Pictauia.

Pictauia een Prouintie Gallie Narbonensis/welck Lant de Scoti ende Picti wt Enge-

landt

lant ouervallende/inghenomen ende met ghewelt beseten hebben/ ende na haer also genaẽt: Heeft van het Oosten Thuroniam/van tZuyden Hispaniam/van tNoordẽ de Britannische Zee. Dese gheleghentheyt heeft eenen vruchtdraghenden grondt / rÿck van alderley vrucht ende koorn/edel van haueuen der Zee/ goet van wÿnghewas / met veel steden doorluchtich / met Riuieren eñ Fonteynen beuochticht/lustich van Lantschap/Beemden/velden ende Bosschen/tegen de Zee bergich/van sprake ende zeden Franchoysch. Dat volck daer in is van stercken lichame / koen van ghemoede/bouen ander scherp int vernuft/listich / ende alsoomen seyt / Een yeghelÿck Landt heeft wt zÿnder influentie des Hemels / zÿnen eyghen aert. Also hebben de Romeynen voortÿts dappere ende sware lieden gheacht gheweest/ de Griecken lichtuaerdich / die wt Aphrica arch listich ende doortrapt / de Franchoysen van natueren cloeck/ende van scherper aenslaghen. Het zÿn flockse / langhe / dunne / bruyne lieden/op Italiaensche maniere. Hæc Isidorus & Herodotus.

Een yegelic Lant zÿn eyghen aert/gebreck ende deucht.

Picardia.

Picardia een edele gheleghentheydt Gallie Belgice / seer vruchtbaer van vruchten ende kooren/waer in goeden rooden Wÿn(daermen mede schrÿuen can) wascht. Het is oock een oueruloedich volrÿck Landt/ met Fonteynen ende Riuieren beuochticht / met gheweldighe Steden ende Sloten beuesticht/ rÿck van alle dingen / daerin een ghehoorsaem volck/dwelc gheen dinck zÿne / maer altemael zÿn ende zÿns Heeren toe te behooren / voorgheeft. Dit Enghellandt heeft den Rÿn vanden Oosten/ dat Opper vranckrÿck vanden Zuyden / de Gallische Zee vanden Westen / Angliam van tNoorden. Sommighe schatten dit gheheel Landt 400. Duytsche mÿlen breedt ende lanc. Maer Picardÿe is tweerley / dat Opperste/ ghenakende Vrancrÿck/dander/ dat aen Rhetiam/ Vlaenderen / ende Brabandt stoot. Dit deel heetmen Hannoniam. Beyderley volcken zÿn huysch van aenghesicht/ vrolÿck van herten/begrÿpich van sinnen / doorluchtich van verstande / deuchdelÿck van ghemoede / van grouer sprake dan ander natien Gallie oft Vranckrÿcks.

Den Coninck van desen lande/nv Franciscus ghenaemt/voert altÿts oorloghe/welcken ouermits zÿn oprechte betalinghe de knechten gheern toetrecken / ende voor eenen fÿnen Chrÿchsman houden.

Anno 1525. is desen Coninck selue in eygender Persoone / vande Keyserlicke Maiesteyt gheuanghen / ende met conditie wederom los ghelaten worden.

De Griecken hebben de Franchoysen Alceltas ende oock Galatas ghenaemt. Tot onsen tÿden worden sy oock Franci gheheeten/ ende Gallia Francia / vande Francken den Duytschen volcke / van welcke het voortÿdts schier gheheel wtgheroept ende verdruct was ghevvorden/so M. Ant. Sabel. lib. 3. Eune. 10. aenwÿst.

Dandere hebben Galliam in drie Landen ghedeelt / namelÿck / in Galliam Belgicam / Celticam / ende Aquitaniam / Een yeghelÿck deel heeft zÿn gheleghentheydt ende Frontieren ghehadt.

Vander Franchoysen eyghenschap/nieuwe ende oude zeden.

DE Galli Frantzi oft Franchoysen / zÿn van aerde een partÿich/oproerich vermetel volck/niet alleen in dorpen eñ steden / maer schier in een yeghelÿck bysonder huys / wie een weynich verstandigher / geleerder oft rÿcker is dan dander/wilde geern heerschappen/ eñ dat haer dandere vanden huyse na hen regeerden/ende begeert ouerdeye dandere voor te gaen/ende dat alle dinc na zÿnen wille gheschiede/welckẽ aert also het Heydensch is/hen aengeboren is. Sy kÿuen ooc aldermeest metten ghenen die oock wat willen wesen/ende die al effen wel ooc om de heerschappÿe opgapen/ so daer nochtans eertÿts nauwe een verachtelÿcker volck geleeft en heeft/als diemen slechs voor knechten hielt/ende die haer erghens aen gheweldige dingen/met schult oft chÿnsen beswaert/op dat syse van des Eeldoms verdruckinghe ende ghewelt verlosteden/ ende onderworpen haer daerom desen/op dat sy alle recht ouer hen souden hebbẽ/inde stede der knechtẽ.

Tweerley volcken by de Frãchoysen.

Tweerley volck is in dit Landt in bysondere eere/de Ruyterÿe oft Ridderschap / ende alderley gheleerden ende Rechtwÿsen des volcx/ welcke men Druidos noemt. Dese dicteren de Wet / legghen de Wet ende schrift wt / spreken tRecht/onderwÿsen tvolck/bedienen den Tempel mettẽ Godsdienst/ setten ouer de misdaet straffe / de straffe des Bans (dat is / datmen eenen van hare Tempelen heeft wt gedreuen) heeft altÿt by dit volck in weerde gheweest.

Onder de Druidibus is eenen Opparsten/ sonder de welcke men niet met allẽ en handelt/ gheen Ampt wt leent/gheen oordeel en strÿckt. Dit gaet alle de anderen voor / ende heeft het opperste ghewelt. Desen opperstẽn Druides vliet oock alle menschelic gheselschap ende bywooninghe/op dat hy daeraf niet beuleckt en worde. Na zÿn doot/wort een ander door ghemeyne verkiesinghe/stemme eñ veruolch gecoren. Haer Camerrecht/Concilium oft Parlament/is op een bysonder plaetse/ inde gelegẽtheyt Carnutum / schier te middẽ int lant: Aldaer coemt allen twist des lants. Daer scheyden sy alle saken/daer gaen alle Decreten wt/ diemen onbeweechlick te houden moet opnemen. Dese wÿse is derwaerts wt Britannia ghebracht.

Dese Druides/Raetwÿse des Parlaments/ zÿn van alle dingen vrÿ/ende blÿuen altÿt wtgenomen den Crÿch thuys/ om tLant te regeren/ende in de steden vrede te maken/ende haer voor oproer ende allen aenloop te onthouden/ so veel hen moghelÿck is. Veel duysent Veersen eñ Wetten moeste eenẽ van buyten leeren/ eer hy in dat Parlamẽt quam. Vele leerdẽ daer ouer 20. Jaer lanck/ende moestet altemael inden sin hebben/sonder eenich gheschrift. Vander Galli hebben eertÿts Griecks gheschrifte ghebruyckt.

De Druides gauen voor / dat de Siele niet metten lichame en sterf/ maer dat sy in een ander Corpus voer/op dat de vreese des doodts by henlieden wech genomen worde/ende dat sy daer door gehert wierden / alle perÿckelen aen te gaen. Sy disputeerden vele van des Werelts oorspronck/van Gods ghewelt/van aller dingen natuere ende eyghenschap.

Ridders in Vrãcrÿc/ eñ haer gebruyc voortÿts.

Dat ander volck deses landts / de Ruyters. Dit waren gantsch geestelicke lieden/ eñ als sy met swaerder cranckheyt begrepen ende in perÿckel stonden / soo offerden sy eenen mensche voor haer allen/verhopende hare Goden daer mede te stillen / daer toe helpen de Druides. Dander maectẽ groote Beelden ende Afgodẽ/ die staken sy vol menschen die den doot verbeurt hadden / ende verbrandense / meynende haer Goden daermede een aenghenaem offerhande te doen.

Mercurium hadden sy in sonderlinghẽ eere/

als een

als een vinder aller conſte/dien hielden ſy oock tot alle beginſſelen/reyſen/ende hanteringen/ alleen voor eenen bequamen Godt ende noothelper.

Als ſy inden crijch wilden trecken / wat ſy inder victorien aenquamen/ dat gheloofden ſy Marti den Crijchsgod/waer by veel coſtelicke grauen ende Tempelen van deſen roof/hier en daer in Gallia ghebout wierden /tot welcke men dickmael Beuaerde. Wie yet vanden Buet ontweynde/wert ſeer gheſtraft.

De kinderen en lieten ſy hen niet eer onder ooghen comen/dan als ſy nv ſterck ende mannelijck zijnde/ſoldije mochten ontfanghen/om inden crijch te trecken / ende hieldent voor een groote ſchande/waer af ſy haer ſeere ſchaemden / alſſer eenen een kindt onder ooghen ghinck.

De mannen hadden ouer haer wijf ende kint alle macht des doots ende leuens.

Sooder voortijts een wijf van eenighe tooverije ouertuycht was/ſo wiert ſy vande vriēden met vyer ende grouwelicke pijne ghedoodt.

Inder begrauenisse verbranden ſy met de lijcken al wat de dooden int leuen zijnde/alderliefſt gheweeſt was / op dat hy dit in dander werelt ghebruyckte / ende by der handt hadde/ oock vee/knechts/ende eyghen lieden.

Ariſtocratia in Vrancrijc ende Switſerlant.

Vele regeerden een ſtadt/die hadden alle Jare eenen vercoren Querſten/ alſoo oock inden crijch eenen jaerlickſchen Imperatorem /oft Hooftman. Niemant en wert toeghelaten van het ghemeyn profijt te ſpreken /dan inder ghemeynte/op datmen vander gemeynte niet dan inder gemeynte en hādelde. De gene die de laetſte in haer vergaderinghe was / wiert ontlijft. So yemant inder gemeynte luytbaer rumoerde /dien liep eē dienaer te gemoet met een bloot ſweert/ ende dreychde hem een ſtilſwijghen.

Haren Magiſtraet gint ſeer coſtelick in gulden ſtucken/aenden hals gulden ketenen /ende aende armen gulden ringen/ende braſſeletten. Den gemeynen man droech corte wapenrocxkens/nauwe ten haluen aerſſe. Dat haer voeden ſy met vliet. Met eenen langhen ſweerde ende ſchilt was dit gerahich wit volck toegeruſt. Metten boghe en mocht hen oock nauwe een voghel ontwijcken. Sy lagen na de auontmaeltijt op der aerdē geſtrect int ſtroo. Schier al haer ſpijſe is met melck ghecockt. Alderley vleeſch/opt eerſte Swijnen vleeſch/is oock een ghemeyne ſpijſe by henlieden. Haer ſwijnen worden int velt ende boſch opgheuoet Sy hebben vande ſelue/ende ooc van Schapen/ſo veel cudden/dat ſy daer af niet alleen planteyt hebben/maer met gheſouten vleeſch gheheel Italiam ſpijſen. Dit volck is ſpitſich/ ende heeft meer ſtercte dan verſtandts / ende oeffent hem meer totten crijch / dan tot het ackerbouwen.

Vrancrijck ſpijſt Italiā met vleeſch.

Het is een ſo vruchtbaer volck/dat alleen Gallia Belgica voortijts driemael hondert duyſēt welgheſchicte ghewapende wtſchickte: die met grooter victorie wederom thuys quamen. Ende als ſy vanden Slach af trecken ſo hanghen ſy de halſen haerder peerden vol hoofden der onthoofder vyanden / bringen deſe tot een victori teeckē thuys/ende ſtekenſe aen ſpieſſen ten huyſe wt/eensdeels nagelenſe aende deurē/Wie dan veel hoofdē heeft/ die is als een victorieus Helt/in grooter eeren ghehouden ende opgheworpen. Der grooter Heeren ende Hooftlieden hoofdē/en gauē ſy niet om ſeer veel gouts/ die beſtaken ende balſemden ſy met Aromaten/ op dat ſy vant gheſtanck ende vuylichheyt reyn indorden ende niet en ſtoucken. Het is een oude ghewoonte dat dit volck altijt goude ketenen/ halsbanden/ende vergulde cleederen draecht/ met gout gheſtict oft gheborduert.

Franchoyſe hebben voortijts mēſchē gheoffert.

De menſchen die totten offer gheordineert waren/ſloeghen ſy achterwaerts te rugge/ ende namen wt zijnder onlijdtſaemheydt ende ſmerten/haer augurium oft geluc af. Sy hadden oock een ander wijſe: ſommige daer toe geordineert/doorſchotenſe onwetēde/ die hingen ſy inden Godſdienſt op/ende maecten eē groot Beelt/dat ſtopten ſy vol hoys/ſtelden alderley vee daer ontrēt/op dat deſen menſche voor het vee ende de menſchen gheoffert wierde.

Vet ende wel int lijf te zijn / hielden ſy voor een ſulcke ſchande / dat ſy daerom alle vette mijden / ende ſo een jonghen(vande welcke een yeghelick een teecken zijnder grootte inden gordel hadde) toenam aen zijn lijf / die wiert gheſtraft ende ghecaſtijt.

De nieuwe zedē der Frāchoyſen.

Als ſy nv mette Romeynen in kenniſſe quamen/heeft hem ſchier alle dinck verkeert / namelijck het ghelooue (dwelck nv Roomſch is) cleedinghe/ religie/ recht/etc. ende alle dinck. Daer is een hoochberoemde Vniuerſiteyt oft hooghe Schole te Parijs/van Grieſcher ende Latijnſcher ſprake/ by den Magiſtraet zijn de Rechten/Den Coninck ſtaetet toe/deſe te leſen/Sy oorlogen met harnas/Lantſknechten/ buſſen/meeſt op Duytſche maniere / meer inder ordeningbe dan met hoopen / met meerder koenheyt dan gheſchictheyt. Beyde in hantboghen ende Roeren/ zijnt zeer gheſchicte lieden/ met Tempelen/Feeſten/Godſdienſten/ſingen/ Ceremonien/Religien/ende Amptē/ bekennen ende volghen ſy het Roomſche gelooue / waerby hen de Muſijcke voor ander volcken ghemeyn ende recht als aengheboren is.

De cleedinghe verandert haer dagelicx. Ter tijt Ant. Sabel. is haer ghemeyn cleet gheweeſt een cleyn ſcabbeken oft Rijrocxken / met mouwen/dat nau ten halnen aerſbillen ginck/ſpitſen eenen haluen voet lanck aende ſchoenen/ een ſpitſighe bonnet ghelijck eenen horen gheformeert/hadden ſy opt hooft.

Nv iſt altemael anders/de ſchoenē voor breet ende ſtompich/ghelijck Been voeten/ ende een lanck wit cleet/ſchier tot op den haluē enckel/ breemt doorſneden/doorhackelt/ende met menigerley coleuren/den ooghen luſtich / Breede wijde bonetten ende hoeden/dwelck de Duytſchen in corter tijt henluedē als na te doen hebben begonnen. Oock heeft deſe maniere alſoo ouerhant genomen/datmen ſchier geheel Italiam ende Germaniam in Galliſcher cleedinghe ſiet/alſoot Baptiſta Mantuanus te voren gheſeyt heeft. Der vrouwen cleedinghe en is niet veel verandert. Dit landt is vruchtbaer/ niet ghelijck Libia/met geduerenden rijpen te cout/noch ghelijck de Hiperboriſche bergen te warm/maer daer is een getempereerde locht/ gheſont lant/weyde ende koorenrijck/dat volc ſchoon ende wit/daer toe vrolijck / tijdtcortich tot ſpelen ende ſingen / tot oncuyſheyt ende gedurighe braſſinghen geneycht/ende een ſo vrij volck/dat alle argeliſt ende gheueynſtheyt verre van hen is/ende inder waerheyt niet anders en zijn dan ſy haer ghelaten. Treurighe lieden is het viant: Tot iaghen/viſſchen/ ende vogelvanck iſt al flocks / altijt totten crijch bereyt. Ruyterije is haer oeffeninge ende gemeyne tijtcortinghe. Het ſlaept veel onder den Hemel/ eñ heeft voor een eere vander ſonne bruynachtich te worden. Het is oock een beweghelick volck tot nieuwe tijdinghen/altijdts behoeftich ende ellēdich/tot aller noot geduldich ende volſtandich. Dat Parlament in deſen lande is(ſo gheſeyt is) vande Druidibus afghecomen / nochtans in veel ſtucken verandert nv is dit te Parys: Al-

Gallia vruchtbaer/ eñ der Franchoyſen eygenſchap.

rijs: Aldaer zijn veel Raetwijse lieden verordineert/ om des lants saken te handelē / alle dinc te diffineren/ verclaren/ eñ alle twist te scheydē. Vā dese zijnder in getale 80. persoonē/ die jaerlicx wt des Vorsts oft Coninicx camer ōderhouden worden. Eñ dese tachtich personen en zijn niet alleen met jaerlickschē provisie voorsien/ maer ooc in vier Houen oft Cameren gedeylt/ een yegelic deel heeft zijnen President. In deerste Camer sitten vier Presidenten/ eñ 30. Raetgeuers. Dese verhoorē alle gekijf/ redenē ende antwoorden/ etc. eñ bestellen wat tottet Recht behoort/ sy en diffineren nochtans niet eyndelicx/ dan in lichte saken. In de tweede eñ derde Camer sitten 36. Raedtgeuers / in elcke 18. die sien opt lant / onderuragen neerstich door alle kennisse/ wat dat den roep eñ loop is/ elcke Camer heeft vier Presidenten. Dese wt Leeckē eñ Gelcerden vergadert/ spreken oordeel/ diffineren sententien/ setten/ bestellen/ die tot bestemde dagen eenen President der eerste Camer vercōdicht/ daer af en derf niemant appelleren. Die dā desē schuldich oft breuckich beuondē wort/ moet het Parlament oft Hofgericht 60. Thuronensche ponden betalen. Meynt deselue dat hem te cort geschiet/ eñ wil hy dat de bysitters de sake beter ouerwegen / so wort hem toegelaten/ dat hy wederom voor haer mach appelleren/ nochtans niet eer/ oft hy en legghe eerst gereet de voornoemde 60. pondē dobbel op. De vierde Camer / diemen de Pallays Meesters noemt/ Voor dese heeft alleen dat Hofghesin te doene/ oft die gevrijde met Preuilegien/ der seluer zijn alleen 6. Van dese machmē voor tParlament appelleren. Ist dat hem een sware materie oft sake toedraecht/ so gaen die 4. Cameren alle ghelijck te samen te rade: ende als den Coninck yet int lant wil laten wtgaen / soo en heuet gheen cracht/ tot dattet door dese geconfirmeert zijnde wtgaet/ ende is so lange crachteloos/ tot dattet dat Parlament beuesticht.

Coninghen bepmcy ge velts in Vrancrijck.

Dat Parlament heeft oock te zijnen tijden/ zijn Bysiters/ die Carolus Magnus dit gewelt gegeuen/ ende de 12. Ledematē genaemt heeft/ namelick/ den Bisschop ende Hertoch Remensis/ Laudunensis/ Lingonēsis/ Item de Grauen ende Bisschoppen Bellouacensis/ Nouionensis/ ende Cathauelensis. Item wt de Werelijcken oock sesse / Burgnndus / Normandus/ Aquitanus/ die drie Vorsten ende Hertoghen/ daer toe den Vorst ende Graue Flandrensis/ Tholosanus ende Cāpanus. Dese en zijn niemant gehoorsaem/ dan der vergaderinghe des Parlaments/ ende sonder dese en vermach den Coninck oock niet te doene/ noch Oorloghen/ geuen/ nemen/ noch vergeuen/ eñ het wort altemael door tParlament gehandelt. Vande Coninghen van Vrancrijc is bouen wat gehoort/ bysonder vanden tegenwoordighen/ genaemt Franciscus / hoe hy Anno 1525. voor Pauia vanden Keyser gheuanghen / ende zijn volck verslaghen geworden is. Leest mijn voorgaende Chronijcke.

Ontrent Parijs wort costelen crijt ghevonden/ ende een edel glaeswerck/ dat Aertrijck is gelijc glas doorsichtich ende glinsterende/ ende wt cracht der aderen in steen verandert/ welcke steenē verbrant ende met water vermengt/ maken eenen costelicken goeden moortel tot alle gebou/ dwelc namaels aent gebouſsel/ wederom tot steen wort. Orosius ende Isidorus seggen van wonderlicke vruchtbare wijnbergē/ schoone steenputten / Wouden / Gaerden/ Houen/ Velden/ Ackeren/ Beemden/ Boomen/ etc. die dit landt heeft/ bysonder Aquitania/ eñ Andegauia/ de landen ende Vorstendommen/ daer Andegauis de Hooftstadt in is.

Van Enghellandt/ Hibernia/ Scocia/ Orcades/ Tile/ ende veel ander Eylanden/ eñ deser Eylanders lieden eyghenschap ende leuen.

Anglia leydt rontsom metter zee omringt/ van al onse Aerdtrijck afghedeylt/ daerom heuet Solinus een ander werelt genaemt. Teghen tNoorden ouer de zee leyt Gallia / ende Hispania herwaerts ter zijden tegen ons. Den nacht en wort daer (so wy hoorē sullen tsomertijts als dat Solstitium is) nemmermeer duyster/ ende als den dach inden Winter ten cortsten is/ nemmermeer licht. In dit Eylāt is een vroom schoon welghedaen volck / daerby datse sommige Anglios/ dat is/ Engelen genaemt te zijn / meynen. Het zijn seer goede Schutters/ maer beureesde lieden / ende seer schoon vrouwen beelden. De Gasten ontfanghen sy met blooten hoofde/ met gebogen knien / ende daer toe metten kus/ al ist alschoon een wijf / nochtans sonder eenige dertelheyt. Als sy oorlogen/ so en verderuen sy noch acker noch stedē/ maer staen slechs teghen haer tegenpartije/ om haer te verderuen.

Engelants beschrijuinghe.

Den Kus noch eē Lāts gebruyck in Engelant.

Ter tijdt Gregorij heeft dit volc hēt Roomsche ghelooue aenghenomen. Daer en is gheenen Wolf/ daerby gaet dat vee sonder Herder selue vrij op der weyde / aldermeest een groote menichte vande alderbeste Schapen / waer af men de costelicke Engelsche wolle scheert. Dit Eylandt en heeft gheenen wijn / maer daer voor is het bier int ghebruyck / ende daer wordt somtijdts selden wijn ghebracht.

Dit zijn nv de Enghelsche ghebruycken. Voortijdts wast eenen schande / eenen Hase / Hinne oft Gans te proeuen / nochtans van lusts weghen te voeden. Die teghen de Zuyder zee/ leefden van melck ende vleesch sonder ghebruyck des koorns. Sy ginghen in huyden oft wilde vellen ghecleedt.

Een wijf wierdt voortijdts thien oft meer mannen wtghegheuen / die hebben broeders met broeders ghemeyn ghehadt / de kinderen wierden alle ghemeyn ende vrij opghevoedt. Voortijdts dorsten thien met malcanderen Hoochtijdt oft Bruyloft hebben / ende alle dinc/ wijf/ goet/ kint/ ende wat van henlieden quam / ghemeyn houden. In Anglia zijn gherahighe lieden / de Franchoysen te bouen ghaende.

Een wijf tiē mannē voortijts in Enghelant wtgegeuen.

Eertijts waren haer bosschen omtuynt/ dese hadden sy voor haer steden / daerin huysen/ houen/ stallen ende Tenten/ etc. waer onder vee ende menschen woonden. Daer gheeft den Hemel meer regens/ dan sneeu.

Maer Scocia de opperste Prouintie Anglie/ is tegen tNoorden oueral metter zee Oceano omringt/ ende van Hibernia ende Anglia ghescheyden. Dit volc heeft meest een maniere van leuen/ ghelijck die in Hibernia. Het is een licht toornich bewegelick wraeckgierich volc/ superstitioos/ manierloos / dat veel van hemseluen houdt/ een schars volck/ dat scherpelijck leeft / ende welck steruen als leuen gelijc gelt/ waghet stout / ende wil lieuer inden velde oft legher onder den viandt/ dan thuys als eenen schelm steruen. Dit volc can wel honger lijdē/ ende en eet niet voor den onderganc der sonnē/ wāt den dach is daer tot veel tijdē te cort. Haer neeringe is visch/ vleesch/ melc/ ende vruchten/ Sy en hebben gheen kooren/ dan datter henen geuoert wort. Het is ooc een seer Engelsch welgedaen volc/ noehtans zijn haer zedē nv in een beter wesen verandert/ ende sommighe hebben vande Engellanders beyde sprake eñ ghelooue ontfanghen / een goet deel leeft noch in

zijn

zÿn oude ghebruyck /leuen / sprake / ende laet hem dies duncken goet te zÿn / van haer oude zeden ende Vaders wetten niet af te wÿcken: Verachten oock alle ander gheloouen ende zeden/ende en houden van niemãt niet dan van henseluen/ghelÿck ghemeynlic dese plage alle gheloouen ende volcken aencleeft / dat sy van niemant en verwonderẽ / dan van haerseluen/ van haer geloone eñ maniere van leuen. Aen alle lust ende vruchtbaerheyt/ oock van gheleghentheydt der berghen/wateren/ fonteynen/ wouden/etc.is dese ghelegentheyt Enghellant niet õgelÿc/ dat volc is wat wilder eñ wreeder so Herodotus eñ Plin.lib.4.cap.17.aenwÿsen.

Scoti eergierich/leugenachtich/ ende onuredelÿck.

Dit volck heeft hemseluen voortÿdts aent aenghesicht ende handen swart bestreken / op dattet grouwelÿck schÿnde / van natueren een nÿdich volck/eergierich/met hoe groote armoede somtÿts eenen benaut wort /noch vertelt hy zÿn stamme van Coninclÿcken gheslachte af. Sy liegen geern / ende en beminnen niet ghelÿck de Angili den vrede.

Eneas Siluius seyt/dat hy daer eenẽ boom gesocht heeft/maer niet geuonden/ welcx afgeuallen bladeren/als sy in eẽ water vallen / terstont in vogelen verandert worden. Euenwel heeft hy vande inwoonders gehoort/ dat desen boom int dat Eylandt Orcades op een plaetse staet. Van Scotia hier na voorder.

Hibernia/ haer gelegẽtheyt eñ volc

Hibernia/een Eylant half soo groot als Enghellant/niet verre daer af. Dit en heeft gheen venÿnighe onnutte dieren / als spinnecoppen/ vorsschen/ woluen/vossen / etc. Daer en blÿft oock gheen derwaerts gheuoert. Een wonderlicke goede locht/ende vruchtbaer landt/nochtans en wort aldaer gheen Bye oft Imme geuonden/maer alderley Metael/Meeren/Fonteynen/vruchten/edel gesteente/ bysonder Gagaten/den steẽ Iris. Item van weyde / Beemden ende velden een Paradÿs/ maer dat volck is onghemaniert/onvriendelick ende grouwelÿck.

Midia een Eylant.

Midia dat Eylandt leyt daerin / van aerde/ koorn/weyde/vee/wildt / bosschen / Riuieren/ Fonteynen / alderley vruchten ende Metael ouervloedich. Daerom van visch ende vleesch/ boter ende kase/ Sonne ende locht/ water ende Fonteynen een ghesont/ rÿck / wel ghetempereert Eylant/ooc volcrÿck/in Tenten/Steden ende Bosschen woonende / waer by dattet een Camer Hibernie genaemt is. Maer dat volck is(so gheseyt is)onvriendelic ende grouwelic.

Heydensche ghelofte in Midia.

Als sy victorie hebben / drincken sy der vyanden bloedt/ende besmeeren haer hooft daer mede. Deerste spÿse geeft de moeder den eerstgeboren nieuwen kinde met eenen sweerde in/ ende doet eenen Heydenschen wensch ende gelofte /dat dit kint niet dan onder de wapen en sterue/eñ een goet crÿchsman worde/wãt oorlogen de man voornamelicke eere is. Dit Eylant is ouer de 400. Italiaensche mÿlen lanck/ ende schier half so breet / de Eylantslieden die aent gheberchte woonen/leuen van wiltbraet/ melck ende menigerley vruchtẽ. De wilde rasende Zee die tusschen Engellant ende Hibernia vloeyt/is dat gantsche jaer so õgeduerich/ datmense selden ouerschepen mach/ met groot perÿckel. De Zee daer tusschen is 120. mael duysent schreden.

Sillura.

Die int Eylant Sillura woonen/en gheuen noch en nemen gheen munte / maer ware om ware. Het zÿn ghemeynlick Waerseggers.

Dan volgen de Eylanden Ebudes/der welcker 5.zÿn/de inwoonders en weten van gheen vruchten/leuen van visschẽ/vleesch/ende melc. Hebbẽ alle eenẽ Coninc/want hoe veel haerder zÿn/so worden sy nochtans alleẽ met eenen engen Zeestroom gedeylt. Den Coninck en heeft niet eyghens/maer alle dinc toebehoort allen. Dien en doet niet/dan dat hy andere totter gerechticheyt hout. Hy wort oock totter gerechticheyt met bysondere Wetten aenghewesen: Ende op dat hy niet vande giericheyt verkeert en worde / so moet hy de gherechticheyt in der armoede leeren: Oock op dat hy niet van zÿnent weghen ghedaen oft gheoordeelt te hebben ghesien en worde / en laetmen hem niet eygens(so geseyt is)maer wort int gemeyne van tlandt onderhouden. Hem en wort oock gheen eyghen wÿf ghegheuen / maer na ordeninghe/ tot welcke hy lust heeft ende beweecht wort/ waerby hy gheen kindt vercrÿghen noch wenschen en mach/op dat hy niets om zÿn kinderẽ wille/ghedaen/ende dat Recht gebogen te hebben/ghesien en worde.

Ebudes hebben eenẽ vrẽden Coninc.

Thyle.

Int Eylandt Thyle is ouervloet van appelen/swinters decken sy dese met loof toe/ onthouden haer van melck/hebben geensins geen houwelic /gebruycken de vrouwẽ int gemeyn.

Caucia is oock een Prouintie Anglie / der welcker Hooftstadt Centuria genaemt wort. De Eylanders Bellearts/vande landtslieden Gimnesie ghenaemt/gaen tsomertÿts naeckt. De inwoonders zÿn meesters metter Slingere ghewisse te werpen. Daer af elders/eñ oock hier na. Bart. Anglic. Isidorus libr. 15. setten veel wonderwercken van het Eylandt Hibernia/daer in is eenen Poel oft Meer/in welcke/ alsmender een houten pale in steeckt/ soo wort tghene dat inder Aerde steect/yser/ende dat int water is / steen / dat bouen dwater wtsteeckt/ blÿft hout. Item/aldaer zÿn plaetsen / daer de lichamen der verstoruenẽ nemmermeer en verrotten oft vergaen. Item/aldaer soude eẽ Eylant zÿn/daer in de lieden niet en connen steruen/maer als sy oudt ende cranc zÿn dat haer verdriet te leuen/ende te steruen wenschen / so draechtmẽse wt het Eylãt/so vergaẽ sy terstõt. Dit Eylant is alle fenÿnige dieren so contrarie / datter niet alleen geen daer in zÿn en can/ maer alsmen van dat Aertrÿck neemt/ ende elders ergens stroyt/op padden/slanghen/etc. so steruen sy terstont daer af. Item/alle leer ende rauwe ware diemẽ wt dit Eylant bringt / verdrÿuen fenÿnige Dierẽ /ooc de Woluen vande Schapen/ende alsmen daer een fenÿnich Dier inbringt/het sterft terstont. Dit lant is ooc de vogelen tegen/also datter selden een voghel in ghesien wort. Hæc Solinus & Isidorus.

Wonder in Hibernia.

Eylãt daer in de lieden niet en connen steruen.

Daer zÿn oock twee andere Eylanden in de zee Oceano/so gheseyt is / Baleares genaemt/ van welcke deen teghent Oosten so groote Ezelen heeft/dat haer geschrey verschrickelick te hooren is: Sy zÿn vruchtbaer eñ vol inwoonders/also dat dese 2. Eylanden ouer de 30. duysent inwoonders vermogen. Dander Eylandt en is dit van vruchtbaerheyt niet ongelÿck/ sy en hebben noch olie noch wÿn / maer gebruycken seer wel vanden wÿn / als sy hem crÿgen. De vrouwen zÿn sy also begeerende/dat sy den Zeeroouers eñ menschdieuẽ vier mans om eẽ vrouwe geuen. Sy woonen in holen ende gatẽ der steenrootsen. Sy en latẽ haer noch gout noch siluer toegeuoert worden / op datmẽ niet na haer en stae/ haer met vredẽ latẽ/eñ by henliedẽ niet te soeckẽ en wete: daer toe en meynen sy dit niet vã noode te zÿn. Als sy voortÿts(besolt zÿnde) met de Carthaginensen streden/soo cochten sy om haer soldÿe in den thuystocht/ inckel wÿn ende vrouwen.

Baleares Eylandẽ 2. waer in mẽ vier mans om een vrouwe gheeft.

Ghemeene vrouwen.

Als sy bruyloft houden/soo ghaen de gasten deen na dander totter Bruyt in/om haer te beslapen/den laetstẽ is de Bruydegom/ daer mede hebben hem alle de gasten vereert Sy houwen haer

wen haer dooden met een scherpe houten byle oft hout in stuckẽ/ ende doense in een vat / daer op vergaderen sy steenẽ/ eñ begrauẽ dẽ gehouwẽ doodẽ met eenẽ hoop steenẽ. Drie slingeren zijn haer geweer/ daer mede werpen sy so sterc/ grooter dan de ander steenẽ worpẽ/ datmẽ achtẽ mochte dattet een Bussen gheschut ware. Sy gebruyckẽ veel ander geweeren eñ wapenẽ/ als helmẽ/ schilden/ dardsen. Maer sy werpẽ so gewisse/ dat hen nauwe yemãt die sy begeeren/ en ontloopt/ waerop sy haer vã ioncx op oeffenen. De moerders stekẽ hen voor eenen stecke op een hout/ een stuc broots/ dat en dorven sy niet eer eten/ eer zijt op eenen sekeren tijt af werpen.

Goede werpers.

Nv op dat wy wederom op dat voorseyde Eylant comen/ ende aenwijsen wat daer bouen achter ghelaten is/ vander seluer gelegentheyt ende Eylantslieden wt andere Historien aengetogen. So sult ghy ten eersten weten/ dat Britannia een Eylant is in de zee Oceano / voormaels Albonia oft Albiõ/ vã sõmige witte bergen alsoo genaẽt/ Ten laetsten van eenẽ Coninc Anglo/ Anglia gheheeten. Het leyt recht genoech driecantich/ ter sijden oft ouercant tegẽ t Noorden eñ Westen/ want het stoot tegen t Noorden aende Duytsche zee oft Germanicam/ tegẽ den nederganc der sonnen aẽ Galliam ende Hispaniam. Daerom seydt Solinus/ dat deynde der Werelt aende Gallische zee ware/ waert dat Britannia niet den name eender anderen Werelt en verdiende/ eñ weerdich gheacht worde. Daerom zijn sy van Vergilio in Bucolicis/ buyten de Werelt ghelegen/ geschat. Welc Eylant hem inde lengde streckt tot inde acht hondert Italiaensche mijlen/ tot aenden Calcidonisschen hoeck/ eñ 200. mijlen na de breede. Hæc Orosius, & Barth. Anglicus. &c.

Britannia/ Anglia ghenoemt.

Engellant hoe groot.

In dit Eylant schijnt t Swintertijts in Solstitio de sonne/ eẽ weynich meer dan drie vren. Want so Plinius libro 2. seydt/ dat in Italia den langsten dach vijfthien vren lanck is: also in Britannia seuenthien oft achthien/ ende tot inde twintich vren/ so dattet somtijts niet drie vren nacht en is / in welckmen niet eenen penninck kennen en sonde.

Het grootste deel van dit Eylant is effen eñ vruchtbaer/ ouervloedich met vee/ gout/ siluer ende ijser. Eñ heeft de beste Jachthonden diemen gewenschen can/ costelicke huyden/ eñ alderley Vellewerck/ groote Riuieren / coude eñ gesonde Fonteynen. Den steen Gattes oft Gagates/ die int water brandt/ ende met olie wort wtghebluscht/ is daer menichfuldich.

Aldaer is een stadt Londinum oft Londra/ van alderley coopmanschap vermaert / dat Wollewerck is daer ghemeyn / met alderley crusten toebereyt/ daer is het Coninclick Hof ende Pallays.

Londres/ anders Lundonia ghenaemt.

Engellant heeft oock sonder het aengehecht Eylãt Hibernia/ noch wel drie en twintich Eylanden Orcades genaemt/ inde Noortsche Zee aen Engellant stootende / vande welcke alleen drie bewoont zijn (Orosius seyt derthiene) die nochtans geen bosch en hebben/ maer met riet ende biesen haer behelpen / dander zijn bloot/ ende volckeloos.

Hibernia een Eylant aen Engellant stootẽde tegen t Westen/ schier half so groot/ wijt ende lanck als Anglia/ maer vruchtbaerder. De inwoonders van dit Eylant / hebben eertijdts veel wilder / volckvluchtigher ende onmenschelicker gheweest/ dan de Britanners/ want sy oock voortijts menschen vleesch te gheniten ghewoone waren. Nv hebben sy dorstighe/ ende te oorloghen welgheschickte lieden / van schoon gerahige witte lijuen/ van stercke leden ende blinckende verwe/ met verstant ende ghelegentheyt der voorghenoemder spraken zijn sy bouen maten costelijck. Agates ende Iris de Edele steenen wassen aldaer. Dit Eylant geeft peerden van eenen so saechten trede/ dat sy henen drauen/ tellen ende spaceren/ euenwel koelijck ende pronckende. Daer en is geen Padde noch Slange/ vreemt van Vogelen/ eñ nergens gheen Byen oft Immen/ so ghehoort is.

Hibernia.

Scotia dat wterste deel Anglie/ tegen t Noorden/ die met een groote Riuiere ende berch van Engellandt is onderscheyden. Swintertijdts en isser nauwe drie urẽ dach noch Sonneschijn op dat Aertrijc. Dese hebben vrientschap met de Hibernische: behooren eensdeels totten Anglische Scepter. Scotia ende Hibernia hebben veel Hooftsteden / ende meer dan Engellandt. Deser volcken Historie heeft beschreuen den Eerweerdigen Beda/ wie wil/ die leese de zedẽ/ wercken ende woorden der seluer volcken. Voorts in Schotlandt hebben sy solpherighe steenen/ die barnen sy voor hout.

Scotia.

Orcades de bouengenoemde Eylanden hebben aenden Oeuer eender Riuieren / boomen/ welcker vruchten inde gedaente vant Eyntuoghels worden / eñ als sy tijdich oft ryp af vallen/ wat op daerde valt/ dat verrot eñ stinckt/ wat int water valt/ dat wort terstont leuẽdich/ duyct hem terstont/ ende swemt onder het water henen/ ende vliecht daer na inde locht.

In Orcadia wassen Eynden op de boomen.

Thile die Eylanden / anders Cambria ghenaemt/ inde Noortsche zee besloten / dwelck de laetste Eylanden zijn/ die de Romeynen gekẽt/ gheweten ende vercregen hebbẽ. Plin. schrijft/ dat in dese Eylanden / tsomertijdts als den dach ten langsten is / gheheel geen nacht en is/ ende ter tijt des Winterlicken Solsticio / gheheel gheen dach. Het wort oock ghesept/ dattet ouer die Eylandẽ henenop der zee altijt geuroosen is. Van Orcadibus tot aen Thile / ist ses dachreysen op der Zee.

Thile en heeft ontrẽt Kersmisse geenen dach ende ontrẽt S. Jans dach geenen nacht.

Victria is op den aerdtbodem bouen maten vruchtbaer/ heeft veel bosschen / weyden / vee/ Fonteynen/ Wateren/ ende vruchten.

Van Hispania met haer begrijp/ oude ende nieuwe geloouen/ zeden/ ende Volcken.

HIspania/ de aldergrootste Prouintie Europe/ andersins Hesperia/ Sibilia oft Hiberia ghenaemt / de beste wel te gelijcken/ van wapenen machtich/ vande Pirenische bergen beginnende eñ rontsomme de Calomne Herculis gaende/ verstrect haer tot aende Oceanische zee/ tegen t Noorden ist mette Pirenische berghen/ anders aen alle ander plaetsen metter zee besloten ende omuangen/ welcks groote schier ongheloouelick is aen te sien: want beyde haer lengde ende breyde soude duysent mijlen weechs zijn/ oft so dander willen/ 10. duysent peertlopen lanck/ ende so breet. Dit landt is in 2. deelen/ ende 5. Coninckrijcken gedeylt/ namelic/ in dat wterste ende binnenste/ oft naeste Hispaniam. Dat naeste Hispania houdt in hem/ Galliciam/ Tarraconensem / ende Carthaginensem. Dat wterste/ Lusitaniã / andersins Portugalia ghenaemt / Bethicam / ende Celtiberiam. Dat Landt is nieuwelijcx in 5. Coninckrijcken ghedeylt ghewordẽn. Deerste ende grootste den Coninck van Castelle / oft Castilia/ den 2. tot Aragon / den 3. tot Portugael/ dẽ 4. tot Nauarre/ dẽ 5. tot Granate/ welc Nauerren tegen t Noorden/ tegent Oosten dat Coninckrijck Cathalonie ende Taraconie oft Arragonie heeft.

Hispania.

Nv/ Hispania is met alle dingen/ die om gelt te coopen zijn / lieflick oft lustich aen te sien / oft noodich zijn om te ghebruycken / ouervloedich:

Cisalpina Gallia/etc. ten laetsten Italia/ van Italo den Coninck Siculorum / die zyn rijck verlaten/ende in Italiam comende/ een Rijck heeft opgericht. In dese vruchtbare gelegentheyt tegen den Zuyden ghelegen/ is oueruloedich goede locht / ende een sulck incomen der vruchten van Olye ende Wijngaerden/ dat de oude ghesept hebben/dat aldaer eenen grooten crijch Bachi ende Cereris is/dat is/of het van wijn oft vā cooren vruchtbaerder sy. Daer zijn goede strijtbaer peerden/ veel ende menigerley goede vellen /ende nutticheden van vee. Item/ alderley Metael grauen/van siluer/gout/yser/ etc. Ontallicke veel heete Fonteynen/voor menigerley cranckheyt goet. Dese Prouintie wort ghedeylt in achthien Eylanden ofte Landen/ 1. Etruria/ 2. Latina/ 3. Picenum oft Marchia/ 4. Romandiolo oft Emilia/ 5. Vmbria/ oft dat Spoletaensche Hertochdom/ 6. Lombardia/ 7. Venetia/ 8. Marchia/ 9. Teruisina/ 10. Foruminly/ 11. Histria/ 12. Apzucum/ 13. Apulia/ 14. Campania/ 15. Calabria/ 16. Brutij/ 17. Licuria/ welck ick ten eersten soude gheset hebben. In alle dese landen/sept Yginius/datter 700. steden gheweest hebben. Maer Blondus Flauius Foroliuiensis sept alleen vā 264. steden / ten naesten ende eyghentlick wtgherekent / daer Bisschoppen in zijn / ende die Bisschoppen hebben.

Etruria wordt anders Tuscia ghenoemt/ heeft elf steden.

Voorts so heeft Italia drie Zeen / Adriaticum/ Ligusticum/ etc. Item/ vijfthien naemachtighen Meeren ghins en weer by de steden ligghende. Van dese steden / Meeren eñ mannen aller deser Prouintien / zijn alle Boecken vol/ende eensdeels bouen aengheroert.

Nu/de Riuiere Padus/die Italiam beuochticht/ draecht gout/der welcker Plinius li. 33. cap. 4. ende andere/in alle de werelt seuen vertellen/namelick / Tagus in Hispania/ Padus in Italia/Hebrus in Thracia/Pactolus in Asia/Ganges in India/Rhenus in Germania/ Herinus een Riuiere Lydie.

7. goutdragende riuieren inde werelt.

Beschrijuinghe der Landen / Prouincien ende Steden Italie/ Cisalpine Gallie / oft Lombardie.

Liguria.

Liguria.

ITalia besloot eertijdts 17. oft 18. Landen in hem/onder welcke Liguria een Prouintie is/ seer berghich/ in Apenino ghelegen/so Liuius aenwijst/ welcks Hooftstadt is Genua / een wonderweerdighe stadt. Dese gheleghentheyt streckt vande Riuiere Varo/tot aende Riuiere Macram/ ende wort ter eender syde met Apenino / ter ander metter Zee besloten. In dese Prouintie liggen Genua/ Sauana/ Naulum/ Albigena/ ende Vintimilium / oock Prenestina de vermaerde steden. Die volcken hebben altijt meer moorts ende roouerye gheoeffent/ dan oorloge/ ende die ghewoonheyt en is noch niet wechghenomen. Een woudtachtich berghich landt/die dat Roomsche Jock altijt hebben wtghetrocken/ van haer geschut/eñ coenlick wederstaen. Dese heet Catho archlistich ende onbeschepden. Dat is in somma der Genuoyser landt ende heerschappye / daer inde hauen Delphini is. Voorts vander Liguriers zeden wat hier nae.

Insubria.

Insubria.

INsubria een landtschap Italie/ in welck dese Steden / Mylaen / Papia / Lauda/ Nouaria / Vercelle / ende Comum / de vernaemste zijn. In dit landtschap is een Meer/ wt welcke de Riuiere Ticinum vloeyt/ daeraf heeten dz lantsaten eñ inwoonders des landts Insubres.

Latium.

LAtium een doorluchtighe gheleghentheydt Italie/te midden tusschē Etruria eñ Campania wesende / met veel steden ende volcken roemweerdich / welcx Rijck de Riuiere Tiberis in tween snydt / ende ten laetsten by Ostia in de Zee met stillen ganghe vloeyt / in welcke gelegentheyt veel treffelicke steden den Roomschen Keyseren ende Bisschoppen gebout gheweest hebben / als Ardea / Teracina / Caieta/ Miletre/Chora/Anania/Tibur/ Penestre/ende veel andere / door menichfuldighe oorlogen nu verdoruen ende verwoest.

Latium.

Picenum een ghelegheyt Italie.

PIcenum een ghelegheyt Italie / van Pico den Coninck dien name hebbende / wordt andersins Marchia Anchonitana ghenaemt/voortijts Marchia Firmana gheheeten/welcker eynde teghen tNoorden / is Apeninus / die dese van het Spoletaensche Hertochdom scheydt / van het Oosten de Riuiere Ysaurum / van tZuyden de Opper zee / van tWesten de Riuiere Troentum/(die Ausculum voorby vloeyt)hebbende. Dese ghelegheyt (sept Liuius lib. 22.) en is niet alleen met alderley vruchten veruult/maer vol roofs. Plin. vermelt / dat Picenum voortijts so volckrijck gheweest heeft/ datter in een eenichmael 300. duysent in ouergeuinge des Roomschen volcx ghecomen zijn. De treffelicke vermaerde steden daer in zijn / Pisaurum / vanden Romeynen ghebout/ Item Fanum/ Fortune/Senogallica/Vrbinum/Eugubium/Anchona/ van coren ende wijn een volle stadt / Camerinum/ Firmum/Ausculum. Dit landt is van natueren zijnder ghelegheyt/seer weerich ende fortsich/welcker omligghende Berghen so ongebaent ende onweechsaem zijn/ dat sy alle vyanden den toeganck ontsegghen. Item een stadt Fabrianum/Italie wel bekent/heeft dese ghelegheyt: van alderley ghebou eñ coopmanschap heerlick ende vermaert. Item Recagatum/int beghinssel Ricenetum ghenaemt/ daer by eenen naemachtighen Tempel des geheelen Italie Lants op eenen berch leyt/ Marie gheheylicht ende ghewijt.

Picenum/ anderssins Marchia Anchonitana.

Steden des Landts Piceni.

Flaminia/ Romandiola/ oft Emilia.

AEn Picenum stoot Flaminia / die ghelegheyt ende Prouintie Italie. Dese wordt oock Emiliam in haer houdende aenghesien. Dit landts pale ende eynde reyckt vande Riuiere Ysaicro / tot aende Riuiere Ymole: Maer als naemaels het gantsch Rauennatische Exarchat daer toe ghetelt ghewordden is/so heeft dit altemale den Name der Prouintie Romandiole ghecreghen ende behouden: also dat hem dit landt nu verstreckt/ tot aen den Berch Apeninum / aen de Adriatische zee/ aen de Riuiere Padum / aen Padusam dat Meer / ende al dat tusschē de Riuiere Folia eñ Schultena leyt/ vant landtschap der Ferrariers/tot aen der Verronensers eñ Patauinorum Poel oft Meer streckende. De naemachtighe steden daer in zijn/ Ariminum / Cesena / Sassina een Bisdom/twintich Casteelen ende steden onder hem hebbende/Rauna oft Rauenā/een Vaderlandt Plauti / Bretenorium/ byde welcke is Foroliuium / Fauentia / ende Forum Cornelij/ naemaels Imola/ Inlesch/ Bononia gheheeten / Item Ferrania/ Adria/ welcke stadt den name eens Bisdoms heeft/ende veel ander Landtschappen.

Etruria

Etruria/anderssins Tuscia oft Thirrenea ghenaemt.

DEse gheleghentheyt is oock een deel Italie/niet den onedelste/welcks eynde vande Riuiere Macra tot aen Tiberim strect/welcke twee Riuieren/die dit landt wtmarcken/ende innaten/127. duysent schreden van malcanderen zijn/ouerdweers oft nader breedde verstrecket hem vanden Berch Apenino/tot aen dat Eylandt Sardiniam. Dese Prouintie Italie heeft twelf naemachtighe steden/namelick Perusium/Cornetum/Volatera/Pyse/Luca/Sariana/Pistorium/Aretium/Scena/Centum/Massa/ende Florence. Daer hebben voortijdts oock veel ander steden deser gheleghentheydt gheweest/nu ter aerden ghelept/als Luna/Populonia/Agilina/Fesule/Rusule/Clusium/Faleria/ende Vulsinum. Van dit lantschap waer veel te segghen/ende behoefde wel (ghelijck alle landen) een eyghen Chronijcke/wie alle gheschiedenissen ende gheleghentheydt daer in wilde beschrijuen. Van de zeden der Tysciers/wat vorder hier nae in de beschrijuinghe der ghebruycken Italie.

Vmbria/oft dat Spoletaensche Hertochdom in Italia.

...mbria dat ...poletaensche Hertochdom.

DEwijle Vmbria/nu dat Spoletanische Hertochdom genaẽt/aen Etruria paelt/so willen wy dese Edele gheleghentheydt oock besien. Liuius lib.9. ghetuycht/dat dit landt voortijts van een groot vermoghen gheweest heeft/also dat sy oock de Romeynen gedreycht hebben/Roome te beoorloghen. Dit landts palen zijn vandẽ oorspronck Tiberis/tot aenden slincken Oeuer der Riuiere Amenis/daer de Riuiere Anio inden Tiber vloeyt.

Nu/de gheadelde welgenoemde steden Vmbrie zijn/Spoletum de Hoofstadt/verre vermaert/Reate/Nursia/Menania/Ameria/Tiferunm/Nutetia/Fulgineum/Assisium/Turdetum/Narnia/Ceretum/welcks stadt volck eertijdts gantsch Europam doorbedelt ende doorreyst heeft/met verCierder aenghenomender noodt ende armoede/hem met verwe bestrijckende/om haer valsche claghelicke siecte te aenwijsen/der welcker moetwille de Romeynen met een ghemeyn Edict hebben moeten weeren ende voorcomen/also dat niemant ouer een maent van huys wt deser stadt dorste wt zijn.

Dat Neapolitaensche Coninckrijck in Italia/in seuen landen ghedeylt.

...eapolis 7.prouintien gedeylt.

NEaplos wort somtijdts in dat Sicilische Coninckrijck ghetelt/om dattet byde Siculische zee leyt. Want eertijts en wast gheenen Coninckelickẽ stoel/daerom wiert sy onder den Titel Sicilie ghetelt/ende wort noch van velen in Sicilia gheleghen te zijne/gheacht/hoewel sy onder de Sicilische heerschappije behoort. Maer Neaplos leyt in Italia/nu ter tijt tsamen met Sicilia/Carolo 5. den Roomschen Keyser onderworpen. Nu dit Rijck heeft seuen landen in hem.

Samnium oft Aprutium.

...prutium.

SAmnium/een Prouincie des Neapolitaenschen Rijcks/nu Aprutium ghenaemt/leyt tusschen Picernum/Campaniam/ende Apuliam/een seer volckrycke ghelegentheyt. Daer in zijn de hier nae ghenaemde Edele steden/Adria/Aguila/Aternum/Sulmo/Ortona/Arpinum/Aquinum/Athina/Beneuentum/Thelesia. Dese Samniters zijn voortijdts van so grooter machtichheydt gheweest/dat sy de Romeynen met grooter nederlaghe bestreden.

...amniters machtighe volcken in ...talia.

In dese landauwe hebben gheweest de volcken Precantini/Peuenses/Frentani/Peligni/Marucini/Vestini/ende Aniterni.

Apulia. 2. Japegia.

APulia een gheleghentheyt des lants Italie/paelt aende Adriatische zee/voortijdts Japegia ghenaemt/als Herodotus ende Vergilius segghen. Dese Prouintie heeft eertijts volckrijck ende vol steden gheweest/met cooren/olye/wijn/gout/ende siluer ouervloedich/ende niet alderley vruchten vruchtbaer/wt welcke die goede Ruyterlicke strijtbare peerden comen. Dese lantdauwe hebben de Griecken Dauniam gheheeten: sommighe Messapiam/sommighe Japegiam/sommighe Calabriam ende Salentinam met ghemeynen name ghenoemt. Dander willen dat sy tusschen Daunia/Calabria ende Japegia leyt/welcke landen dander daer in tellen. De Hoofstadt daer in is Brundusium. Dit landt heeft voortijdts derthien machtighe steden gehadt/maer nu niet meer dã Brundusium/Taretum/Hydruntum/ende sommige cleyne stedekens. Op eenen berch daer by/Gargaw ghenaemt/is eenen verre besochten Tempel/S. Michiels/vanden Christenen veel besocht.

Apulia heeft 7. namen.

S. Michiel in Apulia.

Lucania. 3.

LVcania/de derde Prouintie des Neapolitaenschen Rijcks/tusschen Campania ende Bruno gheleghen/is van alderley vruchten vruchtbaer/ende van ghetempereerden locht lustich/ende ghenoechelick. De steden daerin gheleghen/zijn Pestum/voortijts Possidoma gheheeten/Lucanie/Elea. Dese Lucaners souden vanden Samniters haren oorspronck hebben.

Lucania.

Salernitania oft Salentinorum. 4.

DEse gheleghentheyt Salentinorum/die nu Terra de Bari ghenaemt wordt/leydt aen Apulia/daerin hebben die steden geweest/Rudia/Neritum/Metium/Bausta/eñ Vrentum/so Ptol. lib. 3. aenwijst. Daer heeft Minerua (so Strabo wil) eertijdts eenen costelicken Tempel ghehadt/eñ een Promontorium/Japegium oft Salentinum ghenaemt.

Salernitania.

Calabria. 5.

NA Lucania leyt Calabria/een landtschap Apulie/vol van alle nootdruft tot het mẽschelick ghebruyck. Daer af in Apulia bouen gheseyt is.

Calabria.

Brutia oft Oenotria. 6.

BRutij zijn volcken in Brutia/des landtschaps Italie/in dat Neapolitanische Coninckrijck/welcke Prouintie voortijts Oenotria ghenaemt gheworden is. Daer in voortijts Consenna de Hoofstadt gheweest heeft: een machtighe ende wereltlicke stadt/daer der Molissers Coninck Alexandrum heeft ommeghebracht. Rhegium is oock aldaer vande Calcidonischen ghebout.

Oenotria.

Campania. 7.

CAmpania/een landtschap des voorghenoemden Rijcks/nu Terra laboris ghenaemt/tusschen Latium ende Calabriam gheleghen/vruchtbaer van berghen/dalen ende velden/waer by dattet van sommige een moeder der vruchten genaemt geworden is. Daer in leyt Capua/Nola/Neapolis de Edele ende Coninckliјcke Hoofstadt/ende den Stoel des Coninckx. Dese stadt is met een schoone Hauen ende met treffelick ghebouſſel hooch vereert. Daerin hebben dese volcken gheregeert/ende de heerschappije gehadt/de Normanni 136. De Germani 76. De Galli 78. De Arragoners 60. Jaer. Anno 1501. is dit Rijck we-

Campania.

 derom

derom aende Gallos ghecomen.

Latinum.

Latinum.

LAtinum/die gheleghentheydt Italie/houden sommighe voor Campaniam. Dander willen/ dattet een bysonder landt in Campania is / oft aen Campaniam stootende/ wat cleynder dan Campania / alsoo Seruius aenwijst/die vanden berch Albano tot aen Campaniam reyckt / ende streckt hem vanden Toren Tiberi/tot inde stadt Capetam. Daer hebben eertijts veel steden (nu ter tijdt neder gheleyt) gheweest/namelick/Osna/Sinuessa/Ardea/Terracina/ ende Caieta/ ende het Eylant Ponna ende Pandana/oock dē berch Circeus. Item/de steden Viletee/ Anagna/Praenestina/ Tibertina/ Tusculum / ende Albam / daer de Albanische Coninghen afcomen. In dese contreye hebbē eertijts geweest/Aborigenes/ Rutuli/Volsci/Henrici/ Equituli/Marsi de volcken. Want dit lant begrijpt verre ontrēt hem/ ende heeft eenen grooten omrinck. Dese hebben voortijts onder 21. Coninghen/ 623. Iaer gheregeert.

Teruisina / een Marchia Italie.

Teruisers Marck.

MArchia Teruisina / een gheleghentheyt des landts Italie / daerin Feltrum / Taruisium/Patauium/ Vincentia / ende Verona ligghen.

Forum Julij/ oft Frigupl.

INde gheleghentheyt Italie Forum Julij ghenaemt/ leyt Aquilia/ Forum Julij/ende Vtinum/die vermaerde steden. Merct hier/hoewel dese landen maer deelen Italie en zijn/ soo worden sy nochtans dicwils voor gants Italiam ghenomen. Also wort oock Italia somtijts Forum Julij ghenaemt.

Histria een landtschap Italie.

DEse Prouintie in Italia ghelegen/beslupt in haer Justinopolim/ Stridonem/ S. Jeronimi vaderlandt/nu Strigna ghenaemt. Daer leyt oock Aglar/ die Athila der Huniers Coninck/ eertijts met thienhondertmael duysent mannen belegert ende ouerwonnen heeft. Sommighe segghen / dat Aglar in Frigupl leydt.

Venetia/ oft Venedien.

Venedien.

VEnetia een machtighe ghelegentheyt Italie/daerin van Eneto oft Veneto/een stadt nae hem (ende tlandt Venedien ghenaemt) gebout ghewo rden is. Daer wt noot der Oorloghe voortijts veel Italianen ghe weecken zijn/ meynende aldaer seker te zijn / ende hebben in dit landt veel wooningen wel bewaert / opgericht: waeraf wy oock elders gehoort hebben/ daerom ick vele daeraf te segghen/hier voorby gae. Oock is desen weerachtighen hoeck verre vanden onsen wel bekēt. De heerschappije der Venetianen verstreckt hem so verre / dat haer stercte metter ghelegentheyt van desen lande/ niemandt en vreesen. In dese Coopstadt ende Hauen der Italiaenscher landen zijn seer veel machtighe Cooplieden/wt Asia/Turckije/ende de Heydenen / van de welcke eenen somtijts met ghereede penninghen eenen Vorst wten lande coopt. Daer is alderley vreemde const/ crijchsvaerdighe mannen in oorloghen op der zee oft te lande/een eygen Hertochdom/ Chronijcke/ende alle dinck/als waert een bysonder werelt. Haers landts breedde ende lengde is onghetelt/ende recht als eyndeloos.

Longobardia oft Lombardia / dat is een landtschap Italie.

Lombardia eñ menigerley namen Italie.

LOngobardia wordt met veel namen ghenoemt / van menigherley heerschappijen weghen. Eerstelick Hesperia van Hespero/die van Hispania verdreuen/ voortijdts daer gheherrschapt heeft. Daer nae Oenaria / so Plinius lib. 3. leert/ vanden goeden wijn die daer wast/oft van Enotrio den Coninck Sabinorum. Daer nae van Italo / Italia ghenaemt. Hier nae is sy oock Magna Grecia ghenaemt/ Ende wederom Cisalpina Gallia/ also wy bouen ghehoort hebben.

Sommighe deylen gheheel Lombardiam / dat is Italiam/ in ses landen. Dat eerste Cenomanensis / in welcke sy gheset hebben/ Brixiam / Bergomum / Cremonam / ende Mantuam. Ten anderen / Cenonensis/die in haer houdt Vincentiam/ Veronam / Patauium/ Taruisium / Rauennam / Forliuium / Arriminum / Bissan / Senogalliam/ ende Senas/ daer in hebbende de Senogallenses ghewecst/ die mette Romeynen veel oorloghen ghevoert hebben/ als Liuius betuycht. De derde Prouintie/ Boiorum Gallia ghenaemt / die nae haren name / een stadt Boilum ghenaemt/opghebout hebben. Dese heeft gheweest tusschen Padum ende Trebiam. De vierde Prouintie/ Ligurium Gallia/ telt in dese Taurinum/ Secutiam/ oock de Berghen Sabaciorum / Augustam / Eporediam / ende Regalem montem. Ten vijfsten / Insubrium Gallia / in welcke zijn / Mylaen/Comum / Papia /Lauda / Nouaria / Vercel. De seste Prouintie in Lombardia/ Gallia Genuensis/vander stadt Genua benaemt / ende houdt in haer Derthonam/Alexandriam/Aquensem/ Astensem/Nolensem/Sauonensem/ Albugamensem. Maer de Lombardische Chronijcke deylt gheheel Italiam oft Lombardiam in vijfthien landtschappen / sommighe in achthien / soo bouen ghehoort is. Deerste is Venetia/ welcx hoofden zijn Bergamum / Patauium / ende Aquileia. Dat ander Liguria / de Hooftstadt daer in Mylaen. De derde Rhena ofte Pedemontium / de stadt Thaurinum in hem hebbende. Dat vierde / Alpiscoria / aende zee gheleghen/ daer in Genua de Zeestadt leydt. Thusca de vijfste gheleghentheydt/ waerin sy Roome tellen. De seste Prouintie Campania / welcke Neaplos voor de Hooftstadt heeft. Dat seuenste Lucania / daer in is Pistorium. Die achtste/ Apeñina/in welcke is Bobium. Dat negheuste / Decima Emilia/ waerin Bononia ende Placentia liggen. Het thiende Flamminea / welcks Hooftstadt is Sassina. Dat elfste / Picenum / Asculum / ende Adriam in hem hebbende. Dat twelste / Samnitum / daerin Beneuentum begrepen wort. Het derthienste / Apulia / dat in hem houdt Brundusium/ etc. De welcke landtschapen mette beweghelicheyt des tijdts ende ghelucks / de namen drie oft viermael omghekeert ghewo rden zijn. Maer Blondus deyltse (so bouen vertelt is) in vijfthien deelen ofte landen / namelick/ Liguriam/Etruriam/ Aprutium/ Campaniam / Apuliam / Italiam / Vmbriam / Picenum / Flammineam / Marchia / Teruisina / Venecia / Histria / Forum Julij / ende Lombardiam.

Landē Italie/ wat anders; dan voormaels ghenoemt.

Nu / Blondus telt in Lombardiam veel ontallicke steden/ende voor andere / Mutinam/ Rhegium/ Ferrariam/Mantuam/Parmam/ Cremonam/ Brixiam/Bergamum/Comum/ Nouariam/ Vercellos / Eporediam / Thaurinum/ Sennam/ Monten Regalem/ende seer veel steden/Pedemontium/ende Montis Ferrati / Astensem / Aquensem / Albam/ Cassale/ Alexandriam/Derthonam/Bobium/Placentiam/ Papiam oft Ticinum/ Cremam/ Laudam/Mediolanum de Hooftstadt.

Doen

Doen nu de Lombarden dese landen (wtgenomen Roome) inhielden/ende haren Hertoch daer onthielden/hebben sy al dese landauwen/ nae hen Lombardiam genoemt / niet wtroepinge des naems Italie/ dwelck naemaels van Carolo Magno beuesticht is ghewoꝛden. Alleen Vercell/Trident/Verona/ende Bononia/ ende de Lyguftische berghen wtghenomen en voorbehouden.

Italia Lombardia ghenaemt ghewoꝛden.

Dese hoochmoedige Longobardi/ van langhe baerden also ghenaemt/ en hebben niet alleen den naem Italie verandert / maer schier alle dinck : de Werten / Zeden / ende oock die costelicke sprake. Want sy hebben dit teghenwoordich Italiaensch in Italiam ghebracht/ dwelck ghebroken ende ghecorrumpeert Latijn is / die voormaels goet Latijn hebben ghesproken / waer by sy Latini ghenaemt gewoꝛden zijn. De Gotthi zijn aen dese verdoruen sprake oock schuldich

Italiaensch dat gecorrūpeert Latijn hebben de Lombardi in Italiam ghebracht/ voortijts he et Latijn ghesproken.

Dat hayr ende de cleedinge der Longobarden heeft altijdts wtghebrept/ wijt ende lanck gheweest. Den derden Hertoch van dit volck/ Agilmundus ghenaemt / heeft ghevonden in eenen Poel oft Put seuen kinderẽ/ die een Hoere op eenmael hadde voortgebracht ende ghebaert / de welcke / als hy onuersiens ter verscher daet quam / ende hem der misdaet ofte booshept ontsette/so vant hy deen noch leuende/ dwelck hy (wt barmhertichept beweecht) metter spiesse wttrock / wech voerde / ende op voedde / ende Famusium noemde / want nae haerder sprake heet Fama eenen Vischput oft Vijuer / daerom dat hy wt eenen Put wierdt ghenomen. Desen Coninck nam hem in eens kints stede op/ alsoo dat hy nae hem veertich Jaer regeerde / ende aende Bulgaros daghelicks wrake socht / daerom dat sy Agilmundum zijnen aenghenomen Vader ghedoodt hadden.

...enen kinderen heeft en hoere effens ghebaert.

Vander Italianen Zeden / Regiment / Ghelooue ende Ordeninghe.

...amẽ ende ...nden Italie.

ITalia / voortijts Ausonia/ Latium/ Oenotria/ Hesperia / etc. ghepeten eertijdts van Krijchschen volcke beset gheweest. Waer sy Magna Grecia ghenaemt ghewoꝛden is/ heeft veel landen in haer : Namelick / Liguriam / Hetruriam / Latium / Campaniam/Picenum / oft Picentinam / Lucaniam / Brutium/ Magnam Greciam/ Calabriam / Apuliam/ de Landtschappen Frentinorum/ Maurucinorum/Picenorum/ Senonum / Venetiam/ Forum Julium/ Lampardiam/Cisalpinam Galliam / Sabiniam / die volcken Boios. Ten laetsten is oock Italia eertijdts van Saturno/ Saturnia ghenaemt gheweest.

Dit landt is een edele gheleghenthepdt Europe / onder de Occidentsche Prouintien een moeder ende Vorstinne/rijck van Metael/goeden locht/vruchtbaren aertbodẽ/cooren/wouden/ velden/beemden/vee/ wilt/olye/wijn/steden / riuieren / meeren / ende recht als een coopstadt aller hanteringhen ende coopmanschappen.

Nu vanden Romeynen ende Latijnschen sprake / Lof / Daet / Crijch/ zijn alle Annales vol / wat Oorloghen sy ghevoert / ende wat Rijcken sy onder haer ghewoꝛpen hebben/sonderlinghe Liuius/Plinius/Florus/etc. Want nauwe eenich volck haerder daden/ woorden/ ende Oorloghen/ neerstigher wtroepers ende Schrijuers ghehadt en heeft / als nae de Grecis/de Latini oft Romani.

De ghedaente/ verwe / proportie / ende persoon der Italianen / en is niet eenderlep in Cisalpina Gallia. Inder Venetianers gheleghenthept is dat volck bet ter sprake/ en van verwe witter dan inde gheleghenthept Hetrurie. Item/ in Latio / Campania / Lucania/ Brucio/ daer zijn de lieden van hayr ende verwe swart / van persoone clepnder ende corter/ de sprake wat eenuoudigher. Die ten eynde Italie woonen/aerden inder Griecschen aert/ met spijse ende sprake.

De Romeynen hebben hen altijt aen een getroude hupsurouwe laten ghenoeghen / oock gheheel Italia opt ende opt.

Drierlep volck isser altijdt in een stadt gheweest/knechten/vrije oft borghers/ende edele. Der Edelen oorden heeft oock in drie Secten ghedeylt gheweest / inde Leecken / Ridderen/ ende Raetwijsen.

Drierlep ghe slachten in Italia/ sonder de priesters.

Der gheestelicken saecken is altijdts by de Priesters/die sy Flamines voor haerder bekeeringhe genaemt hebben. Die Dictature heeft dat hoochste ghewelt gheweest/ van de welcke niet te appelleren en was. Tot deser weerdichepdt quamen door dese trappen / Questores / Ediles / ende Consules ofte Consulatum. Den Dictator en was niet meer dan ses Maenden int Ampt / daer nae quamt aen eenen anderen.

Namen der Ampten by den Romeynen.

SEnatores / anders Patres ghenaemt/ waren hondert om te regeeren / der stadt vertoos de Roomsche Raetsheeren.

Namen des Roomschen Ampten.

Patricij hieten deser Sonen/ geslachten oft kinderen der Vaders.

Consules/Borghemeesters/die waren altijt twee/ende regeerden een Jaer.

Tribuni/ Hooftlieden / Capiteynen / ofte Quartiermeesters/ ende waren Tribuni sceleꝛum, Cohortis plebis, Erarij, &c. dat is / voorgangers ende opmerckers op de ghebreken / ouer tvolck ende schat.

Pretor / der binnen woonenden Borghemeester / regeerde in de plaetse der twee voorghemelde / als sy van Crijchs weghen wt moesten.

Dictator/ den Oppersten Magistraet / byden welcken alle saecken streckten / ende haer eynden.

Magister Equitum/ Maerschalck/oft Riddermeester.

Questores / Schatmeesters / oft die de ghevanghenen van eernstighe vragen vraechden.

Curiones / Hofmeesters.

Censores / Schultlieden/ diemen nu te Norenborch de vijue noemen mocht / die allen crijch ende twist schepden.

Aediles oft Curules / die Boumeesters/ Kercken Proosts oft Regeerders.

Prefectus Annone/ den Prouantmeester oft Koorenheere.

Prefectus Ciuitatis/ den Amman oft stadt Voocht. Ende andersins veel ander Ampten/ niet wel te verduytschen.

De Hepdensche Romeynen haddẽ oock haer Papen/ Feriales/Caduciatores/Salios Gallos / versneden Papen / Flamines / Diales/ Marciales/ Quirinales/ Lupercales/ Epulones/etc. Die hadden oock eenen Paus / die sy Pontificem Maximum noemden. Daer af is/ achte ick / afghecomen/ dat de teghenwoordighe Pontifices een oorsaecke ghenomen hebben int Christendom / haer oock Pontifices Maximos te noemen. Daer toe heeft hen gheholpen den spreuck Christi tot Petro/ Matth. 16. ghesept. Hoewel oock byden Romeynen des Conincks Ampt was/den Godtsdienst te voorderen/

Roomsche Papen/ en haer Paus/ voor Christi gheboorte.

vorderen ende toe te sien dattet inder Goden dienst recht toe ghinck/ Wetten der zeden gheuen/den Raedt totter gherechtichept houden: So wast nochtans ten laetsten den Pontifici Maximo inde hant geworpen / dat hy daer op soude acht hebben/ ende dese geboden ter hant nemen ende volbringhen.

Wetten Romuli. De wetten Romuli byden Romeynen / zÿn onder andere oock dese:

Een Vrouwe sal met haren Man lÿf en goet ghemeyn hebben/ende in haers mans gehoorsaemheyt leuen/dat hy Heere/ende sy Heerinne ouer dat Huysghesin sy. Ende sy soude nae des Mans afganck / mette kinderen ghelÿck eruen.

Een ouertuychde / ofte in verscher daet betrapte Ouerspeelstersche / sal den man ende de vrienden (met wat doodt sy willen) laten dooden.

Romeynen vrouwẽ den wÿn verbodẽ/eñ waerom sy mettẽ kus ontfanghen zÿn ge worden. So een wÿf thuys wÿn drinckt/so salse den man straffen als een Ouerspeelster ghelÿckerwÿs oock de kinderen. Waerby dat gebruyck by den Romeynen ghecomen is/ dat den Huysvader zÿn wÿf ende kinderen metten kus ontfinck / op dat sy roken oft sy Wÿn ghedroncken hadden. Want sy hielden den Wÿn voor een oorsaecke ende aenporringhe alder onreynichept ende onsinnichept/so Valerius Maximus aenwÿst.

Vaders moghen haer kinderẽ dooden/vercoopen/etc. Hy bestelde dat de Vaders ouer haer kinderen alle Recht souden hebben/ oft syse wilden vercoopen/slaen/ dwinghen ende dooden/ende als hem den sone vrÿ ende los diende / dat den vader macht soude hebben / hem ten tweeden ende derden mael te vercoopen. Dese Wet is driehondert Jaer voor de twelf Tafelen/naemaels inde twelf Tafelen veruaet ghewor-den. Maer Numa Pompilius heeft dese wet wat versaecht / naemelick / dat den Vader gheen recht meer teghen zÿnen sone en soude hebben / als hy hem wt zÿn beuel ghehÿlickt hadde.

Gheen vrÿe en mocht sittende ambachtẽ doen Item / dat gheenen vrÿen een sittende hantwerck en soude driuen/ maer den Crÿch ende Ackerwerck/ende een goet crÿchsman was eenen grooten lof by hen/ oock een goet Boer oft Ackerman.

Wet teghen de Landtsknechten. Item den Coninck gheboodt (als oock der Lacedemoniers wet inhout) dat ten eynde des crÿchs niemandt leech ghinck / maer dat sy al dat bouvelt ende ackerwerck wederom oeffenden. Hy liet nochtans toe soot dẽ noot eyschte/ betamelicke coopmanschappe te doene.

Item/hy stichte veel Tempelen / Outaren/ Beelden/ Offeren/ Feesten der Goden / nochtans niet op Griecksche maniere / die hy alle wter Stadt sloot/wtghenomen de Feeste Herculis/ter tÿdt Euandri opgheset.

Item/ tsestich Priesters wierden van Varrone/ende Dionisio Halicarnaseo opgeset/ die den ghemeynen Godtsdienst souden bedienen. Item / sommighe wtlegghers der droomen/ ghesichten/voghelgheschrepen/ ende waerseg-ghinghen der Goden.

Romulus deylt dat Jaer in 10. Maenden/ Numa nae hem in twelf Maenden / nae den schÿn der Manen.

Haer Nonnen/Virgines Vestales genaemt/ der Goddinnen Veste gewÿt/ moesten dertich Jaer maechdelichept belouen/daer nae waren sy vrÿ haer te verhouwelicken. Die dese dertich Jaer gheduerende in oncuysheyt begrepen worden/die wierden leuendich wtghedraghen ende begrauen.

De Priesters Salÿ / der welcker altÿdts twelfue waren / moesten te bestemder tÿdt/ in vreemde cleedinghe opgheschort/met spiessen/ sweerden ende schilden inden Tempel springhen voor den Crÿchsgodt Marti / ende met vechten/ een scharmutsinghe maken. Sy hadden spitse hoeden op / ghelÿck hoornen gheformeert.

Den oppersten Bisschop bestemde henlieden een forme/ dach/ plaetse/wÿse/ende Tempelen/ hoe/ waer/ ende wanneer sy souden een victorie celebreren.

Dat Roomsche volck was in vÿf rotten oft quartieren ghedeelt / een yeghelick hadde zÿn Ampt.

De Borghers waren met Eet daer toe verbonden / dat hem een yeghelick selue schatte: Van wat gheslachte dat hy af quam/wat wÿf/ hoe veel kinderẽ/ hoe sy alle hieten/aen welcke plaetse hy sittende / ende zÿn wooninghe hadde / met voorghele yde straffe den ghenen die dat valschelick aenbrachten / datmen hen haer goeden soude nemen / ende gheslaghen vercoopen.

Brutus met Collatino / een wederbringher der vrÿheydt / sette dat gheenen Coninck meer toegelaten en worde ouer Roome te regeeren / sette den Coninck af / ende maeckte van hem eenen oppersten pape/dat hy desen Godsdienst soude voorstaen / die den Coningen toestaende was van oudts af. *Coninghen Papen ghemaeckt.*

Valerius den derden Borghemeester/ sette/ dattet soude toeghelaten worden van eenen Raedt/ aende ghemeynte/ stadt / ofte borgherschap te appelleren. Ende dattet doodelick zÿn soude/dat yemant sonder beuel des volcks een Ampt of Magistraetschap aen hem trock. Jae wie dat Regiment slechs begheerde / die soude sonder straffe van een yeghelick ghedoot worden. Hoe datmen met billichepdt tot alle weerdichept / ouerhept / ende ampten aenghesocht/ gheroepen/ ghecoren/ ende ghedwongen worden soude. Want ghelÿck niemandt wel heerschapt/ die noyt beheerschapt gewordẽ en is: also en regeert niemandt wel/ dan die daer toe met onwille ghesocht/ ghedwonghen/ende opgheworpen is.

Item/de Tollen dede hy af/daer mede maecte hy den ghemeynen man dies te willigher/ ander schattinghen te gheuen.

Wt den Tempel Saturni maecte hy een gemeyne Schatcamer/alles incomens der stadt. Daer ouer sette hy twee ontfangers oft schatmeesters/ Questores genaemt/ ende naemaels ouer de voornoemde Ampten.

Dit stadtrecht / Regiment ende Staet des Roomschen volcks is ghebleuen totter tÿt Julÿ des Keysers / die de lange verloren Monarchie wederom inbracht/ ende dat regiment eenich aen hem bracht.

Veel ende menigherley spectaculen ende spelen hieltmen te deser tÿdt tot Rome/met springhen/schermen/ende andere veerdichept. Dese waren begaeft / onderhouden / ende besoldet van de ghemeyne Stadtschat. Item / menigherley wÿse in Godtsdiensten haren Afgoden.

De speellieden wierden met ghemeyner besoldinghe daer toe ghehouden / dat sy (lustich) daghelicks wat nieus aenrichteden / dat de Jeucht tot deuchden ende Ridderlicke daden oeffende ende outstake. Sommighe waren in Sillenos / sommighe in Satyros / sommighe in ander Mommerÿen becleet / sommighe in Hannibales/etc. Ende namen constelicke Argumenten tot haer fabulen oft spelen.

Vreemt ghebruyck der Romeynen met haren dooden Coninck / voor Christi gheboorte. Herodianus schrÿft: Als de Roomsche Imperatores de siele wtgheblasen hadden / soo heeftmen een ghecontrefeyt beelt/ den verstoruen Keyser gants ghelÿckformich / neffens

dat

dat bedde in eenen Setel gheset/ inder gedaente als ofte hy seer swack ware. Daer satt den Roomschen Raedt in swart op deen syde/ haer vrouwē in inckel wit (dwelck haer Claechuerwe was) op dander syde geset/ seuen dagen nae malcanderen/ als waren sy ghecomen om den Keyser te beclaghen ende te besoecken. Dese seuen daghen quamen de beroepen Medecijnen/ ghelijck als noch totten leuendighen/ ende ghebruyckten veel Medecijne met het beelt.

Alst nu niet leuende noch gesont en wil worden/ soo draghen sy het Beeldt nu als den verstoruen Coninck/ op de Mart/ legghen hem op een Bedde/ daer singhen met claghelicken ghesanghe/ Maechden/ Kinderen/ Mans ende Vrouwen. Daer nae draghen sy hem in dat Campum Marcium/ stellen hem op een daer toe ghemaeckte verhemelinghe/ oft verheuen Throon. Ende alst nu zijnen naecomer int regiment met vyer heeft aengheteken/ soo laten sy bouen eenen Arent wt vlieghen/ die des verscheyden Conincks siele inden Hemel draecht. Waerby sy nae haer doodt voor Goden ghehouden wierden.

Maer haest nae Christus gheboorte/ als sy het Christelick gheloouе/ van Paulo gheleert/ aennamen/ wierpen sy dese zeden met gheheel Itàlia wech/ ende zijn nu al Christenen (ent Godt behaecht) wtghenomen een cleyn deel/ dat walcht noch inden Griecksсhen aert.

Nieuwe zeden der Romeynen in Italia.

Italia heeft nu drierley Rechten: Dat Pauselick/ Keyserlick/ ende Borgherlick/ ende een yegelicke stadt heeft schier een bysonder stadtrecht. Daer zijn nu Crijchslieden/ Papen/ Gheleerden Theologi in grooter eeren/ nu isser de coopmanschappe in grootē loop/ Schilders/ Stickers/ Beeldtsnijders/ Steenhouwers zijn nu in een verwonderinghe/ ende niet (ghelijck voortijdts) dat Boerenwerck ende Crijchsconste. Nu hoeden de Dachlooners knechten slapende het Vee/ voormaels dochtet den Opperstеn der Romeynen hen dies goet te zijn.

De cleedinghe is menigherley. De Venetianen draghen bouen andere/ wijde/ langhe/ wtvlieghende cleederen in grooten omswaey. Nader Myplaen/ Florence ende Roome aen des Paus Hof/ is een ouervloet van menigherley vreemde lieden ende cleedinghe/ bysonder van het vrouwen volck. Op veel plaetsen Italie gaetmen slecht/ nochtans nettekens/ want sy haten seer alle vuylichеyt.

Op sommighe plaetsen gaen noch hedensdaechs de maechden verhult ende ghesluyert/ ende en laten haer nauwe sien/ dat manierlicheyt ende schaemte bedieden soude: Maer soo haest als sy eenen man neemt/ gaet sy bloodt ende blootshoofts/ ghelijck alle vrouwen/ ende by ons de maechden.

In Emilia ende Cisalpina Gallia draghen de vrouwen Spaensche cleedinghen/ dē mans Franchoysche.

Nieuwelicks ontblooten haer de Venetiaensche vrouwen gheheel aen armen ende borsten/ nu decken sy haer met wijdt ghewaet/ ende groote mouwen/ ende daghelijcks comender nieuwe zeden op/ soo datmen niet bestandichs vande landts cleederen schrijuen en can/ ghelijck van alle landen. Want wat hem alleen in Germania aen zeden/ cleedinghe/ ende gheloone by mensche gedachtenisse verandert heeft/ en weet niemant niet. Dit en faelt vrijelick ander natien oock niet. Hier en moet doch niet stantuastichs zijn. Der oude Romeynen Munte ende Beelde bewijsen/ dattet voortijts gheheel gheen ghebruyck dat hooft te bedecken by hen gheweest en is/ noch oock gheen broecken: dan Ruyters boxen. Nu ist doorgaēs beyde gemeyn. Vander aencoemste/ slach ende ghebruyck der Munte/ leest Plin. lib.33. capit.3.

Hier en is niet stantuastichs.

De Italiaensche sprake en is niet de ghene die eertijdts was/ ende euenwel niet gantschelick een andere/ maer gecorrumpeert/ op deen plaetse meer dan aen dandere/ daer nae dattet landt van vreemde volcken verdoruen/ ter aerden ghelept is. Goet ghemeyn Latijn hebben sy eertijdts ghesproken. Der Venetianen sprake is noch heden de beste/ ende wt veel volcken een vergaderde sprake. Voortijdts ist de aldergrootste gheweest. Sy spreken so onghelijck/ als de Duytschen/ Swauen/ Nederlanders/ Switzers/ Sassens/ etc. doen connen. In somma/ daer en is gheen Hooftstadt in Italia/ die niet wat/ niet alleen inder sprake/ maer in alle dingen/ regimenten/ rechten/ wetten/ religien/ ceremonien een onderscheet en hebben: alhier te vertellen onnoodich ende onnut. Siet Sabellicum lib.11. Enead.11.

Van Liguria/ ende dit volcks maniere van leuen.

Der Liguriers zeden.

Liguria een Berghighe Prouintie in Italia/ waer af bouen oock vermeldinghe gheschiedt is/ van welcker voortijdts een groot deel Italie beseten ende verheert geworden is. Dit is een arbeydelick volck/ want dit landt is vol onsprekelicke groote Boomen/ daer sy Schepen af maken. Sommighe houwen ende vellen dese boomen/ treckense met grooter moeyte te weghe wt het gheberchte ende steenich aertrijck/ daer nauwe een scholle sonder steen gheuonden en wordt/ ende hoewel sy seer arbeyden/ soo hebben sy dies nochtans weynich profijts/ also dattet midts de cleyne neeringhe magher lieden zijn/ den welcken oock hare wijuen tot desen haren arbeydt bystaen moeten. Sy leuen van het wildt/ dwelck sy meesterlick vanghen connen/ ende wt ghebreck der vruchtē ende des vreemden Oogsts/ soo is tam vleesch ende Wildtbraet meest haer spijse.

Sy eten cruyt dat by hen wast/ drinckē water/ tot welcke selden noch cooren noch wijn en coemt. Sy ligghen ghemeynlick op der Aerde/ seldē onder het dack oft hutte. Sommighe cruypen inde holen der steenrootsen/ van natuere ghemaeckt/ op dat haer lijf bedeckt/ voor reghen ende onweder seker ligghe/ ende ruste. Haer vrouwen hebben mans sterckte/ maer haer mans Beren cracht. Inde Oorloghe waren sy voortijdts met wilde huyden ghecleet/ ende met rustighe lichte weere.

Cooren eñ wijn in Liguria dier.

Sommighe zijn so coen/ dat sy haer in slechte Schepē met groot perijckel opde Zee begeuen/ om coopmanschap te doene door de Sardinische ende Libische zee/ want haer Schepen en zijn niet toegherust ghelijck andere. Sabellicus seyt/ libro primo, Eneade septimo, Sy leuen van het vee/ melck/ ende dranck van gerste ghemaeckt.

Van Tuscia/ ende der Tuscorum oude zeden ende ghebruycken.

Tuscia/ andersins Remilia eñ Hetruria ghenaemt.

Tuscia een voornamelicke Prouintie Italie/ voortijdts Tirrenia gheheeten: Dit volck (voortijdts machtich) heeft veel landen ende lieden chijnsbaer ghemaeckt/ oock veel steden ghebout/ bysonder in scheeps oorloghen dapper/ oock te peerde een manlic volck. Heeft eerstelick de Trompetten oft Heyrtrommelen gheuonden. Van desen volcke hebben de Romeynen veel ontnomen in haer regiment/ sommich

mich

mich in een beter wijſe verandert / voornamelijck in wtlegghinghe des blixems ende donders. Item inder ſwarter conſte waer te ſegghen/etc. wtghenomen Couſtenaers. Item in verſieringhe der Godsdienſten heeft dit volck alſo ghegroept / dat de Romeynen thien Vorſten kinderen derwaerts ſchickten / om haren Godtsdienſt te leeren ende te kennen: Waerby veel van dier Afgoderije aende Romeynen ghecomen is. Van daer zijn die onſinnighe Feeſten (Bachanalia ghenaemt) in geheel Italiam gheuloept. Deſe quamen voortijdts in eenen Winckel oft verborghen plaetſe nachts te hoope / ende nae veel etens ende drinckens (waer mede ſy den Godt Bacho te dienen ende te behaghen meynden) vielen ſy ouer malcanderen/ om haer te vermeerderen/ende dat aertrijck te veruullē met haren zade. Daer en wiert geens ouderdoms/ vrientſchaps/ bloets/ noch kintſchap verſchoont : maer dat kindt quam dickwils by zijn moeder / de vader by zijn dochter/ den broeder by zijn ſuſter. Met deſe wijſe celebreerden ende hielden ſy deſe Feeſte ende Duyuelſchen Godtsdienſt. Sy eten tweemael ſdaechs coſtelick/ met ſchoone cleederē/ drincvaten ende groote menichte der knechten. Het is een hoochmoedich ende noch hedē meer een ouergeloouich oft ſuperſtiticus/dan een ſtrijtbaer volck.

Tooverije in Tuſcia opgecomen.

Bachanalia hoe gehouden.

Thus dat is den Wieroock / is by haer Religie ſo ghemeyn gheweeſt / dat dat landt daer af Tuſcia ghenaemt te zijn / van velen gheacht wordt.

In Tuſcia ligghen deſe naemachtighe ſteden/ Florence/Piſana/Sena/Luca/etc. Het is een Berghich/ vaſt/maer vruchtbaer/met ſoffraen rijck/ een lochtich goedt landt / met veel goede Fonteynen/ Riuieren/ende warme Baden verciert. Daer af oock erghens elders geſeyt is.

Van Galatia in Europa gheleghen / ende vander Galaten zeden ende haer lantſghebruycken.

Galatia/ eñ der Galaten zeden.

GAlatia een groote Contreye in Europa/ haer tot aen Scithiam verſtreckende/alſo Diodoro Siculo behaecht/ een ſoo cout landt/ dat Swintertijts alle Riuieren die ſy ontrent haer hebben/ verurieſen/ſoo dattet allen gaenden/ Jae oock gheladen / oueral eenen effenen wech ende toeganck maeckt. Veel groote Riuieren vlieten rings wijſe daerom met veel vreemde cromten / een vruchtbaer landt van Weyde/Beemden/ende alderley vee: Maer dit landt en heeft gheen wijngewaſch / noch Olie/ daerom ſy van gherſte eenen dranck maken. Des wijns zijn ſy alſo ghierich / dat ſy terſtont daer af droncken ende dul worden. Waerby veel wt Italia wt liefde des gewins/met wijn daer in hanteren/te lande ende te water.

Galatia en heeft gheen Siluer / maer Gout ouervloedich/ van natuere des Aertrijcks ende der Riuieren. Waer af ſy met ketenen ende Vingheringhen heerlick henen bragheren.

Galaters offerē gout/ dwelc ſy op der aerden liggē laten.

De gheweldighe ſtroyen veel gouts in haer Tempelen/ voor haer Goden te beſtemder tijt opten vloer / dwelck gheen inwoonder / hoe Goudtghierich hy ymmers is / aenroeren en derf / ende altemael by lijue opter Aerden ligghen blijft.

De Galaters zijn van natueren wit / weecke langhe lieden/die ghecrolt/lanck/ maer van natueren root hayr voeden/ euenwel door conſte opgheputſt/ dattet groof/louter ende crom oft ghecrolt wordt / nochtans niet int hooft tſamen loopende / maer ghelijck eens ghecrolden Peerts Mane. De Edele draghen ſo langhe baerden / dat ſy haer lijf daer mede bedecken / ſommighe ſcherenſe af / dander branden hem af. Sy eten al op der aerde/ op ondergheſpreyde Wolfs oft Honts huydē. Nae de maeltijdt zijn ſy ghewoone een ghekijf aen te richten met woorden / gheen acht op haer leuen hebbende/ want de meyninghe Pythagore is by hen alſoo ingheworteltt / namelick / Dat de ſiele onſterffelick is / ende terſtont wederom nae dat ſy wel verdient heeft / in een ander lijf vaert/ſo dat ſommighe haer leuen oock ſo verachten / dat ſy naecktelick om een yeghelicke oorſaecke ſtrijden/ ſy werpen ſomtijts brieuen int vyer oft graf/ op datſe de verſtoruene als leuendich zijnde leſe.

Sy ſtrijden op waghens ende te voete/ aengrijpen de vyanden op den waghen met haer gheſchut/daer na ſpringhen ſy af te voete/ wie eere behaelt int Crijghen / diens lof ende der zijnen ſinghen ſy met vreuchde/ende verheffen aller ſtrijtbare lieden deuchden ende Ridderlicke daden bouen maten ſeere. De hoofden der verſlaghen vyanden hanghen ſy aende Sadelboghen/ ofte aender peerden halſen. Den Buet der vyanden hanghen ſy voor haer huyſen aende deuren bloedich wt / ende deylen die den knechten wt/gelijck ſy oock dat Wiltbraet wt deylen.

Der edele vyandē hoofden ſteken ſy vol ſpecerije / op dat ſy wtdrooghen ende verweleckt worden/ende houden deſe naemaels op/als eenen coſtelicken ſchat / die ſy vreemde lieue gaſten (als een ſchoon iuel) wijſen/ ende met geen ghelt te betalen en achten / ende oock haer ouderen eñ kinderen laten als de beſte Erue/ dies ſy haer van haren Vaderen beroemen mogen.

Sy draghen een grouwelicke verſchrickelicke ruſtinghe inde oorloghen/namelick/een gedaente alſoo lanck als ſy zijn / verciert met alderley perſonagien ende beeltwerck / daer aen ghegoten ofte gheſchildert / ſommighe wilde dieren/ voghelen/etc. Op haren Metalen helm hebben ſy menigherley ghedaente van voghelen / ende viervoetighe dieren. Haer Baſuynen gheuen eenen grouwelicken eñ eenen doodelicken thoon. Zijn oock ſelue grouwelick aen te ſien met cromme Sickelen / toegheruſt ter Slachtordeninghe. Het is een eerghierich volck / dat veel van hemſeluen ſpreeckt ende hout / een afgheſchorte corte reden hebbende. Sy zijn teghen de quaetſprekeren ſtreng ende moedich / van conſt ende verſtant ſcherpſinnighe lieden. Daer zijn Poeten by henlieden/die ſy Bardos noemen / deſe ſinghen ſommighe ſchandlieden oft lof ſpreucken der verſtoruen redelicke oft onredelicke lieden/ vrij ſonder vare ende ſtraffe in een Inſtrument. Sy hebben oock haer Philoſophos ende Theologos / Waerſegghers ende Propheten/die toecomende dingen ſegghen / deſen is dat volck ſeer ghehoorſaem.

Ruſtinghe der Galaters.

Voorts van groote ſaecken raedt te houden/ hebben ſy een ſeer vreemt ghebruyck : Sy dooden eenen menſche / ende wt zijnen nederual / zijn bloeden / ende inſtucken ghehouwen leden/ vercondighen ſy toecomende dinghen. Item/ſy en volbrenghen gheenen offer/ſonder eenen natuer vercondigher / dat is / ſonder eenen Philoſooph / die ſy der Goden vrienden te weſen verhoopen / ende van harent weghen haer offeren / wt haren Raedt ende Voorbidden aenghenaem te zijn / achten. De dichters hebben ſy ſo lief ende weert / dat ſooder eenen int midden der vyanden quame / die nu alreede van leer hadden ghetoghen / ſoo en houden niet alleen de vrienden/ maer oock de vyanden ſtille. In ſulcken grooten acht (ſeg ick) heeft

dit Bar-

dit Barbarisch volck de Musas. Ghetronckte./ stercke manachtighe vrouwen hebben dese Galaten. De kinderen zijn gemeynlick graeu van hayre / inden ouderdom swarthayrich. Die in dese Galatia aen Scithiam stooten/ zijn noch een weynich grouer / eten menschen vleesch/de welcke voortijts door geheel Asiam

Cimbri.

gheloopen/ende Cimbri ghenaemt ghewordden hebben geweest. Nu roouen sy/ ende leuen van het gheroofde goedt. Dese hebben voortijdts (als sy dē Tempel Apollinis te Roome beroofden/ende de Stadt plonderden) een groot deel Europe / Asie cijns baer ghemaeckt / ende dese hebben de inghenomen Gheleghentheyt in A-

Gallathe in Asia.

sia/na haer/Gallogreciam ghenaemt/ēn Gallatiam in dat cleyn Asia. Dit heeft van het Oosten Cappadociam/ van het Westen Bithiniam/van het Zuyden Pamphiliam/ende van het Noorden de Euxinissche zee. Dese hadden Zimberim ende Marsagerim voor haer Priesters / de welcke vreemt ghecleet / met bloote voeten den Godtsdienst bedienden/ de welcke de gheuanghen vyanden selue metten Sweerde vermoorden ende ophinghen / op dat dat bloet in eenen Koperen Pot afliep/ daer sy wt waersevden/ sommighe sneden sy op/ ende besaghen dat inghewant / waer wt sy dan hare victorie ofte nederlaghe vercondichden. De schuldighe gheuanghene vyanden behielden sy naemaels / nae wtwijsinghe eender Wet / vijf Jaer lanck/ daer nae speetten oft priemden syse/ ende offerdense hare Goden. Den Buet oft het Vee mette vyanden vercreghen / verbranden sy tsamen mette vyanden. Voort/oft sy alwel in dese plaetse ghenoech schoone vrouwen

Gallate So domiten.

hebben / soo branden nochtans de mans meer tegens de knechtkens ende mans Beelden. Sy slapen op ende in wilde Dieren huyden. De Heeren hebben op beyde sijden lijfswachters. Sy bieden haer oock selue veyl / ende worden de vrouwen te wille / openbaer op der straten / dwelck sy gheensins voor geen schande en hebben/ maer oock voor eerlick houden/Jae houdent voor eenen Loeris / die die aenghebodden ghenade ende weldaet ontseyt.

Sy steruen sonder trueren met vreuchden/ als erfghenamen der toecomender Wereldt. Clagen ende huylen in crancheden ende doots nooden/ dat houden sy voor gantsch oneerlick. Hæc Valerius de Cimbris & Celtiberis. Galatia heeft een groot deel der Rutheners / dat is der Russen/nu ter tijdt in.

Van het Eylandt Taprobana/ ende der seluer inwoonders / ende Eylandtslieden/ Zeden ende ghewoonheden.

Taprobana e machtich Eylandt/eñ des Eylāts lieden/gelone eñ zeden.

TAprobanen (eer de neuswijsheyt den menschen haer also der Zee betroude) hebben sommighe voor dander werelt ghehouden/die teghen ons de voeten keeren / Antipedes ghenaemt. Maer Onesicritus een Hooftman der Schepen Alexandri Magni / heeft dese vercondicht/dat dit Eylandt seuen duysent peertloopen lanck / ende vijf duysent breedt is. Een deel is met Elephanten meer dan India bewoont. Een deel bewoonen de menschen. Edel ghesteente ende Peerlen heeft dit Eylandt oueruloedich / daer en can den Schipper gheen ghesteernte sien / soo leeghe is dit Aertrijck. Sy en hebben niet ouer vier vren dach oft licht.

Voor Christi gheboorte geen gelt in Taprobana

Ter tijdt Claudij des Keysers en hadden sy gheensins noch gheen wetenschap van eenigher gheprinter Munte/vande welcke sy haer grouwelick ontstelden/om dat sy so menigherley aenghesichten hadden / ende nochtans van ghelijcken ghewichte ende weerde.

Inder grootte gaen sy alle ander mēschēn te bouen/ van langhen leuen/ sterck ende vermeten grouwelicke menschē te aensien. Die hondert Jaer leuen / zijn vroech ende ontijdelick gestoruen. Dander leuen ouer menschelick ouderdom. Sy hebben meest leeghe huysen / ende schier altijdts een incomen. Sy hebben alderley Appelen met hoopen / Eeren Herculem voor Godt.

Der Coninghen gewelt/ rechte kiesinge in Taprobana.

Inde verkiesinghe en gheeft den Eeldom / oft rijckdom / ofte de gheboorte niet den Coninck/ maer dat ghemeyn volck kiesen ende stemmen dien/ welcken sy opt deuchdelick/ende een goedt deghelick man ghekent hebben / nochtans wordt dat ghehevscht / dat hy erueloos gheen kindt en hebbe / op dat sy nae zijn doot mette kinderen gheenen aenstoot en hebben / ende dat Rijck niet erfrechtich en worde. Heeft hy in zijn Imperio een kindt/ so wort hy afghefet. Eñ of desen Coninc alschoon een liefhebber der gherechticheyt ware/so en betaemt hem nochtans niet alleen te spreken/ in gheenderley cause oft Rechts handelinghe. Veertich mannen worden hem toegheghеuen/ op dat hy

Ghewelt tē appelleren voor tvolck.

niet alleen ouer dat bloet een richte. Ende ist dat het oordeel / den veroordeelden niet en behaecht/ so appelleren sy voor tvolck / die gheuen tseuentich mannen / om dat Oordeele te ouerweghen / ende wat dese voor een sententie strijcken / daer af en wordt niet voorder gheappelleert. Den Coninck is ghecleet/ ghelijck de Ouders eertijdts Bachum den Wijngodt ghecleet hebben. Als desen oock in eenige mishandelinghe ofte quade daedt betrapt / ouertuycht wort / so moet hy al effenwel oock steruen: niet dat yemandt handt aen hem leydt: Maer datmen hem al tghene verbiedt dat hy ghenieten mach / oock dat niemandt yet met hem te doene/ coopen oft te vercoopen hebbe: oock niemandt ter herberghen opneme / dan moet hy oft wt dat Eylandt ontloopen / ofte

Oeffeningē der Taprobaniers.

daer in steruen. Dit volck loopt ter Jacht met Elephanten ende Tigherdieren. Met visschen vermoeyen sy oock daghelijcks de Zee / Vanghen oock een geslachte de zeeflecken/ der welcker huys daer sy in liggen/ so groot is/ dat niet een cleyn huysghesin daer in mocht huyshouden. Sommighe willen datter oock in een gheleghentheydt van dit Eylandt/ menschen zijn/ die de lieden op eten / op een ander plaetse een seer oprecht volck / als van Lodewijck Vartoman ghehoordt is. Sy verwonderen haer van het gout/dwelck sy met edel ghesteente besetten/ ende bedrijuen daer mede groote pomperije. Sy vinden veel ghesteente oueral/in een door dat landt vlietende Riuiere. Daer zijn Jaerlicks twee Somers ende twee Winters. Der welcker Boomen bladeren nemmermeer af en vallen/ende altijdt groen zijn / soo Bart. Anglicus lib. 15. ende Isidorus lib. 14. aenwijsen/ ende segghen/ dattet acht hondert ende tseuentich duysent peertloopen lanck / twijfenseuentich duysent breet is. Daer af elders oock wat aengheroert is.

Van Bemerlandt ende der Bemen Ghelooouen/Lantsghebruyck ende Ceremonien.

Te rugghe in dit deel des boecks hebben wy Bohemiam met zijnder gheleghentheyt cortelick beschreuen / Nu vander seluer Religie.

BOhemia / dat is Bemerlandt / een Landtschap Germanie / teghen het Oosten aen Vngheren ende Merrhen / aen Polen teghen

 tNoorden/

tNoorden/ oft aen Schlesien ende Mysssen/ so andere willen / aen Beyerlandt teghen tZuyden. Dat landt is onbegrepen drie dachreysen lanck ende breedt/ ende is met een Woudt/ als met eenen muer oueral besloten. De Elue eñ Multau (aen welcks Oeuer de wijtberoemde stadt Praghe leydt) zijn de twee Bemer Riuieren/ die dat landt doorsweuen ende beuochtighen. Het is van alderley cooren ende weyde een Coninckliick veerijck landt / vol goede visschen. Wijnghewas en is niet alsoo ghewoon by hen/ maer seer goedt bier wordt by hen ghemaeckt/ datmen tot Augsborch/ Noerenborch/ ende nae Weenen in Oostenrijck voert. Ende hoewel de Bemen met Duytsche rontsom omringt zijn / soo spreken sy nochtans een onuerstandighe eyghen sprake. Want de Duytsche sprake is voortijts ter toecoemste des Dalmatischen volcks daer wt verdreuen. Want twee broeders wt Croacia oft Crackau (seyt Volateranus) zijn voortijdts daer ghecomen / den eenen heeft Polen/ den anderen Boemiam beseten / ende dese vreemde sprake daer in ghebracht. Waeraf noch sommighe Duyts spreken / oock inde Tempelen worden sommighe Duyts geleert/ maer op dat kerchof Beemsch. Alleen den Bedelmonicken werdt eertijdts die vrijheyt ghegheuen/ dat sy tvolck onderwesen/ in wat sprake sy wilden. Dat is een bijster swelghende wilt volck/ met menigherley Secten ende gheloouen verwerret. Sommige zijn Hussiten/ houdē Joannis Hussen (te Constans int Concilio verbrant) leere eñ ghelooue voort Euangelium/ ende hem voor eenen Heylighen Martelaer. Sommighe zijn Picarders/ Grafwoonders/ oft Waldenses ghenaemt. Sommighe Papistisch. Den cleynen hoop der Picarden stemt meest mette Doopers

Bemen hebbē voortijts Duyts ghesproken.

Sy en houden niet veel vande Priesters. Item verloochenen dat Vagheuier / Sy segghen dat den verstoruen mensch / ofte terstont int Paradijs/ oft inden schoot Abrahe ghedraghen wordt/ oft inde helle ghestooten. Sy achtent voor sotswerck / den dooden yet te doene/ ende dattet een versieringhe is/ vande ghiericheydt der Priesteren gheuonden. Godts ende der Heylighen beelden stooten sy wt den Tempelen/ belachchen de Benedictie der Palmen/ cruyden/ water/ sout / etc. De Bedeloorden (gheuen sy voor) hebben de boose Duyuelen gheuonden: eñ en hebben daerom gheen Clooster in alle haer lant / maer hebben dese al ouer langhe met oproer afghedaen : Ghelijck haer dit oock de Boeren onderstaen hadden / inden naesten oproer. Een yeghelick mach vrij dat woort Godts preken/ van alleman onbenout. De Priesters sullen arm zijn / ende vande aelmoessen ende des volcks offer leuen. Die met eender doodtsonde besmet is/ die en mach ende en sal gheenen Ampt bedienen / noch Gheestelick noch Werelick / dat hy oock in zijn Ampt niet met allen wt en richt/ oft hijt alwel bediēt/ doop/ predickt/ celebreert/ etc. Item / dat de Vorminghe ende laetste Olijinghe gheensins gheen Sacramenten der Kercken en zijn. De Oorbiechte sy ydel/ onnut/ eñ van Papen versiert/ ende der Wereldt opghelept : dattet ghenoech is/ Gode te biechten. Den waterdoop salmen van reyne/ van menschen/ onghesegende Riuieren ontfangen. Dat dat Kerckhof ooc door superstitie ende eyghen nutte versiert is / ende dattet gelijcke veel is/ waer eenen begrauen leyt. Dat den Tempel Godts/ de ghehee le werelt is/ daerom die Tempelen/ Bedehuysen/ ende Cloosteren bouwen/ die willen Godt (die Hemel ende Aerde veruult) in eenen nootstal inprenghen. De Outaren/ Misghewaet/ Kelcken/ Papen/ etc. zijn een vergheefs onnut dinck. Een Priester mach dat Sacramēt wijen/ waer/ ende wāneer hy wil/ eñ op alle plaetsen/ taller tijdt den begheerenden wtreycken/ oock in alderley vaten. Datmen mette seuen Ghetijden den tijdt te vergheefs verliest. Dat het voorbiddende der heylighen niet/ eñ te vergheefs is. Op geenē vyerdach en salmen van den arbeyt laten ende afstaen/ wtgenomen den Sondach/ daerom soudemen alle Feesten der heylighen wt den weghe doen. De Vastendaghen vander kercken opghehset/ en hebben geen verdienste. Item dat Sacrament salmen alleman onder beyde ghedaente gheuen / ongebiecht/ ende beuraecht zijns gheloofs. Item sy gheuent oock de onmondighe kinderen / ende hebben een seer groot Hostie.

Artijckelen der Picarders.

De Picarders/ der welcker aldaer een groote menichte in twee hoopen ghedeylt is / worden aengheteghen / dat sy haer snachts souden onder de aerde met wtghebluschten lichte te zijnder tijdt vermenghen/ nae den Spreuck : Wast ende vermeerdert v. Souden oock naect ende bloot in desen haren Godtsdienst zijn/ ende onaengesien eenich maechschap by malcander comē/ wie slechs inder donckerheyt byden anderen gheraeckt.

Leughenen opde Picarders in Bemen.

Dit wederspreke̅ vele/ die alschoon niet van haerder Secte en zijn / als op haer ghelogen/ ende dattet opt ende opt een fabel eñ openbaer leughen gheweest sy: Maer dat sy wt vreese der Tyrannije/ eerstelick int beghin haers geloofs van Picardo gheleert/ somtijts in Bosschen eñ onder der aerdē snachts in holen ende kelders te samen ghecomen zijn / om haer ghelooue te hooren ende te leeren : Waer af men haer noch hedensdaechs Grafwoonders heet. Nu het sy hoe dattet wil/ soo en heeft tot op desen teghenwoordigen dach/ noch Coninck Wentzeszlaus/ Sigismundus/ Albertus/ Vladislaus/ noch eenich Coninck dese Secte ende Ketterije connen wtroepen.

Van Polonia / dat is Polen/ ende der Polenscher gheleghentheyt/ ghelooue/ zeden/ begrijp/ ende omloop.

POlonia / anders Sarmacia ghenaemt / is een seer wijde ende groote : maer nochtans ongheboude ende in eender Woestijne ghelegen landauwe tegen het Oosten ende Noorden ligghende. Teghen het Oosten aende Ruyssen/ teghen tZuyden aende Hungeren/ tegen tWesten aen Bemen/ Merrhen/ ende Schlesien/ teghen tNoorden aende Prutenos ende Massouiters stootende.

Polonische policie omgrijp/ zeden/ volc beschreuen.

Dit landt wort in twee deelen gedeylt. Dat teghen Sachssen ende Pruyssen leyt/ heet groot Polen / dat teghen Hungheren ende Ruyssen/ Cleyn Polen. Dat gheheel landt wordt in vier vierdeelen ghedeylt/ der welcker een yeghelick den Coninck (die also met zijn Hof omme trect) drie Maenden onderhout / met al zijn Hofghesinne. So hy op een van dese plaetsen langher blijft/ so moet hy hem aldaer op zijn eyghen becostinghe ende betalinghe onthouden. Oorsake : Dit vierde deel en is hem niet voorder te onderhouden meer schuldich. In dit Coninc rijc is Crackauw de voornaemste Hooftstadt / ende Stoel des Conincks / daer de Schatcamer is. Wtghenomen dese stadt/ zijn de Poolsche stedē weynich sierlic/ ende schier alle huysen van hout ghebout/ ende met leem op boersche maniere gheplackt. Dat landt is effen ende Boschachtich/ maer den Wijngaert gheheel onvochtsaem. Haren dranck is bier / maer van coorē / van vee ende voeyer ist eenen seer rijcken bodem / ende vetten vruchtbaren Acker.

Polen onderhout den Coninck wt het gemeynte.

Acker. Jaghen ende vlieghen is daer wtnemēde goet / van grooter menichte van visschē/ maer van gout ende silver / behalven datmen daerin bringt een arm landt / waerby sy den Coninck noch Tol noch Chijns in gelde te geven en vermoghen/maer onderhouden hem/so boven ghesept is.

Polen en gheeft den Coninck noch Tol noch chijns in ghelde.

Dat volck is voorsichtich ende vriendelick teghen de vreemden / maer boven alle andere/ een swelghende volck/nochtans is hen de wijn vreemde / ende desselfs winninghe ende wassinghe heel onbekent. Van cooren is haren dranck ghemaeckt.

Sy hebben oock wilde woudische Runders ende Ossen. Item een wilt Peert / met eenen Hertshoren. Loot is haer beste Metael/dat sy in haer landt doorgaens hebben/ende Sout so hart als steen / ende gheenen grooteren Tol isser int landt.

Honich hebben sy so veel/ dat sijder gheenen wech mede en weten / ende dat henlieden dickwils Vaten gebreken / also dat oock de Russen daer aen palende / niet ghenoechsaem en zijn/ om alle den honich te vaten. Alle bosschen ende boomen staen vol Immenvaten oft Biecorven. Sy cleeden haer op de Griecsche maniere.

Haer ghelove is vermengt / Roomsch ende Griecks: Diesghelijcks is haer schrift ende sprake meer op Griekschen aert / dan op Latijnschen.

Van Hongaria / dat is van Hongherlandt / ende dit volcks maniere van leven.

Hongerlāt / ē dit volcx manierē eñ ghelove.

Hongaria / anderssins Neder ofte Onder Pannonia genaemt/aldaer de Huni voortijdts quamen/ ende na haer Hungeren noemden. Dit landt een deel Mesie / heeft vanden Oosten Gallaciam/ vanden Zuydē Greciam/ vanden Westen Dalmaciam ende Italiam / van t Noorden aen Duytschlandt/Oostenrijck ghenaemt. Dit is een vruchtbaer/ goutrijck/ haefachtich / welbewaert Coninckrijck / vol van Marbersteen/Metael/Vee/Weyde/Sout ende Wilt : Oock op alle plaetsen rijck van Wijn.

Dit landt heeft veel volcken/niet alleen van spraken/ maer oock van zeden/leven / ende geloven onderschepden / soo Herodotus seydt. Drie rivieren bevochtigen dit landt/ Donaw/ Sana ende Titia. Isidorus lib.15. sept: Pannonia heeft vanden Oosten Mesiam / vanden Westen Galliam Belgicam/van t Zuyden Histriam. Dander segghen / dat Pannonia over de Donauwe/ teghen t Noorden tot aen Polen stoot/welcks lant veel wijder is/dan de naem. Oorsaecke / Veel gebieden ende ander volcken behooren in dese Heerschappije ende Coninckrijck/ so wy hooren sullen / die niet Hongheren noch in Hongaria en zijn.

Hongaria met 9. hagē omhaecht.

Dit Coninckrijck is gheheel omhaecht met neghen Hagen van Eycken/ende alderley hart hout. Een hage heeft 20. schreden inder breedde/ende 20. schreden oft schoenen inder hoochde. Deerste haghe gaet om dat gheheel Hongherlandt / daer nae in 20. mijlen noch eene / rontsom nae by dat landt. Daer nae noch over twintich Duytsche mijlen een/ soo veel aenden rinck ende omgrijp cleynder/maer van hoochde ende breedde niet cleynder noch smaller/ ende so voortaen/ tot aende neghenste. Wtwendich zijn de haghen al met groote dicke Soyen overleyt / ende recht als eenen muer bemuert : Daerop staen struysen ende struycken / so datter niet lichtelick over te comen en is.

Daer tusschen/ namelick de twintich mijlen tusschen eenen yeghelicken thuyn / haghe ofte muer/ligghen/steden/marckten/ dorpen/ ende vlecken eensdeels verdeelt ende verstroyt/eensdeels so na malcanderen/ datmē eenen mensch van deen herberghe tot dander hooren can. Haer steden ende huysen zijn met gheweldighe mueren omringt/ met seer veel poorten/ maer cleyne/nedere/ ende niet seer wyde verciert : so dat sy overal op de roovery in ende wt moghen comen.

Den eenen Circkel oft omrinc tusschen twee haghen/ mach den anderen met Basuynen een teecken gheven / watter int landt sy. Dit Coninckrijck hebben ten eersten Pannones bewoont / voortijdts Peones ghenaemt. Daer nae heeft dit landt een Scitisch volck ingehadt ende vercreghen / Huni ghenaemt. Terstont daer nae heeft een Eylants volck / Gothi ghenaemt/ wt de Duytsche zee derwaerts comende/dit landt onder hem gebracht. Na de Gothis de Longobarden/wt het Eylandt Scandinavia/ inde Oceaensche Zee / derwaerts comende. Ten laetsten de Hungari/wt een ander Scytische Ungerlant of Hongaria derwaerts ghecomen / ende dit landt tot nu toe beseten. Welcke(soot schijnt)oock daer wt verdreven te worden moghelick is / also haest vande vrienden als vande vyanden.

Aut Hongaria in Scithia.

Nv/op dat wy vā dat oude verwisselde verlaten Hongaria in Scithia ghelegen/oock wat segghen/ so leyt dit arm verlaten lant niet verre vande riviere Tanais / onder eenen couden Hemel/den Coninc der Moscouiten cijnsbaer/ nu ter tijdt Juhra ghenaemt/ welcke lieden nu ter tijdt noch saeyen/ploeghen/ noch planten / ende daerom gheen broot noch cooren en hebben/ maer alleen van Wiltbraet ende Visschen leven / onder de ghetuynde Hutkens / in dicke bosschē geset. Waerby sy noch van wolle noch van lijnen laken te spreken en weten/maer van huyden ofte vellen des wilts / (die sy costelick hebben) haer cleedinghe toeberept is. Sy en drincken gheenen anderen dranck dan water/ aenbidden de Sonne ende Mane / en wat hen eerst te voren coemt. Houden een eyghen sprake/die sy noch in dat nieu Hongeren behouden ende inghebrocht hebben. Sy visschen veel Corael ende Walvisschen / van welcker huyden sy Borsen ende ander dinghen om te vercoopen maken. Sy vercoopen oock het vette oft traen van het Wildt/aen ander natien. Sy houden oock eenen bysonderen visch/die sy etē/ ende zijn ghebeente / sonderlinghe de tanden/ (waeraf boven Yvoorbeen/ so costelijcke hechten ende ander instrumenten worden) vercoopen sy de Cooplieden voor dierbaer weerde.

Maer nu onse Hongaria/stoot tegen t Zuyden aen Illiriam / dat teghen de zee Adriaticum leyt/tegen het Oosten aen Seruiam/waer in nu de Tribuni ende Misij woonen. Dit lant wort nu Sagaria ghenaemt / Polen hevet teghen t Noorden/ so ghesept is/over de Donauwe. Dit aertrijck is van cooren/gout ende silver rijck. De inwoonders segghen / dat daer in oock een Riviere is/inde welcke/ alsmender Yser in worpt/ dattet Coper wordt. Buda is de Hooftstadt van dit landt / anderssins Ouen ghenaemt.

Nieu Hongaria aen Oostenrijc/ Sagaria genamt.

Sy draghen wtghesneden enghe cleederen/ ghemeynlick met eenen overslach / met lijnwaet onder ghevoeyert / maer den overslach met goudt oft sijde. Haer hayrtoyen ende pareren sy met een lijnen hoeyken bedeckt /ende niet met vilten hoeyen/ghelijck wy. Sy doen haer cleedinghe selden wt / maer zijn gheheel luy : Hebben vreemde Schoenen ende Leersen/ beyde mans ende vrouwen/schier ghelijck bontschoenen.

De vrou-

De vrouwen gaen gheheel ende al eerbaer/ heel bedeckt/ om thooft gehult/ so datmen hen niet dan oogen ende neusen en siet / euelwel gebruycken sy seer edel ghesteente ende Peerlen. Der vrouwen omslach ende soom aende cleederen/ende wat van buyten voor dē man sienlick is/ dat is costelick verciert. Sy draghen ouer alle cleederen een huycke oft langen rock. Haer verstoruen claghen sy een gantsch Jaer/ sommighe twee. Sy scheeren de Baerden/wtghenomen onder den neuse laten sy lange kneuelbaerden wassen.

Item/het zijn Roomsche Christenen / oordeelen wt de Wet/ ende als haer somtijts twee partijen niet gescheyden noch onderricht worden en moghen/so worter gewesen / dat sy sullen wapen nemen / ende met malcanderen in eenen Camp treden / so soude Godt den rechtuerdighen helpen: Wie alsdan bouen leydt / die heeft inde saecke recht ghehadt. Oft als deen partije niet en wil/oft vā der bane vlucht/ of wat swaermoedich daer toe gaet/ dien spreken sy dat recht af: Maer die goedts moets daer aen gaen/strijden ten eerstē metter Spiesse/namaels metten sweerde te voete/geheel ende al naeckt ende bloot.

Sy hebben haer eyghen sprake / schier op Beemscher aert / hebben oock haer eyghen schrift. Een strijtbaer volck / sonderlinghe te Peerde meer dan te voete. Sy strijden met storm ende met hoopen/nochtans niet gheheel metten gheweldighen hoop. Sy hebben oock haer Curissers ende lichte Ruyterije.

Sy hebben veel aenstoots mette Turcken/ mette welcke sy eertijdts veel treffen ghedaen hebben/ maer Anno duysent vijf hondert sessentwintich tonder gheleghen/ ende haren Coninck inden strijt verloren/ ende Anno duysent vijf hondert neghenentwintich wederom / soo bouen int langhe ghehoort is.

Voorts van het Vngherische landt/
zijn gheleghentheyt/begrijp/ ende omuanck schrijuen andere also.

Hongaria/anders Inferior Pannonia genaemt / binnen de Donauwe / de Riuiere Yn / het Italiaensche gheberchte / ende de Adriatische zee begrepen/ heeft tegen het Oosten de volcken Misos ende Tribulos / tot aen de Saw/Pannoniam dat is Oostenrijck vanden Westen aenroerende. Binnen dese gheleghentheyt wort een groot deel des Oostenrijckschen landts besloten / ende vanden Duytschen bewoont. Item/ in desen omrinck is oock Stier begrepen/eertijts Valeria ghenaemt. Eñ hoewel Hongheren/ neder Pannoniam aende Riuiere Leytham/ tot aende Riuiere de Saw genaemt omgrijpt: so ouertreet sy nochtans de Donauwe tot binnē in dat Poolsche lant reyckende/ende tot inde gheleghentheyt / die nu de Dauni oft Daci besitten. Want het ghewelt ende heerschappije des Hongherschen volcks/ is veel breeder dan dat Hongherlandt. Want de Dalmaciers oft Winden / de Bosners / de Tribali oft Misij/ Rascianers/Gethi/ diemen andersins Gothos oft Walachen noemt/eensdeels Transsiluanos/de Seuenborghers ghenaemt / zijn onder het Hongersche ghewelt gecomen/tot dat nu binnen drie Jaer den Turcschen Keyser Hongherlant heeft vernielt/ verdoruen/ouerwonnen/verdestrueert/ eñ voorts de Hooftstadt Ouen inghenomen / alle dinck ontfermelick te neder ghelept / ende niet alleen dat landt afghedrongen/ maer haren Coninck van het leuen berooft / soo ghehoordt is. Dat volck van desen lande is haefachtich eñ machtich van vee / maer een trouloos/geloofbreuckich/ onbestandich volck / soomen daghelicks onderuint. Anno duysent vijf hondert neghenentwintich heeftse de Turck wederom besocht/ende daer door alle dinck verdestruerende/tot voor Weenen in Oostenrijck ghetogen/ so ghehoort is.

Pannones.
Peones.
Huni.
Gothi.
Lōgobardi.
Hungari.

Vander Walachije / van Flacco
Flaccia/eñ somtijts Dacia genaemt.

Walachia / een seer breede Prouintie/ vande Seuenborgheren beghinnende / tot aende Euxinische zee streckende / schier gants effen/ ende wateren behoeftich: teghen tZuyden de Donauwe/ teghen tNoorden de Ruyssen ende Tartaren hebbende. In dit lant hebben voortijdts de Gethe ghewoont/ die groote oorloghen gheuoert hebben / ten laetsten metter Roomscher wapenen ter neder ghedruckt/ wtgeroeyt ende met haren volcke beset / onder den Roomschen Hooftman Flacco / van welcken sy Flaccia/naemaels onlancks Walachia ghenaemt geworden is/ also dat sy voor Flacci/ Vallaci oft Walachi heeten. Dat betuycht oock dat dit volcks sprake noch hedensdaechs den meestendeel Roomsch is/doch also ghecorrumpeert/ dat sy eenen Romeyn nauwe verstandelick en zijn. Dese zijn eensdeels den Turc eensdeels het Coninckrijck Hongarie onderworpen. Van dit landt zijn de Historyschrijuers meest oneens / daerom ist verdrietelick daer af te schrijuen. Want haer heerschappije/ na veelder veranderingē/ heeft oock den naem verandert/ende het wierden dickmaels wijde ende groote Prouintien beroemt/ die tot onsen tijden enge/ ende nauwe desen name (ouermits der verloren wijder ghelegentheyt) meer weert en zijn. Wederomme sommighe die van gheheel gheenen name geweest en hebben / sien wy nu / van weghen der gheluckigher toenemingbe / in hoogher bloeyinghe. Lombardia/ Emilia/ etc. de Italiaensche gheleghentheydt/ heeftmen voortijts als naemloos/niet gekent. So is oock Macedonia/ voortijdts Emathia ghenaemt/een heel cleyn onachtsaem landt geweest/ maer naeuolghende heeft hem de cracht haerder heerschappije/mette aen hem treckinghe haerder naebueren/wijt ende breet wtghestreckt.

Walachia beschreuen.

Prouintien naedien sy toe oft afnemen/ veranderen sy dicwils den name / heerschappije/ grootte/ ende altemael.

Daerom oft de plaetsen niet also beschreuen en zijn/so sy nu inden loop gaen / dat salmē het ghebreck der Historischrijueren toeschrijuen. Oft Godt wilde/ dat ickt altemael gesien hadde/ ende eruaren/ op dat ick daer af wijst te schrijuen / dewijle de Boecken hier stom zijn. Daer toe en isser niet bestandichs inde werelt/ ende de Zeden/ Religien ende Gheloouen veranderen haer alle daghe metten volcke. Euenwel heb ick dit vander Walachie gheuonden/ dattet in Thracia leydt: Want Plinius deylt Thraciam in vijftich landen / ende dit deel/ dat eertijdts Gethica ghenaemt geweest heeft/ dewijle dattet de Gethe beseten hebben/is van Flacco (soo ghehoort is) Vallacia ghenaemt gheworden: als hijt inghenomen / ende onder hem gebracht heeft/ daer toe met zijnen volcke beset ende bewoont.

Het ghebruyck der seluer/in Godtsdiensten ende heylighe Ampten/is opde Griecsche wijse. De Daci hebben oock voortijdts dit Aertrijck beseten : Waerby dattet eenen langhen tijdt Dacia heeft ghcheeten: Nu hebbent de Duytsche / Siculi ende Valachi inne. De Duytschen zijn wt Saxen van Carolo Magno derwaerts ghesonden. Van seuen steden oft Berghen wierden sy van vele de Seuenborghers ghenaemt. De Siculi dat alder outste Vngersche volck/voortijts wt Scithia aldaer comende

Walachia/ Dacia ghenaēt/ nu Seuenborgers.

comende / woonen nu aldaer.

In Walachia is altijt tweerley volck/ Dragule ende Dani oft Daui. De Dragule hebben eertijts den Turck te hulpe ghenomen/ de Danos willen verdrijuen / ende de selue hart anghetast / maer Johannes Hunia die quam hen te hulpe / verdreuen de vyanden wederom daer wt / ende nam dit landt selue in.

De Walachen oeffenē haer int Ackerwerck ende vee nutte/ meestendeel als sy vrede hebbē. Sy geuen den Coninck tribuyt/ nochtans niet meer dan eenmael. So haest alsser eenen nieuwen ghedeclareert wordt / ende aent regiment coemt / so gheeft een yeghelick huys een Runt oft Osse tot tribuyt. Haerder souden wesen bouen de tsestichmael duysent.

Oeffeninge [d]er Wala[c]hen.

De Walachye stoot aen de Seuenborgers/ sommighe rekenent daer in voor een lant. Wat teghent tZuyden teghen Istro leydt/ dat heeft eertijdts van het wilt gheleeft/ sonder eenighe huysinghe/ een seer woudich wilt grof volck.

Nu is de Walachye met zijner ouden volcke/ maer met een ander gheloove beset/ namelick/ met Machomets. Daer in zijn oock sommige Roomsche Christenen / sommighe trecken nae den Griecksche aert.

Van Dacia teghent Oosten ende Noorden/ anderssins Walachia ghenaemt.

[D]acia / an[d]ers Wala[c]hia genaēt.

DAcia een Scytische Landtschap Europe/ tusschen Thracia ende Germania gheleghen/ welcke de Riuiere Hyster vande Duytschē schept. Maer Daci oft Dauni/ zijn de gene diemen nu de Walachen oft Seuenborgers noemt. Dit volck heeft voortijdts verre gheheerschapt/ ende vele volcken veel ongemacks toegheuoecht.

Isidorus seydt/ De Daci comen vande Gothis af. Van dit gherahich volck (het come van waer het wil) isser seer vele / een vriendelick vreedtsaem volck / teghen alle ontschuldighen/ Godtvreesende/ maer tegen de vyanden grouwelick.

Daer is oot een ander Dacia tegen tNoorden gheleghen / Denemarck ghenaemt. Daer af elders. Plinius lib. 4. cap. 12. seydt / dat de Daci vande Griecken zijn Gethe genaemt geworden / ende lib. 22. cap. 1. dat sy oock ghewoon zijn haer aenghesicht te schilderen/ haer lijf te bestrijcken/ ende met veel verwen te beschrijuen.

Vanden lande Gothia/ ende Gothlandt/ ende van der seluen gheleghentheyt ende handelinghe.

[G]othia/ an[d]ers Ghete genaemt vā Isidoro.

GOthia een Scitische Rijck Europe/ aen Daciam eñ Noorweghen stootende/ dwelc moghelick Sweden ghenaemt worden mach/ oft de Ruyssen/ aen eenen hoeck aen Germaniam stootende. Isidorus meynt dattet de volcken Gethe zijn/ daer de Daci / Gethule / ende Amazones afcomen. Teghen tNoorden stoot Dacia ende Noorweghen daer aen/ aen andere plaetsen de Zee. Een Eylandt met namen

Gothlandt.

Gothlandt stoot oock daer aen/ waer in voortijts de Gothi ghewoont hebben / een Weyderijck vruchtbaer Eylandt / dat veel Vees wtgheeft / ende den visch goedecoop/ oock menigherley ware ende coopmanschap / waerby de Duytschen somtijts derwaerts hanterē. Daer vintmen edele goeden veyl / een menichte van Was/ die niet alleen daer ghecreghen / maer oock van elders in dit Eylant gheuoert wort/ van daer in Vranckrijck / van Vranckrijck in Duytschlandt/ Britanniam/ Hispaniam/ ende elders.

De Gothi hebben ter tijdt Honorij des Keysers veel Prouintien doorsweeft / ten laetsten oock Roome verstoort ende onder haer ghebracht/ Anno driehondert ende achtendertich. Te deser tijt brochten sy oock Vandaliam aen haer/ ende verdreuen haren Coninck daer wt/ Visimarum ghenaemt.

Van Riualia / Vironia / ende der seluer Gheloouen/ Zeden/ ende gheleghentheyt.

RIualia een Prouintie Europe / stoot aen Daciam/ welcke dat landeken Vironiam in hem sluyt / bouen Daciam ouer teghen den Oosten ligghende : Een vruchtbaer grasachtich/ weyderijck / vocht / waterachtich landt/ welcks Acker vruchtbaer is / maer dat volck eertijts Barbarisch. Nu ist den Rijcke Dacie/ dat is den Coninck van Denemarcken onderworpen/ ende heeft het Roomsche gheloove aenghenomen. Het is van water / Meeren/ Bosschen/ een welgheschict gheluckich landt / ende van alderley Vee ende Visschen haefachtich. Dit landt is van louter Duytschen ende Denemarckers beset / van Norgada ende Russen is dit landt met de Riuiere Narua gescheyden. Van Sweden/ Norweghen/ Vandalia eñ Wilandia elders.

Riualia sluyt in hem Vironiam.

Van Macedonia / voortijdts Bithinia ghenaemt.

MAcedonia voortijts een heerschapperinne der aerden / tusschen Thracia ende Thessalonia in Grecia ligghende / nu ter tijdt seer gheineerdert/ so wy hooren sullen/ eñ Plinius lib. 3. cap. 23. ende lib. 4. cap. 10. 21. 50. aenwijst/ vermogende 150. volcken/ twee Conincrijcken/ vande welcke Solinus also spreeckt. Edoma / Migdonia / Emathia / Thessalica/ worden nu alle met eenen name genoemt/ Macedonia/ dwelck een groot Rijck heeft geweest/ bysonder ten tijden des grooten Alexanders/ also dat het gheheel Oosten zijn ghebiedt ghehoorgaf : Maer ter tijt Onys des Bisschops verdestrueert. Den grooten hooghen berch Olimpus is daer in/ daer op noch wint noch regen beuondē en wort. Den Keyser Paulus Emilius vercocht eens op een reyse seuen hondert verdestrueerde steden Macedonie. Als nu dese vande aenstootende Winden ende Thraciers eenmaels inde vlucht gheslaghen wierden/ so namē sy terstont des Coninx Sone inder Wieghen/ stelden hem voor aen den slachorden/ ende namen teghen dese wederom eenen Crijch aen/ ende verwonnē/ waermede sy aenwijsden dattet hen voormaels oock niet aen de cracht/ maer aen eenen Coninck ende tgheluck gebroken hadde. Sy hebben van Carneo haren eersten Coninc/ tot op Perseum den neghenendertichsten Coninck/ ses hondert vierenveertich Jaer gheregeert. Plinius eñ Strabo schrijuen Thessaloniam daer Paulus ghepredickt ende ghescreuen heeft / dese Prouintie toe/ die nae de meyninghe Strabonis/ Philippus een Vader Alexandri Magni/ soude gebout hebben. Plinius noemet een Vrijstadt.

Macedonia eñ haer begrijp.

Magnesia ende Thessalia/ anders Oenomia/ Argos ende Pelasgia ghenaemt.

MAgnesia leyt tusschen Thessalia eñ Macedonia / heeft veel volcken ende steden. Dese vermaerde Steden ende landtschappen Europe / zijn nu den Turck onderworpen / ende alle landtschappen ontrent den berghen Olimpus / Peris / Pindus / Ossa / Othris / daer eertijdts (soo Plinius wil) tseuentich steden geweest hebben. In Thessalia heeft voortijts gheweest een Coninck/ Grecus genaemt/

Vier namen Thessalie/ tot welcke Paulus gheschreuen heeft.

van

van welcken Grecia/dat is/ Grieckslant/den name heeft. Honor. heet dat Thessalonische volck/ Mirmidonas/ Helenas/ende Acheos. Die gheleghentheyt leyt tusschen Atticam ende Traciam / ende stoot teghen tZuyden aen Macedoniam / een berghich landt/ vol toouerye ende Afgoderye/van S.Paulo totten gheloove bekeert/maer wederom afgevallen. Dit landt heeft den Turck overwonnen / ende onder hem bracht / Anno duysent vierhondert achtentseventich.

Psilli zijn volcken in Thessalia/den welcken gheen fenijn soo gheheel niet van natueren en schaet/ dat zijt oock van andere souden wtsuyghen/ Plinius lib. 4. cap.8. vertelt de steden/ volcken/berghen/ ende riuieren Thessalie. In dit landt heeftmen eerstelick de peerden ghetemt/ende te rijden ghewent / also datmen ten eersten/alsmen de rijdende aensiende wiert/een lijf metten peerde te wesen meynde / ende haer daerom Centauros noemde. Daer heeftmen oock aldereerst het goudt ghevonden ende te munten begonnen.

Thessalia gelt te munten eñ peerden te berijden geuondē.

Ter tijt Mosi is dit lant door eenen sonderlinghen Watervloet schier gheheel onderghelopen / weynich vande ghene diet op de berghen ontliepen zijnder af ontcomen. Deucalion was te deser tijt Coninck int landt / die begost de volcken op vloten ende houten op de naeste berghen te voeren. Waerby de Fabelen by de Poeten aenwijsen/Dat Deucalion de lieden wederom levendich/Jae van steenen menschen ghemaect heeft/ want sy warē van angst eñ vreese schier gheheel verhart ende verbaest.

Decalidis watervloet.

Van Ellade oft Hellade / soot Plinius lib.4. cap.7. noemt.

ELlas een Provintie Grecie / in Boeciam ende Peloponesum ghedeylt. Daer af elders. Onder dit landt leyt Hellespontus / soo Plin.lib.6. cap.3.aenwijst. Aldaer is oock aen eenen hoeck een volck / Ophiages ghenoemt/ die alle fenijn/ghelijck de Psille/wttrecken/als sy slechts yemandt betasten. Varro seyt oock/ dat haer speecksel of zeever goet sy voor alle fenijn der Slanghen / slechs daerop ghestreken.

Locris.

LOcri palen metten Aetolis. De steden daerin/Argen/Eupalia/ Phestum/ Calamisus/etc. Daer af Plin.lib.4.cap.3.

Megaris.

MEgaris een landtschap Grecie / daerin de Hooftstadt Megera leyt.

Aetolia.

AEtolia aenroert Acarniam / door welcks middel de goudtrijcke Riviere Pactolus vloeyt/die ghelijck Tagus ende Hermes/gout draecht. Daerin vertelt Plin.lib.4.cap.2. veel steden / als Calidon / Naupacton / Pleuron / Pylene / Halicarna / etc. Die inwoonders heeten van het landt / Aetoli. Sommighe willen/dat dese Provintie tusschen Acarnia ende Phocide ligghe.

Acarnia.

ACarnia een deel Epijri / dwelck de Riviere Acheolus van Aetholia scheydt ende af snijt.

Phocis.

PHocis een cleyn landeken Grecie / tusschen Achaiam ende Beociam wesende/daerin de Hooftstadt Delphis leyt/die inwoonders heeten Phocei. Daer is den twelfhoofdigen berch Parnassus/den Musis/ Apollini/ ende Bacho heylich. Phocea is een ander landt in Asia. Daer af Plin.lib.5.cap.30. Item Phocea een Eylandt. Daer af Plin.lib.4.cap.12.

Aonia.

AOnia / een berghich landtschap ofte deel Boecie: De berghen daerin worden Aones ghenaemt/om dat sy aldaer haer wooninge eñ de Fonteyne Caballinum hebben. Daer af veel inde Poeten. Persius beghint daer af zijn Boeck.

Boecia ende Phocis/ de Ducatijn nu ghenaemt.

BOecia / een landt Europe in Achaia gheleghen/ welcke sommighe andere/ de Atticische Provincie willen begrepen hebben. In dese gheleghentheyt is (als Plin. lib.31. seyt) een Fonteyne ende een Riviere Erinum/ met twee Fonteynen vermeerdert/ onder welcke deene ghedroncken zijnde/ ghedachtenisse / dander vergheetenheyt bringt. Daerin is Hercules/ Apollo ende Bachus gheboren/opghevoet/ende onderhouden/so Plin. lib:3. aenwijst. Maer nae dat de Wandali dese gheleghentheydt creghen/ so is sy Vandalia genaemt ghewor den/ eertijts den Macedonischen Coningen onderdanich. Isidorus lib.15.

Beocia oft Boecia genaemt/ nu Vandalis.

Grecia/ Hellis oft Attica / Griecken landt / met haer begrijp / inhout/zeden ende ghelooven.

GRecia/een breet/wijt/ met veel namen genoemt/ ende der Keysers ende consten een verre beroemde ghelegentheyt Europe : inden eersten van Helle/Helles ghenaemt/ naemaels van Greco dit landts Coninck / Grecia ghenaemt : oock voortijts Achaia/van Acheo den ouden Coninck : Waerby de Greci/ Achei ofte Achivi ghenaemt worden. Item Dana / van Danao/ waerby sy eertijdts Danai hieten/ so Herodoto behaecht. Dit lantschap eyndt hem van tNoorden aen Misia of Bulgaria/vanden Oosten aende Egeische zee / vanden Zuyden aen Macedoniam/ vanden Westen stootet aen Epiro/Pannonia/ende aen de riviere de Saw ghenaemt : oock aende Jonische zee/eñ begint aenden berch Istmo/ in Peloponeso/ die overal metter zee/(wtghenomen teghen tNoorden) omtuynt is. Daer nae so heeft Grecia eertijts veel naemachtighe steden gehadt / als Thebe/ Athenen/ welcke naemachtighe stadt tusschen Achaia ende Macedonia ghelegen is. Dit lant is aen veel plaetsen met berghen also besloten/ datter niet meer dan een schreden weechs tusschen door en is/dander soo seer onghebaent/ datter niemant door comen en can.

Tegen de zee aen Grecia/ liggen die landen/ Acarnia / Locris / Phocis / anderssins Aonia ghenaemt/Boecia/Euboia. Maer Attica/ oft Achaia/ende Peloponesus / liggen voorder inde zee. Dat teghen tNoorden daer tegen leyt/ is Perrebia / Epirus / Magnesia/Thessalia. Isidorus ende Bart. Angl. segghen eenstemmich: Grecia hebbe vanden Oosten Dalmaciam/ Ellades / Epijrum / Thessaliam / Macedoniam/ Achaiam/Cretam/ ende de Eylanden Ciclades.

Landen omtrēt Grecia.

Nu Athenen de moeder aller consten / heeft voortijts Cecropia/somtijts Minerva/Mopsophia/Zonia den name ghehadt.

Voorts so verstrect hem Grecia tot aen dat Corintsche gheberchte / welcx landt (ofte wel steenich ende onvruchtbaer is) soo hebbent de Oude nochtans een behuysinghe der Goden ende wijsen ghenaemt/ van weghen Athenen / die eenen Florentiner den Turckschen Keyser ingaf/ daerom dat hy nae aengheroepen hulpe der Latijnschen / van niemandt gheen hulpe noch bystant en hadde. Den seluē wierdē daer voor sommige dorpē eñ heerlichedē ingegeven ende ghesch oncken/die hy in gherustер possessie

Athenen overgegevē.

vanden

vanden Turcken begaeft/ onedelick besadt.

Marathon die stadt Grecie/ thien duysendt schreden met muerē omuangen / eñ voor welcke hondert duysent voetknechten / thien duysent Ruyters Darij des Coninckx Persarum om den hals ghecomen zijn/ is tot op Constantinum den Keyser Heydensch gheweest/ naemaels Christelick / nu ter tijdt onder den Turck wederom Barbarisch ende afgodisch ghewordden.

...ettē Dra...onis/ ende ...olonis.

Draco heeft den Atheniensen deerste wetten der zeden ghegheuen/ daer nae den wijsen Solon veel der seluer/ende vele als onmenschelic/ afgedaen/want alle wetten Draconis spraken in allen gheualle eenen yeghelicken dat leuen af/als wanneer yemandt een cruyt oft vrucht op eens anders Acker afbrake/ oft als yemant luy gheweest/ van ongetrouwen dienst mocht aengheclaecht worden / so galt het terstont het leuen.

Nu ouer de wetten der Areopagitische Richters/ sette Solon van veertich gheslachten tot Athenen/ vier hondert mannen tot opper richteren/ dat dese al dat de Areopagische Richters decerneerden / soo het henlieden voor onrecht wordde aenghesien / crachteloos ende te niete mochten maken: Op dat dit regiment teghen allen aenstoot ende oproer bestonde.

Hy verboodt dat hem niemandt door gheschencken oft eenich ander aensoecken / tot een Magistraet en soude indringhen.

Ende oft hem eenen oproer oft partije inder stadt verhief/ so ordineerde hy datter niemant zijn en soude die vredelick stil sate / ende gheender partije toe en viel / maer gheboot/ dat hem een yeghelick op dit deel soude voeghen/ welck hy meynde recht te hebben.

So eender vrouwen ghetroude man gheen man en ware/ ende een gebreck hadde aen zijn heymelick lidt/ waerby hy zijnē wijue de schult niet te betalen en vermocht/ soo soude de vrouwe eenen wt zijne vrientschap kiesen / welcken sy sonder achterdeel tot haer liet comen / om haer te bezaden / ende de hoererije te ontulieden.

Alle houwelicksche gaue ende goedt nam hy wt den weghe/ op datmen nae eere ende niet na goet en houwede / ende oock op datmen de arme verstoruen ouderen niet en vloeckte / noch de armen niet versteken en wierden.

Hy verboot alle clagen eñ huylen in vreemder begraueuisse.

Een sone en waer den vader (die hem totter gheneeringhe niet gheleert en hadde) gheen onderhoudinghe schuldich.

...astaerden

Item die onechtelick ghebooren waren / en souden niet van haer Sonen gheneert worden.

Den begrepen ouerspeelder soudemen sonder straffe dooden.

...e wet kin...eren te ver...ercoopen ...eemt So...on wech.

Dat recht/ kinderen ende susteren te vercoopen / nam hy wech / ten ware dat de kinderen oneerlicke saecken bedreuen hadden.

Op de Woluen was een groot ghelt gestelt/ wie der seluer eenen vinck oft doode.

De kinderen der ghener die inde Crijch waren doot ghebleuen/ moestemen van ghemeynder stadt goeden onderhouden / op dat dander sonder sorghe haerder kinderen / dies te mannelicker voortaen ghinghen. Item wie inden Crijch der ooghen berooft / ofte anders sins beschadicht was/ die moeste vande gemeynte onderhouden worden.

Den vollen droncken Vorst soudemen dooden/ ende niet leuen laten.

Dese ende ander wetten elders inder Historie van Soloni aenghewesen/ hinck hy op een Tafel ghetecckent/ openbaer op / om hondert Jaer / oft als Herodotus wil/ thien Jaer te proeuen / Want dese waren hem vander Goddinne Minerua ouergheleuert. Also swoer in zijn woort den Athenienschen Raedt/ ende alle tvolck. Besiet ten eynde van dit Boeck Athenen beschreuen. Sy hebben aldereerst dat wolle werck / Item het ghebruyck des Olijs ende Wijns ghevonden / Item Ackeren ende saeyen ghelecrt.

Cecrops Wetten.

Drie vreemde Wetten gaf Cecrops den Athenienschen Coninck/ schier noch oueral ghebruyckelick. Ten eersten / dat gheen vrouwe in eenighen Raedt en soude gaen. Ten tweeden/ dat gheen kint den name van zijnder moeder beeruen en soude. Ten derden / dat niemandt de vrouwen Athenerinnen heeten en soude/ maer Atticas.

Sy hebben voortijts vreemde Ceremonien inde begrauenisse haerder verstoruenen (sonderlinghe die in Crijghen verscheyden zijn) ghehouden / ende veel Afgoderije aenghebeden: Waerom haer Socrates strafte/ ende daerom dat fenijn drincken moeste. Daer af elders. Plinius lib. 15. cap. 4. seyt / Dat de Griecken vaders zijn aller archeyt/ ende berispt haer geloofbreuckighe trouloosheyt ende logen/ ydelheyt/ wanckelmoedicheydt/ ende lichtuaerdicheyt op veel plaetsen / der welcker Schriften doorgaens verualst / vol van alderley leughenen zijn/ lib. 29. cap. 1. 24. 26. Ende hoe dat sy daerom wt Italia verdreuen ghewordden zijn. Item lib. 3. cap. 5. hoe dat sy sulck een eerghierich/ roemich volck zijn. Van haerder dwaesheyt ende ouergeloone/ leest lib. 8. cap. 22. Van haer prachtige bijstere leughenen/ lib. 5. cap. 1. Item lib. 37. cap. 2. Daerom Grecari byden gheleerden / voor nugari / dat is/ lieghen ende bedrieghen/ ghenomen wort / ende Græca fides, heet Zigeiners trouwe oft ghelofte / daermen niet veel op en acht oft borcht. Nu van Grecia wat breeders/ leest Plin. lib. 3. ca. 5. lib. 4. ca. 7.

Voort nae Christi ghebooorte is Grecia totten gheloone Christi door Paulum bekeert gewordē/ euenwel haest metter Roomscher kercke (die oock Paulum tot haren Meester beroemt) in veel stucken oneens. Sy hebben haer Patriarchen altijdt tot Constantinopelen gehadt / tot dat den Turck schier dat volck metten gheloone wtgheroeypt heeft. Veel Concilia hebben sy teghen de Roomsche Kercke gehouden/ ende altijts dat contrarie besloten met het gantsch Oosten. Ten eersten houden sy met Arrio tot op desen dach/ dat Christus niet wesentlick Godt/ ende van eender natuere eñ wesen met Godt sy/ maer in wien God lijfachtich ende volcomelick ghewoont hebbe / ende door welcken hy alle dinck hebbe wedergebracht eñ aen hem ghetrocken. Item/ dat den heylighen Geest alleen vanden Vader / ende niet vanden Sone wtgaet. Item/ datter gheen Vagheuier noch voorbidden der dooden en sy. Eñ veel ander vander Roomscher kercken verworpē Artijckelen. Daer af elders. Sy houden noch heden in copere Candelaers licht brandende/ tot lof der verstoruene.

Van Laconia oft Lacedemonia/

ende deser volcken Pollitie/ afcomen/ Religien ende Zeden.

Lacedemonia/ oft Laconia.

LAconia / een Prouintie inden lande Peloponeso ghelegen/ andersins Lacedemonia oft Oebalia ghenaemt / daerin de naemachtighe groote stadt Sparta leydt/ daer den treffelicken Philosophus Lycurgus een Wetgeuer gheweest heeft / die daer te voren wt alle Griecken de booste zedē hadden/ eñ tegen den vreemden

den ende inwoonderen een onvriendelic volck waren.

Wetten Lycurgi.

Ten eersten wierden 24. oude Raetwijse lieden van Lycurgo ghecoren/ die met twee ghecoren Coninghen van alle saecken raedtslaen soudē/ eñ dat altijt deen partije op dander sage/ op dat noch het ghemeyn regiment/ Democratia ghenaemt / noch de Monarchia / dat is eyghen regiment op en quame. Also sagen de Coninghen op de Raedts heeren/ de Raedts heeren op de Coninghen/ dat hem gheen partije yet en onderwonde. Dese wet heeft hondert Jaer na de Lycurgische ghegroeyt.

Ter tijdt Theopompi des Conincx deylden de Lacedemoniers alle haer lantschappen gelijckelick wt/ ende seyden: Deen borgher soude vā cloecheyt / deuchdelicheyt ende verstant/ billick bouen den anderen zijn / maer niet van goedt/ dwelck ghelijck zijn soude / oft ghemeyn.

Also wiert dit gantsche lant/ wt beschickinghe Lycurgi/ in 39. mael duysent deelē gedeelt/ eñ alleen dat lantschap ontrent de stadt Sparta in 9000. deelen wtghedeelt. Desen Coninck hadde oock inden sinne diesgelijcx ooc de roerlicke haue wt te deylē/ maer de vreese des haets en nijdts onderquaim / nochtans verboot hy allen gebruycken des siluers ende gouts/ ende brocht in die stede een yseren munte in. Doen wiert alle oorsaecke van stelen wechgenomen. Dat ghemunt vierich ofte gloeyende yser blusten sy in azijn oft edick wt / op dattet tot geen dinck ouermidts de weecheyt/ meer nutte zijn en soude. Daer toe ioech hy alle Constenaers ende wercklieden als onnut/ wt der stadt/ hoewel den meestendeel selue daer wt troc/ dewijle sy op ander plaetsen / daer die yseren penninghen niet en waren/ geensins en mochten hanteren/ noch haer waren vercoopen / veel weynigher om haren yseren penninck coopen.

Alle goeden ghelijck wtghedeylt tot Sparta/ ende beyde siluer ende gout verboden.

Voort/ op dat hy allen ouervloet wter stadt verdreef/ so beschicte Lycurgus/ dat rijck ende arm by malcanderen aen gemeynder Tafelen eten souden/ eenderley spijse ende dranck: eñ op dat niet erghens eenen wellustighen van te voren thuys en ate: wie onlustich att / die werdt als een oneerlicken / vande bisitters ghescholden/ ende oneerlick gehouden/ dwelck den rijcken dat heymelick eten weerde/ ende henlieden lust eñ hongher van de ghemeyne Tafel te eten maecte/ daer mede wierdt alle wellust eñ ouervloet belet/ welck de gheweldighen met gramschap ontsteken/ seer ongheeren saghen. Dese maeltijden noemden sy Phialas. Wie hē mits zijn affairen/ des gemeynen etens versuymde/ dien wiert toeghegeuen thuys te eten/ euenwel waren daer sommighe tot ghetuyghen zijnder maeltijt oft inbijt. Tot dese ghemeyne maeltijt moeste een yeghelick huys zijn portie Meels/ Wijns/ Caes/ Vijghen/ etc. gheuen. Tot deser maeltijt ghinghen oock de kinderen/ als in een schole aller manierlicheydt. Daer leerden sy heuschelick spreken / sonder schimpwoorden ende sonder alle lichtuaerdicheydt/ tijdtcorten ende schertssen. Voor alle dinghen verhoede Lycurgus alle leecheyt / de welcke hy een oorspronck alles quaets te wesen meynde. Daerom oeffende hy oock de maechden met spelen/ loopen/ huyshouden/ wercken/ op dat sy tot het kinderbarē dies te mannelicker wierdē. Lietse oock somtijdts naeckt mit bewijsen der ionghelinghen loopen/ springhen / singhen (euenwel met manierlicheyt) op dat de iongers lust creghen haer te houwelicken ende de werelt te vermeerderen. Die sonder houwelicken staet verouderden / liepen swintertijdts in een spel naeckt om den Merckt / ende en wierden niet ghelijck als dandere ghehouwelickte ouden / eerlick ghehouden.

Wet Lycurgi/ de iōgers tot het houwelick porrende.

De maechden wierden in tijts ghehouwet / also: Als de Bruyt yemant vertrout wiert/ so schoer sy haer hayr af/ ende wiert inde slaepcamer ghelepdt / daer ghinck den bruydegom tot haer in/ ontgorde haer dē gordel / ende besliepse. Sdaechs vloot hy wech/ ende en sachse niet aen/ tot dat hy wt haer een vader wierdt. Terstont leenden sy de kinderen wech/ gheschickte lieden totter opuoedinge / ende gheen vader en brocht zijn eyghen kindt op.

So eenen ouden niet meer man zijn mochte/ noch zijn wijf besaden / soo wast hem ende der vrouwen gantsch eerlick / als hy somtijdts eenen eerlicken ionghen tot haer in leyde / diese besade/ ende dit kint wiert naemaels den man geboren / ende tot sulcks souden de mans haer schaemachtige huysvrouwen selue wijsen / als sy wt schaemte niet en wilden/ op dat eenē sulcken goeden acker niet sonder vrucht en bleue. Ende houdē in somma voor een groote dwaesheyt/ datmen somtijts coeyen ende peerden om ghelt daer toe bringt/ ende dit goet/ dat hy niet te ghebruycken en weet wt eyghen liefde anderen wil onthouden / verlegghen / ende beroouen.

Niemandt en wiert ghewelt ghegheuen zijn kint selue op te voeden/ maer ghebooren zijnde/ droechment opde Schouplaetse inde gemeynte/ daer waerdeerdent die daer toe geordineerde. Wiert des kints visionomije ende gedaente gheprobeert / soo deyldemen desen kinde terstont een deel vande neghen duysent Vlecken/ daert mede opgheuoet worde. Maer wiert dit kint totter opuoedinghe/ wt zijnder ghedaente als onweerdich/ eñ der ghemeynte onbequaem gheacht / soo stortement buyten de stadt in een behoudinghe ende gracht.

Kinderen niet van haer ouder eñ moeder/ maer vander ghemeynte opgheuoet.

De vrouwen baeyen haer kinderen in wijn/ ende niet in water/ waer af sy in veel siecten te vallen gheacht worden. Daer leytmense slechtelick ongewonden henen/ int donckere/ op dat sy de wildernisse ghewoone/ hart ende geschict worden.

Vrouwen baeyen kinderē in wijn.

Van seuen Jaren aen voeden sy de kinderen inder ghemeynte op/ leerense alderley consten/ oeffeninghe/ hanteringe / ter noot ende niet ter hooueerdije behoorende. Dese moeten tot op twelf Jaer baruoets gaen ende oueral beschoren. Nae twelf Jaren crijghet eenen rock / nae ghewoonheyt des lants / eñ en weet van Badt noch wellust. Haer bedde is van Biesen ende Riet ghemaect/ daerop nemen sy haer ruste eñ slaep. Dese voornoemde Jongers hebbē eenen Jongmeester ende voorgangher / die leertse al heuschlick stelen/ ende anderen arbeyt. Wie yet wt eender maeltijt onwijslick steelt / die wordt daerom gheslagen/ niet dat hy aende diefte onrecht gedaen heeft/ maer om dat hijt niet recht/ ter rechter tijt eñ op gheleghen plaetse en heeft aenghegaen. Voorts heet haren tuchtmeester sommighe singhen/ sommighe corte behendige vraghen op de bane bringhen / eñ terstont verantwoorden. Als hem yemant lange bedenct/ dien bijt den schoolmeester in zijn duymē. Haer sprake is so cort / datter een spreecwoort af is: Ghy sult eer een Philosophus worden/ eer ghy Laconisch leert spreken. In drie Choren eñ ordeningen was al het volck ghedeylt. Op haer Feestdaghen begonnen de oude te singen/ also: Wy hebben eertijts sterck gheweest. De ionge antwoorden: Wy zijn ionck/ manlick/ eñ sterc/ eñ so ghy daer af eenē twijffel hebt/ so beuindet oft beproeft dat (met dien weken haer terstont de oude op.) Tot dien seyde terstont dē kinderchoor: Wy willē oock so goet eñ beter worden.

Diefte wort byde Laconiers als eerlijck geleert.

Spreecwoort.

Dat

Dat heeft noch ghedüert ter tijt Plutarchi/ so hy selue ghetuycht.

Aert der volcken in aentredinge des viants.

Inden crijch gaen sy met vreuchden / hebben inden legher Harpen / Pijpen / ghelijck de Romeynen/ Hoornen / Trompetten ende gheschrey/ op dat sy dat crijchsvolcks herte cloeck maken. Maer de Achai gaen stille daer toe/ met grooter Religie ende deuotie/ so Homerus seydt. Maer de Galli / dat is de Franchoysen/ met vreuchde ende blijschap/ soo Polibius ende Liuius schrijuen. Sommige Barbari gaen met huylen daer toe/ende met vriendelick gheschrey.

Voorts soo en snijden de Lacedemoniers in al haren tijt gheen hayr af / want dat hayr een mannelick dinck is/ dwelck hertich maeckt/ so henlieden dunckte/ende hadden haer wetten te velde ende thuys. Eer den Coninck aengreep/ so offerde hy de Musis een Gyfte. Dit volck en dreef gheen gheltsuchtighe hanteringhe oft conste/ daer zijn Vaderlant geen bysonder profijt wt en sproot. Sy achteden ooc voor oneerlijcke handelinghe / al wat totter houeerdije/ nenswijsheydt / wellust ende niet totter noodt ende ghemeynen oorboor dienende en was: Ja een yeghelijck achtede/ hy ware zijnen Vaderlande geboren. Daer af coemt dat Plutarchus seyt/ dat de Spartianers contrarie willẽ/ ooc als sy wilden/ meer eensaem eñ eygen leuen/ eñ dat sy op alle sijdẽ dẽ Vaderlande begeuẽ meughen zijn. Licurgus dreef alle superstitie alsoo wt Sparten wt/ so dat sy de dooden inde stadt groeuen inden Tempel / daeraf namaels de Romeynen het ghebruyck ghenomen hebben. Den tijt haer verstoruen te claghen/ was in elf vren wt. Den Borgeren en was niet toeghegheuen te wandelen / ende ander vreemde zeden inde stadt te bringhen. Oock so daer yemandt vreemts quam/ so en wierden sy niet gheleden/ oft ten waren dan den ghemeynen nutte / bequame lieden.

Eerlicke hanteringẽ byden oudẽ

Licurgus en leet ooc niet/ dat den eenen jonghen anders ghecleet ginck / dan den anderen/ oft dat sy doorgaens niet eenderley cleederen en droeghen.

Waer om waer vercoopen ghewoone byde Lacedemoniers.

Alle dinck soudemen coopen / niet om ghelt/ maer waer om waer manghelen ende wisselen.

Item de jonghers en souden om teslapen/ niet onderspreyden/ende geenen brij eten/ oock niet op de Marct/ maer op den Acker zijn / als sy jongelinghen waren / ende niet wederom inde stadt ghebrocht worden / eer dat sy mannen gheworden waren / op dat sy niet eer wellust dan arbeyt leerden/ende met luyheyt verghheuen oft ghefenijnt en wierden.

De maechden soudemen sonder houwelijcx goet oft bruytschat/ alle ghelijckelijck wtgheuen/ op dat sy niet om ghelts wille / maer om deucht wille ghecoren wierden.

De grootste eere soudemen den ouden/ende ende niet den rijcken toedeelen/ende bewijsen.

Dat volck soude gewelt hebben/ eenen Magistraet te kiesen eñ af te setten/ als hy hem niet na de rechten ghelijcformich ende behoorlijck en hielt.

Dese Wetten/ op dat sy niemandt te hart te zijne gheacht wierden/ seyde hy/ die van Apolline Delphico ontfanghen te hebben / op dat hyse in vreese der Wet behielt/ende vrijwillich gehoorsaẽ maecte. Hoe Licurgus haer voorts vriendelijck ghesmeeckt heeft / ende van zijne Wetten/ leest daeraf breeder bescheet in zijnder Hystorie van Lycurgo / int eerste deel mijnder eerster Chronijcke. Haer Goden waren/ Jupiter Lacedemonius / Jupiter Celestis / ende Apollo.

Ander Wet der Lacedemoniers inden Crijch/ ende anders thuys.

Sy hebben oock ander ghebruycken ter tijt des crijchs int velt / ende ter tijt des Vredes te huys/ hier onnut te vertellen. Als den Coninck met henlieden is inder ghemeynte/ soo en heeft hijt niet beter/ maer alle spijse dobbel. Haren Raedt wiert besett met achtentwintich mannen/ Item van haren rechts dwanck ende Coninghen/ vander eere eñ Hof/ heb ick veel Heydensche dingen geuonden/ euenwel inckel sotswerck / ende niet ghedachtenis weerdich / daerom heb ickt onder weghe ghelaten.

In des Conincks Lijck hebben sy dit ghebruyck: Als den dooden door de omrijdende Ruyters wtgheroepen wordt / ende ouer al vercondicht / soo loopen de vrouwen wten huyse/ cloppende met potten/ so moeter wt elc huys twee persoonen/ om den Coninck te claghen / totter begrauenisse trecken. Alsser nv veel duysent ghecomen zijn/ om den Coninck te claghen/ beyde mans ende vrouwen/ so roepen sy clagelick den Coninck clagende/ende altijts is den laetsten den besten Coninck gheweest. Maer is den Coninck inden crijch doot gebleuen/ so leytmen hem in een goet beddegewant/ ende men claecht hem thiẽ dagen/ in de welcke alle rechten ende hanteringen stille staen/ daer na draechtmen hem buytẽ/ende begraeft hem. Hier mede houden zijt mette Perssen gemeyn/ dat/ so dicwils alsser eẽ Coninc sterft/ so spreect den aencomenden Coninc alle die der gemeynte oft den Coninck schuldich zijn/ gheheel ende als los ende vrij. Byden Perssen schelt daer toe den Coninck alle nieuwe veruallen Tribuyten quijt. Een yeghelijck blijft byden Lacedemoniers gelijck by den Egyptenaers/ in zijns Vaders maniere ende hanteringe/ende gheen kindt en leert yet anders dan zijn vader can. Also maeckt eenen Cock een Cock/ eenen Speelman een Speelman / ende daerby moeten sy blijuen.

Isidorus libr. 9. Bart. Anglicus libr. 15. segghen/ dat Lacedemonia voortijts heeft Spartania ghenoemt gheweest / van Sparta de Hooftstadt daerin/ende dat dit Landt leyt ten eynde Grecie/ aende Prouintie Thracia. Dese hebben met gheduerenden crijch ende nederlaghe/ die sy mette Messeners hadden/ schier alle hoope voor haer nacomers verloren/ende den onderghanck van al haer volck besorcht / daerom hebben sy te rugge thuyswaerts ontboden/ dat hen haer Maechden ende jonghe gesellen vrij souden vermengen / ende malcanderen beslapen : Waer by haer zaet ende nacomers Spartani zijn ghenoemt gheworden: Sy hebben dat voor tbeste regiment ghehouden/ dat niet veel oft sommighe/ eñ dat niet den ghemeynen man ende alleman Heere sy/ maer gemengt: Dat eenen Heere is/ die op sommige sien moet/ende ouer den hoop / ende dat niemant sonder des anderen stemme ende wille/ yet veranderen / insetten / afdoen / oft beschicken mach/ ghelijck tot Straesborch ende sommighe ander Rijcks ende Vrijsteden dat ghebruyck is.

Van het Eylandt Creta ende der Cretensers gheleghentheyt/ gheloouen ende zeden.

Creta eẽ eylãt/ Plinius lib. 4. ca. 12.

Creta/ anderssins Candia / oft vande hondert naemachtige voortijts daerin gheleghen steden/ Centapolis ghenaemt/ een Eylant Grecie/ te midden inder zee Ponto gheleghen. Dit heeft (als Strabo seydt) vanden Oosten Carpathon / van tNoorden de Egeische Zee/ van tZuyden de Lybische. Dit Eylandt heeft inder lenghde 270. duysent schreden/ nae de

breedde vijftich duysent/int beginssel ses hondert ende tachtentich duysent schreden. Dit is Strabonis Vaderlandt. Cortina/Cydonea/Gnosum/Minas/zijn geweldige steden daerin gheleghen. Daer is den bovenmaten hooghen berch Ida. Apollodorus seydt / dat dit Eylandt lanck is / twee duysent drie hondert peertloopen/den omrinck vijfhondert duysent ende meer / Artemidorus seydt duysent nun. In dit Eylandt en is gheen schadelick Dier/ geen Ul/Slange/Wolf/Vos/maer vol Geyten ende Vee/ vruchtbaer vanden alderbesten wijn/ dat kruydt Diptam/den steen Dactilus. Ideus wort aldaer ghevonden. Voortijts soudet Cureta ghenaemt geworden zijn/somtijts Aeria/Plinius libro.4.capite 12. Radamantus heeft dit wildt Afgodisch volck tot een zedelick leven ghebracht. Minos heeft dit namaels verbreet. Plato wil / dat de Lacedemoniers van dit Eylant haer wettē ontnomen hebben/oock ander plaetsen Grecie. Dit volck is door Tyrannije ende roouerije verwoest/eñ heeft vant beghinssel vrijheydt lief ende eenichheyt/sonder allen oproer oft beweghenisse/soo lief/ dat sy daerom haer leven in perijckel setten. Haer oeffeningen van ioncx op/zijn meest ghelijck die vande Lacedemoniers in veel stucken. Dit archlistich volck nam hemselven veel aen / anders dant ghesint was/ beminde luyschheyt/ende diende den buyck/daer Paulus op siet Titum int eerste Capittel: De Cretiers hebben altijt leughenaers gheweest/boose beesten/ende luyen buycken / ende betuycht / dat dese ghetuyghenisse Epimenidis waer sy. Al haer dinghen waren op de hooveerdije des crijchs ghericht /om henlieden eenen tittel ende name op te richten/het welck hen dickwils allenskens vander hant ghinck. Sy maecken ghelijcke houwelijcken / ende gheen Bruyt en derf den Bruydegom thuys ghaen / ten sy dat sy des huyshoudens gheschickt ende gheleert sy.

De Cretenses stellen haer anders dan sy zyn.

Cretēses vā naturē wel lustich ende luy/maer tot kryghen wtgenomen

De kinderen leerden wt de Wet de Musijck conste/etc. Ende waren met lichten ghewade ver cleet/trocken oock dickmaels mette Vaderen inden crijch / daer wierden sy gheoeffent met loopen/strijden/jaghen: Want tot bestemder tijdt moeste den Tros oft hoop der iongers (als haer de Trommel met een bysonder gheluyt daer toe opmaende) eenen slach doen/ op dat sy des crijchs ghewoon wierden/ Qualick eten ende hart liggen/was haer ghewoonte ende maniere. Dit volck hadde oock een ghebruyck/die goede daghen met witte steenen te teeckenen/ende als eenen ongheluckigen dach was / met eenen swarten steen te marcken. Isidorus libro decimoquinto, Bartholomeus Anglicus libro decimoquinto, segghen beyde/ dat dit Eylant voor alle ādere in scheeps oorlogen ghebloeyt heeft. Item/de hantboghen gevonden/ende eerstelick haer recht in Schrift vervatet. Oock de Ruyterije ende crijch te lande aengherichit / in welcken sy voornamelijck vermaert gheweest hebben. Daer heeftmen eerst de conste (Musicam ghenaemt) beghonst te leeren / ende voort te leeren / soo ghehoort is.

Wat Creta dat Eylant ghevonden heeft.

Dit Eylandt is mette alderbeste wijngaerden ende vruchtbaer boomen doorplant. Oock van veel heylsame totter Apoteke dienende kruyden vruchtbaer. Plin. lib.4. eñ Isidorus opde voornoemde plaetsen segghen: Hoewel dit landt van fenijnighe schadelicke Dieren eenichsins vrij sy/datter nochtans fenijnighe Spinnen wassen/ende een geslachte van slanghen Phalanghe ghenaemt: Daermede stemt ooc Orosius. Dedalus heeft zijn aventuersch vreemt costelick voorhuys oft Laborinth / in dit Eylant ghebout. Daer af leest Isidorum lib.16.cap.4. Item/van het Eylant Creta ende desen Laborinth elders.

Van Thracia/ ende der Thraciers wilde zeden ende Afgoderye.

Thracia/ eñ der Thraciers gelooue eñ zeden.

Thracia/anders Rhomania ghenaemt/een gheheel wijde ende seer breedde Scitische Provintie Europe / leyt teghen t Noorden aen Macedonia / heeft van het Oosten Istrum / Pontum vanden Zuyden/de Zee Egeum vanden Westen/ voortyts Scithon gheheeten geweest. Pomponius schrijft / dat dit landt van Locht/Aertrijck ende volcke niet seer ghetempereert ende vruchtbaer en is. De dinghen diemen saeyt/comen overmidts de coude qualijck op/ende daer wordt selden / van haestelicker aenvallender coude weghen een vrucht recht tijdich. Den wijngaert lijdt dit landt eenichsins. De vermaerde steden daer in gelegē/zijn ōder andere: Apollophonia/Enos/Nicopolis/Perinthos/Ismacha/ Caliopolis / Amnes / Hebrus/Nestos/ Strimon / ende Bizantium/ namaels van Constantino/Constantinopolis gheheeten/daer nu den Turckschen Keyser zijnen stoel ende Hof heeft / de welcke hy den Roomschen Keyser in Orient heeft afgedronghen/ den 27. Aprilis/Anno 1453.

Romania / willen sommighe dattet een bysondere Provintie sy/ende stoot teghen t Noorden daer aē by Varna. Aldaer heeft den Turckschen Keyser Amurates/den Conick tot Hongheren ende Polen verslaghen. Item / eenen Cardinael ende veel Christenen op eenmael verslaghen /Anno 1444.

Romania.

Herodotus meynt / waert dat dit volck van ghelooue ende heerschappije wegen eendrachtich warē/ende tsamē hielt /dat sy onoverwinnelijck waren/ ende alle de Werelt soudē voorstaen/alsulc een vernieten/rauwe/sterck grimmich volc ist. Nu ter tijt zijn sy onder eenē Imperio ende gelooue/namelic/des Turcks. Dit gheweldich landt heeft menigherley Provintien ende volcken in hem/voortijts van menigherley ghelooue wesende/bysonder en hebbēt de Gethe / ende Trausi / ende die in Crestona woonen / noyt met malcanderen ghehouden. De Gethe ghelooven vast / dat sy niet en sterven/maer na haren doot tot haren Godt Zalmoxin varen. Desen Zalmoxis heeft gheweest een Discipel Pythagore/ de welcke / als hy in dit zijn Vaderlandt quam/ende alle dinck van zeden also onmenschelick beestachtich verwerret vant/so gaf hy hen Wetten der zeden / ende brachtse op/ in een eerbaer Borgerlick leven/ daer aen hechtende/Soo yemant zijnder leere volghende wiert/die soude na dit levē tot hem int Paradijs oft dander werelt tot alle salighe varen. Desen is haest wt de ooghen der Thraciers ghegaen/ende voor haer aenghesicht met grooter begheerte, ende nasien van allen verdwijnt: Daerom hy also van henliedē voor een God opgeworpen ende aengebeden geworden is. Sy schicken oock ernstich bootschap ende haer legatie te zynder tijt op schepen/ tot den voorseydē Zalmoxin/ ende hebben daermede een vreemde Ceremonie/ waerby sy afnemen de antwoorde haers Godts / ghelijck als door een lose.

Gethe ghelooue.

Alst dondert ende blixemt/ so schieten sy pijlen naden Hemel / teghen desen rommelenden God/ daer mede Godt dreyghende / dat hy swijge/ende haren God late Godt zijn/wanter anders gheen en sy.

De Gethe schieten nae Godt.

De Trausi houdent in ander stucken allesins mette Thracers/alleē als sy geboren worden

Trausi gelooue.

den ende steruen/hebbẽ sy dese wijse: Alsser een
kint geboren wort / so comen alle de vrienden/
ende sitten rontsomme dat kint/huylẽde/wee-
nende / ende clagende/datter een mensch in dit
onsalich leuen deser Werelt gheboren is. Maer
alsser een sterft/so comen sy hoochtijdelick ge-
cleedt met vreuchden / als op een Hoochtijdt/
Godt louende / dat desen van alle ongheluck
ende quaet wech ghenomen ende verlost/ nv in
eewigher salicheyt is.

Die Crestonam bewoonen/hebben dese ghe-
Wonderlic-de dingẽ der Traciers. woonheyt: Als eẽ man die veel getroude vrou-
wen verlaet/mette doot afgaet/so verheft hem
een groot gekijf onder de verlaten wijuẽ/welc-
ke dat den man liefst ghe weest sy / dat moeten
de vrienden scheyden: welcke nv dese eere toe-
ghedeylt wordt met vonnisse/die wordt beyde
van mans ende vrouwen hoochfeestelick ghe-
cleet/ende vanden naesten vrienden by het graf
gheoffert ende ghedoodt/ende metten man be-
grauen. Dies hebben haer dander huysvrou-
wen seer qualijc/ ende elcke dunckt haer onsa-
lich te zijne/dat sy niet byden man en soude ge-
leyt worden/beclaghende alsoo haer leet ende
schande.

Dander Thraciers vercoopen haer kindẽ-
rẽ na onder gewoonte. In houwelicsche werc-
ken en wort geen maechschap aengesien/maer
de dochter gaet totten vader in/ de moeder tot-
ten sone/ende tot welcken een yegelijcke vrou-
we wille ende lust heeft. Nochtans hebben
sommighe rijcke/eygen gecochte vrouwen/die
houden sy in grooter weerde / ende coopense
tot dieren ghelde vande Ouderen / op dat syse
alleen hebben : branden haer een teecken aent
voorhooft/dat is hen een eere/ende bediet dat
sy eyghen is. Die gemeyn zijn/en achtmen niet
so hooch oft edel. De schoone diemen huwelic-
ken wil/schatmen voor henlieden int ghemeyn
om een somme gelts/ende men geeftse dẽ Vrij-
er niet min. Maer die van ghedaente niet wt-
genomen schoon en zijn/ gheeftmen gelt tot het
houwelijcx goet/ende coopen haer mannen/by
welcke sy woonen willen. Dronckenschap/
Eerlick is leechgaen eñ roouen bydẽ Traciers. leech gaen/ende vanden roof leuen/is voor een
eerlick dinck gheacht/dat veldt bouwen/ voor
een veracht hantwerck.

Martem/Liberum/Dianam / ende sonder-
linghe Mercurium/eeren sy aendachtelijc/met
sonderlinghe Ceremonien/ ende sweeren alleen
by des laetsten name/als van welcken sy haer
leuen ende oorspronc hebben. In gherahicheyt
des lijfs ghaen de Thraciers alle ander volc-
ken te bouen / een grouelijck / spijtich/ ver-
schrickelick volck. Haer huysen zijn een wey-
nich van der aerden verheuen / neder eñ slecht.
Haer incomen is meest ghelijck. Genen wijn-
gaert en weten sy/van appelen hebben sy ouer-
uloedt.

Verkiesinge eẽs Coninck bydẽ Thraciers. Den edeldom oft de gheboorte en maeckt by
henlieden gheenen Coninck / maer des volcks
verkiesinghe ende stemme. Dat volck verkiest
gemeynlic eenen eerbaren by henlieden/naem-
achtigen / eerlicken/rechtueerdighen/doch be-
daechden degelicken man/nochtans die gheen
kinderen en heeft/op dat het Rijc niet erffelijc
en worde. Eñ waert dat hy int Regiment zijn-
de/een kint crege/so worde hy terstont afgeset.
Voort of alwel den Coninck een wtghenomen
liefhebber der gerechticheyt is/ so en willen sy
nochtans niet / dat hem alleen yet betame te
doene. Sy stellen hem noch 40. Raden oft Re-
genten tzijnder sijde/door welcke eñ met welc-
ke(op dat hy in halsgerichten niet alleẽ en oor-
deele/eñ dat niemandt wt ergens eenighe ghe-
negentheyt vercort en worde) hy alle dinck be-
kennen ende oordeelen moet. Ende so den Co-
ninck wt den wech trede in eenen doot val/ soo
worde hy euenwel ter doot veroordeelt/ noch-
tans en slaet niemant hant aen hem/ maer alle
dinghen worden hem ontseyt/verboden / ende
opghesloten/soo dat hy also van hongher ster-
uen moet.

De edelen begrauen sy alsoo: Sy houden de
Lijcken onbegrauen drie daghen op / slaen op
den derden dach alderley vee / eten / ende zijn
vrolick / daer mede verblijden sy haer metten
verstoruenen / dat hy wtter ellende int eewich
leuen verscheyden is. Namaels verbranden sy
den dooden/ende bedecken oft begrauen nae-
maels de asschen met aerde. Daer na beginnen
sy alle tijtcortinge/ende recht als een tornoyin-
ghe oft scharmutsinghe int velt. Sommighe
treden in eenen bysonderen camp / ende oeffe-
nen alsoo Ridderschap met malcanderen / ter
eeren des verstoruen Ridders.

Haer toerustinge inden crijch beschrijft He-
rodotus/niet wel te verduytschen/ dewijle wy
deser cleederen ende wapenen gheene by ons en
hebben/daerom oock gheen Duytsch daer toe
en hebben. Nochtans zijn sy mettẽ hantbogen
bouen maten wel gheoeffent / dapper goede
schutters/daer toe eẽ verwegẽ herte / dat voor
aen derf gaen/ende alle dinck waghen.

Sy hebben mette Scithis eẽ sprake. Thrax/
heet opt Griecks/wilde/ rauwe / waer af desẽ
wilde volcken/Thraces heeten / ende wy mo-
gelick dat Duytsch daer af ghenomen hebben:
Hy biedt hem een Thratz/Throtz hem/ etc.

De Massagete/Sarmathe/Scithe ende veel
ander volcken liggen daer aen/sommighe seg-
gen/dat dese volcken ende landen in Thracia
ligghen/als Barth. Angl. Isido. lib. 14. Nv is Volcken Tracie.
dit lant altemael den Turcschen Keyser onder-
worpen/ende metten Machometschen heefdee-
ghe ghesuert. Daerom zijnder oock inckel an-
der zeden ende ghebruycken daer in. Plinius
ende Strabo seggen/dat dẽ Berch Hemus dit
landt midden van malcanderen snijt/ ende dat
de volcken Dardani Tribuli/ Misi / in Thra-
cia woonen. So hebben de Tribule in die vel-
den ghewoont/daer nv de Ratzen oft Sirnen
woonen. Maer de Mise versteecken hen nae de
Tribulis/tot aende Euxinische Zee.

Vander gheleghentheyt Lydia.

LIdia een landtschap van cleyn Asia in Eu- Lydia/ Marea/ Meonia.
ropa/tusschen Caria ende Phrigia liggen-
de/welcke velden de goutdraghende Riuieren
Pactolus ende Hermus doorvlieten. In deser
landtschap ligghen de steden/Ephesus/ Colo-
phon/Clazomene / ende Pherea. Sommighe
heeten dit lant Moream / sommighe Meoni-
am. Dit landt en mocht gheen twee ghebroe-
ders/Lyddum ende Cyrenum/ tot Coningen
gelijden/daerom wort Cyrenus wtgedreuen:
Die trock in een landtschap Gallie/ende noẽ-
de dat bewoonde landt na hem / Cyreneam:
Maer Lyddus zijn lant Lyddiam. Dat Rijck
is vanden Persen voortijts hart verwoest en-
de ommegekeert/ten laetsten onder des Turcx
gewelt ghecomen/Anno duysent ende tsestich.

Van Lycia oft Lycaonia de rechte Turckije.

LIcia/Caria / Pamphilia / Mitilene ende Lycia/Turkije.
Phrygia/enckel Prouintien Europe / in
het cleynste Asia / palen aen malcanderen. Nv
is Lycia de rechte Turckije ende haer vader-
licke Erflandt/ daer sy voortijts alleẽ Heeren
ouer gheweest hebben. Dese hebben also ronts-
om haer gegrepen/ datmen geen grooter rijck
ende heerschappije(mogelick Priester Jans in Den Turck dat Horenkẽ daer Dan. 7. af vertelt.
India wtghenomen) nv ter tijt onder den He-
mel en weet. Dat is dat cleyn Horenken/ waer

af Daniel seydt int seuenste Capittel/dat alsoo wt Godes verschickinghe ghewassen / ende in corter tijdt voortghedronghen heeft / die dan tghene dat niet ende cleyn is/ghemeynlick voort helpt / op dattet wat sy / ende alst hem dies aenneemt/dat hijt wederom tonder stoote ende te niete make / alsoot met dat Turcksche Rijck oock ghescheiden sal ende moet. Nu/ de voornaemste steden Licie zijn /Lystra ende Derbe / van welcke Paulus voor Pamphiliam henen/na Roome ghescheept heeft / ende van daer na Lystram ende Derbe is Paulus met Barnaba van Samo ghevloden/ daer sy Paulum Mercurium / ende Barnabam Jouem noemden/Actor.14.28. Nv hout dē Turcschen Keyser tot Constantinopelen in Thracia Hof/ende dit Lant is metter tijt altemael aen hem ghecomen. Lycia heeft voortijts tseuentich steden ghehadt / daer onder Pathera ende Myrrhea die Hooftsteden zijn. Soeckt hier na Arcadiam/breeder van Lycaonia.

Cilicia.

Cilicia.

CIlicia een vruchtbaer landtschap van het minste Asia/teghen tWesten aen Lyciam/ teghen tZuyden aen de Siculische Zee/ tegent Oosten ende Noorden aenden berch Caucasum stootende. De Hooftstadt deses landts is Tharsis / van daer is Paulus van gheboorte. Van dat stedeken Coriscos / daer veel ende wtnemende goeden Saffraen wast/ van smake ende ghedaente opt alder costelickste/daer af Isidorus libro 15. Daer is oock/ soo Pomponius Mela schrijft / dat wonderlick graf oft hol Coricij. Dit landt heeft veel Zeerouers wtghegheuen. Daerom heeft het Pompeius Magnus voortijdts gheheel omghekeert.

Pauli Vaderlant.

Attica.

Attica/ oft Actica.

ATtica oft Actica een Prouintie Grecie/ wort dicmaels voor gantsch Greciam genomen/van weghen der vermaerde stadt Athenen/van Platone / Demosthene / ende den Discipel Pauli/ Dionisio Areopagita / ende veel ander Philosophen doorluchtich. Daer af leest Plinium/Isidorum/Salustium/ Epiphanium/ende andere. Vander seluer leest Plinium lib.4.cap.7.

Jonia.

Jonia.

IOnia een Rijcke der Griecken in Asia / ten eynde van het cleynste Asia tusschen Cariam ende Eoliam gheleghen / wort nv Turckije ghenaemt. Daer in ligghen de vermaerde steden/Ephesus/ Miletus / Pretia Biantis Vaderlandt / ende Clazomena / Pythagore gheboorte huys. Somtijdts wort gantsch Grecia oft Griekenlant Jonia ghenaemt/per Synechdochen.

Caria.

Caria heeft deerste läischnechten ghehadt.

CAria een landtschap des minsten Asie/tusschen Lycea ende Jonia gheleghen / daer in(so Plinius libro 7. aenwijst) eerst de waerségginghe wt dat voghelgheschrey versiert ghewordeu is/Ende dit lant heeft voortijts een so rumoerich strijdich volck ghehadt / dat sy besolt zijnde / oock vreemde oorloghen voerden ende aennamen / dwelck te vooren ende by ander volcken onghewoone was: Want een yeghelijck volck crijchde voor zijn sake alleen. Dit Lant is vol rijcke machtighe lieden/die voortijdts den Hertoch van Venedien bestreden/ ende haren Hoochmoet te neder gelept heeft. De edel stadt Halicarnasus / die so veel aenstoots gheleden heeft/ leydt in dit landtschap/ nv heuet den Turckschen Keyser in poressie.

Phrygia/Dardania/ Troia.

Phrigia/ Dardania/ oft Troia.

PHrigia / oft Phrigi / een Lant des minsten Asie/aen Cariam ende Lyciam oft Lycaoniam teghen tZuyden / aen Galliam teghen tNoorden/aen Lydiam teghent Oosten / ende aende Hellespontische zee teghen tWesten stootende. Maer daer zijn twee Phrigien / dat grootste heeft de stadt Smirnam / dat cleynste Troiam/Lycaoniam/oft Lyciam/schepdt de Riuiere Hernicis van Phrigia. Dit lant is van Dardano / diet met Crijch ouerwonnen heeft/Dardania ghenaemt.

Pamphilia andersins Isauria.

Pamphilia/ anders Isauria.

PAmphilia / een Prouintie in het cleynste Asia/leyt tegē Gallatiam ouer. De Hooftstadt daerin heet Seleucia. Het is in somma een landt aende zee / tusschen Cilicia ende Bithinia gheleghen / stootende aen Lyciam ende Cariam.

Bithinia / voormaels Bericia ghenaemt

Bithinia/ Bericia/ Migdonia

BIthinia die Prouintie leydt in het cleynste Asia / sommighe meynen / het sy dat grootste Phrigia. De Hooftstadt daerin Nicomedia ghenaemt / daer Hannibal den Vorst tot Carthago vloot/ende met fenijn zijn leuen eynde. Eerst heeft dit landt Miramundia/ namaels Bericia oft Bebricia / ten laetsten Bithinia gheheeten. Dit stoot oock aen Troiam. Dit Bithinia is oock / Migdonia oft Magna Phrigia ghenaemt. Dese landen voortijdts van Sinte Paulus ghelooue / eertijdts Grieckscke Christenen/zijn altemael dē Turc onderworpen / ende van Machomets ghelooue.

Gallatia.

Gallatia.

DE Galli voortijdts vanden Coninck te Bithinia om hulpe aengeroepen/hebben dit landt Gallatiam vercreghen/ende metten Coninck ghedeylt / daer af Gallatiam ghenoemt/daer eerst de vermengde Galli met de Grecis/Gallogreci ghenaemt gheworden zijn. Dit wijdt ende vruchtbaer landt begrijpt een goet deel lants in hem/van datmen nv Russen oft Ruteniam noemt. Van deser zeden siet daer bouen. Tot dese volcken in Russen/Galaten ghenaemt/heeft Paulus zijn Epistel ghesonden.

Arcadia/anders Sicionia ghenaemt/oft Pelasges

Arcadia.

ARcadia is een deel Achaie / andersins Pelasges oft Sycionia genaemt/ waerin soo groote Ezels wassen / als nerghens elders. Daeraf by de gheleerden een Spreeckwoort is: Den Tyran Coninck Lycaon tot Arcadia / om zijns quaets Regiments wille van het Rijck verdreuen / weeck met zijnen aenhanck in een Wout/ om hem van den roof te gheneeren. Waerby de Poeten dichten / dat Lycaon in eenen Wolf is verandert gheworden. Desen woudighen hoeck in Peloponeso / heeft hy na hem Lycaoniam ghenaemt. Daer zijn oock ander Lycaones in het cleynste Asia gheleghen: wtnemende goede Schutters. Daer af Ptolomeus libro 5.

Messania/Laconia/ Sycionia/ landen Achaie.

Messania ende Sycionia.

DIt zijn landen ende Prouincien Achaie in het cleynste Asia. Mesania / heeft achthien Berghen / daer in Messene de Hooftstadt is. Sycion/een Hooftstadt Sycione/die

rione/ die in Arcadia leyt ende begrepen wort. Dit landt is rijck van olie / ende heeft witte Meerlaers/ Iſidorus lib.14. Daer is oock een Eylandt inder zee/tegen ouer Epidauro/alſoo ghenaemt. In Laconia hebben ſy een ſonderlinghe corte Griecſche ſprake ghehadt. Somtijts wort Sycion voor Arcadia ghenomen.

Troiade oft Troia.

Troiade of Troia.

TRoiade een gheleghentheydt Phrigie/ende dicwils wordt deen voor dander ghenomen/daerom dat Troia aen Phrigiam ſtoot/ oft als ſommighe willen/daerin leyt: Waerby de Troiani Phriges worden ghenaemt. Sero ſapiunt Phriges. Item Phrigia is / ſo gheſeydt is/ Dardania. Ten laetſten Troia / vande Hooftſtadt daerin gheleghen/ alſo ghenaemt/ ende ſtoot aenden Safferaenrijcken berch Timolus.

Troia/ſeyt Liuius lib. 7. vanden Macedoniſchen crijch af/en is gheen ſtadt meer/ maer een lantſchap des cleynſten Aſie/daer in Ilion de ſtadt gheleghen is / diemen ſomtijts Troiam noemt/dat landt voor de ſtadt. Dit heeft de ſchoonſte ſtadt onder der Sonnen geweeſt/ ende nv en canmen gheenen voetſtap oft aenwijſinge meer vinden / noch weten waer ſy geſtaen heeft. Alſo en is gheenſſins inder hoochte der Wercelt te hoopen. Virgilius: Et campus vbi Troia fuit.

Aeolia tweerley.

Aeolia tweederley.

AEolis oft Aeolia / een Prouintie Grecie in Aſia/tuſſchen Ionia ende Troiade gelegen/voortijts van Griecſcher ſprake ende ghelooue/nv Sarraceenſch. Sommighe heetent een Eylant ende wooninge der Griecken. Ten anderen is Aeolia een landtſchap van ſeuen Eylanden in Silicia / anderſſins Vulcanie ghenaemt (ſoo Solinus wil) voormaels Epheſtie gheheeten. Deſe Eylandẽ ligghen inde Siculiſche Zee/ byden berch Athna. De namen der ſeuen Eylanden zijn: Lippare/ Hiera/Strongile/Didime/Eriphiſa/ Phenicuſa/Prochita. In Hiera leydt den vyerſpouwenden Berch Aethna / wt welcks roock de Inwoonders afnemen/hoet weren ende wayen ſal. Waerby den Coninck van dit Eylandt Eolus / voortijts een Godt der Winden ghelooft ghewordden is. Hæc Varro & Iſidorus lib. 15. Van Aetolia ende Locris/ leeſt Plin .lib.4. cap.2. ende.3.

Aethna een berch in Hyera.

Miſia / anders Bulgaria oft Boſna.

Miſia/ anders Bulgaria oft Boſna.

MIſia/een Prouintie Phrigie in Aſia / aen Helleſpontum ſtootende/oft alſo dander willen / een landtſchap Thracie teghent Ooſten / wordt heden Bulgaria ghenaemt/ Bulgarei.

Maer Miſſia met twee ſſ gheſchreuen/leydt aende Donauwe/ tuſſchen Thracia ende Dacia. Die hebben onſe Ouderen de koorenputten oft ſchueren Cereris ghenaemt / van weghen des koorns oueruloedicheydt. Deſe Prouintie wordt oock Boſſina / oft dat Coninckrijc Boſna nv genaemt: Het heeft veel machtighe volcken ende ſteden /rijck van Metael ende kooren: Aldaer is Keyſer Sigiſmundus by Nicapolis vanden Turck ouerwonnen/ ende een groote vergaderinghe der Chriſtenen verſlaghen ghewordden/ Anno 1469. Plini. libr.3. capite 26. noemt deſe Prouintie Meſiam.

Sclauia tweerley.

Sclauia tweerley.

SClauia is een deel Miſie / wordt ſomtijdts voor Dalmatiam ghenomen / ende heeft veel volcken ende landen in hem / als Polen/ Bemen / Ruſſen / Kernten / Wandalos/ Metanos. Deſe worden al Sclaui ghenaemt/ ende met deſen name begrepen/in zeden/ ſpraken/ende in veel ander dinghen malcanderen niet onghelijck/alſoo dat ſy malcanderen verſtaen maer inden ghelooue onghelijck: Sommighe zijn Heydenen / ſommighe Griecſche/ ſommighe Roomſche Chriſtenen / ſommighe Machometanen. Alle deſe Landen zijn van een vruchtbaer Aertrijck / van honich / wijn/ kooren /vee/ende weyde.

Sclauonia is tweerley / dat grootſte houdt in hem Kernten/Saruiam/Dalmaciam/ende veel ander Natien. Dit volck is roofgierich/ ende een wildt wout volck/ voornamelick die aende zee woonen. Dat cleynſte Sclauonia reyckt vande eynden Saxonie/tot aende Prutenos / Wandalos / ende Bemen. Dit is een koorn ende vruchtrijck landt / woudich / rijck van weyde ende vee / vol honichs ende melck. Een ſterck volck woont daer in/den Ackerbou begheuen/ende gheeft ſeer goede viſſchers/een vriendelijck/vredelijck / Godtvreeſende volck teghen Godt ende den naeſten. Deſe hebben veel aenſtoots met de Turcken / ende veel met hem geleden/ende nv Anno 1530. haer eygen legatie op den Rijcksdach tot Augſborch ghehadt / ende de Keyſerlijcke Maieſteyt om hulpe aengheroepen. Soeckt hier nae Dalmaciam.

Beſſarabia

Beſſarabia

BEſſarabia laet Bulgariam ende Thraciam teghen tZuyden ligghen/ende heeft teghen tWeſten de groote Walachije Tranſalpinam. Dit heeft den Turck gewonnen/Anno 1484. Van de Zeuenborghers heeft den Turc den Weyoda verdreuen/Anno 1521. Wederom ingheſet/1522.

Van Peloponeſo of Morea / met haer beghrijp ende inhoudt.

Morea/ oft Peloponeſus.

DEſe Prouintie Europe/vandẽ onſen Morea ghenaemt / een vaſt Slot des gheheelen Griecken lants/ want alle gheleghentheyt deſer vrijer vermetender plaetſe / tſamen oock de machticheyt des volcx: aenwijſt eẽ Vorſtendom ouer al metter Zee omringht/ met welbewaerde voorweeren ende bolwerckẽ bewaert/ die eenen eewighen onuerwinnelijcken muer van deen zee tot dander omtuynt/ vijf duyſent ſchreden alleen breedt/ende met alderley goede dinghen wel bewaert ende beueſticht/ ſoo datter niet vaſters ghezijn en can. In Peloponeſo zijn vruchtbaer velden/ berghen/ende Ackers/ met alderley vruchten beuricht / wat de menſche vande ſpijſe ende cleedinghe ſlechs begeeren mach. Daer in leydt de vermaerde ſtadt Corinthus / Micene / Modon / ende vaet dẽ landẽ/Lycaoniam/Archadiam/daer de groote Ezels zijn / anderſſins Pelaſgis ghenaemt/ ende Sycionia/Meſſania/Achaia / Laconea/ Argos/etc. anders Apia/ Pelaſgia / oft Peonciſcula ghenaemt. Den Turckſchen Keyſer heuet hem met tribuyt cijnſbaer ghemaeckt/ ende eerſt wt haerder ouergheninghe/cijns op haer gheſlaghen: daer na ſo haeſt als Machometus Conſtantinopolen creech/heeft hy oock deſe Prouintie zijnẽ Scepter ende gebiedt toegheworpen/als ſy haer den cijns te geuẽ weygherden. Wt welcker tyrannije dat landt alſo verwoeſt is/datter niet lofweerdichs in en can ghevonden worden : Ende die voortijdts vol gheleerden was/is nv vol Turcken/ der welcker ſprake oock vanden ouden ſchijn is afghetreden / de zeden Barbariſch / ende alle dinck verruct. Peloponeſus begrijpt vanden Weſten tot inden Ooſten 1400. Peertloopen / ende inden omloop 4000.

Archadia een gheleghentheyt in Peloponeso/ daerin Lerna den put is / in welcke Hercules Hydram heeft omghebracht: daer wordt den steen Abeston ghevonden/ die eens aenghesteken zijnde / nemmermeer en mach wtghebluscht worden/ soo Solino behaecht. Daer zijn ooc witte Meerlē/ die anderssins oueral swart zijn. Dit landt heeft den Turck ghewonnen/ Anno 1460. Daer af leest breder Plinium lib.4.cap.5.

Achaia in Europa/ een Prouintie Grecie.

Achaia beschreuen/ Plin. lib.4. cap.5.

Achaia schrijft Ptolomeus/ heeft vanden Westen Epyrum/ van het Noorden Macedoniam/ ende een deel der Egeische Zee/ teghen het Oosten hem bestreckende tot aen dat hooch gheberchte/ teghen tZuyden tot aende Adriatische zee. Waert dattet alsoo ware/ als Ptolomeus schrijft/ soo begrijpt Achaia/ Atticam/ Bocciam/ Phodicem/ Thessaliam / Magnesiam/ Etholiam/ Lycaoniam / Acarniam/ ende Arcadiam / waeraf de Griecken Achei oft Achiui heeten. Daer af leest Plini. libr.14. In dese Prouintie heeft zijn Predicatie met martelisatie betuycht S. Andreas/ den treffelijcken bode ende ghetuyghe der waerheydt. Daer in leyt Micene de stadt/ ende Corinthus de Hooftstadt.

Sicionia dat Eylandt in Egeo de Zee / met Olijfboomen ouervloedich. Hæc August. de Ciui.lib.81. Dat Rijck is eerstelick aende Atheniensen/ daer na aende Romeynen/ ten laetsten aende Turcken ghecomen/ ende tot op den tijt Heli heeft dit Rijck onder 25. Coninghen acht hondert tweentsestich jaer gheduert.

Van Epiro de Prouintie Europe/ Plin.lib.4.cap.1.

Epirus.

Epirus de Prouintie Europe/ heeft in haer vanden Oosten tot inden Westen/ 1300. Peertloopen/ stoot tegen tNoorden aen Macedoniam/ ende teghent Oosten aen Achaiam/ tot aende Riuiere Acheolum / teghen tWesten aē de Jonische Zee. In dese Prouincie schrijft Theopompus hebben voortijdts 24. volcken gheweest/ welcx aertrijck aende Zee ghelucsalich ende vruchtbaer is/ ende voortijts hebben daer in veel vaste steden ende sloten gheweest/ maer mits de wederspannicheyt van dit volck teghen den Romeynen / soo is dese Prouintie ghedestrueert/ ende als Polibius stelt / tseuentich Epirotische steden/ van Paulo Emilio dē Keyser totten gronde omghekeert ende wtgeroept / na ouerwinninghe der Macedoniers/ ende des Coninckx Persarum. Wt welcke steden 150. duysent menschen tot eewighe dienstbaerheyt vercocht zijn gheworden.

Daer is den waterrijcken berch Tomarus/ met hondert Fonteynen springende. Ontrent Epiro zijn veel edele Prouintien / namelick/ Albania/ Illiria / Croacia/ Histria ende Carnia.

Albania / een machtighe Prouintie Europe.

Albania.

Albania baert witharige lieden/ want het is een coude gheleghentheyt Asie tegen andere. Dit lant heeft so groote cloecke honden/ dat sy met de wilde Ossen ende Elephanten doruen vechten/ ende bouen ligghen. Daer af leest Plin.lib.8. Isid.lib.9. Dit volck heeft geschilderde veelverwighe glasen ooghen/ so dattet snachts beter siet dan sdaechs / het welck Solinus voor een wonder aenwijst. Albania heeft voortijdts een deel ende toebehooringhe Macedonie gheweest / daer in de vermaerde steden Didrachium ende Apolonia liggen. De sprake van dit volck en is den Griecken noch den Winden bekent. Dit landt heeft teghent Oosten de Zee/ van tWesten Iberiam/ een bergich lantschap/ daer eerst flockse inwoonders gheweest hebben. Dat waren so eenuoudighe lieden/ dat sy gheen ghelt en kenden/ ende ouer hondert niet en wisten te tellen/ maecten hanteringen onder henseluen: En wisten noch van mate/ elle/ noch ghewichte / oock des Ackergebous gheheel onwetende/ alleen ter oorloghe toegherust / Sonne ende Mane eerende. Dit lant heeft groote slanghen/ schorpioenen/ ende doodelicke spinnecoppen. Strabo seyt/ dat by henlieden sessentwintich spraken gheweest hebbē. Dese is eerst dē Persen/ namaels den Macedoneren/ daer na den Romeynen ter tijt Traiani verplicht gewordē. Nu is sy den Turck toegheuallen.

Albaniers en hebben voortijts noch ghelt/ elle/ mate/ oft gewicht gheyadt.

Illiria / Windisch lant.

Na de Prouincie Albania / comen de Illirissche volcken / teghen den Westen ende Noorden. Dese heeten wy nu Winden/ sommighe worden Bossen / sommighe Dalmaciers/ sommighe Histriers / sommighe Croaciers/ sommige Kraniers ghenoemt. De Bossen ligghen achterwaerts teghen Hongheren/ teghen tNoorden. Dandere aen de Zee gheleghen / reycken tot aen de Timanische Fonteynen.

Dese Prouintie houdt de Manicheische ketterije voor Christelick/ namelick/ Twee beginselen aller dinghen/ een goet / vanden goeden/ een quaet/ vanden quaden. Sy en houden niet vande Ouerheyt der Roomscher Kercke. Sy en bekennen ooc niet/ dat Christus den Vader ghelijck ende mede selfstandich sy / ende willen nochtans Christenen zijn. Haer Cloosters ligghen in afghescheyden plaetsen/ inde eenelijckheden ende wildernissen. Als een wijf cranck wort/ so is het ghebruyck / dat sy haer tot dese heylighe mannen gheloouen/ indien sy weder keeren/ henlieden te dienen. So sy dan gesontheyt crijghen/ so vermenghen sy haer met henlieden eenen tijt lanck/ als met heylighe lieden/ ende dat met ghehenghenisse haerder mannen/ recht als om Godt daermede te dienen. Dese beuleckinghe en hebben noch wapen noch ban connen wtblusschen. De Illiria/ Plin. libro 3. capite 21.

Illiria is Manicheis

Illierers leggen haer wyuen om Gods wille by de Monnicken.

Dalmacia / Sclauonia. Liburnia/ Crotia.

Dalmacia een landtschap Europe ontrent dat Windische lant/ tusschen Hongheren ende Macedonia ghelegen/ die nu Sclauonia wordt ghenaemt. Van desen hier bouen Liburnia / ten eynde ende beginne Dalmacie/ welcx lāt nu Croacia genaemt wort. Het mach ooc eē deel Sclauonie zijn. Dit lant heeft strijtbaer roofgierighe lieden. Van Liburnia / leest Plin.lib.3.cap.22.

Dalmacia/ nu Sclauonia.

Liburnia/ nu Croacia.

Vande Prouintie Histria in Europa.

Histria.

Histria stoot aen Italia inden Adriatischen hoeck wtghesweeft / ende schier inde ghedaente eens Eylandts/ metter Zee omringt. Dit lantschap is steenich ende bergich/ vanden Ouden Albania ghenaemt. Plinius seyt libr.3.capit.22. dat Histria aen Liburnia hanght. Wt dien schijnet dat de Croacers aen het Liburnische volck ghecomen zijn. Alsoo zijn nu Histri de Windische. Het deel deses landts daer de Zee aen stoot / is den Venecianen onderworpen/ ende zijn van Italiaenscher sprake/ sy connen euenwel meest Windisch.

Windisch. De middel plaetsen heeft dat huys van Oostenrijck in. Aldaer is de stadt S. Viet ghenaemt: Van daer tot Aquileia zijn duysent peertloopen. Dit landt wort onder de landen Italie ghetelt/ daer in Stridon die stadt leyt/ S. Jeronimi Vaderlandt/ nu Strigna ghenaemt. Daer af besiet breeder bescheet/ bouen inde beschrijuinghe der landen Italie. Item Plinius libr.3.cap.19.

Van Krain.

Krain.

DE Krainers/ een volck Europe/ van Windischer sprake. Nu zijnder tweerley Krain/ dat eene is drooghe ende waterdorstich/ daerin de Histri ende Carsi tusschen Lybacк eñ Triest int geberchte woonen/ tot aende Riuiere Thimanon toe. Dat ander Krain is wel beuochticht met menigherley Riuieren/ sonderlinghe metter Saw ende Lyback/ van de welcke de Stadt haren Naeme heeft.

Kernten.

Kernten beschreuẽ/ met haer geloone zeden/ eñ volck.

KErnten een vermaerde Prouintie in Europa/ berghich/ aen Krain stootende teghen den Oosten ende Noorden aen Stier gheleghen/ teghen den Westen ende Zuyden aent Italiaensche gheberchte hen streckende/ ende Friguyl beroerẽde: Heeft in haer veel vruchtbaer dalen ende berghen/ veel Meeren/ Beken ende Riuieren/ onder welcke den Truyn de voornaemste is/ die door Stier ende Hongheren inde Donauwe vloeyt. Dit landtschap is het Oostenrijcksche Hertochdom onderdanich.

Alsoo dickwils alsser eenen nieuwen Vorst aengaet/ soo hebben de inwoonders van dit landt een sulcke ghewoonheyt. Niet verre van der stadt leydt S. Viet/ in een Dal op een wijdt velt/ daer climt eenen Boer/ daer toe gheordineert/ op eenen Marmarsteen/ ter seluer plaetse daer toe opghericht/ welcken dit Ampt wt erffelijcke gherechticheyt toebehoort/ die heeft opter rechter zijde eenen magheren swarten Osse/ ende op de slincke sijde een boochribbich mismaeckt Peert: rontsom hem staet dat volc/ ende alle de boerschap. Soo coemt dan den aengaenden Vorst op dander sijde voorts/ ende den Eeldom/ wel ghecleet ende geciert/ met een Baniere ende wapen des Vorstendoms. So loopt den Graue van Gortz tusschen 12. cleyn Banieren voor henen/ den anderen Eeldom volcht daer na. Niemant en schijnt in dese vergaderinge onachtbaerder dan den Vorst/ in een grof boerachtich cleet/ met eenen vilten hoet ende leersen/ eenen Herders staf in zijn handen draghende. Ende als den Boer op den steen sittende/ den Vorst ghins voortscomende/ siende wort/ so roept hy in Windischer sprake: Wie is de gene/ die also hoochmoedichlijck ghinder henen pronct? Soo spreeckt dat omstaende volck: Den Vorst des landts coemt. Soo spreect den Boer. Is hy oock een rechtueerdich Richter eñ liefhebber des weluaerts ons landts/ van vrijer eyghenschap/ die daer toe bequaem eñ eerweerdich is? Is hy oock een belyder ende wtbreyder des Christelicken gheloofs? Soo roepen sy alle: Ja/ hy ist/ ende salt worden. So vraecht dan den Boer opden steen wederom: Hoe/ ende met wat gherechticheydt sal hy my van desen Stoel bewegẽ? So spreect dan den Graue van Gortz: Men sal u met tsestich penninghen daer af coopen. Dese twee hoofden Vees/ den Osse ende dat Peert sullen dijne zijn: Ooc so sult ghy des Vorsten cleet nemen (meynende dat Boerich/ dat den Vorst nu aen hadde) ende dijn huys sal vrij ende oncijnsbaer zijn. Alsdan geeft den Boer den Vorst eenen sacchten kaeckslaech/ ende gebiedt hem een rechtueerdich Richter te zijn. Daermede staet hy op/ ende voert het vee met hem wech. Dan climt den Vorst op den steen/ met wtghetrocken blooten sweerde/ hem om ende om keerende/ ende den volcke goede ende ghelijcke Rechten beloouende. Men seyt oock dat den voorgemelden Boer op den steen cout water toegebracht wordt/ ende dat hy dat wt eenen vilten hoet drinckt/ recht als of hy tghebruyck ende den wellust des wijns verachte: Daermede dẽ Vorst te verstaẽ geuende/ de nuchterheyt zijns Hofs/ dat hy om te regeren eñ oordeelen nuchter zijn wille. Daer nae treckt den Vorst in S. Peters Kercke aldaer/ ende na volbringhinde der Misse/ trect hy de Boeren cleederen wt/ ende na heerlijcker Maeltijt/ met zijnen Eeldom ende Ridderschap ghehouden/ pleecht hy wederom met zijn Hofghesin welgheciert int velt te rijden/ ende aldaer hem op eenen Richtstoel settende (den begheerenden) recht toe te staen/ ende Leenen te Leenen.

Dat zijn de Ceremonien tot eens Vorsten verkiesinghe ende insettinghe in Kernten. Dese vrijheyt is van Jgno harẽ Lantsvorst aende Boeren ghecomen/ also/ om dat sy het gheloue Christi lange tijt voor den Eeldom hebben aenghenomen/ ende den Eeldom eerst ter tijt Caroli Magni.

Ceremonie inde verkiesinghe eens Vorsts in Kernten.

Anno seuenhondert ende tnegentich/ ter tijt Caroli den Grooten/ heeft Jgno den Hertoch des lants/ het lantschap ende den inwoonderen een groote maeltijdt bereydt/ ende heeft dat Boersvolck/ (het welck hy naest hem sittẽ liet) gulden ende silueren vaten ende schalen laten voorsetten/ ende den verre van hem gheseten Eeldom aerde drincvaten voor te setten beuolen. Geuraecht zijnde/ wat hy daermede meynde/ antwoorde hy: Dat die niet alsoo reyn en waren/ die in costelicke steden ende Pallaysen woonden/ als die opde Heyde in ootmoedighe huyskens. Dese mijn maeltijt (seyde hy) is geordineert naden Eeldom ende reynicheydt der sielen. Want dẽ Eeldom en was niet gedoopt/ maer den ghemeynen man int landt. Daer by is de eere der insettinghe eens Vorsts/ dẽ Boeren toegheeyghent ghewordden/ ende van Jgno dese vrijheydt verleent.

Vreemde Historie van eenen Hertoch wt Kernten.

In dit lant is in eender stadt Clagenuoort/ teghen de Dieuen die alleen in archwaen eender diefte befaemt zijn/ een seer scherp ende dapper Recht ofte gewoonheyt: Want als yemant in archwaen eeniger dieuerije valt/ soo wort hy terstont ghevanghen/ ter doodt veroordeelt/ ende ghehanghen. Namaels vraghen sy eerst ouer drye daghen na de sake/ of hy daer af schuldich oft onschuldich geweest sy. Is den archwaen niet los ghelaten/ soo laetmen hem hanghen/ maer beuindet hem/ dat den ghehanghen onrecht ghescliet is/ so nemen sy dat lichaem wederom vander galghen/ ende houden der sielen een openbaer beganckenisse oft Wtuaert.

Hart Recht tegen de dieuen tot Claechnoort in Kernten.

Ter tijdt Keyser Fredericks de derde/ was Vlrick een Graue van Gortz in desen lande/ die hadde zijn gemeynschap meer metten Herders dan mette Edelen/ speelde also out zijnde mette kinderen op het ijs/ ende zijn wooninge was veel byde ghemeyne vrouwen/ seer selden nam hy de spijse te Houe. Hy ghinck alleen tot den Cock/ ende att een soppe metter haest inde keucken. Hy droech snoode ende vuyle cleederen/ so dat hem somtijdts den boesem blickte. Oock so waren hem zijn ooghen altijdt vocht. Eens wiert hem Keyser Frederick aensiende/ die sprack spotwijse tot zijnen Raedt: Coemt

hier /aenschout den Vorst/die hem herwaerts tot ons haest / hebt ghy opt eenen reynderen fraeyeren Vorst gesien? Zijn wijf een Hongerinne bracht hem ten laetsten inde ghevanckenisse/de welcke/ als hy van Graue Vlrick van Cili verlost wiert/ende zijn wijf vā hem iaechde/onlancx daer na sterf. Hy liet welgheschicte sonen achter/zijn manieren leyden hem sommighe qualick wt/ende meynden hy ware van sinnen verstropt/sommige schreuent zijn geestelijckheyt ende vroomheyt toe.

Stier/ een gheleghentheyt Duytslandts.

Stiermarc/ anderssins Valeria ghenaēt beschreuen.

STier/voortijts Valeria ghenaemt/stoot teghen het Oosten aen Vngheren/van t Noorden Oostenrijck/ende tegen twesten ende Zuyden/Krain ende Kernten aensiende. Dese Prouintie is berghich / alleen teghent Oosten een cleyne pleyne hebbende. Trawn ende Mur die vermaerde twee Riuieren beuochtighen dit Landt. Ouer ghene zijde der Trawn / is dat volck Duytsch / van dese zijde Windisch. Behoort nv totten volcke Oostenrijck. Een stedeken daer in heet Cili. Veel aenwijsingen van oude dinghen schijnen in dit landeken / oock Marmor ende namen opde grauē/ende graefsteenen der Roomscher Vorsten. Dat volc desces Lants heeft ghemeynlick (ick en weet niet oft wt aert des landts / lochts oft waters is) altemael croppen / de welcke de vrouwen menichmael als sy kinderen suyghen / ouer de schouderen slaen/soomen seyt. De wijse is oock in Bintzgaw veel ghemeynder / de mannen hinderet aēde sprake/de welcke quaet duytsch is / behaluen de Drauni / die spreken Windisch.

Kroppighe lieden in Stiermarc/ gelijck inde Etsch ende Bintzgaw.

Ter tijdt Keyser Fredericks de derde/ doode de Graue in desen lande zijn eyghen wijf / een Grauinne van Croacien / met zijn eyghen handt van weghen eens toewijfs oft byslaepsterse tot de welcke hy also ontsteken/onsinnighe liefde droech/soo verdronck zijn vader tot wrake byslaepsterse. Doe nam den Sone de vrouwen van haer mannen/ ruckte de maechden ten Houe / vinck dat landtsvolck tot dienstbaerheyt/verdestrueerde de Godshuysen/vergaderde tot hem de munt vervalschers/ quaetdoēders waerseggers/ende swarte Constenaers. Ten laetsten trock hy in een Gulden iaer om ghenade na Roome / ende quam effen metten seluen Schalck die hy wtghedraghen hadde/wederom. Gheuraecht zijnde wat hem dat Beuaren nuttede/ eñ waer toe hy na Roome ghetrocken was/als hy hem niet en beterde. Doen sprack hy : Mijn Schoenmaecker maeckt na den wedervaert van Roome effen also wel leersen als te voren. Hy sterf onsalichlijck/ende liet achter eenen sone/ in allē dingen den Vader ghelijck/die wiert verslaghen.

Graue in Stiermarc een Tyran.

Alsoo quam namaels Kernten aen Keyser Frederick den derden: die heymelick (als vierentwintich Erfghenamen des landts om dat Erfdeel rechteden) inde stadt Cili inghelaten wert/van des Grauē Riddermeester/ die nam vanden Keyser ghelt/viel vander Grauinnen af/ende ouergaf de stadt den Keyser. Terstont creech hy daer af berou / ende wilde quaet met quaet bedecken/ ende den Keyser tot Cili met weynich volcks wesende/ beringhelen / liet by nachte acht hondert Ruyters in/ die soudē den Keyser oueruallen/vangen/ende wederom wt dryuen: Maer ten wilde niet wesen / den Keyser was tegen zijne ghewoonheydt effen desen nacht int opperste slot om te slapen gheraect/ ende doen sy hem sochten / doen en wiert hy niet betrapt noch ghevonden / alsoo ghinck den aenslach mis / ende den oproer wiert te vergheefs. Maer vele wt het Hofghesin wierden int stedeken gheuanghen/ sommighe ghedoot. In dese Prouintie siedtmen veel souts/ datmen van daer voert. Oock is hy rijck van ijser/coper/ende siluergrauen.

Stiermarc aen Keyser Frederick de derde ghecomen.

Van de Eylanden Europe.

PLinius libr.3.capit.12.beschrijft een lanck capit. van veel Eylanden Europe/ die daer ligghen in Grecia / Tracia / als dat Eylandt Creta/Euboea/ Ciclades / Sporades / Meotis/Hellespontus/Meotides/Dacie/Sarmatie/Scythie. Item/vande Eylandē Ponti/lib.4.cap.13. Voorts vande Eylanden inde Gallische Zee/lib.4.cap.15.

Ciclades zijn Eylandē Grecie/in Hellesponto tusschen de Zee Egeo ende Maleo gelegen/ ende mette Indische Zee omuanghen / der welcker int ghetal 54. zijn/onder welcke Rhodis deerste ende de beste is. Item Delos / anders Orthigia ghenaemt. Daer af elders / altemael nv den Turck verplicht. Ciclades 54 Eylandē deses naems.

Icaria is oock een van dese Eylanden/ van Icaro/die daer vlieghen wilde / ende inde Zee viel/alsoo ghenaemt/ die haer oock met desen zijnen val den name ghegheuen heeft. Daer is oock dat ronde Eylant Melos / met veel goeden veruult/ ende andere.

Taurica.

PTolom.lib.3.schrijft / Taurica sy een lantschap Europe/welcx eynden zijn: Istmus/ de Meotissche put / ende de zee Pontus. De steden daer in zijn / Eupatoria / Theodosia / ende nv Capha / der Geneuoysers wooninghe. Tauricus.

Van tweerley Scythia/ oft Sarmatia.

SArmatia in Europa / heeft van het Noorden (als Ptol.lib.3. schrijft) de Oceanische zee/van t Westen Germaniam/dat meynen sommighe te wesen Polen/Littaw / Pruyssen ende Russen/tot aende Tartarije / daer hem Europa eyndt/ende Asia beghint.

Also is de groote Tartarije een begin Asie/ ende dat ander Asianische Sarmacia.

De inwoonders van dese Prouintie en hebben gheen seker herberghe/ ende en houden haer niet in steden : maer als Crijchslieden / in Tenten/waer sy die henen slaen / der vrijheydt begheerende/ende onbandich / ende soo grouwelijck / dat de wijuen mette mannen eenen Crijch aen nemen doruen. Namaels zijn in dese Prouintie oock steden ghebouwt ghewor den / namelijck / Olbia / Naubatum / Tampraca.

Maer Sarmacia Asiana / in Asia ghelegen/ soo Ptolomeus libr.5. seydt teghen t Noorden/ een ghenoechsaem onbekent Aerdtrijck / stoot tegen twesten aen dat voornoemde Sarmacia in Europa/namelijck/tot aende nabueren ende aenstooters Polonie. De Scithis vide Plinium libro septimo, capite Secundo. Item/vande volcken Scytharum/ libro sexto, capite decimoseptimo.

Scithia.

SCithia een groot Barbarisch Landt / teghen het Oosten / van India door Asiam / tot in Germaniam Europe reyckende. Dit Barbarisch volck en heeft noyt niemant in oorloghen gheweken. Darium den

Coninck

Coninc Perſarum ſchandelijck inde vlucht geſlaghen. Cyrum ghedoot. Sophoromam den Hertoch Alexandri Magni wtgheroept. Veſopm den Egyptiſchē Coninck met al zijn heyr veriaecht. Aſiam driemael veroorlooght/ ende hem veel iaren chijnſbaer ghemaeckt.

Dit Barbariſch grof onedel volck/ dat niet rechts noch oprechts en ſoeckt / noch en doet/ eert de Slanghen ende Afgoden / met veel luſten verſoucken. Nv zijnder twcerley Scythia/ deen in het Ooſtē/aen deen ſijde met de Zee beſlaghen/ter ander ſijde met de bergen Ripheis: te rugghe met Aſia.

Dit lant meynen ſommige/ dattet de groote Tartarye ſy/ ende vā daer teghen het Ooſten/ ſtracks tot aen Indiam/ ende vaet in hem ſeventhien landen. Sy en hebben geen wtmarckinghe der landen / en bouwen gheen veldt/ hebben gheen huyſinghe / maer eenſdeels veel vees/daermede ſy int lant herwaerts ende derwaerts reyſen/altijts weydende/ende ſnachts daer dit vee ruſt/ een hutte opſlaende / haer wijf ende kinderen/ huys en hof / haue ende goet mede voerende / met de vellen ende leeren des vees haer ende haer kinderen becleedende daermede ſy Swintertijts bedect/ voor Vorſt ende coude / als in eender Stouen hen moghen onthouden. Geen dinck en is by henlieden grooter dan dieſte/gout ende ſiluer verſmaden ſy/ gheneeren hen met melck ende honich.

Maer Scythia int Noorden / die de Riuiere Tanais afdeylt: Alſoo dat hem een deel in Europa/daer wy nv af ſpreken / aen Thraciam eyndt. Deſer Prouintien zijn na ſommigher meyninghe / Polen/Littaw / Pruyſſen/ Ruſſen : Maer ſoo Solinus ende Pomponius willen/ een ander landt/ ouermits de Griffoenen ende ander wilde dieren onbewoont / byſonder de Goutliefhebbende Griffoenen / die beminnen wonderlijc dat wtgegrauē gout/bewarent neerſtich / eñ den genen diet geworden ſonde/zijn ſy bitter doot vyanden. Waerby ooc de Griffoenen / welcks voorſte deel een wonderlijck groot voghel / dat achterſte deel eenen Leeuwe te weſen gheſeyt wort / hoeders ende bewaerders des gouts in Arabia genaēt werden. Daer vintmen oock veel wonder dieren.

Alani. Amazones. In Scythia zijn oock deſe hier na beſchreuen landen/Alania / Amazonia/ daer niet dan vrouwen in en zijn / die altijts oorloge voeren/ ende geen knechten en laten opcomen. Tſiaers vermenghen ſy haer eens altemael / tot dat ſy ontfanghen/ daer na iagen ſy de beſtelde mannen wederom van haer. Is de gheboorte een meyſken/ſo bringhen zijt op/iſt een knechtken/ ſo ontlijuen zijt/oft ſeyndent haer vaderen/ſoo wy daer bouen ghehoort hebben.

Boriſthenes. Item Boriſthenes / die aende Riuiere Boriſthe woonen/die goede groote viſſchen/ van goeden ſmake ende die ſonder ghebeente zijn/ gheeft.

Eſſidones. Eſſidones hebben dat ghebruyck (ſo Pomponius lib:2. ſchrijft) dat ſy der ouderen doot met blijden gheſanghe begaen / ende met dat huyſghezin den dooden ſlachten/ ende den dooden voor wildtbraet in ſtucken houwen/ een vrolijcke maeltijt hebbende. Maer de Herſſenſchalen beſlaen ſy in gout/ ghebruyckenſe voor drinckvaten / ende dat en is niet den cleynſten Godsdienſt by henlieden/ende dit doet de ſone den vader/de vader den ſone.

Hiperborei. Hiperborei / deſer volcken Aerdtrijck is vruchtbaer/dit zijn ſeer rechtuaerdige inwoonders/van lanck ende ſalich leuen/ verre bouen alle ander menſchen altijdt vrolijck / ſy en weten van geenen crijch/ woonen in wouden ende Boſſchen / eñ als hen een verdriet des leuens wt ouderdom ende lanck leuen aencoemt/ ſoo ſetten ſy vrolijck eenen Craus op/ende ſtorten haer ergheus van eender rootſe / met vreuchden/op hope van een beter leuen/ inder Zee. Deſen wtganc des leuens is ſeer eerlijc by henlieden. God heeten ſy Apollinem/ den welcken ſy met harpen ſpelen / dwelck ſy ghemeynlijck altemael comen /in zijnen Tempel lof ſingen/ ende hebben een eyghen ſprake.

Larodij hebben voortijdts/ als Herodotus libro quarto ſchrijft / oock in Scithia Aſiana gheweeſt. Larodij.

Maſſagete loopen dwalende door de Wilderniſſen/drincken haerder Peerdē bloet/ met dat melc haers vees/ de Sonne achten ſy voor Godt. Die met ouderdom beladē zijn/worden in ſtucken ghehouwen/ eñ met zode oft ſchapen vlees ghegheten / maer die ergheus van eenige cranchheydt van ſelfs ſteruen / die worpen ſy de wilde dieren voor. Maſſagete

Neuri worden Tſomertijdts in Woluē verandert. Neuri.

Nomades / oock in Scythia Europe/ volghen oock dat vee na / ende daert henen gaet/ daer woonen ſy/ ende ſoo langhe ſetten ſy daer haren ſtoel/tot dat het vee voorts treet op een ander plaetſe / alſdan zijn ſy als de Zigeiners mede op. Nomades.

Satrache verdoemen doorgaens het ghebruyck des ſiluers ende gouts / ende onthouden haer eewich van alle gierichheyt/ ſoo Solinus ſchrijft. Satrache.

Sauromate oft Sarmathe en hebben niet dan ſneeu/ ende vreemde/ wilde/ ende ſo groue lieden/ dat ſy niet en weten wat vrede oft onurede is. Sauromate

Scythothauri/ waer ſy eenen vreemdē aencomen / dien offeren ſy haer Goden voor een Slachtoffer/Gode welbehaghende. Scithothauri.

Thiſſagete/de laetſte volckē in Scythia ouer de Sarmates/leuen alleen van het gheiach. Thiſſagete.

Vande Scythis / ende dit volcx goede ende grouwelijcke zeden.

Scythia/ eñ Scithers menigerley plaetſen eñ gelegētheyt

SCithe zijn eerſt een cleyn onachtſaem volc gheweeſt/ ende door haer gheſchicktheydt totter oorloghen / haeſt in een ſulck rijck ghewaſſen / dat ſy onouerwinnelijck werden gheacht. Darium den Coninck Perſarum hebben ſy met ſchandelijcker vlucht wt den lande gheſlaghen. Cyrum met alle zijnen heyrlegher hebben ſy ghedoot. Den Hertoch Alexandri Magni hebben ſy te niete ghebrocht/ vande wapenen der Romeynen hebben ſy ghehoort/ maer niet beuonden noch eruaren / een sterck verſchrickelick volc. Iſidorus libro 14. ſchrijft/ dat Scithia in Aſia begint / ende door Europam tot in Germaniam reyct. Dat opper Scithia leyt in Aſia/dat neder in Europa/ welcx begin is Alania/ daer na dat Meer Meotides/daer nae Gothia/ Dacia/ Rhecia/ ten laetſten Germania/dies de Swauen een groot deel in hebben ende beſitten.

Germania/ Hircania/ Alania/Gothia/Rhecia Dacia / landē Scithie.

Alſoo heeft Scithia veel landen in hem/ der welcker ſommige rijck / ſommighe volckloos wt veelheyt der Griffoenen/ſommige vol edel gheſteente/ voornamelijck Smaragden ende Criſtallijnen zijn.

Op veel plaetſen zijn Linces / Tigherdieren/Leeuwen/Beren/ ſonderlinghe in Hircania. Dewijle nv dit grof volck ſoo verre van malcanderen is/ ſoo heeft het oock menigherley ghebruyc /geloone/ende pollicije. Sommige en hebben noch huys/noch eenige blijuende plaetſe/ſy en bouwen oock niet/ maer volghen het vee door Wilderniſſen / Berghen/ ende

 Dalen/

Daken/voeren wijf en kint op haer iockdieren achterna. Hebben gheen Wet / maer doen selue ghewillich / wat recht ende billick is/wt leydinghe der natuere. De diefte haten sy voor alle sonden/so gheheelijck/dat sy haer vee niet op en sluyten/noch met sloten / tuynen noch mueren en bewaren. Sy en hebben noch gout noch siluer / en weten dit oock niet te ghebruycken. Melc ende honich is haer spijse. Tegen de coude bewaren sy haer met alderley wilde vellen. Het ghebruyck van lijnen oft wullen laken / is by henlieden onbekent. Dit gebruyck heeft byden Scythis ghemeyn gheweest/maer ghelijck sy met landen onderschepden zijn/also ooc met het leuen/Religie: En een yeghelijck deel heeft schier zijn eygen zeden. Den meestendeel ist een wreet/onbandich/ bloetdorstich volck/dwelck hem verblijt int bloet verghieten.

Diefte een groote sonde byde Scythis.

Den eersten man die een Scytha vermoort/ diens bloet drinct hy / ende soo veel als hyder ontlijft / der seluer hoofden bringt hy den Coninck. Want also wort hy des roofs deelachtich/andersins niet/;so hy dat hooft niet tot een waerteecken inden buet bringt. Sy villen de huyt rondtsom de ooren af/ ende treckense alsdan ouer thooft. Die veel vā dese huydē heeft/ ende zijn peert oueral voor een peerts gesmijde daer mede verciert / die wort by henlieden als een vroom Ridder hooch gheacht.

Vele zynder ooc/die de menschen villen ende wt trecken/ ende haer huyt voor eenen mantel ghebruycken : sonderlinghe alst eenen grooten vyant gheweest heeft. Sommighe trecken den verslaghen/de huyt ouer de rechte hant af/ ende ouertrecken haer kokers daer mede. Sommighe trecken den verslaghen vyandt de huyt gheheel wt/ende treckent also gheheel ouer een houdt / ende voerent alsoo voor Triumphe omme.

Grouwelicke zeden der Scythen.

Sommighe nemen de herssenschale haerder vyanden / ouertreckense van buyten met leer/ van binnen verguldeu syse/ ende ghebruyckent voor een Drinckvat : gheuen de Gasten daer wt te drincken / ende hanghen daer mede aen/ hoe dat dese van haer handen ghedoot eñ ouerwonnen sy/ dies sy haer groot laten duncken/ ende lofs weert.

Eenmael sJaers comen alle Vorsten der Scythen te samen/ende wie geen bloet vergoten en heeft / die en derf (als eerloos/ ende als eenen onredelijcken Schelm) niet met henlieden drinckē/maer moet op een bysonder plaetse sitten/ dwelck een groote schande is. Maer dieder vele vermoort hebben/ die drincken wt twee Bekers.

Sy eeren Vestam/Jouem/ Apollinem/ Venerem / Martem/ Herculem/etc.als Goden: Euenwel en maken sy geenen van desen Tempelen/Outarē/noch Beelden/dan alleen Marti/den welcken sy wt de gheuangenen altijt het achterste oft den Aers offeren.

Grouwelijcke Wet.

Als den Coninck eenen quaetdoender die dat leuen verbeurt heeft/wt het leuen doet/ so bringt hy alle zijn kinderen mede om dē hals/ alleen dat vrouwen beelde laet hy leuen / dat mannelijck doet hy al te niete.

Als sy èenich verbont maken/so gheschiedet op dese maniere : De twee die tcompackt maken willen/openen haer huyt / ende menghen beyde haer bloedt in eenen Beker Wijns/ doppen daer nae haer Pijlen / Boghen/ Sweert/ Byle/ende al haer wapen daer in/ ende drincken namaels/den met bloet gemengden Wijn wt/geuen oock haer ghesellen ende toesienders te drincken / om tverbondt ghedachtich te wesen.

Verbont der Schyten hoe ghemaeckt.

Haer Coningen besteden sy op dese maniere ter aerden : Sy nemen zijn inghewandt wt/ steken hem vol Specerije / ende setten hem op eenen Waghen/ laten hem tot een ander volck (dat nochtans zijnen Scepter onderworpen is) voeren. Dese voeren hem namaels voorder/ende hebben haer altemael qualijck/ wonden haer neusen ende voorhoofdē/ snijden haer ooren ende handen/scheeren haer hayr af/door de slincke hant schieten sy eenen pijl/ ende voeren den dooden Coninck altijdts voorder in haer landt tot dat sy hem ten laetsten weder bringhen/ daer sy hem wtgheuoert hebben/ende legghen hem opde Bare / vol spiessen besteken : Daer legghen sy byde 50. van zijn liefste Dienaers/ende familiaerste vrienden by hem: als zijn liefste byslaepster/ Cock/ Bottillier/ Hofmeester/etc. Alle dese begrauen sy metten Coninck / met costelijcke gulden vaten. Als dat iaer ommecoemt / doen sy wederom alsoo/ ende begaen effen op dese wijse den Jaersdach. Maer het zijn des Conincks opt eerste rechtgheboren Scythen / ende die den Coninck toe eyghent. Wanneerder nv haerder vijftich altemael ghehanghen ende doorsteken zijn/oock soo veel stoute peerden alle het inghewandt wtghedaen/so stellen sy peert ende man in eenen Circkel/ rontsom den dooden Coninck/altemael opgerecht als oft noch leefde/ ende als wilden sy den Coninck bewaren / alsoot alle de ghene schijnt / die dat Spectakel van voren aensien.

Begrauinghe des Conincks der Scythen.

Als een ghemeyn man wt dit leuen scheyt/ so laden hem de naeste vrienden op eenen waghen/voeren hem herwaerts ende ginswaerts tot de vrienden/die nemen desen op/ gheuen de bringhende vrienden een goede maeltijdt/ende ooc den genen die wt deuotie dat Lijc volgen. Als sy hem nv op dese maniere tot inde veertich daghen hebben ommegheuoert/ so begrauen sy hem ten laetstē met vreemde Ceremonien/hier te langhe te vertellen.

Ghemeyne wijse der begrauenisse in Scythia.

Geen Schyta en wascht hem nemmermeer (alleen haer vrouwen) maer wrijuen haer lijf teghen eenen steen: Als dan het gecrout lijf opswilt/so ouersaluen zijt met olie oft medecijne/ dat maecktse al welrieckende.

Als de Scythe eenen eedt sweeren/ so sweeren sy by des Coninc Throon oft Stoel. Verneemtmen dat hy meyneedich / valschelick gesworen heeft/ het ghelt hem terstont dat hooft ende leuen / ende verliest oock daer toe al zijn goet/dwelck den genen ghewort/ die hem valschelijck gheswooren te hebben / ouergheddragen ende gheprobeert hebben.

Offer der Scythen.

Massagethe zijn oock een Scytisch volck in Asia/dat noch siluer noch yser en ghebruyckt. Een yeghelijc heeft zijn wijf/ ende dese hebben sy ghelijck ander dinghen ghemeyn. Waerder yemant teghen een wijf ontsteken/ brandt/ soo hangt hy zynen coker waer hyse aencoemt / vā hem/ende heeft sonder schaemte int openbaer met haer te doene.

Als een Scytha oudt wort / soo comen zijn vrienden ende Swaghers / ende offeren hem met sommighe Schapen/ende eten dat vleesch gecoockt voor wiltbraet. Welcke wijse vā steruen by henliedē voor de salichste geacht wort. Die van selfs steruen / ende niet van vrijer handt ontlijft ende gheoffert worden / die en eten sy niet/ maer begrauense/ soo bouen staet/ ende achtent voor schade / dat sy niet weerdich ghewordden en zijn gheoeffert/ te worden. Sy en saeyen gheensins niet / leuen van dat vee/ vleesch ende visschen. Melck is meest haren dranck.

Sulcke wtghenomen lieden hebben de Scythe voortijdts gheweest / ten laetsten vanden

Tartaren

die Scithē / v Tartarē. Tartaren ouerset/eñ haer instituten aen te nemen becout / waerby sy nv Tartarisch leuen/ ia nv met eenen name Tartari genaemt worden.

Seres / ende der seluer ghelooue ende pollicie.

SEres is een Scytische landtschap in Asia/ ten eynde oft beghin der Werelt / vande Hooftstadt Seres alsoo ghenaemt / daermen die costelijcke Boomwolle ende Syde vā boomen leest ende vergadert. Daer af oock die inwoonders van het lant / Seres genaemt worden. Een saechtmoedich seedtsaem volc onder malcanderen / vlien ander menschen gheselschap ende bywooninghe soo seere / dat sy ander volcken ware ende coopmanschap niet hebben en willen / noch tot hen comen en laten. Alleen alsmen by henlieden aenlandt/ soo schatten sy ons haer ware metten ooghen/ oft eenich teecken/maer sy en coopē niet van ons.

Gheen Hoere /ouerspeelsterse / oft Dief en wort by henlieden voor recht betrocken oft geuonden/men hoort oock van gheen moort oft eres een rrecht volc dootslach by henlieden / maer sy vreesen haer Wet meer dan wy den haghel.

Sy voeren een matelyck leuen / worden van gheen plaghe gheplaecht noch aenghegrepen / ende zijn vrij van alle ongheual ende iammer.

Een vrouwe na dat sy ontfanghen heeft/en wort van niemant meer begeert noch aengheroert/oock niet als sy haer reynicht.

an geenen ffer en we de Seres eē gericht us byden ereren. Dit volck en weet van gheenen offer.

Nader gerechtichepdt zijn sy al haer eyghen Richters / want by henlieden en is gheensins gheen ghericht noch Magistraet/daerom zijn sy der Pestilentie/storm/haghel/ ende in somma/ der Plaghen ende Roeden Gods vrij/ die ons van Godt / ouermidts onse sonden opghelepdt ende toeghesonden worden. Sy steruen na langduerende ghesonthept / schier sonder wee.

Tauroscythe.

ONtrent den Berch Taurum woonen dese Scithe. Alle Griecken die daer comen/ ende alle die door eenen Schipbreucke wtco- Offer der menschē by en Scithē. men / offeren sy Iphigenie haer Goddinne/ op dese wijse : Sy slaen dē gheuanghen menschen dat hooft af/ storten dat lichaem ouer eenen Berch af / dat hooft steken sy aen een Cruys/ pale oft spiesse/ voor haren Tempel/ drijuen daer by sommich reuckwerck te zijnder tyt. Anders ander vyanden die sy vanghen/ onthoofden sy/ ende draghen dat hooft thuys/ ende stekent aen eenen spitsen pale / hooch ten huyse wt/ op dat sy dat geheel huys (so sy segghen) souden bewaren. Sy leuen vanden roof ende Crijch.

Agathirsi een ander Scitische volck.

DIt zijn wtnemende wel verciердe lieden/ den meestendeel met gout behanghen. Hebben openbaer met haer vrouwen te doene/ende zijn al met malcanderen als broeders ende huysghenooten / sitten met geen nijt noch vyantschap bouen malcanderen/waer vreedtsaem: Vriendelijc hebben sy alle dinc ghemeyn. Sy gaen gecleet op Thracer maniere.

Neuri.

EEn ander Scitisch volc/ Neuri genaemt/ die hebben voortyts tot Darij tijden/ wt het gewoonte eñ hitte der Sonnen ghedwongen gheweest haer Lant te veranderen/ ende tot de Budieners te vlieden. Sy zyn gheheelijck wel ter tale / ende sweeren dat sy alle iare sommighe daghen Woluen worden/ende wederom menschen.

Antropophagi.

DEse menschetende Scithen hebben de aldergroefste zeden / soo dat sy noch Wet/ Recht/noch eenighe minsaemhept en gebruycken/ hebben een eygen sprake/ leuen van beesten ende menschen vleesch. De welcke sy ontlijuen ende slachten/ als sy swack/ oudt/ende onnut worden/oft als sy andersins steruen/ sulck goet vleesch den Wormen niet en laten ghenieten/maer selue eten.

Melanchleni.

DIt Scitisch volck draecht doorgaens swart aen/waer af sy dien name hebben / die oock nae Scitischer aert/ menschen vleesch voor haer spijse eten.

Budini ende Geloni.

BVdini / een groot ghetal / ende ontallijck volck ende Natie in Scythia. Gelonus is de Hooftstadt daer in : Waer af sy oock Geloni ghenaemt worden/ nochtans met sprake ende leuen malcanderen onghelijck : Want Budini leuen van het vee / dewijle sy inwoonders zijn. Maer Geloni bouwen ende leuen van cooren ende vruchten / ende en zijn den Budenis van ghedaente noch van verwe ghelijck/ ende euenwel in een Landt / dwelck vol goede Boomen is/ met een groot Meer / daer sy Otters ende ander Venisoen in vanghen/ van de welcke sy nv ter tijdt lijfpelssen maken ende draghen.

Lyrce.

DIt volck in Scythia leeft vander Iacht/ op dese maniere : Sy climmen op eenen Boom / ende micken na een Wilt / soo haest als sy een int ghesicht hebben / soo schieten zijt terstont af. Daer hebben sy dan eenen Hondt ende een Peert daer toe ghewoone / byden Boom stille eñ ter aerden ligghende/dat Peert laetse opsitten/ alsdan manen zijt op te staen/ daer mede ryden sy henen metten Hont na dat Wildt/tot dat zijt (ghewont zijnde) achterhalen/ende ten vollen dooden.

Argippei.

DEse woonen tusschen gronden ende Dalen van hooghe berghen / kale lieden van Ioncks op/ beyde mans ende vrouwen / met inghedruckte neusen/ een ongheschickte kinne/ op Scytische maniere ghecleedt / van vreemder lispender sprake. Sy leuen van vruchten die sy vande Boomen vergaderen / hebbē geen vee/ligghen onder de Boomen. Swintertyts maken sy een hutte/eñ omvlichten den Boom/ tsomertyts trecken zijse wederom af.

Dese en is niemant vyant/en hebben geenen aenstoot/want sy worden heylich gheacht. Sy en hebben geensins geen wapen. Der ghebueren gekijf schepden sy/eñ maken vrede. Wie tot haer vliet/die en wort vā niemāt beschadicht/ maer wort eerlick ghehouden.

Alania/een Scythische contreye.

ALania/een deel Scythie/ ende een machtich deel Europe/ vande Riuiere Tanais beginnende/door het Noorden tegen het Westen afclimmende/tot inde eynden eñ plaetsen Hispanie. Tegen Tzuyden eñ Oosten wordet al metter Zee besloten eñ omuaet/eñ eyndt hē aende Eylanden Gades. Isidorus seyt/dat Alania dat eerste/ grootste / eñ voornaemste deel Scithie is/ dwelc reyct tot aē dat Meer Meotides/

tides/eñ reyckt tot in Daciam. Het is een seer wÿdt ende cout lant/veel Barbarische volcken in hem hebbende.

Hircania.

HIrcania een Scytische lantschap int Oosten/ aende Parthos stootende/ met veel Tigerdieren ende Pantherdieren beset. Sommighe meynen dat dit landt in Parthia leyt. Dit alderwÿtste lant heeft alleen veel volckẽ/ met spraken eñ zeden onderscheyden/ soo Orosius ende Isidorus aenwÿsen: dat dit lant alleen 44. volcken heeft/als Duytslant/Swauẽ/ Beyeren/ Saxen/ Francken / Rÿnlanders/ Switzers/etc. Dit lant en is niet also vruchtbaer/waerby vele van dit volck herwaerts en ginswaerts verstroyt/ommeloopt/ sommighe leuen van het wilt / sommighe van menschen vlees/weynich van het Acker ghebou. Tegen Tzuyden stoot dit lant aen het grootste Armeniam/tegen Tnoorden heuet Albaniam/ vandẽ Westen Iberiam. Dit lant bringt seer veel wilde dieren/ende voornamelÿck eenen vogel/ welcx vederẽ by nachte licht geuen. Desen heet van het lant/Hircana.

Iberia.

IBeria een Prouintie Asie/aen Armeniam stootende/daer wassen veel nuttelÿcke cruyden tot alderley Medecÿne / sonderlinghe tot alderley verwen (Isidorus libr. 15.) dienstelÿck.

Sambia.

SAmbia een Prouintie Mesie in Europa / in het achterste Scithia gheleghen / effen te midden onder de Prutenis / Curones / ende Liuones/die altemael voortÿdts den Gothis waren verbonden met ghehoorsaemheydt/soo Varro ende Herodotus aenwÿsen. Maer het is eenen vruchtbaren Aertbodem / boschich/ dompich/oft waterachtich/met veel Riuieren ende Meeren omringt. Een volck onder andere Barbarische volcken / schoon van lÿue/ koen van ghemoede / constelÿck van vernuft/ ende ander aenstootende Natiẽ verre te bouen gaende.

Suecia.

SVecia een lantschap in neder Scithia / anderssins Gothia oft een deel Gothie ghenaemt / tusschen het Landtschap Danorum ende Noricorum ligghende. Een groot landt/ aende Dacos / Baltische ende Britannische Oceaensche Zee reyckende. Een vruchtbaer plaetse van alle dinghen / wtghenomen den wÿnghewas. Maer van Metael / Wilt ende Weyde veruullet alle andere ghebreken. Want bouen den nut die dit landt wt der Zee daghelÿcx is scheppende/ soo gaet het nochtans veel ander Natien te bouen: Sonderlinghe van Wilt / Vee/ Siluer / Copergrauen / ende veel ander dinghen. Een manlÿck cloeck volck/ welcks Crÿchsmacht voortÿts gheheel Europam/ ende een goet deel Asie ghetemt / ende eenen langhen tÿt onder hem ghebracht heeft. Die ter tÿt Alexandri Magni het ghewelt der Griecken niet en heeft doruen aengrÿpen.

Sueti gãts Europam ouervallen.

Item/ het onouerwinnelÿck ghewelt Julÿ des Keysers / als hy Galliam / Britaniam/ Alemanniam heeft ouerwonnen/en heeft met de Danis/Gothis/Noritis / ende Aquilocianibus/ niet doruen in eenen Crÿch treden/ der seluer gewelt vreesende. Wt dit geslachte quamen die cloecke wÿuen Amazones voort/ soo Herodotus/Orosius / ende Isidorus libro 14. aenwÿsen.

Gothia/ in Neder Scythia Europe gheleghen.

GOthi/welcke de oude Gethas hebben genaemt / voortÿdts een verschrickelÿck sterck wreet volck / grouwelÿck inden Crÿch/ door welck schier gheheel Europa / ende een goet deel Asie is becommert ghewordẽn. Daer af quamen voorts de Daci in Europa / Gethuli in Aphrica/ Amazones in Asia.

Het is noch hedẽsdaechs een groot machtich landt teghen Tnoorden aen Norweghen ende Datiam/ aen andere plaetsen metter Zee omringt. Hier aen stoot een Eylandt Gotlandia/ vruchtbaer/Weyderÿc / vã visschen oueruloedich/ende met menigherley Coopmans Ware vermaert: van was / ende menigherley vellen ende huyden/die derwaerts wt ander Eylanden te Schepe worden ghebracht/ eñ van daer in Duytschlãt/Hispaniam / Britanniam/ ouer Zee. Daer af elders breeder.

Dacia.

DEse Prouintie in Europa gheleghen/vande Danis den Griecken vercreghen / is in veel landen ghedeylt: Welcke vande Gothis afcomende / eertÿts ouer veel volcken geregeert hebben. Dit volck is in grooter menichte/ schoon van persoone / hayre ende aengesichte/grouwelÿck teghen de vyanden/euenwel natuerlÿck/goedertieren/ende vreedtsaem teghen alle ontschuldige. Daer af oock elders.

Vander Tartarÿe oft Tarteren/ende des volcx ghewelt ende zeden.

TArtaria/vande Riuiere Tartar / die daer door vloeyt also ghenaemt / een berghich onuruchtbaer landt / ende ghelÿckt onder eenen grouen Hemel gheleghen is / alsoo oock met eenen grouen bloetghierighen volcke besett / hoewel het midts zÿnder onuruchtbaerheydts op veel plaetsen leech ende woest leydt/ ende geen stadt noch dorp met allen daer in en is: Maer dat volck leyt Somer ende Winter te velde in Tenten/ende vaert met het vee herwaerts ende ghintswaerts omme / wtghenomen alleen de Stadt Cracuris/van houdt soo seer ghebreckelÿck/ dat sy de dorre peertstronten ende koestronten branden / ende daer ouer coken. Tsomertÿts heeft het sulcke haghelen/ blixemen/ende donderen/so dat dese/ hoewel sy groue lieden zÿn/somtÿts van vreese vergaen. Nv isser een onlÿdelÿcke hitte / terstont eenen dicken sneeu/alle den somer ouer inde gebercthen liggende/somtÿts werpen de sneeuwen die daer vallen/de menschen te neder/ende houden de reysende alle straten toe/ eñ trecken de boomen met de wortel wt. Anders ist een veerÿck landt/van Kemelen/Ossen/etc. dwelck de geheele Werelt spÿsen soude / ende soo seer veel/ datment niet ghelooouen en can.

Tartari liggen op Scytische aert altÿts int velt.

Veelderley volcks woonde eerstelÿck daerin/nochtans van eenderley ghedaente eñ sprake/sonder Wet / Zeden / noch Godsdienst/ alleen het vee wachtende / onder de Scythen een duyster volck/ den nabueren ende aenstootenden cÿnsbaer. Metter tÿdt wies dit volck in ghestachten/Vorstendommen / nochtans dies niet te min den Naymanis cÿnsbaer / tot dat Congiusta wt het aensegghen der Goden / de eerste Coninck van henlieden wtgheroepen wiert. Desen / alsoo haest als hy in dat Regiment tradt/so geboot hy met eernstelÿcker afstellinghe der Duyueldiensten/datmen den eenigen grooten Godt eeren soude door alle zÿn Rÿck/wt wiens ghenade ende voorsienicheydt hy dit zÿn Rÿck ontfanghen hadde. Hy gheboodt/

boot/dat tot sommige bestemde dagen/ al wat stock ende staf dragen conde/ te samen quame. Also bereyde hyse haest met gheduerende oeffeninghe totten crijch / ende hiet de seuen voornaemste Vorsten / die voormaels het gantsch Rijck gheregeert hadden / wten wege doen/ende dooden / welck sy hem / wt vreese/ende verwaender schuldigher ghehoorsaemheyt te wille wierden/ want sy den voornoemden Coninc schier voor Godt aenbaden / crachtelijck gheloouende/dat hy hen van Godt toegheſonden was.

artaren ijck hoe ogecomen.

Doen begonde de voorseyde Congiusta / de aenpalende Scythen onder hem te werpẽ met ghewelt/ende met dese oock de gene die henlieden cynsbaer waren.

Daer na tradẽ sy die ander wtlantsche volcken met oorloghe so dapper aen/ dat sy dat geheel Oosten met Crijch besochten/vermoeydẽ/ ende onder haer brachten / ende dat alle geheel Imperium aen haer quam.

hedaente er Tartarẽ

De Tartaren zijn vyantlijcke afgrijselijcke liedẽ/met groote oogen voor thooft liggende/ nochtans met wijnbrauwen also ouertoghen/ dat sy nauwe wtsien / ende datmen dese groote ooghen weynich open siet: breede aengesichten sonder baerden/ wtghenomen bouen rontsom eenen kneuelbaert hebbende. Sy scheeren ghemeynlijc alle dat hooft bouen de ooren / tot int sop vandẽ hoofde/ dander laten sy altijts wassen/ende vlechten twee vlechten achter de ooren af hanghende.

artari zijn alyck te ete.

Voort zijnt seer goede Ruyters/quade voetgangers/het rijdt al op Kemelen/Peerden eñ Ossen/beyde vrouwe/ man/ kint/ ende wat int lant is/waert henen wil/ Sy hebben inckel gesneden gemanierde peerden / fraey ghetoomt/ ende met gout ende siluer behanghen / de welcke vele bellẽ oft luyde clinckede cymbalen aenden hals draghen. Sy hebben een moeyelijcke roepende sprake/ huylen iammerlijc als sy singen. Schuddẽ eñ slaen den Cop als sy drinckẽ/ eñ maken haerseluen dol ende vol / dwelck by hen een eere is . Het zijn meest inckel Herders/ oft veeboeren / tsomertijdts zijn sy inde Dalen/opde pleynen: Swintertijts opde Bergen. Midden inde Velthutten hebben sy (ghelijck de Zigeyners) vyer / daer sitt wijf ende kindt rontsomme.

ronckens hap eere de Tartaren.

Voorts verdrijuen sy haren tijt met loopen/ schieten/eñ iagen wonderlijc/ rijdẽ int harnas wt opder iacht/eñ omringen de plaetse daer sy een wilt speuren / ende alst ghehist zijnde wt wil/so schieten sy toe/ ende drijuent herwaerts ende ghintswaerts/ende stekent vol pijlen/ tot dattet beswijct/hem ouergheeft / ende te grõnde valt. Sy en hebben noch en backen gheen broot/en gebruycken noch dweyle noch Tafel laken. Sy gheloouen in eenen eenighen Godt/ Schepper aller sienlijcke ende onsienlijcke dingen/en eeren hem nochtans niet als God/maer maken hem een beelt eens menschs/dwelck in al haer Winckelen ende Tenten opghemaeckt staet/ende doen dese beelden groote reuerentie. Desen offerẽ sy van al haer melc/vee/ etc. Ende eer sy yet wat beginnen te eten oft drincken/ soo gheuen sy altijdt eerst een deel den Beelde des leuendighen Godts. Wat sy dooden oft ontlijuen / diens herte offeren sy in eenen Beker/dit Beelt den gantschen nacht voorstellende / inde stede ende ter eeren des leuendighen Godts (daermede aenwijsende / dat Godt het herte is heysschende) smorghens eten sy dat herte ghecoockt. Sommighe offeren ende eeren oock de Sonne voor Godt / sommighe de Mane neffens Godt/ghelijck wy de Heyligen. Chaam haren tweeden Coninck ende Heere aenbidden sy voor een Sone Godts/ende achten hem sulcker eere weerdich / dat sy anders gheen Coninck noch volck en noemen inder gantscher Werelt: verachtende alle ander volcken in sulcker manieren/dat syse van haer drijuen / als haerder bywooninghe onweerdich/ verhopen oock/dat sy deuchdelijck/ wys/ende oprecht zijn voor alle volcken.

eloone der artaren.

Den Paus eñ de Christenen als syse hooren noemen/knorren sy/ ende heetense Hondẽ ende Afgodisten/ als die steen ende hout aenbidden. Item sy hebben groote acht opde droomen/eñ hebben haer Wijsen eñ Priesters / diese hen geheel geestelijck wtleggen/eñ doen alle dingẽ wt der Beelden oft Afgoden aensegghen: niet dat syse aenbidden/soo zijt voorgeuen/ ghelijck wy steen ende hout/maer dat Godt door haer/dat is door dese Beeldẽ/als door een Instrument/ henlieden antwoorde gheue. Sy houden den tijt al effen ghelijck/ ende gheenen tijt voor den anderen.

De Roomsche Christenen Afgodisten.

Sy gelooouen dat sy haer aen geen vreẽt volc besondigẽ en connen. Wat sy siẽ (vã sulcke gierichheyt zijn sy) wat geẽ Tarter toe en behoort/ noch haers geloofs genoot/ dat achten sy voor een goet werc/en zijt hem met ghewelt nemen/ dewijle datter een gebodt des Conincx by henlieden is/ dat/ soo wie eenen mensch aencoemt/ die zijn geleyde eñ brieuen niet en heeft/dat den seluen vangen soude wie hem te gemoete coẽt/ ende voor eygen hebben/ hem/ ende al wat den gheuanghen heeft/ tsy wijf oft man. Sy leenen den behoeuenden gelt/ om eenen onlijdelijcken woecker / namelijc/een maent lanc 10. penninghen om eenen penninc/ende ist dattet staende blijft/woecker van woecker ende verloop. Sy zijn haer lijfbare arme lieden bouen maten lastich eñ ondraghelijck/ nemen altijt/ en gheuen niet/een scherp gierich onvriendelijck volck.

Hart iock der Tartarẽ

Doch zijn sy van dier mildicheyt/ dat sy de gene die tot haer auont oft morghenmaeltijdt te etẽ comẽ/niet wt en drijuẽ/maer daer toe nooden eñ geern sien. Sy en eten geen moes/kooren/broodt/cruyt/ maer alleen alderley vlees/ alle dage sonder onderscheyt/met ongewasschẽ cleederẽ/handẽ/lijuen/op eẽ bloot bart oft aerde. Sy eten oock honden/ katten/ratten/ende groote muysen/voor venisoen. Itẽ der geuangenen lijuen/om haer wrake eñ blijschap te bewijsen ouer den gecoecten mensche. Anders en eten sy gheen menschen vlees. Maer als sy eenen vyant crijghen/ so maken sy een maeltijt/ ende eten dat venisoen met vreuchden/ vallen metten tanden daerin / ende wie flocx Wolfachtich eet/die heeft hem wel ghewroken/ende is eẽ vroom Crijchsman. Des vyants bloet in eenen Beker wtghelaten/ bringhen sy malcanderen toe/so Ioan. Boem. Aubanus schrijft/ anders drincken sy melck.

By henlieden en wast gheenen wijn / maer van elders daer ghebracht / dient hen totter dronckenschap.

Het is een scherp volck/ dwelck gheen vee en doot/ten sy dattet schadelijck/oudt eñ sieck is. Het zijn in eten eñ drincken anderssins nauwe smatelijcke liedẽ/met weynich ghenoeghende. Somtijts drincken sy smorgens een Beker vol melcks / eñ gaen daer by den gantschen dach. By henlieden is meest eenderley cleedinghe der mannen ende vrouwen. De mans dragen spitsighe huyuen op thooft / eens elleboochs hooghe / met snoeren voor den wint onder de kinne toeghebonden. De vrouwen draghen een Korfken/anderhaluen voet hooghe opt hooft/ met sijde/oft schoon gheschilderde Pauwẽ vederen verciert/ schier als een Pot inden spitse geformeert: Item/met gout eñ edel gesteente.

De

De cleederen zijn ter sijden open/ met vier oft vijf knoopen toeghemaeckt.

Inden Somer draghen sy ghemeynlijck al swarte cleederen/ inden Winter witte / ende en comen niet ouer de knie. Sy keeren dat rouwe in al haer pelswerc buyten/ de huyt binnē. Mē can vrouwen / maechden/ noch mans/ wt de manieren der cleedingen niet lichtelijck onderkennen/ soo seer ghelijck gaet het altemael toe.

Vrouwen hebbē broecken aen.

Alleman ghebruyckt/ om zijn schamelheydt te decken/ een broeck oft nedercleet/ oot de vrouwen ende maechden onder de cleederen/ sy gaen aen de armen bloot. Haer oorloghen is meest te peerde / met de boghen. Weynich connender met spiessen ende langhe sweerden vechtē. De rijcke oorloghen op haer eyghen soldt. Ter oorloghe euenwel een mannelijck volck/ nochtans meer listich dan sterck / wat een yeghelijck in doorloghe gewint/ is zijne. Haer Hertoghen en strijden niet / maer sien van verre/ ende roepen den haren toe. Sy setten somtijts haer wijuen ende kinderen/ ia oock ghemaeckte beelden op de peerden / op dat haren hoop des te meerder ende verschrickelijcker schijne/ ende den vyant dat herte benemen. Sy en schamen hen oock van gheender vlucht/ en sy noodich oft nutte is. Sy vallē den vyant met hoopen aen/ ende vlieden met hoopen: Ende als de vyanden op haer dringhen/ so schieten sy wonderlijck achterwaerts te rugghe / niet weynigher dan onder oogen: Ende ist dat sy dē hoop der vyanden cleynder oft vermoeyt zijnde vermercken/ so keeren sy haestelijc wederom daer aen/ eñ dan ouerwinnen sy eerst/ alsmense ouerwonnen te hebben verhoopt / ghelijck vande Parthers geseyt is. Als sy een rijck willē aengrijpen/ soo deylden sy haer wt/ eñ aengrijpent op alle plaetsen / op dat niemandt wete waert henen wil / oft van waer hy sy/ ia op dat niemant ontulien en moghe/ alsoo ouerwinnen sy

List der Tartarē in doorloghe.

altijdt. Alsdan vermoorden sy al wat sy aencomen/ oudt/ ionck/ wijf/ kint/ etc. wtghenomen sommighe wercklieden/ die sy te ghebruycken weten. Sy deylen de gheuanghenen wt/ op dat sy altemael haren moet vercoelen/ een yeghelijck Rot sommighe te vermoorden / ende een Vastelauontspel te houden. De booste ende grootste vyanden/ als Heeren/ Ridders/ Grauen/ eten sy tot wrake/ so ghescyt is: Sy slaense al lachende met een Byle aen thooft/ ghelijc de Suegen. Sommighe vallen tot der verslaghenen lyuen neder/ ende suppen dat warm bloet der verslaghenen in haer lijf / den duysentsten hanghen sy altijt mette voeten opwaerts / den anderen tot een verschricken. Sy en houden niemant eenich ghelooue / oft syse alwel op genade gheuanghen nemē: Maer tijtrorten eerst recht met henlieden / als sy thuys de moeyte hebben. Met de wijfs persoonen handelen sy soo schandelijck/ dat sy aen haer alle moetwille ende dertelheydt boeten. Die huysch ende van schoonder gedaente zijn/ voeren sy thuys/ tot eewighe dienstmaechden. Het zijn gheheel dertele oncuysche lieden / den welcken gheenen graet verboden en is/ dan moeder/ suster / ende dochter / anderssins hebben sy soo veel toe wijuen ende bysslaepsters als sy willen / ende te onderhouden weten. Sy en zijn oock als de Sarracenen/ daer aen niet versaedt / sy schenden oft bekennen oock (dwelck schandelijck is te segghen) de knechtkens / ende alderley vee.

De vrouwen die sy hebben / en zijn niet besteet/ noch haer Echte vrouwē/ tot dz sy baert/ alsdan neemt hy eerst de Bruytschat/ is sy onvruchtbaer/ so mach hyse van hem wech doen.

Ende oft alwel een man veel vrouwen heeft/ so zijn sy nochtans vredelijc/ ende (welck wonderlijck te seggen is) sonder nijt / oft al schoon deenē bouen dander gehouden wort. Euenwel heeft een yeghelijck haren bestemden tijt ende ordeninghe/ om by te slapen. Een yeghelijcke heeft haer eyghen camer/ plaetse/ ghesinne/ ende wooninge. Sy leuen cuyschlijck. Dat ouerspel is beyde man ende wijf by henlieden doodelijck/ wtghenomen in Crijchs handel/ als sy niet thuys en zijn. Daer gheschiet nochtans veel boeuerije / met ketterye / Sodomijtsche sonden/ ende andere/ etc. Als sy thuys zijn/ soo ligghen sy met huys/ hof/ wijf ende kint te velde/ wachten het vee/ dies sy met hoopē hebben/ oeffenē haer int Ridderschap/ iaghen/ eñ worstelē. Dat wijf hout alle huys sorge/ om spijse/ dranck/ cleederen/ kinderen/ etc. Dit volc heeft veel sotte obseruatien/ superstitien eñ bygeloouen/ dat vyer eeren sy neerstich/ wachtē datter geen water oft vuylicheydt in en come. De vogelen en vangē sy niet. Sy hebbē veel superstitien met een Peerts toom/ sweepe/ ghebeente/ spijse/ melc/ tentē/ vyer/ pissen oft struylen/ reynighen/ etc. eñ veel ander sotswercken houdē sy voor onaflatelicke sonde/ als wanneer yemant ongereynicht ouer des Coninex dorpel schrijt/ ende so yemant eenen montvol in name/ die hy niet verslinden en conde/ so loopen terstont alle Tarteren toe/ moet den seluen wederom wtspouwen/ ende maken een gat/ daer door trecken sy den armen Sondaer/ tot dat hem de siele wtgaet. Maer dootslach/ oorlogen/ ghewelt doen/ ende Godts ghebodt ouertreden/ is een cleyn sake. Sy gheloouen een toecomende Werelt / in de welcke sy na dit leuen in eewigher blijschappen leuen sullē/ ende na haer verdienste loon ontfanghen. Als yemant doot cranck leyt / soo hanghen sy aen een spiesse een swart claechlaken ten Tabernakel wt/ daer mede sy de lieden waerschouwen/ datter niemant in en ga/ ende die voorby gaende daer mede af leyden: niemant en derf daer oock by lyue noch by leuen ingaen. Maer soo haest als hy zijnē geest opgheeft/ coemt al zijn huysghesin/ draghen de Crongie wt op een bysonder plaetse/ daer grauen sy een graf/ maken een hutteke daer ouer/ bereyden een tafel met spijse / ende setten den verstoruen wel gecleet daer aen. Daer na grauen sy hem/ ende met zijn peert wel toegherust/ ende een Runt wt zijnder Cudde. Met de rijcke graefstmen eenen knecht / op dat hy hem in dander werelt diene/ ende dat den verscheyden ghinder niet alleen en vare. Daer na nemen de vrienden een ander peert/ eten zijn vleesch ghecoockt / vullen de huyt met hoy wederom op/ ende settent op des dooden graf / tot een teecken/ op vier Calomnen/ voor vier voeten/ ondersét. De gebeenten des opghegheten Peerts verbranden de wijfs tot eenen soeten reuck des verstoruenen. De ghewelddighe handelen anders met deser peerts huyden / namelijck/ Sy snijdense tot cleyn riemen/ eñ so veel als sy daer mede rontsom dat graf omuangen/ so veel lāts soude den verstoruen in dander Werelt gewisselijck toeghedeylt worden. Inden dertichsten dach is de claghe van alle wt. Daer zijn sommighe Tarters van eenen Christelijcken name/ die haer Ouden (als sy met ouderdom beladē zijn) mestē/ op dat sy totter doot geheyscht worden: ende als sy metter doot afgaen/ so verbranden syse te puluer/ behoudē de asschē voor een edel specerije / waermede sy haer spijse daghelijcx specien.

Begrauenisse der Tarteren.

Tarterchristenen.

In de verkiesinghe eens Coninex / worden in Tartaria dese Ceremonien ghehoudē: Men coemt in een wijdt velt te samen/ aldaer coemt al het volck / ende die dat Rijck wt veruolch

Ghebruyck inde verkiesinghe eens Conincks.

oft

oft verkiesinge toestaē soude/ setten sy in eenen gulden Throon / ende vallen met eendrachtigher stemme neder/also roepende: Wy bidden/ willen ende ghebieden v oock/ dat ghy ons regeert. Alsdan antwoort hy: So ghy dat vā my bidt/wilt ende ghebiedt/ so ist nootsakelyc dat ick ghehoorsaem sy: het is oock wederom nootsakelyck / dat ghy doet al dat ick v ghebiede: Welcken ick roepe/dat dese come: Welcken ick seynde / dat hy gae: Welcken ick ordinere te dooden/dat hy dit onuerschrickelyck doe: ende dat ghy het geheel ryck in onse handen set ende beschept. Dan antwoordē sy altemael ēedrachtich in haerder sprake: Dit zyn wy gheneghen te doene. So seyt hy wederom: So dan sal myn redene voortaē myn sweert zyn. Dā antwoort al het volck: Ja ia/met groot geroep. Terstont nemen hem de Vorsten / ende setten hem ootmoedelyc op een matte op der aerde/also sprekende: Aenschout wederom/ende bekent God/ ende aensiet dese Bare oft Lyckdoer daer ghy in sitt/ dat ghy oock sterffelyck zyt / so ghy wel wort regerende/ so sullen v alle dinghen nae uwen wille ghelucklyck vander handt gaen: Maer so ghy v seluen verghetende/ qualick regerende wort/so en sal v ooc dit ondergesprept decksel oft slets/niet ouerschieten/noch blyuē/ maer sult soo hoogelicx vernedert / als nv verhoocht / worden. Daer na setten sy zyn liefste Wyf/ die hy dese eere gunt/by hem op dit decksel/ende heffense beyde met de varderen oft geulochten bodem op/ ende alle Tartari groeten hem met een eendrachtich roepen / eenen Coninck oft Keyser / zyn Wyf een Keyserinne. Terstont zyn aller volcken (ouer welcke hy te ghebieden heeft) gauen teghenwoordich. Item al wat den verstornē Coninc achter hem heeft ghelaten. Daer schenckt de Keyser den Vorsten veel geschencken / dander schickt hy voor hem/ om zyn Hofgesin ende ryck op te nemen/ ende also ist wt.

In diens handen is naemaels al zynder onderdanen goet/niemandt en mach oft derf segghen: Dit oft dat is myne: ooc en derf niemant woonen/ dan daer hem den Keyser schickt. Daer ontfangt men Leenen / ende bidden om haer oude gherechtichept ende Preuilegia (wie wel sitt/ ende wat in handen heeft) met eerbiedinghe oft presenteringhe aller ghehoorsaemhept. Daer deylt hy den Hertogen ende Hooftlieden haer behoorlyc deel toe/ waer ende waer ouer sy in zynen name heerschappen sullen. Synen Titel ende opschrift luydt also: Een geweldich ghebieder aller menschen/ende Gods stercke op aerden.

Hy heeft anderssins altydts gheweldighe Vorsten/hoopen/ende Heyrleghers/door welcke hy al wat hem wederstaet/verdestrueert ende te neder leydt. Niemandt en derf onder zyn ooghen eerst comen / oock gheen Legatie niet/ sonder ghesschenck / voorts oock met dat ghesschenck niet/hoe groot dattet nemmermeer is/ oft wesen mach / dan door sommighe daertoe gheordineerde vrouwen ghepurgeert ende gereynicht zynde. Dese antwoort hy namaels/ niet selue in persoone / maer door middel persoonen / die moeten met ghebogen nederghenepchde knien antwoorde ontfanghen/ ende so neerstich opmercken / dat sy niet een woort en missen (want niemandt en derf zyn woort veranderen.) Hy en eet oft en drinct nemmermeer eenighe maeltydt / oock gheen van zyne Vorsten/ dan te vooren ghetrompet / ghesonghen oft geharpt. Waer den Keyser ende zyn machtige ryden / so voertmen bouen haer aen lange spiessen / een schaduwe laken oft eenen Hemel/ waer onder hy vander Sonnen vry rydt / onder de schaduwe. Dit doetmen oock haer vrouwen.

Ende dit hebben der Tartaren zeden / ghebruycken ende Religien geweest/ tweehondert iaer van haren ende onsen tyt aen: Nv laet ick my bedunckē/dat sy van Machomets geloouē zyn/ ymmers sommighe/ indien niet alle.

Vander Turckije / ende aller Turcken Wetten/Pollicie/ gheloove/Religie/ Wyse/ende Zeden.

Dat landt dat nv Turcia / Turckye heet/ heeft vanden Oostē dat groot Armeniam/ ende verstreckt hem tot aen Ciliciam/ende daer zyn nv veel Prouintien in beuanghen / die al Turckye heeten/ende mettē name Turcia begrepen worden: als Licaonia / Cappadocia/ daer Cesauria/Isauria/daer Seleucia in leyt. Item Lycia/Jonia/ Paphlagonia/ Lemoch/ daer Trapesus is. *Turckye.*

Nv/in deser ghelegenthept/welcke tot onsen tyden altemael Turckye heet / woont niet een volck/maer Turcken/Greci/Armeni/Sarracen/Jacobitani/Nestoriani/Joden / Christenen: alle nader aenwysinghe Machometi / die Anno 629. leuende den Sarracenen ende Araben voorghebloeyt heeft.

Desen heeft willen eenen middel treffen / ende Moysen ende Christum vereenigen. Hy gaf voor / dat Christus den alderhoochsten Propheet was/wt Godes gheest/ sonder alle smette der sonde ende ontfanckenisse / toecomende Richter der volcken. Dat hy nochtans een onlydelick lichaem gehadt hadde/ eñ dat de Christenen dwaeslyck zyn graf sochten/ diens / die niet gheleden en hadde. Want Christum verheft hy eensdeels bouen menschelycke wyse/ nv een Gheest/nv dat Woort / nv Godes siele in tlichaem der maget mensch geworden / vercondighende/ nam oock selue den Doop aen/ van Sergio den Nestorischen Monnick / op dat hy voor een Christen gheacht worde / ende zyn wilde. Liet hem behagen de wonderwercken Christi / nochtans hechte hy daer mede aen / dat de Euangelia eensdeels van der Apostelen Discipulen verualscht waren. Hy verloochende met de Sabellianis de Trinitept/ eñ met de Manicheis en wilde hy gheen getal inder Godhept toelaten / ende verloochende met Eunomio de ghelychept Gods des vaders ende des Soons. Hy seyde met Macedonio/den heylighen Gheest ware een Creatuere: eñ wildet altemael met dat Oude Testament lappen. Nam Moysen voor hem / van de veelhept der vrouwen. Waer dan Christus de vryhepdt vander Wet leerde / daer mede betooverde hy dat volck / ende nam ouer al wat wt/ daer mede hy hem byden onuernuftighen volcke een aensien eñ aenhanck maecte/ ende zynen grouwel nam also douerhandt/ dat slechs een cleyn deel Europe aē Christo gelooft/maer Machometi dat grootste deel Europe/met schier gheheel Asia ende Africa.

De Sarracenen die desen grouwel eñ grontsop eerst innamen / woonden in Arabien / dat aen deen deel aen Judeam/ aen dander aen Egyptum stoot. Waer by sy haer noch hedensdaechs de rechte erfghenamen der beloftenisse ende des zaets Abrahe te zyn/geloouen/ waerby sy Sarraceni/van Sara af/willen ghenoēt zyn/ende niet Agareni/vā Agar. Nv haer aencoemste is also gheschiet. *In Arabia heeft Machomet eerst begonnen.*

Als Keyser Heraclius teghen de Perssen/ de Araben oft Sarracenen / om hulpe aenriep/ ende haer besolde/vercregen sy den Keyser victorie. Als sy nv vernamen / datmen ontrouwe met hen spelen wilde / wierden sy wt aen- *Sarracen aencoemste.*

hissin-

hissinghe Machometi daer toe verout/ dat sy in Syriam weecken/ Damascum innamen/ eñ haer aldaer stercktẽ/ Egypten ouervielen/ voort nae Persidem henen / namaels na Antiochiam/Hierusalem/ soo dat haer ghewelt ende name dagelijcx alsoo wies/ende al haer saken so victorioselijc stont/ dat henliedẽ niemant meer wederstaen en conde / dewijle sy in cleyn Asiam/door Armeniam/Mediam/eñ Persiam clommen / ende altemael met Crijch vernielden / ende onder haer wierpen. Doen stelden haer die Sarracenen te weere / maer quamen haest in deser vertwijfelinghe/dat sy henlieden tegen trocken/haer ouer gauen/ ende chijns te geuen aenboden/namen oock daer toe het ghelooue van henlieden aen/ende lietense met henlieden in Perside regeren/ouergauen alsoo dat

Bant des gheloofs.

Rijck ende tgelooue / dwelck haer also verbonden heeft / dat eenen langhen tijt sonder onderscheet/ Sarracenen voor Turcken/ende Turcken voor Sarracenen/als oft een volck ware/

Gheen Sarracenen int Turcksche Hof.

genaemt geworden zijn. Ten laetsten heeft der Turcken naem douerhant ghenomen/ende de ghene wtghebeten / soo gheheelijck / dat syder niet eenen meer in haer Hof en hebben. Den Turckschen Keyser heeft driederley Hofghesin. Ten eersten by de acht hondert Soudenieren. Dese hebben Casteelen ende Dorpen / na dat eenen yegelijcken weerdich is/wt ghenade des Keysers/voor haren soldt / ende al der seluer incomen. Den Keyser heeft altijdts twee Heyrleghers / eenen op Asiam met zijn Hooftlieden/den anderen op Europam/ met zijn bysonder Crijchsrustinge/ lieden ende manieren. Haer Capiteynẽ eñ opperste Hooftlieden heeten sy Bassas.

Ten anderen heeft den Turc een Ruyterije ende volc/dat sonder eenighen soldt strijt/ende altijt voor aent eerste zijn/al wat sy winnen is haer eyghen/alleen het vijfde deel ouerleueren sy den Coninc/der seluer zijnder byde veertichmael duysent.

Dat derde geslacht zijn de voornaemste/ byde achthondert/ wt der Persen eñ Scythen een vergadert Ridderschap / dat zijn des Conincx Raden/Trauwanten/ ende Ridderschap/ende zijn gemeynlijc wt de opgewassen knechtkens/ die de Coningen somtijts misbruyckt hebben/ daer toe wtghecoren/verplicht/ ende tot de bedieninge geset/om des Conincx lijf te bewarẽ/ ende voor zijn handen/der seluer zijn ghemeynlijc duysent ende drie hondert. Voorts so heeft desen Keyser dryerley Crijchslieden te voete/ oft voetknechten/ten eersten ionghe/ die noch gheen baerden en hebben ghescheren / die ghewoontmen fijnkens aen / eñ leertse crijchsconsten ende aenslagen/eñ men seyntse aen stormẽ/ om steden aen te loopen / Item inde besettinghe / ende der seluer zijn byde twintichmael duysent. Dander zijn de lichte knechtẽ/ die sien opde Ruyters ende peerden. Van dese zijnder ouer de veertichmael duysent / sy moeten voren aẽ/ende de voorweer breken / ende de peerden vellẽ/der seluer soldt is met den Crijch wt. Ten derden is den Coninckliycken gheweldighen hoop/ tot in twe;mael hondert duysent. Desen volghen na de drie Rotten der werclieden/die op haren penninck oorloghen / houtdraghers/den Tros / die den strijdenden haer noodtruft te weghe bringhen ende beschicken/ maken weghen ende brugghen / steenhoopen/ pasteyen /ende schutten teghen de vyanden.

Na dese volghen een groote menichte Cramers/ Coopliedẽn/Wisselaers / op datter niet tot menschelyckẽ gebruycke nootdruftichs en ghebreke. Tot desen allen en is hem onder veel stuckẽ aen desen volcke geen dinck meer te verwonderen/dan een ouergroote dapperheyt ende snellicheyt in al haer doen / ende een stantvastich staende herte/ ende onwanckelbaer gemoet/dat hemselfs niet en verschoont / toelaet noch versage. Van goede veltordeninghe/ende van groote gherechticheydt. Om een cleyn ouertredinghe wort eenen dat leuen genomen. Ick swijghe hier de ouernatuerlicke conste/ onder ende bouen het water te swemmen / eenen so langhen wech ende tijdt. De gheschickelijckheydt haer vande Berghen af te laten. Ghemaent zijnde / zijn sy veerdich ouer stock en block/ gheens leuens/gheens slaeps / geens hongers/dorsts/ etc. en wort verschoont. Sy en ghebruycken gheens oproers / gheens gheroeps oft bulderens inden Crijch. Snachts ist in haren legher soo stille/dat sy de gheuanghenen dickwils voorby laten loopen/eer sy eenen oproer maken / ende strijden met sulcker vernuft / dat ghijt meer een Clooster / dan eenen Crijch mocht noemen: Niemandt en wort met wijn beladen/ daer en wort gheen spel geleden/ maer alleman neemt zijn dinghen waer. Niemandt en sal hem verwonderen / dat sy alsoo toenemen. Sy zijnt alleen tot onsen tijden / die na rechter aert ende conste des crijchs oorloghen: gheen sulck arbeytsaem onuerdrotẽ volc en heeft opt yemant ghesien / also dat dit volck onouerwinnelijck is/ten sy dan dat sy selue oneens worden / oft met pestilentie eñ sterfte bestreden.

Sy draghen een eerbare cleedinge/ aen haer Sadelen ende Toomen en wort geen curieusheydt noch ouervloet ghespeurt. Niemandt en draecht eenighe wapen ouer hem / dan als den Crijch beghint / ende datmen tot ghenoechte scharmutselen wil. De Kemelen voeren alle dinck na. Sy gaen als kinderen vredelijck henen/also wy hooren sullen.

Sy biddẽ voor de Crijchslieden in haer vergaderinghen / voornamelijck / voor de verslagenen/ die sy heylich rekenen/ende voor Martelaers achten. Na voleynden crijch besietmen terstont de Registers / wieder ghebreeckt oft wtghebleuen is / ende men stelter terstont andere inde stede / ende ofter wel sommighe onder henlieden so machtich zijn / dat sy een Heyr int veldt toe te rusten ende te verlegghen vermochten / soo hebben sy nochtans die ootmoet ende armoede soo lief / dat sy henlieden gheen recht huys en bouwen/ ende alle pronckerije mijden. Waerby sy Schilderijen ende Beelden also wech werpẽ/dat sy de Christenen daerom Afgodisten noemen.

Sy onthouden haer daerom (wt een Wet) vanden Wijn / om dat daer wt allen onraedt coemt.

Alle iare vasten sy een gantsche maent/ alle daghe stijf na malcanderen / tot dat de Sonne ondergaet / gantsch gheen menschelijcke spijse proeuende/ snachts maken sy goede ciere/ende verlustighen haer haers ongheluckx.

Alle iaer souden ende moeten de Sarracenen na Mecha comen/ om aldaer haer verbondt te vernieuwen / ende tot eender recognitie haer ghelooue te belijden.

Sy houden oock Paesschen/tot gedachtenisse des Rams/ die Abraham inde Doornhaghe hangẽ vant. Sy en dwingen niemant tot haer ghelooue: daer by comet/ datter in Turckije so veel ende menigherley geloouen zijn/ als in eenighe ander plaetse.

Turcken houden Paeschen.

Haer Priesters en hebben niet veel onderscheyts noch voordeels voor eenen ghemeynen Borgher / behaluen alleen datse van alle beswaernisse vrij zijn / ende in grooter eeren ghehouden worden. Maer sy gheneeren haer als

andere/

andere/ van haer vee/ Maechden ende knechten/ etc.

In somma/ wie menschen bloet verghiet/ diens bloedt moet vergoten worden. Ende in desen ghevalle gaet Moyses by henlieden stijf inden loop: Tant om Tant/ handt om handt/ etc. Die in Overspel begrepen wort/ moet met de Overspeelster na de Wet sonder genade gesteenicht worden. De Hoererije heeft ooc haer straffe/ namelijck/ acht hondert wtghedruckte slagen. Een Dief/ eens oft tweemael begrepē/ wort so dickmaels gheslaghen met so veel slagen. Ten derden wort hy vā een hant berooft. Ten vierden eenen voet.

Wie eenen anderen eenighe schade doet/ die moetse hem wederlegghen sonder alle achterdeel.

Sy en laten gheen ghetuyghen toe/ dan die/ die van eenen soo goeden name by henlieden is/ dat sy hem oock sonder Eedt souden ghelooven.

Die tot zijn daghen ghecomen is/ en wort sonder houwelijcken staet niet geleden. Wtgenomen moeder/ suster/ dochter/ moghen sy nemen welcke haer lust. Driemael mach eenen zijn wijf wt een yeghelijcke oorsake van hem doen/ ende so dickmaels wederom aennemen. Maer de vrouwe macht doē/ so sy wil/ is sy eenen anderen ghetrout/ so heeft desen zijn recht haer weder te heysschen verloren.

Sy ghelooven een Verrijsenisse/ eeuwich leven/ ende vyer. Den genen die haer Wet houden beloonen sy dat Paradijs/ daer sy hebben sullen wat sy willen/ schoone vrouwen/ goeden moet/ etc. Maer die haren Alcoran niet en houden/ dreyghen sy sonder ghenade ende middel dat eewich vyer.

[T]urcken ge[l]ovē de Ver[rij]senisse en[d]e eeuwich [le]ven.

Dat ghelooven sy in somma: So yemandt Godt ghelooft/ ende zijnen Propheet Mahomet/ dat die sonder middel salich is.

Nv/ teghen dese boven verhaelde Historie/ isser wat dat volcht van eenen ghevanghen Sevenborgher/ 22. Jaer daerin ghevanghen geleghen (Anno 1436. ghevanghen/ Anno 1458. wederom los ghelaten) beschreven. Die is desen tijdt/ also hy warachtelijck van hemselven schrijft/ inder Turckije sevenmael vercocht/ sevenmael ontloopen/ sevenmael weder gecocht ende ghevanghen. Waer in hy haerder Barbarischer sprake so ghewoone gheweest heeft/ dat hy zijnder moeder sprake gheheel vergheten heeft/ ende haers gheloofs soo onderwesen/ dat hy meer daer af wist te segghen/ schriftelijck eñ van buyten/ dan sy selve: ende is daerom ten laetsten niet met een cleyne beneficie by henlieden begaeft ghewordden. Tot welcken niet alleen de naghebueren/ maer ooc van verre ghesonden Legatien quamen/ om hem van haer eyghen ghelove te hooren/ ende raet te vraghen. Hy is oock van zijnen laetsten Heere so lieftallich geweest/ als eenich van zijne kinderen/ die hem vrij los ghelaten/ ende met vrijheyt begaeft heeft/ ende hem des Keyserlijcks Vrijbrief te weghe ghebracht/ dat hy van alleman onbehindert/ inder Turckije vrij mocht hanteren/ doen ende laten/ als een Turck/ wat redelijck ende billick is. Ende zijn laetste Heere heeft hem oock inde stede eens kints willen aennemen/ ende met zijn ander kinderen een Erfgenaem maken vā alle zijn goeden/ op dat hy slechts vrij by hem bleef/ dwelck hy hem niet wel en heeft connen ontsegghen/ ende met listen moeten afslaen/ voorghevende dat hy na een hooghe Schole wilde/ ende weder comen: Dies sy hem byden Name Godts/ ende haers Propheets Machomets beswooren. Maer hy voer met zijnen Keyserlijcken Vrijbrief over Zee wech. Dese heeft namaels die warachtige Historie/ hoe t doen te zijnder tijt daer ghestaen heeft/ beschreven/ als hier na volcht.

[H]istorie van [e]enen gevan[gh]en Seven[b]orgher in[d]er Turckye

Vander Turcken aencoemste ende afcoemste/ hoe sy hebben begonnen het Oosten te besitten ende te bewoonen.

HEt is onloochenlijck ende kennelijck/ dat alle Historyschrijvers hierin overeen comen/ dat de Secte Machometi/ ende het ghelove der Sarracenen/ van Machomet haren Propheet ende Verleyder (ter tijdt Bonifacij 5. ende Heraclij des Keysers) is afcomen/ Anno seshondert: In voller bloeyssel gestaen onder Paus Leone 4. ende Keyser Lodewijck 1. Anno seshondert neghenentwintich. Want sy haest in een sulck onsprekelijck ghetal ende geswerinte opwiessen/ dat sy (als sy alreede over langhe Jerusalem behuyst ende overwonnen hadden) in Italiam comende/ alle dinck verwoesteden wat sy aenquamen/ Roome overvielen/ beleghenden/ ende overwonnen/ Sinte Peters kercke tot eenen peertstal gemaect/ alle dinck gedestrueert hebbē/ ende niet alleen Italiam/ maer oock inden wederkeer door Siciliam reysende/ alle dinck omghekeert/ ende dat verdorven Coninckrijck hebben sy laten liggen/ ende zijn over Zee met grooten roof beladen/ wederom thuys ghescheept.

Roome van de Turcken gewonnen.

Anno 1280. begonnen sy met valsche wonderteeckenen te luchten/ op datse de Duyvel in haer dwalinghe behielt/ ende alsoo hy (wt ghehenckenisse Godts/ wanneer wy de liefde der waerheydt van ons stooten) alle Secten ende benaerden bevesticht. Nv/ oft alwel het ghelove Machomets/ hem haest verre wtbreyde/ ende eenen grooten aenhanck creech/ die haer metten eersten niet Turcken/ maer Sarracenen/ van Sara noemden: so en was nochtans haer Rijck ende ghebiet ten eersten niet so wijt streckende als haer ghelove/ maer veel ende menigherley Heerschappijen namen dat ghelove aen/ die daerom niet Turcken en waren oft hieten/ tot dat Ottomannus een Tartar/ hem veel verloren Tartaros aenhangich maeckte/ ende de aenstootende Landtschappen met zijnen verloren hoop overviel. Die noemde hem metten zijnen Turcken/ ende liet hem eerst desen name behaghen. Waerby de Turcken vande Tartaris quamen/ eerst binnen driehondert iaren/ voormaels oock haren naem onbekent/ ende dat de Tartari noch hedensdaechs de Turcken haer ondersaten ende onderdanen noemē/ daerom dat sy van henlieden afquamen/ ende by henlieden alleen slechte verloren lieden geweest hebbē/ die haer met haren oproerschē Hooftman Ottomanno hebben opghemaect/ ende van haerder sonden wegen (so sy seggen) corts also in een sulcke macht opghewassen/ ende soo menichfuldige victorien ghehadt hebben. Desen en is schier in driehondert iaren niet teghenghestaen. Wat Godt daermede meynt/ gheve ick den Gheestelijcken te oordeelē/ also wil Pirckeymerus. Maer den Sevenborgher seyt:

Turckschē name waer af.

Als den grooten Soldaen voortijts de landen int Oosten met grooter victorie tot aende Zee vercreech/ dat hy alsdan dese landen in seven Vorstendommē oft Coninckrijcken gedeylt heeft/ ende seven Vorstē daer overgeset/ eenen yegelijcken een/ tot een Erfleen ingegeven erfelijc te besitten. Ende dat dan Ottomannus/ oft Otmanbeg den eenen Vorst haest ontrent hem ghegrepen heeft/ ende den naesten Vorst met Crijch aenghetast/ de welcke/ als hy hem te swack was/ so verliet hy zijn Rijck/ eñ vloot

totten derden Vorst Caromanbeg. Als hy nu dit Vorstendom sonder wederstant vercreech/ soo greep hy / om zijn Rijck te vermeerderen/ noch voorder op dander syde zijn nagebueren aen/ende verdreef dien/gelijck den eersten / also den derden / vierden/vijfden/etc. tot aenden seuenden: alsoo dat hy nu de ses Coninckrijcken inhielt/ende hem nu alleen Caromanbeg teghenstondt/ende dat daerom/dat de ander vijf Coningen / met haer beste Manschap ende rijckdom/tot hem gheuloden waren/ om hem bystandich/ende aldaer seker te zijne / ooc daerom / dat dit Lant van natuere schier onmoghelijck is/ te beoorloghen ende soo stoutelijck tegen den vyant inde teghenweere toegerust/soo gheheel/dat by henlieden een spreeckwoort is / Caromanbeg sal eeuwich bestaen/ want oft wel dit Vorstendom veel aenstoots gheleden heeft/so en wortter nochtans niet oft weynich wtghericht / ende dat sy andere altijts meer schaden toevoeghen / dan van haer ontfangen. Euenwel zijn sy slechs ende in haer Landt soo weerlijck ende onouerwinnelijck: alsoo dat de Turcken met dese te gelijck moeten vrede hebben / anders als hy zijn Rijck slechts den rugghe keert/so ligghen hem dese int lant/ verderuen ende verstropen terstondt/al wat sy aencomen / dwelck driemael gheschiet is in tweentwintich iaren / dewijle dese Seuenborgher in Turckije gheweest heeft / en hem altijts groote schade toegeuoecht hebben. Daerteghen oft alwel den Turck wraeckghierich tot vergeldinghe/ dickmaels opgeweest heeft/ ende sonderlinghe eens / terwijle voornoemde Seuenborgher in der Turckije geweest heeft/ met sulcken crijst / om hem gheheelijck wt te roeyen/soo datter alleen twintich duysent met bijlen mede trocken/die al wat sy van boomen ende ghewasch aenquamen/souden afhouwen ende wtroeyen/euenwel weynich heeft wtghericht: alsoo dat hy ten laetsten moeste afwijcken/ vrede met Caromanbeg maken/ende alle dinck onvoleyndt laten. Met desen woort de Turck gheoeffent/recht als Israel/metten ouerblijuenden volcke ende vyanden in Chanaan. Alsoo blijft Caromanbeg na dat Spreeckwoort noch heden bestaende.

Caromanbeg bestaet eeuwich.

Nu desen Ottomannus oft Otmanbeg/ ende zijn kinderen/zijn noch heden na erffelijcker Linien / Keysers inder gantscher Turckije/ en der Turcken Rijck is/na ouden ghebruyck/ ouer gheen zijde der Zee / noch heden in seuen Vorstendommen ghedeylt / die oock noch haer oude namen hebben / hier met ernst na ghelaten.

Vande vermeerderinghe der Turcken Secte/hoe ende wanneer sy den name Turcus oft Turcken/ hebben begonnen.

ALs nu dit volck van Machometo eerst den naem Sarracenen ontfinghen / als kinderen Sare / niet Agar / (want sy houden haer als de kinderen Abrahe/ den welcken billick de heerschappie / ende den seghen der Aerden toebehoore) soo begonnen sy ontrent haer te grijpen. Ten eersten/ de aenstootende vredelijcke weerloose Christenen/ vande welcke hen vele wt vreese/ om de grouwelijcke veruolginghe te ontulieden/ willich ouergauen/waerby noch veel steden ende Sloten vande Griecken noch ongheschent / onder den Turck zijn. Terstont moesten de Christenen/om de Christenen te veruolghen / den Turck bystandich zijn/waer mede sy Christum verloren/ende tot inckel Turcken/ia booser dan Turcken wierden; hoewel sy noch niet verloochent hebbende / haer goede Christenen te wesen duncken lieten/ ende begonnen den Turck te raden/de Christenen haer broederen te verschoonen/maer haer gheuanckelijck aen te nemen/ ende thuys geuoert zijnde / voor dienstmaechden ende eygen knechten te gebruycken /welcke geuangenisse argher was dan de doot/ ende de Christenen der Christenen arger vyanden waren/dan de Turcken. Doen begon alleynskens de ghewoonheydt ende begeerte van meer ende meer knechten ende dienstmaechden te besitten.

Christenen inder Turckie arger dan de Turcken

Alsoo heeft dese Turckische Secte/door bystant der onchristelijcke Christenen/bouen maten seere ouerhandt ghenomen/ die in alle dinghen haer handen ende mont gheweest hebben eene langhe tijt/ en de Turckije met arme geuangen Christenen veruult/om de Godloosen volcke te dienen/also dat de booshe ydt der verloochende Christenen/in veruolginghe der Christenen/den Turcken verre te bouen ginck.

Namaels tot meerderen schijn en bedroch/ begonnen sy ter tijt Ottomanni/ (als nu den Duyuel haer geloooue met valsche wonderteeckenen beuesticht/en haer geloooue eene gewichtighen ouernatuerlijcken nadruck ontfinck) Theorici/ghecorrumpeert/Turci/genaemt te worden/dat is / de gheestelijcke / welcke name sy henseluen gauen. Doen begonnen sy als wt eenen billijcken yuer/ alle ander ghelooouen en Kercken te veruolghen/als den welcken alleen dat erfdeel der aerden en heerschappie toebehoorde/en daer sloech ooc tot alle de voorgaenden quade/eenen snoode Middaechschen Duyuel/ende versierde ootmoet/ om te veruolghen onder den name der Jalosie tot God/alle ander volcken : waermede sy in een dobbel onheylsame booshe ydt gheraeckten/ waerby sy niet onbillijc Turci ghenaemt werden/dat is/gheueynsde Ypocrijten/ oft schijnende Heylighen. Alsoo willen sy noch alleen dat volck Godts zijn/ alle ander volcken voor Heydenen / ende eenen grouwel voor Godt achtende/ alsoo sy van Machomet onderwesen zijn / ende mette valsche mirakelen nu ter tijdt alsoo beuesticht/ verblint ende betoouert zijn/dat sy eer haer leuen/dan haer ghelooue laten/gelijckmen dickwils eruaren heeft/ ende ouer twintich Jaren tot Ouen seer veel onthooft wierden/den welcken men altemael dat leuen ende alle vryheydt toe seyde/so sy wederriepen/van haer dwalinghe afstonden / ende tot Christenen wierden. Maer sy wilden eer altemael ghedueldich ende willich steruen (behaluen e enen / die wederriept/moghelijck niet van herten / maer wt liefde zijn leuen te verlossen) dan haer ghelooue te wederroepen.

Den naem Turck/ waeraf.

Turcken lijden alle martelisatie om haer ghelooue.

Vande sorghe/listen ende aenslaghen der Turcken/om de Christenen te vanghen.

DEn Turckschen Keyser houdt bouen zijn gemeyn Hofgesin 20. oft 30. duysent manman/meer listich dan sterc/ende grootmoedich. Denseluen set hy voor/eenen gelijcke dappere Hooftman/ tot eenen Vorst / die recht als de Sluypmoorders ende heymelijcke Roouers/ sJaers eens/ twee/ ofte drymaels onuersiens om te rooue n wttrecke in vremde landen / soo stil ende verswegen/dat haer eygen nabueren haren henenuaert nauwe connen vernemen/ wt oorsake als volcht. Want als sy de reyse/de welcke gheheelijck in aller haeste gheleghen is/ inden sin hebben/ soo bereyden sy Peerden ende oock haerseluen met soo gheschickelijcker conste toe / ende soo rassche lichte Ruyterije/dat sy voorts en voorts totten toch veer-

Sluypende Rotte ende Ruyterije in Turckie om de menschē te vanghen.

dich

dich ende bereyt / een gantsche weke moghen voorts varen/ sonder eenich nadeel: noch van haer/ noch van haer Peerden / oock sonder eenich peysteren onderwegen/ maer sy hebbē ende voeren met hen / daer sy des nachts erghens op een gheleghen plaetse / haer ende de Peerden / in aller haeste mede voeren. Maer eer sy wttrecken / onttrecken sy beyde henseluen ende den Peerden / met gheschickter ordinantie ende const / de spyse ende den dranck/ ende maken haerseluen met goedet/ doch weyngher spijse/ op den wech lichtueerdich/ ende crachtich/ op dat de swaerheyt eñ vetheyt des vleeschs afueme/ ende dat hē de cracht inwendich in march ende gebeente inkeere ende vergadere/ op dat beyde Peerden eñ mannen / tot het loopen ende rijden des te dapperder zijn.

Sy gheuen oock / eer sy haer op den wech maken/ verre een ander reyse voor/ dan sy inden sin hebben / op dat sy nerghens door eenen Bespier vermelt en werden. Sy en trecken ooc niet/ ten sy dat een yeghelijck twee trouwe Geleytsmannen hebbe / die alle weghen ende paden weten/ reysen also snellijc dach ende nacht/ gheenen rechten wech/ door inckel sluypholen/ tot somtyts inde vier dachreysen eenen merckelijcken langhen wech/ so dat / oft alwel sommighe haer voornemen mercken wilden/ datmense nochtans niet voorcomē/ noch haer aencoemste daer sy henen willen/ verraden en can.

Turcken ghe schickt inde kennisse der natuere der dinghen.

Om de natuere ende den aert der menschen ende Peerden te kennen / hebben sy een sulcke eruaringhe ende gheschickelijcheydt / dat sy slechs wt het aensien / alle aerdt ende ghebreck connen af sien/ ghelijckerwijs als wtgenomen goede Natuer kenders ofte Phisici/ want met eenen eenighen aenblick / kennen sy terstont/ van wat aert/ nutte / cracht/ ouderdom / ghebreck / gheschickelyckheydt ende natuere een mensch oft Peert sy: van wat Complexie/ aert ende eyghenschap de mensche sy/ van wat gheluck/ waer toe ghebruyckelijck / dat weten sy oock aende kinderen te sien / tot wat hanteeringhe sy bequaem toecomende zijn sullen/ dit dit zijn de Medecijnen oft Phisici by ons/ van ghelijcker macht.

Ick late hier onderweghen te segghen / hoe dat hen gheen dinck met allen/ tot dese reyse en belet oft benout / noch ongheweerte / coude/ hette/ locht/ noch storm / sy en schouwen oock niet de lanckheyt ende booshept der weghen/ stranghept der plaetsen ende lantschappen/ ende dat noch meer wonderlijck is / sy en peysteren nergens/ maer voeren al haer nootdorft van wapenen/ spijse/ dranck ende cleederen/ voor haer ende haer Peerden / met haer/ sonder eenighe hindernisse/ ende hoe sy met soo weynich/ nochtans crachtige spijse/ eenen soo verren wech reysen/ dattet dē oneruaren ongelooffelijck is / ende dat de Seuenborgher hier lieuer swijgen dan van een leughen gesuspitioneert werden wil/ het welcke hy oock selue niet en soude geloouen/ waert dattet hem de eruaringe niet gheleert/ ende dat hijt met zijn eygen oogen niet hadde gesien/ so en conde hy niet geloouen/ dat hy ooc selue van henseluen gehoort hadde / ende seyt vrij wt/ so hy haer listen/ daden ende wonderlijcke hanteringhen beschrijuen wilde/ datter een Chronijcke niet genoechsaem toe en ware. Alsoo varen sy in dese haer voorghenomen reyse voorts/ tot dat sy onuersiens veel gheuanghenen ouerrasschen / snappen/ vanghen/ ende met henlieden thuys voeren. Die nv haer ghelooue vrij bekennen / die moeten dies te meer lijden / euenwel hebben sy om haer eyghen profijts wille groote sorghe/ datter gheen wt de gheuanghen Christenen te niete en come/ noch ghedoot werde/ dwelck sy een groote moort achten / altijdt op die hope verwachtende / dat hem de gheuanghen bekeren ende bekeeren sal / oock meestendeel haer daer in verschoonende/ op dat syse dies te langher voor knechten ende dienstmaechden hebben. Want oft alwel de Turck so machtich is/ dat hy veel landen ende Eylanden met ghewelt verrijghen macht / so verhoedt hy nochtans alsoo den dootslach ende het bloetvergieten/ dat hy veel lieuer een leuendich ende tijnsbaer/ dan een vernielt / ledich ende verdoruen Lant begeert te besitten: waer by sy gheensins (alsoo den Seuenborgher schrijft/ ende dit zijn woorden zijn) de menschen en dooden/ dan wt den hoochsten noot/ waer by wel te vermoeden is / dat dit niet gheboren Turcken (euenwel Turcken ghenoech / ia ergher dan Turcken) gheweest hebben/ die voor Weenen in Oostenrijck/ alsoo alle dinck wat sy aenquamen/ sonder eenich ontfermen vernielt/ ghemoort/ ende iammerlijck in stucken gherapt hebben/ maer veel meer boose Christenen/ Ziegeyners/ Katsen/ Stradioten / Hussiten / ende dierghelijcke verloren/ bloedtdorstich/ aenhanghende ghepuffel : alsoo oock de beuaringhe luyt. Want ymmers na deses Seuenborghers getuyghenisse/ de Turcken van natueren moortwijcken / waer zijt voorby gaen connen / ende niet alsoo moortghierich en zijn / dan als sy haer weeren moeten/ oft de vlucht gheuen/ ende de noodtweere te nemen / ghedwonghen worden.

Turcken niet bloet/ maer volcks dorstich.

Hoe de Gheuanghenen behouden/ ghecocht/ ende vercocht worden.

VOorts / op dat de gheuanghenen dies te voechlijcker behouden ende gheregheren werden mogen/ hebben sy haer daertoe gheordineert de Coopliedē in alle steden / der welcker coopmanschap ende hanteringhe is menschen te coopen ende te vercoopen / die daertoe ghelijck alle andere Coopheeren / Priuilegia hebben/ dat sy de gheuangenen ouer al mogen coopen/ vercoopen / lossen/ versetten ofte verpanden/ het sy wie/ oft van wien sy willen/ na wtwysinghe der Statuta ende Religia/ Item dat sy sonder eenighe hinderniffe dese coopmanschap moghen drijuen/ niet alleen in Steden/ maer oock in Leghers trecken met ketenen/ op dat sy de gheuanghenen vande handen der Ruyteren ende Crijchsknechten ghecocht hebbende/ daer aen vast maken / ende als een eygen vee drijuen/ vercoopen/ waer / ende hoe sy willen.

Coopliedē van menschen.

Somtijdts wordender inde Oorloghen soo veel gheuanghen/ dat de Turcken besorghen/ dat syse belanghe niet souden gebruycken moghen / dan zijn sy dickwils soo goeden coop/ datmender vele om een cleyne somme ghelts coopt / Ja dat somtijdts een mensche om eenen vilten hoet gegheuen wort/ somtijdts zijn sy seer diere/ daer na datter veel is/ Item daer na dat sy ionck/ sterck/ schoon / constelijck oft niet/ zijn.

Coopmanschap ende hanteringe mette menschen.

Nv dese Cooplieden diese coopen/ coppelender somtijts thien oft twelf aen een keten/ vercoopen naemaels eenen yegelijcken/ na dat hy van Godt met sonderlinge gauen geadelt ende begaeft wort. Euenwel en wort daer des vleesch Eeldoms oft eenighe weerdichept des Staets niet gheacht/ maer een Edelman gelt effen also veel als een Boer/ Paep als Leecke/ maer op de gaue des lijfs wort ghesien / oft hy oudt/ ionck/ sterck/ schoone/ van goeder Complexie/ subtijl/ constlijc/ welgedaē/ dapper/ son-

der smette oft niet is. Daer ghelt eenen ouden Boerachtighen Drol weyniger / dan een dapper stout Man.

Menschen geprobeert ende besien/ alsmense coopē wil.

Somma/ Sy hebben slechts op dese dingen alleen acht/ als wanneer yemant een ander vee oft Peert coopt / daer worden de gheuangenen op een plaetse na de merct gheset/ daer worden sy ontcleet/ende ontbloot/ouer al besiē ende ghe-probeert/ oock de vrouwen ende maechden/ op datmen sie/ oft sy lidtbreuckich/ lam/ onghedaē/ofte beschadicht zijn/ daer grijptmense tot meerder schande ende bespottinghe openbaer aen/ mē thoont alleman haer schamelheyt/ ende moeten oock gheheel naeckt ende bloot voor alleman henen gaen / springhen ende loopen / op dattet blijcke / oft den veylen mensche/ swack/ghesondt/ dapper man oft wijf sy. Men besiet oock de Maechden/ oft sy geschoffiert/ ghebroken ende ghecorrumpeert zijn/ oft niet / daer na gheeft ende cooptmense / een Maecht dierder dan een ghescheende. Soo hem yemandt wilde schamen / ende de handt voor zijn schamelheydt houden/ dien drijuen sy met Scorpioenen/ slaghen ende geesselen daertoe/ dat hy van noots weghen / de schaemte moet varen laten/ daer wort de sone dickwils int aensien zijns Vaders oft Moeders vercocht.

Christenen hoermense vercoopt.

Daer wort een bedroefden schaemachtighen man zijn wijf ghenomen / die hem lief is/ende eenen anderen man ghegheuen / ende als een Hoere vercocht ende bespot. Daer en neemtmen niet selden de kinderen vande borsten of armen der moeder / ende daer en wort glat gheender weerdicheydt / noch gheens ouderdoms / noch staets verschoont. Daer gheldt effen den Ridder als den Boer/ so hy gheen ander gauen en heeft/ dan zijn geboorte/ als stercte/ mechdelicheydt/ etc. die hem bet vercoopelijck maken. Alsdan wort den vercochten tot eenen eewighen dienst thuys gheuoert / daer en is gheen hope van eenich wtdienen/ so langhe als hy leeft / daer wort allen boosen arbeydt op zijnen hals ghelepdt/ soo datter dach noch nacht/ noch troost/ rust/ noch rouwe is/ wtghenomen wat sy henlieden om haer eygen profijts wille gheuen moeten / op dat syse niet op een reyse beswijckende en makē / ende morghen niet meer arbeyden en connen. Somma/ wat sy hen goedts doen/ het sy ruste / eten oft drincken/ dat doen sy als eenen anderen Peerde/ henseluen te goede/ op dat sy gesterct zijnde/ des te bet trecken ende arbeyden moghen.

Ghelijck nv by ons somtyts een Dier meer wordt opghelept dan het draghen mach/ alsoo zijnder so veel groue Turcken/ die haer knechten ende dienstmaechden / als Beesten voort drijuen/ ende afdrijuen/ alsoo/ dat sy als de Eselen beswijckē/ ende onder den last neder vallen/ met kluppelen totten arbeyt drijuen/ende onder de slaghen moet hy hem dat lydē Christi laten oplegghen.

Angst ende camp der siele inde nootstal der eeuwigher ghevanckenisse.

Hier en lijdt niet alleen dat lichaem onsprekelijcken bedwanck/ hongher / dorst / naeckteydt/ armoede / arbeydt/ maer oock de siele/ daer schijnet / als oft haer een yeghelijck verghteten hadde / oock Godt selue/ daer cruypt haer beuende herte onder den arbeydt/ ende dat ongheloone vecht sonder ophouden met het gheloone/ alsoo / datter hier veel beswijcken ende afuallen / achtende dat Godt met den Turcken sy / die hen sulcken seghen ende Heerschappie gheeft / ende vergheten dewijle dat Cruys Christi/ vele wenschē alsoo vermoet ende afghemat zijnde / henselfs de doodt / die niet comen en wil. Vele als de doot niet comen en wil/ slaen selue handt aen haer/ oft storten haerseluen somtydts ouer de Berghen.

Daer denckt de ghelooueloose siele aller hope eenigher verlossinghe ontset (soose Godt niet wonderlijck int gheloone en behoudt) dattet met haer ghedaen is / ende laedt op haer vertwijffelinghe ende afual/ also/ datter veel onder dit Cruyce te gronde vallen. Vele zijnder (seydt den Seuenborgher) inde berghen / bosschen ende holen gheuloden/ende willich daerin van hongers ende dorsts noot ghestoruen. Sommighe metten strick haer leuen gheeynt/ sommighe haerseluen in een water ghestort/ sommighe anders.

Vande begheerte der Turcken / om Maechden ende Knechten te vercrijghen ende te behouden/ oock vander seluer vlucht ende verlossinge.

Nut der eyghen knechten.

DE begheerte van knechten ende dienstmaechden te besitten/ maeckt dat onsprekelijck profijt/ dat sy van haer hebben / want sy zijn der Heeren handen ende voeten / soo dat sy als Heeren daerby leech en wandelen gaen/ ende by henlieden is een sulck misgheloone geraeckt (dwelck henlieden doch selden faelt) dat die behouden ende een Heere te zijn ghedacht wort / die dienstmaechden ende knechtē heeft/ waerby haer altemael een onuersadelijcke liefde ende ghiericheydt / om dese te vercrijghen/ beseten heeft/ wie eenen crijcht / denckt haest na den anderen / ende derseluer begeerte/ wast bouen mate met het gheluck toe. Alsoo vintmen die dienstmaechden en knechten te samen gheuen / ende besetten met henlieden gantsche huysen/ der welcker arbeyt/ kinderen/ ende altemael wat sy ghewinnen / den Heere toebehoort/ die henlieden somtydts (op dat sy dies te lustigher zijn souden om te arbeyden) oock yet wat daer af gheeft / op dat sy voeyer ende decksel hebben. Euenwel en laet hyse gheensins niet eyghens hebben / maer haer kinderen worden oock den Heere ghebooren / dies sy tot eeuwighe knechten ende maechden geheel eyghen zijn/ soo dat hyse mach dooden / ende vercoopen als een ander Vee / die moeten namaels haren Heere ledich onderhouden / ende rijck makē. Wt die oorsake en isser nauwe een huys in der gantscher Turckije / dat ymmers op tweynichste sonder een dienstmaecht ende knecht sy. Daer by comet / dat / hoeveel dat haerder int ghetal worden/ nochtans niet af en slaen van weerde/ maer slechs toenemen / wāt hoe meer knechten / hoe meerder profijt / ende grooter Heeren. Dat weten de Cooplieden ende Menschdieuen oock wel/ dat haer ware metter veelheydt niet af en neemt/ noch ouervloedich en mach worden / maer hoe meer hoe beter.

Vlucht der eygen knechten.

Ghelijck nv de Heeren niet anders en dencken / dan maechden ende knechten te ghecrijghen/ also en is der knechten claghe ende wee anders niet / dan der Heeren handen te ontvlieden: dat is al haer reden/ dencken ende gepeysen. Als dan de Heerē dit somtyts/ als vā eenen ongherouwen Judas / die wel dienen wil/ ende dit het Heerschap aenseyt/ eruaren/ soo verminderen sy henlieden alle dinghen/ soo dat sy niet ouerschietens van spijse ofte teeringhe op den wech en moghen behouden oft bereyden.

Bouen dien / oft al schoon de gheuangenen op menigherley wijse vlieden / soo richten sy nochtans weynich wt / alsoo / datter nauwe yemandt ontcomen en can/ ende het selfde een wonder Godts gherekent wort / oorsake/ de Turcken hebben so veel manieren beuonden/

om

om alle weghen / passagien ende oock aenslaghen te vlieden/ te voorcomen/ ende dat te beletten/ datter nauwe yemant de vlucht gedencken en mach / oft hy is wederom ghevanghen/ want niemandt en derf desen vluchtighen coopen/ ende waer hy eenen vint/ spreeckt hy hem/ als zijn eyghen goet / aen/ so moet hem den anderen Heere oft Cooper / sonder alle wederspreken / weder gheven. Daer wort dan dat ghegrepen ongheluck ghedobbelt : wort daer toe gheprickelt ende ghegeesselt. Volhart hy in deser vlucht / ende dat hy anderwerf wort ghegrepen / soo wort hy vercocht aen noch eenen herderen dienst / oft met menigherley opgheleyden dwanck/ vander vlucht ghenomen.

Tyrannie er Turcken ecte knech en. — Sommighe hanghen sy in haren arbeyt eenen ijseren cloot aende voeté/ die hen te vlieden belet/ dandere branden sy de Spanaderen af/ soo dat sy dies niet te min tot arbeyden/ maer niet om te loopen bequaem en zijn / die moeten een keten aende voeten draghen/ ende na hen trecken/ waer sy zijn. Denseluen snijdtmen neuse ende ooren af / waermede ghemarckt zijnde/ nerghens toe dan tot arbeyden meer bequaem en zijn. So gheen dinck helpen en wil / brengtmense ten laetsten iammerlijck om den hals.

erbont om e vryheyt. — Euenwel om dit ongheluck te beletten/ hebben de gheschickste ende vriendelijckste Heeren een middel ghevonden /op dat sy de knechten vander vlucht ontwennen/ ende om te dienen willich/ gheneycht/ ende bestandich maken / als dat sy een verdrach / compackt ende ghedinG met hen maken om de vrijheyt/ hoe langhe ende hoe redelijck hy hem daerom sal dienen/ hier af maken sy namaels een opgherecht verdrach voor den Richteren / daer wort alle dinck met Ghetuyghen besteint / ende met Brieuen gheconfirmeert/ op dat dese zijnder vrijheydt/ den ghenen zijns trouwen diensts versekert sy. Wanneer nv het verdrach ghehouden wordt/ ende den bestemden tijdt ommecoemt / soo absolueert hem den Richter wt Keyserlijcker gheweldt/ ende begaeft hem met eeuwigher vrijheydt / alsoo / oft hy schoon elders ghegrepen wierde/ ende de Brieuen aenwees/ soo en derf hy noch ghevanghen/ ghecocht/ noch vercocht worden/ by Coninckljcker hoochster ongheNade/ na inhoudt ende vermoghe des instruments.

Vrijbrieuen nder Turc ye. — Dese Vrijbrieuen hebben voortijdts heerlijck gheweest/ alsoo/ dat den gheurijden gheheel ende al vrij was / inder Turckije te blijuen ende te hanteren / oft wederomme thuys in zijn Vaderlandt te trecken. Maer nv zijnse wat verkleynt ende engher inghetoghen/ alsoo / dat den gheurijden wt Turckije nemmermeer thuys en derf trecken/ maer alleen vrij in Turckije te blijuen. Waerby alle Hauenen der Zee met het ghebiedt des Keysers besorcht zijn / dat de ontvlieghene niet overghevoert en worden/ oft sy al schoon haren Vrijbrief aenwijsen.

Bouen desen zijnder noch twee manieren los te worden ende te ontloopen/ int gebruyck: Deerste / dat dese die in haer diensten heymelijck gelt gecregen hebben/ mogen van vreemde ende omtreckende Priesteré sulcke Vrijbrieuen valschelijck ghemaeckt (want sy gheenen Seghel en behoeuen noch hebben) coopen/ ende also heymelijck wech trecken/ ende soomense op de vlucht beletten oft ophouden wilde/ so thoonen sy dese Brieué/ waermede sy somtyts haren Heere ontgaen.

Dander ghebruyck is : In Turckije zijn Menschdieuen onder eenen schijn der Cooplieden/ die trecken van de een plaetse tot dandere/ ende als sy knechten oft Dienstmaechden ghe moeten die gheerne vloden / so nemen syse heymelijck/ als wilden syse verlossen/ ende vercoopense op vreemde plaetsen/ die hier nv geschiet is / met dien maken sy een verbondt / dat hy vercocht zijnde altijdts wech loope / ende wederomme tot hen als tot zijnen Heere wederkeere / ende als hy hem in sulcker wyse eens/ drie ofte viermael vercoopen laet/ dat hy hem wil daerna vrij rekenen / ende hem dies als zijnen Coopheere / Brieuen passeren. Daer mede wordender oock veel verlost/ maer weynich comé der weder om thuys/ eens deels/ om dat sy nv aldaer langhe ghewoont hebben/ ende haer midts der vryheyt saechtelijc generen/ eensdeels/ om dat zijt swaerlijck connen te weghe brenghen.

Vande ghene die ongedwongen haerseluen vrijwillich in dit perijckel der ghevanckenisse ende eeuwighe dienstbaerheyt begeuen ende offeren.

Daer zijn vier Rijcken aende Turckije teghen Tnoorden gheleghen / Bosna/ Arnantlat/ Sclauonia/ ende Albonia / de welcke den Turck nv in heeft/ ende wel ouer langhe vercreghen hadde/ soo hy na dit volck veel geuraecht / ofte dese Landen met Turcken te besetten gheweten hadde. Dese Landen hebben een soo heyloosen ouachtsaem verweghen Ziegeynerisch volck/ dat de Turcken de Christené veel lieuer coopé/ dan dese om niet te hebben. Desen hebbé/ eerse den Turck verwounen heeft / alsoo van haerder heerschappie belast/ ende met dagelijcxsche schattinge beswaert geweest / datter Jaerlijcks veel midts armoede ontuloden / ende in Turckije ghecomen zijn/ aldermeest als den arbeydt tijdt aenginck / als by ons den Oogst ofte Wijnlesen/ ende hebben henseluen aldaer als Dachlooners / die haer lijf ende arbeyt veyl droeghen/ verstropt door de Steden gheloopen/ ende om haer armoede te verquicken/ haren arbeyt veyl ghedragen/ sonder eenighen loon / alleen om dat broot te dienen. Dese/ hoe datmense niet sonderlinghe gheern en hadde / namen syse nochtans inder noodt aen/ ende becoutense saechtelijck/ dat sy niet wederom thuys en trocken / ende dit volc is in Turckije soo ghemeyn / dat sy haer eyghen sprake daerin ghebracht hebben / alsoo/ datter schier niemandt en is/ die de Sclauonische sprake niet en verstaet/ ende schier so veel spreken/ als haer eyghen sprake/ sonderlinghe inde Houen der Ridderen/ alsoo / dat inde Coninckljcke Stadt Andrionapolis / alleman/ wijf ende man/ cleyn ende groot / dese sprake spreeckt / ende dat de Turcksche of Arabische sprake op sommighe plaetse inde Turckije genoech vreemt ende seltsaem is / sonderlinge by dat Ruyters gesin int Hof des Turcx.

Den grooten Turc heeft ooc het thiende vá allen roof/ oock der geuangenen/ hy neemt ooc den keur daer wt/ meest Jonge liedé/ van ontrent 20. Jaren ende daer ouer. — Turck heeft Tiende van knechté/ etc.

Den Turck heeft oock veel eyghen lieden/ die niemandt toe en behooren / dan alleen aen zijn Hof. Van dese zijnder sonderlinghe vele wt de Griecken ende ander Natien. Dese zijn des Conincks eyghen/ met lijf ende goet/ wijf ende kindt / effen wel anderssins van alle ghemeyne schattinghe / ende beswaringhe ontslegen: want sy voor des Conincks ofte des Keysers goet geacht worden. Der seluer sonen ordineert hy tot zijn Hof te schicken/ die deylt hy naemaels wt aen zijnder Vorsten Houen / op dat sy Ruyterije/ de zeden ende manieren des

Eeldoms leeren/ ende haer in wapenen oeffenen/ de welcke als sy twintich iaer crijghen/ so beroept hyse aen zijn Hof sonder Soldt / ende maeckt van henlieden Dienaers ende Lijfwachters.

Turcken Hofghesin.

Dese/ als des Keysers eyghen Hofgesin/ der welcker hy altijdt by de dertich oft veertich duysent aen zijn Hof heeft / worden door een bysonder cleedinghe buyten andere wtgeteeckent/ ende Girmitscheri genaemt/ onder welcken altijts vijf oft ses duysent wtnemende wtvercoren goede Bogenschutters zijn/ der welcker Pijlen door alle Schilden ende Pantziers gaen/ ende dese treden sonder middel voor den Coninck henen int Veldt / als zijn Slot/ ende hy en strijt nemmermeer / hem en wort oock niet toeghelaten (oft hy alwel wilde) in de ordeninghe te stane/ oft als wilde hy oock handt aenslaen/ ofte hem te weere stellen/ ende heeft altijts twee oft drie hoopen / oft by auontueren deen ordeninghe vermoeyt of verstropt werde / dat nochtans de Victorie niet verloren en ware/ maer een anderen verschen hoop aenstont/ waermede hy dicmaels dat Velt behout. Ende tot deses Zeuenborgers tijt eenen Slach metten Coninck van Polen heeft ghehadt/ drie daghen ende drie nachten lanc/ oock ten laetsten dat Velt behouden.

Turcken crych ende maniere te verwinnen.

Nv wt dit zijn voorseyde Hofghesin/ leest hy de gheschickste wt / beueelt henlieden de Officien ende Ampten in zijn Rijck/ alsoo/ dat zijn Vorsten ende Heeren in alle zijn landt niet dan zijn Amptlieden zijn / ende hy alleen dat Imperium inhoudt/ om haer op ende af te setten/ wanneer ende hoe hy wil. Onder dese heeft hy twee voornaemste Vorsten ende Heeren/ die alleen onder den Keyser/ alle dandere te ghebieden hebben / alle dinghen na des Keysers wille te ordineren/ ende met hen wt te richten/ den eenen sit ouer Zee/ den anderen houdt Hof by der Zee / worden Beglerbegi ghenaemt / dat is/ Heeren der Heeren / daerby comet / dat alle zijn Rijck breedtsaem is / ende oft alwel een sulcken menichte volcks daerin is/ euenwel en can hem gheen oproer ontspruyten/ oft eenich wederspreken roeren / maer in allen dinghen ghelijckelijck vereenicht / daer slechs alleman op den Keyser siet/ hem te wille te worden/ behaghen/ ende te dienen met grooter reuerentie. Maer so hem yemandt cleyn oft groot / sonder zijnen wille ende ghebiet/ yet wat onderstonde / die wort int Hof beroepen/ ende op talder ghenadichste den voorgaenden dienst/ eer hy ontsleghen wort/ onderworpen/ oft ymmers ghedoot/ ghevanghen oft vercocht.

Ghehoorsaemheydt ende eenicheyt inder Turckye.

Vander Turcken manierlijckheydt / Tucht/ zeden/ cleedinghe/ Ruyterye/ etc. Oock vander seluen simpelheydt / ende des Keysers lof ende deucht.

Turcken tucht ende eerbaerheyt.

DE Turcken verachten ende vlien als een Pestilentie/ alle lichtueerdicheydt / in al haer doen ende laten/ ghebare/ woorden ende cleederen/ alsoo / dat hem den Zeuenborgher dies verwonderde/ ende dat hem dit eerstelijck daertoe bracht/ dat hy het Christelijck geloone verloochende/ tot Machomet geuallē is/ euenwel ten laetsten wederom ghekeert tot Christo van Machomet/ so hy selue schrijft/ wederghekeert zijnde. Hy seyt oock / dat sy der Christenen ouervloet ende dertelheyt in alle dingen hooghelijcx berispen ende belacchen / deselue Apen heetende/ want sy niet alleen in woorden ende wercken/ maer oock in cleedinghe ende ghebaren een seer eerlijcke wijse hebben/ ende gheheel gheestelijcke ghebaren/ oock dat Hofghesin / ick wil swijghen Borghers ende Boeren/ ende by haer vrouwen ende huysghesin wort een sulcke eerbaerheyt beuonden/ dattet ongheloofelijck te segghen is/ ende aenwijsen in alle dinghen een sulcke eenuoudicheyt/ alsmen in Christenen wenschen mochte / ende met rechte zijn souden. Daer en is niet ouervloedichs noch neuswijsch by hen ghemaeckt. Sommighe aendachtighe voeren een sulck exempel in ghebaren/ ganck/ spijse/ cleedinghe/ wercken ende woorden / datse yemandt voor ghereguleerde Obseruanters mocht aensien.

Geen ouervloet byden Turcken.

Oock is haer Ruyterie soo eenuoudich sonder eenighe pronckerije / oock onder de Heeren/ dat sy gheenen onbesneden Hengst en berijden/ ende alsoo stil henen trecken / dat onder hondertmael duysent Ruyters nauwe eenen ghehoort en wort. In sadelen ende toomen en is gheensins gheen neuswijsheydt / maer inckel nootdorft wort by hen ghespeurt. Niemant en treckt ghewapent henen / als sy te Velde trecken / oock haer eyghen Rapier en doen sy niet aen / maer het volcht altemael op de Kemelen na / tot dat sy in sorghen staen moeten/ ende onder de vyanden inder vyanden Landt comen. Niemant en broodronckt met zijnen eyghen Peerde / niemandt en springt neffens wt/ na der Christenen ghebruyck/ ia daer houden haer groot ende cleyn in sulcker ghelijckheyt/ dat sy nauwe voor malcanderen connen ghekent worden. Den Zeuenborgher seyt/ dat hy den Keyser selue alleen met twee Jongers eenen verrē wech van zijn Pallays heeft sien gaen/ oock diesghelijcx eens int badt.

Als hy vander Kercken gaet/ so en derf hem oock niemant nauolghen/ noch op der straten hem te ghemoete gaen / ende veel buckens ende niegens oft pluymstrijckens bedrijuen: veel weynigher hem toe roepen na de zeden der Romeynen: Viuat Rex, Geluck sy den Keyser / oft dierghelijcke. Denseluen Zeuenborger heeft hem oock eens inder Kercke ghesien/ niet met opverheuen Stoele met Fluweel beleyt/ maer neffens ende by dander Turcken opder aerden sittende/ met onderghespreyden Tapijtse ghelijck dandere/ soo seer ootmoedich / dat soo wie hem niet ghekent en hadde/ wt dandere niet en hadde kennen moghen / alsoo verootmoedicht hy hem/ sonderlinghe in zijnen Godsdienst.

Lof der Turckē eñ haers Keysers.

Bouen dien heeft hy hem eens in zijns moeders Lijckganck ghesien/ soo slecht / dat (so hy hem niet en hadde ghewesen ghewordeu) hy hem voor ander Turcken niet ghekent en hadde/ so ghelijck in cleedinghe/ ghebare/ ende alle dinghen. Daer is een bysonder Interdickt/ dat niemandt den Keyser en ghemoete ofte na en volghe/ dan wt bysonder beuel daertoe ghe roepen. Hier wil den Zeuenborgher onderweghen laten/ wat hy niet ghesien/ maer alleen van hem gehoort heeft/ van zijnder vriendelijcheyt in alleman aen te spreken/ van gewilliger verhooringhe/ gherechticheydt int oordeelen/ mildicheyt in aelmoessen / ende tegen yegelijcken goetwillich/ dwelck sy by henlieden Coninckljjck heeten. Dandere met deuchdelijckheyt/ als met State te bouen gaende.

Hy is oock ten tijden des voorghenoemden Zeuenborgers te Pera inde Christenen kercke inghegaen/ aldaer haer Misse ende Ceremonien ghesien/ ende als hy vernam/ dat haer geloone eenen Bisschop heyschte / die alle dinck ordineerde/ so heeft hy hen vergunt eenen te bestellen/ ende hen toeghesept / denseluen wt zijn Camer rijckelijck te onderhouden / dwelck oock gheschiet is. De Monicken hebben in

Roomsche Christenen worden onder dē Turcē gheleden.

zijn bywesen een ongeconsacreerde Hostie opgheheuen inde Misse / op dat sy des Keysers wille genoech deden / ende nochtans dat Heylichdom niet voor de Honden en wierpen/het welcke belacchelijck ghenoech is.

Vander Turcken reynicheydt ende simpelheydt/in al haer doen ende laten/baden/ eten ende drincken.

urcken ouden suy er huysen.

IN alle wterlijcke dingen pleghen sy een sulcke reynicheydt te ghebruycken/ dat hen alle dinck archwanich is van eenigher onreynicheydt/ waerby van wisschen/wasschen/ vagen ende keeren by henlieden gheen ophouden en is. In haer huysen daer sy in woonen ende eten en lijden sy gheensins datter een Hinne/Hoenken oft Hondt in gae / ende sooder onuersiens een Haen ofte Hont eenighe schotel oft ergens eenen pot aenroert / soo en coken sy nemmermeer meer daerin. Wanneer sy eenen Haen ofte Hinne willen eten/soo setten zyt te voren 6. oft 7. daghen op/ende en gheuen hem niet dan puer suyuer goet kooren teten. Sooder yet doot ghedruckt/gheworpen / oft anderssins omden hals quame, dat hem dat bloet niet met afghesneden halse wt en liepe/ende by hem bleue/het sy wat Dier dattet wil/so en eten zijt nemmermeer. Sy hebben oock een sulcke wterlijcke reynicheyt aen lijf ende cleederen/bysonder als sy haer tottet ghebedt bereyden/datter gheenderley smette of vuylicheyt aen haer cleederen en schijnt.

urcken en.

Sy en drincken oock daerom geenen wijn/ noch sy en eten geen swijnenvleesch/om dattet/ so sy achten den mensche ongheschickt ende onreyn maeckt.

Die een beuleckinghe lijdt vanden natuerlijcken Zade / die en laet niemandt met hem spreken/Ja hem oock so veel als hem moghelijck is / niet sien / tot dat hy hem met zijnen Doop gereynicht ende ghedoopt heeft. Waerom by hen veel doopẽs is/ooc geen huys sonder eenen Put van versch water / daer sy haer in duycken.

urcken eeten de hristenen eydenen.

Sy hebben oock een slechte eenuoudicheydt int timmeren / soo dat sy anders niet en soecken/dan bloote nootdorft/heetẽ ons veruloecte Heydenẽ/om dat wy sulcke Pallaysen in deser ellende bouwen als oft wy hier eeuwich leuen wilden. Ende hoewel sy meest wel hebbende zijn van siluer ende gout/so en canmẽ nochtans gheenen oueruloet by hen ghespeuren/in eenigherley dinghen/also dat ghy moecht achten/dat sy altemael in ghewilligher armoede leefden: Ja oock de groote Heeren alsser vrede int lant is/en achten de huysen geensins niet/ bysonder Tsomertijts/ liggen ende woonen te velde onder de hutten/eñ tenten dach eñ nacht/ iagen ende soecken ander tijtcortinghe.

Daer is ooc een geslachte onder hen/ die wy Veeherders noemen / die anders niet en doen dan haer van het vee onderhouden. Van dese zijnder seer vele inder Turckye / willen hierin nauolgers Abrahams/Loths/ Jacobs/Dauids/ende vã andere Patriarcken gesien zijn. Dese en hebben gheen seker plaetse/maer volgen met haer haue ende goet dat vee doort lant na/na dattet het vee nutte is/ ende weyde vinden/dis oueral vrij is. Swinters hoeden sy in Dalen/ tsomers op de Berghen. Vande selue zijnder sommige so rijck/dat sy een geheel Heyr in een velt wt te rusten vermoghen/ende daer toe Jaer en dach daer in te onderhouden / leuen nochtans in Hutten ende snoode Tenten/ ende seggẽ dat sy geen inwoonders/maer Pelgrims in deser Werelt zijn. Voeren haer nootdrust op het Vee achter na / ende waer sy haer henen legeren/daer zijn sy thuys. Eenigherley schilderye oft beeltwerck en wort inder Turckye niet geuonden/houdẽ hierin Moysen stijf/ heeten de Roomsche Christenen Afgodendienaers ende Afgodisten.

Geen schilderye/segel/ wapen/spel/ oft beelt in Turckye.

De Speelders om gelt oft eenighe ware/het sy wat maniere van spel dattet sy / houden sy niet alleen voor eerloose lichte lieden/maer gegrepen zijnde / straffen syse oock. Eenighen Schilt / noch Helm/ oft gheschildert teecken/ van eenichs gheslachts name / en wort geenen voetstap inder Turckye gheuonden. Sy en gebruycken oock geenen Seghel/ooc den Coninc selue niet / behaluen tot zyn Keyserlijcke Bullen : maer gheloouen malcanderen op bloote Schrift. Die wort daer oock hart gestraft/die valsche brieuen maeckt in eens anders name/ dwelck men by henlieden niet ghewoone en is/ dan byde Papen/die de ghevangenen somtijts valsche los brieuen maken.

Clocken/eñ wat anders eenen oueruloet is verachten sy als onnootsakelijck. Laten oock de Christenen geen Clocken toe/segghende/dat sy wel een benoemde vre moghen noemen/ tot haerder vergaderinge/ sonder dat sy desen onnutten cost behoeuen.

Tot al haer doen ende laten/ thuys ende ter Kercken/cleyn en groot / en soecken gheen ander sitstede oft stoel om te sitten/ooc den Keyser selue niet/dan de heylighe aerde/ghelijck de manierlicke kinderen. Daer sitten sy in eenen Rinc/zijnder haerder vele:nochtãs niet bloot/ maer met ondergheспreyde Tapijtsen / barderen oft matten/van biesen oft teenen. Sy en sitten oock niet/ eer dat sy de schoenen wtghetoghen hebben: Want het is sonde ende schande/wie by henliedẽ geschoept sitt/ oft dat aertrijck bloot aenroert.

Turcks sitten alleen op daerde.

Haer Tafel is rondt ghemaeckt/van Leer/ met ringhen/ ende eenen riem daer in ghetrocken/die spreyden sy opder aerden/ sitten om te eten baruoets rontsomme / ende als sy opstaẽ/ heffen sy de Taefel op / ende trecken die te samen als eenen sack. Sy dragen ooc lange cleederen/voor open/eñ een groote wijde broecke/ sitten of pissen na haer ghewoonte neder/werpen de cleederen (als by ons de vrouwen) rontsom haer / kacken ende werpẽ de onreynicheyt der natueren vã haer/ so dat niemant weet oft gewaer wort wat sy doen. Beneerstighen haer oock/dat sy tot dit werck dat aenghesicht niet tegen den Zuyden en keeren/ want derwaerts wenden sy haer/ als sy haer gebedt volbringen willen. Voorts/so yemant al staende oft ouer eynde by henlieden/ghelijck by ons/dat water loste eñ piste/die worde voor eenen verbannen ketter ghehouden ende ghemijt.

Vander Turcken krijch/toerustinge/ victorien/ ende aert te oorloghen.

DE Turcken hebben een sulcke vierichept ende yuer tot haer geloone/ het selue oock metten bloede te verantwoorden/ soo dat/ alsser eenen Alarm oft Crijch teghen de vyanden haers geloofs opstaet/eñ wtgeschreuen/oft alleen aengesept wort / dat sy daer selue toeloopen/sonder gebodt noch hope van eenighe soldye/den meesten deel op haer eyghen cost/ niet anders/dan als wildẽ sy ergens na eenẽ dants oft bruyloft trecken / somtijdts voorcomen sy den Toch/ende hissen oft porrẽ selue den Keyser daer toe. Daer en is niet dan blijschap ende vrolijchept. Daer wil alleman trecken:ende alst hem nv begheeft/datter sommighe wederom worden afghesept oft afghedanct/ so trecken dese treurich thuys.

Turcken willich ende gheneycht tot oorloghen.

Daerom en dersden Keyser om een Heyr te

vergaderen niet seer bemoeyt zijn/ maer schict slechs zijn bootschap tot zijn Amptlieden/ aen alle plaetsen/om dit den volcke ende Borgeren aen te segghen/ ende op ghenoemde plaetsen te bestemder tijdt ende pale Allarm te slaen. Soo vlieghet toe / de Ruyters op haer bysonder plaetsen/ ende oock dat Voetvolck: Altemael zijn sy toegherust / veerdich ende bereyt totten Tocht. Sy en ghebruycken gheen Banieren/ maer de Capiteynen hebben een haprighe vodde/aen een opgherichte spiesse vlieghende/ met onderschepdelijcke verwen: Waerby een peghelijck kent / onder welck vaenken hy behoort.

Item / een peghelijck Hoopman heeft zijn Basuynen/Trommelen en Pijpen/waer mede hy met onderschepdelijck ghelupt vermach de zijne tot hem te heysschen/ ende tot vrede ende oorloghe wacker te maken.

Soot nv den Turcken te velde wil te hart vallen/ende den vyant te sterck worden/ soo schrijft hy haest te rugghe/ ende laet den vierden oft vijfsten man op ghebieden. Alsoo haest als dit Edict ghepubliceert wort/ so loopen sy altemael toe/ ende een yegelijc wil trecken/ende deerste daer aen zijn. Wie nv thuys moet blijuen / die laet hem dies seer onsalich duncken wesende/ ende meynt dat hem te cort ende onrecht gheschiet. Want sy achten haer alsdan salich te zijn / als sy niet thuys onder den zeeuer en het huylen der Wijuen ende kinderen/maer onder de Pijlen ende Spiessen/als Martelaers onder de vyanden haer gheloofs steruen. Hier af en hebben sy niet alleen gheen leedtwesen/maer verondigen / verheffen/ende schrijuense als heylighe Martelaers ende ouerwinners / die om haers gheloofs wille/ haer bloet hebben vergoten/ int getal der heylighen/niet anders dan ghelijck wy de Martelaers Christi/d'welck veel Christenen arghert/ ende tot afual bringt. Sy bidden oock in al haer vergaderinghen(aldereerst na Middach) voor de verslagen Ridders ende Martelaers/ met dancksegginge/datse God tot sulcker eere der Martelisatie geroepen heeft / ende metter Martelaers Croone ghecroont: Ende beginnen dan (op dat sy de nacomers tot ghelijcke daden porren ende bringhen)haerder Voorvaderen victorie/ Ridderschap / deuchden ende Campstucken wt te roepen ende te verheffen.

Godsdienst der Turcke voor de verslagen Ridders.

Vander Turcken Vrijheydt/ houwelijck/ ghehoude vrouwen ende bysaepsters: Oock hoe dat sy niemant tot het ghelooue en dwinghen.

Turc mach twelf wijue hebben.

EEn peghelijck Turck mach na wtwijsinghe zyns Wets/twelf echte vrouwen hebben/maer bysaepsters oft Concubinen so veel als hy wil/der seluer kinderen beeruen alle gelijck/ der dienstmaechden kinderen/ mette echtelijcke: niet dat sy se alle (soo yemandt mocht dencken) by malcanderen hebben/ maer in alle steden/waer een Heere oft Coopman henen treckt om te coopmanschappen / hebben sy oueral haer huysen/ wijuen/ kinderen/ maechden/knechten / ende daer wordender seer weynich gheuonden / die twee wijuen in een huys hebben/om te vermijden ghekijf/haet en nijdt/ en anderẽ onraet/die daer wt spruyten mocht.

Haren Alcoran veroorlooft henlieden oock om een peghelijcke cleyne oorsake haer wijuen van haer te stooten / wederom aen te nemen/ wanneer/hoe/ en so dicwils als sy willen/ende dat den bant des houwelijcx/die sy Kebni noemen/gheheel ende al byden man blijft. Maer hoewel hy hem van het wijf derf scheyden/hoe ende wanneer hy wil/so en mach hy nochtans gheen houwelijck maken ende wijf nemen/ sonder des Priesters insegenen ende ghewelt.

Den Priesteren ende Monickẽ die van ons tot henlieden treden/ordineren sy goede prouisie toe / op dat sy een exempel der eenuoudighe Christenen zijn / haer dies te lichtelijcker bekeeren/dewijle sy haer geleerde ende voorgangers afuallen sien. Euenwel en dwingẽ sy niemant/so desen Seuenborgher aenwijst/zijn ghelooue te verloochenen / vallen ooc daerom niemant hart aen/ sy begeeren slechs der Christenen profijt ende heerschappije: sy en achten ooc niet vele inden gront/(hoe wel sy haer anders gelaten) ghelijck ooc de Christenen vande Joden/die haer gelooue verloochenen/denckende dattet hen by auontueren niet ernst en is / oft merckẽ daerby haer lichtueerdich herte/ denckende/ wie deen gelooue derf verloochenẽ/ dat die wel derf van thien geloouen afstaen / landt ende lieden verraden.

Turcken en dwingẽ niemant totten ghelooue.

Dander segghen/dat de Mammalucken ende verloochende Christenen by henlieden in grooter weerde/ acht/ ende aensien zijn / ende datter een groote blijschap is / ouer eenen bekeerden van Christo tot Machomet. Ghelijck nv alle dinck metter tijt in een argher wijse geraeckt is / so macht by auontueren nv veel anders zijn/nv soude hy dien dwinghen / die zijn ghelooue niet en wil aennemen oft bekennen: Ende dat zijn Wet inhout/dat hy mettẽ sweerde alle gheloouen Machometi soude ghewinnen ende toe ghesellen/ tot eenichevt zyns gheloofs. Sommighe segghen int contrarie / dat haren Alcoran niemandt tot haer ghelooue en leert dwinghen/d'welck vele geern ghelooven/ dewijle hy hier af op veel plaetsen / die hy met crijch ouerwonnen heeft/een exempel van hem heeft gegeuen/ alleman latẽde geloonẽ wat hy wilde / maer slechs nader heerschappije gheuraecht/dat sy Machomet en zijnẽ Rycke/met lijf en goet onderworpen worden.

Vander Turcken eerbaerheyt / ernst/ dapperheyt/sedelijcken wandel/tegen der Christenen lichtueerdicheyt/etc.

HIer seyt den Seuenborger wonder vanden tuchtighen wandel/sonderlinghe der vrouwen inder Turckije / en is daer tegen seer bitter/ tegen der Christenen ontucht ende dertelen moetwille ende ouervloet int vercieren/ ghebaren/cleeden/gaen/eten/ etc. Daermede sy haerseluen verderuen/ ende de lichtueerdighe sielen tot haer locken. Hy aenwijst wt de Epist. Petri/ 1.Pet.3. Hoe de Heylighe vrouwen souden verciert zijn / ende haer heylicheyt met haren goeden wandel bewijsen / op dat sy haer mannen sonder woort/Christo gewinnen ende toeleyden souden : alleen door haer heylich onschuldich exempel ende bywooninghe. Bringt oock tegen haer in/dat 1.Tim.3. Item Esaie 3. ghesept wort : Ende vertelt veel schaden/die wt de ouermate ende lichtueerdicheyt spruyten/hier al willens achter ghelaten. Wy willen der Heydenen ende Turcken wandelinge tegen de Christenen sien ende ouerweghen.

Indẽ eerstẽ isser een sulcke tucht of manierlicheyt by henlieden (seyt de Seuenborgher) doorgaens int gheheel landt/ dattet by hen een schande ware/ en eẽ wijf binnẽ oft buytẽ shuys met blooten aengesichte haer ander mannen sien liete. En dit is soo waer/ dat hy seyt/hy sy 20. iaer in zijnen laetsten dienst by zijnẽ Heere geweest/lief/wel en weert gehouden/ en dat hy ten laetsten hem inde stede eens kints met vryheyt begaeft/heeft willen aennemen / ende dat hy hem veel / iae alle dinck inden huyse toebetrout heeft. Euenwel soo en heeft hy dese 20.

Tucht der Turcken vrouwen.

Jaer

Jaer zijns Heeren vrouwe met blooten aensichte niet ghesien wtcomen/ soo dat hy niet en weet hoe sy van aenghesichte sy / oft hyse wel dickmaels weynich spreken hoorde /ende seluē oock mede haer ghesproken heeft/ende dat hyt nemmermeer en soude gheloouen / waert dat hyt niet eruaren en hadde.

Voorts worden der Turcken wijuen (seyt hy) op het eenuoudichste / slechtste / nochtans reyndelijck ghecleet. Sy gebruycken somtijts ghestricte huyuen voor haer aenghesicht / oft somtijts eē ander voorhangsel/dat ter rechter syde aende huyue ghehecht/in eenen ooghenblic mach opgheslaghen/voor/ende wech ghedaen worden/alsoo haest als haer yemant aensiende wort / alsoo dat sy voor alle menschen (alleen haren man ende kinderen wtgenomen) eewelijck verhult ende verdect blijuen/ mettē voorghetoghen dunnen doeck oft huyue / schier gelijck somtijdts by ons den Eeldom/ diet by auontueren oock wt deser oorsake / oft moghelijc wt eenige ander eerbaerheyt / oft veel meer houeerdicheyt/ dese na te doen willē gesiē zijn/ op datse niet een yegelick boer en begape / als een Kalf eē Staldeure /want sy ymmers anderssins geen sulcke eenuoudicheyt in cleedinghe en hebben / datmen mochte dencken ende afnemen dat zijt wt ootmoet ende liefde der reynicheyt deden/dewijle sy anders alle stoutheyt/ouervloet ende dertelheyt in alle cieragie/ gebare/ gaen ende staen/ aenwijsen. Daerom wort hen oock van velen / dese ootmoet ende bedeckinghe haers aensichts / voor een hoouaerdye toegherekent/als oft sy beter waren/ dan datse een yeghelijck boer aenghape. Jck hetet een eerbaerheyt zijn / waert dat den anderen wandel ende wesen des gantschen leuēs/ mede stemde / ende dat sy dit oock ten dansse plachten te doene voor den Eeldom / daertoe altijdts ende oueral / ende niet alleen voor de boeren/ die sy moghelijck onweerdich achten/ haer aen te sien.

...urcken be ...cken haer ...ngesichtē ...yt/gelyc ons den ...eldō/wat ...t bediet.

Nv dit voornoemde gebruyck hebben doorgaens alle slechte Boers wijuen/op het landt/ ende in de steden / Daertoe en derf gheen Wijf oock/bedeckt zijnde/ waer ergens een vergaderinghe van mannen is/niet wtghaen / noch oock ter Marct ghaen (wat ymmers een weynich eerbaer is) om yet wat te coopen/ te sien/ oft vercoopen / maer dit wordt altemael door dienstmaechden ende knechten wtghericht.

Voort so hebben sy inde ghemeyne Kercken/ ghelijck by ons Nonnen oft Cloostervrouwen/ een bysonder afghescheyden plaetse /daer anders niemandt comen en derf noch en can /ende daer en doruen oock niet alle / maer alleen de Edel vrouwen/ende oock niet altijts/maer sVrijdaechs na Middach gaen op een vre/anders en wordt hen ter kercken te gaen niet toeghelaten Het is oock ander vrouwen gheheel verboden/ende onbetamelick.

...lechte ...ouwen is ...n Turckge ...e Kercke ...erboden.

Dat een wijf by haren man openbaer ryde/ sitte / gae/ oft stae / heeft alleman voor eenen Zeewonder: oock in haer eygen huysen/ en geuen de mans teghen de vrouwen dat mynste ghelaet niet/noch in ghebare oft rederie / dat een aenleydinghe oft porringhe mocht geacht worden van eenigher oneerbaerheydt / moetwille/oft dertelheydt. Ende is een sulcke dapperheyt by hen/oock in haer eyghen Casteelen/ dat vreese/ tucht / ende eere (dwelck ick lieuer van Christenen segghen wilde) van alle zijn huysgesin den mannen aengeboden wort/ want sy en legghen haer ernstachticheyt ende strengicheyt nemmermeer af/sonderlinghe teghen haer huysvrouwen/so dat sy haer aengesicht nemmermeer ontdecken noch ontbloten/ dwelck alleman in een vreese behout.

...apperheit ...er Turckē ...eghen de ...ouwen.

Die groote Heeren/dewijle sy by so veel wijuen niet oueral noch altijdts zijn en moghen/ so bestellen sy besneden Hofmeesters/om haer te bewaren: die een neerstich opsien hebben/ dat de vrouwe met gheenen anderen en sondighe/ ende haers mans recht wech ghene.

Hier gaet den Seuenborgher veel wonders voorby/dat hy dese 22. jaren ghesien ende eruaren heeft/alleen van vrouwen/ende seyt/dat de Swagherinne oft behoude dochter zijns Heeren twintich gheheel jaren met hem in huys gheweest sy/sonen ende dochteren daerin opghevoet/euenwel noyt met blooten aenghesichte/oock van haren eyghen Sweer / alle desen tijt niet ghesien en is ghewordden/ noch oyt haren mont open gedaen/om in dese twintich Jaren eenich woort met hem te spreken/dwelc schier ongheloofelick is te segghen / euenwel warachtich waer/ende desen ernst reuerētie/ schaemte ende eersaemheyt/en heeft sy vā dien dach voorts dat sy eē Bruyt in haers Sweers huys is ghegaen/noyt opghehouden/ oock en betaemt haer den seluē nemmermeer af te leggen/tot in haer graf toe. Dit is doorgaens een ghemeyne ghewoonheyt by de ghene die in gelijcken Staet zijn.

Wonder vā der Turckē vrouwen teghen haer.

Een ander maniere isser by henlieden / die sy stijf houden / alsmender twee met beyder vrientschap te samen houwet / soo en derf de Bruyt niet meer wt gaē / noch haer sien laten/ totter Bruyloft toe / diesghelijcks en derf de Bruydegom noch des Bruydts vader noch vrienden meer gemoeten oft aenroeren / maer moet met schaemte vlien/ende in een systrate/ ter syden afgaen/als haer vrienden hem aencomen/ende te ghemoete willen / ende wacht hem so veel hem moghelijck is / dat hyse niet aen en roere/hy en derf oock de Bruyt midderler tijt totter Bruyloft toe niet meer sien. Diesgelijcks hout haer de Bruyt tegen den Bruydegom ende zijn vrienden.

Hier heet den Seuenborgher de Turcken niet onbillick mannen/der welcker een yeghelijck (so geseyt is) twelf vrouwē hebben mach/ euenwel haer lijf alsoo vermeesteren / datmen gheen lichtuaerdicheydt en speurt / noch haer liefde ergens onordelijck teghen deene wtgieten/met verachtinghe der anderen/maer hebbense te ghelijck al lief/ oft ymmers so gelaten sy also/meer om kinderen te winnen / ende wt noot zijnen name te vermeerderen dan wt onordelijcker begheerte. De ghene die haer vrouwen ouer hen heerschappen oft regeerē laten/ die worden voor bloode lichtuaerdige heyloose menschen gheacht/geender eeren weerdich/ gheuen henlieden daerom oock veel toenamen ende schandt tittels / als verderuers der Wet Machomets.

Lof der Turcken.

Vander Turcken gheloone/Wet ende Ghebedt.

DEr Turcken Fondament / Hooftstuck/ ende Professie haers gheloofs is: Daer is een eenich Warachtich God/ ende Machomet zijnen Propheet. Al haer dinghen is met ongerymde ghedwongen wtleggingen ende spreucken wt Mose ghestolen / schier ghelijck dat Pausdom in veel stucken.

Turcken ge loone wt Mose gestolen/ende te samē gelapt

Dat eerste deel haers gheloofs is goet/ dat ander deel is den kancker daermede dē Duyuel desen Anghel besmeert / ende dat speckken dat hy op de valle leydt/op dat hy de onuoorsichtige Muysen (des lists onwetende) vange. Also heeft hy int Pausdom oock in sulcker mate, God ende zijnen name inde wapē geuoert/

maer daer onder zijn cracht verloochent. Alsoo sitt den Duyvel altijdts onder de kinderen Gods.

Vier Propheten der Turcken.

Nv/dit is een ghanckbare meyninghe meest aller Turcken / van haerder Wet : Dat den Propheet Moyses in den beginne de wet vande handen Gods ontfanghen heeft / ende dat wie tot zijnen tijden dese Wet gehouden heeft/ salich gheworden is:

Namaels/als der menschen boosheydt dese Wet brack/heeft Godt Dauidem verweckt/op dat hy Godt aende vyandē des Wets wreecte/ ende de wet eenichsins veranderde.

Als nv dese oock te gronde ginck / ende niet helpen en wilde/ is den derden grooten Propheet Iesse oft Iesus ghesonden gheworden/ diet den derden soude versoecken/ ende de Werelt met zijn vredelicke Wet/ met goetheyt beproeuen/ die alleen tot zijnen tijden een oorsake der salicheyt gheweest is/allen den ghenen die in hem ghelooft/ ende hem aenghenomen hebben.

Als nv dese Wet ooc tot water wiert/ ende dat haer de Wereldt met liefde niet en wilde laten vinden/so heeft Godt den vierden eñ laetsten Propheet Machomet verweckt ende gesonden/die de Wet Alcoran ontfangē heeft/ die soudet met ghewelt versoecken/ende hem alle volcken onderworpen / ende met ghewelt tot Gods volck maken.

Wet Alcoran.

Nv/Alcora/is der Turcken Wetboeck/ghelijck dat bydeRoomsche Christenen dat gheestelijck Recht/Decreet/etc. eñ by de Iodē den Talmut. Waer in onder andere vervaet is/ dat de manbare / beyde mannelicks eñ vrouwelicks gheslachts totten houwelicken staet bequame/te samen gheuoecht worden souden/ ende henlieden gheensins en souden voornemen alleen cuysch te leuen.

Voorts verbindet de Turcken te bestemder tijt/vijfmael inden dach tot het gebedt/ghelijc de Romeynen seuen dachgetijdē hebben. Deerste ontrent der Sonnen opghanck/ want men heeft by henlieden gheen vren met allen/maer men schickt hem nader Sonnen. Dander gebedt smiddachs. Dat derde te Vespertijdt. Dat vierde tottē onderganck der sonnen. Dat vijfste/na het auontetend inder nacht / oft alst doncker is.

Nv/in dese haer Godtsdiensten is een sulcke tucht ende stilte/dattet wonder is. Nv setten sy haer alle ghelijck onder malcanderen / arm ende rijck /in eenen rinck oft Circkel opder aerden/nv staen sy ghebuckt / nv vallen sy int ghebedt neder op daerde/ende hebben hierin haer ghereguleerde ceremonien/ ordinantien /ende ghebaren.

Een yegelic Turc moet vijfmael sdaechs inde Kercke.

Nv/dese Horas moet een yghelick met zijnen Prochiaen in zijn Prochie dagelicx bidden/ten sy datter aengeseyde ghewichtige saken voorhanden zijn/ daerom dat somtijdts yemandt wtblijue/ soo moet hy nochtans zijn Horas thuys complieren / niet teender reyse/ maer tot een yghelicke tijdt zijn bestemt ghebedt.

Turcken en hebben geenen Vyerdach.

Op den Vrijdach is haren Feest ende Sabbaths dach/dan bidden sy wat neerstigher ende deuotelicker/nochtans en vyeren sy desen dach niet van eenighen arbeyt/dan ter tijt des ghebets/gelijck alle daghe. Maer sVrijdaechs comen sy altemael inde Hoofkercke/oock den Keyser daer hy Hof houdt/ende alle zijn Vorsten. Na dat het Middaechs gebedt volbracht is/preectmen ende gheeftmen milde ende heerlicke aelmoessen den armen altijdts/ so dat sy de gantsche Weke rijckelick te leuen hebben/ bysonder den Coninck.

Vander Turcken Kercken/Kettermeesteren/ Vasten / Doopen/ Paesschen ende Beuaerden.

HAer Kerckē noemen sy Meschitas/waerin sy (so gheseyt is) in al haer Godsdiensten een sulcke ordinantie/tucht/ ende stilswijghen/ootmoet ende deuotie bewijsen ende ghebruycken/ dat der Christenen vergaderinghe een oproer ende danshuys daer teghen mocht gheacht worden.

Sy hebben oock haer Kettermeesters eñ opmerckers / die de ketters vanden naghelaten Godtsdienst aendraghen / wt verplichtin ghe haers Ampts / Jae die sy verclaghen moeten. Die hangen sy voortgebracht zijnde/een Tafel vol Vossensteerten aenden hals / voerense tot een gaepsel alleman tot spot openbaer omme/sy en latense oock niet ongestraft ontslaen/ maer boetense daer toe om een somme ghelts/ aldermeest als sy een versuymenisse ende achterlatenheyt inden vasten begaen hebben.

Openbare boete byden Turcken.

Voorts hebben sy dreyerley doopen oft wasschingen/daer sy haer mede reynigen eñ bereyden tottet ghebedt/hebben daer toe in Tempelen ende huysen haer eyghen waterpoelen oft Putten inder Aerden daer toe ghemaect. Den eersten Doop is des gheheelen lichaems / soo datter gheen puntken daermē een naelde setten mochte/ongewasschen en blijue/soo gheheel datter niet een ongenet hayrken en sy/ anders is de wasschinghe crachteloos / waerby sy soo neerstich ende dicwils al het hayr afscheeren. Die mannen ooc dat hooft/den aers/schamelheyt/ ende onder de oxelen / wtghenomen de Baerden. De vrouwen oock alsoo oueral/wtgenomen dat hooft/dat Paulus den vrouwen totter vercieringhe van God ghegheuen te zijne seyt/1.Corinth.11. dwelck hayr sy sonderlinghe neerstich wasschen/op datter niet droochs eñ blijue. Snijden oock neerstich de wtstekende naghelen aen handen ende voeten af/ altemael daerom/op dat daer onder niet met allen droochs en blijue. Desen doop is van nooden/ oock tot een yghelicke smette oft beuleckinge van ouervloet des eygen zaets/buyten de houwelicsche wercken.

Drie doopē der Turckē.

Den tweeden Doop is van nooden / so dicmaels alsmen hem vande onreynicheydt des lijfs los maeckt/ende den buyck leecht/oft als yemant metten Aers een wint laet/ eñ de locht besmet / dan moeten sy haer / niet oueral / maer aēde heymelicke plaetsen achter en voor wasschen.

Dat derde nootbadt is van nooden /den leden der vijf sinnen : Dan beginnen sy van aende handen totten elleboge toe te doopen / daer na den mondt/ooren/ ende ooghen ten laetsten de voeten/tot aende knoessels oft braen. Desen doop is aen allen plaetsen tamelick/ende en is niet van noode / dat sy een yghelick ghebedt voorgaen/ten sy dateet een bysonder om reynicheyt heyschende is / dan mach hy hem na het eerste ghebedt onthouden voor alle onreynicheyt der sonde/ende anderen onlusten / so en behoeft hy sdaechs gheenderley wasschinghe meer. Maer dander/die nauwe conscientien en hebben/wasschen haer wt deuotie / ende tot meerder sekerheydt menichmael/sonder noot/ ende en houden niet op / dit te vermenichfuldighen.

Haren Alcoran voorschrijft hen oock / een Maent vande twelue te vastē/maer nademael sy dat Jaer niet na der Sonne ghelijck wy/ maer nader Maenschijn rekenen/ende altijdts twelf maenden voor een Jaer tellen / soo gheualt haer vasten nu en dan int Jaer/ nv inden

Der Turcken vasten.

Somer

Somer/ nu inden Winter/ nu inden Herfst etc. nu anders. Maer als sy vasten/ soo onthouden sy haer van spijse den gantschen dach/ snachts brassen sy so dickwils als sy willen/ oock smorgens eert dach wort/ op dat sy dien dach vasten moghen.

...eschen ...Turcke Voorts soo hebben sy oock ten eynde haers vastens/ haer Paeschen / inden welcken sy de ghedachtenisse ende verrijsenisse haerder verstoruen begaen/ voor haer biddende: ende verteeren aldaer inder ghemeynte / wat sy met haer bringhen/ cussen malcanderen/ seggende: Baaram Glimo zong/ dat is / den Paeschen become v wel. Ende dit doen sy opden tweeden Paesdach / die veertich daghen naden ersté genalt ende gelept wort/ ende dat daerom/ om dat dees tijt sJaers vele van haer broederen byden heylighen graue Machometi / tot Mecha wt beuaerden zijn / de welcke sy verwachten/ tot dat sy haer beuaert volbringhen. Want een groote menichte / niet alleen van Turcken/ maer oock Arabes / Sarraceni / Tartari/ ende oock vermeynde Christenen/ die daer in byde Turcken hooch ghehouden worden/ ende der welcker ghetuyghenisse van eenen soo vele ghelt/ als van drie andere/ besoecken jaerlicx wt sonderlinghe deuotie/ dit heylich graf tot Mecha/ veel meer dã wy te Jerusalem onses grooten Propheets Jesu Christi.

Nu/ Mecha leyt by vijftich oft tsestich dachreysen van Jerusalem/ daermen van dorheydt ende sants weghen/ door dat woeste Arabiam niet comen en can/ dan met Kemelen/ die allen nootdruft draghen: Want daer tusschen in deser woestijne gheen Weertshuys / wooninghe oft nederlaghe en is. Tot deser beuaert heeft den Soldaen veel bereyde Kemelen/ soo wy elders hier na hooren sullen/ van het onvruchtbaer Arabia.

Van der Turcken Gasthuysen/ hooghe Scholen/ Priesteren/ Meesteren/ ende Discipulen.

...asthuysen ...r Turcke VAn weghen deser beuaert/ totter Turcken heylighen graf na Mecha/ zijnder machtighe Gasthuysen opghericht onderwegen/ sommige op het lant dander in steden/ seer wijt ende groot / van Coninghen/ Vorsten/ ende Heeren/ met machtighe incoemsten ende Renten begaeft/ also/ dat alle daghe eerst alle vreemde Pelgrimmen / daer nae alle gheteeckende aengheschreuen rijckelick ghespijst ende geuoedert worden / sonderlinghe oock de Studenten aldaer wesende. Sooder nu dese versaet zijnde/ yet wat ouerblijft/ tselue deyltmen allẽ begeerenden sonder onderschept wt/ dagelicks tweemael. De ingheschreuen Priesters ende Scholiers moeten voor de zielen der stichters dage...at Turc ...om een ...ausdom. lijcks eenen bysonderen daertoe verordineerden Godsdienst bedienen.

Voort hebben sy oock veel ende groote hooghe Scholen/ inde welcke men voornamelijck de Keyserlicke rechten leert/ die daer onder wtnemende gheleert worden / die neemtmen tot Ampten/ Officiers/ om tvolck te regeeren ende leeren. Sy hebben oock twee graden / ghelijck wy/ Meester ende Doctor. De beste neemtmen tot Regenten/ Raden/ Amptlieden / die heeten Califf. Dandere/ die alleen Alcoran ende zijn Ceremonien wel weten/ ende studeren / verkiestmen tot Priesteren. Der seluer Ampt is/ dat sy dat houwelick besluyten/ int ghebedt ende dachghetijden de ordinantie houden. Dese en hebben gheen onderschept van het gemeyn volck/ arbeyden ghelijck andere / sy en hebben noch en behoeuen gheenderley oeffeninghe inder Schrift/ maer hebbent al in hare Alcoran voorgheschreuen/ aen een snoerken / ghelijck de Joden wt Mosi/ dies alleman wel ghewoone ende onderwesen is. De Predicatien hebben sy voorgheschreuen / die lesen sy wt. Daerom wachten de Priesters op haer dinghen / vee/ huysneeringe/ ende en hebben geenderley voordeel/ dan dat sy van alle tribuyt ende last ontslegen /ende gheheel ende al vrij zijn van alle seruituyt/ schattinge/ cijns/ ende reysen.

In haer hooge Scholen en leertmen in geẽder manieren eenighe van de Vrije consten / sy achtense voor een neuswijsheyt ende verliesinghe des tijdts.

Vander Turcken Heyligen/ wonderteeckenen/ ende vander seluer Monicken schijnende gheueynstheyt/ ende haerder Gheestelicken gheueynstheydt ende heylicheyt.

ONtallijcke veel valsche wonderteeckenen gheschiedender / niet alleen byde valsche misgheloouige Christenen/ maer byder Turcken Gheestelicken/ Monicken/ ende heyligen/ beyde int leuen ende de doot. Daer af 2. Thes. 3. Apoc. 13. Dan. 7. 8. 11. Augustin. de Ciuitate Dei, lib. 20. Cap. 19. yet wat gheseyt wort.

Ten eersten/ gheuen sommige int leuen zijnde/ so groote schijnende lijdtsaemheydt voor/ dat sy Godt recht als gheheel ende al afghestoruen ende onbeseffelick / gheen cleederen en dragen/ het sy hoe cout alst ymmers wil/ maer gaen gheheel ende al bloot henen/ alleẽ de schamelheyt bedect. In deser Religie worden sommighe beuonden van sulcker volcomenheydt/ dat sy recht als ghestoruen ende onlijdelick geworden zijn/ alsoo/ dat sy niet wtwendichs inghedruckt/ meer en gheuoelen / ende haer noch van smertender coude/ oft hitte / winter en somer also naeckt henen tredende/ en gheuoelen. Sy laten haer tot een proeue haerder gedult/ branden/ wonden slaen/ also dat sy haer lijuen vol verheelde knorren zijn: Want als haer yemandt beproeuen wil/ soo lijden sy alle dinck/ oock soomense dooden wilde/ ende en ontsetten hen niet anders daer af/ dan als of yemandt in eenen block hieuwe / oft vyer by eenen steen maeckte. Hart leuen ende schijn der Turck sche Monic ken.

Dander bewijsen groote ouernatuerlijcke deuchden / in afbrekinghe van alderley wellust/ spijse / dranc/ so datter vele daer toe gheraken/ met sduyuels stercte ende cracht (die hy hen/ om zijn Euangelium te betuyghen / daer toe gheeft) becrachticht: dat haerder sommige geensins niet en eten noch en drincken / dwelc met velen beproeft is/ sommige seer weynich/ sommige niet dan wortelen/ etc. etende. Een ander Secte der Vastende Monicken.

Sommighe houden (ghelijck de stomme) een voorghenomen eewich swijgen / en hebben geenderley wooninghe byde menschen/ op dat sy niet ghepoort en worden te spreken. Vande welcke dese Seuenborgher eenen niet sonder verwonderinghe ghesien heeft. Swijgende Monicken.

Sommighe zijn metten gheest der prophecie/ sommighe met menigherley openbaringen ende ghesichten beghaeft/ die worden ouernatuerlick opghetoghen.

Sommighe lijden groote armoede willich/ ende en dencken gheheel niet op dat tijdelijck/ oft op den dach van morghen/ ende daer en is schier gheenen onder alle dese / die zijn heylicheyt niet schier recht als met miraculẽ bewijst. Dese noemen sy Dornischlers. Ende daer nae dat een yeghelick een Professie oft Reghel heeft/ daer na draecht hy een teecken / alleman kennelijck. Siet ghy eenen een Pluyme op zijn hooft draghen / soo wil hy daer mede

aenghe-

aengewesen hebben/ een schouwelic opwaerts opghericht gheestelic leuen inden Hemel / als die met Hemelsche dingen ende openbaringen omgaet.

Maer draecht hy eenen bedelrock van veel verwen ghelapt/ so bediedet willigē armoede. Die iuweelen in haer ooren draghen/ bedieden de ghehoorsaemheyt des gheests/ die veel verlochten lijden/ ende dat sy mettē geest der Prophecie begaeft / lichten.

Draghen sy ketenen aenden hals oft arm/ dat bediet het ghewelt eñ de aendachticheydt/ die sy hebben in menichfuldighe verruckinghen/ dat sy recht als des gheests gheuanghenen zijn.

Der Turcken barnoeters.

Gaet eenen naeckt henen/ dat bediedt eenen afgestoruen mensche/ den Creatueren ende alle der Werelt/ die met ghedult alle dinck lijdt ende ouerwint.

Der Turcken Monicken zijn gelijc der Christenen.

Sy hebben oock menigherley wijse van leuen. Sommighe zijn eensaem / woonende by malcanderen in Bosschen / ende wildernissen/ dander woonen gheheel eensaem. Sommighe die niet van so hooghen gheest zijn/ voeren een ghemeyn gheestelick leuen onder de lieden: zijn herberg vry/ beherberghen den Pelgrimmen/ welcker huysen Teche genaemt wordē. Euenwel gheuen sy yemandt slechs herbergh / soo willen sy ghesien zijn arm te wesen/ als die anders niet en hebben / waermede sy ander lieden ghebreck te hulpe comen mochten. Sommige leuen gelijc by ons de bedelaers Orden in gedurende armoede ende bedelrye.

Dander draghen in steden hier en daer goet soet fonteynwater/ gheuen alleman om Gods wille/ diet begeeren/ te drinckē/ niet daer voor begeerende: dan datmen henlieden wederom om Gods wille daer voor wat gheuen wil.

Sommighe woonen byde grauen haerder bysonder Heylighen/ die leuen van des volcks offer/ bewaren de lampen / eñ roepen der Heylighen wonderteeckenen wt.

Monicken zijn van alle Wettē vry.

Dese en achten der Turcken wijse ende Alcoran niet met allen / ghelijck onse Monicken dat Euangelium/ dewijle sy (soo sy achten) een veel hoogher wijser Professie/ Religie ende Regel voor haer hebben/ dan den gemeynen mā/ eñ dā den Alcoran vermach: Daerom oock van diē billic exempti. Waerom sy ooc de gebeden/ Doopen/ ende ander Ceremonien/ die den Alcoran den ghemeynen man voorschrijft / niet en achten: Dewijle sy veel hooger ouernatuerlicke dinghen (so ghehoort is) oeffenen : Waerom oock vele wt henlieden tegen dat ghebodt des Alcorans/ den houwelicken staet / niet en bestaen / ende wt geestelijcheyt haer te onthouden/ willen ghesien zijn.

Veel sonder manlyck saet geborē.

Dat is oock een groot wonder/ waer af een groot segghen by henlieden is/ ende dies sy altemael wijs ghemaect zijn/ datter vele by hen sonder manlick Saet ghebooren worden/ die sy Neses ogli noemen: ende dit als gheen wonder by henlieden en is: Alsoo dat sy lichtelick ghelooven/ dat Christus van Maria sonder manlick zaet gheboren is/ alsoo sy oock vry bekennen. Dese baren ghemeynlick deser Monicken gheestelicke wijuen/ den welcken het niemant toebetrout/ dat sy by haer wijuen slapē/ dewijle sy cuysheyt belooft te hebben willen ghesien zijn/ ende daerom niet openbaer byde vrouwen en woonen / dan als sy somtijdts de samen comen/ ende de vrouwen bezaden / so becouten sy de lieden/ oft maken hen wys/ dat sy van Godes cracht/ sonder manlick saet beurucht ghewordén is/ oft by auontueren in haer stede besaetse de Duyuel onwetende/ somtijts inde gedaente eens mans oft bedrochs / op dat hy dit misghelooue byde leughenachtighe beuestige/ oft anderssins betoouert hijse / ende beneemt hen het vernuft/ dat man en wijf onwetende te samen comen / ende sy beurucht wert : Want daer en is teghen des Duyuels ghewelt (somen zijn werck aensiet) wt Godts toelaten/ gheen dinck onmoghelick. Want hy can (ghelijck in alle dinghen) ooc hier in wel Gods Ape oft Simme zijn

Vander Turcken Heylighen/ Geestelycke Monicken/ Feesten/ Vyerdaghen/ schijn/ ghebare/ spelen/ oeffeninghen / gheueynstheyt/ ende gheestelicke Boeuerye.

SY en hebben (soo ghehoort is) geenen Vyerdach/ dan die sy hen wt deuotie / oft wt eenigen aenliggenden noot/ selue voornemen te houden/ oock sommighe wt geloften/ sommighe wt oude ghewoonte/ sommige wt toeuallender noot/ als voor regen/ schoon weder/ etc. Alsdan comen te samen alle naby omliggende Turcken/ daer bereytmen een gemeyne maeltijdt voor alle/ van rijs oft gheslaghen vee / alsoot te passe coemt.

Dansſen in Turckye eē Godsdienst

Also haest als nv de maeltijt gedaen is/ staet den principaelsten onder hen op / neemt een becken oft Trommele/ ende slaet tot eene geestelicken dans/ een vreemt ghelupt: Dan staen dander op/ ende beginnen na ordene henschelijck te danssen of tot spelen/ met eenen so welgheschickten/ aerdighen / tuchtighen ghebare des gantschen lichaems ende hofwijse : nae dattet instrument / daer toe gheordineert / luydt.

Ten laetsten veranderen oft verdraeyen sy haer so gerap omme/ als ofter eenen Top omliepe: alsoo dat de toesienders nauwe en connen mercken/ oft een mensche oft omloopende Calomne sy. Daermede willen sy ghesien zijn vanden gheest ghedreuen te wesen/ ende dit der natueren een onmogelicke bewegenisse/ dwelc wel waer zijn mach: maer van wat geest sy gedreuen zijn/ daer waer wel een vraghe af / dat en can hen niemant na doen/ dan dierghelijcke gheestelicke/ hoe gheschickt ende rap eenen anders nemmermeer zijn mach/ of hy alwel den voordans wat te conterfeyten ende na te doen meynt.

Na dat sy nv inder vermengder ordeninge een yegelijc in sonderheyt gespeelt heeft/ so latē sy te middē indē dans sommige gebedts woorden varen/ voor de sielen der verstoruen/ die hen haer aelmoessen hebben mede gedeylt/ Gebruycken oock sommighe Liedekens daer toe/ van haer Ouderen tot desen spele achter gelaten/ die sy inden geest/ als sy opghetoghen waaen/ ghesonghen ende gheprophetéert hebben/ die zijn gherijmt / soet ende lustich te hooren/ oock wel ende lichte te mercken.

Turckē monickē mistiſceren dē Alcoran.

Voorts trecken sy alle wetten/ wijse ende ceremonīe des Alcorans/ op eenen gheestelicken sin/ ende mistiiceerent altemael / welcke haer Allegorye de ghemeyn Priesters des volcks gheenssins niet aen en nemen/ maer blijuen by de letter des Alcorans / ende achten weynich op dese wtlegginge / dewijle sy dicwils in ontruckinghe die also wtghelept zijnde / selue niet gheweten en hebben wat sy seyden.

Bouen dien/ wanneer dese haer vermeynde geestelicke/ tot de lieden comen / so wil een yeghelijck zijnder Professie oft perfectie een teecken ende bewijs gheuen/ onder welcke gheen dinc meer aensiens heeft/ ooc meerder deuotie beweecht/ dan dit spel bouen eerst gehoort. Sy willen oock hier geacht zijn/ dit spel Dauid na tedoene (die ooc also voor de Arcke/ 2. Reg. 6.)

ghespeelt

ghespeelt hebbe: Van welcke Apen / Amos 6. ghesept wort.

Op dese wÿse (schrÿft den Seuenborger) als eenen in zÿns Heeren huys gheherbercht is geworden/ so is hy na het auonteten tot dit spel opghestaen/ hem opschorssende / ende heeft beghinnen te danssen/ ende also hy hem int eerste verdraepde/ also gheras als een Potbacker een schÿue/ so heeft hy sommighe stemmen hooren ende varen laten/ soo claghelick / dat haer alle die int huys waren/ outset hebben / ende nauwe van weenen haer onthielden.

Op een ander tÿdt/ sept hy/ als sy oock inde Auontmaeltyt saten/ eñ dat zÿn Heere een van dese Monicken te gaste hadde/ so is op dien een haestighe verruckinge gecomen / alsoo dat hy van al zÿn sinnen ontset / van hemseluen ghecomen is/ ende aldaer als eenen dooden stock ghheseten/ so datmen noch adem noch leuen aen hem gemerckē en mochte. Als sy nv wederom tot hemseluen comen/ so segghen sy somtÿdts wat sy ghesien/ ende waer sy gheweest hebben/ somtÿts segghen sy dattet haer niet geoorlooft en is te seggen/ dattet hen oock mits de hoochhept der sake onmoghelick is.

Summa/ sy zÿn in al haer leuen / wercken/ doen/ laten/ spreken / gebaren/ ende wesen/ van een so goet exempel/ datmense voor Enghelen houdt/ ende de Duyuel moet hem doch by hen vermompelen/ ende in eenen Enghel des lichts dwinghen/ sal hyse bedrieghen.

...tstenen Turcken ...onicken geleken.

De dwase vermeynde Christenen aenbidden hem alsoo swart sonder eenich momaensicht/ wāt haer Monicken gheen diergheliÿcke heylichept en bewÿsen/ maer niet dan bleten/ ende des vleeschs vrucht sonder allen schÿn vā haer geuende: so dat de Turcken billick hierin wÿser te achten zÿn/ den welcken de Duyuel doch eenen sulcken neusenschÿn ende spiegelvechten moet makē/ wil hÿse doen schÿnē: Want der seluer Monicken ooc in het aēschÿn somtÿts een geestelickhept aenwÿsen/ so dat alle haer dingen voor deucht/ tucht/ ende gedult/ etc. schÿnt. Also dat (wie haer niet iuyst op de vruchten en siet) bedroghen worden moet.

Vander Turcken Monicken vrucht/ boeuerÿe/ boeuen stucken/ waer bymen haren gheest kent.

So yemant der Turcken Monicken woorden ende daden scherpelÿck ouerweecht/ eñ inwendich nauwe nasiet/ die vindt ten eersten eenen sulcken hooueerdigen gheest ende eergiericheyt by henlieden/ dat sy niemant neffens haer lÿden en connen / ende dat altÿdts deen Secte dander als gheringher oft slechter verclepnt / ende deene laet hem altÿdts duncken geestelÿcker ende beter te zÿn dan dander/ also dat sy daerom malcanderē hart benÿden/ stekende vol gheestelÿcker hoouerdÿe/ ydel eere/ eygen liefde/ ende doen al dat sy doen / wt liefde eñ nutte haerselfs/ om dat sy byde menschen gelooft/ beroemt/ begaeft / ende by God veel verdienē ende daertoe salich werden willen: Ende soecken in alle dinghen doorgaens haerseluen: welck valsch ooge alle vroomhept des vleeschs verderft/ ende voor God tot eenen grouwel maeckt. Sy noemen haerseluen die Wtuercoren/ Heylighen/ als de eenighe Gods vrienden/ die met rechts alleman eeren ende voor ooghen hebben soude / als die bouen anderé / om voor Godt veel te vercrÿghen aenghename lieden zÿn / ende eenen vrÿen toeghanck hebben. Dit zÿn de gronthoouaerdige haers herten/ die God plochte te verstroepen/ also / dat geen hoere met haerder schoonhept/ gheenen rÿcken met zÿn goet also en pronckt/

...le Monic... ...n soecken ...erseluen.

als dese met haerder vroomheydt ende const opgheblasen zÿn/ de welcke haer ghenade ende voorbidden tot Godt/ alleman aenbieden/ als die alleen by Godt te handelen / ende een open deure hebben. Daerom segghen sy/ dat aller menschen ghebeden/ offeren ende ghelooften/ haerlieden billick Gode te offeren al ouergegeuē worden. Waerby (soose yemandt slechs een weynich aentast) so bidden sy terstont Wrake Wrake ouer hem ende zÿn huys.

Monicken en connen niet lÿden.

Eene van dese Monicken / als hy ter seluer stede daer den Seuenborgher zÿn Wooninghe hadde / in eens Rÿcken mans huys (waerop haren gheest altÿt lieuer is / dan byde Armen) introck/ ende datmen hem ouermits nootsakelÿcke affairen met het vee ende huysghesinne/ niet also heerlick en ontfinc. So is hy terstont met gheschrey/ vloecken/ ende maledictien/ wt den huyse ghewekent: Ende het is ghheschiedt/ datter dit Jaer gheen mensch oft vee in desen huyse leuende ghebleuen en is. Dit heeft den Seuenborgher ghesien/ ende veel dierghelÿcke stucken ghehoort: waer bymen afnemen mach welcks geests kinderen sy geweest hebben/ des verderuers/ oft des gheens die niet ghecomen en is om de liedē te verderuen/ Lu. 9. Daerom so verhoedtmen inder Turckÿe hoogelicx datmen gheene van dese en vertoorne.

Maledictie eens Monicks ouer een gantsch huysgesin.

Van dat ghekÿf der Monicken ende Papen in Turckÿe / welcke de beste ende den volcke aengenaemst zÿn. Item een treffelicke Historie/ hoe een van haer Keyseren becont zÿnde/ een Monick gheworden sy.

Ter tÿdt der ghevanckenisse des voorghemelden Seuenborghers/ isser in Turckÿe een ghekÿf opghheresen/ oft de offerhanden/ aelmoessen/ ende gauen des volcx billicker den Priesteren oft Monicken toequame. De Priesters gauen voor: Wy zÿn de ghene die de sorghe des volcx draghen/ regeren/ leeren / voorstaen/ richten/ raden/ Wetten geuen ende voordragen/ ooc door den Alcoram beuesticht. Dewÿle nv onsen dienst eñ ampt meer gronts/ ooc den ghheelen Rÿcke meer van nooden is/ dan der Monicken/ so sal ons billic des volcks gaue ende offer volgen.

Ghekÿf der Monicken ende Papen in Turckÿe

Daer teghen seyden de Monicken: Wy zÿn der gener nacomers ende Stadthouders / die een fondament der Wet ende der ghenade zÿn: Wy zÿn oock die voor God staen/ om dat volc te voortreden/ ende al haren noot als eenighe noothelpers voor te draghen / ende der seluer sonden ende gebreken met ons voorbidden te verbeteren / versoenē/ eñ herstellen: Ja die des gantschen Rÿcks ongheluck ende aenstoot afweynden/ ende op ons nemen : Ende als alle menschelicke hulpe wt is/ so geuē wy onsseluen der vyantschap gheuanghen/ ende leggen ons daer tusschen/ op dat wy Godt voortredē / eñ alle ghebreken verbeteren / eñ alle onghenade te niete doen: Daerom ons met rechts de gaue des volcks volghen sal.

Alsmen nv desen tweedracht aenden Keyser liet comē/ eñ haer niemant vereenigē en cōde/ so wiert alle de sake den Keyser ouergedragen/ om daer ouer te oordeelen/ dat namen beydde partÿen aen/ onwedersprekelick te houden.

Als nv de Keyser beyder partÿē oorsake herwaerts ende gintswaerts ouerleyde/ so begōst hy by hemseluē te besluyten/ dat den dienst der Priesteren nootsakelicker was : Daerom tot vergheldinghe haers ampts / hen billick des volcks gaue toebehoorde.

Als nv dit tot de ooren der geestelicke quam/ soo

so haesten sy haer terstont na den Coninck/begeerende/dat hy die sententie niet en verhaeste noch verclaerde/maer dat hyse vertreckē wilde/tot dat sy de sake neerstigher mochten bedencken/op dat sy in een so grooten sake gheen oneere en behaelden. Twelck/alst hen den Coninck toeseyde/ende de sententie seuen daghen achterstelde / soo verhief hem op een van die nachten in sConincks lijf een sulck ghecrimpsel / dat hy haestelijc (om hemseluen te verlichten) opstaen moeste/om metten stoelghanck de ongesontheyt te lossen. Als hy met ghewelt bedwonghen/ongemackelijck op den stoel sat/ brack de Tafel onder hem/wt toerichtinge des Duyuels oft betoueringhe der Monicken/so dat hy in dat Priuaethuys viel / oft dat hem ymmers niet anders ghedocht en heeft (alsoo betouert zijnde) dan dat hy daer in lach. Euēwel liet hy hem bedūncken / dat hy niet heel daer in geuallen en was/maer op eenē dweerschen muer gheuallen/ende daer aen hangende ghebleuen was.

Turcksche Keyser valt in eē priuaez

Als hy nv in zijnen sin seere riep / ende hem niemant en mocht te hulpe comen/daerom dat alle poorten tot hem so neerstich met grendelen ende slooten gesloten waren/eñ dat hy hem verarbeyde ende vermoeyde om wt te climmē: schier om een ure lanck/ maer niet wtgherieht en hadde/so quam hem te sinne /dat hy ergens eenen Heylighen aenriep. So haest als hy dit dede/so verscheen daer terstont een licht /ende yet wat daerin/inde forme ende gedaente eens gheestelicken Monicks/also sprekende: O Coninck/waer zijn nv dese / die ghy v ende uwen Rijcke so nootsakelick hebt gheacht? Waerom en comen sy v in desen uwen noot niet te hulpe? Maer dē Coninc van vreese ende verschrickinghe en antwoorde niet. Doen seyde dat gedrochte: O Coninck/en beureest v niet / ick late v weten/ dat dese die inder hoochsten noodt (als aller menschen arm te cort is) hulpe moghen bewijsen / v ende uwen Rijcke opt alder nootsakelicste zijn. Mits dien nam hy den Coninck/ bracht hem sonder alle moeyte wederom in zijn slaepcamer/ende verdween terstont voor zijn ooghen. Doen quam den Coninck wederom tot hemseluen/ al dat hem gheschiet was / verhalende

Turckschen Monic opēbaert dē Keyser int schijthuys.

Smorgens vroech beriep hy al zijnen Raet/ vertelde hen de sake na malcanderen/ ende beschickte haestelick/dat alle geestelicke diemen inder werelt mocht te weghe bringhen/ontboden wierden. Als dit ghescheide / sette hy hem in zijnen Coninclicken stoel / ende neffens hem een vat vol gelts/hiet de Monicken al na malcanderen tot hem oft voor hem gaen / geuende eenen yeghelicken eenen greep vol gelts/so veel als hy onbeghrepen in deen handt houden mocht/ende mercte neerstichlick / of hy desen niet en mocht aensiende worden / die hem verschenen was. Als sy nv alle om waren /ende den Coninck hem verwonderde / dat hem van desen zijnen heylighen Monick / die hem wt zijnen noot gheholpen hadde / gheen ghesichte gheworden en mochte/ so tradt den oppersten onder de Monicken voorts/ sprekende totten Coninck: Dat desen alwel eenen eenighen ghesien gheweest ware gheworden/ euenwel in aller Monicken persoone hem verschenē te zijn/ daerom dat hy onser aller Patroon/ alle cause gheuoert heeft. Dies hem den Coninck vernoeghen liet/ende quam wt dit Duyuels gedrochte daer toe/dat hy zijnen sone/nau 10. jaren oudt zijnde in zijn Rijck sette / ende hy dat Coninckrijck verliet / ende hem na Manassa de stadt / onder de Vergaderinghe ende tConuent der Monicken voechde / ende derseluer Orden aennam.

Turckschen Keyser wort een Monic.

Als hem nu in dit zijn voornemen / sommighen tijt verliep/ ende dat kint inde stede zijns Vaders regeerde/so sproot daer een groote oproer onder dat Hofghesin / niet sonder bloetvergietē/also dat sommige daer door besorchden het verlies des geheelen Keyserdoms toecomende zijnde/waert datmen tot dit ongeluc niet haest een Medecijne en vonde: Want dat Hofghesin vercosen met verachtinghe des Conincks kindt / eenen anderen Keyser oft Coninck / die in nooden voorgaen mocht / ende bystaen.

Doen die edelen ende Vorsten des lants dit beuonden/ende ouerleyden wat onraedt daer door mocht comen / somen desen inbreuck toeliet / ginghen sy haestelijck totten ouden Coninck int Clooster/hem niet so seer met bidden als met dreygementen becoutende/dat hy hem dies wt noode des Rijcks onderstont/ende dat ongheluck (dat hem met ghewelt toeuoechde) afleyde/om dat toecomende quaet / eert ouerhandt name/te voorcomen. Daer mede dronghen sy hem wederom sonder zijnent wille int Regiment / ende moest regeeren tot in zijn graf.

Dese daet was ter tijt des geuangen Seuenborghers (so hy schrijft) also ruchtbaer eñ luytbaer in Turckye / datmen eenen langhen tijdt schier anders niet en seyde.

Een ander warachtighe Historie isser gheschiet/dewijle dat den voorseyden Seuenborger in Turckye gheweest heeft. Als den grootmachtigē Tartarus Tamerlanus int Oosten sommighe Gheestelicke / met bede ende gheschencken becoute/ende daer toe bracht / dat sy haer onderwinden wilden / des Turcks zijns viants hooft hem te bringhen/dies hy hen veel meer dan hy hen schanck/beloefde/en zijt volbrachten. So sochten sy langhe bequaemheyt/ hoe zijt aengreypen souden/maer de swaerheyt der sake quam hen altijt teghen. Maer nademael sy in alle swarte consten goet onderwijs hadden/soo ghedachten sy een vreemde behendighe nieuwe const ende auontuere te bedencken/om daer mede voor den Coninck te trecken: Ende so hy dese conste te siene begheerich ware /wilden sy voorgheuen ende hem becouten/dat sy dese haer conste niet en mochten sien laten / dan alleen als hy alleman van hem wtsloot / ende hy alleen hen toesaghe / alsdan hoepten sy tot haer begheert eynde te comen. Maer den Coninck wiert door sommighe diese in archwaen hadden /(ende der welcker bedroch hen eensdeels bekent was) gewaerschout voor hem te siene/dat hē van dese geen vreemde auontuere en ghescheide. Als hyse nv beroepen liet tot dit Spectakel/so quamen sy in haer ghewoonlick geestelick habijt daer onder met wapen wel bewaert. Dat vernam dē gewaerschouden Coninck / soo haest als sy inghinghen / ende gheboodt dat dat quaet dat sy teghen hem ghedacht hadden/aen henseluen wtginck / ordineerde se wt te voeren / ende een yeghelijck met zijn eyghen Sweert te dooden.

Deucht en geestelicheder Monicken in Turkye.

Inder Monicken boeverije breect een gat.

Doen ter tijdt wierden oock alle Ordenen alsoo aenghebracht /ende teghen den Coninck beschuldicht dat alderley boeuen ende grootste schalckē/Roouers/Moordenaers /die in Basschen/weghen/ende steden teghen den ghemeynen oorboor / met alderley lasteren berucht/ in dese kueuelboeuen ende gheestelijck habijt stekende / onder desen gheestelijcken schijn verborghen waren / die inde Werelt wesen mochten.

Wt alle welck den Coninck beweecht zijnde/ende

de/ende vander waerheyt met veel ghetuygen onderricht/liet hy een gemeyn Edict wtgaen/ dat alle ghersteliicken zijns Rijcks terstondt dat Rijck ruymden/ende oueral wtghedreuen wierden. Soomen daerenbouen eenighen aenquam / dien sondemen te ghelijck van leuen beroonen / ende alle zijn goeden gheconfisqueert zijn. Sy quamen oock in eenen sulcken haet tegen den Coninck/dat hy niet alleen haer namen niet en mocht hooren/ maer waer hy somtijdts eenen in een bedelcleedt aensiende wert/oft hem tegen quam/die en conde hy sonder bedroeffenisse niet aensien. Daerby(die den Coninck voor ende na ghinghen)en lieten nergen gheenen armen te voorschijn. Maer waer hē ergens eenen armen onuersiens inde handt gheraeckte / die en quam daer niet ongheslaghen af.

le Monic… n worden … Turckie …dreuen.

Dat heeft den Seuenborgher selfs ghesien/ die eens met ander armen gheuanghen / den Keyser(als hy te Bade wilde gaen) onuersiens inde handt gheraeckt zijn. Daer (schrijft hy) heeft hem den Keyser vergramt/ende geknort als een Sueghe / van onnoets ende onwils wegen /met verkeeringhe zijns aenghesichts/ so is zijn Herault oft Stocknecht toegheloopen/haer leelick wt den wech gheslaghen/ende die niet en ontuloden / en zijn de slaghen niet ontloopen/dwelck hem wijs ghemaeckt heeft/ den Keyser in zijnen bedelrock nemmermeer voor zijn ooghen te comen.

Vander Turcken voornaemste heylighen / noothelpers / haer Wonderteeckenen ende Beuaerden.

Sedichasi/dwelck eenen Heyligen ouerwinner verduytst wort/is onder āder voorschijnende Heylighen deser Secte / die na de doodt met valsche wonderteeckenen in Turckije gelicht hebben/ende noch lichten/den voornaemsten/welcks heylich graf tusschen Ottomanni ende Karamanni leydt/Ende hoewel dese altijdts Crijch met malcanderen voeren/soo en derf nochtans niemant des wrekenden Sants graf aenroeren/noch die naest gheleghen landen beschadigen: Ja by henlieden is eenē sulcken waen / dat dese het ongheluck niet en ontgaen/die slechs dencken deser Contreye ongeluck toe te voegen. Wederom zijn sy doorgaens becout/dat noyt yemandt desen noothelper te vergheefs en heeft aengheroepen: Voornamelijck is hy tot oorloghen ghenadich. Welcke partye hem de grootste eere bewijst/ byde selue is ghewisse victorie. Derwaerts treckt jaerlicks een groote menichte met zijn gheloften/ gauen /offeren/van Coninghen/Vorsten/Heeren/ende volcken daer ghebracht/ wie bet vermach/ die doet bet. Dese wordt den naesten na Machomet (die der Turcken Christus is) gheacht / alsoo dat zijn lof niet alleen byde Turcken / maer oock by andere aenstootende Natien is /die dickwils zijn graf besoecken.

…er Turc… n Maria.

Een ander Sant heet Harsipettech/dwelc ghetranslateert wort / een hulpe der Pelgrimmen/oft een Pelgrim Heylich/ die meestendeel vande Pelgrimmen besocht wort/welcks hulpe sy aendachtelijck gheuoelen. Vele dragen den derden Sant haren noot voor/Ascickpassa ghenaemt/dwelck liefde bediet / die aenroepen de Boeleerders ende ghehoude lieden/ dat hy de liefde wil volcomen maken / quade houwelicken versoenen/ende totter gheboorte helpen.

…er Turc… en Venus/ … Marga… …eta.

Een ander/Vampassa ghenaemt/den vreetsamen Sant/troost de bedroefden / vereenicht de tweedrachtige / openbaert hem den aenroependen/nv in een jonghelinck/ nv in eenen ouden man.

Inder contreye ende gheleghentheydt daer den Seuenborgher gheweest heeft /schrijft hy/ zijn veelder heylighen grauen gheeert met groote reuerentie / der welcker namen onbekent zijn /als by ons de elf duysent Martires/ die aenroeptmen om regen/schoon weder/ende ander toeuallenden noodt. Tot deser grauen beuaertmen / ghelijck wy Beuaerden ende Cruysuaert ghaen. Aldaer betalen sy haer offerhande ende ghelofte/ende dragen een groote hope der verhooringhe met haer thuys / sy brassen wel/ende zijn oock vrolijc/nae haer gewoonte / als sy tot deser ende ander heylighen Beuaert comen/ bringende met haer veel goede spijse.

Onder dese zijnder twee/ welcks namen bekendt zijn/Goy ende Bartschunrassa / vande welcke men wonder seydt/van haer Prouintien/hoe dat sy wtghenomen gheweest hebben/ om het vee te bewaren voor alle toeuallen ende aenstooten. Waer af den Seuenborgher schrijft/dat hem zijns Heeren vrouwe dicwils ghesevt heeft/ als dat sy veel goedts van desen Sant ontfanghen heeft / bouen al in de hoedinghe des vees / waer voor sy hem alle jaer een ghetal maten boters betaelde. Ende als sy somtijdts hem dien offer wt te reycken versuymich gheweest is / dat haer terstondt een ongheluck toegheeomen is / ende dat vee opghelevdt : Waermede hy haer recht als ghemaent heeft: Ende dat alsoo haest als sy de beloefde ghifte nederghelevdt heeft / het vee wederghecomen is. Sy heeft oock desen Seuenborger becout/dat hy achter de Schapen voor de Woluen(so hy schrijft)ooc desen Sant heeft aengheroepen.

Der Turckē S. Wendel.

Dat en can hy oock met swijghen niet voorby ghaen / dat hem zijnen Heere dickwils verhaelt heeft te seggen. Eens heeft hy eenen stier oft osse verloren ghehadt / dien is (als dander vee snachts inghecomen is) wtghebleuen. Doen heeft hy terstondt (alsoot by hen de ghewoonheydt is) zijn naghebueren gheroepen/ ende terstondt opghewecst/een yeghelijck met zijnen koker/boghe ende honden/ als oft sy ergens een wildt wilden vanghen / ende doorsweefden het gantsche Wout / maer en hebben niet gheuonden/ende en zijn oock op gheen gespuer ghecomen / dat hebben sy oock vanden morghen aen ghedaen / tot inden derden dach ontrent Vespertijt.

Als nv alleman vermoeyt zijnde / aen den Osse versaechde/ soo soude zijnen Heere inghevallen zijn opden thuysweck een ghelofte totten Heylighen Sint Goy te doen / soo den Stier ghevonden worde / ende datterderstondt een gheroep / ende toeloopen der ghebueren ghehoort ghewordeu is/ende den Osse tusschen twee boomen tusschen eenen spriet ghehanghen/gheuonden geworden. Ende dat gaf hen alsoo veel te grooter wonder / om dat sy dese drie daghen soo dickwils daer voorby waren geghaen/ende niet gesien noch gheuonden. Ten anderen/ dat hy al desen tijdt vande wilde dieren ongheguetst leuende ghebleuen was.

Mirakel ēn wōderteecken S. Goy in Turckye

Als nv zijn Heere den ghebueren de ghelofte desen Sant ghedaen /vertelt heeft / hebben sy haer dies verwondert/God ende dien Sant S. Goy ghedanct om zijn verdienste/ende met vreuchden wederom thuys ghetrocken / niet so seere van weghen des gheuonden Oschs/als van het wonderwerck aenden osse ende Sant eruaren.

Daer

Een ander noothelper der Turcke.

Daer is oock eenen anderen Sant in Turckye/die niemandt onrecht en laet gheschieden/ eñ die de onschuldige beclaechde/ötschuldicht/ Childerelles ghenaemt / die oock den nootlijdenden Boden gunstich is. Die is oock in sulcken aensien in Turckye / dat nauwe eenen die hem in nooden heeft aengheroepen/ zijn hulpe niet en hebbe beuonden.

Desen verschijnt den Pelgrimmen/wandelaers ende boden dicwils op den velde/als eenen postbode op een grijsgrau peert sittende/ die terstont aengheroepen zijnde/den moede te hulpe coemt/oft so yemandt zijnen name niet en kendt / ende hem alleen Gode beueelt/dien seynt hy desen Sant te hulpe.

Nv/dit Mirakel van desen Sant heeft hem verloopen/dewijle den Seuenborgher daerin gheweest heeft/dat sommige wt de geestelicke den Coninck aengheddraghen ghewordden zijn/ als hadden sy hem willen verraden / ende zijn daerom metten vyere te verbranden/verwesen geworden. Maer den oppersten onder hen/als hy hem begonnen te verantwoorden/als deser dinghen onwetende ende ontschuldich / oock zijnder medeghesellen ontschult aen te wijsen/ maer geen plaetse vinden noch dat hen niet en heeft moghen helpen/cort af totten vyere moesten/ende dat sy ymmers voor God op den Coninck /ende desen Sant haer onschult protesteerden/so wiert hy eerst in eenen brandenden gloeyenden Ouen ghestooten: Maer terstont is dat vyer in eenen ooghenblick wtgheblust/ ende den Ouen vercout ghewordden. Daerby den Coninck haer onschult heeft afghenomen/ ende haer altemael los ghelaten.

De schoenen oft socken vanden eersten die vanden vyere ongheqnetst gebleuen zijn/ worden by henlieden voor groot Heylichdom noch hedensdaechs ghetoont ende opghehouden.

Hier ouerslaet den Seuenborgher ontalijcke veel daden ende gheschiedenissen / die hy in zijn gheuanckenisse / die 22. Jaren eensdeels ghehoort/eensdeels selue ghesien ende eruaren heeft.

Mirakelen in Turckye

Sy hebben oock Propheten onder haer/ die alle verborghentheyt weten/ eene vande welcke niet verre vande Seuenborhher gheweest heeft/so gewisse (so hy schrijft) dat hy alle dinghen/die de lieden nauwe gedachten/ so opentlijc aenwees/sonderlinge van dieften eñ moorden/dat schier niemandt onghemelt yet archs ghedencken en dorste/ooc en mocht hem/ mits zijn aenwijsen gheen moordenaer oft dief in desen hoeck onthouden/ende hoewel dat dese hen seer veel laghen leyden / ende veel stricken bereyden/ende somtijdts selue om niet goets tot hem quamen / soo heeft hy hem terstondt haer voornemen ende aenslaghen geseyt /wat sy inden sin hadden/eer sy een woort sprakë. Want hem den Seuenborgher oock hadde voorghenomen te sien / maer wt angst ende begheerte te ontloopen ende wech te trecken verhindert/ oock op dat hy mijn voornemen by auontueren niet te kennë en gaue/ende my belette/haeste ick my wech. Moghelick oock dattet Godt also gheordineert heeft/ op dat mijn ghelooue aen dese neuswijsheyt niet ghecrenckt / eenen aenstoot en creghe.

Maer vande ghenë die sonder manlijc Saet (so sy becout zijn) geboren worden/Neses Ogli ghenaemt / wordender altijt twee oft drye inder stadt Prussia gehouden/ tot een wonder/ welcker hayr oft yet van haer cleederen op de cräcken geleyt helpter veel totter gesontheyt/ die sy wederbringhen / ende teghen alle siecten bewaert zijn. Wät alsoo sy wonderlijck gheboren worden/alsoo is al haer leuen ouernatuerlijck. Daer af wat hier bouen.

Vander Turcken oneenicheyt/ secten ende tweedracht in haer ghelooue.

Rijck der leugen verstoort hem selfs.

DEwijle der leughen aert is / dat sy met haerseluen niet eens en is / ende haer seluen afloopen ende verraden moet / ende haer eyghen rijck selue verstooren: al soomen in alle secten siet/hoe sy haer seluen bestormen ende stooten: ende dat de leughen niet dan teghen haer seluen liecht/ende dat sy wt Godes wonderwerck veruoecht/ haer eyghen tonghen op eten/ende met haer eygen sweert omgebrocht worden: Alsoot aen alle ketteryen blijckelijck is.

So is doch dit voornamelijc ooc aëde Turcken waer/die in geëderley wijse alsooc alle andere secten/eens en zijn/dan inder leughen/ ende teghen Christum:dwelck als zijt nochtans willen verantwoorden/ende niet leughenachtich/maer voor de waerheyt te zijn /willë aenghesien zijn:eerst recht beginnen haerseluen in haer eyghen tonghen te bijten / ende haer leughenrijck kennelick te maken.

Alsoo moet de leughen haerseluen in haren nest beschijten/effen dan/wanneer sy hem ruymen ende van leughen suyueren wil / ende dat is waer alsoomen seyt: Deen leughen behoeft thien leughens/op datmen haer alleen eë aensien make/dat sy waer schijne.

Also hebben de Turcken wtwendich eenen grooten urede ende eenicheyt:maer inder conscientie/ghelooue/ende wat totter waerheydt behoort en isser nauwe een dwalender volck. Daerom haer Secte/ghelijck alle andere / wt Godt(die een Godt des vredes is inder consciencie)niet zijn en can / dewijle al tghene dat sy in haer Wet ghebruycken / niet anders dan menschen vonden ende opsettinghen en zijn/ somtijts met eender schrift/ghelijck dat Pausdom/wt het Oude Testament verciert/die genen smaeck der godtsalicheydt oft waerheyt en hebben/ maer die vol misgeloofs ende gheueynstheyts zijn.

Dwase wetten der Turcken.

Want sy ghebruycken den Alcoran/ ghelijck sommighe boose Christenen dat Euangelium/ tot alle tooueryе ende superstitie/soo sy willen hoereiaghen/moorden/ouerspelen/ oft toouerye bedrijuen/waermede sy soo gheheel besmet zijn/datter nau een out wijf in Turckye en is/ die niet eë bysonder Duyuels constkë en weet.

Nv vander Wet ende Alcoran is soo menigherley seggen ende mishouden / dat hondert van dies wegen gheuraecht zijnde / nauwe eenen ghelijck den anderen en spreect.

Haer Priesters / hoewel sy een groote heylicheyt bewijsen / ende haer seer hyppocrijtich stellen/so zijnse nochtans int verborghen/ ghelijck alle ander natien Papë/so vol boosheyts/ datter niet en is/van datse doruen gedencken/ dat sy ooc niet doen en doruen: Sy nemen gelt/ ende voeghen haer in alle boeuerye/om de geuanghenen valsche losbrieuen te schrijuen / of ander brieuen/ende waer sy om versocht worden. Sy schrijuen oock de crijchslieden Characteres / dat haer noch gheschut noch sweert schaden en mach. Dese brieuen worden by henlieden Haymali ghenaemt / ende somtijts om groot ghelt van henlieden ghecocht. Vele trecken daer op omme/ van deen plaetse tot dãder/op dat haer boosheyt niet vermaert en worde.

Vier Secten sonder de Ordens in Turckye.

Daer zijn oock onder ander Secten / vier voornamelijcke in Turckye/behaluen de veelheyt der Monicken orden. Dese houden vanden staet der salicheyt veelderley opinien / die

een

een yeghelicke Secte stijf voor haer gelooft/eñ zijn hierin so gheheel oneens/ dat deen dander veruolcht/ende somtijdts tot de wapenen grijpen/ende wel een gantsch Coninckryck oproerich souden maken/waert dat hen de Coninck niet vrede aen en boot/ ende hem daer tusschen en leyde. Deerste Secte is der Priesteren/die/ ofte sy alwel van haer eyghen goeden leuen/ ende alleen van alle landtschattinghe ende beswaernisse / soo ghehoort is / gheurijdt zijn: euenwel worden sy in grooter aensien ghehouden / als des volcks voorganghers / leyders / regeerders/leeraers/richters / eñ wetgheuers in gheestelicke saken/ de welcke oock den kercken/ hooghe Scholen ende stichten voorstaen. Der seluer meyninghe is/ dat niemant sonder de Wet Machometi salich worden en mach/ dat leeren ende spreken sy alleman in/ ende wederspreken in alder manieren den ghenen/ die haer daer teghen stellen. Dander secte der geestelicke Monicken / al met eenen name/ Dernischlers ghenaemt/die bouen maten groot by henlieden gheacht worden/ als naecomers der heylighen / ende vande keern der Patriarchen ouergebleuen/Ja als onderhouders des gantschen Rijcks/vrienden Gods ende Machometi. Deser meyninghe is/dat hen de wet niet nut en sy / maer dattet de ghenade Godts al sy/ door welcke alle menschen ghenesen moeten ende salich worden/de welcke oock sonder verdienste ende wet ghenoechsaem is tottet Heyl ende salicheydt der Sielen. Dese en sonderen haer meyninghe op gheen ander dinck/dan op wonder teeckenen/ so ghehoort is/ waermede zijt altemael proberen. Dese hebben oock eenen grooten aenhanck / voornamelick wt de ghene die een weynich geestelicker/deuoter ende oormoedigher dan andere onder het volck willen ghesien zijn.

Oneenichs der Turcke in gelooue.

De derde partije / Zophilar ghenaemt / is oock tot gheestelicker oeffeninghe begheuen. Dese worden als kinderen der Propheten/ ende der Vaderen nacomers in grooter eeren gehouden/ als die vande selue afcomen / die dit ghelooue ghesticht hebben: de welcke haer seluen daerom heyligher ende weerdigher dan dander achten. Sy en hebben gheenen anderen gront haerder secte/ dan langhe ghewoonheyt/ so dat sy voorgheuen/dese wijse also te leuen ende gheloouen / vanden ouden ontfangen te hebben. Der welcker meyninghe is/dat een yegelick door zijn verdienste de salicheyt moet vercrijghen / sonder ghenade ende wet. Dese houden veel van bysonder ghebeden / wakinghe/castijdinghe/gheestelicke oeffeninghe/ speculeren selfs vercoren ende eyghen Godsdiensten/en houden nemmermeer op te bidden/ comen oock snachts te samen / weyfelen met het hooft een goede wijle tijdts / ende spreken daer toe dickwils repeterende / Lahu / ten laetsten segghen sy: Huhu/ daermede vallen sy daerhenen als lijueloos ende ghestoruen/ ende vallen also in slaep. Nu dese hebben oock haren (niet cleynen) aenhanck / bysonder vande ghene die edel ende van oude gheslachte willen zijn. De Effiellers ende Einbiellers ghenaemt: Dese als de Edele / en laten gheen ander stamme oft name tot hen in haer professie ende ghelooue / op dat dese secte by den oorspronck der Stichters/dat is/by den kinderen der Propheten eñ Vaderen blijue/dies sy haerseluen seer goet te zijn/laten duncke̅. Dese drie secten met al haer opinien/zijn alle dat volck gheheel wel bekent/ ende kijuen sonder ophouden met malcanderen/worden dickwils wterlick door den Keyser ghescheyden / versoent/ ende tot vrede ende eenicheyt ghedrongen/dat een yegelick swijge/ ende zijn ghelooue oft Secte met verachtinghe der anderen niet hoogher en roeme noch op en werpe/by een opghesette straffe/daer mede behoutmense in ordenninghe ende vrede.

...urcke̅ Pe... giani.

De vierde secte/ Horise genaemt/ is by haer ketterscb/ ghelijck by ons de Wederdoopers/ gheacht. Der welcker meyninghe is/dat God eenen yeghelicken volcke een wet ghegheuen heeft/wie die hondt/ dat hy salich wordt/ ende dat alle wetten in ghelijcker weerde goedt zijn/ der Turcken als der Christenen / der Christenen als der Joden/ect. Also/dat een yeghelick in zijn wet salich worde. Dese en moeten haer ghelooue niet seer bekennen / ist datmense beuint ende crijcht/so verbrandtmense/als de lasteraers des wets Machometi. Daerom en is deser ghelooue niet soo openbaer/ als by velen heymelick.

Ketters in Turckye onder de Turcken.

In het Eylandt Chio heeft den Seuenboreen van dese/in eender Christenen Kercke ghevonden/ die teeckende hem mette Christenen metten heylighen Cruyce / ende sprenghelde hem met het ghewijde water / openbaer sprekende: Vwe wet is also goet als onse/ dwelck andersins gheen ander Turck om zijn leuen en en dede/ ende eer storue.

Vander Turcken onwetenheyt in vrije Consten. Item/van haer besnijdinghe / sonden/ biechte/boete/ ootmoet/ ende ander dwaesheyt ende Godtsdiensten.

HOewel de Turcken een seer listich aenslaende volck zijn tot allen quaden / oock in natuerlicke dingen schier een onnatuerlicke practijcke ende eruaringhe hebben: Euenwel en hebben sy tot alle vrije consten eñ in haer eyghen Theologia ende gheloofs saecken so ghegheheel weynich verstants/ dat sy haer om het gelooue oft haer wet niet seer en becommeren/ soo dat sy gheuraecht zijnde/ haers doens ofte gheloofs grondt ofte oorsaecke mochten aenwijsen/dan den blooten text haers wets/die sy nae de letter nae doen/ende daer sy op steunen. Worden sy gheuraecht/ so antwoorden sy alle: Also statet in Alchora geschreuen/also hebbent onse ouderen ghehouden ende ghelooft. Daerom gheuen sy haer wasschinghe/ doopen/ ende Ceremonien / ghenade ende vergheuinghe der sonden toe / daer door dat eewich leuen te vercrijghen. Vander sonde/vrede der conscientie/ val der Sielen/ Sacramenten/ Erfsonde/ onderschept der deuchden / als hoouerdie des gheests / eyghen liefde / murmureren teghen Godt/ongheloоue/etc. daer en weten sy geheel niet af/alleen aenghenomen ootmoet is deucht by henlieden. Den Alcoran connen met haer wereltlick recht/ is conste by hen/ eñ hoouerdie/stelen/moorden / etc. sonde. Sy en achten noch en straffen niet wat teghen Godt is/ segghende/dat Godt sterck genoech is/hemseluen te wreken/ ende zijn wedersprekers te straffen. Maer wat teghen den naesten/ tegen ghemeynen staet/eerbaerheyt/vrede / goede ordinātie/ nut ende policye is/ ende wterlicke eenicheydt verscheurt/dat wort by hen ghestraft eñ hooch gheacht/also/dat sy segghen: So yemandt van Christo Jesu qualick spreeckt / oft eenen anderen vromē Propheet/als Mosi/Dauid/Abraham/etc. dien niet ongestraft ontcomen. Maer (so ghesegt is) wat sonder middel teghen God gheschiet/ dat en wreken sy niet / de oorsake is eerst ghehoort. Maer soomen vrome lieden qualick nae spreect oft vloect/also sy Christum ende de Propheten te zijn achten/so wreken zijt in haer stede/als die verstoruen zijnde/haerseluen niet meer wreken en connen.

Wat sonde/ const eñ gerechticheyt in Turckye sy.

Wie in Turckye Christo quaetspreect wort ghestraft.

De Besnijdinge ghebruycken sy neffens den Doop/ als Sarracenen oft kinderen der vrije Sare/ der welcker sonen sy willen geacht zijn/ noemen ons wt de Propheten de onbesnedene. Euenwel en achten zijt nerghens nae so nootsakelick als de Joden/ want sy en haesten haer niet/ haer kinderen te besnijden/ die gemeynlic onbesneden/ als sy ionck steruen/ henen varen/ dwelck sy niet onderweghen en lieten/ waert dat sy soo groote macht daeraen gheleghen te zijn/ achteden/ als de Joden. Haer Priesters en weten oock gheen ander rekenschap haers geloofs te geuen/ dan dattet also in haren Alcora veruatet is/ ghelijck de Roomsche Christenen hen op haer Decreet steunen. Wanneer men haer van het leuen der sielen/ vander verrijsenisse ende dander leuen vraecht/ so lachchen sy/ segghende: Mogelick sullen wy schoone vrouwen crijghen/ eñ en connen in geestelicke saken niet vernuftichs geantwoorden/ en willẽ oock van sgheloofs wegen niet disputerẽ/ maer segghen/ dattet hen also sy voorgeschreven. Sommighe neuswijsighe gheuen somtijts wt haren eygẽ cop/ een ongerijmde vreemde antwoorde.

Euenwel fabuleren sy wel veel onnutte dinghen vanden Antechrist/ laetste oordeel/ verrijsenisse der dooden/ Helle eñ Vagheuier wt haer eyghen bedrijf/ niet anders dan de Roomsche Christenen. Onder andere segghen sy: Nae de verrijsenisse sal Machomet de Helle ruymen/ ende de verdoemde (sy zijn van wat geloue sy willen) verlossen/ van weghen der grooter macht/ eñ des aensiens Machomets by God/ den welcken sy niet anders en roemen dan gelijck de Christenen Christum/ de Joden Messiam.

Machomet der Turcken Messias/ sal alle menschen verlossen.

Haer Papen/ ghelijck meest in alle Secten/ spreken met macht/ ende wat sy segghen/ dat willen sy van alleman sonder eenich naegrabbelen noch disputeren/ als Godts woort ghehouden hebben/ soo dat hen niemandt en mach wederspreken/ als welcker Alcora vandẽ volcke aengenomen ende van Keyseren beuesticht is. Waerby niemant voorder te grabbelen/ disputeren/ oft te vraghen toeghelaten en wordt: maer het moet slecht door ende door sonder gront/ van allen als Gods woort gelooft zijn/ wat haer gheestelicken voorgheuen/ niet anders/ dan ghelijck by ons int Pausdom.

De Papen in Turckije en derf niemant weder spreken.

Daerom beschutten ofte verantwoorden sy (ghelijc alle Ketters haer ketterije te leeren pleghen) metten sweerde: also hen haer wet voorgheeft/ ende grijpen in al haer aenstooten totter wapen/ vluchten als de besetene/ al tghene dat teghen haer Secte is/ als een doodende fenijn/ ende hoewel alleman dit doorgaens doet/ soo zijn nochtans de verloochende Christenen hierin gheheel onsinnighe ende veel ernstigher veruolghers. Wie nu anders ghelooft/ die moet by haer stil swijghen/ dat laten sy gheschieden.

Maer sy houden haer ghelooue so vast/ datter van alle ghelooen tot Christo somtijts bekeert worden/ maer van eenen Turck ist recht als een mirakel/ ende onmoghelick/ ten sy dat sy ghedwongen/ versierts wijse haer also ghelaten. Den Seuenborgher heeft eens eenen Mammaluck gheuraecht/ waerom hy zijn gelooue verloochent hebbe/ so heeft hy begonnen met verkeerde aenghesichte den dach te vervloecken/ in den welcke hy dit ghedaen heeft. Ende gheuraecht zijnde/ waerom hy doch niet weder en keerde/ antwoorde driemael recht als vanden Duyuel ghevanghen: Jck en can niet/ Jck en can niet/ etc.

Nootdwãc totte geloue en doet geen deucht vã exẽpelen.

Ter tijdt Paus Sixti de vierde/ zijnder veel Turcken ouer zee gheuanghen ghebrocht gheworden/ de beste den Paus/ dandere dẽ Cardinalen ouergheleuert ende gheschoncken/ die effen wel altemael als willich den Doop haest aennamen/ eñ hielden haer als oft sy een groote deuotie totten ghelooue Christi hadden: Der welcker sommige der Biechte/ sommige tSacrament aenden Seuenborgher begheerden aen te nemen. Vanden eenen heeft hy de biechte vernomen/ euenwel is het hen ongheloofelick aen te sien gheweest/ dat een so snellen bekeeringe haer met ernste gheschiede/ riet daerom haren Prochiaen/ dat hy eenen tijdtlanck met het Sacrament stil stonde. Doen beuant het hem haest/ als hen een deure wert opghedaen/ om wederom te ontulieden/ dat sy altemael wech vloden/ oft sy alwel aen sPaus hof goede prouisie hadden: waermede sy bewesen haren versierden Doop/ wt inckel vreese aenghenomen te hebben. Ghelijck my oock een Hispanus bericht heeft/ in ousen tijden in Hispania gheschiet te wesen/ als Carolus de vijfste wt eenen yuer des Roomschen gheloofs een Edict liet publiceren/ alle Turcken in eender haest wt Hispania (want sy saten inghemengt/ ghelijck by ons de Joden) op eenen dach wech te trecken/ oft den Doop aen te nemen. Die nu niet gheern haer goet en verlieten/ namen den Doop versierder wijse aen/ eñ alsmense daernae tottet Sacrament dwanck/ soo hebbent sommighe van haer heymelick wederom wtghespoghen aen een wandt/ sommige met voeten ghetreden. Also moetet gaen/ wanneermen de liedẽ metter sweerde eñ dwanck wil vroom maken/ ende tot Christo met Koluen drijuen/ ende onwillich met dwanc Christo toeuoeren/ dwelck hy vrijelick oock wel geconnen hadde/ waert dattet hem also behaecht hadde: maer hy en heeftet niet alleen niet ghedaen/ ende tgelooue (dwelck een vrij Godtbegheuen willich herte heyscht) met gewelt yemant opgesadelt: maer oock dat contrarie zijn Apostelen gheleert/ met leeringhe/ leuen/ ende exempelen: ende henlieden niet beuolen/ dan dat sweerdt des Gheests/ ende omme zijns Woordts wille te lijden ende veruolcht te wordẽ: maer niemant te veruolgen noch te marteriseren/ dwelck den Antechrist/ Turcken/ ende alle Ketteren (zijn Wedersprekers) toebehoort: maer den Christenen niet/ Luce 22. die haer Ghelooue met Godts Woordt/ ende met den Sweerde des Gheests (ghelijck de ghene metter vuyst doen) verantwoorden/ also int Pausdom ghebleken is/ waermede mẽ een so grouwelicke bloetuergieten alleen voor ons ghelooue teghen den Turcken te strijden heeft aengericht/ datter dickwils een wereldt vol bloedts wtghesproten is. Ende dit herte gheeft den Duyuel oock den Turcken/ voor haer ghelooue te strijden/ daermede hist hyse aen malcanderen/ ende dat ist dat hy soeckt met dese zijn bloetprekinghe/ datmen het ghelooue met gheweldt soude beschutten/ ghelijck hy alschoon int Euangelio wederom op de bane ommegaet. Godt wil hem weeren ende hem te schanden maken/ Amen.

Turcken eñ Jodẽ in Hispania verdreuen.

Tot Christo met koluen drijuen.

Christus niemant tot hem ghedwonghen.

Wat ongeluc daer wt coẽt/ alsmen in gheloofs sakẽ met gewelt voortsvaert.

Wtlegghinghe ende Afschrift van twee predicatien wt Turckije.

Weest niet onuoorsichtich noch ongheschict/ maer voorsichtich/ doet de oogen op/ ende ouerweecht dijn eygenschap/ dat ghy verganckelick ende sterffelick zijt: En doet niet quaedts in deser wereldt/ maer siet dat ghy vande voorleden sonde Boete doet ende afstaet.

Twee Sermoonen der Turcken.

Ghedenct de veelheyt der verstoruen/ haerder ghedaente inder grauen/ hoe dat sy so vol

wormen

wormen en slanghen cruypen/ haer aengesicht verdorven/ vol verrotheyts/ onreynicheydts/ ghestancx/ een prye ende aes is.

De rechtueerdige hebben in dese werelt met sorghe gheleeft/ met smerten zijn sy verscheyden/ ende en verschijnen nerghens meer/ ende de arme sondaers lacchen ende zijn ghetroost/ als wilden sy de doodt outgaen.

lle dinck moet ster-en/ ende is doot on-erworpen. Ghy en derft gheen bewijs ofte oorsaecke van niemandt eyschen/ oock de ghene/ die dat contrarie segghen/ niet ghelooven: want de dagheliicksche bevindinghe ende eyghenschap der saecken maken dat seker/ dat wy alle op een plaetse varen.

Waer is Machomet Mustafa? die van een sulck aensien was/ dat hy Hemel ende Aerde te ghebieden te hebben/ aenghesien wert. Heeft nu de doodt desen niet verschoont/ wien en soude niet verleyden de wereldtlicke ijdelheydt?

Daerom en laet v dit tijdtlick ende omvallende leuen niet smeecken/ maer oeffent in Godes dienst/ ende ghesellt v tot Gheestelicke Hemelsche saecken/ die v ter laetster stonde mogen een toevlucht zijn.

Een ander Predicatie ende bekentenisse eens gheleerden Predicants ende Sants in Turckije/ Jonus ghenaemt.

DE vreese des doodts becommert my wtwendich/ ende veel meer in wendich/ maer dewijle ick steruen moet/ ende de doodt alleman ghemeyn wert/ so hebbe ick eensdeels een verquickinghe des ghemoedts daerin/ naedemael dattet seker is/ dat wy al moeten steruen: maer de vre des doots eruaren wy alsdan eerst als wy op de Bare liggen/ ende voor allemans ooghen ghewasschen worden.

Wat ick nu doen/ ofte waer ick my henen weynden sal/ en weet ick niet/ dewijle dat alle dinghen die my lief ende aengenamen waren/ my verlaten/ ende van alle die dingen en blijft my niet meer dan dat cleet/ bardt ende water totter begraeffenisse. Moghelick hebbe ick mijn vrienden te ghelepde tot aenden graue/ maer wie climt met my daer in? Dewijle ick nu slechs alleen begrauen worde/ so blijuen by my alleen mijn goede wercken/ verdiensten/ heylighe ghedachten ende goede wille/ maer en acht die niet/ die treurich met my te graue/ ende vrolick totten haren wederom thuys keeren.

Verdienst nde goede ercken blij en alleen nde doodt.

Maer ick segghe v lieue Broeders/ ghedenct watter voor een onderschept der verstorvenen sy/ deen deel wordt metten vyer ghequelt/ een deel met Hemelscher vreuchde versaedt ende verlicht.

Ten laetsten/ als dat iongste gerichte voorhanden is/ sullen sy altemael wel wederom verrijsen: maer sommighen sal ouerschaduwen de ghenade des heylighen Geests: Dandere sal dat vyer des eeuwighen brants/ branden ende niet verbranden noch verteeren moghen. Daer en sal niet woort/ maer verdienste voor v antwoorden: die gheen verdiensten en hebben/ moeten in grooter noot verrijsen: maer die wt dit leuen/ vrij sonder hindernisse gheuaren zijn/ die sullen seker staen.

Turcken ge onen ver-gsenissedes leeschs en en iongste dach.

Daerom beneerstlicht v nu/ met deser voorsichtticheydt op desen wech/ op dat ghy alsdan sonder schande verschijnen moecht/ als aller menschen Namen ende Verdiensten der gantscher Werelt gheopenbaert ende bekent worden sullen.

Corte aenwijsinghe ende begrijp der gheleghentheyt Asie/ Aphrice/ ende Europe/ aldermeest der Rijcken des machtighen Keysers der Turckije/ zijn reysen/ Heyrtocht/ victorie en heerschappije/ die hy in corten tijden vercreghen ende onder hem ghewor pen heeft: tot aen Oostenrijck teghen tWesten: wt Petro Apiano ghetoghen.

ANno 1526. tusschen vijfkercken en Croacia by Mohats/ is Coninck Lodewijck vande Turck ter neder ghelept ghewor den. Daer aen stoot (ter zijden teghen tZuyden ende Oosten verstreckende) dat Coninckrijck Bosna/ anders Misia superior Bosna genaemt. Bouen Crabaten leyt Kernten/ Friguyl/ tot hier toe quamen de Turcken Anno 1477. Item tot nae Teruis/ dat is wel moghelick Misia inferior/ Seruia ende Rascia op Duyts/ Sirfen ende Ratzen ghenaemt/ Anno 1499. Misia supe rior Bosna.

Voorts tot aende Riuiere Traga zijn de Turcken ghecomen/ Anno 1493. ende haest ten tweedemael daer op/ quamen sy wederom in dese ghelegentheyt tot aender Stiermarck/ Anno 1497.

Nu in dat Coninckrijck Bosna quam den Turck Anno 1456. ende den Turckschen Keyser is in desen tocht voor Griecx Wittenborch dootlick gewont geworde/ den 22. July Effen daer te voren hebbe de Sirfen en Ratzen eenen slach volbracht/ Anno 1439. Daernae Anno 1442. is Keyser Sigmund by Galonibam ten tweedemael ouerwonnen ghewor den/ in eenen Toch teghen de Turcken. Daeraen stoot teghen tZuyden Campus Cassouicus/ daer is Amurates den Tuckschen Keyser/ van Lazaro Heere van Sirfen/ in eenen slach doodelijck ghewont ghewor den/ Anno 1385.

Item/ daer aen stoot teghen tZuyden Thessalia/ Dat heeft den Turcken ghewonnen/ Anno 1478. Item dat Griecksche landt/ daerin de groote Stadt Corinthus ende Athenen leydt/ die den Turck ghecreghen heeft/ Anno 1458. Item Peloponesus/ dat Eylandt Morea/ Dat heeft den Turck ghewonnen/ Anno 1460. Griecken vande Turc gewonnen/ Anno 1458.

Modon stoot tegen tZuyden daer aen/ Dat heeft den Turckschen Keyser Paiazetus vercreghen ende inghenomen/ Anno 1499.

Dat Eylandt Nicropont heeft hy ghewonnen/ Anno 1470.

Nu/ van daer tot Jerusalem toe/ leydt inde zee/ Candia/ Creta/ de Eylanden der Venetianen. Daerby leyt Rhodis het Eylant der Johanniters/ Dat hebben sy den Turck afghedronghen/ Anno 1308. Ende hebbent ingehadt tot in dat 1522. Jaer/ 214. Jaer/ ende wederom verloren opden heylighen Christdach.

Daer aen stoot ouer de Egyptsche zee tegen tZuyden/ dat Opper Egypten. Daerin zijn de machtighen steden Alexandria/ Babilonia/ nu Alkeyr de Hooftstadt in Egypten: Daer voortijts den grooten Soldaen Hof heeft ghehouden/ welcks Slot alleen achtmen inde grootte met zijn begrijp/ als half Norenborch ofte Straesborch ontrent hem begrijpende/ met zijnen omuanck ende lengde. Door dese stadt heeftmen snoer slecht te rijde/ twelf vren tijts. Dese gheweldighe ende verschrickelicke stadt heeft den Turck den Soldaen met het gantsche landt Egypten afghedronghen met al zijn Heerschappije/ Anno 1517.

De grootmachtighe stadt Damiata / voortijts Canopus gheheeten. Heliopolis wert gewonnen vandē Coninc Lodewijck vā Vranckrijck int Jaer 1219. Gavense den Sarracenen wederom/Anno 1221. Gewonnense wederom/ Anno 1248. Verlorense wederom int 1250. Jaer/den vijfsten dach Aprilis.

Nu / aen Egypten (waer aen hem Aphrica eyndt/ende dat grootste Asia begint) stoot Palestina tegent Oostē/ de roode zee tegen tZuyden/eñ den berch Syna. Nu in Palestina leyt Jerusalem / die hebben de Christenē verloren/ Anno 1012. Wederom ghewonnen/1099. Wederom verloren/ende vanden grootē Soldaen ghewonnen/1187. Ende met India/Egypten/ Arabia inghehouden / tot int Jaer der verlossinghe 1517. Doen heeft den Turckschen Keyser Selem/dit landt/Coninckrijck/ ende al wat den grooten Soldaen ingehadt heeft/den Soldaen met Oorloghe afghedwonghen / den seluen verworcht / gheheel vernielt / ende al zijn Rijck ingenomen.

Lycia ende Syria stooten tegen het Oosten ende Noorden aen Judeam/daer in ligghen de gheweldigen steden Alepo/Antiochia/Archas/ Tartosa/Cancla/ Die hebbē de Turckē gewōnen int Jaer 1060. Eñ hebbēse noch in handē.

Daer aen stoot teghen tNoorden eñ Oosten/ Mesopotamia: daerom oorloghen den grootmachtighen Sophoy een Coninck in Persia / ende den Turck altijdts. Edissa is de Hooftstadt daer in.

Nu soo willen wy achterwaerts gaen door cleyn Asiam / nu Nathalia ghenaemt/tusschen de zee Euxinum/ ende het Coninckrijck Cyperen/inde Egyptsche zee gheleghen/ tot op Oostenrijck. Groot Armenia leyt teghen tNoorden aen Mesopotamia / daer aen stoot teghen tWesten/ dat cleyn Armenia dē Turck onderworpē/ daer in Keyser Frederick Barbarossa verdroncken is. De landen ende Coninckrijcken Cappadocie tegen tWesten ende Noorden ghelegen/heeft Ottomannus eerste Turcksche Keyser Anno 1300. onder hem ghebracht. Calina leyt tegen Cappadocia ouer/tegen tZuyden. Dat Coninckrijck Trapesunts/ anders Pontus genaemt/stoot aen Cappadociam teghen het Oosten ende Noorden. Dit is vande Turcken / den Keyser van Constantinopelen afghewonnen gheworden/Anno 1441.

Nu teghen tWesten stoot aen Licaoniam eñ Cappadociam / dat Coninckrijck Gallatia / Paphlagonia. Dat heeft den Turck Orchanes ghewonnen.

Rechte Turckije.

Pamphilia teghen tZuyden van Gallatia ouer / daer aen stoot Caria / Lycia/ de rechte Turckije. Item Phrigia/ de Eylanden Mitilene inde zee Egeo gheleghen. Die heeft den Turck Machomet den Geneuoyseren ghenomen.

Keyseren begrauenisse.

Tot Birsa is der Keyseren begrauenisse.

Pontus / Item Bithinia / ligghen oock in cleyn Asia/nu in Turckije. Daer aen stoot ouer eenen arm der zee/ Thracia/ daerin de Hooftstadt Constantinopolen leyt / voormaels Bizantium ghenaemt. Die heeft den Turck den Constantinopelschen Keyser afghedronghen/ Anno 1453. den 27. Aprilis.

Romania stoot teghen tNoorden daer aen (sommighe achtent voor een groot deel Thracie) by Varna. Daer heeft Amurates den Turckschen Keyser/ Coninck Vladislaum tot Hungheren eñ Polen / Item eenen Cardinael ende veel Christenen verslaghen/ Anno 1444.

Aen Thraciam teghen tNoorden/stoot Macedonia/dat verlooren wert/Anno 1296. Doen ter tijt wiert Hertoch Hans van Burgondien gheuangen. Daer nae 1481. weder gewonnen/ ende haest vanden Christenen weder verloren.

Thessalonica wert oock van Amurate ghewonnen/Anno 1438.

Voorts stoot aen Thraciam/Bulgaria / teghen tWesten. Daer is by Nicapolis de stadt Keyser Sigismund ten eersten male vanden Turck ouerwonnen/ende een groote vergaderinge der Christenen tonder gegaen /An. 1496.

Bessarabia laet Bulgariam ende Traciam teghen tZuyden ligghen/eñ heeft teghen tWesten de groote Walachye Transalpinam. Nu Bessarabiam heeft den Turck ghewonnen / Anno 1484. Vanden Transalpino heeft den Turck den Weyada verdreuen / Anno 1521. Wederom inghieset/Anno 1522.

Daer aen stooten de Seuenborgers. Aldaer is den Turck dickmaels ghecomen / Anno 1479. Item 1526. ende 1529. Daeraen stoot teghen tWesten/Hungaria dat Coninckrijck/ in drie Jaren tweemaels vande Turcken verwoest. Ende ten laetsten Anno 1529. daer door met vier hondertmael duysent mannen tot in Oostenrijck voor Weenen ghetoghen : maer Godt hebbe lof/ victoriloos wederom afghetrocken : maer eenen grooten hoop gheuangenen wech geuoert/ ende veel omliggende lieden iammerlick ghemoort.

Nu willen wy wederom van Oostenrijck aen/teghent Oosten ende Noorden reysen. Aen Vngheren ende Oostenrijck teghen tNoorden/ stootē dat Coninckrijck Polen/Pruyssen/Myssen/Litten/ Eyflant/ Rugen eñ Nieugaerden/ welcke landen veel hondert mijlen in haer besluyten. Aen Polen tegent Oosten stoot Ruyssen/Codolia/derwaerts wt tot de stadt Halitz/ Anno 1498. tot inde 60. duysent Turcken ende Tarterē veruroren zijn in eenen grootē sneeu. Ende op S. Katelynen dach wierdender ouer de veertichmael duysent verslaghen.

60. duysent Turcken veruroren.

Molda leydt tusschen de groote Walachye ende Podolia. Bet afgaende teghent Oosten leyt het Swart Wout: daer onder hebben Boleslaus/Cabri/ende Boseslaus Tyrannus/Coninghen tot Polen / naemaels Alexander Vitoldus den grooten Hertoch in Littaw / hare Legers eñ Tentē opgeslagen/ eñ de Tartaren van de Riuiere Neper met ghewelt verdreuen.

Nu van het Swarte Wout tegen het Noorden ende het Oosten / ligghen de Moscouiters eñ witte Russen. Daer heeft den Coninck Sighem van Polen/80. duysent Moscouiten verslaghen/ Anno 1514. Int naeste Jaer daer te vooren hebben sy den Coninck van Polen veel landts/als Eiflant/Rugen/Norweden/etc. afgewonnen / oock tot aende Litten oft Littauwers toe ghedruct/eñ haer met crijch hart becommert. Aende Moscouiten tegē het Oosten stoot de cleyn Tartarije. Dese en achten geensins op gheen gewaet/cleederen/ steden oft sloten/ Sy ligghen ghemeynlick int velt onder de Tenten. Ontrent de Moscouiten is veel lants ledich / ende van daghelickschen aenual der Tartaren verwoest.

80. duysent Moscouiter verslaghen.

Ouer eenen arm der zee (die Europam van Asia scheyt) teghent Oosten ouer leyt de groote Tartarije/een wildt Crijchsvolc. Daer aen stoot voorts dat groot Asia / noch schier het half deel der werelt. Daer af hier nae.

Nu van Peloponeso ouer de zee Aeum/ Punicum eñ Libicum/leyt Aphrica/ die stadt Cirene/daerin Machomet gheboren is/An. 626. Hy leydt begrauen in Arabia tot Mecha/ouer die periculoose zee/daer de Syrtes in zijn.

Machomets vaderlant/geboorte eñ graf.

Van Cyrene tegen tWesten leyt Carthago/ de Hooftstadt in Aphrica. Item/Numidia/die witte Mooren/die Barbarije.

Hy heeft

Hy heeft noch veel meer Landen onder zijn ghebiet ende Scepter/ hier niet benoemt/ also hy hem in zijnen Tittel toeschrijft / als Orchezana/ Choliaca/ Catheria/Trabea/ Comogena /Gordia/ Gorthan/Salon/Alpinium/Pergamum/Perrebia/Euboia/Salanum/Lebē/Region/Asson/Patabion/Tyron/Tragalon/Chion/Icanion/Panō/etc. Ic swijge hier des Soldaēs Tittel/die hy nu ooc altemael voert. Waerby hy hem ouer 19. Christelicke Conincrijcken/3. Keyserdommen/ sonder dander landen / een Heere schrijft. Daer af elders wat breeders. Comagenam schept de Riuiere Euphrates van Arabia. De Gordianers stooten aende Meders/etc.

Van het geslachte der Turcken/daer wt al haer Keysers ghecoren worden / vanden eersten/ tot opden Soliman/ die dē stadt Weene beleghert heeft.

[Margin: …aē Turck …aer af/ eñ …ren oor…onck.]

ANno 1300. isser gheweest een gheweldich Crijchsman onder de Tartaren / met namen Ottomannus/ die street eerst indē name des Conincx der Tartaren / als zijn opperste Hooftman/ met grooter victorie ende gheluck: Alsoo dat zijnen aenhanck hem eenen Keyser groetteden / met verachtinghe des rechten Keysers. Sy gauen hemseluen dien name Turck/ het welc in haer sprake/ Gheestelick bediet /om dat sy haerseluen recht als van weghen der gheduerender victorie/ een volck Godts noemden. Oft also dander willē/van een Riuiere/Turc genaemt/ aende welcke sy eerst douerhant gecregen hebben: Ende also hebben sy haer nae die Riuiere/ Turcken ghenaemt: Die met snellen loop wt de Cirtacische Berghen sprupt/ende inde Hircanische zee loopt/ oft Ottomanni/ van Ottomanno haren Keyser ende Capiteyn. Als sy nu gheluckelick Cappadociam eñ Bithiniam aen haer brachten / stelden sy haer terstont teghen den Soldaen oft Caliphan in Egypten/ want Calipha luyt in Egyptscher sprake een Keyser: Maer Soldaen / een opperste Velthooftman. Maer dewijle Saladinus voortijdts een Soldaen/zijnen Heere den Caliphan versloech / eñ dat landt selue regeerde: Soo bleef den naem Soldaen in gheduerende ghebruyck/ voor den name Caliphan/dwelck Keyser bediet: Maer in Turcksche sprake noemen sy den Keyser/ Amir: Maer de Tartaren / Vlu Cham / dat is den grooten Keyser.

[Margin: …er Tarta… eñ Egyp…ers Conin…hen wordē …an haer …oofthedeñ …fghesét.]

Ten tweeden/ Orchanes een sone Ottomanni/ den tweeden Turckschen Keyser / begon te regeeren int 1335. Jaer. Desen heeft de Galaters ouerwonnen. Haren Keyserlicken stoel heeft doen ter tijt gheweest in de stadt Byrsa.

Den derden/ Amurates / een soon Orchanni/begon te regeren/ Anno 1363. Hy was den eersten die ouer zee scheepte/ ende ghewan Caliopolim/ Anno 1380.

Den vierdē/Paiazites/een soon Amuratis/ onderwant hem des Rijcx/Anno 1386. Bracht onder hem Thessaliam/Bulgariam/ ende een groot deel Grecie. Desen Keyser heeft dē Tamerlaen/ een Cham oft Keyser der Tartaren gheuanghen / die heeft onder de Tafel als een hont eten moeten. Oock heeft den Tamerlaen inde stede vā een schabelle op hē gestaen/so dicwils als hy op het peert heeft willē sittē. Dese Paiazites liet vier sonē na zijn doot achter hē.

[Margin: Turcksche Keyser moet als een hont onder de tafel sitten.]

Den vijfsten/ Calepinus genaemt/ regeerde nae zijnen Vader/Anno 1394. Hy heeft gewonnen een groot deel inder Bulgarije. Die dede eenen slach met Keyser Sigismund voor Nicopolis. Daer wert Hertoch Hans vā Burgundien met veel vanden Eeldom gheuanghen/ eñ om tweehondertmael duysent guldens wederom gelost/ vande Christenen wierdender byde twintich duysent / ende vande Turcken bydē tsestichmael duysent verslaghen/euenwel haddē sy ouermits der menichte/de victorie. Keyser Sigismund ontliep na Constantinopolen/ hy en dorst wt vreese der Turcken nemmermeer nae huys/maer scheepte na Rhodis/ van Rhodis door Dalmaciam eerst wederom nae huys in Hungheren.

Den sesten/ Moses / regeerde int beghinsel Anno 1400. Die heeft zijns broeders sone Orchanum ghehangen/ eñ zijn landt ingenomen.

Den seuensten/ Machomet/ regeerde Anno 1408. Hy heeft gewonnen Sirfen/oft Teruis/ Walachen/ eñ een deel des Windischen lants.

Den achtsten/ Amurates/ een soon Machometi/begost te regeren/ An. 1422. Verdreef zijnen broeder Mustapham/ gewan Thessalonicam/ende veel van het Griecksche landt/ beleghende Griecx Wittenborch / Anno 1439. Eñ int 1442. Jaer quam hy tot Seuenburghen.

Den negensten/ Machomet de groote/ wiert gheboren/Anno 1451. Die belegerde Constantinopolen/den sesten dach Maij/ vieren vijftich dagen. Stormde den seuenentwintichstē dach Aprilis / versloech byde 40. duysent Christenen / hy vincker anderhalfmael hondert duysent. Anno 1456. is hy voor Griecks Wittenborch ghetoghen/Anno 1480. heeft hy Rhodis beleghert 89. daghen. In somma/desen Turck en heeft niet alleen Europam ende alle Christenen verschrickt/ maer oock dat gheheel Oosten/Asiam/ende Aphricam. Hy is ghecomen tot in Italiam / heeft Otrunt ghewonnen / maer niet behouden.

[Margin: Anderhalf hondert duysent Christenē geuangē.]

Den thienden / Paiazetus / begost te regeren/Anno 1481. Die heeft zijnen broeder Zaliabum/Zelimi ghenaemt: Den welcken (zijns broeders gewelt vliende) inde handen van die tot Rhodis ghecomen is / ende Paus Alexandro Sexto ghesconcken gheworden. Hy is ghestoruen in Campania. Paiazetus behiel dat Rijck/beoorloochde Bessarabiam/ Krain/ Stiermarc/Frigaul/tot aen Teruis.

Den elfsten/Zelimus/ is ghecoren An. 1512. Die hem noch in het leuen zijns Vaders onderstondt te regeren/ daerom hem den Vader met machtigher Heyrcracht by Adrianopolis ouerviel: maer Zelim ontquamt/ ende wiert Keyser in zijns Vaders stede/ die heeft dat Coninckrijck Babyloniam/Alkeyro/Palestinam oft Judeam/ Egypten/ende al wat den grootmachtighen Soldaen in heeft ghehadt / vercreghen/ ende aen hem ghebracht / Anno 1517. Ahmatus zijn broeder sterckte hem dapper teghen Zelim / maer werdt ouerwonnen / ende ontliep zijnen Broeder in Persiam / Anno 1513.

Den twelfsten/ Soleijmannus/ werdt ghecoren/Anno 1519. Die heeft der Christenheyt grooten dwanck gedaen/Rhodis / Anno 1522. belegert ende ouerwonnen. Oock Ouen ende een goet deel Hungherlandts / tot aen Oostenrijck toe. Weenen Anno 1529. beleghert: Maer niet ghewonnen.

Vande grouwelicke tyrannije des rasenden Turcks/die hy in Oorloghen/voornamelick teghen den Eeldom ende Priesteren oeffent.

Tyrannije des Turcks

DE Turcken / hoewel sy thuys zijnde / wat vreetsaem zijn / so zijn sy doch tegen ander Natien wt dwasen yuer die sy tot haer ghelooue draghen / so grouwelick eñ bloetdorstich teghen alle de ghene die sy met Crijch aenvallen / datmen van dierghelijcke vyanden nauwe in Historijs en leest. Den Priesterē zijn sy sonderlinge gram / daerom dat sy dat volc (so sy achten) verleydē / eñ op dat sy haer Ketterye in Turckije niet en leeren wtgieten / so moeten sy in oorloghen ghecregen zijnde / willich tghelooue verloochenen / oft terstont steruen / verbrant / oft gheuilt worden.

Turckē den Edelē ende Priesteren sonderlinge gram.

Den Eeldom vallen sy oock sonderlinghe hart aen / ende op dat sy in haer landt vanden haren nerghens eenen aenhanck en crijghen / ende eenen oproer beweghen / so moeten sy gheuanghen zijnde / meest al steruen / oft ten minsten haren Eeldom verloochenē / ende in slechte cleederen vercapt oft verborghen onder ander eyghen lieden als knechten ende dienstmaechden dienen / noch yet van haren Eeldom kicken. Ten sy dan dat eenen vrijwillich zijn ghelooue verloochenende / ende als eenen puerighen Turck het ghelooue Machometi aennemende / wat eerlicker ghehouden wordt: Ende hoe hy tghelooue degelijcker verloochent / hoe dat hy eerlijcker ghehouden wort.

Tot Constantinopelen als hy de stadt beleghende / bestormde / ende ouerwan / heeft hy den Eeldom / onder welcken oock den Keyser Constantinus was / al laten vermoorden / die vanden Eeldom aengewesen waren. Dander vanden Eeldom / die noch ouergheblenen / ende in slechte cleederen ghecleet verborghen laghen / wierden metten gemeynen volcke gheuangen. Wat gheschieder? Terstont laet den trouloosen vyant openbaer eenen vrede wtroepen / ende alleman die noch ouergheblenen ware / sekerheyt belouen.

Doen vertoonden hem al den ouergebleuen Eeldom / die noch voorhanden was. Terstont daer nae lietse dē rasenden Tyran in een maeltijdt (ongheacht zijns toegheseyden gheloofs) beroepen / ende inde selue maeltijdt al vermoorden.

Alsoo heeft hy al den Eeldom des Griecksschen landts metter tijdt gheheel wtgheroept / ten sy datter noch sommighe erghens onder de gheuanghenen ende eyghen lieden versmadelick leuen / ende heymelick onder de eyghen knechten verborghen ligghen / op dat sy niet bekent / haer leuen laten en moeten. Also is den Coninck van Bosna / oock vanden Turc ouerweldicht zijnde / doorsteken gheworden.

Den Keyser van Trapezunt / ende de Vorsten Ponti / zijn na ouerwinninge haerder landen ende Coninckrijcken / nae Constantinopolen in een triumphe gheuoert gheworden / ende aldaer iammerlick ghedoot. Ick verswijghe hier den Vorst van Hydrunt / die welcke / nae dat den stadt ouerwonnen was / van malcanderen ghehouwen ghewordenis. Des machtighen Heere van Sirfen sone / liet den Turck van zijn ooghen beroouen: Ende voorwaer in so veel Rijcken / die den Christenen in corten tijdt afghedronghen zijn / en is nauwe erghens een oudt gheslacht oft Eeldom noch ouergheblenen / Jae men speurt in veel plaetsen niet eenen voetstap des ouden Eeldoms. Maer hoe soude dit bloedtghierich gheslachte onsen Eeldom verschoonen / soo sy selue gheenen den anderen int Rijcke niet lijden noch verdragen en moghen? ende altijts den eenen broeder den anderen naestaet eñ nae tleuen stelt / noch den Soon den Vader en verschoont / ghelijck oock den Vader den Sone niet: Alle menschelicke affectie ende vriendelicke gheneghentheydt is by hen wech ghedaen / sonderlinghe by de Regeerders.

Turckschen Eeldom veruolcht malcanderen.

Also liet Pazattes Amuratis Sone / Solimanno zijnen broeder laghen leggen / ende vermoorden. Welcks Sone / naeuolghende de lasterlicke voetstappen zijns Vaders / heeft diesghelijcks zijnen broeder Orchanem (op dat hy alleen regeerde) gedoot. Een ander Pazaites / des teghenwoordighen nu regerenden tyrannigen Turcksch Solimanni grootvader / heeft zijnen broeder Rosimum ouerwonnen eñ verdreuen. Maer Rosimus werdt haest ghewroken: Want Solimus Pazaitis eyghen Sone / des teghenwoordighen vader / heeft dien wten Rijcke verdreuen / niet aensiende dat hy van hem ghebooren was.

Zelimus oft Solimus verdrijft zijn eygē Vader wt het Rijc.

Voorts so heeft hy ooc al zijn broeders ende al haer kinderen ghedoot / wtghenomen Amuratem zijnen Neue / die tot Ismaeli Sophi Coninck tot Persia ontliep / op dat hy sonder hindernisse zijnen Sone Solimanne nu regerende / aen dat Rijcke brocht. Maer Amurates de vijfste voor den nu teghenwoordigen regerenden / na dat hy zijnen Soon Machomet (die hy bouen al zijn ander kinderen beminde) de heerschappije des rijcks beuolen hadde / so beschicte hy terstont al zijn ander eyghen kinderen te dooden / op dat Machomet gherustelick regeren mochte. In welcke onmenschelicke handelinghe / sy de wilde dieren te bouen gaen / die doch van natuere hare gheboorte verschoonen / Jae bouen maten vriendelick op voedē: Daer in contrarie onder dese Tyrannen / de maechschap / Jae de gheboorte (dwelck schier ongelooffelick is te segghen) vyantschap maeckt / eñ moort aenricht. Pius Secundus / voormaels Eneas Siluius ghenaemt / schrijft / dat als een Keyser meer dan een Soon heeft / ende den outsten int Rijck treedt: dat sy dan wt een Wet al dander kinderen moeten dooden / op dat sy gheenen oproer int landt en maken. Also dattet saligher is / eens Boeren / dan des Keysers kindt in Turckije gheboren te zijn.

Hoe dat oneenicheyt der Rijcken / den Turck heeft laten incomen / ende dat den ouvrede der Christenen zijn beste nootweer is.

DAt den Spreuck Christi waer is: Een yeghelick Rijck in hemseluen ghedeelt / wordt verstroyt: betuyghen alle Historien / want de oneenicheydt der Rijcken en hebben niet alleen den Romeynen voortijts / maer oock den Turcken ouerall eenen inganck ghemaeckt / ende de deure open ghedaen: also dat als Cantacuzenus met Joanne Paleologo met den Keyser tot Constantinopolen in ouvrede was / so hebben de Turcken Cantacuzeno eerst om hulpe aengheroepen / ende deerste reyse haer wapen in Europam ghestreckt. Naemaels haest van Paleologo teghen zijnen eyghen broeder een Vorst Peloponesi / die hem Crijch toeuoechde / hebben sy manlick des Keysers deel gheholpen. Maer nae dat sy de eyghenschap des volcks / gheleghentheyt des landts kennende wierden / ende de sake tot gewin te staen bespieden / so hebben sy haest onder den schijn hem te helpen / Caliopolim met veel ander steden (dewijle de Griecken tweedrachtich waren) inghenomen.

Door oneenicheyt vergaen alle Rijcken.

Als hen

Als hen nu de kantse gheluckte/ ende dat sy der oneenigher Griecken heerschappije onder haer brachten/ so en hebben sy niet gherust/ tot dat sy oock Eripum/ Dalmaciam/ Illiriam/ Sirfen/ Bossen/ ende oock Bulgariam haren ghebiede onderwierpen / ende so voortaen (dewijle Coninck Lodewijck van Hongheren/ eñ den Weyda met malcanderen twisteden) tot in Hungeren/ derwaerts hen den Weyda de deure soude open gedaen hebben/ ende eenen vrijen toeganck ghemaeckt. Also/ ghelijckerwijs alle Rijcken ende steden door eenichheyt opcomen eñ ghebout worden / so moeten sy in sulcker wijse door oneenicheyt wederom te gronde gaen/ gelijck alle verloren Rijcken gheschiet is. Daer af zijn alle Chronijcken vol ouer vol.

Vande gheboorte/ leuen/ ende steruen Machometi.

achome- geboorte/ en ende uen.

TEr tijdt des Paus Bonifacij 4. eñ Phoce des Keysers/ Anno 606. opden vierentwintichsten dach Aprilis/ wert gheboren (welcken gheboortdach Machometi / de Turcken met grooter reuerentie begaen/ ende seuen daghen nae malcanderen vieren/) dat verloren kindt Machomet/ van eenen Arabischē man Abdimenech / eenen Heyden ofte Sarraceen/ ende van eender moeder van ghelijcken gheslachte ende ghelooue gheboren. Haest daer nae een Weese zijnde/ van beyde zijn Ouderen berooft / wiert hy in Arabia in der Stadt Saligna van zijns Vaders broeder opgheuoet.

Als hy nu tot zijn daghen quam / diende hy een edele rijcke Weduwe/ Cadegan ghenaemt/ ende dreef der seluer haer affairen met Coopmans goederen/ op Eselen ende Kemelen in Syriam ende elders. Ende diendese so wel/ dat hyse teenen wijue creech/ ende al haer landt eñ goet hē ouergaf: Want eer hy tot haer quam/ hadde hy als een subtijl listich Coopman/ met Joden ende Christenen veel te doene/ ende leerde hen beyden (met dat hy oock selue lesen conde/ ende yetwat gheleert was) haer gelooue af/ also dat hy veel wist van beyde de Testamēten te clappen/ ende der seluer Spreucken eñ Wetten vol ende veerdich was. Midts dien quam hy tot ende achter dese weduwe/ die hem voor wat sonderlings hielt / ende weerdich haers houwelick ende goederen.

achomet s Coop- is knecht

Nu ontrent dat eynde Heraclij des Keysers/ die nae Phoca begon te regeren/ Anno 613. ende dertich Jaer regeerde/ seggen alle Historien ghelijckelick/ dat dese Secte heeft begonnen/ eñ tot nu toe also toeghenomen aen landt ende lieden / datter nu gheen grooter witgebreyder gelooue in de werelt en is. Maer de oorsake deser Secte/ dat Machomet opde voeten gheholpen / ende den volcke aenghenaem heeft ghemaect / is de groote tyrannije des Keysers Heraclij/ die/ nae dat hy victorie hadde/ eñ de Persen bestreet/ so beswaerde ende tonderdructe hy de selue Persen / Araben ende Chaldeen met grooter ghierichheyt / hoochmoet ende Tributen: also dat sy op geen dinck so seer en dachten dā hoe sy vā zijn Jock wederom verlost wierden/ ende begonnē den Amptliedē des Keysers wat wederspannich oft rebel te zijn / die haer met daghelickſche schattinghen beswaerden/ nochtans ouermits het ghewelt/ en dorsten sy haren wille niet openbaer aenwijsen.

orsprong r Secte achome-

Daer sloech hem dat verweghen archlistich kindt Machomet mede in / wel wetende waer henlieden wee was/ eñ haer dē schoen wranck.

Als sy se nu vant gheneycht zijnde te oorloghen teghen den Roomschen Keyser/ so hoepte hy zijn voornemen een deure open te zijn / ende pordese daer toe/ hoe lancks hoe meer haer tot vryheyt te bringhen: ende van sulcker villerije te verlossen. Also wierpen sy hem haest tot eenen Heere/ Capiteyn ende Hooftman op: maecten haest eenen oproer/ verdreuē ende doodden des Keysers Amptlieden/ eñ Machomet hadde groote victorie teghen dat Roomsche Rijck. Doen Machomet dit geluck ende desen voortganck ghenoelde/ oock des volcks dwaesheyt (dat op hē so verblint was) vernam: so gaf hy voor/ hoe dat hy vanden grootē Godt tot haer ghesonden was/ om haer te verlossen/ ende zijnen wille te openbaren/ noemde hem een Propheet ende Bode Godts.

Tot dit bedrijf creech hy twee seer gheleerde medeghesellen/ eenen Jode ende Christen/ die hy als een Instrument tot zijn voornemen gebruyckte. Sergius/ een witgheloopen ende afgheuallen Monick ende Ketter / oft (also dander Historien aenwijsen) een Aerts Diacon tot Antiochia/ gaf hem den raedt/ hy soude de Afgoderie te niete doen / op dat de saecke dies te meer schijns hadde/ ende alleen eenen warachtighen God bekennen/ nae het vermoghen der Schrift / ende beroute hem / dat hy hem eenen Nestoriaenschen Christen beleet.

Raedt Sergij Machomet gegeuē.

Doen schicten de Joden twee bouen maten geleerde Jodē tot hem/ die hem int Oude Testament onderwesen/ waer mede zijn Wet ende Secte op Eubionische wijse vermengt wierdt/ wt beyde Testamenten. Also maeckte eñ versde Machomet zijnē Alcoran/ gelijck den Paus dat Decreet/ wt beyde Testamenten / ende besmeerde zijn fenijn metten honich der waerh/ stommelde ende rabraecte de schrift stuckwijs wat hem diende/ waer sy weeck/ aenghenaem/ oft ymmers lijdelic was/ op dat hy een onderhouder ende volbringer van beyde Testamenten gheacht wierde: Noemde hemseluen daerom een Propheet/ van weghen het Oude/ ende een Apostel/ dat is/ een Handelbode Gods/ van weghen het Nieuwe Testament: Tusschen welcke hy een Middelaer ende Scheytman zijn soude: daer toe van Godt bekent ende ghesonden. Daerom besnijdt ende doopt hy de zijne / welck ghebodt in zijnen Alcoran is inghelijft.

Als nu zijn wetboeck (dat hy Alcoran noemde) tsamen gheset ende bereyt was/ quam hy met sulcken schijn/ ende met die twee ghesellen ghewapent/ dies te koenlicker voor dat volck/ ende gaf voor dat hy een Bode ende Propheet Godts was/ tot haerder salicheyt ghesonden/ aldermeest daerom/ op dat hy die te veel sware wetten beyde der Joden ende Christenen / wt Godts beuel wat soude versaechten ende temperen / dewijle Godt ghesien ende eruaren hadde/ dat sy te swaer waren/ ende daerom dat Oude door Christum gheincasseert. Maer nu oock Christi iock te swaer ware: so wilde God dat leste versoecken/ ende een eewighe bestaende wet door hem alle de werelt aengheuen. Eñ op dat het volck met meerder deuotie dese zijn heylighe wet ontfinck/ so beloefde hy als Moses deselue met wonderteeckenen te ouerleueren / ende bestemde eenen dach op welcken sy haer souden bereyden om de wet Gods te ontfanghen met wonder teeckenen.

Als nu dat volck te samen vloot / ende dat Machomet voor al het volck op de plaetse tradt / soo vlooch een heymelicke ghewoonde Duyue Machomet opde schouderen (ghelijckmen oock van Thoma van Aquin leest) eñ att

Alcorā wort met valschē wonderteeckenen gheghеuen.

hem achtere wt de ooren. Daer mede bedrooch hy dat volck/ dwelck meynde dat den Heyligen Gheeſt inde ghedaente eender Duyue met hem ſprack. So hadde hy oock eenen Bock gewent/ dat hy ſpijſe wt Machomets hant att/ die liep oock daer toe/ verhonghert zijnde/ voor al het volck/ Machomet toe/ ende bracht een Boeck (dat hy te vooren gheſchreuen/ ende der Bock tuſſchen de ooren gebonden hadde) tuſſchen de ooren. Welck boeck Machomet open dede/ ende den volcke als van Godt gheſonden voorlas/ met groot verwonderen.

Hy liet oock ter ſeluer plaetſe dat Aertrijck opgrauen/ al van te vooren toebereyt: waerin hy gouden en ſiluere coppen vol melcx eñ honichs hadde begrauẽ/ daer mede dat volck becontende/ dat dit een teecken ende openbaringhe was/ van toecomendẽ ouervloet/ volheyt/ vryheyt/ wellust/ rijckdom/ ende des beloefden landts/ ſo ſy zijn wet hielden. Waer mede hy hem een ſulck ghelooue maeckte voor al het volck/ dat ſy met grooter vreeſe ende ghehoorſaemheyt zijn wet op haer namen/ ende wel eenen eedt gheſworen hadden/ dat hy van Godt tot haer ghecomen ware/ trocken daerom met hem vrolick wt ten ſtrijde/ teghen den Keyſer Heraclium/ ende teghen alle de ghene/ die haer ghelooue teghen waren: Want in haren Alcoran onder andere veruaet was: dat ſy haer gelooue metten ſweerde ſouden verbreyden/ wreken ende hanthauen.

Nu/ van deſe valſche wonderteeckenẽ ſchrijft hy alſo in zijnen Alcoran: O Wonderteecken/ O teecken wel weerdich gheleken te worden/ het wijcken der Rooder Zee/ ende der Sonnen wt Joſue ghebiet ſtilſtaende/ ende den ghebode Chriſti de dooden gebiedende. Ten laetſten wiert hy met de vallende ſiecte geplaecht/ dies haer zijn wijuen voornamelick/ ende ſommige wten volcke ſeer ergherden. Om henlieden deſen archwaen te benemen/ ſeyde hy: So dickwils als hy metten Aertſch Enghel Gabriel zijn beſpreck hadde/ ſoo en mocht hy (als een ſterffelick menſch) de claerheydt zijns ſchijns niet verdraghen/ ende dat hy daerom in ſulcke verheffinghe viel.

Als nu deſe Secte oueral victorie/ ende eenen ghelucckigen voortganck hadde/ oock vrij wierden vande Tyrannije Heraclij des Roomſchen Keyſers/ daer toe een lichte Wet/ ſoet Jock/ ende wijden wech henlieden aenwees eñ voorſchreef/ gheluck/ victorie/ luſt eñ ſalicheyt op Aerden/ ende een Paradijs vol wellusts nae dit leuen: Daerom vielen veel lieden ende landen/ in hope van dierghelijcken gheluck ende vrijheyt te vercrijgen/ tot deſer Secte/ ſonderlinge al het volck ontrent den berch Caucaſo/ Nabothei ghenaemt/ de welcke naemaels ſeer nae Aphricam ende Hiſpaniam becommerden ende innamen/ ende wat niet gheern en wilde/ dat ouertrocken ſy met ghewelt. Alſo becommerde Homarus Machometi Diſcipel eñ nacomer/ Damaſcum dat gantſche landt/ Syriam/ Phemciam/ Hieruſalem/ Antiochiam/ eñ wat hy ouermocht. Deſen ſloech Anno 641. alle Monicken inde Clooſteren doot/ veel Chriſtenen verſtropde hy/ veel vermoorde hy/ veel maecte hy afuallich/ ende tot Mammalucken oft verloochende Chriſtenen.

Machomet der werelt honich/ fenijn/ ende ſtenffstoc/ de hacht den menſchen.

Nu voorts trecken de Sarracenen veel Spreucken op Machomet/ die op Chriſtum ende den heylighen Gheeſt luyden/ als namelick dien/ Deut. 18. Jck wil hen wt haer verwecken eenen Propheet/ dien ſullen ſy hooren als my ſeluen: So nochtans Machomet niet wt de Joden en is/ maer van Jſmaelis gheſlacht geboren/ ſo ſy ſelue bekennen. Zijn Apoſtelſchap trecken ſy voor/ wt het Nieuwe Teſtament/ wat vanden heylighen Gheeſt geſeyt is/ als Joan. 14. Den Trooſter den heylighen Gheeſt/ die den Vader ſeynden ſal in mijnen Name/ ſal v alle dinck leeren/ Jae v ingheeſten ende indachtich maken/ al tghene dat ick v geſeyt hebbe. So doch Machomet een Antechriſt dat contrarie leert/ ende gheen doodinghe des vleeſchs oft der begheerten: Maer alle wellust toelaet/ eñ geen dinc min en leert/ dã dat Chriſtus leert: waer by dit op hẽ niet en mach bediet wordẽ/ eñ de ſchrift aen hem geen ſtede oft veruullinghe hebben en can. Dieſghelycks den Spreuck/ Luce 20. Jck wil v lieden gheuen mont eñ wijſheyt/ die alle uwe wederſprekers niet wederſtaen en mogẽ. Dit trecken de Sarracenen op haren Machomet/ ſo hy nochtans ſlechs met ghewelt/ eñ niet met mont eñ wijſheyt/ zijn vyanden heeft wederſtant ghedaen.

Schriftẽ die de Turcken op harẽ Machomet rijmen.

Zijn Apoſtelampt heeft hy zijn leuen lanck ſlechs alſo voleyndt/ ghelijck hy een Apoſtel was: Want de zijne (wt Godes thoren eñ billicker gehenckeniſſe) waren alſo van hem verblint ende betoouert/ dat hy nemmermer onrecht en conde doen: Alle dinck condemen ontſchuldighen ende gloſeren/ zijn tyrannije moeſte eenen yuer Gods zijn eñ heeten: Alſoot dan gheſchiet ende gheſchieden moet/ alſmen eenen Afgodt wt eenen menſche maeckt/ ende vande liefde der waerheyt afwijckt tot de fabelen der menſchen/ om den ſeluen te dienſte te gelooouen/ wat ſlechs den opghewor pen Paus (der welcker een yeghelicke Secte ende Ketterije eenen heeft/ welcken ſy alle dinck te lieue ghelooft) wil/ ſo moet ons God de ooghen toedoen/ met leughenen verſaden/ ende crachtighe dwalingen ſeynden/ ende met wonderteeckenen beueſtighen/ dat wy gheen ooghe/ oore/ oft verſtant meer en hebben/ eñ dattet altemael recht moet zijn/ wat onſen Paus ſeyt oft doet: ende alſoo betoouert worden/ dat wy niet meer ſien ofte mercken en moghen/ oft het hem totter waerheyt rijmt/ ende tegen malcanderen ſy oft niet. Alſo gaet het hier ooc/ hoewel den Alcoran dickwils teghen hemſeluen is/ ende vol ongerijmde leughenen ſteeckt: Niet weynigher dan der Joden Talmut/ ende des Paus Decreet: ſoo moetet nochtans inckel Heylicheydt/ Godts woordt/ ende waerheydt zijn/ ende wat deſe Pauſen voortſtellen: Jnckel yuer/ gherechticheyt ende recht ghedaen zijn/ ſoo datment niet alleen ontſchuldighen/ maer louen ende prijſen can/ jae moet. Alſoo hebben alle Ketters/ Ebion/ Cherintus/ Neſtor/ etc. eñ allẽ valſche Propheten haer Kercken ende aenhanck ghehadt/ ende als haer Rijck beſeten.

Apoſtolae machome

Godtbeloo weſen eñ nẽ wil alt ſchoon zijn

Alſo moetet gaen/ wanneer wy op menſchen ſien ende gapen/ als wanneer wy ons op een wagghelende Riet ſteunen: Ende het en is in ſomma niet moghelick/ dat wy metten leugenachtighen menſche beſtaen/ ende de waerheydt begrijpen. Ende Godt ſoude veel eer tot ſtraffe der ſonde eenen vroomen menſche feylen eñ vallen laten/ eer hy toeliet datmen op hem ſien ſoude/ hem voor eenen Afgodt opwierp/ ende aen hem hinghe/ hem te lieue gelooueude/ wat hy voorgaue: So ghehéelick en wil den yuerighen Godt zijn eere gheenen anderen gheuen/ ende niet ghedooghen dat wy op eenigen menſche onſe ſalicheyt/ gront ende toebetrouwen/ ſetten oft bouwen.

Op menſch en ſalmen niet bouwẽ.

Alſo gaet het met Machomet oock/ doen hy met alleman ghewelt dede/ ende becommerde/ den aenpalenden dat hare nam/ ende ſtraetroouers/ lantvluchtighe/ bloetghierighe boeuen tot dit werck aen hem hinck om te roouen ende doodẽ/ doen moeſtet een ſtraffe ende yuer

Machometi leuen eñ daet.

Godts

Godts zijn/ om zijn wet te verbreyden: Ende als hy vanden Heydenen ende ongheloonigen met ghewelt nam wat hy vant / dat hiet naemaels dat hare vanden ongheloonighen / als vanden onrechtueerdighen besitteren verhalen ende ter handen nemen: Dewijle sy (als dat volck Godts) den gantschen Aertbodem ende alle dinck haer eyghen te zijne achteden.

Somma wat hy behoefde / dat nam hy als zijn eyghen/ende daer toe moest hem dat ontschuldich exempel Christi helpen/ die oock nae den Esel seynde/sonder bidden gheen ander oorsaecke en hadde voorgheghenen/ dan: De Heere heeft zijns van doene / ende daerom als zijn eyghen ghehe yscht.

Alsoo leestmen van Machomet / dat hy tot Mecha eenen armen man zijn Kemelen gheweldelick nam: daernae in een gebroken stadt comende / daerin meestendeel arme Joden woonden/ nam hy arme verlaten weesen eens Timmermans kinderen / haer huys met ghewelt/ ende dreeffse wt / billick achtende/ dat alleman den Propheet Godts weecke / ende plaetse gaue.

Wat hy zijn aenstootēde heeft toegeuoecht/ behoefde wel een bysonder Boeck. Wie hem qualijck sprack oft strafte / dien doode hy terstont. Alsoo vermoorde hy eenen Jode in een stadt/aen zijn bedde/daerom dat hy hē slechs ghestraft hadde met woorden / om zijn onbillicke wijse ende tyrannije: Ende schrijft nochtans in zijnen Alcoran/hoe dat hy met goedertierenheyt ende bermherticheyt van God ghesonden is.

achome- yrannie schande. Item / men leest van desen verleyder ende Duyvels Apostel Machomet/als hy eens op een Muyldier ouer velt reet / ende dat hem een deghelicke vrouwe die hem gemoetede/ tot zijnen moetwille niet en wilde bewillighen / soo ghinck hy sonder schaemte voor al zijn medegesellen zijnen Esel toe/ ende seyde tot zijn ghesellen (om hem daer mede te ontschuldighen) dat dese vrouwe hier met deser ongehoorsaemheyt meer ghesondicht hadde / dan dat sy hondert menschen ghedoodt hadde: Want hyse wt Godts beuel ende ingheuen op dat pas met eenen Propheet Godts soude beurucht hebben ghemaeckt. Wt welcker oorsaecke noch hedensdaechs Jaerlicx op eenē bestemdē Jaersdach alle Sarraceensche vrouwen dese sonde ende onghehoorsaemheydt der voornoemder vrouwe beweenen ende begaen/die alsoo eenen Propheet Godts belet heeft.

Siet / waer toe coemt menschelicke blintheyt/als sy op menschen bout ende betrout/so datter niet so schandelicks noch ongherijmts en is: dat sy niet en ghelooft/aenneemt/ende te ontschuldighen weet.

Hy derf oock vrij in zijnen Alcoran schrijuē/ dat hem van Godt is ghegheuen een begheerte ende macht ouer alle dinghen / met vrouwen oft dieren hem nae zijnen wille te verlustigen/ eñ dat hy oock om sulcx te mogen volbrenghen van God een sulck vermogen ontfangē heeft/ dat hy veertich mannē in oncuysheyt te bouen gaet/ oft ymmers geleken werden mach / ende dat daerōme/op dat hy veel Prophetē winne.

Waerby hen dit sommighe goedt lieten duncken / dat hy haer vrouwen begheerde/ende haer tot desen wercke hem gheern ghegunt hebben.

Dat is ymmers een ongherijmt dinck / noch heeft hijt den zijnen inghecout / dattet inckel heylicheydt is / ghelijck veel meer ander dwaesheydt. Siet hier nae dien Artijckel zijns Alcorans.

Hy hadde voorts onder zijn vrouwen een Ouerspeelder sche/ Aissa genaemt/ een schoon/ maer snoodt wijf. Doen hem dat wierdt aenghesept/dat hyse soude verlaten / antwoordde hy/Dat hy onder al zijn vrouwen gheen lieuer en hadde: Hy en wildese daerom oock niet haten oft verlaten / dewijle hem Godt haer onschult gheopenbaert hadde.

Hy gheeft oock in zijnen Alcoran voor / hoe dat hem thien Enghelen van Godt zijn toegegheuen / om hem te bewaren / op dat hy niet ghequetst werden en mach. Euenwel is hy in eyghender persoone eens seere ghewont / ende onder zijn aenghesicht verwoest eñ verscheurt gheworden. Maer dat wist hy te gloseren/ende den volcke met een versieringhe wt te couten. Noch heeft hy alleen/ als een eerstghebo ren sone Sathane/meer menschen verleyt/dan alle heylige Propheten ende Apostelen bekeert hebben.

Hy sterf (zijn leuen ghelijck) onsalichlick: Sommighe segghen / met fenijn wtghebluscht/ dander segghen: Hy sy ghestoruen op eenen Maendach/dē twelfsten dach der eerster maēt Rabeg / int 63. Jaer zijns Ouderdoms / ende 23. Jaer zijns Rijcks ende Prophecye / als hy vande vallende sieckte veerthien daghen sinneloos hadde gheleghen/ende alle zijn lichaem opghheswollen. Hy gheboodt by lijue/datmen hem voor drie daghen niet en soude begrauen/ want hy alsdan soude verrijsen / ende ten Hemel ghetoghen worden. Als sy nu verwachteden/niet alleen drie daghen/maer twelue/ende niet anders beuonden/ dan dat hy hoe lancks hoe meer stanck / wert hy ten laetsten met onwille slecht in daerde begrauen. Steruen eñ doot Machometi.

Als hem nu een yeghelick bedroghen vant / ende zijn valschept gheuoelde/ dattet altemael ydelheydt ende valscheydt was / dat hy hadde wtghegheuen/soo keerde een yeghelick wederom totten ghelooue ende Secte/ die hy te vooren hadde ghehouden / ende daer hy wt noodt afgheuallen was / wtghenomen weynich van zijn vrienden/die als naecomers dat Coninckrijck te beeruen meynden. Terstont werdt Ebubeer die naemaels Calipha ghenaemt was/ eenen wt zijn vrienden ende Discipelen / Coninck in Machomets stede / die riep weder by hoochster onghenade/ alle van Machomet afgheuallene/ wederom tot de wet Machometi. Doen gheloofde dat beweghelick volck wederom/also den Coninck wilde/ sommighe wt dwanck/ vreese der pijne / liefde des profijts/ hope der eere ende des goets.

Daer nae liet Calipho zijnen Vooruader Machomet eenen costelick yseren graf maken tot Mecha/in eenen seer schoonen Tempel/ende liet bouen in dat ghewelfsel / machtige stucken van Zeelsteenen heymelick daerin beweluen / die den yseren Sarck / daer het lichaem Machometi in lach / optrecken souden/ op dat alsoo den ghemeynen man waende/ dat hy tot een teecken zijnder heylicheydt wonderlijck opwaerts inde locht ghetogen was. In welcken waen ende misghelooue sy bestaende zijn bleuen / tot dat Anno 1470. dat ongheweerte onuersiens in desen Tempel tot Mecha sloech/ ende tsamen dat ghewelfsel ende graf inde Aerde versanck / ende een groot deel des Tempels nederwierp. Euenwel beuaerden noch heden Jaerlijcks veel Sarracenen nae Mecha / ende gheloonen het sy also waer gheweest. Machometi begrauenisse.

Lodewijck Vartoman seydt/dat den Tempel / Sarck/ ende dat graf inder ghedaente als te vooren / wederom opghericht is / ende daerby ontallicke veel Lampē. Also moet haer verhart herte haer dwalinghe niet verstaen/

 ende

ende in duysternisse blijuen.

Hæc Petrus Alphonsus / Hugo Floriacensis / Isidorus / Vincentius Beluacensis in Speculo Historiali, Richardus Bernaert Breedenback / etc.

Wetten / Artijckelen / ende ghelooue inden Alcoran der Turcken Wetboeck begrepen / ende wtghetrocken.

Ghelooue / wetten ende Artijckelen des Alcorãs Machometi.

TEn eersten houden sy alle Artijckelen inden Alcoran / dat is inden Wetboeck Machometi begrepen / niet anders dã de Joden Moysen. Waer teghen sy niemant en laten prediken noch disputeren / maer houden metten Sweerde daer op / ende alle die daer af afuallich worden / dooden sy van stonden aen. Waerby sy in al haer steden ende dorpen / driemael sdaechs / driemael snachts / door sommighe die daer toe verordineert zijn / van hooghe Thorens af met luyder stemme laten wtroepen: De wet Machomet is heylich ende rechtueerdich / ende hy is den oppersten Propheet Gods / tot salicheyt der volcken ghesonden. Ende al die dit hooren / spreken Amen / eñ gheloouen gantschelick / dat deses wet hen alleen ghenoechsaem sy totter salicheyt.

Den Turck doot die vã zijn geloone vallen.

Den tweeden Artijckel staet inden Alcoran Machometi ghescreuen: Alle menschen die zijn wet niet aen en nemẽ / sullen sy sonder conscientie vanghen / haer vyanden veruolghen eñ dooden / ten sy dat sy onder zijn ghebiet / tol ende schattinghe gheuen willen / ende met deser conditie souden sy int gelooue onghedwongen zijn / anders sullen sy als de vyanden Godts eñ zijns wets / berooft / ende in alle manieren wtgheroept worden.

Turck en dwingt niemãt tot zijn ghelooue.

Ten derden is in haer Alcoran begrepẽ / dat Christus heeft gheweest een Creatuere / in heylicheyt te bouen gaende alle andere voor Machomet / ende dẽ alderheylichsten ende deuchtrijcsten mensch onder alle menschen voor Machomet. Daerom noemt Machomet in zijnen Alcoran / Christum een woort Gods / een geest ende siele Godts / maer niet Godt / oft Gode gelijck / dwelc sy voor der alder grootste Gods lasteringhe achten. Sy segghen nochtans ende en loochenen niet / dat hy is gheboren van eender Maecht / sonder eenen tijdelijcken Vader / dwelck sy voor gheen sonderlinghe wonder en achten / dewijle sy der oock veel dierghelijcke in haer landt te hebben meynen / dies sy van haer Papen oft Monicken gantschelick becout zijn: Niet anders dan also wy ons wijs hebbẽ laten maken / dat sommige menschen gheensins niet en eten noch drincken. Waer af wy nochtans gheen exempel der schrift en hebben.

Alcoran vã Christo.

Voorts / dat Christus den Sone Godts van menschen handen ghedoot sy ghewordden / verbiet haren Alcoran te gheloouen: Maer dat hy zijne vyanden wonderlick van Godt sy onder de handen gheruct ghewordden / ende eenen anderen hem gelijck / in zijn stede te cruycen voorghestelt: Ende dat hy also wederom sal openbaer worden int eynde der werelt / om den Antichrist te dooden / ende dat hem God daer nae ooc sal laten steruen.

Sy beminnen ende eeren oock Mariam de maghet / bekennen oock dat sy Maghet ghebleuen is / in / voor ende nae de gheboorte. Sy hebben sommige van haer Tempelen int lant van Beloften van Christenen gebout / in grooter eeren / daer sy toe beuaerden / oock der heylige Propheten ende Apostelen grauen besoeckende met grooter aenghenomender reuerentie ende deuotie: Sonderlinghe den Tempel Salomonis / ende seer na daer by eenen Tempel Marie tot Jerusalem / houden sy in grooter eeren / en lijden gheen onreynicheyt daer in / laten oock gheen Joden oft Christenen daer in comen: Soo sy daer eenen ingrijpen / die moet effen terstont steruen / ofte zijn ghelooue verloochenen. Sy belichten beyde dese Tempelen met onsprekelicke veel Lampẽ / dach eñ nacht. Sy heeten dien Tempel / niet Salomonis Tẽpel / ghelijck wy / maer den heylighen Steen.

Beuaert der Turcken.

Dat Apostaetsch boecksken vander Kindtsheyt Christi beschreuen / houden sy voor so gheloofweerdich / als eenich Euangeliũ van Christo. Joannes den Dooper / ouermits zijn heylighen leuen / ende dat hy Christum ghedoopt heeft / gheldt veel by henlieden.

Hy loeft oock in zijn Alcoran seer Dauids Psalter / ende de andere Propheten: voor al Moysen dien hy groot acht / maer Christum noch grooter / ende hemselfs dẽ aldergrootstẽ.

Oock prijst den Alcoran Job / eñ dat Euangelium Christi: voorgheuende / dattet Godt met Christo eñ de werelt goet ghemeynt heeft / ende met goetheydt heeft willen versoecken: Maer nu sy haer daer toe niet gekeert eñ heeft / so heeft Godt voor goedt aenghesien / den ernst ende dat rauwe voor te weynden / eñ den strenghen ernstachtighen Propheet ende Apostel Machomet verweckt / diet met ghewelt versoecken / aengrijpen / ende alle ongheloouighen metten sweerde straffen ende besoecken soude.

Hy heeft in zijnen Alcoran gheset / dat Christus int leuen zijnde / van hem gepropheticeert heeft op dese maniere: Neemt waer / ick vercondighe v vanden bode Gods / die nae my comen sal / ende zijnen name is Machomet. Hy seyt aldaer noch meer / dat zijnen naem van eewicheyt gescreuen is aenden Throon Gods / ende dat hy nae zijnen volbrachten loop / totter rechterhandt Godts sitten sal / ende Christus aen zijn voeten.

Alcoran v[an] Machom[et]

Ten vierden geeft hy in zijnẽ Alcoran voor / dat de Joden dat Oude Testamẽt hebben verdoruen / eñ verniet oft veracht: De Christenen dat nieuwe verualscht ende onnut ghemaeckt. Also datter niet reyns vãder waerheyt beyder Testamenten ouerghebleuen en sy / dan so veel als in zijn Alcoran veruaet is: Daerom en neemt hy gheen Testament oueral aen / maer alleen wat hem ghelieft ende dient.

Alcoran v[an] de heylig[e] Schrift.

Hy wil vrij ende ongheuangen zijn / als dien Godt geopenbaert heeft / wat / hoe / ende waer: Ende seyt vrij in zijnen Alcoran van hemseluẽ: Hadden wy de wet laten comen op eenẽ berch / den berch hadde hem daer teghen ghenepcht / ende de selue aengheheden: Van weghen der vreese ende reuerentie Godts.

Machome[t] en is aen geen schrif[t] ghebonden

Ten vijfsten ghebiet Alcoran / haer kinderen (ghelijck Abraham Ismaelem / Genesis 17.) te besnijden / int derthiensten Jaer / ende haer ooc dickwils te doopen / tot veruullinghe beyder Testamenten / nae dat exempel Christi / die oock beyde ghedoopt ende besneden ghewordden is.

Bernaert van Breydenback meynt / dit in haren Alcorã niet te staene / ende seyt / dat Machomet niet vander besnijdinghe gheboden en heeft / oock selue niet besneden geworden en sy: By auontueren hebben zijt eerst nader handt selue versiert eñ vercoren / ghelijck ander menschẽ gebodẽ. Van lijtsaemheyt / affteruinge des vlees / saechtmoedicheyt / ootmoet / cuyscheyt / bermherticheydt / en is niet met allen in haren

Alcoran

Alcoran begrepen / dan dat sy den haren aelmoessen gheuen/die sy voor heylicheyt achten. Ende dat sy een maent int Jaer vasten/so eensdeels ghehoort is/ende eensdeels sullen hooren volghen: so ist nochtans altemael maer een gedrochte/schijn en honich/waer mede den Duyuelschen Apostel zijn fenijn verciert en smeert: Anders is den Alcoran een louter boeuerije/ en tot allen moetwille een open deure / waerin noch const noch deucht ghespeurt en wort/dat eenen deuchdelicken verlustighen mochte: Ja welck alle aengeborene eerbaerheyt wtlescht / ende een toomloos / gheyl / dertel leuen aenricht/als volcht.

Ten sesten/ laet hy oock Sodomam niet alleen met knechtkens ende vrouwen: maer oock met onuernuftighe dieren toe / ghelijckerwijs claerlick int tweede Capittel inden Alcoran van woorde te woorde alsoo staet: Onthout v van uwen vrouwen/als sy Maensiecck zijn/ en en gaet niet tot haer in/ tot dat sy ghereynicht worden/ alsdan so gaet tot haer in / ende ghebruyckt se op welcke plaetse oft deel ghy wilt. Aldaer volcht: Vwe huysvrouwē sullen v zijn als eenen Wijngaert/ daerom sult ghyse arbeyden / oeffenen ende gebruycken alsoot v gelieft: Want een yeghelick hem des gheens dat zyne toebehoort/ghebruycken mach/ na al zijnen lust ende wille.

...ronwel ...lcorans

Ten seuensten staet int 43. Capittel in den Alcoran: Godt heeft v ghegeuen die onuernuftighe dieren in v ghewelt/dat ghyder sommige soudt ghebruycken om te rijden / sommighe te eten/ende ander hulpe van hen te hebben/ ende op dat ghy met henlieden volbrocht al wat v ghelust e / ende wat ghy in uwer herten hadt. Dies heeft Machomet den wetgheuer met zijnen Esel selue een exempel ghegheuen / bouen in zijnder Legende aengheroert.

Ten achtsten volghen twelf voornamelicke Artijckelen /inden Alcoran begrepen / die veel andere in haer begrijpen. Namelick/ Alcoran en ghebiedt niet meer dan vijfmael daechs te biddē/op dat hy een middelmate treffe tusschē de Joden/ die driemael daechs : ende de Christenen/die seuenmael sdaechs bidden.

...rans ...edt.

Ten negensten ghebiet Alcoran eer sy biddē (op dat sy reyn zijn souden) dat sy haer handen/ armen/mont/neuse/ooren/oogen/hayr/hooft/ voeten/ schamelheyt/ somma het gantsche lijf souden wasschen en doopen. Nae sulcx beginnē sy te bidden/eenen God belijdende/die gheenen anderen hem ghelijck en heeft / en zijnen Propheet Machomet. Hebbē daer toe veel vreemde hantgebaren/ elders daer bouē aengeroert. Dit doopen en wasschen heeft hy wt het Oude Testament genomē. Petrus Alphonsus acht/ dat Machomet selue niet gelooft en heeft/tgene dat hy teghen zijn conscientie ende ghelooue heeft voor ghegheuen : Maer dat hy in zijnder herten (ghelijck voor zijnder Prophecije) Venerem als een Afgodist gheeert heeft/ en daerom dit wasschē/Veneri nae zijn oude gewoonheyt ter eeren/gheboden: Welcks Godsdienst was tot Mecha/ hem also voor den inganc des Tēpels Veneris (daer nu Machomet leyt) te wasschen. Siet den elfsten Artijckel.

Macho- ...ts vastē.

Ten thiensten ghebiet Machomet in zijnen Alcoran/de gantsche Maent October te vastē/ dewijle de Sonne schijnt: maer snachts mogen sy eten/drincken/lijfs wellust plegen/so sy willen. Daerom slapen en rusten sy den gantschen dach/tot snachts/dan ontsteken sy toortssen en keerssen in haer Kercken/en maken groot gheschrey vanden Thoren af/ haer ghelooue belijdende / so bouen ghehoort is. Voort slemmen ende brassen sy ende bedrijuen nae des vleeschs lust alle lichtueerdicheyt/den gantschen nacht/ Daer is den Patroon/ de vrouwe des huys en het gheheel huysgesin/ op talder lichtueerdichste hoerachtich verciert metten Concubinen / ende beghinnen te rasen/springhen/singhen en danssen/ende op Snarenspel te houeren. Daer wordt groot gheschrey ende ghehuyl vande torens gehoort. Daer zijn alle Torens met lampen ende lichten also behanghen/ende rontsom als een Croone drie dobbel bouen malcanderen also omtuynt ende verlicht / als oft claer dach ware/ schier ongheloouelick te segghen.

Het is een ghewoonheydt / dat de Rijcke in haer Testament / dese vasten Maent sulckē keerssen op de Thorens ordineren / oock somtijdts eyghen Thorens daer toe laten maken / daer toe op sulcke Thorens persoonē stichten/ die Machomets ghelooue sullen louen ende wtroepen/ die daer af haer Prouande hebben/ gelijck als by ons dooden Louers/ Monickē/ ende Papen om Misse te doen ghesticht zijn / voor de sielen der verstoruene. Daer zijn oock sommighe daer toe bestelt / die den gantschen nacht als onsinnighe opwaerts loopen dese gantsche maent door / die met groot gheclop de lieden opwecken/ ende nuchter maken om te iubileren. Ende hoe heyligher nacht ende hoochtijdelijcker Feeste / hoe sy onsinnigher rasen dese Maent / als op haren Sabbath oft Vyerdach.

Ten elfsten gebiet Alcoran/ dat huys Gods/ den Tempel tot Mecha alle Jare eens te besoecken/aldaer te bidden / ende om dē Tempel te gaen/gecleet zijnde met een gheestelick cleet/ dat niet ghenaeyt en is / ende steenen tusschen haer voeten achterwaerts te werpen/om daer mede den Duyuel te steenighen.

Sy gheuen voorts voor / dat Adam desen Tempel gebout heeft / als hy wt het Paradijs wert ghestooten/ende dat hy met zijn kinderen daer in aenghebeden heeft / ende dat hem naemaels Abraham vernieut heeft/ en daerin zijn ghebedt ende offerhande gedaen. Na zijnen afganck dit huys Ismaeli gelaten/ van welcken zijt als naecomers beerft hebben.

Daer laet hem den Afgodist Machomet wederom grof mercken/dat hy noch in zijnen ouden aert cruypt. De Historien betuyghen / dat Ammon en Moab Loths sonen/ desen Tempel hebben ghebout / ende staers tweemaels derwaerts gebeuaert/en vier Afgoden/ Martem/ Saturnum / Mercurium ende Venerem aldaer aenghebeden hebben. Diesgelijcx deden de Arabes. Nae veel Jaren coemt Machomet/ leydt sulcke ghewoonheydt niet bloot af/maer weyndet in een ander wijse / en op datmen niet en meynde / dat hy ghebooth aldaer ghelijck te vooren/de Afgoden te aenbiddē/so sette hy dat beelt Saturni in eenen hoeck van desen Tempel/ verberch dat aenghesicht/en keerde alleen de ruggen totten volcke: Maer de Calomne en den Afgodt Martis versanck hy inde aerde/en leyde eenen steen daer op/ op dat hy een vyant der afgoderije ghesien worde/ die hy nochtans beminde/ ende haer diende in zijnder herten / dwelck hy onder andere daer mede aenwees / dat hy den zijnen gheboodt / soo dickwils als sy daer quamen om te aenbidden / soo souden sy dese beyde steenen cussen / ende met beschoren hoofden totter Aerden ghenevcht / souden sy steenen tusschen de beenen achterwaerts werpen / om daer mede den Duyuel te verdrijuen : Maer vrijelick om hem daer mede te eeren. Ende dit is ymmers een sonderlinghe cloecheydt Machomets / dat hy in den schijn den zijnen andersins afgoderije verbiet: euenwel dit verhengt/ Jae vrij ordineert/

heymelick onder thuyckskens in dese zijnen Godshuyse / zijnder Afgodinne Veneri (der welcker eerder ende aenbidder hy heymelick was) te dienen. Wt welcker oorsaecke hy oock gheboden hadde / dat sy den dach Veneri / dat is / den Vrijdach souden vyeren tot eewighen tijden / om daer mede oock een onderschept tusschen Joden ende Christenen te maken.

Ten twelfsten laet Machomet in zijnen Alcoran vrij toe / alle vleesch te ghenieten / wtghenomen alleen Swijnen vlees / bloedt / ende dat van hemseluen ghestoruen is. De oorsaecke vertelt hy in zijnē Alcoran: Hoe dat het Swijn wt eens Kemeldiers mist nae de Diluuie ghe-worden is / ende daerom een onreyn dier is. Daer teghen hy nochtans selue spreeckt in een ander Boecxken / aen eenen Jode Abdia ghenaemt. De Fabele en mach ick niet vertellen.

Ten 13. oorloeft Machomet eenen yegelickē Sarraceen vier getroude vrouwen tseffens te hebben / eñ een yegelicke om een yegelicke slechte oorsake te verlaten / eñ een ander in die stede te nemen / wanneer hy wil: nochtans also / dat hy het vierde ghetal niet ouer en gae / ende oock dit ghetal inde verlatinghe der huysvrouwen niet te ouertreden. Maer ander vrouwen ghecocht oft inden crijch ghecregen / mach een yeghelick also veel hebben als hy wil / eñ voeden can / eñ de selue wederom vercoopen. Maer so hy eens eene beurucht heeft / soo en mach hyse niet meer vercoopen. Daerby gheschiedet / dat dickwils een sone een wijf coopt / die zijn broeder oft vader gheboeleert heeft / Jae somtijts zijn suster oft moeder.

Maer Machomet als haren Ouersten / hadde alleen 15. huysvrouwen / al Edel / ende Concubinen sonder ghetal / de welcke hy al op stuypten liet / op dat sy van niemant anders ghesien oft gheboeleert en wierden / alleen Aissam wt sonderlinge welbetrouwen liet hy los / die hem oock ghelooue hielt / so hy haer dede: Want hy en hadde aen alle zijn wijuen ende concubinen niet ghenoech / maer so gehoort is / beulecte ooc ander mannen huysvrouwen sonder schaemte noch conscientie / als wel ghedaen: daer af ghebracht zijnde / seyde hy / dat dese vrijheydt hem van Godt was ghegheuen / ende anders niemant / op dat hy Propheten ende kinderen der deucht op brochte / dwelck claer in zijnen Alcoran staet.

Ten 14. gebiet Alcoran / dat de Sarracenen niet wt haer gheslachte oft gelooue en houwelicken / op dat het Maechschap / ghelooue ende vrientschap hem dies te verder verstreckte.

Ten 15. wat rechts handelinghe ende tijtlicke goeden aengaet / als acker / beemde / huys / hof / onrecht besitten / dat wort nae wtwijsinge der wet Mosi ghehouden / met eerbare getuyghen / Eeden / kennissen / etc.

Ten 16. gheloouen sy / dat al wat inde Propheten beloeft / ende in beyde Testamenten geschreuen is / altemael lichamelick (alsoot nae het wesen der doodender letter luydt) verstaen ende veruult sal worden. Item / dat de Enghelen ende Duyuelen lijfachtich zijn / ende noch door haer wet salich werden moghen: Verhopen daerom een sulck Paradijs des wellusts / daer sy sonder alle bedroeffenisse ghenoech / eñ al wat eens menschen herte begeert / ouervloedich sullen hebbē / als wijn / eere / goet / rijcdom / vrouwen / vrede / blijschappe / schatten / hoeuen / wijnberghen / sijden cleederen / gulden lakens van alderley verwen / snarenspelen / tijtcortinghen sonder verdriet / siluere eñ gulden vaten / ruste sonder smerte / verdriet / hitte / coude / wee / claghen / verschricken / vreese / bedroeffenisse / duysternisse / ende somen vā Venus berch seyt / die alder schoonste Jonckfrouwen / ende dat de Enghelen hen daer toe sullen de bedden bereyden. Maer de ongheloouighe die haer wet niet en houden / dat helsche vyer / dwelck sy oock in contrarie altemael nae de letter lichamelick verstaen: maer so sy haer inden laetste ooghenblick tot Godt ende den Propheet Machomet bekeeren / so sullen sy salich worden.

Ten seuenthiensten verbiet haer wet wijn te drincken / ouermidts dat hy is een inleydinge / voedinghe / ende oorsaecke tot veel quaets.

Een ander oorsaecke vertelt Machomet in een boeckskien aenden Jode Abdiam: Hoe dat eens twee Enghelen zijn droncken geworden / ende inder dronckaerts wijse een wijf bekent hebben. Waerom sy tot straffe van Godt metten voeten in eenen put / Bebil ghenaemt / ghehanghen gheworden zijn / tot aenden ionckxten dach tot boete / dwelck effen een sulcke proeue is / als wanneer den Paus de Stelnusse probeert.

Ten achthienden houdent sy met het bloetghericht eñ ouerspel / nae de wet Moysi / maer sy volghense qualick nae / ende dispenseren dickwils met Moyse / gelijck de vermeynden Christenen metten Euangelio. Wonder selden wort den Ouerspeelder metter Ouerspeelster (waer af dat landt vol is) ghesteenicht. Die met een ander vrije vrouwe te doene heeft / sal daerom tachtentich slaghen lijden. Wie van diefte aengheclaecht wordt / sal deerste ende tweede reyse met roeden ghegheesselt worden / de derde reyse een handt verliesen / de vierde reyse eenen voet / ende eerst de vijfste reyse ghehanghen worden. Anders wordt ghehouden die wet / Deen om dander / ghelijck om ghelijck / Tant om Tant / handt om handt / etc.

Ten neghenthienden ghebiedt oock haer Wet sommighe ghereghelde aelmoessen haer gheloofs ghenooten te gheuen / tot bestemder tijdt.

Sy hebben oock veel Heylighen / tot welcke sy beuaerden / ende die oock wonderteeckenen doen / so bouen ghehoort is / niet weynigher dan de onse / beyde henlieden ende ons tot verleydinghe.

Niet verre van Chair is een Kercke aenden Nilo gheleghen / ende een groot Kerckhof / daer de dooden alle Jare / als dat Feeste ende Patrocinium desens Turckschen Sants is / opstaen / ende recht als schaduwen / dewijle de Feeste eñ den Godtsdienst duert / op het kerckhof sienlick staen / derwaerts een groote bedeuaert is. Bernaert van Breyttenback seydt / datter gheen mensch tot Chair en is / die sulcks niet en wete ende ghelooue.

Het waerachtighe Christelicke ghelooue.

Joden en alle Sect hebben v wetten en een gereg Pausdom

DE Joden (soo ghehoort is) hebben ses hondert ende derthien wetten. De Heydenen / Roomsche Christenen / ende Machometani ontallicke veele. Nu faelgeret nemmermeer dach / hoe meer Wetten / hoe minder recht. Want waer veel Wetten zijn / daer is oock veel ouertredinghe / so Paulus betuycht. Daerom heeft het God behaecht / door Christum een vercort woordt aen te richten / also hy door Esaiam int thiende te voren beloeft heeft / ende alle wetten die niet dan thoren aen richten / ende den mensch niet beteren noch veranderen en moghen: Jae slechs arger maken: vrij wtē wege te ruymen /

ende

ende op eenen hoop in een te slaen ende vernatent also/ op datmẽ Marie deel verkiese/Luce 10. tot de voeten des Heeren sitte/zijn woordt hoore eñ beware: so volgen alle dander ghebođen/ diemen slechs totter deucht ghedencken mach/van haerseluen naer/ als water van een springhende Fonteyne. Daerom spreect Christus totte besighe Martha: Daer is alleen een van nooden. Maer dit woort Gods te hooren/ is meer inwendich dan wtwendich: want wie Godt niet te voren inwendich tot zijnder herten sprekende ghehoort heeft/ die hoort zijn leuen lanck de wtwendighe (oock gheseynde ghetuyghen Godts) te vergeefs: also in Christo eñ de Apostelen wel gesien wort: die veel Schriftgheleerden eñ andere/ hoorende/niet ghehoort en hebbẽ. Daerom Christus so dicwils roept: Wie ooren heeft om te hoorẽ/ die hoore. Maer die alleen hebben ooren/die God te voren ghehoort hebben in haerder herten/ voor eenich wtwendich woort: dwelck meer een ghelinck oft ghetuyghenisse vanden woorde is/ dan dat leuende woordt Godts selue. Nu/ ghelijck dit woort voortijts door veel wetten dit ende dat heeft leerẽ doen eñ laten: also en leeret nu door Christum niet anders/ dan den eewigen Sabbath des Nieuwen Testaments/ dat wy ons Gode bloot stil houden in aller ghelatenheyt/ eñ gheheel eñ al van alle Wetten vry/ anders niet doen oft laten/dan dat zijns geests cracht/ Jae Godt selue in ons doet/ laet/ spreeckt/oft ghedenckt: also dattet Gods werck/doen ende laten/ende gheensins niet ons eyghendom sy. Want so haest als wijt zijn/die dit of dat doen/ laten/ spreken/ ofte ghedencken/ oft dattet wt dwanck des wets coemt/ soo is den Sabbath ghebroken/ende is altemael sonde/so Christus seyt/ Joannis int 10. cap. Alle die voor my comen/etc. Ende Esaias cap. 58. schier int eynde aenwijst. Want sy en zijn niet in God gedaen. Joannis 3. ende niet Godts wercken in ons: die alleen zijn werck in ons ghedaen/ kent ende kroont. Daer teghen is dat vleesch ghesint/ dat meynt altijdts dattet oock wat moet totten Rijcke Godts doen: Het is seer besich/ ende bemoeyt hem in veel dinghen/ maer daer mede verdervet effen het spel/ ende breect den alleen gheboden Sabbath/ ende daer en wordt niet dan sonde wt/ want sy en zijn niet in den ghelooue noch in Godt ghedaen/ Rom. 14. Joan. 3.

Nu/ desen Sabbath/dat is de verloocheninghe zijns selfs/verliesinge zijns leuens/ende hatinghe zijnder siele/ spruyt oock wt het eerste stuck/namelick/ dat wy Gods woort toelaten in onse herten te predicken/ alsdan so beuindet hem/ende worden gheware/dat wy daer nemmermeer wel aen en zijn/ende daghelicks deen schip nae dander verseylen/wanneer wijt oock opt alderbeste meynen. In deser eruaringhe wort de siele van haer seluen ontslagen/begeeft haer gheheelijck Gode/eñ laet hem in alle manieren den toom: Alsdan so coemt God wederom aen zijn verloren Rijck in ons/ende onderwint hẽ onser wederom/als een Coninck zijns Rijcks. Ende dan so volghen alle wetten van henseluen: Want den Wetghever is hier selue den dader/ende diet geheeten heeft/ willet ooc selue doen/ ende anders niet voor zijne bekennen/ten sy dattet zijn werck/ doen/ ende laten sy/op dat Godt alles/eñ wy niet blijuen. Also verdwijnen alle wetten in Tafelen ende Letteren/eñ gaen v inder waerheyt eerst recht aen: Also dat niemandt de wet en houdt/ ten sy dat hy vande wet ontsleghen sy/ want wat wt de wet gheschiet/ dat is doot ende sonde: Maer wat wt het ghelooue in vryheydt des gheests gheschiet/dat is Godts doen/ leuen ende ghe-rechticheyt. Daerom staet het noch op dat eene: Als dat wy onse ooren tot Godes woordt neyghen/ welck gheest ende leuen/ Jae Godt selue/ ende gheen doode Letter oft menschen stemmen is. Dat sal ons alle dinck leeren/ende oock so wy ons hem stilhouden ende coken laten: selue in ons doen/ op dat hy Doctor ende dader blijue/ende dat hem geen vleesch voor hem en roeme. Segt ghy/ Hoe seyt dan Christus/ Matth. 22. Item Paul. Rom. 13. Gal. 5. 6 Timoth. 1. Dat de liefde de veruullinghe zijnder gheboden is. Ende Christus Matt. 7. Wat ghy wilt dat v de lieden doen/ dat bewijst henlieden oock. In welck ghebodt alleen/veruaet eñ besloten zijn/ Christus/ de geheele wet/ende alle Propheten? Antwoort. Dat voorgaende eñ dit alle/ is effen slechs een dinck/ als wanneer men spreeckt: Den Houthouwer houdt/de handt hout/de byle houwet dat hout/etc. Also wort inde schrift deen voor dander genomen/ ende seyt somtijts: God maect salich: somtijts/ Het ghelooue maect salich: De ghenade Gods is dat eewich leuen: Salich zijn die dat woort Gods hooren: De liefde ende onderhoudinghe der gheboden Gods maect salich: De kennisse Gods is dat eewich leuen/ Joan. 17. Esaie 53. Sap. 15. Jere. 9. Den Sabbath maect salichweerdich/ Esa. 58. Salich zijnse die in hem hopen/etc. Ende is doch altemael een dinck/ende elck doet het in zijnder ordeninghe/ ghelijcmen spreect: God/ den Ackerman/dat aertrijck/de vruchten maken den Boom goet: God als een begin/oorspronck ende oorsaecker/ den ackerman ende dat goet aertrijck/als een middel/de vruchten als ghetuyghen: Want de vruchten ghetuyghen van den Boom/ Matt. 7. ende 12. Also maect God salich/als een Fonteyne ende oorspronck: de genade Gods/als den wtvloet: Christus als den Middelaer: het ghelooue/ dwelck de wtgheschudde goeden Godts/ door zijn ghenade oft Christum ontfangt: De liefde/ die door den outfangen gheest int gelooue wtghegoten wort/deylt de ontfanghen goeden eñ weldaden Godts wederom wt. De gheboden Godts makẽ salich: also de vruchtẽ den boom/ ende dat werck den wercmeester ghetuycht eñ goet maect. Dat woort Godts/ dwelck Christus is/als een middel ende wtvliet. Den Sabbath/als die daer lijdt/ de handt op heft/Gode stil hout/ende hem sulcke goedẽ inder ruste geuen laet. De kẽnisse Gods: als de oorsake/ etc. Ende altijdts coemt deen van die stucken/ wt dander. De gheboden Gods ende den rechten Sabbath wt de liefde/ de liefde wt het ghelooue/ het ghelooue wt de kennisse Godts ende Christi/de kennisse Gods wten woorde: Maer dat woort sonder middel wten monde Gods. Ende ten is niet moghelick dat yemandt ghelooue ende Godts gheboden niet en houde/dewyle tghelooue de onderhoudinghe der gheboden Godts is/ Eccles. 22. Ghelijckt oock niet moghelick en is/ dat yemandt lief hebbe/ oft den Sabbath Godts heylighe/ die niet en ghelooft. Somma/ het hangt also aen malcanderen: dat so wie deen heeft/ die heeftse alle: wie Godts ghebodt houdt/ die heeft lief: wie lief heeft/ die ghelooft: Wie ghelooft/ die kent Godt: wie Godt kent/ die hoept: wie hoept/ die vyert/ ende houdt Gode stille: Wie Gode stil houdt/ die heeft Godt ende zijn ghenade. Een sulcke onscheydelicke keten is de Godtsalicheydt ende alle deuchden: Dat soo wie aen deen schuldich wordt/ alle dandere ghemist heeft/ also Sint Jacob wel te rechte seyt.

Wederom en ist niet mogelick: Wie deen onder dese

Vrage/ Hoe Christus alle Wetten wechneme/ hoe dat Euangelium een vryheyt sy/ ende altemael in een veruaet wordt.

der dese stucken aengrijpt / dat hijse niet altemael en hebbe. Also ist altemael een/ ende het bediet al op dat eenich een. Ghelijck alle wateren wter zee vlieten/ alsoo vlieten sy alle wederom daerin. Also is Christus een eynde ende beghin der wet/een ophouder ende aenrichter/ Rom. 10. 1.Tim.1.

Een sulcke vrientschap ende verbont hebben alle deuchden/ dat de veelheyt der wetten/niet meer dan een wtlegghinghe en zijn des eersten eenighen ghebodts. Waerby dat recht ghesept wordt / namelick / Dat daer in hanghen alle wetten ende Propheten: So gheheelick/dat so wie deerste heeft/die heeft altemael dander inghewonden inder waerheyt. Wien deerste ghebreeckt/die grijpt te vergheefs nae al dander: ofte hyse alwel als een Simme altemael nae doet; Want dat is een vast woort/ dat den onreynen ende Godtloosen gheen dinck reyn en is:Jae noch God louen/eeren/bidden/vasten/ dienen/ lief hebben / noch vreesen en moghen: Jae wie niet en gelooft/en can niet lief hebben noch hopen: Ende is in somma tot alle goede wercken onbequaem. Daerom isser slechs een van nooden/dwelck dat fondamēt / oorspronc ende Hooftstuck is / leuen ende salicheydt met hem bringt/ende daer wt alle ander wettē als wt een fonteyne vlieten/namelick/Het leuende ghelooue/dat door de liefde dadich is ende wtbreeckt/ welck dat vleesch doodt / vyantschap ende verdriet der werelt / Jae verloocheninge zijns selfs medebringt / Gode stil houdt / lief heeft/hoept/vreest / alle dinghen verloochent/ ende alleen op Godt siet / hem den seluen gheheelick ouergheeft / van gantscher herten aenhangt /ende alleen loeft / bemint / ende in somma alle wetten veruult / Jae welck den heylighen Gheest op de hielen volcht. Waer dit niet en volcht oft gheschiedt / so is ghewisselick dit liefdeloos ghelooue doot/ versiert/ ende in somma gheen ghelooue/maer een couden vruchteloosen waen/ende niet dan een momaensicht eñ schaduwe des gheloofs/ daer de gantsche Werelt mede omgaet ende schoon wil zijn. Wt desen ist claer/ hoe datter slechs een van nooden is/also dat alle wetten/ figueren/ ende al watmen noemen mach/slechs op dat een bedieden/ ende wt eenen gront voort vlieten/ghelijck alle Musijcke wt ses stemmen / alle Schrift wten A.b.c. eñ alle stuckwerck wt eenen gront coēt/ alsoot oock int schermen ende alle consten toegaet/ so dattet al wt een Tabulatuere eñ const stuck gaet:dwelc alsment begrijpt/so maectmē de stuckwercken selue daer wt / Jae al de stucken verdwijnen voor dese volcomen gront/ 1. Corinth.13. Also hebben alle stucken/ Wetten/ Ceremonien ende Offeren/alleen de liefde ende den Sabbath(dat is die ouergheuinge Gods) bediet. De besnydinghe / de afsterninghe onsselfs. Den Sabbath/de ouergheuinghe. Den Tempel/onse herte.

Wie nu dese Figueren ende bediedinghen / voor dat bediet dinck roemt ende hebben wil/ tot dien spreeckt Godt: Jck en wil uwe vyerdaghen niet/ wie heeft v van offeren beuolen? Psalm.50. Jere. 7. Jck wil barmherticheydt/ dat is/ liefde ende trouwe teghen den naesten/ ende niet offerhanden. Ghy en verstaet niet waerom dat ick hebbe geheeten te offeren ende vyeren/het welck in hemseluen geenen Godsdienst en is/maer tgene dat sy bedieden. Maer nu ghy my niet en verstaet/eñ de figuere/ schaduwe/ ende bediedenisse voor dat bediet dinck roemt/so en ken icks niet meer/eñ hebbe slechs een grouwelen daer af: als dat ghy dat voor recht eñ nootsakelick acht / daer my doch niet met allen aengheleghen en is/ende noyt eygentlick mijn woorden gheweest en hebben: maer dat gene dat sy bediet hebben / dwelck ghy onachtsaem voorby gegaen hebt/daert my nochtans al daer aen gheleghen is.

Figueren eyghentlick geen Godsdiensten.

Also ist te besorgen/dattet ons ooc sal gaen/ wanneer wy alleen op wterlicke Ceremonien/ Doop/Nachtmael/etc. dringen/ende haer bediedenissen niet nae en volghen. Want Doop ende Nachtmael worden oock inde voornoemde stucken inder waerheyt beslotē. Den Doop en bediedt ymmers anders niet/ dan dat afgestoruen met Christo in Godt begrauen leuen/ ende den rechten Sabbath. Dat Nachtmael/ de liefde ende eenicheyt in alle dinghen. Laet ons nu wel toesien/ dat wy het wthangsel niet voor den wijn en roemen ende aennemen / ofte so wy totten wijn inden kelder der waerheydt binnen comen/ dat wy niet wederom nae het wthāgsel achterwaerts te rugge sien / eñ vander waerheyt wederō in schaduwē deysen/van het ghereet gelt totten schultbrief. Ghelijcmen nu slechs om wterlicke dinghen kijft/ende des nootsakelicken eenigen hooftstucx/nootslangs eñ ghebodts (daert al aen gelegen is) vergeten. Den Adam wildet altijts geern met de wtwēdighe dinghen wtrichten/ eñ hem met veel vijgebladeren vercieren/ hy en coemt niet gheern aen dien reghel/maer hy moetter aen/oft buyten blijuen. Hoewel hijt lieuer altemael dede/ dat den Joden gebodē is/dan dit eenich voorseyde ghebodt/welck alleen van noode is. Also hebt ghy dat afgecort woort / dat eenich gebot des warachtigen Christelicken gheloofs/(daer af vele so veel boecken schrijuen) met zijn rechte verwen afgemaelt/eñ al zijn geboden in een inghelijft. Want des H. Gheests leere int Nieuwe Testament behendelick vander hant gaet: dwelck ooc (so gehoort is) dat vercort woort in Esaia is / eñ niet meer die lange verdrietelicke leere Mosi. Waerby ooc de Jsraelijtsche kercke langer staen moest dan de Apostelsche: hoewel dat God de selue oock gheerne hadde staen laten/so veel als aen hem was/also oock de Jsraelijtsche / die hy met dese conditie eewich te blijuen/beloefde / so sy in zijne weghen bleuen: Euenwel te voren wist / dat sy beyde niet bestaende blijuen en souden/ ende daerom altijts de medecijne voor den val voorsien heeft.

De wer[...] gaet me[...] geloone[...] gelijc te[...] ren mer[...] wercken[...] is doch[...] alle din[...] onbequa[...]

Doop [...]

Nachtm[...] wat.

De W[...] en acht[...] Hooftst[...] der sali[...] niet/eñ [...] slechs [...] stuckwe[...] omme/[...] lijck [...] tha.

Sommighe deylen het Christelick ghelooue in drie stucken oft gheboden/namelick/in ghelooue/liefde/ende dat heylich Cruys: So is het toch oock in dat een veruaet. Gheloouen / is Godt ghetrouwelick aenhangen/ eñ eens met hem zijn/een gheest eñ wille. Alsdan besiet ons den heylighen Geest/ die door tgelooue de liefde wtgiet in onse herten: also dat de liefde tghelooue op de hielen volcht/Gal.5. Rom.5. Ghelijck oock den heylighen Gheest/ Joan.7. Ten derden merct den begheuen mensche eenen tegenwille in zijnen vleesche/dan begint hy zijnē wille/leden eñ begeerten te cruycē/ eñ geen costen aen zijn vleesch te leggen/hemseluen te haten/als zyns selfs grootste vyant/eñ inder ruste Godts in te trecken/met afsegginghe zijns selfs in aller stilte. Welcke werelts dwaesheyt/ de werelt namaels aen hem haet/ als diet niet met haer en houdt: Dat lijdt hy om Gods wille gedueldich/verwint int onderliggē/swijgē eñ lijdē/eñ bringt vrucht inder lijtsaemhz/ Luc.8 Esa.30. eñ 40. dwelc het ghelooue altemael met hē bringt/dwelck Godt eñ Godts goeden ontfangt. Maer dat ghelooue coemt sonder middel wten woorde Gods/dat woort sonder middel wt God/maer niet van God. Also wordet altemael in God geschouen / als aller dingen eynde ende beghin/ die gheeft door zijn woort het ghelooue/ door tghelooue werckt hy de liefde/

Christeli[...] gheloove[...] een/ drie[...] veel stuc[...] ghedeylt.

door

door de liefde de onderhoudinge der gheboden Gods. Daerom worter recht geseyt/ Dat het gheloone onse verwinninge is/ 1. Joan. 15. Eñ dat den rechtueerdighen zijns gheloofs leeft: Also comet wederom alleen op het eenighe geloone/ dat alleen op Godt siet ende bediet: Gelijck Gods ooghen wederom alleen op het geloone sien/ Jerem. 5. Ten laetsten/ op den eenighen Godt/ ende dat bestaet noch.

Alleen een isser van noode/ ende de gheheele Wet/ Christendom ende Propheten hangt alleen in een ghebodt/ dat is/ in Godt geloouen/ liefde oft Sabbath/ gheen vande welcke men sonder dander gehebbẽ en can. Also leggẽ mijne veel woorden niet meer dan dit een ghebodt wt/ ghelijck dat gantsch Nieuwe Testament/ Mosen eñ de Propheten. Het bediet in somma al op dat eenich een/ ende dat eenich ghebodt.

Jae het coemt met eenen ghelaten mensche daer toe/ dat hẽ dit eenich verre rontsom hem grijpende ghebodt/ te vele eñ te lange wort/ eñ wordt ten laetsten so enghe inghenepen ende te hoope gewentelt/ dattet in een punct eñ oogenblick op een onwtsprekelick suchten coemt/ so dat de mensche slechs zijn oogẽ in Gods bermhertichept hecht/ ende zijns gheloofs/ wetens/ deuchts/ eñ aller zijnder goeden wercken (oock die hy in Godt ghedaen heeft) vergheet/ Ja hy beureest hem voor alle zyn wercken/ geeft alle zijn consten (als eender dwaesheyt) oorlof/ ende zijn gheloone wordt so diep int ongheloone besloten/ dat hy niet meer van zijn gheloone en weet/ vergaept eñ verwondert hem alleen van Gods aengesicht ende goethept/ die hy als eenen voorghehangen spieghel voor hem siet/ hy sucht daer nae wt dieper herten/ eñ en can niemant yet meer daer af ghe seggen/ so vol is hem dat herte/ dat hy daer af verstomt/ eñ niet wtspreken en can/ dat herte is Gode te enghe/ eñ den mont niet genoechsaem om dese blijschap te vertellen. Ende hoe hy meer de waerhept eñ Godts goethept siet/ hoe hy hem in contrarie meer verwondert van des werelts dwaesheyt. Dien gelt alsdan alle dinck euen ghelijck/ sternen als leuen/ lijden als verblijden/ want hy is wt den gedurẽde aenblic der goethept Gods/ also in God eñ met God vereenicht/ dat hy (gelijck als zijn God) onlijdelick eñ ongheuoelick ghewordenis. Eñ in somma/ de siele van een sulck mensche/ wordt so naeckt ontcleet/ dat sy niet en weet/ noch van eere/ deucht/ gheloone/ ghelatenhept/ lijden/ wercken (Ja sy heeft voor die alle/ als sy daer op ghedenckt) dan van haren bruydegom/ welcken sy onwetende int geloone/ int ongheloone besloten/ so diep toeghetrout is/ dat sy selue niet en weet wat haer geschiet is/ eñ midts liefde recht als dul is: Alsoo dat/ en haer yemant vraechde/ wat liefde/ gheloone/ oft goede wercken waren/ oock der heyligen/ so soude sy segghen: Sonde/ slijck/ oft een onreynichept/ so gheheelick en weet oft kent sy gheen dinck meer dan God/ met welcken sy nu een Gheest/ wille/ eñ in somma so gheheel eens is: dat niet alleen sy in God/ ende God in haer is: maer dat sy oock God/ eñ met Godts name ghenoemt wort. Psal. 81. Joan. 10. eñ haer nu Godes beroemt/ als haers eygendoms: Ghelijck in contrarie eenen vereenichden metten Satã/ wel te rechte een duyuel genaemt wort/ Joan. 6. Ende dit is die eenichept die Christus met Godt heeft/ ende die Godtsvrome door Christum/ waer voor hy menichmaels so hertelick bidt/ Joan. 17. Also verdwijnet in somma eyndelick altemael/ gelooue/ deucht/ wercken/ liefde/ ende wort altemael onder dongheloone besloten/ op dat hem Godt aller ontferme/ Rom. 11. Ende dat de ghenade Godts ten laetsten alleen blijue/ ende dat eewich leuen sy/ Roman. 6.

...ht ghe-
...e ende
...cht en
...noch en
...hem sel
...niet.

...heloone
...t in on-
...loone be
...en.

Maer nu breytmen het gelooue also wt/ met so wijtsweuende witlegginghen/ dat wy schier ouer Moysen ende der Joden Talmut zijn/ eñ met onser Schribenten/ Doctoren/ Sommen ende Decreten/ een sulck ghecłap/ veel weten/ subtijlhept ende conste daer wt makẽ/ van dryerley ghenade/ veelderley conscientien/ Euangelium/ gelooue/ Erffsonde/ sonde/ ende beswaren beyde de conscientien ende tgheloone/ met so veel onnutte vragen (die Paulus so grootelijcks verbiet/ ende die tgelooue meer verstooren dan stichten) dat den ghemeynen man (verwert zijnde) niet en weet waer hijt heeft/ ende vant rijcke Godts slechts wort opghehouden ende wtgetrocken/ so dat hijt buytẽ hem soect/ daert nochtans in hem is/ Luce 17. Ende dat rijcke Godts niet in veel woorden/ vraghen/ langhe redenen/ ect. en staet: maer inder cracht Godts/ so datment meer beuinde/ dan wtspreke/ 1. Corinth. 4.

Het geloone eñ dat Euãgeliũ voortijts Godts cracht/ is nu een const eñ disputatie ghewordẽn.

Daer en is niet meer dan een God/ Ghenade/ Ghelooue/ Kercke/ Euangelium/ Conscientie/ etc. Wat daer teghen is/ dat en is gheen Godt/ Ghenade/ Ghelooue/ etc. maer een Afgodt/ misghelooue/ onghenade/ etc. Waer de waerhept is ende gheleert wordt/ daer toont hem (ongheleert) dat contrarie/ de leughen van haer seluen te voorschijn. Maer nu is by veele een sulcke conste vande Schrift ende het Euangelium ghewordẽn/ dattet niemandt en verstaet/ ten sy dat hy vier oft vijf spraken can.

Jck houde veel meer van een verloochent stil herte/ daer hem Godt in spieghelen ende weerschijnen mochte/ het welck Christus alleen tot zijnder conste ende verborghenthepdt van noode acht. Matth. 10. Luce 9. 13. So hy te voren door Esaiam capit. 28. ghesproken heeft: Wien sal ick mijn verborghenthepdt openbaren? Den ghenen die vande borsten afghelepdt/ ende van het Melck ontweynt zijn. Dat heeft Moysen ghedwongen/ dat hy seyt/ Deuteronomium int 33. O Godt/ de Heylighen die in dijner handt zijn/ sullen haer voeghen tot dijne voeten/ ende nemen van dijne woorden.

Wien God een verborghenthept openbaert/ eñ zijn conste leert.

Maer ist dat alle menschelicke wijshepdt alwel met alle spraken ouer de schrift valt/ ende daerin finanst/ rijmt/ ende grabbelt (ghelijck nu och lacen oock inden Euangelie den loop is/ ende men den heylighen Gheest altijdt inde Schole wil leyden) so sullen wy metter tijdt so veel Somschribenten ende Commentarie ouer de Schrift hebben/ als opt te voren int Pausdom. Ende wy sullen moeten hooren dat Christus seyt: Vader/ ick segghe v danck/ dat ghy dese dijne wijshept verborghen hebt/ etcet. Ende dat Joan. cap. 12. Paulus 1. Corinth. 1. ende 3. seyt. Christus is ymmers ghecomen tot een oordeel in deser Wereldt/ op dat die daer siende zijn/ blint worden/ etc. Joannis 9. Dit en sal voorwaer oock aen ons niet missen/ want men beghint alreede met diergheliicke onnutte vraghen te beschrijuen ende disputeren: Oft Christus lichamelick nu ouer al sy? Hoe/ wanneer/ wien ende hoe langhe hy int Broodt sy/ etc. Welck Apenspel den Duyuel altijdts aenricht/ ende opt ende opt aengericht heeft/ (waer teghen hem Paulus so yuerich gestelt heeft) op dat hy ons vander cracht eñ eenuoudichept des gheloofs aflocke/ ende met onnutte vraghen ophoude/ dat wy dewijle des rechten eenighen noodtsaeckelicken Hooftstucks vergheten. Also die Ouerspeelster Medea in haerder vlucht haer kindt verscheurde/

Medea.

op dat (en haer Jason nae iaechde) dat hy hem aende gheuonden stucken zyns kindts opden wech vergaepte/ende haerder vergate.

Effen dat selue meynt de Duyuel met zijn onnut vraghen ende gheclap. Godt gheue dat wy eens zijnen list mercken / ende ons totter ghehoorsaemheyt ende eenuoudicheyt des gheloofs/totten Rijcke Godts (dat in ons is) ende tot dit eenighe nootghebodt ons gorden: soo sal al dat ander van selfs volghen / ghelijck de vruchten eenen boom / water een Fonteyne/ hitte eenen vyere. Waerby oock den heyligen Gheest beyde een Vyer ende water quele inde schrift ghenaemt wordt. Godt gheue dat wijt verstaen/ Amen.

Vander Latijnen ghelooven / ende vander Roomscher Christenen ordeninghen/ ghebruycken/ religie/ende Godsdiensten.

Christelicx gheloofs oorspronck.

DAt rechte Christelicke ghelooue / heeft zyn aencoemste van Christo den eewigen woorde Gods/dat inde laetste tyden vleesch gheworden is / ende ouer 1533. Jaren in Asia/ aldermeest tot Jerusalem/ Capernaum ende Judea ghepredickt/ende om onser salicheyt wille onder Pontio Pilato gheleden heeft / ende van ons persoonlick ghesien / betast / ende met ons mondelick ghesproken / ende den wille zijns vaders ons gheopenbaert heeft / nae wtwijsen des Nieuwen Testaments. Leest dat/ende ouerweghet neerstelick/alle occasien ende oorsaecken/waeromme hy een yeghelick/ wat/ wanneer / hoe/ende tot wien hy dat woordt/(welcke hy selue was) voorghedraghen heeft. Waer af eerst ghehoort is.

Oorspronck der Roomscher kercke.

Maer de Roomsche Christelicke kercke / ẽ de Roomsche Christenen/Jae het gantsch Latijnsch ghelooue/ heeft zijnen oorspronck vande Pausen/ende haer insettingen alsoot onloochenlick is / sonder woordt ende beuel Godts: Van welcker ghelooue/kercke/Christenen/geboden / etc. gheen letter des sins Christi inde schrift veruaet en is / ende seker / wy mochten lichtelick met een lachen wtbreken/ als wy soo veel dwase belachelijcke Godsdiensten/ zeden/ ende Vastelauont bootsen van de Heydenen ẽ volcken gehoort hebben/ende noch hooren sullen: Maer wat gheldet/en onser niet opt alderbeste te bespotten en is / oft yemandt opt kintscher ceremonien ẽ kinderspelen voor Godsdiensten hebbe aenghebeden? Maer de ghewoonheyt/ die alle dinc licht ẽ schoon maect/ versaecht eenichsins dese onse Sinnenspelen/ so dat haer belachen ende dwaesheyt niet meer en schijnt. Daer teghen dunckt ons der Heydenen onghewoonlicke ceremonien so spottelick zijn/dat wy sonder lachen daer af niet spreken en connen. Dies sy gewoone zijnde/met grooten ernst volbringen/ende ons belachchen: wy die so groote sotten zijn/ dat wy so veel belachchelicke Vastelauontspelen/ Jae dat hoouerdich gheyronck/ dwelck God van natuere vyant is/voor Godtsdiensten achte. Jck wilde dat ghy de ghewoonheyt op een sijde sette/ende v een wijle tijdts ernstelick sette in eens Joden oft Heydens stede/ om ons ghelooue neerstich te aensien/ẽ tegen het Nieuwe Testamẽt te houden: Wat gheldet/en ghy v niet ẽ sult cruycẽ/ ende de Heydenen wijse lieden tegen ons schatten/ende tienmael meer sotswerck/Apenspels/ ende kindtscher Ceremonien by ons vinden/ dan by henlieden. Dat gheue ick v neerstelick te bedincken/ Want voorwaer gheen ghelooue op Aerden beter te bespotten en is / dan tghelooue der Roomscher Kercke. Jck bidde v / laet my nu eenen Heyden ofte Jode zijn / ende de Roomsche Christenen oock met waerheyt bespotten / ende haers Esels ooren ofte Zots kolue toonen.

De Heydenen met de Roomsche Christenen gheleken.

Ten eersten / is dat niet een groote dwaesheydt/ dat sy haer doruen Christenen noemen/ ende haer niet alleen vant leuen Christi (dwelc moghelick den teederen Christenen te hooghe is) maer oock zijnder leere also ontslaen / dat haer ghelooue opt Nieuwe Testament (dwelck sy niet en hebben/weten/oft verstaen) staet/als een pels op zijn mouwen. Sottelick heet eenen een Luytenslager/ die niet metter Luyten spelen en can. Die wordt voor een sot gheacht/die hemselfs Platonisch/ Epicurisch/ een Turck oft Jode te zijn acht/ ende Platonem / Epicurum/ Moysen / Alcoranum noyt ghesien noch ghelesen en heeft/oft hem tot deser secte niet en houdt. Niemant en noemt hem yminers eenen Turck / dan van zijnen Alcoran ende Machomet/ diens wet hy op zijn duymkẽ weet. Maer de Roomsche Christenen weten dat Nieuwe Testament (dwelc sy haren Reghel/Wetboeck ende Fondament te zijn achten) weynigher / dan haer een Koeye van Tverkeervart verstaet / ofte een Esel metter Luyte spelen can. Noch willen sy Christenen heeten ende zijn/ het sy Gode lief oft leet. Help Godt/wanneer ons een Heyden saghe / ende onse wijse van doene wiste/ vraghende nae ons ghelooue ende Wetboeck/ende dat wy hem een Nieuwe Testamẽt reycten: welck een eere souden wy behalen/ hoe ghelijck soudet onser leere ende leuen sien. Hy soude segghen/ dat wy dul ende onsinnich waren/dewijle gheen volck op Aerden zijn professie ende beroemde Wet oft ghelooue ongelijcker en leeft/ recht als oft wy om onsen Wetgeuer te bespotten / bestelt waren. Wy moesten hem eerst een gheestelick recht voortbringhen/ ende eenen arm vol Vaderen/Concilia/etc. die nochtans oock weynich met ons stemmen/ ẽ die wy altemael houden/waer/ ẽ hoe wy moghen ende willen: so soude hy seggen: Waerom noemt ghy v dan vanden Euangelio ẽ Nieuwen Testamente (Jae van Christo uwen Propheet ende vermeynden wetgeuer) Christenen/ ende niet veel meer Concilisch/ Vadersch / ofte van uwẽ God/Pausich? Dewijle datter geen woort Christi op uwer sijden en is/ẽ dat ghy v stelt/effen als oft ghy om Christum ende zijn Euangelium te belachchen/ ghehuert waert.

Dwaeshe[ydt] der verm[eynde] Christ[enen]

Roomsch[e] Christen[en] teghen h[et] Nieuwe [Te]stament.

Ten tweeden / Aensiet dat Pausdom met al zijn Corpus/Leere/Ceremonien/Oorden/etc. inde tweedde Chronijcke te voren voorgetrocken ende beworpen/ hoe ghelijck dattet den Euangelio siet/ dwelck armoede/ ootmoet/ende verachtinghe der werelt leert: Jck sterue/vint ghy niet effen dat contrarie. Siet hier hoe spottelick dattet luydt/ dat hem den aertschen vleesschelicken Paus een hooft ende Vicarius eens gheestelicken onsienlicken Lijfs ẽ Christi noemt/recht als oft dat onnut vleesch / des gheests hooft zijn mochte. Aensiet den prael der Bisschoppen/Papen/etc. de Wet ende religien der ordenen teghen het Euangelie / dwelck eenen wech / leere/ Godt / gheest/ Euangelium/ ghelooue totten leuen voordraecht door Christum: soo siet dat Pausdom in somma den Euangelio soo ghelijck / als den Duyuel Godt. Nu / wy en willen haer niet bespotten/ maer haer ghelooue ende ordeninghe ernstelick vertellen.

Jnder Latijnscher Kercken is eenen opper-

sten

De Opperste Bisschop der Latijnscher kercke.

sten Roomschen/ouer alle ander Bisschoppen/ die schrijft hemseluen een Godt der aerden/ een Hooft der ghemeynen Godts/ende recht als oft Godt ghestoruen ware/een Vicarius Christi. Dese laet hem de voeten cussen/ oock van den Keyseren. Hy laet hem draghen ende aenbidden als Godt selue/hy en gaet niet dan met ondergesprende Tapijtē/hy hout dat aertryck voor heylich/dat hy aenroert/ende daer hy op gaet/hy heeft een driedobbel croone op/ende gebiedt met zijnen Scepter den Duyuel inder Hellen/Vagevyer/etc. Ende den Keyseren aller werelt dreycht hy daer mede Godts ongenade/ ende schrijft hemseluen in zijnen Tittel/Den alderheylichsten/een Heere deser gantscher werelt/een Erfghenaem des Keyserdoms/so nochtans Christi(zijns vermeynden Heeren)Rijck van deser werelt en is/alsoo hy voor Pilato bekende. O soude ick hem hier aenden Outaer beschrijuen/met wat pracht ende Ceremonien hy Celebreert/wie en soude niet lachen? Dat Sacrament (waer af hy nochtans soo veel te houden wil ghesien zijn) moetmen hem na draghen/ende sittende in eenen Coninclijcken setel/met grooter reuerentie hem totter Aerden reycken. Teghen welck hy niet alleen niet op en staet/maer oock gheen aenwijsinghe en gheeft van eenighe reuerentie. Item/ soude ick zijn Christelijck Hof af conterfeyten/wie en soude niet weenē/ bysonder soomen dat Euangelium ende den armen verachten Christum (die voor de werelt niet en mocht ghenesen noch reppen) teghen hem hielt? Onsinnich zijn de Roomsche Christenen (soude een Heyden spreken/die dat Euangelium Christi ghelesen hadde)dat sy niet en sien/hoe verre den Paus van dit Richtsnoer is afghetreden. Vertelt daer nae eenen Heyden dat Nieuwe Testament voorts/hoe dat wy eenen eenighen Godt eeren / ende vertelt hem de Schrift van beyde Testamenten / van tverbodt der beelden ende Afgoderije/ende leydt hem daer na in onse meer dā Heydensche Tempelen/met Afgoden/wapenen/Schilden /Helmen / Vanen / ende afgoderije doorhanghen. Lieue/ wat soude hy segghen? Canmen onser niet bespotten? Jaet voorwaer. Inckel Heydenen ende Afgodisten sal hy ons schelden/ alsoo de Joden ende Turcken ons alreede doen. Neemt daer na een Nieu Testamedt inde hant/ende leydt den Heyden in die menichfuldighe Cloosters/eñ wijst hem waer dese so veelhoofdighe Ordens/so veel menigherley Reghels/ Kueuels/ende Cruynen/inde leere des eenigen Christi staen. Vrijelijck int Roockgat achter de deure. Wat soude de Jode segghen? Ghy rampsalighe elendige lieden/wat beroemt ghy v van een Wet /name oft boec/ waer in ghy so gheheel gheenen gront en hebt/ dattet oock altemael teghen v is?

De Paus en doet dat Sacrament geen reuerentie.

Beelden der Christenen.

Nv/wy willen ernstelijck daer aen. Dit Latijnsch(maer niet Christi)ghelooue / heeft veel Cardinalen/Aertsbisschoppen/ Bisschoppen/ Abten/Prelaten/Dekens /Prepositos/Domheeren/Choorheerē/ende so veel Ordēs. Item Papen/Diakenen/Subdiaken/ Tonsoriken/ Accoliten / Keerssendraghers of Scriptores/ Exorcistas/Hostiarios/ Lectores / die al haer officie hebben/als Outaren te decken/ dienen/ Kerckē te sluptē/keerssen dragē/beswerē/roocvaten te bereydē/etc. vanden Bisschop daer toe gewijt/met so vreemde Ceremonien/dat de deuote Priesters ende ghewijde / in haer wijinge ende deuotie dicwils selue moeten lachen/ van al dat kussen/hayr af snijden/Kercken sluyten/ Keerssendraghen/Vinghersmeeren/ soo dattet recht als een belachelijck spectakel der kinderen/ende d es sotten ende dwasen volcx is/ tijtcortelick te aensien.

Orden en Secten der Christenen/ Missen eñ Ceremonien.

Der Bisschoppen Ampt is/ander Papen te wijen. Item Kercken/Outaren/Kelcken/Capellen/Misghewaet / Clocken te doopen/ den Doop/Crisam/Olie/ende dat vyer te segenen/ de Nonnen te wijen/ Vormē /de hant opleggē/ bannen/den Priesteren de wijinghe afnemen/ vā haer Ampt te ontsettē /Capittel houdē/etc.

Roomscher Bisschoppē ampt.

Der ghemeyne Leecke Priesteren Staet is/ kinderen te doopen/Misse houden/dat Sacrament wtdeelen/absolueren/biecht hooren/binden /dat Euangelium te prediken/ so gehoort is /cruynen scheeren/ ronde Bonetten/ cort hayr/ende langhe Rocken te draghen /reyn ende cuysch/somen siet / alleen buyten houwelicken Staet te leuen/geen baerden dragen. Dit altemael is in haren Euangelio/ dat is / inde gheestelijcke Rechten veruaet / Van dit costelijck dincks weghen salmen hen geuen de Offeranden/thienden/op dat sy gherustelick sonder alle sorghe een vrij leuen voeren/met gheen Wereltlicke sorghe beladen zijnde / studeren/ Godt dienen/eerlijck ghecleet gaen/ een goede wandelinghe leyden / de heylighe Schrift lesen/ ende haer daerin speculeren. Daer vinden sy haer practijcke fijn afghemaelt.

Priesteren staet der Roomscher Christenen.

Voorts so hebben dese Christenen meer dan hondertderley Ordens/wegen / ende wijse om Godt te dienen / beyde van mans ende vrouwen/der seluer heeft een yeghelijck zijn eyghen cleet/reghel/maniere/ende Secte/ om salich te worden/die sy henselfs opghelept ende vercoren hebben. Dese gheloouen ghewillighe armoede/cuysheyt ende ghehoorsaemheydt/ niet Gode ende zijnen woorde / maer haren Prior/ Abt ende Prelaet / cuysch te zijn/so sy best connen / ende so menschelijcke cranckheydt vermach/ arm ende behoeftich/soomen wel weet.

Gelofte der geestelicke.

Als ick my inde stede eens Heydens stelle / so laet ick my beduncken/dat dese metter armoede/ghehoorsaemheyt ende cuysheyt spottē. Sy souden oock eensaem vander Werelt afghescheden zijn/soo men siet/dat sy nerghens niet int opperste en loopen/ende dat geē spel volmaect en is(na het Spreeckwoordt) ten sy datter een Monick oft Pape by sy.

Sommighe en eten geen vleesch / maer van haren alleen verboden vleesche / eten sy dach ende nacht.

Nv/haer Ordens weetmen wel/soectse oock inde tweede Chronijcke beschreuen/int 4. boec der derde Chronijcke/int 464. blat/al na ordeninghe ghestelt.

De Bisschoppen hebben haer cleedinghen ouer den Outaer wt Moyse ghenomen / ende moeten 15. stucken hebben/ een ghemeyn Paep neghen. Constantinus heeft den Paus desen pracht wt ghenade verleent / die hy op groote Feesten gebruyct/ende somtijts eens Coninckrijcks weerde op een Feeste aen heeft. Item van gout ende edel ghesteente eens Heydens roockvat/oft Mosaische reuckwerck.

Pracht der gheestelicke inden Godsdienst.

Met sulcken Keyserlicken eñ meer dan wereltlijcke pracht/doen sy den armen Christum na/die hooge Tittels ende Wereltlicke Pomperije altijts in zijn leuen bemint/ende daerom also noch daer aen een welbehagen heeft / Jo. 6. Lu. 22. Mat. 18. 19. 21. 23

Ironia.

Voorts haer Papen moeten de seuen getijden/also syse noemen/dagelicx bidden / wt het Euangelium Christi ontnomen / daer hy seyt: Als ghy bidden wilt / soo en sult ghy niet veel woorden maken / ghelijck de Heydenen doen/ etc. Maer als ghy bidt/so spreect: Onse Vader ghy die zijt inden Hemel/etc. Op dese wijse hebben deerste oude Bisschoppen ghebeden / tot

op Hieronimum / die wt inghceuen ende aendrijuen des Paus Damasei / de Psalmen door de Feri wt deylde/ en seuen tijdẽ daer wt maecte/ ende eenen yegelijcken tijt zijn eygen gebedt toeeygende.

Damasus versierde de twee Choorẽ/ om na malcanderen te singen met verwisselinge/ende eenen yeghelicken Psalm met eenen Gloria patri te besluyten. De Lectien ende Hymnos diemen op elcken tijdt te voren bidt / heeft dat Concilium Toletanum ende Agathense gheapprobeert.

Die Ghebeden/Tract/Alleluia/ende al wat inde Misse is/ wiet op ghesethheeft / wanneer ende hoe/is op zijn plaetse inder Pausen Chronijcke vander Misse eerst wtghegaen.

Gelooue en doop der Roomscher Christenen.

Item de Roomsche Christenen hebben ende gheloouen 12. stucken des Christelicken gheloofs/inden schijn/seuen Sacramenten sonder Schrift. Ten eersten den Doop/ die sy de ionghe onmondige kinderkens met veel wonderlicke Ceremonien / cruyskens/ streeckskens/ berghen/besweeren/in blasen/ sout ingheuen/ ooren ende ooghen met slijc in speecsel ghenet/ bestrijcken/eenen naem gheuen / doopen: met olie ende Chrisma beteeckenen / cruyswijs te rugghe ende opde borst/dat westerhemde aendoen/een barnende keersse inde handt gheuen/ hooch op heffẽ/op dattet flocx wasse. Op sommighe plaetsen drinctmen ouer de kinderen/ houtmẽ kinderbier/ kinderbedts maeltijden/ Caudeelbier / ende de vrouwe wort wederom een maecht oft deerne / dwelck ymmers een Heyden belachen mochte / dewijle dattet den doop effen so gelijck siet/ als een Slecke eenen Jaechhont.

Metten eersten wasser nae de insettinghe Christi een simpel ghebruyck/slechs in water te doopen/ die int ghelooue onderwesen waren. Daer na wiert dat ghebruyck wat verandert/ende van sijnder eenuoudicheyt afghebogen/alsoo datmen eenen niet eer doopte/ dan te voren seuenmael gheexamineert zijnde/door den vasten oft veertich daghen. Dat bediedt noch dat vraghen ende preken onder de kerckdeure/want niemandt en wiert inde kercken totten doop toeghelaten/dan eerst geuraecht/ zijn gelooue vercondicht ende gheprobeert zijnde/of hy daertoe bequaẽ ware. Dese hietẽ Cathecumeni/die dooptemen altemael inde Paeschelicke tijden/den Paeschauont/op welcken tijdt men noch heden den doop seghent.

Rekenschap desgeloofs/ vande anderen voor den Doop begheert.

Na dit sette Syricius den veertichstẽ Paus na Petro op/Anno 384. datmen sJaers tweemaels soude doopen/naemlijck / te Paesschen ende Sinxen/op welcke daghen men noch den Doop daer voor wijet: Daer nae als de ghedoopte int ghelooue voorts voeren/ ende haer gheprobeert hebbende/wel ghelieten/so leydemen hen ouer eenen langhen tijdt de hant op/ ende confirmeerde/ dat is / beuestichdese: Waer af noch de spottelicke confirmatie der kinderen met het Voorhoofdbinden/als oftmen hen wonden ghehouwen hadde / een ouerbleuen stuck is van het oude gebruyck hier voortijdts. Waer aen oock sommige twijffelen/ oft het dat recht Apostelsch ghebruyck gheweest sy. Nv het sy hoet wil / het heeft meer schijns ghehadt/ende nader tot het exempel der Apostelen ghetreden.

Dat derde Sacrament is de heylighe Wijinghe/daer af is een seer spottelicke acte / dat dickwils die selue lachen/ die sulck Sacramẽt ontfangẽ oft mededeylẽ. Dẽ Bisschop vraecht die tegenwoordich staen/ en de wijinge begeeren/oft sy om te wijen en der gemeynte Gods voor te staẽ/genoechsaem ende weerdich zijn. So antwoort eenen diese niet en kẽt/voor haer allen/en geeft een getuygenisse/sprekende: Sy zijnt weerdich. Daer na vraecht hy oft sy gheleert zijn. So antwoort de onbekende voor de onbekẽde: Ja wel. Ende oft hyse alschoon wel kende/so en mocht hy dat jae ymmers metter waerheydt niet segghen / dewijle datter veel Esels ende groue Bachanten onder zijn/ etc. Daerop wijetmen die deuote Vaders.

13. Artijckelen by t Sacrament des Outaers.

Daer na setten sy alleen derthien Artijckelen byden Sacramente des Outaers/ eenẽ yegelicken nootsakelic te gelooуen. Den eersten/ dat het Broot verãdert wort in het lijfachtich wesentlic lichaem Christi/in grootte/forme/ en aller gedaente/also hy van Maria geboren/ aende galghe des Cruyces ghehanghen heeft. Diesghelijcks verandert hem den wijn in zijn bloet/also dat den wijn zijnen aert/natuere ende substantie verliese / ende niet meer wijn en sy: maer een ghedaente des wijns.

Ten 2. Oft dit al wel dagelicks gheschiet ende gegeten wort/dat Christus nochtans grooter noch cleynder en wort.

Ten derden/Dat hy ghegeten zijnde/af noch toe en neemt.

Ten 4. Somen het Sacrament effenwel in hondert deelen deylde / dat Christus in een yegelijck deel sy met huyt en hayr/lijf en siele/etc. so altemael voorseyt is.

Ten 5. Dat dit Sacrament van eenen boosen niet veronreynicht / ende so veel gheronsacreert wort/ als vanden heylichsten.

Ten 6. Dat goede ende quade/ gheloouighe ende ongheloouighe / warachtich int Sacrament dat lijf ende bloet Christi ontfangen / de boose totter doodt/de goede tot het leuen.

Ten 7. Dat het ghegeten lijf niet inden etenden en gaet/ghelijc ander spijse/ maer dat den eter inde spijse verandert wort.

Ten 8. Als het lijf gheniet oft gegeten wort/ dattet onuerbeten inden Hemel gheruct/ ende metten tanden niet in stucken ghebeten en wort. De nieuwe willen dat hy metten tanden ghebeten wort/ende warachtich ghegeten/ende dies niet te min ter rechterhandt des Vaders sy

Ten 9. Dat in dese cleyne ghedaente beyde den onbegrijpelicken God ende dat groote lichaem Christi sy/also hy op aerden gegaen/ende aent cruyce ghehanghen heeft.

Ten 10. Dat effen de selue eenighe Christus op eenen tijt op veel plaetsen/van veel boose en goede menschen/onder menigherley ghedaente gheniet wort.

Ten 11. Dat de substantie des broodts ende wijns verdwijnt/ende daer wt een Accidens/ toeual oft ghedaente eens broodts ende wijns worde.

Ten 12. Dat daer wt 12. nutticheden ontspringhen/ den ghenen diet weerdich ontfangen/also in dese Versen begrepen wort:

Inflammat, memorat, sustentat, roborat, auget.
Hostia, spem purgat, reficit, vitam dat, & Vnit,
Confirmat fidem, minuit, fomitemquæ remittit.

Ten 13. Dat dit Sacrament wonderlijck voor de leuendighe ende doode gheoffert/ nuttelick ende heylbaer is/bouen al voor de ghene daert by sonderlinge voor gheoffert wort.

Int beghinssel der eerster kercke wiert dat Sacrament der gemeynschap in eenẽ so grooten Broode/ghelijck noch by sommige partijsche/ voorgestelt /dat sy alle daer af van eenen Broode nemen mochten. Dat wert vanden Priester in een Schotel ghebroken / ende den

de den

de den begheerenden wtghereycht. Maer metten eersten communiceerden de Christenen dagelicks/daer na alle Sondage/daer na ſjaers driemaels / ten laetſten ſJaers eenmael / te Paeſſchen.

[…]t vijffte […]acrament […]r Room[…] […]erkercke/ […]t houwe[…] […]ck.

Dat vijfſte Sacrament / dat houwelijck. Daer comen de Roomſche Christenen voor de Kerckdeure/wt inſettinghe eens Paus/ſoo ſegentſe een Pape: terſtont daer na valt alleman die can / den Bruydegom int haer. De Bruyt pronckt daer henen met harē Staetvrouwen/ ende medegheſpelen/met Trommelē/Pypen/Vyolen/oft ander Inſtrumenten: eerſt inder Kercke/daer na totten Outaer haer offerhande legghende. Ten laetſten gaen ſy al in oordene int eynde der Miſſe wederom totten Outaer/ſo gheeft den Priester eenen yeghelicken eenen dronck wten kelck. Deſen gheſeghenden wijn heeten ſy Sint Jans ſeghen. Dan geuen ſy der kercken oorlof/ende nae de tafel toe. Op veel plaetſen draechtmen der Bruyt een Ryſch oft Thyrſim voor. Op ſommige plaetſen rijtmen om den Lepel/als oft lijf en leuen golde: Wie voor coemt / ende de Bruydt den Lepel bringt/die heeft van haer een gheſchenck/ende dit is een eere. Op ſommighe plaetſen vanghen de jonghe gheſellen de Bruydt / ende hare Staetvrouwen/op dat ſy haer van henlieden loſſe.

[…]uyloft […]r Room[…] […]er Chri[…] […]nen.

[…]yrſim' is […]n Rys/ […]ck /oft […]ctſſe met […]f becleet.

Op ſommighe plaetſen comen de gemeynē vrouwē opde Bruyloft/eñ de Bruyt moet haren man vā hen loſſen. Daer na volbringtmen de maeltijt met ſeer Christelicke oeffeningen/ namelick/met Speellieden/Honeren/ſchalckſotten/boerden ende iocken/oft Vrijers ſpreucken. Hier na haeſtmen hem totten dans / daer gheldet onſinninch zijn. Op ſommighe plaetſen bidtmen der Bruyt haer Croone / Krans/ oft Maechdelijck teecken af. Soo moet ſy alſdan weenen van ſchande wt ghewoonheydt/ wanneer zijt niet gheern en dede / ſy en waere anders gheen maecht. Daer na heeftmen menigherley wijſe op menigherley plaetſen / de Bruyt (die na lants zeden bouē andere vreemt ghecleet eñ verciert is) te beſchenckē. Snachts leytmenſe by/ende ſingtſe toe/met een Christelijck Liet/ hoe ſy haer metten Bruydegom ſal houden / ende byſlapen / ende ander onnutte beuſelinghen. Maer ſy danſt te voren/ende inden dans trecktmen de geyle oft dertele moetwillighe Bruydt wech. Dan comen dien dach alderley Speellieden/lodderbouē/ ende Vrijers/die hebben oock haren Oogſt op die Bruyloft. Met ſulcke groote Gods vreeſe aenueerden deſe Christelicke lieden dat houwelick. Op ſommige plaetſen leydtmenſe tſnachts te vooren by / ſoo ſy ſmorghens ter Kercken ghaen wil.

[…]dat Conci[…] […]orium en[…] […]e recht der […]eeſtelicke/ […]enen Guy[…] […]helſack.

Hier ſoude ic der Roomſcher Christenē Conſiſtorium beſchrijuen/hoe Christelick ſy aldaer handelen/daer is een ſulck hanteren ende tonghen ſnateren der Bulligerers / Notariſſen/ Aduocaten/Scribenten: die al dat crom is effenen/ende al dat ſlecht is/crommen ende verwerren ende inde langhe kiſten legghen connen/ wat ſy willen/ende alle dinck recht maken/waer ſy ſlechs gelt riecken: Wederom tot onrecht/alſo dien ſlechs wil/die hem geen gelt deeren eñ laet / om gelt houwelick ſcheyden/ verſcheuren/ende wederom tſamen voeghen. Ende of een ouerſpeelſterſche in openbaerder daedt betrapt /oft met eenen Boeue wech getrocken is/ſo en derf hem den man niet meer verhouwelicken /maer hem wordt opghelepdt de hoeren te ſoecken. Item dat hijſe in ſommighe Prochien laet vercondighen/ſoo ſy alſdan niet gheuonden en wordt / neemtmen ghelt/ende men laet hem een byſitſter oft hoere toe/nochtans niet te houwelicke/maer voor een byſlaepſter. Coemt de ouerſpeelſche Hoere binnen acht oft thien jaren wederom / ende haer alderley boeuerije wel te deghe gheniet ende wtgheruyſt heeft / ſoo moetſe den goeden man wederom aennemen/ende de byſlaepſter van hem doen/oft hy alwel kinderen met haer gewonnen heeft. So doch Salomon ſeyt: Wie een ouerſpeelſterſche by hem houdt / die is een ſot/Prouer. int 19. Cap. Ende Christus de onſchuldighe partije ſelue abſolueert ende ſcheyt/ Ja den vrijen macht gheeft hem wederom te houwelijcken / Matthe. 19. capitt. ende 1. Corint. 7.

Een man en[…] is aen een trouloos wijf niet ge[…]bonden.

Vrijheyt der Gheeſtelijcke.

De Papen der Roomſche Christenen hebben groote vrijheyt / verachten de Heerſchappije/ en zijn gheender Ouerheyt toegheloeft/onderdaen /noch gheſworen/van alle tollen / laſten/ eñ lants noot vrij. Hebben daer toe een gantſch gheeſtelick Recht / niet dan van haer Preuilegien/Ceremonien/ Gherechticheden: Daerin moet dē Keyſer ſweeren /haer niet alleen niet te krencken/maer te hanthauen ende te vermeerderen/wil hy de Croone hebben/ende Roomſch Keyſer gecroont worden/daer toe oock in haer ghelooue ſweeren / tſelfde metten ſweerde te beſchudden.

Den Biſſchoppē moetmen geuē Primitias/ deerſte vruchten/Thiendē/Tol/Rente/Accije/ Schattinghen. Jck en weet niet waerom/moghelick om dat ſy Gods woort predicken / oft ymmers prediken ſouden/ende nemen hier toe Moyſen te hulpe/oft alwel Paulus ſeyt: Tranſlato Sacerdotio, neceſſe eſt vt & legis tranſlatio fiat. So en vraghen nochtans deſe Vrijheeren niet daerna/maer met Moſe gaē ſy alſo om: Waer hy voor haer is/ſoo allegeren ſy hem ſtijf/ als Gods Woort: Waer hy hen teghen is/ daer is hy wten weghe ende gheabrogeert. Sy ghaen ſchier metten Bybel omme / ghelijck Machomet. Sterfter een Priester/men begraeft hem met groot gheyronck / ende met een waſſen keerſſe inde hant/in een gheheel Miſghewaedt (als wilde hy aenden Outaer ſtaen) inder Kercken / voor zijnen Outaer / om dat hy alſoo verrijſen ſoude ten Jonckſten daghe.

Dat 6. Sacramēt/is de Boete/ daer af ware een gantſche Chronijcke te ſchrijuen / hoe ſy de Conſcientien daer mede verſpien /verwerren /omdrijuen/marteren/ende aller menſchen ſecreten (op datmenſe vreeſe) ghewaer worden. Daer moet een yeghelick Christen in doodts nooden / oft alle Paeſchtijden voor den Pape neder knielen/ ende den Pape alle zijn ſecreten te kennen geuen/vrij wt/onbewimpelt/met alle zijn gheleghentheyt/dwelck vele om haer leuen ghebracht heeft: Want wie recht wt biecht (ſeggen ſy) dien canmē recht abſolueren. Help God /daer moetmē haer liet ſingē. Ten laetſten/ſo ſy een goet Paepſch herte vindē/nemen ſy gelt/ ende abſolueren den ſondaer van alle ſonden. Maer ſo hy hem voor henlieden niet en verootmoedicht/ende hem de opghelepde boete te gheuen weygert: ſoo verbannen ſy hem/ verbieden hem water ende weyde/ Ja alle ghemeynſchap der menſchen / werpen met bernende keerſſen vanden preeckſtoel af / dat hy voor Godt alſo wtghebluſt is/ghelijc dit licht voor de ghemeynte. Alſdan moet hem den armen ſondaer bucken / voor haer neder uallen/ genade begheeren/ende zijn onrecht bekennen/ ſo laten ſy hem wten Ban: ſo niet/ ſo aggraueren ſy altijt den Ban / arreſteren hem alle zijn goederen/ ende den armen en heeft geen ruſte/ tot dat hy hem wederom met haer verſoent.

Vander Romeynen oft Papiſten.

Heeft yemant eenen Paep qua'ick ghesproken oft een weynich ghebloetlaet / Help Godt/ welck een iammer: Daer sluyten sy de kercke toe/singen noch en lesen niet meer/ tot datmen desen straft / ende verbannen alle de ghene die met desen verbonden zijn: werpen wederom barnende keerssen vande preeckstoelen / luyen ouer desen Armen / ende gheuen hem gheheel ende al den Duyuel ouer/somtijts om een cleyn ghelt/oft so hy aē haerder heylicheyt eñ Gods woort ghetwijffelt / ende een weynich inghesproken heeft. Maer wat Godt tot haren ban. segghen sal/vinden sy Prouerb. 26. Psal.109. Malach.2. Ten laetsten leytmen hem een boete op/daer mede sal hy voldoen voor alle zijn sonden.

Papen boeten alle de Werelt om haer sonde in haer kisten.

Haer boete voor de sonde / is ghemeynlijck inlegghen inde kiste/ nae Roome om ghenade ende Aflaet / oft yetwat aen een Clooster leggen/ oft een Beuaert doen tot eenen Sant / selden datmen arme behoeuende lieden yet gheue/op dat alle boeten in haer kisten ende geltnetten come.

Den Paus doet de verstane/dat hy vā God gewelt heeft/te binden ende tontbinden in Hemel ende op aerden. Daerom als hy eenen eenich gelt tot boete oplcyt:so doet hy te verstaē/ dat de sonde so haest vergeuen sy/also haest als den penninck-klinckt. Item / zijn ghenade ende aflaet verstreckt hem oock in dat Vageuier/daer in de lieden die hier niet gheboet ende ghenoech gedaen en hebben voor hare sonden/behouden worden/tot dat sy genoech doē/ ende hy wijst also alleman daerop/op datmen dese arme sielen wat goets nae doe /dat sy om hulpe roepen tot hare vrienden/ waermede sy haren Jaermarct ende de dooden gebras oprichten/ende haer schragen ter Marct setten. Alsdan neemt hy ghelt / ende heft die ziele diemen lossen wil/wt het Vagheuyer. Hy gheeft ooc genade ende Aflaet wt/na datmen geeft/ veel/ weynich/Karinen/ Quadragen/voor alle sonden/voor schult/pijne/eñ hebbender so kintsch mede omghegaen/ dat sy voor een getal gelts/ een ghetal zielen ghegheuen hebben/ende somtijts een ellendighe arme toe.

De Papen gheuen oock wt / hoe dat sy met haer gebedt/Officie der Misse/de zielen te hulpe comen/eñ voor leuendighe eñ doode offeren. Wt desen waen zijn de Rijcke daer toe becout/ dat sy veel Missen/Prouenen/Capellē/Jaersdaghen/besanckenissen stichten / op hope het Vagheuyer daer door te ontloopen. Dander stichten Cloosters / Outaren / Tafereelen / Clocken/Lampenluchten/Monstrantien/etc. Altemael om haer / ende der verstornen zielen wille/ende een yegelicke vrouwe meynt haren man te lossen / een yeghelick vader zijn kindt. Daer mede wort al het goet den Papen te deele/ende de zielen blijuen also ende waer sy zijn. Want also verre als hem het Roomsche gheloue streckt/is schier het half deel der werelt met deser Finantie den geestelicken toegheeyghent gheworden / ende daer en is schier nerghens gheenen goeden Acker/Beemde/ etc. die henlieden ontloopen sy / ende niet erghens aen een Clooster toebehoore. Alleman heeft hemseluen so willen helpen/ende den zijnen / als hy langhe ghenoech ghewoeckert heeft / ende nv steruen wilde/oft somtijts zijn erfghenamen/ van weghen des verstoruen. Daer toe hebben de Papen al de Werelt becout ende ghewesen inde Biechte/doots nooden / ende ander gheuallen. Daer af comen die Stichten/ Cloosteren/Cluysen/Kercken/Beuaerden/etc. ende al het ghes werm op eenen hoop.

Alle dinck dient der Roomscher giericheyt.

Het is oock een ghebruyck bij de Roomsche Christenen/te Beuaerden / ende de lieue Santen te besoecken / die sy meer dan Godt (als Voorsprakers in alder noot) aenroepen / ende hebben schier voor allen noodt ende aenstoot eenen sonderlinghen Sant/Beuaert/etc. ghelijc eertijts de Heydenē. In somma/de Papen hebben haer Ambacht wtgestreken/ soo sy gewilt hebben/ende soo nootsakelick gemaect/ datmen niet dencken en derf dat sy haerseluen vergeten hebben/ ende een yeghelick heeft zijnen Sant opgeciert/ende daermede eenen toeloop ghemaeckt/dat heeft hy van sHeylighen weghe verteert /Baruch 6.

Beuaerden der Roomscher Christenen.

Geestelijck haerseluen niet vergeten.

Vier Legatien oft bootschappen heeft den Paus met zijn ghewelt wtghesonden / om den Heylighen wijn wt te roepen. Daer coemt S. Valentinus broederschap / die vercondicht groote straffe vande verschrickelicke plaghe der Vallender sieckte/hoe dat Sinte Valentin een so groot noothelper daer voor sy/begeerēde daerby des Sants aelmoessen / ghebroken siluer/juweelen/ghelt/ etc. Ende schrijuen den seluen in een Boeck / hem daer voor een briefken gheuende/soo meynt dan den armen man/ dat hy inde Broederschap vā S. Valentin is/ ende so gheeft den dwasen een Peert voor een Fluyte. Also moetmen dē Muys vangen/ende dat grau laken cloppen / op datter de Motten niet in en connen. Somen doch zijnen name nenimmermeer en siet noch leest/ tot dat den Bootschapper wederom daer coemt / die op elcke plaetse zijn eyghen Register heeft. S. Anthonius Broederschap ghebruyckt een ander Finantie/die hangt sommighe swijnen bellekens aende ooren/ende laetse inder stadt omgaen/op datse de Ghemeynte opuoede/ ter eeren van S. Anthonius / eñ wie henlieden wat gheeft/dien sal hy haer vee voor alle ongheluc behoeden. Als nv de swijnen vet worden / soo etense de lieue Papen met haer lieue Vroukens/om S. Anthonius wille op. Hy heeft ooc inder Kercken eenen Trompetter met twee Clocken/van metael/verscheydē luydende/ op dat hy de arme dwase/die altijts gheerne hooren luyen/toeclocke/die klockskens luyen/soo sommighe wtlegghen/Heller/Penninc: Geeft my/Lijdt ghy.

Vier bootschappē der Roomscher Kercken.

Met dese Bellen klinckt hy voort en voort altijt den eenen klanck om den anderen. Sinte Wendelin is oock een Koeharder/ diens beelt heeft ghemeynlick veel Dierkens voor hem hanghende. S. Floriaen moet het huys voor tvyer bewaren. S. Sebastiaen is goet geeert voor de pestilencie. Maria de moeder Christi/ voor alle ongheluck. Alsoo zijn alle Tempelen deser heyligen Beeldē vol. Item/ vol lampen. Een yeghelick Ambacht heeft oock zijnen eyghen Sant/diens dach sy met grooter Maeltijt eeren. S. Catharina hebben de gheleerde: de Medecijnen S. Cosman ende Damiaen: De Goutsmeden S. Loy: De Schoenmakers S. Crispin eñ Crispiaē/etc. S. Margriete is goet inde gheboorte aengheroepen: S. Barbara in doots nooden / Sy heeft verworuen dat haer vereerders niet sonder dat Sacrament en sullen verscheyden. Quade oogen hangtmen voor S. Otilien Beelt. S. Appolonia is voor den Tantsweer beproeft/etc. ende so voortaen. Is dat niet dwaesheyt ende Afgoderije/ so weet ic niet wat onsinnich heet. Een yeghelick lant heeft oock zijnen eyghen Sant / als de Francken S. Kiliaen/de Swauen S. Vlrijck / etc. Het coemt oock den lieden aen/ dat sy moeten Beuaren/de vrouwe vanden man / den huysvader wt zijnen dienst/ dat kint ontloopt den Vader wt zijnder ghehoorsaemheyt/tot grooten ongheluck. Sy loopen met gaffelen / Sichelen/

Een yegelick Landt heeft zijnen Sant

chelen/melckgelten/etc. derwaerts also te Reghensborch gheschiet is: aldaer gheschieden veel valsche wonderteeckenen/ende velen wiert gheholpen wt ghehenckenisse Gods/ende verdienste onses ongheloofs.

[…]rste misse […] Papen. Hier soude ick seggen vander Papen Bruyloft/ alsser een zijn eerste Misse singht / Help God/wat een deuotie/ daer ghaet alleman ter offerhande. Den Tempel is desen dach zijne/ dien moet hy coopen/daer sett hy een guychelcappe op/ende siet daer wt als een Spinne wt een Flessche. Reynicheyt moet hy sweeren ende ghelooven (dwelck hy houdt soo langhe als hy can oft wil/want sy connen eenen tuyn breken/ende de breucke wederom toe maken) ende men geeft hem de Kercke teenen wijue. Tot de selue houdt hy hem so stijf/als een hoere aen eenen man. Euenwel gheeftmen den deuoten Priester op desen zijnen Bruyloft dach een Bruyt toe/somtijdts een schoone Maecht/die dien name heeft/die hem oock liever ware dan zijn kercke. Maer de Bruydt en wort hem niet bygelept/hy moet alleen slapen/ tot dat hy opden dertichsten coemt/ende de ziele verlost: oft ist hem te langhe/so maect hy den termijn corter. Hy neemt hemseluen oock een Vader ende moeder op desen dach voor/tot zijn rechte Ouderen/somtijts rijck ende welhebbende/ende dat om gheschencks wille/die hem als een sone/zijns leets/met eenen gulden oft thiene vermaken/ende op dat hyse altijts hebbe / tot de welcke hy een toeulucht mach hebben.

Voorts hebben de Roomsche Christenen tweerley Monicken/sommighe leuen van renten/chijnsen/die hen Vorsten/Heeren ende Coninghen/etc. toegheuoecht hebben: sommighe zijn Bedeloordens/die leuen vanden Bedelsac/huysloopen/ende termineren / een cruys door de Werelt op het lant ende water/vergaderen lijnen/bier/wijn/kase/vlas/gelt/ etc. ende belooven daer voor groote ghenade / ende eenen trap inden Hemel. Sommighe voeren daer voor Roosencrantsen/sommighe naelden/vingherhoeden/etc. Van deser boeuerye elders/ hier te lange te vertellen. Als sy thuys comen/ heeft schier een yeghelick een schoone Deerne/ tot de welcke hy draecht / wat hy opde versochte terminye vergadert heeft.

[…]spensatie […] Room[…] […]er Kercke […]e dat alle […]c om gelt […]ol ende […]en is. Merckt oock: daer en is geen gebodt Gods noch des Paus inder Roomscher kercke/daer hy niet gelt voor en neemt / ende dispenseert/ als geloeft/beloeft/woeckert/steelt/eet/drinct/ dootslaet/Ouerspeelt/bedriecht/liecht/Godslastert/etc. wat/wanneer / ende hoe ghy wilt: den Paus neemt ghelt/ende absolueert v / Ja maect v oock van onrechte goeden een rechte erfghenaem ende Heere.

Verbiedt den Paus alle Vrijdaghe/ Saterdaghe ende Vastendaghen vleesch te eten/geeft ghy hem gelt/ende legt ghy in/so ist v vrij ende gheoorlooft. Hebt ghy een ghelofte ghedaen/ geeft gelt/soo zijt ghyse ontsleghen. Hebt ghy eenen Eedt ghesworen / ende yet wat beloeft/ ghelt neemt den Eedt wech. Diefte wort door ghifte ghebillickt / ende niet weder te gheuen gheoorloeft. Hebt ghy gherooft/ gheefter den Paus een portie af/ so absolueert hy v / ende gheeft macht de reste met recht te besitten. Zijt ghy een moordenaer / ghelt maeckt v vroom. Een Hoerekint/ghelt maect v gelegittimeert. Bemaechschapt/ghelt lost de Maechschap/ op dat ghy houwelicken moecht. Somma / ghelt schept allen Crijch. Speellieden/hoeren/bancgesellen is dat Sacrament verboden/gelt gheoorlouet hen wederom / ende daer en is geen dinck dat te Roome niet te coope en is. Ghelt neemt ende geeft een wijf/ Preuilegien / Prouen/vrijheyt. Ghelt bindt ende lost alsoomen hebben wil. Ghelt breect/ende bout/ende ontknoopt alle knoopen: Wederom/ghelt maeckt verbonden ende knoopen/ende verknoopet alle: Ja ghelt breect ende maeckt gheuaerschap/ vrientschap/verbonden/ vyantschap/ ende alle dinck. So dat Salomon wel te rechte ghesept heeft: Pecunie obediunt omnia.

De Roomsche Christenen bidden lanck en vele/ghelijck de Heydenen/Psalters / Roosenkrantsen/ Sinte Brigitten Ghebeden/Seuen Ghetijden/ Chroon ghebeden/etc.

Sy vasten met afbrekinghe des vleeschs/ seker slechtelick / sonderlinghe de ghelecrde ende gheestelicke / die vasten tot dat sy groote Buycken ghecrijghen/ende nauwe snuyuen en connen. Sy hebben ontrent eenen pot wijns oft twee/een stuck visch ende toespijse/ tot eender Collatie /eenen Boer naemt wel voor zijn Auontmaeltije oft Vastelauont. Vasten der Roomscher Christenen.

Item / de Roomsche Christenen houden oock twelf Apostelen op dese wijse: Den Missenaer heeft een Radt / daeraen zijn de twelf Apostelen gheschildert / vande welcke een yeghelick zijn eyghen Belle heeft : ende als dat Radt ommeloopt/welcx Belle yemant onuersiens grijpt/die is zijnen Apostel/dien vast hy jaerlicx op zijnen auont/nae voorseyde wijse/ ende houdt hem als zijnen voorspreker voor God/neerstich in zijn ghebedt. Sommige houden op haer gheboort daghen groote Feesten/ ende lossen haren Patroon ende name met groote chiere. In Vrancrijc loopender op S. Jans dach vele/tot een beelt S. Joannis/die worden daer voor verruct/ ende vallen neder/ alsoo datter sommige daer toe ghehuert zijn / om de onmachtighe vanden Outaer ende beelde te draghen / op dat een ander na hem oock alsoo sotten mach. Wie can der beuaerden dwaesheydt al beschrijuen/ende der duller werelts dwaesheyt begrijpen?

De Olijinge is dat seuende Sacrament der Roomscher Kercke/van Sint Jacob (soo sommighe voorgheuen) opgheset/ maer voorwaer vanden Paus Felice den vierden. Daer mede gaetmen tot den Siecken ouer de straten/ met een lanteerne daer voor/daer teghen buyghen haer de lieden /sommige ende den meestendeel knielen gheheel neder. Alsmen dan totten siecken coemt/so aenroeptmen alle heyligen ouer hem/ende men salft den siecken zijn vijf Sinnen/de ooren/ooghen/neuse/mont/handen ende voeten: Daer door soude hem Godt vergeuen / al wat hy met dese ghesalfde ledematen misdaen hadde. Dese Olie wyet den Bisschop metten Crisam/sdonderdaechs voor Paeschen/ sonder gront der Schrift/gelijck alle haer dinghen/ende alsdan vercooptment in alle Prochikercken. Dat 7. Sacrament der Roomscher Christenen.

Vander Roomscher Christenen Feesten/Vyerdagen/Tempelen/ Outaren/Begrauenissen/Beganckenissen/ende ghebruycken/dat gheheel Jaer door.

DEn Aduent/drie weken voor het nieuwe Jaer / oft den gheboortdach Christi/ soude Petrus (ist waer) opgeset hebben/datmen hem alsdan tot de toecoemste Christi bereyden soude. Dese drie Donderdagen is op veel plaetsen dat gebruyc/ dat de kinderen inder stadt omgaen / ende aen de huysen cloppen. Den seluen geeftmen noten/ appelen/ Aduent der Roomscher Christenen.

appelen/peren/ende pepercoecken: Wattet bediet en weet ic niet/ dan mogelic der oude Vaderen blijschapkloppen opde toecoemste Christi/oft moghelick vande Heydenen ontnomen. Dese nachten houtmen voor schouwelick ende verworpen daghen / hem beureesende voor gedrochten / besweeringhen / bedrieginghen/ toouererssen ende waerseggherssen.

Kersmisse.

Daer na coemt de Feeste der geboorte Christi: Dan heeftmen op veel plaetsen vreēde speelen/ Sy wiegen een houten kint oft Godeken inder kercken / ende houden desen nacht voor so heylich/dat sommige becout zijn/alle Fonteynen(desen ooghenblick als Christus geboren is)op desen nacht wijn te worden / ende in eenen ooghenblick wederom water.

Sommighe segghen/dat alle Boomen desen nacht wtslaen. Een yegelick Priester heeft desen dach drie missen/sommighe ghedeylt / sommighe na malcanderen.

Ten derden dage daer na/houtmen S. Jans Feeste. Dan drinckt alleman Sint Jans segen/dat is/eenen ghesegheden wijn / aenden Outaer. Daer wt maectmen spillekens voor het ongeweerte ende blixem: waer mede sy ooc veel tooueryje bedrijuen. Op desen dach drincken de mans de sterckte / maer de vrouwen de schoonheyt.

Den naesten dach daer nae / opder onschuldighen kinderen dach/gaen de jonghe gesellen omme met een roede / ende slaen den Maechden om den Pepercoec/ende dit noemen sommighe/den Peperdach. De bedieding en weet ick niet.

Nieuwe Jaersdach.

Daer nae in acht daghen nae de gheboorte Christi / is dat Nieuwe Jaer der Roomscher Christenen : Dat wenschen sy malcanderen/ seyndē malcanderen presenten tot een Nieuwe Jaer. Oock geuen dit de Vaders dē kinderen/ de mans den vrouwen / tot eenen goeden ingang des Jaers. In dese acht dagen en maectmen geē schult/eñ bactmen eē bysonder broot.

Heylige drie Coningen.

Hier na coemt der heyligen drie Coningen Feeste/opde welcke vele eenen Coninck kiesen/ spelen houden / ende langhe maeltijden aenrichten : Dan heeft een peghelick zijn Officie aent Hof. De knapen hebben somtijts eenen bysonderen Coninck op dese Feeste. Dit ghebruyck der Coninckrijcken / waer in oock veel boeueryje gheschiet/ is voornamelick ghemeyn aenden Rijnstroom.

Lichtmisse.

Hier na volcht de Lichtmisse. Dan bringhen de Roomsche Christenen den Tempel vol waslichten/met groot gepronck. Dese wijetmen voor alle quaet ghedrochte/hagel/ blixem/etc. Schrijuen daerin seghen. Den naesten dach daer na ist S. Blasius/die heeft oock voor een bysonder ongeluck zijn licht. De klercken kiesen eenen Coninc op desen dach/die dat schoonste licht heeft/die ghewint dander kinderen op eenen dach Lusum.

Vastelauōt der Christenen.

Namaels coemt Vastelauont/der Roōscher Christenē Bachanalia. Op dese Feeste plochtmē veel tijtcortinge/spectakelē eñ spelē te houden/met steken/Tournoyen/Danssen / Boerden/ende Vastelauontspelen. Dan vercleeden haer de lieden /loopende als sotten ende onsinnige inder stadt omme/ met menigerley auontueren ende fantasijen/ wat sy verdincken moghen: Wie yet Sottelicks versiert/die is Meester. Dan sietmen in vreemder toerustinghe. seltsame Mommeryjen. De vrouwen in mans cleederē/eñ de mans in vrouwelijcker gewaet: Eñ voorwaer/schaēte/zedelicheyt/eerbaerheit eñ vroomheyt/is op desen Christelicken Feestdach diere/ende daer ghschiet veel Boeueryje. Euenwel soo verbetert het gelt wederom altemael inde biechte, Alle booshcydt eñ ontucht is betamelick op dese Feeste / Ja een weluoegen.

De Heeren hebben haren Vastelauondt op eenen Sondach : Daer nae opden volghenden Maendach de Leecken. In somma/ men begint alsdan alle moetwille ende tijtcortinghe. Sommighe loopen sonder eenighe schaemte ghcheel ende al naeckt omme. Sommige cruypen op vier voeten ghelijck de Dieren/sommighe broepen Sotten wt / sommighe zijn Moncken/Coninghen/etc: op dese Feeste/dwelck wel lachchens weert is. Sōmige gaen op hooge stelten/met vleugelen eñ lange beckē/dat zijn Oyuaers/sommighe beeren/sommighe wilde boschlieden /sommige Duyuels/sommige dragē eenē verschē menschen stront op een kussen omme/ende weeren hem vande vlieghen: Wilde Godt dat sy hem oock moesten thooft af bijten/ende ontginnen. Sommighe zijn Apen/ sommighe in Sots cleederen vermomt/ Ende seker/dese gaen in haer rechte Mommeryje/ eñ zijn oock inder waerheyt tgene dat sy aenwijsen. Wanneer haer een ander voor Sotten schelt/ende hen de Esels ooren tooncht / so willen sy gram worden/houwen ende steken/ende hier biechtē sy willich ende openbaer voor aleman selue wie sy zijn.

De Italianen oft Walschen in Italia stellen haer oock / als wilden sy de Duytschen in desen gevalle ouerwinnen: daer zijn de Sotten oock goeden coop/euenwel wat subtijlder dan de Duytschen. Ontrent Vlm is een ghebruyc opden Vastelauont: Wie desen dach in eē huys gaet/ende niet en seydt: Jck gae met oorloove wt ende in/dien vanghen sy/ ende binden hem (het sy vrouwe oft mans persoon) de handen als eenen quaetdoender opdē rugge / cloppende met een Becken daer voor/ende leyden hem inde stadt omme.

Hier op volcht den Vasten. Den naesten dach daer na/ten inghanghe des seluen/ loopt dat volck ter Kercken. Daer stroeyt de Pape eenen yegelicken om eenen penninck een weynich asschen op thooft. Sommige hebben haer eyghen ghebedt ende deuotie opden Vastelauont/voor de Cortssen.

Asschenwoonsdach.

Op desen Dach des Asschenwoonsdaechs/ lupen sy den Vasten in/met grooter Mommeryje/houden Bancketten/ende vercleeden haer in een bysonder maniere. Sommighe claghen ende soecken den Vastelauondt met Tortssen ende Lanteernen/by lichten daghe / roepende claghelick / waer den Vastelauont gheuaren sy. Sommige dragen eenen harinck aen eenen stock/ende segghen: Niet meer Worst/Harinc/ met veel vreemde grillen/ Vastelauontspelen/ ghesanghen ende Rijmen/ende sommighe loopen wederom gheheel naeckt door de stadt. Sommighe hanghen eenen hoop boeuen aen haer/ende singhen hen voor/sommige worpen noten wt/ sommighe vanghen malcanderen/ ende draghen malcanderen op stocken inde gracht/ende bedrijuen deser grillen ontallicke vele.

Den naesten Sondach daer na gheeftmen den Vastelauont oorlof / dan vermomt ende verhultmen hem wederom / ten laetsten drincken sy haer droncken / spelen ende ratelen.

Alsdan volcht den droeuen Vasten / alsdan en eten sy in veertich daghen gheen vleesch / oock gheen Melck/Kase/Eyeren / Boter/ dan vanden Roomschen Stoel ende Ghenade ghecocht zijnde. Dan biechten de lieden na malcanderen een yegelijck alle zijn sonden / op de pene van een dootsonde. Dan verhultmen de outaren eñ Heyligthen met doecken / ende men

hang-

hangter een gheschildert cleedt voor/opdat dē sondighe lieden de Afgoden niet en aensien / noch oock die heylighe beelden / de Sondaers.

Te halfuasten/is dē Roosen Sondach/opden seluen seghent de Paus alle ghebiechte te Roome / ende beuesticht oock den Joden hare Wet. Op desen dach houdtmen op sommighe plaetsen een spel/dat de boeuen langhe roeden draggerende inder stadt ommedraghen / ende twee mannen gherleet/den eenen in hyefte oft heyloof/die heet/den Somer: Den anderē met mosz becleet/die heet / Den Winter: Dese strijden met malcanderen/ dan leyt dē Somer bouen/ende blijft den Winter wt. Daer na gaetmen terstont totten wijn.

almdach r Room- er Chri- nen.

Hier op volcht den Palmdach/Dan dragen de Christenen den Tempel vol groote busselen Palmboomen/ende aenghebonden tacken/die wijetmen voor alle ongeweerte/ aent vyer geleydt zijnde. Ende men voerter eenen houten Ezel op een waghenken / met een daerop ghemaeckt beelt haers Gods/ inder stadt omme/ sy singhen ende worpen palmen voor hem/ende bedrijuen veel Afgoderije met desen haren houten Godt. Den Prochiaen leyt hem voor dit beelt neder/dien slaet een ander Pape. De Schoolkinderen singhen / ende bedieden met vingheren daer op. Twee Tafelknechten legghen haer oock met vreemde Ceremonien ende ghesanghen voor dat beelt neder/dan werpt alleman met Palmen toe: die deerste crijcht/ bedrijft daermede veel toouerije.

assieweke r Room- er Chri- nen.

Daer na coemt die Passie weke voor Paesschen/ dan schict hem alle tvolck wederom te biechten/ten heylighen Sacramente. Dan begintmen drie nachten voor Paesschē/tsnachts Metten te singhen / daer in coemt een groot volck met hameren/steenen/hauweelen/kluppelen/koluen/stocken/ende kloppē ter bestemder tijt ouer den armen Judas/makent te voren duyster / ende blusschen alle licht inden Tempel wt/men heeft oock eygen instrumenten tot dit Sotswerck. Daer nae heffen ende draghen sy op sommighe plaetsen een Crucifix omme/met een aenhanghende Lanteerne aen zijnen hals / singhende ende cruppende in een Processie. Veel boosheydts gheschieter in dese Metten/de lieden worden aende stoelen genaghelt / sommighe gheslaghen / ende dickwils sommighe gheworpen ende gheschoten. Daer na steruē die drie dagen de Clocken/dan vaertmen met een cloppende karre ende veel kleppen inder stadt omme/ende mē roept dat volc inder kercken totter Passie. Op desen dach seytmen den volcke van dat lijden Christi/ ende worden seer toornich op de Joden.

Op veel plaetsen in Cloosteren ende Stichten houdtmen opden witten Donderdach dat Auontmael Christi / met wonderlijcke Ceremonien. Men wascht de Monicken ende Priesteren de voeten/ende men gaet met een goede Flessche vol wijns eñ veel oblyē inder kercken omme/ende men gheeft alleman te drincken/ ende oblyen wt / eenen yeghelicken diet byde omdraghende Priesteren verdient heeft / ende wel daermede staet. Tot dit deuotelick nachtmael comen veel schoone vrouwen/den seluen wincken ende bringhent dan die deuote Priesters daer mede eens/ in alle liefde eñ vrientschap/ ende schencken sommighe van haer inder Kerckē te drincken/ende die beeckers gaen dickmaels omme. Dit gheschiet ontrent Vespertijdt nae middach.

Opden goeden Vrijdach voor Paesschen draechtmen wederom een Cruys omme / in eender Processie / ende men leyt eens grooten menschen beelt in een graf/ daerby knieltmen/ brandtmē seer veel lichts / ende men singt daer by dach ende nacht den Psalter / met ouerāder Choor/ men besteect dat graf met Vyolen ende alderley bloemen/ende men offert daer in gelt/ eyeren/vladen/etc. tot dat dit Beelt verrijst.

Opden Paeschauont wijetmen den Doop/ ende men gaet met veel keerssen / vanen / olie/ rontsom den Doopsteen/ende draeyen hen also negenmael omme/daerna staetmen stille / ende seghentmen den doop / met vreemde Ceremonien/werpende Cruyswijs speersel met olie oft Crisam daer in / oock heftmen driemaels een groote keersse daer in. Namaels haelt dat volc den Doop/met veel vaten daer na wachtende / ende draghen hem voor menigherley ongheluck mede thuys. Item/mē segent inden voorhof des Tempels dat vyer/twelc ooc aent vyer geleyt zijnde/ voor alle ongheweerte ende tempeesten helpt. Alsdan worden de Clocken wederom leuendich/ende lupen den Vasten na dē Hemel. Hier na inder Paeschnacht/haest nā middernacht/staet alleman op na de Metten/ dan neemtmen den houten bloc oft beelt Christi wt het graf / men heft hem op / ende men draecht hem voor alleman henen / ende sy singhen alle eenstemmich: Christus is opghestanden: Alsdan is den Vasten inden Hemel gelupt. Dan eet alleman wat hy heeft.

Smorghens volcht den Paeschdach / dan wijetmen den ontbijdt/Room / Vladen/Kase/ ende tgesnor op den outaer / ende de vrienden seynden malcanderen van tgewijde oft vande Vlayen. Daer na houtmen den hoogen Dienst met vreuchden/ dan Orgheltmen met geschal/ dattet klinct/met fijne Boel Liedekens / ende men houeert also met figureren/ singen eñ pijpen/den ooren der menschen/om dat vleesch te ketelen/so dattet somtijdts aen eens Vorsten Hof te vele ware. Wie dan dese drie dagē voor Paesschen te Sacramente gaet/die schict hem goet hyppocrijtsch/met eender bedwongen aengenomen deuotie/ende daer toe ghebiecht zijnde /ontgort hy zijnen gordel/ ende leyt dien by zijnen hoet oft bonette erghens inden Tempel/ ende gaet henen tot onsen Heere Godt. Den naesten dach daer na gaetmen na Emaus/alsdan is meest alle deuotie wt. Gaet nv henen ende bespot der Joden Ceremonien. Paeschdach der Roomscher Christenen.

Na dese Feeste coemt de Cruysweke / dan gaet de gantsche stadt met het Cruys beuaerden wter stadt/erghens in een Dorp tot eenen Sant/op dat hy dat kooren wil bewaren/ ende dat sy goeden tijt van God verweruen/dat gheschiet drie daghen na malcanderen / daer eetmen eyeren ende watmen goets heeft / int groene gras op het Kerchof/ende de liedē vermeyen haer wel. Cruysweke der Roomscher Christenen.

Haest daer na volcht de Feeste der Opuaert Christi (opde welcke allemā vol ende droncken is /ende eenich gheuoghelte eten moet/Ick en weet niet waerom) dan trecktmen dat verresen beelt/dat desen tijt lanc opden Outaer gestaen heeft / voor al het volck tot het ghewelfsel in/ ende den Duyuel worpt daer voor eē grouwelick beelt af/daer op slaen de omstaende Jonghers met langhe gaerden/tot dat zijt ommebringhen. Daer na worptmen vanden Hemel Oblyen af / om dat Hemels broodt te bedieden.

Terstont binnen neghen daghen daer na is den Pinxterdach. Dan hangtmen eenen houten vogel oft duyue onder dat gat/ int gewelfsel/dat bediedt den Heylighen Gheest / den Apostelen Christi toeghesonden. Pinxterdach.

Na dese Feeste volcht dē Sacraments dach. Dan draechtmen dat Sacrament met eender De Feeste ons Heeren Lichaems.

Papen Procession / onder eenen costelicken bedecten Hemel (welcken vier mans met krantsen verciert draghen) in een monstrantie omme/op veel plaetsen met veel Figueren wt het Oude eñ Nieuwe Testament genomen. Item/ veel Historien wt de Legenden : Dan sietmen de Passie/veel Duyuelen/Santen/ etc. Daer is deen Maechdeken Sinte Katherijne / die Sinte Barbara/dese Maria : Ende op dese Feeste gheschiet seer veel hoouaerdije. De Joden marteren onsen Heere God/somtijdts een man die Christus zyn moet / fuyeken sy herwaerts en ghinswaerts / ende hanghen hem voor de stadt aēt Cruys/met twee Schekers. Voor het Sacrament gaen Engelen/ die werpen met Roosen tegen't Sacrament. Item Joannes den Dooper/die daer op wijst/sprekende: Siet/dat is dat Lam Gods. Men stroept alle straten vol gras / ende Roosen/ daer toe hangtmense vol meyen/etc. altemael ter eeren deser Feeste.

Op desen dach rijdtmen oock op veel plaetsen om den vloer/dat is om dat kooren/ met keerssen ende tortssen. De Paep rijdt oock mede/ende draecht onsen Heere Godt lyfachtich aenden hals in een Borse. Aen bestemde plaetse sitt hy af / ende singt een Euangelium ouer dat kooren/ende singter vier van dese op vier plaetsen/ tot dat hy om den acker rydt. De Maechdekens gaen oock mede inde Processie schoonvereiert /singhen ende zijn vrolick/ende daer gheschiet veel hoouaerdije/moetwille ende boeuerije/van rennen/ketsen/clappen / singhen/sien/ende ghesien te willen zijn.

Daer na coemt Sinte Veit/dien offertmen seer veel hoēderē/waer hy rust/voor de schuddinghe oft fenijn / ende men coopt elck kindt een kruyerken.

Sinte Vrbaen is ontrent de Pinxter Feeste daer voren/der Wijnplanters Sant / dien werpen sy iammerlick int slyck / ist dattet op zijnen dach reghent : Maer ist schoon weer/ soo draghen sy hem totten Wijn inde Herberghe ende setten hem achter de Tafel / behanghen hem met Wijnrancken / ende verdrincken hem / bringhen hem dickwils eenen dronck / ende waehtent van zijnent weghen.

Terstont daer na coemt Sint Jan den dooper/dan maeetmen in alle straten Vreuchdenvyeren/daerom singhende ende dansende: ghelyck de Joden om dat kalf / ende men springt daer ouer/daer toe vergaderen de boefkens sdaechs te voren hout met singhen ende stelen. Op sommighe hoecken setmen vaten op malcanderen. Dit speeltmen ooc in Dorpē. Op desen dach drinct schier allemā Meede/na lants ghebruyck.

Hemeluaert Marie. Daer na coemt onser Vrouwē Hemeluaert/ dan draecht alle de werelt cruyt/ ende busselen van alderley cruyden inder kercken om te wyen/voor alle sieckte ende plaghe ouergheleyt/ beproeft. Met dese cruyden gheschiet seer veel toouerije. De Jonghers draghen tacken met Appelen/ende daer op ghemaecte vogelen/die daer inde appelen picken / den schoonsten is Coninck / ende maeckt dander op eenen dach Schoolvry.

Daer na coemt de heylighe Kerckwijinghe/ op welcke een groote brasserije is onder den leecken ende Papen/die malcanderē van verre daer toe nooden. De Boeren noodē gemeynlic haren Prochiaen by henliedē int waertshuys met zijnder Kockinne/of kelderinne (want hy en derf geen ghetrout wijf hebben) somtijdts wort den Prochiheere droncken/so voerē hem de Boeren thuys / somtijdts houdt een Boer den Prochiaen het hooft/tot dat hy hem ouerworpt ende braeckt. Smorghens houden de Priesters ghemeynlick eenen Jaersdach/ daer toe comen veel Papen ghenoot/ende helpen de arme ziele noch half droncken nae den Hemel. Daer na houden sy om de presenten na kerckwijinghe/int Weertshuys oft Prochihof /ende houden dan eerst dē Jaersdach recht. Nochtans gaetmen vroech te voren inden Tempel/ sonderlinghe op de Kerckwijinghe / met spiessen ende hellebaerden / de Santen groetende / daer nae metter cuyspijpe opden Marckt in het Weertshuys / ende alsoo den gantschen dach kerckwijinghe ghehouden/soo datmen den aflaet tsauonts somtyts met stocken wtdeelt. De Priesters bereyden oock haer ceremerie/sy doen de Tafereelen open/ ende setten de heylighe afgoden daer voor/met een opghesetten krants. Van dese moetmen de heylighe Kerckwijinghe lossen / eenen sitt daer by / die moet den stommen Afgoden dat woordt doen/ die heeft oock zijn besoldinghe. Tot den geuenden seyt hy: Godt loonet/ende de heylige kerewijinghe. Dese Feeste is den Jaersdach dat de Kercke ghewijet wert. Tsomertydts alst blixemt ende dondert/luydtmen alle clocken / vastelick gheloouende / dat de Duyuelen wt dit gheschal inde locht gheslaghen / gheen dinck verderuen en sullen. Maer de Clocken zijn gemeynlick ghesegent / ende van den Bisschop ghedoopt voor alle ongheweerte : Daerom worter ghelooft dat sy machtich zijn dat onweder te verdrijuen. Soo dickwils alsser een groote Feeste is/verciertmē den Tempel met Tapijtsen/groote meyen / doet de Tafereelen open/verciert ende hultmen de Heylighen/bysonder den Patroon deser Feeste/ men set hem wel gecleet onder de Kercdeure om te bedelen/ daer sitt een mā by hē/die hem dat woort doet/ de wijle dat Beelt niet sprecken en can/die seyt: Geeft Sinte Jorisen/Lenaerden/etc. wat om Godts wille/diet niet en behoeft/maer de Papen diet voortstellen / verslempent van sheylighen weghe / also sy oock dat groot onsprekelick goet doen / dat sy van beuaerden ontfangen. Met dit bedelen bouwen sy so groote geweldighe Palleysen/Tempelen/Cloosterē etc. dwelck veel Coninghen niet en vermochten: Also dat by henlieden een Spreeckwoort daer af ghewordenis / namelick : Daer en is niet Rijckers dan de Bedelrije / die vermach alle dinc: Want waert altijt dropt/Ja regent/daer en verdrooghet nemmermeer / soomen seydt. Men besie de Cloosters/ghestichten ende tempelen aen veel plaetsen / die de Bedelrije ghebout heeft/ende heetet den Keyser hē na doen.

Daer na coemt Sinte Marten /dan eet een yegelic Huysvader met zijn Huysghesinne een Gans: Is hy wat vā machte / so coopt hy hen Wijn ende Mede / ende louen Sinte Marten met droncken zijn/eten /drincken ende singen/ etc. ghelijck op sommighe plaetsen Sinte Michiel / daermen die licht Ganse eet / een yeghelick Huysvader met zijn Huysghesin.

Sinte Niclaes coemt haest daer na/dien vasten de Jonge knechtkens/op dat hy hen wat verleene eñ oderlegge. Als sy nu in slaep vallē/ so leyt henliedē vader ende moeder/ onder oft inde schoene/gelt/appelen/peren/ roeden / etc. Het welck/als zijt smorghens vinden / soo nemen zijt met vreuchden / als van Sinte Niclaes verleent.

Jck laet hier onder weghe/wat de Gheleerde met Sinte Catharina/ ende de Vrijers op Sinte Andries auondt voor een bygheloove hebben.

Daer

Daer is oock onsprekelijck veel Toouerije ende Afgoderije bydē Roomsche Christenen/ mette Heylighen/met seghenen/ ghedrochten/ woorden/daghen/etc. Sy worden oock openlijck by henlieden gheleden. Dese vraechtmen raet/alsmen betoouert oft cranc is/oft yet verlozen heeft. Sommighe sient in Cristael/ sommighe anders.

Sy hebben oock andersins veel bygeloofs ende segens byde beuruchte vrouwen in kints nooden/wijf trouwen/vrijen/vee coopen/houwen/verlammen/waersegghen / Duyuels besweeren/ weermaken. Item byde vrouwen int kinderbedde/die sy met een keers licht in eñ wt het kinderbedde segenē/ met veel Cruycen/ ende maken de vrouwen beureest/ als oft hen dē Duyuel dan perikuloser ware dan anders/ segghende/hoe dat hy de kinderbedtsters gheren wech voert / recht als oft sy in s'Duyuels dienst ghelaghe / daerom dat sy een kint ghebaert heeft op deser Werelt. Ende daer en is schier geen mensche onder dese Christenen/ die niet zijnen eyghen seghen ende bygheloove en heeft/ ende dierghelijcke vele / het welck henlieden niemandt nemen noch afcouten en can/ ende die sy voor oprecht (daerom dat sy daertoe bidden ende goede woorden ghebruycken/ met welcken honich ende zeeuer de Duyuel zijnen Anghel besmeert ende een aes maect) willen verantwoorden. Wat henlieden toecoemt/ ende alst quaet weer ende ouerdweers gaet/ so en heeft het niet Godt/maer Toouerersen gedaen: Der welcker sy oock vele pijnigen/marteren/ verbranden/ ende niet alle dinck van Godt aen en nemen : Die oock de Duyuelen ouer de Seughen gheen ghewelt en gheeft de selue te plaghen/ende daer in te varen / dan so veel als hen gheoorloeft ende toegelatē wort/ Matthei 8. Veel meer ons/welcker hayren alle ghetelt zijn/ Luce 12. 21. soo wijt slechs ghelooven. Ja die oock alle creatueren in opsicht heeft : Alsoo dat sonder den wille des Vaders niet een Muschken opder aerdē en valt/ Matthei. 10. Veel weynigher wy. Noch seghenen sommighe haerseluen voor wapenen/ water/ vyer/viant/geschut/ende Wolven/met bygheloofsche woorden/seghenen/teeckenen/ gebaren/etc. Sommighe haer vee/voor ghedrochte ende Toouerije.

Sommighe binden haer Boomen met eenen stroobant op Kersauont/ voor alle haghelen/ghewormte ende brandt. Sommighe rijden opden Bock/ gaffel/ etc. Sommighe maken wt ghehenckenisse Gods/gheweerte/ verlammen de lieden / ende dierghelijcke dinghen vele. Sommige draghen yet aenden hals voor alle ongeluck/etc. Daer toe helpen hen de Papen redelijc/diet somtijts selue bedrijven/ende oft sy haer alwel gelatē/als oft hen mishaechde/ so stellet doch den biechtpennick altemael wederom te rechte.

Somma/daer en is schier niet dat de Roomsche Christenen handelen / daer sy niet een bygheloove in en hebben: ende oft alwel goede woorden zijn/ so heeft doch den Duyuel altijdt zijnen zeeuer daer aen / so datter niet reyns en is. Daer toe bidden wy: Dijnen wille geschiede/het welck alle seghenen breect. Daerom en souden wy Gods Woort niet ydelijc gebruycken/ende hem met zijnen eygen woorde dwinghen/seghenen/bannen / dattet alsoo ende also ghewisse comē moete/ende niet anders (als oft Godt ghelijck eenen gebannen Duyuel in een glas onsen gheuanghen ware.) Maer achteruolghende dat ghebedt/ souden wy tselue hem vrij in zijnen wille ouerdragen / dat hijt make so hy wil/ ende siet dattet ons goet is. Daerom ist onrecht/ wanneermen alschoon sonder alle toedoen met inckel Vader onse ende Euāgelium Godt wil dwinghen/ besweeren ende bannen.

Daerom en zijn alle Segens die so veel helpen souden / op eenen hoop ghelept/ niet met allen weert: want sy zijn teghen dat gebedt inden Vader onse: Dynen wille ghescheide. Godt en wil onse gheuanghen niet zijn / ten sy dat wy zijn gheuanghen zijn / Psalmorum 37. Siet nv / connen de Heydenen onser niet bet bespotten dan wy haerder / soo gheuet my wonder?

Voorts en vyeren de Roomsche Christenen op haren Sabbath / noch Gheestelijck/ noch Vleeschelijc/noch Jootsch/noch Christelijcke. Ick en weets niet/wie my dies maende. Met danssen/ schoone cleederen aendoen / wandelen/drincken/spelen/ hoereiaghen / slaen/ de lieden verschalcken/dat is haer vyeren : Den spinrock ende de naelde wechlegghen / ende verchieringhe totten dans soecken/ den Ploech opsetten/ende de Hellebaerde nemen. — *Vierdaghen der Roomscher Christenen.*

Alle Sondaghe wijen sy water ende Sout/ ende gaen daer mede om de Kercke / wt de insettinghe Agapiti des Paus.

Item/de Roomsche Christenen bouwen costelicke Tempelen/van Marmersteen/ Gout/ Siluer/ met costelijcke Outaren/ Orghelen/ Beeldewerck/vol Lampen/ Lichten/ Schilden ende Helmen / so dattet meer dan eenen Heydenschen Tempel mocht gheacht worden. Daer in zijn eensdeels veel Outaren/ met seer veel Papen beset/die niet en doen dan om vergeldinghe/murmulen/sacrificeren/macteren/ somtijts drie oft vier tot een Misse nemende. Den Choor is wat verheuender dan het lanckhuys/ met schoon ghestoelte verciert: Item/ een Sacristie/daer der Papen toerustinghe eñ mommerije in is. De Tempelen hebben groote hooghe Pilaernen/daer aen cleuē de Outaren / op elck vande welcke twee Candelaers staen. De Clocken hanghen gemeynlijck in eē Toren/naest ouer de Kerckē: Dit zijn der Papen Bedel ende Stadtboden/waer mede sy de lieden totten Offer roepen. Het Kerckhof is ghemeynlijck aen ende om de kercke / daer in begrauen sy haer dooden. Op sommige plaetsen/bysonder int Augsborsche Bisdom/ leggen sy Broot opt graf/met een keersse oft twee/ende legghent namaels opden Outaer / so behoudet de Mispape ende etet van weghen der armer Siele. Op sommighe plaetsen offertmen Wijn/ Broot/ ende Meel opde Outaren/ dat verbrast den vromen Priester met zijnder Cockinne/om der Siele ende Heylighen wille/ so Baruch Capittel 6. aenwijst. — *Kerckē bouwē der Roō scher Christenen.*

Als eenen in doots noodē leyt/ so coemt den Priester met het Sacrament / ende becoutet den Crancken als nootsakelijck in/ als dat hijt niet en mach ontberen/ noch sonder dit salich worden. Als hy verscheyden is/ so luydtmen hem met alle Clocken (is hy rijck) naden Hemel/alsdan weten de vrienden wanneer sy totten Offer comen sullen/ om den verstoruen te besteen. Dan so snatert de Pape een Vigilie henen/ die noch hy selue /Godt/ noch de menschen en verstaen/ alsdan staet hy ouer dē Outaer/so comen de vrienden veel mijlen weechs tottē Offer. Sy offerē gelt/Wijn/Meel/broot/ Keerssen / anders ende anders/na Lants ghebruyck/dewijle singt de Pape/ so lange als dē Offer duert/terstōt verstomt hy als sy ophouden. Ten eynde der Misse gaetmē met eē roocuat ouer dat graf: daer praeltmē wat eñ daer mede ghedaen. So ghelēyden de vrienden de Erfghenamen thuys / den seluen gheeftmen som-

somtÿts een goede maeltÿt / aldermeest als sy van veere ghecomen zÿn. Met dien besinghen sy den verstoruen / ende zÿn siele soude also wel geholpen zÿn. Haest volcht den seuensten/ daer nae den dertichsten/dan is de Claghe wt. Dan treckt den Clagher de rampsalighe Claechcappe wederom wt: Want op sommige plaetsen stroopen syse aenden hals / op sommighe plaetsen slaetmense slechs om thooft/ende men trecktse daer voor den mont / op dat de lieden het lachchen der Erfghenamen niet ghewaer en worden. Sommighe ordineren van te voren hoemense sal begrauen/ hoe veel Keerssen/ Schoolkinders/ Missen/Papen/etc. By sommige singtmen eenen gantschen Psalter ouernacht eer sy begrauen worden. Sommighe maken haer graf sarcken langhe te voren/met haer wapenen ende onderschrift met namen/ dat sy daer ligghen/ ende kÿuen om die plaetse int Kerckhof/ dat vanden Bisschop ghewÿet is. Is yemant verslaghen / sonder dat Sacrament haestelinghe ghestoruen/ die moetet vanden Bisschop afcoopen / ende zÿns ongheluck ontghelden. De Clercken steken veel Cruyskens op eens Clercx graf. De Rÿcke haeltmen metter Processie/ ende gheleptse met veel Priesteren/den seluen moet mẽ daer na een goede vergeldinghe gheuen/ ende daer toe den mont vullen: Alsoo eten sy den dooden op/ in die doots ghebras. Het Roockuadt ende Wÿwater moet altÿdts by tgraf zÿn. Dan gaetmen oock Tsaterdaechs omme/ besprengende alle Sielen met Wywater / sonderlinghe die onder het dertichste zÿn / ouer der seluer graf preutelen sy een woort oft thiene / ende daer mede wech. Daer af hebben sy oock haer ghelt/ want sy en connens niet om niet ghedoen/ het is der goeder Heeren Waghen ende Ploech.

Testament der Roomscher Christenen in doots nooden.

Daer zÿn oock op ander plaetsen / my niet bekent/ veel ander belachelÿcke ghebruycken: Want oock inder Latÿnscher Ghelooue niet doorgaens eenderley Ceremonië en zÿn/ maer schier een peghelÿck landt heeft de zÿne/ alsoo wy van Enghelant/Hispania/ Italia/ Francia ghehoort hebben/ Ja een peghelÿcke Orden heeft zÿn eyghen Regel ende Ceremonien.

Zÿn dat niet goede grillen ende Vastelauontspelen / soo en weet ick niet wat goede drollen zÿn. Daerom en behoeuen wy gheender Natie te bespotten/ Jae de Joden/ Heydenen/Turcken / zÿn wÿse lieden teghen ons te rekenen.

Claghe der Roomscher Christenen.

Sommighe rÿcke Borgerẽ/Vorsten eñ Heeren treckmen eerst na haer doot een Monicks Kappe aen/eñ men wilse daer in na den Hemel seynden/becout zÿnde / dat sy daer in hebben vergeuinghe van alle haer sonden. Op sommighe plaetsen/als de Erfgenamen niet weenen noch clagen en connẽ/so hueren sy claechliedẽ/ oude Bagynen/die voorgaen/ eñ de oogen met ayuyn bestrÿcken/op dat sy weenen/ ende haer clagelyc gelaten. Also gatet/ hoe grooter Heer/ hoe dwaser Ceremonie in zÿnder begraeffenisse/de welcke / so sy al haer dagen Tyrannen eñ Woeckeraers geweest hebbẽ/so willẽse de Papen eerst met harẽ Offer/ Misse lesen/eñ Cappen vroom maken. Voorts so heeft den eenen Paep oft Ordẽ altÿts grooter eere oft gewelt dã dander. Geenẽ houwelÿckẽ Staet en segẽtment in verbodẽ tÿden (als oft hy onreyn ware) ten sy datment afcoope om een swarte hinne op sommige plaetsen: op ander plaetsen om een ander lossinghe. Item op veel plaetsen besingtmen de kinderen ooc/ende men moetse besinghen. Item/ wie op Gods ghenade steruen wilde/ ende haer beganckenisse onder weghe laten / diens vrienden worden ghedwonghen den dooden te besingen laten/oft wt het gewÿde te begrauen/ ende die lieue Heeren zÿn soo goedertieren/dat sy de lieden met gewelt willen goet doen/ ende tot het goede dwingen/ om henlieden haer heylighe wercken af te coopen/ ende na den Hemel te helpen / die haerder niet en begeeren/Ja diet niet hebben en willen/dese dwinghen sy / dat sy haer weldaet moeten aennemen / al en hadden zÿn vrienden anders niet. Is den Erfghenamen niet meer dan een Rundeken achterbleuen / dwelck sy met haer kinderen wel behoeft hadden: dat hebben sy tot des mans Wtuaert moetẽ geuen/ende de Erfgenamen ende arme Weesen van thare beroouen. Dat gheschiet altemael om den lieuen Penuincks wille/ anders en waren sy haerder weldaet (die sy den onwillighen opdringẽ willen) niet so milde/eñ lieten de ghene wel langhe ongedwongen. Van veel ander Sotswercken is dat Pausdom vol.

Daer af sy nv ghenoech. Ick hebbe my als een Heyden der Christenen dwaesheyt niet genoechsaem verwondert/ wy willen voorts varen op onse Contreye Europam.

Hier ware veel te seggen vande eygen Broederschappen/ Santen ende Outaren der Ambachten/ hoe een yegelÿck zÿnen eyghen Sant/ Broederschap ende Outaer heeft/ voor alle ongeluck goet / op welcx hoochtÿdelÿcke daghen sy groote Bancketten houden / ende met veel Ceremonien die Feeste vieren. Maer wie can alle dit Sotswerck stucwÿs beschrÿuen? Daer en is gheen ongheluck/noot/ oft cranckheydt/ die daer voor niet haren eyghen Sant en heeft. Maer wie wil de bygheloouen der Roomscher Christenen alle vertellen / van haren duysentuoudighen segen voor alle gheschut / wonden/ vee/ Boomen / ende alle ongheluck? Item/ wat sy voor Toouerÿe met haren ghewÿden betoouerden Broode/Water/ Palmen/Cruyden/Was/ Sout/ Wÿn / etc. beghinnen/ende dit altemael sonder schaemte / als rechtueerdich ende Christelÿck in goeden schÿn voorgeuende / datter niet dan goede heylighe woorden/alsoo sy segghen/toe en comen: als Euangelia/Pater nosters/etc. Sy connen in somma meer dan de Toouerears Egypti: want het begheuen haer seer veel Toouerears ende Toouerersen / die op Vorcken ende Bocken varen/in desen ghelooue / Ja die weer maken connen / also sy meynen/ de lieden betooueren de/dat sy van haer sinnen comen/ vee ende lieden verkrepelen/verlammen / eñ alderley plaghe aendoen. Item/ inde kelders varen/ ende veel andere auontueren.

Menigerley Toouerÿe der Roomscher Christenen.

Dese/ hoewel sy inden schÿn byde Roomsche Christenen inden Ban zÿn/ soo bedrÿuen zÿt doch selue mede/ ende betoouereu / ick en weet niet voor wat ongheluck/Water/ Wÿn/ Broot/Sout/etc. Ende hoe hardt sy dese bouen vertelde Toouerears (die henlieden ongeheeten int Ampt treden willen) aentasten / soo loopen sy haer nochtans selue inder noodt na / om hulpe biddende / om haer te segenen met haerder conste ende Toouerÿe / alsoo dickmaels ghesthiet is. Maer wie can de Fantasÿen ende byghelooueu van dese altemael vertellen? Men leyt gheen kindt op oft neder / men plant oft bout gheenen Boomgaert/hups/Wÿnberch/ etc. Men gaet niet wt oft in/men coopt oft en vercoopt niet/men leyt hem niet slapen oft men staet niet op/ men drÿft gheen vee wt ofc in: In somma / men beghint gheen dinck / men doet oock oft en laet niets niet/ daermen niet zÿnen eyghen seghen toe en heeft. Ende dese ghelooůighe

en con-

en connen haer niet ghenoechsaem verwaren voor gheschut ende alderley ongheluck / Nu heeftse een Toouererse gheraect/nu haer Vee ghereden / nu haer melck ghestolen / ende dat haer Koeye inden Euyer hadde/heeft haer naghebuerster ghestolen / ende wt eenē Pilaer ghemolcken. So hebben sy voor vyer/water/ kintsnoot/tantsweer/ vallende sieckte ende alle quaet /niet alleen haer eyghen seghens/maer oock haer eyghen Patroonen ende Heylighen: Ende als henlieden yet / wt haer sonden verdient zÿnde/ ghebeurt ende toecoemt/ soo hebben sy de sake versien / haren Sant niet recht ghedient/ ende haren seghen niet recht gesproken / oft men heeft henlieden den seghen wech ghenomen / anders en waret niet gheschiet/ ende wat henlieden ghemoet / dat hebben hen altÿdts boose lieden toeghedronghen / ende en hebbent niet van Godt/ so sy spreken /maer vanden boosen lieden / oft vanden Duyuel.

Want sy en ghelooven niet datter een God sy/ die hem der menschelÿcker saken oft handelinghe laet aengaen/ ende die hem met dese onderste affairen becommere: Maer sy versieren hem (ghelÿck de Poeten) dat hy noch ooren noch ooghen en hebbe/ende dat hy daerom niet en hoort noch siet/maer zÿns doens inden Hemel waerneemt / ende dat hy hem de Enghelen late voorspelen / goets moets zÿnder Hemelscher vreuchde waernemende / ende dat hy ons het onse beschicken laet/alsoo/ dat wie hemseluen bewaert oft verroeckeloost / dat daer af de schult zÿne sy/ ende daerom heeft.

Also achten sy dat alle dinghen het gheluck eñ onser wÿsheyt beuolen zÿn:wiet wel maect/die heeftet wel. Dit is in somma haren gront/also haer vruchten hen ouertuygen/ oft sy alwel anders spreken / ende veel van eenen eenighen Godt segghen/ den welcken sy nochtans noch weten/gelooven/noch bekennē/ Psal.13. Daer af te rugghe hier bouen.

...aus een ...od der ...oomscher ...hristenen. Voorts / hoe veel hadde ick te segghen van haren Godt / den Paus / dien sy voor eenen Stadthouder Godts achten / ende zÿn woort voor Gods woort aenbidden / so sy nochtans dagelÿcks eruaren/ tasten / ende den kop daer teghen stooten / datter niet goets van hem en coemt/eñ niet dan inckel vruchtē des vleeschs. Daeraf veel inde voorgaende Chronÿcke ghehandelt is.

Desen neemt ghelt/ende veroorloeft henlieden te dooden / moorden / finantseren / stelen/ woeckeren:ende en absolueret niet alleē: Maer verbilliet dit altemael als een billicke erue/oft redelÿc ghewonnen goet: Ende wat desen verbiet / is om ghelt wederom open ende gheoorloeft/soo ghehoort is.

...enaert der ...ermeynde ...hristenen. Item / wie can de Beuaerden al vertellen/ dat dit dwaes Roomsch Christen volck ouer veel hondert mÿlen God soeckēde/henen loopt ende swermt/als oft onsinnich ware / Jae het wort daer ouer beseten ende dul / so dat sy somtÿts eenen wÿden wech sonder eten loopen/ende dese cracht ende Duyuelsche teeckenē (recht als en ghelchiede sulcx oock niet in Turckÿe) moet naemaels Godt door de lieue Heylighen ghewrocht hebben.

...ordens eñ ...roeder- ...chappē der ...oomscher ...hristenen. Wie can slechs van al de Oordens geseggen/ van haer Superstitien/Cleedingen/Oordens/ Reghelen ende Ceremonien/ bouen inde voorgaende Chronÿcke vertelt? Item vande broederschappē S. Valētini/Anthonÿ/sint Veits/ Bernhardi/des Heylighen Gheests/etc. Daer strÿckē de Capiteynen deser Secte met een coperen strÿckÿser / ende vergaderen den lieuen Sant tot zÿn cruys/wel thiē iaer lanc/ tot dat sy groot goet / lant ende lieden daer mede vercrÿgen (ghelÿck de Duytsche Oorden met zÿn strÿckÿser / dwelc sy nu hebben wech ghelept/ als dwelck sy wt ghenut / ende waer mede sy genoech hebben vercregen) noch is dat Cruys van copere / ende die arme lieden en hebben in thien Jaren niet verbedelt/dat sy dat Heylichdom des lienē Sants in siluer mochtē beslaen/ dies sy haer op de Preeckstoelen dickwils hooghelÿck beclaghen/ ende des volcx Goddeloos leuen schelden /dat sy soo rauwe stelloose Christenen zÿn/ ende den lieuen Sant (dat is henlieden) niet dapperder toe en draghen / op dat zÿt van zÿnent wegen verteren mochtē. Daer af waer oock wonder te seggen/ wie lust haddē de sake int lange te beschrÿuen/hoe sy dē Sant somtÿts opdē Preecstoel so hooch heffen/somtÿts neffens God setten / hen somtÿts so toornich maken/ dat hem alleman voor hem vreesen mochte/ ia de lieden daer mede so verschricken/dat menighe wt vreese daer toe gaet/ den Aflaet betaelt / ende hem metten toornighen Sant afcoopt / slechs op dat hy met hem onuerwert sy. Daermede wort henlieden haren buydel vol/ want sy bringhen seer grouwelÿcke exempelen met iammerlÿcken geschrey by/ die sy selue ghesien ende eruaren hebben/ sweeren daer by hooghelÿcx/ ende nement op haer Siele / hoochsten Eedt / ende Priesterlÿck Ampt/ soo waerachtich als sy heden inden Dienst der Heyligher Misse Godt ontfangen hebben. Dese strÿcken oock op alle Jaermarcten omme.

Sinte Anthonius bootschap heeft op sommighe plaetsen de Backers becout / dat henlieden yeghelÿck een Swÿn byden zÿnen inlegghe. Soo comen sy siaers eens / nooden dese Backers met haer vrouwen tot eender Maeltÿdt/ ende maken goede ciere: Dan schenckt den deuoten Pape elck wÿf somtÿts een Borse/oft eenich ander Sotswerck / daermede is hen beyden gedanckt/ende de Seughe betaelt. Jck meyne/dat die Papen Apen maken: Dit heet ymmers fÿn byde neuse ghelept. Wy verwonderē ons vander Heydenē dwaesheyt/dat sy haer vanden Papen also Apen ende becouten laten/also wy hooren sullen/ ende ghehoort hebben / ick meyne dat dit altemael dobbel by ons is/ende dat sy onser met rechts veel meer verwonderen. Want die haer eygen kinderen dooden / ende haren Godt offeren/ hebben oock meer schÿns ende Schrifts / alsoo bouen ten eynde des eersten Boecks ghehoort is / dan dese naeckte boeuerÿe. Waert datmen de Heydenen van dese onse dwaesheyt seyde/ sy en souden niet ghelooven noch houdē datter een volck op aerden ware/dat hem sulcke Fantasÿen liete becoutē/ ende also besotten. Papen maken Apen.

Ja de Calicuten die den Duyuel aenbidden/ alsoo wy hooren sullen / hebben veel meer schÿns. Ons behaecht andersins onse wÿse ende Sotscolue wel / daerom dat wy deser Fantasÿen al ghewoone ende daer mede opghewiecht zÿn: Maer waert dat wy daer achter stonden/ ende onpartÿch ghelÿck de Heydenen daer in saghen / wy en souden onser dwaesheydt niet genoechsaem connen belachchen/ ende van schaemte niet weten waer wy henen sien souden. Want inder waerheydt/ het Roomsch Christelÿck ghelooue is bouen alle ghelooven / inder blintheydt ende dwaesheyt: alleen de gewoonheyt heeft dit ghespuys eenichsins vermildt/ ende in een ghebruyc gebracht/so dattet niet meer qualick en staet/ende ons de ooghen verblint. Gewoonh- versoet ende vermilt alle dinck.

Heydensche Tempelen der Roomscher Christeden. Lieue / aensiet doch onse meer dan Heydensche Tempelen vol Afgoden/ Wapenē/ Schilden/Helmen/Misghewaet/ Meyen / Palmen/ ende

ende eenen bedelenden armen houten stommen Sant voor de Kerckdore staende / ende eenen daer by / die hem den Wijn wtroept / die alleene meer af bedelt / dan ofter hondert leuendighe Heylighen / arme lieden neffens hem stonden. Jck meyne dat wy vande Toouenaers Egypti te deghe betoouert zijn / soo dat wy niet meer en sien noch hooren / Ja noch ooren noch oogen meer en hebben om te siene ende te hooren. Jck en can niet geloouen / waert datmen dese onse dwaesheydt den Heydenen in vreemde Landen vertelde / dat sy ghelooouen souden / datter soo dwase lieden op aerden wesen mochten / die haer deser dinghen ende guychelwercken becouten lieten / ende voor ernst hielden / die wy dulle Duytschen eenen langen tijt ghelooft hebben / ende noch ghelooouen / ende die anders niet en zijn onder den Christelijcken name (dien wy Christo tot versmaetheyt voeren) dan puere louter Heydenen / soo dat voorwaer een recht Christen inde Duytsche Landen wel onder de Heydenen is / ẽn niet eerst in Turckije trecken en derf.

Preeckstoel der Roomscher Christenen.

Voorts / siet daer nae op de Preeckstoelen / hoe dattet daer toe gaet / soo en vint ghy niet dan dit bouen vertelt ghesnor / ende wonder vreemt ghedichte / wt haren eygendom / so dattet eenen Muylstooter niet en soude connen droomen.

Te Roome in Jtalia / ende der Venetianen Landt / oock eensdeels by onse naghebueren / preken de Bedelaers Monicken / van eender Ghemeynte daer toe beroepen / den gheheelen Vasten / alle daghe / daer siet eenen wonder / hoe sy op den Preerstoel herwaerts ende ginswaerts burrelen / met handen ẽn voeten vechten / werpende de handē inden Hemel om hooghe / ende roepende soo Godsiammerijck / dat eenen mocht meynen (also sy oock inder waerheyt zijn) dat sy van haer sinnen berooft waren: Dan snorren sy opden Preeckstoel hier en daer / ende preken met alle de leden. Daer sitt der Apen hoop (dat dwaes volck) met grooter vreese ende deuotie / ende aenbidden dese Bestia / den welcken sy meynen vol heylicheyts / Jae de heylicheydt selue te zijn: Daer meynt een yeghelijck / dat wie hem te huys noodt / ende hem eere biedt / dat die salich is / ẽn eenē Heylighen genoodt heeft / Ja Godt selue. Daer en can den heylighen Vader eenen yegelijcken niet geworden / ende hem wort seer veel gheschoncken.

Opden Paeschmaendach als hy aftrecken wil / danckt hyse van haer gheschencken / goede costelijcke Maeltijden / ende vrolijck gheselschap die sy hem ghedaen hebben / hy bidt haer oock / dat sy hem zijn straffelijcke woorden willen vergheuen / dattet hem niet ernst geweest en is / ende dat / als hy wedercoemt / soo wil hy vriendelijcker zijn / ende hen wat goets maken / dat sy gheern hooren sullen. Dan zijn sy ghemeynlijck nae Paeschen kortsachtich / ouermidts dat sy de maghe ouerladen hebben / ende der lecker beetkens te vele gheslort hebben / tot dat sy die lecker beetkens wederom verteeren. Besluytende also zijn Sermoon met ergens eenich schamper Paeschlammekē / op dat hy de ooren der Jeucht ketele / ende dat sy zijns indachtich zijn soudē. Daermede heeft de Passie een eynde. Sy hebbē ooc oueral haer hooghe Scholenz / inde welcke sy sulcke haer Talmut oft Decreet leeren / ende wie dan wtnemende schalck wort / die is de beste ende gheleertste. Daer verderft de Jeucht aē goede zeden / leuen / wesen / ẽn vernuft. Godt willet keeren / ende ontferme hem onser dwaesheyt ende blintheyt / Amen.

Schalcheyt wil slaghen hebben / ende sonde boet haerseluen.

Vander teghenwoordigher Griecken ghelooouen / die haer ooc voor Christenen wtgheuen.

Greci / dat is de Grieckē / die meest in alle Cōcilijs het ghelooue der Latijnsche oft Roomscher kercken hebben aengeuochten ẽn wederstant ghedaen / hebben inde eerste kercke treffelijcke lieden geweest / vandē Apostelen selue / sonderlingē van Petro ẽn Paulo totten ghelooue bekeert / ende hebbē daer toe treffelijcke landen ẽn steden gehadt / als Alexandriam / Antiochiam / Constantinopolim / Corinthen / de Ephesios / Philippenses / Laodicenses / Thessalonicenses / etc.

Ghelooue der Griecksscher Christenen.

Sy hebben oock voortijts ter tijt des grooten Alexandri de Monarchije ghehadt / dat is / de eenige Heerschappije der gātscher Werelt: daer toe langhen tijdt eenen Keyser tot Constantinopelen ghehadt. Euenwel zijn sy van aerde een ongheſtadich / leugenachtich / hoochmoedich / hartneckich / opgeblasen ẽn gheloofbreuckich volck: alsoo dat van haer trouloosheyt byden Ouden een spreeckwoort ontstaen is: Greci mendaces. Jtem Greca oft Atticafides, Griecks ghelooue / daermen niet veel af en hout / ende die gelooue houden gelijc de Vngeren. Van deser verloghene trouloosheyt seyt Plinius op veel plaetsen.

Sy houden den Paus / ende alle Latijnschen zijnen aenhanck / inden Ban / ende den Ban der Latijners op haer ghewent / verachten sy / Ja houden hem voor eenen segen: Haer Priesters hebben ende nemen wijuen / ende nae de aflijuicheydt der seluer een andere / soot hen lust. Sy houden slechs Diakenen ende Priesters voor heylighe Oordens ende Staten / dander vijf wijinghen en achten sy niet. De Priesters draghen baerden met grooter neersticheydt / sonder baert oft baertloos en doogen sy geensins tot het Priesterdom. Sy vyeren ende eeren den Sabbath metten Joden / ende niet den Sondach mette Latijnsche Christenen. Sy en vasten oock nemmermeer opden Sabbath / wtgenomen den Paeschauont: Sy eten opden seluen dach vleesch / leuen alsdan vrolijc ende costelijck. Haer kinderen laten sy van eenen slechten Priester vormen terstont naden Doop. Dat Sacrament des Outaers geuen sy den ionghen kinderen ende Ouden / onder beyde de gedaenten / Broots ende Wijns / daer toe ghebruycken sy gheheeft broot / om tselue te consacreren. Jtem / sy en menghen oock gheen water onder den wijn inder Misse. Jtem / sy en doen het Sacrament der Latijnscher gheen reuerentie met allen / ende als de Latijnschen te Jerusalem Misse houden / so en staen sy daer teghen niet op / ende achtent gantschelijck / dat de Latijnsche als Ballinghen / niet en moghen consacreren: Waerby sy ghelooouen / als dat sy slechs Wijn ende broot op heffen. Sy hebben haer eyghen Outaren met andere inden Tempel des Heylichs Grafs / daer sy gheenen anderen Christen op en laten / hy sy van wat Secte hy wil. Ende oft hem onuersiens begaue / dat een Latijnsch Priester op haren Outaer misse lase / so wasschen sy den seluen Outaer terstont / als onreyn. Jn somma / sy houden de Latijnen voor Ketters / ẽn niet anders dan dese de gene.

Artijckelen der Griecsscher Christenen.

Sy en ghelooouen gheen Vaghevier: Maer alleen Helle ende Hemel. Den Heylighen Gheest achten sy alleen van den Vader te zijn wtghegaen ende outsprongen / maer niet te ghelijck wt den Sone / teghen Tconcilium tē

Nicena /

Nicena / van drie houdert ende achthien Bisschoppen vergaert. Tot Jerusalem zijn een groote menichte van Griecken / ende haten de Latijnsche Christenen bouen ander Secten eñ Natien. In haren Godsdienst singen / lesen / eñ gebruycken sy haer eygen sprake / luyde / dattet oock de Leecken verstaen: Maer in ander handelingen eñ sakẽ / gebruycken sy de lantsprake / Sarraceensch oft Arabisch.

Op sommighe plaetsen in haer landt ende geloone / dragen de vrouwen altemael schoensolen ouer den sluyer opt hooft / de Rijcke van Fluweel ende sijde ghemaeckt / de arme van Boomwolle ende anders / tot een teecken haerder onderdaeugher gehoorsaemheyt den mannen te bewijsen / die sy voor haer Heerẽ achten / ende haer voor henlieden ootmoedelijck duycken ende bucken.

Vande Syrianers oft Surianen / die haer oock Christenen te zijn vermeynen ende roemen.

Geloone der Syrianers Christenen.

SYriani / vanden lande Syria / oft Suriani / vande machtighe stadt Sur also genaemt / zijn vermeynde Christenen int Oosten / onder veel Conninghen wesende / den welcken sy naden lichaem onderworpen / dienen / ende Tribuyt gheuen / seer versaechde ende vreesende menschen / daerom om te oorloghen een onbequaem volck / sy en ghebruycken Boghe / noch Sweert / noch dierghelijcke: Maer alleen totten ackerbou ende tot grouen arbeyt geschict. Sy volghen meest in alle stucken de dwalinghen der Griecken nae / eerst vertelt. Het is anderssins (hoewel een versaecht) nochtans een heymelijck archlistich volck / vol bedrochs / geneghen tot ghiften ende gauen te nemen / om dander Christenen / sonderlinghe de Latijnsche / wt hier als Ketters ende des leuens onwaerdich / te verraden / ende haer secreten voor de ooren der Sarracenen te bringhen / onder welcke sy vermengt leuen. In Wereltlijcke saken ende contracten haer sprake ghebruyckende: maer in haren Godtsdienst ende Ampten Grieckshe sprake: Veel gebruycken aen sommighe eynden Caldeeusche sprake. Haer huysvrouwen verwarẽ ende besluyten sy met grooter neersticheydt / effen ghelijck de Sarracenen oock te doene pleghen / ende en laten noch vrouwen noch dochteren op der straten gaen / dan haer aenghesicht met eenen swarten doec oft ammelaken bedeckt wesende / soo datmense gheensins niet bloot ghesien en can: Dat houden de Maechden by hen alsoo strenghe / dat sy haer oock haren ghetrouden oft Bruydegom onder ooghen niet sien en laet / als sy te houwelijck ghegheuen wort / tot dat hyse beslaept / smorghens. Sy willen hierin ghesien zijn nauolghers te wesen des Patriarcken Jacobs / die Leam niet en besach / maer hem slechs by haer leyde / ende voor Rachel de alderliefste besliep / ende haer niet en kende tot smorghens.

Voor haer ghebruyck hebben sy te Jerusalem inden Tempel des heylighen grafs / haren eygen Outaer / waerop niemant en derf Misse doen / dan haer ghelöofs ghenoot / dandere altemael voor onreyn achtende.

Jacobite oft Jacobini / oock vermeynde Christenen in Asia.

Geloone der Christenẽ in Asia / Jacobite genaẽt.

IAcobite oft Jacobini / van haren Meester ende blinden leyder Jacobo / eens Patriarcks Discipel tot Alexandria / alsoo ghenaemt: hebben een groot deel Asie in / een deel onder de Saracenẽ vermengt / eensdeels alleen woonende inden lande Nubia / dat aen Egypten stoot. Sy becommeren oock een groot deel Ethiopie / eñ veel ander landen / meer dan veertich Coninckrijcken / alleen in het opperste Indiaensche Ethiopia.

Sy noemen ende houden haer al voor Christenen / vanden Apostel Mattheo eerst totten gheloone bekeert. Sy besnijden ende doopen haer kinderen op Ebioensche ende Sarraceensche wijse. Voor de Besnijdinghe ofte den Doop teeckenen sy haer kinderẽ met een brant teecken / ende drucken henlieden met een gloeyende ijser een cruys aẽt voorhooft / hooftslach oft kake / waer door sy vander erfsonde gereynicht te zijn / verhopen. Dat nemen sy wt Mattheo int vierde Capittel: Hy sal v doopen met Gheest ende Vyere.

Dese Jacobini dragen oot gemeynlijc cruycen aende armen / van gloeyende ijseren aengebrandt / ter eeren ende reuerentie des Cruys Christi / so sy seggen / ooc om een onderscheet te hebben tusschen hen ende den Sarracenen / onder welcke sy woonen.

Biechte der Jacobiten.

Sy en biechten haer sonden nemmermeer eenighen mensche: maer alleen heymelijck tot Godt / op dese maniere: Sy leggen Wieroock op kolen / bidden ende biechten daer mede heymelijc tot God / ende meynẽ dat metten seluen roock haer sonden verdwijnen ende opuaren voor de ghenade Gods / om te nietz ghedaen te worden.

Item / sy ghelooouen datter niet meer dan een natuere eñ wtwerckinge in Christo sy geweest / gelijck ooc maer een persoon / na de meyninghe Euticis des Ketters ende deser Ketterye vinder / int Concilio Calcedonensi verdoẽt. Daer om wanneer dese Jacobini haer metten Cruyce seghenen / so ghebruycken sy alleen eenen vingher tot een teecken / om daer mede aen te wijsen ende te belijden / datter maer een natuere ende wtwerckinghe in Christo en is / alsa de Greci van henlieden wtgheuen.

Sy gheuen op Grieckshe maniere dat Sacrament des Outaers / onder beyde ghedaenten / Jonghe kinderen die noch aen haers moeders borste hanghen. Sy ghebruycken menigherley sprake / na dat sy in een landt woonen. Sy hebben euelwel oock een eyghen sprake / de welcke sy in Godsdiensten ghebruycken.

Vande Nestorianen / die haerseluen oock voor Christenen houden ende wtgheuen.

Gheloone der Christenẽ in Persia.

OMtrent Hierusalem / aldermeest in Persia woonen oock vermeynde Christenen in grooter menichte / die haer oock Christenen te zijne belijden / van Nestorio haren verleyder / Nestorij ghenoemt. Dese en ghelooouen niet / dat de Maghet Maria gheweest heeft een Baersterinne Godts: maer alleen een moeder Christi / na de menschheyt. Dese bekennen in Christo ghelijck twee natueren ende wtwerckinghen: also oock twee persoonen / een Goddelijcke ende menschelijcke: Der welcker laetste natuere / Maria een moeder gheweest heeft sonder Vader / der eerster alleen Godt sonder Moeder. Bekennen daerom / dat Christus niet en is gheweest een eenighe Substantie / wt Goddelijcker ende menschelijcker natuere bestaende: maer deene Godes Soon / dander een Sone des menschen / dwelck van Tconcilium tot Epheso verdoemt is. Sy consacreren in gheheefden Broode / ende gheuen dat Jonghe ende Oude / daer toe onder beyde gedaenten. In Goddelijcke Diensten gebruycken sy Caldeeusche sprake / anders in ander saken de Landtspraecke / waer sy zijn ende woonen.

Vande

Vande Armeniers Christenen / die haer oock Christenen noemen.

Gheloove der Christenen in Armenia.

ARmeni / wt Armenia / by Amathia sonderlinghe woonende / hebben eenen eygen Paus / die sy Catholicon noemen/welcken sy ghehoorsaem zijn / ghelijck de Latynen den Paus. Tusschen hem ende de Griecken is een sulcke oneenicheydt/aengaende tgheloove/dat sy altijdts met malcanderen stryden om haer Statuten/eñ dat elcke partije dander gheerne bedwonghe tot haer gheloove.

De Feeste der gheboorte Christi/die wy Kersmisse noemen / hebben sy eerst derthien dagen na der Latynen ghebruyck/ namelick/ op der Heylighen drie Coninghen dach:alsdoen Christus soude ghedoopt ende Gheestelijck ghebo-ren zijn/alsdan zijn Gheestelijcke ende Lichamelijcke Gheboorte vierende.

Sy vasten veertich daghen voor Paeschen/ ghelijck de Latini/evenwel veel strenger: Wāt sy en houden haer niet alleen van vleesch/eyeren/ kese ende melc:maer ooc van olie/smout/ visch/ wijn / slechs van fruyt ende moes desen tijt levende: Evenwel eten sy van de vruchten der aerden sdaechs soo dickwils alst hen lust. Sy eten op den Vrijdach vleesch al het Jaer door/den Griecken te spyte.

Haer Priesters en doen oock gheen water onder den wijn/ghelijck de Griecken/ anders de Latynen seer ghelijckformich inden Dienst der Misse: dan dat sy dat Sacrament op een plateel opheffen / maer den Kelck ghelijck de Latini.

Dese Armeni zijn in grooter ghetal te Hierusalem/ daer sy eenen eyghen Bisschop hebben / den selven draecht wee locken hayrs op thooft/eñ niet meer / die hem tot op de schouderen af hanghen : Dander Clerici draghen wijde ronde platen oft cruynen/ anders en laten sy henliedē noch hayr noch baert scheeren: Dese Priesters houden haer boven alle Priesters van ander Natien / cloeck ende gheestelijck/devotelijck in een ootmoedich cleet/ ende bewijsen oock den Latijnschen Sacramenten groote reverentie. Sy hebben tot haer ghebruyck eyghen Outaren tot Hierusalem / inden Tempel des heylichs Grafs / ende oock eenen eyghen Tempel ter eeren S. Jacobs gewijt. De Leeken in Armenia zijn al cruyswijs beschoren opt hooft / dwelck sy eens wt ghe-loefte in crijchsnooden ende eender pestilentie hebben begonnen/ ende tot ghedachtenisse der verlossinghe ter selver tijdt noch draghen. Sy hebben onder malcanderen een eygen sprake/ die sy doorgaens ghebruycken.

Vande Georgianers/die oock willen Christenen zijn.

Gheloove eñ Ceremonie der Georgianen.

EEn ander volck isser int Oosten / welcx Heerschappije hem verstreckt tot aen den Berch Caspios/een seer strijdtbaer/verschrickelijck/ in Ridderschap geoeffent volck/in menichte des volcx/ van groot vermoghen/ alsoo dat de Saracenen/ Persi/Medi / ende Assyrij haer aenstooters ende nabueren / de selve bijster seer vreesen/ende niet gheerne tot ghebueren en houdē/wāt hoe wel dat sy op alle plaetsen met ongeloovelijcke vyanden omringt zijn: noch wordē sy meer gevreest/ dā sy haer vyanden vreesen. Van Georgio / die sy tot eenē sonderlinghen Patroon hebben / ende in crijchsnooden aenroepen/heeten sy Georgiani.

Dese hebben tot Jerusalem veel Heylighe plaetsen in/bysonder den berch Calvarie/ende dat gat daer dat Cruys Christi in ghestaen heeft / waer by sy eenen Outaer hebben / ende eenen wt henlieden daer by besloten / om die plaetse te bewaren. Sy volgen in veel stucken de Ketterye der Griecken na.

De Clerici hebben ronde cruynen/de Leecke viercante oft quadrate.

So dicwils als sy na Jerusalē om die heylighe stadt te besoecken bevaren/so gaen sy met opgerecte vanen sonder eenigen tribuyt wt eñ in/want haerder vreese byden Saracenen is: besorgende/dat sy hen met gelijcke mate thuys meten souden.

De Georgiaensche Edel Vrouwen trecken oock wt inden strijdt / in ghelijcker mate als de Amasones.

De mannen deses geloofs voedē beyde baert ende hayr/dwelck sy nemmermeer laten afsnijden/hier in de Nazareis volgende. Sy dragen Hoeden van menigerley verwen. Inden Godsdienst gebruycken sy Griecksche sprake:in gemeyn wereldtsche saken/ Arabische oft Chaldeeusche.

Vande Abbasinen oft Indiaensche Christenen.

Priester Jans Christenen.

IN India onder dē machtigen Coninck ende Paus Priester Johan genaemt / zijnder ooc die haer Christenen beroemen/ een wtermaten groote menichte / vanden lande Indiani ghenaemt/alder eerst van Sint Thoma totten gheloove bekeert. Dit zijn swerte lieden gelijck de Mooren/ seer genegen tot Heylighe plaetsen te besoecken. Haer ghebedt is devotich eñ lanck/ vele hebbē armoede lief/ groot gebreck lijdende/ooc int midden der rijckdommen/ oft sy alwel vā goede rijc zijn / evenwel gewillich arm. Sy verbinden haer hooft beyde man eñ wijf/ met blauwe bandē eñ sluyers/ sy dragen lijnen eñ geverwede cleederen/eñ gaen altemael barvoets. Sy houden gelijck de Saracenē/tsamē metten Doop ooc de besnijdinge/ brandē haer kinderen cruycen aent voorhooft oft neuse oft kaecke / daer door de erfsonde te boeten/ oft af te leggen verhopēde/ gefondeert op den spreuc Christi: Hy sal u doopen met vyer ende gheest. Geheeft gheconsacreert broot/eñ onghemengden louteren geconsacreerden wijn geven sy op de Griecxsche wijse / beyde ionge onmondighe kinderen eñ ouden lieden in beyde ghedaenten.

Gheloove der Indiaensche Christenen.

Na den doop haerder kinderen volcht terstont de Vorminge door eenen slechten Priester. In de Misse hebben sy sommige sonderlinge manieren/ende wanneer sy Hoochtijdt houden/ so comen mans en vrouwē neerstich totter Misse/eñ beghinnen met helder stemmen te iubileren/sy springen met de voeten/ clapperen met de handen / bedrijven veel vreemde hantghebaren/eñ deylen haer namaels Rotwijs/daer ses oft seven/ginder negen oft thien in eenen rinc/ ghelijckmen by ons voor danst/ ende singhen de gantsche Misse door / dit spel bedrijven sy oock de Heylighe Avonden / sonderlinghe den Paeschnacht / den gantschen nacht deure / met sulcker dwaser devotien ende neerstighen aenhouden / dat by tijden sommighe daer af cranck worden. Dese Indiani connen de Saraceensche sprake/ die sy gebruycken wanneer sy willen/sy hebben nochtans onder henselven in haer affeyren ende Godts diensten haer eyghen sprake/alleman verstandelijck/haren Alphabet heeft 47. letteren.

Aventuere der Indianē onder de Misse.

Wonderlijcke Ordens/Secten/Spectakelen/ende selfs vercoren Gheestelijckheden van sommighe valsche Christenen / de Geesselaers oft Geesselheeren ghenaemt.

ANno 1349. recht na de groote sterfte / quamen twee hondert Gheesselaers in Elsaete nae Staersborch / twee en twee processi wijse

wijse in een gelidt/ met een voorgedraghen Vaene/ Voorsinger/ Keerssen ende Cruys. Waer sy door de steden ende dorpen gingen/ luydemen met alle clocken/ sy hadden al Mantels aen/ eñ Hoeden op thooft met roode cruycen. Inde steden gingen sy inde kercken/ ontdaecten haer bouen den gordel/ ende hieuwen haer met gheknoopte geesselen/ eñ als haren voorgangher seyde: Jesus wert ghelaeft met gallen/ daerom sullen wy aen een Cruys vallē. Tot dese woorden vielen sy al cruyswijs op der aerden/ dattet platste oft cletste. Daer nae nooden haer de Borgers/ den eenen thiene/ den anderen twintich/ een yeghelijck na zijn vermoghen tzijnen huyse/ ende onthaelden henlieden wel. Sy en lieten niemant in haer Orden oft Reghel/ oft hy moeste 34. daghen alleen binnen blijuen/ eñ moeste also veel penningen hebbē/ datter hem desen tijt lanck alle daghe vier ghebeurde. Sy en dorsten gheen herberge eyschen/ oock in geen huys comen dan ghenoot zijnde/ ooc met gheen vrouwen spreken op groote boete ende veel slaghen. Sy namen oock Papen in haer Orden/ maer sy en lietense tot gheenen dienste comen/ noch in haren heymelijcken raet gaen.

Statuten/ Ceremonië/ ẽ Orden der Geesselaers.

Vroech ende spade tot gheluyder clocken trocken sy int velt om penitentie te doene/ altijdts twee ende twee na haer ghebruyck/ ende als sy quamen aen de Gheesselplaetse/ ontcleeden sy haer tot aenden gordel/ ende leyden haer neder aen eenen wijden rinck/ ende alsoo eenen ghesondicht hadde/ alsoo lach hy met een ghegheuen teecken: was eenen meyneedich/ so lach hy cruyswijs op eender zijde/ ende reckte zijn booswichts tonge wt/ was yemant een Ouerspeelder/ soo leyde hy hem cruyswijs op zijnen buyck/ also laghen sy na menigerhande sonde/ soo datmen aen eenen yeghelijcken kende wat hy ghedaen hadde/ dwelck sy oock opentlijck dickwils voor alle tvolck bekenden ende luyde biechteden. Daer na schreet haren Meester na ordeninge ouer haer allen/ eñ sprack tot eenen yeghelijcken in den schreet: Staet op door de reyne Martelaers eere/ ende wacht v te sondighen meere. Terstont stont een yeghelijc op/ ende ghinck zijnen Meester na/ ouer de noch ligghende broeders schrijende. Ten lesten als sy alle opghestaen waren/ gheesselden sy haer alle met nestelen/ ende daer aen gheulochten knoopen oft prickelen/ ende songhen alle bygheloofsche Liedekens. Daer na trocken sy eenen brief wt/ dien hadde hen God door eenen Engel (so sy voorgauen) vanden Hemel af ghesonden/ daerin stont veel fantasye/ hoe dat Godt vertoornt was ouer de werelt/ ende de selue te destrueren hadde voorghenomen: maer dat zijt door haer voorbidden aen zijn moeder voorcomen hadden/ etc. Na den ghelesen brief ende voleyndē spele trocken sy wederom Processi wijse inde stadt/ wie dā genade hadde (soot God behaecht) die noodde se tzijnen huyse.

Spectakel der Geesselaers.

Predicatie eñ Brieuen der Geesselaers.

Nv tot sulck haer spel was een groot toelooyen ende weenen van deuotien/ ende dat volck geloofde dat desen Brief vanden hemel ghecomen was. Als dan de Gheestelijcke somtijts daer teghen spraken (die liener ghesien hadden datmen henlieden hadde aengehanghen/ ende dese slaepdroncken die hen af ghinghen/ hen toe geuoecht hadde) ende na den Segel vraechden/ so spraken sy/ wie de Euangelia beseghelt hadde/ ende brachten de lieden daer toe/ dat sy haer meer gheloofden dan de Papen. Alsoo quamender op dese reyse alleen tot Straetsborch meer dan duysent mannen in haer gheselschap/ ende deylden haer een partije dē Rijn af/ dander den Rijn op/ ende haren hoop wert soo groot/ dat het niet alleen alle Gheestelijcken/ maer oock den Paus ende Keyser verdroot/ ende besorchden dat sy de gantsche werelt bekeeren souden/ want sy namen haer soo grooter heylichheyt aen/ dat sy haer oock der wonderteeckenen beroemden/ ende droeghen te Straetsborch een doot Kint omme haren Rinck/ dat wilden sy wederom leuendich maken/ maer de Conste ghebrack hen. Daer naer swermde den Apen hoop toe/ soo dat niet alleen de Vrouwen dese Beuaert ende Orden oock aen namen: maer oock knechtkens ende kinderen/ diet ghelijck de Apen de voorgaende nae doen wilden/ ende alreede wt trecken/ maer die van Straetsborch wilden met alle clocken teghen henlieden stormen/ ende men wert haers moede/ ende men began haer bedroch ende valscheydt wt te bemercken: Alsoo datmense niet seer meer thuys en noode. Als sy nu moesten hongher lijden/ doen hielt een goet deel selue op/ diet om den buyck wille hadden begonnen. Ten lesten gheboodt den Paus allen Bisschoppen byde hoochster onghenade/ dat sy den Gheesselaers souden dlant verbieden/ ende de ghene die haer daertoe niet en wilden keeren/ soudemen wech helpen. So verboodtmen henlieden oock Straetsborch/ so datter gheenen meer in comen en dorste. Wie hem seluen gheesselen wilde/ die soudet thuys in zijn Camer doen. Alsoo nam dit gheselschap in eenen haluen Jare alsoo toe/ ende ooc een eynde/ die sy nochtans seyden/ dat sy drijendertich Jaer ende een half dueren soude. Dit heb ick soo neerstich vertelt/ ende niet connen voorby gaen/ op dat ick mijne Duytschen voor ooghen stelle haer groote dwaesheydt/ hoe wijse Lieden dat sy altijdts gheweest hebben/ ende des dullen Peupels oft volcx aert/ hoet hen altijdts Apen laet/ ende sonder eenighe wetenschap henen swermt/ ghelijc bouen in Germania aenghewesen/ eñ eerst aent voorgaende blat oock een merckelijck exempel beschreuen is.

Geesselaers Secte vergaet.

Daer te voren Anno 1261. roerde hem dese Seckte oock/ ende quamen by de duysenden ende twee hondert na Straetsborch/ den seluen vielen doen ter tijt byde dryhondert Borgheren toe/ euenwel vercroop alsdoen dese Secte terstont.

Daer na Anno duysent wee hondert sessentnegentich/ reckte sy wederom den Kop op/ daer quamender achthien nae Straetsborch met onghehulde Sacklakenen/ maer het wert haest vertust.

Maronite/ sonderlinghe Christenen in Phenicia.

Onder den Berch Libano in Phenicia/ niet verre vander stadt Biblium/ woonen vermeynde Christenen in grooten ghetale/ van Marone haren Meester ende Leeraer/ Maronite ghenaemt/ so gheschickt totter Orloghe in Boghen ende ander gheweeren/ als nauwe eenich volck: Maer niet so seer ernstich inden aengrijp: maer vlucht vechters inder haest ende vlucht.

Gheloone der Maroniters Christenen.

Dese houden met Marone/ datter niet meer dan eenen wille ende wtwerckinghe in Christo gheweest heeft/ daer in volghende ende toeuallende Machario den versierder deser leere/ int seste Concilio tot Constantinopelen verdoemt/ ende in desen haren waen hebben sy byde vijfhondert Jaren ghestaen/ ende daerom verbannen gheweest/ maer daer na wederghekeert/ in ende door de handen Emrici eens Patriarchs tot Antiochia den Paus wederom ghehult/ ende haer Ketterye te verlaten

ghe swo-

gheswooren/waerom sy dan wierden aengenomen/ghelijck sy oock wederom aennamē alle Statuten ende Ceremonien des Paus.

Ghéén Bisschops hoet Ringhen/ Staf/ Clocken by de Christenen alder naiē/ dan by de Roomsche.

Daerom oft wel alle ander Bisschoppen ende Prelaten van ander Natien ende ghelooven eerst vertelt/noch Bisschops Hoet/Rinc/ Staf oft Clocken en ghebruycken/soo hebben nochtans dese in alle die dinghen/oock in Godtlijcke diensten/ soo syse noemen/ ende Sacramenten der Roomsche kercke / ghelijck gheweest. Daerom haren Patriarck in het Concilio te Roome (onder Paus Innocencio den derden ghehouden) weert gheacht wert. Maer sy zijn wederom afgheuallen in haer oude ghewoonheyt/ den Paus verlatende.

Dese Maronite en woonen niet altijdts te Jerusalem/maer wt deuotie ende liefde tot de Heylighe plaetsen/ beuaren sy dickwils derwaerts/bysonder op de hooghe Feesten. Sy en hebben gheen eyghen sprake: maer gebruyken daer teghen de Sarraceensche lantsprake/ oft de Caldeeusche.

Eynde des tweeden deels deses Wereltboecks.

Dat derde deel deses wereltboecks/

van Asia / het derde deel der Werelt / beyde van zijn voornaemste Landen ende Volcken/waer ende hoe ghelegen/waermede begrepen/ hoe menigherley Ghelooven/Godsdiensten/ Policyen/ Regimenten/ Manieren/ Wetten/ Seden/Eyghenschappen/Leuen ende Wesen/de Inwoonders ende Eylantslieden daer in hebben ende ghebruycken.

Van Asia het derde deel der Werelt/ wat int ghemeyn.

Asia int ghemeyn beschreuen.

ASia van Asio den Sone Manei lidi also genaēt/ wort aen drie eynden metter Zee gheraeckt ende wtghemerct/ van Oosten metter Zee Eoo/ van Tzuyden met de middaechsche Indische Zee/van Tnoorden met de Scytische/ van het Westen heeft het alleen int landt wt Aphrica ende Europa eenen toeganck.

Daer worden oock menigherley ende veeluoudighe Lieden ende Dieren gheuonden. Een goet mestich vruchtbaer Aertryc/ van allerley Dieren beset.

Beghin der Volcken eñ Lande Asie.

Dat beghin ende Hooft Asie is Pontus ende Bithinia/ende eyghentlijck wort Asia ghenoemt/Phrigia/ Cappadocia/ Licia/ Caria/ Pamphilia/ Misia/ Lidia/Galacia/ Cilicia/ Colchis / Phenicia/ Cirretica/ Seleucis / Bethania/Judea/Gallilea/Samaria/Idumea/ Syria Medea/Armenia/ daer Tigris eñ Euphrates de Riuieren die teghen Tzuyden vlieten/ontspringhen.

Volcht Cappadocia/welcker Inwoonders altemael met eenen name/ Ponti worden ghenaemt. Volgen Amazones/Sarmate/ dat zijn de Tarteren oft Datteren / der welcker landt Sarmacia heet/Russia/Iberia/ Colchis ende Albania/zijn landen Tartarie.

Volgen de Scithe/Caspij/ Medij/ Hircani/ dese drie volcken ligghen ontrent de Caspische Zee. Onder dese ligghen Parthi / Carmanni/ Persides/ Babiloni/Mesopotani/Syri / Arabes. Volcht nae Parthia/Aria/Paropanisus/ Drangiana/Gedrosis/Judia van binnē ende buyten de Riuiere Ganges / daer tegen Tzuyden/soo Plinius lib.7. Naturalis Historie aenwijst/ seer wonderlijcke vreemde Lieden zijn/ hoofdeloos/eenooghich / eenvoetich/ende met achtergheкeerde voeten / met hontshoofden/ daer af elders. Daer zijn noch veel volcken eñ landen in Asia/welcker steden ende ghelegentheyt Apianus in zijnen Abaco gheheel eygentlyck vertelt/als Susiana/ Marchiana/ Sogdiana/Bartriana/Sacha / veelderley Scythe in ende ontrent den Berch Imaum.

De Volcken Serice/Arie/ Drangiane/ Paropanisidis/Arachosie/ Gedrosie/Massagete/ Bactriani.

Die Contreye Indie van binnen den vloet Gange/als de volcken Brasiorum / Prasiace/ Indoscythe/Sabare / Mesolorum / ende veel andere van Plinio vertelt.

Hier toe behooren oock de witte Russen/ der Moscouiten landt/in veel landē ende Vorstendommen verdeylt.

Volghen de Prouincien ende volcken Indie buyten dē vloet Gangem / als Besingitorum/ Antropophagorum/Auree Chersonesi/ Magnisinus / daer nae de Rijcken des oppersten Indie int Oosten/als Cathai sgrooten Hontslant/welck in hem hout neghen Prouintien eñ Coninckrycken/ Taigni/ Singni/ Teber / in deser Prouintie ende stadt houdt Priester Johan Hof/ een Heere van gheheel Oosten in India ende het zuyden/ eñ seer veel Coninghen eñ Conincrijcken tot ouer de tseuentich zijn onder zijn gebiedt/dat lant Cyamba ghebruyckt Coral voor munte/daer is veel muscaetnoots/ dat hout Aloe/etc. daer af elders. Dese Afgodsche inwoonders Loach / hebben een eyghen sprake ende Coninck. Volghen die Prouintien / Morfeli / Moabar/ Lac/ waer in de Inwoonders sonder eenige schaemte naect gaen/ rzijn Afgodisten/euenwel oprecht vrome liedē/ de leughenaers seer hatende. Van de steden ende volcken deser landen / waer ende hoe sy heeten ende ligghen teghen den Polo/ Leest Apianum.

Namen der Eylanden Asie.

Daer na heeft Asia seer veel vermaerde Eylanden/van Apiano aenghetoghen / inde Zee Euxinio ligghende / de Eylanden Thinias/ Erithmi. In Hellesponto/Tenodos. Inde zee Egeo/Lesbos. Inde Zee Hiccaro / Hicaria/ Myndus/Chij/Phanea/Posidium/Ampelos. Inde Zee Myrtoo/Arcesana/ Begialis / Minyia/Coa / Astij/ Cesi/ Carpathos/ Rhodus. By Licia inde Zee ligghen Megista/Dolichista/Che-

sta/Chelidonia. By Syria ligghen de Eylandē Aradus/Tyrus/Cramensa/Apelbusa/Cyprus/anders Paphon ghenaemt/ Macaria/ de Eylanden Carpasiarum Inde Hircanische Zee liggen die twee Eylanden/ Hellades/ Tarca. Inde Arabische Zee liggen de Eylandē Aem/Timagenis/Zigena/Demonon/Polibij/ Hieracon/ de Eylanden Socratis/Cardemma/Ara/Catacecaumana / Maliche.2.Adani.2. Inde roode Zee ligghen de Eylanden Agathoclis.2.Cocconati 3. Dioscoridis/ Treta.Ontrent de Sachalitsche Zee liggen Zenobij/7.Eylanden/Organa/Sarapiadis. Inde Persische Zee leyt Ichara/Apphana/Tharo/ Thilus/Agathus/Tabiana/Soptha / Alexādria/anders Aracia ghelheeten/Sadana.Inde Zuyder Indische Zee leyt Baracta / Melisigeris/Neptanesia/ Tricadeba/Peyrina/Trinesia/Leuca/Nauigeris/Bazacata / welcker naecte inwoonders/Aeginate heeten.

Eylanden daermen menschen vleesch in eet.

Volgen sommige menschetende Eylanden/ waer in de Inwoonders de lieden slachten/ wthouwen / inden roock dorren ophanghen/ koken ende eten:als de Eylanden Sinde/ Baruse/ Bone/Fortunate/ Sabadite/Jabadi/ Maniole : waerin den steen Herculeus wast/ die de yseren Schepen aen hem treet. In dese Eylanden gheniet men menschen vlees / ghelijck oock op sommighe plaetsen in het Eylandt Taprobana.

Volghen Palla/Carmina/Liba/de Eylanden Virorum/Feminarum/ ende Scopra/een Eylant der Christenen.

Eylanden Taprobane

Volcht dat machtich Eylant Taprobana/ vier hondert mijlen wijt en breet/met veelderley gelooven ende volcken beset/ voortijts Simundi/nu Salica ghenaemt:Daer in zijn veel Steden/Havenen/ende Rivieren /sonderlinge Ganges.Petrus Apianus aenwijst / dat daer 1378.Eylanden om ende aenligghen/eñ noemt sommighe vande selve met namē:als Carcoss/ Philecus/Irena/Calaudadrua/Aracia/ Bassa/Balaca/Alaba/ Gumara/ Zaba/Zibala/ Magadiba/Susuara / Amenina / Monacha/ Aegidion/Orneon/Canathra/Vangana/Madagastor/in dat Eylant wascht den Dadelboō ende alderley specerije / sy zijn Sarracenē ende van Machomets gelooue/ Circobena/ Zanzibar/Omamore/Dina/Margabin/Dina Arobij/Jona/ Callenzuam / teghent Oosten inde Zee Zipangri Colobe. Dit Eylandt leyt drie hondert Mylen van tlandt: De inwoonders zijn Afgoden dienaers/ hebben gout ende edel ghesteente in grooter weerde. Volcht Candin/ Candur/ Sandur. Daer wordē wonder groote visschen gesien / alleen een ooghe aen tvoorhooft hebbende. Volcht Java/daer een Wout met Muscaetnoten ghevonden wort/eñ alderley Specerije. De inwoonders zijn Afgodistē. Necura heeft een menichte vā Dadelboomen/ ende veel Aromata. Volcht Peuta/ Angana/ Daer in zijn lieden met hoofden schier gelijck honden. Volcht tcleynste Java/welck Eylant alleen acht Coninckrijcken heeft. So veel vande Asiaensche Eylanden.

Den Berch Taurus splijt Asiam in twee/ vant Oosten tot int Westen hem verstreckende. Dat deel derwaerts ouer heeten de Griecken/dat binnenste oft cleynste Asiam. Dat deel herwaerts ouer/dat buytēste eñ grootste Asiam:maer ouerdweers reyct Asia van Tzuydē doort Oosten/ totten Noorden.

Nv / den Berch Thaurus is van onsprekelijcker lengde/ namelijck / vanden Oosten tot int Westen/ten eynde Asie. Maer ouerdweers op veel plaetsē/niet ouer de drie duysent peertloopen oft Stadia.

Vanden Lande Syria/oft Assyria/eñ zijn Provintien/ oock vander Syriers Religien/Regiment/ende wijse van leven.

ASsyria/een Lantschap in Asia / van Assur dē sone Sem alsō genaemt/ heeft van het Oosten Indiam/van Twesten Tigrim de Riviere/van Tzuyden Mediam/ van Tnoorden Caucasum den Berch. In dit landt reghenet selden. Wat daer becoemt (ghelijck in Egypten) dat coemt wt den overswalp van twater. Sy ghemeten eenen Palmboom/ daer sy wijn eñ honich af maken. Sy ghebruyckē wijt geboeyde ghenlochten/eñ met leer ouertoghen Schepen. Sy dragen tweederley lijnen cleederen/een lanck eñ een cort. Sy binden haer lanc onafghesneden hayr in eenen bant. Voorts so is dit volc geschoeyt met socken/op de Thebanische maniere. Sy en gaen niet ter Mart oft openbaer wten huyse/dan met olie gesalft. Een yeghelijck heeft zynen Segel oft Signetrinck voor hem/ende draghen alle ende een yegelijck bysonder eenen Scepter inde hant/ daerop eenen Appel/Bloemen/ Roosen/Lelien/ oft anders met een cyraet verciert/sonder welck het schandelijck is te draghen.

Onder ander Wetten heb ick dit voor ghedachtenisse weerdich gheacht / dat manbare Maechden/als sy tot mannen tijdich zijn / ter Mart ghestelt/ ende veyl ghehouden worden/ als een ander Ware ende Coopmanschap te vercoopen. Ten eersten steldemen de alderschoonste in een huys ter Mart/ende als sy nv van weghen haers wtermaten schoonheyts/ diere vercocht wierden/ so wert dit gheldt int ghemeyne gheleydt/ die nv niet alsoo huysch ende suyuerlijck ter Mart wierden gestelt/als diemen niet alleen niet en cochte/maer ooc om niet/niet en name: Dese gafmen tvoorghemelde ghelt te houwelijcke/ op dat sy ooc vercocht wierden / ende eenen vonden/die van shouwelijcks goets weghe om haer vrijde. Alsoo wierden alle Bruyts ende tijdighe Dochters op dese wijse vercocht ende wtgestelt. De mās cochten de schoone / eñ de slechte cochtmen om tgelt der schoone / dwelck hen thuys te deele wiert. Dit seyt Herodotus. — Wet der Syriers maechden te houwelijcken.

Een ander Wet. Soo yemant in een cranckheyt viel (dewijle by henlieden geen Medecijn en was) wiert met Wette veruaet / datmen de ghene raet vraechde / die diergelijck cranckheyt gheleden hadden / op dat desen geholpen worde.

By andere vinde ick ghescheuen / datmen de Crancken inde Ghemeynte heeft gedragen/ ende met Wetten ernstelijck beschickt / dat de ghene die eertijdts sieck hadden gheweest / de Crancken besoecken souden/ ende haer onderwijsen/ met wat hulpe ende Medecijne sy ghenesen zijn. Metter begravenisse ende dooden Lijcken houdē zijt op de Egyptsche wijse. Wie by zijnen wijue slaept / en aenroert smorghens geen dinc/dan eerst ghewasschen zijnde. Voortyts heeft ooc dit gebruyck bydē Babyloniers gheweest: So haest als sy een Gast ghemerckt hebben/ so is de Weerdinne daer hy ingetrocken eñ ter herberghe gheleghen is / met groot geschrey wel verciert tot hem gecomen/ (en dē Gast bekent oft een vrient was/soo moeste de vrouwe gecroont zijn) so leyde den Gast so veel siluers als hy wilde/der vrouwe by haer kniē/ namaels bekende hyse niet verre vandē Tempel/op een bysondere daer toe gheordineerde plaetse. Dit siluer was alsdan der Goddinne Veneri gheheylicht ende eyghen. Sommighe en ghenieten niet dan visch aende Sonnen — Wet der Babyloniers. — Broot van visch.

 ghe-

ghedroocht/ende tot poluer ghestooten. Van dit meel maken sy broot/soppen/ eñ veel spyse.

Drierderley Magistraet is byde Assyriers: Der aengename lieftallighe Crychslieden/ der Edelen/ende oude Wijsen.

Haer Priesters die den Godsdienst bedienden / heeten Magi oft Chaldei by henlieden: Dese Philosopheerden alle haer leuen/leerden den loop des Hemels / om daer wt te propheteren/ de droomen eñ vogelschrey wt te leggen. Ende dit en leerden sy niet ghelijck de Greci/ buyten in vreemde landē / maer thuys in haer Vaderlandt vanden Ouderen/ van welcke zijt

Const der Syriers.

recht als eē Erue/inde hant ontfingē. De kinderē wierden seer wel opgetogen / op een seker wijse/niet gelijck de Greci met veel verschriete wytloopighe praechstucken/ eñ neuswijse omstandicheden: maer dē effenen wech/ sonder alle disputatie oft Schoolgekijf.

Geloone der Syriers / vā God ende de wereldt.

De Werelt gheloouen sy van eeuwicheydt gheweest te zijne/ dat sy oock eeuwich staen sal sonder eynde noch beghin/ der welcker ornaet/ vercieringhe/ende ordeninghe/niet by gheualle van het gheluck / maer van Godts voorsichticheydt gheregeert worde / ende dat alle dinck/oock de Hemelsche Corperen/haer Wet hebben/ ende van Godt beweecht / onderhouden/ende gheregeert worden. Veel toecomende dinghen seyden sy wt shemels loop/ ende gauen de Planeten een groote cracht toe / bysonder Saturno/ Ioui / Mercurio/ welcke sy Godes wtlegghers ende zijn Legaten noemden. Item/ Solem/ Martem/ Venerem / eeren sy euenwel in veel weghen. Item wt den reghen/ winden/ klouen der aerden / Cometen/

Babylomers coniste lycke Sterrekijckers.

duysternisse der Sonnen ende Mane/ vercondighen sy veel toecomende dinghen. Sy hebben metten Egyptenaers twelf Goden gheweyn/ elcke maent eenen bysonderen. In somma/ sy hebben Alexandro Magno/ Hircanori/ Seleuco / ende andere nacomers Alexandri/ den Romeynen ende velen / vele voorseyt / der welcker eynde ende toecoemste niet ghelogheu en is gheweest.

In somma / Assyria oft Syria / anderssins Babylonia genaemt/ is in veel dingen/ als van koren/ vruchten/ metael/ speecerije/ Aromaten/ veel edel gesteente/ een rijck oueruloedich lant/ so Isid. lib. 9. eñ 15. aenwijst / volcrijc/ met een strytbaer volck beset: Welcke landen meest den gantschen Aerdtbodem geregeert hebben. Dit eygen landt heeft oock veel Prouintien/ volcken/ etc. ghelijck als onder ooghen: Alsoo oock met Religiē/ Ceremonien/ Coopmanschappē/ spraken/ zeden/ eñ ghemoeden onderschepden/ so Herodot. seyt/ Item Plin. lib. 3. Isid. lib. 9. ende 15. Daer is aldereerst het ghebruyck des purpurs/ Item het lijf eñ hayr te saluen/ waer af den oueruloet eñ wellust der Griecken gheulodē is ontsprotē. Sommige meynen/ Syria sy dat hooftlāt/ Assyria/ Babylonia/ Phenicia/ Chaldea/ Mesopotamia/ Comagena / Palestina/ Nabathea/ etc. Dander houden Syriam/ Assyriam/ ende Babyloniam voor een lant.

Also is Syria van Assur / Assyria genaemt/ in Asia ghelegen/ daer dē Acker Damascenus zijn soude/ daer Godt Adam soude geformeert hebben/ niet te cout noch te warm/ een wel gelegen vruchtbaer Contreye/ aen Iudeam stoostende. Sommighe meynen/ dat Syria (so eerst geseyt is) Pheniciam/ Babyloniam/ Mesopotamiam eñ Palestinā begrijpt/ tot aen Arabiam reyckende. Het is een goutrijck/ lustich/ der Zee nakende lant/ voortyts Palestina genoēt geweest/ de voorgenoemde Prouintien in hem sluytende/ ooc Damascenam. Dit lants breede tusschē Cilicia eñ Arabia/ zijn vier hondert ende tseuētich duysent Peertloopē: maer de lengde van Seleucia tot aen Euphratem/ vijfhondert vijfentwintich duysent Peertloopen.

In dese Prouintie is Ascalon / Ioppe/ de steden voor de Diluuie ghebouwen/ oock veel ander steden. Daer souden onse ouders/ Adam eñ Eua/ haer ellendich leuen (vandē Paradijse wtghedreuen zijnde) verteert hebben. Carmelus/ Libanus/ Cassius die bergen. Iordanus/ Euphrates die Riuieren/ zijn aldaer/ eñ wort anderssins vā Assur/ Assiria genaēt. Also heeft Syria van Oosten Euphratem / van Westen Egypten/ vā Tnoordē Armeniam eñ Cappadociam/ van Tzuydē die Arabische hoochten. Maer merct/ Syria is vierderley/ Mesopotamie Syria / tusschen Tigrim eñ Euphratem gelegē/ waerin de stadt Edissa leyt/ die anders Rages ghenaemt wort. Dander/ Celso Syria ghenaemt/ waerin Antiochia leyt. Dat derde Phenicia Syria waerin Tyrus de Hooftstadt is. Dat vierde/ Syria Damasci/ waerin Damascus die edel stadt is. Haer rijcke heeft 17. Coningen gehadt/ in 200. eñ 20. Iaren/ eñ is te gronde gegaen/ so gehoort is. In Syria is eerstelijck het ghebruyck des Purpurcleets/ welrieckenden reucks eñ Salue geuondē/ waer af der Romeynē oueruloet ghesproten is/ in vercieringhe/ cleedinghe/ eten ende drincken.

Damascus een Hooftstadt Syrie/ vanden Mammalucken ende coopmanschappen aldaer.

Damascus.

DAmascus/ Alexandria/ ende Alkeyro/ van welcke wy ooc bouen wat geseyt hebben/ zijn seer edele steden / de welcke van lust ende schoonheyt Damascus al te bouen gaet/ oft sy wel wat grooter zijn. Dese stadt is beset met Heydenen ende verloochende Christenen/ van Machomets geloone/ oock veel Christenen wt Griekenlant. De Heere deser stadt is onderworpen den grooten Soldaen tot Alkeyro. Die stadt is machtich van goede/ ende bouenmaten volckrijck. Niemant en can ghenoechsaem vertellen de hanteringen ende constrijcken arbeyt diemen daer maeckt. Sy is oock met alle nootdruft van vleesch/ kooren / etc. oueruloedich versien. Daer wassen Granaetappelen/ Queappelen/ Vyghen/ altemael honichsoete/ oock Amandelen ende Olijfboomen seer groot/ ende sonderlinghe die groote Wijndruyuen/ by ons Zibeben oft Muscadellen genaemt. Daer hebben sy tot aller tijt int Iaer versch ende groen bloeyssel ende vruchten / alderley vruchten / ende veel ander costelicke vruchten/ altemael volcomender dan by ons. Diesgelijcks van bloemen/ welrieckende Roosen/ wit/ root/ diesghelijcks men nergens vinden en can. Goeden lucht / een schoon claer gesont water te midden door de stadt vlietende. Soo heeft die stadt oock goede koeckfonteynen/ in Cisternen gheuaet / ghelijck by ons. Den schijn der huysen is ghe heel innewaerts/ oft inwendich/ ghelijck by ons wtwaerts ghekeert/ buyten niet seer schijnlijck / binnen van gout/ Marmersteen / ende verheuen wercken. In haer Musthea/ dat is Kercken/ leyt het lichaem Zacharie/ met veel Lampē eerweerdich belicht. Inde voorghenaemde Musthea zijn veel koeckfonteynen/ vier poortē van Metael/ een Domkercke der Christenen geweest/ dwelc de gedaente ende veel Outaren noch bewijsen. Daer wort gesien de plaetse daer Godt Sinte Paulus te neder geslagen/ eñ bekeert heeft. De Christenē begraeftmē buytē der stadt/ als ouerheyn/ op eē myle weechs na/ altesamē. Daer is dat huys Ananie/ de geuanckenisse Pauli/ dat huys Kain/ die zijnen broeder Abel ontlijfde.

Vande vrijheydt der Mammalucken tot Damasco/ende aen alle plaetsen des grooten Soldaens.

Mammalucken wat.

MAmmalucken/ zijn verloochende Christenen/ die van ander geloouen tot Machomets ghelooue ghecomen zijn. Om de waerheydt te segghen/ soo ist wt ghewisser aenwijsinghe van veelen/ een weerachtich in Oorloghen wel gheoeffent volck/ dat nemmermeer leech en gaet/ maer hem inder Ridderschap oeffent/ende groote campstucken ghebruyckt. Sy houden Schole op Ruyterije/daer mede zijn sy den inwoonderen seer verschrickelijck/ ende den Soldaen aenghenaem. Een yeghelijck heeft ter Maent ten minsten ses Seraphi/daer toe spijse voor hem/ een Peert/ende knecht/ dat is den ghemeynen soldt. Naemaels heeft hy meer/ nae dat hy gheschickt is. Die vrijheydt hebben sy/datmen tusschen henlieden ende den Heydenen gheen recht en doet/ oft hy alwel dē Heydē doode/ also dat de Cooplieden ende inwoonders des landts by henlieden zijn/als Schapen onder de Woluen/ ende de Mammalucken zijn ghemeynlijc dieuen ende moordenaers.

Mammaluckē schandelicke vrijheyt.

Item/als sy door de stadt gaen/ soo wandelender gemeynlijck twee oft drie in een gheselschap tsamen (want het is een schande/ eenen alleen te gaen) so hebben sy die vrijheydt/waer henlieden twee oft drie vrouwē te gemoete comen/ dat de ghene die gheen wijf en heeft/ die mach een vā dese nemen die hem behaecht/om zijnen wille met haer te doene. Daer zijn oock bysonder huysen ghelijck de groote herbergen daer toe geordineert/die sy Chao noemen/daer voor staen de Mammaluckē/ de voorby gaende vrouwen wachtende: Ende alsser eenighe voorby gaet/so aengrijpen sy die/ende leydense met hen binnen/ om met haer te doene wat hen ghelieft. Maer de vrouwen zijn altijdt bedeckt/ ende draghen om haer aensicht doecken behanghen/alsoo dat haer niemant/ maer sy alleman moghen kennen. Also siet ende kent sy dē Mammaluc: maer hy haer niet. Vraecht van eenen/ segghende/ dat hyse gheerne kennen wilde/ Tot dien spreken sy: Broeder/latet v ghenoegen dat ghy dijnen wille met my volbrinnghen moecht/ so v ghelust. Alsoo gheschietet/dat somtijts der Vorsten ende grooter Heeren Wijuen ghegrepen worden/den moetwille wtlaten/ ende de dertelheyt daer mede boeten. De vrouwen gaen seer wel ghecleedt in sijden gewaet/daer ouer draghen sy wit doeck/ costelijcker dan van sijde/ Sy dragen alle witte kniebrooskens/ roode ende bruyne schoenen daer ouer/ ende veel costelijcheyts rontsomme den hals inde ooren ende aende handen. Sy verhouwelicken haer na haer behaghen/ ende scheyden haer voor tgherieht wanneer sy willen/om een yeghelijcke oorsake. Ende oft sy wel soo veel vrouwen moghen hebben als sy willen/so ben ick nochtans ghelooffelijck onderricht/ dat syder opt meeste twee oft drie hebben/ende dat selden/ den Coninck alleen wtghenomen/ die gebruyct dese heerschappije aldermeest.

Dese Heydenen eten meestendeel opter straten/aldaer eetmen peerden vleesch/ Kemelen/ Buffels/Castron: de rijcke/ Geytkens: Kese hebben sy goeden coop. Alsmen melck coopen wil/so drijftmen alle dage veertich oft tsestich Gheyten door de Stadt/die hebben lange verschrickelijcke oorē/van anderhalf spanne lanc. Alsmen nv wil coopen/ soo lockt den Patroon een Gheyte daermen henen wil opt opperste in een Sale opwaerts/ ende melckt de Geyte int bywesen om so veel ghelts alsmen hebben wil.

De cleedinghe van dit landt is suyuerlijck/ wijt ende lanck/ den meestendeel van zijde/ weynich van laken/ die draghen sy onghegort. Item groote witte Coussen van Boomwolle/ ende sy draghen witte Schoenen. Wanneer de Borghers deser stadt/sy zijn so rijck als sy willen/ slechs eenen Mammaluck ghemoeten/so moeten sy met reuerentie den Mammaluc wt den wege wijckē/heerlijcker gehouden dan by ons den Eeldom/ waert dat zijt niet en deden/ so souden sy met stockē toeslaen/ die sy dragen/ sonder straffe.

Daer zijn ooc veel Coophuysen inder stadt/ daer men zijde eñ alderley ghewaedt vercoopt. De Christenen worden aldaer qualijck ghetracteert.

Van dē Stadt Niniue.

NINIVE heeft Ninus in Assiriam ghebout/een Hooftstadt van drie dachreysen (so sommige meynen) lanck/sommige inden omrinc ende Circkel om te gaē/ aldaer Jonas ghesonden heeft gheweest.

Van Palestina oft Judea/ eertijts Chananea ghenaemt.

PAlestina die gheleghentheyt Asie in Syria/ aen Arabiam stootende/ voormaels Philistea/ vande Hooftstadt daer in Philistim ghenaemt/oft Cananea/ van Chanaam dē sone Cham/diese alder eerst bewoont heeft/ alsoo gheheeten. Ten lesten van het volc Gods Judea ghenaemt/welcx aertrijck/God Abraham ende zijnen zade te gheuen beloefde soo sy in zijn gheboden wandelende ende blijuende wierden/ te wijle hy noch in Mesopotamia was. Dese Contreye heeft vanden Oosten ende Zuyden Arabiam/vanden Noorden Syriam/ sommighe meynen dat Judea in Syria ligge/sommighe dat het daer aen paelt/der lester meyninge behaecht my bet/nochtans heetet Ptolo. Palestinam Syrie. In welcke 32. Coninghen Amoreorum ende ander volcken regeerden/ der welcker namen het al verloren heeft/ende nv Judea heet. In welcke is Galilea/Idumea/Phenicia/ Jordaen de Riuiere/ Cesarea/Appollonia/Azotus/ Ascalō/de Putten Asphaltides/Tiberiadis/Gaza/ Emaus/ Endaga/Camaria/den Berch Syon/ Libanus/Traconitidis/ Lysania/ Abilene/eñ ander ontallicke steden ende ghelegentheden/die in dat Jootsche landt behooren/ so Eusebius meynt/ die Judeam neerstelijck beschreuen heeft. Daer in leyt oock de Heylighe stadt Jerusalem/daer bouen beschreuen/ nv och lacen den ongelooui ghen onderworpen. Waer in effen wel noch heden ten daghe seuen ghelooeuen naemachtich zijn/ niet alleen in eender stadt: Maer oock in eenen Tempel des heylichs Grafs/daer sy alle ghelijck aen hebben. Ten eersten Baruoeters/ die souden van onsen ghelooue zijn/ ende te Jerusalem alleen het Christelijck ghelooue met het Heylich Graf in hebben/Ten anderen de Griecken/ wat dese voor een ghelooue hebbē/ besiet de Pausche Cronijcke/wat een yegelijcke Secte inden Tempel in heeft/ waer te langhe te vertellen/Ten derden Jorsi/Ten vierden Jacobite/ Ten vijfsten de Indianens/Ten sestē Suriani/Ten seuenden Armeniers. Alle dese hebben aen den Tempel elcke Secte zijn gerochte bestemde plaetse/ ende willen alle Christenen zijn: Ick besorge dat deen Secte effen Christen is ghelijck dander. De Armeni houden Misse ghelijck wy/behaluen alleen dat sy der Roomscher Kercken ghehoorsaemheydt ontsegghen/ ghelijck dander alle

Seuen ghelooue in Jerusalem die allen Christenen zijn willen/ sonder de Heydenē/ Turcken eñ Saracenen.

alle wtghesloten. De Minores ghelijckẽ haer alle in veel dinghen/ bysonder in Misse te houden: Alleen de Griecken zijn ons op daller contrariste ende ongheleyckste/ want sy ooc niet en lyden dat onse Priesters op haren Outaer Misse lessen. Int heylich Graf branden altijts 18. Lampen/ onder welcke de Baruoeters 3. eñ dander 6. ghelooeuen de 15. hebben.

Nv Judea is (als Isido. meynt) eenen Nauel des Aertbodems/ met alderley rijckdom eñ vruchten machtich/ kostelijc van Balsem/ van matelijcker Locht / dwelck Godt selue een Aerdtrijck heeft gheheeten / met Honich ende Melck vloeyende. In desen lande is gheschiet die betalinghe ende quijtscheldinghe voor dat gantsch menschelijck gheslachte. Daer in heeft dat Rijck Dauids gheweest ende zijnder nacomelinghen. Item de doode Zee/ de welcke geen dinck onwtghevvorpen in haer en lydt. Bouen Jerusalem leyt eenen Berch ende een Slot daer op/ van Dauid ende Salomone gebout/ beyde Syon geheeten/ waer af Jerusalem dicwils Syon inder schrift ghenaemt wort/ ende een Dochter Syon. Nv Judea heeft dien naem van Juda / wt welcx gheslachte sy haer Coningen coren/ dwelc voormaels soo ghesept is/ Chananea ende Palestina ghenaemt wert/ vande Philistijnen ende Chananeen / de welcke de Joden daer wt ghedreuen eñ selue beseten hebbẽ/ na dat sy 40. Jaer inde Woestijne vanden wttocht Egypti omgereyst haddẽ/ ende 31. Coninghen daer wt verdreuen / also in Josue aenghewesen wort.

Een ouervloedich lant van Balsem/ Palmboomen/ Cipresse/ Cederboomen / Wijngaerden/ Olijfboomen / Granaetappelen/ Citroenen/ Daer af leest Plinij lib.5. cap.14. Isi. lib. 15. Waer by dat het den Vaderen beloeft ghevvorden is/ een Aertrijck met honich eñ melck vloeyende. Hoe wel Isid. meynt/ dat door dese beloftenisse vleeschelijcke inde letter/ geestelijck eñ inwendich inden sin gemeynt geweest heeft/ de ghenade ons in desen lande door Christum geschiet. Dit gheweldich lant/ nochtãs slechs een deel Syrie/ stoot aen Arabiam eñ Egyptẽ/ tusschen de berghen vloeyt den Jordaen/ ende scheyt Gallileam van Judea.

Philistea oft Palestina. In Judea zijn veel warme Fonteynen/ alderley Metalen/ Aromaten etc. De doode Zee/ daer niet leuendichs in en is noch blijuen en mach/ oock daer in geworpen zijnde. Dit lant heeft voortijdts Palestina oft Philistea ghenaemt gheweest / daerom noch heden Palestini eñ Philistei eẽs zijn/ als Isid. lib.9. Cap.15. sept/ eñ Moses Genesis 10. Andersins wt Canaan/ Cananea geheeten/ als bouen staet. Wie behaluen der schrift vande Jodẽ lesen wil/ die lese Josephum / Cornelium Tacitum lib.21. Trogum lib.36. ende Eusebium etc.

Vander Joden oorden eñ Secten.

Dryerley Secten ende Monicks Oorden/ hebben de Joden bouen den ghemeynen

Pharisei. Joden staet/ Essei / Pharisei ende Saducei. Pharisei leefden scherp ende strenghe in spijse ende cleedinghe/ haer opsettinghe verhieuen sy eensdeels bouen Mosem/ sy droeghen brieuen

Num.15. aent voorhooft ende den slincken arm/ daer de thien Gheboden aen stonden. Item sy droeghen groote Soomen aen de cleederen/ daer in ghevlochten doornen/ op dat sy ghesteken zijnde/ der geboden Godts ghedachten/ die sy aenden soom des cleets geschreuen droeghen. Sy gauen het gheluck ende gheual weynich toe/ maer Godts voorsieninghe altemael. Euenwel seyden sy: Wie inden wille des menschen viel metter opphersten corperen influentien/ dat die gheurijt worde. Dat Fatum oft toeual hielden sy / dede oock veel tot smenschen wille om den seluen te neygen ende te buygen / euenwel dat de mensche een Heere aller dier dingen ware. Haren Ouersten ende ouderen bewesen sy ghewillighe ghehoorsaemheydt / sonder murmelinghe. Sy ghelooeuen Gods gherichte toecomende te wesen/ alle sielẽ onsterffelijc/ ende dat alleen de sielen der goeden / in ander lichamen ghinghen tot den oordeele toe: Ende dat de sielen der boosen in eewighe duysternisse versteken wordẽ. Ende haer leuen glimpte seer wel van Heylicheydt/ waerby sy Phariseen ghenaemt waren / Daer af int tweede deel deser Chronijcke / van Oorden ende Secten.

Saducei. Saducei hielden vastelijck datter gheensins geen Fatum/ toeual oft geluck en ware/ maer dat alle dingen in Gods eygen ordeninge ende voorsieninge stonden/ euenwel gauen sy smenschen wille dese vrijheydt toe/ goet oft quaet te doene. Item dat Godt een aensiender ende belоonder aller dinghen is. Sy loochenden de verrijsenisse/ ende seyden dat siel ende lichaem met malcanderen storuen. Sy namen alleen de vijf boecken Mosi aen. Sy en geloofden niet datter eenighe onsienlijcke Engelsche natuere ware. Leefdẽ strenge sonder eenich geselschap/ daerom noemden men se Saduceos/ dat is rechtueerdich.

Essei. Maer Essei / voerden in alle dinghen een Clooster leuen / verachtende der vrouwen bywooninghe als onreyn/ niet dat sy den houwelicken staet vercleynt oft te niet hebben wilden: Maer om dat sy ghecene en betrouden / dat sy eenighe gheloefte ende ghelooeue hielt/ oock op dat sy door haer bywooninge niet onnatelyc/ vanden rechtẽ wech afgeleyt en wierden/ ende den Geboden Gods vergaten. Sy hadden alle dinck ghemeyn/ vlieden allen wellust/ Baden/ Saluinghen/ etc. ende achteden den wellust voor een oneere. In cleedinghen die wit ende reyn zijn moesten/ hielden sy haer net ende suyuer. Sy en hadden gheen stadt/ maer ghelijck de Monicken / in alle steden sommighe Cluysen. Baden Godt vroeghe/ dat hy

Alle dingen ghemeyn. zijn sonne liet opgaen / ende arbeyden daer na tot inde vijfste stonde / daer nae ghewasschen zijnde/ aten sy met stilswijghen. Alle sweeren hielden sy voor onrecht eñ eenen valschen eedt. Sy en lieten niemant in haer Secte/ dan te voren een geheel Jaer gheproebeert/ namaels als sy alschoon na het iaer aenghenomen wierden/ so beproefden sy eens yegelijcx zedẽ noch twee iaer. Wert yemandt begrepen in sonden/ dien stieten sy van haer tot een eewighe boete. Als haer der thiene by malcãderẽ saten/ so en sprac niemant ongeheetẽ. Op datter geenen onwille en quame/ so en wierpen sy geen speecsel opter rechter zijde/ oft midden onder haer/ maer achterwaerts te rugge / oft op de slincke zijde.

Sy hielden den Sabbath also vast/ dat sy op desen dach haren buyck niet leechden/ eñ en sy haer onreynichept wtwierpen/ soo maecten sy henlieden te vorẽ eenẽ put inde aerde / daer deden sy haer gheuoech ouer met cleederẽ bedect zijnde/ op dat sy dẽ dachschijn geen oneere toe en voechden / ende wierpen dien put terstont toe. Sy leefdẽ seer lange ouermits der eenuoudicheyt der spijse. Dat gelt en hadde gheen gebruyc by henlieden. De sielen seyden sy/ waren alle vanden beghinne gheschapen / ende namen metter tijt die lijuen aen haer. De vrome sielen vanden Lichame afgescheyden/ hielden sy/ dat sy ouer zee geuaren/ salichlijc leefdẽ. Den doot om der gherechticheyt wille/ achteden sy voor ghewin.

Som=

Sommige vercondichden toecomende dingen/eñ gebruyckten de vrouwẽ matelijc/op dat sy niet geacht en wierdẽ den houwelijckẽ staet te verdoemen. Daer af hier na int tweede deel deser Chronijcke/vande Orden eñ Secten der Christenen eñ Joden. Breeder bescheet int derde boeck van noch meer Orden ende Seckten der Joden vint ghy aldaer.

Der Joden geloove/ insettinghen/Ceremonien eñ menschen geboden. Eensdeels in Mose/eensdeels in haren Talmut veruaet/ also syse noch heden ghebruycken tghcheel iaer door.

Voorreden.

Nademael alleman niet alle boecken hebben en can / daer toe oock allemā de moeyte niet en heeft om alle te lesen/ so heb ic wt veel boecken de kerne eñ het merch ende wat daer in merckelijcks is/ wtgebuylt/ ende in dese mijn Chronijcke ingelijft / op dat ghy van elcken wat hebben meucht / ende heb in desen Biekorf der Historien/als een Bie van alle Bloemen doch yet wat inghedraghen/ op dat ghy van alle bloemen der Historien ende gheloouen niet niets en hebt/ daerom merckt tot het beghinsel.

De Joden hebben / gelijc wy/ veel Schribentẽ/die daer leerẽ datmẽ hem onder dat Joc Gods ende zijnder gheboden om Godtsalich te leuen ghewillichlijc begeuen soude/ al dermeest harẽ Talmut/eñ eẽ boecxkẽ daer haer Ordinantiẽ ende Regelen in veruaet zijn/ hoe hem eenẽ houdẽ soude tgeheel iaer door/op Hebreeusch: Sepher Midos ghenaemt. Sy leeren veel dat een Jongelinck zijn herte soude stercken inde gheboden Gods/om de liefde Gods in zijn herte te vaten/eñ dat hy hemseluen Gode onderworpelijc maken soude/ eñ dat met zijnẽ lijue bewijsen/niet met opgherechten lijue/maer buckende eñ nedergedruckt henen gaende/zijn ooghen nederslaen/ altijdts zijnder sonden sorghe draghende/eñ die daghelijcx bekennende/ hy soude hem ooc voor openbare ende heymelijcke sonden hoeden / maer zijn goede wercken aenden dach brenghen / wt sulcx soude hẽ Godt de liefde in zijn herte sincken/ende also voor God liefgetallich ende aenghenaem zijn.

Alsoo gaen de beste onder hen nae den wterlijcken mensche inde wercken der Wet ende vroomheyt des vleesch henen/met veel vasten/ bidden/bucken/neyghen ende stuppen/ Thienden/ licht branden / sonderlinghe cleedinghen etc. Welcke oude Testamentsche vroomheydt eñ monickerije/oock by onse Geestelijckheydt hoogelijcx wort opgeciert. Maer een reyn herte/recht gheloove/ liefde eñ hope/is voor God van binnen/ eñ te wijle sy also aende wterlijcke vercierde menschen insettingen ende svleeschs
Onderscheit der deucht. vroomheyt hangẽde/vernoecht zijn/en connen sy tot de rechte geloofs vroomheyt niet comẽ/ eñ falen oft ghemissen also der gherechticheyt/ liefde eñ hope die wt den gheloove coemt/ Roma.int 2.3.9.10.

Nv haer wterlijc geyronck vercieren sy met schrift wt Mose/ Leui.18. Ghy sult mijn recht eñ Wet behouden/want soose de mensche doet/ so blijft hy daer in leuendich. Eñ so Deut.32. geseyt wort: Want daer in is leuen.

Vande Insettinghen der Joden buyten der kercken eñ inder Sinagoghen/ouer tafel met eten/ drincken/ handelinghen/ slapen gaen ende opstaen.

S Morghens als de Jode opstaet/so heeft hy zijn eygen gebedt/hy loeft Godt seer dat hy hem de ooghen heeft opgedaen/hy en staet ooc niet traechlijc/maer frisch op/denckẽde/wanneerder nv een Christẽ quame / daer hy yet aen wist te winnẽ/dat hy danwel haestelijc opstaen soude/veel te meer behoorde hy dan gerasch op te staen om Godt zijnen Heere te eeren ende te aenbidden. Hy heeft oock zijn statuyt/dwelck geẽ vroom Jode en ouertreet/hoe hy hem cleeden sal/dat hy dat hemde niet scheef aẽ en doe/ hy soudet oock sittende aendoen metten bedde bedect/dat de wanden eñ balcken haer lijf niet bloot en siẽ. Hi en soude ooc niet denckẽ/ey/het Jeremi.23.
is duyster/ick ben alleen:maer dat dat gantsch Psalm.139.
aertrijc Godes vol is / ende dat voor Godt de duysternisse ghelijck dat licht is.

Alsdan soude hy dat vierrant cleet met vier lappen/Arba Camphas genaemt/aen doẽ(het is schier gelijck eenen lederen kolder sonder armen/gemaect met vier hoecken/ daer vier slippen aen hanghen) op dat hy vanden Duyuel niet aengheuochten en worde/ als hy sulc cleet onder dẽ rock draecht/also sy schrijuẽ. Alsdan gaet hy met neder gheneychden hoofde wt de camer / nemmermeer bloodts hoofts / op dat de Eere Godts op haer hoofden ruste / want gheen Jode ouer de 13. Jaer bloots hoofts en derf gaen.

Ende soo hem dan yet noodichs ouercoemt/ soude hy tuchtich op dat heymelijck ghemack gaen/hẽ vā voren niet ouer een vuyst oft spanne hooge ontdecken: Maer vā achter niet ouer twee spannen hooghe opheffen. Een wijf soude haer van vore opheffen / van achter niet allen niet. Hy en soude ooc zijn water niet staẽde lossẽ/op dat hẽ dwater niet op de voetẽ en sprinckele/ende hy hem nadachtich oft suspect make dat hy gesneden sy / ende daer by zijn kinderen niet echtelijck geboren. Hy soude pissen op een hooge plaetse/ende tegẽ daele pissen/ oft op een weeck sandich aertrijck / dat de seycke haest verteere ende van selfs verdwijne / op dat hy hem niet nat en make eñ beschame. Hy en soude oock zijn schaemelheydt oft heymelijck lidt sonder merckelijcke oorsake niet naect aenroeren/ende als zijn gevoech ghedaen is/soude hy hem om eñ om wel reynigen/vaghen eñ suyueren/ euenwẽ slechs metter slincker hant/want metter rechter wijst hy op de heylige schrift/eñ gebruyct de selue om daermede te schrijuen/sy brengen hier toe eenen gedwongẽ spreutke wt den 103. Psalm: Mijn Lijf bemint Godt/ eñ al mijn ingewant zijnen heylighen name. Hier spreeckt Dauid inden gheest vanden inwendighen mensch/siele/herte ende gedachten/dwelc de Joden op haer heymelijck ghemack bedieden ende trecken / ende wat hier en daer inder schrift van bereydinghe / ende reynicheyt des binnensten menschs staet: dat trecken de Joden op haer Lichaem/cleederen eñ buytensten mensche / oft al wel dat herte vol woeckers/ giericheyts ende schalcheyts steect/alsoose Jeremias int vierde/ vijfste/ ende seste Capittel beschuldicht/dat willen sy met sulcke wterlijcke wercken (ghelijck onse Monicken) vertussen/of quyten ende betalen. Maer Jeremias seyt Capittel vier : Laua a malicia cor tuum. Wascht dijn herte vander boosheyt. Hy en seyt niet/dijn lijf oft dat cleet. Een Jode soude ooc twee nedercleederen hebbẽ/deenẽ dat hy inder Sinagoge/dander dat hy andertijts droeghe. Daer na soo haest als sy opstaen / eñ dat vyerdaechschelijck neder cleet hebben aenghedaen/ wassen sy de handen/ eñ loopen met eenẽ storm inde Sinagoghe/ daer toe brenghen sy den 55. Psalm in: Inden Huyse Godts / willen wy

met storm loopen.

De Joden hebben oock voor de Sinagoghe een inghemuert Yser / om haer schoenen daer aen te reynighen eñ te suyuerē eer dat sy inden Tempel gaen/ dat nemen wt sy Eccle.4. Bewaert dijn voetē als ghy int huys des Heeren gaet: Recht al sprake Salomon van haer versierde wischijser. Alsdan gaen sy inde Sinagoghe ende bidden een bysonder ghebedt onder de deure. Daer na doet hy zijnē mont een goede wijle toe/ sit neder / gedenckende voor wien hy hier stae/wie diē sy dien hy zijnē noot voordraecht / ende dan doet hy zijnen mont open met grooter knechtelijcker vreese/ancxt eñ beuen/eñ bidt na ordene /alsoo in haer bidboecxken begrepen staet / hem met zijn gheheel Lijf ende zijn beenen herwaerts ende gintswaerts keerende.

Maer hier moet haer de schrift lijdē eñ haer dat leeren / naemlijck Dauid Psalm.35. Alle mijn gebeente spreken: O Godt wie isser v gelijck? Eñ Moses Deut.6. Ghy sult Godt lief hebben van gantscher sielen ende lichaem etc. Daer af trecken sy voorts dat hy hem metten geheelen lijue vā alle crachten bewegen soude.

Ten wtganghe der Kercken / soude hy met neder ghehanghen hoofde ootmoedich thuys gaen / de Sinagogische nedercleeden wt doen/ ende dander werdaechsche aen doen/lesen ende studeren/ende dat heet: Sy gingen van deen deucht in dander / daer toe moet henliedē Dauid ghetuychenisse gheuen/Psalm.84.

Ten etens tijde wasschen sy alle de handen/ welcx ouertredē/sy der hoererye eñ het Ouerspel gelijcken/soo Rabbi Joseph indē Talmut schrijft. Hier toe moet hen Salomon Prouerb. int.6. helpen. Also bleef henliedē altijt (so Paulus seyt) den omhanck voor de schrift.

Wel gheciteert maer qualijc gherijmt. Item sy noement een onreyn broot/dat met onghewasschen handen gegeten wort/so Ezec. int 4. staet: Also sullen de kinderē Jsraels haer broot onreyn eten. Nae dwasschen der handen/ soude hem den Jode ter tafel setten/ maer niet spreken/tot dat hijt broot breect (dwelc by henlieden noch ghemeyn is) eñ danck geseyt heeft/ dan ontginnen sy dat broot / maer niet geheel/ ende breken het eynde met dancksegghen af allincks/seggende: dat de geye diet geheel afsnijt/ ende daer nae Godt danckt/dat die Godt vertoornt/ ende buyghen hier toe tghene dat Dauid in Psalmo seyt: Gheloeft zyt ghy God een Coninck der werelt / ghy die dat broot wt het aertrijc wtbreect. Sy segghen oock/ wie sonder dancseggen in dese werelt yet vāde weldaet

Wel gheciteert. Gods geniet/dat die Godt selue berooft/ ende brengent wt dē 24. Psalm: Godes is dat aertrijc eñ al haer volheyt. Eer sy beginnē te eten/ bidden sy den 24. Psalm.

Nae de maeltydt/ als sy haerder thiene oft meer ouer tafel zijn/so geeft dē huysvader den gheleertsten dat Ampt te seghenen met luyder stemmen/ maer isser slechs een oft twee/ soo en seggen sy sulcken seghen niet luyde/ maer heymelijc/een yegelijck voor hem seluen. De somme des seghens ouerloop is dese/ Sy louen eerst Godt / dat hijse versadicht ende ghespyst heeft/ eñ bidden dat hijse alle vren wil spysen/ ende hem ouer Syon ende den geuallen Tempel wil ontfermē/haer voor armoede eñ bedelrije behoeden / ende dat hy haer haest verlossen wille/dat hy ooc de heylige stadt wederom opbouwen wil/ eñ haer int geloefde lant voeren/ ende dat Jock der Heydenen van henlieden wt ghenaden afleggen/Item dat hy zijnen seghen ouer haer seynde / ende ouer zijn Besnijdinghe wil houden / ghedenckende op zijn verbont met Abraham/ Jsaac/ etc. ghedaen/ende dat hy hen Heliam seynden wil / diese weerdich make te beleuen de toecoemste Messie.

Sy hebben daer nae veel leeringhen / hoe sy haer den gantschen dach houden sullen/geenen en soudemen by zijnē toenaem noemen/alsmen hem anders kent ende te noemen weet. Niemandt en soude den anderen bespotten met eenigherley schimpwoort. Oock en soude niemant gheen afschouwen van den anderen hebben/hy sy arm oft rijck / want dat gheheel Jsrael reyn ende heylich is. Maer eenige Christen/oft hy alschoon cloeck is / oft een schoon werck maect/dat en souden sy niet louen: Ooc als hy een godlijc goet werc doet/als om godswille gheuen / so en souden zijt hem niet te goede wtleggen/altijt indachtich zijnde der spreucken: Prouerb.14. De ghenade der volcken is sonde.

Wel is waer/dat sy haer wel vriendelijc doruen houden/ooghen dienen/te wijle sy onder de woluen zijn/mede huylen/ende om vreets wille een beetken bouen den noot eten : maer ten gaet niet van herten. Sy betrouwen de Christenen so weynich/ende houdense voor soo onreyn/ veel weyn[...]her dan wy haer / wy diese voor honden houden. Maer rechte Christenen gonnen alleman wel van herten / en zijn niemant vyant dan de sonden / sy beminnen alle Persoonen als een beelde Gods/het sy Heyden oft Jode. Sy hebben oock in haren Talmut/ men soude gheen Christen in Gods name ontfaen/oock den vrede niet wenschen/daerom de Duytsche Joden ghemeynlijck pleghen te segghen: Sched wilcoem/dat is/Duyuel coemt. Jn somma/gheen Jode en gont eenigen Christen wel/oorsake: sy houdense voor onreyn na inhout haers Talmuts / wat sy hen goets bewijsen/dat en doen sy niet van herten/maer wt vreese/liefde ende vrientschap des vreeds/haer seluen hier in soeckende.

Als hy hem heeft slapen ghelegt/soo bidt hy 248. woordē/ om te bediedē 248. leden/die den mensche voor quaet souden behoet worden. Daer na bidden sy den 91. Psalm/ daer sy vele af houden/ende veel corte gebeden. Sy hebben oock haer oorsake/ dat sy haer Bedtstede tusschen het Noorden ende Zuyden stellen souden. Ende hebben veel Leeringhen aengaende de Houwelijckse Plicht oft schult: Niemant en soude met zijn wijf die hy verthoornt oft gheslaghen heeft / te doene hebben/ tot dat hijse te vreden ghestelt hebbende/met haer versoent is.

Vande Feesten ende vyerdaghen der Joden dat gheheel iaer door/ende Eerstelijck vanden Sabbath.

Een yeghelijck Jode coopt na inhout des Talmuts / tot de voorfeeste oft den Rustdach tegen den Sabbath na zijn vermoghen/ vleesch/visch/ende alderley goet dinck/om den Sabbath te eeren. Wāt dē Sabbath wort een Bruyt eñ Coninc in God gheheylicht/by henliedē genoēt. Op dē Vrijdach oft voorfeeste na middach/ en eten sy niet tot dat den Sabbath inghegaen is/op dat sy dē Sabbath dies te lustiger met etē ontfangen eñ in halen. Den Jode soude oock wijn int huys hebben / om daermede den Sabbath in ende wt te seghenen/als volcht.

Parasceue / heet byden Joden vrijdach/ Rustdach oft voorfeeste/ daerō datmen hē daer na op den Sabbath rust/ ghenoemen wt Exo.16.

Hier siet ghy dat ons Pausdom ende Monickerije niet dan enckel Jodēdom en is/ daer sulc sotswerc al effen wel loop heeft/ende voor grooten Godsdienst ghehouden wort. Help Godt/wie eenen Bisschop oft den Paus ouer Outaer in zijnder wijinghe soude beschrijuen/

hy be-

hy behoefde wel een eygen Chronijcke. Daerom en laet ons niet alleẽ ouer die arme Joden lachẽ oft weenen: maer ouer ons seluen. Want oft sy wel van te voren met Wetten ouerladen zijn/ ende meer dan 600. wetẽ in Mose hebben/ henlieden van God opghelept/ slechs op dat sy sonder zijn woort niet met allen op haer eygen hant en begonnen: Noch hebben sy ontallicke veel menschen geboden aen Mosem / gelijc wy aent Euangelium gehangen/ ẽn groote lasten/ (die noch sy/ noch haer vaders en hebbẽ connen dragen) opgelept/ so Christus seyt Mat. int 23. die sy selue met gheenen vingher en aenroeren/ Jae te dragen niet en vermogen/ Joan. 7. Act. 7. 13. 14. 15. Effen also doen wy hem ooc/ wy en hebben metter Liefde/ geloone/ hope/ ẽn met de gheboden Gods noch niet vierauont gemaect/ ia met geenen vinger aengeroert/ die nochtãs Godt slechs hebben wil ende van ons eyscht/ Matt. 19. Mich. 6. Deu. 6. 10. ẽn beginnen wat nieus onnootsakelijcx / daer Godt niet na en vraecht/ ẽn wy scherẽ een nieu onnootsakelijck webbe/ ẽn en hebben het webbe oft den scheerdraet der nootsakelijcheyt noch niet al afgeweuen/ ia veel meer aengericht. Van sulcke Jodẽ steect och laten de werelt vol.

Nv vanden Sabbath. Op dẽ vrijdach daer te voren corten sy de nagelen/ wetten haer messen/ kokẽ ẽn halẽ haer vyerdaechs cleet voort/ sy wasschen ooc haer voeten/ handen ẽn hooft/ ende alst schier doncker worden wil / luyen sy den Sabbath met aengesteken keerssen in/ dat vyerdaechs cleet aendoende/ ende bereyden de tafel. Alsdan gaen sy inde Sinagoge/ biddẽ den Sabbath in/ saechtelijck / gherustelijck sonder sorghe/ als oft hen geen druck en gebrake/ ende dat alle haer wercken wt ghericht waren/ also vry soude hy op den Sabbath voor Göd staẽ. Als hy wt ghebeden heeft / soude hy vrolijck thuys gaen/ schrijft Rabbi Joseph. Ick late hier achter de raserye vande twee Enghelen. Als hy dan also thuys coẽt/ de lampen ontsteken/ ẽn de tafel bereyt vint/ so comen de kinderen ende neuen totten Huysvader/ ẽn wenschen hem eenen goeden Sabbath/ so danct hyse t'an met een goet Jaer/ ende met opgeleyde handen seghent hijse metten seghen/ Gen. 44. Godt sal v maken als Ephraim ende Manasse etc. Desghelijcx gaen oock alle Jonghe knechten alsmen wt de Sinagoghe gaet/ eerst totten Rabbi/ die gheeft henlieden oock den seghen/ met oplegghinghe der handen/ maer ist een Meyskẽn/ so spreeckt hy: Godt make v also hy Rachel ende Lea ghedaen heeft/ dat in dijnen zade alle volcken gebenedijt worden: daer toe moet hen desen costelijcke spreuc dienen. Daer nae setten sy haer rontsom de tafel / ende dẽ Huysvader neemt eenen kelck met wijn inde hant/ ende seghent den Sabbath in / met bysonder woorden daer toe ghesproken / ghenomen wt Mose Genesis 1. Somtijts singt hy die woorden met luyder stemmen : Ten lesten segghen alle die ouer tafel sitten/ Amen. So geeft dan den Huysuader eenen peghelijcken om de tafel sittende/ wt den kelck te drincken. Sy segghen oock desen seghen op den Sabbath inder Sinagoghe ouer den wijn / om dies wille/ oft daer ergens eenen ware die sulcks niet en vermochte/ dat hy gheen ontschuldinghe en hadde. Daer na neemt hy dat broot/ danckt ẽn geuet hen te eten/ waer af Christus eẽn oorsake heeft ghenomen zijn Nachtmael aen te richten/ ende altijts dat broot ouer tafel te breken ende te dancken/ hy die alle gerechticheyt wilde veruullen/ ẽn alle de wet genoech doen ende volbrengen/ Mat. 3. Daer nae eten sy het beste dat eenen vermach/ gemeynlijck op alle plaetsen onder anderẽ een pasteye tot gedachtenisse des Manna. Daer na en doen sy den gheheelen Sabbath niet. Sy hueren somtyts eenẽ dwaesen armen Christen die henliedẽ schotelẽ wasschẽ/ kere/ stoke/ licht ontsteke/ koepen melcke/ haer beroemẽde dat sy Heerẽ / ende de Christenen haer knechtẽ zijn/ dat die henliedẽ moeten woecker geuen/ ẽn haer als Heerẽ ledich gaende onderhoudẽ. Ende van sulcx sotachtich wtwendich vyerẽ des Sabbaths / schrijuẽ sy een gantsch groot boeck. Haren Talmut geeft toe dat eenẽ op eenẽ Sabbath twee duysent schreden verre reysen mach/ dat is een Italiaensche mijle/ oft een vierẽdeel van een Duytsche. Sy en soudẽ ooc op den Sabbath geensins niet vã wereltsche dingẽ sprekẽ noch hanterẽ etc. maer slechts wt de schrift/ van God ẽn Godsvreese/ ende dat is swaerlijc indẽ Talmut gheoorloeft geworden/ maer sy houdent so sy connen / ende schier ghelijck wy onsen Sabbath/ de gantsche weke door en sprekẽ sy niet meer van woecker/ coopen / vercoopen/ raetslaen etc. dan op den Sabbath. Item sy banqueterẽ ẽn danssen dicwils op den Sabbathdach. Namaels hebbẽ sy een ordeninge/ dat sy alle Sabbathẽ drymaels aen eẽ toebereyde tafel eten sullẽ/ ẽn dit en achten sy niet voor eenẽ cleynẽ godsdienst/ dat nemẽ sy Exo. 16. waer in vã het Manna drymael heden/ heden/ heden staet. Op desen dach gaen sy svespertijts wederom in haer Sinagoghe/ heffen haer thien gebodẽ wt de Arcke/ ende lesen een weynich daer wt/ daer na gaẽ sy thuys ende eten de derde reyse. Ende sy houden noch veel meer Ceremonien optẽ Sabbath hier als onnootsakelijck achter ghelaten.

Tsauonts geheel seer spade/ op dat emmers den Sabbath lanck ghenoech duere/ (wt dien waen dat sy verhopen/ dat alder Joden sielen die sondich wt deser werelt gescheydẽ zijn / desen tijt des Sabbaths gedüerẽde/ ruste hebben inder helle oft in tvagevier/) daerõ verlenghen sy den Sabbath/ ẽn singẽ int eynde van diẽ den 67. Psalm seer luyde ẽn langhe/ dicwils een geheel vre lanc/ op dattet hen lange vertrecke/ ẽn dat sy dat weeckghebedt beginnen/ dan is terstont den Sabbath wt/ ẽn de sielẽ moeten wederom ter hellẽ. Sy segenen dẽ Sabbath oock wt met gebedẽ/ wijn ẽn een groote keersse ende welrieckẽde specerije. Daer na wenscht elc den anderen een goede weke/ so laten haer de Jonghers wederom seghenen ende de handen opleggen als te voren.

Op dẽ Sabbath singt ooc een yegelijc in zijn huys vierderley gesanc/ in welck dẽ volckẽ dicmaels gheuloeckt wort. Godt biddende dat hy henliedẽ alle goeden ẽn rijcdommẽ der Heydenẽ ẽn volckẽ (onder welcke sy ooc de Christenẽ tellen) geuen wille/ genieten ẽn gebruycken late/ ẽn dat God de Amoniten ẽn Moabiten met den Christenen (welcke sy Edomiten noemen) wil wtroeyen ẽn verderuen / ẽn een groot verschricken/ ancxt ẽn beuen op alle volcken ende Christenen wtschudden ende verweckẽ wille/ soo datse dat sweert van Oosten tot aent Westen vertere.

Daer na bidden sy altemael tegen alle ouerheyt der volckẽ/ Heydenẽ ẽn Christenẽ/ ẽn noemense een schalcachtich godloos Conincrijc/ dwelc sy niet wederspreken en connẽ. Na sulcx ontstekẽ sy een groote keerse/ die den Sabbath vander weke scheyt. Daer na hebbẽ sy een silueren Juweel met welrieckende specerijẽ geuult / dat neemt den huysvader met schoone woordẽ/ ẽn reucket/ daer toe geeft hyt eẽ yegelijc rontsom/ ionghe ẽn oude/ mannen ẽn vrouwẽ/ een yegelijc na zijnen staet/ ouderdom oft waerdich te reuckẽ. Den huysvader neẽt daer

na den kelc mettē wijn inde hant/ eñ singt luyde: Nv ben ick versekert in Godt mijnen Heylant etc. seer schoone deuotelijcke woorden/ als oft hem God alleen toe quame. Sy aensien tegen het licht haer nagelen eñ vingeren/ eñ sprekē alle eenstemmich: Geloeft zijt ghy God onse Heere/ eē Coninc der werelt etc. ghy die daer onderschept tusschen Israel eñ ander volcken/ tusschē dē heylighen eñ onheylighen. Daer na sprinckelt hy een weynich wijns op daerde/ hy drinct eñ geeft hē allen wt dē kelc te drincken. Also nemē sy alle vā desen wijn/ daermede haer oogen eñ pols bestrijckēde. Daer zijnder oock vele onder haer die met desen wijn eñ keerssen groote toouerije bedrijuen/ sy gieten den wijn gelijc wy dat wijwater in alle hoecken vanden huyse/ op de wieghen eñ bedghewant/ om alle ghedrochte te verdrijuen.

Dit is de oorsake dat sy de Specerije reuckē (dwelc sy nemē wt Esa.42.) namelijck om dat de mensche drie sielen heeft/ eñ dat als de mēsch slaept/ de twee wtuaren / deene opwaerts int hemelsche wesen/ eñ aldaer alle toecomēde dingen hoort. Dander nederwaerts int aertrijck eñ helle/ ende hier ende daer loopt/ anders niet siende dan enckel sonde / dwaesheyt ende ydelheyt/ dese noemen sy de beestelijcke siele. Maer dat de rechte siele/ die de menschen inder scheppinghe outfanghen heeft / by der herten blijft/ ende alle dinc weet ende siet/ dat de twee ander sielē sien eñ doen/ waer af de droomen comen/ diemen niet verachten en soude. Maer op den Sabbath geuen sy den mensche bouē dese drie sielen noch een siele toe/ die ten eynde des Sabbaths wt vaert/ eñ dat de mensche alsdā crachteloos wort/ daerom sal hy dese specerijē reucken om cracht te outfanghen.

De naghelen ende vingeren sien sy daerom aen/ om de wonderwercken Godts te bedencken/ dat hy alle dinc onderschepdelijc ghemaect heeft/ eñ Israel vande Heydenen onderscheyden/ ende den Sabbath vander weke.

Den wyn die sy op de aerde gieten / gheuen sy de verstooten Secte Chore te drincken tot laeffenisse / die sy noch onder het aertrijck te woonen ende te leuen verhopen / ende nv ten wtganghe des Sabbaths wederom inde helle moeten.

Dat sy den pols ende de ooghen daermede bestrijcken/ is/ op dat sy dese weke gheen lidt en verrecken/ ende gheen noot aende oogen en lyden.

Vele rucken ten wtghanghe des Sabbaths dat Tafelaken snellijck op/ wt die meyninghe/ dat sy also snellijc van haer schuldenarē willen betaelt worden. De tafel is den gantschē Sabbath gedect/ wt dien waen / dat Helias ende de Engelen daer op eten.

Vande Feeste der nieuwer Maent/ ende zijn Ceremonien.

TOt dese Feeste bereyden haer de Joden eenen dach te voren met vasten / op dat hen Godt een vrolijcke nieuwe Mane toe seynde/ sy vyeren desen dach / nochtans niet gheheel/ maer sy zijn seer vrolijck / spelen ende dansen op dien dach met vreuchden / ende als de Mane vol is/ outrent drie oft vier dagen daer na/ soo vergaderen haer de Joden by nachte in eenen Hof somtijdts onder den Hemel / ontrent sesse ende seuen tot achten toe / ende sien altemael neerstich teghen den Hemel. Daer tusschen beghint den Geleertsten eenen schoonen Lofsanck: Gheloeft zijt ghy Godt onse Heere/ een Coninck der werelt / ghy die met dynen woorde ende den Gheest dijns mondts/ de Hemelen ende al haer heyr gheschapen hebt/ oock hen Wet ende tijdt ghegeuen/ dat sy haer beuel wtrichten ende niet veranderen en souden/ sy zijn oock vrolijck ende verheughen haer daer toe / om uwen wille te doen / etc. Hier springhen sy drymael op na den Hemel met alder cracht hoe hoogher hoe beter/ ende spreken tot de Mane: Gheloeft sy dijn Schepper etc. ghelijck als ick tegen v opspringhe ende v niet gereycken en can: also sullen mijn vyandē voor my te schanden werden / dat sy als eenen steen swijgen/ ons niet en beschadigen/ ia also groot als dijn macht is/ sal vreese ende ancxt op haer vallen/ ende deen keert hem tegen dander/ sprekende: Den vrede sy ouer v. Dāder antwoort: den vrede sy op v/ vrede.

Vande vier nieuwe Jaren der Joden.

VIer nieuwe Jaren wordē inden Talmut der Joden aen ghetoghen/ Dat eerste begint op den eersten dach van Meerte/ dat noemen sy het nieuwe Jaer der Maenden/ ghenomen wt Exod.12. Dese maent soude zyn een begin alder maenden. Maer haer Jaer waer af sy haer Jaerghetal ende rekeninge maken/ vande scheppinghe der werelt af/ die beginnen sy op den eersten dach van Herfstmaent / alsdan houden sy een groote Feeste/ wt Leuit.25. ghetrocken. Dat derde beghint op den 15. dach van December/ dat heeten sy dat nieuwe Jaer alder boomen ende vruchten / want op desen dach souden alle boomen haer eerste sap ende cracht ontfanghen/ dwelck sy also proberen/ sy snijden ontrent acht oft thien dagen eenen appel oft peyre op/ eñ sien hoe de kernen ligghen ende ghestelt zyn/ eñ als sy dat selue op den 15. dach Decembris doen / vinden sy alle kernen in dierghelijcke fruyt verandert / ende totter vrucht gheschickt/ de kerne omghekeert ende anders liggende. Sy louē God op desen dach/ ende eten alderley goede vruchten die sy gecrijgen connen. Dat vierde nieuwe Jaer der Coningen/ want al haer brieuen eñ hanteringhen beginnen met haren Datum vanden dach des Regiments der Coninghen/ van Saul doen sy in haren lande waren.

Vande groote Feeste der Joden / de welcke sy Pessach (maer wy Paesschen) noemen/ ghenomen wt Exodi 12.

ALle gebruycken ende Ceremoniē der Joden op dese Feeste/ behoefden wel een eyghen boeck/ cortelijck wil ickse ouerhuppelen/ ende nochtans wat daer af seggē. Ten eersten moeten de eerstgheboren knechrkens den derthiensten dach der voorghemelder maent altemael vasten/ om dat Godt door den slaenden Enghel haer eerstgheboren kinderen ooc niet ghedoot en heeft.

Daer na ruymē sy seer nauwe/ ooc met een keersse/ wt alle hoecken/ spletē ende musgaten/ al haer gheheeft broot ten huyse wt/ makē onder den hemel een vyer/ ende verbranden sulck geheeft geuonden broot/ want sy segghen dat dit gheheeft broot een figuere des Satans is/ dien God ten Jongsten daghe also versmelten sal. Want ghelijck een weynich heefdeechs dat geheel deech versuert: also doet oock de Duyuel alle menschen/ waer hy haer toecomen can eñ plaetse vint/ eñ segghen dat dit oorsake is/ waerom God so dicwils dē suerdeech verbiet/ sonderlinghe op dese feeste. Sulcx nemen sy wt Ose. int 7. Cap. Ten derden beghinnen sy koecken te backen/ dat is/ ongeheefde vladen/ die sy Matzos noemen/ ende hebben een groot opsien dat sulcke Koecken niet en versueren. Sy steken die koecken oock vol gaten met een yseren strale oft backgaffelken/ op dat sy niet

Heue oft suerdeech is des Duyuels zaet oft woort.

Manna oft Azima / dat suet broot Gods zaet ende woort.

opgaen

opgaen en souden als oft sy gheheeft waren/sy en gebruycken daer toe noch sout noch smout/ slechs water en meel/daermede doorbrenghen sy dien dach tot tsauonts toe/dan gaen sy inde Sinagoge/Godt louende dat hijse wt de bandē eñ knechtschap Egypti verlost heeft: Daer na gaen sy thuys/daer is de tafel bereyt/ ende alle dinc op het costelicste toebereyt/met siluereende gulde vaten/ de wandē met tapytē behangē/de banckē met zijde eñ fluweele cussens omleyt/om te bedieden de verlossinghe vande handen Pharaonis/ eñ de vrije heerschappije. Voorts hebben sy inde stede van het recht Paeschlammeken veel kindtsche Ceremonien eñ bysonder offerē/daer hen God niet af geboden en heeft/waerby hy haer feestē ende offerandē niet te vergeefs en verworpt/namelick sy
Esai.1. nemē een hert ey/dat soude op de offerfeeste be-
Mal.1.2. dieden/daer na een ghesoden stuck calfuleesch
Amos 5. of geytken van het been aen het buyghen / dat
Oze.1.2. soude op den wtgestrecten arm Godts bedie-
Miche.6. den/daermede hijse wt Egyptē gelept heeft/eñ
Jer.5.7.14. Psa.49.89 oock op dat Paeschlam. Daer na hebbē sy drie bysonder geboden koecken/aē de welcke Godt een bysonder behaghen hebben soude/dē huysvader breect den middelsten te middē in twee/ eñ leyt dat eē half deel wederō tusschē de twee heele/dat ander half deel geeft hy eenen aende tafel te verbergen/daer op hebbē sy veel groote misterien oft secreten waer af veel te schrijuen ware. Nv dit verborghen stuck eten sy met grooter deuotie ende heylicheyt/na de auondtmaeltijt in de stede vā tPaeschlam/ eñ hebben groote acht/dat daer af niet een brijsselken op daerde en valle of aen dē baert en hange/maer dat is te vergeefs/aldermeest daerom/ om dat dit stuc soude zijn een figuere eñ teeckē/om den toecomenden Messiā te bediedē/diens toecoēste henliedē ooc secreet eñ verborgen sy. Daerom heet desen koec Aphicomen/dat is / treckt dat dinck te voorschijn. Sy maken ooc eē dinc gelijck eenen brij van noten/appelen ende peyren/met wijn gemengt/sy formerent gelijc eenen tichel/eñ stropen veel goede specerijē daer op/ dat selue soude bedieden ende indachtich maken/dat haer vaders in Egypten tichelen gemaect hebben. Wanneer sy nv sulcx etē willen /soo stampt den huysuader metten handen daerin omme/sprekende: Also hebben onse vaders int leem ghestampt. Sy sitten oock desen nacht seker zijnde aen de tafel / tot smiddernachts toe /gantschelick toebetrouwende/dat hen desen nacht niet leets geschieden en mach. Daerom laten sommige van henliedē om haer ghelooue te betuyghen/ haer huysen ende kelders open staē. Desen nacht noemen sy een behoedtnacht Lelschemorim.

Sy schrijuen meest / dat alle wonderteeckenen eñ verlossingen met Israel ende de Patriarcken gedaen/op desen nacht geschiet zijn/gelijck sy oock desen nacht in haer gebedt vertellen alle wonderwercken die God haren vaderen op desen nacht bewesen heeft/ eñ hanghen int eynde daer aen dē vloec der Christenen met wtgedructe woorden/tegen alle ouerheyt ende hooftstedē der Christenen/datse God wil ombrenghen/eñ hen wt haer handen verlossen: sy hopen ooc dat Helias op desen nacht comen sal/eñ dat Euangelium vanden toecomenden Messia preeckē. Sy hebbē hier ooc een cort gebedeken/tot welc sy de deure opendoē/ meynēde dat Helias voorts come/maer sy biddē om wrake ouer alle volcken also: O Heere giet wt
Der Joden gebedt tegē alle Heydenen eñ Christenen. uwen toren ouer alle volcken die v niet en kennen / ende ouer die Coninckrijcken die uwen Naem niet en aenroepen. Siet / hoe fijn treft desen vloec haerseluen / eñ de ghebenedijdinge de Christenen/also liecht de leughen haerselfs/ ende de ontrouwe treft haren Heere. Alsoo moet Baal ghebenedijen als hy wil vermaledijen/also wort alder goddeloosen ghebedt tot sonde/ende al haer vloecken tot gebenedijdinghe/also wy in dit ellendich volck sien. Ende seker wy en doruen ouer haren vloeck eñ wrake niet gram worden/het is enckel gebenedijdinghe/so wy Christenen zijn/ende sy vloecken slechts hen seluen / dewijle sy Godt noch en weten noch en kennen. Also moet dē Godloosen slechs hem seluen vloecken / soo Salomon seyt Prouerb. int 26. Ghelijck een vogel voorby vliecht / ende een swaluwe voorby vaert: alsoo eenen onuerdienden vloeck en treft niet. Also isset altemael den Christenen toebehoorende/so dat hen haer vyanden dienē moeten/ ende in vermaledijdinghe wel spreken ende segenen/ende het gaet altemael aen haren hals wt. Daerom en sal niemandt ouer de Joden wrake bidden vloecken oft hen ontstellen/dan die een Heyden is.

Wanneer sy nv tot desen ghebede de deure also hebben gheopent / soo heeft hem dan er- Een gedene Ceremonie der toecoemste Helie eñ Messie
gens haerder eene verkleedt/ende strijckt also onuersiens inde stoue/recht als oft hy Helias ware/ die vercondicht hen dat Euangelium van haren Messiach/ende sy zijn daer toe ghecomen /dat sy haer selfs bespotten.

Dese eñ diergelijcke versierde Ceremonien hebben sy henseluen inde stede des Paeschlās ingeset/want sy en slaen dat Paeschlā geensins niet/eñ en strijcken ooc dat bloedt niet ouer dē deurē/Oock en zijn sy niet toegherust met omghegorden sweerde ende spiessen inde handen also sy in Mose int 12. een voorschrift hebben/ sy segghen dat sy sulcx niet schuldich en zijn te houden dan int landt van beloftē / dies sy ooc gheen schrift en hebben dan haren Talmut/ daer toe oock int landt van beloeften / Jae tot Jerusalem inder stadt effen soo weynich doen (als elders/) dwelck een seker teecken is / dat haer Godt met haer offeren ende Paeschlam verstooten heeft/ende niet meer hebben en wil.

Vanden Sinxen der Joden / Nieuwe Jaer/ende der seluer Ceremonien.

VAnden lesten achtsten dach der Paeschdaghen/beginnen sy vijftich daghen na malanderē te tellen tot Sincxē/also Le.23. staet. Nv de feeste vā Sinxen houden sy twee dagen sonder sonderlinghe Ceremonien. Dese Feeste is den ghedenckdach / dat hen Godt voor alle volcken door Mosem zijn wet heeft laten toestaen. Op desen dach stropen sy garsch in haer Sinagoge/huysen / ende straten / sy hebben ooc veel meyen ende krantsen/ ende maken op den seluen dach goede chiere/ende zijn vrolick/ eten meest al van melck / vlaeyen ende soete dinghen/tot ghedachtenisse der wet/ die daer soet /claer ende reyn is / ghelijck dese spijse. Sy maken oock een hooghe dicke seuendubbele vlade / tot ghedachtenisse der seuen Hemelen ende des hooghen berchs Sinai / daer hen Godt de Wet ghegheuen heeft / ende heetense daerom oock de vlade Sinai. Daer nae op den eersten dach van September hebben sy haer recht nieuwe Jaer/in welcke Maendt sy veel Feesten hebben / ende houdent gantschelick daer voor / dat Godt op desen dach tē Oordeele sitte/wie dit toecomēde Jaer steruen/leuen/arm/ oft rijc worden sal / ende dat nochtans sulc beslupt en sententie by God niet versegelt en is/tot nae thien dagen op den langen dach. Daerom vasten ende castijē sy haer seluen hert die thien daghen/tusschen het nieuwe Jaer ende den langen dach / ende heetē die

 thien

thien boetdaghen/ wat oft alschoon eenen van God opt nieuwe Jaer verordineert ware totter doot/ bedelderije etc. ende dat hy boete dede totten langhen dach/ so veranderde Godt zijn oordeel ouer hem/ ende so hy niet boete en dede tot op dese Feeste des langhen daechs/ so hinghe Godt den seghel daer aen met eenen eedt/ ende dat daer dan anders niet af en wort/ ende dat het oordeel gheuelt ende het beslupt met eenen eedt verseghelt is. Dat heet meyn ick/ Godt kennen/ so sy haer beroemen ende voorgheuen. Dewijle nv dat nieuwe Jaer ende den langhen dach in sulcker maten by henlieden ghehouden wort/ so beghinnen sy een gheheele maent daer te voren te vasten ende boete te doen/ staen smorghens twee uren voor den daghe op in haer Sinagoge/ ende dese maent wort by hen den tijdt der boete ende vergeuinghe genoemt/ sy blasen tsauonts en smorgens eenen Horen van eenen Ram ghemaect in haer kercke/ om totter boete te vermanen/ genomen Amos 3. Alsmen den horen inder stadt blaest/ soude niet al dat volck verschricken? Dat verstaen sy voor hare sonden/ ende boete doen/ op dat sy tot dit nieuwe Jaer als God tē oordeele sitt rechtueerdich beuondē worden/ Eñ segghen/ als den Messias comen sal/ dat hy met eenen grooten horen schteren oft deunen sal/ als Zacha. 9. staet. Maer het is daerom eenen Ramshoren/ om God te doen gedencken vanden Ram voor Isaac gheoffert/ Gene. 22. dat hy hen dies genieten late. Daer na als dan de voorfeeste ende den auont des nieuwen Jaers coemt/ so vasten sy alle ionck ende oudt/ deuotelick/ ende strenghe/ ende ghaen alle int badt/ daer na in een vlietende water/ duycken haer gheheel onder/ dan slaet hy hem seluen int water metter rechter handt op de borst/ ende lept de slincke hāt op thooft/ op dat hy niet bloots hoofts en sta/ ende also spreect een yegelick Jode de openbaer biechte/ eñ also dicwils als hy een woort spreeckt/ slaet hy eenen slach aende borst/ ende haer biechte heeft so veel woorden/ als letteren in haren Alphabeth/ dat is 22. Daer na valt hy met geheelen lichame int water/ ende die daer by staen moeten hen getuychnisse gheuen dat het gheheel lijf onder dwater gheweest heeft/ ist niet/ so moet hy hem so langhe duycken/ tot dat zijn gheheel lijf niet water bedeckt wort. En sy geen vloeyende water en hebben/ oft ouermits der Christenen gheen ruste en connen geuinden/ so grauē sy gemeynlick in eenen kelder ergHens by henlieden/ tot dat sy leuende water vinden/ den seluē plaueyen sy/ eñ bereyden hē dat water met eenē trappe/ om haer ter bestemder tijt daer in te duycken/ op dat sy wit ende reyn voor Godt beuonden worden/ dewijle dat in de schrift dickmaels beuonden wort: dat mē dat onreyn wasschen ende int water duycken sal. Dewijle sy nv op dit nieuwe Jaer voor den oppersten Richter staen moeten/ eñ haer vonnisse bestaē/ ende dat oordeel ontfanghen/ alsoot hen in dat toecomende Jaer gaen sal: so reynigen sy haer also daer te voren/ op dat sy voor den Richterstoel Gods reyn verschijnen. Sy schrijuen ooc (om deen leughen met dandere te confirmeren) dat sommige Engelen inde locht sweuen/ die Godt niet louen en doruen/ tot dat sy haer 365. maels inde beke Diner duycken: Hoe veel te meer ende billicker behoorē dat die onreyne sondige menschen te doen. Dese beke is onder den stoel Gods/ ende coemt van het sweet der Enghelen die den stoel Godts draghen/ daer in moeten sy haer te voren duycken ende reynighen. Snachts op den nieuwen Jaers auont/ doen sy altemael witte cleederē aen/ ende segenen de Feeste met wijn in/ ghelijck zijse oock wt seghenen/ oock bid den ende singen sy seer langhe ende veel. De knechtkens gaen totten oppersten Rabbi/ die lept hē de hant opt hooft ende segentse/ daer na tot de Ouderen (ghelijck bouen vanden Sabbath staet) eñ deen wenscht den anderen een goet jaer/ alsoo: Den beschicker beschicke v eē goet jaer. Dāder antwoort: V ooc also. Daer na gaen sy thuys/ ende seghenen de Feeste ouer tafel met wijn in/ eten een weynich honichs ende een weynich appels/ ende spreken: Dat sy tot een goet soete Jaer.

Daer na gaen sy smorghens vroech alle in wit gewaet (wt Eccle. 9. Zach. 9. dwelcke vander onschult ende reynicheyt des herten luyt/ ghetrocken) wederom in de Sinagoge tot op den middach/ bernē seer veel keerssen/ eñ doen de thien gheboden wt de Arcke/ ende dē ramshoren tot op dertich stemmen blasende/ eñ ist dat hy hel luyt ende clinct/ dat hebben sy voor een goet teecken ouer haer/ dattet hen dit jaer geluckich gaen sal. Maer so den horen den blaser ontsept ende niet luyden en wil/ soo zijn sy seer becommert/ eñ houdent voor een boos Omen. Na sulcx ghaen sy thuys ende maken goede ciere/ gelijck tsauonts daer te voren. Na de maeltijdt ghaen sy beyde mans ende vrouwen/ oock de kinderen/ aen een vlietende water oft aen een windighe lustige plaetse/ en sy dwater niet ghehebben en moghen/ heffen dan hare slippen op/ eñ schudden also de sonde van haer/ eñ sy stellē haer tegen dwater afwaerts vanden wint/ op dat de sonden niet wederom aen haer en vlieghen/ maer datse de locht ende dwater haest verwaeye eñ wechuoere. Sulcke narachtighe dinghen nemen sy wt eenen costelicken spreucke Mic int 7. int eynde. Also houden sy dese Feeste twee daghen. Sōmige deuote Joden onder haer vasten dese twee daghen gheheel ende al sonder eenige spijse/ ende blijuen inder kercken dach ende nacht. Merckt oock/ waer de schrift sept van eenen dach diemen vyeren sal/ daer vyeren zijder twee voor. Waer sy van seuen sept/ daer vyerē zijder achte/ om dat sy niet en weten wanneer de Mane tot Jerusalem int landt van beloften/ op een nieuwe wort/ daerom vyeren sy eenen dach te voren/ op dat sy den rechten treffen ende niet en missen.

Omen /be- diet een teec- ken datmen wt oorsake van weer/ der vliegen- der vogelen etc. neemt.

Vanden langhen dach der Joden.

VAn het nieuwe jaer af hebben sy thien daghen tot op den langhen dach/ Numer. int 29. Leuit. 23. ghefondeert/ ende wordt gehouden op den thienden dach van September. Hy wort vande Joden den dach der vergeuinghe ghenaemt/ maer hy heet daerom den langhen dach/ om dat den Joden ouermidts dat swaer pijnlick leuen/ desen dach den tijdt te lanck is. Die thien daghen daer te vorē vasten sy strenghe/ bidden/ etc. wt oorsake daer bouen vertelt/ dat Godt haer goet werc wil aensien/ ende dat hy zijn noch niet versegelde sententie wil veranderē/ ende dat hy hen/ dit haer boetueerdich leuen te goede wil ghedijen laten. Desen dach staen sy vroech op ter scholen oft Sinagoge. Dien dach moet eenen ontschuldighen Jonghen voorsinghen/ om daermede aen te wijsen/ dat sy op desen dach ghelijck dit jongsken reyn zijn inde ooghen Gods. Als sy nv wt de kercke gaen/ soo moet een yeghelick mans persoon/ ionck oft oudt/ eenen leuenden hane draghen. Een wijfs beelt/ een hinne/ maer een beuruchte vrouwe moet eenē haen eñ hinne dragē. Ende als sy thuys comen/ so neemt den huysvader zijnen haen/ ende laten hem

seluen

seluen driemaels om thooft/sprekende: Desen haen vare henen voor my / desen come in mijn stede/desen sal voor my inde doot gaen / desen sijn my vergheuinghe / ende ick sal in een gheheel goet leuen gaen met Israel/Amen. Dat spreect hy driemael ouer hemseluen / zijn kinderen ende huysghenooten oft beddeghenooten/ende nement wt Leu. 16. Daer na spreect hy ouer een yghelick sommige versen wt den 107. Psalm/ende een veers wt Job 33. So dan een Enghel eenen wt duysent een voorspraecke worden sal etc. meynende wanneer de mensche veel goede wercken doet / dat dan de Enghelen comen ende sulcke gherechticheyt Gode aenseggen / ende dat alsdan den haen in zijn stede coemt/maer dat hy wort los gelaten/ende de sonde op den haen gheleyt/indien Godt ouer eenen van haer de doodt verhenghen wilde/dattet den haen outghelde. Daerom spreken sy in haer ghebedt : den haen sal voor my henen varen etc. so hier bouen staet. Als sy nv in dootsnooden comen /so en hebben sy geenen troost dan desen haen/het welc haer doot ende vergheninghe zijn soude / dien worpen sy Gode voor.

Maer sy beneerstighen haer dat de hanen wit zijn/oft emmers niet root/so is hy sonder sonde/ende mach des Joods sonde draghen: Want de sonde is root/Esai. int eerste/daerom en macht ghenen rooden haen zijn / maer wit bediedt reyn sonder sonde. Maer sy nemen daerom eenen haen / om dat byden Hebreen een man dickwils een haen ghenoemt wordt/ Job int. 33. Alsoo draecht deen man dander mans soude. Sommighe segghen dat de oude een Simme hebben genomen/daerom dat hy eenen mensch ghelijckst siet/maer dewijle men niet altijdt Simmen ghehebben en can / nemen sy eenen haen. Op sommighe plaetsen waer sy gheen hanen en hebben: daer nemen sy eenen visch. Dander die arm zijn/ ende tghelt lieuer verbrassen /stellen haer onder de deure/ eñ als sy ergheñs een eenuoudich Christẽ kint sien voorby gaen seggẽ sy: Wilt ghy mijne zijn soo wil ick v eenen penninck oft twee gheuen/ alsdan leyt hy zijn sonden op desen ghecochten Christen ende al zijn ongheluck / dat hy voor hem henen vare / ende zijn sonden voor hem boete ende draghe.

Na volbrachter Ceremonien des huysuaders metten hane/nemen sy de hanẽ ende hinnen na haer ghebruyck al af/ende een yegelick gheeft so veel ghelts om godswille / als zijnen haen oft hinne weert is/daer mede lossen sy de hanen eñ hinnen van God weder af/maer dat ingheweyde werpen sy op de daken/dattet de Rauen op eten ende wech dragen/want sy segghen dat de sonde een inwendich dinck is aende siele cleuende / ende dattet daerom onreyn is / daerom soudent de rauen eten ende wech draghen: maer sy en zijn mits blintheyt niet so bescheyden/dat sy den nauolch besluytẽ/Ey so en wascht oft en reynichtmẽ de sonde met geen wterlick dinc vande ziele af/maer alleen vanden lichame/ende so behoeftmen een bysonder water totter ziele/om die onsienlijcke geestelicke sonde daermede af te wasschen. Daer na gaen sy op haer kerckhof/dwelck sy dat huys

De Joden aenroepen de dooden.

des leuenden heeten. Biddẽde ouer de grauen: Ontfermt v onser O Godt/want wy zijn voor v aenghesicht ghelijck dese dooden. Sy bidden oock de dooden / also sy in haren Talmut schrijuen/dat sy Godt voor haer bidden / om bermherticheyt te vercrijgen. Sulcx tijgen sy den vromẽ Caleb Nu. 14. die ooc in sulcker voeghen / op de grauen der vaders soude ghebeden hebben / op dat hy hen ghenieten liete der verstoruen vroomheyt ende weldaet.

Hier belachent ende bespottent de Joden/ alsmen hen seydt / dat Christus de sonden der werelt ghedraghen heeft/sprekende : Hoe ist moghelick dat eenen voor dandere lijde / oft dat deen des anders sonde draghe ende op hem lade? Also/weynich als eenen hongherighen voor eenen anderen eten can dat hy satt werde: so weynich can eenen voor den anderen lijden ende steruen etc. Ende gheuen dat nochtãs haer versierde hanen toe/ ende tghene dat sy belachen / dat gheuen sy in een cleynder toe. Cant een haen doen /hoe veel te meer een onschuldich man/daer af Esai. seyt Cap. 53. Cant een bocxken doen/dat maer een figuere en is/ ende wat costelickers bediedt/hoe veel te meer dat rechte bediede lam Godts/ dat der werelt sonden draecht. Ezechiel heeft doch oock voor de sonden des volcx geleden/eñ door zijn lijden des volcx sonden wech ghenomen / hoe veel te meer desen Messiach/die meer dã Ezechiel is. Leuit.16.

Op den auont voor den langen dach ontrẽt tween/setten haer de Joden neder/eñ slemmen die gesoden eñ gebraden hoenders op. Te wijle dat deẽ deel eet/gaet dat ander deel int badt (want sy haer oock op desen dach als op den nieuwen Jaersdach/al moeten badẽ eñ duycken/) sommige dragẽ te wijle haer keerssen inde kercke/eñ hebben veel te doene/eten te vorẽ/eñ bereyden haer wel op den langen dach/op dat sy gereynicht/bequaem eñ bereyt zijn. Daer na alst gheheel auont is/ gaen sy alle inde Sinagoge/bidden veel / ende spreken een langhe openbaer biechte.

Daer na gaen sy twee en twee inder kercken op een bysonder plaetse / om malcanderen te castijen/dan buckt hem den eenen neder / ende worpt de slippen oft cleederẽ achter opwaerts ouer thooft (nochtans slechs dat opperste / op dat hy hem niet ontbloote) so staet dẽ anderen ouer hem / ende slaet hem met eenen riem 39. slaghen/ghenomen Deut. 25. Te wijle biecht die daer gheslaghen wordt/de openbaer biechte/ ende bekent zijn sonde / ende slaet hem seluen aen therte/daer na ist aenden anderen/eñ tgaet omme ghelijck de wacht. Dander leydt hem dan in des gheslaghens stede / ende wort van hem geslagen. Also de Papẽ malcanderen biechten / oft honden malcanderen vlopen / euenwel en bijten de vosschen malcanderẽ niet hert. Dat gheschiet altemael op dat sy desen dach gheboet ende reyn voor Godt beuonden worden. Daer na haesten sy seere na huys/gelijck de seugen ouer eenen troch/eten eñ drincken dat beste/tot dat de sonne schier onder gaẽ wil/soo draghen sy haer keerssen altemael inde schole/want een yegelick Jode moet op desen dach een keersse hebben die ten minsten 24. uren brandt. Sy bedrijuen seer groote houerdije/gelijck onse Papisten te Lichtmisse/ met die keerssen / een vande welcke somtijdts tot inde 24. 28. ende tot inde 30. pondt weecht. Sommighe zijn so vroom oft hooueerdich dat hy/soo dickwils als hy een iaer opclimt ende ouder wort/zijn keersse van een vierendeel oft half pont grooter maeckt. Die seer deuchdelic zijn willẽ/hebbẽ neffens dese eẽ lijf keersse/ooc een ziel keersse/op dat deẽ den lichamẽ/dander der zielen bernc. Wanneer een keersse den geheelen dach heel brant/niet en smilt/cromt oft breeckt/ dat houden sy voor een seer goet Augurium van een goet Jaer/sonder leet / doodt ende armoede/maer ist dat haer de keersse ongeschickt hout/soo houden zijt voor een boose teecken/van een onghelucklelick Jaer / doodt ende becommernisse. Na dese goede maeltydt en eten sy niet meer tot wederom tsanderdaechs

Augurium/ is een waer seggers teecken.

daechs snachts/bedraecht gemeynlic 28.uren/ dan ontsteken sy alle keerssen inder Sinagoge/ ende cleeden haer alle in wit ghewaet/eñ gaen ongeschoept altemael beruoets/ ende stroeyen inde Sinagoge garsch ende hoy. Wanneerder dan ergheus twee vyantschap tsamen hebben/ die moeten haer veraccorderen / malcanderen om Gods wille vergheuen/ende den eenē gaet ymmers totten anderen sprekende: Vergheeft my/so sal v Godt ooc vergheuen. Maer het gaet veel geueynsdelick toe/eñ somtyts en wasser maer te grooter nydt ende vyantschap wt.

Den schyn is goet als dat hect goet is.

Daer nae ghaet den Rabbi voor de Arcke/ daer de thien Gheboden in ligghen. Ende oft gheen Jode dat gheheel jaer noch eedt/geloefte oft verbontenisse ghehouden en hadde / hy wort hier vanden Rabbi gheabsolueert/eñ tot sulcker absolutie hebben sy een heerlic deuotelick ghebedt. Maer dat sy dies macht hebben/ daertoe brenghen sy dat 30. Capittel.

Recht daer na begint den Voorsangher een goede wyle tyts eenen loffanck te singhen alsdan gaen sy weder thuys/sommighe van haer blyuen dien gantschen nacht inde Sinagoge/ sommighe slapen wat / sommighe bidden te wyle / ende sommighe bidden den gantschen nacht / niemāt en leyt desen nacht by zyn wyf/ sommige zynder onder haer(doch weynich)die staen den gantschen nacht ende dach sonder ergens aen te lenē/recht ouer eynde op eē plaetse/ sommige slechts dē dach alleē/eñ deē brengt altyts dander daer aen gelyc de Simmē. Smorghens vroech comen sy al in haer witte cleederen inder kercken ende blyuen alsoo den gantschen dach by malcanderē/singen ende bidden tot op sommighe vren inder nacht/sonder eten noch drincken. Op desen dach veruloecken sy ooc dicwils alle Heydenen ende volcken(waer onder oock de Christenen voornamelic begrepen zyn)eñ heffen oock op desen dach de thien Gheboden wel viermaels wt ende in/ende singhen daer wt. De Leuiten wasschen de Priesteren de handen(dwelck sy oock te Paesschen/ Sincxen ende op de Feest der Loouerboomen doen)alsdan gaen sy voor de Arcke/ ende trecden dat Talles voor de ooghen / weynden dat aenghesicht teghen tvolck/ende breyden haer handen tegen den volcke wt/sien met de oogen nederwaerts/ende en doruen by een dootsonde op haer eyghen handen niet sien/oock dat volc niet:(want sy seggen/ dat de Engelen ende den Gheest Gods op haer handen ruste / nement wt Cant.2. Nv desen stont achter de wādt etc.) ende spreken also den seghen Num.6. ouer het volc. Dat volck doet beyde de handen ouer de ooghen ende schemert daer door. Also segghen sy dat Godt achter haer wanden staet / ende door de vensters ende ghaten voorts kycke. Cant.2.

Talles Esai.1.

Vreemde ghebaren der Joden in haren Gods dienst.

Nv desen langhen dach vyeren sy neerstiger dan den Sabbath/bestellen hier somtydts eenen dwasen armen Christen / die hen de keerssen aensteken / snutte / ende gheuallen zynde oprechte. Desen Christen heeft ghemeynlick een stuck wittebroodts inde hant/ ende etet te wyle. Wanneer sy dat nv bedreuen hebben tot inden nacht/ende dat de Metten schier wt is/ soo doen sy metten voorgemelden Ramshoren eenen luyden schal/om dat Jubileiaer te bedieden/dwelck altyt in desen nacht soude zyn begin gehadt hebben. Alsdan segenen sy die Feeste inder kercken / ooc thuys wt/gelyck byden Sabbath aenghewesen is/ende zyn vrolick so sy best connen. Sommighe draghen haer eyndekens keerssen met haer thuys / sommige latense dat Jaer staen/ende so dicwils als sy inden Tempel gaen om te bidden/ontstekē zyse. Sommighe van haer branden een gedurende eewich Licht/dach ende nacht in den Tempel/ende deen seyt altyts totten anderen: God schryue ende seghele v tot een goet Jaer. Alsoo heeft dese Feeste een eynde.

Eewich licht der Joden.

De Looverfeeste der Joden / oft de Feeste der Looverhutte/ ende zyn Ceremonien.

Op den vyfthienden dach van September/ dat is vyf daghen na desen langhen dach/ beghint de Feeste der Looverhutte/genomen wt Leuitico 23. Nu.29. de welcke met alle zynen aenhanck neghen daghen duert. Daer af hebben sy in haren Talmut een gantsch boec/ ende veel narachtighe fabulen/tastelick gelooghen / hier al willens achterghelaten. Nu in deser Looverhutte eten ende drincken sy acht daghen /sommige ligghen dien geheelen tydt. Deerste twee daghen vyeren sy / dander viere en vyeren sy niet soo volcomen / de leste drie vyeren sy wederom. Sy ghebruycken dese acht dagen Citroen Appels ende palmen/die sy hen wt Italia laten brengen/ hoe verre sy ooc van daer zyn/ Item olyfboomen ende Wilgen roeden/dese vier stucken moeten sy dese acht daghen hebben/ende bedryuē seer veel bygeloofs ende toouerye daer mede / Daer af veel in haren Talmut.

Josu.6.

Inde eerste seuen daghen gaen sy alle daghe in eender Processie rontom dē Almenor/ ende haerder eene draecht de thien gheboden voor/ ende elck van haer de vier ghemelde stucken in zyn handt. Op den seuenden dach ghaen sy seuenmael omme/om den omganck rontom Jerico te bedieden/ende roepē hier seere tot God om hulpe/dat oock de Christenē ende alle haer vyanden also ommevallen als Jerico/ sy roepen seere: Hoschianna helpt ons Godt. Smorghens staen sy vroech op als de Mane noch schynt / onder den vryen Hemel met blooten hoofde/ende bedryuen dese superstitie / siet hy zyn schaduwe/so en sterft hy dit Jaer niet/ende is vrolick: siet hyse niet / soo ist een Omen des doots.

Omen bediet een toecomēde sake

Sy schryuen in harē Talmut/wanneer den eersten dach deser feeste voorby was/dat sy een onwtsprekelicke vreuchde met snarenspel/singhen/danssen/springhen/ende gulde vaten inden voortempel ter plaetsen daer de vergaderinghe der vrouwen is/ghehadt hebben/welcke vreuchde ghene te ghelycken en sy.

Voorts so merckt: Een yegelick Jode geeft op den Paeschdach/ Sincxendach eñ Looverfeeste/also vele als drie penningē/dwelc sy een vrywillige gaue vander hant heetē/dan geeftmen hen eenen segen te loone / dat nemen sy wt Deut.16. Sulc gelt versamelen sy/ende seyndēt arme Joden na Jerusalem/ende meynē daermede den voornoemden text genoech te doen/ maer het is verre ghefaelt.

Wanneer nv de acht daghen met haer Ceremonien volbracht zyn/soo en eten sy den neghenden dach niet meer inden Tabernakel oft hutte/eñ heet dē vreuchden dach des Wets. Op desen dach verleenen eñ vercoopen sy de kerckendiensten van dat gheheel Jaer. Sy hebben op dese Feeste bysōder blyschappe/so dat sy op den Almenor geheele festers vol alderley fruyt stellen/ende als sy wt der kercken gaen / werpen sy dat fruyt inden griel wt/om dwelc dan Jonck ende oudt trecken/ want sy houden dit fruyt voor een Heylich dinck. Daer na slemmen en brassen sy den gantschen dach / tot dat sy heel droncken worden /ende houdent voor een goet werck so sy op desen dach vrolick ende droncken zyn.

Almenor.

Vande kerckwijinghe der Joden.

...aer of ...en Jase- ...hum ende ...Mach. 8.

DAer na op den 25. dach van Nouember hebben sy haer kerckwijinge/ als sy ter tijt Mathathie/ den Tempel tot Jerusalem vande Griecken ontwijt zijnde/ wederom wijden met vreuchden ende victorie. Sy en vyeren dese Feeste niet recht/ maer en doen die gheheele acht daghen niet dan spelen/ slemmen en brassen. Den eersten nacht ontsteect een yeghelick een keersse/ Den tweedē nacht/ twee/ Den derden/ drie/ ende so voortaen tot op den achtsten/ dat en gheschiet niet sonder sotte oorsake. Sy bidden oock op den tweeden Sabbath deser Feeste onder andere met wtghedruckte woorden/ dat Godt dat Roomsche Keyserdom wtwortelen soude.

Sy bidden op desen dach alle dinc thuys eñ inder kercken sanghswijse / oock wanneer sy vrolic zijn so quinteren sy de Gratie/ dat God haer regiment wederom vernieuwen/ ende die Dochter Sion haest verlossen/ ende zijn volck vander handt Esau (dat is vande Christenen ende Heydenen/ onder welcke sy verstootē zijn) wederom insamelen wil. Want als de Joden om wrake bidden ende vloecken ouer de Edomiters/ Esau/ Seir/ so meynen sy elcke reyse alle Ouerheydt / met de Onderdanen des Roomschen rijcks/ dat en can gheen Jode loochenen/ want daer af zijn al haer ghebedeboecken ende Commentatores vol ende eenstemmich. Dat coemt van Tito ende Vespasiano af/ die Romeynen waren/ van Esau gheboren/ also haren Talmut aenwijst/ ende na inhoudt haerder ghebedeboecken.

Voort bidden sy terstondt wederom een wraeckghesanck op duytsch : Haer blijschap sal vergaen etc. verstaende al haerder vyandē/ voornamelick der Christenen / ende noemense dat Goddeloos schalckachtich volck. Wt het leste vers in dit ghebedt ghestelt/ blijckt claerlijck dat sy alle Christenen Edomiten / Esau/ ende Seir heeten. Op een ander plaetse schrijft haren Talmut / dat Tito van Edom gheboren ende af ghecomen is / daerom schelden sy dat Roomsche rijck Edomiten. Oock bidden sy teghen de Christenen ende alle volcken daer sy nv onder ghevanghen ligghen / voornamelijck dickwels teghen dat Roomsche rijck. O Godt hoe veel zijn de dagen onses bedwancx eñ droefffenisse onder tghewelt des Godloosen ende schalcachtighen Coninckrijcx/ etc. Ende in somma al haer gebedt is daer toe streckende/ dat den Scepter den Christenen ontweynt ende teniete worde. Want al haer Schribenten schrijuen: te wijle de Edomiten den Scepter voeren / dat is/ te wijle dat het Roomsche Rijck staet/ en connen sy den Scepter niet crijghen. Waer by sy haer vander Turcken victorije seer verblijt hebben/ hopēde het soude met dat Roomsche Rijc wt zijn. Want so haest den Edomiters den Scepter ghenomen wort / so soude hy aen haer reycken.

Hier wt is te mercken wat de Joden den Christenen goets gonnen/ sy stellen haer onder ooghen hoe sy willen/ In somma de Joden en hebben gheen Feeste / in welcke sy niet om wrake ouer de Christenen en bidden / daer af zijn haer Scribenten / Talmut ende ghebedeboecken ouer vol / hoe wel dattet aen haren eyghen hals wtgaet / ende daerom en salmen dese arme lieden niet veruolghen / nademael dat ghenen vloeck en aencleeft dan aen dien die hem doet / ende haren vloeck en is niet dan eenen seghen der Christenen ende des Roomschen Rycks/ men soude sulcke feylslagen ende wintgrepen belachen.

Vanden Vastenauondt der Joden.

DAer na op den 14. dach Februarij houden sy haren Vastenauont/ Purim genaemt/ sy vasten des daechs daer te voren/ spelen/ eten ende drincken den dach daer na in ouervloet/ vermōmen haer oock in ander cleederen/ sprekēn sprencken/ ende zijn noch veel malder dan de Christenen op haren Vastenauondt. Nochtans laten sy sulcke tijdtcortinghe onder haer blijuen/ ende niemant en claypt wt der scholen. Sy makē veel soete ende vreemde spijsen. Wie doorsake deser Feeste lesen wil / die vindet in Hester capit. 8. Haer Jongers maken houten cleppen: ende ghelijck wy op den goeden Vrijdach ouer den armen Judam cloppen / alsoo cloppen sy ouer den Amman.

Vande vastdaghen der Joden.

HEt vasten is byden Joden menigherley/ sommighe vasten alle daghe/ wtgenomen de vyerdaghen / dwelck sommighe van haer tot int achthiende ende tot int twintichste jaer drijuen. Sommighe alle auonden der nieuwer Maendē/ ende Maendach mettē Donderdach inder weke/ ghelijck als den Huychelaer Luce int 18. Sommighe op die daghen/ op welcke Moses / Aaron ende die Propheten ghestoruen zijn.

Maer haer recht vasten wter schrift / in Zacha. 8. sprekende: Also heeft Godt der heyrscharen ghesproken: Dat vierde vasten/ dat vijfde vasten/ dat seuende vasten/ dat thiende vasten sal inden huyse Juda zijn/ tot blijschappe/ tot salicheyt/ ende goeden vasten.

Nv den vierden vasten/ vasten sy op den 17. dach van Junio/ oorsake: Moses heeft op desen dach de steenen Tafelen in stucken geworpen / oock heeft Manasses eenen Afgodt int Sanctasanctorum opghestelt / diesghelijcks hebben de muerē tot Jerusalem op desen dach ghebroken gheweest : Diergelijcke veel ongeuals schrijuen sy op desen dach gheschiet te zijn/ ende om tselfde te bedencken / vasten sy den voorseyden dach.

Dat vijfde vasten / vasten de Joden op den 9. dach van Julio. Op desen dach gaen sy alle beruoets / ende blijuen totten middach inder kercken / claghelick op de aerde sittende / ende singhen claghelick enckel claechghebeden/ De Threno Hieremie/ want beyde de verstooringhen des Tempels op desen dach souden gheschiet zijn.

Den seuenden vasten/ vasten sy op den derden dach van September/ de welcke de seuende Maent byden Jodē is. Op desen dach soude verslaghen geweest hebbē Godolia 4. Reg. int laetste. Haer ionge knechtkens hebben op desen dach/ houte sweerden/ tot ghedachtenisse des crijchs ende destructie des Tempels.

Den thienden Vastdach is op den 7. dach van December/ ende is oock effen de thiende maent by henlieden. Sy segghen/ dat hem Nabuchodonosor op desen dach voor de stadt Jerusalem gheleghert heeft.

Sy en eten oock drie weken int Jaer gheen vleesch met allen/ ende en drincken geenē wijn/ beginnen op den 17. dach van Junio / eñ duerende tot op den 10. dach van Julio/ sy houden dese drie weken voor eenen seer ongeluckigen tijt/ op welckē tijt dattet henlieden altijt seer qualick gegaen sy. In desen tijt en neēt niemāt van haer een byle inder hant/ en besluytē geen houwelic/ comen ongeerne voor recht/ ende bekennen dat sy inde maent Julij nemmermeer eenich geluck en hebben/ nemen wt het 5. cap. Ozee : Nv sal die Maent haer deel op eten.

Diesghē-

Diesgheliicx oock Jere. int 2. In haer maent salmense vinden. Besluyten daer wt/ datmen haer niet erchs ghedoen en can / dan in dese maent. Sy vasten oock altijt wanneer eenen yet quaets droomt/ oft een quaet ghesichte gesien heeft.

Van het eten der Jodē eñ haer vaten/ hoe sy haer vee slaghen ende ontaderen.

DE Joden hebben tweederley onderscheyden wtgheteeckende Vaten/ als schotelen/ pannen/ potten/ teliozen/ lepelen/ messen etc. tot melck ende tot vleesch. Dat besluyten sy wt Mose/ Exo. 22. Ghy en sult dat Jonc Geytken int melck zijnder moeder niet koken / dat is/ (rijmt v) men sal gheen vleesch met melc sieden in eenen pot. De Melcvaten zijn met drie kerfkens wtgheteeckent die sy wt 1. Regu. 17. trecken / daer hy seydt : Ende de thien ghekerfde melckvaten. Maer sy maken drie kerfkens / daerom dat dit voorseyde vers : Ghy en sult dat geytken niet in zyns moeders melc kokē/ Driemael inde Wet staet / Exo. 23. 34. Deut. int 14. Wanneer nv dese vaten met malcanderen gespoelt wordē oft anderssins onder malcanderen comen/ so zijn sy onreyn eñ moetense in stucken breecken. Sy houden oock voor onreyn al wat sy van Christenen coopen/ spoelent ende reynigēt altemael / oft gloeyent te voren/ Dat nemen sy wt Num. 21. daer de Israeliten eenen roof vande Madianiten wonnen / doen spoelden sy al haer vaten/ sommighe brandense wt. Wie wt lichtueerdicheyt suicx ouertreet/ oft metten Christenen eet/ wort by henlieden qualick ghetracteert ende seer ghestraft. Soo yemant vleesch ghegheten heeft / die en derf in eender ure gheen melck eten. Item ofter eenighe vuylicheyt oft swijnen vleesch onuersiens op eens Joden eten gheuallen ware/ so hebben sy eē sulcke traditie/ is des Joods spijse sestichmael meerder dan dat daerop geuallen vleesch oft vuylicheydt/ so ist reyn/ maer isser niet tsestichmael so veel/ so is des Joods eten onreyn/ ende en derft niet eten. Wanneer hem een sulck gheual begheeft/ soo loopen sy met beuen totten Rabbi om raet.

Van het slachten der Joden / haer Medecijne ende ontaderen.

ALs sy eenen Osse/ Calf oft voghel slachten willen/ soo moeten sy een stomp/ euenwel scherp welsnijdende mes hebben / om het dier den craghe oft kele in een snede af te snijden/ hy en derf met het mes noch cappen noch herwaerts ende gins trecken/ daer op hebben sy veel insettinghen. Als sy eenen voghel dooden/ so maken sy een putteken inde asschen/ ende laten dat bloet daer in loopen/ ende deckent met de asschen toe / doorsake wijsen sy aen wt haren Talmut / een ongherijmde fabel van Rebecca. Alsdan hanghen sy dat gheslacht is byde achterste voeten op / eer dat zijt gheheel villen/ ende doen pensen/ dermen / eñ dat ingewant wt/ neerstelic besiende/ ofter geen watervuylen/ sweren aen longer ende leuer gewassen en sy/ datter niet verrots eñ aen malcanderen ghewassen en sy/ dattet niet geswullens/ bloetvuylen oft bladeren en hebbe etc. alsdan ist onreyn. Dat nemē sy Leui. 22. Ghy en sult geen cronien oft yet verscheurts eten/ also doen sy oock met de visschen. Aen dit haer veeslachten leeren sy meest al haer Medecyne/ en connē anders niet/ eñ en hebbē noch Auicennam/ Galenum noch Hipocratē gelesen/ sonderlinghe de Joden tot Hongeren / Bemen ende Duytscher natie. Maer sommige neuswijse Christenen hebbē groot geloone aende Jodē/ waerom en soudē sy haer dan niet voor medecijnen wtgeuen? Eñ tzijn ghemeynlick onnutte heyloose Joden/ die haer alsoo voor een medecijn wtgeuen/ die haer goet verquist hebben/ oft ergens veriaecht zijn/ ende willē haer byde Christenen wederom heelen eñ haer schade verhalen. Deser caluer medecijnē zijnder seer vele die nauwe een recepte in een Apteke schrijuen en connen. Daer toe wt iuer haers geloofs niet en helpen/ oft sy alwel mochten/ dwelc teghen haer statuyt ware/ de Heydenē deucht te doen eñ goet te bewijsen/ waerby dat spreeckwoort coemt: De Jodische Medecijnen verthienden den thienden crancken die sy ghesout maken. Maer de Joden in Italia/ Hispania / Sicilia studeren seer/ hebben Galenum/ Auicennam/ etc. in Hebreeuscher / Grieckscher eñ Latijnscher sprake/ die laet ic blijuen / eñ wil henlieden van haerder conste niet afweynden.

Gheen achterste deel en eten sy onontadert van eenighe dierē/ daerom dat den Engel Jacob zijn heupe vercreupelt heeft/ Gen. 32. welcke aderen datmen nemē soude/ daer af hebben sy een groot boec. Sy doen oock alle het smeer/ aent achterste deel wech/ eñ en eten geē bloet/ Leuit. int 14. eñ 17. Ende hebben haer altijt so grouwelick daer af ontset/ dattet oock dApostelē den Joden eenen tijt lanck toelaten moestē/ Act. int 15. 20. Gal. int 2. Daerō waterē eñ soutē sy alle vleesch eē ure/ op dattet dat bloet daer wt trecke/ eñ wasschē daer na dz selue sout wel af/ ende hebben daer toe bysonder vaten.

Sy en doen geen Ey open gelijck wy ter zijden noch aendē bodem/ maer al aent spitse oft bouen/ daerom dat int opperste van sommige eyeren eē bloetdruppel geuondē wort/ op dat/ als zijder sulcke vinden / dat selue ey als onreyn wech worpen.

Vander Joden hoochtijt oft bruyloft.

HEt is een gebruyc byde Joden / datmen dien die der twee tsamen trout/ wel loont/ ende daer zijnder sommighe die haer daer af generen. Daerom al so haest als dē palmslach ende dat beloouen gheschiet/ so roeptmen veel Joden tsamen/ jonc ende out/ ende men gheeft een yegelick eenen nieuwen pot inde hant ende staen al by malcanderen in een stoue oft sale/ sommige om hooge op de bancken. Daer coēt dan den houwelicxman diese tsamen getrout heeft/ eñ neemt den brief / lesende hoe dat hijse tsamen ghetrout heeft/ met wat conditie/ etc. hoe veel deen den anderen tot Dowarie gegeuen heeft/ eñ wanneer de bruyloft werden sal: welck partije het inhouden deses houwelijcbriefs niet en houdt/ sal den anderen vijftich gulden geuen. Hier na wenscht hy henliedē geluck/ dan nemen de Jodē alle haer potten eñ worpense van blijschap tot eē getuygenisse op daerde in scherueren/ veel scherueren bedieden veel gelucx na inhoudē haers Talmuts. Dan staeter eenen aen de deure met goeden soeten wijn/ ende geeft eenen yegelicken eenen dronc/ op sommighe plaetsen geuen sy oock Confecten. Daer na acht dagen voor de bruyloft/ en gaet noch Bruydegom noch Bruydt meer wt den huyse. Maer de Jonghe ghesellen gaen totten Bruydegom eten ende drincken / spelen ende bidden met hem. Dat nemen sy Judic. int 14. Daer na ter haluer weke/ sdonderdaechs ende tsaterdaechs snachts maken sy een groote maeltijdt. sVrijdaechs eer sy int badt ghaen schencken Bruyt ende Bruydegom openbaer voor alleman malcanderen Juweelen. Op desen dach comen de bruylofts lieden vroech/ eñ werpen terwe ouer de Bruyt ende den Bruydegom/ eñ sprekē: vruchtbaert eñ vermeerdert v gelijc dese terwe. Op desen dach al spade als

sy wt

sy wt het badt gaen/comen sy voor haer Sinagoge onder eenen hemel op vier stocken gedragen/daer onder leytmen den Bruydegom met luyten ende ander snarēspel/ende wanneer hy voorts treet/roepen sy alle op Hebreeusch: Gebenedijt sy die daer coēt. Die wel singē connen/staen op eñ singen sommige bruylofts liedekēs ende loffsangen. Alsdan brengtmen de Bruydt oock voorts/eñ roepen wederom als te voren. Alsoo leydtmen de Bruydt driemaels om den Bruydegom/gelijck eenen haen om de hinne. Dat nemen sy Jere. wt het 31. Capi. Ende een wijf sal rontom ghaen een man. Daer nae neemt den Rabbi eenen croes met wijn/ ende spreeckt den segen daer ouer/ dan geeft hy beyde den bruydegom ende der bruypt te drincken. Daer na neēt hy den bruydegom/keert hem teghen de Bruypt/ende steeckt haer eenen Rinck aenden wijsvingher. Daer na leestmen wederom openbaer den bruylofts brief die seer breēt gheschreuen zijn moet / waer af veel te schrijuen ware. Daer nae neemt den Rabbi wederom eenen croes met wijn/ende spreeckt eenen langen seghen daer ouer. Dit nemen sy altemael wt Gen. dat 24. Cap. van Rebecca. Hier na leggen sy den bruydegom asschē opt hooft. Op sommige plaetsen setmen hem eenen spitsen Joods hoet op/ende trecken hem de cappe gheheel seltsaem ouer thooft. Der bruypt leggen sy geheel vreemdelic eñ auentuersch een teliore met eē calfs oft koepen huyt ouer thooft. Dat nemen sy wt den 2. Psalm. Dient Godt met vreese/ende verblijdt v met beuen/dat is/ geen blijschap en salder zijn/die niet met droefheyt vermengt en sy. Wt deser oorsake/als de Joden somtijts een huys witten / laten sy altijts een swerte placke staē/om dit te bedieden. Daer na gaen alle gebeden derwaerts wt dat Godt van dese twee alle weedom nemen wil/ de bruypt ende den bruydegom vrolick maken/ eñ wederom tot Sion versamelen. Dan geeft den Rabbi der bruypt ende bruydegom wederom cēs te drincken. Alsdan neemt den bruydegom desē pot met wijn/ende werpt hem goets moets aen eenen want/dat hy tot cleyne scheruerē breect/wt oorsake als bydē pottē vermelt is. Tsauondts bidden sy wederom eens inder Sinagoge/eñ houdē daer na eenē goedē bras/ eñ leggense also tsamen. Smorgens op den saterdach slemmen sy wederom wel / danssen en springhen/dan beghiften de vrienden ende wie op de bruyloft is. Also dicmaels als sy etē/hebben sy een bysonder gebedt ende sermoen ouer tafel. Daermede ist wt/ende een yegelic treckt wederom na huys.

Vander Joden besnijdenisse ende Vontteecken.

ALsmen de kinderen optē achtsten dach besnijden sal/ na de ordeninghe Genesis int 17. Capit. so waken veel lieden den nacht daer te voren by dat kint eñ de kintbedster. Brassen eñ spelen by haer om haer te troosten/op dat sy het treurē/vā dat het kint inde besnijdinge lijden moet/verghete. Sulcken nacht is den kinderen seer periculoos/ want veel steruen desen nacht in Hongheren ende Italia meer dan in Duytscher nacie. Daerom comen desen nacht veel geleerde/ende hangen den kinde eñ zijnder moeder veel toouerijen aen/op dattet de besnijdinge ouer leue/eñ van Israel niet wt geroept eñ afgesneden en worde. Smorgens brenghen de vrouwē dat kint voor de Sinagoge ōder de deure/daer ontfangt de Geuader dat kint vā de vrouwen/set hē op eenen heerlickē stoel met fluweel eñ zijdelaken omleyt. Desen stoel staet alder naest de arcke/noch eenē mochter gemackelic byden Geuader sittē/maer dese plaetse en derf niemāt aenroerē/want sy Helie toebereyt is/die altijt byde besnijdinge (also sy voorgeuē) zijn soude. Dat is in harē Talmut wt dat 3. ca. Mal. genomen. Ontrēt desen stoel/ staet eenen met een groote tortse/eenē met eenen kelc met wijn/eenen met dat mes/eenen met een schotel met sout / ende eenen met een schotelken met boomolie. Dese coopen somtijts dese officien om een stuyuer oft twee / op dat zijt wel sien connen/ende dat zijt wel leeren.

Daer na schorst den Mohel / dat is den Besnijder/zijn armē op/neemt dat kints trullekē/ wrijft dat eyndekē tusschē de handē dattet versterue/ende stoot namaels dat kindts kernken achterwaerts/neēt dat mes (dwelc gemeynlic een schaers is/in siluer/gout oft bloetsteen beset) van dē mesdrager/eñ snijt met eē bysonder lofsprekinghe een lapken voor af van het vel/ niet geheel so groot als een boone/terstōt daermede inde soutschotel/ende neēt den mont vol wijns/veruerscht dat kint ist swac eñ onmachtich/neemt zijn tapkē twee oft driemael inden mont/ende suycht het bloet daer wt sonder eenige schrift/sulcx doet den kinde seer wee. Hy neemt eerst daer na het ouerblijuēde velleken/ ende stroopet hem met de naghelen op ende strijcket achterwaerts ouer het hooft oft kerne/dat zijn trullekē voor glat eñ ontbloot blijue/eñ also leggen sy de olie daer ouer eñ bewegent/also dat dat kerenkē voorwaerts come. Dat en is ooc indē Bibel niet gegront/hoe wel zijt wt Jos. het 5. cap. nemē: Besnijt Israel ten tweedēmael/daer seggē sy dat Josue dat volbrocht heeft aē de gene die voormaels besnedē hebbē geweest/dan soude skints vader de dāc segginge seggē/so bedupt hijt sōtijts/ namelic/ dat hy dit kint in zijn pactum eñ verbont ghenomen heeft. De gātsche gemeynte antwoort: Also salt oock voortgaen inde wet des houwelicx tot goede wercken etc. Daer nae geeft den Mohel dat kint dē geuaders eñ staē beyde nefens de arcke. Hier na neēt dē Mohel eenē kelc met rooden wijn/seghent dien/eñ looft Godt/ biddende: dat hy tkints vader eñ moeder leuen late/eñ schept alsdan dat kindeken eenē name/ eñ neemt den roodē wijn in zijnē mont/spruyt driemael op dat kint/sprekende: blijft leuen in dijnen bloede/ Dit spreect hy wt Eze. 16. Daer geeft hy alle knechtkens te drincken. Eñ daer na houmen een goede maeltijt/ daer toe zijn de vriendē eñ geleerde genoot/ ouer tafel singt dē besnijder eē seer lange benedictie/daer wederom de Christenen met ander Heydenen haer lijden moeten. Hebben oock alsdan een corte predicatie. Daer na moet het Besnijder als eē medecijn sommige dagen ouer dat kindeken gaē/ op dattet niet en bloeye. Dat wijf moet ses weken int kinderbedde liggē/den man en derf met haer eten noch drincken/noch haer aēroeren/also Leuit. int 12. staet/oock dat gantsche iaer als sy haer maentsieckte heeft / houdet de man in ghelijcker vueghen met haer. Daer na moet sy seuen dagen een groot opmercken op haerseluen hebben/dat sy niet meer maentsiec en sy. Ende moet haer daer na baden/ spoelen ende wit cleeden/so wort sy reyn/ dat sy byslapen mach. Op den derdē dach na de besnijdinge maken sy oock goede ciere/ ende nement wt Gen. dat 34. cap.

Hoe de Joden haer boecken houden.

EEn yegelic Jode als hy opt heymelic priuaet geweest heeft/oft zijn water gemaect heeft/so wast hy altijts te voren de handen eer hy den Bybel aenroert/eñ als hy hē open doet/ so cust hy dien/diesgelijcx als hy hen toe doet/ eñ op welcke bancke dē bybel ligt / en derf hy

niet

niet sitten / valt hy op daerde ende dat dit een Jode siet / so moet hyt met vasten boeten. Wanneer der thien boecken op maleanderen lagen / so moest den Bybel altyts opperste liggen. In somma / sy houden van buyten den Bybel reyn ende heylich / maer sy en doen tminste niet dat daer in staet. Daer en is ooc geen volck dat de heylighe schrift weyniger leest dan de gemeyn Joden / oft syse alwel alle in huys tot eenen schyn hebben / so is sy doch by henlieden een levende weduwe. Eñ oft sy alschoon opte Sabbath daer in lesen / soo gaet het doch al sonder geest / leven / hert eñ verstant toe / eñ al haren sin is op gelt / gierichheyt ende woecker ghericht.

Vander doode lijcken der Joden ende haer verstorvenen.

AAls een Jode in doots noodẽ ligt / so roeptmen zijn vriendẽ eñ de geleerde int beginsel tot hem / ist dat hy rijck is / op dat hy hem in Gods wille begheve / zijn testament make / eñ zijn erfgoeden wtdeyle. Daer na vermanen sy hem / dat hy zijn vluchtige voeten niet vanden geloove en sette / eñ aen Godt tot eenen schelm en worde / alle zijn hope op de bermhertichheyt Gods sette. Sy vraghen hem voornamelic oft hy de toecoemst Messie gelooft / daer na seggen sy hem een openbaer biechte voor / eñ die moet hy na sprekẽ: Mijn doot sal zijn eẽ afwasschinge aller mijnder sonden. Sterft hy dan / so leggẽ sy hem af op stroo tot dat hy vercout / laten dach ende nacht licht by hẽ bernẽ ende waken. Terstont gietmen al het water in ende ontrẽt dit huys wt / oorsake / sy seggen dat de Sathan zijn mes wasschet daer hy hem mede ghedoot heeft / met het water vanden seluen huyse.

De oude Joden schrijven / dat voortijts als een mensch sterven soude / dat hem den duyvel alsdan met een bloot sweert sichtbaerlick verschenen is / dat proberen sy wt 2. Reg. int leste / 1. Para. 21. Ende David hief zijn ooghen op / etc. Dat hebben de oude Rabbi nae Christus

Den ouden Rabbi is Christus.

geboorte van Godt verbeden / dattet nv niet meer sienlick / maer onsienlick toe gae / ende de oude Rabbi hebben den Duyvel besworen / gebonden / ende de slincke ooge wtsteken / op dat hy niet meer so veel gewelts over de menschen hebbe. Als nv desen dooden mensch vercout / naeytmen hem in zijn wit cleet / dat hy opden langhen dach daer te voren aenghehadt heeft / doet hem oock een Talles aen. Daer na leggen sy hem op de bare / ende draghen hem ten huyse wt / dien worptmen terstont eenen oudẽ pot na in scherverẽ op der strate / op dat alle droefheyt met hem wt vare. Sijn wijf / kinderen ende vrienden weenen ende huylen seer na dlijck / tot op de begraefplaetse. Daer draechtmẽ hem in een huysken / men leyt hem op een tafel / ontcleet hem wederom / ende wascht hem suyver / om ende om met werm water / sy nemen een ey ende wijn / ende salven hem daermede reyn / doen hem zijn wit cleet ende Talles weder aen / ende legghen hem wederom in zijnen sarck. Ende ist dat hy vrienden heeft / die haer besorghen hem na te moeten volghen / nemen sy een wassen keersken / meten haer selven daer mede / ende legghen haer lengde by hem inde bare oft arcke / ende schrijven oock haren name daerop / daermede hopen sy sal hem den dooden ghenoeghen laten / ende haer niet halen. Naemaels so draghen sy den dooden in een ander huysken / daer stellen sy hem overeynde op eenen steenen disch / ende segghen een lanck ghebedt over hem. Hier na legghen sy hem mette Arcke in dat ghemaeckt graf / zyn vrienden moeten deerste aerde op hem werpen / daer na al dander. Dan moet hem zijnen naesten vrient onder het graf stellen / ende zijn cleet verscheuren van leetschap. Daer na loopẽ sy alle wech met groot getommel / want sy segghen: so haest als hy begraven ende toegedect wort / dat hem dã een muys inden neuse bijt / so dat hy eenen schreeu doet / eñ wie desen hoort / dat dien binnen 30. dagen na volgẽ moet. Daer na loopen sy met vreesselijc geschreeu wech / op dat sy de stẽme vanden dooden niet en hooren. Ende inden loop buct hem een yegelic driemaels neder / raept garsch / slijck oft aerde op / ende werpet achterwaerts over thooft teghen tgraf sprekende: Sy sullen bloeyen ghelijck dat cruydt / Sommighe segghen: O Godt ghedenckt dat wy aerde zijn.

Daer na gaen sy alle inde voorkercke / wasschen haer handen / setten haer neder / terstont staen sy weder op / ende versetten haer dryemaels / eñ bidden het vers Oze. int 13. Hy heeft den doot eewelick verslonnen / etc. Daer na geleyden sy de clagende vrienden thuys / die moet seven daghen bervoets op daerde blijven sitten / ende zijnen vader clagen / en derf ooc in 30. daghen niet baden / scheeren laten / noch eenige wterlijcke vreuchde hebben. Desen heeten sy dat gheheel Jaer eenen clagher. Terstondt seynden sy hem een hert Ey / bolachtich ende ront / segghende / dat den dooden alsoo is / ende dat zijnen wille hier en daer loopt / ende niemants vrient is / niemant voor hem seker etc. Daermede troosten sy den claghenden.

Vande biechte ende boete der Joden.

DE biechte der Joden is alleen Gode / hoe wel sy oock onder maleanderen biechten op dese wijse / als eenen so groote sonde op hem heeft / dat hy in vertwijfelinge slaet / ende hemselven niet troosten en can / so schrijft hy sulcke zijn sonde sonder naem op een briefken / ende slaet het op den stoel des oppersten Rabbi / als dan den Rabbi dit briefkẽ vint / schryft hy hen troost ende boete op een ander briefken / ende leyt dat by deerste / daer vint dan den sondaer bescheet ende absolutie.

Haer boete is in allen manieren ghelijck des Paus in wterliche sackcleedinghen / gebeden / vasten / etc. maer in geen veranderinghe des levens / vernieuwinghe des ghemoets ende ouden menschs: maer so boven aengewesen is / in veel gepleers / keerssen / singẽ / gebaren / eten / asschen / cleederen / thienden / etc.

Vande thienden der Joden.

VEle vanden Joden (niet alle) tot eenen grooten schijn der vroomheyt ende heylicheyt / verthiendẽ op dalder neerstichste al haer ghewin ende goeden / den thienden penninck haer armen wtreyckende / dwele wel seer goet ware / waert dat het ooge niet schalck en ware / ende dat eygen nut / roem ende gherechticheyt daer in niet ghesocht en worde / so Christus betuycht Matth. 23. ende dat sy daer neffens dat grootste niet achter en lieten / namelick recht / gerechticheyt / liefde / ghelooue / ende bermhertichheyt teghen den naesten / dat sy haer eyghen profijt soeckẽ / bewijst haer eygen spreecwoort: Geeft de thienden op dat ghy rijck wordt / Sy treeken sulcx wt het 3. cap. Mal. Versoect ende beproeft my met de thienden / oft ick v niet overvloedige gebenedijdinge inder stadt gheven en wil / etc. Also coopslaẽ sy met onsen Heere Godt / Godt eenen penninc gevende om negen die sy behouden. Dat heet Christus een splinter sien / ende een Kamel verslickẽ. Sommighe en zijn niet so seer beneersticht met de thienden. Besiet van waer de thienden af comen in dit deel der Chronijcke byden Oproer der Boeren / Anno 1525. gheweest.

Vanden woecker der Joden/ die hy ſonder ſchrift/ onbillick ghenomen/ ende veel onbillicker te nemen toeghelaten wordt.

Woecker der Joden ſonder conſciëtie waer op gegronveert.

DE Joden nemen den orlof haers Woeckers wt de gheboghen ende qualÿck verſtaen ſpreucken/ Leuit. int 25. Deuter. int 23. Item Deute. int 28. namelick: Ghy ſult veel volcken leenen oft woeckeren/ eñ van niemant ontleenen. Item/ Ghy ſult vanden vreemden woeckeren / maer van uwen broederen niet. Hier vergheten ſy de Conditie ende den Niſi die daer aen ghehangen is: Iſt dat ghy mÿn verbont hout eñ in mÿnen wille leeft/ etc. ſoo ſal v alleman te voeten vallen ende tot genaden comen/ maer ghy niemanden. Maer nu ſy verſtooten zÿn / ende de Wet Godts ouertreden/ oock al de Propheten van aenbegin ghedoodt hebben/ ſo en luydt gheen dinck weynigher op haer / dan deſe voorgemelde met conditie gheloefde ſpreucken. Daerom gaet ſlechts veel meer dit latÿn ouer haer / dat daer volcht int voorghemelde capit. Deut. 28. Den Vreemdelinck die by v is/ ſal ouer v climmen (verſtaet/ iſt dat ghy mÿn verbont ouertreet/ ende niet in mÿne wetten en blÿft) maer ghy ſult tonder ghewórpen worden ende onderligghen / hy ſal v leenen/ maer ghy en ſult hem niet leenen/ hy ſal dat hooft zÿn / maer ghy den ſteert/ etc. Eñ veel ander vermaledÿnghen daer ſy nu onder ſteken. Daerom en behoortmen deſe openbaer dachroouers niet alſo ledich gaende op de cuſſens te gheneren/ ende tot ſchade van alleman/ int lant onthouden. Want veel treffelicke wÿſe liedẽ onwtſprekelicke groote ſchade aenwÿſen/ die ſy landt en lieden toeuoeghen/ ende haren woecker in ſulcker maten wtrekenen/ dattet een wonder is hoet de werelt mach verdragen. Deſe vyanden des Christelicken geloofs onderhouden wy met ſulcken geproncк leechgaende/ ende niet alleen leedich/ maer met allemans ſchade/ alſo dat Vorſten eñ Heeren achter haer waſſchen en ſitten. Jae ſeg ick niet alleen en gheneren wyſe met alder werelt achterdeel/ maer ſchuddent haer ouer/ ende makenſe tot grooter Heeren dan wy ſelue zyn. Help God/ dat de werelt alſo wil bedroghen zÿn: eñ der Monicken / Joden ende diergelÿcke goutwormẽ niet ontberẽ en wil/ daer en helpt noch roepen/ ſchrÿuen noch preken teghen. Sulck oncruyt / Cruytwormen ende ſprinchanen en lÿdtmen niet alleenlick/ maer men beſchudtſe/ gheleydtſe/ ende men hout meer van haer dan van onſes Gheloofs ghenooten. Ende ſo eenen ſlechs teghen ons gheloone hoeſt / ende alleen erghens aen eenen dwaſen van menſchen verſierden Artÿckel twÿfelt / dien en moghen wy niet lÿden / Slechs wech naer tvyer met dien Ketter/ ende deſe openbaer beſpotters ende laſteraers Chriſti/ Marie/ des Euangelÿ eñ des gheloofs/ etc. lÿtmen niet alleen: maer zÿn nu der Vorſten Factoren/ ende in alle geſelſchappen de voorſpraken/ die tot de Heeren een open deure hebbẽ/ daer een vermeynt Christen voor de deure ſittẽ moet. Dit doet altemael dat gelt/ daer ſy mede ſmeren ende om varen. Daer mede bewÿſen wy oock wat wy voor Chriſtenen zÿn/ dat wy met de Joden in een gat blaſen/ eñ ſo Paulus ſeyt: in een Joc treckẽ/ hier ſpeurtmen onſen ÿner om Chriſtum/ de Jodẽ en ſouden ons niet willen aenſien waert dat ſy in onſe ſteden waren/ ſo veel houden ſy van haer geloove/ ende het is enckel gheueynſtheyt (ſo ghehoort is) wat ſy met ons bedrÿuen / etc. De Vorſten dieſe ſouden verdrÿuẽ oft tot eerbaerder hanteringhe houden/ met ſtrenghe verbiedinghe haers gheſoecks/ die nemen een ſtuc oft portie vanden woecker / ende latent gaen ſoot gaet met allemans ſchade / nemẽde eenen cleynen buet vanden roof / ende laten haer volck (welcks vaders ſy te zÿne behoorden) verderuen/ villen en ſchauen/ alſo Eſa. int 1. cap. ſeyt: Haer Vorſten zÿn medegeſellen der dieuẽ/ etc. Sy binden deſe dieuen eñ dachroouers op den hals der borgheren/ gheuen hen vrÿheydt van deſen te woeckeren / roouen / ende hen met der ſelner verderuen ende ongheluck te gheneren/ Ja heerlick te meſtẽ / om een cleyn gewin vande woeckeraers. Eñ en zÿn niet ſo beſcheich/ dat/ ſo wat henlieden aende Jodẽ toegaet: dat hen dat thien dubbelt aende borgeren (die door haer bywooninghe ende woeckeren in verderuen ende onordeninghe comen) afgaet. Nu nae wtrekeninge van wÿſe lieden/ ſo en zÿn de Joden met haer leenen niet nut / oft ſy al wel enc ken om niet leenen ſonder eenigen pant/ op beſtemden tÿt corts wederom te geuen/ want dat archliſtich ghemeyn volck ſoude hem daer op verlaten eñ altÿts meer en meer op een goede auontuere ende geluck nemen/ oft by auontueren eens gelt reghende/ daermede liggen ſy onder den Jode/ dwelck ſy anderſins wel ſouden verſpaert hebbẽ (want wiſt den dief niet waer henen/ ſo liet hy dicmaels zÿn ſtelen onderweghen) daer toe ſo en eet een wolf gheen termÿn/ terſtont verloopt den tÿdt (waer op den Jode loert) omme / ende dat verhoept gheluck heeft den verpanden gelaten/ Jae het iſſer erger mede ghewórden. Alſ dan wil den Joden cort afbetaelt zÿn/ ende worpt den armẽ te rugge om de hooftſomme/ ick verſwÿghe den onlÿdelicken woecker/ des verloopen tÿts/ dat ſy niet en leenen dan op eenen pant / daer toe nauwe het vierde deel/ met eenen geſetten termÿn / en hÿt daer en tuſſchen niet en loſt/ dattet verbeurt eñ veruallen is. Cort af/ de Joden zÿn met haren woecker de werelt eenen ondrachelickẽ laſt/ eñ effen ſo weynich nutte: Als de Geeſtelicke met haer Clooſteren/ ende de Cooplieden met haer Compaenguien oft gheſelſchappen. Noch wilmen ſlechs ſulcke lieden hanthauen / verantwoorden/ etc. Maer op eenen ſulckẽ pot als de werelt is/ dient een ſulcke deckſel. Dit en ſeg ic niet/ om datmen hem daer aen ſal bekeeren oft ſtooten/ nademael ick wel weet datmen in deſen ouden balch den nieuwẽ wÿn niet en vaet/ ende dat aen deſen ouden balch ende ſack (ick meyn de werelt) geen dinck en helpt: Maer op dat ick haer doch haer dwaeſheyt aenwÿſe/ eñ haer / haer ſeluen voor ooghen ſtelle / wat een ſchoone Poppe ende Jonckvrouwe dat ſy is / ſulcke nachtwlen behooren in een ſulcke duyſterniſſe. Vele hebben op veel plaetſen ſeer gheroepen ende groote moeyte gehadt tot datmen de Joden verdreef / nu roeptmen meeſt datmenſe blÿuẽ late / ende dat laten veel wÿſe toe/ den welcken ick oock toeualle / nochtans met ſulcker conditie/ datmen hen den woecker ſtÿf ende ernſtlick inden ban legghe/ ende datmenſe wat eerbaerlicx metter hant laet doen / op dat ſy ledich gaende onſer niet en beſpottẽ/ dat wy als Inwoonders hen te voren aerbeyden/ ende haer als Vreemdelingen ledich gaende onderhouden/ dat ſouden ſy billick door de vuyſt belachen/ ende ons de vÿghe bieden / ende Eſels ooren wÿſen/ te wÿle dattet ouerúloedich ghenoech ware / dat wÿſe als wtlãders beyde des Gheloofs ende landts/ oprapen/ by ons laten woonen/ ende hanteren: Maer dat wy daer toe perſt haer knechten ſouden zÿn/ dies gheſchiet ons effen recht/ op dat wy met hen dẽ weluerdienden vloeck draghen ſouden/ Deu. 28. Den Knecht eñ vreemdelinck ſal ouer v heerſchappen/

Cooplieden ende Compaengnien.

pen / ende desen sprencke wort beyde aen Joden ende ons verwaende Christenen ghelijckelick waer. Also moetet gaen/alsmen God verschupft. Also can Godt knechten met knechtē/ den eenen boeue met den anderen straffen ende verulocken/ende het moet also toegaen/wanneer wy achten dat sy onse gheuanghenen zijn/ so zijn wy haer gheuanghenen. Dat can een God zijn/die sulcken meesterstuck met der werelt sonder haren wille/Jae tegen al haer aenslaghen/bedrijft/eñ altijt dat tegenspel speelt.

Werelt beschreuen. Och Godt wat soudemen deser doouer hontscher seuchscher werelt segghen/ sy heeft ooren ende en hoordt niet / een hert sonder verstant/ verhert als eenen Aenbeelt / sy acht dat peerlken gelijck als de Seughe oft den Esoopschen speelman. Soudemen dat Heylichdom niet dē honden gheuen/ so en behoortmen waerlicx de waerheyt niet voor de werelt te werpen / ende alle roepen ende preken is te vergheefs / Jae sonde ende schande/wat men haer schrijft ende seyt/ ende het gaet altemael slechs tot een ghetuyghnisse ouer haren cop/ want der werelt en is te raden noch te helpen/sy willet also hebbē/ ende haer is wel inde leugen/ sonde ende schanden/Psal. 4. ghelijck eender Seughe int slijck waerse hem yemandt onderwint te wasschen ende int spoelwater te drijuen/tegen dien grijst sy/ende verstopt haer ooren daer voor als een slanghe. Ey datmense dan nae den raet Christi in haren slyeput sitten late / ende in haerder ongerechtichheyt ende vuylicheyt versmooren/ want in dit schandelic huys deser werelt en is toch niet dan enckel duysternisse/Tyrannije eñ ongherechtichheydt / hy is een sot die hem eenigher ghereechticheyt by desen schandelicken ende beslabden sack vermoeyt oft verhoeyt/ende eenigher billicheyt by haer verwacht:niet dan enckel liegen/bedrieghen/ buyghen is haer daghelijcks broot/sy baeyt/Ja mest haer in sonden/ende is der waerheyt vattich oft vatende niet anders dan dwater eens Segels. Het zijn enckel te vergheefsche loechtslaghen inden wint oft int water gheslaghen / ende een liedeken eenen doouen ofte dooden ghesonghen watmen met haer goets beghint. Daerom soudemen met Christo wel dien dwasen yuer sparen/ den welcken nu vele met velen hebbē/met roepen/ schrijuen eñ prekē/namelick dat sy den duyuel geerne wilden deuchdelick maken/eñ de dooue werelt hoorende/sy stropen ende brocken haer de waerheydt voor / Jae strijcken haer de selue als eenen bry inden mondt / die sy doch weder wtspouwen/ recht als oft becoutens golde/oft als laget aen haer inspreken/nemmermeer gedenckende dat Godt effen alsoo wel verboden heeft den Seughen ende honden de waerheydt voor te stropen / als den hongherighen aen te wijsen gheboden. Want in somma dese licht vyantsche werelt/is eñ blijft een rijck der duysternissen/waer in de Duyuel Vorst ende God is/daerom en derfmen hem geens lichts noch overeencomens by haer vermoeden/ ende niemant en late hem vreemde zijn/so hem alle ontrouwe ende schande in dit leughenhuys ghemoet/want de waerheyt is daer in inden ban/ maer de leughen / duysternisse ende alle goddeloos wesen ganckbaer munte ende dagelijcks broot. Een dinck verwondert velen / dat de Vorsten haer officie nu so hooch opproncken/ ende niet weynigher een roede ende straffe der sonde ende quaetdoenders/dan eenen schilt ende handt der armen te zijn/ willen ghesien zijn: hoe dat sy den woecker / voorcoop / ect. beyde byden Joden ende Christenen so vry laten henen gaen sonder eenighe straffe / Jae haer tot sulcke ongeual / (als en waerder van te voren niet ongheluckts genoech in)in tlandt/ roepen/ toelaten/ghelepden/ handthauen/ ende henlieden daer toe brieuen eñ seghelen geuen/ slechts om een cleyn deel des roofs/eñ settense(alle mā tot schande eñ schade) op tsvolcks necke / als eenen Wolf onder de Schapen. Dat heet des landts vader zijn / den vroomen beschut ende den boosen ghestraft / ende wanneer sy somtijdts eenen armen ghemoeten/ die ergheens in eens Papen Artijckel eenen twijffel heeft/help Godt hoe leuen sy daermede / daer soude van sketters weghen dat landt ondergaen / hy en hout niet van het Sacrament ofte vande eere der heyligen/daer wil den Duyuel oock deuchlick zijn / ende om Godt yueren. Maer die Christum/Sacrament/Heylighen ende al ons ghelooue op eenen hoop bespotten ende al wetende belachen / die onthoutmen vry in Vorsten Houen in eeren / Jae zijn de Vorsten ghesellen. Wie en soude hem niet verwonderen van sulcker gherechtichheydt der fijne werelt? Wie en soude hem niet verwonderen van dese nieuwe Herders ende Vaders des landts (ick meyne de Voorgangers)die haer schapen sulcke Wolue sonder eenige honden ouer den hals stellen: Ontsinnich is de werelt ende vol sonden ende schande/haer Baals Papē zijn stomme honden/die nemen oock (also hem Godt in Dauide inden 50. Psalm beclaecht) een deel mede/ ende swijgen op het oorcussen daer henlieden wel op is / stille / ende latent gaen soot gaet/also gaet het dattet Godt ontferme. Ick verswijghe hier de listighe coopen / financien/ voordeelen / grepen / bedriegherije in alle waren/met welcke de Joden sonder eenighe conscientie ende straffe met ons coopslaen / hoe sy de Christenen voor recht omdrijuen voor ghegheuen schult / ende niet selden den ghegheuen pant en loochenen/ende daer na de handen der Rechters (die nae ghiften ende gauen rechten) smerē / daermede de armē zijn recht vercorten ende tot eenen bedelaer maken. In somma / het is een archlistich onuerdragelic arch volc/ also/datter een spreeckwoort wt ghewordeni is by vele/niemant en derf dencken dat hy eenen Jode lecke/hy sie slechs wel toe dat hy hē niet en beschijte/want van henliedē en coemt schier niemant (weyniger dan van eenen Muyl stooter) onbedroghen/ noch draechtmense met allemans achterdeel hoe lancks hoe meer op den rugghe / ende hebben ouer al beter recht ende plaetse/oock ghenadigher Heeren/dan de ghemeynde Christenen selue. Och wat behoeuet veel woorden / my verdriet vander werelt onbillicheyt te seggen / sy is vol ongerechticheyts ende arghelists/ Jerem.4.5.ende en wil nochtans gheen dinck weynigher te zijne gheacht zijn: maer vol gherechticheyts / van welck sy haer daghelijcks beroemt/teghen Christum eñ zijn Apostelen/maer wie haer niet op dē mont/ maer op de handen siet / die beuint oft haren roem waer sy / Jae wel waer / het zijn enckel woortspreucken der Woluen / ende al haer gerechticheyt gaet in woorden henen/ende is effen also waer/ als by de Joden de lief de tegen den Christen. Voorts maken wy met onsen woecker de Joden verhert/ want sy zijn vrolic ende achten dit voor een ghebenedijnge Gods/ dat wy hen tot ghenade moeten comen eñ haer knechten zijn / waermede sy in haren sin verhert/volherden/ ende geuen hen oorsake Christum te versmaden / ende haerder blintheydt. Totten arbeyt (om veel onraets te voorcomē) soudemen die leechgaende luye honden iagen / naedemael gheen leechgaende Christen en behoort gheleden te worden/ veel weyniger eenighen Jode. Dat sy dit deden / soo soude alleman

man sonder spot redelick met haer handelen/ op datmense met goede exempelen van haer voorneinen afleyde ende Christo ghewonne. Ende dit mocht wel ghescien/ want de Luytersche/Twinghelsche/Dooopersche ende Pausche handelen toch wel met malcanderen. Also gaet het noch heden te Roome ende in Italien toe/die altijdts in sulcker saecken gheschickter ende wijser dan wy dwase Duytschen geweest hebben/ als datmen hen toelaet / Jae ghebiet/ niet te woeckeren: maer yet eerlijcks te hanteren. Also zijnder tot Chair in Egyptē wel 15. duysent die altemael Coopmanschap ende ambachten doen/maer de dertele sotte Duytschen moeten altijdts wat sonderlincks hebben/ dat hen de ketelinghe ende den moetwille verdrijue. Godt gheue dat wy eens wijs worden/ ende niet altyts in sulcker voeghen luysen inden pels en setten / ende den Duyuel alsoo ouer de deure en schilderen/ hy coemt och laten andersins niet dan al te haest int huys. Anthonius Margarita een ghedoopt Jode ende Leser tot Augsborch/meynde/ waert datmen de Joden alleen tot den arbeyt dreef/ ende den schadelicken woecker by haer int verbodt leyde/ eñ datmen anders gheheel ende al broederlijck met haer handelde / so souden sy eerst recht in haer seluen gaen / ende haer lancduerende gheuanckenisse ende den toren Godts kennē/ende eens ghedencken/hoe gaet het altijt toe/dat wy een so gheheel arm verworpen volck zijn / so lange sonder Scepter ende Propheten/ten moet met ons niet recht toegaen/dat wy ons also in swaren arbeyt/teghen alle beloften Mosi ende der Propheten gheneren moeten.

Den voorghenoemden Anthonius wenscht oock / als een eruaren man/ dat hy selue mondelinge met de Ouerheden mocht spreken/ om hen te aenwijsen de merckelicke schade die landen ende lieden wt haren woecker volcht/ waermede de werelt berooft ende heymelick wtgheschept wordt. Item hoe dattet beyde Joden ende Christen aen lijf ende siele/eere ende goet so hoochlick vorderlick zijn soude / dat sy totten arbeyt gehouden wierden. Seytmen sy souden de neeringhen ende ambachten verderuen die te voren ouerladen zijn / waert dat sy totten arbeydt ghehouden wierden. Antwoorde: Ey men moetse doch also ledichgaende / met woecker ende boosen arbeydt onderhouden/hoe veel te beter mochtet ghezijn/so sy yet redelicks bedreuen. Sotten zijn wy/ Monicken ende Joden willen wy eer leechgaende in alle pronckerije mesten/dan dat sy selue met redelicken arbeyt haer neeringhe soecken. Ende eer hem yemant van een duyt aen zijnē handel van eenen Jode liet hinderen / hy gaue eenen Jode eer eenen gulden te woecker.

Nu datmen doch grijpe / wiltment emmers niet hooren / wat den woecker der Joden bedraecht/ende hoe hy rontsom hem eet als den Kreeft oft Cancker.

Hoe veel eenen Gulden in xxij. Jaren woeckers bedraecht.

Grouwelickē woecker. VAn eenen gulden twee Franckforder Hellers te woecker alle weke / ende voorts woeckers woecker tot de hooftsommen gherekent/bedraecht int eerste Jaer xj. stuuers v. heller.

Int tweede Jaer eenen gulden iiij. ß. vj. heller.

Int derde Jaer twee gnlden vj.ß.

Int vierde Jaer iij. gulden xix. ß. v. heller en half.

Int vijfste Jaer vj. gulden iij. ß. ij. heller en half.

Int seste Jaer ix. gulden iiij.ß. ij.heller.

Int seuenste Jaer xiij.gulden xv.ß.viij.hel.

Int acht Jaer xxij.gul.iiij.ß.viij.heller.

Int negende Jaer xxxiij.gulden ix.ß.eenen heller en half.

Int thiende Jaer xlix. gulden xxij. ß. twee heller en half.

Int elfste Jaer lxxiiij. gulden x.ß. vij.hel.

Int twelfde Jaer cx.gul.xviij.ß.vj.heller.

Int derthiende Jaer clxiiij. gulden xviij.ß. drie heller.

Int vierthiende Jaer ccxliiij.gulden vij.ß. viij.heller.

Int vijfthiende Jaer ccclxij.gulden x.ß.vij. heller.

Int sesthiende Jaer.D. xxxvij. gulden x.ß. vijf heller en half.

Int seuenthiende Jaer D.cc. xcvj. gulden xvj. ß. vj.heller.

Int achthiende Jaer M. clxxx.gulden xviij. ß. iij.heller en half.

Int neghenthiende Jaer M. Dcc. xlix.gul. xviij. ß.iij.heller en half.

Int xx. Jaer twee duysent/D.xcij.gulden/ xvij.ß.iiij.heller.

Int xxj. Jaer drie duysent acht hondert xlj. gulden/xiij.ß.iij.heller en half.

Int xxij. Jaer vijf duysent ses hondert xcj. gulden xvi.ß.iij.heller en half.

Item 25.gulden in twintich Jaren/brengen verloops 51854.gulden 13.ß. ses heller en half.

Item alsmen acht hellers voor eenen Albus ende 24. Albus voor eenen gulden rekent / soo brenghet in somma 58. duysent 336. gulden 9. Albus drie heller en half.

Item 20. gulden in 22. Jaren / maken verloop/hondertmael duysent / derthien duysent 833.gulden/15. Albus 7. hellers Franckforder weerde. Maer in Albus 138. mael duysent ende 85.gulden /8. Albus 7.heller.

Dit stelle ick altemael de werelt voor oogē/ niet daerom/dat ick verhope dat sy haer sal laten ghesegghen / ende den rechten kerrewech volghen/wel wetende dat sy totter waerheydt gheen oore en heeft/ ende dat haer niet te raden noch te helpen en is/ mē latet slechts gaen soot gaet/sy moet doch nae haren Godt haren loop hebben / dat sy dat rijck des duyuels / een wildernisse eñ duysternisse blijue / waer in de leughen gesocht ende bemint wort/ ende dat licht ghehaet. Maer daerom segghe ende vertelle ick dit / haer tot een ghetuychnisse ouer haren kop/dat sy hooren moet (maer niet gheloouen) wat een schoon dans dochter dat sy is/eñ wanneer sy haer alwel stelt/ als oft sy teghen haren Godt den Duyuel zijn wilde/de lasteren oft de boosheydt verbieden/ af legghen ende hem een breucke betuynen / soo breeckt syder hem wel thien daer teghen op. Also soudet oock gaen/ wanneermense al schoon becouttet ende daer toe brachte/dat sy den Joden den woecker verboot/ende tot eerbaerder hanteringhe hielt/ so soudender Joden / Jae ergher dan Joden onder de Christenen opstaen ende in haer stede metter Jode spiesse loopen/ gelijck alreede menichfuldich ghescſhiet/so dat eenen dicwils blijde ware dat hy eenen Jode aen eenen gemeynden Christen vinden mochte. Daerom en is metter wereldt niet te beghinnen/ sy is tot alle goede wercken bedoruen eñ onbequaem / Jae niet dan enckel oncruyt / daerom en is sy om dat Oncruyt wt te roepen / ende totten Acker Godts / der trouwe ende waerheydt (ten sy dat sy tegen haer seluen wil zijn / ende haer seluen wtwyen) niet ghewijet: Maer veel meer om de leughen te planten / duysternisse te bouwen/ eñ in somma/ de waerheyt wt te roepen.

Werelt afgemaelt. (margin, beside "noch te helpen en is/ mē latet slechts gaen soot")

De werelt tot alle goede wercken onbequaem. (margin, beside "Daerom en is metter wereldt")

Daerom swijghe slechs alleman stille / ende en make hem seluen (hemselfs hier in bedrieghende) gheen te vergheefsche hope / dat hy yet oprechts metter werelt beginnen oft wt te richten meyne. Helpt Godt sy en hoort niet/alsoo alle de schriftuere betuycht. Het is altemael den dooven ghesongen/ inde wint ghesaeyt ende gheslaghen/ en die edel fijn Peerle der waerheyt verstoort/verschudt ende voor de seughen ende honden ghestropt. Maer wilmē emmers spreken oft schrijuen wt Godt/ so salment haer altemael alleen tot een ghetuychnisse ouer haren cop segghen / ende niet tot beteringhe / dewijle Christus voor de werelt (die den geest der waerheyt niet en can op nemen Joannis 14.) niet en bidt / ende altijdts alleen tot die ghene spreect/ die ooren hebben om te hooren/ op dat hy niet te vergheefs inden wint en spreke.

Jodē en salmē niet totten gelooue dwingē/ tgelooue sal vrij eñ onbedwonghen zijn.

Ick en wil oock dat bouen vertelt is wt Margarita ende andere / niet ghesèyt hebben/ datmen also met ghewelt met den Joden soude omme gaen/ als veelmaels gheschiet is/ende dat dul ghemeyn volck voorts snorre eñ swerme / dat onderste opwaerts keere / soo zijnen aert is / oock niet op datmen henlieden ons ghelooue met ghewelt opdringhe/ dewijle datmen in gheloofs saken niemant noch te dwinghen noch te dooden en behoort: Maer op datmense tot eerbaren arbeyt houde/ om daermede haer broot te verweruen / ende datmen hen slechts den woecker niet toe en late / want als wijt hen ghedoochden ende door de vingheren toesaghen / tot dat sy haer vol suychden ende rijck woeckerden / ende daernae inuielen ende hen altemael namen: dat waer effen als wanneer yemant eenen den voet hielt/ ofte aende leederen stuende tot dat hy in een huys clomme/ ende alle dinck daer wt stale / ende daer nae den seluen als eenen dief hinghe/ op dat de diefte oft tghestolen goedt tot hem quame ende hem bleue / ghelijck in dese Historien eensdeels ghesien wort: Maer haer daer toe te brenghen/ den pandt sonder eyghen ghesoeck noch woecker/om de hooftsomme weder te gheuen/en waer niet onrecht. Maer het ware veel billicker / datmen hen opt eerste niet en ghedoochde te woeckeren/so bleuen sy ende wy onbedroghen.

Totten gelooue niet te dwinghen.

Der Joden Brant / marter/ veriaghinghe ende wtroedinghe in Vranckrijcke / Italien ende gheheel Duytscher Natie.

Joden verbrandt ende schier geheel wtgheroept op veel plaetsen.

ANno duysent twee hondert ende achtentnegentich/ vergaderde een Edelman van Franckenlandt (den Rintvleesch ghenaemt) een ghemenghelt Volck/ om teghen de Joden als teghen de Turcken te trecken/ende de selue te vernielen. Die doode dat Jaer ouer de hondertmael duysent Joden/van S. Jacobs dach tot op S. Mattheus dach / tot Wurtsborch/ Nurenborch ende inde steden daer ontrent/om dat Sacraments wille. Sy hadden oock inden sin dese door gheheel Duytschlandt wt te roepen/ maer Coninc Aelbrecht onderquamt/ ende stelde desen oproer af.

Anno 1317. nam den Coninck van Vranckrijck alle Joden in zijn gheheel landt al haer goet/ ende gaf eenen yeghelicken eenen ouden stuyuer weder/ende hietse op den staendē voet wten lande trecken.

Grouwelicke straffe in de gheheele werelt.

Anno 1349. was de groote sterfte in de gheheele werelt/also dat menich landt meest gheheel wt sterf. Sommighe Zeeschepen quamen te lande met groote goeden/daer gheen leuendich mensche in en was. Den Paus tot Auion besloot hemselue in een camer/ende en liet geen menschen in veel weken by hem comen / altijdts by een schouwe ende een groot vyer sittende. De sterfte quam oock nae Straesborch/ ende daer storuen haest byde sesthien duysent menschen/ waer af dat dit quam en conde niemant bedencken.

Ten laetsten wentelde den cloot op de Jodē/ die souden dies een oorsaecke zijn / ende in alle landen de Bornputten door behendicheyt / ende heymelicke practijcken ghefenijnt hebben / daerom wierden de Joden oueral verbrandt/ vander zee af tot in Duytschlandt ende Italien. Tot Auion beschermdense den Paus: Op sommighe plaetsen beleden de Joden dit / van sulcks aenghesproken ende ghepijnicht zijnde/ by auontueren meer wt smerte der Martelisatien: dan wt schult. Euenwel soudemen dat fenijn in sommighe Fonteynen geuonden hebben. Doen verbrandemense in veel steden. Basel/ Straesborch/ende Vrijborch/hieldense deser saecken ontschuldich / ende dat henlieden daerom gheen ghewelt aen te doen en ware. Den ghemeynen man / dat veelhoofdich rasende swermende Dier/(waer voor hem elcken wijsen smorghens seghenen soude) werdt oproerich in dese drie steden / ende wilden slechs datmense metten vyere wtroeyen soude / doen moesten syse verbranden/ alsoot eenen daerom ghehouden Raedtsdach besloten hadde. De Heeren van Straesborch en wildē daer in niet verwillighen/ seyden dat sy redelicke Joden hadden / sonder schade van alleman. Doen wierden sy van eender gemeynte ouerloopen/ den ouden Raedt afghieset/eenen nieuwen ghecoren / ende verbranden den Amman der stadt vier mijlen weechs van daer / die tot Benfelt welghehouden leefde tot in zijn graf toe / ende moeste te voren met zijn kinderen deylen als of hy doodt hadde gheweest. Daer nae op eenen Saterdach deser oproersche weke verbrandemen al de Joden op haer Kerckhouen / beyde mans ende vrouwen/tot ouer de twee duysent. Sommighe Moeders nammen haer kinderen met ghewelt totten doop/sommige liepen met haer kinderen int vyer/ op dat sy niet gedoopt en wierden. Het werdt wtgheroepen / dat de ghene die den Doop wilden aennemen/souden beyde haer lijf ende goedt behouden / weynich keerden weder. Doen wierden alle panden ende brieuen weder ghegheuen / haer haue ende goedt onder de Borgheren ghedeylt. Dit goet was moghelick dat Fenijn/dat de Joden doode. Euenwel warender veel vrome Borgheren die gheen deel daer aen hebben en wilden/maer haer deel aen onser Vrouwen sticht toe voechden/ende doen ter tijdt gheuielder groot goedt aende Domkercke/ sommighe gauent andersins om Godts wille. Also nam een yeghelicke stadt exempel van dander / ende meynden dat sy haer Joden oock moesten verbranden/ alsoo dat in alle steden aenden Rijn de Joden verbrandt / weynich sonder al haer haue ofte goedt inde ballinckschap veriaecht wierden. In sommighe steden stieten de Joden haer huysen selue aen brandt / droeghen haer goedt daer in op eenen hoop/ ende verbranden haer seluen daer in / op dat sy noch haer goedt dese grouwelicke Christenen niet te deele en wierden.

Oproer des ghemeyn volcks om der Joden wille.

Siet mijn Leser om Godts wille / hoe dattet op Aerden in desen Seughenstal toegaet/ hoe datter niet waerachtichs noch bestādichs in en is / Wat een belachelick Vastenauontspel ende Fabelwerck wy altemael voor Gode zijn / hoe beweghelick ende oproerich alle dinghen in eender onoordeninghe gaen/ Wat een merckelick fabelgrijpen eñ tasten in dese duy-

sternisse

sternisse der werelt van alle kinderen Ade ghe- schiet. Somma wat een woeste Babilon dese werelt sy/ nu maectmen Cloosters/ Tempels/ beelden/ alderley Ornamenten met groote onkosten/ terstont breecktmen dit met wille als een dwaes dinck weder af/ waermede wy onser dwaes heyt ende blintheyt selue ghetuyghenisse gheuen. Nu roeptmen de Joden int lant/ ende gheeft hen plaetse en ruymte om te woeckeren/ ende arme benoodighen lieden te schauen ende te villen/ tot verderuinghe van landt ende lieden/ alleen om een cleyne portie ende buet vandē woecker die de Heeren daer af hebben/ dan doot oft verbrantmen sen weder. Nu ghelooft de werelt dit/ nu datte. Nu beghintmen dese Seckte/ dan de ghene. In nooden en weet sy niet waer sy hechten sal oft haren ancker in werpen. Nu gheeft sy dien/ dan desen de schuldt haers ongheluckx/ zweeft ende dwaelt alsoo op dese woelende Zee omme/ als een ledich Schip van elcken wint ghedreuen. Ick meyne dat dit Narren zijn/ alsoose Christus noemt/ die op een zant gheboudt hebben/ ende haer op dat leech Riet Egypti hebben gheleent ende verlaten.

Werelt wat

My doet wee dat ick sulcke dwaesheydt in alle de werelt ende boecken (die nochtans wijsheydt souden leeren) vinde/ niet dan enckel Pausdommen/ Decreten/ Alcorans en Talmuts/ vol leughenen ende menschen seeueren/ ende dit wort van alle de werelt/ als Heylichdom ende Godt selue/ met grooter deuotie/ reuerentie ende superstitie ghelooft ende aenghebeden.

Somma/ de wereldt wil ende moet eenen Paus hebbē/ dien sy te wille ende te dienste wel alle dinck ghelooue/ al soude sy hem stelen oft wter aerden grauen/ en al waert datmen haer alle daghe eenen name/ so soude sy haest eenen anderen soecken.

Werelt en can sonder Pausdom niet leuen.

Wie dese saecke met ernst aensaghe/ dien en waert gheen wonder dat hem zijn herte inden lichame van weenen brake/ ende hemseluen eer duysentmael te steruē wenschte/ dan dese iammer ende blintheyt te siene. Sietmen dan als Democritus spottelick aen/ so soude eenē van lachen bersten. So suckelt de werelt als eenen droncken/ ouer al/ ouerdweersch heenen/ ende hoemense worpt/ soo keert sy eenen Sot opwaerts/ watmen haer vraecht: soo is dwaesheyt haer antwoorde/ wat sy bemint en soect: dat is leugen/ Wat sy eert/ vreest ende aenbidt: dat is de Duyuel/ Godt gheue oft sy hem alwel (als billick) Godt noemt/ oft hoe sy wil/ wat sy ghelooft/ dat en can sy niet gheloouen. Daerom dunckt my dat alle man slechts stil swijghen soude/ ende dat water zijnen vloet laten. Het is nu swijghens tijdt/ waer af Amos int vijfde capittel/ ende den Predicant Salomonis int derde capittel seyt/ bysonder in dese alder onghelatenste werelt/ daer alleman zijn ooren totter leughen ende tottet oorcrauwen/ vander waerheyt heeft afgeneyghet/ en slechts inden wterlicken mensche leeft.

Vietal ghelouē/ en ghelooueu niet met allen.

Daerom dwalen wy alle/ bouen al dese/ die eenen gheheelen sack vol yuers vatten/ nu dit/ dan dat leerende/ nu dit/ dan dat werende/ daer af singhen/ schrijuen ende roepen sy/ als oft ouerredens oft becoutens ende in roepens golde/ ende dat dat toomloos Peert (de werelt) vā zijnen loop met gheweldt op te houden ware. Ende waer sy alschoon op een plaetse weren ende voor den wech staen/ so loopet terstont eenen anderen afwech/ daer ment niet weder afghebrenghen en can. Daerom plaecht onser vele eenen dwasen yuer te vergheefs/ dat sy gheerne wt desen Seughenstal/ Duyuels rijck ende dit verwerret Babilon een Paradijs maken souden/ dat alle dinc in eender ordene recht toeginghe/ dwelck doch niet moghelick en is/ ende niet dan eenen dullen yuer sonder conste is/ dewijle dat rijcke des Duyuels totten eynde toe verwerret/ duyster/ vol leughenen/ onordeninghe ende ongherechticheydts moet blijuen/ ende in haren loop voorts varen/ hoe langher hoe rasender/ Daer by seytmen: Alst inde werelt recht toegaen sal/ soo en wil ick niet meer leuen. Daer en hoortmen niet dan boosheyt/ ende deen boeuenstuck op dander/ noch en willen vele (dwaeslick) niet aender wereldt vertsaghen/ soecken ende hopen noch altijdts te veel goedts daerin/ ende willen oock altijts veel goedts met haer beghinnen/ eere met haer behalen/ ende haer raden ende helpen/ maer altemael te vergheefs/ dwelck my de eruaringhe gheleert heeft/ ende daerom dien yuer wech geleyt hebbe/ die ick veel te dwaeslick ontijdich heb wtgheschut. Ick wil haer met dit boeck den Adieu ende Vale ghegheuen hebben/ ende haer/ haer seluen voor ooghen stellen/ op dat sy doch sie wat sy ghelooft/ hoe sy huys hout/ wien sy dient/ etc. Ick ben aen dit schoolkint versaecht/ een ander leeret soo langhe als hy wil/ so versie ick my dat hy daermede effen alsoo veel wtrichten sal als ick. Wiet niet gheloouen en wil/ die besoecket/ wie lust heeft den doouen te singhen/ die singhe/ ende werpe dat Heylichdom al wel voor de honden ende swijnen/ maer dat hy wel toe sie/ dat zijt niet met voeten en treden/ ende hem te loone verscheuren/ Christus die wel weet wat inden mensch is: en sal hem niet lieghen/ ende hem gheschiet alsdan effen recht/ dewijle hy den raedt Christi niet gheuolcht/ en dat fijn peerlken wt dwasen yuer voor de honden ghewor pen heeft. Godt gheue dat wy niet ontijdich voor Godt sonder beroepinghe en handelen/ ende sonder beuel/ bootschap aende vremde en werven. Metten huyse Godts van Godt gheleert/ en heuet gheen noot.

Gheen beteringhe vander werelt te hopen.

Vanden scheydbrief ende ander ghebruycken der Joden.

INden Talmut is een boeck van scheydbrieuen/ maer seer verre vanden text Deute. int 24. capi. die daer bescheydelick de oorsaecke des ouerspels ende ander schādelicke hoersche wercken/ ghelijck oock dat achthienste capitt. Leuit. aenwijst/ ende dat woordt Eruas/ vermach. Wanneer nu een Jode den Rabbi de hāt smeert/ so scheyt hijse om een yeghelicke oorsake/ teghen Mosen. Daerom haer oock Christus aenuoer ende berispte/ Matth. int 19. cap.

Sy houden oock de wet Deut. int 25. capit. vander swagherschap/ ende vanden schoen wt te trecken/ ghelijck al dander. Want niemant meer zijn afgestoruen broeders wijf en neemt/ Jae der verlaten weduwe mach haer wel (dien aengaende) vanden leuenden broeder met ghelde lossen/ daer de schrift vanden schoen wt te trecken ende int aenghesicht te spouwen/ ende van gheen gheldt te gheuen seydt. Sy hebben oock daer toe eenen vremden schoen/ ende daer by gheschiet oock een wonderlicke ceremonie/ wanneer de vrouwe den swager den schoen wt treckt. Sy schrijuen oock veel/ wanneer de vrouwe gheen hant en hadde/ dat sy den schoen ontghespen moeste. Sy zijn in sulck sotswerck seer neerstich/ gelijck wy int Pausdom met den Canon/ met Wijen/ Horas/ bidden/ ende kercken ghebruycken. Maer wat de hooftstucken zijn/ dat Godt ende de broederlicke liefde aengaet/ dat laten sy ongheacht doorvaren. Sulcke fijne gheloouen zijn alle bouenvertelde ghe-

 loouen/

looouen / ende zijn in somma enckel Pausdommen/aende Ceremonien ende Elementen deser werelt ghebonden. By hen allen en achtmen de gerechtichept/ het ghelooue noch bermhertichept niet/sy zijn altemael slechts met dē wtwendighen gheprонck bemoept. Dat noemt Christus een mugghe siften / ende een Kemel verslinden/die in clepne onnootsaeckelicke/Ja verboden stucken / soo neerstich zijn / ende dat grootste alsoo laten door varen/ daert gheldt: daer hebben sy een so rupmen conscientie ende sifte/men souder ionghe honden door bupelen/ ende daer niet aengheleghen en is/eñ dat Godt niet van ons en epscht / daer toe keeren sy een wtermaten neerstichepdt/ ende hebben een soo enghen sifte/datmender oock een mugghe mede opuanghen soude. Dat heeten verkeerde lieden / die verwerde sinnen hebben/ ende brantmalen aen haer conscientie/1.Timoth.4.

Van alderley lasteren ende bedelerye der Joden.

DAt vasten ende vperen der Joden is alsoo ghedaen/ dattet met gekijf ende yver sonder eenighe deuotie/meer wt ghewoonhept ende roem gheschiedt: dan wt lust ende liefde tot Godt. Ende oft sy alschoon een deuotie hebben/so is sy so vleeschlick/ alleen op datse God wederom in haer landt helpe / Heeren make/ ende dat sy die groote drupuen eten. Waer by de Heere beyde haer vasten ende vperen niet hebben en wil / Esaie int 58. Daer en is oock gheen bitterder nydigher volck op aerden/dat malcanderen min quytschelt ende vergheeft/ oock dat meer haet ende nyts / twists ende gekijfs heeft / oock sonder ophouden onder haer seluen / dat selue verborghen sy nochtans wt vreese/so seer als sy connen/ voor de Christenē/ dat het niet luptbaer en worde/ alsoo dat veel ghelooouen/waert datse God noch heden insette/int lant van beloeften/ dat zijt selue niet een iaer behouden en mochten/ wanneer Godt alschoon door de vingheren sage/ ende zijn wange niet ten heimwaerts en trocke oft en wreecte. Het is oock een volck dat aen oneenichept een welbehaghen heeft. Als sy met malcanderen twisten/so en lept hem niemandt daer tusschen diese schepde/sy beschamen ende versmaden oock malcanderen voor de lieden. Sy hebben oock gheselschappen/partye ende verbontenissen onder malcanderen/ ende so soude dicwils hét onderste tot bouen gaen so sy dorsten/ Jae soude yemandt schrijuen sepdt den voornoemden Anthonius / wat grooten twist ende ghekijf/ haet en nijdt/ dootslaghen ende verraderyen / oock teghen de Christenen ende ouerheden/van dese seckten ontspringhen / men behoefde wel een bysonder Chronijcke. Daer worden noch heden sdaechs veel Joden op veel plaetsen (alsо oock te vooren inder Chronijcke aengewesen is/tot elck Jaer ghetal) gedoot ende verdreuen/ ouermidts haer boeuenstucken ende verraderyen.

In somma wat cander goedts van dit verworpen verhert volck gecomen/de wijle eenen bysonderen vloeck ende blinthepdt (so Paulus aenwijst) ouer haer sweeft. Jae seg ick/dewijle sy Christum verstooten hebbē/Jae niemant en betrouwe haer/oft sy al wel vā liefde weenden ende wonderteeckenen deden.

Haer bedelaers ende arme lieden houden sy also strenghe/dattet Godt ontfermen mochte/ ende het is gheloghen dat sy gheen en laten bedelen/ sy moeten iammerlick omme loopen / sommighe vier oft vijf hondert mylen/vanden eenen Jode totten anderen. Dat is waer / sy en latense niet voor de Christenen comen/maer wat is dat/de Christenen en laten oock hen armen voor de Joden niet comen. Eenen moet oock segelen/brieuen van haren Rabbi by hem hebben / dat hy redelick is afghescheyden / vroom/ behoeftich/ ende dat hy van goede lieden comen sy / ende moet eerst voor veel Joden comen / eermen hem oorloeft te bedelen. Alsdan staet den armen vp haer Kerckdeure/ daer gheuen sy hem dat hy gheerne meer hadde. Des vrijdaechs ende alle vperauont/ moeten sy daer erghens veel Joden tsamen zijn inde hupsen gaen bedelen/maer op de vperdagen voor de hupsen staen bedelen/ende wachten oft daer yet vande tafel opghenomen ouerblijft / aldaer de wt ende ingaende biddende/datmense niet en verghete.

Wanneer nu een arme dienstmaecht gheen gheldt by henlieden en heeft / so en can sy geensins gheen man ghecryghen / want sy en lijden niet dat aerm en aerm tsamen comen/segghende: dat sy niet dan bedelaers en maken / daerom moeten de Vaders ende Moeders deser armer maechden oueral omme treckē ende bedelen/ tot dat sy haer kinderen een houwelicks goedt vercrijgen/ oft sy moeten eewich dienen. Sy houdent oock met haer knechten ende het seuende vry Jaer/ ghelijck met alle ander wetten/ende dispenseren met Mose wanneer ende hoe sy willen / niet anders dan ghelijck den Paus met het Euangelium.

Vander Joden crancheden ende alderley Ceremonien in eender sommen.

ANthonius Margarita sepdt / dat inder waerhept alderley plaghen ende sieckten/ als Pocken / Pestilentie / Lazerye / Vallende sieckten/nae der menichte gherekent/meer by den Joden zijn dan by den Christenen / ende dattet gheensins niet en is so sommighe mepnen/dat sy deser plaghen ontleghen zijn. Oock hebben sy tot Praghe op haren vrijhof een eyghen sieckhupsken.

Alst Dondert ende Blixemt hebben sy haer eyghen ghebedt / Louen Godt ende en veureesen haer niet/ghewoonlick den 91. Psalm biddende / maer dat sy daerom vrolick zijn alst dondert/om dat sy haren Messiach verwachten/dat en can Margarita niet grondelick bewijsen. Ist emmers waer/ soo nemen zijt wt Esaie 29. capit. ende Psalm: Dominus in turbine veniet. Ghy sult van Godt der Heyrscharen besocht worden met donder / storm ende groote stemme/ etc. Sy hebben oock veel vreemde Ceremonien met haer kinder bedtsters. Daer loopt een oudt wijf met een bloot sweerdt ontrent dat kinderbedde / om alle ghedrochte te verdrijuen.

Item sy hebben soo menigherlep toerustinghe/cleedinghe ende Ceremonien/ in haer Synagoghe/ met bucken/crimpen/ aluen/ schudden/sacken/sitten/ ligghen/opstaen/ gaen/roepen/singhen/wasschen/ alderlep offeren/beweghinghen der leden/stille metten/dat dit leurewerck verdrietelick ware altemael te vertellen/v sy ghenoech dat ghy weet/dattet ghelijck alle ander secten een enckel Pausdom is/daer niet dan menschen gheboden ganckbaer zijn / Godts gheboden swijghen inder ellende/ gheheel veracht zijnde. Haren Talles moet effen zijnen aert hebben/vijf knoopen ende acht draden. Item aende vier hoecken /quispels/vande welcke een yeghelick vijf knoopen heeft / welcks disdoeck den oppersten Priester om thooft wentelt / welcken daer nae alle Joden ouer derthien Jaren oudt zynde / naeuolghen met lof/ dat hen Godt dit Heylich ghebodt Der Joden Talles oft Misgewaet

gheboden

gheboden hebbe/ dat nemẽ sy Num. wt het 15. int eynde. Talles is een wit hayren oft haerloos doeck/ ghefoormeert gelijck een groot viercant ammelaken/ met quispels ende knoopẽ so hier bouen staet. Haren Tephillin is oock vreemt toebereypt/ lachelick te hooren ende te sien. Sy nemen een viercant stuck calfleders/ wentelent wel acht dubbel ouer malcanderen/ ende naeyent met enckel calffhayr tsamen/ dat selfde calf moet oock van eenen Jode ghesteken/ getout/ ende gheheel ende al toebereypt zijn/ ende gheen Christen handt daer aen ghecomen zijn. Daer nae naeyen sy op dit dick leder noch vier lederkens met sommighe ingheleyde briefkens ende schriften/ Dat nemen sy eens deels Exodi 13. Deuter. 10. Daer door treckmen eenen nestel toegeknoopt/ dattet den Rabbi aent hooft gae/ ende dat het leder tusschen de oogen blijue/ dwelck vreemt te aensien is. Daer nae hebben sy schier dierghelijcke leder/ het een met een hol lederken ghelijck eenen vingherhoet/ gheheel opghenaeypt/ daer in doen sy gheschreuen parckement wt Exodi het 2. capittel/ ende trecken daer door eenen langen nestel met eenen sluyer/ ende bindent aenden slinckẽ arm/ bloot op den elleboghe/ den nestel om den armen ghewonden tot voor op de handen/ ende maken een vreemt monstrum (ghelijck onse Bisschoppen aenden Outaer) van hem.

Tephillin der Joden.

Voorts hoe sy desen Tephillin maken sullẽ/ hebben sy groote sorghe ende last/ eñ een groot boeck daer af gheschreuen. Liefde ende ghelooue blijft altijts achter/ de Duyuel voordert altijts meer Ceremonien/ op datmen het rechte hooftstuck verghete.

Dit seg ick slechs/ op dat wy der gheloouen ende seckten dwaesheyt aensien/ ende hoe datter geensins gheenen Gods dienst/ waerheyt/ kennisse Godts/ Liefde ende ghelooue op aerden en is/ al wat mensch heet/ gaet met sotswerck omme.

Nu den voorghenoemden Talles ende Tephillin seghenen sy ghelijck wy onse Misghewaedt ende kelcken/ eermense aendoet/ ende en doruen veel ghebeden niet spreken/ ten sy dat sy die eerstghenoemde stucken aen hebben.

Beuaert der Joden.

Doenmen rekende ontrent de duysent Jaren hebben de Joden een groote Beuaert nae Reghensborch ghehadt/ tot eenen Jode Jehula Chosit genaemt/ dien schrijuen sy veel wonderteeckenen toe/ hoe dat hy alle dinck ghewe ten heeft/ wat ouer al gheschiede. Dese heeft haer leeren deuotelick bidden met ghebuckten hoofde/ ende datmen beyde zijn groote teenen aende voeten tsamen houden soude/ ende een weynich inde aerde steken/ nochtans niet te vast/ ende dat dit groote deuotie ende verhooringhe van Godt mede brengt. Dien volghen sy noch heden sdaechs in haren Tempel nae. Dit volc is vol superstitien/ heeft veel secreets in al haer schriften ende Tittelen. Item metten cijfer ende ghetal der eerster letteren/ ghelijck onse Monicken met dat woort Eua/ Aue Maria/ Jesus/ etc. omghegaen hebben.

Sy aenwijsen oock groote streken ende oorsaecken al haeder Ceremonien/ gelijck als dat Rationale diuinorum byden Paus/ hoe ende waerom datmen hem bucken sal/ hoe diep/ op Monicsche maniere. Sy doen oock dickwils drie schreden achterwaerts int ghebedt ende niet meer/ daerom datse Exodi int twintichste/ als Godt Mosi zijn wet ghegheuen heeft/ door een groot wonderwerck wt grooter vreese in eenen ooghenblick/ drie mijlen achterwaerts vanden Berch souden ghecomen zijn. Om dit te gedencken/ doen sy dese drie schreden achterwaerts.

Bediedinge der drie schreden der Joden.

Vande Kerckendiensten der Joden in haerder Synagoghe.

HIer waer veel te segghen van het vercoopen haerder officien eñ Kerckendiensten/ diemen op bestemden tijdt der schoelcloppers te coope biedt. Maer wie can al haer boeuerije ende ghuychelwerck beschrijuen? Den Mispape is ondercooper/ ende verhoocht de kerckendiensten/ wie dmeeste daer voor geeft/ dien mach hy ten derden ende vierdemael ouer laten/ nochtans met condicie dat hy alle Sabbathdach afstaen wil/ soot een ander coopen wilde. Somtijts comender twee rijcke Joden malcanderẽ te spijte/ op een hooghe Feeste om eenen gulden oft twee/ dat brengt dan moordelicken thoren/ nijt ende ghekijf. Van dit ghelt onderhoutmen de kercken ende armen/ so bouen aenghewesen is.

Haer ghebou midden inder Sinagoghe met Trappen verheuen/ noemen sy Almenor/ daer houtmen de ghedachtenisse der dooden/ ende men leest ende wijst daer de Wet af. Ghenomen wt Ezechiel int 46. capittel. Maer sy en schrijuen ghelijck by ons/ niemandt in haren Sielbrief/ dan wie gheldt gheeft. Sy bidden dat Godt deser sielen wil ghedachtich zijn/ ende haer stellen int Paradijs met Abraham/ Isaac/ etc.

De Kerckendiensten zijn menigherley/ deen dat den opperstẽn Prelaet toecoemt. Dander/ welcks officie is/ dat hy neffens den Voorsangher stae ter slincker zyde/ als hy de thien gheboden leest: ende te roepen die neffens hem staen/ (ghelijck de Diakens) als den beroepen seghent. Item een die de keerssen dat gantsch Jaer ouer aensteeckt. Die den wijn gheeft/ daermen dẽ Sabbath mede wt ende in segent. Daer speurtmen veel eerghierichheydts/ haet ende nyts/ want altijdts ghewelt voor Recht gaet/ ende wie bet mach: die doet bet. Item het Officie der Opheffinghe der Wet/ die moet cloeck ende sterck zijn/ ende de vijf Boecken Mosi dapper ende lichtelick om hooge heffen/ om den Almenor also ront omme gaen/ ende de ghemeynte laten sien.

Ampten eñ Godsdiensten der Joden.

Desen moet wel toesiẽ dat hy niet en struyckele/ op dat hy de vijf boecken Mosi niet vallen en late/ dwelck de hoochste oneere ende een dootsonde ware. Daer voor souden alle die inder Sinagoghe waren/ langhe vasten moeten/ ende de sonde met goede wercken oprichten eñ afquijten. Sy hebbent oock voor een teecken van een ghewisse ongheluck/ dat dit gheheel Jaer ouer haer gaen sal. Daer nae vercoopen sy eenen anderen Tempel dienst/ welcks ampt is: Als hem den Voorsingher nae dat hy de Wet ghelesen heeft/ neder set/ so neempt dese de thien gheboden om eenen benghel ghebonden/ ende wintse wederom om dat hout/ grootelicx hoedende dat hyse niet bloot en aengrijpe. Daerom en ist niet boeckwijse/ maer op een gheheel parckement vel/ groot ende wijt van malcanderen gheschreuen/ ende veel vellen aen malcanderen ghenaeypt/ om een hout ghewentelt. Welcks dit Ampt is/ dat nemen sy Exodi int derde/ Sacharie int vijfde capittel.

Voorts neemt hy doecken ende wintse bouen ouer dat perckement/ hier nae stelt hyse op/ ende trecter een mantelken ouer (ghelijck wy dat Sacrament) van sijde/ flouweel/ ende goude laken/ nae dat de Feesten zijn. Ouer dat selue mantelken/ hangt hy naemaels een silueren bleck aen een silueren keten/ op dat bleck staet gheteeckent/ wanneer ende hoemen dit Wetboeck ghebruycken sal. Dit mantelken eñ alle ander doecken totten Wetboeck

Der Joden afgoderije met de thien Ghebodẽ/ gelijc der Christenen met het Sacrament.

behoorende/ noemen de Joden Mappa/ dwelc gheen Hebreeusch / maer een Franchoysch woordt is/ want meest alle Joden der Duytscher Natie/ ende voor al die aenden Rijn woonen/ hebben wt Vranckrijck verdreuen gheweest/ waer af sy noch hedē s'daechs veel sulcke Franschoysche woorden behouden hebben. Daer nae coopen gemeynlick de Jonge knechten een Ampt / dat sy de Mappa ende tsiluer en bleck als den voorgaenden de Wet ghelijck een kint inwint/ byder handt hebben/ eñ tselfde den voorgaenden presenteren oft toereycken / ende grypen bouen aende houten daer de Wet aen ghewonden is / dwelck sy een Hout des leuens heeten / nement Prouerbiorum wt het derde capittel.

Joden wt Vranckrijck verdreuen.

Daer nae vercoopen sy oock veel ander sots Officien/ ende also haest als den schoelclopper al de officie vercoopt / so beghinnen sy terstont dat gaepspel/ om haer officien te proberen / eñ terstont coemter eenen in zijnen dienst voorts/ doet den voorhanc vande Arcke wech/ de welcke / hoe grooter Feeste/ hoet costelicker is van goude stucken / ghemeynlick met voghelen bestickt/ ende hy doet daer nae dat deurken (dat sy den ghenaden stoel heeten) open/ ende neemt alsoo de thien Gheboden daer wt/ ende gheeftse den Voorsingher op zijnen arm. Met dien beghint de gantsche ghemeynte te singhen/ getrocken wt Numer. in thiende / Psalm. tweeentsestich/ Esaia in het tweede capittel. Maer het rijmt hem daerop ghelijck dat Euangelium op de Ceremonien der Bisschoppen als sy aen den Outaer staen met haer Diakenen/ Trawanten / Knechten / boeckussers / etcet. Daer zijn oock veel meer ander onsprekelicke Ceremonien eer een yeghelick zijn Officie volbrengt / recht als een spel te aensien: De vrouwen kijuen seer om de gatē vande voorkercke/ gelijck de Nonnen affiende/ alsmen op den Almenor de Gheboden om draecht/ alsoo dat zijt doch sien moghen: ist dat zijt niet cussen en moghen / niet anders dan ghelijck de onse om dat Sacrament kijuen. Dat elck gheslachte een eyghen Kercke heeft / nemen sy wt het twelffte capittel Zacharie.

Ende hebben veel ordeninghen begonnen / also in haren Talmut staet/ eer zijt daer toe gebracht hebben/ om hoererije te verhoedē / sulcken grooten deuotie heefter altijt by henlieden gheweest in haer Sinagoghen.

Sy hebben oock een ghebedt/ dwelck sy alle daghe seuenmael spreken / ende noement ghelijck de Papisten haer seuen ghetijden / wt den 119. Psalm: Jck heb v seuenmael inden dach gheloeft. Sy schrijuen oock in haren Talmut seer veel van dit ghebedt / datmen daermede oock een siele wter hellen helpen mach. Jn dit ghebedt (dwelck sy Kadesch noemen) zijn thien woordē stracks tegen Christum gestelt begrepen/ die sy dicwils wt vreese in haer bidboecxken wt laten / ende daer voor een leghe spacie hebben/ ende luyden alsoo / dat sy haer bucken (verstaet de Christenen) tot eender dwaesheyt ende ydelheyt / (verstaet Christum ende alder Heydenen Goden) ende bidden tot eenen Godt die niet helpen en can. Met dese woorden spouwen sy driemaels wt tegen Christum ende zijn ghelouighen. De Venetianen hebben voortijts de Joden ghedwongen dese puncten daer wt te laten/ ende hen gheboden enckel ghelüwe Bonetten te draghen.

Menigherley Secten der Joden.

De Joden zijn oock onder henseluen (ghelijckt met alle Secten ende Duyuels Sinagoghen gaen moet) ghedeylt. Daer af in mijn Chronijcke/ nu cortelick aengheroert ende ouergheloopen.

Schribe oft Schriftgeleerden zijn die/ welcke op de letter der schrift steunen/ als die Rabbi/ ende meynden oock dat Godtsalicheyt ware veel weten/ const/ clappens/ disputerens/ ende de schrift van buyten connen. Dese meynden dat sy het leuen inder schrift hadden / soo Christus seyt/ daer sy doch den doodt (ghelijck noch heden alle Letterknechten in beyde Testamenten) daer in vonden ende aten / so Paulus seyt / de letter doot: den Gheest maeckt leuendich. De letter is oock dat Velum ofte Voorhanck / die noch heden alle Joden ende Letterknechten/ oock int Nieuwe Testament/ voor de ooghen hangt. Ende dit heeft altijdt gheweest/ ende sal altijts blijuen / een doordreuen/ verkeert/ archlistich/ opgheblasen / ghierich/ hertneckich / ende bloedtghierich volck / want sy staen vast op de letter als op Godts Woordt (waermede hen de Duyuel een ghespe stelt) ende vatten dies als yueraers Godes / eenen yuer / woelen eñ rasen wt eenen dwasen yuer/ niet nae de conste/ teghen alle de gene die den sin Christi eñ den gheest der schrift voorgeuen. Gelijck voor Christo den Propheten/ naemaels oock Christo ende den Apostelen gheschiet is / ende noch gheschiet: Alsoo sullen sy totten eynde toe haerder vaderē mate veruullen/ ende dit sullen sy altemael doen (soo Christus seyt) om Godts wille/ verhopende Godt daermede eenen dienst te doen. Also moet Christus altijdt om Christus wille lijden/ eñ Christus/ Christum doot slaen. Dese ende de Phariseos noemt de schrift Impios, Godtloos/ die effen wel de alder grootste sondaers / Godtsschalcken / aertsboeuen / ende bloetghierighe aertsvyanden Christi zijn / ende dat selue niet weten/ gheloouen noch zijn en willen: maer die ghesien willen zijn als Straffers/ Rechters eñ veruolgers der seluer. Met dese heeft Dauid/ Christus ende de gheheele schrift veel te doen/ dat sy se der sonden ouertuyghen / ouerwijsen / ende onder den vloeck werpen.

Schribe oft Schriftgheleerde die op de letter der schrift staen.

Dese sondighen meest al om de letter teghen den heylighen Gheest / daerom en can Dauid henlieden niet goedts ghebidden/ maer slechts wrake dat sy wtgheroeyt werden / so dat oock Christus niet veel voor haer en bidt / noch met henlieden te doen te hebben beueelt / daer hy nochtans de sondaers niet en vloot/ maer hem tot henlieden voechde/ om haer te helpen/ ende steldense verre Jae verre voor dese gheloosloose hooftvyanden der waerheydt/ als dat sy hen sullen voorgaen int rijcke Gods. Vande welcke Christus oock ghetuychnisse gheeft / dat sy de schrift niet en weten / noch haer cracht verstaen / soo syse nochtans haers sins op haer duymken van buyten conden / ende aen een snoercken hadden.

Nu en denckt niet / dat alleen het Oude Testament/ oft den tijdt Christi Schribas ghehadt hebbe / daer zijn altijdt de wereldt vol Schriftgheleerde ende gheueynsde/ oock heeft dat Nieuwe Testament zijn Schribas ende Ypocrijten. Maer dat is des Duyuels eewighe conste / dat hy de schrift altijdt valschelick nae het wesen der letter wtleydt / oft van hem verre achterwaerts bediet / op dat slechts niemandt en ghelooue/ datter nu sulcke grouwelicke lieden zijn / also bediet den Paus dat wee wee den Schribis ende Hypocritis ghedreycht op den tijdt Christi/ de Doopers ende ander op Luther/ Luther op de Doopers/ Swermers ende school leeraers/ als Thomam/ Gabrielē/ Decreten/ etc. Jck wilde dat een yeghelick de Schrift met vreesen eñ beuen in zijnen boesem bediede/

Elcken tijt heeft zijn gheueynsde eñ Schriftgheleerde.

bediede / altijdt sorghende dat hy niet selue een Hypocrijt oft Schriba en sy / ende hemseluen aensiende voor eenen spieghel gae / so sal hy by auontueren eenen vinden. Want Esaias betuycht / dat alle menschen schalcken ende hupchelaers zijn / ende dat alder menschen mondt niet dan dwaesheyt ghesproken en heeft. Wie eenen geneyns den wil vangen/straffen oft versnappen / die vanghe ende straffe hem seluen. Oock stater dickwils inder Schrift / dat onse const en wijsheyt ons seluen bedriecht. Item dat wy noch niet en weten / wat ende so wy behooren te weten / 1. Corinth. 8. Item dat wy mits veel weten tot sotten ghewordden zijn / ende dat ons onsen disch tot eenen strick ghewordden is. Item dat wy midts veelheydt niet en weten. Somma de schrift berispt doorgaens onse dwaesheyt / blintheyt ende onwetenheyt / noch dunckt ons dat wijt al weten / ghelijck de Schriftgeleerde / ende eten noch hedensdaechs vander schrift / als vanden boom des wetens goet ende quaet / den doodt / daer hy ons nochtans tot het leuen soude ghedijen / dat maeckt den voorhanck der letter / dat wy den sin Christi ende dlicht des Gheests nemmermeer en gecrijghen.

Pharisei
Geestelicke Joden Moncken.

Pharisei waren ghemeyn gheestelicke heylighe Joden / niet hooch gheleert als de Schribe / maer van schijnbaer heylich leuen / daerom sy Hypocrite waren ghenoemt / dat is geueynsde ende Pharisei / dat is wtghelesen oft afghesonderde. Deser gheestelicheydt ende roem en stont niet op de schrift ende veel wetẽs / als der Schriftgheleerden : maer op heylich leuen / de Wet ende goede wercken / vande welcke syder oock sommighe wt eyghen voornemen selue vercoren / ende tot de Wet hielden / als cleedinghen / gheenen wijn drincken / ghelijck by ons de Monicken / haer leuren aent Euangelium lappen / ende als ter salicheydt te cleyne / haer statupten den woorde toe doen.

Saducei.

Saducei loochendẽ de verrijsenisse der dooden / als oft de siele metten lichame storue / en namen niet meer boecken aen dan de vijf boecken Mosi / de Propheten ende alle ander wierden by haer als ongheloofweerdich gheacht.

Essei.

Essei leefden in grooter abstinentie oft afbreuck / in eten / ligghen / cleederen / drincken / spreken / etc. Die haer dit leerde / noemden sy Christum oft Messiam.

Morbonei.

Morbonei hielden dit voor Christum oft Messiam diese in alle dingen leerde rusten / stil zijn / ende den eewighen Sabbath houden.

Genistei.

Genistei waren dese / die van Abrahams zade haer gheloofden afghecomen te zijn. Want veel Joden inde gheuanckenisse Babylonie / verlieten niet alleen de Wet / maer verlieten oock haer eyghen wijuen / ende hingen de Babyloonsche wijuen aen : Maer doen de verlossinge quam traden sy wederom met haer kinderen tot de Jodẽ / die nu haer wijfs behielden / deelden haer nae de gheuanckenisse van dese / ende noemden haer seluen Genisteos / Abrahams zaet. Hierom en weet gheen tegenwoordich Jode / oft hy van Abrahams zade sy / ofte eens Heydens Afgodsche Babyloniers. Waer by sy haer op de promissie Abrahe niet meer en conden steunen / wanneert alschoon nae de letter opt vleesch luyde ende bediedt werden soude.

Veel Joden hoerenkinders.

Meristei.

Meristei scheyden de schrift / geloofden sommighe Propheten / sommighe niet / voorgheuende / dat sy niet al wt eenen Gheest ghesproken en hadden.

Samarite.

Samarite hieten dese / die alleen de wet hielden / ende niet anders aen en namen.

Hiemerobaptiste.

Hiemerobaptiste waren / die beyde haer lijf ende cleederen seer dickwils wiesschen ghelijck nu de Turcken. Van haer ander seckten / Leest mijn eerste Chronijcke van Oorden ende secten de Joden.

Voorts hoe wel de Joden in veel stucken oneens zijn / ende in veel seckten ghedeylt / ende nu sonderlinghe met Mosẽ dispenceren ende omgaen soo sy willen / so zijn sy nochtans daer in al eens / dat Christus niet Godt oft den beloefden Silo en sy. Sy en ghelouuen oock geen Vagheuier ofte erfsonde. Sy segghen dat hen de Besnijdinghe van Godt ghegheuen is / niet teghen de Erfsonde : Maer hen tot een teecken / om haer daermede wt te teeckenen / ende van andere volcken te onderscheyden.

Besnijdinghe een wtmerckinghe des volcx Godts.

Sy verstaen alle Propheten ende beloeftenissen nae de letter / tijdtelick ende lijflick. Van het Nieuwe Testament en houden sy niet met allen.

Een ghemeyn beschrijuinghe Palestine oft Judee / het Beloefde landt / ende der Woestijnen / door welcke de kinderen van Israel veertich Jaer ghetrocken hebben.

NV aen Syria teghen tZuyden ligt Palestina / anders Cananea ghenaẽt / ouer den berch Libanum eñ Hermon oft Hemath / ende dat landt Neptali / Sebulon / den berch Tabor / de ghelegentheyt ende steden daer aen / aenden berch Antiliban / Cesarea Philippi / Capernaum / Tyberias in Galilea gheleghen. Item de ghelegentheyt Manasse / Gad / Gilead / Esebon in Decapoli. Daer aen stooten ouercant teghen het Oosten ende Zuyden / tegen het woest Arabia / de volcken Amorrei / Ammonite / Moabite / Abarim dat gheberchte / daer aen dat berchachtich Arabia.

An Phenicia ligt aenden Jordaen / eñ Syria teghen het Westen aende groote zee / daer in telt Petrus Apianus Cesareã Philippi. Daer aen ligt teghen de voornoemde zee / Ja aenden Oeuer der zèe binnen tegẽ tZuyden / den berch Carmelus / de gheleghentheydt Manasse ende Ephraim / Item de steden Sidon / Tyrus / Ptolemais / Ancon / Porphiria / Dora / Assur / Sarepta / welcke altemael in Pheniciam ofte Cesaream toebehooren. Daer nae volcht teghen tZuyden Palestinã oft dat lant Canaan / dwelck van Petro Apiano in Judeam / Idumeam ende Gallileam ghedeylt wort. Samaria wordt voor Judea oft in Judeam ghereckent. Nu in Gallileam wort ghetelt ende ghereckent Capernaum / Tiberias / den Berch Libanus / de stadt Nazareth / inde Prouintie ende het Meer Genezareth gheleghen. Nu isser tweederley Galilea / deen teghen de zee / byder Tyriers Prouintie / daer Salomon voortijdts den Coninck Tyri 20. steden heeft ghesconcken een deel Neptalim. Dander verstrect hem teghen het Meer Genezareth / ende der stadt Tyberiades / een deel Zabulon. Plinius nemet voor gantsch Cananeam oft Palestinam / ende seyt dattet hem paelt eñ eyndt aen Egypten / Arabia ende Syria. Idumea seyt Plinius lib. 5. is een landt Syrie / ende heeft teghen tZuyden Arabiam / teghen tNoorden Pheniciam. Maer Petrus Apianus tellet onder de landen Palestine oft Cananee / daer in zijn veel steden / als Elusa / Mapia / Ascalon / Asotus / etc.

Palestina in drie landẽ ghedeylt.

Judea dat derde eñ grootste deel Palestine / wort dicwils voor gantsch Palestinã genomẽ /

ende begrijpt in hem Jerusalem/Jericho/Samariam/Emaus/Gaza/Acharon/Hebron/Bethel/Bethaniam/Bethlehem/Joppe/dat aertrijck Philisteorum/de doode zee/dat Vlacvelt/Pasca/dat deel Moab/Ruben.

Nu aen Palestinam stoot teghen Egypten dat woest/wilt ende berghich Arabia/de woestijne in welcke de kinderen van Israel 40. Jaer met grooten honger/commer ende crupren omghesweeft hebben/waer in oock veel Coninghen/landen ende lieden zijn/die altemael hebben moeten tonder liggen/ende recht als door haer vyanden eenen wech moetē maken/tot dat sy int landt van beloeften ghecomen zijn.

Alder eerst als sy wt Egypten ghetrocken zijn metten Hooftman ende Capiteyn Mosi in Marath/ende tot de 12. Fonteynen Helim quamen/Exodi int vijfthiende cap. zijn sy naemaels in die Woestijne ghecomen/daer dat volck om spijse ende dranck murmureerde/ende dat hen Godt dat Hemelsbroot/ende een gheheel maent lanck enckel Quackels te eten gaf/Exodi 16. Numer. 11. Daer nae quamen sy in Raphidim/daer den murmurerenden water ghegheuen werdt/ende dat sy Amelech verslogheghen. Daer nae aenden berch Syna/daer hen Godt door dienst der Enghelen/de Wet Mosi gaf/Exod. 19. ende 20. Ende hoe Moses ten tweedemael op den berch clam/40. dagen vastede/ende te wijle dat volck om tCalf danste. Leest Exodi 24. 32.

Tocht ende reyse Israels door de woestijne.

Als sy nu nae de woestijne Sinai opbraken nae het beuel des Heeren/ende van Hazeroth op de woestijne Pharam in Cades toelanden/wiert dat volck wederom grimmich ende onwillich/murmureerden wederom/ende sagen achterwaerts in Egypten/nae de vleeschpotten/Meloenen/Kouwoorden ende knooploot. Doen schickte henlieden God vleesch tot verdrietens toe/dattet hen wederom ter neuse wt ghinck een geheel maent lanck/Num. 11. Haest daer nae int 14. cap. murmureerden sy wederom ten thienden male/daerom alle die wtghegaen waren wt Egypten (wtghenomen twee) steruen moesten inder woestijne ende haer kinderen tot boete voor de 40. dagen/40 Jaer inder woestijne omuaren/Numer. 14. Naemaels coemt geheel Israel seshondertmael duysent/duysent/seuenhondert eñ dertich enckel strijtbaer voetknechten/behaluen de rijdende/wijf ende kinderen/inde woestijne Sin/Nu. 11. 26. sonder al wat wt Egypten was getrocken/die altemael tot op twee toe inde woestijne storuē. Dat aenhanghende volck bleef in Cades/dat schickte Moses totten Coninck Edom om eenen vrijen doorganc aen eenē hoec zijns lants/maer alst henlieden ontseyt werdt/trocken sy wederom te rugge met murmureren ende onlijdtsaemheyt/ende braken van Cades op/tot den berch Hor/daer Aaron om zijns ongheloofs wille steruen moeste/Numer. 20. Maer Moses op den berch Abarim/Num. 27. Deut. 34. Doen ruste hem Cananeus den Coninck Arad teghen Israel toe/maer sy versloeghen hem/ende hieten dese plaetse Horma/dat is/Verbannen.

Voorts van Hor trocken sy tot de roode zee/dat sy dat Coninckrijck Edom/(diese door zijn landt niet en wilde laten passeren) omme trocken. Doen wiert dat volck wederom onwillich/ende beyde des arbeyts spijse ende weechs verdroten/daerom Godt vyerighe Slanghen onder haer seynde/dieder veel ombrachten oft dooden. Maer als hen door de metalen Slanghe midts Moses wederom gheholpen wert/braken sy van daer op/ende sloeghen nae sHeeren woordt haren Legher in Oboth/van daer verruckten sy haren Legher in Zeabarim de wildernisse teghen Moab/haer nae het oosten streckende. Van daer quamen sy tot de Beke Zareth oft Zared/die verlieten sy haest/ende sloeghen haer Tenten in Arnon ten eynde der Moabiten landt. Van deser woestijne trocken sy nae Mathana nae Nahaliel/van Nahaliel nae Ramoth/van Ramoth int Dal dat inden velde Moab ligt totter hoochde Pisca/ende Israel sandt Boden tot Seon den Coninck Amoreorum/met bede/haer door zijn lant vredelick ende sonder schade te laten passeren de vrije landtstrate: Maer als hy niet en wilde/so sloech hem Israel/ende nam zijn lant in van Arnon aen tot aenden Jabot/ende tot aende kinderen Ammon. Also woonde Israel inden lande tot Ammoniters tot nae Hesebon. Daer nae sant Moses bootschappers oft bespieders in Jaeser/ende ghewonnen haer* dochteren/ende namen de Amoriters die daer in waren/in/Num. 21.

*Oft dorpe.

Naemaels trocken sy op Basan dat Coninckrijck/om Og den Coninck te bestrijden in Edrai/dien deden sy ghelijck Seon den Coninck der Amoriters/die tot Hesebon woonde/welcken sy versloeghen tot datter niemant ouer en bleef. Daer nae legherden haer de kinderen Israels in dat velt Moab/ouer ghene zijde der Jordaen by Jericho/daer sandt Balac dē Coninck der Moabiten boden tot Bileam den Prophete/die soude op zijn soudije comen/om de kinderen Israels te veruloecken/op dat sy hem niet en deden ghelijck Seon den Coninck Amoreorum/ende Og den Coninck Basan/Numer. 22.

Doen nu dat volck in Sitim woonde/ende dattet nu so gheluckich vander handt ghinck/ende dat den Coninck der Moabiten Balac ghenoemt/wt de Prophetie Bileams schier geheel versaecht werdt/began dat volck zijns selfs te gheuoelen ende te verhoomoedighen/verhief hem midts dat gheluck/ende hoereerde met der Moabiten ende Madianiten dochteren/sy aenbaden oock haer Goden/ende ondergauen haer Beol Peor. Euenwel stilde Phinees Godts thoren weder af/midts dien dat hy den misdader Simri/metter Madianitinne doode/ende dat Moses de Ouerste des volcks aen de lichte galghe hinck/Numer. 25. Dit altemael hoe die kinderen van Israel gereyst hebben/ende waer toe/vant beginsel totten wtganck van Egypten/tot op Josue/wort verhaelt/Deut. 1. 2. 3. cap.

Als nu Moses vanden velden Moab op den berch Nebo clam/inden Tzoph Phasga tegen Hiericho/thoonde hem de Heere al het lant zijnen vaderen toebeloeft/ende daer moeste hy steruen. Josue wierdt in zijn plaetse vercoren/om dat volck voleyndelick in dat landt te leyden/Deuter. 34. die schickte haest bespieders nae Jericho/ende ouerwan de stadt/Josue capit. 2. 6. Daer nae sandt hy bespieders nae Hay henen/ende ghewanse terstont. Josue 7. 8. Daer nae street hy in Gabaon teghen vijf Coninghen/ende versloechse alle vijue/Josue int 10. capit. Int 11. capittel street hy teghen veel Coninghen. Ende vertelt int 12. capittel/in somma 31. Coninghen/die sy verslaghen ende te neder ghewörpen hebben/vanden wttoch Egypti door de woestijne/tot op de ouerwinninghe des landts. Noch en is Jerusalem niet ghewonnen/dat ghewint Judas den Capiteyn na Josue/Judicum int eerste. Eñ hoe dat God tot oeffeninge Israels/sommige volcken heeft ouerbliuen laten/die haer altijts onderstonden/nu metter hulpe der Egypters/nu der

Perssen/

Perssen/etc. Israel wederom wten lande te verdrijnen / daer af leest de boecken der Rechteren/ Coninghen / ende de Chronijcke inden Bybel.

Lutherus inde voorreden op Esaiam deelet also af/Jerusalem oft Judea heeft teghen den morghen de doode zee / daer voortijdts Sodoma ende Gomorra ghelegen hebben/ouer gene zijde der zee ligt dat landt Moab eñ der kinderen Ammon. Voorder ouer ligt Babilonia oft Chaldea. Noch voorder teghen het Oosten Perssia. Teghen tZuyden heeft sy veel landen/ als Egypten/Moorlandt/Arabiam/de Roode zee/Edom ende Midiam. Teghen het Westen ligghen de Philistijnen aende groote zee / de erchste vyanden der Joden / ende bet beneden der seluer zee nae het Noorden ligt Sydon ende Tyrus/ de welcke palen met Gallilea. Teghen het Noorden ligt den berch Libanus / eñ bet daer ouer Damascus ende Syria / Voorder achterwaerts ter zijden Oostwaerts Assiria/de welcke altemael om dat lant Juda ligghen/ghelijck de Woluel om eenen schaepstal/ met sommighe vande welcke de kinderen van Israel by wijlen verbont eñ wederbont maecten/dwelck haer doch niet en halp. Hæc Luthe.

Bysondere ende eygentlicke beschrijuinghe ende afcontrefeytinghe des Beloefden landts/ met zijnder gheleghentheyt/steden/ berghen ende vlecken / van mijle tot mijle / oock de aenpaelders/ wat metten lande paelt.

NAedemael de beworpinghe ende eyghentlicke ghelegentheyt des beloefden landts ende der woestijne / tot het verstant der heylighen schrift wonderlick dienende is/ende recht als eenen sleutel is tot alle Historien ende Prophecijen/beyde des Ouden ende Nieuwen Testaments/so wil ick moghelicke neersticheydt daer toe weynden/dat landt eyghentlick te beschrijuen/ende de rekeninghe ende wtdeylinge der landen/van Accon beginnen/op alle plaetsen vã mijle tot myle/wt Petro Apiano / maer sonderlinghe van Heer Bernharts van Bredenbacks aensegghen / die dit landt selue met veel knechten ende Ridderen beredẽ/ende daer toe eenen constelicken Schilder op zijnen cost by hem bystandich ghehadt heeft / om dit altemael dat sy ghesien hebben / te bewerpen ende af te malen. Ick verhope dat oock sommighe geleerde dese mijnen dienst sullen te goede met danck aennemen/want ick emmers henlieden daermede te dienen begeere / op dat ick my seluen niet alleen en leue ende geboren sy/ anders maken de wtlandtsche vreemde woorden verdriet/onlust/ duysternisse ende hindernisse beyde tot het lesen ende verstant/dwelck altemael wech ghenomen wort/alsmen weet hoe de landen aen malcanderen ligghen.

Opt eerste is te weten/dat dat landt dat wy heylich noemen / welck den twelf gheslachten der kinderen van Israel ghegeuen wert/wiert een deel der Coninckrijck Judee (begrijpende alleen twee gheslachten Jude ende Beniamin) ghenaemt. Eens ander deels dat Coninckrijck Samarie / der stadt die nu Sebaste heet / ende was een Hooftstadt der ander 10. gheslachten Israel benoemt. Maer beyde dese Coninckrijcken metten lande Philistim/hietẽ voortijts Palestina/somtijts Canaan/ ten lesten Judea vanden inwoonende Joden. Nu dit landt was een deel des lants Sirie/ ghelijck Sachsen ende Francken deelen zijn vander Duytscher natie/Lombardia ende Tuscia deelen des Italiaenschen lants/etc. Euenwel om dit bet te verstaen/is te mercken / datter veel landen Sirie zijn/die onderscheydelicke namen hebben. Dat gantsch landt van het water Tigri tot in Egypten lant/ wort gemeynlick Siria ghenoẽt.

Maer dat eerste deel des selfs begrijpende dat landt tusschen de wateren Euphratẽ ende Tigri/ende dat hem streckt vanden berch Tauro tot aende Roode zee/ wort gheheeten Mesopotamia Sirie/also veel gheseyt als midden tusschen de bouenghenoemde wateren. Ende dat selue landt heeft veel volcks / als Perssas ende Medos/ende daer aen stoot Chaldea. Daer in is groot Babilonia by het water Chobar/van welck Babilonia men leest Genesis int 11. cap. Diesghelijcks dat landt Arabia daer aen ligghende/ aenroert de Roode zee. Vierderley Syria. Mesopotamia.

Euenwel dat eerste deel des lants Mesopotamie/waer in de stadt Ebissa is/die voortyts Arath oft Rages Medorum/maer nu Rase genaemt wort/heet bysonder Mesopotamia Syrie/ende dit is de eerste Syria.

Dander heet Celusyria (van oudts gheschreuen Coelet Syria) welcks landt beghint van het water Euphrates/ende eynt hem inde Beke Valanie/die onder het slot Margad vloeyt/ ende valt daer nae inde groote zee. In dit lant ligt de Edele ende vermaerde stadt / eertijdts Antiochia gheheeten/ met veel ander steden/als Laodicea/etc. Celusyria.

De derde heet Syria Phenicis/welcks lant beghint van dat voornoemde water Valanie/ ende streckt hem tot aenden ghehouwen steen inder woestijne onder den berch Carmelo / die daer nae hiet / ende was een weerlick slot der Pelgrimmen/eertijts ghelegen onder de Heerschappije der broederen vander Ridderschap des Tempels. In dit landt waren oock voortijts Edele ende machtighe steden / als Margad / Antherandum / Tripolis / Baruthum/ Sydon/Tyrus/ Accon/Caphernaum/etc. Eñ heet daerom Syria Phenicis/van Phenice Agenonis soon / Cathini broeder / die welcke de machtighe stadt Tyrus ghenaemt / vernieude ende beterde / ende een hooftstadt deses landts maecte/ende haer nae hem selfs noemde. Syria Phenicis oft Phenicia.

De vierde heet Syria Damasci/vãde hooftstadt Damascus ghenaemt/ende dit lant stoot teghen het Oosten aen dat voorgaende. Sy heet oock Syria Libanica / vanden berch Libano die daer in ligt / eñ seer vermaert is/ van welcken hier nae bet wort ghesyt.

Nae dese vierde Syria volcht dat landt Palestina/dat eyghentlick Philistim heet. Daerom is te mercken datter drijderley Palestine zijn/die euenwel deelen zijn der grooter Syrie/ nu bouen verhaelt. Drijderley Palestina oft Syria.

Deerste/ welcker Hooftstadt is Jerusalem met al haer gheberchte/tot aende doode zee/eñ tot aende woestijne Cadesbarne ghenaemt.

Dander/welcker hooftstadt is Cesarea Palestine also ghenaemt/ oft oock Cesarea aender zee/metter gantschen lande Philistim/beghinnende vanden voornoemde ghehouwen steen/ hem streckende tot aen Basan.

De derde / welcker hooftstadt is Bethsan/ gheleghen onder den Berch Gelboe by den Jordaen. Dese derde Palestina heet eyghentlick Gallilea / ofte dat groot velt Esdrolon/ begrijpt oft paelt teghen het Noorden aen Capadociam.

Diesghelijcks zijnder oock drie Arabien / deelen des grooten Syrie. Deerste / welcker Hooftstadt is Boseron ghenaemt / nu ter tijdt Busereth eertijts Bozora gheheeten. Aen dit landt stoot de gheleghentheydt Traconitidis Regio / een landeken / ende de stadt Iturea / Item Idumea / ende Damascus / oock een machtighe stadt. Arabia een landt Syrie.

Dander

De landen Moab/Ammon/Seon/Balan/Philistum/Palestina behooren in Syria.

Dander welcker hooftstadt voortijts heeft Rabath gheheeten/ gheleghen bouen de Beke Arnon. Dese Arabia was dat landt der kinderen Ammon/ hoe wel de hooftstadt den Moabiteren toebehoorde. Item sy was oock inden lande Seon/ met inulietinghe des landts Basan ende des Berchs Galaad. Dat derde Arabia welcker hooftstadt is Mons Regalis ghenaemt/ oft Carath/ oft een steen der woestenije ghelegen by de doode zee/ ende hout onder haer dat landt Moab/ dwelc eygentlick Siria Sebal ghenaemt wordt/ ende daer toe Idumeam ende den berch Seir/ ende dat geheel landt ontrent de doode zee/ tot aen Cades barne/ ẽ tot aen Spongaber/ tot de waterẽ der wedersprekinghe (dat is een eynde inder woestijne) tegen de doode zee/ door de wijde woestijne/ tot aent water Euphratẽ. Dese is groot Arabia/ daer de stadt Mecha in ligt/ daer Machomets begrauenisse is. Daermede sy ghenoech ghesept van landen den Heyligen lande aenstootende/ int gemeyn ende op het cortste (dat is) hoe doch die selue heetẽ. Voorts tot sonderlicke beschrijuinghe des lants/ dat den thien gheslachten te deele wierdt/ alsoot nu is tot deser tijdt/ ende so wijt ghesocht ende beschout hebben/ willen wy nu comen.

Dat heylich landt wordt wtghedeylt in veel deelen/ nochtans altijdts beghinnende aende stadt Accon/ teghen menigherhande plaetsen der werelt/ welcke stadt Accon voortijdts gheheeten heeft Ptolomeida/ ende heeft een seer heerlicke weerlicke ende machtighe stadt gheweest/ een hauẽ ende aenuaerdt der toereysende Pelgrimmen van Europa/ maer nu ouer langhe gheheel ghedestrueert. Maer nochtans van weghen haerder gheleghentheyt/ so worden de linien wtghestreckt ende ghetrocken/ van haer tot aender steden die hier nae volgen. Ende ten eersten neemt dese wtdeylinghe het beghinsel/ nae de rechte linia/ van Accom teghen Tyrum/ ende daer nae tot ander steden daer by. Oock is hier te mercken/ dat dese stadt Accon den heylighen lande noyt en heeft toebehoorende gheweest/ ofte beseten vanden kinderen van Israel/ sy werdt wel toeghetelt den gheslachte Aser/ maer die selue Asaritenen en besatense noyt.

Accon ligt in Phenicia

Dese stadt Accon ligt inden lande Siria Phenicis/ ende heeft by vier mijlen verre den berch Carmelum/ ende de stadt Cappha onder aenden berch ouer gene zijde den Torrent Cyson/ daer Helias de Propheet de Priesteren Baal doode/ also men leest int derde boeck der Coninghen int achthienste cap. Euenwel dat landt Siria Phenicis strect hem wel drie mijlen voorder/ tot aenden ghehouwen steen/ daer eynt hem dat selue landt teghen het Zuyden. Dese stadt Accon was oock seer weerlick ende wel versorcht met stercke ende dicke Mueren/ Vesten/ Thornen/ diepe grachten ende wonderbaerlicke Bolwercken/ ende die stadt hadde een drijcantige forme ende figuere als eenen schilt/ alsoo dat haer twee deelen veruoechden tot de groote zee/ ende die aenroerden met hauens/ etc. Dat derde deel stiet aent veldt/ het welcke omringde/ ende die stadt was aen sommighe eynden twee mijlen breet/ op sommighe noch breeder/ op sommighe minder/ ende het aerdtrijck daer ontrent was gantsch vruchtbaer/ in Ackeren/ Weyden/ Wijngaerden/ Boomgaerden/ met menigherley edele vruchten verciert. Maer ouermidts soo menichfuldighe destrueringhe/ die dan in die landen geschiet zijn/ is oock eyndelick dese stadt ende dat landt daer aen/ gheheel verdestrueert ghewordẽ.

Accon hoe groot.

Prouintien/ Steden/ Berghen/

Riuieren ende Contreyen van Accon teghen het Noorden.

Accon heeft teghen het Noorden.

By vier mijlen van Accon teghen het Noorden/ is een cleyn dorpken S. Lambrechts ghenoemt/ onder den berch Saron ligghende/ niet verre vander zee/ cierlick ende lustich van Wijngaerden/ Boomgaerdẽ/ wateren ende riuieren. Van daer climtmen op den berch Saron/ ende coemt by drie mijlẽ tot het slot Laudaleon/ dat Alexander Magnus (als hy de groote stadt Tyrum belegherde) voortijdts maeckte. Maer Balduinus een Christelick Coninck tot Jerusalem/ beterde ende vernieude daer nae dat selue slot/ ende gaf het sommighe vrome edele Christenen/ die oock van dit slot haren name hadden.

Van daer niet veel verder dan een mijle/ is een wonderlicke Fonteyne van leuenden water/ so de schrift seyt int boecxken der lief hebbende sielen/ welcks Fonteyns wateren met gheruysch vanden berch Libano vlieten/ ende die Fonteyne is moghelick eens steenworps verre vander strate die na Tyrum leyt.

Hoe wel oock de schrift spreect van een Fonteyne/ so zijn haerder nochtans viere van eenderley ghedaente ende forme/ maer niet van eender grootte/ want deene die ooc de grootste is/ ende viercant/ heeft veertich voeten inde lengde/ ende oock inde breyde/ Dander drie byde vijfentwintich voeten lanck ende breet/ al met stercke mueren ende herde steenẽ/ ende onontlosselicken calck van eender lancie lanck op ghelept/ in welcke fonteynen dat water alsoo versamelt ende opghedreuen wordt/ dattet tot allen hoecken ouer de mueren wt loopt. Euenwel zijn daer sommighe Canalen oft Conduyten eens mans diepte onder der aerden veruaet/ die dat water ontfanghen/ ende leydent tot aen Tyro/ daermen met dat selue water alle houen ende dat vruchtbaer aertrijck begiet.

Vier wonderlicke fonteynen by Tyro.

Dese vier Fonteynen en zijn niet verder van de groote zee/ dan als eenen met eenen voetboghe schieten mochte/ ende in dat cleyn begrijp drijuen die selue Fonteynẽ met haer water ses Watermueleus redelick groot/ ende die wateren worden alsoo haest vander Zee verslonnen.

Van dese Fonteyne niet gheheel een mijle weechs na Tyro/ heeft voortyts een vermaerde stadt aende zee gheleghen/ van welcker stadt eere ende lof/ oock macht ẽ sterckte/ heeftmen veel inder schrift/ bysonder inde Propheten Esaie/ Jeremie ende andere.

Vande voorseyde Fonteynen ghinck een Aderwater in costelicke Conduyten/ onder der aerden gheleydt/ tot midden in die stadt/ van welcks ghestichte men noch voetstappen siet.

Die stadt Tyrus is (soomen seydt) van Japhet Noe soon/ naeder Diluuie ghebaudt ghewordẽ/ maer van Phenice lange daer nae als voorseyt is/ werdt sy wederom ghebetert ende vernieut/ ende also een hooftstadt Phenice geordineert.

Tyrus een hooftstadt Phenicie.

Dese stadt Tyrus was grooter dan Accon/ ende was met stercke muerẽ ende vaste torens omringt/ hebbende een ronde forme/ ligghende int herte der Zee/ op een groote steenrotse/ ende metter zee rontsom omringt/ wtghenomen alleen aent voorhooft der stadt/ daer sy door Nabuchodonosor/ ẽ daer sy door Alexãdrum Magnum dẽ lãde wert toegeuoecht/ also verre als eenẽ steẽworp daer sy doch eenẽ hoogẽ muer hadde 25. voetẽ dicke/ bewaret met 12 stercke torens/ die daer geleyt werden tot aent machtich slot der stadt op de steẽrotse liggẽde/

daer

daer op oock de stadt ghebouwt is / welck slot met sulcke thorens voor hem selfs sonder dander daer aen stootende / ende met veel ander gheweren alsoo was versekert/datmen hadde moghen ghelooven de gantsche werelt en soude dat slot met machte niet hebben connen gewinnen/ so sy nochtans is / Jae oock gheheel verdestrueert. Men leest in Ecclesiastica Historia van veel Martelaers/ die Diocletianus aldaer heeft laten dooden/welcker getal alleen Godt bekent is. Origines ligt oock aldaer in eender kercke ten heylighen Graue ghenaemt/ in eenen muer besloten. Daer waren voortijts oock soo grooten Marmelsteenen Calomnen/ dattet een grouwen ende wonder was te sien. Een Aertsbisdom wasser oock in deser stadt / want sy was een Hooftstadt des landts Phenicie. Den Aerdtsbisschop hadde onder hem sommighe ander Bisschoppen Suffragonios/ als Baruthem/ Synodem/ende Acconensem/ ende dit Bisdom streckte hem tot aenden ghehouwen Steen / oft dat slot der Pelgrimmen. Voor de poorte deser stadt teghen het Oosten/ twee boochscheuten verre / thoontmen noch de stede / daer onse Heere Jesus ghepredickt heeft/aen welcks eynde doen onse Heere totten volcke sprack / een vrouwe een stemme verhief eñ tot Jesu sprack : Salich is dat lichaem dat v ghedraghen heeft / ende de Borsten die ghy ghesoghen hebt / etc. Ende op dien hoeck is eenen grooten steen gheleydt daer onse Heere doen ter tijdt stont en preecte/ welcks plaetse ooc nemmermeer met sandt bedect en wert/ het sy winter oft somer / daer nochtans seer veel lichts sants is omuligghende / ghelijck in dese landen by tijden sneeu door de windẽ verworpen wort/ ende also hoopen maeckt / alsoo doet ghinder het sandt.

...igenis ...af.

Drie cleyn mijlen van Tyro tegẽ het Noorden / loopt dat water Eleutherus inde groote zee/ tot aen welck water Jonathas veruolchde Demetrium den Coninck/so men leest int 1. Mach. int 12. cap.

...eutherus ...en vloet.

Dese Riuiere coemt van Iturea oft Gallilea Gentium een landeken also genaemt/vander Prouintie eertijdts Roob oft Zabul gheheeten/ende vloeyt onder het slot Belcifort/by Horma gheleghen/tot daer toe dat Josue de 5. Coninghen veruolchde / alsomen leest Josue int 10. capittel.

Op twee mijlen van deser Riuiere is de stadt Sarepta Sydoniorum / voor welcker Stadt poorten tegen het Zuyden toochtmẽ noch een Capelle/ die is ter plaetse daer Helias dẽ Propheet totter Sareptaenscher Vrouwe quam/ ende woonde oock daer / ende verweckte haer eyndelick haren sone / soo men leest int derde boeck der Coninghen int 17. capittel. Men siet oock noch dat Camerken/daer Helias zijn ruste in hadde.

Sarepta ...doniorum

Sarepta en heeft nu nauwe acht huysen/euenwel de veruallen gestichten ende waerteecKenen gheuen een bewijs/ dat sy voortijdts een heerlicke ende machtige stadt gheweest heeft.

Twee mijlen van daer is die stadt(voortijts groot ende naemachtich) Sydon ghenaemt / inden lande Phenicia ghelegen/welcker grootte byde oude ghestichten wel ghemerckt wort/ diemen nauwe en mochte ghelooven wanneermense niet en saghe / ende sy was nae de lengde op dlandt ligghende / van tZuyden teghen tNoorden ghetoghen/ onder den berch Antilibano tusschen hem ende der zee seer lustich gheleghen. Van haer oude ghestichten is een ander cleyn stedeken ghebouwt/ seer weerlick/ende is op deender zijde int herte der zee gelegen/ ende het heeft twee vaste sloten / deen tegen het Noorden op een steenrootse inder Zee / het welcke de Duytsche Pelgrimmen die derwaerts waren ghetrocken in een Passagie ghebouwt hebben. Dander teghen het Zuyden op een berchsken seer vastelick ghesedt. Dese twee sloten hielden voortijdts de Ridders des Tempels in.

...ydon in ...henicia.

Dat lant ontrent dese stadt heeft van te voren seer vruchtbaer gheweest van alle geslachten van Wijne / Koren ende ander vruchten / oock van een heylsame ghesonde locht.

Maer de Wijngaerden zijn nu ende ouerlanghe gheheel verdorven in desen lande / naedemael de Sarraceni gheenen Wijn en drincken/ waer by men nu in desen lande weynich Wijngaerden vint.

Vander oude stadt poorte tegen het Oostẽ / welcke nu gheheel ghedestrueert is / heeft een Capelle ghebouwt gheweest op die plaetse daer een Cananeetsche vrouwe tot onsen Heere Jesum quam / biddende voor haer Dochter / die vanden boosen vyandt beseten was/byden weghe die naer Ituream ende Cesaream leydt. Daer af schrijft Mattheus int 15. capittel daer hy spreeckt : Jesus is wtghegaen / lande nae Tyro ende Sydon / ende siet / een Cananeetsche vrouwe wten seluen lande comende / riep tot Jesu : Heere een Sone Dauids / ontfermt v ouer my/want mijn dochter wort swaerlick vanden boosen vyant gheplaecht/etc.

Antilibanus den berch ligt een mijle weechs vander stadt Sydone teghen het Zuyden / ende desen berch beghint by dwater Eleutherus/ van welck bouen ghesept is / ende streckt hem voorts tot nae Tripolim / ende wel vijf mijlen voorder / ouer al wel vijf dachreysen wijt/ ende en wijckt niet ouer de twee mijlen vander zee/wtghenomen by Tripolis daer den Berch wel drie mijlen vander zee is. By tijden/doch seer selden / coemt hy so nae by totter zee/ datmen onder niet gegaen en can. Op desen berch waren voortijts de alderbeste Wijngaerden / seer goeden Wijn gheuende/ also de schrift seyt in Cantico/sprekende van den beminden: Syn ghedachtenisse is als den wijn des berchs Libani / tot een teecken dat den seluen wijn seer costelick was.

Antilibanus eenen berch.

Vijf mijlen van daer / ouer Sydonem is die oude ende vermaerde Stadt Baruthum ghenaemt/daer onse Heere Jesus oock ghepredict heeft/alsoomen in Historien seydt. Dese stadt heeft eenen Bisschop / die was een Suffraganius des Aertsbisschops tot Tyro.

Baruthum.

Ende by drie mijlen van deser stadt / by een water Passus Canis ghenaemt/ (is te segghen een hondts schrede) welck water aldaer inder zee loopt/ eynde hem Patriarchatus Hierosolomitanus/ende daer begon oock Patriarchatus Antiochenus / ende het Graefschap Tripolitanus/ende dit landeken heet Passus Canis/want de selue strate is so enghe / datmense niet en can ghegaen/varen noch rijden/anders dan met wille der Sarracenen/want weynich mannen mochtense der gantscher werelt voorbehouden.

Passus Canis.

Van Barutho op ses mijlen aender Zee ligt een Stadt Byblium ghenaemt / die eerst van het Patriarchaet Antiocheno/ voortijdts eenen eyghen Bisschop hebbende / ende nu de Stadt Byblet heet / gheheel cleyn ghewordden is.

Biblium.

Op vier mijlen na van Biblio/ligt een stadt Botrum gheheeten / voortijdts seer rijck / van costelicken wijn ende ander vruchten/ maer nu gheheel ghedestrueert.

Botrum.

Op drie mijlen van daer ligt een slot Nephim ghenaemt / inde Zee / eertijdts toebehoorende

Nephim.

eenen

eenen Heere tot Antiochia / bewaert met 12. stercke thorens. Daer wiesch voortijdts den besten wijn van alle dese landen.

Tripolis.

Op twee mijlen na van daer/is een seer edele stadt Tripolis ghenaemt/inder zee gelegen/ in dier maten ghelijck de stadt Tyrus/ ende is rijck van volcke ende ander goeden / ende daer in zijn veel hanteringhen met zijde. Dat landt daer aen stootende is sonder twijfel weerdich een Paradijs ghenoemt te worden / van weghen der vruchtbaerheydt ende wellust in Ackeren/Wijngaerden/Olijfboomen/Vijchboomen/etc. Diesghelijcks nauwe een landt in deser Provintie ghevonden en worden.

Voor dese stadt is een breet velt een gheheel mijle lanck/ende een halve breet/daer zijn veel schoon hoven / waer in menigherley vruchten der selver vele wassen.

Libanus.

Den berch Libanus is 3. mijlen verde van deser stadt / onder welcken die Fonteyne ontspringt/die ten eersten seer cleyn schijnt / maer terstont wortse groot ende maect een strenghe beke/die alle hoven watert / ende de gantsche pleyne tusschen der stadt Tripoli eñ den berch Libano / ende prijst dat gheheel landt/ eñ haer wateren zijn coel ende soet / waerby hier voortijts veel kercken ende Cloosters by dit water wierdē gebout. Dat water coemt vande wortel des berchs / ende loopt om den berch Leopardorum ghenaemt / ende wort daer naegheleyt in de hoven om die te wateren/ eñ met drie groote vloeden valt sy inde zee/ behalvē ander beken die oock wt haer inde zee vlieten. Van Tripoli der stadt is twee mijlen totter stadt Leopardorum welcke aen te sien seer hooge eñ ront is / een mijle wijt van Libano ligghende.

Beneden aen den selven Berch teghen het Noorden is een Hol/ daerin een graf 12. schoenen lanck/dwelck de Sarraceni gheheel devotelick besoecken/meynende dattet Josues graf sy/dwelck ick nochtans niet voorwaer en gheloove/want de schrift hem seyt begravē te zijn tot Tamathsere de stadt/ soo gheschreven staet Josue int laetste cap. welcke stadt by Sichem ligt aen den berch Ephraim.

Sarraceni bedevaren tot Josue graf.

Op drie mijle van deser Spelonckе eynt hē den berch Antilibanus / ende oock Libanus/ by het slot Archas / dat Aratheus Chanaans sone gheboudt/ende nae zijne name ghenoemt heeft/soomē leest inde glose Genesis int thiende capit. Ende is een hubsch vruchtbaer lant/ daer hem Libanus eyndet / van welcken hier nae meer wordt ghesepdt/ alsmen vanden oorspronck des Jordaens sal spreken.

Op een halve mijle nae van het slot Archas is een vlecke Syn genaemt/de welcke Sineus Chanaans sone/Arathei broeder nae de Diluvie gheboudt heeft/ niet verre van Archas dat slot/also de glose seyt Gen. int 10. capit. Evenwel wordet oot somtijts Synochim genaemt. Aldaer is eenen grooten wijden pleyn/ vruchtbaer ende lustich / teghen dat slot Crach / dat voortijts der Johanniters was/ ende die selve pleyne is wel elf mijlen lanck ende ses mijlen breet/haer streckende tot aen de stadt Anterandum die nu Tortuosa heet. Op dese pleyne zijn veel dorpen ende schoone busschen van Olijfboomen/Vijghen ende ander boomen van menigherley geslachten der vruchten ende vreemde houten. Boven dien is sy waterrijck/ ende vet van weyde om het Vee te voederen. Daerom de Turcomanni ende Madianite eñ Bodwini in Tabernakelen aldaer woonen met haer wijfs/kinderen ende Vee/ Kemelen hebbende.

Een lustige vruchtbaer Pleyne 11. mijlen lanck eñ 6. breet/ by Tortuosa tusschen Crach ende Archas.

Dese pleynen omringhen sommighe bergen teghen het Oosten / niet seer hooghe/ ende beghinnen by het slot Archas / ende gaen tot aen dat slot Crach/ ende in dit gheberchte woonen sommighe Sarraceni Vaningeri ghenaemt / seer boose menschen / ende bysonder den Christenen seer contrarie/ hatich ende nijdich.

Voorder van Accon der stadt stracks den effen wech teghen het Noorden / coemtmen opt eerst tot een slot Manfort ghenaemt / dat eertijts een Hospitael was der duytscher Heeren/ maer is nu ter tijt gheheel ledich ende woest.

Landtschap van Accon teghen middernacht Manfort.

Vier mijlen van daer oock tegen het Noorden/is dat slot Choron/seer vast/ende weerlic/ dat voortijdts een Heere der stadt Tiberiadis heeft ghebout teghen de stadt Tyrus/om haer daer wt te bestrijdē / ende ligt seven mijlen van Tyro.

Choron.

Vier mijlen van daer is de oude stadt Azor ghenaemt / waer in den machtighen Coninck Jabin regneerde / die welcke met 24. Coninghen street teghen Josue eñ den kinderen van Israel by het water Maron.

Azor.

Van deser stadt Azor staet gheschreven int boeck Josue int 11. capit. dat alleen een groote vlamme ofte vyer / die alderwerelijcxste ende sterckste stadt Azor verteerde. De oude ghestichten aldaer gheven wel bewijs der groote eñ vasticheyt deser stadt tot op desen dach toe.

By ses mijlen van daer teghen het Noorden is de stadt Belenas / aenden voet des berchs Libani ghelegen/welcke stadt voortijts Lays hiet/so men vint int boeck Judicum int 18. ca. ende naedemael sy 11. mijlen verre van Sydon was/ende de Inwoonders der selver met niemant ghemeynschap en hadden/ so trocken de kinderen Israels vanden geslachte Dan daer voor/ende wonnense/ eñ gaven haer den naem Lezendan/van haren vader Dan. Doch wort sy somtijts inder schrift slechtelick Dan geheeten/sonder toesettinge / also oot somtijts slechtelick Lezen. Ende dic stadt is een eynde eñ besluyt des heylighen landts teghen tNoorden/ ghelijck Barsabee tegen tZuyden/ eñ daer aen stoot een woestijne/ Giblin ghenaemt / eñ dese stadt Belenas ofte Dan/werdt naemaels van Philippo Tetrarcha een Regeerder der Stadt Ituree ende des landts Traconitidis/Cesarea Philippi genaemt/maer vande Grieckē wort sy noch Paneas gheheeten/evenwel en zijn die namē nu niet int gebruyck/maer sy heet slechs Belenas. Aldaer wil Hieronimus hebbe Hieroboam dat een gulden Calf geset. Boven dese stadt ontspringen twee Fonteynē vandē berch Libano/de welcker eene Jor/dander Dan genaemt/eñ comen tsamen voor deser stadt poorten/ende maken den vloet Jordanem.

Dan heeft 4. namen.

Dan een eynde eñ besluyt des H. lants tegen middernacht.

Maer sommighe meynen dat den Jordaen in rechter waerheyt hier zijnen oorspronc niet en hebbe/ende bysonder seyt Josephus (alsoot oock is) datter van deser stadt teghen tZuyden wel ses hondert paertloopen verre / een Fonteyne is Phiala ghenaemt / die altijts vol waters is / ende nochtans nemmermeer over en vloeyt/eñ onder der Aerden vloeyt tot aen dese stadt daer de Fonteyne Dan is/daer gaet sy over ende breect wt/dwelcmen dickmaels heeft beproeft met kafpeulens diemen inde Fonteyne Phiala werp/ende inde Fonteyne Dan weder wt nam.

Jordaen ontspringt.

Maer de Sarracenen en heeten die Fonteyne niet Phialam/ maer Medam/ dat is so veel ghesept: als Aquæ Dan, wateren der Fonteyne Dan/ want Me/ nae Arabischer sprake: is soo veel als water/Dan is een vande voorghemelde Fonteynen/ ende de selve Fonteyne Phiala oft Medan/en is niet verre vāde stadt Schwita by S. Jobs graf inden lande Traconitide/ also hier nae breeder daer af wort beschreven.

Maer

Maer den Jordaen als hy voor de stadt Belenas ontspringt / ende nae verren loop die hy doet/ Ituream eñ Traconitidem oock schept/ soo valt hy tusschen Capharnaum ende Corozaim inde Gallileetsche Zee / vier mijlen van der stadt Cedar/ daer bouē op eenen berch ligghende. Euelwel tusschen der stadt Belenas ende Gallileetsche vaert / maect den Jordaen een Meyr / ter tydt als den sneeu vergaet / op den hooghen berch Libano/eñ dat selue Meyr heet nu tot die wateren Maron / daer Josue bestreet den Coninck Jabin met zijnen grooten anhanck / vierentwintich Coninghen met hem versamelt/ende veruolchdese tot aent water Masresoth / ende tot aen de groote Stadt Sidon/wel acht mijlen verre. Dit Meyr verdroocht tsomers tijdt seer by gheheel ende al / ende dan wassen daer boomen/garsch ende haghen / daer in verberghen haer dan Leeuwen/ Beyrē ende ander Wilt/ waer by dat daer Coninckliick gheiach is. Dander dalen onder den Berch Libano ende Antilibano / zijn al vruchtbaer met Koren/ Vruchten/Wijn/ ende menigherley boomen / etc. ende daer woonen veel lieden in.

Nu den Heylighen Edelen vloet Jordaen / scheydt Judeam ende Arabiam / ende nae veel omganckx en vloyet hy niet verre van Jericho inde doode zee/de welcke hem oock gheheel verslint.

Dit water is in Palestina indē Oogst (dwelc by henlieden inden Lente is) gheheel groot ende waterrijck/Josue int 3. ende met veel Vryheden ende wonderdaden begaeft.

Wonderdaden des Jordaens. Ten eersten/ om dattet voortijts de gheloouighe ende ongheloouighe/dat is/ Joden ende Heydenen van malcanderen deylde. Ten anderen heeft het de Arcke Godts gheweken/ende den kinderen van Israel eenen doorganck ghegheuen/Josue int 3. Ten derden Naaman Syrum vande Lazarije gherepnicht / 4. Regum int vijfde Capittel. Ten vierden heuet ghetuychnisse ghegheuen der heylichevt Helie ende Helisei / want het hen beyden gheweeken ende ghehoorsaem gheweest heeft / int vierde der Coninghen int 2. capit.

Ten vijfden teghen de nature e ander wateren hief het yser wt den gronde wt/ eñ gaft den Propheet diet ontuallē was weder/ 4. Regum int seste capit.

Ten sesten is onsen Salichmaker Christus daer in ghedoopt gheworden / ende Joannes heeft aldaer den hemel open gesien / de stemme des Vaders van Christo ghetuychnisse gheuende/ghehoort / ende inde ghedaente eender Duyue den heyligen Gheest ghekent/Luce int 2. capit. Niet verre van daer is de wildernisse daer Johannes Baptista in ghewoont ende boete ghepredickt heeft/ende de stede daer Helias in eenen vyerighen waghen nae den hemel gheuaren is/ 4. Regum int 2. capit.

Prouintien van Accon tegē Orient. Maer van Accon der stadt tegen het Noortoosten voorby gaende / coemtmen tot een Casteel Indin ghenaemt / vier mijlen van Accon gheleghen/ in het gheberchte Saron / ende het heeft voortijts de Duytsche Heerē toebehoort/ maer nu gheheel ghedestrueert.

Regium. Drie mijlen van daer is een Casteel Regium gheheeten/in een Dal liggende/oock voortijts den Duytschen Heeren toebehoorende / daer wassen menigerley vreemde vruchten/ die men in gheen landen en vint/ dan daer.

Maron een Riuiere. Senim een dal/ Judicū int 5. Vier mijlen van daer tegē dat water Maro/ is een Dal Senim ghenaemt / waer in Heber Cineus een vermaert man / van welcken den Bybel seyt/woonde / niet verre vander Stadt Asor/welcks huysvrouwe met namen Jahel/ Sysaram/den Vorst der Ridderschap des Conincks Jabin/met eenen yseren nagel door zijnen slaph stocch/ende also doode / soo men leest int boeck Judicum/int 5. cap.

Rabul oft Zabul/een Landeken. Op twee mijlen van dit Dal / is een landeken Rabul ghenaemt/ dat de Saraceni Zabul heeten/ende is so veel ghesept : als een misuallinghe.

Twee mijlen van daer teghen tZuyden / is dat slot ende de stadt Zephet op eenen hoogen berch gheleghen/ ende heeft voortijts der Ridderschap des Tempels toebehoort.

Vier mijlen van daer teghen het Noorden / by het dal Senijm / is de stadt Tedesneptalim genaemt/van welcke Barach geboortich was/ die tegen Sizeram street/op den berch Tabor. Dese stadt was een vrijinghe inden ghestachte Neptalim/ rijck van alle goeden deser werelt. Men siet aldaer noch veel oude groote ghestichten / ende seer schoone grauen der ouderen.

Twee mijlen van het slot Sephet/by de Galileetsche zee/climtmē op eenen berch/waer op onse Heere Jesus een langhe schoone predicatie heeft ghedaen / vande acht salicheden ende andere deuchden/ de welcke S. Mattheus set ende beschrijft int vijfste capittel zijns Euangeliums/ende voorts/op welcken hy oock spijsde vijf duysent menschen/ met vijf brooden ende twee visschen / somen leest Matthei int 14. ende Joannes int 6. capittel.

Berch by de Galileetsche Zee / daer Christus dic maels op gebeden eñ gepreect heeft. Op dien berch ginck hy oock ondertusschen om alleen te bidden / ende vloot oock op dien berch / doen sy hem Coninck maken wilden/ alsmen leest Joan. int 6. Op desen berch heeft hy oock zijn Discipulen leeren bidden/alsomen leest Luce int 11. Hy heeft oock selue somtijdts daer op vernacht int ghebedt / soomen leest Matthei int 8. Daer is oock tot hem ghecomen een groote menichte van krancke ende besetene van boose gheesten / alsomen wederomme leest Matthei int 8. Daer heeft hy aengheroert eenen Melaetschen/ eñ hem ghesont ghemaeckt/ Daer heeft hy met zijn Discipulen onder den berch ghestaen/ ende tot hem is ghecomen een groote werelt / van Jerusalem / ende alle het Jootsche landt/van Tyro ende Sydone/ende ander steden aender zee/ op dat sy hem hoorden / ende ghesont ghemaect wierden van haer cranckheden / alsoomen leest Luce int 6. Op desen berch sietmen de gheheele Galileetsche zee/ende Ythuream/ ende Traconitidem/ ende Libanum den berch / Diesghelijcks Sanir ende Hermon de gheberchten. Daertoe Sabulon ende Neptalim / de landen / tot aen Cedar / ende desen berch is lanck / ende veel garsch hebbende/ende seer lustich. Daer wort oock ghewesen een steen / waer op onse Heere Jesus sadt/ wanneer hy preeckte/ ende de sidtsteden der Apostelen. Onder desen berch by der zee/by de 20. schreden spruyt een leuende Fonteyne / met eenen muer omringt / die seytmen een ader te zijn wt den Nylo / mits dat daerin sommige visschen wassen/ die anders nergens dan inden Nylo worden gheuonden. Josephus noemt die Fonteyne Capharnaum / want dat ghelieel veldt van deser Fonteyne / tot aenden Jordaen / twee mijlen lanck / hiet Capharnaum.

Twintich schreden van deser Fonteyne bouen de Galileetsche zee / is de stede / daer onse Heere nae zijnder verrijsenisse aent landt stont/ daer de seuen Discipulen vischten / ende hy haer vraechde / oft sy yet wat te eten hadden / alsoomen leest Joannis int leste. Ende thien schreden van daer is de plaetse / daer de Discipulen wt het Schip ghinghen / De plaetse daer hē het laetste cap. Joannis verloopen heeft.

ende

ende eenen gloet oft colen saghen / ende eenen visch daer op ligghende / ende oock een broot/ so Joannes int voorghenoemde capit. schrijft.

Capharnaũ

Een mijle van daer teghent Oosten / is de stadt Capharnaum/ voortyts een seer machtighe stadt ghweest/maer nu also snoode/nauwe seuen hutten armer visschers hebbende/eñ aen haer is waerlycks veruult / dat onse Heere tesghen h aer sprack/egghende: Ghy Capharnaum/ al waert ghy tot inden Hemel verhoocht/ so sult ghy totter helle vernedert worden. Also ghescreuen staet Matth. int 11. cap.

Twee mijlen van daer vloeyt den Jordaen inde Galileetsche zee/ ende seer daer by sietmen noch oude ghebouselen der stadt Corrosaym / voortijts aldaer aen der zee gheleghen.

Idumea.

Op een mijle weechs van daer/ beghint den berch Sanir/ ofte Seyr / so sommighe andere segghen/ ende den inganck des lants Idumee.

Cedar.

Op drie mijlen van daer is de heerlicke stadt Cedar/ op den berch Sanir/ op een vaste plaetse gheleghen teghen Oosten/ ende door die stadt gaet den wech door de Galileetsche Zee aent landt / leydende int Westen. Welcken wech in Esaia heet den wech der zee ouer den Jordaen des Landts Galilee. Ende heet daerom eenen wech der zee/ want hy gheheel aender zee gaet aent landt/ ende daeromme aenden Jordaen/ want hy leydt ouer de Jordane in een Eylant ghenoemt Aran. Maer daerom heet hy den wech des landts Galilee / want Galilea eynt hem daer aenden Jordaen / welcken Jordaen midden door dit dal vloeyt.

Galilea.

Galilea eynt hē aende Jordaen.

Dat landt Hus / eñ de stadt Schwita/ van daer Job is.

Vier mijlen van daer teghen het Noorden / is de stadt Schwita / van de welcke Baldach/ Jobs vriendt/ Schwites hiet. Nae daer by is dat graf S. Jobs teghent Oosten/ op een effen landt/ met een hooch costelick ghestichte daer op. By deser stadt Schwita teghen Cedar/ der stadt / pleghen de Sarracenen van Aran ende Mesopotamia Syrie / Ammon/ Moab / ende tgantsche landt van Oosten/ tsamen te comen/ ende Jaermerct te hebben den gheheelen Somertijt / by de Fonteyne Phiala/ vande welcke bouen ghescreuen is / ende daer richten sy haer Tenten oft Tabernakelen op/ van menigherley verwen ghemaect/ dwelck seer huys te aensien is/ vanden berch ende de stadt Cedar. Waer af oock de schrift seyt in Canticis/ haer noemende Tabernacula Cedar. Eñ also vier mijlen van Corozaym/ is de stadt Cedar op eenen hooghen berch ligghende / die Josephus Camelam heet/ mits dat den seluen berch eens Kemels ghedaente heeft / int beghin lanck als eens Kemels hooft ende hals/ int middē eenen hueuel hebbende als eens/ Kemels rugghe/ eñ ten laetsten wort hy hem beneden by den steert buyghende. Hier is te mercken/ dat also oock bouen aengheroert is/ dit gantsche lant byden Jordaen hem beroerende/ teghent Oosten/ dat landt Traconitidis heet / oft de pleyne onder den berch Libano / ende strect hem tot aenden berch Hermon eñ Bosra/ maer dat landt aenstootende den Jordaen teghent Westen / heet Galilea/ oft Ithurea/ oft Kabul/ oft Decapolis/ ende den wech der zee oock bouen ghemelt/ gaet midden door tlandt. Van Accon der stadt voortsgaende door dat dal Asor/ datmē nu S. Georgij noemt / op de slincker sijde/ hebbende de stadt Zephet / aender zee toe / tot aent gheberchte Cedar ende Traconitidis / waer bouē dat landt Aran leyt/ daerom spreeckt een glose ouer Job: Een man was inden lande Hus / met namen Job. Glosa/ Aram een vader Syrorum/ die vanden beghinne Damascum ende Syriam gheboudt heeft/ wederom dat landt Hus / daer af dat landt Traconitides coemt / die heeft heerschappije ghehadt ouer Celessyriam ende Palestinam de landen / die van hem Hus ghenaemt zijn ghewordeu/ ende daeromme/ wanneermen inder schrift seydt: Een man met namen Job / was inden lande Hus / soo machmen oock verstaen / inden lande Traconitide/ want het is een/ welck lant Philippus Tetrarcha daer nae regeerde met Ithurea / so men leest int Euangelie Luce in eerste Capit.

Cedar.

Traconitides dat lant ouer gene sijde des Jordaens tegē Oosten/ herwaerts ouer dē Jordaen tegent Westen Galileam.

Galilea vier namen.

Traconitidis/ Celessyria ende Palestina/ woonden Aram Hus genaemt met eenen name.

Geor.

Maer van Accon der stadt voortgaende/ slechts tegent Noorden / coemtmen ten eersten tot een dorpken/ dat heet Geor/ daer S. Georgius geboren is geworden/ ende is een schoon dal tusschen gheberchten / seer vruchtbaer ende lustich tot aende Galileetsche zee/ toebehoorende den geslachte Aser/ tot gheheel by totter stadt Zephet / wel thien mijlen verre. Van weghen sulcker zijnder vruchtbaerheyt/ stater ghescreuen van den gheslachte Asar/ Gen. int 49. capit. Vet is dat broot Asar/ wellust gheuende den Coninghen/ dwelck wel nae de Letter mach ghesproken worden van dit dal des gheslachts Asar. Vier mijlen van daer / eensdeels teghent Suyden/ is dat Dorp Naasson/ den geslachte Neptalim toebehoorende / in een dal ligghende/ waer af men leest in Tobia int eerste capittel.

Naasson.

Dothaim onder den berch Bethulia.

Drie mijlen van daer teghent Suyden is Dothaim / onder den berch Bethulie ligghende / by eender mijle weechs een seer lustighe plecke/ met Wijngaerden/ Olijfboomen/ ende vijchboomen/ eñ met goede weyden/ daer vant Joseph zijn broeders / daer hy oock van hen vercocht wert. Men toont oock noch op dat veldt de oude Cisterne / daer sy Joseph in leyden de welcke is by den wech / die van Galaad coemt/ ende leyt nae Bethsaida/ welcken wech de Ismaeliten quamen/ die Joseph cochtē om 30. penninghen/ soomen daer af leest/ Gen. int 37. Capittel.

Men leest oock van dat dorpken Dothaim/ int 4. boeck der Coninghen int 6. capit. dat de Syri den Propheet Heliseum daerin omringden / ende hy leydese van daer tot aen Samaria/ midden inde stadt / wel een dachreyse van daer ligghende. Nochtans is te mercken/ dat Dothaim niet alleen een Dorp is / maer oock een Riuiere / om dat selue dorp ligghende / op den velde tusschen berghen / niet seer hooghe / veel waters hebbende/ eñ goede weyde/ midts dien wel bequaem/ om Vee te weyden.

Dothaim eē stadt/ Riuiere ende lantschap.

Op twee mijlen van Naason tegent Oosten/ maer van Dothaim teghent Noorden / is de stadt Neptalim/ van welcker Tobias van gheboorte was / op een vaste plaetse ligghende/ want sy teghent Westen eenen seer hooghen berch heeft / op welcken men niet climmen en can/ dan op deen eynde eenē cleynen wech. Dese stadt doen Jerusalem ghedestrueert werdt/ hiet Jotapata/ waerin Josephus vanden Romeynen omleghert werde/ ende eyndelick ghevanghen/ also hy selue daer af schrijft. Maer nu heet de stadt Syrin / ende is wel een mijle weechs verre van Zephet.

Neptalim dat gheboort huys Tobie.

Twee mijlen van Neptalim op een plaetse der Galileedtscher zee / leyt de stadt Bethsaida/ waer af S. Andreas/ Petrus ende Philippus gheboren waren / sy en heeft nu nauwe 6. huysen/ ende heeft voortijts ghehadt sommige waterdalen/ ofte Canalen wt eender beke inde stadt geleydt/ welcke beke Josephus den cleynen Jordaen noemt/ die niet verre van Capernaum in de Galileetsche zee loop.

Bethsaida.

Twee mijlen van daer tegen tzuyden/ is dat Casteel Magdalum genaēt/ dat Marie Magdalene eyghen toebehoorde/ welcks huys men daer noch siet/ eñ leyt aender zee/ drie mijlē van Bethulia/

Magdalū.

Bethulia / ende heeft ontrent hem een groote pleyne tegent Westen ende Noorden/ende seer goede weyde. Ende alsoo en heeft dese wtdeylinghe niet meer vlecken op deser zijde by de Galileetsche zee / maer op dander zijde zijn veel Casteelen ende steden/tot deser wtdeylinge behoorēde/indē lande Jerasenorum/dwelc recht teghen dit leyt/daer zijn de steden Jerasa/ Gadara/ Pella/ Schwita / vande welcke Baldach Schwites was / Theman/van deser was Elyphas Themanites/ende veel andere.

Dat landt Jerasenorū veel namen.

Euenwel de stadt Jesara nu ghenaemt/leydt aent landt by de Galileetsche zee / onder den berch Seir / ende was voortijts het half ghestachte Manasse toebehoorende / dwelck zijn lot ontfinck ende ouer ghene zijde des Jordaens. Ende is te mercken / dat dit gantsche landt/ daer de voorghenoemde steden in zijn/ meest berchachtich is/ende behoorde voortijts int Conincrijck Og des Conincx Basan. Eñ wort oock somtijdts inder Schrift gheheeten Mons Seir/daer Esau ghewoont heeft. Het heet oock by tijden Mons Sayr / welcken berch inden seluen lande vermaert is. Item/ somtijts Mons Hermon/welcken berch oock daer in is/ende alsoo van menigherley bergen ende plaetsen/wort dit landt met veel namen ghenoemt / ende behoorde nochtans gheheelick den haluen ghestachte Manasse / hoewel dattet niet gheheel van henlieden en werdt beseten/want noch hedensdaechs een deel der nacomers Esau daer in woonen/ende worden ghemeynlick ghenaemt Sarraceni / want sy noch in zeden noch inder sprake van henlieden onderschept en hebben/ dan alleen in scheeren ende cleederen.

Dat Conincrijcke Og eñ Basan.

Hermon/ Seir/ bergē.

Maer van Accon der stadt teghent Noorden/by vier mijlen voorby te gaen/is dat dorp Cana Galilee/daer onse Heere water in wijn veranderde/alsoomen leest int Euangelie Joannis int tweede Capittel. Daer toontmen noch de plaetse / daer de 6. steene kruycken eñ den disch stondē. Euenwel zijn sulcke plaetsen alsoo seer als de andere(op welcke onse Heere Jesus voortijts groote saken ghedaen heeft) tot deser tijt onder der Aerden/ende men moet tot de selue veel trappen af gaen in grachten. Also is ooc de stede der vercondighe ons Heeren/zijnder gheboorte/ende veel andere / dies ick gheen ander oorsake en vinde / dan die dicmaels ghescheide destructien sulcker Kercken/ daer die stedē oft plaetsen in waren /wt welcke destructien het hem heeft begheuen / dat de oude ghestichten ende aerden alsoo zijn verhoocht ghewordden/ ende de heylighe plaetsen veruallen/ende de Christenen /die dan deuotie ende liefde tot de selue hadden / hebben naemaels moeten daer toe grauen / trappen ende grachten maken om daer toe gheraken. Cana Galilee heeft eenen hooghen ron den berch tegen het Noorden/aen welcx sijde daer sy licht/ een weynich neder/maer teghen het Zuyden heeft sy onder haer een wijdt veldt / ende een schoone pleyne / seer lustich ende vruchtbaer/ tot aen Zepheron / welcke pleyne Josephus noemt Carmelion.

Chana Galilee.

Niet verre van daer ligghen de steden/voortijts machtich ende groot/Tyrus eñ Sydon/ vande welcke bouen ghesept is / oock veel ander steden ende vlecken / aende welcke onse Heere veel teeckenen heeft ghedaen/ also de Euangelisten schrijuen. Maer sonderlinck is daer een vermaerde stadt / Baruthum ghenaemt/aende Zee gheleghen / ende een vaste hauen hebbende. Ende niet verre van daer is Cappadocia / daer S. Georgius den Lintworm doodde. Item/van Barutho teghent Noorden/is de stadt Tripolis ghenaemt.

Tyrus. Sydon.

Baruthum.

Cappadocia

Tripolis.

Van daer voortgaende/is de stadt Leodosia ghenaemt / nu ter tijdt gheheel ghedestrueert ende woest. Niet verre van daer coemtmen aen Anthiochiam / in Egypten gheleghen / voortijts duysent vijfhondert Peerdtloopen in haer besluytende/daerom voortijts een seer heerlijcke ende machtighe stadt/ daer S. Petrus ghepreeckt ende veel teeckenen ghedaen/ oock binnen seuen daghen wel thien duysent menschen totten gheloone bekeerdt heeft.

Antiochia een stadt in Egypten

Van daer coemtmen teghent Oosten/ inde edele ende lostlicke stadt Damascus genaemt/ 6. dachreysen verre van Hierusalem / in welcker stadt S. Paulus ghedoopt heeft gheweest/ ende niet verre van haer wijstmen noch de stede daer hy bekeert werdt / als hem een licht vanden Hemel omscheen / ende hy nedervallende op de aerde / hoorde een stemme vanden Hemel/tot hem sprekende: Saule/Saule / waerom veruolcht ghy my ? Waerop hy antwoordde : Heere/wat wilt ghy dat ick doe? De Heere sprack tot hem : Staet op/ ende gaet inde stadt/(meynende dese stadt Damascum)daer sal v ghesept worden/wat ghy doen sult. Also wert hy van zijn ghesellen van onder de armen gheleydt inde stadt/ ende daer was hy drie daghen / niet siende oock niet etende noch drinckende/daerna gedoopt zijnde/wert hy wederom etende ende drinckende/ende van stonden aen prekende ende leerende. Ten laetsten maeckten de Joden eenen oploop teghen hem/euenwel werdt hy door de Christenen in eenen corf ouer de mueren wtghelaten / ende also ontliep hijt/alsoomen leest int boeck der wercken der Apostelen int 9. Capit. Daer is oock dat huys Ananie/ die S. Paulum ghedoopt heeft wt Godes beuel. Men toont oock noch de plaetse aender stadt mueren / daer hy in eenen korf wtghelaten wert. Dese steden eñ landen/mits dat sy niet totten heylighen lande en behooren/ soo laet ickse om breedder beschrijuinghe nastaen / ende come wederom op de voorghenomen meyninghe.

Nv van Accon heb ick gesept/ zijn vier mijlen tot Cana Galilee /maer twee mijlen van Cana Galilee teghen tzuyden / is een Dorp Rama genoemt/waerin den Propheet Jonas zijn begraeffenisse noch heeft / ende dat Dorp leyt onder eenen berch / die van Nazareth afcoemt / ende vloeyet in dat gantsche dal Carmeleon teghen tzuyden.

Rama.

Anderhalf mijle van Rama/tegent Oosten/ heeft eertijts een groot dorp geweest / met name Abelina/daermen af leest Judic int 7. cap. daer Holofernes / doen hy Bethuliam wilde belegeren/moeste daer by henen trecken/ wāt hy ouermits de engde van andere wegen derwaerts niet comen en conde.

Abelina. Judith. 7.

Wt dat dorp is ghebooren Heliseus dē Propheet/alsoomen leest int derde Boeck der Coninghen int 9. Cap. ende dit dorp leydt in de gheleghentheyt Dothaim een half mijle vant Dorp also ghenaemt teghent Westen. Daer zijn oock noch marbersteenen calomnen/ende oude gestichten/de welcke alle goet bewijs geuen/dattet voortijts een seer heerlick dorp geweest heeft.

3. Reg. 19.

Van Abelina ist een goede mijle tot aen Bethulia/daer Judith Holofernem doode/welcx berch ende slot int gantsche Galileetsche landt ghesien wort/seer schoon ende vast / ende daer zijn noch veel ghestichten/ op dien berch /ende aent eynde des berchs een weerlick Casteel ghemaect om den berch te beschermen / men siet oock noch waerteeckenen der beleghering-

Bethulia. Judith 13.

ghe Holofernis/endedat dal daer Judith haer by nachte in wiesch.

Tiberias.

Twee goede mijlē van Bethulia aende Galileetsche zee/is de stadt Tiberias/vande welcke de Galileetsche zee/inder Schrift somtijdts de zee Tiberiadis wort ghenaemt / als Joan. int 6. Capit.

Dese stadt hiet voortijdts Zemereth /maer van Herode Tetrarcha Galilee verbetert ende vernieuwt/ter eeren des Coninckx Tiberio/ wert sy Tiberias ghenaemt. Byder stadt/daer onse Heere Christus ghinck / sach hy eenen openbaren Sondaer/Leui oft Mattheus genaemt / aenden Tol sittende/ ende sprack tot hem: Volgt my na/alsoo Matth. 9. gheschreuen staet. Alder naest daer by is de stede / daer onse Heere de dochter des oppersten inder Sinagoge vander doot verweckte. Math. 9. Ende de voorgenoemde stadt Tiberias is lanck/ na de lengde aender zee ligghende / ende daer teghent Zuyden zijn sommighe heylsame natuerlicke baden / ende veel oude ghestichten/ ende daer wassen veel Palmen ende Olijfboomen / ende is een seer vruchtbaer landt van wijn ende koren.

Decapolis des lants naem ende begrijp.

Hier merckt / dat lant Decapolis ghenaemt/van thien steden die daer in zijn/eyndt hem aen deser stadt Tiberias/ wāt zijn eynde is de zee teghent Oosten / ende de stadt Sidon teghent Westen / ende dat is zijn breedde. Maer na der lengde strecket hem van Tiberiade der stadt/tot aen Damascum. Ende dat zijn de thien steden die daer in ligghen: Tiberias/Sephet/Sedesneptalim/Asor/Cesarea Philippi/Capharnaum / die Josephus Juliam heet/Jotopata/Bethsaida/Corrosaim / Bethsan / die oock Satopol werdt ghenaemt. Daer zijn wel meer andere steden in desen Lande / maer dese zijn de voornaemste / van de welcke dat landt Decapolis heet.

Item / oock is hier te mercken / dat dit Landt veel ander namen heeft / alsoo oock bouen beroert is Men heetet somtijdts Jthurea / somtijdts Regio Traconitidis / somtijdts de pleyne des berchs Libani / somtijdts het landt Roob oft Kabul / oft Galilea gentium / oft dat operste Galilea / ende is doch altemael een Landt inde lengde ende breedde / niet meer dan anderhalue dachreyse groot / seerby alsoo lanck alst breedt is. Het is euenwel waer dat eyghentlick de gheleghentheydt na Sidon behoorende / ende dat gantsche gheberchte tot aen Baruthum met het dal dat Bakar niet / is dat landt Jthurea ghenoemt / dat oock Saltus Libani hiet/ wantet hem streckt / tot aende wortel des seluen berchs / ligghende nae de lengde.

Vander stadt Tiberias wederkeerende teghent Westen op ses mijlen / ende van Cana Galilee op twee mijlen teghent Zuyden / is Zephiron de Vlecke / ende een schoon Slot daer bouen ouer / van waer Joachim der Maecht Marie vader (alsoomen seyt) gheboren is.

Nazareth.

Van Zephoro op twee mijlen / is Nazareth / drie dachreysen verre van Jerusalem de salighe stadt in Galilea / inde welcke de Maecht Maria /vande wortel Jesse ontsprongen / nae den Euangelisschen groet / ende de vercondinghe des eewighen Woordts tot haer ghedaen / heeft ontfanghen van Godt den Heylighen Gheest / de ghebenedijde vrucht haers lichaems Jesum Christum / ende is seuen mijlen van Accon.

Twee mijlen van Nazareth teghent Oosten/ is den berch Thabor / op welcken onse Heere Jesus voor Sinte Petro/ Jacobo ende Joanne verclaert werdt / ende zijn aenghesicht verscheen alsoo claer als de Sonne/ ende zijn cleederen wierden alsoo wit als sneeu / alsoomen leest Matth. 17. Op desen berch is eenen muer om die plaetse / daer onse Heere verclaert wert / daerin is eenen hof met boomen gheset / ende een Fonteyne hebbende.

Thabor vā Turcken hoochgehouden vā Christus weghe.

Euenwel en woondt niemandt daerin oft op den berch / maer veel Heydenen woonen onder dien berch / want sy oock niemandt weerdich te zijn meynen / die op dien berch moghe woonachtich blijuen / welcken sy seer hoochweerdich achten/ende noemen hem om reuerentie wille / eenen berch Godts/ daer worden ghetoont de voetstappen der drie Tabernakelen / voortijdts nae Sinte Peters begheerte daer ghebout.

Men siet oock noch groote oude ghestichten / van oude Palleysen / ende costelicke poorten / daer voortijdts Coninghen in ghewoont hebben/nv ligghen daerin/ leeuwen/beyren/ende ander wildt / daer oock Coninckliijcke Jacht is. Desen berch is seer hooghe / midts dien seer hardt op te climmen/maer hy waer wel gheleghen/ om aldaer een Slot te bouwen.

Plaetse daer Melchisedech Abrahe gemoete

Onder aenden berch teghen dat dorp Endor/ op de strate die van Syria nae Egypten leydt/is de plaetse daer Melchisedech Abraham ghemoette / als hy wederkeerde vanden slach der vier Coninghen / daermen af leest Genesis 14. Onder den nv genoemden berch teghent Oosten / vloeyt de beke

Cyson een beke.

Cyson / by de welcke Barach eenen strijdt voerde teghen Zizaram / dien hy oock veriaechde/ende victorie creech. Dese beke van reghenwater des berchs Thabor ende Hermon / vloeydt teghen de Galileetsche Zee/ ende valt daerin by het Slot Bellifort / dat eertijdts de Johanniters toebehoorde.

Endor een dorp.

Vanden berch Thabor een halue mijlen/ leyt dat dorp Endor / aenden berch Hermonio Modico ghenaemt/dwelck Hermonium niet eenen berch op hem seluen en is / maer alleen eenen heuuel comende vanden berch Hermon/ tegen den berch Thabor/ende dat is dat dorp Endor/ daer Dauid af spreeckt / segghende: Sy zijn verdoruen in Endor. Jn dit dorp woonde de Toouenersse / die den Coninck Sauli Samuelem verweckte / alsoomen leest int eerste boeck der Coninghen int achtentwintichste capittel. De welcke Propheet Samuel te voren begrauen was tot Ramathaimsophin / wel drie dachreysen verre van dit dorp.

Hermon eenen Berch Naim/

Twee mijlen van Nazareth / ende vanden berch Thabor meer dan eene/tegent Zuyden/ is den grooten berch Hermon/aen welcx zijde aent noorden/is de stadt Naim/voor welcker poorten onse Heere den Jonghelinck verwecte/diemen doot wtdroech totten Graue / alsomen leest Luce int 7. Capittel ende dien berch is vier mijlen lanck/hem streckende teghen de Galileetsche zee / maer hem eyndende niet verre vander stede / daer den Jordaen wt de Galileetsche Zee springt.

Prouintie Accon tegēt Zuyden.

Maer van Accon der stadt teghent Zuyden/ ghemoet dat eerste deel des berchs Carmeli. Vier mijlen van Accon/daer is de plaetse / op welcke Helias de Propheet de Priesteren Baals doodde/inde beke Cyson/alsomen leest int derde boeck der Coninghen/ int 18. Capittel/ welcke beke aldaer gheheel by inde groote zee vloept / een mijle verre vander

st adt

stadt Capphа/maer wel drie mÿlē verre vander stadt Accon.Hier is te mercken / dat hoewel de beke Cyson wordt gheseydt/als oft een beke ware/alsoot oock inder waerheyt is/soo heeft sy nochtans twee deelen/deen loopende tegent Oosten/tot de Galileetsche zee/ dander teghent Westen tot de groote zee / welcken onderscheydelicken loop daer by coemt / dat nademael den berch Thabor ende den berch Hermon niet verre van malcanderen en zÿn/ so hebben sy eenen heuuel vanden eenen totten anderen/also/datmen meynen soude / dattet aenden voet eenen berch ware/welckē heuuel grooter is/van wegē des berchs Hermōs/ ende heet Hermonium/also voorseyt is. Daer dat dorp Endor op leyt/ende den seluen berch hindert/dat de reghenwateren van beyde de berghen niet op een zyde en vlieten/maer deen deel valt teghent oosten inde Galileetsche zee/ niet verre vander stadt Betsan/dander tegent Westen inde groote zee / tot welck water veel andere wateren vlieten/vanden berch Ephraim/ende der landtschappen Samarie / ende van dat gantsche velt Esdrelon ende Maggeddo. Drye mÿlen vande beke Cyson teghent Zuyden / is dat Casteel des berchs Chayn / inden laetsten voet des berchs Carmeli gheleghen/daer Lamech Chayn doot schoot/ alsomen leest Gene.int 4.capit. Ses mÿlen vanden seluen berch teghent Zuyden / is Maggeddo de stadt/nu Subebe ghenaemt/daer Ochozias de Coninck Juda sterf / alsoomen leest int vierde boeck der Coninghen int 9.capitt. Daer werdt oock Ozias den Coninck Juda/ van Pharaone eenen Coninck Egypti gedoot/

Maggedo heeft 4.namē/ende een effē velt om hem/10.mÿlen lanck/6.mÿlen breet.

somen leest 4.Reg.24. Hier is te mercken/ dat het velt Maggedo ende Esdrelon/ende de pleyne Galilee een dinck zÿn/hoewel sy ander ende ander namen hebben/ende heeft nu nochtans ghemeynlick een velt Fabe / van een Casteel alsoo genaemt/dat drie steenworpen verre leyt vander stadt Aphet.Maer is inder waerheyt dat velt Galilee/dat vanden Oosten omringt wordt/metten Jordaen ende de Galileetsche zee/ vanden Zuyden met den berch Ephraim ende Samaria / van den Westen eensdeels metten berch Ephraim/eensdeels mettē berch Carmelo / vanden Noorden met de berghen Phenicie / ende Libano / ende dit veldt heeft thien mÿlen inde lengde / op sommighe plaetsen gheheel seer vruchtbaer van cooren / wÿn eñ olie/maer inde breede 6.mÿlē wÿt oft meer.

Vanden berch Chayn teghent Oosten twee mÿlen oft meer/is dat dorpkē Mescha/aenden Torrent Cyson/een myle weechs vandē berch Hermon.Een mÿle van daer tegen tZuyden/ is dat Casteel Faba ghenaemt/teghen twelck na het Westen / noch ghethoont ende ghesien

Affeth.

worden oude ghestichten der stadt Affeth/daer de Syri streden teghen Achab den Coninck Jsraels/daer oock de Syri spraken/de Goden der berghen zÿn haren Godt/daeromme willen wy teghen haer strÿden / op de wÿdde velden/ende haer also ouerwinnen/alsoomen leest int 3.Boeck der Coninghen Capit.20. Van Affeth een myle teghent Oosten thoontmen

Suna.

noch de stadt Suna/daer plocht te comen den Propheet Heliseus/ghaende van Carmelo na Galgala ofte totten Jordaen / want dat den effensten wech was na Jericho te gaē/daer hy by de kinderē der Prophetē woonde/ende van der seluer stadt quam de vrouwe Sunamitis/ als haer soon ghestoruen was / tot hem desen wech/op den berch Carmelo / die vier mÿlen verre van deser stadt leyt / welcken soon Heliseus vander doodt tot het leuen verweckte / alsomen leest int vierde boeck der Coningen int vierde Capit. Van deser stadt Suna was Abysag Sunamitis/die den Coninck Dauid doen ter tÿdt oudt zÿnde/verkoos om snachts aen zÿn zÿde te slapen/ alsoomen leest int derde Boeck der Coninghen Capit.1. Twee mÿlen van Suna is de stadt Bethsan/tusschē den berch Gelboe ende den Jordaen / slechs een halue mÿle vanden Jordaen gheleghen / op

Bethsan.

welcker stadtmueren de Philistei de lichamen Sauls des Conincks/ende zÿnder sonen hinghen/die op den berch Gelboe ghedoodt wierden /alsomen leest int eerste boeck der Coninghen int laetste. Dese stadt hiet voortÿdts Satopol/alsoo Josephus schrÿft / maer nu heet sy Bethsan van alle menschē / ende is een seer lustighe Contreye. Bouen dese stadt teghent Westen / is den Berch Gelboe / hem streckende tot aen Jesrael op twee mÿlen nae.

Gelboe.

Twee mÿlen van Bethsan/ tegent Westen/ spruyt de groote Fonteyne ghenaemt de fonteyne Jesrael / daer haer de Philistei hen legherden/ tewÿle Saul op den berch Gelboe was/tusschen de selue Fonteyne ende der stadt Bethsan. Byde 2. boochschutten verre van deser fonteyne / is de stadt Jesrael / op een cleyn bergsken ligghende/voortÿdts een vande Coninclicke steden Jsrael / maer nu nauwe 30.huysen hebbende / tot deser tÿt Sanachim ghenaemt/ende ligt onder aenden berch Gelboe teghent Westen / niet verre van haer ligt dē acker Naboth Jesrahelite/2.cleyn mÿlen vander stadt Suna/van welckē acker geschreuen staet int 3. boeck der Coning.int 11. cap. Dese twee bergen / Hermon ende Gelboe zÿn alsoo gheschict / dat den berch Gelboe teghent Zuyden light/ ende den berch Hermon teghen Noorden/ende daer en is niet meer dan twee cleyn mÿlen tusschen haer/ eñ eyndē haer beyde aenden Jordaē/ twee mÿlen lanck. Op de pleyne daer tusschen / zÿn veel ende groote strÿden geschiet/want daer volbracht Gedeon eenen strÿt teghen de Medianitas / alsoomen leest Judic.int 6.Cap. Item/Saul tegē Philistim/Item/Achitob tegen de Syros. Item/ de Tartari hebben oock onlancx aldaer gestreden teghen de Sarracenen. Van Jesrael vier mÿlen tegent Zuyden / is dat Vleck Gymin genaemt/wel weerlick/maer veruallen/onder den berch Ephraim gelegen / aen welck vleck Samaria begint/ende hem aen Galilea eyndt. Van Gymin tot aenden Jordaen / zÿn seer by 7. mÿlen tegent Oosten/ende dat lant Thafne stoot daeraen dat seer hooghe berghen heeft.

Fonteyne ende stadt Jesrael.

Tusschen Hermon en de Gelboe op der pleyne/veel slagē geschiet

Van Gymin wederom teghent Zuyden/ op vier mÿlen weechs / is de stadt Sebaste / die voortÿdts Samarie hiet / doen sy noch was een Hooftstadt der 10.gheslachten Jsraels/In welck Coninckrÿck dese nauolghende Coninghen na malcanderen gheregiert hebben / met namen Hieroboam/Nadab/Baasa/Hela/Sāri/Amri/Achab/Ochozias/Joram/Hieu/Joachas/Joas/Hieroboam/Zacharias/Sellū/ Manahel/ Phaceia/ Phacee eñ Osee. In deser Stadt lang daerna / wert S. Joannes Babtista van Herode gheuanghen/ in eenē kercker ghelept / ende zÿn hooft inden kercker af gheslaghen/alsoomen leest Marci 6. Maer dese stadt Samaria / is tot suicken ellende ghecomen / dat sy inder waerheydt is ghewordеn eenen kruydthof / alsoo den Coninck Achab vanden Wÿngaerde Naboth Jesraelite maken wilde/daerom dat hy zÿnen huyse wel gelegen was. Ja niet alleen den seluen wÿngaert ende de stadt : Maer oock des Conincks Palleys is alsoo gheheel verghaen/ ende tot eenen hof gheworden. Want hoe vermaert / groot

Sebaste Samaria.

ende een heerlicke Hooftstadt / ende stoel der Coninghen Israels sy geweest heeft: so en heeft sy nv nochtans niet een huys / dan alleen / ergheus drie kercken. De gheleghentheydt deser stadt heeft oock seer schoon gheweest / want van daer mochtmen sien tot aender Zee Joppen / ende de stadt Antipatridam ende Cesaream Palestini / ende den gantschen berch Ephraim / tot aen Ramathasophim / ende den berch Carmelon / oock de zee by Accaron / ende dat landt was rijck van wateren / houen / Olijfboomen / ende alle goeden deser werelt. Vier mijlen van Samaria teghent Oosten ligt de stadt Tersa / op eenen hooghen berch / waerin voortijdts de Coninghen Israels regeerden / eer dat Samaria ghebout wert / ende die stadt was den gheslachte Manasse toebehoorende. Tes mijlen van daer tegent Oosten / indē wech alsomen totten Jordaen gaet / is dat lant Tafne van welcken oock bouen geschreuen is / eñ heeft bysonder onder andere eenen seer hoogen berch / ende behoort oock den gheslachte Manasse toe / hem streckēde tot aen dat velt aendē Jordaen teghē Macheronta der stadt.

Thaffne.

Twee mijlen van Samaria tegēt Zuydē / byder strate die na Sichē leyt / op eenen hoogen berch is BethEl den hoochsten berch / op welcken Hieroboam dē Coninc Israels een vande gulden kalueren stelde / waermede hy de kinderen Israels maecte sondigende door afgoderie.

BethEl.

Op een halue mijle van daer / is eenen anderen hoogen berch Dan genaemt / liggende bouen der stadt Sichem / daer meynen sommige dander gulden kalf henen ghesét te zijn / maer dandere segghen / dattet in de stadt Dan gheheeten / (die nu Balenas / oft Cesarea Philippi heet) geset ghewoorden is / dat hout S. Jeronymus oock / Het sy hoet wil / so ist ghewisse / dat dien berch Dan heet. Tusschen dese twee bergē ligt de stadt Sichem / tot deser tijdt Napolis oft Napolosa genaemt / eenen vasten lustigen stant / oft leger hebbende / maer niet weerlick / daerby wanneer de vyandē daer voor comen / so loopen de Borghers ter ander poorten wt / opt eerste so sy machtiger zijn / eñ die stadt legt midden int dal tusschen seer hooge bergē / vande welcke men met eenen steen midden inde stadt mach werpen.

Sichem.

Twee steenworpen vander seluer stadtpoorten tegent Zuyden / is de fonteyne Jacobs aende strate / die na Jerusalē leydt / daer onse Heere moede van gaen / op de fonteyne satt / eñ water begeerde vande Samaritaensche vrouwe. Bouē dese fonteyne ter rechter hant / is eenen hoogē berch / 2. hoofden hebbende / waeraf den eenen Garisim / den anderen Ebal of Hebal heet.

De fonteyne Jacobs Joan. 4.

Op den berch Garisim wert gebout eenen Outaer / ende geschreuen de Wet Mosi / daer stonden die den seghen spraken / ende oock de vermaledijdinghe / ende op den berch Ebal wiert geantwoort / na dat de Wet Mosi wtwijst / Deu. 27. Op den berch Garisim / toontmen noch voetstappen eēs ouden Tēpels Jouis Olimpiaci des Afgods den Tempel tot Jerusalem gelijc / gebout vā Saraballa / een Hertoch des Lants ouer gene zijde der riuiere / ter eeren eñ tot behaghen zijns Swagers Manasse / die eenen opperstẽ Bisschop wilde zijn / eñ dien Tempel is daer blijuen staende / totter tijt als Jerusalem door de Romeynen gedestrueert wert. Desen berch eñ tempel heeft mogelic de voorgenoemde vrouwe gemeynt / doen sy tot Jesu sprac: Onse ouderen hebben op desen berch aengebeden / etc. Joa. 4. Siet hier volgende vande bergen Judee / Garisim ende Hebal. Totter rechter hant deser fonteyne / is een out groot Vleck / maer leech / dat ick meyne de oude stadt Sichem gheweest te zijn / want daer een groot out gesticht is / ende ligt vande voorgenoēde fonteyne Jacobs twee steenworpen verre aen een seer lustighe plaetse / alleen dat sy waters ghebrerk heeft.

Garizim / Ebal / twee berghen.

Maer vander stadt / die nv Napolosa heet oft Napolis / also voorseyt is / ligt sy twee boochschutten verre / oock willen sommighe segghen / de stadt Napolis sy geweest Thebas. By dese stadt ligt een goet oft hoeue / die Jacob zijnen sone Joseph gaf / ontweyndende zijn broederen alsomen leest Gene. int 48. capi. ende is een lanc vrucht baer ende schoon dal. Tot Sichem zijn de gebeenten Josephs begrauen / van Egypten derwaerts ghebracht.

Hofstede Jacobs.

Vier mijlen van Sichem tegent Zuyden / is een schoon dorp / Leyua gheheeten / daer is euenwel oock een stadt inden geslachte Juda / Leyua ghenaemt / maer dese hier behoort in dat geslachte Ephraim.

Leyua een dorp ende stadt.

Vijf mijlē van daer is een groot merct Magmas geheeten / daer eynt hem dat gheslachte Ephraim tegent Zuyden / nv heet deselue stadt Barra. Een mijle van daer is de stadt Gabaa Saulis / daer des Leuijts Huysurouwe gheweldichlick vercracht ende gedoot wert / als int boeck der rechteren bet wtgewesen wort / int 19. capi. Van welcks mishandels wegen dat gheslachte BenJamin seerby gheheel wtgheroept wert.

Gabaa.

Van deser stadt Gabaa was Saul / den eersten Coninck Israels / van geboorte. Een mijle van daer tegent Zuyden / ligt dat dorp Rama / op eenen berch / ter slincker handt / alsmen gaet na Jerusalem / niet verre vander strate / van welck Dorp men meynt dat ghesepdt te zijn / daer Jeremias spreeckt capitt. 31. Een stemme is in Rama ghehoort gheworden / ende een groot weenen ende claghen / hoe wel dattet sommighe also gloseren: In Rama / dat is / inder hoochde.

Rama.

Van Rama twee mijlen teghent Suyden / is de heylighe stadt Jerusalem / etc. Hier is nochtans te mercken / datter veel dorpen inden heylighen lande zijn die Rama heeten / een by Tecua by der strate / die by Ebron leyt / dander int gheslachte Neptalim / niet verre vant slot Zephet / dat derde is dit hier ghenaemt / dat vierde Sylo / dat oock Rama heet / maer Rama is also veel ghesepdt / als een hoochde / ende inder waerheyt alle dese dorpen liggen hooghe.

Jerusalem.

Vier Rama

Van Sichem voortgaende teghent Zuyden totten Jordaen / vier mijlen / is een seer goede vlecke / Emon genaemt / op een lustige plaetse liggende / totten gheslachte Ephraim behoorende.

Emon.

Vier mijlen van Emon tegent oosten / 2. mijlen vanden Jordaen / op dat wijt velt / ligt dat dorpken Zephet ghenaemt / daer dat water Carith vanden berch ontspringt / op welcke plaetse Helias eertijts lange woonde / daer hem de Rauen wt Gods ordeninge smorgens ende tsauonts spijse brachten / alsoomen leest int 3. Boeck der Conin. int 17. Capit.

Zephet eñ Carith.

Een mijle van Zephet / is dat Slot Doch ghenaemt / daer Ptolomeus bedrieghelick Simonem vinck / waer af men leest int eerste Boeck Machabeorum int laetste Capittel. Opt selue Slot machmen gheheel effen sien / dat landt Galaad / ende dat derdehalf gheslacht. Item / dat lant Esebon / dat geberchte Moab / Item Abarim ende Phasga / ende Nebo de bergen / oock coemtmen hier op de pleyne by den Jordaen tot aen Jericho.

Vijf mijlen van Zephet / is de stadt Galgala / daer de kinderen Israel langhen tijt ghewoont hebben / als sy ouer den Jordaen waren gecomen / ende sommige van hier wierden daer besneden.

Galgala

Een halue mijle van daer tegen Jericho / is den berch Quarentene / daer onse

Heere

Quarentene den berch / waerop Christus ghe vast heeft/

Heere veertich daghen ende nachten op vaste / eenen hooghen berch / ende swaer op te climmen. Maer op eenen anderen berch is hy aenghevochten ghewordden vanden boosen vyandt / welcken berch 3. mijlen van desen leydt / inder woestijne by BethEl ende Hai. Onder den berch Quarentene / bijde twee boochschutten verre/vloeyt de fonteyne Helisei/by Galgala henen/ende drijft oock sommighe groote meulens/ ende vloeyt daernae by Jericho inden Jordaen /waeraf ooc daer bouen ghesceyt is.

Dat dal Achor. Jos.7.

Een halue Mijle by Galgala / is dat dal Achor/waer in den seluen Achor ghesteenicht werdt/van diefte wegen/ so ghescreuen staet Josue int 7.Cap.

Jericho gheheel ghedestrueert.

Bycans een mijle van Galgalis tegent Oosten/is de stadt Jericho/voortijdts groot gheweest maer nv gheheel cleyn/nauwe acht huysen hebbende / ten is niet een dorpken gelijck/ eñ alle heylige plaetsen daerin vernielt. Twee mijlen van Jericho/ by de doodde zee / is dat vleck Bethagla ghenaemt / daer de kinderen van Israel haren afghestoruen vader Jacob beweenden ende beclaechden / als sy hem wt Egypten in zijn graf voerden/daermen af leest Gene.int 50.cap.ende datselue vleck en is niet meer dan een mijle vanden Jordaen. Van Jericho drie mijlen vanden Jordaen/ is de doode Zee/ die oock een Mer Asphalti/dat is/ pecx/oft spiegelherts/oft oc een zee des souts genaemt wort/daer in voortijdts Sodoma eñ Gomorra geleghen hebben/eñ dat scheyt Judeam eñ Arabiam de landen/ende daer ontrēt zijn de landen Moab ende Ammon / ende den berch Seir/eñ strect hem tot aenden berch Cadesbarne/eñ de woestijne Pharon. Men toont oock daerby tegent Oosten/ deñ berch Roob / die voortijts Petra deserti, dat is eenen steē der woestijne wert genaēt/ maer nv heetet Crach/ een weerlick slot van Balduino eenen Christelicken Coninck te Jerusalem gebout/daer nv den Soldaen zijn schatten Egypti ende Arabie behout. Twee mijlen van het slot Crach is Areapolis een slot/nv een steē genaemt/ eertyts een Hooftslot des gantschen lants des anderē Arabie ende hiet voortijts Ar/ende was inden Torrent Ozon gelegē/aenstootende de landen Moabitarū/Amonitarū eñ Amorreorū. Seer na daer by is de plaetse/daer Balaā op dat geberchte Moab wert geleyt/om de kinderē van Israel te veruloecken. Vijf mijlen van Jericho/is dat stedeken Segor/onder dē berch Engaddi/tusschen welc ende der dooder zee/is de soutcolumne/in welcke de huysvrouwe Loths verandert wert alsomen leest Gen.int 10.cap. eñ men moet grooten arbeyt hebben die te siē.

Bethagla.

Crach voortijts Petra deserti ghegenaemt.

Areapolis.

Breedde eñ lengde der dooder zee.

Item de doode Zee heeft inder breede/haer vant Oosten streckende/6.mijlen inder lengde die haer streckt vant Noorden tottet Zuyden/ seggen de Sarraceni/datse 5.dachreysen heeft/ geheel seer duyster/als een schouwe der hellen. Veel ander dingen worden van dese doode zee geseyt ende gescreuen/die ick nv voorby gae. Nochtans hier is te merckē/dat vandē domp deser zee/dat gantsch dal/ dat voortijts Illustris stiet/(is te seggen/een doorluchtich ende ouertreffelick dal) nv gheheel onnut ende onvruchtbaer ghewordden is / alsoo dattet noch loof noch gras voortbrengt/ de gantsche breede door/die 5.oft 6.mijlen wijdt is dan alleen byder stadt Jericho/daer sōmige houē vruchtbaer zijn/vande fonteyne Helisei/van welcke bouen ghescreuen staet daer wt machmen merckē/de strenge gerechtichheyt/ende dat verschrickelic oordeel Gods/die de sonde der Sodomiten so langhen tijt strengelick veruolcht ende straft/dat voor dat aenstootende lant soo veel duysent jaren moet lijden de pijne der onvruchtbaerheyt. Want oec de bergē/ter rechter ende ter slincker sijdē/de doode zee aenroerende/gheheel onvruchtbaer eñ dorre zijn/ eñ verre ontrent dese zee/alsoo verre dē als domp daer af comende/voortbringhen mach. Sommighe seggen/ dat den Jordaen zijn water der dooder zee niet en vermenghe of mede deele/ maer dattet eert daer henen coemt / vander aerden verslonnen wort. Maer de Sarraceuen seggen voorwaer/dattet daer in ende daer wt ghaet/ Maer niet verre van zijnen wtghanck/ wordet verslonnen vander aerden. Dese doode zee wast oock by tijdē/als de sneeu vergaet/ op de berghen Libano ende andere / ende als den Jordaen ende veel ander Torrenten toenemen in wateren vanden reghen / dwelck altemael wt den Jordaen in dese Zee vloeyt.

Eygēschap der dooder zee.

Men vint oock spieghelherst/ oft peck / dat hen inden gront deser zee verghadert/ door de winden te samen gedreuen / hanget aen malcanderen/ende door cracht der winden aē lant gestooten/wordet wt getrockē in grooter menichte/eñ is heylsaem ende goet tot medecijne/ ende is oock so hert / datment niet wel en can weeckē/dan met bloet der vrouwē cranckheyt/ ende hiet Jootsch spiegelherst/daermen af leest Genesis int 14.cap. Hiermede sy ghenoech geseyt van dese doode zee.

Drie mijlen vander stadt Galgale / bouen genaemt/ooc drie mijlen vande Fonteyne Helisei tegent Noorden/is de stadt Hai/die Josue bestreet somen leest Josue int 6. cap. Eē mijle vander seluer stadt is BethEl voortijts Lusa genaēt /inden geslachte BenJamin/daer Jacob den Patriarch/als hy vloot van het aengesicht zijns broeders Esau/eenen steen onder zijn hooft leyde/ende sliep/ende aldaer een leeder sach/die vander aerden tot aenden Hemel ginck/etc.als geschreuen staet Genesis int.28. capittel/ ende ghaf deser stadt den naeme BethEl.

Hai.

BethEl eertijts Lusa genaemt.

Een mijle van daer teghent Zuyden teghen Rama/oock Silo ghenaemt / is eenen Palm/ waeronder begrauen is Delbora/die eertijdts dat volck Israels langhe regierde/ ende seynde Barach tegen Zizaram/om hē te bestrijden ende te bevoorlogen op den berch Thabor/alsomen leest int boeck der Rechteren int 4. capit. Twee mijlen van BethEl/van Jerusalē drie mijlen/niet verre van Rama BenJamin/is dē merckt Anatoth / voortijdts den Priesteren toebehoorende/een cleyn vleck : van waer Jeremias de Propheet ghebooren is. By Anatoth tusschen Oosten ende Zuyden/begint de woestijne tusschen Jerusalem eñ Jericho/dat nv de woestijne Quarentene heet / ende streckt hem ouer Galgala bouen verhaelt/tot aende woestijne tegē Tecuam ende Engaddi by de doode zee. Bouē de doode zee tegent Westē/by eender mijle vant stedeken Segor climtmen op den berch Engaddi/waerop Dauid voortijts hem oock verborgen heeft/doen hē Saul veruolchde. Om den seluen berch Engaddi ende bouen op hem/was voortijts een Balsam wijngaert/ maer doen Herodes de groote ghenaemt / leefde/doen nam de Coninginne Egypti Cleopatra genaemt/denseluen wijngaert/ende liet de stocken wt treckē/ende in Babiloniam Egypti voeren/ende dede dat Herodi tē spijtē / door gonst/ende met wille Anthonij des Keysers. Daer zijn noch tot deser tijt Edel wijngaertplāten optē berch Engaddi/maer de Sarraceni en achtē haerder niet/so en is daer ooc geen Christē mensche diese eert. Onder Engaddi by de doode Zee/ zijn seer schoon boomen / maer

Anatoth.

De woestijne Quarentene/tusschē Jerusalem eñ Jericho. Engaddi.

Schoon vruchten van binnen vol asschen.

haer vruchten alsmēse opsnijt of breect zijn in
wēdich vol stof en asschen/als ooc voorsept is.
Itē de bergē Engaddi zijn seer hooch eñ won-
derlick gestelt /met groote steenrotzen eñ die-
pe dalen omringt / dwelck oock grouwelick
is te aensien. Van Jericho vier mijlen tegent
Westen/is dat slot Adomijn/waer by dien die
van Jerusalem na Jericho gaende / onder de
Moordenaers quam/daeraf leest Luce int 10.
Capittel. Dwelck noch tot dese tijden veel ge-
schiet/ten sy datmen ghelepde gebruyct/ mits
welck deselue plaetse van bloetuergietinge zij-
nen naem ontfanghen heeft.

Bathurin.

Van Adomijn 2. mijlen teghent Westen/is
Bathurin de stadt / vanden gheslachte Ben-
Jamin/van welcker stadt Semei den boosen
man gheboren was / die David veruloeckte/
doen hy bloot voor daensicht zijns soons Ab-
salon / daermen af leest int tweede boeck der
Coninghen int 16. Capittel. Ende daer is een
seer schoon slot op eenen hooghen berch ghele-
ghen. Onder datselue slot int dal teghent Oo-
sten op de ghemeyn strate van Abdomin / is
eenen steen Beon gheheeten des soons Ruben/
groot als eenen Ouen / ende schijnt marbel-
steen te zijn. Van Bathurin tegent westē twee
boochschutten verre / is dat Casteel Marthe
ende Marie/Bethania ghenaemt/voor welck
min dan een steenworps verre by eender Ci-
sterne op den velde/ toontmen de plaetse/daer
Martha ende daerna Maria/onsen Heere Je-
sum na Bethaniam comende/te ghemoete lie-

Bethania.

pen / als hy Lazarum verweckte/daermen
af leest Joan int 11. Tot Bethania toontmen
noch dat huys Simonis Leprosi / daer onse
Heere in satt ende att/doen Maria Magdale-
na tot hem quam/met haer bringende een Al-
baster busse vol salue / ende stondt achter zijn
voeten/hem deselue wasschende met haer tra-
nen/eñ drooghende met haren hayre/cussende
met haren monde/ende saluende metter salue/
Luc. int 7. capittel/ maer dat huys Marthe/
waerin onse Heere dickwils werdt gheher-
berght met zijn Discipulen/is daernae tot een
kercke ghebout ghewordden/ter eeren Marthe
ende Marie ghewijt. Maer dat graf Lazari /
daer hy wt quam /verweckt zijnde van Jesu/
is niet verre van deser kercke/ende daer is een
tamelicke Capelle ghemaeckt / ende dat graf
met marbersteen ouertrocken/het welck graf

Sarraceni eeren dat graf Lazari

de Sarraceni ooc seer eeren / om het teeckens
wille aldaer gheschiet. Item/somen van Be-
thania gaet na Jerusalem / sietmen daer de
stadt niet so haest / midts dat den Olijfberch
daer tusschen lept/maer men moet te vorē een
cleyn heuuelken opclimmen / dan sietmen een
deel der heyligher stadt metten berch Sion/eñ
alsmen datselue bergsken afgaet/soo wordt de
stadt wederom verborghen. Item/onder den
Olijfberch by Bethphage dat dorp/dwelcmen
nochtans ter slincker handt eenen steenworp
weechs verlaet / gaetmen een cleyn straetken
op/omgaet den Olijfberch/ende coemt aen de
plaetse/daer onse Heere optē palmdach op den
Esel satt/ om inde stadt te rijden/ ende aldaer
glinstert oft blickt de stadt Jerusalem met-
ten Tempel Salomonis ende des heylighen
grafs /met ander heylighe plaetsen/ende alsoo
coemtmen onder aenden olijfberch daer de
scharen der voorbygaende ende nagaende son-
gen: Osianna etc. ende onsen Heere vrolick in-
leyden na Jerusalem / hoewel hy bitterlick
weende ouer haer. Men gaet oock voorby de
de plaetse beneden int Hofken / daer hy badt
ende bloedich sweet sweette / ende daernae
ghevanghen wert by Gethsemani. Ende soo-
men ouer den Torrent Cedron eñ coēt/gaetmē

Golgatha daer onse Heere ghecruyst wert.

op Golgatha den berch daer hy werdt ghe-
cruyst/etc.

Om voortaen te beschrijuē dat ouerblijuen-
de deel des heylighen lants/datter noch meer
is/is te mercken dat twee mijlen van Jerusa-
lem den berch Sylo is / op welcke plaetse de

Sylo.

Arcke Gods langhe tijdt was/ ende oock den
Tabernakel des ghetuychenis / dien Moyses
inder woestijne hadde gemaect. Eē cleyn mij-
le van daer is de stadt Gabaon/vandē geslach-

Gabaon.

te Ben Jamin/opten voornaemden berch lig-
gende. De borgers deser stadt hoorende alle
dinghen/die Josue gedaē hadde/de steden Je-
richo ende Hai / seynden boden tot hem/ met
oude cleederen eñ schoenen/eñ herdt broodt/in
sulcker voege/als oft sy van verre landen wa-
ren ghecomen/genade begeerende/alsmen leest
Josue int 9.

Van Jerusalem vier mijlen teghen westen/
is dat casteel Emaus/nu Nicapolis genaemt/

Emaus.

dwelck wt het Euangelium Luce wel bekēt is.

Drie mijlen van Jerusalem onder dē berch
Sylo / is de Vlecke Bothoron / van den ghe-

Bothoron.

slachte Ben Jamin/van welck ooc vermeldin-
ge geschiet inde boecken Josue ende Macha-
beorum. Van Jerusalem vijfde half mijle te-
ghent westen / is de stadt Cariathiarim / een

Chariathiarim.

vande steden der Gabaoniten/ daer de Arcke
Gods 20. Jaer in was/als sy vande Philisti-
nen wert weder gebracht.

Twee mijlen van daer is de stadt Lachis /
oock voortijts een van dien/welck den Heydē-
schen Coninck Sanacherib belegerde/ ter tijt
des Coninck Israels Ezechie/alsomen leest 4.
Reg. int 18. cap. eñ behoort ooc totten geslach-
te Ben Jamin. Twee mijlē van Cariatharim/
is de stat Bethsames Jude/also gheheetē tot on-
derschept eēder ander stadt/ooc Bethsames ge-
naēt/die indē geslachte Neptali lept/ eñ daer de
Betsamitē terwe snedē/optē velde indē Oogst/
eñ de arcke Gods vā Accaron/wedergebracht
wert/ storuēder vande Bethsamitē 70. mannē/

Vijftich duisent ende 70. Bethsamitē haestelick gestoruen.

ende vijftich duysent menschen / vant gemeyn
volck/om dat sy de arcke Gods bloot hadden
ghesien/alsmen leest int 1. boeck der Conin. int
6. cap. Van Jerusalem 10 mijlen ttghent We-
sten/is Ramathasophin/liggēde op den berch
Ephraim/dwelck doch gheenen berch en is/
maer eē effen velt also genaemt. Deselue stadt
heeft oock geheeten Aromathia/ van welcker

Aromathia

Joseph den Edelen was/die onsen Heere Je-
sum heeft begrauen. Van daer was oock Sa-
muel den Propheet van ghebooite / ende light

Samuels graf.

daer begrauen/nu heetet Ramula.

Van daer drie mijlen teghent Westen / is de
stadt Joppe/oock Japha genaemt / daer Jo-

Joppe oft Japha.

nas in een schip ginck/willende vliedē vanden
aenghesichte Gods/alsomen leest in zijn Pro-
phecie int 1. cap. Daer heeft ooc eertijts S. Pe-
ter ghewoont/ter herberghe liggende by eenen
ghenaemt Simon/was een Leertouwer/diēs
huys byder Zee was / daer af leestmen inde
wercken der Apostelen int 10. cap Onder Ja-

Jamnia een hauen der zee.

pha is Jamnia/een ander hauen aender Zee/
voortijts dat Jootsche lant toecomēde. Twee
mijlen van Japha teghent Zuyden / welcke
hauen Judas Machabeus ghewan ende ver-
brande/met al de schepen aldaer/also /datmen
dat vier tot Jerusalem sach / soomen leest int
tweede boeck Machabeorum int twaelfde
Capittel.

Van Jerusalem twee mijlen tegēt Zuyden/
is de stadt Bethleem/wel een weerdich vleck/
niet alleen van weghen der gheboorten des

Bethleem een geboort huys Dauids ende Christi.

Propheets Dauids/ maer Christi Jesu onses
Heeren/die beyde aldaer zijn ghebooren gewor-
den. Euenwel eermen daer coemt / ghemoet-
men

men dat graf Rachelis Jacobs Huysurouwe/ op de rechte hant by den wech/waerouer Jacob oock een gesticht tot eenẽ tittel liet makẽ 12. groote steenen opt graf setende/na tgetal der geslachten Israels/welcke steenen noch daer zijn. Men vindt oock aldaer sommighe swerte steenkens/inder voeghen als Cicerẽn van ghedaente/die plochten de Pelgrims op te lesen/ ouermits sommige wonderwercken/die daer souden gheschiet zijn. Tegen der stadt Bethleem is den toren Ador/ofte de Herdt genaemt/ daer Jacob voortijts by wijlen lang gewoont heeft/na het ouerlijden zijnder huysurouwen Rachael voorghenaemt. Van Bethleem 5. boochschuttẽ verre/is de plaetse/daer de Herders/die daer inder nacht de gheboorte Christi wachten/saghen ende hoorden de Enghelen singhen: Gloria in exelsis Deo, dat is/ Eere sy Godt inder hoochde/de welcke henlieden oock vercondichden geboren te zijn den Salichmaker der werelt. Bethleem lept op eenen hooghen berch/maer enghe/welcks lengde is vãt Oosten teghent Westen/vanden Westẽ is den nederganck/ende daer is oock de Cisterne byder poorte / wt welcke Dauid begheerde te drincken/als hy in eenen strijt was teghen de Philisteos/ende dat drie vande stercste mannen wt zijnder Ridderschap door de vyanden met gewelt drongen/en schepte water wt de selue Cisterne/ende brachtẽ Dauid/die nochtans niet en dranck/alsoomen leest int 1. boeck Paral. int 11. cap. Maer aent eynde der stadt teghent Oosten/onder een steenrotze/was by der stadtmueren/(ende na desselfs lãts seden/ isset ghewecst eenen stal hebbende) een kribbe in eenen steen ghehouwen/alsomen daer ghewoonlick kribben maect/daer is geboren ghe worden vander maecht Maria/en opghegaen de Sonne der gherechtichept/Christus Jesus onsen Godt. Euenwel bpde voornoemde steẽrotze/is een andere noch grooter/4. schoenen verre vanden voorseyde/onder welcke de cribbe was/daer dat kint Jesus terstont wert ingheleypt/voor den Osse ende Ezel/met slechte doecrkens omwonden/maer so my bedunct/ en ist niet meer dan een steenrotze geweest/ende daer is een deure int midden door gemaect ghewordẽ / door welcke men noch vander Capelle int Choor gaet. Ende totter plaetse der gheboorte ons Heeren/gaetmẽ wter kercken inde capelle 10. trappẽ neerwaerts/welcx oorsake bouen aen geteeckent is/ende deselue capelle is ghemaect inwendich met wtgehouwen werck/ende met marbelsteenẽ is dat plaueysel beset ende seer costelick gemaect/daerin vintmen noch een deel vander kribbe/daer Christus in geleghẽ heeft. Bernaert van Breedenback/ende Hans Toecker van Noerenberch seggen/dat sy noch geenen mensche ghesien oft ghehoort hebben/die daer seyde/dat hy deser kercken ghelijcke ghesien hadde/alsoo aendachtich ende costelick als de kercke tot Bethleem is/want in haer zijn seer veel ende groote edel marbelsteenen calõnen/na vier ordeningen gestelt/daer toe de wterlicke kercke/ dat schip der kercken ghenaemt/bouen de calomnen tot aende balcken/is ghemaeckt van schoon adelick ende wtgehouwen werck/van alle Historiẽ van tbegin der werelt/tot aenden jongsten dach. Oock dat gantsch opper pauement der kercken is van marbersteenẽ menigerley veruen beset/van schoon schilderije seer wel verciert/altemael so costelic/dat veel meynen/dattet niet gheschat werden en can. De Sarraceni eeren alle kerckẽ onser lieuer vrouwen/maer bysonder dese tot Bethleem. Van Bethleem een half myle tegent westen/is een

Christus Jesus ghe-boort plaet-se.

Seer coste-lijcke kerc-ke tot Beth-leem.

dorpken met name Bezech/daer voortijts den besten wijn wiesch/die in dese landen was. In welck dorpken oock vande kinderen Israel geuangen wert/den Conninck Adonibezech/ende hebben hem handen ende voeten afgehouwen/ de welcke alsoo sprac/doen hem sulcx geschiede: 70. Coninghen moesten onder mijnen disch de bryselinghen soecken / doen hen oock handen ende voeten wierden afgehouwen door my/ also ic gedaen hebbe/so heeft my oock God toegheuoecht. Also voerden hem de kinderen van Israel na Jerusalem/ende daer sterf hy/alsomen leest int Boeck Judicum int 1. Cap. Van Bethleem 6. mylen teghent Oosten/ bouen de doode zee/is den berch Engaddi/van welcken bouen gheschreuen is. Vanden seluen drie mijlen teghent Zuyden/is den heuuel Achile / op welcken namaels door Herodem eẽ seer weerlic slot gebout wert/Messidia ghenaemt. Aen dit eynde heeft Dauid dicmaels verborghen gheleghen met zijn ghesellen / doen hem Saul socht te dooden/alsomen leest int eerste boeck der Coninghen int 23. cap.

Bezech.

Judic. 1.

Achile.

1. Reg. 23.

Van Bethleem twee mijlen teghen tslot voorseydt / is de stadt Thecua op eenen berch liggẽde/van waer den Propheet Amos geborẽ was/die oock daer begrauen is/den welckẽ de Coninc Ochozias met eẽ colue liet dootslaen. Aen dese plaetse stoot de woestijne Thecue genaemt. Tusschen Thecua ende Engaddi/ligt een dal des segẽns gheheeten/ daer Josaphat een Coninck Juda streedt teghen Idumeos ende Amonitas /ende ouerwanse. Een mijle weechs van daer teghen den berch Quarentene/ is een slot van Herode den grooten ghebout/dwelck Herodium heet/ seer hooghe liggende/daer oock den seluen Herodes begrauen is/als Josephus seyt.

Thecua Amos ghe-boorthuys.

Vijf mijlen van Thecua/is een vleck Zyph ghenaemt/by eender woestijne oock alsoo geheeten / daer hem Dauid seer dickwils heeft verborghen wt oorsake bouen verhaelt/ soomen leest int eerste boeck der Coninghen int 26. Capittel.

Zyph.

Daer aen stoot een ander woestijne teghen tZuyden die heet Maon / inde welcke den Berch Carmelus is / daer oock Nabal Carmelus woonde/die Dauids Boden verachte/ diens huysvrouwe Abigail / Dauid na zijn doot te houwelicke nam / alsmen siet int eerste boeck der Coningen int vijfentwintichste Capittel.

1. Reg. 26.
Maon.

1. Reg. 25.

Daer aen stoot den berch Seyr in Idumea in dat lant ghelegen/dwelc lant de kinderen van Israel langen tijt moesten omme treckẽ/ als Deut. int. 3. staet ghescreuen. Aen de selue woestijne Maon stoot teghen het Zuyden dat Landt Amelech/dwelc Saul van God beuolen wert gheheel om te keeren/ende alle menschen daer in te dooden/somen leest int eerste der Coninghen int 15. capittel.

Seyr eenen berch Idumei.

Amelech.
1. Reg. 15.

Voor dat selue landt Amelech teghen eenen arm der doode Zee/is Cadesbarne/van waer Moses seynde 12. Bespieders om te besiẽ dat lant Chanaam/tot welcke hy oock seyde/ dat sy dat lant seer nauwe souden bespieden / hoe vruchtbaer dattet ware/Item hoe sterck dat volck/ende hoe vast de steden etc. Ende souden hem breughen vande vruchten des selfs lants/ Als sy oock deden/ int wederkeeren met hen brenghende een groote druyue aen eender stenge/alsoo dit bet beschreuen staet int boeck Nu. int 13. cap. Aldaer namelic te Cadesbarne hebben de kinderen van Israel langhen tijdt ghewoont/ende daer na den berch Seir om trocken so bouen staet. Van Bethleem 3. mijlen tegen tZuyden/is dat dorpken Bethzacha/hooghe

Cadesbarne
Num. 13.

Bethzacha.

ghe gelegen /waerby een ander dorpkē light/ Rama genaemt/op eenen hoogen berch/daermen dat gantsche lant Arabiam / tot aen den berch Seyr ende alle steden sien mach/ende de doode zee/ende alle de eyndē daer hem Dauid eertijts in onthouden heeft/daer toe den Jordaen tot aen Sethyn / ende tot aenden berch Abarim. Item dat gantsche lant aende groote zee van Joppe aē tot aen Gaza eñ Bersabee/ ende dat gantsch lant Philistiin. Van Ramathasophim ouer/ende Accaron / ende Azotum ende Jamniam ende Ascalonem/ metter gātscher pleyne onder den berch Juda. Van Rama nv bouen verhaelt/meer dan een mijle by den wech oft strate die na Ebron leyt/is Mābre daer Abraham langen tijt gewoont heeft/ daer hy oock sittende by den seluen boom onder de deure zijns Tabernakels/drie mannen sach dē berch af comende/ende aenbadt eenen/ ende leydese in zijn huys/alsmen leest Gen. int 18. Capittel.

Mambre Gene. 28.

Ebron. Een half mijle van daer is Ebron de oude stadt/tot deser tijt gheheel ghedestrueert/ende woest/ende veel groote oude veruallē gestichten/waer wt wel blijckt/dattet voortijdts een heerlicke stadt gheweest heeft.

Eenen boochscheut verre van daer/ ligt Ebron de nieuwe stadt/op die plaetse gheboudt daer die dubbel spelouncke is/daer Adam ende Eua/Abraham ende Sara/Isaac eñ Rebecca/ Jacob ende Lea begrauen liggen. Daer heeft voortijts geweest eē Domkercke oft Bisdom/ doen die landen noch onder de Christenen waren/ maer de Sarraceni hebben nv daer een stercke beuestinghe ghemaect.

Vande dubbel spelouncke teghen het westen/ also verre als eenen goeden hantbooghe schieten mach/is dē acker Damascenus genaemt/ daer Adam van Godt is gheformeert geworden/welcken acker roode aerde heeft/ diemen mach buyghen ende wttrecken als wasch/die voeren de Sarraceni op Kemelē in Egypten/ in Ethiopiam ende ander landen/voor seer costelicke specerye vercoopende/ende hoewel sy veel van deser aerden wech voerē/noch schijnt dat ghedelf cleyn ende weynich te zijn / wantmen gheloofweerdich seyt:dat altijts/watter ouer een jaer ghegrauen is ghewörden / door dander jaer wonderbaerlick weer geuult worde. Men seyt oock/dat/wie van deser aerde by hem heeft/van gheen onuernuftige dieren gequetst en mach worden / daer toe behoedet sy de mensche voor schadelicken val. Dat dal ontrent Ebron is seer vruchtbaer ende bouē maten lustich. Eenen goeden steenworp vanden voorseyden Acker is de plaetse daer Chain zijnen broeder Abel doodde/alsmen leest Genesis int 4. Capit. Niet verre van daer is een steenrotse/waerin Adam ende Eua de moort haers soons Abels/hondert jaer lanck(soomen seyt) hebben beweent/ende dat inde selue spelouncke haerder beyder legherplaetsen noch zijn/ ende daer is een quelende fonteyne in / daer sy afghedroncken hebben / ende dat hol heeft dertich voeten inde lengde/ende diesghelijcx inde breede. Van Ebron twee mijlen teghen het Zuyden is de stadt Dabir/ooc Cariathsepher ghenaemt/welcke Ottoniel Calephs broeder wan/daerom hy (te weten Caleph) hem zijn dochter te houwelicke gaf etc. alsmen leest Josue int 15. capittel. Van Ebron twee mijlen teghent noorden / is de plaetse Neelleschol ghenaemt/een dal der tranen / oock een beke der druyuen/wat van daer namen de bespieders van Mose wtgesonden/ soo hier voor vermelt is/de wijnrancke met zijn druyuen/de welcke twee mannen aen een stenge droeghen/ooc namē sy van haer Granaetappelē eñ vijgen/etc.

Damascenus den Acker.

Dabir Josue. 15.

Neelleschol

Ter slincker handt van dit dal by een half mijle weechs/is de beke: waer in S. Philippus de Apostel/ den Moor der Coninginnen Candacis dienaer doopte/Actor. 8. Van Neelleschol 4. mijlen tegen Jerusalem/ is dat huys Zacharie/waer in dat S. Johannes Baptista gheboren is / ende daer Maria Elizabeth groette/als ooc bouen aengeroert geworden is.

Van daer tegent Noorden is Nobe/eertijts een stadt der Priesteren gheweest / die nv Bethenopol heet/daer Dauid vā Abimelech nam dat sweert Golie Jesthei/daer hy hē mede gedoot hadde/etc. alsmen leest int eerste boec der Coninghen int 21. Capittel. Nobe. Bethenopol.

Van Bethleem een weynich meer dan een mijle teghen Tecua der stadt / is dat graf des heylighen Abts Chariorh met zijn Monicken/ die altemael doen hy storf met hem storuen/eñ derwaerts heeft voortydts een groot geloop gheweest.

Maer van Accon voorby gaende vier mijlen teghen tZuyden/is de stadt Caipha/onder den berch Carmelo ligghende.

Drie mijlen van daer is dat vast slot dē Pelgrim ghenaemt/int herte der zee gelegen/eertijts der Ridderschap des Tempels toebehoorende. Vier mijlē van daer is de stadt Cesarea/ voortijts een Hooftstadt inden lande Palestine gheweest/oock ter tijdt als die landen noch onder de Christenen waren/ soo was daer een Aertsbisdom. Dese stadt hiet voortijts Dor/ daer na Pyrgus stratonis / maer Herodes de groote als hijse weder vernieude ende beterde/noemdese den Keyser Cesari ter eeren Cesaream/van welcke Josephus veel schrijft. Teghen het westen wort sy omringt met de groote Zee/teghen het oosten met eenē soeten poel/ waer in veel Cyrocodilli zijn / sy is voortijdts seer vast gheweest / maer nv gheheel ghedestrueert.

Prouintien ende Lantschappen vā Accaron tegent zuydē.

Cesarea.

Sanctus Philippus heeft daer ghewoont / ende zijn vier dochteren al maechden ende Propheterssen/Act. int 11. cap. S. Petrus heeft ooc in deser stadt ghedoopt Cornelium des Keysers Amptman/die den eersten Bisschop daer in geweest heeft/alsomen leest int voornoemde boeck int 10. Capittel.

Sanctus Paulus heeft oock voor den Coninc Agrippa ende den Amptman Felice tegen den cloecken Taelspreker Tertullum hem seluen seer vernuftelick ontschuldicht ende verantwoort/Acto. 24.

Van Cesarea der stadt drie mijlen teghen het Zuyden is den Dorp Assur geheeten/maer voormaels Antipatrida vā Herode Antipatre/ van welcken het ghebout wert. Van daer vier mijlen tegen het oosten/is een stadt Mauerich voortyts genaemt/maer nv Catho geheeten/ eertijts toebehoorende den geslachte Manasse/niet verre vanden berch Saron gheleghen/ daer wt hebben de Sarraceni dat slot dē Pelgrim bouen verhaelt bestreden. Assur.

Van daer tegen tzuyden is den berch Saron/ende de vlecke Sarona. Van Assur zijn acht mijlen tot Joppen aende zee ligghende/ van welck men daer bouen veel gheseyt heeft. Saron.

Vier mijlen van Joppe is de stadt Geth/ niet verre vander zee gheleghen / eertijts vande steden Philistim/daer begint eygētlick dat lant Philistim/maer nv is sy eē cleyn dorpkē/ ende heet Jbilin. Twee mijlen van daer is Bethsames Juda/een stadt van welcke bouen gheseyt is. Geth.

Van daer 4. mijlē tegē tzuydē/niet verre vāder zee/is de 2. stadt van de steden Philistim/ Accaron ghenaemt/nv ooc een cleyn dorpken. Accaron.

Vier

Azotus. Vier mijlen van daer is de derde stadt Palestinorum/Azotus ghenaemt/oock nv een cleyn dorpken/een mijle weechs vander zee ligghende. Twee mijlen van Joppe is de stadt Lidda oft Dispolis/van welcke oock daer bouen gheseydt is/ de stadt Lepula en is niet verre van Lachis.

Azecha ende Maceda/ Josue.10. Drie mijlē van daer is de Vleck Azecha/eñ Maceda een stadt/ welcke Josue beyde wan/ daer haer ooc vijf Coninghen verberchden in een Spelouncke die Josue daer in vinck/somen leest Josue int 10. Capittel.

Zochor/ 1.Reg.17. Drie mijlen van daer is de stadt Zechor Jude/niet verre van Nobe/ daer Dauid Goliam heeft ghedoot/als oock bouen gheschreuen is/ eñ somen wtghedructer vint int eerste der Coninghen/ int 17.Capittel. Van Nobe zijn drie mijlen tot aen Emaus. Anderhalf mijle van Emaus gaetmen door dat Dal Raphaim ghenaemt/neffens den huyse Zacharie henen/ ende coemt tot een seer weerlijck Slot

Bethzura. Bethzura ghenaemt/ dwelck de Machabei voortijdts ghebout hebben / ende ligt een half mijle van Jerusalem.

Ascalon. Vestinghe. Van Azotus 6.mijlen / is Ascalon de vierde stadt Philistinorum/ aen de Zee gheleghen/eñ heeft een forme eens haluē Circkels/seer weerlijck gheweest/daer nv dē Sarraceni een groote vestinghe hebben.

Gaza. Van daer vijf mijlen teghen tzuyden / is de stadt Gaza/oock aen de zee gheleghen / eñ heet nv ghemeynlijck Gazera/eñ door haer gaet de strate in Egypten lant/als hier na int tweede deel breeder wort beschreuen.

Van daer zijn vier mijlen tot Bersabee / die

Bersabee. Gene.13. nv Gallijn heet/ende eyndt Judeam ende dat beloefde Landt teghen tzuyden. Daer hebben Abraham ende Jsaac langhen tijdt ghewoont/somen leest Gene. int 13.Capit. ende is anderhalf dachreyse verre van Ebron/als ooc Gaza.

Na dese landen ende steden volcht de groote woestijne/die haer strect tot de Riuiere Egypti/ Nilus ghenaemt/ in welcker Woestijne de kinderen van Jsrael veel tijdts gheweest hebben/van deen eynde tot dander treckēde/waer af hier na int tweede deel breeder ghesepdt wort. Daermede sy ghenoech ghesept vanden Heyligen lande ende alle steden/vlecken/sloten ende Dorpen daer in begrepen.

Vande berghen Jsraels opt eerste int ghemeyne.

NAdemael der stadt Jerusalems fondamenten in heylighe berghen gheset zijn/ (als Dauid seydt) soo heb ick gheordeelt niet onbequaem te zijn/vanden bergen Jsraels een cleyn weynich te schrijuen/ na de beschrijuinge der gantscher Landtschap/ die hier voorghestelt is. Ghemerckt oock dat inde schrift dickwils vermeldinghe gheschiet van sulcke berghen/ daerom is mijn meyninghe / ten eersten int gemeyn/namaels int bysonder yet wat daer af te segghen. Euenwel is te voren aentemercken/dat de berghen Jsraels/gemeynlijck al berghen des gheloefden Landts heeten/tsy dat sy ouer dese zijde des Jordaens / oft ouer ghene zijde zijn. By tijden verstaetmen oock byde berghen Jsraels / dat gheheel landt der thien gheslachten dwelck daer berghich was/ bysonder inden gheslachte Dan ende Ephraim / want hen de thien gheslachten den naem Jsrael bysonder hebben behouden/vander tijt der verstooringe des rijcx Jsrael/onder dē Co-

Lof der bergeuen landē Jsrael ende Judee. ninck Roboam/ alsomen daer af beter bericht vint/int 3.Boeck der Coninghen Capittel 12. Dese bergen in Jsrael waren seer weyderijc eñ vruchtbaer/ van Olijfboomen/Vijchboomen eñ andere etc. oock seer heylsame cruyden/welrieckende specerijen/ ende crachtighe wortelen hebbende/als Jsidorus daer af schrijft / want ooc dat selue gheheel lant voortyts van menigherley goeden rijck ende salich was / als van costelijcken wijn/van goede vruchten/van wateren ende van Balsemen/wt welcker oorsake het oock ghenaemt was met Honich ende melc vloedich/mits dien dat de Jodē op de bergen Jsraels ontallick veel vleeschs / van schapen/ Osschen ende sulcke etc. voerden / oock Byen sonder ghetal/ouermidts de goede cruyden ende bloemen/van welcke sy haer gheneerden ende honich maeckten / daer toe alle vruchten ende fruyt van weghen des lochts ende veelheydt des goeden dauws / seer haest rijp wierden/oock wert in die berghen ghevonden ende ghegrauen Gout/Siluer / ende menigherley ander Metael/noch vlieten van desen Bergen Fonteynen ende vloeden / waer op oock vaste Sloten gebout wierden. Alderley wilt/hooch ende neder /Leeuwen/ Tigrides/ ende ander vreemde Beesten woonden op die berghen ende inde wouden. Maer dat ander Landt om der misdaets wille der Jnwoonders / door destructien aldaer dickwils ghescheit/is bycans gheheel ende al verwoest/ende oock (als gheen wonder) seer by onvruchtbaer ghewonden/bysonder van wijn/gelijck ooc de bergen vā haerder eerster vruchtbaerheyt der weydē/veruallen zijn/Euenwel nv de schrift dickmaels vermeldinghe van hen doet/ soo en ist niet onnut de selue in sonderheydt nae elcx aert/cortelijck te vertellen / ende een weynich bet te verclaren.

Vanden berch Syon.

Syon eenen berch in Jerusalem. SYON is eenen berch van binnen der stadt Jerusalem / op welcx hoochde de Borcht oft den Thoren Dauids was / tot vercieringe ende beschermінghe der stadt aldaer gheset/op deen zijde des Berchs Syon was den Tempel Salomonis/als een middel tusschē der Borcht ende der onderste stadt/ op dat de Borcht den Tempel/ende den Tempel metter Borcht de stadt beschermde ende bewaerde. Wt die oorsake soo noemt de schrift dick ende menichmaels Jerusalem eē Dochter des berchs Syon/ want ghelijckerwijs als een dochter van haerder moeder beschermt / ende haer onderworpen is: alsoo wert Jerusalem de onderste stadt/den Tempel ende Borcht onderworpen ende van hen beschermt. Den Berch Syon wert soo weert ende Edel bouen ende voor ander berghen gheacht ende ghehouden/dat niet alleen de Stadt Jerusalem ende dat gantsch Joodtsche landt/maer oock de ghemeyn Christelijcke kercke van Joden ende Heydenē vergadert/dickmaels inde Propheten ende schriften byden naem Syon wort beteeckent / ende ten is gheen wonder / want den Berch Syon was eenē berch van een groote hoochde/stercte/vastichheyt/volheydt ende schoonheydt/daer toe eenen vruchtbaren/sekeren/lustighen/ rijcken Berch/ daer groote blijschap / volcomen gherechticheyt/heylicheydt/ leere ende conste ontspronghen was/ alsoder gheschreuen staet: Dat van Syon soude wtgaen de Wet/ende vā Jerusalem dat woort Gods. Sulcker eyghenschappen desen Berch aentreffende/ mochten wijder wel vele vertellen / dwelck ick om cortheyts wille vermijde.

Vanden berch Moria.

Moria eenē Berch daer den Tempel Salomonis op ghebout is 2.Par.2. MORIA is eenen berch tot Jerusalem/ op welcken den Tempel Salomonis ghebout is / als gheschreuen staet int tweede

boeck Parali. Capi.3. welcken Berch Dauid vanden man Ornan Jebuseo / om seshondert pont louter gouts cochte/op dat hy op den seluen berch God eenē Outaer boude/te dier tijt als dat volck ghestraft wert van weghen der sonde der tellinghe des volcx / door Dauid gheschiet/soo men leest int eerste boeck Paralipo. Cap.21. Op den seluē Berch offerde ende badt Dauid voor dat volck/ ende Godt verhoorde hem vanden Hemel / ende sandt zijn vyer op den Outaer des offers / die Dauid ghebout hadde. Op desen berch offerde Abraham eenen Offer voor Isaac / welcken Godt gheheeten hadde selfs gheoffert te worden / alsmen leest Gene. Capi.21. daer de glose Hieronimi seydt ouer dat woort: Vade in terram visionis, etc. Dat is/ gaet in dat lant des ghesichts/eñ offert dijnen Soon op eenen Berch dien ick v segghen wil/ etc. Desen Berch segghen de Joden dattet gheweest is / waerop naemaels den Tempel Salomonis ghebout is gheworden / op de Hofstede des mans Ornan Jebusei / op den Berch Mozia / dat is: die omlucht / want daer is Dabir/ dat is/ een Godts huys / ende de Wet Godts/ ende den Gheest die de Propheten verlichte/ ende de menschen de waerheydt leerde/ wtghegaen. Tot hier toe Hieronimus inde Glose. Op desen Berch meyntmen Jacob geslapen te hebben / ende den Enghel ghesien op ende af eender leeder climmen/ soo men leest Gene.28. daer oock de Glose seyt ouer dat woort: Non est hic aliud nisi domus Dei, etc. Dat seyt Jacob daerom / want hy sach inden gheest dat daer eenen Tempel Godts soude ghebouwt worden. Dese plaetse Mozia ghenaemt ende nv beschreuen / is eenen Heuuel aen de zijde des berchs Syon / ende alsoo machmen wt desen allen mercken/ dat desen Berch seer weerdich is / eñ mach wel ghenaēt worden eenē Berch der Godlijcker aenschouwinghe eñ openbaringe/ eenen Berch des offers eñ biddens/ eenen berch der Prophecije eñ openbaringe/ eenē berch des lichts oft verlichtinge/ eenē berch der Engelscher besoeckinghe ende Goddelijcker verschijninghe / eenē berch der Goddelijcker ontferminghe ende ghenade/ also de Leeraers schrijuen.

Nv de Heydenen houden den Tempel Salomonis in grooter eeren / belichten hem dach ende nacht met achthondert Lampen/ ende en laten gheen Christen oft Onbesneden daer in comen/ beuonden zijnde moet hy steruen/ sy en gaen oock selue niet daer in dan te voren ghedoopt/ ende met bloote voeten/ sy noemdē hem eenen heylighen steen/ ende eenen Tempel des Heeren. Int midden van desen Tempel is eenen steen rontsom getraelt met ijsere tralien/ tot welcken geen Sarracenen hem en nadert/ maer van verre aenbidt/ wanneer sy alschoon van verre landen om te biddē beuaert comen/ want sy geloouen / soomen leest: Dat Melchizedech den Priester des Opperften Godts/ op desen steen broodt ende wijn gheoeffert heeft/ Item dat de Propheet Jacob aldaer gheslapen / ende de bouenghenoemde leeder ghesien heeft/ Gen. 28. Item aldaer op desen steē heeft Dauid ghesien dat wtghetrocken sweert des Enghels / ende daer de straffe Gods/ Gode af ghebeden/ 1. Paral. 16. Item de Priesters des Tempels hebben voortijts in Israel op desen steen de offerande (Holocausta ghenaemt) volbracht/ de welckē dat vyer vanden Hemel verteerde ende oplecte. Item sy gheloouen/ dat na ghemeyn seggen der Jodē/ Jeremias de Propheet ter tijt der Babylonischer geuanckenissen/ de arcke Gods in desen steen besloten hebbe/ tot dat den tijt der Heydenen wt ende veruult sy/ te wijle soude sy onbekent blijuē. Daerom gelooue sy noch dat de Arcke daer in beslotē is. Itē sy gheloouen dat Christus Jesus na 40. dagen op desen berch geoffert/ eñ van Symeon in zijn armen ontfangen ghewordden sy. Item dat Jesus twelf Jaer oudt zijnde/ (als hy sonder wete zijnder moeder tot Jerusalem bleef) op desen steē geleert eñ zijn eerste schoolrecht ghedaen heeft/ daerom sy dan met grooter reuerentie dese plaetse eeren / meer dan de ghemeynde Christenen / dat Sacrament des Outaers.

Vanden Olijfberch.

Olijfberch hoe van ghedaēte/ waer ghelegen/ eñ wat daer op gheschiet.

DEn Olijfberch na by Jerusalem gelegen/ is also gheheeten gewordē/ vande menichte der Olijfboomen/ der welcker vele op eñ om dien berch wassen/ eñ daerom wort hy ghenaēt van S. August. eenen berch des Crisma eñ der saluinge/ eenen berch des lichts / der vette spijsinge/ medecijne eñ heylinge/ eñ dat van wegen der boomolie aldaer wassende/ die tot alle sulcx nv genoemt/ dient/ tot saluinghe/ tot het licht/ tot eten/ tot Medecijne etc.

Onder desen Berch vloeyt een Beke Torrens Cedron ghenaemt/ tusschē welcke beke eñ berch was den Hof/ waer in dat onse Heer Jesus seer dickmaels om ruste ende biddens wille ginck/ daer hy oock ten laetsten gheuanghen wert/ eñ den hof hiet Gethsemani / als Joannes seyt int 19. Capi. want voortijts onder desen berch een Dorpken lach/ Gethsemani ghenaemt/ eñ daer ontrent Houen waren/ (als Augustinus seyt) in welcke onse Heere also plach te comen. Desen Olijfberch was den Tempel teghen het Oosten gheleghen/ eñ daerom wert hy smorghen verlicht / wanneer de Sonne opginck/ maer teghen den nacht eñ door den dach wert hy verlicht vādē weerschijn der lichtē des Tēpels. Mits welckē alle hy billic eenē berch des lichts heet/ wāt hy licht ontfinc vandē Hemel eñ vanden Tempel/ eñ die oock des lichts vyeringe gaf door de Olie/ als Augustin. seyt. Op dien Berch was een Dorpken met namen Betphage/ toehoorende eertijts dē Priesteren.

Ooc lach Bethania de stadt Marthe/ Marie ende Lazari ter zijden des berchs/ also de glose seyt ouer Mattheum int 21. Capit. Van desen berch voer onse Heere ten Hemel/ ende sal oock verschijnen ten Jonckften dage om te oordeelen leuende ende doode/ soo men leest int boeck der Apostelen wercken int eerste Capittel. Oock heeft Salomon op desen Berch gebout sommige Tempels den Afgoden zijnder huysvrouwen/ door welcke hy bedroghen wert/ alsmen leest int tweede der Coningen int 10. Capit. Ende daerom wert hy ooc ghenaemt eenen berch der vertooninge/ alsmē leest int vierde boeck der Coningen int 24. Capittel/ wāt Salomon God seer vertoornde/ door sulcke daet nv verhaelt.

Vanden berch Ebron.

Ebron.

EBRON is eenen berch in Judea/ op welcken de vermaerde stadt Ebron de oude gebout wert/ die ooc dien name van desen Berch ontfinck / die doch nv gantsch ghedestrueert is/ als daer af oock ghesept is. Dat Dal deses Berchs heet Mambre / waer by een ander stadt is / nieu Ebron gheheeten / by de dubbel spelonckc ghebout. Desen Berch ende stadt Ebron wort billic loofsaem ende eerweerdich gheacht/ van weghen der heyligher Patriarchen/ die daer van aenbeghin rusten ende ligghen / als bouen gheschreuen is. Want dese stadt seer oudt zynde / is seuen Jaer voor de oude stadt Thamni in Egypten ghelegen/

ghebout/

gheboudt/alsmen leest Nume.13.

Het hebben oock altijt machtighe eñ stercke lieden op dien berch ghewoont / als de naecomers Enach/ Sezei ende Achaman / eñ Tolgmei/al vanden stamme Enach/Josue 15.Cap. Op dien berch ordineerde God een beghin des Coninckrijcks Dauids / ende hiet hem oock daer henen trecken na den afganck Saulis/ als op de sekerste plaetse inden gantschen lande/daer woonde Dauid seuen iaer/ tot dat hy tot volder heerschappije eñ regimente tot Jerusalem quam. Desen Berch wert voortijdts ghenaemt Chariatharbe/ dat is / een plaetse der viere / want vier de vermaertste Mannẽ/ Adam/ Abraham/ Jsaac eñ Jacob / met haer Echte vrouwen/daer begrauen zijn/ inde dobbel Speloncke/als voorgemelt is. De Sarraceni hebbẽ nv aldaer eẽ seer heerlijcke Muschkeam/ die sy voor een beuestinghe eñ bewaringe deses landts ghebruycken/ eñ en laten noch Christen noch Jode daer in/ euenwel door een venster machmen de begraefnisse der Patriarchen sien.

Adã/ Abraham/ Jsaac eñ Jacob/ waer begraven.

Vanden berch Bethel.

Bethel den Berch.

DE berghen Bethel in Judea gheleghen/ zijn nae by der stadt Jerusalem / daer ter tijt Salomonis Gods huys gebout wert/ ende die selue berghen Bethel zijn boschachtich met boomen beset/ seer vruchtbaer/ met gras ende heylsaeme cruyden/ waerom veel Herten/ Hinden/eñ sulcke wilt op de hoochde der seluer berghen gheerne woonen.

Vanden Berch Sylo.

Sylo den Berch.

DEn Berch Sylo die nv Samuel ghenaemt wort / is hoogher dan alle berghen rontsom int gheloefde lant ligghende/ ende de Arcke Gods wert daer langhen tijt behouden/eñ om menigherley saken / wert dat volc Jsrael dick ende menichmael op desen Berch vergadert / alsomen op veel plaetsen leest int oude Testament.

Vanden berch Garizim.

Garizim eenen Berch der gebenedydinghe.

GARIZIM is eenen berch nae by Jericho/ende teghen hem ouer eenen anderen berch Hebal ghenaemt / op welcke twee berghen de ghebenedijdinghen ende vermaledijdingen den kinderen van Jsrael wierden verrondicht / als sy int Landt van beloften ginghen/ op dat sy ghepoort wierden/door de benedydinghe de Wet te houden/ ende door de vermaledydinghe verschrict/ de Wet niet te ouertreden. Ende op desen berch Garizim quamen te samen de ses Edelste Gheslachten/met de Priesteren / om de ghebenedijdinghe wt te roepen/alsmen leest Deut. int 28.Capit. Waer af oock de gewoonheyt quam / dat desen berch in grooter eeren wert ghehouden / ende dat veel Joden daer op ghingen om aldaer te bidden oft offerande te volbrenghen. Midts dien datter een tweedracht opstont tusschen de Joden ende Samaritanen van wegen der plaetsen om te bidden. De Joden meynde alleen tot Jerusalem inden Tempel/ maer de Samarite op desen berch sulcx te doene/ waer af veel geschreuen wort Joannes int 4.Cap. inden text ende inde glose.

Vanden berch Hebal.

Hebal eenen Berch des vloecks.

HEBAL is eenen berch bouen ghenaemt/ waer op dander ses gheslachten der kinderen van Jsrael stonden/om te vermaledijen de ghene die de Wet niet en hielden etc. Ende dien Berch heeft seer veel holen ende aerdtspleten/ want hy dickmaels Aerdtbeuinghe lijdt/dwelck oock zijnen naem wtwijst / want Hebal een aertclove oft splete ghesept is. Also hiet desen berch eenen berch der veruloeckinge ende quaet wenschinghe/ oock eenen berch der verwerpinge eñ snootheyt/ want op dien berch den quaetdoenders den vloeck ende quaet ghewenscht wert / vande ses snoode gheslachten/ die daer toe gheeyghent wierden/ ghelijck van dien alle gheschreuen staet/ Deut.27.ende 28. Capittel.

Vanden berch Quarentena.

Quarentena eenen Berch.

QVarentena is eenen seer hoogen berch in Judea / een half mijle by Jericho/ alsmen gaet van Galgalis na Jericho/ op welcx berch hoochde na sommigher meyninghe/ onse Heere vanden boosen vyant gheuoert wert/ daer hy hem alle rijcken deser werelt ende haer glorie thoonde/ segghende: Dit wil ick v altemael gheuen / ist dat ghy neder valt ende my aenbidt/ Matt.4. Maer sommige ander seggẽ/dat onse Heere op eenen anderẽ Berch/die drie mijle verre van desen ligt / vanden boosen vyant aengheuochten ghewordenis/also oock voormaels gesept is / euenwel is dat ghewis/ dat onse Heere 40.daghen ende 40. nachtẽ op desen berch geuast heeft/ ende daer op vanden H.Gheest gheuoert geworden is/ als Matth. int 4.Capi.schrijft.

Onder desen berch vloept dat water/Helisei fonteyne genaemt/als oock bouen aengeroert is/eñ noch bet wtgedruckt int 4.boec der Coninghen/Cap.2.

Vanden berch Hermon.

Hermon een Berch.

HErmon is eenen cleynẽ berch bouen den Jordaẽ gelegen/seer vruchtbaer vã weydẽ eñ goede cruyden / want aen zijn wortel oft aenden voet wort hy metten waterẽ des Jordaens beuochticht / maer bouen met seer veel daus/mits dien hy ghemeynlijck groen is/ eñ de dieren diemen inden Tempel soude offeren/ werden op hem gheweyt. Ende nademael die selue dieren also ghemest/inden Tempel wierden gheoffert/daerom spreeckt den Propheet/ dat den dau des berchs Hermon op den berch Syon vloept / dwelck nae de letter niet zijn en mochte/wt oorsake dat den berch Syon hoogher is dan Hermon / oock verre van hem/ daerom moetmẽt also verstaẽ/dat den dau des Berchs Hermon in Syon vliete/dat is de vettichept der dieren / die op dien berch wierden gemest vanden dauwe eñ anderssins bouẽ vertelt / wert gheoffert inden Tempel der ander zijde des berchs Syon / tot onderhoudinghe des vyers des Outaers / daerom oock Hermon also veel ghesept is : als een ghemeerdert Licht/so de glose sept: Want dat Licht inden Outaer wert ghemeerdert / als dat vyer des offers met sulcker vetticheydt der dieren wert ghevoert.

Vanden berch Zyph.

Zyph eenen Berch.

SYph is eenen donckeren berch / ende veel schaduwe gheuende / daer Dauid hem verberch / doen hy vloot vanden aenghesicht Sauls des Coninex/ende en is niet verre vanden berch Carmelo/op welckẽ Nabal Carmelites (daer af ghenaemt) eertijts woonde/ende de selue Nabal was vanden stamme ende gheslachte Caleph/als Hieronimus sept. Dẽ berch Zyph was seer boschachtich met veel onvruchtbaer boomẽ eñ struycken beset/ eñ heeft veel sorchlijcke steenen / holen eñ gaten/ waer by hy den genen seer bequaem is/ die haer willen verbergen: maer vremde eñ onbekende lieden seer sorchelyck.

Vanden berch Thabor.

Thabor een Berch.

THabor is eenẽ berch middẽ opt velt staende/hy is ront ende hooch/thien mijlẽ van der

der stadt Cesarea liggende/tegen het oostē/int lantschap der gheslachten Zabulon/Isaschar ende Neptalim. Desen berch onder alle ander berghen inden lande beloften / is seer vermaert/vā wegen zyns Legers/zynder vruchtbaerheyt/zynder lusticheyt/ ende zynder stercte/ want de aerde des Berchs is vruchtbaer van Wyngaerden/Olyfboomen / ende ander vruchtbaer boomen/ goede wortelen eñ cruyden etc. Den locht is daer seer heylsaem ende goet/ den dau dicke ende soet vallende/den Regen vroech ende spade middelmatich / daer zyn de boomen seer lanc eñ schoon/Tswinters noch Tsomers haer groēheyt niet verlatende.

Daer zyn menigherley gheslachten van Vogelen met haren soeten geschal oft voys/ daerom dat oock veel Voghelaers daer by woonen / haer garen ende ander instrumenten gebruycken etc.

Maer bouen veel dinghen pryst desen berch de teghenwoordicheydt ons Heeren / die somtydts op desen Berch heeft gheleert/somtydts om biddens wille daer vernacht / somtyts dat volck aldaer ghespyst / sonder twyfel geestelyc ende lyflyck / ende eenmaels op de hoochde deses Berchs hemseluen voor zyn Discipulen verclaert/ ende hen de Glorie der toecomender claerheydt aen zynen Lyue ghewesen/ Matthei 17.

Vanden Berch Libano.

Libanus eenen Cederberch.

LIBANVS is den hoochsten berch inden Lande Phenicia/also gheheeten / als Isidorus seyt/vanden Wieroock/ diesmen aldaer veel vint/euenwel is Libanus so veel ghesept: als een witheyt/ van diesweghen/datter Winter ende Somer sneeu op leyt / waer af hy wit schynt / want hy nemmermeer sonder sneeu en wort gheuonden.

Desen berch is een oorspronc eñ begin sommiger wateren ende fonteynen/ doch bysonder van twee Fonteynen: Ior eñ Dan ghenaemt/ spruytende wt zyn wortele / welcke daer naer niet verre van hem te samē vlietende/ dē vloet Iordanem maken/waer af bouen veel ghesept is. Op desen berch wassen veel welrieckende Cruydē/diesgelycx veel boomen wierooc dragende/ende de beste gomme derseluer boomen/ heeten de Medecynen Olibanum.

Item desen berch is vruchtbaer eñ weyderyc/eñ geeft seer rype eñ goede vruchtē/eñ dat van wegen veel daus eñ geduerenden regens/ waerby dat ooc op desen berch geweyt wierdē die dieren/diemen indē Tempel soude offeren. Item hy gaet te bouē met zynder hoochde alle ander bergen des lants / mits welc de gene die op de zee varen / haer na desen berch richten/ dien sy seer verre sien. Item desen berch / hoe wel hy van buyten schynt dorre te zyn / soo heeft hy nochtans vā binnen veel edele wateraderen/alsomen mach merckē byde fonteynen des leuenden waters/welcke(nae Salomonis spreuck in Cant.int 4.Cap.) met tempeeste altyts vā desen berch vlieten. Itē desen berch is ooc seker eñ vry van slangen eñ fenynige wormen / die hy alle veriaecht eñ verdryft met zynē goedē reuc/comēde vande boomē eñ cruydē die daer wassen. Item desen berch (ghelyck wt oorsake vertelt/wel te merckē is)is seer schoon eñ lustich/ ouermits schoone Cederboomen eñ andere/ooc menigerley vogelen / lustige wateren/etc. Itē het is ooc eenen heylsamen berch/ want veel heylsame speceryen daer op wassen/ die seer nut zyn teghen veel ghebreken / daer wassen ooc veel Cypressi eñ Olyfboomen / der welcker sap eñ herst tegē veel cranchedē dient. Itē tis ooc eenen vrolyckē berch/wāt op sommige vā zyn heuuelen eertyts den besten wyn wiesch/die mēschelycke hertē verheuchde. Itē eenē berch vā hooger weerde/wāt hy alle bergen in Arabia/Siria eñ Phenicia/in hoochde/ lust/goeden locht/ende in vruchtē/ verre te bouen gaet / also Ieronimus ende Iosephs daer af schryuen.

Vanden Berch Semeron.

SEmeron is eenen Berch van welcke de schrift ooc spreeckt int 2.boeck Par.int 13. Capt.op welcken berch de stadt Samaria (nv Sebaste genaemt)gebout wert/ waer af sy ooc dē naem Samaria/met dat gantsche lant daer ontrent heeft ontfaē/daer ooc S. Ioannes de Dooper gedoot wert/als bouen ghesept. Dese stadt Samaria/vā wegen des berch Semeron was seer sterck eñ vast/ eñ niet wel te winnen/ daerō ooc de Coningē vā Siria met veel costs eñ groote crychsgereetschap/dese stadt 3.gantsche iaren omlegerden/ eñ nochtans nauwe en mochtē gewinnē/ia (als Iero. seyt/eñ seer geloouelyck is) dat syse nemmermeer en hadden vercregen/waert dat de borgers eñ inwoonders der seluer/ God niet so swaerlyck vertoornt en haddē/eñ zyn wet so geheel vergeten/ ooc met inlantschen crych in henseluen ghedeylt/ haerder verderuinghe niet selue een oorsake gheweest en hadden.

Semeron eenē berch/ 2.Paral.13.

Vanden Berch Carmelo.

CArmelus is eenen berch des Ioodtschen landts/daer is ooc een stadt Carmela geheetē/eñ zyn eygentlyc 2.bergē/ beyde Carmelus genaēt/eenen int opperste lant tegēt zuyden/daer Nabal Carmelites ghewoont heeft/ somē leest 1.Reg.ca.21. De anderē is int neder lāt tegē de zee/eñ beyde dese bergē zyn vruchtbaer van weyde eñ goede cruydē etc. Maer desen anderē berch Carmelus is vā dieswegē wel lofsaē/dat dē H. Propheet Helias de kinderen vā Israel van haer afgoderye op hem bekeert heeft/ter tydt des Conincx Achab/ ter welcker tyt eē groote dierte indē volcke was/eñ dē Co. Achab meynde dat Helias dies eē oorsake was sprekēde: Ghy zyt de gene die Israel bedroeft/ waer op Helias antwoorde: ic (sprac hy) en heb Israel niet bedroeft/maer ghy eñ dat geslachte dyns vaders/ghy die daer hebt verlaten de gebodē Gods/eñ nageuolcht dē afgod Baalim/ euenwel seynt wt eñ vergadert tot my dat gātsch volc op dē berch Carmeli/ eñ daer toe de Prophetē eñ Priesters Baal des afgods/450.mannē/diesgelicx 400. Propheten eñ priesters der ander afgoderinne/welcke altemael dyn huysvrouwe Iesabel spyst. Maer als sulcx geschiede/bewees de Propheet Helias door een groot wōderteeckē/dat sy alle dwaeldē/eñ bekeerdese vā haer dwalinghe/in sulcker voeghen/als de schrift bewyst int 3.Re.cap.18.daer dese historie met veel woorden volbracht wort/daer toe doode Helias alle and' Prophetē eñ Priesteren Baal des afgods/ welcker getal nv hier bouen bestēt is/doch niet optē berch Carmeli/om des selfs berchs weerdicheyts wille/op dat hy niet besmet en worde met harē bloede: maer byden torrent Cyson/als ooc aldaer geschreuē staet.

Carmelus eenen berch Iudee.

Beghin ende oorspronck/ wanneer eñ hoe Hierosolima ghebout ghewordeu sy.

IErusalem inden lande Palestina/ een hooftstadt der Iodē/is ten eersten Iebus/daer na Salē/tē derdē Hierosolima/ ten laetsten Helia genaēt/derseluer stadt eerste boumā was Chanaan/ die een gerechtich Coninc genaēt was/ eñ hiet Melchisedech/een Priester des hoochsten Godts / ende boude aldaer eenen Tempel/ dien hiet hy Solimam. Die selue Stadt

Hierusalem beschreuen.

heeft

heeft tot op Dauids tÿden een wooninge des Chananeetschen volcx ghewеest. Josue den Vorst der Joden / en mocht die selue Chananeetsche oft Jebuseetsche niet wtdrÿuē. Maer
[Hierosoli-ma.] als Dauid dese bestreet / soo bonde hy de stadt weder/ende hietse Hierosolimam/dat is te alderbeuestichste.

Desen alder vermaertste oudtste stadt/ was met drie dubbel Mueren bewaert / dat te verwonderen was/van water oueruloedich/ met eenen steenigen gracht wt steen gehouwē/ met water 12. voeten diep / ende tweehondert en half wÿt omringt ende omtuynt/33.achtedeelē eender myle in haren Circkel eñ omloop wÿt/ op twee heuuelen / met een dal onderschepden gebout/dat dal behoorde tot Siloam de soete fonteyne. Dese wÿtvermaerde stadt bouen ander steden van het oosten / is door neerstichеyt Dauids/Salomonis eñ ander Coningē costelÿc beuesticht eñ verciert/door Agrippam wÿder gemaect/eñ metten muer wtgeleyt/ wÿder begonnen / welcke toegaue de Nieu stadt hiet. En hoe wel de gantsche stadt midts dē 3.muer eñ den thoren/teghen het noorden eñ westen in een plaetse ende hoeck staen van waer Arabia ende de zee tot aen de plaetsen ende Prouintien der Hebreen/mocht gesien werden/die ooc van weghen der costelÿckheyt des Coninckliÿcken Saels/des Tempels Salomonis/ ende ander ghestichten van blinckenden Marbere / wonderlÿc is: So is dat nochtans verre meer ghedachtenis weerdich ende hooger te achten/dat Christus Godes sone met zÿn lÿden / steruen/ preken eñ wonderdaden haer gewÿt ende gheheylicht heeft/ daer hy ooc sichtbaerlÿc ten hemel geuarē is/daer noch hedē zÿn graf is/daer hy de ongeleerde arme Visschers/met haer anghelen eñ netten om Keysers eñ Coninghen te vanghen/eñ de gantsche werelt te visschen/wtuercoren heeft. Jere.16.Luc.5.

Seshondert eñ 13. Wetten der Joden/ ende van driederley gheboden des volcx van Israel/ende vander seluer oorsaken.

DAt alderoutste Hebreeusch volc ist alleen/ by welck van aenbegin de kennisse Gods ende deerste sprake ghebleuen is / waer by dat Godt die stamme vercoren / ende als oprecht sonderlinghe gehult heeft/met zÿn geboden eñ wonderdaden geheylicht/want ooc voor Mose de Patriarchen / wt aenwÿsinghe der Wet Gods in haer herte geschreuen/godsalich gheleeft hebben. Dit volck verkoor God voornamelÿc daerō/om dat hy door haer zÿn goetheyt
[Oorsake der Jodē eerste verkiesinge.] eñ almachticheyt alle volcken wilde bewÿsen/ eñ haer door dese tot yuer porren/dat sy ooc vā haer afgoderÿe afstonden/ eñ haer totten waren Godt keerē. Ten anderen heeft hy dit volc oock daerō vercoren/ eñ met zÿn Wet gheeert/ op dat sy niet na harē vleeschelÿckē kop voorts en voeren/ daerom heeft hy henlieden een Wet voorgeschreuen/hoe sy haer in rechten/Godts diēsten eñ alle dingē houdē soudē. Tē derdē aldermeest ooc daerom / dat dese haer gheboden meestendeel een figuere souden zÿn / om te bediedē dat geestelÿc rÿc des toecomenden zaets Abrahās oft des rechten Dauids/ daerō wert hen drÿerley gebodt gegeuē/der zedē/Ceremoniē/eñ des rechts handelingen in haer pollicÿe behoorende/hoe sy voor God eñ de menschē leuen souden. Maer met wat Ceremoniē eñ geprouck sy sulcke haer offerhandē eñ gerichten volbracht hebbē/leest Josephū. Opt eerste den rechtē leermeester Mosem in zÿn 5.boeckē/wāt menigerley Ceremonien ende wÿse vā bidden/ offeren/richten/ oordeelen/etc.wiert henlieden voorgeschreuen/voor menigerley val eñ sonde hier te lange om te vertellen. Ten vierdē wierden sy oock meest daerom met soo veel wetten
[Oorsake der Jodē gebo-den.] ouerladen/op dat hen haren eyghen wille genomen/ende dien wech voorcomen wierde/selue eyghen Godsdiensten te versieren.

Ten vÿfden ooc daerom/ op dat sy onder so veel wettē gedruct zÿnde/vertsaechdē/ia gelÿc Paulus seyt/op dat de sonde douerhāt name/ eñ dat sy dies te hittigher na den toebeloefden Moschiach snacten eñ yuerden/op dat dese dit Joc vā haer name/eñ dat sy henliedē niet wel/ ende den tÿt cort en lieten zÿn:maer Godt baden dat hy zÿn toebeloefde rÿck/ door den gheseyndē Moschia begonne. Item ten sesten ooc daerom/om dat de wet Gods in aller menschē hertē wtbluschte/so behaechdet God dese wterlÿcke in steen gehouwen / voor oogē te stellen/ tot een getuychenisse dat sulcx te voren in onser herten ware/eñ dat hy ons door dit wterlÿck volc eñ dese tafel te verstaen gaue/ wat hy van ons hebben wilde. Nv dese 613.gebodē/deylen de Joden in gheboden eñ verboden. Daer zÿn 248.geboden/want so veel ledē zÿnder aen den mensche/die dese gheboden verbeuestigen soudē. Ende daer zÿn alsoo veel verboden/ als da-
gen int iaer/Namelÿc 365. Ende sy geuen daer [248.gebodē eñ 365.ver-bodē der Jo-den.]
mede te verstaen/dat wy tÿt ende ruymte/ ooc stercrkte genoech daer toe hebben/de gheboden Gods te veruullen/etc. Rabi Mose Egyptiacus vertelt alleen 218. gheboden ende 365.verboden. Nv wy willen de gheboden nae ordene sien. Hier merct oock/dat alleen die gheboden ende verboden vertelt worden/ die int gemeyn alleen Israel/ ende den gantschen hoop gegeuen ende voorgheschreuen zÿn/ende gheensins gheene die bysonder persoonen aengaen / als het beuel Salomoni den Tempel te bouwen/ in wat grootte/ ghedaente / hoochde/ lengde/ van wat materie/ hoe ghewÿt etc. Item wat Abrahamo/Mosi/Josue/Dauidē etc. sonderlÿcx beuolen gheworden is/ als Abrahamo de offeringe zÿns soons/etc. Dese gheboden gaen alle Joden aen/ dander hebben sonderlinghe bediedinghen.

Tweehondert achtenveertich gheboden der Joden/nae ordeninghe wt Mose vertelt.

1. Hoort Israel/dÿn Godt is eenich. Deuterono.6.
2. Bemint Godt uwen Heere van uwer gantscher herten/ van gantscher sielen/van al uwe vermoghen/Deut.6.11.
3. Vreest God dÿnen Heere/Deut.3.6.10.17. Esaias 8.
4. Ghy sult Godt alleen dienen. Deuter.int 4.6.10.
5. Ghy sult Godt alleen aenhanghen. Deuternon.10.30.
6. Ghy sult by zÿnen naem swerē/Deut.6.19.
7. Ghy sult in zÿn weghen wandelen.
8. Ghy sult my heylighen onder de kinderen Israels/Leuit.24.
9. Dese woorden die ick v heden ghebiede/ sult ghy ter herten nemen/ oft sy sullen zÿn in uwer hertē. Deut.6.ende op veel ander plaetsen der schrÿft.

Vande landen Syrie eñ Judee / ende vander seluer volcken ende zeden.

Chananea.

CHANANEA is anderssins Palestina / nv Judea ghenaemt / Daeraf hier bouen int langhe.

Chal-

Chaldea.

CHALDEA is een groote Provincie Sirie/in Asia gheleghen/ aen Arabiam stootende/een wijt ende effen landt/ van soete wateren seer behoeftich. Daer is dat velt Duran/daer de Giganten oft Reusen te samen gecomen zijn na de Diluuie/ter tydt Nimroths/ wt welcx raet sy in desen lande den Thoren Babel begonnē te bouwen/vā welcker machtigher stadt namaels dat gantsche lant Babilonia genaēt wert. Dese stadt hadde indē circkel driehondert ende tachtentich peertloopen om haer/ oft so Plinius seyt/tsestichmael duysent Schreden / welcks muer tweehondert schreden hooge ende vijftich dick was/vander seluer Coningen/Nino/Belo/Nimroth/besiet Orosium Libr.2. ende daer bouen in deerste deel deser Chronijcke.

Orosi. set 380. peertloopē hebbē dē muer van Babel ront om gehadt.

Dit Rijck heeft onghedestrueert ghestaen 1164. Jaer/tot op Sardanapalum doen ist ter tydt Arbaces/Ciri en Darij den Coninck/ int Rijck der Perssen ende Meden gheuloept/ende Babylonia is also wtgeroept geworde/ datmē niet ghewetē en can waer sy ghestaen heeft.

Hondert Poorten heeft dese stadt inder rinc muer ghehadt / ende met eenen goeden watergracht omringt. Cyrus (seyt Orosius) soude dē vloet Gangen inde stadt ghelept/eñ met water wechgeuloept hebben/in dat Jaer als Roome beghonnen wert te bouwen.

Verandelinghe des rycx Babylon.

Babylonia.

BAbyloniam houden sommige voor een bysonder Provintie in Asia/inder grootte als Chaldea/Assiria/oft Mesopotamia. Sommige houdēt voor Syriam/Assiriam ende Chaldeam selue / want Assiria dat hooftlant is soo voorseyt is / vande merckelycke stadt Babylon/Babylonia ghenaemt geworden. Dit lant is van alderley koren ende vruchten oueruloedich/Item met Wyn/Metael/ Aromaten/Edel ghesteenten/Kemelen/Eselen/ Peerden ende ander Vee/seer heerlyck ende machtich/ooc van Venisoen volhandich / ende wonderlycke vreemde dieren brengē de woestijnē deses lāts. Jeronimus schrijft ouer dat Cap. Esa.11. dat de Hooftstadt Babilon 64. duysent schredē inden omloop des muers ghehadt hebbe/dwelck vierentsestich Italiaensche mylen maect/ende dat den thooren alreede 3. duysent schredē hooge gebout geweest heeft/met enckel careelen eñ gebacken steenen/voor vyer ende water. Daer heeft den machtighen Coninck Nabuchodonosor zijnē setel gehadt/waer wt hy onder ander landen/ die hy zijnen Rijcke onderworpen heeft/ ooc Judeam veoorlocht ende vercregen heeft/als de Boecken der Coninghen ghetuyghen. Daer in Balthaser zyn eenich Sone ende naecomer int ryck / van Dario ende Cyro gheplondert/ geuangen/ende de stadt op eenen hoop geworpen ghewordē is/ende met water wtgeroept/in sulcker mate/ dat daer gheenen voetpat meer voorhandē en is. Nu ist een wildernis / daer eertydts dese verschrickelycke stadt was/ende daer en woonen niet dan wilde dieren/daer voortyts dier menschen wooninge geweest heeft/die haer lieten duncken dat sy Goden waren/seyt S. Jeroni. Van deser ghedestrueerde stadt is Sophon ende Hierosophon ghebout/vander seluer ouergheblenen steenen ende stucken.

Babylonia de Stadt.

Dat landt Vs.

DAt lant Vs oft Hus/stoot met zijne frontieren aen Judeam/daer wt dat Job geboren is.

Mesopotamia oft Seleucia.

MEsopotamia/is een seer wijde Provintie Syrie/ in Asia gelegen/tusschē twee Riuieren/vanden Oosten Tigrim / van tzuyden Babyloniam / van het westen de Riuiere Euphrates/van tnoorden Caucasum hebbende/andersins Seleucia eertijts ghenaemt/als Plin.lib.6.Cap. int laetste schrijft. Dat lant is rijck van koren/vruchten/ wiltbraet/Vee/ende alderley Metael.

Galilea.

GALILEA een landtschap in Judea ouer den Jordaen/ toegeuoecht Syrie/ Arabie ende Egypto/ heeft wat witter lieden dan Judea. Eñ daer is tweederley Galilea/ het onderste ende opperste / beyde vruchtbaer van Olie/ Wijn/vruchten/Koren/Vee/wateren. Daer is (soo Isidor. seyt) dat Meyr Tiberias/ 10. paertloopen groot/ dwelck voortyts Herodes den Keyser Tiberio ter eeren liet makē/waer af dat het dien naem heeft / dit Meyr heeft om hem 60. peertloopen / Isido. libr.13. maer dat meyr Genasar / dat van weghen zynder groote/dickmaels int Euangelie een Zee genaemt wort / ligt in Judea/ 160. peertloopen lanck/ 60. peertloopen ouer dwersch breet.

Phenicia/Sidon ende Tyrus.

PHenicia een Contreye in Syria/oft Judea/ vruchtbaer/waer wt / (also hem Eusebius laet behaghen) veel consten zyn gesproten/namelijck de conste Schepen te maken/ Vogelen ende Visschen te vanghen. Daer is dat Yser ende zyn ghebruyck te verarbeyden eerstelijck gheuonden ghewordē. Dese hebben aldereerst Cameren inde huysen ghemaeckt / voormaels alleen / als inde Tenten op der aerden ligghende.

Schepen eñ sinewerck eerst geuonden.

Haer ghelooue was/ dat een duyster beghin ende eenen geestelijcken Locht/ een beghin alder dingen was/sy dichteden een wilt Chaos/ waer wt alle dingen quamen/ eñ veel vreemts dincx. Sidon ligt aen Phenicia / aen de Zee/ daer alder eerst dat Glas ghemaeckt ende gheuonden ghewordē sy.

Glas gheuonden.

Tyrus meynen sommighe / sy Phenicia selue/ inde schrift Tyrus ghenaemt/ Bartholomeus Anglicus lib.15.

Dit Tyrus oft Phenicia/heeft vanden Oosten Arabiam/ van het Zuyden de roode Zee/ van het Noorden den Berch Libanum / ende teghen het Westen de middel Zee/ Mediterraneum ghenaemt/een ryck lant van alle dingen ghelijc Judea.

Samaria.

SAMARIA een landtschap Palestine / tusschen Galilea ende Judea gheleghen/ vande Hooftstadt Samaria alsoo genaemt/ die nu Sebastia wort gheheeten. Die Joden die vanden Coninc der Assiriers aldaer gelaten wierden/om dLandt te bewaren / bouden hutten in desen lande / ende wierden Samaritani genaemt: dat is wachters/daer af dat het Lant dien naem behouden heeft. Maer alder eerst soo en hebben de Samaritani niet Jodē: maer Heydenen geweest/ als Johan.4. ende 8. claerlijck blijckt / ten laetsten zijnse voor valsche Joden ende Apostaten gheacht ghewordē/eñ van Manasse (dien zijn Swagher in Babylonia eenen Tempel op den berch Garizim boude) af ghecomen/daer af elders inde Orden eñ Secten der Joden.

Traconitida oft Traconitidis.

Item van Iturea/Abilena etc.

TRaconitida een Rijck in Judea / welck Philippus een broeder Herodis ter tydt

Christi

Christi voorstont/ want al het Rijc der Joden wert vanden Romeynen in 4. heerschappien gedeylt/ eensdeels om haer houerdije te dempẽ/ eensdeels om oproer te voorcomẽ/ maer voornamelijck om haer verstropinghe te bedieden. Dat eerste Vorstendom was Galilea / welcx vierde Vorst wert Herodes/ dat tweede eñ derde Iturea eñ Traconitidis / dwelc de voorgemelde Philippus voorstõt. Dat vierde Abilone / dat Lysanias een broeder Herodis ende Philippi voorstont.

Van Idumea.

IDVMEA is een Contreye in Syria / oft als Berthol. Angli. seyt/ in Arabia / welck een wildernisse van Palestina scheyt / ende reyckt tot aen de roode zee/ een bergich sterck lant/ dat als Josephus seyt/ eertijts groot geweest heeft / van tzuyden aen Arabiam / van het Noorden aen Pheniciam stootende / daer in dat Samaria ligghen soude / daer by dickwils inder schrift deen voor dander ghenomen wort/ als Idumea voor Judea / Siria voor Judea/ etc. Midts de groote hitte makẽ hen de inwoonders ergens spelonckẽ eñ huysen onder de aerde.

Pentapolis.

PEntapolis een Prouincie Judee na by Arabie/ daer in dat de vijf stedekens Sodoma/ Gomorra/ Adama/ Segor eñ Sebain (die God met vyere verdoruen heeft) liggen/ Gen. 19. Daer is de doode zee / ende ligt in Palestina / hoe wel sommighe meynen dat sy in Arabia ligt. Een seer vruchtbaer landt/ alsoo hem Ezec. int 16. laet hooren. Daer wassen wonder schoone appelen/ de welcke alsmense af breect/ so zijn sy van binnen vol assehen / tot een eeuwich teecken der straffe ouer dit lant gegaen/ Daer af hier na. Itẽ Isid. lib 15. Voor de versinckinge wast een sulck ghebenedijt lant/ datmen onder haer Landtsteenen aen den wech/ Saphiren/ ende inde ackerschollen eñ int slijck Gout vant/ alsoo Job daer henen siet eñ hem laet mercken/ Capit. 28. Nv is dit landt inde doode zee verkeert/ die niet leuendichs en lijdt/ noch voghelen/ Schepen/ lieden noch visschen. Een yser dwelc alst brant/ om hooghe swemt/ alst wtgeblust wort/ so vallet te gronde.

Daer is ooc noch een Pentapolis in Aphrica by Libia gheleghen/ daer of elders inde beschrijuinghe Aphrice.

Sichima.

SIchima is een cleyn Landeken / tusschen Judea ende Galilea gheleghen / van Sichim den soon Emor alsoo ghenaemt/ Gene. 32.33. daer ligt Joseph begrauen. Daer is den Terebinthus/ onder welcken Jacob de Afgoden zijnder sonen begroef. Daer hebbẽ de broederen Josephs gehoedt. Sichiman heeft Abimelech verdestrueert/ Judicum 9. Daer heeft de Fonteyne Jacobs gheweest/ waer by Christus gherust heeft/ Joannes int vierde. Het is een lustich vrucht baer landt.

Van Dothaim/ Celosiria/ Perea/ Comagena/ Nebathear.

DIt zijn enckel landen eñ vleckẽ om Judea/ eñ in Judea liggẽde/ alle in Siria. In Dothaim vãt Joseph zijn broeders/ daer sy hẽ dẽ Egyptenaers vercochten. Nabathea ligt tusschen Judea ende Arabia. Bethel dat stedeken voormaels Lusa genaemt/ ligt twelf mijlen van Jerusalem.

Maer Bethleem is een Vorsts stadt in Judea / daer af veel inder schrift / sonderlinghe Mat. 12. Luc. 12. Mich. 5.

Nabathea een Prouincie Arabie/ tusschen Arabia ende Judea gheleghen/ van Euphrate tot inde Roode Zee hem streckende / een seer vruchtbaer landt van Vee / vruchten/ Metalen ende edel ghesteente / Daer af leest Plinium lib. 6. Cap. 29. Die inwoonders heeten Nabathei.

Guidum.

GVidum een lant tusschen Siria ende Italia gheleghen/ teghen Phamphiliam ende Siliciam/ ende teghen Creta ouer / Daer af Actor. 27.

Ramathea / anders Arimathia ghenaemt.

DIt gheboorthuys Samuëlis ende des rechtueerdighen Josephs van Ramatha ende Arimathia/ ligt in Judea/ inden geslachte Ephraim/ op seer hooghe bergen/ euenwel vruchtbaer van weyde eñ vruchten/ Olie eñ wijngewas/ vast ende hooge/ vocht vã fonteynen/ goet vã lochte/ geschickt verre te sien. Hæc Jeronimus Cap. 2.

Cappadocia een Prouincie Sirie in Asia/ anders Cesarea ghenaemt.

CApadocia een Contreye in het grootste Asia/ int beghin Sirie / roert van Oosten Armeniam / van Westen cleyn Asiam / van Tzuyden den Berch Taurum (aen welcken Cilicia ende Isauria ligt) teghen Tnoorden de velden Consirios / waer in dat eertijdts de Amazones ghewoont hebben. De hooftstadt daer in heet Morreta / daer af leest voorder Isido. lib. 9.15. Orosium lib. 1. Plin. lib 6. Cap. 3. Joseph. lib. Anti. 18. Cap. 31. lib. 20. Capit. 16. Dese Contreye is namaels vanden Romeynen Cesarea/ ende vanden landtvoecht Agrippa ter eer Neronis Neronia/ genaemt geworden. Indesen lande ligt die verre vermaerde/ grootmachtige stadt Mecha/ Machomets der Turcken Propheets begrauenisse. Dese stadt heeft den Turck onder hem bracht Anno 1300.

Capadocia anders Cesarea. *Mecha.*

Armenia cleyn ende groot.

ARmenia/ so Isodor. lib. 15. seyt/ is de Contreye Ararath/ waer henen de sonen Senacheribs zijn gheuloden / als sy haren vader in zijnen Tempel biddende/ vermoorden/ alsoo de boecken der Coningen aenwijsen/ 4. Reg. 19. In Armenia ligt dẽ berch Ararath/ op welckẽ de Arcke Noe nade Diluuie gherust heeft. Dit lant reyct vã Cappadocia tot aende Zee Caspium/ ende ligt tusschen de bergen / Thaurum ende Caucasum.

Daer zijn tweerley Armenia / een opperste ende nederste. Op dien cant / daert aenden oeuer Tigris ende Ephratis stoot / ist met alderley cruyden / vruchten ende bosschẽ/ lustich ende vruchtich/ euenwel een veruult landt met veel fenijnighe Dieren. Daer af Plinius Lib. 2. Isido. Lib. 15. Orosius ende Cris. segghen/ Cappadocia worde van Armenia metter Riuiere Euphrate ghedeylt.

Armenia cleyn ende groot.

Groot Armenia ligt teghent Noorden / aen Mesopotamiam stootende. Daer aen stoot teghen het Westen/ cleyn Armenia / den Turck onderworpen/ daer in is Keyser Frederick Barbarossa verdroncken/ de inwoonders deses Lants heeten wy de arme Jacken. Nv van Armenia leest voorts Plinium Lib. 6. Cap. 4. 8. ende 19.

Calma een Vorstendom. Trapesuntz een Coninckrijck.

CALMA ligt teghen Cappadocia ouer teghent Suyden. Aen Cappadociam stoot dat machtich Coninckrijck Trapesuntz/

Calma end Trapesuntz

teghen

teghen het Oosten ende Noorden / dit is den Keyser van Constantinopel afghewonnen geworden/Anno 1441. Vandẽ Turck het Griecx ghelooue daer in wtgeroept/ het Machomets in die stede ingheplant.

Mytilene oft Lesbos.

Mytilene/ anders Lesbos.

DIt Eylant inde Adriatische Zee gelegen/ in welck ofter wel ongheloouich volck is/ euenwel teghen de ghene / die in perijckel des schipbreucks ende anderen noot staen/ vriendelijck ende willich om te helpen. Aldaer is Paulus onderweghe ghecomen/doen hy na Room wilde schepen/Ja daer heeft hy de slanghe van zijnen arm gheschudt/ende veel wonders daerin ghedaen / als Act.28. claerlijck wort aenghewesen/daeraf elders meer/ soeckt daer bouen/inde beschrijuinghe der Eylanden Europe/Lesbos.

Paphlagonia.

Van Paphlagonia der Venetianen voortcomen.

DIt in Asia ghelegen Lant/ welcx volcken ende inwoonders eertyts/ als Cornelius Tacitus getuycht/ in Italiam reysende/Eneti ende Veneti ghenaemt gheworden zijn/ van welcken dat landt Venedien afcoemt/ waer in den Berch Cytorius ligt / met Boschboomen als een Wout ouertoghen/ alsoo/ dat hy vanden Windt beweecht zijnde/baren maeckt/als een Zee. Virgil.2. Georg. Dit Coninckrijck aen Gallaciam ende Cappadociam stootende / heeft den Turckschen Keyser Orchanes ghewonnen.

Carmania.

Carmania.

DEse Prouincie meynen sommighe te ligghen in groot Asia / de welcke haer teghen het Noorden eyndt / aen dat woest Carmania/ van het Oosten aen Godrosia/van het Westen aende Persen. Dit volck (schrijft Pomponius) leeft sonder vrucht / vee/huys/oft bestemde wooninghe / maer is alleen met Visch oft Veehuyden becleet / ende worden met flecken vleesch onderhouden. Dese zijn/wtghenomen hooft/aent gantsche lijf hayrich ende rouwe. Daer hebben voortijdts gelegen de treffelijcke steden Taspis/ Carmania/ Alexandria/ niet dat ghene dat in Egypten ligt/ want daer zijnder drie/deen ligt in Italia.

Bactra/Margiaria/Aria.

Zaroastes een Coninc Bactrianorum.

PTolom. Lib.6. schrijft / dat Bactra is een Landtschap Asie / een machtich Coninckrijck Zoroastis/des versierders der toouerye/ ende swarter Consten / die het beghin zyns leuens teghen natuere / met lachen heeft begonnen/ dewijle ander kinderen haer lachen ghewoonlijck tot inde veertich dagen vertrecken.

Godt wat.

Desen Zoroastes heeft Godt also beschreuen: God heeft eens Griffoens hooft/desen is aller eewigher/selfstandigher / onuerganckelijcker dinghen/den eersten ende Eewigen/ den alderbesten ende Wijsten/een Vader des rechts/ende inde leere der gherechticheyt ouergheleert/ van natuere volcomen/ euenwel den eenighen wijsen beuinder der heyligher natuere sonder natuere/ongeboren / die niet gedeylt wordẽ en mach/ hemselfs doorgaens ghelijck ende ghelijckformich / een beghin alder goeder dingen/ die gheenderley gaue en verwacht/ ende gheen persoon en aensiet. Van desen leest Plinium Lib.7. Cap.12. Nv Bactra heeft vanden Westen Margianam / vant Oosten Sogdianos/ vant Suyden een deel des landts Arie/welcks vermaerde steden zijn Cacharatha / Garispa eñ Bactra. Dit landt heeft roofghierighe lieden/die ghewoon zijn haer int bosch eñ op der Zee te gheneeren / die alle wellust verachten/ ende altyts int harnas een hert leuen voeren.

Het heeft oock de beste Kemeldieren / die den hoef eñ clauwe nemmermeer af en gaen. Strabo seyt Lib.11. dat Alexander Macedo. etc. aldaer Chariatham ghebout heeft.

Colchos.

Colchos.

COlchos Oete des soons Solis Coninckrijck/ een Prouintie Asie/aen Pontho der Zee gheleghen/waer henen Jason wt Thessalia scheepte/als hy dat gulden vlies outweynde. Diod. Sic. Lib.5. seyt / dattet een vruchtbaer landt is/ tot allen vruchten voeghelijck/ sonderlinghe wat tot scheeps timmeringe behoort. Dit lant gheeft wt /menichte van peck/ vlas/honich ende henp/diemẽ in verre landen voert. Phasis een seer groote riuiere Colchorum/byden welcken de Pheysantẽ haer wooninghe hebben.

Van Parthia ende der Parthorum zeden/gheleghentheyt ende eygheschap.

Parthia beschreuen.

PArthia een machtich lant in Asia gelegen/eertijts een deel Scithie gheweest/ dwelc vande palẽ Indie/ tot in Mesopotamiam hem verstrect / eñ heeft/so Ptolomeo behaecht/vanden Westen Ariam/ vanden Noorden Hircaniam/ vanden Suydẽ/dat leech Carmaniam/ vandẽ Oosten Mediã. Het is eẽ bosschich bergich onvruchtbaer lant. Julius Solinus deylt dat Parthische landt in 19. Rijcken. Maer Strabo seyt van een effen vruchtbaer lant/ het en heeft eerstelijck niet groot geweest/ eñ ter tijt des Assyrischen rijcks/ oock noch totter Mediers ende Persiers tijt/een duyster volck/ ende recht als sonder name/allemans roof geweest/ ten laetsten den Maccedoniers gedient/ ende Tribuyt ghegeuen/ter tijt Alexandri Magni. Namaels ist also toegewassen eñ toegenomen/dat sy niet alleen haer aenstooters beheerschapten/ maer oock de Romeynen/alder volcken stoute ouerwinners/met crijch aentasteden / onder haer werpen ende te neder leyden/ende de Contreye Carmesinam/Cormam ende alle Natien/ tot aende bergen Caspios/ aen haer heerschappie ende rijck lichtelijck brachten/met veel landen voormaels den Persen ende Meden toebehoorende/so gheeelyc/dat ten laetsten dat gantsch Assyria/ Parthia ghenaemt wert. Nv de Parthen hebben van de Scithen haer beghintsel/ daerom voortydts dat gantsch Parthia Scithia hiet. Haer Tale is noch heden ghemengt metter Meders ende Schiters sprake. Sy zijn so victoriose strijdtbare vermaerde Crijchslieden / dat sy van haer vyanden selden victoriloos aftrecken. Sy leeren alle haer kinderen vechten/rijden/ schieten/ etc. Sy strijden met loopende Guylẽ al deysende/altijt inde vlucht gheschickt/den vyanden diese ouerhaesten/ altyts een behinderinghe achter henlatende/also datter inder haest eñ vlucht geen beter Crijchlieden en zijn/ sy en blijuen niet stille staende/ gelijc de Duytschẽ/maer reysen altijts voorts. Plinius Lib.5. seyt / dat dit landt veel wilde Dieren geeft/als Tigerdieren/ Leopaerden/ Pantherdieren/Slangen/grouwelijcke Lynceos. Het en is oock niet weynigher een grouwelijck stranghe volck/sy en gebruycken siluer noch gout/wtghenomen in Oorlogen/anders en hebben sy gheen ghebruyck vant ghelt. Plinius vertelt 14. Coninckrijcken Parthorum. Crogus gheeft henlieden dat gantsch Orientsche

ſche Imperium/recht als oft ſy mettẽ Romeynen de werelt gedeylt hadden. Haer Coningen heeten Arſates / van haren eerſten Coninck Arſate. Haren heyrleger en is niet ghelijck anderer volcken/ van vrije lieden/maer meeſtendeel van knechten/ die ſy met menichte hebbẽ. Daer en wort gheenen in eeuwighen tijdẽ vrij ghelaten/ daerom nemen ſy meeſt ouerhandt. Deſe en houden ſy niet in minderen weerde ende liefde/dan haer kinderen/ leeren haer alle conſten/alleen op dat ſy haer niet in ſtoutheyt en verheffen / zijn ſy aller hope van eenigher vrijheydt berooft. Na dat een yeghelijck vermach/alſoo rijdt hy op zijnen eyghen coſt/ den Coninck te houe ende te velde/inden crijch na. Doen dẽ Romeyn Anthonio 50.mael duyſent Partſche Ruyters teghen quamen/warẽ daer alleen 8.hondert vrije onder. Sy en connẽ met gheender orden Oorloghen/noch eenige voorweere breken/ ſy en oorloghen in gheenen ſtilſtant/maer varen altijts voort/ haer ſtellende als in de vlucht / ende beſchadighen/ als dan omghewepnt zijnde/de nauolghende ſeer hert. Somma/ ſy waren gantſch onlydelijck/ wanneerder een ſulck volherden ende cracht int langhe by henliedẽ ware/ alſſer wel eenen verſchrickelijcken periculoſen aenloop is/ wanneer het ſpel ten alderbeſten is / ſoo gheuen ſy de vlucht/ ende doen al haer dingen deyſende/ terſtont zijn ſy weder daeraen / ende alſmen meynt / dat ſy alreede verleghen ende verſlaghen zijn/ ſoo is henlieden eerſt recht beholpen / met deſen greep vermoeyen ende vereren ſy ander onwillighe volcken / tot dat ſy niet meer en vermoghen. Een yeghelijck heeft ſoo veel ghetroude vrouwen / als hy wil/ ende en haten nauwe eenighe ſonde ſo ſeere/ als dat Ouerſpel/daeromme en gaen haer wijuen niet alleen in gheen maeltyden / maer oock nemmermeer andere mannen onder ooghen.

Mans leenẽ andere haer wijuen.

Euenwel ſeydt Strabo / dat ſommighe die gheen kinderen en hebben/ haer wijuen haren goeden vrienden gheuen / op dat ſy van hen kinderen crijghen ende ontfanghen. Sy en eten gheen ander vleeſch / dan dat ſy met Jaghen vercreghen hebben. Sy rijden altijdt ter merct/maeltijt/Kercke/Oorloge / ter plaetſe/ beſpreck / verſamelinge/te rechte/ende in ſomma/beſchicken al haer ſaken op het Peert ſittende/ ſonder afclimmen / alleen de knechten gaen te voete / alle vrije rijden altijdt waer ſy henen willen/ wtghenomen voor den Tempel ſtaen ſy af. Sommighe meynen dat ſy gheenen Tempel en hebben. Haer begraeffeniſſe en is geen andere/ dan dat ſy de Lijcken den Voghelen ende Honden voorwerpẽ/ namaels begrauen ſy de bloote afgheknaechde beenen.

By hen is een groote ſorghe Godt te dienen/ anders iſt een oproerich ongheruſt volck/van natueren ſtil/liſtich ende meer een dinc te doen dan te ſegghen ghenepcht. Al haren noot/al haer gheluck verhelen ſy met ſwijghen / ſy en claghen niet. De Vorſten zijn ſy meer wt vreſe/dan wt liefde ghehoorſaem. Een oncuyſch volck/ſpartich/ ende matelijck in eten eñ drincken/euenwel trouloos / weynich ſtantvaſtich ende gheloofweerdich / dan ſoo veel alſt hen nut is. Haer Byſlaepſters als dienſtmaechden/leyden ſy met haer ter merckt ende maeltijden/ maer dat en betaemt geenſſins gheen getrouder vrouwe. Dit Macrob. Maer Lentulus ſeyt / dat ſy van ſulcker onbeſchaemder oncuyſheydt zijn / dat ſy met haer eyghen kinderen ende Suſteren de oncuyſheydt pleghen/ teghen natuerlijcke aengheboren eerbaerheyt. Het is in ſomma een wellustich volck/in alder gheylheyt oft dertelheyt verſoncken/ haer gelooue is Heydenſch.

Van het Meyr Aſphaltides/ dwelck de doode Zee ghenaemt wert.

PLinius Lib.5.Capit.16. Solinus ende Joſephus Lib.5. Capit.5. de bello Judaico/ ſchrijuen/dat dit Meyr 73. mijlen lanck is/ende dattet hem van Soara tot in Arabiam verſtreckt/maer inde breedde ſtrecket hem tot op 19.mijlen teghen Sodoma. Dit Meyr is ghezouten ende onvruchtbaer / ende wort de doode Zee ghenaemt/ midts dattet ſtil ende onbeweghelijck is/ oock gheen dinc en laet te gronde vallen/ende oftmen yſer daer in wierpe/ſoo ſwemmet opwaerts / ende daer en can glat gheen dinck inden gront verſoncken worden/dwelck Veſpaſianus (die om dat Meyr te beſien derwaerts quam) verſocht heeft/met eenen gebonden/dien hy daer in werp/ het ſchiet al weder om opwaerts/watmẽ daer in werpt/ als oft den wint daer wt dreef. Dit Meyr verkeert hem tegen den ſchijn der Sonnen/het queelt ſwert peck op/dwelc opwaerts ſwemt/ inder ghedaente als ſwerte Oſſen. Die met de ſchepen daer aen varen / aen die cleeft het hem ſoo vaſt / datment alleen met vrouwen cranckheyt ende piſwater afloſſen can. Dit pec en is niet allen coſtelijc/om de ſchepẽ daermede te verpecken/ maer oock tot veelderley medecijne.

Grootte eñ aert der dooder Zee.

Vreemde peckklompe inde doode Zee.

Arabia ende zijn gheleghentheyt/ gelooven/ zeden ende begrijp/ nae ordene beſchreuen.

ARABIA een Prouintie Aſie/ welcke Judeam van Egypto ſcheyt/ de welcke Solinus heylich noemde. Nv wort Arabia gedeylt in dat ſteenich oft berchachtich/ ten anderen in dat leech ende woeſt / ten derdẽ in dat ſalich ende vruchtbaer Arabia. Ptol. Lib.5. In deſe Contreye is den Berch Sinai / die oock Oreb wordt ghenaemt / waer op Moſes de Tafelen heeft ontfanghen / daer waſt oock Phenix den voghel/ſo wy ghehoort hebben eñ ende hooren ſullen.

Arabia beſchreuen.

Van het woeſt Arabia ende zijne volcken.

IN het wilt Arabia is een Heere / Zambei ghenaemt/ dien ſy haren Soldaen oft Coninck achten / die heeft altijdt 40. duyſent Peerden op het minſte hoope / oock voor zijn Hof 10. duyſent Merrien / van eenen ſulcken ſnellen loop/ dat ſy dach ende nacht hondert mijlen loopen/waermede ſy den aenpalenden veel drangs doen/ ende dickmaels onuerſiens eenen oproer int Landt maken/ ende laden op de Peerden wat ſy vinden / rijden daer mede wech/meeſt al ſonder ſadel/in een hemde/ die op de Merri Peerden ſitten/alleen de opperſte ende beſte hebben ſadelẽ/ende zijn wat becleet. Somma / ſy loopen als vloghen ſy/waermede ſy oock den grooten Soldaen te beoorlogen vermogen/ Damaſcum/ ende ooc Jeruſalem/ anders een vertzaecht volck / ſy voeren Lancien van rieden wt India ghemaeckt/ 10. oft 12. ellen lanck/voor een cleyn yſere ſpitzken daer aen/wanneer ſy eenen oploop makẽ willen/ſoo houden ſy haer enghe te ſamen/ gelijck de Spreuwen / het zijn meeſt cleyn doncker bruyn lieden/van wijfachtigher ſtemme/ met ſwert/ lanck hayr/ſomtijdts woonen ſy aende berghen/ om de Charoana te berooven/(dat is de coopmanſchap op de Kemelen) ſy voerẽ met haer/wijf/kint/ende al haer gereetſchap/oock de huyſen op de Kemelen/ ghelijck de Tenten/ van quade wolle daer op ghemaeckt. Haren Zambey oft Soldaẽ/hout altijt by dẽ drie hondert duyſent Kemelen/ ſoo dat hem den vaert/

Charoana wat.

Charoana heet de vergaderinghe der menſchẽ ende dieren/ metter coopmanſchap die ſy voerẽ in ander landen.

als sy gheladen wttrecken/ende na malcanderen ghedreuen worden/ by wylẽ twee dachreysen verstreckt. Een ghemeyne Charoana heeft by de 32. duysent geladen Kemeldieren/ tot inde 40. duysent menschen/ denseluen gheeftmen toe somtydts tot inde 60. Mammalucken/ om al desen hoop/als Hooftliedẽ/te registreren/eñ de lieden/ende goeden te behoeden. Dan reystmen alle daghe sonder nederlaghe dach ende nacht/22. uren/daerna legertmen hem 2. uren/ tot op de 24. uren/ende alsdan voedert hem vee eñ menschen. Der Kemelen voederinghe en is niet anders/dan elck vijf brooden van gersten meel/ elck vander groote als eenen Granaetappel. De menschen moeten haer inden voortoch voederen/wie tusschen desen tijt eten wil. Maer het volck heeft een seer cleyn eten/nochtans crachtich eñ goet/ dwelc dit lant draecht/ ende aldaer ghebracht wort/ ende gemeynlijck ouer acht daghen coemtmen eerst eens tot het water/ dat graeftmen wter Aerden/ want dat woest Arabia/ waer door men van Damasco ende Jerusalem/na Mecha hanteert/is leech/ onghebout/sonder alle nederlaghe van eeniger herberghe/woest/volckloos / ende sonder fonteyne noch eenich koren/daeromme moetmen hem op de Kemelen versien. Sommighe fonteynẽ ende Cisternen/ende derseluer weynich/ vindtmen onderweghen / daer slaetmen hem dan neder/ende blijuen daer ligghen rustende/ eenen dach ofte twee/daer en tusschen betert eñ maecktmen tghene dat ghebroken is. Dan scheptmen water / ende bereyt hem wederom door de wildernisse op den wech. Een Kemeldier draecht seer swaer/een yegelijck onbegrepen swaerder/dan twee Muyl dieren. Sy en geuen hen oock niet te drincken/dan ten derden daghe eenmael.

Wanneermen hem alsoo nederslaet om te rusten/so heeftmen altijts schermutzelen/ aenloop ende strijt met de Arabiers/die in grooter menichte toeloopẽ ende rijden om de Charoana te beroouen/dan achtmen altijt eenẽ Mammaluck so goede/als schier duysent Arabiers/ want soo gheseyt is/ somtijdts seyntmen met 50. duysent Arabiers/60. Mammalucken/diemen daertoe ghenocchsaem acht/ om dat volc voor te gaen / oock wanneermen totter wapen greep / ende dattet te treffen quame / sy vreesense als de Duyuelen/ ende duysent Arabiers en comen tot by eens ackers lengde/niet tot eenen Mammaluck / ende en hebben oock nauwe soo veel herts (sulcke bloode ende versaechde lieden heeft dit lant) van verre tot haer te schieten/ want de Mammaluckẽ zijn bouen maten Crijchsueerdich/ghehert/ tot alle weer ende wapen behendich / ende floeckse Lieden/ dies Landts Meester/ ende haers Couincks arm ende beschutsel/constich int schieten: also dat een eenen wel eenen Araengappel 12. oft 15. schreden onbegrepen verre van thooft schiet/ ende dat deen goet ghesel den anderen eenen sulckẽ geselscheut hout/ want sy oeffenen haer recht als op een Schermschole/inder Ridderschap ende Ridders stucken. Sommighe heffen in vollen loop eenen hoet vander Aerden op. De sommighe sitt in vollen loop op een ander Peert/dat hy by der handt leyt. De sommighe gort zijnen sadel op in vollen loop/ setse onder hem wt/op des Peerts hals / ende wederom onder hem ghegort. Sommighe schieten eenen een Carlinpenninck oft Seraphi tusschen de vingheren wt/ waerby haer de Inwoonders schier voor Goden achten/ schouwen ende grootelijcx vreesen/ ouer welcke sy Meester zijn/als vier Honden ouer eenen Hase.

Van Sodoma ende Gomorra / ende andere wonderlijcke dinghen/in het woest Arabia.

Sodoma eñ Gomorra wonderen.

Aldaer sietmen noch hedẽ de voetstappen der vijf steden/in een dal des woests Arabia/hoe sy verdoruen ende tondergegaen zijn/ vande welcke men noch sommighe veruallen stucken/mueren ende bewijsingen voor oogen siet/ 3. oft 4. ellen hooghe bouen der Aerden/ dwelcke schier ghelijck roodt was/ oft bloet met aerde vermenghet/ siet/ op veel plaetsen/ ende al waer ontrent noch heden een snoode boos ontrouwe volck woont / nv ter tijdt na den vloeck/een seer onvruchtbaer aertrijc. Het behelpt hem meestdeels slechs met Hemelsbroot/Manna ghenaemt. Daer voorts door na Mecha/ is een seer wilt bijster dal/ leech ende woest / ouer de 20. mijlen lanck daermen schier altijdts den thienden man achter laet/ so dickwils alsser een Charaona voorby treet/ die van dorsts noot steruen / de welcke men slechs opt naeste waer sy steruẽ/begraeft/sommighe noch niet recht doot/denseluen laetmen dat aengesichte onuerdect/ ende men begraeft alleen het lichaem. Item/ men heeft oock veel aenuals vande Arabiers/die comen ghemeynlijck 20. oft 30. duysent sterck/om de Charaona te beroouẽ. Maer so geseyt is/het zijn bloode eñ vertzaechde lieden/die naect op de Peerden sitten/sommige in hemdẽ/ ende waer haer de Charaona nederslaen om te rusten/moeten sy ghemeynlijck met haer slaen om dwater. Daerom presenteertmen henlieden dickmaels om vreets wille/12. hondert Ducaten/soo eyschen sy somtijdts 10. duysent/ somtijts nemen sy een groote somme ghelts / ende en gheuen dannoch gheenen vrede/soo datmen mercken moet/dat sy niet alleen dat water meynẽ/maer dattet hen om wat anders te doene is. Alsdan schieten haer de Mammalucken wt/ eñ sommighe behertichde ende weerachtighe inden hoop der Charaona/ gemeynlijc tot inde 200. oft 300. dander latense voorby trecken / ende treffen met haer. Daer comen dan ghemeynlijck soo veel duysenden om den hals / als op dander sijde eenighe persoonen. Als Lodwig Vartoman den edelen Ridder voorby getrocken is/zijnder haerder drie hondert tegen 24. duysent geweest/ ende hebben int treffen vanden Arabiers om ghebracht / ouer de 16. hondert mannẽ/daer vãde drie hondert niet meer dan twee mans ende wijf ongeuaerlijck doorschoten werden/dit is het daghelijcx broot op dese reyse.

Van een gheberchte in Arabia/ende vreemde Joden daer in.

In t woest Arabia ligt een gheberchte 10. oft 12. mijlen in hem besluytende/daer in woonen by de 4. oft. 5. duysent Joden/corte lieden / by 5. oft 6. spannen lanck / meer swert dan wit / van wijfachtigher stemme / die al bloot ende naeckt gaen/en leuen van geen ander vleesch dan van Castronen/sy zijn besneden/ende bekennen haerseluen Joden/waer sy eenen Heyden betrapen / dien villen sy leuendich. Aent onderste van die Bergen inde voortoch/ vintmen een vergaert water van regen/ waer mede de voorbytreckende Charaonẽ dickwils tot inde 16. duysent Kemelen beladen/ dwelck die Joden seer qualijc te vreden maect/ ende ghelijck de Gheytbocken wt de berghen roepen/ want sy ouerheert zynde / niet af comen en doruen. By dit water staen 6. oft 8. doorenhagen seer fraey/daer sietmen oock somtydts een Torteldyyue / die seer vreemde ende recht als een wonder is / wantmen

Vreemde gebergten eñ Joden in Arabia.

van

van wt Damasco / alsmen in dit woest Arabiam coemt/ tot aen deselue plaetse des Gheberchts der Joden/ noch Voghel / dier/ loof/ gras/boomen oft haghen / en siet noch vinden en can/ verder dan 15. dachreysen te Peerde. Daernae coemtmen in een stadt Medina/daer soude den Heydenschen Afgodt ende Propheet Machomet lyfachtich begrauen ligghen/ende in zynen Tempel souden by de 400. calomnen oft pylaren zyn / ende by de drie duysent bernende Lampen hangen/ maer het sal een fabel ende gedrochte zyn/want een groote Heere een Mammaluck heeft den hooghen Priesteren willen gheuen 3000. Seraphi in goude/op dat hem gegunt wierde dat H. Lichaem des Propheets te sien/ men heuet hem met zynder onweerdicheydt afghesept. Als hy nv niet en heeft willen ophouden/eñ wt sotte deuotie soo ernstich aenghehouden heeft/ dat hy hem oock zyn sondighe ooghen heeft willen wtsteken laten/nae dat hy met deselue dat Lichaem Machomets aensage: so is hem gheantwoort gheworden/ dattet wel een ghemeyn geruchte is/ dat hy daer Lyfachtich rust ende ligt / maer om de waerheyt te seggen/ dat hy wel daer gestoruen is / maer recht terstont daerna ten Hemel gheuaren/ende ter rechter hant Godts sittende is/ ende dat Jesus Christus hem by zyn voeten sitt. Naemaels maken sy dickwils een vyerwerck met consten op den thoren des Tempels/ om de lieden daermede te betooueren. Daer roepen sy dan/en siet ghy niet den schyn ende glants / die daer opclimt vanden graue Machomets? Somtyts en makē sy niet met allen/noch spreken sy/so yemant seyde dat hyts niet en saghe/het sy des ongheloofs ende zynder sondigher ooghen schult. Dese stadt geneert haer wt dat vruchtbaer Arabia / ende van Alkeyro. In deser woestyne reystmen na het Compas te lande/ ghelyck ter Zee. Men moet oock door dese woestyne vyf dagen ende nachten door een sandighe woestyne/wanneer den wint derwaerts gaet/ so is vee ende volck verloren/sulck subtyl cleyn sant (wit ende claer als meel) heeft dit landt. Daer ligghen Berghen van zande op eenen hoop/ ende wanneert al schoon goeden wint is/ so en can een nauwe thien schreden na den anderen voor hem sien. De mannen ryden op de Kemelen / op bysonder huysen van hout / daer slapen ende eten sy. Niemandt en wort in dese stadt inghelaten (so heylich achten sy se) ten sy dat hy hem ende zyn gherectschap te voren ghewasschen heeft. Dese vyf dachreysen sterft altyts veel volcx int sant van stof ende dorst/ die hen soo wee doet/als sy dan ergens water vinden/ so drincken sy haer te bersten/ende swillen midts haestelyc drincken als van fenyn op/daer vihtmē de Mummea (dat is veel wtghedorde menschen) doot/ diemen inde Apteken tot Medecyne gebruyct. In dese reyse door de woestyne/ heeftmen seer veel aenuals vanden Arabiers / die menichmael 40. duysent sterck wel toegherust / om de Charaona te beroouen/aenuallen/ waer ouer dickwils veel te gronde gaen/ ende draghen ghemeynlyck de faetse daer af wech / als ghehoort is.

Naet Compas te lande reysen als ter zee.

Mummea waer geuonden.

Vander stadt Mecha/ hoe sy geregiert wort/ ende wat daer vreemts is.

Mecha de wonderlycke stadt.

DE vermaerde stadt Mecha / al waer de Heydenen beuaert gaen / als by ons tot Sint Jacob/ derwaerts comen veel Charaona van Damasco/Alkeyro/ somtyts (dwelck ongheloouelyck te segghen / ende nochtans waer is) byde 62. tot inde 70. duysent ghheladen Kemeldieren met coopmanschap / want men hanteert derwaerts machtich van veel ander Landen. Dat Landt is behalnen dese stadt/ onuruchtbaer/ende daer en wast geenen boom noch cruyden oft yet desghelycx / oock is daer groot ghebreck van soete wateren/alsoo diere/ dat eenen op eenen dach byde vier quatrinen hebben moet/ die waters ghenoech drincken wil. Een groot deel haerder neeringe coemt hen van Alkeyro/ ende de roode Zee/ ooc hanteren Arabia ende Ethiopia in dese stadt/daer comen na Mecha veel Pelgrims wt India/ Persia/Ethiopia/Siria/ ende van ander landen / alsoo dat nauwe yemandt soo veel volcx by malcanderen gesien en heeft/ eens deels om coopmanschaps wille wt India derwaerts comende/van peerlen/ ghesteente/ ende alderley Specerye. De Mooren wt India ende Ethiopia comen derwaerts met veel boomwolle/laken ende syde. Ten anderen maeckt dat beuaren eenen bouen maten grooten toeloop/ghelyck by ons een Jubilee iaer na Roome/om ghenade ende aflaet te vercryghen.

Vanden Tempel Machomets tot Mecha/vanden ghelooue/Godsdienst/genade ende aflaet daerin/oock van haer offeren.

Machomets Tempel eñ ander wonderen.

TErugghe in deser Chronycke hebben wy veel ghehoort van Machomet/zyn gelooue ende afcoemste / nv oock wat breeders daer af. Tot Mecha (derwaerts de groote beuaert aller Turcken ende Heydenen is wt veel Landen) is eenen Tempel seer bycans dat Coliseo tot Roomen ghelijken/ghewelft/ende ront/die heeft rontsom hem tot inde 100. thorens ende poorten. Inden inganck des Tempels gaetmen 10. oft 12. trappen nederwaerts/van marmelsteenen ghemaeckt/ daer heeftmen anderley Specerye/ Aromata/ende Juweelē te coope / soo dat den reuck eenen terstont cracht geeft/waer mede sy Machomet te dienen/verhopen. Soomen inden Tempel afgaet/ vint men tafelwerck bedeckt eñ belecht met pueren goude/eñ ongeloouelycker costelicheyt. Daer vintmen ouer de vyf duysent persoonen die Coopmanschap dryuen/ alleen met Speceryen/ Aromaten / ende ten meestendeel om met dat poer/ de doode lichamen der menschen onuerganckelyck (soo by henlieden ghewoone is) te behouden. Van hier voertment in alder Heydenen Landen. Op den drieentwintichsten dach Mey begint de Bedeuaert/ tot welcke men vā verre te water ende te lande coemt/ om Ghenade ende Aflaet te vercryghen/ ghelyckmen hen by ons de ghenade heeft gebiecht ende ter tydt des Jubilee Jaers na Roome heeft gheloopen. Sy gaen inden Tempel seuenmaels om eenen Thoren/ met sommighe Ceremonien/ te langhe te vertellen / daerna haesten sy haer nae een Fonteyne / tseuentich ellen diep inden Tempel / waer by somtydts acht persoonen sonder ophouden scheppen/ende de toegaende Beuaertbroeders driemael met het gheschept water ouer het hooft ende al zyn cleeedinghe af (hoe costelyck sy is) begieten/alsoo sprekende/ dat sy inden name Gods/ Godt vergheue my myn sonden / alsdan wanen sy reyn ende gheabsolueert te zyn van al haer ondeuchden. De Offerhande by Mecha op eenen Berch/is also gedaen: Een yeghelyc Man oft Wyf doot ten minsten twee oft drie/ de Rycke vyf oft ses Castroonen / soo datter somtydts op eenen dach ouer de 30. duysent Castrons gheslacht worden/ teghen der Sonnen gheuilt/ende een yeghelyck offert sulcx arme lieden om Godts wille / der welcker oock ghemeynlyck ouer de 30. duysent / meer om

haer neeringhe / danom ghenade ende Aflaet/ daer comen/die maken dan een vyer met mest van Kemeldieren / wermen tvleesch een weynich daer over/ende etent/ diesgelycx wanneer de Charaonen somtijts wt Arabien comen/ende Comcommers eten/ so wachten eñ plucken somtijts vijftich arme menschen /alleen om de wech ghewörpen schellen voor de Tenten. In dese Bevaert preectmē oock/daer staet een hooge Priester haers geloofs op / roepende dat sy haer sonden beweenen souden / eñ vermaentse daer af te staen/ besluytende Tsermoon alsoo: O Abraham ghy beminde sone/eñ wel gehoudē vrient Gods/O Isaac wtuercorē vā God/ bidt God voor tvolc deses Propheets / eñ alsdan hoortmen een groot geween. Neffens den Berch deses Offers/is een plaetse/daer soude de Duyvel Isaac verschenen zijn / om hē vande gehoorsaemheyt Abrahe af te leydē/met aēwijsinge/dat hem zijn vader offeren wilde/ hy en soude niet tot hē op den berch gaen / alsdan soude Isaac met eenen steen tot hem ghewor pē/ende hem int aensicht geraect hebbē. Daer werpen de Heydenen noch so dickmaels als sy daer voorby gaen/steenen toe/ in dier meyninghe/den Duyvel te steenigen / eñ hebben schier eenen Berch met steenen op malcanderen ghe worpen.

Van Duyuen ende Eenhorens tot Mecha.

Duyuen eñ Eenhorens. By Mecha vliecht een vlucht tamme Duyuen/die sommige tot 50. duysent toe schatten te zijn/sommige tot 30. duysent/eñ segghen dat sy zijn van het gebroet der Duyuē/ die met Machomet gesproken hebben/inde ghedaente eens H. Gheests. Deselue Duyuen hebbē ouer al vrijheyt door de stadt te vliegen/waer sy nedervallē/als by de packhuysen/ daermē Rijs/ Gerste/ende koren vercoopt/niemant en derft hen weren/vanghen noch dooden/wie hen leet doet dien houtmen voor eenen openbaren sondaer / mē spijstse oock overvloedich/midden inden Tempel. Op een ander zijde des Tempels staen twee levēde Eenhorens beslotē/die toont men voor een wonder/haer verwe is gelijc een doncker bruyn peert/ eñ hebbē eenē horen aent voorhooft/ byde 3. ellē lanc/een hooft meest als eens Herts hooft/ eenē langē hals met gekrolde hayrē/eñ corte cleyne schenckels/opgerecht als een Geytboc/zijn voeten een weynich ghespleten/Klauwen gelijck als een Gheyte/oock bysonder haer op de achterste schenckels / die achtmē grootē schat weert zijnde/die een Coninc der Mooren wt Ethiopia/den Soldaen/ om met hem vrientschap te maken soude gheschoncken hebben.

Vande Hauen Zita / ende vande roode Zee.

Dit is een stadt vā grooter coopmanschap eñ hanteringhe in het woest Arabia/ wāt derwaerts coemt gereyst te water eñ lande/eē groot volc der Heydenē/eñ aldaer en dorven noch Jodē noch Christenen henen comen: Die stadt behoort dē Soldaen van Mecha die onderworpen is dē grootē Soldaē vā Alkeyro. Dat lant en brengt geē derley vrucht/evenwel is daer genoechsaem onderhoudinghe van alle dingen/daer is alleen groot ghebreck ende dierte vā soet water/de roode Zee slaet tot aende huysen deser muerlooser stadt /De welcke Zee geensins niet root en is /maer heeft dē name diese voert/van dat root zant/eñ het is een steenachtige rotsige Zee/ op de welcke men by nachte niet schepen en can.

Van het salige eñ vruchtbaer Arabia/ eñ vande Hooftstadt daer in/Aden genaemt.

Dit Aertrijck is vruchtbaer van alderley nootdruft/ als vā Wijndruyven/ Amandelen/Queappelen/Granaetappelen/Knoyplooc/overvloedich van Koren/ Gerste/ Rijs/ Hirse ende Vleesch. De lieden daer in gaen meestendeel naeckt. Kolven ende oock Slingheren zijn haer beste geweer/ sy leven na Heydensche zeden/daer in ligghen veel vermaerde steden ende Eylandē/inde roode Zee/sterck eñ vast daer is de Zee ingheyrengt/ ontrent vier mijlen breet/ tusschen berghen/dwelckmen de kele der Zee heet.

Aden een Stadt. In Arabia is de Hooftstadt Aden met twee dubbel mueren omringt/van twee zijden/ andersins met Gheberchte verwaert/ ende daer op vijf ghewelddighe Sloten/ tot inde ses duysent vyerplaetsen hebbende / twee vren inder nacht houtmen eerst merct/overmits de overgroote hitte/die aldaer is. Daer is een haven/ daermen wt alle landen toereyst/eñ eenē grooten Tol. De huysen zijn sterc ende wel gebout/ schier op Italiaēsche maniere/ eē vande welcke somtijdts tot inde vijf duysent Ducaten weert is. De vrouwen van desen lande/hebben wonderlijcke groote begheerte tot witte mannen/de welcke by henlieden vreemde ende Gasten zijn/ghelijck by ons de Mooren. Arme lieden nutten broot van Hirsch ghemaeckt. Merctdach by nachte.

Dander segghen dat Saba de voornaemste stadt in datselue Arabia is / daer af Sabea genoemt wort/van Mirrhe ende Wierooc overvloedich. In dit landt worden veel Christenen kinderen wt Priesters Jans Landt/9. oft 10. Jaer out zijnde/vercocht/ende totten crijch opgheuoert/tot hoede des Soldaens gheordineert/ altijdt wort eenen van weghe der manheyt/voor hondert Inwoonders gheacht/ende beter. Dat ander Heyr is naect/met eenen slets / van lijnen laken omhanghen / ende en heeft niet dan een slaeplaken voor eenen mantel aen. De mannen vā desen lande/40. oft 50. Jaer out zijnde/ dragen twee hoornē van haer eygē hayr opgebonden eñ gemaect/ghelijck de Geytbocken. Men voert altijdts veel duysent Kemelen mede indē Crijch/alleen met Tenten van boomwolle gemaect/beladē. Tot de voorseyde stadt Aden/ is oock een groote bevaert/ daer souden groote teeckenen gheschien/ derwaerts gelooven haer veel lieden vā verre landē/met alderley gebrekē bedruct. De geueynstheyt is groot by haer aengesien/eñ heylich geacht/wie geen vleesch en eet/ ende hem vander werelt aftrect als een eenighe/ dien houden sy voor heylich/ eñ dat is haer Monickerije/ der welcker hier eñ daer vele int lant zijn. Op veel plaetsen is groot ghebreck van hout in dese landen/want oock dat vruchtbaer Arabia niet over al soo vruchtbaer en is. In dit landt is oock daghelijcks veel ghekijfs tgheloove aengaende/want sommige gelooven Machomet alleē/seggende/dat dander Hooftlieden valsch gheweest hebben. So gelooven dander Machomet ende al zijn ghesellen/ daerom dooden sy dickwils malcanderen als Honden. Twee dachreysen van Aden is een seer bijster gheberchte/daer veel duysent Meyrkattē in woonen / alsoo datmender alleen inden voorbytoch onderweghen tot inde 10. duysent siet/ oock veel felle Leeuwen ende ander vreemde Dieren/also/dat onder hondert persoonen desen wech niet wel wandelen en moghen.

Vander stadt Almacarana ende Reame in Arabia.

ALMACARANA een stadt in dat vruchtbaer Arabia/op eenē berch gelegen/tot de welcke men van der pleyne 7. mijlen moet op

climmen

climmen oft rijden/ in eenen enghen ſmallen wech/ſoo dat nauwe twee perſoonen malcanderen wijcken mogen/byſonder rijdende/noch en is in deſer ſtadt gheen ghebreck van ſpijſe ende dranck/een Ciſterne daer in/geeft 10.duyſent perſoonen waters ghenoech. Den Soldaen in Arabia hout daer dē meeſtendeel Hof/ dien ſoude daer hebben zijnen ſchat/ alleen in goude/ welcken hondert Kemelen daer mede geladen/niet en ſouden draghen connen. Dien locht is goet ende gheſont/ de lieden meer wit dan ſwert.

Een dachreyſe daer af leyt Reame/welcx inwoonders den meeſtendeel ſwert volc is/ tzijn groote cooplieden. Dat landt is ouervloedich vruchtbaer/het heeft ſlechs wat ghebrecx van hout/dat cannmen wel crijghen. Daer vintmen Caſtronē/ die vā ſwaerte nauwe gaen connen/ den ſteert van eenen van deſe weecht ſomtijts 24.pont. Sy en hebben gheen hoornen/ daer vintmē gantſch ſneeuwitte druyuen/van eender ſonderlinger aert/ſonder keernē/alſo goet datmen ſe niet beter vinden en can/ alle vrucht wel volcomen/eñ bouē maten een goede locht. Die lieden wordē tot inde 130.Jaer out/noch van goeder vermogentheyt. De cleedinge van dit volck/is de huyt/ waer mede haer God becleet heeft/nochtans de eerbare eñ Cooplieden dragen hemden/dander ſomtijdts een wit ſletſken/oft lompkē/gelijc een Poykē/ van boomwolle/aenden hals hanghende. Door gheheel Arabia draghen de mannen hoornen/van haer hayr ghemaeckt / ende opghebonden als een tuyte/neffens de ooren recht als eenē Geytboc. De vrouwē dragen hoſen met bocxen/ ghelijck de Scheepslieden/ van lijnen oft boomwollen laken.

Caſtrons ghedaente.

Van Sana/Taeſa/Zibit eñ Damar/ de groote ſteden in Arabia / ende haren Soldaen.

SANA de edele ſtadt heeft eenen muer van aerde ghemaeckt/10.ellen hooghe/ 20. ellen dick/alſo dat 8.Peerden neffens malcanderen daer op gaen connen. Daer waſt allerhande vrucht/wtermaten goet / van veel goede fonteynen en heeft ſy gheen ghebreck. Daer vintmē veel Specerije / inde Apteke behoorende/ veel wijngaertplanten/luſthouen/ eenē machtigen Soldaē. Deſe ſtadt heeft by de vier duyſent vyerſteden/hubſche huyſen / ghebout na onſe wijſe. Drie dachreyſen van daer leyt Taeſa in een geberchte/een ſeer ſchoone ende haefachtighe ſtadt/van alle cloecke dingen eñ luſtighen ſubtijlen arbeyt/van alderley wateren te diſtilerē zijn ſy Rabbi/eenē Tempel daer in gebout gelijc S.Maria Rotūda tot Rome. Deſe ſtadt heeft ooc veel treffelicke Cooplieдē. Drie dachreyſen daer af leyt Zibit/ een halue mijle vande roode zee/daer is ouervloet van groote hāteringe eñ alderley coopmanſchap/die door de roode zee daer coemt. Aldaer waſt een goede menichte ſuyckers/ende veel ander vruchten. Een dachreyſe van daer leyt Damar/bewoont met Heydenē eñ rijcke Cooplieden/een vruchtbaer Landtſchap. Deſer ſteden leuen/cleedinghe/gheloue/zeden/ghebruycken/oock de gedaenten/is meeſt ghelijck/ſo ghehoort is.

Den Soldaen van Aman is deſer ſteden aller Heere / welcken ſy Sechio noemen/dat is heylich/wt oorſake/dat hy alle zijn dagen geenen menſch en heeft laten dooden/wtgenomen wat in Oorloghen/ die hy wt noot were opnemen moet/om den hals ghecomen is. De ghevanghenen ende die den doot ſchuldich zijn/ hout hy in voetijſers/der welcker hy gewoonlijc altijts ontrent 15.oft 16. duyſent heeft/ tot dat ſy ſteruen/ende geeft elcken alle dage twee quatrinen voor zijn ſpijſe/eñ genoech te drincken. Hy hout oock wel ſo veel ghecochte oft eygen knechten/vā ſwerter verwe/denſeluē geeft hy altemael den coſt.

Vande gelegentheyt Arabie/ende van derſeluer Volcken/Gheloouen/Policien/ Zeden ende ghewoonheden/wt Joanne Boemo Aubano.

IN Aſia teghen Aphrica/ leydt Arabia/ een merckelijcke Prouintie/ tuſſchen Egypten ende Judea gheleghen / ſommighe ſegghen dattet aen Pancharon eñ Sabeam ſtoot/ſommige/dat deſe twee landen in Arabia ligghen. Dewijle nv dit lāt wijt/ lanc eñ breet is/ſo zijn daer in menigerley manieren eñ zeden van leuen. Sommige hebben thayr/dwelck ſy nemmermeer met eenich ijſer en aenroeren/ in een huyue ghebonden/een deel ſcheren beyde baert ende hayr tot op der huyt af.

Zeden der Arabers.

Een yeghelijck blijft in zijns Vaders hanteringe / ende en begint gheen vreemde conſt oft hanteringhe. Den oudtſten onder henlieden is ouer haer allen Coninc eñ Heere/ dien gebeurt den Scepter. Een gantſche vrientſchap oft maechſchap heeft altijts alle dinck gemeyn/ſy hebben alle een wijf/wie eerſt tot haer coemt/ die maelt voor. By den outſtē ſlaept ſy ſnachts anders wie eerſt thuys coemt/eñ voor de deure zijn manlijck lidt wttreckt/ die is man/alſo zijn ſy meeſt alle ghebroeders. Sy hebben ooc met haer eyghen moeders ende ſuſters te doene/ſonder ſchaemte/na dat landts ghebruyck. Een Ouerſpeelder wort metten ſweerde onthooft / wie tot een ander vriendtſchap ofte maechſchap ingaet/ dat wort voor een Ouerſpel gherekent. De Huyſgenooten oft vrienden zijn al Broeders/ende echtelijck gheboren. Haerder 30.hebben ghemeynlijck een gaſterije oft weertſchap met malcanderen / twee gheſchickte Sangers inder maechſchap ſingen altijts om malcanderen / altijts met malcanderen. Steden ende Vlecken houden ſy vredelijck ſonder mueren/dach ende nacht open. Sy leuen ſalichlijck ende vreedtſaem / in grooter ouervloet.

Veel mans hebben een wijf in Arabia.

Straffe des Ouerſpeels in Arabia.

Sy hebben hoopen Kemelen/ gheen Peerden. Maer Schapen/groote Runders/gout/ ſiluer ende Aromata/zijn by henliedē gemeyn. Yſer/metael/cleeren/ ſaffraen/ beeldwerck/de wortel Coſtus/wort vā elders daer gebracht. De lichamen der verſtoruē achten ſy min dan ſlijck. Der Coninghen Lijcken begrauen ſy met Kemel ſlijck ende miſt. Sy houden trouwe eñ geloue vaſt/ſonderling als ſy alſo compact maken/datter een tuſſchen henliedē ſtaet/ ende henlieden de handen opent/ ende met dat wtghelaten bloedt een vlocke beuochticht/ende 7. ſteenen daer mede beſprengt/ die tuſſchen hen beyden tot ghetuygheniſſe ligghen/ Vraniam ende Dioniſium tot getuygen aen roept/ eñ verbint alſo die twee te ſamē. Met Mirrhen hout makē ſy haer vyer/ welcx reuck hen veel cranckheden ſoude maken/waert dat zijt niet metten ghebranden reuck Storacis teghen en quamen. Den Kaneel leſen de Prieſters af na volbrachten Offer. Deſen Oogſt en moet voor opganck der Sonnen niet beginnen/ ende voor den onderganck niet ophouden. Een portie deſer pijpen wort Soli gheoffert/de welcke het vyer vanden Hemel (ſo ſy recht gedeylt worden) dicwils vā ſelfs ontſteken/verteert. Sommige onder haer eten ſlanghen. Sy en dragē geē ſorge/noch haers lijfs/noch haerder ſiele goet te oeffenen. Met Kemelē ſtrijden

Eetſweeren der Arabers

sy / draghen daer mede haer lasten herwaerts ende ghintswaerts / ende leuen van der seluer melck ende vleesch. Wt onwetenheydt ende onachtsaemheydt des gouts / laten sy veel gouts in haer Riuieren te vergeefs henen drijuen.

De Herders ende Boeren vindē als sy ackeren/gout onder de schollen/ dickwils so groot als de Eeckelen/ dat laten sy menichmael onachtsaem ligghen/oft stekent verachtelijck op den Hoet / maken daer af Halsbanden ende Brasseletten/lustich te aensien. Dat gout vercoopen sy den ghebueren/om driemael soo veel ijsers/dat siluer om tweemael so veel metaels/ het welcke sy van vreemtheydt weghe lieuer hebben dan gout.

Vande Sabeis / haren handel / rijckdom/aert/wijse ende ghelooue.

ALdernaest aen dese frontieren/zijn de Sabei/rijck van Goude/Mirrhe/ Wieroock ende Caneel. Item Balsam / welrieckende Palmboomen ende Riet/vol Specerije. Daer is een Slanghe by de wortelen / welcks beten doodlijck zijn. Dien ouerblijuenden reuck is recht als verdrietelijck ende onghesont / den welcken sy met leemroock eñ bernende Bocxbaert wech nemen. De Sabei zijn meest al boerē. Sommighe versamelen Aromata/eñ schepent in Ethiopiam/welcx schepen met leer bewaert zijn. Cinamomum eñ Cassiam branden sy inde stede van hout. Saba is de Hooftstadt daer in/op eenen berch gheleghen.

Haer Coninghen en gaen nemmermeer wt haren Sael/op datse dat volck niet wt eenighe Godtlijcke aenseggen en steenighen. Des Conincks huysraet is altemael van siluer ende gout/haer Drinckbekers/Tafel / Schotelen/ Kisten/Beelden/ende altemael seer costelijck/ haren voorhof is bouen maten seer costelijck/ welckers hooft van gout/siluer etc. ghemaect is/maer de steunsels oft balcken / inganghen ende poorten van goude / ende de vaten met edel gesteente doorset / aenwijsen een wtermaten costelijck cieragie / want dit blinct vā goude/dit van siluer/dit van edel ghesteente/sommich van yuoorbeenen tanden / ende van veel ander costelijcke dinghen toebereydt/ die by de menschen hooch worden gheacht. Daer en is oock gheen eergierichheyt oft gelthonger/ noch van ander goeden te besittē by haer. Niet weyniger en zijn de Garrei ende Nabathi treffelijc van rijckdom / der welcker huysraet / huyswanden/schutzelen/daken ende balcken meest al van goude/siluer ende yuoorbeen gemaeckt zijn. De Nabathei zijn in rijckdom te soecken ende te behouden/een wonder listich volck/ die zijnen huysraet vermindert / wort openbaer gestraft / maer wie tat zijne vermeerdert/dien wort groote eere aengedaen. In bogen/ Axen eñ Bijlen/Lancien/sweerden oft Dartsen/ende slingeren/zijn de Arabes seer treffelijc. Dat pestilentsche volck de Sarracenen ende Turcken hebben van dese haer beghin ghenomen/ ende een groot deel der Araben / zijn tot Sarracenen ghewordden / eñ noch heden behouden de Saracenen ontrent Egypten haren ouden name/dewelcke meestdeels vanden roof leuen/ gheschiet met buyten mate snelle Peerden. In Arabia is menigherley wonderdier/ bysonder den vreemden Phenix/ Itē veel ende menigerley edel gesteente/so Plinius/Orosius eñ Isid. lib. 15. aenwijsen. Item drierley Sardonix/ daer vintmen Draken / daer in leyt oock dat Coninckrijck Saba/van waer de Conninginne van Saba 1. Reg. 10. tot Salomone ghecomen is/om zijn wijsheyt te hooren. Daer is drierley Arabia/daer af elders. Nv is haer ghelooue Machomets Euangelium.

Garrei ende Nabathei.

Van Panchaia / eñ derseluer volcken eyghenschap/aert/ghelooue/ regiment ende zeden.

PANCHAIA is een Contreye ende Prouintie Arabie. Diod. Sicul. seyt/ dattet een Eylant is/200. Peerdeloopen breet/ hy noemt drie heerlijcke stedē daer in gelegē / een vruchtbaer landt /rijck van wijn ende wieroock / het brengt oock ouervloedich Mirrhe ende menigherley welrieckende Aromata / die de Arabische cooplieden in Siream/Pheniciam eñ Egypten voeren. De Phanchei strijdē op oude maniere met wagēs. In haer Policie hebben de Priesters den voorganc / eñ deerste plaetse/ denseluen hangen de wercklieden aen/ dander plaetse hebbē de boerē / de derde Ridderschap/ Eeldom oft Crijchslieden / den seluen zijn toegedeylt de Herders ende Veeboeren. De Priesters zijn haerlieder alder Hertoghen eñ voorgangers/die alle ghekijf oordelen/ alle gericht besittē/eñ den gemeynen nut bedienē eñ regeren/alleen de dootfeylen wtgenomē/die schuyuen sy op wereltlycke richters. De boerē bouwen dat velt eñ de vruchten / die wel bouwen/ wordē tot Richters vande Priesterē vercoren. De Veeboeren dienen dē Tempel eñ Eeldom. Niemāt onder dē inwoonders en heeft yet eygens/wtgenomen huys ende hof. Maer so de Priesters een schattinghe oft Tol aenslaen/ so geuen sy oock dese eyghen stucken/ en het noot is/willich henen/dat wort hen dan op een ander tijt dubbel weder gekeert. Sy hebben edele goede schapē/ waer af sy adelycke saechte cleederen makē. Guldē ketenen/ beslach eñ brasseletten/zijn by henlieden gemeyn/beyde by māis eñ vrouwē/ooren Juweelen op Persissche wijse/schoenen van veelderley verwe / ende costelijck. De Ridders beschudden dat lant metten sweerde. De Priesters oeffenen bouen andere den wellust/heerlijck eñ cierlijc leuende / wtermaten saecht ende wel becleet/socken costelijcker dan onse Bisschoppen dragen/ gebruycken sy voor schoenen/met constelijcken arbeyt gemaeckt. Sy draghen oock op wijfsche maniere veel gulden beslachs/ende bedienen also den Godsdienst met singhen/sy louen haer eyghen daet/eñ aenwijsen haer geslachte van Joue afcomende/ te wijle hy noch op aerden ghegaen heeft. Dit lāt is ouervloedich van siluer/gout/ yser/tin/coper/geen van de welcke specien wt dat Eylant en derf geuoert worden. De Priesters hebben in het Tempelhuys een schoone Vorstelijcke wijde / wt de welcke hen geensins niet gheoorlooft en is te gaen / wt eenigherley oorsake aengegrepē zijnde/ worden sy gedoot. Den Tempel hangt vol Godts gauē/van siluer/gout/etc. van outs af. De Kerckpoorten zijn van louter gout/siluer ende yuoorbeen gemaect/wonderlijc constelijck. Godts bedelkiste is van puer Araebsch gout / ses ellenbogen lanck/4. breet/desgelijcx Gods disch oft tafel/ is geheel van goude/met grooter conste toebereyt. Eenen grootmachtighen Tempel van witte ghehouwen steenen / met groote calomnen onderset/ twee ackerlengden weechs lanc ende breet / met bouen maten groote Afgoden der Goden/ costelijck van ar beyde ende conste verchiert/ rontsomme desen Tempel hebben de Papen haer aenhanghende Huysen ende Palleysen. De Contreye die om desen Tempel ligt 200 Peerdeloopen wijdt/ lanck ende breet/is altemael heylich ende den Goden gewijt/welcx Tol men aenden Tempel leyt/ aen Godsdiensten ende Offeren weyndt/ wt deser

Politie in drie deelen ghedeylt.

Priesters deerste voorganghers.

Panchei en hebben niet eyghens.

Cleedinghe Panchaiorum.

Dat Pansdom ouer al

Papen maken ouer al Apen.

ghele-

ghelegheutheyt en gheheurt den Papen in eewichept niet wt te gaen.

Van Media/ ende der Medorum oeffeninghen/ zeden ende ghebruycken.

Ghelegentheyt Medie

MEDIA/ soo Ptolo. beschrijft/ eyndt hē tegēt Noorden aende Hircaensche Zee/ tegent Westen aen Assiria eñ Armenia/ tegent Oosten palet hem aen Hircaniam ende Parthiam/ vant Suydē aen Persiam/ daer in leyt een stadt / waer af dat lant den name heeft/ Media genaemt/ eertijts van Medo den Coninck ghebout/ onder welcx ghewelt eertijts het gheheel Oosten gheweest heeft/ gelijck oock de heylige schrift van het rijck ende gewelt der Meden vermeldinghe doet/ eñ Strabo Lib.11. betuycht/ dat dit landt in twee deelen ghedeylt is/ dat grootste/ waer in Ebathana de Hooftstadt is / eñ veel ander steden/ namaels vande Macedoniers ghebout/ die dit Rijck doen ter tijt vercregen/ als Laodicea/ Apamia etc. Dit deel is een geheel cout lant/ dat eertijts geheel Siriā beheerschapt heeft/ daer na ist onder dat Assirissche ghebiet ghecomen/ tot op Sardanapalum/ maer Arphaces heeft dit rijck wederom aende Meden ghebracht/ daer af Judith 1. wat ghesept wort. Maer namaels heeft Cyrus der Persen Coninc dit rijc geheel wtgeslist ende gedestrueert/ ende aende Persen gebracht / na de Persen hebben de Meden ooc dē Macedoniers gehoorsaem geweest/ gedwonghen van Alexandro Magno / daerna den Parthis /ten laetstē zijn sy met de Romeynen in verbontenisse ghecomen. Der Parthen Coninck Tabereanes ghenaemt / heeftse int Jaer 1403. beheerschapt/ sy souden noch onder den Turck zijn. In dese Prouintie zijn de berghen Caspy/ aen Armeniam stootende / dat is eenen wech / daer nauwe een Kemeldier gaen en can/ acht mijlen weechs lanck/ soo Plinius ende Ptolomeus Lib.6. aenwijsen. De conste te schieten ende rijden is henlieden recht als aengheboren/ oft wt ghestadigher oeffeninghe aldaer ghebracht/ soo dat haers ghelijcke niet en is/ veel ghewoonheyts is van dese in Persiam ende Parthiam ghecomen/ gheen man en derf min dan seuen wijuen hebben / ende een wijf achtet voor een schande / soo sy min dan vijf mans heeft. Sy sweeren eet / ende maken verbondt op Griecsche maniere / daer af elders.

Der Mede rijck ende gewelt hier voortijts.

Ten is gheen seer vruchtbaer landt / wt een wortel perssen sy haren wijn/ sy eten dickwils Venisoen. Haer broot maken sy van ghedorde amandelen/ eñ een fruyt oft appel ghestooten/ die by henlieden wast.

Vanden lande Persia / ende der Persen gebruycken/ wetten/ ghelooven ende zeden.

PTolo. lib.5. schrijft/ dat hem Persia tegent Noorden aen Mediam eyndt/ Tegent Oosten stootet aē Carmaniam/ vant Suydē aende Persissche Zee/ Susiana ligt teghent Westen daer aen/ veel dappere steden liggen daerin/ als Arima/ Persepolis/ Diaspolis etc. Het is een seer bergich lāt/ also Curtius de geschietschrijuer int leuen des grootē Alexanders schrijft/ eñ daerō ouermits de stormwinden ende hitte niet also rijck eñ haefachtich/ euenwel heeft dit lant een goede nootdruft alder dinghen/ diemen aldaer ter Zee eñ te lande brengt. De Persianen hebben eerstelijck van Nimroth den Reuse onderwesen zijnde/ de Sonne ende dat vyer aenghebeden/ oock Minerue eñ de Mane geoffert/ Item Venerem/ water/ Aertrijck/ Wint/ etc. Maer nv hangen sy de Religie Machometi aen. Van daer comē de Persissche appelen/ waer af Plinius lib.15. Sy en hebbē voortijts altijts noch Tempel/ Outaer noch Beelden ghehadt/ maer hebben onder den Hemel haer Offerhanden ende Godsdiensten volbracht / ende hielden/ dat de Goden niet dan de Ziele des Offers en eyschten/ waer by sy slechs dat ingewant van alle Dieren offerden. Item/ den vyere alleen de keern vant hout / het was by henlieden doots weert/ int vyer te blasen / oft yet doots daer in te werpen/ maer sy maecten andersins eenen wint. Sy en wiesschen haer met gheen vloeyende water/ sy en wierpen daer in gheen prije/ sy en maecten oock haer water niet daer in/ ooc en spouden sy daer niet in / sy en heetteden oock gheen / want sy eerdent eertijts voor Godt/ gheheel Gheestelijcker wijse/ ende hadden haer Ceremonien/ om een yeghelijck Element te eeren/ als God.

Persen eerē de Elementen.

Haer Coningen vercoren sy vā een geslacht/ die hem ghehoorsaemheyt ontseyde/ wert met beroofden hoofde ende handen onbegrauen wech gheworpen. Elck Coninck boude een huys op eenen berch/ waer in hy zijnen Schat/ Tribuyt ende incomen versamelde. Hy en doode niemandt om eenigher oorsaken wille/ ende niemandt en wort toegelaten yet met gewelt te doene. Een yeghelijck heeft soo veel vrouwen ende Byslaepsters als hy wil. Die Coninghen laten sommige ghiften wtroepen/ den genen die dit iaer meest kinderen winnen. Die gheboren worden / en comen den Vader voor vijf Jaren niet onder ooghen / wt dat Landts ghewoonheyt/ en wort hyse ooc nemmermeer aēsiende/ daerom op dat oft het middeler tijt verschiet oft storue/ dattet den Vader gheen treuren toe en voechde.

Item haer Bruyloften worden int voorjaer smiddernachts gehoudē/ den Bruydegom vast desen nacht/ ende en eet niet meer dan eenen Appel oft een Marc van een Kemel. Vande 5. Jaren tot de 24. leeren de Jonghers ruyterije/ schietē/ rijdē/ werpen / voor alle dingen de waerheydt te spreken / sy haten dat lieghen seer/ eñ worden wel opghebrocht/ dan oeffentmense inde Historien / ende moeten van oude weldadighe lieden singhen/ segghen/ louen etc. Daer toe loopen sy onuerhindert/ alsser een daer toe gheordineerde belle clint/ dan moeten sy opsegghen ende rekenschap gheuen/ van die dinghen die sy gheleert hebben/ dickwils moeten sy om een proper heyt inde weddinghe loopen op een wijt velt/ ten minsten 30. peertloopen wijdt ende breet. Hitte ende conde te lijden worden sy seer geoeffent/ inde wapen ende natte cleedinghe staen sy dickwils lange inde ordeninghe/ sy moeten grouen arbeyt doen / op dat sy den arbeyt ghewoon worden/ Eeckelen/ wilde Peyren/ hert broot is haer daghelijcxse spijse/ Item gebraden ende ghesoden vleesch/ met water lesschen sy den dorst. Sy schieten Venisoen / ende werpen aerdich ende nauwe metter slingere / voor middach smeden sy wapenen/ saeyen eñ planten boomen/ vlichten garen / grauen wortelen wt/ oft gaen met vlasch omme.

kindertucht bydē Persen.

Item den steen Pyropum hebben sy in grooter eeren/ en doen hem tot gheenen dooden oft vyere. Vande 20. Jaren af tot de vijftich voeren sy

ren sy Crijch/ende en weten vā anders geenen wereltlijcken handel / noch eenighe mercktsake/sy en connen noch coopen noch vercoopen/ ten is oock gheen gebruyck by haer/ maer met Crijchsrustinghe gaen sy dach ende nacht omme. Haer Vorsten ende Hooftlieden dragen een vreemde cleedinge tot op de halue braeyen/een groote hooge spitschuyue dragē sy opt hooft. Van groote treffelijcke saken en hanteren sy niet/ dan wel by dranck zijnde byden wijn/tusschen het drincken: ende desen Raetslach achten sy vaster / dan dien die van de nuchtere gedaen wort.

De vrienden ende ghelijcx staets ghesellen ontfanghen malcanderen metten cusse/ als sy onuersiens malcanderen gemoeten/maer die van een cleyn aensien zijn/aenbidden de naemachtighe als sy tot haer comen / oft dat sy se onuersiens ghemoeten.

Ondanck byde Persen boetweerdich. Voorts soo is de ondanckbaerheyt een seer strafweerdighe schandelijcke sonde by haerlieden/ waer op sy met de straffe des doots acht hebben/ende het dunckt haer gheheel onmenschelijck zijnde/ontfanghen weldaet door vergetenheyt niet te bekennen. Sy besluyten haer verstoruene met wasch/ ende begrauense inder aerden. De Toouenaers worpen sy den voghelen om te verscheuren voor. Met haer eyghen moeders worden sy wt een out afcomen / een vleesch/ende beslapense.

Voor den Coninck lachen oft wtspouwen/ achten sy voor onbetamelijck ende seer schandelijck. Sy bespotten de Griecken die dwaeslijck becout zijn/dat de Goden vande menschen haren oorspronck hebben. Wat schandelijck te doen ware/meynden sy waer oock schandelijck te segghen.

Schuldich te zijn / achten sy voor een ondeucht/maer voor alle dinghen schandelijc/ te lieghen. Haer Lycken en begrauen sy niet/ eer dat sy te voren van honden oft voghelen aenghewepnt zijn / dwelck by ander volcken qualijck staet.

Als de Ouders tot armoede comen/ soo leenen sy haer Dochters wech om te misbruycken / ende ghelt te verdienen / dit en is gheen schande by haerliedē/ hoe wel dit den Babyloniers voor andere ghemeyn is. Maer heden sdaechs zijn sy (vande Sarraceensche Turcken ouerwonnen zijnde) van gheheel ander meyninghe/ende aenbidden den grouwel Machomets / ende dit strijtbaer volck is van zijnder eere ende heerlijckheyt gheraect.

Limidia is een machtighe stadt in Persia/ daer af 1. Mach. 26. 2. Mach. 9. wat geschreuen staet/daer af comen de Elamite. Barthol. Angli. gheeft wt Isidoro voor / dat de Toouerije ende Afgoderye eerst in dit lant van Nimroth opghecomen is.

Vande Steden / Eylanden / Zeden/

Coopmanschappen ende ghebruycken in Perssia/ende eerst vande steden Diüobandierrum/Goa/Guilfar ende Ormus.

DIuobandierrum een stadt in Persia / vā grooter tracteringhe ende Coopmans handelinge/daer gemeynlijck altijt byde vierhondert Cooplieden ligghen wt Turckijen/ is/als de zee aenloopt/een Eylandt/ als sy afloopt/gaetmen te voete inde stadt. Dese stadt is omuanghen met Mueren/ ende met veel geschuts daer in. Drie dachreysen van daer ligt Goa/een nederlaghe der Coopmanschap/een vette ende goede stadt van alder neringhe. Niet verre van daer ligt die Heerlijcke Stadt Guilfar/een Coopmans stapel ende machtige stadt/sy heeft een Hauen der zee. Al dese steden zijn van Machomets geloone. Een ander hauen heet Meschet. Ormus een Hooftstadt in een Eylant ligghende/dwelck ontrent 12. mijlen om hem heeft/daer en vintmen noch water noch neringe/niet anders dan dat daer ouervloedich gebracht wort. By drie dachreysen van daer vischtmen de alderschoonste Perlen die in onsen lande comen/ De welcke men also vischt: Eenen laet hem wt een schipken onder dwater sincken/ met eenen steen aende voeten ghehanghen/ontrent de 15. schreden diep/met open ooghen/tot dat hy een Mosschel siet daer die Perlen in zijn/ als hy dan sommighe Perlen inde moeder vint/so lost hy den steen vande voeten/ende coemt lancx het seyl wederom int schipken/dwelck van dander by het roer ofte steuen met een aenghewortpen touwe ghehouden ende gheanckert is. Perlen ghevischt.

Vanden Soldaen tot Ormus/ende

de grouwelijckheyt zijns Soons.

ANNO 1500. hadde den Soldaen van Ormus 11. Sonen/den Joncsten was simpel ende voor een half sot gheacht / den outsten voor ontsinnich ende een groot Tiran. Den voorseyden Soldaen hadde oock twee gecochte knechten/Christen kinderen/wt S. Johans Landt/die hadde hy om haer treffelijcke mannelijcke daden so lief als zijn eyghen kinderen/ ende hadde de selue oock opghevoet. Den outsten Soon wt begeerte te Heerschappen/ stack op eenen nacht zynen Vader/ Moeder/ ēn alle zijn broederen de oogen wt / wtghenomen den dwasen broeder/ welcken hy meynde hem niet schadelijck wesende / ende trockse daer nae al op eenen hoop in een Camer / ende verbrandese alle leuendich inde besloten camer. Smorghen alsmen vernam watter gheschiet was/ beweechde haer die gantsche stadt tot rumoer ende oproer / also stercke hy hem machtelijck int Palleys/ende maeckte hem seluen gheweldichlijck tot eenen Soldaen. Den simpelen Broeder die voor een sot gheacht wert / vloot in een Heydensche Kercke/ ende riep: O Godt/ mijn Broeder is een Duyuel/hy heeft mijn vader/ Moeder / ende alle myn Broeders ghedoot/ ende haer namaels verbrant. Nv binnen 15. daghen wert emmers dit rumoer te vreden ghestelt/doen seynde den Soldaen nae eē vande voorgemelde gecochte knechten/nam hem byder handt/met veel reuerentie ontfanghen/segghende: Gaet henen ende slaet uwen medeghesellle doot/ soo gheue ick v vijf Casteelen te loone/ ende maecke v tot eenen grooten Heere. Doen antwoorde hem Machomet den knecht : O Heere/ick heb met mijnen ghesellle van ioncx op gegeten/ghewoont/ georloocht/ ende omghegaen/als een broeder dertich iaer lanck/ Ick en can soo veel herts niet ghehebben/een sulck quaet te volbrengen/doen schout hyt hem quijt. Hy sandt ouer vier daghen nae den anderen knecht zijnen medeghesellle/Chain ghenaemt /ende ontfinck hem diesghelijcx met groote beloeften / dat seyde hem dien knecht toe inden name Gods/ende in zijnen name / te doene/ ende quam haest ghewapent met gheleyder laghe tot zijnen ghesellle/ diet/ soo haest als hy hem wert aensiende/ vermercktet/ stelde hem ter weere/ende sprack: O ghy Verrader/ ick sie wel wat ghy inden sin hebt/ nv toeft/ick sal v ten eersten verworghen. Chain trock zijnen deghen wt/ ende werp hem voor de voeten zijns medeghesels / ende knielde neder/sprekende : O Heere/ vergeuet my/ want ic den doot nv aen v wel verdient hebbe/behaghet

Grouwelijcke tirannije.

Twee gesellen wonder.

get v/ſo neemt mijn eyghen wapenen/ eñ doot my/want in wille ende opſet v te doorſteken/ ben ick och lacen ghecomen. Doen antwoorde hem Machomet: Hoe wel ghy een verrader ende moorder aen my geworden zijt / euenwel ſtaet op ghy arme/ Ick wilt v om Gods wille vergheuen/ſiet ghy niet dat deſen onſen Soldaen een duyuel is ende geen menſche/ Ic ſoude v ouer drie daghen vermoort hebben/maer ick hebbe dijns verſchoont/ende wilde eer dat leuen ghelaten/dan teghen v ghedaen hebben. Nv wy willent Gode ouergeuen/ Gaet henen totten Soldaen/ende ſo hy v vraecht/ ſegt dat de ſake volbracht is. Alſo haeſt als hy dẽ Soldaen die bootſchap aẽſeyde/hiet hy hem nader by comen/greep hem / ende ſtiet hem te loone eenen deghen in zijn borſt/ſo dat hy neder ſanc ende ſterf. Doen zijn medegeſel ſulcx vernam/ ghinck hy ghewapent heymelick totten Soldaen in zijn Camer/cloeckelick onder ooghen/ niet om hem zijn leuen te ſtelen/maer Ridderlijck te nemen/hem vermetende het zijne daer aen te waghen/ alſo haeſt als hy dien aenſiende wert/ſprack den Soldaen : Ghy hont ende honts ſoon / leeft ghy noch? Machomet antwoorde/ Ja ghy hont/ick leue noch/het ghelt dy dijn leuen/ende met dien nae hem toe/ ende dreuen malcanderen een wijle tijts inde camer omme/maer Machomet verwan ten laetſten/ ende alſoo vandt den Soldaen slechts zijnen Heere aen zijnen eyghen knecht/alſo verghaet alle ſtoutheyt /ende alſo treft ontrouwe haren eyghen heere/alſt langhe omme gaet. Daer na ſterckte hem Machomet int palleys ſo vaſt als hy mochte/ende als die maren luytbaer wierden/ liep al het volck hem (te voren tot hem gheneghen)toe/ende riepen met grooten geroep/hy leeft hy leeft/ Machomet onſe Heere ende Soldaen. Alſoo bleef hy by 20. daghen Soldaen. Hier na ſandt hy na alle Heeren/ Borgheren/ ende Coopliedenden des landts/ontſchuldigende hem metter noot zijnder daedts weghe/ende op dat hy niet aenghesien en worde/als hadde hijt om de heerſchappije ende om Tſrijcx wille ghedaen/de welcke hem niet toe en coemt oft toebehoort / badt hy al het volck dat ſy willich ende te vreden wilden zijn/ende den Jonghen Soon des Soldaens / die noch int leuen was/tot een Soldaen maeckten/ dat geſchiede: dies niet te min regeerde Machomet die ſtadt/dat rijck ende Landt/ende wert met alder mans wille tot eenen Gouuernateur der ſtadt ende des landts gheſet. In deſer ſtadt is eenen grooten handel van veel Cooplieden / met zijde / perlen / edel gheſteente ende ander coſtelicke ware. De ghemeyn ſpijſe aldaer is Rijs / want ontrent deſe gheleghentheydt en waſt gheen koren.

Vander ſtadt Eri in Perſſia / ende meer andere.

INden lande Corozain in Perſſia/ light deſe ſtadt Eri ghenaemt / aldaer houdt een Coninck vanden voorſeyden lande ghenaemt/ Hof/ende heeft groote genoechſaemheydt van alle dinghen/ſy handelen meeſtendeel met zijde /met welcke ſy ſomtijts op eenmael ſchier vier duyſent kemelen beladen/Rhebarbara en is oock op gheen plaetſe beter te crijghen /die vintmen aldaer in grooter menichte/alſo datmen 5.oft.6.pont om eenen Ducaet gheeft.

Deſe ſtadt heeft byde ſeuen duyſent vyerſteden/De Inwoonders zijn van Machomets ghelooue. Van daer iſt by de 20.dachreyſen te peerde tot aen de riuiere Euphra/ daermen veel ſchoone dorpen/sloten ende ſteden vindt/ wel met volck bewoont. Onder ander lighter aende Riuiere Euphra/ Scirazo een treffelicke ſtadt/ſy heeft eenen Heere voor haer ſeluen/ van Machomets ghelooue/ daer vintmen te coope een groote menichte edel geſteente/ veel Turkopſen/Balaſen / van eender ſtadt Balachſan ghenaemt daer ghebracht. Daer is veel blau coſtelicke verwe/diemen Oltramarim heet/ooc Tution ende Balſem/ ſeer veel/ den welcken Balſem men in onſe landen ſelden goet vint/want hy heeft aldaer ſulcke cracht ende werckelicheyt/dat op eenen morghen/ ſo veel alſſer afriecken ende voor de neuſe houden/hen lieden van ſtonden aen beghint de ſelue te ſweeten ende te bloeyen.

Deſe cracht heeft hy thien Jaer ende daer ouer/in dien hy niet gheualſcht en wort. Dit lant heeft bouen maten booſe liſtige lieden/die gheen ware ongheualſcht en laten van haer comen/ oft ſeer ſelden.

Vander ſtadt Sambragante in Perſia/vander grootte als Alkeyro.

DEſe ſtadt vermach 60.duyſent mannen int velt/ende is inde grootte als Alkeyro/van Machomets ghelooue/tzijn witte ende welgedane lieden/ſy hebben grooten aenual vanden Sophy die daer dicwils inden lande omme ſweeft/alle die daer gheloouen in Bubachar/ Otman ende Aumar/die medegheſellen Machomets haers Propheets gheweeſt hebben/ richt hy metten ſweerde/ waer hijſe crijcht / maer wie in Machomet ende Halij alleen ghelooft die laet hy als aengenaem by dleuen.

Beſchrijuinghe Indie / eerſtelick int ghemeyn/van haer zeden/gheloouen ende gebruycken.

India een machtighe Prouintie in groot Aſia.

INDIA een landt Aſie/ alwaer (als Joſepho beſchrijft) Capn metten zijnen ghetrocken is/ ende het ſelue ingenomẽ heeft /eñ men heeft langhe gelooft dat het derde deel des aertrijcx in haer begrepen is. Dien name heeft het vande Riuiere Indo/een ſo vruchtbarẽ landt/dat ſommigẽ boomen met wolle ouerwaſſen/ſommigẽ met honich druppen/ eñ ſommige boomen zijn ſoo hoogẽ datmenſe niet ouerſchieten en can/ daer is eenen getemperden locht/goede ſonne/ouervloedich van water/waer in de vermaerde riuieren Ganges ende Indus vlieten met carbõckelẽ/ſmaragdẽ/vinomen/perlẽ. Daer zijn ſulcke goutrijcke bergen / datmenſe goutbergen heet/tot de welcke euenwel (ouermidts de Griffoenen/draken eñ ander wonderlicke dieren van ongeloofllicker grootte) nv onmogelic te comen is/ daer is Chain ende al zijn gheſin inder diluuie verdroncken. Nv wort India in drie deelen gedeylt/namelic in dat voorſte/binnenſte eñ wterſte. Dat eerſte oft voorſte India ſtrect vande Perſſen tot aen de riuiere Indũ/ Dat ãder binnẽſte oft middelſte Judia en heeft geen eynde/Eñ dit laetſte India is met alder rijckdommẽ eñ geſchictheyt des volcx dat treffelicſte bouẽ dander/met zedẽ eñ geſtichtẽ ons niet ongelijc in veel dingẽ/vriẽdtlicke goethertige liedẽ/rijcke Coopmannen/eñ deſe hebben veel Policien na onſe gebruyc eñ gewoonheyt/ met tafelmaniere/ eten / drincken etc. Dander twee volcken Indie fletteren opter aerden omme/maer ſeker. Alle Indianen hebben ghebreck van wijn/maer makẽ den dranc den

Indie beſchrijuinge.

Die deelen Indie.

wijn niet ongelijck. Daer is tusschen de riviere Indo ende Gange eē beke oft bornput/van wonderlicken smake. De wterste Indi hebbē (wtghenomen kooren) tot alder menschelicker nootdruft een overuloet.

De mannen in India en voeden geen baerden/maer lanck hayr opt hooft / in zijde gheulochten ende opgebonden / beyde mans ende vrouwen zijn van lijue meest ghelijck wy/oock van so corten leuen/sy scheeren den baert/slapen op bedden met tapijten bedeckt. Inde cleedingen zijn sy (ghelijck met haerlieden Europa) onghelijck/na gheleghentheyt der plaetsen verandert. Met wolle en gaen sy niet omme/maer met zijde ende vlasch oueruloedich. Haer vrouwen gaen costelick verciert met siluer/ goudt ende edel ghesteente / ende dat met hoopen.

In dat middelste India hebben sy gemeynlick alleen een beddeghenoot oft huysurouwe/ dander twee so vele als zijder hebben willen. Int voorste India hebben sy dit gebruyc/dat sy met pomperije eñ heerlicheydt der begraefnisse niemandt en wijcken/ende laten hen dat goet duncken. Dese oft sy wel Priester Jan onderworpen zijn/so en zijnt nochtans gheen Christenen/maer van Machomets ghelooue/ sy hebben Priesters/die haer met wonderlijcken af breuck castijden ende pijnighen/van alle dieren te eten haer onthouden / haer flechs met pottagie/ moes ende cruydt spijsende. Als dese steruen / soo worden haer vrouwen met haer verbrant. Dese Priesters zijn met toouerije wtermaten beroemt ende gheheylicht/dese raden der verstoruen mannē weduwen / dat sy haer met de lijcken der mannen inden doot opofferen/haer daer voor de eewighe blijschap toesegghende/ daer af sullen wy wat hooren.

Veel Indi hebben menigherley Goden/ gebruycken van offeren/vyeren/etc. De bruyloft houden sy schier op onse maniere/ vrolic/ etc. Euenwel veel daghen ende nachten. Op sommighe plaetsen en heeftmen gheen munte/ maer men gebruyct daer voor sekere steenen/ ende sommich ijser ghelijck naelden gheformeert/oock sommige quaerten oft bladerkēs met sConincks naem gheteeckent.

In het voorste India ghebruycktmen ducaten ende ander munte van gout ende siluer. De wterste Indij hebben bussen ende alderley gheweer op onse ghebruyck. Op weynich plaetsen in India / is het ghebruyck des papiers/maer schrijuen op subtijle schorssen van boomen. Arghelist ende dieuerije is bynde Indianen in grooter schande ende verachtinghe. Sy hebben 12. maenden gelijck wy.

Wat in India wonderlicks ghevonden wordt.

WAtter in India voor vreemde wonderlicke menschen ghevonden worden/hebben wy daer bouen niet verre van thegin deser Chronijcke int langhe aenghewesen/ hier wederom te verhalen onnodich/ Nv wat India anders voor wonderen wtgheeft. In India is een riviere Conchis genaemt/die gheeft wt visschen de menschen ghelijck/die snachts wt het water gaen/hout tsamen draghen aenden Oeuer des waters / ende wt het samen slaen der steenen vyer wtslaen/dat hout aenden Oeuer ontstekende / op dat de visschen na dien schijn comen souden/ende dat zijse alsoo achtersnappen ende eten. Dese visschen somtijts geuanghen zijnde / en hebben vande beeldenisse der mannen ende vrouwen gheen onderscheet/ alleen dat sy spraeckeloos zijn. Sommighe hebben ghemeynt dattet veruloecte menschen zijn/maer ick en houde daer niet af. Daer zijn oock op een ander plaetse in India visschen/ ossen ende peerden gelijck/de welcke de Amazones dicwils indē crijch voerē/want sy soudē van eenen seer snellen loop zijn/Daer naer als sy wederom thuys keerē / so laten zijse aen zijden touwē wederō int water als in haren stal: Dit stuc luyt geheel leugenachtich. Maer dat is ghewis ende waer/datter in India Eylanden zijn/Charis/Theyobranes oft Giana genaemt/die alle dootsiecke menschen/daer geen hope des leuens meer aen en is/(sy zijn Jonck oft oudt) vercoopen/slachten/ende ghelijck ander vleesch wthouwen/koken ende eten / seggende dat wy sotte lieden zijn/dat wy sulc goet vleesch den wormen voor worpen ende laten eten. Dese hebben groote ooren/ende veel Juweelen daer in hanghende/oock edel gesteente. Sy hebben leeghe huysen / meer binnen dan bouen daerde/ouermidts de hitte. Sy hebben oueruloet van siluer/gout / ende alderley edel ghesteente/daer wast tweederley peper / daer is de groote riviere Ganges/waer in de Crocodillen ende andere Zeewonderen zijn. Aldaer zijn op sommighe plaetsen slanghen soo groot als menschē/de welcke de Inwoonders voor een vreuchdenspel/tijtcortinge ende wellust hebben. In Malabria der Contreye Indie/zijn slanghen 6. oft 7. ellen lanck / schadeloos/ten sy dat sy ghetercht worden / dese sien seer geerne kinderen/op den rugge van thooft hebben sy een aensicht van veel verwen / eens menschen aensicht niet onghelijck. Dese besweertmen ende men draechtse voor een gaeyspel omme. Een ander ghestachte van slanghen in dit Eylant Indie/Susmaria genaemt vieruoetich/der welcker lijf Venisoen is/ende den lantlieden costelick om eten/sy hebben ooc hoornen. India heeft oock vlieghende slanghen/seer lustich te aensien/van eenen snellen vlucht/nochtans bouen andere fenijnich. Het heeft oock wilde vlieghende katten. Item roode mieren/vande grootte als eenen jongen kreeft / die dese volcken voor wellust eten. Groote ongheuoechlicke ossen wassen inde eynden Cathasy / wit ende swert/die hayr ende steert hebben gelijck de peerden/euenwel subtijlder oft fijnder/licht als een wimpel oft een vederken/Die en achtmen niet cleyne om voor den Vorsten vlieghenwaeyers daer af te maken. In India is oock een Prouintie / Macinum ghenaemt / met onsprekelick veel elephanten veruult/ vande welcke haren Coninck altijdt thiene int Hof opuoet/ ende wort op eenen witten elephant heerlick gheuoert. India gheeft oock papegaeyen / den voghel Phenix/ alderley edel ghesteenten/wortelen/ specerijen ende peerlen/ als Smaragden / Ametisten/Saphieren / Diamanten/Carboncli/Topasij / Indus / Crisoliphi / Onichus / Berilli/ende schier alle edel ghesteente. Item Gingber/Peper/Muschaetnooten ende Foelien/Naghelen/kaneelpijpen/dat hout Aloes/ Mannam ende ander specerije ende apteeckdinghen/hoewel niet altemael op een plaetse/ maer soo wy hooren sullen : In Malabria / Camphora/Sandapa/Bauda/Capampa/also oock de steenen. Sommighe heeten Indiam de sandighe Zee / van dit altemael seydt D. Hier. int leuen Macharij/ende beuestighet alsoo warachtich te zijn.

Van Priester Jan in India ende Ethiopia/oock van zijn rijck ende gelooue.

PRiester Jan heeft veel plaetsen ende contreyen/Ja soo hen sommighe laten behaghen/ Priester Jans lant.

ghen/so heeft hy het meestendeel/in India ende Ethiopia inne/welcker beyde (namelic Ethiopia ende India) hy als opperste bisschop ende Keyser wert ghehouden. Syn ghebiedt/ dewijle dattet verre van ons light/so en heeftmen niet veel toeganck daer toe. Hy schrijft hemseluen eē Patriarch in India ende Ethiopia/Ja dat veel meer is/zijnen tittel luyt also: Johannes wt der cracht Gods/eñ die bermhertichheyt ons Heeren Jesu Christi/Priester/ een Coninck alder Coninghen / een Heere alder Heerschappenden. Desen naem Johan Priester/ is den ghemeynen naem alder Patriarchen in India ende Ethiopia/niet dat hy dese landen gheheel regere : maer dat hy veel landen ende lieden daer in heeft/ oock sommighe Prouintien alleen metten gelooue onderworpen. Thomas ende Mattheus hebben in India ende Ethiopia inden woorde ghearbeyt. Mattheus soude den eerstē Paus in India (ghelijck Petrus tot Roome) geweest hebben. Daer na Eunuchus der Coninghinnen Candicis Hofmeester. Desen Johan Priester wort niet alleen voor den oppersten Bisschop: maer voor eenen grooten Imperatorem gheacht/welck ghebiedt gehoorsaem zijn 74. Coninghen /met ontallicke Vorstē die hem jaerlicx veel schattinghe betalen/Oock soude 132. Aertsbisschoppen onder hem hebben / vande welcke elck opt minste 20. Suffraganios /oft onderbisschoppen (soomense noemt)heeft/onder welcke sommighe Coninckrijcken besitten. Maer in Priester Jans ghebiedt / en zijn alle Coninghen niet Christenen/maer 12. Coninghen afgodisten/oft sy hem alwel cijnsbaer zijn. Sommighe van dese Patriarchen ende meer andere souden tot inde 150. jaer leuen/ sulcken ghesonden locht ende crachtighe specerije isser aldaer/oock groote abstinencie/soo datmen de natuere niet en ouerlaeyt met eenigherley eten noch drincken/noch met gheenderley ongheso ntheyt en belast. De ghene die onder de Bisschoppen vrouwen nemen op Griecsche maniere/die en souden sy niet beslapen/noch tot haer ingaen/dan om kinderen te crijghen/ende beurucht zijnde/souden sy haer onthouden van alle byslapen. Priester Jans stoel is tot Brith inde Hooftstadt / daer heeft hy een schoon cierlick/Vorstelick Palleys ende Hof. Dagelicx spijst hy te Houe ouer de 30. duysent menschen die op hem wachten / ende dienst hebben. Als sy teghen de vyanden des Christelicken naems te velde trecken/ so worden der tot inde thienmael hondert duysent mannen inden crijch geuoert / want India is volcrijc/wt oorsake: Dat sy noyt geē pestilentie geleden noch gesien en heeft / ooc dat de liedē aē haer seluen van lanc leuē zijn. Daer vergha dertmen haest veel volcks/sy voeren oock dat cruys aen haer Banieren ende cleederen in haer oologhen. Sy hebben groote acht ende opsien op haren Paus / welcken sy voor heylich achten: ghelijck wy eertijts den onsen/ ende noch by vele ghewoone wort. Sy hebben in misse te houden ende te doopen meest ons ghebruyck/geen bedroch noch valscheyt/ gheen valsch eedtsweerder oft ouerspeelder en wordt by haerlieden gheuonden /oft emmers selden.

Van het gheproonck des Hofhoudens Priester Jans en can ick niet ghenoech gheseggen/ oock vande vercieringhe haerder Tempelen. Danielem in Babilonia lijfachtich tot Ballachia liggende/besoeckē vele van haer jaerlicx wt deuotie beuarende: Bysonder eēs sjaers dē hooghen Priester Jan selue. Dat lichaem S. Thome wordt vande Nestorianesche Ketteren tot Marpuria de vermaerde stadt op verheuen met grooter reuerentie. Den Priester Jan is eē bouen maten rijc machtich Paus/daerom dat hy jaerlicx ontfangt van eenen yeghelicken zijn Pausdom onderworpen / een Once puer suyuer siluers/dwelck veel hondertmael duysent guldens maeckt / ende een ontallicke somme gouts. In zijn Hof heeft hy treffelicke Philosophos ende Astronomos/vande welcke sommige tot inde driehondert jaer geleeft hebben/ende noch leuē/tot de welcke mē somtijts van wonders wege van verre treckt/Die loopen door gheheel Indiam/toecomende dingen waerseggende wt influentie des hemels/dese heeft Priester Jan in hoogher eeren. In zijn lant worden onder andere wonderen bouen vertelt/de Hermophroditen / die beyde man ende wijf zijn in eēder persoon/Item de Fauni/Sathiri etc. gheboren. In Ethiopia byden oorspronck der riuiere Nili/ligt een machtighe stadt/Nauaria ghenaemt / waer in den machtichsten Coninck Hof houdt die in Ethiopia gheuonden wort / die veel Coninghen onder hem heeft/ende alle nacht tot inde duysent persoonen alleen op zijn lijf wakende/besoldt. Die wort byde Mooren een Coninc der Coninghen ghenaemt/Euenwel Priester Jan cijnsbaer ende met tribuydt onderworpen. Dese Coninc is eē Christē/daer niemant meer dan een beddeghenoot oft wijf en heeft. Sy houden Vastenauont met danssen / springhen ende iubileren ghelijck wy. Inden vasten plaghen sy haer seluen met grooter abstinentie.

Alle dese Coninghen hebben een bouen maten lustich vruchtbaer lant/wtghenomen van wijnghewas. Daer vintmen honden vander grootte als by ons de ezels / De welcke de leeuwen op der Jacht niet en verwachten. De mans draghen costelicke ringhen/de vrouwen kleedinghē van perlen ende edel ghesteente gestict. By henliedē zijn groote prachtige ossen/ leeuwen/elephanten / ende een groot wonder Dier wort daer gheuonden van gedaente/ eenen elephant niet onghelijck/met eenen horen aent voorhooft/een ander ter neusen wtwassende/ende veel ander dieren zijnder in India/ als apen van so snellen loop als oft sy vlogen/ groote ongheduerighe slanghen/vijftich elleboghen lanck. Maer Ethiopia light in Egypten vijftich dachreysen. Dit altemael is schier gheheel ende al Priester Jan onderworpen.

Vander Indianen gheleghentheydt/ wonderlicke zeden ende manieren van leuen/ Oock van menigherley volcken Indie.

INdia een mercksteen Asie/int Oosten gheleghen/van sommighe soo wijdt gheacht/dat *India gheleghentheyt.*
sy alleen dat derde deel der werelt in hebbende/ghescaht wort. Pomponius seyt: dat India soo veel lants heeft/also wijt alsmen met goeden wint 40. daghen ende nachtē seylen mach/ maer wort tegē ons/dat is tegē dWestē/mette Riuiere Indo beslotē/daer af dit machtich lant den naem heeft/ tegen tNoorden reyckt tot aenden berch Caucasum/ eñ reyckt vande zuytsche zee tot inden Oosten ten eynde Asie. Daer toe heeft India so veel ende menigerley volcken/dat sommighe seggen duysent steden daer in te wesen / waer by alleen de Indij de palen haers Vaderlants noyt en hebben ouergheschreden. Die vermaerde riuieren daer in/zijn Indus/Ganges/ Hipanim. Het is een seer heylsaem vruchtbaer landt/waer in jaerlicks tweemael oogst is/eñ van alle dingē een *Tweemael des Jaers maeytmen in India.*
tweedub-

tweedubbel incomen. In somma / India draecht een ouervloet van alle dinghen/alleen en is daer gheen plaetse die wijn draecht/ dan de Contreye Musicanum/maer een rijck lant van peper /caneel/hebenum/elephanten/ papegaeyen/monoceron / berillen / deamanten/ carbonckelen/crisopas/etc. ende van alderley edel perlen ende ghesteenten. Aldaer zijn twee

Twee Somers des Jaers. Musicani 130. Jaer oudt.

Somers/ goeden ghetemperden locht / een vruchtbaer aertrijck ende waterrijck landt/ waer by sommighe bysonder de Musicani/tot inde 130. Jaer out worden. De Siriers worden noch ouder. Sy bedrijuen groote hooverdije met haren hayre ende baert / niet sonder verwē/geluwe oft bruyn/daert van natueren swerte lieden zijn. Haer Ciraet is costelick ende menigerley/met edel ghesteente beset/ sommighe met lijnwaedt/sommighe met wullen/ sommige geheel bloot / alleen om de schamelheyt ghecleedt/henen gaende. Het zijn swerte dappere stercke lieden/gelijc dē Ethiopen oft Mooren/sy leuen tamelick sonder ouervloet. Haer verciering en is niet also machtich/ het zijn stille lieden/sy en hebben gheen vreuchde van groot gherammel. Van diefte onthouden sy haer in alle manieren. Sy en connen gheen letter/daerom en hebben sy gheen ghescreuen wet/ende ouermits haerder eenuoudicheydt/ met welcke sy nae vernuft ende haers herten

Eenuoudicheyt der Indiaen.

recht ende goetduncken regeeren/ so gaet hen alle dinck ghelucкich vander handt.

Sy en drincken naer wtwijsen haerder Religien geenderley wijn/dan in haerlieder Sacrificien. In ghesetten ende contrackten bewijsen sy eē groote eenuoudicheyt/sy en kijuen niet/en hebben gheen wet/ noch van leenen/ achterhouden/wedergheuen/etc. Sy en behoeuen oock gheens seghels oft ghetuygenisse/maer ghelooven eens yegelicx woort. Haer huysen zijn meestendeel dach ende nacht ongesloten open. Sy eten op eender stonde alle met malcanderen/soo veel alsser een huys can begrijpen/ende niemant van haerlieden eet alleen/sulck een gesellich menschsalich volck ist. Sy hebben een groote blijschappe haer eygen lichaem te cretsen/met eenen daer toe gemaecten cam oft Instrumente.

Indianer cleedinge.

Voorts in haer begrauenisse zijn sy seer scherp / in vercieringhe haers lijfs ouervloedich/want sy zijn schoon opgeciert met gout/ siluer/ edel ghesteente/ende zijdenlaken / ende beneerstigen haer tot al tghene dat tot vercieringe haer lijfs ende aengesichts dient. Gheenen ouden bedaechden en wort van henlieden weghen de veelheydt der jaren: maer van weghen zijnder wijsheyt/gheeert/maer wanneer de wysheyt met de Jaren ouereen coemt / soo wordt daer een groot opsien op haer ghehouden.

De waerheyt hebben sy seer lief. Wie een valsch ghetuyge oft loghenaer beuondē wort/ dien worden deerste leden aen alle zijn vingeren afghehouwen. Wie eenen een lidt verlemt oft gheheel berooft / die en lijdt niet alleen ghelijcke straffe tot boete : maer wordt ghedwonghen een lidt voor de handt te gheuen.

Sy hebben veel van haer onderen gecochte wijuen / sommighe om ghehoorsaemheydts wille haer te dienen/sommighe om lusts ende byslapens wille / soo sy dese niet en bewaren/ ende cuysch te zijn dwinghen / soo moghen sy haer trouwe breken.

So wanneer yemant eens ambachts mans ooghe oft handt quetst oft verlemt/die is dat leuen veruallen.

Der Coninghen lijuen bewaren de gecochte wijuen: de Ridders ende dat ander hofghesin is buyten der poorten. Sy hebben een bysonder wijse te offerē/grootelicx acht hebbende/dat sy Godt niet ghebreckelicx oft verispweerdichs en geuen tottē offer. Als dē Coninc te rechte sit om de clagēde te verhooren/so besorcht hy te wijle dat sy clagē/zijns lichaems/ eñ laet hem van haerder drie streelen/dwelc sy voor gesont ende een Medecijne by haerlieden houden/eñ en hoort dies niet te min clage ende antwoorde. Den Coninc moet snachts zijn slaepcamer dicwils veranderē / ouermits het nalagē der wijuē/der welcker perijckel hy alle oogenblic verwachten moet / want die den Coninck dronckē ombrēgt/die heeft te loone/ dat sy met zijnen nacomenden sone vereenicht eñ toegesegelt wort. Als den Coninc ter jacht

Jachtrijden met wijuen op Elephanten.

rijdt/so wort hy met een groot ghetal wijuen omringt/die met twee trommelē eñ simbalen voor henen trommelen/eñ dat mannelic Hofgesin volcht na. Daer tusschē is eē touwe/wie dit ouertrede eñ hem totten wijuē voechde/die heeft den kop verbeurt. Als den Coninc inde omtuynde plaetsen jaecht/so staē ontrent hem twee oft drie gewapende wijuen/maer als hy in open velde jaecht/soo sitt hy op eenen Elephant/eñ by hem sommige wijuē op Elephāten eñ peerden/al wel tot crijgen toegerust/eñ schieten dat wilt vande elephanten. Op dese maniere oorlogen sy ooc/also/dat de wijfs altijts de naeste by dē Coninc zijn/ om zijn lijf te verwaren. Sy eeren Jonē eñ de Riuiere Gāgen /ooc sommige huysgoden oft Genios. Het is een eergierich volck/dat in alle zijn dingen wil gesien zijn/eñ dat eewelic deē den anderen met weldaet eñ geschēckē ouerwint. Dat gātsche volck is in seuen ordenen gedeylt/Deerste

Seuen ordē der Indianen/ deerste der Priesteren.

oorden der Priesteren oft Philosophē/der seluer en zijnder niet al te veel/maer zijn in grooter eeren ghehouden/ooc byde Coningen eñ al het volc/dese zijn vā alle dingen vrij/van allen arbeyt ontslegen/en dienen niemandt als onderworpen/ende leuen van tgene dat den Goden geoffert wort. Sy besorgen de verstoruene/men gelooft by henlieden dat sy den Goden lieftallich zijn/eñ dat sy ooc weten wat by de onderste inder hellen gheschiet / sy seggen veel toecomende dincx wt dē loop des hemels/als wint/regen/dierte/cranckheydt/crijch /dorre jaren/vele hebben eendeels eenē geest der Prophecije. Maer welcke Pape dat daer liecht eñ valschelick vaticineert/die en heeft geen ander straffe dan een eewich stilswijghen.

Boeren by de Indianē welgesien.

Dat tweede rot is der boeren/van alle oorloge ende arbeyt vrij/alleen haers ackerwercx te plegen/gheurijdt. Geen vyant noch roouer en voecht desen volcke eenich leet toe/want sy meynen dat sy den gemeynen oorboor dienen/ tot allemaus weluaert eñ niemants schade/eñ daerom met recht van allen ouerlast geurijt. Hierom zijn de boeren so vrij ende sorgeloos/ dat sy met haer wijf ende kinderen te velde seker leuen / ende in gheen stadt oft opperdack en comen/dach noch nacht. Sy geuen den Coninck tot tribuyt het vijfde deel al haers ghebous/anders zijn sy van alle dingē vrij/ eñ ten betaēt niemandē eenigen Acker te besittē sonder voorgemelden tribuyt/ het sy wiet wil.

De derde Ordene der vee Meyers oft Herders/dese woonen altijdt in hutten / ende Tabernakelen/beurijen dat lant van wildt en vogelen met haer geiach ende garen/het zijn ooc al profijtelicke lieden/by henlieden in weerden ghehouden.

De vierde orden der ambachtsliedē/die altemael tot haerder hāteringe alderley nootsakelicke Instrumēten makē/dese en zijn niet alleē

van

van alle beswaringhe vrij/ maer ontfanghen oock van sConincks kiste corenwerck.

Dat vijfde Rot der crijchslieden / te peerdẽ ende op Elephanten veerdich. Dat crijchsvolc leeft al van sConincx Hof/daer hebben sy voeder eñ maeltijt/met haer wijfs ende kinderen.

De 6. orden der bootschappers / die bespiẽt al wat in India gheschiet/ende brengent den Coninck aen/hebben daerom haren solt.

Dat 7. Rot der Raetsheeren ende Wijse/die met haer wijsheyt ende ghemeyn raedt geheel Indiam regeeren ende voorstaẽ/ treffelic van wijsheyt/die tot alle saken geroepen worden ende gheraedtvraecht/daer wt kiestmen Hertoghen/Vorsten ende Hooftlieden int velt/ooc herwaerts eñ ginswaerts om de Pollicye tonderhouden/het recht te besettẽ/op te houden/ ende de quaetdoenders te straffen. Eñ geẽ Orden en derf tot dander houwelckẽ noch zijn orden veranderen/maer wijf/man/kint / tmoet altemael in zijn gheslachte blijuen/ houwelicken/eñ zijns vaders oft ordens handel drijuen. Also en derf geen crijchsman eẽ boer worden/noch tot eẽ boerinne/herdersche etc. houwelicken etc. oock gheen herder tot een ambachtsman etc.

Gerechticheyt der Indianẽ

De vreemdelingẽ eñ van elders daer comende lieden bewaertmen neerstich voor onrecht eñ ouerlast/so sy int lant cranc worden so besorchtmense met medecijne/de verstoruẽ doen sy ter aerden/geuen haer goet harẽ vriendẽ eñ naesten. By henlieden en is doorgaens gheen knecht/daer en wort oock wt verbodt eender wet by haer geenen toegelatẽ noch gedoocht/ maer tzijn enckel vrye/het dunct haer onbillic te zijn/dat sy souden ghelijcke wetten hebben/ eñ oock met gelijck geluc/eere eñ recht. Maer dewyle dit volc van sprake ende gedaente veel onderscheyden is/so worden ooc de lantsghebruycken/rechten/zeden/ religiẽ/etc. wat verandert/also dat dese wijse niet doorgaẽs door geheel Indiam en gaet/sommige zijn vã grouer der zeden/sommige woonen in tenten/eten rouwen visch / zijn becleet met een cleedt van biesen eñ dodden gemaect/Sy varen in schepen van een stuck gemaect/namelick van een riet tusschen de twee knoopen. Daer zijn ooc Indianen Pade genaemt/die etẽ rou vleesch/ ende dooden haer crancken/op dat sy hen dat goet vleesch niet en latẽ verderuẽ/eñ oft eenen zijn crancheyt wt vreese des doots wilde verheelen ende loochenen/so en helpet niet/ten sy dat hy voorts ga/eñ zijn dingẽ doet. Namaels gaen sy oock also met het wijf toe/als metten man. De kinderen latẽ sy leuen. Maer wie gesont tot in zijn ouderdõ coẽt/diẽ doodẽ sy ooc/ eñ en latẽ hem geensins niet van selfs steruen.

Pade/grouwelicke Indianen.

Gheen weduwe byde Padis.

Daer is een wijde ander Natie der Indianen/de voorgaende gantsch contrarie / die en dooden geensins niet alleen geenen mensche/ maer ooc niet al wat leuen heeft / sy en saepen oock niet/oock en bouwen sy geen huys/maer leuen van een zaet dat de gerste niet ongelijck en is/dat van hem selfs wast / dat koken ende eten sy/die onder dese in een cranckheydt valt ende met eender siecte begrepen wort/also dat hy besorcht te steruen / die gaet in een wildernisse ende eenicheyt alleen/sonder eenich geselschap/aldaer verscheypt ende sterft hy / hy en wil niemant moeyelic wesen met zijnen doot. Alsoo en weetmen niet oft hy verscheyden is/ want wt zijn wtblijuen ooc niet/men laet hem voor de voghelen ende wilde dieren onbegrauen ligghen.

Monicken in India.

Daer zijn oock ander geestelicke Indianen/ Gimnosophiste genaemt/de welcke geheel ende al naect gaen / inde woestijnen met tsamen geuoechde voeten den gantschen dach onbeweecht staende/sonder eenighe smerte / recht als onbeuindelic oft der sonnẽ oft coude ongeuoelic /sy sien ooc met onuerweynde oogẽ styf inde sonne veel verborgentheden eruarende.

Bracmannen een Christelick volc.

Item Bracmanna een volck in India/leeft scherpelick van een matelick leuen /ten wordt met gheenen wellust aengetast noch gheuangen/ten begeert niet voorder dan dat het vernuft totter natuere is eysschende/tẽ soect niet den wellust ende oueruloet der spijse door allẽ Elementen/maer alleen die dat aertrijck met ijser ongequetst van selfs willich gheeft/waer by sy van geender crancheyt te seggen en weten/ende het is een seer langduerende volc/dat geen medecijns hulpe en aenroept/ maer sonder wet ende nijt/gemeyn vredelick leeft /met gemeynschap aller dingen. Sy en hebben geen scherp Recht noch Ouerheeren/oock geen wet (dewijle datter geen ouertredinghe en is) dan de wet der natueren/na welcke sy leuen : ende dit is haer eenighe wet/niet te gaen tegen dat recht der natueren ende der vernuft/sy zijn alle van ghelijcken state/eere/weerde/rijckdom/ etc. Sy ligghen op der aerden/lesschen dẽ dorst met water/geen sorge en breect hen den slaep/ geenen nijdt oft ghedachten en craenckt haer ghemoet/gheen hooueerdije om te heerschappẽ en is onder die gelijcke/niemant en begeert des anders dienst/sy sorgen slechts dat de begeerte der vernuft ende dat lichaem den ghemoede diene. Gheen vyer en verbrant haer huys/noch wint noch ongeual en cãse beschadighen / de wijle sy onder der aerden in hollen gaten woonen. Haer cleedinghe is van boomschellen / waermede sy haer natuerlicke schamelheyt bedecken. Sy en voeren geenẽ crijch/ noch en weten van geen wapen. De vrouwen en vercieren haer niet om de mannen te behagen/maer also haer de natuere om kinderen te winnen tsamen drijft. Sy en hebben gheenen Tempel/begraefnisse noch onnut geyronck.

Matelicheyt is haer Medecijne/geen cranckheyt en beuinden sy/ende dewijle sy geen straffe en verdienen / ende den Hemel niet en vertoornen/soo zijn sy alder geesselen Gods vrij. Daer en is geenen lachelicken/lichtueerdigen schimp/fabel/gaepspel/hãterige/merctschap/ onnut gheclap/houeren / schole etc. maer niet dan ingeboren ende recht als ingheplante eerbaerheyt/daer liegen/bedriegen niet alleẽ veracht:maer oock onbekent is. Voorts so en offeren sy geen ontschuldich vee / segghende dat God met dit ontschuldich bloetuergieten meer vertoorent dan versoent worde / maer dat hy mette woorden der biddende eñ reyne hertẽ/ (dwelck God alleen met den menschẽ gemeyn hebbe) vermorwet wort/ende dat Godt alleen een welbehagen van zijn beeldenisse indẽ mensche heeft. De Catheí hebben dit ghebruyck/ veel wijuen hebben eenen man/ ende als desen metten doot afgaet/so worden die wijuẽ voor tgericht geroepen/ende die den verstoruẽ man liefst gehadt te hebben/met vonnisse verclaert wort/ die cleedt haer als een ouerwinnersse/ vrolick /so costelick als sy mach/ende sitt met vreuchden neffens haren verstoruen man op de vyerstede/ ende laet haer met hem tot stof verbranden/Dese houden haer voor heylich. De ouerbleuene leuen den anderen tijt haers leuens/van alleman veracht zijnde / sonder eenighe eere ende name oft fame.

Bracmannorum Godsdienst.

Vrouwen met haer doode mãs verbrant.

De kinderen van desen volcke worden terstont nae haer gheboorte /vande daertoe gheordineerde Richters oft Phisicen besien/ende ist dattet hem aen haer natuere ende aensien beuint/dat sy luy eñ niemant nut toecomende

zijn

zijn sullen/ oft een natuerlick gebreck der naturen hebben/ dat de leden niet geheel en zijn/ so worden sy terstont ghedoot/ ende niet opghevoedt.

Sy en houwelicken nae gheenen rijckdom noch edeldom/ maer na de schoonheyt om kinderen te winnen/ ende haer begheerte te versaden.

Arme dochters ter merckt ghestelt. Voorts hebben sommighe Indianen dese ghewoonheyt/ so wanneer een Vader niet en heeft om zijn dochter wt te besteden/ ende dat haer niemãt en vrijdt/ so laet hy opblasen als in een velt/ ende voert de dochter ter merckt/ die moet haer alsdan voor alleman eerst achter ontdecken / namaels oock van voore tot ouer de schouderen/ bestaet sy aende proeue/ ende dat sy de toesienders behaecht/ so heeft sy alsdan een eerlicke daet begaen ende vint vrijers ghenoech. Van vreemde lieden in India *Menschen met hontshoofden.* met hontshoofden/ kletterende: Van desen als Isidor. seydt/ zijnder meer dan 120. duysent. Item sommighe menschen die alleen vanden reuck leuen. Item van eenooghighe lieden/ die niet meer dan een ooge aent voorhooft en hebben. Item lieden die eenen breeden voet hebben/ daer sy haer mede bedecken/ ende so groote ooren/ tot op de voeten hangende/ leest daer bouen deerste deel deser Chronijcke. By Clesia in India baren sommighe wijuen slechs eenmaels / der welcker kinders terstondt grau *Monstren van mẽschẽ.* werden. Sommige andere worden met grauwen hayre gheboren/ Inden ouderdom worden sy swert/ sy leuen langher dan wy.

Daer zijnder die geen hooft en hebben/ maer haer ooghen ende mont aen de borst. Daer zijn oock veel ander schier ongheloofl icke dinghen in Egypten. Daer af elders hier na volghende oock wat.

Cathaini. Een ander Scitsche natie isser in India / Cathaini ghenaemt / die haer laten duncken dat sy alleen twee ooghen hebben/ ander menschen voor blint oft eenoogich teghen henlieden achtende / een cleyn volck van persoone/ cleyne ooghen hebbende/ altijt baerdtloos/ die aenbidden de sonne ende het beeltwerck / Sy hebben menigherley superstitien ende byghelooven/ maer gheen ghescreuen wet. Het zijn wtermaten constighe wercl ieden / een vreedtsaem volck/ dat meer met liste dan met sterckte strijdt: Met boochgheschut ende schadelicke pijlen zijn sy bouen alle. Haer munte is van papier/ viercant/ daer op des Coninckx beeldenisse ghedruckt / de welcke als sy vercroockt ende oudt werden/ so wisselen zijse in des Coninckx munte/ anders is haren huysraet costelick van siluer ende gout / sy hebben oock ander metalen/ maer weynich olie.

In India seyt Isidorus/ zijn gulden Berghen/ tot welcke men midts de Draken ende Griffoenen niet comen en mach.

Veel wonderen Indie. Van dit aldergrootste gheweldichste volckrijck landt/ leest Plinius libr. 7. capit. 3. libr. 6. capit. 19. Isidorus libr. 15. Daer wassen sulcke boomen datmense niet ouerschieten en can/ sulcke hooghe boomen heeft India/ datter veel Legioenen oft Vaenkens onder eenen woonen moghen. In Indien zijn menschen/ vijf elleboghen hooghe/ die nemmermeer van haer cracht en comen.

Haer Coninghen zijn so machtich/ dat sommighe meer dan 460. mael duysent mannen onder haer hebben/ ende ouer de 600. hoopen Ruyters/ 9000. Elephanten/ slechs van daghelicx Hofghesin/ die daghelicks te Houe gespijst ende besoldt worden. Sommighe ander 60. duysent voetknechten/ een duysent Ruyters/ 700. Elephanten / daghelicks totten Crijch veerdich ende toegherust aent Hof/ so wy hier na oock hooren sullen / ende voormaels ghehoort hebben.

Vanden lande Ophir in India gheleghen.

Ophir in India. DIt landt is vanden Ouden dat gulden aertrijck ghenaemt ghewordeu / daerom/ dattet goutberghen heeft / die van Leeuwen ende grouwelicke wilde dieren worden bewaert. Leest Rabanum ouer desen spreuck 3. Reg. 9. Cum venisset Naucs Salomonis in Ophir, sumpserunt ibi aurum. Daer mede stemt schier ghelijck Plin. Dit lant gheeft ons gout/ Edel ghesteente/ Diamanten/ Chrysopassen/ dat hout Thinum ende Ebenum / Papegaeyen / Pauwen/ Yuoorbeen/ Apen/ ende veel wonderdieren: Van Judea scheeptmen na langhen omsweef op de roode Zee voorby dat Eylandt Asiongaber/ die namaels Alexander Magnus ter aerden gheleyt heeft. Van Ophir den soon Iectan des soons Heber heeft dit lant den name. Dese contreye aenroert de Prouintie Euilath/ die van gout ende ander aromaten de voornoemde wel ghelijck is / Daer af elders/ recht int beghin van deser Chronijcke.

Piginea een landt in India.

Vreemde crijchslieden drie Jaer out. IN desen Indiaenschen lande op tgheberchte teghen de Occaensche zee ghelegen/ woonen volcken/ gheheeten Piginei / van cleynen lijne/ nau twee elleboghen hooghe/ so Pli. ende Isid. aẽwijsen/ dese baren int vierde iaer/ ende steruen int seuende. Dese rijden met vergadert heyr op de rammen/ ende strijden tegen de Griffoenen / om haer plaetsen ende nesten te verstooren/ op dat sy niet op en comen noch toenemen. Hæc Plin. lib. 5.

Vande Philosophis in India.

IOsephus lib. 7. capit. 28. seyt/ dat de wijse in India die haer Philosophos noemen / nae dat sy vrome mannen zijn/ ende bewaernisse hebben van dit leuen / als van eenen last hen vander natueren opghelepdt / ende vorderen daerom de lieden haer seluen te ontlijuen/ niet soo gheelic wt oorsake den quaden tontgaen/ als van weghen de begheerte der onsterffelicheyt. Onder dese zijnder diet den anderẽ vercondighen ende te voren aenseggen als sy steruen willen/ ende haerseluen richten/ ende daer en is niemant diese daer af belette/ maer noemense salich/ ende schrijuent haer voor eẽ Ridderlicke weighedaen daer toe/ so vastelick ghelooven sy/ dat de sielen wooninge by malcanderen hebben sullen/ Dan der goede vrienden als sy sulck bootschap vernemen/ verbranden haer seluen oock daermede / op dat sy in dander leuen tot haer goede vrienden comen/ sonder welcke sy hier niet leuen en mochten. De leuendighe beweenen haerseluen / de verstoruen heeten sy salich/ als die nv inden staet der salicheyt ende onsterffelicheyt zijn. Hæc ille. Daerom verbranden (soo ghehoort is) op veel plaetsen in India de vrouwẽ haerseluen/ na haerder mannen doot / met grooter solemniteyt aller vrientschap/ dwelc beyde der vrouwen/ den verstoruenen ende haer geheel maechschap een groote eere is.

Van bysonder plaetsen in India/ eerstelick van Cambeia de vermaerde stadt/ ende haren Soldaen.

VAnde Riuiere Indo teghen tZuyden light de edel stadt Cambeia / tot de welcke men niet varen en can dan als de wateren aenloopen/ ende dat de wateren 3. oft 4. mijlẽ wtloopen. Die stadt is op onse maniere bemuert/ seer machtich van goede/ volcke/ cooren/ ende alle vruchtẽ. Daer in vintmen 8. oft 9. stucken

inde

inde Apteke behoorende/ als Turbito / Galanga/Spicanarda/Asa fetida/ende Lat/etc. Men bout aldaer oock een groote somme boomwolle also datmen jaerlicx tot inde 60.geladen schepen met boomwolle van daer voert. Ooc seer veel zijde ende ghewaet. Daer vintmen de Carneole 6.dachreysen van daer/ eñ 9. dachreysen van daer Deamantē. Dat volc in deser stadt en is noch Jode/Christen noch Heyden. Sy en eten geenderley dinck dat bloet heeft/ ooc en dooden sy niet wat leuen heeft/sy houde wet der natueren henlieden ingeplant/also dat sy niemant yet toe en voegen/dies sy selue wilden beurijdt zijn. Haer cleederen zijn hemdē/sommige gaen geheel bloot/wtgenomē alleen dat sy doecken om de lendenen gebondē/ dragē. Op thooft dragē sy roode oft leuerverwe Linten/sy hebben Godt voor ooghen.

Den Soldaen deser stadt is van Machomets geloove/met al zijn Hofgesin / hy houdt altijdts 20. duysent mannen te peerde/ waer hy opstaet oft eet/so wachten op hem 50. Elephanten/ende comen alleen met haer snarenspel hem ter eeren gereden/smorghens eer hy opstaen wil voor het Pallays/eñ tsmaeltijts/ diesgelijcx met wel so veel Instrumenten als Trompetten/Basuynen/Sinckē/ Trommelen/Pypen/Vyolē/altemael tot het Hofrecht/ anders en hebben sy geen oeffeninge/ daer na ryden sy wederom wech. Dien Soldaen heeft eenen kneuelbaert onder den neuse/so lanc dat hem op thooft te samen bint/ende eenē witten baert tot op den gordel/ende dat staet wel. Hy hout byde vier duysent vrouwen/eñ slaept alle nacht by eene/smorgens vintmense doot liggen/ende alle morgen en wort dat selfde hemde niet meer van eenigen persoon aengedaen/ diesgelijcx alle ander cleederen. Alle morghen doet hy een nieu cleedt aen. Alle morgen eet hy Fenijn/daer af sterft wien hy toeaessemt /also wanneer hy yemandt dooden wil/ dien spout hy fenijn(dat hem alleen onschadelick is) onder de oogen /so sterft hy terstont. De vruchtbaerheyt deses lants is onwtsprekelick / met rijcke eñ treffelicke Cooplieden. Wt deser stadt Cambeia ende noch eene/versietmen met sijde ende boomwolle dat gantsche Persiam/Arabiam/Tartarijen/Turckijen/Syriam/Barbariam/Aphricam/Ethiopiam/Indiam/ende veel Eylanden/dicwils varē van daer drie hondert gheladen Naue oft Schepen. Haer Cooplieden heeten sy Gussurani. Sy en eten geensins niet van al dat leuen gehadt heeft. Sy en drincken gheenen wijn . Sy zijn witter dan die tot Calicut. Sy aenbidden Sonne ende Mane.

Van het Leuen ende Zeden des Conincks tot Joghe.

DEsen Soldaen is een man van grooter heerschappije/hy heeft ontrent by de dertich duysent mannen te houe/hy is een Heydē/ al zijn volck van een bysonder gheloove/vande Edele ende dat hofgesin wort hy voor heylich ghehouden/van zijns leuens ende wandels weghen/want hy gaet altijts ouer drye oft jaren selue wt deuotie te voet beuaerden ghelijck een Pelgrim/op ander lieden cost enderinghe/met 3.oft 4.duysent mannen vanden zijnen / met wijf ende kindt / ghelijc de Zegeiners/ende voerē met haer Meercatten/ Zibete / Papegaeyen / Leopaerden ende Valcken / treckende alsoo door gheheel Indiam.

Sijn cleedinghe is een Geytenhuydt / een voor ende achter/dat hayr wtwaerts gekeert/ tzijn doncker bruyne lieden. Sy draghen altemael Perlen ende edel ghesteente inde ooren hangheude/een yeghelick na zijn vermoghen/ thuys draghen sy hemden. Maer den Coninc/ Eeldom/ende de beste gaen metten aensichte/ armen ende het ghe heel lijf/ouersaeyt met gemalen miskeliaet ende met welrieckende dinghen. Sy hebben veel sotte deuotien / Sommighe dat sy nemmermeer hooghe sitten noch eten en willen/maer altijts opter aerdē. Ander ghelooft nemmermeer te spreken/Deen en wil nemmermeer ouereynde staen / dander wil willich blint zijn ende laet hem leyden.

Sy dragen ghemeynlick hoornen aen haer halsen waermede sy de aelmoessen eysschen/ wanneer sy in een stadt comen ende blasen / wanneer alschoon den Coninck niet en trect/ so treckender nochtans drie oft vier hondert met malcanderen ghelijck de Zegeiners/ghewoonlick drie oft vier dagen in een stadt blijuende/men doet hen groote eere aē/want men houdtse voor heylich / ende al sloeghen sy yemant doodt die alschoon vande machtichste ware/men hielt henlieden te goede. Dat lant van desen volcke is bergich niet seer vruchtbaer/meer ghebreck dan ouervloet hebbende. Haer wooninghen zijn snoode ende onnut/ de stadt is ongheinuert. Door haer als door de lantreysers/ comen seer edel ghesteenten wt India in ander landen / want van weghen haerder vrijheydt ende heylicheyt / brenghen sy die met haer sonder alle costen. Die stadt ligt 15.dachreysen van Cambeia/met de welcke hy altijts crijch voert. Twelf dachreysen van Cambeia light Ceuul/daer tusschen heet dat landt Guzerat/een goet lant van cooren/ gerste / Rys/ende alderley voetsel / sy ghaen naeckt/den wijn en wast daer niet / daer zijn veel Peerden/Ossen/Koeyen. Haer gheloove is gheloove is ghelijck tot Calicut. Twee dachreysen van daer ligt een stadt Dabuli genaemt/welcx Coninck vermach byde dertich duysent mannē/strijdtbaer met beuckelaers/ hantboghen/anders alle hanteringe/ geloove ende maniere als tot Ceuul.

Van het Eylant Goga in India.

GOGA dat Eylandt ende die stadt/ is den Coninck van Dechan cijnsbaer / ende geeft hem jaerlicx thien duysent Seyhari oft ducaten/de welcke de Bardei heeten/waerop op de een zijde twee duyuels gheprint zijn/op dander zijde sommighe letteren. Den Hooftman van dit Eylant is een Mammaluck / eñ hout ghemeynlick byde vier hondert Mammalucken Een wit Mammaluck heeft ten minsten vijfthien Bardei ter maent. Desen voert grooten strijdt alleen met zijn Mammalucken metten Coninck van Narsinga. Den Coninck van Dechan houdt dese Mammalucken aen zijn soldije.

Vanden Coninck ende Coninckrijcrijcke tot Dechan/de schoone stadt/ ende zijnder rijckdom ende Ridderschap.

EEn Coninck van Machomets gheloove regiert tot Dechan/die altijt aen zijn Hof byde vijfentwintich duysent mannen hout/ te peerde ende te voete. Dat Coninckrijck eñ die stadt/is vruchtbaer ende schoon/hy heeft een ouerschoon Palleys daer in/daer in leeft hy in grooter pracht. Zijn dienaers dragen roode spitzen aen de schoenen/ daer op robijnen gehecht/oock diamanten ende ander steenen/ sy dragen ooc de handen eñ ooren vol costelicheyts. Daer vintmen eē mijle rontsomme diamanten/eñ het wordt met grooten ernste bewaert. De vrouwen gaen bedeckt als tot Damasco.

masco. Dit volcks cleedinghe is zijden laken/ende ouerschoone hemden/sy draghen kniebroskens/witte hosen van boomwolle ghemaeckt. De schoenen der Rijcke zijn beset met steenen. Desen Coninck voert altijt krijch metten Coninck van Narsinga/den meestendeel zijns Crijchsvolcks zijn vremden ende wtlanders/witte lieden/dat landtvolck bruyn.

Den Coninck houdt alle zijn Soldeniers heerlick wt/met grooten Soldt/waerby hem de beste crijchslieden toetrecken/die erghens inden lande zijn. Hy is der Christenen bouen maten groot vyant/eñ hy heeft seer veel schepen van oorloghe ter zee.

Vander stadt Bathacala/Centacula/Onor ende Mangolor in India/ende haer vruchtbaerheyt in veel dingen/oock van haer leuen/zeden ende cleederen.

BATHACALA een edele stadt ende Coninckryck in India/daer daghelicx veel Heydensche Cooplieden ligghen/van weghen haerder hanteringhe ende Coopmanschap/want daer is een hauen der Zee/ende eenen grooten neerslach. De hauen aender zee leydt op een Italiaensche myle nae van der stadt/men vaert door een Riuiere inde stadt tot aende mueren. In dit lantschap wast een ouervloet van rijs/ende suyckercandijs. Aldaer beginnen de vijghen ende noten te wassen/gelijck tot Calicut/sy zijn oock van geloove als tot Calicut/also wy hooren sullen. Men en hout in desen lande geē peert/ezel noch muyl/maer koeyen/buffels/schapen/ende geytē zijn daer veel. Daer en wast oock geen gerste/noch eenich moes in desen lande/maer andere vruchten niet alleen vele/maer seer goet. Een Eylandt niet verre van daer aen dit stootende/Anzediua ghenaemt/in welc een bysonder Heydensch volck woont/die houden haer altemael voor edel/dat Eylandt heeft byde 20. mijlen in hem begrepen/theeft een goede hauen/soet water/euenwel boosen locht eñ niet seer vruchtbaer.

Twee dachreysen van dit Eylandt leydt de stadt Centacula/welcker inwoōders bruynverwich/naect gaen/bloots hoofts/euenwel gheschoeyt/men vint daerin alderley noodtdruft/van dat in India wast. Den Vorst van dit Eylant is onder den Coninck tot Bactacula.

Twee dachreysen van daer leydt Onor/de stadt/die heeft eenen Coninck/den Coninc tot Narsinga onderworpen.

Dese Coninck is een gheheel goet man/ende des Conincks Portegaels goede vrient/hy hout altijt 7. oft 8. schepen ter zee met crijchsvolck. De spijse van desen volcke is meest rijs/sy gaen naect/alleen de schamelheyt bedeckt/met eenen voorschoot/daer ontrent zijn veel woluen/wilde swijnen/herten/leeuwē/koeyen ende Castrons/alderley voghelen/roosen ende veel ander bloemen vindtmen daer het jaer ouer/den locht is seer edel eñ goet/waer by die menschen van seer lanck leuen zijn. Nv by der stadt Onor leyt Mangolor/daer worden somtijts tseffens ghe laden 50. oft 60. schepen met rijs. De inwoonders zijn seer subtijle Heydenen. Haer leuen/zeden de cleedinghe is als voor verhaelt.

Van Cannonor een grootmachtighe stadt ende Coninckrijck in India.

CANNONOR een grootmachtighe volcrijcke stadt ende Coninckrijck in India/der welcker Coninc een goet vrient is des Conincks van Poortugael/daer is een hauen daer men de lastpeerden/die ghe laden wt Persia comen/lost/elck vande welcke 25. ducaten te tol moet gheuen/daerna gaen sy op het lāt na Narsinga/daer hebben de Heydēsche cooplieden eenen grootē handel/daer en wast geen coren/noch wijndruyuen/oock gheenderley vruchten de onse ghelijck/dan Citroni ende Counwoorden. Dat landtvolck aldaer en eet gheen broot/maer rijs/visch ende noten. Dat lants wesen ende gheloove is schier ghelijck tot Calicut/den handel aldaer is met specerie/peper/gingeber/cardamoni/mirobalani/eñ weynich Cassia. Die stadt en heeft geen mueren om haer/de huysen seer slecht. Alle vruchten zijn volcomender ende anders van ghedaente/dan by ons. Dat lant is vol grachten/voor ghewelt ghemaeckt.

Den Coninck van deser stadt vermach vijftich duysent Naeri/dat is Edelē int velt/haer gheweere zijn beuckelaers/sweerden/hantbogen ende lancien/nv hebben sy oock sommige bussen ende gheschut/sy gaen nochtans naect ende gheschoeyt/met eenen doeck omme haer/ende niet opt hooft/dan inde oorloghen binden sy eenen tweedobbelen doeck om thooft ghewonden/al van roode verwe. Daer en gebruyctmen noch peert/esel/muyl noch kemel/maer Elephanten/nochtans niet totten strijde.

Die stadt is van grooter hanteringhe/derwaerts alle Jaer byde tweehondert schepen van menigerley landen comen.

Vander stadt Bisinagor/in het Coninckrijck Narsinga.

VYfthien dachreysen ouer lant/teghen het Oosten van Cannonor/leyt de stadt Bisinagor/des Conincx van Narsinga/ouervloedich groot/ende seer wel ommuert/ende heeft rontsomme haer seuen mijlen/drie ghemuerde Circulen ende omloopen. Het is een stadt van grooter hanteringhe/vruchtbaer/vā goeden locht/gheschickt van menschen ende alle dinghen. Aldaer is grooten lust van jagen ende vlieghen/dwelck sommige voor dat Paradijs houden/een lant van alle tijdtcortinghe/vriendelick vredelick volck. Dat lant met zijnen Coninck is afgodisch/hy houdt altijts in zijn Hof tot inde veertich duysent mannen/alleen te peerde/ende een peert gelt by henlieden tot inde drie/vier oft vijfhondert Bardeij/dat is Ducaten. Sommighe Vorsten peerdē worden ghecocht om acht hondert Bardeij. In desen lande en lijdtmen gheen Merripeert.

Den gemelden Coninc hout altijt byde vier hondert Elephanten/ende eensdeels veel Dromedarisen/die loopen wt der maten snel.

Vande natuere/aert/ghedaente ende verstant der Elephanten/ende hoe sy gegeneren/oock hoe sy ghereden ende toegherust worden totten strijdt.

ELephant oft Helphant/onder alle dieren dat sterckste op aerden/als Plinius ende andere aenwijsen tot inde 12. 13. 14. 15. spannen hooghe/ende haerder eene grooter dan drye Buffels/van Buffelsverwe/met eenen langen gecromden nebbe/tot op der aerden/voorwaerts wt van vleesche/daer mede neemt hy de spijse ende dranck inden mondt/want hy heeft zijnen muyl beneden aenden hals/gelijck eenen steur/die twee groote tanden diemen in onsen lande brengt/staen hem inden oppersten snuyte/slechts voorwaerts ten muyle wt/zijn Elephants gedaente.

oozen

ooren zijn twee spannen lanck/ op alle plaetsen seer breet/ zijn schenckels zijn beneden so groot als bonen/ also dat sommighe meynen/ dat sy gheen lidt eñ buygelidt en hebben/ maer dattet een gheheelen stock sy/ alsoo hy inder ghedaente aen te sien is/ so ist waer/ maer hy heeft bouen int gheboerchte/ ende geheel neder byder aerden/ zijn leden ende knoesselen/ waer mede hy hem buckt ende voorwaerts gaet/ den voet is onder geschijft/ als een groote tailloore. Int onderste om de voeten zijn vijf naghelen ende hoornen/ zijnen steert is ghelijck eens Buffels steert/ byde drie spannen lanck/ hy heeft int onderste weynich hayrs daer aen. Ende het wijfken is cleynder dan het manneken/ maer veel stercker ende cloecker/ teghen ander dieren natuere/ oock hoochmoedigher dan het Manneken. Sommighe onder de Wijfkens deser dieren zijn wreet ofte grimmich.

Nu totten Crijch worden sy also toegerust: Een Elephant draecht een sadel op/ ghelijckmen de Muylen tot Napels sadelt/ onder enge met twee yseren ketenen/ op elcke sijde een seer groote kiste/ van hout seer sterck ghemaeckt/ ende in elcke kiste gaen drie mannen/ tusschen de kisten op des Elephants hals sitt een man/ rijdende/ die spreect metten Elephant/ dat verstaet hy altemael/ alsoo dat hy gheen thooms/ breydels oft halsters een behoeft/ maer gaet/ also hẽ die op hem sit/ toespreeckt/ dies hem yemant verwonderen mochte/ sulck een verstandich dier ist/ so datmen wel sweeren soude/ dat hy verstaet/ al watmen met hem spreeckt. Also sitten op elcken Elephant seuen persoonen/ die zijn becleet met Pantsiers/ haer geweeren zijn Spiesen/ Hantboghen ende Dartssen. Sy wapenen de Elephanten oock met Harnas/ ende op tmeeste om thooft ende haren crommẽ nebbe/ daeraen bintmen hem een swcert twee ellen lanck/ als eens menschen hant breet/ eñ als hem die daer opt sit ende rijdt (gheen van dander sesse en derf met hem spreken) ghebiet/ staet stil/ gaet voort/ keert omme/ valt diẽ aen/ stoot desen/ doet hem niet meer/ houdt op/ ende dierghelijcken/ dat verstaet hy altemael/ ende doet het voeghelicker dan een mensche.

Maer als sy erghens ghewont ende ghebroken worden/ so en canse niemandt ghehouden/ ende meest worden sy inde vlucht gheweyndt met vyere/ dat hen somtijts teghen ghebracht wordt/ dwelck sy dan bouen alle ander dinck/ machtich seer vreesen. Zijn stercke is bouen alle ander dieren. Wanneermen somtijts een leckschip op dlandt wil schuyuen/ dwelck veel hondert mannen niet en vermochten: so ondersetment slechts voor aenden snuyt met wranghen/ ende stelt drie oft vier Elephanten daer achter/ die laten haer seluen neer vallen op de knien/ ende met de hoofden rucken sy dat schip gheweldelick wt op dlandt. Met haren snuyt ofte nebbe heffen sy lichtelick eenen Quatrin vander aerden op.

Somtijdts alsmen eenen boom oft tack van eenen boom houwen wil/ so treckt hy hem vrij achter aen/ aen een touwe/ dwelck gheen 24. mannen en vermoghen. Zijnen ganck is seer stille/ diese niet gewoone en is te rijden/ dien ist een onghemackelick dier/ want het maeckt den mensche een verkeerde maghe/ als wanneermen op de Zee vaert/ daer somtijdts stormen zijn.

De Jonghe Elephanten gaen eenen tellenden ganck/ den Muyldieren ghelijck/ ende het is seer tijdtcortelick daer op te rijden/ wanneermen daer op sitten wil/ so biedt den Elephant eenen den achtersten voet/ van daer op climtmen op hem/ euenwel niet sonder hulpe der menschen.

Als hy genereren wil/ so gaet hy op een heymelicke plaetse/ water oft marasch/ daer vereenighen sy haer/ ende genereren ghelijck allẽ ander dieren.

De nieren vanden Elephant ghecoockt/ is een Coninclick eten/ dwelckmen Vorsten voor draecht. Eenen Elephant ghelt in sommighe landen alleen vijftich Ducaten/ in sommighe plaetsen duysent tot inde twee duysent Ducaten. Sy weten meer bescheets/ dan op sommighe plaetsen de menschen.

Vanden Coninck van Narsinga/ ende zijnen rijckdom.

DEn rijckſten Coninck die onder der Sonnen is/ soude den Coninck van Narsinga zijn/ die daghelicks te ontfanghen heeft/ 12. duysent Bardey/ dat zijn Ducaten/ daghelijcxscher rente incomens/ sonder dẽ toeual der Oorloghen ende ander ghelucken/ zijn stadt heet Narsinga/ die is gheboudt opten aert als Milaen/ maer en heeft so effen landt niet om haer/ zijn Coninckrijck leydt meest ghelijck Napels oft Venedien/ heeft de zee tot beyde zijden. Hy ghelooft met al zijn volck ghelijck die van Calicut/ sy leuen als de Edelen. Haer cleedinghe is (wat eerbaer wil zijn) een cort hemde/ ende op thooft eenen bont nae Heydensche zeden/ eñ niet met alen aen de voeten. Dat ghemeyn volck gaet geheel ende al naect/ alleen de schamelheyt bedeckt/ met eenen voorschoot. Den Coninck draecht een Bonette van gouden laken/ twee spannen hooghe. Hy heeft altijdts Crijch met sommighe Heydensche Coningen. In de Oorlogen draecht hy een cleet met goude bloemen ghestict ende gheborduert/ om ende om beset met edele steenen. Zijn Peert is costelicker met ghesmijde/ dan somtijdts een goede stadt weerdt is/ ende als hy spaceren oft andersins tot zijn affayren rijdt/ so rijden altijdt met hem drie ofte vier ander Coninghen/ met veel ander Heeren/ (onder welcke hy recht als een Keyser is) somtijts met vijf oft ses duysent Peerden wel toegherust. Hy munt Bardeyen oft Ducaten/ oock noch een silueren munte Thare ghenaemt/ ende een ander gout munte Fanon genaemt/ vande welcke dẽ 20. een Bardije ghelden/ oock een cleyn silueren munte/ die heetmen Cas/ de 16. ghelden een Thare. In dese landen ismen allesins seker/ dan datmen hem voor de Leeuwẽ/ die opter straten loopẽ/ bewaren moet. De spijse is ghelijck tot Calicut. De Coninck is een bysonder vriendt der Christenen oock des Coninex van Portugael/ denseluen en ghesciedt in zijne landen/ als sy toeuaren/ niet alleen gheen oneere: maer groote eere ende vrientschap.

Van sommighe ander steden in India.

TWelf mijlen van Cannonor leyt een groote/ maer arme stadt/ Zormapatani ghenaemt/ deseluer neringe is arbeydlick/ sy leuen van Noten/ die wy Indiaensche Noten heeten/ deselue eten sy met een weynich Rijs. Van leuen ende Gheloone zijn sy ghelijck die tot Calicut/ euenwel woonen daer altijt byde 15. duysent Heydenen/ ouermidts den oueruloet des houts/ tot schepen fijne wercklieden/ oock veel Coopliedẽ/ nochtans altemael den Coninck tot Calicut onderworpẽ. Daer zijn arme huysen/ vande welcke een by eenen haluen oft heelen Ducaet weerdt is/ des besten Borghers huys twee.

Een dachreyse van daer leyt Pandarani/ een stadt onderworpen dien van Calicut. Teghen

ouer die stadt leyt een leech ende onvruchtbaer Eylandt/daer en woont niemant in. Niet verre van daer leyt een stadt Capagato/ vier mijlen vā Calicut/waer in een schoon Palleys is.

Vande grootmatighe Stadt ende landt in India / Beves Calicut ghenaemt/ van haren Coninck / ghelooue/ghedaente/ cleedinghe zeden eñ gherechtichheyt.

Calicut beschreuen.

CAlicut is een stadt op vasten lande ghelegen / aen welcke de Zee aen sommighe plaetsen slaet ofte stoot. Een Riuiere enghe aende inbaert der zee / deylt de Riuiere midden van malcanderen/in twee deelen/eñ deylt haer in veel stroomen/inder stadt wt. Die stadt en heeft gheenen muer om haer/maer sy is ongeuaerlick by eender mijle weechs seer enghe te samen gebout/ maer buyten den omloop staen de huysen wat wijder van malcanderen ghebout/ende alsoo streckt haer die stadt met haer begryp tot op de 11. mijlē/ maer de huysen daer in zijn seer snoode / dat ghemuerte is ontrent eens mans lengde/ op een Peert/ hooghe/ den meestendeel met loof bedeckt/ sy en hebben geheel gheenen Zolder oft Voute/Oorsake/daer en is gheenen grondt int Aertrijck / om groot ghestichte daer op te setten/ drie oft vier spannen in de Aerde vintmen water/ also/dat eens Coopmans huys 15. oft 20. Ducaten cost. Een vande huysen des ghemeyn volcks gheldt ontrent eenen haluen/tot inde twee Ducaten op tmeeste.

Vanden Coninck tot Calicut / ende van dat volcks gheestelicheyt ende gheloue / hoe ende waer om sy den Duyuel dienen ende aenbidden.

Coninck tot Calicut aenbidt dē duyuel.

DEn Coninck van Calicut met al zijn volc/ is een Afgodist/aenbiddende den Duyuel/ ende belyden nochtans ende bekennē vrij metten monde/datter eenen God is/die geschapen heeft Hemel ende Aerde/ ende de gantsche werelt/ maer dat wanneer God richten ende oordeelen wil alle boosheden eñ wercken der menschen/ende alle sonde straffen ende wreken/dat hem dat gheen vreuchde en ware / ende gheen ruste en soude hebbē/ende dat hy daerom sulcx door zijnen knecht doet / ende ons daerom desen gheest den Duyuel/ in dese werelt gesonden heeft/met volle ghewelt / de Goddelicke gherechticheyt te bedienen / den Rechtueerdighen wel te doen/de boosen te straffen/alsoo/ dat hy wel doe / den ghenen die wel doet : quaedt/ den ghenen/die quaet doet. Desen Duyuel heeten sy Deumo / sy schilderen hem ouer al afgrijselick/ met grouwelicken wraeckghierighen gebare. Godt noemen sy Tamerani. Den Coninck hout des duyuels beeldenisse in zijn Palleys/in een ghestichte gelijck een Capelle/twee schreden lanck ende breet/drie schreden hooge/ met een doorsneden deure/met verheuen Duyuelen.

Duyuels Capelle.

Int midden deser Capelle is eenen setel/daer op sit een Duyuel / ghegoten van Clockspijse ende metael/hy heeft een driedubbel croone op thooft/ met drie cleyn Croonen/ inghetrocken ghelijck een Paus / vier hoornen / vier groote tanden/met eenen ongheschicten/wijden/open muyl/den neuse ende de ooghen grouwelick te aensien/ zijn handen ghemaect ghelijck als eenen krauwel / oft kretsende haken/ voeten als Hanen voeten/altemael so vreeselick ghedaen/ dattet verschrickelick is aen te sien/ ende rontsomme die Capelle is de schilderye enckel duyuels/ ende op alle vier hoecken sit een Duyuel op eenen stoel / die ghemaeckt is wt een vlamme vyers/in deselue vlamme is een groote menichte van sielen/van eenen vingher ende eenen haluen vingher lanck / ende den voorseyden Duyuel houdt met zijnder rechter handt een ziele in zijnen muyl/met de slincke grijpt hy na een ander siele/daer mede de sondaren dreygēde haer te straffen / soo sy onrecht doen. Alle morghen comen de Bramini/dat zijn haer Papen / ende wasschen den ghemelden haren Afgodt/met welrieckende water/ende beroocken hem met costelicken reuck / altemael daeromme/ op dat hy henlieden als een Scherprechter Godts/ghenadich sy. Alsdan soo dat gheschiet is / vallen sy neder ende aenbidden hem/ sommighe tijden inde weke maken sy hem offer/zijnen Outaer is met roosen bloemen ende ander welrieckende dinghen ouerstroyt / daer op hebbē sy bloet van eenen Hane / eñ gloeyende kolen in een silueren Roockuat / metten seluen roocken sy rontsom den outaer/ luydē seer dicmaels met een silueren Clocxken/den Haen wort ghedoot met een silueren mes/ met welck sy hem dat bloet afnemen/ ende sommige mael opt vyer sprenghen / als dan springhen sy achterwaerts/recht als de ghene op de Vechtscholen/bootsen bedrijuende / tot dat het vloedt op dat vyer vergaet / ende versmilt/ altijdt branden daer by sommighe keerssen van was ghemaeckt.

Godts dienst des Duyuels.

De Duyuelen aenghebeden.

Den Priester die den Offer volbrengt / doet aende armen/ handen eñ voeten silueren hantschoenen/ ende banden vol Clocxkens eñ Bellen/die een seer groot ghelupt van haer geuen/ aen zijnen hals draecht hy eenen Halsbant/ick en weet niet waer af. Nae volbrachte offeringhe neemt hy beyde de handen vol korens/ ende gaet vanden Outaer achterwaerts/ tot aen eenen boom daer toe gheordineert/ ende worpt dat koren ouer thooft wt / alsoo hooghe als hy can/op den boom/ daer nae gaet hy wederomme totten Outaer / ende neemt alle dinck daer op ligghende/wech / dat is de wijse van haren Afgodt te offeren.

Van het eten des Conincks tot Calicut / oock vande Ceremonien / die daer by volbracht worden.

ALs den Coninck ter Tafelen sitt / nemen de vier voornaemste Priesters de spijse/die den Coninck bereyt is/die dragen sy den Duyuel inder Capelle voor / ende aenbidden hem eerst/ende ontghinnen de spijse in sulcker ghedaente/sy heffen haer handen op / tot dat sy ouer zijn hooft comen / daernae trecken sy haer handen wederom tot haer besloten / ende altijt den Duym hooch opgherecht opwaerts/ ende heffen hem dan dat eten voor / ende blijuen by hem ontrent so langhe / tot dat een mensche eten mach. Daernae brenghen sy de spijse tot haren Coninck / meynende den Duyuel daermede groote eere te bewijsen / als hy hem ghelaet/dat hy niet eten en wil / ten sy dat hem dat eten eerst voorghedragen sy. Dat eten is in een houte schotel/ daer in leydt een groot blat van eenē boom/daer op leyt dat eten des Conincx / het welck Rijs oft ander spijse is. Desen Coninck eet op der aerden/ende de Bramini staen rontsom hem/ drie oft vier schreden verre/met grooter reuerentie ende eerbiedinghe neder geneycht. Sy heffen de handt voor haren mont/ ende hebben den rugghe ghebooghen / ende hoe den Coninck spreeckt/ so en derf nochtans niemant metten anderen spreken / ende staen also met grooter opmerckinghe/om zijne woorden te hooren.

Coninck eet opter aerdē.

So haest als den Coninck de maeltijdt ghedaen heeft/soo nemen de ghemelde Papen dese ouergebleuen spijse/eñ draghen die int Hof/ op

der

der Aerden neder sittende/de handen driemael te samen slaende / soo coemt als dan een groote menichte swerte Raven daer toe ghewoone/ eñ eten die spijse op / ende dese Raven en derf by lijue niemandt yet leets doen/sy vlieghen waer sy willen.

Raven eten sConincks spyse op.

Vanden Bramini / dat zijn de Priesters tot Calicut.

Papen nemen de Coninghen Bruyts maechdom.

ALs den Coninck een wijf neemt/so neemt hy den weerdichsten onder de Bramini (dwelck een waer/ nochtans ongheboort / ende ons een vremt dinc te hooren is) eñ laet hem den eerstē nacht by zijn Bruyt slapē/ op dat hy haer haren maechdom nemē soude/ so veynsen sy haer dan als daer toe onwillich / met outschuldinghe haerder onbequamichept / de Coninck soude eenen anderen beter gheschickten nemen/dan schenckt hy hem somtijts vier ofte ses hondert Ducaten/om sulckē arbeyt te volbrenghen/die by ons sonder gheldt welte becomen ware / dat gheschiet alleen den Coninck tot grooter eeren.

Vanden Edelen ende anderen volcke tot Calicut.

DE Bramini/dat is de Papē / zijn de Edelste tot Calicut geacht/dander heeten Naeri/dat zijn de werelt edelen/verbonden tot geweer ende Sweerden te draghen/waert dat sy weerloos ghevonden wierden / dat waer henlieden een schandelick dinck / ghelijck by ons dat Crijchsvolck / die sweerden draghen sy altijts voor ende ontrent den Coninc/bloot/met Daertsen. De derde heeten Tiua / dat zijn de Hantwerckers / die by henlieden wel gheacht zijn.De vierde zijn de Visschers ende Scheepslieden/die heeten Mechoa. De vijfste heeten sy Poliari/dat is het slecht volck ende Dachlooners/dat versamelt den Peper/Wijn ende Noten. Dat seste noemen sy Hiraui / die bouwen ende saeyen het Rijs / ende zijn haer Boeren. De laetste twee volcken en doruen den Edelen ende Papē tot Calicut/tot by de vijftich schreden nae niet ghenaken / ten sy dat sy van haer gheroepen worden/ende woonen altijt aen bysondere plaetsen / in de moeren. Maer als sy om haer affayren tot haer volck gaen/ soo roepen sy met luyder stemme / dat haer alleman op de straten hooren mach/ daeromme/op dat sy de Bramini oft Soldeniers onaenghewesen niet te ghemoete en comen / want so sy dat niet en deden/ ende een van desen eenen creghe / die zijn vrucht sien oft coopen wilde: soo mochten sy hem dooden / ende en hadden daerom niet ghemoetwilt oft verbeurt.

Vande cleedinghe des Conincks/ Coninghinne / oock anderer tot Calicut.

DE Coninck / Coninghinne/ ende alle ghebooren des landts/gaen naeckt ende bloot/ maer gheschoept/alleen om de schamelheyt eenen Syden oft Boomwollen doeck gebonden/ om thooft zijn sy bloot. Sommighe Heydensche Cooplieden draghen hemden tot op den gordel. De vrouwen draghen langhe hayrlocken/ende en eten geen vleesch/ sonder toelatinghe haerder Papen. Dat ghemeyn volck eet wattet heeft ende crijghen can / wtghenomen alleen Koeyen vleesch. De boeren eten Visch ghedroocht ende ghebraden aender Sonnen / ende een vrucht Suriti ghenaemt.

Vanden heerlichept diemen houdt in des Conincks doot/oft als hem een goet vrient afghestorven is.

ALs den Coninck tot Calicut metten doot aeyndicht/eñ achter laet Sonen/ Broeders soon oft broeder / gheen van deselue en beerft dat Rijck : maer den naesten vrient oft susters soon blijft Coninck: Oorsaecke / De Bramini hebben de Coninghinne ghedeflorcert. Diesgelijcks als de Coninc wtrijt/ so blijft een van deselue Papē te wijle by de Coninginne/ twintich oft vierentwintich Jaer oudt zijnde/ ende hout met haer huys/den Coninck ter eeren/na lants gebruyc/ so dat hy inden tijt zijns afwesens zyn plaetse bewaert / ende des wijfs ghepleecht heeft. Waerby dattet niet seker eñ een twijffel is/wie de Coninex kinderē toe behooren/daerom so erft den suster soon oft een naeste vrient/by welcken minder twijfel is/dat hy van Coninckliicken bloede afcoemt / dan des Conincks soon. Nae zijn doodt scheren alle die hem claghen/Ja alle die in zijn Rijck zijn/beyde baert ende hayr op thooft af / wtghenomen sommighe die laten een deel baerts ende hayrs staen. De Visschers en doruen in acht daghen gheen visch vanghen. Dese wijse wordt oock ghehouden als den Coninck een goet vrient af sterft/van de ghene die hem wel willen dienen. Den Coninck nemet oock aen voor een eere eñ deuotie/so eenen een Jaer lanc by gheen vrouwe en slaept/oft gheen Betole eten en wil / die sy als een Confeckt/ dickmaels tot lust/ de begheerte by te slapen porrende/ te eten ghewoonē zijn/Item hem te onthouden van de vrucht Coffoli/ die oock ghegheten zijnde / totter onkuysheyt port. Als hem een goet vriēt afsterft/ so richtmē het lichaem in tomme op/ ende men beroept alle Papen/ diemen int landt crijghen can/die houden drie daghen gasterije eñ maeltijdt metten dooden / dan eten sy Rijs / op veel manieren ghecooct/Herten ende Swijnen Venisoen. Nae de drie daghen / gheeft hy elcken Bramien vier oft vijf Bardijen/ daernae trect een yeghelick zijnen wech.

Papen bysłapers der Conninginne tot Calicut.

Vande lichten tot Calicut / hoemen het Coninckliick Palleys by nachte belichte.

HEt Palleys belichtmen snachts also: Veel vaten zijnder ghemaeckt van Metael/ gelijck de Fonteyn schotels/op elcken lichter drie op malcanderen / veel Olie ende Boomwollen lementen rontsomme ontsteken/gheeft de Salen dat licht/de lichter is ingetrocken /ende elcke schotel wat enger/de opperste de engste/ beneden aenden voet des posts zijn ghegoten gronwelicke Duyvels / want wat sy maken/ daer moet altijts een Duyvel aen zijn/ ghelijck by ons de Beelden der Heylighen.

Hoe dat de Edelen tot Calicut by wijlen haer wijuen verwisselen.

TOt Calicut is een ghewoonheyt onder den Edelen ende Coopliteden/dat sy in een gheselschap wt vrientschap Wijuen manghelen eñ wisselen wt goeder vriendtschap ende teecken der liefde / want als hem yemandt voor een vrient wtgheeft / so wort hem gheuraecht / oft also sy / seyt hy Jae/soo beproeft hy hem/sprekende : Soo laet ons onse wijuen wisselen/ alsdan/als hy den ernst siet / leyt een den anderen met hem thuys / ende heet zijn wijf met hem gaen/want hy haer man is/ so zijn sy gewoone gehoorsaem te zijn/ ende moeter doen/ maer de kinderen blijuen in elcks vaders huys/ alsdan ghelept hyse in des vrients huys/dan gaet den anderen wederom met desen/ dat doen de derde in deser Edelen gheslachte. De Borghers ende Ambachtslieden onder de tweede schare der Edelē/daer hout een vader somtijts by 6.7. oft 8. Soldeniers oft Edelen totten man / ende deen ligt altijdts eenen nacht nae den an-

Wijuen verwisselt.

 deren

deren by haer/ende ſo voort aen/ oock is haerder een ſomtijts op drie plaetſen man.

Vande ſpijſe der Edelen/ende des ghemeyn volcks tot Calicut/ ende hoe ſy haer ghebedt doen.

DE voorghemelde Edelen eten op der aerden wt ſchotelen ghemaeckt van Clockſpijſe/ voor de Lepels ghebruycken ſy een blat van eenē boom/ſy eten altijt Rijs/Viſch/Wortelen eñ Vruchtē. Maer de Boeren eten met de handen wt de Potten/ ſy maken van het Rijs Bollekens/ende ſchuyuenſe dan inden mont.

De Edelen houden int ghebedt deſe wijſe/ſy gaen ſmorgens goetijt tot eenen poel met water/om haer te waſſchen ende te reynighen aen al haer lijf/ende ghewaſſchen zijnde en aenroeren ſy gheenen menſche/ tot dat ſy haer gebedt volbrenghen/ dat doen ſy in haer huyſen / in ſulcker manieren/ſy ſtaen op het aertrijck ſtilſwijghende / met opgherechten lijue / daernae drijuen ſy duyuelſchen weſen met den ooghen ende mondt / grouwelick te aenſien/dat duert tot een vierendeel van een vre / daer nae is hy veerdich/ende gaet totter maeltijt/vande handen eens Edelen gekooct/want hy en derf geen eten vande handen eens Vrouwenbeelts ghekooct/ghenieten. De Vrouwen koocken voor haerſeluen/waſſchen ende beroockē haer oock met welrieckende dingen/ daertoe weynden ſy groote neerſticheyt / dat ſy haer welrieckende houden/ende vercieren haer met veel edel gheſteente / Peerlen ende Juweelen / inde ooren/ handen/ armen / ende om de voeten / byſonder de Edele ende rijcke. Men ſchrijft op bladeren van boomen / alle ſaecken van rechte / oock in des Conincks Cancelrije.

Vande gherechticheyt die ghehouden wordt tot Calicut.

WAer een dootſlagher ghecregen ende betrapt wort/ſo laet hy nemen een ſpit/ ende hem ſpeten/ op een byſonder ander maniere dan by ons. Wonden draechtmen nae gheleghentheydt der ſchade / met ghelt af. Met de ſchuldenaers wort een ſulck recht ghehouden/ betrapt eenen een ſchuldenaer / die hem op beloefden tijdt gheen ghelooue en heeft ghehouden/eñ hem heymelick achterſluypt/ſo maeckt hy met een groen tacxken eenē circkel om hem/ ende ſpreeckt vier mael: Jck ghebiede v by den hoofde der Papen ende des Coninex/ dat ghy niet van hier en wijct/ tot dat ghy my betaelt/ dan en derf hy by verlies zijns leuēs niet daer wt gaen / als waer hy beſworen ofte als lage hy aen eenen block/ tot dat hy hem verneugich maeckt/ ende daer en is gheens ander opſiens van noode/oft den Crediteur al ſchoon wech gaet / den Coninck houdt daer toe vaſt aen/ ſcheyde hy wt den Circkel / dat den Crediteur noch niet gheheel verneucht en ware / het ſoude hem ſonder alle ghenade zijn leuen coſten.

Van Oorloghen / Munte ende Hofhouden des Conincks tot Calicut.

DJt landt Oorloocht alleen te voete/op deſe wijſe: Hy treckt met zijn Heyr int veldt/ voorden Coninck draechtmen een Sommier/ gheſchepen als een Vatſbodem / van Loof ghemaect/voor een Baniere/die hem de Sonne beſchut. Als beyde de Heyren te ſamen comen/ op eenen boochſcheut weechs na/ſo kieſt elck deel hondert mannen/die treden te ſamen op de pleyne/ tuſſchen de twee Heyren / ende en doen tot malcanderen niet meer dan twee ſlaghen/den eenen nae het hooft/den anderen nae de ſchenckels /daer nae wordt van haer Bramini vrede geboden/alſo trecken ſy dickmaels drie oft vier daghen tegen malcanderen/ wanneerder op beyde ſijden vijf oft ſes Perſoonen ommecomen/ ſo nemen haer Papen vrede/ gebieden beyde Heyren af te trecken/ende richten den Crijch / alſo is haren Crijch / hondert teghen hondert. Wanneer den Coninck ouer landt reyſt/ ſoo berijdt hy by wijlen eenen Elephant/ſomtijts draghen hem zijn Edelen / altijts haeſtende als oft ſy liepen / hy heeft oock altijdts zijn Trompetters ontrent hem met menigherley Jnſtrumenten/ Snarenſpel ende Pijpen totten ſanck. Zijn Soldeniers oft Naeri geeft hy alle maēt vier Carlins/ in Crijchſtijden/elcken by eenen haluen Ducaet.

Metten voorgemelden Solt houdt hy altijt by de hondert duyſent mannen te voete.

Dit volc is bruynſwert/ met ſwerte tandē/ ouermits de vruchten die ſy eten. De verſtoruen Edelen verbrantmen tot ſtof/ met grooter ſolemniteyt / zijn goede vrienden ende beminden verſamelen de aſſchen / om by haer te behouden. Den ghemeynen man begraeftmen inde huyſen/houen/ende voor haer deure/ alſo ſy dat ſelue ordineren.

De Munte is als tot Narſinga/daer zijn by de 15. duyſent Cooplieden die tot Calicut altijt haer hanteringhe ende Coopmanſchap hebben (euenwel vremde gaſten/ meeſtendeel Machometani) behaluen die int landt gheboren/ woonen/meeſt al Cooplieden. Tot Calicut reghenet ghemeynlick den Meye/ Braecmaent/ Hoymaent/ende Ooſtmaendt / maer de ander acht Maenden en reghenet nemmermeer/ die vier Maenden ſietmen de Sonne weynich ende ſeer ſelden.

Van des Conincks tot Calicut Palleys ende Schat.

HEt Palleys des Conincks / is by eender mijle wijt om hem begrepen / de mueren zijn wt oorſaecke daer bouen vertelt / ſeer leeghe ouer al int Palleys/hier ende daer gheſneden verheuen Duyuelen / het Plaueytſel ghemaect ende gheſlaghen van Koedreck/ inde ſtede des plaeſters oft mortels / ende zijn Slaepcamer is ontrent twee hondert Ducatē weert. Den waterachtighen vuylen gront en lijdt gheen ſwaer geſtichte/ maer wat den Coninck anders voor coſtelicheyts ende Juweelē heeft/ van edel gheſteente/alderley/in ooren/ handen ende voeten/is wonderlick te aenſien/ende niemant en cant wel gheſchatten / zijnen Schat ſoude waerlicks zijn twee ghewelfſels vol gegoten Gulden Zaim Penninghen / ende gheſtampte Gulde Munten / ſoo / datſe hondert muyldieren niet draghen en mochten / welcken Schat van thien ofte twelf Coninghen voor deſen / tot ghemeynen nut gheſamelt ende beſloten is.

Jtem / een kiſtken drie ſpannen lanck / een hooghe/vol vande beſte edel Geſteenten/ Peerlen ende Juweelen/ diemen ghenoemen can.

Vande Specerije ende vruchten/ die tot Calicut waſſen.

JN het Coninckrijck Calicut op den lande/ rontſom ende inder ſtadt/waſt dē Peper met groote hoopen/ zijn ſtamme is ghelijck eenen wijngaertſtock/ men plant hem naeſt by eenen Boom / daer aen waſt hy op ghelijck Hoppe/ voor aende Rancxken waſſen ſeuen oft acht ſpruyten/langher dan eenen vingher/daer aen ſtaen de Pepercoornkens als Wijnbeſekens / ſy zijn groen gelijck de wijnbeſien/inde Maent Octobris leeſtmenſe alſo groen af/ ooc in Nouember duert dat leſen noch / daernae die Beſekens op eenen doeck inde Sonne ghelеyt /

Van Peper

drie

drie daghen ghedort zijnde/ nemen sy de swertheyt aen haer wt cracht der Sonnen / anders en doetmender gheenen arbeyt toe / sy en bouwen tot dit ghewasch niet.

Van Gin- gheber.

Den Gingheber becoemt oock seer schoon aldaer/het is een wortel inder Aerden / derselver vintmen sommighe van vier tot inde twelf Oncen/als sy die grauen/snijden sy een scheute daer af / ende settense wederom int gat / met Aerde toegheduckt/ende nae den wtganc van eenen Jare/ grauen sy den Gingheber wederom/ende planten hem wederomme als te voren. Dese vrucht wast op berghen ende dalen/ in root aertrijck.

Item daer wassen oock Mirobalani/derselver ghedaente is meest ghelijck de cleyn Perkens/ende draghen ghelijck als den Peper.

Voort waster een vrucht tot Calicut / twee oft derdehalue spanne lanck / Graccara ghenaemt/soo groot ontrent haer als eens mans diege / die vrucht wast int middē des Stams/ ghelijck eenen Peerboom/ als haer de tacxkēs beginnen wt te deylen/die is groen geformeert als eenen Buschboom / rijp zijnde swert / men leestse in December eerst rijp af.

Ghegheten ghelijcken sy den goede Muscadelle/ Melonen/ oft wel rijpe Quepeeren / ofte Persen/soet als Honich / zijnen smaeck is ghelijck Citronen/ van binnen de vrucht heeft het een ander schelpe/ ghelijck een Granaetappel/ daer in ligt oock een vrucht als in eenē Appel/ maer de koornkens groot ghelijck de Castanien / oock den smaeck der alderbesten Castanien niet ongheliick.

Een ander vrucht Amba ghenaemt/ brengt dit Landt voort/ welcks boom Manga heet/ diens rijpe vrucht ghelijckt hem eenen Galappel/oft Note / gheheel licht/ welcker keern inwendich veel beter dā Amandelē/ oft de Pruymen van Damasco zijn. In Augusto afghepluckt / worden sy toebereydt als in Italia de Olijuen/ seer goedt om te eten.

Noch vintmē daer een ander vrucht/de Meloenen niet ongheliick/ daer inne vintmen drie ofte vier Koornen/ als Sleen oft Wijnbesien/ oock also suer/die vrucht heet Corcapel/ goedt ende lieflick om eten / veel beter tot menigherley Medecijne. Een ander vrucht twee spannen lanck/gelijck Cucumeri gheuerft/van drie vingheren dicke / om te eten veel beter dan de Couwoorden/bysonder goet tot confecten/ die wassen op de aerde ghelijck de Meloenen/ die noemtmen Comolanga.

Noch wast daer een vrucht Malapolanda ghenaemt / seer goede van smake om te eten / welcks boom ontrēt eens mans lengde hooch is / die maeckt drie oft vijf bladeren / die oock zijn tacken zijn/van de welcke eenen man voor de Sonne bedecken / ende den regen ophouden mach. Int midden des booms is eenen bysonderen tack/die maeckt de bloeysels ghelijck eenē Boonsteel doet / daer wt wort de vrucht een spanne oft een halue lanck/niet seer dick/ somtijts tot inde twee hondert/ so dat de een de ander verdringt/ al aenden middelsten steel wassende. Die vrucht ontijdich afghebroken/rijpt eerst inde huysen. Deser vrucht vintmen drierley / de eerste Ciancapolon / gheelachtich/ een weynich goedt te eten. De ander heet Cadelapelon / volcomender dan de eerste / die beyde vruchten zijn seer goet/ ghelijck by ons de Vijghen. De derde en is niet goedt/ desen Boom en draecht niet meer dan eenmael / daer nae niet meer/ maer hy heeft by de vijftich oft tsestich tacxkens/die snijdtmen daer af/ soo brenghen sy gheplant zijnde / ouer een Jaer vruchten als te voren. Dese ende veel ander vruchten vintmen het gheheel Jaer door rijp / in grooter menichte / also / datmender somtijdts twintich omme eenen Quatrin coopt / men heeft daer oock alle tijdt vanden Jare Roosen ende bloemen / met wonderlickeren reuck dan by ons.

Van eenen wonderlicken Boom tot Calicut/die thienderhande nutbaerheyt van hem gheeft.

Item eenen Boom / diesghelijcks niet inder Werelt ghevonden en wordt / van nuttelicheyt ende costelicheyt / Tonga genaemt/ waer af men thien nutticheden ghebruycken mach / de eerste zijn hout om te branden/de ander Noten om te eten/de derde Cabels tot Zeeschepē/ de vierde fijne doecken / de welcke gheuerwet zijnde / haer de Syde verghelijcken / de vijfste seer goede kolen / de seste eenen dranck den Wijn ghelijck/de seuende water/de achste olie/ de neghenste zuycker/de thiende/van zijn afgeuallen loof ende bladeren/bedecktmen de huysen tot Calicut / die houden water een half Jaer lanck. Thien nutbaerheden van eenen boom.

De Noten heeten wy Indiaensche Noten / eenen Boom draechter twee hondert oft daer onder/selden daer ouer.

Nu hoemen de thien nutticheden daer af crijcht: de wterste schorssen vande Noten ghescheldt/is goet om Hout te branden/daerna by de tweede schorsse neemtmen een ghewasch gelijck Boomwolle oft Vlas / dat vercooptmen den Meesterē oft Ambachtsliedē/die het scheyden ende bereyden connen/ de pluymwolle oft fijnste/is der Syde seer ghelijck/welcks doeck men neffens de Syde vercoopt/vande grootste spinnē en maken sy grof Cabelgaren / eñ cleyn toukens/daer men Cabels ende touwen op de Zeeschepen af maeckt.

Als nu de tweede schorsse der nu ghenoemde Noten ontbloot / ende de wolle daer af ghenomen wordt/so maecktmen daer af wtermaten costelicke ende wtghenomen langduerende goede Kolen / die het vyer niet haest verteren en can.

De Noten daer in zijn seer goet om eten/ als de Note tijdich ende rijp wordt/ so wort sy inde keerns vol waters / also dat sommighe Noten vier oft vijf Croesen vol waters in haer hebben/alsmense dan opbreeckt/so vergadertmen dat water / dat is eenen wtermaten costelijcken welsmakenden dranck / seer soet ghelijck by ons de Maluezey.

Voorts soo maecktmen wt de Keernen deser Noten seer goede olie / also hebt ghy seuen nuttícheden.

Nu van eenen anderen Tack deses Booms/ die sy gheen Noten en laten dragen/ maer half afsnijden / ende gheuen hem dan bysonder behangsel / des morghens ende des auonts stooten oft treckē sy dat met een mes / op dat sy den boom een locht ende ganck maken / ende bestrijcken de Rancxkens oft Rijskens met een sap/ dat treckt dan een ander vochte materie wt / daeronder setten sy een schotel / ende versamelen sulcken wtghedruypten sap daerin/ende vanghen ghemeynlick tusschen dach ende nacht van eenē boom een halue kanne/ als sijs veel hebben/so doen sy dat bernen/ende maken dan een/twee oft drie vieren/in sulcker maten/ dattet een costelicken ghebranden wijn gelijck wordt: also dattet alsmen alleen daer toe riect/ eenen int hooft opclimt/ ende een cracht geeft/ van tselfde een weynich inghenomen / houden sy voor een bouen maten costelicke versterckinghe / datselue is haren wijn / die sy in haer landen drincken. Van eenen anderen tack des-

seluen booms/ die brengt oock recht een sulck sap/ dat koocktmen byden vyere / ende men maeckt daer af Zuycker/ maer ten wordt niet seer goedt. Den voorseyden boom heeft tot alder tijdt int Jaer vrucht / tsy dat sy groen oft dorre zijn / hy brengt ende draecht vrucht tot inde vijf Jaren / ende haerder zijnder ontallicke vele / ouer de tweemael hondert duysent int landt/ die al te samen haer Heeren hebbẽ/ ouermits haerder nutticheyt. Wanneer de Coningen deser landen met malcanderen Crijch voeren/ ende oft de een den anderen een sone doodt sloech/ het soude hem veel lichtelicker verdraghen ende gheboet worden / dan dat eenen sommighe van de selue boomen afghehouwen wierden.

Den boom staet in santachtich aertrijck/ hy blijft tot inde twintich Jarẽ versch ende goet/ men plant den voorseyden boom vande Noten deser vrucht / ende eer dat sy haer tacken voortbrengen/ so moetmense alle nachten ontdecken / op dat de Mane ende dat ghesternte daer op schijnen mach/ smorghens decken syse wederomme met aerde toe / voor de hitte der Sonnen. Also hebt ghy de thien nutbaerhedẽ/ ende hoe dese boomen tot Calicut wassen.

Hoemen het Rijs saept ende bout tot Calicut.

Rijs saepen Hirau de Boeren tot Calicut / als sy dat Rijs willen saepen/ so houden sy een sulcke gewoonheyt/ sy breken dat aertrijck eerst metten Ploech/ ende met Ossen na onse ghewoonheyt/ alsdan bestellen sy alle Speellieden / die sy moghen ghecrijghen / met alderley Instrumenten ende Snarenspelen / ende maken also ouer al blijschap int Velt.

Sy hueren oock thien oft twelf mans / afgrijselick gecleet in Duyuels cleederen/ die bedrijuen vremde vreeselicke ghelaten ende manieren metten Speellieden.

In deser blijschap ende ghenoechte saepen sy dat Rijs/ in die meyninghe/ dat den Duyuel zijn hulpe daer toe doen soude/ dat de vruchten wel ghedijen.

Van het ghebruyck der Medecijne inde besoeckinghe der crancken tot Calicut.

ALs een rijck Coopman ofte Edelman tot Calicut opt wterste cranck leyt/ so bestelt men wederomme de Speellieden met alle Instrumenten/ also eerst aengewesen is/ ende met henlieden mannen in Duyuelscher Mommerije / vyer inde monden ende handen draghende / aende voeten twee Leersen ofte Plattijnen van eender spannen dicke ofte hooghe/ daer sy op gaen/ schreyen/ tieren/ rasen ende pijpen om den crancken met dit gerommel ende gheschal te besoecken / so dat eenen van dese grouwelicke dieren eerst cranck mocht worden/ ende van verschrickinghe op de Aerde vallen / maer dat doen sy daeromme/ om den Duyuel daer mede te dienen ende te behaghen/ op dat hy versoent zijnde/ desen crancken hulpe doe/ ende van der straffe wederomme tot genade aenneme. Den Crancken gheeftmen (het welcke haer meeste Medecijne is) wat ghestooten Ginghebers/ eñ een Schale vol van eenich sap te drinckẽ/ daer mede hebben sy den crancken verwaert / ende maken inden aftocht wederomme een Hofrecht / met haer ghebulder ende afgrijselick ghebaren.

Hoe de Poliar ende Hirau haer kinderen opuoeden ende opbrenghen.

DE Boeren/ dachlooners ende slecht volck tot Calicut / voeden haer kinderen alsoo: De moeders suyghense by de drie maenden / daernae gheuen sy hen Koeyen ende Gheyten melck/ ende en wasschen ofte en baeyense nemmermeer/ noch oock niet eenmael / maer leggense gheaest ende sat zijnde int zandt/ ende latense also liggen in zijn modder ende slijck/ van smorghens tot tsauonts / selden heffen syse smiddaechs op/ daerin wentelen haer de arme Creatueren omme/ ghelijck de Seughen in eenen misteuyl/ ende worden so swert / datmense niet wel onderkennen en can/ oft ionghe Beyren/ Buffels/ Duyuels/ oft kinderen zijn. Des *Vremde voesteringe der kinderẽ.* auonts coemt de moeder wederom van haren arbeyt/ ende gheeft hem wederom spijse. Alsoo worden sy opgheuoet/ het zijn gemeynlick goede Springhers / eñ de snelste loopers die men vinden can/ want sy oeffenen haer van ioncks op / int zandt omwentelende / loopende ende springhende.

Van sommighe dieren ende Voghelen tot Calicut.

TOt Calicut zijn een groot deel wilde Swijnen/ Leo/ Gheytbocken/ Woluẽ/ Buffels/ Koeyen/ Gheyten/ Elephanten/ die nochtans daer niet en genereren : maer daer ghebracht worden. Veel Meyrcatten trecken daer wt/ ende doen groote schade/ bysonder aen de voorgemelde Nootboomen/ daer op climmen sy/ ende suppen het sap wt dẽ schotelen / ende werpense omme. Een gheuanghen Meyrkatte ghelt 4. Casse/ oft Quadrinen. Oock vintmẽ daer wilde Pauwen met hoopen/ Papegaeyen in grooter menichte/ groen ende root / van menigherley verwen/ voor de welcke men daghelijcx dat Rijs op tveldt hoeden moet/ het welcke sy seer schadelick zijn/ ende gheern eten. Die voghelen worden weynich gheacht/ eenen ghelt somtijts twee Quatrinen.

Daer is oock een aert van voghelen / Saru ghenaẽt/ die zijn cleynder dan de Papegaeyen/ maer singhen bet/ ende veel ander vogelen/ die van bouen maten goeder stemme eñ int singen lieflick om hooren zijn. Daer zijn Winter ende *Tswinters eñ tsomers vruchten.* Somertijt ontallicke veel lieflijcke/ altijt loofrijcke ende oock vruchtdraghende boomen / waer in de voorghenoemde voghelen tsauonts ende een vre voor den daghe / sulck gheschrey ende ghesanck volbrenghen/ dat eenen int Paradijs te wesen duncken mochte. In dese contreye en ist oock nẽmermeer cout/ men en weet daer van gheen coude te segghen/ diesghelijcks oock van gheen ouergroote hitte.

Van vierderley Slanghen ende boose Wormen tot Calicut.

SOmmighe Slanghen ende Wormen vande grootte/ gelijck de wilde Swijnen/ vieruoetich / woonen in dese Prouintie/ die wassen inde moeren/ en hebben gheen fenijn/ maer doen groote schade met haer bijten ende tanden/ als sy ghetercht zijnde / vergrammen. Daer zijn oock Slanghen van drierley gedaente / seer fenijnich/ hoe weynich sy eenen mensche bloedich maken / soo moet hy nochtans steruen. Dese heylichtmen tot Calicut / ende hen en derf by lijue niemant leet doen/ want wat tot Calicut Duyuelsch eñ wraecachtich is / dat heeft goede plaetse/ ende sy meynen dat sy van Godt tot wrake gheschapen zijn/ ende datmen hen daerom niet wederstaen en soude / ende dat Godt dese geesten daeromme sulcke cracht verleent heeft/ om de menschen te pijnighen. Wanneer den Coninck aenghewesen wordt / waer dese vreeselick dieren haer wooninghe hebben / soo laet hy haer aldaer Huttekens maken. Wiese doodtslaet/ dien staet soo ghesept is / dat leuen

daer

daer op / waer by haerder een ſoo groote menichte int landt is.

De eerſte zijn van gedaente ghelijck de Saders / de ander ghenaemt Scorzoni / de derde driemael grooter dā de Scorzoni. Deſer drier ſoorten Slanghen is een groote menichte int landt / die Anno 1506. in een huys negen menſchen op eenen nacht hebben gebeten ende verghift / diemen ſmorghens al gheſwollen / doot vant.

Wanneer de Edelen erghens ouer lant trecken / ende dat hen een van deſe Slanghen ghemoet / dat achten ſy voor gelucke / hoe meer hoe gheluckigher.

Van een Beuaert tot Calicut / om ghenade ende Aflaets wille.

Beuaert tot den duyuel.

NIet verre van Calicut leydt eenen Tempel / in een waterpoel ghebout / de Kercke S. Jans inden Fonteyne tot Roome / niet ſeer ongheliick / midden inden ſeluen Tempel ſtaet een Outaer van ſteen ghemaeckt / rontſomme den Tempel hanghen alle hoecken vol Lampen / ontallick / ende ongheloouelick om ſeggen / al ontſteken / oock een menichte Keerſſen / die niet te tellen en is.

Op den 25. dach Decembris is de Feeſte der Beuaert / alſo / dat al het volck in vijfthien mijlen daer ontrent gheleghen / Papen / Edelen / eñ Boerſvolck / daer coemt totter offeringhe / diemen alſo houdt: Ten eerſten / eer ſy inden Tēpel ingaen / waſſchen ſy haer alle in den voorghenoemden Poel / daernae gaet dat volck inden Tempel / daer ſalft den Prieſter eenen yeghelijcken thooft met Olie / daernae doen ſy den Offer op den voorghenoemden Outaer / op

Beuaert tot den duyuel.

welcken eenen ouergrooten Duyuel ſtaet / tot welcken ſy gaen / ſoo veel als haerder daer comen / voor hem neder knielende / ende hem aenbiddende. Een yeghelick hebbe op hem wat miſdaet hy wil / ſo heeft hy deſen tijdt gheduerende ſekerheyt / vrede ende gheleyde.

Daer comen ſomtijts tot inde tweehondertmael / ſomtijts driehondertmael duyſent menſchen te ſamen / ſchier ongeloouelick te ſeggen.

Van waer ende wt welcke landen de Specerije nae Calicut ghevoert wordt.

DEn Peper / hoe wel hy tot Calicut oock waſt / ſo en macht nochtans niet beſchietē / maer coemt aldaer van een plaetſe / verder dan vijftich mijlen binnen Indiam / aende zee gheleghen / die heeten ſy Corimucol.

Caneel coemt van Zaloni daer / verder dan twee hondert mijlen / ende ſy en waſſen in geen ander plaetſe.

Gariofoli / dat zijn Naghelen / comende wt Meluza / is van Calicut verder gheleghen / dan ſeuen hondert ende veertich mijlen.

Gingeber waſt tot Calicut / maer men bregt hem daer oock van Cannonor / ſeuen mijlen naerder nae Portugael / eñ van meer plaetſen.

Muſcaetnoten ende Macis / coemt van Melucha / ſeuen hondert mijlen van Calicut.

Muſcio / dat is Muſciliaet / coēt van een lant gheheeten Pego / vijf hondert mijlen van daer.

De groote Peerlen comen van Ormus / naeder by ons gheleghen / ſeuen hondert mijlen.

Spicanardo ende Mirabolani / comen van Cambeia / ſeuen hondert mijlen herwaerts.

Caſſia waſt tot Calicut / die Specie is goeden coop.

Wieroock coemt van Seer / naeder by ons acht hondert mijlen.

Mirra waſt tot Farico / naeder tot ons ſeuen hondert mijlen.

Canffer / Reubarbara / Lignum Aloe / coemt van Kini / twee hondert mijlen van Calicut.

Cardomomi de grootſte / coemt van Cannonor / 12. mijlen naerder.

Langhen Peper waſt tot Samotor.

Beltzui coemt van Sana / ſeuen hondert mijlen voorder.

Tamarindi ende Zitwan waſt tot Calicut.

Laca coemt van een landt Samatoro ghenaemt / meer dan vier hondert mijlen van Calicut voorts.

Opio coemt van Aden / naerder ſeuen hondert mijlen.

Veel meer ſoorten comen aldaer / te lanck te beſchrijuen / van welck wy eenſdeels ghehoort hebben / ende noch hooren ſullen.

Hoe verre het Gheloove / Leuen / Zeden / Gerechtichept ende Cleedinghe der gheender van Calicut reyckt ende hem verſtreckt.

AL wat tot Calicut ghehouden wordt / van leuen / zeden / Godtsdienſten / tgheloove / cleedinghe / gherechtichept / dat wort oock ghehouden inde Coninckrijcken / landen ende ſteden Cauul / Dabuli / Bathacala / Onor / Mangolor / Cannonor / Cucinco / Narſinga / Caicolon / Colon / etc. Het welck hem in veel duyſent mijlen verſtreckt. Veel vreinde Scheepghewichten ende Wiſſelen ofte Bancken zijn tot Calicut / van welck ick niet verſtandelick ſegghen en can.

Vander Stadt Caicolon / Colon ende Chail / ende ander Contreye in India.

VYftich mijlen weechs van Calicut / leydt Caicolon / een ſtadt ende Coninckrijck / niet ſeer rijck / derſeluer leuen / zeden ende gheloove is ghelijck tot Calicut. Aldaer waſt veel Pepers / goet ende volcomen. In deſer ſtadt zijn ſommighe Chriſtenen van S. Thomas / daer onder ſommighe Cooplieden / tot welcke ouer drie Jaren altijts Prieſters wt Babylonia comen / ende haer doopen. Sy houden Miſſe gelijck de Grieken / ende hebben eenen langhen Vaſten. Sy hebben altemael ſlechs vierderley namen / Joannes / Jacobus / Matthias ende Thomas. Den aert / vruchtbaerheyt eñ locht van deſen lande / is ghelijck tot Calicut / maer den Coninck heeft weynich landts / hy is onderworpen den Coninck tot Calicut.

Chriſtenen tot Caicolon.

Twintich mijlen van daer ligt Colon een ſtadt ende Coninckrijck / welcks Coninck aen zijn Hof altijdt by de 20. duyſendt Mannen te Peerde houdt / wtghenomen het voetvolck / hy voert altijdt Crijch met ander Coninghen. Aldaer is een goede Hauen der zee / daer en waſt gheen koren / maer veel ander goede vruchten / ghelijck tot Calicut / Oock veel Pepers. De ghedaenten / verwen / zeden / leuen ende gheloove is Calicutſch. Vijftich mijlen van daer ligt Cail / in die van Colons Heerſchappije ende Coninckrijck / daer viſchtmen de Peerlen in ſulcker maten ende forme als tot Ormus / ſo ghehoort is.

Van Ziormandel de Stadt in India.

SEuen dachreyſen ter zee vā Colon / ligt Ziromādel een ouer groote ſtadt / ſonder mueren / den Coninc van Narſinga onderworpen / daer vergadertmen veel Rijs / het is eenen ſleutel ende toelatinghe van ſeer veel landen / waer by aldaer veel Cooplieden wt alle landen woonen / ende haer Coopmanſchap drijuen. Daer en waſt gheen Specerije / maer veel goede vruchten als tot Calicut. Twelf mijlen van daer ligt S. Thomas lijfachtich op een plaetſe / ſchier van Oorloghe verwoeſt.

Van Zailon een Eylandt in India/ in welckmen veel Edel ghesteente vint.

Rubijnen waer geuonden.

SAilon een Eylandt / duysent mijlen om hem begrijpende / waer in vier Coninghen zijn/ die schier altijt om dat Landt met malcanderen Oorloghen. Daer vallen de Elephanten in grooter menichte. Daer vintmen veel Edel ghesteente/ Rubijnen/ die cooptmen vandẽ Coninck. Als daer een Coopman coemt/ ende dat aertrijck daermense in vint/ op dauentuere/ na der ellen coopen wil / so coopt hijs een elle als hy metten Coninck handelt/ om vijf Ducaten/ alsdan mach hy selue daer in grauen/ euenwel isser altijts een man by van sConincx wegen/ op datter niet voorder toeghegrepen en worde/ ende so daer eenen Edelen steen ghevonden wort / die int ghewichte 10. Caraten heeft oft daer ouer/ so neemt hem den Coninc voor hem selfs/ dander laet hy den coopman vry volgen. In dit eylant wast oock veel Saphiers/ Granaten/ Jacinten/ ende Topaci. Dit Eylant is seer vruchtbaer/ ende daer in wassen de alderbeste vruchten diemẽ noemen can/ Tortofali / Melangoli ende veel andere/ ghelijck tot Calicut/ maer rijper.

Vanden Boom / waer af men Kaneel oft Pijpen pluckt / in het Eylandt Zailon.

Kaneel-boom.

DEn Boom van welcken men de Pijpkens oft Kaneel pluckt / verghelijckt hem seer metten Laurierboom/ dan dat hy grooter bladeren heeft / ende een vrucht voortbrengt wat cleynder ende witter dan loouers. De voorghemelde pijpkens zijn de schorssen van desen boom / want sy snijden altemael ouer drie Jaren sommighe Tacken van dese boomen / der welcker sy een merckelicke menichte hebben / ende schellen de schorssen daer af / den rechten Struyck en doen sy niet/ op dat die boomẽ niet en verderuen/ noch geschelt ende ontbloot zijnde/ en verdorren. Die schorskens en hebben oock soo haest als sy ghesneden zijn / die cracht ende wercklicheydt niet / maer eerst ouer een maent. Aldaer en wast gheen Rijs/ maer daer wordes veel derwaerts ghebracht. Daerom zijn dese den Coninc van Narsinga chynsbaer/ op dat hy hen voetsel late toecomen. Aldaer is goeden getemperden locht/ dat volck recht als swert bruyn oft duysterbruyn / haer cleederen van Boomwolle oft Sijdelaken/ sy gaen oock gheschoept.

De Inwoonders vã desen lande en zijn niet seer vriendelick / sy en hebben gheen gheschut / maer sweerden ende Lancien van Rieten ghemaeckt zijn haer crijchsgeweren / haer gheloone is als tot Calicut.

Van Tarnasseri de stadt in India.

DRie dachreysen van Zailon/ ligt een stadt Peleache / den Coninck tot Narsinga onderworpen/ liggende ouer zee van het Eylant/ een landt seer machtich van coopmanschap eñ Coopliedẽ/ nae Indiaensche zeden/ meest alder dinghen ghenoechsaemheyt hebbende/ vruchtbaer van Rijs/ haer secte/ leuen/ zeden/ als tot Calicut/ een vriendelick volck,

Duysent mijlen van daer/ diemẽ ter zee met goeden winden in 14. daghen seylt/ light Tarnasseri nae byder zee / op een pleyne wel ommuert / met een goede hauen begaeft / welcks Coninck so machtich is/ van landt/ volck ende goet/ dat hy die van Narsinga veel leets doet/ ende veel ander Coninghen/ ende heeft tot inde hondert gewapende Elephanten/ grooter dan men op ander plaetsen opt ghesien heeft. Hy hout oock altijdts byde hondert duysent mannen in zijn soldt / te Peerde ende te voete. Haer wapenen zijn sweerdekens ende Dartsen van schorssen/ ende seer veel Hantbogen ende Lancien van Riet ghemaert. Sy zijn gherleet met Boomwollen cleederen seer wel genaeyt / inde stede des harnasch / De huysen zijn bemuert schier op onse maniere. Daer wast goet Korẽ/ Boomwolle/ een groote somme Syde / Bersilihout/ oock veel goede vruchten/ Honich/ soete Milloni/ Cucumeri/ ende veel ander dierghelijcke. Daer zijn bouen maten seer veel schoon Lustgaerdens/ vreemde aerdige dinghen daer in gheplant.

Van wilde ende tamme dieren tot Tarnasseri.

DE gheneringhe in desen lande beyde des Vees ende der menschen / is ouervloedich ende goedt / daer vintmen Ossen / Schapen / Koeyen / ende Gheyten in grooter menichte/ oock wilde Swijnen/ Woluen/ Herten/ Gemsen/ Katten/ Leeuwẽ/ Hasen/ die Zibeto/ Daer heeftmen oock Valcken/ Hauicken/ Pauwen/ witte Papagali/ eñ andere van seuen verwen/ seer hubsch/ ooc Spreeuwẽ den onsen niet seer ongelijck/ Item Rauẽ seer groot/ Gieren/ van welcker nebben men hechten aende wapenen maeckt ghieluwe ende root/ lustich te aensien.

Daer zijn de grootste Hinnen ende Hanen diemen erghens op der wereldt vinden mach/ daer toe van wonderlicker verwe / vande grootte als onser drie ofte viere. Die Hanen campen somtijdts als sy op malcanderen vergrammen/ vijf oft ses stonden met malcanderen/ so grammelic dat sy ten lesten beyde nedervallen ende steruen / ist datmense niet van malcanderen en doet / Dien Camp ghelt somtyts byde Heerẽ oft Cooplieden 50. oft by wijlen 100. Ducatẽ/ dat sy met malcanderen wedden/ wie den besten haen heeft/ die den anderen ouerwint / den bouenligghenden Haen oft lest steruende/ ghewint zijnen Heere dat ghelt.

De Gheyten deser stadt zijn oock grooter dan de onse. Sy brenghen ghemeynlick drie oft vier Gheytkens op een mael. Daer gheeftmen 10. oft 12. goede Castronen om eenen Ducaet gelts. Daer houtmẽ oock Castrons met hoornen van een ander aert ende ghedaente dan de eerst ghenoemde/ die hebben oock seer ernstige campen met malcanderen.

De Buffels zijnder van schoonder gedaente ende grooter dan in Italia. Visch is daer om een redelick ghelt/ daer is een eenige graet van eenen Visch 10. centner swaer / Dat volck eet op der aerdẽ/ op schoon Tafelen/ sonder eenich Tafellaken/ wt houten Vaten/ maer altemael seer schoon toebereyt ende costelick ghedraeyt. Haren dranck is water/ daer in suycker ghesoden. Haer bedden zijn goet/ hooch vander aerden/ ghemaeckt van Boomwolle/ ende de Dekens van Sijde oft Boomwolle. Daer begint dat volck een weynich wituerwich te worden/ euenwel noch swerter dan de Zigeyners. De Cooplieden ende Edelen gaen in schoon Hemden/ euenwel bervoets. De Bramini draghen Bonetten van sijde oft kamelot op haer hoofden/ twee spannen hooghe/ opt opperste vande selue eenen crans/ al met goudt ghewonden/ sy dragen oock twee Nestelen van sijde/ twee vingheren breet aen den hals/ De ooren hanghen sy vol Edel gesteente/ eñ gheen aen de handen.

Hoe dat de Coninck zijnder Bruydt te voren eer hijse beslaept/ de Maechdelicheyt laet nemen / van eenen wituerwighen Man / hy sy van wat gheloone hy wil.

Coninc laet zijn Bruydt dẽ Maechdom nemen.

ALs de Coninck een Bruyloft wil houden/ met eender Maecht hem ondertrout zijnde/ oft

de/oft eenen wt den Eeldom / soo en laet hijder gheenen Bramini (als tot Calicut) byslapen: maer hy soect eenen witten man/ die niet Edel en is / van wat gheloove hy sy / dien huert hy den eersten nacht by de Bruyt te ligghen/ ende haren maechdom te nemen / effen sulcke ghewoonheydt hebben oock die Edellieden / ende dit is een Adelick ghebruyck / die den Boeren niet en betaemt: die moeten dien arbeydt selue doen/ de Bruydt deflorere ende tot een Vrouwe maken/ sulcks doet den Adel eer hy de bruyt thuys voert / ende leyden den ghehuerden byslaper voor de bruyloft in haer huys/ daer nae wort de Bruyloft ghehouden/ ende vonde men den ghehuerden byslaper nae den eersten nacht meer by haer/ het golde hem zijn leuen.

Hoemen de doode lichamen behout in deser stadt.

ALle de Coninghen ende Papen deser stadt Tarnasseri worden (gestoruen zijnde) verbrant/ ende maken den Duyuel groote offeringhe vander sielen weghen / sy behouden de asschen vande verbrande lichamen/ in bysonder aerden vaten/ ouerghelasuert/ ghemaeckt zijnde als een Orinael / dat begrauen sy als eenen schat in haer huysen oft Palleysen onder der Aerden/ ende offeren den Duyuel voor de siele/ ghelyck tot Calicut/ sy leggen oock so veel specerye op het lichaem / datmen verbranden sal/ dat de gantsche stadt wel daer af rieckt. Sy bestellen daer toe oock alle Instrumenten ende speellieden / op dat de siele met vreuchden ten Hemel vare/ ende trommelense also wt het Vagheuier ten Hemel. Item dat doen sy oock den Duyuel ter eeren/ op dat hy de siele onbecommert/ onuerschrickt eñ onbelet voorts laet varen. Daer zijn oock altijts teghenwoordich by elck Lijck van dieme ten hemel ontsteect/ 15. oft 20. mannē in duyuelsche cleedinge/ eñ afgrijsselicke/ vreeselicke Mommeryen/ die makē groote feeste / ende altijdt staen teghenwoordich de huysvrouwen der verstoruene Mannen / die volbrenghen eenen bouen maten groot huylen ende claghen / dat moeten sy van Eere weghen doen/ oft hen alschoon niet van herten en ginc/ anders en isser gheen wijfs beelt by / sulck wesen bedrijuen sy op eenen vre tijdts oft twee inden nacht / dat ghebruyck is oock adelick ende alleen byden Edelen / dwelck hen de Boeren vrylick wel gonnen.

Hoe dat haer de Vrouwen nae de doodt haerder Mannen also leuende verbranden.

Vrouwen laten haer nae haers mans doot leuende verbranden.

VYfthien daghen nae douerlijden des ghestoruen Mans/ maeckt de achterghelaten Weduwe een groote maeltijt met al haer ende haers saligen mans vriendē/ ende als de maeltijdt voorby is/ so gaet sy met haer allē opt costelijckste ghecleet van sijde / Edel ghesteente/ ende van Goude op de plaetse/ daermen dat lichaem haers Mans verbrant heeft/ daer hebben haer vrienden eenen put laten maken / te wijle sy geten hebben/ ontrent eens mans lengde diep/ ghelijck eenen bornput/ daer in maken sy een vyer met welrieckende dinghen/ ghelijck haren man te voren geschiet is. Inde maeltijt eet de Vrouwe so veel Bethole / dat sy bycans rasende in thooft wordt. Daer zijn oock een groote menichte speelliedē tegenwoordich met menigherley Instrumenten/ oock de grouwel Mommers in Duyuelsche cleederen / die draghen vyer inde monden/ bedrijuen grouwelicke bootsen / ende maken alsoo den Deumo oft Duyuel / een vreuchdenspel / soo gaet dan de vrouwe die haer seluen willich inden doot ende ten vyere selue opofferen wil / (wt aengheuen haerder Papen/ eñ nae inhout haers gheloofs) op ende neder springhende ende dansende met dander vrouwen/ (der welcker een groote menichte teghenwoordich is) om dat vyer / ende dickmaels keert sy haer teghen de Duyuelsche mannen/ haer seluen thunlieden beuelende/ dat sy den Duyuel willen biddē/ dat hyse voor een van de zijne genadelick wil aennemen/ dan belouen sy haer dat te doene ende ghedaen te hebben/ dat altemael doet dat wijf met verschrickelicken gelate/ met oock wat vreuchdē/ want sy niet anders en gheloouen / dan dat sy alsoo van stonden aen ten Hemel opvaren/ met sulck gheschrey ende ghelupt springt sy met al haer ghewaedt eñ cieraet in dat vyer voor haer/ dat haer ghemaeckt ende toebereyt is/ terstont zijn daer haer naeste vrienden met koluen / ende maken haer de pijne quijt / met grimmich toeslaen / oock sommighe bollen van peck ghemaect/ op haer worpende / op dat sy dies te eer haer eynde neme/ tot datmense tot asschen verbrant. Wat vrouwe sulcks niet en dede / die soude groffelick veracht / ende ghelijck by ons een ghemeyn vrouwe ghehouden worden / ende soude van haer eyghen vrienden doodt gheslaghen worden. Tot sulcken spectakel is den Coninck der stadt midts grooter eeren / allemaels teghenwoordich. Diesghelijcks doen oock (niet dat gemeyn volck / datmen nergens voor en acht) alle principale eñ Edele der stadt.

De Heydensche Cooplieden als sy daer steruen/ so worden haer lichamen met grooten cost onuerganckelick behouden/ ende in kisten van hout ghemaeckt ghelept.

Een vremde maniere van houwen ende om een Wijf te vrijen in deser stadt / Oock vande gherechticheyt van desen lande.

ALs een Jonckghesel in deser stadt vrijet/ ter Eeren oft anders/ so ist eerst de maniere/ dat hy zijn liefde ergens met eenich Kampstuck bewijse/ de groote inborstighe liefde teghen haer bewijsende/ dat hem om haren twille te doen oft te lijden gheen dinck te swaer en sy/ also tot een teecken der liefdē neemt hy somtijts een stuckskēn doecks/ wel in Olie gewentelt / ende latet op zijnen blooten arm (ongheschroomt/ dies niet te min met haer sprekende) verbranden/ oft so hy selue een teeckē der liefde anders bedencken mach/ als tot een venster wt te springē/ hem seluē wondē/ etc. Dat doet hy.

Het Recht is ghelijck tot Calicut / maer des Coninex Sone beerft dat lant: tot schult moetmen schrift oft ghetuychnisse hebben / anders is sy verloren eñ alreede betaelt. Men schrijft op papier / niet ghelijck tot Calicut op boombladeren/ Wie dat doot: die wort oock gedoot.

Sterft een wtlandtsch Coopman/ ende dat hy gheen wijf oft kint en heeft/ so en beerft gheen broeder/ Vader oft vrindt/ maer den Coninck.

Van het Coninckrijck ende Stadt Banghella/ oock van haerder ghelegentheyt/ zeden ende gheloouen.

SEuenhondert mijlen van Tarnasseri / ende met goeden windt 11. dachreysen seylens ter zee / light Banghella / de alder beste stadt ende Coninckrijck datmen vinden ofte weten mach op het aertrijck/ dat heeft een groot lant om hem begrepen/ ende is een so machtich Coninckrijck / dat den Soldaen deser stadt een Machometaen met alle zijn volck machtich is twee hondert mael duysent mannen te voete ende te Peerde in een velt te houden / sonder eenighe schattinghe ofte onghewoonlicke beswaringhe des landts/ Hy voert altijdts crijch metten Coninck van Narsinga. Het is dat vol-

comenſte landt van Koren / alderley Vleeſch / Suycker / Ginghebet ende Boomwolle / datmen op aerden vindē mach / van als ouervloedich ende ghenoech. Aldaer zijn de aldergrootſte Cooplieden in grooter menichte / diemen nerghers haers ghelijcke en weet. Jaerlicks varen van deſer ſtadt tot inde vijftich ſchepen met Boomwolle eñ Sijdelakē / Beyram / Nannone / Lizari / Cianter / Doazor / ende Synabaf ghenaemt / nae dat ſy goedt oft quaet zijn / ghelijck by ons Lindiſch / Mechelſch / Stammet / Augſterdams / etc. die wordē altemael geuoert eñ vercocht in Turckijen / in Siriā / Perſſiam / oock in Arabiam / Ethiopiam / eñ in geheel Indiam. Daer is oock eenen grooten handel met Edel gheſteente. Jn deſe ſtadt ſpinnē de mans ende niet de vrouwen / nae landts ghebruyck.

Chriſtenen onder de gehoorſaemheyt des grooten Cans van Cathei.

CAthei een groot landt in Aſia oft India / waer in de Hooftſtadt Sarnau heet / heeft veel Vorſten ende Heeren / landt ende lieden / Chriſtenen zijnder onder de ghehoorſaemheyt des grooten Cans van Cathei / der welcker cleedinghe van Camelot gheuonden is / de mouwen belept ende afghenaept met Boomwolle / opt thooft bonettē van root laken draghende / een ſpanne oft anderhalf hooghe ghemaeckt / het zijn wat witte lieden van verwe / ſy zijn ghedoopt / ende houden den Vaſten ende veel heylighe daghen / ſy ghelooven inde heylighe Drijuuldicheydt / de twelf Apoſtelen / ende ſchrijuen achterwaerts nae Armeniſchen oft Joodtſchen ghebruyck / draghen ſchoenen / niet van Leder: maer van Syde / daer op veel Edel gheſteente gheuaet / ſy eten op Tafelen ghelijck wy: niet op der aerdē ghelijck de Heydenen. Daer zijn oock aen de Frontieren des grooten Turcks / veel grootmachtige Chriſtelicke Coninghen ende Heeren / in Armenia ende elders.

Van Pego de ſtadt in India.

DUyſent Mylē van Bangella / ligt een ſtadt ende Coninckrijck Pego ghenaemt / nae byder zee / op vaſten lande / opter ſlincker hant teghen het Ooſten. Des Conincks recht / gheloove / gherechticheydt / ende zeden is ghelijck tot Tarnaſſeri / maer haer verwe is een weynich witter / Oorſaecke: dien locht is wat verſcher. Haer wooninghen zijn ghelijck de onſe. Die ſtadt is bemuert / eñ heeft ſeer goede huyſen / ende Palleyſen van ſteen ende calck.

Dien Coninck is ſeer machtich van lant ende lieden / hy houdt altijts voor zijnen perſoon meer dan duyſent Chriſtenen des landts Cathei / ende gheeft elcken ſes Bardei ter Maent tot ſoldt mettē Coſt. Daer waſt ouervloedich veel Korens / veel Vees / ende alderley vruchtē / als tot Calicut. Men heeft daer weynich Elephanten / maer de ſchoonſte Papegaeyen / ende alle ander dieren ende vogelen ghelijck tot Calicut. Dit landt heeft groot ende goedt ſchiphout tot Nauen / daer waſſen langhe Rieten / alſo groot als een Baril oft tamelicke fleſſche om haer begrijpende heeft / alſoo datmenſe op gheen plaetſe grooter en weet / Daer heeftmen veel wilde Katten / ende men gheefter drie oft vier van deſen om eenen Ducaet.

Den meeſtendeel der Coopmanſchap in deſer ſtadt is met Rubijn / die daer coemt wt een ander ſtadt Capellam / byde 30. dachreyſen van daer gheleghen / Diamant / groote Peerlen / Smaragden / ghelden daer ſchier ſoo vele als by ons / want ſy wel van ſo verre daer ghebracht worden.

Den Coninck aldaer is een ſo gemeynſaem vriendelick man met al zijn volck / dat een kint lichtelick met hem ſpreeckt / ende draecht meer Robijnen ende Edel gheſteenten aen hem / dan een grootmachtige ſtadt machtich waer te betalen / alleen zijn cleedinghe met al haer Juwelen inde ooren ſeer coſtelick / een halue ſpanne lanck nederwaerts hanghende / oock aende armen ende vingeren / dieſghelijcx op alle teenen / ende aende vraepen heeft hy een gulden ſtuck / beſet metten alder ſchoonſten Rubijn / alſo / dat hy ouer al met ſulcker menichte Rubijnen omringt is / dat hy eenen ſo grooten blick eñ ſchijn van hem geeft / dat eenē die hē ſnachts aenſiet / meynen mochte / dat hy der Sonnēſchijn ware.

Nae dat hy victorie vercreghen heeft / hout hy den Duyuel groote offeringhe. Jn vrijmildicheyt en ſoude onder ander Heeren deſes Conincks ghelijck niet leuen / die met vrijghiftigher handt niemandt wijcken noch toegheuen en wil. Hy heeft Jaerlicks incomende een Milion goudts / ſonder dat Edel gheeſteente dat hem toeghebracht wort.

Jn zijn Landt valt veel Lack / Purper / Berſille / Boomwolle ende Syde / ende al zijn Jncomen leydt ende gheeft hy aen zijn Soldeniers. Het volck van deſen lande is ſeer onruyſch. Daer verbranden haer de vrouwen oock ghewillich / ghelijck tot Tarnaſſeri / naer het ouerlijden haerder Mannen.

Vander ſtadt ende Coninckrijck Aua ghenaemt.

EEn machtich Coninckrijck ſtoot aen dit / Aua genaemt / met welck deſe Coninck altijdts crijch voert / Van dit en heb ick niet ſonderlincks mogen vinden / behaluen alleen / dattet van volck ende goedt machtich is / alſo / dat deſe Coninc den Coninc van Pego veel drangs ende dwancks maect / met altijdts duerenden Crijch / ſoo dat hy hem alle handen vol te verweren heeft / Ende van daer ſoude comen de Muſcheliaet Syde / Lignum Aloe eñ Beltzui.

Vander Stadt Melacha / ende vande Riuiere Gaza / ende vander hanteringhe aldaer.

VAn Pego 600. Mylen teghen het Weſten / light Melacha / diemen met gheluckighen wint in acht daghen beſeylt.

Neffens deſer ſtadt is een Riuiere oft vlietēde water / dieſghelijcks gheen op aerden en is / vijfentwintich mijlen breedt / Gaza genaemt. Den Soldaen der ghemelder ſtadt is een Heyden / met al zijn volck van Machomets gelooue. Deſe ſtadt heeft ouer twintich duyſent huyſen in haer / maer ſeer ſlecht. Sy gheeft ende betaelt tribuyt den Coninc van Cini / diens Voorvaders die ſtadt hebben laten bouwen byde hondert Jaren voorledē / daerom dat aldaer een vaſte plaetſe ende hauen der zee gheleghen is / gherekent voor den opperſten Vorſt der zee Oceani / daer meer ſchepen toelanden / dan aen eenighen hauen der werelt / want derwaerts coemt alle ſorte van Specerye ende alle coopmanſchap in grooter menichte.

Dat landt heeft weynich vleeſch / gheen koren / maer hout ende voghelen ghelijck tot Calicut. Aldaer vintmen goede Purper met hopen / ende een Berchwerck daermen goedt ten wt maeckt. Daer zijn oock Elephanten / Peerden / Koeyen / Buffels / Leopaerden ende Pauwē in grooter menichte. Dē handel deſer ſtadt is alleen met ſpecerye eñ ſijde. Van cleedinge / verwe eñ hayre / ſchier gelijck als tot Alkeyro. Sy hebben breede aenſichten / geſchemelde oogen / eñ nedergedructe neuſen. Niemant en derf oft en mach by nachte in deſer ſtadt wandelē / want het een ſoo booſen volck is / dat ſy malcanderē vermoorden eñ dootſlaen als honden.

Alle Coopliedeu die tot deser Hauen comen/ ligghen des nachts in haer Schepen. Den Coninck hout aldaer eenen Stadthouder/ die den vremden recht doet/ ende wanneer haer dunckt datse den Coninck een weynich te seer wil straffen/ soo spreken sy tot hem: dat sy Zeelieden zijn/ ende dat indien hyse so hert/ ende niet nae haren wille houden en wil/ dat sy de stadt ledich laten willen. Den locht is aldaer wel ghetempert.

Van dat groot Eylandt/ Sumatra oft Taprobana/ waer in dat Bider de stadt ligt.

IN dit Eylant is de beste Hauē van der gantscher Zee/ ende het heeft ouer de vier duysent mylen om hem begrepen/ ende daer in zijn vier ghecroonde Coninghen. Al haer ghelooue/ zeden ende ghewoonheydt/ is ghelijck tot Tarnassari. De inwoonders van dit Eylandt zijn meer wit dan bruyn/ dat aensicht is van ghedaente ghelijck die tot Melacha/ maer het zijn cleyn lieden/ aldaer houdtmen goede gherechtichheyt/ van ghebruycke als tot Calicut. Haer munte is van goudt/ siluer ende ten/ altemael ghestampt ende gheprint/ op deen zijde eenen Duyuel/ ende op dander zijde eenen Waghen van eenen Elephant ghetrocken. De 10. vande siluere munten ghelden eenen gulden/ ende die van ten 25. voor eenen silueren Groot. In dit Eylandt gheuallen de Elephanten in grooter menichte/ grooter dan ergens elders. Het is een listich ende doortrapt volck/ goede vriendē der Christenen/ vremden ende wtlanders.

Van driederley sorten de Ligno Aloe/ ende van zijnder werckelickheyt.

DAt beste Lignum Aloe coemt van eender stadt: Sarnau/ wt het Coninckrijck Aua/ dat noemtmen Calampat. Dat tweede wordt Loban genaemt/ den naem van het derde Bochor/ van het beste/ oock van het tweede en comes niet in ons landt/ Oorsaecke: Tot Cathet/ oock inde Coninckrijcken Cini/ Macini/ ende Sarnau/ wordet dierder ghecocht dan in onse landen. De grootmachtighe Coninghen hebben oock meer lusts ende liefde daer toe/ eñ latent haer veel costen/ bysonder tot de twee eerste sorten. Een pont van het goede Lignum Aloe/ ghelt tot Sarnau gheerne 10. Ducaten.

Twee oncen van tgoede Lignum Aloe inde handt ghenomen/ ende een cleyn wijlken besloten/ daer nae open gedaen/ dat gheeft eene sulcken reuck van hem: dat het oock den omstaenden cracht gheeft/ ende datter gheenen lieffelickeren reuck zijn en mach.

In dit Eylandt wast oock seer veel Lac/ daermen die schoone roode verwe af maeckt/ de boomen daer hy wt vloeyt/ die zijn ghelijck by ons de Nootboomen.

In dit eerst ghenaemde Eylant om de stadt Bider/ wast een groote somme Pepers/ Molaga ghenaemt/ diemen (ghelijck by ons dat koren) wt metet.

In dese stadt eñ buytē inde bosschen/ maectmen seer veel sijde/ euenwel niet seer costelick/ Oock veel Beltzui wordt daer ghemaeckt wt sommich sap van boomen.

Van sommighe vremde handelen in dit Eylandt/ ende dese stadt Bider.

COnstelicken arbeydt van Goudt ende ander Metael/ wort in dit Eylant ghemaect. In een strate heeft die stadt Bider ouer de 500. Wisselaers met alderley muntē/ in alle landen ganckbaer. Dit volck slaept op goede bedden van Boomwolle ghemaeckt/ de Dekens meestendeel van syde. Oock hebben sy tot schepen een ouervloet van hout. Dat volck van dit Eylant is van schepē te maken een so subtylen volck/ dattet wonder is/ ende so goede Swemmers int water/ als goede constenaers werckelicke vueren te maken.

De wooninghen ende huysen int gantsch Eylandt zijn ghemuert/ maer niet seer hooge/ Den meestendeel van de selue zijn bedeckt met schelpen van Tartaruca.

Lodewijck Vartoman van Bolonia/ heeft in deser stadt gheloofweerdich twee Tanden van Elephanten sien wegen: so dat sy woegen/ 335. pont. Ende daer zijn Slanghen veel grooter dan tot Calicut.

Van dit Eylandt ist drie duysendt Mijlen weechs tot Carnau/ ende voorder nae Calicut.

Van het Eylandt Bandan/ waer in de Muscaetnoten ende Folien wassen.

VIer hondert mijlen van dat voorghemelde machtich Eylandt Samatra oft Tabrobana (waer af noch veel te segghen ware/ wiese al doorreyst hadde) is het Eylant Bandan/ onderweghen liggen byde 20. Eylanden/ eensdeels ledich/ eensdeels met volck bewoont. Maer dit Eylandt Bandan is seer ongheschelt ende onnut/ wtghenomen de Noten ende Macis/ dat is Muscaetbloesem die daer wassen. Dit Eylant heeft om hem begrepen byde drie hondert mijlen/ Dat landt is meest leeghe ende effen/ sonder Coninck/ Gouuernateur ofte Regeerder daer in/ dan alleen sommighe Boeren/ onwetende als dat Vee/ de welcker Huysen van hout ghemaeckt/ seer slecht ende leeghe zijn. Haer cleedinghen zijn hemden ende schoenen/ sonder pet opt hooft/ sy hebben lanc hayr/ breede aensichten. Haer ghelooue is als tot Calicut. De boeren aldaer henlieden ghelijck ende ghelijckformich in alle dinghen/ nochtans cleynder van persoone/ ende witachtiger. Den stamme ende boom der voorghedachter Noten is ghelijck eenen Persenboom/ oock van Bladeren ende hoochde/ maer de tacken zijn ghedronghender in malcanderen/ ende eer de Note rijp oft volwassen wordt/ so staet sy inde Macis/ (dat is inden bloesem) als eenen knop inde Roose/ ende als de Note rijpt/ so voecht haer de Macis (dat is de bloesem) daer toe/ ende omvangt de Note/ ende wordē dan in September afgelesen/ ende de Macis oft Muscaetbloesem (datmen Folie noemt) vande Noten ghescheyden oft ghelesen.

Een yeghelick in dit Eylandt mach die nae zijn behagen af breken/ waer/ ende hoe hy wil/ want alle dinghen zijn henlieden ghemeyn.

Aen de voorghemelde Boomen en doen sy gheenen arbeyt met allen. Dese Noten worden wtghemeten ende vercocht nae een mate/ dat weecht sessentwintich pont/ ende dat wort om eenen haluen Carlin ghegeuen/ dat is een munte ghelijck tot Calicut/ By haer en houtmen gheen Recht/ want dit volck is van heimseluen so grof eñ slecht/ dattet van onrecht doen niet weten en wil.

Van het Eylandt Monach/ daermen de Gariofoli oft Cruytnaghelen vint.

SEuen ghelucckighe dachreysen ter zee heeftmen van het naeste Eylandt Bandan te varen in dat Eylandt Monach/ cleynder dan dat voorgaende/ met boosen onuernuftighen volcke beset/ van ghelooue ende zeden ghelijck het voorgaende Eylant/ maer veel snooder volck/ wit van verwe/ swerter aen de siele. De Grooffenaghelen wassen oock in meer cleyn Eylanden daer by ende daer ontrent ghelegen/ maer ledich ende volckloos/ men vaert wt dit Eylant daer ter tijt alsmen de Naghelen afneemt.

Desen

Deſen boom heeft de ghedaente eens Buckbooms by ons/alſo gedoſcht ende dicke. Maer de bladeren gelÿck de Caneelen oft Rieden tot Zailon. Als de Gariofili rÿp zÿn / ſo ſpreyen ſy doeck daer onder / ende ſlaen de nagelen met Rieden af/ op de ondergheſpreyde deckſelen. Dat landt is daer ſeer leeghe/ alſoo datmen de Sterre Tramontana ghenaemt/niet meer geſien en can. De weerde der Nagelen in dit Eylant is bycans om dubbelt ghelt/oft noch eens ſo diere als de Muſcaetnoten/alſo/datmen ſeſentwintich pont om eenen heelen Carlin geeft/ altemael nae de mate/ want dat volck en verſtaet hen op gheen ghewicht/etc.

Van het Eylandt Bornaÿ.

BYde tweehondert mylen van Monach het Eylandt/ ligt het Eylant Bornaÿ/die Inwoonders zÿn eerbare verſtandighe lieden/ meer wit dan bruyn.

Haer cleederen ende hemden zÿn van boomwolle. Sommighe draghen roode Bonetten. Daer houdtmen ſeer goede gherechtichey dt/ Van daer brengtmen oock den Camphora/ aldaer waſſende / ende is een Gommi eens booms.

Van het Eylandt Giaua/ oock haer Ghelooue / zeden ende leven aldaer / ende wat daer waſt.

VYf dachreyſen teghen het Zuyden ter zee / coemtmen met goeden wint in het Eylant Giaua/ die op dander zÿde tegen het Noorden
Dach vier stondē lanc. een Prouintie heeft /daer den dach niet meer dan vier ſtonden lanc en is/ſo cout/ dattet nerghens op aerden couder zÿn en ſoude.

In dit Eylandt zÿn veel Coninckrÿcken/ van ongelÿcken gelooue/ Sommige ſtemmen met die van Calicut/ ſommighe ander Afgodiſten aenbidden de Sonne/ſommighe de Mane / een deel de Oſſen/ ende een groot deel van dat volck aenbidt dat hen eerſt te ghemoete coemt.

Aldaer vindtmen oock de alderſchoonſte Smaragden die op aerden zÿn / oock gheuender ſommighe wateren veel goudts wt/ ende men maeckter dat Coper wt de gheberchten met grooten hoopen / dieſghelÿcks veel wilde Sÿden/ Koren gelÿck in onſe landen/ waſt aldaer oock met hoopen ende ouervloedich/ende alle vruchten gelÿck tot Calicut / Oock machmen aldaer hebben een goede volcomenheydt van alderley vleeſch.

Gheen ghetrouwer volck en ſouder op aerden zÿn /dan op ſommige plaetſen deſer werelt oft landts. Sy zÿn van perſoone ghelÿck wy/ van grootte ende lengde / breede aengheſichten/bruyne ende groote oogen/de neuſen breet ende plat/met langhen hayre.

Alderley vogelen hebbender een ander maniere dan by ons/alleen Pauwen/ Torteldupuen ende Rauen ghelÿcken haer ſeer met de onſe. Aldaer is goet recht. Sy gaen ghecleet onghegordt met wÿde cleederen/den meeſtendeel van Boomwolle ende Kamelot. Sy gebruycken weynich gheweers/want ſy leuen vredelic ende broederlick / alleen die ter zee varen hebben Hantboghen/een deel ghebruycken langhe Rieden/waer door ſy ghefenÿnde Pÿlen ſchieten / ende hoe weynich ſy eenen daermede bloeyende maecken: ſoo en can hy nochtans niet gheneſen.

Aldaer en heeftmen gheen Buſgheſchut / ende ſy en laten oock gheen maken. Haer eten is Rogghen broot / vleeſch van Caſtrons ende Herten / maer gheen Swÿn / Daer nefſens eten ſy Viſch ende Vruchten / die ſy ſeer goedt hebben.

Hoe datmen op ſommighe plaetſen deſer Eylanden / de Oude Menſchen vercoopt om te eten.

SOo onghelÿck als dit volck in Ghelooven verſtropt is / ſoo onghelÿck zÿn ſy oock in haer zeden/dat achten veel dat ghetrouſte ende onghetrouſte/ vriendelÿckſte ende onvriendelickſte volck te zÿn/Want in dit Eylandt vint- Menſchen wordē vercocht ende gheten.
men ſteden ende landen daermen de oude afghearbeyde lieden (die niemandt meer nut en zÿn)ter merckt ſtelt om te vercoopen/ende dat doen de ſoons oft naeſte vrienden / op dat hy ghedoodt zÿnde / ghecoockt ende ghegheten worde/want ſy achtent voor onbillick dat ſulc goedt vleeſch den wormen te deele worde/ende houden ons daerom voor grouwelick ende onbermhertich / dat wy de doode lichamen inde aerde begrauen. Item wanneerder alſchoon een Jonck menſch in een cranckheyt coemt/datter gheen beteringhe aen te hopen en is / ende dattet ſommighe vernuftighe dunckt dat hem niet meer te helpen en ſy/ ſoo en verwacht Vader/ Moeder/ Broeder ende Suſteren niet tot dat hy van ſelfs ſterft: maer ſy dooden hem/ ende eten dat lichaem ghecooct zÿnde / oft vercoopen hem (ſo men ſeyt) aen Slachters ende Vleeſhouwers/ op dat hy ghemeſt zÿnde/ghegheten worde. Dit Eylandt ligt ſo leeghe int lant dat de Sonne aldaer eerſt des middaechs opgaet/ende op de ſlincke handt recht als een Sphera oft Aſſe maeckt/meer dan een ſpanne/ ſo dat het alſo te rekenen/ſchier onder ons lant ende aertrÿck ligt.

In deſe Eylandē moeten op ſommige plaetſen de Schiplieden ende vreemde aencomende Cooplieden des nachts in de ſchepen ligghen/ daer toe oock waken/ dat ſy niet oueruallen/ gheuanghen/ in ſtucken ghehouwen/ ghecooct ende opghegheten en worden.

In dit Eylandt cooptmen Smaragden/geſneden Jongelingen/den welckē inder Jeucht beyde Nieren ende mannelicke Roede wtgheſneden is/ſomtÿts eenen om hondert Bardei/ diemen in ander landen / tot eeuwighen dienſt vercoopt/ende ghecocht voert/ende aldaer zÿn Cooplieden die anders gheenen handel en hebben dan met deſe knechtkens/die ſy tot op vÿfthien oft achthien Jaren opuoeden / ende alſdan verhanteren.

Dit is op veel plaetſen een ouer cout Eylandt. Het ſouden oock gheloofſÿck ontrent dit Eylandt Giaua/ ende om dat Eylant Sumatra oft Taprobana/ byde acht duyſent Eylanden ligghen/alſoo als die landtſlieden ende ſcheeps Patroonen/ den Eerntueſten oft Eerweerdigen/ ſtrenghen/ bouen alle andere wÿtueruarenen Riddere ende landtreyſer/ Lodouick Vartoman van Bolonia/geloofweerdich bericht hebben.

Sommighe ghemeyn gebruycken in India/ oock der Heydenen Pater noſter.

TOt Calicut ende ſchier in gheheel India is een ghewoonheydt / acht oft thienmael des daechs te eten/ in ſulcker voegen ende manieren als voorſeyt is / de aelmoeſſen blaſen ſy met eenen Horen wt / ende gaen altÿdt haerder vele met malcanderen/ de gheueynſtheyt ghelt vele by henlieden / wie hem ſeluen aenneemt willich arm te zÿn ende gheen vleeſch en eet/ hem vande lieden ſcheyt/ gheen ghelt en neemt oft en aenroert / dien houden ſy voor Heylich / ende beuaren tot hem / cuſſen hem de voeten/ nooden hem dickmaels in haer huys / om dat ſy van zÿnder teghenwoordicheydts weghen gheheylicht te worden meynen.

Op veel plaetſen is de ghewoonheyt/dat op de Kerck-

de Kercktorens sommige van hare Priesters gheordineert worden / bysonder byde Heydedenen/ die daer op met luyden geroep roepen/ ende beroepen dander inder stadt totten ghebede inde Muschea/dat is in haer Kercke. Dese Priesters houden inde vergaderinge de vingheren inde ooren / ende bidden den volcke dit haer ghebedt / dwelck by henlieden soo gheneyn is / als by ons den Pater noster: Groote Godt / grooten Godt / coemt totter Kercken / coemt totter Kercken / coemt om Godt te louen / Godt is groot / Godt was ende is / Machomet den Bode Godts sal wederom verrijsen. Sy staen tot dit ghebedt al nae eenen reghel/ als aen een snoer/ ende der seluer reghelen zijnder vele/daer na datter veel volcx by malcanderen is / met dien wast hem haren Pape: wel ghewasschen zijnde beghint hy een ander ghebedt inde teghenwoordichept van al het volck te spreken. De boose Pocken regneren oock geweldelick by henlieden/ machtiger ende fenijnigher dan by ons / van Calicut wel drie duysent mijlen daer achter / ende voorder inwaerts. By haer zijn oock Toouenaers/ die de fenijnighe Slanghen besweeren / die andersins van haren bete sonder alle hulpe steruen moeten.

Heydenen Pater Noster.

Van een merckelicke scheeps Orloghe der zee/der Christenen eñ Heydenen des Conincks van Calicut/met den Coninck van Portugael.

Anno duysent vijf hondert ende sesse trock den Coninck van Calicut met sommighe ander Coninghen nae Cannonor / teghen den Coninck van Portugael met twee hondert ende thien schepen/onder welcke vierentachtentich groote Nauen oft Hooftschepen waren / wel toegherust/ ende met volck beset/ met veel besolde Heydenen wel ghewapent/so dat eenen hadde mogen duncken datter een geheel wout op de zee henen voer/daer teghen en hadde den Portugaloyschen Stadthouder des Conincks (ouerrast zijnde) niet meer dan elf schepen daer teghen toegherust onder welcke twee Galleyen ende eenen Pregantin waren. Doen dede den Hooftman een schoon reden totter Ridderschap / Desghelijcks dede een gheestelick Vader int schip der Portugaloysen door een schoon predicatie / die de Ridderschap teghen de vyanden des gheloofs alsoo vermaende dat hen dat herte alsoo ontsteken was/ dat sy de vyanden nauwe verwachten en conden/ den welcken altemael om den Naem Christi wille te vechten / leuen ende te steruen ghelijck galdt / Den geestelicken Vader stelde hē alder voorste opt schip/een Crucifix in zijnder hant houdende/ met dien quam dat groot machtich ghesweerm der Heydenen veel duysenden sterck zijnde/daer henen varende teghen Cannonor/ doen verhief hem een treffen ontrent den middach den 16. Mey/ende een aengrijpē van beyde de partijen/met een sulcke geruysch ende getuymel inder Heydenen schepen nae haer ghewoonte / dat het een wonder te hooren was/ doen quamen de Christenen op een vande schepen der Heydenen/ waer in ouer de ses hondert welgheruste mannen waren / dat ruymden sy haest wt/altemael doorstekende/ so datter niet eenē en ontquam. Het tweede Hooftschip daer de Banieren op staken/ ende de beste Hooplieden in waren / grepen de Portugaloysen oock aen/daer op bleuē doot byde vijfhondert Heydenen/ofter alschoon altijts 15. oft 20. Heydensche schepen van Calicut aen eens Christens schip waren/ so voechde Godt nochtans wonderlicke victorie op der ghenoemde Christenen zijde. Desen hittigen Crijch ende dit bloetuergieten duerde den gheheelen dach. Alle de Heydenen die haer sien lieten eñ op der Christenen schepen quamen/wierden terstont doorsteken. De Christenen riepen als sy emmers somtijts rontsom omringt waren: O Heere Jesu Christe doet hulpe ende gheeft victorie dijnen ghelooue/met dien daer aen vallēde/ Doen spronghen sy in haer schepen/ende ruymdē daer in op wat sy vonden/doorsteken zijnde in de zee ghe worpen/ ende oeffenden een sulckē grouwelicheyt teghen de Heydenē/ dat sy haest byde vijftich schepen der Heydenen groote schade toevoechden/der welcker op desen dach negen oft thien gheheel versoncken wierden / eens yegelicks hant op de Portugaloysen zijde ghedruerde thien oft vijfthien mannen/ diemen aen den Oeuer doot vant/ ende die de zee wtgeworpen hadde. Veel schepen wierden gheuanghen/ onde welcke de seuen rijckelick met specerije gheladen waren / oock een groote schip gheladen met Elephanten/ginck te gronde eñ versanck/ van het gheschut schade ghecreghen hebbende/ maer een goet deel der Elephanten swommen wt opt landt. Also wierden die Heydenen verstroyt op de zee/doen vergaderdē haer de schepen der Portugaloysen wederom. Doen den Hooftman dat sach dat alle schepen wt Gods ghenade noch onbeschadicht warē / so en wasser gheen vyeren / maer sy haesten de Honden nae / die welcke vloden als oft henlieden hondert Nauen op den hals voeren / eñ dien gantschen nacht wert haer naegheuolcht.

Alsoo werdt dit Crijchsvolck der Heydenen gheslaghen / so datter niet eenen wt den Christenen (dwelck wonderlick ende schier ongheloouelick om segghen is) en verghinck noch doorschoten en wert/ maer veel ghewondt: een schip verrasten sy dat wert gheuanghen/ maer die Heydenen lieten haer altemael inde zee tot swemmen/der seluer stackmen so veel doot alsmen toecomen mocht/maer daer waren tweehondert Mannen die 15. tot inde 20. mijlen swommen / ongheloouelicker wijse / by wijlen bouen dwater/ by wijlen daer onder / als de Portugaloysen meynden dat sommighe alreede wech warē/so quamen sy wederom op eens hantboochs scheuts weechs verre van haer/ ende als sy neffens haer quamen / duyckten sy wederom / ende quamen eens ackerslengde weechs eerst wederom te voorschijn / dwelck de Portugaloysen dat grootste wonder was te aensien/hoewel datter oock veel verdroncken/ den welcken het te lanck wierdt/sulcks swemmen en heeft opt niemant ghesien/ende dat om segghen ongelooflick / sy swemden bouen ende onder dwater ghelijck de Eynden. Also quam daer een groote menichte wt / vande welcke men eerst een deel op het landt doorstack/ ende sommighe gheuanghen nam / sommighe haer wederom inde zee lieten. Des anderen daechs vantmen op den Oeuer der zee vanden verslaghen ende verdronckenen 3600. mannen / die wonderweerdige victorie gaf God dē Crijchslieden des Conincks van Portugael tegen die honden ende vyanden des Gheloofs / die ick daerom hier ghestelt hebbe/op dat wy sien/dat waer Godt mede is / dat daer gheen dinck teghen zijn en can/ also beswijcte dat Crijchsuolc des Conincks van Calicut / Godt gheue ons zijnen vrede/Amen.

Een wōder werc Gods.

Twintich mijlē swemmen.

Veel vanden Heydenē seyden: Den Godt der Portugaloysen is een sterck ende goedt Godt/ victorieus/sommige seyden dat sy den Duyuel hadden. Ende wanneer de gheuanghen Heydenen int slot des Conincks van Portugael

by Can-

by Cannonor hoorden luydē/ so vergaepten sy haer/ sprekende: Die trecken haren God/ ende hy spreeckt met haer/ ende als sy niet meer en trecken/ so swijt hy/ ende wanneermen henlieden achter een Misse bywijlen dat Sacrament toochde/ ende hen seyde: dat is der Christenen Godt/ alleen een Heere der werelt/ so spraken sy: Het is waer/ maer wy en kennen hem niet.

Eylanden so men van Cannonor op Portugael vaert.

DAt Eylant Pannani stoot aen het Coninckrijck Cannonor/ het heeft een boos volck/ dat den Stathouder des Conincks van Portugael veel oproeren maeckt. Van Cannonor vaertmen teghen Ethiopiam ouer eenen arm der zee/ byde drie duysent mijlen. Ende men coemt tot een Eylandt Mozambich des Conincks van Portugael/ oock Zaphala/ daer tusschen ligghen veel landen ende lieden/ oock Eylanden/ der welcker namen ick niet al vinden en can. Daer tusschen licht een Coninckrijck Melindi/ oock des Conincks van Portugaels/ van daer dat Eylandt Braua/ Scaturea/ altemael des Conincks van Portugael/ Cumere/ met ses ander Eylanden/ waer af wy bouen ghehoort hebben. Item Cuzin/ het Eylandt Capo de bona speranza/ daer by vaertmen voorby op twee hondert mijlen nae. Op de slincke handt is het Eylandt Sancti Laurenti ende veel andere/ daer sietmen wonder groote Zee Visschen/ als een middelmatich huys ende grooter. Daer nae coemtmen tot een Eylandt Ascensione ghenaemt/ by dit sietmen sommighe Voghelen vander groote als Eynden/ die vlieghen tot int Schip/ om menschen ende beesten te sien/ ende vergapen haer ouer die dinghen van vremdicheyts weghen/ so dat sy haer laten opheffen/ ende geen schouwen daer af en hebben/ het dunckt hen een vreemt dinc wesende/ dat daer menschen voorby varen/ want in dit Eylant en is anders niet dan Vee/ Voghelen/ Wilde dieren ende water. Daer nae ouer sommighe daghen crijchtmen op de Zee een seer schoon landt/ ghenaemt het Eylandt der Hauicken/ ende meer ander Eylanden/ Bicco/ Caruo/ der Bloeme Sint Joris/ Graciosa/ Feyal/ Tertiera/ de welcke altemael den Coninck van Portugale behooren/ ende zijn al seer vruchtbaer ende welbewaert. Daer nae Portugael dat Coninckrijck/ waer in Lisibonia de Hooftstadt is/ een vande beste steden der aerden/ daer hout den Coninck Hof. Van daer vaertmen voorby veel Eylanden eñ steden op Roomen in ons landt.

Eynde des derden deels deses Wereltboecks.

America dat vierde boeck deser Geographye/ van nieuwe onbekende Werelden/ Eylanden ende Aerdtrijcken/ die nieuwelick gheuonden gheworden zijn/ van Aloysio/ Petro Aliaris/ Heer Petrus van Syncia/ Christoffero Columbo/ Alonso/ Americo Vespucio/ Ferdinando Cortesio/ Jambolo ende Ludouico Vertomanno/ den strenghen Ridderen/ Zeeheeren ende Hooftlieden der zeeuaert ende schipreyse der Key. Maiesteyt Caroli v. eñ des Conincks van Portugaels/ &c. Welcke gheuonden Landen/ Werelden ende Eylanden/ eensdeels int Westen/ eensdeels int Noorden/ ende meestendeels teghen tZuyden gheleghen/ tot nu toe van Ptolomeo/ Strabone/ Eudoxo/ Erastone/ oock van Macrobio/ noch ghekent noch ghenoemt oft aenghewesen gheworden en zijn/ ende die noch tot nu op onsen tijdt toe onbekent/ inder duysternisse hebben gheleghen/ gheuonden: wonderlicke/ euenwel waerachtighe Historie/ tijdtcortelick ende nuttelick om lesen/ eensdeels der Keyserlicker Maiesteyt/ eensdeels der Coninckicker Maiesteyt in Portugale/ ende ander Vorsten toegheschreuen.

John Carter Brown Library

Van America het vierde deel der Werelt/ Anno 1497. gheuonden.

AMerica de nieuwe Werelt/ oft dat vierde deel der Werelt ghenaemt/ heeft van haren vinder Americo Vespucio dien Name/ ende en wordt niet onbillick (naedemael sy ouer al met der Zee besloten is) een Eylandt ghenaemt. Maer is Ptolomeo ende ander Oude/ (ouermits haerder wijder gheleghentheydt) onbekent gheblenen. Van Americo Vespucio eerst Anno 1497. (wt beuel des Coninex van Castilien om nieuwe landen ende Eylanden te eruaren ende te vinden wtghesonden) gheuonden/ ende van haerder grootte weghen/ de nieuwe werelt genaēt/ want sy heeft ouer dweersch na de breede 525. Duytsche mijlen. Maer nae de lengde 750. Duytsche mijlen. In dese Werelt oft Eylant gaen de Inwoonders gheheel eñ al naect/ Het een deel daer in zijn grouwelicke Mēschen-eters/ seer goede Schutters/ ende in beyde de geslachten bouenmatē treffelicke goede swemmers/ Sy en hebben noch Coninck noch Heere/ ende en zijn daerom niemant ghehoorsaem dan hen seluen/ de vrome leuen nae de Wet der Natueren/ sy en hebben gheen Yser noch ander Metael/ maer haer pijlen ende wapenen/ wapenen sy met been van Visschen oft ander dieren/ Sy en weten van gheen ander Werelt/ ende en oorlogen oock teghen niemant/ dan somtyts selue onder malcanderen.

Daer is ende wordt een dier gheuonden met eenen

Wonderlic vreemt dier in America.

eenen langhen hanghenden buyck/waer in het zijn Jonghen wt ende in vaet/als syse sooghen wil/so druct zijse daer wt/ ende als sy sat zijn/ neemt syse wederom int lijf. Tot loopen zijn sy de snelste. Haer rijckdommen zijn Edel ghesteenten van menigherley coleuren / costelicke voghelvederen/daer sy haer mede vercieren/eñ sommighe sonderlinghe steenen inde ooren ende lippen hanghende/een milde costuerij volck/ het en houdt noch ten weet van gheen gout/silver oft Peerlen/dan van sommighe steenen die by haer ghevonden worden. Sy zijn oock in veel landen / zeden ende gheloouen ghedeylt/ nbidders Sonne Mane. sommighe aenbidden den Sonne/Mane/ ende den Hemel. Sy hebben slechte huysen / ghemaeckt als een Clocke oft Tente / bouen met Verderen toegghedeckt. Sommighe verbranden/sommige begrauen haer dooden met spijse ende dranck / die sy by haer setten ende begrauen. Sommighe hangen die ghene die in doots nooden metter doot campen / aen een syden oft boomwollen touwe tusschen twee boomen int Wout/ met by ghehanghen spyse / ende verteren dien gantschen dach met springhen ende danssen byden ghehanghen. Sy en hebben gheen koren/ maer wortelen van sonderlinghe boomen malen sy tot meel / ende backent tot broot. Die Eylant oft dese nieuwe werelt ligt aen dat deel der werelt/daer ons Duytschen de Sonne neder te gaen ghesien wort/ also dattet by haer beghint te daghen/ als de Sonne by ons ondergaet/ ende den nacht begint eñ aenbreeckt/ hoe wel dat het in de Mappa Apiani in het Oosten schijnt te ligghen / soo moetmen nochtans die twee eyndē der Mappa: naemelick het Oosten ende Westen tsamen buyghen/ ende tot eenen cloot maken/so openbaret hem/ waer ende hoe het ligt. Maer America heeft veel aenstootende Eylanden / als Parianam/ Isabellam/andersins Cuba ghenaemt/Saygnolam / daermen dat hout Guaiacum (in welckmen de schorftighe lieden leyt) vint. Die Inwoonders ghenieten in de stede van broot/ Slanghen ende wortelen/sy hebben meest ghelijcke zeden ende gheloouen metten Americis. Tegen Hispania inder zee om dese nieuwe werelt/ligghen die Eylanden Archat/ Montana/ Caput de stado/Sinus dulcis aque/Rio grande/Cambales/S. Rochi/ S. Vincentij/Caput S. Crucis/Rio S. Jacobi/Rio de Sancta Lucia. Dander Occidentsche zee is noch heden onbekent. Bouen America ligghen die Eylanden Riqua parua/ Riqua magna de gigantibus/de Brasil/Labonta/ Spagnola. Teghen Affrica ligt Mari Gallante / Todosanctos / Desorana / Degadalupo/ Isabella oft Cuba/ Jañua canara/Carij/Sarmēto magna/ Cartaga/ daer volcht dat Eylant Parias/anders Secuba ghenaemt/ Casta de Mari / Caput de Bonauentura/Sinus Magnus/Parie/Chersonesus/op dander syde is sy noch onbekēt gebleuen. Volcht dat Eylandt Viridis. So veel vande Eylanden Americe.

Vande nieuwe Scheepvaert eñ Werelt diemen ghevonden heeft Anno 1455. ontrent Portugale / den rechten wech teghen het Westen.

ALsoo ghy nu mijn Leser / waerachtighe kennisse der Schipvaerden/ Reysen/Volcken/ Eylanden/ Coopmanschappen / vremde gheloouen / ende veel wonderbaerlicks/ nochtans waerachtichs dincks teghen het Zuyden ende Noorden/aldermeest in het Oostē vernomen hebt: so willen wy het Westen oock besien/ ende Godts wercken daer in met zijn Eylanden/volcken/gewoonhedē/ gheloouen/ eñ wonderwerckē/ voor de hant nemen te beschrijuen.

Anno duysent vierhondert vijfenvijftich/ so seylde den dapperen ende verre ghewandelden Ridder Aloysius/van gheboorte een Venetiaen/ wt verleggin[g]he eñ oncosten des Coninckx van Portugael/ met welbewaerde Galleyen / met prouande oft prouisie eñ ander Crijchsrustinghe/tot alle aenstootenden noodt wel versien/ wech/op dē tweentwintichstē dach van Meerte int voorseyde Jaer vā eender stadt Vincēts ghenaemt/ in Portugael gheleghen/regelrecht teghen het Westen/om nieuwe Eylanden ende landen te soecken ende te eruaren/ ende stelden also haren cours den rechten wech op het Eylandt/ Medera toe/ eñ quamen also onderweghen op den derdē dach/dat is den 25. Martij/ tot hooghen middaghe/ in het Eylandt Porto Sancto/vande voorghemelde plaetse S. Vincentij / by de ses hondert mijlen weechs gheleghen.

Van het Eylandt Portosancto / van haer ghewasch ende gheleghentheyt.

DIt Eylandt is ghevonden Anno 1435. ende met Portugaloyschen volcke beset gheworden/ten is niet seer groot /hout by de vijfentwintich mijlen inden omuanck. Daer in vintmen Koren / Hauer/ eñ Rintvleesch plantenteyt/wilde Swijnen/ eñ Conijnen oft Conicolos/sonder getal. Itē/Draecksbloet/het welcke een Gomme oft Herst is/tot zijnder tijdt wt eenen boom vlietende/welcks vrucht oock seer wel smaect ende goet om eten is / recht als een Kriecke oft Kersse/maer sy is gheluwe. Oock gheeft dit Eylandt seer groote Visschen/Dentali ende Orade. Het en heeft gheen Hauens / maer anders eenen goeden Oeuer / voor winden wel bewaert. Daer is den alderbesten Honich/ende een groote menichte Was.

Van het Eylandt Medera / van haer ghewasch/ aert/ hanteringhe/etc.

DIt Eylandt ligt by de tsestich mijlen van Portosancto / ende alst hel ende claer is / sietmen van de een tot de ander / het is beset geworden/ met Portugaloyschen volcke Anno 1436. voormaels sonder Inwoonders eñ onbewoont gheweest / ende wordt nu gheregeert door de Regenten ende Administratores des Conincks van Portugael / het is ghedeylt in twee Heerschappien / heeft inden omloop ofte omrinck neghenendertich mylē/ende vermach tot inde achtduysent mannē/hondert te Peerde. Ten heeft gheen besloten Hauen/maer anders seer goede Oeuers / het is berghich / ghelijck dat landt Cicilia / maer seer vruchtbaer/ eñ draecht tot ghemeyne Jaren byde drie hondert duysent Stera Korens/ Veneetscher mate/een Stera doet tot inde anderhalf mate by ons/een wtghesaeyde Stera gaf eerstmaels by henlieden tsestich oft tseuentich / nu brengt hy dertich ofte veertich.

Dit landtschap heeft veel goede quelende Rietfonteynen/Item/by de acht cleyn Riuierkens/ die drijuen alderley meulens. Dit Eylandt is rijck van costelick hout/ alsoo / dattet daerom Medera heet/dat is houtrijck/ eñ datmense eerst heeft moeten wtbranden / op dat men daer woonen mochte.

Daer is onder andere eenen grooten handel met berderen/costelick tot alle houtwerck/ dese saechtmen van Cederboomen / van reucke den Cipres hem ghelijckende.

Het ander geslachte noemen sy Naso/ dat is een schoon root hout/ als een Roose/het gheeft seer schoon vaten eñ timmeragien. Dit eylant is gheplant met Zuycker riet/ dat wast aldaer

in groot

in groot ghetal / sy maken ghemeynlick van eenen sode Zuyckers byde vier hondert Centeners. Daer en is nemmermeer gheen rechte coude/als in Cypré oft Cicilia wesen mach/ maer altyt eenen wermen getemperden locht.

Dit Eylandt is totten wijn so bequaem/dat haer stocken meer Druyuen dan bladeren draghen/ daer toe seer groot / byde vier spannen lanc. Aldaer wast oock suyuerlick veel Maluesye/de wijnstocken wt Candia aldaer gebrocht zijnde. Aldaer wassen oock op sommige plaetsen swerte Druyuen/seer goet/van binnen sonder eenighe keernen.

Dit Eylant gheeft oock wilde Pauwen met hoopen/ Item aende Bergen wilde Swijnen/ aldaer hebben oock int eerst wilde Duyuen geweest in grooter menichte / de menschen so onghewoone / dat sy haer voor hen/ als voor ander wilde dieren/niet en ontsetté noch vloden/ sy en waren oock niet ghewoone gheuanghen te worden / waerby datmense met de handen vinck/ oft opt opperste van eenen stock een litse/knoopt oft slinghe maecten/ waer mede dat sy de Duyuen by den hals vaten / ende vande boomen aftrocken.

Wilde Duyuen metter hant geuanghen.

Dit Eylandt is eenen Hof vol vruchtbare nuttelicke boomen/rijck van vleesch/men vint in dit Eylant oock rijpe Druyuen/ inde Passie weke ontrent Paesschen / daer in zijn oock Cloosters der Baruoeters oft Obseruanters orden.

Vande thien Eylanden tot Canaria / ende haer wonderlicke zeden ende ghewassen.

VAn Medera by de drie hondert ende twintich mijlen verre/ stracks teghen het Westen/ligghen de thien Eylanden Canarie/seuen zijnder bewoont / de drie ligghen woest/ wt de seuen zijnder vier van Christenen bewoont/ de ander drie van Heydenen. Den Voorvorst der Christenen is ghenaemt Ferrara/den Coninc van Hispania onderworpen.

De spijse die de Christenen aldaer moghen hebben/ is Gersten broot/vleesch ende melcks ghenoech/ bysonder Gheytenvleesch. Sy en hebben Wijn noch Koren/anders dan datmen daer brengt.

Het een van dese Eylanden is 40. oft 50. mijlen van dander ouer zee / ende ligghen nae den snoer nae malcanderen af/ vant Oosten tegent Westen. Sy hebben weynich vruchten/anders veel goets dincks. Aldaer is een menichte van wilde Eselen / bysonder int Eylandt Ferro. Dese Eylanden heeten met namen / het eerste Lanzaroto/het tweede Forteuentura/het derde Granchamaria / het vierde Teneriffe / het vijfde Giemera / het seste Palma / het seuende Ferro.

In dese Eylanden wast dat costelick cruyt Orisellon/met welcmen costelick Violetbruyn verft op wullen laken/van daer brengtmé ooc dat goet leer/Corduaen ghenaemt / Item seer goede kesen. De Inwoonders van dese vier voornaemste Eylanden/heeté Canarij/in spraken also onderscheyden/ dat deen dander weynich verstaen can. Gheen van dese Eylanden en heeft eenighe gemuerden plaetse/ maer enckel Dorpen in gheberchten / maer sy hebben vaste Hauens ende Doorganghen/goedt voor allen noot ende aenloop / alsoo/ datmense niet eer / dan met hongher int langhe beoorloghen en mochte. Het cleynste onder dese en heeft niet onder de tneghentich mijlen wijt eñ lanck omringt. Maer die drie Eylanden / in welcke de Heydenen woonen/ zijn grooter/ende veel bet beset. Canaria houdt in haer by de acht duysent menschen. Teneriffe vermach byde vijfthien duysent menschen. Palma heeft seer weynich volcks / maer sy en zijn niet soo seer van menichte des volcks/ als van weghen geleghentheydts der plaetse / teghen de vyanden soo trotsich ende onouerwinnelick / datse niemandt noch onder de ghehoorsaemheyt ende het Iock der Christenen heeft moghen bedwinghen.

Palma is een soo hooch Eylandt alsmen op Aerden vinden mach / dat canmen/alst hel ende claer weer is / tot inde twee hondert ende vijftich mijlen weechs verre sien / want den hoochsten spitze van dit Eylandt is recht als een Diamant/ende brandt altijdts / den voorghenoemde spitse is by de tseстich Italiaensche mijlen hooghe. Wie in dit Eylandt ghegheweldichste is/ die is haer Vorst. Sy oorloghen oock somtijdts onder malcanderen/ haer wapen zijn cromme Kodden / steené ende Koluen / sommighe maken voor daer aen eenen scherpen hooren voor een ijser / daermede vermoorden ende steken sy malcanderen / sy en hebben gheen ander Wapenen / gaen gheheel ende al naect wtghenomen sommighe die haer met twee Gheytsuellen bedecken / een voor / de ander achter af ghehanghen. Sy hebben haer eyghen daer toe ghemaecte salue / daer sy haer mede smeren / ende groue huyden teghen die coude gheerijghen / hoewel datter van dese weynich aldaer is/want sy strecken haer tegen het Zuyden.

Sy en hebben gheen wooninghe noch huys met allen/dan ghegrauen gaten ende holen inde berghen. Gheytenmelck ende vleesch/Item Ghersten broot is haer voetsel/sy hebben oock oueruloet van sommighe goede vruchten / sonderlinghe van Vijghen. Sy brenghen haer Hauer inden Meerte ende April in. Sy aenbidden menigherley Teeckenen des Hemels/ sommighe de Sonne / de ander de Mane / met haer eyghen Ceremonien / waer af langhe te segghen ware. Sy nemen so veel vrouwen als sy willen / euenwel en beslaept niemandt zijn bruydt/ ten sy dat sy den eersten nacht te voren by haren Vorst geslapen hebbe/ die moet haer den maechdom nemen / dat is den bruydegom ende oock der bruyt een groote eere. De Christenen wt die vier Eylanden / oueruallen dese drie dicmaels onuersiens by nachte/ ende roouen haest sommighe gheuanghen / daer mede op het Schip ende wech/die vercoopen sy naemaels in Hispaniam oft elders / tot eewigher dienstbaerheydt op der Zee/ maer ist datmense daer ouer betrapt/so en dooden haer de Heydenen niet/maer nemense gheuangen/ ende moeten haer Geyten villen/ steken/ eñ haer vleesch houwen/dat is een seer oneerlick handtwerck by henlieden.

Landtvorst neemt alder Bruyden maechdom den eersten nacht.

Als een nieuwe Vorst int Regiment treet/so ist een ghebruyck / dat hem altijdts eenen den nieuwen Regent ter eeren ende triumphe/ willich inden doodt begheeft/ dan treckt de gantsche Ghemeynte buyten in een dal/so staet den Waghehals op eenen hooghen steylen Berch/ ende bedrijft daer op sommighe bootsen ende woorden den Vorst ter eeren/met eerbiedender ghebaren/ende stort hemseluen int dal/soo dat hy in stucken valt. Naemaels is den Vorst schuldich de vrienden des verstorué veel goets te bewijsen.

Dinwoonders van dit Eylant zijn oock seer costelicke goede Springhers. Sy springen op de berghen ghelijck de Gheytkens ende Bocxkens/baruoets / van deen Clippe tot dander / dwelck een wonder te aensien/eñ schier ongheloofliick is. Oock worpen sy groote steenen

schier

schier waer henen sy willen/ so crachtich dattet te verwonderẽ is. Sy hebben wõder groote stercte/ende zijn in somma de alderdadichste lieden tot werpen/springen/worstelen/etc. dat eenẽ in mijn tegenwoordichept wilde met drie ander wedden/als dat hy elcken twelf Citronen geuen wilde/ende dat hijder voor hem oock twelf hebben wilde/ende dat sy acht oft thien schreden van hem staen souden/ soo wilde hijse al treffen oft gheraken / ende met niet eenen missen/ende dat ghenen van haer hem anders soude gheraken/dan in zijn hant/ende hy wilde die worpen altemael metter handt opuanghen/maer niemant en wilde met hem wedden.

Ghelijck de onse somtijdts gheschockierde cleederẽ draghen/also laten haer dese somtijts als sy proncken willen / aen het lijf verwen/ met sap/gruen / root ende geluwe / dat is by hen een weluoeghen.

Vande plaetse Capo Biancho/ Arzin/ende Cori/drie onbewoonde Eylanden.

BEneden Canaria by de seuen hondert ende tseuentich mijlen /light dat woest leech Eylant Capo Biancho. By de vijftich mijlen onderweghen by Canaria/ligt Arzin/daer by ligghen oock de drie ander Eylanden / Biancha/Garze ende Cori ghenaemt.

Daer is oock een woest gheberchte Sarra ghenaemt / dat aen sommighe eynden ouerdwers/tot inde vijftich oft tsestich dachreysen te peerde lanck is/ allesins wit sandtachtich ende drooghe / oock beneden een drooch effen lant/ontrent dese Contreye ist oock periculeus te varen/men vaert daer na het Dieploot inder handt ouermidts des waters aen ende toeloop.

Beneden Capo Biancho bet binnen in / by deses dachreysen/teghen Carmelio/light een plaetse Hoden genaemt/vanden Arraben bewoont/dese drincken melck vanden kemelen / ende leuen van daepen ende gerste / sy hebben oock seer cleyne koeyen ende geyten/by de onse te ghelijcken. Machomet is haren Christus ende Prophect . Sy gaen altijts in deser woestijne herwaerts ende ginswaerts/ende reysen oock in het tweede Moorlandt / sy en blijuen op gheen plaetse. Sy voeren oock koper ende siluer wt Barbaria op kemelen / die sy plantept hebben/na Tanbutu ende ander plaetsen der Moren/ende brengen derwaerts gout ende ander ware. Dit zijn bruyne lieden/ sy draghen aent bloot een witte cappe tot aenden nauel/ghelijck als in onse landen de corte mantelen. De vrouwen dragen eenen witten tsop int hayr/ de mannen draghen tuyten opt hooft/op Moorsche maniere. Alsoo zijn ooc haer vrouwen ghecleet / altemael sonder hemde/vandẽ nauel nederwaerts geheel bloot ende beruoets. Daer vindtmen menichte van leeuwen ende leoparden/ ende struyssen / der welcker aert ick dicwils ghegheten hebbe/ sy zijn seer goet ende costelick.

Derwaerts in dit Eylant comen Jaerlicks schepen van Portugael/ende handelen met dese Arabiers met peerden / Die voeren sy namaels in Moorlãt/de welcke hen 8.10.oft 12. slauen/na dattet peert costelic is/weert is. Sy brenghen oock daer in zijden laken / tot Granata in Portugael ghemaect. Wt desen hoeck brenghtmen alle Jaer by de duysent slauen. Daer springẽ de Portugaloysẽ altijts snachts wt op het lant/eñ bespringen sommige dorpen ende visschers aldaer/wech voerende wat sy aencomen ende crijghen connen/ beyde mans ende vrouwen/dat bedrijuen sy op veel plaetsen / van Capo Biancho / tot aent Rijck Senega.

Van het Rijck Senega ende Arzin/ ende der seluer Inwoonders/ zeden/etc.

INt rijcke tot Senega is een volck/ Azenagi genaemt/ meest bruyne lieden/sy leuen van Hirsch/gerste/daepen / ende kemels melck/ tzijn lieden van seer weynich spijse. Sy vanghen die van Portegael / ende vercoopense in Moorlandt / dat zijn hoochgeachte slauen. Dese dragen altijts eenen doec om thooft ghebonden/dat gaet onder de ooghen ter haluer neuse/tot ouer den mont af/ sy verghelijcken den mont ende neuse/den aers ende billen/ segghende datter vuylichept wt den neuse/ende boosen aessem wt den mont gaet / waerbymẽ haer/als ander oneerlicke plaetsen/ altijts behoort te bedecken / dese plaetsen en laten sy nemmermeer sien/dan als sy etẽ. Den rijcsten onder haerlieden is haren Vorst opghewor-pen.

Den monde ende neuse den aers geleken.

Het is een leughenachtich/leech/diefachtich volck/ende so grootẽ verraders alsmense ymmers gheuinden mach. Sy hebben een te samen geloopen swert gecrolt hayr/dat smeren sy dagelicx met visch traẽ/dwelc bijster stinct/ dat is dan een groote weluoeghelichept ende balsem reuck by henlieden.

Vette vrouwẽ/met lange groote mammen/ zijn by haer hooch geacht. Wãneer de maechden seuenthien oft achthien Jaer out worden/ so breectmen henliedẽ de borst met eenẽ slach/ also dat sy nederwaerts hangen/ sy trecken eñ voeghense in alle manieren na de lengde. Als sy onse zeylen aensiende wierden/ saghen sy de schepen voor groote voghelen met witte vleughelen aen/die erghens van vreemde plaetsen derwaerts vloghen/ soo gheheel onghewoon waren sy doen ter tijt de lieden ende Schipuaert. Als wy dan om te rusten/somtijts de seylen streken/meynden sy dat de vogelen waren neder gheseten / sommighe dattet groote visschen waren/die haer alsoo om hooghe lieten / sommighe meynden dattet waren ghedrochten/ Fantasmata ende bedroch/ende cregen daer af groote vreese.

Vette vrouwen met groote langhe mammen hooch gheacht.

Als sy nv gewaer wierdẽ/ dat wy menschen waren/vraechden sy ons/wat dat voor een creatuere ware/die ons so behendich ende trouwelick droech/ende ons so ghedueldelick een so verren reyse in cleynder tijdt voerde / meynende dat de schepen leuende Creatueren waren.

Veerthien dachreysen van Tanbutu / light een Eylant Tagasa ghenaemt/maer na Melli by de dertich dachreysen/aldaer laden de Arabers van Gambili ende Azanagi een groote somme souts/dat voeren sy door Tanbuti na Melli/waer in een soo onmenschelicken hitte is/ende alle voederinghe den dieren alsoo contrari/datter schier gheen vieruoetich dier in en is/ende gheheel selden blijft/oftmense alwel daer in brenght/ oock vanden Arabiers selue/ (de hitte nochtans eensdeels ghewoone) steruender vele vander hitte aldaer/ ghelijck ooc tot Azanagi.

Dese Eylanden ligghen inden Circkel des Zuyden/daerom is aldaer dach ende nacht altijt ghelijck. Daer draghen sy al haer ware ende coopmanschap tot zijnder bestemder plaetse op thooft/want daer geen kemel oft ander dier leuen en can. Het sout gebruycken sy wonderlic/om het bloet te veruerschẽ voor de hitte.

Dach ende nacht altijts ghelijck.

Wanneer nv een yegelic Coopman met zijn

dienaers/dat sout heeft op zijn plaetse ghedragen/ so schudt elcx Heeren ghesin oft volck het zijne op eenen hoop/ende teeckenent met zijn merck/ende trecken dan een halue dachreyse van daer/alsdan comen in haer afwesen/ een gheslacht van Moozen/die niet en spreken noch haer sien en laten/wt een Eylant aldaer/ dese legghen soo veel goudts neffens elcken hoop/als hen dunct dat sy betaelt zijn/dan varen sy wech/ende latē beyde dat gout ende sout ligghen / op des vercoopers welbehaghen/ dan trecken de Coopliedē die halue dachreyse herwaerts/behaecht hen dē coop / so nemen sy het gout/ende laten het sout ligghen/en behaecht hy hen niet/so laten zijt beyde liggē/ofte heffen haer sout op/ende latē haer gout liggen.

Coopliedē handerē sonder spreken.

Desen keur heeft den cooper oock / als hy wedercoemt/ende zijn gout by tsout vindt/soo mach hyder meer toe legghen/op dattet coop worde/oft zijn gout nemē/ende hem zijn sout liggen laten. Opdese wijse hanteren sy met malcanderen / sonder eenighe mondelicke woorden/ dat heb ick Aloysius selue eruaren/ ende eertijts van veel Araebsche Cooplieden ghehoort.

Vanden Keyser van Melli/ ende sommighe Eylanden.

DEn Keyser van Melli/liet eens de voorgenoemde stomme Moozen verwachten/ende als sy dat sout souden halen/liet hy op haer vallen/ende eenen vanghen / op dat hy doch haren aert/vrientschap/ghelooue ende oorsake haers swijgens beuonde ende ondersochte/ met desen sprackmen in menigherley sprake/ maer hy en wilde gheen woort antwoorden/ noch eenich teecken gheuen / als oft hy niet een woort en verstonde / ende sterf inden vierden dach. Waer by dese Keyser noch eenen twijffel heeft/ende onversekert is/ oft den geuangen alsoo herdtneckich ende verhert / niet en hebbe willen spreken / oft om zijns geloofs wille niet en heeft ghedorst / oft of sy gheheel sprakeloos/niet spreken en conden / het welck na de ghedaente des monts wel moghelick is/ want donderste lippe hanght hen ontrent een spanne lanck voor de kinne neder / ghenoech bloetroot/met groote tanden / ende een cleyn opperlippe / dat tantvleesch is oock bloedtverwich.

Slechs om den eenighen gheuanghen ende ghestoruen broeders wille/bleuen sy drie jaer wt/dat sy geen sout meer en haelden/ ooc geen gout meer en leyden / dies de Cooplieden een grooten nadeel/ende den Coninck een groote rouwe creech.

In dit lant der grauwe lieden / oock in het Eylant Arzin/en slaetmen geen Munte/maer in al haer Coophandelen tuysschen ende maughelen sy Waer om Waer/altijt twee dinghen om een/na gelegenthept der saken.

Op sommige plaetsen in Arabia/ gebruyctmen inde stede der Munte / cleyn witte steenkens /diemen voortijts van Venedien na het Oosten ghebracht heeft/de selue vercooptmen na het ghewichte/van die van Barbaria/ghenaēt een Mittigal/dwelc eenen ducaet weecht ende cost/oft daer ontrent.

Het volc dat daer in dese woestijne woont / en is niet eenderley ghesint noch ghemaniert.

De vrouwen zijn eensdeels grau van lijue/ ende zijn ghecleet op Moorsche maniere /van boomwolle. Sommighe draghen mantelkens sonder hemden / ghelijck bouen voormaels aen gheroert is.

Haer ruyterije is meest op der Mozen maniere.

Ten reghent op dese plaetsen niet meer dan drie maenden/ namelic de Oogstmaent/September ende October. Ghemeynlick ouer drie oft vier Jaren openbaert daer een groote menichte Sprinckhanen/die vlieghen so dick inde locht/dat sy den sonnenschijn ophouden/so langhe tot sy voorby vlieghen. Sulcx sietmen by de twelf mijlen weechs oft verder/het welc te sien wonderlick/ende schier onghelooueli is/maer is soo waer/dat ickt met mijnen ooghen ghesien hebbe/ende waer dese nederuallen/daer verderuen zijt altemael/so datter niet onuerteert en blijft. Waert dat sy alle jaer in sulcker maten quamē/so en mocht aldaer niemandt woonen.

Somtijdts vallen sy in de Zee met eenen storm/ende alse de Zee wtworpt/maken sy een sulck ghestanck/datter ghemeynlick een pestilentie wt volcht.

Van swerte ende grauwe Moozen / ende haer vruchtbaer ende onuruchtbaer Landen.

VAn Capo Biancho/tot aen de Riuiere Rio de Senega / die de swerte Moozen vande grauwe van Azanagi / ende haer vruchtbaer ende onuruchtbaer Landt scheyt / is drie hondert ende tachtentich Italiaensche mijlen.

Nv dese riuiere is somtijdts by zender mijlen breedt/ende loopt alle ses uren aen ende af/ so dat sy tot inde tsestich mijlen breedt wordt/ daerom quaet ende bouen maten periculeus daer op te varen oft te schepen is. Ende het dunct my doch een seer wonderlick dinck te zijn/datter ouer dese zijde der riuiere/een gheheel goet groen vruchtbaer lantschap is / vol boomen ende vruchten/met seer groote/swerte welgheformeerde lieden beset / ende dattet nochtans ouer ghene zijde der riuiere cleyn grauwe lieden zijn / ende een onuruchtbaer drooch landt. Sommighe segghen dese riuiere sy eenen arm vander Riuiere Nilo / die dat gheheel Moozenlandt beuochticht/ gelijckerwijs als den Nilus Egypten.

Van dat Coninckrijck Senega/ende Capouerde/ van haren Coninck/zeden/ leuen/ende desselfs wijuen.

SENEGA is dat onderste ende eerst Coninckrijck in het neder Ethiopia/ een seer leeghe landt / ouer die riuiere tot aen Capouerde / ist byde vier hondert Italiaensche mijlen/dwelck dat hoochste lant is in deser gheleghentheydt. In dit landt zijn veel cleyne Vorsten /maer den Hooftuorst ende Coninck wordt van dese ghecoren/van edelen gheslachte/ende blijft so langhe Coninck/so lange alst den Vorsten behaechlijck is / dickwils sterckt hem den Coninck / ende beschudt hem met vremder hulpe/nochtans staet hy altijdt ghelijck den Soldaen tot Babylonia in sorghe / afgheset oft verdreuen te worden/van zijn eyghen lantuolck / want gheenen en isser beuesticht.

Desen Coninck en heeft in al zijn lant geen stadt/maer Dorpen met stroohuysen. Dit Coninckrijck en is niet groot/ten heeft niet ouer de twee hondert Italiensche mijlen om hem begrepen/oft een weynich voorder.

Dese Coninck en heeft noch Rente noch Schattinghe/ende anders niet/ dan wat hem de Heeren van desen lande wt vrijer wilkeur toeuoeghen / op dat sy hem vereeren ende te vriende houden. Maer sy en schencken hem gout noch siluer/maer alderley corē eñ vleesch also zijt hebbē/ooc moes ende cruyt/in sulcker voeghen behelpt hy hem. Zijnen bestē tribuyt

ontfanck

ontfanck ende incomen is de roouerije der slauen/inden omloop ende aenstoot zijns lants / van dese verhanteert hyder sommighe in ander Landen/om alderley nootdruft / sommighe moeten bouwen ende arbeyden op zijnen gront ende possessie.

Hoort dit ghelooue elders inder Turcken gelooue

Zijn ende zijns lants ghelooue is Machomets. Dien Coninck heeft altijt ouer de dertich echte vrouwen/der welcker een yeghelick soo veel hebben mach/alst hem ghelust / ende als hy weet te onderhouden. Nv de Coninck en heeft zijn wijuen niet by malcanderẽ/maer hier ende daer sittende in zijn lant/ nu sesse nv thien in een vleck/hy en houdt oock op gheen bysonder plaetse Hof/maer treet van deen tot dander / eñ als hy tot eene coemt/so coẽt haer toe/dat sy hem eñ zijn Hofgesin/van haer Incomen /Renten/ende Cijnsen / onderhoude/ want elcke Coninghinne heeft haer eyghen Possessie/Slauen/Veldt/ende vrouwen staet bysonder/oock haer ghetal vees/vanden Coninck ouergegeuen/dat laten de Coninginnen saepen/het vee wachten/etc. als hy dan smorghens op staet/heeft elck van zijnen wijuẽ die in dit vleck woonen/ toebereydt/ drie oft vier gherichten van vleesch ende visch/so dat alsoo dicmaels tot veertich gherichten toe / vande slauen den Coninck toeghesonden worden / daer mede wil elck haer liefde ende gunste teghen hem aenwijsen/ende tot haer in te trecken aenporren. Zijn volck leeft in gheduerenden honger / dat en eet hem nemmermeer sat. Alsoo leeft dese Coninck sonder voorsorghe der Herberghe ende spijse / hy heeft een goede menichte kinderen/die eruen alle ghelijck /eñ alsser eene beurucht is/so en beslaept hijse niet meer tot dat sy van kinde verlost is. Op die maniere leuen oock ander Heeren int lant/den man is in alder maniere der huyssorghe vrij ende ontsleghen / dese behoort altemael den vrouwen toe/die beschickent metten slauen/eñ richten alle saken wt / bysonder der grooter Heeren vrouwen.

Vanden ghelooue/ zeden ende cleedinghe der Mooren.

DEr seluer ghelooue is/ alsoo ghesepdt is/ Machomets Fantasie / euenwel seggen sy/als sy onse dappere subtylheyt in alle dinghen sien ende eruaren / oock ons vermoghen ende vernuftighe aenslaghen/ ende onse sterckte/dattet is een teecken van grooter liefde Gods teghen ons/ende dat onse wet Gode behagen moet/maer sy en houden dies niet te min/dat haer wet oock wt Godt is/ende verhopen euen soo wel salich te worden als wy. Sy en draghen niet dan een gheytsuel om de schamelheyt/van ghedaente als eenen voorschoot oft broecke/de rijcke dragen boomwollen hemden/niet op die knie/maer wijdt/ende de mouwen tot aende ellebogen/sommige zijn bouen gheheel ende al naect ende bloot /ende draghen alleen een wit cleet voor/ghelijck als eenen schorte/vanden gordel tot op de voeten/ die crijghen veel ploeyen / want een somtijdts dertich oft veertich spannen wijt is / sy hebben achter ghelijck eenen steert / sy vraechden ons/oft wy oyt een sulcken schoonen cleet ghesien hadden/ want dat is eens Vorsten cleedt ende cieraet by haer. Haer vrouwen eñ maechden gaen al naeckt bouen den gordel : vanden gordel af gorden sy een slaeplaecken om haer/ ghelijck een schorte/dat reyct beneden tot op de enckelen/ende beyde mans ende vrouwen gaen altemael beruoets/op thooft en dragẽ sy oock niet dan de tuyten / die sy van haer hayr makẽ. De mans doen veel vrouwẽ arbeyt/als spinnen/wasschẽ/etc. De grootste coude door t jaer by henlieden en is niet so groot als in Italia inden April. Dit volck is gheheel slecht ende ongheschict in die dinghen/ die sy niet in gheduerender oeffeninghe en hebben. Het zijn lieden van veel woorden/ghesp raecsaem ende vriendelick/sy sien de Wtlanders gheerne. Op een nacht oft maeltijt/ twee oft drie /gheuen sy den vremden herberghe ende spijse / sonder eenighe betalinghe/het zijn swerte/maer superlicke lieden/ende wasschen haer/na wtwijsinghe haers gheloofs/dicmaels sdaechs/etc.

Vanden Lande ende rijcke Gambra/ende van haer wapenen ende oorloghen.

DEse Mooren zijn een manlick hertich volc /sy strijden sonder alle Harnas met blooten lijue/teghen haer ghebueren/oft somtijts met malcanderen/ sy draghen slechs eenen ronden schilt / die worpen sy het gheschut voor / ende voeren seer doodelicke Oorloghen/sy schieten met flisschen/die hebbẽ ijsere zincken oft stralen/ Item cleyne spieskens/ ghelijc de schaftkens by ons/ daer mede doen sy malcanderen groote schade/ haer wapenen die sy op de lendenen omgort draghen / zijn ghelijck als eenen crommen haluen Turcxken Sebel.

Sy laten haer seluen eer vermoorden/lieuer dan dat sy vluchtich worden. Sy en ontsetten haer niet vande doot/ende wagent door ende dapper/ghelijck het vee/dat van gheen ander leuen en weet.

Vanden Lande Budomel / zijn Vorsten/Wijuen/Zeden/Hofghesin / Onderdanen/etc. costelicke goede swemmers ende ander wonderwerckers.

DEn Vorst vã dit Eylant Budomel is oprecht ende redelick/in zijn handelinghen/ betalinghen/ende beloftenissen / den welcken oock te betrouwen is/bysonder teghen vremde lieden/den welcken ick Aloysius alle mijn ware op ghelooue toe stelde / ende te coopen ghaf / van welcken ick ten vollen betaelt / ende van wien my veel goedts wederuaren is.

Zijn wooninghe was byde derdehalf hondert mijlen van mijnen wtganck wt den schepe / met welcke ick thuys ter herberghen trock. Hy schencte my onderwegen een Moorinne/twelf jaer oudt / seer schoone / dat sy my soude in mijn camer dienen / dwelck ic te goede aennam / ende ghaf my hondert slauen / om mijn Coopmanschap ende ander dinghen/ tot dat ick nae mijn goet vermoghen betaelt werdt.

Wonderlicke swemmers

In dit Eylant zijn sulcke ongheloouelicke swemmers/dat sy door alle baren ende stroomen/daer perijckel in is /boodtschap loopen/ ende swemmen/ghelijck onse Boden te lande. My swommender twee om mijn groot schip/ dat een goede mijle vanden oeuer lach / met brieuen ghins ende weer/alleen om twee mauile van ten / vande welck een een grootken weert was/ende spronghen int water/dwelck met grooten tempeeste aende berchhouten sloech/ende arbeyde met grooter moeyte door de fortuyne:alsoo/dat den eenen daer aen versaechde/ende ick my haerder vertwijffelt hadde/ende wel in eender ure niet ghesien / doe voeren sy wederom op / den eenen keerde te rugghe den anderen arbeyde daer door /ende leuerden my mijnen brief/ende quam met een antwoordde wederom/ dies ick my niet ghe-

noech verwonderen en mocht.

Nv van die Vorsten / dese en zijn niet rijck van costelicke schatten ofte van ghelde / want aldaer gheen gheldt ofte munte en is / oft wtghegheuen en wort / sy en hebben oock sloten noch steden / enckel dorpen met strope huysen / vee ende Landtsneringhe / het welcke zijn slauen bouwen / maer hy heeft een bouen maten ghehoorsaem volck. Hy en houdt oock op gheen seker plaetse Hof / maer ghelijck de Coninck tot Senega ende Capouerde / een cleyn wijle tijdts voor desen aengheroert / vaert ende reyst hy van deen zijnder wijuen (der welcker hy herwaerts ende ghinswaerts met menichte heeft) tot dander / die onderhout hem ende zijn Hofghesin / soo langhe als hy daer blijft. Een yeghelijcke zijnder wijuen heeft vijf dienstmaechden / tot deselue mach den Keyser oock inghaen / soot hem gheluft / hy heeft oock somtijts neghen wijfs by malcanderen in een Hof / dat is rontsom omschrantst / met groote gheuelde boomen / ende betuynt met sommighe luken sonder poorten / totten wt ende inganck / tzijn seer geyle wijuen / den Coninck en schaemde hem niet met bede te vraghen / oft ick niet maken en conde / dat hy veelder vrouwen man zijn mochte / ende zijn wijuen ghenoeghen / dewijle dat de Christenen veel conden.

Sy zijn seer groote jaloersen / ende en betrouwen haer eyghen sonen niet ouer haer vrouwen.

Altijdts wachten twee hondert Mooren op desen Coninck. Men moet dach ende nacht door seuen houen ende waken / eermen tot desen Coninck coemt / altemael met schanssen / tuynen ende afschutselen gemaect / ende in elck Hof leyt volck / de beste altijts opt voorste ende naeste by hem / dat slechtste volck light int buytenste Hof / zijnē Eeldom / Amptlieden ende Heeren int binnenste.

In elck Hof is eenen grooten boom / waer onder sy inde schaduwe ligghen.

De Christenen betrout hy bet dan zijn eyghen volck / die moghen als sy daer comen / vry tot aende poorte des Coninckx gaen / dies zijn eyghen volck gheen macht en heeft / sonder straffe te lijden.

De Priesters van Azanagi / die hen haer wet leeren / hebben dies oock macht / anders niemandt.

Als yemandt van zijn volc totten Coninck wil / soo moet hy (het sy wiet wil / oock wt zijn ghevrienden) naect ende geheel eñ al bloodt / wtghenomen de broeck ofte voorschoot omme de schamelheyt / op de knien tot hem cruypen / ende het aenghesicht op der Aerden neyghen / altijdt sandt ofte asschen op hemseluen werpende / tot dat hy op drie schreden na voor hem coemt / dan doet hy recht als oft hy hem niet en hoorde / ende spreeckt te wijle erghens met eenen anderen / ten laetsten / soo gheeft hy hem een suerlick aensien / ende gheeft hem antwoorde met twee woorden / Ja oft neen / ende bewijst in somma sulcke grauiteyt / als oft hy Godt selue ware.

Dese ootmoet / sorghe ende vreese zijnder onderdanen coemt daer by / dat hijse om een seer cleyn Exces oft feyl laet vanghen / ende eenen zijn wijf ende kint vercoopt / dwelck sy met grooter gehoorsaēheyt verhoeden. Hy en laet hem oock niet meer dan twee uren den gantschen dach sien / smorghens een / ende tsauonts een / dander brengt hy alleen door / oft met zijn wijuen.

Vanden ghelooue / vruchten / cooren / ende zeden des Budomels / Item drie wonderlicke eyghenschappen eender olie / van groote aderen oft slanghen / ende der seluer besweerders.

HEt ghelooue van desen Coninck met al zijn Rijck / is van Machomet / soeckt dat inde beschrijuinghe der Turckije. Ick aenueerde haer Papen / aengaende tghelooue / inde teghenwoordicheyt des Coninckx / also dat ickse tot toorn beweechde / dies den Vorst loech ende seyde / dat ons gelooue goet was / dewijle dat ons Godt soo veel goets dede / so veel rijcdommen ende sulcke vernuft ghaf. Maer dies niet te min seyde hy / dat sy oock een goet oprecht ghelooue hadden / ende dat hen Godt haer goedē daghen spaerde tot hier namaels / dewijle sy nv niet (teghen ons te rekenen) en hadden / ende dat wy Christenen het Paradijs hier hadden ende besaten / hy meynde / het soude hem hier namaels ommekeeren / ende dat ons Godt hadde ghegheuen in dese wereldt / verhoepte hy / soude hen Godt vergheldenin dander werelt / op dese maniere sprack hy met my / ende der Christenen ghelooue ende wesen / behaechde hem seer wel. Hy hieldt hem / soo ghesepdt is / in alle manieren / ghelijck den Coninck van Senega / bouen aenghewesen. Dit ghebruyck hebben alle Vorsten der Mooren / dat hen haer wijuen een ghetal gherechten / cost ende spijse daghelicks toestellen. Sy eten opter aerden in eenen rinck ghelijck de Turcken / daer af elders / ende eten dickmaels des daechs / maer weynich.

Eenich cooren oft wijn en wast in zijn gheheel landt niet / want het veel te heet is. Ten reghent aldaer in 9. maenden tijdts niet / alleen den October / Januario ende Braeckmaent somtijdts / maer tweederley Hirsch / roode boonen ende Faselen / dit saeyen sy in Julio / ende maeyent daernae terstondt in September / alsoo dat den saeytijdt ende Oogst in drie maendē voleyndt wort. Haren dranck is water / melck oft wijn van palmboomen ghemaeckt / die dese vochticheydt ende dit sap van hem gheeft / desen boom is ghemeyn in desen lande / sy settender vaten onder als den boom loopt. Eenen boom gheeft in eenen dach ende nacht twee tamelicke Couwoorden vol / het is eenen goeden dranck / hy maeckt oock vrolick ende droncken / hy is eerst soet als Mede / ende wort van daghe te daghe serper / ende wordt / hoet hem langher distilleert / hoe beter.

Van desen dranck hebben sy een tamelicke nootdruft / sonderlinghe de principaelste. Dese boomen staen int velt alleman gemeyn / euenwel hebben de rijcke bet de moeyte meer op te vanghen / ende den Coninck heeft oock sommighe verbannen boomen / vande welcke niemandt yet opuanghen en derf.

Item / sy hebben een olie / die aldaer wast / die heeft eenen reuc als een Viole / ende smaect inden mont als boomolie / sy verft ende gheelt de spijse ghelijck soffraen. Groote ongheduerighe ende menigherley slanghen ende aderen zijnder in dese plaetse.

Sommighe zijn fenijnich / sommighe niet. Die aderen zijn twee schreden lanck ende langher / sonder voeten / maer de slanghen hebben beyde vleughelen ende voeten. Men vindt aldaer oock een gheslacht van aderen / die een Gheyte onuerscheurt verslinden. Hier zijn oock groote witte Mieren / de welcke wt haerder natuere de voorseyde aderen sommi-

ghe huysen maken/het aertrijck met dẽ muyslen wtgrauende/van binnen ghemaeckt ende gheschepen ghelijck de backouens / ende die huysen staen also daer/gelijc een schoon dorp/ somtijdts hondert oft anderhalf hondert op een plaetse. Dese Mooren zijn oock seer groote Toouenaers / met de voorghenoemde Dieren / die sy bannen alsoo sy willen.

Men vindt oock tot Senega in dit Moorlant menigherley dieren/de koeyen zijn meest al swert oft wit/oft met dese verwen geschockiert. Leeuwen/Leopaerden/Woluẽ/Reebocken ende Hasen/vindtmen aldaer in grooter menichte.

Daer vindtmen oock by hoopen(ghelijck by ons de wilde swijnen)wilde Elephanten/ in haer gheselschap henen ghaende. Haren aert ende ghedaente vint ghy elders. In dese contreye zijn oock Ziraffen ende Papegayen in grooter menichte/die doen de Mooren groote schade aenden Hirsch / waer by sy haer seer najaghen/sy zijn van menigherley verwen / groen/grau/gheluwe/oft van dese verwen ghesprenckelt / vande selue bracht icker ouer de anderhalf hondert met my in Hispanien/ende ghaf eenen om een ducaet. Item / dit landtschap heeft oock vremde Gansen / van menigherley verwen. Den Papegay bewaert zijnen nest wonderlick voor de aderen/ ẽn hangt hem meesterlijck aen eenen swacken tack / die den ader niet draghen en can. Sy saghen my aen voor een Zeewonder/ ende betastedẽ mijn handen/streeckense oock met speecksel/oft ick van natuere alsoo wit/oft alsoo gheuerft ware/dwelck hen een groot wonder ghaf. Het is een slecht volck van gheneringhe ende cleedinghe in dit Landt. De peerden zijn in hoogher weerden by haer / sy gheuen somtydts om een peert 9. tot inde twelf slauen / want al haer hanteringhe/soo ghesept is/ is waer om waer / sy en ghebruycken gheen Munte met allen. Sy bedrijuen oock groote toouerije metten peerden.

Papegaeys nest.

Vande vrolickheydt der wijuen in desen lande/met singhen/springhen/snarenspel/ende vande rijcken Gambra ende Capouerde.

DAt vrouwenvolck in dit lant/is genoechlijck ende vrolick/ het singht / danst ende springt/nochtans niet dan by nachte / als de Mane schijnt. Sy verwonderdẽ haer van veel dingẽ in mijn schip/ ooc vã het schip/meynẽde dattet eẽ groot dier was/dat ons also droech/ die schietgaten sagẽ sy voor tschips oogẽ aen/ daert mede voorwaerts sach/waert henẽ wilde/ tgaf hem ooc wonder/dat wy ons op der zee alsoo langhe door alle landen wtwaerchden. Ick liet haer eenen scheut wt eender bussen hooren/doen waren sy schier van vreese ghestoruen/ende lijfloos ghewordẽ/ Ick liet hen mijnen Schipper eens spelen op een Portugaloysche sackpijpe/met laken ende frengien vã alderley verwen bedeckt/doen meynden sy/dattet een leuendich dier was / dat alsoo song/als ick seyde/dattet een instrument was van handen ghemaeckt/ende dat ickse hen opgheblasen inde handt ghaf/doen seyden sy/dat dit een hemelsch dinck was / seyden oock dat wy groote Toouenaers waren / ende dattet sonder des duyuels ghedrochte niet en conde toeghaen / dat wy sulcke dinghen te weghe brachten/ende dat wy somtijdts veel daghen seylden/ende gheen aertrijck en saghen/ sy sagen oock een keersse bernen in ons schip/dies sy haer ontsetteden/want sy van anders geen licht en weten /dan van het bernende vyer/ ẽn der Sonne ende Mane/ ende oft sy wel Bijen hebben / soo ẽn weten sy nochtans dat was (dwelck sy wech werpen)niet te ghebruycken/ maer suyghen alleen den honich daer wt / dies ghaf ick hen verstant/ende maeckte haer sommige keerssen/ dies sy haer altemael verwonderden/ende seyden / dat wy Christenen alle dinck wisten. Sy hebben alleen twee ongheschickte Instrumenten / een groote Trommel / ende een Veele met twee snaren / daerop raspelen sy een Boersche melodije.

Van het Eylandt Capouerde ende Gambra/ende drie andere/ oock van derseluer Inwoonderen zeden.

CAPOVERDE leydt oock inden rijcke Senega / ontrent veertich Italiaensche mijlen vande voorghemelde plaetse / waer in ick wtscheepte / daer ist dat gheheel jaer door groen ende Somer. De boomen en laten daer nemmermeer gheen bladt vallen / ouer tgheheel Iaer / ten sy datter te voren een ander wtgheschoten sy / ende dat het jonck het oudt nauolghe.

Al het Iaer door somer.

Dit volck en is niet onderworpen den Coninck van Senega/sy en willen oock gheenen Vorst onder haer lyden / op dat hy hen niet haer wijf ende kinderen om een yegelicke oorsake en neme/ende voor slauen vercoope/gelijc de Vorsten in Moorlandt ouer al te doen pleghen. Dese menschen en hebben gelijck geen Vorsten:alsoo oock gheen ghelooue noch wet. Sy schieten met ghefenijnde pylen/met welcke als sy eenen slechs bloeyende maken / soo moet hy steruen. Gheen Vorst en heeftse oock noch moghen buygen onder zijn gehoorsaemheydt / hoewel dattet dien van Senega dickmaels versocht heeft. Het woonen tweederley volcken in dit Eylant oft lant.

Dat Landt Gambra light oock bet neerwaerts int Moorlandt/onderweghen Capouerde. De Inwoonders bekennen al eenen Godt / ende zijn nochtans int ghelooue verstroeyt. Sommighe Machometisten / sommighe Afgodisten.

Die Moorẽ reysen verre/nochtans in haer landen. Haer maniere is meest ghelijck der Mooren tot Senega/Meyrkatten/Kattebalghen/daermen de Zibeto af maeckt/zijn ghemeyn by haer. Item veel rijs / dies veel by hen wast. Sy eten oock Hondtsvleesch. Elephanten zijn ghemeyn by haer / vande welcke eenen tant twelf spannen lanck is /ende eenen voet drie spannen breedt/ick schickte eenen in Hispaniam na den Vorst tot een present. Dit landt gheeft oock seer groote Vledermuysen. Item/een dier Cabulo ghenaemt / theeft een groot Corpus gelijck een koe/ maer leege voeten/gecloueu clauwen/een hooft als eẽ peert/ het heeft twee groote tanden twee spannen lanck / rechts opwaerts staende als van een swijn.

Hontvleesch ghegheten.

Byde hondert Italiaensche mijlen onder Gambra / leydt een landt ende Eylandt Casamansa ghenaemt/dat heeft zijn eyghen Vorsten op Moorsche maniere/bet binnenwaerts ist altijdts heeter / ende altijdts onuerstandigher/alsoo datse onse Mooren niet meer verduytschen en connen / ende malcanderen niet verstaen en mochten/ op dit pas ẽn waechden wy ons niet verder/ende voeren te rugghe in Portugael.

Een ander Schipuaert Heer Peters van Syncia/eens Drossaerts van Lisbona/ na Calicut/ wat hem ghemoet heeft/ende wat sy onderwegen voor vremde landen ghevonden hebben.

ALS wy tot Lisbona inden name Godts/ om nieuwe Eylanden te vinden wtvoeren/vonden wy ouer sommighe hondert mijlen/twee groote bewoonde Eylanden/ in deen vā deselue clommen wy wt te lande/eñ vonden aldaer der lieden ongheuwoone Moorzen/ die onse Moorzen ende verduytschers niet verstaen en conden / die woonden in ellendighe stroyen huysen/ wy vonden in sommige huyskens pijlaren / daer op eens menschen beeldt/ dwelck haren afgodt was / die sy eerden ende aenbaden.

Doen wy malcander niet verstaen en conden/trocken wy haest weder af/ ende seylden bude vijftich Italiaensche mijlen voorder/ende vonden een lant van haren Vorst Besegue ghenaemt. Bet voort quamen wy op een plaetse die ghanen wy den naem Capodeuerga/gheleghen by de 140. Italiaensche mijlen vande voorghemelde plaetse/het zijn schoon plaetsen/met verre schijnende groene boomen doorplant. Byde tachtentich Italiaensche mijlen bet voorts vonden wy de alderhoochste plaetse/die onse Schiplieden opt gesiẽ hadden/vol schoonder groene boomen / Somers ende Winters/ die ghauen wy den naem Sagres/daer in woonen meer bruyne dan swerte Afgodisten/die daer aenbadẽ beeldenissen van hout/ghescheppen als een mensche/ sy zijn gheheel ende al naeckt/ dan om de schamelheydt dragen sy eenẽ schoot van schorssen ende basten van boomen.

Sy en hebben gheen wapen met allen / want sy van gheen ijser en weten. Sy leuen van Rijs ende van Honich. Item van boonen faselen/sy hebben oock goet koeyen ende geytenvleesch/maer niet veel.

Ouer 6. oft 8. mijlen van daer ligghen twee Eylanden niet seer groot/woest / ontrent dese gheleghentheydt draghen de Inwoonders de ooren vol Juweelen van goude/ oock aenden neuse/beyde mans ende vrouwen. Sommige vrouwen van desen lande hebben ghaten inde lippen van natuere. Bet voorts vonden wy een Riuiere ende plaetse ouer 40. mijlen/ die gauen wy den name S. Vincentij. Daerna by 50. mijlen weechs vonden wy een groen Riuiere/ten eynde aen dese groene Riuiere/ouer 200. ende 4. Italiaensche mijlen/ vintmen een schoon Eylant ende landt / dat hieten wy om zijns lusts wille in onser sprake / dat Vrolick Eylandt/altijdt met groene boomen verciert/ ouer acht mijlen voorts/vindtmen drie cleyn Eylanden onbewoont/die heeten wy de wilde Eylanden.

Roodt lant ende root, water. Voorder wtwaerts vintmen een root lant ende water/dat wy het roodt aertrijck noemden. Ontrent dese contreye is de Zee stormich/om den aen ende afloops wille. Daer aen stoot een cleyn Eylant/die wy om de veelheyt der Segullẽ wille daer ontrent/het Eylandt vanden Stoelen noemden / maer ouer dit Eylant is een groote plaetse / die wy den naem Sint Annam gauen /daeromme dat sy op Sint Annen dach ghevonden was / ouer tseuentich mijlen vonden wy een Riuiere / die benoemden wy de palm Riuiere/vander veelheyt der palmen/die aen dien oeuer staẽ. Daer nae ouer t seuentich mijlen vintmen de plaetse der Riuieren/want aldaer en sietmen niet dan menigherley Riuierkens/ waer mede dat lant beuochticht is.

Maer na 24. mijlen vintmen een plaetse aen eenen berch gheleghen / die wy de plaetse des berchs noemden. Byde ses mijlen van daer light de plaetse Cortese/ daer saghen wy veel vyers op de boomen eñ opter aerden by nachte/als sy onse schip siende wierdẽ/ in verwonderinghe der nieuwer dinghen/ouer 16. mijlen is een groot wout met veel boomen /die stooten tot aende Zee/daer rontsom waren Mooren/die dochten wel toegherust te zijn / met sommighe meskens/scherpe stockskens / daer aen een ijserken / ick en weet niet oft haer pijlen oft lancien zijn/doen saghen wy oock twee Dartsen van leer ghemaeckt. Van dese Mooren vinghen wy eenen/ende voerden hem met ons in Portugael.

Ontrent deser gheleghentheyt openbaerde ons oock den grootsten verschrickelicksten visch/die onse schiplieden eñ wy opt ghesien hadden/die ginck teghen ons schip henen/met groot ruysschen/suysen ende barẽ/ende maecte groot gheruchte inder Zee / ende verhief somtijdts zijn grouwelic hooft / soo dat wy in summa alsoo daeraf verschrickten/dat wy onse seylen weyndẽ/ende hem wten weghe weken/ ende hen verder dan in eender myle weechs noch sagẽ/dien achteden wy al vander grootte als onse groote Galeyen/ oft hooftschepen te zijn/hy hadde een wonderlicke vremde ghedaente met veel vleugelen/dwelc zijn vliemẽ/ vederen oft vinnen moghen gheweest zijn.

Als wy nv byde duysent ende 8. hondert lege nieuwer landen beseylden/ghinswaerts het nieuwe lant dat wy ghevonden hadden / dat noẽdemen Capo de Bona Speraza / dat is de plaetse der goeder hoope/so voeren wy tẽ eynde van deser plaetse/byde 600. lege/daer vonden wy een groote Riuiere / ende een groot Dorp vol Mooren / aen welcker goutrijcker Riuiere sy gout sonder ghetal vonden/ eñ van tselfde ons een goede somme beloefden/so wy een maent tijts by haer bleuen. Maer wy seylden altijt noch voorder/by de drie hondert ende vijftich lege / ende vonden een seer groote stadt / Melinde ghenaemt / met mueren vast gheboudt/ende met halue Mooren bewoont/ noch wit noch swert/ghelijck de Indianers. Aldaer vonden sy seer schoone steene huysen/ op Moorsche maniere ghebout/daer clommen wy wt te lande.

Den Coninck van deser stadt een Mooren sach ons niet ongheerne/ende ghaf ons eenen geleytsman toe /die conde Italiaensch/van deser stadt elders.

Daer nae seylden wy ouer den stroom op eender zijde/byde 700. lege/ende quamen ende stadt Calicut/die sonder den rechten wech om te varen/van Lisibona leyt 3. duysent eñ 800. lege/een lege is 4. Italiaensche mijlen / eñ dat maect 15. duysent ende 200. Italiaensche mijlen/ende soo veel wederom na huys. Die reyse en machmen op dalder minste onder de 15. oft 16. maenden niet volbrenghen. Wy voeren van Lisibona wt den 9. dach van Hoymaent/ Anno 1497. eñ quamen wederom thuys dẽ 20. dach Hoymaent / int Jaer 1499. soo dat wy twee gantsche jaren wtbleuen. Calicut hoe wijt van Lisbona gheleghen.

Tot Calicut is goede gherechticheydt/ende ende borgherlicke Policie /wie eenen met valscher Ware ofte ander listẽ bedriecht/die verliest al zijn coopmanschap/wie yemant steeckt oft ontlijft die is terstont ghespit. Nv vanden lande ende der stadt Calicut / oock van haer ghebruycken/ handelinghen/ghelooven/ etc. Elders in dit derde deel.

Vande

Vande Zeeuaert Petri Aliaris/ des oppersten Hooftmans des Conincks van Portugael/ende wat hy op zijn vaert vremts ende wonderlicx ghesien ende geuonden heeft/ van landen ende lieden.

ANno 1500. schicte den Coninck van Portugael/Emanuel ghenaemt/wt den voorghenoemden Hooftman/om vremde dinghen te eruaren/ende nieuwe landen ende lieden te vinden/ oock om nieuwe Coopmanschap te drijuen. Op den 9. dach van Meerte in het voorsc. Iaer/voer de voorgemelde schipuaert wech/ende seyldē also inden Meerte door het Eylant Canariam/den 22. dach Martij door dat Eylandt Capouerde. Daerna op den 22. dach April/ sagen wy van verre eē lantschap/ tot dat seylden wy / ende vonden aldaer een volckrijck Eylant/met grauwe lieden/ geheel ende al naect ende bloot/ghelijck als sy geboren zijn/sonder eenighe schaemte.

Dese/oft sy ons wel door woordē noch teeckenen verstaen en conden / euenwel als sy onsen goeden wille ghewaer werden/bewesen sy ons veel vriendtschaps met danssen/diensten/ singhen ende van blijschap te springen/sy helpen ons hout eñ soet water nae het schip draghen/ende begonnen met ons te coopen ende te manghelen/ende gauen ons haer booghen om bellen/ende caertenbladen / ende hadden veel tijtcortinghe met ons/ende wy met haer/ drie mijlen vanden Oeuer waren haer wooninghen/derwaerts sommighe vanden onsen met haer ginghen/beutten oft manghelden aldaer menigherley verwen van Pappagali/eñ een wortel / die Igname ghenaemt is (het welck het broodt is / dat dese Arabiers eten) ouer bellen /lappen van laken ende caertebladeren. Het zijn wel gheschicte lieden van lijue/met langhen hayre eñ baerden. Haer ooghschelen ende wijnbrauwen zijn van veel verwen bestreken/ghelijck als een beeldt. Haer onderste lippen zijn vol gaten/ daer in dragen sommighe eenē blauwen steen hangende/sommighe een been als eenen naghel / sommighe eenen groenen steen / alsoo oock de vrouwen/ haer huysen zijn van hout ghemaeckt / van tacken der boomen bedeckt. Sy hebben seer groote huysen/die zijn met boomwollen Netten afghedeylt/soo datter tot inde dertich oft veertich wooninghen in een huys zijn / ende een yeghelick haer eyghen vyerstede / als een groote tente Daer en vonden noch en saghen wy gheen ijser / noch eenich ander metael / dat hout houwen oft snijden sy met steen. Daer zijn sommighe papegaeyen vander grootte eender hinnen. Daer zijn oock menigherley ander schoone voghelen / wt welcker vederen sy haer hoeden maken. Dit lantschap is seer groot/oueruloedich van veel goede boomen / vruchten / visschen/herten / Ignames / ende boomwollen. In dese plaetsen en saghen wy gheen leuende dier/wtghenomen voghelen ende visschen / vande welcke wy daer eenen sagen also groot/ als een Italiaensch voederich wijnvat/ maer ront als een wentelasse / welcken de visschers hadden gheuanghen/hy hadde ooghen als een swijn/cleyn ooghen ende gheen tanden / maer ooren eender ellen lanck/een half elle breet/een steert een elle lanck ende breet / hy hadde een huydt als een swijn / eens vinghers dicke. Op dese plaetse maectē wy een houten cruys/ ende verlieten aldaer twee Mannen / die ter doot veroordelt waren / ende wt ghenade wt den lande versonnen wierden.

Die volck bewees hem / als oft medelijden met haer hadde/ende troostese met teeckenen als sy haer qualick ghebaerden / ende achter ons moesten blijuen. Nv van daer scheepten wy den elfsten dach Mey des voorjaers/stracx op Bonasperantza toe/van deser Zee verder dan twelf hondert leg: gheleghen / daer verscheen ons een Comeet/teghen den lande Arabia/thien nachten na malcanderen.

Den vierentwintichsten dach Mey/vielder eenen so snellen windt aen/die ons onuersiens ouerraste / dat de seylen dweers aende mastboomen quamen / ende in eenen ooghenblick ghinghender vier schepen onder met al het volck/doen verschricten dander seuen schepē/ so dat wy recht als vertwijffelt/haer leuen alreede inde schanse hadden gegeuen/ ende haer tot steruen ouergheghеuen / ende de zee wiert haer in sulcker voegen te verheffen ende te rasen / dat ons docht dat wy bouen aenden Hemel seylden/terstont wiert hem den wint liggende ende veranderende / noch en dorsten wy de Seylen gheenssins den windt gheuen noch toebetrouwen. Also quamen wy in desen storm van malcander / elck schip schier eenen bysonderen wech/ende voeren twintich daghen sonder eenighe seylen.

Vanden Coninck tot Melinde/ Zaffele ende Chillos.

OP den sesthienden dach Julij wierdē wy dat lant van Arabia siende / wy seylden oock na dat Coninckrijck Melinde/daer ghemoetten ons twee Mooren schepen/die spronghen van vreese wt de schepen inde Zee / ende wierpen ooc veel gouts (dat sy van het goudt bergwerck van Zaffale nae Melinde wilden voeren)in de Zee/op dattet ons niet te deele en worde. Also namen wy de schepen ende wat daerin was/het verdroncken oock sommighe persoonen int wtswemmen / bysonder wijfs persoonen.

Doen deden wy haer vraghen/ van waer sy ghezeylt waren/ende wie sy waren / doe antwoorde haren Hooftman / dat hy een Moor was/een Oom des Conincks tot Melinde/eñ hoe dat dese twee schepen met gout eñ volc beladen waren geweest/eñ hoe dat hem zijn wijf ende soon verdroncken warē/inder wtuluchte: doen verschricten wy seer/dewijle dat dē Coninck van Melinde onsen goeden vrient was/ so beschickten wy hem zijn schepen weder/ende al dat wy daerin gheuonden hadden / met groote Eerbiedinghe / sy vraechden ons / oft wy niet eenen Toouenaer by ons en hadden/ die dat gout wt der Zee beswoer? Doen antwoorden wy/ten betaemt den Christenen niet met dese dinghen om te gaen/alsoo quamē wy in corte daghen na Zaffale. Op den 20. dach Julij quamen wy tot een cleyn Eylandt / met cleyne lieden/maer met groote rijcke Cooplieden beset/den Coninck tot Chilloa toebehoorende. Daer rusteden wy/ende namen eenen geleytsman/eñ seylden vā daer stracx na Chilloa/op den 26. dach Julij. Aldaer vonden wy veel Eylanden des voorgenoemden Conincx/ daer quamen wy met ses seylen / dander en wierden niet meer gheuonden / aldaer ist vol gouts/Ambra/siluers / balssem ende perlen. Dat volck gaet ghecleet in seer goeden boomwollē lijnwaet ende zijde/het zijn swerte liedē.

Den Coninck aldaer liet ons haest gheleyde toesegghen / ende wy quamen met onsen Hooftman te sprake / hoe dat sy wilden met malcanderen Coopslaen met alderley ghadinghen ende sooрten / dies waren wy wel te vreden.

Smorgens beroudet den Coninck / ende en wilde ons noch sien noch hooren/hy gaf voor als dat wy bedriegers eñ lantloopers waren/ alsoo scheepten wy met vredẽ wederom wech/ want sy sterckten haer seer /moghelick besorghende dat wy het Eylandt innemen wilden.

Aen desen stroom ligghen veel Eylanden ende eẽ groote stadt/Mombaza genaemt/die heeft eenen Moor tot eenen Coninck.

Op den tweeden dach van Oogstmaent int dickmaels vertelde Jaerghetal quamen wy tot Melinde/doe hadde den Coninc een groot welbehaghen van onser toecoemste / ende liet ons ontfanghen door twee achtbare ende seer eerlicke Mooren/die Araebsch condẽ/hy schicte ons oock veel Castrons / Hinnen/Gansen/ Limoni/ Citroenen/soo goet alsmense inde werelt mocht gevindẽ/de welcke onse ranckẽ tot grooter laefnisse eñ hulpe quamen. Tsanderdaechs leuerde dẽ Hooftmã dẽ voorgemeldẽ Coninck tot Melinde/de brieuẽ eñ geschẽcken des Conincks van Portugael/die ouer de duysent ducaten weert waren/die nam hy met grooten danck ende wedergeldinghe aen/ende gheleyde ons tot op Calicut toe. Van dit Coninckrijck/zijn volck ende ghelooue hebt ghy bouen int langhe ghehoort.

Vande Roode ende Perssiaensche zee/ ende van sommighe Eylanden aldermeest van Calicut/haren Coninck /volck ende coopmanschap.

VAn Melinde op Calicut toe / seylden wy voor een volcrijcke groote stadt Magadasio ghenaemt/voorder wtwaerts sagen wy een schoone machtighe stadt bemuert in een Eylant/Van daer op Mecha toe/quamen wy op de Roode zee/daer ontrent light dat huys Mecha/ S. Katherinen berch / Derwaerts brengtmen van Alkeyro ende Alexandria edel ghesteenten op Drommedarisen/dat is een gheslachte der kemelen/daer af waer veel te segghen / waert datter elders niet af ghesեydt en ware.

Somen nv ter zijden den stroom ouer vaert daer is de Perssische Zee/ aẽ welcke veel groote landen ende machtighe Conincrijcken ligghen/bouen int lange vertelt/eertijts dẽ Soldaen van Babilonia: maer nv een goedt deel den Turck toebehoorende. Aldaer light een machtich Eylant Agremus/Den Coninc tot Gulfal toebehoorende / die haren handel hebben in Indiam/met peerden die sy tot hoogen ghelde quijt worden.

Nv ouer de Perssiaensche zee light dat Conincrijck Cambaia/een so vruchtbaren landt/ alsmen inde werelt soude vinden/met cooren/ hauer/rijs/wasch/suycker/ boomwolle / wieroock den alderbesten. Onder desen afgoodschen volcke zijn groote Cooplieden / die eensdeels in Arabiam/eensdeels in Indiam handelen/eñ na Calicut/Daer liggen oock groote landen ende Conincrijcken der Mooren/ ende dat ouermachtich Coninckrijck Calicut.

Also seylden wy voortaẽ/dat wy den 22. dach van Oogstmaent int jaer 1500. Indiam siẽde wierdẽ/dwelc inden rijcke Goga lach/eñ quamen bet voorts tot een Eylandt Agradida / eens Mooren. Desen wech trecken de Mooren van Mecha na Calicut / daer loeden wy hout ende soet water. Võdert ende 70. lege van daer leyt Calicut/ aldaer wy quamen op den 13. dach Septembris/daer namen wy gheleyde/ende wierden vanden Coninck schoon ontfanghen/die een groot welbehaghen van onse toecoemst hadde. Daer lieten wy ons geschut afghaen/ dies sy een groot verschricken hadden.

Vande machtichheyt ende heerlickheydt des Conincks tot Calicut en can niemant ten vollen ghesegghen/het is altemael van gout / siluer ende edel ghesteente doorstict / wat hy aen eñ om hem heeft/de handen/ooren/voetẽ/gordel/hangt al vol gouts eñ alderley edel gesteẽte/so dat hy glinstert als der sonnenschyn. Alle vaten/zetels/beddeghewaet/is van goudt/ siluer eñ gulden laken. Niemant en derf tot op drie schreden na tot hẽ comen/ooc niemant wt zijnen Eeldõ/Ja vader noch broeder niet/niemandt en derf hem aenroeren / ende watmen hem gheeft/dat reycktmen hem op eenen tack van eenen boom. Wie met hem spreeckt: moet zijn hooft nederwaerts sincken / ende metter handt daer op grijpen/ende met afghewendên ooghen met hem spreken. Als desen Coninck wtrijdt/so draechtmen ouer hem een Hemeldecsel/dan gaen voor aen de boochschutters/by hem ende neffens hem zijnen eeldom ende hofghesin met bloote sweerden ende Dartsen. Als de Coninck oft Coninghinne sterft/ so verbranden zijse met bersilienhoudt: Den Coninck heeft zijn wijnen met zijn Priesteren/(de welcke na den Coninck de opperste ende Vorsten int landt zijn) voor alle den eeldom ghemeyn/ende altijts Priesters ontrent zijn wijuen/die haers inden noot pleghen ende den Coninck zijn stede bewaren/Ja een Priester moet voor den Coninck den eersten nacht (als den Coninck Bruyloft hout)byslapen/eñ den Coninck ter eeren/der Bruydt oft Conincginne de Maechdelicheyt nemen/Daer af hier voren.

De Inwoonders van desen lande / gunnen oock haer magen ende goede vrienden by haer vrouwen te slapen / ende eeren malcanderen met de wijuen wt vrientschap. De vrouwen gaen gheheel ende al bloot / ghelijck als de mans ende den Coninck/ wtghenomen om de schamelheyt met eenen voorschoot van loof/ vederen oft boomwollen doeck bedect. Het is een seer oncuysch volck / ende beghinnen acht jarich zijnde/dat vrouwelick ampt te drijuen/ het laet haest deflooreren / want waert dat sy Maechden bleuen/so en souden sy ghenen man crijgen. Sy en eten gheen broot noch vleesch/ dan tot vremde tijden wt toelatinge der Priesteren/ende en drincken ghenen wijn / en eten oock ghenen visch/alleen rijs/boter/melck/alderley fruyt ende suycker. Sy wasschen haer dicmaels sdaechs/schier na Heydensche zeden. Dẽ Coninc heeft tot inde 1500. wijuen aẽt Hof/ tot alderley arbeyt/aldermeest ter heerlicheyt.

Nv tot Calicut vindtmen cooplieden van menigherley sorten / ghelooуen/ landen ende cleedinghen/van Cambeya/Chayro / Alexandria/Perssia/Arabia/Mecha/ wt Turckijen/ van Babylonia/ die drijuen haer Coopmanschap/met menigherley sorten van Coopmanschappe/als gout/siluer/perlen ende edel ghesteente/van alderley sorten/specerije /ghewortel/muskeliaet/Ambra/lignum Aloe / bresilij/ rubarbaram/wierooc/naghelen/kaneel/muscaetnooten ende folien/gingbaer / peper / soffraen/benzui/lacca/papegaeyen/ elephanten/ gummi/sindael wit ende roodt/cappers/ spica/Opij/ aluyn / corael/ van welck sommich aldare wast/sommich aldaer ghebracht wort. Item Mirabolani/Tamarindi/ Cassia fistula. Dese Mooren zijn so machtich ende rijck/ dat sy

dat sy niet alleen den voorganck tot Calicut hebben: maer der gantscher stadt recht als te gebieden hebben. In dit gheberchte woont een groot machtich Coninc: Naramega genaemt/ een Afgodist/ die altijt bydē 200. oft 300. Wijuen hout/ dienē altemael als hy sterft tsamen met hem verbrant. Diesghelijcx laten haer ooc alle wijuen des Landts nae haerder mannen afganc met eender grooter solemniteyt hoochfeestelijck verbranden/ met snaren spel/ ende sy danst tot haer eyghen graf/ dat vol vyers is/ daer in springt sy met vreuchden (gelijc bouen diesgelijcx gehoort is) dan gieten de vrienden Olie eñ boter toe/ op dat sy dies te eer verbrande. In dit landt hebben sy de Elephanten also gemeestert eñ totten Crijch ende alle dinghen ghewent/ dat hem gheen dinck en ghebreeckt/ dan de sprake/ alle dinc verstaen sy gelijc de menschen. In October ende Nouember varen deser lieden schepē/ dan ist by henlieden Somer. Inde Wintermaent varen de schepen van Mecha met Specerije gheladen van Calicut wech op Vida/ (dat is een Hauen op Mecha) van daer na Chairo in Alexandria.

Vande plaetsen/ Eylanden eñ steden/ van welcker de Specerije ghebracht wort nae Calicut.

VAn Calicut/ 50. Lege voorder wtwaerts/ wast den Peper tot Korunckel. Caneel oft Zimmet/ coemt van Zailon 260. duytsche mijlen voorder van Calicut ghelegen/ ende en wast nergens elders. De cruytnagelen comen van Meluza/ voorby Calicut wtwaerts ghelegen/ 700. eñ 40. Duytsche mijlen. Den Gengber wast tot Calicut/ eñ men brengt hem ooc van Cannonor 12. mijlen van Calicut gelegen/ van daer coemt ooc Cardomomum. Van Melucha 700. ende 40. Duytsche mijlen verder gelegen/ comen de Muscaetnoten ende Folien. Den Balsem comt van Lego/ achter Calicut vijf hondert mijlen gheleghen.

Die groote Perlen comē van Arnutzo/ het is naerder dan Calicut 700. duytsche mijlen. Spicanarda ende Mirabolani voertmen van Cambaija/ 600. Lege naerder gheleghen dan Calicut.

Cassia Fistula wast tot Calicut. Item Tamarindi ende Zitwan.

Wieroock coemt van Seer/ tis naerder dan Calicut 800. Duytsche mijlen.

Mirra wast tot Farticko/ tis naerder 700. Duytsche mijlen.

Lignum Aloe/ Reubarbarum/ Soffraen/ Galgaen/ comē van Kinij/ tis voorder dā Calicut 2000. Duytsche mijlen.

Den langhen Peper wast tot Samiother.

Bentzui coemt van Zana/ verder dan Calicut 700. mijlen.

Lacca coemt van Samatore/ voorby Calicut 400. Lege.

Bresilihout coemt vā Tanazaar/ tis verder 500. Duytsche mijlen.

Oplum coēt van Ade/ 700. Lege oft Duytsche mijlen naerder gheleghen.

Van alle dese plaetsen/ waer ende hoe dese Specerijen altemael wassen/ hebben wy bouen vernomen int langhe.

De scheepuaert des Coninck van Castilia/ door Christophorum Columbus/ alias Dauber ghenaemt/ Anno 1492. volbracht/ eñ vande landen/ Lieden ende Eylanden/ die hy geuonden heeft/ aldermeest van Zoanna ende Spagnola/ ende haer wesen Zeden ende Eyghenschappen.

ANno 1492. seylde desen Columbus wel toegherust van Hispania (wt beuel des Coninck aldaer) wech den eerstē dach September/ voor dat Eylant Gades/ op de Eylanden Fortunate toe/ de welcke heden bydē Spaengiaerts ghenaemt zijn Canarie/ oft de ghelucklighe Eylanden inder zee Oceano 1200. mijlen gheleghen/ der welcker 4. een Duytsche mijle maken. Daer vonden sy zoet water ende verquicktē haer/ Van daer seylde hy 33. dagen eñ nachten na malcanderen teghen het Westen/ dat hy noyt gheen Aertrijck en sach. Daer na wert hem int opperste vande Meersse eenen blick eens Landts: derwaerts richteden sy haer seylen/ ende vonden 6. Eylanden/ onder welcke de 2. van een onghehoorde grootte waren/ deene is genaemt Spagnola/ dander Zoanna/ daer hoorden wy Nachtegalen in December/ beyde tot ongewoonlijcker tijt ende in ongewoonlijcken lande/ eñ vonden geheel groote Riuieren/ eñ seylden alsoo aenden stroom der Eylandē ouer de 800. mijlen/ eñ en vondē geen teecken van eenich eynde: also dat wy meynden dattet een vast landt was/ Ja de gantsche Werelt/ ende gheensins gheen Eylandt: ende namen alsoo voor ons wederom te rugghe te varen. [Nachtegalē in December singhen.]

Als wy nv dat schip ghewepnt hadden tegent Oosten/ so wierden wy aensiende/ het Eylandt Spagnola hem tegen het Noorden streckende/ doen brack ons onse schip op een drijfzant/ daer wy aengheuaren waren/ also dat wy inde cleyn Grauelen climmen moesten/ ende te lande keeren/ Also haest als ons nv dat volc deses Eylants siende wert/ soo vloot het inde alder dickste bosschen/ niet anders dan dat wilt/ De onse volchdē haer op de hielen na/ ende grepen een Vrouwe/ die leyden sy tot het schip/ cleeden haer ende gauen haer van onse Spijse ende Wijn te drincken/ ende lietense weder gaen.

Als sy nv wederom totten haren quam ende hen onse vriendelijckheyt te verstaen gaf/ doen quamen sy altesamen gheloopen aende zee met grooter verwonderinge/ eñ meynden/ dat wy waren een volc vanden Hemel ghesonden/ Sy spronghen int water/ ende brachten met hen Gout/ eñ vermangeldē dat om Glasen/ bellen/ Taillooren/ etc.

Wie hen een stuck van eenē Spieghel gaf/ oft eenen hosen Nestel/ dien gauen sy goudt daer voor. Wy bekenden haer teeckenen ende ghebaren dat sy eenen Coninc onder haer hadden/ voor welckē als onsen goeden naem luytbaer wert/ ende dat wy wtclommen te lande/ wierden wy van hem eerlijck ontfangen/ ende de inwoonders van dit Eylandt namen ons lieflijck aen/ in haer vrientschap/ ende wat sy van ons saghen/ dat deden sy ons na gelijck dē Apen. Als wy voor een Cruys knieldē/ oft int schip dat Aue Maria luyden/ dat deden sy ons altemael na.

Als sy oock ghewaer wierden/ dat ons schip ghebrokē was/ scheepten sy op haer scheepkēs totten seluen schepe/ ende voerden beyde ons volck ende goeden te Lande/ met sulcker vriendtschap ende liefde dat het wonderlijck te segghen is.

Sy en hebben gheen Yser met allen/ haer schepen zijn wtghehoolt met eenen scherpen herden steen van eenen stucke ende boom ghemaeckt.

Voorts so ghebruyckt dit Volck inde stede des broots/ wortelen/ inder grootte ende forme als de lange Rapen/ sy zijn wat soetachtich als de Castanien by ons/ die noemen sy Ages.

Het Gout is by henlieden in sommiger ma-

ten geacht/sy dragent hangende inde ooren eñ neusen. Sy en handelen oock met gheenderley Coopmanschap/also wy ooc aen haer teeckenen vernamē/so was het een volc voor hem selfs/tot welck niemant en hanteerde/ende sy oock aen eenighe vreemde plaetsen niet wt en quamen. Dat Gout vonden sy in een zant van sommighe Riuieren/die vande alderhoochste berghen spruyten eñ loopen/ghelijck wy selue dierghelijcke sanden vonden met Goudt vermengt.

Wy en saghen oock in dit Eylandt gheensins gheen viervoetich dier/ dan drijderley Conijnen oft Cuniculos/een groote menichte van seer grooter Slanghen/die sy eten eñ spijsen sonder schade.

Daer saghen wy oock witte Gansen/met roode hoofden/Eyntuogelen/Torteldyuen/Eynden/Papegaeyē groen ende geluwe/sommighe hadden een roode borst ende truys/der welcker wy byde 60. met ons wech voerden vā menigherley verwen/dwelck een aenwijsen gaf/dat dit Eylant vanden aerde des landts India is.

Masticx/Aloe/Boomwolle/is by haer ghemeyn/welcke sy niet en weten te ghebruycken/sy gaen geheel eñ al naect. Ooc wast aldaer Kaneel eñ Gengber/Item rooden Peper/die wy met ons wech voerden.

Dat was een nieuwe onghehoorde Werelt/daer liet Columbus byden voorgemelden Coninc 38. mannen van zijnen volcke/die eruaren souden de eyghenschap van desen lande/oock op dat sy haer sprake leerden/op dat wy met hen hanteren mochtē/tot op zijn wederuaert. Wy maecten metten Coninck vereeninghe ende verbontenisse/den Coninc liepen de tranen ouer de oogen van blijschap/dat dese 38. mannen souden by hem blijuen/ende namse in zijn armen om te aenwijsen zijnen goeden wille ende vrientschap.

Alsoo seylden wy wech/eñ voerden met ons thien mannen wt dit Eylandt in Hispanien.

Also haest als hy nv thuys quam/liet dē Coninck desen Columbum opentlijck sitten voor henliedē/dwelc de eerste eñ wterste eere by hen is/eñ noemdē hem een wonderaer der zee Oceani. Haest liet hy 17. groote schepen bereyden/ende 12. Graueelen/behaluen de iachten/met 1200. mannen van alderley hantwercken/Sy voerden ooc met hen Peerden/Koeyen/Swijnen/eñ veelderley dieren van beyder gheslachten. Oock alderley Salade/Moes ende zaet/Koren/Rijs/Gerste Wijnplanten/ende alderley geslachten van vruchtbaer boomen/in wille dit vruchtbaer Eylant te besetten ende te bezaeyen.

Item alderley werck Instrumenten tot alderley nootdruft ende hantwerck/Doen voeren wech veel degelijcke mannen/veel van des Conincx Hofghesin/wt eyghen wille om nieuwe onghehoorde/ia een nieuwe Werelt te sien ende te bewoonen anno 1493. den 1. dach Septembris met geluckighen winde/eñ den eersten dach Octobris quamen wy inde voorgemelde Eylanden Fortunate oft Canarie.

Nv van Canaria voer de voorgemelde Columbus met zijn volc 21. daghen op der zee dat hy gheen lant en sach/maer hy hielt hem meer tegen den Zuyden wint ter slincker hant/wāt deerste vaert (doen hy Spangnolam vandt) neychde hy hem op de rechte hant tegen tnoorden: Doen quam hy inde Eylanden Canibali/schier tegen ouer het Eylant Spangnola. Wy seylden in dese 21. daghen met goeden wint ons beduunckens/820. Duytsche mijlen van Canaria.

Van het Eylandt Canibali/van haer Zeden/wesen ende ghebruycken/ende hoe sy de lieden koken ende eten.

IN December oft Kersmis Maent is in het Eylant Canibali/dach ende nacht ghelijck/ ende dan trecken de Voghelen te neste met groot gesanck/sommige hebben in dese maent alreede ionghen wtghebroeyt. Item in dit Eylandt vonden wy veel Wijuen/een vande welcke somtijdts tot inde 30. Huysen hadde/op een vreemde maniere ghebout/te langhe te vertellen. Sy aenbidden den Hemel ende de Planeten. Den Kersmis/ dach ende nacht ghelijck.

Als sy ons siende wierden/cropen sy inde bosschen/daer vondē wy 30. Persoonen/knechten ende Vrouwen/die sy opghesett hadden om te mesten/op dat sy vet wierden ende goet te eten/die vloden tot ons. In haer huysen en vonden wy niet van Schotelen dan steenen Vaten/vā alderley forme/Ende inde Keucken menschen vleesch inden roock hanghende/ende inde potten sieden/tsamen met Papegaeyen/Enden ende Gansen/wy vonden ooc hier eñ daer veel menschen ghebeente/Herssen schalen/gelijck mē by ons de calfshoofden eet/ende de gebeenten den honden voorworpt. De armbeenen behouden sy tot spitsen aen haer pijlen/die sy daer af maken/(want sy en hebben gheen Yser) oock vonden wy een versch hooft van eenen iongen knecht aen eenen balck hangen/die was nieuwelijck gheslagen geworden/ende dat bloet druypte noch daer wt. Daer zijn seer groote Papegayē/root van Lijue/met ghesprenckelde vloghelen/vande grootte ghelijck de Fasani/der seluer zijnder alle bosschen vol/de welcke sy te eten gheuen/daer nae eten sy deselue. Canibali/ Menschen eters.

Wy seynden die 30. Persoonen met groot geschenck tot haer/maer sy en mochtense niet becouten tot ons te comen. Doen braken wy al haer schepen/want sy het Eylandt Spagnola grooten ouerlast doen/ghelijck de Leeuwen oft Tiegerdieren/om dander menschen te rooven.

De Ionghe knechten die sy vangen/snijden sy ghelijck de Hamels/op dat sy dies te eer vet worden om te dooden.

Maer als sy eenē man vangen die niet meer toe en neemt/so dooden sy hem also hy is/eten het lichaem/handen ende voeten/oock het gedermte also versch op/Het hooft ende een deel van het lichaem souten sy/ende hanghent op tot eenen tijdt lanck/maer als sy vrouwen vangen/die en eten sy niet/maer houdense: niet anders dan wy de Hinnē om de Eyeren wille/op dat sy souden kinderen draghen/ende als sy oudt worden: soo ghebruycken syse voor Slauen. Vrouwen als Hinnen gehouwen.

De Spagnolers en hebben teghen dit volck geen ander geweer dan de vlucht/ende zijn desen bloedtdorstighen volcke veel te slecht ende weerloos. Der seluer thien/crijgen deser hondert. Dese menschdieren aenbidden Sonne ende Mane/meer en conden wy niet eruaren wt corthheyt des tijdts/ende by ghebreke der verduytschers. Met dien keerden wy onse seylen na Spagnola/om ons ghesellen te soecken/eñ lieten ter rechter eñ slincker hant veel Eylanden ligghen.

Van het Eylandt Spagnola breeder bescheet/eñ van een Eylant met Vrouwen beset.

ALs wy nv van dit menschenetende Eylant wech schieden/na Spagnola toe/so verscheen ons tegen tnoorden een groot Eylandt/doen seyden die ghene die wy van die Cani-

Canibali verloſt hadden/oock deſe die wy met ons wt het Eylant Spagnola haddē geuoert/ dattet Marinina hiet/ ende met enckel vrouwen beſet was/de welcke haer des iaers/op eenen ſekerē tyt met de Canibalis vermengden/ ende als ſy ſonen baerdē:dat ſyſe dan haer vaders ſeynden/zijnt dochters ſoo behouden ſyſe ende voedenſe op/ als yemant tot haer coemt: ſo vlieden ſy in groote putten ende holen onder der aerden/ſy generen haer vande vruchten die van ſelfs waſſen/wilmenſe dan ouerweldigen: ſo weren ſy haer Duyuelijck met Pijlen/waermede ſy dapper zijn om haer te beſchuddē. Wy hadden noch bykans vijftich Italiaenſche mijlen tot daer.

Eylant met vrouwen beſet.

Alſoo voeren wy voorby een ander met veel Volcx beſet / ouervloedich met alle dinghen/ tot nootdruft des menſchen leuens / die gauen ſy den naem Monferrata / die verloſt waren vande Canibali/ dieſghelijcx ſeyden de Spagnolers dat de Canibalianers ſomtijts duyſent mijlen weechs wtuoeren om Menſchen te rooven. Daer na ſaghen wy wederom een rondt Eylant ſonder naem/dit gaf ic Columbus den naem: Maria Rotonda. Een ander voorder wtwaerts/noemde ick S. Marten. Ende ouer 150. Italiaenſche mijlen vonden wy wederom een / dat gauen wy den naem S. Maria Antiqua. Dit zijn al wonder ſchoon eñ vruchtbaer Eylanden.

Nae dit altemael/als wy alſo op der zee ommeſweefden / vonden wy ſeer veel Eylanden/ ende ſonderlinge 400. Italiaenſche mijlē van daer vonden wy een merckelijc groot Eylant/ dwelck van den inwoonders: Ayay ghenaemt was. Doen ſeynden wy 30. van onſen mannen te lande/om de ghelegentheyt van dit Eylandt te beſien. Daer vonden ſy vier Canibali met vier vrouwen claghelijck ghebonden / ende ghelieten haer als oft ſy hulpe begheerden/ die ontloſten wy/ doen (los zynde) ontliepent ſy/doen verwachtedē de onſe wat daer wt werden wilde / ende wie die gheuanghenen halen ſoude. Doen quam daer terſtont een Barcha met 8. mannen eñ 8. Vrouwen. Deſe beſpronghen wy/die weerden haer alſo treffelijck/ byſonder de Vrouwen/ datter eenen vanden onſen doorſchoten ende eenen totter doot gewont wert/wy naeckten met ghewelt tot haer/ende verdronckten dat ſchip/ doen ſchoten ſy al effen ſeer alſo ſwemmende. Dat Regiment was der Vrouwen / vande welcke een onder haer Coninghinne was/ nochtans ouerrompelde wijſe ten laetſtē/ende vingenſe al/daer onder was der Coninginnen ſoon. Deſē ſtelden haer altemael ghelijck gheuanghen Leeuwen/ ſy woelden ende raeſden ende brulden / dat haer ſtemme eñ gelaet verſchrickelijc was te ſien ende te hooren.

Als wy nv alſo om voeren / nv na het Zuyden/ nv teghen het Weſten/quamen wy op een wijde Zee / die was vol van menigherley Eylanden ſonder ghetal / de onſe teldender op een plaetſe 46. vande welcke haer ſommighe wt toochdē wituerwich/ſommige violetuerwich ſommighe metaeluerwich te zijn / als oft haer Berghen enckel Metael oft Edel gheſteenten waren/wy beſorchden op deſe vlacke ende onmenſchelijcke wijdde der zee/ dat onſe ſchepen ergens aen eender Clippe oft Rootſe mochten aengaen/ ende lieten die Eylanden op dit pas onbeſien liggen/euenwel voerender onſe Graueelen wat naeder toe/ ende teldender ſoo gheſeydt is: ſeſſenueertich. Voorts aen vonden wy een Eylant Buchema ghenaemt/ met veel volcx beſet/die haddē Boulant/ eñ vruchtbaer Aertrijck. De inwoonders van dit Eylant zijn dootvyanden der Canibalis/ alſoo dat als de Canibali tot haer ſchepen om haer te berooven/ ende datſe de inwoonders ſomtijts ouervallen/ſo eten ſyſe wt wrake/die nochtans anderſins gheen menſchen vleeſch en eten. Deſē en hebben gheen ſchepen/ende en varē ooc nerghens henen / maer de Canibali ouervallenſē ſomtijts/dat altemael vernamen wy warachtich zijnde door het verduytſchē vā die wt het Eylant Spagnola.

Nv alle deſe Eylanden hebben eenē eenigen Coninck / doen ſpronghen ons in deſer nacht tweeiongers eñ twee vrouwē inder zee/die wy tot Canibali verloſt hadden/die behoorden aldaer thuys.

Ten laetſten quamen wy wederom int Ey- 2.
lant Spagnolo 400. Leghe vande Canibalis gheleghen / ende vonden onſe 38. Mannen die wy aldaer gelaten haddē/ al doot vanden Coninck verſlagen / dies hy nochtans gheen verwijt en wilde hebben / ende de ſchult op eenen anderen Coninc track/ende hem beclaghende de onſe vriendelijck tot hem ſmeeckte / dieſghelijcx oock zijnen ſoon. Wy brachten vande 10. mannen/die wy wt dit Eylant gheuoert hadden drie wederom/dander waren wt veranderinghe des lochts gheſtoruen. Die drie ſpronghen inde zee/ende ontquament ons/ Die verloſte Vrouwen vande Canibalis ſprongen ooc (wt verleydinghe des Conincx die met hen den onſen onuerſtandich ſprac) inde zee/ der ſeluer drie verraſtē wy wederom/dander vier ſwommen ontrent 3. Italiaenſche mijlē int Coninckrijck Spagnola ende ontquament. Wy ſtelden oft iaechden den Coninck veeluoudich na/ maer wy en mochten hem nerghens becomen/ ende ſtieten op 2. ander Coninghen in dit Eylandt / die met haren Eeldom goede kenniſſe met ons maeckten / ende in ons ſchip ſonder vreeſe ghinghen / ende ons oock in dit Eylandt omme leyden / om vreemde dinghen te ſien/doen quamen wy aen eenen Goutuoerenden ſtroom/die int zant kornen voert van louter Goudt/ een Loot/ 2. 3. tot inde 18. Loot ſwaer. Van welcke wy den Conine vā Spaengnien een brachten / dwelck menich man gheſien heeft.

Hoe dat de voorghemelde Columbus tot Spagnola dicmaels ſommighe Caſteelen ende beueſtingen heeft laten bouwen ende veel ander wonderen.

NV den voorgemelden Columbus begoſt geweldichlijc te bouwē in dit Eylant aen eender Hauen/ende eerſtelijc een kercke. Sommighe meynē dat Spagnola het Eylandt ſy/ dat int oude Teſtamēt inde boeckē der Coningen Offira genaemt wort/de welcke 340. Italiaenſche mijlen breet is. Maer haer lengde vandē Ooſten tottē Weſten is 880. Italiaenſche mijlen. Ende is van ghedaente als een bladt eens Caſtaenien Booms/ Wy doorſweefden een goet deel van dit Eylant/alwaer wy doch bequamelijck bouwen wilden / ende verſochten veel auontueren. Oock zaeyden wy menigerley zaet/als radijs/lattouwe/Salaet/ Borage/Meloenen/Cucumeri/Rouwoorden. Die bequamen al in 16. daghen/ ende wierden in 36. daghen afgenomen/rijp ende ſo wel ſmakelijck/als wijſe opt daer buyten gegeten hadden.

Dit Eylandt heeft veel Riuieren die Gout voeren/der welcker kornen ons ſommighe om bellen ghegeuen wierden 2. loot 3. Loot ſwaer luſtich te aenſien / ſuyuer als waert bereydt ende gheheel ende al door des Goudtſmits

hant

hant gegaē. In somma/aldaer boude Columbus eyndelijc een stadt oft beuestinge met mueren omringt: Isabella ghenaemt. Item een stercte op een ander plaetse S. Thomas stercte ghenaemt/aldaer bedreuen sy heyloos narrenwerck om gout. Dit volck en can niet/het vvert eñ en doet niet/het heeft veel boomwolle eñ moet daer by coude lijden/ten plant noch en handelt niet. Het eet wat vā hem seluē wast/ eñ tis in somma een so goutrijc Eylāt / datmē diergelijc op aerden niet en vint. Dit volck en voert geen gheproncк/eñ en acht het gout niet hooghe/het is een slecht eenuoudich volck/het leeft also sonder eenige Wet/schrift oft predikinghe/ alleen wter natueren.

Van veel wonderlijcke Eylanden/die Columbus voorts gheuonden heeft/ende van der seluer gelegentheden/eygenschappen ende zeden.

EEen goet deel vanden onsen braken op om meer landen te soeckē/eñ vonden 70. Italiaensche mijlen van Spagnola een Eylant/ Cuba genaemt/hoe wy meer voorts voerē teghen tzuyden ende westen hoe wy min Oeuers oft Hauens mochten vinden/ doen landen wy tegen tzuydē wederom tot een Eylāt/dwelc de inwoonders aldaer: Jamaica noemden/dwelc de Cosmographi/de meeste Anna heetē/ grooter dan Cecilia/het is meest eē vruchtbaer Eylant eñ vol volcx/van so scherpen vernufte/als wy ergens in eenich Eylant geuondē hebben. Het zijn strijdtbaer hanterende lieden tot alle coopmanschap geschict. Wy voeren voorts tegen het westen 7. dagen/ eñ en conden nergens geen eynde van het Eylant Cuba beuarē. Also seyldē wy tegen het westen 1300. Italiaensche mijlē/altyts aendē oeuer des Eylants Cuba/ eñ gauē deser scheepuaert dien naē: tot de 700. Eylandē/hoe wel wy meer dā voor 3000. Eylandē seyldē. Wy clommen na lange varē eenmaels wt/aent Eylant Cuba/ daer vondē wy groote Slangē met 8. voetē/ als een Zeedasch oft Crocodil met stricken aen eenen boom ghebondē gelijc de Kaluerē. Bet binnewaert vonden wy 70. mannen die op eenen seer hooghen berch geuloden waren/daer voor was een ledich huys/waer in byde 100. pont visch byden vyere stont. Nv die 70. gauen onsen verduptscher wt Spagnola tot antwoorde: dat sy visschers waren / eñ dat sy voor haren Coninck die eenen anderen Coninck te gaste hadde ghenoot: wilde visschen/ende dancten ons dat wy hen die Slangen hadden laten staen/want dat was Venisoen voorden Coninck.

Voorder, teghen het westen af vonden wy dat aldersaechtmoedichste volc/dwelck sonder eenighe sorghe tot ons schip liep / sy brachten ons van haer broot/eñ noodē ons te lande. Bet voorder quamen wy tot een menichte Eylandē sonder getal/die haer altemael seer vruchtbaer gelietē /als oft sy met volck beset waren. Wy vonden ooc bet voorts eenen stroom van so heeten water/dat wy de handen niet daer in gelijden en mochtē. Niet verre van daer stieten wy op eenen visscher/die hadde neffens tschip eenen soo vreemden visch aen eenen strick/die schoot na ander visschen eñ schiltpadden/ende viucse/die nam de visscher naemaels int schip. Na langen dooluaert aenden stroom des Eylants Cuba/der welcker wy geen eynde beuaren en conden/wierden wy van rootsen eñ ander ongeual gedwonghen/wederom te rugge te keeren onsen wech na Spagnola/so dat wy met gheluckighen wint in corte dagen een langhe reyse volbrachten.

Hoe dat de Coninghen tot Spagnola den Columbo altemael chijnsbaer wierden/eñ dat sommighe oproesen ende wederspannich wierden / ouermidts der ondrachlijcker boosheyt ende onredelicker daden der Spangniaerts.

TErstont begonnē wy tot de inwoonders vā dit Eylant te houwelijcken/om beterder vriētschaps wille/eñ ic selue gaf mijn suster eenē vā dit Eylant/mijnē verduptscher/ den welcken ick inde eerste vaert met my wech voerde in Hispaniam. Met dien hieldē haer de Spaengiaerts als onbetaemlijck met roouen/ stelen eñ dootslaen/ soo datmen ons wederom ongunstich wert/eñ een Coninc van dit Eylāt belegerde my mijn stercte die ic gebout hadde: S. Thomas genaēt/30. dagē lanc/ die verloste ic/eñ vinck den Coninc/ eñ was in voornemen also voorts te varen/ om dat gantsche Eylant onder my te werpen/ doen vielder eenē sulcken honger aen/dat sommighe van honger storuē/ wt ghebreke der wortelen / waer af sy broot maeckten/die sy ouer al wt haet eñ nijt hadden wtgetrockē/op dat wy vā dies wegen het Eylant laten eñ mijden souden/ maer dat ongeluc oft dontrouwe trefte haren Heere/eñ dit nijdtstuc ginck ouer haer wt/ eñ quamen door haer boosheyt in iammer eñ noot. Daerom moeste ic doen tertijt van mijn voornemen afstaen/eñ boude te wijle met mijn wercklieden noch een stercte/tusschē S. Thomas stercte eñ des Coninckx Guarionesio rijc/op dat haer de onse int lant mochtē inrichtē/eñ dies te meer beschuts eñ bescherminge in alle tegenspoet hadden. Als nv de inwoonders van dit Eylant onsen ernst sagen/dat wy met gewelt wildē regeren/so gauen sy haer in mijn gewelt / met aengehechter bede om Gods wille/dat ick de Spaengiaerts mijn medegesellē wilde temmen/de welcke onder het decsel als wildē sy gout soeckē/ het Eylāt plonderdē eñ gewelt dreuen/eñ al wat hem behaechde/namen. Eñ presenteerden haer daer beneuē my chijnsbaer eñ gehoorsaē te zijn. Also werter eē eenicheyt eñ verbont tusschen ons eñ het Eylant gemaect/eñ de inwoonders verwillichdē haer al so selue/alle 3. maenden eē getal gouts te geuen/ooc ander Specerye. Maer dese vereeniginge wiert haest gebroken om den hongers wille/ want sy groot gebrec haddē vā haer broot wortelen / eñ gingen den gantschen dach ellendich inde bosschen om haer wortelen te soecken/daer sy broot af maecten/eñ daer sy af leuen. Sy badē ons wederō om respijt eñ gedult/so sy wederom aē lijftocht geraectē eñ dat ongheluck ouerwonnen ende wederhaelden/so wilden sy allen chijns dubbel betalen.

Ter seluer tijt wert inde bergen Cibani/een stuck Gouts 20. Oncen/ dat is 40. loot swaer geuonden/dwelc den Coninc van Hispania gebracht wert / daer vonden wy ooc woudē van Bresilij ende boomwolle.

Ic hadde ooc een so wilt gesinne wt Hispania/vande welcke den meestendeel weynich na eere dachten / noch sorchfuldich om vreemde landen te besoeckē/ maer warē totter leecheyt begeuen / dese en wierden met een weynich op my vertoornt/ende het ginc my schier ghelijck Mosi metten volcke van Israel. Somma ick hadde een gheheel onwillich boos volck / van welc ic niet een cleyn misshagen en hadde/nochtans dies niet te min/ Anno 1501. verouerden eñ vergaderdē wy 12000. pont Gouts in twee maenden tijdts/daer by hadden wy ooc ander chijnsen ende ghewin/also ick hier na vermelden wil.

In dit

In dit Jaer quam daer een sulc ongeweerte, dattet de boomen wt der aerden ructe/ende tot inde Wolcken voerde/het verstorte my ooc drie geladē schepen aen de Hauen/eñ het water wiesch wonderlijc/meer dan eens arms hooch de/terstont liet ick wederom 2.Graueelē makē. Dit onsalich ongeweerte (diesgelijcx die inwoonders te voren noyt beleeft en hadden) en vergint ons niet alte vriendelijc/ welcx oorsake de inwoonders op ons leyden/als van wegen ons moetwils eñ boeuerye geschiet te zijn/ so sy meynden.

Ten laetsten vonden wy eenen hollen Goutberch/in welckē sommige meynden dat Salomon zijn schattē hadde begrauen/eñ daer noch hedē een slecht berchwercker sdaechs lichtelyc 6.Loot gouts grauen mochte. Tot desen berch tsestich duytsche mijlē vander stercte Isabella gelegē/beschicte ic Bartholomeum Columbū mijnē broeder/dien ic aldaer liet tot eenē hooftman eñ Gouernateur int Eylant Spagnola/ dat hy daer soude een stercke bouwen / eñ ick voer int begin vā Meerte/int iaer 1495.wech/ den rechten wech wederom in Hispaniam/ eñ ic besette de stercte herwaerts eñ ginswaerts/ eñ liet 400.welgheruste strijtbaer mannen by mijnen broeder / die soude middelder tijdt de chijnsen inbrenghen.

Den 1.dach Julij daer na quamen mijnen broeder 3.Graueelen met Prouisie wt Hispania/met korē/Olie/wijn eñ vlees beladen/ende vinghen wt beuel der ghesonder bootschap des Conincx van Hispania/ den Coninck van dit Eylant/ende 300.mannen met hem/die in ons afwesen de 38.mannen vermoort hadden/ dese schicten wy altemael in Hispaniam tot dē Coninc/ wt zijn aenporren: eñ bouden wederom een stercte 12. mylen van Isabella gheleghen.

Coninc tot Spagnola/ in Hispania gesonden.

Hoe dat den Hooftman den Coninck van Hispania eenen machtigen Coninc chijnsbaer maect/ende hoe hy sommighe wederspannige Coninghen ouerwan.

ALs ick nv voer tegen dwesten/om te vernemen de plaetsen der Eylandē/stietē wy op eenē Coninc/die hem tegen eenē anderē te velde gelegert hadde/zijn rijc heet Saranga/het ligt 30.Duytsche mijlen vande Riuiere Nayba/ die 120. mijlen van Isabella in Spagnola ligt/met desen Coninck besprack ic my in sulcker maten/ dat hy hem willich presenteerde ende verwillichde chyns te geuē. Na het verdrach voeren wy te samē met desen Coninc in zijn huys / ende wierden met grooter eeren ontfanghen. Smorgens hadden die Eylantsliedē ons eñ den Coninck ter eeren / een tijtcortich spel oft Tornoyen/so ernstelijck dat haerder viere verslagen eñ veel gewont wierden/eñ niet eer op en hieldē te vechtē/tot dat hen den Coninck een teecken gaf.

De vrouwen van dit Eylant gaen geheel eñ al bloot aen haer lijf/maer de maechdē zijn bedect met eenen boomwollen doec/het zijn welgeschickte wijfs beelden. Van daer seylden wy na Isabella/eñ vonden 200. vandē onsen van selfs gestoruē/dies wy qualijc te vredē waren/ euenwel grepen wy ons een herte/ denckende dat wy sterflijck warē/eñ bouden hier eñ daer Slootkēs int Eylant/ende gauen de selue menigherley namen.

Men dien wiert ons den Coninck ende dat Eylantsuolck wederspannich / wederom om het roouen ende oneerbaer wesens wille der Spaengiaerts / eñ quamen in sommighe dagen 15.duysent te samē/om ons te ouervallen/ dies wy gewaer wierdē/eñ hen voorquamen/ sloegense eñ behielden de Victorie/niet sonder groote moeyte. Volcht nv voorts vā Christoforo Columbo.

De derde zeeuaert Christofori Columbi wt Hispania/om nieuwe landen te vinden/beschreuen.

ANno 1498.den 28.dach Mey / voer den dick verhaeldē Columbus/eē Voorst der scheepuaert/met 8.geladen schepē van Cades/ den gewoonlicken wech door de Eylandē Fortunate/Mederam etc.na het Eylant Spagnolam. Nv van Medera seynden wy 5.schepen vā ons na Spagnolam / eñ ick voer metten mijnen eñ met 2.Graueelē ter zijdē af tegen tzuyden/8.dagen lanc in onlijdelycker hitte/so dat wy schier versaecht warē/eñ den voorgenomē wech ons dicwils berouwē hadde/ooc scheurde ons dat schip ende Olie / Wijn ende water ontliep ons wt de vaten. Met dien streecten wy ons teghen het westen/doen vonden wy altijts beterē eñ getemperden locht/dies wy seer blijde wierden/ maer daer neffens maeckten ons dat gebrec des waters beancxt/eñ en mochten nergens eenige hauē oft lant sien/daer wy ons met water mochtē versien hebben/ tot dat wy schier vertwijffelt op een Riuiere met soet water quamen / sessentwintich Duytsche mijlen lanck.

In dese vaert bet nederwaerts vonden wy veel ghebouwen aertrijcx/maer wy en vonden noch menschē noch huysen. Een weynich voorder tegen het westē vondē wy een Eylant Paria genaemt/ welcx Coninc als hy onse toecoēste ghewaer wert/ ons te lande noode / als wy hem dat afsloegen/ so quamper een groote menichte der seluer tot ons op haer schepen / met guldē ketenē seer costelic verciert/met Orientsche Perlē aen de armen eñ halsen/ eñ toonden haer so vriēdelijc tot ons/ dat ic 2.schepē volcx te lande liet gaen/den seluē droechmē alderley vruchten eñ Specerije voor/ons onbekēt zijnde/nochtans seer welsmakēde/oock rooden eñ wittē Wijn/niet van druyuē/maer van menigerley vruchtē geperst/seer soet eñ lustich. Wy en mochten dit Eylantsuolc niet verstaen dan met teeckenē. Sy gingen geheel eñ al naect/behaluē de schamelheyt/die bedectē sy met doeck vā menigerley verwen/het zijn vernuftige ende stātaftige lieden in dit Eylandt. By hen vintmen die costelicke Perlen die sy droegen/vande welcke sy ons aenboden te geuen / so wy eenen tijdt lanck by haer wilden stillen ende rusten.

Hoet Christofforo Columbo ghegaen is metten Spaengniaerden int Eylandt Spagnola.

ALs ick nv wederkeerde na Spagnola/vānt ick alle dinc verkeert/verwerret/ ende in groote onordeninge eñ verstooringe/de Spaēgiaerts verclaechden my door bootschappen hert tegen den Coninck tot Hispania/ ooc mijnen broeder/ hoe dat hijse plaechde/ eñ om een cleyn vermetelheyt eñ gebrec liet doodē eñ hangen/diesgelijcx schreef ic ooc de eygenschap deser boeuē eñ roouers dē Coninck ouer/hoe dat sy niet en dedē dan maechdē verrachten/roouen /stelen/ ende dat sy vreesden tot mijnder toecoemst gestraft te wordē waerom sy omgeuallen waren/oock aldermeest daerom / dat sy selue Heeren wilden zijn van dit machtich eylant/hoe sy in dit eylant omgingen/in alle dertelheyt ende moetwille/met roouen / stelē ende alleman te ouerweldighen/eñ dat sy oock somtijts de arme liedē van dit Eylant van tijtcortinge weghen hingen. In middelder tijt stont daer een Coninc vā dit Eylant teghen ons op met 6000.mannen/ welgewapent met boghen ende pijlen/maer naeckt/ die bracht ick metter

hulpe

hulpe Gods tot gehoorſaēheyt / eñ gewan hen dat velt af. Na dit altemael wiert Columbus met zijn broeder vandē eerlooſen Spaengiaerden eenſtemmich/alſo verclaecht/ dat de voorghemelde Columbus eñ zijn broeder aen ketenen geſmeet/in Hiſpaniam geuoert wierdē/aldaer wierden ſy verhoort/los ghelaten/eñ met eeren te Houen behouden.

Sommighe Eylanden aenden ſtroom tegen het Weſten ghelegen/die Alonſus ghevonden heeft.

ONtrent Paria dat Peerlrijc Eylant/van welck daer bouen vermeldinge gheſchiet is/bijde 50.mijlen / ligt het Eylant Curtana/ volcrijck ende vruchtbaer. Daer brachten die Inwoonders een goede ſomme vande beſte Perlen/vandē ſelue brachten de onſe voor eenen cleynen penninck weerde / wel vijftich pont / van hen: Wy wierden gheheel ende al vriendelijck aenghenomen/ ende 20.dagen eerlijck by hen gheyouden. Haer ghewoonlijcke ſpijſe zijn Slecken in huyſekens beſloten/waer in ſy oock de Perlen vinden. Sy hebben oock Herten/ wilde Swijnen/ Haſen/ Cuniculos/ Duyuen/Eynden/ Ganſen/Pauwen / in haer boſſchen Feyſanten / het zijn die alderbeſte Boochſchutters. Wy gauen hen Nagelen/glaſen/Paternoſters eñ naelden voor haer waer/ maer de Bellen behaechdē hen bouen alle dinc. Sy hebben broot van wortelen/ghelijck in het Eylant Spagnola. De mannen aldaer drijuen weydewerck/iaghen/ſpelen/ de vrouwen bouwen tvelt/eñ houden thuys. Aldaer en is oock gheen gelt int gebruyc/maer Ware om Ware. Het Goudt brenghen ſy aen haer door manghelinghe ende buetinghe. Sy draghen beyde Mans ende Vrouwen/ een Vel oft Huydt voor een broecke oft voorſchoot / anders gaen ſy naeckt.

Inde wedervaert gemoetten ons 18.Barcken der Canibalen/die de liedē eten/die voeren op ons toe/maer wy verſchricktenſe met onſe Buſſen/ſo dat ſy aftogen/eñ wy vingen eenen.

Daer ontrent vonden wy veel Eylanden/ ſommighe wt vreeſe der Canibalen woeſt ende ledich/ſommighe beſet/als Marina/Tambal/Papza/etc.

Aen dit landtſchap Papza/ voeren wy meer dan ſeshondert Duytſche Mylen/waer by dat wijt voor een vaſt Landt hielden. Ander zijn ons nae gheuaren aen deſen ſtroom des lants Papza meer dan vijf duyſent Italiaēſche mijlen/ende en hebben noyt gheen Eynde geuonden daer een Eylant was.

Van daer brengtmē goeden Preſilij/ Gout/ Perlen/Peper/wilde Kemelen/oock wert van daer een ſeltſaem Dier in Hiſpaniā ghebracht/ dwelck aen den aers van gedaente was als een Ape/ende ontrent den middel ende het lijf geformeert als eenen Voſch/de voorſte voetē gelijck van menſchen / ooren ghelijck als eenen Weſel/ende onder aenden buyck / haddet noch eenen buyck / dien dedet op eñ toe/ ende alſt de iongen wtſchudde eñ geſoocht hadde/ vattedet haer iongen wederom daerin/ ſo lange tot dat ſy opghebrocht zijnde/haer ſeluen gheneren conden. Dat Dier ſterf ons onderweghen met zijn ionghen af / maer wy brachtent doot in Hiſpaniam.

De Schipuaert Alberici Veſpucij / teghen het Suyden/ouer de Linien Equinoctialem/een warachtighe ende wonderbaerlijcke Hiſtorie van een ander Werelt.

ANno 1501.op den 14. Dach Mey / ſeylden wy wt aenſtichtinghe des Coninck van Portugael/wech van Oliſippo/ om te ſoecken nieuwe Landen ende Coopmanſchappen teghen Tzuyden/ ende ſeylden twintich maenden na malcanderen door Canariam / Capouerde/ende int landt Mandagra 14. graden in Zonam torridam / der Linie Equinoctialem/dwelc Ptolomeus ende de oude altemael onbewoont ende Volckloos gheacht hebben/ ouermidts de onlijdelijcker hitte / dwelck van ſwerte lieden bewoont is/van daer namen wy onſen wech door de zee Oceanum / teghen den Polo Antartico/een weynich tegen het Weſten 2.maenden eñ 3.daghen / dat wy niet dan Hemel eñ water en ſaghen/hoe ons dan te moede geweeſt ſy/ en can niemant ghelooven dan die daer by geweeſt heeft/als nv ruyden wy malanderē onſe dwaeſheyt op/dat wy ons ſonder noot/ in ſulcker geuaerlijcheyt begauē/ alſdan trooſtedē wy malcanderen/ daer toe inde 68. dagen die wy ſeyldē ſonder eenigen aenblic van eenich lant:hadden wy 44.dagen met reghen/ Donder ende Blixem/ In ſomma/wy hadden recht als alle hope des leuens van ons geworpen in ſulcken menichfuldige tempeeſtē/in dat verdriet wiert ons aenblickende een nieuwe onbekende Landtſchap ende Werelt. Nv wy ſeylden teghen tzuyden binnen aen het Landt 300.Duytſche mijlen / euenwel clommen wy onderweghen dickmaels wt tot deſen volcke/ dwelck ons veel vriendtſchaps bewees. Nv van Capouerde tot aen dit landt/rekene ick ſeuenhondert goede Duytſche Mijlen/ maer wy haddender wel achthienhondert gheuaren/ door de ongheduericheyt des wint herwaerts ende gintſwaerts ghewor pen zijnde / wy en wiſten dicmaels bijde 500. duytſche mijlen na niet waer wy waren/ten waer dat ick wt Ptolomeo eñ de Coſmographij niet wat beſcheets geweten / eñ henlieden ſomtijts een onderwijs gegeuen en hadde. Nv in dit geuonden lant oft werelt is een ſulcke menichte volck/dattet niemant vertellen en can / ende is een gaſturij/ ſaechtmoedich/goetwillich volck/ die al naect gaen/alſoo ſy wt ſmoeders lichaem comen/eñ die van gheender ſchaemte en weten. Het zijn vierſcheutige welgedane groote liedē/genoech rootuerwich/ van een milt eñ ſchoon aengheſicht / gheſchickt tot alle tijdtcortinghe ende vrientſchap.

De Mans doorbooren haer aengheſichten/ ende heelen die gaten/ ende ſetten ende dragen alderley Edel gheſteente in die gaten/ſomtijts tot inde 30. Loot ſwaer weghende/ behaluen dat ſy inde ooren draghen. Der Vrouwen aengheſichten zijn gheheel/ maer de ooren vol gheſteenten. Deſe Lieden en hebben gheen eyghen goeden/maer alle dinck gemeyn / oock de Vrouwen. Sommighe Vrouwen doen ſwillen dat mannelijck Lidt haerder Mannen ſo groot/ dattet verſchrickelijck is te ſien/ende veel daermede verdoruen worden/ ſy zijn den wijuen ghelijck van welcke Ezechiel ſeyt: Die Peerts gelijcke begheerte hebben. Sy leuen onder malcanderen ſonder Coninck ende alle Ouerheyt. Eenen neemt ſoo veel wijuen als hy hebben wil/ende en hebben gheen onderſcheyt der maechſchap oft vrientſchap/het ghelt hen gelijck/ſuſter/moeder/als vreemde. Alſo dickwils als ſy willen/ſcheyden ſy de Echte oft het Houwelijck.

Alle dinck ghemeyn in de nieuwe werelt.

Bouen dien en hebben ſy geen Kercke/ ſy en houden oock gheen Wet/ oock en zijn ſy gheen aenbidders der Afgoden. Sy leuen in ſomma na de Wet der natueren / ende zijn meer Epicuri dan Stoici.

Sy Oorlogen ſonder eenige ordeninghe/ende de gheuangenen eten ſy/de verwinners eten

Gheuangenen worden opgheten.

de ouer=

de ouerwonnen/ eñ menschen vleesch is een ghemeyn spijse by haer. Jck heb selue ghesien/ dat de Vader gegeten heeft zijn eygen kinderen eñ Wijf. Met eenen man heb ick selue gesproken/ die hadde meer dan van 300. menschen Corperen ghegeten/ Jck sach oock selue ghesouten menschē vleesch/ ende inde huysen aen de balcken hanghende. Sy verwonderden haer oock dat wy onse vyanden niet en aten/ eñ soo costelijcken vlees laten verderuē/ dē Wormen te deele. Haer wapenen zijn Boghen/ ende als sy teghen malcanderen staen inden strijdt, so en bedecken sy gheen deel haers lijfs. Wy ontrieden hen sulcke beestachtighe onuernuftighe wijse. Onder dese Vrouwen en wert gheen ghesien die hangende borsten hadde/ ende inde ghedaente des buycx en wert geen onderschept gesien der gheender die gebaert hadden/ eñ der maechden/ dwelck ons seer verwonderde/ het zijn behaechlicke welmoghende schoone vrouwē. Sy leuen tot inde 150. iaer/ sy wordē selden cranck/ eñ helpen haer haest als sy cranck zijn/ dat maect dē locht/ die is daer seer getempeert/ de Cruyden goet eñ crachtich/ daer en is nemmermeer eenighe Pestilentie. Sy en zijn gheen iaghers noch Weydtliedē/ maer costelijcke goede Visschers/ leeuwē Beyrē/ Slanghen/ sonder getal/ zijn aldaer ghemeyn/ groote wouden eñ merckelijcke Boomen.

Menschen vleesch ghemeyn spyse.

Vrouwen gheen hangende Borsten waer.

Dat aertrijc vā dit lantschap is seer vruchtbaer eñ lustich/ ouervloedich met goede Fonteynen. Sy maken oock van wortelen broot. By henlieden en vintmen gheenderley Metael met allen/ wtghenomen oueruloedich Goudt/ dwelck by hen voor niet geacht wort. Sy hebben veel costelijcke Perlen. Jck ghelooue dat Plinius het duysenste deel der Papegayen niet beschreuē en heeft/ so veelderley zijnder aldaer/ met so veelderley verwen eñ tronien. De boomen aldaer geuē schier altemael Olie oft Gūmi/ ende voorwaer is het aertsch Paradijs op eeniger plaetse des aertrijcx: so en ist niet verre van desen lande gheleghen. Ten is aldaer nemmermeer cout noch werm. Aldaer vallen de Reghens seer cleyne op drie oft vier stonden/ den Locht is ghereynicht van alle dompen ende misten. Aldaer heb ick veel dinghen ghesien contrarie der opinie der Philosophen/ namelijck tweemael eenen witten Regenboghe ontrent middernacht/ dat hebben veel scheepliéden met my gesien. Op den dach der Coniunctie saghen wy de nieuwe Mane. Jtem seer veel clare sterren/ bernēde tortsen sagen wy voortijts aenden Hemel.

Hoe dat Albericus Vespucius/ het vierde deel der werelt ghevonden heeft/ wt gront der Cosmographie eñ Geometrie/ van tbegin der werelt tot int 1500. iaer onbekent.

DJt voorghemelde landt eñ vierde deel der werelt/ is beset met meer Dieren ende volcken/ dan Asia/ Aphrica ende Europa/ oock lustigher/ ende van het getempereerden locht/ ende nae rechter conste oft gront van Geometrie of Cosmographie/ is het vierde deel der werelt/ byde vijftich graden ouer de Linie Equinoctiael gheleghen. Daer teghen ouer ligt Olisippo/ daer wy wtuoeren 39. graden/ welcke byde 90. graden maken/ welcke somme het vierde deel des opperster Circkels behout etc. Daer waer ooc noch veel te schrijuē/ op datmē de coenheyt eñ vermetelheyt der geender neder leyde/ die den Hemel willen wtcirckelen ende wt palen/ oock meer weten willen dan het betaemt/ nademael dat dese werelt/ in welcke my Godt gheuoecht heeft/ van des Werelts beghin af ongheweten is gheweest/ ende van alleman een onbewoonde plaetse heeft gheacht gheweest.

Aenwijsinge sommiger voornamelijcke puncten die daer bouen achtergelaten zijn/ wt veelder Heeren schrift/ een afschrift ende Copye.

CRetícus een bootschapper der heerschappie tot Venegiē/ schrijft onder andere aē dē Coninc vā Portugael/ bouē Bonasperanza teghen het Westen op een zijde/ hebben wy een nieu Landt geuonden/ dwelc sy totten Papegaeyen hebben ghenoemt/ ouermidts dat aldaer soo veel ende menigherley Papegaeyen woonen/ anderhalf elle lanck/ van veelderley coleuren. Wy seylden aen den stroom van dat Eylandt herwaerts ende ghinswaerts meer dan twee duysent Jtaliaensche Mylen/ ende en vondē desselfs noyt geen eynde/ also dat wy meyndē dat het een vast lant was/ ende een eyghen werelt.

Tegen t Noorden heeft den Hooftman Gasper Cortherat/ Anno 1501. een Eylant geuonden 2000. mylen lanc/ na het aenseggen der inwoonders/ aen welck hy tot inde 700. Mylen weechs seylde/ ende en conde dies gheen eynde vinden/ daerom ghelooft hy dattet een vast Lant is.

Een ander lant tegen t Noordēwert oock dit iaer gheuonden/ derwaerts de Grauelē mits ijs eñ vorsts niet en conden gecomē/ daer was tJaer ouer een groote menichte sneeus/ maer dit Lant heeft veel volcx/ vande welcke wy 8. persoonē in Portugael brachten. De huysen zijn met Visch huyden bedeckt. Sy zijn oock becleet van menigherley Huyden van Dieren/ sonderlinghe van Otterbalghen/ van gedaente ghelijck de Zegeyners/ inden Somer keeren sy thayr buyten/ in den winter binnen: dese vellen en zijn niet getout/ bereyt noch genaeyt. Sy zijn seer eerbaer ende goedertieren/ het zijn oock van alle leden welgheschickte lieden. Haer aensichten zijn gheteeckent op Jndiaensche maniere. Maer sy en hebben gheensins gheen Yser/ haer messen ende bijlen/ diesgelijcx haer pijlysers maken sy van eenē herden steen/ sy hebben een vreemde sprake/ die gheen verduytscher verstaen en can. Sy hebbē een groote menichte vischs eñ houts/ sonderlinge van Dennen.

Caranganor die stadt is byde 30. Jtaliaensche mijlen lanck/ euenwel wijt van malcanderen gheset/ als de Meulens oft Dorpen/ sy en heeft gheenen muer. Met Trompetten/ Heyrtrommelen eñ hoornē roepen sy haer volck ter kercken. Sy hebben veel vreemde Ceremonien tot haren Godt/ haer Priesters gheesselen haer selfs/ eñ geuē voor dat God met hen ghesprokē heeft/ eñ hen dit eñ dat geheetē vā haer te verweruen. Sy springhen oock dicwils also bloedich zijnde als sy haer gewont hebben/ als de verruckte/ int vyer inden Tempel gestoort zijnde/ eñ wederom daer wt/ om het volc te betoueren/ ende haer geestelijckheyt een aensien te maken/ eñ veel vreemde grillen. Haren Coninc is een Heyden/ hy heeft menigerley wijuen. Sy schrijuē op boomschorssen met een yserē Griffie. Men vint aldaer oock een seer groote menichte Christenē/ die besitten ende verchijnsen haer Huysen/ vanden Coninck die een Heyden is/ om een geset gelt. Dese Christenen en hebben gheen clocken/ ende niet dan een Cruys in haer Tempelen/ sy roepen op Griecxe maniereter kercken.

Stadt 30. mylē lanck.

Christenen eñ Paus in Armenia.

Sy hebben aldaer haren eygen Paus/ twelf Cardinalē/ Bisschoppen eñ Aertsbisschoppen.

In

In Armenia hebben sy haren Paus/dien noemen sy Catholicum/hy is Cruysswijs ouer zijn hooft beschoren. Nv in Armenia zijn tweederley Christenẽ/ Jacobite ende Nestorini. Desen Paus regeert ooc eensdeels de geestelijchept in India Cathaijo. Haer Priesters zijn geschoren/eñ hebbẽ alleen een weynich hayrs op den top/sy doopen de kinderẽ 14. dagen out zijnde/ sy Consecraeren in Azimo/sy biechtẽ/eñ noemen dat Sacrament gelijck wy/maer sy en hebben de laetste Olinge niet/sy hebben ooc Wijwater inden inganck der Kercken. Sy hebben dese gewoonheyt/dat als eenen sterft/so comen veel Christenen te samen/ende eten acht dagen met malcanderen/daer na bidden sy voor den verstoruen.

Die vrouwen en beeruen niet na des mans doot/maer de vrienden/sy gaet met de houwelijcxe voorwaerde wech/eñ sy en derf haer voor t Jaer niet verhouwelijcken / sy houden vasten eñ Aduent / eñ sy en eten vanden goeden Vrijdach af niet/tot op Paesschen. Sy houden veel Feesten met vieren/ ghelijck wy: S. Thomas haers lants Apostel is by henliedẽ indẽ oogst/ dat is de grootste Feeste. Desen Heylighen/ dwelck wonderlijck om seggen is/ eeren op eenen dach Christenen eñ Heydenen / met de aldergrootste eere. Sy hebben oock swerte Monicken. Haer Priesters leuen sonder ghetroude vrouwen cuysch. Al het volc ontfangt het Sacrament driemael int Jaer. Sy hebben de H. schrift in haerder sprake/gelijc wy in onse. De Christenen eñ Mooren zijn op een maniere gecleet. Haren dach is in 6. vren gedeylt/ het iaer in 12. maenden.

Sint Thomas eeren Christenen ende Heydenen tsamen.

Sy hebben vruchten genoech/ behaluen koren/dat brengtmen daer/Ossen/Koeyen/ Hamelen/Buffels/Schapen hebben sy in grooter menichte/Item Elephanten/Hinnẽ / Gansen een groot getal/also/datmen om eenen Ducaet hondert Hinnen hebben mach. Sy en hebben gheen Swijn/ende en eten oock gheen/ bysonder de Heydenen.

Rijs ende Suycker hebben sy in oueruloet/ waer af sy haer broot maken/seer goet. Ouergroote Vijghen draghen haer Vygheboomen/ ende dat met hoopen/de Boomen Palma ghenaemt/brengende de Noten van India/ Item sy brenghen oock van desen/Wijn Asyn/Suycker eñ Olie/waer af Strabo int 10. Boeck getuygenisse geeft. Van desen Boom/die ooc tot Calicut wast/is daer bouen vermeldinge gheschiet int lange/inde beschrijuinge vã Calicut/ hoe sy dat altemael makẽ/ende niet alleen vier oft vijf/maer thien nutticheđẽ van desen boom brenghen.

Van Cannonor zijn 9. mijlen tot Calicut/ daer zijn beyde Coninc ende het landt eens geloofs. Cambaia ligt teghent Westen/ 12. duysent Italiaensche mijlen vã Calicut. Van daer 300. mijlen tot int Eylant oft Coninckrijc Ormus. Dat Eylandt heeft inden omrinck vijfthien hondert Italiaensche mijlẽ / vol volcks/ al van Machomets ghelooue / met haren Coninck/daer vintmen veel geweldige steden wel beset. Cambaia heeft oock seer veel steden/Casteelen ende lantschappen. Sy en eten niet van dat leuen heeft ghehadt / eñ en drincken gheenen Wijn/het zijn groote Toouerairs/ witter lieden dan tot Calicut. Sy nemen alleen een wijf/tzijn seer cuysche lieden / eten van moes/ ende de vruchten haers lants. Men vint daer rontsom veel steden ende Eylanden wel beset/ die zijn al van Machomets ghelooue: eertijts hebbent Heydenen geweest/onder welcke Mapa ende Elij seer groote Eylanden zijn/ 200. mijlen vã malcander gelegen/daertusschẽ veel ander Eylanden eñ steden. Dit ligt van Calicut 6. oft 7. hondert mijlen/ Cucin dat Rijc ligt oock daer binnen.

Item/vanden machtigen Coninc tot Narsinga/ welcx landt drie duysent Italiaensche mijlen om hem begrepen heeft / hebben wy elders aenghewesen/ende van zijnder bouenmaten groote machtichept. Van daer ligt Cucin. Tegent Oosten hondert mijlen ligt Cucumer/ van Cucumeri tot aende Riuiere Indum/zijn vijfhondert mijlen. Inde Indiaensche Zee ligt Saylam/200. mijlen verre vã Cucumeri/ eñ veel hondert mijlẽ voorder Taprobana oft Samothra/ het voorts wtwaerts vintmẽ dat Rijck Cathaio/eñ ander wonderlijcke landen/ dwelck een Priester Joseph ghenaemt/ van Cannonor gheboren/den Paus Alexandro ende anderen selue persoonlijck also aenghesegt heeft / ende welck wy daer bouen hebben beschreuen/wt ghetuyghenisse Ludowijck Vartomans/besiet dat.

De Coninck van Portugael schrijft onder andere aendẽ Paus Julium/dat hem zijn volc veel landen chijnsbaer ghemaect heeft/opt eerste de machtige stadt Xer/Item/ die vermaerde ende weerachtige stadt Braua/der Sarracenen/in Ethiopia ghelegghen / schier aen Arabiam stootende. Dese hebben sy wtgebrant/de inwoonders daer in al verslagen/eñ henlieden byde vijfthien hondert Talenta siluers genomen/die sy alleen ouer haer droeghen/ende een Talent is een ghewicht by ons/van 72. Pondt swaers/Anno 1508.

Xer de machtige stadt.

Daerna seylden sy in het Christelijck Eylant Zacothora/den Sarracenen onderworpẽ/aen de Frontieren Arabie stootende / daer heeft ons volck een stercte gebout / tegen de aenloopen der Sarracenen tot Mecha/op dat hen die macht benomen wierde/ te ghebruycken den Sinus der Persissche ende Araebsche Zee. In dit Eylandt zijn byde 40. duysent menschen. Maer sy houden in veel dinghen het Jootsche ghebruyck/ daerom dat sy eenen tijt lanc Leeraers ghebreck ghehadt hebbẽ. Sy onthouden haer de 40. dagen/niet alleen ghelijck wy/van vleesch: maer ooc van visschen/ eñ hebben veel dincx metten Christenen tot Caranganor gemeyn. Sy geuen den Priesteren de Thienden van al haer incomen/die hebben aldaer groote vrijheyt/so yemant eenen van dese beschadichde/hy en ware int lant niet seker. In dit Jaer hebben wy oock wtghesonden 50. schepen wel toegerust/met 700. Ruyters/ende vier duysent voetknechten/om Barbaria eñ ander Lantschappen te bestrijden/ooc so isser van te voren wel so veel van onsen volcke aldaer/Godt geue gheluck ende Victorie daer toe.

Eenen Wttoch van eender Epistel oft Narratie Ferdinandi Cortesij/Key. May. opperste Hooftman/ der Schipuaert inde Zee Oceanum/ aenden Paus.

Van sommighe nieuwelijcx geuonden Eylanden eñ volcken/aenden Paus Clementen 7. op Latijnsch ghestelt/ verduytscht.

ICk Ferdinandus Cortesius/doe dijner heylichept te weten/ dat ick Anno 1518. vã Key. May. in Hispania/ om tegent Westen indẽ Oceaensche Zee te schepen / heb wtgeschict gheweest/eñ quã onder andere tottet Eylãt/Cuba/Spagnola etc.

waer

waer af bouen gehoort is. Voort quamen wy neerwaerts op een Eylant Jucatan genaemt / waer in wy eẽ stadt vondẽ/ vander grootte als Cayro/ gheheel eñ al wel gebout van steen ende kalck/ daer hieltmen merct oft Jaermert van veelderley sooten oft gadingẽ van Maerssche-rije oft Coopmanschappen / sy gauen ons veel vreemder Waren om Syde/ Glasen eñ Bellẽ/ onse Spiegelen verachten sy / want sy hebben eenen soo claren steen/ die eens yeghelijcx aensicht veel scherper wtdruct/ dan onse spiegels. Sy leenen sonder woecker/ende houden goede Policije/ooc trouwe eñ ghelooue in alle beloften/waerheyt in woorden eñ handelen/ sonder voordeel. Sy zijn besnedẽ/eerbaer/wel gecleet/ eñ vã eender eerbaerder wãdelinge/sonderling de vrouwen. Wy voeren voorder tegent westẽ door de Prouintie Comij eñ Mapa ghenaemt/ eñ doen wy byde 100. eñ 10. lege aen dat Eylant geuaren waren/ so toelandedẽ wy byder Prouintie Campechium ghenaemt / daer vonden wy een stadt van 3000. huysen/eñ sy namẽ ons vriendelije op/ sy verwonderden haer van onser Schipuaert/eñ als wy ons gheschut lieten afgaen/ontsetteden sy haer seer/meynende dat sy nv donderen saghen / dwelck sy voormaels alleen gehoort hadden/ daer vonden wy/ Eyn-den/Duyuen/Velthoenders/ Quackelẽ/Wolven/Leeuwen/Conijnkens/ Vossen/ Beyren/ Hasen/ Herten / ende andere ons onbekende Dieren. Van daer seylden wy 15. Legas tegent Westen/ende quamen in een landt Aguanil ghenaemt / haer Hooftstadt Mosco / dit volck oueruiel ons / als wy in ons schip soet water draghen wilden / ende dede ons groote schade/also/dat wy hert gewont zijnde/te rugghe moesten wijcken/ ende inde Schepen ontloopen.

Inde 70. mijlen van daer ligt het Eylandt Cozumella genaemt / het welcke wy vermerctẽ 3. Lege eer wy daer toe quamen. Dit Eylãt is 45. Lege breet/ theeft vogelẽ/vruchtẽ/ eñ alderley Dieren/eñ tgebruyck aldaer is schier al in het Eylant tot Jucatana/5. mijlen van daer gelegen/in welc wy namaels voerẽ / wy wierden in dit Eylant heerlijc gespijst/op haer maniere/eñ sy bewesen ons veel vrientschaps/wy vonden eenẽ Beyr op een calomne/daer sy haer gebedt eñ offeren voor volbrenghen. Maer tot Jucatana en wildemen ons niet toelanden latẽ/aldaer wy nochtãs genoot warẽ/also moestẽ wy voorby varẽ. Doen vermercten wy een ander plaetse/ niet also verre van dit Eylant/ Olloan oft Coluacan vandẽ inwoonderen genaẽt/daer vondẽ wy byde 600. gewapende inwoonders/aendẽ oeuer met guldẽ Tartschen/ Bogẽ/etc. om den oeuer voor onse toelandinge te bewaren / sy hieldent aldaer den gantschen nacht ouer/smorgens maectẽ wy vrede met hẽ eñ wierden opghenomen/als sy vernamen dat wy tgout/niet om niet: maer om ander Waere begeerden. Aldaer en is gheensins gheen ijser/ maer het gout wtermaten ghemeyn eñ goeden coop/waer af sy haer spiesijsers eñ alderley wapenen maken/ ooc haer nettẽ met gout behangen/ende wat desen Coninc ghebruyct/is altemael van goude.

Van daer tot op 100. Lege tegent Suydẽ eñ Noordẽ/stietẽ wy op 3. cleyn Eylandẽ/wy gingen int grootste/ daer beuondẽ wy/ dat sy haer

Kinderen gheoffert.

kinderẽ opofferden/gelijc Manasses / eñ eenen Leeuwe op een beelt calomne staẽde/vã Marmelsteen gehouwen/dien aenbidden sy/ eñ gieten dat vergotẽ bloet haerder kinderen in zijn kaken/dat herte des Offers verbranden sy tot eenen soeten reucke haren God/het ander eten sy / bysonder wanneer sy haren vyandt inden Crijch ouerwonnen hebbende / opofferen. Al dese Eylandẽ zijn oueruloedich met gout ende Edel gesteente.

Niet verre van daer is een Eylant/ in welck op de maniere der Amazones / alleen enckel vrouwen woonẽ/sonder manlijcken toeganck/ cuysch/leuende/gelijc by ons de Cloostervrouwen. Ter tijt des arbeyts comẽ daer mannen wt de naest gelegen Eylanden/ eñ bouwen hen haer velt/daer sy af moghen leuen.

Den Coninck tot Coluacana schanck den onsen eenẽ goudẽ Pot/ Keten/Brasseletten/eñ veel Juweelen van goude / wy maectense met onse dingen vrolijck. Dit Eylant heeft 15. vermaerde stedẽ/een vande welcke 15. oft 20. mael duysent huysen heeft / met thoornẽ eñ mueren beuesticht. Sy hebbẽ alderley wercklieden/eñ Boumeesters/ooc alderley hantwerckẽ. Haer Priesters leuen cuysch sonder houwelijck / een wonder groote cuyscheydt is by die vrouwen. Doot slach is vreẽt/ eñ eenen grooten grouwel by henlieden. Des Conincx stadt daer hy Hof hout/heeft byde 15. duysent huysen / wijt van malcander gheset/in veel mijlen haer verstreckẽde. Als een vrouwe in Ouerspel wort beuonden/so wort sy van harẽ man vercocht. Dẽ Coninc heeft een wijf/ eñ soo veel byslaepsters als hy wil. Sy onthouden haer in September 35. dagen/niet alleen van vleesch: maer visch/eñ al dat leuen heeft. Die ghehouwelijct zijn/en eten noch en drincken niet met malcanderen/ noch op een Tafel/noch wt een Schotel. Een maent is 20. daghen by hen / derseluer hebben syder 20. sJaers.

Voorts quamẽ de onse tot eẽ ander Coninc-rijck/welcx Coninck hiet Onandus/de welcke als hy vermercte/dat wy gout begheerden/ so schanck hy den onsen een gulden Beelt / ende veel stucken gouts/ veelderley Edel gesteenten eñ spijsdese heerlijck na aert des landts. Het gout geuen de Riuieren eñ berghen aldaer. Sy zijn het swemmen also gewoone/ dattet hen al effen eens is / weer sy inde Zee swemmen/ oft opt landt gaen/sy laten haer onder dwater/ eñ brenghen somtijts handen eñ mont vol zants/ met gout vermengt.

Also trocken de onse met gout eñ Edel ghesteente beladẽ/van desen Coninc/sommighe na het Eylandt Ferdinandinam / dander verder tegent Westen/ eñ quamẽ op een nieu Eylant/ waerin de inwoonders toeliepen / om ons als een Zeewonder te sien / ende om onse nieuwe ongheewoone schipuaert te besien / sy baden de onse wt te comẽ/dat ontseyde hen Montegius/ dewijle den opperstẽ Hooftman tot Ferdinandina was /te verre van hẽ. Also quamẽ de onse tot een ander seer heerlijcke stadt/ eñ landeden toe / daer oueruielen ons de inwoonders met bogen/sy schoten van verre tot ons/ eñ als wy wederõ tot hẽwaerts bolderdẽ met busschteenẽ/verschricktẽ sy ommẽschlijc/ vlodẽ eñ begeerden vrede. Van daer seylden wy wederom te rugghe tot onse ghesellen na Ferdinandinam/ wãt onse Schepen waren vermoeyt/ ende van Prouisie oft Prouiande gheleecht.

Eer wy voorder varẽ/moeten wy een ander Zeeuaert inmenghen/ die onsen Gubernateur Dietus Velasques ghedaen heeft/ eñ heeft geuonden/Guandam/ Gnitillam eñ Guauaxã/ eñ daer wt 300. Inwoonders tot Slauen gherooft. Als nv de Wachters van dese Slauen op het Schip sorgloos/eẽsdeels te lande clommen/ende weynighe by henlieden bleuen / soo vielen de Eylantslieden inde Wachters / ende versloegender sesse/dander sprongen inde zee/ doen voeren de gheuanghenen met het Caruel vanden onsen wech/ in het naeste Eylant

Lembis/ende verbranden dat schip/eñ namen wat hen daerin behaechde/doen doodden sy al wat vanden onsen wtswam. Doen onsen Gubernateur dat ghewaer wiert/so sondt hy henliedē haestelijck te hulpe 2. schepen vol Crijchslieden/ maer te vergheefs eñ te spade/ de sake was geschiet. Doen vingen de onse wederom wt een Eylant/bydē 500. persoonē/dese vielen ooc inde Wachters/om de verlorē vrijheyt weder te verweruen/ ende vier uren lanck wasser een twijffelachtige Victorie/ tē laetstē gaf ons God de Victorie/ nochtans verloren wy byde 100. mannē daer onder/die wtsprongen eñ verdronckē/eñ eensdeels doorschoten wierdē vande geuanghen Eylanders. Dit volck daer ontrent is dapper eñ practijckich/tzijn ooc constlijcke wercklieden/ vā welcke dijner heylichcheyt/ met ander affeyrē beladen zijnde/ te langhe eñ verdrietelijck waer te vertellen.

Nv keerē wy wederom tot de Eylanden Cozumella/Jucautana/Coluacanam / oft Olloam. Jnt Eylandt Cuba/ was tot opperste Hooftman van alle dē schepen vercoren/ Ferdinandus Cortesius/ die quamē aen dat voorgenoemt Eylāt/ daermen de lieden offert ende eet.

Honden gegeten eñ geoffert.

Dit gebruyc soude oock zijn in dē nieu ghevonden Eylandē/Lestan ende Sestan/ daer sy naect gaen/eñ wt gebreck der kinderen/eten eñ offeren sy de honden/de welcke niet en bassen/ eñ die een huyt hebben gelijck een Vos. Jn dese Eylandē zijn veel wijfs beeldē/ weynich mannen/ghelijck de Hamelen onder veel Schapen/ want sy Cappuynen de iongers/dat sy tot echtelijcke wercken onbequaē wordē.

Jonghers gecapuynt.

Wy becoutense van haer dwaes geloove af te staen/ ende het onse aen te nemē. Wy oprechten aldaer een Cruys/eñ een Marien beelt in haren Tempel/ dies sy haer verwillichden te aenbidden. Op dese reyse verstaken wy/ dat wy schier acht dagen seylden/sonder eenige spijse/ende ons storuender 7. van hongers noot af/die der visschen spijse wierdē/wy seylden ooc dese dagen onwetende/waer wy waren/ sommighe stieten opt Eylant Jucatana/ eñ alreede schier van honger gestoruen/vielē wy in eens Tyrans hant/ die nam Valdiniam den Hooftman eñ zijn gesellen/doodese eñ offerdese/ ten laetsten noodde hy zijn vriendē eñ atense. Maer wy quamen int Eylant Coluacana/ die brachtē ons begeerenden eñ hongerigen 8. Hinnē/ vande groote als Pauwen (dwelc nauwe 10. hongerigē genoech was) met sulcker conditie/dat wy haestelijc aftrecken souden/eñ van lant wech seyldē/ maer wy en conden sulcx niet ingaen / wy moesten voor haer van hongher steruen / oft ymmers overwinnen.

Daerom dreef ons de noot/dat wy vā wech te seylen vertoefden/wy begheerden vrede met henlieden/ eñ presenteerden hen onse waer om spijse ende gout/ maer sy en wilden gheenssins noch onse Ware/noch onsen vrede/sy rusteden haer tegen ons toe/doen lieten wy ons geschut in haer los gaen/dwelck ons wel gheraecte/so dat sy haer eensamich daeraf so ontsettedē/dat sy wech vloden / doen vonden wy een stadt so groot als ick nauwe segghen derf / anderhalf Duytsche mijle groot/van 25. duysent vyersteden oft huysen beset / van kalck eñ steē aerdich gebout/met ingemengde Lusthoven/alle huysen staen tot inde 3. schreden vā malcander/behalven de straten/eñ men climt 10. oft 12. trappen tot elc huys opwaerts/tot datmē ter deuren incoemt/sy zijn met steen/bleck eñ riet ghedect/40. duysent van dese Barbarissche Jndianen wierden op desen dach van soo weynich Spaengiaerts (overmits sulcke nieuwe dappere maniere van oorloghen) te nederghelept eñ overwonnē /want als sy ons geschut slechs hoorden/ontviel hen hant eñ herte/wy en hadden niet meer dan 16. Ruyters/die braken haer ordeninghe haest / niet anders dan een cudde Schapen/die dooden sy ter rechter eñ slincker sijde/ sonder teghenweer / sy en hadden gheen plaetse noch tijt te schieten / oock gheen herte/ sy stonden verbaest / meynende dat onse Ruyters goden waren vanden hemel gesonden/oft zeewonderen. Also vermoordender wy vele vā haer/eñ dreuense in 22. dagen al wter stadt/de welcke de Jnwoonders Potanetianum/maer de onse Victoriam noemden/daer zijn wonder schoone Lusthuysen ende Hoven/ inde welcke wy ons somtijts verdoolden. Ten laetsten lieten wy haren Coninc eñ Oversten tot ons ontbieden/dat sy ootmoedich baden/ eñ weerloos tot ons quamen/also boden wy henlieden ghenade aen/haer wederom in te setten / met dier conditie/so sy van haer bygheloove wilden afstaen/den gecruysten aenbidden/ende haer den Coninc vā Hispania verbinden wildē / voortaen eewich chijnsbaer eñ onderdanich te zijn/ dat gingen sy met vreuchden gewillich aen/eñ deden malcander op beyde sijdē groote eere eñ schenckingē. Van daer seyldē wy inde contreye Grisalua/vanden onsen Bian genaēt/daer namen ons de Jnwoonders vriendelijc op. Een mijle weechs van diē oever / ligt een stadt van duysent eñ 500. huysen/ die presenteerden ons terstont dē vrede/ mogelijc wt Potenetiaēschē exempel verschrickt zijnde/tot welcken nv dat geschrey gecomē was / sy presenteerdē ons het halve deel der stadt te gevē/so wy by haer wildē woonen/sy verhoeptē mogelijc ooc met ons geschut voor haer vyanden dies te sekerder te zijn/dewijle alleman van onsen naē een schouwen hadde. Als wy nv aen het machtich Eylant Coluacana voorts voeren / quamen wy wederom in een machtich Conincrijc/also dat zijns Rijcx gheen eynde en is/ daer vonden wy veel constelijcke liedē/boeckē/eñ de Historie der Coningen beschreven/ op een vreemt pampier van boomen toebereyt/ daer vintmē het gantsche iaer door sneeu op sommighe Berghen/ Jtem/veel eñ menigherley schilderije / Gout/ Silver/etc. maer Coper/Yser/ Stael / en hebben sy niet. Sy schriuen een vreemt gheschrift ende spreken noch veel vreemder/sy hebben costelijcke Tempelen/ met gulden Tapijtsen behangen/daer hebbē sy ooc dat schandelijc ghebruyc/haer eygen kinderē te offeren / ooc somtijts haer knechtē / als sy haer vruchtē hebben ingebracht/ costelijc gecleet/met gebede/ dat sy God in dander werelt voor haer willē bidden. Sy zijn oock altemael gewoone haer bloet haren goden te offeren / dwelc sy op menigherley wijse van haer tongen/herte/ handē eñ borsten van hen brenghen/met snijden/ kerven etc. dat werpen sy op ten Hemel/ oft sy besprenghen de Tempelen daermede/eñ hier mede/ghelooven sy haer Goden versoent te zijn. Voorts quamen wy in een stadt Cempoal genaēt / vanden Eylantslieden/ende van den onsen Sibilla. Daer is ooc het volck van haer Priesteren becout/so sy haer kinderen oft knechten offeren/ dat sy daer door der Goden vrientschap/ ende de eewige wellust na dit leven vercrijghen. Sy hangē der verslagen vyanden gebeenten op in haer Tempelē tot een Victoriteecken/ gelijc de onse de Bavieren. Haer Priesters leven sonder Houwen/ende zijn by haer in grooter eeren gehouden. Hier seyt Cortesius voorts van het Eylant Spagnola / van haren overvloet ende vruchtbaerheyt vā gout / Zuycker eñ veel ander vreemde vruchtē etc. Het Zuycker en wast nergēs met grooter hoopē/dan aldaer/ rieden

alsoo

also groot als eenē arm/anderhalf mās lengde hooge / van dit altemael elders hier vonen. Men bout nv oock Wijn ende koren aldaer.

De wonderlijcke Narratie ende Zeenaert Ferdinandi Cortesij/Key. M. Hooftmā op der Zee/om nieu landen eñ eylanden te soecken/ An.etc.1518.wtgesondē/eñ Anno etc.1520. voleynt / ende Key. Mat.ouergelevert/ gevonden ende inghenomen/een nieuwe werelt.

De heerschappije des bergs Zuma/Item/ Cinpual het Lantschap/den Coninc van Zuma onderworpē/heb ic dijnder Maiesteyts Scepter toegevoecht/ sy ouergauen haer willich/met bede/op dat icse vooꝛden Tyran Zuma verloste/die henliedē haer kinderē met gewelt afdrang/ om zijne Goden te offeren. Nv tot Cinpual acht ick / zijn ouer de 50. duysent strijtbare mannen/ totten crijch toegherust/en daer ontrent bycde 50. Dorpen ende Casteelen oft Sloten gelegen/ dat heb ic gedaen met 15. Ruyters/ende 500.dappere Voetknechten. Vier mijlē van daer ligt de stadt Vere Crucis. Als ic nv 3.dagē inder Prouintie Cinpual om reysde/met mijn volc te voete/ quam ic op den vierdē dach in een lantschap/ Sienchimalem genaēt / waer in een seer vaste eñ welbewaerde stadt is/op eenē hoogē berch gelegen/ waer in geen mensche te peerde comen en mach/ tot de welcke men recht als aen eenen steegher climmen moet. Van daer reysdē wy herwaerts eñ gintswaerts op veel daghen in veel lantschappen/waer in cleyne Coningen warē/ altemael den machtighen Heere ende Keyser vanden berch Zuma onderworpen. Het volc van desen Lande en meynde anders niet/ dan dat hy een Heere was/ouer den gantschen Aertbodem.

Wy vonden aldaer oock veel ende menigerley welbewaerde stercten ende gestichten/dies wy ons niet weynich en verwonderden/maer niet een so gheheel cloeckmoedich volck/als de Moren ende ander Indianen.

Alleen stieter aen dat Rijck Zuma een Lant Cathannā/ Tascaltecol/ de welcke geduerigē crijch voeren metten Coninck vanden Berch Zuma. Dese waren onser blijde/ verhoopende dat wy hen bystant doen souden / teghen den dickmael ghemelden Tyran van Zuma. Also vergaderden haer ouer de hondertmael duysent Indianen tegen ons/ mettē seluen campten wy ridderlijc totten nederganck toe/alleen met ses Hantbussen/ses hooftstucken/40.veltbogen/13.Ruyters/eñ met de voornoēde voetknechtē/sloegen wyse inde vlucht/seer veel blevender op dat slachuelt/eñ wtgenomē de schade des arbeyts/honger ende dorsts / en cregen wy daer niet.

Terstont stercten sy haer tot inde anderhalf hondertmael duysent / metten seluen gaf ons God oock de Victorie/soo dat wyse dooden ende verstroeydē/ als een cudde schapen/te laetsten als sy aen ons versaechden / seynden sy een Legatie aen ons / vrede begerende/ ouerbodich zijnde/beyde willich mijn vrient / ende uwer Mai.ghehoorsaem eñ chijnsbaer te zijn/ sy badē my af/dat ick hen haer wederspannichheyt vergeuen soude/eñ gauē ons Prouande/ eñ wat wy behoefdē/ noch was het al een valschheyt eñ listicheyt/want 50.vandē haren gingen in onse stercktc/als nv vrienden zijnde/ eñ bespieden/hoe sy ons mochtē toe comen/dwelc alst ons wert aengeseyt/ so vingen wy heymelijc eenen wt desen/ tewijle dat de andere omgaepten/eñ vraechden hem strenghelijck door eenen verduytscher/wat haer voornemen ware/die seyde ons/datter een groote macht achter den berch lach / in voornemen/ ons desen nacht te oueruallen/op dat wy zijn volck met onse Bussen / als by daghe / niet veruaert en maecten/dies waren sy daer/om bespieders te wesen / hoemense bequamelijck aen grijpen mochte/ick lieter noch eenen vanghen/die seyde recht oock also. Alsoo vinghen wyse al/ende hieuwen hen de handen af/eñ seyndense wederom tot haer heyr / met beuele/ dat wy bereyt warē dach ende nacht met haer te slaen/ wanneer sy wilden/wy bewaerden onse stercte/ ende stercten ons/eñ in somma/ wy en verwachteden haers niet/maer vielē tegen haer wt/ eñ dreuense so hert/dat sy vallen lieten al wat sy hadden/eñ haer ouer de bergen af stortedē/eer sy in onse handen vielen/eñ wy deden haer seer groote schade. Als sy nv sagen/dat sy niet gheluclijcx teghen ons wt en richteden/begeerden sy ootmoedelijc vrede/daerneffens bekennende dat hen recht geschiede/nademael sy my gheen geloove gehoudē en haddē/eñ byde 4000.menschē werpē haer wapenen wech/ vielen ons te voete/ eñ brachten ons tot een Fonteyne/daer seer veel goed spijse was. Maer dat ic de waerheyt bekenne/ons allen was seer bange/onder een sulck volc/by welc wy geenderley hope eenichs toecomende bystāts (behaluen Gods) en haddē. Ic heb veelmaels veel moetē hoorē vāden onsen/hoe dat ickse op eenen hoeck verleyt hadde/van waer sy niet ontulieden en mochtē/ eñ sy steldē haer dicwils eenstēmich voor/ dat sy op een schip wech wilden/eñ seyden my aen/ wilde ic mede/so waert goet/so niet/so wildēse my aldaer alleen laten/ nochtans stierde ickse met veel troostelijcke woorden wederom af/eñ maecte hen indachtich Gods bystant/ ende de Ridderschap tegen de ongelooui ge te strijden/ oock de trouwe eñ des eets dijner Ma.gedaen/ met dien maecte ic hen wederom een herte / so dat sy tot in het eynde bestandich by my bleuē. Met dien wy also raetslaechden/ende dat ickse troostede/quā tot ons dē Vorst deser gantscher Prouintie/ende 50.wt de voornaemste/die presenteerden ons vrede/vrientschap ende onderdanicheyt dijner Maiesteyt/ende gauen voor/ hoe dat sy te voren noyt niemandt chijnsbaer geweest en hadden/ende dat sy om de vrijheyt te behouden/veel geleden hadden/bysonder vā het gewelt des Conincx van Mutezuma/ aen welcx landt haer Frontieren ouer al aenpaelden/ende daerom gheen sout noch Boomwolle tot cleedinge en hadden/ op dat sy niemandt en wilden chijnsbaer zijn/ dwelc sy haddē doen moeten so sy in ander landen ghehanteert hadden. Also namen wy dit verbont aen/ende ginghen met hen in haer Hooftstadt Tascaltecal ghenaemt/inden omuanck grooter dan Granate / oock bet ghebout met costelijcke ghestichten/ende volckrijck. Daer is een Merckt ende plaetse inder Stadt / waerinmen alderley dinck te coope vint/schier ongelooflijck te segghen. Aldaer vintmen alle daghe ouer de 30.duysent menschen coopen ende vercoopen/ Broot/Voghelen/Visch/wiltbraet / ende alderley nootdruft/wtgenomen sout eñ Boomwolle/dwelck by henlieden niet en wast/ noch int ghebruyck en is. Maer gout/Siluer/peerlen/ Edel ghesteente ende vederen in grooter menichte. Item/alderley cruyden / wortelen/hout ende kolen. Item alderley cleedinghe vindtmen daer in dapperer menichte veyl. Sy hebben oock Baden / ende een goet Regiment/ende het is een seer vernuftich redelijck volck/ende gantsch Aphrica en heeft nauwe een dierghelijck volck / wt de kaken der Maurorum ghetoghen. Vleynen / bergen

Wonderlijcken Crijch in America.

ghen ende dalen zijn in deſen lande/ ia niet met
allen en vintmender ongheplant ende bouloos
ligghende / noch yet dat des boumans hant is
eyſſchende/ eñ het is een volck recht als de Ve-
netianen/ Genevoyſen eñ Piſaners oft Swit-
ſers met haer Regiment. Sy en hebben geenen
Heere/ eñ nochtans veel Heeren/ die dẽ gemey-
nen man eñ ſtaet (ghelijck by ons de ſtadtmee-
ſters ende Burgemeeſters) vooꝛſtaen/ ſy ſtraf-
fen euen wel de quaetdoenders. Een vanden
haren hadde ons een weynich gouts ontdꝛa-
ghen / dien ſloeghen ſy openbaer met Koluen
doot/ vooꝛ onſen ooghen/ alſo dat by henlieden
geen quaet onghestraft en blijft/ eñ woꝛt open-
baer vooꝛ alleman wtgeroepen. Ic heb het ge-
tal der huyſen in deſe ſtadt neerſtich laten be-
rekenen eñ tellen/ ſo zijnder ouer de anderhalf
hondert mael duyſent geuonden gewoꝛdẽ/ be-
haluen de Vooꝛſtadt/ eñ den aenganc der ſtadt/
die inghelijcke ſtadtrecht ende Boꝛgherſchap
zijn.

Ses mijlẽ vã deſer ſtadt ligt een merckelijc-
ke ſtadt Curultecal genaẽt/ den Heere vã Mu-
tezuma onderwoꝛpẽ / deſe nooden ons met re-
uerentelijcke pꝛeſentatie/ van williger gehooꝛ-
ſaemheyt/ derwaerts ghe leyden my byde hon-
dertmael duyſent mannen vã Taſcaltecal/ be-
ſoꝛgende datter een arghelist achter hen ſchuy-
lende was/ met welcke ſy ooc in langer vyant-
ſchap eñ oneenichheyt geſtaen haddẽ. Alſo ſant
icſe ter haluer wege wederom thuyſwaerts als
onnoodich / ende en behielter niet meer dan 6.
duyſent/ eñ als wy vooꝛ de ſtadt quamẽ/ liepen
de Boꝛgers wt met grooter reuerentie/ om ons
te ontfangen/ met pijpẽ/ Trommelen eñ groot
Triumph geſanck/ eñ houeren/ oock met haer
geeſtelijcke perſoonen/ ende gauen ons de beſte
herbergen in/ maer gelijc ons te voꝛen aen ghe-
weſen was/ alſo vonden wy dat ons toebereyt
was/ wierden ooc gewaerſchout/ datmen ons
ouervallen ſoude/ wy ſaghen ooc wel veel dier-
ghelijcke aenwijſinghen/ dies wy oock kenniſſe
namen van twee heymelijc gheuanghenen/ die
wy wt deſer ſtadt hadden opghekipt/ om haer
vooꝛnemen te kennen/ alſoo luydde de ghelijc-
ſtemmẽde kontſchap/ dat haer niet verre van-
der ſtadt vijftichmael duyſent des Heeren van
Mutezuma volcx hielde / om ons te ouerual-
len/ doen dachten wy/ dewijle het ymmers zijn
moeſte (alſo ons niet een cleyn verſchꝛicken aen
en quam) het ware beter dat wy hen vooꝛ qua-
men/ dan ſy ons/ eñ ontbodẽ alſo de Pꝛimaten
der Stadt tot ons / in een ghelaet van goeder
vꝛientſchap/ ende greyẽſe als de vooꝛgangers/
dapper aen/ namenſe altemael geuangen/ ende
wy vielen namaels wt/ eñ togen inde ſtadt/ eñ
vermooꝛdẽ ouer de dꝛie duyſent mẽſchẽ/ ſchier
in twee vꝛen tijdts / daertoe holpen my 4000.
mannen van Taſcaltecal/ 400. van Cempoal/
eñ verouerden alſo in 5. vꝛen de gantſche ſtadt/
de Inwoonders ende Boꝛgers verdꝛeuen wy
daer wt inde vlucht/ ende ontſtaken ſommige
thoꝛens met vyere. Daer na keerden wy we-
derõ in onſe herberge / doen vielen my de pꝛin-
cipaelſte te voete / eñ ſeyden dat ſy verleyt wa-
ren/ ooc eensdeels tot dit vooꝛnemen gedwon-
gen geweeſt/ biddende dat icker twee van haer
wilde los laten/ ſoo wildenſy al tvolck dat wt
der Stadt geulucht was/ redelijck wederbꝛen-
gen tot eewiger gehooꝛſaemheyt / dat ſtonden
wy hen toe/ eñ namenſe al in hulde/ ghenade eñ
ghelofte/ doen wert ſanderdaechs die gantſche
ſtadt alſo wederõ beſet/ als ofter gheen menſch
gedoot en ware/ niemant en claechde yemant/
ſy hanteerdẽ eñ dedenin alle dingen ghelijck te
voꝛen/ vꝛedelijc eñ verſoent. Doen maecte ickſe
met die van Taſcaltecal te vꝛiende eñ nam alle
vyantſchap wech. Nv deſe ouerwonnen ſtadt
Churultecal ligt op eender pleyne/ die heeft in-
den omrinck der muerẽ ouer de 2000. huyſen/
eñ buyten der ſtadtmueren ooc wel ſo veel aen-
de vooꝛſteden. Deſe ſtadt is oueruloedich van
neeringhe/ met ſchoon thoꝛens dooꝛbout/ dat
lant vꝛuchtbaer eñ veerijc/ die ſtadt heeft byde
400. Tempelen/ met coſtelijcke tooꝛens/ alſo ic
ſelue op eenen toꝛen getelt ende geſien heb/ daer
vintmen ooc arme crancke lieden vooꝛden Tẽ-
pel ſittende/ gelijc by ons. Met diẽ alſt God eñ
het geluc met ons hielt/ ſo nam hem den Voꝛſt
vã Mutezuma vooꝛ/ als oft hem de wederſpã-
nicheyt der gheener van Churultecal/ leet wa-
re/ eñ ſonder zijn weten eñ willen geſchiet/ ende
wilde ſlechs V. Ma. ghehooꝛſaẽ eñ onſe vꝛient
zijn/ etc. maer wy vermerctẽ wel/ dattet enckel
valſche liſt was/ euẽ wel hieldẽ wy ons/ als oft
ons zijn vꝛientſchap danckelijc eñ aengenaem
ware / ſo trockẽ wy na zijn lant dooꝛ eenẽ grim
migen couden ſneeuberch/ op dander ſijde daer
tegen ouer/ was eenẽ ſo heetẽ berch/ datter dic-
maels ſdaechs met grooten donder eñ gerom-
mel/ eenẽ rooc wt diẽ berch vande groote eens
huys/ onuerſiens opwaerts pꝛuyſte/ als eenen
bout vander yeſe. Ick voerde met my ouer de
4000. Inwoonders/ behaluen mijn volc wt de
Pꝛouintie Tuſcaltecal/ Guaſaſingo/ Churul-
tecal ende Cempoal. So trocken wy vooꝛt inde
Pꝛouintie Chalco. Met dien beſoꝛchde hẽ den
Voꝛſt vã Mutezuma ſeer vooꝛ mijn toecoemſte
eñ began veel dincx dooꝛ Legatie/ om my van
zijn lant af te wijſen/ met veel ſchenckinge ende
pꝛeſenteringe van eewiger ghehooꝛſaẽheyt dij-
ner Mai. hy beſtemde oock ſelue iaerlijcx eenen
merckelijckẽ Tribuyt te geuen/ aenwees daer
beneffens/ hoe dattet by hem nv altemael diere
was/ eñ groot ongeweerte. Maer ick gaf vooꝛ
dat ic zijne Mai. perſoonlijc ſien/ beſoecken eñ
aenſpꝛeken moeſte/ vã dijner Mai. weghen/ te-
wijle ſocht dẽ Voꝛſt dagelijcx wegen eñ liſten/
hoe hy my een valle richten mochte. Alſt hẽ nv
altemael omſloech/ eñ dat ick my alſo hielt/ als
oft ict niet en verſtonde/ ſo troc my ten laetſten
zijn volc tegen/ vooꝛwaer eenen couden wech/
alſo/ dat wy met groote ghemaecte vyerẽ/ om
ons vande coude te bewaren/ te doene hadden/
eñ wy quamen onderwegen in een ſtadt in een
Meyꝛ gelegen/ Ixtapalata genaemt/ 3. mijlen
van daer ouer ligt wederom een groote ſtadt/
Canaalcam genaẽt/ welcx heerſchap my tegen
quam/ ſy gauen my 4000. pont gouts / eñ veel
ander Juweelẽ/ eñ ontfingẽ my vꝛiendelijc op.
Nv in deſe vooꝛgenoẽde ſtadt zijn byde 15000.
welgeboude huyſen/ meeſt al int water gelegẽ.
Sy hebbẽ ſeer wõderlijcke bꝛeẽde wegẽ/ ſtratẽ
eñ bꝛuggẽ tot malcanderẽ/ en ſommige merc-
ten inder ſtadt. Niet verre van daer zijn oock
3. ander heerlicke ſteden/ van 3000. 5000. ende
6000. huyſen / de welcke al inde bꝛoecken lig-
ghen/ met ſchoone Tempelen ende gheſtichten
verchiert. Aldaer is eenen grooten handel met
ſout/ dwelc ſy wt dit Meyꝛ maken. Als ic nv de
machtige ſtadt Temixtitam toenaecte/ eñ dat
den Coninck ſach dattet niet anders weſen en
wilde/ eñ by auontueren mercte/ dattet Gods
werck was/ begaf hy hem goetwillich daerin.
Alſo ginc deſen Heere Mutezuma eẽ Voꝛſt de-
ſer ſtadt eñ lants wt/ ons te gemoete met 3000.
Edelẽ/ eñ een yegelic vandẽ Edelen knielde of
viel vooꝛ my op daerde / eñ cuſte alſdã de han-
den/ eñ gingen altijts twee ende twee met mal-
canderen beruoets / als in eender Pꝛoceſſie/
dwelc ſchier een mijle weechs deurde/ te mid-
den onder hen ginc den Heere van Mutezuma
gheſchoeyt/ dien dꝛoeghen 2. Voꝛſten. Als ick
nv afclom om hem tontfangen/ wiert my ghe-

winct

nv afclom om hem tontfangen /wiert my gewinct ende te verstaen gegeuẽ / dat ic hem niet aenroeren en soude/doen hielt hy hem na de gewoonlycke Ceremonien ende Lants gebruyc/ om my te ontfangen / also wy malcanderen de hant,boden/ greep hy ter Aerden/ ende custe de handen/dat deden ooc de twee Vorsten die nefsens hem gingen/eñ hem droegen/eñ al tvolck: doen nam ic mijn seer costelijcke guldẽ Keten/ met menigerley Edelgesteente beset / eñ werpse hẽ aenden hals / diesgelijcx dede hy my oock doẽ/ met twee wondersware Ketenẽ van gouде. Hy begon hem te ontschuldigen van sulcke dingen/ als hem zijn vyanden by ons moechten beruchticht hebben / eñ seyde dat hy goede wetenschap hadde/als dat zijn vyanden ons hadden voorgebracht/ dat zijn Palleys ende Sale met enckel gonde geplaestert/van gulden wanden/ ende altemael van gout gemacet ware/ eñ hy leydde ons binnen om te aenwijsen/dat wijt van steen ende kalc gemaect zijnde sagen/eñ om zijn vyanden der leugenen te ouertuygẽ. Item dat hy hem hadde laten een God noemẽ/Ja geboden soude hebben/daer tegen toonde hy henlieden zijn bloot vleesch/sprekende/ ghy siet dat ick een sterflijck mensche ben/ van vleesch ende beenen tsamen geuoecht / daerom siet ghy dat mijn vyanden ghelogen hebben / ende beghaf hem met groter ootmoet tot eenen eewighen vassael dyuder Maiesteyt / ende wierden aldaer ses daghen costurij ende wel ghehouden.

Daerentusschen viel de stadt Almeria / 70. mijlen van Temixtitam gelegen /ons wederom af / sy versloeghen ons sommighe Spaengiaerts/die wy om een stercte te bouwẽ aldaer hadden gelaten / dwleck sy wt het beuel haers heeren van Mutezuma gedaen te hebben ons toeschreuen. Als wy hem daer om aenuoerẽ eñ bespraken / seyde hy ons neen/ ende sandt haesteling zijn Legatie derwaerts / datmen hem Qualpopocã dẽ stadthouder ende Administratoren soude ontbieden/ende so hy hem te comen weygherde / dat hy met gewelt geuanelijc soude gebracht worden na Temixtitam / wel bewaert ende geleyt. Also gaf hem den Vorst / na dat hy daer ghebracht wert / terstont in mijn gewelt/met zynẽ aenhanc/ die aenden doot der Spaengiaerden schuldich waren/ doen bekenden sy op de pijnbanck gerect/dat zijt haddẽ gedaen sonder beuel des Heeren van Mutezuma/ also liet ickse openbaer opten meret te puluer branden. Zuzala de Prouintie light byde 80. mijlen van Temixtitam / ooc deser heerschappie onderworpen/daer vintmen goutriuieren ende bergen. Item die goutrijcke Prouintie Tamasulapa/ Malinaltebeque/ etc. liggen ooc rontsom in dit Lãt om / daeraẽ stoot dat Lãtschap Calua. Item Tenis/met sprake eñ heerschappije vanden voornoemdẽ onderscheyden. Item Calcalco/ Malmalco/ aen dese Prouintie stootende. Item ooc Tuchinteeal/de welcke haer ooc dyner Mai. begeuen/ ende chijnsbaer gemaect hebbẽ. Ses mijlẽ ouer Zee/maer ouer Lant 10. mijlen van Temixtitam/ ligt eẽ stadt Tescucu/de welcke ouer 30. mael duysent huysen heeft/aldaer zijn wonderlijcke Heerẽ houen ende Tempelen. Niet verre van daer liggẽ ooc twee Steden/van 4000. eñ 5000. huysẽ/deerste Otumpa/dander Aeuruma genaẽt. Den Vorst van deser Prouintẽ is eẽ vrient oft maechschap des Vorsts vã Mutezuma / maer hy en wilde/ hẽ na veelder vermaninge niet ouergeuẽ/maer viel van zijnen Swager ende oock van ons af/ zijnẽ naem was Caramaeim/diẽs gewelt was so machtich aengewesen vanden naegebueren/ dat ick hem sonder nadeel mijns volcx niet en

Wonder ge schiedenisse

mocht noch en dorst aengrijpen. Also wert hy wt aengeuen des Heeren van Mutezuma / van zijn eygen volc met listen betrapt/ so dat hy geuanckelijc tot ons gebracht wert. Met dien liet den Keyser van Mutezuma al zijn Conincrijck beroepẽ / ende met schoonder Oratie vermaende hyse altemael totter gehoorsaemheyt dyner Maiesteyt. Also hulde ons het Lantschap gewillich voor openbaer Notarissen/waer op een openbaer Instrument ende beschryuinge ghescheide. Also gauen sy ten eersten gewillich den Tribuyt/te weten/ 32. duysent ende 400. pont gouts/behaluen de Juweelẽ ende huysraet van gout ghemaect. Item / behaluen de Pluymen/ Edel gesteentẽ/etc. verre ouer de hondert mael duysent gulden weert/ ende van Schilderije eñ Beeltwerck so aerdich geconterfeyt/als oft altemael leefde / ende wat ick hem in beworp voorghaf/dat liet hy soo aerdich steken oft snijden/ dat ickt by ons noch niet alsoo ghesien en hebbe.

Den Coninck ofte Vorst schanck my ooc zijn eyghen Dochter/ ende veel Edelen haer Dochteren mijne medeghesellen/ eñ schanck ons ooc noch veel ander costelijcheyts.

Vande treffelijcke machtige stadt Temixtitam/ ende het Lants gebruyc daer ontrent/ende haer ghelooue/etc. Narratie ende aensaghe Ferdinandi Cortesij/aen Keyserlijcke Maiesteyt.

Dese dinghẽ die ick tegẽwoordich met mijnen ooghen ghesien hebbe/zijn van sulcker verwonderinghe: dz sy nauwe geloouelijc zijn/ euenwel sal dyne Maiesteyt wetẽ / en my in deser Narratie yet ghebreeckt eñ faelt / so ist veel meer in tghene/ dat icks te weynich dan te veel doe/als oock in andere stuckẽ voorgemelt. Dese wonderweerdighe Stadt is indẽ grootte als Hispalis oft Corduba / met schoone wijde straten verchiert/ groote Plaetsen ende Mercten ouer al / also / datter alle daghe ouer de tsestichmael duysendt menschen coopen ende vercoopen alderley Coopmanschap/ diemen in desen Lande hebben mach/ van gout/siluer/loot/ coper/metael/gebeente/gesteente/corael/ vederen/kalck/gehouwen stucken/ ghesneden/ gheschildert ende ghestict/ Item alderley etelijcke dinghen/vogelen/visschẽ / menigerley vleesch/ wtgenomẽ broot/waer voor sy Maytz ghenteten/ dat is eẽ Korẽ oft Wortel / waer af bouen vermeldinghe gheschiet is / Item veelderley Venisoẽ. Daer zijn ooc Herbergẽ/Tauernen/ daermen om te drincken tsamen coemt. Daer is oock menigherley arbeyt/ ende subtijl hantwerck / niet min dan by ons/ In somma/ menigherley Fruyt / Metael ende Conste / Item Cruyden ende Wortelen inder Apteke totter ghesontheyt dienende/ Item menigerley Specerije/ Laken/ Edel gesteente/ verwen voor de Schilders/Leer/ Vellẽ/ Boomwolle/ Laken/ Aerden ende Coperen Vaten/ Potten/ende alderley Houtwerck / Somma/sy en hebben deser dinghẽ gheẽ ghebreck. Haer Korẽ Maytz vercoopen sy ghemalen/ gebacken ende ongebacken/ ende hebbẽ meest alle Dieren van Voghelẽ ende Vieruoetighe/wildt ende tam/ ghelijck wy/ende noch veel meer/ ende een yegelijcke Ware heeft haer eyghen Strate. Aldaer is goede ordinantie/gewicht/Regiment eñ mate/ oock goede gherechticheyt / Alsoo sittender in een open Coophuys oft Waghe thien oft twelf Persoonen/ die alle Ware schatten ende setten/ soo sy vercocht wordẽ sal/ aen dese waerderin-

ghe/moetmen alle Ware dragē/ende daer gaen altijts sommighe Bespieders eñ Ouerdragers op den Merckt om te sien/oftmē oprechte ware/wage/ ghewichte ende mate gheeft. Voorts hebben sy de alderschoonste Tempelē/ Meschite genaemt / in welcke sy haren Afgoden godsdiensten volbrengen / met schoone Priesters huysen oft Prochchihouen / die zijn by hen in grooter weerde gehouden. Sy gaen in enckel swert gecleet / sy en scheren noch baert noch hayr/van diē dach aē/dat sy in haer geestelichz tredē tot in haer graf toe/ende en kemmē noch flechten ooc nemmermeer haer hayr. De Rijcke doen haer kinderen by dese Priesters/van 6. of 7. Jaren aen / tot dat sy manbaer worden /om tucht oft maniere te leeren. Sy onthoudē haer te sommiger tijt vā sommige spijse. Haer Hooftkercke is van eē onwtsprekelicke groote/ongeloouelijc te seggen/ maer waerachtich/also dat in haren omrinck een Stadt van 500. huysen ruym staen mochte. Indē omrinc rontsom den tempel/zijn ouer de 40. hooge welgeboude thorens / van binnen inden voorhof sitten de geestelijcke. Den cleynsten thoren is vande groote ende hoochde als den Hoofthoren der Prochikercke tot Hispalem/ van gehouwen wtgepaleerde steenen gebout/de Kercken met menigerley afgoderije ende Afgodswerck oft Beelden verchiert/met so hubschen arbeyt ende costelijcke schilderije opgepronct / als nergens een Coninclijc Palleys/van menigerley figueren. De thorens zijn deses Lants Heerē begraefnissen/ daer in zijn Cappellekens/elc zijnen Afgod toegewijt/den welcken sy na haerder genegētheyt meer crachts ende weerdicheyts toeschrijuen/ ende eē yegelijck heeft wt sonderlinger deuotie/ zijnen eygen Patroon /Afgod oft Sant. Daerna zijnder 3. voornamelicke Choren in desen Tempel / een yegelijc heeft zijnen eygen Afgod ende wondergroote beeldenissen / ooc costelijck van materie/ende constelijc van maecsel. Desen Tempel heeft ooc van binnen Cappellen rontsom/ gheheel doncker/inde welcke niemant dan de gheestelijcke en gaen/ende oock niet al/ daer in offeren sy het bloet der menschē / voor haren Godt.

Jc stiet sommige vande voornaemste haerder heyligen wt den Tempel /ende stelde in die stede een Marien beelt / ende van ander Heyligen/het welck de Jnwoonders/oock den Heere van Mutezuma seer versmade/sy rieden my/ic soude van sulcx afstaen / so dit de Lantlieden gewaer wierden / so mochten sy lichtelijck tot ongehoorsaemheyt beweecht worden/ ende afuallen/want al haer geloue op dit haer Godswerck ende dese Afgoderije stont/ ic liet hē haer Afgoderije door dagelijcxse prekinghe der Verduytschers aenwijsen/datter niet meer dan een God en was / een schepper ende onderhouder alder dingen/ om haer van haerder afgoderije af te leyden/ also becoute icse/ dat ic in haer bywesen al haer Afgoden wt den Tempel werp/ henlieden voornaemlijck verbiedende / dat sy voortaen eenich kindt haren Afgoden niet meer en offerden/want wie doode / soude ghedoodt worden / alsoo stelde ick de Beeldenissen onser Heylighen voor haer Afgoden in haren Tempel. Haer Beelden waren al met bloedt der gheofferde lieden besmet / ende het herte des kindts was haren grootsten offer / die sy haren Afgoden doen mochten / ende hebben oock nae ghelegheneydt der saecken tot een yeghelijcke noot/ ghelijck de Heydenen haren Afgodt/voor een yeghelijck gebreck/tot oorloge/vrede/koren/vruchten/ geluc/ gesontheyt ende plagen af te keeren of te bidden/ ende te beschutten. Daer zijn ooc deurwachters die vanden ingaenden Tol nemen/ick en weet niet (want icker niet nageuraecht en heb)oft hy der Stadt oft dē Vorst toecoemt. Niemant en arbeyt voor hē selfs in dese stadt/ maer alle wercLieden/als sy op een plaetsē hebbē wt gearbeyt/ staen ter merct / gelijck de dachlooners / haer handē ende arbeyt veyl biedende. Sulcke wercliedē van Goutsmedē/ Steenhouwers/ Schilderen/Pluymen/etc. en heb ick mijn dage noyt ghesien / alle dinck is soo gheheel sonder ghebreck / datmen niet anders ghewenschen en can / dan dat het Beelt een Siele ende leuen hebbe.

Jck en can niet weten/ hoe verre hem flechs dit ghebiedt oft die heerschappye Mutezuma verstrect / hy seynde van deser Stadt op alle plaetsen / byde 200. Duytsche mijlen weechs zijn Legatie oft bootschap wt / daermen hem ouer al gehoorsaem is/ ende daer by te gebiedē heeft / hoewel y sommige aenstooters hadde/ die hem by tijden tegen stonden/ ende met hem oorlogen so gehoort is. Also na mijn rekeninge/ is dat Ryc vander groote/soot niet grooter is/ als Hispania. Jc heb selue 150. Spaengiaerts om het Lant te besien/van my gesonden/die en hebben aen geen pale oft frontiere connen comen / oock ligt de Stadt Cumatā ouer de 200. mijlen van dese Hooftstadt. Alle zijn Edelen op de Vasticheden oft Slotē herwaerts ende ginswaerts int Lant / doen Jaerlijcx van het incomen den Vorst rekeninge / daer van hebben sy haer deel ende somme. Wonderlijcker lusthouen / ende costelijcker Palleysen en heb ic noyt gesien/ diesgelijcke in Hispania niet en zijn. Hy heeft bouen andere een Palleys daer in 2. Vorsten gemacklijc mochten hofhouden / rontsom tselue Palleys / zijn 11. vijuers ende springende fonteynen/door menschen ende ossen loopende/ met alderley tammen water-vogelen beset/ enden ic segge uwer Mai. de waerheyt/ alleē van vogelē die visch eten/of met visch gespijst worden / warender so veel / datmens hen dagelijcx 250. pont moest geuen ende voor werpen. Nu ouer alle dese vogelen moesten waernemen ende besorghen ouer de 300. mannen / der welcker oeffeninghe dit alleen was / behaluen de Surgijnen oft Medecijnen / die op dese voghelen besoldt waren / als henlieden yet misquam.

Op sommige Meyren hadde dese Vorst en lust of somerhuys swevende / in welc hy somwijlen zijn tijtcortinge socht / daer hadden die vogelen ooc menigerley timmeringe / waerop ende daer sy in saten / sommige leefden vanden roof/als de Arens/Griffoens/Hauicken/ ende ander van onbekender soorte: sommige staen inder sonne/ sommige indē regen gebout / vande costelichz der gestichtē/en cā ic niet genoech geseggen /het laet hem meer verwonderen dan geloouen/ alsoo dat onse ghestichten niet dan spel tegen den haren zijn. Sommige vogelen moetmen met vleesch spijsen/denseluen werptmen onsprekelijc veel Hinnen/Gansen ende ander dierē voor. Voorts was op eē ander plaetse een warande / daerin tot elc dier zijn plaetse/ in welcke men Vossen/Leeuwen/Tigerdieren/ woluen/menigerley katten: ende wat malcander schade dede/dz was ōderscheydelijc gebout/ op dese wachteden ooc ouer de 300. mannē. Jn summa/hy had zijn eygen huys tot wōderdierē/wonderlijcke mēschē/bultachtich/eēoogich vreemde Zeewonderen/ zijn Palleys met wijuen/knechtē/altemal onderscheydē/ ende elcke gadinge alleen in een bysonder huys/met haerder gaerde eñ Prouisie. Op desen Heere wachten daghelijckx 500. of 600. mannen / die nemmermeer vant Palleys en comen/ dan als

sy by

sy bytijden wisselē/dese spijstmen wt sConinex keucken/ niet anders dan den Coninck. Allen hongherigen staen keucken ende kelder open/ ende men en laet niemandt onghespijst/ 300. Jonghers oft meer/ draghen alle spijse op een mael/ een merckelicke somme van gherechten ende etens/ ende de gherechten staen op gloeyende kolen/ oock int opdraghen/ op dat sy niet en vercouden.

Hy wascht de handen voor eñ nae den eten/ eñ als hy zijn handen eens aen eenen hantdoec drooght/ soo en ghebruyckt hijs nemmermeer meer/ende als hy eens wt een schotel eet/ so en setmense hem niet meer voor/dan gheheel vernieut ende versiert/ 14. mael vercleet hy hem sdaechs/eñ en doet gheen van die cleederē niet meer aen. Wie int Palleys gaet/ die moet onghescheopt eñ barvoets binnen gaen/ met ghenepchdē lijve moetmen met hem spreken/ ende hem niet onder de oogen sien/ met groote ootmoet ende reverentie. Als dese Vorst Mutezuma somtijts wtgaet/ dwelck selden gheschiet/ so keeren hem al zijn onderdanen (die zijn aensicht van verre sien) den rugghe/ende staen onbeweechlick/tot dat zyne Maiest. voorby coēt. In desen lande ende stadt ben ick gebleven van noots weghe mijnder affeyzen vanden achtsten dach Novembris/ An. 1519. tot aenden inganc van Meye/ Ann. 1520. Als ick nu wt noot van ander affeyzen van daer trock/ende sommighe Spaegniaerts in mijn stede als Gouverneurs eñ Regeerders der stadt aldaer liet/ soo vielen sy haest als trouloos wederom af/ het welck my te rugghe terstont wert te kennen gegeven/ als ick de afghevallen van Cempoal wederom tot ghehoorsaemheyt wilde brengen/ also troc ick wederom te rugghe. Doen ontfinck my de Heere van Mutezuma/oock de medegenooten eñ tlantvolck met vreuchden/niet anders/dan oft ick hen het leven brochte/ dwelck sy nu alreede inde schance hadden ghestaghen. Doen overvielē ons dese Inwoonders eñ Indianers dapper eñ haestelic/also/ dat wy wt onse stercte wtvielē/ick eñ dien van Mutezuma gewont werden/oock 4. Spaegniaerts verslaghen/ eñ dat dē Vorst inden 4. dach sterf/my en schadet (Gode heb lof) niet. Also dreven wijse in eenen stercken thoren eñ voorhof der kerckē/tot dien richteden wy ons/eñ maecten hen also bange/ dat sommige van haer wt vreese vandē thoren sprongen/eñ in scherueren vielē/ dander weerdē haer so dapper/als wy haer stercte alschoon geopent hadden/ dat wy 3. uren doorbrachtē/ eer wyse met malcanderen geheel verworchdē/ eñ voorwaer sal my uwe Maiest. geloouen/het was een sulcken twijffelickē camp/ dat indien dat hen God het herte niet en hadde genomen/ dat haerder 20. onser 100. het opclimmen wel hadden weren moghen. Sy haddden al onse beeldenissen wederom wt den Tempel geworpen/de hare wederom daer in gestelt/dien aenstaken wy met vyere/noch en hieldē sy niet op/ oft wy alwel vrede aenboden/ voorgheuende/ wanneerder alschoon vanden haren 20000. vielen/ende vanden onsen altijts slechs eenen/ so wilden sy ons eer verdrijven ende vermoorden/dan wy haer/ ende hielden in somma also aen/ dat wy se niet en condē getemmen/oft wy hen alwel veel schade toevoechden/ een goedt deel der stadt verbrandē/haer by nachte overvielen/ende veel vermoordē/so stont nochtans de saecke so periculeus eñ twijffelachtich/ dat wy ons voornamen wt der stadt te vlieden/ eñ het goudt alreede onder ons deylden/om wt te draghen/nochtans met sulcker conditie/dat sy my datselue overleverden/ om V. Maiest. te seynden/so ons Godt wtholpe/ wy beloeden oock onse Muylesels met enckel goudt/ oock onsseluen/al wat wy dragen mochtē/ eñ lieten onse stercté vol onschattelicker rijckdommen/ ende ghinghen also wech/ so heymelick als wy mochten/ ende namen met ons de sonen ende dochteren Mutezumá. Also grepen sy ons onderweghen aen/ ende leyden ons ter neder/ soo dat wy van ons werpen moesten al wat wy hadden/eñ ter weere grijpen. Doen vermoorden sy meest alle mans ende vrouwen haers lantvolcks van Churultecal/die met ons waren/ende seer veel Spaegniaerts. Ick arbeydde met Godts hulpe daer door/mijn vijffter/te peerde/ ende met ontrent 100. voetknechten/ tis ongheloovelick te segghen/ Godt is mijn ghetuyghe/wat perijckel ende noot ick bestaen hebbe/Ick stack vol pijlen/ mijn lijf was van worpē doot/eñ daer en leefde niet/dan het herte/ eñ ons bleef een merckelick groot goet van goude achter onderwégen/ het welck de vyanden oprachtē/ ten laetsten en wasser vande 24. Peerden geen niet onghewont/dat daer hadde mogen loopen/sommige bleuē ter plaetse/geen Ruyter die een handt hadde moghen opheffen/ geen voetknecht die niet also vermoeyt en was dat hy mits onmachte recht hadde connē staē. Als nu na dit altemael gerekent wert/ wie om den hals ghecomen ware/bevant hem/dat ons 150. Spaegniaerts ghebraken/46. Peerden eñ gheladen Muyleselen/bleven ons wt/ eñ meer dan 2000. Indianen op onser sijde/quamē om den hals eñ verdorven/waer onder ooc een sone eñ dochter des Heeren van Metezuma was/ ick swijghe des gheleden honghers eñ dorsts/ onrusts eñ ongemacx/ dach eñ nacht/also/ dat wy de Peerden eten moesten/die ons ghewont zijnde begaven/ eñ sommighe cruyden/ die wy opten velde creghen/ eñ dat duerde tot aenden 8. dach Julij/ An. 1520. dat ons alle daghe een sulcke menichte vanden Indianē overviel/als wy dicmaels nauwe oversien mochten in wijde velde/eñ altijdt de nootweren namen/eñ dit den laetsten dach ons levens te zijn gedachten/ dewijle wy gewont waren/eñ schier half doot.

Wonderlicken crijch int Spagnola.

Noch leyde Godt haer stoutheyt door onse swacheyt ter neder/ so dat wy van Temixtitam tot aen Tascatecal alle daghe met haerlieden slogen/dwelc ons oock een groot smerten bracht/ so dat wy besorchdē/wanneer die van Tascaltecal ons also swack sien souden/ dat sy wederom haer vrijheyt te vercrijghen/ trouloos aen ons worden souden/ eñ van ons leven eerst een eynde soude hebbē/ dwelck sy wel gedaen hadden. Maer wy wierden vander ghenade Gods niet alleen inghelaten ende schoon ontfanghen/ maer beloefden ons oock hulpe ende bystant/ aldaer verquickten wy ons wederom/ ende verhaelden onse wtgheschepte cracht/ ende heelden oock (Gode sy lof) terstont/ door de conste der Medecijnen aldaer/ ick wierdt alleen verlamt aen twee vingheren mijnder slincker handt/ maer sommighe vanden mijnen wierden gheheel lam/ sommighe storven gheheel.

Ferdinandt Cortesij grootē noot

De Indi van Culuá namē ooc eenē Spaignaert (die deser dinghen onwetende/zijn thiender vander stadt Vere Crucis tot my wilde treckē nae Temixtitā) 30. duysent pont gouts/ eñ een pont dede by 2. gulden. Als ick nu wat versterckte/richte ick my aende Provintie Tepeaca/ de welcke aende Contreye Tascaltecal paelt/ om te wreken die 10 Spaignaerts/ die sy int voortrecken verslaghen hadden/ ende werp in twintich daghen dese merckelické Provintie onder dijne Maiesteydt/ oft sy haer alwel int beghin ernstich weerden/ daertoe holpē ons de Inwoonders der provintie Tascaltecal/

caltecal/Churulteral/ende Guasucingo/ende leyden henlieden op/het 5. deel al haerder goederen te chijnse uwer Mai. te geuen/eñ namense al in eewighe knechtschap/ aldermeest daerom/dat sy altemael doorgaẽs menschẽ vleesch eten ende ghenieten / Ja voor Venisoen achten / oock op dat ick die van Culua een vreese aenjaechde.

Guacachula een aenstootende Prouintie/ ouergauẽ haer oock uwer Maiesteyt/doch met dier condicie / dat iese voor haer vyandẽ die vã Calua/verloste. Also moest ic wt haer toeschrijuen wel met 30. duysent Indianen slaen/die in eenen oogenblick tsamen quamen/maer Godt gaf ons wederom de Victorie / so dat de slachveldẽ vol vã dese verslagene lagen/terstont (ic segge uwer Maiesteyt de waerheyt) vergaderden haer meer dan hondertmael duysent stere vandẽ Indianen op onser syde/ ons te hulpe/ maer alle dinc was alreede gheschiet/ende wy waren alreede inde stadt Guacachula ingecomen/ende haddense ouerwonnen. Dese stadt heeft een groot begrijp om haer / dat maeckt datter veel houen in zijn/ noehtans niet ouer de 6000. huysen oft wooninghen der menschen.

Irruacan de stadt ligt vier mijlen vande voorghemelde stadt.

Doen quamender inder waerheyt te samen ouer de hondert eñ 20. mael duysent Indianẽ/ enckel vyanden/die ouervielen ons inde voorgemelde stadt/also namen wy wederom inden name Gods/de nootweere aen/ende dwongen sommige wt vreese haerseluen ouer de mueren af te storten int water / eñ veruolchdense bynde anderhalf mijle/die niet en ontuloden / derseluer ontquamen weynich/ eñ keerde wederom inde stadt/wt welcke ick ooc haren Heere verdreuen hadde. Also baden de borghers om genade/ende begonnen haerseluen te ontschuldigen/als dat sy haer teghen my gestelt hadden/ dat sy sulcx wt ghehoorsaemheyt eñ ghebodt haerder Heerschap haddẽ doẽ moetẽ/sy wildẽ voortaen (dewijle nv harẽ Heere aẽ henliedcn vluchtich geworden was) V. Mai. trouwe bewijsen eñ houden/also nam icse op/ ende hietse vredelijck thuys gaen/ oock haer wijfs eñ kinderen thuys ontbieden.

Also quamen sanderdaechs inde voorseyde stadt/alle omsaten/genade begerende/die nam ick al op/eñ seyde dat ic dese schade onder henlieden met onwille ghedaen hadde. Nv Irruacan heeft bynde vijfthien hondert welgeboude huysen / acht hondert Papen huysen byden Tempel/ende een costelijcke Meselhita.

De Prouintie Castaoceaca ligt vijftich mijlen vande voorghemelde stadt/ der welcker inwoonders haer ooc onbeoorloocht uwer Maiesteyt begauen.

Na dit altemale schicte ick achterwaerts 4. geweldige schepen in het Eylant Spagnolam oft Spaniam/om crijchslieden te brenghen/in hope alle verloren lantschappen weder te vercrijgẽ/ bysonder Temixtitã eñ dat lant Culua te straffen/want ic wert dagelijcx vandẽ onsen om hulpe aengeroepẽ/ de welcke seer veel aenstoots vanden Inwoonderen des Rijcx Culue leden.

Hoe nv Cortesius alle dese verloren landen weder gecregen heeft met merckelijcker victorie/ooch meer anders / leest het derde deel oft de derde narratie ende boec zijnder Historie eñ Zeeuaert aen Key. Mai. gedaen/ hier te lange te vertellen. Marmalco/ Matalcingo / Obtumba/Iztapalapã/Calco/Aculuaca / Samdoual/Tacathctelco / Surtebeqz/ Guatuxo/ Aulicaba/ Guaxacaque/ Tatutabeque / zijn enckel machtige landen/aen de bouenvertelde palende/namelijc aen Culuam/ Temixtitam/ Tascaltecol/ Guaxacingo/ Churulteral /etc. Nv op dat wy doch niet gheheelyck niet vande wederbrenginge deser nieuwer werelt en segghen/vint ghy int voorgemelde boec/dat Cortesius dese lantschappen met gewelt ouertroeken heeft/met eenen storm ende gewelt inghenomen ende vercreghen / den meestendeel der stadt eñ des lants met vyere verbrant/eñ meer dan hondertmael duysent / alleen der inwoonderen tot Temixtitam verslaghen heeft/ nademael datmense dicmaels besprack eñ om vrede aensprack/eñ dat nergens geenẽ aenstant van eenigen vrede en mocht geuondẽ werdẽ/Item eenen merckelijcken grooten roof / meer dan 120. mael duysent Castellanische guldens deylden de Spaengiaerts wt / die sy inder Stadt ende lantschap vonden/wt welck verschricken veel Eylanders ende aenstootende landen haer ghewillich ouergauen ende chijnsbaer wierden uwer Maiesteyt. Item dewijle alle hoecken ende straten vol verslagenen Lichamẽ lagen/ so quam daer af een sulcke Pestilentie / datter meer dan vijftichmael duysent menschen verdoruen/ ende ellendichlijck storuen / ende daer wert een sulcken Jammer dattet eenen steen mocht ontfermt hebben / noch waren sy soo hertneckich/dat sy eer al storuen ghelijck dat Vee (doen sy alschoon gheen hope van eeniger Victorie en sagen) eer sy haer vredelijc ouergauen/ tot dat ten laetsten wt grooter noot wijf ende kint tot ons liepen/ ende ghenade begeerdẽ. Anno 1521. den 13. dach Mey/ wert die stadt beleghert / ende op den 30. dach Augusti des voormelden Jaers ingenomen ende ghewonnen/ in 75. daghen / gheen vande selue daghen en verghinck sonder een schermutselen ende treffen. Temixtita 75. dagen belegert ende gewonnen.

Na volbrachter victorie seynde Cortesius sommige wt/om de onbekende Zee Delfur te soecken / die seylden meer dan 130. Duytsche mijlen/door veel edel Prouintien sonder aenstoot. Sommighe andere op een ander zijde meer dan anderhalf hondert mylẽ/ eñ vonden veel Eylandẽ/landen Goutputten/Specerijẽ/ Edel ghesteenten/ daer af Cortesius int derde boeck schier int eynde.

Also hebt ghy mijn Leser eenen wttoch ende de kerne der Zeeuaert des strenghen Ridders/ ende Keyser Maiesteyts Hooftmans / Ferdinandi Cortesij/wat hy voor ongemacx/verraderye / conspiratien/ ende ontrouwe vanden vyanden ende den zijnen ghcleden heeft/ so dat eenen de hayren mochten te berghe climmen dit te gedencken/ic swijge te eruarẽ / maer zijn dappere aenslagen/voorsichticheyt eñ Crijchslisten/trouwe teghen zijnen Heere Keys. Maie. en heb ick van cortheyts weghen niet connen verbreeden eñ aenroeren / dewijle dat het wel veel woorden behoefde. Leest selue wat v hier gebreect/zijn boeck int Latijn wtgegaen / ende Keys. Ma. ouergheleuert / oft weest met desen wttocht verneucht.

Hier vint ghy hoopen exempelẽ der schrift/ naemlijck dat alle menschen ontrouwe/ valsch ende leughenachtich zijn / dat de Wereldt des Duyuels Rijck is/ vol ontrouwe/moort/ leugen/Godslasteringe/ duysternisse ende afgoderye/Ja dat Afgoderije de Munte is / die door de gantsche Wereldt gaet ende gancbaer is/ Item datter oueral een cleyn ghetal der vromen is/ Somma wat de schrift ghetuycht/dat bewijsen alle Chronijcken / ouerweecht hier oock de veelheyt eñ menichfuldicheyt der werelt geloouen/etc. Itẽ de werckẽ des wonderwerckẽde Gods/ hoe dat hy een onpartijdich/ God onpartijdich.

goet/

goet/ende tegen alle volcken eenich eñ ghelijck gesint is/ sonder aensien der persoonen/ja hoe dat hy genadich is tegen alle de gene/ die hem vreesen/beminnen/ende aenroepen/ onder alle volcken/ ooch hoe dat zijn kercke verstropt is in alle winckelen der werelt / ende dat hy niet alleen eens volcx (gelijc Israels) gunste geuaet heeft: maer van Austro eñ Aquilone / Oriente eñ Occidente zijn wtuercorenen te voorschijn soecken sal : als de kinderen des rijcx die haer seluen de eerste verhoopten te zijn/somtijts wtghemonstert werden.

Kercke in alle hoecken der werelt verstropt.

In somma/wie Godsalich is/die weet hem wt alle dese dinghen te beteren eñ recht te ghebruycken/wie godloos is/dien zijn alle dingen gelijck hy is/oock Godt een Duyuel / de waerheyt een leugen/ende erghert hem aen alle dingen/so Paulus getuycht/Tit.1.Rom.8. Ja hy is als een Muyldier / dat gheen verstant en heeft/een herte sonder sin/ ooghen sonder ghesicht/ooren sonder gehoor / eñ leuendich doot/ oft hy al wel den naem heeft dat hy leeft/Apo. 3. so is hy doch tot allen goede verstoruen / gehoorloos/eenen steen ende block/Esaie.6.

Godloosen zijn leuẽdich doot.

Hierom sal dese Chronijcke/gelijck alle dingen/alleen den Godtsalighen te nutte comen/ den Godloosen tot eenen strick eñ val/ghelijck oock de heylige schrift/Jae God selue. Daerom en maect gheen boeck oft Letter salich oft vroom/ghelijck ooc gheen werck / maer sy begeren ende willen hebben een reyne Bye ende heylighen mensche diese lese/doe/hoore eñ ghebruycke/so dat alle dingen zijn gelijck die gene is diese besit eñ heeft / ende so weynich als een vrucht eenen boom maect: so weynich maeckt een Accidens/Substanciam/oft een werck den werckmeester. De substantie moet door Gods handt ende wederghe boorte verandert ende vernieut worden/ alsdan keeren haer alle dinghen mede omme/als Accidencia/Ooren/Herte / Mondt / Wercken / Boecken / Sinnen/ Ghedachten/Godt/Wijn/ Wijuen / ende alle dinck.

Daerom en sal hem in lange niemãt vroom lesen oft hooren (ten sy dat hy van Godt gheleert worde/verandert eñ opghebout) maer de Schrift begeert eens vromen herte/gelijc oock alle wercken/ coemt een Godtloos herte daer ouer/soo is sy hem alleen sonder eenighen nut: maer recht dat tegẽdeel. Daerom dwalen dese verre/die daer meynen/dat boecken lesen ende hooren/deuchdelijck/ rechtueerdich ende gheloouich maect/als de ghene die daer voorgheuen/dat de werckẽ vroom ende rechtueerdich maken / men moet inder ghelatenheydt van Godt geleert/geloouich/wederghe boren ende vroom ghemaeckt worden / ende alsdan de Schrift tot een ghetuychnisse gebruycken/oft dẽ Geest wt God sy/ende oft der conste Gods van Godt ingheghеuen / medestemme eñ ouer een come.

Somma/alle schrift (ghelijck alle wercken) ghetuygen alleen vanden mensche / wie hy is/ ghelijck een vrucht vanden boom/ oft hy goet oft quaet is / ende tzijn altemael spiegelen die geen aengesicht schoon oft onsuyuer en maecken: Maer alsooment tegenworpt/ also redderen/tooghen ende wedergeuen zijt.

Alle boecken ende wercken Gods/ iae Godt selue/en zijn v niet nut / ten sy dat ghy vroom ende verstandich zijt / dat ghy v op Godts werck ende sprake verstaet/ Sap.1. Daerom houdt Gode stille/ vyert/ rust / ende laet hem met v maken / (het moet doch altemael gheuast ende gheuiert worden) soo sal hijt wel maken / dijn saecke wtuoeren / v leeren ende in v selfs verclaren/ende metten cortsten ghesept: selue zijn dat ghy zijt / spreeckt/doet ende ghedencht/ende zijn werck in v Croonen/ende hem selfs in v beminnen/ vinden ende bekennen/Amen.

Vande Eylanden inder zee Oceano/ teghen het Zuyden gheuonden / van Jambolo den Coopman/ wt Joanne Boemo Aubano ghetoghen.

ALs Jambolus den Coopman voorby Arabiam / om zijn hanteringhe seylde/ wert hy met zijn gesellen gheuangen/ende eerstelijc om het Vee te hoedẽ verordineert/ namaels haest wederom van die wt Ethiopia gheuanghen/ ghestolen/ ende totten Offer in haer Landt wech gheuoert. Als sy nv sommighe daghen voeren / ende dat het Schip door ongheluck der winden verworpen was/so dat de Scheepslieden selue niet en wisten waer sy waren henẽ gecomẽ/quamẽ wy na vier maenden op een ront Eylant/inden omrinc vijf duysent Peertloopen hebbende/eñ wierdẽ van die inwoonders wel ontfangen ende opgenomen/ ende warẽ van haerder toecoemste/ sonderlinghe van weghen der vreemde Lieden verwondert/die nochtans van al wat sy hadden/desen Lieden mede deylden.

In dit Eylandt zijn op onse maniere groote hooge verschrickelijcke euenwel gebruycsame Lieden/ende met Hayr doorgaens soo gheheel ouertogen/datter geen bloote plaetse aen haer Lyf en blijft. Dit zijn so stercke Lieden/dat hen niemant yet wter handt en can ghenemen/Sy zijn anders van welgheschickten Lyue / ende hebben nochtans van natueren een ghedeylde ende recht als twee ongheheele Tonghen/ met welcke sy niet alleen haer sprake en spreken/ maer alderley Voghelghesanck so meesterlijck na pijpen ende immiteren/niet anders dan also de Voghelen selue singhen/ Ende dat veel wonderlijcker is/sy moghen op eenmael twee Persoonen onderscheydelijc Tael eñ antwoorde gheuen/eñ met elcken een sonderlijcke sprake oft saecke spreken/met de een tonghe die: eñ met de ander dese sprekende.

Hayrighe Lieden.

Tonge van verscheyden Tale.

De vruchten in dit Eylant comen so stijf op malcanderen/dat deen vander verdrijft/eñ dat deen Druyue dander verdruckt. Den dach is daer altijt gelijck/des middaechs en geeft geen dinck aldaer eenighe schaduwe. De Eylantslieden woonen opt Velt/dwelc alle dinck van hem selfs ongheb out gheeft.

Onder alle consten is de Astrologie by henliedẽ hoochlijcx int ghebruyck. Sy hebben 28. Letteren/ sy zijn van seer lanck leuen/ also dat sommige ouer de 150. Jaer comẽ/eñ schier sonder eenige siecke daghen. Als yemandt by haer cortsachtich wort/oft eenighe ander cranckheyt valt/(dwelck selden gheschiet) soo wort hy wt haer wet gedwongen te steruẽ. Sy en schrijuen niet achterwaerts gelijc de Joden /noch voorwaers ghelijck wy: maer van bouen stracx nederwaerts inde diepte.

Sy hebben eenen bestemdẽ tijt die eenen leuen sal/so hy dat beleeft/ moet hy hem seluẽ eenen doot wenschen eñ aendoen. Sy hebben by henlieden twee cruyden/so dat/ als yemant op de selue cruyden ligt en slaept/ die vergaet sonder smerte inden slaep. De vrouwẽ zijn al ghemeyn/sy en wetẽ van geen houwẽ/ de kinderen worden inder gemeynte also opgeuoet / eñ zijn hen allen al euen lief. Sy ontuoerẽ ooc niet selden de kinderẽ van haer moeders/op dat sy elders opgevoet wordẽ/eñ dat sy van haer moederẽ niet gekent noch meer dan van andere bemint en worden/waer by gheen eergierichheydt oft bysonder affectie by henlieden en is / maer

sy leuen eensaem ende eenich/sonder eenich wederspoorren oft ghekijf.

Een Dierken isser by hen ront gheformeert ghelijck een slecke/ euenwel grooter/ dat is te midden recht als ghedeylt/ theeft voor twee spitsen als hoofdekens/ ende aen elck zijnen mont/ ooghen ende ooren/ daert mede siet/ eet ende hoort/nochtans coemt zijn etẽ in een lijf.

Wonderlic Dier.

Dit dier heeft op alle zijden voeten/ waert henen wil/en deruet niet omme keerẽ/maer trect dander voeten thenwaerts/ ende gaet met de gene derwaerts dattet henen wil/ die hoofden recket inde hoochde/ ende siet op alle sijden. Watmen in stucken hout/ ende met dat Diers bloedt bestrijckt/ wast terstont wederom aen malcanderen.

Sy voeden groote Voghelen/ vande welcke sy afnemen hoe haer kinderẽ worden sullen/ sy setten dese kinderen op der ghewenden voghelen rugghe/ende als sy door de locht vlieghen/ ende dat haer de kinderen dies ontsetten/ soo worden sy verworpen/ als onbequaem langer te leuen/maer zijn sy vry onuersaecht/so voedẽ syse op eñ latenseleuen.

Vrouwen/ kinderen eñ alle dinck ghemeyn.

Dit volc is in Rotten eñ vrientschappen ghedeylt/somtijts 40. in een Rot/ die hebbent met malcanderen met eten/ drincken/ wooninghe/ vrouwen/ kinderen/ eñ alle dinghen ghemeyn/ het outste geslachte oft maechschap regeert ouer dandere als een Coninck/ dien zijn sy altemael ghehoorsaem. Dit gheslachte regeert wt ghebot 150. Jaer eñ nae deser tijdt berooft het hem seluen wt beuel des wets vant leuen/ eñ het ander outste gheslacht treet daer na int regiment/

Menschen voor de sonden geoffert

Sy offerẽ somtijts haren Godt eenen mensche voor haer sonden. Daer zijn ooc 7. ander Eylanden niet verre vã daer ghelegen/van desen geloooue/zeden eñ wesen. Alle dese Eylantslieden oft al wel het lant van hemselfs henlieden alles ouervloets ghenoech gheeft/ so zijnt nochtans matige lieden/ die haer seluen met eten noch met drinckẽ niet en ouerladen. Sy verachtẽ veel consten der kokinge/eñ bereyden haer spijse slecht eñ eenuoudich. Sy eeren God eñ dien die alle dinck gheschapen heeft. Sy vanghen menigerley sorten van visch eñ vogelen. Wijn eñ Olie waster van selfs met hoopen. Sy hebben groote ongesiene slangẽ/nochtans sonder eenich fenijn/ onschadelick/dwelck een wonderlic goet Venisoen is. Haer cleederẽ zijn van wolle die sy vande Rieden hebben ghemaect/ van welcmen ooc dẽ costelickẽ Purpur verft eñ toebereyt.

Spijse dage lijcx eenderley.

Sy zijn alle dage aen eenderley spijse vernencht/maer dẽ eenen dach eten sy vogelen/ den anderen visch/ somtijts venisoen/somtijts fruyt/ende en eten niet tweederley sorten met malcanderẽ/ dwelc sy voor doodelick ende onghesont achten. In haer Feesten singhen sy Gode lof/ende beuelen haer ende haer Eylant Gode/ dien sy de Sonne achten te zijn/ende daer voor aenbidden.

Sonne voor Godt aengebeden.

Sy begrauen haer dooden aendẽ Oeuer der zee met zant bedect/Haer Riedẽ van welcke sy haer broot (vã besien daer in) eñ wolle ontfanghen/die nemen met der Manen af eñ toe. Sy hebben werme ende coude fonteynẽ/dat werm oft heet fonteynwater blijft altijdts heet/ oock daer wt gheschept zijnde/ ten sy datmen cout water oft wijn daer in giet/ eñ daermede vercoelt. Nae 7. Jaren werdt den voorghemelden Jambolus met zijn ghesellen wederom wt dit Eylandt verstooten tegen haren wille/alwaer sy al haer dagen wel hadden mogen verteren/ De Eylanders Oordeeldense tot haer zeden eñ wesen als onnut ende onbequaem/ ende gauen hen een scheepken met prouisie voor een maent voorsien/ Doen quamen sy in vier weken totten Coninck Indie/ diese wederom nae huys door Perssiam in Greciam liet ghelеyden.

Euilath een Prouintie Indie.

Dese prouintie int opperste India ghelegen/ van den soon Heber/ Euilath ghenaemt. Gen. 10. daer door vloeyt de verre vermaerde Riuiere Ganges/ anders Phison ghenaemt/daer af Plin. lib. 3. cap. 20. Dese Riuiere neemt veel scheeprijcke wateren in haer/ ende vloeyt inde zee. Dese Riuier omvloeyt dat lant Euilath/waer in veel Gouts eñ Aromata geuonden wordẽ/als Bedellium/Onichiuius/ Carbonculus. In dit landt zijn veel sonderlicke Prouintien/ voornaemelick veel Elephanten/ ende al daer zijnder een groote menichte vande beste.

Een afschrift oft veel meer eenen corten wttoch eens briefs die Coninck Emanuel van Portugael aen Paus Leonem heeft gesonden/ van het Gulden Eylandt Melacha in India gheleghen.

Anno 1513. is onsen Hooftman Alphonsus van Albiecher gheuaren/ aen het gulden Eylandt in India Melacha vanden bysaten ghenaemt/tusschẽ de groote ende Gangetische zee ghelegen/ eñ daer in een wonderlicke groote stadt geuonden/die ouer de 25. duysent huysen in haer hadde/ een seer vermaerde Coopstadt met eenen goutrijcken vruchtbaren lande/met alderley Edel gesteente/ wortelen/ specerye/gout/siluer/peerlen een rijck lant. Ouer dese stadt regeert een Mooren Coninck/ van Machomets gheloone/ schier met het gheheel Coninckrijck. Buyten deser contreye aen veel plaetsen met Heydenen beset. Dese stadt nae dlandt Melacha ghenaemt/hebben de onse (oft haer die Saracenen alwel met cloecker tegenweer teghen ons stelden) met Gods hulpe ghewonnen/met bloetvergieten/ den Coninck die op eenen Elephant street/ ghewont/ dander raedtsloeghen metter vlucht.

Wonderlicke Victorie in India.

Daer vercregen de onse 7. Elephanten met haer thorens ende toebehoorte wel toegherust/ ende namen hen ouer 2000. stucken alderley gheschuts ende crijchsrustinghe. Als nu de stadt ingheuomen ende de vyanden verdruct waren/doen bouden de onse terstont een slot daer in/met de ghebroken steenen vande huysen die te gronde geslicht waren/ende die haer met der haest niet ouergeuen en wilden/tot meerder sekerheyt. Doen ter tijt warender alderley vreemde Coopliedеn vã Zamatroor/ Peguser/ Jaaneser/ Goreser/ Sinaren/ Chineser ende aller Heydenschap/ die daer haer Coopmanschap hadden/ met menigherley ware/ die maeckten met onsen Hooftman vrientschap/ verbont ende vereeninghinge/eñ voechden haer wt cracht des verdrachs tot ons/om meerder sekerheyts willе om haer hanteringhe voorts te drijuen. Also ondergauen haer de voorseyde Coopliеden/ niet alleen met ghehoorsaemheyt van onse wetten/ maer met oplegghinghe der chijnsen/ tot onderhoudiñghe des ghemeynen orboors/ als onderdanen aen ons/ de welcke onsen Hooftman Alphonsus tot beloefte opnaem. Also bekenden sy my als harẽ Heere/ met veranderinge haerder Munte/ ende onsen Name daerop geprint. Als nu de aenstooteden Coninck van Ausiam teghent Oosten gheleghen (den welcken Malacha van rechts wegen/ so hy voorgaf/ toebehoorde/ende hem vanden Mooren met gewelt afghedronghen was) sulcks wijs wert/so ontboot by ons zijn ghehoorsaemheyt/ met willigher chijnsbaerheyt ende dienstbaerheyt/ ende seynde ons eenen gulden Koy/ met eenen Carbonckel beset/ende een gulden Sweert/hubsch ghearbeyt/ tot dien schickte onsen Hooftman

sommighe

sommighe wtghenomen mannen om met hem vrientschap te maken / ende dat Coninckrijck te besien. Als nu alle saecken tot Melacha versien ende te vreden ghestelt waren/dat slot met alder toerustinghe/ gheschut ende Crijchsghetuych beset was / scheepte Alphonsus onsen Hooftman wederom in Indiam/tot sommige onser te voren inghenomen sloten/ om te straffen de wederspannighe ende afghevallene. Also quam hy na Dabuli/ waeraf voormaels oock geseyt is/derwaerts presenteerde hem Priester Johan door een toegheschicte Legatie/alle bequamelicke hulpe/strijtbaer Crijchslieden / ende crijchsgereetschaps/ende Victualie / so wy der seluer van noode hadden / teghen te vyanden des Christelicken ghelooofs te leenē/ ende schicte ons tot een gheschenck / niet een cleyn stuck van het Heylich Cruys/ daer Christus Jesus onse Salichmaker aen gheleden heeft.

Priesters Jans presentatie.

Item de bootschap vandē Heydenschen Coninck tot Narsinga/die so machtich is (als gehoort is) dat hy 1500. Elephanten in eenen strijt vermach/ooc 40. duysent strijtbaer mannen te Peerde eñ te voete sonder ghetal/ quam ooc tot onsen Hooftman. Men seyt voor waerachtich/datmen in 6. Maenden deses Coninckx landt (onder welcken veel ander Heeren zijn) met het teecken nauwe wtmeten en can. Item de bootschap des Conincks van Cambeya die te lande ende ter zee oock (so ghehoort is) seer machtich is/ende veel ander Legatien der Coninghen / van Grosapa / Zalapo / quamen al tot onsen Hooftman/om vrede/ vereeninginge ende verbontenisse / het welck wy niet onser stercte: maer der toevoeghinghe Gods billick toe te schrijuen behooren. Item Alphonsus hout den Coninck van Armusien neffens der gheweldigher ouerwinninghe zijnder machtigher Coopstadt Armusio ghenaemt / daer toe verheert ende gedwongen/ dat hy ons 15. duysent Seraphinnen (vande welcke een / eenen Ducaet ghelt) Jaerlicks tot Tribuyt betalen moet/ De welcke ghelucķige welvaert wy billick Godts voorderinghe toeschrijuen. Ghegheuen in onser stadt Olisippo den 6. Junij/ Anno 1513.

Eenen wttoch Aristotelis in libro de admirandis in natura auditis, vande nieu onbekende Eylanden ende werelden.

ARistoteles seyt / als de wterste Phenicis die ten eynde des Eylandts Gadium woonen/ vier dachreysen voorby de Columne Herculis seylden/ ende met grooten storwindt versteken waren / so zijn sy aen een volckloose onbewoonde wildernisse ende Eylandt aengevaren / broeckich ende vol waters / als die ter tijdt der stormen der zee gheheel bedeckt is / maer als haer de baren stillen ende dat water afloopt/ vintmen aldaer met hoopen der Visschen Tumorum/ van onsprekelicker grootte. Deser Visschen hebben de voorghemelde Phenices veel gheuanghen/ in stucken gehouwen / ghedroocht/ende in vaten gheslagen / ende met hen nae Carthaginem ghebracht/doen hebben haer de Carthaginensers vanden goedē smaec van desen lieflijckē cost verwondert/ ende niet voorder van haer laten voeren/van wegen der buyten maten groote weerdicheydt des ghebruycx van dese Visschen in maeltijden/ Hæc ille. Dit Eylandt meynt Pirckeymerus dit te wesen / dat wy nu Maderam Feyal / oft nieu Vlaenderen noemen/ende eerst nieuwelick geuonden te zijn achten/want emmers den hoop der voorghemelde Visschen aldaer gheuangen ende van daer ghebracht worden.

Voorts seydt Aristoteles int voorghemelde boeck/ ouer de Columne Herculis / dat inder zee die Atlanticum wort genaemt / een Eylant vanden Carthaginensischen coopliedẽ ghevonden ghewordẽ is/ van te voren van niemant bewoont / dan van wilde dieren / Daer beneuens bosachtich eñ boomrijck / andersins met lustige fonteynen eñ Riuierē beuochticht/ eñ scheepryc/eñ met een ongelooflijcke vruchtbaerheydt / alder wassende dinghen verciert/ maer verre van alle straten der aencomende schepen ghelegen. Als nu sommige vande Carthaginensen in dit Eylant clommen / wierden sy terstont vāde lieflicheyt eñ vruchtbaerheyt/ oock vanden goeden locht deser plaetsen gheuanghen/so dat sy haer aldaer neder sloeghen. Doen dit de Carthaginēsers die thuys warē/ ghewaer wierden / so lietē sy met een openbaer Edict by verlies des leuens verbieden / dat voortaen niemant vanden heuren derwaerdts meer en seylde/ende datmē dese die haer nu aldaer neder ghesett hadden/soude dooden op den staenden voet/op dat den reuck van dit Eylāt/ niet tot ander Natien en reycke / ende die eensdeels stercker dan sy waren/ dat Eylandt tot een voorweer/Basteye ende beuestinghe tegen haer niet en namen/eñ haer vrijheyt tot dienstbaerheydt verbonden / ende sy daer door tot knechten wierden. Dese plaetse acht oock Bilibaldus Pirckeymerus/het Eylandt Mexico ende Temistitam te wesen. Niet verre vā daer is oock het Eylandt Jucata/met andere nieuwelick gheuonden. Hoe wel nae wtwijsinghe Aristotelis emmers (soo beuinde ick) dat dese Eylanden oock eertijdts hebben bekent gheweest/maer moghelick ander namen ghehadt/ also/dat Salomons woordt voorts eñ voorts waer blijft: Niet nieus onder de Sonne / dat is teghen de ghene die daer achten datmen daghelijcks nieuwe Eylanden ende landen vint/ die moghelick henlieden onbekent zijn / want eenen vremden onbekenden come waer hy henen wil/so vint hy een nieu onbekent landt ende werelt. Hoe wel ick niet sekers en can diffineren / oftmen noch daghelicks nieuwe voormaels onbekende landen ende Eylanden vint/ oft dat sy voormaels oock bekent zijnde/ander namen hebben ghehadt/ Ick achte dat haer de namen deser volcken eñ landen dickmaels veranderen/ eñ dat altijdt een nieu volck eñ schipvaert / eenen nieuwen Name met hem brengt.

Vander Heydenen Superstitien / bygheloouen / valscher Religien ende grouwelicken bloedighen Godtsdienst wat int ghemeyn / van Tertul. in Apolo. aenghetoghen.

TErtulianus die onder Seuero Anno 160. ghelicht heeft/seyt in Apolo. dat de Jonge kinderen in Aphrica openbaer Saturno hebben gheoffert geweest/ tot op dat proconsulaet Ampt Tiberij toe / die de Priesters deser Religien/aen de boomen neffens sulcke Lastertempels/aen verdiende galgen ghehanghen heeft/ dwelck noch heden ten daghe niet gheheel wtgheroeydt zijnde / int verborghen by henlieden wesen soude.

De vremde die somtijdts de kinderen daer brachten/ smeeckten de kinderen op dat sy niet weenende gheoffert en wierden.

Byden Gallis is noch ter tijt Tertuliani so hy schrijft den grootstē Outaer Mercurio toegheeyghent gheworden. De Tauricers maken daer wt een vreuchdenspel/als sy haer ouders offeren. In de stadt Eneadarum is eenē Juppiter/ den welcken sy in haer spelen met menschenbloet beghieten.

Sommige volcken maken met het bloet dat beyde partijen wt malcanderen laten eñ drincken / compact ende verbontenisse/ eenichsins diergelijcx soude Catilina oock versocht hebben. Byden Scithis wort een yeghelick afgestoruen vanden zijnen ghegheten. Item den gheheylichden der crijchsgoddinne Belbone laten sy bloet wt hare lendenen/ende beteeckenense daermede/ dat sy met deser Goddinne een verbont hebben. Op sommighe plaetsen suyptmen dat versch bloet der schuldiger onthoofde voor de vallende siecte/dat ghescheidt noch heden sdaechs.

Bloet gesopen waer voor goet.

Op veel plaetsen eetmen menschen vleesch.

Cesias aenwijst dat de Perssen met haer moeders oncuysheyt bedrijuen/hier af zijn de Macedoniers oock in grooten archwaen.

Socrates den Atheniensischen Philosphus/ ende Cato een Censor tot Roome/hebben om vrientschaps wille haer wijuen ooc den vrienden mede gedeylt/om der kinderen wille/ die sy van vrienden ontfanghen souden. Dit altemael Tertulianus in Apolo.

Byden Lacedemoniers is een hoochfeestelic ghebruyck Diamastigosis/dat is de willighe gheesselinghe. In desen Godtsdienst worden voorden Outaer meest alle edele knechtkens gheslaghen/daer by staen haer ouderen ende maghen/haer vermanende te volherden/(van deser geesselinghe heeftmen noch eensdeels een bewijsinghe in Italia/als sy de groote Letanie houden) Hæc Text. in Apol.

De Heydenen hebben haer seluen oock dicmaels gecretst/ende haer aenghesicht versneden/als Moses Deuteron. int 14. ende 15. verbiedt.

Item de Saduceen/Phariseen ende Esseen/ der Joden Monicken / hebben henselfs oock veel lijdens aenghedaen.

Item byden Turcken is noch hedē sdaechs een groote geestelicheyt des lijdēs/ghelijc oock onse Monicken/de welcke nochtans dat lijden niet hert en hebben ghebeten /ende het cruyce ten weeckisten aent eynde aenghegrepen.

Een sulcke eere heefter altijt bydē Heydenen sonder verstant des lijdens geweest/ recht als oft sy God daermede eenen dienst wildē doen/ ende als of hy een welbehagen van haer selfs vercoren cruys ende lijden hadde/ dwelc doch Christus verbiet/Matt. 9. ende een yeghelick met zijn cruys/dat hem van Godt wordt opgheleydt heet nauolghen. Matth. 10. 16.

Vande volstandige grootmoedicheyt der Heydenen /int lyden /steruen/ende verachtinghe des doodts.

LUcretia/die met gewelt vercracht werde/ heeft een mes in haerseluen ghedruct/inde teghenwoordicheyt haerder vrienden.

Heraclitus heeft hemseluen met Kuinist gesalft ende verbrandt.

Empedocles is inden yerigen berch Ethna gesprongen/niet lange te voren heeft Peregrinus hemseluen gewillich in een vyer gelaten.

De vrouwen hebben oock het vyer veracht/ ende haer willich daer in begheuen/als Dido. Item het wijf Asserubalis/de welcke als nv Carthago haer vaderlant brande/ende dat sy haren man Scipioni onderworpē te zijn aensach/so vloden sy haestelick inden brant haers vaderlants.

Regulus der Romeynen hooftman verwerf willighe ontlossinghe zijnder handen van zijn vyanden/met sulcker conditie / dat hy op zyn geloone weder quame/ende hem in gewilligen doot stelde/ die achtede / men soude oock den vyanden geloone houden/hy quam wederom/ ende wert in een vat dat vol nagelen geslagen was ingeperst/omghewentelt/ ende heeft soo veel dooden ende crucen vande Carthaginensis voor zijn volck gheleden/op dat hy niet alleen voor veel vyanden en leefde.

Cleopatra heeft der wilden dieren begeert/ ende de grouwelicke fenijnige slangen in haer comen laten / op dat sy niet en quame inde handen haerder vyanden.

Anaxarchus totter doot geuoert ende geslagen/seyde totten Scherprichter: slaet/slaet den balch Anaxarchi/maer Anaxarchum en slaet ghy niet.

De hoere Attica/als den Hangman moede aen haer ghewordden was / van haer te pynigen/verbeet ten laetsten haer tonge/eñ spoogse den Tyran int aensicht / op dat sy metter tonghe haer stemme van haer spoude / eñ niet verraden en mochte de tsamen gesworene /oft zijt alschoon midts martelisatie ouerwounen zijnde/hadde willen doen.

Zeno Euletes is van Dionisio geuraecht/ wat doch de Philosophie nuttede/ende om dat hy antwoorde /dat sy verachtinge des doots bracht/is hy als eē sot/met onlijdelicke slagen der geesselen/dē Hangman onderworpen gheworden/ende heeft dese zijn sententie tot inden doot betuycht. Besiet hier af breeder Valerium Maximum, de contempta cruce & morte.

Eynde deses Wereltboecks.

John Carter Brown Library

¶ Register ende Summarij Inhouden deser Chronijcke oft Cosmographie/opt alder neerstichste tsamen ghelesen.

Totten Leser.

Om dit Register te verstaen (beminde Leser) so sult ghy weten/dat elck bladt in vier Columnen (de welcke byde vier Letteren/ A.B.C.D. verstaen worden) ghedeylt is/alsoo dat wy de eerste Calumne des Bladts/A.noemen/de tweede/B.de derde C.de vierde/ D.Aldus sult ghy lichtelick ende ghewisselick alle dinghen soo sy int Register aenghewesen worden/vinden.

A.

Abassinen oft Indiaensche Christenen. 79.d
Abelme Judith.7 97.b
Accaron. 100.d
Accon ligt in Phenicia. 94.c
Accon hoe groot. 94.c
Accon heeft regē het Noorden etc. 94.d
Achaia beschreuen. 51.c
Achile. 100.b
Acridophagi. 10.c
Adam./Abraham/Isaac ende Jacob/ waer begrauen. 103.a
Aden de Hooftstadt int vruchtbaer Arabia. 106.d
Aduent der Roomscher Christenen. 75.b
Aeolia tweederley. 51.a
Aeysche volck. 22.c
Aert der volcken int aentreden der vyanden. 49.a
Aethna eenen berch. 51.a
Aetolia. 47.c
Affectloose waerheyt. 3.d
Affectie eñ waē regeert de boecken. 3.b
Affeth. 98.a
Agathirsi. 54.a
Agrippei. 54.b
Alani. 53.a
Alana. 54.b
Albania. 51.c
Albaniers / noch ghelt/elle noch mate/ etc. 51.d
Albericus Vespucius/het vierde deel der wereelt ghevonden / wanneer. 128.a
Alcoran. 68.b
Alcoran van Christo. 60.d
Alcoran van Machomet. 69.d
Alcoran vande H.Schrift. idem.
Alcorans grouwel. 70.a
Alcorans ghebedt. idem.
Alexandria. 12.a
Tot Alexandria wonderlicke duyuen. Folio. 12.a
Alexanders moeder verslaghen. 17.b
Alkeyr. 11.b
Alkeyrs grootte. 11.c
Tot Alkeyr onsprekelic veel volcx. idem
Sterfte tot Alkeyr. 12.a
Alle dinck met conditie belooft. 27.c
Alle goeden ghelijck wtghedeylt tot Sparta. 48.c
Alle dinghen ghemeyn. 82.d
Alle dinck ghemeyn inde nieuwe werelt. 127.
Alleen een van noode. 71.a
Almacarana ende Reame/steden in Arabia. 106.d
Almenor. 66.d
Aloe Lignum drijderley. 118.a
Amazones vrouwen. 11.a
Amazones. 53.a
Amelech 1.Regum/15. 100.b
America/Anno 1597. geuonden. 118.c
Ampt des rechten Eeldoms. 27.c
Ampten ende Godtsdiensten der Joden. 92.b
Anatoth. 99.b
Anglie de volcken. 6.a
Angst ende camp der der zielen etc. 57.c
Antilibanus eenen berch. 95.b
Antiochia in Egypten. 97.b
Antropophagi. 54.b
Aonia. 47.d
Aphrica ende haer begrijp. 6.a
Aphrica meest onvruchtbaer. 6.c
Aphrice volcken. 6.a
Aphrice Hooftplaetse ende Frontiere. Folio 6.a
Ghedaente der mannen in Aphrica. 7.c
Apostolaet Machometi. 66.d
Aprutium. 42.a
Apulia heeft seuen namen. 42.b
Arabia een lant Syrie 94.b
Arabia beschreuen 105.b
Van het woest Arabia idem
Van het vruchtbaer Arabia. 106.c.d.
Arabie gheleghentheyt/etc. 107.b
Arcadia. 50.d
Arcania. 47.c
Arda/Amathus/Eylanden. 12.d
Areapolis. 99.a
Aristocratia in Vrancrijck ende Switserlant. 38 c
Aristoteles vande nieuwe onbekende Eylanden. 134.a
Armenia cleyn ende groot. 104.b
Arme dochteren ter merct gestelt. 111.d
Aromathia. 99.d
Artijkelen 13.by t Sacrament/etc. 73.d
Artijculē der Griecxsche Christen. 78.d
Ascalon bestinghe. 101.a
Asia int ghemeyn beschreuen. 80.c
Asia tweederley. 5.b
Cleyn Asia Turcksch. 5.c
Groot Asie begrijp. 5.c
Asphaltides het Meyr/dat is de doode zee. 105.b
Asschen woonsdach. 75.c
Assur. 100.d
Athenen ouergegeuen. 47.d
Atlantes. 10.a
Attica oft Actica. 50.c
Aua een stadt Judie. 117.d
Auenture der Indianen/etc. 79.d
Augurium een waerseggers teecken. 86.b.
Auses vrouwen ghemeyn. 10.a
Austria Prouintie Hispanie. 40.d
Authores in dit boec verhaelt. 1.c
Azecha ende Maceda. 101.a
Azor. 95.d
Azotus. 101.a

B.

Babilonia een stadt. 103.c
Babiloniers costelicke sterrekijckers/ Folio. 81.c
Bachanalia hoe ghehouden 44.c
Baleares Eylandē daermen vier mās om een vrouwe geeft. 39.d
Ban der Papisten. 74.b
Bant des geloofs. 56.c
Barcee. 10.a
Baruthum. 95.b.97.a
Bastaerden. 48.a
Batani. 17.b
Bathacula/Centacula ett. 112.c
Bathurin. 99.c
Bediedinge der Joden 3.schreden 92.a
Beelden der Christenen. 73.a
Begheerte der Turcken/ knechten ende maechden te hebben. 58.d
Beghin der volcken ende landen Asie. 80.c
Begraefnisse der Egyptenaren. 9.b
Begrauinghe der Coningen der Schyten. 53.c
Ghemeyne begrauinghe/etc. idem
Begrauinge der Tarteren. 53.d
Belgica. 5.d
Bemerlants ghelooue. 45.b
Bemen voortijts duytsch gesprokē. 45.c
Beocia oft Boecia. 47.d
Witte Beyren vanghen visschen in Yslandt. 35.a
Berch op welcken Christus dicmaels gebeden ende gepredict heeft. 96.b
Bergen ende bosschen Germanie. 19.d
Bergen in Rhetia eñ Vindelicia. 20.a.
Berghen ouer Rijn. idem.
Bergen Israels int ghemeyn beschreuen. 101.a
Barsabee Gen.13. 101.a
Besnijdinghe ende bontteecken der Joden. 88.a
Besnijdinghe ende wtmerckinghe des volcks Godts. 93.b
Bessarabia. 51.b
Gheen beteringh vande werelt te hopen. 91.a
Bethagla. 99.a
Bethama 99.c
Bethel. 98.c
Bethel eertijts Lusa ghenaemt. 99.b
Bethel den berch. 102.a
Bethica oft Granata. 5.d
Bethleem een gheboorthuys Dauids ende Christi. 99.d
Bethsaida. 96.d
Bethsames Jude. 99.d
Bethsamitē/50.duysent ende 70.haestelick gestoruen waer. 99.d
Bethsan. 98.b
Bethulia Judith 13. 97.b
Bethzacha. 100.b
Bethzura. 101.a
Beuaert in Elsaet/groot. 37.b
Beuaert der Turcken. 69.c
Beuaerden der Roomsche Christenen. Folio 74.d
Beuaert der vermeynde Christenē. 78.a
Beuaert der Joden. 92.a
Beuaert totten duyvel te Calicut/ Folio 116.a
Beyerlant beschreuen/ 31.c
Beyerlant eertijts een Conincrijck. 31.d
Der Beyeren dwase wetten. idem
Der Beyeren saechte wetten ouer groote sonden. idem
Bezech. 100.b
Biblium. 95.b
Biechten der Jacobiten. 79.b
Biechten ende boeten der Joden. 88.d
Bier verachten de Francken. 29.d
Bisinagor een stadt Indie. 112.d
Bisschop ende Paus in Russen. 19.c
Bichinia/Berica/Micgonia. 50.d
Boecken ghetuyghen / eruaringhe leert. 2.c
Boeren byde Indianen wel gesiē/110.d
Boete openbaer der Turcken. 61.d
Bohemerlants gelegentheyt. 20.b
Vier bootschappē der Roomscher Christenen. 74.d
Booms thienmtbaerheden. 115.b
Borghers tweederley in eē stadt. 28.a
Boristenes. 53.a
Bothoron. 99.d
Botrium. 95.b
Brabant anders Rhecia genaemt/ 36.a
Braciana. 11.b
Bracmanni een Christelick volck. 111.b.
Bracmannorum Godsdienst. idem
Brandenborger wont. 19.d
Britannia nv Anglia genaemt. 40.a
Broot van visch. 81.b
Brunswick. 18.b
Brunswick de grootste stadt. 34.d
Bruyden Anglie tot allemans wille. 6.a
Bruyden tot allemans wille. 9.d
Bruyden maechdom eerst ghenomen/ etc. idem
Bruyden maechdom/etc. 120.d
Bruyloft der Roomsche Christenē. 74.a
Budini oft Geloni. 54.b
Budomel dat Lant etc. 122.b
Budomels ghelooue eñ vruchtē &c. 122.d
Burgoensche. 18.a
Burgundia. 5.d
Burgundien. 36.b

C.
Cadesbarne/Numeri 13. 100.b
Calabria. 42.b
Calicut beschreuen. 113.c
Calicut hoe wijt van Lisibona gelegen. Folio 123.d
Calma ende Trapesuntz. 104.b
Camani Meyssenaers. 18.b
Campania. 42.b
Candia. 12.d
Cambali menschen eters. 125.d
Cannonor een grootmachtighe stadt eñ Coninckrijck Indie. 112.d
Cantabri. 41.a
Capharnaum. 96.c
Capadocia. 97.a
Capadocia anders Cesarea. 104.b
Caria heeft de eerste Lantsknechten ghehadt. 50.c
Cariathiarim. 99.d
Caristias een Voghel leeft int vyer. Folio 12.d
Carmania. 104.c
Carmelus eenen Berch Jude. 102.d
Caroli Magni arbeyt. etc. 20.a
Caromanbeg bestaet ewich. 57.c
Carthago tweederley. 11.b
Castrons ghedaente. 107.a
Catharni. 111.c
Cathei des grooten Cams Lant. 117.c
Cauchi. 18.a
Cecrops Wetten. 48.b
Cedar. 96.c
Celensyria. 94.b
Ceremonien der Egyptenaren/vreemde ende schoone. 8.b
Ceremonien inde verkiesinghe etc. Folio 52.a
Gedenc Ceremonie der toecoemste Helle ende Messie/etc. 85.b
Cesarea. 100.d
Chaldea. 103.c
Chana Galilee. 97.a
Chananea. 103.b
Charitini. 17.d
Charaona wat. 105.a
Chayrum oft Alkeyr de machtige stadt. Folio 11.b
Chorzon. 95.d
Christenen in Egypten. 11.d
Christenen gheen menschen. 24.a
Christenen in Turckijen / ergher dan Turcken. 57.d
Christenen hoemense vercoopt. 58.c
Christenen tot Caicolen Indie. 116.b
Christenen onder den grooten Cam van Cathei. 117.c
Christenen ende Paus in Armenia. Folio 128.b
Hondert eñ vijftich duysent Christenen ghevanghen. 67.b
Christi blasphemeerders in Turckijen ghestraft. 65.b
Christi Jesu gheboortplaetse. 100.a
Tot Christo met volen dryuen. 65.d
Christus niemant thenwaerts ghedwonghen. idem
Christus een tegenwoordich Mosi/alder secten ende Pausdommen. 71.a
Christus heyscht alleen een. idem
Vraghe hoe Christus alle Wetten wech neemt etc. 71.b
Hoe Christofforo Columbo in Spagnola vergaen is/etc. 127.b
Ciclades vier Eylanden. 52.c
Cilicia 50.c
Cimbri. 45.a
Cinamimi eten honden. 10.d
Claghe ende bede des Schrijuers. 3.c
Claghe der Coningen in Egypten. 8.b
Claghe der Roomscher Christenen. Folio 77.c
Cleedinghe der Mooren. 7.b
Cleedinghe Germanie. 25.c
Cleedinghe des Coninckx ende Coninghinne tot Calicut. 114.a
Cloosteren oorspronck. 21.d
Coelen een Hooftstadt 17.b
Colchos. 104.d
Na het Compas te lande reysen/ als ter Zee. 106.a
Coninckrijck Bosna. 32.d
Coninckrijck Og eñ Basan. 97.a
Coninckrijck Portugael. 41.a
Coninckrijck eñ stadt Bangella/etc. 117.b
Coninckrijc Senega eñ capouerde. 121.d
Coninck ende Coninckrijck tot Dechan. Folio 112.b
Coninck tot Joghe in India. 112.a
Coninck van Narsinga. etc. 113.b
Coninck tot Calicut aenbidt den Duyuel. 113.c
Coninckx tot Calicuts eten opter aerden. Folio 115.d
Coninck laet zijner Bruyt den Maechdom nemen. 116.d
Coninc tot Spagnola/ in Hispania ghesonden. 127.a
Coninck tot Melinde/Zaffale eñ Chillos. 124.b
Eens machtighen Coninckx chijnsbaerheyt/etc. 127.a
Coninghen weynich gewelts in Vranckerijck. 39.a
Coninghen Papen ghemaeckt. 43.d
Coninghen tot Spagnola / worden alle chijnsbaer. 126.d
Der Coninghen ghewelt eñ rechte verkiesinghe tot Taprobana. 45.b
Consistorium der Gheestelijcke eenen gruychelsack. 74.a
Consten der Egyptenaers. 9.b
Consten der Spriers. 81.c
Coopheden van Menschen. 58.b
Coopluyden ende Compaengien. 89.b
Coopluyden sonder spreken. 121.c
Copie ende afschrift wt veelder Heeren schriften/etc. 128.b
Copie ende wttoch eender Epistel Ferdinandi Cortesij/etc. 128.d
Copie oft afschrift / eens briefs des Coninckx van Portugael/etc. 133.d
Corsica heeft 33. steden. 13.b
Corsica geeft starcke Honden. idem
Corsyca oft Corsun/etc. 12.b
Cosmographia wat. 4.d
Crach voortijts Petra deserti. 99.a
Creatuere sal haren Schepper onderdanich aenhanghen. 2.c
Creta een Eylant. 49.b
Creta het midden der werelt. 12.d
Wat Creta ghevonden heeft. 49.c
Cretenses ghevenynt. idem
Cretenses vā natuerē wellustich. idem
Cretisschen wijn Malvesye. 12.d
Crychsrustinghe der Indianen. 7.a
Crych ende Godsdienst der Oude Afgodsche Duytschen. 26.a
Vreemde Crijchslieden/drie Jaer oudt. Folio 91.d
Cruys wecke. 76.b
Costelijck Cruys ende Kelckē / hondert duysent gulden/etc. weert. 24.d
Cuba een groot Eylant America. 126.c
Cypren een Eylant. 12.c
Cyprianus waer af ongeluc eñ Cruycē comen. 22.d
Cyrene. 6.a
Cyson een Beke. 97.d
D.
Dabir Josue 15. 100.c
Dach vier stonden lanck. 118.c
Dach ende nacht altyts ghelijck. 121.b
Dacia anders Walachia. 47.a
Dacia. 54.d
Dalmacia nu Slauonia. 51.d
Dat Dal Achor. 99.a
Damascus. 81.a
Damascenus den Acker. 100.c
Dan heeft vier namen. 95.d
Dan een eynde des Heyligen lants/etc. Folio idem
Danssen eenen Godsdienst. 62.d
Dapperheyt der Turckē tegen de vrouwen. 61.a
Decapolis ende zijn begrijp 97.c
Denemerck. 34.d
Deucalidis watervloet. 47.c
Deucht ende gheestelickheydt der Monicken/etc. 63.d
Dieste als eerlijck gheleert. 48.d
Dieste groote sonde by de Scythis. 53.c
Dieren Aphrice. 6.c
Dieren ende Vogelen tot Calicut. 115.d
Dieren etc. tot Tarnasseri. 116.d
Dispensatie der Roomscher Kercke/etc. Folio 75.a
Ditmarsi oude volckē Germanie. Folio 18.c
Dooden worden aengheclaecht. 9.c
Dooden Lycken der Russen. 33.d
Doodlycken der Egyptenaers. 8.b
Alle dinck de doot onderworpen. 66.a
Doop wat. 71.d
Drie Doopselen der Turcken. 61.d
Dothaim onder den berch Bethulie. Folio 96.d
Dothaim een stadt / Riuiere ende lantschap. idem
Van Dothaim/Celosicia / Perca/ Comagena/Nabathea/etc. 104.a
Dronckēschap is eere by de Tarterē. 55.a
Duringers ende haer Zeden. 34.a
Duytschemylen hoe groot. 4.d
Duytschlāts ende Vranckrijcx scheydinghe. 16.b
Duytschen Vranckrijck ingehadt. idem
Duytschen Regiment voor Christi gheboorte. 21.a
Ghekijf wanneer Duytschlant totte gelooue ghecomen is. 21.b
Duytschlant totten Geloone ghedwonghen. 21.c
Duytschen voortijts niet geschreuē. 25.a
Duytschlants oirsprunck. 25.b
Vastende Duytschen/quade Crijchslieden. 25.d
Der eerster Duytschen eenuoudicheyt. Folio idem
Oude Duytschen/ goede Crijchslieden. Folio 26.a
Duytschen een teerachtich volck. 27.b
Duytschen wereltvreemde Lieden. 28.c
Duytschen grootmoedich. 28.c
Duytschen voortijdts al Swauen ghenoemt. 31.b
De Duyuel begheert den stock/etc. 26.d
Duyuels Cappelle. 113.c
Duyuels Godsdienst. 113.d
Duyuelen aenghebeden. idem
Wonder van Duyuen. 12.a
Duyuē eñ Eenhorens tot Mecha. 106.c
Wilde Duyuen metter hant geuangen. Folio. 120.c
Dwase vragen te mijden/etc. 15.c
Dwase Wetten der Turcken. 64.d
Vande aengheborē dwaesheyt des wanckelbaren volcx. 23.d
Dwaesheyt der verwaende Christenen. Folio 72.d
Dwanck totten ghelooue/etc. 65.c.d
E.
Ebron de oude Stadt. 100.c
Ebron eenen Berch. 101.d
Ebudes Eylanden hebben eenē vreemden Coninck. 39.d
Edelen vercoopen haer seluen. 33.d
Oude Edelen aert. 27.b
Edelen tot Calicut. 114.a
Edellieden proeuen vercregen hoe. 22.a
Edellieden ende Papen oneens. 27.d
Eerkell zoot in Portugael. 41.a
Eedtsweeren der Nasomones. 9.d
Eedtsweeren der Arabers. 107.b
Eeldoms oeffeninghe. 27.d
Eeldom aengheboren. 27.d
Een yeghelyck Lant zijnen eyghen aert/ ghebreck ende deucht. 38.a
Door oneenicheyt vergaen alle Rijckē. Folio 67.d
Eerlycke hanteringē by dē ouden. 49.a
Eewich licht der Joden. 86.d
Egypti ghelegentheyt. 8.a
Egyptenaers afgoden geuonden. 8.b
Egyptenaers vrouwen doē Coopmanschap/haer mans spinnen. idem
Egyptenaers geschrift eñ Besnijdinge. Folio idem
Haer Priesters. idem
Haer Ceremonien. idem
Haer Spyse. idem
Egyptenaers groeten. 8.c
Driederley volcken in Egypten. 8.d
Egyptenaers ghesetten tegen de meyneedighe. 9.a
Teghen de Moordenaers. idem
Teghen de Loghenaers. idem
De Dootslaghers. idem
Tegen de kindermoordenaers. idem
De Vadermoorders. idem
Teghen de Veltvluchtighe. idem
Teghen de Verraders. 9.b
Egyptenaers Wetten teghen de vervalschers van Munte eñ Mate. idem
Tegē de hoeriagers eñ ouerspeelders. idē
De schultloochenaers. idem.
Tegē de wockenaers eñ pātnemers/ idē
De Dieuen. idem
Egyptenaren Medecijne. idem
Egyptenaren met de dooden. 11.c
Elephants gedaente eñ natuere. 112.d
Van Ellade oft Hellade. 47.c
Elsaet oft Ilsaet. 36.b
Elsaet heeft 46. steden/50. Sloten. 36.c
Elsaters anders Triboces genaēt. idem
Elsaters verquistelijck volck. 37.a
Eleutherus een Riuiere. 95.a
Emaus. 99.d
Enon een Vleck. 98.d
Endor een Dorp. 97.d
Engelants beschrijuinghe. 39.b
Engelant hoe groot. 40.a
Epirus. 51.c

Erua=

Register.

Exuaringhe leert. 2.c
Esset Cloosterleuen. 82.d
Esset. 93.a
Essidones. 53.a
Etalia een Eylant. 12.c
Ethiopia oft Moorlant tweederley. 6.c
Ethiopen Schrift. 6.d
Etruria anders Tuscia. 41.c
Etruria/Tuscia oft Thirrenea genaẽt. Fol. 42.a
Euboa een Eylant. 13.a
Euangelium hoe dattet onbrede/ eñ de Wet sonde maeckt. 26.d
Euilat een Prouintie Indie. 135.d
Europa eñ haer begrijp. 5.c
Europa als eenen Draeck/etc. 15.d
Europe gemeyn beschrijuinghe. idem
Europe breede eñ lengde. idem
Eygenschap der Spaengiaerts. 40.c
Eylanden der Venetianen. 12.d
16. Eylanden inde Zee Eges. 13.c
Eylanden Europe. 16.a
Eylanden in Denemercken. 18.d
Eylant daer de lieden niet en steruẽ. 39.d
Eylanden daermen menschen vleesch eet. 81.a
Eylanden Taprobane. idem
Eylanden Aphrice. 6.b
Eylanden Europe. 5.d
Eylanden nieu geuondẽ in Aphrica. 6.b
Bekende ende vermaerde Eylanden in der zee na het A/B/C/vertelt 14.b
Eylanden Europe. 52.d
Van het Eylant Goga in India. 112.b
Dat groot Eylãt Sumatra oft Taprobana. 118.a
Eylant Bandan der Muscaetnooten/ etc. 118.b
Eylant Monach der cruytnagelẽ. 118.b
Eylant Bornay. 118.c
Eylant Giana. idem
Eylanden tusschen Cannonor eñ Portugael. 118.c
Eylant Porto Sancto/etc. 120.b
Eylant Medera/etc. idem
Eylanden Canarie thiene. 120.c
Eylanden Capo Biancho etc. 121.a
Eylãt Capouerde eñ Gambra &c. 123.d
Eylant met Vrouwen beset. 126.a
Eylant Spagnola etc. 125.d
Eylant Cambali etc. 125.d
Eylandẽ Zoanna eñ Spagnola. 125.a.b
Vã veel wonderlicke Eylandẽ. etc. 126.c
Eylanden die Alonsus gheuondẽ heeft/ Fol. 127.c
Eylanden nieus gheuonden door Ferdinandum Cortesium. 128.d
Van het gulden Eylandt Melacha in India. 133.d

F.

Ferdinãdi Cortesij grooten noot. 132.b
Feeste ons Heeren Lichaems. 76.b
Feesten der Joden beschreuen. 83.d
Feesten der Roomsche Christenẽ. 75.b
Feesten ende vyerdaghen der Jodẽ het gheheel jaer door. 83.d
Feeste der nieuwer maent. 84.b
Feeste vande viernieuwe Jarẽ der Joden. 84.d
Vande groote Feeste der Joden/ die sy Pessach ende wy Paesschen noemen. idem
Sinxen Feeste der Joden. 85.b
Feeste des langhen dacchs. 85.d
Loouerfeeste oft der Loouerhutte. 86.d
Feeste der Kerckwijinghe. 89.a
Figueren eyghentlick ghecnen Godtsdienst. 71.c
Flaminia/Romãdiola oft Emilia. 41.d
Foelien ghewas waer. 118.b
Fonteyne ende stadt Jesreel. 98.b
Vier wonderlicke Fonteynen by Tyro Fol. 94.d
Fonteyne Jacobs Joan. 4. 98.c
Forum Julij/oft Frigugli. 42.c
Francia oft Gallia. 37.c
Der Franchoysen zeden ende wetten / Folio 22.a
Franchoysen voortijts duytsch gesproken. 25.a
Franchoysen eyghenschap etc. 38.d
Franchoysen voortijts menschen gheoffert. 38.d
Franchoysen nieuwe Zeden. idem
Franchoysen tweederley volcken. 38.b
Franchoysen en hebben niet eyghens. Fol. 37.d
Francken landt ende zeden. 29.c
Francken moeten den Wijn lesen. Fol. 30.d

G.

Gabaa. 98.d
Gabaon. 99.d
Gades een meerstren Europe. 3.d
Gadis een Eylant Hispanie. 40.d
Galatia ende haer zeden. 44.c
Galaters offeren gout hoe. idem
Galaten toerustinghe. 44.d
Galgala. 98.d
Gallatia. 50.d
Gallathe in Asia. 45.a
Gallathe Sodomiten. idem
Gallilea. 96.c
Gallilea eyndt aenden Jordaen. idem
Gallilea heeft vier namen. idem
Gallilea beschreuen. 103.d
Gambra dat Rijck etc. 122.b
Garei ende Nabathei. 107.c
Garisim/Hebel twee berghen. 98.c
Garizim / berch der ghebenedijdinghe/ Fol. 102.a
Gasthuysen der Turcken. 62.a
Gaut ende Siluer verboden tot Sparta. 48.c
Gaza. 101.a
Gaza Riuiere Indie. 117.d
Geboden der Joden/248. Ende haer Verboden/365. 103.b
Gebruycken der Heydenen Indie / Folio 118.d
Gheen dach / ende gheen nacht wanneer. 40.b
Gheen Bisschops hoet/ringhen etc. 80.c
Gheestelicke Herte vergaet. 80.b
Gheestelicke haer seluen niet verghe ten. 74.d
Gehoorsaemheyt eñ eenicheyt in Turckije. 59.c
Gelboe. 98.b
Geldria/Sicambria ghenaemt. 37.c
Gelegentheyt Germanie. 25.c
Gelegentheyt Lusitanie. 41.a
Geloefte der Gheestelicheyt. 73.b
Geloone Germanie. 25.c
Gelooue der Tartaren. 55.a
Gelooue eñ wetten des Alcorans. 69.c
Waerachtich Christelic Gelooue. 70.d
Christelic Gelooue in een/drie/ oft veel stucken ghedeylt. 71.d
Recht Gelooue oft deucht/en siet osten kenthemseluen niet. 72.a
Gelooue in ongelooue besloten. idem
Gelooue ende Euangelium voortijdts Godes cracht is/ nu een Disputatie gheworden. 72.b
Christelicx Geloofs oorspronck. 72.c
Ghelooue ende doop der Roomscher Christenen. 73.c
Gelooue der Griecken. 78.d
Gelooue der Syrianers Christenen. 79.a
Ghelooue der Christenen in Asia Jarobite. idem
Gelooue der Christenen in Persia. 79.b
Ghelooue der Christenen in Armenia. Fol. 79.c
Gelooue der Georgianen. idem
Ghelooue der Indiaensche Christenen. Fol. 79.d
Ghelooue der Maroniters Christenen. Fol. 80.b
Gelooue der Syriers van Godt. 81.c
Seuen Gelooue in Jerusalem/die al Christenen zijn willen etc. 62.b
Gelooue der Joden etc. 83.a
Totten Gelooue niet te dwinghen. 90.c
Diet al ghelooue/en gelooue niet met allen. 91.a
Gelooue der Latijnen. 72.d
tGhelooue niet in menschen handen. Fol. 21.d
tGhelooue niet allemans dinck. 23.c
Gelooue etc. tot Calicut hoe verre streckende. 116.b
Gelooue eñ zeden der Mooren. 122.b
Gemeyne mans lof oneerlick. 23.d
Genistei. 93.a
Geographia wat. 5.a
Gerechticheyt der Indianen. 111.a
Gerechticheyt tot Calicut. 114.c
Germanie merckteen. 15.a
Germanie namen al verkeert/ waerom Fol. 15.b
Germanie Christus gepredict. 21.c
Germanie uitdeylinghe. 25.b
Germani een teerlick volck. 25.d
Germani eertijts groote Speelđs. 26.b
Germanie Staten veelderley. 26.c
Germania ter tijt Caroli 5. in veel Secten ghedeylt. 26.d
Germani eertijts Barbari. 28.b
Germani dien naem waer af. 28.d
Germanie grootte/lengde/etc. 28.d
Germanie bysonder landen. 29.b
Ghestachten Italie driederley. 43.b
Geth. 100.b
Gethe Ghelooue. 49.b
Gethe schieten na Godt. idem
Getulia oft Etholia. 7.d
Gheuanghenen hoe ghehouden / ghecocht ende vercocht. 58.c
Onghedwonghen in eewighe geuanckenisse gaen. 59.b
Geuangenen wordẽ opgegeten. 127.d
Gewelt te appelleren voor tvolck. 44.b
Ghewoonheyt der inrijdinghe/etc. 29.d
Gewoonheyt versoet alle dinc. 78.b
Heydensche ghelosten in Media. 39.c
Niet meer Gheluck / met meer knecht. Fol. 24.b
Ghiericheyt der Roomscher gheestelicheyt/etc. 74.c
Giericheyt der Voorcoopers/etc. 36.c
Gingebers ghewas waer. 115.a
Glas gheuonden. 103.d
Gnidanes vrouwen ghemeyn. 10.a
Godt wonderlick/zijnder werckẽ aert. Fol. 2.c
Godt heeft zijn volck oueral. 3.b
Godt dat opperste goet. 4.a
Godt wil dickwils dat wy willen / etc. Fol. 36.d
Godt wat/Zoroastes. 104.c
Godt onpartijch. 132.d
Goddeloos leuen ende wesen/etc. 68.d
Goddeloosen zijn leuende doot. 133.a
Gods wercken alle Godes vol. 2.d
Gods Rijcke/gheest ende leuen. 3.a
Seer vremden Godsdiẽst Herculis met vloecken ende schelden. 14.c
Godsdienst der Turcken/etc. 60.c
Wien Godt een verborghentheyt openbaert/etc. 72.b
Goden der Egyptenaren. 9.b
Goede daghen/rijckdom/schoonheydt/ etc. 22.c
Golgatha / daer onse Heere ghecruyst wert. 99.d
Gothie /anders Gethe ghenaemt. 47.a
Gothlant. 47.b
Gothia in Schytia Europe. 54.d
Gotthi Duytschen. 19.c
Gradus ende Stadium wat. 4.c
Graue in Stiermarck een Tyran. 52.c
Grecia ende zijn Landen. 47.d
Griecken vanden Turck ghewonnen / An. 1458. 66.b
Grouwelicke zeden der Schyten. 53.c
Grouwelicke wet. idem
Grouwel des Alcorans. 70.a
Grouwelicke straffe inde gheheele werelt. 90.c
Grooten hoopte mishaghen /Gode behaghen. 23.b
Guidum. 104.b

H.

Hai. 99.b
Haluerstadts vreemde ghewoonheydt. Fol. 34.c
Hardt leuen der Turcsche Monicken. Fol. 62.b
Hassia/Hessenlant. 36.a
Houwelicxsche wet in Egypten. 9.b
Hebal eenen berch des vloecx. 102.a
Heluetii de Switsers. 17.a
Hemelvaert Marie. 76.c
Hermon eenen Berch Naim. 97.d
Hermen/Seyr/berghen. 97.a
Tusschen Hermon ende Gelboe / veel slaghen ghe schiet. 98.b
Hermons berch beschreuen. 102.b
Heromnes aert ende natuere. 22.d
Heromnes/dat is/gemeyn volcx afconterfeytsel. 22.d
Heue/oft Suerdeerh wat/etc. 84.d
Heydenen met de Roomsche Christenen ghelecken. 72.c
Heydensche Tempelen/etc. 78.b
Der Heydenen Superstitien/ende grouwelijcken bloedighen Godtsdienst/ etc. 134.c
Der Heydenen stantuasticheyt/in lijdẽ/ steruen ende verachtinge des doots. Fol. 134.c
Heyligen der Turcken /ende haer wonderteeckenen. 62.b
Voornaemste Heylighen der Turcken. Fol. 64.a
Heylighe drie Coninghen. 75.c
Hibernia. 40.a
Hibernie gheleghentheydt ende volck. Fol. 39.c
Hiemerobabtiste. 93.a
Hier en is niet stantachtichs. 41.a

Hiero-

Hieronymus van Praghe/etc. 32.d
Hiperborei. 53.a
Hircania. 54.c
Hispania. 40.b
Historie vaert wijshept. 2.c
Historie eens ghevanghen Sevenborghers/etc. 57.a
Historia Ludovici Vartomans van Ethiopia in Africa. 7.c
Histria/lantschap Italie. 42.c
Histria. 51.d
Een Hoere heeft 7. kinderen teffens gebaert. 43.a
Hofgesin des Coninck Egypti. 8.c
Hooftstadt Duringhers ende Mijsners. 34.c
Hollant/Vollant. 35.c
Honden Eeters Cinamini. 10.d
Honden vleesch gegeten. 123.b
Honden tot cenen Coninck. 7.c
Honden gegeten ende gheoffert. 129.c
Honden die niet en bassen. idem
Hongheren afcoemste. 19.a
Hongerlant beschreven. 46.a
Hongaria/met negen hagen omturnt. Fol. idem
Out Hongaria in Schytia. 46.b
Nieu Hongaria aen Oostenrijc/Sagaria genaemt. idem

I.

Iacobite oft Iacobini. 79.a
Iacobs Hofstede. 98.d
Ter Iacht rijden met wijven op Elephanten. 110.d
Iamma een Haven der Zee. 99.d
Iberia. 54.c
Icarea een Eylant. 13.c
Ichtiophagi / hebben alle dinck ghemeyn. 10.c
Ichthiophagijs sorgheloos leven. 11.a
Idumea. 96.c
Van Idumea. 104.d
Ierasenorum landtschap veel namen. Fol. 97.a
Iericho gheheel ghedestrueert. 99.a
Ierosolima. 102.a
Ierusalem. 98.d
Ierusalem beschreven. 102.d
Iescreel een Fonteyne ende stadt. 98.b
Illiria/Windisch landt. 51.d
Ilophagij goede climmers. 10.c
Indie beschrijvinghe. 109.b
Drie deelen Indie. idem
Wat in India wonderlicks ghevonden wort. 109.c
Indie ghelegenthept. 110.b
In India tweemael des Iaers Oogstyt. 110.b.c
Indianen eenmondichept. 110.c
Indianer cleedinghe. idem
Insubria. 41.c
Insettinghe der Ioden inde Sinagogen en daer buyten/etc. 83.b
Intnergi ende Vargiones. 17.d
Iobs vaderlant. 96.c
Yert Iock der Tarteren. 55.b
Ioden ende alle Secten/een ghereghelt Pausdom. 70.d
Ioden ghebedt teghen Heydenen ende Christenen. 85.a
Ioden aenroepen de dooden. 86.a
Ioden en salmen niet tot een ghelove dwinghen/etc. 90.c
Ioden verbrant/etc. idem
Der Ioden allerley lasteren ende bedelerijen. 91.c
Ioden crancheden/etc. 91.d
Ioden Talles oft Misghewaet. idem
Ioden Afgoderye met de thien Gheboden/etc. 92.b
Ioden verdreven. 92.c
Ioden menigherley Secten. idem
Veel Ioden Hoerenkinders. 92.a
Ioden Orden ende Secten. 82.c
Der Ioden Ghelove / Ceremonien/ etc. 83.a
Ioden Bruyloft. 87.d
Ioden Medecyne. 87.c
Hoe de Ioden haer boecken houden. Fol. 88.b
Der Ioden Scheydtbrief 91.b
Ionia. 50.c
Ionghers gheeappuynt. 129.c
Ioppe ende Iapha. 99.d
Iordaens oorspronck. 95.d
Iordaens wonderdaden. 96.a
Ironia. 73.b
Islant heeft witte beren/etc. 25.a
Israels tocht ende reyse door de Woestijne. 93.c
Italia. 41.b
Italia/Lombardia ghenaemt. 43.a
Italiaensch/dat gecorrumpeert Latijn/ vande Longobardis afcomen. idem

K.

Kabul oft Zabul/etc. 96.b
Kancel-boom. 116.c
Kalumnen Herculis waer. 40.d
Kercke in alle hoecken der werelt. 133.a
Kercken goedrn meest van Fransche Coninghen. 22.c
Kerckenbouwen der Roomsche Christenen. 77.b
Kerckwijnghe der Ioden. 87.a
Kerckendiensten der Ioden in haer Synagoge. 92.b
Seer costelicke Kercke tot Bethleem. Fol. 100.a
Kermen beschreven/etc. 52.a
Kersavont/ Wijnnacht waer af. 21.b
Keesmisse hoe ghedaen. 75.c
Kerstijts dach ende nacht gelijck. 125.d
Ketters in Turckye/etc. 65.b
Keyseren begraeffenisse waer. 66.c
Keyserdom Sint Petro gheschoncken. Fol. 24.c
Keyser van Melli/etc. 121.c
Kinderen niet van vader ende moeder opghevoet/etc. 48.d
Kinderen in Africa Saturno geoffert. Fol. 14.d
Kindertucht byden Persen. 108.b
Kinderen vreemde opvoedinge. 115.d
Kinderen gheoffert. 129.a
Knechtschap der Duytschen waer af. Fol. 21.d
Koren ende Wijn in Liguria diere. 44.b
Vreemde wilde Koeyen in Ethiopia. Fol. 7.d
Krain. 52.a
Kroppighe lieden/etc. 52.c
Den Kus een Lantsghebruyck. 39.b

L.

Labor uten/viere. 11.c
Lacedemonia/oft Laconia. 48.b
Landen Italie/etc. 42.d
Lants van beloften beschrijvinghe ende afconterfeytinghe/etc. 93.b
Landen Moab/Ammon/Seon/Basan/ etc. 94.c
Lantschap van Accon tegent Noorden/ etc. 95.d
Dat Lant Hus/ende de stadt Schwita/ van daer Iob is. 96.c
Landen Syrie. 103.b
Dat lant Vs oft Hus/ 103.c
Elck lant zijn sant. 74.d
Larodij. 53.b
Latium. 41.d
Latinium. 42.c
Lemnos een Eylant. 13.a
Lepna een dorp ende stadt. 98.d
Lesbos/Mitilene. 13.a
Libanus. 95.c
Libanus eenen Cederberch. 102.c
Libia. 7.d
Liburnia/nu Croacia. 51.d
Libij. 10.b
Licurgi Wetten. 48.c
Lichtmisse. 75.c
Lieghen ende lenghen segghen tweederley. 3.a
Lieflant oft Eiflant/Livonia. 32.d
Liguria. 41.c
Liguriers zeden. 44.b
List der Tartaren/etc. 55.c
Littauwer gheleghenthept. 19.b
Littaw ende zijn bekeeringhe/etc 32.c
Littawsche Vrouwen hebben openbaer Boelen/etc. idem
Locris. 47.c
Lof der Egyptenaers. 8.c
Lof der Duytschen. 28.c
Lof der Turcken en haer Keysers. 59.d
Lof der Turcken. 61.b
Lof der berghen Israels. 101.a
Lombardia/etc. 42.c
Longobardi. 17.d
Londres oft Londonia. 40.a
Lotringhe. 35.a
Lucania. 42.b
Lengenen op de Picarders. 45.d
Lusitania oft Portugalia. 40.d
Lycia/Turckye. 50.b
Lydia/Morea/Meonia. idem
Lyndiers dienen Herculi/met vloecken ende schelden. 14.c
Lyrte. 54.b

M.

Mace volcken. 10.a
Macedonia. 47.b
Machlies. 10.a
Machomet in Arabia begonnen. 56.b
Machomet der Turcken Messias. 65.c
Machomets vaderlant/ geboorte ende graf. 66.d
Machomets geboorte/ leven ende sterven. 68.a
Machomet een Coopmans knecht. idem
Machomet der werelt homich/etc. 68.c
Machometi leven ende daet. 68.d
Machometi tyrannye en schande. 69.a
Machometi sterven en doot. 69.b
Machometi begraeffenisse. idem
Machomet aen geen schrift gebonden. 69.d
Machomets vasten. 70.a
Machomets Tempel ende ander wonderen. 106.a
Maechschap niet aenghesien int byslapen. 127.d
Magdalum. 96.d
Maggeddo heeft 4. namen/etc. 98.a
Magnesia. 47.b
Maledictie eens Monicks/over een geheel huysgesin. 63.b
Mammalucken laten al haer kinderen doopen/waerom. 11.c
Mammalucken Ruyterye. 11.d
Mammalucken wat. 82.a
Mammalucken schadelicke vrijhept. idem
Mambre/Gene. 18. 100.c
Mammalucken wonderdaden. 11.d
Mans leenen andere haer wijven wt vrientschappe. 105.a
Een Man van 300. menschen lichamen ghegheten. 128.a
Maon. 100.b
Maria der Turcken. 68.a
Maron een Rivere. 96.a
Maronite Christenen in Phenicia. 80.b
Massagete. 53.b
Massagete de volcken. 32.d
Mauritania onsprekelic vruchtbaer 6.c
Mauritania in Aphrica. 8.a
Maries. 10.a
Mecha. 104.b
Mecha de wonderlicke stadt beschreven. 106.b
Medea. 72.b
Media ende haer ghelegenthept. 108.a
Der Meden ryck en ghewelt hiervoortijts. idem
Medecijne ende vreemde besoeckinghe der crancken. 115.c
Megaris. 47.c
Melacha een stadt Indie. 117.d
Melanchleni. 54.a
Melchisedech Abraham te gemoete gecomen/waer. 97.d
Menapij. 17.b
Menschen/noch met eyghen/noch met anderlieden schade wijs. 2.d
Menschen geprobeert in coopen/etc. 58.c
Op Menschen niet te bouwen. 68.d
Menschen met Hontshoofden. 111.c
Menschen vereocht om te eten. 118.d
Menschen vleesch ghemeyne spijse / waer. 128.a
Menschen voor de sonde geoffert. 133.c
Merctdach by nachte. 106.d
Volckmerct tot Alkeyr. 11.d
Meristei. 93.a
Meroe een Eylant Nyli. 12.c
De Lieden Meroe leven 150. Iaer. idem
Messania/Sycionia. 50.d
Mesopotamia. 93.b
Mesopotamia oft Seleuci. 103.c en d
Midia een Eylant. 39.c
Misia/Bulgaria/oor Bosna. 51.a.66.b
Eerste Misse der Papen. 75.a
Mirakelen in Turckye 64.b.en c
Monicken van alle wetten vrij. 62.c
Monicken der Turcken en Christenen vergheleken. 63.a
Monicken soecken al haerselven. idem
Monicken en connen niet lijden. 63.b
Monicken ende Papen ghekijf. idem
Monicken boeverye vreect wt. 63.d
Alle Monicken verdreven/etc. 64.a
Monicken der Turcken. 62.c
Monicken in India. 111.a
Monstren van Menschen. 111.d
Mont en neuse den aers ende de billen gheleken. 121.b
Morania/Mehren een Provintie. 29.c
Morbonei. 93.a
Morea/oft Peloponesus. 51.b
Morini. 17.c
Moria eenen berch / daer Salomonis Tempel op gebout is etc. 101.b
Moorlant tweederley. 6.c
Der Mooren Coninge en Priesters. 6.d

Mooren

Register.

Mooren gehoorsaemheyt. idem.
Mooren Coninghen eere. idem.
Mooren cleedinghe. idem.
Der Moore herders iagen twilt / niet den Eeldom. idem.
Der Mooren Boere besitten tgout. idē.
Der Mooren vruchten ende dieren. 7.a
Der Mooren Godsdienst. idem
Der Mooren Goden. 6.d.7.b
Mooren swerte ende grauwe. 121.d
Moscouia/500. mijlen lanck. 19.a
Moscouia/een stadt / lant ende riviere. Fol. idem
In Moscouia alle dinck eyghen. idem
Moscouiters lant ende gheloone/ etcet. Fol. 33.a
Tachtentich duysent Moscouiten verslaghen. 66.d
Mosoni/byslapen int openbaer. 5.c
Mummea waer ghevonden. 106.a
Munster 18.b
Musi wonderlicke vrucht. 12.b
Musicani /130. Iaer out. 110.c
Muscaetnoten gewas waer. 118.b
Myssen beschreuen. 34.a
Mytilene anders Lesbos. 104.c

N.

Naasson. 96.d
Nachtmael wat. 71.d
Nachtegalen in December singē. 125.b
Ernyt-naghelen gewas/waer. 118.b
Namen der steden ende volcken Germanie. 20.c
Namen ende landen Italie. 43.a
Namen der Roomscher ampten. 43.b
Namen der Eylanden Asie. 80.d
Nasomones. 9.d
Nazareth. 97.c
Neapolis in 7. Prouintien gedeylt. 42.a
Nederlage der Romeynen/etc. 15.a
Neeleschol. 100.c
Nephim. 95.b
Neptalim/geboorthuys Tobie. 96.d
Neuri. 53.b.54.a
Nieuwe Creatuere wat. 24.a
Nieuwe Iaersdach. 75.c
Nieuwe Eylanden Aphrice. 6.b
Nilus/anders Gion. 12.c
Ninive de stadt. 82.b
Nobe/Bethenopol. 100.d
Nomades. 53.b
Noricum ende zijn begrijp. 16.d
Normannia. 34.d
Norweden ende zijn begrijp. 35.b
Numidia. 8.a
Nut der eyghen knechten. 58.d

O.

Oeffeninge der Christenen waer in. 15.c
Oeffeninghe der Taprobaners. 45.b
Oenotria. 42.b
Offer der Scyten. 53.d
Offer van menschē vyde Schytē. 54.a
Kinder-offeren waer af /etc. 14.d
Olijfberch ende wat daer op geschiet is. Fol. 101.d
Omen bediet een teecken/etc. 85.d
Omen een toecomende sake. 86.d
Onreynheyt der Nasomonibus. 9.d
Onderscheyt der deucht. 83.a
Ondanckbaerheyt vyde Persen gestraft. Fol. 108.c
Oneenicheyt der Turcken int gheloone. Fol. 65.a
Ongeluck volcht wt den dwaunc des geloofs. 65.d
Oordeel in Egypten. 9.a
Orden eñ Secten der Roomscher Christenen. 73.a
Orden ende Broederschappen der Roomscher Christenen. 78.a
Orden der Geesselaers. 80.a
Seuen Ordens der Indianen/etc. 110.d
Oorloge/Munte ende Hofhouden/des Conincks tot Calicut. 114.c
Oorloghe der Christenen metten Heydenen ter zee. 119.a
Oorsake der Ioden geboden. 103.b
Oorsake der Ioden eerste verkiesinghe. Fol. 103.a
Oorspronc der Elue. 29.a
Oorspronck der Donauwe. idem
Oorspronck des Ryns. 20.d
Oorspronc der Roomsche Kercke. 72.c
Oostenrijc eñ wat volcken. 16.d
Oostenryck. 29.b
Ophir in India. 111.d
Oploop om een Belle. 7.c
Opperste Bisschop der Latijnsche kercke. 73.a
Oproer om de Ioden/etc 90.d
In Orcadia wassen Eynden op boomen. 40.b
Origenis graf. 95.a
Orosius van Babels grootte. 103.c
Ouerspels straffe in India. 7.b
Ouerspeelsters vyde Duytschen verstooten. 26.b
Ouerspels straffe. 32.b
Ouerspels straffe in Arabia. 107.b
Ouer Yssel. 17.b
Ouer Outaer een bloot sweert. 29.c
Alle Ouerheyt Gods/etc. 36.d
Gheen ouervloet vyde Turcken. 59.d

P.

Pade grauwelijcke Indianen. 111.a
Paesschen der Turcken. 62.a
Paeschdach der Roomsche Christenen. Fol. 76.b
Paesschen spel der Francken 30.d
Palestina oft Iudea/etc. 82.b
Palestina in drie landen ghedeylt. 93.b
Palestina. 94.b
Palleys eñ schat des Coninex/etc. 114.b
Palmsondach. 76.a
Pamphilia/anders Isauria/ 50.d
Pannonia superior/Oostenrijc. 16.d
Pannonia inferior/Hongaria. 17.a
Panchaia/aert/geloone/etc. 107.d
Panchei en hebben niet eyghens. idem
Panchaiorum cleedinghe. idem
Pannones/Peones/Hunni/Gothi/ Lōgobardi/Hongari. 46.c
Papen in Turckye en derf niemant wederspreken. 65.c
Papen boeten in haer kiste. 74.c
Papen maken Apen. 73.b
Papen maken ouer al Apen. 107.d
Papen nemen der Coninghen tot Calicuts Bruyts maechdom. 114.a
Papen byslapers der Conincginnen tot Calicut 114.b
Papegaeys nest. 123.a
Paphlagonie der Venetianen voortcomen. 104.c
Paracsceue/vydē Iodē/Vrijdach/Rustdach/oft voorfeest/etc. 83.d
Parthia beschreuen. 104.d
Pastoricij. 10.a
Passie-weke. 76.a
Passus Cauis. 95.b
Pater Noster der Heydenen. 119.a
Pauli vaderlant. 50.c
Paus en doet het Sacrament gheen reuerentie. 73.a
Paus een Godt/etc. 78.a
Pausdom ouer al. 107.d
Peckloupen inde doode zee. 104.b
Peertsloopē hoe veel tot een mijle. 41.b
Pego een stadt Indie. 117.c
Peni volcken Aphrice. 9.d
Pentapolis oft Cyrene. 8.a
Pentapolis. 104.a
Peerlen ghevischt hoe. 108.d
Peper ghewas. 114.d
Persia ende der Persen Gheloone/ etc. Fol. 108.a
Perssen eeren de Elementen. 108.b
Phacodini. 18.a
Pharisei. 82.e
Pharisei der Ioden Monicken. 92.a
Phenicia/Sydon ende Tyrus. 102.d
Philistea oft Palestina. 82.c
Philosophi in Indie 111.d
Phocis. 47.c
Phrigia/Dardania/Troia. 50.d
Picenum/etc. 41.d
Pireni lants steden/ 41.d
Picardia. 38.a
Pictania. 37.d
Pinxterdach. 76.b
Pinrteren der Ioden/etc. 85.b
Pirenea ende Subaudia. 34.d
Plaetse daer hem het laetste Capittel Ioannes verloopen heeft. 96.b
Plaetse daer Melchisedech etc. 97.d
Plerophonia, id est, certitudo, &c. 4.b
Polen ende Littauwen totten gheloone ghecomen. 19.b
Polonia/etc. beschreuen. 45.d
Polen onderhout den Coninc/etc. idem
Polen en gheeft den Coninck gheen ghelt. 46.a
Policije in drie deelen ghedeylt. 107.d
Pomeren. 18.a
Portugaloysen ligghen op stroo. 41.a
Portugalia. 41.b
Pracht inden Godsdienst. 73.b
Prekinghe der Egyptenaers. 8.c
Preecstoel der Roomsche etc. 78.c
Predicatie der Gheesselaers. 80.a
Priester Ian/Indiaensche Paus. 7.a
Priesters vrouwen in India. 7.a
Priesters naest den Coninck in Egypten. 8.d
Priesters voeren Tsweert/ etc. 26.a
Priesteren staet der Roomsche Christenen. 73.b
Priester Ians Christenen. 79.d
Priesters der Egyptenaren. 8.b
Priesters deerste voorgangers. 107.d
Priester Ians lant ende gheloone / etc. Fol. 109.d
24. duysent Prochien tot Alkeyr. 12.a
Vier Propheten der Turcken. 61.c
Prouintien veranderen dicwils etc. 46.d
Prouintien van Accon tegen tZuyden. Fol. 97.d
Prouintien Accaron teghent Zuyden. Fol. 100.d
Prouintien Accons teghen het Oosten. Fol. 96.a
Prouintien Gallie. 37.a
Pruyssen ende Eylant met ghewelt becreect. 33.a
Pruyssen beschreuen. idem
Psili. 6.a
Ptolomei bekentenisse van hemseluen. Fol 3.a
Ptolomei dwalinghe. 17.b

Q.

Qualis Rex, talis Populis, 23.c
Quarentena eenen berch/daer Christus op ghevast heeft. 99.a
Quarentene berch beschreuen. 102.b

R.

Den ouden Rabbi Christus. 88.c
Rama. 97.b.eñ 98.d
vier Rama. 98.d
Ramathea oft Arimathia. 104.b
Rauen eten sConincks spijse op. 114.a
Hact Recht tegen Dieuen/etc. 52.b
Regium. 96.a
Rekenschap des gheloofs voorden doop begheert. 73.c
Reutia. 34.a
Rhetie/etc. begrijp. 16.c
Rhodis het Eylant Lycie. 12.d
Ridders in Vranckrijck /etc. 38.b
Rinchonia den Rinckauw. 35.a
Ripuary inder Trierscher Landtschap. Fol. 17.d
Riualia. 47.b
Riuieren Germanie. 20.a
Riuieren inden Rijn vlietende. idem
Riuieren inde Donauwe vlietende. 20.b
Riuiere inde Duytsche Zee vlietende. Fol. idem
7. gout draghende Riuieren inde werelt. Fol. 41.c
Riuiere 25. mijlen breet. 117.d
Roode ende Persiaensche Zee. 124.c
Root lant /root water. 123.c
Romania. 49.d
Roome vande Turcken gewonnen/etc Fol. 57.b
Romeyner vrouwen den wijn verboden. 43.c
Romeyner nieuwe zeden. 44.a
Roomsche Christenen zyn Egyptenaers Fol. 12.c
Romeynen ghelijck de Straesborghers/ hebben alleman aenghenomen. 37.a
Roomscher ampten namen. 43.b
Roomsche Papē ende Paus voor Christi gheboort. 43.b
Roomsche Christenen Afgodisten. 55.b
Roomsche Christenen onder de Turckē gheleden. 59.d
Roomsche Christenen teghen het Nieuwe Testament. 72.d
Roomscher Bisschoppen Ampt. 73.b
Roomsche Christenen grooter Toouenaers dan de Egyptenaers. 77.d
Romuli wetten. 43.c
Rubijnen waer ghevonden/ 116.c
Rughen 18.d
Russen zeden beschreuen. 33.c
Russen oorloghen om tsout. idem
Russche Paus. 19.c
Rijckdom der Kercke waer af. 24.b
Rijck der leughenen verstoort/ 64.d
Rijnsteden. 17.b
Rijs saeyen hoe. 115.c

S.

Saba ende Sabei/etc. 107.c
Sacrament tvijfde. 74.a
Het 7. Sacrament 75.b
Saducei. 82.d

Sadn=

Saducei lochenẽ de verrijsenisse. 93.a
Salernitama 42.b
Samarite. 93.a
Samaria beschreuen. 103.d
Sambaia 54.c
Samogiters hebben veel vrouwen 33.a
Samogiters aenbidden het vyer. idem
Sannium oft Aprutium. 42.a
Samniters volcken Italie. idem
Samuels graf 99.d
Sardinia geeft veel Rozaels. 13.b
Sarracenen aenroemste 54.b
Gheen Sarracenen int Turcksche Hof. Fol. 56.c
Sarepta Sydoniorum. 93.a
Sarracenẽ eeren het graf Lazari. 99.c
Sarracenẽ bewaren tot Josue graf. Folio 95.c
Saron. 100.d
Sassenlant/ende haer zeden. 34.b
Sassen offeren menschen/etc. idem
Sassensche Biersuppers. idem
Satrache 53.b
Sauope 37.c
Sauromate. 53.b
Sautputten in Sassen. 34.d
Sassen. 18.a
Sassenlants ghelegentheyt. 34.b
Scabini wetende 35.d
Scandiana/oft Scandinania. 113.c
Schalckheyt wil slaghen hebben. 78.c
Schepen ende sinewerck eerst ghevonden. 103.d
Schipuaert Alopsij ende nieuwe werelt/ Anno 1455. ghevonden. 119.c
Schipuaert Heer Peters van Sincia / etc. 123.c
Schipuaert Christophori Colũbi. 125.ab
Schipuaert Alberici Vespucij/etc. 127.c
Scheydtbrief der Joden. 91.b
Gheen Schilderye/Seghel/Wapen/etc. in Turckye. 60.b
Schitia in Europa 5.d
Schitia oft Sarmatia tweederley. Folio 52.d.53.b
Schytothauri. 53.b
Schyn is goet/etc. 86.c
Schriften der Turcken/etc 68.c
Der schrift ende boecken ghebruyck. 4.a
Schiten vñ Tartaren. 54.a
Slauia tweederley. 51.a
Scon/eergierich/leugenachtich/etc. 39.c
Scotia. 40.b.
Scribe oft Schriftgeleerde/etc. 92.d
Sebaste/Samaria. 78.b
Vier Secten in Turckije. 64.d
Secte Machometi oorspronck. 68.a
Semeron eenen berch. 102.d
Senim een dal. Iudit. 5 96.a
Senega dat Rijck/etc. 121.b
Seres een oprecht volck. 54.a
Byde Seres gheuen offer/etc. idem
Sergij raet aen Machomet. 68.b
Sermoonen der Turcken/etc. 65.d
Seyr eenen berch Idumee. 100.b
Sicambri 17.d
Sichem. 98.c
Sichima 104.a
Sicilia corensolder Italie. 13.b
Namen Sicilie. 16.b
Siclus een loot siluers. 22.a
Sillura een Eylant. 39.c
Simmen Eiers/Zigantis. 10.b
Sinte Michael in Apulia. 42.b
S. Petro dat Keyserdõ gheschonckẽ. 24.c
S. Thomas van Christenen ende Heydenen te ghelijck gheeert. 128.c
Slanghen eñ wormen tot Calicut. 115.d
Slempen eñ swelgen der Duytschẽ. 26.b
Slesiers lantschap/etc. 29.c
Sluppende Ruyters/etc. 57.d
Sodoma en Gomorra wonderen. 105.d
Soldaẽs tot Ormus grouwelicheyt. 108.d
Soldaen tot Cambeia/etc. 112.a
Soldaen Egypti / des Turcksch voetschabelle/Anno 1517. 11.c
Somer tgheheel Jaer door. 123.b
Sonde ende gerechticheyt/etc 65.b
Sonne ende Mane aengebeden. 120.a
Sonne voor Godt aengheheden. 133.c
Specerijen eñ vruchtẽ tot Calicut. 114.d
Specerye van waer comende/etc. 116.a
Specerye van waer gebracht/etc. 125.a
Spectakel der Geesselaers 80.a
Spermatophagi 10.c
Spreeckwoorden der Duytschen vande Gheestelicke. 27.a
Spreecwoorden der landẽ gebrekẽ. 31.c
Spreeckwoort 48.d
Spyse der Egyptenaers. 8.d
Spyse ende sprake der Mooren. 7.d
Spijse der Edelen etc. tot Calicut. 114.c
Spijse dagelijcx eenderley 13.c
Stadt 30. mijlen lanck. 128.b
De stadt Eri in Persia/etc. 109.a
De stadt Sãbzagante in Persia. 109.b
Staet der Boeren/etc. 28.b
Tweeden Staet Germanie. 27.b
Derden staet Germanie. 28.a
Statuten der Geesselaers. 86.a
Steden aende Donauwe 16.c
Steden ende Vlecken Vindelicie. idem
Steden ende Vlecken in Norico. 16.d
Steden ende Vleckẽ in Oostenrijc. 17.a
Steden ende Vlecken in Vngeren. idem
Steden ende Vleckẽ der Switsers. idem
Rijnsteden aenden Rijn. 17.b
Steden ende Vlecken Batauorum 17.c
Namen der Steden Germanie. 20.c
Steden Arabie eñ haren Soldaen. 107.a
Steden eñ Eylanden Persie/etc. 118.c
Steden Indie 105.b
Sterfte tot Alkeyr/Anno 1476. van 24. hondert duysent menschen. 12.a
Stiermarck/anders Valeria. 52.c
Stiermarck aen Keyser Frederick de vierde ghecomen/ idem
Strabo dwaelt 20.c
Straesborch gedestrueert/etc. 22.b
Suecia. 54.c
Suerij gantsch Europam ouervallẽ. idẽ
Suetonius de affecteloosté/etc. 3.c
Suna. 98.a
Superstitie der Francken/etc. 30.a
Superstitie der Francken. 30.c
Suyden wint te myden. 5.a
Swert wout 19.d.29.a
Swert gheberchte. 19.d
Swauen zeden/etc. 31.a
Swauen Keysers gheweest. idem
Swauen oude zeden. idem
Swauen met eygens gehadt. idem
Oude Swauẽ en drinckẽ geẽ wijn. 31.b
Swauen menschen gheoffert. idem
Swauen nieuwe zeden/etc. idem
Swauen spinnen. 31.c
Sweden/Gothi. 34.d
Swemmen/20. mijlen. 119.b
Wonderlicke Swemmers. 122.b
Swein menigerley. 18.a
Switserlants begrijp. 17.a
Switserlant. 37.b
Switsers drincken bloet. idem
Swygende Monicken. 62.b
Sydon in Phenicia 95.a
Sylo. 99.d
Sylo den berch. 102.a
Syon eenen Berch in Jerusalem. 101.b
Syn. 95.c
Syria oft Assyria beschreuen. 81.b
Syria Phenicis/oft Phenicia. 94.b
Syria vierderley. 94.b

T.

Talles. 86.c
Talles oft Misgewaet der Joden. 91.d
Taprobana/een machtich Eylant. etc. Folio 45.a
Tot Taprobana geen gelt etc. idem
Tartari altijts te velde. 54.d
Tartaren Rijc hoe opgecomen. 55.a
Tartaren gedaente. idem
Tartari zijn qualick te voete. idem
Tarter Christenen. 55.d
Tartarsche ende Egyptsche Coninghen afghesett/etc. 67.a
Tarnasseri een stadt Indie. 116.d
Tasten des vernufts inde wercken Gods. 2.a
Taurica. 52.c
Tauroschyte. 54.a
Temixtitã de treffelicke machtige stadt in America. 131.b
Temixtitan/75. daghen belegert eñ ghewonnen. 132.d
Tempelen der Indianen. 7.a
Tengeri ende Ingriones. 17.d
Tephillim der Joden. 92.a
Termsine marck. 42.c
Testamẽt der Roomsche Christenẽ. 77.c
Teutonarij ende Virunni. 18.b
Thabor vande Turcken hooch gehouden/etc. 97.d
Thabor beschreuen. 102.b
Thaffue. 98.c
Thecua Amos geboorthuys. 100.b
Thessalia geltmunten ghevonden. 47.c
Thessalia 4. namen/etc. 47.b
Thissagete. 53.b
Thyle een Eylant. 39.d
Tot Thyle/ontrent Kersmisse geen dach Folio 40.b
Thijrsim een Rijstock. 74.a
Tiberias. 97.c
Tiberius hangt veel Papen. 14.d
Thienden der Joden. 88.d
Hoe de thienden ende goeden aen de Kercke ghecomen zijn. 22.a
Thienden der knechten/etc. 59.b
Tingitania. 11.b
Tol inde drie deelen gedeylt/etc. 8.d
Alle tonghen vermengt. 25.b
Tonghe van verscheyden Tale. 133.b
Toouerije in Tuscia opghecomen. 44.c
Toouerye der Roomscher Christenen menigherley. 77.d
Tracia. 49.d
Traconitides dat Lant/etc. 96.c
Traconitidis/ Celessiria eñ Palestina/ met eenen naem Hus genaemt. 96.d
Traconitida oft Traconitidis/etc. 103.d
Trausi ghelooue. 49.d
Tripolitana. 11.b
Tripolis. 95.c.97.d
Troglodite/hebben wijfende kint ghemeyn 10.b
Troiada oft Troia. 51.a
Tucht der Turcken vrouwen. 60.d
Turcken oorspronck. 19.c
Turckije. 56.b
Turcken houden Paesschen. 56.d
Turcken geloouen de verrijsenisse ende dat eewich leuen. 57.a
Turcken gheloouen de verrijsenisse/ etc. Fol. 66.a
Turcken aẽcoemste eñ afcoemste. 57.b
Turckschẽ name waer af. idẽ.57.c.57.d
Turcken lijden alle martelisatie om haer ghelooue. 57.d
Turcken gheschickt/etc. 58.a
Turcken niet bloedt maer menschghierich. 58.b
Turcx thiende der knechten. 59.b
Turcken Hofghesin. 59.c
Turcken krijch/etc. 59.c
Turcken eerbaerheyt. idem
Turcken suuer huysen. 60.a
Turcken eten. idem
Turcken heeten de Christenen Heydenen. idem
Turcken sitten op de aerde. 60.b
Turcken willich ter Oorloghe. idem
Een Turck 12. wijuen. 60.c
Turcken dwinghen niemant totten gelooue. 60.d
Turcksche bedecken haer aensicht/ etc. Fol. 61.a
Turcken ghelooue wt Mose/etc. 61.a
Een yeghelick Turck vijfmael sdaechs inde kercke 61.c
Turcken geenen vierdach. idem
Openbaer boete der Turcken. 61.d
Turckdom een Pausdom. 62.a
Turcken Baruoeter Monicken. 62.c
Turcksche Monicken/ gelijc der Christenen. 62.c
Turcken Monicken Misticeren. 62.d
Turcsche Keyser valt int priuaethuys. Fol. 63.c
Turcksche Monic openbaert den Keyser int schijthuys. idem
Turcksche Keyser wort een Monick. Fol. idem
Der Turcken Maria. 64.a
Haer Venus ende Margareta. 64.a
Haren S. Wendel. 64.b
Turcken Pelagiani. 65.a
Turcken ende Joden verdreuen. 65.d
Turcken Heyrtocht ende Victorie beschreuen int langhe. 66.b
Rechte Turckije. 66.c
60. duysent Turcken vermrosen. 66.d
Turckschen Keyser moet als een Hont onder de Tafel eten. 67.a
Den Turck doot die van zijn Gelooue vallen. 69.c
Turcken dwingt niemant tot zijn Ghelooue. idem
Turcken reynicheyt eñ simpelheyt. 60.a
Turcken vrijheyt ende houwelick. 60.c
Turcken eerbaerheyt ende ernstachticheyt. 60.d
Turcken Kercken ende Kettermeesteren. 61.d
Turcken ghestachte. 67.a
Turck dat Horenken / Danielis int 7. vertelt. 50.b
Tuscia/anders Hennilia. 44.b
Twee somers in India. 110.c
Tyran in Stiermarck. 52.c
Tyrannie der Turcken. 59.a
Tyrannije des Turcx. 67.c

Tyran-

Register.

Tyrannije Vitoldi/etc. 32.c
Tyrus een Hoofstadt Phenicie. 94.d
Tyrus/Sydon. 97.a
Grouwelicke tyrannije des Soldarus tot Ormus. An. 1500. geschiet. 108.d
Tijt wel aen te legghen/etc. 15.d
Elcken tijt heeft zijn gheneynsde. 92.d

V.

Vaders moghen haer kinderen dooden. Fol. 43.c
Een vader eet zijn eygen wijf ende kinderen. 128.a
Vase Samia/Samissche oft aerde potten gheuonden. 13.a
Vasten der Turcken 61.d
Vastende Monicken. 62.b
Vasten der Roomsche Christenen. 75.c
Vastelauont der Christenen. 75.b
Vastelauont der Joden. 87.b
Vastdaghen der Joden. idem
Vastelauont der Francken. 30.b
Veel sonder manlic zaet gheboren. 62.c
Venrdien 42.c
Veranderinge der heerschappije/etc. 2.d
Veranderinge des rijcx Babylon. 103.c
Verbont der Schyten/hoe. 53.c
Verbont om de vrijheyt. 59.a
Verdiensten en goede wercken/etc. 66.a
Veritas nisi á veracibus capitur. 3.d
Verkiesinghe eens Coninex/ etc. 50.a
Verkiesinghe eens Coninex. 55.d
Vespey. 17.d
Vindelicia/ ende zijn begrijp 16.c
Vierdaghen der Roomsche Christenen. Folio 77.b
Vistele/oft Weyxel. 18.d
Vitoldi tyrannije ende tijtdortinge/etc. Fol. 32.c
Vlaenderen. 36.b
Vlieghe oft Bremen der leeuwen vyanden. 10.c
Vlucht der eygen knechten. 57.d
Umbria/Spoletaensch Hertochdom.42.a
Volckcoopmanschap/etc. 7.d
Volcken vande slauen afcomen. 19.c
Het volc ghelooft der menichte te liene. Folio 23.a
Volcks bewegelicheyt etc. idem
Het nruswys volck/bemint daghelicxse vernieuwinghe. idem
Natuere des ongestadigen volcx. 23.b
Volcken Tracie. 50.b
Voorreden opt eerste deel/etc. 2.a
Voorreden opt tweede deel/etc. 15.a
Voorreden op der Joden geloone. 83.a
Vrancrijcx gelegentheyt etc. 37.c
Vranckrijck spijst Italiam met vleesch. Folio. 38.c
Vrouwen Guidanis gemeyn. 10.a
Vrouwen Ausis gemeyn. idem
Vrouwen Mosonis gemeyn. 5.c
Vrouwen ende kinderen Traglodite gemeyn. 10.b
Vrouwen Nasomonijs slapen openbaer by. 9.d
Vrouwen ende kinderen Ichtiophagij ghemeyn. 10.d
Vrouwen strijt. 11.a
Vrouwen Heeren. idem
Vrouwen in Littauwen hebben openbaer Boelen. 23.c
Vrouwen Baleares ghemeyn/ende vier mans voor een vrouwe. 39.d
Vrouwen den wijn verboden. 43.c
Vrouwen bijster ongehoorsaem. 28.a
Vrouwen baeren kinderen in wijn. 48.d
Vrouwen ende alle maechschap in Tracia ghemeyn. 50.a
Vrouwen Iltris liggen om Gods wille byde Monicken. 51.d
Vrouwen hebben broecken aen. 55.c
Slechte vrouwen in Turckije de kercke verboden. 61.a
Een Turck heeft 12. vrouwen. 60.c
Vrouwen met haer verstoruen mans verbrant. 111.b
Vrouwen laten haer verbranden. 117.a
Vette vrouwen met lange mammen/ 121.b
Vrouwen in Lemnos al haer mans vermoort. 13.a
Vrouwen als hinnen gehouwen. 125.
Vrouwen gemeyn in America. 127.d
Vrouwen geen hangende borsten. 128.a
Vrouwen/kinderen etc. gemeyn. 133.c
Onvredelicks vrede / oneenighe eenicheyt. 26.c
Oorsake des onvreedts/etc. idem
Salighen onvrede. 26.d
Vreemden visschuanck. 10.d
Vreemde gebruycken der Francken. 30.a
Vreemde Fonteynen in Norwegen. 35.b
Vreemde cleederen der vrouwen. 40.c
Vreemde gewoonheyt te Halnee stadt. Fol. 34.c
Vreemdt ghebruyck der Romeynen etc. 43.d
Vreemde Historie etc. 52.b
Vreemde gebaren der Joden etc. 86.c
Vreemde Joden in Arabia. 105.d
Vreemde vorsteringhe der kinderen. 115.d
Vreemde vrijagie in India. 117.b
Vrieslanders 18.a
Vriesen en achten gheenen Eeldom. 35.c
Vrieslandt. 35.b
Voorvrienden meer Pausen ende Keysers ghedoot. etc. 24.a
Vrolicheyt der wijuen Budomels. 123.a
Vruchtbaer pleyne 17. mijlen lanck. 95.c
Schoon vruchten van binnen vol asschen 99.c
Vrijheyt der geestelijcke. 74.b
Vrijbrieuen in Tueckijen. 59.a
Geen vrije mocht sittende etc. 43.c
Vtrecht waer ghelegen. 35.b

W.

Waerheyt in Historien ghesocht. 2.b
Metter waerheyt opt meinant voortgecomen/etc. 3.c
Waerheyt van Godt te leeren. 3.d.
Ware om ware te vercoopen. 49.a
Walachia beschreuen. 46.d
Walachia/Dacia ghenaemt/nv Seuen borghees. 46.d
Der Walachen oeffeninghe. 47.a
Waters noor ende diluuie. 4.c
Waternloet Deucalidis 47.c
Vier scheepryeke wateren wt eenen berch. 18.c
Wat in dit wereldtboeck te soecken is. Folio. 4.d
Wedergeboorte nootsakelick. 24.b
De Wedergheboorne alleen tot goede wercken bequaem. idem
Gheen weduwe byde Padis. 111.a
Wel gheciteert/qualick gerijmt. 83.c
Werelt glooft gheenen Sant etc. 2.c
Werelt alle ongedoode menschen. 4.a
Werelt is ront. 4.c
Werelt met water besloten. 4.c
Werelts grootte/wijde ende dickte. 4.c
Werelt een verwert Babel. 4.d
Werelt rannen omme seylen. 14.c
Werelt alle natuerlicke menschen. 23.d
Wereltlicken roem der Duytschen. 28.d
Werelt gaet met ghelooue omme/als te voren metter wercken. 71.d
De wereldt en acht het hooftstuck der salicheyt niet. idem
Werelt beschreuen. 89.c
Werelt afgemaelt. 90.b
Wereldt tot alle goede wercken onbequaem. idem
Werelt en can sonder Pausdom niet leuen 91.a
Werelt wat. idem
nieuwe weerelt geuonden. An. 1455. 119.c
Goede werpers. 40.a
Westualen haer Justicie. 35.d
Wetten voor den Coninck Egypti. 8.c
Wetten der Francken oft Franchoysen. 22.b
Wetten Romuli. 43.c
Wetten tegen de Lantsknechten. idem
Wetten Draconis ende Solonis. 48.a
Wet kinderen te vercoopen. etc. idem
Wetten Cecrops. 49.b
Wetten Licurgi. 48.c
Wet de Jonghers tot houwelick porrende. idem
Wetten inden Crijch ende thuys. 40.b
Wet Alcorani. 61.c
Wet der Spriers maechden te houwelijcken. 81.b
Wet der Babiloniers. idem
613. Wetten der Joden. 103.a
Wet verbiedende in Cloosters te gaen. Fol. 21.d
Wet verbiedende hem in Cloosters/ordens te begheuen/ etc. 22.a
Van winden. 5.a
Wint te coope in Wilandia. 35.b
Wilandia ende zijn gelegentheyt. 35.b
Swinters ende tSomers vruchten. 115.d
Woecker der Joden sonder conscientie waer wt genomen. 89.a
Grouwelicken woecker der Joden. 90.a
Woestijne Quarentene etc. 99.b
Wonder gedaenten in India. 7.b
Wonderlicke zeden der oude Duytschen. 26.b
Wonder van Duyuen. 12.a
Wonder in Hibernia. 39.d
Wonderlicke dinghen Tracie. 50.a
Wonder van Turcsche vrouwen. 61.b
Wonderlicke begraefnisse der Egyptenaren. 9.c
Wonder van twee ghesellen. 108.d
Veel wonderen Indie/ 111.c
Wonderlicken boom/etc. 115.b
Wonderweerck Gods. 119.b
Wonderlick vreemt dier/etc. 119.d
Wonderlicke Nartatie ende Zeeuaert Ferdinandi Cortesij/ 130.a
Wonderlicken krijch in America. 130.b
Wonderlijck dier. 133.c
Wonderlicken crijch in Spagnola. 132.b
Wonder gheschiedenissen. 131.a
Wonderlicke victorie in India. 133.a
Wt onuerstant een blint oordeel. 3.d
Alle wterlicke dinghen behooren te lyden. 3.a
Wtdeylinghe ende bewoonpinghe des geheelen aertbodems/etc. 4.c
Wijfs somtijts van haer mans verwisselt etc. 114.b
Wijuen vrolicheyt met singen/etc. 123.a
Eenen wijue ertijts thien mannen gegeuen. 39.b
Een man/aen een trouweloos wijf met verbonden. 74.a
Veel mans hebben een wijf in Arabia. Folio 107.b

X.

Xer/de machtighe stadt. 128.d

Y.

De Yssel. 17.b

Z.

Zailon een Eylant der Edel ghesteenten. 116.c
Zeden der Arabiers. 107.d
De Zee Jonium ende haer Eylanden. Fol. 13.d
Zee namen. 13.d
53. naemachtighe Zeen. 14.a
Brede ende lengde der doode Zee. 99.a
Haer eyghenschap idem
Haer grootte ende aert. 105.b
Vande Roode zee. 106.c
Vande Roode ende Perssische Zee/ etc. 124.c
Zeelant. 36.a
Zeenaert Aloisij/etc. 119.c
Zeeuaert Heer Peters van Syncia/etc. Folio 123.c
Zeenaert Petri Aliaris/etc. 124.a
De derde Zeeuaert Christophori Columbi. 127.b
Wonderlicke Zeeuaerdt Ferdinandi Cortesij/etc. 180.a
Zelimus verdrijft zijnen eyghen Vader wt het rijck. 67.d
Zephet ende Carith. 98.d
Zeugia. 11.b
Zigantes eten Simmen. 10.b
Zirigo een Eylant. 12.d
Zioromandel een stadt Indie. 116.b
Zita een hauen. 106.c
Zochor/1. Regum 17. 101.a
Zoroastes ende Coninck Bactrienorum. 104.c
Zyph. 100.b
Zyph eenen berch. 102.b

Eynde des Registers.

-10890-

John Carter Brown Library

J 33
.F 822c